ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿನ

ಕನ್ನಡ ನಿಘಂಟು

ಎಂಟನೆಯ ಸಂಪುಟ

"ಶಬ್ದಪಾರಮಾರ್ಗಮಶಕ್ಯಂ"
—ಕೇಶಿರಾಜ

ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು
ಚಾಮರಾಜಪೇಟೆ : : ಬೆಂಗಳೂರು–೧೮

೧೯೯೫

KANNADA NIGHANTU - VOL-VIII
Second Edition : 2010
Published by : Kannada Sahitya Parishat
Pampa Mahakavi Road, Chamarajapet, Bangalore - 560 018
Pages : XXXIV + 8 + 7748 to 9021 + VIII Price : Rs. 350=00

ಮೊದಲನೆಯ ಮುದ್ರಣ - ೧೯೯೫
ಎರಡನೆಯ ಮುದ್ರಣ - ೨೦೧೦
ಪ್ರತಿಗಳು : ೨೦೦೦
ಬೆಲೆ : ಮುನ್ನೂರು ಐವತ್ತು ರೂಪಾಯಿಗಳು

ಮುದ್ರಣ: **ರಾಜಾ ಪ್ರಿಂಟರ್ಸ್**
ನಂ.೫೯, ೪ನೇ ಕ್ರಾಸ್, ಲಾಲ್‌ಬಾಗ್ ರಸ್ತೆ
ಕೆ.ಎಸ್. ಗಾರ್ಡನ್, ಗಂಗಾಧರಪ್ಪ ಬ್ಲಾಕ್
ಬೆಂಗಳೂರು- ೫೬೦ ೦೨೭.
ದೂರವಾಣಿ : ೨೨೨೩೪೦೬೬

ಕನ್ನಡ ನಿಘಂಟು ಸಂಪಾದಕ ಸಮಿತಿ

(೧೯೯೫ನೆಯ ಮೇ ತಿಂಗಳಿನಲ್ಲಿ ಇದ್ದಂತೆ)

ಅಧ್ಯಕ್ಷರು

ಡಾ. ಜಿ. ಎಸ್. ಗಾಯಿ, ಪಿಎಚ್.ಡಿ. (೬-೨-೯೫ರ ವರೆಗೆ)

ಪ್ರಧಾನ ಸಂಪಾದಕರು

ಶ್ರೀ ಎನ್. ಬಸವಾರಾಧ್ಯ, ಎಂ.ಎ.

ಸದಸ್ಯರು

ಪ್ರೊ. ಜಿ. ವೆಂಕಟಸುಬ್ಬಯ್ಯ, ಎಂ.ಎ., ಬಿ.ಟಿ.
ಡಾ. ಆರ್.ಸಿ. ಹಿರೇಮಠ, ಎಂ.ಎ., ಪಿಎಚ್.ಡಿ.
ಡಾ. ಹಾ.ಮಾ. ನಾಯಕ, ಎಂ.ಎ., ಪಿಎಚ್.ಡಿ.
ಡಾ. ಜಿ.ಎಸ್. ಶಿವರುದ್ರಪ್ಪ, ಎಂ.ಎ., ಪಿಎಚ್.ಡಿ
ಡಾ. ಎಂ. ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ, ಎಂ.ಎ., ಪಿಎಚ್.ಡಿ.
ಡಾ. ಟಿ.ವಿ. ವೆಂಕಟಾಚಲಶಾಸ್ತ್ರೀ, ಎಂ.ಎ. ಪಿಎಚ್.ಡಿ.
ಡಾ. ಕೆ.ವಿ. ರಮೇಶ್, ಎಂ.ಎ., ಪಿಎಚ್.ಡಿ.
ಡಾ. ಕೆ. ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ, ಎಂ.ಎ., ಬಿ.ಟಿ., ಪಿಎಚ್.ಡಿ.

ಕರ್ನಾಟಕ ಸರ್ಕಾರದ ಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳು

ಡಾ. ಸಿದ್ಧಯ್ಯ ಪುರಾಣಿಕ, ಡಿ.ಲಿಟ್. (೫-೯-೯೪ರವರೆಗೆ)

ಪರಿಷತ್ತಿನ ಅಧ್ಯಕ್ಷರು

ಶ್ರೀ ಗೊ.ರು. ಚನ್ನಬಸಪ್ಪ

ಪರಿಷತ್ತಿನ ಗೌರವ ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿಗಳು

ಪ್ರೊ. ಎಸ್. ಶ್ರೀನಿವಾಸನ್, ಎಂ.ಎ.
ಪ್ರೊ. ಎಂ. ಜಿ. ನಾಗರಾಜ್, ಎಂ.ಎಸ್‌ಸಿ., ಎಂ.ಎ., ಎಂ.ಎಡ್.

ಪರಿಷತ್ತಿನ ಗೌರವ ಕೋಶಾಧಿಕಾರಿಗಳು

ಪ್ರೊ. ಹೆಚ್.ಆರ್. ದಾಸೇಗೌಡ, ಎಂ.ಎ., ಬಿ.ಎಲ್.

ಕನ್ನಡ ನಿಘಂಟು ಕಚೇರಿಯ ಸಿಬ್ಬಂದಿ

(೧೯೯೫ನೆಯ ಮೇ ತಿಂಗಳಿನಲ್ಲಿ ಇದ್ದಂತೆ)

ಪ್ರಧಾನ ಸಂಪಾದಕರು

ಶ್ರೀ ಎನ್. ಬಸವಾರಾಧ್ಯ, ಎಂ.ಎ.

ಉಪಸಂಪಾದಕರು

ಶ್ರೀಮತಿ ಉಮಾದೇವಿ, ಎಂ.ಎ.

ಶ್ರೀಮತಿ ವಿಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿ, ಎಂ.ಎ.

ಶ್ರೀಮತಿ ಎಂ.ಎಸ್. ಸುಜಯ, ಎಂ.ಎ.

ಸಹಾಯಕ ಸಂಪಾದಕರು

ಶ್ರೀ ಬಿ. ಆರ್. ಬಸವರಾಜ, ಎಂ.ಎ.

ಪೂರ್ಣಕಾಲದ ಸಹಾಯಕರು

ಶ್ರೀ ಕೆ. ಆರ್. ಶೇಷಗಿರಿ, ಎಂ.ಎ.

ಬೆರಳಚ್ಚುಗಾರ್ತಿಯರು : ಶ್ರೀಮತಿ ಎ. ನೇತ್ರಾವತಿಬಾಯಿ, ಶ್ರೀಮತಿ ಸಿ. ಎನ್. ವಿಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿ

ಸಹಾಯಕರು : ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರ ಪ್ರಸಾದ್, ಶ್ರೀ ಆರ್. ಶಂಕರಪ್ಪ, ಶ್ರೀ ರೇವಯ್ಯ

ಅಧ್ಯಕ್ಷರ ನುಡಿ

'ನಿಘಂಟು ಎಂದರೆ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿನ ಬೃಹನ್ನಿಘಂಟು' ಎಂದೇ ಖ್ಯಾತವಾಗಿರುವ ಈ ಮಹಾನಿಘಂಟಿನ ಎಂಟು ಸಂಪುಟಗಳನ್ನು ಅದು ಪ್ರಕಟವಾದ ೧೫ ವರ್ಷಗಳ ನಂತರ ಮತ್ತಷ್ಟು ಸುಂದರವಾಗಿ ಮರುಮುದ್ರಣಗೊಳಿಸಿ ಕನ್ನಡ ಕುಲಕೋಟಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಲು ನನಗೆ ಸಂತೋಷವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಕನ್ನಡ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ಭಾಷೆಯ ಸ್ಥಾನಮಾನವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡಿರುವುದು ಅದರ ಸಂಪನ್ನತೆ ಮತ್ತು ಅರ್ಹತೆಗಳಿಂದಾಗಿಯೇ ಎಂಬುದನ್ನು ಲೋಕದೆದುರು ಬಿಚ್ಚಿತೋರಿಸುವ ಸಾಧನಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದದ್ದು ಈ ಬೃಹತ್ ನಿಘಂಟು. ಕನ್ನಡದ ಸಮಸ್ತ ಜ್ಞಾನವನ್ನೂ ತನ್ನೊಳಗೆ ಐಕ್ಯಗೊಳಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಈ ನಿಘಂಟಿನ ವಿವಿಧ ಸಂಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ಶಬ್ದವೊಂದರ ಅರ್ಥ, ವಿವರಣೆ, ಉದಾಹರಣೆ ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಅರ್ಧಪುಟವನ್ನು ದಾಟಿ ಒಂದು ಪುಟವನ್ನು ಆವರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದುಂಟು.

ಕ್ರಿ.ಶ.೪೫೦ರ ಹಲ್ಮಿಡಿಶಾಸನದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿ ಈ ಸಂಪುಟ ಯೋಜನೆ ಅನುಷ್ಠಾನಗೊಂಡ ೧೯೯೫ರವರೆಗೆ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟವಾದ ಎಲ್ಲ ಬಗೆಯ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪ್ರಕಾರಗಳಿಂದಲೂ ಉಲ್ಲೇಖಗಳನ್ನು ನೀಡಲಾಗಿರುವುದು, ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಒಂದೇ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ಸಂದರ್ಭಗಳನ್ನು ಜೊತೆಗಿರಿಸಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವುದು, ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಶಬ್ದವನ್ನೂ ನಾಮಪದ ಅಥವಾ ಕ್ರಿಯಾಪದವೆಂದು ಖಚಿತವಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದು, ಅರ್ಥ ಸ್ಪಷ್ಟೀಕರಣಕ್ಕೆಂದು ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ವಾಕ್ಯ ಅಥವಾ ವಾಕ್ಯತುಂಡುಗಳೇ ಮೂಲಕಾವ್ಯವನ್ನು ಓದಬೇಕೆನ್ನುವ ಆಸಕ್ತಿಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವುದು – ಈ ಎಲ್ಲ ಅಂಶಗಳು ಇದರ ಅಪೂರ್ವತೆಯನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿಯುವ ಸಾಕ್ಷಿಕಲ್ಲುಗಳಾಗಿವೆ. ನಿಘಂಟು ಎನ್ನುವುದೇ ತುಂಬ ವೈಜ್ಞಾನಿಕವಾದ, ಒಂದು ಭಾಷೆಯ ಸೃಜನ ಸಾಹಿತ್ಯದಷ್ಟೇ ಪ್ರಮುಖವಾದ, ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿರುವ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಶುದ್ಧವಾಗಿ ಉಚ್ಚರಿಸಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುವ ರಚನೆಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳೆಲ್ಲದರ ಎಚ್ಚರದ ದುಡಿಮೆಯನ್ನು ಬಯಸುತ್ತದೆ. ಕನ್ನಡದ ಅಭಿಮಾನವನ್ನು ಮೈತುಂಬಿಕೊಂಡ ಘನ ವಿದ್ವಾಂಸರ ಸತತ ಪರಿಶ್ರಮದಿಂದ ಈ ಯೋಜನೆ ಶಿಸ್ತುಬದ್ಧವಾಗಿ ಯಶಕಂಡಿದೆ. ಮೊದಲ ಮುದ್ರಣದ ೧೦,೦೦೦ ಪ್ರತಿಗಳು ಕೆಲವೇ ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡಿಗರ ಮನೆಯ ಕಪಾಟುಗಳನ್ನು, ಗ್ರಂಥಭಂಡಾರಗಳನ್ನು, ಶಾಲೆಕಾಲೇಜುಗಳನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು ಧನ್ಯತಾಭಾವವನ್ನು ತಳೆಯುವಂತಾಯಿತು. ಆದರೆ ನಿಘಂಟುವಿನ ಉಪಯುಕ್ತತೆಯನ್ನು ತಡವಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಂಡವರು ಅಂದಿನಿಂದ ಇಂದಿನವರೆಗೆ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿಗೆ ದೂರವಾಣಿ ಕರೆ ಮಾಡಿ, ಮಾರಾಟ ವಿಭಾಗದಲ್ಲಿ ವಿಚಾರಿಸಿ, ಪುಸ್ತಕ ಮಳಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಹುಡುಕಾಡಿ ಸಿಗದೆ ನಿರಾಶರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಮರುಪ್ರಕಟಿಸುವಂತೆ ಒತ್ತಾಯ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಎಂಟು ಸಂಪುಟಗಳಲ್ಲಿ, ಒಂಬತ್ತು ಸಾವಿರಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅಧಿಕ ಪುಟಗಳ ವಿಸ್ತಾರದಲ್ಲಿ ಹರಡಿಕೊಂಡಿರುವ, ಎಲ್ಲರ ಮನೆಯನ್ನೂ ಬೆಳಗಬೇಕಾಗಿರುವ ಈ ನಿಘಂಟನ್ನು ಮುದ್ರಿಸುವುದಾಗಲೀ, ಮುದ್ರಿತ ಪ್ರತಿಗಳನ್ನು ಒಂದೆಡೆ ಜೋಡಿಸಿಡುವುದಾಗಲೀ, ಮಾರಾಟದ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮಾಡುವುದಾಗಲೀ, ಹೆಚ್ಚಿನ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಒಂದು

ಕಡೆಯಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಕಡೆಗೆ ಸಾಗಿಸುವುದಾಗಲೀ ಅಷ್ಟೊಂದು ಸುಲಭವಾದ ಕೆಲಸವಲ್ಲ. ಈ ಅಸಾಧ್ಯವನ್ನು ಸಾಧ್ಯವಾಗಿಸುವ ಧೈರ್ಯೋತ್ಸಾಹಗಳು ಪರಿಷತ್ತಿನೊಡಲಲ್ಲಿ ಚಿಮ್ಮುವುದಕ್ಕೆ ಕರ್ನಾಟಕ ರಾಜ್ಯ ಸರ್ಕಾರ ಕಾರಣವಾಯಿತೆಂದರೆ ಅದನ್ನು ಯಾರೂ ಅತಿಶಯೋಕ್ತಿಯೆಂದು ಭಾವಿಸಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಕರ್ನಾಟಕ ರಾಜ್ಯ ಸರ್ಕಾರ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿನ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಆಲಿಸುತ್ತಿರುವುದು, ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತನ್ನು ಕನ್ನಡದ ಸಾರ್ವಭೌಮ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯೆಂದೇ ಭಾವಿಸುತ್ತಿರುವುದು ಕನ್ನಡದ ಭಾಗ್ಯವೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಸನ್ಮಾನ್ಯ ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿಗಳಾದ ಶ್ರೀ ಬಿ.ಎಸ್. ಯಡಿಯೂರಪ್ಪನವರು ಹಲವು ಒತ್ತಡಗಳ ನಡುವೆಯೂ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿನ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಭಾಗವಹಿಸುತ್ತಿರುವುದು, ಸಮಾರಂಭಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟ ಆಶ್ವಾಸನೆಗಳನ್ನು ಅತಿಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಅನುಷ್ಠಾನಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವುದು, ಪರಿಷತ್ತಿನ ಎಲ್ಲಾ ಯೋಜನೆಗಳಿಗೂ ಹಸಿರು ನಿಶಾನೆ ತೋರುತ್ತಿರುವುದು, ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿನ ಪದಾಧಿಕಾರಿಗಳು ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿ – ಕನ್ನಡ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಮಂತ್ರಿಗಳ ಕಚೇರಿಯ ಹೊರಗೆ ಕಡತಗಳೊಂದಿಗೆ ಗಂಟೆಗಟ್ಟಲೆ ಕಾಯುತ್ತಿದ್ದುದನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿರುವುದು, ಅಖಿಲ ಭಾರತ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಸಮ್ಮೇಳನದಿಂದ ತಾಲ್ಲೂಕು ಸಮ್ಮೇಳನಗಳವರೆಗೆ ಎಲ್ಲವೂ ಅದ್ದೂರಿಯಾಗಿ ನಡೆಯಲು ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಹಣ ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದು – ಇಂಥವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕಂಡಾಗ ಪರಿಷತ್ತಿನ ಅಧ್ಯಕ್ಷನಾಗಿ ನನಗೆ ಮನಸ್ಸು ತುಂಬಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಆರುಕೋಟಿ ಕನ್ನಡಿಗರ ಪರವಾಗಿ ಅವರಿಗೆ ಕೃತಜ್ಞತಾ ಕುಸುಮಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಬೇಕೆನ್ನಿಸುತ್ತದೆ. 'ಕನ್ನಡದ ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿ' 'ಕನ್ನಡಿಗರ ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿ' ಎಂದು ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ನುಡಿಯಬೇಕೆನ್ನಿಸುತ್ತದೆ. ಸನ್ಮಾನ್ಯ ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿಗಳ ಕನ್ನಡದ ಮೇಲಿನ, ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿನ ಬಗೆಗಿನ ಈ ಅಖಂಡ ಪ್ರೀತಿ ಹೀಗೇ ಮುಂದುವರಿಯಲೆಂದು ಆಶಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಕರ್ನಾಟಕ ಸರ್ಕಾರ ನಿಘಂಟು ಯೋಜನೆಯ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಮನಗಂಡು ಒಂದು ಕೋಟಿ ರೂಪಾಯಿಗಳನ್ನು ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿಗೆ ಉದಾರವಾಗಿ ನೀಡಿದೆ. ಸರ್ಕಾರ ಹಣ ನೀಡಿರುವುದು ಪರಿಷತ್ತಿಗಾದರೂ ಇದು ಜನತೆಯ ಹಣ ಮತ್ತು ಇದರ ಅಂತಿಮ ಫಲಾನುಭವಿಗಳೂ ಜನತೆಯೇ. ಈ ಎಚ್ಚರವನ್ನಿರಿಸಿಕೊಂಡೇ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು ಬಹುಬೇಡಿಕೆಯ ಬೃಹನ್ನಿಘಂಟಿನ ಎಂಟು ಸಂಪುಟಗಳನ್ನು ಪುನರ್ಮುದ್ರಣಗೊಳಿಸುತ್ತಿದೆ. ಸರ್ಕಾರದ ಉದಾರ ಆರ್ಥಿಕ ನೆರವಿನ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ನಿಘಂಟಿನ ಬೆಲೆಯನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯರೂ ಕೊಳ್ಳಲು ಮನಸ್ಸು ಮಾಡುವಂತೆ ಕಡಿಮೆಗೊಳಿಸಲಾಗಿದೆ. ಭಾಷೆ ಮತ್ತು ಸಾಹಿತ್ಯಾಭಿಮಾನದ ಸಂಕೇತವೆಂಬಂತೆ ಈ ಯೋಜನೆಯ ಯಶಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖ ಪಾತ್ರ ನಿರ್ವಹಿಸಿರುವ ರಾಜ್ಯ ಸರ್ಕಾರವನ್ನು ಹಾಗೂ ಕನ್ನಡ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಇಲಾಖೆಯ ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿಗಳಾದ ಶ್ರೀ ಜಯರಾಮರಾಜೇ ಅರಸ್ ಮತ್ತು ನಿರ್ದೇಶಕರಾದ ಶ್ರೀ ಮನು ಬಳಿಗಾರ್ ಅವರುಗಳನ್ನು ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು ಕೃತಜ್ಞತೆಯಿಂದ ಸ್ಮರಿಸುತ್ತದೆ. ನಿಘಂಟು ಯೋಜನೆ ಪ್ರಾರಂಭವಾದಾಗ ಪರಿಷತ್ತಿನ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾಗಿದ್ದ ಶ್ರೀ ಜಿ. ನಾರಾಯಣರಿಂದ ಮೊದಲಗೊಂಡು ಮುಕ್ತಾಯವಾದಾಗ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾಗಿದ್ದ ಡಾ. ಸಾ.ಶಿ. ಮರುಳಯ್ಯನವರವರೆಗೆ ಇದನ್ನು ಆಸಕ್ತಿಯಿಂದ ಮುನ್ನಡೆಸಿಕೊಂಡು ಬಂದ ಎಲ್ಲ ಅಧ್ಯಕ್ಷರುಗಳಿಗೂ ನಿಘಂಟು ಸಮಿತಿಯ ಅಧ್ಯಕ್ಷರು, ಸದಸ್ಯರುಗಳು, ಸಂಪಾದಕರು, ಸಿಬ್ಬಂದಿ ವರ್ಗದವರಿಗೂ ಅಂದವಾಗಿ ಮುದ್ರಿಸಿಕೊಟ್ಟ ರಾಜಾ ಪ್ರಿಂಟರ್ಸ್‌ನವರಿಗೂ ಮತ್ತು ಅವರ ಸಿಬ್ಬಂದಿ ವರ್ಗದವರಿಗೂ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು ತುಂಬಾ ಆಭಾರಿಯಾಗಿದೆ. ಮರುಮುದ್ರಣದ ಈ ನಿಘಂಟಿನ ಸಂಪುಟಗಳನ್ನು ಕನ್ನಡ ಜನತೆ ಪ್ರೀತಿ ವಿಶ್ವಾಸಗಳಿಂದ ಬರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವರೆಂದು ನಂಬಿದ್ದೇನೆ.

ಬೆಂಗಳೂರು
೫-೬-೨೦೧೦

ಡಾ. ನಲ್ಲೂರು ಪ್ರಸಾದ್ ಆರ್.ಕೆ.
ಅಧ್ಯಕ್ಷರು

ಅನುಬಂಧ

ಸಮಾಲೋಚನ ಸಮಿತಿ

(೧೯೪೩ರಲ್ಲಿ ಇದ್ದಂತೆ)

೧. ರಾಜಸೇವಾಸಕ್ತ ಬಿ.ಎಂ. ಶ್ರೀಕಂಠಯ್ಯ, ಎಂ.ಎ., ಬಿ. ಎಲ್, ಬೆಂಗಳೂರು.

೨. ಡಾ॥ ಎಂ. ಗೋವಿಂದ ಪೈ, ಮಂಜೇಶ್ವರ.

೩. ಶ್ರೀ ಎಲ್.ವಿ. ರಾಮಸ್ವಾಮಿ ಅಯ್ಯರ್, ಎಂ.ಎ., ಬಿ.ಎಲ್, ಎರ್ನಾಕುಳಂ.

೪. ಡಾ॥ ಎ. ಎನ್. ಉಪಾಧ್ಯೆ, ಎಂ. ಎ, ಡಿ.ಲಿಟ್, ಕೊಲ್ಲಾಪುರ.

೫. ಆಸ್ಥಾನವಿದ್ವಾನ್ ರಾ. ಅನಂತಕೃಷ್ಣಶರ್ಮ, ಮೈಸೂರು.

೬. ಶ್ರೀ ಪಿ. ಎಂ. ಸೋಮಸುಂದರಂ, ಎಂ. ಎ., ಎಲ್.ಟಿ, ಬೆಂಗಳೂರು.

ಕನ್ನಡ ನಿಘಂಟು ಸಂಪಾದಕ ಸಮಿತಿ

(೧೯೪೩ ರಿಂದ ೧೯೯೫)

ಅಧ್ಯಕ್ಷರು

೧.	ಡಾ॥ ಎ. ಆರ್. ಕೃಷ್ಣಶಾಸ್ತ್ರೀ, ಎಂ.ಎ., ಡಿ. ಲಿಟ್.	...	(೧೯೪೩ - ೧೯೫೭)
೨.	ಪ್ರೊ. ತೀ. ನಂ. ಶ್ರೀಕಂಠಯ್ಯ, ಎಂ.ಎ.	...	(೧೯೫೮ - ೧೯೬೬)
೩.	ಡಾ॥ ಡಿ. ಎಲ್. ನರಸಿಂಹಾಚಾರ್, ಎಂ.ಎ.	...	(೧೯೬೬ - ೧೯೭೧)
೪.	ಪ್ರೊ. ಕ. ವೆಂ. ರಾಘವಾಚಾರ್, ಎಂ.ಎ., ಬಿ.ಟಿ.	...	(೧೯೭೧ - ೧೯೭೨)
೫.	ಪ್ರೊ. ಎಂ. ಮರಿಯಪ್ಪಭಟ್ಟ, ಎಂ.ಎ., ಎಲ್.ಟಿ.	...	(೧೯೭೨ - ೧೯೮೦)
೬.	ಪ್ರೊ. ಜಿ. ವೆಂಕಟಸುಬ್ಬಯ್ಯ, ಎಂ.ಎ., ಬಿ.ಟಿ.	...	(೧೯೮೦- ೧೯೯೨)
೭.	ಡಾ॥ ಜಿ. ಎಸ್. ಗಾಯಿ, ಪಿಎಚ್.ಡಿ.	...	(೧೯೯೨ - ೧೯೯೫)
೮.	ಶ್ರೀ ಎನ್. ಬಸವಾರಾಧ್ಯ, ಎಂ.ಎ.	...	(೧೯೯೫ -)

ಉಪಾಧ್ಯಕ್ಷರು

೧.	ಡಾ॥ ಡಿ. ಎಲ್. ನರಸಿಂಹಾಚಾರ್, ಎಂ. ಎ.	...	(೧೯೫೮ - ೧೯೬೬)
೨.	ಡಾ॥ ರಂ. ಶ್ರೀ. ಮುಗಳಿ, ಎಂ. ಎ., ಬಿ. ಟಿ. ಡಿ. ಲಿಟ್.	..	(೧೯೬೬ - ೧೯೬೮)
೩.	ಪ್ರೊ. ಡಿ. ಜವರೇಗೌಡ, ಎಂ. ಎ.	...	(೧೯೬೮ - ೧೯೬೯)
೪.	ಪ್ರೊ. ಕ. ವೆಂ. ರಾಘವಾಚಾರ್, ಎಂ. ಎ., ಬಿ. ಟಿ.	...	(೧೯೬೯ - ೧೯೭೧)
೫.	ಪ್ರೊ. ಜಿ. ವೆಂಕಟಸುಬ್ಬಯ್ಯ, ಎಂ. ಎ., ಬಿ. ಟಿ.	...	(೧೯೭೧ - ೧೯೮೦)
೬.	ಪ್ರೊ. ಸ.ಸ. ಮಾಳವಾಡ, ಎಂ. ಎ.	...	(೧೯೮೦ - ೧೯೮೬)

ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿ ಮತ್ತು ಪ್ರಧಾನ ಸಂಪಾದಕರು

	ಪ್ರೊ. ತೀ. ನಂ. ಶ್ರೀಕಂಠಯ್ಯ, ಎಂ. ಎ.	...	(೧೯೪೩ - ೧೯೫೪)

ಪ್ರಧಾನ ಸಂಪಾದಕರು

೧.	ಪ್ರೊ. ಡಿ. ಎಲ್. ನರಸಿಂಹಾಚಾರ್, ಎಂ.ಎ.	...	(೧೯೫೪ - ೧೯೭೦)
೨.	ಪ್ರೊ. ಕ. ವೆಂ. ರಾಘವಾಚಾರ್, ಎಂ.ಎ., ಬಿ.ಟಿ.	...	(೧೯೭೧ - ೧೯೭೨)
೩.	ಪ್ರೊ. ಎಂ. ಮರಿಯಪ್ಪಭಟ್ಟ, ಎಂ.ಎ., ಎಲ್. ಟಿ.	...	(೧೯೭೨ - ೧೯೭೩)
೪.	ಪ್ರೊ. ಜಿ. ವೆಂಕಟಸುಬ್ಬಯ್ಯ, ಎಂ. ಎ., ಬಿ.ಟಿ.	...	(೧೯೭೩ - ೧೯೯೨)

೫.	ಶ್ರೀ ಎನ್. ಬಸವಾರಾಧ್ಯ, ಎಂ. ಎ.	...	(೧೯೯೨ -)

ಸಂಪಾದಕರು

೧.	ಡಾ॥ ಡಿ. ಎಲ್. ನರಸಿಂಹಾಚಾರ್, ಎಂ. ಎ.	...	(೧೯೫೪ - ೧೯೫೬)
೨.	ಶ್ರೀ ಎಲ್. ಗುಂಡಪ್ಪ, ಎಂ. ಎ.	...	(೧೯೫೭ - ೧೯೬೩)
೩.	ಶ್ರೀ ಎನ್. ಬಸವಾರಾಧ್ಯ, ಎಂ. ಎ.	...	(೧೯೬೩ - ೧೯೭೧)

ಸಮಿತಿಯ ಸದಸ್ಯರು

೧.	ಪ್ರೊ. ತೀ. ನಂ. ಶ್ರೀಕಂಠಯ್ಯ, ಎಂ.ಎ.	...	(೧೯೪೩ - ೧೯೫೮)
೨.	ಡಾ॥ ಡಿ. ಎಲ್. ನರಸಿಂಹಾಚಾರ್, ಎಂ. ಎ.	...	(೧೯೪೩ - ೧೯೫೪)
೩.	ಪ್ರೊ. ಕ. ವೆಂ. ರಾಘವಾಚಾರ್, ಎಂ. ಎ., ಬಿ. ಟಿ.	...	(೧೯೪೩ - ೧೯೬೯)
೪.	ಡಾ॥ ರಂ. ಶ್ರೀ. ಮುಗಳಿ, ಎಂ. ಎ., ಬಿ.ಟಿ., ಡಿ.ಲಿಟ್.	...	(೧೯೪೪ - ೧೯೭೩)
೫.	ಶ್ರೀ ಎನ್. ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣರಾವ್, ಎಂ.ಎ.	...	(೧೯೪೪ - ೧೯೭೯)
೬.	ವಿದ್ವಾನ್ ಮುಳಿಯ ತಿಮ್ಮಪ್ಪಯ್ಯ	...	(೧೯೪೪ - ೧೯೫೦)
೭.	ಶ್ರೀ ಕಾ. ಸ. ಧರಣೇಂದ್ರಯ್ಯ, ಎಂ.ಎ., ಬಿ.ಟಿ.	...	(೧೯೪೪ - ೧೯೭೧)
೮.	ಪ್ರೊ. ಡಿ. ಕೆ. ಭೀಮಸೇನರಾವ್, ಎಂ.ಎ.	...	(೧೯೪೪ - ೧೯೬೯)
೯.	ಪದ್ಮಭೂಷಣ ಡಾ. ಕೆ. ವಿ. ಪುಟ್ಟಪ್ಪ, ಎಂ.ಎ.,ಡಿ.ಲಿಟ್.	...	(೧೯೪೪ - ೧೯೬೨)
೧೦.	ಪ್ರೊ. ಕೆ. ಜಿ. ಕುಂದಣಗಾರ, ಎಂ.ಎ.	...	(೧೯೪೪ - ೧೯೬೫)
೧೧.	ಪ್ರೊ. ಸ. ಸ. ಮಾಳವಾಡ, ಎಂ.ಎ.	...	(೧೯೪೪ - ೧೯೮೭)
೧೨.	ಪ್ರೊ. ಎಂ. ಮರಿಯಪ್ಪಭಟ್ಟ, ಎಂ.ಎ., ಎಲ್.ಟಿ.	...	(೧೯೫೬ - ೧೯೮೦)
೧೩.	ಡಾ॥ ಆರ್. ಸಿ. ಹಿರೇಮಠ, ಎಂ.ಎ., ಪಿಎಚ್.ಡಿ.	...	(೧೯೬೧ -)
೧೪.	ಪ್ರೊ. ಡಿ. ಜವರೇಗೌಡ, ಎಂ.ಎ.	...	(೧೯೬೩ - ೧೯೮೨)
೧೫.	ಶ್ರೀ ಬಸವರಾಜ ಕಟ್ಟೀಮನಿ, ಎಂ.ಎಲ್.ಸಿ	...	(೧೯೬೯ - ೧೯೮೧)
೧೬.	ಪ್ರೊ. ಜಿ. ವೆಂಕಟಸುಬ್ಬಯ್ಯ, ಎಂ.ಎ., ಬಿ.ಟಿ.	...	(೧೯೬೯ -)
೧೭.	ಡಾ॥ ಜಿ.ಎಸ್. ಗಾಯಿ, ಪಿಎಚ್.ಡಿ.	...	(೧೯೭೦ - ೧೯೯೫)
೧೮.	ಡಾ॥ ಎ. ಎನ್.ಉಪಾಧ್ಯೆ, ಎಂ.ಎ., ಡಿ.ಲಿಟ್.	...	(೧೯೭೧ - ೧೯೭೫)
೧೯.	ಡಾ॥ ಹಾ. ಮಾ. ನಾಯಕ, ಎಂ.ಎ., ಪಿಎಚ್.ಡಿ.	...	(೧೯೭೨ -)
೨೦.	ಡಾ॥ ಜಿ. ಎಸ್. ಶಿವರುದ್ರಪ್ಪ, ಎಂ.ಎ., ಪಿಎಚ್.ಡಿ.	...	(೧೯೭೨ -)
೨೧.	ಡಾ॥ ಟಿ. ವಿ. ವೆಂಕಟಾಚಲಶಾಸ್ತ್ರೀ, ಎಂ.ಎ., ಪಿಎಚ್.ಡಿ.	...	(೧೯೭೬-)
೨೨.	ಡಾ॥ ಎಂ. ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ, ಎಂ.ಎ., ಪಿಎಚ್.ಡಿ.	...	(೧೯೭೬ -)
೨೩.	ಶ್ರೀ ಎನ್. ಬಸವಾರಾಧ್ಯ, ಎಂ.ಎ.	...	(೧೯೮೨ -)
೨೪.	ಡಾ॥ ಕೆ. ವಿ. ರಮೇಶ್, ಎಂ.ಎ., ಪಿಎಚ್.ಡಿ.	...	(೧೯೮೨ -)
೨೫.	ಡಾ॥ ಕೆ. ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ, ಎಂ.ಎ., ಪಿಎಚ್.ಡಿ.	...	(೧೯೮೨ -)

ಮೈಸೂರು ಸರ್ಕಾರದ ಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳು

೧.	ರಾಜಸೇವಾಸಕ್ತ ಡಿ.ಸಿ. ಸುಬ್ಬರಾಯಪ್ಪ, ಬಿ.ಎ.	...	(೧೯೪೯ - ೧೯೬೮)
೨.	ಪದ್ಮಶ್ರೀ ಪಂಡಿತರತ್ನಂ ಬಿ. ಶಿವಮೂರ್ತಿಶಾಸ್ತ್ರೀ	...	(೧೯೪೯ - ೧೯೭೦)
೩.	ಡಾ॥ ಸಿದ್ಧಯ್ಯಪುರಾಣಿಕ, ಐ.ಎ.ಎಸ್.	...	(೧೯೬೧ - ೧೯೯೪)
೪.	ಶ್ರೀ ವಿ. ಬಿ. ನಾಯಕ. ಎಂ.ಎ., ಎಲ್ಎಲ್.ಬಿ.	...	(೧೯೬೬ - ೧೯೮೨)

ಉಪಸಂಪಾದಕರು

೧.	ಶ್ರೀ ಎನ್. ಬಸವಾರಾಧ್ಯ, ಎಂ.ಎ.	...	(೧೯೫೬ - ೧೯೬೩)
೨.	ಶ್ರೀ ಎಚ್. ದೇಶಿಕಾಚಾರ್, ಎಂ.ಎ.	...	(೧೯೫೫ - ೧೯೬೬)
೩.	ಶ್ರೀ ಹೀ. ಚಿ. ಶಾಂತವೀರಯ್ಯ, ಎಂ. ಎ., ಬಿ. ಎಡ್.	...	(೧೯೬೭ - ೧೯೯೨)
೪.	ಶ್ರೀ ಆರ್.ವಿ. ಕುಲಕರ್ಣಿ, ಎಂ.ಎ., ಬಿ.ಎಡ್.	...	(೧೯೬೮ - ೧೯೮೦)

೫.	ಶ್ರೀ ಟಿ.ಆರ್. ಮಹಾದೇವಯ್ಯ, ಎಂ.ಎ.	...	(೧೯೬೯ - ೧೯೯೨)
೬.	ಶ್ರೀಮತಿ ಮಂಜುಳಾರಾವ್, ಎಂ.ಎ.	...	(೧೯೯೩ - ೧೯೯೪)
೭.	ಶ್ರೀಮತಿ ಎಂ.ಎನ್. ಜಾನಕಮ್ಮ, ಎಂ.ಎ.	...	(೧೯೯೩ - ೧೯೯೪)
೮.	ಶ್ರೀಮತಿ ಉಮಾದೇವಿ, ಎಂ.ಎ.	...	(೧೯೯೩ -)
೯.	ಶ್ರೀಮತಿ ವಿಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿ, ಎಂ.ಎ.	...	(೧೯೯೫ -)
೧೦.	ಶ್ರೀಮತಿ ಎಂ.ಎಸ್.ಸುಜಯ, ಎಂ.ಎ.	...	(೧೯೯೫ -)

ಸಹಾಯಕ ಸಂಪಾದಕರು

೧.	ಶ್ರೀ ಎನ್. ಬಸವಾರಾಧ್ಯ, ಎಂ.ಎ.	...	(೧೯೫೫ - ೧೯೫೬)
೨.	ಪಂಡಿತ ಎಚ್.ದೇಶಿಕಾಚಾರ್	...	(೧೯೫೫ - ೧೯೬೬)
೩.	ಶ್ರೀ ಜಿ. ಚಂದ್ರಶೇಖರಐತಾಳ, ಎಂ.ಎ.	...	(೧೯೬೨ - ೧೯೬೩)
೪.	ಶ್ರೀ ಹೀ.ಚಿ. ಶಾಂತವೀರಯ್ಯ, ಎಂ.ಎ., ಬಿ.ಎಡ್.	...	(೧೯೬೨ - ೧೯೬೭)
೫.	ಶ್ರೀ ಎಚ್.ಎ. ಕುಲಕರ್ಣಿ, ಎಂ.ಎ.	...	(೧೯೬೨ - ೧೯೬೩)
೬.	ಶ್ರೀ ಸಿ. ಓಂಕಾರಪ್ಪ, ಎಂ.ಎ.	...	(೧೯೬೩ - ೧೯೬೫)
೭.	ಶ್ರೀ ಕೆ. ರಾಘವೇಂದ್ರರಾವ್, ಎಂ.ಎ.	...	(೧೯೬೪ - ೧೯೬೫)
೮.	ಶ್ರೀ ಜಿ. ಜಿ.ಮಂಜುನಾಥನ್, ಎಂ.ಎ.	...	(೧೯೬೪ - ೧೯೬೭)
೯.	ಶ್ರೀ ಎಚ್. ಎಂ. ಪರಮೇಶ್ವರಯ್ಯ, ಎಂ.ಎ.	...	(೧೯೬೫ - ೧೯೬೬)
೧೦.	ಶ್ರೀಮತಿ ಎಂ. ಎನ್. ಲೀಲಾವತಿ, ಎಂ.ಎ.	...	(೧೯೬೭ - ೧೯೬೯)
೧೧.	ಶ್ರೀ ಆರ್. ವಿ. ಕುಲಕರ್ಣಿ, ಎಂ.ಎ.	...	(೧೯೬೭ - ೧೯೬೮)
೧೨.	ಶ್ರೀ ಪಿ. ರಾಮಕೃಷ್ಣಭಟ್ಟ, ಎಂ.ಎ.	...	(೧೯೬೭ - ೧೯೭೩)
೧೩.	ಶ್ರೀ ಕೆ. ಸುಬ್ಬುಕೃಷ್ಣಶಾಸ್ತ್ರೀ	...	(೧೯೬೭ - ೧೯೬೭)
೧೪.	ವಿದ್ವಾನ್ ಹ.ವೆಂ. ನಾರಾಯಣಶಾಸ್ತ್ರೀ	...	(೧೯೬೭ - ೧೯೮೦)
೧೫.	ಶ್ರೀಮತಿ ಉಷಾಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಿ, ಎಂ.ಎ., ಬಿ.ಎಡ್.	...	(೧೯೬೭ - ೧೯೭೫)
೧೬.	ಶ್ರೀ ಟಿ. ಆರ್. ಮಹಾದೇವಯ್ಯ, ಎಂ.ಎ.	...	(೧೯೬೭ - ೧೯೬೮)
೧೭.	ಶ್ರೀ ಟಿ. ಎಸ್. ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ, ಎಂ.ಎ., ಬಿ.ಎಡ್.	...	(೧೯೬೯ - ೧೯೭೨)
೧೮.	ಶ್ರೀ ಪಿ. ಪದ್ಮನಾಭ ಭಟ್ಟ, ಎಂ.ಎ., ಬಿ.ಟಿ.	...	(೧೯೭೦ - ೧೯೭೨)
೧೯.	ಶ್ರೀಮತಿ ಮಂಜುಳಾರಾವ್, ಎಂ.ಎ.	...	(೧೯೭೦ - ೧೯೯೩)
೨೦.	ಶ್ರೀ ಎಚ್. ವಿ. ಶೇಷಾಚಾರ್, ಎಂ.ಎ.	...	(೧೯೭೦ - ೧೯೭೨)
೨೧.	ಶ್ರೀಮತಿ ಎಂ.ಎನ್.ಜಾನಕಮ್ಮ, ಎಂ.ಎ.	...	(೧೯೭೦ - ೧೯೯೩)
೨೨.	ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರಾಚಾರ್ಯ ಹಡಗಲಿ, ಎಂ.ಎ.	...	(೧೯೭೦ - ೧೯೭೨)
೨೩.	ಶ್ರೀಮತಿ ಉಷಾಕುಮಾರಿ, ಎಂ.ಎ.	...	(೧೯೭೦ - ೧೯೭೨)
೨೪.	ಶ್ರೀ ವಸಂತರಾವ್ ಕಟ್ಟಿ, ಎಂ.ಎ., ಬಿ. ಎಡ್.	...	(೧೯೭೧ - ೧೯೭೨)
೨೫.	ಶ್ರೀಮತಿ ಎಸ್. ವಿಮಲ, ಎಂ.ಎ.	...	(೧೯೭೨ - ೧೯೭೪)
೨೬.	ಶ್ರೀಮತಿ ಬಿ. ಶಕುಂತಲ, ಎಂ.ಎ.	...	(೧೯೭೨ - ೧೯೮೨)
೨೭.	ಶ್ರೀಮತಿ ಉಮಾದೇವಿ, ಎಂ.ಎ.	...	(೧೯೭೨ - ೧೯೯೩)
೨೮.	ಶ್ರೀಮತಿ ವಿಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿ, ಎಂ.ಎ.	...	(೧೯೭೨ - ೧೯೯೫)
೨೯.	ಶ್ರೀಮತಿ ಎಂ. ಎಸ್. ಸುಜಯ, ಎಂ.ಎ.	...	(೧೯೭೨ - ೧೯೯೫)
೩೦.	ಶ್ರೀ ಟಿ. ತಿಪ್ಪಯ್ಯ, ಎಂ.ಎ.	...	(೧೯೭೨ - ೧೯೭೫)
೩೧.	ಶ್ರೀ ಬಿ. ಆರ್. ಬಸವರಾಜ, ಎಂ.ಎ.	...	(೧೯೭೯ -)
೩೨.	ಶ್ರೀ ಮಹೇಂದ್ರ ಎಂ.ಎ.	...	(೧೯೮೧ - ೧೯೮೭)

ಪ್ರತಿಕಾರರು

೧. ಆಸ್ಥಾನ ವಿದ್ವಾನ್ ಎಂ.ಆರ್. ವರದಾಚಾರ್ ... (೧೯೬೦ - ೧೯೬೮)
೨. ಶ್ರೀ ಎಸ್.ಆರ್. ರಂಗಸ್ವಾಮಿ ಅಯ್ಯಂಗಾರ್ ... (೧೯೬೦ - ೧೯೭೪)
೩. ಶ್ರೀಮತಿ ಬಿ. ಎನ್. ಮಾಲತಿ, ಎಂ.ಎ. ... (೧೯೭೫ - ೧೯೭೮)

ಕರಡಚ್ಚು ತಿದ್ದಿದವರು

ವಿದ್ವಾನ್ ಕೆ. ವೆಂಕಟೇಶಯ್ಯ ... (೧೯೬೦ - ೧೯೭೦)

ಪಟ್ಟಿಕೆ ವಿಂಗಡಣಕಾರರು

೧. ಶ್ರೀ ಕೆ. ರಾಮಣ್ಣ ... (೧೯೬೦ - ೧೯೭೫)
೨. ಶ್ರೀ ಎಸ್.ಎಸ್. ರಾಮಸ್ವಾಮಿ ಅಯ್ಯರ್, ಎಂ.ಎ., ಬಿ.ಟಿ. ... (೧೯೭೬ - ೧೯೮೦)

ಬೆರಳಚ್ಚುಗಾರರು

೧. ಶ್ರೀ ಜಿ. ದಿವಾಕರಯ್ಯ ... (೧೯೬೩ - ೧೯೬೪)
೨. ಶ್ರೀ ಎಸ್. ಜಿ. ರಾಮಚಂದ್ರಶರ್ಮ ... (೧೯೬೪ - ೧೯೬೫)
೩. ಶ್ರೀ ಅ. ರ. ಆನಂದ್ ... (೧೯೬೫ - ೧೯೬೭)
೪. ಶ್ರೀ ಎನ್. ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿ ... (೧೯೬೫ - ೧೯೬೮)
೫. ಶ್ರೀಮತಿ ಎಂ. ಕೆ. ಉಷಾದೇವಿ ... (೧೯೬೮ - ೧೯೬೯)
೬. ಶ್ರೀಮತಿ ಆರ್. ರಮಾದೇವಿ ... (೧೯೬೮ - ೧೯೬೮)
೭. ಶ್ರೀಮತಿ ಎ. ನೇತ್ರಾವತಿಬಾಯಿ ... (೧೯೬೯ -)
೮. ಶ್ರೀಮತಿ ಕೆ. ರಮಾ ... (೧೯೬೯ - ೧೯೭೧)
೯. ಶ್ರೀಮತಿ ಸಿ.ಎನ್. ವಿಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿ ... (೧೯೭೧ -)

ಸಹಾಯಕರು

೧. ಶ್ರೀ ಕೆ. ಅನಂತರಾಮಯ್ಯ ... (೧೯೫೮ - ೧೯೬೫)
೨. ಶ್ರೀ ಬಸಪ್ಪ ... (೧೯೬೪ - ೧೯೬೭)
೩. ಶ್ರೀ ಎಂ. ಮುನಿರಾಮ ... (೧೯೬೪ - ೧೯೬೬)
೪. ಶ್ರೀ ರಾಮಯ್ಯ ... (೧೯೬೪ - ೧೯೬೬)
೫. ಶ್ರೀ ಜಿ. ಸಿದ್ದಯ್ಯ ... (೧೯೬೫ - ೧೯೬೫)
೬. ಶ್ರೀ ಮಾದಪ್ಪ ... (೧೯೬೫ - ೧೯೮೭)
೭. ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರಪ್ರಸಾದ್ ... (೧೯೬೬ -)
೮. ಶ್ರೀ ವಿ. ಜಯರಾಮಯ್ಯ ... (೧೯೬೭ - ೧೯೬೭)
೯. ಶ್ರೀ ಶಂಕರಪ್ಪ ... (೧೯೬೮ -)
೧೦. ಶ್ರೀ ರೇವಯ್ಯ ... (೧೯೬೮ -)

ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿನ ಅಧ್ಯಕ್ಷರುಗಳು (ಅಧಿಕಾರ ಪ್ರಯುಕ್ತ)

(೧೯೪೩ ರಿಂದ ೧೯೯೫)

೧. ಶ್ರೀ ಒಂಟಮುರಿಯ ಶ್ರೀಮಂತ ಬಸವಪ್ರಭುರಾಜಾ
ಲಖಮನಗೌಡ ಸರದೇಸಾಯಿ ಬಹದ್ದೂರ್ ... (೧೯೪೧ - ೧೯೪೬)
೨. ಜಸ್ಟಿಸ್ ಲೋಕೂರ್ ನಾರಾಯಣರಾವ್ ಸ್ವಾಮಿರಾವ್ ... (೧೯೪೭ - ೧೯೪೭)
೩. ಶ್ರೀ ತಿರುಮಲೆ ತಾತಾಚಾರ್ಯಶರ್ಮ ... (೧೯೪೭ - ೧೯೪೯)
೪. ಶ್ರೀ ಉತ್ತಂಗಿ ಚನ್ನಪ್ಪ ... (೧೯೪೯ - ೧೯೫೦)
೫. ಶ್ರೀ ಎಂ. ಆರ್. ಶ್ರೀನಿವಾಸಮೂರ್ತಿ ... (೧೯೫೦ - ೧೯೫೩)
೬. ಶ್ರೀ ಎ.ಎನ್. ಮೂರ್ತಿರಾವ್ ... (೧೯೫೩ - ೧೯೫೪)

೭.	ಪದ್ಮಶ್ರೀ ಪಂಡಿತರತ್ನಂ ಬಿ. ಶಿವಮೂರ್ತಿಶಾಸ್ತ್ರೀ	...	(೧೯೫೪ - ೧೯೬೪)
೮.	ಪ್ರೊ. ಜಿ. ವೆಂಕಟಸುಬ್ಬಯ್ಯ	...	(೧೯೬೪ - ೧೯೬೯)
೯.	ಶ್ರೀ ಜಿ. ನಾರಾಯಣ	..	(೧೯೬೯ - ೧೯೭೮)
೧೦.	ಶ್ರೀ ಹಂಪ. ನಾಗರಾಜಯ್ಯ	...	(೧೯೭೮ - ೧೯೮೬)
೧೧.	ಶ್ರೀ ಹೆಚ್. ಬಿ. ಜ್ವಾಲನಯ್ಯ	...	(೧೯೮೬ - ೧೯೮೭)
೧೨.	ಶ್ರೀ ಅ. ರ. ಚಂದ್ರಹಾಸಗುಪ್ತ (ಸರ್ಕಾರದ ಆಡಳಿತಾಧಿಕಾರಿಗಳು)	...	(೧೯೮೭ - ೧೯೮೮)
೧೩.	ಶ್ರೀ ಐ. ಎಂ. ವಿಠ್ಠಲಮೂರ್ತಿ (ಸರ್ಕಾರದ ಆಡಳಿತಾಧಿಕಾರಿಗಳು)	...	(೧೯೮೮ - ೧೯೮೯)
೧೪.	ಪ್ರೊ. ಜಿ. ಎಸ್. ಸಿದ್ಧಲಿಂಗಯ್ಯ	...	(೧೯೮೯ - ೧೯೯೨)
೧೫.	ಶ್ರೀ ಗೊ.ರು. ಚನ್ನಬಸಪ್ಪ	...	(೧೯೯೨ - ೧೯೯೫)
೧೬.	ಡಾ॥ ಸಾ.ಶಿ. ಮರುಳಯ್ಯ	...	(೧೯೯೫ -)

ಪರಿಷತ್ತಿನ ಉಪಾಧ್ಯಕ್ಷರು (ಅಧಿಕಾರ ಪ್ರಯುಕ್ತ).

ರಾಜಸೇವಾಸಕ್ತ ಮಾಸ್ತಿ ವೆಂಕಟೇಶಅಯ್ಯಂಗಾರ್ ... (೧೯೪೩ - ೧೯೪೭)

ಪರಿಷತ್ತಿನ ಗೌರವ ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿಗಳು (ಅಧಿಕಾರ ಪ್ರಯುಕ್ತ)

(೧೯೪೩ ರಿಂದ ೧೯೯೫)

ಶ್ರೀಯುತರಾದ:

೧.	ಬಿ. ವೆಂಕೋಬರಾವ್	...	(೧೯೪೩ - ೧೯೪೪)
೨.	ಕ. ವೆಂ. ರಾಘವಾಚಾರ್	...	(೧೯೪೪ - ೧೯೪೫)
೩.	ಕೆ. ರೇವಣ್ಣ	...	(೧೯೪೫ - ೧೯೪೬)
೪.	ಕ.ವೆಂ. ರಾಘವಾಚಾರ್	...	(೧೯೪೬ - ೧೯೪೭)
೫.	ಕೆ. ಗೋಪಾಲಕೃಷ್ಣರಾವ್	...	(೧೯೪೭ - ೧೯೪೮)
೬.	ಸಿ.ಕೆ. ನಾಗರಾಜರಾವ್	...	(೧೯೪೭ - ೧೯೪೭)
೭.	ಎಲ್. ಎಸ್. ಶೇಷಗಿರಿರಾವ್	...	(೧೯೪೭ - ೧೯೫೦)
೮.	ಸಿದ್ಧವನಹಳ್ಳಿ ಕೃಷ್ಣಶರ್ಮ	...	(೧೯೪೯ - ೧೯೫೦)
೯.	ಎಂ.ಎ. ನರಸಿಂಹಾಚಾರ್	...	(೧೯೫೦ - ೧೯೫೦)
೧೦.	ಕಾ. ಸ. ಧರಣೇಂದ್ರಯ್ಯ	...	(೧೯೫೦ - ೧೯೫೨)
೧೧.	ಸಿ.ಕೆ. ನಾಗರಾಜರಾವ್	...	(೧೯೫೨ - ೧೯೫೩)
೧೨.	ಎ.ಎನ್. ಮೂರ್ತಿರಾವ್	...	(೧೯೫೩ - ೧೯೫೪)
೧೩.	ರಾಜಸೇವಾಸಕ್ತ ಡಿ. ಸಿ. ಸುಬ್ಬರಾಯಪ್ಪ	...	(೧೯೫೪ - ೧೯೫೬)
೧೪.	ಜಿ. ವೆಂಕಟಸುಬ್ಬಯ್ಯ	...	(೧೯೫೪ - ೧೯೫೬)
೧೫.	ಡಿ.ಆರ್. ರಾಮಯ್ಯ	...	(೧೯೫೬ - ೧೯೫೮)
೧೬.	ಸಿ.ಕೆ. ನಾಗರಾಜರಾವ್	...	(೧೯೫೬ - ೧೯೫೬)
೧೭.	ಕೆ. ಗೋಪಾಲಕೃಷ್ಣರಾವ್	...	(೧೯೫೬ - ೧೯೬೧)
೧೮.	ಜಿ. ಶ್ರೀನಿವಾಸನ್	...	(೧೯೫೮ - ೧೯೫೯)
೧೯.	ಡಿ. ಆರ್. ರಾಮಯ್ಯ	...	(೧೯೫೯ - ೧೯೬೦)
೨೦.	ಅನ್ನದಾನಯ್ಯ ಪುರಾಣಿಕ	...	(೧೯೬೦ - ೧೯೬೩)
೨೧.	ಕೆ. ಎಂ. ಕೃಷ್ಣರಾವ್	...	(೧೯೬೧ - ೧೯೬೪)
೨೨.	ಎಸ್. ಶಂಕರಪ್ಪ	...	(೧೯೬೩ - ೧೯೬೪)
೨೩.	ಕೆ. ಎಸ್. ನಿರಂಜನ	...	(೧೯೬೪ - ೧೯೬೫)

೨೪.	ಹೆಚ್. ಆರ್. ದಾಸೇಗೌಡ	...	(೧೯೬೪ - ೧೯೬೫)
೨೫.	ಜಿ. ಕೆ. ಗುಂಡೂರಾವ್	...	(೧೯೬೫ - ೧೯೬೫)
೨೬.	ಎಂ. ಎಚ್. ಕೃಷ್ಣಯ್ಯ	...	(೧೯೬೫ - ೧೯೬೫)
೨೭.	ಬಿ. ಎಸ್. ಶಾಸ್ತ್ರೀ	...	(೧೯೬೫ - ೧೯೬೬)
೨೮.	ವೆಂಕಟೇಶ ಸಾಂಗಲಿ	...	(೧೯೬೬ - ೧೯೬೭)
೨೯.	ಹಂಪ. ನಾಗರಾಜಯ್ಯ	...	(೧೯೬೬ - ೧೯೬೯)
೩೦.	ಅ. ರಾ. ಮಿತ್ರ	...	(೧೯೬೯ - ೧೯೭೦)
೩೧.	ಹಂಪ. ನಾಗರಾಜಯ್ಯ	...	(೧೯೬೯ - ೧೯೭೪)
೩೨.	ವೆಂಕಟೇಶ ಸಾಂಗಲಿ	...	(೧೯೭೦ - ೧೯೭೫)
೩೩.	ಜಿ.ಕೆ. ಗುಂಡೂರಾವ್	...	(೧೯೭೪ - ೧೯೭೮)
೩೪.	ಡಿ. ಲಿಂಗಯ್ಯ	...	(೧೯೭೮ - ೧೯೮೨)
೩೫.	ಜಿ. ಅಶ್ವತ್ಥನಾರಾಯಣ	...	(೧೯೭೮ - ೧೯೭೯)
೩೬.	ಲಕ್ಷ್ಮಣ ತೆಲಗಾವಿ	...	(೧೯೭೯ - ೧೯೮೬)
೩೭.	ಹೊ.ವೆ. ನಾರಾಯಣಸ್ವಾಮಿ	...	(೧೯೮೨ - ೧೯೮೪)
೩೮.	ಚಂದ್ರಕಾಂತ ಪಡೆಸೂರ	...	(೧೯೮೪ - ೧೯೮೭)
೩೯.	ಜಿ. ವಿ. ಶಿವಸ್ವಾಮಿ	...	(೧೯೮೬ - ೧೯೮೭)
೪೦.	ಡಾ ॥ ಸಾ. ಶಿ. ಮರುಳಯ್ಯ	...	(೧೯೮೯ - ೧೯೮೯)
೪೧.	ಚಿ. ಶ್ರೀನಿವಾಸರಾಜು	...	(೧೯೮೯ - ೧೯೯೦)
೪೨.	ಗೊ.ರು. ಚನ್ನಬಸಪ್ಪ	...	(೧೯೮೯ - ೧೯೯೨)
೪೩.	ಟಿ. ರಾಮಯ್ಯ	...	(೧೯೯೦ - ೧೯೯೨)
೪೪.	ಜಿ. ಚನ್ನವೀರಸ್ವಾಮಿ	...	(೧೯೯೨ - ೧೯೯೩)
೪೫.	ಪ್ರೊ. ಎಸ್. ಶ್ರೀನಿವಾಸನ್	...	(೧೯೯೨ - ೧೯೯೫)
೪೬.	ಪ್ರೊ. ಎಂ. ಜಿ. ನಾಗರಾಜ್	...	(೧೯೯೩ - ೧೯೯೫)
೪೭.	ಡಾ ॥ ನರಹಳ್ಳಿ ಬಾಲಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ	...	(೧೯೯೫ -)
೪೮.	ಕೆ.ಆರ್. ಇಕ್ಬಾಲ್ ಅಹಮದ್	...	(೧೯೯೫ -)

ಪರಿಷತ್ತಿನ ಗೌರವ ಕೋಶಾಧಿಕಾರಿಗಳು (ಅಧಿಕಾರ ಪ್ರಯುಕ್ತ)

(೧೯೪೩ ರಿಂದ ೧೯೯೫)

೧.	ರಾಜಸೇವಾಸಕ್ತ ಡಿ.ಸಿ. ಸುಬ್ಬರಾಯಪ್ಪ	...	(೧೯೪೦ - ೧೯೪೪)
೨.	ಪ್ರೊ.ಜಿ.ಪಿ. ರಾಜರತ್ನಂ	...	(೧೯೪೫ - ೧೯೪೫)
೩.	ಶ್ರೀ ಕೆ. ರೇವಣ್ಣ	...	(೧೯೪೬ - ೧೯೪೭)
೪.	ಶ್ರೀ ಎಂ. ವಾಸುದೇವಮೂರ್ತಿ	...	(೧೯೪೭ - ೧೯೪೯)
೫.	ಶ್ರೀ ಸಿ.ಕೆ. ನಾಗರಾಜರಾವ್	...	(೧೯೪೯ - ೧೯೫೨)
೬.	ಶ್ರೀ ಎಚ್.ಎಸ್. ಸೀತಾರಾಂ	...	(೧೯೫೨ - ೧೯೫೩)
೭.	ರಾಜಸೇವಾಸಕ್ತ ಡಿ.ಸಿ. ಸುಬ್ಬರಾಯಪ್ಪ	...	(೧೯೫೩ - ೧೯೫೪)
೮.	ಶ್ರೀ ಎನ್. ವರದರಾಜನ್	...	(೧೯೫೪ - ೧೯೫೬)
೯.	ಶ್ರೀ ಎಚ್. ಎಸ್. ಸೀತಾರಾಂ	...	(೧೯೫೬ - ೧೯೫೭)
೧೦.	ಶ್ರೀ ಜಿ. ಶ್ರೀನಿವಾಸನ್	...	(೧೯೫೭ - ೧೯೫೭)
೧೧.	ಶ್ರೀ ಎಚ್. ಎಸ್. ಸೀತಾರಾಂ	...	(೧೯೫೭ - ೧೯೫೯)
೧೨.	ಶ್ರೀ.ಜಿ. ಶ್ರೀನಿವಾಸನ್	...	(೧೯೫೯ - ೧೯೬೦)
೧೩.	ಶ್ರೀ ಆರ್. ಅನಂತರಾಮನ್	...	(೧೯೬೩ - ೧೯೬೪)

೧೪.	ಶ್ರೀ ಎ. ಸಿ. ಬೈರಪ್ಪ	...	(೧೯೬೪ - ೧೯೬೬)
೧೫.	ಶ್ರೀ ಎಸ್. ವರದರಾಜನ್	...	(೧೯೬೬ - ೧೯೭೭)
೧೬.	ಶ್ರೀಮತಿ ಎಸ್. ಪ್ರಮಿಳಾ	...	(೧೯೭೭ - ೧೯೭೮)
೧೭.	ಶ್ರೀ ಎಂ. ಓ. ದೇವರಾಜ್	...	(೧೯೭೮ - ೧೯೮೭)
೧೮.	ಶ್ರೀ ಎಸ್. ವಿ. ಶ್ರೀನಿವಾಸರಾವ್	...	(೧೯೮೯ - ೧೯೯೨)
೧೯.	ಪ್ರೊ. ಹೆಚ್. ಆರ್. ದಾಸೇಗೌಡ	...	(೧೯೯೨ - ೧೯೯೫)
೨೦.	ಶ್ರೀ ಎಂ. ಶ್ರೀರಾಮಯ್ಯ	...	(೧೯೯೫ -)

೧. ಗ್ರಂಥಗಳಿಂದ ಶಬ್ದಗಳನ್ನೂ ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನೂ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿಕೊಟ್ಟ ಸಹಾಯಕರು

ಶ್ರೀಯುತರಾದ:

೧. ಆರ್. ಎಸ್. ರಾಮರಾಯರು
೨. ಜಿ. ವರದರಾಜರಾಯರು
೩. ಡಿ. ಜವರೇಗೌಡರು
೪. ಎನ್. ಪ್ರಹ್ಲಾದರಾಯರು
೫. ಕೆ.ಎಸ್. ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿಯವರು
೬. ಟಿ.ಎಸ್. ಶಾಮರಾಯರು
೭. ಕೆ.ಜಿ. ಕುಂದಣಗಾರರು
೮. ಕುರುಗೋಡಪ್ಪನವರು
೯. ಐರಣಿಯವರು
೧೦. ಎಸ್. ಗುಂಡಪ್ಪನವರು
೧೧. ಡಿ. ರೇಣುಕಾಚಾರ್ಯರು
೧೨. ಎಚ್. ಶೇಷಯ್ಯಂಗಾರ್ಯರು
೧೩. ಎಲ್.ಆರ್. ಹೆಗ್ಗಡೆಯವರು
೧೪. ರಂ. ಶ್ರೀ. ಮುಗಳಿಯವರು
೧೫. ಟಿ.ನಾ. ವಿಶ್ವನಾಥಶಾಸ್ತ್ರೀ ಅವರು
೧೬. ಎಂ. ವಿ. ಗೋವಿಂದಯ್ಯನವರು
೧೭. ಎಂ. ಹನುಮಂತರಾಯರು
೧೮. ಟಿ.ವಿ. ಕೃಷ್ಣಪ್ಪನವರು
೧೯. ಎಚ್. ದೇವೀರಪ್ಪನವರು
೨೦. ಎಚ್.ಜಿ. ಆರ್. ಅಡಿಗ ಅವರು
೨೧. ಎಸ್.ಬಿ. ನಾಯಕ ಅವರು
೨೨. ತೀ.ನಂ. ಶ್ರೀಕಂಠಯ್ಯನವರು
೨೩. ಡಿ.ಎಲ್.ನರಸಿಂಹಾಚಾರ್ಯರು
೨೪. ಎಲ್. ಗುಂಡಪ್ಪನವರು
೨೫. ಎಂ. ಆರ್.ವರದಾಚಾರ್ಯರು
೨೬. ಎನ್.ಕೆ. ನರಸಿಂಹಮೂರ್ತಿಯವರು
೨೭. ಎನ್. ಬಸವಾರಾಧ್ಯರು
೨೮. ಟಿ.ವಿ. ವೆಂಕಟಾಚಲಶಾಸ್ತ್ರೀ ಅವರು
೨೯. ಎಚ್. ದೇಶಿಕಾಚಾರ್ಯರು
೩೦. ಎಸ್.ವಿ. ವೆಂಕಟನಾರಾಯಣಶಾಸ್ತ್ರೀ ಅವರು
೩೧. ಟಿ.ಎಸ್.ರಘುನಾಥಾಚಾರ್ಯರು
೩೨. ಜಿ. ವೆಂಕಟಸುಬ್ಬಯ್ಯನವರು
೩೩. ಡಿ.ವಿ. ಶೇಷಗಿರಿರಾಯರು
೩೪. ಎಸ್. ಬಸಪ್ಪನವರು
೩೫. ಎಸ್. ಎನ್. ಕೃಷ್ಣಜೋಯಿಸ್ ಅವರು
೩೬. ಎನ್. ಅನಂತರಂಗಾಚಾರ್ಯರು
೩೭. ರಂಗನಾಥಾಚಾರ್ಯರು
೩೮. ಎ.ಕೆ. ಪುಟ್ಟರಾಮು ಅವರು
೩೯. ಕೆ. ಹನುಮಂತರಾಯರು
೪೦. ಆರ್.ಎಲ್. ಅನಂತರಾಮಯ್ಯನವರು
೪೧. ಕೆ. ಎಂ. ಕೃಷ್ಣರಾಯರು
೪೨. ಕೆ. ಶಿವರಾಮ ಐತಾಳರು
೪೩. ವಾ.ದ. ಬೇಂದ್ರೆ ಅವರು
೪೪. ಎಂ. ಚಂದ್ರಶೇಖರ ಅವರು
೪೫. ಮಿರ್ಜಿ ಅಣ್ಣಾರಾಯರು
೪೬. ಜಿ. ಚಂದ್ರಶೇಖರ ಐತಾಳರು
೪೭. ಚಂದ್ರಶೇಖರ ಕಂಬಾರ ಅವರು
೪೮. ಹೀ.ಚಿ.ಶಾಂತವೀರಯ್ಯನವರು
೪೯. ಎಚ್. ಎ. ಕುಲಕರ್ಣಿ ಅವರು
೫೦. ಅ. ರಾ. ಮಿತ್ರ ಅವರು
೫೧. ಟಿ. ಆರ್. ಮಹಾದೇವಯ್ಯ ಅವರು
೫೨. ಎನ್. ಎಸ್. ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣಭಟ್ಟ ಅವರು
೫೩. ಕೆ. ವೆಂಕಟೇಶಯ್ಯ ಅವರು
೫೪. ಎಸ್. ಕೃಷ್ಣಭಟ್ಟ ಅವರು
೫೫. ಸಿ. ಓಂಕಾರಪ್ಪ ಅವರು
೫೬. ಟಿ. ಕೇಶವಭಟ್ಟ ಅವರು
೫೭. ಕೆ. ರಾಘವೇಂದ್ರರಾವ್ ಅವರು
೫೮. ಜಿ.ಜಿ. ಮಂಜುನಾಥನ್ ಅವರು

೫೯. ಬಿ. ಎಸ್. ಸಣ್ಣಯ್ಯ ಅವರು
೬೦. ಎಚ್. ಎಂ. ಪರಮೇಶ್ವರಯ್ಯ ಅವರು
೬೧. ಡಿ.ಎನ್. ರಾಮು ಅವರು
೬೨. ಆರ್. ಎಸ್. ನಾರಾಯಣಾಚಾರ್ ಅವರು
೬೩. ಎಚ್. ಎಸ್. ಹರಿಶಂಕರ್ ಅವರು
೬೪. ಕೆ. ಆರ್. ಶೇಷಗಿರಿ ಅವರು
೬೫. ಕೆ. ಎಸ್. ಮಧುಸೂದನ ಅವರು
೬೬. ಎ. ಎನ್. ಭಟ್ಟ ಅವರು

ಶ್ರೀಮತಿಯರಾದ:

೬೭. ಎ. ಎನ್. ಶಾಂತಾ ಅವರು
೬೮. ವಿ. ಅಮೃತ ಅವರು
೬೯. ಎಂ. ಜಿ. ಹಸ್ಮಕಲ್ ಅವರು
೭೦. ಗೌರಮ್ಮನವರು

೨. ತಮ್ಮ ಕಡೆಯ ಜನಬಳಕೆಯ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಕಳಿಸಿಕೊಟ್ಟಿರುವವರು:

ಶ್ರೀಯುತರಾದ:

೧. ಶಾಮಸುಂದರ ಕುಲಕರ್ಣಿಯವರು, ಬೆಳಗಾಂವಿ.
೨. ಜಿ. ರುದ್ರಪ್ಪನವರು, ಬೆಂಗಳೂರು.
೩. ಸುಬ್ಬರಾವ್ ಬಿ. ನಾಯಕರು, ಬೆಂಗಳೂರು.
೪. ಎಚ್. ಜಿ. ಬೆಂಗೇರಿಯವರು, ಹಾವೇರಿ.
೫. ಯ. ನಾ. ಉಡುಪ ಅವರು, ಕೋಟೇಶ್ವರ.
೬. ಎಚ್. ವೆಂಕಣ್ಣಾಚಾರ್ಯರು, ಸಾಗರ.
೭. ಹೀ. ಚಿ. ಶಾಂತವೀರಯ್ಯನವರು, ತಿಪಟೂರು.
೮. ಎಂ.ಎ. ನಾಯ್ಕ ಅವರು, ಅಂಕೋಲ.
೯. ರಾಮಕೃಷ್ಣ ಎ. ಪೈ ಅವರು, ಅಂಕೋಲ.

ಪರಿಷತ್ತಿನ ಅಧ್ಯಕ್ಷರ ಕೃತಜ್ಞತೆ

ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿನ ಮಹೋನ್ನತ ಸಾಧನೆ ಸಿದ್ಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡ ನಿಘಂಟು ನಿರ್ಮಾಣವೂ ಒಂದು. ಇದು ಅರ್ಧಶತಮಾನದ ಹಲವಾರು ವಿದ್ವತ್ ಪ್ರತಿಭೆಗಳ ಅಹೋರಾತ್ರಿ ದುಡಿಮೆಯ ಫಲ; ಸಾರ್ಥಕ ಶ್ರಮದ ಸತ್ಫಲವೂ ಹೌದು. ಚತುಷ್ಕೋಟಿ ಕನ್ನಡಿಗರ ಜೇನುಗನಸು ಇಂದು ನನಸಾಗುತ್ತಿರುವುದು ನಮಗೆ ನಿಮಗೆ ಹರ್ಷ ತಂದ ಸಂಗತಿ. ಆದರೂ ಇದರ ಸಿದ್ಧತೆಯ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಅವೆಷ್ಟೋ ವ್ಯಕ್ತಿ ಶಕ್ತಿಗಳ ಬೆವರಿನ ಹಳ್ಳ ಹರಿದಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಮರೆಯುವಂತಿಲ್ಲ. ಇಂದು ಕೆಲವರಷ್ಟೇ ಉಳಿದು, ಹಲವರು ಅಮರರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಅವರೆಲ್ಲರ ಅಂತರಾತ್ಮಗಳಿಗೆ ಪರಿಷತ್ತಿನ ಅನಂತ ಪ್ರಣಾಮಗಳು ಮೊದಲು ಸಲ್ಲುತ್ತವೆ.

ಕನ್ನಡ ನಿಘಂಟು ರಚನೆಯ ಕಲ್ಪನೆ ಕಣ್ತೆರೆದದ್ದು ೧೯೧೯ ಜುಲೈ ೨೭ರಂದು; ಕಾರ್ಯೋನ್ಮುಖವಾದದ್ದು ೧೯೪೪ ಜನವರಿ ೨೭ ರಂದು. ತಿಂಗಳಿಗೆ ಕೇವಲ ೨೦ ರೂಪಾಯಿಗಳ ಸಂಬಳದ ಒಪ್ಪೊತ್ತಿನ ಕೆಲಸಗಾರರಿಂದ ಹಿಡಿದು ೨೫ ರೂಪಾಯಿಗಳಷ್ಟೇ ರಾಯಧನ ಪಡೆಯುತ್ತಿದ್ದ ವಿದ್ವನ್ಮಣಿಗಳವರೆಗೆ ಸುಮಾರು ೭೬ ಜನರ ಒಂದು ಪಂಡಿತ ತಂಡದಿಂದ ಆರಂಭಗೊಂಡ ಈ ಕಾರ್ಯ ಎಂಟು ಸಂಪುಟಗಳ ಬೃಹತ್ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಇಂದು ಪರಿಣಾಮಗೊಳ್ಳುತ್ತಿದೆ. ಆದರೆ ಹಿಡಿದ ಕಾರ್ಯ ಕೈಗೂಡಿದೆಯೇ ಹೊರತು ಹಾಕಿದ ಯೋಜನೆ ಮುಕ್ತಾಯವಾಗಿಲ್ಲ. ಈಗಾಗಲೇ ರಚಿತವಾಗಿರುವ ಎಂಟು ಸಂಪುಟಗಳ ಪರಿಷ್ಕರಣ ಕಾರ್ಯದ ಅನಿವಾರ್ಯತೆ ಇದೆ. ಹಿಂದಿನ ಸಂಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರ್ಪಡೆಯಾಗದಿರುವ ಸಹಸ್ರಾರು ಶಬ್ದಗಳು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೊತ್ತು ಹೊರಹೊಮ್ಮುವ ಅಗತ್ಯತೆ ಇದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಮೊದಲ ಐದು ಸಂಪುಟಗಳ ಪ್ರತಿಗಳು ಉಪಲಬ್ಧವಿಲ್ಲದೆ, ಅವುಗಳ ಬೇಡಿಕೆ ಬಹಳವಿರುವುದರಿಂದ, ಅವುಗಳ ಮರುಮುದ್ರಣಗಳು ಆಗಲೇಬೇಕಾಗಿದೆ. ಜೊತೆಗೆ 'ಜಿಟಕುಳ ನಿಘಂಟು', 'ಕನ್ನಡ ಪಡನುಡಿ ನಿಘಂಟು' ಇವುಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಯೂ ಆಗಬೇಕಿದೆ. ಈ ಎಡೆಯೇ ನಿವೇದಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಮತ್ತೊಂದು ಅಂಶವೆಂದರೆ ಕನ್ನಡದ ಸೋದರೀ ಭಾಷೆಗಳ ದ್ವಿಭಾಷಾ ನಿಘಂಟು ನಿರ್ಮಾಣ. ಅಂದರೆ ಕನ್ನಡ - ತೆಲುಗು ನಿಘಂಟು, ಕನ್ನಡ-ಕೊಡಗು, ಕನ್ನಡ-ತಮಿಳು, ಕನ್ನಡ-ಮಲೆಯಾಳಂ, ತುಳು, ನೀಲಗಿರಿ, ತೋಡ, ತೊದವ ಮೊದಲಾದ ದ್ರಾವಿಡ ಭಾಷೆಗಳ ಕನ್ನಡ ನಿಘಂಟು ಪರಿಪೂರ್ಣ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧವಾಗಬೇಕಿದೆ. ಅದು ಆಯಾಯ ಭಾಷೆಯ ಶುದ್ಧ ಶಬ್ದ ಉಚ್ಚಾರಣೆ ಮತ್ತು ನಿಷ್ಪತ್ತಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕಿಲ್ಲ. ಈ ಎಲ್ಲ ಆಲೋಚನೆಗಳನ್ನೂ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು ನಿಘಂಟು ವಿಭಾಗವನ್ನು ತನ್ನ ನಿರಂತರಾಂಗವಾಗಿ ಪಡೆಯಲು ಇಚ್ಛಿಸಿ, ತನ್ನ ಯೋಜನೆಯನ್ನು ರಾಜ್ಯಸರ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಈಗಾಗಲೇ ಸಲ್ಲಿಸಿದೆ. ನಿಘಂಟುವಿನಂತಹ ತುಂಬು ವೈಜ್ಞಾನಿಕ ರಚನೆ ಒಂದು ಭಾಷೆಯ ಸೃಜನ ಸಾಹಿತ್ಯದಷ್ಟೇ ಪ್ರಮುಖವಾದ್ದರಿಂದ ನಿಘಂಟು ಕಮ್ಮಟ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿನೊಡನೆ ಸಹಬಾಳ್ವೆ ನಡೆಸಬೇಕೆಂಬುದೇ ನನ್ನ ಅಪೇಕ್ಷೆ. ಇದು ಎಲ್ಲ ಕನ್ನಡಿಗರ ಸದಾಶಯವೂ ಅಹುದು. ನಮ್ಮ ಘನ ಸರ್ಕಾರ ಕನ್ನಡ ಕುಲಕೋಟಿಯ ಆಸೆ ಹಣ್ಣಾಗುವಂತೆಸಗಲು ಅನುವಾಗಬೇಕೆಂದು ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ.

ಕಡೆಯದಾಗಿ, ಪರಿಷತ್ತಿನ ಕೃತಜ್ಞತೆಗೆ ಪಾತ್ರರಾದವರು ನಿಘಂಟು ನಿರ್ಮಾಪಕ ವರ್ಗದವರು. ಕಾಲಕಾಲಕ್ಕೂ ಬದಲಾಗುತ್ತ ಬಂದ ಎಲ್ಲ ಸಂಪಾದಕ ಮಂಡಲಿಗಳಿಗೆ, ಸಮಿತಿಗಳ ಸರ್ವಮಾನ್ಯ ಸದಸ್ಯರುಗಳಿಗೆ, ಪರಿಷತ್ತಿನ ಅಧ್ಯಕ್ಷರುಗಳು ಮತ್ತು ಅವರ ಅವಧಿಯ ಪದಾಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ, ಕಚೇರಿಯ ಸಹಾಯಕ ಸಂಪಾದಕ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಪರಿಷತ್ತಿನ ಪರವಾಗಿ ಅನಂತಾನಂತ ಪ್ರಣಾಮಗಳು. ನಿಘಂಟು ಸೃಷ್ಟಿಯ ಆರಂಭದಿಂದ ಇಂದಿನವರೆಗೂ ನಿರಂತರ ಸೇವೆ ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತಾ ಬಂದಿರುವ ಸ್ಥಾಯಿ ಸಂಪಾದಕ ಶ್ರೀ ಎನ್. ಬಸವಾರಾಧ್ಯರಿಗೆ ವಿಶೇಷ ವಂದನೆಗಳು ಸಲ್ಲುತ್ತವೆ. ಲಕ್ಷ ಲಕ್ಷ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಧನಸಹಾಯ ಮಾಡಿದ ಸರ್ಕಾರಗಳನ್ನೂ ನಿರ್ಲಕ್ಷಿಸುವಂತಿಲ್ಲ. ಅಂದಿನಿಂದ ಇಂದಿನವರೆಗಿನ ಎಲ್ಲ ಸರ್ಕಾರಗಳಿಗೂ, ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಇಂದಿನ ಸನ್ಮಾನ್ಯ ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿಗಳಾದ ಶ್ರೀ ಎಚ್. ಡಿ. ದೇವೇಗೌಡ ಅವರಿಗೂ, ಉಪಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿಗಳಾದ ಸನ್ಮಾನ್ಯ ಶ್ರೀ ಜೆ. ಹೆಚ್. ಪಟೇಲ್ ಅವರಿಗೂ, ಕನ್ನಡ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಇಲಾಖೆಯ ಸಚಿವರಾದ ಶ್ರೀಮತಿ ಬಿ. ಟಿ. ಲಲಿತಾನಾಯಕ್ ಅವರಿಗೂ, ಆ ಸರ್ಕಾರಗಳ ಕರಣಗಳಾಗಿ ಕಾರ್ಯನಿರ್ವಹಿಸಿದ ಕನ್ನಡಸಂಸ್ಕೃತಿ ಮತ್ತು ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಇಲಾಖೆಯ ಎಲ್ಲ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೂ, ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಇಂದಿನ ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿ ಶ್ರೀ ಅ. ರಾ. ಚಂದ್ರಹಾಸ ಗುಪ್ತ ಅವರಿಗೂ, ನಿರ್ದೇಶಕರಾದ ಶ್ರೀ ವೈ. ಕೆ. ಮುದ್ದುಕೃಷ್ಣ ಅವರಿಗೂ, ಉಪನಿರ್ದೇಶಕರಾದ ಶ್ರೀ ಕಾ.ತ.ಚಿಕ್ಕಣ್ಣ ಅವರಿಗೂ, ಅವರ ಎಲ್ಲ ಅಧಿಕಾರಿ-ಸಿಬ್ಬಂದಿ ವರ್ಗಕ್ಕೂ ನಮ್ಮ ಕೃತಜ್ಞತೆಗಳು.

ಸರ್ವವಿಧವಿಂದಲೂ ನನ್ನೊಡನೆ ಸಹಕರಿಸಿ ಯೋಜನೆಯನ್ನು ಆಗುಮಾಡಲು ನೆರವಾಗುತ್ತಿರುವ ಪರಿಷತ್ತಿನ ಆಡಳಿತ ವರ್ಗದ ಡಾ॥ ನರಹಳ್ಳಿ ಬಾಲಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ, ಪ್ರೊ॥ ಕೆ.ಆರ್. ಇಕ್ಬಾಲ್ ಅಹಮದ್ ಹಾಗೂ ಶ್ರೀ ಎಂ. ಶ್ರೀರಾಮಯ್ಯ ಇವರುಗಳಿಗೆ, ಪರಿಷತ್ತಿನ ಸಿಬ್ಬಂದಿ ವರ್ಗಕ್ಕೆ, ಕೇವಲ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಾವಿರದ ಎರಡು ನೂರು ಪುಟಗಳಿಗೂ ಮಿಕ್ಕ ನಿಘಂಟು ಹೊತ್ತಗೆಯನ್ನು ಮುದ್ರಿಸಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದಲ್ಲದೆ, ರಟ್ಟು ಕಾಣದೆ ಅನಾಥವಾಗಿ ಬಿದ್ದಿದ್ದ ಹಿಂದಿನ ೬ ಮತ್ತು ೭ನೆಯ ಸಂಪುಟಗಳಿಗೆ ರಕ್ಷಾಕವಚವನ್ನೊದಗಿಸಿ, ಮಾರುಕಟ್ಟೆಗೆ ಬಿಡಲು ಯೋಗ್ಯವನ್ನಾಗಿಸಿದ ಸರ್ಕಾರಿ ಮುದ್ರಣಾಲಯದ ನಿರ್ದೇಶಕರಾದ ಶ್ರೀ ಮಹಮ್ಮದ್ ಸನಾವುಲ್ಲಾ ಮತ್ತು ಉಪನಿರ್ದೇಶಕರಾದ ಶ್ರೀ ರವಿಶಂಕರ್ ಇವರಿಗೆ ಮತ್ತು ಕರಡು ಪರಿಶೀಲಿಸಿದ ಶ್ರೀ ಟಿ. ಆರ್. ಮಹಾದೇವಯ್ಯನವರಿಗೆ ಈ ದಿಸೆಯಲ್ಲಿ ನನಗೆ ನೈಜ ಹಾಗೂ ಋಜುಮಾರ್ಗದರ್ಶನ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ನನ್ನ ನಿಕಟಪೂರ್ವ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾದ ಶ್ರೀ ಗೊ. ರು. ಚನ್ನಬಸಪ್ಪನವರಿಗೆ, ಒಟ್ಟಾರೆ, ಈ ನಿಘಂಟು ಸಂಪುಟಗಳ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ನೆರವಾದ ಎಲ್ಲ ಸೋದರ ಸೋದರಿಯರಿಗೆ ಕೃತಜ್ಞತಾಪೂರ್ವಕ ಪ್ರಣಾಮಗಳನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸಿ ವಿರಮಿಸುತ್ತೇನೆ.

"ಓಂ ತತ್ ಸತ್"

ಯುವನಾಮ ಸಂವತ್ಸರದ
ವಿಜಯದಶಮಿ
೩.೧೦.೧೯೯೫

ಸಾ. ಶಿ. ಮರುಳಯ್ಯ
ಅಧ್ಯಕ್ಷ
ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು

ಪರಿಷತ್ತಿನ ಅಧ್ಯಕ್ಷರ ನುಡಿ

ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿನ ೮೦ ವರ್ಷಗಳ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡ-ಕನ್ನಡ ಬೃಹನ್ನಿಘಂಟುವಿನ ಪ್ರಕಟನೆ ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟ ಮೈಲಿಗಲ್ಲು, ಸಾಧನೆಗಳ ಕಳಶ. ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ಆಕರವಾದ ಆಧಾರಪೂರ್ಣವಾದ ಸಮಗ್ರ ನಿಘಂಟು ರಚನೆ ಹಾಗೂ ಪ್ರಕಟನೆ, ಪರಿಷತ್ತು ೧೯೧೫ ಮೇ ೫ರಂದು ಸ್ಥಾಪಿತವಾದಾಗಲೇ ಅದರ ಮುಖ್ಯ ಉದ್ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿತ್ತು. ನಿಘಂಟು ಒಂದು ಜ್ಞಾನಸಾಗರ. ಇದು ಅಧ್ಯಯನಾಸಕ್ತರ ಬೌದ್ಧಿಕ ಮಟ್ಟದ ವಿಕಾಸಕ್ಕೆ ಆಧಾರ. ಅರಿವಿನ ಬೆಳಕಿನ ನಿರಂತರ ಪ್ರಕಾಶ ಇದರದ್ದು. ಅಂತಾಗಿ ಆಸಕ್ತರ ಜ್ಞಾನದಾಹಕ್ಕೆ ನೀರುಣಿಸುವ ನೆಲೆ. ಉದ್ದೇಶಪೂರ್ಣ ಹಿನ್ನೆಲೆಯೊಂದಿಗೆ ಆರಂಭಗೊಂಡ ನಿಘಂಟು ಯೋಜನೆ ಮೊದಲು ನಾಲ್ಕು ಸಂಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತಾಯಗೊಳ್ಳಬಲ್ಲದು ಎಂದು ತಿಳಿಯಲಾಗಿತ್ತು. ಆದರೆ 'ನಿಘಂಟುಗಳ ನಿಘಂಟು' ಕಾರ್ಯದಿಂದ ಆರಂಭವಾಗಿ ಕಾವ್ಯ, ಶಾಸನ, ಹೊಸಹೊಸಶಬ್ದಗಳ ಆಧುನಿಕ ಸೃಷ್ಟಿ, ಹೊಸ ಭಾಷಾಪ್ರಯೋಗಗಳು ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಕಾಲಾನುಗುಣವಾಗಿ ಗಮನಿಸುತ್ತ ಬಂದಂತೆ ನಾಲ್ಕು ಸಂಪುಟಗಳ ನಿಘಂಟು ತನ್ನ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಎಂಟು ಸಂಪುಟಗಳಿಗೆ ವಿಸ್ತರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲೇಬೇಕಾಯಿತು.

ನಿಘಂಟುವಿನ ಕೆಲಸ ತಾಳ್ಮೆಗೊಂದು ಸವಾಲು. ಸಮರ್ಪಕತೆ, ನಿರ್ದಿಷ್ಟತೆ ಹಾಗೂ ನಿಕಷದ ಅಂಗಳದಲ್ಲಿ ಅಂಗೀಕಾರದ ಮುದ್ರೆ ಬಿದ್ದ ಮೇಲೆ ಅದು ಅಧಿಕೃತ ರೂಪುತಾಳುತ್ತದೆ. ಈ ಕೆಲಸವನ್ನು ನಾಡಿನ ಗಣ್ಯವಿದ್ವಾಂಸರಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಸಂಪಾದಕ ಮಂಡಳಿ ಅತ್ಯಂತ ಶಿಸ್ತಿನಿಂದ ಸಮರ್ಪಕವಾಗಿ ಮಾಡಿ, ಪರಿಷತ್ತಿಗೊಂದು ಹೆಸರು ತಂದುಕೊಟ್ಟು, ಸ್ತುತ್ಯಾರ್ಹವಾಗಿದೆ. ಆರಂಭಕ್ಕೆ ಐದುಸಾವಿರ ಪುಟಗಳಿರಬೇಕೆಂದು ಮಾಡಿದ್ದ ಅಂದಾಜು ಈಗ ಸುಮಾರು ಹತ್ತುಸಾವಿರ ಪುಟಗಳವರೆಗೆ ಸುಮಾರು ಎರಡು ಲಕ್ಷ ಪದಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುವ ಈ ಬೃಹನ್ನಿಘಂಟು ಭಾಷೆ ಮತ್ತು ಸಾಹಿತ್ಯಾಸಕ್ತರ ಪಾಲಿಗೆ ಚಿರವಿನೂತನ ಆಸ್ತಿ. ೧೯೯೩ರಲ್ಲಿ ಏಳನೆಯ ಸಂಪುಟವನ್ನು ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡಿದ ತೃಪ್ತಿಯೊಡನೆ ಇದೀಗ ಎಂಟನೆಯ ಸಂಪುಟವನ್ನೂ ನಾಡವರ ಕೈಗಿಡಲು ನಮಗೆ ಹರ್ಷವಾಗುತ್ತಿದೆ.

ನಿಘಂಟು ಯೋಜನೆಯ ಈ ಕೊನೆಯ ಸಂಪುಟ, ಈವರೆಗೆ ನಿಘಂಟು ಸಿದ್ಧತೆಯ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ದುಡಿದ ನಿಘಂಟು ಸಂಪಾದಕ ಸಮಿತಿಯ ಅಧ್ಯಕ್ಷರು, ಪ್ರಧಾನ ಸಂಪಾದಕರು, ಸದಸ್ಯ ವಿದ್ವಾಂಸರು, ಸರ್ಕಾರದ ಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳು, ಪರಿಷತ್ತಿನ ಅಧ್ಯಕ್ಷರು, ಪದಾಧಿಕಾರಿಗಳು, ನಿಘಂಟು ಕಚೇರಿಯ ಮತ್ತು ಪರಿಷತ್ತಿನ ಸಿಬ್ಬಂದಿವರ್ಗ - ಈ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಒಂದು ರೀತಿ ಧನ್ಯತೆಯ ಭಾವ ತರುತ್ತದೆಂದು ನಾನು ಭಾವಿಸಿದ್ದೇನೆ. ಆದರೆ ಇದು ಒಟ್ಟು ಯೋಜನೆಯ ಒಂದು ಆಧಾರಸ್ತಂಭ ಮಾತ್ರ. ಮುಂದಿನ ಹಂತದಲ್ಲಿ ನಡೆಯಬೇಕಾಗಿರುವ ಈ ಎಂಟೂ ಸಂಪುಟಗಳ ಪರಿಷ್ಕರಣ ಒಂದು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ನಿರಂತರ ಕಟ್ಟುವಿಕೆಯ ಕಾರ್ಯ. ಹಾಗೆಯೇ ದ್ವಿಭಾಷಾ, ತ್ರಿಭಾಷಾ ಕೋಶಗಳು, ವಿಷಯ ಕೋಶಗಳು ಇತ್ಯಾದಿ ನಾನಾ ಬಗೆಯ ಅರ್ಥಕೋಶಗಳನ್ನು ರಚಿಸಲು ಮೂಲಸಾಮಗ್ರಿಯನ್ನು ಈ ಎಂಟು ಸಂಪುಟಗಳು ಒದಗಿಸುತ್ತವೆ. ಈ ದಿಸೆಯಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಆಗಬೇಕಾದ ಕೆಲಸ ಸಾಕಷ್ಟಿದೆ.

ಭಾಷೆಯ ಜೀವಂತಿಕೆ ಆಯಾ ಕಾಲದ ಹೊಸತುಗಳಲ್ಲಿನ ಹೊಸಶಬ್ದಗಳನ್ನು, ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಮಡಿಲಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಪೋಷಿಸುವುದಲ್ಲದೆ, ಹೊಸ ಆಯಾಮಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುವುದರಲ್ಲಿದೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಪ್ರಕಟವಾಗಿರುವ ಸಂಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ಸಹಜವಾಗಿ ಹೊಸ ಶಬ್ದಗಳ ಸೇರ್ಪಡೆಗಳಿಗೆ ಗರ್ಭಸ್ಥ ನೆಲೆಯನ್ನು ಒದಗಿಸಿರುವ ಹಿನ್ನೆಲೆ ಇದೆ. ಅಂತೇ ನಿಘಂಟುವಿನ ಪರಿಷ್ಕರಣ ಆಯಾ ಕಾಲೀನ ಅಗತ್ಯವಲ್ಲದೆ ನಿರಂತರ ಕಾರ್ಯವಾಗಿದೆ. ಅನುಬಂಧ ನೀಡಿಕೆ, ಪರಿಷ್ಕರಣ ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಈ ನಿಘಂಟು ಯೋಜನೆ ಮುಂದಿನ ಹತ್ತುವರ್ಷಗಳ ಕಾಲವಾದರೂ ಮುಂದುವರಿಯುವ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಇದೆ. ಈ ಪರಿಷ್ಕರಣ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಕೈಗೆತ್ತಿಗೊಳ್ಳಲು ನೆರವಾಗಬೇಕೆಂದು ಸರ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆಯನ್ನು ಈಗಾಗಲೇ ಕಳುಹಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅನುಬಂಧ ತಯಾರಿಕೆ ಮತ್ತು ಪರಿಷ್ಕರಣ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಹಾಲಿ ನಿಘಂಟು ಸಂಪಾದಕ ಸಮಿತಿಯನ್ನು ಪುನರ್‌ರಚಿಸಿ, ಸಮಿತಿಯಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಕ್ಷರು, ಪ್ರಧಾನ ಸಂಪಾದಕರು ಮತ್ತು ಎಂಟು ಜನ ಸದಸ್ಯರಿದ್ದು, ಜೊತೆಗೆ ಪರಿಷತ್ತಿನ ಪದಾಧಿಕಾರಿಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರಬೇಕು ಎಂಬ ಅಂಶವನ್ನು ಆ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆಯಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಹತ್ತು ವರ್ಷಗಳಿಗೆ ಸುಮಾರು ೭೭ ಲಕ್ಷ ರೂ.ಗಳ ಅಂದಾಜು ವೆಚ್ಚದ ವಿವರದ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ ಅದಾಗಿದೆ. ಅನುಬಂಧ ಹಾಗೂ ಪರಿಷ್ಕೃತ ಸಂಪುಟಗಳ ಮುದ್ರಣವೆಚ್ಚ ಮತ್ತು ಸಿಬ್ಬಂದಿ ವೇತನದ ಸಂಭವನೀಯ ಹೆಚ್ಚಳ ಈ ಅಂದಾಜಿನಲ್ಲಿ ಸೇರಿಲ್ಲ. ರಾಜ್ಯಸರ್ಕಾರ ಅವಶ್ಯಕವಾದ ಈ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಪೂರ್ಣನೆರವಾಗುವುದೆಂಬ ಭರವಸೆ ನನ್ನದು.

ಈಗ ಹಂಪೆಯ ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದ ಸಹಯೋಗದಲ್ಲಿ ಈವರಗೆ ಪ್ರಕಟವಾಗಿರುವ ನಿಘಂಟಿನ ಏಳುಸಂಪುಟಗಳನ್ನು ಈಗಾಗಲೇ ಗಣಕಯಂತ್ರಕ್ಕೆ ಅಳವಡಿಸಲಾಗಿದ್ದು ಪರಿಷ್ಕರಣ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಸುಲಭವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಎಂಟನೆಯ ಸಂಪುಟವನ್ನು ಅಳವಡಿಸಿಕೊಡಲೂ ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡಿದೆ. ಇದಕ್ಕಾಗಿ ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯಕ್ಕೆ ನಾನು ಕೃತಜ್ಞತೆ ಸಲ್ಲಿಸುವೆ. ಅನುಬಂಧ ತಯಾರಿಕೆ ಮತ್ತು ಪರಿಷ್ಕರಣ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಪರಿಷತ್ತಿನ ತಜ್ಞ ನಿಘಂಟು ಸಂಪಾದಕ ಮಂಡಳಿಯು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಈ ಯೋಜನೆಯ ಪೂರ್ಣನಿರ್ವಹಣೆಯ ಹೊಣೆ ಮೊದಲಿನಂತೆ ಪರಿಷತ್ತಿನದೇ ಆಗಿರಬೇಕೆಂಬ ತಜ್ಞರ ಸಮಿತಿಯ ಸಲಹೆ ಸಹಜವಾಗಿದೆ.

ಕನ್ನಡ-ಕನ್ನಡ ನಿಘಂಟು ಸಿದ್ಧತೆಯ ಕಾರ್ಯ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಕರ್ನಾಟಕ ಸರ್ಕಾರದ ಯೋಜನೆಯಾಗಿದೆ. ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು ಸರ್ಕಾರದ ಪರವಾಗಿ ಅದನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿದೆ. ರಾಜ್ಯ ಸರ್ಕಾರವು ಈ ಯೋಜನೆಗೆ ಉದಾರವಾಗಿ ಆರ್ಥಿಕ ನೆರವನ್ನು ನೀಡಿದೆ. ಆರಂಭಕ್ಕೆ ೧೫ ಲಕ್ಷ ರೂ.ಗಳ ಯೋಜನೆಯಾಗಿದ್ದು, ಈ ಕಾರ್ಯ ಮುಗಿಯುವ ವೇಳೆಗೆ ಒಂದು ಕೋಟಿ ರೂ.ಗಳನ್ನು ಮೀರಿದ್ದರೂ, ನಿಗದಿಯಾಗಿದ್ದ ಕಾಲಾವಧಿಯು ಮೀರಿದ್ದರೂ ಅದನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸಲು ಅವಕಾಶ ನೀಡಿ ಅನುದಾನವನ್ನು ಮಂಜೂರು ಮಾಡಿ ರಾಜ್ಯಸರ್ಕಾರ ತುಂಬು ಸಹಕಾರ ನೀಡಿದೆ. ಇದು ಕರ್ನಾಟಕ ರಾಜ್ಯಸರ್ಕಾರದ ಭಾಷೆ ಮತ್ತು ಸಾಹಿತ್ಯಾಭಿಮಾನದ ದ್ಯೋತಕವಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕಾಗಿ ಕನ್ನಡ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಇಲಾಖೆ ಹಾಗೂ ಸಂಬಂಧಿಸಿದವರಿಗೆಲ್ಲ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು ತುಂಬಾ ಆಭಾರಿಯಾಗಿದೆ.

ಕನ್ನಡ-ಕನ್ನಡ ನಿಘಂಟಿನ ಮುದ್ರಣದಂತಹ ಅನುಭವೀ ಹಾಗೂ ಪೂರ್ಣ ಪರಿಶ್ರಮದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸರ್ಕಾರಿ ಮುದ್ರಣಾಲಯದವರು ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟಾಗಿ ಮಾಡಿಸಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಇಲಾಖೆಯ ನಿರ್ದೇಶಕರಿಗೆ ವಂದನೆ ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತೇನೆ. ಈ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಹಕರಿಸಿದ ಮುದ್ರಣ ಇಲಾಖೆಯ ಇತರ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಹಾಗೂ ಸಿಬ್ಬಂದಿಗಳಿಗೂ ಕೃತಜ್ಞತೆಗಳು.

ಪ್ರಸ್ತುತ ಎಂಟನೆಯ ಸಂಪುಟದ ಸಿದ್ಧತೆಯ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ, ನಿಘಂಟು ಸಂಪಾದಕ ಮಂಡಳಿಯ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾಗಿದ್ದ ದಿ॥ ಡಾ. ಜಿ.ಎಸ್. ಗಾಯಿ ಅವರ ಸೇವೆಯನ್ನು, ೧೯೫೫ರಿಂದಲೂ ನಿಘಂಟು ಕಾರ್ಯಾಲಯದಲ್ಲಿದ್ದು, ೧೯೭೦ರಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟವಾದ ಮೊದಲ ಸಂಪುಟದ ಸಂಪಾದಕರಾಗಿದ್ದು, ಈಗ ಪ್ರಕಟವಾಗುತ್ತಿರುವ ಕೊನೆಯ (ಎಂಟನೆಯ) ಸಂಪುಟದ ಪ್ರಧಾನ ಸಂಪಾದಕರೂ ಹಾಗೂ ಡಾ॥ ಜಿ.ಎಸ್. ಗಾಯಿ ಅವರ ನಿಧನಾನಂತರ ನಿಘಂಟು ಸಮಿತಿಯ ಅಧ್ಯಕ್ಷರೂ ಆದ ಪ್ರೊ॥ ಎನ್. ಬಸವಾರಾಧ್ಯ ಅವರ ಸತತ ಪರಿಶ್ರಮದ ಸೇವೆಯನ್ನು ಪರಿಷತ್ತು ಅತ್ಯಂತ ಕೃತಜ್ಞತೆಯಿಂದ ಸ್ಮರಿಸುತ್ತದೆ. ೧೯೪೪ರಿಂದ ಈವರೆವಿಗೆ ವಿದ್ವತ್ಪೂರ್ಣ ಸೇವೆ ಸಲ್ಲಿಸಿದ ಸಂಪಾದಕ ಮಂಡಳಿಯ ಎಲ್ಲ ಸದಸ್ಯರಿಗೂ, ನಿಘಂಟು ಸಿಬ್ಬಂದಿ ವರ್ಗಕ್ಕೂ ಪರಿಷತ್ತು ಋಣಿಯಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಪರಿಷತ್ತಿನ ಪದಾಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ, ಸಿಬ್ಬಂದಿ ವರ್ಗಕ್ಕೆ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಹಾಗೂ ಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ ಈ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನೆರವಾದ ಸರ್ವರಿಗೂ ಅನಂತ ನಮನಗಳು.

ದಿನಾಂಕ: ೧೦-೬-೧೯೯೫
ಬೆಂಗಳೂರು-೫೬೦ ೦೧೮

ಗೊ.ರು. ಚನ್ನಬಸಪ್ಪ
ಅಧ್ಯಕ್ಷ
ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು

ಅರಿಕೆ

ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿಗೆ ಶಾಶ್ವತವಾದ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ತಂದುಕೊಟ್ಟಿರುವ ಯೋಜನೆಗಳಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡ ನಿಘಂಟುಯೋಜನೆ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಮುಖವಾದುದು. ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿನ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಇದೊಂದು ಮೈಲಿಗಲ್ಲು. ಈಗ ಪ್ರಕಟವಾಗುತ್ತಿರುವ ಎಂಟನೆಯ ಸಂಪುಟದೊಂದಿಗೆ ಈ ಯೋಜನೆಯ ಪ್ರಥಮಘಟ್ಟ ಮುಗಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಾದ ಮೇಲೆ ಈ ನಿಘಂಟಿನ ಅನುಬಂಧದ ಸಿದ್ಧತೆ, ಪರಿಷ್ಕರಣಕಾರ್ಯ, ದ್ವಿಭಾಷಾ, ತ್ರಿಭಾಷಾ, ಬಹುಭಾಷಾ ನಿಘಂಟುಗಳ ನಿರ್ಮಾಣಕಾರ್ಯವನ್ನು ಕೈಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗಿದೆ. ಈ ಸಂಬಂಧವಾಗಿ ಹತ್ತುವರ್ಷಗಳ ಒಂದು ಯೋಜನೆಯನ್ನು ಪರಿಷತ್ತು ಸರ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಈಗಾಗಲೇ ಕಳಿಸಿಕೊಟ್ಟು, ಅದರ ಅಂಗೀಕಾರದ ನಿರೀಕ್ಷಣೆಯಲ್ಲಿದೆ.

ಕನ್ನಡ ನಿಘಂಟಿನ ಕಡೆಯದಾದ ಈ ಎಂಟನೆಯ ಸಂಪುಟದಲ್ಲಿ 'ವ' ಕಾರದಿಂದ 'ಱ' ಕಾರದ ವರೆಗಿನ ಅಕ್ಷರಗಳ ಎಲ್ಲ ಶಬ್ದಗಳೂ ಸಮಾವೇಶಗೊಂಡಿವೆ. ಸರ್ವಾಂಗಸುಂದರವಾಗಿ ಪ್ರಕಟವಾಗಿರುವ ಈ ಎಂಟನೆಯ ಸಂಪುಟವನ್ನು ಕನ್ನಡ ಜನತೆಯ ಕೈಯಲ್ಲಿಡಲು ನನಗೆ ತುಂಬ ಸಂತೋಷವೆನಿಸಿದೆ. ಈ ನಿಘಂಟಿನ ರಚನಾಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಕರ್ನಾಟಕಸರ್ಕಾರವು ನೀಡಿರುವ ಧನಸಹಾಯವನ್ನು ಅತ್ಯಂತ ಕೃತಜ್ಞತೆಯಿಂದ ಕನ್ನಡಿಗರೆಲ್ಲರೂ ನೆನೆಯಬೇಕಾಗಿದೆ.

ಕನ್ನಡ ನಿಘಂಟು ಸಂಪಾದಕ ಸಮಿತಿಯಲ್ಲಿ ನಾಡಿನ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಸದಸ್ಯರಾಗಿದ್ದುಕೊಂಡು ತಮ್ಮ ಜ್ಞಾನಾನುಭವಗಳ ಬೆಳಕನ್ನು ಚೆಲ್ಲಿ ಈ ನಿಘಂಟು ಶಾಸ್ತ್ರೀಯವಾಗಿ ರೂಪುಗೊಳ್ಳಲು ಕಾರಣಕರ್ತರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಇವರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಗೌರವಪೂರ್ವಕವಾದ ವಂದನೆಗಳನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತೇನೆ. ಈ ಮಹಾಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ನಿರಂತರವಾಗಿ ದುಡಿದು ಇಂದು ನಮ್ಮ ಮಧ್ಯೆ ಇಲ್ಲದಿರುವ ಸಲಹಾಸಮಿತಿ ಮತ್ತು ಸಂಪಾದಕಸಮಿತಿ ಸದಸ್ಯರಾಗಿದ್ದ ಶ್ರೀಯುತರಾದ ಬೆಳ್ಳಾವೆ ವೆಂಕಟನಾರಣಪ್ಪನವರು, ರಾಜಸೇವಾಸಕ್ತ ಬಿ.ಎಂ. ಶ್ರೀಕಂಠಯ್ಯನವರು, ಎಂ. ಆರ್. ಶ್ರೀನಿವಾಸಮೂರ್ತಿಯವರು, ಎಂ.ಗೋವಿಂದ ಪೈ ಅವರು, ಎಲ್.ವಿ. ರಾಮಸ್ವಾಮಿ ಅಯ್ಯರ್ ಅವರು, ಡಾ॥ ಎ.ಎನ್. ಉಪಾಧ್ಯೆ ಅವರು, ಆಸ್ಥಾನವಿದ್ವಾನ್ ಆರ್. ಅನಂತಕೃಷ್ಣಶರ್ಮ ಅವರು, ಪಿ.ಎಂ. ಸೋಮಸುಂದರಂ ಅವರು, ಡಾ॥ ಎ.ಆರ್. ಕೃಷ್ಣಶಾಸ್ತ್ರೀ ಅವರು, ಪ್ರೊ॥ ತೀ.ನಂ. ಶ್ರೀಕಂಠಯ್ಯನವರು, ಪ್ರೊ॥ ಡಿ. ಎಲ್. ನರಸಿಂಹಾಚಾರ್ ಅವರು, ಪ್ರೊ॥ ಕ.ವೆಂ. ರಾಘವಾಚಾರ್ ಅವರು, ಪ್ರೊ॥ ಎಂ. ಮರಿಯಪ್ಪಭಟ್ಟ ಅವರು, ಡಾ॥ ರಂ. ಶ್ರೀ. ಮುಗಳಿ ಅವರು, ಪ್ರೊ॥ ಸ.ಸ. ಮಾಳವಾಡ ಅವರು, ಎನ್. ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣರಾವ್ ಅವರು, ಪ್ರೊ॥ ಕೆ.ಜಿ. ಕುಂದಣಗಾರ ಅವರು, ಪದ್ಮಭೂಷಣ ಡಾ॥ ಕೆ.ವಿ. ಪುಟ್ಟಪ್ಪ ಅವರು, ಪ್ರೊ॥ ಡಿ.ಕೆ. ಭೀಮಸೇನರಾವ್ ಅವರು, ರಾಜಸೇವಾಸಕ್ತ ಡಿ.ಸಿ. ಸುಬ್ಬರಾಯಪ್ಪನವರು, ಪದ್ಮಶ್ರೀ ಬಿ. ಶಿವಮೂರ್ತಿಶಾಸ್ತ್ರೀ ಅವರು, ಡಾ. ಸಿದ್ಧಯ್ಯಪುರಾಣಿಕ ಅವರು, ಬಸವರಾಜ ಕಟ್ಟೀಮನಿ ಅವರು, ಡಾ॥ ಜಿ.ಎಸ್. ಗಾಯಿ ಅವರು – ಈ ಮಹನೀಯರು ಸಲ್ಲಿಸಿರುವ ಅನುಪಮಸೇವೆಯನ್ನು ಅತ್ಯಂತ ಕೃತಜ್ಞತೆಯಿಂದ ನೆನೆಯಬೇಕಾಗಿದೆ. ಶಬ್ದಸಂಗ್ರಹಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನೆರವಾದ, ಇಂದು ನಮ್ಮಿಂದ ದೂರವಾಗಿರುವ ಅನೇಕ ವಿದ್ವಾಂಸರ ಸೇವೆಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಮರಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಅಧಿಕಾರನಿಮಿತ್ತ ಸಂಪಾದಕ ಸಮಿತಿಯಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಪರಿಷತ್ತಿನ ಪದಾಧಿಕಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಕಣ್ಮರೆಯಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಅವರ ಸೇವೆಯನ್ನೂ ಇಲ್ಲಿ ದಾಖಲಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. ಅಂತೆಯೇ ನಿಘಂಟುರಚನಾಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ, ಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ ನೆರವಾಗಿ, ಇಂದು ನಮ್ಮ ಮಧ್ಯೆ ಇಲ್ಲದಿರುವ ಇತರ ಮಹನೀಯರನ್ನೂ ನೆನಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗಿದೆ.

೧೯೯೨ ರಿಂದ ಕನ್ನಡ ನಿಘಂಟುಸಂಪಾದಕಸಮಿತಿಯ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾಗಿದ್ದ ಡಾ॥ ಜಿ. ಎಸ್. ಗಾಯಿ ಅವರು ಈ ಸಂಪುಟದ ಮುದ್ರಣಪ್ರತಿಯ ಪರಿಶೀಲನೆ, ಕರಡಚ್ಚುಗಳ ತಿದ್ದುಪಡಿ ಮೊದಲಾದ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾದ ನೆರವನ್ನು ನೀಡಿದ್ದಾರೆ. ಎಂಟನೆಯ ಸಂಪುಟವನ್ನು ಕ್ಷಿಪ್ರದಲ್ಲೇ ಹೊರತರಬೇಕೆಂಬ ತೀವ್ರಾಕಾಂಕ್ಷೆಯಿಂದಿದ್ದ ಶ್ರೀಯುತರು ಈ ಸಂಪುಟ ಪ್ರಕಟವಾಗುವುದರೊಳಗಾಗಿ ದೈವಾಧೀನರಾದುದು ದುರ್ದೈವದ ಸಂಗತಿ. ಅವರ ಸೇವೆಯನ್ನೂ, ಸಹಕಾರವನ್ನೂ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸ್ಮರಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ.

ಸಂಗೀತದ ಪಾರಿಭಾಷಿಕಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಪ್ರೊ. ರಾ. ಸತ್ಯನಾರಾಯಣ ಅವರು, ಕೆಲವು ಸಂಸ್ಕೃತಶಬ್ದಗಳ ವಿವರಣೆಗಳ ಬಗೆಗೆ ವಿದ್ವಾನ್ ಎನ್.ರಂಗನಾಥಶರ್ಮಾ ಅವರು, ಜ್ಯೋತಿಷ ಮತ್ತು ಸೂಪಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕೆಲವು ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ವಿದ್ವಾನ್ ನ. ಕೃಷ್ಣಜೋಯಿಸ್ ಅವರು, ಪ್ರಾದೇಶಿಕಭಾಷಾಪ್ರಭೇದದ ಕೆಲವು ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಆಯಾ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಗ್ರಂಥರಚನೆಮಾಡಿರುವ ಹಲವಾರು ಗ್ರಂಥಕರ್ತರು – ಹೀಗೆಯೇ ಅನೇಕ ಜನ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಅರ್ಥಗಳನ್ನೂ ವಿವರಣೆಗಳನ್ನೂ ತಮ್ಮ ಪತ್ರಗಳ ಮೂಲಕ ಬರೆದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅವರೆಲ್ಲರ ನೆರವನ್ನು ನಾವು ಅತ್ಯಂತ ಕೃತಜ್ಞತೆಯಿಂದ ನೆನೆಯಬೇಕಾಗಿದೆ.

ಎಂಟನೆಯ ಸಂಪುಟದ ಸಿದ್ಧತೆಯ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನ ಅಧ್ಯಕ್ಷರೂ ಪ್ರಧಾನಸಂಪಾದಕರೂ ಆಗಿದ್ದ ಪ್ರೊ॥ ಜಿ. ವೆಂಕಟಸುಬ್ಬಯ್ಯನವರು ಸಲ್ಲಿಸಿರುವ ಸೇವೆಯನ್ನು ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ ನೆನೆಯುತ್ತೇನೆ.

ಕನ್ನಡ ನಿಘಂಟಿನ ಸಿಬ್ಬಂದಿವರ್ಗ ನಿಘಂಟು ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಿಣತರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ನಿಘಂಟಿನ ಹಸ್ತಪ್ರತಿಯ ಬರವಣಿಗೆ, ಪರಿಷ್ಕರಣ ಕಾರ್ಯ, ಕರಡಚ್ಚು ಪರಿಶೀಲನೆ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲ ಹಂತಗಳಲ್ಲೂ ಸಮರ್ಪಣಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ದುಡಿದಿದ್ದಾರೆ. ಅವರ ಸಹಕಾರವನ್ನು ತುಂಬುಹೃದಯದಿಂದ ಸ್ಮರಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿನ ಮಾಜಿ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾದ ಗೊ.ರು. ಚನ್ನಬಸಪ್ಪನವರು, ಗೌ॥ ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿಗಳಾದ ಪ್ರೊ॥ ಎಸ್. ಶ್ರೀನಿವಾಸನ್ ಅವರು, ಪ್ರೊ॥ ಎಂ. ಜಿ. ನಾಗರಾಜ್ ಅವರು, ಗೌ॥ ಕೋಶಾಧಿಕಾರಿಗಳಾದ ಪ್ರೊ॥ ಹೆಚ್. ಆರ್. ದಾಸೇಗೌಡ ಅವರು ಮತ್ತು ಇಂದಿನ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾದ ಡಾ॥ ಸಾ.ಶಿ. ಮರುಳಯ್ಯನವರು, ಗೌ॥ ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿಗಳಾದ ಡಾ॥ ನರಹಳ್ಳಿ ಬಾಲಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ ಅವರು, ಪ್ರೊ॥ ಕೆ.ಆರ್. ಇಕ್ಬಾಲ್ ಅಹಮದ್ ಅವರು, ಗೌ॥ ಕೋಶಾಧಿಕಾರಿಗಳಾದ ಶ್ರೀ ಎಂ. ಶ್ರೀರಾಮಯ್ಯನವರು — ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಈ ಸಂಪುಟ ಹೊರಬರಲು ಒತ್ತಾಸೆ ನೀಡಿದ್ದಾರೆ. ಇವರೆಲ್ಲರಿಗೂ ನಮ್ಮ ವಂದನೆಗಳು ಸಲ್ಲುತ್ತವೆ.

ಕನ್ನಡ ನಿಘಂಟಿನ ಉಪಸಂಪಾದಕರಾಗಿ ನಿವೃತ್ತಿಹೊಂದಿರುವ ಶ್ರೀ ಟಿ. ಆರ್. ಮಹಾದೇವಯ್ಯನವರು ಎಂಟನೆಯ ಸಂಪುಟದ ಕರಡಚ್ಚನ್ನು ತಿದ್ದುವುದರಲ್ಲಿ ನೆರವಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಅವರ ಸಹಕಾರವನ್ನಿಲ್ಲಿ ಸ್ಮರಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು ಪ್ರಕಟಿಸಿರುವ ಕನ್ನಡ ನಿಘಂಟಿನ ಸಂಪುಟಗಳನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಿದವರಿಗೆ ಕೆಲವು ನ್ಯೂನತೆಗಳೂ ಸ್ಖಾಲಿತ್ಯಗಳೂ ಕಂಡುಬರಬಹುದು. ಈ ನ್ಯೂನತೆಗಳ ಅರಿವು ನಮಗಾಗಿದೆ. ಈ ತೆರನ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮೊದಲಬಾರಿಗೇ ಸರ್ವಸಮರ್ಪಕವಾಗಿ ನಿರ್ವಹಿಸುವುದು ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯವೆಂಬುದು ಈ ಕಾರ್ಯ ಮಾಡಿದವರಿಗೆಲ್ಲ ತಿಳಿದಿರುವ ಸಂಗತಿಯಾಗಿದೆ. ನಿಘಂಟಿನಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸಿರಬಹುದಾದ ಈ ನ್ಯೂನತೆಗಳೂ ಸ್ಖಾಲಿತ್ಯಗಳೂ ನಮ್ಮ ಅಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದಾಗಲಿ ಅನವಧಾನದಿಂದಾಗಲಿ ಸಂಭವಿಸಿದವುಗಳಲ್ಲ. ಇವು ಅಗತ್ಯ ಮಾಹಿತಿಯ ಅಭಾವದಿಂದ, ಪ್ರಾಚೀನಕೃತಿಗಳ ಅಧಿಕೃತ ಸಂಸ್ಕರಣಗಳ ಕೊರತೆಯಿಂದ, ಪಾರಿಭಾಷಿಕ ಪದಗಳ ನಿಶ್ಚಿತಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನಿಖರವಾಗಿ ತಿಳಿಸುವ ವಿದ್ವಾಂಸರ ಅಭಾವದಿಂದ ತಲೆದೋರಿರಬಹುದು. ಈ ನಿಘಂಟಿನ ಸಂಪುಟಗಳನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸುವ ಸಹೃದಯವಿದ್ವಾಂಸರು ತಮಗೆ ಕಂಡುಬಂದ ನ್ಯೂನತೆಗಳನ್ನೂ ಸ್ಖಾಲಿತ್ಯಗಳನ್ನೂ ದಯವಿಟ್ಟು ಬರೆದು ತಿಳಿಸಿ ಈ ನಿಘಂಟಿನ ಉತ್ತಮಿಕೆಗೆ ಭಾಗಿಗಳಾಗಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ.

ಹಲವಾರು ವರ್ಷಗಳು ಅನೇಕವಿದ್ವಾಂಸರು ನಿರಂತರವಾಗಿ ಶ್ರಮಿಸಿದುದರ ಫಲವಾಗಿ ಸರ್ವಾಂಗಸುಂದರವಾಗಿ ಪ್ರಕಟವಾಗಿರುವ ಈ ನಿಘಂಟಿನ ಸಂಪುಟಗಳನ್ನು ಕನ್ನಡ ಜನತೆ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರೀತಿ ವಿಶ್ವಾಸಗಳಿಂದ ಸ್ವಾಗತಿಸುವರು ಎಂದು ನಂಬಿದ್ದೇನೆ. ಕನ್ನಡಿಗರ ಬಹುದಿನದ ಆಸೆ ನೆರವೇರಿದೆ ಎಂಬ ಸಂತೃಪ್ತಿ ಸಮಾಧಾನಗಳಿಂದ ಈ ಕಡೆಯದಾದ ಎಂಟನೆಯ ಸಂಪುಟವನ್ನು ಕನ್ನಡ ಜನತೆಯ ಕೈಯಲ್ಲಿಡುತ್ತಿದ್ದೇನೆ.

ದಿನಾಂಕ : ೫ - ೧೦ - ೧೯೯೫
ಬೆಂಗಳೂರು : ೫೬೦ ೦೧೮

ಎಸ್. ಬಸವಾರಾಧ್ಯ
ಪ್ರಧಾನ ಸಂಪಾದಕ

ಪೀಠಿಕೆ

ಭರತಖಂಡದಲ್ಲಿ ನಿಘಂಟುರಚನೆ ಕ್ರಿ. ಪೂ.೪ನೆಯ ಶತಮಾನಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮೊದಲೇ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿದ್ದಿತೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ 'ವೈದಿಕನಿಘಂಟು' ಮೊಟ್ಟಮೊದಲನೆಯದು. ಲೌಕಿಕ ನಿಘಂಟುಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಡಿ, ವಾಚಸ್ಪತಿ, ವರರುಚಿ, ಕಾತ್ಯ, ಕಾತ್ಯಾಯನ, ಭಾಗುರಿ, ಧನ್ವಂತರಿ, ಅಮರಸಿಂಹ, ಪುರುಷೋತ್ತಮ, ಶಾಶ್ವತ, ಹಲಾಯುಧಭಟ್ಟ - ಇವರೇ ಮೊದಲಾದವರು ರಚಿಸಿರುವ ನಿಘಂಟುಗಳು ಮುಖ್ಯವಾದುವುಗಳು. ೧೮೯೦ರಲ್ಲಿ ವಾಮನ ಶಿವರಾಮ ಆಪ್ಟೆಯವರು, ೧೮೯೯ರಲ್ಲಿ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ವಿದ್ವಾಂಸರಾದ ಸರ್ ಮೋನಿಯರ್ ವಿಲಿಯಮ್ಸ್ ಅವರು ಸಾಕಷ್ಟು ಸಮಗ್ರವೂ ವ್ಯಾಪಕವೂ ಆದ ಸಂಸ್ಕೃತ-ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ನಿಘಂಟುಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ನಿಘಂಟುರಚನಾಕಾರ್ಯ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦ನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ರನ್ನನ 'ರನ್ನಕಂದ' ಕನ್ನಡದ ಪ್ರಪ್ರಥಮ ಉಪಲಬ್ಧ ನಿಘಂಟು. ಅನಂತರ ಎರಡನೆಯ ನಾಗವರ್ಮನ 'ಅಭಿನವಾಭಿಧಾನಂ', ತರುವಾಯ 'ಕರ್ಣಾಟಕ ಶಬ್ದಸಾರಂ', 'ಕರ್ಣಾಟಕ ನಿಘಂಟು', ಚತುರಾಸ್ಯ ಬೊಮ್ಮರಸನ 'ಚತುರಾಸ್ಯ ನಿಘಂಟು', ಲಿಂಗಮಂತ್ರಿಯ 'ಕಬ್ಬಿಗರ ಕೈಪಿಡಿ', ವಿರಕ್ತ ತೋಂಟದಾರ್ಯನ 'ಕರ್ಣಾಟಕ ಶಬ್ದಮಂಜರಿ', ಅನಂತರ 'ಭಾರತ ನಿಘಂಟು', ಶೃಂಗಾರಕವಿಯ 'ಕರ್ಣಾಟಕ ಸಂಜೀವನಂ', ಚೆನ್ನಕವಿಯ 'ನಾನಾರ್ಥಕಂದ', ದೇವೋತ್ತಮನ 'ನಾನಾರ್ಥರತ್ನಾಕರ', ಸೂರ್ಯಕವಿಯ 'ಕವಿಕಂಠಹಾರ' - ಮೊದಲಾದ ನಿಘಂಟುಗಳು ಪ್ರಕಟವಾಗಿವೆ.

೧೯ನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿಯ, ರವರೆಂಡ್ ರೀವ್ (ಕ್ರಿ. ಶ.೧೮೩೨) ಅವರ 'ಕನ್ನಡ-ಇಂಗ್ಲಿಷ್' ನಿಘಂಟು ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯವಿದ್ವಾಂಸರು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ನಿಘಂಟುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದು. ಅನಂತರ ಡೇನಿಯಲ್ ಸ್ಯಾಂಡರ್‌ಸನ್ (ಕ್ರಿ.ಶ.೧೮೫೮) ಅವರು ರೆವರಂಡ್ ರೀವ್ ಅವರ ನಿಘಂಟನ್ನು ಪರಿಷ್ಕರಿಸಿ, ವಿಸ್ತರಿಸಿ 'ಕನ್ನಡ-ಇಂಗ್ಲಿಷ್' ನಿಘಂಟನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿದರು. ತರುವಾಯ ಹೆಸರಿಸಬಹುದಾದ ನಿಘಂಟು ಎಂದರೆ ರೆವರೆಂಡ್ ಎಫ್. ಕಿಟ್ಟೆಲ್ (ಕ್ರಿ. ಶ.೧೮೯೪) ಅವರ 'ಕನ್ನಡ-ಇಂಗ್ಲಿಷ್' ನಿಘಂಟು. ಇದರ ರಚನೆಗೆ ಸುಮಾರು ೧೮ ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಹಿಡಿದಿದೆ. ಇದು ೧೭೫೨ ಪುಟಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ. ಈ ನಿಘಂಟು ಒಂದು ಶಾಸ್ತ್ರೀಯನಿಘಂಟಾಗಿದ್ದು ಪ್ರತಿಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಆಕರವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿರುವುದು ಇದರ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವಾಗಿದೆ. ಒಟ್ಟು ೩೬ ಕನ್ನಡ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಆಧಾರವಾಗಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವುದಾಗಿಯೂ ಅವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕೆಲವು ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬಳಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಕಿಟ್ಟೆಲ್ಲರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಈ ನಿಘಂಟಿನ ರಚನೆಯ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ಪ್ರಾಚೀನ ಕನ್ನಡ ಕಾವ್ಯಗಳು ಬೆಳಕು ಕಂಡಿರಲಿಲ್ಲ. ವಚನಸಾಹಿತ್ಯ, ದಾಸಸಾಹಿತ್ಯ ಕಿಟ್ಟೆಲ್ಲರಿಗೆ ಲಭ್ಯವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಈ ನಿಘಂಟಿನಲ್ಲಿ ಬಳಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಆ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಈ ನಿಘಂಟು ಒಂದು ಸಮಗ್ರರಚನೆಯದೆಂದು ಪರಿಗಣಿತವಾಗಿದ್ದರೂ ಈ ಕೆಲವೊಂದು ಅರೆಕೊರೆಗಳೂ ಪರಿಮಿತಿಗಳೂ ಇದ್ದುದಂತೂ ನಿಜ. ಈ ಅರೆಕೊರೆಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಪರಿಮಿತಿಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿದ ವಿದ್ವಾಂಸರಿಗೆ, ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಮಾಣಭೂತವೂ ಸಮಗ್ರವೂ ಆದ, ಭಾಷಾಶಾಸ್ತ್ರನಿಯಮಗಳಿಗೆ ಅನುಸಾರವಾದ, ಚಾರಿತ್ರಿಕವಿವರಣೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ನಿಘಂಟಿನ ರಚನೆ ಅವಶ್ಯವೆನಿಸಿತು.

ಕನ್ನಡ ನಿಘಂಟುರಚನೆ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿನ ಮುಖ್ಯೋದ್ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿತ್ತು. ಇದಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ದಿ॥ ಬೆಳ್ಳಾವೆ ವೆಂಕಟನಾರಣಪ್ಪನವರು ಹಲವಾರು ವಿದ್ವಾಂಸರ ನೆರವಿನಿಂದ 'ಷಟ್ಪದೀಕಾವ್ಯಗಳ ನಿಘಂಟು', 'ನಿಘಂಟುಗಳ ನಿಘಂಟು' ಮತ್ತು 'ಪಂಪಭಾರತ ನಿಘಂಟು' ಇವುಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದರು. ೧೯೪೧ನೆಯ ಇಸವಿ ಡಿಸೆಂಬರ್ ತಿಂಗಳಿನಲ್ಲಿ ಹೈದರಾಬಾದಿನಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ್ದ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿನ ಸಕಲಸದಸ್ಯರ ವಾರ್ಷಿಕಾಧಿವೇಶನದಲ್ಲಿ ದಿ॥ ಡಾ.ರಂ. ಶ್ರೀ. ಮುಗಳಿಯವರು ಕನ್ನಡ ನಿಘಂಟು ರಚನೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ಮಾತನಾಡಿ, ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು ಆ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಕೈಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಸೂಚಿಸಿದರು. ಅದರಂತೆ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು ಕನ್ನಡ ನಿಘಂಟು ರಚನಾಕಾರ್ಯವನ್ನು ಕೈಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ನಿರ್ಣಯ ಮಂಡನೆಯಾಯಿತು. ಆ ನಿರ್ಣಯವನ್ನು ಸಭೆಯು ಒಪ್ಪಿ ಒಂದು ಯೋಜನೆಯನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲು ಡಾ॥ ರಂ. ಶ್ರೀ. ಮುಗಳಿಯವರ ಸಂಚಾಲಕತ್ವದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಉಪಸಮಿತಿಯನ್ನು ರಚಿಸಿತು. ಆ ಉಪಸಮಿತಿಯು ರಚಿಸಿದ ಯೋಜನೆಯನ್ನು ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿನ ಕಾರ್ಯಸಮಿತಿಯು ಹಲವಾರು ಬಾರಿ ಚರ್ಚಿಸಿ ಒಂದು ಸಂಪಾದಕಸಮಿತಿಯನ್ನು ನೇಮಿಸಿತು. ಆ ಸಂಪಾದಕಸಮಿತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರೊ॥ ಎ. ಆರ್. ಕೃಷ್ಣಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾಗಿಯೂ ಪ್ರೊ॥ ಡಿ. ಎಲ್. ನರಸಿಂಹಾಚಾರ್, ಪ್ರೊ॥ ಕ. ವೆಂ. ರಾಘವಾಚಾರ್ ಸದಸ್ಯರಾಗಿಯೂ, ಪ್ರೊ॥ ತೀ.ನಂ. ಶ್ರೀಕಂಠಯ್ಯನವರು ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿಗಳಾಗಿಯೂ ಇದ್ದರು. ಈ ಯೋಜನೆಯ ಪ್ರಕಾರ ಸಂಪಾದಕಸಮಿತಿಗೆ ವಿವಿಧಾಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಒದಗಬಹುದಾದ ಸಂದೇಹಗಳನ್ನು ಪರ್ಯಾಲೋಚಿಸಿ ಸಲಹೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೂ ತಮಿಳು, ತೆಲುಗು, ಮಲೆಯಾಳಂ, ಪ್ರಾಕೃತ, ಮರಾಠಿ ಮೊದಲಾದ ಭಾಷೆಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವಿಶೇಷಾಂಶಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಸಹಾಯ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೂ ಒಂದು ಸಮಾಲೋಚನ ಸಮಿತಿಯು ಅಸ್ತಿತ್ವಕ್ಕೆ ಬಂದಿತು. ಈ ಸಮಾಲೋಚನ ಸಮಿತಿಯಲ್ಲಿ ರಾಜಸೇವಾಸಕ್ತ ಬಿ.ಎಂ. ಶ್ರೀಕಂಠಯ್ಯನವರು, ಎಂ. ಗೋವಿಂದ ಪೈ ಅವರು, ಎಲ್. ವಿ. ರಾಮಸ್ವಾಮಿ ಅಯ್ಯರ್ ಅವರು, ಡಾ॥ ಎ. ಎನ್. ಉಪಾಧ್ಯೆ ಅವರು, ಆಸ್ಥಾನ ವಿದ್ವಾನ್ ಡಾ॥ ಅನಂತಕೃಷ್ಣಶರ್ಮ ಅವರು ಮತ್ತು ಪಿ.ಎಂ. ಸೋಮಸುಂದರಂ ಅವರು ಸದಸ್ಯರಾಗಿದ್ದರು. ಈ ಎಲ್ಲಾ ಏರ್ಪಾಡುಗಳೊಂದಿಗೆ ದಿನಾಂಕ ೨೭-೧-೧೯೪೪ ರಿಂದ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡ ನಿಘಂಟು ಕಚೇರಿಯು ಕೆಲಸಮಾಡಲಾರಂಭಿಸಿತು. ಸುಮಾರು ೮೦ಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ಜನ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಈ ನಿಘಂಟಿನ ಶಬ್ದಸಂಗ್ರಹಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನೆರವಾಗಿದ್ದಾರೆ.

ಈ ನಿಘಂಟಿನಲ್ಲಿ ದೇಶ್ಯ, ತದ್ಭವ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡು ಒಟ್ಟು ಐದುಸಾವಿರ ಪುಟಗಳನ್ನು ೪ ಸಂಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ಹೊರತರಬೇಕೆಂದು ಮೊದಲು ನಿರ್ಧರಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ಆದರೆ ಹಲವಾರು ಮಹನೀಯರ ಅಭಿಪ್ರಾಯದ ಮೇರೆಗೆ ಕಾವ್ಯಾಧಾರವಿರುವ ಸಂಸ್ಕೃತಶಬ್ದಗಳನ್ನೂ ಅನ್ಯದೇಶ್ಯಶಬ್ದಗಳನ್ನೂ ಇನ್ನಿತರ ಧಾರ್ಮಿಕ, ದಾರ್ಶನಿಕ, ಪಾರಿಭಾಷಿಕ ಶಬ್ದಗಳನ್ನೂ ಈ ನಿಘಂಟಿನಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಬೇಕೆಂದು ತೀರ್ಮಾನವಾಯಿತು. ಅವರ ಪ್ರಕಾರ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ವಿವಿಧಮೂಲಗಳಿಂದ ಸಂಗ್ರಹಿಸಲಾಯಿತು. ಕನ್ನಡದ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನ ಶಾಸನವಾದ ಸುಮಾರು ೫ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಹಲ್ಮಿಡಿ ಶಾಸನದಿಂದ ಹಿಡಿದು ಈವರೆಗೆ ಉಪಲಬ್ಧವಿರುವ ಸಾವಿರಾರು ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಿ ಶಬ್ದಸಂಗ್ರಹ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಕನ್ನಡದ ಪ್ರಥಮ ಉಪಲಬ್ಧಕೃತಿಯಾದ 'ಕವಿರಾಜಮಾರ್ಗ' ದಿಂದ ಹಿಡಿದು ೧೯೬೦ನೆಯ ಇಸವಿಯ ವರೆಗಿನ ಮತ್ತು ಆ ತರುವಾಯದ ಕೆಲವು ಗ್ರಂಥಗಳಿಂದಲೂ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಲಾಗಿದೆ. ಮುದ್ರಿತ ಗ್ರಂಥಗಳಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ಮೈಸೂರಿನ ಪ್ರಾಚ್ಯವಿದ್ಯಾಸಂಶೋಧನಾಲಯ ಮತ್ತು ಕನ್ನಡ ಅಧ್ಯಯನಸಂಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹವಾಗಿರುವ ಅಮುದ್ರಿತ ಗ್ರಂಥಗಳಿಂದಲೂ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಲಾಗಿದೆ. ಕಿಟ್ಟೆಲ್ ಅವರ ಕೋಶದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಯೋಗಸಹಿತವಾಗಿರುವ ಶಬ್ದಗಳನ್ನೂ ಪ್ರಯೋಗಾಧಾರವಿಲ್ಲದಿರುವ ಸಂಸ್ಕೃತಶಬ್ದಗಳನ್ನೂ ಯಥೋಚಿತವಾಗಿ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ. ರೆವರೆಂಡ್ ರೀವ್, ಸ್ಯಾಂಡರ್‌ಸನ್, ಗ್ಯಾರೆಟ್, ಗಂಗಾಧರ ಮಡಿವಾಳೇಶ್ವರ ತುರಮರಿ, ಗುರುರಾವವಿಠಲಮೋಹರ ಮುಂತಾದವರ ಪ್ರಕಟಿತನಿಘಂಟುಗಳಲ್ಲಿ, ಪ್ರಭಣ್ಣ, ಶ್ಯಾಮಣ್ಣ, ಅನಂತನಾರಾಯಣ-ಮುಂತಾದವರ ಅಪ್ರಕಟಿತನಿಘಂಟುಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವ ಶಬ್ದಾರ್ಥಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು ವಿಚಾರಮಾಡಿ ಸೂಕ್ತವೆನಿಸಿದ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಪ್ರಯೋಗಾಧಾರವಿರುವ ಜೈನ, ವೀರಶೈವ, ವೈಷ್ಣವ ಮೊದಲಾದ ಧಾರ್ಮಿಕಶಬ್ದಗಳೂ ಲಕ್ಷಣಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗವಾಗಿರುವ ಅಲಂಕಾರ, ಛಂದಸ್ಸು, ವ್ಯಾಕರಣ, ಕಾವ್ಯಮೀಮಾಂಸೆ ಮೊದಲಾದ ಪಾರಿಭಾಷಿಕಶಬ್ದಗಳೂ, ಸಂಗೀತ, ನೃತ್ಯ, ಶಿಲ್ಪ, ಚಿತ್ರ, ವಾಸ್ತು ಮುಂತಾದ ಕಲೆಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಶಬ್ದಗಳೂ, ಅಶ್ವಶಾಸ್ತ್ರ, ಗಜಶಾಸ್ತ್ರ, ಗಣಿತಶಾಸ್ತ್ರ, ಸೂಪಶಾಸ್ತ್ರ,ಕಾಮಶಾಸ್ತ್ರ, ಜ್ಯೋತಿಷ, ಖಡ್ಗನೀತಿ, ರಾಜನೀತಿ, ರತ್ನಪರೀಕ್ಷೆ, ತರ್ಕ, ನ್ಯಾಯ, ವೈದ್ಯ- ಮುಂತಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಪಾರಿಭಾಷಿಕಶಬ್ದಗಳೂ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿರುವ ವೈಜ್ಞಾನಿಕ ಪರಿಭಾಷೆಯ ಶಬ್ದಗಳೂ, ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕಗಳಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಾಗಿರುವ ಶಬ್ದಗಳೂ ಒಂದು ಪರಿಮಿತಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರ್ಪಡೆಯಾಗಿವೆ. ಉತ್ತರ ಕರ್ನಾಟಕ, ಮೈಸೂರು, ಕರಾವಳಿ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರದೇಶಗಳ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಅವಶ್ಯಕವೆನ್ನಿಸುವಷ್ಟನ್ನು ಈ ನಿಘಂಟು ಒಳಕೊಂಡಿದೆ. ಹೀಗೆ ಸುಮಾರು ಹತ್ತುಲಕ್ಷಪ್ರಯೋಗಗಳ ಪಟ್ಟಿಕೆಗಳನ್ನು ಈವರೆಗೆ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿಡಲಾಗಿದೆ. ವಿಪುಲವಾದ ಈ ಶಬ್ದಸಂಗ್ರಹದಿಂದಾಗಿ ಕನ್ನಡ ನಿಘಂಟು ಮೊದಲು ಉದ್ದೇಶಿಸಿದುದಕ್ಕಿಂತ ಮಿಗಿಲಾಗಿ ಬೆಳೆದು ನಾಲ್ಕು ಸಂಪುಟಗಳ ಕಾರ್ಯ ಎಂಟು ಸಂಪುಟಗಳಿಗೆ ವಿಸ್ತಾರಗೊಂಡಿತು.

ಕನ್ನಡ ನಿಘಂಟು ಡೆಮ್ಮಿ ಚತುಷ್ಪತ್ರ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟವಾಗಿದೆ. ಇದರ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪುಟದಲ್ಲಿಯೂ ಎರಡೆರಡು ಅಂಕಣಗಳಿದ್ದು, ಒಂದೊಂದು ಅಂಕಣದಲ್ಲಿ ೪೦ ಸಾಲುಗಳಿವೆ. ಈ ನಿಘಂಟಿನಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ಎರಡು ಲಕ್ಷಕ್ಕೂ ಮೇಲ್ಪಟ್ಟು ಮುಖ್ಯೋಲ್ಲೇಖಗಳೂ, ಉಪಉಲ್ಲೇಖಗಳೂ, ನುಡಿಗಟ್ಟುಗಳೂ, ದೇಶ್ಯ, ಅನ್ಯದೇಶ್ಯ, ತತ್ಸಮ, ಸಮಸಂಸ್ಕೃತ, ತದ್ಭವ ಶಬ್ದಗಳೂ ಕಾವ್ಯಾಧಾರವಿರುವ ಸಂಸ್ಕೃತ ಶಬ್ದಗಳೂ, ಕಿಟ್ಟೆಲ್ ಅವರ ಕೋಶದ ಕಾವ್ಯಪ್ರಯೋಗಗಳಿಲ್ಲದ ಸಂಸ್ಕೃತಶಬ್ದಗಳೂ ಎಡೆಪಡೆದಿವೆ. ಈ ನಿಘಂಟಿಗೆ ಕಿಟ್ಟೆಲ್ ಅವರ ಕೋಶವನ್ನು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಬಳಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ. ಕೃತ್, ತದ್ಧಿತ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳನ್ನೂ ಪ್ರಶ್ನೆ, ಅವಧಾರಣೆ, ಸಂಶಯ ಮುಂತಾದ ಭಾವಸೂಚಕಪ್ರತ್ಯಯಗಳನ್ನೂ ಅವ್ಯಯ, ಅನುಕರಣಶಬ್ದಗಳನ್ನೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಉಲ್ಲೇಖಗಳನ್ನಾಗಿ ತೋರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. ಸುಮಾರು ೧೦೦೦ಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುವ, ಭಾಷಾದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ ಕಂಡುಬರುವಂಥ ಅಂಕಿತನಾಮಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ. ದಿನನಿತ್ಯ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿರುವ ರೂಢಿಯ ಅನೇಕ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಾಧಾರವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ. ಹಲವಾರು ನುಡಿಗಟ್ಟುಗಳೂ ಗಾದೆಗಳೂ ಇದರಲ್ಲಿ ಎಡೆಪಡೆದಿವೆ.

ಮುಖ್ಯೋಲ್ಲೇಖಗಳಾಗಿ ಬರುವ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಕ್ರಿಯಾಪದ, ನಾಮಪದ, ಗುಣವಾಚಕ, ಅವ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ, ಸರ್ವನಾಮ, ಉಪಸರ್ಗ ಎಂದು ವಿಂಗಡಿಸಿದೆ. ಮುಖ್ಯಶಬ್ದಗಳ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿಯೇ ಅವುಗಳನ್ನು ದುಂಡುಕಂಸಗಳಲ್ಲಿ (ಕ್ರಿ) (ನಾ) (ಗು) (ಅ) (ಪ್ರ) (ಸ) (ಉಪ) ಎಂದು ಸೂಚಿಸಲಾಗಿದೆ. ತರುವಾಯ ಶಬ್ದಗಳಿಗಿರುವ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅರ್ಥಕ್ಕೂ ಕಾಲಾನುಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು ಕೊಡಲಾಗಿದೆ. ಶಬ್ದದ ವಾಚ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಮೊದಲು ಕೊಟ್ಟು ಅನಂತರ ಲಕ್ಷ್ಯಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಒಂದು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹಲವಾರು ಪರ್ಯಾಯ ರೂಪಗಳಿದ್ದರೆ ಅವುಗಳನ್ನು ಮುಖ್ಯಶಬ್ದದೊಂದಿಗೆ ತೋರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಪರ್ಯಾಯರೂಪಗಳನ್ನು ವರ್ಣಾನುಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಆಯಾ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟು ಮುಖ್ಯಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ನೋ' ಎಂದು ನಿರ್ದೇಶಿಸಲಾಗಿದೆ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಮುಖ್ಯಶಬ್ದಕ್ಕೂ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಆ ಶಬ್ದದ ಕೆಳಗೆ ಚೌಕಕಂಸದಲ್ಲಿ ಸೂಚಿಸಿದೆ. ಶಬ್ದ ಸಂಸ್ಕೃತವಾಗಿದ್ದರೆ [ಸಂ] ಎಂದೂ ದೇಶ್ಯವಾಗಿದ್ದರೆ [ದೇ]ಎಂದೂ ಸೂಚಿಸಿ ಇತರ ದ್ರಾವಿಡಭಾಷೆಗಳ ಜ್ಞಾತಿಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅನ್ಯದೇಶ್ಯಶಬ್ದವಾಗಿದ್ದರೆ ಅದು ಯಾವ ಭಾಷೆಯಿಂದ ಬಂದದ್ದು ಎಂಬುದನ್ನು <— ಚಿಹ್ನೆಯ ಮುಂದೆ ಆಧಾರಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ. ಶಬ್ದದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿ ಖಚಿತವಾಗಿ ಗೊತ್ತಾಗದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ [?] ಪ್ರಶ್ನಾರ್ಥಕಚಿಹ್ನೆಯನ್ನು ಹಾಕಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಈ ನಿಘಂಟು ಭಾಷಾಶಾಸ್ತ್ರನಿಯಮಗಳಿಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿಯೂ ಕನ್ನಡ ಭಾಷೆಯ ಅವಸ್ಥೆಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾದ ಚಾರಿತ್ರಿಕವಿವರಣೆಯಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಪ್ರಮಾಣಭೂತವಾಗಿಯೂ ಸಮಗ್ರವಾಗಿಯೂ ಇರುವಂತ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ.

ಕನ್ನಡ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಬಗೆಯ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯವಾದ ನಿಘಂಟು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತಿರುವುದು ಇದೇ ಮೊದಲು. ನಮಗೆ ತಿಳಿದಂತೆ ಈ ತರನ ನಿಘಂಟು ಬೇರಾವ ಭಾರತೀಯ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈವರೆಗೆ ರಚಿತವಾದಂತೆ ಕಂಡುಬಂದಿಲ್ಲ. ಭಾಷಿಕ, ಸಾಹಿತ್ಯಿಕ, ಸಾಮಾಜಿಕ, ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನಗಳನ್ನು ಕೈಕೊಳ್ಳುವವರಿಗೆ ಈ ನಿಘಂಟು ಒಂದು ಉಪಯುಕ್ತ ಆಕರಗ್ರಂಥವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದಾಗಿದೆ. ಇದು ವಿದ್ವಾಂಸರಿಂದ ಹಿಡಿದು ಅಭ್ಯಾಸಿಗಳವರೆಗೆ ವಿವಿಧವರ್ಗಗಳ ಜನರಿಗೆ ಉಪಯೋಗಕ್ಕೆ ಬರಬಹುದಾಗಿದೆ. ಈ ನಿಘಂಟಿನಿಂದ ಅಗತ್ಯಗಳಿಗನುಸಾರವಾಗಿ ಸಾಮಾನ್ಯಸ್ವರೂಪದ ಹಾಗೂ ವಿಶಿಷ್ಟವಿಷಯಗಳ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ನಿಘಂಟುಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಮಾಣಭೂತವಾದ ಈ ನಿಘಂಟಿನ ರಚನಾಕಾರ್ಯವು ಬಹಳ ವಿಳಂಬವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಮಾತುಗಳು ಕೇಳಿಬಂದುದೂ ಉಂಟು. ಇಂತಹ ಕಾರ್ಯಗಳು ತ್ವರಿತಗತಿಯಲ್ಲಿ ಆಗುವಂತಹವುಗಳಲ್ಲ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ವಿಶ್ವದ ಪ್ರಮುಖ ನಿಘಂಟುಗಳಾದ 'ಆಕ್ಸ್‌ಫರ್ಡ್' ಮತ್ತು 'ವೆಬ್‌ಸ್ಟರ್' ನಿಘಂಟುಗಳ ರಚನೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡ ಕಾಲ ಮತ್ತು ತಗುಲಿದ ವೆಚ್ಚವನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ.

ಆಕ್ಸ್‌ಫರ್ಡ್ ನಿಘಂಟು ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೮೫೭ ರಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿ ೧೯೨೮ ರಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತಾಯವಾಗಿದೆ. ಒಟ್ಟು ಹದಿನೈದು ಸಾವಿರಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ಪುಟಗಳಿರುವ ಈ ನಿಘಂಟಿನಲ್ಲಿ ೪,೧೪,೮೨೫ ಪದಗಳೂ ಸಮಾಸಗಳೂ ಸೇರ್ಪಡೆಯಾಗಿವೆ. ೧೮ ಲಕ್ಷಕ್ಕೂ ಮೀರಿದ ಪ್ರಯೋಗಗಳು ಈ ನಿಘಂಟಿನಲ್ಲಿವೆ. ಈ ನಿಘಂಟಿನ ರಚನಾಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ೪ ಜನ ಪ್ರಧಾನಸಂಪಾದಕರೂ ೮೪ ಜನ ಉಪಸಂಪಾದಕರೂ ೬೫ ಜನ ಸಹಾಯಕಸಂಪಾದಕರೂ ೨೪ ಜನ ಕರಡಚ್ಚು ತಿದ್ದಿದವರೂ ೧೨೨೭ ಜನ ಖಾಸಗಿ ವಿದ್ವಾಂಸರೂ ದುಡಿದಿದ್ದಾರೆ. ಈ ನಿಘಂಟುರಚನೆಗ ಆ ಕಾಲಕ್ಕೆ ತಗುಲಿದ ವೆಚ್ಚ ೪೦ ಲಕ್ಷ ಪೌಂಡುಗಳು. ಇದು ಮೂರುಸಲ ಪರಿಷ್ಕರಣಗೊಂಡು ೧೬ ಮುದ್ರಣಗಳನ್ನು ಕಂಡಿದೆ. ವಿವಿಧ ಆಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಈ ನಿಘಂಟು ಹೊರಬಂದಿದೆ. ವಿಶ್ವದ ಬೇರಾವ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಇಷ್ಟು ಸಮಗ್ರವಾದ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ನಿಘಂಟು ಇಲ್ಲ ಎಂಬ ಕೀರ್ತಿಗೆ ಇದು ಭಾಜನವಾಗಿದೆ.

'ವೆಬ್‌ಸ್ಟರ್' ನಿಘಂಟು 'ಆಕ್ಸ್‌ಫರ್ಡ್' ನಿಘಂಟಿನಷ್ಟೇ ದೊಡ್ಡದು. ಈ ನಿಘಂಟಿನಲ್ಲಿ ಅಮೆರಿಕಾದ ಕಾಗುಣಿತ, ಬ್ರಿಟಿಶ್ ಕಾಗುಣಿತಗಳಿಗೆ ಇರುವ ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಎಲ್ಲ ದೇಶಗಳವರೂ ಇದನ್ನು ಬಳಸಬಹುದಾಗಿದೆ. ಮೆರಿಯಮ್ ಪ್ರಕಟಣ ಸಂಸ್ಥೆಯವರು ವೆಬ್‌ಸ್ಟರ್ ಕೋಶದ ಅಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ ಆವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಮೊದಲ ಬಾರಿಗೆ ೧೮೪೭ ರಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟಿಸಿದರು. ಈ ನಿಘಂಟು ಮುಂದೆ 'ವೆಬ್‌ಸ್ಟರ್ ಇಂಟರ್ ನ್ಯಾಷನಲ್ ಡಿಕ್ಷನರಿ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ೧೮೯೦ ರಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆ ಅಚ್ಚಾಯಿತು. ೧೯೦೯,೧೯೩೪,೧೯೬೨ ರಲ್ಲಿ ವೆಬ್‌ಸ್ಟರ್ಸ್ I, II, III ನ್ಯೂ ಇಂಟರ್ ನ್ಯಾಷನಲ್ ಡಿಕ್ಷನರಿಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಪ್ರಕಟಗೊಂಡಿವೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕೂವರೆ ಲಕ್ಷಕ್ಕೂ ಮೀರಿ ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥಪ್ರಯೋಗಗಳಿವೆ. ಅರುವತ್ತುಲಕ್ಷಕ್ಕೆ ಮೀರಿದ ಉಲ್ಲೇಖಗಳಿವೆ. ಈ ನಿಘಂಟಿನ ತಯಾರಿಕೆಯ ವೆಚ್ಚ ಆ ಕಾಲಕ್ಕೆ ೩೫ಲಕ್ಷ ಡಾಲರುಗಳು. ಈ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಹಿಡಿದ ಸಮಯ ಸುಮಾರು ೭೫ ವರ್ಷಗಳು. ಈ ಯೋಜನೆಯಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಪ್ರಧಾನಸಂಪಾದಕರು, ೭೫ ಜನ ಉಪಸಂಪಾದಕರು, ೧೩ಜನ ಸಹಾಯಕ ಸಂಪಾದಕರು, ೩೧ ಜನ ಆಡಳಿತವರ್ಗವಲ್ಲದೆ ವಿವಿಧ ವಿಜ್ಞಾನ ವಿಭಾಗಗಳಿಗೆ ನೆರವಾದ ಸಮಾಲೋಚಕರು ೧೯೬ ಜನ ಇದ್ದರು.

ದೇಶೀಯ ಭಾಷೆಗಳ ಕೆಲವು ನಿಘಂಟುಗಳ ಸ್ಥೂಲಪರಿಚಯ ಇಂತಿದೆ. ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶ ಸಾಹಿತ್ಯಅಕಾಡಮಿಯ ತೆಲುಗು ಭಾಷೆಯ ಶ್ರೀ ಸೂರ್ಯರಾಯಾಂಧ್ರ ನಿಘಂಟುವು (ಅನುಬಂಧ ಸಂಪುಟವೂ ಸೇರಿ) ೮ ಸಂಪುಟಗಳಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ೧೯೩೦ ರಲ್ಲಿ ಆರಂಭಗೊಂಡು ೧೯೭೨ ರಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತಾಯಗೊಂಡಿದೆ. ಮದರಾಸು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯದ ತಮಿಳುಭಾಷೆಯ ನಿಘಂಟು ೬ ಸಂಪುಟಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಇದು ೧೯೨೪ರಲ್ಲಿ ಆರಂಭಗೊಂಡು ೧೯೩೬ರಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತಾಯಗೊಂಡಿದೆ. ರೆವರೆಂಡ್ ಹೆಚ್. ಗುಂಡರ್ಟ್ ಅವರ ಮಲಯಾಳಂ ನಿಘಂಟು (೧ ಸಂಪುಟ) ಮಂಗಳೂರಿನಲ್ಲಿ ೧೮೭೨ ರಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮ ಮುದ್ರಣಗೊಂಡಿತು. ಇದರ ದ್ವಿತೀಯಮುದ್ರಣ ಕೇರಳದ ಕೊಟ್ಟಾಯಂನಲ್ಲಿ ೧೯೬೨ರಲ್ಲಿ ಆಯಿತು. ರೆವರೆಂಡ್. ಎ. ಮ್ಯಾನ್ನರ್ ಅವರ ತುಳುನಿಘಂಟು ೧೮೮೬ರಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮವಾಗಿ ಮುದ್ರಣಗೊಂಡಿತು. ರೆವರೆಂಡ್ ಎಫ್. ಕಿಟ್ಟೆಲ್ ಅವರ ಕನ್ನಡ -ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ನಿಘಂಟು ೧೮೯೪ರಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮವಾಗಿ ಮುದ್ರಣಗೊಂಡಿತು. ಇದರಲ್ಲಿ ೧೭೫೨ ಪುಟಗಳಿವೆ. ಈ ನಿಘಂಟು ಮದರಾಸ್ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯದಿಂದ ಪರಿಷ್ಕೃತಗೊಂಡು, ವಿಸ್ತೃತಗೊಂಡು ನಾಲ್ಕು ಸಂಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ೧೯೭೧ ರಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟವಾಯಿತು. ಇದರಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟು ೧೭೭೭ ಪುಟಗಳಿವೆ.

ಈ ಪ್ರಮುಖನಿಘಂಟುಗಳ ಕಾರ್ಯವಿಧಾನ, ಇವಕ್ಕೆ ತಗುಲಿರುವ ವೆಚ್ಚ, ಹಿಡಿದ ಸಮಯವನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಿದಾಗ ಕನ್ನಡ ನಿಘಂಟಿಗೆ ಹಿಡಿದಿರುವ ಸಮಯ, ತಗುಲಿರುವ ವೆಚ್ಚ ಅತಿಯಾದುದಲ್ಲವೆಂದು ಮೇಲ್ನೋಟಕ್ಕೇ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಕನ್ನಡ ನಿಘಂಟು ರಚನಾಕಾರ್ಯ ನಿಘಂಟುಕಚೇರಿಯ ಸೀಮಿತ ಸಿಬ್ಬಂದಿವರ್ಗದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂಬುದನ್ನೂ ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. (ಈ ನಿಘಂಟಿನ ಸಂಪಾದಕವರ್ಗ, ಸಿಬ್ಬಂದಿವರ್ಗಗಳ ವಿವರಗಳನ್ನು ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಅನುಬಂಧದಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು).

ಮೊದಲನೆ ಸಂಪುಟದಿಂದ ಹಿಡಿದು ಕಡೆಯ ಸಂಪುಟಗಳವರೆಗೆ ಸಂಪಾದಕಸಮಿತಿಯ ಸದಸ್ಯರು ಒಟ್ಟು ೩೯ ಬಾರಿ ಸಭೆಸೇರಿ ಚರ್ಚಿಸಿ ಸೂಕ್ತ ತೀರ್ಮಾನಗಳನ್ನು ನೀಡಿ ಈ ಬೃಹತ್ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಕೈಗೂಡಿಸಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ.

ನಿಘಂಟಿನ ನಿಯಮಾವಳಿಗಳು

ನಿಘಂಟು ಸಂಪಾದಕಸಮಿತಿಯ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಇದರ ರಚನೆಯ ಆರಂಭಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹಲವಾರು ಬಾರಿ ಚರ್ಚಿಸಿ ಮಾಡಿರುವ ವಿಧಿವಿಧಾನಗಳನ್ನೂ, ನಿಯಮಾವಳಿಗಳ ರೂಪರೇಷೆಗಳನ್ನೂ ಯಥಾವತ್ತಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಿದೆ.

ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೮೦೦ ರವರೆಗಿನ ಗ್ರಂಥಗಳು ಮತ್ತು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುವ ಮಾತುಗಳನ್ನೂ ಭಾಷಾರೂಢಿಗಳನ್ನೂ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳತಕ್ಕುದು.

೧. ಸಂಸ್ಕೃತಪದಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಸಂಸ್ಕೃತಪದಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಸೇರಿಸಬೇಕು. ೨. ತದ್ಭವಗಳನ್ನೂ ಅನ್ಯದೇಶ್ಯಗಳನ್ನೂ ಸೇರಿಸಬೇಕು. ೩. ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನೂ ಆಕರಗಳನ್ನೂ ಕೊಡಬೇಕು. ೪. ಸಾಧ್ಯವಾದ ಮಟ್ಟಿಗೆ ತಮಿಳು, ತೆಲುಗು ಮತ್ತು ಇತರ ದ್ರಾವಿಡಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿಯ ಮತ್ತು ಮರಾಠಿ ಮುಂತಾದ ಗೌಡಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿಯ ಜ್ಞಾತಿಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸಬೇಕು.

ಈ ಕೋಶಕ್ಕಾಗಿ ಹಿಂದಿನ ಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಶೋಧಿಸಿ ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು ವಿಪುಲವಾಗಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಬೇಕು. ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಉಳ್ಳ ಗ್ರಾಮ್ಯವಲ್ಲದ ದೇಶ್ಯ ಮತ್ತು ತದ್ಭವಶಬ್ದಗಳೆಲ್ಲವೂ ಈ ಕೋಶದಲ್ಲಿ ಸೇರುವಂತೆ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಕ್ರಿ.ಶ. ಸು.೧೦೫೦ ರೊಳಗೆ ರಚಿತವಾದ ಕನ್ನಡಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲೂ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲೂ ದೊರೆಯುವ ಎಲ್ಲ ದೇಶ್ಯ ಮತ್ತು ತದ್ಭವಪದಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಪಟ್ಟಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಬೇಕು. ಅಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದೆ ಕ್ರಿ.ಶ. ಸುಮಾರು ೧೨೫೦ರೊಳಗೆ ರಚಿತವಾದ ಎಲ್ಲ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನೂ ಶಾಸನಗಳನ್ನೂ ಶೋಧಿಸಿ ರೂಪ, ಅರ್ಥ, ಅಪೂರ್ವತೆ ಈ ಮೊದಲಾದ ದೃಷ್ಟಿಗಳಿಂದ ಗಮನಾರ್ಹವಾದ ಪದಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಸಂಗ್ರಹಿಸಬೇಕು. ಮುಂದ ಕ್ರಿ.ಶ. ಸು.೧೮೦೦ ರ ಒಳಗೆ ರಚಿತವಾದ ಗ್ರಂಥ, ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದವುಗಳನ್ನು ಆರಿಸಿಕೊಂಡು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುವ ಗಮನಾರ್ಹವಾದ ಪದಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸಂಗ್ರಹಿಸಬೇಕು. ಅಂತೂ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗವಾಗಿರುವ ದೇಶ್ಯ ಮತ್ತು ತದ್ಭವಾದಿ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದೂ ಬಿಟ್ಟುಹೋಗದಂತೆ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಪ್ರಾಚೀನ ಕನ್ನಡಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತಸಮಾಸಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಅತಿವಿಪುಲವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಈ ಕೋಶದಲ್ಲಿ ಕೊಡಬೇಕಾದಲ್ಲಿ ಗ್ರಂಥದ ಗಾತ್ರವು ಒಂದಕ್ಕೆ ಎರಡರಷ್ಟಾಗುತ್ತದೆ; ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಕೊಡಬೇಕೆಂದರೆ ಆಯ್ಕೆಯಲ್ಲಿ ತೊಡಕುಂಟಾಗುತ್ತದೆ; ಪ್ರಯೋಜನವೂ ಕಡಿಮೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಇದರ ಮೇಲೆ ಈಗಾಗಲೇ ದೊರೆಯುವ ಉತ್ತಮವಾದ ಸಂಸ್ಕೃತಕೋಶಗಳು, ಡಾ || ಕಿಟ್ಟೆಲ್ ಅವರ ಕನ್ನಡ ನಿಘಂಟು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಈ ಸಂಸ್ಕೃತಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚು ಶ್ರಮವಿಲ್ಲದೆ ನಿಷ್ಕರ್ಷೆಯಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ದೇಶ್ಯ ಮತ್ತು ತದ್ಭವಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಕುರಿತಾದರೆ ಈ ಸೌಲಭ್ಯ ಸಾಲದು. ಡಾ || ಕಿಟ್ಟೆಲ್ ಅವರ ನಿಘಂಟು ರಚನೆಯಾದಾಗಿನಿಂದೀಚೆಗೆ ಅನೇಕ ಪ್ರಾಚೀನಗ್ರಂಥಗಳು ಬೆಳಕಿಗೆ ಬಂದಿವೆ; ಶಾಸನಗಳ ಶಬ್ದಸಂಗ್ರಹಕ್ಕಂತೂ ಅವರು ಕೈಹಾಕಿಯೇ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಈ ಕೊರತೆಯನ್ನು ಸಾಧ್ಯವಾದ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಪರಿಹರಿಸಿ ಕನ್ನಡದ ವ್ಯಾಸಂಗಕ್ಕೆ ನೆರವಾಗುವಂತೆ ಕೋಶವನ್ನು ರಚಿಸಬೇಕೆಂಬುದೇ ಸಮಿತಿಯ ಮುಖ್ಯೋದ್ದೇಶ. ಗ್ರಂಥದ ಪರಿಮಿತಿ, ಸಂಶೋಧನೆಯ ಆವಶ್ಯಕತೆ – ಈ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಗಮನದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಈ ಕೋಶದ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಸಂಸ್ಕೃತಪದಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗಿಲ್ಲವೆಂದು ಹಿಂದೆ ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದ ತತ್ತ್ವವನ್ನೇ ಮತ್ತೆ ಸ್ಥಿರೀಕರಿಸಲಾಯಿತು.

ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವ್ಯತ್ಯಾಸಹೊಂದಿ ಪ್ರಯೋಗವಾಗಿರುವ ಸಂಸ್ಕೃತಶಬ್ದಗಳನ್ನೂ ಅರಿಸಮಾಸ ಮೊದಲಾದುವನ್ನೂ ಕೋಶದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಬೇಕೆಂದು ಹಿಂದೆಯೇ ಉದ್ದೇಶಿಸಿದ್ದಂತೆ ಈಗಲೂ ತೀರ್ಮಾನಿಸಲಾಯಿತು.

ಕನ್ನಡ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುವ ದೇಶ್ಯ ಮತ್ತು ತದ್ಭವ ಪಾರಿಭಾಷಿಕ ಶಬ್ದಗಳೆಲ್ಲವೂ ಕೋಶದಲ್ಲಿ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಸೇರಿಯೇ ಸೇರುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ಸಂಸ್ಕೃತ ಪಾರಿಭಾಷಿಕ ಶಬ್ದಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸೇರಿಸುವುದು ನಮ್ಮ ಕೋಶದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಗೆ ಮೀರಿದ ವಿಷಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಕನ್ನಡ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುವ ಜೈನ, ವೀರಶೈವ ಮೊದಲಾದ ಪಾರಿಭಾಷಿಕಶಬ್ದಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಒಳಗೊಂಡ ಬೇರೊಂದು ಕೋಶದ ರಚನೆಯೇ ಆಗಬೇಕು. ಸದ್ಯಕ್ಕೆ ಅದನ್ನು ಕೈಕೊಳ್ಳುವುದು ಶಕ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಕಿಟ್ಟೆಲ್ ಕನ್ನಡ ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಕೋಶದಲ್ಲಿರುವ ಸಂಸ್ಕೃತಪದಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಈ ಕೋಶದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಜೊತೆಗೆ ಕನ್ನಡಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ದೊರಕುವ ಇತರ ಸಂಸ್ಕೃತಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಸಾಧ್ಯವಾದಷ್ಟೂ ಸೇರಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

ದೇಶ್ಯಶಬ್ದಗಳ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಇತರ ದ್ರಾವಿಡಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿರುವ ಜ್ಞಾತಿಶಬ್ದಗಳನ್ನು (Cognates) ಸೂಚಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

ದೇಶ್ಯಪದಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥ ಕೊಡುವಾಗ ಸಂಸ್ಕೃತ ಪರ್ಯಾಯ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸಬಹುದು.

೧೮೦೦ರಿಂದ ಈಚೆಗೂ ಗ್ರಂಥಸ್ಥವಾದ ಶಬ್ದಸಂಪತ್ತಿಯನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಸೇರಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

ಕರ್ನಾಟಕದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿರುವ ಕ್ರಮಿಕ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕಗಳಲ್ಲಿ ದೊರಕುವ ಸ್ಥಳೀಯಶಬ್ದಗಳನ್ನೂ ಜನಪದ

ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಪದಗಳನ್ನೂ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಸೇರಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಈಗ ಪರಿಷತ್ತು ಕೈಗೊಂಡಿರುವುದು ಕನ್ನಡ-ಕನ್ನಡ ಕೋಶ ಮಾತ್ರವಾದ್ದರಿಂದ ಈ ಕೋಶದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೀ ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸುವುದು ಸೂಕ್ತವಲ್ಲ, ಆದರೆ ಈ ಕೋಶದ ಕೆಲಸ ಸ್ವಲ್ಪಕಾಲ ಮುಂದುವರಿದ ಮೇಲೆ, ಕನ್ನಡ-ಹಿಂದಿ- ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಕೋಶವೊಂದನ್ನು ತಯಾರಿಸುವ ವಿಷಯವನ್ನು ಪರಿಷತ್ತು ಪರಿಶೀಲಿಸಬೇಕು.

ಒಂದು ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಎಲ್ಲ ಶಬ್ದಗಳನ್ನೂ ಪೃಥಕ್ಕಾಗಿ ಆಯಾ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು.

ಸಮಾಸಪದಗಳನ್ನು ಸ್ವತಂತ್ರಪದಗಳಂತೆಯೇ ಪರಿಗಣಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಎಂದರೆ ಅವುಗಳನ್ನು (ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ) ಯಥಾಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು.

ಸಂಜ್ಞಾಶಬ್ದಗಳು ಎಂದರೆ ಅಂಕಿತನಾಮಗಳು ಅಥವಾ ಕೇವಲ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಹೆಸರುಗಳು ನಿಘಂಟಿನಲ್ಲಿ ಬರಬೇಕಾದ್ದಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಆದ್ದರಿಂದ ಕವಿಚರಿತೆಯಲ್ಲಿ ಬರುವ ಕನ್ನಡಕವಿಗಳ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸುವುದು ಅವಶ್ಯವಲ್ಲವೆಂದೂ ಛಂದಸ್ಸು, ವ್ಯಾಕರಣ, ಅಲಂಕಾರ ಈ ಲಕ್ಷಣಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಲಾಕ್ಷಣಿಕಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಬೇಕೆಂದೂ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗವಿಲ್ಲದ 'ಅಭಿಶುಃ', 'ಅಹಲ್ಲಕಃ', 'ನಿರ್ಲಯಿನೀ', 'ಮಂಕ್ಷು' ಮುಂತಾದ ಸಂಸ್ಕೃತಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಬಿಡಬಹುದೆಂದೂ ಅ, ಅತಿಗಳಿಂದ ಮೊದಲಾಗುವ ಎಲ್ಲಾ ಸಂಸ್ಕೃತಶಬ್ದಗಳನ್ನೂ ಕೊಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಿಶೇಷವಿರುವ ಅಖ್ಯಾತಿ, ಅಭಾವ, ಅತಿರೇಕ, ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿ, ಅತಿಸಾರ, ಅತ್ಯುಕ್ತಿ ಮುಂತಾದವುಗಳು ಇರಬಹುದೆಂದೂ ಗ್ರಂಥಾಧಾರವಿಲ್ಲದೇ ಇದ್ದರೂ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿರುವ ಅಡಾವುಡಿ, ಪುಢಾರಿ, ತೊಂಬಾವಂಚ, ಚೋಳಿ, ಗಡಿಬಿಡಿ, ಮುಂತಾದ ಶಬ್ದಗಳೂ 'ಬೆಟ್ಟಕ್ಕೆ ಕಲ್ಲು ಹೊರು', 'ಓ ಲಕ್ಷ್ಮಣಾ ಎಂದುಕೊಂಡು ಹೋಗು', 'ಕಣ್ಣಿಗೆ ಎಣ್ಣೆ ಬಿಟ್ಟುಕೊ' ಮುಂತಾದ ನುಡಿಗಟ್ಟುಗಳೂ ಸೇರತಕ್ಕದೆಂದೂ ನಿರ್ಣಯವಾಯಿತು.

ಈಗ ನಿಘಂಟಿನ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಪಾದಕಸಮಿತಿಯ ೧.೬.೧೯೪೬ ನೆಯ ಸಭೆಯ ೯ನೆಯ ನಿರ್ಣಯವನ್ನು ಪುನರ್ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ಜೈನ, ವೀರಶೈವ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಧಾರ್ಮಿಕ ಮತ್ತು ದಾರ್ಶನಿಕ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಬೇಕು.

ಧಾ, ಶಮಧಾ, ಕ್ರಿ ಇವುಗಳನ್ನು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಧಾತು, ಶಬ್ದಮಣಿದರ್ಪಣದ ಧಾತುಪಾಠ, ಕ್ರಿಯಾಪದ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದು.

ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು ಕೊಡುವಾಗ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನ ಪ್ರಯೋಗಕ್ಕೆ ಶಾಸನದಿಂದ ಮಾತ್ರ ಕಾಲವನ್ನು ಸೂಚಿಸಬಹುದು; ಗ್ರಂಥಪ್ರಯೋಗವಾದರೆ ಬೇಕಿಲ್ಲ.

ನಿಘಂಟಿನ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಕಿಟ್ಟೆಲ್ ತನ್ನ ನಿಘಂಟಿನಲ್ಲಿ ಅನುಸರಿಸಿರುವ ಕ್ರಮವನ್ನೇ ಸ್ಥೂಲವಾಗಿ ಅನುಸರಿಸಬಹುದು. ಆದರೆ ಪಞ್ಚ-ಪಂಚ, ತನ್ದೆ-ತಂದೆ ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿ ತೋರಿಸಬೇಕು. ಒಂದು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹಲವು ರೂಪಗಳಿದ್ದಾಗ, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಅತಿ ಪ್ರಾಚೀನ ರೂಪದಿಂದ ಆರಂಭಿಸಿ, ಕಾಲದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನೂ ಆ ಪ್ರಾಚೀನರೂಪದ ಅಡಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಕಾಣಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಮಿಕ್ಕ ರೂಪಗಳನ್ನು ಅವುಗಳ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟು ಮೂಲಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧವನ್ನು 'ನೋ'ಎಂದು ಸೂಚಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಉದಾ. 'ಅಟ್ಕಱ್', 'ಅಕ್ಕಱ್', 'ಅಕ್ಕರು', 'ಅಕ್ಕರೆ' ಇತ್ಯಾದಿ. ಅಕ್ಕರೆ 'ಅಟ್ಕಱ್' ನೋ.

ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಕೊಡುವಾಗ ಪ್ರಕೃತಿರೂಪದಲ್ಲಿಯೇ ಕೊಡತಕ್ಕದು. ಉದಾ. ಮರ, ನೆಲ, ಕುೞಿ.

ನಾಮವಿಶೇಷ (adjective)ಗಳನ್ನು ವಿಶೇಷಣಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಗುಣವಾಚಕ (ಗು) ಎಂದು ನಿರ್ದೇಶಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ರೂಪಗಳನ್ನು (dialectal forms) ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಕೊಡಬೇಕಾದ್ದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ೧೮೦೦ ರ ವರೆಗಿನ ಗ್ರಂಥ ಶಾಸನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ (ಲಿಪಿಕಾರನ ಪ್ರಮಾದಗಳ ಹೊರತು) ಪ್ರಾದೇಶಿಕರೂಪಗಳು ಕಂಡುಬಂದರೆ ಅವುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಉದಾ: 'ಅದ್ಕೆ', 'ಉಡುಗ'.

ರೇಫದೊಡನೆ ಸೇರಿದ ಸಂಯುಕ್ತಾಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಬರೆಯುವಾಗ 'ರ' ಕಾರಕ್ಕೆ ಒತ್ತು ಕೊಟ್ಟಾಗಲಿ, ಅರ್ಕಾವೊತ್ತನ್ನು(ೱ) ಸೇರಿಸಿಯಾಗಲಿ ಬರೆಯಬಹುದು. ಉದಾ: ಸೂರ್ಯ, ಸೂರ‍್ಯ.

ಬಹುಸುಲಭವಾದ ಕ್ರಿಯಾಸಮಾಸಗಳನ್ನೂ ಸಮಾಸಪದಗಳನ್ನೂ ಸುಲಭವೆಂದು ಬಿಟ್ಟುಬಿಡದೆ ನಿಘಂಟಿನಲ್ಲಿ ಕೊಡಬೇಕು. ಉದಾ: ಅಗ್ಗಳಮಾಗು, ಅಗ್ಗಳಪದಾತಿ, ಅಗ್ಗಳಬಲಾಢ್ಯ, ಅಗ್ಗಳವಸ್ತು, ಅಗ್ಗಳವೀರದಳ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಕಿಟ್ಟೆಲ್ ನಿಘಂಟಿನಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿರುವ ಪ್ರಯೋಗಾಧಾರವಿಲ್ಲದ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳತಕ್ಕದ್ದು. ಸ್ಯಾಂಡರ್‌ಸನ್ ಮುಂತಾದ ಇತರ ನಿಘಂಟುಗಳಲ್ಲಿನ ಶಬ್ದಾರ್ಥಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು ವಿಚಾರಮಾಡಿ ಸೂಕ್ತವೆನ್ನಿಸಿದುವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಬಹುದು.

ಅರ್ಥ ಸಂದಿಗ್ಧವಾದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿರುವ ಕಡೆ ಹಳಗನ್ನಡ, ನಡುಗನ್ನಡ, ಹೊಸಗನ್ನಡ ಈ ಮೂರರಿಂದಲೂ ಒಂದೆರಡು ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟರೆ ಸಾಕು. ಪ್ರಯೋಗಗಳು ವಿಪುಲವಾಗಿದ್ದು ಸ್ವಾರಸ್ಯ ವಾಗಿದ್ದರೆ ಶತಮಾನಕ್ಕೊಂದೆರಡರಂತೆ ಕೊಡಲೂಬಹುದು. ಈ ಆಯ್ಕೆಯನ್ನು ಸಂಪಾದಕರ ವಿವೇಚನೆಗೇ ಬಿಡಲಾಗಿದೆ.

ಕ್ರಿಯಾಸಮಾಸಗಳನ್ನು ಕೂಡ ಇತರ ಸಮಾಸಗಳಂತೆಯೇ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಯಥಾಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಯೇ ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು.

ಧಾತುಗಳಿಂದ ಸಾಧಿತವಾದ ಸಾಧಾರಣ ಕ್ರಿಯಾರೂಪಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಪಟ್ಟಿ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ವಿಶಿಷ್ಟವಾದುವನ್ನು ಮಾತ್ರ ತೋರಿಸಿದರೆ ಸಾಕು.

ಪ್ರಾದೇಶಿಕವೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಗೊತ್ತಿರುವ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆ ಸಂಗತಿಯನ್ನು (ಉಕ) ಉತ್ತರಕರ್ನಾಟಕ, (ದಕ) ದಕ್ಷಿಣ ಕರ್ನಾಟಕ ಮತ್ತು (ಕರಾ) ಕರಾವಳಿ ಎಂಬ ಸಂಕೇತಗಳಿಂದ ಸೂಚಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

'ಅಮ್', 'ಅನ್' ಅಂತವಾದ ನಾಮವಾಚಕಗಳನ್ನು ಅಕಾರಾಂತವಾಗಿಯೇ ತೋರಿಸಲಾಗುವುದು. ಉದಾ. ಅಗಲ್ಬುರದ (ನಾ). ('ಅಗಲ್ಬುರದಂ' ಅಥವಾ 'ಅಗಲ್ಬುರದನ್' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ). ಹೀಗೆಯೇ ನೀಳ್ಪೋಳ, ಬಟ್ಟದೊಡೆಯ, ಕೆಂಗಣ್ಣ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಭೂತ ಭವಿಷ್ಯತ್ ಕೃದಂತನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ನೇರವಾಗಿ ಬರತಕ್ಕವನ್ನು ಧಾತುವಿನ ಕೆಳಗೇ ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು. ಉದಾ. 'ಅಗವಟ್ಟಂ' ಶಬ್ದವನ್ನು 'ಅಗವಡು' ವಿನಲ್ಲಿ ಕೊಡಬೇಕು. ಹೀಗೆಯೇ 'ಬಂದಂ','ಬರ್ಪಂ', 'ಬಂದವನು', 'ಬಂದವಳು', 'ಬಂದುದು' ಇತ್ಯಾದಿ.

ಸಂಸ್ಕೃತಸಮಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಕೊಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಹೆಚ್ಚು ರೂಢಿಯಲ್ಲಿರುವ ಚಿಕ್ಕ ಚಿಕ್ಕವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಎರಡಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಶಬ್ದಗಳು ಕೂಡಿ ಆದ ಸಮಾಸಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸುವ ಅಗತ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅರ್ಥ ಸೌಕರ್ಯಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಅವಶ್ಯವೆನ್ನಿಸಿದರೆ ವಿಶೇಷಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ದೊಡ್ಡಸಮಾಸಗಳನ್ನು ಕೊಡಬಹುದು.

- ಇಸು,- ಸು; - ಇಚು, - ಚು ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಸೇರಿದ ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ- ಇಸು,- ಚು ಸೇರಿದ ರೂಪಗಳನ್ನು ಮೂಲವಾಗಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು -ಸು,- ಇಚು ಸೇರಿದ ರೂಪಗಳನ್ನು ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿ ಕೊಡಬೇಕು.

'ಅಗ', 'ನಡೆ' ಮುಂತಾದ ಎಕಾರಾಂತ ಪ್ರಕೃತಿಗಳಿಗೆ ೧೮೦೦ಕ್ಕೂ ಹಿಂದೆ 'ಅಗಿ' 'ನಡಿ' ಎಂಬ ಇಕಾರಾಂತ ರೂಪಗಳ ಪ್ರಯೋಗಗಳು ಕಂಡುಬಂದರೆ ಎರಡೂ ರೂಪಗಳನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ೧೮೦೦ ರಿಂದೀಚೆಗೆ ಮಾತ್ರ ಕಾಣಬರುವ ಈ ಬಗೆಯ 'ಇ' ಕಾರಾಂತ ರೂಪಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ.

ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಳುಳವಿರಬೇಕಾದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಱವನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದರೆ ಯಥಾವತ್ತಾಗಿ ಉದ್ಧರಿಸಿ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಕಂಸದಲ್ಲಿ ಳುಳವನ್ನು ತೋರಿಸಬೇಕು.

ತದ್ಭವಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಉಲ್ಲೇಖಗಳಾಗಿಯೇ ಕೊಟ್ಟು ಅರ್ಥಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಬೇಕು. ಅವನ್ನು ಮೂಲ ಸಂಸ್ಕೃತ ಶಬ್ದಗಳ ಕೆಳಗೆ ಸೇರಿಸಬಾರದು.

'ವಟ್ಟ', 'ವೆಳ' ಎಂಬಂಥ ಪೂರ್ವದ ಹಳಗನ್ನಡ ರೂಪಗಳನ್ನು 'ಬಟ್ಟ', 'ಬೆಳ' ಮುಂತಾದ ಅವುಗಳ ಹಳಗನ್ನಡ ರೂಪಗಳ ಕೆಳಗೆ ಕೊಟ್ಟು ವಿವರಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

ಸು. ೧೭೦೦ರ ವರೆಗಿನ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಶಕಟರೇಫವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬಹುದು.

ಜೈನ, ವೀರಶೈವ ಪಾರಿಭಾಷಿಕಶಬ್ದಗಳ ಸಂಗ್ರಹವನ್ನು 'ಹಿಂದೂದರ್ಶನ ಸಾರ' ದಿಂದ, ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಪಾರಿಭಾಷಿಕಶಬ್ದಗಳನ್ನು 'ಸನಾತನ ಧರ್ಮ', 'ಹರಿಭಕ್ತಸಾರ','ಶಿವಭಕ್ತಿಸಾರ', 'ಅನುಭವಾಮೃತ' - ಈ ಗ್ರಂಥಗಳಿಂದ ಸಂಗ್ರಹಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

ಕವಿರಾಜಮಾರ್ಗ, ಕಾವ್ಯಾವಲೋಕನ, ಭಾಷಾಭೂಷಣ, ಛಂದೋಂಬುಧಿ, ಶಬ್ದಮಣಿದರ್ಪಣ, ಕವಿಜಿಹ್ವಾಬಂಧನ, ರಸರತ್ನಾಕರ, ಉದಯಾದಿತ್ಯಾಲಂಕಾರ, ಶಾರದಾವಿಲಾಸ, ಅಪ್ರತಿಮವೀರಚರಿತೆ - ಈ ಗ್ರಂಥಗಳಿಂದ ಲಾಕ್ಷಣಿಕಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

ಅರ್ಥ ಕೊಡುವಾಗ ಶಬ್ದದ ಒಂದು ಅರ್ಥ ಅದರ ಜ್ಞಾತಿಶಬ್ದದ ಅಥವಾ ಬೇರೊಂದು ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾಗಿದ್ದರೆ ಆ ಎರಡನೆಯ ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಾತ್ರ ತೋರಿಸಿ ಅದರ ಹಿಂದೆ ಸಮಾನಾರ್ಥಕ ಚಿಹ್ನೆ (=) ಯನ್ನು ಹಾಕಬೇಕು. ಉದಾ. ಅಂಕುಸ ೧. = ಅಂಕುಶ ೧.

ಸಂಸ್ಕೃತದ ಅಂಕಿತನಾಮಗಳನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಬಿಡತಕ್ಕದ್ದು. ಆದರೆ, ಯಾವುದಾದರೂ ಹೆಸರು ಕೇವಲ ಅಂಕಿತನಾಮವಾಗಿ ಮಾತ್ರ ನಿಲ್ಲದೆ ಅದರಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಾರ್ಥ ಬೆಳೆದು ಬಂದಿದ್ದರೆ ಅಂಥ ಶಬ್ದವನ್ನೂ ಅದರ ವಿಶೇಷಾರ್ಥವನ್ನೂ ಕೊಡಬೇಕು. ಉದಾ: ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರ, ಕುಂಭಕರ್ಣ, ಧರ್ಮರಾಯ, ಉತ್ತರಕುಮಾರ, ಆಷಾಢಭೂತಿ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಸತ್ಯಹರಿಶ್ಚಂದ್ರ, ರಾಮಬಾಣ. ಸುಗ್ರೀವಾಜ್ಞೆ, ರಾವಣಸಂನ್ಯಾಸಿ, ಕುಂಭಕರ್ಣನಿದ್ರೆ, ದಾನದಲ್ಲಿ ಕರ್ಣ, ದುರ್ಯೋಧನನ ಮಾನ - ಇಂಥ ಶಬ್ದಗಳನ್ನೂ ನುಡಿಗಟ್ಟುಗಳನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ 'ಸುಗ್ರೀವಾಜ್ಞೆ'ಯಂಥ ಸಮಸ್ತಪದಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಉಲ್ಲೇಖಗಳಾಗಿಯೂ 'ದುರ್ಯೋಧನನ ಮಾನ'ಎಂಬಂಥ ನುಡಿಗಟ್ಟುಗಳನ್ನು 'ಮಾನ' ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಧಾನಶಬ್ದಗಳ ಕೆಳಗೂ ತೋರಿಸಬೇಕು.

ಸಾಮಾನ್ಯಾರ್ಥವುಳ್ಳ ಶಬ್ದ ಅಂಕಿತನಾಮವೂ ಆಗಿದ್ದರೆ ಆಗ ಆ ಅಂಕಿತನಾಮಾರ್ಥವನ್ನೂ ಕೊಡಬೇಕು. ಉದಾ : ಅಂಗದ = ೧. ತೋಳ್ಬಳೆ. ೨. ವಾಲಿಯ ಮಗ. ಶಕುನಿ = ೧. ಹಕ್ಕಿ. ೨.ದುರ್ಯೋಧನನ ಸೋದರ ಮಾವ.

ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಸಂಸ್ಕೃತಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ವಿಕಾರವಿಲ್ಲದ ಅಥವಾ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ವಿಕಾರವಿರುವ ಶಬ್ದರೂಪಗಳನ್ನು ಎಂದರೆ ಕೇಶಿರಾಜನು ಸಮಸಂಸ್ಕೃತವೆಂದು ಭಾವಿಸಿರತಕ್ಕಂಥ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು (ಸಂ) ಎಂದು ನಿರ್ದೇಶಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಉಳಿದವನ್ನು ಎಂದರೆ ಹೆಚ್ಚು ವಿಕಾರ ಹೊಂದಿರುವವನ್ನು ತದ್ಭವಗಳೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಿ (ದ್ಭ) ಎಂದು ನಿರ್ದೇಶಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಉದಾ: ರಾಜ (ಸಂ.), ಶ್ರದ್ಧೆ (ಸಂ.), ಮನ (ಸಂ.), ಯಶ (ಸಂ.), ಜಸ (ದ್ಭ), ರಾಯ (ದ್ಭ), ಸದ್ದೆ (ದ್ಭ), ಮನಸ್ಸು (ಸಂ.), ಯಶಸ್ಸು (ಸಂ).

ಕೇಶಿರಾಜನು 'ತತ್ಸಮ' ಗಳೆಂದು ಕರೆಯುವ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುವು ದೇಶ್ಯಗಳೆಂದೇ ನಿಶ್ಚಿತವಾಗಿವೆಯೋ ಅಂಥವನ್ನು (ನಾ) ಎಂದು ಮಾತ್ರ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದರೆ ಸಾಕು. ಉದಾ: ಅಂಗಣ, ಅಂಗಳ (ನಾ).

ಸಮಾಸದ ಒಂದು ಭಾಗವನ್ನು ಎತ್ತಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಬಾರದೆಂದು (೧೯೫೪ ನೆಯ ಅಕ್ಟೋಬರ್ ತಿಂಗಳ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ) ಮಾಡಿದ್ದ ನಿರ್ಣಯವನ್ನು ಪುನರ್ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ಸಮಾಸದ ಏಕದೇಶವಾದ ಶಬ್ದ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗವಾಗುವ ಸಂಭವವಿರುವಂತೆ ಕಂಡುಬಂದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಪ್ರಯೋಗ ಸದ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕದಿದ್ದರೂ ಅದನ್ನು ಸ್ವತಂತ್ರ ಉಲ್ಲೇಖವಾಗಿ ಕೊಡಬಹುದು- ಎಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಲಾಯಿತು. ಉದಾ: 'ಅಗಸವೂಗೊಂಬು' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಅಗಸವೂ', 'ಅಟ್ಟುವಳಿಗೊಳ್'ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಅಟ್ಟುವಳಿ'.

ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವಾಗ ತಿಳಿದಮಟ್ಟಿಗೂ ಮೊದಲು ವಾಚ್ಯಾರ್ಥವನ್ನೂ ಆಮೇಲೆ ಲಕ್ಷ್ಯಾರ್ಥವನ್ನೂ ಕೊಡಲಾಗುತ್ತದೆ. ಎಲ್ಲ ಅರ್ಥಗಳಿಗೂ ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು ಕಾಲಾನುಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಅರ್ಥದ ಪೌರ್ವಾಪರ್ಯ ಖಚಿತವಾಗಿ ಗೊತ್ತಾಗದ ಕಡೆ ಪ್ರಯೋಗಗಳ ಪ್ರಾಚೀನತೆಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಅರ್ಥ ಕೊಡಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರತ್ಯಯಗಳಲ್ಲಿ ಆಖ್ಯಾತ ಮತ್ತು ವಿಭಕ್ತಿಪ್ರತ್ಯಯಗಳನ್ನೂ ಅವುಗಳ ಸಂಬಂಧವಾಗಿ ಸೇರುವ ಆಗಮಗಳನ್ನೂ ಈ ನಿಘಂಟಿನಲ್ಲಿ ಸ್ವತಂತ್ರ ಉಲ್ಲೇಖಗಳಾಗಿ ತೋರಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಕೃತ್, ತದ್ಧಿತ ನಾಮಪ್ರತ್ಯಯಗಳನ್ನು, ಧಾತುಸಾಧಕಗಳಾದ - ಇಸು, -ಸು,- ಚು ಮುಂತಾದ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳನ್ನು ಪ್ರಶ್ನೆ ಅವಧಾರಣೆ ಸಂಶಯ ಮುಂತಾದ ಭಾವಸೂಚಕ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ತೋರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಕ್ರಿಯಾರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಅಸಾಧಾರಣವಾದುವನ್ನು ಆಯಾ ಧಾತುವಿನ ಕೆಳಗೆ ಸೂಚಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಉದಾ: ಆಗು - ಆಯ್ತು, ಆಯಿತ್ತು, ಆದತ್ತು; ಈ - ಇತ್ತು; ಕಾಣ್ - ಕಂಡು; ತೆಱು - ತೆತ್ತು ಇತ್ಯಾದಿ.

ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆಯೂ ಅದರ ಕೆಲವು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ರೂಪಗಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ: ಭೂತಕಾಲದ ಪ್ರಥಮೈಕವಚನ ಪುಲ್ಲಿಂಗರೂಪ. ನೋಡು - ನೋಡಿದಂ, ನಡೆ - ನಡೆದಂ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಪ್ರತ್ಯಯಗಳಲ್ಲಿ ಶಬ್ದದ ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರುವುದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವಪ್ರತ್ಯಯವೆಂದೂ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೇರುವುದಕ್ಕೆ ಮಧ್ಯಪ್ರತ್ಯಯವೆಂದೂ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೇರುವುದಕ್ಕೆ ಪರಪ್ರತ್ಯಯವೆಂದೂ ಹೆಸರು ಕೊಟ್ಟು, ಇವಕ್ಕೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಪೂ ಪ್ರ; ಮ ಪ್ರ; ಪರಪ್ರ - ಎಂದು ಸಂಕೇತವನ್ನು ಸೂಚಿಸಬಹುದು. 'ಪ್ರ' ಎಂದು ಮಾತ್ರವೇ ತೋರಿಸಿದಲ್ಲಿ ಪರಪ್ರತ್ಯಯ ಎಂದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಕೆಲವು ಶಬ್ದಗಳು ಒಂದೇ ಮೂಲದಿಂದ ಬರದಿದ್ದರೂ ಕೆಲವು ಅಂಶಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಪರಸ್ಪರ ಹೋಲುವಂತೆ ಕಂಡುಬಂದಾಗ ಆ ಬಗ್ಗೆ ಗಮನ ಸೆಳೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಪರಾ' (ಪರಾಮರ್ಶಿಸಿ) ಎಂದು ಸೂಚಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಒಂದೇ ಮೂಲದ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು 'ನೋ.' (ನೋಡಿ) ಎಂದು ನಿರ್ದೇಶಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಉದಾ: ಅಕಸಾಲು 'ಅಕ್ಕಸಾಲೆ' ನೋ. ಅಟವಣೆ 'ಠವಣೆ' ಪರಾ.

ನಿಘಂಟಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಉಲ್ಲೇಖಗಳಾಗಿ ಒಂದೇ ಶಬ್ದರೂಪವನ್ನು ಹಲವು ಬಾರಿ ಕೊಡಬೇಕಾದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಅನುಸರಿಸತಕ್ಕ ಆನುಪೂರ್ವಿ ರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿ ಜ್ಞಾತಿಶಬ್ದಗಳು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ತೋರಿಸುವ ಕ್ರಮ, ನಾಮವಾಚಕ, ಕ್ರಿಯಾವಾಚಕಗಳ ಯಾವ ವಿಶೇಷರೂಪಗಳನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ತೋರಿಸಬೇಕೆಂಬ ವಿಷಯ, ಪಾರಿಭಾಷಿಕ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುವ ವಿಷಯ ಈ ಮೊದಲಾದವನ್ನು ವಿವರವಾಗಿ ಚರ್ಚಿಸಿ ನಿರ್ಣಯಕ್ಕೆ ಬರಲಾಯಿತು.

ನಿಘಂಟಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಉಲ್ಲೇಖವಾಗಿ ಕೊಡುವ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಒಂದೇ ರೂಪದ ಶಬ್ದಗಳಾಗಿದ್ದರೆ ಈ ಕೆಳಗಿನ ಆನುಪೂರ್ವಿಯಲ್ಲಿ ತೋರಿಸತಕ್ಕುದು.

೧. ಭಾಷೆ: ಕನ್ನಡ, ತದ್ಭವ, ಸಂಸ್ಕೃತ, ಅನ್ಯದೇಶ್ಯ. ೨. ಶಬ್ದಜಾತಿ: ಒಂದೇ ಶಬ್ದರೂಪ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಜಾತಿಯದಾದರೆ ಅಂದರೆ ವ್ಯಾಕರಣಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ಕ್ರಿಯಾವಾಚಕ, ನಾಮವಾಚಕ, ಗುಣವಾಚಕ, ಸರ್ವನಾಮ, ಅವ್ಯಯ, ಪ್ರತ್ಯಯ ಮುಂತಾದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪಂಗಡಗಳಿಗೆ ಸೇರಿರುವುದಾದರೆ ಕ್ರಿಯಾವಾಚಕ (ಕ್ರಿ). ನಾಮವಾಚಕ (ನಾ). ಗುಣವಾಚಕ (ಗು). ಸರ್ವನಾಮ (ಸ). ಅವ್ಯಯ (ಅ). ಪ್ರತ್ಯಯ (ಪ್ರ). (ಸಂಖ್ಯಾವಾಚಕ, ಪರಿಮಾಣವಾಚಕ, ಪ್ರಕಾರವಾಚಕ ಇವೆಲ್ಲ ಗುಣವಾಚಕದ ಪ್ರಭೇದಗಳಾದ್ದರಿಂದ ಇವುಗಳನ್ನು ಗುಣವಾಚಕ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಯೇ ಕೊಡತಕ್ಕುದು).

ಈ ನಿಘಂಟಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿ ಉಲ್ಲೇಖಕ್ಕೂ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಕೊಡುವ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಈ ಕೆಳಗೆ ವಿವರಿಸಿರುವಂತೆ ತೋರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

ವಾಚಕ: ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿರುವ ಶಬ್ದ ವ್ಯಾಕರಣಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಯಾವ ಪಂಗಡಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು ಎಂಬುದನ್ನು (ಕ್ರಿ) ಕ್ರಿಯಾವಾಚಕ, (ನಾ) ನಾಮವಾಚಕ, (ಗು) ಗುಣವಾಚಕ ಮೊದಲಾದ ಸಂಕೇತಗಳಿಂದ ಸಾಧಾರಣ ಕಂಸ ( ) ಗಳೊಳಗೆ ಸೂಚಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಅರ್ಥ: ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುವಂತೆ ಬೇರೆ ಮಾತುಗಳಿಂದ ಆದಷ್ಟು ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ವಿವರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಅದೇ ಅರ್ಥ ಬರುವ ಬೇರೆ ಶಬ್ದಗಳನ್ನೂ ಸಂಸ್ಕೃತದ ಪರ್ಯಾಯಶಬ್ದಗಳನ್ನೂ ಯಥೋಚಿತವಾಗಿ ಕೊಡಲಾಗುತ್ತದೆ. ಒಂದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಅರ್ಥಗಳಿದ್ದರೆ ೧, ೨, ೩ ಮುಂತಾಗಿ ಸಂಖ್ಯೆಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ವಿವರಿಸಿ ಅರ್ಥಭೇದಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಸಾದೃಶ್ಯ ವೈದೃಶ್ಯಗಳಿರಬಹುದಾದ ಇತರ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ 'ಹೋ' (=ಹೋಲಿಸು), 'ಪರಾ' (= ಪರಾಮರ್ಶಿಸು) ಮೊದಲಾದ ಸಂಕೇತಗಳ ಮೂಲಕ ಗಮನ ಸೆಳೆಯಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಯೋಗ: ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅರ್ಥಕ್ಕೂ ಸಾಧ್ಯವಾದ ಮಟ್ಟಿಗೂ ಶಾಸನ ಕಾವ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು ಕಾಲಾನುಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಕೊಡಲಾಗುತ್ತದೆ. ಶಾಸನ ಪ್ರಯೋಗಗಳಿಗೆ ಅವುಗಳ ಆಕರದ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಕಾಲವನ್ನು ಸೂಚಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಉಳಿದ ಪ್ರಯೋಗಗಳಿಗೆ ಆಕರಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಸೂಚಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಅವುಗಳ ಕಾಲವನ್ನು ಸಂಕೇತಸೂಚಿಯಿಂದ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬಹುದು.

ಸಂಸ್ಕೃತಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿಲ್ಲದ ಅರ್ಥ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದು ಬಂದಿದ್ದರೆ ಆ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಕೊಡಲಾಗುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಶಬ್ದ ಅಪೂರ್ವವಾಗಿದ್ದರೆ, ವಿಶೇಷಾರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದಾದರೆ, ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರ ಪರಿಭಾಷೆಯಾಗಿದ್ದರೆ ಅದರ ಅರ್ಥವನ್ನು ಖಚಿತಪಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉಚಿತವರಿತು ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು ಕೊಡಲಾಗುತ್ತದೆ.

ರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿ ಮತ್ತು ಜ್ಞಾತಿಶಬ್ದಗಳು: ರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನೂ ಜ್ಞಾತಿಶಬ್ದಗಳನ್ನೂ ಚೌಕ ಕಂಸ [ ] ಗಳೊಳಗೆ ಸೂಚಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ ಶಬ್ದ ಯಾವ ಭಾಷೆಯದು ಎಂಬುದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸೂಚಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಸೂಚಿಸದೆ ಬಿಟ್ಟ ಶಬ್ದ ದೇಶ್ಯವೆಂದು ಭಾವಿಸತಕ್ಕುದು.

ದೇಶ್ಯ: ದೇಶ್ಯಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅದರ ರಚನೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುವಂತೆ ಪ್ರಕೃತಿ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳನ್ನು ವಿಭಜಿಸಿ ತೋರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಉದಾ:

ಅಗಸಗಿತ್ತಿ (ಅಗಸ + - ಗಿತ್ತಿ); ನೋಂಪಿ (ನೋನ್ + - ಪಿ); ಅಣ್ಕೆ (ಅಣ್ + - ಕೆ).

ಸಮಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪ್ರಕೃತಿರೂಪಗಳನ್ನೂ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರುವ ಅಂತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯಗಳನ್ನೂ ನಿರ್ದೇಶಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ವ್ಯಾಕರಣಸಮ್ಮತವಾದ ವಿಗ್ರಹವಾಕ್ಯವೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾಗದು. ಖಚಿತವಾಗಿರುವಷ್ಟು ಭಾಗವನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಉಳಿದದ್ದನ್ನು ಅಡ್ಡಗೆರೆ (–) ಯ ಮೂಲಕ ಸೂಚಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಲೋಪಾಗಮಾದಿ ಸಂಧಿಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೂ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಆಗಮಗಳನ್ನೂ ತೋರಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

ತೂಗುಸೊಡರ್ (ತೂಗು + ಸೊಡರ್); ತೂಗುಞ್ಜೊಡರ್ (ತೂಗು + ಸೊಡರ್); ಅಕ್ಕಜಜ್ಕೊಳ್ (ಅಕ್ಕಜ + ಕೊಳ್);
ಅದಿರುದುಟಿ (ಅದಿರು$_1$ + ತುಟಿ); ಮುಕ್ಕಣ್ಣ (< ಮೂ (< ಮೂಱು) + ಕಣ್ + - ಅ$_7$);
ನಾಣಿಲಿ (ನಾಣ್ + ಇಲ್ + - ಇ$_3$); ಬಳೆಗಾಱಿತಿ (ಬಳೆಗಾಱ + - ಇತಿ(<– ಇತ್ತಿ).

ಹೀಗೆ ತೋರಿಸಿರುವ ಶಬ್ದಗಳು ರೂಪದಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಆದರೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಮೂಲದವಾಗಿದ್ದು ಒಂದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಉಲ್ಲೇಖಗಳಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕಸ್ಥಾನ ಪಡೆದಿದ್ದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಆಯಾ ಉಲ್ಲೇಖದ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಜೊತೆಯಲ್ಲೇ ಸೂಚಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟು (ಅಚ್ಚು$_2$ + ಕಟ್ಟು$_2$); ಅಚ್ಚರಿವಡ (ಅಚ್ಚರಿ + ಪಡ$_1$); ಅಚ್ಚರಿಗವಿ (ಅಚ್ಚರಿ + ಕವಿ$_1$);

ಅಚ್ಚಮುತ್ತು (ಅಚ್ಚ$_1$ + ಮುತ್ತು$_2$); ಅಚ್ಚುಮೆಚ್ಚು (ಅಚ್ಚು$_4$ + ಮೆಚ್ಚು$_2$)

ತದ್ಭವ: ಸಂಸ್ಕೃತದಿಂದ ಅಥವಾ ಪ್ರಾಕೃತದಿಂದ ಬಂದ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ತದ್ಭವ ಎಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ತದ್ಭವಗಳಿಗೆ ಅವುಗಳ ಮೂಲಭಾಷೆಯನ್ನು ನಿಷ್ಪತ್ತಿಚಿಹ್ನೆ(<)ಯ ಮೂಲಕ ಸೂಚಿಸಿ ತೋರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಬಕುತಿ (< ಸಂ. ಭಕ್ತಿ); ಜತನ (< ಸಂ. ಯತ್ನ)

ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಬಳಕೆ ಇರುವ ಶಬ್ದರೂಪ ಮೂಲಭಾಷೆಯಿಂದ ನೇರವಾಗಿ ಬರದೆ ಬೇರೊಂದು ಭಾಷೆಯ ಮೂಲಕ ಬಂದಿರುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ನೇರಸಂಪರ್ಕವುಳ್ಳ ಭಾಷೆಯನ್ನು ನಿಷ್ಪತ್ತಿಚಿಹ್ನೆಯಿಂದ ಸೂಚಿಸಿ ಆ ಭಾಷೆಯ ಶಬ್ದರೂಪದ ಮುಂದೆ ಓರೆಯಾದ ಲಂಬಗೆರೆಯನ್ನು (/) ಕೊಟ್ಟು ಮೂಲಭಾಷೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಕಮ್ಮ (< ಪ್ರಾ. ಕಮ್ಮೊ /ಸಂ. ಸ್ಮಮ್ಪ); ಸಿರಿ (< ಪ್ರಾ. ಸಿರಿ./ ಸಂ. ಶ್ರೀ); ಅರಸ (< ತಮಿ. ಅರಶನ್./ ಸಂ. ರಾಜನ್)

ವೈದಿಕಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ಕಮ್ಭ ಎಂಬ ಶಬ್ದ ಪ್ರಾಕೃತದಲ್ಲಿ 'ಕಮ್ಭೋ' ಎಂದು ಪ್ರಯೋಗವಾಗುತ್ತಿದ್ದು ಪ್ರಾಕೃತದ ಮೂಲಕ ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ಬಂದು 'ಕಮ್ಬ' ಆಯಿತು. ಸಂಸ್ಕೃತದ 'ರಾಜನ್' ಶಬ್ದ ತಮಿಳಿನಲ್ಲಿ 'ಅರಶನ್' ಎಂದಾಗಿ ತಮಿಳಿನ ಮೂಲಕ ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ಬಂದು 'ಅರಸ' ಆಯಿತು ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಸಂಸ್ಕೃತ: ಸಂಸ್ಕೃತಶಬ್ದಗಳ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವ ಪ್ರಕೃತಿ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ತೋರಿಸುವುದಿಲ್ಲ; ಸಿದ್ಧವಾದ ಶಬ್ದರೂಪವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಕೊಡಲಾಗುತ್ತದೆ. ನಿಷೇಧರೂಪಗಳನ್ನೂ ಉಪಸರ್ಗ ಸೇರಿದ ರೂಪಗಳನ್ನೂ ಬಿಡಿಸಿ ತೋರಿಸುವುದಿಲ್ಲ; ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಿರುವ ರೂಪಕ್ಕೂ ಸಂಸ್ಕೃತದ ಶಬ್ದರೂಪಕ್ಕೂ ಯಾವ ವ್ಯತ್ಯಾಸವೂ ಇಲ್ಲದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ (ಸಂ.)ಎಂದು ಸೂಚಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದ್ದಲ್ಲಿ 'ಸಂ' ಎಂಬ ಸಂಕೇತದ ಜೊತೆಗೆ ಸಂಸ್ಕೃತದ ಶಬ್ದರೂಪವನ್ನೂ ತೋರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

ರೂಪಭೇದವಿಲ್ಲದ ಶಬ್ದಗಳು: ಫಲ (ಸಂ), ಗಣಿತ (ಸಂ), ಪ್ರಯತ್ನ (ಸಂ).

ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಮಾತ್ರ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿರುವ ಶಬ್ದಗಳು:

ಅಭಿಮಾನಿ (ಸಂ. ಅಭಿಮಾನಿನ್); ಕಾಮಿ (ಸಂ. ಕಾಮಿನ್); ಕಾಮಿನಿ (ಸಂ. ಕಾಮಿನೀ); ಗಂಗೆ (ಸಂ. ಗಂಗಾ);
ಮಾಲೆ (ಸಂ. ಮಾಲಾ).

ಹೆಚ್ಚು ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿರುವ ಶಬ್ದಗಳು:

ವಿದ್ವಾಂಸ (ಸಂ. ವಿದ್ವಸ್); ಹನುಮಂತ (ಸಂ. ಹನುಮತ್); ಧನವಂತ (ಸಂ. ಧನವತ್)

ನಞ ಸಮಾಸರೂಪದ ಶಬ್ದಗಳು:

ಅನನ್ತ (ಸಂ.); ಅನನ್ತರ (ಸಂ.); ಅಜ್ಞಾನ (ಸಂ.)

ಉಪಸರ್ಗ ಸೇರಿದ ರೂಪಗಳು:

ದುರಭಿಮಾನ (ಸಂ.); ಸಕಾರಣ (ಸಂ.); ನಿಷ್ಕಾರಣ (ಸಂ.); ನಿರಂತರ (ಸಂ.)

ಮೇಲಿನ ಉದಾಹರಣೆಗಳಲ್ಲಿ

ಅ + ಜ್ಞಾನ, ಅನ್ + ಅನ್ತರ , ದುರ್ + ಅಭಿಮಾನ, ನಿಸ್ + ಕಾರಣ ಮುಂತಾಗಿ ಬಿಡಿಸಿ ತೋರಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

ಸಂಸ್ಕೃತಸಮಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಶಬ್ದರೂಪಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ತೋರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ರೂಪಸಿದ್ಧಿಗೆ ಸಹಾಯಕವಾದ ಪ್ರತ್ಯಯವೇ ಮೊದಲಾದ ಇತರ ಅಂಶಗಳನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂಥ ಕಡೆ ಯಾವುದೊ ಅಂಶವನ್ನು ಹೇಳದೆ ಬಿಟ್ಟಿದೆಯೆಂದು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಡ್ಡಗೆರೆ (—)ಯನ್ನು ಬಳಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಪಶುಪತಿ (ಸಂ. ಪಶು + ಪತಿ); ಕಂಜಾಕ್ಷ(ಸಂ. ಕಂಜ + ಅಕ್ಷಿನ್ + -); ಪದ್ಮನಾಭ (ಸಂ. ಪದ್ಮ + ನಾಭಿ + -)

ಪಶು, ಪತಿ ಎಂಬ ಎರಡು ಸಂಸ್ಕೃತಶಬ್ದಗಳು ಸೇರಿ 'ಪಶುಪತಿ' ಎಂಬ ಸಮಸ್ತಶಬ್ದವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಮೊದಲನೆಯ ನಿಷ್ಪತ್ತಿ ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಎರಡು ಮೂರನೆಯ ಉದಾಹರಣೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಜ, ಅಕ್ಷಿ ಎಂಬ ಮತ್ತು ಪದ್ಮ, ನಾಭಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳು ಕೂಡಿದಾಗ ಬೇರೆ ಯಾವುದೋ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸೇರಿದೆ; 'ಕಂಜದಂತೆ ಅಕ್ಷಿಯುಳ್ಳವನು ಯಾವನೋ ಅವನು' 'ಪದ್ಮದಂತೆ ನಾಭಿಯುಳ್ಳವನು ಯಾವನೋ ಅವನು' ಎಂಬ ಅರ್ಥ ಕೊಡುವಂತೆ ಸೇರಿರುವ ಆ ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಕೊಡದೆ ಬಿಟ್ಟಿದೆ ಎಂದು ಈ ಅಡ್ಡಗೀಟು (—) ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಉಪಪದ

ಸಮಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದದ ಪ್ರಕೃತಿರೂಪವನ್ನೂ ಉತ್ತರಪದದ ಧಾತುರೂಪವನ್ನೂ ತೋರಿಸಿ ಶಬ್ದಸಿದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಆಗಿರಬಹುದಾದ ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ಅಡ್ಡಗೆರೆಯನ್ನು (–) ಬಳಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಉದಾ: ಚಕ್ರಧರ (ಸಂ. ಚಕ್ರ + √ಧೃ + -); ಕುಮ್ಭಕಾರ (ಸಂ. ಕುಮ್ಭ + √ಕೃ + -); ಕ್ಷೇಮಕಾರಿ (ಸಂ. ಕ್ಷೇಮ + √ಕೃ + -); ಸಾಮಗ (ಸಂ. ಸಾಮ + √ಗೈ + -) ನಿತ್ಯಸಮಾಸಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ತೋರಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ದಮ್ಪತಿ (ಸಂ. ದಮ್ಪತೀ).

ಅನ್ಯದೇಶ್ಯ: ದೇಶ್ಯ, ತದ್ಭವ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಗಳು ಹೊರತಾಗಿ ಬೇರೆ ಭಾಷೆಗಳ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಅನ್ಯದೇಶ್ಯಗಳೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಶಬ್ದ ಯಾವ ಭಾಷೆಯದೆಂದು ಗೊತ್ತಿರುವಾಗ ಆ ಭಾಷೆಯ ಹೆಸರನ್ನು ಸೂಚಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಮೂಲಭಾಷೆ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲದಾಗ 'ಅನ್ಯದೇ' ಎಂದು ಸೂಚಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಕನ್ನಡವಲ್ಲದ ಈ ಅನ್ಯದೇಶ್ಯಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಆಯಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಂತೆ ಮುಖ್ಯವಾದ ಕೆಲವು ಭಾಷೆಗಳಿಂದ ಮಾತ್ರ ಜ್ಞಾತಿ ಅಥವಾ ಸಂವಾದಿ (Equivalent) ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಕೊಡಲಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಕೊಡುವಾಗ ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ನೇರಸಂಪರ್ಕವಿರಬಹುದೆಂದು ತೋರುವುದನ್ನು ಮೊದಲೂ ಉಳಿದವನ್ನು ಆಮೇಲೂ ನಿರ್ದೇಶಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಕಟಾಯಿಸು (← ಮರಾ. ಅಖಡಣೇ; ಹಿಂ. ಅಕಡ್‌ನಾ); ಅಕಲು, ಅಕ್ಕಲು, ಅಖಲು (← ಅರಬ್ಬಿ. ಅಕ್ಕಲ್, ತುರ್ಕಿ. ಅಕಿಲ್, ಅಕ್ಲಿ; ನೇಪಾ. ಅಕ್ಕಲ್, ಅಕಿಲ್, ಅಕಲ್; ಮರಾ. ಅಕ್ಕಲ; ಹಿಂ. ಅಕ್ಲ್) ಕೋರ್ಟು (← ಇಂ. Court); ರಸ್ತೆ (← ಹಿಂ. ರಸ್ತಾ, ರಾಸ್ತಾ (ಪಾರಸಿ); ಕಚೇರಿ (ಹಿಂ. ಕಚಹರೀ)

ಜ್ಞಾತಿಶಬ್ದಗಳು: ದೇಶ್ಯಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಇತರ ಸೋದರಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುವ ಜ್ಞಾತಿಶಬ್ದಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಅರ್ಥಭೇದವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬರೆದು ತೋರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಜ್ಞಾತಿಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಈ ಅನುಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಕೊಡಲಾಗುತ್ತದೆ: ತಮಿ (ತಮಿಳು), ಮಲ (ಮಲೆಯಾಳ), ಕೊಡ (ಕೊಡಗು), ತುಳು (ತುಳು), ತೆಲು (ತೆಲುಗು), ಕೋಲಾ (ಕೋಲಾಮಿ), ನಾಯ್ಕಿ, ಪರ್ಜಿ, ಗಡಬ, ಗೊಂಡಿ, ಕುಇ, ಕುವಿ, ಕುರುಖ್, ಮಲ್ತೊ, ಬ್ರಾಹುಇ.

ಮೊದಲು ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನೂ ಆಮೇಲೆ ಜ್ಞಾತಿ ಮತ್ತು ಸಂವಾದಿ ಶಬ್ದಗಳನ್ನೂ ಕೊಡಲಾಗುತ್ತದೆ. ಜ್ಞಾತಿಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವ ಮೊದಲು ಎರಡು ಲಂಬರೇಖೆಗಳಿಂದ (‖) ಭೇದವನ್ನು ಸೂಚಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಚ್ಚುಗಟ್ಟು (ಅಚ್ಚು + ಕಟ್ಟು$_2$ ‖ ತಮಿ. ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟು; ತುಳು. ಅಚ್ಚಕಟ್ = ಅನುಕೂಲ)
ಅಡಿಗಲ್ಲು (ಅಡಿ + ಕಲ್ಲು (< ಕಲ್$_3$) ‖ ತಮಿ. ಅಡ್ಕೈಕ್ಕಲ್; ಮಲ. ಅಡಕ್ಕಲ್ಲು;
ಕೋತ. ಅಡ್ಗಲ್; ತುಳು. ಅಟ್ಟೆ = ಆಧಾರ; ತೆಲು. ಡಾಕಲಿ, ಡಾಕಲ್ಲು, ಡಾಗಲಿ, ಡಾಯಿ.

ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡದೆ ಜ್ಞಾತಿಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಕೊಡುವಲ್ಲಿಯೂ ಲಂಬರೇಖೆಗಳಿಂದಲೇ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ :

ಅಜಮಾಯಿಷಿ (‖ ಮರಾ. ಅಜಮಾಸ, ಅಜ್ಮಾಸ್; ಗುಜ. ಅಜಮಾಯಿಷ; ಹಿಂ. ಆಜ್‌ಮಾಇಸ್, ಪಾರ. ಆಝ್ಮಾಯಿಷ್)
ಅಡೆಪ, ಅಡಪ, ಹಡಪ (‖ ತಮಿ. ಅಡೈಪ್ಪೈ (< ಅಡೈ = ವೀಳೆಯದೆಲೆ + ಪ್ಪೈ = ಚೀಲ) ಮಲ. ಅಡಪ್ಪಮ್ ; ತೆಲು. ಅಡಪಮು, ಹಡಪಮು; ತುಳು. ಅಡಪ, ಹಡಪ).

ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಕ್ರಿಯಾವಾಚಕದ ಕೆಳಗೂ ಅದರ ಭೂತನ್ಯೂನರೂಪ ವಿಶಿಷ್ಟರೀತಿಯದಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ತೋರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ ಶಬ್ದ ಯಾವ ಜಾತಿಯದೆಂದು ಸೂಚಿಸಿದ ಬಳಿಕ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಈ ನ್ಯೂನರೂಪಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣವಿರಾಮವನ್ನು ಬಳಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಡು (ಕ್ರಿ). ಅಟ್ಟು, ಬರ್ (ಕ್ರಿ) ಬಂದು, ಇಡು (ಕ್ರಿ). ಇಟ್ಟು, ಸಲ್ (ಕ್ರಿ). ಸಂದು,
ಉಗು (ಕ್ರಿ). ಒಕ್ಕು, ನಿಲ್ (ಕ್ರಿ). ನಿಲ್ತು, ನಿಂತು, ನಿಂದು, ಮಿಗು (ಕ್ರಿ). ಮಿಕ್ಕು,
ಕೊಲ್ (ಕ್ರಿ). ಕೊಂದು, ಸಾ (ಕ್ರಿ). ಸತ್ತು , ಗಿಟು (ಕ್ರಿ). ಗೆತ್ತು, ನೋ (ಕ್ರಿ). ನೊಂದು,
ತೆಱು (ಕ್ರಿ). ತೆತ್ತು, ಓ (ಕ್ರಿ). ಓತು, ಮಾಡು (ಕ್ರಿ). ಮಾಡಿ, ಮಾಡಿದು, ತರ್ (ಕ್ರಿ). ತಂದು,
ಕೇಳ್ (ಕ್ರಿ). ಕೇಳ್ದು, ಕೇಳಿದು, ಕೇಳಿ, ಕದಿ (ಕ್ರಿ). ಕದಿದು, ಕದ್ದು, ಗೆಲ್ (ಕ್ರಿ) ಗೆಲ್ದು, ಗೆಲಿದು, ಗೆದ್ದು.
ಗದಿ (ಕ್ರಿ) ಗದಿದು, ಗೆದ್ದು.

ಅಂತ್ಯಸ್ವರ 'ಇ' ಕಾರವಾಗಿ ಮಾತ್ರ ಮಾರ್ಪಟ್ಟು ಅಥವಾ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ 'ದು' ಸೇರಿ ಆಗುವ ಸಾಧಾರಣ ಭೂತನ್ಯೂನ ರೂಪವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಉದಾ:

ಹೋಗು (ಕ್ರಿ), ಆಡು (ಕ್ರಿ), ಬಯಸು (ಕ್ರಿ), ಹರಸು (ಕ್ರಿ), ಹಾರು (ಕ್ರಿ), ಸೋರು (ಕ್ರಿ), ಕಡಿ (ಕ್ರಿ), ಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ), ನಡೆ (ಕ್ರಿ), ಕಡೆ (ಕ್ರಿ), ಎಸೆ (ಕ್ರಿ) ಮಸೆ (ಕ್ರಿ) — ಈ ಕ್ರಿಯಾವಾಚಕಗಳ ಭೂತನ್ಯೂನರೂಪಗಳನ್ನು — ಹೋಗಿ, ಆಡಿ, ಬಯಸಿ, ಹರಸಿ, ಹಾರಿ, ಸೋರಿ, ಕಡಿದು, ಹಿಡಿದು, ನಡೆದು, ಕಡೆದು, ಎಸೆದು, ಮಸೆದು — ಎಂದು ತೋರಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ, ಸಾಧಾರಣರೂಪದ ಜೊತೆಗ ವಿಶೇಷರೂಪವೂ ಇದ್ದರೆ ಎರಡನ್ನೂ ತೋರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

> ಮಾಗು (ಕ್ರಿ) ಮಾಡಿದು, ಮಾಡಿ, ಕೇಳು (ಕ್ರಿ) ಕೇಳಿದು, ಕೇಳಿ, ಕೆಯ್ಕೊಳ್ (ಕ್ರಿ) ಕೆಯ್ಕೊಂಡು,
> ದಯಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ) ದಯಗೆಯ್ದು, ದಯಮಾಡು (ಕ್ರಿ) ದಯಮಾಡಿ, ಬಟಿಸಲ್ (ಕ್ರಿ) ಬಟಿಸಂದು,
> ಎಯ್ತರ್ (ಕ್ರಿ) ಎಯ್ತಂದು, ಬೀಟ್ಕೊಳ್ (ಕ್ರಿ) ಬೀಟ್ಕೊಂಡು (ಈ ನ್ಯೂನರೂಪಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಿಲ್ಲ).

ನಾಮವಾಚಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವಿಶೇಷರೂಪಗಳು ಕಂಡುಬಂದಲ್ಲಿ ಅವನ್ನೂ ತೋರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅಕ್ಕ, ಅಕ, ಅಕ್ಕಳ್ (ನಾ). ಬಹುವ. ಅಕ್ಕಂಗಳ್, ಅಕ್ಕಗಳು, ಅಕ್ಕಂದಿರು, ಅಕ್ಕದಿರು.

ಮಗ (ನಾ). ಬಹುವ. ಮಕ್ಕಳ್, ಮಗಂದಿರ್.

ಮಗಳ್, ಮಗಳು (ನಾ). ಬಹುವ. ಮಗಳ್ದಿರ್.

ಕನ್ನಡಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಡಕವಾದ ನಾನಾ ಧಾರ್ಮಿಕ ಕಾವ್ಯ ಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥಗಳಿಂದ ವಿಪುಲವಾಗಿ ಶಬ್ದಸಂಗ್ರಹ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿರುವ ಕನ್ನಡ ಸಂಸ್ಕೃತ ಶಬ್ದರಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಬಹುಪಾಲಿನ ಪಾರಿಭಾಷಿಕ ಶಬ್ದಗಳು ಸೇರಿಹೋಗಿವೆಯೆಂದು ನಂಬಬಹುದು. ಆದರೂ ಆಗ ಪಾರಿಭಾಷಿಕ ಶಬ್ದಸಂಗ್ರಹವೊಂದನ್ನೇ ಗುರಿಯಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರಲಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಕೆಲವು ಶಬ್ದಗಳು ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗಿರುವುದು ಸಾಧ್ಯ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈಗ ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಪಾರಿಭಾಷಿಕಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುವುದು ಅಗತ್ಯವೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಈ ಕೆಳಗೆ ತೋರಿಸುವ ಗ್ರಂಥಗಳಿಂದ ಶಬ್ದಸಂಗ್ರಹ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ತೀರ್ಮಾನಿಸಲಾಯಿತು. -

1) ಜೈನ: (ಅ) ಜೈನಧರ್ಮಪರಿಭಾಷೆ (ಪೂಜಾರರು) (ಆ)ಗೊಮ್ಮಟಸಾರ (ಕೇಶವವರ್ಣಿ) (ಇ) ವಡ್ಡಾರಾಧನೆ.

2) ವೀರಶೈವ: (ಅ) ಚೆನ್ನಬಸವಣ್ಣನವರ ವಚನ (ಆ) ಪ್ರಭುದೇವರ ವಚನ (ಇ) ಶಿವಾನುಭವ ಶಬ್ದಕೋಶ (ಈ) ಸಿದ್ಧಾಂತ ಶಿಖಾಮಣಿ

3) ಎಲ್ಲಾ ಭಾರತೀಯ ದರ್ಶನಗಳಿಗೂ:

(ಅ) ಹಿಂದೂದರ್ಶನಸಾರ (ಪೂರ್ತಿ) (ಆ) ಪಾತಂಜಲಯೋಗಸೂತ್ರ

ದ್ವೈತ: ಪುರಂದರದಾಸರ ಸುಳಾದಿಗಳು. ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತ: (ಅ) ವೇದಾರ್ಥಸಂಗ್ರಹ (ಆ) ಅರ್ಥಪಂಚಕ

4. ಇಸ್ಲಾಂ: ಇಸ್ಲಾಂಧರ್ಮ (ಮೈಸೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯ)

5. ಕ್ರೈಸ್ತ: ಕನ್ನಡ ಬೈಬಲ್ (ಬೈಬಲ್ ಸೊಸೈಟಿ)

6. ಇತರ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ಪಾರಿಭಾಷಿಕಶಬ್ದಗಳಿಗಾಗಿ ಈ ಕೆಳಗಿನ ಗ್ರಂಥಗಳಿಂದ ಶಬ್ದಸಂಗ್ರಹ ಮಾಡತಕ್ಕುದು.

೧. ಛಂದಸ್ಸು (ಅ) ಛಂದೋಂಬುಧಿ (ಎಂ. ಎ. ರಾಮಾನುಜಅಯ್ಯಂಗಾರ್)

(ಆ) ಕವಿಜಿಹ್ವಾಬಂಧನ (ಇ) ಕನ್ನಡ ಛಂದೋವಿಕಾಸ (ಈ) ಛಂದಸ್ಸಾರ

(ಉ) ಸಮಾಲೋಕನದ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಲೇಖನಗಳು

೨. ವ್ಯಾಕರಣ: (ಅ) ಶಬ್ದಮಣಿದರ್ಪಣ (ಆ) ಶಬ್ದಾದರ್ಶ (ಇ) ಕನ್ನಡ ಮಧ್ಯಮ ವ್ಯಾಕರಣ

(ಈ) ಹೊಸಗನ್ನಡ ನುಡಿಗನ್ನಡಿ (ಉ) ನುಡಿಗಟ್ಟು (ಊ) ಕನ್ನಡ ಚೆನ್ನುಡಿ (ಬಸವನಾಳ)

೩. ಅಲಂಕಾರ: (ಅ) ಕವಿರಾಜಮಾರ್ಗ (ಆ) ಕಾವ್ಯಾವಲೋಕನ (ಇ) ರಸರತ್ನಾಕರ

(ಈ) ದಶರೂಪಕ (ಕೆ.ವಿ. ಸುಬ್ಬಣ್ಣ)

(ಉ) ಧ್ವನ್ಯಾಲೋಕ (ಡಾ.ಕೆ. ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ) (ಊ) ಭಾರತೀಯ ಕಾವ್ಯಮೀಮಾಂಸೆ (ತೀನಂಶ್ರೀ)

(ಋ) ಕನ್ನಡ ಕೈಪಿಡಿ (ಛಂದಸ್ಸು, ವ್ಯಾಕರಣ, ಅಲಂಕಾರ ಮೂರಕ್ಕೂ)

೫. ವಿಮರ್ಶೆ: (ಅ) ನವ್ಯತೆ ಹಾಗೂ ಕಾವ್ಯಜೀವನ (ಗೋಕಾಕ್) (ಆ) ಕವಿಕಾವ್ಯಮಹೋನ್ನತಿ

(ಇ) ವಿಭೂತಿಪೂಜೆ (ಕುವೆಂಪು) (ಈ) ಅರಿಸ್ಟಾಟಲನ ಕಾವ್ಯಮೀಮಾಂಸೆ

(ಉ) ಶೈಲಿ (ಎಸ್.ವಿ. ರಂಗಣ್ಣ)

(ಊ) ವಿಮರ್ಶೆಯ ಪೂರ್ವ ಪಶ್ಚಿಮ(ಜಿ. ಎಸ್. ಶಿವರುದ್ರಪ್ಪ)

(ಋ) ಅಂತಿಗೊನೆ ಪೀಠಿಕೆ (ಕ. ವೆಂ. ರಾಘವಾಚಾರ್) ಮತ್ತು ಮುಖ್ಯವಾದ ಇತರ ಗ್ರಂಥಗಳು.

ಕರಿ, ಕರಿದು, ಕರಿಯ, ಕರ್, ಕಾರ್, ಕರು; ಬಿಳಿ, ಬಿಳಿದು, ಬಿಳಿಯ, ಬೆಳ್, ಬೆಳು; ಬಿಸಿ, ಬಿಸಿದು, ಬಿಸಿಯ, ಬಿಸು, ಬೆಂ ಮುಂತಾದ ಗುಣವಾಚಕರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಕರಣಕಾರರು ಮೂಲರೂಪವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವ ಕರಿದು, ಬಿಳಿದು, ಬಿಸಿದು ಮುಂತಾದ ರೂಪಗಳನ್ನು ಪ್ರಧಾನಉಲ್ಲೇಖಗಳಾಗಿ ಕೊಟ್ಟು ಅವುಗಳ ಕೆಳಗೆ ಉಳಿದೆಲ್ಲ ರೂಪಗಳನ್ನೂ ತೋರಿಸತಕ್ಕುದು. ಕರಿ, ಬಿಳಿ ಮುಂತಾದ ರೂಪಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಉಲ್ಲೇಖಗಳಾಗಿ ಕೊಟ್ಟು ಅರ್ಥೋದಾಹರಣೆಗಳಿಗೆ 'ಕರಿದು' ನೋ. , 'ಬಿಳಿದು' ನೋ. ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಸೂಚಿಸತಕ್ಕುದು.

ಪ್ರಾಚೀನಗ್ರಂಥದ ಪ್ರತಿಗಳಲ್ಲಿ ಆಯಾ ಲೇಖಕರ ಮನೋಭಾವಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ರೂಪಗಳು ಕಂಡುಬರುವುದಾದರ ವ್ಯಾಕರಣ ಮತ್ತು ಭಾಷೆಯ ಜಾಯಮಾನಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಯಾವುದು ಶುದ್ಧವೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆಯೋ ಆ ರೂಪವನ್ನು ಪ್ರಧಾನವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸತಕ್ಕುದು. ಉದಾ: ಕೆಯ್, ಕಯ್, ಕೈ; ಮೆಯ್, ಮಯ್, ಮೈ; ಕೆಯ್ವಾರ, ಕಯ್ವಾರ, ಕೈವಾರ; ಮೆಯ್ಯಳಿ, ಮಯ್ಯಳಿ, ಮೈಯಳಿ; ಬಯ್, ಬೈ ಮುಂತಾದ ರೂಪಭೇದಗಳಲ್ಲಿ 'ಕೆಯ್', 'ಮೆಯ್', 'ಬಯ್' ಮುಂತಾದ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನವಾದ ರೂಪದ ಕೆಳಗೆ ಉಳಿದ ರೂಪಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿಕೊಟ್ಟು ವರ್ಣಾನುಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಆಯಾ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ತೋರಿಸುವ ಶಬ್ದರೂಪಗಳನ್ನು ಮುಖ್ಯರೂಪಕ್ಕೆ 'ನೋ' ಎಂದು ನಿರ್ದೇಶಿಸತಕ್ಕುದು.

ಕೀಳ್, ಕೀಳು (ಕ್ರಿ). ಕಿತ್ತ, ಕಿತ್ತು; **ಕಿತ್ತು** (ಕ್ರಿ). ಕಿತ್ತಿ, ಕಿತ್ತಿದ; **ಗೆಲ್**, ಗಲ್ಲು (ಕ್ರಿ). ಗೆಲ್ದು, ಗೆದ್ದ, ಗೆದ್ದು; **ಗೆದಿ** (ಕ್ರಿ). ಗೆದಿಯುತ್ತಾನೆ; **ಕಳ್** (ಕ್ರಿ). ಕಳ್ದು, ಕದ್ದ, ಕದ್ದು; **ಕದಿ** (ಕ್ರಿ). ಕದ್ದ, ಕದಿಯುತ್ತಾನೆ.

ಮೇಲೆ ಸೂಚಿಸಿರುವಂತೆ ಕಿತ್ತು, ಕದಿ, ಗೆದಿ ಮೊದಲಾದ ಕೆಲವು ಕ್ರಿಯಾರೂಪಗಳು ಸ್ವತಂತ್ರಧಾತುಗಳಾಗಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಗ್ರಾಂಥಿಕವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಬಹುದಾದ ರೂಪಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಉಲ್ಲೇಖಗಳಾಗಿ ಕೊಡತಕ್ಕುದು.

ಮಱಸು, ಮಱೆಸು, ಮಱೆಯಿಸು; ಕೊಱಸು, ಕೊಱೆಯಿಸು ಮುಂತಾದ ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ 'ಮಱಸು', 'ಕೊಱಸು' ಮುಂತಾದ ರೂಪಗಳನ್ನು ಪ್ರಧಾನವೆಂದು ಗಣಿಸಿ ಉಳಿದುವನ್ನು ಅವುಗಳೇ ಕೆಳಗೆ ಕೊಡತಕ್ಕುದು.

ಅನ್ತಃಶುದ್ಧಿ, ಅನ್ತಶ್ಶುದ್ಧಿ; ನಿಃಕಲ, ನಿಷ್ಕಲ; ಅನ್ತಃಸತ್ವ, ಅನ್ತಸ್ಸತ್ವ; ನಿಃಕಲಂಕ, ನಿಷ್ಕಲಂಕ; ಅನ್ತಃಸಾರ, ಅನ್ತಸ್ಸಾರ; ದುಃಶೀಲ, ದುಶ್ಶೀಲ;ದುಃಸಂಗ, ದುಸ್ಸಂಗ; ದುಃಸಹ, ದುಸ್ಸಹ- ಈ ರೀತಿಯ ದ್ವಿವಿಧ ರೂಪಗಳನ್ನು ಮೇಲಿನ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿರುವಂತೆ ವಿಸರ್ಗದ ಮುಂದೆ 'ಶಷಸ' ಕಾರಗಳು ಬಂದಾಗ ವಿಸರ್ಗವಿದ್ದರೂ ವಿಸರ್ಗವಿಲ್ಲದೆ ದ್ವಿತ್ವವಾದರೂ ಉಚ್ಚಾರದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಭೇದವೂ ಕಾಣಿಸುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅವನ್ನು ಒಂದುಗೂಡಿಸಬಹುದು. 'ಶಷಸ' ಕಾರ ದ್ವಿತ್ವವುಳ್ಳ ರೂಪಗಳನ್ನು ಪ್ರಧಾನ ಉಲ್ಲೇಖಗಳಾಗಿ ತೋರಿಸತಕ್ಕುದು. ವಿಸರ್ಗಸಮೇತವಾದ ರೂಪಗಳನ್ನು ವರ್ಣಾನುಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಿ ಪ್ರಧಾನ ಉಲ್ಲೇಖಕ್ಕೆ 'ನೋ' ಎಂದು ನಿರ್ದೇಶಿಸತಕ್ಕುದು. 'ಶಷಸ' ಕಾರಗಳಿಲ್ಲದ ಬೇರೆ ವರ್ಣ ಪರವಾದಾಗ ಉಚ್ಚಾರಭೇದವಿರುವುದರಿಂದ ಆ ರೂಪಗಳನ್ನು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಉಲ್ಲೇಖಗಳಾಗಿಯೇ ತೋರಿಸತಕ್ಕುದು.

ಬಿಱುಗಾಳಿ, ಕೆಮ್ಮಣ್ಣು, ಬೆನ್ನೀರು - ಮುಂತಾದ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ತೋರಿಸುವ ಕ್ರಮ: ಬೆಟ್ಟಿತು + ಗಾಳಿ, ಕೆಚ್ಚನೆ + ಮಣ್ಣು,

ಬೆಚ್ಚನೆ+ ನೀರು; ಬಿರುಸು + ಗಾಳಿ, ಕಿಸು + ಮಣ್ಣು, ಬಿಸಿ + ನೀರು, ಬಿಱು + ಗಾಳಿ, ಕೆಂ + ಮಣ್ಣು, ಬೆಂ + ನೀರು - ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದು ಸರಿ?

ಬಿರುಸು + ಗಾಳಿ ಎಂದು ಬಿಡಿಸುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಇಂಥ ಕಡೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕಾಣಸುವ ಶಬ್ದರೂಪಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ತೋರಿಸುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ವ್ಯಾಕರಣದ ವಿವರಣೆಯಂತೆ ಅವುಗಳ ಮೂಲವನ್ನು ಸಾಧಾರಣ ಕಂಸಗಳೊಳಗೆ ಸೂಚಿಸತಕ್ಕುದು. ಉದಾ: ಬಿಱುಗಾಳಿ: ಬಿಱು (< ಬೆಟ್ಟಿತು) + ಗಾಳಿ; ಕೆಮ್ಮಣ್ಣು : ಕೆಮ್ (< ಕೆಮ್ಮನೆ)+ ಮಣ್ಣು; ಬೆನ್ನೀರು : ಬೆಮ್ (< ಬೆಚ್ಚನೆ) + ನೀರು.

ಅವನ್, ಅವಂ, ಅವನು; ಅವಳ್, ಅವಳು; ಇವನ್, ಇವಂ, ಇವನು; ಇವಳ್, ಇವಳು ಇವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದು ಹೇಗೆ? ಯಾವುದನ್ನು ಮೂಲರೂಪವಾಗಿ ಭಾವಿಸಬೇಕು?

ಸರ್ವನಾಮಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಕೊಡತಕ್ಕುದು. ಹಳಗನ್ನಡ ರೂಪಗಳನ್ನು ಮೂಲರೂಪಗಳಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಉಳಿದುವನ್ನು ಅವುಗಳ ಕೆಳಗೆ ಜೋಡಿಸಿ ಕೊಡತಕ್ಕುದು. ವರ್ಣಾನುಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಬರಬೇಕಾದ ಕಡೆ ಆಯಾ ಶಬ್ದವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು, ಅರ್ಥೋದಾಹರಣೆಗಳಿಗೆ ಮೂಲಶಬ್ದವನ್ನು ' ನೋ' ಎಂದು ಸೂಚಿಸತಕ್ಕುದು. ಉದಾ: **ಅವಂ**, ಅವನ್, ಅವನು (ಸ) **ಅವಳ್**, ಅವಳು (ಸ) **ಇವಂ**, ಇವನ್, ಇವನು (ಸ) **ಇವಳ್**, ಇವಳು (ಸ) **ಅವನ್** 'ಅವಂ' ನೋ, **ಇವನ್** 'ಇವಂ' ನೋ, **ಅವನು** 'ಅವಂ' ನೋ, **ಇವಳು** 'ಇವಳ್' ನೋ.

ತದ್ಭವ, ಸಂಸ್ಕೃತಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಬರೆದದ್ದನ್ನೆ ಬರೆಯುವ ಅಗತ್ಯವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಕ್ರಮವನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡಬೇಕು. ಮೂಲಶಬ್ದದ ಎಲ್ಲಾ ಅರ್ಥಗಳೂ ತದ್ಭವಕ್ಕೆ ಇದ್ದರೆ, = ಚಿಹ್ನೆಯನ್ನು ಬಳಸಿ ಮೂಲಶಬ್ದವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದರೆ ಸಾಕು. ಕೆಲವು ಅರ್ಥಗಳು ಮಾತ್ರ ಸಮಾನವಾಗಿದ್ದರೆ, = ೧, = ೨, = ೩ ಮುಂತಾಗಿ ಮೂಲಶಬ್ದದೊಂದಿಗೆ ಅರ್ಥಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸಬಹುದು. ಹೆಚ್ಚಿನ ಅಥವಾ ಮಾರ್ಪಾಟು ಹೊಂದಿದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಬರೆದು ತೋರಿಸಬೇಕು.

ತಕ್ಕ, ಕೆಟ್ಟ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳು ಗುಣವಾಚಕಗಳಾಗಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿವೆ. ಆದರೆ ಇವು ತಗು, ಕಿಡು (ಕೆಡು) ಧಾತುಗಳಿಂದ ಆದ ನಿಷ್ಪನ್ನರೂಪಗಳು, ಇವನ್ನು ಸ್ವತಂತ್ರ ಉಲ್ಲೇಖಗಳಾಗಿ ಕೊಡುವುದೆ? ಅಥವಾ 'ತಗು' 'ಕಿಡು' 'ಕೆಡು' ಧಾತುಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಕೊಡುವುದೇ?

ಇವು ಧಾತುಗಳ ನಿಷ್ಪನ್ನರೂಪಗಳಾದರೂ ಗುಣವಾಚಕಪ್ರಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವತಂತ್ರಶಬ್ದಗಳು. ಇವಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಸ್ಥಾನವುಂಟು. ಆದ್ದರಿಂದ ಇವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಉಲ್ಲೇಖಗಳಾಗಿಯೇ ಕೊಡಬೇಕು. 'ಸಲೆ', 'ಮಿಗೆ' ಮುಂತಾದ ಇಂತಹ ಇತರ ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಇದೇ ನಿಯಮ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತದೆ.

ಅಕ್ಕಪಕ್ಕ, ಅರಿವೆ ಅಂಚಟೆ, ಅರಿವೆ ಅಂಚಡಿ, ಎದುರು ಬದುರು, ಬಟ್ಟೆಬರೆ, ಬಡಬಗ್ಗ ಮುಂತಾದ ಕೂಡುನುಡಿಗಳಲ್ಲಿನ ಎರಡನೆಯ ಅಂಶವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಉಲ್ಲೇಖವಾಗಿ ಕೊಡಬೇಕೆ? ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದು ಹೇಗೆ?

ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗದ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಉಲ್ಲೇಖವಾಗಿ ಕೊಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಆ ಪ್ರಕಾರ ಇಂಥ ಎರಡನೆಯ ಅಂಶಗಳಿಗೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥವಿದ್ದರೆ, ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ ಸಾಧ್ಯತೆ ಇದ್ದರೆ ಆಗ ಮಾತ್ರ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಉಲ್ಲೇಖವಾಗಿ ಕೊಡತಕ್ಕುದು. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಕೊಡತಕ್ಕುದಲ್ಲ. ಇದರ ಪ್ರಕಾರ ಮನೆ ಗಿನೆ, ಜನ ಗಿನ, ಬಂದರ ಗಿಂದರೆ - ಮುಂತಾದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಗಿನೆ, ಗಿನ, ಗಿಂದರೆ ಮೊದಲಾದ ರೂಪಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಕೊಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ.

ನಿಘಂಟನಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಶಬ್ದಗಳಾಗಿ (Head Entry) ಸೇರ್ಪಡೆಯಾಗುವ ವರ್ಗಪಂಚಮಾಕ್ಷರಸಹಿತವಾದ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಈಗ ವರ್ಗಪಂಚಮಾಕ್ಷರಸಹಿತ ಮತ್ತು ಬಿಂದುಸಹಿತ ಹೀಗೆ ಎರಡು ರೂಪಗಳಲ್ಲೂ ಕೊಡಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಅಕಲಙ್ಕ = ಅಕಲಂಕ, ಅಕಿಞ್ಚನ = ಅಕಿಂಚನ, ಅಕುಟಿಲಾನ್ತಃಕರಣ = ಅಕುಟಿಲಾಂತಃಕರಣ ಇತ್ಯಾದಿ. ಈ ವಿಧಾನದ ಅಸೌಕರ್ಯ, ವಿಪುಲವಾದ ಪುನರುಕ್ತಿ ಇವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಗಮನಿಸಿ ಬಿಂದುಸಹಿತವಾದ ರೂಪವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಮುಖ್ಯಶಬ್ದವಾಗಿ ಕೊಡಬೇಕೆಂದೂ ಕನ್ನಡವರ್ಣಮಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಬಿಂದುವಿಗಿರುವ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಶಬ್ದರೂಪಗಳನ್ನು ಅಳವಡಿಸಬೇಕೆಂದೂ ತೀರ್ಮಾನಿಸಲಾಯಿತು. ಇದರಂತೆ ಅಂಕ, ಅಂಗ, ಅಂಚೆ, ಅಂಟು, ಅಂದ, ಅಂದು, ಅಂಬು, ಅಂಶ, ಅಂಸ, ಅಕಟ, ಅಕಾರ, ಅಕ್ಕ, ಅಕ್ಕು,- ಈ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಶಬ್ದಗಳು ನಿಘಂಟನಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತವೆ. ಶಾಸನಗಳಿಂದ ಉದಾಹರಿಸುವಾಗ, ಅಲ್ಲಿ ಶಬ್ದರೂಪವು ವರ್ಗಪಂಚಮಾಕ್ಷರಸಹಿತವಾಗಿದೆಯೆ, ಬಿಂದುಸಹಿತವಾಗಿದೆಯೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಗಮನಿಸಿ, ಯಥಾವತ್ತಾಗಿ ಈಗಿನ ಪದ್ಧತಿಯನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಿ ಕೊಡತಕ್ಕುದು.

ಕಿಟ್ಟೆಲ್ ಅವರ ನಿಘಂಟನಿಂದ ಶಬ್ದಗಳನ್ನೂ ಅವಕ್ಕಿರುವ ಅರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಬೇರಾವ ಪ್ರಯೋಗಗಳೂ ಇಲ್ಲದೆ ಕೇವಲ ಕಿಟ್ಟೆಲ್ ನಿಘಂಟನಿಂದಲೇ ಉದ್ಧರಿಸುವಾಗ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅರ್ಥಕ್ಕೂ (ಕಿ) ಎಂದು ಸೂಚಿಸಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಶಬ್ದದ ವಾಚಕವನ್ನು ಕೊಟ್ಟ ಕೂಡಲೇ (ಕಿ) ಎಂದು ಸೂಚಿಸಿದರೆ ಸಾಕು.

ಕಿಟ್ಟೆಲ್ ಅವರು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ನಿಘಂಟುಗಳಿಂದ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಆರಿಸಿಕೊಂಡು ಆ ನಿಘಂಟುಗಳ ಆಕರವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಂತಹ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡಾಗ ಕಿಟ್ಟೆಲ್ ಅವರು ಯಾವ ಆಕರವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾರೋ ಅದೇ ಆಕರವನ್ನು ಸೂಚಿಸಲಾಗುವುದು. ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು ಉದ್ಧರಿಸುವಾಗ ಯಾವುದಾದರೂ ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಒಂದೆರಡು ಅಕ್ಷರಗಳು ಬಿಟ್ಟುಹೋಗಿವೆ ಎಂದು ಮನವರಿಕೆಯಾದಾಗ ಅಂತಹ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗಿರುವ ಅಕ್ಷರವನ್ನಾಗಲಿ, ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನಾಗಲಿ E3 ಕಂಸದಲ್ಲಿ ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಅಕ್ಷರ ಅಥವಾ ಅಕ್ಷರಗಳು ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗಿರುವ ಪದವನ್ನೇ E3 ಕಂಸದಲ್ಲಿ ಸೂಚಿಸಲಾಗುವುದು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ- ದರ್ಪEಣ3 ಇದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ Eದರ್ಪಣ3ಎಂದು ಸೂಚಿಸಲಾಗುವುದು.

ಸಂಸ್ಕೃತಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾವ್ಯಪ್ರಯೋಗಗಳು ಸಿಕ್ಕಿದಲ್ಲಿ ನಿಘಂಟುಗಳನ್ನು ಉದ್ಧರಿಸಬೇಕಾದ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿಲ್ಲ.

ಹಸ್ತಪ್ರತಿಯಿಂದ ಶಬ್ದಸಂಗ್ರಹ ಮಾಡಿರುವ ರಗಳೆಗಳು, ವಚನಗಳು, ಕಾವ್ಯಗಳು ಮುಂತಾದವುಗಳಿಗೆ ಮುದ್ರಿತ ಸಂಸ್ಕರಣಗಳಿಂದ ಆಕರವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಲ್ಲಿ ಸಂಪಾದಕರ ಅಥವಾ ಸಂಸ್ಥೆಗಳ ಹೆಸರಿನ ಮೊದಲ ಅಕ್ಷರವನ್ನು ಆಕರದ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಸೂಚಿಸತಕ್ಕುದು. ಉದಾ: (ಇಹರ. ದೇ); (ಚನ್ನವ. ಕ).

ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ವ್ಯಂಜನಾಂತ ಮತ್ತು ಸ್ವರಾಂತ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳಿದ್ದರೂ ಅವೆರಡರ ನಿಷ್ಪತ್ತಿ ಒಂದೇ ಆಗಿದ್ದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅವನ್ನು ಒಂದೇ ಉಲ್ಲೇಖದ ಕೆಳಗೆ ವಿವೇಚಿಸಿ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ರೂಪಗಳನ್ನೂ ತೋರಿಸಬೇಕು. ಉದಾ. ಕಕುಭ [ಸಂ. ಕಕುಭ್, ಕಕುಭ]

ತದ್ಭವ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಲ್ಲಿ ಮೂಲ ಸಂಸ್ಕೃತ ಶಬ್ದರೂಪ ಸಂಸ್ಕೃತ ನಿಘಂಟುಗಳಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕದಿದ್ದಾಗ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯಲ್ಲಿ '*' ಚಿಹ್ನೆಯೊಂದಿಗೆ ಸೂಚಿಸಬೇಕು. ಉದಾ: ಕಂಚಳಿಗೆ * ಸಂ. ಕಾಂಸ್ಯತಾಲಿಕಾ.

ಛಂದಸ್ಸಿನ ನಿಯಮದಂತೆ ಷಟ್ಪದಿಯ ೩ ಮತ್ತು ೬ನೆಯ ಪಾದಗಳ ಕೊನೆಯ ಅಕ್ಷರ ನಿಯತ ದೀರ್ಘಾಕ್ಷರಗಳು. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ಇವನ್ನು ದೀರ್ಘಾಕ್ಷರರೂಪದಲ್ಲೇ ಬರೆದು ತೋರಿಸಬೇಕಾದ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿಲ್ಲ.

ಕನ್ನಡ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ೯ 'ಬ್ಧವಿಲ್ಲದ, ಸಂಸ್ಕೃತನಿಘಂಟುಗಳಲ್ಲಿ ದೊರೆಯದ, ಕೇವಲ ಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ದೊರಕುವ ತೀರ ಪಾರಿಭಾಷಿಕಶಬ್ದಗಳನ್ನು ೬ ಘಂಟಿನಲ್ಲಿ ಕೊಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ.

ತದ್ಭವಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಾಗ ಅವಕ್ಕೆ ಸದೃಶರೂಪಗಳು ಇತರ ದ್ರಾವಿಡಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿದರೆ ಕೊಡಬೇಕು.

ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಶಬ್ದದ ಮೂಲರೂಪಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಗ ಸಿಕ್ಕದಿದ್ದರೆ ಅಂತಹ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗ ಸಿಕ್ಕಿರುವ, ಮೂಲ ರೂಪಕ್ಕೆ ಸಮೀಪವಾಗಿರುವ ರೂಪವನ್ನೇ ಮುಖ್ಯೋಲ್ಲೇಖವಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಅದರ ಜೊತೆಗೆ ಉಳಿದವನ್ನು ಪರ್ಯಾಯ ರೂಪಗಳಾಗಿ ಕೊಡಬೇಕು.

'ತವಕಕಾರ್ತಿ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವಿದ್ದು, 'ತವಕಕಾಱ' ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಗಗಳು ಸಿಗದಿದ್ದರೂ ಆ ರೂಪವನ್ನು ಇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ. ಈ ಬಗ್ಗೆ ಚರ್ಚೆ ನಡೆದು ನಮಗೆ ಆ ರೂಪಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಗಗಳು ಸಿಗದೆ ಇದ್ದರೂ, ಕಿಟ್ಟೆಲ್ ಅವರು ಅದನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡಿರದಿದ್ದರೂ ಅಂಥ ರೂಪವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಸ್ತ್ರೀವಾಚಕ ರೂಪವನ್ನು 'ಪರಾ' ಎಂದು ಉಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದೂ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ನಿಷ್ಪತ್ತಿ ಕೊಡುವಾಗ 'ತವಕಕಾಱ' ರೂಪಕ್ಕೆ ಶೂನ್ಯ (೦)ವನ್ನು ತೋರಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆಂದೂ ಭಾವಿಸಿ ಮುಂದೆ ಇಂಥ ಶಬ್ದಗಳು ಬಂದಾಗ ಇದೇ ಕ್ರಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಬೇಕೆಂದು ಆ ಬಗ್ಗೆ ಒಂದು ನಿರ್ಣಯವನ್ನು ಮಾಡಲಾಯಿತು.

ನಿಯಮಾವಳಿಗಳಲ್ಲಾಗಿರುವ ಕೆಲವು ಬದಲಾವಣೆಗಳು

ಈ ನಿಘಂಟುರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಅನುಸರಿಸಿರುವ ವಿಧಿ, ವಿಧಾನಗಳನ್ನೂ ಹಾಗೂ ನಿಯಮಗಳನ್ನೂ ಈ ಹಿಂದೆ ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅದರಂತೆಯೇ ಮೊದಲನೆಯ ಸಂಪುಟವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ಮುಂದಿನ ಸಂಪುಟಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವಾಗ ಮತ್ತು ನಿಘಂಟು ಸಂಪಾದಕ ಸಮಿತಿ ಕರಡುಪ್ರತಿಗಳನ್ನು ಚರ್ಚಿಸುವಾಗ ಮಾಡಿದ ಸೂಕ್ತವೆನಿಸುವ ಕೆಲವು ತಿದ್ದುಪಡಿಗಳಿಂದ ಹಿಂದಿನ ನಿಯಮಾವಳಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಲ್ಪ ಸ್ವಲ್ಪ ಬದಲಾವಣೆಗಳು ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗಿ ಆಗಿವೆ. ಇಂತಹ ಬದಲಾವಣೆಗಳು ಸಂದರ್ಭೋಚಿತವಾಗಿ ಆಗಿವೆಯೇ ಹೊರತು ಮೊದಲು ನೂಡಿದ್ದ ನಿಯಮಾವಳಿಗಳು ತಪ್ಪೆಂದು ಭಾವಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಎಡೆಯಿಲ್ಲ. ಈ ಬದಲಾವಣೆಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದ ಕೆಲವನ್ನು ಸ್ಥೂಲವಾಗಿ ಈ ಕೆಳಗೆ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಮೊದಲ ಸಂಪುಟದ ನಿಯಮಾವಳಿಗಳಲ್ಲಿ ''ಅಗಡುಮಾಡು, ಅಗ್ಗಳಮಾಡು ಎಂಬಂತಹ ಸುಲಭಕ್ರಿಯಾಸಮಾಸಗಳನ್ನು ಈ ನಿಘಂಟಿನಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯೋಲ್ಲೇಖಗಳಾಗಿಯೇ ಕೊಟ್ಟಿದೆ '' ಎಂದು ಸೂಚಿಸಿದೆ. ಆದರೆ ಮುಂದಿನ ಸಂಪುಟಗಳಲ್ಲಿ 'ಆಗು', 'ಮಾಡು' ಎಂಬಿವು ಸೇರಿದ ಶಬ್ದರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಾರ್ಥಗಳು ಕಂಡುಬಾರದಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಅವುಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಮುಖ್ಯಶಬ್ದದ ಕೆಳಗೇ ಪದಸಮುಚ್ಚಯಗಳ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ:- 'ತಡವಾಗು', 'ತಡಮಾಡು' ಎಂಬಿವುಗಳನ್ನು 'ತಡ' ಎಂಬ ಮುಖ್ಯೋಲ್ಲೇಖದ ಕೆಳಗೆ ಪದಸಮುಚ್ಚಯಗಳಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿದೆ.

''ಒಂದೇ ಅರ್ಥದ ಹಲವಾರು ಶಬ್ದಗಳು ಸಮಾಸದ ಪೂರ್ವೋತ್ತರಪದಗಳಾಗಿ ಸೇರಿ ಆದ ಸಂಸ್ಕೃತಶಬ್ದಗಳು ಕನ್ನಡಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವಿಪುಲವಾಗಿ ಸಿಕ್ಕುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ಅವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಈ ನಿಘಂಟಿನಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿಲ್ಲ'' ಎಂದು ಮೊದಲನೆಯ ಸಂಪುಟದ ನಿಯಮಾವಳಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಉದಾಹರಣೆಗೆ:- ''ಭೂಕಾಂತ, ಭೂಧವ, ಭೂಪತಿ, ಭೂರಮಣ; ರಾಜಕುಮಾರ, ರಾಜಪುತ್ರ, ರಾಜಸುತ, ರಾಜಕುಮಾರಿ, ರಾಜಪುತ್ರಿ, ರಾಜಸುತೆ'' ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದೆ. ಆದರೆ ಮುಂದಿನ ಸಂಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ಓದುಗರ ಸೌಕರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ, ಪ್ರಾಚೀನಕಾವ್ಯಗಳ ಪ್ರಯೋಗಗಳ ಪ್ರಚುರತೆಯನ್ನು ಗಮನಿಸಿ, ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗಿ ಭೂಕಾಂತ, ಭೂಧವ, ಭೂಪತಿ ಎಂಬ ಕೆಲವು ಸಮಾಸಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಮುಖ್ಯೋಲ್ಲೇಖಗಳಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿದೆ.

''ಗುಣವಾಚಕಗಳೆಲ್ಲ ನಾಮವಾಚಕಗಳ ಪ್ರಭೇದಗಳಾದುದರಿಂದ ಗುಣವಾಚಕಗಳಿಗೆ ಉದಾಹರಣೆಗಳಾಗಿ ಕೊಡುವ ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ (ವಿಶೇಷ್ಯಗಳ ಲಿಂಗವಚನಾದಿಗಳಿಗನುಸಾರವಾಗಿ) ಅವುಗಳಿಗೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಅರ್ಥಗಳೊಂದಿಗೆ ಹೊಂದಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು'' ಎಂದು ಮೊದಲನೆಯ ಸಂಪುಟದ ನಿಯಮಾವಳಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಮುಂದಿನ ಸಂಪುಟಗಳಲ್ಲಿ, ಹೆಚ್ಚಿನ ಸ್ಪಷ್ಟತೆಗಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಗಳ ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿ ಲಿಂಗಾನುಸಾರವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ :- **ಪ್ರೇರಿತ** (ಗು). ೧. ಉತ್ತೇಜನಗೊಂಡ; ಪ್ರಚೋದನೆಗೊಳಗಾದ. (ನಾ). ೨. ಪ್ರಚೋದಿತವಾದುದು; ಹುರುಪುಗೊಂಡುದು. ೩. ಪ್ರಚೋದನೆಗೊಂಡ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಹುರುಪುಗೊಂಡ ವ್ಯಕ್ತಿ.

'ವಿತ್ತು, ವೆಟ್ಟು, ವೆಳ' ಮುಂತಾದ ವಕಾರಾದಿಯಾದ ಪೂರ್ವದ ಹಳಗನ್ನಡ ರೂಪಗಳನ್ನು 'ಬಿತ್ತು, ಬೆಟ್ಟು, ಬೆಳ' ಮುಂತಾದ ಬಕಾರಾದಿಯಾದ ಹಳಗನ್ನಡ ರೂಪಗಳ ಕೆಳಗೆ ಕೊಟ್ಟು ವಿವರಿಸಿದೆ ಎಂದು ಮೊದಲ ಸಂಪುಟದ ನಿಯಮಾವಳಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದನ್ನೇ ಮುಂದಿನ ಸಂಪುಟಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅನುಸರಿಸಿದೆ.

ಇಂತಹ ವಕಾರಾದಿಯಾದ ಶಬ್ದರೂಪಗಳಿಗೆ ಹೆಚ್ಚುಮಟ್ಟಿಗೆ ಶಾಸನಪ್ರಯೋಗಗಳು ಇವೆ. ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾವ್ಯಪ್ರಯೋಗಗಳು ಸಿಕ್ಕಿರುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಈ ವಕಾರಾದಿಯಾದ ಶಬ್ದರೂಪಗಳನ್ನು ಮುಖ್ಯೋಲ್ಲೇಖಗಳಾಗಿ ಮಾಡಿ ಬಕಾರಾದಿಯಾದ ರೂಪಗಳನ್ನು ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳಾಗಿ ತೋರಿಸಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ:- 'ವಯಲ್', ಬಯಲ್; 'ವರ್', ಬರ್.

ಮೊದಲನೆಯ ಎರಡನೆಯ ಸಂಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ಶಕಟರೇಫಾಂತವಾಗಿ ಬರುವ ಕೆಲವು ಧಾತುರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಂಜನಾಂತ ರೂಪಗಳನ್ನು ಮುಖ್ಯೋಲ್ಲೇಖಗಳನ್ನಾಗಿ ಕೊಟ್ಟು ಸ್ವರಾಂತರೂಪಗಳನ್ನು ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳನ್ನಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ:- ಏೞ್, ಏೞು; ಕಾೞ್, ಕಾೞು.

ಶಬ್ದಮಣಿದರ್ಪಣದ ಧಾತುಪಾಠದಲ್ಲಿ ಶಕಟರೇಫಾಂತವಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಸ್ವರಾಂತದಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದು, ಜ್ಞಾತಿಶಬ್ದಗಳೂ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಸ್ವರಾಂತದಲ್ಲಿಯೇ ಸಿಕ್ಕಿರುವ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಮೂರನೆಯ ಸಂಪುಟದಿಂದೀಚೆಗೆ ಶಕಟರೇಫ ಸ್ವರಾಂತ ಧಾತುಗಳನ್ನು ಮುಖ್ಯೋಲ್ಲೇಖಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ವ್ಯಂಜನಾಂತಧಾತುಗಳನ್ನು ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ:- ತೋೞು, ತೋೞ್; ಬೀೞು, ಬೀೞ್.

ಮೊದಲನೆಯ ಸಂಪುಟದಲ್ಲಿ ಸಂಧಿಕಾರ್ಯವಾಗದಿರುವ ಕೆಲವು ಶಬ್ದರೂಪಗಳನ್ನು ಮುಖ್ಯೋಲ್ಲೇಖಗಳನ್ನಾಗಿ ಕೊಟ್ಟು ಸಂಧಿಯಾಗಿರುವ ಶಬ್ದರೂಪಗಳನ್ನು ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳನ್ನಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ:- ಅಂಬುಕಂಡಿ, ಅಂಬುಗಂಡಿ; ಅಂಕಕಾಱ, ಅಂಕಗಾಱ.

ಮುಂದಿನ ಸಂಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಧಿಯಾದ ಶಬ್ದರೂಪಗಳನ್ನು ಮುಖ್ಯೋಲ್ಲೇಖಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಸಂಧಿಯಾಗದಿರುವ ರೂಪಗಳನ್ನು ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳನ್ನಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿದೆ: ಉದಾಹರಣೆಗೆ:- ಕಲಿಗಾಲ, ಕಲಿಕಾಲ. ' - ಕಾಱ' ಮುಂತಾದ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಸೇರಿದ ರೂಪಗಳಿಗೂ ಸಹ ಇದೇ ನಿಯಮವು ಅನ್ವಯವಾಗಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ:- ಗನ್ನಗಾಱ, ಗನ್ನಕಾಱ.

ಮೊದಲ ನಾಲ್ಕು ಸಂಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ದ್ವಿತ್ವಸಹಿತವಾದ ಹಾಗೂ ದ್ವಿತ್ವರಹಿತವಾದ, ತುಕಾರಾಂತವಾದ ಕೆಲವು ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ದ್ವಿತ್ವ ಸಹಿತವಾದುವನ್ನು ಮುಖ್ಯೋಲ್ಲೇಖಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ದ್ವಿತ್ವರಹಿತವಾದುವನ್ನು ಪರ್ಯಾಯರೂಪಗಳಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ:- ಒಳ್ಳಿತ್ತು, ಒಳ್ಳಿತು; ತಣ್ಣಿತ್ತು, ತಣ್ಣಿತು; ತೆಳ್ಳಿತ್ತು, ತೆಳ್ಳಿತು.

ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸಂಪುಟದ 'ದಿಮ್ಮಿತು' ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಚರ್ಚೆಯಲ್ಲಿ ದ್ವಿತ್ವವಿರುವ ತುಕಾರಾಂತ ರೂಪಗಳು ವಿಕಲ್ಪದಿಂದ ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ ಎಂಬ ಶಬ್ದಮಣಿದರ್ಪಣದ ೭೭ನೆಯ ಸೂತ್ರಾನುಸಾರವಾಗಿ ದ್ವಿತ್ವರಹಿತಶಬ್ದರೂಪಗಳನ್ನು ಮುಖ್ಯೋಲ್ಲೇಖಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ತೀರ್ಮಾನಿಸಲಾಗಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ:- ದಿಮ್ಮಿತು, ದಿಮ್ಮಿತ್ತು; ದೊಡ್ಡಿತು, ದೊಡ್ಡಿತ್ತು; ಮೆಲ್ಲಿತು, ಮೆಲ್ಲಿತ್ತು.

ಮೊದಲನೆಯ ಸಂಪುಟದಲ್ಲಿ 'ಅಲೆಪು', 'ಅಲಪು' ಎಂಬಂತಹ '- ಪು' ಸೇರಿದ ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ 'ಅಲೆಪು' ಎಂಬಂತಹ ಎಕಾರಸಹಿತವಾದ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಮುಖ್ಯೋಲ್ಲೇಖಗಳನ್ನಾಗಿ ಕೊಟ್ಟು 'ಅಲಪು' ಎಂಬಂತಹ ಅಕಾರಸಹಿತವಾದ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಪರ್ಯಾಯರೂಪಗಳನ್ನಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿದೆ.

ಮುಂದಿನ ಸಂಪುಟಗಳಲ್ಲಿ, ಎಕಾರಾಂತವಾದ ಧಾತುಗಳಿಗೆ '- ಪು' ಸೇರಿದ ಶಬ್ದರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಎಕಾರಾಂತವು ಲೋಪವಾಗಿ ಅಕಾರವಾಗುತ್ತದೆಯಾದ್ದರಿಂದ ಅಂತಹವುಗಳನ್ನು ಮುಖ್ಯೋಲ್ಲೇಖಗಳಾಗಿ ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ತೀರ್ಮಾನವಾಗಿ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಆ ಕ್ರಮವನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ:- ತೆಱಪು, ತೆಱೆಪು; ಪದಪು, ಪದೆಪು; ಪರಪು, ಪರೆಪು.

"ಕರಿ, ಕರಿದು, ಕರಿಯ, ಕರೆ, ಕಾರ್, ತರು; ಬಿಳಿ, ಬಿಳಿದು, ಬಿಳಿಯ, ಬೆಳ್, ಬೆಳು ಮುಂತಾದ ಗುಣವಾಚಕರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಕರಿದು, ಬಿಳಿದು ಎಂಬ ರೂಪಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಕರಣಕಾರರು ಮೂಲರೂಪವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ರೂಪಗಳನ್ನು ಮುಖ್ಯ ಉಲ್ಲೇಖಗಳಾಗಿ ಪರಿಗಣಿಸಿ ಅವುಗಳ ಕೆಳಗೆ ಉಳಿದ ರೂಪಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿದೆ. ಕರಿ, ಬಿಳಿ ಮುಂತಾದ ರೂಪಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಉಲ್ಲೇಖಗಳಾಗಿ ಕೊಟ್ಟು ಅರ್ಥೋದಾಹರಣೆಗಳಿಗೆ 'ಕರಿದು' ನೋ. 'ಬಿಳಿದು' ನೋ. ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಸೂಚಿಸಿದೆ" ಎಂಬುದಾಗಿ ಮೊದಲನೆಯ ಸಂಪುಟದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಈ ಕ್ರಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳು ತಲೆದೋರಿ, ಕಾರ್, ಬೆಳ್, ಬೆಳು ಇತ್ಯಾದಿ ರೂಪಗಳು 'ಕರಿದು', 'ಬಿಳಿದು' ಮುಂತಾದ ಗುಣವಾಚಕ ಅಥವಾ ನಾಮವಾಚಕ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವರೂಪಗಳಾಗಿ ಆದೇಶವಾಗಿ ಬರುವಂತಹ ರೂಪಗಳಾದುದರಿಂದ, ಮುಖ್ಯಶಬ್ದದ ಪರ್ಯಾಯರೂಪಗಳಲ್ಲವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಿ ಅವುಗಳಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಉಲ್ಲೇಖಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಮೂಲಶಬ್ದಗಳಿಂದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸಲಾಗಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ:- ಕಾರ್ (ನಾ). ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ 'ಕರಿದು' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಬರುವ ಆದೇಶ. [< ಕರಿದು]

ಮುಂದಿನ ಸಂಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಆದೇಶ ರೂಪಗಳು ಗುಣವಾಚಕ, ನಾಮವಾಚಕ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಆದೇಶಗಳಾಗಿ ಬರುವ ರೂಪಗಳಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ, ಇವೇ ನಾಮವಾಚಕ, ಗುಣವಾಚಕ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲವೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ ದುಂಡುಕಂಸದಲ್ಲಿ (ನಾ). (ಗು). ಎಂದು ನಿರ್ದೇಶಿತವಾಗುತ್ತಿದ್ದುವನ್ನು (ಸಪೂರೂ) (ಎಂದರೆ 'ಸಮಾಸದ ಪೂರ್ವರೂಪ') ಎಂದು ಕೊಡಲಾಗಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ:- 'ನಿಟ್', 'ನಿಡಿ', 'ನಿಡು'.

ಸಂಸ್ಕೃತದ ಉಪಸರ್ಗಗಳು ಸೇರಿದ ಶಬ್ದರೂಪಗಳನ್ನು ನೇರವಾಗಿ [ಸಂ.] ಎಂದು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದ್ದು, ಉಪಸರ್ಗಗಳನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಗಳಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಮಾತ್ರ ಇಂತಹ ಉಪಸರ್ಗಗಳು ದೇಶ್ಯಶಬ್ದಗಳೊಡನೆ ಸೇರಿ ಬಂದಾಗ, ಅವುಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಅವುಗಳ ಉಲ್ಲೇಖವನ್ನು ಕೊಡಲಾಗಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ:- 'ದುರ್'-. ದುರ್ನಡತೆ [ದುರ್ - + ನಡತೆ]; ದುರ್ನಡೆ [ದುರ್ - + ನಡೆ]

ಮೊದಲನೆಯ ಸಂಪುಟದಲ್ಲಿ ಸಮಸಂಸ್ಕೃತ ರೂಪಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ:- ಅನುಕರಣ, ಅನುಕರಣೆ [ಸಂ.]; ಅನುಕಂಪ, ಅನುಕಂಪೆ [ಸಂ. ಅನುಕಂಪಾ]

ಮುಂದಿನ ಸಂಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅಲ್ಪವಿಕಾರವಿರುವ ಸಮಸಂಸ್ಕೃತ ರೂಪಗಳನ್ನು, ಸಂಸ್ಕೃತ ರೂಪಗಳಂತೆಯೇ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಉಲ್ಲೇಖಗಳಾಗಿ ವಿವೇಚಿಸಲಾಗಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ:- ಗೋಧ [ಸಂ. ಗೋಧಾ]; ಗೋಧೆ [ಸಂ. ಗೋಧಾ]

ದ್ವಿರುಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಆಯಾ ಮುಖ್ಯೋಲ್ಲೇಖಗಳ ಕೆಳಗೆ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ. ಅವುಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಉಲ್ಲೇಖಗಳಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಒಂದೇ ಶಬ್ದರೂಪದ ಮುಖ್ಯೋಲ್ಲೇಖಗಳು ಒಂದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬಂದಿದ್ದರೆ, ಅವುಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಒಂದೇ ರೂಪದ ದ್ವಿರುಕ್ತಿಗಳು ಬಂದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯೋಲ್ಲೇಖಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾದ ಸಂಖ್ಯೆಗಳನ್ನು ಅವಕ್ಕೂ ಕೊಟ್ಟು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿ ಮುಖ್ಯೋಲ್ಲೇಖದ ಪಕ್ಕಕ್ಕೆ 'ಪರಾ' ಎಂದು ಸೂಚಿಸಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆ:- ತರತರ, 'ತರ,' ಪರಾ; ತರತರ, 'ತರ,' ಪರಾ.

ಶಬ್ದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಕಾವ್ಯಪ್ರಯೋಗಗಳ ಆಕರ, ಸಂಕೇತ, ಕವಿಯ ಕಾಲಗಳನ್ನು ಮೊದಲನೆಯ ಸಂಪುಟದ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತಸೂಚಿಯಲ್ಲಿ ಸೂಚಿಸಿದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಸೂಚಿಸಿರುವ ಕವಿಕೃತಿಕಾಲವನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಿ ಕಾಲಾನುಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದೆ.

ಇತ್ತೀಚಿನ ಕಾಲದ ಹೊಸಶೋಧನೆಗಳಿಂದ ಕವಿ ಕೃತಿಗಳ ಕಾಲವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳು ಉಂಟಾಗಿದ್ದರೂ (ಉದಾಹರಣೆಗೆ - ಮೊದಲನೆಯ ನಾಗವರ್ಮನ 'ಛಂದೋಂಬುಧಿ', ಶಿಶುಮಾಯಣನ 'ಅಂಜನಾಚರಿತೆ', ಶಿವಕೋಟ್ಯಾಚಾರ್ಯನ 'ವಡ್ಡಾರಾಧನೆ') ಆರಂಭದಿಂದ ಸಂಕೇತಸೂಚಿಯಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಕಾಲಕ್ರಮವನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಿದೆ. ಪರಿಷ್ಕರಣ ಸಂಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಬದಲಾದ ಕಾಲಕ್ರಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಲಾಗುವುದು.

ಸಂಸ್ಕೃತದ ಆಕಾರಂತ ಶಬ್ದರೂಪಗಳು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಎಕಾರಾಂತಗಳಾಗಿ ಪರಿವರ್ತನಗೊಳ್ಳುವುದರಿಂದಲೂ, ಸಂಸ್ಕೃತದ ದೀರ್ಘಾಂತ ಶಬ್ದರೂಪಗಳನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದಲೂ ಅಂತಹ ಶಬ್ದರೂಪಗಳ ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು ಎಕಾರಾಂತ ಶಬ್ದರೂಪಗಳಿಗೆ ಉದಾಹರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ:- **ಅಭಿಯೋಗವಾರ್ತೆ:** ಈಗಲೀ ವಿಪ್ರರಲಿ ಖಳರಭಿಯೋಗವಾರ್ತಾಶ್ರವಣ ಬಹುದುರಿತಾಗಮವು ತನಗಾವುದೋ (ಬ್ಯಾ.ಳ. ೧೯-೫). **ಅವಲೀಢೆ:** "ಹೇಳಾ, ಅವಹೇಳಾ, ಲೀಢಾ, ಅವಜ್ಞಾ, ಅವಲೀಢಾ - ಈ ೫ ಲೀಲೆ" (ಪಲಾಯು. ೧೧೮-೬೦).

ಶಾಸನಗಳಿಗೆ ಕಾಲವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಾಗ ಅವುಗಳ ಸಂಪಾದಕರು ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಕಾಲವನ್ನೇ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದೆ. ಶಕವರ್ಷದ ಕಾಲಕ್ಕೆ ೭೮ ವರ್ಷ ಸೇರಿಸಿ ಕ್ರಿಸ್ತಶಕದ ಕಾಲವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು ಕ್ರಮ. ಆದರೆ ಮುದ್ರಣವಾಗದೆ ಇರುವ, ಪ್ರಯೋಗ ಪಟ್ಟಿಕೆಗಳಿಂದ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿರುವ ಶಾಸನಪ್ರಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಶಕವರ್ಷದ ಕಾಲವೇ ಇದ್ದು ಅವುಗಳನ್ನು ಹಾಗೆಯೇ ಸೂಚಿಸಿದೆ. (ಉದಾ - ಸೌಇಎ = South Indian Epigraphy, ಇಎ = Indian Epigraphy, ಬೊಂಕಶಾ = Bombay Karnataka Inscriptions). ಓದುಗರು ಅಂತಹವುಗಳಿಗೆ ೭೮ನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕಾಲವನ್ನು ತಿದ್ದಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

E З ಈ ಕಂಸ (Editorial bracket)ವನ್ನು ಕಾವ್ಯಪ್ರಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಬಳಸಿದೆ. ಸಂಪಾದಕರು ಸಂಯೋಜಿಸಿದ ಪಾಠವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಈ ಚಿಹ್ನೆ ಶಾಸನಪ್ರಯೋಗಗಳಿಗೆ ಅನ್ವಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಮೊದಲನೆಯ ಸಂಪುಟದಲ್ಲಿ ಕಿಟ್ಟೆಲ್ ಅವರ ಕೋಶದಿಂದ ತೆಗೆದುಕೊಂಡ, ಪ್ರಯೋಗವಿಲ್ಲದ ಸಂಸ್ಕೃತ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ (ಕಿ). ಎಂದು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದೆ. ಮುಂದಿನ ಸಂಪುಟಗಳಲ್ಲಿ, ಅಂತಹ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಮೂಲಆಕರ ಸಂಸ್ಕೃತಕೋಶವಾದ್ದರಿಂದ (ಕಿ). ಎಂದು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವ ಅಗತ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು (ಕಿ). ಎಂದು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿಲ್ಲ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ:- 'ಚಕ್ರಯಾನ', 'ಚಕ್ರಿಕ'.

ಸಂಸ್ಕೃತದ ವ್ಯಂಜನಾಂತರೂಪಗಳ ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು ಸ್ವರಾಂತರೂಪಗಳಿಗೇ ಉದಾಹರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ:- 'ಜಗತ್' ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು 'ಜಗತ್ತು' ಕೆಳಗೆ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ.

ಸಂಸ್ಕೃತಸಮಾಸಗಳನ್ನು ನಿಷ್ಪತ್ತಿಭಾಗದಲ್ಲಿ ದುಂಡುಕಂಸಗಳೊಳಗೆ ಬಿಡಿಸಿ ತೋರಿಸಲಾಗಿದೆಯೆಂದು ಮೊದಲ ಸಂಪುಟದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ:- ಅಂತರ್ವಾಸ [ಸಂ. (ಅಂತರ್ + ವಾಸ)]

ಮುಂದಿನ ಸಂಪುಟಗಳಲ್ಲಿ (೭ ನೆಯ ಸಂಪುಟದ ಮಧ್ಯಭಾಗದಿಂದ) ಸಮಾಸದ ಪೂರ್ವ ಮತ್ತು ಉತ್ತರ ಪದಗಳೆರಡೂ ಸಂಸ್ಕೃತವೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವನ್ನೂ [ಸಂ.]ಎಂದೇ ಸೂಚಿಸಬಹುದೆಂದು ತೀರ್ಮಾನವಾಗಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ: ಬಹಿರ್ದ್ವಾರ [ಸಂ.], ಬಹಿರ್ಯಾನ [ಸಂ.]

ತದ್ಭವಶಬ್ದಗಳ ಮೂಲವನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ '< ಸಂ.' ಎಂದು ಹೇಳಿ ಮೂಲ ಸಂಸ್ಕೃತಶಬ್ದವನ್ನು ತೋರಿಸಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ:- ನೇಮ [< ಸಂ. ನಿಯಮ]. ಸಮಸಂಸ್ಕೃತಶಬ್ದಗಳನ್ನು 'ಸಂ' ಎಂದು ಸೂಚಿಸುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ಮೂಲ ಸಂಸ್ಕೃತಶಬ್ದವನ್ನು ತೋರಿಸಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ:- ಚರ್ಯೆ [ಸಂ. ಚರ್ಯಾ]

ದೇಶ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ ಮತ್ತು ಮೂಲ ಅವ್ಯಯ ರೂಪಗಳಿಗೆ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿಲ್ಲ.

ದೇಶ್ಯ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಶಬ್ದಗಳ ನಿಷ್ಪತ್ತಿ ಸಂದೇಹಾಸ್ಪದವಾಗಿದ್ದರೆ [ದೇ.?]; [ಸಂ.?] ಎಂದು ಸೂಚಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಆದೇಶರೂಪಗಳನ್ನು ಮೂಲರೂಪದೊಡನೆ ಕೊಡದೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದರೂ ಆದೇಶರೂಪಗಳು ಸೇರಿದ ಸಮಾಸಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಕೊಡುವಾಗ ಅವುಗಳ ಮೂಲರೂಪವನ್ನು ದುಂಡುಕಂಸದಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಭಾಗದಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ:- ನಿಡುಮುಡಿ [ನಿಡು (< ನಿಡಿದು) + ಮುಡಿ$_2$]

ವಿರಾಮ ಚಿಹ್ನೆಗಳು (Punctuation Marks)

I. (.) ಪೂರ್ಣವಿರಾಮ (Full stop)

ಮುಖ್ಯಉಲ್ಲೇಖಗಳ ವಾಚಕ ನಿರ್ದೇಶನವಾದ ಅನಂತರವೂ, ಅರ್ಥಚ್ಛಾಯೆಯನ್ನು ತೋರಿಸುವ ೧, ೨ ಮುಂತಾದ ಸಂಖ್ಯೆಗಳ ಮುಂದೆಯೂ, ಅರ್ಥಪ್ರಯೋಗಗಳೇ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲ ವಿವರಗಳೂ ಮುಗಿದು ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವ ಮೊದಲೂ, ಉದ್ಧರಿಸಿದ ಪ್ರಯೋಗಗಳ ಆಕರಗಳ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ ಸೂಚನೆ ಮುಗಿದ ಮೇಲೆಯೂ, 'ನೋ', 'ಪರಾ', 'ಹೋ' ಮುಂತಾದ ಸಂಕೇತಗಳ ಮುಂದೆಯೂ, ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಸಮಾಸಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ತೋರಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಜ್ಞಾತಿ ಅಥವಾ ಸಂವಾದಿ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲೂ ಪೂರ್ಣವಿರಾಮ ಚಿಹ್ನೆಯನ್ನು ಬಳಸಿದೆ. ಉದಾ- **ಅಂಟರಳೆ** (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಗಿಡ; ಅಂಟವಾಳ. **ಅಂಟಿಕ್ಕು** (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಂಟಿಸು. ೨. ನಾಟಿಹಾಕು; ಕಸಿಮಾಡು: (೬). ೩. ಬೆಂಕಿಹಚ್ಚು (ಸ್ವಾಂಡರ್). **ಅಕ್ಕಯ್ಯ** (ನಾ). ಅಕ್ಕನನ್ನು ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಕರೆಯುವ ಮಾತು: ಅಕ್ಕ ಕೇಳವ್ವ, ಅಕ್ಕಯ್ಯ ನಾನೊಂದ ಕನಸ ಕಂಡ (ಮಹಾದೇ. ೧೫-೨). **ಅಟ್ಟುಕುಳಿ** 'ಅಟ್ಟುಗುಳಿ' ನೋ. **ಅಟ್ಟ$_3$** (ಗು). ದಟ್ಟವಾದ; ಒತ್ತಾದ (?): 'ಅಟ್ಟಾಗು' ಪರಾ. **ಅಚ್ಚುಬೆಲ್ಲ** (ನಾ). 'ಉಂಡೆ ಬೆಲ್ಲ' ಹೋ. **ಅಕ್ಕಾಜಿ** (ನಾ). P 'ಅಣ್ಣಾಜಿ' 'ಭಾವಾಜಿ' 'ಮಾವಾಜಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಹೋ. **ಅಟಮಟಿಸು** (ಕ್ರಿ). [ಅಟಮಟ + - ಇಸು$_3$. / ತೆಲು. ಅಟಮಟಿಂಚು]

II. (,) ಅಲ್ಪವಿರಾಮ (Comma)

೧. ಪ್ರಧಾನ ಶಬ್ದ ಮತ್ತು ಅದರ ಇತರ ರೂಪಗಳನ್ನು ಒಂದೆಡೆ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುವಾಗ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಪವಿರಾಮವನ್ನು ಬಳಸಲಾಗಿದೆ. ಉದಾ:- **ಅಕ್ಕಲು$_2$**, ಅಖಲು. **ಅಂಕಕಾಱ**, ಅಂಕಂಗಾಱ, ಅಂಕಗಾಱ.

೨. ಸಂಕೇತಸೂಚನೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಪುಟ ಭಾಗಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಅಂಕಿಗಳ ಮುಂದೆ ಅಲ್ಪವಿರಾಮವನ್ನು ಬಳಸಲಾಗಿದೆ. ಉದಾ:- **ಅಂಕೆ** (ಮೈಅಂ. ೧೫೩೮, ೧೭-೧೦; 1762). **ಅಕ್ಕಯ್ಯ** (ಎಕ. XIV, ನಾಗಮಂ. ೧೧೧-೩; 961). **ಅಂಬಲಗೊಟ್ಟಗೆ** (ಸೌಇಇ. IX-ii. ೪೪೭-೭೦; 1436).

III. (;) ಅರ್ಧವಿರಾಮ (Semicolon)

೧. ಒಂದೇ ಬಗೆಯ ಅರ್ಥವಿರುವಲ್ಲಿಯೂ, ಅರ್ಥದ ಛಾಯೆ ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗೆ ಭಿನ್ನವಾಗಿರುವಾಗಲೂ ನಡುವೆ ಅರ್ಧವಿರಾಮವನ್ನು ಬಳಸಲಾಗಿದೆ. ಉದಾ:- ಅಗಣಿತ (ಗು). ೧. ಎಣಿಸಲ್ಲದ; ಲೆಕ್ಕವಿಲ್ಲದ; ಲೆಕ್ಕಕ್ಕೆ ಮೀರಿದ. **ಅಕ್ಕರಗೊಟ್ಟಿ** (ನಾ). ವಿದ್ವಾಂಸರ ಸಭೆ; ವಿದ್ವಾಂಸರೊಡನೆ ಮಾಡುವ ಚರ್ಚೆ, ಸಲ್ಲಾಪ ಮುಂತಾದವು.

೨. ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಕೊಡುವಾಗ ಒಂದು ಪ್ರಯೋಗ ಮುಗಿದು ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರಯೋಗ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಮುನ್ನ ಅವುಗಳ ನಡುವೆ, ಅರ್ಧವಿರಾಮವನ್ನು ಬಳಸಲಾಗಿದೆ. 'ಅಕ್ಕ' ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ನೋಡಿ.

೩. ಸಂಕೇತಸೂಚನೆಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ವಿವರಗಳು ಮುಗಿದ ಮೇಲೆ ಕಾಲನಿರ್ದೇಶಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಈ ಚಿಹ್ನೆಯನ್ನು ಬಳಸಲಾಗಿದೆ. ಉದಾ:- **ಅಕಸಾಲೆವಾಳು** (ನಾ). . . (ಸೌಇಇ. IX-ii. ೧೨೩-೨೬; 1059).

IV. (:) ವಿವರಣವಿರಾಮ (Colon)

ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಟ್ಟ ಮೇಲೆ ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವ ಮೊದಲು ವಿವರಣವಿರಾಮವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ. ಉದಾ:- **ಅಂಕಿಸು$_2$** (ಕ್ರಿ). ಬಳಿ; ಲೇಪಿಸು: ಕುಂಕುಮದೊಳ್ಪುಡಿವೆರೆದ ಕಮ್ಮನ್ನೆಯ ಪಂಕವನುತ್ತಮಾಂಗದೊಳು ಅಂಕಿಸಿಕೊಂಡವಳಿರ್ದಳು (ಜಲಾಸಾಂ. ೩೩-೯೨). **ಅಕರ$_3$** (ಅ). ತೆರಿಗೆಯಿಲ್ಲದೆ: ಭಟ್ಟಗ್ರಿಗೀಗಟ್ಟೆ ಒಡ್ಡಲಿ ಅವತ್ತೂನ್ನಿ ವಿಟ್ಟಾರಕರ (ಮೈಅಂ. ೧೯೩೭, ೧೭-೧೭; ಕು. 450).

V. (" " ' ') ಉದ್ಧರಣಚಿಹ್ನೆಗಳು (Quotation marks)

ನಿಘಂಟು, ವ್ಯಾಕರಣ, ಲಕ್ಷಣಗ್ರಂಥಗಳಿಂದ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಆಧಾರವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಾಗ ಎರಡೆರಡಿರುವ ಉದ್ಧರಣಚಿಹ್ನೆಗಳನ್ನು ಬಳಸಲಾಗಿದೆ. ಉದಾ:- **ಅಂಕ**$_{3}$ (ನಾ). ೫. ಭಾರವನ್ನು ಎತ್ತುವುದಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಹಾರೆ; ಸನ್ನೆಕೋಲು: "ಅಂಕವೆನೆ ಭಾರವತ್ತುವದಕ್ಕುಂ" (ಕಶರ. ೧೦). ೬. ತೊಡೆ: "ಅಂಕಮುತ್ಸಂಗಮಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೯೩-೧೭). ನೋ, ಪರಾ ಇವುಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಇರುವ ಉದ್ಧರಣಚಿಹ್ನೆಗಳನ್ನು ಬಳಸಲಾಗಿದೆ. **ಅಂಕಕಾತಿ** 'ಅಂಕಕಾರ್ತಿ' ನೋ. **ಅಂಕಗದ್ಯಾಣ** (ನಾ). 'ಅಂಕದೆಜ', 'ಅಂಕವಣ', 'ಅಂಕಸುಂಕ' ಪರಾ.

VI. [ ] ಚೌಕಕಂಸ (Square bracket)

ನಿಷ್ಪತ್ತಿಭಾಗವನ್ನು ಚೌಕಕಂಸದಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಲಾಗುವುದು. ಉದಾ - **ಅಂಕುರಿಸು** (ಕ್ರಿ). [ಅಂಕುರ + - ಇಸು$_{3}$] ಪ್ರಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಠಾಂತರಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಲ್ಲಿ ಚೌಕಕಂಸವನ್ನು ಬಳಸಿದೆ. ಉದಾ:- **ಅಂಗಜಾವ** (ನಾ). ಏನು ಕಾರಣ ನೀವು ಬಾಣನ ಬಾಗಿಲ ಕಾಯ್ದಿರಿ ? ಡಿಂಗರಿಗನ ಮನೆಗೆ ಅಂಗಜಾವ[ಪಾಠಾಂ. ಜಾಹವ, ಜಾವಹ]ಕ್ಕೆ ಹೋಗಿದ್ದರೊಳರೆ ಕೂಡಲ ಸಂಗಮದೇವಾ (ಬಸವ. ೭೪೨). ಶಾಸನ ಮತ್ತು ಕಾವ್ಯಗಳಿಂದ ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು ಉದ್ಧರಿಸುವಾಗ ಅವುಗಳ ಸಂಪಾದಕರು ಚೌಕಕಂಸವನ್ನು ಬಳಸಿದ್ದರೆ ಅವುಗಳನ್ನು ಯಥಾವತ್ತಾಗಿ ಉಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ. ಉದಾ:- **ಅಗುರ್** (ಕ್ರಿ). ಧರೆಯೆಲ್ಲಂ ಪೊಗಟ್ಟನ್ತಿರೆ [ಪುರಿ]ಗೆರೆಯೊಳಗುರ್ತು ರೋಣಮಂ ಕಾದಮರೇಶ್ವರಪುರಮನೆಯ್ದಿದೋಂ . . . ಪಂಪಯ್ಯಂ (ಸೌಇಇ. XI-i. ೩೬-೨೩; 942).

VII. E ∃ ಇ ಕಂಸ (Editorial bracket)

E ∃ ಇ ಕಂಸವು ಸಂಪಾದಕರು ಸಂಯೋಜಿಸಿದ ಪಾಠವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಲ್ಲಿ ಬಳಸಿದೆ. ಇದನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರಕೃತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ಶಾಸನಗಳಿಂದ ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು ಎತ್ತಿಕೊಂಡಾಗ ಅವುಗಳನ್ನು ತಿದ್ದಬೇಕಾದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ E ∃ ಇ ಕಂಸವನ್ನು ಹಾಕಿದೆ. ಉದಾ:- **ಅಚ್ಛವೊ Eವ?∃ತ್ತಳಿಕೆ, ಅಜ್ಜವEವೊ∃ಡೆಯ, ಅಡಗುಶೇEಸೇ∃ಕ.** ಮುಖ್ಯಉಲ್ಲೇಖಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ಕ್ವಚಿತ್ತಾಗಿ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ E ∃ ಇ ಕಂಸವನ್ನು ಬಳಸಲಾಗಿದೆ. ಉದಾ:- **ಅಂಕ**$_{3}$ (ನಾ). ೧೩. ಹೆಸರು: ಚೇರಮಾಂಕಂಗೆ ಬೆಸಸಿದ ಭಕ್ತ ಸತ್ಯೇಂದ್ರ ಚೋಳ ಕೃತಿ (ಭಾವಚಂ. ೧-೪೭). E ಚೇರಮಾಂಕ = ಚೇರಮ ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳವನು ∃. **ಅಂಕಕಾಱ** (ನಾ). ೨. ಬಿರುದುಳ್ಳ ವೀರ (ಇದು ಬಿರುದಿನ ಭಾಗವಾಗಿ ಬರುವುದೂ ಉಂಟು): ನೆಲನದಿರೆವಂದು ತಾಗಿದ ಕಕ್ಕಲನ ತಮ್ಮನಪ್ಪ ಬಪ್ಪುವಸಂಕಕಾಱನನೊಂದೆ ಮದಾಂಧಗಂಧಸಿಂಧುರದೊಳೋಡಿಸಿದ (ಶಂಶಭಾ. ೯-೫೬ ವ); Eಬಪ್ಪುವನಂಕಕಾಱ: ಬಪ್ಪುವಂ + ಅಂಕಕಾಱ = ಬಪ್ಪುವನೆಂಬ ಅಂಕಕಾಱ; ಇದನ್ನು ಬಪ್ಪುವನ + ಅಂಕಕಾಱ (= ಬಪ್ಪುವ ಎಂಬ ಒಡೆಯನ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿರುವ ಅಂಕಕಾಱ) ಎಂದು ಬಿಡಿಸುವುದೂ ಸಾಧ್ಯ∃.

VIII. ( ) ದುಂಡುಕಂಸ (Round bracket)

ಮುಖ್ಯಉಲ್ಲೇಖಗಳ ಶಬ್ದಜಾತಿಯನ್ನು, ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತಗಳನ್ನು, ಆಕರಗಳನ್ನು, ಪರ್ಯಾಯಶಬ್ದಗಳ ಮೂಲರೂಪಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಲ್ಲಿ ದುಂಡುಕಂಸವನ್ನು ಬಳಸಲಾಗಿದೆ.

೧. ಮುಖ್ಯ ಉಲ್ಲೇಖಗಳ ಶಬ್ದಜಾತಿ:- **ಅಕ್ಕ** (ನಾ). **ಅಕ್ಕಚ್ಚು** (ನಾ). **ಅಗಲ್ಚು** (ಕ್ರಿ). - **ಅ**$_{3}$ (ಅ). **ಅಕ್ಕುಡ**$_{3}$ (ಗು).
೨. ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ:- **ಅಗಡೀದಿಗಡೀ** (ಗು). (ಉಕ).
೩. ಆಕರ:- **ಅಕ್ಕನ ಚೌರಿ** (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಯಿಪಲ್ಯ (ಸ್ಯಾಂಡರ್).
೪. ಪರ್ಯಾಯ ಶಬ್ದಗಳ ಮೂಲರೂಪ:- **ಅಕ್ಕರೆಮಗ** (ನಾ). [ಅಕ್ಕರ್$_{1}$(< ಅಟ್ಕಯ್$_{2}$) + ಮಗ]

IX. - ಕೂಡುಗೆರೆ (Hyphen)

ಈ ಚಿಹ್ನೆ ಅಕ್ಷರ ಅಥವಾ ಅಕ್ಷರಗಳ ಹಿಂದಿದ್ದರೆ ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ; ಮುಂದಿದ್ದರೆ ಶಬ್ದದ ಆದ್ಯಂಶವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಉದಾ:- -ಅ$_{2}$, -ಅ$_{3}$, ಅಗ-$_{1}$.

X. – ಅಡ್ಡಗೀಟು (Dash)

ಈ ಚಿಹ್ನೆ ಹಿಂದೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಶಬ್ದವನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡು ಓದಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಉದಾ:-**ಅಡಕೆ ತಾಳಿಲ**, ಅಡಕೆದಾಳಿಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಲ್ಯ,-- ತಾಳಿದ. ಇಲ್ಲಿ -- ತಾಳಿದ ಎಂಬುದರ ಹಿಂದೆ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಎಂಬುದನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡು, ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಾಳಿದ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

೭. ಅಕ್ಷರಗಳ ಗಾತ್ರ

೧೨ ಪಾಯಿಂಟ್ ದಪ್ಪ ಅಕ್ಷರ (12 point antic)

೧. ನಿಘಂಟಿನಲ್ಲಿ ಬರುವ ಮುಖ್ಯ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುವಲ್ಲಿ ಈ ಅಳತೆಯ ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಬಳಸಲಾಗಿದೆ.

೨. ಮುಖ್ಯ ಶಬ್ದದ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಅದರ ಇತರ ರೂಪಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥ ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು ಕೊಡುವಾಗ ಆ ಒಂದೊಂದು ರೂಪಕ್ಕೂ ಈ ಅಳತೆಯ ಅಕ್ಷರವನ್ನು ಬಳಸಲಾಗಿದೆ. ಉದಾ:- **ಅಕ್ಕಸಾಲೆ** ಶಬ್ದದಲ್ಲಿ **ಅಕಸಾಲ, ಅಕಸಾಲೆ, ಅಕ್ಕಸಾಲ, ಅಕ್ಕಸಾಲಿ, ಅಗಸಾಲ, ಅಗಸಾಲೆ, ಅರ್ಕಸಾಲೆ.**

೧೨ ಪಾಯಿಂಟ್ ಸಾದಾ ಅಕ್ಷರ (12 point Roman)

೧. ಮುಖ್ಯಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವಾಗ ಈ ಅಳತೆಯ ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಬಳಸಿದೆ. ಉದಾ:- **ಅಡಕನಗೆ** (ನಾ). ಅದುಮಿಟ್ಟುಕೊಂಡ ನಗೆ; ಪರಿಮಿತವಾದ ನಗೆ.

೨. ಮುಖ್ಯಶಬ್ದದ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಕೊಡುವ ಅದರ ಇತರ ರೂಪಗಳಿಗೆ ಈ ಅಳತೆಯ ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ಉದಾ:- ಅಕ್ಕ$_1$, ಅಕ$_1$, ಅಕ್ಕಳ್ (ನಾ).

೩. ಒಂದು ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ಕಡೆ ಆ ಶಬ್ದದ ಮುಖ್ಯರೂಪದ ಕೆಳಗಡೆ 'ನೋಡಿ' ಎಂದು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವಾಗ ಈ ಅಳತೆಯ ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಬಳಸಿದೆ. ಉದಾ:- **ಅಕ್ಕಡ$_1$** 'ಅಕ್ಕಡ' ನೋ. **ಅಕಲು** 'ಅಕ್ಕಲು$_2$' ನೋ.

೪. ಬೇರೆ ರೀತಿ ಗೊತ್ತುಮಾಡಿಲ್ಲದ ಎಲ್ಲ ಕಡೆಗಳಿಗೂ ಈ ಅಳತೆಯ ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಬಳಸಿದೆ. ಉದಾ:- [ಜೈನ] [ವೀಶೈ] (ಕರಾ) (ದಕ) (ಉಕ) ನೋ. ಪರಾ. ಹೋ. (ಕ್ರಿ). (ನಾ). (ಗು). (ಪ್ರ). ಇತ್ಯಾದಿ.

೫. ವಿಶೇಷಾಂಶಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಕಡೆ ☞ ಈ ಚಿಹ್ನೆಯ ಮುಂದೆ ಈ ಅಳತೆಯ ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ.

೧೦ ಪಾಯಿಂಟ್ ದಪ್ಪ ಅಕ್ಷರ (10 Point antic)

೧. ನುಡಿಗಟ್ಟುಗಳನ್ನೂ ವಿಶಿಷ್ಟರೂಪಭೇದಗಳನ್ನೂ ನಿರ್ದೇಶಿಸುವಲ್ಲಿ ಈ ಅಳತೆಯ ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ. ಉದಾ:- ಅಕ್ಕರ ಶಬ್ದದ ಕೆಳಗೆ **ಅಕ್ಕರದ ಹೊಲಿಗೆ.** ಅಟ್ಟ ಶಬ್ದದ ಕೆಳಗೆ **ಅಟ್ಟಕ್ಕೇರು.**

೨. ನಿಷ್ಪತ್ತಿ ವಿಭಾಗದಲ್ಲಿ ಭಾಷೆಗಳ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವಲ್ಲಿ ಈ ಅಳತೆಯ ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ. ಉದಾ:- **ತಮಿ. ಮಲ. ತುಳು. ತೆಲು. ಹಿಂ.**

೧೦ ಪಾಯಿಂಟ್ ಸಾದಾ ಅಕ್ಷರ (10 Point Roman)

೧. ಮುಖ್ಯ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟ ಮೇಲೆ ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು ಉದ್ಧರಿಸುವಾಗ ಈ ಅಳತೆಯ ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ. ಉದಾ:- **ಅಂಗವಟ್ಟ$_1$** (ನಾ). ಆಗಳಾ ತುಂಗಸ್ತನೆಯ ಮಂಗಳಮಾದಂಗದೊಳಂಗವಟ್ಟಮಂ ಸಂಗಡಿಸಿದಿಂಬಟೆಯಿಂ (ಬಾಧಪು. ೬ - ೧೦೪ ವ).

೨. ನಿಷ್ಪತ್ತಿವಿಭಾಗದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾತಿಶಬ್ದಗಳನ್ನೂ, ಆ ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥಗಳನ್ನೂ ವಿವರಿಸುವಲ್ಲಿ ಈ ಅಳತೆಯ ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಬಳಸಿದೆ. ಉದಾ:- **ಅಕ್ಕಿ$_1$** (ನಾ). [ದೇ. < * ಅರ್ಕಿ. ‖ ತಮಿ. ಅರಿ, ಅರಿಚಿ; ಮಲ. ತುಳು. ಅರಿ; ಕೊಡ. ಅರಿ, ಅಕ್ಕಿ; ತೆಲು. ಅಕ್ಕುಳ್ಳು]

೮ ಪಾಯಿಂಟ್ ಸಾದಾ ಅಕ್ಷರ (8 Point Roman)

ಮುಖ್ಯ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಕೊಡುವ ಪ್ರಯೋಗಗಳ ಆಕರಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಾಗ ಮತ್ತು 'ಪಾಠಾಂ' ಎಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಾಗ ಈ ಅಳತೆಯ ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಬಳಸಲಾಗಿದೆ. ಉದಾ:- **ಅಂಕ$_3$** ಶಬ್ದದಲ್ಲಿ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೪-೧೬); (ಎಕ. X, ಶ್ರೀನಿವಾ. ೨೬-೨೨; 870). **ಅನುವಿಸು$_3$**: ಮನಮನನುವಿಸಿ[ಪಾಠಾಂ. ಉಪಮಿಸ]ಲಾಱದಂತೆಯುಸಿರ್ ಮಿಟ್ಟಿಗೊಳಿಸುವ ಸವಿಯಿಂ (ಲೀಲಾವ. ೧೦-೪೫ ವ).

ಎನ್. ಬಸವಾರಾಧ್ಯ
ಪ್ರಧಾನ ಸಂಪಾದಕ

(ಹಿಂದಿನ ಸಂಪುಟಗಳಿಂದ ಮುಂದುವರಿದ)

ನಿಘಂಟಿನಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಿರುವ ಗ್ರಂಥ, ಶಾಸನ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ

ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತಸೂಚಿ

ಕ್ರಮ ಸಂಖ್ಯೆ	ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ	ಹೆಸರು	ಕರ್ತೃ	ಕಾಲ	ಇತರ ವಿಷಯಗಳು
೧.	ಆದವ.ಮು.	ಆದಯ್ಯನ ವಚನಗಳು	ಆದಯ್ಯ (ಸಂ॥ ವೀರಭದ್ರಪ್ಪ ಕೊಪ್ಪಳ)	ಸು. ೧೧೬೦	ಶ್ರೀ ಮುರುಘಾಮಠ, ಧಾರವಾಡ.
೨.	ಇ.ಎ.	ಇಂಡಿಯನ್ ಎಪಿಗ್ರಫಿ	—	—	ಉದಕಮಂಡಲದ ಶಾಸನ ಕಚೇರಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದುದು, ೧೯೫೬
೩.	ಇಚಿಸಾಂ.	ಇಮ್ಮಡಿ ಚಿಕ್ಕಭೂಪಾಲನ ಸಾಂಗತ್ಯ	ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ	೧೬ ನೆಯ ಶತ ?	ಶ್ರೀ ಮುರುಘಾಮಠ, ಧಾರವಾಡ.
೪.	ಈಹುಲಿ.	ಈಡೊಂದು ಹುಲಿಯೆರಡು	ಕೆದಂಬಾಡಿ ಜತ್ತಪ್ಪರೈ	೧೯೭೮	ಕೆದಂಬಾಡಿ ಜತ್ತಪ್ಪರೈ ಸನ್ಮಾನಸಮಿತಿ ಮಂಗಳೂರು, ದಕ್ಷಿಣಕನ್ನಡ.
೫.	ಉಮರ.	ಉಮರನ ಒಸಗೆ	ಅನು: ಡಿ.ವಿ. ಗುಂಡಪ್ಪ	೧೯೭೨ (೪ನೆಯ ಮುದ್ರಣ)	ಕಾವ್ಯಾಲಯ, ಮೈಸೂರು.
೬.	ಕಥನ.	ಕಥನ ಕವನಗಳು	ಕುವೆಂಪು	೧೯೩೬	ಕನ್ನಡ ಅಧ್ಯಯನ ಪೀಠ, ಕರ್ನಾಟಕ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯ, ಧಾರವಾಡ.
೭.	ಕನ್ನಶಾ.	ಕನ್ನಡ ಗ್ರಂಥ ಸಂಪಾದನ ಶಾಸ್ತ್ರ	ಡಾ.ಎಂ.ಎಂ.ಕಲಬುರ್ಗಿ	೧೯೭೨	ಕನ್ನಡ ಅಧ್ಯಯನ ಪೀಠ, ಕರ್ನಾಟಕ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಧಾರವಾಡ.
೮.	ಕವಿವಿ.	ಕನ್ನಡ ವಿಷಯ ವಿಶ್ವಕೋಶ	—	—	ಕನ್ನಡ ಅಧ್ಯಯನಸಂಸ್ಥೆ, ಮೈಸೂರು.
೯.	ಕಸಂಸ್ಕ್ಕ.	ಕನ್ನಡ ಸಂಸ್ಕೃತಿ	ಎಂ. ಮರಿಯಪ್ಪಭಟ್ಟ	೧೯೭೬	ಕರ್ನಾಟಕ ಸಹಕಾರಿ ಪ್ರಕಾಶನ ಮಂದಿರ, ಬೆಂಗಳೂರು.
೧೦.	ಕುವ್ಯಾಭಾ. ವಾ.	ಕುಮಾರವ್ಯಾಸಭಾರತ (ಬಜಾರ್ ಎಡಿಷನ್)	ಕೃಷ್ಣಯ್ಯ ಮತ್ತು ವಾಜಪೇಯ ಗೋವಿಂದಯ್ಯ	—	—
೧೧.	ಕೃದೇವ.	ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯ	ತ್ರಿವಿಕ್ರಮ	೧೯೫೪	ಸುದರ್ಶನ ಮತ್ತು ಕೋ. ಬೆಂಗಳೂರು.
೧೨.	ಕೆಂಬಾರ.	ಕೆಂಬಾವಿ ಬೋಗಣ್ಣನ ರಗಳೆ	ಹರಿಹರ (ಸಂ॥ ಫ. ಗು. ಹಳಕಟ್ಟಿ)	೧೨೦೦	ಕನ್ನಡ ಅಧ್ಯಯನ ಸಂಸ್ಥೆ, ಮೈಸೂರು.
೧೩.	ಕೊಲ್ಲಿಮಾ.	ಕೊಲ್ಲೀಪಾಕಿ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ	ಗುರುಮುದ್ದು ಸಂಗಮದೇವ	ಸು. ೧೬೦೦	ಹಸ್ತಪ್ರತಿ: ಕೆ. ೧೯೭೫, ಕನ್ನಡ ಅಧ್ಯಯನ ಸಂಸ್ಥೆ, ಮೈಸೂರು.
೧೪.	ಗದಾದ.	ಗದಾಯುದ್ಧ ದರ್ಪಣ	ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರ: ಪ್ರೊ.ಪಿ. ಸುಬ್ರಾಯಭಟ್ಟ	೧೯೭೫	ಜನತಾ ಪವರ್‌ಪ್ರೆಸ್, ವಿಟ್ಲ, ದಕ್ಷಿಣಕನ್ನಡ.
೧೫.	ಗಿರಿಕ.	ಗಿರಿಕನ್ನಿಕೆ	ಭಾರತೀಸುತ	೧೯೬೬	ಶಾರದಾ ಪ್ರಕಟನಾಲಯ. ಬೆಂಗಳೂರು.
೧೬.	ಗುರುಪ.	ಶ್ರೀ ಜಗದ್ಗುರು ಪಂಚಪೀಠಗಳ ಪರಿಚಯ	ವಿರೂಪಾಕ್ಷಶಾಸ್ತ್ರಿ	೧೯೫೩	ಗಳಗನಾಥ ಸುರಸ ಗ್ರಂಥಮಾಲೆ, ಹಾವೇರಿ.
೧೭.	ಜೈನಕೋ.	ಜೈನ ಪರಿಭಾಷಾ ರತ್ನಕೋಶ	ತ.ಸು. ಶಾಮರಾಯ, ಹಂ.ಪ. ನಾಗರಾಜಯ್ಯ	೧೯೮೧	ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು, ಬೆಂಗಳೂರು.
೧೮.	ತಾತ್ಪನಿ.	ತಾತ್ಪರ್ಯ ನಿರ್ಣಯ ಟೀಕು	ಆನಂದ ತೀರ್ಥಮುನಿ	?	ಹಸ್ತಪ್ರತಿ: ಕೆ.ಎ.೧೧೯, ಕನ್ನಡ ಅಧ್ಯಯನಸಂಸ್ಥೆ, ಮೈಸೂರು.
೧೯.	ತ್ರೈಲೋಚಿಂ.	ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಚಿಂತಾಮಣಿ	ಮಹತ್ತದೇವಯೋಗಿ	೧೯೧೪	ಹಸ್ತಪ್ರತಿ: ಕೆ.ಎ.೨೭೪, ಕನ್ನಡ ಅಧ್ಯಯನಸಂಸ್ಥೆ, ಮೈಸೂರು.
೨೦.	ಧನನಿ.	ಧನವಾಸ್ತು ನಿರ್ಣಯ	?	?	ಹಸ್ತಪ್ರತಿ: ಕೆ. ೬೪೪, ಕನ್ನಡ ಅಧ್ಯಯನ ಸಂಸ್ಥೆ, ಮೈಸೂರು.
೨೧.	ಪಂಚತಂ.ಅ.	ಪಂಚತಂತ್ರ	ದುರ್ಗಸಿಂಹ (ಸಂ॥ ಎನ್. ಅನಂತರಂಗಾಚಾರ್)	೧೦೩೧	ಶಾರದಾಮಂದಿರ, ಮೈಸೂರು.
೨೨.	ಪಂಚಾಶೀ.	ಪಂಚಾಶೀತಿ	?	?	ಹಸ್ತಪ್ರತಿ: ಕೆ. ೧೮೦, ಕನ್ನಡ ಅಧ್ಯಯನ ಸಂಸ್ಥೆ, ಮೈಸೂರು.

ಕ್ರಮ ಸಂಖ್ಯೆ	ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ	ಹೆಸರು	ಕರ್ತೃ	ಕಾಲ	ಇತರ ವಿಷಯಗಳು
೨೩.	ಪಂಪದೀ.	ಪಂಪಭಾರತ ದೀಪಿಕೆ	ಡಿ. ಎಲ್. ನರಸಿಂಹಾಚಾರ್	೧೯೬೧	ಕನ್ನಡ ಅಧ್ಯಯನ ಸಂಸ್ಥೆ, ಮೈಸೂರು.
೨೪.	ಪದ್ಮಟೀ.	ಪದ್ಮಪುರಾಣದ ಟೀಕು	ಚಿಕುಪಾಧ್ಯಾಯ	೧೬೭೨	ಹಸ್ತಪ್ರತಿ: ಕೆ. ೫೩೩, ಕನ್ನಡ ಅಧ್ಯಯನ ಸಂಸ್ಥೆ, ಮೈಸೂರು.
೨೫.	ಪದ್ಮಾಚ.	ಪದ್ಮಾವತಿಯ ಚರಿತೆ	ಪದ್ಮನಾಭ	ಸು. ೧೬೮೦	ಹಸ್ತಪ್ರತಿ: ಕೆ. ೧೯, ಕನ್ನಡ ಅಧ್ಯಯನ ಸಂಸ್ಥೆ, ಮೈಸೂರು.
೨೬.	ಪದ್ಮಿಪ.	ಪದ್ಮಿನೀ ಪರಿಣಯ	ಚೆನ್ನಯ್ಯ	ಸು. ೧೬೨೦	ಹಸ್ತಪ್ರತಿ: ಕೆ. ೧೧೫, ಕನ್ನಡ ಅಧ್ಯಯನ ಸಂಸ್ಥೆ, ಮೈಸೂರು.
೨೭.	ಪ್ರಭುಸಾಂ.	ಪ್ರಭುವಿನ ಸಾಂಗತ್ಯ	ಪರ್ವತೇಶ	ಸು. ೧೬೦೦	ಕೆ. ೫೮೫, ಕನ್ನಡ ಅಧ್ಯಯನ ಸಂಸ್ಥೆ, ಮೈಸೂರು.
೨೮.	ಬರಕೋ.	ಒರಕೋ ಪದಾ ಬರಕೋ	ಶಿಶುನಾಳ ಷರೀಫ (ಸಂ॥ ಶಿವಾನಂದ ಗುಬ್ಬಣ್ಣವರ)	—	ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು, ಬೆಂಗಳೂರು. ೧೯೮೧
೨೯.	ಬಾಹೂರ.	ಬಾಹೂರ ಬೊಮ್ಮಯ್ಯನ ರಗಳೆ	ಹರಿಹರ	೧೨೦೦	ಕನ್ನಡ ಅಧ್ಯಯನ ಸಂಸ್ಥೆ, ಮೈಸೂರು.
೩೦.	ಬೊಂಕಶಾ.	ಬೊಂಬಾಯಿ ಕರ್ನಾಟಕ ಶಾಸನಗಳು	—	—	ಉದಕಮಂಡಲದ ಶಾಸನಕಚೇರಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದುದು.
೩೧.	ಭಾಹಬ್ಬ.	ಭಾರತೀಯ ಹಬ್ಬಗಳು	ಪಂಡಿತ ಬಿ.ಎ.ಕವಲಿ	೧೯೬೧	ಮನೋಹರ ಮುದ್ರಣಾಲಯ, ಧಾರವಾಡ.
೩೨.	ಮಧ್ಯಮ.	ಕನ್ನಡ ಮಧ್ಯಮ ವ್ಯಾಕರಣ	ತೀ.ನಂ.ಶ್ರೀಕಂಠಯ್ಯ	೧೯೩೯	ಮೈಸೂರು ಸರ್ಕಾರದ ಮುದ್ರಣಾಲಯ, ಬೆಂಗಳೂರು.
೩೩.	ಮಲ್ಲಕಾ.	ಮಲ್ಲಕವಿ ಸಂಯೋಜಿತ ಕಾವ್ಯಸಾರಂ	ಮಲ್ಲಕವಿ (ಸಂ॥ ಎನ್. ಅನಂತರಂಗಾಚಾರ್)	?	ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು , ಬೆಂಗಳೂರು.
೩೪.	ಮೂರುನಾ.	ಮೂರು ಗ್ರೀಕ್ ನಾಟಕಗಳು	ಅನು॥ ಕ. ವೆಂ. ರಾಘವಾಚಾರ್	?	—
೩೫.	ಮೈಎರಿ.	"ಮೈಸೂರು ಎಪಿಗ್ರಾಫಿಕಲ್ ರಿಪೋರ್ಟ್	—	—	ಉದಕಮಂಡಲದ ಶಾಸನ ಕಚೇರಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹ ಮಾಡಿದುದು.
೩೬.	ಯೋಗದೀ.	ಯೋಗದೀಪಿಕಾ	ಅನು॥ ಪ್ರೊ.ಬಿ.ಭೀಮಸೇನರಾವ್	೧೯೬೦	ಬೃಂದಾವನ ಪ್ರಿಂಟರ್ಸ್ ಮತ್ತು ಪಬ್ಲಿಷರ್ಸ್ ಪ್ರೈ.ಲಿ, ಬೆಂಗಳೂರು.
೩೭.	ರಾಜಾವ.	ರಾಜಾವಳಿ ಕಥಾಸಾರ	ದೇವಚಂದ್ರ	೧೬೬೧	ಕನ್ನಡ ಅಧ್ಯಯನ ಸಂಸ್ಥೆ, ಮೈಸೂರು.
೩೮.	ರೀವ್ಸ್.	ರೀವ್ಸ್ ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಕನ್ನಡ ನಿಘಂಟು	ರೀವ್ಸ್	—	—
೩೯.	ವಚಸಾ.	ವಚನ ಧರ್ಮಸಾರ	ಎಂ.ಆರ್.ಶ್ರೀನಿವಾಸಮೂರ್ತಿ	೧೯೫೬	ಮೈಸೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಮೈಸೂರು.
೪೦.	ವಿಪಕೀ.	ವಿಜಯದಾಸರ ಪದಕೀರ್ತನೆ ಭಾಗ I	ವಿಜಯದಾಸ	೧೬೫೦	ಶ್ರೀ ವರದೇಂದ್ರ ಹರಿದಾಸ ಸಾಹಿತ್ಯ ಮಂಡಲ, ಲಿಂಗಸೂಗೂರು, ೧೯೫೩
೪೧.	ವೀಶೈಪಾ.	ವೀರಶೈವ ಪಾರಿಭಾಷಿಕ ಶಬ್ದಗಳು	ಬಿ. ಶಿವಮೂರ್ತಿಶಾಸ್ತ್ರಿ	೧೯೬೧	— —
೪೨.	ಶಂದಾರ.	ಶಂಕರದಾಸಿಮಯ್ಯನ ರಗಳೆ	ಹರಿಹರ	೧೨೦೦	—
೪೩.	ಶಾಸಸಂ.	ಶಾಸನಸಂಗ್ರಹ	(ಸಂ॥ ಅಣ್ಣಿಗೇರಿ)	೧೯೬೫	ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು, ಬೆಂಗಳೂರು.
೪೪.	ಶಿವಶ.	ಶಿವಶರಣ ಕಥಾರತ್ನಕೋಶ	ತ.ಸು.ಶಾಮರಾಯ	೧೯೬೬	ತಳುಕಿನ ವೆಂಕಣ್ಣಯ್ಯ ಸ್ಮಾರಕ ಗ್ರಂಥಮಾಲೆ, ಮೈಸೂರು.
೪೫.	ಸಕವ.ಕ.	ಸಕಲ ಪುರಾತನರ ವಚನಗಳು (ಭಾಗ I, II, III)	(ಸಂ॥ ಡಾ. ಎಂ.ಎಸ್.ಸುಂಕಾಪುರ)	೧೯೬೮	ಕನ್ನಡ ಅಧ್ಯಯನ ಪೀಠ, ಕರ್ನಾಟಕ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಧಾರವಾಡ.
೪೬.	ಸಾಮಾರ.	ಸಾಮಾಸಿ ಮಾರರ ರಗಳೆ	ಹರಿಹರ	೧೨೦೦	ಹಸ್ತಪ್ರತಿ: ಓ೨೧, ಮೈಸೂರು.
೪೭.	ಸೌಇಎ.	ಸೌತ್ ಇಂಡಿಯನ್ ಎಪಿಗ್ರಫಿ	—	—	ಉದಕಮಂಡಲದ ಶಾಸನ ಕಚೇರಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದುದು.
೪೮.	ಹಪಸಂ.	ಹವ್ಯಕ ಪದಸಂಚಯ	ಟಿ. ಕೇಶವಭಟ್ಟ	೧೯೬೨	ವಾಗ್ದೇವಿ ಪ್ರಕಾಶನ ಮಂದಿರ, ಬೆಂಗಳೂರು.

ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತಗಳು ಮತ್ತು ಸಂಕೇತಗಳು

೧. ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತಗಳು

(ಅ) ಅವ್ಯಯ
ಅಟಿ. ಅಡಿಟಿಪ್ಪಣಿ
[ಅದ್ವೈತ] ಅದ್ವೈತ ಸಿದ್ಧಾಂತ
ಅನು ॥ ಅನುವಾದಕ
ಅನ್ಯ. ಅನ್ಯಭಾಷೀಯ
ಅನ್ಯದೇ. ಅನ್ಯದೇಶ್ಯ
ಅರ. ಅರಬ್ಬಿ ಭಾಷೆ
ಅರಿ ಅರಿಕೆ
[ಅಶಿಷ್ಟ] ಅಶಿಷ್ಟ ಪ್ರಯೋಗ
[ಅಶ್ವಶಾ] ಅಶ್ವಶಾಸ್ತ್ರ
(ಅಲಂ) ಅಲಂಕಾರಿಕವಾಗಿ
ಇಂ. ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಭಾಷೆ
(ಉಕ) ಉತ್ತರ ಕರ್ನಾಟಕ
ಉಪ- ಉಪಸರ್ಗ
ಉದಾ. ಉದಾಹರಣೆ
(ಏಕ) ಏಕವಚನ
ಒಗ ಒಗಟು
ಒರಿ. ಒರಿಯಾ
ಒರಿ. ಓರಿಯಂಟಲ್ ರಿಸರ್ಚ್ ಇನ್‌ಸ್ಟಿಟ್ಯೂಟ್
ಒಂಲ್ರ. ಗವರ್ನಮೆಂಟ್ ಓರಿಯಂಟಲ್ ಮ್ಯಾನಸ್ಕ್ರಿಪ್ಟ್ಸ್ ಲೈಬ್ರರಿ
ಕ. ಕರ್ನಾಟಕ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದ ಪ್ರಕಟಣೆ (ಉದಾ: ಚನ್ನವ.ಕ., ಬಸವ. ಕ., ಮಹಾದೇ. ಕ.)
(ಕರಾ) ಕರಾವಳಿಯ ಪ್ರದೇಶ
[ಕಾಮಶಾ] ಕಾಮಶಾಸ್ತ್ರ
[ಕಾವ್ಯಮೀ] ಕಾವ್ಯಮೀಮಾಂಸೆ
ಕುಇ. ಕುಇಭಾಷೆ
ಕುರುಖ್ ಕುರುಖ್‌ಭಾಷೆ
ಕುವಿ. ಕುವಿಭಾಷೆ
ಕೃಶಾ. ಕೃತಕಶಾಸನ
ಕೊಡ. ಕೊಡಗುಭಾಷೆ
ಕೋತ. ಕೋತಭಾಷೆ
ಕೋಲಾ. ಕೋಲಾಮಿಭಾಷೆ
(ಕ್ರಿ). ಕ್ರಿಯಾವಾಚಕ
[ಕ್ರೈಸ್ತ] ಕ್ರೈಸ್ತಧರ್ಮ
[ಗಜಶಾ] ಗಜಶಾಸ್ತ್ರ
[ಗಣಿತ] ಗಣಿತಶಾಸ್ತ್ರ
(ಗಾದ) ಗಾದೆ
(ಗು). ಗುಣವಾಚಕ
ಗುಜ. ಗುಜರಾತಿ ಭಾಷೆ
ಗೊಂಡಿ. ಗೊಂಡಿಭಾಷೆ
[ಗ್ರಂಥಸಂ] ಗ್ರಂಥಸಂಪಾದನೆ
[ಚಿತ್ರಶಾ] ಚಿತ್ರಶಾಸ್ತ್ರ
[ಛಂದ] ಛಂದಸ್ಸು
[ಜೈನ] ಜೈನಧರ್ಮ
ಜೋಗುಳ ಜೋಗುಳ
[ಜ್ಯೋತಿ] ಜ್ಯೋತಿಶ್ಶಾಸ್ತ್ರ
ಟಿ. ಟಿಪ್ಪಣಿ
ಟೀ. ಟೀಕು (ಕೆ)
[ತಂತ್ರಶಾ] ತಂತ್ರಶಾಸ್ತ್ರ
[ತತ್ತ್ವಶಾ] ತತ್ತ್ವಶಾಸ್ತ್ರ
ತಮಿ. ತಮಿಳುಭಾಷೆ
[ತರ್ಕ] ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರ
ತುಳು. ತುಳುಭಾಷೆ
ತೆಲು. ತೆಲುಗುಭಾಷೆ
(ದಕ) ದಕ್ಷಿಣ ಕರ್ನಾಟಕ (ಹಳೆಯ ಮೈಸೂರು)
ದೇ. ಎಚ್. ದೇವೀರಪ್ಪನವರ ಸಂಪಾದಿತಕೃತಿ
ದೇ. ॥ ದೇಶ್ಯ

ದೇಶೀ. ದೇಶೀಯ

(ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) ದ್ವಿರುಕ್ತಿ

[ದ್ವೈತ] ದ್ವೈತಸಿದ್ಧಾಂತ

(ನಪುಂ). ನಪುಂಸಕಲಿಂಗ

(ನಾ). ನಾಮವಾಚಕ

[ನಾಟ್ಯ] ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ

ನಾಯ್ಕಿ. ನಾಯ್ಕಿಭಾಷೆ

ನೇಪಾ. ನೇಪಾಳಿಭಾಷೆ

ನೋ. ನೋಡಿ

[ನ್ಯಾಯ] ನ್ಯಾಯಶಾಸ್ತ್ರ

ಪ. ಪಲ್ಲವಿ

ಪಂಜಾ. ಪಂಜಾಬಿಭಾಷೆ

ಪರಾ. ಪರಾಮರ್ಶಿಸಿ

ಪರಿ. ಪರಿಶಿಷ್ಟ

ಪರ್ಜಿ. ಪರ್ಜಿಭಾಷೆ

[ಪಾಠಾಂ.] ಪಾಠಾಂತರ

ಪಾರ. ಪಾರಸಿಭಾಷೆ

ಪಾಲಿ. ಪಾಲಿಭಾಷೆ

ಪೀ. ಪೀಠಿಕೆ

ಪು. ಪುಟ

(ಪುಂ). ಪುಲ್ಲಿಂಗ

(ಪುಂಸ್ತ್ರೀ). ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಮತ್ತು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ

ಪೋರ್ಚ್ ಪೋರ್ಚುಗೀಸ್

(ಪ್ರ). ಪ್ರತ್ಯಯ

ಪ್ರಯೋ. ಪ್ರಯೋಗ

ಪ್ರಾ. ಪ್ರಾಕೃತಭಾಷೆ

(ಪ್ರಾದೇ) ಪ್ರಾದೇಶಿಕ

ಬ. ಡಾ ॥ ಎಲ್. ಬಸವರಾಜು ಅವರ ಸಂಪಾದಿತಕೃತಿ

(ಬಹುವ) ಬಹುವಚನ

[ಬೌದ್ಧ] ಬೌದ್ಧಧರ್ಮ

ಬ್ರಾಹೂಈ. ಬ್ರಾಹೂಈಭಾಷೆ

(ಭವಿಕೃ) ಭವಿಷ್ಯತ್ ಕೃದಂತ

[ಭಾಷಾಶಾ] ಭಾಷಾಶಾಸ್ತ್ರ

[ಭೂಗೋಳ] ಭೂಗೋಳಶಾಸ್ತ್ರ

(ಭೂತಕೃ) ಭೂತಕೃದಂತ

(ಭೂತನ್ಯೂ) ಭೂತನ್ಯೂನ

[ಭೌತವಿ] ಭೌತವಿಜ್ಞಾನ

ಮರಾ. ಮರಾಠಿಭಾಷೆ

ಮಲ. ಮಲಯಾಳಂಭಾಷೆ

ಮಲ್ತೊ. ಮಲ್ತೊಭಾಷೆ

ಮು. ಮುನ್ನುಡಿ

[ಮುದ್ರಕ] ಮುದ್ರಣಕಲೆ

ಮೂಲದ್ರಾ. ಮೂಲದ್ರಾವಿಡ

[ಯೋಗ] ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರ

[ರಾಜನೀ] ರಾಜನೀತಿ

[ರಾಜ್ಯಶಾ] ರಾಜ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ

(ರೂಢಿ) ರೂಢಿ

{ರೇಖಾಗ] ರೇಖಾಗಣಿತ

ವ. ವಚನ

[ವಾಸ್ತು] ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ

[ವಿಜ್ಞಾ] ವಿಜ್ಞಾನ

[ವಿಶಿಷ್ಟಾ] ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತ

[ವೀಶೈ] ವೀರಶೈವಧರ್ಮ

ವೃತ್ತಿ ವೃತ್ತಿ

[ವೇದಾಂತ] ವೇದಾಂತ

[ವೈದ್ಯಶಾ] ವೈದ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ

[ವ್ಯಾಕ] ವ್ಯಾಕರಣ

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಶತ. ಶತಮಾನ

[ಶಿಲ್ಪಶಾ] ಶಿಲ್ಪಶಾಸ್ತ್ರ

[ಶೈವ] ಶೈವಧರ್ಮ

(ಸ). ಸರ್ವನಾಮ

(ಸಪೂರೂ) ಸಮಾಸದ ಪೂರ್ವರೂಪ.

ಸಂ. ಸಂಸ್ಕೃತಭಾಷೆ

ಸಂ. ॥ ಸಂಪಾದಕ, ಸಂಗ್ರಾಹಕ

[ಸಂಗೀತ] ಸಂಗೀತಶಾಸ್ತ್ರ

[ಸಾಂಖ್ಯ] ಸಾಂಖ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ

[ಸಾಮುದ್ರಿ] ಸಾಮುದ್ರಿಕಶಾಸ್ತ್ರ

ಸಿಂಧಿ. ಸಿಂಧಿಭಾಷೆ

ಸು. ಸುಮಾರು

ಸೂ. ಸೂಚನೆ

(ಸ್ತ್ರೀ). ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ

ಹ. ಫ. ಗು. ಹಳಕಟ್ಟಿಯವರ ಸಂಪಾದಿತಕೃತಿ

ಹಿಂ. ಹಿಂದಿ–ಹಿಂದೂಸ್ತಾನಿ–ಉರ್ದುಭಾಷೆ

ಹೋ. ಹೋಲಿಸಿ

(R) Revised Edition

(S) Supplement

೨. ಸಂಕೇತಗಳು

. . . ಗ್ರಂಥಭಾಗವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುವಾಗ ನಡುವೆ ಕೆಲವು ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಬಿಡಲಾಗಿದೆ ಎಂದು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.

x x x ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ಗ್ರಂಥಪಾತವಾಗಿರುವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.

? ಸಂಪಾದಕೀಯಸಂದೇಹವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.

E ∃ ಸಂಪಾದಕೀಯವಾಗಿ ಮಾರ್ಪಡಿಸಿರುವ ಅಥವಾ ಸೇರಿಸಿರುವ ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನೂ, ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನೂ ಈ ಚಿಹ್ನೆಗಳ ನಡುವೆ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ.

☞ ಈ ಚಿಹ್ನೆಯ ಮುಂದೆ ವಿಶೇಷಾಂಶಗಳನ್ನು ಕೊಡಲಾಗಿದೆ.

o ಈ ಚಿಹ್ನೆ ಒಂದು ಶಬ್ದದ ಕೆಳಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಇದ್ದರೆ, ಆ ಶಬ್ದವನ್ನು ಈ ನಿಘಂಟಿನಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಕಾರಣಗಳಿಗಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿಲ್ಲವೆಂದು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ 'ಅಂಕಮುವರ' ಶಬ್ದದ ಕೆಳಗೆ 'ದುವರ್ಗ' ನೋಡಿ.

> ಒಂದು ರೂಪದಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.

< ಒಂದುರೂಪ ಮತ್ತೊಂದರಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಒಂದು ಶಬ್ದದ ರೂಪವನ್ನು ಮತ್ತೊಂದು ಮುಖ್ಯ ಶಬ್ದದ ರೂಪದ ಕೆಳಗೆ ವಿವೇಚಿಸಲಾಗಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.

~ ಒಂದು ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಮತ್ತೊಂದಕ್ಕೂ ಮೂಲ ಸಂಬಂಧವುಂಟು ಎಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.

← ಒಂದು ಶಬ್ದ ಬೇರೊಂದು ಭಾಷೆಯ ಶಬ್ದದಿಂದ ಎರವಲಾಗಿ ಬಂದದ್ದು ಎಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಸಂಸ್ಕೃತ, ಪ್ರಾಕೃತ ಭಾಷೆಗಳಿಂದ ಬಂದ ಶಬ್ದಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಈ ಚಿಹ್ನೆಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿಲ್ಲ.

* ಈಗ ದೊರೆಯದ, ಆದರೆ ಹಿಂದೆ ಇದ್ದಿರಬೇಕೆಂದು ಊಹಿಸಲಾಗಿರುವ ರೂಪವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.

॥ ಈ ಚಿಹ್ನೆಯ ಮುಂದೆ ಜ್ಞಾತಿಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಕೊಡಲಾಗಿದೆ.

ಈ ಚಿಹ್ನೆಯ ಮುಂದೆ ಹೋಲಿಕೆಗಾಗಿ ಬೇರೆ ಭಾಷೆಗಳ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಕೊಡಲಾಗಿದೆ.

= ಒಂದು ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಮತ್ತೊಂದು ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಾವ ವ್ಯತ್ಯಾಸವೂ ಇಲ್ಲ ಎಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಉದಾ: ಅಂಬುಜಸಖ= ಅಂಬುಜಬಂಧು.

≡ ಒಂದು ಶಬ್ದವನ್ನು ಎರಡು ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಬರೆಯಬಹುದಾದಾಗ, ಅವುಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ವ್ಯತ್ಯಾಸವೂ ಇಲ್ಲ ಎಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಉದಾ: ಅಂತಃಸತ್ತ್ವ ≡ ಅಂತಸ್ಸತ್ತ್ವ.

Δ ಈ ಚಿಹ್ನೆಯೊಂದಿಗಿರುವ ಶಬ್ದವು ಅದರ ಮುಖ್ಯೋಲ್ಲೇಖದ ಪೂರ್ವರೂಪವಿರಬಹುದೆಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಉದಾ: Δಪದ್ಮ 'ಹದ್ಮ' ನೋ.

೩. ಇತರ

ಅರಕ	ಅರಕಲಗೂಡು
ಅರಸೀ	ಅರಸೀಕೆರೆ
ಆನೆಕ.	ಆನೆಕಲ್
ಇಂಡಿ.	ಇಂಡಿ
ಉಡುಪಿ	ಉಡುಪಿ
ಎಡತೊ.	ಎಡತೊರೆ (ಕೃಷ್ಣನ. ಕೃಷ್ಣರಾಜನಗರ)
ಕಡೂರು.	ಕಡೂರು
ಕಾನಕಾ.	ಕಾನಕಾನಹಳ್ಳಿ
ಕುಂದಾಪು.	ಕುಂದಾಪುರ
ಕುಣಿಗ.	ಕುಣಿಗಲ್
ಕೃಷ್ಣರಾ.	ಕೃಷ್ಣರಾಜಪೇಟೆ
ಕೊಪ್ಪ.	ಕೊಪ್ಪ
ಕೋಲಾರ.	ಕೋಲಾರ
ಗುಂಡ್ಲುಪೇ.	ಗುಂಡ್ಲುಪೇಟೆ
ಗುಬ್ಬಿ.	ಗುಬ್ಬಿ
ಗೋರೀಬಿ.	ಗೋರೀಬಿದನೂರು
ಚನ್ನಗಿ.	ಚನ್ನಗಿರಿ
ಚನ್ನಪ.	ಚನ್ನಪಟ್ಟಣ
ಚನ್ನರಾ.	ಚನ್ನರಾಯಪಟ್ಟಣ
ಚಳ್ಳಕೆ.	ಚಳ್ಳಕೆರೆ
ಚಾಮರಾ.	ಚಾಮರಾಜನಗರ
ಚಿಂತಾಮ.	ಚಿಂತಾಮಣಿ
ಚಿಕ್ಕನಾ.	ಚಿಕ್ಕನಾಯಕನ ಹಳ್ಳಿ
ಚಿಕ್ಕಬ.	ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ
ಚಿಕ್ಕಮ.	ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು
ಚಿತ್ರದು.	ಚಿತ್ರದುರ್ಗ
ಜಗಳೂ.	ಜಗಳೂರು

ತರೀಕೆ.	ತರೀಕೆರೆ
ತಿಪಟೂ.	ತಿಪಟೂರು
ತಿರುಮ.	ತಿರುಮಕೂಡ್ಲು ನರಸೀಪುರ
ತೀರ್ಥಹ.	ತೀರ್ಥಹಳ್ಳಿ
ತುಮಕೂ.	ತುಮಕೂರು
ದಾವಣ.	ದಾವಣಗೆರೆ
ದೇವನ.	ದೇವನಹಳ್ಳಿ
ದೊಡ್ಡಬ.	ದೊಡ್ಡಬಳ್ಳಾಪುರ
ನಂಜನ.	ನಂಜನಗೂಡು
ನಗರ.	ನಗರ
ನಾಗಮಂ.	ನಾಗಮಂಗಲ
ನೆಲಮಂ.	ನೆಲಮಂಗಲ
ಪಾವುಗ.	ಪಾವುಗಡ
ಪುಂಗನೂ.	ಪುಂಗನೂರು
ಬಂಕಾಪು.	ಬಂಕಾಪುರ
ಬಾಗೆಪ.	ಬಾಗೆಪಲ್ಲಿ
ಬಾಗೇವಾ.	ಬಾಗೇವಾಡಿ
ಬೆಂಗಳೂ.	ಬೆಂಗಳೂರು
ಬೇಲೂರು.	ಬೇಲೂರು
ಬೌರಿಂಗ್	ಬೌರಿಂಗ್‌ಪೇಟೆ
ಮಂಗಳೂ.	ಮಂಗಳೂರು
ಮಂಜರಾ.	ಮಂಜರಾಬಾದ್
ಮಂಡ್ಯ.	ಮಂಡ್ಯ
ಮಧ್ದುಗಿ.	ಮಧ್ದುಗಿರಿ
ಮಳವ.	ಮಳವಳ್ಳಿ
ಮಾಗಡಿ.	ಮಾಗಡಿ
ಮಾಲೂರು.	ಮಾಲೂರು

ಮುಳಬಾ.	ಮುಳಬಾಗಲು
ಮೂಡಗೆ.	ಮೂಡಗೆರೆ
ಮೈಸೂರು.	ಮೈಸೂರು
ಮೊಳಕಾ.	ಮೊಳಕಾಲುಮುರು
ರಾಣೆಬೆ.	ರಾಣೆಬೆನ್ನೂರು
ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವ.	ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರ
ಶಿಕಾರಿ.	ಶಿಕಾರಿಪುರ
ಶಿಡ್ಲಘ.	ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ
ಶಿರಾ.	ಶಿರಾ
ಶಿವಮೊ.	ಶಿವಮೊಗ್ಗ
ಶೃಂಗೇರಿ.	ಶೃಂಗೇರಿ
ಶ್ರೀನಿವಾ.	ಶ್ರೀನಿವಾಸಪುರ
ಶ್ರೀರಂಗ.	ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣ
ಸಾಗರ.	ಸಾಗರ
ಸೊರಬ.	ಸೊರಬ
ಹಾನುಗ.	ಹಾನುಗಲ್ಲು
ಹಾವೇರಿ.	ಹಾವೇರಿ
ಹಾಸನ.	ಹಾಸನ
ಹಿರಿಯೂ.	ಹಿರಿಯೂರು
ಹುಣಸೂ.	ಹುಣಸೂರು
ಹೆಗ್ಗಡ.	ಹೆಗ್ಗಡದೇವನ ಕೋಟೆ
ಹೊನ್ನಾಳಿ.	ಹೊನ್ನಾಳಿ
ಹೊಸಕೋ.	ಹೊಸಕೋಟೆ
ಹೊಳಲ್ಕೆ.	ಹೊಳಲ್ಕೆರೆ
ಹೊಳೆನ.	ಹೊಳೆನರಸೀಪುರ

ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿನ

ಕನ್ನಡ ನಿಘಂಟು

ಸಂಪುಟ	ಬಿಡುಗಡೆಯಾದ ವರ್ಷ	ಪುಟಗಳು	ಪದಗಳು
೧.	೧೯೭೦	೧-೧೩೨೨	ಅ - ೲ (ಉಪಧ್ಮಾನೀಯ).
೨.	೧೯೭೬	೧೩೨೩-೨೪೭೪	ಕ - ಗಾಢಿಕೆ.
೩.	೧೯೭೭	೨೪೭೫ - ೩೪೮೨	ಗಾಢಿಸು - ತಿಮಿರ್$_1$.
೪.	೧೯೭೯	೩೪೮೩ - ೪೪೯೦	ತಿಮಿರ್$_2$ - ನಾಭಿ.
೫.	೧೯೮೮	೪೪೯೧ -೫೪೭೧	ನಾಭಿಕಮಲ - ಪಟ್ಟಿಬನೆ.
೬.	೧೯೯೦	೫೪೭೨ - ೬೪೮೦	ಪಾಉಗ್ಗಮಣ - ಬಿಲ್ಲ$_1$.
೭.	೧೯೯೩	೬೪೮೧ - ೭೭೪೭	ಬಿಲ್ಲ$_2$ - ಲೌಹಿತ್ಯ.
೮.	೧೯೯೫	೭೭೪೮ - ೯೦೨೧	ವ - ಞಾಂತ.

ಕನ್ನಡ ನಿಘಂಟು

ಎಂಟನೆಯ ಸಂಪುಟ

ವ

ವ₁ (ನಾ). ೧. ಕನ್ನಡ ವರ್ಣಮಾಲೆಯ ನಲವತ್ತೊಂಬತ್ತನೆಯ ಅಕ್ಷರ ; ಅವರ್ಗೀಯವ್ಯಂಜನದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಕ್ಷರ : ಕಂಠೋಷ್ಠ್ಯ- ಔ . . . ದಂತೋಷ್ಠ್ಯ-ವ (ಶ್ರೀಚಿ. ೫). ೨. [ಗಣಿತ] ನಾಲ್ಕು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ: "ಘ ಥ ಭ ವಂ ನೆಜೆ ನಾಲ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೪-೧೦).

ವ₂ (ಅ). ೧. ಅಥವಾ ; ಇಲ್ಲವೆ : ಒಂದು ರೇಖೆಯಿಂದ ಸುತ್ತಲ್ಪಟ್ಟು ಇರುವ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು, ವ ಕ್ಷೇತ್ರವನ್ನು ವರ್ತುಳ, ಪರಿಧಿ - ವ - ವೃತ್ತವೆಂದು ಹೇಳುವುದು (ಭೂಮಿಅ. ೯); ಇಂಡಿಯಾ ವೈಸ್‌ರಾಯಿ ವ ಗವರ್ನರ್‌ಜನರಲ್‌ಯವರಿಂದ ಮಂಜೂರ್ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟು (ಗ್ರಾಮಾಕ.೪ ಪೀಠಿಕೆ). ೨. ಮತ್ತು ; ಜೊತೆಗೆ : ಅಲ್ಲಿ ಅಮಲುಮಾಡುವಂಥ ವ ಪಾರುಪತ್ಯಮಾಡುವಂಥ ವ ಮೊಕಸ್ತರು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೧೨೫).

[< ಪ್ರಾ. ವಾಅ. / ಸಂ. ವಾ. / ಅರ. ಮರಾ. ವ]

-ವ₃ (ಪ್ರ).ಒಂದು ಕೃದಂತ ಭಾವವಾಚಕ ಪ್ರತ್ಯಯ : 'ಒಡ್ಡವ' ಪರಾ.

ವಂಕ₁, ಬಂಕು₁, ಬಂಕೆ₁, ವಂಕು (ನಾ). ೧. ಡೊಂಕು; ಕೊಂಕು ; ವಕ್ರ : ವಕ್ರ-ವಂಕ (ಶಬ್ದಾನು. ೬೦ ಪ್ರಯೋ). ೨. ನೀರಿನ ಹರಿವು , —ಪ್ರವಾಹ : ಮನದಾತಂಕವನು ಪರಿಹರಿಸಿ ಮುನ್ನಿನ ವಂಕದಲಿ ಮುಳುಗಿದವನೆದ್ದನು (ನಿಭಾಗ. ೯-೧೭-೪೬). ೩. ಅಗಸೆ ಬಾಗಿಲು ; ಹೆಬ್ಬಾಗಿಲು : ಎತ್ತ ಸುತ್ತಿ ಬಂದಡೂ ವಂಕದ ತಪ್ಪಲಿನಲ್ಲಿ ಹೋಗಬೇಕು (ಮೋಹನಾ. ೧೫೫-೫೬೪); ಕಲಿ ಘಟೋತ್ಕಚ ನೋಡಿ ಬಾಗಿಲೊಳಗಿಪ್ಪಗಳ ಪಡಿಮುಖವ ದಾಂಟಿದನು ವಂಕಮಂ (ತುರಂಗ. ೧೯-೫೦). ೪. ದಾರಿ ; ಮಾರ್ಗ : ಕೋಟೆಯದ್ದುದು . . . ಘೋಟಕದ ಮದಕರಿಯ ಕಂಡಿಯ ದಾಟುಗಳ ಹುಲಿಮುಖದ ವಂಕದ ಕೂಟದುಯಶಾಲಾವಿಲಾಸದ ವಿವಿಧ ರಚನೆಯಲಿ (ತೊರರಾ. ೫-೨-೪). ೫. "ಕೋಡು ಬಾಗಿದ ಎತ್ತು" (ಜಾನಪೋ. ೪೪). ೬. ಕುದುರೆಯನ್ನು ಏರುವಾಗ ಮತ್ತು ಸವಾರಿ ಮಾಡುವಾಗ ಕಾಲನ್ನಿಡಲು ಜೀನಿಗೆ ಅಳವಡಿಸಿರುವ ಬಳೆ ; ರಿಕಾಪು: ಹಿಡಿದ ವಾಘೆಯ ಸಡಿಲಿಸಿ ಮದದಿಂದುಬ್ಬಿ ಒಡನೆ ವಂಕವ ಮೆಟ್ಟಿ ನಿಂದು ಕಡುಗಲಿ ತುರಗಾರೋಹಕರೇಱಿದ ಕಡುಹನ್ನಿನ್ನೇನೆಂಬೆನದನು (ಅನಂಚ. ೨೪-೨೯). ೭. (?) : ವಿಳಸಿತ ವಿಯತ್ತಳಂ ಕೊತ್ತಳಮಧಟರ ಗಂಡಗುಂಡಕಟ್ಟಳೆ ಮುಗಿಲಟ್ಟಳೆ ಪಗೆವರಾಳ್ವರ? ಬೀಳ್ಕಳೆ ಬಗೆದಾಳ್ವರೆ ಮೆಱೆದುವರಿವಿಟಂಕಂ ವಂಕಂ (ಪುಷ್ಪದ. ೬-೬೦). ಬಂಕು₂ : ೧. 'ಬಂಕೋಲು' ಪರಾ. ೮. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ : ಖಡ್ಗ . . . ಬಂಕು . . . ಜವದಾಡೆಯೆಂಬ ಬತ್ತೀಸಾಯುಧಪಾಣಿಗಳಾದ ಘನದೇವತೆಗಳಿಕ್ಕುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೧೪): ಕಯ್ಯು ಮುಱಿಯೆ ಕಯ್ಯ ಹರಿಗೆಯ ತೆಗೆದಿಟ್ಟು ಬಯ್ದು ಮೂದಲಿಸಿ ಬಂಕಿನೊಳು ಕಾಯ್ದುಱಿದಳಿಯಲು (ಕುರಾಹಾಂ. ೧೨-೬೮). ೯. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ ; ವಂಕಿ : ರನ್ನದ ಬಂಕು, ವಜ್ರದ ಪೆಂಡೆಯ, ಕಂಕಣ ಮೊದಲಾದ ಬಗೆಬಗೆಯಾದ ನಗಗಳು ಅವನ ಮೈಮೇಲೆ ಝಗಝಗಿಸುತ್ತಿದ್ದುವು (ಕುಮಾರಾ. ೩೩೦).

ಬಂಕೆ₂ : ೧೦. ಕೊಕ್ಕೆ ; ಕೊಂಡಿ : ದಾರ ಪೋಣಿಸಿ ಇದನ್ನು ಆ ಬಂಕೆಗೆ ತೂಗ ಕಟ್ಟಿರಿ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೫೩). 'ವಂಕಿ' ಪರಾ. ವಂಕು : ೧. ತೆರೆಗಳ ಏರಿಳಿತದಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ವಂಕು . . . ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೂಪರುಚಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿವೆ (ಸೌಂದಸ. ೨). 'ಕೊಂಕುವಂಕು' ಪರಾ. [< ಪ್ರಾ. ವಂಕ./ ಸಂ. ವಂಕ, ವಕ್ರ]

ವಂಕ₂ 'ಪಕ್ಕ' ನೋ.

ವಂಕದರ 'ವಂಕದಾರ' ನೋ.

ವಂಕದಾರ, ವಂಕದರ, ವಂಕಬಾರ (ನಾ). (ಕೋಟೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಹೆಬ್ಬಾಗಿಲಿನ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿರುವ) ಚಿಕ್ಕ ಬಾಗಿಲು ; ಸಾರ್ವಜನಿಕರ ಉಪಯೋಗಕ್ಕಲ್ಲದ ಖಾಸಗಿ ಬಾಗಿಲು ; ಪಕ್ಷದ್ವಾರ : "ವಂಕದರಂ, ವಂಕದಾರಂ, ವಂಕಬಾರಂ - ಈ ೩ ವಕ್ರದ್ವಾರಕ್ಕೆ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೫೯-೩೦೦); ಬಗ್ಗವಳ್ಳಿಯ ಬಳ್ಳಿಗಾವಣದೋಳಿಯಿಂ ಸೊಗಯಿಪ್ಪ ಸಮ್ಯಗ್ಗವಾಕ್ಷದ ವಂಕದಾರದ . . . ನಿವೇಶದೊಳ್ . . . ಸುವಿಮುರ್ಪಿನಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೭೯); ವಕ್ರದ್ವಾರ - ವಂಕದರ, ವಂಕದಾರ, ವಂಕಬಾರ (ಶಮದ. ೨೯೬ ಪ್ರಯೋ). ವಂಕದರ : ಕೋಟೆಗಾವಗಂ ಕಿಡಪುವ ಗಗ್ಗೆ ವಂಕದರದಿಂ ಪೊಱಮಟ್ಟೆಟಿವಾಳ್ಗಮಾನ್ನೆಯಾಳ್ ಗಡಣಿಸೆ ಕಾದುತಿರ್ದುದು ಮಹೇಂದ್ರಪದಾತಿEತಾತಿತಿನಿ ಮುತ್ತಿ ಸುತ್ತಲುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೧೦೬); ಇನಿಯಂ ತಾಳ್ದಿದನೆಂದು ವಂಕದರದೊಳ್ಳಿಂದಾರಯಲ್ಕಲ್ಲಿ ಬರ್ಪನೆಗಂ . . . ಚುಂಬಿಸಿ ಬಳಿಕ್ಕಂತಾತನಂ ಕೂಡಿದಳ್ (ನೇಕಾ. ೬-೧೦೯). ವಂಕಬಾರ : ವಕ್ರದ್ವಾರ — ವಂಕದರ, ವಂಕದಾರ, ವಂಕಬಾರ (ಶಮದ. ೨೯೬ ಪ್ರಯೋ); ವಂಕದರಂ, ವಂಕದಾರಂ, ವಂಕಬಾರಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೩೭೮ ಪ್ರಯೋ). IP ಸಂಸ್ಕೃತದ 'ಪಕ್ಷ' ಮತ್ತು 'ವಕ್ರ' ಎಂಬ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ 'ವಂಕ' ಎಂದು ತದ್ಭವವಾಗುವುದರಿಂದ ಅರ್ಥನಿರ್ಧಾರದಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗ ಬಹುದು. ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಪಕ್ಷದ್ವಾರ' ಎಂಬುದು ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಸಮಾಸ. ಆದರೆ 'ವಕ್ರದ್ವಾರ'ಕ್ಕೆ ಉಲ್ಲೇಖಗಳು ಸಿಕ್ಕಿಲ್ಲ.

[< ಸಂ. ಪಕ್ಷದ್ವಾರ]

ವಂಕಬಾರ 'ವಂಕದಾರ' ನೋ.

ವಂಕವಾಗಿಲು (ನಾ). = ವಂಕದಾರ : ಹುಲಿಮೊಗ ವಂಕವಾಗಿಲು ಕೋಟೆ ಕೊತ್ತಳ ಸಲಿಲಪೂರಿತದ ಪೇರಗಳು ನಲಿನಾಯತಾಕ್ಷಿ ನೋಡುತ ಬಂದಳು ಶಿವನೊಲಿದಿರ್ದ ನಂದನದೆಡೆಗೆ (ಮೋಹತ. ೨೪-೨೯). [ವಂಕ₂ (< ಪಕ್ಷ) + ಬಾಗಿಲು (< ಬಾಗಿಲ್)]

ವಂಕಿ, ಬಂಕಿ (ನಾ). ೧. (ವಸ್ತ್ರ, ವಸ್ತು ಮುಂತಾದುವನ್ನು) ತೂಗುಹಾಕಲು ಅಥವಾ ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ತುದಿ ಅಥವಾ ಕೊನೆಯನ್ನು ಬಗ್ಗಿಸಿದ ಲೋಹದ ಕೊಂಡಿ , —ಕೊಕ್ಕೆ: ಉಷ್ಣಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಬಾಳದ ಬೇರಿನ ಪರದೆಗಳನ್ನು ಸುತ್ತಿ, ಮೇಲೆ ಕಬ್ಬಿಣದ ವಂಕಿಗೆ ತಗಲಿಸಿದ್ದಾರೆ(ಮಂಚಟಿ. ೪); ಕಟ್ಟಿಗೆಗಳ ತುದಿಗಳಿಗೆ ನೂಲಿನ ಹಗ್ಗಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಅವುಗಳನ್ನು ದವಿಕೆಯ ವಂಕಿಗಳಿಗೆ ತೂಗಹಾಕುವರು (ಕಥಾಗ. ೫೭). ೨. ತೋಳಿನಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ ; ತೋಳುಬಂದಿ ; ಕೇಯೂರ : "ಕೇಯೂರಂ, ಅಂಗದಂ — ೨ ಬಾಹುಪುರಿ ಹೆಸರು, ನಾಗಮುರಿಗೆ, ತೋಳುತೊಡಿಗೆ, ಬಾಜೂಬಂದು, ವಂಕಿ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೦೭): ರತ್ನದ ವಂಕಿ ನಾಗಮುರಿಗಳಂ ಧರಿಸಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೮೮-೧೪). ೩. ಮೀನುಹಿಡಿಯುವ ಗಾಳ: ಎರೆಯ ವಂಕಿಯೊ ಕಳಿತ ಮೆಕ್ಕೆಯೊ ಹುರಿಯ ಬಲೆಯೋ . . . ಬಳಕೆಯನೀ ಸಮಂಜಸತರದ ಸಾತ್ವಿಕರೆತ್ತ ಬಲ್ಲರು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೮-೭೬). ೪. (ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಇರಿಸುವ) ಕೊಂಬಿನಂತೆ ಬಾಗಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭರಣಿ : ಜವಾದಿಯ ವಂಕಿ ಪೊಡರ್ವ ಗಂಧದ ಸಿಪ್ಪು ಕರ್ಪೂರದ ನಾಳಿಗಳ ಪಿಡಿದೊಡನೆ ನಡೆದರೊಲಿದು (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೭) ; ಜವಾದಿಯ ವಂಕಿ ಕರ್ಪೂರದಿಂದಾದ ತೈಲದ ಕುಪ್ಪಿಗಳಾ ಗೃಹದೊಳು ಬಿಡಿಬಿಡಿಯಾಗಿಹವು (ಅಂಬಟ. ೩-೧೦೬). ೫. ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ತೂಕಮಾಡಲು ಬಳಸುವ ಒಂದು ತೂಕ, —ಪ್ರಮಾಣ : ತೂಕಕಟ್ಟಣೆಗೆ . . . ಒಪ್ಪುವ ಜವ್ವಾಜಿಗೆ ವಂಕಿ (ವ್ಯವಹಾ. ಅನುಬಂಧ. ೧, ೩-೧೭). ೬. (ಮೇದರು ಬಳಸುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಗಿದ ಕತ್ತಿ: "ವಂಕಿಯೆನೆ ದೀವಿ ಮೇದರ ಕತ್ತಿಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೩-೮). ೭. ಬಾಗಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ : ತುಂಡಿಸುವ ವಂಕಿಯ ನೆಡುವ ಬಲ್ಲೆಹದ ಸೀಳುವಿಟ್ಟಿಯ . . . ಧಾಳಾಧೂಳಿ ಮಸಗಿತು ಮತ್ತೆ ಕರ್ಣನ ರಥದ ಬಳಸಿನಲಿ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೧-೯); ಪಾಶದಂಕುಶದ ವಂಕಿಯ ಲೌಡಿಯ ಜವದಾಡೆಯ . . . ಪೊಡರ್ಪು ಪಡಿತಳಿಸೆ (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೧೨). ೮. (ಹೆಂಗಸರು ಬಳಸುವ) ಸಂತಾನನಿರೋಧದ ಒಂದು ಸಾಧನ : ಮಿತಸಂತಾನಯೋಜನೆಯಲ್ಲಿ ಹೆಂಗಸರು

ವಂಕಿ ಧರಿಸುವುದನ್ನು ಜನಪ್ರಿಯಗೊಳಿಸಲಾಗಿದೆ (ಲೂಧಿ). ಬಂಕಿ : ೭. ಬಂಕಿಯಂ ತೂಗಿ ತೇಂಕುತ್ತುಂ ಪರಿವ ವೈರಿವೀರರುಮಂ ಮುದ್ಗರಮಂ ತಿರಿಪಿ ಪರಿವ ಮುದ್ಗರಗಲಿಗಳುಮಂ . . . ಕಂಡು (ಲೀಲಾವ. ೫-೧೧೫ ವ).

ವಂಕಿಯ ಕಸವ = ಒಂದು ಬಿರುದು (?) : ಪರಬಲ ಸೂಜಿಗಾಱನು ಮುಷ್ಟಿಡಿಯ ತಿಮ್ಮ ಧುರಧೀರ ವಂಕಿಯ ಕಸವ ಕರಡಿಯ ಕಾಟ ಬಿರಿದಿನ ಸಂಗಮನೆಂಬ ವರಸುಭಟರ ಕಳುಹಿದನು (ಕುಠಾಸಾಂ. ೧೯-೮೨). IP 'ಕಸವ' ಎನ್ನುವುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವೀರನೊಬ್ಬನ ಹೆಸರಾಗಿರಬಹುದು. [ದೇ. II ತಮಿ. ವಜ್ಜಿ; ಮಲ. ವಂಕಿ; ತುಳು. ವಂಕಿ, ಉಗ್ಗಿ, ಒಗ್ಗಿ; ತೆಲು. ವಂಕಿ, ಒಂಕಿ./ ಸಂ. ವಕ್ರಿನ್]

ವಂಕಿಮ (ಗು). ಬಾಗಿರುವ ; ಡೊಂಕಿರುವ : ಸಾಗರದ ನಾಗರನ ಭೋರ್ಗರೆವ ಭೋಗಕುಲಬಲಮವ್ವಳಿಸಿದುದು ನಿರಂತರಂ, ತಟಗತ ಅಶೋಕವನ ವಂಕಿಮ ಶಿಲಾವೇಲೆಯಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೩೦-೪). [< ಪ್ರಾ. ವಂಕಿಮ./ ಸಂ. ವಕ್ರಿಮನ್]

ವಂಕು 'ವಂಕ$_1$' ನೋ.

ವಂಕುಡಿ, ಬಂಕುಡಿ (ನಾ). ೧. ಬಾಗಿರುವುದು; ಡೊಂಕಾದುದು; ಸೊಟ್ಟಗಾದುದು. ೨. ಬಾಗಿದ ಅಲಗುಳ್ಳ ಕತ್ತಿ; ಕಠಾರಿ; ಬಾಕು: "ಮುಕ್ಕಂಬಿಯ ಕಠಾರಿ ವಂಕುಡಿಗಳಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೮-೩೭); ಉಡೆಯೊಳು ಕಟ್ಟಿದ ವಂಕುಡಿ ಕಯ್ಯೊಳು ಪಿಡಿದ ಸಬಳ ಕಾಲ ತೊಡರು ಬಿಡದೆ ಮೆಱೆಯೆ (ಕುಠಾಸಾಂ. ೧೨-೬೪). ಬಂಕುಡಿ : ೧. 'ಬಂಕುಡಿಗಾಲು' ಪರಾ. ೨. ಬೀರಗಟ್ಟೆಯನಮರ್ಚಿ ಬಂಕುಡಿಯಂ ಕಟ್ಟಿ . . . ಆ ಮೂವರುಂ ಗೃಹಮಂ ಪೊಱಮಟ್ಟು ರಾಜವೀಧಿಯೊಳ್ಪರಭಸಂ ಬರ್ಪಾಗಳ್ (ವೃಷಪ. ೪೨-೨೧ ವ). 'ವಂಕಿ' ಪರಾ. [< ಪ್ರಾ. ವಂಕುಡ, ವಂಕುಣ./ ತೆಲು. ವಂಕಿಣಿ]

ವಂಕ್ಷಣ (ನಾ). ಕಿಬ್ಬೊಟ್ಟೆಯ ಕೆಳಭಾಗಕ್ಕೂ ತೊಡೆಯ ಮೇಲ್ಭಾಗಕ್ಕೂ ನಡುವೆ ಇರುವ ಭಾಗ; ತೊಡೆಯ ಸಂದು: "ತೊಡೆಯ ಸಂಧಿ ವಂಕ್ಷಣಮೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೮೮-೬೬೯). [ಸಂ.]

ವಂಖಣ (ನಾ). = ವಂಕ್ಷಣ : ಶಕ್ತಿಶಿವನಿಯಾ ಮುಷ್ಕದ ತಕ್ಕಡೆ ವಂಖಣಮದೆಂಬ ಪೆಸರವಕಕ್ಕುಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೯-೪೯). [< ಸಂ. ವಂಕ್ಷಣ]

ವಂಗ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಲೋಹ ; ತವರ ; ತ್ರಪು : ವಂಗ ಮಾಕ್ಷಿಕ ಹೇಮಲೋಹಂಗಳನೆಲ್ಲ ಹಿಂಗದೆ ಸಮಭಾಗೆ ಮಾಡಿ (ಸಾಳ್ವಸಾಂ. ೨೧). ೨. ಸೀಸಲೋಹ. ೩. ಬಂಗಾಳಪ್ರಾಂತ ಮತ್ತು ಆ ಪ್ರಾಂತಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಅಂಗ ವಂಗ ಕಳಿಂಗ . . . ತುರುಷ್ಕ ಪ್ರವರ ನಾನಾದ್ವೀಪದೇಶಾಧೀಶ್ವರರುಂ . . . ಕೂಡಿ ನಡೆಯೆ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೬೫ ವ); ವಂಗರ ಮುರಿದು ವರನೇಪಾಳ ಕರ್ವರ ಹೂಣರುಗರನು ವಿಶಾಲ ಕಾಂಭೋಜಾದಿಗಳನಪ್ಪಳಿಸಿದನು ತಿರುಗಿ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೩-೨೭). ೪. ಹತ್ತಿ. ೫. ಬದನೆ ಗಿಡ. [ಸಂ.]

ವಂಗಡ, ಪಂಗಡ (ನಾ). ೧. ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ : "ಬಂಬಲ್, ತುಱುಗಲ್, ವಂಗಡಂ . . . ಗುಮ್ಮಿ, ಗೊಂದಣ (ಉಂದಲ್) — ಈ ೪೦ ಸಮೂಹಂ" (೧೯೧. ೫೬-೨೨೨); ಮನುಗಳ ವಂಗಡದ ಮುನಿಗಳ ಗೊಂದಣದ ಸುರರ ನೆರವಿಯ . . . ರಥಪ್ರತಾನದ ಪದಾತಿಬಲದಿರ್ಕೆಲದೊಳ್ (ಗಂಠ. ೧೦-೭೯ ವ); ವಂಗಡದಲೆಂಬತ್ತು ಸಾವಿರ ತುಂಗಗಜಘಟೆ ಕವಿದವು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೨-೭೮). 'ಒಗ್ಗಡ' ಪರಾ. ೨. ಬೇರೆಯಾದುದು ; ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದುದು : 'ವಂಗಡದೆಗೆ' ಪರಾ. ಪಂಗಡ: ೧. ನಡೆವಡವಿಯೋ ಬಲುಭುಜರ ಪಂಗಡವೊ ಸಬಳವೊ ನಭದ ಕಾಲ್ಗಳಿಂ . . .ಎನಲಾದುದು ಕುತೂಹಲಿಕೆ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೪-೪೧). ೩. (ವರ್ಣ, ಮತ, ರಾಜಕೀಯ ಮುಂತಾದ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾದ) ಜನರ ಗುಂಪು ; ವರ್ಗ: ಇವರಿಗೆ ಅರಿಯದಂತೆ ಆ ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಪಂಗಡಗಳಾಗಿಬಿಟ್ಟವು (ರಂಗರೂ. ೨೯); ಒಂದು ಪಂಗಡದ ಪುರೋಹಿತ ಅಥವಾ ನಾಯಕನು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಖಗೋಳ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞನಾಗಿರುತ್ತಿದ್ದನು (ತತ್ವಪ್ರಾ. ೪೮೦).

ಪಂಗಡವಾಗು = ಬೇರೆಯಾಗು ; ಪ್ರತ್ಯೇಕತೆಯನ್ನು ಹೊಂದು : ಪಂಗಡವಾದವ ಸಂಗಡ ಬಂದಾನೆ? (ಗಾದೆ).

[ದೇ. II ತಮಿ. ವಜ್ಜಟ, ವಜ್ಜೆಚ; ತುಳು. ಪಂಗಡ; ತೆಲು. ವಂಗಡ, ವಂಗಸ]

ವಂಗಡದೆಗೆ (ಕ್ರಿ). ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗು ; ಬೇರೆಯೆಂದು ಭಾವಿಸು : ಆದಿಲಿಂಗವೆಂಬುದು ಬೇಱಿಲ್ಲಕಾಣರೊ ವಂಗಡದೆಗೆದು ನೀವು ನುಡಿವಿರಿ ಭೋ (ಅವಚಂ. ೨೮೨-೧೬೫೬); ವಂಗಡದೆಗೆದು ನೀವು ನುಡಿಯದಿರಿ (ಪದಗೋ. ೨-೧೭೭). [ವಂಗಡ + ತೆಗೆ$_1$]

ವಂಗಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗುಂಪುಗೂಡು ; ಸಂದಣಿಸು : ಈತನೇ ನಮಗರ್ಜುನನು ಕೊಳ್ಳಿತನನು ಹೊಯ್ ಹೊಯ್ಯೆನುತ ಗತಭೀತರಿಟ್ಟಣಿಸಿದರು ಸಮಸಪ್ತಕರು ವಂಗಡಿಸಿ [ಪಾಠಾಂ. ಸೂರಿಯಲಿ] (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೫-೧೮); ಮಧುಸೂದನನ ವಿರಹದಲಿರ್ದಗಾ ಗೋಪಿಯರು ವಂಗಡಿಸಿ (ಅಕ್ರೂಚ. ೫-೩). ೨. ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿರಿಸು ; ಬೇರೆ ಮಾಡಿಡು : ವಂಗಡಿಸಿದ ಭೋಜ್ಯವಸ್ತುನಿವಹಂ ಬಱಿದಪ್ಪಿನಮಲ್ಲಿ ವಿಸ್ಮಯಂಬಡೆ ಸಕಲಾಮರರ್ ಸವಿದನಾ ಗಣಬಾಲಕನಾತ್ಮಲೀಲೆಯಿಂ (ವೃಷಪು. ೫-೮೫).

[ವಂಗಡ + -ಇಸು$_1$]

ವಂಗಭಸ್ಮ (ನಾ). ರಾಸಾಯನಿಕಕ್ರಮದಿಂದ ಸುಟ್ಟು ತಯಾರಿಸಿದ ತವರದ ಪುಡಿ; ತವರದ ಭಸ್ಮ : ವಂಗಭಸ್ಮ, ಜಾಗಗಡ್ಡೆ, ಮಂಗರವಳ್ಳಿಬೇರು, ಇವು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ೨ ಹಲ ಸಹ ಇವೆಲ್ಲವಂ ಚೂರ್ಣಿಸಿ . . . ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳೆ . . . ಕ್ಷಯಜ್ವರ, ಕ್ರಿಮಿರೋಗ ಮುಂತಾಗಿ ಮಾಣ್ಬುಂ (ಸಕವೈ. ೨೯೭). [ಸಂ.]

ವಂಚ 'ಬಂಚ' ನೋ.

ವಂಚಕ (ಗು). ೧. ಮೋಸಮಾಡುವ ; ವಂಚಿಸುವ ; ಕಪಟತನದ. (ನಾ). ೨. ಮೋಸ ಮಾಡುವವನು ; ಕಪಟಿ : ಕರ್ಮಕಾಂಡ ಭಕ್ತಿಕಾಂಡ ಜ್ಞಾನಕಾಂಡ ಇಂತೀ ತ್ರಿವಿಧದಲ್ಲಿ ವಂಚಕನಾದರೆ ಈಱು ವಿಧದೊಳಗೆ ಅಂಗವಿಲ್ಲ ಮೇಲೆ ಸತ್ಪುರುಷರ ಸಂಗವಿಲ್ಲ (ಬಸವ. ೮೮೮); ಇದಿರುಗಾಣದೆ ಕೊಲೆಗೆ ನಿರ್ಬಂಧದಲಿ ಬೆಸಸುವ ಕೃಷ್ಣನಕಟಾ ಮದಮುಖನೊ ದುರ್ಯೋಧನನೊ ವಂಚಕನೊ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೩-೨೮). ೩. ನರಿ ; ಜಂಬುಕ : "ಶಿವಾ . . . ವಂಚಕಃ, ಕ್ರೋಷ್ಟುಃ, ಫೇರುಃ, ಫೇರವಃ, ಜಂಬುಕಃ – ೧೦ ನರಿಯ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೫೪). ೪. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮುಂಗುಸಿ. ೫. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಇಲಿ ; ಮೂಗಿಲಿ. [ಸಂ.]

ವಂಚಕಿ (ನಾ). ಮೋಸಮಾಡುವವಳು ; ವಂಚಿಸುವವಳು : ದುರುಳೆಯರು ಕಷ್ಟೆಯರು ವಂಚಕಿಯರು ಜಗಳಗಂಟಿಯರು (ಬಸವು. ೪೦-೫೩). [ವಂಚಕ + -ಇ$_3$]

ವಂಚನ (ನಾ). ೧. ಮೋಸ ; ಕಪಟ ; ಮೋಸಗಾರಿಕೆ : "ವಂಚನಂ, ಅತಿಸಂಧಾನಂ, ವ್ಯಳೀಕಂ, ಪ್ರತಾರಣಂ – ಈ ೪ ಅಟಿಗೊಳ್ಳುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೨೩-೬೩). ೨. ಭ್ರಮೆಗೊಳಿಸುವುದು ; ಭ್ರಾಂತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು. ೩. ಅಡ್ಡಿ ; ತಡೆ ; ಪ್ರತಿಬಂಧ. [ಸಂ.]

ವಂಚನೆ (ನಾ). ೧. = ವಂಚನ ೧: "ಮಾಂಚೆನೆ ವಂಚನೆ" (ಕವಿಕಂ. ೨೦೦); ಅರ್ಥ ಪ್ರಾಣಾಭಿಮಾನದಲ್ಲಿ ವಂಚನೆಯಿಲ್ಲದ ಭಕ್ತಿ ಸಮಯಾಚಾರ (ಬಸವ. ೨೧೭); ಪಳಿವು ವಂಚನೆ . . . ವಿಕೃತಮಾಯಾವಳಿಗಳೆಂಬಿವು ನಿನ್ನೊಳಿಲ್ಲಲೆ ರಾಯ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧-೪೫). ೨.= ವಂಚನ ೨ : ಚಳಬಳಿಕೆ ಚಪ್ಪರಣೆ ವಂಚನೆ ನೇಹವೆಂಬೀ ಪರಿಯ ಮಾಯಾಮಯದ ಮಹಿಳಾಜನ ವಿರಾಜಿಸಿತು (ತೊರರಾ. ೧-೫-೬೨). [ಸಂ. ವಂಚನಾ]

ವಂಚನೆಗಾತಿ (ನಾ). = ವಂಚಕಿ : ವೃಶ್ಚಿಕದೊಳನ್ನಾಯ ವಂಚನೆಗಾತಿ ಸಲೆ ಧನುವಿನೊಳು ಗಾಡಿಕಾರ್ತಿ (ವೀಶೈಪು. ೪-೨೧-೨೨). [ವಂಚನೆ + -ಕಾತ್ತಿ]

ವಂಚನೆಗಾರ (ನಾ). ಮೋಸಮಾಡುವವನು ; ಕಪಟಿ : ಅವನೊಬ್ಬ ವಂಚನೆಗಾರ (ಲೂಧಿ). [ವಂಚನೆ + -ಕಾರ$_1$ (< -ಕಾಱ)]

ವಂಚನೆಗೈ (ಕ್ರಿ). ಮೋಸಮಾಡು ; ವಂಚಿಸು : ಕ್ಷಿತಿಯೊಳಾರುಂಟೆನ್ನವೊಲ್ ನಿಜಸತಿಗೆ ವಂಚನೆಗೈದ ನರನೆಂದತಿಶಯದ ಶೋಕದಲಿ ನಡೆದನು (ನಳಚ. ೬-೩).

[ವಂಚನೆ + ಗೈ (< ಕೆಯ್$_1$)]

ವಂಚಿ (ನಾ). ೧. ಬಿದಿರಿನಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ; ಕೊಳಲು. ೨. ಕೊಳಲನ್ನು ನುಡಿಸುವವನು ; ವೇಣುವಾದಕ : ವಂಚಿ ದುಗ್ಗಯ್ಯಂಗೆ ಮತ್ತರೊನ್ದು ಕಲುಕುಟಿಗ ಮಾರಸಿಂಘೋಜಂಗೆ ಮತ್ತರ್ನ್ನಾಲ್ಕು (ಸೌಇಇ. IX - i, ೮೭-೨೩; 1034). [< ಸಂ. ವಂಶೀ]

ವಂಚಿಗ (ನಾ). = ವಂಚಿ ೨ : ವಂಚಿಗಂಗಂ ಪಱಿಕಾಱಿಗ್ಗಂ ಪಾತ್ರಕ್ಕಂ

ದೇಸಿಗಭಾತ್ರಭೋಜನಕ್ಕಮೆಂದು ಸಮಕಟ್ಟಿ ತ್ರಿಕಾಳಭೋಗಂ ನಡೆವಂತಾಗಿ . . . ಕುಡೆ (ಸೌಇ. IX-i, ೮೦-೧೫; 1018). 'ವಂಸಿಗ' ಪರಾ. [ವಂಚ (< ಬಂಚ) + – ಇಗ]

ವಂಚಿತ (ಗು). ೧. ಕಪಟಕ್ಕೊಳಗಾದ ; ಮೋಸಹೋದ. (ನಾ). ೨. ಮೋಸಹೋದವನು ; ವಂಚನೆಗೊಳಗಾದವನು : "ವಿಪ್ರಲಬ್ಧಃ, ವಂಚಿತಃ – ೨ ವಂಚಿಸಿಕೊಂಡವನ ಪೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೩೪); ಮನವು ನಪುಂಸಕವೆಂದೆ ನಾನವಳನು ಕರೆತರಲಟ್ಟಿದೆ ಮನವ ರಮಿಸಿತದಲ್ಲಿಯೆ ವಂಚಿತನಾದೆನು ಪಾಣಿನಿಯಂತಹ ಕಿತವ (ಇಂಜಾಪ. ೮೭-೧೭). ೩. ಭ್ರಷ್ಟವಾದುದು ; ಚ್ಯುತವಾದುದು : ತುಳಸೀದಾಸನ ರಾಮಾಯಣ ಜನತೆಗೆ ದೊರೆಯದಿದ್ದರೆ, ಇಡೀ ಭಾರತ ತನ್ನ ಧರ್ಮದಿಂದ ವಂಚಿತವಾಗಿ . . . ಕ್ಷುದ್ರಧರ್ಮಗಳ ಪಾಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ಭಾರತ. ೪೬೨). [ಸಂ.]

ವಂಚಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮೋಸಮಾಡು ; ವಂಚನೆಗೊಳಿಸು ; ಠಕ್ಕಿಸು : ಇವನೆನ್ನಂ ವಂಚಿಸಿದನೆಂದು ಸುರಿಗೆಗಿತ್ತು ದಡದಡಿಸುತ್ತಮಿಱಿಯಲು (ಚಾವುಂಪು. ೧೯); ಪೆಱರ ಬಗೆಯನಱಿದು ಸಂಧಾನಂಗೆಯ್ದು ವಂಚಿಸುವುದು ವಂಚನೆಯೆಂಬುದು (ಪಂಚತಂ. ೨೧-೪); ಎಲವೊ ಕೌರವ ಹಿಂದೆ ವಂಚಿಸಿ ಕಳವಿನಲಿ ಜೂಜಾಡಿ ರಾಜ್ಯವ ಗೆಲಿದ ಗರ್ವವನುಗುಳು (ಜಿನ್ನಾಭ್ಯೋ. ೧೦-೪೯). ೨. ಮರೆಮಾಚು ; ಮುಚ್ಚು ; ಅಡಗಿಸು : "ವಂಚಿಸು–ಅಪಲಾಪೇ" (ಶಮಧಾ); ಬಂದ ಸಮಯವನಱಿತು ಇದ್ದುದ ವಂಚಿಸದಿದ್ದಡೆ ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವನೊಲಿದು ಸಲಹುವ (ಬಸವ. ೨೧೫). ಜನಪತಿಗೆ ಭಂಡಾರಿ ಹೇಳಿದುದನಿತುಮಂ ವಂಚಿಸದೆ ವಿವರಿಸಿ ಗೋಪಿ ಹೇಳುತ್ತ (ಬಸಪು. ೧೦-೭). ೩. ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ನುಣುಚಿಕೊಳ್ಳು : ಕಡುಕೆಯ್ದು ಕುತ್ತೆ ವಂಚಿಸಿ ಬಿಡೆ ಬೀಸಿದೊಡೊಡನೆ ಬೀಸಿ . . . ವಿಘಾತದಿಂ ಪೊಯ್ದೊಡಾಂಕೆಗೊಂಡಣ್ಣ ಕಾದಿದರ್ ಉಡುಗಲಿಗಳ್ (ಗದಾಯು. ೮-೯); ಬೊಬ್ಬಿಟ್ಟದಿರಾಂತು ರಕ್ಕಸನ ಗಟ್ಟಿವಾಳೆಯ ವಂಚಿಸಿ ನೊಸಲೊಡೆವಂತೆ ಹೆಟ್ಟಿದ ವಜ್ರಮುಷ್ಟಿಯಲಿ (ಮೋಹತ. ೧೨-೮೮)

[ವಂಚನ + – ಇಸು$_{1}$]

ವಂಚಿಸುಹ (ನಾ). ಮೋಸಮಾಡುವಿಕೆ ; ವಂಚಿಸುವಿಕೆ : "ವಿಪ್ರಲಂಭಃ, ವಿಸಂವಾದಃ, ವಿಪ್ರಳಾಪಃ – ಈ ೩ ವಂಚಿಸುಹ" (ಹಲಾಯು. ೧೨೩-೬೬).

[ವಂಚಿಸು + – ಹ$_{2}$ (< – ಪ$_{2}$)]

ವಂಜಕ (ನಾ). ನಿರ್ಗತಿಕ; ದರಿದ್ರ(?) : ಬಂಜೆಗೆ ಮಕ್ಕಳು ವಂಜಕರಿಗೆ ಬೇಡಿತ್ತನೀವ ಕುಂಜರಾಂಬರಧರ (ಸೌಇ. XV, ೬೭೨-೧೩; ಸು. 15ನೆಯ ಶತ). [?]

ವಂಜುಲ, ವಂಜುಳ (ಗು). ೧. ಕೊಂಕಿದ; ಡೊಂಕಾದ. (ನಾ). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಬೆತ್ತದ ಗಿಡ ; ಹಟ್ಟೆ ಗಿಡ : "ವಂಜುಲಃ ನಿಚುಲಃ – ಈ ೨ ಹಬಸೆಗಿಡದ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೬೨-೪೨). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ನೆಮ್ಮಿಗಿಡ ; ತಿನಿಶ. ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಅಶೋಕವೃಕ್ಷ. ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು ; ಬಕುಳ. ೬. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ; ಹೊರಸು. ವಂಜುಳ : ೨. ಎಲಗದ ತೀರ ಭೂರುಹಮನೆಯ್ದೆ ಮೊದಲ್ಗಿಡೆ ಕೀಲ್ವ ಬೆಂಗೆ ಬಿಟ್ಟೆಱಗಿದ ವಂಜುಳಪ್ರಕರಮಂ ಪರಿವರ್ಧಿಪ ಸಿಂಧುತೋಯದಂತೆ . . . ರಾಜ ಲೀಲೆ ಕಣ್ಗೆಱೆದುದು (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೩-೬). ೩. "ತಿನಿಶಃ . . . ವಂಜುಳಃ, ಚಿತ್ರಕೃತ್–೭ ಹುಲಿಗೇಮರದ ಪೆಸರುಗಳು. ಹುಲಿಗಲಿ, ನೆಮ್ಮಿ, ಹೊಂಗೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೧೭). ೪. ಪನಸ ಬದರೀ ವಕುಳ ವಂಜುಳ . . . ಬಿಲ್ವಾಶ್ವತ್ಥಾದಿ ವೃಕ್ಷಂಗಳು ಸುಮನಸಭರಿತವಾಗಿ ಶೋಭಿಸುತಲಿತ್ತು (ಪುರಾವ. ೯೬). ೫. ಖರ್ಜೂರಂ ವಂಜುಳಮುಂ . . . ಮಂಜುಳ ದುದ್ಯಾನವನದೊಳ್ವರ್ಪವು ಪೆಂಪಿಂ (ಹಮ್ಮೀರ. ೪-೧೫). ೬. "ಜೀವಂಜೀವಃ . . . ವಂಜುಳಃ, ಕಪೋತಃ – ಈ ೭ ಹೊರಸು" (ಹಲಾಯು. ೪೨-೧೦೦). [ಸಂ.]

ವಂಜುಳ 'ವಂಜುಲ' ನೋ.

ವಂಟ (ನಾ). ಆಳು; ಸೇವಕ: "ಠಕಾರಕ್ಕೆ ಟಕಾರಂ – ಕಠೋರ – ಕಟೋರ . . . ವಂಠ - ವಂಟ" (ಶಮದ. ೨೫೫ ಪ್ರಯೋ.); ತನಗಿಲ್ಲದ ವಂಟ ತುಂಟ ಚೂಡಾರತ್ನಾ (ನಿಟವಾ. ೧೦೨೭). 'ಬಂಟ$_{1}$' ಪರಾ. [< ಸಂ. ವಂಠ]

ವಂಟಕ (ನಾ). ೧. ಭಾಗವಾಗುವಿಕೆ ; ಪಾಲಾಗುವಿಕೆ. ೨. ಪಾಲು ಮಾಡುವವನು ; ಭಾಗಮಾಡುವವನು. ೩. ಭಾಗ ; ಪಾಲು : "ಅಂಶಃ, ಭಾಗಃ, ವಂಟಕಃ – ೩ ಕೆಲವು ಭಾಗಕ್ಕೆ ಹೆಸರು; ಹಿಸ್ಸೆ, ಪಾಲು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೦೨). ೪. ಅವಿವಾಹಿತ ; ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ : (ನಿ). 'ವಂಠ' ಹೋ. [ಸಂ.]

ವಂಟಶಾಲೆ (ನಾ). ಅಡುಗೆಮನೆ ; ಪಾಕಶಾಲೆ : ವಂಟಶಾಲೆಯಲಿ ಅಡಿಗೆ ಮಾಡಬೇಕು (ಎಕ. IX (S), ದೇವನೂ. ೧೬-೩೦; 1697).

[<— ತೆಲು. ವಂಟಶಾಲ, ವಂಟಸಾಲ]

ವಂಟಿ 'ವೆಂಟಿ' ನೋ.

ವಂಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ವಂಟಿ (ವೊಟಂಬಾ) – ಇದರ ಕಟ್ಟಿಗೆ ಮಿದು. ಕಾಯಿಯನ್ನು ಮಸಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕುವರು (ಕಭಾಗ. ೪೭); ವಾಟೆಗಿಡ, ವಂಟಿಮರ (ಪ್ರಾಶಿ. ೧೦-೧೬೨). [?]

ವಂಠ (ನಾ). ೧. ಆಳು ; ಸೇವಕ. ೨. ಕುಳ್ಳ; ಕುಬ್ಜ. ೩. ಕುಂಟ ; ಹೆಳವ. ೪. ಮದುವೆಯಾಗದವನು ; ಅವಿವಾಹಿತ. ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ ; ಕೊಂತ. [ಸಂ.]

ವಂಠತೆಱೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ರಾಜಗುರು ಚಂದ್ರಮೌಳಿದೇವರ್ ಸಮಸ್ತ ಶಿವಗಣಸಹಿತಂ ಬಂದುಚಿತಪೂಜೆಯಂ ಸಾನಂದದೆ ಕೈಕೊಂಡು ವಂಠತೆಱೆಮಾನ್ಯಮಿದಕ್ಕೆಂದಾ ಕುಮಾರದೇವರ್ಗ್ಗಂದಾ ಸಿದ್ಧೇಶನೊಸೆವ ಧಾರೆಯನೆಱೆದರ್ (ಎಕ. VI, ಕಡೂರು. ೧೨-೩೦; 1233). [ವಂಠ + ತೆಱೆ$_{3}$]

ವಂಡು, ಬಂಡು$_{1}$ (ನಾ). ೧. ಕೆಸರು ; ರಾಡಿ : "ಕೆಸಱುಬುರ್ಬುರೇಂಟೆ ನೀರ್ಬೊಬ್ಬುಳಿಸಿ ಬುಳುಬುಳುಂದೇಂಕಿ ವಂಡವಂತೆದೆಯ್ದು ಕಂಪಂ ಮಸಗುತ್ತುಂ ಬತ್ತೆ (ಜಾವ. ೧೭-೬೪); ಚಕ್ಕಾವಾಳೆ ವಂಡಿನೊಳಗಿಕ್ಕಿತಾ ಬೆಳಸಿನಂತೆ ಬಿತ್ತಿ ಬೀಜಿ ಬೆಳದಿಯಲ್ಲೆ ಸತ್ಯಭಾಮಿನಿ (ಶ್ರೀಕೃಪಾ. ೪೧). ೨. (ಮದ್ಯ ಮೊದಲಾದ) ದ್ರವವಸ್ತುವಿನ ತಳದಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲುವ ಗಸಿ ; ಚರಟ. (ಗು). ೩. ಜವುಗಾದ : ವಂಡುಭೂಮಿಯಾಗಿ ಮಡಿಕಟ್ಟು ನೆಲವಾಗಿದ್ದರೆ ಮೊದಲು ಎಳ್ಳು ಬಿತ್ತಿ ಆ ಬೆಳೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಪುನಃ . . ಭೂಮಿಯ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ಬಿತ್ತಬೇಕು (ಕೃಷಿಚ. ೨೭). 'ಒಂಡು' ಹೋ. ಬಂಡು$_{1}$. ೪. (ಗಟ್ಟಿಯಾದ) ರಸ : ಈ ಕವಳವನು ಹುಣಸೆಯ ಹಣ್ಣಿನ ಬಂಡಿನಲ್ಲು ಕಲಸಿ ಲೇಪವ ಮಾಡುವುದು (ಅಶ್ವಚಿ. ೧೦೫-೪).

[ದೇ. II ತಮಿ. ವಣ್ಡಲ್; ತೆಲು. ವಂಡು, ವಂಡ, ವಂಡಲಿ]

-ವಂತ (ಪ್ರ). ಇದನ್ನು ಪಡೆದವನು, ಹೊಂದಿದವನು ಅಥವಾ ಇದನ್ನು ಪಡೆದುದು, ಕೂಡಿದುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ನಾಮಪದದ ಮುಂದೆ ಬರುವ ತದ್ಧಿತಪ್ರತ್ಯಯ : ಅಲ್ಲಿ ಇದುಂಟೆಂಬರ್ಥದೊಳೆಲ್ಲಿಯುಮುಕ್ಕೊಡೆಯ ವಂತಶಬ್ದ ಮವಕ್ಕುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ ೩೩೩); ವಂತ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ — ಸಿರಿವಂತಂ, ಜಯವಂತಂ, ಜಸವಂತಂ, ಹೂನ್ನವಂತಂ (ಶಮದ. ೨೦೭ ಪ್ರಯೋ.). 'ಪರಿಮಳವಂತ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಮತ್]

ವಂತಕಾರಿ 'ಹೊಂತಕಾಱಿ$_{1}$' ನೋ.

ವಂತಿಗೆ, ವತ್ತಿಗೆ (ನಾ). ೧. (ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ನೀಡುವ) ಸಹಾಯ ಧನ ; ಕೊಡುಗೆಯ ಹಣ: ಸಂಪಿಗೆಯ ಶಿವಭಟ್ಟರು, ರಾಮನ ಗುಡಿ ಕಟ್ಟಲಿಕ್ಕೆ ಒಂದು ಪೈ ಕೂಡ ಕೊಡದವರು. ಅಂಥವರನ್ನು ಮಾರುತಿಗುಡಿ ಕಟ್ಟಿಸಲಿಕ್ಕೆ "ವಂತಿಗೆ" ಕೊಡಿ ಅಂದರೆ ಹೇಗಾದೀತು (ಪರಾವ. ೭); ಧರ್ಮಮಠವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಲಿಕ್ಕೆಂದು ಇವರು ವಂತಿಗೆ ಕೂಡಿಸುತ್ತಿರುವರು (ಮೋದೀವ. ೧೬). ೨. (ಸಾರ್ವಜನಿಕಸಂಸ್ಥೆ, ಸಂಘ, ಸಭೆ, ಸಮಾರಂಭ ಮುಂತಾದ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗಾಗಿ ಸಾರ್ವಜನಿಕರಿಂದ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ) ಚಂದಾಹಣ ; ವರ್ಗಣಿ : ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಕೂಡಿದ ವಂತಿಗೆಯ ಹಣವು ನಲವತ್ತೈದು ರೂಪಾಯಿಗಳು (ಕಪವ. ೫-೧೦). ೩. ಕೊಡುಗೆ ; ಕಾಣಿಕೆ : ಭೂಗರ್ಭಶಾಸ್ತ್ರ, ಖಗೋಳಶಾಸ್ತ್ರ, ಭೌತಶಾಸ್ತ್ರ ಮುಂತಾದಭಾಗಗಳಲ್ಲೂ ಸಾಕಷ್ಟು ಪರಿಶ್ರಮವಹಿಸಿ, ಜ್ಞಾನಭಂಡಾರಕ್ಕೆ ತನ್ನ ವಂತಿಗೆಯನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸಿದನು (ಸ್ವಕ. ೫). ವತ್ತಿಗೆ : ೩. ವಿರೂಪಾಕ್ಷನಾಯಕರು ತಮಗೆ ವತ್ತಿಗೆಯಾಗಿ ಪಾಲಿಸಿದ ಹಾಸನದ ಸೀಮೆಯ ನಿಡಿವಿಡಿಯ ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಸಲುವಂಥ ಕಾಲುವಳಿಯ ವಿವರ (ಎಕ.V, ಹಾಸನ. ೧೫-೨೦; 1562).

[ದೇ. II ತುಳು. ಒಂತಿಗೆ]

ವಂತು (ನಾ). ಸರದಿ ; ಪಾಳಿ : ತಂತಿನಲ್ಲಿ ವನಾಂತರದಲ್ಲಿ ವಂತು ವಂತು ವಂಶಂಗಳಲ್ಲಿ ಪಂಥ ಮಾಡುವಲ್ಲಿ . . . ಕೌಂತೇಯಸಹಾಯ ವಿಜಯವಿಠಲನಂಘ್ರಿಚಿಂತೆ ಮಾಡುವ ಕುಲವಂತಗೆ ಭಯವೆ (ವಿಜಾಪ. ೬೯-೫). 'ಒಂತು₁' ಪರಾ.

[ದೇ. ॥ ತೆಲು. ವಂತು]

-ವಂತೆ (ಪ್ರ). ಇದನ್ನು ಪಡೆದವಳು ಅಥವಾ ಉಳ್ಳವಳು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ನಾಮಪದದ ಮುಂದೆ ಬರುವ ಒಂದು ತದ್ಧಿತಪ್ರತ್ಯಯ : 'ಪತಿವಂತೆ' ಪರಾ. [– ವಂತ + – ಎ₂]

ವಂದ 'ವರ್' ಪರಾ.

ವಂದಕ (ನಾ). ೧. ನಮಸ್ಕರಿಸುವವನು ; ವಂದಿಸುವವನು : ಮಾಯೆಯ ಬಲೆಗೆ ಸಿಲುಕದಿರು ಎಂದು ಪಿರಿಯರಸನು ಕರುಣದಲಿ ವಂದಕನ ತಿಳುಹಿದನು (ನಿಭಾಗ. ೧೧-೧೭-೪೮). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪರಾವಲಂಬಿಸಸ್ಯ : "ಜೀವಂತಿಗೆ, ಬಂದರಿಕೆ, ಬದನಿಕೆ, ರಾಸನಾ, ವಂದಕಗಿಡ" (ಸಸ್ಯನಿ. ೧೩೩). [ಸಂ.]

ವಂದನ₁ (ನಾ). ಸೆರೆ ; ಬಂಧನ : ಬಂಧನ – ವಂದನ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೯೪ ಪ್ರಯೋ).

[< ಸಂ. ಬಂಧನ]

ವಂದನ₂ (ನಾ). ೧. (ಗೌರವ, ವಿನಯ, ಭಕ್ತಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ಮಾಡುವ) ನಮಸ್ಕಾರ ; ನಮನ : "ನತಂ ವಂದನಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೭-೬೫). ೨. ಹೊಗಳಿಕೆ ; ಸ್ತುತಿ. ೩. ಬೇಡುವುದು ; ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವುದು ; ಯಾಚನೆ. ೪. ತೋರಣ ; ವಂದನಮಾಲೆ. ೫. ಮನೋಹರವಾದುದು ; ರಮ್ಯವಾದುದು. ೬. ಪೂಜೆ ; ಆರಾಧನೆ. ೭. ಜಲಜಂತು ; ಜಲಚರ. ೮. ಕತ್ತಲೆ ; ಅಂಧಕಾರ. ೯. ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸುವುದು; ಗೋಚರ ; ದೃಶ್ಯ. ೧೦. ನೀರು ; ಉದಕ : " ಜಲಚರಗಳು ನಿರ್ಮಲ ಕತ್ತಲೆ ತೋರಣ ಕಾಣಬಹುದು ಇದುಮ್ಮೆನಾಮಂ ಸಲೆ ವಂದನ ಶಬ್ದಂ" (ನಾನಾಕಂ. ೧೧೪); "ಪಯೋಜಂತು ಮನೋಹರಂ ತಿಮಿರ ತೋರಣ ಲೋಚನಗೋಚರಾರ್ಣವೆಂಬಿಂತಿವು ವಂದನಾಖ್ಯಂ" (ನಾನಾರ. ೮೮). ೧೧. [ತತ್ತ್ವಶಾ] ಒಂಬತ್ತು ವಿಧವಾದ ಭಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ನಮಸ್ಕರಿಸುವುದು : ಶ್ರವಣ, ಕೀರ್ತನ, ಸ್ಮರಣ, ಪಾದಸೇವೆ, ಪೂಜೆ, ವಂದನ, ದಾಸ್ಯ, ಸಖ್ಯ, ಆತ್ಮಾರ್ಪಣಮೆಂಬ ನವವಿಧಮಾಗಿರ್ಪುದೆಂದರಿದಿಂತು ಪೀಠಸ್ಥಶಿವಲಿಂಗದ ಬಹಿರಂಗದ ಪೂಜೆಯಂ ವಿಸ್ತರಿಸಿ (ವಿವೇಕ. ೯೫); "ಶ್ರವಣಂ, ಕೀರ್ತನಂ, ವಿಷ್ಣೋಸ್ಮರಣಂ, ಪಾದಸೇವನಂ, ಅರ್ಚನಂ, ವಂದನಂ, ದಾಸ್ಯಂ, ಸಖ್ಯಂ, ಆತ್ಮನಿವೇದನಂ" ಎಂಬ ೯ ವಿಧ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಭಜಿಸುತ್ತಾ . . . ಚಿಂತಿಸುವವರಾರೋ, ಅವರೆ ಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯರು (ಹಸಾರ. ೨೧-೫೧ ತಾತ್ಪರ್ಯ). ೧೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಆಮ್ರಸಾರಕಂ – ವಂದನ" (ಓಷಧಿ. ೧೨). [ಸಂ.]

ವಂದನಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ನಮಸ್ಕರಿಸು ; ವಂದಿಸು : ಮುಂದೆ ಇಬ್ಬರು ಜಂಗಮಕೆ ಒಂದೊಂದು ಜಾಳಿಗೆಯಂ ಸಮರ್ಪಿಸಿ ವಂದನಂಗೆಯ್ದುತಿವಿನಯದಿಂ ಜಂಗಮಾವಳಿಗೆ ಬಂದು ಪಾದಾರ್ಚನೆಗಳಂ ಮನವೊಂದಿ ಮಾಡಿ (ಬಸವ. ೩೦-೨೦). [ವಂದನ₂ + ಕೆಯ್₁]

ವಂದನಮಾಲಿಕೆ (ನಾ). ಹಬ್ಬ , ಹರಿದಿನ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಶೇಷಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಅಲಂಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಬಾಗಿಲು, ಬೀದಿ, ಮುಂತಾದೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟುವ ತಳಿರು, ಹೂವು, ಬಟ್ಟೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಮಾಲೆ ; ತೋರಣ : ಹರಿಚಂದನ ವಂದನಮಾಲಿಕೆಗಳ್ ಪರಿವೇಷ್ಟಿಸೆ ಮೆರೆದುವು ಶಾಲಿಕೆಗಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೪-೬೩ ರಗಳೆ).

[ಸಂ. ವಂದನಮಾಲಿಕಾ]

ವಂದನಮಾಲೆ, ವಂದನಮಾಳೆ (ನಾ). = ವಂದನಮಾಲಿಕೆ : "ಚತುರ್ವಿಂಶತ್ಯರ್ಹತ್ಪ್ರತಿಮಾವಿರಾಜಮಾನಹೇಮದಾಮವಿಲಂಬಿತ ಘಂಟಾಸಮನ್ವಿತ ವಂದನಮಾಲೆಗಳೊಳಂ (ಆದಿಪು. ೧೩-೬೩ ವ); ಓರನ್ನಮಾದ ಚಂದನದ ತಳಿರ ವಂದನಮಾಲೆಯೊಳಂ . . . ಚೆಲ್ವಿನ ಕುಲಗೃಹಮುಮಿರ್ಪಂತಿರ್ದ ವಸಂತಗೃಹಮಂ ಪೊಕ್ಕು (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೬-೯೫ ವ). **ವಂದನಮಾಳೆ** : ಶೈಳಪುರಂ ವಿರಾಜಿಸಿತೊ ಕಾಶ್ಮೀರಾಶ್ಮತಾಲೀಲೆಯಿಂ ವಿಳಸದ್ವಂದನಮಾಳೆಯಿಂ (ಪುಷ್ಪದ. ೧೩-೧೧೫).

[ಸಂ. ವಂದನಮಾಲಾ]

ವಂದನಮಾಳೆ 'ವಂದನಮಾಲೆ' ನೋ.

ವಂದನಾರ್ಪಣೆ (ನಾ). ಸಭೆ, ಸಮಾರಂಭ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಔಪಚಾರಿಕವಾಗಿ ಕೃತಜ್ಞತೆಯನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸುವುದು , –ಆಭಾರವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು : ಸಮಾರಂಭದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಘದ ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿಗಳು ವಂದನಾರ್ಪಣೆ ಮಾಡಿದರು (ರೂಢಿ). [ಸಂ. ವಂದನಾರ್ಪಣಾ]

ವಂದನೀಯ (ಗು). ೧. ನಮಸ್ಕರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ ; ಪೂಜನೀಯ. ೨. ಸ್ತುತಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದ. (ನಾ). ೩. ಗೌರವಾರ್ಹನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಪೂಜನೀಯವ್ಯಕ್ತಿ : ವಂದನೀಯರು ಮುನಿಗಳತ್ರಲು ಬಂದಿರೇತಕ್ಕಿರುಳು ನೀವು (ಕಾಶಿರಾ. ೧೯-೬೦); ವಂದನೀಯರ್ಗೆ ವಂದಿಸಿ . . . ಅನ್ಯೋನ್ಯ ಸಂಭಾಷಣೆಗಳಿಂದೆ ಮುದಿತರಾಗಿ ವಂದಿಸಿದರೆಲ್ಲರುಂ ಬಳದಾಲ್ಭ್ಯಮುನಿಗೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೩. ೨೫). [ಸಂ.]

ವಂದನೆ (ನಾ). ೧. ನಮನ ; ನಮಸ್ಕಾರ : ಸಂಧಿಸಿದ ಜನದ ವಂದನೆಗೆ ಮೊದಲೀ ಸೃಷ್ಟಿಯೆಂದೊಡಾ ಭೂಸುರಂ ಪ್ರಿಯಮೊಳಾ ಪ್ರಾಣಿಯಂ ಕೊಂದನಲ್ಲದೆ ಬೇಚೆ ಶಾಪ ಮೇತಕೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೬-೬೦). ೨. ಸ್ತುತಿ ; ಸ್ತೋತ್ರ : ಕಿಚ್ಚು ದೈವವೆಂದು ಹವಿಯನಿಕ್ಕುವ ಹಾರುವನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಕಿಚ್ಚೆದ್ದು ಸುಡುವಾಗ . . . ವಂದನೆಯ ಮಱೆದು ನಿಂದಿಸುತಿರ್ದರಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೫೮೭); ನಿಂದಿಸುವವಗೆ ವಂದನೆ ಇಲ್ಲ (ನೀತಿಚಂ. ೬-೨೩). ೩. ಪೂಜೆ ; ಆರಾಧನೆ. ೪. [ತತ್ತ್ವಶಾ] ಒಂಬತ್ತು ಬಗೆಯ ಭಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ನವವಿಧಭಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ನಮಸ್ಕಾರ : ಭಕ್ತಿ ನವವಿಧ . . . ಗುರು ಪರಮ ನಿರುಪಮ ನಿರಾಮಯ ಪರಮಪದ ಪರಿಪೂರ್ಣನೆಂದರಿಯುವುದೆ ವಂದನೆಯು (ಗಗತಾ. ೩-೫೮). ೫. [ಜೈನ] ಒಬ್ಬ ತೀರ್ಥಂಕರನನ್ನೇ ಪೂಜಿಸುವುದು : ಏಕತೀರ್ಥಕರನಿಬಂಧನಮಪ್ಪ ವಂದನೆಯೆಂಬ ಹದಿನೆಂಟನೆಯ ಮೂಲಗುಣಂ (ಶ್ರಾವಕಾ. ೮೩). [ಸಂ. ವಂದನಾ]

ವಂದನೆಗೆಯ್, ವಂದನೆಗೈ (ಕ್ರಿ). ನಮನಮಾಡು ; ನಮಸ್ಕರಿಸು : ಬಂದಳಾಕ್ಷಣ ಸಖಿಯೊಡಗೂಡಿ ವಿಲಸಿತದಂದಣವಿಳಿದು ನಾರದಗೆ ವಂದನೆಗೆಯ್ದಳು (ಮೋಹತ. ೪೧-೬೨). **ವಂದನೆಗೈ** : ನಿಂತು ವಂದನೆಗೈದು ಕೇಳಿದನಿಂತು (ಗಗತಾ. ೧೯-೪).

[ವಂದನೆ + ಕೆಯ್₁]

ವಂದನೆಗೈ 'ವಂದನೆಗೆಯ್' ನೋ.

ವಂದರಿ (ನಾ). (ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಧಾನ್ಯ, ಹಿಟ್ಟು ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಹಸನು ಮಾಡಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ) ತೂತುಗಳಿರುವ ಒಂದು ಸಲಕರಣೆ ; ಜರಡಿ ; ಒಂದರಿ : ಹೃದಯಂಗಳು ವಂದರಿಯಂತೆ ಛಿದ್ರಮಾಗುವದಂ ನೋಡಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೨೯೬-೧೦); ಋಷಿಗಳು ವಂದರಿಯಿಂದ ಹಿಟ್ಟನಂತೆ, ತಮ್ಮ ಹೃದಯಗಳಿಂದ ವಾಣಿಯನ್ನು ಪವಿತ್ರಗೊಳಿಸಿ ಉಚ್ಚರಿಸುತ್ತಾರೆ (ಭಾರತ. ೪೮). [< ಒನಲಿ]

ವಂದರು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭೋಜನಪರಿಕರ (?) : ಆ ಭೋಜನದ ಪರಿಕಾರಮೆನ್ತೆನ್ದಡೆ ಅರುಮಾನ ಅಕ್ಕಿ ಮಾನ ತುಪ್ಪ ಒಂದುಮಾನ ವಂದರು (ಮೈಆರ್. ೧೯೨೭, ೧೫೧-೧೭; 870). [?]

ವಂದಾಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪರಾವಲಂಬಿಸಸ್ಯ : "ಬದನಿಕೆ (ಬಂದಣಿಕೆ) – ವಂದಾಕಾ" (ತದ್ಭಕೋ. ೨೮). [ಸಂ. ವಂದಾಕಾ]

ವಂದಾರು (ಗು). ೧. ಸ್ತುತಿಸುವ ; ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ : ವಂ[ಪಾಠಾಂ. ಮಂ] ದಾರ ಧರುತೆಮುನೀಂದ್ರವೃಂದಾರಕವೃಂದಸೌಂದರಮುಮಾಸನ್ನಭವ್ಯವ್ಯೋಮಚರ ಭೂಚರನಿಚಯನಿಚಿತಮುಮಾಗಿ (ಆದಿಪು. ೩-೪೫ ವ); ವಂದಾರುಜನಕೆ ವಾಂಛಿತ ಫಲಗಳನೀವ ಮಂದಾರತರುಗೆ ಮಾಧವಗೆ . . . ಅನು ವಂದಿಪೆನು (ಹರಿಬ. ೭ ೧). (ನಾ). ೨. ನಮಸ್ಕರಿಸುವವನು ; ವಂದಿಸುವವನು : "ವಂದಾರುಃ, ಅಭಿವಾದಕಃ, – ಮುಗಿಯುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನು, ಕೈಮುಗಿಯುವವನು, ನಮಸ್ಕರಿಸುವವನು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೩೦). ೩. ಹೊಗಳಿಕೆ ; ಸ್ತುತಿ. ೪. ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವನು : ಸ್ತುತಿಸುವವನು : ವಂದಾರು ಬಂದ ಫಾಲ್ಗುಣ ನಂದೀಶ್ವರದೊಳ್ ತ್ರಿಪ್ರಷ್ಠತನಯಂ ತನುವಂ ತಂದುಪವಾಸಕ್ಕಾ ನಿಜನಂದನದ ಸಹಸ್ರಕೂಟಚೈತ್ಯಾಲಯದೊಳ್ [illegible] (ಶಾಂತಿಪು. ೬. ೪೯). [ಸಂ.]

ವಂದಿ (ನಾ). ೧. (ರಾಜನ ಆಸ್ಥಾನದ) ಸ್ತುತಿಪಾಠಕ ; ಮಂಗಳಪಾಠಕ ; ಹೊಗಳುಭಟ್ಟ : ವಂದಿ ಪೊಗಟೆ ಚಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಂ (ಶಮದ. ೫೯ ಪ್ರಯೋ); ಗುರುಸುತ ನಿನ್ನ ಗರ್ವವ ಹೇಳಿಸುವವು ಭೀಮಾಸ್ತ್ರವೆಂದುದು ನಂದಿಸಂದೋಹ (ಕುಮಾ.ಕ ೧೫-೧೪). 'ಬಂದಿ' ಹೋ. ೨. ಸೆರೆಯಾಳು ; ಬಂದಿ : "ಪ್ರಗ್ರಹಃ . ಗ್ರಾಹಕಃ . ವಂದೀ– ಈ ೩ ಬಂದಿ" (ಹಲಾಯು. ೧೨೫.೭೪). 'ವಂದಿಗ್ರಹ' ಪರಾ. ೩. ಲೂಟಿ ; ಸೂರೆ ; ಕೊಳ್ಳೆ : 'ಬಂದಿ' ಹೋ. [ಸಂ. ವಂದಿ. ವಂದಿನ್]

ವಂದಿಗ (ನಾ). ಜೊತೆಯವನು ; ಸಂಗಡಿಗ : ಎನ್ನ ಹವಣೇ ಹಗೆಯ ಗೆಲುವಡೆ ನಿನ್ನ ವಂದಿಗರಿರಲು ನೂಕದು ತನ್ನ ಸಾಹಸವೆಲ್ಲಿ ಪರಿಯಂತಹುದು ಕದನದಲಿ (ಕುಮಾ.ದ್ರೋ. ೧-೫), ವಂದಿಗರುಮಾರರಿಯದಂತ್ಕೆದಿ ಗುರುಪಾದಪ್ರಾಂದ್ವಕಮಲಂಗಳಿಗೆ ಯೆರಗಿ (ನವಮೋ. ೨೨-೬೭). [< ಒಂದಿಗ]

ವಂದಿಗೆ (ನಾ). ಜೊತೆ ; ಸಂಗಡ : ಚಂದದಿಂದವನೊರೆದ ಮಾತನಾಲಿಸುತಾಗಲಂದು ಕರ್ಕಶವೀರರ್ಕದಿ ಶಬರಿಯ ಪೊರಗೆ ವಂದಿಗೆಯೊಳವಳಿತ್ತ ಸತ್ಕಾರಮಂ ಕೊಂಡು ಹೃದಯದಾನಂದದಿಂದೆ (ವಂಕಾರಾ. ೧-೨ ೨೧). [< ಒಂದಿಗೆ]

ವಂದಿಗ್ರಹ (ನಾ). ೧. ಸ್ತುತಿಪಾಠಕರ ಮುತ್ತಿಗೆ. ೨. ಬಂಧನದಲ್ಲಿರಿಸುವುದು ; ಸೆರೆಯಲ್ಲಿಡುವುದು. ೧,೨ : ಮಹದ್ವಂದಿಗ್ರಹಂ ತ್ಯಾಗಿಗವ್ರತಯೋಗಂ ಜಳಪಕ್ಷಿ ಗಲ್ಲದೆ ಜನಕ್ಕಿಲ್ಲಲ್ಲಿ ಬೇಡೆಲ್ಲಿಯುಂ (ಪುಷ್ಪ. ೨-೨೯). [ಸಂ.]

ವಂದಿಜನ (ನಾ). (ರಾಜನ ಆಸ್ಥಾನದ) ಸ್ತುತಿಪಾಠಕರ ಗುಂಪು ; ಮಂಗಳಪಾಠಕರ ಸಮೂಹ : ಇತ್ತ ಪೊನ್ನ ಬಧ ಮಾಗಧ ವಂದಿಜನಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟು ಕೋ[ಡೆ]ಡಬರೆ ಬೇಡಿ[ವೋ]ಡಿಮಿದು ಚಾಗದ ಬೀರದ ವಾತು ಕರ್ಣನಾ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೯೯). [ಸಂ.]

ವಂದಿತ (ಗು). ೧. ನಮಸ್ಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ; ನಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ : ಶ್ರೀದಿವಿಜೇಂದ್ರವಂದಿತಪದಾಂಬುಜಂ . . . ಆದಿಪರಮೇಶ್ವರನೀಗೆಮಗಿಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಯಂ (ನಾನಾರ. ೧). ೨. ಸ್ತುತಿಸಿದ ; ಕೊಂಡಾಡಿದ : ವಂದಿತಗುಣ ಪಲವೇಕಿನ್ನೊಂದನೆ ಕೀರ್ತಿಯೆಯನತ್ಯಪೂರ್ವಮಿದಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೨-೨೦೫). [ಸಂ.]

ವಂದಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಬಾಗು ; ನಮಸ್ಕರಿಸು ; ಪ್ರಣಾಮ ಮಾಡು : ಕ್ರಿಯಾಪೂರ್ವಕಂ ವಂದಿಸಿ ಭಟ್ಟಾರರ್ಗೆ ಗುರುಭಕ್ತಿಗೆಯ್ದು . . . ಧರ್ಮಮಂ ಕೇಳ್ದ ತದನಂತರಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೭೯-೧೫); ಕಂಡನು ಕೌರವೇಶ್ವರನ ಅಂದಾವನೀದರಸನಾತಗೆ ವಂದಿಸಿದನಾ ಮಾದ್ರಪತಿ (ಕುಮಾ.ಕ. ೫-೧೩). ೨. ಸ್ತುತಿಸು ; ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡು : ತದ್ವಿಷ್ಣುಪನಾಥನಂ ನಮಿಸಿ ಪೂಜಿಸಿ ವಂದಿಸಿ ದೇವ ಮಾಟ್ಟುದೆಸ್ನಿಷ್ಟಮನೆಂದು ಬೇಟ್ಟ ಪದದೊಳ್ (ಪುಷ್ಪ. ೩-೧೧೩); ನನ್ನ ಕೈಯಲ್ಲಾದದ್ದನ್ನೆಲ್ಲ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ. ದೊರೆತದ್ದಕ್ಕೆ ದೇವರನ್ನು ವಂದಿಸುತ್ತೇನೆ (ಇಜ್ಜಾಂಪಸಂ. ೨೪೭). ೩. ಗೌರವಿಸು ; ಆದರಿಸು ; ಮನ್ನಿಸು : ವಂದಿಸುತುಂ ವಂದ್ಯರನಭಿವಂದಿಸುತುಂ ಬುಧರಂ . . . ಸಾರ್ತಂದಂ (ಪುಷ್ಪ. ೫-೫೯).
[ವಂದನ + - ಇಸು]

ವಂದು 'ವರ್' ಪರಾ.

ವಂದುಗಿ (ನಾ). ಸ್ತುತಿಪಾಠಕ (?): ಕೆಲೆಯರ್ವಂದುಗಿಗಳ್ ಅನೇಕರ್ಬ್ಬ್ರಾಳ ಕೂಡಿ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಟ. ೫೪೨-೩; ೬೦೦). [< ಸಂ. ವಂದಿ?]

ವಂದ್ಯ[1] (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪರಾವಲಂಬಿ ಸಸ್ಯ : ವಂದ್ಯ ತೊಂಡಬೇರು . . . ನಶ್ಯತಿಂ ಮಾಡಲು ಮಾಣ್ಬು (ವಾಚಾಟ. ೧೪-೪). ೨. ಗೋರೋಚನ.
[ಸಂ. ವಂದ್ಯಾ]

ವಂದ್ಯ[2] (ಗು). ೧. ಹೊಗಳಲು ಅರ್ಹವಾದ ; ಸ್ತುತಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. (ನಾ). ೨. ನಮಿಸಲು ಯೋಗ್ಯನಾದವನು ; ನಮಸ್ಕರಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದವನು : ವಂದಿಸುತುಂ ವಂದ್ಯರನಭಿವಂದಿಸುತುಂ ಬುಧರಂ . . . ಉತ್ತರದಿಗಂತಮಂ ಸಾರ್ತಂದಂ (ಪುಷ್ಪ. ೫-೫೯); ಧರಣಿಪತಿ ವಂದ್ಯನಲ್ಲವೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೬-೬೧). ೩. ಹೊಗಳಲು ಅರ್ಹನಾದವನು : ಬಂಧು ಬಳಗವ ಸಲಹಿ ಭೂಸುರವೃಂದವನು ನೆಲೆ ಹೊರೆವಡೆವ ಸುತ ವಂದ್ಯನೈ ಲೋಕಕ್ಕೆ (ಕುಮಾ.ಉ. ೩-೮೧).
[ಸಂ.]

ವಂದ್ಯತೆ (ನಾ). ೧. ಹೊಗಳಲು ಅರ್ಹವಾಗಿರುವಿಕೆ. ೨. [ಜೈನ] ಪರಿವ್ರಾಜಕರ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಸೂತ್ರಪದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ವಂದ್ಯತೆಯೆಂಬುದು ಪರಮವಂದ್ಯನಪ್ಪರ್ಹದ್ದೇವನಂ ಭಕ್ತಿಯಿಂ ಬಂದಿಸಿ ತಪದೆಂಳ್ ನೆಗಳ್ದೊಡೆ ದಿವ್ಯವಿಜಯ ಪರಮಾನುಪಮವಂದನೆಗಳಂ ಪಡೆಗುಂ (ಸಾಪುಂ. ೫-೧).
[ಸಂ. ವಂದ್ಯತಾ]

ವಂದ್ಯೆ (ನಾ). ನಮಸ್ಕರಿಸಲು ಅರ್ಹಳಾದವಳು. [ಸಂ. ವಂದ್ಯಾ]

ವಂಧುರ (ನಾ). ರಥದಲ್ಲಿ ಸಾರಥಿಯು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಸ್ಥಳ. [ಸಂ.]

ವಂಧ್ಯ (ಗು). ೧. ಬರಡಾದ ; ಬಂಜರಾದ. ೨. ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ ; ನಿಷ್ಫಲವಾದ. (ನಾ). ೩. ಬರಡಾದುದು ; ಬಂಜರು : ಚಂದ್ರತಲವು ಜನರಹಿತವಾದುದೆಂಬುದನ್ನು, ವಂಧ್ಯವೂ ಶೂನ್ಯವೂ ಆದ ಅದರ ಮುಖಭಾವವು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದು (ಜ್ಯೋತಿರ್. ೨೨೭). ೪. ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದವನು ; ಸಂತಾನವಿಲ್ಲದವನು : ವಂಧ್ಯನಪವರ್ಗತ್ಯಮಿಲ್ಲೆನುತೊದಳಿದುದು ವೇದಂ (ಶಂಕರಾ. ೧೬-೧೬). [ಸಂ.]

ವಂಧ್ಯಾಪಕ್ಷಿ (ನಾ). ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಬರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ ; ಹಕ್ಕಿರೋಗ : ವಂಧ್ಯಾಪಕ್ಷಿದೋಷಲಕ್ಷಣವೆಂತೆನೆ: — ಬಹುಬಳಲಿಕೆ, ನೆತ್ತಿವಾಯ ಕುಳಿಬಿದ್ದಿಹುದು, ಕಾರುವುದು . . . ಉರಿತಾಪ ಉಂಟಾಗಿಹುದು. ಈ ಲಕ್ಷಣ ಉಂಟಾದರೆ ವಂಧ್ಯಾಪಕ್ಷಿ ಹಿಡಿದಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿವದು (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೧೨). 'ಪಕ್ಷಿಗ್ರಹ' ಹೋ.
[?]

ವಂಧ್ಯಾಲಯ (ನಾ). ಬಂಜೆಯ ಮನೆ ; ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದ ಮನೆ : ಸಲೆ ವಂಧ್ಯಾಲಯದಂತಿರೆ ಪಲಕಾಲಂ ಪುಷ್ಪವತಿಯೆನಾದಪನೆಂದುಂ ಫಲವತಿಯಾದ ಪೆನಿಲ್ಲೆಂದು ಲತಾಲಲಿತಾಂಗಿ ಬಾಡಿ ಪಾಡಟಿದೆಂಗುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೯೮). [ಸಂ.]

ವಂಧ್ಯೆ (ನಾ). ೧. ಬಂಜೆ ; ಮಕ್ಕಳಾಗದವಳು : ವಂಧ್ಯಾಸತಿಯಾಗಿ [ಮಾಯ್ದಿ] ಪಿರಿದುಂ ದುಃಖಕ್ಕಿದೇಂ ನೋಂತೆನೋ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೧೦೩). ೨. ಬಂಜೆಯಾದ ಹಸು ; ಗೊಡ್ಡು ಆಕಳು : "ವಶಾ, ವಂಧ್ಯಾ — ೨ ಬಂಜೆಯಾದ ಆಕಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತ. ೫೪).
ವಂಧ್ಯಾಸ್ತನಂಧಯ = ೧. ಬಂಜೆಯ ಹಾಲು ಕುಡಿಯುವವನು ; ಬಂಜೆಯ ಮಗ. ೨. (ಅಲಂ) ಅಸಂಭವವಾದುದು ; ಅವಾಸ್ತವವಾದುದು : ಕ್ಷಣಿಕಪ್ರತಿಷ್ಠ ಜೀವನೋಳೊರದು ವಂಧ್ಯಾಸ್ತನಂಧಯಪ್ರತಿಮಮದಂ ಗುಣ ದೂಷಿಸೆ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂ ಕೃತಾರ್ಥಮುಂ ನಿಲ್ಲದು (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೪೪); ನಿನ್ನ ಕಾಣ್ಕೆಗೆ ಪೊಱಗಾದಾ ವಸ್ತು ಭುವನದೊಳ್ ಪರಿಭಾವಿಸೆ ವಂಧ್ಯಾಸ್ತನಂಧಯೋಪಮಮಲ್ತೇ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೭).
[ಸಂ. ವಂಧ್ಯಾ]

ವಂಪಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಚೋಳಿಗ ಮೊಬವೆರೆಯಾಮ್ಮಂಗೆ ಕಿಟಿಗೊಡಗೆಯ ರಾಜಾಮಾನಂ ಮೂಗಣ್ಣುಗಟ್ಟೆ ವಂಪಳ್ಳಿ ಸಾಮ್ಯವ ದಯಗೆಯ್ದು (ಎಕ. XII, ಮಧ್ಯಗಿ. ೧೧೨-೧೮. ಶ. ೯೦೦?). [< ವನ + ಪಳ್ಳಿ]

ವಂಶ (ನಾ). ೧. ಕುಲ ; ಸಂತತಿ : ಆತನಿಂದವ್ಯವಚ್ಛಿನ್ನಮಾಗಿ ಬಂದ ವಂಶಂ ಸೂರ್ಯವಂಶಮೆಂಬುದಾಯ್ತು (ಪಂಪಭಾ. ೧-೬೦ ವ); ಶ್ರೀಮದಮೃತಾಂಶು ವಂಶವ್ಯೋಮಾಮೃತಕಿರಣಂ . . . ಸಾಹಸಭೀಮಂ (ಗದಾಯು. ೩-೧). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲಿನ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಸಸ್ಯ ; ಬಿದಿರು : ಶಿಥಿಲತೃಂಬಡೆದಿರ್ಪ ವಂಶವೊರೆಯಲ್ ಕಿಚ್ಚೇಳದೇ (ಸೋಮೇಶ. ೮೮); ಕಂಠೀರವನವಿರಳ ಬಹಳವಂಶಶಿಂಶಪಾಶಮೀ ಶಿರೀಷ . . . ಭೂಜರಾಜಿಪರಿಕ್ಷೇಪದೊಳ್ . . . ಉಪಶಮಭಾವಮಂ ಕೆಯ್ಕೊಂಡಿರ್ಪನಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೫-೬೨ ವ). ೩. ಬಿದಿರಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ವಾದ್ಯ ; ಕೊಳಲು ; ವೇಣು : ಕಾಹಳ ಶಂಖವಂಶ ವೀಣಾಸ್ವರಂಗಳೆಸೆಯೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೮೪-೧); ಜನಿಯಿಸೆ ವೀಣಾಕ್ವಣಮುರಜನಿನದ ತಾಳಪ್ರಣಾದವಂಶಧ್ವನಿಗಳ್ ಜನಮನೊರಲ್ಚಿದುವು (ಅಜಿಪು. ೫-೧೩). ೪. ಬೆನ್ನಿನ ಮೂಳೆ ; ಕಶೇರ : "ನಿಟ್ಟೆಲುವಿನಲ್ಲಿಯುಂ ವಂಶಮೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೩೪-೧೭). ೫. ಗುಂಪು; ಸಮೂಹ. ೬. ಕಬ್ಬು. ೭. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಮತ್ತಿ.
[ಸಂ.]

ವಂಶಕಥನ (ನಾ). ಪುರಾಣ, ಕಾವ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ರಾಜಕುಲದ ಚರಿತ್ರೆಯ ನಿರೂಪಣೆ : ಮಹಾಭಾರತದ ೧೮ ಪರ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಕಥಾಸಾರಾಂಶ ಇಷ್ಟು: — ವರ್ಣನೀಯರಾದ ನಾಯಕರುಗಳ ವಂಶಕಥನ, ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮತ್ತು ಬಾಲ್ಯ (೧ ಆದಿಪರ್ವ) (ಭಾರದ. ೯೯). 'ವಂಶಾನುಚರಿತ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ವಂಶಕರ (ಗು). ೧. ಕುಲವನ್ನು ಬೆಳಗುವ ; ವಂಶವನ್ನು ಊರ್ಜಿತಗೊಳಿಸುವ : ವಂಶಕರಸಂತಾನಮಂ ಕಾಣದಾ ನೃಪತಿ . . . ಕುಟುಕುಕೊಡುತಿರ್ದ ತಾಯ್ವಕ್ಕಿಯಂ ಕಂಡು, ಕಣ್ ನಟ್ಟು, ಕಾಲ್ ನಟ್ಟು ನಿಂದನು ಮರಂಬಟ್ಟು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೮-೧೯೩). (ನಾ). ೨. ಮಗ. [ಸಂ.]

ವಂಶಚ್ಛೇದ (ನಾ). ೧. ಕುಲವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವುದು : ದುರ್ಯೋಧನಗಳ ನಾನಾಚಂದದಲಿ ಬೋಧಿಸಿ ಸುನೀತಿಯನಂದಗೆಡಿಸಿ ತದೀಯವಂಶಚ್ಛೇದಮಾರ್ಗವನು ಒಂದುಗೂಡಿ . . . ಕಳಿಂಗನ ಲೋಕವ ಕೊಂದನೆ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೮-೫೪). ೨. ಬಿದಿರನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವುದು : ಸಂಶಯಮೇಂ ನಿಲ್ವಿಯ್ ನಿಜವಂಶಾಗತಮಪ್ಪ ವೃತ್ತಿಯೊಳ್ ಕರವಾಳಿಂ ವಂಶಚ್ಛೇದಮುಮಂ ಖರವಂಶಚ್ಛೇದಮುಮನೊಡನೆ ಪಡೆದತಿಬಳನಿಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೯-೧೩೭). ೧,೨ : ವಂಶಚ್ಛೇದಂ ಮೇದರೊಳ್ . . . ಪಂಕ್ತಿಭೇದಂ ಲಿಪಿಗಳೊಳ್ ಅಲ್ಲುಮಲ್ಲದೆ ಜನಪದದ ಜನಂಗಳೊಳಿಲ್ಲ (ಜಗಪ. ೨-೧ ವ). [ಸಂ.]

ವಂಶಚ್ಛೇದಿ (ನಾ). ಬಿದಿರನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ಕುಕ್ಕೆ, ಚಾಪೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಮಾಡುವ ವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳವನು ; ಮೇದ : "ವಂಶಚ್ಛೇದಿ ಚಪಕಾರಕಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೧-೨). [ಸಂ. ವಂಶಚ್ಛೇದಿನ್]

ವಂಶಜ (ನಾ). ೧. ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ; ಪೀಳಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಬಂದವನು ; ಸಂತಾನ : ವಂಶವಾಚಾರಂ ಮೆಚ್ಚಿವ ಮದ್ವಂಶಜನೆ ಬೇಕು (ಬಸವ. ೨೫-೭). ೨. ಕುಲಜ ; ಸತ್ಕುಲದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನು : ಶಿಷ್ಟರಶಿಷ್ಟಮನೆ ವಂಶಜರವಂಶಮನೆ . . . ಪಾಸಚೆಯೊಳ್ ಕೂಸನಪ್ಪಳಿಸಿ ಬಾಲನಿಬರ್ಹಣಾಗರ್ಹಣಾತಿರೇಕದಿಂ ಗತಶ್ರೀಕವಾಗಿ ನಿಜರಾಜಮಂದಿರಮಂ ಪೊಕ್ಕಂ (ಜಗಪ. ೨-೫೩ ವ). ೩. ಬಿದಿರಕ್ಕಿ. [ಸಂ.]

ವಂಶದೊತ್ತು (ನಾ). ವಂಶಪಾರಂಪರ್ಯವಾಗಿ ದುಡಿಯುವ ತೊತ್ತು, — ಸೇವಕ ; ಜೀತದಾಳು : ಬಳಿದೊತ್ತು ಬಳಗದೊತ್ತು ವಂಶದೊತ್ತು ನಾನಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೩೫೩). [ವಂಶ + ತೊತ್ತು (< ತೊಟ್ಟು)]

ವಂಶರೋಚನ (ನಾ). ಬಿದಿರಿನ ಗಿಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುವ, ಔಷಧಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉಪ್ಪು ; ಬಿದಿರುಪ್ಪು : "ತುತ್ತಾ — ತವಕ್ಷೀರ, ವಂಶರೋಚನ" (ಓಷಧಿ. ೭೧). [ಸಂ. ವಂಶರೋಚನಾ]

ವಂಶರೋಚನೆ (ನಾ). = ವಂಶರೋಚನ : "ತ್ವಕ್‌ಕ್ಷೀರಾ (ತ್ವಕ್ಷೀರಂ), ವಂಶರೋಚನಾ-೨ ತವಕ್ಷೀರದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಕರ್ನಾಂಟಿ. ೩೦೭). [ಸಂ. ವಂಶರೋಚನಾ]

ವಂಶಲೋಚನ (ನಾ). = ವಂಶರೋಚನ : "ತ್ವಕ್ಸಾರಿಕಾ-ವಂಶಲೋಚನ" (ಓಷಧಿ. ೭೭). [ಸಂ. ವಂಶಲೋಚನಾ]

ವಂಶವಿಹೀನ (ನಾ). ೧. ಸಂತಾನವಿಲ್ಲದವನು ; ಅಪುತ್ರಕ. ೨. ಹೀನಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ; ಸತ್ಕುಲಪ್ರಸೂತನಲ್ಲದವನು : ದಾನವಾಂತಕ ಬೆಸಸು ವಂಶವಿಹೀನನ ನಿಮ್ಮಡಿಗಳೊಡನೆ ಸಮಾನಿಸುವರೇ ಸಾಕೆನುತ ರವಿಸೂನು ಕೈಮುಗಿಯೆ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೦-೪). [ಸಂ.]

ವಂಶವೃಕ್ಷ (ನಾ). (ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ರಾಜರು, ಪ್ರಮುಖವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ಮುಂತಾದವರ) ಮೂಲಪುರುಷನಿಂದ ಆರಂಭಿಸಿ ಎಲ್ಲ ಪಿತೃಗಳನ್ನೂ ಹೆಸರಿಸಿ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬನ ಸ್ಥಾನವನ್ನೂ ನಿರ್ದೇಶಿಸುವ ವಿವರ ; ವಂಶಪರಂಪರೆ ; ವಂಶಾವಳಿ ; ಈ ಕೆಲವು ವೇಳೆ ವೃಕ್ಷದ ಆಕಾರದ ನಕಾಶೆಯಲ್ಲಿ ವಂಶಾವಳಿಯು ಸೂಚಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ : ಈ ವಂಶವೃಕ್ಷವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಗ್ರಂಥಕರ್ತರು ಈ ರೀತಿ ವಾದಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಕರ್ನಾಇ. ೧೨); ಇವರ ವಂಶವೃಕ್ಷವು ಹೇಮಾವತಿಸ್ತಂಭಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ, ಈಶ್ವರವಂಶಜರೆಂದು . . . ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ (ನೊಳಂಬ. ೯). [ಸಂ.]

ವಂಶವೃದ್ಧಿ (ನಾ). ೧. ಕುಲದ ಏಳಿಗೆ ; ವಂಶದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ : ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲದ ಗೃಹಸ್ಥನು ಕೇವಲ ವಂಶವೃದ್ಧಿಯ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಕೆಲವು ಶಾಸ್ತ್ರಕರ್ಮಗಳೊಡನೆ ಮತ್ತೊಬ್ಬನನ್ನು ತನ್ನ ಪತ್ನಿಯೊಡನೆ ಬಿಡುತ್ತಿದ್ದ (ವಂಶವೃ. ೪೪೨). ೨. ದಟ್ಟವಾಗಿ ಬೆಳೆದ ಬಿದಿರಿನ ಪೊದರು, — ಮೆಳೆ. [ಸಂ.]

ವಂಶಸ್ಥ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಕುಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು ; ಉತ್ತಮ ಮನೆತನದಿಂದ ಬಂದವನು ; ಸತ್ಕುಲೀನ. ೨. [ಛಂದ] ಒಂದು ಅಕ್ಷರವೃತ್ತದ ಹೆಸರು ; ಪ್ರತಿಪಾದದಲ್ಲಿಯೂ ಹನ್ನೆರಡು ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಜತಜರಗಣಗಳನ್ನು ಉಳ್ಳ ಜಗತಿ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ಭೇದ : ದಿವಾಕರಾಕಾಶ ದಿನೇಶಪಾವಕರ್ಷಿವಿಶ್ರಮಂ ಬಂದಿರೆ ಸಪ್ತಸಂಖ್ಯೆಯೊಳ್ ಸವಿಸ್ತರಂ ನಿಲ್ತಿರೆ ಸಂದುದಿಂತುದಾತ್ತವಂಶೆ ವಂಶಸ್ಥಮನಿಷ್ಟ ನಾಮದಿಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೨೮); ನೆಗಳ್ದ ವಂಶಸ್ಥಮಿರಲ್ ಜತಂಜರಂ (ಕೃಚಿಖಿ. ೫೦). [ಸಂ.]

ವಂಶಸ್ಥಲ (ನಾ). ಬಿದಿರುಗಳಿರುವ ಜಾಗ ; ಬಿದಿರುಮೆಳೆ : ಸ್ಥಲರಕ್ತಕಮಲಮಂ ಕೋಮಲಪದತಲಪದ್ಮರಾಗರುಚಿಯಿಂ ವಂಶಸ್ಥಲ[ಪಾಠಾಂ.೪]ಮಂ ತನುಪ್ರಭಾ ಮಂಡಲದಿಂದೆಂಟನೆಯ ಕೇಶವಂ ದ್ವಿಗುಣಿಸಿದಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೯-೨೦). [ಸಂ.]

ವಂಶಾನುಚರಿತ (ನಾ). ಸರ್ಗ, ಪ್ರತಿಸರ್ಗ, ವಂಶ, ಮನ್ವಂತರ ಮತ್ತು ವಂಶಾನುಚರಿತ ಎಂಬ ಪುರಾಣದ ಪಂಚಲಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ರಾಜಕುಲದ ಚರಿತ್ರೆಯ ನಿರೂಪಣೆ; ವಂಶಕಥನ : ವಂಶಾನುಚರಿತ - ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರವಂಶಗಳ ಮತ್ತು ಆ ವಂಶದ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ರಾಜರ ಚರಿತ್ರೆ (ಭಾರದ. ೧೩೫). [ಸಂ.]

ವಂಶಾವತಾರ (ನಾ). ಕುಲದ ಉಗಮ, — ಆರಂಭ : ಸಮಸ್ತವಸ್ತುವಿಸ್ತಾರ ಹಾರಮಾಗಿರ್ದ ಹಸ್ತಿನಪುರವೆ ನಿಜವಂಶಾವಳಂಬಮಾಗೆ ನೆಗಳ್ದ ಭರತಕುಲತಿಲಕರ ವಂಶಾವತಾರಮೆಂತಾದುದೆಂದೊಡೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೫೮ ವ); ಶ್ರೀಮತ್ ಶಾನ್ತಿವರ್ಮರಸರ ವಂಶಾವತಾರಮೆಂತೆಂದೊಡೆ (ಸೌಇಇ. XX, ೧೮-೧೦; ೩೩೦). [ಸಂ.]

ವಂಶಾವಳಿ (ನಾ). ಪೀಳಿಗೆ ; ವಂಶಾನುಕ್ರಮ : ಇಂತೀ ಮೂವರುಂ ಬಂದ ವಂಶಾವಳಿಯುಮಂ ನಿಜಾವಳಿಯುಮನೊಳ್ಪಿತ್ತಾಗಿ ಪೇಟ್ದೋ ನಿನ್ನ ಚೆನ್ನಭಾಷಿತಮದೊಳ್ಪಿತ್ತಾದುದು (ಗದಾಯು. ೨-೮ ವ); ಮೋರೆಸರ ಕದಂಬಕುಲದಲ್ಲಿ ಕದಂಬರ ವಂಶಾವಳಿಯು ಹೀಗೆ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ (ಕರ್ನಾಇ. ೧೧). [ಸಂ. ವಂಶಾವಲಿ]

ವಂಶಾಸನ (ನಾ). ಬಿದಿರಿನಿಂದ ಹೆಣೆದ ಚಾಪೆ : "ವಂಶಾಸನಂ ಚಾಪೆ" (ಮಂಗರಾ. ೬೨-೨೧); ಬರಿಯ ಧರೆ ಆಸನದಿ ದುಃಖವು ಸರಿಯ ವಂಶಾಸನ ದರಿದ್ರವು (ಗಗಪಾ. ೪-೨೨). [ಸಂ.]

ವಂಶಿಕ (ಗು). ೧. ಕುಲಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. ೨. ಬಿದಿರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೩. ಸಂತತಿಯಿಂದಾದುದು ; ಪೀಳಿಗೆಯಿಂದಾದುದು : ಗುರುಸ್ಥಲ ಭಕ್ತವಂಶಿಕ ಲಿಂಗಸ್ಥಲ ಮಹೇಶ್ವರವಂಶಿಕ ಜಂಗಮಸ್ಥಲ ಪ್ರಸಾದಿವಂಶಿಕ (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೩೭-೫೩೭). ೪. ವಂಶದಲ್ಲಿ ಬಂದವನು ; ವಂಶಸ್ಥ : ಅವನ ವಂಶಕ್ಕೆ ಭರತವಂಶವೆಂದೂ ಅವನ ವಂಶಿಕರಿಗೆ 'ಭಾರತ'ರೆಂದೂ ಹೆಸರಾಯಿತು (ವಚಭಾ. ೩೧೮); ಈತನ ವಂಶಿಕರ ವಿಷಯವಾಗಿಯೂ ಕೆಲವು ಸಂಗತಿಗಳು . . . ಕೈಬರೆಹದ ಕಾಗದದ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತವೆ (ಸಅವ್ಯ. V ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ). ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ ; ಅಗುರುಚಂದನ. [ಸಂ.]

ವಂಶೋದ್ಧಾರ (ನಾ). ಕುಲದ ಉದ್ಧಾರ ; ವಂಶದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ : ವಂಶೋದ್ಧಾರಕ್ಕೆ ಪುತ್ರ ಬೇಕು ಎಂಬ ಸಣ್ಣ ಮಾತು ನನಗೆ ತಿಳಿಯದೆ ? (ಚಿತಂಚಾ. ೧೭). [ಸಂ.]

ವಂಶೋದ್ಧಾರಕ (ನಾ). ಕುಲವನ್ನು ಉದ್ಧರಿಸುವವನು; ವಂಶವನ್ನು ಬೆಳಗುವವನು: ವಂಶೋದ್ಧಾರಕ ಒಬ್ಬ ಮೊಮ್ಮಗ ಹುಟ್ಟಿದರೆ ಸಾಕು ಎಂದರು (ಸುಬಾ. ೩೭); ಗಂಡುಮಗು ಹುಟ್ಟಿದಾಗ ಅವನು ವಂಶೋದ್ಧಾರಕ ಜನಿಸಿದನೆಂದು ಆನಂದಪಟ್ಟನು (ಋಷಿ). [ಸಂ.]

ವಂಶೋದ್ಭವ (ನಾ). (ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ) ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು, — ಜನಿಸಿದವನು : ಕ್ರಿ. ಶ. ೯೭೨ರ ಕಡಬಗೆರೆ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಅಯ್ಯಪದೇವನ ಮಗನಾದ ಅಣ್ಣಿಗನು . . . ಕದಂಬವಂಶೋದ್ಭವ ಕಣ್ಣಪಾರ ಮುದುದರ ದೇವಯ್ಯನ

ಮಗನೊಂದಿಗೆ ಕಾದಿದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ (ನೊಳಂಬ. ೩೭); ವೃಜನದವ್ರೋಲಿರ್ಪರಿಳೆಯೊಳು ಸುಜನರು ಚಾರುವಂಶೋದ್ಭವರಿವರು (ಇಂಚಾಮ. ೭೦-೩೭). [ಸಂ.]

ವಂಶ (ನಾ). ೧. ವಂಶ ; ಕುಲ : ಅಯ್ಯುಕೊಳಗ ಗೇಣ್ದಿಯುಮಂ ಈ ವಂಸದ ಪುಟ್ಟಿದವರ್ ಕಾದಿರಿಸುಗೆ (ಎಪಿ. III(R). ಹೆಗ್ಗಡ. ೬೦-೩೪; 1057); ಮನ್ನೆಯ ವಾಯದಾಯ ಮಾನ್ಯ ಸಲ್ಲವು ಸರ್ವನಮಸ್ಯಮೆಂದು ಬಿಟ್ಟಂ ನೆಗಳ್ದಂ ಡಾಕಮಣ್ಣಾಳಿಕನಬ್ಬರಿ ತನ್ನಯ ವಂಸಮುಳ್ಳಿನಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೮೫-೬೨ ; 1124). ೨. ಕೊಳಲು : 'ವಂಸಕಾಟಿ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ವಂಶ]

ವಂಸಕಾಟಿ (ನಾ). ಕೊಳಲನ್ನು ಬಾಜಿಸುವವ [illegible] ತುವರ್ಗ್ಗೆ ಮತ್ತರು ೧೦ ವಂಸಕಾಟಿಂಗೆ ಮತ್ತರು ೫ (ಸೌಇಇ. IX - i, ೧೩೩-೪೦; 1068). [ವಂಸ + – ಕಾಟಿ]

ವಂಸಿಗ (ನಾ). = ವಂಸಕಾಟಿ : ಸೂಳೆವಾಳಂಗೆ ಮತ್ತರ್ಪನ್ನೆರಡು ವಂಸಿಗರಿರ್ವ್ವರ್ಗ್ಗೆ ಮೂಗಿ ಮತ್ತರಿರ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು (ಸೌಇಇ. IX-i, ೧೦೧-೫೧; 1045); ವಂಸಿಗಂಗೆ ಮತ್ತರ್ ೧೦ ಪಾಡುವರಿರ್ಬರ್ಗ್ಗಂ ಮತ್ತರ್ ೩೦ (ಸೌಇಇ. XI - i , ೧೦೩-೨; ?). [ವಂಸ + – ಇಗ]

ವಕಾರ (ನಾ). 'ವ' ಎಂಬ ಅಕ್ಷರ : ಅನುನಾಸಿಕ ವಕಾರಕ್ಕೆ — ಸೇವಂ, ಸೋವೆ, ಸಾವೆ, ದಾವಂ (ಶಮದ. ೧೭ ಪ್ರಯೋ). [ಸಂ.]

ವಕಾಲತ್ 'ವಕಾಲತ್ತು' ನೋ.

ವಕಾಲತ್‌ನಾಮೆ 'ವಕಾಲತ್ತುನಾಮೆ' ನೋ.

ವಕಾಲತಿ 'ವಕಾಲತ್ತು' ನೋ.

ವಕಾಲತ್ತು, ವಕಾಲತ್, ವಕಾಲತಿ (ನಾ). ೧. ನ್ಯಾಯಾಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೂ ಮೊಕದ್ದಮೆಯಲ್ಲಿ ವಾದಿ ಅಥವಾ ಪ್ರತಿವಾದಿಯ ಪರವಾಗಿ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರ ಅಥವಾ ವಾದವಿವಾದ ಮಾಡುವ ವೃತ್ತಿ, –ಉದ್ಯೋಗ ; ವಕೀಲಿ : ಉಚ್ಚತಮನ್ಯಾಯಾಲಯದ ನ್ಯಾಯಾಧೀಶಪದಧಾರಣ ಮಾಡಿದ್ದವರು ಯಾರೊಬ್ಬರೇ ಆಗಲಿ . . . ಯಾವುದೇ ಪ್ರಾಧಿಕಾರಿಯ ಸಮಕ್ಷಮ ವಕಾಲತ್ತನ್ನಾಗಲಿ ಕಾರ್ಯವನ್ನಾಗಲಿ ನಡೆಯಿಸತಕ್ಕುದಲ್ಲ (ಭಾಧಾನ. ೬೮); ನೀವು ಈ ಮೊಕದ್ದಮೆಯಲ್ಲಿ ವಕಾಲತ್ತು ವಹಿಸಬೇಕು (ಚಿತ್ರಕೂ. ೧೫೪). ೨. ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಪರವಾಗಿ ವಾದಿಸುವುದು ; ಪಕ್ಷ ವಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು : ನೀನು ಇಷ್ಟು ಹೊತ್ತೂ ಅವಳ ಪರ ಮಾಡಿದ ವಕಾಲತ್ತು ನೋಡಿ ಅವಳ ನಡತೇನ ಒಪ್ಪಿದೀಯಾ ಅಂದುಕೊಂಡಿದ್ದೆನಮ್ಮ ! (ನಂದನ. ೧೯೪); ಹಾಗೆಲ್ಲ ಮನಸ್ಸಿದ್ದರೆ, ದೊಡ್ಡಪ್ಪನನ್ನು ಕೇಳಲು ಬೇರೆಯವರ ವಕಾಲತ್ತು ಅಗತ್ಯವಿದೆಯೆ? (ವಾತ್ಸಲ್ಯ. ೧೧೦). ೩. ನ್ಯಾಯಾಲಯದಲ್ಲಿ ತನಗಾಗಿ ಮೊಕದ್ದಮೆ ನಡೆಸಲು ಮತ್ತೊಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ನಿಯಮಿಸುವ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಪತ್ರ, –ದಾಖಲೆ : ತಮ್ಮ ಕಡೆ ಯಾರಾದರೂ ಒಬ್ಬನಿಗೆ ತಮ್ಮ ಹೆಸರಿನ ವಕಾಲತ್ತಿನ ಕಾಗದ ಸಹಾ ಮುಂಬಯಿಗೆ ಕಳುಹಿಸಿ . . . ಹಣ ವರ್ಷಂಪ್ರತಿಯಲ್ಲು ಅವರಿಗೆ ಕೊಡಿಸಬೇಕು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೨೧೪). **ವಕಾಲತ್** : ೩. 'ವಕಾಲತ್‌ನಾಮೆ' ಪರಾ. **ವಕಾಲತಿ** : ೨. ಮೊದಲೇ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಸಂಬಂಧದಲ್ಲಿ ವಕಾಲತಿ ಮಾಡುವುದು, ಪ್ರಾಯಶಃ ಅತಿಯೆಂದು, ಅನೇಕರಿಗೆ ಎನ್ನಿಸಬಹುದು (ನಿಬಂಧ. II, ೨೫೨). ೪. ನ್ಯಾಯಶಾಸ್ತ್ರ; ಕಾನೂನುಶಾಸ್ತ್ರ : 'ವಕಾಲತಿ' ಯನ್ನು ಓದಬೇಕೆಂದು ಅವನು ಆಲೋಚಿಸಿದ್ದನು (ಸಂಕಾ. ೯೧).

[<— ಅರ. ಹಿಂ. ವಕಾಲತ್; ಮರಾ. ವಕಲಾತ್, ವಕಾಲತ್]

ವಕಾಲತ್ತುನಾಮೆ, ವಕಾಲತ್‌ನಾಮೆ (ನಾ). = ವಕಾಲತ್ತು ೩ : ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಒಂದು ಇತಿಹಾಸಕ್ಕೆ ಎರಡು ವಿರುದ್ಧಕಕ್ಷಿಗಳಲ್ಲಿ ವಕಾಲತ್ತುನಾಮೆ ಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ (ನಿಬಂಧ.II, ೨೬೮); ಅವೇ ಪಾತ್ರಗಳಿಂದ ವಕಾಲತ್ತುನಾಮೆ ಹಾಕಿಸಿಕೊಂಡವರಂತೆ ಜಗಳಕ್ಕೆ ನಿಲ್ಲುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ಯಕ್ಷ.ಬ. ೬). **ವಕಾಲತ್‌ನಾಮೆ** : ವಕಾಲತ್‌ನಾಮೆಯ ಮೇಲೂ ಸದರಿ ರೆಗ್ಯುಲೇಷನ್ ಮೇರೆಗೆ ಯಾವ ರುಸುಮನ್ನೂ ವಸೂಲ್ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೪೪).

[ವಕಾಲತ್ತು + ನಾಮೆ./ ಹಿಂ. ಮರಾ. ವಕಾಲತ್‌ನಾಮಾ]

ವಕೀಲ (ನಾ). ೧. ನ್ಯಾಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಪದವಿಯನ್ನು ಪಡೆದು, ನ್ಯಾಯಾಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ವಾದಿ ಅಥವಾ ಪ್ರತಿವಾದಿಯ ಪರವಾಗಿ ಪುರಾವೆಗಳ ಸಹಿತ ವಾದಮಾಡಲು ಶ್ರೇಷ್ಠನ್ಯಾಯಾಲಯದಿಂದ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಪಡೆದವನು ; ವಕಾಲತ್ತು ಮಾಡುವವನು ; ಲಾಯರು : ಮೊಕದ್ದಮೆಗಳಿಗೆ ಫೀಜು ಏರ್ಪಾಡಾಗಿ ಈ ಬಾಬಿನಿಂದ ವಸೂಲಾದ ಹಣದ ಮೂರು ಪಾಲಿನಲ್ಲಿ . . . ಒಂದು ಪಾಲು ಕಕ್ಷಿಗಾರರ ಕಡೆಯ ವಕೀಲರಿಗೆ ಫೀಜಾಗಿ ಸಲ್ಲುತ್ತಿತ್ತು (ಮಹಾಮೆ. II, ೪೫); ಅವುಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ವಕೀಲರ ಮನೆಗೆ ಹೋಗಿ ಕೋರ್ಟಿನಲ್ಲಿ ದಾವೇ ಮಾಡಬೇಕೇ? (ಮೋಹಿನಿ. [illegible]). ೨. ರಾಯಭಾರಿ ; ಪ್ರತಿನಿಧಿ ; ನಿಯೋಗಿ : ಇಕ್ಕೇರಿಯೊಳಿರ್ಪ ಪಾತುಶಾಹನ ವಕೀಲನಾಗಿರುತಿರ್ದ ಜನ್ನೋಪಂತಂಗೆ ಪರಿಧಾನಮನಿತ್ತು ಒಳಗು ಮಾಡಿಕೊಂಡು (ಕೆನೃ. ೬-೩೭); ಮಾವಿನಿಸಾಹೇಬರು ವೀರರಾಜೇಂದ್ರವಡೆಯರವರ ಕಂಡು, ಭೇಟಿ ಆಗಿ ವಕೀಲರಾಗಿ ನಿಂತರು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೧೪೨).

[<— ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ವಕೀಲ್]

ವಕೀಲತನ (ನಾ). ವಕಾಲತ್ತು ನಡೆಸುವಿಕೆ : ಇವರನ್ನು ವಕೀಲತನಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಿ ಇದ್ದೇನೆಯಂತಾ [illegible] ಸ್ಟೂಯರ್ಟ್ ಸಾಹೇಬರು ಸಹಾ ಬರದು ಇದ್ದರು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೧೪೨). [ವಕೀಲ + – ತನ]

ವಕೀಲಿ (ನಾ). = ವಕಾಲತ್ತು ೧ : ವಕೀಲಿ ಕಲಿಯಲಿಕ್ಕಂತ ಹೋದಾಗ ಅವರಪ್ಪ ತೀರಿಕೊಂಡು ಎಲ್ಲಾ ಗೋಳಿಗೆ ಹಾಕಿ ಹೋಗ್ಯಾನ (ಆಹಾ. ೧೧); ರಾಯರು ಮದರಾಸಿನ ವಕೀಲಿ ಪರೀಕ್ಷೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ (ರಾಯಕ. ೧). [<— ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ವಕೀಲೀ]

ವಕೀಲಿವೃತ್ತಿ (ನಾ). ನ್ಯಾಯವಾದಿಯ ಕೆಲಸ ; ಲಾಯರನ ಉದ್ಯೋಗ : ಕಲ್ಕತ್ತದಲ್ಲಿ ಅವರ ವಕೀಲಿವೃತ್ತಿ ಚೆನ್ನಾಗಿಯೇ ಸಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ರಾಜವ. ೬); ಎಲ್. ಎಲ್. ಬಿ.ಯಾಗಿದ್ದರೂ ನನ್ನಂತೆ ವಕೀಲಿವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಬಹುದಾಗಿತ್ತು (ನಿರ್ದೋಷಿ. ೬). [ವಕೀಲಿ + ವೃತ್ತಿ]

ವಕುಲ, ವಕುಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು ; ನಾಗಕೇಸರ ; ಬಕುಳ : ಬಾಸಣಿಸಿದುದುತ್ಕಟಕುಸುಮಾಸವಸೌರಭದ ದೆಸೆಗಳೊಡನಳಿಕುಳಮಂ . . . ವಕುಲಂ[ಪಾಲಾಂ. ೪೦] (ಆದಿಪು. ೬-೯೭). **ವಕುಳ** : ವನಕುಸುಮಗಳಂ ಬಗೆಗೆವಂದುವನಟ್ಟಿಯೊಳಾಯ್ದು ಕೊಯ್ದು ಮೆಲ್ಲನೆ ವಕುಳಾಳವಾಳತಳದೊಳ್ ಸುರಿದು (ಪಂಪಭಾ. ೨-೧೭); ವಕುಳ ಲವಂಗಂ ಜಾದಿ ಮೊದಲಾದನೇಕಂ ಪೂದೋಂಟಂ ಸುರಭಿಪರಿಮಳಾಮೋದಂಗಳ್ (ಎಪಿ. VIII, ಸಾಗರ. ೧೦೯-೫೦; 1042); IP ಇದೊಂದು ದೋಹದ ವೃಕ್ಷ. ಸುಂದರಸ್ತ್ರೀಯು ಮದ್ಯವನ್ನು ಇದರ ಮೇಲೆ ಉಗುಳಿದಾಗ ಹೂವು ಬಿಡುವುದೆಂಬ ಕವಿಸಮಯವಿದೆ.

[ಸಂ.]

ವಕುಶ (ನಾ). [ಜೈನ] ಪುಲಾಕ, ವಕುಶ, ಕುಶೀಲ, ನಿರ್ಗ್ರಂಥ, ಸ್ನಾತಕ ಎಂಬ ಐದು ಬಗೆಯ ಮುನಿವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; IP "ವಕುಶ– ನಿರ್ಗ್ರಂಥ ಭೇದ — ಅಖಂಡಿತಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ ವ್ರತಿಗಳಾಗಿಯೂ ಶರೀರೋಪಕರಣ ಸಂಸ್ಕಾರ ಯಶೋವಿಭೂತಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಶಕ್ತರಾದವರು" (ಜೈನಕೋ. ೨೨೩): ಅಖಂಡಿತವ್ರತರುಂ ಶರೀರಸಂಸ್ಕಾರೋಪಕರಣಸುಖಯಶೋವಿಭೂತಿಭೂಷಾನುವರ್ತಿಗಳುಂ ಅವಿವಿಕ್ತ ಪರಿವಾರರುಂ ಸಕಲಚಾರಿತ್ರರುಂ ಅಪ್ಪ ವಕುಶರುಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೩೫೭). 'ಬಕುಶ' ಪರಾ.

[ಸಂ.]

ವಕುಷ್ಟಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಧಾನ್ಯ ; ಕಾಡುಹೆಸರು : "ವಕುಷ್ಟಕಂ ವನಮುದ್ಗಂ" (ಪಾತ್ರಕೋ. ೯೪-೧೭). [?]

ವಕುಳ 'ವಕುಲ' ನೋ.

ವಕೋಟ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ ; ಕೊಕ್ಕರೆ ; ಬಕಪಕ್ಷಿ: 'ಬಕೋಟ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ವಕ್ಕಣಿಸು 'ವರ್ಕ್ಕಾಣಿಸು' ನೋ.

ವಕ್ಕಣೆ 'ವರ್ಕ್ಕಾಣ' ನೋ.

ವಕ್ಕರಿಸು, ಒಕ್ಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. (ತಿರಸ್ಕಾರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ) ಉಂಟಾಗು ; ಒದಗು ; ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗು : ಅವರಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಬಹಳ ಪರಿತಾಪದಿಂದ ತಮಗೆಲ್ಲರಿಗೆ ವಕ್ಕರಿಸಿದ್ದ ಒಂದು ಅಸಹ್ಯವಾದ ಯಾತನೆಯನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಂಡರು (ಕಲನ. ೧೪೭); ನಿನಗೆಲ್ಲೋ ಗ್ರಹಚಾರ ವಕ್ಕರಿಸಿದೆ (ನಮ್ಮೂ. ೯). ೨. ನಷ್ಟವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡು ;

ಹಾನಿಮಾಡು : ಈ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿ ಮುಗಿಸಿದ್ರೆ ಪಾಪ ಅಪ್ಪೀಗೆ ಏನಾದರೂ ಇನಾಮು ಕೊಡಬೇಕು. ಆದ್ರೆ ಮುನಿಸಿಪಲ್ ಪ್ರೆಸಿಡೆಂಟ್ರು ಕೈಬಿಟ್ಟಾರೇನಯ್ಯ ನಮಗೇ ವಕ್ಕರಿಸ್ತಾರೆ (ಎಮ್ಮೆತ. ೫೬). ೩. (ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ) ಅನಪೇಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಬಂದು ನಿಲ್ಲು ; ನಿಸ್ಸಂಕೋಚವಾಗಿ ಬಂದಿರು ; ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯವಿಲ್ಲದೆ ಇರು : ಬಂದು ವಕ್ಕರಿಸಿಯೇ ಬಿಟ್ಟ ಅಕ್ಕಟ ಸೊಳ್ಳೆ ಸಂಗೀತಗಾರ (ಚಂದಮಾ. ೬೨-೩). ಒಕ್ಕರಿಸು : ೧. ಫಕ್ಕನೆ ವಸಂತದುರು ಘರ್ಮದೊಳು ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯಮೊಕ್ಕರಿಸಲೆಳೆಗಾಳಿಯುರೆ ಬಿಡದೆ ಸುಳಿವಂತೆ ನಸುನಗೆಯನುರೆ ಮಿನುಗಿಸಿ ಒಕ್ಕಣಿಸಿದಳ್ (ಶಾಕಂ. ೧-೫). ೪. ನಾಡಿದ್ದು ಒಕ್ಕರಿಸುತ್ತಾನಲ್ಲಾ (ಶನಿಮ. ೧೦೯); ನಿನ್ನಂಥ ಶನಿ ಒಕ್ಕರಿಸಿದ ಮೇಲೆ ದೇವರನ್ನು ನಂಬೋದಿಲ್ಲ ಅಂದರೆ ಸಾಧ್ಯವೇ? (ನಿಶಿಉ. ೨೮).

[< ವಕ್ರಿಸು./ ತೆಲು. ವಕ್ಕರಿಂಚು, ವಕ್ಕಳಿಂಚು]

ವಕ್ಕಾಣಿಭಟಾರ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ವಕ್ಕಾಣಿಭಟಾರರ ಶಿಷ್ಯರ್ ಚಿಲ್ಲುಕಭಟಾರರ ಕಾಲಂ ಕರ್ಚ್ಚಿ ಕೊಟ್ಟ . . . ಕಿಲ್ಗೆಳೆ ಮೂನೂಱುಗಣ್ಡುಗಂ (ಎಕ. XII, ತಿಪ್ಟ. ೨೮-೪೦; 943). [< ವಕ್ಕಾಣ + ಭಟಾರ]

ವಕ್ಖಣ 'ವಕ್ಕಾಣ' ನೋ.

ವಕ್ಖಣಶಾಲೆ (ನಾ). ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿ ಹೇಳುವ ಜಾಗ, —ಮಠ : ತಮ್ಮ ವಕ್ಖಣಶಾಲೆಯಲು ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರಮಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವಂತಾಗಿ ಬಿಟ್ಟ ಗದ್ಯಾಣ ೩೦ (ಸೌಇಇ. XI-ii, ೧೫೯-೩೨; 1111).

[ವಕ್ಖಣ (< ವಕ್ಕಾಣ) + ಶಾಲೆ]

ವಕ್ಖಣಿಸು 'ವಕ್ಕಾಣಿಸು'ನೋ.

ವಕ್ಖಣೆ 'ವಕ್ಕಾಣ' ನೋ.

ವಕ್ಕಾಣ, ಒಕ್ಕಣೆ₂, ವಕ್ಕಣೆ, ವಕ್ಖಣ, ವಕ್ಖಣೆ, ವಖಣೆ, ವಖ್ಖಣೆ, ವಖ್ಖಾಣ (ನಾ). ೧. ವಿವರಣೆ ; ವಿಶದವಾದ ನಿರೂಪಣೆ ; ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ : 'ವಕ್ಕಾಣಿಸು' ಪರಾ. ಒಕ್ಕಣೆ₂ : ೧. ಆ ಕಾಗದದ ಒಕ್ಕಣೆಯನ್ನು ಓದಿ ತಿಳಿಸಲು (ಮುದ್ರಾಮಂ. ೧೬); 'ವಿನಯಚೀರಕ'ದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸೇಂದ್ರರಾಜನ ಚಿತ್ರಶಾಲೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಹಲವು ಒಕ್ಕಣೆಗಳಿವೆ (ಭಾರದ. ೫೩). ೨. ಬರವಣಿಗೆ ; ಬರೆಹ ; ಲೇಖನ : ಲೆಕ್ಕಣಿಯನು ಬಿಟ್ಟು ಸೌಟನು ಹಿಡಿದೆನು ಒಕ್ಕಣೆ ನಿಂತಿತು ಹೀಗೆ (ಇಂಟಾಪ. ೪೮-೩೦); ರಾಜಕುಮಾರ ತಾಮ್ರಪಟದ ಒಕ್ಕಣೆಯನ್ನು ಓದಿದ (ಹಾಪುತ್ತ. ೧೦೩). ವಕ್ಕಣೆ : ೧. ತುರುಷ್ಕ ಜನಾಂತದ ನೃಪನ ಲೇಖನವು ಇಂತೆಂದು ಬಂದುದಿದರ ವಕ್ಕಣೆಯನೇಕಾಂತದೊಳೋದಿಕೊಳ್ಳೆನುತ (ಪ್ರಭುಂಬ. ೩-೧೨). ೩. ಮಾತಿನ ಶೈಲಿ, —ಸರಣಿ : ಬರಸಿದ ರಾಯಸದ ಬಂಧುರದ ವಕ್ಕಣೆಯಿಂದ ಕಳುಹಿದ ಸುರಥಭೂಪತಿಗೆ (ಸನಶು. ೧೩-೨೦). ವಕ್ಖಣ: ೧. 'ವಕ್ಖಣಶಾಲೆ' ಪರಾ. ವಕ್ಖಣೆ : ೧. 'ವಕ್ಖಣಿಸು' ಪರಾ. ವಖಣೆ : ೧. ಶಿಲಾಶಾಸನದ ವಖಣೆಯ ವಿವರ (ಸೌಇಬ. ೧೯೨೯, ಕಾರಕಲ್. ೮೮೨-೩೨; 1391); ಧರ್ಮಶಾಸನದ ಪಟಿಯ ವಖಣೆಯ ಕ್ರಮವೆಂತೆಂದರೆ . . . ಭೂಮಿಯ ಚತುಸೀಮೆಯ ವಿವರ (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೬೦೯-೯; 1544). ವಖ್ಖಣೆ : ೧. 'ವಖ್ಖಣಿಸು' ಪರಾ. ವಖ್ಖಾಣ: ೧. ವರ್ಗದ್ವಿತೀಯಾಕ್ಷರಂಗಳ್ಗೆ — ವಖ್ಖಾಣಂ, ದೆಖ್ಖಾಣಂ (ದೆಖ್ಖಾಳಂ) (ಶಮದ. ೧೫ ಪ್ರಯೋ).

[< ಪ್ರಾ. ವಕ್ಖಾಣ./ ಸಂ. ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ./ ತೆಲು. ವಕ್ಕಣ, ವಕ್ಕಾಣ]

ವಕ್ಕಾಣಿಸು, ಒಕ್ಕಣಿಸು, ಒಕ್ಕಾಣಿಸು, ವಕ್ಕಣಿಸು, ವಕ್ಖಣಿಸು, ವಖ್ಖಣಿಸು, ವಖ್ಖಾಣಿಸು, ವಾಖಾಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಹೇಳು ; ನಿರೂಪಿಸು ; ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡು : ಭಟಾರರಾರಾಧನೆಯಂ ವಕ್ಕಾಣಿಸುವುದಂ ಕೇಳುತ್ತಿರ್ದಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೮೩-೩); ತಪೋಧನರ್ಗ್ಗೆ ವಕ್ಕಾಣಿಸುತಮಿರ್ಪ್ಪ ಭಟ್ಟರ್ಗೆ ಮತ್ತರ್ ಮೂವತ್ತು (ಎಇ. XV, ೮೯-೪೨; 1060). ಒಕ್ಕಣಿಸು : ೧. ಕಕ್ಕಸದಿಂದೊಂದು ಬವರ ಬಂದದಸಿತು ಒಕ್ಕಣಿಸಲು ಬಂದೆ ನಿನಗೆ (ಮೋಹತ. ೧೧-೭); ತೃಣವ ಪರ್ವತವ ಮಾಳ್ಪಂತೆ ನೀವವನನೊಕ್ಕಣಿಸುತಿಹಿರಿ ತೋರ ಮಾಡಿ (ಭರಚ. ೨೪-೯). ೨. ಬರೆಯಿಸು ; ಲೇಖಿಸು : ರಾಜಮಹಾರಾಜರುಗಳಿಗೂ . . . ಹೆಗ್ಗಡೆಗಳಿಗೂ ಅವರವರ ಅಂತಸ್ತು ಗೌರವಗಳಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಒಕ್ಕಣಿಸಿದ ಲಗ್ನದ ಓಲೆಗಳನ್ನು ಯೋಗ್ಯರಾದ ರಾಯಸದವರು ಭಟರು ಒಯ್ದರು (ಶಾಂತಲಾ. ೯೬). ಒಕ್ಕಾಣಿಸು: ೧. ಕವಿಮಾರ್ಗದೊಳ್ . . . ಒಕ್ಕಾಣಿಸಲುಂ ಕವಣಿಸಲುಂ ಕಮ್ಮೆಸಲುಮಿವನಂತಾರ್ ಬಲ್ಲರೆನಿಸಿದಂ ಕವಿತ್ವಂ (ಆದಿಪು. ೧-೮೨). ವಕ್ಕಣಿಸು : ೧. ಶಿವನ ಈಶಾನಮೂರ್ತಿಯೆಯವಕ್ಕೆಯಧಿದೇವತೆಯೆನುತ್ತಲಪಿಳಾಗಮಮಂ ವ [ಪಾಠಾಂ. ಒ] ಕ್ಕಣಿಸುತಿರಲ್ (ಲಶೀಲ. ೫-೫); ಜಕ್ಕಲಬ್ಬೆಯು ಶಿವಪುರಾಣಗಳ ಸ್ತ್ರೀಯರೊಳು ವಕ್ಕಣಿಪರು (ಪಾದೇಪು. ೨೮-೨೩). ೨. ಲಘುಪ್ರಬಂಧ, ಹರಟೆ — ಈ ಸಾಹಿತ್ಯಪ್ರಕಾರ ಇನ್ನೂ ಕವಲೊಡೆಯುತ್ತಲೆ ಇದೆ -- ಎಂದು ನಾನೊಂದೆಡೆಗೆ ವಕ್ಕಣಿಸಿದಾಗ "ಘೂಕ್" ಎಂದ ಸಮೀಕ್ಷಕರಿದ್ದಾರೆ (ಗಾಳಿಗ VIII. ಮಟ್ಟಿಗೆಪಾ ಮೂಉ). ವಕ್ಖಣಿಸು: ೧. ಪಂಚಶತಛಾತ್ರಸಂಚಯಕ್ಕೆ ಚಂಚದರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರಪಂಚಮನ ಪಂಚಕತೆಯಿಂ ಕಾಂಚನಮಯಾಸನದೊಳಿರ್ದು ವಕ್ಖಣಿಪ ವಿದ್ವನ್ಮುಖ್ಯನಂ . . . ಕಂಡು (ವರ್ಧಪು. ೧೩-೫ ವ). ೨. ಸಕಲದೇಶಗಳ ಲೆಕ್ಕವಂ ವಖ್ಖಣಿಸುವ ಕರಣೀಕರಂ (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೧-೪). ವಖ್ಖಣಿಸು: ೧. ಅವರ್ಗ್ಗೆ ವ(ಒ)ಖ್ಖಣಿಸುವ ಭಟ್ಟರ್ಗಂ (ಇಅ. VIII, ೨೦-೫೦; 1077). ವಖ್ಖಾಣಿಸು: ೧. ವಿದ್ಯಾರ್ತ್ಥಿಗಳಾಹಾರದಾನಕ್ಕಂ ವಿದ್ಯಾರ್ತ್ಥಿಗಳ್ಗೆ ವಖ್ಖಾಣಿಸುವುಪಾಧ್ಯಾಯರ ಜೀವಿತಕ್ಕಂ . . . ಕೊಟ್ಟರ್ (ಕಾಇ. ೨೨-೭-೩೪; 1083). ವಾಖಾಣಿಸು : ೧. ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯಮೆಂಬ ತಪಮಾಗಮಂಗಳಂ ವಾಖಾಣಿಸುವುದುಂ . . . ಧರ್ಮಮನುಪದೇಶಂಗೆಯ್ವುದುಂ ಪಂಚವಿಧಸ್ವಾಧ್ಯಾಯಮುಂ (ಶ್ರಾವಕಾ. ೧೬೩-೧೪). [ವಕ್ಕಾಣ + — ಇಸು./ ತೆಲು. ವಕ್ಕಣಿಂಚು, ವಕ್ಕಾಣಿಂಚು]

ವಕ್ತವ್ಯ (ಗು). ೧. ಹೇಳಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ; ಹೇಳಬೇಕಾದ. ೨. ಹೇಳುವ ; ವಿವರಿಸುವ ; ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುವ. (ನಾ). ೩. ಅಧೀನನಾದವನು ; ವಶವರ್ತಿ : "ವಕ್ತವ್ಯಃ — ೧ — ಉಕ್ತಿತನು — ಹೇಳಿದ ಹಾಗೆ ಮಾಡುವ ಅಧೀನನು, ಹೇಳತಕ್ಕ ಮಾತು ಮುಂತಾದ್ದು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೪೧೧). ೪. ವಿವರಣೆ ; ಹೇಳಿಕೆ ; ನಿರೂಪಣೆ : ತನ್ನ ಸ್ನೇಹಿತರ ಎದುರಿಗೆ ದೇಶಾಭಿಮಾನದ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನದ ವಕ್ತವ್ಯಗಳ ಸುರುಳಿಗಳನ್ನು ಅಪ್ಪನ ಮುಂದೆ ಬಿಚ್ಚಿ ಇಡಲು ಅವನಿಗೆ ಎದೆಯೇ ಇಲ್ಲ (ಗಂಮೂಯ. ೧೩೭). ೫. ಖಂಡನೆ ; ನಿಂದೆ ; ತೆಗಳಿಕೆ. [ಸಂ.]

ವಕ್ತಾರ (ನಾ). ೧. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವವನು ; ವಾಗ್ಮಿ : ಕೇಳುವ ರಸಿಕರು ದೊರೆಯದ ಊರೊಳು ವಕ್ತಾರ ಮಾಡುವುದೇನು (ಇಂಟಾಪ. ೧೫೦-೭೮); ವಕ್ತಾರನ ಅಭಿಪ್ರಾಯದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ವ್ಯಂಜಕತ್ವವಿರುವುದೆಂದು ನೀವೇ ಬಾಯಿಬಿಟ್ಟು ವಿವರಿಸಿರುವಿರಿ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೨೦೪). ೨. ಭಾಷಣಕಾರ ; ಉಪನ್ಯಾಸಕ : ವೇದಿಕೆಯ ಮೇಲೆ ವೇದವೂ ಕಾಣದತಿಗೂಢತತ್ತ್ವಗಳ ಹೊನ್ನ ಬಲೆ ಬೀಸುವನು ವಕ್ತಾರ (ನಡೆಬೂ. ೮೯-೪); ರಾಯರು ಹೆಸರಾಂತ ಲೇಖಕರು, ನುರಿತ ವಕ್ತಾರರು (ದ್ಯಾಲಾಮೆ. ೬೯). ೩. ವಿವರಣೆ ನೀಡುವವನು : ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರ : ಗ್ರೀಕ್‌ರುದ್ರನಾಟಕದ ಮೇಳ ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಕವಿಯ ನಿಯೋಗಿಯೂ ಅವನ ಜೀವನದರ್ಶನದ ವಕ್ತಾರನೂ ಆಗಿರುತ್ತದೆ (ಸಾಹಿಪ್ರ. ೨೪೯); ಅವರು ಅರಬ್ಬೀತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನದ ಅಧಿಕೃತ ವಕ್ತಾರರು ಎನ್ನುವ ಹಾಗಿಲ್ಲ (ತತ್ವಪ್ರಾ. ೧೧). ೪. ಒಬ್ಬರ ಅಥವಾ ಒಂದು ವಿಷಯದ ಪರವಾಗಿ ಅಧಿಕೃತವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಪ್ರತಿನಿಧಿತ್ವ ವಹಿಸುವ ವ್ಯಕ್ತಿ. [ಸಂ. ವಕ್ತೃ]

ವಕ್ತೃ (ಗು). ೧. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವ ; ವಾಗ್ಮಿಯಾದ. ೨. ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದ ; ಋಜುತ್ವದ. (ನಾ). ೩. ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತುಗಾರ ; ವಾಗ್ಮಿ. ೪. ಉಪನ್ಯಾಸಕ ; ಭಾಷಣಕಾರ. ೫. ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರ ; ವಿವರಣೆ ನೀಡುವವನು: ಶಬ್ದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಹೇಳುವವರ ಯೋಗ್ಯತೆಯ ಮೇಲೆ ನಿಲ್ಲುತ್ತದೆ . . . ವಕ್ತೃವಿನ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಊಹಿಸಿ ಈ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದು (ಹಿಂದಸಾ. ೨೮); ಶಬ್ದದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಜ್ಞಾನಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ವಕ್ತೃವಿನ ಗುಣಾಧೀನವಾದುದು (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೨೬೭). [ಸಂ.]

ವಕ್ತೃತ್ವ (ನಾ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ, —ನೈಪುಣ್ಯ ; ವಾಕ್ಚಾತುರ್ಯ : ವಕ್ತೃತ್ವವು ಒಂದು ಕಲೆ. ಸಂಗೀತದಂತೆ, ಸಾಹಿತ್ಯದಂತೆ, ಶಿಲ್ಪದಂತೆ ವಕ್ತೃತ್ವವೂ ಹುಟ್ಟುಗುಣ (ಸಂಭಾಷ. ೩೪); ಶೀನೂನೇ ವಕ್ತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ನರಹರಿಗಿಂತ ಮೇಲೆಂದು ಹೆಸರಾಗಿದ್ದನು (ಸಮುದೀ. ೧೫೪). [ಸಂ.]

ವಕ್ತ್ರ (ನಾ). ೧. ಮನುಷ್ಯನ ಮುಖದಲ್ಲಿ ಆಹಾರ ಪಾನೀಯಾದಿಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸುವುದಕ್ಕೂ ಶಬ್ದದ ಉದ್ಗಾರಗಳಿಗೂ ಸಹಾಯಕವಾಗಿರುವ ಒಂದು ಅವಯವ ; ಬಾಯಿ : ವಾಕ್ಕಿ್ರೀವಕ್ತ್ರದೊಳತುಳಭುಜದೊಳೂರ್ಜಿತವಿಜಯಶ್ರೀ ವಿಸ್ತಾರಿಸೆ ನೆಗೞ್ದಂ ಶ್ರೀವರ್ಮಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೪-೧೦); ಸುಡು ತಾಂಬೂಲನಿಷೀನವಕ್ತ್ರವ (ಸೋಮೇಶ. ೨೦). ೨. ಮುಖ ; ವದನ : ಶ್ರೀಮತೀವಕ್ತ್ರಚಂದ್ರಚ್ಛವಿ ಪೆರ್ಚಿಂ ಮಾಱ್ಪನಿಂ ಭೋಗಿಸಿದನಖಿಲಭೋಗಂಗಳಂ ವಜ್ರಜಂಘಂ (ಆದಿಪು. ೫-೨೨); ಏನುಮನ್ನದ ಮದ್ವಕ್ತ್ರಮನಾ ಕಸಿಂಜಳಕನಾಗಳ್ ನೋಡುತಿರ್ದಂ (ಕಾದಂಪು. ೮೬೩). ೩. ಪಾತ್ರೆಯ ಬಾಯಿ, –ಮೂತಿ. ೪. ಪಕ್ಷಿಯ ಕೊಕ್ಕು, –ಚುಂಚು. ೫. ಬಾಣದ ಅಗ್ರಭಾಗ. ೬. ಪ್ರಾರಂಭ ; ಆರಂಭ. ೭. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡದ ಬೇರು ; ನಂದಿಬಟ್ಟಲಿನ ಬೇರು. ೮. [ಛಂದ] ಒಂಬತ್ತು ಅಕ್ಷರಗಳ ಬೃಹತಿಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವರ್ಣಸಮವೃತ್ತ. ೯. ಗಣವಿನ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ವಿಷಮತೆಯುಳ್ಳ ಎಂಟು ಅಕ್ಷರಗಳ ಅನುಷ್ಟುಪ್ ಛಂದಸ್ಸಿನ ವಿಷಮಚತುಷ್ಪದಿಯ ಒಂದು ವರ್ಗ. ೧೦. [ಗಣಿತ] ಬೀಜಗಣಿತದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಶ್ರೇಢಿಯ ಮೊದಲನೆಯ ಪರಿಮಾಣ ಅಥವಾ ಅಂಶ. ೧೧. [ನಾಟ್ಯ] (ನಾಲಿಗೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ) ಆರು ವಿಧವಾದ ಅಭಿನಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; IP "ಸಿಂಹದಂತೆ ಬಾಯನ್ನು ತೆರೆದು ನಾಲಗೆಯನ್ನು ನೀಡುವುದು. ನರಸಿಂಹಾಭಿನಯದಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ವಿನಿಯೋಗಿಸಬೇಕು" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨೦೦ ಗದ್ಯಾನುವಾದ): ನೀಡಿದ ನಾಲಗೆ ಖಡ್ಗಂ ಜೂಡಿಸಿ ಸಿಂಹರೂಪಂ ಜೋಡಿಪ ನಾಲಗೆಯದೆಯ್ದೆ ವಕ್ತ್ರ [ಪಾಠಾಂ. ವಕ್ರ] ಮೆನಿಕ್ಕುಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩-೯೫). [ಸಂ.]

ವಕ್ತ್ರಶ್ವಾಸ (ನಾ). (ದುಃಖ, ಆಯಾಸ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಬಿಡುವ) ದೀರ್ಘವಾದ ಉಸಿರು; ನಿಟ್ಟುಸಿರು: ತಿದಿವೋಲ್ ದಿಗ್ಗಜರಾಜಿ ಗೋಣ್ಣುಸಿದು ವಕ್ತ್ರಶ್ವಾಸಮಂ ಬೀಱುತಿರ್ಪುದು . . . ಖಳನ್ನಪಾಲಾಕ್ರೌಹಿಣೀಭಾರದಿಂ (ಜಗವ. ೧-೬೦). [ಸಂ.]

ವಕ್ತ್ರಾಂತರ (ನಾ). ಬಾಯಿಯ ಒಳಭಾಗ : ಹರಿ ನೀಂ ಮಣ್ಣಂದೆ . . . ತೋಱು ವಕ್ತ್ರಾಂತರಮಂ (ಜಗವ. ೩-೬೩). [ಸಂ.]

ವಕ್ತ್ರೋದರ (ನಾ). = ವಕ್ತ್ರಾಂತರ : ವಿಸ್ತೃತವಕ್ತ್ರೋದರಭಾಗ ಭೂರಿಕಮಠ ಪ್ರಸ್ಫುಟ್ಪಕಲ್ಲೋಲಕಲ್ಪಿತಕೋಲಾಹಲಕಲ್ಪಕಾಲರಭಸಪ್ರಸ್ಪರ್ಧಿಯಂ ವಾರ್ಧಿಯಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೬೫). [ಸಂ.]

ವಕ್ರ (ಗು). ೧. ಕೊಂಕಿದ ; ಬಾಗಿದ ; ಡೊಂಕಾದ : 'ವಕ್ರತೆ' ಪರಾ. ೨. ಬಳಸಾದ ; ನೇರವಲ್ಲದ : 'ವಕ್ರೋಕ್ತಿ' ಪರಾ. ೩. ಕಪಟದ ; ಕುಹಕವಾದ. ೪. ಕ್ರೂರವಾದ. (ನಾ). ೫. ಕೊಂಕಿದುದು ; ಬಾಗಿದುದು ; ಡೊಂಕಾದುದು : "ವಕ್ರಂ, ವೃಜಿನಂ, ಭಂಗುರಂ . . . ಊರ್ಮಿಮತ್ — ಈ ೧೨ ಕೊಂಕಿದುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೧೬-೧೧); ಭರತಾಭ್ಯುದಯ ಚಂದ್ರೋದಯಕ್ಕುರ್ಬಿದತ್ತವಳ ಹೃಜ್ಜಲಧಿ ಪಾಲು ಕೊರಕಲ್ ಬಂಡೆಯಿಂ ವಕ್ರಮಾಗಿರ್ಪ ಮೊರಡು ದಡದಂತಿರ್ದವಳ ಮೆಯ್ಯನುಚ್ಛ್ವಸಿತ ಹರ್ಷೋರ್ಮಿಮಾಲಾಸಮೂಹದಿಂದವ್ವಳಿಸಿ ಮುಚ್ಚೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫೬-೭೦೪). ೬. ಕುಟಿಲವಾದುದು : ವಕ್ರಋಜುಮಿಶ್ರಜಗವದರ ಶೋಧನ ಧರ್ಮ (ಮಂಚುಕ. ೯೦); ನಮ್ಮ ಮನಸ್ಸು ಸ್ವಭಾವತಃ ವಕ್ರವಾದುದು (ಪರಶ. ೪೬). ೭. (ಹೊಳೆ, ತೊರೆ, ನದಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳ) ತಿರುವು ; ಸುತ್ತು; ಮುರಿವು. ೮. ತೊಂದರೆ ; ಅಡ್ಡಿ ; ವಿಘ್ನ : ಇದಕೆ ವಕ್ರವಪ್ಪೊನ್ಗೆಪ್ಪಮಹಾಪಾತಕನಕ್ಕು (ಎಕ. XVI, ಪಾವಗ. ೧೧-೪೪; 754). ೯. [ಜ್ಯೋತಿ] ಮಂಗಳಗ್ರಹ ; ಅಂಗಾರಕ : "ವಕ್ರಃ, ಅಂಗಾರಕಃ, ಭೌಮಃ, ಲೋಹಿತಾಂಗಃ, ಧರಾತ್ಮಜಃ — ಈ ೫ ಮಂಗಳನ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೯-೪೬); ಇನಾರ್ಕಿ ವಕ್ರಕ್ಷೀಣೇಂದುಗಳಶುಭಗ್ರಹಂ (ಜಾತಿ. ೨-೨). ೧೦. ಶನಿಗ್ರಹ. ೧೧. ಗ್ರಹಗಳ ಹಿನ್ನಡೆ. ೧೨. [ಛಂದ] ಎರಡು ಮಾತ್ರೆಗಳ ಕಾಲ ; ಗುರು : ಆದ್ಯಂತದೊಳ್ ಬರೆ ವಕ್ರಂ ಶಿಖಿ (ಛಂದೋಂಬು. ೧-೩೦). ೧೩. [ಸಂಗೀತ] "ಜನ್ಯರಾಗದ ಆರೋಹಣದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಅವರೋಹಣದಲ್ಲಿ, ಕೆಲವು ವೇಳೆ ಎರಡರಲ್ಲೂ ಸ್ವರಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಅನುಕ್ರಮಿಸದೆ ಹಿಂದು ಮುಂದಾಗಿಬರುವುದೂ ಉಂಟು. ಇಂತಹ ರಾಗಗಳು ವಕ್ರರಾಗಗಳೆನಿಸುತ್ತವೆ" (ಸಂಗೀಚಂ. ೬೨): ಆಧುನಿಕ ಕರ್ಣಾಟಕಸಂಗೀತವೆಂದರೆ ಎಪ್ಪತ್ತೆರಡು ಮೇಳಕರ್ತಗಳ ಯೋಜನೆಯ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣ, ಷಾಡವ, ಔಡವ, ಶುದ್ಧ, ವಕ್ರ ಎಂಬ ಭೇದಗಳನ್ನುಳ್ಳ . . . ಪದ್ಧತಿಯೆನ್ನಬಹುದು (ಕವಿಕೋ. I, ೭೮೭). ೧೪. [ನಾಟ್ಯ] ಗದ್ದದ ಎಂಟು ವಿಧವಾದ ವಿನ್ಯಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; IP "ಗದ್ದವನ್ನು ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ಮಾಡುವುದು. ಗ್ರಹಾವೇಶವನ್ನು ತೋರಿಸುವಾಗ ಇದನ್ನು ವಿನಿಯೋಗಿಸಬೇಕು" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೫೧೧ ಗದ್ಯಾನುವಾದ): ನಿಡುಬಿಟ್ಟುಕಂ . . . ಕೇಳದ್ದಮಾಗಳ್ ಪಡೆದುದು ಪೆಸರಿಂದ ವಕ್ರಮೆಂಬನವರತಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩-೧೦೦). ೧೫. ಹಸ್ತಾಂಗುಲಿಯ ಏಳು ಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಕೊಂಕಿಸಿದ ಕೈಬೆರಳುಗಳ ಅಭಿನಯ : ಸಂಯುತ, ವಿಯುತ, ವಕ್ರ, ವಲಿತ, ಕುಂಚಿತ, ಕುಂಚನ್ಮೂಲ, ಪ್ರಸೃತ — ಈ ಏಳು ಹಸ್ತಾಂಗುಲಿಯ ಭೇದಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩-೧೧೩ ವ). [ಸಂ.]

ವಕ್ರಂಬರ್, ವಕ್ರಬರು (ಕ್ರಿ). ವಿಘ್ನಮಾಡು ; ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ನಡೆ ; ಅಡ್ಡಿಯಾಗು : ಭರತನುಮವಾಂ ಕುಡಲ್ಪಡೆದ ರಾಜ್ಯಂ ನಿನಗಕ್ರಮಮಣಮಲ್ತು ವಕ್ರಂಬಂದೊಡಮ್ಮಾಜ್ಞೆಗೆ ತಪ್ಪಿದೆಯಪ್ಪು ನಿಲೆ ನುಡಿದು (ಪಂಪರಾಮಾ. ೭-೨೦ ವ). ವಕ್ರಬರು : ಆವನಾದಡೆ ವಕ್ರಬನ್ದವನ ನಷ್ಟಸಂತತಿ ಅಕ್ಕು (ಶಾಸನ. IX-i, ೧೧೨-೫೩; 1054). [ವಕ್ರ + ಬರ್ (< ವರ್)]

ವಕ್ರಗಚ್ಛ (ನಾ). [ಜೈನ] ಜೈನಮುನಿಗಳ ಒಂದು ಗುಂಪು: ಅವರೊಳಗೆ ಗೋಪಣಂದಿಪ್ರವರಗುಣರ್ . . . ವಕ್ರಗಚ್ಛದೊಳ್ ಪೆಸರ್ವಡೆದರ್ (ಎಕ. II, ೬೯-೫೩; 1100).

ವಕ್ರಗಚ್ಛಾಧಿಪ = ವಕ್ರಗಚ್ಛದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನಾದ ಜೈನಯತಿ : ಸ್ಥೇಯಾದ್ವಿಶ್ರುತಬಾಳಚಂದ್ರಮುನಿಪಃ ಶ್ರೀವಕ್ರಗಚ್ಛಾಧಿಪಃ (ಎಕ. II, ೬೯-೧೧೯; 1100). [ಸಂ.]

ವಕ್ರಗತಿ (ನಾ). ೧. ಡೊಂಕಾದ ಚಲನೆ, –ಗಮನ. ೨. ಹೀನವಾದ ನಡತೆ :ಖಳೀಯಾತಂ ನಿಸರ್ಗದಿಂ ವಕ್ರಗತಿಪರಿಣಾಮದಿನುದ್ಧೃತ್ತಚಿತ್ತದಿನುನ್ಮತ್ತನಾದಂ (ಸುಕುಮಾ. ೨-೫೭ ವ). ೧,೨: ವಕ್ರಗತಿ ಫಣಿಯೊಳ್ . . . ಒದವಿರ್ಪುದಲ್ಲದಿಲ್ಲಾ ನಾಡೊಳು (ಸುಕುಮಾ. ೨-೬೦). ೩. (ನೀರಿನ ಪ್ರವಾಹದ) ತಿರುವು ; ಬಾಗು ; ಮುರಿವು : ವಕ್ರಗತಿಯುಳ್ಳ ಆ ನದಿಯು ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತೋರಹತ್ತಿತು (ಸಾವಿತ್ರಿ. ೧). ೪. [ಜ್ಯೋತಿ] (ಗ್ರಹಗಳ) ಹಿನ್ನಡೆ. [ಸಂ.]

ವಕ್ರಗ್ರೀವ (ನಾ). ೧. ಕೊಂಕಿದ ಕತ್ತನ್ನುಳ್ಳುದು ; ಒಂಟೆ. ೨. ಬಾಗಿದ ಕೊರಳುಳ್ಳವನು ; ಡೊಂಕಾದ ಕತ್ತುಳ್ಳವನು : ಅಪಸ್ಮಾರಗ್ರಹಗೃಹೀತರಂತೆ ವಕ್ರಗ್ರೀವರಾಗಿಯುಂ ನೆಣೆಗಿವುದರಂತೆ ಕಿವುಡುಗೇಳ್ದುಂ(ಪಂಚತಂ. ೧೯-೧). [ಸಂ.]

ವಕ್ರಚಾರ (ನಾ). ೧. = ವಕ್ರಗತಿ ೧. ೨. = ವಕ್ರಗತಿ ೨. ೧,೨: ವಕ್ರಚಾರಂ ಸರ್ಪಂಗಳೊಳ್ . . . ಅಕ್ರಮಮಲ್ಲದೆ ಜನಪದದ ಜನಂಗಳೊಳಿಲ್ಲ (ಜಗವ. ೨-೧ ವ). [ಸಂ.]

ವಕ್ರತುಂಡ (ನಾ). ೧. ಕೊಂಕಿದ ಸೊಂಡಿಲನ್ನುಳ್ಳವನು ; ಗಣೇಶ : ಲಂಬೋದರಗೇತಕೆ ತರಳೋದರೆ . . . ವಕ್ರತುಂಡಗಕ್ಕರಿಸುವರಿಹರೇ (ಗಣೇಶ. ೫-೧೨೩). ೨. ಕೊಂಕಿದ ಕೊಕ್ಕನ್ನುಳ್ಳುದು ; ಗಿಣಿ. [ಸಂ.]

ವಕ್ರತೆ (ನಾ). ೧. ಕೊಂಕು ; ಡೊಂಕು : ಕಾಣಿಸಿತೊಂದು ದಿಸ್ಸುಚಿಶಿಖು . . . ಹಾ, ವಿಕೃತಿ ವಕ್ರತೆ ರೂಹುಗೊಂಡಂತೆ ! (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೨-೫೮೦). ೨. ಮೋಸ ; ಕಪಟ ; ವಂಚನೆ. ೩. ಓರೆಯಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಕೊಂಕಿರುವಿಕೆ : ನಂಬಿಯಣ್ಣನೇಱುಜವ್ವನದುರವಣೆಯುಮಂ . . . ನೋಟದ ವಕ್ರತೆಯುಮಂ ಮುಖದ ಕಾಮಕಾರ್ಪಣ್ಯಮುಮಂ ದೃಷ್ಟಿಯ ದೈನ್ಯಮುಮನಱಿದು (ನಂಬಿರ. ೪-೧೧). ೪. (ನಾದದ) ಏರಿಳಿತ ; ತಿರುವು : ಮತ್ತ[ಪಾಠಾಂ. ತ್ರಂ]ವೆಳೆ ವಕ್ರತೆಯನೀವ ವಹಣೆ . . . ಇಂಪಂ ಕಱೆವ ಸುಧಾರಸಗಾನಂ ನಾನಾರಸದ ಲಹಣೆಯ ರೂಪುವಡೆಯೆ ಪಾಡುವ ಗಾಯಕರೊಳಂ (ಗಿರಿಜಾ. ೨-೧೧೫ ವ). ೫. ಕುಟಿಲವಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಋಜುವಾಗಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ನೇರವಾಗಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. ೬. [ಜ್ಯೋತಿ] ಗ್ರಹಗಳು ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟುವಿಕೆ, –ಹಿಂದೆ ಚಲಿಸುವಿಕೆ. [ಸಂ. ವಕ್ರತಾ]

ವಕ್ರದೃಷ್ಟಿ (ನಾ). ೧. ಓರೆಯಾದ ದೃಷ್ಟಿ ; ನೇರವಲ್ಲದ ನೋಟ : ದೃಷ್ಟಿದೋಷ

ಗಳಿಂದ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ತೋರಬಹುದಾದ "ವರಸೆಗಣ್ಣು, ಮೆಳ್ಳಗಣ್ಣು, ವಕ್ರದೃಷ್ಟಿ" ಮುಂತಾದ ನ್ಯೂನತೆಗಳನ್ನು ಮೊದಲಿನಲ್ಲೇ ಸರಿಪಡಿಸಬಹುದು (ನಿಮ್ಮದೃ. ೫೪). ೨. ಸಂಶಯಾತ್ಮಕವಾದ ದೃಷ್ಟಿ ; ಸರಳವಲ್ಲದ ಧೋರಣೆ : ಶ್ರೀ ಅರವಿಂದರ ಮೇಲೆಯೂ ಸರಕಾರದ ವಕ್ರದೃಷ್ಟಿಯು ಬಿತ್ತು (ಕಪಪು. ೭-೮೩); ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಜನರು ವಾಮಾಚಾರವನ್ನು ವಕ್ರದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡುವುದುಂಟು (ಭಾರದ. ೨೨೭). [ಸಂ.]

ವಕ್ರದ್ವಾರ (ನಾ). ೧. = ವಂಕದಾರ : "ವಂಕದರಂ, ವಂಕದಾರಂ, ವಂಕಬಾರಂ — ಈ ೩ ವಕ್ರದ್ವಾರಕ್ಕೆ ಪೆಸರ್" (ಕಕಸಾ. ೫೯-೩೦೦); ವಕ್ರದ್ವಾರ — ವಂಕದರ, ವಂಕದಾರ, ವಂಕಬಾರ (ಕಮರ. ೨೯೩ ಪ್ರಯೋ); ಸೋಪಾನಗಳು, ಗುಪ್ತದ್ವಾರಗಳು, ವಕ್ರದ್ವಾರಗಳು — ಮುಂತಾದುವೆಲ್ಲಾ ನಿಮಗೆ ತಿಳಿದಿರಬೇಕು (ಮುಂಗ್ರಕ ೫೩-೩). 'ವಂಕದಾರ' ಪರಾ. ೨. ರಹಸ್ಯವಾದ ಬಾಗಿಲು ; ಗುಪ್ತದ್ವಾರ : ದುರ್ಗದ ವಕ್ರದ್ವಾರದಲ್ಲಿಯ ನಮ್ಮ ಕಾವಲರು ಆ ಬಾಗಿಲು ಅಲ್ಲಾಡುತ್ತಿದ್ದುದನ್ನು ನೋಡಿ . . . ನನಗೆ ವಾರ್ತೆಗೊಟ್ಟರು (ಸುರಂಗಂ. ೧೨೫-೯). ℙ ಈ ಶಬ್ದದ ಅಸ್ತಿತ್ವವು ಚಿಂತನೀಯ. [ಸಂ.]

ವಕ್ರನಾಶಿಕ (ನಾ). ಗೂಬೆ ; ಘೂಕ. [ಸಂ.]

ವಕ್ರಬರು 'ವಕ್ರಂಬರ್' ನೋ.

ವಕ್ರಬುದ್ಧಿ (ನಾ). ೧. ಕಪಟವಾದ ಮನಸ್ಸು ; ಕುಟಿಲಸ್ವಭಾವ. ೨. ಕಪಟಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು ; ಕೆಟ್ಟಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು : "ಕುಚರಃ, ಕುಟಿಲಾಶಯಃ — ಈ ೨ ವಕ್ರಬುದ್ಧಿ" (ಹಲಾಯು. ೬೪-೨೩೫). [ಸಂ.]

ವಕ್ರಭಣಿತಿ (ನಾ). ವ್ಯಂಗ್ಯೋಕ್ತಿ ; ವಕ್ರೋಕ್ತಿ : "ನಿಮ್ಮಷ್ಟು ಸಂಪಾದನೆ ಯಾರಿಗುಂಟು?" ಎಂದು ಅವರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ವಕ್ರಭಣಿತಿಯನ್ನು ಹಾರಿಸಿದನು (ಕಂಬಹು. ೧೧). [ಸಂ.]

ವಕ್ರಭಣಿತೆ (ನಾ). = ವಕ್ರಭಣಿತಿ : ಶಕ್ರನಳುಕುವ ಬಾಹುಬಲ ರಿಪುಚಕ್ರದೊಳಗಿನ್ನಾರಿಗುಂಟದು ವಕ್ರಭಣಿತೆಗೆ ಸಲುವುದಶ್ವತ್ಥಾಮನೆನುತೆಚ್ಚ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೮-೪೧).

[ಸಂ. ವಕ್ರಭಣಿತ]

ವಕ್ರವಚನ (ನಾ). ೧. ವ್ಯಂಗ್ಯೋಕ್ತಿ ; ವಕ್ರೋಕ್ತಿ : ಕಳಕಂಠಂ ಪುಗಿಲೆಂಬೀ ಕಳನಿನದಂ ವಕ್ರಮಾಗಿಯುಂ ನೃಪನ ಮನಂಗೊಳಲಾರ್ತುದು ಪುಯುಡಿವ ನಲ್ಲಳ ನಲ್ಮೆಯ ವಕ್ರವಚನದಂದದಿನಾಗಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೬-೧೦). ೨. ಸೊಗಸಾದ ಧ್ವನಿ ; ಇಂಪಾದ ಸ್ವರ : ದಶಕಂಠನಾ ಕಂಬುಕಂಠಿಯ ಕನಲ್ದೊನಲ್ದು ನುಡಿವ ವಚನಮೆ ಸುಗ್ಗಿಯ ಕಳಕಂಠಿಯೆ ಪುಗಿಲೆಂಬ ವಕ್ರವಚನದಂತೆ ತನಗೆ ಮದನರಾಗಹೇತುವಾಗೆ (ಕುಂರಾಮಾ. ೯-೧೮೬ ವ). [ಸಂ.]

ವಕ್ರವಾಕ್ಯ (ನಾ). ೧. ಕೊಂಕುನುಡಿ ; ಸರಳವಲ್ಲದ ಮಾತು. ೨. = ವಕ್ರವಚನ ೨. ೧,೨: ವಕ್ರವಾಕ್ಯಂ ಕೋಕಿಳಂಗಳೊಳ್ ಉತ್ಕಂಠತೆ ಮಯೂರಂಗಳೊಳ್ . . . ಅಕ್ಕುಮಲ್ಲದೆ ಜನಪದದ ಜನಂಗಳೊಳಿಲ್ಲ (ಜಗಾವ. ೨-೧ ವ). [ಸಂ.]

ವಕ್ರಶೃಂಗೆ (ನಾ). ಬಾಗಿದ ಕೊಂಬುಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಹಸು : "ಬಿಳಿಯಾಕಳೇ ಧವಳೆ, ಸೊಟ್ಟಕೊಂಬಾಕಳೇ ವಕ್ರಶೃಂಗೆ" (ಚಿದ್ಯಾಂಅ. ೨೯೪). [ಸಂ. ವಕ್ರಶೃಂಗ]

ವಕ್ರಸ್ತ (ನಾ). ಅಡ್ಡಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು; ವಿಘ್ನವನ್ನು ಒಡ್ಡುವವನು: ಯೀ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ವಕ್ರಸ್ತರಾದವರುಯಧೋಗತಿಗಿಳಿವರು (ಶಾಇಕ. XX, ೧೭೭-೩೭; 1190).

[ವಕ್ರ + — ಸ್ತ]

ವಕ್ರಾಂಗಿ[1] (ನಾ). ಊನವಾದ ಅಂಗವುಳ್ಳವನು : ಮುಂದ್ಯೆದುವ ತುರಂಗಮದ ಕೂಡೆ ನಡೆಯುತ್ತೆ ಬರಿದೊವಲುಡಿಗೆಯವರ ವಕ್ರಾಂಗಿಗಳನೊತ್ತೋಳವರನು . . . ಕಂಡನಾ ಕಲಿಪಾರ್ಥನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೬-೨೦). [ಸಂ. ವಕ್ರಾಂಗಿನ್]

ವಕ್ರಾಂಗಿ[2] (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀ ಸಸ್ಯ : "ಕಟುಃ, ಕಟುಂಭರಾ . . . ವಕ್ರಾಂಗೀ, ಶಕುಲಾದನೀ — ೯ ಕಟುಕರೋಹಿಣೀ ಹೆಸರುಗಳು" (ಚಿದ್ಯಾಂಅ. ೧೩೧).

[ಸಂ. ವಕ್ರಾಂಗೀ]

ವಕ್ರಿ (ಗು). ೧. ಬಾಗಿದ ; ಕೊಂಕಿದ ; ಡೊಂಕಾದ. (ನಾ). ೨. ಕೆಟ್ಟಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು : "ಕುಚರಂ ನಿಯತಕಾರಿಕಂ ವಿಶಾಸಿಯೆನೆ ವಕ್ರಿಯೆನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೬೨-೨೩). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : "ವಕ್ರಿ ಮಾರುಳಿ ಕಂಬು ಕಸವೆ ಸಂದಂ ಕರಡೆಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೩೩-೮). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ ; ಮಂಗುರವಳ್ಳಿ ; ಬಕ್ಕುಡಿ : "ಮಂಗುರವಳ್ಳಿ ವಕ್ರಿ ಬಕ್ಕುಡಿಯೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೪೩-೪೩). ೫. [ಸಂಗೀತ] ದೋಷವುಳ್ಳ ಗಾಯಕರಲ್ಲಿ, ಒಂದು ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು; ಕತ್ತನ್ನು ಕೊಂಕಿಸಿ ಹಾಡುವವನು ; ಕತ್ತು ಬಗ್ಗಿಸಿಕೊಂಡು ಹಾಡುವವನು : ಗಾಯಕದೋಷಗಳು : ೧. ಸಂದಷ್ಟ- ಹಲ್ಲು ಕಚ್ಚಿ ಹಾಡುವವನು . . . ೧೫. ವಕ್ರಿ — ಕತ್ತು ಕೊಂಕಿಸಿ ಹಾಡುವವನು (ಸಂಗೀಚಂ. ೧೦೩). ೬. [ಜ್ಯೋತಿ] ಗ್ರಹಗಳು ಹಿಂದೆ ಚಲಿಸುವಿಕೆ.

[ಸಂ. ವಕ್ರಿನ್]

ವಕ್ರಿತ (ಗು). ಬಾಗಿದ ; ಬಗ್ಗಿದ : ವಕ್ರಿತಕಂಧರಂ ಸ್ಮೇರವಕ್ತ್ರಸರೋರುಹಂ ಲಲಿತಾಯತೇಕ್ಷಣನಾಗಿ . . . ಮುರಾರಿ ಕೃಪೆಗೆಗಾಡಿದಂ (ಜಗಾವ. ೩-೫೩). [ಸಂ.]

ವಕ್ರಿಮ (ಗು). ೧. ಬಳಸಾದ; ಸುತ್ತಾದ: ಆ ದಿವ್ಯವಚನವಕ್ರಿಮಕ್ರಮಮೆ ತಮಗನುಗ್ರಹಪಕ್ಷಮಾಗೆ ಕೃಷ್ಣನಂ ಪರಮಾತ್ಮಸ್ವರೂಪನೆಂದರಿದು ಗೋಪರ್ ಕೃತಕೃತ್ಯರಾಗಿರ್ಪಿನಂ (ಜಗಾವ. ೪-೧೧೦ ವ). ೨. ಕೊಂಕಿದ ; ಡೊಂಕಾದ : ಶಂಕರನ ವಕ್ರಿಮಾಲಪನಜನಕನ ಕ್ರೂರಶತ್ರುದಾರುಕ್ರಕಚನಿಭನೋಲಗಕ್ರೀಡೆ ಸೊಗಸೆ ಭ್ರೂಚಕ್ರಿತನೀಕ್ಷಿಸಿದನು (ಉದ್ಭರ. ೭-೧೬). (ನಾ). ೩. ಡೊಂಕು ; ಕೊಂಕು ; ವಕ್ರತೆ : ವಕ್ರಿಮಂ ಸುಚರಿತದೊಳ್ ವಿಚಾರಿಸವೊಡಿಲ್ಲಳಕಾಳಿಯೊಳಲ್ಲದೆಲ್ಲಿಯುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೧-೧೦೯) 'ಕಂಟಕವಕ್ರಿಮ' ಪರಾ. [ಸಂ. ವಕ್ರಿಮನ್]

ವಕ್ರಿಮೆ (ನಾ). ಕೊಂಕು; ವಕ್ರತೆ: ಆಂಡಯ್ಯನ 'ಕಬ್ಬಿಗರ ಕಾವ'ದ ರೂಪಕದ ವಕ್ರಿಮೆಯ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಯದು (ಸಾಹಿವಿ. ೩೪). [< ಸಂ. ವಕ್ರಿಮನ್]

ವಕ್ರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಡೊಂಕಾಗು ; ವಕ್ರವಾಗು : ಬೆಳಕು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಹೊಕ್ಕು ಹೊರಡುವಾಗ ವಕ್ರಿಸುವುದಷ್ಟೆ (ಬಾಲಪ್ರ. II. ೯೪೧). ೨. ಪ್ರತಿಭಟಿಸು ; ವಿರೋಧಿಸು ; ಪ್ರತಿಕೂಲವಾಗು : ನಿಮ್ಮಾ ಕ್ರಮಕಮಲಕ್ಕೆಱಗದೆ ವಕ್ರಿಸಿ ಭೂಚಕ್ರದೊಳಗೆ ಬಾಳ್ವರುಮೊಳರೇ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೩೦); ಭೂಮಂಡಲದೊಳು ವಕ್ರಿಸುವರಿಲ್ಲ ನಿನ್ನೀ ಸಿರಿಗೆ ರಾಜಧರ್ಮಕ್ರಿಯೆಗೆ ನಳಪುರೂರವ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರಾದಿ ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಾಳ್ಕೆದೆ ಸೋಲ್ವರು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨-೫೨). ೩. (ಅಮಂಗಳವನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು) ಸ್ವರವನ್ನು ಮಾಡು ; ಕೂಗು : ಬಿಲ್ಲ ಬಿನ್ನಣಿಯನೊರ್ವನಂ ಕರೆದು ನಿಚ್ಚಂ ವಕ್ರಿಸುತ್ತಿರ್ಪ ನಿಚ್ಚಲವಕ್ಕಿಯನೆಚ್ಚು ಬಾಯೆಂದು ಪೇೞ್ವುದುಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೨೭-೧೯); ಕಾಗೆ ವಕ್ರಿಸೆ ಸರಳ ಪ್ರಾರಂಭಕಾರ್ಯಮಂ ಮಾಣದರಾರ್ (ಪಂಚತಂ. ೩೩೪-೭). ೪. (ಗ್ರಹಗತಿಗಳು) ವಿರೋಧವಾಗಿ ಬರು ; ಕ್ರೂರವಾಗು : ನನ್ನ ಆಯದಾಯಕ್ಕೆ ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರಗ್ರಹಗಳೆರಡೂ ವಕ್ರಿಸಿವೆ (ಕಥಾಮಂ. IV. ೧೦೮); ಅಂದ ಮೇಲೆ ಸೊಸೆಯ ಗ್ರಹಚಾರ ವಕ್ರಿಸಿದ ಹಾಗೇ ಎಂದು ಮತ್ತೆ ಹೇಳುವುದೇನು? (ಹೊಸಕ್ಕಿ. ೨೧). ೫. (ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ) ಅನಪೇಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಒತ್ತಾಯದಿಂದ ಹೊಕ್ಕಿರು ; ನಿಸ್ಸಂಕೋಚವಾಗಿ ಬಂದಿರು ; ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯವಿಲ್ಲದೆ ಇರು : ಹೇಗಾದರೂ ನೀನು ನಮ್ಮ ಮನೆಗೆ ಶನಿಗ್ರಹದಂತೆ ವಕ್ರಿಸಿರುವೆ (ಲಕ್ಷ್ಮೀಪ್ರ. ೪೪); ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಇದ್ದ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಕೇಳುವವರಿಲ್ಲದಾಗ ಈ ಶನಿ ವಕ್ರಿಸಿತಲ್ಲ ಎಂಬ ಸಿಡುಕು (ಹೊಸಕ್ಕಿ. ೨೮). 'ಒಕ್ಕರಿಸು', 'ವಕ್ಕರಿಸು' ಪರಾ.

[ವಕ್ರ + — ಇಸು./ ತೆಲು. ವಕ್ರಿಂಚು]

ವಕ್ರೀಕರಣ (ನಾ). ೧. ಬಾಗುವುದು ; ಬಗ್ಗುವುದು. ೨. [ವಿಜ್ಞಾ] ನೀರು, ವಾಯು, ಗಾಜು ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನಸಾಂದ್ರತೆಯುಳ್ಳ ಬೇರೊಂದು ವಾಹಕದ ಮೂಲಕ ಬಂದ ಬೆಳಕು ತನ್ನಲ್ಲಿ ಅಸಮ ಕೋನವಾಗುವಂತೆ ಹೊಕ್ಕಾಗ ಆ ಕಿರಣವನ್ನು ಒಂದು ಗೊತ್ತಾದ ಕೋನದಲ್ಲಿ ಓಲಿಸುವುದು : ಬೆಳಕು ಶೀಘ್ರವಾದ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಚಲಿಸುವುದು ಈತನಿಗೆ ಗೊತ್ತಿತ್ತು. ಬೆಳಕಿನ ವಕ್ರೀಕರಣ (Refraction) ತಿಳಿದಿತ್ತು (ಶಿಲ್ಪನಾ. ೧೦೧); ಬೆಳಕಿನ ಪ್ರತಿಫಲನ ಮತ್ತು ವಕ್ರೀಕರಣಗಳ ನಿಯಮಾವಳಿಗಳನ್ನೂ ಛಾಯೆಯ ಸ್ವಭಾವವನ್ನೂ ಅರಿತು ವಿವರಣೆ ನೀಡಿದ್ದಾರೆ (ತತ್ವಸ್ತಾ. ೪೯೯). [ಸಂ.]

ವಕ್ರೀಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಓರೆಯಾಗಿಸು ; ಬಾಗಿಸು ; ಡೊಂಕಾಗಿಸು : ಶಂಕುಗಳಿಂದ ವಕ್ರೀಕರಿಸಿದ ಬೆಳಕು ಪ್ರತಿದೃಷ್ಟಿಕೋಲಿನ ಮೇಲೂ ಬೀಳಬಹುದು (ಜೀಟಟ. ೫೦). [ವಕ್ರೀಕರಣ + – ಇಸು]

ವಕ್ರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ : "ಶಿಫಾಹ್ವಾ-ವಕ್ರಿ" (ಓಷಧಿ. ೧೬೫). [ಸಂ. ವಕ್ರಾ]

ವಕ್ರೋಕ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಕೊಂಕುಮಾತು. ೨. ದ್ವಂದ್ವಾರ್ಥದ ನುಡಿ : ರಾವಣನಾ ದೂದವಿಗೆ ನಿನ್ನ ನುಡಿಗೊಡಂಬಟ್ಟೆನಾಕೆಯಂ ತಾಯೆಂದು ವಕ್ರೋಕ್ತಿಯಿಂ ನುಡಿವುದುಂ (ಶಂರಾಮಾ. ೧೦-೧೯೨ ವ). ೩. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರ ; ಶ್ಲೇಷೆ ಅಥವಾ ಕಾಕುವಿನಿಂದ ಅರ್ಥಾಂತರವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿ ಹೇಳುವುದು ; IP ಕುಂತಕನೆಂಬ ಅಲಂಕಾರಿಕನು ಇದನ್ನು ಕಾವ್ಯದ ಆತ್ಮವನ್ನಾಗಿ ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಭಾಮಹನು ಅತಿಶಯೋಕ್ತಿಯನ್ನೇ ವಕ್ರೋಕ್ತಿಯೆಂದು ಹೇಳಿ, ಅದು ಎಲ್ಲಾ ಅಲಂಕಾರಗಳಿಗೂ ಮೂಲವೆಂದು ನಿರೂಪಿಸಿದ್ದಾನೆ : ನುಡಿದುದದೆ ಪದವಿಭಂಗತೆಗೊಡಂಬಡಂ ಪಡೆಯೆ ಮಗುಳ್ಚುಮರ್ಥಾಂತರದೊಳ್ ತೊಡರ್ದುರ್ ನಿಲೆ ನುಡಿವ ನುಡಿ ಚೆಲ್ವೊಡರಿಪ ವಕ್ರೋಕ್ತಿ ನಿಯತ ಕಾಕು ಶ್ಲೇಷಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೦೧). i. ಶ್ಲೇಷೆಯ ಮೂಲಕ ವಕ್ರೋಕ್ತಿಗೆ ಉದಾಹರಣೆ : ಕುಮಾರಂ ಪುಷ್ಪದರ್ಶನದಿಂ ಕೆಯ್ಮಾಸಿದನೆಂಬುದೀಕೆಗೆ ಪಾಟಿಯೆ ವಲಮೆಂದು ವಕ್ರೋಕ್ತಿಯಂ ನುಡಿದು (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೮೨ ವ). ii. ಕಾಕುವಿನಿಂದ ಬೇರೊಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ವಕ್ರೋಕ್ತಿಗೆ ಉದಾಹರಣೆ : ಈ ತೊಡವೇವುದೊ ರೂಪ ಸಾಲದೇ ಎಂದೆಂದೋರೊರ್ವರಾಕೆಯ ರೂಪಂ ವಕ್ರೋಕ್ತಿಯೊಳೆ ಪೊಗಟ್ಟು (ಪಂಪಭಾ. ೩-೪೬ ವ). [ಸಂ.]

ವಕ್ರೋಕ್ತಿನಿಪುಣ (ನಾ). ಚಾತುರ್ಯದ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಪರಿಣತನಾದವನು : ಪ್ರತ್ಯುತ್ಪನ್ನಪ್ರತಿಭನುಂ ವಕ್ರೋಕ್ತಿನಿಪುಣನುಂ . . . ಪ್ರಸಿದ್ಧನುಮಪ್ಪ ಮಹತ್ತರನ ಕೈಯೊಳ್ ಸನ್ಮಾನದಾನಪುರಸ್ಸರಮಾಗೆ ಕೊಟ್ಟು (ಆದಿಪು. ೧೪-೪೭ ವ). [ಸಂ.]

ವಕ್ಷ (ನಾ). ಎದೆ ; ಉರಸ್ಸು : ವಕ್ಷಮಂಬರಚರಶ್ರೀಗೇಹಮಂಬೊಂದೆ ರೂಪೆ ಗಡ ನೋಡಲೊಡಂ ಮರುಳ್ಗೊಳಿಸುಗುಂ ವಿದ್ಯಾಧರಸ್ತ್ರೀಯರಂ (ಆದಿಪು. ೧-೭೪); ತುಱುಗಿ ಕರಂಗಳಂ ಕಿಡದೆ ವಕ್ಷದೊಳುಜ್ಜ್ವಳತಾರಹಾರಮೇಂ ಮೆಱೆದನೋ ಭೂಪಂ (ಪುಷ್ಪಸು. ೩-೭೪). [ಸಂ. ವಕ್ಷಸ್]

ವಕ್ಷಸ್ಥಲ, ವಕ್ಷಸ್ಥಳ (ನಾ). = ವಕ್ಷ : ಜಲರಾಶಿಪ್ರಭವೆಯನವಿಕಲಕೃಷ್ಣ ಗುಣಾನುರಕ್ತೆಯಂ ಮಿಗೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀಲಲನೆಯನಾಂತು ವಕ್ಷಸ್ಥಲದೊಳ್ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೮೧); ಮಂದರಾಚಳಶಿಲಾತಳವಿಶಾಲಮೆನಿಪ ವಿಪುಲವಕ್ಷಸ್ಥಲಮುಂ (ಆದಿಪು. ೫-೩೨ ವ). ವಕ್ಷಸ್ಥಳ: ದಿವ್ಯಾಯುಧಕೆ ಚಾಚಿದನು ವಕ್ಷಸ್ಥಳವನಸುರಾರಾತಿಯಡಹಾಯ್ದು (ಕುಮಾದ್ರೋ. ೩-೬೦). [< ಸಂ. ವಕ್ಷಃಸ್ಥಲ]

ವಕ್ಷಸ್ಥಳ 'ವಕ್ಷಸ್ಥಲ' ನೋ.

ವಕ್ಷಸ್ಸ್ವಸ್ತಿಕ (ನಾ). ನೃತ್ಯದ ಒಂದು ಭಂಗಿ; IP "ಚತುರಸ್ರ ಹಸ್ತವನ್ನು ಮಾಡಿ ಕೈಗಳನ್ನು ಎದೆಯ ಹತ್ತಿರ ನಿಲ್ಲಿಸಿ ಉದ್ವೇಷ್ಟನ ಮಾಡಿ ಪಾರ್ಶ್ವಕ್ಕೆ ತಂದು ಎದೆಯನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ಬಗ್ಗಿಸಿ ಕೈಗಳನ್ನು ವ್ಯಾವರ್ತ ಮಾಡಿ ಎದೆಗೆ ತಂದು ಮುಂಗೈಗಳನ್ನು ಸ್ವಸ್ತಿಕದಂತೆ ಹಿಡಿದು ಕಾಲುಗಳನ್ನೂ ಸ್ವಸ್ತಿಕದಂತೆ ಮಾಡಿ ನಿಲ್ಲುವುದು" (ನಾಟ್ಯರಂ. ೨೮೦ ಗದ್ಯಾನುವಾದ): ಚತುರಸ್ರಂಗಳನಾಂತ ಹಸ್ತಮರಡಂ ವಕ್ಷಕ್ಕೆ ತಂದಿಟ್ಟುಮುನ್ನತದಿಂದಂ ಪೊಱಮಂಡಿಸುತ್ತ ಓರಿದುಂ ವ್ಯಾವರ್ತನಂಗೆಯ್ದು ನಿಶ್ಚಿತಭುಗ್ನಂಬಡೆದಿರ್ಪ ವಕ್ಷದೊಳೆ ನಿಂದುಂ ಸ್ವಸ್ತಿಕಂ ಮಾಡಿ ಕಾಲ್ ಸತತಂ ಸ್ವಸ್ತಿಕಮಾಗೆ ರಂಜಿಸಿತು ವಕ್ಷಸ್ಸ್ವಸ್ತಿಕಾಖ್ಯಾನದಿಂ (ನಾಟ್ಯರಂ. ೪-೪೮). [< ಸಂ. ವಕ್ಷಃಸ್ವಸ್ತಿಕ]

ವಕ್ಷೋಜ (ನಾ). ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಮೂಡಿದುದು ; ಕುಚ ; ಸ್ತನ : ಮಂಡನಾಳಂಕರಣವಚನದಿಂ ವೃತ್ತವಕ್ಷೋಜದಿಂ ಸತ್ಪದದಿಂದೊಪ್ಪಿರ್ದ ವಾಕ್ಸುಂದರಿ ಪರಮವಚೋವೃದ್ಧಿಯಂ ಮಾಡುಗೆಮ್ಮೊಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೭). [ಸಂ.]

ವಕ್ಷೋರುಹ (ನಾ). = ವಕ್ಷೋಜ : ಅಂಭೋಜಕುಟ್ಮಳವಕ್ಷೋಯುಹದಗ್ರ ಮಾಳ್ಕುದೆಳೆಗರ್ಪಂ (ರಾಜಶೇ. ೮-೩೧). [ಸಂ.]

ವಖಣೆ 'ವಕ್ಖಾಣ' ನೋ.

ವಖಾರ, ವಖಾರು, ವಖಾರೆ (ನಾ). ಸರಕುಗಳನ್ನು ದಾಸ್ತಾನು ಮಾಡುವ ಸ್ಥಳ ; ಉಗ್ರಾಣ ; ಗೋದಾಮು : ಹದಿನೇಳನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ತಮ್ಮ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವಖಾರಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರು (ಹಿಂದೂಇ. ೨೪೨); ಕೆಳಗಿನ ಅಂತಸ್ತಿನಲ್ಲಿ ಕತ್ತಲೆಗವಿದ ವಖಾರಗಳಿವೆ (ಜನಪ್ರ. ೧೪೭). ವಖಾರು : ಬಳಿಕ ಪೋರ್ಚುಗೀಜರು ಗೋವೆ ಮುಂತಾದ ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು ಹಿಡುಕೊಂಡು ಅಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ವಖಾರುಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿ . . . ಲಾಭವನ್ನು ಪಡಕೊಂಡರು (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೧೫೫); ಸಧ್ಯ ನಳಬಜಾರದಲ್ಲಿ ಫೇಲಭಾಯಿಯ ಕಬ್ಬಿಣದ ವಖಾರಿನಲ್ಲಿದ್ದೇವೆ (ರಕ್ತಗೋ. ೬೬). ವಖಾರೆ : ಕೊರೆದಂಥ ಕಟ್ಟಿಗೆ ನೀರಲ್ಲಿ ಇರುವದಿಲ್ಲ, ಬಂದರದೊಳಗೆ ವಖಾರೆಗಳಲ್ಲಿರುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಮ್ಮಾ. ೨೦೧). 'ಬಖಾರಿ' ಪರಾ. [<— ಮರಾ. ವಖಾರ./ ಪ್ರಾ. ವಕ್ಖಾರ]

ವಖಾರು 'ವಖಾರ' ನೋ.

ವಖಾರೆ 'ವಖಾರ' ನೋ.

ವಖ್ಖಣಿಸು 'ವಕ್ಖಾಣಿಸು' ನೋ.

ವಖ್ಖಣೆ 'ವಕ್ಖಾಣ' ನೋ.

ವಖ್ಖಾಣ 'ವಕ್ಖಾಣ' ನೋ.

ವಖ್ಖಾಣಿಸು 'ವಕ್ಖಾಣಿಸು' ನೋ.

ವಗಲೆ (ನಾ). ತಾಂತ್ರಿಕರು ಪೂಜಿಸುವ ಒಬ್ಬ ದೇವತೆಯ ಹೆಸರು: (೬). 'ಬಗಲೆ' ಪರಾ. [ಸಂ. ವಗಲಾ]

ವಗೈರೆ (ನಾ). ಮುಂತಾದುವು ; ಮೊದಲಾದುವು ; ಇತ್ಯಾದಿ : ಬಾನ ವಗೈರೆ ಯರಡು ಯಿಸೆ ಪ್ರಕಾರ (ಮೈಶಿಲ. ೧೯೨೯, ೯೭-೨೪; 15937); ಪ್ರತಿಗ್ರಾಮಕ್ಕೂ ಹೋಗಿ ಅಲ್ಲಿ ಕೆರೆಗಳಲ್ಲಿರುವ ನೀರಿನ ಆಧಾರ ನೋಡಿ ಇಷ್ಟೇ ಸಾಗುವಳಿ ಆಗಬೇಕೆಂದು ವಗೈರೆ ನಡೆಸತಕ್ಕ ಕ್ರಮ (ಮಹಾವಾಂ. II, ೫೭). [<— ಅರ. ವಗೈರಹ್, ವಘೈರಾ; ಫಾರ. ವಘೈರಾ; ಹಿಂ. ವಗೈರಹ್; ಮರಾ. ವಗೈರಾ, ವಗೈರೆ]

ವಗ್ಗ$_1$ 'ಬಗ್ಗ$_1$' ನೋ.

ವಗ್ಗ$_2$ 'ಬಗ್ಗ$_2$' ನೋ.

ವಗ್ಗಯ್ಯ (ನಾ). ಮೈಲಾರಲಿಂಗನ ಭಕ್ತರು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಹೆಸರು : ಗುಡ್ಡಾಪುರವೆಂಬಲ್ಲಿ ಮೈಲಾರಲಿಂಗನ ಗುಡಿಯುಂಟು. ಆ ದೇವತೆಯ ಭಕ್ತರು ವಗ್ಗಯ್ಯಗಳೆಂಬ ಹೆಸರು ಧರಿಸುವರು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಂದ ಹೊಲೆಯರವರೆಗೆ ಬೇಕಾದ ಜಾತಿಯವರು ವಗ್ಗಯ್ಯಗಳಾಗಬಹುದು (ಕಭಾಗ. ೨೧೫). [< ಬಗ್ಗ$_1$ + ಅಯ್ಯ$_1$]

ವಗ್ಗಸೇನೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೈನ್ಯ: ತುರಗದಳ ಪದಾತಿಬಲ ಬಿಲ್ಲಣಿ ಲಬ್ಬಣ ವಗ್ಗಸೇನೆ ಭಹುವಡೆಯಿಂ ಬೆಳಗವತ್ತಿಯ ಕೋಟೆಯ ಮುತ್ತಿ (ಮೈಶಿಲ. ೧೯೧೨; ೬೬-೬; ಸಂ. 1166). [ವಗ್ಗ$_1$ + ಸೇನೆ]

ವಚನ (ನಾ). ೧. ನುಡಿಯುವುದು ; ಮಾತನಾಡುವುದು. ೨. ನುಡಿ ; ಮಾತು : ವಚನದಲ್ಲಿ ನಾಮಾಮೃತ ತುಂಬಿ ನಯನದಲ್ಲಿ ಮೂರುತಿ ತುಂಬಿ . . . ನಿಮ್ಮ ಚರಣಕಮಲದಲಾನು ತುಂಬಿ (ಬಸವ. ೯೯೨); ವಚನದೊಳಿಲ್ಲ ಪೆರ್ಮೊಲೆಯೊಳಲ್ಲದೆ ಕರ್ಕಶವೃತ್ತಿ ವಕ್ರಮಂ ಸುಚರಿತದೊಳ್ ವಿಚಾರಿಸುವೊಡಿಲ್ಲಳಕಾಳಿಯೊಳಲ್ಲದೆಲ್ಲಿಯುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೧-೧೧೯). ೩. ವಾಗ್ದಾನ ; ಭಾಷೆ : ತಾವೇ ಕೊಟ್ಟ ವಚನಗಳನ್ನು ಒಂದೇ ಸವನೆ ಹೇಗೆ ಭಂಗಮಾಡುತ್ತ ಬಂದಿರುವರು (ಪ್ರಬಂಧ. ೫೭). 'ವಚನಭಂಗ' ಪರಾ. ೪. ಹಿತವಚನ ; ಬುದ್ಧಿಮಾತು : ಹಸುಳರ ಬಗೆಯ ನೀ ಕೇಳದಿರು ನೀ ಮನ ಬಗಿಸದಿರು ಸಲಿಸೆನ್ನ ವಚನವನೆಂದಳಾ ಕುಂತಿ (ಕುಮಾಆ. ೧೦-೩೧). ೫. ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಗದ್ಯಭಾಗ, —ಗದ್ಯರಚನೆ : ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಚಂಪೂಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದ ಸಣ್ಣ ದೊಡ್ಡ ಗದ್ಯಭಾಗಗಳಿಗೆ ವಚನ ಎಂದೆನ್ನುವದುಂಟು . . . ಅವು

ವರ್ಣನಾತ್ಮಕವೇ ಇರಲಿ, ಕಥನಾತ್ಮಕವೇ ಇರಲಿ, ಎರಡು ಪದ್ಯಗಳ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಜೋಡಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸಿದ ಒಂದರ್ಥವಾಕ್ಯ ಇಲ್ಲವೆ ವಾಕ್ಯಶೇಷಗಳೆ ಇರಲಿ, ಆ ಎಲ್ಲ ಗದ್ಯಭಾಗಗಳು 'ವಚನ'ಗಳೆಂದೆ ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವವು (ವಛರ. ೨ ೬೦೬). ೬. ಸರ್ವಜ್ಞಕವಿಯ ತ್ರಿಪದಿಬದ್ಧವಾದ ಪದ್ಯ, –ಸೂಕ್ತಿ : ಏಳು ಸಾವಿರದ ಎಪ್ಪತ್ತು ವಚನಗಳ ಹೇಳಿದನು ಕೇಳೊ ಸರ್ವಜ್ಞ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೨೪). ೭. ಶಿವಶರಣರ ಅನುಭಾವದ ನುಡಿ, –ಸೂಕ್ತಿ; IP ಇದು ಮಧ್ಯಕಾಲೀನ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟಪ್ರಕಾರ. ವೀರಶೈವಧರ್ಮ, ಭಕ್ತಿ, ಸಮಾಜಸುಧಾರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ರಚಿಸಿದ, ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಅಂಕಿತವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ, ಗದ್ಯ ಪದ್ಯಗಳ ನಡುವಣ ಮಾದರಿಯ ಸೂಕ್ತಿ, –ರಚನೆ. ಆಧುನಿಕಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲೂ ಈ ಬಗೆಯ ಕೆಲವು ರಚನೆಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು : ಆದ್ಯರ ವಚನ ಪರುಷ ಕಂಡಣ್ಣಾ . . . ಕೂಡಲ ಸಂಗನ ಶರಣರ ವಚನ ಬೇವ ಸವಿದಂತೆ (ಬಸವ. ೧೭೧); ಅಱುವತ್ತೆಂಟುಸಾವಿರ ವಚನಂಗಳ ಹಾಡಿ ಹಾಡಿ ಸೋತಿತೆನ್ನ ಮನ ನೋಡಯ್ಯಾ (ಸಿದ್ಧವ. ೪. ೩೫-೧೦೭). ೮. [ವ್ಯಾಕ] ವ್ಯಕ್ತಿ, ವಸ್ತು, ಸಂಗತಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳು ಒಂದೋ ಅಥವಾ ಹಲವೋ ಎಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಸಂಜ್ಞೆ, –ಪರಿಭಾಷೆ : ಅಭಿರೂಪದಿನಾ ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತಿ ಲಿಂಗಾರ್ಥ ವಚನ ಸಂಬೋಧನದೊಳ್ ಪ್ರಭವಿಪ್ಪುದಾ ದ್ವಿತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿ ಕರ್ಮದೊಳನಾಕುಳಂ ವರ್ತಿಸುಗುಂ (ಶಮದ. ೧೨೭); ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ವಚನಗಳು ಎರಡು — ಏಕವಚನ, ಬಹುವಚನ (ಕೈಪಿಡಿ. ೩೫).

ವಚನ ಕೊಡು = ಭಾಷೆಯನ್ನು ನೀಡು ; ಮಾತು ಕೊಡು : ನಿನ್ನ ಕೈಯಿಂದ ಆಗಲಾರದು, ಮಾಡಲು ವಚನ ಕೊಟ್ಟರೆ ಹೇಳುವೆ (ಕೊಹಾ. ೪೨). [ಸಂ.]

ವಚನಕಾರ (ನಾ). ಅನುಭಾವದ ನುಡಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಶಿವಶರಣ ; ವಚನಗಳನ್ನು ರಚನೆ ಮಾಡಿದ ಶಿವಶರಣ : ವಚನಕಾರರು ನಿಜವಾದ ಸಮಾಜಸುಧಾರಕರಿರುವರು (ವಚಶಾ. 1, ೧೭ ಮುನ್ನುಡಿ). [ಸಂ.]

ವಚನಕಾರ್ತಿ (ನಾ). ಅನುಭಾವದ ನುಡಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಶಿವಶರಣೆ ; ವಚನಗಳನ್ನು ರಚನೆ ಮಾಡಿದ ಶಿವಶರಣೆ : ಅನೇಕ ಜನ ಶರಣೆಯರು, ವಚನಕಾರ್ತಿಯರು ತಮ್ಮ ಅನುಭಾವದ ಅಮೃತವಾಣಿಯನ್ನು ಬಿತ್ತರಿಸಿದರು (ಕರ್ನಾಕ. ೧೧೫). [ವಚನಕಾರ + – ತಿ₁ (< – ಇತ್ತಿ)]

ವಚನಗುಪ್ತಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಮನ, ವಚನ ಮತ್ತು ಕಾಯ ಎಂಬ ಮೂರು ಬಗೆಯ ಗುಪ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಮಾತನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸುವುದು ; ಮಾತಿನ ಮೇಲಿನ ಹಿಡಿತ, –ಸಂಯಮ : ಹಿಂಸಾವಿರತಿ . . . ಪರಿಗ್ರಹವಿರತಿಗಳೆಂಬೀ ಐದು ವ್ರತಗಳ ಸ್ಥಿರತೆಗಾಗಿ ಐದೈದು ಭಾವನೆ(ಚಿಂತನೆ)ಗಳು ಹೇಳಿವೆ. ಹಿಂಸಾವಿರತಿವ್ರತಕ್ಕೆ ವಚನಗುಪ್ತಿ (ವಚನಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ತಡೆಯುವುದು) (ಜೈನಧ. ೬೮). [ಸಂ.]

ವಚನಚತುರ (ನಾ). ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಜಾಣನಾದವನು, –ನಿಪುಣ : ನೀತಿನಿರತನು ಮಾಕಾರವಂತನುಂ ವಚನಚತುರನುಮಪ್ಪುದ್ಧವನೆಂಬ ದೂತಮುಖ್ಯನನಟ್ಟಿದೊಡೆ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೬-೧೮ ವ). [ಸಂ.]

ವಚನತ್ರಯ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಏಕವಚನ, ದ್ವಿವಚನ, ಬಹುವಚನಗಳೆಂಬ ಮೂರು ವಚನಗಳು : ವಚನತ್ರಯಕ್ಕೆ — ಒರ್ವನೆ ಗಂಡನಲ್ತೆ ಜಗತೀತಳದೊಳ್ ಇರ್ಬರ ತೋಳ್ಗಳಲ್ತೆ ನೃಪತಿಗೆ ರಣದೊಳ್ (ಶಮದ. ೪೭ ಪ್ರಯೋ). [ಸಂ.]

ವಚನತ್ರಿತಯ (ನಾ). = ವಚನತ್ರಯ : ದೊರೆವಡೆದವ್ಯಯ ಸರಿ ಸರ್ವವಿಭಕ್ತಿಗಂ ತ್ರಿಲಿಂಗಕ್ಕಂ ತಾಂ ಸರಿ ವಚನತ್ರಿತಯಕ್ಕಂ ಸರಿಯೆನಿಸಿ ವಿಕಾರಮಿಲ್ಲದರ್ಥಮನೀಗುಂ (ಶಮದ. ೯೦). [ಸಂ.]

ವಚನದೋಷ (ನಾ). ೧. ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ ತಪ್ಪು, –ನ್ಯೂನತೆ ; ಮಾತಿನ ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ತಪ್ಪಾದ ಅರ್ಥ ಬರುವಿಕೆ : ವಚನಪಾತಕವನ್ನ ವಚನದೋಷಂಗಳೆನ್ನ ಕಾಡಿ ಕಾಡಿ ಕೆಡಿಸಿಹುವೆನ್ನ (ಬಸವ. ೨೫೨); ವಚನದೋಷಕೆ ಬೇಡಿಕೊಂಬವೋಲ್ಕಾಲ್ಗೆಱಗಿ ಸಂತೈಸಿದಂ ಪ್ರಿಯಳನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೭-೧೫). ೨. [ಕಾವ್ಯಮಿ] ಕಾವ್ಯದೋಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಕರ್ತೃಪದವನ್ನು ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ ಕ್ರಿಯಾಪದವನ್ನು ಅದಕ್ಕೆ ಹೊಂದಾಣಿಕೆಯಿಲ್ಲದೆ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದು : ಬಂದುವು ಪಾವುದಂ ನೃಪತಿಗೆಂಬುದುಮಾನೆಗಳೀ ಪ್ರದೇಶದೊಳ್ ನಿಂದುದದೆಂಬುದುಂ ವಚನದೋಷವಿಶೇಷಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೧೦). [ಸಂ.]

ವಚನಪಲ್ಲಟ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಏಕವಚನ ಮತ್ತು ಬಹುವಚನ ಪ್ರಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದರ ಬದಲು ಇನ್ನೊಂದರ ಪ್ರಯೋಗ : ವಚನಪಲ್ಲಟ – (i) ಜಾತಿವಾಚಕ, ಸಂಖ್ಯೇಯವಾಚಕ, ವಿಧೇಯವಾಚಕಗಳ ಮೇಲೆ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಏಕವಚನವು ವಿಕಲ್ಪದಿಂದ ಬರುವುದು. (ii) ಉಪಹಾಸ, ಗೌರವ ಇವುಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುವಾಗ ಏಕವಚನಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಬಹುವಚನವು ಬರುವುದು (ಕೈಪಿಡಿ. ೫೭). [ಸಂ.]

ವಚನಪಾತಕ (ನಾ). (ಕೆಟ್ಟ) ಮಾತಿನಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಪಾಪ : ವಚನಪಾತಕವೆನ್ನ ವಚನದೋಷಂಗಳೆನ್ನ ಕಾಡಿ ಕಾಡಿ ಕೆಡಿಸಿಹವೆನ್ನ (ಬಸವ. ೨೫೨). [ಸಂ.]

ವಚನಪ್ರೌಢಿ (ನಾ). ಮಾತಿನ ನೈಪುಣ್ಯ, –ಪ್ರೌಢಿಮೆ : ವಚನಪ್ರೌಢಿಯನರ್ಥ ಪ್ರಚುರತೆಯಂ ದೋಷದೃಷ್ಟಿಪರನಲ್ಲದವಂ ಶುಚಿಮತಿ ಪೊಗೞ್ಗುಂ ಮಾತ್ಸರ್ಯಚಿತ್ತನುನ್ಮತ್ತನಜಿದೊಡೇಂ ಪೊಗೞ್ವಪನೇ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧-೨೭). [ಸಂ.]

ವಚನಭಂಗ (ನಾ). ಕೊಟ್ಟ ಮಾತನ್ನು ಮುರಿಯುವುದು ; ಭಾಷೆಗೆ ತಪ್ಪಿ ನಡೆಯುವುದು : ಪಾರಿವಾಳವನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ವಚನಭಂಗವಾಗುತ್ತದೆ (ಭಾರದ. ೧೦೩). [ಸಂ.]

ವಚನಭ್ರಷ್ಟ (ನಾ). ಕೊಟ್ಟ ಮಾತಿಗೆ ಎರವಾದವನು ; ಭಾಷೆಗೆ ತಪ್ಪಿದವನು : ಇದರಿಂದ ತನ್ನ ಸರ್ವನಾಶವಾದರೂ ವಚನಭ್ರಷ್ಟನಾಗಬಾರದು ಎಂಬ ನೀತಿಯು ಬೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ (ಭಾರದ. ೧೦೩). [ಸಂ.]

ವಚನರಚನೆ (ನಾ). ಮಾತಿನ ರೀತಿ, –ಒಕ್ಕಣೆ : ವೀರಪಾಂಡವರದಟನಾದನುಚಾರಿ ಹೇಳಿದ ವಚನರಚನೆಯ ಕೌರವಗೆ ಬಂದಱುಹೆ ಕೋಪಿಸಿ ಸಂಜಯನ ಜಱಿದ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೫ ಸೂಚನ). [ಸಂ. ವಚನರಚನಾ]

ವಚನಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಶಿವಶರಣರು ರಚನೆಮಾಡಿದ ಅನುಭಾವದ ನುಡಿಗಳ ತತ್ತ್ವಸಿದ್ಧಾಂತ : ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ವಚನಕಾರರ ಗಮನವೆಲ್ಲಾ ಧರ್ಮದ ಕಡೆಗೆ . . . ಇಂಥ ರಚನೆಗೆ ''ವಚನಶಾಸ್ತ್ರ'' ಎಂಬ ಹೆಸರು ಸರಿಯಾಗಿ ಒಪ್ಪುತ್ತದೆ (ಕಾವ್ಯಸ. ೧೦೩); ವಚನಕಾರರು ಈ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳ ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿಯೇ ಸುಲಭವಾಗಿ ಬೋಧಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅವರು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಈ ಕನ್ನಡವಾಙ್ಮಯಕ್ಕೆ 'ವಚನ ಶಾಸ್ತ್ರ' ಎಂಬ ಹೆಸರು ಉಂಟಾಗಿದೆ (ವಚಶಾ. 1, ೧೭ ಮುನ್ನುಡಿ). [ಸಂ.]

ವಚನಶೂರ (ನಾ). ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಶೂರನಾದವನು ; ನುಡಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಪರಾಕ್ರಮವಂತನಾದವನು : ವಚನಶೂರರು ನಾವು ಪಾರ್ಥಿವನಿಚಯವೇ ಭುಜಶೂರರು (ಕುವ್ಯಾಆ. ೧೫-೪). [ಸಂ.]

ವಚನಸಾಹಿತ್ಯ (ನಾ). ಶಿವಶರಣರು ರಚನೆಮಾಡಿದ ಅನುಭಾವದ ನುಡಿ, –ವಾಙ್ಮಯ : ಆತ್ಮಜ್ಞಾನದ ಉನ್ನತವಿಚಾರಗಳಿಂದಾಗಿ ವಚನಸಾಹಿತ್ಯವು ವಿಶ್ವಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಕೆ ಕನ್ನಡಸಾಹಿತ್ಯವು ಕೊಟ್ಟ . . . ಅಮೂಲ್ಯಕಾಣಿಕೆಯಾಗಿದೆ (ಕರ್ನಾಕ. ೬೫); ವಚನಸಾಹಿತ್ಯದ ಎರಡು ಶೈಲಿಗಳಿಗೆ ಬಸವಣ್ಣ ಮತ್ತು ಅಲ್ಲಮರು ಸೊಗಸಾದ ಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳು (ಶೂನ್ಯಕು. ೧೨). [ಸಂ.]

ವಚನಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೇಳು; ನುಡಿ; ಮಾತನಾಡು: ಮತ್ತೆರಡನೆಯ ವರವೇನು ವಚನಿಸು ಕೊಟ್ಟೆ ನಾ ನಿನಗೆ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೫-೫೧); ಉಚಿತವಿದು ನಿನಗಲ್ಲವೆಂದಾ ಸಚಿವಪತಿ ನಯನೀತಿಯಿಂದವೆ ವಚನಿಸಿದನನ್ಯಾಯವೆಂದನು ಕಲಿವಿಭೀಷಣನು (ತೊರರಾ. ೩-೧೦-೪೧). ೨. ವಿವರಿಸು ; ವರ್ಣಿಸು : ಅಕನಂತೆಸವಾತ್ಮಯೋಗ ವಿಂತಿಹುದೆಂದು ಬೇರ್ಕೆಯ್ದು ವಚನಿಸಲರಿದು (ಭರಚ. ೨-೯೧); ಬಂಧುವಿಂಗರ್ಘ್ಯವನು ಕೊಡುತಿರಲೊಂದು ಚಿತ್ರವದಾಯಿತದನೇನೆಂದು ವಚನಿಸಬಪ್ಪುದೆಲೆ ಭೂಪಾಲ ಕೇಳು (ಕೊಳಗಯು. ೫-೬). ೩. ಭಾಷೆ ನೀಡು ; ಮಾತು ಕೊಡು : ವಚನಿಸಿ ಮಾಡದಿಹ ಬಾಹಿರರು ನಾವಲ್ಲ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧-೪೦). [ವಚನ + – ಇಸು]

ವಚನೀಯ (ಗು). ೧. ಹೇಳಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ; ಸೂಚಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. ೨. ನಿಂದಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. (ನಾ). ೩. ದೂಷಣೆ ; ನಿಂದೆ. [ಸಂ.]

ವಚನೀಯತೆ (ನಾ). ೧. ದೂಷಣೆಗೆ ಗುರಿಯಾದುದು ; ತೆಗಳಿಕೆಗೆ ಈಡಾದುದು. ೨. ಗಾಳಿಸುದ್ದಿ ; ವದಂತಿ. ೩. ನಿಂದೆ ; ಅಪವಾದ : "ವಿಗಾನಂ, ವಚನೀಯತಾ — ಈ ೨ ಐಬ್ಬಿವಾಕ್" (ಹಲಾಯು. ೨೪-೧೪೬). [ಸಂ. ವಚನೀಯತಾ]

ವಚಸ್ಸು (ನಾ). ೧. ಮಾತು ; ನುಡಿ : ಆಕೆಯ ವಚಸ್ಸಿನಲಿ ತಾವರೆಯ ತಹೆನೆನುತ ಸಿಂಹವಿರಾವದಲಿ ವಿಕ್ರಮಿಸೆ ವಿಗಡನದಾವರಿಸಿ ಬಲುಬಾಲ ತಡೆದುದು ಪವನಜನ ಪಥವ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೦-೧೫). ೨. ಪದ ; ಶಬ್ದ. ೩. ಆಜ್ಞೆ ; ಶಾಸನ. ೪. ವಾಕ್ಯ. [ಸಂ. ವಚಸ್]

ವಚಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೇಳು ; ನುಡಿ : ಬಲ ನಿರ್ನಾಮವಾಯ್ತೆಂದುಬ್ಬಿ ವಚಿಸುವ ಕೈಮೆಗಿದಕೋಯೆನುತ ಕವಿದೆಚ್ಚನು ಕಕುತ್ಸ್ಥಜನ (ತೊರರಾ. ೩-೬-೫೪); ಕುಚಿತಬುದ್ಧಿಯ ತನ್ನ ಮನದೊಳು ಮತಗವೆ ವಚಿಸಿದ ಖಳರಾಯನೊತನೆ (ಮೋಹತ. ೩೩-೧೩). ೨. ಸಾರು ; ಘೋಷಿಸು : ಸ್ವಾತ್ಮಶಿಕ್ಷಣಮೇ ಸ್ವರಾಜ್ಯವೆನ್ನುತ ವಚಿಸಿ ದೇಶಸೇವೆಯನೀಶಸೇವೆಯೆನಿಸಿ (ಅಮುತಂ. ೧೩-೬). ೩. ಧ್ವನಿಮಾಡು ; ಕೂಗು : ಅಖಿಲಪಕ್ಷಿಗಳಲ್ಲಿ ಪಣ್ಣುಗಳ್ ಸವಿದು ಮದಿಸಿ ವಚಿಸುತಲಿಯವ ಮಂಜುಪದ್ಯಗಳ (ಸೌಗಂಧಿ. ೪೪-೯). ೪. ವಿವರಿಸು ; ವರ್ಣಿಸು : ಧರ್ಮಭಾಗವನಱಿದು ಶಾಸ್ತ್ರಮಂ ವಚಿಸುತಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೯-೩೨); ವಚಿಸಲಚ್ಚರಿಯಮಮ ಲೋಕಪ್ರಚುರನಲ್ಲಾ ಸಿರಿಯೊಳು (ತೊರರಾ. ೬-೨೩-೫೧). ೫. ಪಠಿಸು ; ಜಪಿಸು : ಪರಮಸಂತೋಷದೆ ಶುಚಿವೆತ್ತು ರಣರಂಗದೊಳಗೆ ವಚಿಸಿದ ಶುಕ್ರದೇವರು ಕೊಟ್ಟ ಮಂತ್ರವ (ಮೋಹತ. ೪೦-೪೭). ೬. ವಚನದ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಹೇಳು : ವಚಿಸಿ ಅನುಭವಿಯಾಗದವ ಪಿಶಾಚಿಯಯ್ಯಾ ವಚಿಸಿ ಅನುಭವಿಯಾದವ ಪಂಡಿತನಯ್ಯಾ (ಸಿದ್ಧವ. ಕ. ೩೪-೧೦೪); ಅಕ್ಕಮಹಾದೇವಿ ಮುಂತಾದ ಶರಣಶರಣೆಯರು ತಂತಮ್ಮ ವಿಶಿಷ್ಟವ್ಯಕ್ತಿತ್ವದ ಪಡಿನೆಳಲಾದ ವಚನಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದರು, ಅಲ್ಲ ವಚಿಸಿದರು (ತಮಾ. ೪). [ವಚನ + — ಇಸು]

ವಚೋಗುಪ್ತಿ (ನಾ). = ವಚನಗುಪ್ತಿ : ಆದರೆ ಅವೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ಮೂಲ ವಚೋಗುಪ್ತಿ (ಮಾತಿನ ಮೇಲಿನ ಹತೋಟಿ) (ಭಾರದ. ೩೩೦). [ಸಂ.]

ವಚೋಲಹರಿ (ನಾ). ಮಾತಿನ ಶೈಲಿ, —ರೀತಿ : ಪದಸಂಚರಣೆಯಲಿ ಲಿಪಿ ತಿರುಗಿ ನೋಡದ ಬರಿದು ಬೇಡ ಕುಮಾರವಾಲ್ಮೀಕಿಯ ವಚೋಲಹರಿ (ತೊರರಾ. ೧-೧-೧). [ಸಂ.]

ವಚೋವಲ್ಲಭ (ನಾ). ವಾಗ್ದೇವಿಯ ಪತಿ ; ಬ್ರಹ್ಮ : ಕಾಲನೇಮಿಯೆ ಕಂಸಾಸುರನಾಗಿ ಪುಟ್ಟಿಮುದ ನಾಂ ಬಲ್ಲೆ ವಚೋವಲ್ಲಭಾ (ಜಗವ. ೧-೬೮). [ಸಂ.]

ವಚೋವಿನ್ಯಾಸ (ನಾ). ಮಾತಿನ ಜೋಡಣೆ, —ರಚನೆ : ಚರಮುಖಿಪ್ರತಿಪನ್ನ ಬಂಧುರತರವಚೋವಿನ್ಯಾಸ ಕರ್ಣಜ್ವರವೊ ಕರ್ಣಾಮೃತವೊ ಕೇಳಿರೆಯೆಂದನಂಧನೃಪ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೭-೧೪). [ಸಂ.]

ವಚೋವಿಸ್ತರ (ನಾ). (ವಿಷಯವನ್ನು) ವಿವರವಾಗಿ ಹೇಳುವಿಕೆ ; ಮಾತಿನ ಹರವು, —ವ್ಯಾಪ್ತಿ : ಸಂಬೋಧಿಸಿದ ಗುರುಗಳ ವಚೋವಿಸ್ತರಮಂ ಸುಕುಮಾರ ಮುನೀಶ್ವರನವಧಾರಿಸಿ (ಸುಕುಮಾ. ೧೨-೧೩೨); ನೀ ಮರುಳೆ ವಿದುರ ಭವದ್ವಚೋವಿಸ್ತರಕೆ ಪಡಿಸಣವುಂಟೆ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೨-೯೨). [ಸಂ.]

ವಚ್ಚ$_1$ (ನಾ). ೧. ಓರೆ ; ಪಕ್ಕ ; ಅರುಗು : ಅವನ ಬಗಲ ಮೇಲೆ ಮಲ್ಲಾರಿ ಅದುಮಿಕೊಂಡಿದ್ದ. ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದಂತೆಯೇ ಮಲ್ಲಾರಿ ವಚ್ಚವಾದ (ಭೀಮಕಾ. ೪). ೨. ಸುಳಿವು ; ಕುರುಹು ; ಜಾಡು : ನಾಯಕನ ಸೂಕ್ಷ್ಮದೃಷ್ಟಿ ಇವನು ಇಂಥವನೇ ಎಂಬುದನ್ನು ಥಟ್ಟನೆ ಕಂಡುಕೊಂಡಿತು . . . ಆದರೂ 'ವಚ್ಚ' ಕೊಡದೆ ಮಾತನಾಡಿದನು (ಮಲ್ಲಿ. ೧೨೪). [ದೇ. ॥ ತಮಿ. ವಚ್ಚಿ = ಬಾಗು, ಬಗ್ಗು]

ವಚ್ಚ$_2$ 'ಬಚ್ಚ$_1$' ನೋ.

ವಚ್ಚ$_3$ (ನಾ). ಎದೆ ; ವಕ್ಷಸ್ಥಲ : ನಲಿಸಲದು ಚಂಚುವಿಂ ಪಿಡಿದು ಕಿರಣಂಗಳನ್ನೊಲವಿಂದಲೀಂಟ ವಚ್ಚದೊಳಟ್ಟು ಗಳದೊಳಗೆ ಲಲಿತಹಾರಂಗೈದು . . . ಎಂ ಪ್ರಿಯಟ ನಲಿದುವೊ ಚಕೋರಿಗಳ್ (ಮಂಕಾರಾ. ೫-೬-೨೦). [< ಸಂ. ವಕ್ಷಸ್]

ವಚ್ಚ$_4$ (ನಾ). ವತ್ಸನಾಭವೆಂಬ ವಿಷಮೂಲಿಕೆ : ಸಿಲೆಯೊಳು ರನ್ನ ಪುಟ್ಟದೊಲು ಮಿಾರಿ ವಚ್ಚದೊಳೊಗೆದು ನಿರ್ವಿಷದೋರುವೊಲು ಖಳವಂಶಪಾರಾವಾರದೊಳು ಹರಿಶರಣ ಜನಿಸಿದನು (ಆನಂರಾ. ೪-೪-೧೮). 'ಬಚನಾಗ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ವತ್ಸನಾಭ]

ವಚ್ಚಗೋತ್ರ (ನಾ). ಒಂದು ಗೋತ್ರದ ಹೆಸರು ; ವತ್ಸಗೋತ್ರ : ಪತ್ತಂಗೆಜೆಯೊಡೆಯ ವಚ್ಚಗೋತ್ರದ ಕಣ್ಣಮ್ಮಯ್ಯನ ಮಗ ನಿರುಗಮ್ಮಯ್ಯನುಂ (ಎಕ. X, ಕೋಲಾರ. ೫೭-೬; 825). [< ಸಂ. ವತ್ಸಗೋತ್ರ]

ವಚ್ಚೆ (ನಾ). ಇಚ್ಛೆ; ಅಪೇಕ್ಷೆ : ಹುಚ್ಚನ ಕೈಗೆನ್ನ ಹಿಡಿದುಕೊಟ್ಟರೊಳಿತೆ . . . ಅಚ್ಯುತನ ದಾಸರ ಹೆಮ್ಮನೆ ಮುಂದಿನ ಚೊಚ್ಚಲಾದ ಉಡಿಯಾ ಮಗನಯ್ಯ ನಾನಯ್ಯ ಮುಚ್ಚುಮರೆಯಾತಕೆ ವಚ್ಚೆ ಅರದು Eವಚ್ಚೆ ಅರಿದು3 ಪೇಳೊ (ಮೋಕ್ಷದಿ. ೮೮-೩). [?./ ತಮಿ. ವಚ್ಚಿ$_4$ = ದಯೆ, ಕರುಣೆ]

ವಜನ 'ವಜನು' ನೋ.

ವಜನದಾರ 'ವಜನುದಾರ' ನೋ.

ವಜನು, ಒಜ್ಜೆ, ವಜನ, ವಜೆ, ವಜ್ಜೆ (ನಾ). ೧. ತೂಕ ; ಭಾರ : ತಾಯಿ ಮಕ್ಕಳ ಜಗಳ ನ್ಯಾಯ ಮಾಡುವರಾರೆ ವಾಲೇಗೆ ಮುತ್ತು ವಜನೇನ ಹಡದಮ್ಮ ನಾ ಆಡಿದ ಮಾತು ನಿಜವೇನೆ (ಹಳ್ಳಿಯ. ೯೩). ೨. (ಆಲಂ) ಗೌರವ ; ಘನತೆ ; ದೊಡಸ್ತಿಕೆ : ನೀ ಕೆಲಸಾ ಮಾಡಿಕೋತ ಹೋದ ಹಂಗ ಕಾಯದೆ ಕಾನೂನಿನ ಹಿತಿತ, ಭಾಷಾದ ವಜನು, ಹಿಂದು-ಮುಂದಿನ ವಿಚಾರ, ಎಲ್ಲಾ ತಾನ ಹಿಡಿತಕ್ಕ ಬರತಾವ (ಗಂಮಾಯಿ. ೧೬೯); ಗದರಿಸಿದರೆ ಆಗಲಿಲ್ಲ ; ಆ ಗದರಿಕೆಗೆ ಒಂದು 'ಇದು' (ವಜನು) ಇರಬೇಕು (ಮೂರುದಾ. ೪೭). ಒಜ್ಜೆ : ೧. ಎತ್ತಲಾರದ ಒಜ್ಜೆ ಕತ್ತು ಮುರಿಯುವಂತೆ ಹೊತ್ತು ನಾ ನಿಲಲಾರೆ ಸಿದ್ಧರಾಮ (ಸಿದ್ಧಪು. ೬-೯೦); ಕುರುಡರನ್ನು ಒಜ್ಜೆ ಹೊರುವ ಪ್ರಾಣಿಗಳಂತೆ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಕವಪು. ೬-೧೩೨). ೨. ಸುಂಕ ತಪ್ಪಿಸೆ ಹೇರನೊಪ್ಪಿಸಿದೆನಾದೊಡಂ ಶಪಿಸದೆನ್ನೊಜ್ಜೆಯಂ ಹಿಗ್ಗಿಸಿದೆ! (ಹಬ್ಬರ. ೩೫-೨). ೩. ಜವಾಬ್ದಾರಿ ; ಹೊಣೆಗಾರಿಕೆ : ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಬಹುಭಾಗದ ಒಜ್ಜೆಯು ಸ್ತ್ರೀಯರ ಮೇಲಿರುವುದು (ಗರತಿ. ೨೩). ವಜನ : ೨. ಪಡದಯ್ಯನ ವಜನ ಕಾಯಂ ಉಳೀಬೇಕಾದರೆ ಅವನಿಂದ ಗೌಡನ ಫಜೀತಿ ಮಾಡಿಸಬೇಕಾಗತದ (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೯೪). ವಜೆ : ೧. ಪತ್ತು ಎತ್ತಿನಾ ವಜೆಯ ರತ್ನ ಬಸವಯ್ಯ ಮುತ್ತು ಪತ್ತು ಎತ್ತಿನ ವಜೆಯು ಬಳಿಕ ಬಸವಯ್ಯ (ಶರಲೀ. ೨೬೯-೮). ೪. ಬಿಡಿಕಾಗದಗಳು ಅಥವಾ ಹಾಳೆಗಳು ಹಾರಿ ಹೋಗದಂತೆ ಅವುಗಳ ಮೇಲಿಡುವ ಭಾರದ ವಸ್ತು : ಕಾಗದಗಳು ಗಾಳಿಗೆ ಹಾರದಂತೆ ರಂಗುರಂಗಿನ ಕಾಜಿನ ವಜೆಗಳು ಮೇಜಿನ ಮೇಲೆ. ಮೇಜಿನ ಸುತ್ತಲೂ ನಾಲ್ಕು ಕುರ್ಚಿಗಳು (ದಾಕೂಟ. ೨). ವಜ್ಜೆ : ೩. ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಗಂಡ ಹೆಂಡರ ಮೇಲೆ ಬಹಳ ದೊಡ್ಡ ವಜ್ಜೆ ಇರುವದು (ಉತ್ತಗ್ರ. ೮೮); ಸಾಲಿಗರ ಚಿಕ್ಕ ಪುಟ್ಟ ಹಣವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ತಲೆಯ ಮೇಲಿನ ವಜ್ಜೆಯನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ಕಡಿಮೆಮಾಡಿಕೊಂಡನು (ಚಿತಿಸ. ೯೨). [<— ಅರ. ವಝ್, ವಜನ್ ; ಹಿಂ. ಮರಾ. ವಜನ್./ ಪ್ರಾ. ವೋಜ್ಝ./ ತುಳು. ಒಜನ್, ಒಜನೆ]

ವಜನುದಾರ, ವಜನದಾರ (ನಾ). ೧. ತೂಕವಾದುದು : (೩). ೨. ಗೌರವಾನ್ವಿತ ; ವರ್ಚಸ್ವಿ ; ಘನತೆಯುಳ್ಳವನು : ಆ ವ್ಯಕ್ತಿ ವಜನುದಾರ ಇದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ). ವಜನದಾರ : ೧. ಇಮಾರತಿಯ ಕಟ್ಟಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಜಾತಿ ಇದ್ದು . . . ಸಣ್ಣದು, ದೊಡ್ಡದು, ವಜನದಾರ ಮತ್ತು ಹಗುರು ವಗೈರೆ ಅನೇಕ ಭೇದಗಳು (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೨೦೦). [<— ಹಿಂ. ಮರಾ. ವಜನದಾರ್]

ವಜಾ (ನಾ). ತೆಗೆದುಹಾಕುವುದು ; ಕಳೆಯುವುದು ; ಬಿಡುವುದು : ಬೇರೀಜು ಕಂಟೀರಾಯಿ . . . ಪೈಕಿ ವಜಾ ಜಾರಿ ಯಿನಾಮತ್ತಿ (ಮೈಲಾ. ೧೯೩೯, ೪೨-೪೫; 1825); ಹಾಗಿಲ್ಲವಾದರೆ ಕೆಲಸದಿಂದ ವಜಾ ಮಾಡಲ್ಪಡುವರೆಂದು ಮದರಾಸ್ ಗೌರ್ನಮೆಂಟಿನವರು ಒಂದಾನೊಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ . . . ಹುಕುಂ ಮಾಡಿರುವರು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೪).

ವಜಾ ಮಾಡಿಸು = ಇಲ್ಲವಾಗಿಸು ; ತೆಗೆದುಹಾಕಿಸು : ನಿನ್ನ ಮಟ್ಟಿಗಾದರೂ ನಿನ್ನ ಆ ಹಾಳು ಹಿಂದೀಯನ್ನು ವಜಾ ಮಾಡಿಸಿ ನಿನ್ನನ್ನು ಕ್ಲಬ್ಬಿಗೆ ಎಳೆದೊಯ್ಯೋಣವೆಂದು ಹೋಗಿದ್ದೆ (ನಚಿದಾ. II, ೮೬೮). ವಜಾ ಮಾಡು = ತೆಗೆದುಹಾಕು ; ಬಿಟ್ಟುಬಿಡು :

ಈ ವರ್ಷ ಮುಷ್ಕರದ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ಮಾಲೀಕ ಅವನನ್ನು ವಜಾ ಮಾಡಿದ್ದನು (ಕ್ಷುವು. ೧೫೯); ಪಾಲುದಾರರು ಇಷ್ಟಬಂದಂತೆ ಅದನ್ನು ವಜಾ ಮಾಡಬಹುದೆಂದೂ ಭಾವಿಸಲಾಗದು (ರಾಜ್ಯಾಂಗ. ೨೧). [<— ಅರ. ವಝ್‌ಅ; ಹಿಂ. ಮರಾ. ವಜಾ]

ವಜಾಬಾಕಿ (ನಾ). ೧. ಕೊಟ್ಟ ಹಣವನ್ನು ಕಳೆದು ಉಳಿದಿರುವುದು. ೨. [ಗಣಿತ] ಕಳೆದು ಉಳಿದ ಅಂಶ ; ಶೇಷ : ತ್ರಿಕೋಣದಲ್ಲಿ ಶಿರಃಕೋಣದಿಂದ ಕೆಳಗಡೆ ಲಂಬ ಮಾಡಿ ಇರುವಾಗ ಉಭಯಪಾರ್ಶ್ವದ ವರ್ಗದ ವಜಾಬಾಕಿ ಕೆಳಗಡೆ ಎರಡು ಖಂಡದ ವರ್ಗದ ವಜಾಬಾಕಿಗೆ ಸಮವಾಗಿದೆ (ಭೂಮಿತಿ. ೫೨). 'ಜಾತಾಬಾಕಿ' ಪರಾ. [<— ಅರ. ವಝ್‌ಅಬಾಕೀ; ಮರಾ. ವಜಾಬಾಕೀ]

ವಜಾವಟ್ಟ (ನಾ). (ಕೊಡಬೇಕಾದ ಬಾಕಿ ಹಣವನ್ನು) ತೆಗೆದುಹಾಕುವುದು ; ಬಿಟ್ಟುಬಿಡುವುದು ; ವಜಾ ಮಾಡುವುದು : ಗ್ರಾಮಮುನಸಿಫ್ ಕೋರ್ಟಿನಲ್ಲಿ ದಾವಾ ತರಬಹುದಾದಂಥ ಯಾವ ಮೊಬಲಗನ್ನಾದರೂ ವಜಾವಟ್ಟ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರತಿವಾದಿ ಹೇಳಬಹುದು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೨೯). [<— ಮರಾ. ವಜಾವಾಟ್]

ವಜೀರ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಧಾನಮಂತ್ರಿ ; ಅಮಾತ್ಯ ; ದಿವಾನ : ತಾನಾಳ್ವ ದೇಶದ ಖಾನ ವಜೀರರಂ ಕರಸಿ (ಮೈಶಾ. ೧೯೩೧, ೧-೧೬; 1310); ವಿಜಯರಾಜರಸಿನವರ ಸೇವಕ ವಜೀರ ಮೊನೆಯಾಳು ಮಾಡಿಸ್ದ ಸ್ತಂಭ (ಎಕ. XV. ಅರಕ. ೧೩೬-೨; 1550). ೨. ಕುದುರೆಯ ಸವಾರರ ಮುಖ್ಯಸ್ಥ : ಒತ್ತಿಗೆ ಸೇರಿ ಮೈದಡವಿದ ಸಹಣಿಗೆ ಹತ್ತು ಸಾವಿರ ಟಂಕೆಯನು ಇತ್ತಪೆವೆಂದು ವಜೀರ ಮಲ್ಲುಕರು ನೋವುತ್ತ ಮನದೊಳೆಯ್ದುವರು (ಹರಿಶ್ಚಂ. ೯-೬೦); ದಿಟ್ಟಸುತ ತುರಗದ ವಜೀರರು ಅಷ್ಟದಿಕ್ಕಲಿ ಕವಿದ ಬಲವನು ಕುಟ್ಟಿದರು ಅರಿಭಟರ ಸಿರವರಿದಿಟ್ಟರವನಿಯಲಿ (ಶಾಲೀ. ೫೫೧). ೩. ಶೂರ ; ಪರಾಕ್ರಮಿ : ಅತ್ಯದ್ಭುತ ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿಗಳಪ್ಪ ವಜೀರರ್ಕಳೊಂದಾಗಿಯಪರಿಮಿತ ಸೈನ್ಯಸಮೂಹಸಹಿತಂ ತೆರಳ್ದು (ಕೆಳ್ನ. ೨-೮).

[<— ಅರ. ವಝೀರ್; ಹಿಂ. ಮರಾ. ವಜೀರ್]

ವಜೀರಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಸಚಿವನಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಮಂತ್ರಿತ್ವ ; ದಿವಾನಗಿರಿ. ೨. ಯಾಜಮಾನ್ಯ ; ಉಸ್ತುವಾರಿಕೆ : ಹೊಕ್ಕು ಚೆನ್ನಣ್ಣನ ವಜೀರಿಕೆ ಲೆಕ್ಕದಲಿ ಹನ್ನೆರಡು ಸಾವಿರ ಕಕ್ಕಸದ ತುರಗಗಳ ದುವ್ವಾಳಿಸುತ ಹೊಗಲೇರಿ ದಿಕ್ಕು ದಿಕ್ಕಲಿ ಹರಿದು ಹೊಡೆದರು ಲೆಕ್ಕವಿಲ್ಲದ ತುರಗದವರನು (ಶಾಲೀ. ೫೫೬). [ವಜೀರ + — ಇಕೆ]

ವಜೀಲ (ನಾ). = ವಜೀರ ೨ : ಪ್ರಧಾನ ಕೇಸರಿಕಾನ ಗೋವೆಯನಾಳುತ ಯಿದ ನಿಜಾಮುದಿನ್ ಮಲುಕ ಅನೇಕ ವಜೀಲರು ಸಹವಾಗಿ ಗೋವೆಯ ಮುಖದಿಂ ದಂಡೆತಿ ಬಂದು ಮಿಡಿಜೆಯಲ್ಲಿ ಕಾದಿದಲ್ಲಿ (ಕಾ. I, ೬೨-೧೧; 1481).

[IP ಇದು 'ವಜೀರ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ವಜೆ 'ವಜನು' ನೋ.

ವಜ್ಜಡ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯದ ಗತಿಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ನಟನ ತಾಂಡವ ನಾಟ್ಯ ಪಟುನೃತ್ಯಲಾಸ್ಯದುತ್ಕಟ ನೇರು ತಿರುಪುರು ಲವಣಿಯಾ ದಿಟಮಂಡಿತ ಕುಂಡಲ ಸುಟಿ ಲಾಗ ವೇಗ ಸಂಘಟಿತ ವಜ್ಜಡಗಳ್ ಮಾಳಾಸ ಭರತಮಾತಂಗದ ತಿರುಪು ಭಾಂಡಕ ಕುಹಳರ ಪರಿಯಿಂದಾಡುತಿರಲು (ಭೈರವೇ. ೧-೩೯೪). [?]

ವಜ್ಜನಿ (ನಾ). (?) : ಶ್ರೀಮತ್ ಪಂಚಲದೇವ[ಂ] ಸೆಬ್ಬಿ ಮೂವತ್ತನಾಲುತ್ತ[ಂ] ಎಂಥತ್ತನಾಲ್ಕಗ್ಗ೯ಂ ಕಾಲಂ ಕಚ್ಚುಕೊಟ್ಟ ಸ್ಥಿತಿ ರೋಣ[ದ]ಪನ್ನಿರ್ವ ಬುಗದ್ಯಾಣಂ ಸಿದ್ದಾಯ ಉಪ್ಪು ತುಪ್ಪ ಕಾಣಂ ರಸಂ ವಜ್ಜನಿಯುಂ (ಇಐ. XII, ೨೫೬-೧೬; 974). [?]

ವಜ್ಜಲು (ನಾ). ತೇವ ; ಕೆಸರು : ಮಜ್ಜಿಗೆಯನು ಹೊತ್ತು ಬರುತಿರೆ ಗೊಲ್ಲಿತಿ ವಜ್ಜಲ [ಪಾಠಾಂ. ವ್ರಜಲು] ಜಾರಿಬೀಳುತಲಿ ಮಜ ಭಾಪುರೆ ಬಸವಯೆನೆ ಪಿಡಿದನು ಸಜ್ಜನೆ ಭಕ್ತೆಯ ಕೊಡನ (ಬಸವ. ೨-೯೬). 'ಒಜ್ಜಲು' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಉದ್ರಲ]

ವಜ್ಜಟ, ವಜ್ಜೆಟ (ನಾ). ಒಬ್ಬ ನೊಳಂಬರಾಜನ ಹೆಸರು : ಪೊಗಟ್ಟೆನೊ ಧಾತ್ರಿಯೊಳ್ನೆಗಟ್ಟ ವಜ್ಜಟನಂ ಬಿಡೆಯಟ್ಟಿದೇಟ್ಗೆಯಂ (ಎಕ. II, ೫೯-೮೪; 974). ವಜ್ಜೆಟ : ಕಲ್ಯಾಣನ್ತ್ರಿಭುಥತಾಧ್ಯಭಿಷಣಬಳಂ ಪಾತಾಳಮಲ್ಲಾನುಜಂ ಜೇತುಂ ವಜ್ಜೆಟದೇವಂ (ಎಕ. II (R), ೩೮೦-೫; ಸು. 10ನೆಯ ಶತ?). [< ಸಂ. ವಜ್ರಟ]

ವಜ್ಜೆ 'ವಜನು' ನೋ.

ವಜ್ರ (ಗು). ೧. ಗಟ್ಟಿಯಾದ ; ದೃಢವಾದ ; ಬಲವಾದ : ಅವುಗಳ ವಜ್ರಮೂರ್ತಿಯ ಮೊನೆಯ ಸೊಗಸನ್ನು ಅನುಭವರಸಿಕರೇ ಬಲ್ಲರು (ನಂಟುರು. ೪೪). 'ವಜ್ರಕಾಯ' ಪರಾ. ೨. ಕಠಿಣವಾದ ; ಅಭೇದ್ಯವಾದ : ಈ ವಸುಂಧರಾರಾಜ್ಯಮೋಹಮೆಂಬ ವಜ್ರಲೋಹನಿಗಳಮಂ ಪಡಿಯೆ ಪೊಯ್ದು ರಾಜಕುಂಜರಂಗೆ ನಿನಗಪವರ್ಗಮಾರ್ಗಂ ನಿರರ್ಗಳಮೆ ವಲಂ (ಆದಿಪು. ೯-೬೨ ವ). 'ವಜ್ರಕವಾಟ' ಪರಾ. ೩. ಗಾಢವಾದ ; ಆಳವಾದ : 'ವಜ್ರನಿದ್ರೆ' ಪರಾ. (ನಾ). ೪. ಇಂದ್ರನ ಆಯುಧ ; ವಜ್ರಾಯುಧ ; ಕುಲಿಶ : ಇಳಾತಳದೊಳ್ ಕೆಡೆದತ್ತು ವಜ್ರದಿಂ ಸುರಪತಿ ಪೊಯ್ಯೆ ಬೆಟ್ಟು ಕೆಡೆದಂತೆ ಜಟಾಯು ನಭೋವಿಭಾಗದಿಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೯-೧೦೪); ಗಿರಿ ಘನ ವಜ್ರ ಕಿಚಿದೆನ್ನಬಹುದೇ ಬಾರದಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೬). ೫. ದೊಡ್ಡ ಮೋಡಗಳ ಘರ್ಷಣೆಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ವಿದ್ಯುದ್ದ್ರವ್ಯ; ಸಿಡಿಲು; ಅಶನಿ: ಅಂಧಕಾರಪತದ್ವಜ್ರವಿಷಾಧಬಾರಿಕಜರಾತಂಕಾದಿ ಭೇದಂಗಳಪ್ಪುಪಸರ್ಗಂಗಳಿಂ (ಆದಿಪು. ೧೬-೯); ವಜ್ರಘೋಷಣನಿಷ್ಠುರಧೀಷಣಘೋಷದಿಂ ಚೇದಿನಾಥಂ ಜಗನ್ನಾಥನಂ ನಿರ್ದಾಟಿಸಿ ನುಡಿಯೆಯುಂ (ಜಗ. ೧೬-೪೬ ವ). ೬. ಯಾವುದೇ ವಿನಾಶಕಾರಿಯಾದ ಆಯುಧ — ಅಸ್ತ್ರ. ೭. ನವರತ್ನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಹೀರ : ಕರಮೆಸೆದಿರ್ಪುದಾತತ ಗುಹಾದ್ಯಯವಜ್ರಮಯಾದರೀ ಪ್ರಭಾಪರಿಚಿತಪಾರ್ಶ್ವಮಗ್ರನಿಭೃತಾಂಬುಧರಂ ವಿಜಯಾರ್ಧಭೂಧರಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೬-೨); ಭಂಗವಡೆದೆಸೆಗುಮವರ ಗೃಹಂಗಳ್ ಮಾಣಿಕದ ಸಂಜೆಯಿಂ . . . ಉಜ್ವಲಿಸಿ ಪೊಳೆವ ವಜ್ರದ ಬಿಸಿಲಿಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೪-೧೫೧); ವಜ್ರವು ರತ್ನಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದದ್ದು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೬೯). ೮. ಸನ್ನೆ ಮೊದಲಾದ ಸಲಕರಣೆಗಳ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಅಳವಡಿಸುವ ಬಹಳ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಸಾಮಗ್ರಿ : ಸನ್ನೆಯ ಮತ್ತೊಂದು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮೊನಚಾದ ವಜ್ರವಿರುತ್ತದೆ (ವಿಜ್ಞಾವಿ. ೨). ೯. ರತ್ನಗಳನ್ನು ಕೊರೆಯಲು ಅಥವಾ ಕೆತ್ತಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಸಾಧನ ; ರತ್ನವೇಧಕ ಸೂಜಿ : ಶಿಲೆಯ ಕಡೆವೊಡೆ ವಜ್ರ ಭುವನವ ಬೆಳಗುವಡೆ ಮಾರ್ತಾಂಡ ದೈತ್ಯರ ಕುಲವ ಸವೆಯಲು ವಿಷ್ಣು (ಗಗತಾ. ೧೬-೫೬). ೧೦. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೇನಾರಚನೆ, —ವ್ಯೂಹ. ೧೧. ಮರಳು, ಸುಣ್ಣ, ಬೆಲ್ಲ, ಅಳಲೆಕಾಯಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಗೊತ್ತಾದ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರೆದು ತಯಾರಿಸುವ, ಜಿಗುಟುಳ್ಳ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಾರೆ : 'ವಜ್ರಗಾರೆ' ಪರಾ. ೧೨. ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಚರ್ಮ ಮತ್ತು ಎಲುಬುಗಳನ್ನು ಬೇಯಿಸಿ ತಯಾರಿಸಿದ, ಬಿಸಿಯಲ್ಲಿರುವಾಗ ಬಲವಾಗಿ ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳುವ, ಬಡಗಿ ಮುಂತಾದವರು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಅಂಟು : 'ಮರವಜ್ರ' ಪರಾ. ೧೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಾಯಿ ; ನೆಲ್ಲಿ ; ಆಮಲಕ. ೧೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ದರ್ಭೆ : 'ವಜ್ರಃ — ವಜ್ರ, ಕುಶೆ' (ಒಷಧಿ. ೧೪೪). ೧೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಳ್ಳಿ ; ಮುಂಡಗಳ್ಳಿ : 'ವಜ್ರಗಳ್ಳಿ' ಪರಾ. ೧೬. ಎಳ್ಳುಹೂವು ; ತಿಲ : 'ವಜ್ರಪುಷ್ಪ' ಪರಾ. ೧೭. ಹದ ಮಾಡಿದ ಕಬ್ಬಿಣ ; ಉಕ್ಕು : 'ವಜ್ರಕವಚ' ಪರಾ. ೧೮. ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು : ಐದು ಮಂತ್ರಿನರಕಂಗಳಿಂ ಯುಕ್ತಮಾಗಿ ವಜ್ರವೆಂಬರಸುನರಕವಿಹುದು (ವಿವೇಕ. ೧೫೩). ೧೯. [ಜ್ಯೋತಿ] ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಹದಿನೈದನೆಯದು : ವಿಷ್ಕಂಭ ಪ್ರೀತಿ . . . ವಜ್ರ ಸಿದ್ಧಿ . . . ವೈಧೃತಿಗಳೆಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಯೋಗಂಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೬೨). ೨೦. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಪ್ರತಿಮುಖವೆಂಬ ಸಂಧಿಯ ಹದಿಮೂರು ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ವಜ್ರಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನಿಷ್ಠುರಂ — (ಒಬ್ಬನ) ಎದುರಿನಲ್ಲೇ ಆಡುವ ನಿಷ್ಠುರವಾಕ್ಯವು ವಜ್ರ (ದಶರೂ. ೩೬). [ಸಂ.]

ವಜ್ರಕವಚ (ನಾ). ೧. ವಜ್ರಖಚಿತವಾದ ಕವಚ : ವಜ್ರಿ ವಜ್ರಕವಚಕ್ಕೆ ನಿಜೋಜ್ವಳಕುಂಡಳಕ್ಕೆ ಕೆಯ್ಯಾಂತೊಡೆ . . . ಕೊಟ್ಟಂ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೬೨). ೨. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಯೋಧರು ಧರಿಸುವ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಹಾಗೂ ಅಭೇದ್ಯವಾದ ಉಕ್ಕಿನ ಕವಚ : ಬಲ್ಲು ತೀರು ವಜ್ರಕವಚ . . . ಖೇಟಕ ಮುಂತಾದ ಶತ್ರುಜಯಾತ್ಮರಕ್ಷಾಧಿಸಾಧನವಿಶೇಷಗಳಿಂದಲು (ವಿವೇಕ. ೨೬೨). [ಸಂ.]

ವಜ್ರಕವಾಟ (ನಾ). ೧. (ವಜ್ರದ ಅಥವಾ ಉಕ್ಕಿನ) ಅಭೇದ್ಯವಾದ ಕದ ; ದುರ್ಭೇದ್ಯವಾದ ಬಾಗಿಲು : ಒಡೆವುದೆ ವಜ್ರಕವಾಟಮನದರ್ವುದೆ ವಿಜಯಾರ್ಧಗಿರಿಯಂ . . . ಎಮ್ಮನೆ ಬೆಸಸಾ (ಆದಿಪು. ೧೩-೨೧). ೨. [ವೈದ್ಯ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚೂರ್ಣ : ವಜ್ರಕವಾಟ — (ಅತಿಸಾರಕ್ಕೆ) — ಜಾಯಿಕಾಯಿ, ಜಾಯಿಪತ್ರೆ ತೊರೆಸಾಣೆಬೇರು, ಕಸಕಸೆ, ಅಜಮೋದ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಎಲೆಮದ್ದು . . . ಚೂರ್ಣವಂ ಮಾಡಿ . . . ಕಟ್ಟುಮೊಸರು, ಜೇನುತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕೊಡಲು ಎಲ್ಲ ಅತಿಸಾರ ತೀರ್ಗುಂ (ವಿಷ್ವ. ೪೮). [ಸಂ.]

ವಜ್ರಕಾಂಡ (ನಾ). ೧. ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಕಾಂಡ; ದೃಢವಾದ ದಂಟು. ೨. [ಜೈನ] ಷಟ್ಖಂಡಚಕ್ರವರ್ತಿಗೆ ತಾನಾಗಿ ಲಭಿಸಿದ ವಜ್ರದ ಬಿಲ್ಲು : ವಜ್ರಕಾಂಡಮೆಂಬ ಬಿಲ್ಲುಮಮೋಘಮೆಂಬ ಶರನಿಕರಮುಂ . . . ಆತ್ಮೀಯಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಪರಿಚ್ಛೇದಮಾಗೆ (ಆದಿಪು. ೧೩-೩ ವ); ವಜ್ರಕಾಂಡಮೆಂಬ ಚಾಪದಿಂದಂ ಸಿಂಹಾಟಕಮೆಂಬ ಕೊಂತದಿಂದಂ . . . ಚಕ್ರಿಯ ನೋಂತ ನೋಂಪಿಯ ಫಲಕ್ಕಾಂ ಸಂಖ್ಯೆ ಲೆಕ್ಕಕ್ಕೆ ಕಂಡಱಿಯೆಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೮೪ ವ). [ಸಂ.]

ವಜ್ರಕಾಯ (ನಾ). ೧. ಬಹಳ ಗಟ್ಟಿಮುಟ್ಟಾದ ದೇಹ ; ದೃಢಶರೀರ. ೨. ವಜ್ರದಷ್ಟು ಧೃಡವಾದ ಶರೀರವುಳ್ಳವನು ; ಕಟ್ಟುಮಸ್ತಾದವನು ; ದೃಢಶರೀರಿ : ಗಾಯಗಳಿಲ್ಲದೆ ರಣವನು ಗೆಲುವರೆ ವಜ್ರಕಾಯನೆ ಹೇಗೆ ನೀನು (ಇಂಚಾಪ. ೮೨-೧೦೦). [ಸಂ.]

ವಜ್ರಕೀಟ (ನಾ). ಕಲ್ಲು, ಮರ ಮುಂತಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ತೂತು ಕೊರೆಯುವ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಮೂತಿಯುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಳು ,—ದುಂಬಿ : ಇಂದ್ರನುಪಾಯದೊಳಟ್ಟಿದ ವಜ್ರಕೀಟಂಗಳ್ ಕರ್ಣನೆರಡುಂ ತೊಡೆಯುಮಂ . . . ಉರ್ಚಿ ಪೋಗೆಯುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೦೪ ವ); ಸುರಪತಿಯ ಬೇಳಂಬವನು ವಿಸ್ತರಿಸಲೇತಕೆ ವಜ್ರಕೀಟೋತ್ಕರವ ಕಳುಹಿದರೆನ್ನ ತೊಡೆಗಳನಗಿದವು ಬಳಿಕ (ಕುಮಾವ್ಯಾಕ. ೯-೩೧). [ಸಂ.]

ವಜ್ರಕೀಟಕ (ನಾ). = ವಜ್ರಕೀಟ : ಬಡಿಗುಂ ಕಾಲುಂ ಮೆಲ್ಲನೆ ಪಡುಗುಂ ಸುಕ್ಕಿರ್ಚುಮಡರೆ ಸುಯ್ಯುಂ ಕಣ್ಣಂ ಬಿಡುಗು ಮತಿವಿಕಲನಕ್ಕುಂ ಕಡಂಗಿ ತಿನೆ ವಜ್ರಕೀಟಕಂ ಬಸಿಱೊಳಗಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೧-೩೮). [ಸಂ.]

ವಜ್ರಕುಂಡಲ (ನಾ). ವಜ್ರಖಚಿತವಾದ ಕಿವಿಯ ಆಭರಣ : ಮುದ್ರಸಹಜಾತ ವಿದ್ಧಚ್ಛಿದ್ರಾನ್ವಿತಕರ್ಣಯುಗಳಪಾಳಿಗಳೊಳ್ ಸಂವಿದ್ಯುತರಜಂಗೆ ಹರಿ ವಿಲಸದ್ರುಚಿಮದ್ವಜ್ರಕುಂಡಲಂಗಳನಿಟ್ಟಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೫೯); ಕಿವಿಯಲಿ ಇಡಿಸಿದನು ನವವಜ್ರಕುಂಡಲವ (ಸಿದ್ಧಪು. ೫-೯೮). [ಸಂ.]

ವಜ್ರಕುಡ್ಯ (ನಾ). ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಗೋಡೆ ,—ಭಿತ್ತಿ : ಕರುಮಾಡಂ ಕಣ್ಗೆವಂದತ್ತಮೃತಕರಶಿಲಾನಿರ್ಮಿತಂ . . . ವಜ್ರಕುಡ್ಯಂ ಹರಿನೀಲಸ್ತಂಭ ಮುದ್ವಿದ್ರುಮಲಸದರರಂ ಮೌಕ್ತಿಕದ್ವಾರಬಂಧಂ (ರಾಜಶೇ. ೨-೧೩೮). [ಸಂ.]

ವಜ್ರಕ್ಷಾರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಲವಣ :ವಜ್ರಕ್ಷಾರ — ವಜ್ರಾಗಳ್ಳಿಯ ಕೊಂಬು, ಎಕ್ಕೆ, ಉಮ್ಮತ್ತ . . . ತ್ರಿಕಟುಕ, ಇಂಗು, ಉಳ್ಳಿಯಂ ಕೂಡಿ ಅಡುವುದು (ವಿಷ್ವ. ೪೮). [ಸಂ.]

ವಜ್ರಗಚ್ಚು (ನಾ). ರತ್ನಗಳನ್ನು ಕುಂದಣಿಸಲು ಬಳಸುವ ಅಂಟು : ''ವಜ್ರಗಳನ್ನು ಅಂಟಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಅಂಟು ; ವಜ್ರಗಚ್ಚು'' (Diamond Cement. ಇಂಕೊ). [ವಜ್ರ + ಗಚ್ಚು$_2$]

ವಜ್ರಗಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಳ್ಳಿ ; ಮೊಂಡಗಳ್ಳಿ : ವಜ್ರಕ್ಷಾರಃ — ವಜ್ರಗಳ್ಳಿಯ ಕೊಂಬು, ಎಕ್ಕೆ, ಉಮ್ಮತ್ತ . . . ಉಳ್ಳಿಯಂ ಕೂಡಿ ಅಡುವುದು (ವಿಷ್ವ. ೪೮). [ವಜ್ರ + ಕಳ್ಳಿ$_2$]

ವಜ್ರಗಾರೆ (ನಾ). = ವಜ್ರ ೧೧ : ನಾಲ್ಕುಕಡೆಯ ಗೋಡೆಗಳೂ ಬಿಲ್ಲೆ ಕಲ್ಲುಗಳಿಂದ ಕಟ್ಟಿದ್ದುವು. ಮೇಲೆ ವಜ್ರಗಾರೆ ಹಾಕಿತ್ತು (ಚಿಂಗಾಳ್ಯ. ೩೯); ದೇವಾಲಯದ ಗೋಪುರ . . . ಮಾಡುಗಳಲ್ಲಿ ವಜ್ರಗಾರೆಯಿಂದ ಜೋಡಿಸಿದ ಅದ್ಭುತಗಾತ್ರದ ಶಿಲೆಯ ಚಪ್ಪಡಿಗಳನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಇದು ಮಾನವನಿಂದ ಆಗುವ ಕಾರ್ಯವಾಗಿ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ (ದೇವಹಂ. ೪೯). [ವಜ್ರ + ಗಾರೆ$_1$]

ವಜ್ರಗಿರಿ (ನಾ). ೧.ವಜ್ರದಿಂದಾದ ಬೆಟ್ಟ ; ವಜ್ರದ ಪರ್ವತ : ನಿನ್ನೀ ಬೆಸಸಿದ ಚಕ್ರಮದೆನ್ನೀ ದೇಹಾದ್ರಿಯಂ ಗೆಲಲ್ ನೆಱೆಯದು ನೀಂ ಬಿನ್ನನಿದೇಕಿರ್ಪೆಯದೆಂತೆನ್ನ ಗೆಲಲ್ ವಜ್ರಗಿರಿಯನಾರ್ಕುಮೆ ವಜ್ರಂ (ಆದಿಪು. ೧೪-೧೨೯). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ : ವಜ್ರಗಿರಿಯ ಬೇರಂ ಆಕಳ ಮಜ್ಜಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಕೊಳ್ಳಲು ಪಾಂಡುಕಾಮಾಲೆ ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿಷ್ವ. ೧೩೦). [ಸಂ.]

ವಜ್ರಘುಟಿಕೆ (ನಾ). ವಜ್ರಕಾಯವನ್ನು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದೆನ್ನಲಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗುಳಿಗೆ : ಮುಕ್ತಿಗೆ ದೂರವಾದ ಲಿಂಗಾಂಗಿಗಳ ನೆನಹೆಂಬ ಜೋಡಂ ತೊಟ್ಟು, ಅವರ ಕರುಣಪ್ರಸಾದವೆಂಬ ವಜ್ರಘುಟಿಕೆ ಧರಿಸಿ ಗುರುಕರುಣವೆಂಬ ಅಲಗಂ ಪಿಡಿದು ಮುಂಡ ಬಿದ್ದರೂ ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಱಿವೆ (ಸವನ. ೨೦೩-೯೨೪). [ಸಂ. ವಜ್ರಘುಟಿಕಾ]

ವಜ್ರತನು (ನಾ). = ವಜ್ರಕಾಯ ೨: ಲಂಘನಾಘಾತಮಂ ನಿತ್ತರಿಸುವೆತ್ತರಕೆ ವಜ್ರತನುವೇರ್ದನೆ ಮಹೇಂದ್ರಮಸ್ತಕಕಲ್ಪಮಾ ಶಕುನಿಶಿಲೆಗಾಂಜನೇಯಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೦೩-೪). [ಸಂ.]

ವಜ್ರತುಂಡ (ನಾ). ೧. ದೃಢವಾದ ಕೊಕ್ಕು ,—ಚುಂಚು : ವಿನತಾಪುತ್ರನ ವಜ್ರತುಂಡಹತಿಗಂ ಮೆಯ್ಯಾಂತು . . . ನಾಗಾನಂದಮಂ ಮಾಡಿದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೨೬). ೨. ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಕೊಕ್ಕನ್ನುಳ್ಳುದು ; ಹದ್ದು ; ಗೃಧ್ರ : ಚೆನ್ನ ಶರಧಿಯನೆಳೆಯಲಿಱಗೆ ಜಟಾಯುವಗ್ರಜ ಬಾಣತನುವಂ, ಛಟಚ್ಛಟಿಸಿ ಪ್ರಕಟವಾದನು ತಟದ್ಗಿರಿಗಳಿಂ ಗೃಧ್ರಮುಖಿ ವಜ್ರತುಂಡಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೮೦೧-೪೪). ೩. ಗರುಡ. ೪. ಗಣಪತಿ. ೫. ಸೊಳ್ಳೆ. ೬. [ಜೈನ] ಷಟ್ಖಂಡಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ವಶದಲ್ಲಿರುವ ಶಕ್ತ್ಯಾಯುಧ : ವಜ್ರತುಂಡವೆಂಬ ಶಕ್ತಿಯುಂ ಸಿಂಹಾಟಕವೆಂಬ ಕೊಂತವುಂ . . . ಆತ್ಮೀಯಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಪರಿಚ್ಛೇದಮಾಗೆ(ಆದಿಪು. ೧೩-೩ ವ) ; ವಜ್ರತುಂಡಮೆಂಬ ಶಕ್ತಿಯಿಂದಂ ಮನೋವೇಗವೆಂಬ ಕಣೆಯಿಂದಂ . . . ನೆಱೆದೈಶ್ವರ್ಯದ ಮೇಗೆ ವಜ್ರಬೆಸದಾಳಂತಾಗಿಯುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೮೪ ವ). [ಸಂ.]

ವಜ್ರತೈಲ (ನಾ). (ಚರ್ಮರೋಗಗಳ ನಿವಾರಣೆಗಾಗಿ ಬಳಸುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಎಣ್ಣೆ : ವಜ್ರತೈಲವ ತೆಗವರೆ : — ನರವಿಷ್ಠೆ, ಕೊಡಗವಿಷ್ಠೆ, ನರಿಯ ವಿಷ್ಠೆ . . . ಸುಡುಪುಟವಿಕ್ಕಿ ಆ ತೈಲವಂ ತೆಗೆದು ಆ ತೈಲದಿ ದೀಪವಂ ಹೊತ್ತಿಸಿ, ಆ ತೈಲವಂಬುಕ ಹೊಡೆದವರಿಗೆ ಇಡೆ ಒಂದು ನಾಡಿ ಹೋವುದು (ವಿಷ್ವ. ೨೧೮). [< ಸಂ. ವಜ್ರತೈಲ]

ವಜ್ರದಂಡ (ನಾ). ೧. ಬಲವಾದ ಗದೆ : ಆ ವಜ್ರಗದೆಯಿಂದಲೆಱಗಿ ಪೊಡೆದಂ ಕೆಡೆಯೆನುತ್ತಾ ದಧೀಚಿಯಂ ಪಾತಕಂ ಮಿಗೆ ಘಾತಕಂ ಪೊಡೆಯಲಾ ವಜ್ರದಂಡದ ಹತಿಗೆ ದಿವ್ಯಮುನಿಯೊಡಲು ಜಜ್ಝರಿಯಾಗೆ (ವಿಶ್ವನು. ೨-೧೩-೧೯). ೨. (ಇಂದ್ರನ) ವಜ್ರಾಯುಧ : ಬಲಿದು ಪೇರ್ಭಾಗEಪರ್ಬೀಗ3ಮುದ್ರೆಯ ವಜ್ರದಂಡದಿಂ ಚಲಿಸದಂದದಿ ಲಾಳವಂಡಿಗೆಯ ಜಡಿದು (ನವಮೋ. ೨೮-೬). [ಸಂ.]

ವಜ್ರದಂತ (ನಾ). ೧. ದೃಢವಾದ ಹಲ್ಲು ; ಗಟ್ಟಿಯಾದ ದಂತ. ೨. ದೃಢವಾದ ಹಲ್ಲನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು ; ಬಹಳ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ದಂತವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವುದು ; ಹಂದಿ ; ವರಾಹ. ೩. ಇಲಿ ; ಮೂಷಕ. ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಕೇಸರಃ, ವಕುಳಃ — ೨ ಪವಳದ ಹುವ್ವಿನ ಗಿಡ, ವಕುಳವೃಕ್ಷ, ಹಲ್ಲುಮದ್ದು ಗಿಡ, ವಜ್ರದಂತಗಿಡ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೬). [ಸಂ.]

ವಜ್ರದಂತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಹಲ್ಲುಕುರುವಿಗೆ : — ವಜ್ರದಂತಿ, ಹಳೆಯ ಬದನೆಯ ಸೊಪ್ಪು, ಸೈಂಧವಲವಣ ಇವಂ ತೂಕವ ಮಾಡಿ ಇಕ್ಕಲು ಹಲ್ಲು ಕುರುವು ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿಷ್ವ. ೧೩೬). [ಸಂ. ವಜ್ರದಂತೀ]

ವಜ್ರದಾಳಿ (ನಾ). ವಜ್ರಖಚಿತವಾದ ಮಾಂಗಲ್ಯ ,—ತಾಳಿ : ತಿಸರಮಿದಾವುದಕ್ಕೆ ಧರಣೇಂದ್ರನ ಕೊಟ್ಟುದು ವಜ್ರದಾಳಿ ಕಣ್ಗೆಸೆವುದಿದಾವುದು (ಪಂಪಭಾ. ೪-೮೬). [ವಜ್ರ + ತಾಳಿ$_1$ (= ತಾಲಿ$_1$)]

ವಜ್ರದುಂಬಿ (ನಾ). = ವಜ್ರಕೀಟ : ವಜ್ರದುಂಬಿಗಳು ಹೆಬ್ಬೆದಿರನು ಕೊಱೆವೊಡೆಯುಬ್ಬುಗವೆತ್ತ ರೀತಿಯಲಿ ನಿರ್ಜರವೈರಿಯ ನಿಡಿದೋಳ ಶಿಲೀಮುಖ ವೆಜ್ಜವ ಮಾಡಿ ತೋಱಿದುದು (ಮೋಹತ. ೩೫-೪೦). [ವಜ್ರ + ತುಂಬಿ$_1$]

ವಜ್ರದೇಹ (ನಾ). ಗಟ್ಟಿಯಾದ ದೇಹ ; ದೃಢವಾದ ಶರೀರ. [ಸಂ.]

ವಜ್ರದೇಹಿ (ನಾ). = ವಜ್ರಕಾಯ ೨: ಭಕ್ತ ಮಾಹೇಶ್ವರ ಪ್ರಸಾದಿ ಪ್ರಾಣಲಿಂಗಿ ಶರಣನೈಕ್ಯನು ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನೆ ಆದಹೆನೆಂಬನ್ನಬರ ನಾನೇನು ವಜ್ರದೇಹಿಯೆ ನಾನೇನು ಅಮೃತವ ಸೇವಿಸಿದೆನೆ (ಬಸವ. ೮೯೬). [ಸಂ. ವಜ್ರದೇಹಿನ್]

ವಜ್ರಧರ (ನಾ). ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು ; ಇಂದ್ರ : ವಜ್ರಧರು ಸೆಡೆಗೆಯ್ದು ಪುಷ್ಕಳಾವರ್ತ ಘನಾಘನಂಗಳವೊಲಂಜನಕಾಂತಿಗಳುಗ್ರದಂತಿಗಳ್ ಮಾರ್ತುಡುಗೀಗವೇಟನೆಯಮಂ ತಡವಂದಮನಾಂತು ಕಂಭದೊಳ್ (ಪುಷ್ಪದ. ೨-೫೬); ಜಂಭನ ಜಸದ ಝಾಡಿಗೆ ಬೆದಱದಿದಿರತ ವಜ್ರಧರನಂತೆ ಪಸರಿಸಿದ ಪರಿವಾರಮಧ್ಯದೊಳ ಸಮಬಲ ಪೊಳಕಿದನು . . . ಕಲಿಭೀಮ (ಕುಮಾ.ಭಾ. ೭-೩೨). [ಸಂ.]

ವಜ್ರನಿದ್ರೆ (ನಾ). ಗಾಢವಾದ ನಿದ್ದೆ : ಘಸಿತಮೌನಂ ವಜ್ರನಿದ್ರೆಯಿಂಬೆಳ್ಳರದೂ ಪೇಳಂಬೊಲಾ ಬಂಡೆ ಬಿದ್ದಿದ್ದುವಲ್ಲಲ್ಲಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೭೪-೬೯). [ಸಂ. ವಜ್ರನಿದ್ರಾ]

ವಜ್ರನಿರ್ಘೋಷ (ನಾ). ಸಿಡಿಲಿನ ಜೋರಾದ ಶಬ್ದ, — ಆರ್ಭಟ : "ಸಿಡಿಲ ಧ್ವನಿ (ವಜ್ರನಿರ್ಘೋಷಃ) ಸ್ಫೂರ್ಜಥುವೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೧-೫೭). [ಸಂ.]

ವಜ್ರನೀಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ : ವಜ್ರನೀಲಿಯ ಬೇರಿನ ತಿಗುಡನು, ಚಿಲ್ಲದ ಬೀಜ ೧೧ನು ಸಹ ಹಾಲು ಶರ್ಕರೆಯಲ್ಲಿ ಬೆರಸಿ ಕೊಡಲು ೮ ದಿನಕ್ಕೆ ಬಿಸುಮೂತ್ರ ಮಾಣುವುದು (ಸಕವೈ. ೩೦೫). [ಸಂ. ವಜ್ರನೀಲೀ]

ವಜ್ರಪಂಜರ (ನಾ). ೧. (ಪಶು, ಪಕ್ಷಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನಿಡುವ) ಬಹಳ ದೃಢವಾದ ಗೂಡು ; ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಪಂಜರ : ನೆಲಸಿರ್ದ ವಜ್ರಪಂಜರಮಳಱುವಿನಂ ಪಾಯ್ದು ಸಿಂಧುರಾರಾತಿಯನುಜ್ಜ್ವಳತನುವನಭ್ರಪಥದತ್ತ ಲಂಘಿಸಲ್ಕಿರ್ದುದಂ ಚಮೂಪತಿ ಕಂಡಂ (ಅಬವ. ೧೬-೪೫). ೨. (ಆಲಂ) ಬಲವಾದ ರಕ್ಷಣೆ , ದೃಢವಾದ ಆಶ್ರಯ ; ಭದ್ರವಾದ ನೆಲೆ : ಅಂಜಿದರಂ ನಿಜಬಾಹುವಜ್ರಪಂಜರದೊಳಗಿಟ್ಟು ಕಾವ ಹರಿನನ್ನನಂ (ಶಾಸ. XX. ೭೪-೧೫ ; 1112); ಅಂಜಿದರಾಗದು ಅಳುಕಿದರಾಗದು ವಜ್ರಪಂಜರದೊಳಗಿದ್ದರಾಗದು ತಪ್ಪದುವೋ ಲಲಾಟಲಿಖಿತ (ಬಸವ. ೭೮೭). [ಸಂ.]

ವಜ್ರಪಾತ (ನಾ). ಸಿಡಿಲಿನ ಹೊಡೆತ , — ಪೆಟ್ಟು : ಆ ವಜ್ರಪಾತದಿಂ ಮೇಲೆವೆಟ್ಟಪೆನಱಿದು ಪೇಟಲುಂ ಕೇಳಲುಮಿಸ್ಸಾವಂಗವೊನಶ್ಶಾಶ್ವರ್ಯಾ ವಹಮೊಂದಾದುದಾಗಳದನುಸಿರ್ದಪ್ಪೆಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೩೪); ಪುಟಿತಪುರುಷಾಕಾರ ಭಾಗ್ಯಾನರ್ಥವಜ್ರಪಾತಸಂತಪ್ತಮಾನಮಾನಸನುಂ . . . ಆಗಿ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೯ ವ). [ಸಂ.]

ವಜ್ರಪುಷ್ಪ (ನಾ). ಎಳ್ಳುಹೂವು ; ತಿಲಪುಷ್ಪ : "ವಜ್ರಪುಷ್ಪಂ, ತಿಲಸ್ಯಯತ್ಪುಷ್ಪಂ - ಎಳ್ಳುಹೂವಿನ ಹೆಸರು" (ಶಬ್ದಾಂಭೋ.೧೨೯). [ಸಂ.]

ವಜ್ರಬಯಿಸಣಗೆ, ವಜ್ರಬೈಸಣಗೆ, ವಜ್ರಬೈಸನಿಗೆ, ವಜ್ರಭಸಣಗೆ, ವಜ್ರವೈಸಣಗೆ (ನಾ). (?); IP ನಖರರು ಅಂದರೆ ವರ್ತಕರು ಸೇರುವ ಸಭೆಗೆ ಅಥವಾ ಅಂತಹ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಹಿರಿಯರಾದವರು ಅಲಂಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಪೀಠಕ್ಕೆ ಈ ಹೆಸರಿರಬಹುದು ಅಥವಾ ಅಂತಹ ಸಭೆಯ ಗೌರವವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಸಾಧನವಿಶೇಷವಾಗಿರಲೂಬಹುದು : ಹರಿಹರದಲು ವಜ್ರಬಯಿಸಣಗೆಯಾಗಿ ಕುಳ್ಳಿರ್ದ ಮಹದೇವರಾಯ ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣ ದೇವರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಆಯಬಾಯದ ಕ್ರಮವೆಂತೆಂದಡೆ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೫೯-೭೯ ; 1280). ವಜ್ರಬೈಸಣಗೆ : ವಜ್ರಬೈಸಣಗಿ(ಗೆ)ಯಾಗಿ ಕುಳ್ಳಿರ್ದ್ದ ತಂಮ ಸಮಯಾಚಾರದ ತೇಜಮನುದ್ಧರಿಸುವ ರಾಯಶ್ರೇಷ್ಠಿಯಪ್ಪ ಚಾಮುಂಡರಾಜ ಮಾಡಿಸಿದ ತ್ರಿಕೂಟ [ಪ್ರಾಸಾದ]ಕ್ಕೆ (ಎಇ. XIX, ೩೫-೬೨ ; 1245). ವಜ್ರಬೈಸನಿಗೆ : ಮಹಾವಡ್ಡ ವ್ಯವಹಾರಿಯ ವಜ್ರಬೈಸನಿಗೆ . . . ಇತ್ಯಾದಿ ರಾಜಲಾಂಛನಗಳು . . . ಶೋಭಿಸುತ್ತಿದ್ದವು (ರೂಲೇಶಾ. ೨೫೬). ವಜ್ರಭಸಣಗೆ : ಆ ನಾಡಪ್ರಭು ವಿನಾಯಕದೇವರಲಿ ವಜಭಸಣಗೆಯನಿಕ್ಕಿ ಎಲೆಯಾಗರ ಪೋಟಸೆಟ್ಟಿಯರ ಚಲುವಾಡಿ ಮಲಿಸೆಟಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ತೇಜ (ಮೈಆರಿ ೧೯೩೩, ೧೯೯-೧೩೬). IP ಇಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ 'ವಜಭಸಣಗೆ' ಎಂಬುದು 'ವಜ್ರಭಸಣಗೆ'ಯ ಅಪಪಾಠಿತ. ವಜ್ರವೈಸಣಗೆ : ಶ್ರೀಪರೂಪಾಕ್ಷದೇವರ ದಿವ್ಯಶ್ರೀಪಾದಪದ್ಮದ ಸನ್ನಿಧಿಯಾಗಿ ವಜ್ರವೈಸಣಗೆಯನಿಕ್ಕಿ ಕುಳ್ಳಿರ್ದು (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು ೭೫-೬೮೭). [ವಜ್ರ + ಬಯಿಸಣಗೆ]

ವಜ್ರಬೈಸಣಗೆ 'ವಜ್ರಬಯಿಸಣಗೆ' ನೋ.

ವಜ್ರಬೈಸನಿಗೆ 'ವಜ್ರಬಯಿಸಣಗೆ' ನೋ.

ವಜ್ರಭಸಣಗೆ 'ವಜ್ರಬಯಿಸಣಗೆ' ನೋ.

ವಜ್ರಮಕುಟ (ನಾ). ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಕಿರೀಟ , — ಶಿರೋಭೂಷಣ : ವಜ್ರಮಕುಟದ ಹೊಳಹುಗಳ ಹೊಗೆ ಮಾಸಿಗೆದರಿನ ಬಿರುದಿನುಬ್ಬಟೆಯ . . . ರಾವ್ತರ ಗಡಣ ನಾಲಗೆದಳೆದುದೆನೆ ಹೊಳೆಹೊಳೆವಡಾಯುಧದ ಭಟರು ನೂಕಿದರು (ಕುಮಾ.ದ್ರೋ. ೫-೭೧). [ಸಂ.]

ವಜ್ರಮಹೋತ್ಸವ (ನಾ). ಸಂಘ, ಸಂಸ್ಥೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಗೆ ಅರುವತ್ತು ವರ್ಷ ತುಂಬಿದಾಗ ಆಚರಿಸುವ ಉತ್ಸವ , — ಹಬ್ಬ : ಸಾಹಿತ್ಯಪರಿಷತ್ತಿನ ವಜ್ರಮಹೋತ್ಸವದ ಸಂದರ್ಭದ ನೆನಪಿಗಾಗಿ 'ವಜ್ರಮಹೋತ್ಸವಭವನ'ವನ್ನು ಕಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ವಜ್ರಮುಷ್ಟಿ (ನಾ). ೧. ಬಿಗಿಯಾದ ಹಿಡಿ ; ಬಲವಾದ ಮುಷ್ಟಿ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ : ವಜ್ರಮುಷ್ಟಿಯ ಪೊಯ್ಲೊಳಂ ಬಾಣ ಕೋಲೊಳಮುಚ್ಚಳಿಸಿದ ಕಪಾಲದೋಡುಗಳಂ ಗಂಗೆಗಟ್ಟುತ್ತುಂ, ಮುಸುಂಡಿ ಬಿಂಡಿವಾಳ ವಜ್ರಮುಷ್ಟಿ ಮುದ್ಗರ ಚಕ್ರಪರಶುತೋಮರ ಪಾಶಾಂಕುಶಾದಿ ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರಂಗಳೊಳೆಚ್ಚು ಮಿಟ್ಟುಮಿಱಿದುಂ ಪೊಯ್ದು . . . ಕಾದುವಾಗಳ್ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೧೩-೭೭ ವ); ಬರಿಕೈಯ ಲೌಡಿಯ ವಜ್ರಮುಷ್ಟಿಗಳ ನಾಳವಿಲುಗಳ ರಾಯಜೋಧರ ಮೇಳವಣಿಗಳ ಚಿತ್ರಗತಿ ಪುಂಡಾಲವನು ನೋಡಿದರು ಗಜಸೇನಾಸಮುದ್ರದಲಿ (ಕುಮಾ.ಉ. ೧೧-೧೯). ೩. ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು ; ಇಂದ್ರ. ೪. (ಆಲಂ) ಬಿಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾರದಂತಹ ಬಲವಾದ ಹಿಡಿತ , — ಅಂಕೆ : ಗೊತ್ತಿಲ್ಲದೆ ಸಾವಿನೆಡೆಗೆ ಅವರು ಜಾರಿದ್ದರು. ಅದರ ವಜ್ರಮುಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿದ್ದರು (ಸುಮಹೀ. ೬೩೯). ೫. ಬಲವಾದ ಕಟ್ಟುಪಾಡು , — ನಿಯಮ , — ನಿರ್ಬಂಧ : ನಾಟ್ಯನಿಬಂಧನೆಗಳ ವಜ್ರಮುಷ್ಟಿಯಿಂದ ತನ್ನ ಪ್ರತಿಭೆಯನ್ನು ಬಿಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಅವನಿಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಿಲ್ಲ (ಕಾವ್ಯಸ. ೨೧). [ಸಂ.]

ವಜ್ರಯೋಗ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಲಗ್ನ ಮತ್ತು ಸಪ್ತಮಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಶುಭಗ್ರಹಗಳೂ, ಚತುರ್ಥ ಮತ್ತು ದಶಮಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಪಗ್ರಹಗಳೂ ಇರುವ ಯೋಗ : ಉದಯದೊಳಸ್ತದೊಳ್ ನಿಲೆ ಶುಭಗ್ರಹಮುಗ್ರಗಣಂ ಚತುರ್ಥಕರ್ಮದೊಳಿರೆ ವಜ್ರಯೋಗಮದು (ಜಾತಕ. ೧೩-೬); ವಜ್ರಯೋಗಕ್ಕೆ ತನೂ ೬ ಗಳಿಗೆ ಮೇಲೆ ತ್ಯಾಜ್ಯಾ (ಭಾಸ್ಕರ. ೭೦-೪). [ಸಂ.]

ವಜ್ರಲೇಪ (ನಾ). ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳುವ ಲೇಪನದ್ರವ್ಯ : ಉರದಿಂ ಪೆರ್ಮೊಲೆ ಬೆಂಗೆ ಮೂಡೆ ಬೆಮರಂಬುಂ ವಜ್ರಲೇಪಂಬೊಲಾಗಿರೆ ಕೀಲ್ಗೊಟ್ಟ ಬೆಡಂಗನೀಯೆ ಪುಳಕಂ ತೋಳ್ ತಳ್ತು ಗಂಟಿಕ್ಕಿದಂತಿರೆ (ಜಗ. ೧೧-೭೦); ಪಾಪ ಹೋಯಿತು ಎಂದು ಸೋಪಾನಗಳನೇಱೆ ಕೋಪಕರ್ಮಗಳ ಬಿಡದಿರೆ ಅದು ವಜ್ರಲೇಪದಂತಿಹುದು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೯೩೧). [ಸಂ.]

ವಜ್ರವಹ್ನಿ (ನಾ). ಸಿಡಿಲಿನಿಂದುಂಟಾಗುವ ಬೆಂಕಿ : ಮೇಘಗಿರಿಯಂ ಮರಳೊತ್ತುವ ವಜ್ರವಹ್ನಿಯಂ ತಳದೊಳಗಿರ್ದಿಲಾಗೆ ಪೊಸೆದಿಕ್ಕುವ ಸಿಂಗದ ಕೇಸರಂಗಳಂ ಸೆಳೆವಳವಂ ಸಮಂತು ತಳೆದಂ ರಣದೋಹಳನಾ ಕುಮಾರಕಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೬-೨೮). [ಸಂ.]

ವಜ್ರವಿಡಿ (ನಾ). ಬಲವಾದ ಹಿಡಿತ ; ಬಿಗಿಯಾದ ಪಟ್ಟು : 'ವಜ್ರವಿಡಿವಿಡಿ' ನೋ. [ವಜ್ರ + ಪಿಡಿ]

ವಜ್ರವಿಡಿವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಬಲವಾದ ಹಿಡಿತವನ್ನು ಹಿಡಿ ; ಬಿಗಿಯಾದ ಪಟ್ಟನ್ನು ಹಿಡಿ : ಒಂದೆಡೆಯೊಳ್ ಹಿಂಡನಗಲ್ದು ಗಂಡುಗೆದಱಿ ವಜ್ರವಿಡಿ[ವಿ]ಡಿದು ಬಿಗಿಬಿಗಿದು ಬಳೆದ ದೇಹಂಗೊಂಡಷ್ಟಾಂಗಪುಷ್ಟನಾಗಿ . . . ಕೈವಱಿದ ದಂತಿ ಕಾಡೊಳ್ ಪೊಕ್ಕಂತೆ ಹೆಜ್ಜೆಮೆಟ್ಟಿ ನಡೆನಡೆದು (ನಂದಿರ. ೧೮-೧೧). [ವಜ್ರವಿಡಿ + ಪಿಡಿ]

ವಜ್ರವೈಸಣಗೆ 'ವಜ್ರಬಯಿಸಣಗೆ' ನೋ.

ವಜ್ರಹತಿ (ನಾ). ವಜ್ರಾಯುಧದ ಹೊಡೆತ , — ಪೆಟ್ಟು : ನಿಷ್ಠುರತೆಗಲ್ಲದೆ ಮನವನೀಯದು ಮಹಿಯ ಮೂಢಜನ . . . ವಜ್ರಹತಿಗಬ್ಬರಿಸಿದಲ್ಲದೆ ಗಿರಿಗಳೊಡೆಯವು (ಕುಮಾ.ಉ. ೯-೪೫). [ಸಂ.]

ವಜ್ರಹರೀತಕೀಲೇಹ್ಯ (ನಾ). (ಅಳಲೆಕಾಯಿಯನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ತಯಾರಿಸುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಲೇಹ್ಯ : ವಜ್ರಹರೀತಕೀಲೇಹ್ಯ - ಚಿತ್ರಮೂಲದ ಸೊಪ್ಪಿನ ರಸ ೮ ಪಲ, ಗಂಟುಭಾರಂಗಿ, ಬಜೆ, ಶುಂಠಿ . . . ಇವನ್ನೆಲ್ಲ ಕಷಾಯವ ಮಾಡಿಸಿ ಲೇಹ್ಯಪಾಕದಲ್ಲಿಳುಹಿ ತ್ರಾಣವರಿತು ದಿನಂಪ್ರತಿಯೂ ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೇವಿಸೆ ಗ್ರಹಣಿ, ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ, ಆಮಶೂಲೆ, ಗುಲ್ಮಶೂಲೆ, ಮಹೋದರ, ಗೆಂಡೆ ಇವೆಲ್ಲ ಪರಿಹರಮಕ್ಕುಂ (ಸಚ್ಚ. ೩೪೧). [ಸಂ.]

ವಜ್ರಹಸ್ತ (ನಾ). ೧. ಬಲಿಷ್ಠವಾದ ಕೈ : ಅರ್ಜುನನ ಮುಖವನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಪ್ರೇಮದಿಂದ ತನ್ನ ಪುಣ್ಯಗಂಧವುಳ್ಳ ಕೈಯಿಂದ ತಡವುತ್ತ . . . ಅವನ ತೋಳುಗಳನ್ನು ತನ್ನ ವಜ್ರಹಸ್ತದಿಂದ ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ತಟ್ಟುತ್ತ . . . ನೋಡಿ ಸಂತೋಷಿಸುತ್ತ ಇದ್ದನು (ವಚಭಾ. ೧೨೭). ೨. ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು ; ಇಂದ್ರ. [ಸಂ.]

ವಜ್ರಹಳಿ (ನಾ). (ಕುದುರೆಯ ಗೊರಸಿಗೆ ಹಾಕುವ) ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಲೋಹದ ಸಾಧನ, – ಲಾಳ : ಪೊಸ ವಜ್ರಹಳಿವೆತ್ತ ರಥವಾಜಿನಿಚಯ . . . ಸಂದಳಿಸಿತು ಬಿಳರಾಯನೊಡನೆ (ಮೋಹತ. ೪೦-೬). [ವಜ್ರ + ಹಳಿ₄ (< ಪಟ್ಟಿ₃)]

ವಜ್ರಾಂಗ (ನಾ). ೧. ಗಟ್ಟಿಯಾದ ದೇಹ ; ದೃಢವಾದ ಶರೀರ. ೨. ದೃಢವಾದ ಶರೀರವುಳ್ಳವನು : ಇದು ಚಿತ್ರಂ ವಜ್ರಾಂಗಂಗೆ ದೃಢೀಕೃತಮಾ ದ್ರವಪ್ರಭಾವಂ ನಿಸ್ನೇಹದವಂಗೆ ಭುವನಭವನಪ್ರದೀಪಕತೆ ನಿನಗೆ ಜಿನ ಜಗತ್ತ್ರಯಮಿತ್ರಾ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೭-೧೨). ೩. ಹಾವು ; ಸರ್ಪ. [ಸಂ.]

ವಜ್ರಾಂಗಿ₁ (ನಾ). ೧. ದೃಢವಾದ ದೇಹವುಳ್ಳವನು. ೨. = ವಜ್ರಕವಚ ೨: ವಿವಿಧವಜ್ರಾಂಗಿಗಳ ಸೀಸಕ ಕವಚಗಳ ತೊಟ್ಟುತುಳಬಲರೇಱಿದರು ತೇಜಿಗಳ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೪-೫೦); ಬಿಗಿದ ವಜ್ರಾಂಗಿ ಬತ್ತಳಿಕೆಯಿಂ ಇರದುಳಿದ ಸದಳಗರ ಸಾಧನಸಮಗ್ರಮುಂ . . . ಪರಿಶೋಭೆವಿಡಿದು ರಂಜಿಸುತಿರ್ದುದು (ಚಿಬವ್ರ. ೪೧-೫೬). [ಸಂ. ವಜ್ರಾಂಗಿನ್]

ವಜ್ರಾಂಗಿ₂ (ನಾ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ : "ಕಂಜುಃ, ಪಾರಾವಾರಃ – ಈ ಎರಡು ವಜ್ರಾಂಗಿ" (ನಾಚಿರಾ. ೧೩೪). [ಸಂ.ವಜ್ರಾಂಗೀ]

ವಜ್ರಾಕರ (ನಾ). ವಜ್ರದ ಗಣಿ : ಆ ವಾಹಿನೀವ್ಯೂಹಂ . . . ವಜ್ರಾಕರದಂತ ನೇಕಪವಿತತಿವಿಳಸಿತಮುಂ ಲಂಕಾಧಿಪತಿಯಂತತಿಪ್ರಬಲಬಾಹಾವಳೀವಳಯಿತಮುಂ . . . ಎನಿಸಿ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೦-೩೦ ವ). [ಸಂ.]

ವಜ್ರಾಗ್ನಿ (ನಾ). = ವಜ್ರವಹ್ನಿ : ಗಿರಿದುರ್ಗಕ್ಕುಗ್ರವಜ್ರಾಗ್ನಿ ಕಾನನದುರ್ಗಕ್ಕೆ ಮಹಾದವಾಗ್ನಿ . . . ಎನೆ ತನ್ನುದ್ಧತ್ಪ್ರತಾಪಾಗ್ನಿ ನೀಳ್ದೆನಸುಂ ಪರ್ವಿ ವಿಗುರ್ವಿಸಲ್ ನೃಪಸುತಂ ವಿಕ್ರಾಂತಮಂ ತೋಱಿದಂ (ಪುಷ್ಪಸ್ತ. ೫ ೫೦). [ಸಂ.]

ವಜ್ರಾಘಾತ (ನಾ). ೧. ಸಿಡಿಲಿನ ಹೊಡೆತ, – ಪೆಟ್ಟು. ೨. (ಆಲಂ) ಆಕಸ್ಮಿಕ ಘಟನೆಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಆಘಾತ : ಭಗತ್‌ಸಿಂಗ್‌ನ ರಕ್ಷಣೆಯ ಯೋಜನೆಗೆ ವಜ್ರಾಘಾತವಾದಂತಾಯಿತು (ಆತ್ಮಾಪರ್. ೧೪೫); ಈ ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಅವನ ಬಾಲಹೃದಯದ ಮೇಲೆ ವಜ್ರಾಘಾತವೇ ಆದಂತಾಯಿತು (ರಂಗರೂ. ೧೯೧). [ಸಂ.]

ವಜ್ರಾಭಿಘಾತ (ನಾ). ೧ = ವಜ್ರಾಘಾತ ೧. ೨. = ವಜ್ರಾಘಾತ ೨: ವಜ್ರಾಭಿಘಾತಾಭೀಳನಿಷ್ಠುರರೊದಗಿದರು ಕೌರವವ್ಯಕೋದರರು (ಕುವ್ಯಾಗ. ೭-೧). [ಸಂ.]

ವಜ್ರಾಯುಧ (ನಾ). ೧. ದೃಢವಾದ ಆಯುಧ, –ಶಸ್ತ್ರ. ೨. ಇಂದ್ರನ ಆಯುಧ ; ಕುಲಿಶ : ಮಱಿದು ವಜ್ರಾಯುಧದ ಕೊನೆಯಲಿ ತುಱುಗಿಯೈರಾವತದ ಮೇಲಕೆ ತೆಱನಱಿಯದಲೆ ಕೊಂಡು ಕುಂಭಸ್ಥಳಕೆ ಹಾಕಿದನು (ಸಂಭವ. ೫-೬೫); ಅವನು ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ಸೋಮಪಾನ ಮಾಡಿ, ತನಗಾಗಿಯೇ ತ್ವಷ್ಟೃವು ತಯಾರಿಸಿದ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಬೀಸುತ್ತಾ . . . ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೊರಟು (ಭಾರದ. ೨೧). ೩. ಇಂದ್ರ ; ದೇವೇಂದ್ರ. [ಸಂ.]

ವಜ್ರಾವಲಂಬಿ (ನಾ). ೧. ವಜ್ರಾಯುಧಧಾರಿಯಾದ ಇಂದ್ರ. ೨. ವಜ್ರವೆಂಬ ರತ್ನಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು. ೧,೨: ಆ ಮಹಾರ್ಣವಂ . . . ವಜ್ರಾವಲಂ[ಪಾಠಾಂ. ಳಂ]ಬಿಯಾಗಿಯುಂ ಕುಲಶೈಲಪಾನಸ್ವಭಾವಯುಕ್ತಮುಂ . . . ಎನಿಸಿದುದು (ಜಗಏ. ೧-೪೪ ವ). [ಸಂ. ವಜ್ರಾವಲಂಬಿನ್]

ವಜ್ರಾಸನ (ನಾ). ೧. ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಪೀಠ. ೨. [ಯೋಗ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಸನ : ನಾವು ನಮ್ಮ ಎಡದ ಹಿಂಬದಿವನ್ನು ವೃಷಣ ಗುದಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಆಧಾರಚಕ್ರದಲ್ಲಿಯ ಸುಷುಮ್ನೆಗೆ ಒತ್ತಬೇಕು . . . ಈ ಕವಿಗಳು ಎಡದ ಹಿಂಬಡವನ್ನು ಒತ್ತಲು ಹೇಳಿರುವರು. ಆದರೆ ಜ್ಞಾನೇಶ್ವರರು ಬಲದ ಹಿಂಬಡವನ್ನು ಒತ್ತಲು ಹೇಳಿರುವರು, ಅದನ್ನವರು ವಜ್ರಾಸನವೆಂದು ಕರೆದಿರುವರು (ಪರಪ. ೯೫). ೩. [ವಾಸ್ತು] ದೇಹದ ಮತ್ತು ಅರ್ಧ ಹಾಯಿಸಿದ ಪಾದಗಳ ಮಧ್ಯದ ಕುಳಿಯಲ್ಲಿ ಕೈಗಳನ್ನು ಮೇಲ್ಮುಖವಾಗಿ ಇರಿಸಿ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿದ ಆಕೃತಿಯ ಭಂಗಿ : 'ವಜ್ರಾಸನಸ್ಥ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ವಜ್ರಾಸನಸ್ಥ (ನಾ). ೧. ವಜ್ರಾಸನವನ್ನು ಹಾಕಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡ ವ್ಯಕ್ತಿ. ೨. ವಜ್ರಾಸನದ ಭಂಗಿಯಲ್ಲಿ ಆಸೀನಗೊಂಡ ಮೂರ್ತಿ, –ವಿಗ್ರಹ : ಎಲ್ಲರೂ "ವಜ್ರಾಸನಸ್ಥ" ರಾದರೂ, ಅವರವರ ಭಂಗಿಗಳು ಮಾತ್ರ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿರುತ್ತವೆ (ಭಾರದ. ೫೧೪). [ಸಂ.]

ವಜ್ರಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ೧. ಇಂದ್ರನ ಆಯುಧ; ವಜ್ರಾಯುಧ; ಕುಲಿಶ. ೨. ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧದ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಂತ್ರಾಸ್ತ್ರ ; ಐಂದ್ರಶರ : ಪರ್ಬತಕೆ ವಜ್ರಾಸ್ತ್ರ ತಿಮಿರದ ಹಬ್ಬುಗೆಗೆ ರವಿಬಾಣ ಹಾವುಗಳೊಬ್ಬುಳಿಗೆ ಗರುಡಾಸ್ತ್ರವನು ಗಂಧರ್ವಪತಿಯೆಚ್ಚ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೯-೩೫); ಅರ್ಜುನನು . . . ವಜ್ರಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ಸಂಶಪ್ತಕರ ಸೇನೆಯನ್ನೆಲ್ಲಾ ಪುಡಿಗುಟ್ಟಿ ಭೀಮಸೇನನ ಸಹಾಯಕ್ಕೆ ಬಂದನು (ವಚಭಾ. ೨೮೨). [ಸಂ.]

ವಜ್ರಾಸ್ಥಿ (ನಾ). ದೃಢವಾದ ಮೂಳೆ ; ಬಲಿಷ್ಠವಾದ ಎಲುಬು : ದಧೀಚಿ . . . ತಪವಿರಲ್ಕಗೆವನಿತಕೆಯ್ದುಂದು ಶಿವನಂದನೆಲೆ ಮುನಿಪ ನಿನ್ನಿಷ್ಟವಾವುದೆನೆ ದೇವ ದುಷ್ಟನ ಜಯಿಸಲು ಅವಯವದೊಳೆನಗೆ ವಜ್ರಾಸ್ಥಿಯಂ ಪಾಲಿಸೆನೆ (ವೀಶೈವ್ರ. ೨-೧೩ ೨೪). [ಸಂ.]

ವಜ್ರಿ₁ (ನಾ). ೧. ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು ; ದೇವೇಂದ್ರ : ವಜ್ರಿ ವಜ್ರಕವಚಕ್ಕೆ ನಿಜೋಜ್ಜ್ವಳಕುಂಡಳಕ್ಕೆ ಕೆಯ್ಯಾಂತೊಡೆ . . . ಕೊಟ್ಟಂ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೬೨); ಆಯ್ತು ವಜ್ರಿಗಾಸನಕಂಪಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೫೦). ೨. [ಜೈನ] ಹದಿನಾರನೆಯ ತೀರ್ಥಂಕರನಾದ ಶಾಂತೀಶ್ವರನ ಒಂದು ಹೆಸರು : ನೆಱೆದೈಶ್ವರ್ಯದ ಮೇಗೆ ವಜ್ರಿ ಬೆಸದಾಳಂತಾಗಿಯುಂ ಕಲ್ಪಿಮುಂ ನೆಱೆಯಭ್ಯಂತರಸಿದ್ಧಿಯಂ ಪಡೆಯಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೮೫ ವ). ೩. [ಬೌದ್ಧ] ವಜ್ರಯಾನವೆಂಬ ಪಂಥದ ಒಬ್ಬ ದೇವತೆ : ಇಲ್ಲಿ ಬರುವ 'ವಜ್ರಿ' ಅಥವಾ 'ವಜ್ರಾ' ಬೌದ್ಧಧರ್ಮದ ವಜ್ರಯಾನದ ಆರಾಧ್ಯ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬಳು (ಕಶಾಅ. ೧೧೭). [ಸಂ. ವಜ್ರಿನ್]

ವಜ್ರಿ₂ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ ; ಮೊಂಡಗಳ್ಳಿ : "ಮಹಾತರು ವಜ್ರಿಯೆಂದೊಡೆಲೆಗಳ್ಳಿಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೧-೩೪); "ಗೋಧೂಮಃ – ಗೋಧಿ, ವಜ್ರಿ, ಕ್ಷಾರ" (ಓಷಧಿ. ೫೦). [ಸಂ. ವಜ್ರೀ]

ವಜ್ರೆ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಕಳ್ಳಿಗಿಡ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ. ೩. ಎಳ್ಳಿನ ಗಿಡದ ಹೂವು. ೪. ಹದಮಾಡಿದ ಕಬ್ಬಿಣ ; ಉಕ್ಕು. ೫. ನೇಗಿಲಿನ ತುದಿಗೆ ಸೇರಿಸುವ ಉಕ್ಕಿನ ಮೊನೆ : ನಿಷಧದ ವಿದೇಹದ ಜತ್ತ'ೂತ್ಕೃತಿಯ ವಜ್ರೆಯ ಮೊಳೆಯ ಕಚ್ಚಲ . . . ಕೂಟದಂತೆ ಮಹಾಪುರುಷರ ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವದೊಳಾದ ಕೂಟಮುಮತಿಶಯಮೆಂದುಂಡುರುಳಿ ಭಟ್ಟಾರಕರ ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವಕ್ಕೆ ಮೆಚ್ಚಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೧೯೯). [ಸಂ. ವಜ್ರಾ]

ವಜ್ರೋತ್ಸವ (ನಾ). = ವಜ್ರಮಹೋತ್ಸವ : ಶಾಲೆಯ ವಾರ್ಷಿಕೋತ್ಸವ, ರಜತೋತ್ಸವ, ಸುವರ್ಣೋತ್ಸವ, ವಜ್ರೋತ್ಸವ, ಶತಮಾನೋತ್ಸವ ಮುಂತಾದ ಸ್ಮಾರಕಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವುದು (ಶಿಕ್ಷದ. ೩೨೦). [ಸಂ.]

ವಜ್ರೋಳಿ (ನಾ). [ಯೋಗ] ಶರೀರವನ್ನು ದೃಢವಾಗಿಯೂ ಅಭೇದ್ಯವಾಗಿಯೂ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿದ್ಧಿ : ಈ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಗಳಿಂದ ವಜ್ರೋಳಿಯೆಂಬ ಸಿದ್ಧಿಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ವಜ್ರೋಳಿಯಿಂದ ಶರೀರವು ವಜ್ರದಂತೆ ಅಚ್ಛೇದ್ಯ ಮತ್ತು ಅಭೇದ್ಯವಾಗುವುದು (ಕರ್ನಾಸಂ. ೧೨೪). [ಸಂ. ವಜ್ರೋಲೀ = ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಂಗುಲಿ ವಿನ್ಯಾಸ]

ವಜ್ಜೈಟಿ 'ವಜ್ಜಟಿ' ನೋ.

ವಟ$_{1}$ (ನಾ). (ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಕಪ್ಪೆಯ ಧ್ವನಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸುವ ಮತ್ತು ಅಸ್ಫುಟವಾಗಿ, ಅರ್ಥರಹಿತವಾಗಿ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ತನಗೆ ತಾನೆ ಮಾತನಾಡುವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ) ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : 'ವಟಗುಟ್ಟು' ಪರಾ.
ವಟವಟ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಕಪ್ಪೆಗಳ ವಟವಟಧ್ವನಿಯನ್ನು ಕೇಳಿದಾಗ ನೆಕ್ಕುದೋವನಿಗೆ . . . ಸಂಗೀತದ ನೆನಪಾಯಿತು (ಪುನರು. ೨೬೭); ನಿನ್ನ ವಟವಟ ಮಾತು ನಿಲ್ಲಿಸಮ್ಮಾ (ಮೂರುದಾ. ೪೭).

ವಟ$_{2}$ 'ವಟ್ಟ'ನೋ.

ವಟ$_{3}$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಆಲ : ಹಿಮವದ್ಗಿರೀಂದ್ರ ತಟನಿಕಟವರ್ತಿಗಳಪ್ಪಗಸ್ತ್ಯ ವಟಮುಂ ವಸಿಷ್ಠಪರ್ವತಂಗಳೆಂಬ ತೀರ್ಥಂಗಳೊಳೋಲಾಡುತ್ತುಂ . . . ಮೂಡಣದೆಸೆಗೆ ವಂದು (ಪಂಪಭಾ. ೪-೧೮ ವ); ಮಹಾಟವಿಯ ವಟವರಶಿರಾಗ್ರದೊಳಿರೆ ಜಟಾಯು ನೋಡಿದನ್ . . . ಮುನಿವರಂ ಮನುಜರಂ, ಪಂಚವಟ್ಯಭಿಮುಖಿಗಳಂ(ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೫೪-೧). ೨. ಹುರಿ ; ಹಗ್ಗ : "ಕೋಲುಕಣ್ಣಿಗಳು ವಟರಂ ವಟಮೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೨-೫). ೩. ಚಿಕ್ಕಗುಳಿಗೆ ; ಸಣ್ಣಗೋಳ. ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಿನಿಸು ; ವಡೆ. ೫. ಕವಡೆ. ೬. ಸಮಾನತೆ ; ಸಾದೃಶ್ಯ. ೭. ಗುಂಡಾಗಿರುವ ಆಕಾರ ; ವರ್ತುಲ. ೮. ಕಾಮ ; ಮನ್ಮಥ. ೯. ಆನೆಯ ಮದಜಲ. ೧೦. ಎಂಜಲು ; ಉಚ್ಛಿಷ್ಟ : "ಮದನಂ ತರು ಸರವಾನೆಯ ಮದ ವುಚ್ಛಿಷ್ಟೈದು ಶಬ್ದ ವಟಮಕ್ಕುಂ" (ನಾನಾರ್ಥ. ೧೨೨); "ಮದವೋಚ್ಛಿಷ್ಟಮದಂ ಕುಜಾತವಿವರಂ ನಾದಂ ವಟಾಖ್ಯಾನಮುಂ" (ನಾನಾರ. ೯೭). [ಸಂ.]

ವಟಕ (ನಾ). ೧. ಗುಳಿಗೆ ; ಮಾತ್ರೆ : ತಾಳೀಶವಟಕ–ತಾಳೀಸಪತ್ರೆ, ಮೆಣಸು, ಶುಂಠಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ತವಕ್ಷೀರ . . . ಪುಟಪಾಕಂಗೈದು ತಾರೆಕಾಯಷ್ಟು ವಟಕಂ ಮಾಡಿ ನಿತ್ಯವೂ ಒಂದು ವಟಕವಂ ಸೇವಿಸೆ . . . ದಾಹಜ್ವರ, ವಾಂತ್ಯಾತಿಸಾರ, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ, ಮೊದಲಾದುವೆಲ್ಲವೂ ಮಾಣ್ಗುಂ (ಸಚ್ಛ. ೨೬೪); ಕವಳದ ಕಡ್ಡಿ ಶುಂಠಿ ಗಂಟುಭಾರಂಗೀ ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ ಇವಂ ಚೂರ್ಣಿಸಿ ಹಳೆಬೆಲ್ಲ ಬೆರಸಿ ವಟಕವ ಮಾಡಿಕೊಡುವುದು (ದ್ರಾಕ್ಷಾಚಿಂ. ೮೩). ೨. ತುತ್ತು; ಕವಳ. ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಿನಿಸು; ವಡೆ. ೪. ಎಂಟು ಮಾಷಗಳ ಒಂದು ತೂಕ. [ಸಂ.]

ವಟಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ವಟವಟ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು ; ಅರ್ಥರಹಿತವಾಗಿ ಗೊಣಗುಟ್ಟು : ಹುಳಿತ ಕಡೆಯಿಂದಲೇ ಮುದುಕಿ ವಟಗುಟ್ಟಿದಳು (ಕಳ್ಳಿಕಾ. ೭೭); ಅವನಿಗೆ ಬಾಯಿಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡಿರಲು ಆಗದೆ ಕಪ್ಪೆಯಂತೆ ಏನೇನೋ ವಟಗುಟ್ಟುತ್ತಾ ನನ್ನನ್ನು ಹಾಸ್ಯಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ (ಶಾಲಮ. ೬೯). [ವಟ$_{1}$ + ಕುಟ್ಟು$_{1}$]

ವಟಗುಡು (ಕ್ರಿ). = ವಟಗುಟ್ಟು : ಅಲ್ಲಿಯೇ ಸುಖವಾಗಿ ಬಿದ್ದಿರಬಹುದೆಂದು ವಟಗುಡುತ್ತಿದ್ದಳು (ನಾಕಥ. ೪೫); ಅವರು ತೀರ ಹುಚ್ಚನಂತೆ . . . ಮೂರುದಿನ ವಟಗುಡುತ್ತ ಸುತ್ತಾಡಿದರು (ಸ್ವಾತಿ. ೬೨). [ವಟ$_{1}$ + ಕುಡು$_{1}$ (< ಕೊಡು$_{1}$)]

ವಟಪೂರ್ಣಿಮೆ (ನಾ). ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಾಸದ ಹುಣ್ಣಿಮೆ ; P ಮುತ್ತೈದೆಯರು ಸಾವಿತ್ರೀದೇವಿಯನ್ನು ಕುರಿತು, ಆಲದ ಮರವನ್ನು ಪೂಜಿಸುವ ದಿನ : ಜ್ಯೇಷ್ಠಶುದ್ಧಹುಣ್ಣಿವೆಗೆ ವಟಪೂರ್ಣಿಮಾ ಎಂದು ಹೆಸರು (ಭಾಹಬ್ಬ. ೮೮). [ಸಂ. ವಟಪೂರ್ಣಿಮಾ]

ವಟರ (ಗು). ೧. ಕೆಡುಕನಾದ ; ದುಷ್ಟನಾದ. (ನಾ). ೨. ಕಳ್ಳ ; ಚೋರ. ೩. ಮೂರ್ಖ. ೪. ಹಗ್ಗ ; ರಜ್ಜು : "ಕೋಲುಕಣ್ಣಿಗಳು ವಟರಂ ವಟಮೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೨-೫). ೫. ಗಂಡುಕೋಳಿ ; ಹುಂಜ. ೬. ಬಟ್ಟೆ ; ವಸ್ತ್ರ. ೭. ಚಾಪೆ. ೮. ಪೇಟ. ೯. ಕಡೆಗೋಲು ; ಮಂತು. ೧೦. ಸುವಾಸನೆಯುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು. [ಸಂ.]

ವಟವಟಿಸು (ಕ್ರಿ). = ವಟಗುಟ್ಟು : ಗಂಗವ್ವ . . . ಅತ್ತ ಇತ್ತ ಹೋದಂತೆ ಮಾಡಿದಳು. ಏನೋ ವಿಚಾರಿಸಿದಳು. ವಟವಟಿಸಿದಳು (ಅಹೋಕ. ೧೨೯); ನಾಡೋದಿಯವರು . . . ಕಟಕಟನೆ ಹಲ್ಲು ಕಡಿದು ಬಾಯಿಯಿಂದ ಏನೋ ವಟವಟಿಸಿಕೊಂಡರು (ಕಾಬಯಾ. ೨೪). [< ವಟ$_{1}$ + – ಇಸು$_{3}$]

ವಟಸಾವಿತ್ರೀವ್ರತ (ನಾ). ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಾಸದ ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷದ ಪೌರ್ಣಿಮೆಯಂದು ಮುತ್ತೈದೆಯರು ಮುತ್ತೈದೆತನದ ಭದ್ರತೆಗಾಗಿ ವಟವೃಕ್ಷವನ್ನು ಪೂಜಿಸುವ ವ್ರತ: ಸಾವಿತ್ರಿಯಂತೆ ತಾವೂ ದೀರ್ಘಸುಮಂಗಲಿಯರಾಗಬೇಕೆಂದು ಮುತ್ತೈದೆಯರು ವಟಸಾವಿತ್ರೀವ್ರತವನ್ನು ಆಚರಿಸುತ್ತಾರೆ (ಭಾಹಬ್ಬ. ೯೧). [ಸಂ.]

ವಟಾಣಿ 'ಬಟಾಣಿ' ನೋ.

ವಟಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹುಂಡಿ, ಚೆಕ್ಕು ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ವಟ್ಟವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಮುರಿಸು : ಬಿಲ್ಲನ್ನು ಅವರು ಮುಂಚಿತವಾಗಿ ವಟಾಯಿಸುತ್ತಾರೆ (ಬಾಲಪ್ರ. ೧ ೮೯೭); ಹುಂಡಿಗಳನ್ನೂ ಚೆಕ್ಕುಗಳನ್ನೂ ವಟಾಯಿಸುವ ನೆವದಿಂದ ನನ್ನ ಬೊಕ್ಕಸವನ್ನೆಲ್ಲ ಬರಿದಾಗಿ ಮಾಡಿದೆ? (ಎಫಿವ್ನ. ೧೯೧). ೨. ಒಂದು ದೇಶದ ನಾಣ್ಯಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಬೇರೆ ದೇಶದ ನಾಣ್ಯವನ್ನು ಕೊಡು, –ವಿನಿಮಯ ಮಾಡು : ಒಂದು ದೇಶದಿಂದ ಇನ್ನೊಂದು ದೇಶಕ್ಕೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುವಾಗ ಖರ್ಚಿಗೆ ನಮ್ಮ ಕೈಯಲ್ಲಿದ್ದ ಪ್ರಯಾಣಿಕರ ಚೆಕ್ಕುಗಳನ್ನು ವಟಾಯಿಸುವ ಬೇಂಕರರು ಗಡಿಯಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿ ನಮಗೆ ಆಯಾಯ ದೇಶದ ಹಣವನ್ನು ಕೊಡುವರು (ಪ್ರವಾಸಿ. ೧೨೯). [< ವಟಾವ + – ಇಸು$_{3}$]

ವಟಾರ 'ವಟ್ಟಾರ$_{1}$' ನೋ

ವಟಾವ (ನಾ). ನಾಣ್ಯವನ್ನು ಇತರ ನಾಣ್ಯಕ್ಕೆ ವಿನಿಮಯ ಮಾಡಿಕೊಡಲು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ ದಲಾಲಿಹಣ ; ವಟ್ಟ ; ಕಮಿಷನ್ನು : ನಜರಾಣಿ ಎರಡು ಮೋಹರು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ನಾನು ಕೊಡುತ್ತೇನೆ, ಮೂವತ್ತೈದು ರೂಪಾಯಿ ಹಾಗೂ ಎರಡು ರೂಪಾಯಿ ವಟಾವ (ಕುಂಹಿಂ.೫೭). [<— ಮರಾ. ವಟವ, ವಟಾವ]

ವಟಿ (ನಾ). ೧. ಆಲದ ಮರ ; ವಟವೃಕ್ಷ : ಆ ಸಚಿವನಿಂತು ನಿರ್ಮಲಚಿತ್ತದಿಂ ಬೆಸಸಲಾ ಸುಮಶರನರಸಿ . . . ಕೇಳಿ ತಿಳಿದು ತನ್ನಿಂ ಪಡೆದ ವಟಿಯ ಸಮಗ್ಗೆದು ವಲಿದು (ನವಮೋ. ೮-೫೪). 'ಕಿಱುವಟಿ' ಪರಾ. ೨. ಹುರಿ ; ಹಗ್ಗ : "ತಂತ್ರಿ ಗುಣಂ ವಟಿ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೫೧-೩೫). [ಸಂ. ವಟೀ]

ವಟಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಗುಳಿಗೆ ; ಮಾತ್ರೆ. ೨. ಚದುರಂಗದಾಟದಲ್ಲಿ ಕನಿಷ್ಠನಡೆಯ ಕಾಯಿ ; ಪೇದೆ. ೩. = ವಟಕ ೩. [ಸಂ. ವಟಿಕಾ]

ವಟು (ನಾ). ೧. (ಚಿಕ್ಕವಯಸ್ಸಿನ) ಬಾಲಕ ; ಹುಡುಗ ; ಮಾಣಿ: "ವಟುಃ ಮಾಣವಕಃ – ಈ ೨ ಮಾಣಿ" (ಹಲಾಯು. ೮೩-೬೪೮). ೨. ಉಪನಯನ ಹೊಂದಿದ ಹುಡುಗ ; ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ : ಇಂದ್ರಂ . . . ವಟುವಾಕೃತಿಯೊಳೆ ಬೇಡಿದನಾ ಸಹಜಕವಚಮುಂ ಕುಂಡಳಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧ ೧೦೦); ವಟು ಮರದುದ್ದವಾದಂ . . . ಕರಂ ಬಳೆದಂ ಮನದಂತೆ ವಾಮನಂ (ಅರ್ಜುನೇ. ೬-೨೪). [ಸಂ.]

ವಟುಕ (ನಾ). ೧. = ವಟು ೧: ಆ ವಟುಕನುಂ ಹೊಯ್ದು ತಾಗಿದ ರಾವಣನೊಯ್ಯನೆ ಮುಟ್ಟಿ ನೋಡುತ್ತಾವಗಂ ನಡುನಡುಗಿ (ಬಸವ. ೫೦-೬). ೨. = ವಟು ೨: ವನಧಿಮೇಖಲೆಯೊಳೀ ಬ್ರಹ್ಮಬಂಧುವ ಕಂಡು . . . ಅನುವಿಡಿದು ವಟುಕ ಬಾಡಬರೆಡೆಯಲನಿತಿನಿತು ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳ ಕಲಿತನು (ವೆಂಕಾರಾ. ೫-೨೧-೪೩); ಎಲ್ಲೆ ಭಾಗವುಬ್ಬನೆಂಬ ವಟುಕನೇ, ಶಕಟದಾಸನೂ ಸಿದ್ಧಾರ್ಥಕನೂ ಎಲ್ಲಿ ಹೋಗಿರುವರೋ, ಹಿಡಿದು ತರುವಂತೆ ಬಾಗುರಾಯಣನಿಗೆ ಹೇಳಿ ಬಾರೆಂದೆನಲು (ಮುದ್ರಾಮಂ. ೩೦೩). [ಸಂ.]

ವಟ್ಟಸುಳಿ 'ವಟ್ಟಸುಳಿ' ನೋ.

ವಟ್ಟ, **ವಟ**$_{2}$, **ವದ್ದ**$_{2}$(ನಾ). ೧. ಕೊಡಬೇಕಾದ ಮೊತ್ತದಿಂದ ಖೋತಮಾಡಿದ ಮೊಬಲಗು ; ಸೋಡಿ ; ತಳ್ಳುಪಡಿ : ವಿಶೇಷ ವಟ್ಟ ಕೊಟ್ಟು ನಾನು ಹಣವನ್ನು ತರಬೇಕಾಗಿ ಬಂತು (ಗಲಿಪ್ರ. ೭೦); ವಟ್ಟ (discount) ಕೊಟ್ಟರೆ ಸುಮಾರು ಎಲ್ಲ ದೇಶದ ಹುಂಡಿಗಳನ್ನು ಕೊಳ್ಳಲು ಸಿದ್ಧರಾಗಿರುವರು (ಹಣಪ್ರ. ೭೧). ೨. ಸಾಲ ಕೊಡುವವನು, ಹಣ ಕೊಡುವಾಗ ಅಸಲಿನಿಂದ ಮುರಿದುಕೊಳ್ಳುವ ಹಣ, –ಬಡ್ಡಿ ; ಉತ್ತಾರ : ನೂಱೆಪ್ಪತಯ್ದು ಪೊನ್ನುಂ ಮಾಱೊಪ್ಪುವುದರ್ಕೆ ವಟ್ಟಮಿಪ್ಪು ವದ್ದುಂ ಮೂಱುಂ ವೀಸಮೆನಲ್ಕೇೞ್ಪೞುಂ ಪೊನ್ನಟ್ಟಮುಱಿದು ತಾವೆನಿತಕ್ಕುಂ (ವ್ಯವಹಾ. ೨೭ ೧೨); ಲೆಕ್ಕ, ಬರಹ, ಕ್ರಯ, ಬಡ್ಡಿ, ವಟ್ಟ . . . ವಜ್ರದ

ಮುಂಟಾಡಿ, ಪಚ್ಚಯರತಿ ಮೊದಲಾದವಂ ಬೇಟ್ ಬೇಜ್ ಲಕ್ಷಿಸಿ (ವಿವೇಕ. ೮). ೩. ಒಂದು ನಾಣ್ಯವನ್ನು, ಅದಕ್ಕಿಂತ ಕಡಮೆ ಬೆಲೆಯ ನಾಣ್ಯಗಳಿಗೆ ಪರಿವರ್ತಿಸುವಾಗ, ಚಿಲ್ಲರೆ ಕೊಡುವವನು ಮುರಿದುಕೊಳ್ಳುವ ಹಣ : ಪಟ್ಟಣದೊಳು ಜನ ಕೊಟ್ಟ ಹಣವನೆಡೆವಟ್ಟ ಬಾಹಿರವಟ್ಟವೆಂದು ದಿಟ್ಟತನದೆ ಪೆಸರಿಟ್ಟು ವಟ್ಟವ ಕೊಂಬ ಸೆಟ್ಟಿಗಳಿರುತಿಪರಲ್ಲಿ (ಅಂಜಟ. ೩-೮೬); ಸಲ್ಲದ ಹೊನ್ನಿಗೆ ವಟ್ಟವಿಲ್ಲ (ಗಾದೆ). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ಹಂನೆರಡಱ ಬಳಿಯ ಪಿರಿಯ ಪೆಂಬೆಜ್ಜಿತಿಯ ವಟ್ಟಂ ಪಾರಿಕಾಯಮುಮಂ . . . ದೇವರಂಗಭೋಗಕ್ಕೆ ಧಾರಾಪೂರ್ವಕಂ ಮಾಡಿ ಕೊಟ್ಟರ್ (ಕಾಇ. ೫೬-೪೪-೧೯; 1170); ಹೊಂಬಳಿ ಮಗಮೆ ವಟ್ಟ ಕಟ್ಟಿಗೆ ಸಹ ಸರ್ವಬಾಧೆಪರಿಹಾರವಾಗಿ ಸರ್ವಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಆಚಂದ್ರತಾರಕವಾಗಿ ಭೋಗಿಸೂದೆಂದು . . . ಕೊಟ್ಟ ತಾಮ್ರಶಾಸನ (ಮೈಲಿ. ೧೯೩೩, ೨೩-೪೯; 1384). 'ದೇವರಾಯವಟ್ಟ', 'ನಾಡುವಟ್ಟ' ಪರಾ. ೫. (ಯಾವುದಾದರೂ ಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ) ಜಮೀನು ಮುಂತಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಲನ್ನು ಅಥವಾ ಆದಾಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಕೊಡುವುದು: 'ಬಿತ್ತುವಟ್ಟ' ಪರಾ. ೬. (ವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ) ಮಧ್ಯಸ್ಥಿಕೆಯಿಂದ ಬರುವ ಲಾಭ ; ದಳ್ಳಾಳಿತನದಿಂದ ದೊರೆಯುವ ಹಣ ; ದಲ್ಲಾಳಿ. ೭. ತಕ್ಕಡಿಯ ತಟ್ಟೆಗಳ ಸಮತೋಲನಕ್ಕಾಗಿ ಹಾಕುವ ಹೆಚ್ಚಿನ ತೂಕ ; ಪೇರು ; ಕಾಣೆ : ತಕ್ಕಡಿಗೆ, ತೂಗುವ ಮುನ್ನ ವಟ್ಟ ಹಾಕು (ರೂಢಿ). ೮. ವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ ಸಿಗುವ ಲಾಭ : ವಟ್ಟ ಇಲ್ಲದ ವ್ಯಾಪಾರ ಸೆಟ್ಟಿಗೇಕೆ? (ರೂಢಿ). ೯. ವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ ಕೊಡುವ ಕೊಸರು,—ಹೆಚ್ಚು : ವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ 'ವಟ್ಟ' (Extra) ಎಂಬುದು ಬೆಲೆಯಿಲ್ಲದೆ ಸಲ್ಲುವ ಹೆಚ್ಚಿನದು (ಸಂಕೋಧ. ೨೭). ೧೦. ನಷ್ಟ ; ಹಾನಿ : ಉಟ್ಟುದಂ ಬಿಗಿದೆಯ್ದಿ ಬಾ ಮುಸುಕಿಟ್ಟೆನುತ ಪೊತಗೊಂಡು ಹೋದಡೆ ವಟ್ಟವೇ ನಿನಗೆನುತ ಮಂದಿಯೊಳು ಹುಗದಿರೆನುತ (ಬಸವು. ೫-೩೩). ವಟ್ಟ$_2$: ೪. 'ಕಟಳೆವಟ' ಪರಾ. ವಡ್ಡ$_3$: ೧೧. (?) : ಅಂಗಡಿಯ ಬಡಗಣಾಳಿಗೆ ವಡ್ಡದಿಂ ಬಡಗಣಪುರದ ಕೇರಿಯುಮಂ ಸರ್ವನಮಶ್ಯಂ ಸರ್ವಬಾಧಾಪರಿಹಾರಮಾಗಿ ಕೊಟ್ಟರ್ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾ. ೧೩೧-೬೭; 1017).

[< ಪ್ರಾ. ವಟ್ಟಾ / ಹಿಂ. ಮರಾ. ಬಟ್ಟಾ / ತಮಿ. ವಟ್ಟಿ]

ವಟ್ಟಂದೆಱು (ಕ್ರಿ). (ತೂಕ ಸಮವಿಲ್ಲದಾಗ, ತಕ್ಕಡಿಯ ಪರಡಿಗೆ ಹಾಕುವ ಕಾಣೆಯನ್ನು) ಸಮತೋಲನಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಡು,—ನೀಡು : ವಟ್ಟಂದೆತ್ತುದು ಬೆಳ್ಳಿಯ ಬೆಟ್ಟಂ ಬಿಣ್ಪಂಗೆನಿಪ್ಪ ಕೋಟಿಶಿಲೆಯಂ ಬಟ್ಟಾಡಿದ ಬಾಹಾಬಲಿವಿಪ್ಪಳವೆಂಬ ನೆಯ ಕೇಶವಂಗಿದಿಯಂಟೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೬೮). [ವಟ್ಟ + ತೆಱು$_1$]

ವಟ್ಟಪಟ್ಟಿ (ನಾ). ವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ ಕೊಡುವ ರಿಯಾಯತಿ ಅಥವಾ ಸೋಡಿಯ ವಿಷಯವನ್ನು ನಮೂದಿಸಿರುವ ಪತ್ರ : ಬರೆದ ಪತ್ರಗಳೂ ಖರೀದಿಯ ಮತ್ತು ಮಾರಾಟದ ಪಟ್ಟಿಗಳೂ ವಟ್ಟಪಟ್ಟಿಗಳೂ ಕಾಪಿಬುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಛಾಪಿಸುವದು (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೨೭೯). [ವಟ್ಟ + ಪಟ್ಟಿ$_2$]

ವಟ್ಟಳೆ (ನಾ). ಭಾಗ ; ವಿಭಾಗ (?): ಅಕ್ಕಮ್ಮಿಕಾಪುರವನ್ನು ಅಗ್ರಹಾರವನು ಮಾಡಿ ಇಪ್ಪತ್ತುಯೆರಡು ವೃತ್ತಿಯ ವಟ್ಟಳೆಯನೂ ವಸಿಡಿ ಬ್ರಾಹ್ಮರು ಧಾರೆಯೆನೆಱದು ಕೊಟ್ಟ ವೃತ್ತಿಗಳ ಗಣ ಸಂಖ್ಯೆಯ ವಿವರ (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೨೧೮-೪೩; 1515). [?]

ವಟ್ಟಾರ$_1$, ವಟಾರ, ವಟ್ಟರ, ವಠಾರ, ವತ್ಕಾರ (ನಾ). ೧. (ದೇವಸ್ಥಾನ, ಶಾಲೆ, ಮಠ, ಆಸ್ಪತ್ರೆ, ಮನೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ) ಅಂಗಳ ; ಸುತ್ತುಗಟ್ಟಳ್ಳ ಆವರಣ : ಸಿದ್ಧೇಶ್ವರದೇವರ ಕೇರಿಗೆ ಮೂಡಲು ಕೋಟೆಯೇ ಮೇರೆ ತೆಂಕಲು ಕರುವನ ಸತ್ರದ ವಟ್ಟಾರವೇ ಮೇರೆ (ಸೌಇಇ. XI - ii, ೧೮೨-೯; 1098). ವಟಾರ : ೧. ಚಿಕಿತ್ಸಾಮಂದಿರದ ಸಮೀಪದಲ್ಲೇ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯದ ವಟಾರವೂ ಇತ್ತು (ಅಳಿವಿ. ೧೮೬); ಬೇರೆ ಇನ್ನಾವ ಸದ್ದೂ ಇರದೆ ನಿಶ್ಶಬ್ದವಾಗಿದ್ದ ಹಳೆಮನೆಯ ಆ ವಟಾರದಲ್ಲಿ ಸುಬ್ಬಣ್ಣಹೆಗ್ಗಡೆಯವರ ಕುಟ್ಟೋಣಲಿನ ಸದ್ದೊಂದೇ ಸಾಮ್ರಾಟವಾಗಿತ್ತು (ಮಲೆಮ. ೪೦). ೨. ಕೆಲವು ಪುಟ್ಟಮನೆಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಆವಾರ,—ಪ್ರದೇಶ : ಅವನ ತಾಯಿ ನಿಜವಾದೊಂದು ಕಾಗೆಯನ್ನು ಕೊಂದು, ಒಂದು ಪಗ್ಗಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಿದುದರಿಂದ ಒಂದೇ ಒಂದು ಕಾಗೆ ಆ ವಟಾರಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಸ್ವಪ್ನಹೂ. ೨). ೩. ಮನೆತನ ; ಕುಲ ; ಒಕ್ಕಲು: ಒಬ್ಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧಪುರುಷನಿಂದ ಅವರ ಮಕ್ಕಳು ಮೊಮ್ಮಕ್ಕಳುಗಳನ್ನು ಇಂತವರ ತಂಡೆ, ವಟಾರ, ಪಟ್ಟಡೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಕರೆಯುವ ವಾಡಿಕೆ. ಒಂದು ವಟಾರದಿಂದ ಇನ್ನೊಂದು ವಟಾರಕ್ಕೆ ಕೊಡುವಳಿ ತರುವಳಿ ಉಂಟು (ಪುಟ್ಟಸ. ೧೮). ವಟ್ಟರ : ೪. ಮನೆ ; ನಿವಾಸ : ಊರೊಡೆಯ ಸಂಖಿರದೇವರಸರ ವಟ್ಟರದ ಮೂ x x x ದಂಗಡಿಯ ನಿವೇಶನದಿಂದುವಂ ಪ್ರಭುಮುಖ್ಯ ಮಹಾಜನಂಗಳಿಗೆ ಪಾದಪೂಜೆಯಂ ಕೊಟ್ಟು (ಕೊಲ್ಹಾಶಾ. ೧೩-೪೯; 1166). ವಠಾರ : ೧. ಹೇಱಂಗೆ ೫೦ ಹುಸರ x x x ದಕೆ ಅರಿಸಿನ ಮೆಳಸು ದೇವರ ವಠಾರದಲಾರಿದ್ದ್ಲಾತಂ ಸರ್ವ x x x (ಸೌಇಇ. IX - i, ೩೬೦-೫೭; ?); ಶಾಲಾವಠಾರದಲ್ಲಿದ್ದ ರಾಶಿರಾಶಿ ಕಸವನ್ನು ದೂರಕ್ಕೆ ಒಯ್ದು ಬೆಂಕಿ ಹಾಕಲಾಯ್ತು (ಕಾವೇರಿ. ೧೧೮). ೨. ಈ ವಠಾರದ ಜನರಿಗೆ ದಿನದಲ್ಲಿ ಗಡಿಯಾರ ನೋಡುವ ಅಗತ್ಯ ಬೀಳುವುದಿಲ್ಲ (ನಾಟಕ. ೧); ವಠಾರದ ಎಲ್ಲ ಮಕ್ಕಳಿಗೂ ರಾಯರ ಮೇಲೆ ಅಪಾರ ಸಲಿಗೆ (ಕಾಬಹು. ೨೨೧). ೩. ಈ ಒಕ್ಕಲುಗಳ ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಬೋರೆದೇವರ ವಠಾರ ಎನ್ನುವರು (ಬೋರೆದೇ. ೯). ೪. ವಠಾರ ಕಣ ತಿಷ್ಟೆ ಸಹ ನಾನು ಧರ್ಮದೀಕ್ಷಿತರ ಮೊಮಗನಾದ ಶಾಂಭಟರ ಕಡೆಯಿಂದಾ . . . ಶುದ್ಧ ಕ್ರಯಕ್ಕೆ ನಾನು ತೆಗದುಕೊಂಡು (ಎಕ. IX, ಬೆಂಗಳೂ. ೩-೯; 1855). ವತ್ಕಾರ : ೧. ಆ ದೇವರ ವತ್ಕಾರದ ಚತುಸ್ಸೀಮೆ ಮತೆಱು ವತ್ಕಾರವೊಂದು ಸುತ್ತಲೂ ನಟ್ಟ ಕಲ್ಲು (ಮೈಅ. ೧೯೩೭, ೩೫-೪; 1238).

[< ಸಂ. ವೃತ್ತಾಗಾರ./ ತಮಿ. ವಟ್ಟಾರ; ತುಳು. ವಟಾರ; ತೆಲು. ವಟಾರ; ವಟಾರು]

ವಟ್ಟಾರ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಮಟ್ಟಂ ತನ್ನ ಭಾಗಮುಂ ಕುಡೆ ಆ ವಟ್ಟಾರ ಕುಷ್ಟ[ಂ] ದೇಗುಲಮುಂ ಮಾಡಿಸಿ ಸರ್ವ್ವಬಾಧಪರಿಹಾರಮ್ ಶಂಕರಂ ನಾಟ್ಟಾಮುಮ್ಮುಗೆಯ್ಯೆ ಗಾಡಿಯಮ್ಮನಾ ಬಾಟ[ಂ] ಪರಿಪಾಲಿಸಿ ನಿಲೆ ಪಡೆದೊಂ (ಎಇ. VII, ೨೧೩-೧೪; 874); IP ಇಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಾಗಿರುವ ವಟ್ಟಾರ ಶಬ್ದವು 'ಭಟ್ಟಾರ' ಅಥವಾ 'ಬಟ್ಟಾರ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತ ವಿರಬಹುದೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೂ ಇದೆ ; ದಕ್ಷಿಣತಃ ವಟ್ಟಾರಂ ನಾಮಗ್ರಾಮಃ (ಇಇ. XVI, ೨೪-೬೬; 1000). [?]

ವಟ್ಟಿಱಿ (ಕ್ರಿ). (?) : ವಟ್ಟಿಱಿ[ಪಾಠಾಂ. ವಟ್ಟೆಸರಿ]ದು ನಾಂದು ಪೊಟ್ಟಯಿಸಿದಶ್ವಳನುಂ ದಂಡೆಯೊಳ್ಕೋದು ಕೈದುವಂ ಕಾಣದೊನಕೆಯನೆತ್ತಿ ಪರಿವರಿಗಳುಮಂ (ಲೀಲಾವ. ೫ ೧೧೪ ವ). [?]

ವಟ್ಟೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ದೇಶದ ಹೆಸರು : ವಂಗಾಙ್ಗ ಕಳಿಙ್ಗ ವಟ್ಟೂರ ಮಗಧ . . . ಪ್ರಭೃತಿರನೇಕವರನೃಪತಿಸಮೂಹಾವಮರ್ದ್ದಲಬ್ಧವಿಜಯೇ (ಇಇ. XIX, ೧೭-೭; 692). [? + ಊರ್]

ವಟ್ಟೃಸುಳಿ 'ವಟ್ಟೃಸುೞಿ' ನೋ.

ವಟ್ಟೃಸುೞಿ, ವಟ್ರುಸುಳಿ, ವಟ್ಟೃಸುಳಿ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ವ್ಯಂಜನದೊಡನೆ ಸೇರುವ ವೃತ್ತಾಕಾರವಾಗಿರುವ 'ಋ' ಕಾರದ ಚಿಹ್ನೆ : ''ವಟ್ಟೃಸುೞಿ'' ಪದಚ್ಛೇದ ಮಾಡಿದಾಗ ''ವಟ್ಟ + ಋ ಸುೞಿ'' ಎಂದಾಗುವುದಷ್ಟೆ (ಸಂಕೋಧ. ೨೦೪). ವಟ್ರುಸುಳಿ : ಈ 'ಋ' ಸ್ವರ ಸಂಕೇತವನ್ನು . . . ಮೈಸೂರ ಕಡೆ 'ವಟ್ರುಸುಳಿ', 'ವಟ್ರುಸುಳಿ' ಮುಂತಾಗಿ ಇದನ್ನು ಕರೆಯುವರು. (ಸಂಕೋಧ. ೨೦೦). ವಟ್ಟೃಸುಳಿ : ಋತ್ವದ ಸ್ವರಚಿಹ್ನೆಯನ್ನು ಕನ್ನಡಸೀಮೆಯ ಕೆಲವೆಡೆ ''ವಟ್ಟೃಸುಳಿ'' (ವಟ್ರುಸುಳಿ) ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಸಂಕೋಧ. ೨೭). [< ಬಟ್ಟು + ಋ + ಸುೞಿ$_2$./ ತೆಲು. ವಟ್ರು ವಸುಡಿ. ವಟ್ರುಸುಡಿ]

ವಟ್ಟೆಬುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : ''ಇಳೆಾವಃ - ವಟ್ಟೆಬುಲ್ಲು'' (ಒವಧ. ೧೩). [<— ತಮಿ. ವಟ್ಟಪ್ಪುಲ್]

ವಟ್ಟರ 'ವಟ್ಟಾರ$_1$' ನೋ.

ವಠಾರ 'ವಟ್ಟಾರ$_1$' ನೋ.

ವತ್ಕಾರ 'ವಟ್ಟಾರ$_1$' ನೋ.

- ವಡ (ನಾ). ಒಂದು ತದ್ಧಿತಭಾವನಾಮಪ್ರತ್ಯಯ: 'ಪುಲ್ಲವಡ' ಪರಾ.

ವಡಂಜಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಟ್ಟೆ : ಮಾಂದಳಿರ ಪಟ್ಟೆ ಸಣ್ಣವಡಂಜಿಯುಂ ಪೊಂಬಟ್ಟೆ ಸಿರಿಗಣೆ ಗುಜ್ಜರಾಷ್ಟ್ರದ ಪಟ್ಟೆ (ಬಸವು. ೧೧-೨೭). [?]

ವಡಕಂಡ (ನಾ). ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿನ ಸ್ಥಳ ; ಬಡಗುದಿಕ್ಕಿನ ಪ್ರದೇಶ : ವಾಣಗ ತೋಟ್ಟಂ ತೆನ್ಕಣ್ಣಮುಂ ವಡಕಣ್ಣಮುಂ ವಿನಿತೇಶ್ವರಕ್ಕಂ ಪೊಯ್ದಾರ್ (ಎಕ. IV, ಚಾಮರಾ. ೬೩-೭; 750). [< ಬಡಗು + ಕಂಡ]

ವಡಕರೆನಾಡು (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು ; ತಲಕಾಡಿನ ಸುತ್ತಲಿನ ಪ್ರದೇಶ : ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯರಸಂ ವಡ[ಕರೆ]ನಾಡು ಮುನೂಱುಮಾನಾಳು ತಿಟ್ಟು ಸುಗ್ಗಿಯಯ್ನ್ನು ಪೊನ್ನಿಟ್ಟ ಧರ್ಮಕಿಡೆವಕ್ಕ ಪೊನ್ನಾನ್ಮೊಳ್ನೆನ್ನೋಱುಂ . . . ಸಾರ್ವ್ವರ್ಪ್ಪಾರ್ವ್ವ(ರು)ಮನ್ಮೊನ್ನೋಟ್ ಸಲ್ಲತಿಗೆ ಸಲ್ವೋನಕ್ಕ (ಮೈಲು. ೧೯೩೩, ೫೯-೧; ಸು. ೯ನೆಯ ಶತ). [< ಬಡಗು + ಕರೆ ? + ನಾಡು]

ವಡಗಣ 'ಬಡಗು' ಪರಾ.

ವಡಗಯ್ 'ಬಡಗಾಯ್' ನೋ.

ವಡಗಯ್ಗೇರಿ (ನಾ). ಉತ್ತರದಿಕ್ಕಿನ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ಬೀದಿ,– ಓಣಿ : ವಡಗಯ್‌ಗೇರಿ ಮನೆ ಭಣತು ಭೂಮಿದಾನಮ ಕೊಟ್ಟಮ್ (ಮೈಲು. ೧೯೧೯, ೧೧-೧೭; ೩ನೆಯ ಶತ). [ವಡಗಯ್ (< ಬಡಗಾಯ್) + ಕೇರಿ]

ವಡಗಾಯ್ 'ಬಡಗಾಯ್' ನೋ.

ವಡಗು 'ಬಡಗು' ನೋ.

ವಡಪದ್ರಕ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಅನ್ಯೋಟ್ಟಕ ಚತುರಶೀತ್ಯನ್ನ (ನ್ತ)ರ್ಗ್ಗತ ವಡಪದ್ರಕಾಭಿಧಾನಗ್ರಾಮೇ(ಮ): (ಇಇ. XII, ೧೬೦-೪೭; 812).

[< ಸಂ. ವಟಪತ್ರಕ?]

ವಡಬ (ನಾ). ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಬೆಂಕಿ ; ಬಡಬಾಗ್ನಿ : ಕಡಲ ತೆರೆಗಳ ತಱುಬ ತುಡುಕುವ ವಡಬನಂದದಿ (ಹುವ್ಮಾ.ಸ. ೧೫-೬೧); ಕಡಲೊಡಲ ವಡಬಂ ಬಿಡದೆ ತೀಡುವ ಬಿಱುಗಾಳಿಯ ತೀಟದಿಂ ಎಡ್ಡಿಸಲ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೨-೨೮). [ಸಂ. ವಡಬ, ವಡಬಾ]

ವಡಬಶಿಖಿ (ನಾ). = ವಡಬ: ವಡಬಶಿಖಿ ಪೀರ್ವ ಬಾಧೆಗೆ ಸೆದೆದಿರದೆಲ್ಲಂದು ಪೂರದ ಕೋಂಟೆಯ ಮಱೆಯೊಕ್ಕತೆಗಿದ ಕಡಲೆನೆ ಗುಣ್ಪಂ ಪಡೆದೆಸೆದುದು ಬಹಳಜಳಧಿಪರಿಖಾವಳಯಂ (ತ್ರಿಪು. ೧೭-೧೮); ಕಂಬನಿಯ ಕಡಲೊಳಗೆ ಡಾವರಿಪ ವಡಬಶಿಖಿಯೆಂಬನಂ ಕಾಣಿಸುವಳಲ್ಲಿಟ್ಟಗವನೊಡಲನಿಂಬುಗೊಟ್ಟಂ (ಧ್ರುಮಿಭಾ. ೧೩-೫೯).

[ಸಂ. ವಡಬಶಿಖಿನ್]

ವಡಬಾಗ್ನಿ (ನಾ). = ವಡಬ : ವಡಬಾಗ್ನಿ ಜಡೆವೊತ್ತುದೋ ಸಿಡಿಲು ಪೊಸ ಭಸಿತವಿಡಕಲಿತುದೋ (ಹಟಕಾ. ೮-೧); ಮಹಾವಾರ್ಧಿಜಲವನೊಂದೇ ಸಾರಿ ಸುರಿಗೊಂಬ ತಾಪರದೊಳಿಪ್ಪ ವಡಬಾಗ್ನಿಂತೋ . . . ಭಾವಿಸುವೊಡರಿದಂಬೋಡಾದುದು ಧನಂಜಯನ ಪಾವಕಾಸ್ತ್ರಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೩-೧೧). [ಸಂ.]

ವಡಬಾಜ್ವಾಲೆ (ನಾ). ಬಡಬಾಗ್ನಿಯ ಜ್ವಾಲೆ,–ಉರಿ : ಅವನನ್ನಂ ಸಮುದ್ರಮಧ್ಯದೊಳ್ ಬಿಸುಟು ಪೋಗಲ್ ವಡಬಾಜ್ವಾಲೆಯೊಳುಚ್ಚೆಪ್ಪಿತಂ ವಿಷಧರಂ ಬಾಯ್ವಿಟ್ಟು ಮೇಲ್ವಾಯ್ದೊಡಂ . . . ನಿಜಲಲಾಟಪ್ರಾಪ್ತಸಿದ್ಧಾಕ್ಷರಂ ತೊಡೆವನ್ನಂ ಭಯಮೇಕೆ ದೇಹಿಗೆ (ಚಕಳು. ೧೧ ೫೩). [ಸಂ. ವಡಬಾಜ್ವಾಲಾ]

ವಡಬಾನಲ, ವಡಬಾನಳ (ನಾ). = ವಡಬ : ಜಲನಿಧಿಯನುಱೆ ಕುಡಿವ ವಡಬಾ[ನಾಲಂ ಕಲ್ಪಾ]ನಲನ ನುಂಗುವ . . . ಕೋಟಿದಾವಾನಳಬಲಾನ್ವಿತಭಟರ ನಳನರ್ಬುದವ ತೋಱಿಸಿದ (ತೊರಾರಾ. ೪-೭-೧೯). ವಡಬಾನಳ : ಮಾನವಗತಿಯೆಂಬ ಮದಮುಖಿದಾನವ ನಾನಾಖಿಚರರಲ್ಲರನು ಏನುಳಿಯದ ತಿಂದು ತಿರುಗಿ ನೋಡುತ ವಡಬಾನಳನಂತಿರುತಿಹನು (ತ್ರಿಪುಸಾ. ೫-೫೭); ಶರನಿಧಿಯ ವಡಬಾನಳನ ದಳ್ಳುರಿಯ ವರ್ಮವ ತಿವಿದ ತುಂಬಿಗೆ ಮರಳುದಲೆಯುಂಟಾದಡದು ಭವಭವದ ಪುಣ್ಯಫಲ (ಹುವ್ಮಾದ್ರೋ. ೪-೨೭). [ಸಂ.]

ವಡಬಾನಲಚೂರ್ಣ (ನಾ). ಅಜೀರ್ಣವನ್ನು ಗುಣಪಡಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪುಡಿ,– ಚೂರ್ಣ : ವಡಬಾನಲಚೂರ್ಣಕ್ಕೆ ಯೋಗ :– ಸೈಂಧವಲವಣ ೧ ತೂಕ, ಕಲ್ಲುಪ್ಪು ೧ ತೂಕ . . . ಇಷ್ಟನ್ನೂ ಕುಟ್ಟಿ ಸಣ್ಣನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಗಡುಗದ ರಸದಲ್ಲಿ ಮೂಱುದಿನ ನೆನೆಯಿಕ್ಕಿ ಅದಂ ಗರುಗದ ರಸದಲ್ಲಿ ಇಂಗುವ ಹಾಗೆ ಅಡುವುದು (ವೈಮು. ೪೮). [ಸಂ.]

ವಡಬಾನಳ 'ವಡಬಾನಲ' ನೋ.

ವಡಬಾಮುಖ (ನಾ). ೧. = ವಡಬ : "ವಾರಿಧಿಯ ಕಿಚ್ಚು ವಡಬಾಮುಖಂ ಬಾಡಬಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೫-೯). ೨. ಅಧೋಲೋಕದ ದ್ವಾರ. ೩. ಪಾತಾಳ : "ಪಾತಾಳಮೆನಲು ವಡಬಾಮುಖಮೆನಲು ಬಲಿನಿಕೇತನಮೆನಲು ನಾಗಲೋಕ ಮೆನಲೊಪ್ಪುವ . . . ಪಾತಾಳಲೋಕಕ್ಕೆ ನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೬-೧). [ಸಂ.]

ವಡಬೆ (ನಾ). ೧. ಹೆಣ್ಣುಕುದುರೆ: "ವಾಜಿನಿ ವಡಬೆ ವಾಮಿಯೆನೆ ಹೆಣ್ಣೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೮೧-೧೨). ೨. (ಹೆಣ್ಣುಕುದುರೆಯ ರೂಪದಿಂದಿದ್ದು) ಸೂರ್ಯನಿಂದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಜನ್ಮವಿತ್ತ ಅಶ್ವಿನಿ ಎಂಬ ಅಪ್ಸರೆ. ೩. ದಾಸಿ; ಸೇವಕಿ. ೪. ಸೂಳೆ; ವೇಶ್ಯೆ. [ಸಂ. ವಡಬಾ]

ವಡವಡ (ನಾ). ಒಂದೇ ಸಮನೆ ಮಾತನಾಡುವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಅನುಕರಣಪದ : ಅವರು ವಡವಡ ಮಾತನಾಡುತ್ತಿದ್ದುದನ್ನು ಕೇಳಿ ತಲೆಚಿಟ್ಟು ಬಂದಿತು (ರೂಢಿ).

ವಡವುರ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಪೂರ್ವತಃ ವಡವುರಗ್ರಾಮಃ (ಇಇ. XI, ೧೫೯-೪೦; 806). [?]

ವಡಹ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಉತ್ತರತಃ ವಡಹಗ್ರಾಮಃ (ಇಇ. VI, ೬೮-೯; 808). [?]

ವಡಹು (ನಾ). (?): ಕೊಂಡಲಿಗಣಪರ ಸ್ಥಳ ತೋಟದ ಭರಣ ೮ಕೆ ಗ ೩ ಗದೆ ಬೀಜವರಿ ಖ ೬ ವಡಹಿನ ಹಾದ ಖ ೧೩ ಉಭಯಂ ಖ ೧೯ಕೆ ಗ ೯ (ಮೈಲು. ೧೯೨೯, ೯೨-೨೯; 1667). [?]

ವಡಾರ (ನಾ). (?): ಆಯದ ಸಿವುದು ೨೦ ನೆಗಿಯಕ್ಕೆ ಸಿವುದು ೮ ಗದ್ದೆಗಳ ಕೋರ್ರಿಗೆಯ್ದರೆ ಆದಂತ್ಕ ವಡಾರ ಖ ೧೪ಕ್ಕೆ ಕಯಸಾಮ್ಮಲ್ (ಎಕ. XI, ಹಿರಿಯೂ. ೮೮-೧೮; 1589).

[?]

ವಡಿ₁ (ನಾ). ಕಾವು ; ಬಿಸಿ ; ಉಷ್ಣ : ಸಿಡಿಲ ಮಾರ್ಪೊಡಪೊಡನೆ ಸಿಂಹದ ಕಡುಬಲ್ಪು ಕಡೆಗಾಲದಗ್ನಿಯ ವಡಿಯು ಶರಬನ ಬೆಡಗು ಪೆರ್ಬುಲಿ ಲಂಘನವು . . . ಲಘುಗೊಂಡಿತು (ನಾಗಸ. ೮-೨೩). [ದೇ. II ತೆಲು. ವಡ, ವಡಗಾಲಿ]

ವಡಿ₂ (ನಾ). ೧. [ಛಂದ] ಪಾದದ ಮೊದಲಕ್ಷರ ಮತ್ತು ಪಾದಮಧ್ಯದ ಯತಿಯ ಮುಂದಿನ ಅಕ್ಷರವು ಸಜಾತೀಯವಾಗಿರುವಿಕೆ ; "ಪಾದದ ಮೊದಲಕ್ಷರವೂ ಪಾದದ ಮಧ್ಯದ ಯತಿಯ ಮುಂದಿನ ಮೊದಲಕ್ಷರವೂ, ಒಂದೇ ಆಗಲಿ ಸಜಾತಿಯಾದುದಾಗಲಿ ಇರುವುದು ವಡಿ" (ಕ್ರಿಪಿ. ೧೫೪): ವಡಿಯೆಂಬುದು ತೆಲುಗಿಂ ಪೇಳ್ದೆಡೆಗಲ್ಲದೆ ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ಪೇಳಿದುದಿಲ್ಲಂ . . . ಪದಪದ್ಯದ ಮೊದಲಕ್ಷರವದು ತಪ್ಪದೆ ನಡುವೆ ಯತಿವಿಲಾಸದೊಳಿಡಲುಂ ವಿದಿತದೆ ವಡಿಯಪ್ಪುದು (ಛಂದ. ೨-೧೮); ತೆಲುಗಿನ 'ವಡಿ' ಶಬ್ದದ ಮೂಲವೇನೆಂಬುದು ಇನ್ನೂ ನಿರ್ಣಯವಾಗಿಲ್ಲ. 'ವಡಿ' (ವಳಿ) ಶಬ್ದವು ಸಾಮೀಪ್ಯ, ದಾರಿ ಎಂಬರ್ಥಗಳುಳ್ಳ 'ವಟಿ' ಎಂಬ ದ್ರಾವಿಡಶಬ್ದದಿಂದ ಬಂದಿರಬಹುದೆಂದು ತೆಲುಗುವಿದ್ವಾಂಸರು ಕೆಲವರು ತರ್ಕಿಸುವರು (ಕಮದ. ಮ. ೯೬ ಅವತರಣಿಕೆ). ೨. [ಸಂಗೀತ] ತಾಳದ ಲಯ : ವಡಿ ತಪ್ಪದೆ ಕೋಲಚಾರಿಗಳಿಂದ ಬಿಟ್ಟುದಿ ಮೆಱೆದುವು ದೇವಾಲಯದಿ (ಮೋಹತ. ೧೮-೭).

[<— ತೆಲು. ವಡಿ]

ವಡಿ₃ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಗಿದ ಕತ್ತಿ ,–ಖಡ್ಗ : 'ವಡಿಕತ್ತಿ' ಪರಾ.

[ದೇ. II ತಮಿ. ವಟಿ; ಮಲ. ವಡಿ = ಸಣ್ಣ ಬೆತ್ತ; ಕೊತ. ವಡಿ]

ವಡಿಕತ್ತಿ (ನಾ). (ಕೊಡಗರು ಬಳಸುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಗಿದ ಕರವಾಳ,–ಖಡ್ಗ : ನಾಲ್ವರು ವಡಿಕತ್ತಿಗಳನ್ನು ಬೀಸಿ ನಮ್ಮನ್ನು ಕೆತ್ತುವುದಕ್ಕೆ ಬಂದರು (ಹುಲಿಹಾ. ೨೨). [ವಡಿ₃ + ಕತ್ತಿ]

ವಡಿಕಲು (ನಾ). (?) : ಮೂಲಸ್ಥಾನದೇವರ್ಗ್ಗೆ ಗಾಣ ಮಾನ್ಯ ದೇವರ ಕಂಮತವಗೆ ವಡಿಕಲ ಮಾನ್ಯ ಬರಸೆ ಹರಿಕಲು ಇನ ಮಾಡುವರ್ಸತ್ತವರ ಗಡಿಯ x x ಕಱುಗೆ ಮೂಲಸ್ಥಾನದೇವರ್ಗಲದ ಮೆಲದ ದೇ[ವ]ರ್ಗ್ಗೆ ಸಾಲದು (ಸೌಇಇ. IX-i, ೨೯೧-೩೪; 11ನೆಯ ಶತ). [?]

ವಡಿಕೆ (ನಾ). (ಉಪ್ಪನ್ನು ತಯಾರಿಸಲು) ಉಪ್ಪುನೀರನ್ನು ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸುವ ಪಾತಿ ; ಉಪ್ಪುಮಡಿ : ಸರ್ವಮಾನ್ಯ ಬ್ರಂಹ್ಮಸ್ವವಾಗಿ ಕ್ರಯಕ್ಕೆ ಕೊಂಡ ಕವಲಹೊಂಡ ಮುಂಡಗದೆಯಲಗದ ಹಿಂನೆ ಉಪ್ಪಿನ ವಡಿಕೆ ಬಾಳಿಗ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೪-೧೩; 1566). [IP ಇದು 'ಮಡಿಕೆ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

– ವಡಿಗ (ಪ್ರ). 'ಇದರಲ್ಲಿ ವರ್ತಿಸುವವನು' ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸೇರುವ ತದ್ಧಿತಪ್ರತ್ಯಯ : ಇದನಿವನಿತ್ತುವನೆಂಬೆಡೆಯೊಳ್ ವಡಿಗ ಪ್ರತ್ಯಯಮಕ್ಕುಂ . . . ವಡಿಗಕ್ಕೆ—ಹುಂಚವಡಿಗಂ, ಪುಲ್ಲವಡಿಗಂ, ಕಳ್ವಡಿಗಂ (ಶಮದ. ೧೯೮ ಪ್ರಯೋ); ಮಾಲೆಯಿಂ ಜೀವಿಸುವಂ, ಮಾಲೆವಡಿಗಂ. ಏವಂ ಕಂಚುವಡಿಗಂ, ಪಚ್ಚೆವಡಿಗಂ, ಪೂವಡಿಗಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೪೧೬ ಪ್ರಯೋ).

ವಡಿಬೀಸು (ನಾ). ಕತ್ತಿವರಸೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಆ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಯೇ ನಿಂತು ಶೀಘ್ರಗಮನದ ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಬಂಡಿಗೋಲನ್ನು ಚಾಚಿ ಯರಡು ಪಾರ್ಶ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಮೊದಲ ಹಾಗೆ ಬೀಸು ಆವುದು ಮಾಡಲು ತಕ್ಕಂಥಾದು ಅದು ವಡಿಬೀಸು ವೆEಯಿಂ3ದು ನುಡಿಯಲ್ಪಡುವುದು (ಖಡ್ಗಟೀ. ೫-೨೧). [ವಡಿ$_3$ + ಬೀಸು$_2$]

ವಡಿಯನಕಂಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮುಳ್ಳುಗಿಡ : ವಡಿಯನಕಂಟ, ಎಕ್ಕೆಯ ಗಿಡಗಳು, ಮುಳಗಲಕಂಟಿ ಮುಂತಾದ ಗಿಡಗಳಿದ್ದರೆ ಅವುಗಳ ಬೇರುಸಹಿತ ಅಗಿದು ತೆಗೆಯಬೇಕು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೨೫).

[< ವಡಿಯ$_0$ (IP <— ತೆಲು. ವಡಿಯ = ನಾಗದಂತಿ) + ಕಂಟಿ$_2$]

ವಡಿಲ ? (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವೃತ್ತಿ (?) : ಮಠಕೆ ಕೊಡುವ ಹಣ ೪ ವಡಿಲವರು ತಾ ಬಧ್ವ ಬಾಳಿನ ಮೇಲೆ (ಸೌಇಇ. ೧೯೩, ಉಡುಪಿ. ೩೩೫-೧೧; 1407). [?]

ವಡು (ನಾ). ಅಡ್ಡಗಟ್ಟೆ ; ಅಣೆ : ಯಿಂಗುಳವಾಡಿ ಹುಣಗಿಹಳ್ಳಿಯ ಮಣ್ಣುಂ ಕಂದರ ಕಾಡುಕೋಡಿ ಹೊಂನಪ್ಪನ ವಡುಂ ಕಾರಿನಡ ಜಯತದ ಪಾಲ್ಗುಣೇಸ್ವರಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಕೊಡಗೆ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೦, ೩೪-೯; 1380); ರಾಮಯ್ಯನು ಮಹನ್ತಯ್ಯನು ಸಹ ವಡುವ ಕಟಿಸಿದ ಬೆಗೆ ಕೊಡಗಿ ಹಾಕಿಕೊಟ್ಟ ಕ್ರಮವೆನ್ತೆಂದರೆ (ಎಕ. XI, ಹೊಳಲ್ಕೆ. ೧೨೬-೪; 1692?). [< ಒಡ್ಡು$_2$]

ವಡುಗವಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಮಹಾವಲಿವಾಣರಸರ್ ವಿಜಯಾದಿತ್ಯನ್ . . . ವಡುಗವಟಿ ಪನ್ನಿಚಾಸಿರಮುಮ್ ಮಣ್ಣೆಯಿನ್ಮೂಡಾಯುಮ್ ಪೃಥುವೀರಾಜ್ಯಂಗೆ[ಯೆ] (ಸೌಇಇ. IX-i, ೫-೫; ಸು. ೮ನೆಯ ಶತ). [?]

ವಡೆ, ಒಡೆ$_3$, ವೊಡೆ (ನಾ). ಕಡಲೆ, ಉದ್ದು ಮುಂತಾದ ಬೇಳೆಗಳನ್ನು ಕೆಲವು ಗಂಟೆಗಳ ಕಾಲ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ನೆನೆಯಿಸಿ, ನಂತರ ರುಬ್ಬಿದ ಹಿಟ್ಟಿಗೆ ಸೊಪ್ಪು, ಉಪ್ಪು, ಕಾರ ಮುಂತಾದ ಸಂಬಾರಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಮಿಶ್ರಮಾಡಿ ಕರಿದು ತಯಾರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಖಾದ್ಯವಿಶೇಷ : ದಧಿಯಾಮ್ಲ ದುಗ್ಧಾದಿಯಲಿ ವ[ಪಾಠಾಂ. ವೊ]ಡೆಗಳಂ ಕಲಸಲದು ಕದಂಬಕಮಕ್ಕು (ಮಂಗರಾ. ೬೫-೬); ವ [ಪಾಠಾಂ. ವೊ] ಡೆಗೆ ಕಲಸುವ ತೆಱದಿ ಕಲಸಿದುದ್ದಿನ ಹಿಟ್ಟು ಕಡಲೆಯಂದದೊಳಗುಂಡೆಯ ಮಾಡಿ . . . ಸಕ್ಕರೆಯ ಪಾಕದೊಳಗಿಕ್ಕಿ ಕಟ್ಟುವುದು ಲಡ್ಡುಗೆಯನು (ಸೂಪಶಾ. ೧-೫೭); ಸುಖೀನುಂಡೆ ವಡೆ ಗಾರಿಗೆಯ . . . ಬಡಿಸಿದರೊಲವಿಂ (ಮೋಹತ. ೩-೫೨). **ಒಡೆ$_3$** : ಸಂಡಿಗೆಗಳುದ್ದಿನೊಡೆ ಶರ್ಕರೆಯ ಬೇಸ್‌ಬುರುಡೆ ಪಪ್ಪಳಂ (ಪರಹು. ೧೫-೩೨); ವಾಸನೆಯನ್ನು ಎರಚುತ್ತಿದ್ದ ಉದ್ದಿನ ಒಡೆಗಳನ್ನು ಸಾಹೇಬರು ಅರೆಕ್ಷಣ ನೋಡಿ, ಒಂದನ್ನು . . . ತಿಂದರು (ಪಾಗನೂ. ೬೩). **ವೊಡೆ** : ಕಝಾಯಕ್ಕೆ ವೊಡೆಗೆ ಉದ್ದು ಪ ೧ ಅಕ್ಕಿ ಪಂ ॥ ತುಪ್ಪಂ (ಎಕ. VI, ಮೂಡಗೆ. ೪೦-೧೫; 1552).

[ದೇ. ॥ ತಮಿ. ವಟ್ಟೆ; ತೆಲು. ವಡ; ತುಳು. ವಡೆ./ ಸಂ. ವಡಾ]

ವಡ್ಡ$_1$ (ಗು). ೧. ಹಿರಿಯ ; ಪೂಜ್ಯ : 'ವಡ್ಡಾರಾಧನೆ' ಪರಾ. ೨. ಹಳೆಯದಾದ ; ಪ್ರಾಚೀನ : 'ವಡ್ಡಾಚಾರ' ಪರಾ. ೩. ದೊಡ್ಡ ; ಬೃಹತ್ತಾದ : 'ವಡ್ಡದಾರಿ' ಪರಾ. [< ಪ್ರಾ. ವಡ್ಡ./ ಸಂ. ವೃದ್ಧ]

ವಡ್ಡ$_2$ 'ವಟ್ಟ' ನೋ.

ವಡ್ಡಂತಿ (ನಾ). ಹುಟ್ಟುಹಬ್ಬ ; ಜನ್ಮದಿನ : "ವಡ್ಡಂತಿ (ಒಡ್ಡಂತಿ) – ವರ್ಧಂತಿ" (ಶಬ್ದಕೋ. ೩೯); ಹರಿದಿನವಿಂದು ಯಜ್ಞಾರಂಭದಿನ ವಡ್ಡಂತಿ ಲೇಸೆಂದು . . . ತಿಂದು ಕೊಬ್ಬಿದ ನಿಮಗೆ ಸುಭಟರ ಮಾತದೇಕೆಂದ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೭-೧೩); ವಡ್ಡಂತಿ ಇಂದು ಯಜ್ಞಾರಂಭದಿನ ಜನ್ಮಗೋಚರಗ್ರಹಕಷ್ಟವೆಂದೆನುತಲಿ ಎಂದು ನಾನಾ ಪರಿಯಲರಮನೆಯ ರೊಕ್ಕವಂ ತಿಂದು . . . ರಾಜಗುರುತನದಿಂದಲೆಲ್ಲರಂ ಮರೆತಿಹಿರಿ (ಹರಿಂಗ. ೩೭-೧೪). 'ಒಡ್ಡಂತಿ' ಪರಾ. [< ವರ್ಧಂತಿ]

ವಡ್ಡದಾರಿ (ನಾ). ದೊಡ್ಡರಸ್ತೆ ; ಹೆದ್ದಾರಿ : ತೆಂಕಲು ಮೂಡೆನೆಯ ಪಂಸಿನ ದಾರಿಯ ಪತ್ತಿರೆ ಪಡುವಲು ಟಕ್ಕಳಿಗೆಯ ವಡ್ಡದಾರಿಯಿಂ ಬಡಗಲು (ಕೊಲ್ಹಾಶಾ. ೧೩-೩೧; 1166). [ವಡ್ಡ$_1$ + ದಾರಿ]

ವಡ್ಡಬೆವಹಾರಿ, ವಡ್ಡಬ್ಯವಹಾರಿ, ವಡ್ಡವ್ಯವಹಾರಿ (ನಾ). ಹಿರಿಯ ವರ್ತಕ, ವರ್ತಕರ ಮುಖಂಡ : ಮಲೆಯಾಳ ವಡ್ಡಬೆವಹಾರಿ ಕೊಮರ ಮಾರ್ಕ್ಕಶ್ರೀಸಯಂಬುಕಲಿಸ್ವಾಮಿದೇವರ್ಗೆ ಸಂದಾದೀವಿಗೆಯ ನಡೆಸುವನ್ತಾಗಿ . . . ಬಿಟ್ಟ ಗದ್ಯಾನವಯ್ದು (ಸೌಇಇ. IX - i, ೨೬೭-೧೯; 1108); ಶ್ರೀ ಭೀಮೇಶ್ವರದೇವ ಲಬ್ಧವರಪ್ರಸಾದಂ ವಡ್ಡಬೆವಹಾರಿ ಬೀವಿಸೆಟ್ಟಿಯರು ಮಾಡಿಸಿದ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ (ಸೌಇಇ. IX - i, ೨೩೦-೧೫; 1134). **ವಡ್ಡಬ್ಯವಹಾರಿ** : ಗೊಂಮಟದೇವರ ಸುತ್ತಾಲಯದೊಳು ವಡ್ಡಬ್ಯವಹಾರಿ ಪೊಸಳೆಯ ಬಸವಿಸೆಟ್ಟಿಯರು . . . ವರಿಸನಿಬನ್ಧಿಯಾಗಿ ಕೊಡುವ ಪಡಿ (ಎಕ. II, ೨೩೫-೩; ಸು 1185); ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾವಡ್ಡ ಬ್ಯವಹಾರಿ ಸಿಂಕಸೆಟ್ಟಿಯ ಮಗ ಸಿಂದಿಸೆಟ್ಟಿ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೪೬, ೩೧-೬; 1314). **ವಡ್ಡವ್ಯವಹಾರಿ** : ಶ್ರೀನಿಡುಂಗಾಲ್ನಾಡ ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಮಲೆಯಾಳ ವಡ್ಡವ್ಯವಹಾರಿ . . . ಶ್ರೀಮತ್ತ್ರಿವಶಕ್ತಿಪಣ್ಡಿತರ ಕಾಲಂ ಕರ್ಚ್ಚಿ ಧಾರಾಪೂರ್ವ್ವಕ(ಂ)ಮ್ಮಾಡಿ . . . ಬಿಟ್ಟ ಗದ್ಯಾಣಂ ೧೪ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೧೮೯-೨೧; ಸು. 1113); ಅಲ್ಲಿಗೆ ಓರ್ಬ ವಡ್ಡವ್ಯವಹಾರಿ ಬಂದು ಬೀಡುಬಿಡುವುದುಂ (ದಶಕು. ೪-೭೮ ವ). [< ಸಂ. ವೃದ್ಧವ್ಯವಹಾರಿನ್]

ವಡ್ಡಬ್ಯವಹಾರಿ 'ವಡ್ಡಬೆವಹಾರಿ' ನೋ.

ವಡ್ಡಮರ (ನಾ). ಹಳೆಯ ಮರ : ದೇವರಿಗೆ x x x ರಿರ ಬಡಗಲು ರಾಜಬೀದಿಯಿಂ ಪತ್ತಿರೆ ಮೂಡಲು ವಡ್ಡಮರದ ಮನೆಯಿಂ ಪತ್ತಿರೆ . . . ಪ್ರಭುಮುಖ್ಯ ಮಹಾಜನಂಗಳಿಗೆ ಪಾದಪೂಜೆಯಾ ಕೊಟ್ಟು (ಕೊಲ್ಹಾಶಾ. ೧೩-೪೫; 1166).

[ವಡ್ಡ$_1$ + ಮರ$_1$]

ವಡ್ಡರಾಗಿ (ನಾ). ನೆನೆಯಿಸಿ ಒಣಗಿಸಿದ ರಾಗಿ : ವಡ್ಡರಾಗಿ ಬಿಳಿ ಹುರಿಹಿಟ್ಟು ಮಾಡು (ರೂಢಿ).

ವಡ್ಡರಾಗಿ ಹಿಟ್ಟು = ವಡ್ಡರಾಗಿಯನ್ನು ಬೀಸಿ ಮಾಡಿದ ಹಿಟ್ಟು: ವಡ್ಡರಾಗಿ ಹಿಟ್ಟು ಬಹಳ ಪೌಷ್ಟಿಕವಾದ ಆಹಾರ (ರೂಢಿ). [ವಡ್ಡ$_0$ + ರಾಗಿ$_1$]

ವಡ್ಡರಾವುತ್ತ (ನಾ). ಹಿರಿಯ ರಾವುತ ; ಅಶ್ವಾರೋಹಿ : ವಡ್ಡರಾವುತ್ತರ ಮೊತ್ತಮೊಡ್ಡುಗೊಂಡು ಮಮ್ಮಲಿಯಾಗಿ ಕಾದುವ ಬೇವಸದೆಸಕದಿಂ ಮಾಮಸಕಂ ಮಸಗಿ (ಬಾಧಪು. ೧೩-೮೪ ವ). [ವಡ್ಡ$_1$ + ರಾವುತ್ತ (< ರಾವುತ)]

ವಡ್ಡರಾವುಳ, ವಡ್ಡಲಾಉಳ, ವಡ್ಡಲಾಗುಳ, ವಡ್ಡಲಾವುಳ, ವಡ್ಡೆರಾವುಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ಶ್ರೀಮತ್ ವಡ್ಡರಾವುಳದ ಪೆರ್ಗ್ಗಡೆ ಸೋಮನಾಥಯ್ಯಂಗಳ ಬೆಸದೆ (ಸೌಇಇ. XX, ೩೪-೭; 1053); ಸಾಸಿರ ಪೇಜುವತ್ತಿಂಗೆ ಪೆಜ್ಜುಂಕ ಬಿಲ್ಕೊಡೆ ವಡ್ಡರಾವುಳವೊಳಗಾಗಿ ಸುಂಕವೆಲ್ಲಂ [ಪ]ರಿಹಾರಂ ಮಾಡಿ ಬಿಟ್ಟಂ (ಎಇ. XXVIII, ೩೫-೫೦; 1082). **ವಡ್ಡಲಾಉಳ** : ಗವರೇಶ್ವರದೇವರ್ಗ್ಗೆ ಮೂಜುಲಕ್ಕ ಅಡಕೆಯ ಸುಂಕ ವಡ್ಡಲಾಉಳ ಹೆಜ್ಜುಂಕಮಂ ಬಿಟ್ಟರು (ಸೌಇಇ. IX - i, 238-4; 1142). **ವಡ್ಡಲಾಗುಳ** : ಪನ್ನಿರ್ಚ್ಛ ವಡ್ಡಲಾಗುಳದ ಸುಂಕವೆರ್ಗ್ಗಡೆ ಸಂಗವಯ್ಯನುಂ ಬನವಾಸಿ ಪನ್ನಿರ್ಚ್ಛಾಸಿರದ ಸುಂಕವೆರ್ಗ್ಗಡೆ(ಡೆ) ಚಾವುಣ್ಡಮಯ್ಯನುಂ . . . ಅನ್ತನಿಬರುವಿಟ್ಟು (ಎಇ. XVI, ೭೮-೩೨; 1037). **ವಡ್ಡಲಾವುಳ** : ವಡ್ಡಲಾವುಳದ ಸುಂಕದವರು ಪೇಟಿಂಗೆ ಕೊಟ್ಟ ವೀಸವಂ ಪತ್ತು (ಎಇ. XVI, ೭೯-೩೭; 1037); ಸಪ್ತಾರ್ದ್ಧಲಕ್ಷೆಯ ವಡ್ಡಲಾವುಳದ ಸುಂಕಮುಮಂ ಪಡೆದು ಸುಖಸಂಕಥಾವಿನೋದದಿಂ ರಾಜ್ಯಂಗೆಯ್ಯುತ್ತಮಿರೆ (ಸೌಇಇ. IX - i, ೨೨೩-೯; 1127). **ವಡ್ಡೆರಾವುಳ** : ಶ್ರೀಮತ್ ವಡ್ಡೆರಾವುಳದ ದಣ್ಡನಾಯಕಂ ನಾರಣಮಯ್ಯಂಗಳ್ (ಕಾಇ. ೧೦೩-೮-೧೭; 1076).

[ವಡ್ಡ? + ರಾವುಳ./ ತೆಲು. ವಡ್ಡರಾವಳಮು]

ವದ್ದಲಾಳುಳ 'ವದ್ದರಾವುಳ' ನೋ.

ವದ್ದಲಾಗುಳ 'ವದ್ದರಾವುಳ' ನೋ.

ವದ್ದಲಾವುಳ 'ವದ್ದರಾವುಳ' ನೋ.

ವದ್ದವಾರ, ವೊದ್ದವಾರ (ನಾ). ಒಂದು ವಾರದ ಹೆಸರು ; ಶನಿವಾರ ; IP ಕೆಲವರು ಇದನ್ನು ಶನಿವಾರವೆಂದು, ಕೆಲವರು ಗುರುವಾರವೆಂದು, ಕೆಲವರು ಸೋಮವಾರವೆಂದು, ಕೆಲವರು ಮಂಗಳವಾರವೆಂದೂ ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ : ಕಳಶಜನನಿಂತು ಕೂಲಿಸಿದ ವಿಳನೆ ಗದಂ ಧರ್ಮನಂದನಂ ಕ್ರೂರದಿನಂಗಳ ಪೆಸರಂ ಮಱೆಯಿಸಿ ಮಂಗಳವಾರಂ ವದ್ದ [ವಾರಂ ಕದ್ದ]ವಾರಮೆಂಬಂತೆ ವಲಂ (ಗದಾಯು. ೩-೨೬); ಫಾಲ್ಗುಣಸುದ್ಧ ಪಂಚಮಿ ವದ್ದವಾರದಮ್ದು . . . ಕೊಟ್ಟ ಕೆರಿಯ ನೆಲಂ (ಕಇಅ. ೧೨೦-೨೬-೬; 1055); ಸಿದ್ಧಾರ್ತ್ಥಿಸಂವತ್ಸರದ ಜ್ಯೇಷ್ಠದಮಾವಾಸೆ ವದ್ದವಾರ ಸೂರ್ಯ್ಯಗ್ರಹಣದಂದು (ಸೌಇಇ. IX - i, ೧೪೫-೨೬; 1079); ಕಾರ್ತ್ತಿಕಪುಣ್ಣಮೆ ವದ್ದವಾರದಂದಿನ ಸೋಮಗ್ರಹಣಪರ್ವ್ವನಿಮಿತ್ತಂ . . . ಭೂಮಿಯನಿಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ಮತ್ತರನಿತ್ತಂ (ಕೊಲ್ಹಾಶಾ. ೩-೪೦; 1070); ಜೇಷ್ಠಬಹುಳಚ್ಚಟ್ಟಿ ವದ್ದವಾರಂ ಶಾಶನ ನಿಂದುದು (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೧೦-೩; 1085?); ಶ್ರಾವಣಬಹುಳ ೫ ವದ್ದವಾರದಂದು (ಎಇ. XVIII, ೨೦೦-೨; 1107); ಸರ್ವ್ವಜಿತುಸಂವತ್ಸರದ ಫಾಲ್ಗುಣ ಪೌರ್ಣ್ನಮಿ ವದ್ದವಾರದಂದು (ಎಕ. VIII, ಶಿವಮೊ. ೫೧-೧೬; 1108?); ಶ್ರಾವಣಸುದ್ಧ ೭ ವದ್ದವಾರ [ದಂದು] (ಸೌಇಇ. VIII, ೩೭೦-೭; 1124); ಮಾಘಬಹುಳ ೧೪ ವದ್ದವಾರದಂದು ಶಿವರಾತ್ರಿಯ ಪರ್ವನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಸುಂಕ (ಎಇ. XIX, ೩೮-೪೭; 1144); ವೈಸಾಖಬಹುಳಪೌರ್ಣ್ಣಮಿ ವದ್ದವಾರ (ಎಕ. IX, ಚನ್ನಪ. ೬೪-೮; 1176); ಜ್ಯೇಷ್ಠಸುದ್ಧ ೩ ವದ್ದವಾರ ಉತ್ತರಾಯಣ (ಮೈಆ. ೧೯೨೫; ೯-೪೦; 1183); ಪುಶ್ಯ(ಷ್ಯ) ಬಹುಳ ೧೦ ವದ್ದವಾರ ವುತ್ತರಾಯಣ ಸಂಕ್ರಮಣ ವ್ಯತೀಪಾತದಲು (ಇಆ. XII, ೯೭-೩೪; 1187); ವೈಶಾಖಬಹುಳ ೭ವದ್ದವಾರ ಉತ್ತರಾಯಣ (ಎಕ. VI, ಕಡೂರು. ೭೭-೨೬; 1194); ಸಕವರ್ಷಂ ೧೧೧೮ ನಳಸಂವತ್ಸರದ ಜೇಷ್ಠಸುದ್ಧ ೧೩ ವದ್ದವಾರದಂದು ಧಾರಾಪೂರ್ವಕಂ ಮಾಡಿ (ಎಕ. XIV, ಗುಂಡ್ಲುಪೇ. ೨೭-೧೮; 1196); ಶ್ರೀವೀರವಜ್ರದೇವ ವರ್ಷದ ೯ನೆಯ ವಿಷುಸಂವತ್ಸರದ ದ್ವಿತಿಯವೈಶಾಖ ಶು ೧ ವದ್ದವಾರದಂದು (ಕಹಲ. ೬-20; 1103); ಮಾಘಸುದ್ಧತ್ರಯೋದಶಿ ವದ್ದವಾರ ರೋಹಿಣೀನಕ್ಷತ್ರ ಕರ್ಕಟಕ ಲಗ್ನದಲ್ಲಿ (ಎಕ. V, ಹಾಸನ. ೬೫-೩೭; 1557?); ಫಾಲ್ಗುಣ ಬಹುಳದಮಾವಾಸ್ಯೆ ವದ್ದವಾರದಂದು ಸೂರ್ಯ್ಯಗ್ರಹಣನಿಮಿತ್ತಂ (ಮೈಆ. ೧೯೬೫, ೪೯-೮೨; 17ನೆಯ ಶತ?); ತದ್ವರ್ಷಾಭ್ಯನ್ತರದ ಕಾರ್ತ್ತಿಕಪೌರ್ಣ್ನಮಾಸಿ ವದ್ದವಾರದಂದು (ಶಾಸಪ. ೭೭-೮); ಚೈತ್ರಶುದ್ಧಪಂಚಮಿ ವದ್ದವಾರ (ಶನಿವಾರ) ವಿಜಯನಾರಾಯಣಪ್ರತಿಷ್ಠೆ ಮಾಡಿದರೆಂದೂ . . . ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ (ಹೊಯ್ಸವಾ. ೨೧). **ವೊದ್ದವಾರ** : ಜಯಸಂವತ್ಸರದ ಕಾರ್ತಿಕ ಸುದ್ಧಪಂಚಮಿ ವೊದ್ದವಾರದಂದು ಹವಾಳಿ ಪಾಳೆಯದಲು (ಎಕ. V, ಹಾಸನ. ೨೯-೩; 1174).

[< ಸಂ. ವೃದ್ಧವಾರ./ ತೆಲು. ವದ್ದವಾರ = ಶನಿವಾರ]

ವದ್ದವ್ಯವಹಾರಿ 'ವದ್ದಬೆವಹಾರಿ' ನೋ.

ವದ್ದಳಭತ್ತ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭತ್ತ : ಭೂಮಿಯಲು . . . ವದ್ದಳಭತ್ತ ಮೂಡೆ ೭೭ (ಸೌಇಇ. ೧೯೨೯, ಮಂಗಳೂರು. ೪೬೪-೪೧; 1325).

[ವದ್ದಳ? (IP <— ತೆಲು. ವಡ್ಲು = ಭತ್ತ) + ಭತ್ತ₁ (< ಬತ್ತ)]

ವದ್ದಾಗರ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಸ್ಥಳ ; ಹಿರಿದಾದ ನೆಲೆ : ಪುರಿಗೆಱೆಯ ೪೮ ಸಾಸಿರ ಮತ್ತಭ್ಭೂಮಿಯಿಂದೊಳಗೆಲೆಯಂ ಮಾಱುವ ತಳದೊಕ್ಕಲು ವದ್ದಾಗರವಾಡಿಯಾಗಿ ಪೇಱನಲುಂ ತಲೆವೊಱೆಯಲೆಲ್ಲಿ ತಂದಡಂ ದೇವರ್ಗ್ಗೆ ಪನ್ನಾಯದ ಸುಂಕಮುಮಂ . . . ಬಟ್ಟರ್ (ಎಇ. XVI, ೩೩-೩೭; 1102); IP ಈ ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿರುವ 'ವದ್ದಾಗರವಾಡಿಯಾಗಿ' ಎಂಬುದು 'ವದ್ದಾಗರವಾದಿಯಾಗಿ' ಎಂದಿರಬಹುದು; ಕರಿಗಳ ಕಣ ಶಬರರ ನಿಧಿ ಮರಗಳ ವದ್ದಾಗರಂ ದವಾಗ್ನಿಯ ಸತ್ರಂ ಹರಿಣಂಗಳ ಹರವರಿ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೪೭). [ವದ್ದ₁ + ಆಗರ₁]

ವದ್ದಾಚಾರ (ನಾ). ಪ್ರಾಚೀನ ಸಂಪ್ರದಾಯ : ವದ್ದಾಚಾರವ ನುಡಿನುಡಿದಂದೆದ್ದವೆ ಪೊಗಳ್ವಂಗೆ ಗುದ್ದಶಾಸ್ತ್ರನ್ವಿತ ಸಂವದ್ಧಿಯನೆನ್ದು ಪೊಗಳ್ವುದು ವದ್ದಬ್ಯವಹಾರಿ ಮುದ್ದನಂ ಧರೆ ಸತತಂ (ಸೌಇಇ. IX - i, ೨೯೭-೫೯; 1177). [< ಸಂ. ವೃದ್ಧಾಚಾರ]

ವದ್ದಾರಾಧನೆ (ನಾ). ೧. ಹಿರಿಯರ ಆರಾಧನೆ ; ಪೂಜ್ಯರ ಆರಾಧನೆ. ೨. ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಒಂದು ಪ್ರಾಚೀನ ಗದ್ಯಗ್ರಂಥದ ಪ್ರಚಲಿತ ಹೆಸರು : ಈ ಪೇಟ್ದ ಪತ್ತೊಂಭತ್ತು ಕಥೆಗ[ಳಂ] ಶಿವಕೋಟ್ಯಾಚಾರ್ಯರ್ ಪೇಟ್ದಾ[ರ್] ವದ್ದಾರಾಧನೆ ಸಂಪೂರ್ಣಂ (ವದ್ದಾರಾ. ೧೯೪-೧೩); ವದ್ದಾರಾಧನೆಯ ಗದ್ಯಶೈಲಿ ಇಡೀ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಪೂರ್ವವಾಗಿದೆ (ಕಸಾಚ. ೭೪).

[ವದ್ದ₁ + ಆರಾಧನೆ./ ಸಂ. ವೃದ್ಧಾರಾಧನಾ]

ವಡ್ಡಿ₁ 'ಒಡ್ಡಿ₂' ನೋ.

ವಡ್ಡಿ₂ (ನಾ). ಓಡ್ರದೇಶ; IP ಈಗಿನ ಒರಿಸ್ಸಾ : ವರಕೌಶಲ ಪಲ್ಲವ ವಡ್ಡಿ ಕಾಶ್ಮೀರ ಕುರುಜಾಂಗಣ ಹಮ್ಮೀರ (ಜ್ಞಾನಚ. ೩೭-೧೦೪). [< ಪ್ರಾ. ಓಡ್ಡ./ ಸಂ. ಓಡ್ರ]

ವಡ್ಡಿನಾಯಕ (ನಾ). ೧. ಒಡ್ಡಿವ್ಯಾಪಾರದ ಮುಖಂಡ. ೨. ತಿರುಪತಿಯ ವೆಂಕಟೇಶ್ವರನನ್ನು ಧನಾಕರ್ಷಣೆ ಮಾಡುವನೆಂದು ಅಲಂಕಾರಿಕವಾಗಿ ಕರೆದಿರುವ ಹೆಸರು : ಎನ್ನ ಗುದ್ದದಂತಹ ಪಾಪ ತರಿದು ಕಾಯೊ ವಡ್ಡಿನಾಯಕ ಸಾರೆ ಕರೆದು (ಜಗದಾ. ೩.೨೫). [ವಡ್ಡಿ₁ (< ಒಡ್ಡಿ₂) + ನಾಯಕ]

ವದ್ದೆರಾವುಳ 'ವದ್ದರಾವುಳ' ನೋ.

ವದ್ರ (ಗು). ೧. ದೊಡ್ಡದಾದ ; ವಿಶಾಲವಾದ. (ನಾ). ೨. ದೊಡ್ಡದು ; ವಿಶಾಲವಾದುದು : "ವಿಶಂಕಟಂ, ಪೃಥು, ಬೃಹತ್ . . . ವದ್ರ, ಉರು, ವಿಪುಲಂ - ೯ ವಿಶಾಲವಾದದ್ದು, ಅಗಲವಾದದ್ದು, ದೊಡ್ಡದು" (ಸಿದ್ಧಾಂಅ. ೩೩೯).

[ಸಂ.]

ವಣಖಾಣ (ನಾ). (ದನಗಳಿಗೆ ಹಾಕುವ) ಅಡವಿಯ ಹುಲ್ಲು ; ವನದ ಮೇವು : ಕಳುಕು ಕಾಡಿಕೆ ವಣಖಾಣ ನಿಬನ್ನಿ ನೂಲ ಹದಿಕೆ ಅಡಕೆಯ ಸುಂಕ ಬೆಳ್ಳಾಯ ಸುಂಕ . . . ಸರ್ವಬಾಧಾಪರಿಹಾರವಾಗಿ . . . ಅಶೇಷಮಹಾಜನಂಗಳ್ಗೆ ಧಾರಾಪೂರ್ವ್ವಕಂ ಮಾಡಿ ಕೊಟ್ಟರು (ಎಕ. VI, ತರೀಕೆ. ೨೦-೨೯; 1185).

[ವಣ₂ (IP <— ಸಂ. ವನ) + ಖಾಣ]

ವಣಪ್ರಮಾಣ (ನಾ). (?) : ಆ ಚೆಂನ್ನಪಟ್ಟಣದ ಚಾವಡಿಗೆ ಸಲುವ ಕಿಱುಗವರ ಸ್ಥಳದ ಸುಳ್ಳೆರಿಯ ಕಾಲುವೆಳ ಹಿರಿಯಕಮನೆಯ ವಣಪ್ರಮಾಣನಲ್ಲಿ ಕುಳ ಬಳಿ ಸಾಂಮ್ಯ ಸಹ ವರಹ ನಾಲ್ವತ್ತು ಹೊನು ತೆಱುವ ಬೆಟ್ಟಹಳಿಯೆಂಬ ಗ್ರಾವಲು ಹಿಂದೆ ಹತೆಂಟು ಕಾಲದಿಂದ ನಾಮನಷ್ಟವಾಗಿ ನಿನಾಮವಾಯಿತು (ಎಕ. IX (S), ಚನ್ನಪ. ೨೯೯-೯; 1397).

[ವಣ? + ಪ್ರಮಾಣ]

ವಣಾರ (ನಾ). ಒಬ್ಬ ಕ್ಷುದ್ರದೇವತೆಯ ಹೆಸರು (?): ಕ್ಷೇತ್ರಪಾಲ ವಣಾರ ಭೈರವ ಮೈಲಾರ . . . ಮಾರಿ ಮಸಣಿ ಸೊಸಣಿ ಮೊದಲಾದ ದೈತ್ಯರು ವರಮನೀಗುಮೆಂಬಾಸೆಯೊಳ್ ಓರ್ವರಂ ಕಂಡೊರ್ವರೆಱಗುವುದುಂ (ವದ್ಯಸಾ. II, ೮೨೦ ವ). [?]

ವಣಿಕ₁ (ನಾ). ವರ್ತಕ ; ವ್ಯಾಪಾರಿ : "ವೈದೇಹಕಃ, ಸಾರ್ಥವಾಹಃ, ನೈಗಮಃ, ವಾಣಿಜಃ, ವಣಿಕಃ . . . ಕ್ರಯವಿಕ್ರಯಿಕಃ – ೯ ವರ್ತಕತನ ಮಾಡುವವನ ಹೆಸರು, ಕೊಂಡು ಮಾರುವ ವ್ಯಾಪಾರಿಯು, ದುಕಾನ್‌ದಾರ" (ಸಿದ್ಧಾಂಅ. ೨೯೭).

[ಸಂ. ವಣಿಚ್]

ವಣಿಕ₂ (ನಾ). (?): ಕಣಕದ ಬಟುವ ತೆಗೆದು ವಣಿಕ ಸೂಸಲನಿಕ್ಕಿ ಮಣಿದು ವೈರವದ ವರ್ತುಳ ಭಾಷಣಾಂಗೈದು ಲಣಿತ ಗವಿಯಿಂ ಪಚನಿಸುತ್ತ ಶರ್ಕರೆಗೂಡಿ . . . ನವ ಹೂರಗೆಯನರ್ಪಿಸಿದರಣಿವೆತ್ತು ಬಿಸಿಯ ಘೃತದಿ (ಲಿಂಗಪು. ೮-೧೦). [?]

ವಣಿಕಾತೃಣ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : "ದುಗ್ಧಿಕಾಃ – ವಣಿಕಾತೃಣ" (ಓಷಧಿ. ೭೮). [ಸಂ.]

ವಣಿಕೆ (ನಾ). = ವಣಿಕಾತೃಣ: "ವಣಿಕಾ – ವಣಿಕಾತೃಣ" (ಓಷಧಿ. ೧೪೭).

[ಸಂ. ವಣಿಕಾ]

ವಣಿಗ$_{1}$ (ನಾ). = ವಣಿಕ$_{1}$: ಸಾಸಿರ್ಬ್ಬರುಂ ಸ್ಥಳದ ಸಮಸ್ತ[ಹೊ]ನ್ನ ವಣಿಗರುಂ ತಮ್ಮ ಧರ್ಮ್ಮವಾಗಿ ಶ್ರೀಸಿದ್ಧೇಶ್ವರದೇವರಂಗಣದ ಮಠದ ಕಟುಕಲ್ಲು . . . ಹೇರಿಂಗೆ ಇರ್ಪತ್ತೈದೆಲೆಯ [೦] . . . ಬಿಟ್ಟರು (ಕಾಇ. ೧೫-೪-೧೯೯; ಶ. 1093).

[< ಸಂ. ವಣಿಜ್]

-ವಣಿಗ$_{2}$ (ಪ್ರ). ಒಂದು ತದ್ಧಿತಪ್ರತ್ಯಯ : ಕೈಕೊಳ್ಪುದು ವಣಿಗ ಪ್ರತ್ಯಯಮುಣ್ಬುದು ಜೀವಿತಮಾಗಿ ಬಱಿದೆ ತಿನುತಿರ್ಪವನೊಳ್ . . . ವಣಿಗ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ — ಕೂಳ್ಪಣಿಗಂ (ಶಮದ. ೨೦೭); ಗ ಪ್ರತ್ಯಯೋ ವಣಿಗ ಪ್ರತ್ಯಯಶ್ಚ ವಾ ಭವತಃ . . . ಲಂಚದಿಂ ಜೀವಿಸುವಂ ಲಂಚಗಂ, ಲಂಚವಣಿಗಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೪೧೫ ವೃತ್ತಿ).

-ವಣಿಗೆ (ಪ್ರ). (ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಹತ್ತುವ) ಒಂದು ಭಾವನಾಮಪ್ರತ್ಯಯ : 'ನೆಱವಣಿಗೆ', 'ಬರವಣಿಗೆ' ಪರಾ.

ವಣಿಗ್ಗೇಹ (ನಾ). ವರ್ತಕನ ಮನೆ ; ವ್ಯಾಪಾರಿಯ ಗೃಹ : ಶ್ರೀನಿವಾಸ ದ್ವಿಜಾಧೀಶಪವಿತ್ರಾವಾಸವಿಸ್ತಾರದಿನೆಸೆವ ವಣಿಗ್ಗೇಹಸಂದೋಹದಿಂ ಶೋಭಿಪ್ಪುದೆತ್ತಂ ನೋಪ್ಪುಡಂ (ಕಇ. V, ೨೭-೨೭; 1147). [ಸಂ.]

ವಣಿಗ್ವರ (ನಾ). ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ವರ್ತಕ : ಈ ವಾನರಂ ಪೂರ್ವಜನ್ಮದೊಳ್ ಧ್ಯಾನಪುರದೊಳ್ ವಣಿಗ್ವರಂ [ಪಾಠಾಂ. ವಣಿಗ್ವಂಶಂ] ಕುಬೇರದತ್ತಂಗಂ ತದ್ವನಿತೆ ವಸುದತ್ತೆಗಂ ನಾಗದತ್ತನೆಂಬೊಂ ಮಗನಪ್ರತ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಯೆಯಂ ಕೈಕೊಂಡು (ಆದಿಪು. ೫-೧೭ ವ); ವಣಿಗ್ವರರ್ ಗಂಧಿಗರ್ . . . ಜೂಜುಗಾಱರ್ ಮುಖ್ಯರೊದಗಿ ಬರುತಿರ್ದರೇಂ ವರ್ಣಿಸುವೆನು (ಚೆಬಪು. ४೭-४೧). [ಸಂ.]

ವಣಿಗ್ವಾಟ (ನಾ). ವ್ಯಾಪಾರಸ್ಥರ ಬೀದಿ ; ಅಂಗಡಿಬೀದಿ : ಪಾಲ ಮುನ್ನೀರನಪಾಯಸ್ಥಾನಮೆಂದಾ ಪುರವರದ ವಣಿಗ್ವಾಟಹರ್ಮ್ಯಂಗಳೊಳ್ ಮುನ್ನಿನ ಸಂಚಾರಿಸ್ವಭಾವಂ ಪಱಿಪಡೆ ಪದಪಿಂ ಲಕ್ಷ್ಮಿ ನಿಶ್ಚಿಂತಮಿರ್ಪಳ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೧-೧೨೨); ವಣಿಗ್ವಾಟಪಂಕ್ತಿಗಳ್ಶೋಭಾಯಮಾನಮಾದುವು ರಾಜಮಾರ್ಗದೊಳ್ಪಹುಳಧನಸಂಪತ್ಸಮಾಜದಿಂದೆ (ಧ್ರಮಿಭಾ. ೬-೧೪). [ಸಂ.]

ವಣಿಗ್ವಿಟ (ನಾ). ವ್ಯಾಪಾರಿಯಾದ ವಿಟ : ಪೆಂಡಿರ ಬೇಟಮಮೇಳಿದಿಟಂ ಮಾಡದೆ ನುಡಿಯೆ ನಿರಾಕರಿಸಿ ಮತ್ತೊರ್ವಂ ಕೇಣಿಕಾಱವಿಟನಪ್ಪ ವಣಿಗ್ವಿಟನಿಂತೆಂದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೯೬ ವ). [ಸಂ.]

ವಣಿಗ್ವಿದ್ಯೆ (ನಾ). ವ್ಯಾಪಾರವಿದ್ಯೆ ; ವಾಣಿಜ್ಯವಿದ್ಯೆ : ಅಸಿಮಷಿಕೃಷಿ ವಣಿಗ್ವಿದ್ಯಾಶಿಲ್ಪಕರ್ಮಂಗಳಿಂ ಶುದ್ಧವೃತ್ತಿಯಿಂದರ್ಥೋಪಾರ್ಜನಂಗೆಯ್ವ ವಾರ್ತೆಯುಂ . . . ನಿಮಗಿವು ಕುಲಾಚಾರಂಗಳೆಂದಱಿಯೆ ಪೇಟ್ಟು ಕೈಕೊಳಿಸಿ (ಆದಿಪು. ೧೫-೧೩ ವ); ವಾರ್ತೆಯೆಂಬುದಸಿಮಷಿಕೃಷಿವಣಿಗ್ವಿದ್ಯಾದಿಕರ್ಮಂಗಳೊಳ್ ವಿಶುದ್ಧಿವೃತ್ತಿಯಿನರ್ಥೋಪಾರ್ಜನಂಗೆಯ್ವುದಕ್ಕುಂ (ಆಚಪು. ೧೨-೧ ವ). [ಸಂ. ವಣಿಗ್ವಿದ್ಯಾ]

ವಣಿಜ (ನಾ). ೧. ವ್ಯಾಪಾರ ; ವಾಣಿಜ್ಯ. ೨. ವ್ಯಾಪಾರಿ ; ವರ್ತಕ : ಒರ್ವಂ ನಡುವಿರುಳ್ಪೋಗಿ ವಣಿಜರನೊಟ್ಟಯ್ಸಿ ವಂಚಿಸಿ ಕುಱಿದಂಪೆನೆಂದಂ (ಸುಕುಮಾ. ೬-೧೫); ತಾರಾಗಣದೊಳು ಚಂದಿರನಿಪ್ಪ ಗಣನೆಯಿಂದೊಪ್ಪುತಿಹನು ಸಣ್ಣಣಾಖ್ಯದ ವಣಿಜ ಶಿರೋಮಣಿಯಲ್ಲಿ (ನಾಗಕು. ೧-४೧). ೩. [ಜ್ಯೋತಿ] ಏಳನೆಯ ರಾಶಿ ; ತುಲಾರಾಶಿ.

[ಸಂ. ವಣಿಜ್]

ವಣಿಜಕ (ನಾ). = ವಣಿಜ ೨. [ಸಂ.]

ವಣಿಜಾಕರಣ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ದಿನದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಬವಕರಣ, ಬಾಲವಕರಣ, ಕೌಲವಕರಣ, ತೈತುಲೆಕರಣ, ಗರಜೆಕರಣ, ವಣಿಜಾಕರಣ, ಭದ್ರ ಎಂಬ ಏಳು ಚರಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಗರಜಾಕರಣಕ್ಕೆ ಕಲ್ಯೋ ೧೧ ಗಳಿಗೆ ಮೇಲೆ ತ್ಯಾಜ್ಯಾ ವಣಿಜಾಕರಣಕ್ಕೆ ನಾಗಿ ತ್ಯಾಜ್ಯಾ ಇಲ್ಲಾ (ಭಾಸ್ಕರ. ೭೧-೭). [ಸಂ.]

ವಣಿಜೆ (ನಾ). = ವಣಿಜಾಕರಣ : ವಣಿಜೆ ಬವಕರಣ ಬಾಲವಕರಣ ಭದ್ರಾಕರಣ — ನಾಲ್ಕಱಲ್ಲಿ ಸಂಕ್ರಮವಾದೊಡೆ ಅರ್ಘವು [ಕುಂದುವದು] (ಲೋಕೋಪ. ೧ ೨೭ ಟೀಕು); ವರತೈತುಲೆಯುಭಯಕುಲವ ತಾಂ ಸಲಹುವದು ಗರಜೆ ವಣಿಜೆಗಳೆಂಬ ಕರಣ ವಾಣಿಜ್ಯ ಮುಖ ಪರಿಪರಿಯ ಕರ್ಮಫಲಮಂ ಕೊಡುವುದ್ಯ ಶಕುನಿಯೆಂಬ ಕರಣದಿ ನೋಡು (ಚತುಪು. ೬-೧-೨೯). [ಸಂ. ವಣಿಜ]

ವಣಿಜ್ಯ (ನಾ). ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುವ ವೃತ್ತಿ : "ವಣಿಜ್ಯಂ, ವಾಣಿಜ್ಯಂ, ವಣಿಕ್ತ್ವಂ - ಈ ೩ ಹರದು" (ಹಲಾಯು. ೧೨೫-೭೭). [ಸಂ.]

ವಣಿಜ್ಯೆ (ನಾ). = ವಣಿಜ್ಯ : "ವಾಣಿಜ್ಯಂ, ವಣಿಜ್ಯಾ – ೨ ವರ್ತಕದ ಹೆಸರು, ವಾಣಿಜ್ಯ, ವ್ಯಾಪಾರ" (ಶಿವ್ಯಾಂಚಿ. ೨೯೭). [ಸಂ. ವಣಿಜ್ಯಾ]

ವಣ್ಣ 'ಬಣ್ಣ' ನೋ.

ವಣ್ಣಾಕ (ನಾ). ಮಡಿವಾಳ ; ಅಗಸ : ನಗರೂರ ಬೆಳ್ಳಿಯರುಂ ಮರವೂರ ವಣ್ಣಾಕರುಂ ಕಲ್ಲದುಟಿನ ಮಾದಡಿಯು ಮೊದೂರ ಜಿಯಬಾಯರುಂ ನರಸಾಕ್ಷಿ (ಮೈಶಿಂ. ೧೯೨೭; ೧೧೮-४೫; 726 ?). IP ಇದು 'ವಣ್ಣಾತ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಪಿತ ವಿರಬಹುದು. [<— ತಮಿ. ವಣ್ಣಾತ್ತಾನ್]

ವಣ್ಣಿಸು 'ಬಣ್ಣಿಸು' ನೋ.

ವತಂಸ (ನಾ). ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಆಭರಣ : ನಾರೀಲೋಕಮಿದೆಂದಿನಂ ನೆರದು ಬಂದತ್ತತ್ರಮುತ್ತಂ . . . ಕನನ್ಮಣಿವತಂಸಾಸ್ಫಾಲಿತಾಂಸಂ ಲಸದ್ದೋರಾಂದೋಳನಜಾತಕಂಕಣಝಣತ್ಕಾರಂ ಪುರಸ್ತ್ರೀಜನಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೦-೩). [ಸಂ.]

ವತನ, ವತನು (ನಾ). ೧. ವಂಶಪರಂಪರೆಯಾಗಿ ಬಂದ ಆಸ್ತಿ, —ಭೂಮಿ ; ಹಿರಿಯರಿಂದ ಬಂದ ಸ್ವತ್ತು : ಜಾಗೀರದಾರರ ವತನದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಎಂದೂ ಪಾಲಾಗಿರಲಿಲ್ಲ (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೯); ನೀನು ಪಿತೂರಿಯಾಗಿಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು . . . ತೋರಿಸದಿದ್ದರೆ ನಿನ್ನ ವತನವನ್ನೇ ಖಾಲಸಾ ಮಾಡಿಸಿ ಬಿಡುವೆನು (ಹಛ್ಬ. ೨೭೩). ೨. ಇನಾಮಾಗಿ ಪಡೆದ ಭೂಮಿ ; ಜಹಗೀರು : ಲಡಾಯಿ ಮಾಡಾಕ ನಮ ಗೂಡ ಕೂಡಿದರ ಏಳೂರ ವತನಾವ ಕೊಡತೇವಿ (ಲೋಕಗೀ. ೨೨೦); ಆಕೆಯ ಮನೆತನದವರಿಗೆ ಬಾದಶಹನಿಂದ ವಂಶಪರಂಪರೆಯಿಂದ 'ವತನ' ಸಿಕ್ಕಿತೆಂದೂ, ಹಲಸಂಗಿಕೋಟೆಯ ಇತಿಹಾಸವಿದೆ (ಕಪವು. ೭-೨೨). ೩. ವಂಶಪರಂಪರಾಗತವಾದ ಉದ್ಯೋಗದಿಂದ ಬರುವ ಆದಾಯ, —ಗಳಿಕೆ : ಜೋಯಿಸರು . . . ಒಕ್ಕಲಿಗರಿಗೆ ಪಂಚಾಂಗ ಹೇಳುವದೇ ಇವರ ಮುಖ್ಯಉದ್ಯೋಗವು. ಆದರೂ ತಕ್ಕಮಟ್ಟಿಗೆ ವತನ ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಂಡು ಇವರು ಸುಖಿಯಾಗಿದ್ದಾರೆ (ಕಭಾಗ. ४೭). ४. ವಂಶಪರಂಪರೆಯಾಗಿ ಬಂದ ಉದ್ಯೋಗ, —ಕಸುಬು : 'ವತನದಾರ' ಪರಾ. ವತನು : ೧. ಏಕಾಕಿಯಾದ ಒಬ್ಬ ಮೂಲಗಾರನು ಅನುಭವಿಸಿದಂಥಾ ಒಂದು ವತನಿನ ಪರಾಧೀನವು . . . ಅವನ ವಾರಿಸ್ದಾರನು ಅಭ್ಯಂತರಿಸಬಹುದು (ವಾಶ್ಯಾವಿ. ४४೭).

[<— ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ವತನ್./ ಪ್ರಾ. ವತ್ತಣ./ ಸಂ. ವರ್ತನ]

ವತನದಾರ (ನಾ). ೧. ವಂಶಪರಂಪರೆಯಾಗಿ ಬಂದ ಭೂಮಿಯನ್ನುಳ್ಳವನು, —ಸ್ವತ್ತನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು : ವತನದಾರರೂ ವ್ಯಾಪಾರಸ್ಥರೂ ಹೊರ್ತಾಗಿ ಮಿಕ್ಕಾದವರೆಲ್ಲರು ಆಲಸ್ಯ, ಕರೆ — ಈ ಯೆರಡು ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಬಡತನದ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಇದ್ದಾರೆ (ಕಭಾಗ. ೨೨೮); ರಂಗಪ್ಪ ವತನದಾರನೂ ಅಲ್ಲ, ಯಾವೊಬ್ಬ ಉದ್ಯೋಗಿಯೂ ಅಲ್ಲ (ಮುಗಿಯ. ೨೨). ೨. ಜಹಗೀರನ್ನು ಪಡೆದಿರುವವನು; ಜಹಗೀರುದಾರ: ನರಸಿಂಗರಾಯ ದೇಸಾಯರಿಗಿಂತ ಎಷ್ಟೋ ಚಿಕ್ಕವನಾದರೂ ಸರಿಜೋಡಿಯ ವತನದಾರರು ಎಂಬ ಸಲಿಗೆ (ನರಾಛ. ೧೦४); ಎಲ್ಲ ದೊಡ್ಡ ವತನದಾರರ ಮಕ್ಕಳೂ ಚಿಕ್ಕವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲೇ ಆಸ್ತಿಪಾಸ್ತಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಜಾಗೃತರಾಗುತ್ತಾರೆ (ಗಂಪಾಯ. ೫೦). ೩. ವಂಶಪರಂಪರೆಯಾಗಿ ಬಂದ ಅಧಿಕಾರದಲ್ಲಿರುವವನು, — ಉದ್ಯೋಗದಲ್ಲಿರುವವನು : ಆದರ ನಿತ್ಯದ ಕರ್ಚಿನಲ್ಲಿ ಎರಡು ಮಧ್ಯಮವರ್ಗದ ಕೆಲಕಾರಕೂನರನ್ನು . . . ಎಂಟು ವತನದಾರ ಕುಲಕರ್ಣಿಗಳನ್ನಾಗಲೀ ಸಾಕಬಹುದಿತ್ತು (ಹುಟ್ಟುಹ. ೬೯). [ವತನ + — ದಾರ್$_{4}$./ ಮರಾ. ವತನ್‌ದಾರ್]

ವತನಪತ್ರ (ನಾ). ಜಮೀನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕಾಗದ, —ಪತ್ರ ; ಪಟ್ಟೆ ; ದಸ್ತಾವೇಜು : ನನ್ನ ಹೊಲದ ಬಗ್ಗೆ ವತನಪತ್ರ ಆದದ್ದು ಖರೆ ಅದೆ (ರೂಢಿ).

[ವತನ + ಪತ್ರ]

ವತನು 'ವತನ' ನೋ.

ವತಿ (ನಾ). ಕಡೆ ; ಪರ ; ಪಕ್ಷ.

ವತಿಯಿಂದ = ಪರವಾಗಿ ; ಕಡೆಯಿಂದ : ಅತ್ತ ಅಮೇರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಹಿಂದೂಸ್ಥಾನದ

ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಪ್ರಚಾರಕಾರ್ಯಗಳು ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಸರಕಾರದವರ ವತಿಯಿಂದಲೇ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಾಗುತ್ತಿದ್ದುವಂತೆ (ಸೆಸಾಹ. ೨೮); ಸೈನ್ಸ್ಅಸೋಸಿಯೆಷನ್ನದ ವತಿಯಿಂದ ಒಂದು ಟ್ರಿಪ್ಪಿನ ಗೊಂದಲ ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು (ಕೃಷ್ಣ. ೨೨).

[< ಮರಾ. ವತೀ, ವತೀನೇಂ]

ವತ್ತ 'ಬತ್ತ' ನೋ.

ವತ್ತಾ (ನಾ). (ಸ್ಥೂಲವಾದ ಶರೀರದ) ಬೊಜ್ಜು ; ಕೊಬ್ಬು (?): ಜಟ್ಟಿಸಾಧನೆಯಲ್ಲಿ ವತ್ತಾ ನಾಶವು ಆಗುವುದು. ಇದು ಸಾಧನೆಯ ಗುಣವು (ಖಿಷ್ಟಟಿ. ೫-೮೬). [?]

ವತ್ತಿಗೆ 'ವಂತಿಗೆ' ನೋ.

ವತ್ತುಗಾಯಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ, –ಸುಂಕ : ನಾರಾಯಣಭಟ್ಟರು ಎಱದು ಕೊಟ್ಟ ಸ್ಥಳಗಳಿಗೆ ಮುಡಗಡಿ . . . ಎಸೆ ಒಸಗೆ ಬಿಡಾರ ವತ್ತುಗಾಯಿ ಮೊದಲಾಗಿ ಆಉದೂ ಸಲ್ಲ (ಕರ್ನಾ. I, ೫೪-೫; 14332); ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ತೆರವಣಗಳು :– ತೆರು . . . ಬಿಡಾರ, ವತ್ತುಗಾಯಿ, ಅರವಸ್ತು (ಶಾಸನಾ. ೨೭೦). [?]

ವತ್ಥ (ನಾ). = ವಕಾರ : ಪರದೊಳ್ ಪಬಮಂಗಳ್ ನೆಲಸಿರೆ ವತ್ಥಂ (ತಮರ. ೨೯೨).

[ಸಂ.]

ವತ್ಸ (ನಾ). ೧. ಹಸು, ಎಮ್ಮೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಎಳೆಯ ಕರು : "ಕರವೆಳೆಗಜು ವತ್ಸ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೮೮-೩); ಪರಿವಾರಸುರಭಿಯೆನಿಸುವ ನರಸಿಂಹ ನರೇಂದ್ರಮಹಿಷಿ ಚಾಗಲೆ ನಿಚ್ಚಂ ಪರಿಜನವತ್ಸಸ್ನೇಹದೆ ತೊರೆದಮೃತಮನಜ್‌ದು ಕಜ್‌ವುತಿರ್ಪುದು ಸಹಜಂ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೧೯೩. ೫೮; 1161). ೨. ಗಂಡುಕರು ; ಹೋರಿಕರು : "ವತ್ಸದೊಳು ಹೋರಿ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೩೪). ೩. ಮಗು ; ಶಿಶು : ವಿವಿಧ ರಕ್ಷಾವಿಧಿಯಂ ವತ್ಸಂಗೆ ನೆಗಟ್ಟಿ ಸಕಲಸುಹೃತ್ಸಂತತಿ ಪರಸೆ ಸಂವರ್ಧಿಸಿ ಸುಖದಿಂ (ಜಗಎ. ೩-೨೬); ನಂಬಿಯಣ್ಣನಾ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಒಂದು ತಾಯ ಹೋಬಳಿಯನಾ ವತ್ಸನಜಿವಂದದಿಂ (ನಂಬಿರ. ೧೧-೭೦). ೪. ಮಗ ; ಪುತ್ರ. ೫. ಮಗನೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಸಂಬೋಧಿಸುವ ಅಕ್ಕರೆಯ ನುಡಿ : ವತ್ಸ ನಾರದನೆ, ಇದೆಲ್ಲಿಂದ ಭಂದಿತು? (ಶಾಕುಂತ. ೫೦ ೪); ದಿಟವೊರೆದೆ, ಹೇ ವತ್ಸ ಗಿರಿವನ ಪ್ರೀತಿ ತಾಂ ದೈವಕೃಪೆ ದಲ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೨ ೧೦೬). ೬. ಬಾಲಕ; ಹುಡುಗ. ೭. ಗುರುತು; ಲಾಂಛನ. ೧,೪,೭: ಭವದೀಯ ಮನೋಹರಬಾಲ್ಯವಿನೋದಾಮೃತದೊಳೆಯ್ದೆ ತೀವಿದ ಮತ್ತಾಂತವನಿತೀ ವಿಷದಿಂ ತೀವುವುದೇ ಶ್ರೀವತ್ಸವತ್ಸವತ್ಸಸವತ್ಸಾ (ಜಗಎ. ೩-೯೨). ೮. ಎದೆ ; ವಕ್ಷಸ್ಥಲ : "ಭುಜಮಧ್ಯಂ, ಉರಃ, ವಕ್ಷಃ, ಹೃದಯಂ, ವತ್ಸಃ – ಈ ೫ ಉರಂ" (ಹಲಾಯು. ೬೭-೬೭೬). ೯. ವರ್ಷ ; ಸಂವತ್ಸರ : "ಆ ವತ್ಸರಪ್ರತತಿಯಲಿ ವತ್ಸಮೆಂಬುದು" (ಮುಂಗರಾ. ೧೪೧-೧೭). ೧೦. ಒಂದು ದೇಶದ ಹೆಸರು. [ಸಂ.]

ವತ್ಸಕ (ನಾ). ೧. = ವತ್ಸ ೧. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ ; "ಗಿರಿಮಲ್ಲಿಕಾ" (ಪಂಡಿತ. ೨೬೫) : "ಕೋಡಸಿಂಗೆ, ಕೋಡಮುರುಕ, ವತ್ಸಕ" (ಸಸ್ಯಾ. ೧೩೬). [ಸಂ.]

ವತ್ಸಕಾಮೆ (ನಾ). ೧. ಕರುವಿಗಾಗಿ ಹಾತೊರೆಯುತ್ತಿರುವ ಹಸು : "ವತ್ಸಕಾಮಾ, (ತು)ವತ್ಸಲಾ – ಈ ೨ ಕಡುಗಂದಿ" (ಹಲಾಯು. ೪೫-೧೧೬). ೨. ಪುತ್ರಸಂತಾನವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಹೆಂಗಸು. [ಸಂ. ವತ್ಸಕಾಮಾ]

ವತ್ಸಕುಲ (ನಾ). ೧. ಕರುಗಳ ಗುಂಪು, – ಸಮೂಹ : ಪಸುಪ್ರುಲ್ಲೊಳ್ ತಾಂಗಿ ಕಾಳಿಂದಿಯೊಳ್ ತಿಳಿನೀರೂಡಿ ಮುರಾರಿ ವತ್ಸಕುಲಮಂ ಕಾದಂ ಮಹೋತ್ಸಾಹದಿಂ (ಜಗಎ. ೩-೭೦). ೨. (ವತ್ಸನೆಂಬ ಋಷಿಯು ಮೂಲಪುರುಷನಾಗಿರುವ ಕುಲದ) ಒಂದು ಗೋತ್ರದ ಹೆಸರು : 'ವತ್ಸಕುಲತಿಲಕ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ವತ್ಸಕುಲತಿಲಕ (ನಾ). ವತ್ಸಕುಲಗೋತ್ರದವರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು : ವತ್ಸಕುಲತಿಲಕನಭಿಜನವತ್ಸಲನಭಿಮಾನಮೂರ್ತಿ . . . ಪಂಪಂ (ಆದಿಪು. ೧ ೩೦). [ಸಂ.]

ವತ್ಸಗೋತ್ರ (ನಾ). = ವತ್ಸಕುಲ ೨ : ನಯಶಾಲಿ ವತ್ಸಗೋತ್ರಶ್ರಯಣೀಯನ ನೇಕಸಕಳಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥವಿನಿಶ್ಚಯಮತಿ ಕೃತಿ ಮಾಧವಸೋಮಯಾಜಿ ಸಲೆ ನೆಗಟ್ಟಸಾ ಸಮುದ್ರಂಬರೆಗಂ (ಪಂಚಭಾ. ೧೪-೪೨). [ಸಂ.]

ವತ್ಸತರ (ನಾ). ಪಳಗಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ ವಯಸ್ಸಿನ ಹೋರಿ, –ಗೂಳಿ : "ದಮ್ಯಃ, ವತ್ಸತರಃ – ೨ ಹೊರುವುದಕ್ಕೂ, ಎಳೆಯುವುದಕ್ಕೂ, ಉಳುವುದಕ್ಕೂ ತಿದ್ದಲ್ಪಟ್ಟ ಹೋರಿಗರ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೯೨). [ಸಂ.]

ವತ್ಸಗಾಭ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉಗ್ರವಾದ ವಿಷ : "ಶೃಂಗಿಕಃ, ವತ್ಸನಾಭ(ಗ್ರ)ಃ . . . ವಿಷ್ಫುಲಿಂಗಃ – ಈ ೬ ವಿಷಭೇದಂಗಳ್" (ಹಲಾಯು. ೧೦೭-೨೫). ೨. (?) : ವಿಷುಲವತಃಹನಂ ವಿರಕ್ತಿಚಿತ್ತನಾಗಿಯುಂ . . . ದೀಕ್ಷಾಭರಮಂ ಕೆಯ್ಕೊಂಡು ಗಲ್ಲಂಗೊಳಲೆ ಬಗೆದನುತ್ಸಾಹಟಂ ಜೈನಧರ್ಮೋದ್ಧರಣು ಭವ್ಯಾಬ್ಜಮಿತ್ರಂ ವಿನಯನಿಧಿ ಸುಹೃದ್ವತ್ಸಲಂ ವತ್ಸನಾಭಂ (ಆದಿಪು. ೨-೧೧೬). [ಸಂ.]

ವತ್ಸನಾಭ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿಷಯುಕ್ತವಾದ ಸಸ್ಯ ; ಬಚನಾಗ ; ಕರಗೋಲಮಂಡೆ : "ರಕ್ತಶೃಂಗಿಕಃ – ವತ್ಸನಾಭ" (ಓಷಧಿ. ೧೩೫); ವತ್ಸನಾಭ, ಕಣಗಿಲ ಮುಂತಾದ ವಿಷವೃಕ್ಷಗಳು ಯಾವ ನೀರಿನ ದಂಡೆಯಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತವೋ ಅದನ್ನು ಸರ್ವಥಾ ಕುಡಿಯಬಾರದು (ಮುಂಚಿಯಾ.೫-೧೫೩). ೨. ವತ್ಸನಾಭಿಗಿಡದ ಬೇರಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಕಟುವಾದ ವಿಷ : ಕಾಳಕೂಟು ವತ್ಸನಾಭಿಯಂ ಸಿಂಗಿಯಂ ಹಾಲಾಹಲಂಗಳಂ ಕಬ್ಬುನದ ಕೋವಿಯೊಳು ಮೇಳವಿಸಿ ಕಡುಗಾಸೆ . . . ಭುಗಿಲಿಡುವ ವಿಷವ ಕೇಳಬಹುವೇ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೫-೧೪); ಕಾಲಕೂಟಂ ವತ್ಸನಾಭಿಯು ಹಾಲಹಲಮುಂ ಸಿಂಗಿ ಮೊದಲಾಭೀಳಗರಳಂಗಳನವೆಲ್ಲಂ ಕಲಸಿ ಅಜ್‌ಯಿಸಲು (ಬಸವ. ೫೦-೫೫). [< ಸಂ. ವತ್ಸನಾಭ]

ವತ್ಸರ (ನಾ). ವರ್ಷ ; ಸಂವತ್ಸರ : ಇತ್ತ ಬಲದೇವನುಂ ಪುರುಷೋತ್ತಮನು ಮನೇಕವತ್ಸರಂ ರಾಜ್ಯಸುಖಾಯತ್ತಮನರ್ ನಿರವಧಿಸಂಪತ್ತಿಗೆ ನೆಲೆಯೆನಿಸಿ ನಾಡೆ ನಲಿಯುತ್ತಿರ್ದರ್ (ನೇರಾಪೂ. ೧೬-೪೬); ದುರ್ಮತಿ ವತ್ಸರದೊಳ್, ಸುತ್ತೇಂ, ಅತಿಪಾತಾ ಮಧುಪಾನವ್ಯಸನದೊಳ್, ಮಧುಪಾನವ್ಯಸನಮಾಡಿಡಿಯೊಳ್ ಆಡಿದಿ ಪಾದರಿಯೊಳ್ ಪಾಪರ ಬನದೊಳಲ್ಲದಿಲ್ಲಂ (ರಾಮೂಶ್ವ. ೮-೧). [ಸಂ.]

ವತ್ಸಲ, ವತ್ಸಳ (ಗು). ೧. ಅಕ್ಕರೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಮಮತೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ. (ನಾ). ೨. ಅಕ್ಕರೆಯ ಭಾವನೆ ; ವಾತ್ಸಲ್ಯ ಮನೋಭಾವ. ೩. ಅಕ್ಕರೆ ಇರುವವನು ; ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳವನು : "ಸ್ನಿಗ್ಧಃ, ವತ್ಸಲಃ – ಸ್ನೇಹವುಳ್ಳವನ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೨೬). **ವತ್ಸಳೆ** : ೩. ವತ್ಸಲರೆನಿಸುವ ಬುಧರಿನಮತ್ಸರರಿಂ ಕೃತಿ ಕೃತಾರ್ಥಮಕ್ಕುಮಮೋಘಂ (ಜಗಎ. ೧-೧೧). [ಸಂ.]

ವತ್ಸಲತ್ವ (ನಾ). ಪ್ರೀತಿ ; ಅಕ್ಕರೆ ; ವಾತ್ಸಲ್ಯ : ಮಾದಿರಾಜನ ರೂಪನಾಕ್ಷಣದೆ ಸಂಗಮೇಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಕಂಡಷ್ಟಾಂಗವೆಜಗಿ ನಮಿಸುವ ಮಾತ್ರದಿ ಮುಂಗಡೆಯೊಳಿರೆ ಬಸವನಚ್ಚರಿವಡುತ ಪೊಡಮಡಲು ಹೀಂಗದಚಲಿತವತ್ಸಲತ್ವಂ ಸಾಂಗಮಾಗಿರಲು (ಬಸವ. ೨೦-೩೪). [ಸಂ.]

ವತ್ಸಲಾಂಛನ (ನಾ). ೧. ವಿಷ್ಣುವಿನ ವಕ್ಷಸ್ಥಳದಲ್ಲಿರುವ ಶ್ರೀವತ್ಸ ಎಂಬ ಚಿಹ್ನೆ, –ಗುರುತು. ೨. ವಿಷ್ಣು : ಚತುರ್ಮುಖನ ನಾಲಗೆಯ ಹಾಸಿ ತುಟಿದಿಂಬು ಮಾಡಿದಾಕೆ ವತ್ಸಲಾಂಛನನ ಹೃದಯಕಮಲದಲಿ ಮನೆಯ ಹೂಡಿದಾಕೆ . . . ಹಿಳೆ ಕುಣಯೆ ಆನಂದಲಹರಿ ಈ ಜೀವ ಸೇರಿದಾಕೆ (ಹಾಡುಪಾ. ೫೮-೨).

[ಸಂ.]

ವತ್ಸಲೆ (ನಾ). = ವತ್ಸಕಾಮೆ ೧ : "ವತ್ಸಕಾಮಾ (ತು), ವತ್ಸಲಾ [ಪಾಠಾಂ. ಲಾ] – ಈ ೨ ಕಡುಗಂದಿ" (ಹಲಾಯು. ೪೫ ೧೧೬). [ಸಂ. ವತ್ಸಲಾ]

ವತ್ಸಳ 'ವತ್ಸಲ' ನೋ.

ವತ್ಸಾದನಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ ; ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ : "ಅಮೃತಾ, ವತ್ಸಾದನೀ, ಗುಳೂಚೀ – ಈ ೩ ಅಮರ್ದುವಳ್ಳಿ" (ಹಲಾಯು. ೧೦೦-೪೭೦).

[ಸಂ. ವತ್ಸಾದನೀ]

ವತ್ಸೆ (ನಾ). ೧. ಹೆಣ್ಣುಕರು. ೨. ಮಗಳು ; ಪುತ್ರಿ. ೩. ಮಗಳೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಸಂಬೋಧಿಸುವ ಅಕ್ಕರೆಯ ನುಡಿ : ಎಲೆ ವತ್ಸೆ, ವೀರನಾದ ಮಗನನ್ನು ಪಡೆ! (ಶಾಕುಂತ. ೫೦ ೧೨); ವತ್ಸೆ! ನಾನು ದಾರಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುವೆನು (ಕಪಾಕುಂ. ೧೨೬). 'ವತ್ಸ' ನೋ. [ಸಂ. ವತ್ಸಾ]

ವದ (ಗು). ೧. ಹೇಳುವ ; ಮಾತಾಡುವ. (ನಾ). ೨. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವವನು ; ಚತುರತೆಯಿಂದ ಮಾತನಾಡುವವನು : "ವದ:, ವದಾವದ:, ವಕ್ತಾ – ೩ ಮಾತು ಕಲಿತವನ ಪೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೩೨). [ಸಂ.]

ವದಂತಿ (ನಾ). ೧. ಜನರು ಆಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಮಾತು : ಜನವಾರ್ತೆ ; ಗಾಳಿಸುದ್ದಿ : ಮತ್ತೆ ವೃಷಭಾಸುರನು ಪಡೆಗಳ ಮೊತ್ತವನ್ನೊಡಗೊಂಡು ಯುದ್ಧಕ್ಕೆತ್ತಮನ ಬರುತಿಪ್ಪನೆಂಬ ವದಂತಿಯಾಗಿಪುದು (ಆದಿಪು. ೧೦ ೨); ಒಂದು ದಿನ ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದಂತೆ ಕರುಣಾ ಊರಿಗೆ ಬರುತ್ತಾಳೆ ಎಂಬ ವದಂತಿ ಹುಟ್ಟಿತು (ಶಿವರಾ. ೫೬). ೨. ಸುದ್ದಿ ; ವರ್ತಮಾನ. [ಸಂ. ವದಂತೀ/ IP ಇದು ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಹುವಚನದ ಕ್ರಿಯಾರೂಪ]

ವದಣೆಗುಪ್ಪೆ 'ಬದಣೆಗುಪ್ಪೆ' ನೋ.

ವದನ (ನಾ). ೧. ಮುಖ ; ಮೋರೆ; ಆನನ : ವದನಂ ಪೂರ್ಣಶಶಾಂಕನಂತೆಸೆಯೆ ಮೇಘಶ್ಯಾಮಳಾಂಗಂ ತ್ರಿಭಂಗದಿನಿಂಬಾಗಿರೆ . . . ತಾನಾಗಳಾಡಿದಳ್ (ಜಗ. ೬-೧೭); ಒಸೆದು ನಂದೀಶ್ವರನ ವದನಮಂ ನೋಡುತುಂ (ನಂಬಿರ. ೧-೧೪). ೨. ಬಾಯಿ ; ಆಸ್ಯ : "ವದನಂ ಮುಖಂ . . . ಬಾಯಿಯೆನೆ ಕಬಳಿಕಂ" (ಮಂಗರಾ. ೯೩-೧); ಹೃದಯದಯಾಮೃತವಾಹಿನಿ.ವದನದೆ ಕಡೆಗೋಡಿವರಿದುದೆನೆ . . . ಮಹೀವಧುಗೆ ವನಜಭವನಿಂತೆಂದಂ (ಜಗ. ೧-೨೦). ೩. ಮಾತನಾಡುವಿಕೆ ; ಹೇಳುವಿಕೆ. ೪. ಎದುರಿನ ಭಾಗ ; ಅಗ್ರಭಾಗ. [ಸಂ.]

ವದನಕೂಟ (ನಾ). ಮುತ್ತು ; ಚುಂಬನ : "ವದನಕೂಟಂ ಮುತ್ತು ಚುಂಬನಂ" (ಮಂಗರಾ. ೯೭-೧೭). [ವದನ + ಕೂಟ]

ವದನತಿಲಕ (ನಾ). ಮುಖದ ಮೇಲ್ಭಾಗ ಅಥವಾ ಹಣೆಯ ಮೇಲಿಡುವ ಬೊಟ್ಟು : ಏಂ ಸೊಗಯಿಸಿದುದೊ ವನಯುವತಿವದನತಿಲಕಂ ತಿಲಕಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೧೩೩). [ಸಂ.]

ವದನಪಂಚಕ (ನಾ). ೧. ಐದು ಮುಖಗಳು. ೨. ಐದು ಮುಖಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು ; ಶಿವ ; ಈಶ್ವರ : ವದನಪಂಚಕ ವಿಧೃತಮದನಯತಿಹೃತ್ಕಂಜ . . . ಸುವಿದ ನಮ್ಮಭಾಗ್ಯಸುಪ್ರದ ಜಯತು (ವೀಕ್ಷಪು. ೪-೧ ೧). [ಸಂ.]

ವದನರಸ (ನಾ). ಬಾಯಿಯ ರಸ ; ಲಾಲಾಜಲ; ಜೊಲ್ಲು : ವದನರಸಂ ಮದನರಸಂ ಪೊದಟ್ಟುದೆನಿಸುವಿನಮಮರಿ ನರ್ತಿಸೆ (ಆದಿಪು. ೭-೧೯). [ಸಂ.]

ವದನವಿಕಾಸ (ನಾ). (ಸಂತೋಷದಿಂದ) ಮುಖ ಅರಳುವುದು : ವದನವಿಕಾಸದಿಂ ಬರವಿನೇತ್ರರಂದಮ ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿಯಾದುದನಜಿದು (ಪಂಪರಾಮಾ. ೧೧-೧೩೨). [ಸಂ.]

ವದನಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಮೂಕೊರತಿ ಗಿಡ : "ಆ ವದನಿಯೆನಲು ಮೂಕೊರತಿ" (ಮಂಗರಾ. ೩೭-೨೦). [?]

ವದನೆ (ನಾ). ಸುಂದರವಾದ ಮುಖವುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು; ಸುಂದರಿ : ಚಿತ್ರವೆರಡಾಗದಲೆ ಉತ್ತಮದೊಳಿರಬೇಕು ಚಿತ್ತ ವದನೆಯರ ಸುಳಿದಿರಲು ಅವರ ಮಹತ್ತ್ವವೆತ್ತಣದು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೫೬೫); ವದನೆ ಯೋಗಿಗೆ ಹೊಲ್ಲ ಬದನೆ ರೋಗಿಗೆ ಹೊಲ್ಲ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೨೯೩).
[ವದನ + –ಎ]

ವದನ್ಯ (ನಾ). ದಾನಿ ; ಉದಾರಿ : "ದಾನಿ ವದನ್ಯಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೦೦ ೧೯). [ಸಂ.]

ವದರೆ (ನಾ). ೧. ಹತ್ತಿಯ ಗಿಡ. ೨. ಗೆಡ್ಡೆಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ. [ಸಂ. ವದರ]

ವದಾನ್ಯ (ನಾ). ೧. ನಿರರ್ಗಳವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವವನು ; ವಾಕ್ಪಟು ; ವಾಗ್ಮಿ : "ವದಾನ್ಯ:-೧. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾತಾಡುವವನು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೪೧೨). ೨. ಪ್ರಿಯವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವವನು : "ವದಾನ್ಯಂ ಪ್ರಿಯವಾದಿ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೦೦ ೧೯); ಅನ್ಯರನು ನಿನ್ನವರ ಮಾಡಿಯನನ್ಯರನು ಬಾಹಿರರ ಮಾಡಿ ವದಾನ್ಯರನು ನಿಗ್ರಹಿಸೆಯೆಲೆ ಭೂಪಾಲ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧ ೨೯); ಸುರತರು ವದಾನ್ಯನುನ್ನತಶಾಸ್ತ್ರಾನೀಕನಿಪುಣನತಿಗಂಭೀರಂ . . . ಪ್ರಿಯೋನ್ನತವಾಕ್ಯಂ (ರಾಜಶೇ. ೧-೩೨). ೩. ದಾನಿ ; ಉದಾರಿ : "ಪ್ರಿಯವಚನಂಬೆರಸಿ ಕೊಡುವವನಂ ವದಾನ್ಯನೆಂಬುದು" (ಪಲಾಯು. ೬೦ ೨೧೧). [ಸಂ.]

ವದಾನ್ಯತೆ (ನಾ). ಧಾರಾಳವಾಗಿ ದಾನಮಾಡುವಿಕೆ ; ಉದಾರತೆ : ಕಲಿತನಮಿಲ್ಲ ಚಾಗಿಗೆ ವದಾನ್ಯತೆ ಮಿಯ್ಯಲಿಗಿಲ್ಲ ಚಾಗಿ ಮಿಯ್ಯಲಿಯೆನಿಪಂಗೆ ಶೌಚಗುಣಮಿಲ್ಲ ಕರಂ ಕಲಿ ಚಾಗಿ ಶೌಚಗಂ (ಎಕ. VII. ಶಿಕಾ. ೧೩೬-೩; 1068); ಅಂತು ನಿಜವದಾನ್ಯತಾಗುಣ ಸಿಂಧುಸಿನ್ಮಗನಪ್ರವಾಹಕ್ಕೆ ಸೇತುಗಟ್ಟುವಂತೆ ಪಟ್ಟಮಂ ಕಟ್ಟಿ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೭-೨೨ ವ).
[ಸಂ. ವದಾನ್ಯತಾ]

ವದಾನ್ಯತ್ವ (ನಾ). = ವದಾನ್ಯತೆ : ಪಿದ್ಯೋಪಶಮಗಂಭೀರಸ್ಥಿರವದಾನ್ಯತ್ವ ಸಾಧುಜನಸಹಾಯತಾದಿಗುಣನಿಧಾನನಂ ಸನ್ಮನನಂ ಮತ್ತೊರ್ವನನಲ್ಲಿಯುಂ ಕಂಡುಂ ಕೇಳ್ದುಮಱಿಯೆಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೭೫ ವ). [ಸಂ.]

ವದಾನ್ಯೆ (ನಾ). ಕೊಡುಗೈಯವಳು ; ದಾನ ಮಾಡುವವಳು : ಜನಾರ್ದನ ವಂದ್ಯೆ ವದಾನ್ಯೆ ಮಾನ್ಯೆ . . . ಪರಾತ್ಪರೆ ಪಾಲಿಪುದೆನ್ನನಂಬಿಕೇ (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೧೬೧).
[ಸಂ. ವದಾನ್ಯಾ]

ವದಾವದ (ನಾ). ೧. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವವನು ; ವಾಗ್ಮಿ : "ವದ:, ವದಾವದ:, ವಕ್ತಾ – ೩ ಮಾತು ಕಲಿತವನ ಪೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೩೨). ೨. ಅತಿಯಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವವನು. [ಸಂ.]

ವದಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೇಳು ; ನುಡಿ : ಕಣ್ಣುಡಿತಗಳಿಂದಾಕೆ ಪವಣ್ಗಿಡಿದಾ ಬಾಷ್ಪವಾರಿಯಿಂ ಸುರಿಯುತ್ತಂ ಕಣ್ದೊಳಿಸದಿರ್ಕುಮೇ ಪೇೞ್ ಮಾಣ್ಬುಂ ಮದನಾಗ್ನಿಯೆಂದು ವದಿಪುವ ತೆಱದಿಂ (ಕಾದಂಬರಿ.೫೧೮); ಆಗಲೇ ನಾನು ವದಿಸಿದ ಮಹದ್‌ಕಾರ್ಯ ಅಂದರೆ . . . ಮುತ್ತಲ ಎಲೆಯ ಸಂಗ್ರಹ (ದೀಪಕ. II. ೨).
[ವದ + –ಇಸು]

ವದ್ದಿಪೆಣೆಮನೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಕೊವಲಾಲನಾಡಾಳ ವದ್ದಿಪೆಣೆಮನೆಯು ಬೇಡಿಕೊಂಡು ಪಟ್ಟಂಗಟ್ಟಿ (ಮೈಸೂರು.೧೯೨೫. ೫೫-೪; 788). [?]

ವದ್ಧ್ರಿ (ನಾ). ಚರ್ಮದಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಪಟ್ಟಿ ; ಮಿಣಿ : "ಪಟ್ಟೀಸಂಜ್ಞೆಯದು ವರತ್ರಯೆನಿಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೫೧ ೬೭). [< ಸಂ. ವಧ್ರೀ]

ವದ್ಯ (ಗು). ೧. ಮಾತನಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ,–ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ. (ನಾ). ೨. ಮಾತನಾಡುವುದು. ೩. ನುಡಿ ; ಮಾತು. ೪. ಚಾಂದ್ರಮಾನಮಾಸದ ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷ ; ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷ : ಇವರು ಪ್ರತಿವರ್ಷ ಭಾದ್ರಪದ ವದ್ಯದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಬಳಗದ ಹಿರಿಮನುಷ್ಯನ ಮನೆಗೆ ಅಕ್ಕಿ, ತೆಂಗಿನಕಾಯಿ, ಬೆಲ್ಲ, ತಕ್ಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಅಡಿಗೇ ಮಾಡಿ . . . ಉಣ್ಣುವರು (ಕಭಾಗೆ. ೧೪೦); "ರಾಜಮುಖಿ ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ರಾಜಕಳೆಯಿಹುದು!" "ನಾಜಮೂದಲು ಪಕ್ಷವಿದು ವದ್ಯವಹುದು!" (ಗರು. ೩೫-೬).
[ಸಂ.]

ವಧ (ನಾ). ಕೊಲ್ಲುವುದು; ಕೊಲೆ : ವಧಮುಂ ಬಂಧನಮುಂ ಪರಾಭವಮುಮಂಗಚ್ಛೇದಮುಂ ಪೊರ್ದುಗುಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೧೨-೫೯); ದಿವಿಜಪಥಪಟುಗೆ ನಿನಗಭಿಭವಮಿಾ ಶಿಶುವಧಮೆನಲ್ಕೆ ಮಾಣ್ದೆನೆ . . . ಎಂದೊಡಂ ಪಾಸಜೆಯೊಳ್ ಕೂಸನಪ್ಪಳಿಸಿ (ಜಗ. ೨-೫೪). [ಸಂ.]

ವಧಕಾರ (ನಾ). ೧. ಕೊಲೆಯನ್ನು ಮಾಡುವವನು ; ಕೊಲೆಗಾರ ; ಕೊಲೆಗಡುಕ. ೨. ವಧ್ಯಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಅಪರಾಧಿಗಳಿಗೆ ಮರಣದಂಡನೆ ಮುಂತಾದ ಶಿಕ್ಷೆಗಳನ್ನು ಕಾರ್ಯಗತಗೊಳಿಸಲು ನಿಯಮಿತನಾಗಿರುವವನು : ಸರಕಾರಿ ವಧಕಾರನು ಕಾದ ಕಬ್ಬಿಣದಿಂದ ಹೆಗಲಿನ ಮೇಲೆ ಕಾಯಿಸಿಟ್ಟ ಮೂರು ನೈದಿಲೆಗಳ ಗುಚ್ಛದ ಗುರುತು ! ಆಗಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಪರಾಧಿಗಳ ಹೆಗಲ ಮೇಲೆ ಇಂತಹ ಗುರುತನ್ನು ಸರಕಾರಿ ವಧಕಾರರು ಕಾಯಿಸಿಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಯೋಧರು. ೭೦). [ಸಂ.]

ವಧಕಾಲ (ನಾ). ಕೊಲ್ಲುವ ಸಮಯ ; ಸಂಹಾರದ ವೇಳೆ : ಕರ್ಣನ ವಧಕಾಲವು ಸಮಿಾಪಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಹೀಗೆ ಸರ್ಪಾಸ್ತ್ರ ವ್ಯರ್ಥವಾದದ್ದಲ್ಲದೆ, ಪರಶುರಾಮನು ಹೇಳಿಕೊಟ್ಟ ಮಹಾಸ್ತ್ರವೂ ಮರೆತು ಹೋಯಿತು (ವಚಭಾ. ೨೯೯). [ಸಂ.]

ವಧಾರ್ಥ 'ವಧಾರ್ಥಂ' ನೋ.

ವಧಾರ್ಥಂ, ವಧಾರ್ಥ (ಅ). ಕೊಲ್ಲುವುದಕ್ಕಾಗಿ ; ಕೊಲ್ಲುವ ಉದ್ದೇಶಕ್ಕಾಗಿ : ಆ ನೆಗಟ್ದಿಂದ್ರಂ . . . ಮುರಾಂತಕಂಗಾನತನಾಗಿ ಪುಯ್ಯಲಿಡೆ ಕೇಳ್ದು ಮದೀಯ

ವಧಾರ್ಥಮಾ ಸುಧಾಂಭೋನಿಧಿತಳ್ಪನಿಂದು ಗಡ ಪುಟ್ಟಿದಂ(ಜಗವಿ. ೩-೨೦). ವಧಾರ್ಥ : 'ನನ್ನನ್ನು ಎಲ್ಲಿಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವೆ?' ಎಂದನು - ಕಾಪಾಲಿ - ಪೂಜಾಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ . . . ವಧಾರ್ಥವಾಗಿ (ಕಪಾಕುಂ. ೨೪). [ಸಂ.]

ವಧಿಯಿಸು 'ವಧಿಸು' ನೋ.

ವಧಿಸು, ವಧಿಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕೊಲ್ಲು ; ಸಂಹರಿಸು ; ಸಾಯಿಸು : ಕಂದು ಮಱುಗದೆ ಸೊನೆಗಾಱನ ದಂಡಿಯಲಿ ಮಗನಂ ವಧಿಸಿ ಆ ಮುಂಡವಂ ಪಿಂಗಡಿಸಿ (ಲಪುಪು. ೨೪-೨೧); ಪುರಹರನು ಕರೆದರ್ಜುನನ ಸುರಪುರಕೆ ಪೋಗುತೆ ನೀನು ಬಳಿಕಾ ಸುರಸಮಿತಿಗಳ ವೈರಿಗಳ ವಧಿಸೆಂದು ಬೆಸಸುತ್ತ (ಕುವ್ಯಾಅ. ಓಆ. ೭-೧೧೨); ವಿಧುಹಾಸನಂ ಫಲವುಪಾಯದಿಂದೀಗ ನಾಂ ವಧಿಸದಿರ್ದೊಡೆ ತನ್ನ ಸಂತತಿಗೆ ಧರೆಯನಾಳ್ವಧಿಕ ಸಂಪದಮಾಗದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೧-೩೭). ವಧಿಯಿಸು : ಸಾಸಿಗನ್ನೆ ಹರಿ ನೀಂ ಪೆಣ್ಗೊಸಂ ವಧಿಯಿಸಿದೆ (ಜಗವಿ. ೧೬-೪೨); ರಾತ್ರಿಯೊಳೇಕಾಂತದೊಳಿರ್ದ ಸ್ಥೂಳಾಚಾರ್ಯರಂ ವಧಿಯಿಸಲವರ್ ಸಮಾಧಿಯಿಂ ಸ್ವರ್ಗಸ್ಥರಾದರ್ (ರಾಜಾವ. ೯೧-೯).
[ವಧ + – ಇಸು$_1$]

ವಧು (ನಾ). ೧. ಮದುವೆಯ ಹೆಣ್ಣು ; ಮದುವಣಗಿತ್ತಿ ; ಮದುಮಗಳು : ಎಲ್ಲ ಕನ್ಯೆಯರಿಗೂ ಪ್ರಭುಗಳು ಮಾಂಗಲ್ಯಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿದರು. ಮುಖ್ಯವಧುಗಳಿಬ್ಬರೂ ಈಗ ಪ್ರಭುಗಳ ಎಡಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿ ಬಂದು ಕುಳಿತರು (ಶಾಂತಲಾ. ೧೧೧). ೨. ಹೆಂಗಸು ; ಸ್ತ್ರೀ : ಲಚ್ಚಿ ವಧುವಿಗೆ ಚಂದ ಅಜ್ಜ ಅಜ್ಜಿಗೆ ಚಂದ ಮಜ್ಜಿಗೆ ಊಟಕೆ ಚಂದ (ಇಂಚಾವ. ೯೪-೫೬). ೩. ಹೆಂಡತಿ ; ಸತಿ : "ದಾರಂ ಕಳತ್ರಂ . . . ವಧು ಕ್ಷೇತ್ರಮಾ ಭಾರ್ಯೆ . . . ಹೆಂಡತಿಗೆ ನಾಮಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೯೦-೬); ಅರಿಗೆ ವಧುವಾದೆ ಅಂಬುಜಾಕ್ಷಿ ಕ್ಷೀರಾಬ್ಧಿಕನ್ನಿಕೆ ಶ್ರೀಮಹಾಲಕುಮಿ (ಪುರಂದ.೩-೧೨೭ ಪಲ್ಲವಿ). ೪. ಮಗನ ಹೆಂಡತಿ ; ಸೊಸೆ. ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಂಧದ್ರವ್ಯ : "ಮರುನ್ಮಾಲಾ, ಮಾಲಾಪಿಶುನ, ಸ್ಪೃಕ್ಕಾ . . . ವಧೂಃ ,ಕೋಟಿವರ್ಷಾ, ಲಂಕೋಪಿಕಾ – ೧೦ ಸ್ಪೃಕ್ಕಮೆಂಬ ಗ್ರಂಥಿದ್ರವ್ಯ, ಸಂಕೇಬೇರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೪೩).

ವಧೂವರರ್, ವಧೂವರರು = ಮದುಮಗ ಮತ್ತು ಮದುಮಗಳು : ಅಂತು ನೆಱೆಯೆ ಕೈಗೆಯ್ದು ವಧೂವರರಿರ್ವರುಮಂ . . . ಹಾಟಕಪೀಠದ ಮೇಲೆ ಹಾಸಿದ ದುಗುಲದ ದಳಿಂಬದೊಳಿರಿಸಿದಾಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೪-೪೨ ವ); ಅಂತಾ ವಧೂವರರಂ, ಮಂಗಳ ವಸದನಂಗೊಳಿಸಿ ತಂದು . . . ಇದಿರೊಳ್ ನಿಱಿಸುವುದುಂ (ಲೀಲಾವ. ೧೩-೧ ವ); ವಧೂವರರು ಹಸೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ. ವಧು, ವಧೂ]

ವಧುತಾತ (ನಾ). ಹೆಂಡತಿಯ ತಂದೆ ; ಮಾವ : "ವಧುತಾತನನೆ ಹೆಣ್ಣ ಕೊಟ್ಟವನಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೯೨-೧೩). [ಸಂ.]

ವಧುವಿಂದು (ನಾ). ಸ್ತ್ರೀಯರ ಸಮೂಹ : ಗಂಡು ಮೆಚ್ಚುವುದಂಗನೆಯರ್ಗೆ ವಂಪವಧುವಿಂದೊಲಿವುದು ಪುರುಷರಿಗೆ (ಮೋಹತ. ೨೬-೨೬). [ವಧು + ಹಿಂದು$_2$]

ವಧೂಗೃಹ (ನಾ). ೧. ಮದುವಣಗಿತ್ತಿಯ ಮನೆ. ೨. [ಜ್ಯೋತಿ] ಹನ್ನೆರಡು ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಕನ್ಯಾರಾಶಿ : ಕುಸುಮಫಲಾನ್ವಿತೆ ಕೊಳಗೊಂಡ ಸೀರೆಯಂ ಪೊದೆದು ವಸ್ತ್ರಮಂ ಧನಮನಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಗುರುಕುಲಕ್ಕೆ ಮನಸಂತಸದಿಂ ಪೋಪಳ್ ವಧೂಗೃಹಾದಿತ್ರ್ಯಂಶಂ (ದಾಮ. ೧೯-೧೬). [ಸಂ.]

ವಧೂಜನ (ನಾ). ೧. ಸ್ತ್ರೀಯರು ; ಹೆಂಗಸರು : ನರಾಮರವಧೂಜನಂಬೆರಸಿ ರಾಗದಿಂದಾದೆ (ಆದಿಪು. ೮-೨೧); ಪಿಡಿದೆತ್ತಿದ ಪೊನ್ನ ಕಳಶಮೆನಿಸಿದುದದಱೊಳಿರ್ದಿರ್ದ ವಧೂಜನದ ಕುಚಕಳಶಂ(ರಾಜಶೇ. ೧೦-೮೮). ೨. ಹೊಸದಾಗಿ ಮದುವೆಯಾಗಿರುವ ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳು : ವಧೂಜನಕ್ಕೆ ಹೇಳತಕ್ಕ ಉಪದೇಶವು ಇಷ್ಟು ತಾನೆ; ಇದರ ಮೇಲೇನಿರುವುದು? (ಶಾಕುಂತ. ೫೬-೪). [ಸಂ.]

ವಧೂಟಿ (ನಾ). ೧. ತರುಣಿ ; ಯುವತಿ : ವಧೂಟೀಜನನೇತ್ರಾಕರ್ಷಣಾಲೇಪನ ಕವಜಯಮಂ ಮಾನಿನೀಚಿತ್ತಸಮ್ಮೋಹನರೂಪಕ್ಕೆಗ್ಗನುತ್ಪಾದಿಸುವುದು ನೃಪರೂಪಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೩೧); ಆ ವಧೂಟಿ ತಾಂ ತನ್ನಯ ತಾಯ ತಂದೆಯನಗಲ್ದಿರಲಾಱದೆ . . . ತವರ್ಮನೆಯೊಳ್ ಪಲಕಾಲಮಿರ್ಪುದುಂ (ಪದ್ಮಸಾ. II. ೫೯೨). ೨. ಸ್ತ್ರೀ ; ಹೆಂಗಸು : ಗುರುಲಗ್ನದಿವಾಕರ . . . ಸಮಮಂದಿರದ ಸಮಾಂಶಕದೊಳೆ ವಧೂಟೀಜನ್ಮಂ (ದಾಮ. ೩-೧೦); ರುಕ್ಮಿಣೀದೇವಿ ಮೊದಲಾಗಿಹ ವಧೂಟಿಯರ ವರ್ಗಮಂ ನೃಪತಿ ಸತ್ಕರಿಸಿದಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೪-೩೦). ೩. ಸೊಸೆ. [ಸಂ. ವಧೂಟೀ]

ವಧೂಬಂಧು (ನಾ). ಮದುವಣಗಿತ್ತಿಯ ಬಳಗದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಹೆಣ್ಣಿನ ಸಂಬಂಧಿಕ : ಭಾಗ್ಯಾಧೀನಮಿನ್ನಿಂತರಿಂ ಪೆರತೆಲ್ಲಂ ಬಗೆಯಲ್ಕದಾ ನುಡಿವುದಲ್ಲಂ ದಲ್ ವಧೂಬಂಧುಗಳ್ (ಶಾಕುಂತ. ೫೬. ೯೫). [ಸಂ.]

ವಧೆ (ನಾ). ಕೊಲೆ ; ಸಂಹಾರ : ಹಿಡಿಂಬವಧೆ ಬಕಾಸುರವಧೆ . . . ಪೆಱವುಮುಪಾಖ್ಯಾನ ಕಥೆಗಳೊಳಮೊಂದುಂ ಕುಂದಲೀಯದೆ ಪೇಳ್ವೆಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೪-೫೨ ವ); ಪರಹಿಂಸೆ ಲೋಗರ ಹಳಿವುದೇ ವಧೆ ಶಸ್ತ್ರವಧೆ ವಧೆಯಲ್ಲ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೬-೨೬). [ಸಂ. ವಧ]

ವಧ್ಯ (ಗು). ೧. ಕೊಲ್ಲಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ; ಕೊಲೆಗೆ ಅರ್ಹವಾದ. ೨. ದೇಹದಂಡನೆಗೆ ಗುರಿಯಾದ ; ದೈಹಿಕಶಿಕ್ಷೆಗೆ ಒಳಗಾದ. (ನಾ). ೩. ಕೊಲ್ಲಬೇಕಾದುದು ; ವಧೆಗೆ ಅರ್ಹವಾದುದು. ೪. ಅಪ್ರಿಯವಾದುದು : ಪದ್ಯಂ ವಧ್ಯಂ. ಗದ್ಯಂ ಹೃದ್ಯಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫-೧೪); ವಿಜ್ಞಾನಿಗಳ 'ಅಕಲು' ಹೃದ್ಯವಿದ್ದರು ವಧ್ಯ (ಅರಅ. ೪೨೦-೬). ೫. ಮರಣದಂಡನೆಗೆ ಗುರಿಯಾದವನು. ೬. ಕೊಲೆಗೆ ಅರ್ಹವಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಮಾಯಾಪರರು ಮಾಯೋಪಾಯವಧ್ಯರು (ಕುವ್ಯಾಗ. ೫-೬). ೭. ವೈರಿ ; ಶತ್ರು. [ಸಂ.]

ವಧ್ಯಮಾಲೆ (ನಾ). (ಸಂಪ್ರದಾಯದಂತೆ) ಮರಣದಂಡನೆಗೆ ಗುರಿಯಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಕುತ್ತಿಗೆಗೆ ಹಾಕುವ (ಕೆಂಪು ಹೂವಿನ) ಹಾರ : ಈ ನನ್ನ ಕೊರಳಿಗೆ ವಧ್ಯಮಾಲೆಯನ್ನು ಹಾಕಿ ; ಮೃತ್ಯುಲೋಕದ ದಾರಿಯನ್ನು ನನಗೆ ತೋರಿಸಿ (ರಾಕ್ಷಮು. ೧೦೨). [ಸಂ. ವಧ್ಯಮಾಲಾ]

ವಧ್ಯಶಿಲೆ (ನಾ). ಕೊಲೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆಂದು ಇಟ್ಟಿರುವ ಶಿಲೆ ; ತಲೆಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಲೆಂದು ಸಿದ್ಧಮಾಡಿಟ್ಟಿರುವ ಕಲ್ಲು : ಅಸುರಂ ಕನ್ನೆಯನುಯ್ದು ವಧ್ಯಶಿಲೆಯೊಳ್ ಪೊಯ್ವಲ್ಲಿ ಕೈಯಿಂ ಸಿಡಿಲ್ದು ಸಿಡಿಲ್ ಪೋಪವೊಲಂಬರಕ್ಕೆ ನೆಗೆದೆಂದಲ್ (ಜಗವಿ. ೩-೧೪); ಕೆಂಪುಬಟ್ಟೆಯನ್ನು . . . ಹೊದ್ದುಕೊಂಡು ಜೀಮೂತವಾಹನ ವಧ್ಯಶಿಲೆಯನ್ನೇರಿದನು (ಕಪಪು. ೬ ೧೦೪). [ಸಂ. ವಧ್ಯಶಿಲಾ]

ವಧ್ಯಾಭಾವ (ನಾ). ಕೊಲೆಗೆ ಅರ್ಹನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ : ವಧ್ಯಾಭಾವದಿಂ ಹಿರಣ್ಯನೊಳ್ ಪ್ರಧಾನವ್ಯಾಪಾರಮಂ ನುಡಿಯುತಿರ್ದ ಶಶಿಪ್ರಭಾ ಪ್ರಿಯನ ರಥಕ್ಕಾಗಿ ಬೇಗನೆ ಬಂದು (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೬-೩೮ ವ). [ಸಂ.]

ವಧ್ರಿ (ನಾ). ತೊಗಲಿನ ಪಟ್ಟಿ ; ಚರ್ಮದ ಬಾರು : "ನಧ್ರೀ, ವಧ್ರೀ, ವರತ್ರಾ-೩ ತೊಗಲ ಮಿಣಿಯ ಪೆಸರು, ತೊಗಲ ಹಗ್ಗ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೧೫). [ಸಂ. ವಧ್ರೀ]

ವನ (ನಾ). ೧. ಕಾಡು ; ಅರಣ್ಯ : ವನದೊಳ್ ದಾವಾಗ್ನಿ ಪೂರ್ವಾಚಲದೊಳ ಹಿಮಕೃನ್ಮಂಡಲಂ ವಾರ್ಧಿಯೊಳ್ ಭೋಂಕನೆ ಬಂದೌರ್ವಾನಳಂ ಪುಟ್ಟುವವೊಲ್ (ಅಜಿಪು. ೬-೧೩); ಅನಿಬರನಾವ ವನದಲಿ ಕಂಡೆ ಕೂಡೆನಿತುಂಟು ಪರಿವಾರ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧-೨೦). ೨. ನೀರು ; ಉದಕ : "ವನಂ ವಾರಿ ಘನರಸಮೆನಲ್ ನೀರಿಂಗೆ ಪೆಸರಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೦-೧); ವನಘನರಾಶಿಯಾಶಾದಿಗಂತದೊಳ್ ವರ್ಷದಾಶೀರ್ವಾದ ಮುದ್ರೆಯಿಂದೇರ್ದುದೆನೆ ಬಂದನೋಲಗಕೆ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಮುನಿವರಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೮-೮). ೩. ತೋಟ ; ಉದ್ಯಾನವನ : "ಅಡವಿ. [illegible], ವನಂ – ಈ ೩ ತೋಟಕ್ಕೊ ಹೆಸರೆಂದು ಕೆಲವರನ್ನುವರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. [illegible]). ೪. ಬೆಳಕು ; ರಶ್ಮಿ ; ಪ್ರಕಾಶ : "ವನಮುತ್ಸಾಹನಪ್ರಕಾಶನ ವಚನ[illegible]" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೨೪-೩೬). ೫. ವಾಸಸ್ಥಳ ; ಮನೆ. ೬. ಮೋಡ. ೭. ಮರದ ಪಾತ್ರೆ. ೮. ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ : 'ವನಜವನ' ಪರಾ. ೯. ನೀರಿನ ಬುಗ್ಗೆ. ೧೦. ಹೇರಳ ; ಸಮೃದ್ಧಿ. "ವನ - ೧. ನೀರು. ೨. ಅರಣ್ಯ, ಕಾಡು. ೩. ಮನೆ. ೪. ಉಗಮ, ಬುಗ್ಗೆ. ೫. ಜೋಗು, ಝರ. ೬. ಸಮೂಹ. ೭. ಮರಿಗೆ. ೮. ಮೇಘ. ೯. ಕಿರಣ" (ನಾನಾಶ. ೨೨೬). [ಸಂ.]

ವನಕರಿ (ನಾ). ಅಡವಿಯ ಆನೆ ; ಕಾಡಾನೆ : ವನಕರಿಕುಂಭಪಾಟನಪಟಿಷ್ಠ ಕಠೋರನಖಪ್ರಹಾರಭೇದನಗಳತಾಸ್ರರಕ್ತನವಮೌಕ್ತಿಕಪಂಕ್ತಿವಿಳಾಸಭಾಸುರಾನನಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೫೧); ಅಂತು ದೀನಜನತಾಕಲ್ಪಾಂಘ್ರಿಪಂ ವನಕರಿ ಕದಡೆ ತಿಳಿದ ಸರೋವರದಂತೆ ಪ್ರಸನ್ನಾಂತರಂಗನಾಗಿರ್ಪನ್ನೆಗಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೧೪೮ ವ). [ಸಂ.ವನಕರಿನ್]

ವನಕುಸುಮ (ನಾ). ಕಾಡಿನ ಗಿಡ, ಮರ, ಬಳ್ಳಿಗಳಲ್ಲಿ ಬಿಡುವ ಹೂವು ; ಕಾಡುಹೂವು : ವನಕುಸುಮಂಗಳಂ ಬಗೆಗೆ ವಂದುವನಚ್ಛಿಯೊಳಾಯ್ದು ಕೊಯ್ದು . . . ತೊಟ್ಟು ಕರಮೊಪ್ಪಿದಳಾಕೆ ಬಸಂತಕಾಂತೆವೋಲ್ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೧೭); ವನಕುಸುಮಾಸವಂಬೆರಸು ತನ್ನೊದವಂದ ನರೇಂದ್ರಸುಂದರೀಜನಮುಖಸೌರಭಕ್ಕೆ ಬಗೆ ಸೋಲಲೊಡಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೫-೬೫). [ಸಂ.]

ವನಕೇಳಿ (ನಾ). ತೋಟದಲ್ಲಿ ತಿರುಗಾಡುವಿಕೆ ; ವನವಿಹಾರ : ವನಕೇಳೀವಿಭವಂ ಸಲೀಲಸಲಿಲಕ್ರೀಡಾವಿಳಾಸಂ ಸಮಸ್ತನಿಜಾಂತಃಪುರದೊಳ್ ಪೊದಲ್ದಸೆಯೆ (ಆದಿಪು. ೧೧-೧೫೩); ವನಕೇಳಿಗೆಳಸಿ ಮನಸಿಜನನುಪಮತನ್ಮೂರ್ತಿವೆತ್ತು ಪುಗುವಂತಿರೆ ಮೋಹನರೂಪರುಂದ್ರಕಂದರ್ಪನರೇಂದ್ರಂ ಬಂದು ವಿಪುಳವನಮಂ ಪೊಕ್ಕಂ (ಕುಸುಮಾ. ೯-೧೦). [ಸಂ. ವನಕೇಲಿ]

ವನಕ್ರೀಡೆ (ನಾ).= ವನಕೇಳಿ : ಅಂತು ಬಂದ ಬಸಂತದೊಳ್ ಮಾದ್ರಿ ತಾಂ . . . ವನಕ್ರೀಡಾನಿಮಿತ್ತದಿಂ ಪೋಗಿ(ಪಂಪಭಾ. ೨-೧೫ವ); ಕಬಲೆಯರೋರೊರ್ವರೊಂದೊಂದು ಪಾಂಗಿಂ ಬಗೆಗೊಂಡೇಟ್ಟನ್ನೆಗಂ ತನ್ನೊದನೆ ಹರಿ ವನಕ್ರೀಡೆಗೆಂದೆಟ್ಟಿನಾಗಳ್ (ಜಗವಿ. ೧೪-೪೭); ಬನದೊಳ್ ಪೊಗೊಯ್ದು . . . ಮರನಡರ್ವಾ ಕಾವಣಾಕ್ಶೇಪ ತಂತಮ್ಮಿನಿಯರ್ ಸಯ್ತುಂಬುದಂ ವರ್ಣಿಸುಗೆ ಕವಿ ವನಕ್ರೀಡೆಯೊಳ್ ನಾತೆ ರಮ್ಯಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೧-೧). [ಸಂ. ವನಕ್ರೀಡಾ]

ವನಗಜ (ನಾ). = ವನಕರಿ :ವನಗಜಯೂಥಮಿಳ್ಕೆ ಪೆಜಗಿರ್ದಿರದೊಡ್ಡಬಿದೋಡುವಲ್ಲಿ ದಂತಿನಿ ಮೊಲೆಯುಡಿದೆ ನಿಂದು(ಶಾಂತಿಪು. ೨-೧೦೫); ವನಗಜಯೂಥಮಂ ಭರದಿನಟ್ಟುವ ಕೇಸರಿಯಂತೆ ದೈತ್ಯರುಳ್ಳನಿಬರುಮಂ ಮಹಾರಣದೊಳದ್ಭುತಮಾಗೆ ಕರುತ್ತು ಕಾದಿ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೪-೧೩೩). [ಸಂ.]

ವನಚರ (ನಾ).೧. ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವನು ; ಬೇಡ : ವನಚರನಾಗಿ ಶಂಭು ಗಿರಿಜಾತೆಯನೋತು ಪುಳಿಂದಿ ಮಾಡಿ . . . ಕವಿದನಾ ಬನಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೧೪); ವನಚರನಾಗಿ ಕಾನನಚರಂ ಪೆಸರಿಂದೆ ಕುರಂಗನಾಗಿ ನೆಟ್ಟನೆ ಗಜಸಿಂಹಮಂ ಕೊಲುವನಶ್ರಮದಿಂದಮ ಬೇಡನಾಗಿ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೨-೬೬). ೨. ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಮೃಗ, ಪಕ್ಷಿ ಮುಂತಾದ ಜೀವಿ ; ವನ್ಯಜೀವಿ : ವನಖಗ ವನಮೃಗ ವನತರು ವನಚರ ವನಫನಜನಿವಹಮುಳ್ಳನಿತುಂ ಕಿರನಿತುಮಣಮುಳಿದು ದಿಲ್ಲೆಂಬಿನಮುಂಡಂ ದಹನನಳುರ್ದು ಖಾಂಡವವನಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೯೭); ಕೋಗಿಲೇ ಗಿಳಿಯೇ ಕಂಡಿರೆ ಪೇಟಿಮೆಮ್ಮ ಪತಿಯಂ ಶ್ರೀರೂಪಕಂದರ್ಪನಂ ಎಂದು ವನತರುಲತಾ ವನಚರಂಗಳಂ ಕಂಡತಿಪ್ರಲಾಪಂಗೆಯ್ಯಾಗಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೧೨-೨೧ ವ). ೩. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಮೀನು ಮೊದಲಾದ ಜಲಚರ : ವನಚರಪಾಲಿEಲೆತೆ ಪಾವನ ಸುಶೀಲಿEಲೆತೆ . . . ಸೇವಿತಮಲಪ್ರಹರಿ ಸ್ಫುಟವೇಣಿ ರಾಜಿಕುಂ (ಹಮ್ಮಿರ. ೧-೫೫). [ಸಂ.]

ವನಚರಿ (ನಾ). ಬೇಡಿತಿ ; ಕಿರಾತಸ್ತ್ರೀ : ವನಚರಿ ಬರೆ ಪಿಮ್ಮಟ್ಟೀಟಿ ಬರ್ಪಂತೆ (ಆದಿಪು. ೯-೩೨); ಮನೋನುರಾಗದಿಂ ವನಚರಿ ಪಾಡಿವಳ್ ಮಧುರಗೀತಿಗಳಂ (ಲೀಲಾವ. ೮-೩೨); ನೀರದರುಚಿಯಂ ಪೋಲ್ವ ಶರೀರದ ವನಚರಿ ತಮಾಳಲತೆವನೆಯೊಕ್ಳೊಪ್ಪು . . . ಕಾರಿರುಳಿನ ಸಿರಿಯ ತೆಱದಿನೆಸೆವುತ್ತಿರ್ದಳ್ (ತ್ರಿಪು. ೨೭ ೬೯). [ಸಂ. ವನಚರೀ]

ವನಜ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದು ; ತಾವರೆ ; ಕಮಲ : ವನಜಾನೀಕಮೆ ವಳ್ಳಿವೋಪ ತೆಱದಿಂ ಕಿಟ್ಟೆರ್ದು ಭೂಪಂ ತಪೋವನಮಂ . . . ಪೊಕ್ಕಂ (ಆದಿಪು. ೪-೮೩); ವನಜಂಗಳ್ ದಳವೇಱೆ ಚೂತಲತೆಗಳ್ ನೀರೇಱೆ . . . ಪುಂಡ್ರೇಕ್ಷುಚಾಪನ ಚಾಪಂ ಗೊಲೆಗೇಱೆ ಬಂದುದು ವಸಂತಂ ಸಂತತೋತ್ಸಾಹದಿಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೩-೧೦). ೨. ಆನೆ ; ಗಜ. ೩. ಕೊನ್ನಾರಿಗಡ್ಡೆ. ೪. [ಛಂದ] ವರ್ಣಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಬಗೆಯ ಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂಬತ್ತನೆಯದಾದ ಬೃಹತಿಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ : ಜಗಳಗ್ನಿಮರುದ್ದ್ವಯಸಂಯೋಗಮಾಗಿರೆ ಭಾವಿಸು ಭೂಭಾಗದೊಳ್ಮೃಗನೇತ್ರೆ ನೀಂ ನಾಗವರ್ಮನಿನೀ ವನಜಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೦೧). [ಸಂ.]

ವನಜಜ (ನಾ). ಕಮಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ; ಬ್ರಹ್ಮ : ವನಜಜ ಬನ್ನಿಮಿತ್ತ ಹರ ಕುಳ್ಳಿರಿಮುನ್ನತಪೀಠದೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೩-೫೯); ವನಜಜನಮಾವಾಸೆಯ ನನುದಿನಮಿಸದದೇಕೆ ಹುಣ್ಣುಮೆಯನೆಸಗಿದಂ (ನಳಚಂ. ೨೦೬). [ಸಂ.]

ವನಜದಳ (ನಾ). ೧. ತಾವರೆ ಹೂವಿನ ಎಸಳು ; ಕಮಲಪುಷ್ಪದ ದಳ : ವನಜದಳಂಗಳೊಳೊಂದೊಂದನೆ ಮುಗಿಯಿಸಿ . . . ಪೂಗೊಳದೊಳಗೆ ಪೊಳೆದವಿಂದುಕರಂಗಳ್ (ಕಾದಂಕಾ. ೪೨೦). ೨. [ಛಂದ] ವರ್ಣಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಬಗೆಯ ಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಹದಿನೇಳನೆಯ ಅತ್ಯಷ್ಟಿಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ : ವನಜದಳಂ ನನನ ನನಗಗಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೬೬ ಅಧಿಕಪಾಠ). [ಸಂ. ವನಜದಲ]

ವನಜನಾಭ(ನಾ). ಹೊಕ್ಕುಳಲ್ಲಿ ತಾವರೆಯ ಹೂವಿರುವವನು ; ಪದ್ಮನಾಭ ; ವಿಷ್ಣು : ಎನ್ನ ಪಗೆಮಿನಿಸಿರ್ದ ವನಜನಾಭಂ ಮತ್ತೊಂದು ತಾಣದೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿದಂ (ಜಗವಿ. ೩-೨೨ ವ); ತಂದಿರಿಸಿದರು ಫಲವನು ವನಜನಾಭನ ಹೇಳಿಕೆಯಲಾಕ್ಷಣಕೆ (ಕುಮ್ಮಾ.ಅ. ೬-೨೫); ವನಜನಾಭನ ಧ್ಯಾನಕೆ ಸರಿಯುಂಟೆ (ಪುರಂದ. ೧-೨೯-೨). [ಸಂ.]

ವನಜಭವ (ನಾ). ಕಮಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ; ಬ್ರಹ್ಮ : ಅನುರೂಪವಾಗೆ ಪುಟ್ಟಿಸಿ ವನಜಭವಂ ಚೂತರಾಜನಂ ಮಲ್ಲಿಗೆಯಂ ವನಮಿಥುನಂಗಳೊಳೇಂ ಮುನ್ನಿನ ತನ್ನ ಜಡಸ್ವಭಾವಮಂ ಮಿಱಿದನೋ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೬-೪೩); ವನಜಭವನಲಿ ವರವ ಬೇಡಿದ (ಕೌಶಿರಾ. ೨೩-೨೩). [ಸಂ.]

ವನಜಭವಾಂಡ (ನಾ). ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ : ಧನುವಿನ ಟಂಕೃತಂ ವಿಶಿಖಭೀಂಕೃತ ಮುತ್ಕಟಕೋಪ ಹುಂಕೃತಂ ವನಜಭವಾಂಡಮಂ ಪುದಿಯೆ (ಜಗವಿ. ೧೫-೫). [ಸಂ.]

ವನಜಮಿತ್ರ (ನಾ). ತಾವರೆಯ ಗೆಳೆಯ ; ಸೂರ್ಯ.

ವನಜಮಿತ್ರಪುತ್ರ = ಸೂರ್ಯನ ಮಗ ; ಯಮ : ವನಜಮಿತ್ರಪುತ್ರಂ ದರಹಸಿತ ವದನಾರವಿಂದನಾಗಿ . . . ಆಟೋಪದಿಂ ಮುಟ್ಟಿವರ್ಪುದುಂ (ಜಗವಿ. ೭-೨೭ ವ). [ಸಂ.]

ವನಜವನ (ನಾ). ತಾವರೆ ಹೂವುಗಳ ಗುಂಪು , — ಸಮೂಹ : ವನಜವನಕ್ಕೆ ವಿಕಾಸು ದಿನಪತಿಯಿಂದಲ್ಲದುಟಿದಱೊಂದಕ್ಕುಮೆ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೯-೯೪); ಅನುನಯದಿಂ ವನಜವನಮಂ ದಿನಪ ಪೊಗುವಂತೆ . . . ಅಯೋಧ್ಯಾಪುರವನಿನಕುಲ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರ ಭೂವರಂ ಪೊಗಲು (ಹರಿಶ್ಚ. ೧೪-೨೫). [ಸಂ.]

ವನಜವಲ್ಲಿ (ನಾ). ತಾವರೆಯ ಬಳ್ಳಿ ; ಕಮಲಿನಿ : ನವವನಜವಲ್ಲಿಗೆಱಗುವ ಝಷದ್ವಯಂಗಳವೆನೆ ಪಾರ್ಥಿವನ ನಯನಂಗಳೆಱಗಿದುವವಯವದಿಂ ನಿಂದ ಗಾಯಕಾಯುವತಿಯರೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೫೩). [ಸಂ. ವನಜವಲ್ಲೀ]

ವನಜಶರ (ನಾ). ೧. ತಾವರೆಯ ಹೂವಿನ ಬಾಣ.೨. ತಾವರೆ ಹೂವನ್ನು ಬಾಣವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು ; ಮನ್ಮಥ.

ವನಜಶರಹರ = ಮನ್ಮಥನನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದವನು ; ಶಿವ : ವನಜಶರಹರ ನಿಮಗೆ ಮನಸು ಮುನ್ನೆಱಗಿಹುದು ತನುವೆಱಗಲೇತಕ್ಕೆ (ಪ್ರಭುರಾ. ೭-೩೭). [ಸಂ.]

ವನಜಸಂಭವ (ನಾ). ೧. = ವನಜಜ: ವಿಷ್ಣುಗೆ ಹಿರಿಯರ್ ಮತ್ತಿಲ್ಲ ದೇವರಿದುವೆ ಯಥಾರ್ಥಂ ಎನೆ ವನಜಸಂಭವನವಂ ಮನದೆ ಕೊಂಡು (ಜಗವಿ. ೧-೩೩ ವ); ಮನುಜರ ಮಾತೇನು ಘನವಲ್ಲ ವನಜಸಂಭವಗೂ ನಿಶ್ಚಯವಿಲ್ಲ (ಪುರಂದ. ಧಾ. ೬-೪). ೨. [ಛಂದ] ಅಂಶಗಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗಣದ ಹೆಸರು ; ಬ್ರಹ್ಮಗಣ : ವನಜಸಂಭವಗಣಮಕ್ಕೆ ಮೊದಲೊಳತ್ತಲ್ ವನರುಹೋದರ ಗಣಯುಗಳಮದಕ್ಕೆ (ಛಂದೋಂಬು. ೫-೨೪೫).

ವನಜಸಂಭವಜನಕ = ಬ್ರಹ್ಮನ ತಂದೆ ; ವಿಷ್ಣು : ಸನಕಾದಿ ಮುನಿವಂದ್ಯ ವನಜಸಂಭವಜನಕ ಫಣಿಶಾಯಿ ಪ್ರಹ್ಲಾದಗೊಲಿದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ (ಪುರಂದ. ೧-೯೩-೨). [ಸಂ.]

ವನಜಾಕ್ಷ (ನಾ). ಕಮಲದಂತೆ ಸುಂದರವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವನು ; ವಿಷ್ಣು : ವನಜಾಕ್ಷನಿಂ ತವರ್ಮನೆ ತನಗದು ಗೆಂಟಾವ ಬೇದದಿಂದಿರ್ದಂತಾ ತನುಮಧ್ಯೆ ಪಾಗುಡಂಬೆರಸು ನಯಾನ್ವಿತರಪ್ಪ ನರರನಟ್ಟಿದೊಡೆ (ನೇಮಿಪು. ೮-೪೦); ವನಜಾಕ್ಷಂ ಪೊಗಳುತ್ತಿರಲನುಪಮ ಮಱೆಮಿಂಡದೇವಗಬಳಿತಪದಮಂ ವಿನಯದಿನಿತ್ತುಂ (ತ್ರಿಪು. ೬-೧೭). [ಸಂ. (ವನಜ + ಅಕ್ಷಿ + —)]

ವನಜಾಕ್ಷಿ (ನಾ). ಕಮಲದಂತೆ ಸುಂದರವಾದ ಕಣ್ಣುಳ್ಳವಳು ; ಕಮಲಾಕ್ಷಿ : ವನಜಾಕ್ಷಿ ದೋಷಿಯಲ್ಲದ ನಿನಗೆ ಕರಂ ಪೊಲ್ಲಗೆಯ್ದೆಂ (ಪಂಚತಂ. ೭೭-೧೯); ವನಜಾಕ್ಷಿ ಕೇಳೊತ್ತೆಯವಳಾದ ಬಳಿಕ ಇಂದಿನ ರಾತ್ರಿಯವನೊಡನೆ ಸುಖಿಮಿರ್ದು ನಾಳೆ ಬರೆ ಅನುವ ಪೇಳುವೆನು (ಪ್ರೌಢರಾ. ೯-೩೨). [ಸಂ. ವನಜಾಕ್ಷೀ]

ವನಜಾತ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದು ; ತಾವರೆ ; ಕಮಲ : ತ್ರಿಜಗದಗ್ರದೊಳು ಪೂತಶಿಲೆಯೊಳಿಪ್ಪ ಸಿದ್ಧರ ಪದವನಜಾತಗಳಿಗೆಱಗುವೆನು (ತ್ರಿಪುಸಾಂ. ೧-೮); ಪೂತಾತ್ಮ ಮುನಿಹೃದಯ ವನಜಾತ ಯಮತಾತ . . . ಸಂಗಮೇಶ್ವರ ಓತು ರಕ್ಷಿಸೆನ್ನಂ (ಪ್ರೌಢರಾ. ೯-೧). [ಸಂ.]

ವನಜಾತಾಹಿತ (ನಾ). ತಾವರೆಹೂವಿನ ವೈರಿ; ಚಂದ್ರ : ಆ ಶುಕ್ರನಿಂ ವನಜಾತಾಹಿತನಾ ವನೇಜರಿಪುವುಂ ಪಂಕೇಜಮಿತ್ರಂ ಬಲಾಢ್ಯನೆನಿಕ್ಕುಂ (ಜಾತಕ. ೨-೧೨).

ವನಜಾತಾಹಿತ ಸೂನು = ಚಂದ್ರನ ಮಗ ; ಬುಧ : ವನಜಾತಾಹಿತಸೂನುದಂಪತಿ ನವಾಂಶಸ್ಥಾಯಿ . . . ವಿಲಗ್ನಕ್ಷೇತ್ರಮಂ ವೀಕ್ಷಿಸಲ್ ಜನಿಯಿಕ್ಕುಂ ಪುರುಷತ್ರಯಂ (ಜಾತಕ. ೩-೧೪). [ಸಂ.]

ವನಜಾರಿ (ನಾ). = ವನಜಾತಾಹಿತ : ವನಜಾರಿಯಿನುಪಚಯದೊಳ್ ಜನನಾಧಿಪನಿರೆ ಶುಭಗ್ರಹಂ ನೆಲಸಿರೆ . . . ಭೂಪತಿಯಕ್ಕುಂ (ಜಾತಕ. ೧೨-೮); ವನಜಾರಿಯ ಕಂದಿಪವೋಲ್ ದಿನಮದು ಕುಮುದಿನಿಯ ಪಿರಿದು ಕಂದಿಸಿದಪ್ಪುದೇಂ (ಶಾಕುಂತ. ೩೮-೬೮). [ಸಂ.]

ವನಜಾಲಯೆ (ನಾ). ಕಮಲವನ್ನು ನೆಲೆಯಾಗಿ ಉಳ್ಳವಳು ; ಲಕ್ಷ್ಮಿ : ವನವನಧಿಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಘನಮೌಕ್ತಿಕದಂತೆ ಮೆಱೆವ ಮಲ್ಲಿಗೆಮುಗುಳಂ ವನಜಾಲಯೆ ಯಂತೊಪ್ಪುವ ವನಜಾನನೆಯೊರ್ವಳಾಯ್ದುಳತಿಸಂಭ್ರಮದಿಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೦-೩೩). [ಸಂ. ವನಜಾಲಯಾ]

ವನಜಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ೧. = ವನಜಶರ ೧. ೨. = ವನಜಶರ ೨: ವನಜಾಸ್ತ್ರ ನಿನ್ನಯ ಪೊಳೆವ ಬೆರಲುಗಳ . . . ತೋರು (ನವಮೋ. ೭-೧೩). [ಸಂ.]

ವನಜೋದರ (ನಾ). ಹೊಕ್ಕುಳಲ್ಲಿ ಕಮಲವನ್ನು ಉಳ್ಳವನು ; ಕಮಲನಾಭ ; ವಿಷ್ಣು : ವನಜೋದರನುಂ ವಿಸ್ಮಯಮಿನಿತೊಗೆಯಲ್ ಮನದೊಳಂದು ಘನಜಘನೆಯ ಸಂಜನಿತಮನಃಕ್ಷತಮಂ ಭೋಂಕನೆ ಕಳೆದಂ ಪಾದಪದ್ಮದೊಳ್ ಬಿಟ್ಟಾಗಳ್ (ನೇಮಿಪು. ೭-೬೯); ವನಜೋದರನುದರದ ಲೋಕವ್ಯಾಯದೊಳಾತನಾಜ್ಞೆಯಿಂ . . . ನೆಱೆ ಕಂಡಂ (ಜಗವಿ. ೫-೧೦೫). [ಸಂ.]

ವನತರು (ನಾ). ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಮರ : ವನತರುಪತ್ರಂಗಳನೊಯ್ಯನೆ ನೆಲೆಯಿಂ ಪತ್ತುವಿಡಿಸಿ ಕಳೆಕೆಗಮುತ್ಪತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಮಾಗಿ ಶಿಶಿರಮುಮಿನಿಸಿನಿಸನೆ ತನ್ನ ನೆಱನನಱಿಪಿದುದೀಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೧-೮೯); ವನತರುಲತಾಲತಾಂತಮನನಿತುಂ ತವೆ ಕೊಂಡಿರೆಂದು ಪುಷ್ಪಲ್ಪುವವೊಲ್ ಜಿನುಗುತ್ತಮಳಿಗಣಂ ಒಱಿಯನೆ ಬರೆ ಬಂದುದು ವಿಲಾಸಿನೀಜನಮಾಗಳ್ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೦-೧೪೫). [ಸಂ.]

ವನತಿಕ್ತಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ ; ಅಗರುಶುಂಠಿ: ಪಾಠಾ, ಅಂಬಷ್ಠಾ, ವಿದ್ಧಕರ್ಣೀ . . . ವನತಿಕ್ತಕಾ – ೧೨ ಅಗರುಶೊಂಠಿ ಹೆಸರು, ಆಗಲುಶೊಂಠಿ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೧). [ಸಂ. ವನತಿಕ್ತಕಾ]

ವನದಂತಿ (ನಾ). = ವನಕರಿ : ಗಜಪ್ರಿಯಾಂಬರಚರರ್ ಜೀಯಯ್ಯ ಭಾಷ್ಪೆಂದು ಜೇಕರಿಪನ್ನಂ ವನದಂತಿ ಪೋರ್ವುದು ನಿಷಾದ್ಯಾರೂಢದಿಂ ಪೋರ್ವವೋಲ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೧೧೦); ಹೊಸಮದದ ವನದಂತಿ ಕದಳಿಯ ಕುಸುರಿಗೆಱಿದಂದದಲಿ ಘನಪೌರುಷವ ಮಾಡಿದನೆಂದನವನೀಪಾಲನನುಜಂಗೆ (ಕುಮಾರವ್ಯಾಸ. ೮-೨೨). [ಸಂ. ವನದಂತಿನ್]

ವನದಹನ (ನಾ). ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಬೆಂಕಿ ; ದಾವಾಗ್ನಿ ; ಕಾಳ್ಗಿಚ್ಚು : ವನದಹನಂ ವನಾಂತರಮನೊರ್ಬುಳಸಾಗಿರೆ ಮುತ್ತಿ ಸುತ್ತಿ ಸುತ್ತಿನ ನಡುವಿರ್ದEರ್ದು3 ಮಾಮರನನಟ್ಟಿದುದೀ ಮರನಂ ತಗುಳ್ದುದೆಂಬನೊಳಿಕೆಯಾಗೆ (ಆದಿಪು. ೯-೫೯); ಹಿಳಿದುರಿವ ಹೆಬ್ಬಿದಿರ ಗಂಟಿನ ಠಳಠಳತ್ಕಾರದಿ ದಿಶಾಮಂಡಳದ ಮೂಲೆಗಳೊಡೆದು ದದ್ಭುತವಾಯ್ತು ವನದಹನ (ಕುಮಾರವ್ಯಾಸ. ೨೦-೫೭). [ಸಂ.]

ವನದುರ್ಗ (ನಾ). (ಶತ್ರುಗಳು ಪ್ರವೇಶಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದ ಹಾಗೆ) ದಟ್ಟವಾದ ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿದ ಕೋಟೆ : ಉದಗ್ರತರುಗಹನದುಷ್ಪ್ರವೇಶಮಪ್ಪ ವನದುರ್ಗದುನ್ನತಿಯುಮನೊಳಕೊಂಡು (ಆದಿಪು. ೧೩-೫೭); ಗಿರಿದುರ್ಗ್ಗ ವನದುರ್ಗ್ಗ ಜಲದುರ್ಗ್ಗಾದ್ಯನೇಕದುರ್ಗ್ಗಂಗಳನಶ್ರಮದಿಂ ಕೊಣ್ಡು ಚಂಡಪ್ರತಾಪದಿಂ (ಎಕ. II, ೧೪೩-೪೩; 1131). [ಸಂ.]

ವನದುರ್ಗೆ (ನಾ). ಪಾರ್ವತಿಯ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಚಾಮುಂಡಿ: ವನದುರ್ಗಾ ಭದ್ರಕಾಳೀ ಚಾಮುಂಡಾಂಬಾ ಗತಿರ್ಮಮ (ಎಕ XIV, ಮೈಸೂರು. ೧೩೩-೨೪; 1857). [ಸಂ. ವನದುರ್ಗಾ]

ವನದೇವತೆ (ನಾ). ಅರಣ್ಯದ ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆ : ವನದೇವತೆಗಳ್ಗೆಲ್ಲಂ ಕರುಣಮಾಗೆ ಪಳಯಿಸುವ ಮಾದ್ರಿಯ ಸರಮಂ ಕುಂತಿ ಕೇಳ್ದು (ಪಂಪಭಾ. ೨-೨೨ ವ); ವನದೇವತೆಯರಿರಾ ನಂದನದೇವತೆಯರಿರ . . . ವನಿತೆಯನೊಳಕೊಳ್ಳಿರೇ ಅನಾಥೆಯನೆನ್ನಂ (ಗಿರಿಜಾ.೮-೭೭). [ಸಂ. ವನದೇವತಾ]

ವನದೇವಿ (ನಾ). ೧. = ವನದೇವತೆ : ವನದೇವೀಪ್ರಾಸಾದಮಿದೆನಿಪಗಕುಳದೊಳ್ ಕಪೋತಸಂಹತಿ ನೆಗೆದತ್ತೆನಿಪುವು . . . ಧೂಮತತಿ ತದ್ದಿನದೊಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೪೫); ಪೂವಿನೊಳಾದ ಬೆಡಂಗು ನಾಡೆ ರಂಜಿಸೆ ವನದೇವಿಯರ್ ನಲಿದು ಮನ್ಮಥರಾಜನ ಬರ್ಪುದಕ್ಕೆ ರಾಗಿಸಿ ಮನಮೊಲ್ದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೩-೧೩). ೨. ಪಾರ್ವತಿ; ಚಾಮುಂಡಿ: "ಚಾಮುಂಡಿ ಚರ್ಚೆ ಭೈರವಿಯೆನಲು ವನದೇವಿ" (ಮಂಗರಾ. ೫-೧೪). [ಸಂ. ವನದೇವೀ]

ವನಧಿ (ನಾ). ಕಡಲು ; ಸಮುದ್ರ : ವನಧಿಪರೀತಭೂತಳದೊಳೀತನೆ ಸೋಲದ ಗಂಡಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೨೬); ಹುಳದಿಯ ಪೈರು ಬೆಳೆಬೆಳೆದು ಹಬ್ಬಿಯಿರೆ ಶಾಲಿವನ ವನಧಿಯ ಸುವಿಸ್ತೀರ್ಣಲಂಬಾಯಮಾನ ಸೈಕತವೇಲೆಯನು ಹೋಲಿ (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೫೨-೧೪೩೩). [ಸಂ.]

ವನಧಿಪೀತ (ನಾ). ಸಮುದ್ರದ ನೀರನ್ನೆಲ್ಲ ಕುಡಿದವನು ; ಅಗಸ್ತ್ಯಮುನಿ : "ವನಧಿಪೀತ [ಪಾಠಾಂ. ಪಿತ್ಥ]ನಗಸ್ತಿ ಘಟಯೋನಿಯೆನಲಗಸ್ತ್ಯನೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೭೭-೧೦). [ಸಂ.]

ವನಧಿಸಂಭವ (ನಾ). ಸಮುದ್ರದಿಂದ ಜನಿಸಿದವನು ; ಚಂದ್ರ : ಅನುದಿನದೊಳವಗಡಿಪ ಸಂಸಾರಸಾಗರಕೆ ವನಧಿಸಂಭವನೆನಿಸುವೀ ಕಥಾಕುತುಕಮಂ ಮನದಂದು ಕೇಳ್ವುದು (ನಂದಿಮಾ. ೩-೨೩ [ಸಂ.]

ವನನರ (ನಾ). ೧. ಕಾಡುಮನುಷ್ಯ. ೨. ಕಾಡಿನಲ್ಲಿರುವ ಮನುಷ್ಯಾಕಾರದ ಪ್ರಾಣಿ ; ವಾನರ ; ಕಪಿ : ಕೀರ್ತಿಗೆ ಕೃತಜ್ಞತೆಗೆ ಪೆರ್ಚೆ ವನನರಬಲಂ ಕೊರಳೆತ್ತಿ ಕೈವಿಡಿಸಿ ಕೈವಾರಗೆಯ್ಕಲಾ ಘೇ ಉಘೇಧ್ವನಿಗೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೯೩-೮೪೮). [ಸಂ.]

ವನನಾಗಾರಿ (ನಾ). ಕಾಡಾನೆಯ ಶತ್ರು ; ಸಿಂಹ : ಅಶ್ವಗ್ರೀವಂ ಆ ತ್ರಿಪೃಷ್ಠಂಗಿದಿರ್ಚೆ ವನನಾಗಾರಿಯನಾಂತ ದಂತಿಶಿಶುವೊಲ್ . . . ನೀಡಿಲ್ಲದಳ್ಕಾಡುಗುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೨೭). [ಸಂ.]

ವನನಿಧಿ (ನಾ). = ವನಧಿ : ವನನಿಧಿಯಿಂದಂ ಚಂದ್ರಂ . . . ಒಗೆವಂತೆ ಪುಟ್ಟಿದನನಿವಾರ್ಯಸುತೇಜನೆನಿಪನಿನಜನ ತನಯಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೨೧); ವನನಿಧಿ ಪೊಸಮುತ್ತಿನ ಮಣಿಗಳನಿದೆ ಚಲ್ಲಿದನೆನೆ ಮಣಿನಿಭತಾರೆಗಳ್ಮನಂಗೊಳಿಸಿರ್ದುವು (ರಾಜಶೇ. ೧೧-೩೯). [ಸಂ.]

ವನನಿವಾಸ (ನಾ). ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವಿಕೆ; ಅರಣ್ಯವಾಸ : ಪುರುವಂಶದವರಿಗೆ ವನನಿವಾಸವು ಮುಪ್ಪಿನಲ್ಲಿ ಕುಲವ್ರತವಾಗಿರುವುದಷ್ಟೆ? (ಶಾಕುಂತ. ೧೦೭-೧೯). [ಸಂ.]

ವನಪಥ (ನಾ). ಕಾಡಿನ ದಾರಿ ; ಅರಣ್ಯಮಾರ್ಗ : ಮನುಮಾರ್ಗನಿಪುಣನೆನಿಸಿದ ನಿನಗಾಮಿ ರಾಜಮಾರ್ಗಮಂ ತೋಱೆ ಜಗಜ್ಜನಕೆ ನಗೆಯಲ್ತೆ ಕಳಭಂ ವನಪಥಮಂ ಯೂಥಪತಿಗೆ ತೋರ್ವಂತಕ್ಕುಂ (ಆದಿಪು. ೮-೧೨). [ಸಂ.]

ವನಪಾಲ (ನಾ). ವನವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವವನು ; ಉದ್ಯಾನಪಾಲಕ : ಬನದೊಡಮೆಯೊಳಾದೊಲವುಂ ವನಪಾಲನೊಳಾದ ಮೆಚ್ಚುಮೆಕ್ಕೆಯಿನಂದಮುವಿಸೆ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೫-೬೦); ವನಪಾಲಂ ಕಾಣ್ಕೆಗೈದಂ ವಿಚಕಿಲದರಲಂ ಪಚ್ಚೆಯಂ ಬಾಳೆವಣ್ಣೊಳ್ಳೊನೆಯಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೦-೨). [ಸಂ.]

ವನಪಾಲಕ (ನಾ). = ವನಪಾಲ : ವನಪಾಲಕರಂ ಘಾತಿಸಿ ಕೆಯ್ಕೊಂಡು ಬನಮನಿರೆಯಿರೆ . . . ವಿಶ್ವನಂದಿ ತಡೆಯದೆ ಬಂದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೫೭); ಧಾಳಿಯಿಟ್ಟರು ಸುರವನಕೆ . . . ನಡುಗಿದರು ವನಪಾಲಕರು ನಿಂದೋಡಿಗಿದವು ಹರಿಚಂದನಾದಿಗಳು (ಕುಮಾ.ಅ. ೨೦-೨೩). [ಸಂ.]

ವನಪಾಲಿಕೆ (ನಾ). ತೋಟವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವವಳು ; ಉದ್ಯಾನಪಾಲಿಕೆ : ಇಂತು ವನಪಾಲಿಕೆ ತಂದಿತ್ತ ಕಾಣ್ಕೆಯಂ ಕೈಕೊಂಡು (ಉದ್ಭಟ. ೯-೧೨ವ); ಮನ್ಮಥನ ಕಳಮವನಮೋಯೆನಲ್ ಕಳಮವನದೊಳ್ ಕಳಮವನಪಾಲಿಕೆಯರೊಪ್ಪುಗುಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೧೭). [ಸಂ. ವನಪಾಲಿಕಾ]

ವನಪ್ರಸ್ಥ (ನಾ). ೧. ಎತ್ತರವಾದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ವನ ; ಪ್ರಸ್ಥಭೂಮಿಯಲ್ಲಿರುವ ಕಾಡು. ೨. ವಾನಪ್ರಸ್ಥಜೀವನವನ್ನು ನಡೆಸುವಿಕೆ. [ಸಂ.]

ವನಪ್ರಿಯ (ನಾ). ೧. ಕೋಗಿಲೆ : "ವನಪ್ರಿಯಃ, ಪರಭೃತಃ, ಕೋಕಿಲಃ, ಪಿಕಃ – ೪ ಕೋಗಿಲೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೪೯). ೨. ಲವಂಗಪಟ್ಟೆ ; ದಾಲ್ಚಿನ್ನಿ. [ಸಂ.]

ವನಭೂಮಿ (ನಾ). ಕಾಡಿನ ನೆಲ ; ಕಾಡುಪ್ರದೇಶ; ಅರಣ್ಯಸ್ಥಳ : ಏಲಾಲವಂಗ ಲವಲೀವೇಲಾವನಭೂಮಿಯೊಳ್ ನಿಧೀಶ್ವರ ಸೈನ್ಯ ವ್ಯಾಲಗಜಂಗಳ್ . . . ಕಣ್ಗೆವಂದುವು (ಆದಿಪು. ೧೩-೨); ಭೂರಿಜಂಬುಮಧೂಕಪನಸಸ್ಫಾರರಸಪೂರಾನುಕಲಿತವಿಹಾರ ಸುರಮಹಿಳಾಭಿರಂಜಿಸುವಪಿಳವನಭೂಮಿ (ಕುಮಾ.ಅ. ೪-೩೮). [ಸಂ.]

ವನಭೋಜನ (ನಾ). (ವನವಿಹಾರದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ) ಉದ್ಯಾನವನದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಮಾಡುವ ಊಟ, – ಸಾಮೂಹಿಕ ಭೋಜನ : ವನಭೋಜನದ ಬಳಿಗೈತರಲರ್ಭಕರು (ಕೃಷ್ಣಗೋ. ೨-೮೧); ಅಪರೂಪದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಭುಗಳೂ ಇವರ ಸಂಗಡ ಸೇರಿ . . . ಅರಣ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸಿ . . . ಎಲ್ಲರೂ ಸೇರಿ ವನಭೋಜನ ಮಾಡಿದುದುಂಟು (ಶಾಂತಲಾ. ೧೨೨). [ಸಂ.]

ವನಮಂಜರಿ (ನಾ). ೧. ಕಾಡಿನ ಹೂವುಗಳ ಗೊಂಚಲು. ೨. [ಛಂದ] ವರ್ಣಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಬಗೆಯ ಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡನೆಯದಾದ ಆಕೃತಿ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ : ಭೂತಗಣಾಧಿಪನುಂ ಪಡೆದಾ ಕಡೆಯೊಳ್ನಿಲೆ . . . ನಾಕಿಗನಿಂದಮಿದೇ ಸಕಲೋರ್ವಿತಲದೊಳ್ವನಮಂಜರಿ ಯೆಂಬುದು ನಾಮದೊಳ್ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೮೫); ಏಟ್ ಭಗಣಂಗಳುಮೊರ್ಗುರುವುಂ ಬರಲಾ ವನಮಂಜರಿಯಪ್ಪುದು ಕೇಳ್ (ಕೃಬೋ. ೮೮). [ಸಂ. ವನಮಂಜರೀ]

ವನಮಕ್ಷಿಕೆ (ನಾ). ಕಾಡುನೊಣ : "ದಂಶಃ, ವನಮಕ್ಷಿಕಾ – ೨ ಕಾಡುನೊಣ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೭೧). [ಸಂ. ವನಮಕ್ಷಿಕಾ]

ವನಮಯೂರ (ನಾ). ೧. ಕಾಡಿನಲ್ಲಿರುವ ನವಿಲು. ೨. [ಛಂದ] ವರ್ಣಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಬಗೆಯ ಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯದಾದ ಶಕ್ವರಿ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ : ಬಂದಿರೆ ಶಶಾಂಕದಿವಸೇಶಮರುದಿಂದ್ರರ್ . . . ಯತಿ ಪದಾರ್ಧದೊಳೆ ಸಿಂದುದೆಂದುಮಿದ ಕೇಳ ಪೆಸರಿಂ ವನಮಯೂರಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೪೯); ಒಪ್ಪೆ ಭಜಸಂನಗಗಮುಂ ವನಮಯೂರಂ (ಕೃಬೋ. ೮೨). [ಸಂ.]

ವನಮಹತ್ತರ (ನಾ). ಉದ್ಯಾನದ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಂಡಿರುವವನು ; ವನಪಾಲಕ: ಆಗಳರಸನವಸರೋಚಿತಫಳಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಸಂತಸಂಬಟ್ಟು ವನಮಹತ್ತರಂಗೆ ಪೋಟ್ಟುಗೊಟ್ಟು (ಮಲ್ಲಿಪು. ೪-೩೪); ವನಮಹತ್ತರಂ ವಿಚಿತ್ರಪುಷ್ಪಫಲಹಸ್ತಂ ಬಂದು ಬಾಗಿಲೊಳಿರ್ದಪನೆಂಬುದುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೨-೭೫). [ಸಂ.]

ವನಮಹಿಷ (ನಾ). ಅಡವಿಯ ಕೋಣ ; ಕಾಡುಕೋಣ : ದವನಕಂ ಬಂದು ಮಹಾಪ್ರತಿಹಾರನಪ್ಪ ಸುಭದ್ರನೆಂಬುದೊಂದು ವನಮಹಿಷನ ಸಾರೆವಂದು . . . ನಿಲ್ವೆಂಬುದುಂ (ಪಂಚತಂ. ೩೩-೮); ಇದೊ ಇಲ್ಲಿ ವನಮಹಿಷನುದ್ಧಿಕೊಂಡ ಮರದಿಗುಡು (ಚಂದ್ರಸ. ೨೮-೮). [ಸಂ.]

ವನಮಹಿಷಿ (ನಾ). ಅಡವಿಯ ಎಮ್ಮೆ ; ಕಾಡೆಮ್ಮೆ : ದೆಸೆಗಳ್ಗೆ ಬೆರ್ಚಿ ಮೂಂಕಿಜಿವ ವನಮಹಿಷಿಗಳಿಂ ಮದಹಸ್ತಿಯಂತೆ ಮರವಾಯ್ವ ಪುಲಿಗಳಿನತಿಭಯಂಕರಾಕಾರಮಪ್ಪ ದ್ವೈತವನಕ್ಕೆ ಬಂದು (ಪಂಪಭಾ. ೭-೨೯ ವ). [ಸಂ. ವನಮಹಿಷೀ]

ವನಮಹೋತ್ಸವ (ನಾ). ಕಾಡಿನ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ಸರ್ಕಾರವು ಪ್ರತಿವರ್ಷವೂ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ದಿನದಂದು ಗಿಡಗಳನ್ನು ನೆಟ್ಟು ಆಚರಿಸಲು ಹಮ್ಮಿಕೊಂಡಿರುವ ಉತ್ಸವದ ರೀತಿಯ ಒಂದು ಕಾರ್ಯಕ್ರಮ : ಭಾರತವು ವನಮಹೋತ್ಸವವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದುದಕ್ಕಿಂತ ಬಹುಪೂರ್ವದಲ್ಲಿಯೇ ಅವು ಅಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತಲಿದ್ದವು (ಪ್ರಬಂಧ. ೯೫). [ಸಂ.]

ವನಮಾಲಾಧರ (ನಾ). ೧. ವನಮಾಲೆಯೆಂಬ ಕಾಡುಹೂವುಗಳ ಹಾರವನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು ; ವಿಷ್ಣು. ೨. ವನಮಾಲೆಯೆಂಬ ಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು; ವನಮಾಲೆಯೆಂಬುವವಳ ಗಂಡ. ೧, ೨: ಶ್ರೀಧರನಂ ಸಕಲಧರಿತ್ರೀಧರನೆನೆ ಸುದದೊಂದು ಸೊಬಗಿಂ ವನಮಾಲಾಧರನಾದನೆನಲ್ ಮಧುರಾಧರೆ ವನಮಾಲೆ ವಲ್ಲಭಾಗ್ರಣಿಯಾದಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೬-೨೨). [ಸಂ.]

ವನಮಾಲಾಸ್ಪದ (ನಾ). ೧. ವನಮಾಲೆಯನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು ; ಕೃಷ್ಣ. ೨. ಜಲರಾಶಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿರುವವನು ; ವರುಣ. ೧, ೨: ಕುಂಭಕರ್ಣಾವತಾರಂ ದಂತವಕ್ತ್ರಂ ನಿಸರ್ಗವೈರದಿಂದಸುರವೈರಿಯ ಪೆಸರ್ಗಳ್ ತನಗಸಹ್ಯಂಗಳಾಗೆ . . . ವನಮಾಲಾಸ್ಪದನೆಂದು ಯಾದಃಪತಿಯನದಿರ್ಪಿಯುಂ . . . ಮಾಣದೆ (ಜಗವಿ. ೯-೫೩ ವ). [ಸಂ.]

ವನಮಾಲಿ, ವನಮಾಳಿ (ನಾ) = ವನಮಾಲಾಧರ ೧: ರಾಜಭವನದೊಳ್ ವನಮಾಲಿ ಲೀಲೆಯಿಂದಿರ್ಪಂ (ಜಗವಿ. ೧೭-೬೦ ವ); ವನಮಾಲಿ ಪೊಗಳುತಿರಲು . . . ಆಗತನಯಾವರನೊಪ್ಪುತಿರ್ದನಾಸ್ಥಾಯಿಕೆಯೊಳ್ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೧೩-೨೭). **ವನಮಾಳಿ** : ಕಾಳಿಯನಂ ಮರ್ದಿಪ ವನಮಾಳಿಗೆ ಸುಗಿದೀಗಳುಗುಟುತಿರ್ದನೊ ರಾಹುವ್ಯಾಳಂ ಮುನ್ನುಂಡಮರ್ದಂ ಪೇಟಿನಿಸಿದುದರಲ ಸುರಿವ ಬಲ್ಸರಿ ಸುರರಾ (ಜಗವಿ.೩-೧೦೧). [ಸಂ. ವನಮಾಲಿನ್]

ವನಮಾಲೆ, ವನಮಾಳೆ (ನಾ). ೧. ಕಾಡುಗಳ ಸಾಲು ; ವನಪಂಕ್ತಿ : ವನಮಾಲೆಯಾಳ್ ವಿಹಾರಿಸಿ ವನಮಾಲೆಯೊಳಿಸಗುವಬ್ಧಿನೀಮಾರುತನಿಂ ವನಮಾಲೆ ಪೋಳೆಯೆ ಕೃಷ್ಣಂ ವನಮಾಲಯಮಾಯ್ತು ಲೀಲೆಗೆಂದೆನೆ ಸುಟಿದಂ (ಜಗವಿ. ೧೪-೬೨); ವನಮಾಲಿಪರಿಶೋಭೆಯಿಂದನಿಮಿಷೋದ್ಧಕ್ತಿಪ್ರೀತಿಯಿಂ . . . ವಾರಿಧಿ ವಾಲಿಜಾಕ್ಷನವೋಲೇಂ ಚೆಲ್ವಾಯ್ತೊ ಭೂಭಾಗದೊಳ್ (ವಶಕು. ೧-೧೮). ೨. ಕಾಡಿನ ಹೂವುಗಳಿಂದ ರಚಿಸಿದ ಮಾಲೆ, – ಹಾರ ; ll' ಎಲ್ಲ ಋತುಗಳ ಹೂವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು, ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕದಂಬಹೂಗಳನ್ನುಳ್ಳ, ಕಾಲಿನವರೆಗೂ ನೇಲುವಂತೆ ಇರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿಶೇಷವಾದ ಹಾರ ; ಇದನ್ನು ಕೃಷ್ಣನು ಧರಿಸುತ್ತಿದ್ದನೆಂಬ ಪ್ರತೀತಿಯಿದೆ : ವನಮಾಲೆಯೊಳಿಸಗುವಬ್ಧಿನೀಮಾರುತನಿಂ ವನಮಾಲೆ ಪೋಳೆಯೆ ಕೃಷ್ಣಂ ಮನಮಾಲಯಮಾಯ್ತು ಲೀಲೆಗೆಂದೆನೆ ಸುಟಿದಂ (ಜಗವಿ. ೧೪-೬೨). ೧, ೨: ಹರಿಯಂತೆ ಚಾರುವನಮಾಲಾಭಿರಂಜಿತಂ ಹರನಂತೆ ಭೋಗಿನಿಕರಾಲಂಕೃತಂ . . . ಎನೆ ತಾರಕಾಂಬಕನ ಪೊಂಗೋಂಟೆ ಕಣ್ಗೆಸೆದುದು (ಚಿಬಪು. ೪೧-೧೯). ೩. ನೀರಿನ ಸಮೂಹ ; ಜಲರಾಶಿ : ವನಮಾಲೆಯೊಳ್ ವಿಹಾರಿಸಿ ವನಮಾಲೆಯೊಳಿಸಗುವಬ್ಧಿನೀ ಮಾರುತನಿಂ ವನಮಾಲೆ ಪೊಳೆಯೆ (ಜಗವಿ. ೧೪-೬೨). **ವನಮಾಳೆ** : ೧, ೨: ವನಮಾಳಾಮಂಡನಂ ವಾರಿರುಹನಯನಂ . . . ಮಾರ್ತಾಂಡನಂತಾ ವಿಷಯದ ವಿಳಸದ್ವಸ್ತುಸಂಭೂತಪೂತಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೩-೧೨೯). [ಸಂ. ವನಮಾಲಾ]

ವನಮಾಳಿ 'ವನಮಾಲಿ' ನೋ.

ವನಮಾಳೆ 'ವನಮಾಲೆ' ನೋ.

ವನಮುದ್ಗ (ನಾ). ಕಾಡು ಹೆಸರುಕಾಳು : "ಮಕುಷ್ಟಕಃ, ಮಯಷ್ಟಕಃ, ವನಮುದ್ಗಃ – ೩ ಕಾಡು ಹೆಸರುಕಾಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೩೯). [ಸಂ.]

ವನಮೃಗ (ನಾ). ೧. ಕಾಡುಪ್ರಾಣಿ ; ವನ್ಯಮೃಗ : ವನಚರಿ ಬರೆ ವಿದ್ಯುಲ್ಲೇಖೆ ಬರ್ಪಂತೆ ಬೆನ್ನಂ ವನಮೃಗರುಧಿರೋಲ್ಲಿಪ್ತಾಂಗನುತ್ತುಂಗಚಾಪಂ . . . ಕಿರಾತಂ

ಜನಿಯಿಸಿದನಿದಂ ಸಾಮ್ಯಂ ಬರಲ್ ಶೋಣಮೇಘಂ (ಆದಿಪು. ೯-೩೩); ಟಂಕಾರರವಂ ಕಿವಿಯಂ ಭೋಂಕೆನೆ ಮಿಗೆ ತೀವೆ ಪುಗಲ್ ದೆಸೆಗಾಣದೆ ತಳ್ಳಂಕಗೊಳ್ಳುತಿರ್ಪ ವನಮೃಗಮಂ ಕವಿತಂದೆಚ್ಚುದಾಗ ವನಚರನಿಕರಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೨-೭೭). ೨. ಕಾಡಿನಲ್ಲಿರುವ ಜಿಂಕೆ ಮುಂತಾದ ಸಾಧುಪ್ರಾಣಿ : ಮುನಿದಯ್ ನೂಱುಂ ಕುನ್ನಿಗಳನಿತುಮನೊರ್ಮೊದಲೆ ತೋಱೆ ಕೊಳ್ಕೊಳಿಸೆ ಮಹಾಮುನಿ ತಳರದೆ ಮೇರುವೊಲಿರೆ ವನಮೃಗದವೊಲುರ್ಕನುಳಿದು ಸುಟಿದುವು ನಾಯ್ಗಳ್ (ಯಶೋಚ. ೪-೪೩). [ಸಂ.]

ವನರಾಜಿಕ್ರೀಡೆ (ನಾ). ಕಾಡುಗಳಲ್ಲಿ ವಿಹರಿಸುವಿಕೆ ; ವನವಿಹಾರ : ವನರಾಜಿ ಕ್ರೀಡೆಯಂ ಯೌವನವನದೊಳೆ ತೋಱಲ್ . . . ಬಲ್ಲ ವಿದ್ಯಾಧರಸ್ತ್ರೀಜನದಿಂದಂ ಕಣ್ಗೆವಂದಂ ಸುಕವಿಜನೋಮಾನಸೋತ್ತಂಸಪುಸಂ (ಆದಿಪು. ೧-೬೩).

[ಸಂ. ವನರಾಜಿಕ್ರೀಡಾ]

ವನರಾಶಿ (ನಾ). ೧. ಕಾಡುಗಳ ಸಮೂಹ ; ವನಪಂಕ್ತಿ. ೨. ನೀರಿನ ರಾಶಿ ; ಸಮುದ್ರ. ೧,೨: ವನರಾಶಿಯೊಳಗೆ ಬೆಳೆದೆಸೆವನೇಕ ವಿದ್ರುಮದ ಲತೆಯ ಪೊಂಪುಳಿಯವೊಲಾ ವನರಾಶಿಯೊಳಗೆ ಬೆಳೆದೆಸೆವನೇಕ ವಿದ್ರುಮದ ಲತೆಯ ಪೊಂಪುಳಿ ರಯ್ಯಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೨೧). [ಸಂ.]

ವನರುಗ್ಬಾಂಧವ (ನಾ). ಕಮಲದ ಗೆಳೆಯ ; ಸೂರ್ಯ : ವಿಷ್ಣುವೇ ವನರುಗ್ಬಾಂಧವಬಿಂಬದೊಳ್ ನೆಲಸಿ ರಕ್ಷಿಕ್ಕುಂ ಜಗದ್ವ್ಯಾತಮಂ (ವಿಷ್ಣುಪು. ೨-೨-೧೮೭).

[ಸಂ.]

ವನರುಹ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದು ; ತಾವರೆ : ವನರುಹಮುಕ್ತಮಪ್ಪ ಮೊಗಮಾದ ತಳಿರ್ತಳಮಾದ ಕೋಕಿಳಧ್ವನಿ ಸರಮಾದ . . . ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ತುಂಬಿಯ ಕೂಟಮೆ ನೋಟವಾದ ನಂದನವನಲಕ್ಷ್ಮಿ ಕಣ್ಗೆಸೆದು ತನ್ನನೆ ನೋಡಿಸಿದಲ್ ತದಾರ್ಯರಿಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೧೦); ಎನಗಾಗದ ವನರುಹಮಂ ಮನೆಮಾಡಿದಳೆಂದು ಕಂಡು ಮುಳಿವಂ ಶಶಿ (ರಾಜಶೇ.೧೨-೧೯). [ಸಂ.]

ವನರುಹನಾಭ (ನಾ). ಹೊಕ್ಕುಳಲ್ಲಿ ತಾವರೆಯನ್ನುಳ್ಳವನು ; ಪದ್ಮನಾಭ ; ವಿಷ್ಣು : ವನರುಹನಾಭನಾಭಿ ಸಿತಪಂಕಜಬೀಜಮೊ ಪದ್ಮಗರ್ಭನಾನನದೆ ಪೊದಳ್ದ ವೇದವಿಮಳಾಕ್ಷರಮಾಲೆಯೊ . . . ಎನಲ್ ವನಿತೆಯ ಮೌಕ್ತಿಕಾಕ್ಷವಲಯಂ ಕೊರಲೊಳ್ ಕರಮೊಪ್ಪಿ ತೋಱುಗುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೭೭೪); ವನರುಹನಾಭಂ ದುರ್ಯೋಧನನೆಂದೊಡೆ ಕೇಳ್ದು ಭೀಮಸೇನನ ಜಡಿದಿಂ (ಗದಾಯು. ೭-೪೨). [ಸಂ.]

ವನರುಹಭವ (ನಾ). ಕಮಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ; ಬ್ರಹ್ಮ : ವನರುಹಭವನನಿಸಿದ ದಂಡನಾಯಕಂ ಕೇಶಿ ತಿರ್ದೆ ಪೇಳ್ದಂ ಕವಿರನ್ನನ ಪೇಳ್ದ ಕೃತಿ ಯಶಶ್ರೀವನಿತೆಗಲಂಕೃತಿ ಯೆನಿಪ್ಪುದೊಂದಚ್ಚರಿಯೇ (ಗದಾಯು. ೧-೫೧). [ಸಂ.]

ವನರುಹಭವಾಂಡ (ನಾ). ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ : ವನರುಹಭವಾಂಡದೊಳಗೈವತ್ತು ಕೋಟಿಯೋಜನದ ವಿಸ್ತೀರ್ಣದಿಳೆಯಂ ಸಪ್ತಶರನಿಧಿಗಳನುವೇಷ್ಟಿಸಿರಲ್ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨-೧). [ಸಂ.]

ವನರುಹಮಿತ್ರ (ನಾ). ತಾವರೆಯ ಮಿತ್ರ ; ಸೂರ್ಯ : ವನರುಹಮಿತ್ರನಸ್ತಗಿರಿ ಮಸ್ತಕದಲ್ಲಿರೆ ನೋಡಿ ಬಾಡಿ ಬೆಚ್ಚನೆ ಬಿಸುಸುಯ್ದು ಬೇವಸದೆ ಬೆರ್ಚಿದುವಕ್ಕಟ ಚಕ್ರವಕ್ಕಿಗಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೨೮). [ಸಂ.]

ವನರುಹವಿಷ್ಟರ (ನಾ). ಕಮಲವನ್ನು ಆಸನವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು ; ಬ್ರಹ್ಮ : ವನರುಹವಿಷ್ಟರಂ ರುಚಿರರೇಚಕಪೂರಕಕುಂಭಕಕ್ರಿಯಾಮನಮಿರೆ ನೆತ್ತಿಯೊಳ್ಪರ ನಿಮೀಲಿತದೃಷ್ಟಿ ನಿವಿಷ್ಟನಾಗೆ . . . ಮಿನುಗುತುಮಿರ್ದಂ (ಗದಾಯು. ೬-೧೫). [ಸಂ.]

ವನರುಹೋದರ (ನಾ). ೧. ನಾಭಿಯಲ್ಲಿ ತಾವರೆಯನ್ನುಳ್ಳವನು ; ವಿಷ್ಣು. ೨. [ಛಂದ] ಅಂಶಗಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ವಿಷ್ಣುಗಣ : ವನಜಸಂಭವಗಣಮಕ್ಕೆ ಮೊದಲೊಳತ್ತಲ್ ವನರುಹೋದರಗಣಯುಗಳಮದಕ್ಕೆ ರುದ್ರನದಱಂತ್ಯದೊಳಂದಿರ್ಕೆ ನಾಲ್ಕೆ ಗಣ (ಛಂದೋಂಬು. ೫-೨೮೫). [ಸಂ.]

ವನಲತೆ (ನಾ). ೧. ಕಾಡಿನಲ್ಲಿರುವ ಬಳ್ಳಿ ; ಅರಣ್ಯಲತೆ : ಭರತನ ಕಣ್ಗೆಱಕಮನೆ ಪಡೆದು ಚೆಲ್ವಿಂ ಮಱಸಿದುವುದ್ಯಾನಲತೆಗಳಂ ವನಲತೆಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೧-೯೩). ೨. ಉದ್ಯಾನದಲ್ಲಿರುವ ಬಳ್ಳಿ : ವನಲತೆ ಕಾಮಿನೀನಿಕರಮಾದುದೊ ಕೈರವಮಿತ್ರಶೇಖರಿ ಮಾನಿನಿಯರ ತಂಡಮಾದುದೊ . . . ತಾನೆನಲ್ಪಧೂಜನಮಿರದಂಬು ಕೇಳಿಗೊಲವಿಂ ನಡೆದತ್ತವನೀಶನಾಜ್ಞೆಯಿಂ (ತ್ರಿಪು. ೨೪-೭೫); ತನ್ನೀತನುವಲ್ಲಿಶ್ರೇಣಿ ಯುಂ ರಂಜಿಸೆ ವನಲತೆ ತಾಂ ಪಿಂತೆ ಬಂದಂ ಬಸುತಂ (ರಾಜಶೇ. ೯-೪೪). ೩. [ಛಂದ] ವರ್ಣಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಬಗೆಯ ಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತಾರನೆಯದಾದ ಉತ್ಕೃತಿ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ : ಅದಿತಿಜನಿವಹಮ ಮದಗಜದೆದೆಗಳೊಳೊದವಿರೆ ಮೃದುಪದರಚನೆಯೊಳೊದವಿದೊಡಿದನಱಿವುದು ವನಲತೆ ಪೆಸರಿಂದಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೯೯). [ಸಂ. ವನಲತಾ]

ವನವಲ್ಲರಿ (ನಾ). ಕಾಡಿನಲ್ಲಿರುವ ಬಳ್ಳಿ ; ಅರಣ್ಯದ ಲತೆ: ಗಿಡಗಳ ತರುಗಳ ವನವಲ್ಲರಿಗಳ ಮೃಗಗಳ ರಾಮನ ತರುಣಿಯನು ರಾವಣನು ಕಳವಿನಲೊಯ್ದನೆಂಬುವನು ತರಣಿಕುಲಜಂಗಱುಹುವುದುಯೆಂದರಸಿ . . . ಒದಱಿದಳು ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ ಬಾಯ್ಬಿಡುತ (ತೊರರಾ. ೩-೧೦-೩೩).

[ಸಂ. ವನವಲ್ಲರೀ = ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು]

ವನವಶಿ 'ವನವಾಸೆ' ನೋ.

ವನವಸಿ 'ವನವಾಸೆ' ನೋ.

ವನವಹ್ನಿ (ನಾ). ಕಾಡಿನ ಬೆಂಕಿ ; ದಾವಾನಲ ; ಕಾಳ್ಗಿಚ್ಚು : ಆ ಮಹಾವನವಹ್ನಿ ಭೂತಸ್ತೋಮ ಸಂಪ್ರತಿ ಕರ್ಮಶೌರ್ಯೋರ್ದ್ವಾಮವವಗಾಹಿಸುತ ಬರುತಿರೆ ಮುಂದೆ ಚಱಿಯಲಿ ಧೂಮವಿಳಿದುದು (ಐವ್ಹಾಆ. ೨೦-೫೯). [ಸಂ.]

ವನವಾಟ (ನಾ). ೧. (ಕಾಡಿನಲ್ಲಿರುವ) ಮರಗಳ ಗುಂಪು, —ಶ್ರೇಣಿ, —ತೋಪು. ೨. ದೇವಲೋಕದ ಒಂದು ವೃಕ್ಷಪಂಕ್ತಿಯ ಹೆಸರು : ವರ್ತುಳಶ್ರೇಣಿ ವನವಾಟಚಕ್ರಾವರ್ತ ತೋಪು ಸಾಲು ಗೋಪುರಚಿತ್ರ ನರ್ತನವಾಟಿ ಕ್ರೀಡಾರಾಜಿ ಚಿತ್ರವ್ಯೂಹ ಕೋಣ ಕ್ರಮಗಳೆಂಬ ಹನ್ನೊಂದುವೃಕ್ಷಸನ್ನಿವೇಶಗಳುಂ ನಂದನೀಯಗಳಾಗಿರ್ಪ್ಪಂ (ವಿವೇಕ. ೨೧೧). [ಸಂ.]

ವನವಾಟಿ (ನಾ). = ವನವಾಟ ೧: ಗೋವತ್ಸಲೀಲೆ ತೊರೆಕರೆಯ ಮೇಲೆ ವನವಾಟಿ ಸಚ್ಛಿಸಾಲೆ (ಸೂರ್ಯವಾ. ೩೫-೧). [ಸಂ. ವನವಾಟೀ]

ವನವಾಶಿ 'ವನವಾಸೆ' ನೋ.

ವನವಾಸ (ನಾ). ೧. ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವುದು ; ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಜೀವಿಸುವುದು : ನೀಗಿದುದೀಗಳೆಮ್ಮ ವನವಾಸಪರಿಶ್ರಮಮೀಗಳಾಳ್ವೆವಾ ಸಾಗರಮೇಖಳಾವೃತಧರಿತ್ರಿಯಿಂ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೬೦); ಕೇಳಿಕೆಯ ನವಿಲುಗಳ ತುಂಬಿಯ ಮೇಳವದ ಗೀತದ ವಿನೋದವಲಾಳಿದರು ವನವಾಸಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವನು ಸೊಗಸಿನಲಿ (ಐವ್ಹಾಆ. ೧೦-೧). ೨. ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವವನು ; ಬೇಡ ; ಕಿರಾತ. ೩. ಒಂದು ದೇಶದ ಹೆಸರು ; ಈಗಿನ ಬನವಾಸಿ : ವನವಾಸದೇಶಾಧಿಪತಿ ಕುಸ್ತರಾಜವಿಜ್ಞಾಪನದಿಂದಂ ಕಲಿದೇವೇಶ್ವರಸ್ಸಯಂಭುದೇವರ ಗನ್ನ ದೀಪ ಧೂಪ ನಿವೇದ್ಯಕ್ಕಂ . . . ಅಳೆದು ಕೊಟ್ಟ ಗಟ್ಟೆ ಮತ್ತರೆರಡು (ಮೈಲಂ. ೧೯೨೯, ೬೫-೫; 1024). 'ವನವಾಸ$_2$' ಪರಾ. ೪. (ಆಲಂ) ಬಹಳ ಕಷ್ಟದ ಬದುಕು ; ತೊಂದರೆಯ ಜೀವನ : ತಮಗೂ ತಮ್ಮ ಕುಟುಂಬಕ್ಕೂ ತಕ್ಕ ವಾಸದ ಮನೆ ದೊರಕದೆ 'ವನವಾಸ' ಮಾಡಬೇಕಾಗಿ ಬಂದಾಗ (ಕಿಚ್ಚಿನ. ೭೭೭); 'ನಿನಗೂ ವನವಾಸಾ, ಬಂದಗೂ ವನವಾಸಾ' ಮಾತು ಮುಗಿಸುವಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಅವರ ಕಂಠ ತುಂಬಿ ಬಂದಿತ್ತು (ಪ್ರೊ. ೪೨೧).

[ಸಂ.]

ವನವಾಸಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವವನು ; ಬೇಡ ; ಕಿರಾತ. ೨. ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತ ವಾನಪ್ರಸ್ಥಜೀವನವನ್ನು ಮಾಡುವಂಥದು : ಕಾನನದೊಳಿಹ ಕಾಗೆ ವನವಾಸಿಯೆ (ಪುರಂದ. ೩-೧೯-೨). ೩. ತಪಸ್ವಿ ; ಋಷಿ.

[ಸಂ. ವನವಾಸಿನ್]

ವನವಾಸಿ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ನಾಡಿನ ಹೆಸರು ; ಬನವಾಸಿನಾಡು ; IP ಈಗಿನ ಉತ್ತರಕನ್ನಡಜಿಲ್ಲೆಯ ಸಿರಸಿತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಕಿಸುವೊಳಲ್ನಾಮಸ್ಥಾನಮಧಿವಸತಿ ವಿಜಯಸ್ಕಂಧಾವಾರೇ ಆಲುಪೇಂದ್ರೋ ದ್ರಷ್ಟುಂ

ವನವಾಸೀಮಾಯಾತವತಿ ವಿಜಯಾದಿತ್ಯವಲ್ಲಭೇಂದ್ರೇ (ಎಇ. XXXII, ೩೨-೩೨; 708); ಆರಂಕುಸವಿಟ್ಟೊಡಂ ನೆನೆವುದೆನ್ನ ಮನಂ ವನವಾಸಿದೇಶಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೩೦).

ವನವಾಸಿಪನ್ನಿರ್ಚ್ಛಾಸಿರ = ಹನ್ನೆರಡುಸಾವಿರ ಗ್ರಾಮಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ವನವಾಸಿ ಎಂಬ ನಾಡು : ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಮಣ್ಡಳೇಶ್ವರ ಕೀರ್ತ್ತಿವರ್ಮ್ಮದೇವರ್ವ್ವನವಾಸಿಪನ್ನಿರ್ಚ್ಛಾಸಿರವುಮನೇಕಛತ್ರಛಾ[ಯೆ]ಯಿಂದವಾಳುತ್ತಮಿರೆ (ಸೌಇಇ. XX, ೪೧-೧೫; 1068). [ಸಂ ವನವಾಸೀ]

ವನವಾಸೆ, ವನವಶಿ, ವನವಸಿ, ವನವಾಶಿ (ನಾ). = ವನವಾಸಿ~2~: ಕೊಯಿತೂರುಚಂಗಿ ವನವಾಸೆ ಹಾನುಂಕಲಕೊಂಡ ಶ್ರೀ ನಾರಸಿಂಹದೇವರು ಪ್ರಥಿವಿರಾಜ್ಯಂಗೆಯುತ್ತಿರೆ (ಎಕ. IV (R), ಚಾಮರಾ. ೧೪೩-೨; 1169). ವನವಶಿ : ಕೊಯಿತ್ತೂರ್ ಉಚ್ಚಙ್ಗಿ ವನವಶಿ ಪಾನುಙ್ಗಲ್ ಕಡಿಯಾಗಕೊಣ್ಡು ಶನಿವಾರಸಿದ್ಧಿ ಗಿರಿದುರ್ಗ್ಗಮಲ್ಲ ಪ್ರತಾಪಪೊಯ್ಸಳ ವೀರವಲ್ಲಾಳದೇವನ್ (ಎಕ. IV (R), ಚಾಮರಾ. ೪೦೯-೪; 12ನೆಯ ಶಶ). ವನವಸಿ : ಕೊಯಾಜೂರ್ ವನವಸಿಪಲಸಿ[ಗೆ]ಪಾನುಙ್ಗಲುಚ್ಚಙ್ಗಿ ವೆಲ್ವುಙ್ಗೆಯಾದಿಯಾಗಕೊಣ್ಡು ಭುಜಬಲ ವೀರಗಂಗ ವಿಷ್ಣುವರ್ದ್ಧನ (ಎಕ. III (R), ಗುಂಡ್ಲುಪೇ, ೧೧೧ ೭; 1188). ವನವಾಶಿ : ಎಡೆದೊರೆನಾಡುಂ ತುಡರ್ವ್ವನವೇಲಿಯುಂ [ಪದ]ರ್ವ್ವನವಾಶಿಯುಂ (ಎಕ. III (R), ನಂಜನ. ೨೧೧-೪; 1021). 'ಬನವಾಸಿ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ವನವಾಸೀ]

ವನವಿಹರಣ (ನಾ). ವಿನೋದಕ್ಕಾಗಿ ಉದ್ಯಾನವನದಲ್ಲಿ ಸುತ್ತಾಡುವುದು ; ವನವಿಹಾರ : ಅರಸನಾಕೆಯರ ವನವಿಹರಣಶ್ರಮಮಂ ವಾಜವನವಿಹರಣಶ್ರಮದಿಂ ಕಳೆಯಲೆಂದುಮಲ್ಲಿಂ ಪೊಱಮಟ್ಟು ನಡೆವಲ್ಲಿ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೭-೧೧೩ ವ); ವನವಿಹರಣಸಮುಚಿತಪರಿಮಿತ ಪರಿಜನಾವೃತನುಂ . . . ನಡೆತರ್ಪಾಗಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೧೦-೧೫ ವ). [ಸಂ.]

ವನವಿಹಾರ(ನಾ). = ವನವಿಹರಣ : ಅಂತು ವನವಿಹಾರಾನಂತರಂ ಭರತೇಶಚಕ್ರವರ್ತಿ . . . ಅಂತಃಪುರಕರಿಣೀಗಣಂಬೆರಸು ಗಂಗಾಜಲಕ್ರೀಡಾಸಕ್ತಚಿತ್ತನಾಗಿ ತತ್ಪರಿಸರಪ್ರದೇಶಮನೆಯ್ದೆವಂದು (ಆದಿಪು.೧೧-೧೫೩ ವ); ಮೃಗಶಿಶುನೇತ್ರೆಗೂಡಿ ನೃಪಪುಂಗವನುದ್ಭಟ ಭೂಮಿಪಾಲನೊಱ್ಗೆ ನಡೆತಂದನು ವನವಿಹಾರವಿನೋದವಿಲಾಸಮಾನಸಂ (ಉದ್ಭಟ. ೯-೬೧). [ಸಂ.]

ವನವೃಕ್ಷ (ನಾ). = ವನತರು ೧: ವನವೃಕ್ಷಗ್ರಸನಕ್ಕೆ ಮುಂಬರಿವ ದಾವಜ್ವಾಲೆಯೆಂಬಂತೆ ಬಲ್ಮೆನಿಱಿ ಪೇಚರವೀರಸೈನ್ಯಸಹಿತಂ ಮೇಲೆತ್ತಿ ಬಂದಾಜಿಯೊಳ್ . . . ಸೂಱೆಗೊಂಡಂ (ಕುಮಾ. ೧೪-೮೭). [ಸಂ.]

ವನವೃಕ್ಷನ್ಯಾಯ (ನಾ). [ತರ್ಕಶಾ] ಅನೇಕ ಮರಗಳ ಸಮೂಹದಲ್ಲಿ, ಒಂದು ಮರವು ಆ ಸಮೂಹದ ಅಂಗ ಎಂಬಂತೆ ಅನೇಕ ವಸ್ತುಗಳ ಸಮಷ್ಟಿರೂಪದಲ್ಲಿ, ಒಂದು ವಸ್ತುವು ಅದರ ಅಂಗ ಎಂಬುದನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುವ ದೃಷ್ಟಾಂತ : ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನ ಲಿಂಗಶರೀರ ವನವೃಕ್ಷನ್ಯಾಯದಿಂದ ಸಕಲಜೀವಲಿಂಗಶರೀರಗಳ ಸಮಷ್ಟಿ ಸಮೂಹ . . . ವನವೃಕ್ಷನ್ಯಾಯದಿಂದ ಸಮಸ್ತ ಸ್ಥೂಲಶರೀರಸಮಷ್ಟಿಯೇ ವಿರಾಟ್ಪುರುಷನು (ಹಿಂದಸಾ. ೧೯೭). [ಸಂ.]

ವನಶಿಖಿ (ನಾ). = ವನವಹ್ನಿ : ಲಯಾನಲಲುಠತ್ತಾಪಾಗ್ನಿಕೋಪಾಗ್ನಿಶೋಷಿತ ಯುದ್ಧೋದ್ಧತಜೀವನಂ ವನಶಿಖಿಪ್ರೋದ್ಧತತ್ಪತಾಪಂ. . . . ಭರತಶ್ರೀಮಚ್ಛಮೂವಲ್ಲಭಂ (ಎಕ. VI, ಚಿಕ್ಕಮ. ೧೬೧-೯೧; 1137). [ಸಂ. ವನಶಿಖಿನ್]

ವನಶೃಂಗಾಟ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮುಳ್ಳಿನ ಗಿಡ ; ನೆಗ್ಗಿಲು : "ಪಲಂಕಷಾ . . . ಗೋಕ್ಷುರಕಃ, ವನಶೃಂಗಾಟಃ — ೭ ನೆಲ್ಲೇರುಗಿಡದ ಹೆಸರುಗಳು, ನೆಗ್ಗಿಲು ಹೆಸರುಗಳು" (ಶಬ್ದಾಂಶ. ೧೩೪). [ಸಂ.]

ವನಷಂಡ (ನಾ). ೧. ಉದ್ಯಾನವನದಲ್ಲಿರುವ ಮರಗಳ ಗುಂಪು,– ಸಮೂಹ : ವಾಪೀಕೂಪಸರೋವರಸಮನ್ವಿತವನಷಂಡಮಧ್ಯಗತಪಂಚಪಂಚ ಪ್ರಾಸಾದಪಂಕ್ತಿಗಳುಮಂ (ಚಾವುಂಪು. ೪೪); ವಿಕ್ಕೆಕಜನಗೃಹಾಂತರಿತವಾಪೀಕೂಪಕಮಲಾಕರಮಂಡಿತವನಷಂಡಮಧ್ಯಗತಪಂಚಪಂಚಪ್ರಾಸಾದಪಂಕ್ತಿಗಳಿಂದಂ (ಆದಿಪು. ೭-೨೦ ವ). ೨. ಮರಗಳ ಗುಂಪಿನಿಂದ ಕೂಡಿದುದು ; ಕಾಡು : ಚಂಡಮುನಿಪತಿ ದಕ್ಷಿಣದ ಭೂಮಂಡಲದ ಪಥವಿಡಿದು ಗಿರಿವನಷಂಡವನು ಕಳಿದೈದಿದನು ಕಾಕುತ್ಸ್ಥಭೂಪತಿಯ (ತೊರರಾ. ೩-೨೭). [ಸಂ.]

ವನಸಂಪಗೆ , ವನಸಂಪಿಗೆ (ನಾ). ಕಾಡುಸಂಪಿಗೆಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು : "ಯಮಳಚ್ಛದಃ, — ಕಂಚವಾಳ, ವನಸಂಪಗೆ" (ಓಷಧಿ. ೧೩೧). ವನಸಂಪಿಗೆ : ಹಾಲೆ ಹೊಂಗೇತಕಿ ವನಸಂಪಿಗೆ ಹಿಂತಾಲ ಹೆಮ್ಮರ ಕಮ್ಮರಗಳು . . . ಅದರಿ ಮುಸುಕಿಹವು (ಕನವಿ. ೧೮ ೩೭); ಪುಷ್ಪವೃಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡವೃಕ್ಷಗಳಾಗತಕ್ಕ ಸುಂದರಪುಷ್ಪ ಗಿಡಗಳು ಸಂಪಿಗೆ ವನಸಂಪಿಗೆ ನಾಗಸಂಪಿಗೆ ಕೋಲಸಂಪಿಗೆ ಕೆಂಡಸಂಪಿಗೆ ದುಂಡುಸಂಪಿಗೆ ಇವುಗಳೆಲ್ಲ ಬೀಜಗಳಾಗಿವೆ (ಕೃಷಿತ್ರ. ೨೦೮). [< ಸಂ. ವನಚಂಪಕ]

ವನಸಂಪಿಗೆ 'ವನಸಂಪಗೆ' ನೋ.

ವನಸಿಂಹನ್ಯಾಯ (ನಾ). [ತರ್ಕಶಾ] ಲೌಕಿಕನ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ವನದಿಂದ ಸಿಂಹಕ್ಕೂ ಸಿಂಹದಿಂದ ವನಕ್ಕೂ ಪರಸ್ಪರ ರಕ್ಷಣೆ ಒದಗಿ, ಇವೆರಡೂ ಒಟ್ಟಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಜಯಿಸಲಶಕ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬ ದೃಷ್ಟಾಂತ : ಘನದೋರ್ದಂಡಪ್ರಭಾವಾರ್ಜಿತಧರಣಿಗುಹಾಸಿಂಹರಿರ್ ನೀಮುಮಿಾಗಳ್ ವನಸಿಂಹನ್ಯಾಯದಿಂ ದುರ್ಗದೊಳೆ ಬಲಿದು ನಿಂದಲ್ಲಿ ಬಂದೊತ್ತಿ ಚಕ್ರೇಶ್ವರನ ತಂತ್ರಂ ನಿಲ್ಕುಂ (ಆದಿಪು. ೧೩-೫೮). [ಸಂ.]

ವನಸುಮ (ನಾ). ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಅರಳುವ ಹೂವು : ವನಸುಮದೊಲೆನ್ನ ಜೀವನವು ವಿಕಸಿಸುವಂತೆ ಮನವನನುಗೊಳಿಸು ಗುರುವೇ (ಕಪವ. ೭-೧೩೫). [ಸಂ.]

ವನಸೂರಣ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಗೆಡ್ಡೆ : "ಉದ್ಧ — ವನಸೂರಣ" (ಓಷಧಿ. ೧೫). [ಸಂ.]

ವನಸೌತೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೌತೆಬಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಾಯಿ ; ಕಾಡು ಸೌತೆ : "ಮರುಜಾ — ವನಸೌತೆ" (ಓಷಧಿ. ೧೧೮). [ವನ + ಸೌತೆ (< ಸವುಂತೆ)]

ವನಸ್ಥ (ಗು). ೧. ಕಾಡಿನಲ್ಲಿರುವ ; ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವ. (ನಾ). ೨. ತಪಸ್ವಿ ; ಋಷಿ. [ಸಂ.]

ವನಸ್ಥಲ, ವನಸ್ಥಳ (ನಾ). ಕಾಡಿನ ಪ್ರದೇಶ ; ಅರಣ್ಯಸ್ಥಳ : ಎಲೆ ವನಸ್ಥಲ [ವಾರಾಂ.ಳ]ಗಳಿರ ವೃಕ್ಷಂಗಳಿರ ಮೃಗಂಗಳಿರ . . . ಪಂಚಭೂತಂಗಳಿರ ದೆಸೆಗಳಿರ ಕಾವುದು (ಧರ್ಮಬಾ. ೧೯-೨೦). ವನಸ್ಥಳ : ಬೆದಱೆ ಮನಂ ವನಸ್ಥಳದೊಳೊಂದಿಭಮಿರ್ದುದು . . . ನೀಳನಗೇಂದ್ರಮೆಂಬಿನಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೦-೧೫೯). [ಸಂ.]

ವನಸ್ಥಲಿ, ವನಸ್ಥಳಿ (ನಾ). = ವನಸ್ಥಲ : ಬೀಳ್ಕೊಂಡರಾ ಪರಿಚಯದ ವನಸ್ಥಲಿಗಳಂ, ಪುಲಿನಸ್ಥಲಿಗಳಂ, ಜಲಸ್ಥಲಿಗಳಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೨೯-೩೨); ಈ ವನಸ್ಥಲಿಯೆಲ್ಲವೂ ಚೇತನವಾಗಿರುವಂತೆ ಕಾಣುತ್ತಿರುವುದೇಕೆ ಬಲ್ಲೆಯಾ ? (ಮಹಾನಾ. ೨೩೩). ವನಸ್ಥಳಿ : ಬೆದಱೆ ಮನಂ ವನಸ್ಥಳಿಯೊಳೊಂದಿಭಮಿರ್ದುದು . . . ನೀಳನಗೇಂದ್ರಮೆಂಬಿನಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೦ ೬೮); ಆ ತರುಣಿ . . . ವನಸ್ಥಳಿಯಂತೆ ಪೃಥುಲಕುಚಾಲಂಕೃತೆಯುಂ . . . ಎನಿಸಿರ್ದಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೭-೬೧ ವ). [ಸಂ. ವನಸ್ಥಲೀ]

ವನಸ್ಥಳ 'ವನಸ್ಥಲ' ನೋ.

ವನಸ್ಥಳಿ 'ವನಸ್ಥಲಿ' ನೋ.

ವನಸ್ಥಿತ (ಗು). ೧. ಕಾಡಿನಲ್ಲಿರುವ; ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿರುವ : ಆತ್ತವಿರಾಗವರ್ತನೆ . . . ಮಾನಸಂಪತ್ತಿ ಕರಂ ವಿರಾಜಿಸೆ ವನಸ್ಥಿತಶಾಖಿನಿಕಾಯಮಾವಗಂ ಪೆತ್ತುದು ಚೆಲ್ವನಾ ಮುನಿಪನೊಳ್ ತಳೆದಂತೆ ತಪೋನಿಯೋಗಮಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೨-೧೦೩). (ನಾ). ೨. ಕಾಡಿನಲ್ಲಿರುವವನು : ಕತೆಯಂ ಕೇಳೆಲೆ ಕಂದ ಹಾಂ ರಘುಜನೆಂಬಂ ಹಾಂ ಸಕಾಂತಂ ವನಸ್ಥಿತನಾದಂ ಗುರು ಪೇಳೆ (ಜಗವ. ೩-೭೧). [ಸಂ.]

ವನಸ್ಪತಿ (ನಾ). ೧. ಹೂವುಗಳನ್ನು ಬಿಡದೆ ಫಲವನ್ನು ನೀಡುವ ಆಲ, ಅರಳಿ ಮುಂತಾದ ಮರ : " ಪೂವಾಗದೆ ಕಾಯಿಪ ಮರನಂ ವನಸ್ಪತಿಯೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೩೦-೨೫). ೨. ಮರ ; ವೃಕ್ಷ : ನೇಸರ್ಟ್ ಮೂಡಲೊಡನೆ ಗೂಡುಗಳಿಂ ಗಿಳಿಗಳೆಲ್ಲಂ ಕುಟುಕುಗೊಳಲೆಂದು ಪೋಗೆ ಶಾಬಕನಿಕರಸನಾಥಮಾಗಿಯುಂ ನಿಶ್ಶಬ್ದತೆಯಿಂ ಶೂನ್ಯವಂತಿರ್ದ ಶಾಲ್ಮಲಿವನಸ್ಪತಿಯೊಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೫೧); ಆ ಮಾಯಿದೇವರಸಂ ಸಂತೆಯುಮಂ ವನಸ್ಪತಿಯುಮಂ ಸರ್ವ್ವಾರ್ತ್ಥವಂ ಮಾಡಿದ ನೆರವೀ ಸಂತೆಯುಮಂ

ವನಸ್ಪತಿಯುಮಂ . . . ಉಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಕರಕವಕ್ಕುಂ (ಸೌಇಇ. XX. ೧೬೫-೪೪; 1190). ೩. ಮರ, ಗಿಡ, ಬಳ್ಳಿ ಮುಂತಾದ ಸಸ್ಯಜಾತಿ : ವನಸ್ಪತಿಗಳಿಂದ ಪುಷ್ಪಗಳನ್ನು ಕೊಯ್ದುಕೊಂಡು ಬನ್ನಿರಿ (ಶಾಕುಂತ. ೫೧-೮); ಶಹಾಮೃಗ . . . ಅದು ವನಸ್ಪತಿಗಳನ್ನು ತಿಂದು ಬದುಕುವುದು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೫೭). ೪. ಆಹಾರಪದಾರ್ಥಗಳ ತಯಾರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ, ಸಸ್ಯಮೂಲವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಿಡ್ಡಿನ ಪದಾರ್ಥ : ಜಲಜನಕವನ್ನು ತೈಲದೊಂದಿಗೆ ಸಂಯೋಗ ಮಾಡಿ ಕೃತಕವಾದ ಕೊಬ್ಬುಗಳಾದ ಡಾಲ್ಡ, ವನಸ್ಪತಿ, ಪರಾವ್ ಇವುಗಳನ್ನು ತಯಾರುಮಾಡುವರು (ಗೃಹವಿ. ೧೪). ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಸೋಮಲತೆ. ೬. ಮರದ ಕಂಬ, ಗಣೆ, ತೊಲೆ ಮುಂತಾದುವು. ೭. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಲಯವಾದ್ಯ: ಆ ವಾದ್ಯಗಳ ಸಮೂಹದಲ್ಲಿ . . . ಭೂಮಿದುಂದುಭಿ, ವನಸ್ಪತಿ, ಔದುಂಬರ ಮುಂತಾದ ಲಯವಾದ್ಯಗಳೂ . . . ಹೆಸರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ (ಸಂಗೀಚಂ. ೧೦೮). ೮. [ಜೈನ] ಐದು ಬಗೆಯ ಸ್ಥಾವರಜೀವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಗಿಡ, ಮರ, ಬಳ್ಳಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಜೀವ : ಸ್ಪರ್ಶನೇಂದ್ರಿಯಮಾತ್ರಂಗಳ್ ಸ್ಥಾವರಂಗಳೆಂಬುವವು ಪೃಥಿವ್ಯಪ್ತೇಜೋವಾಯು ವನಸ್ಪತಿಭೇದದಿಂ ಪಂಚವಿಧಂ (ಆದಿಪು. ೧೦-೬೩ ವ). [ಸಂ.]

ವನಸ್ಪತ್ಯ (ನಾ). ಹೂವುಬಿಟ್ಟು ಅನಂತರ ಫಲ ಕೊಡುವ ಮಾವು ಮುಂತಾದ ಮರ : ''ಕುಸುಮಫಲವಪ್ಪ ತರು ವನಸ್ಪತ್ಯಮದು'' (ಷಂಗರಾ. ೩೨-೨).

[< ಸಂ. ವಾನಸ್ಪತ್ಯ]

ವನಸ್ಪರ್ಧಿ (ನಾ). ಉದ್ಯಾನದೊಡನೆ ಸ್ಪರ್ಧಿಸುವುದು : ರಮಣೀಸಸ್ಮೇರ ವಕ್ತ್ರಾಂಬುರುಹವಿಸರದೊಳ್ . . . ಮಾನಿನೀಮಂದಹಾಸೋದ್ಗಮದೊಳ್ತಾನಿರ್ದನಾ ಸ್ಥಾನದೊಳತುಳ ವನಸ್ಪರ್ಧಿಯೊಳ್ಪುವಸಂತಂ (ರಾಜಶೇ. ೯-೭೭). [ಸಂ. ವನಸ್ಪರ್ಧಿನ್]

ವನಾಂತ (ನಾ). ೧. ಕಾಡಿನ ಗಡಿ, –ಎಲ್ಲೆ. ೨. ಕಾಡು ; ಅರಣ್ಯಪ್ರದೇಶ : ಅಲರ್ಗಳ ಕೀಟಸಟಿಟ್ ಕಟಲಿದಂತು . . . ನಲಿವಾಡುವ ಸೋಗೆಯ ಸೋಗೆ ಸೂಸದಂತೆಲರೊಲವುಣ್ಕೆ ತೀಡಿದುದು ತಣ್ಣನೆ ಪಣ್ಣನೆ ತದ್ವನಾಂತದೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೨-೧೦೧); ಕಪೋತದ ಬೊಟ್ಟನ ಕೆಂಡದಬ್ಬಿನೀವರನಭಿಧಾನಮಂ ತಳೆದ ಭೂರುಹಮೊಪ್ಪುಗುಮಾ ವನಾಂತದೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೫-೫೭). [ಸಂ.]

ವನಾಂತರ (ನಾ). ೧. ಕಾಡಿನ ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶ ; ಅರಣ್ಯದ ಒಳಭಾಗ : ವನದಹನಂ ವನಾಂತರಮನೊರ್ಬುಳಸಾಗಿರೆ ಮುತ್ತಿ ಸುತ್ತಿ ಸುತ್ತಿನ ನಡುವಿರ್ದ ಮಾಮರನನಟ್ಟಿದುದು (ಆದಿಪು. ೯-೫೯); ಪರಮಪಂಚವಟಪ್ರವೇಶದ ಘನವನಾಂತರಕೆ ಹರಸಿ ಕಳುಹಿದನು (ತೊರರಾ. ೩-೧-೨೫). ೨. ಉದ್ಯಾನವನದ ಮಧ್ಯಭಾಗ ; ತೋಟದ ಒಳಭಾಗ : ಸತ್ಯಭಾಮೆಯುಂ ಬರುತಿರ್ದು ಸವತಿಯಿರ್ದೆಡೆಗಾಂ ಪೋಪುದು ಪೆಂಪಲ್ತೆಂದು ಹರಿಯಲ್ಲಿಗೆ ತನ್ನ ತಂದರಸಿಯನಟ್ಟುವುದೆಂದಟ್ಟಿ ತಾನಾ ವನಾಂತರಮಂ ಪೊಕ್ಕು (ನೇಮಿಪು. ೭-೬೨ ವ); ಈಶ್ವರನಗಜೆಗೂಡಿ ಸವಿಯಿರ್ಪರಸಿ ತೊಳತೊಳಪ ನಂದನದ ಸಿರಿಯನೀಕ್ಷಿಸಿ ತಲೆಯನೊಲೆದೊಲೆದು ಪೊಗಳುತ್ತಲ್ಕೆತರಲ್ ತದ್ವನಾಂತರದೊಳು (ಚಿಬಪು. ೪೫-೪೪). ೩. ಇನ್ನೊಂದು ಕಾಡು ; ಬೇರೊಂದು ಅರಣ್ಯ. [ಸಂ.]

ವನಾಂತರಾಳ (ನಾ). ೧. ಕಾಡಿನ ಮಧ್ಯಭಾಗ ; ಕಾಡಿನ ನಡುವಿನ ಪ್ರದೇಶ : ಮೃಗಗಣಮ ಸುಖಿ ಬಾಳ್ಗುಂ ಸೊಗಯಿಸುವ ವನಾಂತರಾಳದೊಳ್ ಬಹುತೃಣದೊಳ್ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೩೯). ೨. ಉದ್ಯಾನವನದ ಮಧ್ಯಭಾಗ ; ತೋಟದ ನಡುವಿನ ಪ್ರದೇಶ : ಸುರತಮಕರಧ್ವಜನ ಸುಭದ್ರೆಯ ವಿರಹಪರಿತಾಪದೊಳಾದ ಪದೆಮಾತಂ ಕರ್ಣಪರಂಪರೆಯಿಂ ಕೇಳ್ದು ಸಂತಸಂಬಟ್ಟು ಚಕ್ರಿ . . . ಆ ವನಾಂತರಾಳಕ್ಕೆವರ್ಪನೆ ಬಂದು (ಪಂಪಭಾ. ೫-೧೯ ವ); ಕಾಂತೆಯರ್ . . . ಬಂದು ನಿಂದು ಶೋಭಿಸಿದರ ಲಂಪಿನಿಂದಲರ್ಗಳಂ ತಿರಿಯುತ್ತೆ ವನಾಂತರಾಳದೊಳ್ (ಉದ್ಭಟ. ೯-೩೩).

[ಸಂ. ವನಾಂತರಾಲ]

ವನಾಯು (ನಾ). ೧. ಒಂದು ದೇಶದ ಹೆಸರು. ೨. ಜಿಂಕೆ ; ಹರಿಣ : ''ಹರಿಣಂ ವನಾಯುವೇಣಂ ಕುರಂಗಮೃಗ''(ವಸ್ತುಕೋ. ೪೮-೨). ೩. ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವ ಪ್ರಾಣಿ ; ನರಿ : ''ದಂತಿ ವನಾಯು ತಾರಗೆ ಪಶುವ್ರಜ ಬೆಳ್ಳ್ಯಗಮುಂ ಮೃಗಾಪ್ಯ'' (ನಾನಾರ. ೮೨). [< ಸಂ. ವಾನಾಯು]

ವನಾಯುಜ (ನಾ). ಪರ್ಶಿಯನ್‌ದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಕುದುರೆ ; ಪಾರಸಿಕದೇಶದ ಕುದುರೆ : ''ಪಾರಸೀಕದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುವು ವನಾಯುಜಂಗಳೆಂಬುದು'' (ಹಲಾಯು. ೭೨-೨೮೫). [ಸಂ.]

ವನಾಲಯ (ನಾ). ೧. ಕಾಡಿನಲ್ಲಿರುವ ಮನೆ : ಸೋದರರು ಸಹಿತ ವನಾಲಯವ ಹೊಣವಂಟು ಸಾರಿದರೊಂದು ವಟಕುಜವ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೧-೧). ೨. ಕಾಡನ್ನು ಮನೆಯಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಪ್ರಾಣಿ ; ವಾನರ ; ಕೋತಿ : ಸಾಲ್ದುಮಿ ಕಿತವಸೌಜನ್ಯ ಮೆಲವೋ ವನಾಲಯಾ! (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೩೦-೨೨೫). [ಸಂ.]

ವನಾವಸಥ (ನಾ). ೧. ಕಾಡಿನಲ್ಲಿರುವ ಮನೆ. ೨. ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುತ್ತಿರುವವನು ; ಆರಣ್ಯಕ : ನಿಯತಂ ಭಾವನರುಂ ವನಾವಸಥರುಂ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕರುಂ ಕಲ್ಪವಾಸರುಮಾಗಿರ್ದ ಚತುರ್ವಿಧಾಮರರುದಾರರ್ ಸ್ತೋಮದೊಳ್ ಕೂಡೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೦-೧೩). [ಸಂ.]

ವನಾಶ್ರಯ (ನಾ). ೧. ಕಾಡನ್ನು ಆಶ್ರಯವಾಗಿ ಉಳ್ಳುದು ; ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವಂಥದು. ೨. ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವವನು, –ಆಶ್ರಯ ಪಡೆಯುವವನು. ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ ; ಕಾಡುಕಾಗೆ ; ಡೊಂಬಕಾಗೆ : ''ಶಿತಿಕಾಕಂ ವನಾಶ್ರಯಂ ಮೌಕುಳಿ ದ್ರೋಣಾಮಾ ಕಾಕೋಳಘನ ಕಾಡಕಾಗೆ'' (ಮಂಗರಾ. ೫೧-೪). [ಸಂ.]

ವನಿತ (ಗು). ೧. ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದ ; ಬೇಡಿದ. ೨. ಇಚ್ಛಿಸಿದ ; ಬಯಸಿದ ; ಪ್ರೀತಿಸಿದ. ೩. ಸೇವಿಸಿದ ; ಆರಾಧಿಸಿದ. [ಸಂ.]

ವನಿತಾವೃತ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಹೆಣ್ಣಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಹೆಣ್ತುತನ ; ಸ್ತ್ರೀತ್ವ : ಉತ್ತಮಗುಣತತಿ ವನಿತಾವೃತ್ತಿಯನೊಳಕೊಣ್ಡುದೆಂದು ಜಗಮೆಲ್ಲಂ ಕಯ್ಯೆತ್ತುವಿನಂ ಅಮಳಗುಣಸಂಪತ್ತಿಗೆ ಜಗದೊಳಗೆ ಪೋಚಿಕಬ್ಬೆಯಿ ನೋಂತಳ್ (ಎಕ. II, ೧೧೮-೧೮; 1120). ೨. ಹೆಣ್ಣಿನ ರೀತಿ, –ನಡತೆ. [ಸಂ.]

ವನಿತಾಸಕ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಹೆಣ್ಣಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತೋರುವ ಆಸಕ್ತಿ ; ಸ್ತ್ರೀಲೋಲುಪತೆ. ೨. ಹೆಣ್ಣಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತೋರುವ ಅನಾಸಕ್ತಿ ; ವೈರಾಗ್ಯ : ಮುಕ್ತಿಶ್ರೀಯೊಳ್ ತನಗಾಸಕ್ತಿಯೊಳಿರದೊಸೆದು ನೆರೆದನಜರಂ ವನಿತಾಸಕ್ತಿಯ ವರಂಗೆ ನೆರೆವನು[ರಕ್ತಿ]ಯನೊದವಿಸುವ ಮೆಚ್ಚದೇನಚ್ಚರಿಯೋ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೩೪). [ಸಂ. (ವನಿತಾ + ಸಕ್ತಿ); (ವನಿತಾ + ಅಸಕ್ತಿ)]

ವನಿತೆ (ನಾ). ೧. ಹೆಂಗಸು ; ಮಹಿಳೆ : ದೇವವನಿತೆಯರ ಪರಿವಿಡಿಯೊಳಡಿಗುಟ್ಟೆಯುಂ ದೇವಗಣಿಕೆಯರ ಕೊಳೆ ಪಾಡೆ ದನಿಮುಟ್ಟೆಯುಂ (ಆದಿಪು. ೭-೨೭ ರಗಳೆ); ವನಿತೆಯ ವದನಶ್ರೀಚಾಂದನರಸಮಂ ನಳಿನದಳದೆ ತೀವಿದಳೆನೆ ಲೋಚನರುಚಿಯರೆ (ರಾಜಶೇ. ೭-೫೦). ೨. ಹೆಂಡತಿ ; ಪತ್ನಿ : ಪ್ರಭಾಕರೀಪುರೀನಾಥಂ ಮಹಾಸೇನಂಗಂ ತದ್ವನಿತೆ ವಸುಂಧರೆಗಂ ಜಯಸೇನನೆಂಬ ತನೂಜನಾಗಿ ಗುರುಪುರುಷಾರ್ಥಮಂ ನೆಜಿಯೆ ಸಾಧಿಸಿ (ಆದಿಪು. ೩-೭೭ ವ); ವನಿತೆಯ ನೆಟಲೊಳಗಿರೆ ಲೋಚನಚಂದ್ರಿಕೆಯಿಂದ ಮೊಸರ್ವ ಶಶಿಮಣಿಮುಕುರಂ ನೆನೆಯಿಸಿತು ಹೃದಯಮಂ ಕಾಮಿನಿ ಪುಗೆ ನಡೆ ನೋಡಿ ಸೋಲ್ತು ಬೆಮರ್ಪುದು ಪತಿಯಂ (ಲೀಲಾವ. ೧೨-೮೭). ೩. ನಲ್ಲೆ ; ಪ್ರಿಯೆ. ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧದ ಬೇರು ; ಕರ್ಪೂರಶುಂಠಿ : ''ವನಿತೆ ಷಡ್ಗ್ರಂಥಿ ಕರ್ಪೂರಶುಂಠಿ'' (ಮಂಗರಾ. ೪೧ ೩೩). ೫. [ಜ್ಯೋತಿ] ಹನ್ನೆರಡುರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಆರನೆಯದು ; ಕನ್ಯಾರಾಶಿ : ವನಿತೆಯೊಳು ಕಮಲಾರಿಯಿದ್ದನು ಕನಕಮನ್ಮಥನೆಡೆಯೊಳಿದ್ದನು ಧನುವಿನೊಳಗಿನತನುಜನಿದ್ದನು ಭಗಣಚಕ್ರದಲಿ (ಕೌಶಿರಾ. ೧೩-೪೮). [ಸಂ. ವನಿತಾ]

ವನೀಪಕ (ನಾ). ಬೇಡುವವನು ; ಯಾಚಕ ; ಭಿಕ್ಷುಕ : ಎಡೆಬಿಡದೀವ ಕಲ್ಪತರುವೆಂದು ವನೀಪಕಕೋಟಿ ಸಂತಸಂಬಡೆ . . . ವಾರಣಾವತಮನೆಯ್ದಿದನಮ್ಮನ ಗಂಧವಾರಣಂ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೯೮); ಅಂತವನಿಪನಿಕರಂ ಕೈಯಾಂತವನಿಪನಿಕರ Eವನೀಪಕರು3ಮೊಂದುಮಕೋಟಿಗೆ ಮಿಗಿಲೆಂಬಂತಾದೊಡಮೊಳಸೋರದೆ ಚಿಂತಿಸದಾಂತಿಜಿ ಗುಮಿಗುಮಿಜಿವ ಬೆಡಂಗಂ (ಗದಾಯು. ೧-೧೫). [ಸಂ.]

ವನೇಚರ (ನಾ). ೧. ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವನು ; ಬೇಡ ; ಶಬರ : ತದೀಯ ಮುನಿರಾಜಪೂಜಿತಚ್ಛಾಯೆಯಿಂ . . . ಮೆಟ್ಟದು ಮುಟ್ಟದು ವನ್ಯಮೃಗವನೇಚರನಿಕರಂ

(ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೧೧೧); ವನದೊಳ್ ವನೇಚರಂ ತನತ್ತು ಬಿಲ್ಲಾನದನಂತು ಕೀಸುವಂ (ಶಾವ್ಯಾವ. ೩೫೯). ೨. ತಪಸ್ವಿ ; ತಾಪಸ. ೩. ಅಸುರ ; ರಾಕ್ಷಸ. ೪. ಕಾಡುಮೃಗ ; ಹಿಂಸ್ರಪ್ರಾಣಿ. [ಸಂ.]

ವನೇಚರಪತಿ (ನಾ). ಬೇಡರ ಒಡೆಯ ; ಕಿರಾತನಾಯಕ : ಇದಿರೊಳ್ ಗರ್ಜಿಸಿ ಪುಲಿ ನಿಲೆ ಬೆದಱಿ ಕರಂ ಶಬರಿ ಬರಿಯನಪ್ಪಲೊಡಂ ರೋಷದಿನಲರ್ದುದೊಂದು ಕಣ್ ರಾಗದೆ ಮುಗುಳ್ದುದದೊಂದು ಕಣ್ ವನೇಚರಪತಿಯಾ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೫೯). [ಸಂ.]

ವನೇಚರಿ (ನಾ). ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವಳು ; ಬೇಡಿತಿ ; ಶಬರಿ : ವನೇಚರಿ ಜನತಾವಿಲೋಚನವಶೀಕರಣಾಂಜನದಿಂ ಮನೋಭವಂ ವಿರಚಿಸಿ ಬಣ್ಣಮಂ ಬರೆದ ಚಿತ್ರದ ಪೆಣ್ಣೆನೆ ಕಣ್ಗೆ ಪಂದಲೋ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೦-೭೫). [ಸಂ. ವನೇಚರೀ]

ವನೇಜ (ಗು). ೧. ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಅಥವಾ ಕಾಡಿನಲ್ಲಿರುವ. (ನಾ). ೨. ತಾವರೆ ; ಕಮಲ : "ಚಂದ್ರ ಪತಂಗ . . . ವನೇಜ ಭೂಪ ಪಶುಪಾಲಕ ಸೌರಭಮಿಂತು ಗೋಪಶಬ್ದಂ" (ನಾನಾರ. ೫೪). [ಸಂ.]

ವನೇಜಮಿತ್ರ (ನಾ). ತಾವರೆಯ ಗೆಳೆಯ ; ಸೂರ್ಯ : "ವಾಸವ . . . ವನೇಜಮಿತ್ರ ಸಂಕಾಶಮಿವರ್ಕಮಕ್ಕು" (ನಾನಾರ. ೧೪). [ಸಂ.]

ವನೇಜರಿಪು (ನಾ). ತಾವರೆಯ ವೈರಿ ; ಚಂದ್ರ : ವನೇಜರಿಪುವುಂ ಪಂಕೇಜಮಿತ್ರಂ ಬಲಾಢ್ಯಂ (ಜಾತಿ. ೨-೧೨). [ಸಂ.]

ವನೇಜಾಕರ (ನಾ). ತಾವರೆಯ ಕೊಳ ; ಕಮಲಸರೋವರ : ಅವಳವಯವ ನವಲಾವಣ್ಯವನೇಜಾಕರದೊಳಾಳ್ದ ಮದನದ್ವಿಪದೊಪ್ಪುವಚಳಕುಂಭಸ್ಥಳಮೆಂಬ ಪುಲಿಸದುದು ಲಾಸ್ಯಕಂಪಿತಂ ಘನಜಘನಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೨-೮೪). [ಸಂ.]

ವನೇಜಾತ (ಗು).೧. ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ : ಜಾತಿವನೇಜಾತಪ್ರಸೂನಾವಳಿಯನಿಟಿಸಿ ಸಂಪತ್ತುವೆತ್ತಿರ್ದುದೆತ್ತಂ (ಜಗ. ೪-೭೫). (ನಾ). ೨. ತಾವರೆ ; ಕಮಲ : "ಕೇತನ . . . ವನೇಜಾತ ಮೃಗಾರಿ ಕಲ್ಪಕುಜಶ್ರೇಷ್ಠಂ ಪುಂಡರೀಕಾಹ್ವಯಂ" (ನಾನಾರ. ೧೯). [ಸಂ.]

ವನೇಭ (ನಾ). ಕಾಡಾನೆ : ಮದಗಂಧಮೆಂದೆ ಸಪ್ತಚ್ಛದಗಂಧಮನೀ ವನೇಭಮಾಘ್ರಾಣಿಸಿ ಪೆರ್ಚಿದ ಮಸಕದಿಂದೆ ಪಾಯಲ್ಕದಿರ್ಪುಗೆಯ್ದಪುದು ನೋಡ ವನವೇದಿಕೆಯಂ (ಆದಿಪು. ೧೧-೬೨). [ಸಂ.]

ವನೇರುಹ (ನಾ). ತಾವರೆ ; ಕಮಲ : ಲಸದ್ವನೇರುಹಗೃಹಾಕೃಪಾನಯನಪಾತ ಸಾರಥ್ಯಕಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೪-೨೫). [ಸಂ.]

ವನೋತ್ಥ (ನಾ). ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದು : ನೀಳಮೇಘೋತ್ಕರಮೆಂಬಂತಿರ್ದುದು . . . ಹಸ್ತಿಯೂಥಂ ವನೋತ್ಥಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೬೨). [ಸಂ.]

ವನೋದ್ದೇಶ (ನಾ). ವನಸ್ಥಳ ; ಉದ್ಯಾನಪ್ರದೇಶ : ಸುಧರ್ಮಾಚಾರ್ಯರನಾ ವನೋದ್ದೇಶದೊಳ್ ಕಾಣದೆ . . . ಪೋಗಿ (ಸುಕುಮಾ. ೩-೨೩ ವ). [ಸಂ.]

ವನೋರಣ (ನಾ). ಕಾಡುಕುರಿ : "ಆ ಕೊಂಡಗುಱಿ ವನೋರಣಮಟವ್ಯವಿಯೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೮-೮). [ಸಂ.]

ವನೌಕಸ (ನಾ). ೧. ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವವನು : ಮುನಿ ವನೌಕಸರೆಲ್ಲ ಕೇಳುವುದೆನ್ನ ಹುಯ್ಯಲನು (ಕಾಶಿರಾ. ೬-೩೭). ೨. ಕಾಡಿನಲ್ಲಿರುವ ತಪಸ್ವಿ : ಆ ವನೌಕಸರಿಗೆರ್ದೆ ಮರುಗಿದತ್ತು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೬೯-೪೭೭). ೩. ಕೋತಿ ; ಕಪಿ : "ಆ ವನೌಕಸಂ ಮರ್ಕಟಂ ಬಲಿಮುಖಂ . . . ಕೋಡಗಕ್ಕೆ ಪೆಸರಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೮-೯). [ಸಂ. ವನೌಕಸ್]

ವನೌಷಧಿ (ನಾ). ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ ; ವನಸ್ಪತಿ : ಸಸ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಮೊದಲನೆಯ ಕಾರಣ ಆಹಾರಸಮಸ್ಯೆ ; ಎರಡನೆಯ ಕಾರಣ ಖಾಯಿಲೆಯನ್ನು ಗುಣಪಡಿಸಿ ಆಯುಷ್ಯವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವ ವನೌಷಧಿಗಳ ಅನ್ವೇಷಣೆ (ತತ್ವಪ್ರಾ. ೫೮೭). [ಸಂ.]

ವನ್ಯ (ಗು). ೧. ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಅಥವಾ ಬೆಳೆದ : ತುಂಗವನ್ಯ ಮತಂಗಜದಂತಾಘಾತನಿಪಾತಿತಸಲ್ಲಕೀಭಂಗಮಂ . . . ನೃಪನೆಯ್ದಿದನುದ್ಯಚ್ಛೃಂಗಮನಾ ಶತಶೃಂಗಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೧೫); ವನ್ಯಕುಸುಮದ ಚಿತ್ರಹಾರ ಕೇಯೂರ ಕರ್ಣಪೂರದ ಭೂಷಣಂಗಳೊಳಂ . . . ಬರೆ (ಜಗ. ೪-೬೦ ವ). ೨. ಕ್ರೂರವಾದ ; ಉಗ್ರವಾದ. (ನಾ). ೩. ಕ್ರೂರಮೃಗ ; ಕಾಡುಪ್ರಾಣಿ. ೪. ಕಾಡುಸಸ್ಯ. ೫. ಕಾಡುಮನುಷ್ಯ ; ಅನಾಗರಿಕ ; ಅಸಂಸ್ಕೃತವ್ಯಕ್ತಿ : ಎನ್ನನೀ ಪರಿ ಬಯ್ದು ವರ್ತಿಸುತ್ತಿರ್ಪ ಸಾಮಾನ್ಯನೊಲ್ ವನ್ಯನೊಲ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೭೩-೫೧೭). ೬. ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದ ಹಣ್ಣು, ಗೆಡ್ಡೆ ಮುಂತಾದುವು. [ಸಂ.]

ವನ್ಯಮೃಗ (ನಾ). ಕಾಡುಮೃಗ ; ಕ್ರೂರಪ್ರಾಣಿ : ಉದಯಾಸ್ತಮಯಗತಾರ್ಕಂ ತದೀಯ ಮುನಿರಾಜಪೂಜಿತಚ್ಛಾಯೆಯನಾ ತ್ರಿದಶಪತಿರಕ್ಷೆಯಿಂ ಮುಟ್ಟದು ಮುಟ್ಟದು ವನ್ಯಮೃಗ ವನೇಚರನಿಕರಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೧೧೧); ವನ್ಯಮೃಗಗಳ ನಡುವೆ ಗೋವು ಬಂದೇನಹುದು (ಮಂಕುತಿ. ೩೦೯). [ಸಂ.]

ವನ್ಯಾಹಾರ (ನಾ). ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುವ ಗೆಡ್ಡೆ , ಗೆಣಸು ಮುಂತಾದ ಆಹಾರ : ಈ ಮಹಿಯನುಳಿದು ಪದಿನಾಲ್ಕುವರುಷಂ ಮುನಿಸ್ತೋಮದೊಡವೆರೆದು ವನ್ಯಾಹಾರನಿಯಮದಿಂ ರಾಮನಿರವೇಳ್ಕು (ತೊರವೆರಾ. ೨-೮-೧೭). [ಸಂ.]

ವನ್ಯೆ (ನಾ). ೧. ದಟ್ಟವಾದ ಕಾಡು ; ಮಹಾರಣ್ಯ. ೨. ಜಲಪ್ರವಾಹ ; ಮಹಾಪೂರ. [ಸಂ. ವನ್ಯಾ]

ವಪನ (ನಾ). ೧. ಬೀಜವನ್ನು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಬಿತ್ತುವಿಕೆ ; ಬಿತ್ತ[illegible]. ೨. ತಲೆಯನ್ನು ಬೋಳಿಸುವಿಕೆ ; ಮುಂಡನ : ವಪನ . . . ಮೊದಲಾ[illegible] ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಂಗಳಂ ಕೊಂಡು (ವಿವೇಕ. ೧೩೭); ವಿಧವೆಯಾದರೆ ಆಕೆಗೆ ವಪನ ಮಾಡಿಸಬೇಕೆಂಬುದು ನಿಜವಾದ ಧರ್ಮವೆ ಅಥವಾ ಬರಿಯ ಲೋಕರೂಢಿಯೆ? (ಶಿವಮಾ. ೯೨). ೩. ಕ್ಷೌರಮಾಡುವ ಕತ್ತಿ. ೪. ವೀರ್ಯ ; ಶುಕ್ಲ. [ಸಂ.]

ವಪು (ನಾ). ೧. ದೇಹ ; ಶರೀರ : ಉಪವಾಸಪ್ರಚುರತೆಯಿಂ ವಪು ಗಿಡಿಗಿಡಿಜಂತ್ರ ಮಾದುದು (ಸುಕುಮಾ. ೪-೪); ಈ ನಗರದೇವತೆ . . . ಬಂದಾವಿರ್ಭವಿಸಿದೊಡನಗೆ ಮಹಾವಪುವಾಯ್ತು (ಜಗ. ೪-೪೦). ೨. ಸಾರ ; ಸತ್ವ. ೩. ಸುಂದರವಾದ ಆಕಾರ; ಸುರೂಪ.

ವಪುವರ್ಜಿತಮದಾಪಹ = ಅನಂಗನ ಅಹಂಕಾರವನ್ನು ಮುರಿದವನು ; ಶಿವ : ವಪುವರ್ಜಿತಮದಾಪಹನೆ . . . ಸಂಗಮೇಶ್ವರ ರಕ್ಷಿಸೆನ್ನ (ಪ್ರಾಭರಾ. ೭-೧). [ಸಂ. ವಪುಸ್]

ವಪುಜಲ (ನಾ). ದೇಹದಿಂದ ಹೊರಬರುವ ನೀರು ; ಮೂತ್ರ : "ವಪುಜಲಮೆನಲ್ಕೆ ಮೂತ್ರಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೯೭-೧೪). [ಸಂ.]

ವಪುಷ್ಮ (ನಾ). ಸುಂದರವಾದುದು : ಕನತ್ಕನಕಮಂಡನಮಂಡಿತಮಂ ವಪುಷ್ಮಮಂ ಸಂಪದುಪೇತಮಂ ತರಿಸಿ ದಿಗ್ವಿಜಯಕ್ಕೆ ಜಿನೇಂದ್ರಚಂದ್ರದೇವಂ ಪೂಜೆಮಟ್ಟನೇಱಿ ಜಯಮಂ ಜಯಪರ್ವತಯಾನನಾಗಮಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೧೪೪ ಆ). [< ಸಂ. ವಪುಷ್ಮತ್]

ವಪುಷ್ಮಂತ (ಗು). ೧. ದೇಹವುಳ್ಳ ; ಸಶರೀರಿಯಾದ. ೨. ಚೆಲುವಾದ ; ಸುಂದರವಾದ. (ನಾ). ೩. ಸುಂದರವಾದ ಆಕಾರವುಳ್ಳವನು : ಮೂಱನೆಯ ವರ್ತ್ಯವೆಂಬೊಂ ಪ್ರವಯಸ್ಕನುಂ ವಪುಷ್ಮಂತನುಂ ಆರೋಗನುಂ . . . ಚಾರಿತ್ರವಂತನು ಮೆಂದಷ್ಟಗುಣಸಮನ್ವಿತನಕ್ಕುಂ (ಚಾವುಂಪು. ೫). [ಸಂ. ವಪುಷ್ಮತ್]

ವಪುಸಿದ್ಧಿ (ನಾ). ಮುಪ್ಪು, ವ್ಯಾಧಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ದೇಹವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಿದ್ಧಿ ; ಕಾಯಸಿದ್ಧಿ (?): "ವಪುಸಿದ್ಧಿಯೊಳು ಮಜ್ಜನದೊಳು . . . ಅಸ್ತಮಯದೊಳ್ ಪ್ರವರ್ತಿಪುದು ನಿರ್ವಾಣನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೪೮-೪೩). [ಸಂ.]

ವಪೆ (ನಾ). ೧. ಪೊಳ್ಳು ; ಟೊಳ್ಳು. ೨. ರಂಧ್ರ ; ಬಿಲ. ೩. ಮೂಳೆಯ ಪೊಳ್ಳುಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಕೊಬ್ಬು ; ಮೇದಸ್ಸು : "ವಸೆ ಮೇದಂ ವಪೆ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೭೨-೨೦). ೪. ಜಠರವನ್ನು ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿರುವ ಇತರ ಅಂಗಗಳೊಂದಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸುವ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಚರ್ಮದ ಪೊರೆ : ಹಿರವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಆತಂಕವಾಗುವ ಜಾಗಗಳು ಎರಡಿವೆ : ಅನ್ನನಾಳದ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ . . . ಒಂದು, ಕೆಳಭಾಗ ವಪೆಯ ಮೂಲಕ ಹೊಟ್ಟೆಗೆ ತೂರುವೆಡೆ ಇನ್ನೊಂದು (ಶಚಿಕೋ. I, ೩೪೪). ೫. ಕೊಬ್ಬಿ ಮೇಲೆದ್ದು ಕಾಣುವ ಹೊಕ್ಕುಳು. ೬. ಮಣ್ಣಿನ ಒಡ್ಡು , – ರಾಶಿ :

ಸುಮಸ್ತಲತೆಗಳು ವಪೆಗಳಿಂದಲೂ ವೃದ್ಧಿಯುಂ ಹೊಂದಿ ದಪ್ಪವಾದ ಫಲಗಳಂ ಧರಿಸುವವು (ಸೌಗಂಧಿ. ೪೩೪-೧೨). [ಸಂ. ವಪಾ]

ವಪ್ತೃ (ನಾ). ೧. ಕತ್ತರಿಸುವವನು ; ಬೋಳಿಸುವವನು. ೨. ಬೀಜವನ್ನು ಬಿತ್ತುವವನು. ೩. ತಂದೆ ; ಜನಕ. ೪. ಕವಿ. [ಸಂ.]

ವಪ್ರ (ನಾ). ೧. ಮಣ್ಣಿನ ದಿಣ್ಣೆ, –ದಿಬ್ಬ. ೨. ಹೊಲ, ಗದ್ದೆ ಮುಂತಾದ ಭೂಮಿ ; ಕ್ಷೇತ್ರ : "ವಪ್ರಂ, ಕ್ಷೇತ್ರಂ, ಕೇದಾರಂ—ಈ ೩ ಕೆಯ್" (ಕರಾಯು. ೯೪-೪೨೦). ೩. ಸುತ್ತುಗೋಡೆ ; ಪ್ರಾಕಾರ : ಪರಿಪಾತ್ರಿತಯಕ್ಕೆ ಚತುಶ್ಶರಾಸನಾಂತರದೆ ಸುರಶರಾಸನಭಾಭಾಸುರಮೊಪ್ಪೆ ತೋಱುಗುಂ ಪಂಚರತ್ನ ಪಾಂಶುಪ್ಪಡೀಪ್ತಿದೀಪ್ರಂ ವಪ್ರಂ (ಆದಿಪು. ೬-೧೦೩); ಮುಗಿಲುಂ ಮುಟ್ಟಿರ್ದುದೆಂಬಂತಿರೆ ಕರಮೆಸೆಗುಂ ವಿಶ್ರುತೋತ್ತುಂಗವಪ್ರಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೫೨). ೪. ಬೆಟ್ಟದ ತಪ್ಪಲು, – ಇಳಿಜಾರು ಪ್ರದೇಶ : "ಬೆಟ್ಟದ ತಪ್ಪಲಲ್ಲಿಯುಂ ವಪ್ರಮೆಂಬುದು" (ಕರಾಯು. ೧೩೫-೨೪). ೫. ದಡ ; ತೀರ : ಭೋಜನಂಗೈದೊರಗಿದರ್ ನದೀವಪ್ರದಾ ಸಮತಲದೊಳೊಂದು ಶಾದ್ವಲದಿ(ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೩೯-೬೯). ೬. ಪರಿವೇಷ ; ಪರಿವೃತ್ತ. ೭. ಕೋಟೆಯ ಹೆಬ್ಬಾಗಿಲು. ೮. ದೂಳು ; ರಜ. ೯. ತಂದೆ ; ಜನಕ. ೧೦. ಹೋರಿ, ಆನೆ ಮೊದಲಾದುವು ಮಣ್ಣುಗುಡ್ಡೆಗೆ ತಿವಿಯುವ ಆಟ ; ವಪ್ರಕ್ರೀಡೆ. ೧೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಲೋಹ ; ಸೀಸ. ೧೨. ಕಂದಕ ; ಅಗಳು. ೧೩. ಸಮೂಹ ; ರಾಶಿ. [ಸಂ.]

ವಮಥು (ನಾ). ೧. ಓಕರಿಕೆ ; ವಾಂತಿ. ೨. ಆನೆಯ ಸೊಂಡಿಲಿನಿಂದ ಚಿಮ್ಮುವ ನೀರಿನ ತುಂತುರು : "ವಮಥುಃ, ಕರಶೀಕರಃ — ಈ ೨ ಆನೆಯ ಕೆಯ್ಯ ತುಂತುರ್ವನಿ" (ಹಲಾಯು. ೩೬-೬೩). [ಸಂ.]

ವಮನ (ನಾ). ೧. ಕಾರಿಕೆ ; ವಾಂತಿ : ಸಲಿಲಕ್ರೀಡೆಯಿನುಷ್ಣದಿಂ ವಮನದಿಂ ನಿಷ್ಠೀವದಿಂ ನಸ್ಯದಿಂ ಲಲನಾಸೇವೆಯಿನಾವಗಂ ಪ್ರಶಮಿಕುಂ ವ್ಯಾಯಾಮದಿಂ ಮೇಣ್ ಕಫಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೬); ಈ ಜ್ವರವು ಊಟವಾದ ಮೇಲೆ ಕಾಣಿಸಿದರೆ ವಮನಮಾಡಿಸಲು ಶಮನವಾಗುವುದು (ಸಕವ್ಯ. ೬೨). ೨. ವಾಂತಿ ಮಾಡಿಸುವ ದ್ರವ್ಯ. ೩. ಆಹುತಿ ಕೊಡುವುದು; ಬಲಿಯನ್ನರ್ಪಿಸುವುದು. ೪. ನೋವು ; ಬಾಧೆ. [ಸಂ.]

ವಮನಕಾರಿ (ನಾ). ವಾಂತಿಮಾಡಿಸುವ ಔಷಧ : "ವಿರೇಚಕವಾಗಿಯೂ ವಮನಕಾರಿಯಾಗಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ದ.ಅಮೆರಿಕದ ಒಂದು ಗುಲ್ಮದ ಬೇರು" (Ipecacuanha. ೩೦೫೧). [ಸಂ. ವಮನಕಾರಿನ್]

ವಮನದ್ರವ್ಯ (ನಾ). ವಾಂತಿಮಾಡಿಸುವ ಔಷಧಿಪದಾರ್ಥ : ವರ್ಧನಾನಿ = ವಮನದ್ರವ್ಯಂಗಳು (ವಿಷ್ಣುವಿ. ೫೯). [ಸಂ.]

ವಮನಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಾರು ; ವಾಂತಿಮಾಡು : ನೆನಪಿನೀ ಶೀತಕಿಯ ಬನದೆಡೆಗೆ ಸುಳಿಯದಿರು ಉರಗ ಹಾಲಾಹಲವ ವಮನಿಸೀತು (ಪಿವಾಸ. ೫೪-೭).

[ವಮನ + – ಇಸು]

ವಮಿ (ನಾ). ೧. ವಾಂತಿ; ಓಕರಿಕೆ : "ಪ್ರಚ್ಛರ್ದಿಕಾ, ವಮಿಃ, ವಮಥುಃ — ೩ ಕಕ್ಕುರೋಗ, ವಾಂತಿ, ವಮನ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೮೪). ೨. ವಾಂತಿ ಮಾಡಿಸುವ ಔಷಧ ದ್ರವ್ಯ. ೩. ಬೆಂಕಿ ; ಅಗ್ನಿ. ೪. ವಂಚಕ ; ಮೋಸಗಾರ. [ಸಂ.]

ವಮ್ರಿ (ನಾ). ಇರುವೆ. [ಸಂ. ವಮ್ರಿ]

ವಮ್ರಿಕೂಟ (ನಾ). ಇರುವೆಯು ಕಟ್ಟಿದ ಮಣ್ಣಿನ ಗೂಡು ; ಹುತ್ತ ; ವಲ್ಮೀಕ : "ವಮ್ರಿಕೂಟಂ, ನಾಕುಃ, ವಲ್ಮೀಕಃ, ವಾಮಲೂರಃ — ಈ ೪ ಹುತ್ತು" (ಹಲಾಯು. ೧೦೦೩-೨೨). [ಸಂ.]

ವಯ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಾಯ ; ವಯಸ್ಸು : ವಯಮಿರ್ಕೆ ನಿನ್ ನೋಡು ಗುಣಮನ್ (ಅಂಶಿಗೊ. ೩೩-೬೭೨); ವಯ ಬಿರುಸು ಆಗಿದೆ. ಮದಿವಿ ಆಗಿಲ್ಲೆಂದರ, ಏನೋ ಕುಂದು ಕಾಣಸುತ್ತದೆ(ಬಟ್ಟಹೂ. ४೧). ೨. ಹರಯ ; ಯೌವನ. ೩. ಪಕ್ಷಿ : 'ವಯೋಧಿಕ' ಪರಾ. [ಸಂ. ವಯಸ್]

ವಯಃಪರಿಣತ (ನಾ). ವಯಸ್ಸಾದವನು ; ವಯೋವೃದ್ಧ : ವಯಃಪರಿಣತನಾದೊಡಂ ಬಿಸುಡಲಾರ್ಪನೆ ರಾಗಿ ನಿಸರ್ಗಭಾವಮಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೭-೧೨). [ಸಂ.]

ವಯಃಪರಿಣತಿ (ನಾ). ವಯಸ್ಸಿನಿಂದ ಉಂಟಾದ ಪರಿಪಕ್ವತೆ ; ಪ್ರೌಢತೆ : ವಯಃಪರಿಣತಿವೆತ್ತುಮೇನುದಯಕಾಲದ ರಾಗಮನಸ್ತಕಾಲದೊಳ್ ಪರಿಹರಿಸಲ್ಕಣಂ ನೆಱೆದನಿಲ್ಲ ದಿನಾಧಿಪನಂತೆ ದಲ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೭-೧೨). [ಸಂ.]

ವಯಃಪ್ರಾಪ್ತ (ಗು). ೧. ವಯಸ್ಸಿಗೆ ಬಂದ ; ಪ್ರೌಢನಾದ : ಭವಾನೀಚರಣನನ್ನು ಆಕೆ ಓರ್ವ ವಯಃಪ್ರಾಪ್ತಬಾಲಕನ ಹಾಗೆಯೇ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದಳೆಂದರೆ ತಪ್ಪಲ್ಲ (ಇಪ್ಪ.೩೬೩). (ನಾ). ೨. ವಯಸ್ಸಿಗೆ ಬಂದವನು ; ಯೌವನಕ್ಕೆ ಕಾಲಿಟ್ಟವನು : ಆತನ ಮಗನಾದ ಪೂರ್ಣವರ್ಧನಕುಮಾರನು ಆಗತಾನೆ ವಯಃಪ್ರಾಪ್ತನಾಗಿದ್ದನು (ಹಸ್ತುಮ. ೨೦). [IP ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಯಃ ಎಂಬುದು ಸರಿಯಾದ ರೂಪ]

ವಯಃಪ್ರಾಪ್ತೆ (ನಾ). ವಯಸ್ಸಿಗೆ ಬಂದವಳು ; ಯುವತಿ ; ತರುಣಿ : ಲುತ್ಫುಉನ್ನೀಸೆಯು ಕ್ರಮವಾಗಿ ವಯಃಪ್ರಾಪ್ತೆಯಾಗುತ್ತಿದ್ದಳು (ಕಪಾಕುಂ. ೬೩).

[ವಯಃಪ್ರಾಪ್ತ + – ಎ]

ವಯಃಸ್ಥ (ಗು). ೧. ಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಬಂದ ; ತಾರುಣ್ಯಾವಸ್ಥೆಯ. ೨. ವಯಸ್ಸಾದ ; ಮುದಿಯಾದ. (ನಾ). ೩. ಓರಗೆಯವನು ; ಸಂಗಡಿಗ. [ಸಂ.]

ವಯಃಸ್ಥೆ (ನಾ). ೧. ಓರಗೆಯವಳು ; ಗೆಳತಿ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಹೊನ್ನಗನ್ನೆ ; ಸೋಮಲತೆ. ೩. ನೆಲ್ಲಿಯ ಮರ ; ಆಮಲಕವೃಕ್ಷ. ೪. ಕಾಕೋಳಿಸೊಪ್ಪು. ೫. ಸಣ್ಣ ಯಾಲಕ್ಕಿ. [ಸಂ. ವಯಃಸ್ಥಾ]

ವಯಸು 'ವಯಸ್ಸು' ನೋ.

ವಯಲ್, ಬಯಲ್, ಬಯಲು, ಬೈಲು (ನಾ). ೧. ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿಯೂ ಸಮತಟ್ಟಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಭೂಮಿ ; ಮೈದಾನ : ದುಣ್ಣುಸಮುದ್ರದಾ ವಯಲುಳ್ಳಿಱುದಾರಾ ಮೇಗೆ ಪದಿರ್ಕ್ಕಣ್ಣುಗಂ ಮಣ್ಣಂ(ಎಕ. IV, ನಾಗಮಂ. ೫೫-೬೫; 776). ೨. ಕಾಳಗ ಮಾಡುವ ಸ್ಥಳ ; ಯುದ್ಧಭೂಮಿ ; ರಣರಂಗ : ಮಾಱುವೆವೆಂಬ [ಮಾ]ಂಡಳಿಕರೀಯದ[ರೆ]ಂಬಿದಟರ್ ವಯಲ್ಗೆ ಮೆಯ್ದೋಱುವವೆಂಬ ಪೂಣೆಗರಡಂಗಿ [ಕು]ನುಂಗಿ ಸಿಡಿಲ್ದು ಡೋಲ್ದು ಕಾಯ್ಪಾ[ಜೆ] ನಭಕ್ಕೆ ಪಾಱಿದುದು . . . ತೇಜದ ದಳ್ಳುರಿ ಪಾಂಡುರಾಜನಾ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೦೯). ಬಯಲ್ : ೧. ಬಯಲೊಳ್ ಪರ್ವುಗೆದೋಱೆ ನುಣ್ಣುಸಲೆಯೊಳ್ ಮೆಯ್ದೋಱೆ . . . ಯಥಾಸಾರನಿಪಾತಮುಣ್ಮಿದುದು ಮೇಘೋನ್ಮುಕ್ತಧಾರಾರವಂ (ಗದಾಯು. ೫೩೩); ನಯದಿಂ ವೈಹಾಳಿಯ ಬಯಲೊಪ್ಪಿತ್ತು ಪಟ್ಟಣದ ವನದೆಡೆಯೊಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೨-೭೪). ೩. ನೆಲ ; ಭೂಮಿ : ಬಯಲೊಳಿಕ್ಕಿದ ಮೀನಂತೆ ಮಿಡುಕಿ ತಳಾಱನಂತೆ ನಿದ್ರೆಗೆಟ್ಟು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೬೮); ಪರಿಪೂತಂದಡವಟ್ಟೆಗಳ್ ಬಯಲೊಳಿಲ್ಲಿಂದಿತ್ತವಿನ್ನಿಲ್ಲ (ಜಗಪ. ೫-೩೧). ೪. ಏನೂ ಇಲ್ಲದಿರುವ ಸ್ಥಳ ; ಬರಿದಾದ ಜಾಗ ; ಶೂನ್ಯ : ಬಯಲನಪ್ಪಿದ ತೋಳ್ ಬಂಜೆಯಾಗೆ ಬಾಡಿದ ಲತೆಯಂತೆ ಕಂದಿ ಕುಂದುವ . . . ಪೂಚ್ಚುಪೊಸ ಪರೆಯದ ಮುಗ್ಧಾಂಗನೆಯರೊಳಂ (ಗಿರಿಕ. ೨-೧೦೫ ವ); ಮಲ್ಲಿಗೆಯಲರಂ ಕೊಯ್ಕಲ್ ಮೆಲ್ಲನೆ ಕೈಯಿಕ್ಕಲೊಗೆದ ನಖರದ್ಯುತಿಯಂ ಮಲ್ಲಿಗೆಯಟ್ಟಲಮೆಂದಾ ನಲ್ಲಳ್ಬಯಲುಂ ತುಡುಂಕಿ ಕೌತುಕಮಾಂತಳ್(ಅದ್ಭುತ. ೯-೬೨). ೫. ವ್ಯರ್ಥವಾದುದು ; ನಿರರ್ಥಕವಾದುದು: ತಾನವಿಚಾರಕ್ಕೆಂದೊಡೆಂಟುಂ ನಿಮಿರ್ಪುದು ಬಯಲುಂ ಭಾವಿಸುತ್ತಿರ್ಪುದಾತ್ಮೋದ್ಭವ ಮೂಲಚ್ಛೇದನೋಪಾಯವನೆನಸದು ಮದ್‌ಬುದ್ಧಿ (ರತ್ನಾಕ. ೧೫); ನಾಟಕಸ್ತ್ರೀಯಂತೆ ಬಯಲ ಡಂಭವ ತೋಱಿ (ಪುರಂದ. ೨-೫೧-೪). ೬. (ರಹಸ್ಯ ಮುಂತಾದುವು) ಪ್ರಕಟವಾಗುವುದು ; ಬಹಿರಂಗವಾಗುವುದು : 'ಬಯಲ್ಗು', 'ಬಯಲ್ಪಡಿಸು' ಪರಾ. ೭. ಸಾವು ; ಮರಣ : 'ಬಯಲ್ಗೊಳಿಸು' ಪರಾ. ಬಯಲು: ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಹವೆಯ ಬಯಲಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಹೊತ್ತು ತಿರುಗಾಡಿ ಬಂದು ವಿಶ್ರಾಂತಿ ತಕ್ಕೊಂಡ ಬಳಿಕ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಉದ್ಯೋಗಗಳನ್ನು ಕೈಕೊಳ್ಳಬಹುದು (ಮುಂಬಯು. ४-೨೫); ಬಯಲಿನ ಮತ್ತು ಶಾಲೆಯೊಳಗಣ ಆಟಗಳು ಈ ಎಲ್ಲ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲೂ ಸಾಮೂಹಿಕಜೀವನಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು (ಶಿಕ್ಷದ. ೩೧೯). ೪. ನಿನ್ನ ಹೋಯಿದೊಡೆ ಬಯಲ ಹೊಯಿದಂತೆ ನುಣುಚಿ ನುಣ್ಣನೆ ಕಡೆಗೆ ಖಂಡೆಯ ಜುಣುಗಿ ಹೋಯಿತಿದಾವ ಮಹಿಮೆಯ ಗುಣವೊ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೧೯-೩೬); ಬನದೊಳಗೆ ಭೂಪನನಱಸಿ ಕಾಣದೆ ಬಯಲನಪ್ಪುವಳುರವಣಿಪ ಕಣ್ಣೀರಿನಲಿ ನಡೆತಂದಳಿಂದುಮುಖಿ (ನಳಚ. ೫-೩೨).

೫. ಸೂರ್ಯನಾರೋಲಗಣೆಗೆ ಸೊಡರೇ ಸಾಕಿದೇತಕೆ ಬಯಲ ಭಂಡತನ (ಜನ್ನಾಡ್ರೋ. ೪-೨೦); ಬಯಲಿಗೆ ಕೆಟ್ಟು ಪೋಗುತಿಹ ಕಾಯಮನೀಶನ ಭಕ್ತರಿಚ್ಛೆಗಂ ಪ್ರಿಯದೊಳಗಿತ್ತು (ನನ್ನಚಾ. ೬-೧೦೬). ೬. ಜಮಿನು; ಕೃಷಿಭೂಮಿ : ಊರಿಂ ಮೂಡ ಸಪಸಿ(?)ಂಗೆ ಗ[ರ್]ದ್ದೆಯಿಂ ಬಯಲುಮಂ ಬಿಟ್ಟನ್ (ಇಇ. XVIII.೩೧೨-೧೭; ಪ.11ನೆಯ ಶತ); ಯಿಂತೀ ಚತುಃಸೀಮೆಯಿಂದೊಳಗುಳ್ಳ ಮನೆ ಬಾವಿ ಮನೆಬಾಗಿಲ ಗದ್ದೆ ಮನೆಯ ಹಿಂದಣ ಬೆಟ್ಟು ತಿಪ್ಪೆ ಮಕ್ಕಿ ಮೆಕ್ಕೆ ಬಯಲು . . . ಯಿಂತೀ ಅಷ್ಟಭೋಗ ತೇಜಸ್ವಾ(ಂ)ಮ್ಯ ಸಹಿತವಾಗಿ . . . ಧಾರೆಯನೆರದು ಕೊಟ್ಟುದು(ಸೌಇಇ.IX-ii, ೪೩೨-೧೭; 1400). ೭. ಸ್ಪಷ್ಟವಾದುದು ; ವ್ಯಕ್ತವಾದುದು : ಲೋಕಗತಿ ಮಾಯಾವಿಲಾಸ ವಿವೇಕಿಗಳಿಗಿದು ಬಯಲು ಫಲುಗುಣ ಸಾಕು ಗರ್ವವ ಬೀಳುಕೊಡು ಸೆಳೆ ಶರವ ಹಿಡಿ ಧನುವ (ಜನ್ನಾಭಿ. ೩-೫೯). ೧೦. ಬಾನು; ಆಕಾಶ: ಬಯಲಿಂಗೆ ಕಡೆಯಿಲ್ಲ ಮರುತಂಗೆ ತಡೆಯಿಲ್ಲ ರುಚಿಗೆ ಖಂಡಿತವಿಲ್ಲ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೭-೨೮); ಪೊಡವಿ ಮುನಿವಡೆ ಬಯಲು ಬಡಿವಡೆ . . . ಬಿಡದದುವ ಮಡಕೆಯುಂಬೆಡೆ ಹರಸಿ ರಕ್ಷಿಸುವ ನೀವೆನಗೆ ಶಾಪವೀವಡೆ ಧಟ್ಟಿಸಿ ನುಡಿದು ರಕ್ಷಿಸುವರಾರು (ಶಚಿಕಾ. ೮-೪೦). ೧೧. ಹಿಡಿತಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕದಿರುವುದು,— ಹೊರತಾದುದು : ಬೇಂಟೆಯೊಳಲಗುಗಾಣಸದಿರ್ದ ಮೃಗವಿಲ್ಲೆಂದು ಪರಿಯಂತ ಬಳಕೆಗಿದು ಬಯಲೆಂಬ ಬಗೆ ಮಿಗೆ ಹೊಳಕುತಿದೆ ಹೃದಯದಲಿ ಮಾತಿದನೀಳೆಗಾಣದ ಮನೆಗೆ ಬಜಯುಗ್ಮೆಯ ನೀವು(ತೊರವಾ. ೩-೮-೬೮). ೧೨. [ವೀಶ್ಯೆ] ಆಕಾರವಿಲ್ಲದುದು; ನಿರಾಕಾರವಾದುದು : ಆರೂ ಅರಿಯದ ಬಯಲೊಳಗೆ ಬಯಲಾಗಿ ನಿಂದ ನಿಲವ ಹಿಡಿದೆನ್ನ ಕರದಲ್ಲಿ ತೋರಿದ ಗುರುವೇ (ಮಹಾದೇ. ಬ ೨೨-೪೦); ಸೃಷ್ಟಿಪೂರ್ವದ ಪರವಸ್ತುವನ್ನು ಶೂನ್ಯವೆಂದೇ ನಿರ್ದೇಶಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅದನ್ನು ಅಚ್ಚಗನ್ನಡಶಬ್ದ 'ಬಯಲು' ಎಂದೂ ನಿರ್ದೇಶಿಸುತ್ತಾರೆ (ಶೂನ್ಯಸ. ೩೦). ೧೩. ಶೂನ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗುವುದು; ಐಕ್ಯ ; ಮುಕ್ತಿ : ಬಸವನಿರವನರಿದು . . . ಬಸವನ ಬಯಲ ವಿಚಾರವ ತಿಳಿದು ಭ್ರಮೆಯನಳಿದು ಆನು ಬದುಕಿದೆನಯ್ಯಾ (ನೀಲವ. ಕ. ೨೩-೬೯). ಬೈಲು: ೧. ಬೈಲಾ ಬಾವಿಗೆ ಬಂದಳೋರ್ವ ಬಾಲೆ (ಪುಂಡ. ೧-೩೭ ಪಲ್ಲವಿ); ಕೋಟಿ ಚೆನ್ನಯರು ಬಲ್ಲಾಳನ ಆಳುಗಳೊಂದಿಗೆ ಪಾಲೆ ದಾಟಿ, ಬೈಲು ಕಳೆದು, ಬೆಟ್ಟ ಹತ್ತಿ . . . ರಾಜಾಂಗಣಕ್ಕೆ ಬಂದು . . . ಉಪ್ಪರಿಗೆಯನ್ನು ಏರಿದರು (ಕೋಟಿಚೆ. ೧೪); ಗುಡಿಗಳ ಮುಂದಿನ ಬೈಲುಜಾಗದಲ್ಲಿ ಹೂದೋಟಗಳ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಬೇಕು (ಹಚ್ಚಿಟಿ. ೨೦). ೩. ನೀರಿನೊಳಗಣ ಕಪ್ಪೆ ಬೈಲಿಗೆ ಹಾಕಿದ ಹಾಗೆ (ಗಾದೆ). ೬. ಇಲ್ಲಿಯ (ಉ.ಕ.ಜಿಲ್ಲೆ) ಗದ್ದೇಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಮಕ್ಕಿ ಬೈಲು ಕಾರು ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧವು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೨೦೨). ೧೦. ಆತ್ಮನ ಇರವು ಘಟ ಮಠದೊಳಗೆ ಗ್ರಹಿಸಿಪ್ಪ ಬೈಲಿನ ಇರವಿನಂತೆ (ಮೋಳಿಮಾ. ೯೦-೩೩೭).

ಬಚ್ಚಬಯಲ್, ಬಚ್ಚಬಯಲು, ಬಟ್ಟಬಯಲ್, ಬಟ್ಟಬಯಲು, ಬಟ್ಟಬೈಲು = (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಬಚ್ಚಬಯಲ ತೆಜದಿಂ ಬಗೆಗೊಳಿಸಿ ಪಳಚ್ಚನೆಸೆವ ಪಳಿಕಿನ ಮಾಡ ಗಳೊಳ್(ಜಯಾಲಿ. ೧೦-೫೩);ಬಚ್ಚಬಯಲಂತೆ ಬಗೆಗೊಳಿಪ ಬಡನಡುವಿನ ಪಳಚ್ಚನೊಪ್ಪುವ ಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಮಂಡಲಕೆ ಪಡಿಯಬ್ಬಾದ ಮುಖ (ಸ್ಮಾಗಿ. ೩-೭); ಸಚ್ಚಿದಾನಂದನ ಸಂಗ ಬಟ್ಟಬಯಲು (ಮೋಳಿಮಾ. ೬-೨೧); ಆ ಬಲಂ ನಡೆದುದು ಪೆರ್ದೊರೆ ಪೆರ್ವಟು ಪೆರ್ವೆಟ್ಟುಗಳಂತಡಿಗೆಡೆದಲ್ಲೆ ಬಟ್ಟಬಯಲಪ್ಪಿನೆಗಂ (ಮಹಾನೇ. ೧೧-೧೧೦); ಭಕ್ತಿಸ್ಥಲವನಳಿದು ಭಾವವಡಗಿ ಬಟ್ಟಬಯಲ ಕೂಡಿ ಸಂಗಯ್ಯನಲ್ಲಿ ಸ್ವಯಲಿಂಗಿಯಾದ ನಮ್ಮ ಬಸವಯ್ಯನು (ನೀಲವ. ಕ. ೭-೯); ಹಳುವ ತಪ್ಪಿದ ಹಕ್ಕಿ ಬಟ್ಟಬಯಲೊಳು ಸಿಕ್ಕಿಕೊಂಡು ತೊಳಲಾಡುವುದು ಗೂಡಿಗಾಗಿ (ಗಿರಿ. ೮೩-೨); ಬಟ್ಟಬೈಲಾಗಿರುವ ಯಾವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಾದರು ನಿಂತುಕೊಂಡು ಸುತ್ತಲೂ ನೋಡಿದರೆ (ಭೂಗೋಳ. ೧). ಬಯಲ ಕುದುರೆಯ ಕೋಡು = (ಆಲಂ) ಬಿಸಿಲುಗುದುರೆಯ ಕೊಂಬಿನಂತೆ ಅಸಂಭವವಾದುದು ; ಭ್ರಮೆ : ಝೂಡಿಸುತ್ತಿದೆ ಬಯಲ ಕುದುರೆಯ ಕೋಡು ಮಜುಮೊನೆಗೊಂಡು ಜಗವನು ಮಾಡಲೀಸದು ನಿನ್ನ ಪದಕಮಲದಲಿ ನಿಜಮತಿಯ (ನಿಭಾಗ. ೩-೪-೨೭). ಬಯಲ ನೀರ್, ಬಯಲ ನೀರು = ಬಿಸಿಲುಗುದುರೆ ; ಮರೀಚಿಕೆ ; ಮೃಗಜಲ (?): ಬಯಲ ನೀರಂತೆ ಮಾರ್ಗಂ ಬಿಟ್ಟು ನಡೆಯದ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೯೯); ನೆಲದ ಮಡಕೆಯಲ್ಲಿ ಬಯಲ ನೀರ ತುಂಬಿ (ಸಕಲ. ಕ. I, ೭೧-೩೩).

ಬಯಲ ಬಯಲ್ = (ಆಲಂ) ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಿರರ್ಥಕವಾದುದು : ಆನಿದನರಿಯಲೆ ನಿನಗಿತ್ತೀ ನಳಿನಮುಮುರಿಗೆ ತೋರಿದಲರಂತಿರೆ ಪರಿಮ್ಲಾನಮಿನಿ ತಾಯ್ತು ನೋಡಿದೆನೇನೆಂದಲೆ ಬಯಲ ಬಯಲೊಳದಗಲ್ ಬಗೆವೆ (ಲೀಲಾವ. ೪-೬೩). ಬಯಲ ರವ = ಅಶರೀರವಾಣಿ; ಆಕಾಶವಾಣಿ: ಪ್ರಿಯತಮೆಯನಗಲ್ದ ಶರೀರಿಯ ಜೀವನಮೇವುದೆಂದು ಮರಣವನಾಂ ನಿಶ್ಚಯಮಂ ಮಾಡುವ ಪದದೊಳ್ ಬಯಲ ರವಂ ಪುಟ್ಟಿತಂತರಿಕ್ಷದೊಳಾಗಳ್ (ರಶಕು. ೪-೪೭). ಬಯಲಾಗು, ಬೈಲಾಗು = ೧. ಬರಿದಾಗು; ಖಾಲಿಯಾಗು : ಮೊನೆಯಂಬಲ್ಲಿವು ನಂಜಿನಂಬುಗಳೆನಲ್ . . . ಬೇಗದಿನುರ್ಚಿ ಪೋಗೆ ಪೆಣನಂ ಸಾಲಿಟ್ಟವೊಲಾಗೆ ಮೇದಿನಿಯೊಳ್ ಪೇಚರಸೇನೆ ಬೇಗೆ ಬಯಲಾದತ್ತಾಗಸಂ(ಪಂಪಾವಾ. ೯-೬೫). ೨. ವ್ಯರ್ಥವಾಗು ;ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕವಾಗು: ನಿರ್ಧನಿಕ ಬಯಸಿದ ಬಯಕೆ ಬಯಲಹುದಲ್ಲದೇ ಬೇಜೆ ಧನಿಕನಂತೆ ಸಮಸ್ತಸುಖ ಸಂಜನಿಸುವುದೆ (ಜನ್ನಾಉ. ೪-೫೫); ಹರಿ ಕೊಟ್ಟ ವರ ಬಯಲಾಯ್ತು (ತೊರವಾ. ೪-೮೨). ೩. (ಗುಟ್ಟು , ಸುದ್ದಿ ಮುಂತಾದುವು) ಬಹಿರಂಗವಾಗು ; ಪ್ರಕಟವಾಗು : ಅವನ ಗೋಪ್ಯಕಾರ್ಯಗಳೆಲ್ಲ ಗೂಢಚಾರರಿಂದ ಬಯಲಾದವು (ಹಾಹುತ್ತ. ೮೭); ಚಿಕ್ಕರಾಯನ ಲಗ್ನದ ವಿಚಾರವನ್ನು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹಾಕುತ್ತ ಬಂದಿದ್ದರ ಇಂಗಿತವು ಈಗ್ಗೆ ಬೈಲಾಯಿತು (ಮುಚ್ಚವಾ. ೪). ೪. ಲೀನವಾಗು ; ಐಕ್ಯವಾಗು : ಆರೂ ಅರಿಯದ ಬಯಲೊಳಗೆ ಬಯಲಾಗಿ ನಿಂದ ನಿಲವ ಹಿಡಿದೆನ್ನ ಕರದಲ್ಲಿ ತೋರಿದ ಗುರುವೇ (ಮಹಾದೇ.ಬ. ೨೨-೪೦);ಸಂಗನ ಬಸವಣ್ಣನು ಕಪ್ಪಡಿಯ ಸಂಗಯ್ಯನೊಳಗೆ ಬಯಲಾದನು (ಅಬಂಡೇ. ೩೭-೨೮). ೫. ಕಾಣದಾಗು ; ಮಾಯವಾಗು : ಭೂತದಂತೆ ತಾಗುವ ಶಸ್ತ್ರಕೆ ಸಿಕ್ಕದೆ ಬಯಲಾಗಿ ತಾಗಿ ಗರ್ಜಿಪ ಸಿಂಗದಂತೆ . . . ಹದಿನಾಱುಸಹಸ್ರವಿದ್ಯವನು ತುದಿಮೊದಲಿಂದೆ ವಿಸ್ತರಿಸಿದ ಕೌಟಿಲ್ಯನಿಧಿ ಶಂಬರಾಸುರಖಳನು (ಮೋಹತ. ೧೧-೬೦); ನಿನಗೊಂದು ಚಿಂತೆ ಎಡೆಗೊಂಡ ವೇಳೆಯೊಳೆನ್ನ ನೆನೆವುದೆಂದು ನುಡಿದಳು ಬಯಲಾದಳೊಡನೆ (ಭರತ. ೭-೬೨). ೬. ಸಾಯು ; ಮರಣಹೊಂದು : ಕಿನ್ನರೇಶ್ವರ ಗೊಮ್ಮಿದೇವಾ . . . ನೀನಿಂದು ಬಯಲಾದ್ವೆ (ಬಸವು. ೩೩-೨); ಇಷ್ಟು ದಿನಗಳಾದರೂ ಏಕೆ ಬದುಕಿ ಇರಬೇಕು? ಹೆಂಡತಿ ಮಗುಗಳಂತೆ ಬಯಲಾಗಬಹುದಿತ್ತಲ್ಲ? (ಫಲಸು. ೩೯). ಬಯಲಿಗಿಕ್ಕು = ಗುಟ್ಟನ್ನು ರಟ್ಟುಮಾಡು ; ರಹಸ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸು : ಅಯ್ಯ ಭಕ್ತಂ ನೋಡ ಬಯಲಿಗಿಕ್ಕಿದನಿದಂ ಎಂತುಸುರದಿರ್ಪೆನಿನ್ನೆಂತು ಪೇಳುವೆನಿದಂ (ತಿರು. ದೇ. ೨೦-೭).ಬಯಲಿಗೆ ಬರು = ಬೆಳಕಿಗೆ ಬರು ; ಪ್ರಕಟವಾಗು :ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕ ಟಿ. ಬರೊ . . . ೧೯೫೭ ಮತ್ತು ೧೯೫೮ ರ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ನಡಸಿದ ಸಂಶೋಧನೆಯ ಫಲವಾಗಿ ಪೆಂಗುಭಾಷೆ ಬಯಲಿಗೆ ಬಂದಿತು (ದ್ರಾಭಾ. ೧೬೨). ಬಯಲಿಗೆಳೆ = ಬಯಲಿಗಿಕ್ಕು : ಶಕುಂತಲೆ . . . ದುಷ್ಯಂತನ ಮಿಥ್ಯಾಚಾರವನ್ನು ಬಯಲಿಗೆಳೆಯುವಳು (ಕಾವ್ಯಸ. ೨೪); ಈ ರಹಸ್ಯವು ಕಾರ್ಡಿನಲನಿಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗೊತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ . . . ಬಯಲಿಗೆಳೆಯಲು ಸಂದರ್ಭವನ್ನು ಕಾಯುತ್ತಿದ್ದನು (ಯೋಧರು. ೩೭). ಬಯಲ್ಮಾಡು, ಬಯಲು ಮಾಡು, ಬೈಲುಮಾಡು = ೧. ಕಾಣದಂತೆ ಮಾಡು ; ಇಲ್ಲವಾಗಿಸು : ಹೂಡುವ ಜಗವನೊಂದೆವೆಯಾಟದೆ ಬಯಲ್ಮಾಡುವ ಮರಳಿ ಸೃಷ್ಟಿಸುವ ನೋಡುವ ತಾನಲ್ಲದವನಂತೆಯೊಳಹೊಱಗಾಡುವ ಬೇಷ್ಟಕನೀತ (ಮೋಹತ. ೧೩-೬೯). ೨. ಬಹಿರಂಗಪಡಿಸು ; ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸು : ನಿರ್ಮಲೆಯಾಡಿದ ಮಾತು ಪ್ರಭಾಕರನ ನಡತೆಯನ್ನು ಬಯಲುಮಾಡಿಬಿಟ್ಟಿತು (ಶೀಮೋಹ. ೧೧೭); ಯಡತೊರೆಯವರು ಎದುರುಬಿದ್ದು ತಮ್ಮ ಮನೋಭಾವವನ್ನು ಬೈಲುಮಾಡುವರು (ಕಿಲನೆ. ೩೧೦). ೩. ಖಾಲಿಮಾಡು ; ಬರಿದುಮಾಡು : ಕತ್ತಿ ಹಿಡಿದಿರುವರ ಕೈಗಳನ್ನು ಕಡಿದು ಬಂಡಿಗಳಂ ಬಯಲುಮಾಡಿ . . . ಓಡಿಹೋದರು (ಮಹಾವಾ. I, ೮೩).

[ದೇ. ॥ ತಮಿ. ಮಲ. ವಯಲ್; ತುಳು. ಬಯಲು, ಬೈಲು; ತೆಲು. ಬಯಲು, ಬೈಲು]

ವಯಸ್ಸ (ನಾ). ವಯಸ್ಸು ; ಪ್ರಾಯ : ವಯಸಮನೀ ಶೀಲಮನೀ ವಿನಯಮನೆಯ್ದೆ ವಿದ್ಯೆಯಿಂ ಪುದಿದೊಡೆ ಮತ್ತೇವೇಟ್ಟುದೊ ನೀಮೆ ಜಗತ್ಪಾವನೆಯರಿರಲ್ಕೆ ನಿಮಗೆ ಮಗ್ಗಳರೊಳರೇ (ಆದಿಪು. ೮-೫೮); ಉದಯಂ ಮೊದಲಾಗಿ ಸುರೇಜ್ಯಂ ನಿಂದ ರಾಶಿವರಮಣಿಸಿ . . . ವಯಸಮನಱಿ ವಯೋನುಮಾನಕ್ರಮದಿಂ (ಜಾತಕ. ೨೪-೩).

[ಸಂ. ವಯಸ್]

ವಯಸ್ಸ₂ (ನಾ). [ಅಶ್ವಶಾ] ಕುದುರೆಯ ನಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ದಾರಿಗತಿ . . . ಭೌಮಂ ವೈಹಾಯಸಂ ವಯಸ ಯಂತ್ರ ಕ್ಷೇತ್ರ ವಹಳಿ ಸತ್ಯಂ ದಾರಿಯೆಂಬ ಭೇದಂಗಳಿಂದಶ್ವಮನೇಱಲು ರೇಚಿಗನೃಪತಿ ತಾನೆ ಬಲ್ಲಂ (ಮದಕ. ೧-೨೧).

[?]

ವಯಸ್ಕ (ನಾ). ೧. ಹರೆಯದವನು ; ಸಮಾನಪ್ರಾಯದವನು : 'ಸಮವಯಸ್ಕ' ಪರಾ. ೨. ತಾರುಣ್ಯವನ್ನು ದಾಟಿದವನು ; ಪ್ರೌಢ ; ಹಿರಿಯ : ಆ ಚಲನಚಿತ್ರವನ್ನು ನೋಡಲು ವಯಸ್ಕರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಪ್ರವೇಶವುಂಟು (ರೂಢಿ).

ವಯಸ್ಕಮತಾಧಿಕಾರ = (ಆಯಾದೇಶಕ್ಕೆ ಅನ್ವಯಿಸುವಂತೆ) ಪ್ರೌಢವಯಸ್ಸಿನವರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ದೊರೆಯುವ, ಮತವನ್ನು ಚಲಾಯಿಸುವ ಅಧಿಕಾರ : ಲೋಕಸಭೆಗೂ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ರಾಜ್ಯದ ವಿಧಾನಸಭೆಗೂ ನಡೆಯಬೇಕಾದ ನಿರ್ವಾಚನಗಳು ವಯಸ್ಕಮತಾಧಿಕಾರದ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಇರತಕ್ಕದು (ಭಾಧಾನ. ೧೯೨). **ವಯಸ್ಕರ ಶಿಕ್ಷಣ** = ಪ್ರೌಢವಯಸ್ಸಿನವರಿಗೆ ಮಾಡಿಸುವ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ : ವಯಸ್ಕರ ಶಿಕ್ಷಣವನ್ನು . . . ಅರುಣೋದಯದಲ್ಲಿ ಆರಂಭಿಸಿದರೆ ಒಳಿತಲ್ಲವೆ? (ಗಾಳಿಪ. ೧೭೧). [ಸಂ.]

ವಯಸ್ಥ (ನಾ). ಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಬಂದವನು ; ತರುಣ ; ಯುವಕ : "ವಯಸ್ಥಃ, ತರುಣಃ, ಯುವಾ — ೩ ಪ್ರಾಯದ ಹುಡುಗನ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತ. ೧೭೯).

[ಸಂ.]

ವಯಸ್ಥೆ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಬಂದವಳು ; ತರುಣಿ. ೨. ಓರಗೆಯವಳು ; ಸಂಗಾತಿ. ೩. ನೆಲ್ಲಿಯ ಮರ ; ಆಮಲಕವೃಕ್ಷ : "ತಿಷ್ಯಫಲಾ, ಆಮಲಕೀ, ಅಮೃತಾ, ವಯಸ್ಥಾ — ೪ ನೆಲ್ಲೀಮರ" (ಸಿದ್ಧಾಂತ. ೧೨೫). ೪. ಕಾಕೋಳಿಸೊಪ್ಪು : 'ವಾಯಸೋಲೀ, ಸ್ವಾದುರಸಾ, ವಯಸ್ಥಾ — ೩ ಕಾಕೋಳಿಸೊಪ್ಪು" (ಸಿದ್ಧಾಂತ. ೧೪೫). ೫. ಹೊನಗೊನೆಸೊಪ್ಪು : "ಬ್ರಾಹ್ಮೀ ಮತ್ಸ್ಯಾಕ್ಷೀ, ವಯಸ್ಥಾ, ಸೋಮವಲ್ಲರೀ — ೪ ಹೊನಗೊನೇಸೊಪ್ಪು" (ಸಿದ್ಧಾಂತ. ೧೪೪). ೬. ಅಳಲೆಗಿಡ. ೭. ಸಣ್ಣ ಯಾಲಕ್ಕಿ.

[ಸಂ.ವಯಸ್ಥಾ]

ವಯಸ್ಯ (ನಾ). ಓರಗೆಯವನು ; ಗೆಳೆಯ : ತದೀಯ ವಯಸ್ಯನಾತನೆಗ್ಗಂ ಗೊಂಡು ದೋಷಾನ್ವೇಷಣಮಂ ಬಾರಿಸಿ . . . ಬುದ್ಧಿವೇಟ್ಟೊಡಂಬಡಿಸಿದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೭೯ ವ); ಕ್ಷಣಮಗಲ್ದು ನಿಲಲಾಱದೆ ಮೆಯ್ಯಾಱುಗಿ ಮದೀಯ ವಯಸ್ಯನನಱಸುತ್ತುಂ . . . ಚಿಂತಿಸಿದೆಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೮೨೪). [ಸಂ.]

ವಯಸ್ಯೆ (ನಾ). ಗೆಳತಿ ; ಸ್ನೇಹಿತೆ : ಶಶಿಪ್ರಭಾದ್ಕೇವಿಯ ವಯಸ್ಯೆ ಕನಕಪ್ರಭೆಯೆಂಬಳ್ ಬಂದು ಪೊಡೆಮಟ್ಟು ಕುಳ್ಳಿರ್ದು (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೧೨೨ ವ); ಕಡೆಗಣ್ಣಿಂ ನೋಡಿದಳ್ ವಯಸ್ಯೆಯ ಮೊಗಮಂ (ಪುಷ್ಪದ. ೩-೭೩). [ಸರ. ವಯಸ್ಯಾ]

ವಯಸ್ಸು (ನಾ). ೧. ಬಾಲ್ಯ, ಯೌವನ ಮತ್ತು ವೃದ್ಧಾಪ್ಯ — ಎಂಬ ಬದುಕಿನ ಮೂರು ಅವಸ್ಥೆಗಳು. ೨. ಯಾವುದೇ ವ್ಯಕ್ತಿ ಅಥವಾ ಜೀವಿ ತಾನು ಹುಟ್ಟಿದಂದಿನಿಂದ ಕಳೆದಿರುವ ಜೀವಿತದ ಅವಧಿ, — ಕಾಲ ; ಪ್ರಾಯ : ಚಿಕ್ಕವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲೇ ಬಾಳಿನ ಕಹಿ ಸಿಹಿ ಅನುಭವಗಳನ್ನು ಕಂಡಿದ್ದೀಯೆ (ಮನೋನಂ. ೮೧). ೩. ಹರೆಯ ; ಯೌವನ ; ತಾರುಣ್ಯ.

ವಯಸ್ಸಾಗು = ೧. ಪ್ರಾಯವಾಗು : ನಿನಗೆಷ್ಟು ವಯಸ್ಸಾಗಿದೆ? (ರೂಢಿ). ೨. ಮುಪ್ಪು ಬರು ; ವೃದ್ಧಾಪ್ಯವುಂಟಾಗು : ವಯಸ್ಸಾದ ಮೇಲೆ ನಿದ್ದೆ ಎಂಟು ತಾಸಿನಿಂದ ಆರಕ್ಕೆ ಐದಕ್ಕೆ ಇಳಿವುದೆಂದು ಕೇಳಿದ್ದೇನೆ (ಗಾಳಿಪ. ೧೭೫). **ವಯಸ್ಸಿಗೆ ಬರು** = ಪ್ರಾಪ್ತವಯಸ್ಸನ್ನು ಹೊಂದು ; ಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಬರು : ರವಿವರ್ಮನು ವಯಸ್ಸಿಗೆ ಬಂದ ಮೇಲೆ . . . ತನ್ನ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಂಡನು (ಕರ್ನಾಅ. ೧೨). **ವಯಸ್ಸು ಮೀರು** = ಯೌವನವು ಕಳೆದು ಹೋಗು ; ತಾರುಣ್ಯಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು ದಾಟು : ವಯಸ್ಸು ಮೀರಿದ ತರುವಾಯ ಸುಂದರಿಯರಾದ ತರುಣಿಯರನ್ನು ಮದುವೆಯಾದ ಪ್ರಭಾಕರನಂಥವರು ಇಲ್ಲದ ಅನುಮಾನವನ್ನೂ ಭಯವನ್ನೂ ಹೊಂದುವುದು ಸಹಜವೇ (ಕವಿಕ. ೩೬). [ಸಂ. ವಯಸ್]

ವಯೋವೈದ್ಯ 'ಜೈದ್ಯ' ನೋ.

ವಯಿಣ, ವಯನು, ವೈನ (ನಾ). ೧. ಹಾದಿ ; ಮಾರ್ಗ : ಸಂಕಲ್ಪವೆತ್ತಲತ್ತಲೆ ವಯಿನ! ತಡೆದರೇಂ ತಡೆದಪನೆ? (ಹಚ್ಚೆರ. ೧೯-೭೨). ೨. ಹಂಚಿಕೆ; ಯುಕ್ತಿ ; ಉಪಾಯ : (ಕ). ೩. ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟು ; ಒಪ್ಪ ; ಚೆನ್ನು : ಅಪರಂಜಿಯಂತೆ ವಯಿನವಾಗಿದ್ದ ಸಂಸಾರ (ಮಹಾಗ. ೨); ನಿನಗಾದರೂ ವಯಿನಾದ ಕಡೆ ನಿಮ್ಮಪ್ಪ ಗಂಡನ್ನ ತರಲಮ್ಮ! (ಮಹಾಗ. ೩೧). **ವಯನು** : ೩. ಬಹಳಷ್ಟು ಮುರುಡು, ಒಂದೆರಡು ವಯನು (ಚಂದ್ರಮಾ. ೧೬-೪). **ವೈನ** : ೨. ಆರಸಿ ಕೇಳೇ ನಾನು ವೈನದಿ ತರುವೆ ನಾನವನನ್ನು ಕಾತುರಗರೆಯದಿರು ಬರುವನಕ (ಜಿನಭಾ. ೨೯-೧೩); ದೊಡ್ಡಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಜಯ ಸಿಕ್ಕುವಂತೆ ವೈನಂಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವನು (ವಾಗ್ಮೀವಿ. ೮೫). ೩. ಏನು ಕಾರಣ ಗಿರಿಜೆ ಕೊಂದಳು ದಾನವನ . . . ವೈನದಿಂ ವಿಸ್ತರಿಸಿಯೆನ್ನಜ್ಞಾನಕಲ್ಮಷ ತಿಮಿರಕತಿಸುಜ್ಞಾನದೀಪ್ತಿಯನೊಲಿದು ಕೃಪೆಮಾಡು (ಅಂದಕಾ. ೭-೩); ವೈನದಿಂ ಹಿಮಕರಂ ಎಂದೆನಿಸಿ ನಿಶಿಕರಂ (ಪರಹು. ೨೧-೨೫); ಈ ಕಾಫಿ ವೈನವಾಗಿಲ್ಲ (ಭೂಸ್ವ. ೫೦). ೪. ರೀತಿ ; ಕ್ರಮ ; ಬಗೆ : ತಾನಾ ಲಂಕೆಯ ಶಿಖಿಗಾಹುತಿಯನಿತ್ತ ವೈನವೆಲ್ಲವ ತಿಳಿಹಿದನು (ಹನುಮ. ೮೦); ಇವುಗಳ ವೈನವನ್ನು ಆಖ್ಯಾತಪ್ರಕರಣದ ೫೪ನೇ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹೇಳಿಧೇವೆ (ಹೊಸಗ. ೮೨). ೫. ಜೋಕೆ ; ಎಚ್ಚರ : ವಾನರಾಧಿಪರೊಂದು ಬಿಲವ ಕಂಡದರೊತ್ತ ವೈನದಿಂ ಸಾರ್ದಿಟ್ಟಸಿದರೆಲ್ಲರೊಂದಾಗಿ ಜಾವಪರಿಯಂತರೊಲಿದು (ವೆಂಕಾರಾ. ೪-೧೭-೪೧). ೬. ಸಮಾಧಾನ ; ನೆಮ್ಮದಿ : ದಿವಸ್ಪತಿಮುಖ್ಯರುಂ ಪದುಳದಿಂದೆ ವಿಚಾರಿಸುತ್ತಿರೆ ವೈನಮಾದಪುದಾತ್ಮದೊಳ್ ಮುದದೆ ನೀವಿರಿಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೧-೨-೧೮).

ವೈನವಾಗಿ, ವೈನಾಗಿ = ೧. ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟಾಗಿ ; ಒಪ್ಪವಾಗಿ ; ಚೆನ್ನಾಗಿ : ಸ್ವರವೆತ್ತಿ ಆಳುತ್ತ ಬೈವ ಬಗೆಗಳನು ವೈನವಾಗಿ ಕೇಳಿದೆನು (ವಚಕಾ. ೩೫); ಮನೆಗೆಲಸ ವೈನಾಗಿ ನೋಡಿಕೊಂಡು ಹೋಗ್ತಾಳೆ (ಹೊಸಕ್ಕ. ೨೧೯). ೨. ಅಂದವಾಗಿ ; ಸೊಗಸಾಗಿ : ತಲೆ ಬಾಚಕೊಂಡ್ರೆ ನೀನು ವೈನಾಗಿ ಕಾಣ್ತೀಯ (ನಮ್ಮೂರು. ೨೭೧); ನಮ್ಮೂರ ಕೆಂಚನೇ ಅದಕ್ಕಿಂತ ವೈನಾಗಿ ಕುಣೀತಾನೆ (ಗರುಡಾ. ೪೧). ೩. ಸುಖವಾಗಿ ; ನೆಮ್ಮದಿಯಾಗಿ : ನೀನೂ . . . ವೈನಾಗಿ ಮನೇಲಿ ಬೆಚ್ಗೆ ಕೂರ್ರ್ಲೇಕು , ನಾ ಇದ್ದೋರ್ ಬದ್ದೋರ್ ಕಾಲ್ಹಿಡಿದು ದುಡಿಬೇಕು (ಪಂಜವಂ. ೧೩).

[ದೇ. ‖ ತಮಿ. ವಯಣಮ್; ತುಳು. ವಯನ, ವಯಿನ; ತೆಲು. ವಯಿನ, ವೈನ]

ವಯಿರ 'ಬೇರ₁' ನೋ.

ವಯಿರಮುಡಿ, ವೈರಮುಡಿ, ವೈರ್ಮುಡಿ (ನಾ). ೧. ವಜ್ರಗಳನ್ನು ಹುದುಗಿಸಿರುವ ಕಿರೀಟ : ಬ್ರಹ್ಮೋತ್ಸವಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಯಿರಮುಡಿಯಂ ಧರಿಸಿ ತೆಗೆದ ನಂತರ . . . ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣದ ಬೊಕ್ಕಸಕ್ಕೆ ತರುವಂತೆಯೂ . . . ನಿಬಂಧನೆ ಮಾಡಿ (ಮಹಾವಂ. I, ೪೧); ನಮ್ಮ ಕೀರ್ತಿಯ ವಯಿರಮುಡಿಹರಳು ಕಳೆದಿಹುದು (ಅಮೃತಂ. ೩೭-೧೨). ೨. (ಆಲಂ) ಶ್ರೇಷ್ಠ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಕಾಯಿ, ತಾಯಿ . . . ಹೊನ್ನುನಡೆಯ, ಹೊನ್ನುನುಡಿಯ, ಕನ್ನಡಿಗರ ವಯಿರಮುಡಿಯ, ಒಡೆಯ ಕೃಷ್ಣನ (ಹೂಂಗಳು. ೯-೧೧). **ವೈರಮುಡಿ**: ೧. ಗರುಡಾರೋಹಣವಂಗೈದುಜೆ ರಂಜಿಪ ವೈರಮುಡಿಯ ಧರಿಸಿದ ಚಲುವಾ ನರಹರಿ ನಾರಾಯಣ ನೀಂ ವರವ ಕರುಣಿಸಿ ಶರಣಾಗತನ ಪೊರೆ ದೊರೆಯೇ (ಮೈಸೂಮ. ೨-೬೬); ಆ ನವರತ್ನರಂಜಿತಕಿರೀಟ . . . ಅತೀವಕಾಂತಿಯಿಂ ಭಾನುವಿನಂತೆ ವೈರಮುಡಿಯೆಂಬ ಶುಭಾಖ್ಯಮನಾಂತು ರಾಜಿಕುಂ (ಚಿಕ್ಕದೇ. ೭೫). ೩. ಮೇಲುಕೋಟೆಯ ಶ್ರೀರಂಗನಾಥನಿಗೆ ವಜ್ರದ ಕಿರೀಟವನ್ನು ತೊಡಿಸಿ, ನಡೆಸುವ ಒಂದು ಉತ್ಸವ : ಪೊಣರ್ಮಿಗೆ ನಂಜನಗೂಡಿಗೂ ವೈರಮುಡಿಗಾಗಿ ಮೇಲುಕೋಟೆಗೂ . . . ನಮ್ಮವರು ತಂಡತಂಡವಾಗಿ ಹೋಗಿಬಂದು ಪುಣ್ಯಸಂಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೭೪); ಮೈಸೂರು ದಸರ, ಬೆಂಗಳೂರು ಕರಗ, ಮೇಲುಕೋಟೆ ವೈರಮುಡಿ— ಸಾಕು ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದಕ್ಕೆ ತಲೆದೂಗುತ್ತೀರಿ (ನಾಡಿಗೇ. ೧೧೬). **ವೈರ್ಮುಡಿ** : ೩. ಚಲುವರಾಯನ ಚೆಲುವದರುಶನ . . . ವೈರ್ಮುಡಿಯಾ ಲಲಿತಮಾದುತ್ಸವವ ನೋಡಿದರುಳಿವುದೆ ಬಹುಪಾತಕಂಗಳು (ಆರ್ಯಾವಿ. ೨೮-೨೧).

[<— ತಮಿ. ವಯಿರಮುಟಿ]

ವಯಿಸಾಖ 'ಬೇಸಗೆ' ನೋ.

ವಯೋಗುಣ (ನಾ). ವಯಸ್ಸಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾದ ದೈಹಿಕ ಹಾಗೂ ಮಾನಸಿಕ ಪ್ರವೃತ್ತಿ, –ವರ್ತನೆ ; ವಯೋಧರ್ಮ : ನೀತಿನಿಯಮಗಳು ವಯೋಗುಣಕ್ಕೆ ತಕ್ಕವೂ ಆಗಿರಬೇಕು (ಶಿಕ್ಷದ. ೩೨). [ಸಂ.]

ವಯೋಧರ್ಮ (ನಾ). = ವಯೋಗುಣ : ಚಿಕಿತ್ಸೆಯಂ ಮಾಡುವಲ್ಲಿ ದೇಶಕಾಲ, ವಯೋಧರ್ಮ, ಅಗ್ನಿ ಬಲಾಬಲಗಳನ್ನು ನೋಡಿಕೊಂಡು ಚಿಕಿತ್ಸೆಯಂ ನಡೆಯಿಸುವುದು (ಸಕವ್ಯ. ೨೪೦); ವಯೋಧರ್ಮಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಹೆಣ್ಣಿನ ಹಂಬಲ ಸಹಜವಾಗಿ ಬಂದಿರಬೇಕು (ಹೊಸಕ್ಕ. ೧೭). [ಸಂ.]

ವಯೋಧಿಕ (ನಾ). ೧. ವಯಸ್ಸಿನಿಂದ ಹಿರಿಯನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ವಯೋವೃದ್ಧ : ಉಭಯಕುಲಸಹಾಯತ್ವಮಿತರೇತರೋಪಕಾರದಿಂ ಸಂಗತದೊಳಾದುದುಮನಲ್ಲಿಯ ವಯೋಧಿಕರಿಳಿಗಳುಮಾಗಳುಮಱಿವರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೭೭ ವ). ೨. ಪಕ್ಷಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು. ೧, ೨: ವಯೋಧಿಕನಾಗಿ ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯನಲ್ತು . . . ಎನೆ ವೃದ್ಧನಿದೇಂ ವಿರುದ್ಧನೋ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೩-೩೫). [ಸಂ.]

ವಯೋನುರೂಪ (ನಾ). ವಯಸ್ಸಿಗೆ ತಕ್ಕುದು ; ವಯಸ್ಸಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾದುದು : ದೇವಿಯರುಂ . . . ವಯೋನುರೂಪದಿಂ ಕುಮಾರಂಗನುಕ್ಕಿಸುತ್ತಿರ್ಪನ್ನೆಗಂ (ಚಾವುಂಪು. ೩೪). [ಸಂ.]

ವಯೋವೃದ್ಧ (ನಾ). ವಯಸ್ಸಿನಿಂದ ಹಿರಿಯನಾದವನು ; ಮುದುಕ : ವಯೋವೃದ್ಧನುಂ ಬುದ್ಧಿವೃದ್ಧನುಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧನುಮಪ್ಪ ಮಹತ್ತರನ ಕೈಯೊಳ್ ಸನ್ಮಾನದಾನಪುರಸ್ಸರಮಾಗೆ ಕೊಟ್ಟು . . . ಪೋಗಲ್ವೇಟ್ಟುದುಂ (ಆದಿಪು. ೧೪-೪೩ ವ); ಜ್ಞಾನವೃದ್ಧಂ ತಪೋವೃದ್ಧಂ ವಯೋವೃದ್ಧನೀ ನರೇಶ್ವರಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೨-೧೦). [ಸಂ.]

ವಯೋವೃದ್ಧೆ (ನಾ). ವಯಸ್ಸಾದವಳು ; ಮುದುಕಿ : ಗಾವಿಲ ವಯೋವೃದ್ಧೆಯರ ಸಂಭೋಗಾಂತರಂಗಳಲಿ . . . ಆಯುಷವಿಳಿದು ಹೋಗದೆ ದಿನದಿನದೊಳು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೩ ೫೭). [ಸಂ. ವಯೋವೃದ್ಧಾ]

ವಯ್ಯುಂಭ (ನಾ). ಒಂದು ವಂಶ ಮತ್ತು ಆ ವಂಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀವಯ್ಯುಂಭಮಹಾರಾಜರ್ ಪ್ರಿತುವೀರಾಜ್ಯಂಗೆಯೆ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೮, ೩೩-೧; ೮೦೦). [?]

ವಯ್ಯಾರ 'ವೈಯಾರ' ನೋ.

ವಯ್ಯಾರಿ 'ವೈಯಾರಿ' ನೋ.

ವರ್, ಬರ್, ಬರು$_{1}$ (ಕ್ರಿ). ಬಂದ$_{1}$, ವಂದ (ಭೂತಕೃ). ಬಂದು$_{1}$, ವಂದು (ಭೂತನ್ಯೂ). ಬಪ್ಪ$_{1}$, ಬರ್ಪ, ಬಹ, ಬಹುದು, ವರ್ಪ, ವಹುದು (ವರ್ತಕೃ). ಬಾಹ (ಭವಿಕೃ). ಬಾ$_{2}$, ಬಾರ$_{4}$ (ವಿಧ್ಯರ್ಥ). ವಾರ$_{1}$ (ನಿಷೇಧಾರ್ಥ). ೧. ಆಗಮಿಸು ; ಬಿಜಯಮಾಡು : ಸುಮತಿ ಶ್ರೀಗನ್ತಿಯರ್ವ್ವನ್ನು ಮೇಲೆ ಅಱಿದಾಯುಷ್ಯಮನೆನ್ತು ನೋಡೆನಗೆ ತಾನಿನ್ತನ್ನು ಕಟ್ಪಿಪ್ಪಿನುಳ್ ತೋಱಿದಾರಾಧನೆ ನೋನ್ತು ತೀರ್ತ್ಥಗಿರಿ ಮೇಲ್ಸ್ವರ್ಗ್ಗಾಲಯಕ್ಕೇಱಿದಾರ್ (ಎಕ. II, ೭೬-೨; ಸು. 700); ನೆಲಕ್ಕೆ ವರುತ್ತಿರ್ದ ವಿಮಾನಮಡೆಯಿಂದಂ ಮೇಗೆ ಮಗುಳ್ದುದಂ ಕಂಡುದಱಿಂ ದೇವರ್ಕಳುಂ ವಿದ್ಯಾಧರರ್ಕಳುಮಿಲ್ಲಿಂದಿತ್ತೀ ಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ವಾರರ್ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೮೬-೧೦). ಬರ್: ೧. ಅಗ್ನೇಯದಿವನ್ತೆ ಬನ್ದು ಕಾಗಣೆತಟಾಕಂ ಪುನ ದಕ್ಷಿಣಸ್ಕದಿಸಿ ಬಹುಶ್ಮುಹಿಯೆ . . . ಕೆಂತಜಮ್ಮಿನ ದಿಕೆಳಿಂ ಪೂರ್ಬ್ಬದೆ ಕೂಡಿತ್ತು ಸೀಮಾನ್ತರಂ (ಎಕ. I, ೧-೨೩; 488); ತದಾಶ್ರಮದ ತರುಗಳ ಮೇಲಿರ್ದು ಪುಗಿಲ್ ಪುಗಿಲೆಂದಿತ್ತ ಬನ್ನಿಮಿರಿಮೆಂಬ ಪೊಂಬಣ್ಣದ ಕೋಗಿಲೆಗಳುಮಂ . . . ನೋಡಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೧೫ ವ); ಬಾರೆಲೆ ತಂದೆ ಬಾರರಸ ಬಾ ಪೊರೆವಾಟ್ಟನೆ ಬಾಯೆನುತ್ತೆ . . . ಧಾತ್ರೀರಮಣರ್ ಮರಲ್ದು ಕರೆಯುತ್ತಿರೆಯುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೩೬೧); ನಗುತ್ತುಂ ಬರ್ಪ ನರಿಯಂ ಪಿಂಗಳಕಂ ದೂರಾಂತರದೊಳ್ ಕಂಡಿವಂ ತಡೆದು ಬರ್ಪ ಬರವೇ ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿಯಂ ಪೇಟ್ದಪ್ಪುದೆಂದು ಬಗೆವಿನಂ (ಪಂಚತಂ. ೫೫-೫); ಪ್ರಭುದೇವರು . . . ಅನಿಮಿಷದೇವರು ತಮಗೆ ಗುರುವೆಂದಱಿದು ಬಪ್ಪಲ್ಲಿ (ಶೂನ್ಯಸಂ. I, ೧೦-೨೮); ಹೊದಱುಗಿಡಿಗಳ ಹೊಗೆಯ ಹೇರಾಳದಲಿ ಬಹ ದಿವ್ಯಾಯುಧಕೆ ಬಾಚಿದನು ವಕ್ಷಸ್ಥಳವನಸುರಾರಾತಿಯತಹಾಯ್ದು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೩-೭೦); ಆದಂಥಾದ್ದನು ದೇವತಾಸೇವೆಗೆ ನಡದು ಬಾಹ ರೀತಿ ಬಿಟ್ಟದೇವೆ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೮೨-೩೧; 1683). ೨. ಚಿಗುರು ; ಕೊನರು : ಸುಂದರಿ ಜೀವದ . . . ಸುಖಕ್ಕೆ ಪರಾಙ್ಮುಖಿಯರ್ಕಳಾಗಿ ನಿನ್ನೊಂದಿಗರೀ ತಪಕ್ಕೆಳಸಿದಂದು ಮನೋಜನ ಬಲ್ಲೆ ಬಲ್ಮೆ ಪೂರ್ಣೇಂದುವಿಮುಷ್ಟಳಿಕ್ಕೆ . . . ಬಂದೆಳಮಾವಿನೇಟ್ಗೆ ಬ . . . ನಿರರ್ಥಕಮಾಗದಿರ್ಕುಮೆ (ಕಾದಂಉ. ೫೫೪); ಮರನೆಲ್ಲಂ ಬಂದ ಮಂದಾರಮಾವನ . . . ಮತ್ತಮಮೆಂದು ಬೀಗಿ ಬಳೆದಂತಿರ್ಕುಂ . . . ಶ್ರೀಕಂದರಂ ಮಂದರಂ (ಅರ್ಧನೇ. . . .). ೩. ಫಲಪುಷ್ಪಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರು ; ಹೂವು, ಹಣ್ಣುಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರು : ಸೊಗಯಿಸಿ ಬಂದ ಮಾಮರನೆ ತಳ್ತಲೆವಳ್ಳಿಯೆ ಪೂತ ಜಾತಿಸಂಪಗೆಯೆ ಕುಕಿಲ್ವ ಕೋಗಿಲೆ . . . ನೋಟ್ಪೊಡಾವ ಬೆಟ್ಟುಗಳೊಳಮಾವ ನಂದನವನಂಗಳೊಳಂ ಬನವಾಸಿದೇಶದೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೨೮); ಪಂಜರಾಂತರದ ಕನ್ನಡವಕ್ಕಿಯನೊಂದು ಬಂದ ಮಾಮರದ . . . ಸಾರ್ಚು (ಕಾದಂಉ. ೫೯೪); ನನೆಯಂಬನೋಲಗದ ಸಾಲೆವೊಲಿರ್ದುವು ಬಂದ ಮಾವು . . . (ಕಬ್ಬಿಗ. ೬೧). ೪. ಪ್ರವಾಹವುಂಟಾಗು ; ನೆರೆಯುಂಟಾಗು : ಕಲ್ಲದೊಣೆಯನ . . . ಬಂದ ತೊಱೆಯೊಳ್ ಪೋಪೆನೆಂಬನುಂ ಕ್ರೂರನಪ್ಪಾಪ್ತನಂ ಪಿಡಿದು ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಪೋಪೆನೆಂಬನುಂ ಕರಮೆಗ್ಗರಲ್ಲದೆ ಚತುರರಲ್ಲರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭- . . .). ೫. (ಪರಂಪರೆಯಿಂದ) ಮುಂದುವರಿ ; ನಡೆದುಬರು ; ಸಾಗು : ವೀರಜಿನೇಂದ್ರನ . . . ಗಣಧರಾಗ್ರಣಿಯಿಂ ಕ್ರಮದಿಂದೆ ಬಂದ ವಿಸ್ತಾರದ ಜೈನಧರ್ಮದ ಮೊದಲ್ ಪರಮೇಶ್ವರರೆಂಬಿನಂ ಸದಾಚಾರಸಮೇತರಾದರೆಮಗೀಗೆ ಶಿವಾಸ್ಪದಮುಖ್ಯಸೌಖ್ಯಮಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೩); ಸೈಗೊಟ್ಟ ಗಂಗನಿಂ ಬಂದ ಧರ್ಮ್ಮಮಂ ಸಮುದ್ಧರಿಸಿದಾ (ಇಇ. XVIII, ೩೦೨-೨೬; 11ನೆಯ ಶತ); ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕುಸಂವತ್ಸರ ೨೪ ಪರ್ಯ್ಯನ್ತರವು ಬನ್ದನ್ತಹ ವುಣ್ಣಿಗೆಯನು ಹನ್ನೆರಡು ಪಣ್ಣಾಕದವರೊಳಗೆ ಆರುಂ ಅಳಿಹಲಾಗದು (ಎಕ. VI, ಕಡೂರು. ೧೩೩-೭; 1247 ?). ೬. ಸೇರು ; ಕೂಡು : ಬರೆ ಗರ್ಭಕ್ಕರಿವಸ್ತುವಾಹನಚಯಂ ಕಯ್ಗಿಯ್ದು ವಂದತ್ತು ಪುಟ್ಟೆ ರಣೋತ್ಸಾಹದ ಚಕ್ರವರ್ತಿವಿಭವ . . . ಪುಟ್ಟಿಸ್ತು (ಗದಾಯು. ೧-೧೨); ಸಚರಾಚರಂಗಳು ಪಸರಕ್ಕೆ ಬಾರದಂದು . . . ಸೌರಾಷ್ಟ್ರಸೋಮೇಶ್ವರಾ ಆನು ನೀನು ಇಲ್ಲದಂದು ಅಂದೇನೊ ಇಂದೇನು (ಆದವ. ೧-೧); ಆ ಭೂಮಿಗೆ ಬಂದ ತೋಟ ಆರವೆ ಕಮ್ಮಿ ಮನೆ ಸಹಿತವಾಗಿ . . . ಮೂಜೂರ ಗ್ರಾಮಾನುಮತದಿಂದ . . . ಕೊಟ್ಟರು (ಎಇ. XXVII, ೧೬೨-೬೧; 1256). ೭. ದೊರಕು ; ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗು ; ಲಭಿಸು : ಬಪ್ಪುದಂ ಕರೆದಿತ್ತ್ರಿಪ್ರಕರಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟು ವಿಮಳಶ್ರೀಕೀರ್ತಿಯಂ ತಾಳ್ದಿದಂ ನಿರುತಂ ಶ್ರೀ ಬುಧಚಂದ್ರದೇವಮುನಿಪಂ ವಾತ್ಸಲ್ಯರತ್ನಾಕರಂ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೪-೭೭; 1122); ಎಮಗೀ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಗಳೆಂತು ಬಕ್ಕೆಂಬ . . . ಸಖಿಯರು ನೆರೆದು ಪೆಟ್ಟಿಗೆಗಳುಮನೊಡೆದು ಚೆಲ್ಲಿವರು ಕನಕ ರತ್ನಾಭರಣಜಾಲವ . . . (ನಂದರ. ೧೫-೬೦); ಕುಮಾರನನಿಕ್ಕಿ ಬಹ ರಾಜ್ಯವನು ಸುಡುಸುಡಲೇತಕೆಂದುದು ನಿಖಿಳಪರಿವಾರ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೪-೪೭). ೮. ಹುಟ್ಟು ; ಜನಿಸು : ದಾಕ್ಷಾಯಣಿ ತನ್ನ ಬಸಿಱೊಳ್ ಬರ್ಪ ವರಮಂ ಬಯಸಿ ಮೇನೆ ತಪದೊಳಿರಲಿತ್ತಲ್ ದಾಕ್ಷಾಯಣಿ . . . ನಿಜಯೋಗದೊಳ್ ಸಂದು ಮೇನೆಯ ಘನವೃಕ್ಕೋದರದೊಳ್ ಪೊಕ್ಕು ಕರುಣಿಸು ಬಂದಪೆನೆಂದು ಬೆಸಸೆ (ಗಿರಿಕ. ಕಥಾಗರ್ಭಂ. ೧); ಇನಿತಲ್ಲದಂದಿನ ನರಸಿಂಹ . . . ಕಲಿಯುಗದನುಜರ ಸಂಹರಿಸುವೊಡೆ ಮನುಜಾವತಾರದೆ ಬಂದರಸನ ಕಥೆ ವಿನುತವಿಜಯ . . . ಕೇಳ್ದರಿಗೆ (ಕಂವಿ. ೧-೧೮). ೯. ತೋರು ; ತೋರು : ನಿಮ್ಮ ಚಿತ್ತಕ್ಕೆ ಬಹುದ ಮಾಡುವುದು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧-೨೯). ೧೦. ಉಂಟಾಗು ; ಒದಗು ; ಸಂಭವಿಸು : ಸಂಧಿಗಳುಂ ಕೆಲವೆಡೆಯೊಳ್ ಬಂದು ವಿರೂಪಂಗಳಾಗಿ ಸಮನಿಸಿ ಕವಿತಾಬಂಧನದೊಳಾಗೆ ದೋಷಾಬಂಧುಗೆ ಶಶಲಕ್ಷ್ಮದಂತೆ ಕಜೆಯಂ ತರ್ಕುಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೯೮); ನೆಱೆಗೊಳೆ ಗಾಡಿ ನೋಟ್ಪ ಬಗೆ ಬರ್ಪುದುಮಾನೆ ದ[ಲ]ಂದು ದಂತಿಯಂ ನಿಱಿಸಿ ಮರಲ್ದು ನೋಡುವುದುಮನ್ನುಮನಾ ಸತಿ ಸೋಲದತ್ತ ಮತ್ತೞಗಿ ಬೞಲ್ದು ಚೋಲ್ದಳಿಸಿ ನೋಡಿದಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೭೭); ಕೊಂದವನು ದುಶ್ಶಾಸನನ ಮಗ ಬಂದುದಪರಾಧವು ಜಯದ್ರಥಗೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೮-೫೯). ೧೧. ಸಾಧ್ಯವಾಗು ; ಶಕ್ಯವಾಗು : ಇಂತು ಬರೆಯಲ್ ಬ್ರಹ್ಮಂಗಮೇಂ ಬರ್ಕುಮೇ (ಆದಿಪು. ೪-೪); ನೀರಟ್ಟೆ ಪೆರ್ಚೆ ನಿಲಲುಂ ಸ್ಮರಿಸಲುಂ ಬಾರದಳ್ಕಿ ತನ್ನಿಂದಂ ತಾನೋರಂತೆ ಕುದಿದು ಮಱುಗುವ ಸಾರಂಗದ ಪೋರಿಯಂದಮಂ ನೆಱೆ ಪೋಲ್ತಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೫೯); ಹೆಮ್ಮರನಿರ್ದೆ . . .

ಚೆಂದಲೆತ್ತಬಪುದೇ ಬಲ್ಕಾರಮಂ (ಸೋಮೇಶ. ೬೬). ೧೨. ಹಿಡಿತಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕು, — ಸಿಲುಕು : ಬಳಸುವೇಱುವ ಸುಟಿವಗಲ್ಸಿನ್ನಷ್ಟ ಚಾರಣದೋಷಮಲ್ಲದೆ ಪೊಟ್ಟವಟ್ಟಳೆಗೆ ಸಮನಾಗೆ ಗಿರಿಗೆಯ ಕೋಲ್ಪುಟ್ಟ ಮಿಗಲುಂ ನೆಲಲುಮಣಮಿಾಯದಿನ್ನೊನ್ನಳವಿಯೊಳ್ ಬರೆ ಪೊಱಗೊಳಗೆಡದೊಳಂ ಬಲದೊಳಂ . . . ಚಾರಿಸುವೊಱೆಯಂ ರಟ್ಟರನ್ನರ್ಪ್ಪನನ್ನಾವಂ ಬಲ್ಲಂ (ಎಕ. II, ೧೩೩-೯೨; ೪೮೭). ಬರು$_1$: ೧. ನಳಿನಲೋಚನ ಬರುತ ಕಂಡನು ವರಸರೋವರವ (ಕುಮಾವ್ಯಾ. ದ್ರೋ. ೮-೨); ಅವು ಹಣ್ಣಾದವೆಂದರೆ ಬಿಸಲಿಗೂ ಗಾಳಿಗೂ ಆರಳಿ ಒಳಗಿನ ಹತ್ತಿ ಹೊರಗೆ ಬರುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೨೬). ೯. ನಿನ್ನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬಂದ ಹಾಗೆ ಮಾಡು (ರೂಢಿ). ೧೦. ಬಂದದ್ದೆಲ್ಲ ಬರಲಿ ಗೋವಿಂದನ ದಯ ನಮಗಿರಲಿ (ಪುರಂದ. ೨-೬೪ ಪಲ್ಲವಿ).

ಬರುಬರು, ಬರಬರು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಬಂದುಬಂದರುಹನ ನಿಳಯಮಂ ಮುಂದೆ ಕಾಣುತ್ತವೆ ಶಿವಾಲಯವೆಂದು ಮನೆಯಿಂದೆಂದುವುಂ ಹೋಱವಂಟಱೆಯಳಾಗಿ (ಬಸವ. ೫೨-೨೨); ಆ ಮುನೀಂದ್ರರು ಸರಸಿಜಾಕ್ಷನ ದರುಶನಕೆ ಬರಬರಲು [ಪಾಠಾಂ. ಸಂದರುಶನಕೆ ಬರಲು] (ತೊರರಾ. ೧-೮-೧೯); ಬರಬರಲು ತತ್ಕೋಸಲದ ಯಂಪರಿ ವಿರಾಜಿತಮಮ ಹರಹಿನ ಹರಿವ ಹೊಳೆಗಾಲುವೆಯ ಕೆಱೆದುಂಬುಗಳ ನೀರುಗಳ (ತೊರರಾ. ೧-೯-೫). ಬಂತುಪ್ಪು = (ಉಕ) ತಿಳ್ಳಿ ಮೊದಲಾದ ಆಟಗಳಲ್ಲಿ ಹೊಂದುವ ಸೋಲು : "ತಿರುಗುಪ್ಪು, ಹೊಳ್ಳುಪ್ಪು", "ಬಂತುಪ್ಪು" . . . ಮುಂತಾದ ಗುಲ್ಲುಬೊಬ್ಬೆಗಳು ಆಟಕ್ಕೆ ಬೇರೊಂದು ರುಚಿಯನ್ನು ತಂದಿರುವವು (ಎರಾಳ. ೯೬). ಬಂದ ದಾರಿಗೆ ಸುಂಕವಿಲ್ಲ = (ಆಲಂ) ಉಪಯೋಗವಿಲ್ಲದಂತಾಗು ; ನಿರರ್ಥಕವಾಗು : ಹೊರಗಿನಿಂದ ಬಂದವರು ೧೫ ದಿನಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಇರಲು ಪರವಾನಿಗೆ ಇಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ನಾನು ಶಕ್ಯವಿದ್ದ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಕೆಲವು ಸ್ಥಳಗಳನ್ನಷ್ಟೇ ನೋಡಿಕೊಂಡು "ಬಂದ ದಾರಿಗೆ ಸುಂಕವಿಲ್ಲವೆಂಬಂತೆ" ಹಾಗೇ ಹಿಂದಿರುಗಿದೆನು (ಕೈಲಾಸ. ೪೮); ಇದನ್ನು ಕೇಳಿಕೊಂಡು ವೈದ್ಯನು ಬಂದ ದಾರಿಗೆ ಸುಂಕವಿಲ್ಲದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಯಿತು (ಛದ್ಮೋಟಿ. ೧೧೩). ಬಂದ ದಾರಿ ಹಿಡಿ = (ಆಲಂ) ೧. (ಬಂದ ಕೆಲಸವು ಪೂರೈಸದೆ) ಮರಳು ; ವಾಪಸ್ಸಾಗು : ಹುಡುಗಿಯರೆಲ್ಲ ಬಂದ ದಾರಿ ಹಿಡಿದು ಹಿಂದೆ ಹೋದರು (ಕಾಲೂರ. ೧೦. ಕಥಾಸಾರ). ೨. ಸಾಯು ; ಮರಣವನ್ನು ಹೊಂದು : ಅವು ಕ್ರಮೇಣ ಹೊಟ್ಟೆಗಿಲ್ಲದೆ ನರಳಿ ಗೋತ ಹೊಡೆಯುತ್ತಿದ್ದುವು. ಈ ರೀತಿ ಐದು ಮಕ್ಕಳು ಬಂದ ದಾರಿ ಹಿಡಿದಿದ್ದುವು (ಪುನರು. ೬). ಬಂದ ಬರವು = ಆಗಮಿಸಿದ ಕಾರಣ : ಬಂದ ಬರವಾವುದೆಲ್ಲಿಂ ಬಂದಿರ್ ಭವದೀಯನಾಮಮೇನ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೧೯). ಬರಗೊಡು, ಬರಗುಡು = ೧. ಆಗಮಿಸಲು ಅವಕಾಶ ಮಾಡಿಕೊಡು ; ಬರಲು ಬಿಡು : ಮಗಳ ಗಂಡನ ಕೂಡೆ ಮಹದಾದಿ ದೈತ್ಯ ಜಗಳಕ್ಕೆ ಬರಗೊಡೆನೆನುತ ನೆಗಳಾನೆ ಮಿಾನ್ಗಳನೊಳಕೊಂಡು ಬಂದು ಪೇರಗಳಾದುದಬ್ಧಿ ದ್ವಾರಕೆಗೆ (ಮೋಹತ. ೩-೫). ೨. ಉಂಟಾಗಲು ಅವಕಾಶ ಕೊಡು ; ಒದಗಲು ಆಸ್ಪದ ನೀಡು : ನಮ್ಮ ಕಡೆಗೆ ಜೀನಸು ಕಳುಹಿಸಬೇಡಿರೆಂದು ನಮ್ಮಿಂದ ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಪ್ರಸಂಗ ಮಾತ್ರ ಬರಗೊಡಬಾರದು (ಮುಂಬಯಿವ್ಯಾ. ೪); ದೇಶಾಧಿಪ ಕೃಷ್ಣರಾಯಂಗೆ ಖಳರಿಂದ ಮೋಸವ ಬರಗುಡೆನೆಂದು ಶೇಷ ಮಂಡಳಿಸಿದಂದದಿ ವಜ್ರದಾಳ್ವೆರಿ ಲೇಸಾದುದು (ಮೋಹತ. ೩-೮). ಬರತೆಗೆ, ಬರೆತೆಗೆ = ೧. ಹತ್ತಿರ ಬರುವಂತೆ ಸೆಳೆದುಕೊಳ್ಳು, — ಎಳೆ : ಬರತೆಗೆದುದೊ ನೃಪನ ಗುಣೋತ್ಕರಮನೆ ಕಟುವಲ್ಕೆ ಕಡೆಯ ಬಾಗಿಲ್ವಾಡಂಬರೆಗಂ ಬಂದುದು ಕಾದಂಬರಿ ಪೊಱಕಾಗಪಳ ಕನ್ಯಕಾನಿಕುರುಂಬಂ (ಕಾದಂಬ. ೧೬೯); ಸುತೆಯಪ್ಪುದನಱೆದು . . . ಮನದೊಳ್ ಲೋಕತ್ರಿತಯಮನಾಳ್ದಂತೆ ವಣಿಕ್ಪತಿ ಬರತೆಗೆದಪ್ಪಿಕೊಂಡು . . . ಪೇೞ್ವುದುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೨೪೦). ೨. ಪಕ್ಕಕ್ಕೆ ಸರಿಸು ; ಓರೆಮಾಡು : ಅಳಿಮಾಲಾಕೇಶಮಂ ಮೆಲ್ಲನೆ ಬರತೆಗೆದಬ್ಜಾನನಾಮೋದಮಂ ಪೀರ್ದು ಲತಾಂಗಾಲಿಂಗಮಂ ಸಂಗಳಿಸಿ . . . ನಿಚ್ಚಂ ವನಶ್ರೀಗೊಲಮಂ ಮಾಡುತ್ತುಮಿರ್ಕುಂ ಚತುರವಿಟನ ಪೋಲ್ ದಕ್ಷಿಣಾಶಾಸಮೀರಂ (ಜಗಿ. ೯-೯೧). ಬರಪಾರ್, ಬರವಾರ್, ಬರವಾರು = ಆಗಮನವನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸು ; ಬರವನ್ನು ಎದುರುನೋಡು : ಪ್ರಿಯೆಯ ಬರಪಾರ್ವಪೊಲಪ್ರಿಯಗಗನಚರೇಂದ್ರ ರುಂದ್ರಸೇನೆಯ ಬರಪಾರ್ವಯ ಮೂರ್ತಿಯುಮಂ ನಯಮೂರ್ತಿಯುಮಂ ಪೋಲ್ವರನಪಾರಪೌರುಷಪರರಂ . . . ಕಂಡು (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೭೫); ಬರಪಾರದೆ ದೂದವಿಯರ ಹರಿಸದೆ . . . ಮನವೊಲ್ವಾಗಳ್ ನೆರೆಯಲ್ ದೊರೆಕೊಳ್ವ ರತಮೆ ಸಂಕಲ್ಪರತಂ (ಕಾದಂಬ. ೩೧೮); ಪೊಱಲ್ಗಾಂ ಪೋದಪೆಂ ಭೋಜಭೂಭುಜನೆನ್ನಂ ಬರವಾರ್ಗುಮೆಂದು ಸರಥಂ ಬೀೞ್ಕೊಂಡು ಪೋದಂ (ಜಗ. ೫-೧೧೪); ಘನಸಮಯಕ್ಕೆ ಬರ್ಪನೆನೆ ತಾಂ ಬರವಾರಯತುಮಿರ್ಪುದೆಂದು ಮೆಲ್ಲನೆ ಪಲವಂದದಿಂ ನಿಲಿಸಿ ಮತ್ಪತಿ ಪೋಗೆ (ರಸ. ೩-೧೫೮). ಬರಬರ = ಕ್ರಮವಾಗಿ ; ಕ್ರಮೇಣ : ಬರಬರ ಭಕ್ತಿಯರೆಯಾಯಿತ್ತು ಕಾಣಿರಣ್ಣಾ, ಮೊದಲ ದಿನ ಹಣೆ ಮುಟ್ಟ ಮಱುದಿನ ಕೈಯ ಮುಟ್ಟ ಮೂಱೆಂಬ ದಿನಕ್ಕೆ ತೂಕಡಿಕೆ ಕಾಣಿರಣ್ಣಾ (ಬಸವ. ೨೨೦); ಭಕ್ತನೆನಿಸುವೆನಯ್ಯಾ ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನೆ . . . ಎಡಹುಗುಳಿಗಳ ದಾಂಟಿ ಬರಬರ ಲಿಂಗೈಕ್ಯನೆನಿಸುವೆನಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೮೯೨). ಬರಬರುತ್ತ, ಬರಬರುತ್ತೆ, ಬರುತ್ತಾ ಬರುತ್ತಾ = ೧. ಕ್ರಮವಾಗಿ ; ಕ್ರಮೇಣ : ಆಡವೀಕುರಿಗಳು ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಮೊದಲು ಹೆದರಿದಾಗ್ಯೂ ಬರಬರುತ್ತ ಈಲಾಗುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೧೦); ಬರುತ್ತಾ ಬರುತ್ತಾ ರಾಯರ ಕುದುರೆ ಕತ್ತೆಯಾಯಿತು (ಗಾದೆ). ೨. ಆಗಮಿಸುತ್ತಿರಲು ; ಬರುತ್ತಿರುವಾಗ : ಆಡವಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ನರಿಯಾಹಾರಂಬಡೆಯದೆ ಬರಬರುತ್ತೆ ಒಂದು ಸತ್ತ ಎತ್ತಂ ಕಂಡು (ಪಂಚತಂ. ೧೯-೬). ಬರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು = ಆಗಮನವನ್ನು ಬಯಸು ; ಸ್ವಾಗತಿಸು : ಇಂದುಗತಿಯು ಜನಕನನ್ನು ಒಳ್ಳೇ ಆದರದಿಂದ ಬರಮಾಡಿಕೊಂಡು ತನ್ನ ಮನೋಗತವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದನು (ಸಾಹಿ. ೮೮); ಈ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಕನ್ನಡಿಗರೆಲ್ಲರೂ ಬರಮಾಡಿಕೊಂಡು . . . ಈ ಲೇಖಕನಿಗೆ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹ ನೀಡಲೆಂದು ಆಶಿಸುತ್ತೇನೆ (ಸಂಶೋಧ. XI, ೫೦೬). ಬರಮಾಡು = ಬರುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳು : ಮಧ್ಯೆ ಮತ್ತಾರೋ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದುದರಿಂದ ಆತನಿಗೆ ನಾನು ಬರಮಾಡಿದ ಕಾರಣವನ್ನು ತಿಳಿಸಲಾಗಲಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). ಬರವೇೞ್, ಬರಂಪೇಳ್, ಬರಹೇಳು = ಬರಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಸು : ಆ ವಧೂವರರಂ ಪೋ ಬರವೇೞೆಂಬಂತಿರ್ದುದು ಸುರವಾರಸ್ತ್ರೀವಿಲಾಸಪರಿಣಯನಗೃಹಂ (ಆದಿಪು. ೮-೧೯); ಅಭಿವನಶ್ರೀಸ್ಥಳವನೆ ಮಾಡಿ ಕಪಿಲಸಿದ್ಧಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನದೇವನೆ ನೆಲಸಿ ನಿಂದು ಪುಣ್ಯ(ಪುಣ್ಯ)ಪಾಪಂಗಳಂ ಬರಂಪೇಳ್ಪು [ಬೆ]ಸಂ ಪೇಳುತ್ತವಿರಲು (ಎಕ. XXIII, ೧೯೪-೧೦; 1265); ತೆಗೆಸು ದೊದ್ದಯನುರವಣಿಸದಿರಿ ವಿಗಡಸುಭಟರು . . . ಭೀಮಾರ್ಜುನರ ಬರಹೇಳು (ಕುಮಾವ್ಯಾ. ದ್ರೋ. ೧-೫೩). ಬರಸೆಳೆ, ಬರೆಸೆಳೆ = ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು : ಇಳಿದು ರಥವನು ಸಂಜಯನ ಬರಸೆಳೆದು ತಕ್ಕೈಸಿದರು (ಕುಮಾವ್ಯಾ. ಗ. ೪-೨); ಬರಸೆಳೆದಪ್ಪಿ ಬೈದೊಡೆ ತೊಟ್ಟ ತೊಡಿಗೆಯ ಮುಱಿದಿಟ್ಟ ಗಡ ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ (ಕುರಾಸಾ. ೩೫-೧೦೧); ತರುಣಫಣಿರಮಣಿಯಂ ಬಿಡದೆ ಪಿಡಿದುರುಳೆ ಬರಸೆಳೆವ ಸೋಗೆಯಂತೆ ಗೋಣ್ತೆಗೆಯೆ ಬಿಟ್ಟು ಲಂಬಿಸುವ ಸೋರ್ಮುಡಿಯೊಳಂ (ವರ್ಧಪು. ೯-೬೦ ವ); ಮೃಡನು ಸೌಂದರನ ಬರೆಸೆಳೆದಪ್ಪಿ ಸನ್ನಿಧಿಯೊಳೆಡೆಗೊಟ್ಟು ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿದಂ (ಸೌಂದಪು. ೬-೨೬). ಬರಹೋಗು, ಬರುಹೋಗು = ಬಂದು ಹೋಗು ; ವಾಪಸ್ಸಾಗು : ಕುದುರೆಯ ಮೇಲೆ ಇಲ್ಲವೆ ರಥಗಳೊಳಗೆ ಕೂತುಕೊಂಡು ಬರಹೋಗುವವರು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೩೦೦); ಬರುಹೋಗುವ ಪಾಂಥಸ್ಥರು ಇಳುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೫೧). ಬರೆಪೀರ್ = ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೀರು ; ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಪಾನಮಾಡು : ದರದಳಿತಕಮಲಕುಟ್ಮಳಪರಿಮಳವೆನಿಸಿರ್ದ ಸಹಜಮುಖಸೌರಭಮಂ ಬರೆಪೀರುತಿರ್ಪ ದೆಂಬಂತಿರೆ ನಾಸಿಕ ನೀಳ್ಪುವೆತ್ತುದೀ ಬಾಲಕನಾ (ಕಾದಂಪೂ. ೪೨೧); ತರುಣಿಯ ಮುಖೇಂದುಕಮಲಾಕರದೊಳ್ ದೃಗ್ನೀಳಕಾಂತ ನೀಳಾಬ್ಜಮಳಂಕರಿಸೆ ವಿಟರಾಪುಭೃಂಗಂ ಬರೆ[ಪಾಠಾಂ. ಪರಿ]ಪೀರ್ದತ್ತಧರಚಂದ್ರಿಕಾಪರಿಮಳಮಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೯೪). ಬರೆವರೆ = ಆಗಮಿಸುತ್ತಿರಲು ; ಬರುತ್ತಿರಲು : ದುರ್ಯೋಧನಂಗಂ ಭೀಮಂಗಮನುವರಂ ಪೊಣರ್ದಿರ್ದುದರಸನಂ ಬೇಗಂ ಪೋಗಿ ಕೆಯ್ಕೊಳ್ವಮೆಂದು ಬರೆವರೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೧೮ ವ); ಪೆಣದಿನಿಗಳ ತಂಡಂ ಬಲ್ಸೆಣಗಳನಱಸುತ್ತುಮಲ್ಲಿ ಬರೆವರೆ (ಗದಾಯು. ೪-೧೫); ಅಲ್ಲಿಂ ತಳರ್ದು ಮಧುಲಕ್ಷ್ಮೀಮಧುರತರವಿಳಾಸಮಂ ಬಗೆಗೊಂಡು ಪೊಗಳುತಂ ಬರೆವರೆ (ರಾಜಶೇ. ೧೦-೩೧ ವ). ಬಾಗರೆ = ಬಾಯೆಂದು ಕರೆ ; ಆಮಂತ್ರಿಸು : ಬಾಲನಂ ಬಾಗರೆದಲೊಡನಂಬಿಕೆ (ತೊರರಾ. ೧-೧೦-೬); ಎದ್ದವರಿಗೆ ನಡಿಗೆ ಸ್ವಾಗತವೀಯುತ್ತಿತ್ತು.

ಏಳದವರಿಗೆ ಪಂಚರಸಾಯನಗಳು ಬಾಗರೆಯುತ್ತಿದ್ದವು (ರತ್ನರ. ೩೩೫).
[ದೇ. II ತಮಿ. ಮಲ. ವರು; ತುಳು. ಕೊಡ. ಬರ್; ತೆಲು. ವಚ್ಚು; ಕೋಲಾ. ಸಾಯ್ಯ್, ಗದಬ. ವರ್; ಪರ್ಜ. ವೆರ್; ಮಲ್ತೊ. ಬರೆ; ತೊದ. ಪೊರ್]

ವರ₁ (ಗು). ೧. ಬಯಸತಕ್ಕ ; ಅಪೇಕ್ಷಣೀಯವಾದ. ೨. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ; ಉತ್ತಮವಾದ : ಪಿರಿಯರ ಮಗಳೆಂದು ಬೆಚ್ಚೆಗಲಿತೆನೆಂದು ವರರೂಪವತಿ ತಾನೆಂದು . . . ಬಚಿದೆ ಬೆಚೆಯದನುಸರಿಸುವುದಾತ್ಮವಲ್ಲಭನ(ಹರಿಚ. ೩-೬೧);ವರತಪಸ್ವಿನಿಯಾಗಿ . . . ಎಲೆವನೆಯೊಳಿರುತಿಹಳಂತೆ! (ಚಾಸಂಗ. ೬೨-೧೯೮೭). (ನಾ). ೩. ಬಯಕೆ ; ಅಪೇಕ್ಷೆ. ೪. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು ; ಉತ್ತಮವಾದುದು. ೫. ಆರಿಸುವುದು ; ಆಯ್ಕೆ. ೬. ಬೇಡಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ ; ಅನುಗ್ರಹಯಾಚನೆ. ೭. (ದೇವರು, ಗುರುಹಿರಿಯರುಗಳಿಂದ ದೊರಕುವ) ಇಷ್ಟಾರ್ಥದ ಪೂರೈಕೆ ; ಅನುಗ್ರಹ : ಆಳ್ವನೊಲ್ಲದ ಆಳಿನಲ್ಲಿ ಸಿರಿ ತೊಲಗಿದ ಅರಸಿನಲ್ಲಿ ವರವಿಲ್ಲದ ದೈವದಲ್ಲಿ ಫಲವೇನೊ (ಬಸವ. ೫೬೪); ಅರಿದ ಬೇಡಿದೆ ತನಗೆ ನೂಕದ ವರವ ವಚನಿಸಿ ಮಾಡದಿಹ ಬಾಹಿರರು ನಾವಲ್ಲ (ಕುಮಾದ್ರೋ. ೧-೪೦); ದೇವರು ವರ ಕೊಟ್ಟರೂ ಪೂಜಾರಿ ಕೊಡ (ಗಾದೆ). ೮. ದಾನ ; ಧರ್ಮ. ೯. ಉಡುಗೊರೆ. ೧೦. ವರದಕ್ಷಿಣೆ. ೧೧. ಮದುವೆ ಯಾಗುವ ಹುಡುಗ ; ಮದುಮಗ : ನೃಪಕನ್ನಿಕೆಗೆ ವರನಾರು ಲಗ್ನವದೆಂದು (ಕುಮಾಆ. ೧೧-೮); ವರನ ವಿಚಾರದ ಮಾತಂ ಪಿರಿಯರ್ ಪೇಳ್ವಾಗಲಾವಗಂ ಕನ್ನಿಕೆಯರ್ ಗುರುಲಜ್ಜಾನತವದನೆಯರುರೆ ಸೂಚಿಪರಲ್ತೆ ತಮ್ಮ ಮನದಿಂಗಿತಮಂ(ಧನ್ಯಾಕೋ. ೨೪೪). ೧೨. ಗಂಡ ; ಪತಿ : ರೇವಗವುಂಡನ ತಂಗೆ ಮೈಲಮಂ ಗೋಮಿನಿಯನ್ನಳಾಕೆಯ ವರಂ ಹರಿಯಂಣನೆನಿಪ್ಪ ಮುಗ್ಗಣಂ (ಸೌಇಇ. IX - i, ೨೪೯-೩೫; 1147). ೧೩. ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿ. [ಸಂ.]

-ವರ₂ 'ವರಂ' ನೋ.

-ವರಂ, - ಬರ್₄,- ಬರಂ, - ವರ್₂ (ಪ್ರ). ವರೆಗೆ, ತನಕ, ಪರ್ಯಂತ ಎಂಬ ಅವ್ಯಯಾರ್ಥವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ಒಂದು ಸೀಮಾರ್ಥಪ್ರತ್ಯಯ : ಕಾವೇರಿಯಿಂದಮಾ ಗೋದಾವರಿವರಮಿರ್ದ ನಾಡದಾ ಕನ್ನಡದೊಳ್ ಭಾವಿಸಿದ ಜನಪದಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೩೬); ಮನ್ಮಥನ ಮೋಹನಯಂತ್ರಮಿದವುದಲ್ಲದಂದಿನಿತುವರಂ ಮಸಂಗ್ಲೊಳಿಸದು (ಆದಿಪು. ೪-೪೧); ಅನ್ನೆಗಮಿನ್ನೆಗಮೆನ್ನಗಮೆನ್ನದೆ ಕಡೆಗುಂಟು ಲೋಪಮಿದಿರೊಳ್ ಸೀಮೋತ್ಸನ್ನಂ ವರಂ ವರೆಗಮಿರೆ (ಶಮದ. ೨೪೦). 'ಅನ್ನೆವರಂ', '-ವರೆ₂', '-ವರೆಗಂ' ಪರಾ. -ಬರ್₄ : ಅಲ್ಲಿಂಬರ ತೋಟವೊಳಗಾಗಿ ಪಡುವಣ ಮೇರೆ ಅಡ್ಡಗಟ್ಟಲಿಂ ಬರ ತೆಂಕಣ ಮೇರೆ (ಸೌಇಇ. IX - i, ೨೭೩-೫೫; 1179); ನಾವಿಲಸು ದಿನಂಬರ ನಿನ್ನ ಈಸು ವಿವೇಕಿಯೆಂದಱಿಯೆವು (ಕುರಾಸಾಂ. ೧-೪೪). -ಬರಂ : ಪಂಚಮಹಾಪಾತಕನೆಮ್ಮನೇಚಿಂಟುವರುಷಂಬರಂ ಪಗೆವರಂ ಬಗೆವಂತೆ ದಂಡಿಸಿದಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೪-೧೯); ನರಲೋಕಂಬರಮುಣ್ಮಿ ಪೊಣ್ಮಿದ ಪಯಃಪೂರಂಗಳಿಂದಂ . . . ವಿಶ್ವಾವನೀಭಾಗಮುಂ ನರನಾರೀಜನಮುಂ ಪವಿತ್ರತರಮಾಯ್ತು (ಆದಿಪು. ೭-೧೦೧); ಕನ್ನಮಯ್ಯಂಬರಮಾಗಂ ಸುಕವಿ ಬಗೆವೊಡಿನ್ನುಂ ಮುನ್ನುಂ (ಪಂಚತಂ. ೫-೮). -ವರ್₂ : 'ಅನ್ನೆವರ' ಪರಾ. [ದೇ. II ತಮಿ. ತೆಲು. ವರ]

ವರಂಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ಅನುಗ್ರಹಮಾಡು ; ವರವನ್ನು ಕೊಡು : ಮಾತಾಡಿದಂದರ್ಧರಾಜ್ಯದ ಪೆಂಪಂ ದಯೆಗೆಯ್ದುವರ್ ಬೆಸಸಿದಂದಾಗಳ್ ವರಂಗೊಟ್ಟವರ್ . . . ಭೂಪರ್ ಧರಾಚಕ್ರದೊಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೫೭೯).
[ವರ₁ + ಕೊಡು₁]

ವರಂಡ (ನಾ). ೧. ಮನೆ ಮೊದಲಾದ ಕಟ್ಟಡಗಳ ಮುಂದುಗಡೆ ಕಂಬಗಳ ಮೇಲೆ ಚಾವಣಿಯನ್ನು ಕೂರಿಸಿ ಮಾಡಿರುವ ಕೈಸಾಲೆ ,—ಮೊಗಸಾಲೆ. 'ವರಾಂಡ' ಪರಾ. ೨. ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ. ೩. ಮುಖದ ಮೇಲೆ ಏಳುವ ಗುಳ್ಳೆ ; ಮೊಡವೆ. [ಸಂ.]

ವರಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). (ದೇವರು, ಗುರುಹಿರಿಯರು ಮೊದಲಾದವರಿಂದ) ಇಷ್ಟಾರ್ಥವು ನೆರವೇರುವಂತೆ ಆಶ್ವಾಸನೆಯನ್ನು ಪಡೆ ; ವರವನ್ನು ಪಡೆ : ವರಂಬಡೆದ ಸಂತಸಂ ಮನದೊಳಾಗಲ್ . . . ಗರ್ಭಮಂ ತಾಳ್ದ (ಶಂಪಭಾ. ೧-೬೭); ಪದ್ಮಾವತೀದೇವಿಯಂ ಭಕ್ತಿಪೂರ್ವಕಮಾಹ್ವಾನಂಗೆಯ್ದು ವರಂಬಡೆದು (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೪-೨೯; 1122). [ವರ₁ + ಪಡೆ₁]

ವರಕ (ನಾ). ೧. ಹೊದಿಕೆ ; ಆವರಣ. ೨. ಬೇಡಿಕೆ ; ಕೋರಿಕೆ. ೩. ಬೇಡುವವನು ; ಅರ್ಥಿ. ೪. ಮದುವೆಗಾಗಿ ಹೆಣ್ಣನ್ನು ಕೇಳುವವನು. [ಸಂ.]

ವರಕರ (ನಾ). ವರವನ್ನು ಕೊಡುವ ಕೈ ; ಅನುಗ್ರಹಹಸ್ತ : ಹರಿಯ ವರಕರದನು ಗ್ರಹನಿರೂಪಣಂ ಗುರುಕರಾಬ್ಜದಿಂ (ವಸ್ತಪಂ. ೧-೩). [ಸಂ.]

ವರಕವಿ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಕವಿ : ವರಕವಿಗಳ ಮುಂದೆ ನರಕವಿಗಳ ನಿದ್ಕೆ ತೋಱಬಾರದು (ಚತಕ. ೩೩-೧). [ಸಂ.]

ವರಕು, ವರಖು, ವರ್ಖ (ನಾ). ಬೆಳ್ಳಿ , ಬಂಗಾರ ಮುಂತಾದ ಲೋಹಗಳ ಬಹುಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ತಗಡು ,—ರೇಕು : ೧೦ನೇ ಲಿಯೋ ಎಂಬ ಧರ್ಮಾಧ್ಯಕ್ಷನು ಒಂದು ಸಮಾರಂಭಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಹುಡುಗನ ಮೈತುಂಬ ಬಂಗಾರದ ವರಕು ಹಚ್ಚಿಸಿದನಂತೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೧೭೦); ಆಭರಣಗಳನ್ನು . . . ಚಿನ್ನದ ವರಕಿನ ಜತೆಗೆ ಕನ್ನಡಿ ಚೂರುಗಳ ಆಕಾರಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ಅಂಟಿಸಿ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಉತ್ಕಟ. ೧೫೭). ವರಖು : ವರಖು (ಭಂಗಾರ ವ ಬೆಳ್ಳಿ ವರ್ಖದ್ದು) (ಮುಂಬಾ. ೧೭೫). ವರ್ಖ : ಪುಡಿಗಳ ಮೇಲೆ ಕಿಮ್ಮತ್ತು ಆಗತಕ್ಕ ಜಿನಸಗಳು . . . ಭಂಗಾರ ಮತ್ತು ಬೆಳ್ಳಿ ವರ್ಖ (ಮುಂಬಾ. ೧೭೬); ಬಂಗಾರದ ವರ್ಖ ಹಚ್ಚಿದ ತ್ರಯೋದಶಗುಣಯುಕ್ತ ತಾಂಬೂಲವನ್ನು ಇಟ್ಟಿದ್ದರು (ಮಂಜುಕ. ೨೧). 'ರೇಕು' ಪರಾ.
[<— ಅರ. ಹಿಂ. ವರಕ್; ಮರಾ. ವರಖ್./ ತುಳು. ವರಕ್, ವರಕ; ತೆಲು. ವರಕು]

ವರಕು₂ (ನಾ). (?) : ಸಾಣೆ ವರಕು ಮಿಾಟುಗಳಿಂ ಹದಗೊಳಿಸಿ (ವಿವೇಕ. ೨೩೭). [?]

ವರಖು 'ವರಕು₁' ನೋ.

ವರಗುಣಿ (ನಾ). ಉತ್ತಮವಾದ ಗುಣಗಳುಳ್ಳವನು : ಜಗವಯ್ಯಿ ಬಂಣಿಕುಂ ವರಗುಣಿ ದಂಡನಾಥಮುಖಮಂಡನನಂ ವಿಭು ನಾಗದೇವನಂ (ಎಕ. IV, ೧೩-೪೪; 1165). [ಸಂ. ವರಗುಣಿನ್]

ವರಗುರು (ನಾ).೧. ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಗುರು. ೨. ಹಿರಿಯರಲ್ಲಿ ಹಿರಿಯನಾದವನು ; ಪರಮಗುರು : ವರಗುರು ವಿಶ್ವಕ್ಕೆಲ್ಲ ಗಿರಿಜಾಮನೋವಲ್ಲಭ ಪರಮಕಾರುಣಿಕ (ಬಸವ. ೫೬೪). [ಸಂ.]

ವರಚಕ್ರಿ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಚಕ್ರಾಯುಧವುಳ್ಳವನು ; ವಿಷ್ಣು. ೨. ಚಕ್ರವಾಕಪಕ್ಷಿಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡುದು. ೧, ೨: ಹಂಸಲೋಚನಶೋಭ ಯಂತೆ ವರಚಕ್ರಿ ವರಚಕ್ರಿಯವೊಲು ಅನಿಮಿಷಾಶ್ರಯಮೂರ್ತಿಯೆನೆ . . . ರಂಜಿಪ ಕಾಸಾರಮಂ ಸರ್ವಮಂಗಳೆ ಕಂಡಳು (ಭೈಮಿಭಾ. ೧೫-೧೨). [ಸಂ. ವರಚಕ್ರಿನ್]

ವರಟ (ನಾ). ೧. ಹಂಸ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಳು ; ಕಣಜ ; ಕಡಂದುರು. ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಧಾನ್ಯ. ೪. ಮಲ್ಲಿಗೆಹೂವು. [ಸಂ.]

ವರಟೆ (ನಾ). ೧. ಹೆಣ್ಣಂಚೆ ; ಹಂಸೆ : ರಕ್ತಪಂಕರುಹದೊಳಿರ್ಪ ಸದ್ವರಟೆಯಂತೆ . . . ತತ್ಕಮಲಾಕ್ಷಿಯೊಪ್ಪಿದಳ್ (ಉದ್ಭಟ. ೫-೫೬). ೨. ಕಡಜೀರಗೆ ಹುಳು ; ಕಡಂದುರು ; ಕಣಜ. [ಸಂ. ವರಟಾ]

ವರಡ, ವರಾಡ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ಪೊಸಗೆ ಅಸಂತಾಯ ಆಕರ ಅನ್ಯಾಯ ಕಾಣಿಕೆ ಕಡಾಯ ಬಿಟ್ಟಿ ಬಿಡಾರ ಅಸೆ ಅಪ್ಪಣೆ ವರಡ ಸರಡ ಸರ್ವ ಬಾಧಾಪರಿಹಾರವಾಗಿ . . . ಧರ್ಮ್ಮವನು ಮಾಡಿ (ಎಕ. III, ೯-೬೨; 1538). ವರಾಡ : ೧. ಅಪುತ್ರಿಕವಿನಾಮವ ಮಾಡಿಕೊಂಬಲ್ಲಿ ಗ್ರಾಮವರಾಡದಲ್ಲಿ ಅರಮನೆಗೆ ಸಲ್ಲಿಸಿದ್ದುದು (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೫೭-೯; 1562); ನೆರವರಿ ವರಾಡ ಕಡ . . . ಪರಿವಿಡಿಯಂ ಸಲಿಸಿ ಸೀಮೆಯಂ ರಕ್ಷಿಸಿದಂ (ಕೆಳನೃ. ೭-೨೯). ೨. ಸಾರ್ವಜನಿಕರಿಂದ ಪಡೆಯುವ ವಂತಿಗೆ ; ಚಂದಾ : ಮೊದಲನೆಯ ವರ್ಷ ನಾವು ಹೊರಗಿನಿಂದ ವಂತಿಗೆ ವರಾಡಗಳನ್ನು ಬಡಬೇಕಾದೀತು (ಕಿಟಾಲು. ೧೨೪). [?./ ತುಳು. ಒರಡ, ಒರಾಡ]

ವರಣ (ನಾ).೧. ಸುತ್ತುವರಿಯುವುದು. ೨. ಸುತ್ತಲಿನ ಆವರಣ ,— ಗೋಡೆ. ೩. ಕೋಟೆಯ ಪ್ರಾಕಾರ : "ಪ್ರಾಕಾರಃ, ವರಣಃ, ಸಾಲಃ — ೩ ಕೋಟೆಯ

ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೯೯). ೮. ಪೂಜೆ ; ಅರ್ಚನೆ. ೫. ಪೂಜಾದ್ರವ್ಯ ; ಅರ್ಚನೆಯ ಸಲಕರಣೆ : ಭಟ್ಟರೇ ಸನ್ನಿಧಾನಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ, ಸಂಕಲ್ಪ ಯಾರ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಆಗಬೇಕು ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ವರಣ ತೆಗೆದುಕೊಡು ಬನ್ನಿ (ಕೃಷ್ಣಭೂ. ೭೩). ೬. ಪೂಜಾರ್ಹನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಪೂಜ್ಯ : ಜನಕಂ . . . ದಾಮೋದರಂ ಪೆತ್ತ ತಾಯ್ ವಿನಯಾಲಂಕೃತೆ ವೀರಕಬ್ಬೆ ವರ[ಣಂ] [ಪಾಠಾಂ. ನಂ] ಶ್ರೀವೀರಭಟ್ಟಾರಕಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೧-೨೩). ೭. ಆರಿಸುವಿಕೆ ; ಆಯ್ಕೆ : ನೆರೆದಿದ್ದ ರಾಜರೆಲ್ಲರೂ ಕೃಷ್ಣನ ವರಣಕ್ಕೆ ಅಭಿಮತರಾಗಿ ಹರ್ಷದಿಂದುದ್ಘೋಷಿಸಿದರು (ಭಕ್ತವ್ಯ. ೧೫೦). 'ವರಿಸು₂' ಪರಾ. ೮. ಮದುವೆಗೆ ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ಆರಿಸುವಿಕೆ. ೯. ಬೇಡಿಕೆ ; ಯಾಚನೆ. ೧೦. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ. ೧೧. ಸಂಕ ; ಸೇತುವೆ. ೧೨. ಒಂಟೆ ; ಉಷ್ಟ್ರ. ೧೩. ಹೊಲಗದ್ದೆಗಳ ಒಡು, –ಒಡ್ಡು : ವರಣವೆಂದರೆ ಗದ್ದೆಗಳ ತೆವರು (ಹಿಂದಿನಾ. ೯೪). 'ವರಣಭೇದ' ಪರಾ. ೧೪. ಹಣದ ಭಾಗ, –ಪಾಲು (?) : ಕಟ್ಟೆಯ ಸೋಮನಾಥದೇವರಿಗೆ ನಂದಾದೀವಿಗೆಗಂ ಧೂಪಕ್ಕಂ ವಡ್ಡರಾವುಳದಲೂ ಹೆಜ್ಜುಂಕದಲೂ ತಿಂಗಳಿಂಗೆ ಸಲ್ಲ ವರಣಮಂ ಕೊಟ್ಟರು (ಕಶಾಇ. ೭೭-೪೯-೧೭: 1134).

[ಸಂ.]

ವರಣಭೇದ (ನಾ). ನೀರು ಬಿಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಗದ್ದೆಯಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿದ ಒಡ್ಡನ್ನು ಒಡೆಯುವುದು: ಸಂಸ್ಕಾರವೆಂಬ ಕರ್ಮವು ವರಣಭೇದದಂತೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕ ನಿವಾರಣೆಯನ್ನು ಮಾತ್ರ ಮಾಡುವುದು . . . ವರಣವೆಂದರೆ ಗದ್ದೆಗಳ ತೆವರು. ರೈತನು ಗದ್ದೆಗೆ ನೀರನ್ನು ಹಾಯಿಸಬೇಕಾದರೆ ತೆವರನ್ನು ಮಾತ್ರ ತೆಗೆಯುತ್ತಾನೆ. ನೀರು ತನ್ನ ಸ್ವಭಾವದಿಂದಲೇ ಗದ್ದೆಯನ್ನು ಹಾಯುತ್ತದೆ. ಇದೇ ವರಣಭೇದ (ಹಿಂದಿನಾ. ೯೪).

[ಸಂ.]

ವರಣಮಾಲಿಕೆ (ನಾ). ಸ್ವಯಂವರ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ವರಿಸಿದುದರ ಸಂಕೇತವಾಗಿ ವಧುವು ವರನ ಕೊರಳಿಗೆ ಹಾಕುವ ಹಾರ : ಸಂಯುಕ್ತೆ ಸ್ವಯಂವರೋಚಿತವಾದ ವಸ್ತ್ರಾಭರಣಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತೆಯಾಗಿ ವರಣಮಾಲಿಕೆಯನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದು ಧಾತ್ರೀಸಮೇತಳಾಗಿ ಸಭಾಮಂಟಪಕ್ಕೆ ಬಂದು ನಿಂತಳು (ಆರ್ಯಕೀ. ೪).

[ಸಂ. ವರಣಮಾಲಿಕಾ]

ವರಣಮಾಲೆ (ನಾ). = ವರಣಮಾಲಿಕೆ : ಭಕ್ತಿಶುಕ್ತಿಯಲಿ ಮುತ್ತುಗಳ ರಚಿಸಿ ಕೋದಿಹೆ ವರಣಮಾಲೆಯಂ (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೩೭-೧೦೧೪). [ಸಂ. ವರಣಮಾಲಾ]

ವರತ್ರೆ (ನಾ). ೧. ಚರ್ಮದ ಪಟ್ಟಿ : ರಥಶಕಟಾದಿಗಳಂ ಲೋಹರಜ್ಜು ವರತ್ರಾದಿಗಳಿಂ ತೆಗೆದು ಕಟ್ಟುವುದು ಆಲಾಪನಬಂಧಂ (ಶಬ್ದಾನುಪ್ರ. ೨೯೩). ೨. ಆನೆ ಅಥವಾ ಕುದುರೆಯ ತಂಗುಪಟ್ಟಿ : ಒಗೆದಂಭೋದಗಜಕ್ಕಮರ್ತ್ಯಪತಿ ಬಿಲುತ್ತಿರ್ಪ ಮುಕ್ತಾವರತ್ರೆಗಳೋ . . . ಪೇಟೆನೆ ಮಿಂಚುಗಳ್ಮಿಳಿರ್ದುದು (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೨-೪೨). [ಸಂ. ವರತ್ರಾ]

ವರದ (ಗು). ೧. ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ದಯಪಾಲಿಸುವ ; ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಪೂರೈಸುವ. (ನಾ). ೨. ಅನುಗ್ರಹಿಸುವಂತಹುದು ; ವರವನ್ನು ನೀಡುವಂತಹುದು : ವರದಂ ಪದ್ಮಾಂಕಿತಂ ತೋಳಿರಡು ನಿಶಿತವಜ್ರಪ್ರಭಾಭಾಸುರಂ ತೋಳಿರಡು (ಆದಿಪು. ೧-೭). ೩. ಬೇಡಿದುದನ್ನು ಕೊಡುವವನು ; ವರವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವವನು : ಪರಮೇಶ್ವರ ಉಮಾವರ ಹರಿಣಧರಧರ ವರದನಾಗು (ಬಸವು. ೩೩-೪೭); ವರದನಾದ್ಯೆ ಶಂಭು ಕರುಣಾಕರ ಹಸಾದವು (ಶಿವ್ಯಾಳಿ. ೨೨-೪೫).

[ಸಂ.]

ವರದಕ್ಷಿಣೆ (ನಾ). ೧. ಮದುವೆಯಲ್ಲಿ ಕನ್ಯಾಪಿತನು ವರನಿಗೆ ಗೌರವಯುತವಾಗಿ ಕೊಡುವ ಧನ. ೨. ಹೆಣ್ಣನ್ನು ತಂದುಕೊಳ್ಳಲು ವರನ ಕಡೆಯವರು ನಿಗದಿಪಡಿಸುವ ಹಣ, ಒಡವೆ, ವಸ್ತು ಮುಂತಾದುವು: ಶ್ರೀಮಂತರ ಮಗ, ಬೇಕಾದಷ್ಟು ವರದಕ್ಷಿಣೆ ಕೊಟ್ಟು ಹೆಣ್ಣು ಕೊಡುತ್ತಾರೆ (ಶೀಮೊಆ. ೯೯); ನಾನು ವರ ದಕ್ಷಿಣೆಗೆ ನನ್ನ ಮಗನನ್ನು ಮಾರಿಕೊಳ್ಳುವವನಲ್ಲ (ಸ್ವಪ್ನಸಿ. ೨೦).

[ಸಂ. ವರದಕ್ಷಿಣಾ]

ವರದಹಸ್ತ (ನಾ). ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ನೀಡುವ ಕೈ: ದೇವಿಯ ವರದಹಸ್ತದಲ್ಲಿದ್ದ ಈ ಪುಷ್ಪವು ತಾನಾಗಿ ಶೇಷೆಯ ತಟ್ಟೆಗೆ ಉರುಳಿತು (ಶಾಂತಲಾ. ೨೫). [ಸಂ.]

ವರದಾನ (ನಾ). ೧. ಬೇಡಿದುದನ್ನು ನೀಡುವಿಕೆ ; ಅನುಗ್ರಹ : ಗೌತಮನ ವರದಾನವು ಉದಂಕನಿಗೆ ದೊರೆಯಲಿಲ್ಲ (ಪರ್ವ. ೬೩). ೨. ಉತ್ತಮವಾದ ದಾನಗುಣ. ೩. ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಮದೋದಕ. ೧, ೨, ೩ : ವರದಾನಂ ನತಭದ್ರಲಕ್ಷಣಪದಂ . . . ದೇವ ಗಣಪಂ ರಕ್ಷಿಕ್ಕೆ (ಜಗಪು. ೧-೫). [ಸಂ.]

ವರದಾನಿ (ನಾ). ಅತಿಶಯವಾದ ದಾನಗುಣವುಳ್ಳ ದೇವತೆ ಅಥವಾ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಭಕ್ತರಿಗೆ ಬೇಡಿದ್ದ ನೀಡುವ ವರದಾನಿ ನೀ ನೋಡಯ್ಯ (ಸಮಾವ. ೧೨-೪೫); ಸೂನು ಬದುಕಿದಡಿಂದು ನಿನ್ನಂ ನೋನುವೆವು ಗುಡ್ಡವ್ವೆ ತಾಯ್ಯರದಾನಿ ಎನ್ನದೆ (ಬಸವು. ೪೮-೧೯). [ಸಂ. ವರದಾನಿನ್]

ವರದಿ (ನಾ). ೧. ಸುದ್ದಿ ; ವರ್ತಮಾನ ; ಸಮಾಚಾರ. ೨. ನಡೆದ ಸಂಗತಿ, ನೆರವೇರಿಸಿದ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮ ಅಥವಾ ನಡೆಸಿದ ತನಿಖೆ ಮುಂತಾದ ವಿವರಗಳ (ಲಿಖಿತ) ನಿರೂಪಣೆ, –ಹೇಳಿಕೆ ; ರಿಪೋರ್ಟು : ಪೋಲಿಸಠಾಣೆಗೂ ವರದಿ ಕೊಡಲಾಯಿತು (ಕ್ಷಾಮತಾ. ೧೫); ಬಾಹ್ಯಪರೀಕ್ಷೆಯ ವರದಿ . . . ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಪ್ಯಾರಾಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡಿತ್ತು (ವುನರು. ೮೮).

ವರದಿಮಾಡು = ವಿಚಾರವನ್ನು ತಿಳಿಸು ; ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ಕೊಡು : ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ಕಳುಹಿಸಿದ್ದ ಬೇಡನು . . . ದುರ್ಯೋಧನನ ಆಡಳಿತಕ್ರಮವನ್ನು ಅವನಿಗೆ ವರದಿ ಮಾಡುವ ಸನ್ನಿವೇಶದಿಂದ ಕಾವ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದ್ದಾನೆ (ಭಾರದ. ೪೫೨); ಪೋಲೀಸರಿಗೆ ವರದಿ ಮಾಡಿದೆವು (ನಡಿದಾ. II, ೯೦೪).

[<— ಮರಾ. ವರದೀ, ವರ್ದೀ]

ವರದಿಕಾರ 'ವರದಿಗಾರ' ನೋ.

ವರದಿಗಾರ, ವರದಿಕಾರ (ನಾ). ೧. ಸುದ್ದಿ, ಶೋಧನೆ ಮೊದಲಾದ ವಿಷಯಗಳ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಬರೆದು ತಿಳಿಸುವವನು : ಬ್ರಿಟಿಷರ ಆಡಳಿತದಲ್ಲಿ ಸರ್ಕಾರಿ ವರದಿಗಾರರ ತಪ್ಪುವರದಿಗಳಿಂದಲೆ ಅನೇಕ ಹಿಂದೀಯರು ಶಿಕ್ಷೆಗೆ ಗುರಿಯಾಗಿದ್ದರು (ಸ್ವಾಇರ. ೬೦). ೨. ವರ್ತಮಾನ ಪತ್ರಿಕೆ, ದೂರದರ್ಶನ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗೆ ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುವವನು ; ಬಾತಮಿದಾರ : ನನ್ನ ಸ್ನೇಹಿತ ಒಂದು ದಿನಪತ್ರಿಕೆಯ ವರದಿಗಾರನಾಗಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ). ವರದಿಕಾರ: ೧. ಕವಿಚರಿತೆಕಾರರೂ ಪುರಾತತ್ವಇಲಾಖೆಯ ವರದಿಕಾರರೂ ಮಂಗರಸನಿಗೂ ನಂಜುಂಡನಿಗೂ ಇರುವ ಬಾಂಧವ್ಯವನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿರುವುದರಿಂದ . . . ವಿವರಗಳನ್ನು ಮೊದಲು ಇಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಬಹುದು (ಕುಮಾರಾ. ೧೭).

[ವರದಿ + – ಗಾರ (< – ಕಾಱ)]

ವರದಿಗಾರ್ತಿ (ನಾ). ವರ್ತಮಾನಪತ್ರಿಕೆ, ದೂರದರ್ಶನ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗಾಗಿ ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುವವಳು : ನನ್ನ ಸ್ನೇಹಿತೆ ಬೆಂಗಳೂರು ದೂರದರ್ಶನದ ವರದಿಗಾರ್ತಿಯಾಗಿ ಕೆಲಸಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಳೆ (ರೂಢಿ).

[ವರದಿಗಾರ + – ತಿ₁ (< – ಇತ್ತಿ)]

ವರದಿಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ತಲುಪಿಸು; ಬಾತಮಿಕೊಡು: ಬೇಹಿನ ಚಾವಡಿಗೆ ಹೋಗಿ ನೀವು ವರದಿಗೊಟ್ಟುದಾಯ್ತೇನು? (ಚಿಕ್ಕವು. ೫೧-೧೫).

[ವರದಿ + ಕೊಡು₁]

ವರದಿಸು (ಕ್ರಿ). ವಿಷಯವನ್ನು ತಲುಪಿಸು, –ನಿರೂಪಿಸು : ಆವಳ ಜಡೆಯಲ್ಲಿ ಅರೆಬಿರಿದ ಗುಲಾಬಿಹೂ ಎಲೆಸಹಿತ ಇತ್ತೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂಬುದನ್ನು ಸವಿವರವಾಗಿ ವರದಿಸುತ್ತಾರೆ (ರೂಪಕು. ೬೯). [ವರದಿ + – ಇಸು₁]

ವರದೆ (ನಾ). ೧. ವರವನ್ನು ಕೊಡುವವಳು ; ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ನೀಡುವವಳು : ಸರಸ್ವತೀದೇವಿ ವರದೆಯಕ್ಕೆಮಗೆಂಮಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೨); ಅಜನ ಪಟ್ಟದ ರಾಣಿ ವರದೆ ಕಲ್ಯಾಣಿ . . . ಅಮಲಸುಮತಿಯಂ ತಾಯೆನಗೆ ತಾಯೆ (ಧ್ರುಮಭಾ. ೧-೪). ೨. ಕನ್ನಡನಾಡಿನ ಶಿವಮೊಗ್ಗಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಒಂದು ನದಿಯ ಹೆಸರು : ಪ್ರಸಿದ್ಧವರದಾ ಪುಣ್ಯಾಂಬು . . . ಯಮುನಾನೀಲೋರ್ಮಿನೀರಂ ಭುಜೋತ್ತುಂಗಂಗಿಳಿರಿಗಂಗೆ ಮಂಗಳ ಮಹಾಶ್ರೀಯುಂ ಜಯಶ್ರೀಯುಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೪-೩೧). [ಸಂ. ವರದಾ]

ವರನಾಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿದ್ಯೆ : ಭಾರಣೆ ವರನಾಳಿ ಕಡಲೋಟ ಮುಂತಾದ ಚಾರುಕೌಶಲ್ಯವಿದ್ಯೆಗಳ ಧಾರಣೆ ಪೊಗಳೆ ಪೇಳ್ದೀಲಾಚಾರ್ಯರ ಚಾರುಚರಣ ಶರಣೆನಗೆ (ನಾಗಕು. ೧-೧೨). [?]

ವರಪೂಜೆ (ನಾ). ಮದುವೆಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಕನ್ಯೆಯ ತಾಯಿತಂದೆಯರು ವಿಧ್ಯುಕ್ತವಾಗಿ ವರನಿಗೆ ಮಾಡುವ ಪೂಜೆ ,—ಆದರ ಸತ್ಕಾರ ಮತ್ತು ಆಗಿನ ಸಮಾರಂಭ : ಮುಂದೆ ಕಾಶಿಯಾತ್ರೆ ಹೊರಟುಬಿಟ್ಟಿದ್ದ ಶ್ರೀನಿವಾಸನನ್ನು ಕರೆದು ಅವನ ಅತ್ತೆಮಾವಂದಿರು ವರಪೂಜೆ ಮಾಡಿ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಎಳೆದುಕೊಂಡು ಬಂದರು (ಅವತಂ. ೧೬). [ಸಂ. ವರಪೂಜಾ]

ವರಪ್ರದಾನ (ನಾ). ವರವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವಿಕೆ ; ವರದಾನ : ಆತನಿಗೆ ಕಾಮರೂಪ, ಕಾಮಸಂಚಾರ, ವರಪ್ರದಾನ . . . ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ದೇವಧರ್ಮಗಳೆಲ್ಲ ಬರುವುವು (ಮಹಾಪು. ೧೧೪). [ಸಂ.]

ವರಪ್ರಸಾದ (ನಾ). ದೇವರು ಅಥವಾ ಗುರುಜನರಿಂದ ದೊರಕುವ ಅನುಗ್ರಹ ,—ಇಷ್ಟಾರ್ಥಸಿದ್ಧಿ : ಪೊರ್ದಲೊಡಂ ವಿನೇಯಜನಸಂಘಾತಕ್ಕೆ ಮಾಣಿಕ್ಯದೇವಪದಾಂಭೋಜವರಪ್ರಸಾದಮೆ ಜಯಂ (ಆದಿಪು. ೧೬-೭); ಶ್ರೀರಾಮನ ದಂಡಕಾರಣ್ಯಪ್ರವಾಸವು ಋಷಿಗಳಿಗೆ ಒಂದು ವರಪ್ರಸಾದದಂತೆಯೆ ಆಯಿತು (ಭಾರರ. ೮೯). [ಸಂ.]

ವರಮಾನ (ನಾ). ಗಳಿಕೆ ; ಆದಾಯ ; ಉತ್ಪನ್ನ : ಅವನ ಮಾಸಿಕವರಮಾನ ಇನ್ನೂರು ರೂಪಾಯಿಗಳಿರಬಹುದು (ಆಲಸಿ. ೩೦); ಬರುವ ವರಮಾನ ದಿನದಿನದ ವೆಚ್ಚಕ್ಕೆ ಸಾಲದಾದರೆ . . . ಕೂಡಿಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ (ತಣಪ್ರ. ೧೨). [?]

ವರಮಾನತೆರಿಗೆ (ನಾ). ಗಳಿಸುವ ಆದಾಯದ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ತೆರಿಗೆ : ದುಡ್ಡಿದ್ದವನು ವರಮಾನತೆರಿಗೆಯಿಂದ ಹೇಗೆ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು ಚಿಂತಿಸುತ್ತಾನೆ (ಪಂಜಪಂ. ೨೦೪). [ವರಮಾನ + ತೆರಿಗೆ (< ತೆಱಿಗೆ)]

ವರಮುಖಿ$_1$ (ನಾ). ಅನುಗ್ರಹದ ಕಡೆಗೆ ದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ವರವನ್ನು ಯಾಚಿಸುವವನು : ಗಂಗೆವಾಳುಕರೆಲ್ಲ ವರಮುಖಿಗಳಾಗಿ ಮೂರ್ತಿಯಳಿದು ಹೋದರು (ಅವಚಂ. ೩೮-೧೬೩). [ಸಂ. ವರಮುಖಿನ್]

ವರಮುಖಿ$_2$ (ನಾ). ಸುಂದರವಾದ ಮುಖವುಳ್ಳವಳು : ಉರುಮಣಿಮಯ ಖಚಿತಾವತಂಸಗಳಿಂ ತರುಣಿಯ ಕರ್ಣಯುಗಳಂಗಳು ವರಮುಖಿ ಲಕ್ಷ್ಮಿಗೆ ನೀರಾಜಿಪ ಪಾತ್ರೆಯಿರವನೆ ಕಣ್ಗೆ ರಾಜಿಸಿದವು (ತ್ರಿಭುತಿ. ೨೦-೫೮).

[ಸಂ. ವರಮುಖೀ = ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧದ್ರವ್ಯ]

ವರಯಿತ (ನಾ). ೧. ಕನ್ಯಾರ್ಥಿ ; ಮದುಮಗ ; ವರ. ೨. ಗಂಡ ; ಪತಿ : "ವರಯಿತಂ ಭರ್ತೃ ಧವಂ . . . ರಮಣನೆನೆ ಗಂಡನೆನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೯೧-೭).

[ಸಂ. ವರಯಿತೃ]

ವರಯೋಗ್ಯೆ (ನಾ). ಮದುವೆಯ ವಯಸ್ಸಿಗೆ ಬಂದವಳು ; ವಿವಾಹ ಯೊಗ್ಯಳಾದವಳು : ಅಂತು ವರಯೋಗ್ಯೆಯಾದ ಪತಿಂವರೆಯನಱಿದು ಅಪರಾಜಿತಂ . . . ತದನುರೂಪ ವರಾನ್ವೇಷಣವ್ಯಾಪಾರಪಾರಾಯಣನಾಗಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೮೦ ವ). [ಸಂ. ವರಯೋಗ್ಯಾ]

ವರರತ್ನ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ರತ್ನ. ೨. [ಜೈನ] ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಸಾಧನವಾದ ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನ, ಸಮ್ಯಕ್‌ಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ಸಮ್ಯಕ್‌ಚಾರಿತ್ರ ಎಂಬ ರತ್ನತ್ರಯ. ೩. [ಗಣಿತ] ಮೂರು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : "ಹರನಯನ ವಹ್ನಿ ಪುರ ಶಿಖಿ ವರರತ್ನಂ . . . ಮಾರ್ಗತ್ರಯವದು ಮೂಱಱ ನಾಮಂ" (ವ್ಯವಹಾ. ೯-೩). [ಸಂ.]

ವರರುಚಿ (ನಾ). ೧. ಅತಿಶಯವಾದ ಕಾಂತಿ ,—ಪ್ರಭೆ. ೨. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಅಭಿರುಚಿ ,—ಆಸಕ್ತಿ. ೩. ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಒಬ್ಬ ಸಂಸ್ಕೃತ ವೈಯಾಕರಣನ ಹೆಸರು ; IP ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಈ ಹೆಸರಿನ ಬೇರೆ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳೂ ಇದ್ದಾರೆ : ವರರುಚಿಯ ಜಾಣ್ಮೆ ಗೋಪಾಲಿಕನ ಬೆಡಗು ಭಾಗುರಿಯ ಗೂಢತೆ ಇಂತಿವೆಲ್ಲವನು ಸಂವರಿಸಿಯಭಿನವಮಂಗನುಸುರಿದಂ (ಮಂಗರಾ. ೨-೪). [ಸಂ.]

ವರಲೆ (ನಾ). ೧. ಹೆಣ್ಣುಹಂಸ : ಕೊಟ್ಟುಗ ವರಲೆ ಕೊಂಚೆ . . . ಮೊದಲಾದಖಿಳಖಗಕುಲ ಬಿದ್ದುದುರಿಯೊಳಗೆ (ಕುವ್ಯಾಲ. ೨೦-೫೩). ೨. ಕ್ರೌಂಚ ; ಕಡಂದುರು : ಪರಶುರಾಮನ ಬಾಣ ಘುನ್ನೂಱು ಗಾವುದ ಹೋಗುವದೆಂದು ದೇವೇಂದ್ರ ವರಲೆಯಾಗಿ ಬಿಲ್ಲ ಹದೆಯ ಕಡಿಯಲು (ಭೈರಪೂ. I, ೮೪).

[ಸಂ. ವರಲಾ]

ವರವರ್ಣಿನಿ (ನಾ). ೧. ಅತಿಶಯವಾದ ಮೈಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವಳು ; ಸುಂದರಳಾದ ಸ್ತ್ರೀ : ವರವರ್ಣಿನಿಯೆ, ಮುನಿಯೆನಾಂ ನಿನ್ನ ಕೊರಳನ ಸುಧೆಯ ಗರಳಕ್ಕೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೪೬-೪೯೪). ೨. ಶ್ರೇಷ್ಠಳಾದ ಹೆಂಗುಸು. ೩. ಲಕ್ಷ್ಮಿ. ೪. ದುರ್ಗೆ. ೫. ಸರಸ್ವತಿ. ೬. ಹೆಂಗುಸು ; ಸ್ತ್ರೀ : "ಮಹಿಳೆಯಬಳೆ ರಾಮೆ ವರವರ್ಣಿನಿಯೆನಲ್ಕೆ ಹೆಂಗೂಸೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೮೯-೧). ೭. ಪ್ರಿಯಂಗುಬಳ್ಳಿ. ೮. ಅರಿಸಿನ. ೯. ಅರಗು ; ಲಾಕ್ಷ. ೧೦. ಗೋರೋಚನ. ೧೧. ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ.

[ಸಂ. ವರವರ್ಣಿನೀ]

-ವರವಿಗೆ '-ವರೆಗಂ' ನೋ.

ವರವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ವರವನ್ನು ಪಡೆ ; ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಹೊಂದು : ಭೂಧವ ಶಮಿಯನರ್ಚಿಸಿ ವರವಿಡಿದು ವಿನೋದದೆ ನಡೆತಂದನಾಗ (ಕಂಪವಿ. ೨೨-೯೯).

[ವರ$_1$ + ಪಿಡಿ$_1$]

ವರವೀ (ಕ್ರಿ). ವರವನ್ನು ಕೊಡು ,—ಅನುಗ್ರಹಿಸು : ನರನಾಗಿ ಬಂದು ವರವೀವ ಗುರುವಿಂಗೆ ಸರಿಯಾರ ಕಾಣೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೪೯). [ವರ$_1$ + ಈ$_2$]

ವರವು, ಬರ್$_2$, ಬರವು (ನಾ). ಬರುವಿಕೆ ; ಆಗಮನ : ತನಗೆ ಮೃತ್ಯು ವರವಾನಱಿದೆ ಪೆತ್ರ್ಮಾಣವಂಶದೊನ್ ಕಾಲನಿಗೇಕಸುದೆ . . . ಸುರ X ಗ ಗತಿಯುಳ್ಳೆಲೆಕೊಣ್ಡನ್ (ಎಕ. II, ೯೯-೧; ಶ. 700). ಬರ್$_2$: ನರವು— ನರಂ, ನೆರಂ, ಬರಂ, ಎಬ್ಬರಂ, ನೊಳಂ ಎಂದಱಿವುದು (ಶಮದ. ೪೬ ಪ್ರಯೋ); ಪೆಣ್ಗಳಳ್ಳಿರಿಯುವೆದೆಯಿಂದ ಪಡೆಯಿಲರ ಬರಮಂ ಅಳ್ಕೆಯಂ ಕೊಳ್ಳಿಯಿಂದಿರಿವವೋಲ್ ಪೇಳಿದರ್ (ಕಾಲೂರ. ೧೫೮-೩೫೦). 'ನಲ್ಬರ' ಪರಾ. ಬರವು: ಗು[ರುಜನ]ದ ಪರಕೆಯುಂ ಬಂಧುರಪುಣ್ಯಫಳಾನುಬಂಧಮುಂ ನೆರೆದೆನ್ನೊಳ್ ಪರಮಾನುಭಾವಭರಮಂ ದೊರೆಕೊಂ[ಡು]ವವಿಂದು ಬರವಿನೊಳ್ ನಿಮ್ಮಡಿಯಾ (ಕುರಾ. ೬-೨೦೫); ದಂಡಕನ್ನಪತಿ . . . ರಿಸಿಯರ್ಕಳ ಬರವಂ ಕೇಳ್ದು ಬಂದು ಬಂದಿಸಿಯಭಿನಂದನಭಟಾರರ ಪಕ್ಕದೆ ವಿಚಾರಿಸಿ ಧರ್ಮಮಂ ಕೇಳ್ದು ಮೆಚ್ಚಿ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೬೬-೮); ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ನಿಜಪತಿಯ ಬರವಿನ ಪ್ರೀಯ ದೊರೆಕೊಂಬಂತೆ ಕಮಲದಳಾಯತಾಂಬಕ ಸತತ ಕದನೋತ್ಸಾಹ ತನಗೆಂದ (ಕುವ್ಯಾಲ. ಓರ್ ೪-೪೦). [ದೇ. ‖ ತಮಿ. ವರವು]

ವರಶೆ 'ವರಿಸೆ' ನೋ.

ವರಶೆವಿನಿಯೋಗ (ನಾ). ಅಗ್ರಮರ್ಯಾದೆಯ ಒಂದು ವಿಧಿ : ಪರಕಾಲಸ್ವಾಮಿಗಳವರಿಗೆ ಮೊದಲು ತೀರ್ಥ ತಿರುಮಾಲೆ ವರಶೆವಿನಿಯೋಗ ಶ್ರೀಶಟಗೋಪ ಮುಂತಾದ ಸಕಲಮರಿಯಾದೆ (ಮೈಲಾ. ೧೫೩೮; ೧೯-೭; 1811).

[ವರಶೆ (< ವರಿಸೆ) + ವಿನಿಯೋಗ]

ವರಸಾಮ್ಯ (ನಾ). ವಧೂವರರು ಪರಸ್ಪರ ಅನುರೂಪರಾಗಿರುವುದು ,— ಹೊಂದುವಂತಿರುವುದು : ತನಗೂ ಅವಳಿಗೂ ವರಸಾಮ್ಯ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಸರಿಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ (ಸೋಹುಗ. ೩೬); ಇನ್ನೂ ಚಿಕ್ಕ ವಯಸ್ಸು ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಅವರಿಬ್ಬರಿಗೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ವರಸಾಮ್ಯವಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ವಂಶವೃ. ೪೮೫). [ಸಂ.]

ವರಸೆ 'ವರಿಸೆ' ನೋ.

ವರಸೆದಪ್ಪು (ಕ್ರಿ). ಕ್ರಮವು ತಪ್ಪು ; ರೀತಿಗೆಡು : ವರವೇದಾಂತಶಾಸ್ತ್ರೋತ್ಕರ ರಹಸ್ಯವನು ವರಸೆದಪ್ಪದೆ ಕ್ರಮದಲೆಲ್ಲವನರಸಿ ಪೇಳುವೆವು (ಗಗಶಾ. ೨-೪೬); ವರಸೆದಪ್ಪದೆ ಪೂಜೆಯಂಗೈದು (ಯಚೋರ. ೧೦೦). [ವರಸೆ (< ವರಿಸೆ) + ತಪ್ಪು$_1$]

ವರಸೆದಾರ (ನಾ). ಅಂಗಸಾಧಕ ; ಪೈಲವಾನ : ವರಸೆದಾರ ಕುಸ್ತಿಗೆ ಜನರೆದುರು ಅಖಾಡಕ್ಕೆ ಇಳಿಯುವಾಗಲೂ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಹೊದ್ದೇ ಇರಬೇಕು (ಧಮಾಕಾ. ೩೨).

[ವರಸೆ (< ವರಿಸೆ) + -ದಾರ$_4$]

ವರಸೆದಿರುಹು (ನಾ). ಕತ್ತಿಯನ್ನು ಚಕ್ರಾಕಾರವಾಗಿ ತಿರುಗಿಸುವುದು, –ತಿರುವುವುದು : ಪ್ರಚಣ್ಡವೇಗದಿಂದ ಥಳಥಳಿಸುತ್ತಿರುವ ಆ ವರಸೆದಿರುಹಿನ ಮಣ್ಡಲಗಳನ್ನೊಡೆದು ಭೇದಿಸಿಬಿಡುವಾಸೆಯಿಂದ . . . ಹೋರಾಡುತ್ತಿರುವರು (ದಯಾಸಂ. ೨೨-೧೭). [ವರಸೆ (< ವರಿಸೆ) + ತಿರುಹು$_2$ (< ತಿರಿಪು$_2$)]

ವರಹ, ವರಹಾ (ನಾ). ೧. ಹಂದಿ; ವರಾಹ; ಸೂಕರ: ಕಾಡೆಮ್ಮೆಯ ಕೋಡು ವರಹ ದಂತಿಯ ದಾಡೆ . . . ಇತ್ತರೊಲಿದು (ನವಮೋ. ೧೯-೭೪). ೨. ಹಿಂದೆ ನಮ್ಮ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ವರಾಹದ ಮುದ್ರೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದ ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟಬೆಲೆಯ ಚಿನ್ನದ ನಾಣ್ಯ; IP ಇದರ ಬೆಲೆಯ ಬಗೆಗೆ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯಗಳಿವೆ : ನಾಲ್ವತ್ತು ವರಹಂನು ಸೋಮೇಶ್ವರದೇವರ ಭಂಡಾರಕ್ಕೆ ಮಾಸಪಂಕ್ತಿಯಾಗಿ ಸಲಿಸುವಿರಿ (ಮೈಎಂ. ೧೯೪೭, ೨೯-೧೮; 1530); ವರಹವೆಂದೆನಲು ಪಣ ಹತ್ತು (ಭಾಸ್ಕರ. ೬೬-೨); ರೊಕ್ಕ ಎರಡು ವರಹ ಕೊಟ್ಟು ಅಕ್ಕರೆಯ ಕರು ಸಾಕಿದೆ (ಕಪು. ೧೮-೯). ೩. ವರಹದ ನಾಣ್ಯದ ತೂಕಪ್ರಮಾಣ ; IP ಇದರ ತೂಕದ ಬಗೆಗೆ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯಗಳಿವೆ : ಹಿಪ್ಪಲಿ ನಾಲ್ಕು ವರಹ ತೂಕ, ಸಕ್ಕರೆ ಐದು ವರಹ ತೂಕ (ವೈದ್ಯಸಾ. I, ೧೧೧ ಟೀಕು); ಶುದ್ಧಿಮಾಡಿದ ನೇಪಾಳ ೧೦ ವರಹತೂಕ ಮೆಣಸು ಗದ್ಯಾಣ ೧ ತೂಕ . . . ತಿಲಪ್ರಮಾಣವಂ ಕಣ್ಣಿಗೆಚ್ಚಲು ಸನ್ನಿಪಾತಂ ಗುಣಮಕ್ಕುಂ (ಸಕವೈ. ೧೫೦). **ವರಹಾ** : ೧. 'ವರಹಾಕಟ್ಟು' ಪರಾ. ೨. ಸದರಿ ಬರದ ವರಹಾ ಒಂದಕ್ಕೆ ರೂಪಾಯಿ ಮೂರರ ಪ್ರಕಾರ ರಾಜರವರು ವರ್ಷಂಪ್ರತಿಯಲಲ್ಲಿ ತಲಚೇರಿಗೆ ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕುಸಾವಿರ ರೂಪಾಯಿ ಕೊಡಬೇಕು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೫೪). ೩. ಒಂದು ವರಹಾ ತೂಕ ಬಜೆಯನ್ನು ಬಿಸಿನೀರಿನಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಕುಡಿಸಲು ವಮನವಾಗಿ ವಾತಜ್ವರವು ಶಮನವಾಗುವುದು (ಸಕವೈ. ೬೨). [< ಸಂ. ವರಾಹ]

ವರಹಮುದ್ರೆ (ನಾ). ವರಾಹದ ಗುರುತುಳ್ಳ ರಾಜಚಿಹ್ನೆ, –ಲಾಂಛನ : ಮೆರೆವ ಪದವಿ ವರಹಮುದ್ರೆ, ಆಳು ಚಿನ್ನ, ಏನೆ ಇರಲಿ! (ಇಂಗೀತ. ೩೭-೭). [< ಸಂ. ವರಾಹಮುದ್ರಾ]

ವರಹಾ 'ವರಹ' ನೋ.

ವರಹಾಕಟ್ಟು (ನಾ). ಚಿನ್ನ, ಮುತ್ತು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದಾದ ಆಭರಣಗಳನ್ನು ತೊಳೆಯಲು, ಕಾಡುಹಂದಿಯ ಕೂದಲಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕಟ್ಟು, –ಬ್ರಶ್ಶು ; ವರಾಹಕೂರ್ಚ : (ಓ). 'ವರಾಹಕೇಶ' ಪರಾ. [ವರಹಾ (< ವರಹ) + ಕಟ್ಟು]

ವರಹಾಕೂರ್ಚ (ನಾ). = ವರಹಾಕಟ್ಟು : (ಓ). [< ಸಂ. ವರಾಹಕೂರ್ಚ]

ವರಹಾಬಣ್ಣ (ನಾ). ವರಹವೆಂಬ ನಾಣ್ಯದ ಬಣ್ಣ ; ಅಪ್ಪಟಚಿನ್ನದ ಬಣ್ಣ : (ಓ). [ವರಹಾ (< ವರಹ) + ಬಣ್ಣ]

ವರಹಾವತಾರ (ನಾ). ೧. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಹತ್ತು ಅವತಾರಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯದು : ಸುರರುಲಿಯೆ ಬಾಹಾಬಲದಿಂ ವರಹಾವತಾರಮಂ ಹರಿ ತಾಳ್ದಂ (ದಶಾವ. ೪-೪೨). ೨. ವರಾಹದ ಅವತಾರವನ್ನು ತಾಳಿದ ವಿಷ್ಣು : ಮಂಗಳಂ ಜಯಮಂಗಳಂ . . . ಧರೆಯನುದ್ಧರಿಸಿದ ವರಹಾವತಾರಗೆ ತರಳನ ಕಾಯ್ದ ನರಸಿಂಹಗೆ (ಪುರಂದ. ೧-೨೩೦-೧). [< ಸಂ. ವರಾಹಾವತಾರ]

ವರಹೀನ (ನಾ). ರೂಪ, ಧನ, ವಯಸ್ಸು ಮುಂತಾದುವು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲದವನು ; ಸರ್ವದರಿದ್ರ : ಕುಲಹೀನನಾದರೂ ವರಹೀನನಾಗಬಾರದು (ಗಾದೆ). [ಸಂ.]

ವರಾಂಗ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಅಂಗ ; ತಲೆ ; ಶಿರಸ್ಸು. ೨. ಯೋನಿ ; ಭಗ : ವರಾಂಗ ರಸನಾ ವೃಷಣೇಕ್ಷಣ ಶುಕ್ಲ ಸತ್ವಮಾಭ್ಯಂತರಮಾವ ಲಕ್ಷಣಮುಮಿಂತಿವೆ ಬಲ್ಲಿದನೋದಿನಿಷ್ಪದೊಲ್ (ಲೋಕೋಪ. ೧೧-೬೩); ಚರಣಾಂಗುಷ್ಠಾದಿ ವರಾಂಗಪರ್ಯಂತ ಕಲಾಭಿಜ್ಞ ಪಂಚಭದ್ರ ವಿದಗ್ಧ ವಿಟನಾಯಕರಂ ನೋಡಿ (ಹಮ್ಮೀರ. ೨-೯೨ ವ). ೩. ಸುಂದರವಾದ ದೇಹ; ಸುರೂಪ. ೪. ಸುಂದರವಾದ ಆಕಾರವುಳ್ಳವನು; ರೂಪವಂತ. ೫. ವಿಷ್ಣು. ೬. ಆನೆ. ೭. ಲವಂಗಪಟ್ಟೆ ; ದಾಲ್ಚಿನ್ನಿ. [ಸಂ.]

ವರಾಂಗಕ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಅವಯವಗಳುಳ್ಳವನು. ೨. ಲವಂಗಪಟ್ಟೆ ; ದಾಲ್ಚಿನ್ನಿ. ೩. ಲವಂಗ : "ತ್ವಕ್, ಪತ್ರಂ, ಉತ್ಕಟಂ, ಭೃಂಗಂ, ತ್ವಚಂ, ಚೋಚಂ, ವರಾಂಗಕಂ – ೭ ಲವಂಗ" (ಸಿದ್ಧಾಂತ. ೧೪೫). [ಸಂ.]

ವರಾಂಗಿ (ನಾ). ೧. ಚೆಲುವೆ ; ಸುಂದರಿ : ಜಡೆ ಮುರವಾವೆಂದು ಪೂರ್ವಿಲ್ಲಿಡಿಯಲೊಡರ್ಚಿರೆ ವರಾಂಗಿ ಬೆದರ್ದೀಕ್ಷಿಸೆ ಕಣ್ಣುಡಿವೆಳಗುಗಂಡು ಮಿಂಚೆಂದೊಡನದು ಗಜಿಗೆದರ್ದು ನರ್ತಿಸಿತಾಗಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೧೦-೪೦). ೨. ಅರಿಸಿನ. [ಸಂ. ವರಾಂಗೀ]

ವರಾಂಡ (ನಾ). = ವರಂಡ ೧ : ಆ ಒಳಅಂಗಳದ ನಾಲ್ಕು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವರಾಂಡಗಳಿವೆ (ಭಾರತ. ೪೯೩); ಮನೆಯ ವರಾಂಡದಲ್ಲಿ ಸರೋಜ ಕಂಡುಬರಲಿಲ್ಲ (ಮಹಾಗ. ೧೨). [<— ಇಂ. verandah. / ಸಂ. ವರಂಡ]

ವರಾಕ (ಗು). ೧. ಕರುಣಾಜನಕವಾದ ; ದೀನವಾದ : ಉದ್ಭ್ರಮಿತಂತುಚೇತಂ ತೊಟಲಲವಿರತಂ ಚಕ್ರವಾಕಂ ವರಾಕಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೮-೧೦). ೨. ಹೀನನಾದ ; ಅಧಮನಾದ : ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯನಿಷ್ಠಾಗರಿಮಂ ಕರಗುವಿನಮೆಳಸೆ ಕಣ್ಗಳ್ ವರಾಕಭಿಕ್ಷುಕನಾಕೆಗಂದಿಂತೆಂದಂ (ಪಂಪಾಮಾ. ೮-೬೧). (ನಾ). ೩. ಕರುಣಾಜನಕ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವವನು ; ದೀನನಾದವನು. ೪. ಹೀನನಾದವನು ; ಅಧಮವ್ಯಕ್ತಿ ; ನೀಚ: ಅಪರ್ಣಾಪರಮೇಶರೆಂಬ ನಿಗಮೋಕ್ತಿಯನಾಕರ್ಣಿಸಿ ತನ್ಮುಕಿಗೆಯ್ಮದ ದುರ್ನಾರಕೃತಿಕರನೆ ಲಬ್ಧವರ್ಣವರಾಕಂ (ರಾಜಶೇ. ೧-೨೦); ನಸಿದಾಯುಷಂ ಜಸಂ ಬಲಸಂಪದಗಳೆಲ್ಲ ಕುಸಿದು ಪೋಗದೆ ಮಾಣದನುಪದ ವಿಪದ್ಭಾವ ಪೊಸಗದಿಹುದೆ ವರಾಕ ತಿಳಿಯದೆ ದುರಾಧ್ಯತೆಯನಾಳಿ ಕೇಳ್ ಲೇಸೊದಗುಗುಮೆ (ವೀರಸಾ. ೫-೯-೨೩). ೫. ಶಿವ ; ಪರಮೇಶ್ವರ. ೬. ಯುದ್ಧ ; ಕದನ. ೭. ಅಶುದ್ಧವಾದುದು ; ದೋಷಯುಕ್ತವಾದುದು. [ಸಂ.]

ವರಾಕಿ (ನಾ). ೧. ದೀನಳಾದವಳು. ೨. ನೀಚಳಾದವಳು ; ಅಧಮೆ ; ಹೀನೆ : ಲಿಂಗದ ಪಾವನಾಂಗಮಂ ತೊಲಗದೆ ಬಾಯುಗುಳ್ ಸಿಡಿಯೆ ತೂಂತಿರ್ದಪ್ಪೆ ಮಾಕಿ (ವೃಷಭ. ೯-೫೭); ಮಹಾನರಕ ನಿನಗಲ್ಲದೇಂ ಸುವಿಮುಹುದೆ ದುರ್ಮೇಧೆ ಕೇಕಯಾನ್ವಯ ವರಾಕಿ (ವೀರಸಾ. ೨-೬-೫೧). [ಸಂ. ವರಾಕೀ]

ವರಾಟ (ನಾ). ೧. ಕವಡೆ ; ಕಪರ್ದ : "ಕಪರ್ದಃ, ವರಾಟಃ – ಈ ೨ ಕವಡಿಕೆ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೯-೪೨). ೨. ಹಗ್ಗ ; ರಜ್ಜು. ೩. ಒಂದು ದೇಶದ ಹೆಸರು : ವರಾಟನರೇಶ್ವರಾಟವೀಪಟು ವೀತಿಹೋತ್ರ ಪರಾಕು (ಯೂದಮಂ. ೩-೧ ವ). 'ವರಾಳ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ವರಾಟಕ (ನಾ). ೧. = ವರಾಟ ೧ : "ಕಪರ್ದಂ ವರಾಟಕಮೆನಲ್ಕವಡೆಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೨-೯); ೨೦ ವರಾಟಕ – ೧ ಕಾಕಿನಿ, ೪ ಕಾಕಿನಿ – ೧ ಪಣ (ಗಣಿತ. ೨೮೨ ಅಡಿಟಿ). ೨. = ವರಾಟ ೨. ೩. ತಾವರೆಯ ಬೀಜಕೋಶ. [ಸಂ.]

ವರಾಡ 'ವರಡ' ನೋ.

ವರಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚಂದಾಕೂಡಿಸು ; ವಂತಿಗೆಯನ್ನು ಸೇರಿಸು (?): ಕೋಟೆ ಬಿರಾಡ ಸ್ಥಳದ ಸೇನಬೋವನ ಸಂಬಳದ ಬಗೆ ಸಹ ವರಾಡಿಸಿ ಬಾಹ ಸಿಸ್ತಿನಿಂದ (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೬೯-೬೦; 1702); ಮಹಾಜನಂಗಳು ವರಾಡಿಸಿ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ ಬಗಲು ಗ ೪೨ (ಮೈಎಂ. ೧೯೪೩, ೪೪-೪೭; 1711). [ವರಾಡ (< ವರಡ) + – ಇಸು]

ವರಾತ$_1$, ಬರಾತ$_2$, ವರಾತು (ನಾ). ಮೇಲಿಂದ ಮೇಲೆ ಮಾಡುವ ಒತ್ತಾಯ ; ಪದೇಪದೇ ಕೇಳಿ ಪೀಡಿಸುವಿಕೆ ; ತಗಾದೆ : ಆ ದಳವಾಯಿ ಬೋಣಿ ಮುತ್ತಣ್ಣನು ಹಣಕ್ಕೆ ವರಾತ ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೧೧); ಅಮಿಲನು ವರಾತ ಮಾಡಿದಾಗ ಹಣವನ್ನು ಕಟ್ಟಬೇಕು (ಕಥಾ. ೩೦೨). **ಬರಾತ$_2$** : ಅವನಿಗೆ ಮದುವೆ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿದೆ. ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಕಡೆಯಿಂದ ಹೆಣ್ಣಿನವರು ಬರಾತ ಮಾಡುತ್ತಿರುವರು (ದಾನಚಿಂ. ೪೨); ಸಾಹುಕಾರರು ತಮಗೆಲ್ಲಿ ಅರಮನೆಯಿಂದ ಬರಾತ ಬರುವುದೋ . . . ಎಂದು ಅದಷ್ಟು ಬಡತನವನ್ನು ವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ ನಷ್ಟವನ್ನು ಮೇಲೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳತೊಡಗಿದರು (ಚಡಮ. ೨೫೧). **ವರಾತು** : ಕೆಲವು ದಿವಸದ ಮೇಲೆ ಆ ಮುನಿಯು ಹಿಂತಿರುಗಿ ಬಂದು ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಕೊಡು, ಕೊಡು

ಎಂದು ವರಾತುಮಾಡಿದನು (ಸಿಜಟು. V, ೧೫); ದುಡ್ಡುಬೇಕು ಅಂತ ಅವನು ವರಾತು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ (ಅನಾಥ. ೧೫೨). [<— ಅರ. ಬರಾತ್; ಮರಾ. ವರಾತ್ = ತಗಾದೆಪತ್ರ]

ವರಾತ್₂ (ನಾ). (ವಿವಾಹಕ್ಕೆ ಹೊರಟ ಮದುಮಗನ) ಮೆರವಣಿಗೆ ; ದಿಬ್ಬಣ : ವರಾತ ಹೊರಟಿತು. ಮುಂದೆ ಬಣ್ಣಬಣ್ಣದ ಸಮವೇಷದಲ್ಲಿದ್ದ ಬ್ಯಾಂಡಿನವರು (ಅನ್ನ. ೨೪೫); ಎಲ್ಲಿ ಹೊಂಟಿತು ವರಾತಾ? ಸಿನೇಮಾದ ತಯಾರೀ ಕಾಣಸ್ತದ (ದೀಪಶ. I, ೧೭೩). [<— ಮರಾ. ವರಾತ ; ಹಿಂ. 'ಬರಾತ್', ಬಾರಾತ್./ ಸಂ. ವರಯಾತ್ರಾ]

ವರಾತಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಹಟಹಿಡಿ ; ಮೊಂಡುಹಿಡಿ : ಆಕೆ "ಡಾಕ್ಟರರನ್ನು ಕರೆಯಿಸುವುದಿದ್ದರೆ ಮೋಡಗಾಂವಕರ ಬೇಡವೇ ಬೇಡ" ಎಂದು ವರಾತಹಿಡಿಯತೊಡಗಿದಳು (ಜಾರುದಾ. ೬೨). [ವರಾತ್₁ + ಹಿಡಿ₁ (< ಪಿಡಿ₁)]

ವರಾತು 'ವರಾತ್₁' ನೋ.

ವರಾಯಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೃಣಧಾನ್ಯ : ವರಾಯಿ ಅಕ್ಕಿ . . . ಫರಾಳದ ಅಕ್ಕಿ ನೋಡಿರಿ (ಮುಂಬ್ಯಾ. ೧೭೫).
[<— ಮರಾ. ವರಈ, ವರಾಈ, ವರೀ/ ಪ್ರಾ. ವರಆಈ./ ಸಂ. ವ್ರೀಹಿ]

ವರಾರೋಹ (ಗು). ೧. ಉತ್ತಮವಾದ ನಿತಂಬವುಳ್ಳ. (ನಾ). ೨. ವಾಹನಗಳನ್ನು ಏರುವುದು ; ಸವಾರಿ. ೩. ಆನೆ ಅಥವಾ ಕುದುರೆ ಯನ್ನೇರುವವನು ; ಸವಾರ. ೪. ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಸವಾರ. [ಸಂ.]

ವರಾರೋಹೆ (ನಾ). ೧. ಲಾವಣ್ಯವತಿಯಾದ ಉತ್ತಮ ಸ್ತ್ರೀ : "ವರಾರೋಹಾ ಮುಖ್ಯವಪ್ಪ ಸ್ತ್ರೀ" (ಹಲಾಯು. ೮೦-೩೩೫); ಭಾರ್ಯೆಯಹಳೆನಗೀ ವರಾರೋಹೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೩೦-೧೪೪). ೨. ನಿತಂಬ. [ಸಂ. ವರಾರೋಹಾ]

ವರಾರ್ಥಿ (ಗು). ೧. ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಬಯಸುವ. (ನಾ). ೨. ಮದುವೆಗಾಗಿ ವರನನ್ನು ಹುಡುಕುವವನು : ವರಾರ್ಥಿಗಳು ಡಾ. ರಾಯರನ್ನು ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದರು (ವಂಶವೃ. ೧೫೨). [ಸಂ. ವರಾರ್ಥಿನ್]

ವರಾಹ (ನಾ). ೧. ಹಂದಿ ; ಸೂಕರ : ಈ ತೆಱದಿಂ ಪುಲಿಯಾದನತೀತಭವಾಂತರ ದೊಳೇ ವರಾಹನುಂ (ಆದಿಪು. ೫-೧೩); ವರಾಹನೆತ್ತಿದ ದೋಱುಗಳ . . . ಕಡವೆ ತುಳಿದ ಹಳ್ಳಗಳ ಚಪ್ಪದ ಬೇಡನಾಯಕರು ನೆರೆದರು (ಕಚಾಲ. ೫-೫). ೨. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಹತ್ತು ಅವತಾರಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯದು ; IP ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷನೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲು ಎತ್ತಿದ ಅವತಾರ : ಆದಿವರಾಹರೂಪದೊಳ್ ನೀನಂದೆತ್ತಿದ್ದೆ ಗೋಮಿನೀ ಧವ ದಂಷ್ಟ್ರಾಗ್ರದ ನೀಲಜಾಲಮಣಿಯೆಂಬಂತಾಗೆ ಭೂಗೋಳಮಂ (ಜಗಪು. ೧-೫೭); ಹರಿ ವರಾಹದ ರೂಪ ತಾಳಿಯೆ . . . ಧರೆಯ ಸಂಸ್ಥಾಪಿಸಿದುದು ಮೂರನೆಯ ಅವತಾರ (ಗಗತಾ. ೧೯-೨೪). ೩. ವರಾಹದ ಅವತಾರವನ್ನು ಎತ್ತಿದ ವಿಷ್ಣು : ಅರಿ ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷನ ಬಲಕೆ ಕೋಡೆಱಗಿ ನಿಂದ ವರಾಹನಂತಿರೆ ಪರಬಲಾಂತಕ ಭೀಮ ನಿಂದನು ತಱುಬಿ ಪರಬಲವ (ಕುವ್ಯಾ. ೧೫-೮); ವರಾಹನು ಕೆರಳುತತಿವೇಗದಲಿ ಜಲದಿಂದೆಬ್ಬಿ ಧಾರಿಣಿಯ . . . ಸತ್ವದೊಳಿರಿಸಿಯಂಕಕೆ ನಿಂದನಸುರಾಂತಕನು (ಪ್ರಭಾ. ೬-೩೩). ೪. ವರಹವೆಂಬ ಚಿನ್ನದ ನಾಣ್ಯ : ಅದರ ಮೇಲೆ ವರಾಹದೇವರ ಆಕೃತಿ ಇದ್ದ ಕಾರಣ ಅದಕ್ಕೆ ವರಾಹವೆಂಬ ಹೆಸರು ಬಿತ್ತು (ಕಭಾಗ. ೨೮೦). ೫. ಒಂದು ಪರ್ವತದ ಹೆಸರು. ೬. ಹದಿನೆಂಟು ಮಹಾಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಶಿವ ಸ್ಕಂದ . . . ವರಾಹ . . . ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವೆಂಬ ಪತ್ತೇ ಶಿವಪುರಾಣಂಗಳು (ಏವೀಕ. ೯). ೭. ಹಂದಿಯಾಕಾರದಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿದ ಸೇನಾವ್ಯೂಹ. ೮. ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಅಳತೆ. ೯. ಟಗರು. ೧೦. ಎತ್ತು ; ಹೋರಿ. ೧೧. ಮೊಸಳೆ. ೧೨. ಮೋಡ ; ಮೇಘ. ೧೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ : "ವರಾಹಃ — ಬೋನಗಾರೆ, ವರಾಹ" (ಒಷಧಿ. ೧೪೫). ೧೪. [ನಾಟ್ಯ] ಸಂಯುತಹಸ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ೧. ಅಂಜಲಿ. ೨. ಕಪೋತ . . . ೧೯. ವರಾಹ (ಅಭಾನ್ಯ. ೪೮). [ಸಂ.]

ವರಾಹಕೆಱೆ (ನಾ). ಒಂದು ಕೆರೆಯ ಹೆಸರು : ಮೂಡಣ ದೆಸೆಯ ವ[ರಾಹ]ಕೆಱೆಯಂ ಮೂಡಣ ಪಳ್ಳ ಅದಱ ತೆಙ್ಕಣ ದೆಸೆ [ಮಣ್ಣಗೆಱೆ] ಗೊಟ್ಟಂ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೯ ೨೭; 862).
[ವರಾಹ + ಕೆಱೆ]

ವರಾಹಕೇಶ (ನಾ). = ವರಹಾಕಟ್ಟು : ನವರಾತ್ರಿಗೊಮ್ಮೆ ದೇವತೆಗಳ ಪರಿವಾರವೆಲ್ಲ . . . ವರಾಹಕೇಶದ ಕಿಕ್ಕಾಟದಿಂದ ಶುದ್ಧರಾಗಿ ಪೂಜೆ ಪಡೆದು ಮತ್ತೆ ಸ್ವಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ತೆರಳುತ್ತಿದ್ದರು (ಗಂಡಾಯ. ೧೭೦). [ಸಂ.]

ವರಾಹಗಿರಿ (ನಾ). ಐವತ್ತುನಾಲ್ಕು ಕುಲಪರ್ವತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಶಂಖಕೂಟ . . . ವರಾಹಗಿರಿ ಮಯೂರನಗ ಚಾರುಧಿ ಶೈಲೇಂದ್ರವೆಂಬ ಪದಿನೇಳು ಕುಲಗೋತ್ರಂಗಳೇ ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ಸುಪಾರ್ಶ್ವಮೆಂಬ ಕೀಲಕಪರ್ವತಕ್ಕೆ ಬಡಗಣದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹವು (ಏವೀಕ. ೧೭೩).
[ಸಂ.]

ವರಾಹಚರ್ವಿತ (ನಾ). [ಕಾಮಶಾ] ಹದಿನಾರು ಬಗೆಯ ದಂತಕ್ಷತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ದಂತಹತಿ . . . ವರಾಹಚರ್ವಿತ ಪವಳಮಣಿ ಕಳಾದಂತವುರುಬಿಂದುಮಾಲ್ಯಂ ಸಪ್ತಬಿಂದು ತಂದಿಂತು ಪೆಸರ್ವೆತ್ತ ಪದಿನಾಱುಮಂ ಬಿತ್ತರಿಪುದುಚಿತಸಂಸ್ಥಾನಮಱಿದು (ಮನ್ಮವಿ. ೧೩-೧೦); ತರದೆ ಬೆನ್ನೊಳು ಪಯೋಧರದೊಳೆ ರದಕ್ಷತಂ ನೆರೆದಿರೆ ವರಾಹಚರ್ವಿತಮಂತದು (ಜನಪ. ೬-೩೩). [ಸಂ.]

ವರಾಹಚರ್ವಿತಕ (ನಾ). ೧. ವಾರಾಹಿಗಡ್ಡೆಯನ್ನು ತಿನ್ನುವುದು. ೨. = ವರಾಹಚರ್ವಿತ. ೧, ೨: ಪರಿಕಿಸೆ ವೃಕ್ಷಾರೋಹಣ ವರಾಹಚರ್ವಿತಕ ವೇಣು ದಾರಿತಕಂಗಳ್ ಕರಮೆಸೆಯೆ ಕಾಮಶಾಸ್ತ್ರದ ದೊರೆಯಾದುದು ಶಬರ ಶಿಶುಗಳುಜ್ಜುಗಮದಱೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೫೫). [ಸಂ.]

ವರಾಹಪುರಾಣ (ನಾ). ಹದಿನೆಂಟು ಮಹಾಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಬ್ರಹ್ಮಪುರಾಣ ಪದ್ಮಪುರಾಣ . . . ವ[ರಾಹಂ. ವಾ]ರಾಹಪುರಾಣ . . . ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಪುರಾಣವೆಂಬವೇ . . . ಹದಿನೆಂಟು ಮೂಲಪುರಾಣಂಗಳ್ (ಏವೀಕ. ೮).
[ಸಂ.]

ವರಾಹಮತ (ನಾ). ಗದಾಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರಸೆ : ಬವರಿ ಮತ್ಸ್ಯೋದ್ಧತಿ ವಿಲಂಘನ ವಿವಳಿತಾಂಗ ವರಾಹಮತ ಸಂಪ್ಲವನ ಪಾರಿಪ್ಲವ . . . ಲಘುವಿನ್ಯಸ್ತವೆಂಬೀ ವಿವರದಲಿ ಕಾದಿದರು (ಕುವ್ಯಾ.ಗ. ೬-೨೫). [ಸಂ.]

ವರಾಹಮುದ್ರೆ (ನಾ). ಹಂದಿಯ ಚಿಹ್ನೆಯುಳ್ಳ ಲಾಂಛನ : ತಾರಕವೈರಿಯೊಳ್ ಪಡೆದ ಮಾಯೂರಧ್ವಜಂ ಪದ್ಮಲೋಚನನಿಂ ಪೆತ್ತ ವರಾಹಮುದ್ರೆ ಭಗವತ್ಕಾತ್ಯಾಯನೀ ದೇವಿ ಇತ್ತ ನುತಭತ್ರಮಿಪ್ಪೊಪ್ಪೆ (ಕಇಲ. ೨-೨-೨೫; 1058). [ಸಂ. ವರಾಹಮುದ್ರಾ]

ವರಾಳ (ನಾ). ೧. ಕವಡೆ : "ವರಾಳಂ ವರಾಟದೊಳಗಾದುದದು ಕವಡೆ" (ಸಂಜೀವ. ೨೯); ಗುಳಿಗೆ ವರಾಳಂ ರಗಳೆ ಪುಳಂ ಇವು ಅಪಭ್ರಂಶದೊಳ್ ಟಕಾರಕ್ಕೆ ಪುಟ್ಟಿಯುಂ ಕುಳಂಗಳಾದುವು (ಶಮದ. ೨೨ ವೃತ್ತಿ). ೨. ಹಗ್ಗ ; ರಜ್ಜು. ೩. ಒಂದು ದೇಶದ ಹೆಸರು ; ವರಾಟ : ಸವಲಕ್ಕ ವಿಂಜದ ವರಾಳದ . . . ನೃಪರಂ ಪಳಂಚಲೆದು ವೀರಶಿಖಾಮಣಿ ನಾಗವರ್ಮ್ಮನಂದದೆ ನೆಲನಂ ನಿಮಿರ್ಚ್ಚಿದವರಾರ್ಗ್ಗಳ ಚಕ್ರಿಯ ದಂಡನಾಯಕರ್ (ನಾಂದೇಡ್. ೩-೧೫ ಪದ್ಯ; 1047); ಅಂಗ ವರಾಳ ಸಿಂಗಳಿಕ . . . ಯಾದವಮಹೀಭುಜಮೌಳಿಮಣಿಬ್ರಜಪ್ರಭಾಲಿಂಗಿತಪಾದಪೀಠಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೪೭-೫; 1072). ೪. ವರಾಟದೇಶದ ರಾಜ :- ವರಾಳನಂ ತುಳಿವ ಗಂಧಗಜಂ . . . ವೀರವಿಷ್ಣುಭೂಪಾಳಕಂ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೫-೭; 1218). ೫. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು. 'ವರಾಳಿ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ವರಾಟ]

ವರಾಳಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಗೌಳ ವರಾಳಿ ವಸಂತಭೈರವಿ[ಯರಿ]ದೊಳವನವನೊಲ್ಲು ಪಾಡಿದ (ತ್ರಿಭುಟಿ. ೬-೩೦); ಶ್ರೀರಾಗ ಭೈರವಿ ವರಾಳಿ . . . ಇವಾದಿಯಾದ ರಾಗಂಗಳಂ ಪಾಡುತ್ತಿರೆ (ಹಮ್ಮೀರ. ೨-೯೦); ವರಾಳಿ : — ೩೯ನೇ ಮೇಳಕರ್ತ ಝಾಲವರಾಳಿಯಲ್ಲಿ ಜನ್ಯ. ವಕ್ರರಾಗಾಂಗರಾಗ, ಕರುಣಾರಸಪ್ರಧಾನರಾಗ (ಸಂಗೀಬು. ೧೫೮). [ಸಂ. ವರಾಲೀ]

ವರಾಳಿಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). (?): ಆಲಸವು ನಿದ್ರೆಗಳು ಕವಿದುವು ಮೇಲುಗಾಳಗವೆಂದು ಖಳರು ವರಾಳಿಗುಟ್ಟಿತು ಹುಟ್ಟಿದುವು ಕುಱಿ ಕೋಣ ಕಾಟಗಳು . . . ಬಿಲಿಸಿದನು ಖಳನಿಂದ್ರಜಾಲವನು (ಕಾಶಿರಾ. ೨೨-೬೨). [?]

ವರಿ₁ (ನಾ). ೧. ಸುಂಕ ; ತೆರಿಗೆ ; ಕರ : ಗದೆಯ ಮೇಲೆ ರೊಕ್ಕ ಭತವನೂ ವರಿಯನಿಕಿ [ಅತ್ತಿ]ಕೆಱೆಯನೂ (ಸೌಇಇ. ೧೯೩೪, ಪೂಗನಮೂ. ೧೫೬-೧೯; 1419);

ಅಡದೆಚೆ ಮಾದಾಚೆಳ ಪೋಜನ ವರಿ . . . ನಾಯಿಂದನ ವರಿ (ಎಕ. XIV, ಗುಂಡ್ಲುಪೇ. ೧೨೫-೯೯; 1521). ೨. ಚಂದಾ ; ವಂತಿಗೆ : ಜನರಿಂದ ಕಂದಾಯ, ಕಾಣಿಕೆ ಮೊದಲಾದ ವರಿಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ . . . ಇದ್ದ ಮುಖಂಡರನ್ನು ಪಾಳಯಗಾರರು ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು (ಪಾಳಗಾ. ೨); ಆತ . . . ಗ್ರಾಮದ ಸಕಲಜನರಿಂದಲೂ 'ವರಿ' ಎತ್ತುತ್ತಾನೆ. 'ವರಿ' ಎಂದರೆ ಹಬ್ಬದ ಖರ್ಚಿಗಾಗಿ ಹಳ್ಳಿಯ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ನಿವಾಸಿಯೂ ಯಜಮಾನನ ಕೈಗೆ ಕೊಡಬೇಕಾದ ಹಣ (ಸರ್ವಮಂ. ೧೯೦). [ದೇ. II ತಮಿ. ಮಲ. ತೆಲು. ವರಿ. / ಸಂ. ಬಲಿ]

-ವರಿ₂ (ಪ್ರ). ಒಂದು ನಾಮವಾಚಕಪ್ರತ್ಯಯ : 'ಇಳವರಿ', 'ಮೇಲುವರಿ₂', 'ಹೆಚ್ಚುವರಿ' ಪರಾ.

ವರಿಜ (ನಾ). (?): ಪರತತ್ವಮುಂ ಬಸವಣ್ಣನೂ ಯೋಪದದೊಳಂ ವರಿಜವಿಲ್ಲೆಂದೆನುತ ಸಕಲ ಮಾಹೇಶ್ವರರು ಪೇಳ್ವರ್ಸೆ (ಏಕೋತ್ತ. ೮-೧೭-೧೮). [?]

ವರಿಯಿಸು 'ವರಿಸು₂' ನೋ.

ವರಿವರಲ್ ? (ನಾ). (?): ಬಿಸಿಲಂ ಬೆನ್ನೊಳಿಕ್ಕಿ ನೀರ್ನೆಟಲನಜಿಸಿ ಗುಗ್ಗುರಿಗಲ್ಲ ವರಿವರಲ ತಟಿಮೊರಬಿನ ನುಚ್ಚುವಣಲ ನೀರಜಿದು ಪರಿದು ದಿಂಟೆಯ ದರಿಯ ಕುಳಿಯ ಕುತ್ತುಜ ಕುಟಿವಳ್ಳಮಂ ಕಂಡು (ಲೀಲಾವ. ೬-೪೨ ವ). [?]

ವರಿವಸಿತ (ಗು). ಪೂಜಿಸಿದ ; ಸೇವಿಸಿದ. [ಸಂ.]

ವರಿವಸ್ಯಿತ (ಗು). = ವರಿವಸಿತ. [ಸಂ.]

ವರಿವಸ್ಯೆ (ನಾ). ೧. ಸೇವೆ ; ಪರಿಚರ್ಯೆ : "ವರಿವಸ್ಯಾ, ಶುಶ್ರೂಷಾ, ಪರಿಚರ್ಯಾ, ಉಪಾಸನಂ — ೪ ಶುಶ್ರೂಷೆಗೆ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತ. ೨೨೫). ೨. ಗೌರವ ; ಮನ್ನಣೆ. [ಸಂ. ವರಿವಸ್ಯಾ]

-ವರಿವಿಗೆ '-ವರೆಗಂ' ನೋ.

ವರಿಶ 'ಬರಿಸ' ನೋ.

ವರಿಷ 'ಬರಿಸ' ನೋ.

ವರಿಷ್ಠ (ಗು). ೧. ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ; ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ : ಅಮಳತತ್ವ ವರಿಷ್ಠಗೋಷ್ಠೀವಾಗ್ವರಿಷ್ಠಯಶಃಪ್ರತಿಷ್ಠಿತನು (ಬಸವು. ೨೧-೪). ೨. ಹಿರಿದಾದ ; ದೊಡ್ಡ : ಒಡೆದುದೂ ಕೂರ್ಮಪೃಷ್ಠವಹಿರಾಜವರಿಷ್ಠತನುಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯಿಂದುಡಿದುದೂ ಶೇಷಕಂಠ ಕಠಿಣಾಸ್ಥಿ ಧರಾಭರದಿಂ(ಮಲ್ಲಿಪ್ರ. ೮-೧೫೧). ೩. ಅಗಲವಾದ ; ಹರವಾದ. ೪. ಭಾರವಾದ ; ತೂಕವುಳ್ಳ. ೫. ಮೇಲಿನ ; ಮೇಲುಮಟ್ಟದ : ಯಾವ ಮಾಸ್ತರರಾದರೂ ತಮ್ಮ ವರಿಷ್ಠ ಅಧಿಕಾರಿಯ ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳದೆ ಸಾಲಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗಬಾರದು(ವಾಕ್ಯಾವ. ೪೪೩). (ನಾ). ೬. ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು ; ಅಗ್ರಗಣ್ಯ : ವಸಿಷ್ಠಗೋತ್ರವರಿಷ್ಠನುಂ . . . ಎನಿಸಿದ . . . ಮಧುವವರಸಂ ನಿಜಜನಕನೆನಿಸಿದ (ಕಾಇ. ೫-೨-೧೫೫; 1058). ೭. ಹಿರಿದಾದುದು ; ದೊಡ್ಡದು : "ಬೃಹತ್ . . . ವಿಶಾಲಂ, ಪೃಥುಲಂ, ವಿಪುಲಂ, ಭದ್ರಂ, ವರಿಷ್ಠಂ — ಈ ೧೨ ಹಿರಿದು" (ಹಲಾಯು. ೧೧೭-೧೪). ೮. ಮೇಲಧಿಕಾರಿ ; ಮುಖ್ಯಸ್ಥ : ನವಕರರ ರಜೆ ಋಜುಕಟ್ಟಾಗಬೇಕಾದರೆ, 'ಹುಕುಂ' ಎಂಬ ವರಿಷ್ಠನ ಚೀಟು (ಗಾಂಪ. ೫೦). ೯. ತಾಮ್ರ. ೧೦. ಮೆಣಸು. ೧೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ ; ತಿತ್ತಿರಿ. [ಸಂ.]

ವರಿಸ 'ಬರಿಸ' ನೋ.

ವರಿಸು₁, ಬರಸು₁, ಬರಿಯಿಸು, ಬರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬರುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಬರಮಾಡು ; ಕರೆಯಿಸು : ಆ ಪೊಟ್ಟಿಂಗನ್ನನಲ್ಲಿಗೆ ವರಿಸವಂಗೆ ತಕ್ಕುದನಾನೆ ಬಲ್ಲೆಂ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೭೨ ವ); ಬಿಕ್ಕಿಗನೆಟ್ಟತ್ತರ ಮನೆಯ ಬಿಕ್ಕಿಯುಂ ಬೀರಭಟ್ಟನುಮಂ ಬಾಳ್ಗುಳಿಗೆ ವರಿಸಿ (ಸೌಇಇ. IX - i, ೮೦-೨೪; 1018); ಅಗ್ನಿಭೂತಿಯುಂ ವಾಯುಭೂತಿಯುಮಂ ತನ್ನಲ್ಲಿಗೆ ವರಿಸಿ . . . ದಾನಸನ್ಮಾನಪುರಸ್ಸರಮವರ ಪೂರ್ವವೃತ್ತಿಯುಮಂ ಕಮ್ಮವಟ್ಟಯುಮನಿತ್ತು ಬೀಡಿಂಗವೋಗಿಮೆಂಬುದುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೨-೧೩ ವ). ಬರಸು₁ : ೧. ತಂಕಣಗಾಳಿ ಮಂಕುಮಳೆ ಬರಸಿತು (ಗಾದ). ಬರಿಯಿಸು : ೨. ಉಂಟುಮಾಡು; ಒದಗಿಸು : ಸಲೆ ವಾಯುರ್ಧ್ವವವೇಳೆಯೊಳ್ ನೆಗಟ್ಟ ಭೂಕಂಪಾದಿಯುಂ ಶಕ್ರಮಂಡಲವಾ ವಾಸವವೇಳೆಯೊಳ್ ಬರಿಯಿಸಿರ್ದುತ್ಪಾತಮುಂ ವಾಯುಮಂಡಲಮಾರಯ್ಯೆ ಪರಸ್ಪರಂ ಕಿಡಿಸುಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೪-೮೭). ಬರಿಸು : ೧. ಬರಿಸುವೆನಿಂದು ನಂದನವನಾಂತರದಲ್ಲಿಗೆ ಕಾಂತನಂ ಸಮಂತಿರಿಸುವಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೧೦೪); ನಮ್ಮ ಪುರಾತನಪ್ಪುಣ್ಯಮಿಲ್ಲಿಗೆ ಬರಿಸಿದುದೀ ಮುನೀಶ್ವರರಂ (ಆದಿಪು. ೫-೬೭); ಸಕಲಸುಭಟರ ಬರಿಸಿದನು ತರಿಸಿದನು ಪಟ್ಟಕೆ ಬೇಹ ವಸ್ತುಗಳ (ಕುಮಾಭಾ. ೧-೨೯). ೨. ಇಲ್ಲದ ಗುಣಗಳ ಬ[ಪಾಠಾಂ.ತ]ರಿಸೋದು ರಿಸ್ಕೃ (ಪುರಂದ. ೨-೪೮-೩); ಚಿಂತಾಮಣಿ ಮೊದಲಾದ ಬಗೆಬಗೆ ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಅಗಣಿತವಾಗಿ ಬಣ್ಣಿಸಿ ನರಸೇಂದ್ರಗೆ ಮಿಗೆ ಹರುಷವ ಬರಿಸಿದರು (ಕಂಪವಿ. ೮-೭೩). ೩. ಅಂಕುರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಹುಟ್ಟಿಸು : ಮೊಳಕೆ ಬರಿಸಿದ ಧಾನ್ಯಗಳಲ್ಲಿ 'ಸಿ' ಜೀವಾತು ಇದೆ (ಆರುಸಾ. ೬೪).

ಬರಿಸಿಕೊಳ್, ಬರಿಸಿಕೊಳ್ಳು = ೧. ಬರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು ; ಕರೆಯಿಸು : ನರೇಂದ್ರಂ ಲಲಿತಾಂಗನಂ ಬರಿಸಿಕೊಂಡು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೪೪); ಅಗ್ರಜನಾತ್ಮಜರನು ತನ್ನ ಪೊರೆಗೆ ಬರಿಸಿಕೊಂಡು . . . ಸಲಹಿದಳೊಲಿದು (ಕಂಪವಿ. ೪-೭೯). ೨. ಉಂಟುಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು: ದಾರಿಯಲ್ಲಿನ ಲೈಟುಕಂಬಕ್ಕೆ ಡಿಕ್ಕಿಹೊಡೆದು ಹಣೆಯಲ್ಲಿ ಬೋರೆ ಬರಿಸಿಕೊಂಡ (ಶಾಲಿಮು. ೨೧೮). [ವರ್ + − ಇಸು₁]

ವರಿಸು₂, ವರಿಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಆಯ್ದುಕೊಳ್ಳು ; ಆರಿಸು ; ಆಯ್ಕೆಮಾಡು : ವರಿಸದ ಕಾಂತೆಯಂ ವರಿಸಿಕೊಂಡ ಮನಃಪ್ರಿಯನಂ ನಿಜಸ್ವಯಂವರಸದನಕ್ಕೆ ಸೀಳ್ದು ಪೊಸತೋರಣಮಂ ಸಮಕಟ್ಟಿ ಪೋಪೆವು (ನಳಚಂ. ೪೧೧). ೨. ಮದುವೆಯಾಗು ; ಕೈಹಿಡಿ : ವರಿಸಿದವನೋ ಕೆಲವುದಿನ ಪತಿಕರಿಸಿದವನೋ (ಬಸವು. ೪೦-೪೩); ಎಲವೊ ಮಟ್ಟಿಯ ಮದನ ದರ್ಭೆಯ ತಿಲದ ಮನ್ಮಥ . . . ನಳಿನಮುಖಿಯನು ವರಿಸು ಬಾ (ಕುಮಾಇ. ೧೫-೨೧); ವೈದೇಹಿಯನು ವರಿಸುವಡೆ ಈಶದತ್ತ ಮಹೋಗ್ರತರಬಾಣಾಸನವ ತೆಗೆದೇಜಿಸುವ ಬಲುಸಾಸಿಗರು ಬಹುದು (ತೊರರಾ. ೧-೧೩-೧೨). ೩. ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳು ; ಅಂಗೀಕರಿಸು : ಕೌರವನ ಸಿರಿ ಪಣ್ಯಾಂಗನಾವಿಭ್ರಮವ ವರಿಸಿತಲಾ (ಕುಮಾಭಾ. ೪-೬೦); ಕಾಮ್ಯಾರ್ಥ್ಯರಕೆ ಮುನಿವರವಿಭಾಂಡುಕುಮಾರಕನ ನೀ ಕರೆಸಿಕೋ ತನ್ನನಿವರನ ನಾಚಾರ್ಯಭಾವದಲಿ ವರಿಸು (ತೊರರಾ. ೧-೫-೯); ಎಲೆ ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಮತ್ಪಿತಾಮಹಂ ಕ್ರತುಗಳ್ಗೆ ಸಲೆ ನಿನ್ನ ತಾತನಂ ವರಿಸಿರ್ದನದಜಿಂದೆ ಕುಲಧರ್ಮಮಂ ಬಿಡದೆ ನೀನೆನಗೆ ಯಜ್ಞಮಂ ಮಾಡಿಸು (ಜೈಮಿಭಾ. ೫-೨೫). ೪. ಕವಿ ; ಆವರಿಸು : ಹರಗುಸಿರುವೆನೆ ತಮೋಗುಣವಾತನ ವರಿಸಿಹುದಜಗೆ ಪೇಳುವನೆ ಪರಿಹರಿಪೊಡೆ ಶಕ್ತನಲ್ಲವು (ಕಂಪವಿ. ೪-೧೮). ವರಿಯಿಸು : ೧. ಅರಮಗಳಾರಂ ವರಿಯಿಪಳವನೇ ವರನು (ಜಯಕಾ. ೩-೬೭). [ವರಣ + − ಇಸು₁]

ವರಿಸೆ, ಒರಸೆ, ವರಶೆ, ವರಸೆ (ನಾ). ೧. ಸಾಲು ; ಶ್ರೇಣಿ ; ಪಂಕ್ತಿ : ಗುರುಗಳು . . . ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ವರಿಸೆಯಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿ . . . ಲೆಕ್ಕಮಾಡಿ ನೋಡಿದರು (ನಗಿಗ. ೧೦). ೨. ಸರದಿ ; ಪಾಳಿ : ಹಗಲಿರುಳ ವರಿಸೆಯ ಕಣಾ ಬಾಗಿಲಂತೆ (ಗಿರಿಎಂ. ೧೧೮-೧೧); ಸಾರಿನ ವರಿಸೆಯಾದ ಮೇಲೆ ಹುರಿದ ಮಾಂಸವನ್ನು ಬಡಿಸಲಾಯಿತು (ಪುನರು. ೨೯೦). ೩. ಚಾಳಿ ; ವರ್ತನೆ ; ನಡವಳಿಕೆ : ತಾಯಿಯ ವರಿಸೆ ಈಗ ಮಗಳಿಗೂ ಬಂತು (ಮಹಾಗ. ೨೨೪). ಒರಸೆ : ೨. ಸನ್ನೆಯ ತಿರುಪುಗಳ ತುದಿಗಳಿಗೆ ಬಡಿಯುವುದರಿಂದಾಗುವ ಒರಸೆಯಾದ ಎರಡು 'ಟಿಕ್' ಸದ್ದುಗಳ ನಡುವಿನ ಅವಧಿಯು ಅತ್ಯಲ್ಪವಾದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಟುಕ್ಕೆಯೆಂತಲೂ . . . ಸಂಕೇತ (ಎಡ್ಮಾಎ. ೨೫). ವರಶೆ : ೨. 'ವರಶೆವಿನಿಯೋಗ' ಪರಾ. ವರಸೆ : ೧. ಆ ಕುಮಾರಕನು . . . ಬೆಳಗುತಲಿರುವ ಮೊನೆಗಳುಂಟಾದ ಹಲ್ಲುಗಳ ವರಸೆಯಿಂದೊಪ್ಪುತ (ಕೃವಾಲ. ೧೫೦); ಒಂದು ವರಸೆ ಇಟ್ಟಿಗೆಗಳ ಅಂತರಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಮೇಲಣ (ಅಥವಾ ಕೆಳಗಣ) ವರಸೆಯ ಅಂತರಪ್ರದೇಶವು ಸೇರಕೂಡದು (ಗಣಿಚ. ೧೯೫). ೨. ಇವರು ವರಸೆಯಾಗಿ ಮೇವಾಡವನ್ನು ಆಳಿದರು (ಅರ್ಯಕೀ೮ ೨೩). ೩. ಎಲ್ಲರೂ ಒಂದೇ ರೀತಿ ಅಲ್ಲ. ಜಾತಿಗೊಂದು ವರಸೆ!(ಅನ್ನಾವ. ೬೯). ೪. ಧಾಟಿ; ಶೈಲಿ: ನನೀಲಾಲನ ದನಿಯುದ್ಧಂತೆ! ಪೂರ್ತಿ ಅದೇ ರೀತಿಯದೇ ಮಾತಿನ ವರಸೆ!(ಸಾಹಿಟ್. ೨೩೦). ೫. ಕತ್ತಿ, ದೊಣ್ಣೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ತೋರುವ ಕ್ರಮಬದ್ಧವಾದ ಕೌಶಲ, —ಚಮತ್ಕಾರ: ರೀತಿ ತಿಳಿದು ವರಸೆಗಳ ನೂತನ ಕತ್ತಿ ಕಠಾರಿದೊಣ್ಣೆಯ ಸಾಧಕೋತ್ತಮರಾಜಕುವರರು . . .

ಬೀದಿಯೊಳರ್ತಿಯೊಳೆಡೆಯಾಡುತಿರ್ಪವು (ಇವಿ. ೭-೧೮); ನೀನು ಇನ್ನೂ ಸರಿಯಾಗಿ ವರಸೆ ಕಲೀಬೇಕು (ಭೀಮಾಶಾ. ೭). ೬. ನಂಟು ; ಸಂಬಂಧ ; ವಾವೆ : ಶ್ರೀರಂಗಮ್ಮನು ದೂರದವಳಲ್ಲ. ಶ್ರೀದೇವಿಗೆ ದಾಯಾದಿ ವರಸೆಯಲ್ಲಿ ಅಕ್ಕನಾಗಬೇಕು (ಶ್ರೀರಾಯ. ೧೦೭); ಬೆಟ್ಟದ ಅರಸರು ದೊರೆಗಳಿಗೆ ವರಸೆಯಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕಪ್ಪನಂತಿದ್ದರು (ಒಡೆಕ. ೩೪). ೭. ಹಂಚಿಕೆ ; ಯುಕ್ತಿ ; ಉಪಾಯ : ಪೆರ್ಬುಲಿಗಳನು ವರಸೆಯಿಂ ಗೂಡುಗಳೊಳಗೆ ತುಂಬಿಕೊಂಡು (ಕೃಷ್ಣಪಿ. ೨-೭೭); ರಾಮಣ್ಣ ಪುನಃ "ನನಗೆ ಕೇಳಿಸಲೇ ಇಲ್ಲ" ಅಂತ ವರಸೆ ತೆಗೆದ (ಸುವಸಂ. ೫೯). ೮. ರೀತಿ ; ಗತಿ ; ಭಂಗಿ : ಮೆರವಣಿಗೆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಗುಡ್ಡನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ವಿವಿಧ ವರಸೆಯಲ್ಲಿ ಹೆಜ್ಜೆ ಇಟ್ಟು ಕುಣಿಯುವುದು (ಜೋಕರದೇ. ೩೭). ೯. ಜೋಡಿ; ಜೊತೆ : ಸುಕುಮಾರಿ ನೀನಾರು ಗಾಡಿಯುತನವನೇನು ವರಸೆಯ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿಹೆ ನೀನು ಮಾರ್ಗದಿ ಗೂಡಿದನು ನಮಗೀತನು (ಜನಭಾ. ೧೭-೫೦); ಮದುವೆಯ ಗಂಡು ಹೆಣ್ಣಿನ ವರಸೆ ಅನುರೂಪವಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). ೧೦. [ಸಂಗೀತ] ರಾಗ ; ಮಟ್ಟು : ಸಿನೀಮಾಗಳಲ್ಲಿ ಕನಿಷ್ಠಪಕ್ಷ ಅರ್ಧಕ್ಕರ್ಧ ಹಿಂದೂಸ್ತಾನೀ ವರಸೆಗಳೇ ಕೇಳಬರುತ್ತಿವೆ (ಗಾನಕ. ೫೫). [ದೇ. ‖ ತಮಿ. ವರಿಚ್ಚೈ; ತೆಲು. ವರುಸ]

ವರುಣ (ನಾ). ೧. ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ : ಧಾತಾ . . . ವರುಣ . . . ವಿಷ್ಣುಗಳೆಂಬವರೇ ಕ್ರಮದಿಂ ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯರು (ವಿವೇಕ. ೨೭೭). ೨. ನೀರಿನ ಅಧಿದೇವತೆಯೂ ಪಶ್ಚಿಮದಿಕ್ಪಾಲಕನೂ ಆಗಿರುವ ಒಬ್ಬ ದೇವತೆ : "ವರುಣಂ ಪಶ್ಚಿಮದಿಕ್ಪತಿ . . . ಪ್ರಚೇತಸಂ ಪೆಸರಿಂದಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೮-೪೩); "ಪಚ್ಚಿಮದ ದೆಸೆಗೊಡೆಯ ಮುನ್ನೀರೆಚೆಯ ನೀರೊಟ್ಟಲಾಣ್ಮಂ ನೆಗಟ್ದೀರನೆನೆ ವರುಣನು" (ಕಬ್ಬಿಕೈ. ೧೪). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆ : "ವರುಣ : – ವರುಣ , ನವಿಲಡಿಯ ಮರ" (ಒಷಧಿ. ೧೪೫). ೪. ಸಮುದ್ರ. ೫. ನೀರು. ೬. ಸೂರ್ಯ. ೭. ವಿಷ್ಣು. [ಸಂ.]

ವರುಣಪಾಶ (ನಾ). ೧. ವರುಣನ ಆಯುಧವಾದ ಹಗ್ಗ : "ವಾರುಣೀ = ಮದ್ಯವುಂ, ವರುಣಪಾಶವುಂ" (ಕಾಶಕ್ಕ ೨೯೯); ವರುಣಪಾಶಕ್ಕಿಂತಲೂ ಬಿಗಿಯಾದ ನಿಮ್ಮ ಸ್ತೋತ್ರಪಾಶದಿಂದ ನಮ್ಮನ್ನು ನೀವು ಬಂಧಿಸಿರುವಾಗ ನಿಮ್ಮ ಆಶ್ರಮವೇ ನಮ್ಮ ಪಾಲಿಗೆ ಅಮರಾವತಿಯಾಗಿದೆ (ಚಿತಂಬಾ. ೪). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೀನು. [ಸಂ.]

ವರುಣಬಾಣ (ನಾ). ಮಂತ್ರಿಸಿ ಬಿಟ್ಟಾಗ ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುವುದೆಂದು ನಂಬಲಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಣ : ಉರಿಯ ಬಾಣಕೆ ವರುಣಬಾಣವ . . . ತುಡುಕಿದನು (ಕೌಶಿರಾ. ೨೨-೩೧). [ಸಂ.]

ವರುಣಾತ್ಮಜೆ (ನಾ). ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದು ; ಮದ್ಯ ಮುಂತಾದ ಮಾದಕಪೇಯ : "ಸುರಾ . . . ವರುಣಾತ್ಮಜಾ . . . ಮದ್ಯಂ - ೧೩ ಹೆಂಡದ ಪೆಸರು, ದೇವಯೋಗ್ಯವಾದ ಮದ್ಯಕ್ಕೂ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೧೮).
[ಸಂ. ವರುಣಾತ್ಮಜಾ]

ವರುಣಾನಿ (ನಾ). ವರುಣನ ಹೆಂಡತಿ : ಸಹದೇವನುಂ . . . ವರುಣನ ಮಕರಮುಂ ವರುಣಾನಿಯ ಕೊರಲೊಳ[ಪ್ಪ] ಮಿನುಗುಮುಟಿಯಿಯುಟಿದ ವಸ್ತುಗಳೆಲ್ಲಮಂ ತಂದು ಮುಂದಿಟ್ಟಂ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೩೨ ವ); ಮುನ್ನಿನ ಕಾಯ್ಪುಗೆಟ್ಟು . . . ಚಂಡಕಿರಣಂ ವರುಣಾನಿಯ ಕೈಯ ಕೆಂಬರಲ್ಲನ್ನಡಿಯಂತೆ ದಿಟ್ಟಿಗಳವಟ್ಟಿರೆ (ಪಂರಾಮಾ. ೮-೨).
[ಸಂ.ವರುಣಾನೀ]

ವರುಣಾಲಯ (ನಾ). ವರುಣನ ವಾಸಸ್ಥಾನ ; ಕಡಲು ; ಸಮುದ್ರ : ಅರುಣೋದಯಪ್ರಭೆಯ, ಗಿರಿಶೃಂಗದುನ್ನತಿಯ ವರುಣಾಲಯಾಯತಿಯ ನಿರುಕಿಸಿದೊಡ ಹುದೇಂ? ಬೆರಗು, ಬರಿಬೆರಗು, ನುಡಿಗರಿದೆನಿಪ್ಪಾನಂದ (ಮಂಕುಕ. ೪೯೫). [ಸಂ.]

ವರುಣಾಶೆ (ನಾ). ಪಡುವಣ ದಿಕ್ಕು ; ಪಶ್ಚಿಮ : ತನ್ಮಹೀಧರಾವರುಣಾಶಾವಿಶೇಷಕ ಮಾಗಿರ್ದ ಲೋಹಿತಾಕ್ಷ . . . ಸರ್ವತೋಭದ್ರಂಗಳೆಂಬ ದ್ವಿಗುಣ ಚತುಃಕೂಟಂಗಳೊಳಂ (ಆದಿಪು. ೭-೩ ವ); ವರುಣಾಶಾವನಚೂತವಲ್ಲಿ ಗಗನಾಲಂಬಕ್ಕೆ ಪರ್ಬಿರ್ದು ಭಾಸ್ಕರಚೈತ್ರಂ ಬರೆ ಸಂಜೆಗೆಂಪೆನಿಪ ಭಾಸ್ವತ್ಪಲ್ಲವಂದಾಳ್ದು (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೧೧೨). [ಸಂ. ವರುಣಾಶಾ]

ವರುಣಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). = ವರುಣಬಾಣ : ಬಲಮೆಲ್ಲಮಂ ಸುಡುವ ಪಾವಕಜ್ವಾಲೆಯಂ ಕಲಿಲಕ್ಷ್ಮಣಂ ಕಂಡು ವರುಣಾಸ್ತ್ರದಿಂದದಂ ನಿಲಿಸಲ್ಕೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೦-೫೭). [ಸಂ.]

ವರುತ್ರ (ನಾ). ಹೊದೆಯುವ ವಸ್ತ್ರ ; ಉತ್ತರೀಯ. [ಸಂ.]

ವರುಶ 'ಬರಿಸ' ನೋ.

ವರುಷ 'ಬರಿಸ' ನೋ.

ವರುಷಂಗರೆ (ಕ್ರಿ). ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸು ; ವರ್ಷಿಸು : ಎಲೆ ಕಾಂತ ನಿನ್ನ ಸವಿವಚನವರುಷಂಗರೆಯೆ ನಲವಿಂದೆನ್ನ ಹೃದ್ಧರಣಿಯತಿಪದಗೊಂಡು . . . ಸುಜ್ಞಾನಲತೆ ಪರ್ಬಿ ಪಲ್ಲವಿಸುತೆ (ನವಮೋ. ೬-೩). [ವರುಷ (< ಬರಿಸ) + ಕರೆ$_2$ (< ಕಱೆ$_1$)]

ವರೂಥ (ನಾ). ೧. ಘರ್ಷಣೆಯಿಂದ ರಥಕ್ಕೆ ಧಕ್ಕೆಯಾಗದಿರುವಂತೆ ಸುತ್ತಲೂ ಅಳವಡಿಸುವ ಮರದ ಆವರಣ ಅಥವಾ ಚರ್ಮದ ಹೊದಿಕೆ : "ವರೂಥಃ, ರಥಗೋಪನಂ — ಈ ೨ ರಥದ ಕಟ್ಟುವಂಜರ" (ಹಲಾಯು. ೭೪-೨೯೫). ೨. ಕವಚ ; ಚಿಲಖಿತ್ತು. ೩. ಗುರಾಣಿ ; ಢಾಲು. ೪. ರಕ್ಷಣೆ ; ಕಾಪು. ೫. ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ. ೬. ಚರ್ಮ. ೭. ಮನೆ. ೮. ಸೈನ್ಯ ; ಪಡೆ. ೯. ತೇರು ; ರಥ : ಅಂತುಭಯವರೂಥಿನಿಯ ವಿರೂಥಂಗಳ್ ಮಲ್ಲಾಮಲ್ಲಿಯಾಗೆ ಕಾದುವಾಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೯೦ ವ); ನರರಿಂ ಸರರಂ ಹರಿಯಿಂ ಹರಿಯಂ ವರೂಥಮಂ ತದ್ವರೂಥದಿಂದಿಟ್ಟು . . . ಮರುತ್ಸುತಂ ಮೋದಿ ತವಿಸಿದಂ ಮಾರ್ಬಲಮಂ (ಗದಾಯು. ೩-೮). [ಸಂ.]

ವರೂಥಿನಿ (ನಾ). ಪಡೆ ; ಸೈನ್ಯ : ಸರಿತ್ಸುತನ ಸುರಿವ ಸರಲ ಮಟಿಯೊಳಟಿದ ನಿಜವರೂಥಿನಿಯ ಸಾವುಂ ನೋವುಮೇವಮಂ ಮಾಡೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೧೮ ವ); ಲಂಕೆಗೆತ್ತಿದಂ ಧರೆ ಕಿಱಿದೀ ವರೂಥಿನಿಗೆನಲ್ ವಿಲಯಾಂತಕನಂತೆ ಖೇಚರಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೦-೧೧೩). [ಸಂ. ವರೂಥಿನೀ]

ವರೂಥಿನೀಪತಿ (ನಾ). ಸೈನ್ಯದ ಮುಖಂಡ ; ದಳಪತಿ : ಮುನ್ನಿನ ಮಾಟ್ಕೆಯೊಳೆ ವರೂಥಿನೀಪತಿಯಂ ಬೆಸಸಿದೊಡೆ (ಆದಿಪು. ೧೩-೭೮ ವ). [ಸಂ.]

ವರೆ$_1$ 'ಬರೆ$_1$' ನೋ.

- ವರೆ$_2$, - ವಾರೆ$_2$ (ಅ). ತನಕ ; ವರೆಗೆ : ಕೊಡಗೆಯಾಗಿ ಚಂದ್ರಾದಿತ್ಯವರೆ ಅನುಭವಿ ಸುಖದಿಂ ಬಾಹರು (ಎಕ. X (S). ಚಿಕ್ಕಬ. ೮-೧೨; 1500); ಅಲ್ಲಿಂದ ಇಲ್ಲಿವರೆ ಹೊರಳಿ ನೋಡಿ (ಭಾವಗೀ. ೩೮೯). -ವಾರೆ$_2$: ಮಹಾಜನ(ಅ) ಐವ[ದಿ]ನ್ನ X [ಕಾ]ಲಂ ಕಟ್ಟಿ ತುಪ್ಪದ [ತೆ]ಱೆಯ ಚನ್ದ್ರ ಸೂರ್ಯ್ಯ[ವಾರೆ] ದಾನಗೊಟ್ಟ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೧೩-೧೧; 869); ನೀನಲ್ಲದನ್ಯದೈವವುಂಟೆಂಬವನ ಬಾಯ ಕೆನ್ನೆವಾರೆ ಸೀಳದಲ್ಲದೆ ಎನ್ನ ಮುನಿಸು ಹೋಗದಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೭೫೧). '- ವರಂ' ಪರಾ.
[ದೇ. ‖ ತಮಿ. ವರ್ೖ, ವರ್ೖವು = ಮಿತಿ, ಸೀಮೆ; ಮಲ. ವರೇ; ತೆಲು. ವರ = ಮೇರೆ]

- ವರೆಗಂ, - ವರವಿಗೆ, - ವರಿವಿಗೆ, - ವರೆಗೆ (ಅ). ತನಕ : ಚಂದ್ರಾದಿತ್ಯರ ಕಾಲಂ ವರೆಗಂ . . . ರಾಜ್ಯಾಭಿವ್ರಿ(ವೃ)ದ್ಧಿ ಸಲುತ್ತಿರೆ (ಇಅ. XII. ೨೧೯-೧೪; 814); ಆಯುಂ ಶ್ರೀಯುಂ . . . ನೃಪತಿ ನಿನಗೆ ನಿಜಸಂತತಿಯುಂ ನ್ಯಾಯದೆ ಪೆರ್ಚುವುದಕ್ಕೀ ತೋಯಧಿಧರ[ಣೀಧ]ರಾಧರ ಸ್ಥಿತಿವರೆಗಂ (ಕಬರಾ. ೩-೨೦೭); ಇನ್ನೆವರೆಗಮಿರ್ದೆವಿನ್ನಮಗೆ ನಿತ್ತರಿಸಲ್ ನೆಱವಿಲ್ಲ (ಆದಿಪು. ೯-೮೯); ಅನ್ನೆಗಮಿನ್ನೆಗಮೆನ್ನೆಗಮೆನ್ನದೆ ಕಡೆಗುಂಟು ಲೋಪಮಿದಿದೊಳ್ ಸೀಮೋತ್ಪನ್ನಂ ವರಂ ವರೆಗಮಿರೆ (ಶಮದ. ೨೪೮). - ವರವಿಗೆ : ಮುಖ್ಯಅತಿಥಿಗಳು ಬರುವ ವರವಿಗೆ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವಂತಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). - ವರಿವಿಗೆ : ನೀನು ಎಲ್ಲಿಯವರಿವಿಗೆ ನನ್ನ ಜೊತೆ ಬರಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗತ್ತೆ? (ರೂಢಿ). - ವರೆಗೆ : ಹನ್ನೆರಡುಯೋಜನವರೆಗೆ [ಪಾಠಾಂ. ತರದ, ವರೆಯ] ಭೋಜನಶಾಲೆಗಳು ವಿಸ್ತರಿಸಿದವು (ತೊರರಾ. ೧-೭-೭); ಆ ಕಲ್ಲುಕಟ್ಟೆಯವರೆಗೆ (ತನಕ) ನೀವಿಬ್ಬರೂ ಓಡಿ (ಮಧ್ಯಮ. ೧೫೮). '- ವರಂ' ಪರಾ. [< – ವರೆ$_2$./ ತಮಿ. ವರೈಕ್ಕುಮ್; ತೆಲು. ವರಕು]

- ವರೆಗೆ 'ವರೆಗಂ' ನೋ.

ವರೇಕು (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ರಾಗವನ್ನು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹಾಡುವಿಕೆ (?) : ಸುಬ್ಬಣ್ಣ ತನ್ನಷ್ಟಕ್ಕೆ ತಾನೇ ಕುಳಿತು ಪಿಟೀಲನ್ನು ನುಡಿಸುತ್ತ ತನಗೆ ತೋರಿದ ಸಂಗತಿ ವರೇಕುಗಳನ್ನು ಹಾಕುತ್ತ . . . ಗಾನಯೋಗದಲ್ಲಿ ಮಗ್ನನಾಗಿರುವನು (ಸುಬ್ಬಣ್ಣ. ೯); ಅವಳ ಹಾಡಿಕೆಯಲ್ಲಿ . . . ವರೇಕುಗಳು ಅವರಿಗೆ ತುಂಬ ಮೆಚ್ಚಿಕೆಯಾದವು (ರೂಪಸ. ೪೯). [?]

ವರೇಣ್ಯ (ಗು). ೧. ಬಯಸತಕ್ಕ ; ಅಪೇಕ್ಷಣೀಯವಾದ. ೨. ಮುಖ್ಯವಾದ ; ಪ್ರಧಾನವಾದ. ೩. ಅತ್ಯುತ್ತಮನಾದ ; ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ. (ನಾ). ೪. ಮುಖ್ಯವಾದುದು ; ಪ್ರಧಾನವಾದುದು :''ಪ್ರಶಸ್ತಂ ವರಂ ರಮಣೀಯಮುಪರಂ ವರೇಣ್ಯಂ'' (ಮಂಗರಾ. ಗ೬೬-೨). ೫. ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು ; ಉತ್ತಮ ; ಅಗ್ರೇಸರ : ವಾಗ್ಮಿಪ್ರವರಂ ವರೇಣ್ಯನವನೀ ದೇವಾನ್ವಯಕ್ಕೆ (ಸುಕುಮಾ. ೨-೩೦); ಅವಿಳಕಳಾನ್ವಿಪ್ಪಾ ಜನವರೇಣ್ಯನುಮನಿಸಿ ಪೊಗಳ್ವೆವೆದು (ರಾಜಶೇ. ೪-೮೨ ವ). ೬. ಪಿತೃದೇವತೆಗಳ ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟಪಂಗಡ. ೭. ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿ. [ಸಂ.]

ವರೇಯುಗ್ರಾಮ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಮಾಱುಚ್ಛಮಱುಮನ್ನೋ ವರೇಯುಗ್ರಾಮೇ (ಇಆ. VI, ೩೬-೨೫; ೩೫೦). [? + ಗ್ರಾಮ]

ವರೋಪಚಾರ (ನಾ). ಮದುವೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೆಣ್ಣಿನ ಮನೆಯವರು ಮದುಮಗನಿಗೆ ಕೊಡುವ ಉಡುಗೊರೆ : ವರದಕ್ಷಿಣೆ, ವರೋಪಚಾರ . . . ಅವನಿಗೆ ಏನೂ ಬೇಕಿಲ್ಲವಂತೆ (ಸಹಜಾ II, ೧೦೦೧); ವರೋಪಚಾರ, ಬೀಗ, ಬೀಗಿತ್ತಿಯರ ಉಪಚಾರ . . . ಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನು ಅವರೂ ಬಲ್ಲರು (ದೂರದ. ೧೪೬). [ಸಂ.]

ವರ್ಕರ (ನಾ). ೧. ಯಾವುದಾದರೂ ಪ್ರಾಣಿಯ ಮರಿ. ೨. ಕುರಿಮರಿ. [ಸಂ.]

ವರ್ಕುಣಿಕೆ (ನಾ). ಕುದುರೆಯ ಕಣ್ಣಿನ ಮೇಲಿನ ಚರ್ಮದ ಪೊರೆ: ಕಣ್ಣಿಂ ಮುಚ್ಚಿಹ ಪೊಟ್ಟೆಯೆ ಸನ್ನುತ ವರ್ಕುಣಿಕೆ (ಅಶ್ವಶಾ. ೯-೧೫). [?]

ವರ್ಖು 'ವರಖು' ನೋ.

ವರ್ಗ (ನಾ). ೧. ತೆಗೆದುಹಾಕುವಿಕೆ; ವರ್ಜನ. ೨. ಸಮಾನಧರ್ಮ, ಜಾತಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದ ಮನುಷ್ಯರ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ವಿಭಾಗ : ದಾಸಿಯ ವರ್ಗದಲ್ಲಿಪ್ಪೆನು ಶಿವಶರಣರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ (ಬಸವ. ೪೭೨). ೩. ಒಂದೇ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಪ್ರಾಣಿಸಮೂಹ. ೪. ಒಂದು ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿಸಲಾದ ವಸ್ತು, ವಿಷಯ ಮುಂತಾದುವು. ೫. ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ ; ಶ್ರೇಣಿ : ರವಿ ಮುಖ್ಯಂ ಗ್ರಹವರ್ಗದೊಳ್ (ಸೋಮಶ. ೪); ಮುಂದನಱಿಯದ ಗುರುವು ಹಿಂದನಱಿಯದ ಶಿಷ್ಯ ಸಂದೆರಡುವರ್ಗವಱಿಯದಿರ್ದುಪದೇಶ ಕೊಂದುಕೊಂಡಂತೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೬೪). 'ವರ್ಗಕಲಹ' ಪರಾ. ೬. ವಿಭಾಗ ; ಪಕ್ಷ ; ಪಂಗಡ. ೭. ಧರ್ಮ, ಅರ್ಥ ಮತ್ತು ಕಾಮ ಎಂಬ ಮೂರು ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳು ; ತ್ರಿವರ್ಗ. ೮. ವರ್ಗೀಕೃತವಾದ ಶಬ್ದಗಳ ಒಂದು ಗುಂಪು. ೯. ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿನ ಪ್ರಕರಣ ; ಅಧ್ಯಾಯ. ೧೦. ಪ್ರಾಂತ್ಯ ; ಪ್ರದೇಶ. ೧೧. ಶಾಲೆಯ ತರಗತಿ ; ಇಯತ್ತೆ : ಅವನು ತನ್ನ ವರ್ಗದೊಳಗೆ ಓದುವ ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನೂ ಗಡಿಯಾಲವನ್ನೂ ಮಾರಿಕೊಂಡನು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೯೨); ಮಕ್ಕಳು ಗದ್ದಲಮಾಡದೆ ಸಾಲಾಗಿ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ವರ್ಗಗಳಿಗೆ ಹೋಗುವರು (ಶಪಥ. ೫-೩). ೧೨. ಮೇಲಧಿಕಾರಿ ಅಥವಾ ಸರ್ಕಾರವು ತನ್ನ ನೌಕರನನ್ನು ಒಂದು ವಿಭಾಗದಿಂದ ಅಥವಾ ಊರಿನಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ವಿಭಾಗಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ಊರಿಗೆ ಕಳಿಸುವುದು : ಪರಪೂರಿಂಗೆ ವರ್ಗವಾದಾಗ ಅಗಲುವಿಕೆಯ ಕಣ್ಣೀರು ಸುರಿಸಿ ಹೋಗದವರು ಒಬ್ಬರೂ ಇರಲಿಲ್ಲ (ಕಂಟಕಾ. ೧೨೧೦); ನನಗೆ ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ ಇಲ್ಲಿಗೆ ವರ್ಗವಾದಾಗ . . . ಯತ್ನವಿಲ್ಲದೆ ರೈಲನ್ನು ಹತ್ತಿದೆ (ರಾಧುಕ. ೨). ೧೩. ಕಂದಾಯದ ದಾಖಲೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕಸಂಖ್ಯೆಯಿರುವ ಜಮೀನಿನ ಒಡೆತನದ ನಮೂದು ; ಪಟ್ಟಾ : 'ವರ್ಗದಾರ' ಪರಾ. ೧೪. ಖಾತೆವಾರು ಜೋಡಿಸಿ ಬರೆದ ಲೆಕ್ಕ ; ವರ್ಗೀಕೃತವಾದ ಲೆಕ್ಕ : ವಾಸಪ್ಪಯ್ಯನವರ ಅಂಗಡಿಗೆ ಹೋಗಿ ಕುಳಿತು ಅವರ ಹಳೆಯ ಲೆಕ್ಕಗಳನ್ನು ನಕಲು ತೆಗೆಯುವುದಕ್ಕೂ, ವರ್ಗ, ಋಳಿಗಗಳನ್ನು ಇರಿಸುವುದಕ್ಕೂ ಸಹಾಯಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಜಾಯದಾ. ೩). ೧೫. [ಗಣಿತ] ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಅದೇ ಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ ಗುಣಿಸಿದಾಗ ಬರುವ ಲಬ್ಧ: ನಾಲ್ಕೆಂಬುದು ಎರಡರ ವರ್ಗ (ಜ್ಯೋತಿರ್. ೨೭೩). ೧೬. [ವ್ಯಾಕ] ಕಕಾರದಿಂದ ಮಕಾರದವರೆಗೆ ಇರುವ ಐದೈದು ವ್ಯಂಜನಗಳ ಒಂದೊಂದು ಗುಂಪು ; ಕವರ್ಗ ಮುಂತಾದುವು : ಎಯ್ದೆ ಕಕಾರದಿನಿರ್ಪತ್ತೈಯ್ದಕ್ಕರಮಯ್ದುವನ್ನೆಗಂ ಪರಿವಿಡಿಯಿಂದಯ್ದೆಯ್ದುಗೆಯ್ದು ವರ್ಗದಿನಯ್ದುಂ ವರ್ಗಂಗಳಕ್ಕುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೧೫); ಕಕಾರಂ ಮೊದಲಾಗಿ ಮಕಾರಪರ್ಯಂತಮ್ಮೈದೈದುವರ್ಣಂಗಳೊಂದೊಂದು ವರ್ಗಮಾಗಿ, ವರ್ಗಮೈದಕ್ಕುಂ (ಶಮದ. ೧೩ ವೃತ್ತಿ).

ವರ್ಗಮಾಡು = ೧. ನೌಕರನನ್ನು ಬೇರೆ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಕಳಿಸು, —ವರ್ಗಾಯಿಸು : ಸಾಹೇಬನು ಸಿಟ್ಟಾಗಿ ತನಗೆ ಬೇಗನೆ ವರ್ಗಮಾಡಿದರೆ ಹೇಗೆ? (ಕೊಳಕಾ. ೪೧). ೨. [ಗಣಿತ] ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಅದರಿಂದಲೇ ಗುಣಿಸು : ಉಳಿದದ್ದನ್ನು ಅದರ ವರ್ಗಮಾಡಬೇಕು. ಲಾಂಬಿಗೂ ಕೂಡ ವರ್ಗಮಾಡಬೇಕು (ಭೂಮಿಃ. ೪೩). [ಸಂ.]

ವರ್ಗಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಗುಣಿಸಲ್ಪಡು : ''ವರ್ಗಮೆಂದುಂ ಕೃತಿಯೆಂದುಂ ವರ್ಗಂಗೊಂಬುದರ್ಕೆ ಹೆಸರು'' (ವ್ಯವಹಾ. ೧೧-೨೫). [ವರ್ಗ + ಕೊಳ್]

ವರ್ಗಕಲಹ (ನಾ). ಸಮಾಜದ ವಿವಿಧಶ್ರೇಣಿಗಳಲ್ಲುಂಟಾಗುವ ಜಗಳ : ಸರ್ವರಿಗೂ ದೊರೆಯಬೇಕಾದ ಮೂಲಭೂತಹಕ್ಕುಗಳಿಗೆ ಭಂಗ ಬಂದು ವರ್ಗಕಲಹ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ (ನವ್ಯಕಾ. ೧೫). [ಸಂ.]

ವರ್ಗಣಿ (ನಾ). ಚಂದಾ ; ವಂತಿಗೆ : ವರ್ಗಣಿ ಕೊಟ್ಟು ಸದಸ್ಯರಾಗುವುದೊಂದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಗೃಹಿಣಿಯವರು ಇನ್ನೆಲ್ಲ ವಿಧದಲ್ಲೂ ವನಿತಾಸಮಾಜದ ಸಹಾಯಕರಾಗಿದ್ದಾರೆ (ಬೆಳ್ಳೂಟ. ೨೨); ವಕೀಲರ ಗುಂಪು ವರ್ಗಣಿ ಕೂಡಿಸಿ ಮದುವೆಯ ವೆಚ್ಚದ ಭಾರವನ್ನು ಸಹ ವಹಿಸಲು ಒಪ್ಪಿದೆ (ಇಷ್ಟ. ೪೬೯). [<— ಮರಾ. ವರ್ಗಣೀ]

ವರ್ಗಣಿದಾರ (ನಾ). ೧. ನಿಯಮಿತಕಾಲಕ್ಕೆ ನಿಗದಿಯಾದ ಹಣವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು, ಪತ್ರಿಕೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಪಡೆಯುವವನು ; ಚಂದಾದಾರ : 'ಟಿಟವಾಯಿಸ್' . . . ಹೊರಗಣ ಊರುಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಗಣಿದಾರರಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ . . . ಮುಂಬಯಿ ನಾಗರಿಕರು ವಿಶ್ವಾಸವಾಗಿ ಓದುವಂಥ ಪ್ರಸಿದ್ಧಪತ್ರಿಕೆ (ಒಂಟಿಡ. ೩). ೨. ಉತ್ಸವ, ಸಮಾರಂಭ ಮುಂತಾದ ಸಾರ್ವಜನಿಕಕಾರ್ಯ ಅಥವಾ ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಗಳಿಗಾಗಿ ವಂತಿಗೆ ಕೊಡಿಸುವವನು : ನನ್ನ ಕಿಸೆಯೊಳಗಿಂದ ಒಂದು ರೂಪಾಯಿ ತೆಗೆದು ಅವಳಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ದಾರಿಗೆ ಹಚ್ಚಿ, ಈ ವರ್ಗಣಿದಾರರ ಕಾಟ ಹೆಚ್ಚಾಯಿತು (ಬಂಡಾಟ. ೬೫). [<— ಮರಾ. ವರ್ಗಣೀದಾರ್]

ವರ್ಗತ್ರಯ (ನಾ). ಧರ್ಮ, ಅರ್ಥ ಮತ್ತು ಕಾಮವೆಂಬ ಮೂರು ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳು ; ತ್ರಿವರ್ಗ : ಮುನಿಯಂ ಸಂಧಿಸಿ ವರ್ಗತ್ರಯಾನ್ವಿತಂ ನೆಗಳ್ದೆ ಬುಧಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೧-೫೯); ಜಯಮುಂ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಧರ್ಮಾನ್ವಯಮನಸದಳಂ ಸಾಧುವರ್ಗಕ್ಕೆ ವರ್ಗತ್ರಯಮಂ ತನ್ನಂತರಂಗಕ್ಕೊದರಿಸೆ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾ. ೧೩೬-೧೦; ೧೦೮೨). [ಸಂ.]

ವರ್ಗದಾರ (ನಾ). ಪಟ್ಟಾಸಹಿತವಾಗಿ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿರುವವನು ; ಜಮೀನಿನ ಒಡೆಯ : ಒಬ್ಬನ ಆಸ್ತಿಯ ಬಾಂದಗಲ್ಲು ದಾಟಿದ ಮೇಲೆ . . . ಮತ್ತೊಬ್ಬ ವರ್ಗದಾರನ ಸೊತ್ತು ಸರ್ವಸ್ವವೂ ಇರುತ್ತದೆ (ಪರಾವ. ೧೮). [ವರ್ಗ + — ದಾರ್]

ವರ್ಗಪರೀಕ್ಷೆ (ನಾ). ತರಗತಿಯಲ್ಲೇ ನಡೆಯುವ ಪರೀಕ್ಷೆ : ವರ್ಗಪರೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಅವಳು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದ್ದಾಳೆ (ದೂರದ. ೨೪೦). [ಸಂ. ವರ್ಗಪರೀಕ್ಷಾ]

ವರ್ಗಪ್ರಾಸ (ನಾ). [ಛಂದ] ಅನುನಾಸಿಕವೊಂದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಒಂದು ವರ್ಗದ ಮೊದಲ ನಾಲ್ಕು ಅಕ್ಷರಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ ನಾಲ್ಕುಸಾಲುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪ್ರಾಸ ; ಉದಾ : ಸಕಲಜನವಿನುತನಂ ಶತಮುಖಸದೃಶ ವಿಶಾಲವಿವಿಧವಿಭವೋದಯನಂ ಪ್ರಗತಗುಣಗಣನನರಿಬಲವಿಘಟನನಂ ಕಂಡನಣುವನಾ ರಾಘವನಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೩೭): ವರ್ಗದಕ್ಕರಂಗಳ್ ನಾಲ್ಕುಂ ಸಂತಮಿರೆ ಪೇಟ್ದ ತಾಣದೊಳಂತಕ್ಕುಂ ಪ್ರಾಕ್ತನೋಕ್ತವರ್ಗಪ್ರಾಸಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೩೩). [ಸಂ.]

ವರ್ಗಭೇದ (ನಾ). ಸಮಾಜದಲ್ಲಿರುವ ಉಚ್ಚವರ್ಗ ಮತ್ತು ಕೆಳವರ್ಗಗಳೆಂಬ ಭೇದ : ವರ್ಗಭೇದವನ್ನು ನಮ್ಮ ಜನ ಸಂತೋಷದಿಂದ ಕಹಿಯಿಲ್ಲದೆ ಕಾಯ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ದೇಶಕ್ಕೆ ಮಾರ್ಕ್ಸಿಸಂ ಕೂಡ ವಿನಾಯತಿ (ಹೊಸಕ. ೩೪೧). [ಸಂ.]

ವರ್ಗಮೂಲ (ನಾ). [ಗಣಿತ] ಸಮಾನವಾದ ಎರಡುಸಂಖ್ಯೆಗಳನ್ನು ಗುಣಿಸಿದಾಗ ಬರುವ ಸಂಖ್ಯೆಗೆ ಮೂಲಸಂಖ್ಯೆ ; ವರ್ಗಮಾಡಿದ ಲಬ್ಧಕ್ಕೆ ಮೂಲವಾದ ಸಂಖ್ಯೆ; ಉದಾ : ನಾಲ್ಕರ ವರ್ಗ ಹದಿನಾರು ; ಹದಿನಾರರ ವರ್ಗಮೂಲ ನಾಲ್ಕು : ಉಗ್ಗಡದ ಘನವರ್ಗಮೂಲವನಱಿದೊಡೀ ಭವದ ಹಗ್ಗ

ಪರಿದೇಜುವನೆ ಮುಕ್ತಿಯ (ಪ್ರಪ್ನಾಟ. ೭-೧೯); ಇವುಗಳ ಮೇಲೆ ಗುಣಾಕಾರ ಕೋಷ್ಟಕಗಳು, ವರ್ಗಗಳ ಮತ್ತು ವರ್ಗಮೂಲಗಳ ಕೋಷ್ಟಕಗಳು . . . ಮುಂತಾದುವು ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ (ಗಣಿಟ. ೧೩). [ಸಂ.]

ವರ್ಗಾಕ್ಷರ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಕಕಾರದಿಂದ ಮಕಾರದ ವರೆಗಿನ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಅಕ್ಷರಗಳ ಸಮೂಹ ; ವರ್ಗೀಯಾಕ್ಷರ : ಇ ವರ್ಗಾಕ್ಷರಂಗಳಿರ್ಪತ್ತೈದಱ ಕಡೆಯಕ್ಕರಂಗಳವರ್ಗಾಂಗಳ್ (ಶಮದ. ೧೩ ವೃತ್ತಿ). [ಸಂ.]

ವರ್ಗಾಯಿಸು 'ವರ್ಗಿಸು' ನೋ.

ವರ್ಗಾವಣೆ (ನಾ). ೧. ವರ್ಗಾಯಿಸುವಿಕೆ ; ವರ್ಗಮಾಡುವಿಕೆ : ಅವನ ಹುದ್ದೆಯ ವರ್ಗಾವಣೆಗೆ ಅವಳೇ ಮುಖ್ಯಕಾರಣಳಾಗಿದ್ದಳು (ಪುನರು. ೨೨೨). ೨. ಅಧಿಕಾರ, ವಸ್ತು ಮುಂತಾದುವು ಒಬ್ಬನ ವಶದಿಂದ ಮತ್ತೊಬ್ಬನ ವಶಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು; ಹಸ್ತಾಂತರ : ಎಲ್ಫಿನ್‌ಸ್ಟನ್ . . . ಎಂದು ಜನ ತಮ್ಮ ಆಡಳಿತವನ್ನು ತಾವೇ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಮರ್ಥರಾಗಿ ಅವರ ಕೈಗೆ – ತಾನಾಗಿಯೋ ಅಥವಾ ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದಲೋ – ಅಧಿಕಾರ ವರ್ಗಾವಣೆಯಾಗಬಹುದು ಎಂದು ಯೋಚಿಸುತ್ತಿದ್ದನು (ದಾದಾನ. V. ೬೮೭). [< ವರ್ಗ + – ಅಣೆ]

ವರ್ಗಾವರ್ಗಿ (ನಾ). ನೌಕರಿ ಮುಂತಾದುವಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಇಬ್ಬರು ನೌಕರರಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಪ್ರಯೋಜನವಾಗುವಂತೆ ಒದಗುವ ವರ್ಗ : ಅವರೇನು ಮಾಡಬಹುದು? ವರ್ಗಾವರ್ಗಿ ಮಾಡಬಹುದು (ಕೊಠಕ. ೪೨).

[<— ಮರಾ. ವರ್ಗಾವರ್ಗೀ]

ವರ್ಗಿಸು, ವರ್ಗಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಜೊತೆಮಾಡು ; ಕೂಡಿಸು ; ಸೇರಿಸು : ದುರ್ಗಂಧವೊದಲ ಮೂಳರಿಗೆ ಮೂಳರ ತಂದು ವರ್ಗಿಸಿ ಸರಿಮಾಡಬಹುದು (ಭರಚ. ೯-೯೩). ೨. [ಗಣಿತ] ಗುಣಿಸು ; ಗುಣಾಕಾರ ಮಾಡು : ವರ್ತಿಸು ವರ್ಗಿಸು ಈಡಿಱ್ . . . ಕಾದಿಸು ಪೂಜಿಸು ಉತ್ತಮದಿಂ ಪೇಟೆ ಮೊದಲ ಗುಣಕಾರಂಗಳ್ (ವ್ಯವಹಾ. ೧೦-೫). ವರ್ಗಾಯಿಸು : ೩. ನೌಕರನನ್ನು ಕೆಲಸದ ಮೇಲೆ ಬೇರೆ ಜಾಗಕ್ಕೆ ಕಳಿಸು ; ವರ್ಗಮಾಡು : ಮೊಪಾಸನು . . . ಕೆಲಕಾಲದ ಮೇಲೆ ಅಲ್ಲಿಂದ ಶಿಕ್ಷಣಮಂತ್ರಿಮಂಡಲಕ್ಕೆ ವರ್ಗಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟನು (ಮೊಪಾಸಾ. ೪ ಮುನ್ನುಡಿ); ಇಬ್ಬರನ್ನು ವರ್ಗಾಯಿಸಿದರೆ . . . ಕೆಲಸ ನಡೆಸಲು ಒಬ್ಬರಾದರೂ ಉಳಿಯುವರು (ಘೂರಾನ. ೨೨೦). ೪. ಅಧಿಕಾರ , ವಸ್ತು ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಬೇರೆ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಸ್ಥಳಾಂತರಿಸು : ಸಾಕಷ್ಟು ಬೆಳೆದಿರುವ ಸಸಿಗಳನ್ನು ಹದಮಾಡಿರುವ ಜಮೀನಿಗೆ ವರ್ಗಾಯಿಸಬೇಕು (ತರಚ. ೬); ನಾಲ್ಕನೆಯ ಕಲೀಫ ಅಲಿ ಸರ್ಕಾರದ ಕೇಂದ್ರವನ್ನು ಇರಾಕಿನಲ್ಲಿಯ ಕೂಫಾಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ವರ್ಗಾಯಿಸಿದನು (ಇಸ್ಲಾಂಸಂ. ೧೮).೫. ಅಧಿಕಾರ , ವಸ್ತು ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಇನ್ನೊಬ್ಬನ ವಶಕ್ಕೆ ಕೊಡು ; ಹಸ್ತಾಂತರಿಸು : ೧೮೫೮ರಲ್ಲಿ ಡಿಲ್ಲೀ ಡಿವಿಜನ್ ಪಂಜಾಬುಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ವರ್ಗಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು (ಭೂಗೋಳ. ೫೯); ಆ ವೆಚ್ಚವನ್ನು . . . ಸರಕಾರದ ಲೆಕ್ಕಕ್ಕೆ ವರ್ಗಾಯಿಸತಕ್ಕದ್ದು (ಪುನರು. ೧೧೧). ☞ ಈ ರೂಪವನ್ನು ಬಹುಶಃ ಹಿಂದೀಮೂಲದಿಂದ ಬಂದಿರುವ 'ದಬಾಯಿಸು', 'ಬದಲಾಯಿಸು' ಮುಂತಾದ ರೂಪಗಳ ಸಾದೃಶ್ಯದಿಂದ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರಬಹುದು.

[ವರ್ಗ + – ಇಸು]

ವರ್ಗೀಕರಣ (ನಾ). (ವಿಶೇಷವಾಗಿ ವಿಜ್ಞಾನವಿಭಾಗಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಮಾಡುವ) ವಿಂಗಡಣೆ ; ಪೃಥಕ್ಕರಣೆ : ಜೀವನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳ ಶ್ರೇಷ್ಠ ವರ್ಗೀಕರಣವಿದು (ಜೀವಾತ್ಮ. ೧೮); ನಾವು ಸದಾ ಮಾನವಜಾತಿಯನ್ನು ಇದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವರ್ಗೀಕರಣ ಮಾಡುತ್ತೇವೆ (ಪುನರು. ೨೫೩). [ಸಂ.]

ವರ್ಗೀಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ವರ್ಗಗಳನ್ನಾಗಿ ವಿಭಾಗಿಸು ,–ವಿಂಗಡಿಸು : ಈ ಜಾನಪದ ನೃತ್ಯಗಳನ್ನು ಭಾರತದ ಆಡಳಿತ ವಿಭಾಗಗಳಂತಲ್ಲದೆ, ಭೌಗೋಳಿಕ ಪ್ರದೇಶಗಳ ರೀತ್ಯ ವರ್ಗೀಕರಿಸಿದ್ದೇವೆ (ಭಾರಜಾ. ೨೫); ವರ್ಣಗ್ರಾಹಿಯನ್ನು ಆಧರಿಸಿಯೂ ರಂಗುಗಳನ್ನು ವರ್ಗೀಕರಿಸಬಹುದು (ಕವಿಕೋ. XI.೬೨೬).

[ವರ್ಗೀಕರಣ + – ಇಸು]

ವರ್ಗೀಯ (ಗು). ೧. ಒಂದು ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದ. (ನಾ). ೨. [ವ್ಯಾಕ] ಅಕ್ಷರಗಳ ಒಂದು ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದ ಅಕ್ಷರವರ್ಗ : ವ್ಯಂಜನಗಳು: – ವರ್ಗೀಯ : ಕ ವಿ ಗ ಘ ಙ (ಕೃಪಿ. ೩). [ಸಂ.]

ವರ್ಗೀಯವ್ಯಂಜನ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] 'ಕ' ಕಾರದಿಂದ 'ಮ' ಕಾರದ ವರೆಗೆ ಐದೈದಕ್ಷರಗಳ ಗುಂಪಾಗಿ ವಿಭಾಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ವ್ಯಂಜನ : ವ್ಯಂಜನಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಗೀಯವ್ಯಂಜನಗಳೆಂದೂ ಅವರ್ಗೀಯವ್ಯಂಜನಗಳೆಂದೂ ಎರಡುವಿಧ (ಶಬ್ದಾದ. ೧); ವರ್ಗಗಳಿಗೆ ಸೇರುವುದರಿಂದ ಈ ೨೫ ವ್ಯಂಜನಗಳಿಗೂ ವರ್ಗೀಯವ್ಯಂಜನಗಳೆಂದು ಹೆಸರು (ವಿಧ್ಯಾ. ೧೩). [ಸಂ.]

ವರ್ಗೋದಿತ (ನಾ). = ವರ್ಗಪ್ರಾಸ : ವಿನುತಪ್ರಾಸಂ ಶಾಂತೋಪನತಂ ವರ್ಗೋದಿತಂ ಸಮೀಪಗತಂ ಮತ್ತನುಗತಮಂತಗತಂ ಸಂಜನಿತ ವಿಭೇದೋಕ್ತಿಯಿಂದ ಮಿಂತಾಱು (ಕವಿರಾ. ೨-೬೧). [ಸಂ.]

ವರ್ಚಸ್ಕ (ನಾ). ಮಲ ; ಅಮೇಧ್ಯ : "ಶಮಲಂ ವರ್ಚಸ್ಕಂ . . . ಪುರೀಷಮುಚ್ಚಾರಂ" (ವಾಗ್ಬ್ಟೋ. ೭೨-೬೧). [ಸಂ.]

ವರ್ಚಸ್ವಿ (ನಾ).೧. ಶಕ್ತಿಯುತವಾದುದು ; ಪ್ರಭಾವಿಯಾದುದು :ವಾಲ್ಮೀಕಿಯ ಉಪಮೆಗಳು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ . . . ವರ್ಚಸ್ವಿಯಾದ ಉಪಮೆಗಳಾಗಿವೆ (ಭಾರಚ. ೯೨). ೨. ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದುದು ; ತೇಜಃಪೂರ್ಣವಾದುದು : ವರ್ಚಸ್ವಿಯಾದ ಸುಂದರರೂಪು, ಬಹು ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆಯುಳ್ಳ ಹುಡುಗ (ಶಾಂತಲಾ. ೧೩). ೩. ಸಮರ್ಥ ; ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿ : "ವರ್ಚಸ್ವೀ = ಪ್ರಭಾವವಂತಂ" (ಕಾಶಿಕೃ.೨೩೩). ೪. ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುವವನು ; ತೇಜಸ್ವಿ : ವರ್ಚಸ್ವಿಯಾದ ಅವರನ್ನು ಕಂಡಕೂಡಲೆ ಗೌರವ ಹುಟ್ಟಿತು (ಯೂಥಿ). ೫. ಚಂದ್ರ. [ಸಂ. ವರ್ಚಸ್ವಿನ್]

ವರ್ಚಸ್ಸು (ನಾ). ೧. ಶಕ್ತಿ ; ಸಾಮರ್ಥ್ಯ : ಎನ್ನ ವರ್ಚಸ್ಸಿಗೆ ವಕಾರವಾಗಿ ಬಂದೆಯಯ್ಯ ಬಸವಣ್ಣ (ಮೋಳಿಮಾ. ೨೦-೮೦); ವ್ಯಾಸಮುನಿಗಳ ವಾಗ್‌ಝರಿಯಿ ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವರ್ಚಸ್ಸಿನಿಂದ ಹರಿದಿದೆ (ಧರ್ಮಸಾ. ೧೧೧). ೨. ಕಾಂತಿ ; ತೇಜಸ್ಸು : "ವರ್ಚಃ, ತೇಜಃ . . . ರಶ್ಮಿಃ – ಈ ೧೧ ದೀಪ್ತಿ" (ಹಲಾಯು. ೧೨-೬೫). ೩. ಪ್ರಭಾವ : ಕೇಶವನ ಮೇಲಿದ್ದ ಭೀಮೂನ ವರ್ಚಸ್ಸನ್ನು ನೋಡಿ ಇವನೇ ಇದರಲ್ಲಿ ಹಾದಿ ತೋರಿಸಬಲ್ಲನೆಂದು ಅವರಿಗೆ ಮನವರಿಕೆಯಾಗಿತ್ತು (ಸಮುಡೇ. ೨೦೦). ೪. ರೂಪ ; ಆಕಾರ. ೫. ಅಮೇಧ್ಯ ; ಮಲ . ೬. ವೀರ್ಯ ; ರೇತಸ್ಸು . ೭. ಬುಧಗ್ರಹ. [ಸಂ. ವರ್ಚಸ್]

ವರ್ಜ (ನಾ). ಬಿಡುವುದು ; ತ್ಯಾಜ್ಯ : ಹಸಿವೆಯಾದ ಹೊರತು ನಾನು ಕೂಳು ತಿನ್ನುವುದನ್ನು ವರ್ಜಮಾಡಿದೆನು (ಪ್ರೇಮುವಿ. ೫೭). [ಸಂ.]

ವರ್ಜನ (ನಾ). ೧. ಬಿಡುವುದು ; ತ್ಯಜಿಸುವುದು : 'ವರ್ಜಿಸು' ಪರಾ. ೨. ಹಿಂಸಿಸುವುದು. ೩. ಕೊಲೆ ; ವಧೆ : "ವರ್ಜನಂ ಪ್ರಶಮನಂ . . . ಪ್ರಮಾಪಣಂ ಕೊಲೆಗೆ ನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೮೦-೬೯). ೪. ಗ್ರಂಥಸಂಪಾದನೆ ಮಾಡುವಾಗ ಕವಿಯ ಪಾಠವನ್ನು ತಪ್ಪೆಂದು ತೀರ್ಮಾನಿಸಿ ಬಿಟ್ಟುಬಿಡುವುದು : ಕವಿ ಹೀಗೆ ಎಂದಿಗೂ ಬರೆದಿರಲಾರ ಎಂದು ತೀರ್ಮಾನಮಾಡಿ ಪಾಠವನ್ನು ಬಿಡುವುದು ವರ್ಜನ (ಕನ್ನಸು. ೧೭೭). [ಸಂ.]

ವರ್ಜನೀಯ (ಗು).೧. ಬಿಡಬೇಕಾದ ;ತ್ಯಜಿಸಬೇಕಾದ. ೨. ಅಯೋಗ್ಯವಾದ ; ಉಚಿತವಲ್ಲದ. [ಸಂ.]

ವರ್ಜನೆ (ನಾ). ಬಿಡುವಿಕೆ ; ತ್ಯಾಜ್ಯ : ಆ ರಸಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಶೃಂಗಾರದಲ್ಲಿ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ ಉಕ್ತದೋಷಗಳ ವರ್ಜನೆ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೭೪ ಅಡಿ); ಮದ್ಯಮಾಂಸಗಳ . . . ವರ್ಜನೆ ಶ್ರೇಯಸ್ಕರ (ತತ್ವಪ್ರಾ. ೧೧೮). [ಸಂ. ವರ್ಜನ]

ವರ್ಜಿತ (ಗು). ಬಿಟ್ಟ; ಹೊರತುಪಡಿಸಿದ; ತ್ಯಜಿಸಿದ: ವರ್ಜಿತಪ್ರಜ್ಞಾನಪರನಂ . . . ಎನ್ನಂ ಸಲಹು (ಬಸವು. ೨೨-೫೧). [ಸಂ.]

ವರ್ಜಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಿಡು ; ತೊರೆ ; ತ್ಯಜಿಸು : ನಿನ್ನಸುವಂ ಪತಿಕಾರ್ಯದೆ ವರ್ಜ [ಪಾಠಾಂ. ನಟ್ಟ]ಸಿದ್ಯೆ ನಿನ್ನನ್ನನಾವನಂಗಾಧಿಪತೀ (ಗದಾಯು. ೫-೨೨); ಬೆಸನಂಗಳೇಱುಮಂ ವರ್ಜಿಸಿ ಪಂಚೌದುಂಬರಂಗಳಂ ತೊಱೆದು ಮನಂಬೊಸೆದು

ಪದಾರ್ಥದೊಳೊಳಪೊಕ್ಕೆಸಗುವ ಸದ್ವೃಷ್ಟಿ ತಾನವಂ ದರ್ಶನಿಕಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೫೫-೨); ಕೋಪಾವೇಶದಿಂದ ಅವನು ತನ್ನನ್ನು ವರ್ಜಿಸಿದ್ದನು (ಒಂಟಿಯ. ೭೪). ೨. ನಾಶಮಾಡು ; ಧ್ವಂಸಗೊಳಿಸು: ಅಜಮಿಳನಿಗೆ ನಿಜಪುರವನು ಕೊಟ್ಟಾನೆ ಕುಜನರನು ವರ್ಜಿಸಿದಾನೆ (ಕವಕ. ೧೮೭-೩). [ವರ್ಜನ + – ಇಸು]

ವರ್ಜ್ಯ (ಗು). ೧. ಬಿಡಬೇಕಾದ ; ತ್ಯಜಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. ೨. ಇಲ್ಲದ ; ರಹಿತ : ವನಿತಾಪಶುಪಂಡಕವರ್ಜ್ಯನಿವಾಸೋದ್ದೇಶದೆಡೆಗಳೊಳ್ ಚರಿಯಿಸುತುಂ ಮುನಿಪತಿ ವಿವಿಕ್ತಶಯ್ಯಾಸನಮೆಂಬಯ್ದನೆಯ ತಪದೊಳುಪಗತನಾದೊಂ (ಸುಕುಮಾ. ೪-೮). (ನಾ). ೩. ಬಿಡಬೇಕಾದುದು ; ನಿಷಿದ್ಧ : ನಮ್ಮ ಆಚಾರ ವ್ಯವಹಾರಗಳಲ್ಲಾಗಲಿ ಮಂಗಳಸಮಾರಂಭಗಳಲ್ಲಾಗಲಿ ತಾಳಿಯ ಸೋಂಕು ವರ್ಜ್ಯ! (ಶಾಸಗಿ. ೧೯); ಈ ಹಾಳು ಇಸ್ಪೇಟುಆಟ ವರ್ಜ್ಯ! (ನಡೆದಾ. II, ೮೬೪). [ಸಂ.]

ವರ್ಣ (ನಾ). ೧. ಬಿಳಿ, ಕೆಂಪು, ಹಸುರು ಮೊದಲಾದ ಬಣ್ಣ ; ರಂಗು : ವಿಕಚಕರ್ಣಿಕಾರ ವರ್ಣಮುಂ . . . ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯಮುಂ ತನಗನುಸಂಗತಮಾಗೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦ ೯೪ ವ); ಸುರಕಾರ್ಮುಕದ ವರ್ಣಗಳ ಮೆರೆದು ಮೋಹಿಸುವ ನಾನಾಕುಸುಮತತಿಯ ಕೇಸರದ ಧೂಳಿಯಂ ಕೆದರುತಿಪ ಗಾಳಿಯಂ ಕೆಳೆಗೊಂಡು (ಚೆನ್ನಾಂಗ. ೬೨-೧೯೬೧). ೨. ಬಣ್ಣದ ದ್ರವ , ಪುಡಿ ಮುಂತಾದುವು : ಅಕಟ ರೇಖೆಯಿನಪ್ಪವರ್ಣದ ಮಿಶ್ರವರ್ಣದೊಳಾದ ಕೌತುಕಮ ವೃಕ್ಷ ಲತಾದಿ ಜಾತಿಯೊಳೋಜೆಯಂ ಗೆಡೆಗೊಂಡ ಚಿತ್ರಿಕನ ಭಾವಮ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೫-೪೩). 'ವರ್ಣಪೂರ' ಪರಾ. ೩. (ದೇಹದ) ಹೊಳಪು ; ಕಾಂತಿ. ೪. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಕ್ಷತ್ರಿಯ, ವೈಶ್ಯ ಮತ್ತು ಶೂದ್ರ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಕಾರದ ಪ್ರಾಚೀನ ಸಾಮಾಜಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿನ ಒಂದು ಪಂಗಡ : ತನ್ನ ಮುನ್ನ ಪಡೆದ ವರ್ಣತ್ರಯಕ್ಕಂ ಭರತನಿಂದಮಿನ್ನಪ್ಪ ವಿಪ್ರವರ್ಣಕ್ಕಂ ಯಥೋಚಿತವೃತ್ತಿಗಳನಱುಪಲು (ಆದಿಪು. ೮-೬೨ ವ); ವಿಶ್ವಜಗ[ನ್ನು]ತಂ ಸಕಳವರ್ಣ್ನಶ್ರೇಷ್ಠಮಿಾ ವರ್ಣ್ನಮೆಂದೆನಸುಂ ಕೈಕೊಳೆ ಪೆಂಪುವೆತ್ತು (ಕಇಅ. ೩-೨-೫೬; 1058). ೫. ಅಕ್ಷರ : ಕಲಿಸಿದಾತಂ ವರ್ಣಮಾತ್ರಂ ಗುರು (ಸೋಮೇಶ. ೮); ಅಕ್ಕರಮುಂ ವರ್ಣಮುಮೆಂದಕ್ಕುಂ ಶುದ್ಧಾಕ್ಷರಕ್ಕೆ ನಾಮಂ (ಶಮದ. ೨). ೬. ಕೀರ್ತಿ ; ಯಶಸ್ಸು. ೭. ಸದ್ಗುಣ. ೮. ಹೊಗಳಿಕೆ ; ಸ್ತುತಿ. ೯. ವೇಷಭೂಷಣ ; ಅಲಂಕಾರ. ೧೦. ರೂಪ ; ಆಕೃತಿ : ನಾನಾವರ್ಣದ ಸಂಸಾರ ಹಾವು ಹಾವಡಿಗನ ಸ್ನೇಹದಂತೆ (ಬಸವ. ೧೨). 'ವರ್ಣಶೂನ್ಯ' ಪರಾ. ೧೧. ಮೇಲುಹೊದಿಕೆ. ೧೨. ಆನೆಗೆ ಹೊದೆಸುವ ಬಣ್ಣದ ಬಟ್ಟೆ : "ವರ್ಣಃ , ಪರಿಸ್ತೋಮಃ , ಕುಥಃ , ಕುಥಾ , ವಮತಂ – ಈ ೫ ಪರಿಸ್ತೋಮಂ" (ಹಲಾಯು. ೫೧-೧೫೩). ೧೩. ಗುಣ ; ಸ್ವಭಾವ. ೧೪. ದೇಹಕ್ಕೆ ಗಂಧಾದಿ ಅನುಲೇಪನಗಳನ್ನು ಬಳಿಯುವುದು ; ಉದ್ವರ್ತನ. ೧೫. ಚಿನ್ನ ; ಬಂಗಾರ. ೧೬. ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿ : "ಕುಂಕುಮಂ ಘುಸೃಣಂ ವರ್ಣಂ . . . ಜಾಪಕಂ – ಈ ೭ ಕುಂಕುಮಂ" (ಹಲಾಯು. ೮೯-೩೮೯). ೧೭. ಅಂದ ; ಶೋಭೆ : 'ವರ್ಣದಾಸಿ' ಪರಾ. ೧೮. ವ್ರತ ; ನೇಮ. ೧೯. [ಸಂಗೀತ] ಹಾಡುವ ಮನೋಧರ್ಮ : ರಾಗ ರೂಪ ತಾಳಲು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ನಾಲ್ಕು ಅವಯವಗಳುಂಟು. ಕ್ರಮವಾಗಿ ಅವು (೧) ವರ್ಣ, (೨) ಆರೋಹ, (೩) ಅವರೋಹ, (೪) ಸಂಚಾರಿ. ಹಾಡಬೇಕೆಂಬ ಮನೋಭಾವವೇ ವರ್ಣ (ಸಂಗೀಟಂ.೨೨). ೨೦. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಹಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತಿರುವ ದೇಶೀಯಬಂಧದ ಕಾವ್ಯರಚನೆ; ಹಾಡುಗಬ್ಬ : ನಿಬದ್ಧಗಾಯನದಲ್ಲಿ (೧) ಬರೀ ರಾಗಲಯಪ್ರಧಾನವಾದ ಪ್ರೌಢಬಂಧಗಳೂ (ಧ್ರುವ, ಪದ, ವರ್ಣ, ಗೀತ . . . ಇತ್ಯಾದಿ) . . . ಕೃತಿಗಳೂ ಸೇರುತ್ತವೆ (ಭಾರದ. ೫೪೨); ಪರಮೇಶ್ವರಭಾಗವತರೂ ಸ್ವಾತಿತಿರುನಾಳರೂ ಸುಂದರವಾದ ವರ್ಣಗಳನ್ನು, ಕೀರ್ತನೆಗಳನ್ನು ರಚಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಗಂಟೆಗಳ ಕಾಲ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಕಳೆಯುತ್ತಿದ್ದರು (ಸಂಗೀತ. ೪೪). "ಶ್ವೇತ ಮೊದಲಾದ ವರ್ಣಂಗಳೊಳು ವಿಪ್ರಾದಿ ಜಾತಿಯೊಳು ವ್ರತದೊಳಕ್ಷರದೊಳು ವಿಶೋಭೆಯೊಳು ಗೀತದೊಳು ವೇಷದೊಳು ಸ್ತುತಿಯೊಳು ನಿರಂತರಂ ವರ್ಣಾಭಿಧಾನಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೫೬-೩೪). ೨೧. [ಗಣಿತ] ಒಂದು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ. ೨೨. [ಭಾಷಾಶಾ] ಧ್ವನಿಮಾ ; ಮೂಲಾಕ್ಷರ. ೨೩. [ದ್ವೈತ] ಇಪ್ಪತ್ತು ದ್ರವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಪರಮಾತ್ಮ, ಲಕ್ಷ್ಮಿ . . . ವರ್ಣ, ಅಂಧಕಾರ, ಕಾಲ, ವಾಸನಾ, ಪ್ರತಿಬಿಂಬ ಎಂದು ದ್ರವ್ಯಗಳು ಇಪ್ಪತ್ತು (ಹಿಂದುಸಾ. ೨೭೫). [ಸಂ.]

ವರ್ಣಕ (ನಾ). ೧. ನಾಟ್ಯ ಮುಂತಾದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಪಾತ್ರಧಾರಿಯು ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಮುಖವಾಡ, ವೇಷ, ಭೂಷಣ ಮುಂತಾದುವು. ೨. ಚಿತ್ರಣ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗಾಗಿ ಬಳಸುವ ಬಣ್ಣ, – ರಂಗು. ೩. ಮೈಗೆ ಲೇಪಿಸುವ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ ; ಅಂಗರಾಗ. ೪. ಅಕ್ಷರ ; ವರ್ಣ. ೫. ಗಂಧ ; ಚಂದನ. ೬. ಹೊಗಳುಭಟ್ಟ ; ಸ್ತುತಿಪಾಠಕ. ೭. ಬಣ್ಣನೆ ; ವರ್ಣನೆ : ವರ್ಣಕಂ ಕತೆಯೊಳೊಡಂಬಡಂ ಪಡೆಯೆ ಪೇೞ್ವೊಡೆ ಪಂಪನೆ ಪೇೞ್ಗುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೧); ನಗರಾರ್ಣವಸರಿದಟವೀನಗ . . . ಸಲಿಲಕ್ರೀಡಾದಿಗಳಾದಿಯಾಗೆ ಸರಸೋಕ್ತಿಗಳಿಂ ವರ್ಣಿಸುಗೆ ವರ್ಣಕಂಗಳನದಱೊಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೯೫೬). ೮. ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಕ್ರಮ : ವರ್ಣಕ ಎಂದರೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವ ಬಗೆ (ಬ್ರಹ್ಮಭಾ. ೩೦). ೯. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ದೇಶೀಯಬಂಧದ ಕಾವ್ಯರಚನೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ ; ಹಾಡುಗಬ್ಬ : ವರ್ಣಕಕ್ಕಿಲ್ಲ ಲಕ್ಷಣಮೆಂಬ ಜನರ ನಾಣ್ಣುಡಿಯನಲ್ಲೆನಿಸಿ ಪೇಳ್ದಂ ವಿನೂತನಕಾವ್ಯಮಂ (ಚಿಬಪ್ರ. ೧-೨೮); ಯಾವುದೊಂದು ವಿಶೇಷಕಾವ್ಯಲಕ್ಷಣವನ್ನಾಗಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತಕಾವ್ಯದ ಮಾದರಿಯನ್ನಾಗಲಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳದೆ ಬರೆದಿಯುವ ಪದ್ಯಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ 'ವರ್ಣಕ'ವೆಂದೂ ಹೆಸರು ಸಲ್ಲುವಂತೆ ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ (ಕೃಏಪ. ೧೮೪). [ಸಂ.]

ವರ್ಣಕಕವಿ (ನಾ). ೧. ದೇಶೀಯಬಂಧದಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯರಚನೆ ಮಾಡುವವನು ; ಹಾಡುಗಬ್ಬವನ್ನು ರಚಿಸುವವನು : ಪಳಚ್ಚನಾದಚ್ಚವೆಳ್ದಂಗಳೊಳ್ ವಸ್ತುಕಕವಿಗಳ ಕಾವ್ಯಗೋಷ್ಠಿಯುಂ ವರ್ಣಕಕವಿಗಳ ಗೀತಗೋಷ್ಠಿಯುಂ ಮನಂಗೊಳಿಸೆ (ಪುಷ್ಪಸ್ಪ. ೮-೧೫ ವ). ೨. ಭಾವಗೀತೆಗಳನ್ನು ಬರೆಯುವ ಕವಿ : ಅವಳು . . . ಶೆಲೀ , ಕೀಟ್ಸ , ಟೆನಿಸನ್ನರಂತೆ ವರ್ಣಕಕವಿಗಳ (Lyrical poets) ಸಾಲಿಗೆ ಸೇರಿದವಳಾಗಿದ್ದಳು (ಪ್ರಬಂಧ. ೭೬). [ಸಂ.]

ವರ್ಣಕಕೃತಿ (ನಾ). = ವರ್ಣಕ ೯ : ಅಱುವತ್ತೇಳುಂ ಕಂದದೊಳ್ [ಪಾಠಾಂ. ಕಂದದ . ಉರುತರ ಭಾರತದ ಕೃತಿಯೊಳಿರುತಿಹ ಶಬ್ದಾರ್ಥರಹಸ್ಯ ಪರಿಷ್ಕೃತಿಗೋ] ಉಱುವ ಮಹಾಭಾರತದೀ ವರ್ಣಕಕೃತಿಯೊಳ್ ತುಱುಗಿಹ ಶಬ್ದಾರ್ಥಕ್ಕೊಲ್ಕರಮಾಗಿಯೆ ಪೇಳ್ದೆನಖಿಲಶಬ್ದಾಂತರಮಂ (ಭಾರಾ. ೬೮). [ಸಂ.]

ವರ್ಣಕರ್ಮ (ನಾ). ಬಣ್ಣದ ಕೆಲಸ ; ವರ್ಣಚಿತ್ರಣ : ಕಂಡು ನಿಷ್ಪಂದಳಾದಳು ಕನ್ಯೆ . . . ಕುಂಚಿಗೆಯ ವರ್ಣಕರ್ಮಂ ಚಿತ್ರಸ್ಥವಾದಂತೆವೋಲ್ (ಚೆನ್ನಾಂಗ. ೭-೧೭೦). [ಸಂ. ವರ್ಣಕರ್ಮನ್]

ವರ್ಣಕವಿತ್ವ (ನಾ). = ವರ್ಣಕ ೯: ವರ್ಣ್ನಕವಿತ್ವದೊಳ್ ನೆಗರ್ದ್ದ(ಳ್ದ) ವೇದಾಂತಂಗಳೊಳು . . . ಸಮಸ್ತಕಳೆಯೊಳು ವಾಗೀಶನಿಂದಂ ಯಶೋಧಿಕರಾದರ್ (ಎಇ. XVIII, ೧೭೪-೧೮; 1067). [ಸಂ.]

ವರ್ಣಕಾರ (ನಾ). ಬಣ್ಣ ಹಾಕುವವನು ; ಬಣ್ಣಗಾರ : ಅವನ ಸಮಕಾಲೀನ ಮಿಾರಕನೆಂಬವನು ಸಹ ವರ್ಣಕಾರ(Colourist) ರಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಪ್ರಸಿದ್ಧನು (ಭಾಚಿತ್ರ. ೨೯). [ಸಂ.]

ವರ್ಣಕೃತಿ (ನಾ). = ವರ್ಣಕ ೯ : ಬಗೆವೊಡೆ . . . ವರ್ಣಕೃತ್ಯಳಂಕೃತಿಗಾದಂ ಸೊಗಯಿಪ ನಾಯಕಮಣಿ ತಾನೆ ಗಡಂ ಚಂದ್ರಪ್ರಭಾಭಿರಾಮಂ ನಾಮಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೨-೨೦೨). [ಸಂ.]

ವರ್ಣಗಣ (ನಾ). [ಛಂದ] ಅಕ್ಷರವೃತ್ತದ ಪ್ರಸ್ತಾರಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಮ, ಯ, ರ, ಸ, ತ, ಜ, ಭ ಮತ್ತು ನ ಎಂಬ ಎಂಟುವಿಧದ ಗಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಅಕ್ಷರಗಣ : ಗಣವೆಂದರೆ ಕೆಲವು ನಿಯಮಗಳಿಗನುಸಾರವಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿದ ಅಕ್ಷರಗಳ ಗುಂಪು. ಅದು ವರ್ಣಗಣ, ಮಾತ್ರಾಗಣ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ (ಕೃಏಪ. ೬೯); ಮಾತ್ರಾಗಣ ಹಾಗು ವರ್ಣಗಣಗಳ ಲೆಕ್ಕಾಚಾರವನ್ನು ಮಿಾರಿದ ಲಯ ಈ ವೃತ್ತದಲ್ಲಿ ನುಡಿಯುತ್ತದೆ (ಛಂದೋವಿ. ೪೫). [ಸಂ.]

ವರ್ಣಚತುಷ್ಕ (ನಾ). ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಕ್ಷತ್ರಿಯ, ವೈಶ್ಯ ಮತ್ತು ಶೂದ್ರ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ವರ್ಣಗಳು ; ಚಾತುರ್ವರ್ಣ್ಯ : ವದನಂ ತೋಳ್ ತೊಡೆ ಪಾದಮೆಂಬಿವನಿವಂ ಶುಶ್ರೂಷೆಗೆಯ್ಕಲ್ಕೆ ಲಾಭದಲಂಪಿಂ ನಡೆಯಲ್ಕೆ ಕೈದುವಿಡಿಯಲ್ಕೋದಲ್ಕಜಂ ಬೇಱೆ ತೋಱಿದೊಡಾ ವರ್ಣಚತುಷ್ಕಮಂ ಕುಮತಿಗಳ್ ತತ್‌ಸ್ಥಾನದೊಳ್ ಮುನ್ನ ಪುಟ್ಟಿದುವೆಂಬರ್ (ಆದಿಪು. ೮-೭೩). [ಸಂ.]

ವರ್ಣಚಿತ್ರ (ನಾ). ೧. ಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಚಿತ್ರ : ಶ್ರೀಮಂತ ಅನುಕೂಲಸ್ಥ ಮನೆತನಗಳ ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರು . . . ವರ್ಣಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ರಚಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಭಾರಢ. ೫೨೪). ೨. ಬಣ್ಣದ ಚಲನಚಿತ್ರ : ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಆಗ್ಫಾಕಲರ್ ಇಲ್ಲವೆ ಗೇವಾಕಲರ್ ವಿಧಾನ ವರ್ಣಚಿತ್ರಗಳ ತಯಾರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚುಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ (ಕವಿಕೋ. VII. ೨೩೩). ೩. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಕನಿಷ್ಠಸಂಖ್ಯೆಯ ವ್ಯಂಜನಗಳನ್ನುಪಯೋಗಿಸಿ ರಚಿಸಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪದ್ಯರಚನೆ ; ಚಿತ್ರಕವಿತ್ವದ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ. [ಸಂ.]

ವರ್ಣಚ್ಛವಿ (ನಾ). ಬಣ್ಣದ ಹೊಳಪು ; ವರ್ಣಕಾಂತಿ : ಉದಯದರುಣನ ಕರುವ ಹಿಡಿದಂದದಲಿ ವರ್ಣಚ್ಛವಿಯಲೊಪ್ಪುವ ಕುದುರೆಗಳ ತಳತಳಿಸಿ ಬೆಳಗುವ ಕೊಡನ ಹಳವಿಗೆಯ ಗದಗದಿಪ ಮಣಿಮಯದ ತೇರಿನ ಕದನಕೋಳಾಹಳನು . . . ನೋಡೈ ದ್ರೋಣನವನು (ಕುವ್ಯಾ. ೬-೫೪). [ಸಂ.]

ವರ್ಣಚ್ಯುತಕ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಚಿತ್ರಕವಿತ್ವದ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ ; ಒಂದು ಪದ್ಯದ ಅರ್ಥವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಲು ಅಗತ್ಯವಾಗಿ ಬೇಕಾದ ಯಾವುದೇ ಒಂದು ಅಕ್ಷರವು ಪದ್ಯದ ಯಾವುದೇ ಒಂದು ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಲೋಪವಾಗಿರುವಂತೆ ರಚಿಸಿದ ಪದ್ಯ : ತಳಮಳ[ಗೊ]ತ್ತುಂ ಜನಿತನಿಜಭೀತಿ ಮನಂಗೊಳೆ ಕಳವಳಿಸಿ ಚಲಿತ ನಿಲಲ್ಕಾರದೆ [ಮೊ]ಕ್ಕಳ[ಮೊ]ಳಗೆ ಸುಟಿದರರಸಂ ಮನದೊಳ್ ಮುಳಿದಸಿಯನೆ ನೋ[ಡೆ] ಪರಿವಾರದವರ್ (ವರ್ಣಚ್ಯುತಕಂ) (ಕವಿರಾ. ೨-೧೫೧). IP ಈ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಮುಳಿದಸಿಯನೆ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ದ' ಅಕ್ಷರದ ನಂತರ 'ರ' ಎಂಬ ಅಕ್ಷರವನ್ನು ಸಂಯೋಜಿಸಬೇಕು. ಇಲ್ಲಿ 'ರ' ವರ್ಣಚ್ಯುತವಾಗಿದೆ. [ಸಂ.]

ವರ್ಣಛಂದಸ್ಸು (ನಾ). [ಛಂದ] ಅಕ್ಷರಗಣಗಳಿಂದಾದ ವೃತ್ತಗಳುಳ್ಳ ಛಂದಸ್ಸು ; ಅಕ್ಷರಛಂದಸ್ಸು : ವೃತ್ತ ಅಥವಾ ವರ್ಣಛಂದಸ್ಸು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಸಂಸ್ಕೃತಛಂದಸ್ಸು (ಛಂದೋವಿ. ೪೪). [ಸಂ. ವರ್ಣಛಂದಸ್]

ವರ್ಣತ್ರಯ (ನಾ). ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಮತ್ತು ವೈಶ್ಯ ಎಂಬ ಮೂರು ವರ್ಣಗಳು : ತನ್ನ ಮುನ್ನ ಪಡೆದ ವರ್ಣತ್ರಯಕ್ಕಂ ಭರತನಿಂದಮಿನ್ನಷ್ಟು ವಿಪ್ರವರ್ಣಕ್ಕಂ ಯಥೋಚಿತವೃತ್ತಿಗಳನಱಿಪಲು (ಆದಿಪು. ೮-೭೨ ವ); ಉಳಿದ ವರ್ಣತ್ರಯಕೆ ಬೆಸಕೈವಳತೆಯಲಿ ಶೂದ್ರನು ಕೃತಾರ್ಥನು (ಕುವ್ಯಾ. ೬-೧೭). [ಸಂ.]

ವರ್ಣದಾಸಿ (ನಾ). ಚೆಲುವೆಯಾದ ದಾಸಿ ; ಸುಂದರಳಾದ ಸೇವಕಿ : ಒಂದೊಂದು ರಥದಲ್ಲಿಯೂ ಸರ್ವಾಲಂಕಾರಭೂಷಿತೆಯರಾದ ಮೂವರು ಮೂವರು ವರ್ಣದಾಸಿಯರನ್ನು ಇರಿಸಿ, ಅಂಥ ಐದುನೂರು ರಥಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು (ಹತ್ತುಮ. ೬೧). [ಸಂ. ವರ್ಣದಾಸೀ]

ವರ್ಣದ್ವೇಷ (ನಾ). ೧. ವಿಭಿನ್ನಜಾತಿಗಳಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ಉಂಟಾಗುವ ವೈರ ; ಜಾತಿದ್ವೇಷ. ೨. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಬಿಳಿಯರಿಗೆ ಕಪ್ಪುಜನಾಂಗಗಳ ಮೇಲೆ ಇರುವ ದ್ವೇಷ : ಬೇರೆ ಕಡೆಗೆ ಮನೆ ಹಿಡಿಯಬೇಕೆಂದರೆ ಇಂಗ್ಲೆಂಡದ ವರ್ಣದ್ವೇಷ ಅಡ್ಡಬರುತ್ತದೆ (ಹೊಸ್ಕ. ೨೦೦); ವರ್ಣದ್ವೇಷದಿಂದ ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಮಿತಿಮೀರಿದ ಅಹಂಕಾರದವರೆಗೆ ಎಲ್ಲ ದುರ್ಗುಣಗಳೂ ಇಂಥ ಸಮಾಜರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಮನೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುತ್ತವೆ (ನವ್ಯಕಾ. ೧೯). [ಸಂ.]

ವರ್ಣಧರ್ಮ (ನಾ). ಆಯಾಯ ವರ್ಣದವರು ಪಾಲಿಸಬೇಕಾದ ಅವರವರ ಆಚಾರ, —ಧರ್ಮ : ಮೊದಲೊಳಾಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ, ವರ್ಣಧರ್ಮವನಧಃಪಾತಿಸಲೆ? (ಹಬ್ಬಿರ. ೧೯-೬೬); ವರ್ಣಗಳೂ ವರ್ಣಧರ್ಮಗಳೂ ವಿಧಿವತ್ತಾದುವುಗಳು (ಭಾರಢ. ೧೧೭). [ಸಂ.]

ವರ್ಣನ (ನಾ). ೧. ಬಣ್ಣಹಾಕುವುದು ; ಬಣ್ಣತುಂಬುವುದು : "ವರ್ಣನಂ, ವರ್ಣನೀಯಂ = ಬಣ್ಣನೆ" (ಕಾಶಕ್ಯ. ೨೯೦). ೨. ಬಣ್ಣಿಸಿ ಹೇಳುವುದು ; ವರ್ಣನೆ : ಅನುಗುಣಮಾಗೆ ವರ್ಣನಂ . . . ಸಯ್ತು ಪೇಟ್ಟುದಿಂಪೆನಿಸೆ ಕವೀಶ್ವರರು ಕೃತಿಯಂ (ಪುಷ್ಪಸ. ೧ ೩೯); ವರ್ಣನದಿಂದ್ರಿಯನಂದನವನು ದಾಂಟುತೆ ದರ್ಶನಮುಕ್ತಿಯ ಸೇರಿ ವ್ಯಕ್ತಿತೆ ಮೈಮರೆವುದು ಸೌಂದರ್ಯಸಮಾಧಿಯೊಳಾನಂದವ ಹೀರಿ (ಪಕ್ಷಿಕಾ. ೨೪-೧೧). ೩. ಹೇಳಿಕೆ ; ಉಕ್ತಿ. ೪. ಹೊಗಳಿಕೆ ; ಸ್ತುತಿ ; ಸ್ತೋತ್ರ : "ಅರ್ಥವಾದಃ ಪ್ರಶಂಸಾ . . . ಶ್ಲಾಘಾ, ವರ್ಣನಂ – ಈ ೧೦ ಸ್ತುತಿಯ ನಾಮಂ" (ಹಲಾಯು. ೨೪-೧೪೪). [ಸಂ.]

ವರ್ಣನಾತ್ಮಕ (ಗು). ೧. ವರ್ಣನೆಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ. ೨. ವಿವರವಾದ ; ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಿಂದ ಕೂಡಿದ : ವರ್ಣನಾತ್ಮಕ ವ್ಯಾಕರಣವನ್ನು ಬರೆದ ಕೇಶಿರಾಜನ ಕಾಲಕ್ಕಾಗಲೆ ಪಂಥ ಆಗಿಹೋಗಿತ್ತು (ದ್ರಾವಿ. ೩೩೭). [ಸಂ.]

ವರ್ಣನಾವೈಖರಿ (ನಾ). ಬಣ್ಣಿಸುವ ರೀತಿ ; ವರ್ಣನೆಯ ಶೈಲಿ : ಆಂಡಯ್ಯನ . . . ಪ್ರತಿಭೆಯು ಪ್ರಕಟವಾಗಿರುವುದು ವರ್ಣನಾವೈಖರಿಯಲ್ಲಲ್ಲ, ಅಚ್ಚಗನ್ನಡದ ವಿರಚನೆಯಲ್ಲಿ ! (ಸಾಹಿಚ ೧೭೦). [ಸಂ. ವರ್ಣನಾವೈಖರೀ]

ವರ್ಣನೆ (ನಾ). ೧. ವಿಷಯವೊಂದನ್ನು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸುವುದು, — ಬಣ್ಣಿಸಿ ಹೇಳುವುದು : ಅವುಗಳ ವರ್ಣನೆಯನ್ನು ಮುಂದಿನ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇವೆ (ನಕ್ಷತ್ರ. ೭೦); ಗುಣವರ್ಮನ ಶೃಂಗಾರಿಕವರ್ಣನೆಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ಸಾನವನ್ನುವಷ್ಟು ಬಿಚ್ಚುಬಗೆಯಿದೆ (ಕರಾಚ. ೫೧). ೨. ಹೊಗಳಿಕೆ ; ಪ್ರಶಂಸೆ : "ನುತಿಯರ್ಥವಾದಂ ವಿಕೀರ್ತನಂ ವರ್ಣನೆ ಸ್ತುತಿ . . . ಶ್ಲಾಘೆಯೆನಲು ಕೊಂಡಾಟಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೨೭-೩). [ಸಂ. ವರ್ಣನಾ]

ವರ್ಣಪಂಚಕ (ನಾ). ೧. ಐದು ಅಕ್ಷರಗಳ ಸಮೂಹ. ೨. 'ನಮಃ ಶಿವಾಯ' ಎಂಬ ಐದು ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ ಮಹಾಮಂತ್ರ ; ಪಂಚಾಕ್ಷರಿ : ವರ್ಣಪಂಚಕವತ್ತ ಕಾಂತಿಜಿತಾರ್ಣವೋದ್ಭವಧೈರ್ಯ . . . ವರ್ಣಿಸುವೆ ನಾನೊಲಿದು ನೀನಾಕರ್ಣಿಸಯ್ಯ ಮದೀಯ ವಿಜ್ಞಾಪನವನು (ಬಸವು. ೫-೧). [ಸಂ.]

ವರ್ಣಪಲ್ಲಟ (ನಾ). ೧. ಬಣ್ಣಗಳಲ್ಲುಂಟಾಗುವ ವ್ಯತ್ಯಾಸ : ಮಸೂರಗಳು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಗಳಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಬಣ್ಣದ ಕಿರಣಗಳು ಒಂದೇಕಡೆ ಸಂಧಿಸದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ನ್ಯೂನತೆಗೆ ವರ್ಣಪಲ್ಲಟವೆಂದು (Chromatic Aberration) ಹೆಸರು (ಭೌತವಿ. ೧೮೮). ೨. [ಭಾಷಾಶಾ] ಒಂದು ಪದದಲ್ಲಿ ಸ್ವರ ಅಥವಾ ಸ್ವರಸಹಿತ ವ್ಯಂಜನಗಳ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ; ಅಕ್ಷರಪಲ್ಲಟ : 'ಪಾದರಸ' ವರ್ಣಪಲ್ಲಟವನ್ನು ಪಡೆದು 'ಪಾರದ' ವಾಯಿತು (ಭಾಷಾಶಾ. ೧೨೯). IP "ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಮೂರನೆಯ ಬದಲಾವಣೆಯೆಂದರೆ Metathesis ಇಲ್ಲವೆ ಅಕ್ಷರಪಲ್ಲಟ. ಇಂಥ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ಹಳಗನ್ನಡದ ರೂಪಗಳಿಗೂ ಇಂದಿನ ರೂಪಗಳಿಗೂ ತುಂಬಾ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ೧೩ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಕೇಶಿರಾಜನೇ ಮಲರ್, ಅಲರ್ — ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳು 'ಅರಲ್' ಆಗುತ್ತದೆಂದೂ, 'ಮರಲ್' ಎಂಬುದಂತೂ 'ಮಳಲ್', 'ಮಣಲ್' ಎಂದು ಕೂಡ ಆಗುತ್ತದೆಂದೂ ತನ್ನ ಕಾಲದಲ್ಲೇ ಒಪ್ಪಿತವಾದ ಅಕ್ಷರಪಲ್ಲಟಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ" (ಭಾಷಾಶಾ. ೧೨೮). [ವರ್ಣ + ಪಲ್ಲಟ]

ವರ್ಣಪುಷ್ಪ (ನಾ). ೧. ಬಣ್ಣದ ಹೂವು. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೂವು ; ನೆಲರುದ್ರಾಕ್ಷಿ ಹೂವು : "ವರ್ಣಪುಷ್ಪಂ, ಅಮಿಲಾತಕಂ – ಈ ೨ ಬಣ್ಣದ ಹೂ" (ಹಲಾಯು. ೬೫-೫೪). [ಸಂ.]

ವರ್ಣಪೂರ (ಗು). ೧. ಬಣ್ಣವನ್ನು ತುಂಬಿದ ; ಬಣ್ಣವಿಟ್ಟ. (ನಾ). ೨. ಬಣ್ಣದಿಂದ ತುಂಬಿದುದು ; ವರ್ಣಮಯವಾದುದು : ಬಳಸಿದ ನಂದನಂಗಳ ಪಸುರ್ಪಿನ . . . ನೀಳನೀರಬಾಕಳಿತತಟಾಕ ಮಂಗಳದ ಕರ್ಪಿನ ನೇರ್ಪಮರ್ದಂಗಜಂಗೆ ಮಂಗಳಕರವರ್ಣಪೂರಪರಿಮಂಡಳಮಾಯ್ತು ಸುರಮ್ಯಮಾಡಳಂ (ಅನಂಪು. ೧೧-೬). ೩. ವಿಧವಿಧವಾದ ಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ವಸ್ತು. ಚಿತ್ರ ಮುಂತಾದುವು : "ಬಣ್ಣವುರವೆಂದು ವರ್ಣಪೂರಂ" (ಕರಾ ೬೩-೪೦೩). ೪. ಹಾಸುಗಂಬಳಿ ; ಜಮಖಾನೆ : 'ನವರತ್ನವರ್ಣಪೂರ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ವರ್ಣಭೇದ (ನಾ). ಬಿಳಿಯರು ಕಪ್ಪುಜನಾಂಗಗಳನ್ನು ಕೀಳಾಗಿ ಕಾಣುವ ಪ್ರವೃತ್ತಿ : ವರ್ಣಭೇದನೀತಿಯಿಂದ ಆಫ್ರಿಕಾದ ಜನರು ಅಪಾರಕಷ್ಟಕ್ಕೀಡಾಗಿದ್ದಾರೆ (ಋಷಿ). [ಸಂ.]

ವರ್ಣಮಾಲೆ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಒಂದು ಭಾಷೆಯ ಮೂಲಾಕ್ಷರಗಳ ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾದ ಯಾದಿ ; ಅಕ್ಷರಮಾಲೆ : ಸ್ವರಗಳನ್ನೂ ಅನುಸ್ವಾರವಿಸರ್ಗಗಳನ್ನೂ ವ್ಯಂಜನಗಳನ್ನೂ ಒಂದು ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಜೋಡಿಸಿಕೊಡುವ ಪದ್ಧತಿ ಹಿಂದಿನಿಂದ ಬಂದಿದೆ. ಈ ಜೋಡಣೆಗೆ ಕನ್ನಡ ವರ್ಣಮಾಲೆ ಎಂದು ಹೆಸರು (ಮಧ್ಯವ್ಯಾ. ೧೨); 'ಅಕ್ಷರ' ಎಂಬುದು ಭಾರತೀಯ ವರ್ಣಮಾಲೆಗೆ ಲಕ್ಷಣ–ಲಕ್ಷ್ಯಗಳೆರಡೂ ಆಗಿದೆ (ಸಂಶೋಧ. ೯).

[ಸಂ. ವರ್ಣಮಾಲಾ]

ವರ್ಣಲಾಭ (ನಾ). ೧. [ಜೈನ] ಐವತ್ತುಮೂರು ಗರ್ಭಾನ್ವಯ ಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಜೈನಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಂದ ಅನುಗ್ರಹೀತನಾಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣತ್ವವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು : ಮಾತಾಪಿತೃಮತದಿಂ . . . ಬೇಱೊಂದುಮನೆಯೊಳ್ ಸ್ವತಂತ್ರನಾಗಿರ್ದು . . . ಧರ್ಮಮುಮನುಪಾರ್ಜಿಸುವಂತು ಮಕ್ಕಳಂ ಗೃಹಧರ್ಮದೊಳನುಕ್ಕಿಸುವುದು ವರ್ಣಲಾಭಕ್ರಿಯೆ (ಚಾವುಂಪು. ೨೧೬); ವಿವಾಹಿತನು ನಾಲ್ಕುಜನ ಜೈನಬ್ರಾಹ್ಮಣರಂ ತನ್ನ ಮನೆಗೆ ಕರೆತಂದು ಪೂಜಿಸಿ . . . ಅವರುಗಳಿಂ "ನೀನೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾದ" ಯೆಂದು ಅನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದೇ ವರ್ಣಲಾಭವೆಂಬ ೧೩ನೇ ಕರ್ಮವು (ಪುರುಚ. ೨೧೬). ೨. ತಂದೆಯ ಆಜ್ಞೆಯಂತೆ ಮದುವೆಯಾದ ಮಗನು ಪ್ರತ್ಯೇಕಸಂಸಾರವನ್ನು ಹೂಡುವಿಕೆ : ಆದಾನಪ್ರೀತಿ . . . ವಿವಾಹ ವರ್ಣಲಾಭ . . . ನಿರ್ವೃತಿಯೆಂಬಯ್ವತ್ತೂಱು ಗರ್ಭಾದಿ ನಿರ್ವಾಣಪರ್ಯಂತಂಗಳಪ್ಪ ಗರ್ಭಾನ್ವಯಕ್ರಿಯೆಗಳುಂ (ಆದಿಪು. ೧೫-೧೫ ವ); ವಿವಾಹಿತನಾಗಿ ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮಮಂ ಪಾಲಿಸುತ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಮಂ ವಹಿಸದೆ ಪಿತ್ರಾಜ್ಞೆಯಂ ಮೀರದೆ ಇರುವ ಪುತ್ರನಂ ತಂದೆಯು ನೋಡಿ ಶುಭದಿನದೊಳ್ ದೇವ, ಗುರು, ಅಗ್ನಿ, ದ್ವಿಜಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿ ಕೆಲವು ದ್ರವ್ಯಂಗಳಂ ಕೊಟ್ಟು, ಎಲೈ ಪುತ್ರನೇ ಈ ದ್ರವ್ಯಮಂ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ವಾಸಮಾಡು . . . ಎಂದು ಆಜ್ಞಾಪಿಸಬೇಕು. ಆ ಪುತ್ರನು ಪಿತೃವಾಕ್ಯಮಂ ಪರಿಪಾಲಿಸುವುದೇ ವರ್ಣಲಾಭವೆಂಬ ೧೮ನೆಯ ಕರ್ಮವು (ಪುರುಚ. ೨೦೯).

[ಸಂ.]

ವರ್ಣವಿಕಾರ (ನಾ). ೧. ಬಣ್ಣಗೆಡುವಿಕೆ ; ನಿಸ್ತೇಜತೆ : ಅವಳು ಹೇಗೆ ಮೂಲೆ ಬಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ವರ್ಣವಿಕಾರವಾಗಿದ್ದ ಬೆರಳುಗಳಿಂದ ತನ್ನ ಕೈಯನ್ನು ಅದುಮಿದ್ದಳು (ಪುನರಾ. ೧೭೦). ೨. [ವ್ಯಾಕ] ಸಮಾಸ, ಸಂಧಿ ಮುಂತಾದ ಕ್ರಿಯೆಗಳಾಗುವಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ಅಕ್ಷರಸ್ವರೂಪಗಳ ವ್ಯತ್ಯಾಸ : ಪೂರ್ವಕಾಲದಿಂದಲೇ ಬಂದ ವಿದ್ಯಾಸಂಪತ್ತನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಬೇಕಾದರೆ ಲೋಪ, ಆಗಮ, ಆದೇಶಾದಿ ವರ್ಣವಿಕಾರಗಳ ಪರಿಜ್ಞಾನ ಅವಶ್ಯ (ಸಂಶೋಧ. ೬೯). [ಸಂ.]

ವರ್ಣವಿಪರ್ಯಯ (ನಾ). = ವರ್ಣಪಲ್ಲಟ ೨: ಕೆಲವು ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣವಿಪರ್ಯಯವು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಉದಾ :- ಅಲರ್ > ಅರಳು; ನೆಲಲ್ > ನೆರಳು (ಕೈಪಿಡಿ ೩.೨೨); ಈ 'ವರ್ಣವಿಪರ್ಯಯ'ವು (Metathesis) ಭಾಷಾಶಾಸ್ತ್ರಾಂತರ್ಗತವಾದ ಒಂದು ಲಕ್ಷಣ (ಸಂಶೋಧ. ೮೫). [ಸಂ.]

ವರ್ಣವಿಭಾಗ (ನಾ). ೧. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಕ್ಷತ್ರಿಯ, ವೈಶ್ಯ ಮತ್ತು ಶೂದ್ರ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಭಾಗ: ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿ ವರ್ಣವಿಭಾಗವು ಯಾವಾಗ ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತೆಂದು ವಿಚಾರಿಸಿದರೆ ಮಹಾಭಾರತಾದಿ ಪುರಾಣಗಳಿಂದ ಹೀಗೆ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ (ಹಿಂದಸಾ. ೧೫೬). ೨. [ಭಾಷಾಶಾ] ಧ್ವನಿಭೇದ; ಧ್ವನಿ ವಿಭಜನೆ: "ಅಕ್ಷರ" ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ವರ್ಣವಿಭಾಗ (ಧ್ವನಿಯ ವಿಂಗಡಣೆ) ಮಾಡಿದರೆ . . . ಆರುಧ್ವನಿಗಳ ಸಮಾಮ್ನಾಯ ಕಾಣುತ್ತದೆ (ಸಂಶೋಧ. ೮).

[ಸಂ.]

ವರ್ಣವಿಲಾಸತೆ (ನಾ). ಶಬ್ದಸೌಂದರ್ಯ: ಶಿವಕರ್ಣಾಕಾರಶ್ರೀಭವಮಾ ಶ್ರೀಕಾರ ಮವ್ವುದಲ್ಲದೊದುರುವರ್ಣವಿಲಾಸತೆ ಶಾಸ್ತ್ರಾದಿಶ್ರವಣತೆ ಶುಭಕರಣಭಾವಮೇಂ ಸಮನಿಪ್ಪುದೇ (ರಾಜಶೇ. ೧೪-೧೨೫). [ಸಂ. ವರ್ಣವಿಲಾಸತಾ]

ವರ್ಣವೃತ್ತ (ನಾ). [ಛಂದ] ಅಕ್ಷರಗಣಗಳಿಂದ ರಚಿತವಾದ ವೃತ್ತ; ಅಕ್ಷರ ವೃತ್ತ: ವರ್ಣಗಣನಿಯಮಕ್ಕೊಳಪಟ್ಟ ಪದ್ಯವು ವರ್ಣವೃತ್ತವು (ಛಿಂಪಿ. ೬೯). [ಸಂ.]

ವರ್ಣವ್ಯತ್ಯಯ (ನಾ). ೧. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಕಾವ್ಯರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಪಲ್ಲಟಗೊಳಿಸಿ ರಚಿಸುವ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ ; ☞ "ವರ್ಣವ್ಯತ್ಯಯ ಎಂದರೆ ಅಕ್ಷರಗಳ ಸ್ಥಾನಗಳು ಹಿಂದುಮುಂದಾಗುವುದು" (ಕವಿರಾ. ೨-೧೪೭ ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳು). ಇದಕ್ಕೆ 'ಕವಿರಾ. ೨-೧೪೮' ರಲ್ಲಿ ಒಂದು ದೃಷ್ಟಾಂತವಿದೆ : "ಅವನಾಮಕತ್ವಕ್ಕುಚಯಂ ಕ್ರವನೊಚರಾಮಯದಷ್ಟಪಾಯದೆಗಳೊಳ್ ಸೆವಿಸೆವಮಲಹ್ಮೆವಸುಮುಕ್ತಿಮಹಾದೇವ ನಿನ್ನನ್ನನಪ್ಪೊನಸಹಾಯಗುಣಂ". ೨. = ವರ್ಣಪಲ್ಲಟ ೨: ಒಂದು ಪದದಲ್ಲಿರುವ ಧ್ವನಿಗಳು ಸ್ಥಾನಪಲ್ಲಟವಾಗುವುದೇ ಅಕ್ಷರಪಲ್ಲಟ ಅಥವಾ ವರ್ಣವ್ಯತ್ಯಯ (ಭಾಷಾವಿ. ೪೪). [ಸಂ.]

ವರ್ಣವ್ಯವಸ್ಥೆ (ನಾ). ಪ್ರಾಚೀನ ಹಿಂದೂಸಾಮಾಜಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆ : ಅವರವರ ವೃತ್ತಿವ್ಯವಸ್ಥೆಯೇ ಹಿಂದೆ ವರ್ಣವ್ಯವಸ್ಥೆಯಾಗಿತ್ತು (ಹಿಂದಸಾ. ೧೫೦). [ಸಂ. ವರ್ಣವ್ಯವಸ್ಥಾ]

ವರ್ಣಶಿಲ್ಪ (ನಾ). ೧. ಬಣ್ಣದ ಚಿತ್ರ. ೨. ಬಣ್ಣದ ಚಿತ್ರವನ್ನು ಬರೆಯುವುದು ; ವರ್ಣಚಿತ್ರಣ. ೩. ಧ್ವನಿಯ ಕೌಶಲಪೂರ್ಣವಾದ ರಚನೆ : ಅವರ ಶಾರೀರದ ಧ್ವನಿಯ ವರ್ಣಶಿಲ್ಪವನ್ನು ನಿರುಕಿಸಿದರೆ ಬಹುಬಣ್ಣಗಳ ವಿನ್ಯಾಸವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು (ಸಂಗೀತ. ೩). [ಸಂ.]

ವರ್ಣಶಿಲ್ಪಿ (ನಾ). ಬಣ್ಣದ ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ರಚಿಸುವ ಕಲಾವಿದ ; ವರ್ಣಚಿತ್ರಕಾರ : ಪ್ರಕೃತಿ ಒಂದು ಅದ್ಭುತವರ್ಣಶಿಲ್ಪಿ. ಅದು ಆಕೃತಿಗಳನ್ನು ರೂಪಿಸುವುದು ರೇಖೆಗಳಿಂದ, ಬಣ್ಣಗಳಿಂದ (ಸೌಂದ. ೧); ವರ್ಣಶಿಲ್ಪಿಗೆ ಬಣ್ಣ – ಕಾಗದ, ಕವಿಗೆ ಭಾಷೆ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಅವನ ಭಾವಾಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯ ಮಾಧ್ಯಮಗಳು (ಸೌಂದ. ೭೨). [ಸಂ. ವರ್ಣಶಿಲ್ಪಿನ್]

ವರ್ಣಶೂನ್ಯ (ಗು). ೧. ಬಣ್ಣವಿಲ್ಲದ ; ವರ್ಣರಹಿತವಾದ. (ನಾ). ೨. ಬಣ್ಣವಿಲ್ಲದವನು. ೩. ಆಕಾರವಿಲ್ಲದವನು ; ನಿರಾಕಾರ ಸ್ವರೂಪ ನಾದವನು. ೨, ೩ : ಈ ವರ್ಣಮಿ ವರ್ಣಶೂನ್ಯನ ಭೃತ್ಯಂಗೆಸೆವಂದಮಚ್ಚರಿ (ಜಗಪ. ೧-೫೧). [ಸಂ.]

ವರ್ಣಸಂಕರ (ನಾ). ೧. (ವಿವಾಹ ಸಂಬಂಧದಿಂದ) ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಜಾತಿಗಳು ಒಂದುಗೂಡುವಿಕೆ ; ಜಾತಿಸಂಕರ : ಪ್ರಜಾಪತಿಯುಂ . . . ಯಥಾ ಯೋಗ್ಯಮುಪದೇಶಂಗೆಯ್ದು ವರ್ಣಸಂಕರಮಾಗಲೀಯದೆ ತಂತಮ್ಮ ಜಾತಿಗಳೊಳ್ ನಣ್ಪುಮಂ ಕೊಳ್ಕೊಡೆಯುಮಂ ನಿಯೋಜಿಸಿ (ಆದಿಪು. ೮-೬೪ ವ). ೨. ಸ್ವಧರ್ಮವನ್ನು ಬಿಡುವುದು ; ಜಾತಿಕೆಡುವುದು : ದೇಶದ ವಿಭಜನೆಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಕಡೆ ವರ್ಣಸಂಕರಕ್ಕೆ ಆಸ್ಪದವಾಯಿತು (ಋಷಿ). ೩. ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಬಣ್ಣಗಳ ಬೆರಕೆ ; ವರ್ಣಮಿಶ್ರಣ. ೧,೩: ವರ್ಣಸಂಕರಂ ಚಿತ್ರದೊಳ್ . . . ಅಱಿಮಲ್ಲದೆ ಜನಪದದ ಜನಂಗಳೊಳಿಲ್ಲ (ಜಗಪ. ೨-೧೫ ವ). ೪. ಅಕ್ಷರಗಳ ಹಾಗೂ ಪದಗಳ ಅಕ್ರಮವಾದ ಯೋಜನೆ. ೩,೪: ಗುರುಲಘುಗಣನಂ ಕೆಟ್ಟುದು ಪಿರಿದಾದುದು ವರ್ಣಸಂಕರಂ ದಾನವನಂ ದೊರೆಯಾದುದು ಭೂವಲಯಂ ಪರಿಣತನಲ್ಲದನ ಕವಿತೆಗಂ ಚಿತ್ರಕ್ಕಂ (ಅನಂಪು. ೧೩-೩೧). [ಸಂ.]

ವರ್ಣಸಂಕರತೆ (ನಾ). ಬಣ್ಣಗಳ ಬೆರಕೆ : ರಾಜಸುತೆರ್ದುವಂದು . . . ಪಟ್ಟದೀ ರಾಜಿಯ ವರ್ಣಸಂಕರತೆಯಿಂದೆ ಕೊಳಂಗಳನಂಗರಾಜನೀರಾಜನಲೀಲೆಗೆಂದು ರತಿ ತೀವಿದ ಬಣ್ಣಪುರಂಗಳಂದದಿಂ (ಜಗಪ. ೪-೭೫). [ಸಂ. ವರ್ಣಸಂಕರತಾ]

ವರ್ಣಸಂಯೋಜನೆ (ನಾ). ಬಣ್ಣಗಳು ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಹೊಂದುವಂತೆ ಬಳಸುವ ರೀತಿ , – ವಿನ್ಯಾಸ : ಅಜಂತಾಚಿತ್ರಗಳಲ್ಲಿನ ಸುಸಮೃದ್ಧ ಸತ್ವಪೂರ್ಣತೆ . . . ಸೊಗಸಾದ ವರ್ಣಸಂಯೋಜನಾವೈಖರಿ . . . ಇವು ಜಗತ್ತಿನ ಕಲೆಯಲ್ಲಿಯೆ ಅಸಮಾನವಾದುವು (ಭಾರದ. ೫೨೫). [ಸಂ. ವರ್ಣಸಂಯೋಜನ]

ವರ್ಣಾಂಧತೆ (ನಾ). ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಬಣ್ಣಗಳ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ತಿಳಿಯಲಾಗದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಣ್ಣಿನ ದೋಷ ; ಬಣ್ಣಗುರುಡು : ಕಾಡುಮೃಗಗಳಿಗೆ ಕಣ್ಣುದೃಷ್ಟಿ ಮಂದ . . . ವರ್ಣಾಂಧತೆಯೂ ಉಂಟು (ಜೀವಶಿ. ೧೬೩).

[ಸಂ. ವರ್ಣಾಂಧತಾ]

ವರ್ಣಾಢ್ಯ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಮಹಾಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾದ ಸಾದಾಖ್ಯಗಳು ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟವಾಗಲು ಸಹಾಯಕವಾಗಿರುವ ಆರು ಬಗೆಯ ಮಾರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ವರ್ಣಾಢ್ಯ, ಪದಾಢ್ಯ, ಮಂತ್ರಾಢ್ಯ (ಇವು ಮೂರು ಶಬ್ದಾಢ್ಯಗಳು), ತತ್ತ್ವಾಢ್ಯ, ಕಲಾಢ್ಯ, ಭುವನಾಢ್ಯ (ಇವು ಮೂರು ಅರ್ಥಾಢ್ಯಗಳು) (ಶಿವಾಸೂ. ೨ ಅಡಿಟಿ); ಮಂತ್ರಾಢ್ಯ, ಪದಾಢ್ಯ, ವರ್ಣಾಢ್ಯಗಳು ಸಾದಾತ್ಮಕವಾಗಿವೆ . . . ಐವತ್ತೆರಡಕ್ಷರಗಳೇ ವರ್ಣಾಢ್ಯ (ಶಿವಾಸೂ. ೨೨). 'ಪದಾಢ್ಯ' ಪರಾ. [ಸಂ. ವರ್ಣಾಢ್ಯನ್]

ವರ್ಣಾನುಕ್ರಮ (ನಾ). ಅಕ್ಷರಾನುಗುಣವಾದ ಜೋಡಣೆ ; ಅಕ್ಷರಾನುಕ್ರಮ : ಉಲ್ಲೇಖಪತ್ರಗಳನ್ನು . . . ವರ್ಣಾನುಗುಣವಾಗಿ ಹೊಂದಿಸಿಡುವುದೇ ವರ್ಣಾನುಕ್ರಮ (ಗ್ರಂಥಾಲ. ೪೮). [ಸಂ.]

ವರ್ಣಾಭಿಮಾನ (ನಾ). ತನ್ನ ಜಾತಿಯ ಮೇಲಿರುವ ಅಭಿಮಾನ : ಆರ್ಯರ್ಗೆ ವರ್ಣಾಭಿಮಾನದತಿದರ್ಪದಿಂದಾರ್ಯತೆಯ ಅತಿವೃಷ್ಟಿಯಾಗೆ ಕೆಯ್ಯೊಲು ನೆರೆಯ ಪಾಲೊ ಅಥವಾ ಕೊಳೆಯ ಪಾಲೊ ತಾನಾಗುವುದು ನಿಶ್ಚಯಂ! (ಹಚ್ಚಿರ. ೬೨-೨೫). [ಸಂ.]

ವರ್ಣಾಲ್ಪತೆ (ನಾ). ವಜ್ರದ ಐದುದೋಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಹೊಳಪು ಕಡಮೆಯಾಗಿರುವುದು :ವರ್ಣಾಲ್ಪತೆ ರೇಖೆ ತ್ರಾಸಂ ಕಾಕಪದಂ ಬಿಂದುವೆಂಬಿವೈದು ದೋಷಂಗಳನುಳಿದ ಬಜ್ರರಮಂ ತೊಡವುಗಳೊಳೆ ಕೀಲಿಸಿ ರಣಾಗ್ರದಲ್ಲಿ ತಳೆಯಲ್ ಘಾಯಂಬಡೆಯದೆ ಜಯಮಾದಪುದು (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೨-೧-೫೫ ವ).

[ಸಂ. ವರ್ಣಾಲ್ಪತಾ]

ವರ್ಣಾವೃತ್ತಿ (ನಾ). [ಭಾಷಾಶಾ] ಏಕರೂಪದ ವರ್ಣ ಅಥವಾ ವರ್ಣಗಳು ಮತ್ತೆಮತ್ತೆ ಬರುವಂತೆ ಪದಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸಿ ರಚಿಸಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಶಬ್ದಾಲಂಕಾರ : ಇವು ವರ್ಣಾವೃತ್ತಿಗೆ ಸಲ್ಲುವು ಸಂದುಂ ಪ್ರಾಸದೆಡೆಗೆ ಸಲ್ಲುವು (ಕವಿರ. ೧೯); ಏಕಸ್ಥಾನಿಗಳನಱಿದು ವರ್ಣಾವೃತ್ತಿಯಂ ಮಾಳ್ಪುದು (ಕಮರ. ೩೦ ವೃತ್ತಿ). [ಸಂ.]

ವರ್ಣಾಶ್ರಮ (ನಾ).೧. ಜಾತಿಯ ಆಚಾರ,– ಸಂಪ್ರದಾಯ ; ಜಾತಿಧರ್ಮ : ಎಲ್ಲಿಯವು ವರ್ಣಾಶ್ರಮಂಗಳವೆಲ್ಲಿ ನೀತಿಗಳು ಎಲ್ಲಿಯ ಧರ್ಮಪ್ರವೃದ್ಧಿಗಳು (ಬಸವ. ೫೫-೭); ಅಪೂರ್ವನ ವರ್ಣಾಶ್ರಮದಂತೆ, ನಿನ್ನ ಕ್ರಿಸ್ತಧರ್ಮವೂ ಅಸತ್ಯವಾಗಿದೆ (ಅರಾರ. ೨೭೭). ೨. ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿ ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ, ಗಾರ್ಹಸ್ಥ್ಯ, ವಾನಪ್ರಸ್ಥ ಮತ್ತು ಸಂನ್ಯಾಸ ಎಂಬ ಜೀವನದ ನಾಲ್ಕು ಘಟ್ಟಗಳು. [ಸಂ.]

ವರ್ಣಾಶ್ರಮಧರ್ಮ (ನಾ). = ವರ್ಣಾಶ್ರಮ ೧ : ಟೀಪುಸುಲ್ತಾನನು . . . ವರ್ಣಾಶ್ರಮಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಕೆಡಿಸುತ್ತ . . . ಅನೇಕ ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದನು (ಮಹಾವಂ. I, ೨೩೪); ಮನುಷ್ಯನ ಮುನ್ನಡೆಯಾದಂತೆ ಭಾರತದ ವರ್ಣಾಶ್ರಮಧರ್ಮ ಸುಳ್ಳಾಗುತ್ತಿದೆ (ಅರಾರ. ೨೭೭). [ಸಂ.]

ವರ್ಣಾಶ್ರಮವ್ಯವಸ್ಥೆ (ನಾ). ಆಯಾ ಜಾತಿಪದ್ಧತಿಗಳು ಕ್ರಮದಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಏರ್ಪಾಟು,–ವ್ಯವಸ್ಥೆ : ಪದ್ಮನಾಭಮಹೀಭುಜಂ . . . ವರ್ಣಾಶ್ರಮವ್ಯವಸ್ಥೆಗಳಂ ಸ್ಪಷ್ಟಂ ಮಾಡಿಯುಂ . . . ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಮಂ . . . ನಿಜಾಯತ್ತಮುಮನಿಸಿದಂ (ಚಂದ್ರವು. ೨-೭೦ ವ). [ಸಂ. ವರ್ಣಾಶ್ರಮವ್ಯವಸ್ಥಾ]

ವರ್ಣಿ (ಗು). ೧. ಬಣ್ಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ; ಬಣ್ಣವುಳ್ಳ. ೨. ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ. (ನಾ). ೩. ಚಿತ್ರಕಾರ. ೪. ಚತುರ್ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರ್ಣಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು. ೫. ವರ್ಣಾಶ್ರಮದ ಮೊದಲನೆಯ ಘಟ್ಟದಲ್ಲಿರುವವನು ; ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ : ಯತಿಮೂರ್ತಿಯ ಬಲಿ ತಾಪಸಸುತನುವ ಸುರಧೇನು ವರ್ಣಿವೇಷದ ನಿಧಿ . . . ಕ್ಷಿತಿಯೊಳಗೀಶಾನಶಕ್ತಿ ದಾನವಿನೋದಂ (ಎಕ. V, ಚೇಲೂರು. ೧೧೯-೪೨; ಶ. 1163); ಸ್ವಸ್ಥದಿಂದಾರಿಸುತಾ ವರ್ಣಿಯನಿರ್ಬಗೆ ಹಸ್ತಮಂ ಮುಗಿಮುಗಿದು ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟು (ಪರಶು. ೧೫-೩೯). ೬. ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದವನು : ''ವರ್ಣಿ = ಜಾತಿಮಂತಂ'' (ಕಾಶಕ್ಕ. ೨೯೦); ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿ ವರ್ಣಿಗಳುಂ . . . ಸರ್ವದಾ ಶ್ರೀಮದ್ವಿಭೂತಿಯನೇ ಧಾರಣಂಗೆಯ್ವಲ್ಲಕ್ಕುದು (ವಿವೇಕ. ೬೨). ೭. ಬರಹಗಾರ; ಲೇಖಕ. [ಸಂ. ವರ್ಣಿನ್]

ವರ್ಣಿಕಾಭಂಗ (ನಾ). ಚಿತ್ರರಚನೆಯ ಆರು ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ''ಆಯಾ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಮತ್ತು ಆಯಾ ಭಾವಕ್ಕೆ ಉಚಿತವಾದ ವರ್ಣವೈವಿಧ್ಯಗಳನ್ನು ಪಯೊಳಿಗಿಸುವ ಕ್ರಮ'' (ಸೌಂದರ್ಯ. ೧೩೦) : ಚಿತ್ರದಲ್ಲಿ ಮೊದಲ 'ಅಂಗ' 'ರೂಪಭೇದಾಃ' . . . ಕಡೆಯ ಅಂಗ 'ವರ್ಣಿಕಾಭಂಗ' (ಸೌಂದರ್ಯ. ೧೩೦). [ಸಂ.]

ವರ್ಣಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಬಣ್ಣ ; ವರ್ಣ. ೨. ಮಸಿ ; ಶಾಯಿ. ೩. ಬಣ್ಣಹಾಕುವ ಕುಂಚ. ೪. ಲೇಖನಿ. ೫.ನಾಟಕದಲ್ಲಿಯ ಪಾತ್ರ. ೬. ನಾಟಕದ ಪಾತ್ರಕ್ಕೆ ಬಣ್ಣಗಳನ್ನುಪಯೋಗಿಸಿ ಮಾಡುವ ಪ್ರಸಾಧನ, ವೇಷಭೂಷಣ ಮುಂತಾದುವು : ಪಾತ್ರಗಳನ್ನು ರೂಪಿಸುವಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಕೆಯ(Make-up) ಕೆಲವು ಕ್ರಮಗಳು, ಇದರಂತೆ ಇನ್ನೂ ಹಲವು ನಿಯಮಗಳಿದ್ದೇ ಇವೆ (ಬಾಲಪ್ರ. III, ೧೨೯೪).

[ಸಂ. ವರ್ಣಿಕಾ]

ವರ್ಣಿತ (ಗು). ೧. ಬಣ್ಣ ಬಳಿದ ; ಬಣ್ಣ ತುಂಬಿದ. ೨. ಬಣ್ಣಿಸಿದ ; ವರ್ಣನೆ ಮಾಡಿದ. ೩. ಹೊಗಳಿದ ; ಸ್ತುತಿಸಿದ. [ಸಂ.]

ವರ್ಣಿನಾಥ (ನಾ). ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು ; ಯತೀಂದ್ರ : ಬೇಗಮಂದರ್ . . . ವರ್ಣಿನಾಥರ್ (ಸುಕುಮಾ. ೭-೪೮). [ಸಂ.]

ವರ್ಣಿನಿ (ನಾ). ೧. ಚತುರ್ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ವರ್ಣಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವಳು. ೨. ಹೆಂಗಸು ; ಸ್ತ್ರೀ : ''ರಾಮಾ . . . ವರ್ಣಿನೀ, ಸ್ತ್ರೀ . . . ಯುವತಿಃ – ಈ ೨೮ ಸ್ತ್ರೀಯರ್'' (ಹಲಾಯು. ೭೯-೬೨೦). ೩. ಅರಿಸಿನ. [ಸಂ. ವರ್ಣಿನೀ]

ವರ್ಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೊಗಳು ; ಶ್ಲಾಘಿಸು : ''ವರ್ಣಿಸು – ಸ್ತೋತ್ರೇ'' (ಶಮಧಾ). ೨. ಬಣ್ಣಿಸಿ ಹೇಳು ; ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸು : ನೆಗಳ್ದ ಕವಿತಾಗುಣಾರ್ಣವನ ವರ್ಣಿಸುವುದಂ ಪೊಗಟ್ಟು ಬಗೆದೋದುವರ್ ಮನದೊಳಾಟಿಸುವುದಂ ಪಡೆವರ್ (ಆದಿಪು. ೭-೨೭ ರಗಳೆ); ಪರಮಮಾಹೇಶ್ವರರ ವಿಸ್ಮಯಚರಿತವಂ ವರ್ಣಿಸುವಡಾನೇತಣವನು (ಬಸವ. ೬೦-೭೭). [ವರ್ಣನ + – ಇಸು]

ವರ್ಣೀಯ (ನಾ). ಚತುರ್ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ವರ್ಣಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು : ಆಯಾ ವರ್ಣೀಯರಿಗೆ ಉಕ್ತವಾಗಿದ್ದ ಕರ್ಮಗಳು ಕಾಲಕಾಲಕ್ಕೆ ಬದಲಾವಣೆಗಳಾಗುತ್ತಿದ್ದುದೂ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ (ಭಾರರ. ೫೫). [ಸಂ.]

ವರ್ಣೀಶ್ವರ (ನಾ). = ವರ್ಣಿನಾಥ : ಸಪ್ತರ್ಧಿಗಳುಂ ಕ್ರಮಕ್ರಮದಿನಾ ವರ್ಣೀಶ್ವರಂಗಾದುವು (ಸುಕುಮಾ. ೮-೪೫). [ಸಂ.]

ವರ್ಣೋತ್ತಮ (ನಾ). ಮೊದಲನೆಯ ವರ್ಣಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು ; ಬ್ರಾಹ್ಮಣ : ನಾಮಪ್ಪೊಡೆ ವರ್ಣೋತ್ತಮರ್ ನಮಗೆತ್ತಲಾರುಮಿಲ್ಲ (ಸುಕುಮಾ. ೮-೧ ವ); ಅರಸುಗಳು ವರ್ಣೋತ್ತಮರ ದೆಸೆಗಂಜಬೇಕು (ಕುಮಾ.ಉ. ೩-೧೨). [ಸಂ.]

ವರ್ಣೋತ್ತಮತ್ವ (ನಾ). ಬ್ರಾಹ್ಮಣತ್ವ ; ಬ್ರಾಹ್ಮಣಿಕೆ : ಅತಿಬಾಲ ವಿದ್ಯಾಕುಲಾವಧಿವರ್ಣೋತ್ತಮತ್ವ . . . ಪ್ರಜಾಸಂಬಂಧಾಂತರಮೆಂಬ ಪತ್ತುಮಧಿಕಾರಂಗಳುಮನಱಿಪಿ (ಆದಿಪು. ೧೫-೧೩ ವ); ವರ್ಣೋತ್ತಮತ್ವಮೆಂಬುದು ವರ್ಣಂಗಳ್ಗೆಲ್ಲ ಮುತ್ತಮನಾಗಿ ತನ್ನುಮಂ ಪೆಱರುಮನುದ್ಧರಿಸುಗುಂ (ಚಾವುಂಪು. ೨೫೦). [ಸಂ.]

ವರ್ತಕ (ಗು). ೧. ಇರುವ ; ವರ್ತಿಸುವ. ೨. ತೊಡಗಿರುವ ; ಮಗ್ನವಾದ. ೩. ವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಕೈಕೊಂಡ,–ಅನುಸರಿಸುವ. (ನಾ). ೪. ನಡತೆ ; ವರ್ತನೆ : ಕೂಸು ಹೇತು ಕಲಸಿ ತಮ್ಮಪ್ಪನ ಬಾಯಲ್ಲಿ ಇಕ್ಕಿ ಮಿಕ್ಕುದ ತೊಡೆದಂತಾಯಿತ್ತು ವರ್ತಕ (ಸರ್ವವ. ೬೨-೬೩೦); ಉಪಯೋಗವಿಲ್ಲದ ಕೌಪೀನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಕಳುಹಿಸುತ್ತಿರುವಿರಿ. ನೀವು ಮಾಡುವ ಈ ಪರಿ ವರ್ತಕವು ಬಲು ಚಂದಾಗಿರುವದು (ಪುರಾವಿ. ೭೫). ೫. ವಾಣಿಜ್ಯ ; ವ್ಯಾಪಾರ : ಪ್ರತಿವರ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಸುಮಾರು ೧೪೫ ಕೋಟಿರೂಪಾಯಿಗಳ ಪರಾಯಿದೇಶದ ವರ್ತಕವು ನಡಿಯುತ್ತದೆ (ಭೂಗೋಳ. ೩೯). ೬. ವರ್ತಿಸುವುದು ; ಪ್ರವೃತ್ತಿಪರವಾದುದು : ವೇದಚೋದಿತ ಜಾತಿಗಳು ಎರಡಾದಿಯಲಿ ವರ್ತಕ ನಿವರ್ತಕ (ಬಸವ. ೫೫-೧೯). ೭. ವ್ಯವಹರಿಸುವವನು : ''ವರ್ತಕಃ, ವರ್ತಮಾನಃ – ಈ ೨ ವ್ಯವಹರಿಸುವಂ'' (ಕಾಶಕ್ಕ. ೧೩೩). ೮. ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುವವನು; ವ್ಯಾಪಾರಸ್ಥ : ಒಬ್ಬ ದೈವುಳ್ಳ ವರ್ತಕನ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗಿ . . . ಹೇಳಿಕೊಂಡನು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೫೦); ಮಲೆಯಾಳದ ಬಹುಭಾಗ . . . ಕ್ರಿ. ಪೂ. ದಿಂದಲೂ

ಹೊರನಾಡಿನ ವರ್ತಕರ ಸಂಪರ್ಕಕ್ಕೆ ಪಕ್ಕಾಗಿದೆ (ದ್ರಾವಿ. ೧೨೦). ೯. ಕುದುರೆಯ ಗೊರಸು, –ಖುರಪುಟ : "ವರ್ತಕಃ – ಕುದುರೆಯ ಕಾಲುಗೊರಸು" (ಸಿದ್ಧಾಂತ. ೩೭೪). ೧೦. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ ; ಪುರಲೆ ; ಲಾವಕ್ಕಿ : ಗೂಳಿಗೆ ವರ್ತಕವೇ ಸಮದೋಳಿ (ಉದ್ಭಟ. ೪-೮೮); ಕಂಕವರ್ತಕ ಕುರರೀಷ್ಟವಪ್ರಕರದಿಂದೆ ವಿರಾಜಿಸುಮುನ್ನತಂ ವನಂ (ಹಮ್ಮೀರ. ೪-೬೨). ೧೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಣ್ಣು ಹುಳು : "ವರ್ತಕಃ . . . ವ್ಯಾಪಾರದ ಹುಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತ. ೩೭೪). [ಸಂ.]

ವರ್ತಕತನ (ನಾ). ವಾಣಿಜ್ಯ ; ವ್ಯಾಪಾರವೃತ್ತಿ : ನಮ್ಮ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ವರ್ತಕತನ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವವರು . . . ಮೊದಲಾದವರಿಗೆ . . . ನಾನು ಕೇಳಿದೆನೆಂದು ಹೇಳು (ಕೃವಾಉ. ೪೦). [ವರ್ತಕ + – ತನ]

ವರ್ತಕಧರ್ಮ (ನಾ). ವಾಣಿಜ್ಯದ ರೀತಿ, ರಹಸ್ಯ ಮುಂತಾದುವು ; ವ್ಯಾಪಾರಧರ್ಮ : ವರ್ತಕಧರ್ಮ, ವಣಿಗ್ಧರ್ಮ ಎಂಬಿವುಗಳಲ್ಲಿ ವಾಣಿಜ್ಯದ ವೃದ್ಧಿಗಾಗಿಯೂ ಲಾಭದ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿಯೂ ಕಂಡು ಕಾಣದ ಹಾಗೆಯೂ ಗೋಪ್ಯವಾಗಿಯೂ ಮಾಡುವ ಗುಟ್ಟುಗಳು (ಅರ್ಥಧ. ೧೨). [ಸಂ.]

ವರ್ತಕನಾವೆ (ನಾ). ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಾರದ ಸರಕುಗಳನ್ನೂ ಒಯ್ಯುವ ಹಡಗು ; ವ್ಯಾಪಾರೀನೌಕೆ : ಅದು ದ್ವಾರಕೆಯಿಂದ ಅಮೂಲ್ಯವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಹೇರಿಕೊಂಡು ಬರುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ವರ್ತಕನಾವೆಯಾಗಿದ್ದಿತು (ಭಾರದ. ೨೬೨). [ವರ್ತಕ + ನಾವೆ]

ವರ್ತಕಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಆ ವರ್ತಕಿ[ಪಾಠಾಂ. ರ್ತಿಕೆ]ಯೆನಲ್ಕೆ ಮುರುಡಸೆ" (ಮಂಗರಾ. ೪೨-೩೮). ೨. ಪುರುಲೆಹಕ್ಕಿ ; ಲಾವಕ್ಕಿ. [ಸಂ. ವರ್ತಕೀ]

ವರ್ತನ (ಗು). ೧. ಇರುವ ; ವಾಸಮಾಡುವ. ೨. ನೆಲೆನಿಂತ ; ತಳವೂರಿದ. ೩. ತಿರುಗಿಸುವ ; ಹೊರಳಿಸುವ. ೪. ನಿಯಮಿಸುವ. (ನಾ). ೫. ಮುಂದೆ ಹೋಗುವಿಕೆ. ೬. ನಡತೆ ; ನಡವಳಿಕೆ : ಮುನ್ನಿಲ್ಲದ ತನ್ನ ವರ್ತನಮಿದೊಂದಾಶ್ಚರ್ಯಮಂ ತೋಱಿದಪ್ಪುದು (ಸುಕುಮಾ. ೨-೫೩). ೭. ಧರ್ಮ ; ಚಾರಿತ್ರ. ೮. ಬಳಕೆ ; ಉಪಯೋಗ ; ಪ್ರಯೋಜನ : "ವರ್ತನಂ ಬಳಕೆ" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೨೮೧). ೯. ವ್ಯವಹಾರ ; ವ್ಯಾಪಾರ : "ವೃತ್ತಂ, ವೃತ್ತಿಃ, ವರ್ತನಂ . . . ಈ ೬ ವ್ಯವಹಾರಂ" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೧೩೩). ೧೦. ಕಸುಬು ; ವೃತ್ತಿ : ಜಳಸ್ಥಳಯಾತ್ರಾದಿಯಂ ವೈಶ್ಯಂ ಶುಶ್ರೂಷಾದಿಯಂ ಶೂದ್ರಂ ವರ್ತನಂ ಮಾಡಿ (ಚಾವುಂಪು. ೩೬). ೧೧. ತಿರುತಿರುಗಿ ಬರುವುದು ; ಆವರ್ತನ : ವರ್ತನಮಿಂತೀ ತೆಱನೆ ರಹಟಘಟಿಕಾನ್ಯಾಯಂ (ಶಂರಾಮಾ. ೧-೫೬). ೧೨. ತಿರುಗುವಿಕೆ : ತ್ರಿಭುವನದಗ್ರದಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತಾಱುಲ್ಯೋಕ ಅದಱ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಮಹಾಮೇರುವೆ ಹದಿನಾಱುವರ್ತನದ ಕೊಂಡಿ (ಮೋಳಿಮಾ. ೫೦-೭೮೫). ೧೩. ನೇಮಕ ; ನೇಮಕಾತಿ. [ಸಂ.]

ವರ್ತನಿ (ನಾ). ದಾರಿ; ಹಾದಿ ; ಮಾರ್ಗ. [ಸಂ.]

ವರ್ತನೆ (ನಾ). ೧. ವೃತ್ತಿ ; ಉದ್ಯೋಗ. ೨. ರೂಢಿ ; ಪರಿಪಾಟಿ ; ಸಂಪ್ರದಾಯ : ವರ್ತನೆಯ ನರ್ತನಕೆ ಪರಿವರ್ತನೆಯ ಸೊಬಗು. ಕಂದವೃತ್ತಗಳ ಝರಿ ತೊರೆಯ ನಡುವೆ ಹಸುರಿಗೆ ಗದ್ಯದುದ್ಯಾನ (ನಲುಮು. ೩೩-೩). ೩. ಸ್ವಭಾವ ; ಗುಣ. ೪. ನಡವಳಿಕೆ ; ನಡತೆ : ಈ ಸುತ್ತುಬಳಸಿನ ವರ್ತನೆಯಿಂದ ಏನು ಪ್ರಯೋಜನ? (ಚಕರಾ. ೧೦೨); ಅವರು ಒಳ್ಳೆಯ ವರ್ತನೆ ಕಲಿಯಬೇಕು (ಶಿಕ್ಷದ. ೧೦೬). ೫. ನಿಯಮಿತವಾಗಿ ಗೊತ್ತುಪಡಿಸಿದುದು ; ನಿತ್ಯಗಟ್ಟಳೆ : ವರ್ತನೆಯವಳು ಹಾಲನ್ನು ತಂದು ಕೊಟ್ಟಳು (ಅವತಂ. ೨೦೬); ಇಲ್ಲಿ ವರ್ತನೆಹಾಲು ಹಾಕುತ್ತಾರೆಯೇ? (ರಂಗವ. ೮೮). ೬. ಗ್ರಾಮಾಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಸಲ್ಲುವ ಹಣದ ರೂಪದ ಕಾಣಿಕೆ : ನಂನಮ್ಮ ವರ್ತನೆ ಉಡುಗರೆಯನು ಚೊಕ್ಕನಾಥದೇವರಿಗೆ . . . ಧಾರೆಯನೆಱದು ಕೊಟ್ಟೆನಾಗಿ (ಎಕ. IX, ಬೆಂಗಳೂ. ೮-೨೫; 1440); ಐದಾಯಿಪಂಚಾಳದವರಿಂದ ವರ್ತನೆ ವರುಷ ೧ಕ್ಕೆ ಮನೆ ೧ಕೆ ೩(ಎಕ. XII, ಮಧ್ಯಗಿ. ೩೧-೧೧; 1656?). ೭. ಉದ್ದವನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಒಂದು ಪ್ರಮಾಣ ; ಇನ್ನೂರು ಯೋಜನ : "ಆ ದಂಡಮೆರಡುಸಾವಿರಮಾಗೆ ಕ್ರೋಶಮಕ್ಕವು ನಾಲ್ಕುವರಲು ಯೋಜನಮಕ್ಕುಮಿಪ್ಪತ್ತು ವೆಳ್ಪಮಕ್ಕುವು ಹತ್ತು ವರ್ತನಾಖ್ಯಂ" (ಮಂಗರಾ. ೯೬-೧೧).

ವರ್ತನೆ ಮನೆ = ಹಾಲು,ತರಕಾರಿ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ದಿನಗಟ್ಟಳೆಯಾಗಿ ಮಾರಿ (ತಿಂಗಳಿಗೊಮ್ಮೆ) ಒಟ್ಟಾಗಿ ಹಣವನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಕರಾರಿನ ಮೇಲೆ ಗೊತ್ತುಮಾಡಿಕೊಂಡ ಮನೆ : ಏನೋ ವರ್ತನೆಮನೆ ಅಂತ ನಾನು ಅಭಿಮಾನ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದರೆ ದರ್ಬಾರು ಮಾಡುತ್ತಾಳೆ ಇವಳು (ಹೂಹಣ್ಣು. ೧೦೮). [ಸಂ. ವರ್ತನ]

ವರ್ತಮಾನ (ಗು). ೧. ಸುತ್ತುವ ; ತಿರುಗುವ. ೨. ಈಗ ಇರುವ ; ಚಾಲ್ತಿಯಲ್ಲಿರುವ. ೩. ಈಗಿನ ; ಈ ಕಾಲದ. (ನಾ). ೪. ವರ್ತಿಸುವವನು ; ವ್ಯವಹರಿಸುವವನು : "ವರ್ತಕಃ, ವರ್ತಮಾನಃ – ಈ ೨ ವ್ಯವಹರಿಸುವಂ" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೧೩೩). ೫. ಘಟನೆ ; ವಿದ್ಯಮಾನ : ಇಂತಪ್ಪ ಭಾಷೆ ವ್ರತನೇಮಂಗಳ ನಾನಱಿಯೆನಯ್ಯಾ ಅಘಟಿತಘಟಿತ ವರ್ತಮಾನವ ನಾನಱಿಯೆನಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೫೧೧). ೬. ಸುದ್ದಿ ; ಸಮಾಚಾರ ; ವೃತ್ತಾಂತ : ಸಲೆ ವರ್ತಮಾನಮಿಂತೆಂದಱಿಪುತ್ತಲಿರ್ದ ಸಹದೇವನು (ಕಱಿಂ. ೨೦); ಹೈದರಲ್ಲಿಖಾನಬಹದರವರು ಈ ವರ್ತಮಾನ ಕೇಳಿ (ಹೈದರ. ೪೩). ೭. ಇರುವಿಕೆ : ಆ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಪ್ರಕಾಶದ ವರ್ತಮಾನವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೪೨). ೮. [ವ್ಯಾಕ] ಮೂರು ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಈಗ ನಡೆಯುವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಕಾಲ : ಭೂತವತಿ ವರ್ತಮಾನಂ ಖ್ಯಾತಭವಿಷ್ಯಂತಿ ಸರ್ವಸಾಧನಿಯೆಂಬಾಖ್ಯಾತವಿಭಕ್ತಿಗಳಕ್ಕುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೩೭೪); ಪ್ರಥಮಪುರುಷದ ವರ್ತಮಾನ ಭವಿಷ್ಯಂತಿಗಾದ ಗುಂ ಎಂಬುದು ಪರಮಾದೊಡಂ ಕ್ರಿಯಾಪದದೊಳ್ ಶಿಥಿಲತ್ವಮುಂಟು (ಶಮದ. ೪೪ ವೃತ್ತಿ). [ಸಂ.]

ವರ್ತಮಾನಕಾಲ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಈಗ ಇರುವ ಕಾಲ ; ಚಾಲ್ತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಕಾಲ : ಈಗ, ಈ ಗಳಿಗೆಯಲ್ಲಿ, ನಡೆಯುತ್ತಿರುವುದು ವರ್ತಮಾನಕಾಲ (ಮಧ್ಯವ್ಯಾ. ೬೩). [ಸಂ.]

ವರ್ತಮಾನಕ್ರಿಯೆ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ವರ್ತಮಾನಕಾಲದ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಕ್ರಿಯಾಪದ : ವರ್ತಮಾನಕ್ರಿಯೆಯುಂ ವಿಧಿಕ್ರಿಯೆಯುಂ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷಕ್ರಿಯೆಯುಂ ಉತ್ತಮಪುರುಷಕ್ರಿಯೆಯುಂ ಕೃಲ್ಲಿಂಗಮಾಗವು (ಶಮದ. ೬೩ ವೃತ್ತಿ). [ಸಂ. ವರ್ತಮಾನಕ್ರಿಯಾ]

ವರ್ತಮಾನಗತಿ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ವರ್ತಮಾನಕಾಲದ ಅಪೂರ್ಣಕ್ರಿಯಾರೂಪ : ಕ್ರಿಯೆ ತಾಂ ಕ್ರಿಯಾರ್ಥಮಪ್ಪಲ್ಲಿಯಲಕ್ಕುಂ ವರ್ತಮಾನಗತಿಗುತ್ತುಮುತುಂ ದ್ವಯಮಕ್ಕುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೪೦೬). [ಸಂ.]

ವರ್ತಮಾನನ್ಯೂನ (ನಾ). = ವರ್ತಮಾನಗತಿ : ಧಾತುವಿಗೆ – ಉತ್ತಾ ಅಥವಾ – ಉತ್ತ ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಸೇರಿಸಿದರೆ ವರ್ತಮಾನನ್ಯೂನರೂಪಗಳಾಗುತ್ತವೆ (ಮಧ್ಯವ್ಯಾ. ೧೦೧). [ಸಂ.]

ವರ್ತಮಾನಪತ್ರ (ನಾ). ಎಲ್ಲ ಪ್ರಕಾರದ ಪ್ರಚಲಿತ ವಿದ್ಯಮಾನವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡು ಪ್ರತಿನಿತ್ಯ ಅಥವಾ ವಾರಕ್ಕೊಮ್ಮೆ ಪ್ರಕಟಗೊಳ್ಳುವ ಪತ್ರಿಕೆ : ದೇಶದ ಮೇಲೆ ನಡೆದ ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವರ್ತಮಾನಪತ್ರಗಳನ್ನು ತರಿಸುತ್ತಾರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೮೩). [ಸಂ.]

ವರ್ತಮಾನಪತ್ರಿಕೆ (ನಾ). = ವರ್ತಮಾನಪತ್ರ : ಓದುಗಾರಿಕೆಯ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಾಗಲು ವರ್ತಮಾನಪತ್ರಿಕೆಗಳನ್ನು ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಹುಬ್ಬಿಹ. ೭). [ಸಂ. ವರ್ತಮಾನಪತ್ರಿಕಾ]

ವರ್ತಿ (ನಾ). ೧. ದೀಪದ ಬತ್ತಿ : ಸಮೀರಣನೇರಣೆಗನಾಗೆ ನಿದಾಘದ ದೀಪ್ತಿ ವರ್ತಿಯೊಳ್ ಕಾಪೆ (ಆದಿಪು. ೬-೭೦); ವರ್ತಿ ಉರೀತೋ ತೈಲ ಉರೀತೋ? (ಗಾದೆ). ೨. ಸೀರೆ ಮೊದಲಾದ ವಸ್ತ್ರಗಳ ಅಂಚು, – ಕರೆ : "ವರ್ತಿಃ, ವಸ್ತಿಃ, ದಶಾ, ಸಿಚ : – ಈ ೪ ಸೀರೆಯ ಕರೆ" (ಹಲಾಯು. ೯೦-೩೯೬). ೩. ಮೂಗುಪೆಟ್ಟಿನಿಂದ ಉಂಟಾದ ಬಾವು, – ಊತ. ೪. ಲೇಪನಕ್ಕಾಗಿ ಸುಗಂಧವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಅರೆದು ಮಾಡಿದ ಬಿಲ್ಲೆ : "ಗಾತ್ರಾನುಲೇಪನೀ – ಮೈಯ ಪೂಸಲೆಂದು ಮಾಡಿದ ಗುಳಿಗೆ, ವರ್ತಿಯೆನಿಸುಗು" (ನಾಚಿರಾ. ೧೨೫). ೫. ಬಣ್ಣಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ

ಹೊಳಪಿನ ಕಾಗದ ; ಬೇಗಡೆ : ಹಿಂದೆ ನವರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಗೊಂಬೆಗಳನ್ನು ಕೂರಿಸುವಾಗ ಪಟ್ಟದ ಗೊಂಬೆಗಳಿಗೆ ವರ್ತಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಸೀರೆ, ಕುಪ್ಪಸ, ಪೇಟಾ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಅಲಂಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಊಶ). [ಸಂ.]

ವರ್ತಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಬಣ್ಣ ಬಳಿಯುವ ಕುಂಚ. ೨. ಅರಳೆಯ ಹಂಜಿ : "ಹಂಜ [ಪಾಠಾಂ.ಜಿ] ವರ್ತಿಕೆಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೬೧-೨೦). ೩. ದೀಪದ ಬತ್ತಿ. ೪. ಪುರುಲೆಹಕ್ಕಿ ; ಲಾವಕ್ಕಿ. [ಸಂ. ವರ್ತಿಕಾ]

ವರ್ತಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ವರ್ತುಲಾಕಾರವಾಗಿ ತಿರುಗು : (೩). ೨. ನಡೆಯಿಸು ; ಚಲಾಯಿಸು : (೩). ೩. ಚಲಿಸು ; ಸರಿ ; ಗಮಿಸು. ೪. ಇರು ; ನೆಲಸು ; ವಾಸಿಸು : ಅಲರ್ದರ್ದ ಪುಂಡರೀಕದ ಕೆಲದೊಳ್ ವರ್ತಿಸುವ ಹಂಸಯುಗಮನೆ ಭೂಭೃತ್ತಿಲಕನ ಸಿತಾತಪತ್ರದ ಕೆಲದೊಳ್ ನರ್ತಿಸಿತು ಧವಳಚಾಮರಯುಗಳಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೪೬೨); ಕಾಪುರುಷರ್ ತಾವಾರ್ತವರೆ ಶಾಂತರೂಪಿಂ ವರ್ತಿಸಿ ಜಿನರಾಜನಂತು ಮುಕ್ತಿಯನೀಯಲ್ (ಸಮಪ. ೧-೧೨೪). ೫. ಬದುಕು ; ಜೀವಿಸು ; ಜೀವಂತವಾಗಿರು : ಕೃಚ್ಛ್ರಚಾಂದ್ರಾಯಣಪರ್ಣಭಕ್ಷ ಜಲಭಕ್ಷ ಸಮೀರಣಭಕ್ಷವೃತ್ತಿಯೊಳ್ ಕಾಯಮನೆಯ್ದೆ ಸಾರ್ಚಿ ಬಟಿಕಂ ಮುನಿಗಳ್ ನಿಜಜೀವನಕ್ಕೆ ಯೋಗಾಯತಸೌಖ್ಯಮೆಂಬಮೃತಸೇವೆಯ ಕಾರಣವಾಗೆ ವರ್ತಿಪರ್ (ಜಗವಿ. ೧೭-೫೮). ೬. ನಡೆ ; ಚಾಲ್ತಿಯಲ್ಲಿರು : ಶಂಭವತೀರ್ಥನಾಥಸಂತಾನದಶಲಕ್ಷಕೋಟಿಸಾಗರೋಪಮಂ ವರ್ತಿಸುವಂದಾ ಕಾಲದೊಳ್ ತ್ರಿಜ್ಞಾನಧರಂ ಪುಟ್ಟಲೊಡಂ (ಚಾವುಂಪು. ೧೦೩). ೭. ನಡೆದುಕೊಳ್ಳು ; ಆಚರಿಸು : ಆತಂ ಸ್ವತಂತ್ರನವನಾಜ್ಞೆಯಿಂ ಸರ್ವಮುಂ ವರ್ತಿಸುವುದು (ಪದ್ಮರಾ. ೧೦-೫೫೨); ವ್ಯಕ್ತಿಗಳೂ ಪಂಗಡಗಳೂ ತಮ್ಮ ಮೇಲಿನ ಹೊಣೆಯನ್ನು ಅರಿತು ವರ್ತಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೩೧೯). ೮. ವ್ಯವಹರಿಸು : ಈ ರೀತಿ ವರ್ತಿಸುವ ವ್ಯಾಪಾರಿಯ ಯಶಸ್ಸು ದೊರಕಿಸುತ್ತಾನೆ (ರತ್ನಗೋ. ೨೦). ೯. ಬಳಕೆಯಾಗು ; ವಿನಿಯೋಗವಾಗು ; ಉಪಯೋಗವಾಗು : ದೊರೆಕೊಂಡ ಸಂಖ್ಯೆಯೊಳಮನುಕರಣದೊಳಂ ವರ್ತಿಯುಂ ಮಹಾಪ್ರಾಣಂಗಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೨೨). ೧೦. ಉಂಟಾಗು ; ಸಂಭವಿಸು : ಸೂತ್ರಕ್ಕರ್ಥವೃತ್ತಿ ವರ್ತಿಸೆ ಬರೆದಂ (ಶಮದ. ೬ ೬೮೩); ಕುರುಪತಿಯ ನೇಮದಲಿಂದಿನೀ ವೃತ್ತಾಂತ ವರ್ತಿಸಿ[ಪಾಠಾಂ. ಪಸರಿಸಿ]ತಿಲ್ಲಿಪರಿಯಂತ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೪-೨೯); ವರ್ತಿಸಿತು ಪದಟಿನಿಂ ಜಯರವಂ ಲೋಕದೊಳ್ (ಚೆಬಪು. ೪೦-೩೨). ೧೧. ತೊಡಗು ; ಉಪಕ್ರಮಿಸು : ಎಲೆಲೆ ರಿಪುಸಂವರ್ತನೊಳು ಕೊಳುಗುಳಕೆ ವರ್ತಿಸಲರಿದು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೨-೧೦). ೧೨. ಆಚರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು ; ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡು : ಅಭ್ಯಾಸವನ್ನ ವರ್ತಿಸಿತ್ರಯ್ಯಾ ಭಕ್ತಿಸಾಧ್ಯವಾಗದು ನಾನೇವೆನಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೫೧೨). ೧೩. ಇತರರು ನುಡಿದಂತೆ ನುಡಿ ; ಅನುಕರಿಸು : ಶಬ್ದಸಂಭಾಷಣೆಯ ನುಡಿಯ ವರ್ತಿ[ಪಾಠಾಂ. ರ್ಚಿ]ಸಿ ನುಡಿವೆ . . . ಎನ್ನ ಮನದಲೊಂದು ಹೃದಯದಲೊಂದು ವಚನದಲೊಂದು ನೋಡಾ (ಬಸವ. ೨೮೯). ೧೪. [ಗಣಿತ] ಗುಣಿಸು ; ಗುಣಾಕಾರ ಮಾಡು : ವರ್ತಿಸು ವರ್ಗಿಸು . . . ಕಾದಿಸು ಪೂಜಿಸು ಉತ್ತಮದಿಂ ಪೇಟ್ ಮೊದಲ ಗುಣಾಕಾರಂಗಳ್ (ವ್ಯವಹಾ. ೧೦-೫೧).

[ವರ್ತನ + – ಇಸು]

ವರ್ತುಕ (ನಾ). ಒಂದು ತೂಕದ ಪ್ರಮಾಣ: ೨೮ ಗುಂಜಿಗೆ ೧ ವರ್ತುಕ ೩½ ವರ್ತುಕಕ್ಕೆ ೧ ತೊಲಿ (ಕಭಾಗೆ. ೨೮೯).

[IP ಇದು 'ವರಹ + ತೂಕ' ಎಂಬುದರ ಸವಕಳಿರೂಪವಾಗಿರಬಹುದು]

ವರ್ತುಲ, ವರ್ತುಳ (ಗು). ೧. ದುಂಡಾದ ; ಮಂಡಲಾಕಾರದ ; ಗೋಲಾಕಾರವಾದ : ನಕ್ಷತ್ರಪ್ರಸವದ ಸಂತುಷ್ಟಿ ; ಗ್ರಹನಿರ್ಮಾಣದ ವರ್ತುಲವೃಷ್ಟಿ (ಓಲಗಿಕೆ. ೫೮-೫೯). (ನಾ). ೨. ಗುಂಡಾಗಿರುವುದು ; ಗೋಳಾಕಾರವಾದುದು : "ವರ್ತುಲಂ ನಿಸ್ತಲಂ ವೃತ್ತಮನೆ ಬಟ್ಟಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೨-೨೫). ೩. ಚೆಂಡು. ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಳು ; ಬಟಾಣಿ. ವರ್ತುಳ : ೨. "ನಿಸ್ತಲಂ, ವರ್ತುಳಂ, ವೃತ್ತಂ – ಈ ೩ ಬಟ್ಟಸ್ತು" (ಹಲಾಯು. ೧೨೪-೬೮); ಇಂತೀ ತ್ರಿವಿಧಭೇದ ವರ್ತುಳ ಗೋಮುಖ ಗೋಳಕಾಕಾರ ಕೂಡಿದ ಲಿಂಗವಾದಲ್ಲಿ (ಮೋಳಿಮಾ. ೬-೨೫).

[ಸಂ.]

ವರ್ತುಲನೃತ್ಯ (ನಾ). ಮಂಡಲಾಕಾರವಾಗಿ ಮಾಡುವ ಕುಣಿತ ; ರಿಂಗಣ ಗುಣಿತ : ಮೂವರೂ ಒಬ್ಬರೊಬ್ಬರ ಕೈಹಿಡಿದು ವರ್ತುಲನೃತ್ಯವೆಸಗುತ್ತಾರೆ (ಚಂದ್ರಸ. ೧-೧೮). [ಸಂ.]

ವರ್ತುಳ 'ವರ್ತುಲ' ನೋ.

ವರ್ತುಳವಾಯು (ನಾ). ಚಕ್ರಾಕಾರವಾಗಿ ಸುತ್ತುತ್ತ ಹೋಗುವ ಗಾಳಿ ; ಸುಂಟರಗಾಳಿ : ವರ್ತುಳವಾಯುವಲ್ಲಿ ಎದ್ದ ತೃಣ ಪರ್ಣ ಕುಂಪಟಿ ಮುಂತಾದವನೆಲ್ಲವನು ದಂಡ ಸಾಕಾಗ ಮುಂತಾಗಿ ತೋಜ್ ಸಂಚಾರ ನಿಂದ ಮತ್ತೆ ಅವು ಮುನ್ನಿನ ಸಂಚದಂತೆ ನಿಂದವು (ಸಶವ. II, ೩೬೬-೩೮). [ಸಂ. ವರ್ತುಲವಾಯು]

ವರ್ತ್ಮ (ನಾ). ೧. ಹಾದಿ ; ದಾರಿ ; ಮಾರ್ಗ : "ಅಧ್ವಾ . . . ವರ್ತ್ಮ, ವರ್ತ್ಮನೀ . . . ನಿಗಮಃ – ಈ ೧೨ ಬಟ್ಟೆ" (ಹಲಾಯು. ೪೩-೧೦೫); ಕರಿಕುವರಿಸುತ್ತಟವಿಯಂ, ಕೃಷ್ಣಮಂ, ವರ್ತ್ಮಮಂ ನಿರ್ಮಿಸುತೆ ದಾಳಿಡುವುದಾ ಕಿರ್ಚು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೧೩-೧೦೬). ೨. ಕಣ್ಣಿನ ರೆಪ್ಪೆ; ಕಣ್ಣೆವೆ: "ಕಣ್ಣ ಮುರಿದೆವೆಯ ವರ್ತ್ಮಮೆಂಬುದು" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೬-೫). [ಸಂ. ವರ್ತ್ಮನ್]

ವರ್ತ್ಮನಿ (ನಾ). ಹಾದಿ ; ಮಾರ್ಗ. [ಸಂ.]

ವರ್ಧಂತಿ (ನಾ). ಹುಟ್ಟುಹಬ್ಬ ; ಜನ್ಮದಿನೋತ್ಸವ : ನಮ್ಮ ಮೈಸೂರು ಮಹಾರಾಜರವರ ವರ್ಧಂತಿಉತ್ಸವವನ್ನು ಮಾಡಿಸುತ್ತೇನೆ (ಹಿಂಕಥೆ. ೨೨).

[ಸಂ. ವರ್ಧಂತೀ]

ವರ್ಧಕ (ಗು). ೧. ಬೆಳಸುವ ; ವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸುವ. ೨. ಕತ್ತರಿಸುವ ; ವಿಭಜಿಸುವ. (ನಾ). ೩. ಹಿರಿಯ ; ವಯಸ್ಕ : "ವರ್ಧಕಃ, ವರ್ಧಮಾನಃ, ವೃದ್ಧಃ – ಈ ೩ ಪಿರಿಯಂ" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೧೩೩). ೪. ಮರಗೆಲಸದವನು ; ಬಡಗಿ. ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಭಾರಂಗಿ. ೬. ವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸುವ ಸಲಕರಣೆ : ಆ ಪ್ರವಾಹವನ್ನು . . . ವರ್ಧಕ ಎಂಬ ಮತ್ತೊಂದು ಉಪಕರಣಕ್ಕೆ ಕೊಂಡೊಯ್ದು ಅಲ್ಲಿ ಅದರ ಬಲವನ್ನು ಸಾಕಷ್ಟು ವರ್ಧಿಸುತ್ತಾರೆ (ಎಡ್ಡಾ ೨. ೩೩). ೭. ಛಾಯಾಚಿತ್ರಗಳ ಮೂಲಬಿಂಬವನ್ನು ಪ್ರತಿತೆಗೆಯುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಅದನ್ನು ಸ್ಥಿರಗೊಳಿಸಲು ಬಳಸುವ ದ್ರಾವಕ : ಅದನ್ನು ಒಮ್ಮೆಗೇ, ವರ್ಧಕ (Developer) ಎಂಬ ನೀರಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿಸಿ, ಅತ್ತಿತ್ತ ಎಳೆಯಬೇಕು (ಬಾಲಪ್ರ. II, ೧೫೫). [ಸಂ.]

ವರ್ಧಕಿ (ನಾ). ಮರಗೆಲಸ ಮಾಡುವವನು ; ಬಡಗಿ : "ತ್ವಷ್ಟಾ, ಕಾಷ್ಠತಟ್, ತಕ್ಷಾ, ರಥಕಾರಃ, ವರ್ಧಕೀ – ಈ ೫ ಬಡಗಿ" (ಹಲಾಯು. ೯೬-೪೩೩). [ಸಂ.]

ವರ್ಧನ (ಗು). ೧. ಹಚ್ಚಿಸುವ ; ವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸುವ. ೨. ಹೆಚ್ಚಾಗುವ ; ವೃದ್ಧಿಹೊಂದುವ. (ನಾ). ೩. ಬೆಳವಣಿಗೆ ; ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ; ಹೆಚ್ಚಳ : "ವರ್ಧನಂ = ಪೆರ್ಚುಗೆ" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೨೮೧). ೪. ದೊಡ್ಡದು ; ಹಿರಿದು : "ವೃಧ್ . . . ವರ್ಧಿ, ವರ್ಧನಂ . . . ವಾರ್ಧಕ್ಯಂ – ಈ ೧೦ ಪಿರಿದು" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೧೩೩). ೫. ಏಳಿಗೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು ; ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸುವವನು. ೬. ಕತ್ತರಿಸುವಿಕೆ ; ಛೇದನ : "ಕಲ್ಪನಂ, ಕರ್ತನಂ, ವರ್ಧನಂ, ಛೇದನಂ – ಈ ೪ ಕಡಿಹ" (ಹಲಾಯು. ೧೨೨-೪೪). [ಸಂ.]

ವರ್ಧನಿ (ನಾ). ೧. ಕಸಪೊರಕೆ : "ಸಮ್ಮಾರ್ಜನೀ, ವರ್ಧನೀ – ಈ ೨ ಕಸಕಿಲ್" (ಹಲಾಯು. ೫೦-೨೪೬). ೨. ಹಿಡಿ ಮತ್ತು ಮೂತಿಯಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಣ್ಣ ಪಾತ್ರೆ; ಗಳಂತಿಗೆ: "ವರ್ಧನೀ, ಗಳಂತಿಕಾ – ಈ ೨ ಗಣತಿಗೆ" (ಹಲಾಯು. ೫೩-೧೬೨). [ಸಂ. ವರ್ಧನೀ]

ವರ್ಧನೆ (ನಾ). ಬೆಳವಣಿಗೆ ; ಅಭಿವೃದ್ಧಿ : ತಾವು ನಾವು ದೋಸ್ತಾರರಾದ್ದರಿಂದಾ ಬಾಯಾಚಾರಕ್ಕೆ ಸಲುವಾಗಿ ಬಹಳ ಫಲವಾಗಿ ಇರುವಂಥಾದ್ದು ವರ್ಧನೆ ಆಗಿ ಇರಬೇಕು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೧೬೦). [ಸಂ. ವರ್ಧನ]

ವರ್ಧಮಾನ (ಗು). ೧. ಬೆಳೆಯುತ್ತಿರುವ ; ಹೆಚ್ಚುತ್ತಿರುವ : ವಿಂಧ್ಯಾಚಳದಂತೆ ವರ್ಧಮಾನೋತ್ಸೇಧನುಮಂಧಕಾರಾತಿಯಂತೆ ಭೈರವಾಕಾರನುಮಾಗಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೧೧೬ ವ). (ನಾ). ೨. ಏಳಿಗೆ ; ಉತ್ಕರ್ಷ. ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಾಯಿ ; ಹರಳು ; ಔಡಲ : ವರ್ಧಮಾನ – ಬದ್ದವಣ

(ಶಮದ. ೨೮೬ ಪ್ರಯೋ). ೪. ಮುಚ್ಚುಳ ; ಶ್ರಾವೆ : "ಶಾಳಾಜಿರಃ, ವರ್ಧಮಾನಃ, ಶರಾವಃ – ಈ ೩ ಶ್ರಾವೆ" (ಹಲಾಯು. ೫೨-೧೬೦). ೫. ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಬಾಗಿಲು ಇಲ್ಲದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಟ್ಟಡ : "ಸ್ವಸ್ತಿಕಃ, ವರ್ಧಮಾನಃ, ನಂದ್ಯಾವರ್ತಃ – ಈ ೩ ಮೊದಲಾಗುಳ್ಳುವು ಅರಮನೆಯ ಛಂದಂಗಳ್" (ಹಲಾಯು. ೫೧-೧೫೦); ಸ್ವಸ್ತಿಕವರ್ಧಮಾನ ನಂದ್ಯಾವರ್ತ ಸರ್ವತೋಭದ್ರ ವಳಭಿಚ್ಛಂದಮೆಂಬಯ್ದುಂ ಪ್ರಾಸಾದಂಗಳೊಳಂ . . . ತದ್ಭೂಮಿ ಕಣ್ಗೊಪ್ಪುಗುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೫-೨೧). ೬. ಒಗಟು ; ಒಡಪು. ೫,೬: ಅದು ಸಂಯುತಹಸ್ತದಂತೆ ವಿಸ್ತೃತಸ್ವಸ್ತಿಕೋಪೇತಮುಂ ಶುದ್ಧಪ್ರಸಿದ್ಧಪ್ರಬಂಧದಂತೆ ವರ್ಧಮಾನಮಾನಿತಮುಂ . . . ಎನಿಪುದು (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೧-೬೯ ವ). ೭. [ನಾಟ್ಯ] ಇಪ್ಪತ್ತುಮೂರು ದೇಶೀಯಸ್ಥಾನಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; IP "ಪಾದಗಳನ್ನು ಅಡ್ಡಮಾಡಿ ಹಿಮ್ಮಡಿಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸುವುದು" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೬೫ ಗದ್ಯಾನುವಾದ): ಚರಣದ ಮಡದೊಳ್ ಪತ್ತಿರೆ ಪಿರಿದಡ್ಡದೆ ಪದಮೆ ವರ್ಧಮಾನಮೆನಿಕ್ಕುಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೭-೩೪). ೮. ಸಂಯುತಹಸ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; IP "ಹಂಸಪಕ್ಷಹಸ್ತಗಳೆರಡನ್ನು ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಹಿಮ್ಮುಖವಾಗಿರುವಂತೆ ಮುಂಗೈಗಳಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸಿ ಹಿಡಿಯುವುದು" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨೪೫ ಗದ್ಯಾನುವಾದ). 'ವರ್ಧಮಾನಹಸ್ತ' ಪರಾ. ೯. [ಜೈನ] ವರ್ತಮಾನತೀರ್ಥಂಕರರಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕನೆಯವನಾದ ಮಹಾವೀರತೀರ್ಥಂಕರ : ಮಾಳ್ಕೆಮಗಟ್ಕಳಿಂದೆ ಶುಭಮಂ ಶ್ರೀವರ್ಧಮಾನಂ ಜಿನಂ (ವರ್ಧಪು. ೧-೧). ೨,೯ : ವದನಂ ಚಂದ್ರಪ್ರಭಂ ವಿಕ್ರಮಭುಜಮಜಿತಂ ಪಾಣಿ ಪದ್ಮಪ್ರಭಂ ಸಂಪದಮೆಂದುಂ ವರ್ಧಮಾನಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೧-೪೩). ೧೦. ಅವಧಿಜ್ಞಾನದ ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನಾದಿ ಗುಣಗಳ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ಅಸಂಖ್ಯಾತಲೋಕಗಳ ಜ್ಞಾನ : ಹೀಯಮಾನವರ್ಧಮಾನಾವಸ್ಥಿತಾನುಗಾಮ್ಯನನುಗಾಮಿಸ್ವರೂಪದಿಂ ಷಟ್ಪ್ರಕಾರಮಪ್ಪ ದೇಶಪರಮಸರ್ವಾವಧಿಜ್ಞಾನಮುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೮-೪ ವ); ವರ್ಧಮಾನಮೆಂಬುದು . . . ಅಸಂಖ್ಯಾತಲೋಕಂಬರಂ ನಿರಂತರಂ ಪೆರ್ಚುವುದು (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೬೮). [ಸಂ.]

ವರ್ಧಮಾನಕ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಾತ್ರೆ. ೨. ಮುಚ್ಚುಳ : "ಶರಾವಮದು ವರ್ಧಮಾನಕಂ ತಾನಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೫೦-೨೯). ೩. [ಅಶ್ವಶಾ] ಕುದುರೆಯ ಮೈಮೇಲಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗುರುತು,– ಚಿಹ್ನೆ : ಶ್ರೀವೃಕ್ಷಂ ಕನ್ನಡಿ ನಂದ್ಯಾವರ್ತಂ ವರ್ಧಮಾನಕಂ ಸ್ವಸ್ತಿಕಮೆಂಬೀ ವಿವಿಧಲಾಂಛನಂಗಳನಾವರಿಸಿದ ವಾಜಿಗಾಯ್ತು ತ್ರಿಂಶದ್ವರ್ಷಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೫-೩೬). [ಸಂ.]

ವರ್ಧಮಾನಹಸ್ತ (ನಾ). = ವರ್ಧಮಾನ ೮ : ಸಲೆ ಹಂಸಪಕ್ಷಮೆರಡುಂ ಸುಲಭದೆ ಮುಂಗಯ್ಯನೊಂದಕೊಂದೊಂದಿ ಕರಂ ನೆಲೆಗೊಂಡು ತಿರುಗೆ ಮೊಗಮಂ . . . ವರ್ಧಮಾನಹಸ್ತಮೆನಿಕ್ಕುಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨-೩೬). [ಸಂ.]

ವರ್ಧಿತ (ಗು). ೧. ಬೆಳೆದ ; ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿದ. ೨. ದೊಡ್ಡದಾದ ; ಹಿಗ್ಗಿದ. ೩. ಕತ್ತರಿಸಿದ ; ಸೀಳಿದ. ೪. ತುಂಬಿದ ; ಪೂರ್ತಿಯಾದ. (ನಾ). ೫. ಬೆಳೆದವನು ; ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿದವನು : ಅತುಳಿತಗುರುಭಕ್ತಿಪ್ರಬುದ್ಧನು ಕಲಿತ ಗುರುಭಕ್ತ್ಯಸ್ಥಿತನು ಗುರುಭಕ್ತಿವರ್ಧಿತನು (ಬಸವು. ೪೦-೧). [ಸಂ.]

ವರ್ಧಿಷ್ಣು (ಗು). ೧. ಬೆಳೆಯುವ ; ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೊಳ್ಳುವ. (ನಾ). ೨. ಏಳಿಗೆಯಾಗುತ್ತ ಇರುವುದು ; ಬೆಳೆಯುತ್ತಿರುವುದು : ಒಂದು ಅವಧಿಯವರೆಗೆ ವರ್ಧಿಷ್ಣುವಾಗಿದ್ದು ಅನಂತರ ಹೊಸಪೀಳಿಗೆಯ ಕಣ್ಣಿಗೇ ಬೀಳದಿರುವ ಅನೇಕ ಪುಸ್ತಕಗಳ ಚರಿತ್ರೆ ಇಂತಹುದು (ಸಾಹಿಪ್ರ. ೩೧೦). ೩. ಬೆಳೆಯುತ್ತ ಹೋಗುವವನು ; ಎತ್ತರವಾಗುತ್ತ ಹೋಗುವವನು : ಇದೇನೆಂದು ಜಾತಾದ್ಭುತಂ ನೋಳ್ಪರ ಕಣ್ಣುಂ ಚೇತಮುಂ ಕಾಲ್ಗಿಡೆ ಕಡುಜವದಿಂ ವಿಷ್ಣು ವರ್ಧಿಷ್ಣುವಾದಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೬-೨೮). [ಸಂ.]

ವರ್ಧಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬೆಳೆ ; ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೊಳ್ಳು : ಇಳೆಯೊಳದಂಕುರಿಸಿ ಹರಿತ್ಕುಳದೊಳ್ ವರ್ಧಿಸಿಯೆ ನೀಳ್ದು ಗಗನಕ್ಕಸುಹೃತ್ಕುಳನಾರೀ[ನಯನಾಂ]ಬುವೆ ಬೆಳಸಿದುದೆನೆ ಕೀರ್ತಿವಲ್ಲಿಯಂ ಸತ್ತಿಗನಾ (ಗದಾಯು. ೧೦-೯); ದಿಶಾವ್ಯೋಮಾವಧಿ ಸ್ಥೂಲಮಪ್ಪೊಡಲಿಂ ವರ್ಧಿಸಿ . . . ಆರಭಟೆಯಿಂದಿರ್ದಂ ನಿಕುಂಭಾಸುರಂ (ಜಗವಿ. ೧೫-೩೨); ಬಾಲಾರ್ಕಶುಕ್ಲಪಕ್ಷಚಂದ್ರರಂದದೆ ಮೇಲೆ ವರ್ಧಿಸಿ ಸುತರಿರಲು (ಕಂವಿ. ೩-೧೧).

[ವರ್ಧನ + – ಇಸು$_3$]

ವರ್ಣಣೆ (ನಾ). ಕುದುರೆಯ ಒಂದು ಅಂಗ (?): ಬೆಡ(ದು)ವಿನ ಸಮೀಪದೆಡೆಯುಂ ಪಡೆವುದು ವರ್ಣ[ಪಾಠಾಂ. ಣ್ಣ]ಣೆಯದೆಂಬ ಪೆಸರಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೯-೨೬); ಬೇಡುವEಬೆಡವಿತೆನ ಸಮೀಪದೆಡೆಗಂ ಪಡೆವುದು ವರ್ಣಣೆಯದೆಂಬ ಪೆಸರುಂ (ಅಶ್ವವೈ. ೮-೨೫). [?]

ವರ್ಪ 'ವರ್' ಪರಾ.

ವರ್ಮ$_1$ (ನಾ). ೧. ಹಗೆತನ ; ವೈರ : ಆ ನಿಂಗೀ ಕಾಲಾಗ ಹೊದಲ್ಲೊ ಇಷ್ಟು ನಿಮ್ಮದೂ ಅವರದೂ ವರ್ಮ? (ಮಿಂಚುಹು. ೮೮); ಅವನ ವರ್ಮಾ ಕಟಗೊಂಡರ ನಾಳೆ ಈ ಊರಾಗ ನಿಂತು ನೀರ ಕುಡೀದ್ಹಾಂಗ ಮಾಡ್ಯಾನು (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೧೮೩). ೨. ಭಾಷೆ ; ಆಣೆ ; ಮಾತು : 'ವರ್ಮಗೆಡು' ಪರಾ. ೩. ಗರ್ವ ; ಅಹಂಕಾರ : ಸರ್ವಾಂತರ್ಯಾಮಿ ಶಿವನಿರಲು ತನ್ನೊಳಗೆ ವರ್ಮವಿಹುದೇಕೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೪೪೧).

[<— ತಮಿ. ವರ್ಮ, ವನ್ಮ]

ವರ್ಮ$_2$ (ನಾ). ಗುಟ್ಟು ; ರಹಸ್ಯ : ವ[ಪಾಠಾಂ.ಕ]ರ್ಮವನರಿಯದ ಮಾಟ ಸಯಿದಾನದ ಕೇಡು (ಬಸವ. ೧೯೦); ಬೊಮ್ಮವೆಂದಿನ ಪರಿಯಲಿಪ್ಪುದು ವರ್ಮವರಿಯದ ಮೂಢರುಗಳಾ ಬೊಮ್ಮ ಹುಟ್ಟಿತು ಹೊಂದಿತೆಂಬರು (ಷಡ್ಗುರು. ೭-೩೦). [< ಸಂ. ಮರ್ಮನ್]

ವರ್ಮ$_3$ (ನಾ). ೧. ಅಂಗರಕ್ಷೆಗಾಗಿ ತೊಡುವ ಉಕ್ಕಿನ ಕವಚ ; ಮೈಜೋಡು : "ಕವಚಂ ಜಗರಂ ಸನ್ನಾಹವುರಚ್ಛದಮಂಗರಕ್ಷೆ ಕಂಕಟಕಂ ವರ್ಮವಿನಿತ್ತುಂ [ಕವಚಾಖ್ಯಂ]" (ವಸ್ತುಕೋ. ೮೪-೧೨); ಶರನಿಧಿಯ ವಡಬಾನಳನ ದಳ್ಳುರಿಯ ವರ್ಮವ ತಿವಿವ ತುಂಬಿಗೆ ಮರಳುದಲೆಯುಂಟಾದಡದು ಭವಭವದ ಪುಣ್ಯಫಲ (ಕುಮಾದ್ರೋ. ೪-೪೬). ೨. ಆಶ್ರಯ ; ಮರೆ ; ರಕ್ಷಣೆ : 'ವರ್ಮಿಗ$_2$' ಪರಾ. ೩. ಕತ್ತಿಯ ಒರೆ : "ವರ್ಮ, ಕೋಶಂ – ೨ ಕತ್ತಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಇಡುವ ಒರೆ" (ಧನಂವಿ. ೧೮೪-೫೫). ೪. ತೊಗಟೆ. ೫. ಕ್ಷತ್ರಿಯರ ಹೆಸರಿನ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರುವ ಒಂದು ಪದ. [ಸಂ. ವರ್ಮನ್]

ವರ್ಮಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಮಾತಿಗೆ ತಪ್ಪು; ವಚನಭಂಗಮಾಡು: ವರ್ಮಗೆಟ್ಟು ನುಡಿವ ಕರ್ಮಜೀವಿಗಳ ಬಾಯಲ್ಲಿ ಬಾಲ್ಹುಳ ಸುರಿಯದೆ ಮಾಣ್ಬುವೆ ಹೇಳಾ (ಅಖಂಡೇ. ೨೩೭-೭). [ವರ್ಮ$_1$ + ಕೆಡು$_1$]

ವರ್ಮಜ್ಞ (ನಾ). ರಹಸ್ಯವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು ; ಸತ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿದವನು : ವರ್ಮಜ್ಞ ಮಡಿವಾಳ ಮಾಚರಸ ಕಿನ್ನರನ ನಿರ್ಮೋಹಿ ಕಲಕ್ಯಾತ ಬ್ರಹ್ಮಯ್ಯ (ನವಮೋ. ೧-೧೪). [< ಸಂ. ಮರ್ಮಜ್ಞ]

ವರ್ಮವರ (ನಾ). ಮೈಜೋಡು ; ಕವಚ : ಬಿಲ್ಲು ತೀರು ಹದೆ ಬತ್ತಳಿಕೆ ಶಿರಸ್ತ್ರಾಣ ಮಧ್ಯತ್ರಾಣ ಪದತ್ರಾಣ ವರ್ಮವರ . . . ಮುಂತಾದ ಶತ್ರುಜಯಾತ್ಮರಕ್ಷಾದಿ ಸಾಧನವಿಶೇಷಗಳಿಂದಲೂ (ವಿವೇಕ. ೨೬೨). [< ವರ್ಮ$_3$]

ವರ್ಮಿಗ$_1$ (ನಾ). ರಹಸ್ಯವನ್ನರಿತವನು ; ಮರ್ಮಜ್ಞ ; ಜ್ಞಾನಿ : ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಕರ್ಮವನಿತ್ತು ತಾ ವರ್ಮಿಗನಾಗಬಲ್ಲಡೆ ಹೊಳೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿದ ಸೋರೆಯಂತೆ ಅನಿಲ ಕೊಂಡು ಹೋಹ ಎಲೆಯಂತೆ ಏತಕ್ಕೂ ಹೊಜಗಾಗಿ ಜಗದಾಶೆ ಇಲ್ಲದಿರ್ಪ ವೇಷಕ್ಕೆ ಒಳಗಲ್ಲದಾತನ ಜಗದೀಶನೆಂಬೆ (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೯೭-೭೩೩). [ವರ್ಮ$_2$ + – ಇಗ]

ವರ್ಮಿಗ$_2$ (ನಾ). ಆಸರೆಕೊಡುವವನು ; ಆಶ್ರಯದಾತ : ನಿರ್ಮಲರ ಮನ ಕಲಿಕ ದೋಷಕೆ ವರ್ಮಿಗರು ನೀವಾದಿರಲೆ ಪಾತಕರ ಬಿಡಿರೂರ (ದಿಬ್ಬಕ. ೧೦೭-೭೧).

[ವರ್ಮ$_3$ + – ಇಗ]

ವರ್ಮಿತ (ನಾ). ಕವಚವನ್ನು ತೊಟ್ಟಿರುವವನು : "ವರ್ಮಿತಃ, ಕವಚಿತಃ, ಸನ್ನದ್ಧಃ, ದಂಶಿತಃ – ಈ ೪ ಕವಚದೊಟ್ಟನಂ" (ಹಲಾಯು. ೭೬-೩೦೬). [ಸಂ.]

ವರ್ಯ (ಗು). ೧. ಆರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದ ; ಆಯಬೇಕಾದ. ೨. ಯೋಗ್ಯವಾದ ; ಅರ್ಹವಾದ. ೩. ಉತ್ತಮವಾದ ; ಮಿಗಿಲಾದ ; ಮೇಲಾದ. (ನಾ).

೪. ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು : ಧುರಧರರೊಳು ಮಾಜಾಂತರನಿರದಿಕ್ಕಿ ಪರಾಕ್ರಮ್ಮೈಕಲಕ್ಷ್ಮಿಗೆ ನಿಜಬಂಧುರಭುಜಮು ನೆಲೆಮಾಡಲು ಧರಿತ್ರಿಯೊಳು ವರ್ಯನಾರ್ಯ್ಮಲ್ಲನೆ ಬಲ್ಲಂ (ಸೌಇ. XX, ೨೦೬-೬;೭). [ಸಂ.]

ವರ್ಯಜನ (ನಾ). ಉತ್ತಮಮಟ್ಟದ ಜನ ; ಶ್ರೇಷ್ಠಜನ : ಅಪ್ರತಿಕಂಗೆಜಗದ ವೀರವ್ರತಮಂ ಕೇಳ್ದು ಹರ್ಷಮಂ ತಾಳ್ದದ ನಿನ್ನಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಂ ವರ್ಯಜನವ್ರೀಡಾಕರಮದಂ ವಿಚಾರಿಸವೇಡಾ (ಪಂರಾಮಾ. ೬-೫೧). [ಸಂ.]

ವರ್ಯೆ (ನಾ). ೧. ತನ್ನ ಪತಿಯನ್ನು ತಾನೇ ಆರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವಳು ; ಸ್ವಯಂವರೆ. ೨. ಮದುವೆಗೆ ಯೋಗ್ಯಳಾದ ಕನ್ಯೆ : "ವರ್ಯಾ, ಪತಿಂವರಾ — ಈ ೨ ಕುಡಲ್ ನೆಳೆದ ಕೂಸು" (ಹಲಾಯು. ೬೯-೬೯). [ಸಂ. ವರ್ಯಾ]

ವರ್ಷ (ನಾ). ೧. ಮಳೆ ; ವೃಷ್ಟಿ : ಸಮುದಗ್ರಗ್ರಾವವರ್ಷಂ ಕರೆಯೆ . . . ಗೋಪಗೋಪೀತತಿ ಮಳೆವುಗೆ ಗೋವರ್ಧನಾದ್ರೀಂದ್ರಮಂ . . . ಕೊಡೆವೊಲಂದೆತ್ತಿ ನಿಂದಂ ಮುಕುಂದಂ (ಜಗ. ೪-೮೯); ಶರನಿಧಿ ಕವಿದಂತೆ ಕಜೆದುದಿಳೆಯೊಳ್ ವರ್ಷಂ (ಗಿರಿ. ೯-೫೧). ೨. ಮಳೆಯಂತೆ ಸುರಿಸುವಿಕೆ : 'ಪುಷ್ಪವರ್ಷ', 'ಶರವರ್ಷ' ಪರಾ. ೩. ವೀರ್ಯವು ಚಿಮ್ಮುವಿಕೆ. ೪. ಕಾಲಮಾನದ ಒಂದು ಪ್ರಮಾಣ ; ಹನ್ನೆರಡುತಿಂಗಳುಗಳ ಅವಧಿ ; ಸಂವತ್ಸರ : ಪರಮಾಯುಷ್ಯಮದಪ್ಪುರುಳ್ಕೆರಸು ನೂಜಿರ್ಪತ್ತುವರ್ಷಂ ನರದ್ವಿರದೌಘಕ್ಕೆ (ಲೀಲಾವ. ೧೧-೧೦೫); ಮೂವತ್ತು ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದೆ . . . ಕಥಾಸಂಗ್ರಹವೊಂದನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿತ್ತು (ಹೊಸಕ್ಕೆ. ೨೬೬). ೫. ಭೂಮಂಡಲದ ಒಂಭತ್ತು ವಿಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಜಂಬೂದ್ವೀಪದ ನವವರ್ಷಂಗಳೊಳ್ ಭಾರತವರ್ಷಮೊಂದನುಳಿದು ಮಿಕ್ಕಿನೆಂಟುವರ್ಷಂಗಳುಂ . . . ಭೂಸ್ವರ್ಗಂಗಳೆನಿಪ್ಪುವು (ಚಿಕಬ. ೩೧-೧೭). 'ನವವರ್ಷ₁' ಪರಾ. ೬. ಭಾರತದೇಶ. ೭. ಮೋಡ. ೮. ದಿವಸ.

ವರ್ಷಂಪ್ರತಿ = ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವರ್ಷವೂ ; ವರ್ಷವರ್ಷವೂ : ಅವನಿಗೆ ವರ್ಷಂಪ್ರತಿ ಹದಿನೆಂಟುಸಹಸ್ರರೂಬಲ್ ವರಮಾನ ಬರುತ್ತಿತ್ತು (ಪುನರು. ೩೪೦). **ವರ್ಷಗಟ್ಟಳೆ₂** = ಹಲವಾರು ವರ್ಷಗಳ ತನಕ : ವರ್ಷಗಟ್ಟಳೆ ಶೂಲದ ಮೊನೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ಸಮಾಧಿಮಗ್ನನಾಗಿದ್ದ (ಸಹಸ್ರಾ. 1, ೫೫೦). **ವರ್ಷತೊಡಕು** = ಯುಗಾದಿಯ ಮರುದಿನ; IP ಜನರು ಈ ದಿನವನ್ನು ಸಂತೋಷದಿಂದ ಕಳೆದರೆ, ವರ್ಷವೆಲ್ಲಾ ಸಂತೋಷದಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತದೆ ಎಂಬ ನಂಬಿಕೆಯಿಂದ ಈ ದಿನವನ್ನು ಹಬ್ಬದ ಸಂಭ್ರಮದಲ್ಲಿ ಕಳೆಯುತ್ತಾರೆ : ಯುಗಾದಿಹಬ್ಬ ಆದ ಮಾರನೆಯ ದಿನ ಬಾಡಿನ 'ವರ್ಷತೊಡಕು' ಮಾಡದ ಹೊರತು ನನ್ನೂರಿನವರ ತೊಡಕು ವರ್ಷವೆಲ್ಲಾ ಪರಿಹಾರವಾಗುವುದೇ ಇಲ್ಲ (ನನ್ನೂರು. ೩೩). **ವರ್ಷದಹೆಬ್ಬ** = ಮಗುವಿಗೆ (ಮೊದಲನೆಯ) ವರ್ಷ ತುಂಬಿದಾಗ ಮಾಡುವ ಹಬ್ಬ, — ಉತ್ಸವ : ಪಕ್ಕದ ಮನೆಯಾಕೆಯ ಮಗುವಿನ ವರ್ಷದ ಹೆಬ್ಬಗೆ ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). **ವರ್ಷಾಕಾಲ₂** = ಹಲವಾರು ವರ್ಷಗಳು ; ಎಷ್ಟೋ ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ : ವರ್ಷಾಕಾಲ ಕಷ್ಟಪಟ್ಟಿದ್ದಕ್ಕೆ ಈಗ ಫಲ ಸಿಕ್ಕಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ವರ್ಷಕಾರಿ (ನಾ). ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುವಂತಹುದು : ಕರಭದ ಕರಡಿಯ ಮೇಲ್ ವಾನರನೊಟ್ಟೆಯ ಪೋಲ್ಕೆಯಪ್ಪ ಮುಗಿಲಿಂದಂ ಭೋರ್ಗರೆದೆಜಗಿ ಕೊಂಡು ಪೆರ್ಮಟೆ ಧರೆಯೊಳ್ ವರವರ್ಷಕಾರಿಯಾಗದು (ಅಜಿತಪು. ೬-೪). [ಸಂ. ವರ್ಷಕಾರಿನ್]

ವರ್ಷಕಾಲ (ನಾ). ಮಳೆಗಾಲ ; ವರ್ಷಾಕಾಲ : ಮಯೂರನ ನಾಟ್ಯವೀಕ್ಷಣಂ ಕೂಡುವ ಮುಗ್ಧ ತಿಂಗಳೊಳು ಭೋಗಿಗಳೆರ್ವರು ವರ್ಷಕಾಲದೊಳ್ (ಮಲ್ಲಿಕಾ. ೧೦-೨೦೨). [ಸಂ.]

ವರ್ಷಗಂತಿ 'ವರ್ಷಗಂದಿ' ನೋ.

ವರ್ಷಗಂದಿ, ವರ್ಷಗಂತಿ (ನಾ). ವರ್ಷಕ್ಕೊಮ್ಮೆ ಕರುಹಾಕುವ ಹಸು : "ಪ್ರತಿವತ್ಸರಂಗೌ:, ಸಮಾಂಸಮೀನಾ — ಈ ೨ ವರ್ಷಗಂದಿಯಪ್ಪ ಪಸು" (ಹಲಾಯು. ೪೫-೧೧೭). **ವರ್ಷಗಂತಿ** : ಆವುದಾನೊಂದು ವರ್ಷಗಂತಿಯಾಕಳುಂಟು ಅದು ಸಮಾಂಸಮೀನೆ (ನಾಚಿರಾ. ೩). [ವರ್ಷ + ಕಂದಿ₁]

ವರ್ಷಗಟ್ಟಳೆ₁ (ನಾ). ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಸತ್ತು ಒಂದು ವರ್ಷ ಕಳೆದಾಗ ಮಾಡುವ ತಿಥಿ ; ವಾರ್ಷಿಕಶ್ರಾದ್ಧ : ನಾಳೆ ನಮ್ಮ ತಾತನ ವರ್ಷಗಟ್ಟಳೆಯಾದ್ದರಿಂದ ಊರಿಗೆ ಹೋಗಬೇಕು (ರೂಢಿ). [ವರ್ಷ + ಕಟ್ಟಳೆ₁]

ವರ್ಷಗಟ್ಟಳೆ₂ 'ವರ್ಷ' ಪರಾ.

ವರ್ಷಜ (ಗು). ೧. ಮಳೆಯಿಂದ ಉಂಟಾದ. ೨. ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ : 'ವರ್ಷಜಧನು' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ವರ್ಷಜಧನು (ನಾ). ಮಳೆಬಿಲ್ಲು ; ಕಾಮನ ಬಿಲ್ಲು : ಹರಿ ವರ್ಷಜಧನುವಂ ಸಂಹರಿಸಲೊಡಂ ಚೈತ್ರಚಾಪಮಂ ಜಿನಚಂದ್ರಂ ಧರಿಯಿಸಿದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೧೩೫). [ಸಂ. ವರ್ಷಜಧನುಸ್]

ವರ್ಷಣ (ನಾ). ಮಳೆ ; ವೃಷ್ಟಿ : ಮಣಿಘಂಟಿಕಾರವಂ ಕಿಂಕಿಣೀರವಂ ಕಜೆಯೆ ಬೇಜೆ ಕರ್ಣಾಮೃತವರ್ಷಣಮಂ ಜನನೇತ್ರಾಕರ್ಷಣಮಾದುದು ತಡತಡಾದ ಜನಬಾಳಕನಾ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೩-೫೦). [ಸಂ.]

ವರ್ಷಧರ (ನಾ). ೧. ನೀರನ್ನು ಧರಿಸಿರುವಂಥದು ; ಮೋಡ. ೨. ಅಂತಃಪುರದ ಸೇವಕರಲ್ಲೊಬ್ಬನಾದ ನಪುಂಸಕ ; ಖೋಜಾ : ಅಂತಃಪುರಪರಿವಾರಜನ ನಿರ್ದಯಸಂಮರ್ದನಿಪತಿತಕುಬ್ಜವಾಮನವರ್ಷಧರನಿಕುರುಂಬಮುಂ . . . ಆಗಿ (ಆದಿಪು. ೮-೩೫ ವ); ಬರ್ಬರಶಾಕಬಧಿರವರ್ಷಧರ . . . ಪಂಜರರಂಜಕ ಸಮಾಜಮುಮಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೬-೮೫ ವ). [ಸಂ.]

ವರ್ಷಧಾರೆ (ನಾ). ಮಳೆಯ ಸುರಿತ, — ಧಾರೆ : ಮುಸಲ — ವರ್ಷಧಾರೆ ಮುಗಿಲಿನಿಂದ ಸೋರೆ ಕುಣಿವ ನವಿಲು ನನ್ನ ಮನಂ, ನಲ್ಮೆಯುಕ್ಕಿ ಮೀರೆ! (ಪಕ್ಷಿಕಾ. ೩೫-೧). [ಸಂ. ವರ್ಷಧಾರಾ]

ವರ್ಷನಗ (ನಾ). ಭೂಮಿಯ ಒಂಬತ್ತು ಪರ್ವತಗಳನ್ನು ಒಂದರಿಂದ ಮತ್ತೊಂದನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸುವಂತೆ ಅಡ್ಡನಿಂತಿರುವ ಸಾಲುಪರ್ವತ : ಪಕ್ಷಚ್ಛೇದೋದ್ಯುಕ್ತನಪ್ಪ ಸುರರಾಜನ ಸೇನಾನಿಯೊಳ್ ತಾಗುವ ಪದದ ವರ್ಷನಗ ದಂತೆ ಬಂದು ತಾಗುವುದುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೧೬೩ ವ). [ಸಂ.]

ವರ್ಷಪರ್ವತ (ನಾ). = ವರ್ಷನಗ : ಮೂವತ್ತೆರ್ದುಂ ವರ್ಷಂಗಳುಂ, ಆನಿತುಂ ವರ್ಷಪರ್ವತಂಗಳುಂ . . . ಇನಿತುಂ ಭೂಸ್ವರ್ಗಂಗಳೆನಿಪ್ಪುವು (ಚಿಕಬ. ೩೧-೧೭). [ಸಂ.]

ವರ್ಷಫಲ (ನಾ). ಯುಗಾದಿಯ ದಿನದಂದು ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾಗಿ ಹೇಳುವ ಪ್ರಸಕ್ತವರ್ಷದ ಮಳೆ, ಬೆಳೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಫಲ : ಯುಗಾದಿಯಂದು ಪಂಚಾಂಗಪೂಜೆಯ ನಂತರ ಜೋಯಿಸರು ವರ್ಷಫಲವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ವರ್ಷರ್ತು (ನಾ). ಶ್ರಾವಣ ಮತ್ತು ಭಾದ್ರಪದ ಮಾಸ ; ಮಳೆಗಾಲ : ವರ್ಷರ್ತು ಹರ್ಷಮನೆರಚುವಂತೆ ಕಾರ್ಮುಗಿಲ್ ಮುತ್ತಿ ಗಗನವನ್ನೆದೆ ಮಳೆಗರೆಯೆ (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೭೦-೧೯೫೭). [ಸಂ.]

ವರ್ಷವರ (ನಾ). = ವರ್ಷಧರ ೨ : "ಕ್ಲೀಬವ್ಯಪದೇಶಂ ವರ್ಷವರಂ ನಪುಂಸಕಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೫೬-೨೬); ಇದಿರ್ವರ್ಷ ವರ್ಷ[ಪಾಠಾಂ. ಪುರುಷ]ವರನಂ ಕಾದಂಬರೀ ದೇವಿಯಲ್ಲಿರ್ದಳೆಂಬುದುಂ (ಕಾದಂಬ. ೨೦೮). [ಸಂ.]

ವರ್ಷವರ್ಧಂತಿ (ನಾ). ವರ್ಷದ ಹುಟ್ಟುಹಬ್ಬ. [ಸಂ. ವರ್ಷವರ್ಧಂತೀ]

ವರ್ಷವರ್ಧನದಿನ (ನಾ). = ವರ್ಷವರ್ಧಂತಿ : ಕಟಕಕಟಿಸೂತ್ರಕುಂಡಲಹಟತ್ ಕಿರೀಟಾಂಗದಾದಿ ಮಣಿಭೂಷಣ ಭಾಜಟಿಲಿತಮೂರ್ತ್ಯುತ್ಕೃಷ್ಟಂ ಸ್ಫುಟಹರ್ಷಂ ತನ್ನ ವರ್ಷವರ್ಧನದಿನದೊಳ್ . . . ಒಡ್ಡೋಲಗಂಗೊಟ್ಟಿರೆ (ಆದಿಪು. ೨-೨); ಒಂದು ದಿವಸಂ ತನ್ನ ವರ್ಷವರ್ಧನದಿನದೊಳು ಮಹಾಸನಾಸೀನನೋಲಗಂಗೊಟ್ಟಿರ್ಪುದುಂ (ಚಾವುಂಪು. ೧೩). [ಸಂ.]

ವರ್ಷವಾಚಕ (ನಾ). ಸಂವತ್ಸರಸೂಚಕವಾದುದು ; ವರ್ಷಸಂಬಂಧಿಯಾದುದು: ಈವರೆಂಬುದು ಈಷದ್ಭೂತಕಾಲಂ ; ಮೊನೆಯೇದೆಂದು ಭೂತಕಾಲಂ ; ಇವು ವರ್ಷವಾಚಕಂಗಳಾಗಿ ಕಾಲೋಪಯುಕ್ತಂಗಳು (ಶಮದ. ೩೨೨ ವೃತ್ತಿ). [ಸಂ.]

ವರ್ಷಾಂತ (ನಾ). ಮಳೆಗಾಲದ ಕೊನೆ . ಕರಮೊಪ್ಪುತ್ತುಷ್ಣೇತರಕಿರಣಂ ವರ್ಷಾಂತಸಮಯಜಳಧರಪಥದೊಳ್ (ಕವಿರಾ. ೨-೭೮). [ಸಂ.]

ವರ್ಷಾಂತರ (ನಾ). ೧. ಇನ್ನೊಂದು ವರ್ಷ ; ಬೇರೊಂದು ವರ್ಷ. ೨. ಬಹಳ ಕಾಲ ; ದೀರ್ಘಸಮಯ : ವರ್ಷಾಂತರಗಳ ಹಿಂದೆಯೇ ಆಗಬೇಕಾಗಿದ್ದ ಈ ಕೆಲಸ ಈಗ ಮುಕ್ತಾಯದ ಘಟ್ಟಕ್ಕೆ ಬಂದಿದೆ (ಇತ್ತೀ.). [ಸಂ.]

ವರ್ಷಾಕಾಲ₁ (ನಾ). ಮಳೆಗಾಲ : ಕಾಲವು ಸಂಕ್ಷೇಪದಿಂದ ಶೀತಕಾಲ, ಉಷ್ಣಕಾಲ, ವರ್ಷಾಕಾಲವೆಂದು ಮೂರುತೆರನಾಗಿರುವುದು (ಶಂ.ವ್ಯ. ೧೯೬); ವರ್ಷಾಕಾಲಮೊಳೊಂದು ದಿವಸಂ . . . ಮುದ್ದಣನರಮನೆಯಿಂ ಪೊಱಮಟ್ಟು (ಅಮುಪ್ರ. ೪-೬). [ಸಂ.]

ವರ್ಷಾಕಾಲ₂ 'ವರ್ಷ' ಪರಾ.

ವರ್ಷಾಗಮ (ನಾ). ಮಳೆಗಾಲದ ಆರಂಭ : ೨ ಬಾಹುಸಹಸ್ರೋತ್ಕರಂ . . . ವರ್ಷಾಗಮಸಮಯದಂತೆ ಬಹಳತರವಾರಿಧರಪರೀತಮುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೧-೭೦ ವ). [ಸಂ.]

ವರ್ಷಾಬ್ದಿಕ (ನಾ). = ವರ್ಷಗಟ್ಟಳೆ₁ : ನನ್ನ ಅತ್ತೆಯವರ ವರ್ಷಾಬ್ದಿಕವಾದ ಮೇಲೆ ಮಾಡುವುದೇ ಸರಿ (ಶಾಂತಲಾ. ೧೯೧). [ಸಂ.]

ವರ್ಷಾಭು (ಗು). ೧. ಮಳೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. (ನಾ). ೨. ಕಪ್ಪೆ : "ಭೇಕಂ ಶಾಲೂರಂ ಮಂಡೂಕಂ ವರ್ಷಾಭು ದರ್ದುರಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೨೩-೮); ತರಕ್ಷು ಪಶುಮೃಗ ಬಿಲಶಯ[ರ] ವರ್ಷಾಭು ನಕುಲ ಭುಜಂಗಜಾತಿಗಳು ಕುಲದ ವೈರವ ಮಱೆದು ಬೆರಸಿಪ್ಪವು . . ಋಷ್ಯಶೃಂಗನ ಬಲದಲೆಡದಲಿ (ಕಾಶಿರಾ. ೧-೫೦). ೩. ಹೆಣ್ಣು ಕಪ್ಪೆ: "ಭೇಕಿ ವರ್ಷಾಭು[ಪಾಠಾಂ. ಭ್ವಿ]ಯೆನೆ ಪೆಣ್ಗಪ್ಪೆಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೨-೮). ೪. ಸಣ್ಣ ಕಪ್ಪೆ. ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು ; ಹಂದಿಹುಲ್ಲು. ೬. ಮಣ್ಣುಹುಳು ; ಎರೆಹುಳು. ೭. ಹೊನ್ನೆಹುಳು. ಇಂದ್ರಗೋಪ. [ಸಂ. ವರ್ಷಾಭೂ]

ವರ್ಷಾಭ್ರ (ನಾ). ಮಳೆಗಾಲದ ಮೋಡ ; ಕಾರ್ಮೋಡ : ಕಾಮರೂಪಿಣಿ . . . ಪಿಡಿದಳಂಬರಕೊಡನೆ ವರ್ಷಾಭ್ರವೇಷದಿಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೭೦೬-೪೦೬). [ಸಂ.]

ವರ್ಷಾಭ್ವಿ (ನಾ). ಹೆಣ್ಣುಕಪ್ಪೆ : "ಭೇಕಿ ವರ್ಷಾಭ್ವಿ[ಪಾಠಾಂ.ಭು]ಯೆನೆ ಪೆಣ್ಗಪ್ಪೆಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೨-೮). [ಸಂ. ವರ್ಷಾಭ್ವೀ]

ವರ್ಷಾಲಯ (ನಾ). ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವ ಮನೆ : ಗೃಹಕೂಟಾಂಕ(ದ) ವರ್ಷಾಲಯದಿಂದಂ ಮಹಾಘಮಾರ್ಗಾಂತಾಭಿಧೇಯ ಧಾರಾಗೃಹದಿಂದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೮೪ ವ). [ಸಂ.]

ವರ್ಷಾವಾಸ (ನಾ). ೧. = ವರ್ಷಾಲಯ : ಮಹಾಘಮಾರ್ಗಾಂತಮೆಂಬ ಧಾರಾಗೃಹಮುಂ ಗೃಹಕೂಟಮೆಂಬ ವರ್ಷಾವಾಸಮುಂ (ಆದಿಪು. ೧೫-೩ ವ); ಗೃಹಕೂಟಮೆಂಬ ವರ್ಷಾವಾಸಮುಂ ಪುಷ್ಕರಾವತಿಯುಮೆಂಬ ಶಯನಸದನಮುಂ (ಆದಿಪು. ೧೦-೧ ವ). ೨. [ಬೌದ್ಧ] 'ಮಳೆಗಾಲದ ನಾಲ್ಕುತಿಂಗಳು ಹೊರಗೆ ಸಂಚಾರಕ್ಕೆ ಹೋಗದೆ ಆರಾಮದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವುದು" (ಬುದ್ಧ ಪ. ಮಲಿಂದ. ಪದವಿವರಣೆ. ೧೩೩): ನಾಗಸೇನನು . . . ವರ್ಷಾವಾಸಕ್ಕೆ ಅಲ್ಲಿ ನಿಂತನು (ಬುದ್ಧಪ. ಮಲಿಂದ. ೨೩). [ಸಂ.]

ವರ್ಷಾಶನ (ನಾ). (ಅಶಕ್ತರು, ವಿಧವೆಯರು ಮುಂತಾದವರಿಗೆ) ಉದರಸಿರ್ವಾಹಕ್ಕಾಗಿ ವರ್ಷಕ್ಕೊಮ್ಮೆ ನೀಡುವ ಧನ ಅಥವಾ ಧಾನ್ಯ ರೂಪದ ನಿಯಮಿತವಾದ ಕೊಡುಗೆ ; ಜೀವನಾಂಶ ; ಪೋಟಿಗೆ (ಉಕ) : ರಾಜರಾಗಿದ್ದವರು ಸಹಾಯಮಾಡಿದರಲ್ಲ ಎನ್ನುವುದಾದರೆ ಕೆಲವು ಲಕ್ಷ ವರ್ಷಾಶನ ಕೊಡೋಣವಂತೆ (ಚಿರಾ. ೧೦೨); ಬ್ರಿಟಿಷರು . . . ಅವರಿಗೆ ವರ್ಷಾಶನ ಕೊಟ್ಟು ಬೈಲಹೊಂಗಲದ ಕೋಟೆಯಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟರು (ಕಪಾಪು. ೪-೧೪). [ಸಂ.]

ವರ್ಷಿಷ್ಠ (ಗು). ೧. ವಯಸ್ಸಿನಿಂದ ಅತ್ಯಂತ ಹಿರಿಯತನವುಳ್ಳ. ೨. ಬಹಳ ಹಳೆಯದಾದ. ೩. ಅತ್ಯಂತ ಸಮರ್ಥವಾದ ,—ಬಲಿಷ್ಠವಾದ. ೪. ಅತಿ ದೊಡ್ಡ ; ಬೃಹತ್ತಾದ. ೫. ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ. [ಸಂ.]

ವರ್ಷಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮಳೆಯಂತೆ ಸುರಿಸು ,— ಕರೆ : ದಾನೋದಕವಂ ವರ್ಷಿಸುತ (ಸೌಗಂಧಿ. ೫೪೨-೧೮); ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ನಡುಗದೆ ಅಂಬುಮಳೆಯನ್ನು ವರ್ಷಿಸಿದನು (ವ್ಯಾಸಬಿ. ೬೭೯). [ವರ್ಷ + — ಇಸು]

ವರ್ಷೀಯ (ನಾ). ವಯಸ್ಸಾದವನು ; ಮುದುಕ : "ವೃದ್ಧಂ ಸ್ಥವಿರಂ ತಾಂ ವರ್ಷೀಯಂ . . . ದಶಮೀಸ್ಥಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೫೬-೨೭). [ಸಂ. ವರ್ಷೀಯಸ್]

ವರ್ಷೋಪಲ (ನಾ). ಆಲಿಕಲ್ಲು ; ಆಣೆಕಲ್ಲು : "ಆಲಿವರಲು ಮುಗಿಲ್ಗಲ್ಲೆಂದುಂ ತೋಱಿ ವರ್ಷೋಪಲಂಗಳ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೯೧). [ಸಂ.]

ವರ್ಷ್ಮ (ನಾ) ೧. ದೇಹ; ಶರೀರ: "ತನುಃ . . . ವರ್ಷ್ಮ, ಪುರಂ, ಪಿಂಡಂ, ಕ್ಷೇತ್ರಂ, ಗಾತ್ರಃ , ಅಪಘನಃ , ಮೂರ್ತಿಃ — ಈ ೧೭ ಶರೀರಂ" (ಹಲಾಯು. ೮೪-೩೫); ಘನಲಿಂಗದೊಳು ವರ್ಷ್ಮ ಬಯಲಾಗೆ (ಪ್ರಭುಪು. ೨-೯೧). ೨. ಅಳತೆ ; ಪ್ರಮಾಣ. ೩. ಎತ್ತರ ; ಔನ್ನತ್ಯ. ೪. ಸುಂದರವಾದ ರೂಪ ,—ಆಕಾರ. [ಸಂ. ವರ್ಷ್ಮನ್]

ವಲ್ (ಅ). ದಿಟವಾಗಿ ; ನಿಜವಾಗಿ (?): ಶ್ರೀ ಭದ್ರವಾಹುಸಚನ್ದ್ರ ಗುಪ್ತಮುನೀನ್ದ್ರಯುಗ್ಮದಿನೊಪ್ಪೆ ವಲ್(ಎಕ.II, ೩೦-೧;ಶಾ. 650); ಶ್ರೀಗತಿಚೇಷ್ಟಾವಿರಹಂ ಶುಭಾಂಗದೆ ಘನಮ್ಯಾಟಿಟ್ಟಮ್ಸನ್ನಿಟ್ಟು ವಲ್ ಯತಿಯಂ ಪೇಟ್ಟು ವಿಧಾನದಿನ್ನು ತೊಱದೇ ಕಲ್ಬಪ್ಪಿನಾ ಶೈಲದುಳ್ . . . ಸುಭಮುಮ್ ಸ್ವರ್ಲೋಕದಿಂ ನಿಶ್ಚಿತಮ್ (ಎಕ. II, ೭೭-೧; ಶಾ. 700). [IP ಇದು 'ದಲ್' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ವಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ದ್ವಿದಳಧಾನ್ಯ; ಅವರೆ: "ಕೂಗುರಿಯವರೆಗಳು ವಲಾಖ್ಯಂ" (ಮಂಗರಾ. ೪೫-೪೮). [IP ಇದು 'ವಲ್ಲ' ಎಂದಿರಬಹುದೆ?]

ವಲಂ, ವಲ್ಲಂ (ಅ). ದಿಟವಾಗಿ ; ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ ; ಖಂಡಿತವಾಗಿ : "ಏಗಂ ವಲಂ ವೆಱಂ ದಲ್ ತಾಗುಗುಮತಿನಿಶ್ಚಯಾರ್ಥಮಂ" (ಶಮದ. ೩೦೭); ಪುರುಪರಮೇಶ್ವರನಿಳೆಗವತರಿಸಿದನಿಂದರಸುವಡೆದೆವೆಂಬಂತೆ ವಲಂ[ಪಾಠಾಂ. ಪೊಲೀ] ಪರಮಾನಂದಪರಂಪರೆ ದೊರೆಕೊಂಡತ್ತಿಂತು ಪಂಚಭೂತಂಗಳೊಳಂ (ಆದಿಪು. ೭-೬೬); ಮೃತ್ಯುಂಜಯಂಗಧಿಕದ್ಧೆವಮಿಲ್ಲಿದು ವಲಂ ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತಿ (ಪದ್ಮರಾ. ೧೦-೨೯). **ವಲ್ಲಂ** : ಏಗಂ, ವರಂ, ವಲಂ, ವಲ್ಲಂ, ವೆಱಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೨೦ ಪ್ರಯೋ.).

ವಲಕ್ಷ, ವಳಕ್ಷ (ನಾ). ೧. ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣ ; ಶ್ವೇತವರ್ಣ. **ವಳಕ್ಷ** : ೧. ತರಕ್ಷುರಾಕ್ಷಸ ವಿಪಕ್ಷ ವಳಕ್ಷ ಸರಕ್ಷ ದೇಹ . . . ರಕ್ಷಿಪುದು (ರಾಜಶೇ. ೧-೧೦). ೨. ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣವುಳ್ಳುದು ; ಬಿಳುಪಾದುದು : ಉಕ್ಷಪತಿ ಮುಂದೆ ಬಂದು ವಳಕ್ಷಂ . . . ಮುಂದೆ ನಡೆಯೆ ನಡೆದರ್ ವಿಭುಗಳ್ (ಸೇಮಪು. ೬-೭೨). [ಸಂ.]

ವಲಗ್ನ (ನಾ). ಸೊಂಟ ; ನಡು : "ಅವಲಗ್ನಂ ವಲಗ್ನಮಾ ಮಧ್ಯಮನೆ ನಡುವೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೯೬-೧೫). [ಸಂ.]

ವಲಜ, ವಳಜ (ನಾ). ೧. ಹೊಲ : "ವಲಜಂ - ೧ ಹೊಲ, ಊರುಬಾಗಿಲು ೨ ಕ್ಕೂ ಹೆಸರು" (ಕನ್ನಾಂಕ. ೩೮೦). ೨. (ಊರು, ಮನೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳ) ಹೆಬ್ಬಾಗಿಲು; ಮಹಾದ್ವಾರ : "ದ್ವಾರಂ ದ್ವಾರ್ವಲಜಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೪೭-೧೨). **ವಳಜ** : ೨. "ದ್ವಾಃ, ದ್ವಾರಂ, ವಳಜಂ — ಈ ೩ ಬಾಗಿಲ್" (ಹಲಾಯು. ೫೦-೧೪೫). [ಸಂ.]

ವಲಜೆ (ನಾ). ಚೆಲುವೆ; ಸುಂದರಿ. [ಸಂ. ವಲಜಾ]

ವಲಟ (ನಾ). ಸುವಾಸನೆಯುಳ್ಳ ಮಣ್ಣು : "ಆಢಕೀ . . . ವೃತ್ತಾಳಿಕಂ, ಸುರಾಷ್ಟ್ರಜಂ — ಈ ೬ ವಲಟಮಕ್ಕೆಂಬ ಗಂಧದ್ರವ್ಯ" (ನಾಟಾರಾ. ೧೧೧). [ಸಂ.]

ವಲನ, ವಳನ (ನಾ). ೧. ಚಲನೆ ; ಸರಿದಾಡುವಿಕೆ : 'ಚಲನವಲನ' ಪರಾ. ೨. ಅಲುಗಾಟ ; ಸ್ಪಂದನ : ಕಿನ್ನರೀ ಕರಕಿಸಲಯವ[ಪಾಠಾಂ. ಚ, ಚಾ]ಲನಸಮುತ್ಪನ್ನಕಾಕಲೀಕಲರವಮಿಲಿತಮಧುಕರತಂತ್ರೀಲಸಮಂಚಿತವಿಪಂಚೀಮಂದ್ರತಾರಮಧುರಮೂರ್ಛನಾಸನಾಥ (ಆದಿಪು. ೧೧-೭೪ ವ). ೩. ಸುತ್ತು ತಿರುಗುವಿಕೆ ; ಗುಂಡಗೆ ಚಲಿಸುವಿಕೆ : ಹಾಗಾದರೆ ನಿನ್ನ ಕೆಲಸವೇನು ಈಗ? ಸರಳರೇಷೆ. ನಿನ್ನ ರೇಷೆಯ ವಲನ ನನಗೇಕೆ? (ರಕ್ತಧ್ವ. ೨೮೮). ೪. [ನಾಟ್ಯ] ಕಣ್ಣನ್ನು ವೃತ್ತಾಕಾರವಾಗಿ ಚಲಿಸುವುದು : ಭ್ರಮಣ, ವಲನ, ಪಾತ . . . ಪ್ರಾಕೃತ — ಈ ಒಂಬತ್ತು [ಸ್ವನಿಷ್ಠ] ಆಲಿಯ ಭೇದಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩-೫೪ ವ); ಭರದಿಂ ಮೂಱುಂ ಮೂಲೆಯನಿರದೊಂದಲ್ ತಾರೆ ವಲನಮೆಂದೆನಿಸಿರ್ಕುಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩-೫೫). **ವಳನ** : ೧. ಚಳದನಿಲಾಹತಕ್ಷುಭಿತ ಭಂಗುರತುಂಗತರಂಗಮಾಳಿಕಾವಳನಸಮುಚ್ಛಳನ್ನಗಣಾತ್ತ . . . ಬಾಡವಾನಳಾವಿಳಜಳಮಂ ಮನಂ ಬಯಸಿ ನೋಡಿದನರ್ಣವಮಂ ಗುಣಾರ್ಣವಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೨೫). [ಸಂ.]

ವಲಭಿ, ವಳಭಿ (ನಾ). ೧. ಮನೆಯ ಚಾವಣಿ, –ಸೂರು : "ಆಚ್ಛಾದನಂ, ವಲಭಿಃ – ಈ ೨ ಮನೆಯ ಹೊ(ದಿ)ದಿಕೆ" (ಹಲಾಯು. ೫೧-೧೪೦); ರಮಣೀಯತಾಗುಣ ಪತಾಕೆಯನ ಪಡೆಯುತ್ತ, ವಿವಿಕ್ತತಾಕಾರಣದೆ ರಾಗವನು ಪೆರ್ಚಿಸುತ ಪರಿನಮ್ರವಲಿಗಳಿಂ ಸೊಗಯಿಸುವ ವಲಭಿಗಳ ವಧುಗಳೊಂದಿಗೆ ಸೇವಿಸಿದರಲ್ಲ ಯುವಜನರು (ಧನ್ಯಾಲೋ. ೨೦೯). **ವಳಭಿ** : ೧. ಸೆಜ್ಜೆವನೆಯ ವಪ್ರದ ವಳಭಿಗಡರ್ದು ಪಣ್ಣಿದ ಕಣ್ಣನಲೆಯಂತೆ ಕವಲ್ತು ದಾಂಗುಡಿವೋದ ಮಾಧವೀಲತೆಯ ಕೆಲದೊಳ್ (ಧರ್ಮನಾ. ೨-೬೨ ವ). ೨. ಮನೆಯ ಎತ್ತರವಾದ ಭಾಗ ; ಉಪ್ಪರಿಗೆ : ರಾಜಭವನಂ ಪದ್ಮರಾಗಮಾಣಿಕ್ಯಕಳಶಪಙ್ಕ್ತಿಗಳಿಂ ರಾಜಹಂಸವಸದಂತೆಯುಂ . . . ನಿರಂತರಚಂದ್ರಕಾಂತ ವಳಭೀವಳಯದಿಂ ಸಶಾರದಾಭ್ರಸಮುದಯದಂತೆಯುಂ . . . ಎಸೆವುದು (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೧-೭೮ ವ). 'ವಲಭಿಚ್ಛಂದ' ಪರಾ. ೩. ಒಂದು ಪಟ್ಟಣದ ಹೆಸರು; IP ಈಗಿನ ಸೌರಾಷ್ಟ್ರದ ಒಂದು ಪಟ್ಟಣ : ಸುರಥಮೆಂಬುದು ನಾಡಲ್ಲಿ ವಳಭಿ[ಪಾಠಾಂ. ವಂಬೆ]ಯೆಂಬುದು ಪೊಟಲ್ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೩-೪). [ಸಂ. ವಲಭೀ]

ವಲಭಿಚ್ಛಂದ, ವಳಭಿಚ್ಛಂದ (ನಾ). ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚಿದ ಛಾವಣಿಯ ಭಾಗ : ಸಮದ ಚೆಲ್ವಿಂಗೆ ಸರ್ವತೋಭದ್ರಮೆನಿಸಿದ ಸರ್ವತೋಭದ್ರಂಗಳೊಳಂ ಛಂದೋವಿದ್ಯೆಯಂತೆ ನಾನಾಚ್ಛಂದಮಪ್ಪ ವಲ[ಪಾಠಾಂ. ಳ]ಭಿಚ್ಛಂದಂಗಳೊಳಂ . . . ಕೃತ ಸುಕೃತಜನಕ್ಕೆ ತಜ್ಜನ್ಮಭೂಮಿಯುಮಿರ್ಪಂತಿರ್ದ ನಗರಲಲನೆಯ ಲಪನಕ್ಕೆ ಲೀಲಾಲಲಾಮಲಕ್ಷ್ಮಿಯಂ ತಾಳಿ (ಆದಿಪು. ೬-೧೦೬ ವ). **ವಳಭಿಚ್ಛಂದ** : ಅತಿಲಲಿತಮತಿವಳಭಿಚ್ಛಂದಂಗಳಿಂ ಛಂದೋವಿದ್ಯೆಯುಮಂ ಸರ್ವತೋಭದ್ರಾಹ್ವಯ ವಿಶೇಷದಿಂ ನೋಂಪಿಯ ವಿಶೇಷಮಂ . . . ಸ್ವಸ್ತಿಕವಿಸ್ತಾರದಿಂ ವಿವಾಹಮುಮನನುಕರಿಸಿ ಶೋಭಿಸುವುದು (ಸುಕುಮಾ. ೧೦-೫೦ ವ); "ಉಪ್ಪರಿಗೆಯ ಸೊಗಸು" (ಸುಕುಮಾ. ಕೋಶ). [< ಸಂ. ವಲಭಿಚ್ಛದ]

ವಲಯ, ವಳಯ (ನಾ). ೧. ಕಡಗ ; ಬಳೆ : "ವಲಯಮೆನಲು ಕಂಕಣಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೦-೨೬); ಸರೋರುಹಕರ್ಣಪೂರಮುತ್ಪಲಕಟಕಂ ಮೃಣಾಲವಲಯಂ . . . ಇಂದುಮಂಡಲಮಧುರಾಸ್ಯೆಗೊಪ್ಪಿದುದು (ರಾಜಶೇ. ೪-೪೩). ೨. ಸಿಂಬೆ ; ಸುರುಳಿ. ೩. ವರ್ತುಲ ; ಪರಿಧಿ ; ಮಂಡಲ : ರಘುಜಂ . . . ಬೀಳ್ಕೊಂಡನಾಶ್ರಮಸ್ನೇಹಮಯ ವಲಯಮಂ ಬಾಷ್ಪಲೋಚನನಾಗಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೩೦-೩೭೪); ಹೀಗೆ ಕೆಲಕಾಲ ಕಳೆದ ಮೇಲೆ ಶಿಬಿರದವರಲ್ಲಿ ಏನೋ ಒಂದು ಸುಶಯದ ವಲಯ ಏರ್ಪಟ್ಟಿತು (ಗೋಪುರ. ೭೩). ೪. ವಿಭಾಗ ; ಪ್ರದೇಶ : ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವಲಯದಲ್ಲಿಯೂ ವಾಯುಗುಣಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಬೆಳೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ತೋರಿಬರುವ ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳು . . . ವಿವರಿಸಲ್ಪಡುವುವು (ಭೂವಿ. ೨೪). 'ಉಷ್ಣವಲಯ' ಪರಾ. ೫. ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ : ಹರಿಯಿಲ್ಲದ ಪವನಾಢ್ಯಂ ಹರಿಯಿಲ್ಲದ ಲೋಕಪಾಲಪರಿಷದ್ವಲಯಂ . . . ಹರಿ ನೀನಿಲ್ಲದ ಮದೀಯ ಗೋಕುಲಮಫಲಂ (ಜಗವಿ. ೩-೧೫). ೬. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಂಟಲು ರೋಗ : ಕೊರಳ ಹೊರಗೂ ಒಳಗೂ ದಪ್ಪನಾಗಿ ಉನ್ನತವಾಗಿದ್ದ ಗಂಟು ಕಟ್ಟುವುದು. ಅದರಿಂದ ಜ್ವರ, ಮೂರ್ಛೆ, ವೇದನೆಗಳುಂಟಾಗಿಹವು. ಅದು ವಲಯವೆಂಬ ಕಂಠರೋಗ (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೧೧೪). **ವಳಯ** : ೧. ಸರಸಪ್ಪುಣಾಳನಾಳವಳಯಂಗಳೊಳುಜ್ಜ್ವಳವೃತ್ತಮೌಕ್ತಿಕಾಭರಣಗಣಂಗಳೊಳ್ ಶಶಿಕರಂಗಳೊಳಾಜಿದೆ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೧೬); ಮಂಜುಘೋಷಮಂ ಬೀರುವ ಸಿಂಜನೀವಳಯಕಾಂಚಿಗಳೆಂಬಿವರಿಂದದೊಂದು ಚೆಲ್ವೇರಿರೆ ಭೋಗಿಭಾಮಿನಿಯರಾ ಮದುವಿಂ ಪೊಱಮಟ್ಟರ್ (ಜಗವಿ. ೩-೧೦೨). ೨. ತನುಮಧ್ಯ ವಳಯದಲ್ಲಿ ಸಕಲಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ ಜಲಮಯವಾಗಿಪ್ಪಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಕಾರಣ ಬಸವನವಗ್ರಹಿಸಿಪ್ಪಲ್ಲಿ ಅದೆತ್ತಲಿದ್ದೆ (ಸಿದ್ಧವ. ಕ. ೨-೩). ೭. (ಸೈನ್ಯದ) ಮಂಡಲಾಕಾರವಾದ ವ್ಯೂಹ ; ವರ್ತುಲಾಕಾರವಾದ ರಚನೆ : ರಿಪುವಳಯಧೂಳೀಪಟನು ಹೊಕ್ಕನು ರಣವನಾದ್ರೋಣ ಹರಿಗೆ ಹಲಗೆ ಕೃಪಾಣ ತೋಮರ ಪರಶು ಕಕ್ಕಡೆ ಕೊಂತ ಮುದ್ಗರ ಸುರಗಿಯತಿಬಳಪಾಯ್ದುಳವನಿರಿಸಿದನು ವಳಯದಲಿ (ಕುಮಾ.ದ್ರೋ. ೪-೧೫). ೮. ಅಂಗಳ ; ಆವರಣ : ಕರೆಸಿದನು ಬಳಿಕವಿಳಪೃಥ್ವೀಶ್ವರರನನುಪಮ ತುರಗಮೇಧಾಧ್ವರದ ಶಾಲಾವರಣಸೌಧಾವಳಿಯ ವಳಯದಲಿ ಹಯಷದಲಿ ಕುಳ್ಳಿರ್ದರುಯುವಿಷ್ಟರಗಳಲಿ (ತೊರಂ. ೧-೭-೩೦). ೯. ಕುದುರೆಯ ಗೊರಸಿಗೆ ಹಾಕುವ ಬಳೆ : "ವಳಯಂ ಲೋಮಿವೆಸರಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೮೧-೧೩). [ಸಂ.]

ವಲಯಶಾಸನ (ನಾ). ಪರಿಧಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಶಾಸನ ; ಎಲ್ಲೆಗೆ ಸೇರಿದ ಶಾಸನ : ಬೆಳ್ಳೂರಿಗೆ ಸಲುವ ಶ್ರೀರಂಗಪುರದಿಂ ಜೀವಗಲ್ಲಿನ್ನಂ ನೈಋತ್ಯ ದಾಸಕೆರೆಯೊಳಗೆ ನಟ್ಟ ಕಲ್ಲಿಂವ ಪಡುಪ ಮಿಶ್ರವಾಗಿ ನೈಋತ್ಯ ಇನ್ತೀ ವಲಯಶಾಸನವೊಳಗಾದ ಅದ್ದಗೆರೆಯ ಹಳ್ಳಿ ಸಹವಾಗಿ ಚಾಕೆನಹಳ್ಳಿಗೆ ಪ್ರತಿನಾಮವಾದ ದೇಮಸಮುದ್ರವೆಂಬ ಅಗ್ರಹಾರದ ವಲಯಶಾಸನದಾನಪಾಲನಯೋರ್ಮಧ್ಯೇ ದಾನಾಚ್ಛ್ರೇಯೋನುಪಾಲನಮ್ (ಎಕ. III (R), ಹೆಗ್ಗಡ. ೮೯-೨೩೬; 1493). [ಸಂ.]

ವಲಯಾಕಾರ, ವಳಯಾಕಾರ (ನಾ). ಮಂಡಲಾಕಾರವಾದುದು ; ವರ್ತುಲಾಕಾರವಾದುದು : ಪರ್ಯಾಯದಿಂದಪ್ಪದೇಂ ಸುತ್ತಿಟಿದುವೊ ವಲ[ಪಾಠಾಂ. ಳ]ಯಾಕಾರದೊಂದೊಂದನತ್ಯಾಶ್ಚರ್ಯಂ ದ್ವೀಪಾಬ್ಧಿವರ್ಗಕ್ರಮಮದುವುಮಸಂಖ್ಯಾತಂ (ಆದಿಪು. ೧-೪೮). **ವಳಯಾಕಾರ** : ವಳಯಾಕಾರದೆ ಬಳಸಿದ ಜಳಧಿದ್ವೀಪಂಗಳಿಂದೆ ಕಡೆಯೊಳ್ ವಿಚಳಜ್ಜಳಚರಸಂಕುಳಕೋಳಾಹಳಮಿರ್ದತ್ತರ್ಣವಂ (ಆದಿಪು. ೧೧-೧೯). [ಸಂ.]

ವಲಯಾಕೃತಿ, ವಳಯಾಕೃತಿ (ನಾ). = ವಲಯಾಕಾರ : ವಲ[ಪಾಠಾಂ. ಳ]ಯಾಕೃತಿಯಿಂದಿದನೇಂ ಬಳಸಿದುದೊ ಸುರೇಂದ್ರಚಾಪಮಂಡಲಮೆನೆ ಬಳ್ವಳ ಬಳೆದ ಪಂಚರತ್ನದ ಬೆಳಗಿಂದಂ ಬೆಳಪುದಲ್ಲಿ ಧೂಳೀಸಾಳಂ (ಆದಿಪು. ೧೦-೨೩). **ವಳಯಾಕೃತಿ** : ಮೇಲಿನ 'ಆದಿಪು' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಸಂ.]

ವಲಯಿತ, ವಳಯಿತ (ಗು). ೧. ಸುತ್ತುಗಟ್ಟಿರುವ ; ಆವೃತವಾದ. (ನಾ). ೨. ಸುತ್ತುಗಟ್ಟಿದುದು : "ವೇಷ್ಟಿತಂ, ವಲಯಿತಂ . . . ಆವೃತಂ – ೫ ಈಚಿನವರಿಗೆ ಅಡ್ಡವಾಗಿರುವಂತೆ ಸುತ್ತಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟುದು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೪೭). **ವಳಯಿತ** : ೨. "ನಿವೃತಂ, ವೇಷ್ಟಿತಂ, ಪರಿವಿಷ್ಟಂ, ವಳಯಿತಂ, ಪರಿಕ್ಷಿಪ್ತಂ— ಈ ೫ ಸುತ್ತಲ್ಪಟ್ಟುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೧೮-೨೭). [ಸಂ.]

ವಲವರ್ಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಕಂಗಪಾದಿ ಕೊಟ್ಟವಳ್ಳಿಪಾದಿ ವಲ್ಲಭಪಾದಿಯು ಮೂಱುಪಾದಿ ವಲವರ್ಮ್ಮನಾ ಮೇಕೆ ಮ x x x ಕೆಯ್ದನ್ದು (ಎಕ. XII, ಮಧುಗಿ. ೯೩-೨; ಸು. 750). [ವಲ$_7$ + ವರ್ಮ$_3$]

ವಲಸಿಗ (ನಾ). ಗುಳೆ ಬಂದವನು ; ನೆಲಸಲು ಬಂದವನು : ಸಿಪಾಯಿಗಳು ಅಥವಾ ವಲಸಿಗರು ತೋರ್ಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳದೆ ಸಣ್ಣಸಣ್ಣ ತಂಡಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಕ್ರಮೇಣ ಆಕ್ರಮಿಸುವುದು (Infiltration. ಇಂಕಾ). [ವಲಸೆ + – ಇಗ]

ವಲಸಿಗೆ (ನಾ). ವಲಸೆ ಬಂದ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ನಡವಳಿಕೆ, –ದೇಶಾಚಾರ : ಇಂಥಾ ಆಚಾರ, ವಲಸಿಗೆ, ಪದ್ಧತಿ ಅಥವಾ ಅಭ್ಯಾಸ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಭೇದವಿದೆ (ಆದೂಬು. ೩೨). [ವಲಸೆ + – ಇಗೆ]

ವಲಸೆ, ಒಲಸೆ (ನಾ). (ಆಕ್ರಮಣ, ಬರಗಾಲ ಮುಂತಾದ ಕಷ್ಟಪ್ರಸಂಗಗಳಲ್ಲಿ) ಜನರು ಒಂದು ಸ್ಥಳದಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ನೆಲಸಲು ಹೋಗುವುದು, –ಗುಳೆಹೋಗುವುದು : ಜಯಸಿಂಹನು ಉತ್ತರದಿಂದ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ವಲಸೆ ಹೊರಟು . . . ಐಹೊಳೆಯಲ್ಲಿ ಬಂದು ನೆಲಸಿದನು (ಮೈವಾಪ್ರ. ೬); ಈ "ಬುದ್ಧಿಜೀವಿ" ನವಶಿಕ್ಷಿತವರ್ಗವು ಕೇವಲ ಚಾಕರಿಯ ಆಸೆ, ಕಚೇರಿಯ ವಲಸೆಗಳಿಗೆ ಮನಸೋತು. . . ಬ್ರಿಟಿಷ್‌ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಒಂದು ಆಧಾರವಾಗಿ ಉಳಿದದ್ದು ದೀರ್ಘ ಪರಿಣಾಮ (ಮಾವಾದ. ೯೫). **ಒಲಸೆ** : ರಣವಿಜಯಭೇರಿಗಳ ಹೊಯ್ಲಲಿ ಕುಣಿದುವಮರರ ಗರ್ಭ ರಿಪುಪಟ್ಟಣದಲಂದೊಲಸೆಗಳ ತೆಗೆದುವು ಗಿರಿಗುಹಾಂತರಕೆ (ಕೊಳಯ. ೧೬-೨೨).

ವಲಸೆ ಬರು = ಜನರು ಒಂದು ಸ್ಥಳದಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ನೆಲಸಲು ಬರು ; ಒಕ್ಕಲು ಬರು : ಅನೇಕಜನ ಪಾರಸಿಕರು . . . ಫಲಪುಷ್ಪಸಮೃದ್ಧವಾದ ಇಂಡಿಯಾದೇಶಕ್ಕೆ ವಲಸೆಬಂದು ಗುಜರಾತಿನ ನಾನಾಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ನೆಲಸಿದರು (ಭಾಗ್ಯಶಿ. ೧); ಇನ್ನಿತರ ದೇಶಗಳ ಜನರೂ ವಲಸೆಬಂದು ನೆಲಸುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೩೯೯). ವಲಸೆಯಾಗು = ಜನರು ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು

ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ನೆಲಸಲು ಹೋಗು ; ಗುಳೆ ಹೋಗು : ದಕ್ಷಿಣಆಫ್ರಿಕದಲ್ಲಿ ವಲಸೆಯಾಗಿದ್ದ ಹಿಂದಿಯರು ಪಡುತ್ತಿದ್ದ ಕಷ್ಟಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ಭಾರತಸರ್ಕಾರವೂ ಪ್ರಜೆಗಳೂ ತುಂಬಾ ವ್ಯಾಕುಲಗೊಂಡಿದ್ದರು (ಸ್ವಾವೀರ. ೪೧). ವಲಸೆಹೋಗು = ವಲಸೆಯಾಗು : ಈಗ ರಾಜಸ್ಥಾನವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ವಲಸೆಹೋಗಿ ಅಲ್ಲಿ ನೆಲೆಗೊಂಡರು (ಆರ್ಯಕ೬ ೧೩). [ದೇ. II ತಮಿ. ವಲಚೈ, ವಲಚಲ್ ; ತೆಲು. ವಲಸ]

ವಲಸೆಗಾರ (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ನೆಲಸುವವನು ; ಗುಳೆ ತೆಗೆದು ಬಂದವನು : ಹೊಸದಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ವಲಸೆಗಾರರು (Nomads) ನಂತರದಲ್ಲಿ ದನಗಾರರು (Herdsmen) ಮುಂದಕ್ಕೆ ಬರುವುದು ಸಹಜವು (ಕುಟುನಾ. ೨೪).

[ವಲಸೆ + – ಗಾರ (< – ಕಾಜ)]

ವಲಸೆದೆಗೆ (ಕ್ರಿ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ನೆಲಸಲು ತೆರಳು ; ಗುಳೆ ತೆಗೆ : ಕಂಬಾವಿ ಭೋಗಣ್ಣನಭವನಂತ್ಯಜನಾಗಿ ತಾಂ ಬರಲ್ ಪೂಜಿಸಿದನೆಂದು ವಿಪ್ರರ್ ನಗರಮಂ ಬಿಟ್ಟು ಪೂಜಿಡಿಸಲ್ಪೂರ ಲಿಂಗಂಗಳಾತನ ಕೂಡೆ ವಲಸೆದೆಗೆಯೆ (ಚೆಬಪು. ೫೭-೨೩). [ವಲಸೆ + ತೆಗ್$_1$]

ವಲಾಗ್ರ (ನಾ). ಬಾದಾಮಿ : (ಕ).

[<— ತೆಲು. ವಳಾಗ್ರ = ಉತ್ತಮಜಾತಿಯ ಅಡಕೆ]

ವಲಿ$_1$, ವಳಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ದೇಹದ ಮೇಲಿನ ಚರ್ಮದ ಸುಕ್ಕು, –ಮಡಿಕೆ. ೨. (ಹೆಂಗಸಿನ) ಹೊಕ್ಕುಳಿನ ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅಡ್ಡಲಾಗಿರುವ ಮೂರು ರೇಖೆಗಳು, –ಗೆರೆಗಳು : 'ತ್ರಿವಲಿ$_1$' ಪರಾ. ೩. ಅಲೆ ; ತರಂಗ : ಸರೋರುಹಿಣೀವನಂಗಳೊಳ್ ವಲಿ ತಲೆದೋಱದಂತು ನಲಿದಾಡುವ ಸೋಗೆಯ ಸೋಗೆ ಸೂಸದಂತೆಲರೊಲವುಕ್ಕೆ ತೀಡಿದುದು . . . ತದ್ವನಾಂತದೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೨-೧೦೧); ವೇದವೇದಾಂತಗಳ ತತ್ವನಿರ್ಝರಘೋಷ ಶಾಂತಿಶರಧಿಯ ಮೇಲೆ ವಲಿಯ ನೆಬ್ಬಿಸುತಲಿದೆ (ನಕ್ಷ. ೬೧-೪). ೪. ಹೊರಳುವಿಕೆ ; ಕೊಂಕು : ಆಹಾ, ಕೊಳದಿ ಬಾಲರವಿಯ ಅಂಬೆಗಾಲ ಲೀಲೆ, ಅಲೆಯ ವಲಿಯ ಮೇಲೆ (ನಡಬಂ. ೧-೨೦). ವಳಿ$_2$: ೨. ವಳಿಗಳೊಗೆದು ಮೆಯ್ಯಂ ಕೊಂಡೆರಟ್ಟೋಱು ನಾಲ್ಕಗ್ಗಳಿಸಿರೆ . . . ಶುದ್ಧನಕ್ಕುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೧೧-೭); ನಡೆ ಮೆಲ್ಲನಾದುದು ವಳಿಯಡಂಗಿದುವು . . . ಲತಾತನ್ವಿಗಂದು (ಪದ್ಮರಾ. ೪-೨೯). ೩. ಆ ಸ್ಥಲ ಸುರಧನುವಿನ ಕೆಲವಳಿಯಂತೆ ಮರೀಚಿಕಾಜಲದ ವಳಿಯಂತೆ (ಮೋಳಮಾ. ೧೧೩-೪೪೭); ನೆಲೆಮೊಲೆ ಪೊಣರ್ವಕ್ಕಿಗಳಂ ವಳಿವಳಿಗಳನಾಸ್ಯಬಿಂಬಮಂಬುರುಹಮನಗ್ಗಲಿಸೆ ಕಲಹಂಸಯಾನೆಯರಲರ್ಗೊಳಕೆ ಬಿರ್ದುವಂದಂತಿರ್ದರ್ (ಅನಂಪು. ೭-೨೭). ೫. ಗೆರೆ ; ಸಾಲು : ಈ ಕಲಮಿನಲ್ಲಿ ೭೧ನೇ ಪಾನಿನಲ್ಲಿ ೨೨ನೇ ವಳಿಯಲ್ಲಿ . . . "ಸವಡ ಇದ್ದಲ್ಲಿ ಹಾಕಲಾದೀತೆಂದು" ಓದಿರಿ (ಮುಂಬಪ್ರಾ. ೨೮ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ). ೬. [ಸಂಗೀತ] ತಂತೀವಾದ್ಯವನ್ನು ನುಡಿಸುವಾಗ ತಂತಿಯನ್ನು ಜಗ್ಗಿ ನುಡಿಸುವುದು : "ವಳಿ – ವೀಣೆಯ ಒಂದು ಸ್ವರಸ್ಥಾನದಲ್ಲೇ ಎರಡು ಅಥವಾ ಮೂರು ಮುಂದಿನ ಸ್ವರಗಳು ನುಡಿಯುವಂತೆ ತಂತಿಯನ್ನು ನಿರ್ಣಯದಿಂದ ಜಗ್ಗಿಸುವುದು" (ಸಂಗೀಚಂ. ೨೭). ೭. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಮಕ : ರೀತಿ ನೂತನಂಬಡೆಯೆ ವಳಿ ವಿಳಾಸಂಬಡೆಯೆ . . . ಪಾಡುತ್ತಿರೆಯುಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೭-೬೭ ವ). [ಸಂ.]

ವಲಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಸಾಧು ; ಫಕೀರ : ಇದರ ಮುಖ್ಯತತ್ವ ವಲಿ ಅಥವಾ ಸಾಧುವಿನಿಂದ ಸರಿಯಾದ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಶಿಕ್ಷಣ ಪಡೆಯುವುದು (ಇಸ್ಲಾಂಸಂ. ೨೭೨). ೨. ಸ್ನೇಹಿತ ; ಮಿತ್ರ : ವಲಿ ಎಂದರೆ ಮಿತ್ರ, ವಿಲಾಯತ್ ಅಂದರೆ ಮೈತ್ರಿ (ಇಸ್ಲಾಂಸಂ. ೨೭೨).

[<— ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ವಲೀ]

ವಲಿ$_3$ (ನಾ). ೧. ಹೊತ್ತು ; ಸಲ ; ಬಾರಿ : ಶ್ರೀಮತು ಇ ಬೀರಕಲ್ಲ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯ ಮೂರು ವಲಿ ಪೂಜೆ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡುವ ಸ್ಥನಿಕರಿಗೆ . . . ಮಾಚೆಯ ದ(ಂ)ಣ್ನಾಯ್ಕರು ಧಾರಾಪೂರ್ಬ್ಬಕವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ದತ್ತಿ (ಸೌಇಇ. IX-I. ೩೪೪-೭; 1320). ೨. (?) : ಬಿಸಜೆ ಪುಟ್ಟುವ ಗೊತ್ತಿದೆಂದು ಕೆಸರಂ ವಲಿ ಆಗ್ರಾಣಿಸುವುದಂದಮ ವರ್ಣಕುಲದೊಳು (ತಿಯುಶ. ೭-೬೦). [?]

ವಲಿತ, ವಳಿತ (ಗು). ೧. ಸುತ್ತುವರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ; ಸುತ್ತುಗಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. ೨. ಹೊರಳಿದ ; ತಿರುಗಿದ ; ಕೊಂಕಿದ : ಸ್ಖಲಿತಗತಿ ಲುಲಿತಕುಂತಳೆ ವಲಿತನಿಜಗ್ರೀವೆ ಮಗುಟ್ದು ನೋಡಿದಳೊರ್ವಳ್ . . . ಲಲಿತಾಂಗನನೊಲ್ದು ಸಗರಚಕ್ರೇಶ್ವರನಂ (ಅಜಿಪು. ೯-೩೮); ಕೆಳದಿಯರೊಳು ನೆವವಾಂತು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ನಿಂತು ತಳರುತಲೆ ಹಿಂದಿರುಗಿದರಸಿಯ ವಲಿತಕಂಧರವಾದ ವದನೇಂದುವವೆಯೊಳಿದೆ ನಿಂದು (ಶಾಕುಂತ. ೧೮ ಅಂಟ). ೩. ಸುಕ್ಕುಗಟ್ಟಿದ : 'ವಲಿಮುಖ' ಪರಾ. (ನಾ). ೪. ಚರ್ಮದ ಮೇಲಿನ ಮಡಿಕೆ, –ಸುಕ್ಕು : "ವಲಿತಂ – ಮಯ್ಯ ತೆರೆ" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೧೧೩); ವಲಿತ ಪಲಿತ ಪ್ರಸಾದವವ್ವಾ ಆಧಿ ವ್ಯಾಧಿ ಪ್ರಸಾದವವ್ವಾ . . . ಕೂಡಲಚನ್ನಸಂಗನ ಪ್ರಸಾದವವ್ವಾ (ಚನ್ನವ. ೮. ೬೫೫-೧೪೮೧). ೫. [ನಾಟ್ಯ] ಕೊರಳನ್ನು ತಿರುಗಿಸುವ ಒಂಬತ್ತು ವಿಧವಾದ ಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; IP "ಕೆಳಕ್ಕೆ ಮಾಡಿರುವ ಮುಖವನ್ನು ನೆಟ್ಟಗೆ ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತುವುದು" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨೫೯ ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ಕೆಳಮೊಗದಿಂ ಕೊಂಕದೆ ನೆಗಲ್ದೆತ್ತಿ ನೋಡೆ ವಲಿತಮೆನಿಕ್ಕುಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨-೧೧೫). ೬. ಮೂವತ್ತು ವಿಧವಾದ ನೃತ್ಯಹಸ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; IP "ಲತಾಹಸ್ತಗಳೆರಡನ್ನು ಮೊಳಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಸ್ತಿಕದಂತೆ ಹಿಡಿಯುವುದು" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨೫೪ ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ಪೊಳೆವ ಲತಾಕರಮೆರಡುಂ ಮೊಳಕೈ ಸ್ವಸ್ತಿಕಮವಾಗೆ ವಲಿತಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨-೭೭). ೭. ನೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ತೊಡೆಯನ್ನು ಚಲಿಸುವ ಐದು ವಿಧವಾದ ಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; IP "ಹೆಂಗಸರು ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ನಡೆಯುವಾಗ ಆಗುವಂತೆ ಮೊಳಕಾಲನ್ನು ಒಳಕ್ಕೆ ಮಾಡುವುದು" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨೭೨ ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ಮೊಳಕಾಲೊಡನೊಳಗತ್ತಂ ಸರಿಯಲ್ಕೆ ವಲಿತಮೆಂದೆನಿಸಿರ್ಕುಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨-೧೩೯). ೮. ನೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೈಬೆರಳುಗಳನ್ನು ಚಲಿಸುವ ಏಳು ವಿಧವಾದ ಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಸಂಯುತ, ವಿಯುತ, ವಕ್ರ, ವಲಿತ, ಪತಿತ, ಕುಂಚನ್ಮೂಲ, ಪ್ರಸೃತ – ಈ ಏಳು ಹಸ್ತಾಂಗುಲಿಯ ಭೇದಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩-೧೧೩ ವ). ವಳಿತ : ೧. ವ[ಪಾಠಾಂ. ಮಿ]ಳಿತಶಿಳೀಮುಖಮುತ್ಪಳದಳನಯನಂ ಕಂಜರಂಜಿತಂ ಜಯಲಕ್ಷ್ಮೀವಿಳಸಿತಮೆನೆ ದಿಟ್ಟಗೆ ಕೊಳುಗುಳಮಂ ಪೋಲ್ದತ್ತು ಪೂಗೊಳಂ ಕೌರವನಾ (ಗದಾಯು. ೬-೧೩). ೨. ಎಳವುಲ್ಗೆತ್ತು ಹರಿನ್ಮಣಿವಳಯಾಂಶುಗೆ ಸಾರ್ದ ದೀವದೆರಲೆಗೆ ಶಶಿಮಂಡಳದೆರಲೆಯ ಪದವಿಯನಾಕುಳವಳಿತಕಟಾಕ್ಷರುಚಿಯಿನ ಒಲೆಯಱಿವರ್ (ವರ್ಧಪು. ೧-೬೫). ೯. ಸಂಸ್ಥಾನದ ಪೂರ್ಣಹಕ್ಕನ್ನು ಪಡೆಯದಿದ್ದರೂ ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗಿರುವ ದೇಶಭಾಗ ; ಅಧೀನ ಪ್ರಾಂತ : ಯಾ ತಳಕಾಡಿಗೆ ಶೇರಿದ ಮಳವಳೀಸ್ಥಳದ ನೆಲಮಾಕನಹಳಿಗೆ ವಳಿತವಾದ ಗುಳಘಟಗ್ರಾಮವನ್ನು (ಎಕ. XIV, ತಿಯುಮ. ೨೦೮-೪; 994) ; ವುಂಮತ್ತೂರ ವಳಿತವಾದ ಕೋಣಗಲಾಪುರ ಗ್ರಾಮವಂನ್ನು ನಾರಾಯಣಪುರವೆಂಬ್ಬ ಅಗ್ರಹಾರವಂ ಮಾಡಿ ಸರ್ವಮಾಂನ್ಯವಾಗಿ . . . ಕೊಟ್ಟೆವಾಗಿ (ಎಕ. XIV, ಚಾಮರಾ. ೨೬೮-೧೭; 1397). ೧೦. ಅಧೀನ ; ಅಂಕೆ ; ವಶ : ಆ ಕೂಚಿರಾಜಂ ಬೇತೂರು ಪ್ರಭೃತಿಗ್ರಾಮಗಳಂ ವಳಿತಮಾಗಿ ಪಡೆದು ಸುಖದಿನಿಪ್ಪುದುಂ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೧೩-೫೪; 1271); ೧೧. ಅಧಿಕಾರ ; ಆಳ್ವಿಕೆ : ಬಾಚೆಯನಾಯಕನ ವಳಿತದ ಸ್ಥಳಂ (ಮುಂಬರಾ. X, ೨೫೫-೪೭; 1219); ನರನ ತೆರಳಿಚಿ ತಂದು ತನ್ನೊಡನಜುಹಿದಗೆ ನೂಱುನೆ ಹಯಸಾವಿರದ ವಳಿತವ ಬರಸಿಕೊಡುವೆನು (ಕುಮ್ಯಾ.ಕ. ೮-೩೭). ೧೨. ಭೂಮಿ ; ರಾಜ್ಯ.

[ಸಂ.]

ವಲಿತೆ (ನಾ). ಸುಕ್ಕುಗಟ್ಟಿದ ಚರ್ಮವುಳ್ಳವಳು : ಕಿರುಗೈದ ಕಣ್ಣಳಿಂ . . . ದಿಟ್ಟಿಸುತ್ತಾ ಶಿಥಿಲೆಯಾ ವಲಿತೆ ಆ ಸ್ಥವಿರೆ ಮೇಲೆಳ್ದಳತ್ರಿಭಾರ್ಯೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೬೭-೧೪).

[ಸಂ. ವಲಿತಾ]

ವಲಿಮುಖ (ನಾ). ಸುಕ್ಕುಗಟ್ಟಿದ ಮುಖವುಳ್ಳ ಪ್ರಾಣಿ ; ಕಪಿ ; ಕೋತಿ : ವಲಿಮುಖಿ ನೀತಿಬಹಿರ್ಮುಖಿ ಮಲಿನಾತ್ಮನನೆನ್ನ ಮಾತುಗೇಳದೆ ನೀನೀ ಖಲನನೊಳಕೊಂಡೊಡೆಲೆ ಕಂಬಲಕಂ ಶಿವಭೂತಿಗಾದ ಕಥೆಯಂತಕ್ಕುಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೦೮-೧೭೮); ಶಿವ ಶಿವ ವಲಿಮುಖರ ದೆಸೆಗೂಡೆ ದಳಪತಿ ನೀಲ ಹರಿತಂದ (ತೊರೆರಾ. ೨೦-೪೧). [ಸಂ.]

ವಲಿಮುಖಕೇತನ (ನಾ). ೧. ಕಪಿಯ ಲಾಂಛನವುಳ್ಳ ಪತಾಕೆ ; ಕಪಿಧ್ವಜ. ೨. ಕಪಿಧ್ವಜವುಳ್ಳವನು : ವಲಿಮುಖಕೇತನನಂ ಚಕಿತಲೋಚನಂ ರತ್ನಜಟ ನಿಜಪ್ರಾಣಭಯಾಕುಲಚಿತ್ತಂ ಪೌಲಸ್ತ್ಯಂ ಕೊಲಲಟ್ಟಿದ ತೀಕ್ಷ್ಣಪುರುಷನೆಂದೀಕ್ಷಿಸಿದಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೦-೫೧). [ಸಂ.]

ವಲಿಯ, ವಲೆಯ, ವಲ್ಲಿಯ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ : ಬೆಳ್ಳಕ್ಕಿ ವಲಿಯಂ ಚಿಟ್ಟಿ ಜೂಗ ಹದ್ದೆಂಬಿವಂ ಸಾಲುವಂಗಳು ನೆಗೆದು ತಾಗಿ ಹೊಡೆಹೊಡೆದಿಳಿಯೊಳಿಕ್ಕಿದಡೆ ಹಕ್ಕಿಗಳ ಮಳೆಗಱೆಯುವಂತಾದುದು (ಹಚಕಾ. ೫-೪೩); ವಾಯಸ ವಲಿಯ ಹುದುಗಿದ ಹರಡೆ ಹಸುಬಗಳಳಿದುದಕೆ ಕಡೆಯಿಲ್ಲ ಬೇಂಟೆಯೊಳೂರ್ಮಿಳಾಪತಿಯ (ತೊರರಾ. ೩-೩-೧೭). ವಲೆಯ : "ವ್ಯಾಘ್ರಾಟಃ, ಭರದ್ವಾಜಃ — ಈ ೨ ವಲೆಯನ ಹಕ್ಕಿ" (ನಾಚರಾ. ೧೧೪). ವಲ್ಲಿಯ : "ಖಂಜನಃ — ವಲ್ಲಿಯಪಕ್ಷಿ" (ಓಷಧಿ. ೪೩).

[ದೇ. ‖ ತಮಿ. ವಲಿಯನ್, ವಲಿಯಾನ್]

ವಲೀಕ, ವಳೀಕ (ನಾ). ಹುಲ್ಲು, ತೆಂಗಿನ ಗರಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಛಾವಣಿ, —ಸೂರು. ವಳೀಕ : "ನೀವ್ರಂ, ವಳೀಕಂ (ಪಟಲಾಂತಂ) — ಈ ೨ ಸೂ(ಜು)ರು" (ಹಲಾಯು. ೫೧-೧೪೮). [ಸಂ.]

ವಲೀಮುಖ (ನಾ). = ವಲಿಮುಖ : 'ವಲೀಮುಖಧ್ವಜ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ವಲೀಮುಖಧ್ವಜ (ನಾ). = ವಲಿಮುಖಕೇತನ ೧ : ಜಾಂಬವಾಂಗದ ಸುಷೇಣಪ್ರಮುಖನಿಖಿಳವಲೀಮುಖಧ್ವಜಪ್ರಧಾನರ್ ರಣರಸಿಕರಾಗಿ ನಡೆದರ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೩-೨೩ ವ). [ಸಂ.]

ವಲೀವರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ವಲೀವರ, ಚಲ್ಲಾನೆ, ಮರದ ಎಣ್ಣೆ, ಅಣ್ಣ-ತಮ್ಮನ ಮರ, ಗೂಗ (ವೃಕಿಗಿ. ೩೧-೬೦೭). [?]

ವಲುಕಲ (ನಾ). ನಾರಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಬಟ್ಟೆ ; ನಾರುಮಡಿ : ಜನಕಪುತ್ರಿಯ ಹಳುವಕಟ್ಟುವುದಕಟ ಸಾಲದೆ ವಲುಕಲವನಿತ್ತವಳು ಧೀ ತೆಗೆ (ರಾಮಾಸು. ೨-೨-೩೩).

[< ಸಂ. ವಲ್ಕಲ]

ವಲುಮ್ಮನೆ (ಅ). ಬಲವಾಗಿ ; ಉಗ್ರವಾಗಿ : ತನಗಿದಿರಾದ ದಂತಿಹಯ ಮಾನವಸೇನೆಯನೆಚ್ಚನಂತವೀರ್ಯನ ಶರವೃಷ್ಟಿಯೊಳ್ ಗಗನದಿಂ ನವ ಲೋಹಿತವೃಷ್ಟಿಗಳ್ ವಲುಮ್ಮನೆ ಕೊಳೆ ನಾಂದು ಕೆಂಪಸೆದು ತೊಟ್ಟನೆ ಬೆಳ್ಪಿಯ ಬೆಟ್ಟಮಲ್ತು ಜಾದಿನ ನಗಮೆಂಬ ಶಂಕೆಯನೆ ಮಾಡಿದುದಾ ವಿಜಯಾರ್ಧಪರ್ವತಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೩೩).

ವಲೆಯ 'ವಲಿಯ' ನೋ.

ವಲ್ಕ (ನಾ). ೧. ಮರದ ತೊಗಟೆ, —ತಿಗುಡು : "ತ್ವಗ್ವಲ್ಕಲಂ ವಲ್ಕಮೆನೆ ಮರದ ತಿಗುಡಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೬೨-೩); ಬಟಲೆ ಪೆಗಲಿಂ ಚಂಚದ್ವಲ್ಕಾಂಚಲಂ ಪೆಗಲಿಂಗೆ ಬಂದೆಬಲೆ ಜಡೆಗಳ್ (ಕಾದಂಉ. ೭೧೩). ೨. ಮರದ ತೊಗಟೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಬಟ್ಟೆ ; ನಾರುಮಡಿ : ಜನಪನಾ ಸಮಯ ಭೂಷಣವನಿತನಿತ ತೆಗೆದಿಟ್ಟು ವಲ್ಕಾಜಿನಗಳನು ಧರಿಸಿದನು(ತಮ್ಮಮ. ೧-೧೭). ೩. ಮೀನಿನ ಚರ್ಮದ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಒಂದರ ಮೇಲೊಂದರಂತೆ ಇರುವ ಪೊರೆ ; ಶಲ್ಕ. [ಸಂ.]

ವಲ್ಕಂದಳೆ (ಕ್ರಿ). ನಾರುಮಡಿಯನ್ನು ಉಡು, —ಧರಿಸು : ಸಳಿಳದೊಳೆ ನಾಂದ ವಲ್ಕಂದಳೆದಾಶ್ರಮತರುಗಳಲ್ಲಿ ಹಯಖುರಹತಿಯಿಂದಳುರ್ದೆಳ್ದ ಧೂಳಿ ಪರಿಣತ ಜಳಜಸಬಾಭಂ ಪತಂಗತತಿವೊಲ್ ಬೀಳ್ಗುಂ (ಶಾಕುಂತ. ೧೭-೬೨).

[ವಲ್ಕ + ತಳ್]

ವಲ್ಕನಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ ; ಭಾರಂಗಿ : "ಭಾರಂಗಿ ವಲ್ಕನಿ [ಪಾಠಾಂ. ಕ್ಣನಿ, ಲ್ಕನಿ]ಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೩೭-೧೯). [?]

ವಲ್ಕಲ (ನಾ). ೧. ಮರದ ತೊಗಟೆ. ೨. ನಾರುಮಡಿ : ಅಂತು ವಲ್ಕಲಾವೃತ ಕಟಿತಟನುಮಾಗಿರ್ದ ಜಟಾಕಲಾಪನುಮಾಗಿ ತಪೋವನಕ್ಕೆ ಪೋಪ ಭಾರ್ಗವಂ . . . ಕುಂಭಸಂಭವನಂ ಕಂಡು (ಪಂಪಭಾ. ೨-೪೫ ವ); ವಾರಿಜಮುಖಿಯರ್ ಸಖಿಯರ್ ತಾರಾಚಲನಾಥನರಸಿಗನುನಯದಿಂದಂ . . . ವಲ್ಕಲಮನೊಪ್ಪಲುಡಿಸುತ್ತಿರ್ದರ್ (ಗಿರಿಕ. ೯-೫). [ಸಂ.]

ವಲ್ಕಲವಸನ (ನಾ). ೧. ನಾರುಮಡಿ. ೨. ನಾರುಮಡಿಯನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು : ಆಗಳವರ್ಗಳಾ ರೂಪಿನೊಳದಂ ನೆಗಟಲಂಜಿ ವಲ್ಕಲವಸನರುಂ . . . ಜಟಾಧರರುಂ ಏಕದಂಡಿ ತ್ರಿದಂಡಿಗಳಪ್ಪ ಪರಿವ್ರಾಜಕರುಮಾಗಿ (ಆದಿಪು. ೯-೧೩ ವ).

[ಸಂ.]

ವಲ್ಕೆ (ನಾ). = ವಲ್ಕಲ ೧ : "ತ್ವಕ್, ವಲ್ಕಾ, ವಲ್ಕಲಂ — ಈ ೩ ಮರದ ಹೊಱಸೊಪ್ಪು" (ಹಲಾಯು. ೩೦-೨೯). [ಸಂ. ವಲ್ಕ]

ವಲ್ಗನ (ನಾ). ೧. ನಡೆಯುವುದು ; ಚಲಿಸುವುದು. ೨. ನೆಗೆಯುವಿಕೆ ; ಜಿಗಿತ : ವಲ್ಗನವಾಡುತ ಬಿಲ್ಗಳವೆದೆಗೆ ಸರಲ್ಗಳ ಸಾರ್ಚಿ ತುಯ್ದುಸೆವ ಬಿಲ್ಗಾಱರ ಕೊಂಡಾಡಿದರು . . . ಅಮರಿಯರು (ಚಂಪ್ರಸಾಂ. ೮-೪೨). ೩. ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಚಿಮ್ಮಿ ನೆಗೆಯುವ ಒಂದು ಪಟ್ಟು, —ವರಸೆ : ಲಲಿತವಲ್ಗನಾವಷ್ಟಂಭದಿಂ ಮುಷ್ಟಿಕನೊಳ್ ಮುಸಲಪಾಣಿಯುಂ ಚಾಣೂರನೊಳ್ ಚಕ್ರಪಾಣಿಯುಂ ಪೊಣರೆ (ಜಗಖ. ೬-೬೨ ವ). 'ವಲ್ಗಿಸು' ಪರಾ. ೪. [ಅಶ್ವಶಾ] ಕುದುರೆಯ ಐದು ವಿಧವಾದ ನಡಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಕಾಲನ್ನು ಚಿಮ್ಮುತ್ತ ಓಡುವುದು : ವಾಜಿರಾಜವಲ್ಗನದಿನುರಸ್ಥಲಂಬಿಡಿದು ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಕೇಕರದಂತೆ ತೋರಮುತ್ತಿನ ತಿಸರಂ ತೆಱಂಬೊಳೆಯೆ (ಪಂರಾಮಾ. ೫-೧೦೯); ಆತಂ ಬೇಗಂ ಸುಶಿಕ್ಷಿತಮಪ್ಪ ಕುದಿರೆಯ ಬೆಂಗೆವಾಯ್ದೊಡೆ ಅದು ಲಂಘನ ವಲ್ಗನ ನೀಚೈರ್ಗತಾದಿಗಳೊಳಪ್ಪ ಕ್ರಿಯೆಗಳೊಡಂಬಡೆ ಬಲ್ಲರಚ್ಚರಿವಡೆ ಪರಿದೊಡೆ (ದೇವಸು. ೫೩-೩೦ ವ). [ಸಂ.]

ವಲ್ಗನಗೈ (ಕ್ರಿ). ನೆಗೆ ; ಜಿಗಿ : ಕಲ್ಗಳ ಮಱೆಗಳೊಳಗೆ ನಿಂದಲ್ಲಲ್ಲಿ ಬಿಲ್ಗಾಱರು ಬೀದಿವರಿದು ವಲ್ಗನಗೈವುತ ಕುವರನ ಮೇಲೆ ಸರಲ್ಗಳ ಮಳೆಯ ಕಱೆದರು (ಕುರಾಸಾಂ. ೪೫-೧೦೭). [ವಲ್ಗನ + ಕೈ (< ಕೆಯ್)]

ವಲ್ಗನೆ (ನಾ). ನೆಗೆದಾಟ ; ಹಾರಾಟ : ಸಾಕು ಮಾಡು ನಿನ್ನ ವಲ್ಗನೆಯನ್ನ! ಅವಳೆಂದು ಬರುತ್ತಾಳೋ ಎಂದು ಅಂದಿನಿಂದ ಹಂಬಲಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲವೇ ನೀನು? (ಮಾಶಿಮ. ೧೫೭). [ಸಂ. ವಲ್ಗನ]

ವಲ್ಗಿತ (ಗು). ೧. ಚಲಿಸುವ. ೨. ಹಾರಿದ ; ನೆಗೆದ. (ನಾ). ೩. = ವಲ್ಗನ ೪ : ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ಮಣಿತವ ತೋಱಿಸುವುದು ವಲ್ಗಿತವೆನಿಸಿಕೊಂಬುವುದು (ಅಶ್ವಟೀ. ೨೫-೩); ದೌರಿತಕ ಆಸ್ಕಂದಿತ ಪ್ಲುತ ವಲ್ಗಿತ ಚಾರುರೇಚಿತಗಳು (ಜ್ಞಾನಟ. ೪-೫೩).

[ಸಂ.]

ವಲ್ಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ವಲ್ಗನವೆಂಬ ವರಸೆಯಿಂದ ಹೋರಾಡು : ಸ್ಫೋದ್ಯದ್ಭುಜದ್ವಂದ್ವಮಂ ಪದೆದಾಸ್ಫೋಟಿಸಿ ನಿಂದು ವಲ್ಗಿಸುತುಮಾ ಚಾಣೂರನಂ ನೋಡಿ ಕೋಪದೆ ಪೊರ್ಕ್ಕಾತನ ತೋಳ್ಗಳಂ ಪಿಡಿದು . . . ಕುಕ್ಕುಱಿಸಿದಂ ಭೂಭಾಗದೊಳ್ ಮಾಧವಂ (ವಿಷ್ಣುಪು. ೫-೫-೬೩). [ವಲ್ಗನ + — ಇಸು]

ವಲ್ಗು (ಗು). ೧. ಸುಂದರವಾದ ; ಚೆಲುವಾದ : 'ವಲ್ಗುರೂಪೆ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ಸೌಂದರ್ಯ ; ಚೆಲುವು : ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ 'ಸೌಂದರ್ಯ'ದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವಿಧವಾಗಿ ಪ್ರಕಟಪಡಿಸುವ ಪದಗಳಿವೆ . . . ಆ ಪದಗಳು ಇವು ; ಪ್ಸರಸ್, ಪೆಶಸ್, ಅಪ್ಸಸ್, ದೃಶ್, ಶ್ರೀ, ವಪುಸ್, ವಲ್ಗು (ಸೌಂದಸ. ೪೩). ೩. ಒಳ್ಳೆಯದು ; ಉತ್ತಮವಾದುದು : "ಪ್ರಾಗ್ರ್ಯಂ . . . ಸಾಧು, ವಲ್ಗು, ಚಾರು, ಸುಷಮಂ, ವಾಮಂ, ಶುಭಂ, ಪೇಶಲಂ — ಈ ೨೯ ಒಳ್ಳಿತು" (ಹಲಾಯು. ೧೧೪-೪).

[ಸಂ.]

ವಲ್ಗುತೆ (ನಾ). ಅಂದ ; ಸೌಂದರ್ಯ : ನೆಲದ ಸಿರಿ ಬಲ್ಬಿದ್ದೆ, ಮೈಬಲ್ಮೆ, ರಣಕೀರ್ತಿ, ಮೇಣ್ ಅರಸುಕುವರಿಯತನಂ ತೃಣವಾಗಿ ಋಣವಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿದುವಬಲೆಯರ ಗುಣವಾದ ಫಲ್ಗುಣನ ಮೋಹಿಸುವ ವಲ್ಗುತೆಯ ಮುಂದೆ (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೨೫-೬೧೩).

[ಸಂ. ವಲ್ಗುತಾ]

ವಲ್ಗುರೂಪೆ (ನಾ). ಸುಂದರರೂಪವನ್ನು ಉಳ್ಳವಳು ; ಚೆಲುವೆ : ವಲ್ಗುರೂಪೆ ಸುಭದ್ರೆ ಕಣ್ಮುಂದೆ ಸುಳಿವನಕ ಫಲ್ಗುಣನು ಸಂನ್ಯಾಸಿ (ಮಂಕುಕ. ೨೬೬).

[ಸಂ. ವಲ್ಗುರೂಪಾ]

ವಲ್ಗುಲ (ನಾ). ತೊಗಲುಬಾವಲಿ. [ಸಂ.]

ವಲ್ಲೂದರ (ನಾ). ಅಂದವಾದ ಉದರ : ಸ್ಫುರದಧರ ಮಣಿಬಂಧ ವಲ್ಲೂದರದ ನಾಭಿಸರೋಜಕಾಂತಿಯ . . . ಸುಭೂರಿಭಾಗ್ಯದ ಲಕ್ಷಣದ ಮೂರ್ತಿಯನು ನೆನೆ (ನಿಭಾಗ. ೩-೧೩-೬೫). [ಸಂ.]

ವಲ್ಗೆ (ನಾ). ಕುದುರೆಯ ಕಡಿವಾಣ, —ಲಗಾಮು ; ವಾಘೆ : "ವಲ್ಗಾ, ರಶ್ಮಿಃ, ಕಶಾ – ಈ ೩ ವಾಗೆ" (ಹಲಾಯು. ೭೩-೨೮೮). [ಸಂ. ವಲ್ಗಾ]

ವಲ್ಭನ (ನಾ). ೧. ತಿನ್ನುವಿಕೆ ; ಭುಜಿಸುವುದು. ೨. ಆಹಾರ ; ಉಣಿಸು. ೩. ಊಟ ; ಭೋಜನ : "ವಲ್ಭನಂ, ಅಭ್ಯವಹಾರಃ . . . ಆಹಾರಃ, ಭೋಜನಂ, ಸ್ವದನಂ – ಈ ೧೧ ಊಟಂ" (ಹಲಾಯು. ೫೪-೧೭೦). [ಸಂ.]

ವಲ್ಮೀಕ (ನಾ). ೧. ಹುತ್ತ : ಆ ವಿಷಯಂ . . . ವಲ್ಮೀಕಾನೀಕದಂತೆ ಭಾಸ್ವದ್ಯೋಗಿಸಮಾಜವಿರಾಜಿತಮುಂ . . . ಎನಿಪುದು (ವರ್ಧಪು. ೧-೪೭ ವ); ಅಮಿತೋದ್ಭದ್ದುಲ್ಮವಲ್ಮೀಕಮನುಡಿದಿಡಿಯುತ್ತುಂ. . . ನಡೆದುದು ಬಳವತ್ಕಾಳಕಾಯಂ ಉಲಾಯಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೭೫). ೨. ಕೊರಳು, ಎದೆ ಮುಂತಾದ ಕೆಲವು ಅಂಗಗಳು ಆನೆಯ ಚರ್ಮದಂತೆ ಒರಟಾಗಿ, ಊದಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ : 'ಪಾದವಲ್ಮೀಕ' ಪರಾ. ೩. ವಾಲ್ಮೀಕಿ ಋಷಿ. [ಸಂ.]

ವಲ್ಲ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ದ್ವಿದಳಧಾನ್ಯ ; ಅವರೆ : "ವಲ್ಲಃ, ನಿಷ್ಪಾವಕಃ – ಈ ೨ ಅವರೆ" (ಹಲಾಯು. ೯೭-೪೩೦). ೨. ಗೋಧಿಯ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ. ೩. ಗುಂಜಿಗಳ ಒಂದು ಪ್ರಮಾಣ. ೪. ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ಮೊರದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಒನೆಯುವುದು. ೫. ತಡೆಯುವಿಕೆ ; ನಿಷೇಧ. [ಸಂ.]

ವಲ್ಲಂ 'ವಲಂ' ನೋ.

ವಲ್ಲಕಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಂತೀವಾದ್ಯ : ಗಾಯಕೀಜನ ಗೀತಾನ್ವಿತವಲ್ಲಕೀಕ್ವಣಿತದೊಳ್ . . . ಪೊಂಪುಲಿವೋಗುತಿರ್ಪುವೆರಡುಂ ವಿದ್ಯಾಧರಶ್ರೇಣಿಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೧-೭೦); ಸುರಮುನೀಶ್ವರ . . . ಮೊರೆವ ವಲ್ಲಕಿ ಸಹಿತ ನಾಮಾಮೃತವ ಬೀಜಿದನು (ಕೌಶಿರಾ. ೧೯-೫೧). ೨. [ಜ್ಯೋತಿ] ಸಂಖ್ಯಾಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಏಳುಗ್ರಹಗಳೂ ಏಳುರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಯೋಗ : ಸಪ್ತಗ್ರಹಂ . . . ನಿಲೆ ಸಪ್ತಮಾಲಯದೊಳಕ್ಕುಂ ವಲ್ಲಕೀಸಂಜ್ಞಕಂ (ಜಾತಕ ೧೩-೫). 'ವಲ್ಲಕೀಯೋಗ' ಪರಾ. [ಸಂ. ವಲ್ಲಕೀ]

ವಲ್ಲಕೀಯೋಗ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಜಾತಕನ ಜನ್ಮಕಾಲದಲ್ಲಿ ಏಳುಗ್ರಹಗಳೂ ಏಳುರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿರುವುದು ; ☞ ಈ ಯೋಗದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಸಂಗೀತಗಾರನೂ ನರ್ತಕನೂ ಆಗುತ್ತಾನೆಂಬ ನಂಬಿಕೆಯಿದೆ : ವಲ್ಲಕೀಯೋಗಜಾತನರಂ ಗಾಯಕ ನರ್ತಕಪ್ರಿಯತಮಂ ನಿಷ್ನಾತಂ (ಜಾತಕ ೧೩-೧೬). [ಸಂ.]

ವಲ್ಲಡಿ (ಕ್ರಿ). (?) : ಉಳ್ಳಾಗಲು ನಿನ್ನ ಉಳ್ಳಿಪ್ಪನೆಂದು ಎಲ್ಲ ಬಳಗ ಬಂಧು ಸೊಲ್ಲುಸೊಲ್ಲಿಗೆ ಪಾಡಿ ಬೆಲ್ಲಕ್ಕೆ ನೊಣಗಳು ವಲ್ಲಡಿಯದಂತೆ ಒಳ್ಳೇತನದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಹಾಸರಾಗಿ ಗಲ್ಲಭೆ ಇಂದಲಿ ಚಲ್ಲವರಿದಿಪ್ಪರು (ವಿಜಯ. ೫೧-೨). [?]

ವಲ್ಲಭ (ನಾ). ೧. ಕಾದಲ ; ನಲ್ಲ ; ಪ್ರಿಯತಮ : ವಲ್ಲಭನ ತೋಳ ಸೋಂಕುಂ ಮಲ್ಲಿಗೆಯುಂ ಕುಂದದಿರ್ಕೆ ಸಂತತಂ (ಜಗಪು. ೧೫-೭೭); ಪತಿಯ ನಿರೀಕ್ಷಿಪವು ಸಲೆ ಕಂಬನಿಯ ತುಂಬಿದವು ಸುಯ್ಯುವು ಹಂಬಲಿಸಿದವು ಚಕ್ರವಾಕಗಳಲ್ಲಿ ವಲ್ಲಭರ (ತಮ್ಮ.ಆ. ೭-೯೫). ೨. ಗಂಡ ; ಪತಿ : ಬಂದಳದೊಂದು ವಿಭ್ರಮಂ . . . ಅದೊಂದು ದೇಸೆ ಪೊಸತಾಗಿರೆ ವಲ್ಲಭನಲ್ಲಿಗಟ್ಟಿದಿಂ (ಜಗಪು. ೨-೮೦); ಈಕೆ ಗಂಧರ್ವರ ರಮಣಿ . . . ಬಲ್ಲಿದರಿವಳ ವಲ್ಲಭರು (ಜಿವ್ಹಾ.ವಿ. ೨-೧೯). ೩. ಒಡೆಯ ; ಪ್ರಭು : "ಬಲ್ಲಹಂ ವಲ್ಲಭ ತಾನಧಿಪತಿಗೆ ನಾಮಮಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೧೪೮); ಎನ್ನ ವಲ್ಲಭೆದ್ದನೆದ್ದನು ಎನ್ನ ರತುನದ ಬೊಂಬೆಯೆದ್ದನು (ಕೌಶಿರಾ. ೨೨-೭೭). ೪. ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರಾಜರ ಹೆಸರು. ೫. ಗೊಲ್ಲ ; ಗೋವಳ : ಗೋಪಾಲಕರೂ ದನ ಮೇಯಿಸುವವರೂ . . . ಎಯವನ್, ಗೌಳ, ಗೋಪಾಲ, ಕೊಂಡಿ, ಸಾಬಲಿ, ವಲ್ಲಭ (ತುಳುನಾ. ೧೭೧). [ಸಂ.]

ವಲ್ಲಭಗಾಮುಂಡ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : x x x ಗಾದಿಯರ ದಿಣ್ಣಗಗಾಮುಣ್ಡರುಮೆನ್ನುವರು ವಲ್ಲಭಗಾಮುಣ್ಡರುಂ ರುನ್ದಿವಚ್ಚರು ರುಣ್ಣೆಮಾರಮ್ಮನುಂ . . . ಕೊಟ್ಟದು (ಎಕ. II (R), ೩೮-೭; ೩ನೆಯ ಶತ). [ವಲ್ಲಭ + ಗಾಮುಂಡ]

ವಲ್ಲಭಜನ (ನಾ). ಪ್ರಿಯಜನ ; ಆಪ್ತೇಷ್ಟರು : ಕರುಣಿಸಿ ಬಿಡು ವಲ್ಲಭಜನ ನಿರೀಕ್ಷಣೋತ್ಸುಕನಂ (ಕಾದಂಸಂ. ೭೩೮). [ಸಂ.]

ವಲ್ಲಭಪಾದಿ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ಕಂಗಪಾದಿ ಕೊಟ್ಟವಳ್ಳಿಪಾದಿ ವಲ್ಲಭಪಾದಿಯು ಮೂಜುಪಾದಿ ವಲವಮ್ಮನಾ ಮೇಕೆಮ x x x ಕೆಯ್ಯನ್ನು (ಎಕ. XII, ಮಧ್ಯಗಿ. ೯೩-೨; ಶು. 750). [ವಲ್ಲಭ + < ಪಾಡಿ]

ವಲ್ಲಭಿಕೆ (ನಾ). ಹೆಂಡತಿ ; ಪತ್ನಿ : ತ್ರಿಷಷ್ಟಿಸಂಖ್ಯಾತ ವಲ್ಲಭಿಕಾವಿಭ್ರಮಭ್ರೂಲತಾ ತ್ರಿಭಾಗಭಾಜನನುಮಾಗಿ (ಆದಿಪು. ೬-೧೩ ವ). [ಸಂ. ವಲ್ಲಭಿಕಾ]

ವಲ್ಲಭೆ (ನಾ). = ವಲ್ಲಭಿಕೆ : ವಲ್ಲಭೆಯರ್ ಪೊಲ್ಲದೆನೆ ಪುರಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನಾಯಮನೆ . . . ಪಾಸಜೆಯೊಳ್ ಕೂಸನಪ್ಪಳಿಸಿ (ಜಗಪು. ೨-೫೩ ವ); ವಲ್ಲಭೆಯ ಬರವೇನು ಮುಖದಲಿ ತಲ್ಲಣವೆ ತಲೆದೋಱುತಿದೆ ತಳುವಿಲ್ಲದುಸುರು (ಜಿವ್ಹಾ.ವಿ. ೩-೪೦). [ಸಂ. ವಲ್ಲಭಾ]

ವಲ್ಲಭೋದ್ಯಾನ (ನಾ). ರಾಜೋದ್ಯಾನ : ಜನತಾವಲ್ಲಭಂ ವಲ್ಲಭೋದ್ಯಾನದಿಂ ಪೊಱಮಟ್ಟು (ಅನಂಪು. ೭-೫೪ ವ). [ಸಂ.]

ವಲ್ಲರಿ (ನಾ). ೧. ಲತೆ ; ಬಳ್ಳಿ : ವಧೂವರರಾಗವಿಷಯವಲ್ಲರಿ ಫಲಿತಮಾದುದು (ಜಗಪು. ೨-೫೨ ವ); ವರತರುವಲ್ಲರೀಪ್ರಕರದಿಂ ಕರದಿಂ ಕರೆದಿಂಬುವೆತ್ತು (ರಾಜಶೇ. ೫-೭೭). ೨. ಗೊಂಚಲು ; ಗೊಂಡೆ : ತಲೆಯೊಳ್ ಸೀರೆಯನಿಕ್ಕಿ ಕಮ್ಮ[ನೆ]ನಿತಂ ಪೂರ್ಣ್ಣವರ್ಮುಗ್ರಾರಿ ವಂಶಲತಾವಲ್ಲರಿಗಳ್ಗೆ ದಾವಶಿಖಿಪೊಲ್ ಮಯ್ಯೋಱಿ (ತಂಪಭಾ. ೩-೩೩); ನಲ್ಲನನಗಲಿ ಚೈತನ್ಯಗುಂದಿದ ಹೆಣ್ಣ ಕೊಲ್ಲದೆ ಬಿಡೆನೆಂಬ ಸ್ಮರನ ಬಲ್ಲಿನಂಗಡಿಯಸೆದವು ಅಶೋಕೆಯ ವಲ್ಲರಿ ಸಹಿತಿಟ್ಟುಕೊಂಡು (ಅಭ್ಯಲೂ. ೩-೭೨). [ಸಂ. ವಲ್ಲರೀ]

ವಲ್ಲವ₁ (ನಾ). ಒಂದು ರಾಜಮನೆತನ ಮತ್ತು ಆ ಮನೆತನಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು ; ಪಲ್ಲವ : ವೆಳ್ಗುಳಿ ಚಲುಕ್ಕಿಯರ್ ವಲ್ಲವರ್ ಕೌಶಲರ್ ವಙ್ಗರ್ (ಎಕ. IV (R), ಆಮಾರಾ. ೧೩೨-೪೦; 1049). [< ಸಂ. ಪಲ್ಲವ]

ವಲ್ಲವ₂ (ನಾ). ೧. ದನ ಕಾಯುವವನು ; ಗೊಲ್ಲ : "ಗೋಪಾಳಃ, ವಲ್ಲವಃ– ಈ ೨ ತುಱುಕಾಱಂ" (ಹಲಾಯು. ೯೭-೪೩೩); ಬರುತಿರ್ದರ್ ಪೊತ್ತದಿಂ ವಲ್ಲವರಳಿಕಲಲತ್ಪಲ್ಲವರ್ ಲೀಲೆಯಿಂದಂ (ಲೀಲಾವ. ೫-೯೪). ೨. ಅಡುಗೆಯವನು ; ಬಾಣಸಿಗ : "ಸೂಪಕಾರಂ ವಲ್ಲವಂ ಸೂದನೆಂದೆನಲು ಭೂಪರ್ಗಳ(ಡು)ಡಿಗೆಯವನಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೦-೮). 'ಬಲ್ಲವ₂' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ವಲ್ಲವ₃ (ನಾ). (?) : ಕಳಕಳಿಪ ದರಹಾಸಕೌಮುದಿಯ ಸೌಮುದಿಯ ಪೊಳೆಪೊಳೆವ ಬಿಂಬೋಷ್ಠಪಲ್ಲವದ ವಲ್ಲವದ ನಲವಿನಿಂ ನೋಳ್ಪ ಯುತಿತತಿಯ ಸುರತತಿಯ ಸಂತತಿಗೆ ಹರಿಮ್ರಿತರೆ (ಮಂಗರಾ. ೧೦-೨೬). [?]

ವಲ್ಲವಿ (ನಾ). ದನಕಾಯುವವಳು ; ಗೊಲ್ಲಿತಿ : ಸುಲಭಗುರುವಂ ಕಂಡು ವಂದಿಪಂದವೊಯೆನಲ್ ಕಳವಮಾಳಿಯೆಸೆದುವಲ್ಲಲ್ಲಿ ಚೆಲ್ಲಂಗೆಯ್ಯುತುಂ ಕಾಯ್ದು ವಲ್ಲವಿಯರಿಂ (ವರ್ಧರಾ. ೮-೧೪); ಸರಿ ಯಾವುದೀ ವಲ್ಲವಿಯರ ಭಾಗ್ಯಕೆ (ಕೃಷ್ಣಗೋ. ೩-೭೪). [ಸಂ. ವಲ್ಲವೀ]

ವಲ್ಲಹ 'ಬಲ್ಲಹ₁' ನೋ.

ವಲ್ಲಾಂಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಪಂಚಕ್ರಮಃ – ವಲ್ಲಾಂಡ" (ಓಷಧಿ. ೯೨). [?]

ವಲ್ಲಿ₁, ಒಲ್ಲಿ (ನಾ). ಹೊದೆಯುವ ವಸ್ತ್ರ ; ಉತ್ತರೀಯ : ನವನಿಕಾರಿಯ ವಲ್ಲಿ ಸೀರೆಗಳವಯವದ ರಕುತದಲಿ ತೋದವು (ಜಿವ್ಹಾ.ವಿ. ೮-೭೫); ಹರಿಕರುಣವೆ ಅಂಗಿ ಗುರುಕರುಣ ಮುಂಡಾಸು ಹರಿದಾಸರ ದಯವೆಂಬೊ ವಲ್ಲಿ (ಪುರಂದ. ೨-೧೫-೧); ಒಡ್ಡರಿಗೆಲ್ಲ . . . . ಒಂದೊಂದು ವಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಅಂಗಿ ಕೊಡಿಸಿ ಕಳಿಸಿಕೊಟ್ಟರು (ಬೆಳಭಾ. ೧೭೪).

ಒಲ್ಲಿ : ಒಯ್ಯನೆ ಸಾರ್ದೊಲ್ಲಿಯನೆತ್ತಿಯಾಣ್ಮನ ಮಯ್ಯಾದರೆಚ್ಚಱುಣ್ಮಿದವೊಲು ಶಯ್ಯೆಯೊಳವಳೊಂದಿದಳಾಗ ಕಾಮನ ಕಯ್ಯಸಿ ಮಱದೊಳೆವೊಗುವಂತೆ (ಸೊಬಗಿನ. ೧೮-೮೧); ಬಿಗಿದುಟ್ಟ ಕಾಸೆ ಸುತ್ತಿದ ಚಂದ್ರಗಾವಿಯ ಮಿಗೆ ರಂಗುವೆತ್ತೊಲ್ಲಿ ಮಡೆಯೆ (ನಾಗಕು. ೬-೧೩); ನಲ್ಲ ಒಲ್ಲಿಯನೊಲ್ಲ ನಲ್ಲಕ್ಕಿ ಬೋನೊಲ್ಲ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೫೧೦). [ದೇ. ‖ ಮಲ. ಒಲ್ಲಿ, ಒಲ್ಲಿಯಲ್ ; ತುಳು. ಒಲ್ಲಿ, ಒಲ್ಲೆ ; ತೆಲು. ಒಲ್ಲಿಯ, ಒಲ್ಲೆ]

ವಲ್ಲಿ (ನಾ). ೧. ಲತೆ ; ಬಳ್ಳಿ :ತರುಗುಲ್ಮಾಂಚ್ಛಪವಲ್ಲಿಗಳ್ಗೆ ಜವೋರೊಂದೊಬ್ಬುಳಂ ನಾಲ್ಕುಳಂ . . . ಇಕ್ಕುಗೆ ಸಾರ್ವಕಾಲಫಲಮಕ್ಕುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೬-೬೦); ಸ್ಫಟಿಕವೆಂದೆಂಬ ಕಂದದಿನೊಗೆದು ನಾಡೆ ಧಿಣಧಿಟಲೆಂಬ ಕಿಡಿಗಳೇ ಮೊಳಗಳಾ ಸೂರ್ಯನುತ್ಕಟದ ಕಿರಣಂಗಳೇ ವಲ್ಲಿಯಗ್ರದ ಭಾಸ್ಕರನೆ ಫಳಂ (ಭಾವಚಿಂ. ೫-೬). ೨. ಭೂಮಿ. [ಸಂ.]

ವಲ್ಲಿಪಾಟು, ವಲ್ಲಿವಾಟ (ನಾ). ಎದೆಯ ಮೇಲೆ ಬರುವಂತೆ ಎಡಭುಜದ ಮೇಲೆ ಹೊದೆಯುವ ವಸ್ತ್ರ ; ಉತ್ತರೀಯ : ಉಡಿಯ ಸುತ್ತಿದ ವಲ್ಲಿಪಾಟನ ಕರದಲಿ ಪಿಡಿದು ರಂಜಿಪ ರನ್ನಸೆಳೆಯ ಕಡುಜಾಣ ಭರತಾಚಾರ್ಯನು ರಾಜಿಪ ಬೆಡಗನದೇನ ಬಣ್ಣಿಸುವೆ (ಕಂವಿಪ. ೮-೫೭). ವಲ್ಲಿವಾಟ : ಚಿನ್ನಗಂಬಿಯ ಪಚ್ಚೆಪಚ್ಚಡಂಗಳನೊಲಿದು ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಲ್ಲಿವಾಟವ ಪೊದೆದು (ನವಮೋ. ೧೭-೫೭). [ದೇ. ‖ ತಮಿ. ವಲ್ಲವಾಟ್ಟು, ವಲ್ಲವಟ್ಟು ; ತೆಲು. ವಲ್ಲೆವಾಟು, ವಲೆವಾಟು]

ವಲ್ಲಿಮಾಟ (ನಾ). ಬಳ್ಳಿಗಳನ್ನು ಹಬ್ಬಿಸಿದ ಮನೆ ; ಬಳ್ಳಿಮಾಡ ; ಲತಾಗೃಹ : ವಲ್ಲಿಮಾಟ – ಬಳ್ಳಿಮಾಡ (ಶಮದ. ೨೫೨ ಪ್ರಯೋ.). [ವಲ್ಲಿ + ಮಾಟ]

ವಲ್ಲಿಯ 'ವಲಿಯ' ನೋ.

ವಲ್ಲಿವಾಟ 'ವಲ್ಲಿಪಾಟು' ನೋ.

ವಲ್ಲಿವೇಷ್ಟ (ನಾ). [ಕಾಮಶಾ] ಆಲಿಂಗನದ ಒಂದು ಪ್ರಭೇದ : ತಿಲತಂಡುಲಿತ ಪಾಲು ಜಲ ವಲ್ಲಿವೇಷ್ಟಾದಿ ಲಲಿತಾಲಿಂಗನ ಭ್ರಾಂತಾಂತ್ಸರಿತ ಚಲಜಿಹ್ವಾಪಾನವೆಂಬ ಲಘುಚುಂಬನಮಲೆವೊಲೆವ ಹುದುಕುವ ತುಡುಕುವ (ಭ್ರೆರಪ. I, ೨೯೬). [ಸಂ.]

ವಲ್ಲೀವನ (ನಾ). ಬಳ್ಳಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಉದ್ಯಾನ ; ಲತಾವನ : ದೇವೀವಿಳಾಸಮಂ ನಿಜವಿಳಾಸದಿಂ ನಗುವವಲ್ಲಿ ವಲ್ಲೀವನಂ (ಅಂಪು. ೧೦-೨೬); ಪುಷ್ಪಾಮೋದದಿಂದಾದುದಟ್ಟಮೆ ಭೃಂಗಕ್ಕೆನೆ ತಾಂಗದಾರ ಬಗೆಯಂ ತತ್ಪುಲ್ಲ ವಲ್ಲೀವನಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೪-೧೫೨). [ಸಂ.]

ವಲ್ಲೂರ (ನಾ). ೧. ಒಣಗಿಸಿದ ಮಾಂಸ : "ಹವಣಾಗಿದು ಮಾಂಸಮಂ ತುಂಡುಗೆಯ್ದುಪ್ಪೂಡಿದವಱಲ್ಲಿ ವಲ್ಲೂರಮೆನಿಸಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೬೫-೫). ೨. ಪೊದೆ. ೩. ಉಸುಬಿನ ಬಯಲು ; ಮರಳುಗಾಡು. ೪. ಬಿತ್ತದೆ ಹಾಳಾದ ಜಮೀನು ; ಪಾಳುಭೂಮಿ. [ಸಂ.]

ವಶ$_1$ (ನಾ). ಕೊಬ್ಬು ; ನೆಣ : ಕೂಡೆ ವಿರೋಧಿಯಂ ತಱದು ತದ್ವಶ [ಪಾಠಾಂ. ದ್ರಸ]ಮಾಂಸದೆ ಭೂತಭೋಜನಂ ಮಾಡದೆ . . . ಸಂಧಿಮಾಡುವನೆ ಪಾಂಡವರೊಳ್ ಫಣಿರಾಜಕೇತನಂ (ಗದಾಯು. ೫-೪೯). 'ಬಸೆ$_1$' ಪರಾ. [ಸಂ. ವಶಾ]

ವಶ$_2$ (ಗು). ೧. ಅಧೀನವಾದ ; ಹತೋಟಿಗೆ ಒಳಪಟ್ಟ. ೨. ನಿಗ್ರಹಗೊಳಿಸಿದ ; ಅಂಕೆಗೆ ಒಳಪಡಿಸಿದ. ೩. ಆಕರ್ಷಣೆಗೆ ಸಿಲುಕಿದ ; ಮರುಳಾದ. (ನಾ). ೪. ಆಸೆ ; ಇಚ್ಛೆ ; ಬಯಕೆ. ೫. ಅಧೀನ ; ಅಂಕೆ ; ಹತೋಟಿ : ಆ ಗಜಂ ವಶಕ್ಕೆ ಕುಂಭಕ್ಕೊಳಗಾಗಿ ಕಟ್ಟುವಟ್ಟು ತನ್ನಂ ನೆನೆಯಲೊಡಂ (ಪಂಚತಂ. ಅ. ೨೧೮-೧೫); ನೀ ಹುಟ್ಟಿಸಿದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟದೆ ನೀ ಕೊಂದಲ್ಲಿ ಸಾಯದೆ ಎನ್ನ ವಶವೇ ಅಯ್ಯಾ ನೀವಿರಿಸಿದಲ್ಲಿರದೆ ಎನ್ನ ವಶವೇ ಅಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೫೭). ೬. ಒಡೆತನ ; ಅಧಿಕಾರ. ೭. ಹುಟ್ಟು ; ಜನ್ಮ. ೮. ವೇಶ್ಯಾಗೃಹ. ೯. [ತತ್ತ್ವಶಾ] ಮನಸ್ಸಿನ ಹದಿನಾರು ವಿಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಐತರೇಯೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸಂಜ್ಞಾನ (ಚೇತನಭಾವ), ಅಜ್ಞಾನ (ಈಶ್ವರಭಾವ) . . . ಕಾಮ, ವಶ ಈ ಹದಿನಾರು ಮನಸ್ಸಿನ ವಿಕಾರ ಗಳೆಂದಿಯವವು (ಅಮೃತ. ೬-೨. ೬೯೩).

ವಶಂಮಾಡು, ವಶಮಾಡು = ೧. ಸ್ವಾಧೀನಕ್ಕೆ ತಂದುಕೊಳ್ಳು ; ಅಧೀನಗೊಳಿಸು : ವಿವಿಧಾಲಂಕಾರದಿಂ ರಂಜಿಸ ತಮಗೆ ವಶಂಮಾಡಿ ಶಬ್ದಂಗಳಂ ತಮ್ಮ ವಚಸ್ಸಂಪತ್ತಿ ಕರ್ಣಾಮೃತಮನೆ ರಸಭಾವಂಗಳಂ ತೋಱೆ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧-೨೩); ಮೃತ್ಯು . . . ಮೂರ್ತಿತ್ರಯಂಗಳ ತನಗೆ ನೆಱೆ ವಶಮಾಡಿಕೊಂಡಿಹಳು (ಚನ್ನಾದ್ರೋ. ೬-೩೫). ೨. ಸೆಳೆ ; ಆಕರ್ಷಿಸು ; ಮರುಳುಗೊಳಿಸು : ಎಲೆ ನೃಪಕುಲತಿಲಕ ಶ್ಯಾಮೆ ಸುಲೋಚನೆಯಂ ನಿನ್ನೀ ಚೆಲ್ವಿಂ ವಶಮಾಡುವೊಡೆ ಈ ಮಣಿಮುದ್ರಿಕೆ ನಿನಗಾಯ್ತು (ಜಯನೃ. ೪-೭). ವಶವಾಗು = ಅಂಕೆಗೆ ಒಳಪಡು ; ಅಧೀನವಾಗು : ಮರ್ತ್ಯರಿಗೆ ತೊತ್ತಾಗಿ . . . ಕಾಲಂಗೆ ವಶವಾಗಿ ಮಾಡುವ ಭಕ್ತಿಗೆ ನಾಚರು ನೋಡಾ (ಅಜಪ. ೧೧-೧೯). [ಸಂ.]

ವಶತಪ್ಪು (ಕ್ರಿ). ಸ್ವಾಧೀನತೆಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು ; ಎಚ್ಚರವಿಲ್ಲದಾಗು : ಎಲ್ಲವೂ ವ್ಯರ್ಥವಾಗಲು ಶಕ್ತಿಗುಂದಿ ವಶತಪ್ಪಿ ಬಿದ್ದಳು (ಒಡ್ಡಿಲು. ೫). [ವಶ$_2$ + ತಪ್ಪು$_1$]

ವಶತ್ವ (ನಾ). ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ ; ವಶದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ : ಆ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಲಿ ತ್ರಿಜಗದ್ವ್ಯಾಪಕತ್ವ . . . ವಶತ್ವ ಈಶತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಲೋಪವಿಲ್ಲ (ಹಸಾರ. ೧೭-೨೩). [ಸಂ.]

ವಶಪಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಆಕರ್ಷಿಸು ; ಮರುಳುಗೊಳಿಸು : ಕಾಮಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುವ ವಾತ್ಸ್ಯಾಯನನು ಪರಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಅನೇಕ ಬಗೆಯಾದ ಉಪಾಯಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ (ಭಾರದ. ೪೪೯). [ವಶಪಡು + – ಇಸು$_1$]

ವಶಪಡು (ಕ್ರಿ). ಅಧೀನಗೊಳ್ಳು ; ವಶವಾಗು : ಕಟ್ಟುನಿಟ್ಟಾದ ನಿಯಮಸಂಯಮಗಳು ಮನಸ್ಸನ್ನು ವಶಪಡುವಂತೆ ಮಾಡಿದ್ದವು (ಊಹ). [ವಶ$_2$ + ಪಡು$_1$]

ವಶವರ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಹಿಡಿತಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟುದು ; ಸ್ವಾಧೀನ : ಲೋಕತ್ರಯಂ ತನಗೆ ವಶವರ್ತಿಯಾದುದಿನ್ನೇಕೆ ಧಾವತಿಯೆಂದು ಸುಖದಿಂದೆ ಪವಡಿಸಿಡನೋ ಕಬ್ಬುವಿಲ್ಲಂ (ಕೃಮಭಾ. ೩೦-೨೦); ಹಸಿವು ಕೊಂದಾ ಯೋಗಿ ವಸುಧೆಗೀಶ್ವರನಕ್ಕು ಪಶುಪತಿಯಕ್ಕು ಕೈಲಾಸವಾತಂಗೆ ವಶವರ್ತಿಯಕ್ಕು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೪೯೦). ೨. ಅಂಕೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟವನು ; ಅಧೀನ : ವಶವರ್ತಿ ಮಾಟ್ಪುಮಂಗಜಮಿಶಿಖದಿನೀಕ್ಷಿಸಿದ ವಿಟರನವಯವದೊಳ್ . . . ಸಮುದಾಯಶೋಭೆಗಳ್ ರುಕ್ಮಿಣಿಯಾ (ಜಗಪ. ೧೦-೧೮). [ಸಂ. ವಶವರ್ತಿನ್]

ವಶಿ$_1$ 'ಬಸೆ$_1$' ನೋ.

ವಶಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಅಧೀನನಾದವನು : ವೇಳೆಯುಮಾದುದು ವಶಿಯಹನಿನಿಯನು ಆದರು ಒಡವೆಯನಿಡಳು (ಗಾಥಾಸ. ೧೦-೬೯). ೨. ಇಂದ್ರಿಯವನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಿದವನು ; ಯತಿ : ಧನವ ಕೊಟ್ಟಡೆ ದಾನಿಯಾದ ತನುವ ಕೊಟ್ಟಡೆ ವೀರನಾದ ಮನವ ಕೊಟ್ಟಡೆ ವಶಿಯಾದ (ಚನ್ನವ. ಕ. ೫೩೦-೧೧೪೦). [ಸಂ. ವಶಿನ್]

ವಶಿ$_3$ (ನಾ). ನೇಗಿಲ ಗುಳವನ್ನು ಭದ್ರವಾಗಿ ಹಿಡಿಯುವ ಒಂದು ಸಾಧನ ; ಜಿಗುಳೆ : "ವಶಿ[ಪಾಠಾಂ. ಸಿ]ಯೆನಲು ಜಿಗುಟೆದೋಳಂ ಕೂಂಟೆ ಹರಿಕೆ ಕೋಟಿಶಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೯-೧). [?]

ವಶಿಕ (ಗು). ಬರಿದಾದ ; ಖಾಲಿಯಾದ. [ಸಂ.]

ವಶಿತ್ವ (ನಾ). ೧. ಅಂಕೆ ; ಹತೋಟಿ. ೨. ನಿಗ್ರಹ ; ದಮನ : ಪ್ರಕಟತದ ಪರಿವಿಡಿಯ ಕುಣಿಕೆಗಳಲಿ ವಶಿತ್ವದಲಿ ವೆಂಟಣಿಸಿ ರೇಚಕ ಪೂರಕದ ರಿಂಗಣವನಱವುದು ಯೋಗಸಿದ್ಧಿಗೆ ಲಕ್ಷಣವನು (ಚನ್ನಾಲಿ. ೪-೯). ೩. [ಯೋಗ] ಅಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ತನ್ನ ಇಚ್ಛೆಯಂತೆ ಇತರರನ್ನೂ ಇತರ ವಸ್ತುಗಳನ್ನೂ ಅಧೀನಗೊಳಿಸುವ ಅತಿಮಾನುಷ ಶಕ್ತಿ : ದಿಕ್ಕಾಲರೊಡಗೂಡಿದ ಜಗಮಂ ತನ್ನಧೀನಮಾಗಿ ನಡಸುವ ತನವೇ ವಶಿತ್ವಮೆಂದು ನಿಶ್ಚಿತಮಕ್ಕುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೯೦). [ಸಂ.]

ವಶಿಷ್ಠ (ನಾ). ೧. ಸಪ್ತಋಷಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ; ಸ್ವಾಯಂಭುವ ಮನ್ವಂತರದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಾನಸಪುತ್ರನೂ ಸೂರ್ಯವಂಶದ ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳ ಪುರೋಹಿತನೂ ಆಗಿದ್ದ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಋಷಿ. ೨. [ಜ್ಯೋತಿ] ಸಪ್ತರ್ಷಿಮಂಡಲದ ಏಳುನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಸಪ್ತರ್ಷಿಮಂಡಲ -- ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬಲಗಡೆಯಿಂದ ಎರಡನೆಯ ನಕ್ಷತ್ರವೇ ವಶಿಷ್ಠ (ಆಕಾಶ. ೬೮). 'ವಸಿಷ್ಠ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ವಶೀಕರಣ (ನಾ). ೧. (ಮಂತ್ರ, ತಂತ್ರಗಳಿಂದ ಮೋಡಿ ಮಾಡಿ ಇತರರನ್ನು) ಅಧೀನಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ ; ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ : ಮಾರಣ ವಶೀಕರಣ ದ್ವೇಷಣಾದಿಗಳ್ಗೆ ಪೆಱವುಮಾ ದೊರೆಯವರ್ಕೆ ಪಿರಿಗುಮಾಗಮಂಗಳ ಪ್ರವಚನಂಗಳ್

(ಕಾದಂಬ. ೬೪೬); ಮಂತ್ರಸಿದ್ಧಿಯೊ ಮೇಣು ಶಾಬರಯಂತ್ರರಕ್ಷೆಯೊ ಮೇಣ್ ವರೌಷಧತಂತ್ರತಿಲಕವೊ ರಮಣರಿವರ್ಗೆವರ ವಶೀಕರಣ (ಭುವ್ಯಾ.ಅ. ೧೫-೨೨). ೨. (ಮಂತ್ರ, ತಂತ್ರಗಳಿಂದ ಇತರರನ್ನು) ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ವಿದ್ಯೆ : ಇನ್ನೊಬ್ಬರಿಗೆ ಕೆಟ್ಟದ್ದು ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ, ಶತ್ರುಗಳ ಮೇಲೆ ಜಯ ಗಳಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಅಭಿಚಾರಿಕಕರ್ಮಗಳೂ ಉಂಟು — ಮಾರಣ, ವಶೀಕರಣ, ಮೋಹನ, ಸ್ತಂಭನ ಉಚ್ಚಾಟನ ಇತ್ಯಾದಿ (ಭಾರತ. ೨೦). [ಸಂ.]

ವಶೀಕರಣಸಾಯಕ (ನಾ). (ಶತ್ರುಗಳನ್ನು) ವಶಗೊಳಿಸುವ ಅಸ್ತ್ರ : ವಶೀಕರಣಸಾಯಕದಿಂ ಭುವನತ್ರಯಂಗಳಂ ಸೋಲಿಪರಾರೊ ನೀಂ ಪುಗೆ ಯಮಾನನಮಂ ರತಿಜೀವಿತೇಶ್ವರಾ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೫-೪೮). [ಸಂ.]

ವಶೀಕರಣೌಷಧ (ನಾ). ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಔಷಧ, —ಮದ್ದು : ಮನಸಿಜನಂಗನಾಜನ ವಶೀಕರಣೌಷಧಮಂಗಜನ್ಮನಂಬಿನ ಮದಶಕ್ತಿ ಮನ್ಮಥನ ಮೋಹನಯಂತ್ರಮಿದಪ್ಪುದು (ಆದಿಪು. ४-೬೧). [ಸಂ.]

ವಶೀಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಅಧೀನಗೊಳಿಸು : ಈ ಮೂವರತಿಬಳರು ಘೋರತರಸುತಪಪ್ರಭಾವಿಸ್ಫಾರಿಗಳಸಂಖ್ಯಾತಯುಗದಲಿ ವಾರಿಜೋದ್ಭವನನು ವಶೀಕರಿಸಿದರು ಭಕುತಿಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾ.ಕ. ೬-೨); ಅವರಿಗೆ ಹೇಗಾದರೂ ಚಂಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ ಮನಸ್ಸನ್ನು ವಶೀಕರಿಸು (ಗುರುಚರಿ. ೮೦). [ವಶೀಕರಣ + — ಇಸು]

ವಶೀಕಾರ (ನಾ). = ವಶೀಕರಣ. [ಸಂ.]

ವಶೀಕಾರಿಣಿ (ನಾ). ವಶೀಕರಣಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿದ್ಯೆ : ಅಮಿತತೇಜನುಂ . . . ಉಚ್ಚಾದಿನೀ ವಶೀಕಾರಿಣಿ[ಪಾಠಾಂ. ಕರಣೆ] ಆವೇಶಿನಿ . . . ಆಭೋಗಿನಿಯೆಂಬಿವು ಮೊದಲಾಗೆ ಕುಲವಿದ್ಯೆ ಜಾತಿವಿದ್ಯೆ ಸಾಧಿತವಿದ್ಯೆಗಳೊಳ್ ಸಂಪನ್ನನಾಗಿರ್ದು (ಚಾವುಂಪು. ೧೮೫). [ಸಂ. ವಶೀಕಾರಿಣೀ]

ವಶೀಕೃತ (ಗು). ೧. ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡ ; ಸ್ವಾಧೀನಕ್ಕೊಳಪಡಿಸಿದ : ವಶೀಕೃತವಧೂವರ್ಗನುಂ . . . ಆಗಿ . . . ಪಲಕಾಲಮರಸುಗೆಯುತುಮಿರೆ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ४-೨೦ ವ) ; ನುತವಶೀಕೃತಭರ್ಗ ನಿತ್ಯಾಶ್ರಿತ ಮಹೇಶ್ವರಭಕ್ತವರ್ಗ ಸುಹಿತಘನಪ್ರತಿವೀರಮಾರ್ಗ ಬಹಿಷ್ಕೃತ ಸ್ವರ್ಗ (ಬಸವ. ೩೬-೬೦). (ನಾ). ೨. ಸ್ವಾಧೀನ ; ವಶ : ನಿತಂಬಿನಿ ನಾನಾಪ್ರಕಾರದ ತತ್ತುಪಣಂಗಳಿಂ ಜೊತ್ತಿಸಿ ವಶೀಕೃತಂ ಮಾಡಿ(ಸುಕುಮಾ. ೬-೧೩ ವ). ೩. ವಶವಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಅಧೀನನಾದವನು : ವಿಸ್ಮಯೋದಿತ ವಶೀಕೃತನಾದನುದಾರಮನ್ಮಥಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೫೬೩). [ಸಂ.]

ವಶೀಲಾ 'ವಸೀಲು' ನೋ.

ವಶೀಲಿ 'ವಸೀಲು' ನೋ.

ವಶೀಲೆ 'ವಸೀಲು' ನೋ.

ವಶೆ (ನಾ). ೧. ಗೊಡ್ಡುಹೆಂಗಸು ; ಬಂಜೆ. ೨. ಬಂಜೆಯಾದ ಹಸು ; ಗೊಡ್ಡಾಕಳು : ''ವಶೆಯೆನೆ ಬಂಜೆಯಕ್ಕು'' (ಮಂಗರಾ. ೫४-४). ೩. ಹೆಂಗಸು ; ಸ್ತ್ರೀ. ४. ಹೆಂಡತಿ ; ಪತ್ನಿ. ೫. ಆಕಳು ; ಹಸು. ೬. ಹೆಣ್ಣಾನೆ : ಮುನಿಯಂತೆ ಕರಿಯಂತೆ ಶಶಿಯಂತೆ ಭಟನಂತೆ ವನಕುಸುಮದಂತೆಯುಶಾನ್ಯವೈಭವದಂತೆ ಘನತರವ್ರತವಶಾರೋಹಿಣೀದೇನು ಸಂಸುರಭವ್ಯಹಯುಕ್ತಮಾಗಿ . . . ವ್ರಜಮೆಸೆದುದು (ಚಿಟಪು. ೧೧-೧೮). ೫,೬ : ಮದಮಾತಂಗದ ವೋಲ್ ವಶಾವಿಳಸಿತಂ . . . ಶ್ರೀಮದ್ವಯಾಮೂಲಧರ್ಮದ ವೊಲ್ ವಿಶ್ರುತಸುವ್ರತಾಚರಿತಮೇಂ ಚೆಲ್ವಾಯ್ತೊ ಗವ್ಯಾಶ್ರಯಂ (ಲೀಲಾವ. ೫-೧೦೩). ೭. ಮಗಳು. ೮. ಗಂಡನ ತಂಗಿ. ೯. ಸೂಳೆ ; ವೇಶ್ಯೆ. [ಸಂ. ವಶಾ]

ವಶ್ಯ (ಗು). ೧. ಅಧೀನಗೊಳಿಸಬಹುದಾದ ; ಅಂಕೆಗೆ ಒಳಪಡಿಸಬಹುದಾದ. ೨. ಪಳಗಿಸಿದ ; ಹತೋಟಿಗೆ ತಂದ. ೩. ವಿನಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ನಮ್ರವಾದ. (ನಾ). ४. ವಶಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ ; ಅಧೀನಗೊಳಿಸುವಿಕೆ : ವಶ್ಯವ ಬಲ್ಲೆವೆಂದೆಂಬರಯ್ಯಾ ಬುದ್ಧಿಯನಱಿಯದ ಮನುಜರು ಕೇಳಿರಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೭೮). ೫. ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ವಸ್ತು ಮುಂತಾದುವು : ವಶ್ಯವಾವುದೆಂದಱಿಯದೆ ಮರುಳುಗೊಂಬಿರಲೆ ಗಾವಿಲಮನುಜರಿರಾ (ಬಸವ. ೭೮). ೬. ವಶೀಕರಣ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ವಿದ್ಯೆ : ಯಂತ್ರ ಮಂತ್ರ ತಂತ್ರ ಸಿದ್ಧಿ ವಾದ ವಶ್ಯವ ಸಾಧಿಸುವ ಅಣ್ಣಗಳ ಕಣ್ಣನಕ್ಕೆ ಗಾಢಕತ್ತಲೆಗವಿಸಿ ಹೊಡೆಗಾದನು ನೋಡಾ ಪರಶಿವನು (ಆದಯ್ಯ. ೬೩-೨೦); ಅರಸುಮಕ್ಕಳು . . . ಪರಿಪರಿಯ ವಶ್ಯಗಳ ತಂತ್ರವ ಮರೆವ ತಿಲಕವು ಯಂತ್ರಮಂತ್ರವ ಜಪಿಸುತಿಹರಲ್ಲಿ (ನಾಗಚ. ೬-೧೮). ೭. ಅಧೀನಕ್ಕೊಳಗಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ವಿಧೇಯಕವಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಗಂಡನ ಮೇಲೆ ಕೋಪ ಬಂದರೂ ಅದಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶ ಕೊಡಲಾರದ ವಶ್ಯಳಾದ ಹೆಂಡತಿಯಂತೆ (ಮಹಾನಾ. ೨೦). [ಸಂ.]

ವಶ್ಯತಿಲಕ (ನಾ). ಇತರರನ್ನು ತನ್ನೆಡೆಗೆ ಸೆಳೆಯುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ತಿಲಕ : ತಿಗುರ ಗೆಲುವುದು ವಶ್ಯತಿಲಕಾದಿಗಳನಿಡುವುದು ಮೋಹನದ ಮದ್ದುಗಳ ಮಾಯಿಯ ದೀಸುವುದು (ಭುವ್ಯಾ.ಅ. ೧೩-೨). [ಸಂ.]

ವಶ್ಯದೀಪ (ನಾ). ವಶೀಕರಣ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ದೀಪದ ಕುಡಿ : ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿರುವ ಈ ನಿನ್ನ ದೇಹದ ಐಶ್ವರ್ಯವೆಂಬ ನಿಧಿಗೆ ವಶ್ಯದೀಪವನ್ನೆರಗಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಅನ್ತರಿಕ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಬಲ್ಲವನಿಂದ — ಅನುಭವಗೊಂಡು ಒದವಿಸಿಕೊಳ್ಳಲೊಲ್ಲದೆ ನನ್ನನ್ನು ಹೀಗೆ ಹಾಳುಮಾಡುತ್ತಿರುವೆ ನೀನು (ಮಂತ್ರಶ. ೫೫-೯). [ಸಂ.]

ವಶ್ಯಮೂಲಿಕೆ (ನಾ). ವಶೀಕರಣ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಮೂಲಿಕೆ, —ಬೇರು : ಚತ್ತೋದ್ಭವವಶ್ಯಮೂಲಿಕೆ ಜಿನೇಶೇಂದುದಯಾದ್ರೀಂದ್ರಚೂಳಿಕೆಯೆಂಬಂ ಪೊಗಲಲ್ಕೆ ಮತ್ತಱಿಯೆ ನಾನಾ ಲಕ್ಷ್ಮಣಾದೇವಿಯಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೧-೧೧೧). [ಸಂ. ವಶ್ಯಮೂಲಿಕಾ]

ವಶ್ಯವಾಣಿ (ನಾ). ೧. ವಾಗ್ದೇವಿಯನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡವನು : ಅವನೀಶ್ವರಚಕ್ರವರ್ತಿ ಹರ್ಷನರೇಂದ್ರಪ್ರವರಂ ಕುಡೆ ಪಡೆದಂ ವಶ್ಯವಾಣಿ ಕವಿಚಕ್ರವರ್ತಿವೆಸರು ಬಾಣಂ (ಪಂಚತಂ. ಅ. ೬-೧೬). ೨. ತನ್ನ ಮಾತಿನಿಂದ ಇತರರನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವನು. [ಸಂ. ವಶ್ಯವಾಣೀ]

ವಶ್ಯಸುಪ್ತಿ (ನಾ). (ಮನೋರೋಗದಿಂದ ಬಳಲುತ್ತಿರುವ ರೋಗಿಗೆ) ಬಾಹ್ಯಪ್ರಚೋದನೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ, ಕೃತಕವಾಗಿ ಬರಿಸುವ ಗಾಢನಿದ್ರೆಯಂಥ ಸ್ಥಿತಿ ; ಹಿಪ್ನೋಟಿಸಂ : ಬಾಹ್ಯಪ್ರಚೋದನೆಗೆ ಮಾತ್ರ ಗಮನಕೊಡುವ ಗಾಢನಿದ್ರೆಯಂಥ ಸ್ಥಿತಿ(ಯನ್ನು ಕೃತಕವಾಗಿ ಬರಿಸುವುದು); ವಶ್ಯಸುಪ್ತಿ (ಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು) (Hypnotism. ೧೦೮೦). [ಸಂ.]

ವಶ್ಯಾಂಜನ (ನಾ). ಮಂತ್ರಸಿದ್ಧರ ವಶೀಕರಣಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಲೇಪನ, ಅಂಜನ, ಮುಲಾಮು ಮುಂತಾದುವು : ವನಿತಾವಶ್ಯಾಂಜನಕ್ಕೀಲಿದೆಕೆ ಯನಬಲೋನ್ಮಾದಚೂರ್ಣಕ್ಕಸ್ತೀರ್ತನಮಂ . . . ಉಚ್ಚಾದಿಸುವುದು ನೃಪರೂಪಂ ಜನಾಶ್ಚರ್ಯರೂಪಂ(ಮಲ್ಲಿಪು. ೬-೬೧);ಚಿತ್ತಜೋದ್ಭವ ವಶ್ಯಾಂಜನಮಂಜರೀನಿಕರಮೋ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೫೬). [ಸಂ.]

ವಶ್ಯಾಕ್ಷರ (ನಾ). ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಮಾತು, —ನುಡಿ : ಇಂಪುವೆತ್ತ ನುಡಿಯಂ ವಶ್ಯಾಕ್ಷರಂ ಸುಯ್ಯೊಳುಣ್ಮಿದ ಕಂಪಂ ಮೃಗನಾಭಿ ಸೋಂಕಿನೊದವಂ ಮಂದಾನಿಳಂ ಕೊಟ್ಟನೊಲ್ಲದೆದೋರ್ರೋರ್ವರೊರ್ವರಂದು ಪಡೆದರ್ ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಪ್ರೀತಿಯಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೬-೯೦). [ಸಂ.]

ವಷಟ್ಕಾರ (ನಾ). ೧. ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವಾಗ ಹೇಳುವ ಮಂತ್ರಾಕ್ಷರ : ಚಾರುತರಯಜ್ಞವಿದ್ಯಾಪಾರಗರ ರವಂಗಳಿಂ ಸ್ವಧಾಕಾರ ವಷಟ್ಕಾರ ಸ್ವಾಹಾಕಾರೋಂಕಾರಧ್ವನಿ ನೆಗೆವೆ ನೆಗೆಬ್ಬುದಾಹುತಿಧೂಮಂ (ಶಂಶಭಾ. ೬-೩४). ೨. (ಆಲಂ) ಬಯ್ಗುಳು ; ಛೀಮಾರಿ : ಸ್ವಾಮಿ, ನಿನಗೆ ವಷಟ್ಕಾರ ಬೇಕಾಗಿದೆ ಅಂತ ಕಾಣುತ್ತೆ (ಸ್ವಾಮಿಸ್ಕೀ. ೧೫೬). [ಸಂ.]

ವಷಟ್ಕೃತ (ನಾ). ದೇವತೆಗಳಿಗಾಗಿ ವಷಟ್ಕಾರವೆಂಬ ಮಂತ್ರೋಚ್ಚಾರಣೆ ಯೊಂದಿಗೆ ಅಗ್ನಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿಸ್ಸು, —ಆಹುತಿ : ''ಹುತಂ, ವಷಟ್ಕೃತಂ — ಈ ೨ ಚೆಲ್ವ ಹವಿ'' (ಹಲಾಯು. ೬೯-೨೬೩). [ಸಂ.]

ವಷಟ್ಕೃತಿ (ನಾ). = ವಷಟ್ಕಾರ ೧: ವ್ಯಾಹೃತಿಯ ಶಿಕ್ಷಾಕ್ಷರದ ವಿಮಳಾಹುತಿ ಸ್ವಾಹಾವಷಟ್ಕೃತಿ ಸೋಹಿ ತಂದುದು ಸುರರ ಸುಹವಿರ್ಭಾಗಭೋಗಿಗಳ (ಭುವ್ಯಾ.ಸ. ೬-೩೩). [ಸಂ.]

ವಷ್ಕಯಿಣಿ (ನಾ). ಬಹುಕಾಲದ ನಂತರ ಕರುಹಾಕಿದ ಹಸು : "ಕಡೆಗಂದಿ ವಷ್ಕಯಿಣಿ[ಪಾಠಾಂ. ಬಷ್ಕಯಣಿ]ಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೫೪-೪). [ಸಂ. ವಷ್ಕಯಿಣೀ]

ವಸ₁ (ನಾ). ಅಧೀನವಾದುದು ; ಅಂಕೆಗೆ ಸಿಕ್ಕಿದುದು : ಬಸವರಾಜನ ಘನಚರಿತವಂ ಬಸವರಾಜನೆ ಬಲ್ಲನಲ್ಲದೆ ವಸ[ಪಾಠಾಂ. ಶ]ಮೆ ಯಾರಿಗೆ ಗಣಿದಿಸಲು (ಬಸಪು. ೬-೮). 'ಬಸ₁' ಪರಾ. 'ಪರವಸ', 'ಬಿದಿವಸ' ಹೋ. [< ಸಂ. ವಶ]

ವಸ₂ (ನಾ). ಬಟ್ಟೆ ; ವಸ್ತ್ರ : 'ವಸಗ್ರಂಥಿ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ವಾಸಸ್]

ವಸಂತ (ನಾ). ೧. ಆರುಋತುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಚೈತ್ರ ಮತ್ತು ವೈಶಾಖಮಾಸಗಳಲ್ಲಿ (ಎಂದರೆ ಮಾರ್ಚಿ ತಿಂಗಳ ಮಧ್ಯದಿಂದ ಮೇ ತಿಂಗಳ ವರೆಗೆ) ಬರುವ ಋತು ; ಬಸಂತ : ಅಂತು ಭುವನಕ್ಕೆಲ್ಲಮೊಸಗೆವರ್ಪಂತೆ ಬಂದ ವಸಂತದೊಳೊಂದುದಿವಸಂ . . . ಬೇಂಟೆಯನೊರ್ವಂ ಬಂದು ಪೊಡವಟ್ಟು ಕಂಡಿಂತೆಂದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೬೫ ವ); ಶಶಿ ವಸಂತನ ಬಲುಹು ಮಾನ್ಮಥರನಿಜೀಯಿದೇ ತಂಗಾಳಿ ಧಾರ್ಮಿಕನೆ (ಕುವ್ಯಾಪಿ. ೨-೩೦). ೨. ಕಾಮದೇವನ ಸಹಚರನೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾದ ವಸಂತಮಾಸದ ಅಧಿದೇವತೆ : ಸ್ಮರನಂ ಪೂಜಿಪ ರತಿಯಂ ಪಿರಿದರ್ಚಿಪ ಪರಕೆಯಂ ವಸಂತಂಗೆತ್ತುವ ನೆರೆದಿಂದುವನೊಲಿಸುವ ವಾರಿರುಹದಳಾಕ್ಷಿಯರ ಕಳಕಳಂ ಮನೆಮನೆಯೊಳ್(ಜಗ. ೨-೩೦). ೩. ಉತ್ಸವಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ಎರಚಾಡುವ, (ಅರಿಸಿನ, ಸುಣ್ಣ ಬೆರಸಿದ) ಬಣ್ಣದ ನೀರು ; ಓಕುಳಿ : ಚರಪು ಹಂಚಿಕೊಂಡು ವಸಂತ ಹುಯಿದುಕೊಂಡು ಸ್ನಾನಕ್ಕೆ ಹೊರಡುವುದು (ನಾಲ್ಕಾಕ. ೨) ; ಯುವತಿಯು ಎಡಗೈಯಲ್ಲಿ ವೀಳೆಯದೆಲೆ ಹಿಡಿದು ಬಲಗೈಯಲ್ಲಿ ಜೀರ್ಕೊಳವೆಯಲ್ಲಿ ವಸಂತದ ನೀರನ್ನು ತುಂಬಿ ಪ್ರಿಯನ ಆಗಮನವನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವಳು (ಹೊಯ್ಸವಾ. ೨೮). 'ವಸಂತವಾಡು' ಪರಾ. ೪. ಆಮಶಂಕೆ ; ಅತಿಸಾರ. ೫. ಸಿಡುಬುರೋಗ. ೬. (ಆಲಂ) ಉಲ್ಲಾಸ ; ವಿಲಾಸ : ಎಸೆವ ವಸಂತಮಾಸದೆ ವಸಂತಮನಾಂತ ಕುಜಾತಪಲ್ಲವಪ್ರಸರದಿನಾ ವಸಂತಸಮಯಂ . . . ರಂಜಿಸುವಂತಿರಲ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೬೧೯). 'ವಸಂತರಾಜ್ಯ' ಪರಾ. ೭. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ನೀಲೋತ್ಪಳಿನಿ . . . ವಸಂತ . . . ವಸಂತಬಂಗಾಳ ಉಪಾಂಗಮೆಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡು ಕ್ರಿಯಾಂಗದಿಂದಾದ ರಾಗಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೧೫೮) ; ವಸಂತ – ೧೭ನೇ ಮೇಳಕರ್ತ ಸೂರ್ಯಕಾಂತದಲ್ಲಿ ಜನ್ಯ . . . ಸಾಯಂಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹಾಡಬೇಕಾದ ರಾಗ (ಸಂಗೀಟಂ. ೧೬೦). [ಸಂ.]

ವಸಂತಕ (ನಾ). = ವಸಂತ ೨ : ಯೋಗಿಗಂ ವಿಯೋಗಿಗಮರಿದಾಯ್ತು ಪೊಕ್ಕ ಪುಗಿಲಿಂತು ವಸಂತಕಚಕ್ರವರ್ತಿಯಾ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೬೫) ; ಮನೆಯನಿವಕ್ಕೆ ಮರ್ಚಿಸಿದ ಮರ್ಚಿಸಿ ಕೂರಿಸಿದೆಯ್ದೆ ಕೂರ್ತು ನಟ್ಟನ ರುಚಿ ಬೆರ್ಚು ಬಿಚ್ಚತಿಕೆಯಂ ಬಗೆ ಕೂಡಿದ ಕೆಯ್ಗೆ ಮಾಡಿದೋಪನನುಬೆಡೊತ್ತಗಿರ್ದೆಡೆಯೊಳೊಂದೆನಗಿತ್ತಪುದೋ ವಸಂತಕಂ ಮನಸಿಜಮಾರ್ಗಣಕ್ಕೆ ಗುಜೆಯೊಡ್ಡಿದನೆಂಬ ಮನಃಪ್ರವೃತ್ತಿಯಂ(ಶಾಂತಿಪು. ೮-೮೧). [ಸಂ.]

ವಸಂತಕಾಲ (ನಾ). = ವಸಂತ ೧ : ವಸಂತಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಂದುದಿನ ಮೂರುಸಂಜೆಯ ಮುಂದೆ ಗೋಪೀನಾಥಶಾಸ್ತ್ರಿಯು . . . ವರ್ತಮಾನಪತ್ರವನ್ನು ಓದುತ್ತಾ ಕುಳಿತಿದ್ದನು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೭೯). [ಸಂ.]

ವಸಂತಕುಸುಮ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಮೇಹರೋಗ ನಿವಾರಣೆಯ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ. ೨. ವಸಂತಋತುವಿನ ಮೊದಲಲ್ಲಿ, ಮಾಸಲುಹಳದಿಬಣ್ಣದ ಹೂವುಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: (ವೃಕೋಶ. ೬೪-೧೩೦೨). [ಸಂ.]

ವಸಂತಗೃಹ (ನಾ). ವಸಂತಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಉದ್ಯಾನವನದಲ್ಲಿ ಕ್ರೀಡಿಸಲು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಮನೆ : ಕಂತುವಿ ವಜ್ರಾಯುಧಂಗೆ ಬೀಡಂ ಮಾಡಿಟ್ಟಂತೆ ಸೊಗಯಿಸಿದುವುದ್ಯಾನಾಂತರದೊಳ್ ಸಂತತಂ ವಸಂತಗೃಹಂಗಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೩). [ಸಂ.]

ವಸಂತಗೌರಿ (ನಾ). ಚೈತ್ರಮಾಸದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಗೌರಿಯ ಹಬ್ಬ : ಗೊಂಗೆ ತೊಟ್ಟಿಲವಿರುವುದರಿಂದ . . . ಉಯ್ಯಾಲೆಗೌರಿ ಎಂದೂ ವಸಂತಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬರುವುದರಿಂದ ವಸಂತಗೌರಿಯೆಂದೂ ಚೈತ್ರಗೌರಿಯ ಬೇರೆಬೇರೆ ಹೆಸರುಗಳು (ಭಾಹಬ್ಬ. ೬೨). [ಸಂ. ವಸಂತಗೌರೀ]

ವಸಂತಗೌಳ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಸೌರಾಷ್ಟ್ರಗೌಳ . . . ವಸಂತಗೌಳ . . . ಮೋಹನಗೌಳವೆಂಬಷ್ಟಗೌಳಂಗಳೇ ಸಾಳಗದ ಮಿಶ್ರರಾಗಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೧೮೯). [ಸಂ. ವಸಂತಗೌಲ]

ವಸಂತತಿಲಕ (ನಾ). [ಛಂದ] ಒಂದು ವೃತ್ತದ ಹೆಸರು ; ಒಂದು ಪಾದದಲ್ಲಿ ಹದಿನಾಲ್ಕುಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಶಕ್ವರೀಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ಅಕ್ಷರಸಮವೃತ್ತ : ವ್ಯೋಮೇಂದು ಭಾನುಗಣಯುಗ್ಮದಿನತ್ತಲಕ್ಕುಂ . . . ನಾಮಂ ವಸಂತತಿಲಕಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೪೬) ; ೧೪ನೆಯ ಶಕ್ವರಿಯಿಲ್ಲಿ :- (೧) ಅಕ್ಕುಂ ವಸಂತತಿಲಕಂ ತಭಜಂಜಗಂಗಂ (ಕೃಟಿಪ. ೮೨). [ಸಂ.]

ವಸಂತದೂತ (ನಾ). ೧. ಕೋಗಿಲೆ. ೨. ಮಾವಿನ ಮರ. ೩. ಚೈತ್ರಮಾಸ. ೪. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು. [ಸಂ.]

ವಸಂತದೂತಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು ; ಇರವಂತಿಗೆ : ಇದಿರೊಳ್ ನನೆದೋಜೆ ವಸಂತದೂತಿಯೆನೆ ತಾನೆ ನೆಗಲ್ದ ಮಾಧವಿಯೆನೆ ಸುಂದರದಿರ್ಮುತ್ತೆಯ ಪೂಗೊಂಚಲ ಪುದುವಿನೊಳೆಆಗಿದ ಮದಾಳಿಗಳ್ ಮಜೆದಪುವೇ (ಆದಿಪು. ೧೧-೧೦೫) ; ನನೆದೋಜೆತ್ತು ವಸಂತದೂತಿ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೫-೬) ; ನಿನಗೆ ವಸಂತದೂತಿವೆಸರೊಪ್ಪುವುದೆಂತೆನೆ ಮುಂತೆ ಒಂದು ನಿಜನೆಗೆ ವಸಂತನಾಗಮನಮಂ ನೆಜೆ ಸೂಚಿಸಿ ಕೊಟ್ಟೆಯೆಂದು ನಂದನವನಲಕ್ಷ್ಮಿ ಕೀರರವದಿಂ ಪೊಗಟ್ದಿತ್ತ ಪಸಾಯದಚ್ಚಮುತ್ತಿನ ಪೊಸವಚ್ಚಮಂ ತಳೆದವೋಲದಿರ್ಮುತ್ತೆ ಮುಗುಳ್ದುದೆತ್ತಲುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೬-೪೧). ೨. ಹೆಣ್ಣುಕೋಗಿಲೆ. [ಸಂ. ವಸಂತದೂತೀ]

ವಸಂತದೂತಿಕೆ (ನಾ). = ವಸಂತದೂತಿ ೧ : "ಅದಿರ್ಮುತ್ತೆಯದಿರ್ಗಂತಿ ಮಂಥೆಯಮೆಂದು ಚೆಲ್ವನಾಂತು ಮಿನುಗುವ ವಸಂತದೂತಿಕೆಗೆ ಪೆಸರಕ್ಕು" (ಕಬ್ಬಿಕೈ. ೧೭). [ಸಂ. ವಸಂತದೂತಿಕಾ]

ವಸಂತದ್ರುಮ (ನಾ). ವಸಂತಕಾಲದಲ್ಲಿ ಚಿಗುರುವ ಮರ ; ಮಾವಿನ ಮರ. [ಸಂ.]

ವಸಂತಪಂಚಮಿ (ನಾ). ಮಾಘಶುದ್ಧಪಂಚಮಿ ಮತ್ತು ಅಂದು ಆಚರಿಸುವ ಸರಸ್ವತೀಪೂಜೆ : ಮಾಘಶುದ್ಧ ೫ನೆಯ ದಿವಸ ವಸಂತಪಂಚಮಿಯ ಹಬ್ಬ . . . ಸರಸ್ವತೀಪೂಜೆ ಈ ದಿವಸ ನಡೆಯುವುದು (ಭಾಹಬ್ಬ. ೧೬೦). [ಸಂ. ವಸಂತಪಂಚಮೀ]

ವಸಂತಪೂರ್ಣಿಮಿ (ನಾ). ವಸಂತಋತುವಿನಲ್ಲಿ ಬರುವ ಹುಣ್ಣಿಮೆ : ಅಂದಿದೂ ವಸಂತಪೂರ್ಣಿಮಿಯ ಭೃಗುವಾರದಾ ನಡುಹಗಲ ಸಿರಿಹೊತ್ತು, ಭಾಸ್ಕರನ ಸುಳುವಿಲ್ಲ (ಗೊಲ್ಲೂಥಾ. ೧೧-೨೬೦). [< ಸಂ. ವಸಂತಪೂರ್ಣಿಮಾ]

ವಸಂತಪ್ರಿಯ (ನಾ). ವಸಂತನ ಗೆಳೆಯ ; ಮನ್ಮಥ : ವಿಯೋಗಿಮಥನಕ್ಕೆಂದುಂ ವಸಂತಪ್ರಿಯಂ ಮುಳಿಸಿಂದಾರ್ದಲರಂಬುವೊಯ್ದು ತೆಗೆದಿರ್ಪಂ ಬಿಲ್ಲನುದ್ಯಾನದೊಳ್ (ಜಗ. ೨-೧೭). [ಸಂ.]

ವಸಂತಬಂಗಾಳ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ನೀಲೋತ್ಪಳಿನಿ . . . ವಸಂತಬಂಗಾಳ ಉಪಾಂಗಮೆಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡು ಕ್ರಿಯಾಂಗದಿಂದಾದ ರಾಗಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೧೫೮). [ಸಂ. ವಸಂತಬಂಗಾಲ]

ವಸಂತಭೈರವಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ವಸಂತಭೈರವಿ ಶಾಂತವುಲಹರಿ ನಾದರಾಮಶ್ರೀ ಎಂಬವೇ ರಾಮಕ್ರೀಯ ಮಿಶ್ರರಾಗಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೧೮೯) ; ವಸಂತಭೈರವಿ ಗೌಳಮನಾ ವೀಣೆಯಲ್ಲಿ ಮುನಿ ಬಾಜಿಸಿದಂ (ಶೀರಪು. ೬-೮೯). [ಸಂ. ವಸಂತಭೈರವೀ]

ವಸಂತಮಂಟಪ (ನಾ). ಬೇಸಗೆಯ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶ್ರಮಿಸಲೆಂದು ಉದ್ಯಾನವನಗಳಲ್ಲಿ, ಬೀದಿಯ ಬದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿರುವ ಮಂಟಪ : (೬). [ವಸಂತ + ಮಂಟಪ]

ವಸಂತಮಂಡಪ (ನಾ). = ವಸಂತಮಂಟಪ : ದೇವಾಲಯದ ಹೊರಗಡೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ವಸಂತಮಂಡಪ, ಮಾಸ್ತಿಕಲ್, ೧೮ ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಲಂಕರಿಸಿರುವ ದ್ವಾರ ಇವೆ (ಹೊಯ್ಸವಾ. ೯೨). [ಸಂ.]

ವಸಂತಮಾಲಿಕೆ (ನಾ). [ಛಂದ] ಅರ್ಧಸಮವೃತ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ವಸಂತಮಾಲಿಕೆ :- ಇದರ ವಿಷಮಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಸಸಜಗಣಗಳೂ ಎರಡು ಗುರುಗಳೂ ಸಮಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಸಭರಯಗಣಗಳೂ ಬರುವುವು (ಛಂಬು. ೮೯). [ಸಂ. ವಸಂತಮಾಲಿಕಾ]

ವಸಂತಮಾಲು (ನಾ). ಬೇಸಗೆಯ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶ್ರಮಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕಟ್ಟಿರುವ ಭವನ : ಈ ಪರಿಯಯಿಂಪುಕಂಪಂ ಸೊಂಪುತಂಪಿನಿಂದಾ ಪರಿವಿರಾಜಿಪ ವಸಂತಮಾಲನು ಪೊಕ್ಕು ಭೂಪ ಬಾಣಾಖ್ಯನಾತ್ಮಜೆ ವೃಷಾದೇವಿ ಮಣಿಮಂಚಮುಮನೇರಲೊಡನೆ (ನವಮೋ. ೨೨-೪೫).

[ವಸಂತ + ಮಾಲು (< ಮಹಾಲು)]

ವಸಂತಮಾಸ (ನಾ). ಚೈತ್ರಮಾಸ ; ಮಧುಮಾಸ : ಬಂದ ಮಾವಿನ ಪೊಸಪೂವಿನೊಳ್ ಪೊರೆದು ಪೊಣ್ಮಿದ [ಕ]ಂಪು ಮೊಗಂಗಳು ಚಳಿಲ್ಲಿನ ಕೊಳೆ ಪೊಯ್ಮೆ ತೀಡಿದುದು ತೆಂಕಣ ಗಾಳಿ ವಸಂತಮಾಸದೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೩೭) ; ಎಸೆವ ವಸಂತಮಾಸದೆ ವಸಂತಮನಾಂತ ಕುಜಾತವಲ್ಲವಪ್ರಸರದಿನಾ ವಸಂತಸಮಯಂ ರಂಜಿಸುವಂತಿರಲ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೬೧೯). [ಸಂ.]

ವಸಂತರಾಗ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಸೌರಾಷ್ಟ್ರಗೌಳ ಘಳಮಂಜರಿ ಮೇಘರಂಜೀ . . . ತೋಡಿ ಮಕರಂದಿ ವಸಂತರಾಗಂ (ಹಮ್ಮಿರ. ೨-೬೦) ; ವಸಂತರಾಗವು . . . ಯಾವಾಗಲೂ ಹಾಡುವಂತಹುದು (ಚಾಂಡ್ರ. ೧೩೬). [ಸಂ.]

ವಸಂತರಾಜ್ಯ (ನಾ). (ಆಲಂ) ಸುಖ ಮತ್ತು ಸಂತೋಷದಿಂದ ಕೂಡಿದ ರಾಜ್ಯ : ಹರಿಯ ಬಿನ್ನಹವ ಲಾಲಿಸಿ ಕೃಪಾದೃಷ್ಟಿಯಿಂ ಕುರುರಾಜಗೆ ವಸಂತರಾಜ್ಯಮಂ ಕೊಟ್ಟು ಶಂಕರನು ಸಕಲೋರ್ವಿಯಂ ಪಾಲಿಸುತ ರಜತಾಚಲದೊಳಗೆಸೆದಿರ್ದನು (ಭಕ್ತಾಚ. ೩-೫೫). [ಸಂ.]

ವಸಂತವರಾಳಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ವಸಂತವರಾಳಿ . . . ನಾಗವರಾಳಿ ಎಂಬವೇ ಸಪ್ತವರಾಳಿಗಳು (ಎವೇಕ. ೧೮೯). [ಸಂ. ವಸಂತವರಾಲೀ]

ವಸಂತವಾಡು (ಕ್ರಿ). ಬಣ್ಣದ ನೀರನ್ನು ಎರಚಾಡು ; ಓಕುಳಿಯಾಡು : ಸತಿಪುರುಷರಿಗೆ ನಾಗವಲ್ಲಿಯ ಶಾಸ್ತ್ರವಂ ಮಾಡಿ ವಸಂತವಾಡಿ . . . ಸಜ್ಜೆಗೃಹಕಂ ಕಳುಹಿಸಿ ಸಂತೋಷದಿಂದಿರಲು (ಯನಳ. ೫೬). [ವಸಂತ + ಆಡು]

ವಸಂತಸಖ (ನಾ). = ವಸಂತಪ್ರಿಯ : ಅನಂತರಮೊರ್ದಚದ ವಸಂತಸುಖಿಪರಮ ಕೋಟಯನಿಸಿದ ರತಾಂತಸುಖದೊಳಿನಿತಾನುಂ ಬೇಗಮಿರೆ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೮-೬೯ ವ). [ಸಂ.]

ವಸಂತಸಮಯ (ನಾ). ವಸಂತಋತುವಿನ ಕಾಲ; ವಸಂತಮಾಸ : ಪರಿತಾಪಮನೆನಗೆ ನಿಶಾಕರನಾಗಿಸುಗುಂ ವಸಂತಸಮಯಾನುಗತಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೩೯) ; ಒಂದುದಿವಸಂ ವಸಂತಸಮಯದೊಳ್ ನಾಮಿರ್ವರುಂ ವನವಿಹಾರನಿಮಿತ್ತಂ ಪೋಗಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೯೪ ವ). [ಸಂ.]

ವಸಂತೋತ್ಸವ (ನಾ). ವಸಂತಋತುವಿನ ಆಗಮನವನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ಆಚರಿಸುವ ಹಬ್ಬ : ಕೇಳಿ ಕೀರಕೇಳಿ ಪಿಕಾಳಿಕೇಳಿ ಸಮ್ಮದಾಳಿಕುಳಾಂದೋಳಾ ರಾವಾವಿರ್ಭೂತವಸಂತೋತ್ಸವಂ ಪೊಂಪುಳಿಪೋಪುದುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೧೫೩ ವ); ಆ ವಸಂತೋತ್ಸವಕೆ ಮಾಡಳೆ ನೇವುರವನೊತ್ತಯನಿರಿಸಿ ತಾನೀ ವನಿತೆ ಗುರುಪೂಜೆಯಂ ಮಾಡಳೆ ದವನದಲ್ಲಿ (ಬಸವು. ೧೨-೧೧). [ಸಂ.]

ವಸಗ್ರಂಥಿ (ನಾ). ಬಟ್ಟೆಯ ಗಂಟು : ಕರದಲ್ಲಿ ತದ್ವಸಗ್ರಂಥಿಯಂ ಪಿಡಿದು ಶಿವಹರಶಂಭು ಸಲಹು ನೀನೆಂಬ ರವದೊಳಗೆ ಮಠಕಿರದ ನಡೆತಂದು ಕೈಕೊಳ್ಳಿ ನಿಮ್ಮಮಳವಸ್ತ್ರಂಗಳಂ ಬೇಗನೆನಲು (ಹರಿಶ್ಚಂ. ೬-೨೦). [ವಸ್ತ್ರ + ಗ್ರಂಥಿ]

ವಸಡು (ನಾ). ಹಲ್ಲುಗಳಿಗೆ ಆಧಾರವಾಗಿರುವ ಮಾಂಸಖಂಡ ; ಒಸಡು : ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಆಹಾರ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟರೆ, ಮಗುವು ಅದನ್ನು ಅಗಿದು ಅಗಿದು ಅದರ ವಸಡು ಬಲವಾಗುತ್ತದೆ (ಗೃಹವಿ. ೧೨೫). [< ಒಸಡು]

ವಸತಿ (ನಾ). ೧. ವಾಸಮಾಡುವಿಕೆ ; ನೆಲಸುವಿಕೆ ; ವಾಸ್ತವ್ಯ : ಅಶನಕೆ ನಡೆಯತು ವಾರಾನ್ನದೇರ್ಪಾಡು ವಸತಿಗೆ ಗೆಳೆಯರ ಬೀಡು (ಇಂಚರ. ೨೭-೨೨). ೨. ವಾಸಮಾಡುವ ಸ್ಥಳ ; ಮನೆ ; ನಿವಾಸ : ಚೈತನ್ಯ ನಿದ್ರಿಸಿರುವೆಡೆಯಲ್ಲ ಜಡಲೋಕ ಕಲ್ಲು ಕಡ್ಡಿ ಕಸ ಅದಗೆರ್ವ ಚೈತನ್ಯವೆಚ್ಚರಲು ಜಂತು ಜಗ ಜಡವೆ ಜೀವದ ವಸತಿ (ಮಂಚಿಕ. ೧೦೮). ೩. (ಪ್ರವಾಸದ ಮಧ್ಯೆ) ತಂಗುವಿಕೆ ; ಇಳಿದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ : ಈ ಹೊತ್ತು ಪ್ರಯಾಗಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಭಾಗೀರಥಿತಟಾಕದ ಮೇಲೆ ವಸತೀಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಮಂಚಿಕ. ೨೦೦). ೪. (ಪ್ರವಾಸಿಗರು) ಇಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ತಕ್ಕುದಾಗಿರುವ ಸ್ಥಳಾವಕಾಶ, –ಸ್ಥಳಾನುಕೂಲ : ಆ ಚಾವಡಿಯಲ್ಲಿ ತಂಗಲು ವಸತಿ ಇದೆಯೋ ಎಂದು ಅಲ್ಲಿದ್ದವರನ್ನು ವಿಚಾರಿಸಿದೆವು (ಪ್ರವಾಸ. ೪೫). ೫. ಅನುಕೂಲ ; ಸೌಕರ್ಯ: ಚಿಕ್ಕದೇವರಾಜ ಒಡೆಯರವರು . . . ೧೨ ಸಾವಿರ ಮಗ್ಗದ ಜನಗಳನ್ನೂ ತಂದಿರಿಸಿ . . . ಇಲ್ಲಿ ಆದ ಜವಳಿ ಎಲ್ಲ ಸೀಮೆಗಳಿಗೂ ಹೋಗುವಂತೆಯೂ ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣದ ಅರಮನೆಗೂ ಬರುವಂತೆಯೂ ನಿಬಂಧನೆ ಮಾಡಿ ಪೇಟೆಯನ್ನು ವಸತಿಮಾಡಿಸಿದರು (ಮಹಾವಂ. ೬ ೧೧೦). ೬. ರಾತ್ರಿ ; ಇರುಳು : "ತಮಿ, ತಮಿಸ್ರಾ . . . ವಸತಿಃ, ವಾಸತೇಯೀ, ಶ್ಯಾಮಾ, ರಾತ್ರಿಃ – ಈ ೧೯ ಇರುಳಿನ ಪೆಸರ್" (ಕರಾಯು. ೧೮-೧೦೮). ೭. ರೀತಿ ; ಬಗೆ : ಬಸುಜಿ ನಖದಲಿ ಸೀಳಿ . . . ಹೊಸ ರಣವ ಮಾಡಿದನು ಕಾಳಪ್ರಸರಕಾಗಲು ನೋಡಿ ದೇವನ ವಸತಿಗಂಜಿತು ಬ್ರಹ್ಮರುದ್ರಾದ್ಯಮರಗಣವೆಂದೆ (ಸಂಭವ. ೬-೧೧೭). ೮. ಜಿನಾಲಯ ; ಬಸದಿ : "ಜಿನಗೃಹದಲ್ಲಿಯುಂ ವಸತಿಯೆಂಬುದು" (ಕರಾಯು. ೧೩೪-೨೧).

ವಸತಿಹೋಗು = ನೆಲಸಲು ಹೋಗು ; ಬಿಡಾರ ಮಾಡು : ಆ ಸಂಸಾರ ಬಯಲಿನ ಒಂದು ಕಡೆಯಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಕಾಡಿಗೆ ವಸತಿಹೋಗುತ್ತಿದ್ದರು (ಮಲೆನಾ. ೨೦೪). [ಸಂ.]

ವಸತಿಗೃಹ (ನಾ). (ಪ್ರವಾಸಿಗರು) ತಂಗುವ ಸ್ಥಳ ; ಬಿಡಾರದ ಮನೆ : ನಮ್ಮ ಮನೆಗೆ ಅದೊಂದೇ ವಸತಿಗೃಹ (ಮಹಾತ್ಮಾ. ೮೫) ; ಸಾಧಾರಣವಾದ ವಸತಿಗೃಹವೊಂದರಲ್ಲಿ ಒಂದೆರಡು ಕೋಣೆಗಳನ್ನು ಬಾಡಿಗೆಗೆ ಗೊತ್ತುಮಾಡಿಕೊಂಡನು (ಪುನರು. ೩೦೯). [ಸಂ.]

ವಸತೆ (ನಾ). ಒಡೆತನ ; ಸ್ವಾಮ್ಯ (?) : ಇನ್ತೀ ಮಠಮುಮಂ ಕೆಯ್ಯುಮ ನಾವವಾಂತರ ವಸತೆ ನ್ಯಾಯಂಗಳು ಪುಟ್ಟಿದಡಂ ಸಾಸಿರ್ವರುಂ ಸ[ದ್]ಧರ್ಮದಿಂ ಪ್ರತಿಪಾಳಿಪರ್ (ಎಕ. XVIII, ೨೦೦-೪೫: 1162).

[IP ಇದು 'ವಸತಿ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ವಸಥ (ನಾ). = ವಸತಿ ೨ : "ಚಾವಡಿಯ ಮೇರೆಯಾಗರ ವಸದಂ Eಥಂ3" (ಕವೀಂ. ೧೩೫) ; ವಸಥಕ್ಕೆಯ್ದಿ ಮಗನ ವದನಮನೀಕ್ಷಿಸಿಯೆರೆವರ್ಗಮರಮಹೀರುಹದಂತೊಸೆದಿತ್ತಂ ರಾಜಪ್ರಭರಾಜಂ (ಜಯಕಾ. ೨-೬೦). [ಸಂ.]

ವಸದಿ 'ಬಸದಿ' ನೋ.

ವಸನ (ನಾ). ೧. ವಾಸಿಸುವಿಕೆ ; ನೆಲಸುವಿಕೆ : 'ವಸಿಸು' ಪರಾ. ೨. ವಾಸಸ್ಥಳ ; ಮನೆ ; ನೆಲೆ. ೩. ಬಟ್ಟೆ ; ವಸ್ತ್ರ : ಚೆಲ್ವಿಂಗಳಂತಿರೆ ತೋಳ್ಚಿತ್ರಸೆವುತ್ತರೀಯವಸನಂ ರಾಜೇಂದ್ರಚಂದ್ರಾಂಕನಾ (ಕಾದಂಪೂ. ೫೮) ; ಮೈದೋರೆ ತಾರೆಗಳ್ ನಿಶೆಯ ವಸನದ ಕಾಂತಿಕುಸುಮಗಳ್ (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೨-೩೭). ೪. ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಧರಿಸುವಿಕೆ. ೫. ನಡುಕಟ್ಟು ; ಡಾಬು. [ಸಂ.]

ವಸನಚ್ಛತ್ರ (ನಾ). ಬಟ್ಟೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಛತ್ರಿ : ಕಲಶಕನ್ನಡಿ . . . ಜಲಧಿವಸನಚ್ಛತ್ರ ಉರ್ವೀಲಲನೆಯರನೀಕ್ಷಿಸುವುದವನಿಪತಿಲಕರುಷ್ಟವಡಿಸುವ ಸಮಯದೊಳು (ಕುಮಾರ. ೩-೧೦೮). [ಸಂ.]

ವಸನಬಂಧಿಕೆ (ನಾ). ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಹೊಲಿದು ಸೇರಿಸುವ ಸಾಧನ ; ಸೂಜಿ : "ಸೂಜಿ :ಮ ವಸನಬಂಧಿಕೆ [ಪಾಠಾಂ. ನಿ]ಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೬೧-೧೯).

[ಸಂ. ವಸನಬಂಧಿಕಾ]

ವಸನವಿಹೀನ (ನಾ). ಬಟ್ಟೆಯಿಲ್ಲದವನು ; ದಿಗಂಬರ : ವಸನವಿಹೀನಂ ಕುಟೀಯೊಳಗೆ ಸರ್ಪನಿಂ ಕಚ್ಚುಪಟ್ಟವಂ ಚೋರವಿಭಾವಸುಗಳ ಭಯದಿಂದಾಕ್ರಂದಿಸುವಂ ಕಾನನದೊಳನಿಮಿಷಾಂತಸ್ತ್ರಿಂಶಂ (ಜಾತಕ. ೧೯-೩೭). [ಸಂ.]

ವಸನಾಂಗ (ನಾ). [ಜೈನ] ಭೋಗಭೂಮಿಯ ನಿವಾಸಿಗಳಿಗೆ ಬಯಸಿದ ವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ನೀಡುವ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷ : ಕುಡುಗುಂ ಚಿತ್ರಾವಟ್ ಪಟ್ಟಿಯಡವಟ್ಟಿ ಸುವರ್ಣಚೇಲಮುಂ ತಿವಟಂ ಪೂವಡೆ ಕರ್ಪುಂ ನೆರವಂ ಮಣಲೆಡೆಯಂಟೆ

ರತ್ನಾಂಗವಸನಮಂ ವಸನಾಂಗ(ಶಾಂತಿಪು. ೬-೧೧೧); ವಸನಾಂಗಾತೋದ್ಯಾಂಗಪ್ರಸವಾಂಗ . . . ವಿಭೂಷಣಾಂಗ ದಶಕಲ್ಪಕುಜಂ ಸೊಗಯಿಸುವುವು (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೩-೩೪). 'ದಶಾಂಗ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ವಸನಾಂಗಕುಜ (ನಾ). = ವಸನಾಂಗ : ಪಟ್ಟೆ ಚಿತ್ರವಟ್ಟೆ ಜೋಗಂ ಪಟ್ಟೆಯುಂ ದೇವಾಂಗಮೆಂಬ ವಸನಂಗಳನೇಂ ಘಟಿಯಿಸುವುವೊ . . . ವಸನಾಂಗಕುಜಂ (ಆದಿಪು. ೫-೩೪). [ಸಂ.]

ವಸನಾಂಚಲ (ನಾ). ಬಟ್ಟೆಯ ಕೊನೆ ; ವಸ್ತ್ರದ ಅಂಚು : ಝಳದ ಝಡಿಗೆ ಬೆವರಿ ವಸನಾಂಚಲದ ಗಾಳಿಗೆ ಮೊಗವನೆತ್ತಿದರು (ಕುಮಾರ್ರ್ಯೂ. ೧೯-೧೮). [ಸಂ.]

ವಸನಾಶ್ರಯ (ನಾ). ಕೊಳೆಬಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೇನು ; ಕೂರೆ : "ವಸನಾಶ್ರಯಂ ಕೂಱೆಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೯-೧೪). [ಸಂ.]

ವಸಲೆ (ನಾ). ಜಮೀನಿನ ತುಂಡು ; ಪಟ್ಟಿ ; ತಾಕು : ಶಂಕುವಿನ ಸಹಾಯದಿಂದ ಕಂಡುಹಿಡಿಯುವ ತ್ರಿಕೋಣ ಚತುಷ್ಕೋಣಗಳಿಗೆ "ವಸಲೆ"ಯೆಂದು ಹೇಳುವುದೂ ಉಂಟು. ವಸಲೆಯೆಂಬುದು "ತಾಕು"ಯೆಂದು ತಿಳಿವುದು (ಭೂಮಿಅ. ೩) ; ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಒಂದು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಲಾಂಬಿ ರುಂದಿ ಕಂಡುಹಿಡಿದು ಶಂಕು ಹತ್ತಿಸಿ ಸಣ್ಣಸಣ್ಣ ತ್ರಿಕೋಣ ಚೌಕೋಣಗಳಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆ ವಿಂಗಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಒಂದು ಸಣ್ಣಸಣ್ಣ ತಾಕಿಗೂ ವಸಲೆಯೆಂಬ ಹೆಸರು (ಭೂಮಿಅ. ೧೩).
[<— ಅರ. ವಸಲೀ ; ಮರಾ. ವಸಲಾ]

ವಸವಂತ 'ಬಸಂತ' ನೋ.

ವಸವೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಕಣ್ಣು ನಾಟ್ಟೂಮಿಗರ್ಕ್ಕಳುಂ ನಿನ್ನು ವಸವೂರ ಏಱಿದು ಕೊಟ್ಟೆಯಂ ಕೊಳ್ಳಲ್ಲಿ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೧-೪; ?೨೧?) ; ನಾಡಾಳಿ ಬಿಟ್ಟಿಗ ಎಱೆಗಗೊಳ್ಳಿನಾಡ ನಾಟ್ಟೂಮಿಗರ್ವ್ವಸವೂರುಳ್ಳಾ, ನಾಡ ನಾಟ್ಟೂಮಿಗರ್ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೫೪೨-೨ ; ಸು. ೬೦೦). [?]

ವಸಹಾತು 'ವಸಾಹತು' ನೋ.

ವಸಹಾವ್ಯಮಂತ್ರ (ನಾ). (?) : ವಸಹಾವ್ಯಮಂತ್ರಮಂ ಮೇಣೆಸೆವೋಂ ಹ್ರೀಂ ವಃ ಎನಿಪ್ಪ ಮಂತ್ರದಿನಭಿಮಂತ್ರಿಸಿ ಜಲಮಂ ಮೊಗದೊಳ್ ತಳಿಯೆ ಸಾಧ್ಯ ಮಂದಱಿಗೆ ತೆಱೆದೊಡಕ್ಕಿದ್ಯಯಮಂ (ಲೋಕೋಪ. ೧೧-೧೧). "ವಾಯುಮಂತ್ರ" (ಲೋಕೋಪ. ೧೧-೧೧ ಟೀಕು). [? + ಮಂತ್ರ]

ವಸಾ (ನಾ). ಒಂದು ಅಳತೆಯ ಪ್ರಮಾಣ : ಹದಿನಾರು ಆಣೆ ಅಂದರೆ ೧ ವಿಶ್ವಾಸಿ, ೨೪ ವಿಶ್ವಾಸಿ ಅಂದರೆ ೧ ವಸಾ, ೨೪ ವಸಾ ಅಂದರೆ ೧ ಖಂಡಗ (ಮುಂಬ್ವಾ. ೧೩೧). [<— ಮರಾ. ವಸಾ]

ವಸಾರೆ$_1$ (ನಾ). ಹೊರಅಂಗಳ ; ಪಡಸಾಲೆ ; ಜಗಲಿ : ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಿಂದಲೂ . . . ಪಾಠಶಾಲೆಗಳಿದ್ದುವು. ಅವು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ಮಂಟಪ, ಛತ್ರ, ದೇವಾಲಯ ಪ್ರಾಕಾರ, ಸರ್ಕಾರದ ಖಾಲಿಕಟ್ಟಡದ ವಸಾರೆ ಇಂತಹ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ನೆಲಸಿದ್ದುವು (ಮಹಾಮಂ. II, ೫೧) ; ವಸಾರೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಸಪೀಠದ ಮುಂದೆ ಕುಳಿತಿದ್ದ ಸ್ವಾಮಿಗಳು ಅಮ್ಮನ ಹಾಡುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದರು (ಕಥಪಿ. ೫೮೫). [<— ತೆಲು. ವಸಾರ, ವಸಾರು]

ವಸಾರೆ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧದ್ರವ್ಯ : "ಕಾಂಪಿಲ್ಯಃ, ಕರ್ಕಶಃ, ಚಂದ್ರಃ, ರಕ್ತಾಂಗಃ, ರೋಚನೀ — ೫ ಕಂಪಿಲ್ಲದ ಹೆಸರು, ರೋಚನೀಯೆಂಬುವ ಓಷಧಿ. ಇದನ್ನು ಘಟ್ಟದ ಕೆಳಗೆ ವಸಾರೆಯನ್ನುವರು" (ಸಿದ್ಧಾಂಚ. ೧೪೬). [<— ಮರಾ. ವಶಾಡೀ]

ವಸಾಹತ 'ವಸಾಹತು' ನೋ.

ವಸಾಹತು, ವಸಹಾತು, ವಸಾಹತ, ವಸಾಹತ್ತು (ನಾ). (ಬೇರೆ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗಿ) ನೆಲಸುವ ಸ್ಥಳ ; ಪಾಳೆಯ ; ಬೀಡು : ವಾಡಿಕೆಯಂತೆ ವಸಾಹತಿನ ಸಂಸಾರಗಳು ಹಾಲುಸಕ್ಕರೆಯಾಗಿದ್ದುವು (ಸಾಂಸ. ೪೪); ಪೋರ್ಚುಗೀಸರು ಇಂಡಿಯಾ ದಲ್ಲೇ ನೆಲೆಸಿ ಇಲ್ಲಿಯ ವಸಾಹತುಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿಕೊಂಡು ಇರಬೇಕೆಂದು ಆಲ್ಬುಕರ್ಕನ ಆಸೆಯಾಗಿತ್ತು (ಪ್ರವಾ. II, ೩೫). ವಸಹಾತು : ಈ ತರದ ಹಗೆತನವು ಆಫ್ರಿಕಾ, ಫಿಜಿ ಮೊದಲಾದ ವಸಹಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಮೈದೋರಿರುವುದು (ವಿಚಾಮಂ. ೪೬). ವಸಾಹತ : ಈ ವಸಾಹತಗಳು ಕ್ರಮದಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರಲಿಲ್ಲ (ರಭಾ. ೨೪೩). ವಸಾಹತ್ತು : ವಸಾಹತ್ತುನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸಿದ್ದ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯರು ಈ ದೇಶದ ವೇದ, ಮತ, ಧರ್ಮ, ಸಾಹಿತ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಆಗಲೇ ಸಾಕಷ್ಟು ಅಭ್ಯಸಿಸಿದ್ದರು (ಪಾಶ್ಚಾವಿ. ೨೨೪). [<— ಅರ. ವುಸ್ಅತ್;ಹಿಂ. ವಸಅತ್;ಮರಾ. ವಸಾಹತ್, ವಸಾತ್, ವಸಾದ್]

ವಸಾಹತುಗಾರ (ನಾ). ಬೇರೆಕಡೆಗೆ ಹೋಗಿ ನೆಲೆನಿಲ್ಲುವವನು ,— ಬೀಡು ಬಿಡುವವನು : ಆರ್ಯರು ಅಮೇರಿಕೆಯ ಯುರೋಪಿಯನ್ ವಸಾಹತುಗಾರರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯ ಮೊದಲಿನ ಜನಾಂಗವನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಮಶೇಷ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ (ಕರ್ನಾಪು. ೭೯). [ವಸಾಹತು + — ಗಾರ (< — ಕಾಱ)]

ವಸಾಹತುಗಿರಿ (ನಾ). ಬೇರೆಕಡೆಗೆ ಹೋಗಿ ನೆಲೆಯೂರುವಿಕೆ ; ವಸಾಹತನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುವಿಕೆ : ಅನೇಕ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯರಾಷ್ಟ್ರಗಳು ತಾವಾಗಿ ವಸಾಹತುಗಿರಿಯ ನಾಶವನ್ನು ಮಾಡಿವೆ (ವಿಶಸಂ. ೨೮). [ವಸಾಹತು + — ಗಿರಿ$_2$]

ವಸಾಹತುಷಾಹಿ (ನಾ). = ವಸಾಹತುಗಿರಿ : ಮಹಾಯುದ್ಧದ ನಂತರ ಏಷ್ಯಾಖಂಡದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಕೋಲಾಹಲವುಂಟಾಗಿ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯರಾಷ್ಟ್ರಗಳು ತಾವಾಗಿಯೇ ವಸಾಹತುಷಾಹಿಗಳನ್ನು ಧ್ವಂಸಮಾಡಿದುವು(ಋಢಿ). [<— ಮರಾ. ವಸಾಹತ್‌ಷಾಹೀ]

ವಸಾಹತ್ತು 'ವಸಾಹತು' ನೋ.

ವಸಿ$_1$ (ನಾ). ಸ್ವಲ್ಪ ; ತುಸು ; ಕೊಂಚ : ವಸಿ ಅಂಬಲಿ ಬಸಗಂಡರೆ ಹೊಟ್ಟೆ ತುಂಬತ್ತೆತ? (ಮುಸುಗ. ೧೪೯) ; ನಿಂತಾವ ವಸಿ ಮಾತಾಡೋದೈತೆ (ಚಂದತೋ. ೪೫).
[< ಒಪ್ಪಚ್ಚಿ]

ವಸಿ$_2$ (ನಾ). ಮಂತ್ರ (?) : ಜ್ಞಾನಾರೂಢನಾದಲ್ಲಿ ಮಾನವರನಾಶ್ರಯಿಸಲಾಗದು . . . ಪೂಜೆಗೆ ಸಿಕ್ಕಿ ಬಾರಿಸಲಾಗದು ಸಾಧಕ ವಸಿ ಹೇಳಿ ಸಾವಂತೆ ಮಾಡಲಾಗದು (ತೋಂಟಮೂ. ೯೭-೩೬೩). [<— ತಮಿ. ವಚಿ?]

ವಸಿಗೆ 'ಪಸುಗೆ' ನೋ.

ವಸಿಗೆಗೆಯಿ (ನಾ). ಹಂಚಿದ ಭೂಮಿ ; ಭಾಗ ಮಾಡಿದ ಭೂಮಿ : ಅನ್ತು ಮೂವತ್ತು ಮತ್ತರೊಳಗೆ ಬಮ್ಮಂಜಗೆ ವಸಿಗೆಯ ಮ X X X ಕ[ಮ್ಮ]ಅರಿಗೆ ಮಾನ್ಯದ X X X ಗೆ X X X ತೀಜುವರು (ಸೌ.ಇ. XI-i, ೮೬-೫೧; 1050).
[ವಸಿಗೆ (< ಪಸುಗೆ) + ಕೆಯ (< ಕೆಯ್$_1$)]

ವಸಿಯಿಸು 'ವಸಿಸು' ನೋ.

ವಸಿರ (ನಾ). ೧. (ಕ್ಷಾರವಾದ ಕಾಳುಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಗಜಹಿಪ್ಪಲಿ : "ಕರಿಪಿಪ್ಪಲೀ . . . ವಸಿರಃ — ೫ ಗಜಪಿಪ್ಪಲೀ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂಚ. ೧೩೪). ೨. ಸಮುದ್ರದ ಉಪ್ಪು ; ಕಡಲುಪ್ಪು. [ಸಂ.]

ವಸಿಷ್ಠ (ಗು). ೧. ಅಧಿಕ ಶ್ರೀಮಂತಿಕೆಯುಳ್ಳ. (ನಾ). ೨. ಸಪ್ತಋಷಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ; ವಶಿಷ್ಠ : ವ್ಯಾಸ ಕಶ್ಯಪ ವಸಿಷ್ಠ . . . ನಾರದಪ್ರಮುಖರಪ್ಪ ದಿವ್ಯಮುನಿಪತಿಗಳುಮೇಕಾದಶರುದ್ರರುಂ . . . ಪಾಂಡುರಾಜನುಮಂ ಕೊಂತಿಯುಮಂ ಪರಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೪೭ ವ) ; ಏನೆಂದಡಂ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರನೇ ಸತ್ಯಸಂಧಾನನೆಂದಾ ವಸಿಷ್ಠಂ ನುಡಿಯಲು (ಹಚಕಾ. ೨-೧೩) ; ಕುಲಜರೆಲ್ಲರೊಳಗ್ರಜನ್ಮನು ಋಷಿ ವಸಿಷ್ಠನಲಾ (ಬಸಪು. ೫೭-೭೨). ೩. ಪ್ರಜಾಪತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ. [ಸಂ.]

ವಸಿಷ್ಠದರ್ಭೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : "ಕುಶಂ, ಕುಥಃ, ದರ್ಭಃ, ಪವಿತ್ರಂ — ೪ ದರ್ಭೆಹುಲ್ಲಿನ ಹೆಸರುಗಳು, ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರದರ್ಭೆ, ಬ್ರಹ್ಮದರ್ಭೆ, ವಸಿಷ್ಠದರ್ಭೆ, ತೃಣದರ್ಭೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂಚ. ೧೫೧). 'ಕೌಶಿಕದರ್ಭೆ' ಪರಾ. [ಸಂ. ವಸಿಷ್ಠದರ್ಭ]

ವಸಿಷ್ಠಸ್ಮೃತಿ (ನಾ). ಹತ್ತೊಂಬತ್ತು ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹತ್ತೊಂಬತ್ತನೆಯದು ; ವಸಿಷ್ಠನಿಂದ ಉಕ್ತವಾದ ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ : ಮನುಸ್ಮೃತಿ . . . ಗೌತಮಸ್ಮೃತಿ ಶಾತಾತಪಸ್ಮೃತಿ ವಸಿ[ಪಾಠಾಂ. ಶಿ]ಷ್ಠಸ್ಮೃತಿಗಳೆಂಬಿವೇ ಆಯಾಯಾ ನಾಮಧೇಯಮುಳ್ಳವರಿಂದುಕ್ತಮಾದ ಹತ್ತೊಂಬತ್ತು ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಂಗಳು (ಎವೇಕ. ೬).
[ಸಂ.]

ವಸಿಸು, ವಸಿಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ನೆಲಸು ; ವಾಸಮಾಡು : ಬಸವನಂ ಕೀರ್ತಿಸುವರೆಡೆಯಲಿ ವಸಿಸಿದಾ ಪ್ರಾಣಗಳಗಾದಡೆಯಸೆಯವೇ ಶಿವಭಕ್ತಿ

(ಬಸವು. ೭-೨೪); ವಸಿಸಿಯಿರೆ ಹದಿನಾಜುಸಾವಿರವಿಷಮವತ್ಸರವಾಗೆ ಸುರರುಬ್ಬಸದಿ ಹರಿಯನು ಸಾರೆ ಕರುಣಾಕರನು ತಾನಜಿದ (ಸಂಭಪ. ೫-೭೦). ೨. ಜೀವಿಸು ; **ಬದುಕು** : ಬಸವ ಬಸವೆಂದನಿಶ ಭಜಿಸುತೆ ವಸಿಸಿ ಮೆರೆದಾ ವೀರ ಮಡಿವಳ ಶರಣಜಶರಣಾರ್ಥಿ (ಮಾಳ. ೬). **ವಸಿಯಿಸು** : ೧. ಪದ್ಮೆಯೆಂಬ ಕೊಳದೊಳ್ ವಸಿಯಿಸಿರ್ಪ ಶ್ರೀಯಾದೇವತೆ ಕಂಡು (ವರ್ಧ್ಮಾ. ೧೦೭-೧೮); ಇದಜೊಳ್ ಮಧ್ಯಮಕೂಟದೊಳ್ ವಸಿಯಿಪಂ (ಆದಿಪು. ೧೩-೧೭). [ವಸಸ + — ಇಸು]

ವಶಲಿ 'ವಸೀಲು' ನೋ.

ವಸೀಲು, ವಶೀಲಾ, ವಶೀಲಿ, ವಶೀಲೆ, ಮಶೀಲಿ (ನಾ). ೧. ಬೆಂಬಲ ; ಸಹಾಯ ; ನೆರವು : "ಮಶೀಲು — ಸಹಾಯ" (ಜಾನಪೋ. ೪೪). **ವಶೀಲಾ** : ೨. (ವರ್ಚಸ್ಸುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ) ಪ್ರಭಾವ ; ಶಿಫಾರಸ್ಸು : ಸರಕಾರ ನೌಕರನನ್ನು ವಶೀಲಾ ಮಾಡುವದಾಗಿ ಇನಾಂ ಪಡೆಯೋಣ ೧ ಸಂವತ್ಸರ ಬರಿ ಶ್ಯೆದು ಜುರ್ಮಾನೆ (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೧೮೧). **ವಶೀಲಿ** : ೧. ಏನಾದರೊಂದು ಲೆಕ್ಕ ಬಂದಾಗ ನಾನು ನೇರವಾಗಿ ಅಂಕಗಣಿತದ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗದೆ ಬೀಜಗಣಿತದ ವಶೀಲಿಯಿಂದಲೆ ಹುರುರಾಗಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ (ಗಾಳಿಪ. ೧೬೬) ; ಇದಕ್ಕಾಗಿ ಅವನು ಹುಡುಗರ ವಶೀಲಿ ಸಂಪಾದಿಸಿದ್ದ (ಥಲಸಂ. ೧೭). ೨. ಅವರು ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ವಶೀಲಿಯಿಂದ ಬಂದದ್ದರಿಂದ ಅನೇಕರ ಲಕ್ಷ್ಯ ಅವರ ಕಡೆಗೆ ಹೋಯಿತು (ಇತ್ಯಾ. ೧೧೯) ; ಮಧ್ವರಾಯರ ವಶೀಲಿಯಿಂದ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ಅನ್ನ. ೪೭). **ವಶೀಲೆ** : ೧. ನಾವು ಲಾಚಾರಿಯಿಂದಾ ವಶೀಲೆ ಇಲ್ಲದೆ, ನಮ್ಮ ಕುಟುಂಬ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಆ ಸಿದ್ಧೇಶ್ವರನ ಬೆಟ್ಟದ ಬೆನ್ನಿನ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿ ಮೂರು ವರ್ಷ ಮಡಗಿ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೨೪೬). ೨. ವಶೀಲೆ ಇಲ್ಲವೆ ಮುಂಗೈ ಜೋರಿಲ್ಲದೆ ನೌಕರಿ ದೊರೆಯದೆಂಬುದು ಖಂಡಿತವೇ (ಪೋಡೀವ. ೨); ಶಿಲಕೆ ಬೆಲೆ ಕೊಡು, ವಶೀಲೆ ನಿಲ್ಲಿಸು, ಗುಣಗೌರವ ಮಾಡು (ಸೂರ್ಯಪಾ. ೯೯-೯). **ವಸೀಲಿ** : ೧. ನಮ್ಮ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ತೀರ ಹೊಂದಿಕೊಂಡು ಹೋದ ಮತ್ತು ಅನ್ಯದೇಶೀಯವೆಂದು ಗುರುತಿಸಲಾಗದ ಶಬ್ದಗಳೆಂದರೆ — ಕಚೇರಿ . . . ವಸೀಲಿ (ವಸೀಲಾ), ಕಿಮ್ಮತ್ತು (ಕೀಮತ್)(ಭಾಷಾಶಾ. ೧೭೬). ೨. ಕಲೆಕ್ಟರಸಾಹೇಬರ ವರೆಗೆ ವಸೀಲಿ ಒಯ್ದು ನಿನಗೆ ಕೆಲಸ ಕೊಡಿಸುವ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ನಾನು ಹೊತ್ತುಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ (ಅರಮ. ೫೦) ; ನನ್ನ ತ್ಯಾಗ, ಸೇವೆ, ಜಾತಿ ಮತ್ತು ವಸೀಲಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಉಪಯೋಗವಾದರೆ ನಾನೇ ಮಂತ್ರಿಯಾಗಿಬಿಡುತ್ತೇನೆ (ಹನ್ನೊಂದ. ೧೭).

ವಶೀಲಿ ಹಚ್ಚು = ಪ್ರಭಾವ ಬೀರು ; ಶಿಫಾರಸುಮಾಡು : ಒಬ್ಬರು ಹಾಗೆ ಅತ್ತಿತ್ತ ಸುಳಿದಾಡಿ ಆ ಕ್ಷೌರದವನ ಕಿವಿಯೊಳಗೆ ಮೆಲ್ಲನೆ ಏನೋ ನುಡಿಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಸರಿ. ತಮ್ಮ ತಲೆಯನ್ನು ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕೆಂದು ವಶೀಲಿಹಚ್ಚುತ್ತಿರ ಬಹುದು (ಮುಂಗಾರು. ೮೭).

[<— ಅರ. ಹಿಂ. ವಸೀಲಾ ; ಪಾರ. ವಸೀಲ , ವಸೀಲತ್; ಮರಾ. ವಶಿಲಾ]

ವಸೀಲುದಾರ (ನಾ). ಪ್ರಭಾವವುಳ್ಳವನು ; ವರ್ಚಸ್ಸುಳ್ಳವನು : (೬).

[<— ಮರಾ. ವಶಿಲೇದಾರ್]

ವಸು (ಗು). ೧. ಸಂಪತ್ತಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಶ್ರೀಮಂತವಾದ. ೨. ಸಿಹಿಯಾದ ; ಸವಿಯಾದ. ೩. ಒಳ್ಳೆಯ. ೪. ಒಣಗಿರುವ ; ಶುಷ್ಕವಾದ. (ನಾ). ೫. ಐಶ್ವರ್ಯ ; ಸಂಪತ್ತು : ವಸುವಂ ಸನ್ಮಾರ್ಗದೊಳಾರ್ಜಿಸುವಂ ವರ್ಧಿಸುವಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೯);ವಸುವನಸುವನೊಡಲನೊಡಮೆಯುಮನಲ್ಲುಮುಮನೊಪ್ಪಿಸು(ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೪೨-೨೫). ೬. ಬೆಲೆಯುಳ್ಳ ಮಣಿ ,—ರತ್ನ : ನಿರತಿಶಯವಸು[ಪಾಠಾಂ. ಸು] ವಸನಮಣಿಭರಣಂಗಳಿಂ ಪೂಜಿಸಿ (ರಾಜಶೇ. ೪-೧೧೨ ವ). ೭. ಚಿನ್ನ ; ಬಂಗಾರ : "ವಸು ರಜತಮಾಗಿರ್ಪ ಧನಮದಕುಪ್ಪ ತದನ್ಯಂ ಕುಪ್ಯಮಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೭-೧೭). ೮. ನೀರು. ೯. ವಸ್ತು ; ಪದಾರ್ಥ. ೧೦. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಮೂಲಿಕೆ. ೧೧. ಸರೋವರ. ೧೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಕೊಕ್ಕರೆಮರ : "ವಸು ಚನ್ನಧಾರ" (ಮಂಗರಾ. ೪೦-೬೨). ೧೩. ದೇವತೆಗಳ ಒಂದು ವರ್ಗ : ಮೇಲೆ ವಿದ್ಯಾಧರ . . . ವಸು ಗಂಧರ್ವ ಭೂತಗಣ . . . ದಿಕ್ಪಾಲತತಿ ನೆರೆದುದು ವಿಮಾನದಲಿ (ಕುಮಾ.ರಾ. ೧೨-೨೪); ದಿಕ್ಪಾಲಕರು ವಸುಗಳು . . . ಅವರಾದರು ಪೂಜಿಸಲಿದೇಕೀ ಮಹಾಗಣಪತಿಯ (ಗಣಕಾ. ೫ ೧೦). 'ಅಷ್ಟವಸು' ಪರಾ. **೧೪. ಕುಬೇರ** : ಅಸಮಾಕ್ಷ ನತಪಕ್ಷ ಲಸದಮಳಹಸ್ತ ಧೃತವಸುವಿಶದ ಶಿಶಿಕಾಂತ ಸುಸಮುಸರ್ವಾಂಗ ಗರ್ವಿಸಿದವಿಳದಾನವಪ್ರಸರಾಭ್ರನಿರಸನಶ್ವಸನಮರುದಶನಭೂಷ (ಚೆಮ್ಮ. ೪೮-೧). ೧೫. ಶಿವ. ೧೬. ಅಗ್ನಿ : "ಸಪ್ತಾರ್ಚಿಃ . . . ವಸುಃ . . . ವಹ್ನಿಃ . . . ಹುತಾಶನಃ — ಈ ೪೦ ಕಿಚ್ಚಿನ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೧೨-೬೨). **೧೭. ಕಡಿವಾಣ ; ಲಗಾಮು. ೧೮.** ದನಕರುಗಳ ಕೊರಳಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಹಗ್ಗ ; ಕಣ್ಣಿ. **೧೯. ಎತ್ತಿನ** ಕೊರಳಿಗೆ ನೊಗವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟುವ ಹಗ್ಗ ; **ಜೊತ್ತಗೆ. ೨೦. ಬೆಳಕಿನ** ಕಿರಣ ,— ರಶ್ಮಿ : "ಉಸ್ರಃ , ಧಾಮ , ವಸುಃ . . . ಗೌಃ — ಈ ೩೨ ರಶ್ಮಿಗಳ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೮-೬೯). **೨೧. ಸೂರ್ಯ. ೨೨. ಬೆಳಕು; ಕಾಂತಿ. ೨೩. ಮುಖ್ಯವಾದುದು. ೨೪. ಬಟ್ಟೆ ; ವಸ್ತ್ರ. ೨೫. ಕೌಲು** ; ಗುರಾಣಿ : ಶರಧಿಯಂತಬುಜಾಕ್ಷನಂತೆ **ಕೇಸರಿಯಂತೆ ಸರಸಿರುಹದಂತೆ** ವಸುಚಕ್ರಪಂಚಾಸ್ಯರಣಮುರುರಸೋದ್ಭ್ಯಗ್ನಾಳಿಯಿಂದೆ **ಶೋಭಿತಮಾಗಿ ಪಡೆ ಪಡೆಪಿನಿಂ** ನಡೆದುದು (ಚಿದಂಪು. ೪೧-೫೫). "ರಶ್ಮ, ಧಾಲು" (ಚಿದಂಪು. ೬೦೬೩). **೨೬. ಕಾಡು** ; ಅರಣ್ಯ. **೨೭. ಹತ್ತಿರ ; ಸಮೀಪ. ೨೮. ಗಾಳಿ. ೨೯. ಪರ್ವತ ; ಬೆಟ್ಟ.** ೩೦. [ಗಣಿತ] ಎಂಟು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : "೫೮ ನಾಗ **ವಸುವೆಂಟು**" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೪-೮);ಜ್ವಾಲೆ ವಾಯು ದಿನೇಶ ಯುಗ್ಮ ಶಶಾಂಕ **ಪಾವಕರೆಂಬವರ್ಗೀಳಿಯಿಂ** ಬರೆ ವಿಶ್ರಮಂ ವಸುಸಂಖ್ಯೆಯೊಳ್ಳಿಲೆ . . . ಮಲ್ಲಿಕಾಮಾಲೆಯೆಂಬುದು **ನಿಶ್ಚಯಂ** (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೬೮) ; "ಗುಣಮಿಪಿನ ದೇವಭೇದಂ ಗುಣಾಂಶುಕ **ರತ್ನ ಕಿರಣ ನಿಕಟಂ** ಸುಸಮೀರಣ ಮುಖ್ಯಂ ಬೆಟ್ಟಂಗಳ್ ಎಣಿಸಲ್ಪನ್ನೊಂದು ನಾಮ **ವಸು ಶಬ್ದಂಗಳ್**" (ನಾನಾರ್ಥ. ೪೯); "ಅನಲ ಗುಣಾಂಶು ರತ್ನ ನಿಕಟಂ ವಸು **ಶೀಟಕ ಮುಖ್ಯ ವಸ್ತ್ರ** ಕಾನನ ಸುರಭೇದ ಸಂಪ್ಯ ವಸುವಕ್ಕು" (ನಾನಾರ. ೧೮). **[ಸಂ.]**

ವಸುಂಧಪತಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ **ಬಿಸೆಯ ಸ್ತ್ರೀಕುಮಾರ** ವಸುನ್ಧಪತಿತನಯ (ಎಕ XVI, ಪಾವು. ೧೨-೧ ; ಸು. 754). **[ವಸುಂಧ, + ಪತಿ]**

ವಸುಂಧರೆ (ನಾ). ೧. ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವಳು ; **ಭೂಮಿ** : ಮಕುಟಬದ್ಧಾಧಿಶರಾಗಳ್ ವಸುಂಧರೆಯಂ **ಪರ್ವಿರೆ ಮೈಯಸಿಕ್ಕೆಯುಮುದಾ** ತ್ತೋತ್ಸಾಹದಿಂ ರಾಜಮಂದಿರಮಂ **ಪೊಕ್ಕನುದಾರಸಾರವಿಭವಂ** (ಅದಿಪು. ೧೨-೧೫೯); ನಿಜಾಬ್ಜಾಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಮೇಲೆ ವಸುಂಧರಾಭಾರಮಂ ನಿಜ್ಪಿಸಿ **ಸುಖದಿನಿರೆ** (ಮಲ್ಲಿಪು. ೬-೨೩ ವ). ೨. ರಾಜ್ಯ ; **ದೇಶ. [ಸಂ. ವಸುಂಧರಾ]**

ವಸುಕ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; **ಕೊಕ್ಕರೆಮರ. ೩. ಎಕ್ಕದ** ಗಿಡ : "ಅರ್ಕಾಹ್ವಃ ವಸುಕಃ . . . ಅರ್ಕಪರ್ಣಾಃ — ೭ ಎಕ್ಕಗಿಡ" (ಕಿಟ್ಟೆಲ್ಕೋ. ೧೩೧). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉಪ್ಪು ; ಸಮುದ್ರದ ಉಪ್ಪು : "**ವಸುಕಮಬ್ಧುಪ್ಪು**" (ಮಂಗರಾ. ೪೩-೪೧). **[ಸಂ.]**

ವಸುಕರ (ನಾ). (ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ) ಕಿರಣಗಳುಳ್ಳವನು ; **ಸೂರ್ಯ** : "ಸಿತಿವೃರಿ . . . ವಸುಕರಂ ಪೂಷ್ಣನೆನೆ ಸೂರ್ಯನಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೦-೨). **[ಸಂ.]**

ವಸುಕಾಂತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; **ಹೊನ್ನಗನ್ನೆ** : "**ವಸುಕಾಂತಿ** [ಪಾಠಾಂ. ತೆ]ಯೆನೆ ಹೊನ್ನಗೊನ್ನೆ" (ಮಂಗರಾ. ೪೦-೩೩). **[ಸಂ.]**

ವಸುಗರ್ಭ (ನಾ). ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭ ; ಬ್ರಹ್ಮ : **ಬಿಸಜಾಕ್ಷನೆಂತಂತೆ ಸರ್ವಮಂಗಳ** ಹೃದಯ ವಸುಗರ್ಭನಂತೆ ಮೃದುಮಧುರವಾಣಿವದನನೆನಿಸಿ (ಶಬರೋ. ೩-೨೦). **[ಸಂ.]**

ವಸುಚಾಲಕ (ನಾ). ಹಳದಿಹೂವುಗಳನ್ನು **ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ** ಔಷಧೀಸಸ್ಯ : "ವಸುಚಾಲಕಂ ಹೊಮ್ಮುಗುಳು" (ಮಂಗರಾ. ೪೨-೬೯). **[ಸಂ.]**

ವಸುಧಾಚಕ್ರ (ನಾ). ಭೂಮಂಡಲ ; ಭೂವಲಯ : **ಚಕ್ರಂ ಪ್ರಸನ್ನದಕ್ಷಿಣಕ್ರಿಂ** ಮುಂದಾಗಿ ನಡೆಯ ನಭದೊಳ್ ರಥಚಕ್ರಕ್ರಮಣಕವಿಳವಸುಧಾಚಕ್ರಂ **ಪಡೆಗಳ್ಕೆಯಾಗಿ** ನಡುಗೆ ಸುರರ್ಕಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೧೧೨) ; ವಸುಧಾಚಕ್ರಂ **ಪದಾಕ್ರಾಂತಿಯಿನದಿರೆ** ಭುಜಾಕ್ರಾಂತಿಯಿಂ ದಿಗ್ಗಜಂಗಳ್ ಬೆಸೆಯಿಂ ಪಿಮ್ಮೆಟ್ಟೆ . . . **ಯುದ್ಧಂ** ದಂತವಕ್ರಾಬ್ಧಿಚ್ಛತಜನಿತಮಗುರ್ವಾದುದು (ಜಗ. ೯-೭೭). **[ಸಂ.]**

ವಸುಧಾಜನ (ನಾ). ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ವಾಸಿಸುವ ಜನ : ವಸುಧಾಜನಮನವರತಂ ಸ್ವಸಮಿಾಹಿತಸಕಲಹಿತಮನೆಸಗುವ ಜನನೊಳ್ ವಸುಧೈಕ ಬಾಂಧವಾಖ್ಯೆಯನಸಮೋತ್ಸವದಿಂದೆ ಕೀರ್ತಿಸಿತ್ತಭಿಮತವಂ (ವರ್ಧಪು. ೧೪-೭೩); ವಸುಧಾಜನಮಚ್ಚರಿವಡೆ ವಸುಧಾರಾದಿ ಪ್ರಭೇದಪಂಚಾಶ್ಚರ್ಯಂ ವಸು ಮಿತ್ರಾವನಿಪನೃಪಾವಸಥಾಂಗಣದೊಳ್ ವಿಚಿತ್ರಮಾದತ್ತಾಗಳ್ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೭-೧೦). [ಸಂ.]

ವಸುಧಾತಳ (ನಾ). ೧. ಭೂಮಿ ; ಭೂತಳ : ವಸುಧಾತಳದೊಳಗೆಲ್ಲಿಯು ಮಸದೃಶಮಾರ್ಗಿರ್ಪ ರೂಪಿನೊಳ್ನೆನೊಳಾತಂ ವಸುದೇವನಂದದಂತೆಂದೊಸೆದು ನೃಪಂ ನೋಡಿ ಕೂಡೆ ಸಾರಥಿ ಬಂದಂ (ಬಂಹರಿ. ೫-೨೨). ೨. [ಗಣಿತ] ಒಂದು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : ವಸುಧಾತಳಂ . . . ಒಂದರ ನಾಮಂ (ವ್ಯವಹಾ. ೯-೧). [ಸಂ. ವಸುಧಾತಲ]

ವಸುಧಾಧಿಪತಿ (ನಾ). ಭೂಮಿಯ ಒಡೆಯ ; ದೊರೆ : ವಸುಧಾಧಿಪತಿಯ ಕಟಕದೊಳಿಸೆದೊಪ್ಪೆ ಸುವರ್ಣರಚನ ಕೇವಣದೊಳ್ ಸೇರಿಸಿದುದಜಿಂದೀಗಳ್ ರಂಜಿಸಿದ ಮಹಾರತ್ನಮೆನಿಸಿದಂ ಕವಿರತ್ನಂ (ಗದಾಯು. ೧-೪೧). [ಸಂ.]

ವಸುಧಾಮರ (ನಾ). ಭೂಮಿಯ ಮೇಲಿರುವ ದೇವತೆಯೆಂದು ಭಾವಿಸಲ್ಪಡುವವನು ; ಬ್ರಾಹ್ಮಣ : ಆ ವಸುಧಾಮರಾಗ್ರಣಿಗೆ ಕಾಶ್ಯಪಿಯಿಂತೊಳು ದಾತೃಕೀರ್ತಿಲಕ್ಷ್ಮೀವಿಭವಾಭಿರಾಮ (ಸುಕುಮಾ. ೨-೪) ; ರಘುರಾಮು ಪುರದೊಡೆಯನ ಖಿಲವಸುಧೆಗೆ ಕಲ್ಪಾರಾಮಮನೆ ಕೊಟ್ಟಪಂ ವಸುಧಾಮರ ನೀಂ ಪೋಗಿ ಬೇಡಿಕೊಳ್ ಕಸವರಮಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೭-೧೩೩). [ಸಂ.]

ವಸುಧಾಯೋಗ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಜಾತಕನಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವ ಯೋಗ ,—ಅದೃಷ್ಟ : ಚಂದ್ರನಿಂದ ಮುಂದೆ ೩ ರಲ್ಲಿ ೭ರಲ್ಲಿ ೧೧ನೆಯ ರಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಶುಭಗ್ರಹವಿರಲು ವಸುಧಾಯೋಗಂ, ಬಹುತೆರದ ಭೂಮಿಲಾಭಮಕ್ಕುಂ (ಆಯುಃ. ೨೫-೫). [ಸಂ.]

ವಸುಧಾರೆ (ನಾ). ೧. ವಸುಗಳಿಗೆ ಎರೆಯುವ ತುಪ್ಪದ ಧಾರೆ. ೨. ಹೋಮಕ್ಕೆ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಎರೆಯುವ ಪಾತ್ರೆ. ೩. ಕುಬೇರನ ರಾಜಧಾನಿ. ೪. ಗಂಗಾನದಿ. ೫. [ಜೈನ] ಪಂಚಾಶ್ಚರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಚಿನ್ನದ ಮಳೆ ಸುರಿಯುವುದು ; ಸುವರ್ಣವೃಷ್ಟಿ : ವಸುಧಾರೆ ನಾಡೆಯುಂ ಕಣ್ಗೆಸದಳಮಾಯ್ತು (ಆದಿಪು. ೧೦-೨); ವಸುಧಾರೆ ಕಱೆಯೆ ಧರಣಿಗೆ ವಸುಮತಿವೆಸರಾಯ್ತು ರತ್ನವೃಷ್ಟಿಗಳಿಂ ಚಿತ್ರಿಸೆ ಚಿತ್ರಮಾದುದು (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೧-೭೪). [ಸಂ. ವಸುಧಾರಾ]

ವಸುಧಾವಳಯ (ನಾ). = ವಸುಧಾಚಕ್ರ : ಭಾವಿಸಿದ ಜನಪದಂ ವಸುಧಾವಳಯ ವಿಲೀನವಿಶದವಿಷಯವಿಶೇಷಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೩೬). [ಸಂ. ವಸುಧಾವಲಯ]

ವಸುಧೆ (ನಾ). ೧. ಸಂಪತ್ತಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುವಂಥದು ; ಭೂಮಿ : ವಸುಧೆಯನೆನಿವಲ್ದರರುಣಾಬ್ಜದಲಂಗಳೊಳಟ್ಟಿಯಿಂದಮರ್ಚಿಸಿದರೊ ಪೇಟಿಮಿಂಬ ನೆಗಮುಣ್ಮುವ ಪಾದತಲಂಗಳೊದು ಕೆಂಪೆಸೆವಿನಂ (ಆದಿಪು. ೭-೨೨) ; ವಸುಧಾಂಗನೆ ಮೇಲ್ಪೊಂದಳೊ ಪೊಸಪಸುರ್ವಟ್ಟೆಯ ವಿಳಾಸದಿಂದೆಸೆವ ದುಕೂಲಸಿಚಯಕಮನನೆ ತನ್ನದಿಯೆಸೆದುದು (ಜಗಎ. ೮-೯). ೨. ರಾಜ್ಯ ; ದೇಶ. ೩. ನೆಲ ; ಜಮೀನು. ೪. ಸ್ವರ್ಗ.

ವಸುಧೈಕಕುಟುಂಬಕ = ಜಗತ್ತನ್ನು ಒಂದೇ ಕುಟುಂಬವೆಂದು ಭಾವಿಸು ವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಮುನಿಪಸಹಸ್ರಭೋಜನಕರಂ . . . ಕವಿ ವಾದಿ ವಾಗ್ಮಿ ಗಮಕಂ ವಸುಧೈಕಕುಟುಂಬಕಂ ಸಭಾಜನಸುಜನೈಕಭಾಜನಮುಮಿಂ ಜಿನಚಂದ್ರಮುನೀಂದ್ರನುರ್ವಿಯೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೨೬). ವಸುಧೈಕಕುಡುಂಬಕ = ವಸುಧೈಕಕುಟುಂಬಕ : ಪರಮತಪೋನಿಧಾನ ವಸುಧೈಕಕುಡುಂಬ[ಕ] (ಎಇ II, ೬೯-೫೪: ಕ್ರಿ. 1100). ವಸುಧೈಕಬಾಂಧವ = ಜಗತ್ತಿಗೆಲ್ಲಾ ಒಬ್ಬನೇ ಬಂಧುವಾದವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ವಸುಧೈಕಬಾಂಧವ ಶ್ರೀಕರಣದ ರೇಚಿಮಯ್ಯದಣ್ಣನಾಯಕರು ಶಾನ್ತಿನಾಥದೇವರ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯಂ ಮಾಡಿ ಧಾರಾಪೂರ್ವಕಂ ಕೊಟ್ಟರು (ಎಇ II, ೩೮೦-೨; ಕ್ರಿ. 1200). ವಸುಧೈಕಮಲ್ಲ = ಜಗತ್ತಿಗೆಲ್ಲಾ ಒಬ್ಬನೇ ಆದ ಪರಾಕ್ರಮಿ ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ತ್ರಿಭುವನಮಲ್ಲನೆನಿಸಿದ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯದೇವನಾತನ ತಮ್ಮಂ ವಸುಧೈಕಮಲ್ಲ ನೆನಿಸಿದಯ್ಯಣದೇವಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೧೯-೨೫; 1015). [ಸಂ. ವಸುಧಾ]

ವಸುಧೇಶ (ನಾ). = ವಸುಧಾಧಿಪತಿ : ವಸುಧೇಶನೊತ್ತಿದಂಬುಪ್ರಸನ್ನಧಾರೆಗೆ ಮೃಗಾಕ್ಷಿ ವದನಮನಿರದೊಡ್ಡಿಸೆ ಧಾರೆ ಚಿಕುರದೊಳ್ ನಿಲೆ ಪೊಸತಲರ್ದ ಸನಾಳಕಮಳಮೆನಿಸಿದುದು ಮೊಗಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೩೭) ; ಬಿಸಜಾರಿ ಹರಿಯೊಳಿರೆ ವೀಕ್ಷಿಸೆ ಕನಕಾದಿಗ್ರಹಂ ಮಹೀನಾಥಂ ಜೋಯಿಸಿಗಂ ವಿತ್ತಾಧೀಶಂ ವಸುಧೇಶಂ ನಾವಿದಂ ನರೇಶ್ವರನಕ್ಕುಂ (ಜಾತಕ ೨೦-೫). [ಸಂ.]

ವಸುಭಟ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : ರಸವುಂಟಂಗಡಿಯಲ್ಲಿ ಕಿಸುವುಂಟು ಸಾಲೆಯಲಿ ವಸುಭಟನು ಎಂಬ ಗಿಡನುಂಟು ವಾದಿಗಳು ಹುಸಿದರೇಕೆಂದ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೯೬೧). [< ಸಂ. ವಸುಭಟ್ಟ]

ವಸುಮಣಿ(ನಾ). ಹೊಳೆಯುವ ಮಣಿ ,—ರತ್ನ : ವಸುಮಣಿಯಂ ತೈಜಸದಿಂದೆಸೆವ ಸುವಸ್ತುಂಗಳಧಿಕಸೌಗಂಧಂಗಳ ಪ್ರಸರದ ವಸರಂ ವಿಕ್ರಯವಸರಂ ಮೆಱೆದಿರ್ಪವು (ನನ್ನಟಾ. ೨-೨೫). [ಸಂ.]

ವಸುಮತಿ (ನಾ). ೧. = ವಸುಧೆ ೧: ಹರಂ ತೊತ್ತುಗೊಂಡನೆಂಬ ಕೌತುಕದ ಪೆಸರು ವಸುಮತಿಯಂ ತೀವೆ (ಸಂಬಿ. ೮-೧೯) ; ವಿಷಯಲಂಪಟರಕ್ಷಲೀಲಾವ್ಯಸನಕೋಟಿಗ ಪೊತ್ತೆಯಿಟ್ಟರು ವಸುಮತಿಯನು (ಜಿನ್ನಾಭ. ೧೭-೧೧). ೨. ದೇಶ. ೩. ಶ್ರೀಮಂತ ಹೆಂಗಸು. ೪. ಲೋಕದ ಜನ : ಪಸರಿಸಿ ಜರಾಯುಪಟಲಂ ಪಸುಗೂಸು ಗಳೊಡಲೊಳವನಗಲ್ಚುವ ಮತಿಯಂ ವಸುಮತಿಗಱಿಪಿ ಮಹಾತ್ಮಂ ಪ್ರಸೇನ ಜನ್ಮಾಮಧೇಯಮಂ ಪ್ರಕಟಿಸಿದಂ (ಆದಿಪು. ೬-೬೫) ; ಅವನೀಶ್ವರನಾಗಳ್ . . . ಮೆಱೆದಂ ತಣಿವನ್ನವಿತ್ತು ವಸುಮತಿಗೆ ವಸ್ತ್ರಭೂಷಾವಳಿಯಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೩-೧೦೬). [ಸಂ. ವಸುಮತೀ]

ವಸುಮತೀಗೀರ್ವಾಣ (ನಾ). = ವಸುಧಾಮರ : ಚತುಷಷ್ಟಿಕಳಾನ್ವಿತ ವಸುಮತೀಗೀರ್ವಾಣರುಂ (ಕಇಅ. ೯೪-೬೫-೨೫; 1124). [ಸಂ.]

ವಸುಮತೀಪತಿ (ನಾ). = ವಸುಧಾಧಿಪತಿ : ವಸುಮತೀಪತಿ ಬಳಿಕಲತಿಸಂತಸದ ಲಾತ್ಮಜಗವಿಲವಿಭವದಿ ಹೆಸರನಿಟ್ಟನು ಮಾಯಿಯೆಂಬ ನವೀನನಾಮವನು (ಪ್ರಭುಲಿಂ. ೩-೨೪). [ಸಂ.]

ವಸುಮದ (ನಾ). ಐಶ್ವರ್ಯದಿಂದುಂಟಾಗುವ ಗರ್ವ ಧನಮದ : ಮೃಗಗಣಮೆ ಸುಖಂ ಬಾಳ್ವುಂ ಸೊಗಯಿಸುವ ವನಾಂತರಾಳದೊಳ್ ಬಹುತೃಣದೊಳ್ ಬಗೆದಳಿಪಿ ಸುಟಿದು ನೋಡದೆ ಮೊಗಮಂ ವಸುಮದವಿರಾಮಕಲುಷಾಯತರಾ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೩೯). [ಸಂ.]

ವಸುವಿಭೇದಕ (ನಾ). ಚಿನ್ನವನ್ನು ಎಳೆಎಳೆಯಾಗಿ ಸೀಳುವವನು : ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗ ; ಚಿನಿವಾರ : ಮಸಗಿ ಮುಂದಣ ಬಡಗಿ ಕಮ್ಮರ ವಸುವಿಭೇದಕ ತಾಮ್ರಮರ್ದನ. . . ಎಸೆವ ಹರದರ ಕೇರಿಗಳಲುಬ್ಬಿಸಿದನುಬ್ಬೆಱಿದಬ್ಬರಿಸಿ ಕಪಿ ಹವ್ಯವಾಹನನ (ತೊರವೆರಾ. ೫-೮-೫೨). [ಸಂ.]

ವಸುವಿರಹಿತ (ನಾ). ೧. ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದವನು ,—ತೊರೆದವನು. ೨. ಕಿರಣರಹಿತನಾದವನು. ೧,೨ : ವಸುವಿರಹಿತನಂಬರವಂ ಬಿಸುಟೆಯ್ದಿದನಾತ್ಮ ಬಂಧುಚಕ್ರದೊಳಲರ್ವಿಸೆಯಸ್ತಸಮಯರವಿಯಂತೆ ಸಟವನಾ ನಗಮನಪರಶೋಭಾ ಪರಮಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೪-೪೯). [ಸಂ.]

ವಸುವೀರ್ಯ (ನಾ). ಬಂಗಾರವನ್ನು ರೇತಸ್ಸಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು ; ಅಗ್ನಿ : "ಪಚುಸಿತೇತರಗತಿ . . . ವಸುವೀರ್ಯನಾಶುಶುಕ್ಷಣಿ ವಹ್ನಿ ಶಿಖಿ . . . ಶುಚಿ ವಿರೋಚನನೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೪-೬). [ಸಂ.]

ವಸುಹರ (ನಾ). ಧನಹಾನಿ ; ದ್ರವ್ಯನಾಶ : ಕೂರಲಿವೇಟ್ಟುದು ಸತಿಯರ್ ಕೂರದೊಡವರಿಂದ ವಸುಹರಂ ವಸುಹರಮಿನ್ನಾರೈವೆಡಱಿದ ಸಾಹಸ ಯಾರಳವೊ ವಿಹಿತವಾಕ್ಯಮಂ ಕೇಳ್ದಱಿಯಾ (ಮದನ. ೧-೭೨). [ಸಂ.]

ವಸುಹೀನ (ನಾ). ಐಶ್ವರ್ಯವಿಲ್ಲದವನು ; ಬಡವ : ವಸುಹೀನಂ ದುಶ್ಶಿಕ್ಷಂ ವ್ಯಸನಯುತಂ ದೇಶಕಾಲಬಲರಹಿತಂ . . . ಅನ್ಯಾಯಿಯೆನಿಪ ನರನೊಳೆಂದುಂ ವಿಜಿಗೀಷುಗಳಪ್ಪ ಮಹೀಭುಜರೆಂದುಂ ಸಂಧಿಮಾಡರ್ (ಪಂಚತಂ. ೨೨೧-೧೧). [ಸಂ.]

ವಸೂಲ್ 'ವಸೂಲು' ನೋ.

ವಸೂಲ್‌ಬಾಕಿ 'ವಸೂಲುಬಾಕಿ' ನೋ.

ವಸೂಲಾತಿ (ನಾ). ತೆರಬೇಕಾದ ಹಣವನ್ನು ವಸೂಲುಮಾಡುವುದು : ಈ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ರವಿನ್ಯೂವಸೂಲಾತಿಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬಾರದು (ಚಾಮವಂ. ೨೬೬).
[<— ಮರಾ. ವಸೂಲಾತಿ]

ವಸೂಲಿ 'ವಸೂಲು' ನೋ.

ವಸೂಲು, ವಸೂಲ್, ವಸೂಲಿ, ವಸೂಲ್ಲು (ನಾ). ಕೊಟ್ಟ ಸಾಲದ ಹಣ, ವಸ್ತು ಅಥವಾ ತೆರಿಗೆ ಬಾಕಿ ಮುಂತಾದುವನ್ನು (ಒತ್ತಾಯದಿಂದ) ವಾಪಸ್ಸು ಪಡೆಯುವುದು : ಹೋದ ತಿಂಗಳು ನಿನಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಸಾಲವೇ ವಸೂಲು ಆಗದೆ ನಿಂತಿದೆ (ಊ). ವಸೂಲ್ : ನಿನಗೆ ಕೊಟ್ಟ ದುಡ್ಡು ಕೊನೆಗೂ ವಸೂಲ್ ಆಗಲೇ ಇಲ್ಲ (ಊ). ವಸೂಲಿ : ವಸೂಲಿಯು ಮುಗಿದದ್ದೇ ಕಾಣುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಹುಟ್ಟಹ. ೫); ಹೊಲದ ವಸೂಲಿಯ ಕೆಲಸವನ್ನು ತಂದೆ ಬದುಕಿ ಇರುವವರೆಗೆ ಅವರೇ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಜನಜೀ. ೩೨). ವಸೂಲ್ಲು: ಸುತ್ತೂರುಮಠದ ವಡೆರ ಮೂಲಮತ್ತವಂನ್ನು ಅಪ್ಪಸರ್ರಿಕೊಂಡಿರ್ರುವಂತ್ಹಾದ್ದಂನ್ನು ವಿಚಾರಣೆ ಮಾಡಿ ತಂಮ್ಮ ವಡವೆ ತಾಲು ವಸೂಲ್ಲು ಮಾಡಿಕೊಳುವಲ್ಲು (ಮೈಶಾ. ೧೯೩೦, ೪೩-೧೭ ; 1812).

ವಸೂಲಾಗು, ವಸೂಲಿಯಾಗು = ಬರಬೇಕಾದ ಹಣ ಅಥವಾ ಪದಾರ್ಥಗಳು ವಾಪಸ್ಸು ಬರು : ಅವರಿಂದ ವಸೂಲಾದಂಥ ಹಣವನ್ನು ನಮಗೆ ಕೊಡಿ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೯) ; ಹಾಗೆ ಕೊಟ್ಟಾಗ ಮಾತ್ರ ಸಾಲ ವಸೂಲಿಯಾಗದೆ ಹೋಯಿತು (ಮುಂಗಾಮು. ೬೧). ವಸೂಲು ಮಾಡು, ವಸೂಲಿ ಮಾಡು, ವಸೂಲ್ಮಾಡು, = ಬರಬೇಕಾದ ತೆರಿಗೆಯ ಹಣವನ್ನು ಅಥವಾ ಇತರ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳು : ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬರುವ ಸಾಮಾನುಗಳ ಮೇಲೆ ರಾಜನ ಕಡೆಯವರು ಸುಂಕ ವಸೂಲುಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಪ್ರವಾ. II, ೨೭೫); ವಿಶೇಷಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಪ್ರಜೆಗಳಿಂದ ಹಣ ವಸೂಲಿಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಗಲಿಪ್ರ. ೨೧) ; ನಮ್ಮೂರಿನಲ್ಲಿ ಚಂದಾಹಣವನ್ನು ವಸೂಲ್ಮಾಡಲು ನನ್ನನ್ನು ಬೇಡಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ (ರಾಯಕ. ೫೧).
[<— ಅರ. ವಸೂಲ್, ವುಸುಲ್; ಓ. ವಸೂಲ್, ವಸೂಲೀ; ಮರಾ. ವಸೂಲ್]

ವಸೂಲುಬಾಕಿ, ವಸೂಲ್‌ಬಾಕಿ (ನಾ). ೧. ಹಣ ಅಥವಾ ದವಸವನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸಬೇಕಾದಲ್ಲಿ ಸಂದಾಯವಾಗದೆ ಉಳಿದ ಬಾಕಿ :(೩). ವಸೂಲ್‌ಬಾಕಿ : ೨. ಹಳೆಯ ಮತ್ತು ಹೊಸಪದ್ಧತಿಗಳಿಗನುಗುಣವಾಗಿ ಪ್ರತಿ ಹಿಡುವಳಿದಾರನಿಗಿರುವ ಸಮಗ್ರ ಹಿಡುವಳಿಯ ವಿವರಣೆಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ನಿರೂಪಣೆಯ ತಪ್ತೆ : (ರೈಸಾಗ. II, ೫೬೫). [<— ಮರಾ. ವಸೂಲ್‌ಬಾಕೀ]

ವಸೂಲ್ಲು 'ವಸೂಲು' ನೋ.

ವಸೆ (ನಾ). ನೆಣ ; ಕೊಬ್ಬು : ವೃಕಸೂಕರಮೃಗವೃಷಜಂಬುಕವಸೆಯುಂ ಪಂಚಪಲ್ಲವಪ್ರಯುತಂ ಕಾಸಿ (ಲೋಕೋಪ. ೬-೨೬) ; ಕರುಳಿನ ಕುಸುರಿಗಳ ತಲೆಮಿದುಳ ಮೆತ್ತಿಗೆ ವಸೆಯ ತೊರಳೆಯ ತೊಂಗಲಲಿ ರಂಜಿಸಿತು ರಣಭೂಮಿ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೯-೨೦). [ಸಂ. ವಸಾ]

ವಸ್ತ$_1$ (ನಾ). ೧. ವಸ್ತು ; ಪದಾರ್ಥ : ಅಲೌಕೀಕವಸ್ತವೊ ಅಮಂದನಂದಾನೊ ಮೂಲಾಧಾರನೊ ಸಕಲಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣನೊ (ತೀರ್ಥಮ. ೨೩-೩); ವಸ್ತ ಮುಂದಿಟ್ಟಿರಲು ವಶಮಾಡಿಕ್ಕೊಳ್ಳದೆ ಆಸ್ತಮಾನವಿಡಿದು ಬಳಲಿ ಸೊರಗಿದಂತೆ (ವಿಸಾಸು. ೪೬-೨). ೨. ಚಿನ್ನ, ಬೆಳ್ಳಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದಾದ ಒಡವೆ, —ಆಭರಣ : ನಮ್ಮ ದೇಶದವರು ಚಿನ್ನದ ವಸ್ತಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ (ಮುಂಬಯು. ೪-೧೦೨); ಈ ಬಟ್ಟೆ, ಈ ವಸ್ತ ಎಲ್ಲಾ ನಿನಗಂತೆ ಅವ್ವ! (ಎರಹ. ೬೦).
[< ಸಂ. ವಸ್ತು./ ಮರಾ. ವಸ್ತ್]

ವಸ್ತ$_2$ (ನಾ). ೧. ವಾಸಿಸುವ ಸ್ಥಳ ; ನಿವಾಸ ; ಮನೆ. ೨. ಗಂಡುಆಡು ; ಮೇಕೆ. [ಸಂ.]

ವಸ್ತಕಾರ (ನಾ). ಚಿನ್ನ, ಬೆಳ್ಳಿಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಒಡವೆ, —ಆಭರಣ : ಜಾತಿಯ ತೆರುಹು ೯ ವರಹ ಚಿಂನ ೫ ವರಹ . . . ಧರ್ಮ್ಮದ ಮಾಂತಣಗೆ ಚಿಂನ ೭ ವರಹ ವಸ್ತಕಾರ ೭೦ (ಎಕ. IV (R), ಎಳಂದೂ. ೨-೧೭ ; 17ನೆಯ ಶತ). 'ವಸ್ತುಗಾರ' ಪರಾ.
[< ವಸ್ತ$_1$]

ವಸ್ತಗಾರಪೆಟ್ಟಿಗೆ (ನಾ). (ಮದುವೆಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಗಂಡಿನವರು ಹೆಣ್ಣಿಗೆ ಕೊಡುವ) ಒಡವೆ ಮತ್ತು ಉಡುಗೆ ತೊಡುಗೆಗಳಿರುವ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ : ವಸ್ತಗಾರಪೆಟ್ಟಿಗೆ ಬೂವ್ವದ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ ಅದ್ದಪೆಟ್ಟಿಗೆ ಇವುಗಳನ್ನೂ ಬೀದಿಯಲ್ಲಿ ಮೆರವಣಗೆ ಮಾಡಿಸಿ ಹೆಣ್ಣಿನ ಮನೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟರು (ಹುಟ್ಟಹ. ೧೦) ; ವಸ್ತಗಾರಪೆಟ್ಟಿಗೆ, ಬುವ್ವದ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ, ಅದ್ದಪೆಟ್ಟಿಗೆ ಇವುಗಳ ಮೆರವಣಗೆ ಆಗುತ್ತದೆ. ಈ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಗಂಡಿನ ಕಡೆಯವರು ಹೆಣ್ಣಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕಾದ ಎಲ್ಲಾ ಉಡುಗೆರೆಗಳನ್ನೂ ಇಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ (ಹಳಬಾ. ೬೧). [ವಸ್ತ$_1$ + < ಆಗಾರ + ಪೆಟ್ಟಿಗೆ]

ವಸ್ತಾದ (ನಾ). ೧. ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಗಾಯನ, ನರ್ತನ ಅಥವಾ ವ್ಯಾಯಾಮವನ್ನು ಕಲಿಸುವ ಗುರು, —ಶಿಕ್ಷಕ. ೨. ಪಳಗಿಸ ಬಲ್ಲವನು ; ತರಬೇತು ಕೊಡತಕ್ಕವನು : ಕೆಲವು ಜಾತಿಯ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ವಸ್ತಾದರು ಮಾತ್ರವೆ ಪಳಗಿಸಬಲ್ಲರಂತೆ (ಜ್ವಾಲಾಮೇ. ೩). ೩. ಪರಿಣತ ; ನಿಷ್ಣಾತ : ಈ ಯಂತ್ರವನ್ನು ವಸ್ತಾದ ರಂಗಯ್ಯನೊಬ್ಬ ಮಾತ್ರ ನಡೆಸಬಲ್ಲ (ಜ್ವಾಲಾಮೇ. ೩). ೪. ಸದೆಬಡಿಯುವವನು; ಬಗ್ಗುಬಡಿಯುವವನು. ೫. ಒಡೆಯ ; ಯಜಮಾನ : "ವಸ್ತಾದ – ಗುರು ; ಸದೆಬಡೆಯುವವ ; ಒಡೆಯ" (ಜಾನಕೋ. ೪೫). 'ಉಸ್ತಾದ' ಪರಾ. [<— ಮರಾ. ವಸ್ತಾದ್./ ತೆಲು. ವಸ್ತಾದು]

ವಸ್ತಾದಿ (ಗು). ೧. ನುರಿತ ; ಪಳಗಿದ : ಅವನ ಬಾಯಿಂದ – ಎಂಥ ವಸ್ತಾದಿ ಕಳ್ಳನಿವನು ಎಂಬ ಪ್ರಶಂಸೋದ್ಗಾರವು ಹೊರಟು ಹೋಯಿತು (ಕಳ್ಳಕಾ. ೧೨). (ನಾ). ೨. ಸಮರ್ಥವ್ಯಕ್ತಿ : ಅನ್ನಬೇಕು ರಾಧಾದೇವಿಗೆ ವಸ್ತಾದಿಯೆಂದು (ಸ್ಕೂಲಮಿ. ೧೬೮). ೩. ಕುಸ್ತಿ, ಕತ್ತಿವರಸೆ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಮಾಡುವವನು ; ಮಲ್ಲ : ಈಗ ವಸ್ತಾದಿ ಬಂದಿದ್ದಾನೆ, ತೋರಿಸಬಾರದೇ ಗಂಡಸುತನವನ್ನು? (ಮಾಧವ. I. ೨೪); ದ್ವಿತೀಯರು ಮಾತ್ರ ತಮ್ಮ ವಸ್ತಾದಿಗಳನ್ನು ಹುರಿದುಂಬಿಸುತ್ತಾರೆ (ಪ್ರವಾ. II, ೨೦೩). ೪. ಆಸಾಮಿ ; ವ್ಯಕ್ತಿ : ನಿಮ್ಮ ಕಾಯಿದೆಯನ್ನು ಮೀರಿದೆನೆಂದು ಪೋಲೀಸಠಾಣೆಯ ಹೊರಗಿನ ಕಟ್ಟೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟರೂ ಅಲ್ಲಿ ಮಲಗುವೆ. ಒಳ್ಳೇ ವಸ್ತಾದಿ. ಪೋಲೀಸರು ನಗುತ್ತಿದರು (ಜಯಂತ. ೩೪೧) ; ಇಪ್ಪತ್ತು ಜನ ನಂಬರುಗಳ ಪೈಕಿ ಒಂದು ಡಜನ್ ನಂಬರುಗಳು . . . ಹೆಚ್ಚೆಟ್ಟಿನ ವಸ್ತಾದಿಗಳು (ನಮ್ಮಳ್ಳಿ ೩೦). [<— ಮರಾ. ವಸ್ತಾದೀ]

ವಸ್ತಿ$_1$ (ನಾ). (ಭಾರಿಮಳೆ ಬಂದು ಗೋಡೆಗಳಲ್ಲಿ ನೀರಿಳಿದುದರಿಂದುಂಟಾಗುವ) ತೇವ ; ಒದ್ದೆ : (೩). [< ಬಸಿ$_1$]

ವಸ್ತಿ$_2$ 'ಬಸದಿ' ನೋ.

ವಸ್ತಿ$_3$ (ನಾ). ೧. ವಾಸಿಸುವಿಕೆ ; ನೆಲಸುವಿಕೆ. ೨. ವಾಸ್ತವ್ಯ; ಮೊಕ್ಕಾಮು : ವಸ್ತಿಗಾಜನು ವಸ್ತಿಗೆ ಬಂದ ಹೊತ್ತಾಜೆ ಎದ್ದು ಹೊಂಟು ಹೋದ (ಪುರಂದ. ೩-೯-೪); ನಾರ್ವೇಕರರು . . . ಆ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಇವರ ವಸ್ತಿ ಬಹಳ ಇರುತ್ತದೆ (ಕಭಾಗ. ೧೦೫). ೩. ಹೊಕ್ಕುಳಿನ ಕೆಳಭಾಗ ; ಕಿಬ್ಬೊಟ್ಟೆ : "ವಸ್ತಿಃ ನಾಭೇರಧಃ – ಹೊಕ್ಕುಳು ಕೆಳಗಣ ಕಿರಿಹೊಟ್ಟೆ, ಕಿಬ್ಬೊಟ್ಟೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂಚಿ. ೧೯೦). ೪. ಮಲವಿಸರ್ಜನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಸುವ ಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಸಲಕರಣೆ ; ಪಿಚಕಾರಿ : ದ್ರವವನ್ನಾಗಲಿ ಅನಿಲವನ್ನಾಗಲಿ ಮಲನಾಳದೊಳಕ್ಕೆ ನುಗ್ಗಿಸುವುದು ; ಇದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಸಲಕರಣೆ ; ಪಿಚಕಾರಿ : ವಸ್ತಿ (Enema-ಇಂಗ್ಲಿ). ೫. ಪಿಚಕಾರಿಯ ಸಹಾಯದಿಂದ ದ್ರವ ಅಥವಾ ಅನಿಲವನ್ನು ಮಲನಾಳದ ಒಳಹೋಗಿಸಿ ಮಲವಿಸರ್ಜನೆಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು : ಅದಚೊಳಗೆ ಎಣ್ಣೆಯನೆರೆದು ವಸ್ತಿಯ ಹಿಡಿವುದು (ಅಶ್ವಟೀ. ೧೬-೪); ಕಹಿಪಡವಲ, ಮಗ್ಗಾರೆಸೊಪ್ಪು . . . ಇವನಿಕ್ಕಿ ಅಟ್ಟ ತೈಲದಿಂದ ವಸ್ತಿಯಂ ಮಾಡಲೆಲ್ಲ ಜ್ವರ ದೋಷಂಗಳುಂ ಸಹ ಮಾಣ್ಬುಂ

(ಸಕವ್ಯ. ೧೨೯). ೬. ಬಟ್ಟೆಯ ಅಂಚು : "ವರ್ತಿಃ, ವಸ್ತಿಃ, ದಶಾ, ಸಿಚಃ – ಈ ೪ ಸೀರೆಯ ಕರೆ" (ಹಲಾಯು. ೯೦-೬೯೭). ೭. [ಯೋಗ] ಬಾಯಿಯಿಂದ ಮೂರುಮೊಳ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ನುಂಗಿ ಮಲನಾಳದಿಂದ ಹೊರತೆಗೆಯುವ ಒಂದು ಕ್ರಿಯೆ : ಕುಳಿತಡೆ ನಾಭಿಪ್ರಮಾಣಮಾಗುವ ಜಲದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಆಧಾರಕುಂಚನದಿಂದೆ ಉದರವ ಪೂರಿಸಿ ಬಿಡುವುದು ವಸ್ತಿ ಎನಿಸೂದು (ಶಿವಪ್ರ. ೬-೬); ವಸ್ತಿಗುಣ :- ಹೃದ್ರೋಗಹರ, ಇಂದ್ರಿಯಬಾಹುಳ್ಯ, ಹಸ್ತಿಪಾದಗಳ ವಿದಾಹ . . . ಮೂರ್ಛೆರೋಗ ಮುಂತಾಗಿ ಗುಣವಾಗುವುವು (ಸಕವ್ಯ. ೩೧).

ವಸ್ತಿಮಾಡು = ಬಿಡಾರ ಹೂಡು ; ನೆಲಸು ; ಮೊಕ್ಕಾಮುಮಾಡು : ಎತ್ತಿನ ಬಂಡಿಯ ಪ್ರವಾಸಿಗಳಿಗೆ ಷ್ಲೇಗಿನ ಭಯ ಬಹಳವಾದ್ದರಿಂದ ಅವರು ನಡುವೆಯೇ ದಾಂಡೇಲಗರದ ಗುಡಿಸಲಿನಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ದಿವಸ ವಸ್ತಿಮಾಡಬೇಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೨೬೭). ವಸ್ತಿಹೂಡು = ವಸ್ತಿಮಾಡು : ಯಾವಾಗ ಅಲ್ಲಿ ವಸ್ತಿ ಹೂಡುತಿ (ಹಳ್ಳಿಹಾ. ೫೮). [ಸಂ.]

ವಸ್ತಿಕರ್ಮ (ನಾ). = ವಸ್ತಿ ೫ : ವಸ್ತಿಕರ್ಮವನ್ನು ಸಾಯಂಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವುದು (ಸಕವ್ಯ. ೨೫). [ಸಂ. ವಸ್ತಿಕರ್ಮನ್]

ವಸ್ತಿಕಾರ (ನಾ). = ವಸ್ತಿಗಾಜಿ : ಅವನು ಬಿಭಾಯತರಂತೆ ಪರದೇಶದ ವಸ್ತಿಕಾರನಂತೆ ಗಣನೆ ಇಲ್ಲದೆ ಇರುವನು (ಕೃಚಿತ್ರ. ೨೧೩). [ಸಂ.]

ವಸ್ತಿಕುಹರ (ನಾ). (ಕಶೇರುಕ ಪ್ರಾಣಿಗಳ) ಕಿಬ್ಬೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಎಲುಬುಗಳು ಸುತ್ತುವರಿದುದರಿಂದ ಆದ ಬೋಗುಣಿಯಾಕಾರದ ಕುಳಿ : ತೊಡೆಗಳಲ್ಲಿನ ಮಾಂಸಖಂಡಗಳನ್ನು ಬಿಗಿಗೊಳಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ ವಸ್ತಿಕುಹರದ ಭಾಗವನ್ನು (Pelvic region) ಮೇಲೇಳಿಸಬೇಕು (ಯೋಗದೀ. ೨೬೦) ; ಪ್ರಾಣದೇಹಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯವಾದ ಸಮತೋಲನ ಅದರ ವಸ್ತಿಕುಹರದಿಂದಲೇ (ಪಕ್ಷಿ. ೬). [ಸಂ.]

ವಸ್ತಿಗಾಜಿ (ನಾ). ಪ್ರಯಾಣದ ಮಧ್ಯೆ ತಾತ್ಕಾಲಿಕವಾಗಿ ಒಂದೆಡೆಯಲ್ಲಿ ಇಳಿದುಕೊಳ್ಳುವವನು, –ತಂಗುವವನು : ವಸ್ತಿಗಾಜಿನು ವಸ್ತಿಗೆ ಬಂದ ಹೊತ್ತಾಜೆ ಎದ್ದು ಹೋಜಟುಹೋದ (ಪುರಂದ. ೩-೯-೪). [ವಸ್ತಿ + – ರಾಜಿ]

ವಸ್ತಿಬಡು (ಕ್ರಿ). ಇಳಿದುಕೊಳ್ಳು ; ತಂಗು : ವಸ್ತೀಕಾರನಂತೆ ವಸ್ತಿಬಡುವೆನೆಂದು ನುಡಿವುದು ಘನತನವೆ (ವಿಸಾಂ. ೪೭-೨). [ವಸ್ತಿ + ಪಡು]

ವಸ್ತಿಶೋಧನ (ನಾ). = ವಸ್ತಿ ೫ : ದ್ರಾಕ್ಷಾದಿ ಮಧುರದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ಹಳೆಯ ಸಗಣಿಯ ಸಂಸ್ಕಾರದ ದೆಸೆಯಿಂದ ಶುದ್ಧವಾಗಿ ಸಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ತುಪ್ಪದಿಂ ಕೂಡಿದ ವಸ್ತಿಶೋಧನವು ಈ ಬಸುರಿಯಲ್ಲಿ ಯೋಗ್ಯವು (ಬಾಹಟ. ೨-೧-೬೬). [ಸಂ.]

ವಸ್ತಿಸ್ಥಾನ (ನಾ). ಕೆಳಹೊಟ್ಟೆ ; ಕಿಬ್ಬೊಟ್ಟೆ : ನಾಭಿಯ ಕೆಳಗಣ ವಸ್ತಿಸ್ಥಾನವೆಂಬ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಯಿಸಿರ್ಪ ವಾತಾದಿ ದೋಷಗಳಿಂದ ಮೂತ್ರ ತಡೆವುದು (ಸಕವ್ಯ. ೩೬೯). [ಸಂ.]

ವಸ್ತು (ನಾ). ೧. (ಇಂದ್ರಿಯಗೋಚರವಾದ) ಪದಾರ್ಥ ; ದ್ರವ್ಯ : ಈ ಪೊಟಲೊಳ್ ಮಹಾವಸ್ತುವರ್ಗಂಗಳಂ ಬಿಲಲ್ ನೆಜೆವನ್ನರಪ್ಪ . . . ಪರದರಾರ್ (ಸುಕುಮಾ. ೧೦-೧೧೭ ವ) ; ಸಿರ ಹಜಿದರೇನು ಕರುಳು ಕುಪ್ಪಳಿಸಿದರೇನು ಇಂತಪ್ಪ ಸಮಸ್ತವಸ್ತುವೆಲ್ಲವೂ ಹೋದರೇನು (ಬಸವ. ೬೯೦). ೨. ಧನ ; ಸಂಪತ್ತು : ಹಡೆದೊಡವೆ ವಸ್ತುವನು ಮೃಡಭಕ್ತರಿಗಲ್ಲದೆ ಕಡಬಡ್ಡಿಯ ಕೊಡಲಾಗದು (ಬಸವ. ೨೨೯) ; ನಿತ್ಯಾನಂದಗುಣಾಭಿರಾಮಸುತನಂ ಕಂಡುರ್ಬಿ . . . ತಾಯ್ತಂದೆಗಳ್ ಕೃತ್ಯೋದಾರದೊಳಿತ್ತರಾದು ಸಕಲರ್ಗಾನಂದದಿಂ ವಸ್ತುವಂ (ಹಮ್ಮೀರ. ೨-೨೪). ೩. ಚಿನ್ನ ; ಬಂಗಾರ : "ಆ ಕನಕಂ ಹಿರಣ್ಯಮರ್ಥಂ ವಸ್ತು ಖಿಕ್ಷ್ಮಮಾ ರೈಸ್ವಂ ಸುವರ್ಣಮನಲು" (ಮಂಗರಾ. ೧೬-೧೬). ೪. ಅಸ್ತಿತ್ವ ; ಸತ್ಯ. ೫. ಯಾವುದಾದರೊಂದು ವಿಷಯದ ಸಾರ, –ತಿರುಳು. ೬. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಕಾವ್ಯ, ಕಾದಂಬರಿ, ನಾಟಕ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಕಥಾಭಾಗ : 'ವಸ್ತು'ವೆಂದರೆ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಕಥಾಭಾಗ. ಇದಕ್ಕೆ 'ಇತಿವೃತ್ತ'ವೆಂದೂ ಹೆಸರು (ಕೃಪಿಡಿ. ೨೦೫) ; ಹಾಗೆ ಹಬ್ಬಿದ್ದ ಕಥೆಯನ್ನೇ . . . ವಾಲ್ಮೀಕಿಯು ಒಂದು ಮಹಾಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ ವಸ್ತುವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಂಡಿರಬೇಕೆಂದು ತರ್ಕಿಸುತ್ತಾರೆ (ಭಾರದ. ೮೬). ೭. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಾಡಿನ ರಚನೆ, –ಬಂಧ : ಪಂಚತಾಲೇಶ್ವರ, ವರ್ಣಸ್ವರ, ವಸ್ತುವೆಂಬ ಹೆಸರಿನದು (ಚತುಪ್ರ. ೮೩). ೮. [ತತ್ತ್ವಶಾ] ಆತ್ಮ ; ಪರಬ್ರಹ್ಮ : ಬುದ್ಧಿಯಜಿವುದೂ ವಸ್ತುವನು (ಅಮೃತ. ೩-೧೨೧); ವಸ್ತುವು ಏನು ಎಂದರೆ ಸಚ್ಚಿದಾನಂದಸ್ವರೂಪವಾದ ಬ್ರಹ್ಮವು (ರಹಸ್ಯ. ೧೦-೧೪). ೯. [ಜೈನ] ಆಗಮಗ್ರಂಥಗಳಾದ ಪೂರ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವ ಪ್ರಕರಣಗಳ ಹೆಸರು : ಇನ್ನು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪೂರ್ವದಲ್ಲೂ ಅನೇಕ ಪ್ರಕರಣಗಳಿವೆ. ಈ ಪ್ರಕರಣಗಳಿಗೆ 'ವಸ್ತು'ಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲೂ ಮತ್ತೆ ಇಪ್ಪತ್ತು ಇಪ್ಪತ್ತು ವಿಭಾಗಗಳಿವೆ (ಜೈನಪ. ೧೩೬). ೧೦. (ಆಲಂ) ಪ್ರಾಣದಂತೆ ಬಹುಪ್ರಿಯವಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ನನ್ನ ವಸ್ತುವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ತಲೆಗೆ ಮುಸುಕೆಳೆದುಕೊಂಡು . . . ನಿನ್ನ ಪ್ರಾಣಕ್ಕೆ ತಗುಲಿಬಿದ್ದಿದ್ದೇನೆ (ಮಹಾಗ. ೨). [ಸಂ.]

ವಸ್ತುಕ (ನಾ). ೧. ವಿಷಯದ ಸಾರ, –ತಿರುಳು. ೨. ವಸ್ತುವಿನಿಂದಾದ ಪದಾರ್ಥ, –ರಚನೆ : ವಸ್ತುವ ವಸ್ತುಕದಂತೆ ಘಟ ಆತ್ಮನಂತೆ ಉಭಯಕ್ಕೂ ಭಿನ್ನವಿಲ್ಲದೆ ಸಿದ್ಧಿಯಾಗಿ ಆ ಸಿದ್ಧಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಾಗಿ ಆ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಪ್ರಸನ್ನವಾಗಿ ಆ ಪ್ರಸನ್ನ ಪ್ರಸಂಗಕ್ಕೆ ಒಡಲಜತುದು (ಶರ್ವವ. ೯೮-೫೬೬). ೩. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ವಸ್ತುಪ್ರಧಾನವಾದ, ಪ್ರಾಚೀನಕಾಲದ ಮಾರ್ಗೀಯವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾವ್ಯಪ್ರಕಾರ ; ಸಂಪ್ರದಾಯನಿಷ್ಠೆಯ ಮಾರ್ಗಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿದ ಕಾವ್ಯಪ್ರಕಾರ : ಪ್ರಾಸ ಯತಿ ಗಣ ಗದ್ಯ ಪದ್ಯ ಸಮಾಸಯುತ ವಸ್ತುಕದ ಮುಂದೆ ವಿಳಾಸಮೇ ಸಾಮಾನ್ಯಮಿ ವರ್ಣಕಕವಿತೆಯೆಂದು ಒಸರಿಸದಿರಿ (ಬಸಪು. ೧-೨೧) ; ಕನ್ನಡ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ 'ವಸ್ತುಕ' ಎಂದೂ 'ವರ್ಣಕ' ಎಂದೂ ಲಾಕ್ಷಣಿಕರು ಎರಡು ಜಾತಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು (ಕರ್ನಾಜ. ೬). ೪. ಗದ್ಯಪದ್ಯಮಿಶ್ರವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾವ್ಯಪ್ರಕಾರ ; ಚಂಪು : ಚಿಕದೇವರಾಜವಿಜಯಂ ಮುಂತಾದುವು ಗದ್ಯಪದ್ಯೋಭಯಾತ್ಮಕವಾದ ಕಾವ್ಯಂಗಳ್ ಇದರ್ಕೆ ಚಂಪುವೆಂದುಂ ವಸ್ತುಕಮೆಂದುಂ ಪೆಸರ್ (ಅಪ್ರತಿ. ೧-೩೩ ವ) ; ಸಂಸ್ಕೃತಚಂಪೂಲಕ್ಷಣವನ್ನೂ ಸರಣಿಯನ್ನೂ ಅನುಸರಿಸಿ ಬರೆದಿರುವ ಗದ್ಯಪದ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ 'ವಸ್ತುಕ'ವೆಂದೂ . . . ಹೆಸರು ಸಲ್ಲುವಂತೆ ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ (ಕೃಪಿಡಿ. ೧೮೪). 'ವರ್ಣಕ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ವಸ್ತುಕಮಾರ್ಗ (ನಾ). ಸಂಪ್ರದಾಯನಿಷ್ಠವಾದ ವಸ್ತುಕಕಾವ್ಯದ ರೀತಿ ; ಮಾರ್ಗಶೈಲಿ : ಮದನಾರಿಯ ಶಬರಲೀಲೆಯಂ ವಸ್ತುಕಮಾರ್ಗದೊಳೊರೆದಂ (ಶಬಶಂ. ೫-೫೯). [ಸಂ.]

ವಸ್ತುಕವಿ (ನಾ). ವಸ್ತುಕಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯ ರಚಿಸುವವನು ; ಮಾರ್ಗೀಯಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ಕೃತಿರಚನೆ ಮಾಡುವವನು : ಪವಮಾನಚತುಷ್ಕಯುತಂ ಯತಿಯುಂ ದಿವಸಾಧಿಪನೊಳ್ನಿಲೆ ವಸ್ತುಕವಿಪ್ರವರಸ್ತುತಮಪ್ಪುದು ತೋಟಕಮೆಂದ ವಧಾರಿಸು ನೀನಿದಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೩೩) ; ಮಿಗಿಲಾಗಿರ್ದಭಿಧಾನಸಂಹತಿಗಳಂ ಮೆಯ್ ಮೆಯ್ಯೊಳಿಟ್ಟಟ್ಟಿಜಿಂ ಪೊಗಜ್ಪೋರಂತೆ ಸಮಸ್ತವಸ್ತುಕವಿಗಳ್ ಚೆಲ್ವಪ್ಪಿನಂ ಬಂಧುರೋಕ್ತಿಗಳಿಂ ನೀನಭಿವರ್ಣಿಸಿಂತಿದಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೫೭). [ಸಂ.]

ವಸ್ತುಕಾರ 'ವಸ್ತುಗಾರ' ನೋ.

ವಸ್ತುಕಾವ್ಯ (ನಾ). ಸಂಪ್ರದಾಯನಿಷ್ಠವಾದ ಮಾರ್ಗಶೈಲಿಯ ಕಾವ್ಯ ; ವಸ್ತುಪ್ರಧಾನವಾದ ಕಾವ್ಯ : "ವಸ್ತುಕೃತಿ" ಎಂದರೆ ಸವಿಸ್ತರವಾದ ಕಥಾವಸ್ತುವನ್ನುಳ್ಳ ದೀರ್ಘಕಾವ್ಯವೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ ; "ವಸ್ತುಕಾವ್ಯ", "ವಸ್ತುಕ" ಎಂದು ಕರೆಯುವುದೂ ಇದೇ ಆಗಿರಬೇಕು (ಭಾರಮಾ. ೪೭೯). 'ವಸ್ತುವಿದ್ಯೆ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ವಸ್ತುಕೃತಿ (ನಾ). = ವಸ್ತುಕಾವ್ಯ : ಆದಿಪುರಾಣವಸ್ತುಕೃತಿಯಂ ಪೇಟ್ವಂ ಬೆಡಂಗಪ್ಪ ಮಾರ್ಗದೊಳಂ ದೇಸೆಯೊಳಂ ಪೊದಟ್ದೆಸೆವಿನಂ ಸಂಸಾರಸಾರೋದಯಂ (ಆದಿಪು. ೧೬-೭೮); ನಾನಾರಸಮಿರ್ಪ ವಸ್ತುಕೃತಿಯಂ ಪೇಟ್ವಗ್ಗಳಂ ಮೆಚ್ಚುವಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೫೧). 'ವಸ್ತುವಿದ್ಯೆ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ವಸ್ತುಕೋಶ (ನಾ). ೧. ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಮೂಲಗಳಿಂದ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದ ಲೇಖನಾದಿ ಭಾಗಗಳ ಸಂಗ್ರಹ. ೨. ಎರಡನೆಯ ನಾಗವರ್ಮನು ರಚಿಸಿದ ಒಂದು ಕನ್ನಡ ನಿಘಂಟಿನ ಹೆಸರು : ಇದು . . . ಶ್ರೀನಾಗವರ್ಮವಿರಚಿತಮಪ್ಪ ವಸ್ತುಕೋಶದೊಳ್ ನಾನಾರ್ಥಕಾಂಡಂ (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೪೧-೧೩೬ ಗದ್ಯ). [ಸಂ.]

ವಸ್ತುಗತ (ಗು). ನೈಜವಾದ ; ಸಹಜವಾದ ; ಕಾಲ್ಪನಿಕವಲ್ಲದ : ಮಿಗೆ ವಸ್ತುಗತಸ್ಥಿತಿಯಂ ಬಗೆದಗ್ಗಳಮಾಗೆ ಪೇಟ್ಪೊಡಕ್ಕುಮುದಾರಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೭೯). [ಸಂ.]

ವಸ್ತುಗಾರ, ವಸ್ತುಕಾರ (ನಾ). ೧. (ಚಿನ್ನದ) ಒಡವೆಗಳನ್ನಿಡುವ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ : ವರಸಿಗೆ ಏಣ್ಗೂಸ್ತವಂ ಮಾಟಿ ಹಸೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ ಗಸ್ತಾ ಬಳಿಗೆ ಮಂಗಳ 5 ಸಾಮಗ್ರಿಗಳೊಡನೆ ತೈಲವಂ ತುಂಬಿದ ಪಾತ್ರೆಯನ್ನಿರಿಸಿ ವಸ್ತುಗಾರವೆಂಬ ಭಾಂಡವಂ ಕಳುಹಿಸಿ ಕೊಡಬೇಕು (ಪುರುಷ. ೨೦೭). **ವಸ್ತುಕಾರ** : ೨. (ಚಿನ್ನದ) ಒಡವೆ ; ಆಭರಣ : ತಂದ ಬಹುವಿಧವಸ್ತುಕಾರವನಂದು ಕೊಳ್ಳನು ಗಜರಥಾಶ್ವವನಿಂದು ವದನೆಯರಿಗೆ ವಿಚಿತ್ರಾಂಬರ ವಿಭೂಷಣವ (ಜೈಮಿ. ೧೭-೫); ಅತಿಹರುಷದೊಳೊರ್ವರ 10 ಮನೆಯಿಂದ ವಸ್ತುಕಾರವನು ಅನುರಾಗದಿಂದಿತ್ತು ನೈಯೇಚಿಸಿ ಮತ್ತೆ ವಿನುತಭೂಷಣವಿತ್ತರಾಗ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೧೦-೫೭); ಮಂಗಳವೆನಿಸಿರ್ಪ ವಸ್ತುಕಾರೋತ್ಕರಮಂ ಮಂಗಳಭೂಷಣ ಧರಿಸಿರ್ದಂಗನೆಯರ್ಕಣ್ಗೆ ಸೊಗಸನೀವುತ್ತಿರ್ದರ್ (ವೀರವಿ. ೯-೪೦). 'ವಸ್ತ್ರಕಾರ' ಪರಾ. [< ವಸ್ತು]

ವಸ್ತುಗೀತ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಾಡಿನ ರಚನೆ : ಚಚ್ಚಪುಟ ಚಾಚುಪುಟಾದಿ 15 ಸಕಲತಾಳಸಂಚಾರಸಮುದಿತವರ್ತಿಪರ್ತ್ರೆಂಟು ವಸ್ತುಗೀತದೊಳಮತಿಪ್ರವೀಣನಪ್ಪ ಗಾಣಂ ಪಾಡಲೊಡರಿಸುವುದುಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೮-೨೭). [ಸಂ.]

ವಸ್ತುತಂತ್ರ (ನಾ). ಪ್ರಯತ್ನವಿಲ್ಲದೆ ಪ್ರಮಾಣಾದಿಗಳಿಂದ ತಾನಾಗಿ ಉಂಟಾಗುವ ಜ್ಞಾನ : ಪ್ರಮಾಣಾದಿಗಳಿಂದ ಬರತಕ್ಕ ಜ್ಞಾನವು ವಸ್ತುತಂತ್ರವೆನ್ನಲ್ಪಡುವುದು . . . ಯಾವುದು ನೂರು ವಿಧಾಯಕಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ 20 ಮಾಡಲಶಕ್ಯವೋ ನೂರುನಿಷೇಧಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ತಡೆಯಲಶಕ್ಯವೊ ಅದು ವಸ್ತುತಂತ್ರವೆಂದು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ (ಹಿಂದಸಾ. ೨೨೭). [ಸಂ.]

ವಸ್ತುತಃ (ಅ). ನಿಜವಾಗಿ ; ವಾಸ್ತವವಾಗಿ : ಈ ವಿಂಗಡಣೆ ಕೇವಲ ನನ್ನ ಕಲ್ಪನೆ. ವಸ್ತುತಃ ಅವು ಎರಡಲ್ಲ (ದೇವಾತ್ಮ. ೬೭). [ಸಂ. ವಸ್ತುತಸ್]

ವಸ್ತುತತ್ತ್ವ (ನಾ). ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿರುವಂತಹುದು ; ಸಹಜವಾದುದು : 25 ಮೂಲತಂ ಬಾಲಂ ದೋಷಹರಮಬಾಲಂ ದೋಷಕರಮದರಿಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಪರಿಚ್ಛೇದ್ಯಂ ವಸ್ತುತತ್ತ್ವ[illegible]ದಿಂ ವ್ಯಭಿಚರಿಸುಗುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೨೮ ವ). [ಸಂ.]

ವಸ್ತುತ್ವ (ನಾ). ವಸ್ತುವಾಗಿರುವಿಕೆ ; ದ್ರವ್ಯತ್ವ : ಜ್ಞಾನಾದಿ ಚೈತನ್ಯಧರ್ಮ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ ಅಸ್ತಿತ್ವ, ನಾಸ್ತಿತ್ವ, ವಸ್ತುತ್ವ — ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳು ಅಜೀವದ್ರವ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಇವೆ (ಭಾರದ. ೧೮೦) ; ಅಲ್ಲಿಗೆ ಆದರ ವಸ್ತುತ್ವ ಮುಗಿಯಿತು 30 (ಭಾವಗೀ. ೮). [ಸಂ.]

ವಸ್ತುಧ್ವನಿ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಧ್ವನಿಯ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ ; ಯಾವ ವ್ಯತಿರೇಕವೂ ಅಲಂಕಾರವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಸೂಚಿತವಾಗುವ ಧ್ವನಿ : ಧ್ವನಿತವಾದ ಅರ್ಥಸಮುದಾಯದಲ್ಲಿ ರಸಧ್ವನಿಯೂ ಅಲಂಕಾರಧ್ವನಿಯೂ ಅಲ್ಲದಿರುವುದಕ್ಕೆಲ್ಲ ವಸ್ತುಧ್ವನಿಯೆಂದು ಹೆಸರು (ಭಾರಮೀ. ೨೬೩) ; ವಿಭಾವ, ಅನುಭಾವಗಳು ಕೂಡ 35 ವ್ಯಂಗ್ಯವಾದಾಗ 'ವಸ್ತುಧ್ವನಿ'ಗೆ ಅವಕಾಶವಿದ್ದೇ ಇದೆ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೫೫ ಅಡಿಟ). [ಸಂ.]

ವಸ್ತುನಿಷ್ಠ (ಗು). ೧. ವಾಸ್ತವವಾದ ; ನೈಜವಾದ : ಜೀವನದ ಬಹಿರ್ಮುಖಗಳನ್ನೇ ದರ್ಶಿಸುವ ವಸ್ತುನಿಷ್ಠಕಲ್ಪನೆ (Objective Imagination) ಮನಸ್ಸಿನ ಮತ್ತು ಭಾವನೆಯ ಪರಿಣಾಮಗಳನ್ನು ದರ್ಶಿಸುವ ಭಾವನಿಷ್ಠಕಲ್ಪನೆ . . . ಇವೆಲ್ಲ ಕವಿಯ ಕಾವ್ಯಸೃಷ್ಟಿಯ 40 ಉಪಕರಣಗಳು ಮಾತ್ರ (ಸೌಂದಸ. ೩೦). ೨. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ವಸ್ತುಪ್ರಧಾನವಾದ : 'ವಸ್ತುನಿಷ್ಠಕಾವ್ಯ' ಪರಾ. (ನಾ). ೩. ವಾಸ್ತವಿಕವಾದುದು ; ನೈಜವಾದುದು : ಸೌಂದರ್ಯ ಎನ್ನುವುದು ವಸ್ತುನಿಷ್ಠವೋ ಮನೋನಿಷ್ಠವೋ ಎಂಬ ಎರಡು ಪ್ರಶ್ನೆಗಳೇಳುತ್ತವೆ (ಸೌಂದಸ. ೭೭) ; ವಸ್ತುನಿಷ್ಠವಾದ ಸತ್ಯದ ಗೆಲುವು ಕತೆಯ ಎದ್ದುಕಾಣುವ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವಾಗಿದೆ (ಹೊಸಕ. ೨೯೨). [ಸಂ.]

ವಸ್ತುನಿ[illegible]ವ್ಯ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ವಸ್ತುಪ್ರಧಾನವಾದ ಕಾವ್ಯ : ಕವಿಪ್ರಜ್ಞೆ 45 ತನ್ನ ಸುಪ್ತಶಕ್ತಿಯ ವಿಕಾಸಕ್ಕಾಗಿ ತನ್ನಿಂದ ಆಚೆಗೆ ನಡೆದು ಬಾಹ್ಯಜಗತ್ತಿನ ರಾಗಗಳು ಮತ್ತು ಕ್ರಿಯೆಗಳೊಂದಿಗೆ ಬೆರೆತು ಕಾವ್ಯವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುವುದು. ಇದನ್ನು 'ವಸ್ತುನಿಷ್ಠ' ಕಾವ್ಯ ಎಂದು ಕರೆಯಬಹುದು (ಸೌಂದಸ. ೧). [ಸಂ.]

ವಸ್ತುಪರಿಚ್ಛೇದ (ನಾ). [ಅದ್ವೈತ] ಸಾವಯವವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸಜಾತೀಯ ಮತ್ತು ವಿಜಾತೀಯ ಭೇದ ; ಒಂದು ಮರಕ್ಕೂ ಮತ್ತೊಂದು 5 ಮರಕ್ಕೂ ಇರುವ ವ್ಯತ್ಯಾಸ — ಸಜಾತೀಯ ಭೇದ. ಮರಕ್ಕೂ ಶಿಲೆಗೂ ಇರುವ ಭೇದ — ವಿಜಾತೀಯ ಭೇದ. ನಿರವಯವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಕ್ಕೆ ಈ ಭೇದಗಳು ಇಲ್ಲ : ಒಂದು ವಸ್ತುವಿಹುದು ಒಂದು ವಸ್ತುವಿದಲ್ಲವೆಂಬುದೇ ವಸ್ತುಪರಿಚ್ಛೇದಮಕ್ಕುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೫) ; ಬ್ರಹ್ಮವು . . . ಸಜಾತೀಯ ವಿಜಾತೀಯ ಭೇದರಹಿತವಾದ್ದರಿಂದ ವಸ್ತುಪರಿಚ್ಛೇದವಿಲ್ಲದ್ದು (ಭಾರದ. ೨೩೩). [ಸಂ.]

10 **ವಸ್ತುಪುರುಷ** (ನಾ). (ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ) ಪದಾರ್ಥದ ನೈಜತೆಯನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸುವವನು ; ನುರಿತವನು ; ಪರಿಣತ : ದೊರೆಯಚಿವ ವಸ್ತುಪುರುಷರ್ ಪರಿಕಿಸಿ ಬೆಲೆಮಾಡೆ ಗಂಗಮಂಡಲ ಚಕ್ರೇಶ್ವರ ಕಟಕೋತ್ತಮನಾಯಕ ವಿರಚನೆಯಿನ ನರ್ಘರತ್ನಮಾದಾ ರತ್ನಂ (ಗದಾಯು. ೧-೪೦) ; ಯಶೋಭದ್ರಾಂಬಿಕೆಯುಂ ಕಂಡು ರತ್ನಕಂಬಲಮಂ ನಿಮಿರ್ಚಿ ತೋರ್ಪುದುಮಪೂರ್ವವಸ್ತುವಪ್ಪುದನರಿದು ವಸ್ತು 15 ಪುರುಷರಿಂ ಬೆಲೆಯಿಡಿಸಿ (ಸುಕುಮಾ. ೧೦-೧೧೭ ವ). [ಸಂ.]

ವಸ್ತುಪ್ರದರ್ಶನ (ನಾ). ೧. ಕಲೆ, ವಿಜ್ಞಾನ ಮುಂತಾದ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ನಾನಾ ಬಗೆಯ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಜನರ ನೋಟಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಮಾರಾಟಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಜೋಡಿಸಿಡುವುದು : ಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ವಸ್ತುಪ್ರದರ್ಶನ ಏರ್ಪಡಿಸಬೇಕೆಂದು ಗುರುಗಳೂ ಹುಡುಗರೂ ನಿರ್ಧರಿಸಿದರು (ಕಪಪು. ೪-೩೭). 20 ೨. = ವಸ್ತುಪ್ರದರ್ಶನಶಾಲೆ : ವಸ್ತುಪ್ರದರ್ಶನದ ಬಳಿ ಸುನಂದ ಗಾಡಿಯಿಂದಿಳಿದು ಟಿಕೇಟು ತೆಗೆಯಲು ಹೊರಟಳು (ದೂಟ್ಟು. ೧೨೦). [ಸಂ.]

ವಸ್ತುಪ್ರದರ್ಶನಶಾಲೆ (ನಾ). ಕಲೆ, ವಿಜ್ಞಾನ ಮುಂತಾದ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ನಾನಾಪ್ರಕಾರದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶನ ಹಾಗೂ ಮಾರಾಟಕ್ಕಾಗಿ ಜೋಡಿಸಿಟ್ಟಿರುವ ಸ್ಥಳ : ಪ್ರತಿವರ್ಷವೂ ಮೈಸೂರುಅರಮನೆಯ 25 ಎದುರು ಮೈದಾನದಲ್ಲಿ ವಸ್ತುಪ್ರದರ್ಶನಶಾಲೆಯನ್ನು ತೆರೆಯುವುದು ವಾಡಿಕೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ. ವಸ್ತುಪ್ರದರ್ಶನಶಾಲಾ]

ವಸ್ತುಪ್ರದರ್ಶನಾಲಯ (ನಾ). = ವಸ್ತುಪ್ರದರ್ಶನಶಾಲೆ : ವಸ್ತುಪ್ರದರ್ಶನಾಲಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿದಿನ ಸಂಜೆ ಮನರಂಜನೆಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸಿರುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

30 **ವಸ್ತುಬಂಧ** (ನಾ). = ವಸ್ತುಕಾವ್ಯ : ಇದು ಚೋದ್ಯಂ ಕವಿಹೃದ್ಗತಂ ನವರಸಂ ನಿರ್ದೋಷಮೊಂದಿಲಗಳಾದುದು . . . ವಿದಿತ ಶ್ರೀಕವಿನಾಗವರ್ಮನ ವಚಸ್ಸಂದೋಹದಿಂ ದೋಷಮೊಂದದಲಂಕಾರದ ವಸ್ತುಬಂಧಮಿದು ತಾನೇಂ ಮಾಡದೇಂಗೆಯ್ಯದೋ (ಕಾದಂಬ. ೮೨೫). [ಸಂ.]

ವಸ್ತುಬಾಹ್ಯ (ನಾ). ಪದಾರ್ಥಗಳ ಹೊರರೂಪವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಬಲ್ಲವನು : 35 ಸುಖದುಃಖಗಳೆಂಬುದು ಸ್ವಪ್ನೇಂದ್ರಜಾಲಸನ್ನಿಭಂಗಳುಂ ಜೀವಿತಮರಣಂಗಳೆಂಬ[ವಿ]ಟ್ಟಳಮುಂ ಪುಸಿಯ ಪೊಟ್ಟಳಮುಮಕ್ಕುಮದ[ನ]ಕರ್ಣಹೃದಯನುಮನೇಡಮೂಕನುಂ ತತ್ತ್ವಾಂಧನುಂ ವಸ್ತುಬಾಹ್ಯನುಂ ನಂಬುಗುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೩೨ ವ). [ಸಂ.]

ವಸ್ತುಭಂಡ (ನಾ). (ವ್ಯಾಪಾರದ) ಪದಾರ್ಥಗಳ ಸರಕು, —ಮಾಲು : ಎತ್ತೈದಜ ಮೇಲೆ ವಸ್ತುಭಂಡವ ತುಂಬಿ ನಿತ್ಯನಿರಾಳಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಸೋಪಾನಕ್ಕೆ 40 ನಡೆಯೆಂದು (ಶಿವಗೀ. ೧೯೦-೯೪೯). [ಸಂ.]

ವಸ್ತುಭಾವ (ನಾ). ಸಹಜಭಾವ ; ನೈಜತೆ : ಸತ್ಯಕ್ಕೆ ನಿಜರೂಪಾಗಿ ಕೃತ್ಯಕ್ಕೆ ತಪ್ಪದೆ ವಸ್ತುಭಾವದಲ್ಲಿ ಇದ್ದಾತನ ಭಕ್ತಿ ನಿಃಕಳಂಕ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನ ನಿಶ್ಚಯದ ನಿಜವಾಸ (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೮-೭೭). [ಸಂ.]

ವಸ್ತುಮಾಡು (ಕ್ರಿ). ಕೃತಿರಚನೆಯ ಮುಖ್ಯಕಥಾವಿಷಯವನ್ನಾಗಿಸು : ಚೇಟಮನೆ 45 ವಸ್ತುಮಾಡಿಯೆ ಕವಿತ್ವ ವರ್ಣಕಕವಿತ್ವ ಕಾಯತತ್ತ್ವವಿದನೆನಿಸಿದತಿವಿದಗ್ಧನೊರ್ವ ನಿಂತೆಂದಂ (ಆದಿಪು. ೧೨-೨೨ ವ). [ವಸ್ತು + ಮಾಡು]

ವಸ್ತುಯುದ್ಧ (ನಾ). ಯುದ್ಧವೇ ಪ್ರಧಾನಕೃತಿವಸ್ತುವಾದುದು : ಗಾಂಧಾರಿಯ ಪುತ್ರರೊಳ್ ಮೊದಲಿಗಂ ದುರ್ಯೋಧನಂ ಧರ್ಮಯುದ್ಧದೊಳಂತಾತನನಿಕ್ಕಿ ಗೆಲ್ದಂದಿನದಲ್ ಭೀಮಂ ಜಯೋದ್ದಾಮನೆಂಬುದನೆಂಬುತಿದು ವಸ್ತುಯುದ್ಧಮೆನಿಸಲ್ ಪೇಳ್ದಂ ಗದಾಯುದ್ಧಮಂ (ಗದಾಯು. ೧-೩೩) ; "ವಸ್ತುಯುದ್ಧಂ — ಯುದ್ಧನಿರೂಪಣೆಯೇ ಪ್ರಧಾನವಸ್ತುವಾದ ಕಾವ್ಯ(?)" (ಗದಾಸಂ. ೯೭ ಟಿಪ್ಪಣಿ). [ಸಂ.]

ವಸ್ತುವಾಚಕ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಭಾವನಾಮವಲ್ಲದ ನಾಮವಾಚಕ : ಭಾವನಾಮವನ್ನೇ ಒಂದು ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ವರ್ಗವಾಗಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಮಿಕ್ಕ ನಾಮವಾಚಕಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ 'ವಸ್ತುವಾಚಕ'ಗಳೆಂದು ಕರೆಯುವುದುಂಟು (ಮಧ್ಯಮ. ೨೭). [ಸಂ.]

ವಸ್ತುವಿದ (ನಾ). ತತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿದವನು : ವಸ್ತುವಿದರ್ ನಿನ್ನವೋಲಾರ್ ಪೆಱರ್ ಭುವನದೊಳ್ ಸಂಪೂರ್ಣಧಾತ್ರೀಶ್ವರಾ (ಆದಿಪು. ೧೩-೫೯). [ಸಂ.]

ವಸ್ತುವಿದ್ಯೆ (ನಾ). ಕಾವ್ಯಲಕ್ಷಣದ ಕಲೆ (?) : ಪುದಿದ ಜಸಂ ಪೊದಟ್ಟ ಚಳವೊಂದಿದಳಂಕೃತಿ ಕೃತ ದೇಸಿಯೆಂಬುದನೆನೆ ವಸ್ತುವಿದ್ಯೆಯೆನೆ ಕಬ್ಬಮೆ ಮುನ್ನಮವಾಂತಿವಲ್ಲದಲ್ಲದೆ ಪೆಱವಿಲ್ಲ ಕಬ್ಬಮೆನೆ ಮುನ್ನಿನ ಕಬ್ಬಮನೆಲ್ಲಮಿಕ್ಕಿ ಮೆಚ್ಚಿ ಮೆಱೆವು ಸಮಸ್ತಭಾರತಮುಮಾದಿಪುರಾಣಮಹಾಪ್ರಬಂಧಮುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೪-೫೯); "ವಸ್ತುವಿದ್ಯೆಯೆನೆ — ಶಿಲ್ಪವಿದ್ಯೆಯೆನಲು (?)" (ಪಂಪದೀ. ೫೭೬). 'ವಸ್ತುಕಾವ್ಯ', 'ವಸ್ತುಕೃತಿ' ಪರಾ. [ಸಂ. ವಸ್ತುವಿದ್ಯಾ]

ವಸ್ತುಸಂಗ್ರಹಾಲಯ (ನಾ). ಅಪೂರ್ವವಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶನಕ್ಕಾಗಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿಡುವ ಸ್ಥಳ ; ಮ್ಯೂಸಿಯಂ : ವಸ್ತುಸಂಗ್ರಹಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಇಡಲಾಗಿರುವ ಅವರ ಶಿಲ್ಪಕೃತಿಗಳು . . . ಉತ್ತಮಮಾದರಿಗಳಾಗಿವೆ (ನೊಳಂಬ. ೭೪) ; ಈ ಅವಶೇಷಗಳನ್ನು ಕಾಯ್ದು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಒಂದು ಪ್ರಾಚ್ಯವಸ್ತುಸಂಗ್ರಹಾಲಯವನ್ನು ಈಗ ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಕವಿಕೋ. ೬, ೧೭೦). [ಸಂ.]

ವಸ್ತುಸ್ತವ (ನಾ). (ಮಹಾಪುರುಷನ) ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಕುರಿತ ನಿರೂಪಣೆಯುರುವ ಸ್ತೋತ್ರ : ಫಣಿಪ್ರಭುಗಮೆತ್ತಮತ್ತಳಗಮುಲ್ತೆ ರೂಪಸ್ತವಂ ಗುಣಸ್ತವಮುದಾತ್ತವೃತ್ತ ಭವದೀಯ ವಸ್ತುಸ್ತವಂ (ಆದಿಪು. ೧೩-೯೦); ವಸ್ತುಸ್ತವ ರೂಪಸ್ತವ ಗುಣಸ್ತವಂಗಳಿನಿಂದ್ರಂ ಭವರಿಪುವಂ ಸ್ತುತಿಯಿಸಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೧-೫೦). 'ಗುಣಸ್ತವ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ವಸ್ತುಸ್ಥಿತಿ (ನಾ). ೧. ವಾಸ್ತವ ಸಂಗತಿ ; ನಿಜವಾದ ಸ್ಥಿತಿ : ತಱಿಸಂದು ಕಲುಪುಳಿಂದಿಂ ಕೇಳ್ದಿರ ಸೊಗಟ್ಟಿದುರ್ದೊಂದು ವಸ್ತುಸ್ಥಿತಿಯಂ ಮಱಸಿ ಪೆಱತೊಂದು ಮಾಳ್ಕೆಯವಳ್ಪುವುದುತ್ಪ್ರೇಕ್ಷೆಯೆಂಬುದಿಂತದಱ ತೆಱಂ (ಕವಿರಾ. ೬-೧೧೪) ; ನೀನು ನಿಜವಾಗಿಯೂ ನನ್ನ ಮಗನೇ ಎಂಬ ವಸ್ತುಸ್ಥಿತಿ ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ನನಗೆ ತಿಳಿಯಿತು (ಪಾಪ್ರಾ. ೧೦೩). ೨. [ಜೈನ] ಜೀವಾದಿ ತತ್ವ, ಲೋಕಸ್ವರೂಪ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಯಥಾವತ್ತಾದ ನಿರೂಪಣೆ : ಭರತಂ ಬೆಸಗೊಂಡಂ ಜಿನನವಿಳವಸ್ತುಸ್ಥಿತಿಯಂ (ಆದಿಪು. ೧೦-೬೨). [ಸಂ.]

ವಸ್ತುಸ್ವಭಾವ (ನಾ). ಒಂದು ಪದಾರ್ಥದ ನಿಜವಾದ ಗುಣ,— ಸಹಜಸ್ವಭಾವ : ವಸ್ತುಸ್ವಭಾವಕಥನಂ ವಾಸ್ತವಮುಪಮಾದ್ಯಶೇಷವಕ್ರೋಕ್ತಿವಿಪರ್ಯಾಸ್ತಂ ಸಮಸ್ತಲೋಕಮನಸ್ತೋಭನಕಾರಿ ಚಾರುತರಪುರುಷಾರ್ಥಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೧೩) ; ಕೈವಲ್ಯದೊಳಗಿದ್ದ ಸಿದ್ಧರು ವಸ್ತುಸ್ವಭಾವವೆಂದೀಕ್ಷಿಸುತಿಹರು ಜೀವವಲ್ಲದೆ ಮುತ್ತಿ ಪುದ್ಗಲಕಿಲ್ಲ ನಿರ್ಜೀವತತ್ವವಿದು ನಿಶ್ಚಯಿಸು (ಭರತೇ. ೬೮-೪೫). [ಸಂ.]

ವಸ್ತೂತ್ಪ್ರೇಕ್ಷೆ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಯಾವುದಾದರೊಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಉತ್ಪ್ರೇಕ್ಷಿಸಿ ಹೇಳುವ ಒಂದು ಅಲಂಕಾರ : ವಸ್ತುಸ್ವರೂಪದಿಂದೊಂದು ವಸ್ತುವಂ ಪೇಱತೊಂದು ವಸ್ತುವೆಂದೋಸೆ ವಸ್ತೂತ್ಪ್ರೇಕ್ಷೆ (ಅಪ್ರಾ. ೪೯-೧೫); ಆವುದಾನೊಂದು ವಸ್ತುವಿಗೆ ವಸ್ತ್ವಂತರ ತಾದಾತ್ಮ್ಯಸಂಭಾವನಾ ವೇಳಲ್ಕೆ ವಸ್ತೂತ್ಪ್ರೇಕ್ಷಾ (ಕುವಲ. ೨೭). [ಸಂ. ವಸ್ತೂತ್ಪ್ರೇಕ್ಷಾ]

ವಸ್ತೂಪಮಾನ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಉಪಮಾಲಂಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಧ : ವನರುಹದಂತೆ ಮುಖಂ ಲೋಚನಮೆಸೆವುತ್ಪಳದವೋಲ್ ತಳಂ ತಳಿರಂತೆಂದನುರೂಪಮಾಗಿ ಪೇಟ್ದೊಡದೆನಸುಂ ವಸ್ತೂಪಮಾನಮೆಂಬುದು ಪೆಸರಿಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೬೦). [ಸಂ.]

ವಸ್ತೂಪಮೆ (ನಾ). = ವಸ್ತೂಪಮಾನ : ವಸ್ತೂಪಮೆಗೆ : ಅಳಿಕುಳದಂತಳಕಚಯಂ . . . ಬೆಡಂಗುವೆತ್ತು ತೋರ್ಕುಂ ಸತಿಯಾ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೬೯). [ಸಂ. ವಸ್ತೂಪಮಾ]

ವಸ್ತ್ಯ (ನಾ). ವಾಸಿಸುವ ಸ್ಥಳ ; ನಿವಾಸ ; ಮನೆ : "ಆವಾಸಃ . . . ವಸ್ತ್ಯಂ . . . ಆಲಯಃ — ಈ ೩೧ ಮನೆ" (ಹಲಾಯು. ೪೯-೧೩೬). [ಸಂ.]

ವಸ್ತ್ರ (ನಾ). ೧. ಬಟ್ಟೆ ; ಅರಿವೆ : ದಾಸ ತನ್ನ ವಸ್ತ್ರವ ಕೊಟ್ಟನಲ್ಲದೆ ತನ್ನ ಕೊಟ್ಟುದಿಲ್ಲ (ಬಸವ. ೬೮೦); ದುಕೂಲವನುಗಿದು ಹಾಯ್ಕಿದರಿದ್ದರಿವರೊಂದೊಂದು ವಸ್ತ್ರದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೪-೧೦೧). ೨. ಉಡುಪು ; ಉಡುಗೆ. [ಸಂ.]

ವಸ್ತ್ರಗಾಣಿಕೆ (ನಾ). ಪುಡಿ ಅಥವಾ ದ್ರವಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಬಟ್ಟೆಯ ಮೂಲಕ ಶೋಧಿಸುವಿಕೆ ; ಸೋಸುವಿಕೆ: ಕಿರುನೆಲ್ಲಿ ಸಹಮೂಲವನ್ನು ತಂದು ನೆರಳಲ್ಲಿ ಒಣಗಿಸಿ ನೆಗ್ಗಿಲು ಸಹಮೂಲವನ್ನು ಅದೇ ರೀತಿ ಒಣಗಿಸಿ ಇಡಿದು ವಸ್ತ್ರಗಾಣಿಕೆ ಮಾಡಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದು (ಕಾಮಶಾ. ೨೬೫). [?/ ಮರಾ. ವಸ್ತ್ರಗಾಳ]

ವಸ್ತ್ರಗಾಲಿತ, ವಸ್ತ್ರಗಾಳಿತ (ನಾ). = ವಸ್ತ್ರಗಾಣಿಕೆ : ಬರಿ ಇದ್ದಲಿನ ಪುಡಿಯನ್ನು ವಸ್ತ್ರಗಾಲಿತ ಮಾಡಿ ಅದಕ್ಕೆ ನೀರು, ಗೋಂದು, ಸಕ್ಕರೆ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಹದವರಿತು ಬೆರಸಿ ಮಸಿಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದುದೂ ಉಂಟು (ಕನ್ನಸಂ. ೪೪). ವಸ್ತ್ರಗಾಳಿತ : ನೆಲದಾಳ, ತುಜುವೆ, ನೆಗ್ಗಿಲು . . . ಇವಂ ವಸ್ತ್ರಗಾಳಿತವ ಮಾಡಿ (ವೈಪು. ೪೯) ; ಚವ್ಯ, ಉಳ್ಳಿ, ಇಲ್ಲಣ ಇ...ಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ . . . ಚೂರ್ಣಿಸಿ ವಸ್ತ್ರಗಾಳಿತವಂ ಮಾಡಿ ಹಾಕಿ ಪಾಕದಲ್ಲಿಳುಹಿಕೊಂಡು (ಸಕವೈ. ೭೧). [ಸಂ.]

ವಸ್ತ್ರಗಾಳಿತ 'ವಸ್ತ್ರಗಾಲಿತ' ನೋ.

ವಸ್ತ್ರಗಾಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಪುಡಿ ಅಥವಾ ದ್ರವಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಬಟ್ಟೆಯ ಮೂಲಕ ಶೋಧಿಸು ,—ಸೋಸು : ಶುಂಠಿ ೨ ಸೇ ಲೋಹಭಸ್ಮ ಪಡಿ ೧ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ವಸ್ತ್ರಗಾಳಿಸಿ ಲೇಹ್ಯಪಾಕ ಮಾಡಿ . . . ಸೇವಿಸುವುದರಿಂದ ಕಾಸ, ಶ್ವಾಸ . . . ಗುಣವಾಗುವುವು (ಸಕವೈ. ಪು. ೪೩೯). [ವಸ್ತ್ರ + ಗಾಳಿಸು$_2$]

ವಸ್ತ್ರದಾನ (ನಾ). ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಧರ್ಮಾರ್ಥವಾಗಿ ನೀಡುವಿಕೆ : ಆದರದಿಂ ಗೋದಾನಂ ಸ್ತ್ರೀದಾನಂ ವಸ್ತ್ರದಾನಂ . . . ಶ್ರೀದಾನಂಗುಡುತುಮೊಪ್ಪಿದಂ ಗಿರಿರಾಜಂ (ಗಿರಿಕ. ೩-೬೩); ಓವಿ ಗುಂಡಯ್ಯಂಗೆ ಹರೆಯವನೀವ ಠಾವಿನೊಳಾವ ಗರಳಗ್ರೀವಸಹಿತಂ ಹೋದೆ ದಾಸನ ವಸ್ತ್ರದಾನಕ್ಕೆ (ಬಸವಪು. ೨೪-೭೨). [ಸಂ.]

ವಸ್ತ್ರನಿವಾಳಿ (ನಾ). ಬಟ್ಟೆಯಿಂದ ಇಳಿತೆಗೆದು ದೃಷ್ಟಿ ನಿವಾಳಿಸುವುದು : ಕಾಮಿನಿಯರುಪ್ಪಾರತಿಗಳಭಿರಾಮವಸ್ತ್ರನಿವಾಳಿ ರತ್ನಸ್ತೋಮ ಬಣ್ಣದ ಸೊಡರು ಸುಳಿದವು ಹರುಷದೊಗ್ಗಿನಲಿ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೯-೨೭). [ಸಂ.]

ವಸ್ತ್ರಭಿನ್ನಕ (ನಾ). ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವವನು ; ಸಿಂಪಿಗ : ಹರುಷಂದಳೆದು ಕರೆ ಎನೆ ಕರೆದು ತಂದರು ವಸ್ತ್ರಭಿನ್ನಕನ (ಶಂಕರದಾ. ೭-೬೬); ಇಂಥ ಚಿತ್ರಪತ್ರವನ್ನು ಹೊಲಿಯುವ ವಸ್ತ್ರಭಿನ್ನಕನಾಗಿ ಶಂಕರದಾಸಿಮಯ್ಯ ಸಂತೋಷಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಸೂರೆಗೊಂಡಿದ್ದನು (ಶರಚ. ೫೫). [ಸಂ.]

ವಸ್ತ್ರಮೃಗ (ನಾ). ಕೊಳೆಬಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕ್ರಿಮಿ ; ಕೂರೆ : ಡುಂಡುಕನೆಂಬ ತಿಗುಣೆ ಮಾಡಿದ ದೋಷದಿಂ ಮಂದವಿಸರ್ಪಿಣಿಯೆಂಬ ವಸ್ತ್ರಮೃಗಂ ಕೆಟ್ಟುದು (ಪಂಚತಂ. ೧೨೨-೧೭). [ಸಂ.]

ವಸ್ತ್ರಾಂಗ (ನಾ). [ಜೈನ] ದಶಾಂಗಕಲ್ಪಕುಜಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಬಯಸಿದ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ನೀಡುವುದೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾದ ಮರ : ಭಾಜನಾಂಗದ ವಸ್ತ್ರಾಂಗದ ಭೂಷಣಾಂಗದಳವಂ ಚಕ್ರೇಶ್ವರಂ ತಾಳ್ದಿದಂ (ಆದಿಪು. ೪-೩೫) ; ಗೀರ್ವಾಣಾವ್ರಜಂ ತಂದು ನೀಡಿದ ವಸ್ತ್ರಾಂಗ ವಿಭೂಷಣಾಂಗ . . . ದೀಪಾಂಗವೃಕ್ಷದ ದಿವ್ಯಾಂಬರದಿಂದಲಂಕರಣದಿಂ ಪೂಮಾಲೆಯಿಂದಂಗರಾಗದಿನುದ್ಯಾಜಿಸುವಂತು ಪೂಜಿಸಿದನಿಂದ್ರಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೨-೧೩). [ಸಂ.]

ವಸ್ತ್ರಾಸನ (ನಾ). [ಯೋಗ] ಆಸನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಸ್ಥಿರಸುಖದಿಂ ನಿಶ್ಚಲಾತ್ಮಕಮಾದಾಸನದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಾಸನ . . . ವಸ್ತ್ರಾಸನ . . . ಅರ್ಧಾಸನಾದಿ ಎಂಭತ್ತುನಾಲ್ಕು ಆಸನಭೇದಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೧೩೧). [ಸಂ.]

ವಸ್ನ (ನಾ). ೧. ವಾಸಿಸುವಿಕೆ. ೨. ಸಿರಿ ; ಸಂಪತ್ತು. ೩. ವೇತನ. ೪. ಬಟ್ಟೆ ; ಅರಿವೆ. ೫. ಚರ್ಮ ; ತೊಗಲು. ೬. ಬೆಲೆ ; ಕಿಮ್ಮತ್ತು : "ಮೂಲ್ಯಂ, ವಸ್ನಃ, ಅವಕ್ರಯಃ – ೩ ಬೆಲೆ, ಕ್ರಯದ ಕಿಮ್ಮತ್ತು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೯೭). ೭. ಸಾವು ; ಮರಣ. [ಸಂ.]

ವಸ್ಸ (ನಾ). ಮಳೆಗಾಲ ; ವರ್ಷಾಕಾಲ : ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕುತಿಂಗಳು ಮಾತ್ರ ಒಂದು ಕಡೆ ಮುನಿಗಳು ವಾಸಿಸಬೇಕು. ಇದಕ್ಕೆ 'ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯ' ವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. (ಹಿಂದುಗಳಲ್ಲೂ ಈ ಪದ್ಧತಿ ಇದೆ. ಬೌದ್ಧರು ಇದನ್ನು 'ವಸ್ಸ' ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ವಸ್ಸ < ಸಂ. ವಾಸ) (ಕಶಾಅ. ೮೫). [< ಪ್ರಾ. ವಸ್ಸ / ಸಂ. ವರ್ಷ]

ವಸ್ಸಾವಾಸ (ನಾ). ಮಳೆಗಾಲದ ನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳು ಒಂದೇ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ವಾಸ ; ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯ : ಆಷಾಢದ ಹುಣ್ಣಿಮೆಯಿಂದ ಹಿಡಿದು ಮಾರ್ಗಶಿರದ ಹತ್ತನೆ ದಿನದ ತನಕ (ಜೂನ್ ಮಧ್ಯಭಾಗದಿಂದ ಅಕ್ಟೋಬರ್ ಮಧ್ಯದವರೆಗೆ) ಅವರು 'ವಸ್ಸಾವಾಸ' (= ವರ್ಷಾವಾಸ)ವನ್ನು ಪಾಲಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಕಶಾಅ. ೮೫). [< ಸಂ. ವರ್ಷಾವಾಸ]

ವಹ (ನಾ). ೧. ಸರಕುಗಳನ್ನು ಹೊತ್ತು ಸಾಗಿಸುವಿಕೆ ; ಸಾಗಾಣಿಕೆ. ೨. ದಾರಿ ; ಮಾರ್ಗ. ೩. ವಾಹನ. ೪. ಗಾಳಿ. ೫. ಕುದುರೆ. ೬. ಎತ್ತಿನ ಹೆಗಲು : "ಸ್ಕಂದದೇಶಃ, ವಹಃ – ಈ ೨ ಹೆಗಲ್" (ಹಲಾಯು. ೪೪-೧೧೨). [ಸಂ.]

ವಹಣಿ, ವಹವಣಿ, ವಹಳಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಬೆಡಗು ; ಒಯ್ಯಾರ : ಮಱಿದುಂಬಿವಿಂದು ಮುಂದೆ ಮಂಡಳಿಸಿ ಕಟ್ಟಿ ಬರೆ ಕಟ್ಟಿ ಬಂದು ರೂಪು ರೇಖೆವಡೆಯೆ . . . ನವಣಿ ಬಹುವಿಕೆವಡೆಯೆ ಬಹುವಿಧದ ವಹಣಿಯ ಮಾರಚಿತ್ರದ ಗತಿಗಳೊಳ್ ಮೆಱೆದು (ಅನಂಪು. ೨-೨೮ ವ) ; ಸರಸಹಾಸ್ಯದ ಹಾಸಕದ ವಹ[ಪಾಠಾಂ. ದಹ, ಹವ]ಣಿಗಳ ವೈಸಿಕದ ಸರಳಿಸುವ ಕುಕ್ಕುರಕದಂಬದ ವಿರಚಿತಾಡಂಬರದ ನವಶಾಬರಿಯರ್ಕೈದಿದರು (ತೊರರಾ. ೧-೫-೪೦). ೨. ನಡಗೆ ; ಗತಿ : ನಿಂದು ನಾನಾಪರಿಯ ವಹಣಿಗಳಿಂದ ತಾಳ ಸಮೇಳ ಸದ್ಗತಿಯಿಂದ . . . ದಾರಿಸುತಿರ್ದನ್ನೆ ಹಲವಂದದಲಿ ಮದ್ದಳೆಯ (ಪ್ರಭುಲಿ. ೫-೯). ೩. ರೀವಿ ; ಗತ್ತು ; ವೈಖರಿ : ಚಾಣೂರಮುಖ್ಯರು ನಡೆದು ಬಹ ವಹ[ಪಾಠಾಂ. ಹವ]ಣಿಯ ಕದಾಸ್ಥಾನವನು ಮೆಚ್ಚಿಸಿತು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೨-೫೭) ; ಹೂಡಿದನು ದಂಡೆಯನು ವಹಣಿಯ ಮಾಡುತವೆ ಚಾಣೂರಮಲ್ಲನು ರೂಢಿಸಿದ ನೀಳಾದ್ರಿಯೊಳು ತೊಡರುವವೊಲಿದಿರೊದಗೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೨-೬೫). ೪. ಪ್ರವಾಹ ; ಹರಿವು : "ವಹಣಿ – ವಹನ = ಪ್ರವಾಹ, ತೆರೆ" (ಷಡ್ಕೊ. ೬೯). ೫. ಓಟ ; ಶೈಲಿ : ಕವಿತೆಯ ವ[ಪಾಠಾಂ. ರ]ಹಣಿ ಲೇಸ್ಸೆ (ತೊರರಾ. ೧-೨-೧೭). ೬. ಮಾರ್ಗ ; ಪದ್ಧತಿ : ನಮ್ಮ ಮಹಿಮೆಯ ಕೆಡಿಸಬೇಕೆಂಬುದಲ್ಲದೆ ಬೇಱೆ ವಹಣಿಯುಂಟೇ[ಪಾಠಾಂ. ವಹಿಣಿಯುಂಟೇ, ವಿಹರಿಸಲುಂಟೇ] ದಾನವಗೆ (ಕರಾಸಾ. ೧೮-೧೭೧). ೭. ರೀತಿ ; ಬಗೆ : ಉದ್ರೇಕದಿಂದಲಿ ಸಿದ್ಧರಾಮನನೇಕ ವಹಣಿಯಲಣಕವಾಡುತಲಿರ್ದನಲ್ಲಮನ (ಪ್ರಭುಲಿ. ೧೩-೨೭) ; ಶೌರ್ಯದ ವಹಣಿಯೊಳ್ಮಾತುಂಟು ವಹಣಿ ವಿಹಿತೋಕ್ತಿಗಳಲೇನೆಂದ(ಕೊಗಯ. ೨೨-೧೦). ೮. [ಸಂಗೀತ] ಹಾಡುಗಾರಿಕೆಯ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ ; ॥? ಹೃದಯ, ಕಂಠ ಮತ್ತು ಶಿರಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಮಂದ್ರ, ಮಧ್ಯ ಮತ್ತು ತಾರಗಳೆಂಬ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಲೇಶಮಾತ್ರ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಕಂಪಿಸುವ ಸ್ವರವಿಶೇಷ : ವಳಿ ವಹಣಿಯೊಳ್ಪೆರಸೆ ವಹಣಿ ತಿರುಪಿನೊಳಿಳಿಯೆ ಸುಳಿಸುಳಿದು ತಿರುಪು ಪೋಪಡೆಯೊಳಡಗುತ ಹೊಳೆಯೆ . . . ಪಂಚಮುಖದೊಳಗೆಲ್ಲ ಕೊಳಲ ದನಿ ತೊಳಲುತ್ತಿರೆ (ಅನಾರ. ದೇ. ೧೮೧-೨೨) ; ಗತಿ ಗಹಗಹಿಸಲ್ ಕಳಸೋನ್ನತಿ ಗಮಕಂ ವಹಣಿ . . . ಜತಿ ನೇವಣ ಮಿಗೆ ಸೊಂಪಾಹತ ಕಂಪಿತಮುಣ್ಮೆ ಪಾಡಿದಂ ಮುನಿಋಷಭಂ (ವೀರಾವ. ೬-೯೦). ವಹವಣಿ : ೮. ವಳಿ ವಿಳಾಸಂಬಡೆಯೆ ವಹವಣಿ ಬಹಳಂಬಡೆಯೆ ತಿರಿಪು ತೊಮ್ಮವಡೆಯೆ . . . ಪಾಡುತ್ತಿರೆಯುಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೭-೬೬ ವ). ವಹಳಿ$_1$: ೮. 'ವಹಳಿಕೆ' ಪರಾ.
[< ಪ್ರಾ. ವಹಣ./ ಸಂ. ವಹನ./ ಮರಾ. ವಾಹಣ, ವಾಹಣೀ, ವಾಹಾಣ]

ವಹನ (ನಾ). ೧. ಹೊರುವಿಕೆ : ಬಳಿಕ ಕಡೆಯಲಿ ಹರಿಯ ವಹನವನೊಲಿದು ತಾ ಶ್ರೀಗರುಡನಾದನು ನಳಿನನಾಭಂಗಧಿಕಪ್ರೀತನು ಸುರಸಮೂಹದಲಿ (ಸಂಭಪು. ೫-೮೧). ೨. ಸಾಗಾಣಿಕೆ ; ರವಾನೆ. ೩. ಹರಿಯುವುದು ; ಪ್ರವಹಿಸುವುದು. ೪. ಸಾಗಾಣಿಕೆ ಹಾಗೂ ಸಂಚಾರದ ಸಾಧನ ; ವಾಹನ. ೫. ದೋಣಿ ; ಹರಿಗೋಲು. [ಸಂ.]

ವಹನಕರ್ಮ (ನಾ). ಹೊರುವಿಕೆ ; ಒಯ್ಯುವಿಕೆ : ವಹನಕರ್ಮ-ಆಯುಧ, ಕವಚ, ಧಾನ್ಯ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಹೊರುವುದು (ಕಶಾಅ. ೨೫೭). [ಸಂ. ವಹನಕರ್ಮನ್]

ವಹನಪತ್ರ (ನಾ). ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿ ಯಾವುದೇ ಹಕ್ಕುಬಾಧ್ಯತೆಯನ್ನು ಮತ್ತೊಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ವರ್ಗಾಯಿಸುವ ಪತ್ರ : ವಿನಿಮಯಪತ್ರಗಳು, ಚೆಕ್ಕುಗಳು, ಪ್ರಾಮಿಸರಿ ನೋಟುಗಳು, ವಹನಪತ್ರಗಳು . . . ಇವುಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮುದ್ರಾಂಕಶುಲ್ಕದ ದರಗಳು (ಭಾಧಾವ. ೨೮೭). [ಸಂ.]

ವಹಮಾನ$_1$ (ನಾ). ನಡತೆ ; ಚಾರಿತ್ರ್ಯ : ನಿಂದಿಸರಲೇ ಪ್ರಜೆಗಳಿನ್ನೆಗಂ . . . ಜಱಿದು ನಿಜವಂಶದೇಳ್ಗೆಯುಂ ಕುಂದಿಸರಲೇ ಪೋಡಿಗಳೆದು ವಹಮಾನದೊಳ್ಸಂಧಿಸರಲೇ ಕೊಂಕುಕೊಱತೆಗಳನು (ಜೈಮಭಾ. ೧೮-೪೨) ; ಸಕಲಭೋಗವನೆಲ್ಲ ಭೋಗಿಸುತೆ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಸುನಿಕರಕ್ಕೆ ಪಟ್ಟದಂಗನೆಯಾಗಿಯಿರುವೆನಲ್ ವಿಕಳತೆಯೊಳಿಂತು ವಹಮಾನವಿಲ್ಲದೆ ದಿಗಂಬರಿಯಾಗಿ ಪೋದಳ್(ಪ್ರಭುಪು. ೮-೬೦) ; ಮಾನಿಯಾದ ಮಹಾತ್ಮರಿಗೆ ವಹಮಾನವೇ ಕೇಳ್ ಸಂಚಿತಾರ್ಥಂ ಮಾನಮಿಾಗಳೆ ಪ್ರಾಣಮಿಹದೊಳು ಸುಖವ ಸಾರ್ಚುವುದು (ಶಂಕರಾ. ೧೨-೨೧). [< ವಹಣಿ]

ವಹಮಾನ$_2$ (ನಾ). ದಾನ ; ಕೊಡುಗೆ (?) : ಸಂಕಿಮಯ್ಯನಾಯಕರುಂ ಮಹದೇವಭಟ್ಟರುಂ ತಮ್ಮ ಅಕಸಾಲದಲು ತಮಗೆ ದೀಪಾವಳಿಯ ಪರ್ವ್ವದಲುಡಲು ಕುಡುವ ವಹಮಾನಮಂ ಸವಕಟ್ಟುವ ಪನ್ನಿರ್ವ್ವರಿಗೆ ಬಿಟ್ಟರ್ (ಸೌಇಇ. XI-ii, ೧೮೭-೫; 1104) ; ತಂಮ ತಾಯಿಗೆ ತಪ್ಪಿದವರು ತಂಮ ವಹಮಾನವನು ಹದಿನೆಂಟು ಜಾತಿಗೆ ಕೊಟ್ಟವರು (ಎಕ. XI, ಹೊಳಲ್ಕೆ. ೧೧೨-೩೦; 1554). [?]

ವಹಮಾನಿಕೆ (ನಾ). ನಡತೆ ; ಚಾರಿತ್ರ್ಯ : ನೋಡಿದರೆ ಹಿತವೆ ಮಾತಾಡಲಮೃತದ ಸೋನೆ ಕೂಡೆ ವಹಮಾನಿಕೆಯ ನಟಿಸಿ ಜಗದೊಳಗೆ ಮಾಡದುದ ಮಾಡಿ ಕೆಡಿಸುವಳು (ಗುರುಬೋ. ೮-೮೫). [ವಹಮಾನ$_1$ + – ಇಕೆ]

ವಹವಣಿ 'ವಹಣಿ' ನೋ.

ವಹಳಿ$_1$ 'ವಹಣಿ' ನೋ.

ವಹಳಿ$_2$ 'ವಾಹಳಿ' ನೋ.

ವಹಳಿಕೆ (ನಾ). = ವಹಣಿ ೮ : ತಾಯ ಲವಣಿ ವಹಳಿಕೆ ಡಾಳಂಗಳಕಾರ ಪರಂಪರೆಯ ಆಯತಿಯಿಂ ರಂಜಿಪ ತ್ರಿಸ್ಥಾನೋಪಾಯಸ್ವರದ ಚತುರ್ವಿಧದಂಡಿಯ ಗಾಯಕಿ ಪಾಡಿದಳತಿಚದುರಿಂದ (ಜಯಕಾ. ೧೪-೪೩). [ವಹಳಿ$_1$ (< ವಹಣಿ) + – ಇಕೆ]

ವಹಿ (ನಾ). ೧. ಜಮಾಖರ್ಚುಗಳನ್ನು ಬರೆದಿಡುವ ಪುಸ್ತಕ ; ಲೆಕ್ಕದ ಪುಸ್ತಕ ; ಕಡತ : ಆದವಳಿಯ ಗ್ರಾಮವನು ಕುಳವ ಕಡಿದು ನಾಡಿಗೆ ಉತ್ತಾರ ಕೊಟ್ಟು ಗೋವೆಗುತ್ತಿಯ ಕರಣೀಕರ ವಹಿಗೆ ಬರೆಸಿ (ಮ್ಯಆರ. ೧೯೩೪, ೨೭-೧೧; 1430) ; ವಹಿಗಳಿಳುಹಿದವರರೆ ಸಂಗರಮಹಿಯ ಸೀಮಾವಳಯದಲಿ ತಹ ಬಹ ಕೃತಾಂತನ ದೂತರೆಣಿಕೆಯ ಕೊಳಲು ಪಿತೃಪತಿಯ (ತೊರರಾ. ೬-೪೫-೬೩). ೨. ಪುಸ್ತಕ ; ಹೊತ್ತಿಗೆ : ಭಕ್ತವಿಜಯವೆಂದ ಕೂಡಲೆ ಅದು ನಿಖಿಲಭಾರತೀಯ ಸಾಧುಸಂತರ ದಿವ್ಯಚರಿತ್ರೆಗಳ ವಿವರಣೆಯ ವಹಿ ಎಂಬ ಭಾವನೆ ನನಗಾಯಿತು (ಕಭವಿ. ೬, ಮುನ್ನುಡಿ).
[<— ಮರಾ. ವಹೀ / ಪ್ರಾ. ವಹಿಆ]

ವಹಿಕ (ನಾ). (ಮನುಷ್ಯನನ್ನು) ಹೊರುವವನು ; ವಾಹಕ : "ಮನುಷ್ಯರ ಹೊಱುವವರ್ ವಹಿಕರಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೨-೬). [< ಸಂ. ವಾಹಿಕ]

ವಹಿತ್ರ (ನಾ). ದೋಣಿ ; ಹರಿಗೋಲು : ಸಿದ್ಧೇಷ್ವಸಿಷ್ವನಿಕಾಯಕ್ಕೆ ವಹಿತ್ರಮೆಂದು ಪೊಗಟ್ಟುಂ ವಿದ್ವಜ್ಜನಂ ದುರ್ಗನಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೦-೨೨) ; ಉತ್ತರಿಸಲ್ಕೊರ್ಡರ್ಚಿದಂ ಭವಜಲರಾಶಿಯಂ ದಶರಥಂ ಜಿನರೂಪವಹಿತ್ರಯಾತ್ರೆಯಿಂ(ಪಂರಾಮಾ. ೬-೬೬). [ಸಂ.]

ವಹಿತ್ರಕ (ನಾ). = ವಹಿತ್ರ. [ಸಂ.]

ವಹಿನಿ, ವೈನಿ (ನಾ). ಅಣ್ಣನ ಹೆಂಡತಿ ; ಅತ್ತಿಗೆ : ವಹಿನೀ, ವಹಿನೀ, ದಾದಾನ ಮಸಿದೌತಿ ಉರುಳಿ ಹೋಯಿತು (ಸ್ವ.ಹಿಟ. ೫೯). **ವೈನಿ** : ವೈನಿ (ಅಣ್ಣನ ಹೆಂಡತಿ) - ವೈನಿ ಬಂದಳು (ಸುವರ್ಣ. ೩೨೫); ಅಂತೂ ಸುಂದರಕ್ಕ ನಡುವೆ ಬಂದು ಹೋದ ನಿಮಿತ್ತ ವೈನಿಯೊಡನೆ ಏನಾದರೂ ಮಾತನಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರವೇಶ ದೊರೆತಂತಾಯಿತು (ಷೂ. ೨೫).
[<— ಮರಾ. ವಹಿನೀ / ಪ್ರಾ. ವಹುಣ್ಣೀ = ಗಂಡನ ಅಣ್ಣನ ಸೊಸೆ]

ವಹಿಲ, ವೈಲ (ನಾ). ಬೇಗ ; ತ್ವರೆ : ಏ ಮಲ್ಲಣ ಮಲ್ಲಣಯೆನುತಾ ಮಲ್ಲಣಕವಿವರಂ ವಹಿಲದೊಳ್ನಿಲ್ಬುದ್ಧಾಮವಿಕಲತೆಯನಾಂತು (ಉದ್ಭಟ. ೧೨-೫೬); ಯಮುನಾ ವರನದಿಯ ತೀರಕ್ಕೆ ಬಂದನು ಭೀಷ್ಮ ವಹಿಲದಲಿ (ಕುಮ್ಮಾಅ. ೨-೨೬). **ವೈಲ** : ವೈಲಾದಿ ಮಿಗೆ ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ನೆನೆವುತಾ ರಾಯ ಬಂದನು ತನ್ನ ಪುರಕೆ (ದಿಣ್ಣರಾ. ೩-೯೦); ನಿಲ್ಲದಲ್ಲಿಂದ ರಾಘವ ಪೊರಟು . . . ತೆರಳಿದಾ ಮಿಥಿಲಾಪುರಿಗೆ ವೈಲದೆ (ಪರಹ. ೨-೪).
[< ಪ್ರಾ. ವಹಿಲ್ಲ./ ಮರಾ. ವಹಿಲಾ./ ತೆಲು. ವೈಡಮು, ವೈಳಮು]

ವಹಿಲತನ (ನಾ). = ವಹಿಲ : ವಹಿಲತನಂ ಪದಗತಿಯಿಂ ಬಹುವಿಕೆ ಕೈಮಾಟ್ಟ ನವಣೆಯಿಂ ಸುಚರಮಿವಂ ಬಹುಭಂಜನೆಯೊಡ್ಡಣದಿಂದಪವಾಹಮಿಕೆ ಮಿಕ್ಕು ಮೆಱೆದುವಿರ್ವರ ಮೆಯ್ಯೊಳ್ (ಅನಂಪು. ೧೧-೫೯). [ವಹಿಲ + – ತನ]

ವಹಿವಾಟ್ 'ವಹಿವಾಟು' ನೋ.

ವಹಿವಾಟ್‌ದಾರ (ನಾ). ಜಮೀನಿನ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು ; ಹಿಡುವಳಿದಾರ : ನದೀ ಅಥವ ಕಾಲುವೆ ದಡದಲ್ಲಿರುವ ನಂಬರುಗಳ ವಹಿವಾಟ್‌ದಾರರಾದವರಿಗೆ ನದೀವಡದಲ್ಲಿರುವಂತ ಜಮೀನಿನ ಪೈಕಿ ಕೆಲ ಗುಂಟೆ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಸಾಗುವಳಿಮಾಡುವ ಹಕ್ಕುಂಟು (ಭೂಮಿಅ. ೩೭).
[ವಹಿವಾಟ್ (< ವಹಿವಾಟು) + – ದಾರ$_4$]

ವಹಿವಾಟ 'ವಹಿವಾಟು' ನೋ.

ವಹಿವಾಟೆ 'ವಹಿವಾಟು' ನೋ.

ವಹಿವಾಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬಳಸು ; ವ್ಯವಹರಿಸು : ಪಟ್ಟಣವು ತುಂಬಿದಾಗ ಇದರಲ್ಲಿ ಅರಕಿಲ್ಲೆ ಹೊರ್ತಾಗಿ ೩೩ ಪೇಟೆಗಳಿದ್ದವು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ . . . ೨೩ ಪೇಟೆಗಳ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಮ್ಯುನಿಸಿಪಾಲಿಟಿಯವರು ಈಗ್ಲೂ ವಹಿವಾಟಿಸುತ್ತಾರೆ (ಕಭಾಗೆ. ೫೨೯).
[ವಹಿವಾಟು + – ಇಸು$_1$]

ವಹಿವಾಟು, ವಹಿವಾಟ್, ವಹಿವಾಟ, ವಹಿವಾಟೆ, ವೈವಟ್ಟು, ವೈವಾಟ, ವೈವಾಟೆ, ವೈವಾಟು (ನಾ). ೧. ಕಾರ್ಯಭಾರ ; ಕಾರುಭಾರು ; ವ್ಯವಹಾರ : ಗೋಪಿಲೆಕುಟುಂಬದ ಎಲ್ಲಾ ವಹಿವಾಟನ್ನು ಮಾಮಾನೇ ನೋಡಬೇಕಾಯಿತು (ಸ್ವ.ಹಿಟ. ೩೦); ಈಗ ಅವರ ಮಗನು ಶಾನಿನಲ್ಲಿ ವಹಿವಾಟನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಾನೆ (ವಂಶವೃ. ೩೭). ೨. ಬಳಕೆ ; ರೂಢಿ : 'ವಹಿವಾಟಿಸು' ಪರಾ. **ವಹಿವಾಟ್** : ೧. 'ವಹಿವಾಟ್‌ದಾರ' ಪರಾ. **ವಹಿವಾಟ** : ೧. ಕೋರ್ಟು ಕಚೇರಿ ವಹಿವಾಟ ಇದ್ದಾಂಗ ಕಾಣಾದಿಲ್ಲ (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೩೩೫). ೨. ನಿತ್ಯದ ವಹಿವಾಟದ ದಾರಿ. ರಾತ್ರಿಯಾದರೇನಾಯಿತು . . . ದನ ಹಿಂಡುವ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಮನೆ ಮುಟ್ಟುತ್ತೇನೆ (ಶ್ಯಾಮತಾ. ೧೩). **ವಹಿವಾಟೆ** : ೨. ನಮ್ಮನೀಗೆ ಬಾರೋ ಅಂದರ ಮೊದಲಿಂದನ ವಹಿವಾಟೀ ಅಂತ ಆ ಮಲ್ಲೇಶಿ ಮನಿಗೇ ಹ್ವಾದ (ನಡೆದಾ. I, ೨೭೭). **ವೈವಟ್ಟು** : ೧. ಪೇಷ್ವೆಯಾಗಿ ನೇಮಿಸಿ ರಾಜ್ಯದ ವೈವಟ್ಟನ್ನು ಅವರ ಕೈಗೆ ಬಿಡುತ್ತೇನೆ (ಮುಸಂಗ. ೪೯); ರಾಮಯ್ಯಗೌಡರು ಮನೆ ವೈವಟ್ಟಿನ ಗೋಜಿಗೇ ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲವಂತೆ (ಕಾನೂರು. ೫೯೬). **ವೈವಾಟ** : ೧. ಮನೇ ವೈವಾಟವೆಲ್ಲವನ್ನು ಅವನ ಮಗನೇ ನೋಡಿಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಾನೆ (ಎಮುಕ. ೧); ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈಗಿನಂತೆ ವ್ಯಾಪಾರ ವೈವಾಟದ ಅನುಕೂಲತೆಗಾಗಿ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಬ್ಯಾಂಕುಗಳು ತಲೆಯೆತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ (ಏಧಿವ್ಯ. ೩೩). **ವೈವಾಟೆ** : ೧. ಅವನ – ಶ್ಯಾಮರಾಯನ ವೈವಾಟ ಬೆಳೆದಿತು (ದೀವಹ. II, ೧೪೩). **ವೈವಾಟು** : ೧. ದೇವಸ್ಥಾನದ ವೈವಾಟು ನೋಡುತ್ತಾರೆ (ಸಂಸ್ಕಾರ. ೧೩೦); ನಾನು ಒಂದು ವೇಳೆ ಬಾರದಿದ್ದರೆ ನನ್ನ ವೈವಾಟುಗಳೆಲ್ಲ ನಿಮ್ಮ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಭದ್ರವಾಗಿದೆ (ನಿಸ್ವಾಮ. ೧೫೧).
[<— ಮರಾ. ವಹಿವಾಟ್, ವಹಿವಟ್]

ವಹಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಾಗು ; ಮುಂದುವರಿ : ಕವಿತೆಯ ವಹಣ ಲೇಸ್ಸೆ ಶೋಕಮುಬಿ ಸನ್ನಿಹಿತ ತಚ್ಛ್ಲೋಕಪ್ರಬಂಧಸುಕಾವ್ಯರಚನೆಯಲಿ ವಹಿಸಲೀ ಪದ್ಧತಿ ಪರಿಶ್ರುತವಹುದು (ತೊರರಾ. ೧-೨-೧೭). ೨. ಹರಿ ; ಪ್ರವಹಿಸು : ಹಲವು ಸಮತಲದೆ ವಹಿಸುತಲೆ, ಪ್ರಪಾತದಲೆ ಇಳಿದು ನೆಲ ಮೆಟ್ಟಿ ಭೈರವನ ತೆರೆ ಮೊರೆದು (ಕವಿವು. ೩೧-೩). ೩. (ಗಾಳಿಯಂತೆ) ಬೀಸು ; ತೀಡು ; ಸುಳಿ : ಚಿನ್ನ ಬೆಳ್ಳಿಗಳ ತುಂಗಘಟದೊಳ್ವಹಿವ ಸಿಲ್ಪ ದಶಾಂಗಮುಖ್ಯದ ನಱುವೊಗೆಗಳಿಂ ತೊಂಗಲಿವ ಸರಘಂಟೆಯಿಂ ಮೆಱೆವುದನರಸ ಕಂಡ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೪-೪೧). ೪. ನಿರ್ಣಯಿಸು ; ನಿರ್ಧರಿಸು : ಮಹಿಜೆಯಮಳಾಭರಣಗಳು ತಾನಹವೆ ನೋಡೆನಲೊಗುವ ದೃಗುವಾರಿಗಳ ಧಾರೆಯಲಿ ಅಹುದಿದಲ್ಲೆಂಬೆಣಿಕೆ ಮನದಲಿ ವಹಿಸಲರಿಯದೆ ನೂಪುರಂಗಳಿವಹುದೆನುತ ಕೆಲತೆಗೆದು ತಲೆಗುತ್ತಿದನು ಸೌಮಿತ್ರಿ (ತೊರರಾ. ೪-೨-೮). ೫. ತಾಳು ; ಕೈಗೊಳ್ಳು : ಜಗದೊಳ್ಸ್ವಧರ್ಮಮಂ ವಹಿಸದವರಾರು (ಜೈಮಿಭಾ. ೮-೪೪); ಮನೆಯ ಯಾವ ಭಾಗದಲ್ಲಿಯೂ ಆಹಾರವಸ್ತುಗಳು ಬಿದ್ದಿರದೆ ಚೊಕ್ಕಟವಾಗಿರುವಂತೆ ಜಾಗರೂಕತೆ ವಹಿಸುವುದು ಮುಖ್ಯ (ಆಯುಸಾ. ೪೯). ೬. (ಕಾರ್ಯಭಾರವನ್ನು ಬೇರೆಯವರಿಗೆ) ಒಪ್ಪಿಸು ; ಪರಭಾರೆ ಮಾಡು : ಅಹುದಕ್ಕೆ ನೀವು ಹಿತವೆಯನೆನಗೆ ನಿಮ್ಮ ಮಹಿಪನೊಬ್ಬನೆ ಹಿತವಲ್ಲ ವಹಿಸಿಬಿಟ್ಟೆನ್ನು ಹೋರಿಸುತ ತಾ ನೋಡುತುತ್ಸಾಹದೊಳಿದ್ದಪನು (ಭರಅ. ೧೪-೮೭); ಯಾರಿಗಾದರೂ ವಹಿಸಿದರೆ ಆಯ್ತು (ಮುನಿಮಾ. ೮೦). ೭. ಅಂಗೀಕರಿಸು ; ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳು : ಮಗಳು ಕಿಟ್ಟಿಯ ಪಕ್ಷವನ್ನು ವಹಿಸಿದ್ದನ್ನು ಕಂಡು ರಾಯರು ತಮ್ಮ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೇ ನಗ ಹತ್ತಿದರು (ದಾಹಹು. ೭೪). ೮. ಘಟನೆ, ಸಂದರ್ಭ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಕಾರ್ಯಭಾರವನ್ನು ಹೊರು : ಅವನು ಒಂದು ಸ್ತ್ರೀಪಾತ್ರವನ್ನು ವಹಿಸಿದ್ದನು (ಚಿಟ್ಟಹೊ. ೧೭). 'ಪಾತ್ರವಹಿಸು' ಪರಾ.

ವಹಿಸಿಕೊಡು = ಹೊರುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಹೊರಿಸು : ಇದು ನಮ್ಮ ತಂದೆ ನನಗೆ ವಹಿಸಿಕೊಟ್ಟಿರುವ ಕೆಲಸ (ವಟಭಾ. ೩). **ವಹಿಸಿಕೊಳ್ಳು** = ೧. ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳು ; ಅಂಗೀಕರಿಸು : ಸಹಜಮೆಂದಂ ಶುಂಭನೊಪ್ಪಿದಂ ಶರಭನದನಹುದೆಂದನಂಧಕಾಸುರನುಳಿದರೆಲ್ಲರುಂ ವಹಿಸಿಕೊಂಡರ್ ಗಗನಮೂರ್ಧ್ನಿಮತಮೇ ತಮ್ಮ ಮತಮೆಂದು (ಚಿಟಪು. ೫೦-೮). ೨. ಪಕ್ಷಹಿಡಿ ; ಪಕ್ಷವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸು : ಸುದೇಷ್ಣೆ . . . ತಮ್ಮನನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಂಡು ಮಾತನಾಡಿದಳು (ನಿಬಿಟು. IX, ೮); ಸಾವಿತ್ರಮ್ಮನವರು . . . ವಹಿಸಿಕೊಂಡು ಬರುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಅವಳನ್ನು ದಂಡಿಸುವುದೂ ಸಹ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ಕೊನಭೀ. ೩೯). [ವಹನ + – ಇಸು$_1$]

ವಹುಪು 'ವರ್' ಪರಾ.

ವಹ್ನಿ (ನಾ). ೧. ಬೆಂಕಿ ; ಕಿಚ್ಚು : ವಹ್ನಿ ಧರೆಯೊಳಗೆ ತೀವಿದ ಚಿಹ್ನಮಿದೆಂಬಂತೆ ಬಿಸಿಲ ಬೇಗೆ ಕರಂ ಮಧ್ಯಾಹ್ನದೊಳಳುರ್ದೊಡೆ (ಗಿರಿಕ. ೯-೨೦); ಮುನಿಯು ತನ್ನರ್ಧರಾವನವರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಬಲುವಹ್ನಿ ಪುಟ ಮಾಡಿ ಬಿಲ್ಲನೇಱಿಸಿಕೊಂಡು ನೆಲದಲ್ಲಿ ಕಾಯ್ದುರ್ದು ಶುಕ್ರನುದಿಸಲು ಬೆಳಗಿತೆಂದು ನಿದ್ರಿಸಲು (ಪ್ರಾಚರಾ. ೮-೬೯). ೨. ಯಾಗದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಮುಟ್ಟಿಸುವವನು ; ಅಷ್ಟದಿಕ್ಪಾಲಕರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ; ಆಗ್ನೇಯ ದಿಕ್ಕಿನ ಅಧಿಪತಿ : ತೊಡೆವೆಂ ಶಕ್ರನ ನಾಮಮಂ ತುಡುಕಿ ನೀರೊಳ್ ಮೆಟ್ಟುವೆಂ ವಹ್ನಿಯಂ (ಜಗಏ. ೩-೨೧). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಚಿತ್ರಮೂಲಿಕೆ ; "ಚಿತ್ರಕ" (ಪಂಡಿತ. ೨೭೧). ೪. ಗಾಡಿ, ನೇಗಿಲು ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಎಳೆಯುವ ಎತ್ತು, ಕುದುರೆ ಮೊದಲಾದುವು. ೫. ದೇಹದಲ್ಲಿ ಆಹಾರವನ್ನು ಪಚನಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿ ; ಜಠರಾಗ್ನಿ. ೬. ಜಠರರಸ. ೭. ಪಚನಕ್ರಿಯೆ. ೮. [ಗಣಿತ] ಮೂರು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : ಪುರಬಾಣವಹ್ನಿಶರಗಣಮಿರೆ ನಾಲ್ಕುಂ ಪದದೊಳೊಱೆ ಯುಗ್ಮಗಳೊಳ್ ಪನ್ನೆರಡಿರ್ಪತ್ತೊಳಿಯ ಪನ್ನೆರಡಿರ್ಪತ್ತಾಗೆ ಮಾತ್ರೆಗಳ್ (ಛಂದೋಂಬು. ೪-೨೩೦); ಹರನಯನ ವಹ್ನಿ ಪುರಶಿಖಿ . . . ಮಾರ್ಗತ್ರಯಮದು ಮೂಱಱ ನಾಮಂ (ವ್ಯವಹಾ. ೯-೩). ೯. [ಛಂದ] ಅಕ್ಷರಗಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ರಗಣ (– ᴗ –) : ಆದಿಯ ಮಧ್ಯಾಂತದೆ ಗುರುವಾದೊಡೆ ಶಶಿ ಸೂರ್ಯ ವಾಯು ಗುರುವಿರೆ ಧರೆ ಮತ್ತಾದಿಯ ಮಧ್ಯಾಂತದೆ ಲಘುವಾದೊಡೆ ಜಲ ವಹ್ನಿ ಗಗನ ಲಘುವಿಂ ನಾಕಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೧ ೩೭ ಅಡಿಪದ್ಯ). ೧೦. [ಜೈನ] ಎಂಟು ಜನ ಲೋಕಾಂತಿಕ ದೇವರುಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ : ಬ್ರಹ್ಮಕಲ್ಪಾಂತವಾಸಿಗಳುಮಪ್ಪ ಸಾರಸ್ವತಾದಿತ್ಯ

ವಷ್ಣ್ಯರುಣಗರ್ದತೋಯತುಷಿತಾವ್ಯಾಬಾಧಾರಿಷ್ಟರೆಂದೆಣ್ಬರುಂ ಲೋಕಾಂತಿಕದೇವರ್ ಬಂದು (ಆದಿಪು. ೯-೬೦ ವ); ಬ್ರಹ್ಮಕಲ್ಪಾಂತರವಾಸಿಗಳಪ್ಪ ಸಾರಸ್ವತನುಮಾದಿತ್ಯನುಂ ವಹ್ನಿಯುಂ ವರುಣನುಂ ಗರ್ದತೋಯನುಂ ತುಷಿತತೋಯನುಮವ್ಯಾಬಾಧನುಂ ಅರಿಷ್ಟನುಮೆಂಬೆಣ್ಬರುಂ ಲೋಕಾಂತಿಕದೇವರಜಿತದೇವಾಂತಿಕಕ್ಕೆ ಬಂದು (ಆದಿಪು. ೬-೭೦ ವ). [ಸಂ.]

ವಹ್ನಿಜ (ನಾ). ಅಗ್ನಿಯ ಮಗ ; ಸ್ಕಂದ ; ಕಾರ್ತಿಕೇಯ : "ಗೌರೀಸುತಂ . . . ಷಡಾನನಂ ವಹ್ನಿಜಂ ತಾರಕರಿಪು ಸ್ವಾಮಿ ಕಾರ್ತಿಕೇಯಂ" (ಮಂಗರಾ. ೫-೧೬). [ಸಂ.]

ವಹ್ನಿಜ್ವಾಲೆ (ನಾ). ಬೆಂಕಿಯ ಉರಿ ; ಅಗ್ನಿಶಿಖೆ ; ಕಾಲರುದ್ರನ ನೊಸಲ ವಹ್ನಿಜ್ವಾಲೆಯೋ ಕೌರವನ ಸೇನಾಜಾಲವೋ ಶಿವಯೆನುತ ಹೆದಱಿದನಂದು ಸುಕುಮಾರ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೬-೫). [ಸಂ. ವಹ್ನಿಜ್ವಾಲಾ]

ವಹ್ನಿರೇತಸ್ಸು (ನಾ). ೧. ಶಿವ. ೨. ಚಿನ್ನ. [ಸಂ. ವಹ್ನಿರೇತಸ್]

ವಹ್ನಿಶಿಖಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು : "ಕಮಲೋತ್ತರಂ, ಕುಸುಂಭಂ, ವಹ್ನಿಶಿಖಿಂ, ಮಹಾರಜನಂ – ೪ ಕುಸುಂಬಾಬಣ್ಣದ ಹುವ್ವು" (ಸಿದ್ಧಾಂತ. ೩೦೬). [ಸಂ.]

ವಹ್ನಿಸಖ (ನಾ). ಅಗ್ನಿಯ ಸ್ನೇಹಿತ ; ವಾಯು : ವಹ್ನಿಸಖನಾಪೆಂಬೊಂದಹಂಕಾರಮಂ ತಳೆದಾ ಮಾರುತನಂ ಕರಂ ಪಿಡಿದು ತನ್ನೈಕಿಲ್ಗಳಿಂ ಸಾಂದಿ . . . ಎಂ ಪರ್ಬಿತ್ತೊ ಹೈಮಾಗಮಂ (ರಾಜಶೇ. ೯-೭). [ಸಂ.]

ವಹ್ನಿಸೂಕ್ತ (ನಾ). ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಕುರಿತ ಸ್ತೋತ್ರಭಾಗ : ಸಹದೇವನುಪವಾಸದಲಿ ಮಿಂದು ಕುಶಾಗ್ರಸಂಸ್ತರಣದಲಿ ಪವಡಿಸಿ ಬೇಡಿಕೊಂಡನು ವಹ್ನಿಸೂಕ್ತದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೫-೧೬). [ಸಂ.]

-ವಳ, -ವಳ್ಳ, -ವಾಳ$_3$ (ಪ್ರ). ಪುಲ್ಲಿಂಗನಾಮವಾಚಕಗಳಿಗೆ ಹತ್ತುವ ಒಂದು ತದ್ಧಿತಪ್ರತ್ಯಯ : ಕೆಯ್ಕೊಂಡಿದನೀತಂ ನಡೆಯಿಪನೆನೆ ತೊದಳೇಂ ವಳಮೆಂದು ವಳ್ಳಮೆಂದಿವು ನೆಗಳ್ಗುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೩೦೪); ಇಲ್ಲಿ ಈತನಧಿಕಾರಿಯೆಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಳ ವಳ್ಳಯೆಂಬೀ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಬರುತ್ತವೆ (ಭಾಷಾಭೂ. ೧೬೬ ತಾತ್ಪರ್ಯ); ನಡೆಯಿಸುವನೀತನಿದನೆಂಬೆಡೆಯೊಳ್ ವಳ ವಳ್ಳಮಕ್ಕುಂ . . . ವಳಕ್ಕೆ—ಆಡಪವಳಂ, ಮಾಸವಳಂ . . . ವಳ್ಳಕ್ಕೆ – ಆಡಪವಳ್ಳಂ, ಮಾಸವಳ್ಳಂ (ಶಮದ. ೧೯೦). -ವಳ್ಳ : ಈ ನಿಯೋಗಮನೀತಂ ನಡೆಯಿಸುವನೆಂಬಲ್ಲಿ ವಳ ವಳ್ಳ ಆಯ್ತು ಪ್ರತ್ಯಯಂಗಳಕ್ಕುಂ (ಶಮದ. ೧೯೦ ವೃತ್ತಿ); ವಳ್ಳ - ಇದರಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವುಳ್ಳ — ಪಡೆವಳ್ಳ (ಕೃಮಿ. ೧೯). -ವಾಳ$_3$: 'ಮಡಿವಾಳ$_1$' ಪರಾ.

ವಳಕು (ನಾ). ತಂಟೆ ; ತಕರಾರು ; ವಿವಾದ : ನೆಟ್ಟನಾ ಕೂಟಸಾಕ್ಷಿಗಳ ನುಡಿದಾತನಳವಟ್ಟ ಬೆವಹಾರದೊಳು ಜೂಜಿನೊಳು ವಳಕಿನೊಳು ಕಟ್ಟದೆ ಸಹಾಯ ಸೂಚನೆಗಳಂ ಪರಪಕ್ಷಗಳ ಮಾಡಿದವನು . . . ನರಕಪುಂಜದೊಳು ಬೀಳ್ವರು (ವೀರಶೈವ. ೪-೧೬-೬೫). [ದೇ. ‖ ತಮಿ. ವಟಕ್ಕು ; ತೆಲು. ವಳುಕು]

ವಳಕ್ಷ 'ವಲಕ್ಷ' ನೋ.

ವಳಕ್ಷಪಕ್ಷ (ನಾ). ತಿಂಗಳಿನ ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಧಭಾಗ ; ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷ : ವಳಕ್ಷಪಕ್ಷ ಚಂದ್ರಮನಂತೆ ದಿನಕ್ರಮಂ ವೃದ್ಧಿಗೊಂಡೊಪ್ಪುವ ಕುವರಂಗೆ ಜಾತಕರ್ಮಾದಿ ಸಂಸ್ಕಾರಂಗೆಯ್ದು (ಅದ್ಭುತ. ೫-೧೩). [ಸಂ. ವಲಕ್ಷಪಕ್ಷ]

ವಳಜ 'ವಲಜ' ನೋ.

ವಳನ 'ವಲನ' ನೋ.

ವಳಭಿ 'ವಲಭಿ' ನೋ

ವಳಭಿಚ್ಛಂದ 'ವಲಭಿಚ್ಛಂದ' ನೋ.

ವಳಭಿಚ್ಛದೆ (ನಾ). ಮನೆಯ ಮೇಲಿನ ಹೊದಿಕೆ ; ಛಾವಣಿ : "ಮನೆಗೇಱಿಸಿದ ಹೊದಿಕೆ ವಳಭಿಚ್ಛದೆಯೆನಿಸ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೫೯-೧೩). [ಸಂ. ವಲಭಿಚ್ಛದ]

ವಳಯ 'ವಲಯ' ನೋ.

ವಳಯಂದಪ್ಪು (ಕ್ರಿ). ವೃತ್ತಾಕಾರದ ಆವರಣವನ್ನು ದಾಟು, –ಮೀರು : ಬಳಸುವೇಱುವ ಸುಱಿವಲ್ಲಿನಪ್ಪ ಚಾರಣದೋಷಮಲ್ಲದೆ ಪೊಟ್ಟವಟ್ಟಳೆಗೆ ಸಮನಾಗೆ ಗಿರಿಗೆಯ ಕೋಲ್ಪುಟ್ಟ ಮಿಗಲುಂ ನೆಲಲುಮಣಮಿಯದಿನ್ನೊನ್ನಳವಿಯೊಳ್ ಬರೆ ಪೊಜಗೊಳಗೆಡದೊಳಂ ಬಲದೊಳಂ ಕದುಗಡುಪಿನ್ನೆ ಬರ್ಪ್ಪ ವಳಯನ್ನಪ್ಪದೆ ಚಾರಿಸುವ್ಪೋಜೆಯಂ ರಟ್ಟಕನ್ನರ್ಪನನ್ನಾವಂ ಬಲ್ಲಂ (ಎಕ. II, ೧೩೩-೯೪; 982).

[ವಳಯ (= ವಲಯ) + ತಪ್ಪು$_1$]

ವಳಯಗ್ರಹಣ (ನಾ). ಸೂರ್ಯಬಿಂಬದ ಮಧ್ಯಭಾಗ ಮಾತ್ರ ಚಂದ್ರನಿಂದ ಮರೆಯಾಗಿ, ಸುತ್ತಲೂ ಬಳೆಯಾಕಾರದ ಬೆಳಕು ಕಾಣಿಸುವ ಸೂರ್ಯ ಗ್ರಹಣ ; ಪಾರ್ಶ್ವಗ್ರಹಣ : ಸುದ್ಧಪಕ್ಷದ ಪಾಡಿವದ ಬುಧವಾರಂ ವಳಯಗ್ರಹಣದೊಳೆಲ್ಲವಿಶ್ವರಯ್ಯಗೆ ಕೊಟ್ಟರ್ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೭೧-೩೫; 938).

[ಸಂ. ವಲಯಗ್ರಹಣ]

ವಳಯಾಕಾರ 'ವಲಯಾಕಾರ' ನೋ.

ವಳಯಾಕೃತಿ 'ವಲಯಾಕೃತಿ' ನೋ.

ವಳಯಿತ 'ವಲಯಿತ' ನೋ.

ವಳರ್ಕ್ಷದೇಹ (ನಾ). ಬೆಳ್ಳಗಿರುವ ದೇಹ ; ಗೌರವರ್ಣದ ಶರೀರ : ಅಹಿನಾಥವಳರ್ಕ್ಷದೇಹದೊಳ್ ಸಾತ್ತ್ವಿಕಮೂರ್ತಿ ನಿನ್ನಭಯಹಸ್ತಸರೋಜದ ಕೆಂಪು ಕೂಡೆ ನಿತ್ಯತ್ವಮನೊಪ್ಪುಗೊಳ್ಳೆ ನಿಜನೀಲಸರೋಜನಿಭಾಂಗಕಾಂತಿಯಿಂ (ವಸ್ತುಪ. ೮೯).

[ಸಂ. ವಲರ್ಕ್ಷದೇಹ]

ವಳವಾಳಿ (ನಾ). ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಪಾಲಿಸುವವನು ; ವೇಳೆವಾಳಿ : ಕವಡೆಯ ಬಿಂಮಂ ಬೋಳವಾಳಿ ವಳವಾಳಿಯುಂ ಮೆಱದಿದಿರಾಂತ ಮಾರ್ಬಲವಂ ತಳಿತಿಱಿದು (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೧೨೫-೧೨; 1216); ಆ ಬಲ್ಲನ ಬೋಳವಾಳಿ ವಳವಾಳಿಯಂ ಮೆಱದು ಸುರಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತನಾದದೆ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೨೭-೧೧; 1241).

[IP ಇದು 'ವೇಳೆವಾಳಿ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತ]

ವಳಾವಳಿ (ನಾ). ೧. ತಳಮಳ ; ಚಡಪಡಿಕೆ ; ಕಾತರ : ಅಱಿಯದೆ ವಳಾವಳಿಯಿಂದ ನಾ ಮಾಡಿದಹೆನೆಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯಿಂದ ಕೈಕೊಂಡು ಇಲ್ಲದುದನುಂಟು ಮಾಡಿ (ಚನ್ನವ. ೪. ೩೦೦-೭೮೬). ೨. ಗಡಿಬಿಡಿ ; ಸಂಭ್ರಮ : ನೀವು ಮಾಡಿದ ಯಜ್ಞಮುಖದ ವಳಾವಳಿಯೊಳಾವಿರಲು ಮುತ್ತಿತು ದೇವರಿಪುಬಲನಿಕರವಸ್ಮದ್ದ್ವಾರಕಾ ಪುರಿಯ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೨-೨೩); ನಾನಂದು ನಿಮ್ಮ ಯಜ್ಞದ ವಳಾವಳಿಯೊಳಗೆ ತಾನಿರಲ್ಕತ್ತದನು ತಿಳಿದು ದ್ವಾರಾವತಿಯ ದಾನವನು ಸಾಲ್ವನೆಂಬುವ ಮುತ್ತಿದನು (ತುರಂಗ. ೨೭-೨೨). [<— ಅರ. ವಲ್ವಾಲ್; ಮರಾ. ವಳವಳ್, ವಳವಳಾ]

ವಳಿ$_1$ (ಕ್ರಿ). ತಿರುಗು ; ಬಾಗು : ನಡೆಯುವಾಗ ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದ ಹಾಗೆ ಕಾಲು ವಳಿಯಿತು (ರೂಢಿ). 'ವಳಿಯಿಸು' ಪರಾ. [ದೇ. ‖ ತಮಿ. ವಲಿ]

ವಳಿ$_2$ 'ವಲಿ$_1$' ನೋ.

-ವಳಿ$_3$ (ಪ್ರ). ಕ್ರಿಯಾವಾಚಕಗಳನ್ನು ನಾಮವಾಚಕಗಳಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸುವ ಒಂದು ಭಾವವಾಚಕ ಕೃತ್ಪ್ರತ್ಯಯ : ನಡೆವಳಿ, ನುಡಿವಳಿ, ಸಲ್ಪಳಿ – ಎಂಬಂತೆ, ವಳಿ ಪ್ರತ್ಯಯಂ ಮುಂತಾದುಱಿದ ಪ್ರತ್ಯಯಂಗಳಂ ಶಾಬ್ದಿಕರಿನ್ನಿತರಱಿವುದು (ಶಮದ. ೨೧೫ ಪ್ರಯೋ); ವಳಿ - ನಡೆ, ನುಡಿ–ನಡೆವಳಿ, ನುಡಿವಳಿ (ಕೃಮಿ. ೧೭).

ವಳಿಕಾಜ (ನಾ). ಒಂದು ಕುಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು ; ಓಳಿಗೆಯವನು ; ವಂಶಸ್ಥ (?) : ಯಿ ದಿನಂ ಮೊದಲಾಗಿ ಪ್ರಾಕುನಾಡವರ ಹೆಸರ ಪುಣ್ಯಂಊ ಆ ವಾಡ ವಳಿಕಾಜಪ್ರಭುಗಳ ಮನೆಯಲು ಯಿದ್ದರೂ ಸಮ (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೪೩೩-೮೪; 1408).

[< ಒಳಿ$_3$ + – ಕಾಜ]

ವಳಿಗ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಆತನ ತಮ್ಮ ವಳಿಗಙ್ಗೆ ಮಣಿಗಙ್ಗೆ ಇಬ್ಬರ್ಗ್ಗೆ ಇಟ್ಟು x x ಕಾದು ನಡೆದು ಬಾಟ್ಟೆಡೆಯೊಳಂ x x ಪರಿಹಾರ ಕೊಟ್ಟು (ಎಕ. IV (R), ಚಾಮರಾ. ೧೧೫ ೭; ಸು. 10ನೆಯ ಶತ). [?]

ವಳಿಗೆ (ನಾ). ೧. ಕವಳ ; ತುತ್ತು : "ಚೇವಣಂ, ವಳಿಗೆ, ಕವಳಂ – ಈ ೩ ತುತ್ತಿಂಗೆ ಪೆಸರ್" (ಕಕಸಾ. ೬೫-೪೫೩); ಭ್ರಮೆಗೊಂಡು ಕಾಮುಕಂ ವಳಿಗೆಯನೆತ್ತಿ ಬೊಟ್ಟಿದಲೊಡರ್ಚೆ ಬಱಿಕ್ಕೆ ಪೊಗಪ್ಪೆಗಿಕ್ಕಿದಂ (ಅನಂಪು. ೧೧-೨೦); ಆಳಮಾಳಮಂತೆ ಠಮಾಳಂ ವಳಿಗೆ . . . ವೇಳಿ ಜಟಸಂದೇಹಂ (ಶಮದ. ನ. ೩೫).

೨. ಉಂಡೆ ; ಮುದ್ದೆ : ತೂಗುವುಮ ಮೂಱು ಪೊಂಪ(ಣ್ಪ)ಣಮಾಗಿರೆ ಮಾಡುವುದು ವ[ಪಾಠಾಂ. ಗು]ಳಿಗೆಯಂ ಕೆಯ್ಯಿಂದಂ ನಾಗಸುದಷ್ಟಗೆ ಪೂಸುವುದಾಗಳೆ ತತ್ಪಾನನಸ್ಯಲೇಪನ ವಿಧಿಯಿಂ (ಖಮದ. ೫-೪೭). [< ಸಂ. ವಟಿಕಾ]

ವಳಿಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅಲೆಗಳೇಳುವಂತೆ ಮಾಡು ; ತರಂಗಗಳೇಳುವಂತೆ ಮಾಡು : ಬಳಸಿ ಬಲಿಮಿಲಿಪ ವಿಹಗಂಗಳ ಕಳಕಳದೊಡನೆ ತೋರ್ದು ಸರಸೀಜಳಮಂ ವಳಿಗೊಳಿಸಿ ಕುಮುದಮುಖಮಂ ಪೆಳಱಿಸಿ ತೀಡಿತ್ತು ಸುಪ್ರಭಾತಸಮೀರಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೧-೯೫). [ವಳಿ$_{2}$ (= ವಲಿ$_{1}$) + ಕೊಳ್$_{1}$ + – ಇಸು$_{3}$]

ವಳಿತ 'ವಲಿತ' ನೋ.

ವಳಿತ್ರಯ (ನಾ). (ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಹೆಂಗಸರ) ಹೊಟ್ಟೆಯ ಮೇಲಿರುವ ಮೂರು ಗೆರೆಗಳು ; ತ್ರಿವಳಿ : ನೀರೊಳಗಣ ರೇಖೆಯಂತೆ ಕಿಡೆ ಬಾರುವಳಿತ್ರಯಮಾ ಶಿರೀಷಕೋಮಳೆ ನವಮೇಘದಂತೆ ಗುರುಗರ್ಭಭರಾನ್ವಿತೆಯಾದಮೊಪ್ಪಿದಳ್ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೩೬೦ ಶೂದ್ರಕ) ; ಆಕೆಯ ವಳಿತ್ರಯಂಗಳುಂ ಪಗೆವರ ಶಕ್ತಿತ್ರಯಂಗಳುಮೊಡನೊಡನೆ ಕೆಟ್ಟುವು (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೪೧ ವ). [ಸಂ. ವಲಿತ್ರಯ]

ವಳಿವರೆ(ನಾ). ಹೊಟ್ಟೆಯ ಮೇಲಿರುವ ಚರ್ಮದ ಮಡಿಕೆ : ಸುಳಿನಾಭಿಯಿಂದ ವಳಿದೆರೆಗಳಿಂ ಪೆಂಪಾಂತು ನಳಿನಜಾಂಡಕೆ ಬಹುಸ್ಥಲವನೀಯುವ ಜಠರ (ಮಲ್ಲಾರಿ. ೫-೧೪). [ವಳಿ$_{2}$ (= ವಲಿ$_{1}$) + ತೆರೆ$_{4}$]

ವಳಿಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬಾಗಿಸು ; ಬಗ್ಗಿಸು ; ಹೊರಳಿಸು : ನಿಖಿಳತುರಗಬಳದ ವಳಿಯಿಪ ವಾಳಜಾಲದ ಕೊನೆಗಳಿಂ ಬಿಡದೆ ಸಿಡಿವಕ್ಕಿಗಳ ಗಡಣಮಂ ಪಡೆದು ಪಗಲೊಳ್ ಪಗಿಲ್ತು ತೋರ್ಪ ತಾರಕಂಗಳುಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೮-೪೦ ವ).
[ವಳಿ$_{1}$ + – ಇಸು$_{3}$]

ವಳಿಯೆಜ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಉಪ್ಪವಳ್ಳಿಯ ಪೋಚಗಾಮುಣ್ಡ ವಳಿಯೆಜೆ ಮುದ್ದ ಮಾಗುಣ್ಡಯೆಜೆಗ (ಎಕ. XV, ಬೇಲೂರು. ೩೦೮-೧೩; 971). [?]

ವಳಿರೇಖೆ (ನಾ). ಹೊಟ್ಟೆಯ ಮೇಲಿನ ಚರ್ಮದ ಮಡಿಕೆಯಿಂದಾದ ಗೆರೆ : ವಳಿರೇಖೆ ಮಸುಳೆ ಗರ್ಭಂ ಬಳೆವುಮಮೊಡವಳೆದು ಸತಿಯ ಮಧ್ಯಂ ಬೆಳ್ಪಂ ತಳೆದುದು (ಶಂರಾಮಾ. ೪-೪); ವಳಿರೇಖೆವಡೆದ ಬಡನಡು ತೊಲೆಯೆನೆ ಕುಚಜಘನಭಾರಮಂ ಕರತಲದೊಳ್ ನಿಲಿಸೆ ಲತಾಂಗಿಗೆ ನೀಸಲ್ ಕಲಿಪ ವಿಟಂ ತೂಗುವಂಗಜಂಗೆಣೆಯಾದಂ (ಅನಂಪು. ೭-೩೯). [ಸಂ. ವಲಿರೇಖಾ]

ವಳೀಕ 'ವಲೀಕ' ನೋ.

ವಳುಂಗವಮ್ಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಮಹಾಬಲಿಬಾಣರಸರ ಕರಣಿಗ ವಳುಂಗವಮ್ಮನ ಕಂಬು (ಎಕ. X, ಮುಳಬಾ. ೧೨೪-೨; ಸು. ೮೮೦?). [?]

ವಳ್$_{1}$ 'ಬಳ್$_{1}$' ನೋ.

ವಳ್$_{2}$ 'ಬಳ್$_{2}$' ನೋ.

ವಳೆಯ (ನಾ). ೧. ಮಂಡಲ ; ಆವರಣ ; ಸುತ್ತು : ಕರ್ಣಿಕಾಮಧ್ಯ ಅಕ್ಷರದ ವಳೆಯದ ಮೊದಲುಗೊಂಡು ನಾಲ್ಕನೆಯ ವಳೆಯದಲ್ಲಿ ಜಿನಸ್ತುತಿ ರಿಯುಂಯುಂಬ ಪ್ರಬಂಧದ ನಾಮವನೋದಿಕೊಂಬುದು . . . ಎಂಟನೆಯ ವಳೆಯದಲ್ಲಿ ಸೂರಿ ವಿರಚಿತಾಯೆಂದು ಕವಿನಾಮವನೋದಿಕೊಂಬುದು (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾ. ೨೨೯-೮೭; 1100); ಕಪಿಲಸಿದ್ಧಮಲ್ಲೇಶ್ವರದೇವರ ಕ್ಷೇತ್ರದ ಚತುರಾಶ್ರಯದ ನಾಲ್ಕುಂ ದೆಸೆಯ ವಳೆಯ ದೊಳಗೆ(ಎಇ. XXIII, ೧೯೫-೪೮;1265). ೨. ಕುದುರೆಯ ತುಂಟತನವನ್ನು ಅಡಗಿಸಲು ಕಟ್ಟುವ ಸೊಂಟಪಟ್ಟಿ ; ತಂಗುಪಟ್ಟಿ : 'ಕುದುರೆವಳೆಯ' ಪರಾ.
[< ಸಂ. ವಲಯ]

ವಳೆಯಶಾಸನ (ನಾ). ತಾಮ್ರಶಾಸನದ ಬಳೆ : ಯೀ ಗೋಪಗೊಂಡನ ಹಳಿಯನೂ . . . ಶ್ರೀವೆಂಕಟಾದ್ರಿಗರ್ಪಿತವಾಗಿ ಧಾರೆಯನೆಱದು ದಾನಪತ್ರಶಾಸನವನೂ ಕೊಟ್ಟು ವಳೆಯಶಾಸನಕೆ ಅಪ್ಪಣೆಯನು ಕೊಡಿಸಲಾಗಿ . . . ಹೆಬ್ಬಾರುವಉಪಾಧ್ಯರು ಯೀ ಅಗ್ರಹಾರಕೆ ವಳೆಯಶಾಸನವನು x x x ಧ್ವಜಸೇವೆಯನೂ ನಿತ್ಯವಾಗಿ ನಡಸಿ (ಎಕ. XVI, ಪಾವುಗ. ೧೦೨-೧೨; 1541). [ವಳೆಯ + ಶಾಸನ]

-ವಳ್ಳ '-ವಳ' ನೋ.

ವಳ್ಳಾವಿ (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು : ವಳ್ಳಾವಿವಿಷಯ ಪಳ್ಳಿಗ್ರಾಮ ಕೆಱೆಗಾಲೂರ್ಪೊಸವಳ್ಳಿ ಮಿಾದುಣ್ಣವಳ್ಳಿ ಕಾಚಾಪ್ಪಳಿ ಕಾತುಳ್ಳಮುಳಿಯುಂ (ಮೈಆರ್. ೧೯೩೦, ೩-೧೮; ಸು. 475). [?]

ವಳ್ಳಿಗ್ರಾಮೆ, ಬಳ್ಳಿಗಾಮೆ, ಬಳ್ಳಿಗಾವೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ವಳ್ಳಿಗಾಮೆಯರ ದಾಸದಿಯುಂ ಅಮಲಿಯರ ದೇವದಿಯುಂ . . . ಮುಖವಾಗೆ ಎರಡುಂ ನಾಟ್ಕೆ ರಾಜಶ್ರಾವಿತಮಾಗೆ ಪ್ರಸಾದಂ ಕೆಯ್ದಾರ್ (ಇಇ.XIX, ೧೪೪-೬; 7ನೆಯ ಶತ). ಬಳ್ಳಿಗಾಮೆ : ಜಿಡ್ಡುಲಿಗೆಯೆಪ್ಪತ್ತರ್ಕಂ ಬಳ್ಳಿಗಾಮೆಯ ಬಾಳಿಗೆ ಸಹಿತ ನಾಲ್ಗಾವುಣ್ಡುಗೆಯ್ಯೆ (ಮೈಆರ್. ೧೯೨೯, ೭೮-೭; 964). ಬಳ್ಳಿಗಾವೆ : ಬಳ್ಳಿಗಾವೆಯ ತಳದ ಹುಲ್ಲೆಯ ಬಯಲೊಳ್ (ಮೈಆರ್. ೧೯೨೯, ೬೫-೮; 1024?); ರಾಜಧಾನಿ ಬಳ್ಳಿಗಾವೆಯ ನೆಲೆವೀಡಿನೊಳ್(ಎಕ. VII, ಶಿಕಾ. ೧೨೦-೧೧; 1048). [< ವಳ್ಳಿ$_{2}$ + ಗಾಮೆ$_{0}$ (< ಗಾಮ)]

ವಳ್ಳಿಯೋಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಯಿ : ವಳ್ಳಿಯೋಗ:- ಈ ಕಾಯಂ ನೀರಲ್ಲಿ ತೇದು ನಸ್ಯಂಗೆಯಲು ಸರ್ವವಿಷ ಹರ (ವಿಷ್ಣು. ೭). [?]

ವೞಿ (ನಾ). ದಾರಿ ; ಮಾರ್ಗ : ಇಱಿಯದ ಬೀರಂ . . . ಕೇ[ಳ್ದ] ಮಾತಱಿಯದ ಮಾತು ತಮ್ಮ ಬಱುವಾತುಗಳೊಳ್ ಪುದಿದೆಗ್ಗರೆಯ್ದೆ ಕಣ್ಗೆಱಿವಿನಮಾರ್ ಕೆಲರ್ ವ[ಪಾಠಾಂ. ಪ]ೞಿಯದೇನೆಳೆಯಂ ಕಿಡಿಸಲ್ಕೆ ಬಲ್ಲರೋ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೯೫);
"ವೞಿಯದೇಂ– ಬೇರೆ ಮಾರ್ಗವೇನಿದೆ?" (ಪಂಪಭಾ. ೧೭೧). 'ಬೞಿ$_{3}$' ಪರಾ.
[ದೇ. ॥ ತಮಿ. ಮಲ. ವೞಿ]

ವೞಿಗಟ್ಟ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ವೞಿಗಟ್ಟನ ಮಗ ಪುಲಿಕಡ್ಡಅರಸರ್ ಸಿಯಗೆಲ್ಲರ್ಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಮಾರನ್ ಕಿರ್ಕೊಳತ್ತು ಬಗಬಳ್ಳಿಯುಳೆಱಿದು ಬಿೞ್ದೊಂ (ಎಕ. XVI, ತುಮಕೂ. ೯೧-೮; ಸು. 775). [?]

ವೞಿತ (ನಾ). ಅಧೀನ ಪ್ರಾಂತ : ಅಧಿಕರಿಗವುಣ್ಡನೂ ಚರಮಗವುಣ್ಡನು ಶಿವಯಗವುಣ್ಡನು ಮುವರುಮಿಟ್ಟ ಇಗ್ಗಲಿಯೂರಾ ಗವತೆಯ ವಿಡಿಸಿದರದೆ ದಿಟದು ವೞಿತಕೆ ಮದಿಗೆರೆ (ಮೈಆರ್. ೧೯೩೦, ೪೦-೯, ೮ನೆಯ ಶತ); ಶ್ರೀದಾಸಿರಾಜನೂರ್ಜ್ಜಿತನಾದಂ ವಿಖ್ಯಾತಕೀರ್ತ್ತಿಮಾತ್ರ್ತಣ್ಡನಿಭಂ ಚರಿತಂ ಸನ್ಮುನಿ ಮೂಳಸೂತ್ರವೞಿತಂ (ಕಇ. I, ೨೭-೨೪; 1101). [IP ಇದು 'ವಳಿತ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತ]

ವೞುರೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ವೞುರೂರುಪ್ಪವಷಯ್ಯ (ಎಕ. IV, ಗುಂಡ್ಲುಪೇ. ೫೭-೮; ಸು. ೮೦೦?). [? + ಊರ್]

ವಾಂಗಿಭಾತು 'ವಾಂಗೀಭಾತು' ನೋ.

ವಾಂಗೀಬಾತ್ 'ವಾಂಗೀಭಾತು' ನೋ.

ವಾಂಗೀಭಾತು, ವಾಂಗಿಭಾತು, ವಾಂಗೀಬಾತ್ (ನಾ). ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಬದನೆಕಾಯಿ ಹಾಕಿ ತಯಾರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಲಸನ್ನ : ಖಾರದ ಎರಡು ತಿಂಡಿ, ಉಪ್ಪೇರಿ, ವಾಂಗೀಭಾತು (ರೂಪಸಂ. ೧೬). ವಾಂಗಿಭಾತು : ಈಗಿನ ಸಪ್ಪೆಕಾಲದಲ್ಲೂ ಈ ಪರಿಂಗ ರೈತರಿಂದ ಕೀಲು, ವಾಂಗಿಭಾತು ವಸೂಲ್ ಮಾಡೋ ಧೀರ ಶೇಕದಾರನಿದ್ದಾನಲ್ಲ (ಕಲಪ. ೬೩); ಬೆಳಗಿನ ವಾಂಗಿಭಾತು ಸ್ವಲ್ಪ ನಿಮಗಾಗಿ ಇಟ್ಟಿದ್ದೀನಿ (ಕೀಲುಗೊಂ. ೭೧). ವಾಂಗೀಬಾತ್ : ಬರ್ತೀನಿ . . . ಏನ್ಮಾಡಿಸುತ್ತೀರೋ . . . ಕೀಲು . . . ವಾಂಗೀಬಾತ್ (ಅನ್ನಾವ. ೫೬). [<— ಮರಾ. ವಾಂಗೀಭಾತ್]

ವಾಂಚಲ್ಯ, ವಾಂಛಲ್ಯ (ನಾ). ಪ್ರೀತಿ ; ಮಮತೆ : ಮಿತ್ರನಮ ಕೈಸೆರೆಯ ದಿವಿಜರ ಮಿತ್ರಯರು ತಾವು ಹಿಡಿದರೆಂದೇ ಮಿತ್ರವಾಂಚಲ್ಯದಲಿ ಪೊಕ್ಕನೊ ಕೊಳವನೆಂಬಂತೆ (ಅಂದಿಕಾ. ೮-೨೬); ಅವಳಿಗೆ ಕಾಹಿಲೆ ಕಸಾಲೆಯಾದರೆ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳಲಿಲ್ಲವೇ? ನನಗೇನು ವಾಂಚಲ್ಯವಿಲ್ಲವೇ? (ತಾಯಿಕ. ೧೨). ವಾಂಛಲ್ಯ : ಏಂ ಕಾರಣದಿ ಮೌನದಿಂದಿಹನಯ್ಯ ವಾಂಛಲ್ಯ(ಚಾಂಚಲ್ಯ)ಮುಣ್ಕೆ ಮನದಿ (ವೆಂಕಾರಾ. ೨-೮-೫); ಕೊಡಗಿನ ರಾಜರಿಗೂ . . . ಇಂಗ್ರೇಜಬಹಾದ್ದರ ಕಂಪನಿಸರಕಾರಕ್ಕೂ ಮಿತ್ರತ್ವ ವಾಂಛಲ್ಯವಿಟ್ಟು ನಡೆಯಬೇಕೆಂಬ ಅಪೇಕ್ಷೆ ನಮಗೆ ಇದೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೫೪); ತಾಯಿಗೇ ಇಲ್ಲದ ವಾಂಛಲ್ಯ ನಿಮಗೆಲ್ಲಿಂದ ಬರಬೇಕು? (ಸಂಧ್ಯಾರಾ. ೪೫). [< ಸಂ. ವಾತ್ಸಲ್ಯ]

ವಾಂಛನೀಯ (ಗು). ೧. ಅಪೇಕ್ಷಣೀಯವಾದ ; ಇಚ್ಛಿಸತಕ್ಕ : ರಾಷ್ಟ್ರದ ಜನಬಲ ಹೇಗೆ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ, ವಾಂಛನೀಯದರಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚೇ, ಕಡಿಮೆಯೇ

(ಕವಿಜೋ. ೬೯೯). (ನಾ). ೨. ಅಪೇಕ್ಷಣೀಯವಾದುದು : ಪರುಷಗಡಲಲೆಗಳೊಳು ಮನವಾರೆ ಮಿಂದು . . . ಮೆರೆವಾ ಜೀವನಂ ವಾಂಛನೀಯಮಲ್ತೆ (ಭಾರಂಗ. ೩-೧೮). [ಸಂ.]

ವಾಂಛಲ್ಯ 'ವಾಂಚಲ್ಯ' ನೋ.

ವಾಂಛಿತ (ಗು). ೧. ಬಯಸಿದ ; ಅಪೇಕ್ಷೆಪಟ್ಟ : ಆದಕ್ಕೆ ವಾಂಛಿತ ಮೃತ್ಯು ಅಥವಾ ಪುನರ್ಜನ್ಮ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ (ಆತ್ಮಸು. ೯೪). 'ವಾಂಛಿತಫಲ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ಆಸೆ ; ಬಯಕೆ : ಮಿತ್ರಾ ನಿನ್ನ ವಾಂಛಿತವು ಪೂರ್ಣವಾಗಲಿಲ್ಲವೇನು? (ಮಂಜುಕ. ೬೨);ಗೋದಮ್ಮನವರೊಮ್ಮೆ ತಮ್ಮ ವಾಂಛಿತವನ್ನು ವೃಂದಮ್ಮನವರೆದುರಿಗೆ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದರು (ಗೃಹಲ. ೩೮೧). ೩. ಬಯಸಿದುದು ; ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದುದು : ತ್ರಾಹಿ ಮಾಂ ಭಕ್ತಕುಲವಾಂಛಿತದ ಸುರವೃಕ್ಷ (ಹಟಕಾ. ೫-೭೯); ಫಡ ಸುರಧೇನುಗಳಲಾ ಕಜೆಯರೇ ಪರಬಲಕ್ಕೆ ವಾಂಛಿತವ (ಜವ್ವಾಭೀ. ೮-೬೭). [ಸಂ.]

ವಾಂಛಿತಫಲ (ನಾ). = ವಾಂಛಿತ ೩ : ವಾಂಛಿತಫಲವೀವನಾದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣ ಮಹಾನುಭಾವ (ಪುರಂದ. ೨-೧೪೦-೩); ವಂದಾರುಜನಕೆ ವಾಂಛಿತಫಲಗಳನೀವ ಮಂದಾರತರುಗೆ ಮಾಧವಗೆ . . . ವಂದಿಪೆನು (ಹದಿಬ. ೭-೧). [ಸಂ.]

ವಾಂಛಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬಯಸು ; ಅಪೇಕ್ಷೆಪಡು : ಒಬ್ಬ ಸಭ್ಯಗೃಹಸ್ಥರು ನನ್ನ ಮೈತ್ರಿಯನ್ನು ವಾಂಛಿಸಿ . . . ನಾವಿಬ್ಬರೂ ದೈವವಶಾತ್ ಮಿತ್ರರಾದೆವು (ಕೋದಂಡ. ೪). [ವಾಂಛ + – ಇಸು]

ವಾಂಛೆ (ನಾ). ಆಸೆ ; ಬಯಕೆ : ಇಂದ್ರಿಯಸುಖವಾಂಛೆಯಂ ಬಿಸುಟ್ಟು . . . ನಿಜಶುದ್ಧಾತ್ಮಭಾವನಾಜನಿತ ಪರಮಸುಖಾಮೃತರಸಸಂತೃಪ್ತರಪ್ಪ ಪುರುಷರಿಂದಾ ಪುಣ್ಯಂ ಪರಿಪರಿಸಿ ಪಡುಗುಂ(ಜಿನಾರ. ೯೧); ಮನವುಂ ನೆನಹುಂ ವಾಂಛೆಯುಮನವರತಂ ಭಿನ್ನವಿಲ್ಲದಿರ್ಕುಂ ನಿಜದಿಂ (ಹಮ್ಮೀ.ರ. ೨-೩೯). [ಸಂ. ವಾಂಛಾ]

ವಾಂದೆರ್ಕು (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು (?) : ತಸ್ಯಸೀಮಾಂನ್ತರಂ ಕೊಳ್ನಿನಿ ಕೊಳವಿ ಪೆರಿರ್ಪ್ಫಿವಿ ವಾಣ್ದೆರ್ಕುರ್ಕು ತುಟ್ದಿಲುಂ . . . ಮುದುವುಸಿಸೆ ಮಾಳ್ದಿಯುಳ್ ಕೊಡಿತ್ತು ಸೀಮೆ (ಎಕ. XVI. ಗುಬ್ಬಿ. ೭೫-೫೦; 733). [?]

ವಾಂತ (ನಾ). ವಕಾರದಿಂದ ಕೊನೆಯಾಗುವ ಶಬ್ದ : ವಾಂತಕ್ಕೆ – ಅವಿ . . . ಅಟ್ಟು (ಶಮಧಾ). [ಸಂ.]

ವಾಂತಶನ (ನಾ). ಹೊಲಸು ತಿನ್ನುವ ಪಿಶಾಚಿ : ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವ ದೇವಸ್ವಾಪಹಾರವ ಮಾಡಿದಾ ಕಡುಪಾಪಿ ವಾಂತಶನನಹನು (ನಿಭಾಗ. ೫-೧೨-೯). [< ಸಂ. ವಾಂತಾಶನ]

ವಾಂತಿ (ನಾ). ಕಾರಿಕೆ ; ವಮನ : ಆ ಮದ್ದು ವಾಂತಿಗೆ ಸಲ್ಲ (ಸರ್ವವ. ೧೯-೯೧); ಆರಳಿ . . . ಈ ಹಣ್ಣಿನಿಂ ಕರಕು ಮಾಡಿ ಬೆಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ನುಂಗಿಸಲು ಮಕ್ಕಳ ವಾಂತಿ ಗುಣ (ವಿಷ್ಣು. ೧); ಶಿವನ ರೇತಸ್ಸನಮರರು ಕೊಂಡು ನದಿಯಲ್ಲಿಯವರೆಲ್ಲರುಂ ವಾಂತಿಯಂ ಮಾಡಲು (ವೀಶೈಪು. ೩-೨೦-೪೧).

ವಾಂತಿಮಾಡು = ೧. ಕಾರಿಕೊಳ್ಳು ; ಕಕ್ಕು : ಎಂದೂ ವಾಂತಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳದಿದ್ದ ಭೀಮಪ್ಪ ಅಂದು ವಾಂತಿಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದ (ಮಣ್ಣುಕ. ೧೨೭); ಯಾರು ಯಾರೋ ವಾಂತಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವದು, ಯಾರದೋ ಮೈ ಮೇಲೆ ಸಿಡಿಯುವದು (ಶ್ಯಾಮಶಾ. ೨೫). ೨. (ಆಲಂ) ಒಪ್ಪಿಸು ; ಅರ್ಪಿಸು : ಮೂರುತಿಂಗಳುಗಳಿಂದ ಹಗಲಿರುಳೂ ಓದಿದ್ದೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಪರೀಕ್ಷೆಯ ದಿನ ವಾಂತಿಮಾಡಿದ್ದಾಯ್ತು (ಋಷಿ). **ವಾಂತಿಯಾಗು** = ಕಾರಿಕೊಳ್ಳು ; ವಮನವಾಗು : ಖಣಾತೂರ್ಯ, ಸ್ವೇಚ್ಛಾತೂರ್ಯ ಇಂತೀ ಮಾಟದಲ್ಲಿ ಮಾಡೆ ಉಂಡ ಓಗರ ವಾಂತಿಯಾದಂತೆ (ವಚನ. ೨೮-೧೧೮); ಕುಡಿದ ವಿಷವು ಹೊಟ್ಟೆಯೊಳಗೆ ನಿಲ್ಲದೆ, ದುಂಡರಿಸಿ, ವಾಂತಿಯಾಗಿ ಹೊರಗೆ ಬಿತ್ತು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೬೨). [ಸಂ.]

ವಾಂತಿಭೇದಿ (ನಾ). ವಮನ ಮತ್ತು ಅತಿಸಾರವು ಮುಖ್ಯಲಕ್ಷಣಗಳಾಗಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ ; ಕಾಲರಾ : ವಿಷಮಜ್ವರ, ವಾಂತಿಭೇದಿ, ಆಮಶಂಕೆ, ಕ್ಷಯ ಮೊದಲಾದ ರೋಗಗಳು . . . ನೀರಿನ ಮೂಲಕ ಹರಡುವ ಸಂಭವವಿದೆ (ಆರೋಗ್ಯ. ೮೪). [ಸಂ.]

ವಾಂತಿಭ್ರಮೆ (ನಾ). ಹೊಟ್ಟೆತೊಳಸಿ, ಓಕರಿಕೆ ಬರುವಂತಾಗುವುದು ; ಉಬ್ಬಳಿಕೆ : ವಾಂತಿಭ್ರಮೆಯಿಂದ ಕೊರಳು, ತುಟಿ, ಬಾಯಿ, ಮೂಗು ಸಹ ಒಣಗುತ್ತ . . . ಕಣ್ಣುಗಳು, ದೇಹ ಇವುಗಳು ಅರಿಸಿನವರ್ಣವಾಗಿ ಲಕ್ಷಣಗಳುಂಟಾಗುವುದೆ . . . ಪೈತ್ಯಜ್ವರವೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು (ಸಕವ್ಯ. ೬೭). [ಸಂ. ವಾಂತಿಭ್ರಮ]

ವಾಂತಿಭ್ರಾಂತಿ (ನಾ). = ವಾಂತಿಭೇದಿ : ರಾಗಿಯನ್ನು ಮಸಿಯಾಗುವಂತೆ ಹುರಿದು ನಿಂಬೆಹಣ್ಣಿನ ಹುಳಿಯಲ್ಲಿ ಅರೆದುಕೊಟ್ಟರೆ ವಾಂತಿಭ್ರಾಂತಿ ನಿಲ್ಲುವುದು (ಸಕವ್ಯ. ಪರಿ. ೪೦೯); ಆ ಹೆಣಗಳು ಕೊಳೆತು ನೀರೆಲ್ಲ ಕೆಟ್ಟು ಕುಡಿಯುವವರಿಗೆ ವಾಂತಿಭ್ರಾಂತಿ ಮುಂತಾದ ರೋಗಗಳು ಉದ್ಭವಿಸುತ್ತಿದ್ದವು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೨೮). [ಸಂ.]

ವಾಂತ್ಯಾತಿಸಾರ (ನಾ). = ವಾಂತಿಭೇದಿ : ತಾಳೀಶವಟಕ . . . ಒಂದು ವಟಕವಂ ಸೇವಿಸೆ, ಅರುಚಿ . . . ವಾಂತ್ಯಾತಿಸಾರ, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ ಮೊದಲಾದುವೆಲ್ಲವೂ ಮಾಣ್ಬುಂ (ಸಕವ್ಯ. ೩೮೪). [IP ಇದು 'ವಾಂತ್ಯತಿಸಾರ' ಎಂದಿರಬೇಕು]

ವಾಂಶ (ನಾ). ೧. ಬಿದಿರಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದುದು. ೨. ಕೊಳಲು ; ವೇಣು : ಒಪ್ಪುವ ವಾಂಶ ವೈಣ ಗೇಯಾದಿಗಳಿಂಪು ಪೊಂಪುಳ್ ಸುರೇಶ್ವರಗಾಯಕವಾದನೋದಿತಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೨೨). [ಸಂ.]

ವಾಂಶಿ (ನಾ). ಬಿದಿರಿನಿಂದ ಉಂಟಾದುದು ; ಬಿದಿರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದು : "ವಾಂಶೀ – ವಂಶರೋಚನ, ಬಿದಿರುಪ್ಪು" (ಒಷಧಿ. ೧೪೯). [ಸಂ. ವಾಂಶೀ]

ವಾಂಶಿಕ (ಗು). ೧. ಬಿದಿರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ಬಿದಿರಿನ. ೨. ವಂಶಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ಕುಲಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ : ಒಬ್ಬ ವಿಭೂತಿಮಂತನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಯು . . . ತನ್ನ ವಾಂಶಿಕ ಹಾಗು ಸಮಕಾಲೀಕಜೀವನದೊಳಗೂ ಸತ್ವಪರೀಕ್ಷೆಯ ಸಂಧಿಕಾಲದಲ್ಲಿ . . . ವಿಭೂತಿವಾನ್ ಪುರುಷನಿಗೆ ಶರಣುಹೋಗುವನು (ಪ್ರಬಂಧ. ೪೨). (ನಾ). ೩. ಬಿದಿರನ್ನು ಕಡಿಯುವವನು ; ಮೇದ. ೪. ಕೊಳಲು ನುಡಿಸುವವನು ; ವೇಣುವಾದಕ : ಮಾರ್ದಂಗಿಕವಾಂಶಿಕಪ್ರಸನ್ನಮಾನವಾದ್ಯಮೃದಂಗವಂಶನಿನದಲಯಚ್ಛಂದಸುಂದರನಟತ್ಸುಂದರೀಸಂದೋಹಮುಮಭೂತಪೂರ್ವರಮಣೀಯಮುಮಾಗೆ (ಆದಿಪು. ೭-೬೭ ವ); ರಾಗಶುದ್ಧಿಯ ಪರಿಣತಿಯಂ ಮೆಚ್ಚಿದು ವಾಂಶಿಕಂ ಬಾಜಿಸಿದಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೮-೨೩). [ಸಂ.]

ವಾಂಶೆ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ]ಮಧ್ಯಮಸ್ವರದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ನಾಲ್ಕು ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ರಂಜಕಿ ಪೂರ್ಣೆ ಆಲಂಕಾರಿಣಿ ವಾಂಶೆಯೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಶ್ರುತಿಗಳೇ ಮಧ್ಯಮಸ್ವರದಿಂ ಪುಟ್ಟಿದವು (ವಿವೇಕ. ೨೩೨). [< ಸಂ. ವಾಂಶೀ]

ವಾಂಶ್ಯ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ವಾಂಶ್ಯಂ – ಕೋಷ್ಟ" (ಒಷಧಿ. ೧೪೯); ಯತ್ವಲೋಪಕ್ಕೆ – ಅಮಾವಾಸ್ಯಾ – ಅಮಾಸೆ, ಅವಸೆ . . . ವಾಂಶ್ಯ – ವಾಸ (ಶಮದ. ೨೮೨ ಪ್ರಯೋ.). [ಸಂ.]

ವಾಂಸ (ನಾ). = ವಾಂಶ್ಯ : "ವಾಂಸ : – ತಮಾಲಪತ್ರ, ಗಂಧ" (ಒಷಧಿ. ೧೪೯). [< ಸಂ. ವಾಂಶ್ಯ]

ವಾಃಕಣ (ನಾ). ನೀರಿನ ಹನಿ ; ಜಲಬಿಂದು : ಜೈನೋಕ್ತಿವಾರಾಶಿವಾಃಕಣದಿಂದಂ ಪಡೆದಿರ್ದ ಸಿದ್ಧಪದಮಂ ಕೈಕೊಳ್ಳುದಿರ್ದಕದ್ದ ಮೊದ್ದಣಮೊದ್ದಿರ್ದಘಸ್ಯನ್ನಮಂ ತುಟಿಯಿಸಲ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೭); ತಳರ್ದ ವಿಯೋಗಿನೀನಯನವಾಃಕಣಸಂಕುಳದಂತೆ ತಾರಕಾವಳಿ ಮಸುಳ್ದತ್ತು (ಜಗಪ. ೧೭-೧೩೫). [ಸಂ.]

ವಾಃಕಣಿಕೆ (ನಾ). = ವಾಃಕಣ : ಅನಿಮಿಷಚಾಪದಂತೆ ಸಿರಿ . . . ತೃಣಾಗ್ರಗತವಾಃಕಣಿಕಾಗಣದಂತೆ [ಪಾಠಾಂ. ವಾಃಕಣಸಂಚಯದಂತೆ] ಸಂದ ಜೀವನಂ (ಪಂಚತಂ. ೫೯-೧೫). [ಸಂ. ವಾಃಕಣಿಕಾ]

ವಾಃಕಿಟಿ (ನಾ). ನೀರುಹಂದಿ ; ಕಡಲುಹಂದಿ. [ಸಂ.]

ವಾಃಕೇಲಿ, ವಾಃಕೇಳಿ (ನಾ). ನೀರಾಟ ; ಜಲಕ್ರೀಡೆ. **ವಾಃಕೇಳಿ** : ಮನೋಜಂ ಸ್ವಚ್ಛ ವಾಃಕೇಳಿಸಮ್ಮದಕೆಂದೊಲವಿದ ಪದ್ಮಷಂಡಮೆಸೆಗುಂ ತನ್ನಂದನೋಪಾಂತದೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೧೧೪). [ಸಂ.]

ವಾಃಕೇಳಿ 'ವಾಃಕೇಲಿ' ನೋ.

ವಾಕರಿ (ನಾ). ಓಕರಿಕೆ ; ಉಬ್ಬಳಿಕೆ : ಕಟುವಿನಿಂದ ತನು ವಿಭ್ರಮಗೊಂಬುವುದು ವಗರಿನಿಂದ ವಾಕರಿ ನಿಲುವುದು (ಉದ್ಯೋಗಪ್ರ. ೬-೨೯-೧೮). [< ಓಕರ./ ತೆಲು. ವಾಕರ]

ವಾಕರಿಕೆ, ವಾಕಳಿಕೆ (ನಾ). = ವಾಕರಿ : ಗಟ್ಟಿಯಾದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ನುಂಗಲು ಹೋದರೆ ವಾಕರಿಕೆ ಎನ್ನುತ್ತಾನೆ (ಮನೋಜಂ. ೭೯). ವಾಕಳಿಕೆ : (೬).

ವಾಕರಿಕೆಯಾಗು = (ಅಲಂ) ಜುಗುಪ್ಸೆಯಾಗು ; ಅಸಹ್ಯವುಂಟಾಗು : ಗಂಡನೆಂದರೆ ಅವಳಿಗೆ ವಾಕರಿಕೆಯಾಗುವ ಹಾಗೆ ಆಗಿದೆ (ನಾಪೂರೀ. ೩೦೭).

[< ಓಕರಿಕೆ]

ವಾಕರಿಕೆಬರು (ಕ್ರಿ). ೧. ವಾಂತಿಯಾಗುವ ಹಾಗಾಗು ; ಹೊಟ್ಟೆ ತೊಳಸಿ ಬರು : ತಿಥಿಮನೆ ಊಟ ಮಾಡಿದ್ದೇನೆ. ಅದಕ್ಕೇ ವಾಕರಿಕೆಬರುತ್ತ (ಮನೋಜಂ. ೭೭); ಚಂಪಕಳಿಗೆ ತಲೆ ಸುತ್ತಿತು. ಶ್ಯಾಮಲಿಗೆ ವಾಕರಿಕೆಬಂದಿತು (ಹಜಾಹೂ. ೬೩). ೨. (ಅಲಂ) ಹೇಸಿಕೆಯಾಗು ; ಜುಗುಪ್ಸೆಯಾಗು : ಮುಗಿದ ಮೇಲೆ ಮೈಲಿಗೆಯಾಯಿತೆಂದು ವಾಕರಿಕೆಬರುವುದಿಲ್ಲ (ಪ್ರಶ್ನೆ. ೫೫). [ವಾಕರಿಕೆ + ಬರು$_1$ (< ವರ್)]

ವಾಕರಿಸು, ವಾಕಳಿಸು, ವಾಗಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಓಕರಿಕೆಯುಂಟಾಗು ; ವಾಂತಿಯಾಗುವಂತೆ ಆಗು : ಆಸೆಯಿಂದ ಊಟಕ್ಕೆ ಕುಳಿತ ಶಾಮು . . . ವಾಕರಿಸುತ್ತಾ ಹೋಗುತ್ತಾನೆ (ಮನೋಜಂ. ೭೩). ೨. (ಅಲಂ) ಹೊರದೂಡು ; ಹೊರಗೆ ಹಾಕು : ಕಾಣದೆ ಇರುವ ಈ ದೆವ್ವವನ್ನು ಮನಸ್ಸು ನುಂಗಲೂ ಆರದೆ, ವಾಕರಿಸಲೂ ಆರದೆ, ಅದಕ್ಕೆ ಬದಲಿಕ್ರಿಯೆಯಾಗಿ ದೇಹವು ಹೀಗೆ ವಾಂತಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದೆಯೆ? (ಮನೋಜಂ. ೬೫). ೩. ಹಿಂದಿರುಗಿಸು ; ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಕೊಡು : ಅವಳ ಭೂಕಾಂತ ಧನಸೇನನ ಕೈಯ ಕೊಡಲವ ವಾಕರಿಸಿದ ಪಾಪಕಂಜ (ನನ್ನಕಾ. ೪-೩೮). ವಾಕಳಿಸು : (೬). ವಾಗಡಿಸು : ೧. ಉಣಲಿಚ್ಚೈಸದಾಗದ ಮಂದಿ ಕೌತುಕಂದೋರಿ ವಾಗಡಿಸುತ್ತೆಯರೆಯ ಮೃತ್ತಿಕೆ ಭಸ್ಮಮಂ ಬಯಸುತೆ (ನವಮೋ. ೧೫-೬).

[< ಓಕರಿಸು]

ವಾಕಳಿಕೆ 'ವಾಕರಿಕೆ' ನೋ.

ವಾಕಳಿಸು 'ವಾಕರಿಸು' ನೋ.

ವಾಕು$_1$ (ನಾ). ಮಾತು ; ನುಡಿ : ಭೂಕಾಂತೆ ನಡನಡುಗುವಳು ನಿಷ್ಠುರವಾದ ವಾಕು ಬೇಡಬ್ಬಳಿಕೆ (ಪುರಂದ. ೨-೪೫-೩); ಚಕ್ರಿಯೆಲ್ಲರ ಮೃದುವಾಕಿಂದ ತಿಳುಹಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿದ (ಭರತ. ೫೯-೧೦). [< ಸಂ. ವಾಚ್]

ವಾಕು$_2$ (ನಾ). ೧. ಬಳೆ ; ಕಂಕಣ : "ಆವಾಪಕಃ, ಪಾರಿಹಾರ್ಯಃ – ೨ ಕೂಡಿಗವೆಂಬ ಕಡಗ . . . ವಾಕು, ತೋಡೆ, ಬಳೆ" (ಸ್ಮಾಂತಿ. ೨೦೦). ೨. ತೋಳಿಗೆ ತೊಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ : ಅರಳಿಲೆ ಮಾಗಾಯಿ ಪುಲಿಯುಗುರುಡಿದಾರ ಬೆರಳುಂಗುರ ವಾಕಿನಿಂದ ಕೊರಳ ಪಾದಕೆ ಗೆಜ್ಜೆಯೆಂದುಗೆ ಇಟ್ಟಿಂದು ತರಳನೊಪ್ಪಿದ (ಪುಣ್ಯಚ. ೭-೪೫). 'ಕೈವಾಕು' ಪರಾ. [<— ಮರಾ. ವಾಕ , ವಾಂಕ]

ವಾಕುಚಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ : "ಸೋಮವಲ್ಲಿ ವಾಕುಚಿಯಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೭-೨೮); ದೇವದಾಳಿಯ ಬೇರು . . . ವಾಕುಚಿಯ ಬೀಜ, ಮಡುವಾಗಲ ಗೆಡ್ಡೆ, ಇವಿಷ್ಟನು ಸಮಾನವಾಗಿ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು ಚೂರ್ಣಿಸಿ ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಅಟ್ಟು ಸೇವಿಸಲು ಸರ್ವಕೀಟಕವಿಷ ಪರಿಹರವಹುದು (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೨೨೪).

[ಸಂ. ವಾಕುಚೀ]

ವಾಕುಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಶಬ್ದಶಾಸ್ತ್ರ : ವಸ್ತುವ ವಾಕುಶಾಸ್ತ್ರ ಖಂಡಿಸಬಲ್ಲುದೇ (ವಚಸಂ. ೬-೧೪). [ವಾಕು$_1$ + ಶಾಸ್ತ್ರ]

ವಾಕುಜಿ 'ಬಾಗುಜಿ' ನೋ.

ವಾಕುಸಿದ್ಧಿ (ನಾ). ಮಾತಿನ ಪರಿಣತಿ ; ವಾಕ್ಸಿದ್ಧಿ : ವಾಕುಸಿದ್ಧಿಗೆಯಧಿಪತಿಯ . . . ವಿನಾಯಕನಂಘ್ರಿಗೊಂದಿಸುವೆ (ಅಟ್ಟಲು. ೧-೬). [ವಾಟು$_1$ + ಸಿದ್ಧಿ]

ವಾಕ್ಕಲಹ (ನಾ). ಮಾತಿನ ಜಗಳ ; ವಾಗ್ವಾದ : ಅವರಿಬ್ಬರ ವಾಕ್ಕಲಹ ನಿಂತು, ಯಾವಾಗ ಕೈ ಕೈ ಮಿಲಾಯಿಸುತ್ತೋ ನೋಡಬೇಕು (ಊಹಿ). [ಸಂ.]

ವಾಕ್ಕಿಲ್ (ನಾ). ಬಾಗಿಲು : ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀಮನ್‌ಕೊಂಗುಣಿವರ್ಮಧರ್ಮಮಹಾರಾಜರ್ಕ್ಕೆ ಇಪ್ಪತ್ತಾರನೆ ವರ್ಷದು x x x ಪುಲಿ ನೋಡಿ ಆಪ್ಪದ ವಾಕ್ಕಿಲುಳ್ ಸಗು x x x ನೆಡೆ ಎಟದು ವಿಟ್ಟೊ (ಎಕ. X. ಕೋಲಾರ. ೭೮-೨; 751). 'ಬಾಗಿಲ್' ಪರಾ.

[ದೇ. II ತಮಿ. ವಾಯಿಲ್; ಮಲ. ವಾಕಿಲ್; ತೆಲು. ವಾಕಿಲಿ; ಸಾಯ್ಕಿ. ವಾಕಲ್]

ವಾಕ್ಕು (ನಾ). ೧. ಮಾತು ; ನುಡಿ : ವಾಕ್ಕಿನೊಳಿಲ್ಲ ಮೊಳ್ ಪರಿಚಯಂ ಬಗೆ ಮೊಕ್ಕಳಮಂತುಟಲ್ತೆ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧-೩೬); ಸೂರ್ಯನು ನಕ್ಕು ಲೋಕೋಪಕಾರದಲ್ಲಿ ನಿರತನಾಗಿ ಗಂಭೀರವಾದ ವಾಕ್ಕು ನುಡಿದನು (ಅರ್ಕಮಾ. ೨೧). ೨. ವಾಕ್ಕು, ಪಾಣಿ, ಪಾದ, ಪಾಯು ಮತ್ತು ಉಪಸ್ಥ ಎಂಬ ಐದು ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ವಾಕ್ಕು ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳು ಐದು (ಹಿಂದಸಾ. ೫೫). ೩. ನುಡಿಯ ಅಧಿದೇವತೆ ; ಸರಸ್ವತಿ : ಕಾಂತಿಯಿಂಬ ಗುಣದೊಳನ್ವಿತೆಯಪ್ಪ ವಾಕ್ಕೆಂಬ ದೇವಿಗೆ . . . ಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ನಮಸ್ಕರಿಸುವಾತನಪ್ಪೆಂ (ಶಮದ. ೧ ವೃತ್ತಿ). 'ವಾಕು$_1$' ಪರಾ. [ಸಂ. ವಾಚ್]

ವಾಕ್ಕುಟಿಲ (ನಾ). ೧. ಮಾತಿನಿಂದ ಮಾಡುವ ಮೋಸ , –ವಂಚನೆ. ೨. ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ವಂಚಿಸುವವನು. [ಸಂ.]

ವಾಕ್ಕೋವಿದ (ನಾ). ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಜಾಣನಾದವನು ; ವಾಕ್ಪಟು : ಬಿನ್ನಮಿದಂ ವಾಕ್ಕೋವಿದಂ ಸೌವಿದಂ(ಶಾಂತಿಪು. ೩-೬೫); ಅವನವಳದೆಂಬವಿರ್ದಂತೆವೊಲಿರ್ದಪುವಾವ ನಾವಳಾವುದು ತಾನೆಂಬಿವವಂ ಪಾರದೆ ನಿಲಲಱಿಯವನ್ನಯಂ ತಾಗುವಲ್ಲಿ ವಾಕ್ಕೋವಿದರಿಂ (ಶಮದ. ೧೧೩). [ಸಂ.]

ವಾಕ್ಚತುರ (ನಾ). ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಚತುರತೆಯುಳ್ಳವನು : ಅವರು ವಾಕ್ಚತುರರಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ, ಅವರ ಒಂದೊಂದು ಭಾಷಣವೂ . . . ಕಲಾಸೌಧವಾಗಿರುತ್ತಿತ್ತು (ಕಟಾ. ಪೀಠಿ. XXi); ವಾಕ್ಚತುರರಾದ ಗಂಗರಾಜರು ನಮ್ರತೆಯಿಂದ . . . ಎಂದರು (ಶಾಂತಲಾ. ೧೯). [ಸಂ.]

ವಾಕ್ಚಮತ್ಕೃತಿ (ನಾ). ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ತೋರಿಸುವ ಚಾತುರ್ಯ , –ಜಾಣತನ : ನನ್ನ ಪತ್ನಿಯು ರೂಪವತಿಯೆಂದೂ ವಾಕ್ಚಮತ್ಕೃತಿಯುಳ್ಳವಳೆಂದೂ . . . ಚತುರೆಯೆಂದೂ ಬಲ್ಲೆನು (ಕವಿಕ. ೪೪). [ಸಂ.]

ವಾಕ್ಚಾಟು (ನಾ). = ವಾಕ್ಚಮತ್ಕೃತಿ : ಕುಮುದಚಂದ್ರನ ಒಳ್ನುಡಿ ಪ್ರಭಾಚಂದ್ರನ ರಮಣೀಯವಾದ ವಾಕ್ಚಾಟು (ಜ್ಞಾನಚ. ೧-೩೬). [ಸಂ.]

ವಾಕ್ಚಾತುರ್ಯ (ನಾ). = ವಾಕ್ಚಮತ್ಕೃತಿ : ವಾಕ್ಚಾತುರ್ಯವಿದ್ದವನಾದರೆ ನಾಕ ಸೇರುವನೇ ? (ಗಾದೆ). [ಸಂ.]

ವಾಕ್ಚಾಪಲ್ಯ (ನಾ). ಮಾತನಾಡುವ ಚಪಲತೆ. [ಸಂ.]

ವಾಕ್ಶ್ರೀ (ನಾ). ಮಾತಿನ ಅಧಿದೇವತೆ ; ಸರಸ್ವತಿ : ಶ್ರೀಲಂ ಧರಿತ್ರಿಗಂ ವಾಕ್ಶ್ರೀಗಂ ಸಲೆ ಸವತಿಯೆನಿಸಲಾ ಪುಣ್ಯಸುಧಾಭೋಗಿಗೆ ಮಾದೇವಿ ಮನೋವೇಗೆ ಮನೋನಯನೆ ತನ್ನುದಾಸ್ಪದಮೆನಿಕುಂ(ಶಾಂತಿಪು. ೯-೫೫);ಶ್ರೀ ವಕ್ಷಸ್ಥಳದೊಳ್ ವಾಕ್ಶ್ರೀ ವಕ್ತ್ರದೊಳತುಳ ಭುಜದೊಳೂರ್ಜಿತವಿಜಯಶ್ರೀ ವಿಸ್ತಾರಿಸೆ ನೆಗಳ್ದಂ ಶ್ರೀವರ್ಮಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೪-೧೦).

[ಸಂ.]

ವಾಕ್ಶ್ರೀಯುತ (ನಾ). ವಿದ್ವಾಂಸ : ಶ್ರೀಯುತನೊಳುದಾರತೆ ವಾಕ್ಶ್ರೀಯುತ ನೊಳಮತ್ಸರತ್ವಮಾಗದುದಾರಂ ಶ್ರೀಯುತನಮತ್ಸರಂ ವಾಕ್ಶ್ರೀಯುತನಾದೊಡೆ ಕೃತಾರ್ಥರಾಗರೆ ಕವಿಗಳ್ (ಗದಾಯು. ೧-೪೯). [ಸಂ.]

ವಾಕ್ಪಟಲ (ನಾ). ಧ್ವನಿಯು ಹೊರಡುವ ಅಂಗ : ಆ ಕಾಲದ ಸುಮಾರಿಗೆ ಮಕ್ಕಳ ವಾಕ್ಪಟಲಗಳು ಸ್ಫುಟಗೊಂಡು ಧ್ವನಿ ಬದಲಾಯಿಸುವುದು (ಶಿಕ್ಷದ. ೧೫೫). [ಸಂ.]

ವಾಕ್ಪಟು (ನಾ). ವಾಕ್ಚಾತುರ್ಯವುಳ್ಳವನು ; ವಾಗ್ಮಿ : ಇದನ್ನು ಬಿಡಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗುವ ನೈಪುಣ್ಯ ವಾಕ್ಪಟುವಿನ ವರ್ಗವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಲು ಉತ್ಕೃಷ್ಟ ಸಲಕರಣೆ (ಕಟಾ. ಪೀಠಿ. XVi); ಇದನ್ನು ನೋಡಿ . . . ವಾಕ್ಪಟುಗಳಾಗಿದ್ದ ಹಲವರ ನಾಲಗೆ ಬಿಗಿಯಿತು (ನಂಟರು. ೨೯). [ಸಂ.]

ವಾಕ್ಪತಿ (ನಾ). ೧. ನಿರರ್ಗಳವಾಗಿ ಮಾತನಾಡಬಲ್ಲವನು ; ವಾಕ್ಪಟು ; ವಾಗ್ಮಿ : "ವಾಗೀಶಃ, ವಾಕ್ಪತಿಃ – ೨ ನಿರ್ದೋಷವಾಗಿ ಮಾತು ಕಲಿತವನ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸ್ಮಾಂತಿ. ೬೩೨). ೨. ಮಾತಿನ ಒಡೆಯ ; ಬೃಹಸ್ಪತಿ : "ಅಂಗಿರಸ . . . ವಾಕ್ಪತಿ ಜೀವಂ ಗುರುವೆಂಬನಿತುಮಿವು ಬೃಹಸ್ಪತಿನಾಮಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೩-೭೩);

ವಾಕ್ಪತಿಯೇ ಎದುರಿಗೆ ಬಂದಿರುವಾಗ ಆತನಪ್ಪಣೆಯಿಲ್ಲದೆ ವಾಕ್ಕು ಎಂತು ರೂಪಗೊಂಡು ಹೊರಬೀಳುವುದು? (ಮಹಾಚ. ೧೧೧). ೩. ಸರಸ್ವತಿಯ ಗಂಡ ; ಬ್ರಹ್ಮ : ನೆಜೆಯೆ ಪೊಗಟಲ್ಕೆ ವಾಕ್ಪತಿ ನೆಜೆಯಂ ಸುರಪತಿಯ ನೃತ್ಯಮಂ (ಆದಿಪು. ೫-೫೧). ೪. ಪರಮಾರವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆಯ ಹೆಸರು. ೫. [ಜ್ಯೋತಿ] ನವಗ್ರಹಗಳಲ್ಲಿ ಐದನೆಯದಾದ ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಗ್ರಹ ; ಗುರು : ಆ ಧರ್ಮಮಂದಿರದೊಳ್ ವಾಕ್ಪತಿಯಿರ್ದನೆಂದಱಿಗೆ ತಜ್ಜಂ ಜನ್ಮತತ್ಕಾಲದೊಳ್ (ಜಾತಕ. ೨೪-೨). [ಸಂ.]

ವಾಕ್ಪರಿಣತ (ನಾ). ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಪರಿಣತಿ ಹೊಂದಿದವನು ; ವಾಕ್ಸಿದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು : ಓದೆಂಬೀ ರೇಫಕ್ಕಾಚರಿಪರ್ ಭಾವಾರ್ಥಮಪ್ಪುದೊಂದು ಪುಕಾರಂ ಪರಮಾಗೆ ಬಿಂದುವಂ ವಾಕ್ಪರಿಣತರಿಂ ಸಿದ್ಧಮಾಯ್ತು ಪೆಂಪೆಂಬ ಪದಂ (ಶಮದ. ೨೧೨). [ಸಂ.]

ವಾಕ್ಪಾಟವ (ನಾ). ಮಾತಿನ ಜಾಣತನ ; ನುಡಿಯ ಚತುರತೆ : ರಾಜಕೀಗಕವಾಕ್ಪಾಟವಮಲ್ಲದಿಲ್ಲ ಪೆಱತುಂ ವಾಕ್ಪಾಟವಂ ಸುತ್ತಲುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೩). [ಸಂ.]

ವಾಕ್ಪಾರುಷ್ಯ (ನಾ). ಕಠಿಣವಾದ ಮಾತು ; ಬಿರುಸುನುಡಿ : ಅನೂನಬಳರಪ್ಪ ದಾನವಮಾನವರೆನಿಬರಾನುಂ ವಾಕ್ಪಾರುಷ್ಯದಿಂ ಕೆಟ್ಟರೆಂದು ವಾಕ್ಪಾರುಷ್ಯ ಮನೋದುಃಖಂ ತ್ರಿದೋಷಸಮುದಿತರೋಗಂ ಸಮನಿಸುಗುಂ (ಜಾತಕ. ೯-೨೪). [ಸಂ.]

ವಾಕ್ಪೌರುಷ (ನಾ). ೧. ಮಾತನ್ನಾಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ, —ಶಕ್ತಿ. ೨. ಬಡಾಯಿ ಕೊಚ್ಚುವುದು : ನಿನ್ನದು ಬರೀ ವಾಕ್ಪೌರುಷವೇ ಹೊರತು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣುವಂಥ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದನ್ನು ನಾನು ನೋಡಿಯೇ ಇಲ್ಲ (ಲೂಪ್ರ). [ಸಂ.]

ವಾಕ್ಪ್ರಗುಂಭನ (ನಾ). ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗಿ ಜೋಡಿಸುವಿಕೆ : ವಿಳಾಸವತೀನಯನತ್ರಿಭಾಗದೊಳ್ ಸಂಗಳಿಸಿತ್ತೊ ಮೋಹನಮನಗ್ಗಳ ನಿನ್ನಯ ವಾಕ್ಪ್ರಗುಂಭನಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧-೫೯). [ಸಂ.]

ವಾಕ್ಪ್ರಣಿಧಿ (ನಾ). ಮಾತಿನಿಂದ ಮಾಡುವ ಪ್ರಚೋದನೆ ; ಮಾತಿನಿಂದ ಚೋದಿಸುವುದು : ವಿಸಟಂಬರ್ಪಾನೆಯಂ ವಾಕ್ಪ್ರಣಿಧಿಯೊಳೆ ಬೆಸಂಚೆತ್ತು . . . ನೀರೂಡಿಸಿದಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೯-೯೫). [ಸಂ.]

ವಾಕ್ಪ್ರಥ (ನಾ). = ವಾಕ್ಯೋವಿದ : ವಾಕ್ಯೋವಿದರಿಂ = ವಾಕ್ಪ್ರಥರಿಂದ (ಶಮದ. ೧೪೩ ಟೀಕೆ). [ಸಂ.]

ವಾಕ್ಪ್ರೌಢಿ (ನಾ). ಮಾತಿನ ನೈಪುಣ್ಯ, —ಪ್ರೌಢಿಮೆ : ಸುತತ್ವಾರ್ಥಭ್ಯುಪಯುಕ್ತಂ ಮಾಟ್ಕೆ ದೈನಂ ವಚನಮಮಳವಾಕ್ಪ್ರೌಢಿಯಂ ನಮ್ಮೊಳೆಂದುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧-೧). [ಸಂ.]

ವಾಕ್ಯ (ನಾ). ೧. ಮಾತು ; ನುಡಿ ; ಸೊಲ್ಲು : ಪಾವನಮೆನಿಸಿದ ವಾಕ್ಯೋಪಹಾರಂಗಳಿಂದರ್ಚಿಸಿದಂ ಶ್ರೀಮಲ್ಲಿಭಟ್ಟಾರಕಪದಯುಗಮಂ ಭಾರತೀ ಕರ್ಣಪೂರಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೪-೨೯೩); ಭಟರು . . . ಕಟುವಚನವಿಕ್ಷೇಪ ರೋಷಸ್ಫುಟನವೇಲ್ಲಿತವಾಕ್ಯಭಂಗೀಘಟನವಿಘಟನದಿಂದ ಮೊದಲಿಸಿದರು ಮುಳಿಸಿನಲಿ (ಜಿವ್ಯಾಗ. ೫-೫೫). ೨. ಆಜ್ಞೆ ; ಆಣತಿ. ೩. ಹೇಳಿಕೆ ; ದೃಢವಚನ. ೪. [ವ್ಯಾಕ] ಒಂದು ಪೂರ್ಣಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವಂತೆ ಸಮಂಜಸವಾಗಿ ಬಳಕೆಯಾದ ಪದಗಳ ಸರಣಿ ; ಪೂರ್ಣಾರ್ಥಬೋಧಕ ಪದವ್ಯವಸ್ಥೆ : ವಿದಿತಾರ್ಥಂ ಕ್ಷೋದಕ್ಷಮಮುದಾತ್ತಶಬ್ದಂ ಪರಸ್ಪರಂ ಸಾಪೇಕ್ಷಂ ಪದಸಮುದಾಯಂ ವಾಕ್ಯಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೪೫೩); ವಾಕ್ಯ ಎಂದರೆ ಒಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಹೇಳುವ, ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ ಶಬ್ದಗಳ ಸಮುದಾಯ (ಕೈಪಿಡಿ. ೩೩). [ಸಂ.]

ವಾಕ್ಯದೀಪಕ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ವಾಕ್ಯದ ಒಂದು ಕ್ರಿಯೆಗೆ ಅನೇಕ ಕರ್ತೃಗಳ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದು : ವಾಕ್ಯದೀಪಕಂ ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ಸಂಬಂಧಕಾರಣಂ : ಆತನುಮವನುಂ ಬಂದನೆಂಬಲ್ಲಿ ಬಂದನೆಂಬುದು ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ವರ್ತಿಸುವುದು, ಆತನುಂ ಬಂದಂ ಅವನುಂ ಬಂದಂ ಎಂದು (ಶಮದ. ನ. ೧೫೭ ಪ್ರಯೋ). 'ದೀಪಕಾಲಂಕಾರ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ವಾಕ್ಯದೋಷ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥ, ರಸಗಳಿಗೆ ಕುಂದನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವಂಥ ದೋಷ : ಕಾವ್ಯರಮಣೀಯತೆಗೆ ಭಂಗ ತರುವ ವಾಕ್ಯದ ದೋಷ : ವ್ಯವಹಿತಮೇಕಾರ್ಥಂ ವ್ಯರ್ಥವಪಕ್ರಮಮಪಿಳಲೋಕಶಾಸ್ತ್ರವಿರುದ್ಧಂ ಸುವಿದಿತ ಯತಿಭಂಗಂ ಭಿನ್ನವೃತ್ತಮೆಂದಿಂತು ವಾಕ್ಯದೋಷಮಿವಱ್ಕುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೪೫೫). [ಸಂ.]

ವಾಕ್ಯನಿರ್ವಾಹ (ನಾ). ವಾಕ್ಯದ ಮುಗಿತಾಯ, — ಕೊನೆ : ಪ್ರಥಮೈಕವಚನಮಂ ಮೊದಲೊಳ್ ಪಲವಂ ಪೇಟ್ದು ವಾಕ್ಯನಿರ್ವಾಹದೊಳ್ ಕ್ರಿಯಾಬಹುವಚನಮಂ ಪುಗಿಸುವರ್ (ಶಮದ. ೧೪೨ ವೃತ್ತಿ). [ಸಂ.]

ವಾಕ್ಯಪರಿವರ್ತನ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] "ಸಾಮಾನ್ಯ, ಸಂಯೋಜಿತ, ಮಿಶ್ರ ಎಂಬ ಮೂರು ಬಗೆಯ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದನ್ನು ಕೊಟ್ಟರೆ, ಅದರಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಮತ್ತೊಂದು ಬಗೆಯ ವಾಕ್ಯವಾಗಿ ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಪಡಿಸಬಹುದು. ಹೀಗೆ ಮಾರ್ಪಡಿಸುವುದಕ್ಕೆ ವಾಕ್ಯಪರಿವರ್ತನವೆಂದು ಹೆಸರು" (ಮಧ್ಯಮ. ೧೯೮). [ಸಂ.]

ವಾಕ್ಯಮಾಲೆ (ನಾ). ಅನೇಕ ವಿಭಕ್ತ್ಯರ್ಥಪದಗಳು ಕೂಡಿ ಆದ ವಾಕ್ಯ ರೂಪದ ಒಂದು ನಾಮಪದ : ಸಮುಪಾತ್ತಕ್ರಿಯೆಯುಂ ವಾಕ್ಯಮಾಲೆಯುಂ ಸುಕವಿರಚಿತನಾಮಮದಾದಂದಮರ್ಗುಂ ಲಿಂಗಂ (ಶಮದ. ೭೫). [ಸಂ. ವಾಕ್ಯಮಾಲಾ]

ವಾಕ್ಯವಿಚಿತ್ರ (ನಾ). ಮನೋಹರವಾಗಿ ಮಾತನ್ನಾಡುವವನು : ಫಲ್ಗುಣಮಿತ್ರ ವಾಕ್ಯವಿಚಿತ್ರ ರಕ್ಷಿಸು (ಹಂಸಾ. ೯). [ಸಂ.]

ವಾಕ್ಯವಿಭಜನೆ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] "ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಜೋಡಣೆ ಹೊಂದಿರುವ ಅಂಗಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಬೇರ್ಪಡಿಸಿ ಅವುಗಳ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ವಾಕ್ಯವಿಭಜನೆ ಎಂದು ಹೆಸರು" (ಮಧ್ಯಮ. ೧೯೯). [ಸಂ. ವಾಕ್ಯವಿಭಜನ]

ವಾಕ್ಯವೃಂದ (ನಾ). ವಾಕ್ಯಗಳ ಗುಂಪು: ಯಾವ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಗ್ರಂಥಸಮಾಲೋಚನೆಯು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಮೂರು ವಾಕ್ಯವೃಂದ(ಪ್ಯಾರಾ)ಗಳಲ್ಲಿ ಮುಗಿದು ಹೋಗುವುದೋ ಆ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಾಚೀನಗ್ರಂಥದ ಸಮಾಲೋಚನೆಯು ಉದ್ದವಾದರೆ ಆ ದೋಷವು ಅಕ್ಷಮ್ಯವಲ್ಲ (ಬಂಕಿಮ. ೪೫೭). [ಸಂ.]

ವಾಕ್ಯವೇಷ್ಟನ (ನಾ). ಬೇರೆ ಕಡೆಗಳಿಂದ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಆವರಣದಲ್ಲಿಡುವುದು : ಕರೆಗತ್ತದಿರ್ಗೆಯಲ್ಲದೆ ಪರಮಿರೆ ಪದ್ಯಾರ್ಥವಾಕ್ಯವೇಷ್ಟನದೆಡೆಗಂ ಸ್ಫುರದನುಕೃತಿಗಂ ಸ್ವರಮವು ಪರಮಿರೆ ಋತ್ವಕ್ಯಮಂತೆ ಸಂಧಿವಿಕಲ್ಪಂ (ಶಮದ. ೭೧); ಮಾಂಟೇನನ ಪ್ರಬಂಧ ಚಿಂತನೆಗಳ, ವಾಕ್ಯವೇಷ್ಟನಗಳ ಮತ್ತು ಉಪಕಥೆಗಳ ಒಂದು ಸಂಕೀರ್ಣರಚನೆಯಾಗಿರುತ್ತದೆ (ಸಾಹಿವ್ರ. ೩೩೪). [ಸಂ.]

ವಾಕ್ಯಶೇಷ (ನಾ). ಹೇಳಬೇಕಾದ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳದೆ ಬಿಟ್ಟ ಭಾಗ : ಪದನಿರ್ಧಾರದಲ್ಲಿ ವಿಪರ್ಯಯ, ವಾಕ್ಯಶೇಷ, ಅನುಮಾತ . . . ಇವುಗಳ ಅರ್ಥಪ್ರಯೋಗಗಳು ; ಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ವಿಧವಿಧವಾಗಿವೆ (ಭಾರದ. ೩೭೯). [ಸಂ.]

ವಾಕ್ಯಾನ್ವಯ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ವಾಕ್ಯವು ಕರ್ತೃ, ಕರ್ಮ ಮತ್ತು ಕ್ರಿಯಾನುಸಾರವಾಗಿ ಸಮಂಜಸವಾಗಿ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ : ಪರತಂತ್ರಕ್ಕೆ : ಅವನಧಿಕಪುಣ್ಯನವನೆ ಸೇವ್ಯಂ . . . ತಾನವಂ ಬದುರಂ, ತಾನವಳ್ ಬದುರೆ, ತಾನದು ಪಿರಿದು ; ಇದು ವಾಕ್ಯಾನ್ವಯಂ (ಶಮದ. ನ. ೧೫೪ ಪ್ರಯೋ). [ಸಂ.]

ವಾಕ್ಯಾರ್ಥ (ನಾ). ಇಡಿಯಾದ ವಾಕ್ಯದ ಒಟ್ಟು ಅರ್ಥ ; ವಾಕ್ಯದ ತಾತ್ಪರ್ಯಾರ್ಥ ; ಯಥಾರ್ಥ : ಉಪೇಕ್ಷೆಗೆಯ್ಯದೆ ಸದಭಿಮತೋದಾತ್ತಕೀರ್ತಿಯಂ ಬಯಸುವವಂ ಪದವಾಕ್ಯಾರ್ಥಂಗಳೊಳೊಂದದಂತು ಪಿಂಗಿಸುಗೆ ದೋಷಮಂ ಕೃತಿಯಿಂದಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೪೨೯); ವರ್ಣರಸಗಂಧಸ್ಪರ್ಶನಾಮಂಗಳೆಂಬಿನಮೆಪ್ಪತ್ತೆರಡೆಂಬ ತತ್ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂ ಬೇಱಿರ್ದು ವಾಕ್ಯಾರ್ಥದಿಂ ಧ್ವನಿ ಬೇಱಿರ್ದಸವಂತವೇನೆಸೆದನೋ ಕಾಲಾಂತರಾನಂತಕಂ (ಅನಂಪು. ೧೪-೫೨). [ಸಂ.]

ವಾಕ್ಯೋಪಮೆ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಉಪಮಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ ; ಒಂದು ವಾಕ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಮತ್ತೊಂದು ವಾಕ್ಯಾರ್ಥದೊಂದಿಗೆ ಹೋಲಿಸುವುದು ; ಒಂದು ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಬೇರೊಂದು ವಾಕ್ಯದ ವಸ್ತುಗಳ

ಹೋಲಿಕೆಯನ್ನು ಹೇಳುವುದು : ಭವದೀಯ ವದನಮಾಲೋಲವಿಲೋಚನ ಮುದಿತರಾಗಮಣಿವಿಳಸಿತಮಂ ಪ್ರವಿಕಸಿತಾಂಬುಜವನಮಂ ಸವಿಶೇಷಂ ಪೋಲ್ವುಮೆಂಗೆ ವಾಕ್ಯೋಪಮೆಯುಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೮೨). [ಸಂ. ವಾಕ್ಯೋಪಮಾ]

ವಾಕ್ಶಕ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಮಾತನ್ನಾಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ, –ಶಕ್ತಿ. ೨. ಮಾತಿನ ಚಾತುರ್ಯ ; ವಾಕ್ಚತುರತೆ : ಅವರ ವಾಕ್ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಕಂಡು ಸಭೆ ಬೆರಗಾಯಿತು (ಆಧು). [ಸಂ.]

ವಾಕ್ಶ್ರೀ (ನಾ). ೧. ಮಾತಿನ ಬೆಡಗು, –ಅಂದ. ೨. ಸರಸ್ವತಿ ; ವಾಣಿ : ಶ್ರೀವಧುವಿಂಗಗಲೆಗೆ ವಾಕ್‌ಶ್ರೀವಧುವಿಂಗದನನಜನಂ ಕುಸುಮಾಸ್ತ್ರಾವಳಿಯಿಂದೋಲ್ಕಿಸಿದ ಭಾವೋದ್ಭವನಿಳೆ ನಮಗೆ ಸುಖಸಂಪದಮಂ (ಮದನ. ೧-೧); ಶ್ರೀರಾಮಾರಮಣಂ ವಾಕ್ಶ್ರೀರಾಮಾವಲ್ಲಭಂ ಯಶಃಶ್ರೀಕಾಂತಂ ವೀರಶ್ರೀಪತಿ ಮುನಿವೃಂದಾರಕಪದ ವಿನತನಾದನಭಿನವಪಂಪಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೫-೧). 'ವಾಕ್ಶ್ರೀ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ವಾಕ್ಸರಣಿ (ನಾ). ಮಾತಿನ ಓಘ, –ನಿರಂತರತೆ : ಭಾಷೆಯೂ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಶಬ್ದರೂಪದಿಂದ, ವಾಕ್ಸರಣಿಯಿಂದ ಉಚ್ಚಾರಣದಿಂದ ಮತ್ತು ಅರ್ಥವಾಹಕತೆಯಿಂದ ಒಪ್ಪುವುದು (ಸಂಕೋಧ. ೬೬). [ಸಂ.]

ವಾಕ್ಸಾರ (ನಾ). ಮಾತೇ ಸತ್ತ್ವವಾಗುಳ್ಳವನು ; ಮಾತಿನ ಮಲ್ಲ : ಆರಯೆ ನೃಪರಾಯಂ ವಾಕ್ಸಾರರ್ ಕರ್ತವ್ಯಸಾರರಲ್ಲರದಂತಂತಾರುಮನಱಿವೆಂ ಕೇಳ್ ಸ್ಮಿತಸಾರಂ ನಿನ್ನನ್ನನಾವನಿಜಿವಲೆಡಂಗಾ (ಗದಾಯು. ೨-೭). [ಸಂ.]

ವಾಕ್ಸೌಂದರ್ಯ (ನಾ). ಮಾತಿನ ರಮಣೀಯತೆ ; ನುಡಿಯ ಸೊಗಸು : ದಸಗೆ ಪೊಣ್ಮುವ ನಿಜವಾಕ್ಸೌಂದರ್ಯದೆ ಪೋಲ್ತಂ ಪುರುನಂದನನಂ ಪೊಗಲ್ದ ಮಾಗಧಂ ಮಾಗಧನಂ (ಆದಿಪು. ೧೨-೧೧೫). [ಸಂ.]

ವಾಕ್ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ (ನಾ). ಮಾತನ್ನಾಡುವ ಹಕ್ಕು, –ಸ್ವತಂತ್ರತೆ : ಸಮಸ್ತ ನಾಗರಿಕರಿಗೂ ವಾಕ್‌ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಕ್ಕೆ ಮತ್ತು ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಕ್ಕೆ . . . ಅಧಿಕಾರವಿರತಕ್ಕುದು (ಭಾಭಾಷ. ೧೦). [ಸಂ.]

ವಾಖಾಣಿಸು 'ವಕ್ಕಾಣಿಸು' ನೋ.

ವಾಗಗೋಚರ (ನಾ). ಮಾತಿಗೆ ಸಿಲುಕದವನು ; ನುಡಿಗೆ ಅತೀತನಾದವನು ; ಪರಮಾತ್ಮ : ಶ್ರೀ ಗಜಾನನ . . . ಆಗಿಸ್ಸ ಬೇಗಿದನು ಭಕ್ತರ ವಾಗಗೋಚರ ದೇವಿ ರುಕ್ಮಿಣಿ ನಾಗವೇಣಿಯ ಪರಿಣಯದ ಶುಭಕಲಿತವಹ ಕೃತಿಯಾ (ಹರ್ಷಾಕ. ೬೧೨). [ಸಂ.]

ವಾಗಡಿಸು 'ವಾಕರಿಸು' ನೋ.

ವಾಗತ್ಯ (ನಾ). ೧. ಅಮಂಗಳಕರವಾದುದು ; ಅಶುಭವಾದುದು : ವಾಂತಿಭೇದಿ ಎಂದು ಹೇಳುವುದಕ್ಕೇ ಜನಗಳಿಗೆ ವಾಗತ್ಯ, ಬಾಯಿ ಬರದು (ಕಿಲವ. ೨೪೯); ಏಕಾದಶಿಯ ದಿನ ಉಪವಾಸವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿದ್ದಳು. ಮುತ್ತೈದೆಯರು ಉಪವಾಸಮಾಡುವುದು ವಾಗತ್ಯವೆಂದು (ಎಸೆ. ೯೩). ೨. ಆಡಬಾರದ ಮಾತು ; ಅವಾಚ್ಯ : ಗಂಗೆಗೆ ಈ ಮಾತು ವಾಗತ್ಯವೆನಿಸಿತು (ಮಲೆ. ೪೧); ಒಬ್ಬಿಬ್ಬರಿಗೆ 'ಹಮಾಲಿ ಬರುತ್ತೀಯೇನು?' ಅಂದು ಕೇಳಿದರೇನೇ ಅವರಿಗೆ ವಾಗತ್ಯವೆನಿಸಿತು (ಮುಂಜಾವು. ೧೦೨). ೩. ಅಸಮಾಧಾನ ; ಅಸಹನೆ : "ಮತ್ತೆ ಕನಸು ಅಂತೀಯಲ್ಲ ಅತ್ತಿಗಿ" ಎಂದು ಅದೊಂದು ಬಗೆಯ ವಾಗತ್ಯದಿಂದ ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿದರು ನಾಗಮ್ಮ (ಕಾಟು. ೧೧೯); ಅದಕ್ಕೇಕೆ ವಾಗತ್ಯ? ಪ್ರಸಂಗವೇ ಅಂತಹದಿತ್ತು (ಸವಿಛಾ. ೯೧). 'ವಾಗತ್ಯಪಡು' ಪರಾ. ೪. ಬೇಡವಾದುದು ; ಅನಗತ್ಯವಾದುದು : ಶ್ರೀಕಾಂತನ ಮಡದಿ ಲಕ್ಷ್ಮಿಗೆ ಈ ಕುತೂಹಲವೇ 'ವಾಗತ್ಯ'ವೆನಿಸಿತು (ನವಿದಾ. II. ೧೧೬). 'ಆಗಾತ್ಯ' ಪರಾ. [<— ತೆಲು. ಓಗಾತ್ಯಮು]

ವಾಗತ್ಯ, ವಾಗಾತ್ಯ (ನಾ). ೧. ರೀತಿ ; ಸಂಪ್ರದಾಯ : "ಕುಂಕುಮ ಹಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಹೋಗಲಿ" ಎಂದು ಸೊಸೆ ಕೂಗಿದಳು. ವಾಗತ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಆಗ ತಿರುಗಿ ಬಂದು . . . ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿ ಹೊರಟುಹೋದಳು (ನಿರಾಶ್ರ. ೫೫); ಏನೇ ಆದ್ರೂ ಇದು ವಾಗತ್ಯವಾ, ಯಾಕ ತುಂಗವ್ವಾ? (ಬೀಲಕ. ೨೯). ವಾಗಾತ್ಯ : ೨. ಒಪ್ಪ ; ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟು : ಗೌಡರ ಹೊಲದ ಕಮತಾ ವಾಗಾತ್ಯದಿಂದ ಮಾಡಿಸಿಗೊಂಡ ಇದ್ದಬಿಡು (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೪೫೪).
[<— ತೆಲು. ಓಗಿಕಮು]

ವಾಗತ್ಯಪಡು (ಕ್ರಿ). ಅಸಮಾಧಾನಗೊಳ್ಳು ; ಅಸಹನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರು : ವಾಗತ್ಯಪಡುವುದ ವಿಧಿನಿಷೇಧಾಚರಣೆ ರೋಗಾನುಭವವಲ್ಲ ಉಗ್ರತವವು (ಎರಾಕ್ಕೆ. ೨೫-೨). [ವಾಗತ್ಯ + ಪಡು]

ವಾಗದ್ವೈತ (ನಾ). ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುವ ಅದ್ವೈತತತ್ತ್ವ : ಗುರು ಹಿರಿಯರು ತೋರಿದ ಉಪದೇಶದಿಂದ ವಾಗದ್ವೈತವ ಕಲಿತು ವಾದಿಪರಲ್ಲದೆ ಆಗುಹೋಗೆಂಬುದನಱಿಯರು (ಅವಚ. ೧೬ ೬೯); ಇಂತೀ ವಾಗದ್ವೈತದ ಮಾತಿನ ಮಾಲೆ ಸ್ವಯಂದ್ವೈತವ ಮುಟ್ಟಬಲ್ಲುದೇ (ಮೋಕ್ಷಮಾ. ೯-೩). [ಸಂ.]

ವಾಗದ್ವೈತಿ (ನಾ). ವಾಗದ್ವೈತವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವವನು : ಇಂತಹ ವಾಗದ್ವೈತಿಗಳು ಜಿಹ್ವಾಲಂಪಟಕ್ಕಾಗಿ, ಜಿಹ್ವೆಯ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ನುಡಿವರಲ್ಲದೆ ಇವರ ಜ್ಞಾನವೇ ಗಟ್ಟಿಗೊಂಡು ನುಡಿಯಾಗಿಲ್ಲ (ಮೋಕ್ಷಮಾ. ೭ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ).
[ಸಂ. ವಾಗದ್ವೈತಿನ್]

ವಾಗಧಿಪ (ನಾ). ಮಾತಿನ ಮೇಲೆ ಪ್ರಭುತ್ವವುಳ್ಳವನು ; ವಿದ್ವಾಂಸ : ಶಬ್ದ ತತ್ತ್ವಾಂಬುಧಿ ವಿವಿಧವಿಧಾನಾಲಂಕ್ರಿಯಾವಿ[ಚಮಾಲಾ]ವಿಧುರಗತಿವಿರೋಧ್ಯಂ ತಳ್ತು ನಿಲ್ವಪ್ಪುದಾ ವಾಗಧಿಪ ವಚನಮಾಲಾಪಾವನೀಯಗ[ಭೀರಂ] (ಕವಿರಾ. ೨-೧೫೪). [ಸಂ.]

ವಾಗನೀಸ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಮನೆತನಗಳಲ್ಲಿ ಖಾಸಗಿ ಲೆಕ್ಕ, ಕಾಗದಪತ್ರ, ಭೋಜನ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆಯನ್ನು ನೋಡಿ ಕೊಳ್ಳುವವನು : ತನ್ನ ಕಾರಭಾರಿಯನ್ನೂ ವಾಗನೀಸನನ್ನೂ ಕರೆಸಿ ಏನೇನು ಮಾಡಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು ಅವರಿಗೆ ಹೇಳಿದನು (ಛತ್ರಪ. ೧೨೨).
[<— ಹಾರ. ವಾರ್‌ನವೀಸ್; ಮರಾ. ವಾರ್‌ನವೀಸ್, ವಾಕನೀಸ್, ವಾಕೆನೀಸ್]

ವಾಗಾಡಂಬರ (ನಾ). ಮಾತಿನಲ್ಲಿಯ ಅಟ್ಟಹಾಸ ; ಬಡಾಯಿ : ಕದನಕರ್ಕಶ ಕ್ಷತ್ರಿಯಂಗೆ . . . ನಿಷ್ಕಾರಣಕಾಯಕಂಪನಮುಂ ನಿರಾಲಂಬನ ವಾಗಾಡಂಬರಮುಂ ತಕ್ಕುದಲ್ತು (ಆದಿಪು. ೧೪-೬೦ವ); ಇಂಥ ವಾಗಾಡಂಬರದಿಂದ ಕಲಾಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆಯೆ? (ಒಂಟಿದ. ೧೨). [ಸಂ.]

ವಾಗಾತ್ಯ 'ವಾಗತ್ಯ'ನೋ.

ವಾಗಿಂದ್ರಿಯ (ನಾ). ಮಾತನಾಡಲು ಸಹಾಯಕವಾದ ಇಂದ್ರಿಯ ; ನಾಲಗೆ : ವರ್ಣೋಚ್ಚಾರಣೆಗೆ ಸಾಧನವಾಗಿಯೂ ಇಂದ್ರಿಯವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದು ವಾಗಿಂದ್ರಿಯವೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು (ಶಬ್ದಾಶಾ. ೭). [ಸಂ.]

ವಾಗೀನು 'ವ್ಯಾಗನ್' ನೋ.

ವಾಗೀಶ (ನಾ). ೧. ಮಾತಿನ ಮೇಲೆ ಪ್ರಭುತ್ವವುಳ್ಳವನು : "ವಾಗೀಶಃ, ವಾಕ್ಪತಿಃ – ೨ ನಿರ್ದೋಷವಾಗಿ ಮಾತು ಕಲಿತವನ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ದಾಂತಿ. ೩೩೨). ೨. ದೇವತೆಗಳ ಗುರು ; ಬೃಹಸ್ಪತಿ : ವಾಗೀಶನ ಕಥೆಯಂ ಚಲ್ಪಾಗೀಶನ ಭರ್ಗರಡೆಯೊಳೋದುವನವನಾ ವಾಗೀಶಮುಖ್ಯ ಸುರಗುರು ವಾಗೀಶಕ್ಷಪಾವಿಶೇಷದಿಂ ಸುಖಿಮಿರ್ಪಂ (ವೃಷಭ. ೬೪-೧೩೩). ೩. ವಾಣೀಪತಿ ; ಬ್ರಹ್ಮ : 'ವಾಗೀಶಪಿತ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ವಾಗೀಶಪಿತ (ನಾ). ಬ್ರಹ್ಮನ ತಂದೆ ; ವಿಷ್ಣು : ಸದ್ವಾಗೀಶಪಿತಪರಂಧಾಮ . . . ಪಾಲಿಸೊ ಪೂರ್ಣಕಾಮ (ಮೋಹತ. ೧-೧). [< ಸಂ. ವಾಗೀಶಪಿತೃ]

ವಾಗೀಶ್ವರ (ನಾ). ೧. ಮಾತಿನ ಮೇಲೆ ಪ್ರಭುತ್ವವುಳ್ಳವನು. ೨. ವಾಣೀಪತಿ ; ಬ್ರಹ್ಮ. ೩. ಪರಮಾತ್ಮ : ಪರಮಗುಣ ಪರಶಕ್ತಿ ವಾಗೀಶ್ವರ . . . ಪರೋತ್ತಮ ಕರುಣಿಸುವುದೆಂದ (ಜೈಮಿ. ೬-೮೭). [ಸಂ.]

ವಾಗೀಶ್ವರಿ (ನಾ). ನುಡಿಯ ಅಧಿದೇವತೆ ; ಸರಸ್ವತಿ. [ಸಂ. ವಾಗೀಶ್ವರೀ]

ವಾಗು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ದೊಡ್ಡ ಮೀನು : "ವಾಗುಃ – ಮತ್ಸ್ಯಭೇದ" (ಒಷಧಿ. ೧೧೯). [< ಸಂ. ವಾಗುಸ]

ವಾಗುಂಜಿ 'ಬಾಗುಜಿ' ನೋ.

ವಾಗುಜಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಕಾಡುಜೀರಿಗೆ : "ಅವಲ್ಗುಜ . . . ವಾಗುಜೀ, ಪೂತಿಫಲೀ – ೮ ಕಾಡುಜೀರಿಗೆಯ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ದಾಂತಿ. ೧೩೩).
[ಸಂ. ವಾಗುಜೀ]

ವಾಗುರ (ನಾ). (ಮೃಗಗಳು ಹಾಗೂ ಜಲಚರಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯಲು ಬಳಸುವ) ಬಲೆ ; ಜಾಲ : "ಮೃಗಜಾಲಿಕಂ ವಾಗುರಂ ಬೆಳ್ಳಾರವೆನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೨-೫). [ಸಂ. ವಾಗುರಾ]

ವಾಗುರಿ (ನಾ). = ವಾಗುರ : ಬೇಡರ ಕೋಲ್ಗೆ ವಾಗುರಿಗೆ ಶಸ್ತ್ರಕೆ ಕೊಳಿಗೆರಲ್ಲ ನಾಯ ಕೂರ್ದಾಡೆಗೆ ನೇಣ್ಗೆ ಚಮ್ಮಟಗೆಗಂಚುಕಟ್ಟುಳಗಾಗಿ ಬೆಟ್ಟದರ್ (ಅನಂಪು. ೯-೪೩); ನಿನ್ನ ಭುಜಬಲ ವಾಗುರಿಯ ವೇಢೆಯಲಿ ಬೀಳದು ಕೃಷ್ಣಬುದ್ಧಿಮೃಗ (ಜಿವ್ಯಾ.ಗ. ೮-೬೨). IP ಇದು 'ವಾಗುರೆ'ಯೆಂದಿರಬಹುದೇ? [< ಸಂ. ವಾಗುರಾ]

ವಾಗುರಿಕ (ನಾ). ೧. ಬಲೆಯನ್ನು ಬೀಸಿ, ಜಿಂಕೆ ಮೊದಲಾದ ವನಚರಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವವನು ; ಬೇಟೆಗಾರ ; ವ್ಯಾಧ : "ಮೃಗಯುಃ, ಲುಬ್ಧಕಃ, ವ್ಯಾಧಃ, ವಾಗುರಿಕಃ — ಈ ೪ ಮಾವುಲಿಗಂ" (ಹಲಾಯು. ೯೮-೪೪೨). ೨. ಗಾಳ ಅಥವಾ ಬಲೆಯನ್ನು ಬೀಸಿ ಮೀನು ಮೊದಲಾದ ಜಲಚರಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವವನು ; ಮೀನುಗಾರ ; ಬೆಸ್ತ : ಮರದೊಳ್ ಕೀಲಿಸಿ ನಿರೆ ಭೀಕರ ಕಾಳಿಂದೀಪ್ರವಾಹದೊಳ್ ತಂದು ಬಿಡಲ್ ಬರೆ ಕೌಶಾಂಬಿಗದಂ ವಾಗುರಿಕಂ ಕಂಡೊರ್ವನೊಯ್ದು ನಡಪಿದಂ (ನೇಮಿಪು. ೫-೧೦೦); ಸಮದ ಮತ್ಸ್ಯಕೂರ್ಮಂಗಳಂ . . . ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಕಂಠಾಳದಂಡಮಂಬ ಗಾಳಮನಿಟ್ಟು ಸೆಳೆವ ವಾಗುರಿಕನುಂ . . . ತಾನೆ ನಿಜಮೆನಿಸಿ ರಂಜಿಪನವಂ (ವೃಷು. ೧೨-೨೬ ವ). [ಸಂ.]

ವಾಗುರಿಕೆ (ನಾ). ಬೇಡರ ಹೆಂಗಸು ; ಬೇಡಿತಿ : ವಾಗುರಿಕೆಯ ಮೊಲೆವಟ್ಟದ ಮೇಲಣ ಪರಿಪಕ್ವಬಿಂಬಫಲರಸಮಂ ಪೀರ್ದಾಗಳುಮೆರ್ದೆ ತಣ್ಣನೆ ತಣಿದೋಗಡಿ ಸಿರಲುಟಿದ ಪಣ್ಣನೊಲ್ಲಂ ಭಿಲ್ಲಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೬-೫೭). [ಸಂ. ವಾಗುರಿಕಾ]

ವಾಗುರೆ (ನಾ). = ವಾಗುರ : ಆ ವನಚರನ ಮನಃಪ್ರಿಯೆ . . . ದೃಕ್‌ಶಫರೀವಾಗುರೆ ಪೆಸರೊಳಾಕೆ ವಾಗುರೆಯೆಂಬಳ್ (ಅರ್ಧನೇ. ೩-೫೫); ಬೀಸಿದೊಲ್ಪಲೆವೊಲೊಪ್ಪಿರೆ ಸಂಜೆಯ ಕೆಂಪು ಸಿಲ್ಕಿ ತದ್ವಾಗುರೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಲುಡುಗಿ ಪಶ್ಚಿಮವಾರ್ಧಿಗೆ ಜಿಳ್ಳಿದಂಬಿನಂ ಬೇಗದೊಳಲ್ಲಿ ತತ್ಪಗಮಡಂಗಿದುದಾಪ್ತತಲೋಹಿತಾಂಶುಕಂ (ವೃಷು. ೧೦-೬೭). [ಸಂ. ವಾಗುರಾ]

ವಾಗುಪಿ 'ಬಾಗುಜಿ' ನೋ.

ವಾಗುಸ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ದೊಡ್ಡ ಮೀನು : "ಶೃಂಗಿ, ಮದ್ಗುರ, ವಾಗುಸ, ನಂದ್ಯಾವರ್ತ — ಈ ೪ ಮೊದಲಾಗುಳ್ಳುವು ಹೆಮ್ಮೀನು" (ನಾಚಿರಾ. ೬). [ಸಂ.]

ವಾಗುಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ದ್ರೋಣ : — ತುಂಬೆ, ದೊಡ್ಡಕಾಗೆ, ವಾಗುಳ" (೬ಔಧಿ. ೫೦). [< ಸಂ. ವಾಗುಣ]

ವಾಗೆ (ನಾ). ಲಗಾಮು ; ಕಡಿವಾಣ : ವಾರುವ ಮುಗ್ಗಿದಡೆ ವಾಗೆಯಲಿ ಆದರಿಸಬೇಕಲ್ಲದೆ ಅದ ಗಾರುಮಾಡಿ ಹೊಯ್ಯುವರೇ ಮಿಡಿಯನು (ಮೋಳಿವಚ. ೫೨-೨೦೪); ವಾಗೆಯ ಬಾಗುಂ ಗಾಢಮುಂ ನೂಂಕುವ ಬಿಡುವ ಪೊಡವೃಂ ಪೊದಟ್ಟೊಪ್ಪಿರಲ್ (ಜಿಜುಮಾ. ೭-೭೫). [ಸಂ. ವಾಗಾ]

ವಾಗ್ಗುಂಫ (ನಾ). (ಕಾವ್ಯಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾದ) ಮಾತಿನ ರಚನೆ ; ನುಡಿಯ ಜೋಡಣೆ : ಉಪನ್ಯಾಸದ ವಿನ್ಯಾಸಂ ಬಲಂಚಿತ್ರಸೆಯೆ ನೃಪಸಭಾಮಧ್ಯದೊಳ್ ಪೆರ್ಚೆ ವಾಗ್ಗುಂಫದೊಳಾಗಳ್ ಬೆಟ್ಟಿನೆರಲ್ಲಿಟ್ಟಿನೆಲೆಡೆಗುಡದಾಶ್ಚರ್ಯಮಂ ತಾಳ್ದಿನಿಂದು (ಜಿಜುಮಾ. ೨-೧೫); ಅತಿ ಬಾಣಂ ಹರಿಯಂತಧಃಕೃತಮಯೂರಂ ತಾರಕಾರಾತಿಯಂತೆ . . . ಭಾರತದಂತಾತ್ತಧನಂಜಯ್ಯ [ಕವಿಭವಂ] ವಾಗ್ಗುಂಫದೊಳ್ ನಾಕಿಗಂ (ಮಲ್ಲಿಕೋ. ೧೫೦-೧೩೭). [ಸಂ.]

ವಾಗ್ಗುಪ್ತಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಮೂರು ಬಗೆಯ ಗುಪ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಮಾತನ್ನು ಲೌಕಿಕವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸದಂತೆ ನಿಗ್ರಹಿಸುವುದು ; ಮಾತಿನ ಮೇಲಿನ ನಿಗ್ರಹ : ವಾಗ್ಗುಪ್ತಿ-ವಚನದ ಅಡಕಮುಂ, ಮನೋಗುಪ್ತಿ — ಮನದ ಅಡಕಮುಂ ಈರ್ಯಾಸಮಿತಿ . . . ನಡೆವಲ್ಲಿಯೊಳಪ್ಪ ಅಡಕಮುಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೬೯). 'ಕಾಯಗುಪ್ತಿ', 'ವಚನಗುಪ್ತಿ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ವಾಗ್ಗೇಯಕಾರ (ನಾ). ಸಂಗೀತಲಕ್ಷಣಬದ್ಧವಾದ ಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸುವವನು ; ಸಂಗೀತಕೃತಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸುವವನು : ಈ ಪಾರಿಭಾಷಿಕ ಶಬ್ದವನ್ನು ಹೊಸಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಕೆ ವಾಗ್ಗೇಯಕಾರರು ಕೊಟ್ಟದ್ದು ಒಳ್ಳೆ ಮಾರ್ಮಿಕವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನದ ನಿದರ್ಶನವಾಗಿದೆ (ಜಗಾ. ೬೫); ಪಲ್ಲವಿ ಶೇಷಯ್ಯರ್ . . . ಸ್ವತಃ ಒಳ್ಳೆಯ ಚತುರರಾದ ವಾಗ್ಗೇಯಕಾರರು (ಸಂಗೀತ. ೪೭). [ಸಂ.]

ವಾಗ್ಜಾಲ (ನಾ). ೧. ಮಾತಿನ ಸರಣಿ ; ಶಬ್ದಸಮೂಹ : ಶರಣರ ವಾಗ್ಜಾಲವ ಕಲಿತುಕೊಂಡು ನುಡಿವ ಕಾಕುಮನುಜರೆತ್ತ ಬಲ್ಲರು ನಿಮ್ಮ ನೆಲೆಯ (ಲಿಂಗವ. ೭-೨೫); ಈ ವಿಚಿತ್ರ ವಾಗ್ಜಾಲಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ಬೇರೆಯಾಗಿ ಏಕೆ ಕೊಡಬೇಕು? (ನಂಬರು. ೨೦). ೨. ಆಡಂಬರದ ಮಾತು. [ಸಂ.]

ವಾಗ್ದತ್ತ (ಗು). ಮಾತು ಕೊಟ್ಟ ; ವಚನ ನೀಡಿದ. [ಸಂ.]

ವಾಗ್ದರಿದ್ರ (ಗು). ೧. ಕಡಮೆ ಮಾತನಾಡುವ ; ಅಲ್ಪಭಾಷಿಯಾದ. ೨. ಮಾತಾಡಲು ಶಕ್ತಿ ಸಾಲದ ; ವಾಗ್ಬಲವಿಲ್ಲದ. [ಸಂ.]

ವಾಗ್ದಾನ (ನಾ). ೧. ಮಾತು ; ಭಾಷೆ ; ವಚನ. ೨. ವಿವಾಹಸಂಬಂಧದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಮಾತು ; ನಿಶ್ಚಯ.

ವಾಗ್ದಾನ ಮಾಡು = ವಚನ ನೀಡು ; ಭಾಷೆಕೊಡು : ಮಾಸ್ಲೋವಳ ಬಗ್ಗೆ ವಿವೇಕ ಹೇಳುವುದಾಗಿ ವಾಗ್ದಾನ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಅವನವಳನ್ನು ನೋಡಲೇಬೇಕಾಗಿತ್ತು (ಪುನರು. ೨೨೨). [ಸಂ.]

ವಾಗ್ದೃಷ್ಟ (ನಾ). ಮಾತಿನ ಸಾಕ್ಷಿ,- ಪ್ರಮಾಣ : ನ್ಯಾಯ ವೈಶೇಷಿಕ ಮುಖಾನೇಕವಾದ ವಾಗ್‌ದೃಷ್ಟಾದಿ ವಿಧಿಯುಕ್ತ್ಯಾದಿಗಳನೊತಬಡಿಸುತಂ (ಬಸವು. ೫೦-೧೨). [ಸಂ.]

ವಾಗ್ದೇವತೆ (ನಾ). ಮಾತಿನ ಅಧಿದೇವತೆ ; ಸರಸ್ವತಿ : ರಣವ್ಯಾಪಾರದೊಳು ಖಳ್ಗದೇವತೆ . . . ವಾಗ್ದೇವತೆ ವಿದ್ಯೆಯೊಳು (ಎಕ. V, ಹಾಸನ. ೧೧೬-೬೨ ; 1123); ಉದಾತ್ತವಾಗ್ದೇವತೆಗುದ್ಭವಹೇತು ಕೋಶಗೃಹಮನೆ ಭುವನದೊಳಿದು ಪರೆದು ನಿಲ್ಲುದೊಂದಚ್ಚರಿಯೇ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೪). [ಸಂ. ವಾಗ್ದೇವತಾ]

ವಾಗ್ದೇವಿ (ನಾ). = ವಾಗ್ದೇವತೆ : ಅರಾತೀಯಕವೀಶ್ವರರಾರುಂ ಮುನ್ನಾರ್ತರಿಲ್ಲ ವಾಗ್ದೇವಿಯ ಭಂಡಾರದ ಮುದ್ರೆಯನೊಡೆದಂ ಸಾರಸ್ವತಮೆನಿಪ ಕವಿತೆಯೊಳ್ ಕವಿರತ್ನಂ (ಗದಾಯು. ೧-೬೦); ಶ್ರೀವಾಗ್ದೇವಿಗೆ . . . ಇಳಾವಂದ್ಯೆಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರ ಮುಖಿದೊಳವನತನಪ್ಪೆಂ (ಶಮದ. ೧. ೨೦೮). [ಸಂ. ವಾಗ್ದೇವೀ]

ವಾಗ್ದೋಷಕ (ನಾ). ಬಯ್ಯುವವನು ; ನಿಂದಕ : ಮೊದಲಲಾ ಮಾಹಿಷಿಕನನು ಮಧ್ಯದಲಿ ವೃಷಲೀವಲ್ಲಭನನಂತ್ಯದಲಿ ವಾಗ್ದೋಷಕನ ಕಂಡವರುಗಳ ಭಾಗ್ಯನಿಧಿ ಕದಡಿ ಹರಿವುದು (ಜಿವ್ಯಾಉ. ೪-೪೮). [ಸಂ.]

ವಾಗ್ಬಂಧನ (ನಾ). (ಮಂತ್ರಾದಿ ಪ್ರಯೋಗಗಳಿಂದ) ಮಾತನ್ನು ತಡೆಹಿಡಿಯುವಿಕೆ ; ಮೌನಗೊಳಿಸುವುದು : 'ವಾಗ್ಬಂಧನಂಗೆಯ್' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ವಾಗ್ಬಂಧನಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಮಾತನ್ನು ತಡೆಹಿಡಿ ; ಮೌನಗೊಳಿಸು : ನುಡಿಯ ಸತ್ವಂಗೆಯ್ದುದನುಮಾನಮೆನಿಸಿದರೆ ಬಿಡುವೆನಸುಗಳ ತೃಣೋಪಮಮಾಗಿ ಭವದೀಯ ದಡಿಯಡೆಯಲೆಂದು ವಾಗ್ಬಂಧನಂಗೆಯ್ದು ಮತ್ತುಸುರ್ದಲಿಷ್ಟಾರ್ಥದಿರವ (ಮಹಾರಾ. ೨-೬-೨೦). [ವಾಗ್ಬಂಧನ + ಗೆಯ್ (< ಕೆಯ್)]

ವಾಗ್ಬಲ, ವಾಗ್ಬಳ (ನಾ). ನುಡಿಯ ಶಕ್ತಿ ; ಮಾತಿನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ : ತಲೆದೋಱದೆ ವೈಷ್ಣವಡಂಗದಂಗು ವಾಗ್ಬಲದ ಪೊಡವೃವೇದ ಗಡ (ಎಕ. II, ೬೯-೨೯ ; ಸು. 1100). ವಾಗ್ಬಳ : ದಿಟನುಡಿವನ್ನವಾದಿಮುಖಮುದ್ರಿತನುದ್ಧ[ತ]ವಾದಿ ವಾಗ್ಬಳೋದ್ಧಟ ಜಯಕಾಳದಣ್ಣಂ (ಎಕ. II, ೬೯-೪೮ ; ಸು. 1100). [ಸಂ.]

ವಾಗ್ಬಳ 'ವಾಗ್ಬಲ' ನೋ.

ವಾಗ್ಬಾಣ (ನಾ). (ಅಲಂ) (ಬಾಣದಂತೆ ಮನಕ್ಕೆ ನಾಟುವ) ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಮಾತು ; ಚುಚ್ಚುನುಡಿ : ಮರ್ಮದೊಳುಱಿದ ವಿಳರ ವಾಗ್ಬಾಣದೆ ಸಂತರು ಬಹು ನರಳುವರು (ಇಂಚಾವ. ೬೩-೫೫) ; ನಿನ್ನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತೋರಿದ ಹಾಗೆಲ್ಲಾ ಮಾತನಾಡಿ ವಾಗ್ಬಾಣಗಳಿಂದ ನನ್ನನ್ನು ಖಂಡಿಸುತ್ತಿದ್ದೀಯೆ (ವಚಭಾ. ೨೬೪). [ಸಂ.]

ವಾಗ್ಬ್ರಹ್ಮ (ನಾ). ಬರಿಮಾತಿನ ಬ್ರಹ್ಮತತ್ತ್ವ : ವಾಗ್ಬ್ರಹ್ಮವ ನುಡಿವವರ ಕಂಡು ವಿಶೇಷವನ್ನು ಈಚೆಯಲ್ಲಿ ನುಡಿಯದೆ . . . ಹೊಜೆ ಇಲ್ಲದೆ ವರ್ಣಭೇದವಿಲ್ಲದೆ ಕೂಡಬೇಕು (ಮದೇವ. ೨೮೦-೪೩). [ಸಂ. ವಾಗ್ಬ್ರಹ್ಮನ್]

ವಾಗ್ಮಿ (ಗು). ೧. ಬಹಳ ಮಾತನಾಡುವ ; ಹರಟೆ ಹೊಡೆಯುವ. ೨. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವ ; ವಾಕ್ಪಟುವಾದ. (ನಾ). ೩. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವವನು ; ವಾಕ್ಪಟು : ಕವಿ ಗಮಕಿ ವಾದಿ ವಾಗ್ಮಿಪ್ರವರರ ಪಂಡಿತರ ನೆಗಳ್ದ ಮಾತಜೀವರ ಸಬ್ಬವದವರೊಡನಂತೊಸೆದನ್ನವಾಸದೋಲಗದೊಳಿರ್ದನಾಗಳ್ ಹರಿಗಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೮೦); ಕವಿ ಗಮಕಿ ವಾದಿ ವಾಗ್ಮಿಗಳವಂದಿರಂ ಗೆಲ್ದು ಕನಕನನ್ನಿ ತ್ರೈವಿದ್ಯವಿಳಾಸಂ ತ್ರಿಭುವನಮಲ್ಲ ವಾದಿರಾಜಂ ದಲೆನಿಸಿದಂ (ಎಕ. VII. ಶಿವಮೊ. ೪-೬೧ ; 1122). ೪. ವಿದ್ವಾಂಸ ; ಪಂಡಿತ : "ಸೂರಿ ಬುಧಂ ಕವಿ ವಾಗ್ಮಿ . . . ವಿದ್ವಾಂಸಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೮-೪). ೫. ಅನೇಕರ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ ತಕ್ಷಣ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರ ಹೇಳಬಲ್ಲವನು ; ಅವಧಾನಿ : "ಮೇಳ್ಸಿಸಿ ನಾನಾರವಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಗ್ರೈವವಂ ಚರ್ಮಣಂ ವಾಗ್ಮಿಯಕ್ಕುಂ" (ವಾಂಗರಾ. ೧೧೮-೧೭). ೬. ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ೭. ಗಿಣಿ. 'ಚರ್ಮಣ' ಪರಾ. [ಸಂ. ವಾಗ್ಮಿನ್]

ವಾಗ್ಮಿತೆ(ನಾ). ಉತ್ತಮವಾದ ಮಾತುಗಾರಿಕೆ ; ವಾಕ್ಚಾತುರ್ಯ : ವಾಗ್ಮಿತೆಯಲ್ಲಿ ಅವರ ಐಹೀಸಾಹಸಗಳ ಚರಿತ್ರೆ ಅಡಗಿತ್ತು (ಕಟಾ. XIV, ೭೮೬); ತಾಳಮದ್ದಳೆ ಕೂಟಗಳಿಂದ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ವಾಗ್ಮಿತೆ ಬೆಳೆದಿದೆಯೆಂಬುದು ನಿಜ . . . ಆದರೆ ಬಾಯ್ತುಂಬ ಮಾತನಾಡುವುದೆಂಬುದೇ ವಾಗ್ಮಿತೆಯಲ್ಲ (ಯಕ್ಷಟ. ೧೨೦). [ಸಂ. ವಾಗ್ಮಿತಾ]

ವಾಗ್ಮಿತ್ವ (ನಾ). = ವಾಗ್ಮಿತೆ : ಅಪನೀತಳದೊಳ್ ಕವಿ ಗಮಕಿ ವಾದಿ ವಾಗ್ಮಿತ್ವ ತತ್ತ್ವಪಾರಗರೆಂದೆನಪವಯವದಿಂ ಬರ್ಪ್ಪೆಸುವುದೊ ಭುವನಂ ಶ್ರೀಪೂಜ್ಯಪಾದ ಭಟ್ಟಾರಕರಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೧೭). [ಸಂ.]

ವಾಗ್ಯ 'ವಾಘೆ' ನೋ.

ವಾಗ್ಯತ (ನಾ). ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಸಂಯಮವುಳ್ಳವನು ; ಮಿತಭಾಷಿ [ಸಂ.]

ವಾಗ್ಯದಂಡೆ (ನಾ). ಕಡಿವಾಣದ ಹಗ್ಗ : ವಾಗ್ಯದಂತೆಗೆ ವಾಮಕರವಿಕ್ಕಿ ಬಲಗೈಯ ಯೋಗ್ಯದ ಬಂಚವ ನೆಗಹಿ ವಾಗ್ಯೋಗ ಹುಮ್ಮನೆ ಪೋಪ ವಾಹನದೊಂದು ಭಾಗ್ಯ ಸಾಲದೆ ರಾಜಸುಬನ (ಭರತೇ ೪೮-೨೫). [ವಾಗ್ಯ (< ವಾಘೆ) + ದಂಡೆ (< ದಂಡಿ)]

ವಾಗ್ಯುದ್ಧ (ನಾ). ಮಾತಿನ ಜಗಳ ; ವಾಕ್ಕಲಹ : ಇದುವರೆಗೂ ನಡೆದ ವಾಗ್ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಇಬ್ಬರೂ ಸೋಲಲಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ವಾಗ್ಯೋಗ (ನಾ). ೧. ರೂಢಿಯಲ್ಲಿರುವ ಮಾತಿನ ಸರಿಯಾದ ಕ್ರಮ: ಅನೃತಭಾಷಣಂ ಪರುಷಾಸಭ್ಯವಚನಂ ಮೊದಲಾಗುಳ್ಳುದು ಅಶುಭವಾಗ್ಯೋಗಂ (ತತ್ತ್ವಾರ್ಥಸೂ. ೨೫೫). ೨. ಭಾಷೆಯ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ ; ವ್ಯಾಕರಣ: ಮಹಾಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಕರಣವನ್ನು "ವಾಗ್ಯೋಗ" ಎಂತಲೂ ಕರೆದಿದೆ (ಸಂಶೋಧ. ೪೦). [ಸಂ.]

ವಾಗ್ರಮಣ (ನಾ). ಸರಸ್ವತಿಯ ಗಂಡ ; ಬ್ರಹ್ಮ : ನಮದಮರಂಕನಮೌಳಿಗಳಮ ದ್ದೊರಸಿದೊಡುದಿರ್ದ ರೇಣು ಪುಗೆ ಬಾಯ್ಗಳೊಳಾಗಮಮಂ ಪದೆದೋದುವ ವಾಗ್ರಮಣಂ ತಳೆದಂ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಾಖ್ಯತೆಯಂ (ರಾಜಶೇ ೧೪-೧೬೧). [ಸಂ.]

ವಾಗ್ರಮಣಿ(ನಾ). ಮಾತಿನ ಅಧಿದೇವತೆ ; ಸರಸ್ವತಿ : ಶ್ರೀರಮಣೀಮನೋರಮಣಂ ವಾಗ್ರಮಣೀರಮಣಾದ್ರಿರಾಜಪುತ್ರೀರಮಣೀಮನೋರಮಣಂ . . . ಈಗಭೀಷ್ಟಮಂ (ಕಾಇ. ೧-೨-೧; 1058). [ಸಂ. ವಾಗ್ರಮಣೀ]

ವಾಗ್ರಮ್ಯ (ನಾ). ಮಾತಿನ ಮೋಹಕತೆ ; ಶಬ್ದದ ರಂಜಕತೆ : ದಿಗ್ರಮಣನುತ ಶಂಭು ಸಕಲ ಗಣತತಿವೆರಸಿ ವಾಗ್ರಮ್ಯದಿಂದ ಸತ್ಕರಿಸಿ (ಏಕಪು. ೩-೧೫-೪೨). [ಸಂ.]

ವಾಗ್ವಧು(ನಾ). ಮಾತಿನ ಅಧಿದೇವತೆ ; ಸರಸ್ವತಿ ; ವಾಣಿ : ಸಂಸಾರಸಾರೋದಯ ವಿರಚಿತದೊಳ್ ವಾಗ್ವಧೂಮುದ್ರೆಯೊಳ್ ಮುದ್ರಿಸಿ ನಿಂದತ್ತಾದಿತೀರ್ಥೇಶ್ವರನ ಚರಿತದೊಳ್ ವಾಕ್ಯಮಾಣಿಕ್ಯಕೋಶಂ (ಆದಿಪು. ೧೬-೭೯); ವಕ್ತ್ರಪಂಕಜವರರಾಜಹಂಸ ವಧು ವಾಗ್ವಧು ರಂಜಿಸೆ . . . ವಿರಾಜಿಸಿದಂ ಕವಿತಾಮನೋಹರಂ (ಶಂರಾಮಾ. ೧-೧೫). [ಸಂ.ವಾಗ್ವಧೂ]

ವಾಗ್ವಧೂಟಿ (ನಾ). = ವಾಗ್ವಧು : ಮಾಘನಂದ್ಯಾಖ್ಯಿವಾಚಂ ಯಮಿರಾಜಂ ವಾಗ್ವಧೂಟೀನಿಟಿಳತಟಪಟನ್ಯಸ್ತಸದ್ರತ್ನವ XXX (ಎಕ. II. ೬೪-೬೭; 1163). [ಸಂ.]

ವಾಗ್ವನಿತೆ(ನಾ). = ವಾಗ್ವಧು : ಜನವಚನವಿನಿರ್ಗತವಾಗ್ವನಿತೆಗೆ ಮಾಂಗಲ್ಯಕಾರಣಂ ಮಂಡನಮಾತನ ವಾಗ್ವಿಲಾಸಮಾದತ್ತೆನಿಸಿದನೀತನೆ ಸರಸ್ವತೀಮುಖಮುಕುರಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೫೦). [ಸಂ. ವಾಗ್ವನಿತಾ]

ವಾಗ್ವರ (ನಾ). ೧. ವಾಣೀಪತಿ ; ಬ್ರಹ್ಮ : ತಳೆದೀ ಲೋಕಸಂಸ್ತುತ್ಯ ವಾಣಿಶ್ರೀಯಂ ವಕ್ತ್ರಾಬ್ಜದೊಳ್ ವಾಗ್ವರನೆನೆ ಮೆರೆದಂ . . . ನಾರಸಿಂಹಕ್ಷಿತೀಶಂ (ಎಕ. XII. ತುಮಕೂ. ೩೮-೪; 1160); ಶ್ರೀವರ ವಾಗ್ವರಪ್ರಮುಖನಿರ್ಜರರಾದೊಡಮೊರ್ಮೆ ತೀವ್ರಗರ್ವಾವಿಳರಾಗಿ ಮಾರ್ಮಲೆಯೆ (ವೃಷಪು. ೧೨-೫೭). ೨. ದೇವತೆಗಳ ಗುರು ; ಬೃಹಸ್ಪತಿ : ದೇವದೇವ ಜಯ ವಾಗ್ವರ ವಾಗ್ವರವಂದ್ಯ ಶಂಕರಾ (ಶಬಶಂ. ೫-೨೭). [ಸಂ.]

ವಾಗ್ವಾದ (ನಾ). ಚರ್ಚೆ ; ವಿವಾದ : ಕ್ರಮವಾಗಿ ಗುತ್ತಿಗೆ ಕೊಡಲಾರದ ದುರ್ಬಲರನ್ನು ಹೊರಚೆಲ್ಲಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ರೈತರಿಗೂ ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೆ ಹೊರಗಾಗುವ ರೈತರಿಗೂ ತೀವ್ರ ವಾಗ್ವಾದ ತಲೆದೋರಿತು (ಪುನರು. ೨೬೧). [ಸಂ.]

ವಾಗ್ವಿದ (ನಾ). ಮಾತಿನ ಮೇಲೆ ಪ್ರಭುತ್ವವುಳ್ಳವನು ; ವಿದ್ವಾಂಸ ; ಪಂಡಿತ : ಕಲಾರ್ಥಂ ಪತ್ತುವುದಂದಿಂದುಂದೆಂದೆತ್ತಂ ನುಡಿವವ್ಯಯಂಗಳೊಳ್ ವಾಗ್ವಿದರಿಂ (ಶಮದ. ೩೧೯). [ಸಂ. ವಾಗ್ವಿದ್]

ವಾಗ್ವಿದಗ್ಧತೆ (ನಾ). ಮಾತಿನ ಕೌಶಲ ; ವಾಕ್ಚಾತುರ್ಯ : ವಾಗ್ವಿದಗ್ಧತಾ ನಿಪುಣತೆಯೊಳ್ ಪಸರಿಸಿದಾ ಬಗೆ ಮನಮಂ ಪೊಸತಾಗೆ ನೆಗಟ್ಟಲಟೆಯನಾ ರಚನೆಯೊಳೇಂ ಬಸನಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೧); ವ್ಯವಹಾರಚಾತುರ್ಯ, ವಾಗ್ವಿದಗ್ಧತೆ . . . ಇವು ವಂಶಗತ (ಶಿಕ್ಷದ. ೯೦). [ಸಂ. ವಾಗ್ವಿದಗ್ಧತಾ]

ವಾಗ್ವಿಭವ (ನಾ). ೧. ಮಾತಿನ ವೈಭವ ; ವಾಕ್ಸಂಪತ್ತು : ಸುಭಗಕವಿ ಪಂಪನಿಂ ವಾಗ್ವಿಭವೋನ್ನತಿ ನೆಗಟ್ದು (ಆದಿಪು. ೧೨-೩೯); ವಾಗ್ವಿಭವಮದಪ್ರತರ್ಕ್ಯಮೆನೆ ಸುದೆಸಕಂ ದೆಸೆಯಂತನಮ್ಮ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೪೨೩). ೨. ವಾಕ್ಸಂಪತ್ತುಳ್ಳವನು ; ವಾಕ್ಪಟು : ಶೂರನಾಗಿಯುಂ ತನುರಕ್ಷೈಕವಿಶಾರದಂ ಪ್ರಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರವೀಣವಾಗ್ವಿಭವನಾಗಿಯುಂ ಕೃತಮಂತ್ರಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೪೩). [ಸಂ.]

ವಾಗ್ವಿಲಾಸ, ವಾಗ್ವಿಳಾಸ (ನಾ). ಮಾತಿನ ಬೆಡಗು , – ಲಾಲಿತ್ಯ : ಜನವಚನ ವಿನಿರ್ಗತವಾಗ್ವನಿತೆಗೆ ಮಾಂಗಲ್ಯಕಾರಣಂ ಮಂಡನಮಾತನ ವಾಗ್ವಿಲಾಸಮಾದತ್ತೆನಿಸಿದ ನೀತನೆ ಸರಸ್ವತೀಮುಖಮುಕುರಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೫೦). ವಾಗ್ವಿಳಾಸ : ದೇವ ದಿಜಯಂಗೆಯ್ದು ಕರುಣಮಂ ಕರುಣಿಪುದು . . . ಎಂದು ಪರಪೆಯರ ತಾಯ್ ಬಿನ್ನವಿ ಗೆಯ್ಯುತಿರ ಎಂದನಭವಂ ವಾಗ್ವಿಳಾಸಮಂ ಚೆಲ್ಲುತಿರೆ (ನಂದಿರ. ೧೫-೧೮೪). [ಸಂ.]

ವಾಗ್ವಿವಾದ (ನಾ). ಚರ್ಚೆ ; ವಾದ : ಸಭಾಮಂಡಲಿಯ ಸೌಹೃದ ವಾಗ್ವಿವಾದದ ಕಳಕಳಿಕೆ ದಿರುಬಟವ ಗಬ್ಬರಿಸಿದುದು ಗಾಢದಲಿ (ಜಿವ್ಯಾಭೀ. ೧-೪೨). [ಸಂ.]

ವಾಗ್ವಿಸ್ತರ (ನಾ). ಮಾತಿನ ಹರಹು , – ವ್ಯಾಪ್ತಿ : ಪಾರ್ಥನ ಕರುಣ ರಸದಾಳಾಪ ವಾಗ್ವಿಸ್ತರಕೆ ಮನದಲಿ ಮಱುಗಿದನು ಮುರವೈರಿ ನಸುನಗುತ (ಕುವ್ಯಾ. ೨೭-೩೦). [ಸಂ.]

ವಾಗ್ವಿಳಾಸ 'ವಾಗ್ವಿಲಾಸ' ನೋ.

ವಾಗ್ವೀರ (ನಾ). ೧. ಮಾತಿನ ಮೇಲೆ ಪ್ರಭುತ್ವವುಳ್ಳವನು ; ಪಂಡಿತ. ೨. (ಆಲಂ) ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಶೂರನಾಗಿರುವವನು ; ಜಂಬಾಯಿಗಾರ : ವಾಗ್ವೀರನಾದ ಉತ್ತರಕುಮಾರನು ನಾಯಕತ್ವವನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಂಡು ವಿಜಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಂಡು ಬರಬೇಕು (ಪ್ರಬಂಧ. ೨೭). [ಸಂ.]

ವಾಗ್ವೃತ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಮಾತಿನ ಚರ್ಯೆ ; ನುಡಿಯ ರೀತಿ : ಪದಪಂ ಕೆಯ್ದುದೊಳುಂಟುಮಾಡಿ ನಯಮಂ ವಾಗ್ವೃತ್ತಿಯೊಳ್ ತೋಱೆ . . . ಕಾಮಿನಿ . . . ಇನಸುಂ ಮನಂಗೊಳಿಸಿದಳ್ ನಾನಾಪ್ರಕಾರಂಗಳಿಂ (ಸುಕುಮಾ. ೭-೧೧). ೨. ಮಾತಿನ ಆಶಯ , – ಬಯಕೆ : ಇನ್ನಾಸೆಗೆಯ್ದೊಡೆನಿಮ್ಮಾಜ್ಞೆಗೆ ತಪ್ಪಿದಂ ಸಲಿಸೊರ್ಮೆಯಿಂಗನ್ನ ವಾಗ್ವೃತ್ತಿಯುಂ (ಶಂರಾಮಾ. ೬-೧೨೩). [ಸಂ.]

ವಾಗ್ವೈಖರಿ (ನಾ). ಮಾತಿನ ರೀತಿ , — ಶೈಲಿ : ಸುಧೆ ಸುರಿವ ವಾಗ್ವೈಖರಿಯ ಭಸ್ಮೋದ್ಧೂಳಧಾರಣೆಯ (ಗುಚಾ. ೨·೩); ನಿನ್ನ ವಾಗ್ವೈಖರಿಗೆ ನಾನೇನು ತಾನೇ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಬಹುಮತಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟೇನು (ಕವಿಕ. ೩೧). [ಸಂ. ವಾಗ್ವೈಖರೀ]

ವಾಗ್ವೈಭವ (ನಾ). = ವಾಗ್ವಿಭವ ೧ : ನೀಲಮ್ಮಿಾರಾಭಸಿಕವೃತ್ತಿಯಂ ವಾಗ್ವೈಭವದಿಂ ಕಳೆದು ಪೊರೆದಯಮ್ಮನನಿಂದ್ಯಾ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೯೦); "ಶ್ರೀ" ಯವರು . . . ವಾಗ್ವೈಭವಶಾಲಿಗಳು (ಕಜಾ. XIV, ೭೦೮೩). [ಸಂ.]

ವಾಗ್ವ್ಯಾಪಾರ (ನಾ). ವಾಗಿಂದ್ರಿಯದ ಮೂಲಕ ನಡೆಯುವ ವ್ಯವಹಾರ ; ಮಾತಿನ ಬಳಕೆ : ಅವರು ತಮ್ಮ ಮನೋವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಪರಮಶಿವನ ಪದಂಗಳಲ್ಲಿಯು , ವಾಗ್ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಶಿವಭಕ್ತರಲ್ಲಿಯು . . . ಇರಿಸಿದವರಾಗಿ (ಪುರಾವಿ. ೨೬೨). [ಸಂ.]

ವಾಘೆ , ವಾಗ್ಯ (ನಾ). ಕಡಿವಾಣ ; ಲಗಾಮು : "ಕುಶ ರಶ್ಮಿಯೆನೆ ವಾಘೆಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೮೧-೧೨); ಸುಕಳಾಶ್ವಮಂ ಬೇಗದಿಂ ಬೆಂಗವಾಯ್ದು ರಾಘೆಯೊಳೆಂಕಿ ವಾಘೆಯೊಳ್ ನಿಲಿಸಿ ಕೆಲಬಲಕ್ಕಿಕ್ಕಿ (ಗಿರಿಕ. ೨-೧೦೫ ವ); ತೆಗೆ ತೆಗೆ ಸಾಕು ವಾಘೆಯ ಮರಳಿ ಹಿಡಿ ತೇಜಿಗಳ ತಿರುಹು (ಉವ್ಯಾವಿ. ೬-೧೦). ವಾಗ್ಯ : ವಾರುವವನೇರುವಡೆ ವಾಗ್ಯದ ದಾರವನು ಹಿಡಿದಲ್ಲದಾಗದು (ಅಚಷ. ೧-೨೫).

[< ಸಂ. ವಾಗಾ. / ಮರಾ. ವಾಘಾ, ವಾಗಾ]

ವಾಙ್ಮಯ (ಗು). ೧. ಮಾತುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ , — ತುಂಬಿದ. ೨. ಮಾತಿನ ಚಾತುರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ವಾಗ್ವೈಖರಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. (ನಾ). ೩. ಶಬ್ದದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು. ೪. ಭಾಷೆ ; ಮಾತು ; ನುಡಿ. ೫. ಮಾತಿನ ಚಾತುರ್ಯ ; ವಾಗ್ವೈಖರಿ. ೬. ಕಾವ್ಯ, ನಾಟಕ ಮುಂತಾದ ಸಾಹಿತ್ಯ ರಚನೆ : ವಾಙ್ಮಯಮನಿತರ್ಕಮುಂಬ[ಕ]ಸರಸ್ವತಿ ಮನ್ಮುಖಪದ್ಮರಂಗದೊಳ್ನೆಯನೆಡೆಗೊಂಡು ಕೊಂಡುಕೊನೆದೀಲಗರಿಗಂಗೆ ವಿಶುದ್ಧಬುದ್ಧಿಯಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೫). ೭. ಒಂದು ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿರುವ ಗ್ರಂಥಸಂಪತ್ತಿ : ಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥಗಳು ವಾಙ್ಮಯ ; ಕವಿತೆ, ಕಾದಂಬರಿಗಳು ಸಾಹಿತ್ಯ (ಸಾಹಿವಿ. ೯೧); ಪ್ರಚಾರವಾದಗಳೇ ತುಂಬಿದ ಬರವಣಿಗೆಯನ್ನು ವಾಙ್ಮಯವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದಾದರೂ ಅದನ್ನು ಸಾಹಿತ್ಯವೆಂದು ಕರೆಯುವುದು ಸರಿಯಾಗಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ (ಸಾಸಮಾ. ೧೯). [ಸಂ.]

ವಾಙ್ಮಲ (ನಾ). ಮಾತಿನಲ್ಲಿರುವ ದೋಷ ; ವಾಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಕಳಂಕ : ಪೂಜ್ಯಪಾದಯತಿಪತಿಯ ಗುಣಸ್ತವನಂಗಳೊಮ್ಮೆ ನಾಲಗೆಗೆ ವಂದ ಮಾನವನ ವಾಙ್ಮಲ ನಿಂದಪುದೇ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧-೧೪). [ಸಂ.]

ವಾಙ್ಮಹಿಮೆ (ನಾ). ಮಾತಿನ ಪ್ರಭಾವ ; ನುಡಿಯ ಮಹತ್ವ : ಗೌತಮನ ವಾಙ್ಮಹಿಮೆಯೋ ಮೇಣಾಹಲ್ಯೆಯ ತಪೋಬಲಮೋ ಕಾಣೆನ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೫-೨೦೬).

[ಸಂ. ವಾಙ್ಮಹಿಮನ್]

ವಾಙ್ಮಾಧುರ್ಯ (ನಾ). ಮಾತಿನ ಸವಿ , — ಇಂಪು ; ನುಡಿಯ ಮಾಧುರ್ಯ.

[ಸಂ.]

ವಾಙ್ಮುಖ (ನಾ). ಮಾತು, ಪ್ರಬಂಧ, ಭಾಷಣ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಆರಂಭ ; ಪೀಠಿಕೆ : "ಉಪನ್ಯಾಸಃ, ವಾಙ್ಮುಖಂ — ೨ ವಾಕ್ಯಾರಂಭದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂಚಿ. ೫೨). [ಸಂ.]

ವಾಚ (ನಾ). ೧. ಮಾತು ; ನುಡಿ : ಯೋಚಿಸಿ ನೋಡಲು ಸೋಜಿಗವಾಗಿದೆ ವಾಚಕ್ಕೆ ನಿಲುಕದ ಹುಯಿ (ವಿರಾಶ್ಯ. ೯-೪). ೨. (?) : ಅಚಗೌಂಡನ ಮನೆಗೆ ತೆರಳುತ ವಾಚದಲಿ ಕುಳ್ಳಿರುವ ದೊರೆಗಳ ಕಾಚ ಕಟ್ಟಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲದಜುವೆಯ ಹಾಗೆ ಮಾಡುವೆನು (ರೇವಣಾ. ೧-೧೪). [ಸಂ. ವಾಚ್]

ವಾಚಂಯಮ (ನಾ). ೧. ಮೌನವ್ರತವನ್ನು ಪಾಲಿಸುವವನು. ೨. ಮುನಿ ; ಋಷಿ : "ಋಷಿಃ , ತ್ರಿಕಾಲದರ್ಶೀ , ಮುನಿಃ , ವಾಚಂಯಮಃ — ಈ ೪ ಋಷಿಗಳ್" (ಹಲಾಯು. ೬೮-೨೫೮). [ಸಂ.]

ವಾಚಂಯಮವಿಧಿ (ನಾ). ಮೌನವನ್ನು ಪಾಲಿಸುವಿಕೆ ; ಮೌನವ್ರತ : "ವಾಚಂಯಮವಿಧಿ (ಮೌನಂ)" (ವಾತ್ರಕೋ. ೫೬೬-೩೫). [ಸಂ.]

ವಾಚಂಯಮಿ (ನಾ). = ವಾಚಂಯಮ ೨ : ಪಂಡಿತತತಿವಿನತಂ ಮಾಘನಂದ್ಯಾಖ್ಯ ವಾಚಂಯಮಿರಾಜಂ (ಎಕ. II, ೬೪-೬೭ ; 1103); ಬೀಳ್ಕೊಂಡರನಿಬರಂ ವಾಚಂಯಮಿಗಳಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೭೬-೯೦). [ಸಂ. ವಾಚಂಯಮಿನ್]

ವಾಚಕ (ಗು). ೧. ಮಾತನಾಡುವ ; ಹೇಳುವ : ವಾಚಕಚಪಳತ್ವದಿಂದ ಮಾತನಾಡಿದಡೇನು ತ್ರಿವಿಧದ ಆಸೆ ಬಿಡದನ್ನಕ್ಕ (ಸಕವ. ಕ. I, ೩೬೮-೧೫೬೯). ೨. ಓದುವ ; ವಾಚಿಸುವ. ೩. ಸೂಚಿಸುವ ; ತಿಳಿಸುವ : 'ಪರಿಮಾಣವಾಚಕ' ಪರಾ. (ನಾ). ೪. ಮಾತಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು : ಮಾನಸ ವಾಚಕ ಕಾಯಕಾಧೀನ ದಿನಿರ್ದಾಪುದಂತದಂ ನೀನತಿಭಕ್ತಿಯಿನಾಲಿಸೌ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೧-೧೦-೨೧); ಸತ್ಯಮಿತಹಿತ ಭಾಷಣಾದಿಗಳು ವಾಚಕವು (ಹಿಂದುಸಾ. ೮೯). ೫. ಮಾತು ; ನುಡಿ : ವಾಚ್ಯ ವಾಚಕ ವಿಶೇಷ ವಿಶೇಷಣ ಲಕ್ಷ್ಯ ಲಕ್ಷಣಪ್ರಚುರತೆ ಕಾಳಿದಾಸನುಮನೇಳಿಸಿತೀ ಕೃತಿ ನಾಗವರ್ಮನಾ (ಛಂದೋಂಬು. ೧-೭). ೬. ಸಂದೇಶ ; ನಿರೂಪ : ಸನ್ನಿಧಾನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲು ಭಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೂ ಮಂಡಲೇಶ್ವರರ ವಾಚಕವನ್ನು ಹೇಳುವವನು ನಾನು (ಶ್ರೀರಾಯ. ೨೪೪). ೭. ಓದುವವನು ; ಓದುಗ : ಆಳಿಕೆಯ ಕಾಲಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುವ ವಂಶವೃಕ್ಷವನ್ನು ವಾಚಕರ ಸೌಕರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಟ್ಟದೆ (ಕರ್ಣಾಇ. ೧೫). ೮. ಕಾವ್ಯವನ್ನು ಸಹೃದಯರ ಮನಮುಟ್ಟುವಂತೆ ರಾಗವಾಗಿ ಓದುವವನು ; ಗಮಕಿ : ಮಾನಿತಪದಮಂ ಪದಸಂಧಾನಮನರ್ಥಪ್ರತೀತಿಯಂ ಕವಿಹೃದಯಸ್ಥಾನಮನಱಿದೋದದೆ ಕಣ್ಣೇನೆಯ ಕರಡಿಯವೊಲುಲಿಪಂ ವಾಚಕನೇ (ಛಂದೋಂಬು. ೧-೩೦ ಅಧಿಪಠ್ಯ); ಪ್ರಕಟಿಸಿದತ್ತು ಪದ್ಮಜನ ಪಕ್ಕದೊಳ್ . . . ವಾಚಕಕೋಟಿಪ್ರಣ್ಯಪಾಠಕತತಿ ಗಾಯಕಪ್ರತತಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೨೧). ೯. ಮಾತನಾಡುವವನು : ವೇಷಗಳ್ಪರ ನಿಹಿತವ ನೋಡಿ ವಾಚಕರ ಪರಿಹಾಸಕನೀತಿಯ ತಿಳಿದು ಮತ್ತಾವ ರೀತಿನೀತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮಾತ ತಾರದೆ . . . ಇಪ್ಪಾತ ತ್ರಿವಿಧದವನಲ್ಲ (ಸರ್ವವ. ೧೨೨-೬೨೪). ೧೦. [ಕಾವ್ಯಮಿ] ಪದಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯವಾದ ಸಾಂಕೇತಿಕಾರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಶಬ್ದ : ರಾಷ್ಟ್ರಕ್ಕಂ ಗೋಚರದೆಡೆಗಂ ವಿಷಯಂ ವಾಚಕವೆಂದಱಿಗೆ ವಸ್ತುತತ್ವಸ್ಥಿತಿಯಿಂ (ವಾತ್ರಕೋ. ೧೨೭-೫೯); ಆ ವೈಖರೀರೂಪ ಶಬ್ದಸಮೂಹವೇ ವಾಚಕವೆಂದು ಲಾಕ್ಷಣಿಕವೆಂದು ವ್ಯಂಜಕವೆಂದು ತ್ರಿವಿಧವಾಗಿಹುದು. ಅದಱಲ್ಲಿ ವೃದ್ಧಸಂಕೇತಸಿದ್ಧಮಾಗಿ ಇದು ಘಟವಿದು ಪಟವೆಂಬ ರೀತಿಯಿಂ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥಮಂ ಗೋಚರಿಪ ವಾಣಿಯೇ ವಾಚಕಶಬ್ದವೆನಿಸುವದು (ವಿವೇಕ. ೧೭೧). [ಸಂ.]

ವಾಚಕಗುರು (ನಾ). ಎಂಟುಬಗೆಯ ಗುರುಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ; ತತ್ವವನ್ನು ಬೋಧಿಸಿ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನವನ್ನು ನೀಡುವ ಗುರು : ವೇದದನುಮತವೆನಿಸಿದ ತತ್ವಸಂಪ್ರೀತಿಯನೆ ಬೋಧಿಸಿ ತಿಳುಹುವ ಕುಶಲನೆ ವಾಚಕಗುರುವಹನು (ಕೈವಲ್ಯ. ೮-೧-೨); ಆ ಶ್ರೀಗುರುವೇ ಸಾಧಕರಾದ ಶಿಷ್ಯರಧಿಕಾರಭೇದದಿಂ ಬೋಧಕಗುರು ವೇದಕಗುರು ನಿಷಿದ್ಧಗುರು ಕಾಮ್ಯಗುರು ಸೂಚಕಗುರು ವಾಚಕಗುರು ಕಾರಕಗುರು ವಿಹಿತಗುರುವೆಂದೆಂಟುತೆಱನಾಗಿರ್ಪರವರಲ್ಲಿ . . . ವಿಷಯಂಗಳ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವದರ್ಶನದಿಂದಾತ್ಮಾನುರಾಗಪ್ರದನೇ ವಾಚಕಗುರು (ವಿವೇಕ. ೧೯). [ಸಂ.]

ವಾಚಕತ್ವ (ನಾ). ಅರ್ಥಗರ್ಭಿತವಾದುದು ; ಅರ್ಥದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು : ಗುಣವೃತ್ತಿ , ವಾಚಕತ್ವ , ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದವ್ಯಾಪಾರಗಳೆಲ್ಲವುಗಳಿಂದಲೂ ವಿಲಕ್ಷಣವಾದುದೇ ವ್ಯಂಜಕತ್ವ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೨೦೭); ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ಮರಣಕ್ಕೆ ತರಲು ಅನುಕೂಲವಾದ ಪದಾರ್ಥದ ಸಂಬಂಧಕ್ಕೆ ಶಕ್ತಿ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಇದಕ್ಕೆ ಸಮಯ , ಸಂಗತಿ , ಸಂಕೇತ , ವಾಚಕತ್ವ ಎಂಬೀ ಮುಂತಾಗಿ ನಾಮಾಂತರಗಳು (ಭಾತತ್ವ. ೮೪೬). [ಸಂ.]

ವಾಚಕದೋಷ (ನಾ). ಮಾತಿನ ಮೂಲಕ ಉಂಟಾಗುವ ಪಾಪ : ಚಾಂಡಾಲಾದಿ ಹೀನಯೋನಿಯನ್ನೆಯ್ದಿ ಅನುಚಿತತ್ವ ನಿಷ್ಠುರತ್ವ ಪುಸಿ ಪೈಶೂನ್ಯವೆಂಬೀ ನಾಲ್ಕು ವಾಚಕ ದೋಷಂಗಳಿಂ ಪಶುಪಕ್ಷಿಗಾಗಿ ಪುಟ್ಟಿ (ವಿವೇಕ. ೧೯೮). [ಸಂ.]

ವಾಚನ (ನಾ). ೧. ಓದುವುದು ; ಪಠನ : ಒಳ್ಳೆಯ ವಾಚನ ಎಲ್ಲ ವಿದ್ಯುತ್ತಿಗಿಂತಲೂ ಉತ್ತಮವಾದುದು (ಸಾಹಿಪ್ರ. ೫೮). ೨. ಹೇಳುವುದು ; ಘೋಷಿಸುವುದು. ೩. ಮಾತು ; ನುಡಿ : ತದೇಕಚಿತ್ತನಾಗಿ ನನ್ನ ವಾಚನವನ್ನು ಕೇಳುತ್ತ ಕುಳಿತ ವಿಶ್ವಾಸ ತಟ್ಟನೇ ತನ್ನ ಮಾತು ಮಿಂಚಿಸಿದ (ದೀಪಹ. II, ೪). [ಸಂ.]

ವಾಚನಾಲಯ (ನಾ). ಪುಸ್ತಕ, ವೃತ್ತಪತ್ರಿಕೆ, ನಿಯತಕಾಲಿಕ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಸಾರ್ವಜನಿಕರಿಗೆ ಓದಲು ಅನುಕೂಲ ಮಾಡಿಕೊಡುವ ಸ್ಥಳ : ವಾಚನಾಲಯದೊಳು ಆಕೆ ಬಂದಾಳೆಂದರಾಕೆ ಹೋದಳು ತನ್ನ ಮನೆಗೆ (ಚಂದ್ರವಿ. ೧೬೩-೪೯). [ಸಂ.]

ವಾಚನೆ (ನಾ). ೧. ಓದುವುದು ; ವಾಚಿಸುವುದು. ೨. ಮಾತು ; ನುಡಿ : ವಾ[ಪಾಠಾಂ. ಯೋ]ಚನೆಗೆಯಳವಲ್ಲ ಲೋಕಕಗೋಚರವು ತಾನಲ್ಲ ಧರ್ಮವು ಯೋಚಿಸಲಿಕೆತ್ತಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿತು ಭೂಮಿಮಧ್ಯದಲಿ (ಸಂಭವ. ೫-೨೮). ೩. [ಜೈನ] ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯದ ಐದು ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದು ; ಆಗಮಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಓದುವುದು : ವಾಚನೆಯುಂ ಪೃಚ್ಛನೆಯುಮನುಪ್ರೇಕ್ಷೆಯುಮಾಮ್ನಾಯಮುಂ ಧರ್ಮೋಪದೇಶಮುಮೆಂಬ ಪಂಚವಿಧಸ್ವಾಧ್ಯಾಯದೊಳಂ ನೆಗೆಳ್ದು ನಿಸ್ಸಂಗರಾಗಿ (ಆದಿಪು. ೧೨-೪ ವ); ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯಮೆಂಬಗ್ಗಳಿಕೆಯ ತಪಮಂ ವಾಚನಾ ಪೃಚ್ಛನಾನುಪ್ರೇಕ್ಷಾಮ್ನಾಯೋಪದೇಶಕ್ರಮಪರಿಗಣನಾವ್ಯಕ್ತಸೂಕ್ತಿಮುಕ್ತಾವತಂಸಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೧-೪೨). [ಸಂ. ವಾಚನಾ]

ವಾಚಸ್ಪತಿ (ನಾ). ೧. ಮಾತಿನ ಅಧಿಪತಿ ; ಬೃಹಸ್ಪತಿ : ಈ ಮಾತಮೋಘಂ ಮಂದರಾಚಳನಿಶ್ಚಳಮಿದಂ ಚಳಿಯಿಸಲ್ ನಿಮ್ಮ ನೆಚ್ಚಿನ ವಾಚಸ್ಪತಿಗಮಶಕ್ಯಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೩೬ ವ); ಆ ನೆಗಳ್ದ ನಾರಸಿಂಹಧರಾನಾಥಂಗಮರಪತಿಗೆ ವಾಚಸ್ಪತಿವೋಲ್ ತಾನೆಸೆದಂ . . . ಹುಳ್ಳಚಮೂಪಂ (ಎಕ. II (R), ೪೭೬-೨೯; 1154). ೨. ಮಾತಿನ ಮೇಲೆ ಪ್ರಭುತ್ವವಿರುವವನು ; ವಾಕ್ಪಟು : ಆ ಭಗವಂತನ ಕೃಪೆಯಿಂದ ಮೂಕನು ವಾಚಸ್ಪತಿಯಾಗುವನು (ಹುಳಿಸಿ. ೧). ೩. ಬ್ರಹ್ಮ. ೪. ಒಬ್ಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಸಂಸ್ಕೃತ ನಿಘಂಟುಕಾರನ ಹೆಸರು. [ಸಂ.]

ವಾಚಳಕ (ನಾ). ಗಳಹುವವನು ; ಹರಟುವವನು : ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಾಗಮಪುರಾಣ ಕವಿತ್ವಗಳೆಂಬ ನುಡಿಗಳಿಂದೆ ವಾಚಳಕರಾದವರಿಗೆ ತಾರಕಬ್ರಹ್ಮವು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವಾಗದು (ಅಖಂಡೇ. ೨೨೩-೬೫). [< ಸಂ. ವಾಚಾಲಕ]

ವಾಚಾಟ (ಗು). ೧. ಅತಿಯಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವ ; ಹರಟುವ. (ನಾ). ೨. ವಾಗ್ವಾದ ; ಚರ್ಚೆ ; ತರ್ಕ : ಈ ವಾಚಾಟವನ್ನು ನೋಡುತ್ತ ಕುಳಿತಿದ್ದ ಹುಡುಗರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ, ಎದ್ದು ನಿಂತು . . . ಧೈರ್ಯದಿಂದ ನುಡಿದಾಗ (ಚಳುಮ. ೯೮). ೩. ಬಹಳ ಮಾತನಾಡುವವನು ; ಹರಟುವವನು : ಬಟು ಬೊಬ್ಬಾಟವೇತಕೆ ವಿಜಯಸಿರಿ ವಾಚಾಟರಿಗೆ ಮೆಚ್ಚುವಳೆ ತೋಜು ದ್ಯೂತಕೌಶಲವ (ಜಿವ್ಯಾಸ. ೧೩-೪೬). [ಸಂ.]

ವಾಚಾಮಗೋಚರ$_1$ (ನಾ). ೧. ಮಾತಿಗೆ ಸಿಗದುದು ; ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಿಲುಕದುದು: ಶ್ರೀಚೋಳದೇಶವೊಪ್ಪಿಪ್ಪುದು ಧರಾತಳಕೆ ವಾಚಾಮಗೋಚರಮದಱ ವಿಸ್ತರಂ ಜಗಕೆ (ತಿರು. ದೀ. ೧-೬). ೨. ನುಡಿಯಬಾರದುದು ; ಅವಾಚ್ಯವಾದುದು : ತುಂಬಿದ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಅವರು ನಿಮ್ಮನ್ನು ವಾಚಮಗೋಚರವಾಗಿ ಅವಮಾನ ಪಡಿಸಿದರು (ವಚಭಾ. ೨೪೧); ಸಂಪಾದಕನು . . . ಪತ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ವಾಚಾಮಗೋಚರವಾಗಿ ಮೋಹನನನ್ನು ಕೆಲವು ವರ್ಷಗಳಿಂದ ಬಯ್ಯುತ್ತಿದ್ದನು (ಪಂಜಪು. ೨೨೬).
[IP ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ 'ವಾಚಾಂ' ಮತ್ತು 'ಅಗೋಚರ' ಎಂಬುವು ಎರಡು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪದಗಳು]

ವಾಚಾಮಗೋಚರ$_2$ (ಅ). ಅವಾಚ್ಯವಾಗಿ ; ಬಾಯಿಗೆ ಬಂದಂತೆ : ವ್ಯಾಸರಾಯರನ್ನೂ ಅವರ ಮತವನ್ನೂ ವಾಚಾಮಗೋಚರ ನಿಂದಿಸಿದ ಪಂಡಿತರನ್ನು . . . ಅವಮಾನಿಸದೆ ಸನ್ಮಾನ ಮಾಡುತ್ತಲೇ ಬಂದರು. (ಕಭವಿ. ೯೧); ಶ್ಯಾಮ ಕಕ್ಕನನ್ನು ಒಂದು ದಿನ ಕರೆದು, ನಿನ್ನಂತಹ ಠಕ್ಕ ಬೇರೊಬ್ಬನಿಲ್ಲೆಂದು ವಾಚಾಮಗೋಚರ ಬೈದ (ಹೊಸಕ್ಕಿ. ೨೫೦). [< ವಾಚಾಮಗೋಚರ$_1$]

ವಾಚಾಮತೀತ (ನಾ). ೧. ಮಾತಿಗೆ ಮೀರಿದುದು ; ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಿಲುಕದುದು : ಆಚಾರಮುಖದಿಂದ ಗುರುಸಮರ್ಪಣೆಗಳಂ ವಾಚಾಮತೀತಮೆನೆಯರ್ಪಿಸುವ (ವೀಶೈಪು. ೩-೧೮-೨). ೨. ಮಾತಿಗೆ ನಿಲುಕದವನು ; ಪರಮಾತ್ಮ : ಆ ಕುಲಚ್ಚರೆಯರಿಂ ಭೋಗಮಂ ಪೂಜೆಗಳ ಕೈಕೊಳ್ಳುತಾ ವಾಚಮತೀತನೊಪ್ಪುತಿರಲು (ವೀಶೈಪು. ೪-೧೦-೬೨). [IP ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ 'ವಾಚಾಂ' ಮತ್ತು 'ಅತೀತ' ಎಂಬುವು ಎರಡು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪದಗಳು]

ವಾಚಾಲ, ವಾಚಾಳ (ಗು). ೧. ಅತಿಯಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವ ; ಹರಟುವ ; ಗಳಹುವ. (ನಾ). ೨. ನಾದ ; ಧ್ವನಿ : ಕಳಕೇಳೀಕೀರಪಾರಾವತಕುಹರಣವಾಚಾಲ ಮುಜ್ಜೃಂಭಮಾಣೋತ್ಪಳರಾಜಂ . . . ಬಂದೊಯ್ಯನೇನೂದಿದುದೊ ಪಣವಧೂಗೇಹಮಂ ಗಂಧವಾಹಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೮-೪೫). ೩. ಅತಿಯಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವವನು ; ಹರಟೆಮಲ್ಲ : ಗಟಪನೆಂದು ವಾಚಾಲಂ [ಪಾಠಾಂ. ಸೊರಹಂ] (ಕಮದ. ಸ. ೩೩ ವೃತ್ತಿ). ಬಾದಶಹನ ಪ್ರಸನ್ನವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಕಂಡು, ವಾಚಾಲನಾದ ಸಭಿಕನೊಬ್ಬನು ಎದ್ದು ನಿಂತು (ಕಸಂತಾ. ೬೧). ವಾಚಾಳ : ೧. ಪರವಾಚಾಳನೃಪಾಳಜಾಳಕುಳನಾಶೋತ್ಪಾತನಿರ್ಘಾತ ವಾತರವಂ . . . ತಾನೆನೆ ಘೂರ್ಣಿಸಿತು . . . ಭೇರೀರವಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೬). ೩. "ವಾಚಾಳಂ ಜಲ್ಪಾಕಂ ವಾಚಾಟಂ ವಾವದೂಕನಕ್ಕುಂ ಗಟಪಂ" (ಮಾತೃಕೋ. ೧೦೦-೧೩). ೪. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವವನು ; ವಾಕ್ಪಟು : ನರಯುಗ್ಮೋದಯದೊಳ್ ಬುಧಂ ನೆಲಸೆ ವಾಚಾಳಂ ಕಲಾವೇದಿ ಸೌಖ್ಯರತಂ ಶಾಸ್ತ್ರವಿದಂ ಪ್ರಿಯಂವದನೆನಿಕ್ಕುಂ (ಜಾತಕ. ೧೭-೨೩). ೫. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವಂತಹುದು ; ಮಾತುಗಾರಿಕೆಯನ್ನು ಬಲ್ಲುದು : ಆತಂ ತನ್ನ ಮಗಳಪ್ಪ ಸುಮತಿಗೆ ಒಟ್ಪೆಪಟ್ಟೆಗೊಟ್ಟು ಮಗಳೊಡನೆ ವಾಚಾಳನಪ್ಪ ಗಿಳಿಯುಮನಟ್ಟಿದೊಡೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೦೮-೨೩). [ಸಂ.]

ವಾಚಾಲಕ, ವಾಚಾಳಕ (ಗು). ೧. ಅತಿಯಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವ ; ವಾಚಾಲ. ವಾಚಾಳಕ (ನಾ). ೨. ಅತಿಯಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವವನು ; ಹರಟುವವನು : ಅರ್ಪಿತಾವಧಾನಿಯ ಕಟ್ಟು ಹೀಂಗಲ್ಲದೆ ಮಿಕ್ಕಿದುದೆಲ್ಲವೂ ವಾಚಾಳಕರ ಕಟ್ಟುಕದ ಮಾತು (ಸರ್ವವ. ೧೧೨-೬೧೧); ಬೇಚರತ್ನದ ನೆಲೆಯ ಭೂಚರರು ಬಲ್ಲರೆ ವಾಚಾಳಕರ ಮಾತಿಗಿದು ಸಲ್ಲದು (ಪದಗೋ. ೧೦೨). ೩. ಮಾತುಗಾರ ; ವಾಕ್ಪಟು : ಬಂದಿರುವ ನೂರುಮಂದಿಯಲ್ಲಿ ಕೇಳಿದ ಮಾತುಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಸರಿಯಾದ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳುವ ವಾಚಾಳಕನು ಒಬ್ಬನೇ (ಋಷಿ). [ಸಂ.]

ವಾಚಾಲಗಿತ್ತಿ (ನಾ). ಅತಿಯಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವವಳು ; ಮಾತುಗಾತಿ. ವಾಚಾಲಗಿತ್ತಿಯಾದಾ ಸಾಗರೆಯು ಬಿಕ್ಕಿ ಬಿಕ್ಕಿ ಅತ್ತಳು (ದೇವೀಚೌ. ೯೫).
[ವಾಚಾಲ + - ಗಿತ್ತಿ]

ವಾಚಾಲತೆ, ವಾಚಾಳತೆ (ನಾ). ೧. ಅತಿಯಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವಿಕೆ ; ಹರಟುವಿಕೆ : ಕೆಲವು ಸಲ ಪ್ರಮಾಣ ಮೀರಿದ ದೀರ್ಘತೆ, ವಾಚಾಲತೆಗಳೂ ತೋರಿವೆ (ಕಸಾಚ. ೧೬೨). ವಾಚಾಳತೆ : ೨. ನಿರರ್ಗಳವಾದ ಮಾತುಗಾರಿಕೆ ; ವಾಕ್ಪಟುತ್ವ : ನಿಜವಾದ ಜಾಣತನ ಮೌಢ್ಯದಂತೆ ಕಾಣುವುದು. ನಿಜವಾದ ವಾಚಾಳತೆ ಬಿಕ್ಕಳಿಸುವಿಕೆಯಂತೆ ಕಾಣುವುದು (ತತ್ವಶ್ರಾ. ೬೦೪). [ಸಂ. ವಾಚಾಲತಾ]

ವಾಚಾಲತ್ವ (ನಾ). = ವಾಚಾಲತೆ ೨ : ವಾಚಾಲತ್ವಮನೆಸಗಲ್ಗೋಚರಮೇ ಶಬ್ದಗಡಲನುತ್ತರಿಸುವ ಜಾಣ್ಮೇಚರ್ಗೆ ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರವಿಲೋಚನಮಪ್ಪುದಟಸುಕವಿ ಪಂಚಾಸ್ಯನವೋಲ್ (ಉದ್ಭಟ. ೧-೨೨). [ಸಂ.]

ವಾಚಾಲಿತ (ನಾ). ಶಬ್ದದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು ; ನಾದದಿಂದ ತುಂಬಿದುದು : ನೆಯ್ದಿಲ್ಗೊಳಂ ಮೇಲ್ಮರಲ್ಪರಲುತ್ತಿರ್ದುವು ಚಂಚರೀಕಮಧುರವ್ಯಾಹಾರವಾಚಾಲಿತಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೭-೬). [ಸಂ.]

ವಾಚಾಳ 'ವಾಚಾಲ' ನೋ.

ವಾಚಾಳಕ 'ವಾಚಾಲಕ' ನೋ.

ವಾಚಾಳತನ (ನಾ). ೧. ವ್ಯರ್ಥವಾದ ಮಾತು ; ಹರಟೆ : ವಾಚಾಳತನದೊಳಾನು ಕಾಲುಗೆಡೆದು ಕಳನೊಳಗೆ ಪೇಳದೆ ಹೆಜಸಾರಿ ಜೀವವುಳಿಯಲೆಂಬ ಮೊಳರ ಕುಲದವನಲ್ಲ (ತ್ರಿಪುಸಾಂ. ೧೨-೧೩೯). ೨. = ವಾಚಾಲತೆ ೨ : ಅವನು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ . . . ಭಾವಪೂರಿತವಾಗಿ ಒಳ್ಳೆಯ ವಾಚಾಳತನದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಿರುವಾಗ ಕಾಲ ಕಳೆದು ಹೋದುದೇ ಒಲೆನಿನ್‌ಗೆ ತಿಳಿಯಲಿಲ್ಲ (ಮಠನಾ. ೬೯).
[ವಾಚಾಳ (< ವಾಚಾಲ) + - ತನ]

ವಾಚಾಳತೆ 'ವಾಚಾಲತೆ' ನೋ.

ವಾಚಾಳಿ (ಗು). ೧. ಅತಿಯಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವ : ಬಲ್ಲಿದ ವಾಚಾಳಿ ನಾರದಮುನಿ ನಿನ್ನ ಬೊಲ್ಲೆಯ ಮಾತದಂತಿರಲಿ ಎಲ್ಲಿಂದ ಬಂದೆ ಸುದ್ದಿಯ ಪೇಳ್ವುದು (ಮೋಹತ. ೩೬-೧೪); ತಮ್ಮ ವಾಚಾಳಿ ಧರ್ಮಪತ್ನಿಯವರಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಒಂದು ಕತಾಕೃತಿ ನಿಲುವನ್ನು ಕೇಳಬೇಕೆಂದು ಮನಸ್ಸು ಮಾಡಿದರು (ಕಾವೇಂ. ೧೯). (ನಾ). ೨. ಬಹಳ ಮಾತನಾಡುವ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಮಾತಾಳಿ : ವಾಚಾಳಿ ಮೌನವದೇಕೆ ಹೇಳೆಲೆ ಹಿಮರೋಚಿ ಮಸ್ತಕನೊಳು ಸೊಸಿ ನಾಚದೆನೆನಬೇಡ (ಮೋಹತ. ೯-೧೨); ವಾಚಾಳಿಯಾದ ವಸುಧಾ – ಈಗ ಸದ್ದಿಲ್ಲದೆ (ವಾತ್ಸಲ್ಯ. ೨೨೨).
[ಸಂ. ವಾಚಾಲೀ / ಮರಾ. ವಾಚಾಳೀ / ತುಳು. ವಾಚಾಲಿ = ಮಾತುಗಾರಿಕೆ]

ವಾಚಾಳಿತನ (ನಾ). ಬಹಳ ಮಾತನಾಡುವಿಕೆ : ಅಂಥ ನಾಲ್ಕೆಂಟು ಮಾತುಗಳು ಉಂಟುಮಾಡುವಂಥ ಪರಿಣಾಮ, ಘಂಟೆಗಟ್ಟಳೆ ಕೊರೆಯುವ ವಾಚಾಳಿತನದಿಂದ ಉಂಟಾಗಲಾರದು (ಯಕ್ಷಬ. ೧೨೪). [ವಾಚಾಳಿ + – ತನ]

ವಾಚಾಳೆ (ನಾ). ಅತಿಯಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವವಳು : ಅಂತಪುರಕ್ಕೆ ಪೋಪ ವಾಚಾಳೆಯನೊರ್ವಳಂ ಚಟುಳಚೇಟಕೆಯಂ ವಸುದೇವವಲ್ಲಭಂ ಹಿಡಿದು ಹಿಟಕವಾಡೆ (ಅರ್ಧನೇ. ೫-೬). [ವಾಚಾಳ (< ವಾಚಾಲ) + – ಎ$_2$]

ವಾಚಿ (ನಾ). ೧. ಅತಿಶಯವಾದುದು. ೨. ಸಚಿವ ; ಮಂತ್ರಿ. ೩. ಸರಸ್ವತಿ. ೪. ಗುಣ ; ಸ್ವಭಾವ : "ವಿಶೇಷಂ ಸಚಿವಂ ಸರಸ್ವತಿ ಗುಣಂಗಳ್ ವಾಚಿಯಕ್ಕುಂ" (ನಾನಾರ. ೧೦೪). ೫. [ವ್ಯಾಕ] ಒಂದು ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಅಥವಾ ಅದರ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಇನ್ನೊಂದು ಶಬ್ದ ; ಗುಣವಾಚಕ; ವಿಶೇಷಣ. [ಸಂ. ವಾಚಿನ್]

ವಾಚಿಕ (ಗು). ೧. ಮಾತಿನಿಂದಾದ ; ಶಾಬ್ದಿಕವಾದ : ಇವುಗಳಲ್ಲದೆ ಬೇರೆ ಕವಿಕಥಿತ ಕಾಯಿಕ ವಾಚಿಕ ಮಾನಸಿಕ ಉಪಪಾತಕಗಳೂ ನನಗೆ ತಟ್ಟಲಿ (ತುಳಸೀ. ೧-೧೬); ಭಾಷಣವೆಲ್ಲವೂ ವಾಚಿಕ ಅನುಭವವಾಗಿದೆ (ಪ್ರಬಂಧ. ೩೬). ೨. ಮಾತಿನ ಮೂಲಕ ತಿಳಿಸಿದ. (ನಾ). ೩. ಮಾತಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು ; ಶಾಬ್ದಿಕವಾದುದು : ಪಾರುಷ್ಯ (ಕಾಠಿಣ್ಯ), ಅನೃತ, ಪೈಶೂನ್ಯ, ಅಸಂಬದ್ಧಪ್ರಲಾಪ ಈ ನಾಲ್ಕು ವಾಚಿಕವು (ಆರ್ಯಧ. ೧೧೯). ೪. ವಾರ್ತೆ ; ಸುದ್ದಿ ; ಸಮಾಚಾರ. ೫. ಹೇಳಿ ಕಳುಹಿಸಿದ ಮಾತು ; ಸಂದೇಶ : "ಸಂದೇಶವಾಕ್, ವಾಚಿಕಂ – ೨ ಹೇಳಿ ಕಳುಹಿಸುವ ಮಾತಿನ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೫೪). ೬. [ನಾಟ್ಯ] ಆಂಗಿಕ, ವಾಚಿಕ, ಆಹಾರ್ಯಕ ಮತ್ತು ಸಾತ್ವಿಕಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಅಭಿನಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಭಾವಗಳನ್ನು ಮಾತಿನ ಮೂಲಕ ವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸುವ ಅಭಿನಯ : ಅಂಗೋಪಾಂಗಂಗಳೊಳೆಸೆವಾಂಗಿಕಮಂ ಗಾನಪರ್ಕದೊಳ್ ವಾಚಿಕ[ಪಾಠಾಂ. ಚಿಕ, ಚಿತ]ಮಂ ತುಂಗರುಚಿ ಮೆರೆದರ್ (ಆದಿಪು. ೯-೨೮); ಕಾವ್ಯನಾಟಕಾರ್ಥದ ಪೆಂಪಂ ಸಂಗಳಿಸಿ ಪೇಳೆ ವಾಚಿಕವು (ರಾಸ್ಕರಂ. ೧-೫೧). ೭. [ಯೋಗ] ಕರ್ಮಯೋಗದ ಮೂರು ಬಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಇವುಗಳು ಶಾರೀರ, ವಾಚಿಕ, ಮಾನಸಿಕವೆಂದು ಮೂರುಪ್ರಕಾರ . . . ವಾಚಿಕವೆಂದರೆ ಸತ್ಯವಾಗಿಯೂ, ಹಿತವಾಗಿಯೂ, ಪ್ರಿಯವಾಗಿಯೂ ಇರತಕ್ಕ ಪರಾಪವಾದಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡುತ್ತಾ ಸಚ್ಛಾಸ್ತ್ರಪಾಠಪ್ರವಚನ ಪಾರಾಯಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಲಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದು (ಹಿಂಚಸಾ. ೯೯). ೮. [ವೀಶೈ] ಗುರುವು ತನ್ನ ಶಿಷ್ಯನಿಗೆ ಪಂಚಾಕ್ಷರೀಮಂತ್ರವನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸಿ ಮಾಡುವ ದೀಕ್ಷೆ : ಉನ್ನತಧ್ವನಿಯೊಳುಚ್ಚರಿಸಿ ಪಂಚಾಕ್ಷರಿಯ ತನ್ನ ಶಿಷ್ಯಂಗೆ ಗುರು ಮಾಳ್ಪ ದೀಕ್ಷೆಯೇ ವಾಚಿಕಂ (ವೀಶ್ವಪು. ೬-೬-೬೬). [ಸಂ.]

ವಾಚಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಓದು ; ಪಠಿಸು : ಪಲವು ಕಪ್ಪಡಂಗಳೊಳ್ ಸುತ್ತಿರ್ಪುದೊಂದೋಲೆಯೊಳ್ ಬರೆದಿರ್ದ ಗಾಹೆಯಂ . . . ವಾಚಿಸಿ ನೋಡಿ (ವಂಚತಂ. ೧೯೩-೫); ವಾಚಿಸದೆ ವೇದಾರ್ಥನಿಚಯವನು . . . ನೀಚನಹ ಭೂಸುರನ ಕರುಳನು ತೋಚುವಳಸ್ತ್ರೆ ಮೃತ್ಯು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೪-೯೮); ಋಣಗಳೆಲ್ಲವು ಪೂರ್ವಸಂಚಿತಾಂಶಗಳು ಹಣೆಯೊಳದು ಲಿಖಿತ ಮಿರೆಯುಂ ವಾಚಿಸುವನಿಲ್ಲ (ಮಂಕುಕ. ೧೭೦). ೨. ಸೂಚಿಸು ; ತಿಳಿಸು : ಪಂದ್ರುಪದತನುಜಾಸ್ವಯಂವರಕರಸುಗಳು ಬಹುದೆಂದು ವಾಚಿಸಿತಖಿಳಲೇಖಾರ್ಥ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೧-೧೫); ಈಯಶೇಷಮಹೋತ್ಸವದ ಸುಶ್ರೇಯವನು ಕೈಕೊಂಡು ಬಂಧುನಿಕಾಯಸಹಿತ್ಯೆತಹುದೆನುತ ವಾಚಿಸುದುದಾ ಲಿಖಿತ (ತೊರರಾ. ೧-೧೬-೬). ೩. ಹೇಳು ; ನುಡಿ : ಕಾಣುತ ಸ್ಮರಪಿತನ ತಾಗಿದನು ವಾಚಿಸಿ ತನ್ನ ವಿಕ್ರಮವ (ಕೋಗಯ. ೨೨-೫೪). ೪. ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡು ; ವಿವರಿಸು : ವಾಚಿಪ ಶ್ರುತಿಗಳ್ಗೆ ನಿರುಪಮನೆನಿಸಿ ಅತಿ ರೌದ್ರಾಕಾರವಡೆದಭವನ ಕಂಡು ರತಿರಾಜ ಹವಣಿಸಿ ನಿಂದ (ಮೋಹತ. ೬-೨೬); ಆಱು ಶಾಸ್ತ್ರವು ನಾಲ್ಕು ವೇದಪುರಾಣದ ಸಾರದರ್ಥವ ನಿರ್ಣೈಸಿ ತೋಱಿ ವಾಚಿಸುವ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣವೀಧಿ ಬಹುಶೃಂಗಾರದ ಮೆಱೆದುವರ್ತಿಯಲಿ (ಕಂಪಾ. ೬-೪೧). [ವಾಚನ + – ಇಸು$_3$]

ವಾಚು (ನಾ). ಮುಂಗೈಗೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವ ಅಥವಾ ಜೇಬಿನಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಚಿಕ್ಕ ಗಾತ್ರದ ಗಡಿಯಾರ : "ಹೋಯ್, ಗಂಟೆ ಎಷ್ಟಾಯ್ತು?" ಎಂದು ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದವನ ಕೈಯಲ್ಲಿಯ ವಾಚು ನೋಡಿ ಕೇಳಿದಳು (ಹೊಸಕ್ಕ. ೫೦).
[<— ಇಂ. Watch]

ವಾಚೆ (ನಾ). ೧. ಮಾತು ; ನುಡಿ. ೨. ಪವಿತ್ರವಾದ ಮಾತು ; ಸೂಕ್ತಿ. ೩. ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ; ಶಪಥ. [ಸಂ. ವಾಚಾ]

ವಾಚ್ಯ (ಗು). ೧. ಹೇಳಬಹುದಾದ ; ಹೇಳಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. ೨. ದೂಷಣೆಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ; ನಿಂದಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. ೩. [ವ್ಯಾಕ] ವಿಶೇಷಕ ; ಆಖ್ಯಾತಕ. (ನಾ). ೪. ವಿಶೇಷಣ ; ಗುಣವಾಚಕ. ೫. ಕ್ರಿಯಾಪದ ಪ್ರಯೋಗ. ೬. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಶಬ್ದದ ನೇರವಾದ ಅರ್ಥ ; ಶಾಬ್ದಿಕವಾದ ಅರ್ಥ : ವಾಚ್ಯ ವಾಚಕವಿಶೇಷ್ಯ ವಿಶೇಷಣ ಲಕ್ಷ್ಯಲಕ್ಷಣಪ್ರಚುರತೆ ಕಾಳಿದಾಸನು ಮನೇಳಿಸಿತೀ ಕೃತಿ ನಾಗವರ್ಮನಾ (ಛಂದೋಂಬು. ೧-೭); ಅರ್ಥವು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ವಾಚ್ಯ, ಲಕ್ಷ್ಯ, ವ್ಯಂಗ್ಯವೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ (ಕೃಬಿ. ೧೬೬). ೭. ನೇರವಾದ ಅರ್ಥದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು ; ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತವಾದುದು : ಲಲಿತಂ ಪ್ರತೀಯಮಾನೋಪಲಕ್ಷಿತಂ ವಾಚ್ಯಮಾದೊಡೊಪ್ಪದು ಕೃತಿ (ಲೀಲಾವ. ೧-೬೬); ಧ್ವನಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಾತನ್ನೂ ವಾಚ್ಯಕ್ಕಿಂತ ಮೇಲೆನ್ನಬಹುದು (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. VIII, ಮುನ್ನುಡಿ). [ಸಂ.]

ವಾಚ್ಯತ್ವ (ನಾ). = ವಾಚ್ಯ ೬ : ವಾಚಕವಾಚ್ಯತ್ವದಿನಾ ಸೂಚಕಮಾ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಾರ್ಥತ್ವದೊಳ್ಮೆ ಚತುರತೆಯಿಂ ತಿಳಿಯ್ಕೆ ಗೋಚರಮಲ್ತಿದು ಮದೀಯ ದಯೆಯಿಂದೆ ವಿನಾ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೧-೭-೩೦). [ಸಂ.]

ವಾಚ್ಯಲಿಂಗ (ನಾ). ಒಂಬತ್ತು ಲಿಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ವಿಶೇಷ್ಯದ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿರುವ ವಿಶೇಷ್ಯಾಧೀನಲಿಂಗ : ಬಗೆ ನೀನಾನ್ತಾನೆಂಬುಕ್ತಿಗಳುಂ ಗುಣವಚನಸರ್ವನಾಮಬಹುವ್ರೀಹಿಗಳುಂ ಕೃತ್ತದ್ಧಿತಸಂಖ್ಯೆಗಳುಂ ಸಲೆ ವಾಚ್ಯಲಿಂಗಮೆಂದೀ ಕ್ರಮದಿಂ (ಶಮದ. ೮೯); ಅನ್, ನಾನ್, ನೀನ್, ತಾನ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳೂ ಈ ಜಾತಿಯವು. ಇವು 'ವಾಚ್ಯಲಿಂಗ'ಗಳು (ಕೃಬಿ. ೩೩). [ಸಂ.]

ವಾಚ್ಯಲಿಂಗಕ (ಗು). [ವ್ಯಾಕ] ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವ. [ಸಂ.]

ವಾಚ್ಯಾಯನ (ನಾ). ವಾಚ್ಯನೆಂಬ ವೈದಿಕಮಹರ್ಷಿಯ ಪರಂಪರೆಗೆ ಸೇರಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಬುಧರ ಮತಿಸಂಪಾದನೆಗೆ ಮುಖಿಗೊಡದ ವಾಚ್ಯಾಯನರ ಚೇತನಕೆ ಹೋದ ಹೊಲಬಳವಡದ . . . ಶಿವನನು ಕಂಡನಬುಜಭವ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೬-೧೬).
[ಸಂ.]

ವಾಚ್ಯಾರ್ಥ (ನಾ). ಶಬ್ದವನ್ನು ಕೇಳಿದ ಕೂಡಲೆ ತೋರುವ ಅರ್ಥ ; ನೇರವಾಗಿ ತಿಳಿಯುವ ಅರ್ಥ : ಪದಗಳಿಗೆ ವಾಚ್ಯಾರ್ಥ ಲಕ್ಷ್ಯಾರ್ಥಮೆಂದರ್ಥದ್ವಯಮಿಪ್ಪುದು (ಎವೇಕ. ೪೪); ಒಂದು ಶಬ್ದವನ್ನು ಕೇಳಿದ ಕೂಡಲೇ ತಟ್ಟನೆ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹೊಳೆಯುವ ಅದರ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಅರ್ಥವು ಮುಖ್ಯಾರ್ಥ ಅಥವಾ ವಾಚ್ಯಾರ್ಥವೆನ್ನಿಸುತ್ತದೆ (ಕೃಬಿ. ೧೬೬). [ಸಂ.]

ವಾಜ$_1$ (ನಾ). ೧. ಶಿಲ್ಪಿ ; ಕುಶಲಕರ್ಮಿ : (ಕ). ೨. ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗ ; ಚಿನಿವಾರ : ವಾಜನ ಕೇರಿಯಲ್ಲಿ ಸೂಜಿಯ ಮಾರುವ ಸೋಜಿಗದ ಹೆಣ್ಣೆ (ಕಂಕ. ೫೩-೧೦); ಆವೇಶನಂ, ಶಿಲ್ಪಶಾಲಾ – ೨ ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗರ ಕಾರ್ಖಾನೆ, ಪಟ್ಟಡಿಮನೆ, ವಾಜರ ಮನೆ (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೦೦). 'ಓಜ$_1$' ಪರಾ. ೩. ಬಡಗಿ : ಇದನ್ನು ಮಾಡುವವ ಹಾಗೂ ಇದರ ಯೋಗಕ್ಷೇಮ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವವ ವಾಜರವನು (ಚೋರರದೇ. ೨೫). [< ಒವರ್ಜು]

ವಾಜ$_2$ (ನಾ). ೧. ಪಕ್ಷಿಯ ಗರಿ, — ರೆಕ್ಕೆ : "ಪತ್ರ ತನೂರುಹ ವಾಜ ಪತತ್ರಚ್ಛದ ಪಿಂಛ ಪಕ್ಷನಾಮಂ ಗಱಿ" (ಪ್ರಾತಿಂಈ. ೪೧-೧೦). ೨. ಬಾಣದ ಗರಿ : "ಬಾಣದ ಗಱಿ ಪತ್ರಪಾಳಿ ವಾಜಮೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಪ್ರಾತಿಈ. ೮೫-೧೯). ೩. ಯುದ್ಧ ; ಕದನ. ೪. ತುಪ್ಪ. ೫. (ಅನ್ನ, ಮೇಲೋಗರ ಮುಂತಾದ) ಆಹಾರಪದಾರ್ಥ. ೬. ಯಜ್ಞ ; ಯಾಗ. ೭. ಯಜ್ಞದ ಕಡೆಯ ಮಂತ್ರ. ೮. ಶಕ್ತಿ ; ಬಲ ; ಕಸುವು : ಲಿಂಗವನೊಂದು ಶಿಶುಗೆ ಗುರು ಧರಿಸೆ ವಾಜವೆ ಪಿಡಿಯಲು (ವೀಕ್ಷ್ವ. ೮-೧-೩೫). ೯. ವೇಗ ; ರಭಸ. ೧೦. ಕುದುರೆಯ ನಡಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : "ರಂಹಃ, ತರಃ . . . ಜವಃ, ವಾಜಃ — ಈ ೮ ಕುದಿರೆಯ ವೇಗಂ" (ಹಲಾಯು. ೬೩-೨೮೯). ೧೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : "ತರುಭೇದಂ ಘೃತ ಶಾಕಮಶ್ವಗತಿಯುಂ ತೂರ್ಣಂ ಮಖಾಂತ್ಯಂ ಭದಂ ನಿರುತಂ ವಾಜ [ಪಾಠಾಂ. ಜ]ಯೆನಿಕ್ಕು" (ನಾನಾರ. ೧೨೫). [ಸಂ.]

ವಾಜನಿಕ (ಗು). ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ಯಾಗಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ (?) : ಭೀಮ ಫಲುಗುಣರು ಮನದೊಳಗೆ ಕೌರವನ ಕರುಳನು ತನಿರಕುತದಲಿ ಕುದಿಸಿದರು ವಾಜನಿಕಕರ್ಮಕ್ರಿಯೆಗೆ [ಪಾಠಾಂ. ನಿಜಜನಿತಕರ್ಮಕ್ರಮವ, ವಾಚನಿತಕರ್ಮಕ್ರಿಯೆ]ಗೆ ನೆನೆವುದನಱಿದನಾ ಭೂಪ (ಕುಮ್ಯಾಸ. ೧೪-೬೫). [ಸಂ.]

ವಾಜಪೇಯ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಯಜ್ಞ : ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮ . . . ವಾಜಪೇಯ ಪೌಂಡರೀಕಾದಿ ಮಹಾಕ್ರತುಗಳಂ (ವಿವೇಕ. ೧೩೪); ನೂಱಶ್ವಮೇಧಂಗಳನನಿತೆ ವಾಜಪೇಯಂಗಳನೆಸಗಿ (ಅದ್ಭುತ. ೭-೧೭). [ಸಂ.]

ವಾಜಬಿ$_1$, ವಾಜಮಿ, ವಾಜವಿ, ವಾಜಿಬಿ, ವಾಜಿಮಿ, ವಾಜ್ಮಿ (ಗು). ೧. ತಕ್ಕ ; ಅರ್ಹವಾದ ; ಯೋಗ್ಯವಾದ : ಈ ಅಮರಸೂಳ್ಯದ ಮಾತನ್ನು ವಾಜಬಿ ದರಿಯಾಪ್ತು ಮಾಡುವ ಬಗ್ಗೆ, ಮಲೆವಾರಿ ಕಮಿಷನ್‌ಸಾಹೇಬರು ಕೇಪ್ಟನ್ ಮಾವಿನಿಸಾಹೇಬರವರನ್ನು . . . ಕಳುಹಿಸಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದ (ರಾಜೇಂದ್ರ, ೧೧೪); ಬಾಕಿ ನಿಂತದ್ದರಲ್ಲಿ ವಾಜಬಿ ಅಳತೆ ಮಾಡಿಸಿ ಸಮವಾಗಿ ಎರಡು ರಾಶಿ ಮಾಡಿಸಿ (ಮಹಾಮ. II, ೬೪). ೨. ವಾಡಿಕೆಯಾಗಿರುವ ; ರೂಢಿಯಲ್ಲಿರುವ : ಕುಲ್ಲು ಆದ ದವಸಕ್ಕೆ ವಾಜಬಿ ಆಯ ವಗೈರೆ ಹೋಗಲಾಗಿ (ಮಹಾಮ. II, ೬೪). (ನಾ). ೩. ಸಮಂಜಸವಾದುದು ; ಯೋಗ್ಯವಾದುದು ; ತಕ್ಕುದು : ಕಾಲುಪಾಲು ಹೊಲ ಯಿ ರಾಜಿಗೆ ಸಲುವುದು ವಾಜಬಿಯಾಗಿಯಿದ್ದಲ್ಲಿ ಯಿಾಗಲೂ ಯಿವಗೆ ಬಿಡಿಸಿ ಕೊಡುವುದು (ಎಕ. VII (S), ಚನ್ನಗಿ. ೮೫-೨೭; 1821). ೪. ಕಾನೂನುಬದ್ಧವಾದುದು : ಯಿ ವಿಷಯವಾಗಿ ತಕ್ಟೆಬಕ್ಟೆಗಳ ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ನೀವು ವಾಜಬಿಯಿದ್ದ ಮೇರೆಗೆ ಚಂನ್ನಾಗಿ ದರ್‍ಯಾಪ್ತು ಮಾಡಿ ಸಾಬಕ್ಕು ಮಾಮುಲ್ಲು ಪ್ರಕಾರಕ್ಕೆ ನಡೆಮಕೊಳುವ ಹಾಗೆ . . . ಜೋರ ತಾಕಿಯಿತು ಮಾಡುವದು (ಮೈಅರಿ. ೧೯೩೦, ೪೩-೩೧; 1812). ವಾಜಮಿ : ೧. ನಾಕ ಮಂದಿ ಏನ ಹೇಳತಾರ ವಾಜಮಿ ಧಾರಣೆಗೆ ಕೊಡತೇವೆ (ಅನ್ನ. ೧೦೩); ಆಚಾರೆಪ್ಪ ಹೇಳೂದೆಲ್ಲ ವಾಜಮಿ ಮಾತು (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೪೮). ೩. ಅವಳ ಮೊದಲ ಬಾಣಂತಿತನ ತೌರಿನಲ್ಲಿ ಆಗುವದು, ರೂಢಿಯಂತೆ, ಸಂಪ್ರದಾಯದಂತೆ ವಾಜಮಿ (ದಿಪಹ. I, ೧೯). ವಾಜವಿ : ೧. ವಾಜವೀ ಮಾತು. ಇದೇನು ಯಾರೋ ಒಳಗೆ ಬರುತ್ತಿರುವ ಹಾಗಿದೆ (ಶಿವದ. ೬೧). ವಾಜಿಬಿ : ೧. ಸ್ವಾಮಿಗಳವರಿಗೂ ಇವರ ಪರಿವಾರಕ್ಕು ಸಹಾ ವಾಜಿಬಿ ಖರೀದಿಗೆ ಬೇಕಾದ ಸಾಮಾನು ಕೊಡಿಸಿಕೊಟ್ಟು (ಗುಯದ. ೧೦). ವಾಜಮಿ : ೧. "ವಾಜಮಿ = ಯೋಗ್ಯ" (ದಾನಕೋ. ೪೪). ೩. ವಾಜಿಮಿಯಲ್ಲದ ಒಂದೂ ಮಾತನ್ನು ನಾನು ಅನ್ನುವವನಲ್ಲ (ಮರಮ. ೧೫೯). ವಾಜ್ಮಿ : ೩. ವಾಜ್ಮಿ ಹೌದಲ್ಲೊ ನಾ ಅಂಬೋದು? (ಮಂಜಹು. ೬); ನಿನಗ ಸಿಟ್ಟು ಬರೋದು ವಾಜ್ಮಿ, ನಾಚಿಕೆ ಆಗೋದೂ ವಾಜ್ಮಿ (ಪುರುಷ. ೧೪೩).

[← ಅರ. ಓ೨. ವಾಜಿಬ್, ವಾಜಿಬೀ./ ಮರಾ. ವಾಜಬೀ, ವಾಜಬ್, ವಾಜವೀ, ವಾಜಿಬ್, ವಾಜಿಬೀ, ವಾಜೀಬ್, ವಾಜೀಬಿ./ ತುಳು. ವಾಜಬಿ, ವಾಜ್ಮಿ]

ವಾಜಬಿ$_2$ (ಅ). ೧. ಸರಿಯಾಗಿ ; ಸಮಂಜಸವಾಗಿ : ಕಾಲು ಪಾಲು, ಹೊಲಾ ಬಿಟ್ಟುಕೊಡದೆ ಯಿರುವದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇನು ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ವಾಜಬಿ ವಿಚಾರಿಸಿ . . . ಕೊಡುವುದು (ಎಕ. VIII (S), ಚನ್ನಗಿ. ೮೫-೯೨; 1891). ೨. ವಾಡಿಕೆಯಾಗಿ ; ರೂಢಿಯಾಗಿ : ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಮಾರ್‍ರಿಕೊಂಡ ಗೋಣಿಗೆ ವಾಜಬಿ ಬರತಕ ಸುಂಕ್ಯಾ ತೆಗೆದುಕೊಳುವದು (ಮೈಅರಿ. ೧೯೩೮, ೨೦-೮; 1816). [< ವಾಜಬಿ$_1$]

ವಾಜಮಿ 'ವಾಜಬಿ$_1$' ನೋ.

ವಾಜವಿ 'ವಾಜಬಿ$_1$' ನೋ.

ವಾಜಸನಿ (ನಾ). ವಾಜಸನೇಯಿಸಂಹಿತೆಯಿಂದ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಡುವವನು ; ವಿಷ್ಣು : ವಾಜಸನೇಯಾದಿ ಸಕಲೋಪನಿಷತ್ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿರ್ಪುದರಿಂದ ವಾಜಸನಿಯೆಂದು ಪೆಸರ್ (ಭಾರಶಿಮ. ೪೩). [ಸಂ. ವಾಜಸನಿ]

ವಾಜಸನೇಯ (ನಾ). ೧. ವಾಜಸನೇಯಿಸಂಹಿತೆ ಅಥವಾ ಶುಕ್ಲ ಯಜುರ್ವೇದವನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಋಷಿ ; ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯ. ೨. ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ವಾಜಸನೇಯಿಸಂಹಿತೆ : ಶ್ರೀರುದ್ರ, ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕ . . . ವಾಜಸನೇಯ[ಪಾಠಾಂ. ವಾಜಸನಯ, ವಾಜಸನೀಯ] . . . ಮುಂಡಕವೆಂಬಿವು ಮೊದಲಾದವೇ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳು (ವಿವೇಕ. ೫). [ಸಂ.]

ವಾಜಿ (ಗು). ೧. ರಭಸವಾದ ; ವೇಗವುಳ್ಳ. ೨. ಕಸುವುಳ್ಳ ; ಸಮರ್ಥವಾದ. ೩. ರೆಕ್ಕೆಗಳುಳ್ಳ. (ನಾ). ೪. ರಭಸ ; ವೇಗ : ಮೊತ್ತದ ತುರಗಂಗಳು ಬೆಂಡೇಳೆ ರಥತತಿ ವಾಜಿಯೊಳ್ಕೆತರೆ [ಪಾಠಾಂ. ನಾಲ್ಕೆಸೆಗೆಯ್ತರೆ] ಕವಿದು (ಹಟಕಾ. ೧೨-೩೦ ರಗಳೆ); ೫. ಕುದುರೆ ; ಅಶ್ವ : ಸೇನಾಪತಿ ಸ್ಥಪತಿ ಗೃಹಪತಿ ಪುರೋಹಿತ ಗಜ ವಾಜಿ ಸ್ತ್ರೀರತ್ನಗಳೆಂಬೇಟುಂ ಜೀವರತ್ನಂಗಳುಮಂ . . . ಅರ್ಚಿಸಿ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೬-೧೦೧ ವ); ಪವನಜವಮಂ ಮುಂಚಿ ವಾಜಿಗಳೋಟಂಗೊಂಡುವು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩೦-೨). ೬. ಬಾಣ ; ಶರ : "ವಾಜೀ— ಕುದುರೆ, ಬಾಣ, ಹಕ್ಕಿ" (ಸಿದ್ಧಾಂತ. ೪೦೦). ೭. ರೆಕ್ಕೆಗಳುಳ್ಳುದು ; ಪಕ್ಷಿ ; ಹಕ್ಕಿ : ಸಂಚರಿಪ ಸಕಲ ಮ...ರಾಜಿಗಳ ವಾಜಿಗಳ ತಡಿವಿಡಿದ ವೃಕ್ಷಂಗಳ . . . ಕಂಡಳು (ಚಿಬಪ್ರ. ೩೪-೨೦). ೮. ಎಲುಬು. ೯. ಶತ್ರು : "ತುರಗ ವಿಯಚ್ಚರಾಸ್ಥಿ ರಿಪುಮಾರ್ಗಣಮೆಂಬಿವು ವಾಜಿಯಕ್ಕುಂ" (ನಾನಾರ. ೬೬). ೧೦. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : 'ವಾಜಿದಂತಕ' ಪರಾ. ೧೧. ದುಂಬಿ. ೧೨. ಮೇಲೋಗರ. ೧೩. ಯಜ್ಞ. ೧೪. ರೆಕ್ಕೆ ; ಗರಿ : "ತರುವಿನೊಳುಂ ತುಂಬೆಯೊಳುಂ ತುರಗದೊಳುಂ ಶಾಖಿದೊಳಗೆ ಯಜ್ಞದಿ ಗರಿಯೋಳ್ ಸರಿಗಾರು ವಾಜಿ ಶಬ್ದಂ" (ನಾನಾಕಂ. ೧೪೭). [ಸಂ. ವಾಜಿನ್]

ವಾಜಿಕರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ವಾಜಿಗಂಧ : "ವಾಜಿಕರೀ, ವಾಜಿಗಂಧ — ಈಯೆರಡುಂ ಅಂಗುರು" (ಓಷಧಿ. ೧೫೧). [?]

ವಾಜಿಮಿರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ವಾಜಿಮಿರಾ — ಕರಿಯ ಗಿರಿಕರ್ಣಿಕೆ" (ಓಷಧಿ. ೧೫೧). [?]

ವಾಜಿಗಂಧ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಅಂಗುರದ ಗಿಡ ; ಅಶ್ವಗಂಧ : "ವಾಜಿಕರೀ, ವಾಜಿಗಂಧ — ಈ ಯೆರಡುಂ ಅಂಗುರು" (ಓಷಧಿ. ೧೫೧). [ಸಂ. ವಾಜಿಗಂಧಾ]

ವಾಜಿತರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕತ್ತೆ ; ಹೇಸರಗತ್ತೆ : "ಚಕ್ರಿಪತಿ ವಾಜಿತರ ಮೆನಲು ಪೇಸರಗತ್ತೆಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೫೫-೯). 'ಅಶ್ವತರ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ವಾಜಿದಂತಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಆಡುಸೋಗೆ : "ವೈದ್ಯಮಾತಾ . . . ವಾಜಿದಂತಕಃ — ೮ ಅಡ್ಡಸರದ ಗಿಡ, ಆಡುಸೋಗೇಗಿತದ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತ. ೧೩೫). [ಸಂ.]

ವಾಜಿದಂತಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ವಾಜಿದಂತಿಕಾ — ಕುರುಟಗೆ" (ಓಷಧಿ. ೧೫೧). [ಸಂ. ವಾಜಿದಂತಿಕಾ]

ವಾಜಿನಾಮ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಕಹಿಪಡವಲಕಾಯಿ : "ವಾಜಿನಾಮ — ಕಹಿಪಡವಲ" (ಓಷಧಿ. ೧೫೧). [ಸಂ.ವಾಜಿನಾಮನ್]

ವಾಜಿನಿ (ನಾ). ೧. ಹೆಣ್ಣುಕುದುರೆ : "ಅರ್ವತೀ . . . ವಾಮಿ, ಪ್ರಸೂತಾ, ವಾಜಿನೀ — ಈ ೫ ಘೋಟಿಗೆ" (ಹಲಾಯು. ೬೨-೨೮೬). ೨. = ವಾಜಿಗಂಧ. [ಸಂ. ವಾಜಿನೀ]

ವಾಜಿಪ (ನಾ). ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು ; ಕಾಸ್ತಾರ: ಪೋದುದು ಬೊಮ್ಮಂಗೆ ಶಿರಸ್ಸು ಭಾರ್ಗವನು ಕಣ್ಣಾಣಂ ನಳಂ ವಾಜಿಪಂ . . . ವಿಧಿಯುಂ ಮಾಜುವನಾವನ್ನೆ (ಸೋಮೇಶ. ೨೭). [ಸಂ.]

ವಾಜಿಬಳ (ನಾ). ಚತುರಂಗಬಲದಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಕುದುರೆಯ ಪಡೆ, — ಸೈನ್ಯ : ಬಳವದರಾತಿಸೇನೆ ಕಿಡೆ ವಾಜಿಬಳಂ ಪೆಜಪಿಂಗೆ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೧೮೪-೭; 1032). [ಸಂ. ವಾಜಬಲ]

ವಾಜಿಬಿ 'ವಾಜಬಿ' ನೋ.

ವಾಜಿಭೋಜನ (ನಾ). ಕುದುರೆಯ ಆಹಾರವಾದ ಹುರುಳಿ, ಕಡಲೆ ಮುಂತಾದ ಧಾನ್ಯ : "ವಾಜಿಭೋಜನಃ — ಕಡಲೆ, ಹೆಸರು, ಹುರುಳಿ" (ಒಷಧಿ. ೧೫೧). [ಸಂ.]

ವಾಜಿಮಿ 'ವಾಜಬಿ' ನೋ.

ವಾಜಿಮೇಧ (ನಾ). (ಚಕ್ರವರ್ತಿಸಾಮಂತರು ದಿಗ್ವಿಜಯದ ನಂತರದಲ್ಲಿ) ಕುದುರೆಯನ್ನು ಬಲಿಯನ್ನಾಗಿ ಅರ್ಪಿಸಿ ಮಾಡುವ ಯಾಗ ; ಅಶ್ವಮೇಧ : ರಾಘವಂ ಪಿಂತೆ ರಾವಣನಂ ಮಥಿಸಿ ವಾಜಿಮೇಧದೊಳ್ಪಾರ್ವರಾಂ ತಣಿಪಿದಂ (ಧ್ರುಮಿಭಾ. ೨-೨೫). [ಸಂ.]

ವಾಜಿಮೇಧಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡು : ಕುಲಿಶಧರನ ಗೆದ್ದು ಕುವಲಯದೊಳು ಭುಜಬಲವಿಕ್ರಮದಲಿ ಸೌಭಾಗ್ಯದುನ್ನತಿಯುಂಬ ಬಲಿ ವಾಜಿಮೇಧಗೆಯ್ಯಲು (ಪುರಂದ. ಧಾ. ೧-೧೩೩-೫). [ವಾಜಿಮೇಧ + ಕೆಯ್₁]

ವಾಜಿರಾಜಿ (ನಾ). ೧. ಕುದುರೆಗಳ ಗುಂಪು. ೨. ಪಕ್ಷಿಗಳ ಸಮೂಹ. ೧,೨ : ನಾಗಪುಂಗಗಳಂ ವಾಜಿರಾಜಿಗಳೊಳಂಬಾಗಿರ್ದ ಸ್ಯಂದನೋದ್ಯುನ್ಮಗಂಡ . . . ಪುಂಡರೀಕಾಳಿಯಿಂ ಶರಕುಲದೊಳಾ ಗಿರೀಂದ್ರನ ಮಹಾಸೈನ್ಯಮೆನೆ ಬಳಸಿದ ಕಾನನಂ ಕಣ್ಗೆಸೆದುದು (ಚಿಬಪು. ೫೩-೧೫). [ಸಂ.]

ವಾಜಿವದನ (ನಾ). ಕುದುರೆಯ ಮುಖವನ್ನು ಧರಿಸಿದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಒಂದು ರೂಪ ; ಹಯವದನ : ವಾಜಿವದನ ಭಾರ್ಗವ ಕೃಷ್ಣದೇವರ ನೆನೆದು ಮೂಜಗದೊಳು ಚೇತನ ಜಡವ್ಯಾಪ್ತಿಯ ತಿಳಿದಿ . . . ವಾಜಪೇಯಯಜ್ಞಫಲ ಬರುವದು ಜನಕೆ (ವಿಠ್ಠ. ೬೧-೨೪). [ಸಂ.]

ವಾಜಿವಲ್ಲಭ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ನೆಲಗುಂಬಳ : "ವಾಜಿವಲ್ಲಭ - ನೆಲಗುಂಬಳ" (ಒಷಧಿ. ೧೫೨). [?]

ವಾಜಿಶಾಲಹರ (ನಾ). ಯಜ್ಞಶಾಲೆಯನ್ನು ಧ್ವಂಸಮಾಡಿದವನು ; ಶಿವ : ಚಕ್ರ[illegible] ವಾಹನಾನನ ವಾಜಿಶಾಲಹರ ಶುಕ್ರಶಿಷ್ಯಾಧಿಪತಿರೋಮಾಲ . . . ಸಂಗಮೇಶ ರಕ್ಷಿಪುದೆನ್ನನು (ಪ್ರಾಥರಾ. ೮-೧). [ಸಂ.]

ವಾಜಿಶಾಲೆ (ನಾ). ಕುದುರೆಯ ಲಾಯ ; ಅಶ್ವಶಾಲೆ : "ವಾಜಿಶಾಲಾ, ಮಂದುರಾ — ಈ ೨ ಕುದಿರೆಯ ಮಂದಿ(ದು)ರಂ" (ಹಲಾಯು. ೫೦-೧೫೧). [ಸಂ. ವಾಜಿಶಾಲಾ]

ವಾಜೀಕರ (ಗು). ಕಾಮೋದ್ದೀಪನಗೊಳಿಸುವ ; ಸಂಭೋಗದ ಅಭಿಲಾಷೆಯನ್ನು ತೀವ್ರಗೊಳಿಸುವ : ವಾಜೀಕರ ಔಷಧಯೋಗಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸಲು ಇಚ್ಛಿಸುವ ಪುರುಷನು ಮೊದಲು ಶರೀರವನ್ನು ವಿರೇಚನಾದಿಗಳಿಂದ ಶೋಧಿಸಿಕೊಂಡು . . . ವಾಜೀಕರಯೋಗಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸಬೇಕು (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೨೫೭). [ಸಂ.]

ವಾಜೀಕರಣ (ನಾ). ೧. ಕಾಮೋದ್ದೀಪನೆ ; ಭೋಗಾಭಿಲಾಷೆ : ವಿಧವಿಧವಾದ ಪುಷ್ಟಿಕರವಾದ ಆಹಾರಗಳ ಭೋಜನವ ಮಾಡುವುದರಿಂದಲೂ . . . ಮಾನವರಿಗೆ ವಾಜೀಕರಣವಹುದು (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೨೫೭). ೨. ಕಾಮೋದ್ದೀಪನಸಾಧನೆಗಳಿಂದ ಸಂಭೋಗದ ಅಭಿಲಾಷೆಯನ್ನು ತೀವ್ರಗೊಳಿಸುವುದು. ೩. = ವಾಜೀಕರಣ ತಂತ್ರ : ಮನುಷ್ಯ . . . ಸತ್ಸಂತಾನವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ವಾಜೀಕರಣವೆಂಬ ವಿಧಿಯುಂಟು (ಕವಿಕೋ. I, ೬೫೦). [ಸಂ.]

ವಾಜೀಕರಣತಂತ್ರ (ನಾ). [ವೈದ್ಯಶಾ] ಆಯುರ್ವೇದದ ಒಂದು ಅಂಗ; ಕಾಮೋದ್ದೀಪನವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ವಾದ ಕ್ರಮ ; ವೀರ್ಯವೃದ್ಧಿ ಮಾಡುವ ಸಾಧನಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ತಂತ್ರ, — ಶಾಸ್ತ್ರ : ಆಯುರ್ವೇದವನ್ನು ಶಲ್ಯ, ಶಾಲಾಕ್ಯ, ಕಾಯಚಿಕಿತ್ಸಾ, ಕೌಮಾರಭೃತ್ಯ, ಅಗದತಂತ್ರ (ವಿಷಚಿಕಿತ್ಸಾ), ರಸಾಯನತಂತ್ರ ಮತ್ತು ವಾಜೀಕರಣ ತಂತ್ರಗಳೆಂದು ಎಂಟು ವಿಧವಾಗಿ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ (ಕವಿಕೋ. I, ೬೫೦). [ಸಂ.]

ವಾಜೀಕರದ್ರವ್ಯ (ನಾ). [ವೈದ್ಯಶಾ] ಕಾಮೋದ್ದೀಪನವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ವಸ್ತು : ಯಾವ ದ್ರವ್ಯವು ತನ್ನ ಗುಣಗಳ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ತನ್ನನ್ನು ಸೇವಿಸುವ ಪುರುಷನನ್ನು ಸಂಭೋಗದಲ್ಲಿ ಕುದುರೆಯಂತೆ ಸಮರ್ಥನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವದೋ ಆ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ವಾಜೀಕರದ್ರವ್ಯವೆಂದು ವೈದ್ಯಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಋಷಿಗಳು ಹೇಳಿರುವರು (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೨೫೬). [ಸಂ.]

ವಾಜೀತ (ನಾ). ೧. ಕುದುರೆಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮವಾದುದು ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕುದುರೆ. ೨. ಪಕ್ಷಿಗಳ ಒಡೆಯ ; ಗರುಡ. ೧, ೨ : ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀಪ್ರಿಯನರ್ಜುನೋರ್ಜಿತಯಶಂ ವಾಜೀಶಯಾನೋತ್ಸವಂ . . . ಎಸೆದಂ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುಸಾಮ್ರಾಜ್ಯನಾಯಂ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೧೧೯-೩; 1173). [ಸಂ.]

ವಾಜುಪೇಯಾಜಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ನೆಕುಣ್ಣರಾ ವಾಜುಪೇಯಾಜಿಯಾ ಮಗನ್ ಜನ್ನನೊಟ್ಟಿದು (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೫೫-೫೯; ಪು. 800 ?). 'ಸೋಮಯಾಜಿ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ವಾಜಪೇಯಯಾಜಿನ್]

ವಾಜ್ಮಿ 'ವಾಜಬಿ' ನೋ.

ವಾಟ₁ (ನಾ). (ನೆಲ, ಛಾವಣಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳ) ಇಳಿಜಾರು ; ಇಳುಕಲು: ಪ್ರವಣಃ — ಕ್ರಮದಿಂದ ವಾಟವಾಗಿ ಇಳಿಯತಕ್ಕ ನೆಲ (ಸಿದ್ಧಾಂತಕೌ. ೩೦೦). [ದೇ. II ತಮಿ. ಮಲ. ವಾಟ್ಟಮ್; ತೆಲು. ವಾಟಮು]

ವಾಟ₂ (ನಾ). ೧. ಕಟ್ಟಡದ ಸುತ್ತಲೂ ಇರುವ ಬೇಲಿ, — ಆವರಣ ; ಪೌಳಿ. ೨. ಆವರಣವುಳ್ಳ ಪ್ರದೇಶ ; ಅಂಗಳ : ಗೋಪುರಂಗಳನುಳ್ಳ ವಾಟಂಗಳಗಣಿತಂ [ಪಾಠಾಂ. ಗೋಪುರಗಳುಳ್ಳ ಕವಾಟಂಗಳಗಣಿತಂ] ಗೃಹಮಸಂಖ್ಯಾತಂಗಳು (ಚಿಬಪು. ೨೯೬). ೩. ಊರು ಅಥವಾ ಹಳ್ಳಿಯನ್ನು ಸುತ್ತುಗಟ್ಟಿರುವ ಆವರಣ, — ಪ್ರಾಕಾರ, — ಗೋಡೆ ಇತ್ಯಾದಿ : (೩). ೪. ಮಾರ್ಗ ; ಹಾದಿ : ಸ್ವಸ್ತ್ಯನವರ ತಪರಮಕಲ್ಯಾ[ಣಾಭ್ಯು]ದಯ ಸಹಸ್ರಫಳಭೋಗಭಾಗಿನಿ ವಾಟ[ಕ್ಕೆ] ಮದದ್ವಿರದಗಾಮಿನಿ ರಾಯಜಗದಲ[ಮನೋ]ಜಬಿ (ಕಇಆ. ೯೧-೧-೬೭; 1082); ಮುಂದೆಸೆದುದು ಗಣಕಾಚಯವಾಟ ಜತಿಗಳೆರ್ದೆಗಾಟ ವಿಟರ ಕಣ್ಣಮದರ್ಮೂಟ (ಉದ್ಭಟೇ. ೪-೧೫). ೫. ನೆಲೆ ; ಆಗರ ; ವಾಸಸ್ಥಾನ : ಕರಿತುರಗದೇರಾಟ ಶರಚಾಪಗಳ ಕೂಟ ಸರಿದೊರೆಗಳೊಡನಾಟ ಸಕಲಕಲೆಗಳ ವಾಟ . . . ಭಾವಜ್ಞರುಗಳ ದೊರೆಯಾತ (ವಂಕಾರಾ. ೨-೧-೨೭); ನಾರಿಯರ್ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ವಾಟ ಹೊಂದಲು (ಪ್ರಸಭಾ. ೬೫-೯). ೬. ಮಠ ; ಆಶ್ರಮ : ಅವರ ಸಾಮಾಜಿಕಜೀವನವನ್ನು ಕಾಣಬೇಕಾದರೆ ಅವರ "ವಾಟ"ಗಳಿಗೆ ಹೋಗಬೇಕು. ವಾಟಗಳೆಂದರೆ ಬುದ್ಧಸನ್ಯಾಸಿಯರಿರುವ ಮಠಗಳು (ಬಾಲಕ್ರ. I, ೩೮೪). ೭. ಗ್ರಾಮ ; ಹಳ್ಳಿ : ಪಟ್ಟಿ ಮತ್ತು ವಾಟೀ, ವಾಟಗಳಿಗೆ ದನಗಾರರ ಹಟ್ಟಿ(ಗ್ರಾಮ) ಮತ್ತು ತೋಟವೆಂದು ಎರಡೂ ಅರ್ಥಗಳಿದ್ದುದು ಕೋಶಗಳಿಂದ ನಿದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿದೆ (ಕರ್ಣಾಪು. ೫). ೮. ತೋಟ ; ವನ : ಪಟ್ಟಿ ಮತ್ತು ವಾಟೀ, ವಾಟಗಳಿಗೆ ದನಗಾರರ ಹಟ್ಟಿ (ಗ್ರಾಮ) ಮತ್ತು ತೋಟವೆಂದು ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳಿದ್ದುದು ಕೋಶಗಳಿಂದ ನಿದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿದೆ (ಕರ್ಣಾಪು. ೫). ೯. ವಟವೃಕ್ಷದಿಂದ ತಯಾರಾದುದು. ೧೦. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ವಾಟ — ಗುಳ್ಳ, ಕಳ್ಳಂಗಡಲೆ, ಕುರುಟಿಗೆ" (ಒಷಧಿ. ೧೫೯). [ಸಂ.]

ವಾಟಕ (ನಾ). ತೋಟ ; ಉದ್ಯಾನ : "ವಾಟಕಮೆನೆ ಬಾಡಗಮದು" (ಚಊನಿ. ೧೧೮). [ಸಂ.]

ವಾಟಗ (ನಾ). ನೀರು ಕುಡಿಯುವ ಪಾತ್ರೆ ; ಲೋಟ : ನೀರು ಕುಡಿಯಬೇಕೆಂದು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಎತ್ತಿದ ವಾಟಗ ಹಾಗೆಯೇ ಇರುತ್ತಿದ್ದಿತು (ಅಣ್ಣಾಡ. ೨೧); ಕಳುವುಟ ಆದ ಮೇಲೆ ನಮ್ಮ ಕಡೆಯ ಎರಡು ಬೆಳ್ಳಿಯ ವಾಟಗಗಳು ಕಣ್ಮರೆಯಾಗಿ ಈ ಜಗಳದ ನಾಟಕ ಸಮಾಪ್ತಿಯಾದಂತಾಯಿತು (ವೃಷ. ೨೦). [<— ಮರಾ. ವಾಟಗಾ]

ವಾಟಣಿ (ನಾ). ಪಾಲು ; ಹಿಸ್ಸೆ : ಇಂಥವನಿಗೆ ಅಣ್ಣ ತಮ್ಮಂದಿರ ವಾಟಣಿಯಂಥ ಪ್ರಶ್ನೆಯಲ್ಲಿ ಮಾತಾಡಗೊಡುವುದಿಲ್ಲ (ಮನಟಿ. ೫); ನಾವು ಅಣ್ಣ ತಮ್ಮಂದಿರು ಇನ್ನೂ ವಾಟಣಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವದಿಲ್ಲ (ಗಂಮಾಯಾ. ೨೦೦). [<— ಮರಾ. ವಾಟಣೀ, ವಾಂಟಣೀ]

ವಾಟಾಘಾಟ , ವಾಟಾಘಾಟ (ನಾ). ವಾದ ವಿವಾದ ; ಚರ್ಚೆ : ಅಕ್ಕ ಅತ್ತೆಯ ಮನೆಗೆ (ಪಾಪ , ಅತ್ತೆಯಿಲ್ಲದ ಅತ್ತೆಯ ಮನೆ) ಹೋಗುವ . . . ವಾಟಾಘಾಟ ನಡೆದು . . . ಮರುದಿನ ಅಕ್ಕ ಹೊರಡುವುದೆಂದು ಗೊತ್ತಾಯಿತು (ವೈನ. ೨೨೮). ವಾಟಾಘಾಟೆ : ಹಲಕ ಜಾತಿಯ ಗೋದಿಕಾಳು ಕೂಡಿದ್ದ ಮಾಲವನ್ನು ಅತ್ತ ಕಡೆಗೆ ಕಳಿಹಿಸುವಾರದೆಂಬದರ ಬಗ್ಗೆ ವಾಟಾಘಾಟೆಯು ನಡದಿರುತ್ತದೆಂದು ವರ್ತಮಾನಪತ್ರಗಳ ಮೇಲಿಂದ ಕೇಳಬಲ್ಲೆವು (ಮುಂಬ್ವಾ. ೯೭); 'ಮಗುವಿಗೆ ಹೆಸರೇನಿಡಬೇಕು?' ಎನ್ನುವ ಒಗಟು ಕುರಿತು ದೀರ್ಘಕಾಲ 'ವಾಟಾಘಾಟ'ಯಾಗಿ ಕೊನೆಗೆ . . . ನಾಮಕರಣಮಾಡಿದರು (ಕೋಟಲು. ೧೧). [<— ಮರಾ. ವಾಟಘಾಟ್, ವಾಟಾಘಾಟ್]

ವಾಟಾಘಾಟ 'ವಾಟಾಘಾಟ' ನೋ.

ವಾಟ (ನಾ). ೧. ನೆಲೆ ; ಹಕ್ಕೆ : ಈಟಿಯ ಹಿಡಿಯುತ ವಾಟಿಯೊಳಿರುತಿಹ ಕುಟಿದ ಮೃಗಗಳ ನೋಟದಿ ನೋಡುತ (ಹಮಚ. ೧೮-೧೩). ೨. ತೋಟ ; ವನ : ಮೆಚೆವ ಹಚ್ಚಡಪದ್ಮಾಕರವಾಟಗಳ ಮುಂದೆ ತರಳನೊರೆದ ನುಡಿಯಂತೆ (ಶರಚಾ. ೧-೭); ಆ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಅದರ ಪಕ್ಕದ ವಾಟಯನ್ನು . . . ಶಾಲೆಗಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿದೆ ಎಂದು ಸುದ್ದಿ ಬಂದಿತು (ಸನ್ನಿಕ. ೮-೯೭). ೩. ನಿವೇಶನ. ೪. ಮನೆ ; ನಿವಾಸ. ೫. ಹಾದಿ ; ಮಾರ್ಗ : "ವಾಟೀ = ಬೀದಿಯುಂ, ತೋಟಮುಂ" (ಶಾಕ್ಯ. ೧೩೭). ೬. ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಮಾರುವ ಸ್ಥಳ ; ಅಂಗಡಿ : ನನ್ನ ವಾಟಯಲ್ಲಿ ಕುಡಿಯುವುದಕ್ಕೆ ಬಂದವರು ನನ್ನೊಂದಿಗೆ ಮಾತನಾಡಬಾರದೆ? (ಸನ್ನಿಕ. ೮-೧೧೪). ೭. ಟೊಂಕ. [ಸಂ. ವಾಟೀ]

ವಾಟಕಾರ (ನಾ). ಅಂಗಡಿಯ ಯಜಮಾನ ; ಅಂಗಡಿಕಾರ : ಇವನು ಇತ್ತ ವಾಟಕಾರನೊಂದಿಗೆ ಮಾತನಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಅತ್ತ ಮಾರ್ಲೋಹೀಲ್ ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ . . . ಎಂದನು (ಸನ್ನಿಕ. ೮-೧೧೧). [ವಾಟ + - ಕಾರ (< - ಕಾಱ)]

ವಾಟಿಕೆ (ನಾ). ೧. ತೋಟ ; ಉದ್ಯಾನ. ೨. ಆವರಣ ; ಪ್ರಾಕಾರ. [ಸಂ. ವಾಟಿಕಾ]

ವಾಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ಆವರಿಸು ; ಮುತ್ತು ; ಕವಿ : ಕೋಟೆ ವಾಟಿಸಿದ ಕಟ್ಟಿಲೆಯಂ ಸುತ್ತಿ ಮುತ್ತಿದ ಬೆಳ್ಳಿಂಗಳ ಬೀಡುವಿಟ್ಟಂತೆ ಕಟ್ಟಿಲಿಸುವೆಲೆವಳ್ಳಿಯಂ ಬಳಸಿ ಕಟಿಯೆ ಪೂತ ಮಲ್ಲಿಗೆಗಳುಂ . . . ಎಸೆಯೆ (ಲೀಲಾವ. ೬-೬೦ ವ). [ವಾಟ$_2$ + - ಇಸು$_1$]

ವಾಟಿಹುಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಳಿಯ ಹಣ್ಣು ; ಆಮಸೋಲು : ಬೇವಿನ ಕಡ್ಡಿ , ಹುಣಿಸೆಕಡ್ಡಿ , ಜೀರಿಗೆ , ವಾಟಿಹುಳಿ ಇವಂ ಸಮನಾಗಿ ಅರೆದು ಸಕ್ಕರೆ ಬೆರಸಿ ಸೇವಿಸಲು ಸಕಲಪೈತ್ಯರೋಗಗಳು ಗುಣಮಕ್ಕುಂ (ಸಕವ್ಯ. ೧೩೪).
[<— ತುಳು. ವಾಟೆಪುಳಿ , ಓಂಟೆಪುಳಿ , ಓಟೆಪುಳಿ]

ವಾಟೆ$_1$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆಳ್ಳನೆಯ ಬಿದಿರು : ಮಂಟಪದ ಒಂದು ಭಾಗ , ಬಿದಿರುಗೂಟಗಳನ್ನು ನೆಟ್ಟು ವಾಟೆಯ ತಟ್ಟಿಗಳನ್ನು ಮರಕಟ್ಟಿದುದರಿಂದ , ನಿವಾಸ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಕೋಣೆಯಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿತವಾಗಿತ್ತು (ಮಲೆಮ. ೭೭೫); ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಗುರಗಿಬಿದಿರು , ಕೆಂಜಿಗೆ , ವಾಟೆ , ಕ್ಯಾದಿಗೆ . . . ಮುಂತಾದ ಗಿಡಬಳ್ಳಿ ಪೊದೆಗಳಿದ್ದವು (ಹಂಚಿಹ. ೨). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : (ಮೃತಿಗ. ೫೬-೧೧೪೨). [< ಓಟೆ$_1$]

ವಾಟೆ$_2$ (ನಾ). ೧. (ಮಾವು ಮುಂತಾದ) ಹಣ್ಣಿನೊಳಗಿರುವ ಓಟೆ ; ಗೊರಟೆ : ಆ ವೃಕ್ಷಗಳು ವಾಟೆಯಿಲ್ಲದೆ ತಿರುಳುಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರುವ ಫಲಂಗಳಂ ಧರಿಸುವವು (ಸೌಗಂಧಿ. ೪೩೭-೧೧). ೨. (ತೆಂಗಿನ) ಚಿಪ್ಪು ; ಪರಟೆ : (೩). ೩. ತೊಗಟೆ ; ಸಿಪ್ಪೆ : ಆ ವಾ[ಪಾಠಾಂ. ವೋ]ಟೆಯೊಳಗೆಯುಪ್ಪಿನ ಹುಡಿಯ ತಡಹಿಕೊಂಡು ಗೊಂದಣದ ಸಂಭಾರಮಂ ಮೆತ್ತಿ (ಸೂಪಶಾ. ೪-೭೪); ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆವಾಟೆಯ ರಸ . . . ಒಣಶುಂಠಿರಸದಿಂದಾದರೂ ಇವೆಲ್ಲವಂ ಸಮಭಾಗವಾಗಿ ಕೂಡಿ ಅರೆದು ಕದಡಿ ಹೊಟ್ಟೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ವಾಂತಿ ವಿರೇಕಂ ನಿಲ್ಲುವುದು (ಸಕವ್ಯ. ೨೬೭). [< ಓಟೆ$_2$]

ವಾಟೆ$_3$ (ನಾ). (?) : ನಾಟ ವದನದಿ ಪೊಕ್ಕು ವಕ್ತ್ರ ಮೇಲಾಗಿ . . . ವಾಟೆ ಹರವರಿಯಾಗಲುಳಿದ ದಳ ನಿಲದೆ ಕಾಲಾಟಗೊಳಲು (ಜನಮು. ೨೭-೯). [?]

ವಾಟೆಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಳಿಯ ಹಣ್ಣು ಬಿಡುವ ಸಸ್ಯ : ವಾಟೆಗಿಡ , ವಂಟೆಮರ (ಮೃತಿಗ. ೧೧೦-೧೩೨). 'ವಾಟೆಹುಳಿ' ಪರಾ. [ವಾಟೆ$_1$ + ಗಿಡ (< ಗಿಡು)]

ವಾಟೆಬಾಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಳೆ ; ಕಪ್ಪುರಬಾಳೆ : ಬಾಳೆಯ ಗೊನೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಾಟೆಬಾಳೆಯ ಗೊನೆಯ ಎರಡು ಹೆಣಿಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಳಿತು ಹಣ್ಣಾಗಿ . . . ಕಂಗೊಳಿಸುತ್ತಿದ್ದುವು (ಮಲೆಮ. ೬೬೫). [ವಾಟೆ$_1$ + ಬಾಳೆ$_1$ (< ಬಾೞೆ)]

ವಾಟೆಹಿಂಡಲು (ನಾ). ಬಿದಿರಿನ ಪೊದರು ; ಬಿದಿರುಮಳೆ : ಆ ವಾಟೆಹಿಂಡಲ ಹತ್ರ ಮಟ್ಟನಲ್ಲಿ ಕತ್ರಲಾದ ಮ್ಯಾಲೆ ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಒಟ್ಟಾಗ್ತಾರಂತೆ (ಮಲೆಮ. ೪೬೩).
[ವಾಟೆ$_1$ + ಹಿಂಡಲು (< ಹಿಂಡಿಲ್)]

ವಾಟೋಳಿ (ನಾ). ಹಾಳು ; ನಾಶ : ಮನೀ ಹೋಲಾ ಎಲ್ಲಾ ನಾಲ್ಕು ದಿನದಾಗ ವಾಟೋಳಿ ಮಾಡಿ ಇಡತಾನ (ನಿರ್ಸ. ೨೦೩). [<— ಮರಾ. ವಾಟೋಳಾ]

ವಾಟ್ಯಾರಣಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ವಾಟ್ಯಾರಣಃ – ಬಿಳಿಯ ಲೊಕ್ಕಿ , ತುರುವೆ , ಕಳ್ಳಂಗಡಲೆ" (ಓಷಧಿ. ೧೫೧). [?/ ಸಂ. ವಾಟ್ಯಾಯನೀ = ಬಿಳಿಯ ಹೂವುಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ]

ವಾಟ್ಯಾಲಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಬಲಾ, ವಾಟ್ಯಾಲಕಃ – ೨ ಬಿಟ್ಟುಸರಲು ಗಿಡ, ಹರಳ ಬೀಜವು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೭). [ಸಂ.]

ವಾಟ್ಯೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ವಾಟ್ಯಾ – ಹತ್ತಿ , ನೆಲದಾಳು" (ಓಷಧಿ. ೧೪೯). [ಸಂ. ವಾಟ್ಯಾ]

ವಾಡ 'ಬಾಡ' ನೋ.

ವಾಡಬ (ನಾ). ೧. ಬೀಜದ ಕುದುರೆ. ೨. ಸಮುದ್ರದೊಳಗಿರುವ ಕುದುರೆಯ ಮುಖದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದುದೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾದ ಬೆಂಕಿ; ಬಡಬಾನಲ : ಗಗನಾರ್ಣವದ ವಾಡಬಗಣವೊ ಶೌತುಕವೆನಿಸಲಟ್ಟಾಡಿವರು ಬಿಲ್ಲವರು (ಐವ್ಯಾಧ್ರೌ. ೪-೧೬); ಘನನಿನದದೊಳಿದಿರಾದರು ರಿಪುಬಲವನಧಿವಾಡಬ ರೆನಿಸುವರು (ತ್ರಿಪುಸಾಂ. ೨೧-೨೫೯). ೧ , ೨ : ಧುರದಂತೆ ಮುಖದಂತೆ ವಾಡ ಬಾನ್ವಿತಂ . . . ತಾನೆಂದುದಧಿ ಕಂಗೆ ಮಂಗಳಮಾದುದು (ಚಿಟಪು. ೨೨-೮). ೩. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. ೪. ಪಾತಾಳ ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಅತಳ. ೫. ಘನವಾದುದು ; ಅಧಿಕವಾದುದು. "ಅತಳಂ ತುರಗಂ ಘನ ವಿಪ್ರೇಶಂ ವಡಬಂ ಮನಸಿಜಶರಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ ವಾಡಬ ಶಬ್ದಂ" (ನಾನಾಶಂ. ೪೩). [ಸಂ.]

ವಾಡವ (ನಾ). ೧. ಬೀಜದ ಕುದುರೆ. ೨. = ವಾಡಬ ೨. ೩. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. ೨, ೩ : ಆ ಸಮುದ್ರಂ . . . ಮಹಾಗ್ರಹಾರದಂತೆ ವಾಡವೋಪೇತಪ್ರಖ್ಯಾತಮುಂ . . . ಪಯೋಜಾತನೇತ್ರನಂತೆ ಪೀತಾಂಬರಮುಮಾಗಿರ್ಪುದು (ಕುಮಾವ್ಯ. ೧-೨೨ ವ). ೪. ಪಾತಾಳಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಅತಳ. ೫. ಕುದುರೆಯ ಲಾಯ ; ಅಶ್ವಶಾಲೆ. ೬. ಹೆಣ್ಣುಕುದುರೆಗಳ ತಂಡ. ೭. ದೇಶ ; ರಾಷ್ಟ್ರ. "ದಾನವಾವಾಸ ಜನಾಂತ ವಿಪ್ರ ತುರಗಂ ಬಡಬಾನಲ ವಾ[ಪಾಠಾಂ. ಬಾ]ಡವಾಹ್ವಯಂ" (ನಾನಾರ. ೧೧). [ಸಂ.]

ವಾಡವಾಗ್ನಿ (ನಾ). = ವಾಡಬ ೨. [ಸಂ.]

ವಾಡವಾನಲ (ನಾ). = ವಾಡಬ ೨. [ಸಂ.]

ವಾಡವೇಯ (ನಾ). ೧. ಎತ್ತು ; ವೃಷಭ. ೨. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. ೩. ಬೀಜದ ಕುದುರೆ. [ಸಂ.]

ವಾಡವ್ಯ (ನಾ). ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಸಮುದಾಯ. [ಸಂ.]

ವಾಡಿ 'ಪಾಡಿ$_2$' ನೋ.

ವಾಡಿಕೆ (ನಾ). ರೂಢಿ ; ಅಭ್ಯಾಸ ; ಪದ್ಧತಿ : ಪುತ್ರೋತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಕುರಿತ ಚಿಂತೆಗಾಗಿ ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಅರಸರುಗಳು ಇಬ್ಬರು ಮೂವರು ಮಡದಿಯರನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು ವಾಡಿಕೆಯಿತ್ತು (ವ್ಯಾಸಹಿ. ೪೩); ಗತಿಸಿದವರ ಅಸ್ಥಿಯನ್ನೂ ಬೂದಿಯನ್ನೂ ಗಂಗೆಯಲ್ಲಿ ಬಿಡುವುದು ಜನರ ವಾಡಿಕೆ (ನವದಿ. ೧೧).
ವಾಡಿಕೆಯಾಗಿ = ಪದ್ಧತಿಯಂತೆ ; ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ : ವಾಡಿಕೆಯಾಗಿ ಗಿಡದ ಟೊಂಗೆಗಳ ಕುಡಿಯಲ್ಲಿ ಮೊಗ್ಗೆಗಳಾಗುವವು (ಮುಂಬಯು. ೩-೩೭); ಆ ಸ್ಥಿತಿಯ ವರ್ಣನೆಯು ಐಕ್ಯದ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿಯೆ ವಾಡಿಕೆಯಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುವದು (ವಚರ. ೧೬).
ವಾಡಿಕೆಯಾಗು = ಪದ್ಧತಿಯಾಗು ; ಚಾಲ್ತಿಯಲ್ಲಿರು : ದಸರೆಯ ಹಬ್ಬದಲ್ಲಿ

ನಾವು ಪರಸ್ಪರ ಬನ್ನಿಯ ಎಸಳುಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತ 'ಬಂಗಾರವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಂಗಾರದಂತೆ ಇರೋಣ' ಎನ್ನುವುದು ವಾಡಿಕೆಯಾಗಿದೆ (ರಂಗರೂ. ೧೧೨).

[ದೇ. ॥ ತಮಿ. ವಾಟಕ್ಕ್ಕು ; ತುಳು. ವಾಡಿಕೆ, ವಾಡಿಗೆ ; ತೆಲು ವಾಡುಕ]

ವಾಡುವರದು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ವದುವಾರದ ಗಿಡ , ಎಡತರಿ , ವಾಡುವರದು , ಒದವಿನ , ಒಡತರೆ (ವೃಬಿಗಿ. ೩೮-೫೮೦). [?]

ವಾಡೆ₁ (ನಾ). ೧. ಬಾವಿಯ ಒಳಭಾಗದ ಗೋಡೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಸುಟ್ಟ ಮಣ್ಣಿನ ವರ್ತುಳ, — ಬಿಲ್ಲೆ : (೩). ೨. ದವಸ ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿಡುವ ಸ್ಥಳ : ಕಣಜದಲ್ಲಿ , ಹಗೆವುಗಳಲ್ಲಿ , ವಾಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಬೇಕಾದ ಧಾನ್ಯಗಳಿವೆ. ನೀನು ಬೇಕಾದುದಂ ತೆಗೆದುಕೊ (ಶುಕಸ. ೨೧೮); ಈ ಸೇನೆಗಳ ಜತಗೂಡಿ ನಡೆದರೆ ಬ್ಯಾಡರ ಭಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ವಾಡೆಗಳ ಸರಕುಗಳಂ ಗಾಡಿಗಳ ಮೇಲೆ ತುಂಬಿ ಕೂಡೆ ಬರುವ ನಾಡುನಾಡಿನ ಘನವರ್ತಕರು ಕೆಲಂಬರು (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೮೩-೯). [< ಓಡೆ₁]

ವಾಡೆ₂ 'ಬಾಡ' ನೋ.

ವಾಡೆಮಡಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಗುರುವಾತೆ , ಜಂಗಮ , ವಾಡೆಮಡಿಗೆ (ವೃಬಿಗಿ. ೩೯-೭೮೧). [?]

ವಾಥಾವಾ (ಗು). ೧. ಹೆಚ್ಚುವರಿಯಾಗಿರುವ ; ಅಧಿಕವಾದ : ಆನಂದಪ್ಪನ ಈ 'ವಾಥಾವಾ' ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಅತಿಕ್ರಮಣ ಮಾಡಿ ಕಾಲು ಕೆದರಿ ಜಗಳ ತೆಗೆಯುವಲ್ಲಿ ಜಿಗಳೂರಿನ ಬೀರಪ್ಪ ಹೆಸರಾಗಿದ್ದ (ಮನಟ. ೧೩೮). (ನಾ). ೨. ಹೆಚ್ಚಾದುದು ; ಅಧಿಕವಾದುದು : ಮೊದಲಿನ ಹಳ್ಳವಿದ್ದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ 'ವಾಥಾವಾ' ಆದ ಮಡಿಕಟ್ಟು ೨ ಎಕರೆ ಭೂಮಿ ಮಾತ್ರ ಅವನದಾಗಿ ಉಳಿದಿತ್ತು (ಮನಟ. ೧೩೮).

[<— ಮರಾ. ವಾಥಾವಾ , ವಾಥವಾ , ವಾಥವ]

ವಾಣ₁ 'ಬಾಣ₂' ನೋ.

ವಾಣ₂ (ನಾ). ೧. ಬಾಣ ; ಶರ. ೨. ನೂರು ತಂತಿಗಳಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ : ಅಷ್ಟು ಪ್ರಾಚೀನಕಾಲದಲ್ಲೆ ವೀಣೆಯೂ ನೂರುತಂತಿಗಳ ವಾಣವೆಂಬ ವಾದ್ಯವೂ . . . ಇದ್ದುವು (ಭಾರದ. ೩೮೧). [ಸಂ.]

ವಾಣರ (ನಾ). ಕಪಿ ; ವಾನರ : ಸುಗ್ರೀವಂ ವೀರರ ಸಾಸಕೆ ಪೊಗಟ್ಟು ಒಡನೆಯೆ ಸೀತೆಯಂ ಪಿಂತರ್ಪ ಕಜ್ಜಮನಣಿಗೆಯ್ದು , ಪಲವೆಡೆಯ ವಾಣರರಂ ನೆರೆಯಿಸಿದಂ (ಅದ್ಯಾತ. ೩೭-೭). [< ಸಂ. ವಾನರ]

ವಾಣರಸ 'ಬಾಣರಸ' ನೋ.

ವಾಣರಾಸಿ 'ಬಾರಣಾಸಿ' ನೋ.

ವಾಣಿ₁ 'ಬಾಣಿಗ' ನೋ.

ವಾಣಿ₂ (ನಾ). ಸೊಕ್ಕಿದವಳು ; ಪಾನಮತ್ತೆ : "ವಾಣಿಯಿನೆ ಮುಗ್ಧೆಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೯೦-೭). ☞ ಇಲ್ಲಿ ಮಂಗರಾಜನು 'ಮುಗ್ಧೆ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು 'ಪಾನಮತ್ತೆ' ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಳಸಿದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. 'ವಾಣಿನಿ' ಪರಾ.

[< ಸಂ. ವಾಣಿನೀ]

ವಾಣಿ₃ (ನಾ). ೧. ಶಬ್ದ ; ಧ್ವನಿ : ಕಡಲ ವಾಣಿಯವಳ ವಾಣಿ ಕೂಗಿ ರೇಗಿ ಬರುವಳು (ವಾಂಟಜ. ೧೧-೧). ೨. ಮಾತು ; ನುಡಿ : ಪರಮಜಿನೇಂದ್ರವಾಣಿಯೆ ಸರಸ್ವತಿ ಬೇಡೊಂದು ಪೆಣ್ಣ ರೂಪಮಂ ಧರಿಯಿಸಿ ನಿಂದುದಲ್ತು (ಆದಿಪು. ೧-೯); ವಾಣಿ ಚಿಗುರಿನ ಹಾಗೆ ವಾಣಿ ಜೇನಿನ ಹಾಗೆ ಮನವೇಕೆ ಕಲ್ಲಿನ ಹಾಗೆ (ಇಂಚಾಪ. ೮೩-೨). ೩. ಗಾನ ; ಸಂಗೀತ : ಕರ್ಣಾಟಕ ಜನದ ಕರ್ಣವೀಣಾತುಂಬಿ ನಿನ್ನ ವಾಣಿಗೆ ವಿಕಂಪಿಸಿ, ಜೇಂಕೃತಿಯ ಬೀರಿ, ರಸದ ನವನೀತಮಂ ಹೃದಯದಿ ಮಥಿಸುವಂತೆ ಗಾನ ಗೆಯ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫-೧೨೬). ೪. ನವಿಲಿನ ಧ್ವನಿ : "ವಾಣೀ, ಕೇಕಾ — ಈ ೨ ನವಿಲ ಧ್ವನಿ" (ಹಲಾಯು. ೪೧-೮೯). ೫. ನುಡಿಯ ಅಧಿದೇವತೆ ; ಸರಸ್ವತಿ : ಪಿರಿದುಂ ಸಂತೋಷದಿಂ ವಾಣಿ ಬಂದು ಸಮಂತಿರ್ಕೆ ನವೀನಸೌರಭದ ಪೋಲ್ ಜಿಹ್ವಾಗ್ರದೊಳ್ ಯದ್ರನಾ (ಜಗವಿ. ೧-೬); ಲಕ್ಷ್ಮಿಗಿತ್ತುರಮನಾನನಮಂ ವರವಾಣಿಗಿತ್ತು ಕೂರ್ಪತಿಶಯ ಮಾಗೆ ಮಾಡಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೧೩).

ವಾಣೀಪರಸ = ಸರಸ್ವತಿಯ ಪತಿ ; ಬ್ರಹ್ಮ : ನೃಪನ ಪೆಣನೊಳು ಪ್ರಾಣವಂ ತುಂಬುವ ಸಮರ್ಥರು ಮೇಣೊಳರೆ ನೀವಲ್ಲದನ್ಯರು ವೇಮನಾರಾಧ್ಯ ವಾಣಿಯರಸನ ಹರಿಯ ವಶವೇ (ಬಸಪು. ೪೬-೭೮). [ಸಂ. ವಾಣೀ]

ವಾಣಿ₄ (ನಾ). ೧. ನೇಯುವುದು ; ನೇಯ್ಗೆ : "ವಾಣಿಃ ವ್ಯೂತಿಃ— ೨ ನೇಯುವುದರ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂಡ. ೩೧೫). ೨. ನೇಯುವ ಸಾಧನ ; ಮಗ್ಗ. [ಸಂ.]

ವಾಣಿಗ (ನಾ). ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುವವನು ; ವ್ಯಾಪಾರಿ : ಸೂಳೆಗೆಯ್ವಾ ವಿಟರ ತಲೆಗಳ ಮೇಲೆ ಹುಲ್ಲಂ ಕಟ್ಟಿದೆಯಲೋ ಖೂಳ ವಾಣಿಗನಾದೆ (ಬಸಪು. ೨೮-೨೦).

[< ಸಂ. ವಣಜ್]

ವಾಣಿಗತೋಟ (ನಾ). ಒಂದು ತೋಟದ ಹೆಸರು : ಮಲ್ಲುವಯ್ದ ದೇವೇಶ್ವರು ವೆಲೆಕೊಣ್ಡು ವಾಣಿಗತೋಟ್ಟಂ ತೆನ್ಕಣ್ಣಮುಂ ವಡಕಣ್ಣಮುಂ ವಿನಿತಿಶ್ವರಕ್ಕಂ ಪೊಯ್ದಾರ್ (ಎಕ. IV (R), ಚಾಮರಾ. ೧೪೭-೭; 750). [ವಾಣಿಗ + ತೋಟ₁ (< ತೋಂಟ)]

ವಾಣಿಗಿತ್ತಿ (ನಾ). ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುವವಳು : ಓಣಿಯೊಳಗೊಬ್ಬ ವಾಣಿಗಿತ್ತಿಯು ಕುಳಿತು ಕಾಣದೆ ಮೂರು ಲೋಕಂಗಳಲ್ಲಿ ನಡದಾಡುತ್ತಿಪ್ಪಳು ನೋಡ ಆ ವಾಣಿಗಿತ್ತಿಯ ಕೊಂಡು ಮೂರುಲೋಕವ ನುಂಗಿದಲ್ಲದೆ ಪ್ರಾಣಲಿಂಗದ ಸಂಬಂಧವು ಕಾಣಸದು ನೋಡ (ವಿರಾಗೂ. ೧೧-೪೩). [ವಾಣಿಗ + – ಇತ್ತಿ]

ವಾಣಿಜ₁ 'ವಾಣಿಯ₁' ನೋ.

ವಾಣಿಜ₂ (ನಾ). ೧. ವ್ಯಾಪಾರಮಾಡುವವನು ; ವರ್ತಕ : ಆಣಿಮುತ್ತಿಗೆ ವೆಗ್ಗಳ ಬೆಲೆಗಟ್ಟುವ ವಾಣಿಜರಿರ್ದರಿಕ್ಕೆಲದಿ (ಮೋಹತ. ೩-೪೯); ಇತ್ತರದಂಗಡಿಗೇರಿಲಿ ಮಾಜುವರರ್ತಿಯಿಂದಲ್ಲಿ ವಾಣಿಜರು (ಬಸಪು. ೧-೪೯). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ವಾಣಿಜಃ = ನಬಿ" (ಓಷಧಿ. ೧೫೦). [ಸಂ.]

ವಾಣಿಜತನ (ನಾ). ವ್ಯಾಪಾರ ; ವಾಣಿಜ್ಯ : ರೇಣು ಮಾಣಿಕವಾದರೂ ವಾಣಿಜತನ ಬಿಟ್ಟಾನೇ? (ಗಾದೆ). [ವಾಣಿಜ₂ + – ತನ]

ವಾಣಿಜಿಕ (ನಾ). ವ್ಯಾಪಾರಿ ; ವರ್ತಕ : ಬಿತ್ತರದೊಳಗೈತಹ ವಾಣಿಜಿಕರ ಮೊತ್ತವ ಬಣ್ಣಿಪರಾರು (ಕಣವಿ. ೧೧-೩೯). [ಸಂ.]

ವಾಣಿಜ್ಯ (ನಾ). ೧. ಕೊಳ್ಳುವ ಹಾಗೂ ಮಾರುವ ವ್ಯವಹಾರ ; ವ್ಯಾಪಾರ : ಅಸಿ ಮಸಿ ಕೃಷಿ ವಾಣಿಜ್ಯ ಮುಂತಾದ ಕಾಯಕವ ಮಾಡಿ (ಸರ್ವವ. ೧೮೯-೮೮೪); ಆರಂಭವದು ಬೇಡ ವಾಣಿಜ್ಯವದು ಬೇಡ (ವಿನಾರ. ದೇ. ೧೫೫-೧೧೭). ೨. (ವ್ಯಾಪಾರದ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ) ಲೆಕ್ಕಪತ್ರಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ : ಅವರು ಚರಿತ್ರೆ , ಭೂಗೋಳ , ವಾಣಿಜ್ಯ , ವ್ಯವಸಾಯ ಮೊದಲಾದ ನಾನಾಲೋಕವ್ಯಾಪಾರ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಬೋಧಿಸಬೇಕಾಗಿರವುದಷ್ಟೆ? (ಸಾಹಿಕ. ೬೧). [ಸಂ.]

ವಾಣಿಜ್ಯತನ (ನಾ). = ವಾಣಿಜತನ : (೩). [ವಾಣಿಜ್ಯ + – ತನ]

ವಾಣಿಜ್ಯಮಾರುತ (ನಾ). "೩೦° ಉ.ಅಕ್ಷಾಂಶ ಮತ್ತು ೩೦° ದ.ಅಕ್ಷಾಂಶ ಗಳ ನಡುವೆ ಭೂಮಧ್ಯರೇಖೆಯ ಕಡೆಗೆ, ಭೂಮಿಯ ಸುತ್ತುಚಲನೆಯಿಂದ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿ ಸದಾ ಬೀಸುವ ಅಟ್ಲಾಂಟಿಕ್ ಮತ್ತು ಪೆಸಿಫಿಕ್ ಸಾಗರಗಳ ಒಂದು ಮಾರುತ" (Trade-wind. ಇಂಕನ): ಉಷ್ಣವಲಯ (Torrid Zone)ದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ಒತ್ತಡವಿರುವ ಕಡೆಯಿಂದ ಸಮಭಾಜಕವೃತ್ತದ ಕಡೆಗೆ ಮಾರುತಗಳು ಬೀಸುತ್ತವೆ. ಇವೇ ಬಹುಮುಖ್ಯವಾದ ವಾಣಿಜ್ಯಮಾರುತಗಳು (Trade winds) (ಭೂಮಿವ. ೫೯). [ಸಂ.]

ವಾಣಿಜ್ಯವೀಧಿ (ನಾ). ವ್ಯಾಪಾರ ನಡೆಯುವ ಬೀದಿ, — ಕೇರಿ ; ಮಾರುಕಟ್ಟೆ : ಜನವಲ್ಲಾಡಿದುದು ಕ್ರಯವಿಕ್ರಯದ ವಾಣಿಜ್ಯವೀಧಿಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೪-೧೧).

[ವಾಣಿಜ್ಯ + ವೀಧಿ]

ವಾಣಿಜ್ಯೋದ್ಯಮಿ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ವ್ಯಾಪಾರಸ್ಥ : ವಾಣಿಜ್ಯೋದ್ಯಮಿ ಗ್ರಿಗರಿ ಎಫಿಮೊವಿಚ್ ಕುಲಷೋವ್ . . . ಇಬ್ಬರನ್ನುಳಿದು ಎಲ್ಲರೂ ಹಾಜರಾಗಿದ್ದರು (ಪುನಾ. ೩೦). [ಸಂ. ವಾಣಿಜ್ಯೋದ್ಯಮಿನ್]

ವಾಣಿನಿ (ನಾ). ೧. ಕುಡಿತದಿಂದ ಮತ್ತೇರಿದವಳು; "ಸೊಕ್ಕಿದವಳು" (ನಾಚಿರಾ.೩): "ವಿದಗ್ಧೆಯುಂ ಮುಗ್ಧೆಯುಮಾಗಿರ್ಪವಳ್ ವಾಣಿನಿಯೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೮೦-೩೩೫).

IP 'ಹಲಾಯು' ೮೦-೩೩೫ ರ ಮೂಲಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ "ಸ್ತ್ರೀ ವಿದಗ್ಧಾ ಚ ಮತ್ತಾ ಚ ವಾಣಿನೀತ್ಯಭಿಧೀಯತೇ" ಎಂದಿದೆ. 'ಹಲಾಯುಧ'ದ ಟೀಕಾಕಾರನು 'ಮುಗ್ಧೆ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು 'ಪಾನಮತ್ತೆ' ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಳಸಿದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. 'ವಾಣಿ$_{3}$' ಪರಾ. ೨. ನೃತ್ಯಗಾತಿ ; ನರ್ತಕಿ : "ವಾಣಿನೀ – ನಟ್ಟುವವಳು, ದೂತಿಕೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೪೦೧). ೩. ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿಯಾದ ಹೆಂಗಸು. [ಸಂ. ವಾಣಿನೀ. / ತೆಲು. ವಾಣಿನಿ]

ವಾಣಿಯ$_{1}$, ವಾಣಿಜ$_{1}$ (ನಾ). ೧. ವ್ಯಾಪಾರ ; ವಾಣಿಜ್ಯ : ನಿಮ್ಮ ದೇಶದೊಳುಳ್ಳ ಸಕಲವಸ್ತುಗಳ ವಾಣಿಯವ ಮಾಡದೆ ಸುಯಜ್ಞದ ಕಾಣಿಕೆಯನೀವುದು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೩-೬೫); ಎಸೆವ ಸುರತ್ನಜಾತಿಗಳನಾಣೆಯ ವಾಣಿಯ ರೀತಿ ಧಾತ ನಿಟ್ಟಿಸಲರಿದಾ ಪುಟಂಗಳಿತವೆತ್ತುವ ರಂಗಂ (ನನ್ನಚಾ. ೨-೨೨). ೨. ವಿನಿಮಯ ; ಅದಲುಬದಲು: ಕೌರವರ ನೂರ್ವರ ಗೋಣಬನ ಕಾಳಗದೊಳೆನ್ನಯ ಕೇಣ ತನ್ನಯ ಗದೆಗೆ ದುರಿಯೋಧನನ ತೊಡೆಗಳಿಗೆ ವಾಣಿಯವು ದುಶ್ಶಾಸನನ ತನಿಶೋಣಿತವ ತಾ ಕುಡಿಯದಿರೆ ನಿಸ್ಸಾಣೆ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೫-೩೭). ೩. (ಅಲಂ) ಚೌಕಾಸಿ : ಗಿಡುಗನೆಜಗುವ ಶುಕನ ಶೋಕವ ಮಾಣಿಸ್ಕೆ ವಾಣಿಯವೆ ಭಕುತರಲಿ . . . ಸಲಹು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೪-೧೨೩). ವಾಣಿಜ$_{1}$: ೧. ಅರೆದಾಡಿನ ಪಾಲೊಳದಂ ಪೊರೆದಾಸವದಿಂದೆ ತೀವಿ ಸೊರೆಯೊಳ್ ತಿಂಗಳ್ವರೆಗಂ ಧಾನ್ಯದ ರಾಸಿಯೊಳಿರಿಸುಗೆ ವಾಣಿಜದ ಹಿಂಗು ಕಡು ಲೇಸಕ್ಕುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೭-೬೧) ; ಶೃಂಗಿಯ ಬೇರುಂ ವಾಣಿಜದಿಂಗುಂ ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ ತಿಗಡೆ ಸೈಂಧವಮಿ ಪಂಚಾಂಗಮುಮಂ ಸಮಭಾಗೆ ತುರಂಗಕ್ಕೀಜೆ[ಯಲದು] ಸರ್ವಶೂಲಾಪಹರಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೧-೯).

[< ಪ್ರಾ. ವಾಣಿಅ ; ವಾಣಿಜ್ಜ. / ಸಂ. ವಾಣಿಜ್ಯ]

ವಾಣಿಯ$_{2}$ 'ಬಾಣಿಗ' ನೋ.

ವಾಣೀಪತಿ (ನಾ) ಬ್ರಹ್ಮ : ವಾಣೀಪತಿಗೆ ಚಾತುರ್ಯಮಂ . . . ಕೊಟ್ಟ ಗುರುಮೂರ್ತಿ ಪಂಪಾಪತಿ ವಿರೂಪಾಕ್ಷನೆಮಗಿಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಯಂ ಮಾಳ್ಕೆ (ಹಚಾ. ೧-೧) ; ವಾಣೀಪತಿಯು ನಮಗೆ ದೀರ್ಘಾಯು ಕೊಡಲಿ (ಪುರಂದ. ಧಾ. ೧-೧ ಪಲ್ಲವಿ). [ಸಂ.]

ವಾತ (ಗು). ೧. ಬೀಸಿದ ; ತೀಡಿದ. (ನಾ). ೨. ಗಾಳಿ ; ವಾಯು: ಗಂಗಾತರಂಗೋಪಮಾನಚಳಚ್ಚಾಮರವಾತಶೀತನಿಜಘರ್ಮಾಂಭಃಕಣಂ . . . ಇರ್ದನಂದು ಸುಖದಿಂ ವಿದ್ವಿಷ್ಟವಿದ್ರಾವಣಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೮೫); ವಾತದಿನೊಂದನೊಂದೊರಸೆ ನಂದನದೊಳ್ಪುರಿವಾಮ್ರಭೂರುಹವ್ರಾತದ ತಳ್ತ ಪಣ್ಗಳ ಮಹಾರಸದಿಂ ವರಗಂಧಶಾಲಿಗಳ್ . . . ಒಳ್ಪೆಳಸಾಗಿ ರಾಜಿಕುಂ (ತ್ರಿಪುಪು. ೨-೩೭). ೩. ಶರೀರದಲ್ಲಿರುವ ವಾತ, ಪಿತ್ತ, ಕಫಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಬಗೆಯ ಧಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ವಾತಂ ಪಿತ್ತಂ ಕಫಮೆಂಬೀ ತೆಱದಿಂ ಮೂಱು ದೋಷಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೪೭೦); ವಾತ ಪಿತ್ತ ಶ್ಲೇಷ್ಮಾದಿ ದೋಷತ್ರಯವಾದ ವಸ್ತುಗಳಿವು (ಸಕವೈ. ೭ ಪೀಠಿಕೆ). ೪. ಗಾಳಿಯ ಅಧಿದೇವತೆ ; ವಾಯುದೇವ : "ಪವಮಾನಂ ಶ್ವಸನಂ . . . ವಾಯು ವಾತಮನಿಲಂ ಸಮೀರಣಂ ಪೃಷದಶ್ವಂ" (ಷಡ್ಕೋ. ೮-೪೪). 'ವಾತಜ' ಪರಾ. ೫. ಕೀಲುಗಳು ಊದಿಕೊಂಡು ಉರಿ ಮತ್ತು ನೋವು ಉಂಟಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ ; ಸಂಧಿವಾತ : ಗಣಿಕೆಯಂ ಸಮೂಲವಂ ಅಂಬಿಲದಲ್ಲಿ ಅರೆದು ನೆತ್ತಿಗೆ ಒತ್ತಲು ಮೈಯ ಪೂಸಲು ಜಲಗದ ಶೋಫ ವಾತ ಗುಣ (ಎಮ್ಮವಿ. ೪); ಇವೊತ್ತು ಬೆಳಗ್ಗೆ ನನ್ನ ಬಲಹೆಗಲಿನಲ್ಲಿ ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದ ಹಾಗೆಯೇ ವಾತದ ಹಾಗಾಗಿದೆ (ನಬಂಧ. II. ೧೪೮). ೬. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ವಾತಃ - ಕರಿಯ ಲೊಕ್ಕಿ" (ಒಷಧಿ. ೧೫೦). ೭. (ಕಂಸನ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದ ಬಲರಾಮ, ಕೃಷ್ಣರನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲು ಬಂದ) ಬಿರುಗಾಳಿಯ ರೂಪದ ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸನ ಹೆಸರು ; ತೃಣಾವರ್ತ : ವಾತ ಶಕಟಾದಿ ದೈತ್ಯರ ಘಾತಿಸಿದ ರಂಗ ನಿನ್ನ ಪೋತತನಕಂಜುವೆನು (ಪುರಂದ. ಧಾ. ೪-೫೦-೧). ೮. ಎರಡು ಲಘುಗಳು ಮತ್ತು ಒಂದು ಗುರು ಇರುವ ಅಕ್ಷರಗಣ ; ಸಗಣ ; (UU –): ಮಗಣಂ ಭೂಮಿಯೆನಿಕ್ಕುಂ ಯಗಣಂ ಜಲ ರಗಣಮಗ್ನಿ ಸಗಣಂ ವಾತಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೧-೩೯ ಅಲಿಪದ್ಯ). [ಸಂ.]

ವಾತಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವೃಕ್ಷ ; ಮೊಳಗಿನ ಮರ : "ಮೊಳಗಿನ ಮರ - ವಾತಕ, ಶೀತಲೆ, ಅಪರಾಜಿತೆ, ಅಶನಪರ್ಣೆ" (ನಾಟರಾ. ೬). [ಸಂ.]

ವಾತಕಿ$_{1}$ (ಗು). ೧. ವಾತರೋಗವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ; ಸಂಧಿವಾತದ. (ನಾ). ೨. ವಾತರೋಗವನ್ನು ಉಳ್ಳವನು ; ಸಂಧಿವಾತವುಳ್ಳವನು : "ವಾತವ್ಯಾಧಿಪರೀತಂ ವಾತಕಿ" (ಷಡ್ಕೋ. ೭೩-೬೭). [ಸಂ. ವಾತಕಿನ್]

ವಾತಕಿ$_{2}$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ವಾತಕೀ-ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳ" (ಒಷಧಿ. ೧೫೦).

[?]

ವಾತಕ್ಷಯ (ನಾ). ವಾತಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕ್ಷಯ : ವೀರಭದ್ರರಸ . . . ನಾಲ್ಕುಗುಂಜಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ತಾಮ್ರದ ಬಟ್ಟಲಲ್ಲಿ ಇರಿಸಿ ಹಿಪ್ಪಲಿ ಬಿಸಿನೀರಲ್ಲಿ ಕೊಡುವುದು. ವಾತಕ್ಷಯಂ ಕೆಡುವುದು (ಎಮ್ಮವಿ. ೫೦); ಕೊರಳಿನಲ್ಲಿಯೂ ಪಾರ್ಶ್ವಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕುಯ್ಯುತ್ತಾ . . . ಮೈ ತಣ್ಣನಾಗಿಪ್ಪುದೆ ವಾತಕ್ಷಯ ಲಕ್ಷಣಂ (ಸಕವೈ. ೨೪೭). [ಸಂ.]

ವಾತಖಾಸ (ನಾ). ವಾತಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಕೆಮ್ಮು : ಅಳ್ಳೆಯಲ್ಲಿ ಶೂಲವು ಮಂಡೆನೋವು ಸಹ ಉಂಟಾಗಿಹುದೆ ವಾತಖಾಸಮೆಂದು ಪೇಳುವುದು (ಸಕವೈ. ೨೦೭). [ವಾತ + ಖಾಸ$_{1}$]

ವಾತಗವಾಕ್ಷ (ನಾ). ಕಟ್ಟಡಗಳ ಒಳಗೆ ಗಾಳಿ ಬರಲು ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ಮಾಡಿರುವ ಕಂಡಿ ; ವಾತಾಯನ : ಆತನನಾಗಳ್ ನೋಡುವ ಕೌತೂಹಳದಿಂ ಸುಧಾಗೃಹಾಗ್ರಂಗಳೊಳಿರ್ದಾ ತರಳೇಕ್ಷಣೆಯರ್ಕಳ್ ವಾತಗವಾಕ್ಷಂಗಳೆಡೆಗೆ ತಡೆಯದೆ ನಡೆದರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೫). [ಸಂ.]

ವಾತಗುಲ್ಮ (ನಾ). ೧. ಕೀಲುಗಳು ಊದಿಕೊಂಡು ಉರಿಯೂ ನೋವೂ ಉಂಟಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ ; ಸಂಧಿವಾತ : ವಾಯಿವಿಳಂಗ . . . ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಇವುಗಳ ಕಲ್ಕಮಂ ತುಪ್ಪ ನಾಲ್ಕುಮಡಿ ಹಾಲಲ್ಲಿ ಅಟ್ಟುಕೊಡಲು ವಾತಗುಲ್ಮ ಮಾಣ್ಗುಂ (ಎಮ್ಮವಿ. ೮೧). ೨. ಅತಿಬಿರುಸಿನಿಂದ ಬೀಸುವ ಗಾಳಿ ; ಬಿರುಗಾಳಿ. ೧, ೨ : ಮಿಗೆ ವಾತಗುಲ್ಮ ಪರಿವೃತರಾಗಿಯುಂ ನಿರೋಗಿಗಳು . . . ಕುಲಗೋತ್ರಮಧ್ಯಸ್ಥಿತಿಗಳಾಗಿಯುಂ ಸೊಗಯಿಪೇಕಾಕಿಗಳೆನಿಸಿ ಶಿವನನೊಲಿಸಿದ ಮುನೀಶ್ವರರು ಕಣ್ಗೆಸೆದರು (ಹಚಾ. ೬-೩೭). [ಸಂ.]

ವಾತಘ್ನ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ವಾತಘ್ನಂ-ಕೋಷ್ಠ" (ಒಷಧಿ. ೧೫೦). [ಸಂ.]

ವಾತಘ್ನಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಸಾಲಪರ್ಣಿ : "ವಾತಘ್ನೀ-ಒಂದೆಲೆಹೊನ್ನೆ, ಸುರಹೊನ್ನೆ, ಕಳ್ಳಂಗಡಲೆ" (ಒಷಧಿ. ೧೫೦). [ಸಂ. ವಾತಘ್ನೀ]

ವಾತಜ (ಗು). ೧. ವಾಯುವಿನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ. (ನಾ). ೨. ವಾಯುವಿನ ಮಗ ; ಹನುಮಂತ : ವಾತಜನ ಮೂಲಿಕೆಗೆ ಕಪಿಬಲ ಚೇತರಿಸಿದುದು (ತೊರಾ. ೩೭-೨೦). ೩. ಭೀಮ : ಆತನು . . . ವಾತಜನನಱಿಸಿದನು ಮೂದಲಿಸಿದನು ಸರಳಿನಲಿ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೦-೧೯). [ಸಂ.]

ವಾತಜನ್ಯ (ಗು). ವಾತಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ಉಂಟಾದ : ಈ ಉಪದ್ರವಗಳುಂಟಾದುದೆ ವಾತಜನ್ಯವಿಷೂಚಿಯೆಂದರಿವುದು (ಸಕವೈ. ೩೫೭). [ಸಂ.]

ವಾತಜಾತ (ನಾ). ವಾಯುದೇವರ ಅವತಾರವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲಾದ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯ : ಭೂತಲದೊಳಪ್ರತಿಮನೆನಿಪ ಶ್ರೀಯತಿವರನ ಪ್ರೀತಿಯಿಂ ಭಜಿಸೆ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳ ಸಲಿಸುವ ವಾತಜಾತನ ಸ್ಮರಿಸಿರೈ (ಪುರಂದ. ಧಾ. ೧-೪೭ ಅನುಪಲ್ಲವಿ). [ಸಂ.]

ವಾತಜಿಹ್ವೆ (ನಾ). ವಾತರೋಗದಿಂದ ನಾಲಗೆಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ : ವಾತಜಿಹ್ವೆ ಎಂಬುದು ಮರದ ಎಲೆಯ ಹಾಗೆ ನೀಲವರ್ಣವಾಗಿ ಬಹಳ ಒಡೆದುಕೊಂಡಿಹುದು (ವೈದ್ಯಸಾ. II. ೧೦೭). [ಸಂ. ವಾತಜಿಹ್ವಾ]

ವಾತಜ್ವರ (ನಾ). ವಾತದೋಷದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಜ್ವರ : ಸಾಸಿವೆಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಗುಳಿಗೆಯಂ ಮಾಡಿ ನೆಳಲಲ್ಲಾಱಿಸಿ ರಾಸ್ನೆ, ಕಾರಗಣಸಿನ ರಸಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಡಲು ವಾತಜ್ವರ ಹರ (ಎಮ್ಮವಿ. ೧೩) ; ಮೈ ನಡುಗುತ್ತ . . . ಶರೀರವೆಲ್ಲವೂ ಭಾರವಾಗಿರುವುದೇ ವಾತಜ್ವರವೆನಿಸಿಕೊಂಬುದು (ಸಕವೈ. ೬೨). [ಸಂ.]

ವಾತದಂತ (ನಾ). ಶ್ಲೇಷ್ಮವಾತಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಲ್ಲಿನ ರೋಗ : ವಾತದಂತ ಎಂಬ ದಂತರೋಗದಲ್ಲಿ ದಂತಗಳು ಸಡಿಲಿ ಬೀಳುವುವು . . . ಈ ರೋಗ ಶ್ಲೇಷ್ಮವಾತಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವುದು (ವೈದ್ಯಸಾ. II. ೧೨೨). [ಸಂ.]

ವಾತಧಾತು (ನಾ). ೧. ಶರೀರದಲ್ಲಿರುವ ವಾತ, ಪಿತ್ತ ಮತ್ತು ಕಫಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಬಗೆಯ ದ್ರವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ೨. ಮಣಿಕಟ್ಟಿನ ಬಳಿ ಇರುವ ಮೂರು ಬಗೆಯ ನಾಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : (೩). [ಸಂ.]

ವಾತನಯನ (ನಾ). ವಾತದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಣ್ಣು ರೋಗ : ವಾತನಯನಕ್ಕೆ ಉಚ್ಚೆಯ ಔಷಧಿ – ಲೊಕ್ಕಿಯ ಕಗ್ಗಿ . . . ಆಡಿನ ಹಿಕ್ಕೆ ಇಷ್ಟನ್ನೂ ಕದಡಿ ಅಂಬಲವ ಹಾಕಿ ಕಾಸಿ ಉಚ್ಚೆಯಂ ಕೊಂಬುದು (ವಿಷ್ವಿ. ೧೮೦). [ಸಂ.]

ವಾತನಾಡಿ (ನಾ). = ವಾತಧಾತು ೨. [ಸಂ.]

ವಾತನಾರಾಯಣ, ವಾತನಾರಾಯಣೆ (ನಾ). ತಿನ್ನಬಹುದಾದ ಹಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ ಹಾಗೂ ಸಂಧಿವಾತದ ಚಿಕಿತ್ಸೆಗೆ ಬಳಸುವ ಬೇರುಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಸಣ್‌ಕತ್ತಿ, ಸಂಕೇಶ್ವರಿ, ವಾತನಾರಾಯಣ, ಕೆಂಪುಕೆಂಚಗ, ನೀರಂಗಿ (ಮೃದಿಗಿ. ೨೯-೫೬೩). ವಾತನಾರಾಯಣೆ : (೩).

[<– ತಮಿ. ವಾತನಾರಾಯಣ]

ವಾತನಾರಾಯಣೆ 'ವಾತನಾರಾಯಣ' ನೋ.

ವಾತನಾಶನ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಹರಳುಗಿಡ : "ವಾತಾನಾಶನ: - ಔಡಲ" (ಓಷಧಿ. ೧೫೧). [ಸಂ.]

ವಾತನೀಯ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ವಾತನೀಯಃ - ಹೆಬ್ಬದಿರು" (ಓಷಧಿ. ೧೫೧). [?]

ವಾತಪಾತಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಮುತ್ತುಗದ ಮರ : "ವಾತಪಾತಕಃ - ಮುತ್ತುಗ" (ಓಷಧಿ. ೧೫೦). [< ಸಂ. ವಾತಪೋಥಕ]

ವಾತಪಿತ್ತಜ್ವರ (ನಾ). ವಾಯು ಮತ್ತು ಪಿತ್ತದ ಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಜ್ವರ ; ಸಂಧಿವಾತದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಜ್ವರ : ವಾತಜ್ವರ, ಪಿತ್ತಜ್ವರ, ಶ್ಲೇಷ್ಮಜ್ವರ, ವಾತಪಿತ್ತಜ್ವರಂ . . . ಆಗಂತುಕಜ್ವರವೆಂದು ಎಂಟು ಪ್ರಕಾರವಾಗಿರುವುದು (ಸಕವ್ಯ. ೭೨).

[ಸಂ.]

ವಾತಪೂರಣ (ನಾ). ೧. ಬಾವುಟ; ಪತಾಕೆ : ದೆಸಗೆ ಬೆಸೆದು ಬಿಜ್ಜನೆ ಬೀಗುವ ಪೊಸ ಸಿರಿವಂತನಂತೆ ವಾತಪೂರಣಂಗಳೊಳಂ ಪರಭಾಗಂಬಡೆದು (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೨೧ ವ); ವ್ಯಾಸಹಸ್ತೋಪೇತಪೂರಣವಾತಪೂರಣರಾಜಿ ರಾಜಿಸಲು (ಬಸವು. ೬-೨೧). ೨. ಹಾವು; ಸರ್ಪ (?) : ಸಂಗರಾರ್ಜುನಂ ಸಿದ್ಧನಂತಾ ಸಿದ್ಧಕ್ಷೇತ್ರಮಂ ಪುಗುತಂದನ ದೆಂತಪ್ಪುದೆಂದೊಡೆ ಇಂದ್ರಜಾಲಿಗನಂತುರಿಯನುಗುಳ್ವ, ಬಳ್ಳಿಗಳಿಂ ವಾತಪೂರಣಂಗಳಿಂ ನೊಂದಂತೆ ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ ಪೊಂಗುವ ಗೂಗೆಗಳಿಂ . . . ಅತಿ ಭಯಂಕರಾಕಾರಮಪ್ಪುದು (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೫೨೯ ಟಿಪ್ಪಣಿ). [ಸಂ.]

ವಾತಪೋಥ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಪಲಾಶ ; ಮುತ್ತುಗ : "ಪಲಾಶಃ, ಕಿಂಶುಕಃ, ಪರ್ಣಃ, ವಾತಪೋಥಃ - ೪ ಮುತ್ತುಗದ ಗಿಡ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೧೦). [ಸಂ.]

ವಾತಪ್ರಕೃತಿ (ನಾ). ವಾತಪ್ರಕೃತಿ, ಪಿತ್ತಪ್ರಕೃತಿ, ಶ್ಲೇಷ್ಮಪ್ರಕೃತಿ, ಮಿಶ್ರಪ್ರಕೃತಿ ಎಂಬ ದೇಹದ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಸ್ಥಿತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ವಾತಪ್ರಧಾನವಾದ ದೇಹಸ್ಥಿತಿ : ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲೂ ಆಕಾಶದಲ್ಲೂ ತಾನು ಹಾರಿಯಾಡುವುದ ಕಾಣ್ಬನು: ಅಂಥವನನ್ನು ವಾತಪ್ರಕೃತಿಯುಳ್ಳವನೆಂದು ನಿಶ್ಚೈಸುವುದು (ಸಕವ್ಯ. ೧೬) ; ಕಪ್ಪಾದವಳು ಉಷ್ಣಮುಂ ಶೀತಳಮಿಶ್ರವಾದ ದೇಹವುಳ್ಳವಳು ಹಲವಂ ನುಡಿವಳು, ಈ ಸ್ತ್ರೀ ವಾತಪ್ರಕೃತಿಯವಳು (ಕಾಮಶಾ. ೨೧೪). [ಸಂ.]

ವಾತಪ್ರಕೋಪ (ನಾ). ೧. ಗಾಳಿಯ ಆಧಿಕ್ಯ, –ಹೆಚ್ಚಳ. ೨. ತೀವ್ರವಾದ ವಾತದೋಷ : ವಾತಪ್ರಕೋಪದ ಚಕ್ಷುರೋಗಂಗಳೆಲ್ಲ ಕೆಡುಗು (ವಿಷ್ವಿ. ೧೯೨) ; ಮುಖವಿಕಾರವುಂಟಾಗಿ . . . ಉಂಡ ಅನ್ನ ದಕ್ಕದ ಲಕ್ಷಣವೆ ವಾತಪ್ರಕೋಪವೆಂದರಿದು ಚಿಕಿತ್ಸೆಯಂ ಮಾಡುವಲ್ಲಿ . . . ಪ್ರಯೋಗಂಗೈವುದು (ಸಕವ್ಯ. ೧೩.೧). [ಸಂ.]

ವಾತಪ್ರಮಿ (ನಾ). ೧. ಬಹಳ ವೇಗದಿಂದ ಚಲಿಸುವ ಒಂದು ಜಿಂಕೆ : "ನ್ಯಂಕು ಕೃಷ್ಣಸಾರಂ ವಾತಪ್ರಮಿಯೆನೆ ಚೆಳ್ಳಿಗ" (ಮದ್ರಕೋ. ೪೧-೬). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಮುತ್ತುಗ : "ವಾತಪ್ರಮೀಃ, ವಾತಮೃಗಃ, ವಾತಪೋತೋತ್ಥಃ - ಈ ಮೂಱುಂ ಮುತ್ತುಗ" (ಓಷಧಿ. ೧೫೧). [ಸಂ. ವಾತಪ್ರಮೀ]

ವಾತಪ್ರಮೇಹ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂತ್ರರೋಗ : ಮೂತ್ರ ಕೆಂಚನೆ ಪೋಪುದುಂ . . . ವಾತಪ್ರಮೇಹದ ಲಕ್ಷಣ (ವಿಷ್ವಿ. ೧೩೮). [ಸಂ.]

ವಾತಫಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಬೆಲ್ಲವತ್ತ : "ವಾತಸಾರಃ, ವಾತಫಲಃ - ಈಯೆರಡುಂ ಬೆಲ್ಲವತ್ತ" (ಓಷಧಿ. ೧೫೧). [ಸಂ.]

ವಾತಬರ್ಬರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ವಾತಬರ್ಬರಃ - ಕಕ್ಕೊರಲೆ" (ಓಷಧಿ. ೧೫೧). [?]

ವಾತಭುಕು (ನಾ). ಗಾಳಿಯನ್ನೇ ಆಹಾರವಾಗಿ ಉಳ್ಳದು ; ಹಾವು : ಮಸ್ತಕದೊಳಗ್ಗಿಯ ಮುಡಿವನಂತೆ ಕೆನ್ನೆಯ ವಾತಭುಕುವಿನಿಂ ಕೆದಕುವನವೊಲ್ . . . ಬಲುದುರ್ಘಟದ ಯುಕುತಿಯಂತಿಚ್ಛೈಪರೇ (ಷತಿಲ. ೨-೨೩). [ಸಂ. ವಾತಭುಜ್]

ವಾತಮಂಡಳಿ (ನಾ). ವರ್ತುಲಾಕಾರವಾಗಿ ಸುತ್ತಿ ಬರುವ ಗಾಳಿ ; ಸುಂಟರಗಾಳಿ : "ವಾತೂಳಂ ವಾತ್ಯೆ ವಾತಮಂಡಳಿಯಕ್ಕುಂ" (ಮದ್ರಕೋ. ೮-೪೫).

[ಸಂ.ವಾತಮಂಡಲೀ]

ವಾತಮೂಲವ್ಯಾಧಿ (ನಾ). ವಾತರೋಗದಿಂದುಂಟಾಗುವ ಮೊಳೆರೋಗ : ಹಿಕ್ಕೆ ಹಿಕ್ಕೆಯಾಗಿ ಮಲ ಪೋಪುದು ; ವಿಷ್ಟಸ್ತಂಭ ಮಾಡುತಿರ್ಕುಂ ; ಮೈ ವಿವರ್ಣಮಕ್ಕು; ಮಾಂಸದಂತೆ ಪೋಪುದು ; ಕಲ್ಲ ಮೊಳೆ ತೋರ್ಕುಂ ; ಸರ್ವಗುದಶೂಲೆಯಕ್ಕುಂ. ಇದು ವಾತಮೂಲವ್ಯಾಧಿಯ ಲಕ್ಷಣ (ವಿಷ್ವಿ. ೧೪೦). [ಸಂ.]

ವಾತಮೃಗ (ನಾ). ೧. = ವಾತಪ್ರಮಿ ೧ : "ವಾತಪ್ರಮೀಃ, ವಾತಮೃಗಃ - ೨ ವಾಯು ಮೃಗದ ಹೆಸರು, ಗಾಳಿಗೆಯೆದುರಾಗಿ ನಡೆಯುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಹುಲ್ಲೆಯೆಂಬುವ ಮೃಗ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೫೪). ೨. = ವಾತಪ್ರಮಿ ೨ : "ವಾತಪ್ರಮೀಃ, ವಾತಮೃಗಃ, ವಾತಪೋತೋತ್ಥಃ– ಈ ಮೂಱುಂ ಮುತ್ತುಗ" (ಓಷಧಿ. ೧೫೧). [ಸಂ.]

ವಾತಮೈ (ನಾ). ವಾತದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಶರೀರ, –ದೇಹ : ಸಪ್ಪನ ಮಾರಿ, ಬಟ್ಟಿನ ಮೂಗು, ತುಸು ವಾತಮೈ (ಪಾಲ. ೧೩). [ವಾತ + ಮೈ$_1$ (< ಮೆಯ್$_2$)]

ವಾತರೋಗ (ನಾ). ವಾತದೋಷದಿಂದುಂಟಾಗುವ ವ್ಯಾಧಿ ; ಸಂಧಿವಾತ: ಲಾಗಿಸಿ ಝುಳಪಿಸಿ ಜಡದನುವಿಂ ಬಹುವಿಧವೆನಿಸುವ ವಾತರೋಗಾದ್ರಿಯ ಹೊಡೆ (ಕಲ್ಯಾಣೀ. ೩೩) ; ಬಹಳ ನೀರು ಉಂಟಾದ ದೇಶವು ಅನುಪದೇಶವೆನಿಸಿಕೊಂಡು ಶ್ಲೇಷ್ಮವ್ಯಾಧಿ ವಾತರೋಗಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು (ಸಕವ್ಯ. ೧೫). [ಸಂ.]

ವಾತರೋಗಿ (ನಾ). ವಾತರೋಗವುಳ್ಳವನು ; ಸಂಧಿವಾತವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು : "ವಾತಕೀ, ವಾತರೋಗೀ – ೨ ವಾತರೋಗದವನ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೮೫). [ಸಂ.]

ವಾತವಲಯ (ನಾ). [ಜೈನ] ಅನಂತವಾದ ಲೋಕವನ್ನು ಸುತ್ತಿರುವ ವಾಯು ಸಮೂಹ : ತದನಂತರ ಸಮಯದೊಳ್ ವಾತವಲ[ಪಾಠಾಂ. ಳ]ಯಮುಟೆಯೆ ಜೀವಪ್ರದೇಶಂಗಳಿಂ ಲೋಕಪ್ರದೇಶಮಂ ಪರ್ವಿ (ಆದಿಪು. ೧೬-೪೯ ವ). [ಸಂ.]

ವಾತವಾಜಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ವಾತವಾಜಿ--ಕಾಡ ಪಾರಿವಾಳ" (ಓಷಧಿ. ೧೫೧). [?]

ವಾತವೃಷೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಧಾನ್ಯ : "ವಾತವೃಷಾ – ಕಂಚಿನ ಧಾನ್ಯ" (ಓಷಧಿ. ೧೫೧). [?]

ವಾತಶರೀರ (ನಾ). = ವಾತಮೈ. [ಸಂ.]

ವಾತಶರೀರಿ (ನಾ). ವಾತದ ಮೈಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು. [ಸಂ. ವಾತಶರೀರಿನ್]

ವಾತಶೋಣಿತ (ನಾ). ಶರೀರದಲ್ಲಿ ವಾಯು ಮತ್ತು ರಕ್ತವು ಕೆಟ್ಟುಹೋಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಂಧಿವಾತ ರೋಗ : ಗ್ರಹಣೀಗಜಕೇಸರಿಲೇಹ್ಯ . . . ಸೇವಿಸಲು ವಾತಗ್ರಹಣಿ . . . ವಾತಶೋಣಿತ, ಪಾಂಡುಕೃಶತ್ವ ಮುಂತಾದ ಸಕಲ ರೋಗಗಳೂ ಗುಣಮಕ್ಕುಂ (ಸಕವ್ಯ. ೩೪೦). [ಸಂ.]

ವಾತಶ್ಲೇಷ್ಮಜ್ವರ (ನಾ). ವಾತಪ್ರಕೋಪ ಮತ್ತು ಶ್ಲೇಷ್ಮದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಜ್ವರ : ಗುಳಿಗೆಯಂ ಅಲ್ಲದ ರಸದಲ್ಲಿ ಕೊಳ್ಳೆ . . . ವಾತಶ್ಲೇಷ್ಮಜ್ವರ, ತ್ರಿದೋಷಜ್ವರ ಇವೆಲ್ಲಾ ಮಾಣುವುವು (ವಿಷ್ವಿ. ೪೩). [ಸಂ.]

ವಾತಸನ್ನಿ (ನಾ). ವಾತಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಸನ್ನಿಪಾತ:

ಅತಿಕಡಿದಾದ ಜ್ವರ ಉಂಟಾಗಿ ಮಹಾವೇಗವಾದ ನಾಡಿಗಳನುಳ್ಳುದಾಗಿರ್ಪುದೆ ವಾತಸನ್ನಿಯ ಲಕ್ಷಣವೆಂದರಿವುದು (ಸಟವ್ಯ. ೧೭೧). [ವಾತ + ಸನ್ನಿ]

ವಾತಸಾರ (ನಾ). = ವಾತಫಲ : "ವಾತಸಾರಃ, ವಾತಫಲಃ - ಈಯೆರಡುಂ ಬೆಲ್ಲವತ್ತ" (ಓಷಧಿ. ೧೫೧). [ಸಂ.]

ವಾತಸುತ (ನಾ). ೧. ವಾಯುವಿನ ಮಗ. ೨. ಹನುಮಂತ : ವಾತಸುತ ಬಳಿಕನ್ನಯದ ಪರಿಜಾತದಭ್ಯುದಯವನು ಬಹುರೂಪಾತಿಶಯವಹ ಪರಿಯ ಬಿನ್ನೈಸಿದನು ರಘುಪತಿಗೆ (ತೊರರಾ. ೪-೧-೧೭). ೩. ಭೀಮ : ವಾತಸುತ ಪರಬಲಭಯಂಕರ ಸೋತನೋ ಪ್ರತಿಮಲ್ಲನೆಂದರು ಕೃಷ್ಣ ಫಲುಗುಣರು (ಬಭ್ರಾ.ಸ. ೨-೧೦೨). [ಸಂ.]

ವಾತಹ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ. ೨. ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ ; ಲಶುನ : "ವಾತಹಾ - ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ" (ಓಷಧಿ. ೧೫೧). [ಸಂ.ವಾತಹನ್]

ವಾತಾಜೀರ್ಣ (ನಾ). ವಾತಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅಜೀರ್ಣ : ಕಲ್ಲುಪ್ಪು, ಗಾಜುಲವಣ . . . ಅಂಬಿಲದಲ್ಲಿ ಕುಡಿಯೆ ವಾತಾಜೀರ್ಣ ಪರಿಹರ (ಸಟವ್ಯ. ೩೭೫). [ಸಂ.]

ವಾತಾತಪಿಕ (ನಾ). [ವೈದ್ಯಶಾ] ರಸಾಯನವಿಧಿಯ ಎರಡು ಪ್ರಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ; ಅನಿಲರೂಪದಿಂದ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಬಿಸಿಮಾಡುವ ಕ್ರಿಯೆ : ಈ ರಸಾಯನವಿಧಿಯ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಕುಟೀಪ್ರಾವೇಶಿಕ, ವಾತಾತಪಿಕವೆಂದು ಎರಡು ತೆಱನಾಗಿ ಋಷಿಗಳು ಹೇಳಿರುವರು (ವೈದ್ಯಸಾ. II. ೨೫೩). [ಸಂ.]

ವಾತಾತಿಸಾರ (ನಾ). ವಾತದೋಷದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಭೇದಿ : ಕೆಂಪಾಗಿ ನೊರೆಗೂಡಿ ಅಡಿಗಡಿಗೆ ಅಲ್ಪಸ್ವಲ್ಪವಾಗಿ ಒಂದೊಂದು ವೇಳೆ ಕೂಗುತ ಹೊಟ್ಟೆ ಕಳವುದೆ ವಾತಾತಿಸಾರ ಲಕ್ಷಣ (ಸಟವ್ಯ. ೩೦೭). [ಸಂ.]

ವಾತಾಪಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು ; P ಚಾಳುಕ್ಯರ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿದ್ದ, ಇಂದಿನ ಬಿಜಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಬಾದಾಮಿ : ಚಲಿಕ್ಯೋ ವಲ್ಲಭೇಶ್ವರಃ ಧರಾಧರೇಂದ್ರ ವಾತಾಪಿಮಧೇಯಂ ಭೂತಯೇಭುವಃ (ಎಇ. XXVII. ೮-೪; 513) ; ವಾತಾಪೀ ವಾಸ್ತವ್ಯಾಯ ವತ್ಸಗೋತ್ರಾಯ ತ್ರೈತ್ರಚರಣಾಯ ನಾಗಶರ್ಮ್ಮಣಃ ಪುತ್ರಾಯ ಬಾಣಶರ್ಮ್ಮಣೇ (ಎಕ. V (R), ಕೃಷ್ಣರಾ. ೪೮-೩೩ ; ಸಂ. 725). 'ಬಾದಾಮಿ' ಪರಾ. ೨. (ಅನೇಕ ಋಷಿಗಳ ಹೊಟ್ಟೆಯೊಳಗೆ ಆಹಾರರೂಪದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ, ಅನಂತರ ಅವರ ಹೊಟ್ಟೆಯನ್ನು ಸೀಳಿ ಹೊರಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದನೆಂದೂ ಇದನ್ನು ತಿಳಿದ ಅಗಸ್ತ್ಯಮುನಿ ಇವನನ್ನು ತನ್ನ ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಜೀರ್ಣಿಸಿಕೊಂಡನೆಂದೂ ಹೇಳಲಾಗುವ) ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸನ ಹೆಸರು : ವಾತಾಪಿ ಇಲ್ವಲರ ಕಥೆಯನ್ನು 'ವಾತಾಪಿ' ಎಂಬ ರೂಪದ ವಿವರಣೆಗಾಗಿ ಸೃಷ್ಟಿಸಿ ಅನ್ವಯಿಸಿಕೊಂಡಿರಬಹುದು (ಸಂಕೋಶ. ೧೫೭).

ವಾತಾಪಿಗಣಪತಿ = ಬಾದಾಮಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ ಗಣಪತಿಯ ದೇವಸ್ಥಾನ ಮತ್ತು ಅಲ್ಲಿಯ ಗಣಪತಿ : ಮುತ್ತುಸ್ವಾಮಿ ದೀಕ್ಷಿತರು ಈ ರಾಗದಲ್ಲಿ ವಿಘ್ನೇಶ್ವರನ ಮೇಲೆ 'ವಾತಾಪಿಗಣಪತಿಂ ಭಜೇಹಂ' ಕೃತಿಯನ್ನು ಅಮೋಘವಾಗಿ ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಸಂಗೀತಾ. ೧೫೦). [ಸಂ.]

ವಾತಾಪ್ತ (ನಾ). ವಾಯುವಿನ ಗೆಳೆಯ ; ಅಗ್ನಿ : ಉರಿಯದಿರು ವಾತಾಪ್ತ . . . ದುರ್ಗರ್ವಮಂ ಹರಿಯಜೇಂದ್ರರ್ ಬಿಟ್ಟು ಪೂರ್ವಸ್ಮೃತಿಯ ಮಾಳ್ಪುದು (ವಿಜೋಪು. ೨-೭೩). [ಸಂ.]

ವಾತಾಪ್ತನೇತ್ರ = ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಕಣ್ಣಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು ; ಶಿವ : ವಾತಾಪ್ತನೇತ್ರನಂ ತನ್ನೊಳುಂ ಕಾಣ್ಬ ಪಳುಕಿನ ಕನ್ನಡಿಯೊಳು ಪೊಳೆವ ಭೂತಳವ ಬೆಳಗುವ ದ್ವಾದಶಾತ್ಮಪ್ರಭೆಗಳೋತು ರವಿಕಾಂತದಮಲಪ್ರಭೆಯ ನುಂಗಿ ಮಿಗೆ ತಾ ತೋಜಲಾ ಪಳುಕು ಕಾಣಿಸದ ಮಾಳ್ಕೆಯಿಂ ಶಿವನೊಳಿಹ ಗುರುಧುರೀಣಂ (ವಿಜೋಪು. ೭-೨೪). [ಸಂ.]

ವಾತಾಯನ (ನಾ). ಕಟ್ಟಡಗಳಲ್ಲಿ ಗಾಳಿ, ಬೆಳಕು ಬರುವಂತೆ ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ಮಾಡಿರುವ ಕಿಂಡಿ ; ಗವಾಕ್ಷಿ : ಪ್ರಾಸಾದಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಕರ್ಣೋತ್ಪಲಂಗಳಂತೆ ವಾತಾಯನವಿವರಂಗಳೊಳ್ ಪಾರಾವತಂಗಳೆಸೆಯೆಯುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೫೧೩); ನಿಧುವನ ನಿಕೇತನದ ವಾತಾಯನಂಗಳೊಳ್ಪುಸುಳ್ಪು . . . ರಂಜಿಸಿಯುಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೨-೬೯ ವ). [ಸಂ.]

ವಾತಾಯನಿತ (ಗು). ರಂಧ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ತೂತಾದ : ಮೊನೆಯಲಗಿನಂಬುಗಳ ಬಿಱುಸರಿಗನಿಬರಂಗವ ತೆತ್ತು ವಾತಾಯನಿತವಿಗ್ರಹವಾಯ್ತು ನಿಗ್ರಹದತಿಮಹಾರಥರು (ಜಾಮ್ಯುದ್ಧೋ. ೧೨-೨೨). [ಸಂ.]

ವಾತಾಯು (ನಾ). ಜಿಂಕೆ ; ಎರಳೆ : ಮಾಯೆಯಲಿ ಮಾರೀಚನಾ ವಾತಾಯುವಾಗಿಯೆ ಸುಳಿಯಲು (ತೊರರಾ. ೩-೮-೧೭); ಘನಕಾರುಣ್ಯರಸಾನ್ವಿತಂ ಪೊರೆದನಾ ವಾತಾಯುವಂ ಮೋಹದಿಂ (ವಿಜ್ಞಪು. ೨-೩-೧೨). [ಸಂ.]

ವಾತಾರಿ (ನಾ). ೧. ಹರಳುಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಬೀಜ : ಜಳದೊಳ್ ರಾಷ್ಟ್ರ . . . ತಗ್ಗಿ ವಾತಾರಿ ನೆಗ್ಗಿಲೆರಟ್ಟುಳ್ಳಮನಿಕ್ಕಿವಂ ಕುದೆ ಕಷಾಯಂ ಮಾಡಿ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೨೩೦). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ವಾತಾರಿ – ನೀಲವೃಕ್ಷ, ಗೇರು, ಹೆಮ್ಮರ" (ಓಷಧಿ ೧೫೦). [ಸಂ.]

ವಾತಾಲಿ (ನಾ). ಬಿರುಗಾಳಿ ; ಚಂಡಮಾರುತ : ಗಡಗಡನೆ ಪೊಡವಿ ನಡುಗಿತು . . . ಮುಂಗಾರ ವಾತಾಲಿಗೊಲೆವ ಕದಲಿಕೆಯಂತೆ (ವೈಶಾಖ. ೮೮-೬೮೦). [ಸಂ. ವಾತಾಲಿ, ವಾತಾಲೀ]

ವಾತಾವರಣ (ನಾ). ೧. (ಭೂಮಿಯ ಸುತ್ತಲೂ ಇರುವ) ಗಾಳಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪ್ರದೇಶ ; ವಾಯುವಲಯ : ನಮ್ಮ ಭೂಮಿಯಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೊರಟುಹೋಗಬಹುದಾದ ಉಷ್ಣವು ನಮ್ಮ ವಾತಾವರಣದಲ್ಲಿರುವ ನೀರಿನ ಆವಿಯಿಂದ ತಡೆಯಲ್ಪಡುವುದು (ಭೌತಿ. ೨೯೭); ಭೂಮಿಯನ್ನು ಒಂದು ವಾಯುವಿನ ಪೊರೆ ಆವರಿಸಿದೆ. ಇದನ್ನು ಭೂಮಿಯ ವಾತಾವರಣ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಆಕಾ. ೧೮). ೨. ಹವಾಮಾನ ; ವಾಯುಗುಣ : ಆ ದೇಶದ ವಾತಾವರಣ ನಮಗೆ ಒಗ್ಗಲಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). ೩. (ಆಲಂ) ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ; ಸನ್ನಿವೇಶ : ಚಿಕ್ಕಪುಟ್ಟ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಭೂತಗನ್ನಡಿಯಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಿ ವಾತಾವರಣವನ್ನು ಕೆದಕತೊಡಗಿದರು (ಭಾರಧಿ. ೧೫೦). [ಸಂ.]

ವಾತಾಶನ (ನಾ). ೧. ಗಾಳಿಯೊಂದು ಮಾತ್ರ ಆಹಾರವಾಗಿರುವುದು : ತ್ರಿದಿನಕ್ರೊರ್ಮೆ ಫಲಾದನಂ ನೆಗಳ್ವುದಾತಂಗೊಂದು ತಿಂಗಳ್ ದ್ವಿಮಾಸದೊಳಾಱುಂ ದಿನಕೊರ್ಮೆ ತತ್ಫಳಚಯಾಹಾರಂ . . . ಮಾಸಪಂಚಕದೊಳಾಯ್ತಾತಂಗೆ ವಾತಾಶನಂ (ಶಟಚಂ. ೨-೯೯). ೨. ಹಾವು. [< ಸಂ. ವಾತಾಶಿನ್]

ವಾತಾಹತಿ (ನಾ). ಗಾಳಿಯ ಹೊಡೆತ, – ಪೆಟ್ಟು : ಮನುವಂಶಮಂಡನಂ . . . ದೀಪಂ ವಾತಾಹತಿಯಿಂ ನಂದುವಂತೆ ಮೂರ್ಛೆಗೆ ಸಂದಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೯-೧೧೬). [ಸಂ.]

ವಾತಾಹಾರ (ನಾ). ಗಾಳಿಯನ್ನೇ ಆಹಾರವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು : ಅವನು . . . ವಾತಾಹಾರನಾಗಿ ಉಗ್ರತಪಸ್ಸನ್ನು ಹಿಡಿದಿದ್ದಾನೆ (ವಚಭಾ. ೩೭೪). [ಸಂ.]

ವಾತಿ[1] (ನಾ). ೧. ಗಾಳಿ ; ವಾಯು. ೨. ವಾಯುಪುತ್ರ ; ಹನುಮಂತ : ವಾತಿ ಪರವಕ್ಕೆ ಶರಣಾಯಾತಂಗಸುರಂ ಬಿಯಿಕ್ಕೆ ಗುಪ್ತಂ ರಿಪುಸಂಘಾತಕ್ಕೆ ಪರಾಕ್ರಮನೆನೆ ಭೂತಲಮೆನೆಂದು ಕೇಶಿಯಂ ಬಣ್ಣಿಪುದೋ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೫೭); ಶರಧಿಮಧ್ಯದ ಮತ್ಸ್ಯಕೇತನಿದಿರೊಳ್ ವಾತಿಯುರು ಜಯಸ್ತಂಭದೊಳ್ ರಾಮನಾಧಿಕ್ಯಮಂ ಬರೆಯುತಿರೆ (ಪದ್ಮರಾ. ೧೧-೧೭೪). ೩. ಸೂರ್ಯ. ೪. ಚಂದ್ರ. [ಸಂ.]

ವಾತಿ[2] (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ : "ವಾತೀ - ಕೆಂದಲೆಗವ ಹಕ್ಕಿ" (ಓಷಧಿ. ೧೫೯). [?]

ವಾತಿಕ (ನಾ). ೧. ವಾತಪ್ರಕೃತಿಯುಳ್ಳುದು ; ವಾತವುಳ್ಳುದು : ವಾತಪ್ರಕೃತಿಯ ಗುಣಂಗಳ್ ಮಾತಾಪಿತೃಗಳ್ಗೆ ಮುನ್ನಮುಳ್ಕೊಡೆ ಮಱೆಯುಂ ವಾತಿಕನಕ್ಕುಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೯-೮೭). ೨. ಚಾತಕಪಕ್ಷಿ. [ಸಂ.]

ವಾತುಲ (ಗು). ೧. ವಾತರೋಗದಿಂದ ಬಾಧಿತವಾದ ; ವಾತರೋಗಕ್ಕೆ ಒಳಗಾದ. ೨. ಹುಚ್ಚಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ. (ನಾ). ೩. ಬಿರುಗಾಳಿ. ೪. ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಬಗೆಯ ಶೈವಾಗಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಕಾಮಿಕ, ಯೋಗಜ . . . ವಾತುಲಗಳೆಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಶಿವಾಗಮಗಳು . . . 'ಸಿದ್ಧಾಂತ'ಗಳೆಂಬ ಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಪಡೆದಿವೆ (ಭಾರದ. ೭೨). [ಸಂ.]

ವಾತುಲಾಗಮ, ವಾತುಳಾಗಮ (ನಾ). ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಬಗೆಯ ಶೈವಾಗಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಶಿವಾಗಮಗಳಲ್ಲಿ ವಾತುಲಾಗಮವೇ ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟವಾದುದು (ಶಿವಾಸೂ. ೯-೫೫ ಟೀಕೆ). ವಾತುಳಾಗಮ : ಶೈವಾಗಮವು ಕಾಮಿಕಾಗಮ ಮೊದಲು ವಾತುಳಾಗಮದವರೆಗೆ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಎಂದು ಪರಿಗಣಿತವಾಗಿದೆ (ಭಾರದ. ೬೨); ಶೈವಾಗಮದಲ್ಲಿ . . . 'ಶೈವಾಗಮ', 'ವೇಷ್ಯಾಗಮ' ಅಥವಾ ಶಾಕ್ತಾಗಮ, ವಾತುಳಾಗಮ ಅಥವಾ ತಾಂತ್ರಿಕಾಗಮ' ಮತ್ತು 'ವೀರಶೈವಾಗಮ' ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ಒಳಭೇದಗಳಿವೆ (ಭಾರದ. ೬೪). [ಸಂ.]

ವಾತುಳಾಗಮ 'ವಾತುಲಾಗಮ' ನೋ.

ವಾತೂಲ, ವಾತೂಳ (ಗು). ೧. = ವಾತುಲ ೧. ೨. = ವಾತುಲ ೨. (ನಾ). ೩. ಸುಂಟರಗಾಳಿ ; ಬಿರುಗಾಳಿ. ೪. = ವಾತುಲ ೪ : 'ವಾತೂಲಾಗಮ' ಪರಾ. ವಾತೂಳ : ೩. "ವಾತೂಳಂ ವಾತ್ಯೆ ವಾತಮಂಡಳಿಯುಮ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೬-೪೫). ೪. ವಾತೂಲದೊಳು ಸೇರಿದಾಜನೆಯ ಲೀಲೆಯ ಮಹಾಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಭಿಕ್ಷಾಟಣವನೆಂದು ಪೇಳುತ್ತಿರ್ದನಾಚಾರ್ಯನು (ವೀಶೈವೃ. ೨-೨-೪). [ಸಂ.]

ವಾತೂಲಾಗಮ (ನಾ). = ವಾತುಲ ೪ : ಆ ಸಿದ್ಧಾಂತಭೇದಂಗಳಾವವೆಂದೊಡೆ ಕಾಮಿಕಾಗಮ ಯೋಗಜಾಗಮ . . . ಕಿರಣಾಗಮ ವಾತೂಲಾಗಮವೆಂಬವೇ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ದಿವ್ಯಾಗಮಂಗಳಕ್ಕುಂ (ವಿವೇಕ. ೬೨). 'ವಾತುಲಾಗಮ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ವಾತೂಲಿಕೆ, ವಾತೂಳಿಕೆ (ನಾ). ವರ್ತುಲಾಕಾರವಾಗಿ ಸುತ್ತಿ ಬರುವ ಗಾಳಿ ; ಸುಂಟರಗಾಳಿ : ಅವಿರಳವಾತೂಳಿ [ವಾಠಾಂ. ೪] ಕಾಭ್ರಮಣಪರಿಗತತೂಳಿಕಾತಳಮಪ್ಪ ಮನಕ್ಕೆಂತಾನುಂ ಕಾಲಲಬ್ಧಿವಶದಿಂ ನಿವೃತ್ತಿಪರಿಣತಿಯೊಳ್ ಪರಿಣಮಿಸಿದ ಸುಸ್ಥತೆಯಂ ವ್ಯರ್ಥಂ ಮಾಡದೆ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೪-೧೮ ವ). ವಾತೂಳಿಕೆ : ನೆಗಪುತ್ತುಂ ಗಗನತಳಕ್ಕಗಣಿತ ವಾತೂಳಿಕಾಳಿಯಂ ಕಾಯ್ದು ಸಮಂತೊಗೆದ ಕಡುವಿಸಿಲ ಪಸರಮನುಗುಳುತ್ತುಂ ಬಂದುದತುಳಭೀಷ್ಮಂ ಗ್ರೀಷ್ಮಂ (ಕುಸುಮಾ. ೬-೧೧೫) ; ಆ ಗಂಗಾತರಂಗಿಣೀ ತುಂಗವಾತೂಳಿಕಾಸಂಗದಿಂದಲ್ಲಾಡುತ್ತುಮಿರ್ದ ತೀರದ್ವಯಪರ್ಯಂತಕಾಂತಾರ ತರುನಿಕರಶಾಖಾಶಿಖಾವಳಯಾಗ್ರಂಗಳಿಂದುದಿರ್ದು ಬಿಬ್ಬ (ಬಾಧವೃ. ೧೦-೭೧ ವ). [ಸಂ. ವಾತೂಲಿಕಾ]

ವಾತೂಳ 'ವಾತೂಲ' ನೋ.

ವಾತೂಳಿ (ನಾ). = ವಾತೂಲಿಕೆ : ವಾತೂಳೀಚಾಳನೋಚ್ಛ್ರೀಶಜಟಿಳತರಸ್ಥೂಳಧೂಳೀ ಪ್ರಜಾಳಪ್ರೋತಕ್ಷೋಣೀತಳಂ . . . ಲೋಕಕ್ಕಗುರ್ವಂ ಪಡೆದು ಬಿಡದೆ ಬಂದತ್ತು ದುರ್ಗ್ರೀಷ್ಮಕಾಲಂ (ಬಾಧವೃ. ೪-೭೭). [ಸಂ. ವಾತೂಲೀ]

ವಾತೂಳಿಕೆ 'ವಾತೂಲಿಕೆ' ನೋ.

ವಾತೋದರ (ನಾ). ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಗಾಳಿ ತುಂಬಿಕೊಂಡು ಊದಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ : ಈ ಎಣ್ಣೆಯಂ ಹಾಲಲ್ಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳೆ ವಾತೋದರ ಮಾಣ್ಗುಂ (ಎಸ್ಯಾವಿ. ೪). [ಸಂ.]

ವಾತೋದರಿ (ನಾ). ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಗಾಳಿ ತುಂಬಿಕೊಂಡು ಊದಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ : ಅಂತಪ್ಪ ರೇಚೆಯ(ಯ್ಯುಂ) ಚಿಂತಿಸದಾ ಪ್ರೋಥಮಧ್ಯದೊಳ್ ತೋರ್ಪೊಡೆ ಬಾಳ್ಗುಂ ತುರಗಮೇಕವಿಂಶತಿವರುಷಂ ಸಾಯ್ಗುಂ ಬಟೆಕ್ಕೆ ವಾತೋದರಿಯೊಳ್ (ಅಶ್ವಶಾ. ೫-೨೭). [ಸಂ. ವಾತೋದರಿನ್]

ವಾತ್ಯೆ (ನಾ). = ವಾತೂಲಿಕೆ : "ಸುಟ್ಟುರೆಗಾಳಿಯುಂ ವಾತ್ಯಾ ಎಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೪-೭೭). [ಸಂ.ವಾತ್ಯಾ]

ವಾತ್ಸಕ (ನಾ). ಕರುಗಳ ಹಿಂಡು : "ವಾತ್ಸಕಂ, ಧೈನುಕಂ - ಈ ೨ ಕ್ರಮದಿಂದ ಕರುಗಳ ಹಿಂಡಿಗೂ ಆಕಳ ಹಿಂಡಿಗೂ ಬೇರೆಬೇರೆ ಹೆಸರು. ಎಳೆಕರುಗಳ ಹಿಂಡು, ವಾತ್ಸಕ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೫೯೨). [ಸಂ.]

ವಾತ್ಸಲ್ಯ (ನಾ). ೧. (ಹಿರಿಯರು ಕಿರಿಯರ ಬಗ್ಗೆ ತೋರುವ) ಮಮತೆ; ಅಕ್ಕರೆ; ವಾಂಛಲ್ಯ : ಅಣ್ಣದೇವನೊಳಡಿದ ವಾತ್ಸಲ್ಯಮೆಂಬ ಬಲ್ಗಣ್ಣೆಯೊಳ್ಕಟ್ಟುನಡೆದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೮-೬೦) ; ತಾಯಿ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪ್ರೀತಿಸುತ್ತಾಳೆ : ಇದು ವಾತ್ಸಲ್ಯ (ಧರ್ಮಸಾ. ೨೩). ೨. [ಜೈನ] ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನದ ಎಂಟು ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಏಳನೆಯದು ; ತನ್ನ ಸಹಯೋಗಿಗಳನ್ನೂ ಸತ್ಯಮಾರ್ಗಾವಲಂಬಿಗಳನ್ನೂ ಅತ್ಯಂತ ಸ್ನೇಹದಿಂದ ಕಾಣುವುದು : ಜಿನಪ್ರಣೀತಮಪ್ಪ ಧರ್ಮಾಮೃತಂಗಳೊಳ್ ಮಿಥ್ಯಾನುರಾಗಮಂ ಪತ್ತುವಿಡಿಸುವುದು ವಾತ್ಸಲ್ಯಂ (ಚಾವುಂಪು. ೫೪೧) ; ಜಿನಪ್ರಣೀತ ಧರ್ಮಾಮೃತದೊಳ್ ನಿತ್ಯಾನುರಾಗತೆ ವಾತ್ಸಲ್ಯಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨-೫). [ಸಂ.]

ವಾತ್ಸ್ಯಾಯನ (ನಾ). ೧. ಕಾಮಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಒಬ್ಬ ಮುನಿಯ ಹೆಸರು : ಪುಷ್ಪಶರನುಮಂ ಚಲ್ಲದೊಳ್ ಪದವಡಿಸಲುಂ ವಾತ್ಸ್ಯಾಯನನುಮಂ ಮತ್ಸರದೊಳ್ ಗೆಲಲುಂ . . . ಬಲ್ಲವರಾಗಿ ಮದನನ ಪರಿಚಾರಿಕೆಯರಂಬೆತ್ತುವಂತೆ ಪೂವನೆತ್ತುವ ಪುಷ್ಪಲಾವಿಕಾಚತುಷ್ಪಥದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೬೨ ವ) ; ವಾತ್ಸ್ಯಯನನಂ ಪೊಟವೊಟಸು ಮಾಟ್ಪ ಕಂಡವರಂ ಮೂವಣ್ಣಂಬರಿಪ ನವವಾರವಿಳಾಸಿನಿಯರಿರುತಿರ್ಪ ನೆಲೆವನೆಗಳನೊಪ್ಪುವ ಸೂಳಗೇರಿ ಸೊಗಯಿಸುತಿರೆ (ಜಗವಿ. ೨-೨೧ ಅದಿವರ್). ೨. ಕಾಮಶಾಸ್ತ್ರ : ಸತ್ಕಾವ್ಯನಾಟಕವಾತ್ಸ್ಯಾಯನನೃತ್ಯಗೀತ . . . ವಾದ್ಯಶಕುನೋದ್ಯದ್‌ಹೃದ್ಯವಿದ್ಯಾಕದಂಬಕನುಂ ಚಂದ್ರಕವೀಂದ್ರನೊರ್ವನೆ ಬಲ್ಲಂ ಪೆರ್ಱುಲ್ಲರೇ (ಬುರತ್ರ. ೧-೫೧); ಪಂಡಿತವಕ್ಕಿಗಳಂ ನಿಜಕರಾಗ್ರದಿಂ ಪಿಡಿದೊಡಗೊಂಡು ಪೋಗಿ ನಿಜಗೃಹದೊಳೋವಿಯಾ ಗಿಳಿಯ ಮುದ್ದುತನಕ್ಕೊಲ್ದು ವಾತ್ಸ್ಯಾಯನಮನೋದಿಸಿ ರಸಾಲರಮಣನೆಂಬ ಪೊಸವೆಸರಿಟ್ಟು (ರಾಜಶೇ. ೧-೧೩೫ ವ). ೩. ಪ್ರಸಿದ್ಧ ನ್ಯಾಯ ಶಾಸ್ತ್ರಕಾರನೊಬ್ಬನ ಹೆಸರು. [ಸಂ.]

ವಾದ (ನಾ). ೧. ಮಾತನಾಡುವುದು ; ಮಾತನಾಡುವಿಕೆ. ೨. ಮಾತು ; ಸಂಭಾಷಣೆ : "ವಾದಃ, ವಾದನಂ, ವಾದನೀಯಂ - ಈ ೩ ಮಾತು" (ಕಾಶಕ್ಯ ೫೯೮). ೩. ವಿವರಣೆ ; ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ. ೪. ಚರ್ಚೆ ; ವಿವಾದ : ವೇದಶ್ರುತಿಗಳ ತಿಳಿಯಲಱಿಯದೆ ವಾದವ ಮಾಡುವರೆಲ್ಲಾ ಕೇಳಿ (ಬಸವ. ೫೪೫); ರಾವಣ ಕೇಳು ರಾಮನ ಬಲದೊಳೊಂದತಿವಾದ ಹುಟ್ಟಿತು (ತೊರಾ. ೧೮-೨೭). ೫. ತತ್ತ್ವನಿರ್ಣಯಕ್ಕಾಗಿ ಮಂಡಿಸುವ ಮಾತು ; ಪ್ರತಿಪಾದನೆ : ವೈಷ್ಣವವಾದಿ ಹರಿಯೆ ಪರವೆಂದು ಭೂವರಗೃಹದ್ವಾರದೊಳ್ ಬರೆದು ಪತ್ರಂಗಟ್ಟೆ ಕೇಳ್ದು ವಾದಕ್ಕೆ ನೃಪಸಭೆಗೆಯ್ದಿದಂ ಗುರುವರಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೯ ಸೂಚನೆ) ; ವಾದಕ್ಕೆಂದುಜ್ಜುಗಿಸಿದ ವಾದಿಗಳಂ ಜಯಿಸಲೆಂದು ಬಸವಾಧಿಪನಾಮೋದಂ ಮಿಗೆ ಬರಲಟ್ಟಿದ (ವೃಷವಿ. ೩೭-೭೭). ೬. ವಾಗ್ಯುದ್ಧ ; ವಾಕ್ಕಲಹ : ನಿಮ್ಮ ವಾದ ಬಿಡಿಸಲು ನನಗೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ (ಆಡು). ೭. ಸಿದ್ಧಾಂತ ; ಮತ : ಯಾವ 'ವಾದ'ಕ್ಕೂ ಮಾರುಹೋಗದೆ ಸಾಹಿತ್ಯವು ಮಾನವೀಯವ್ಯಕ್ತಿತ್ವದ ಮೂಲದ್ರವ್ಯದ ಉದಾತ್ತೀಕರಣ ಇಲ್ಲವೆ ಊರ್ಧ್ವಮುಖತೆಯ ಕಡೆಗೇ ತನ್ನ ಲಕ್ಷ್ಯವನ್ನು ಪೂರೈಸಬೇಕು (ನವ್ಯಕಾ. ೧೯). ೮. ಧ್ವನಿ ; ನಾದ. ೯. ಬೀದಿಮಾತು ; ಗಾಳಿಸುದ್ದಿ. ೧೦. ಕೀಳುಲೋಹಗಳನ್ನು ಚಿನ್ನವನ್ನಾಗಿ ಮಾರ್ಪಡಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿದ್ಯೆ ; ರಸವಾದ : ವಾದದ ಹೇಮ ಸ್ವಯ ಹೇಮವ ಕೂಡಿ ವೇದಿಸಲಿಕ್ಕೆ ವಿಭೇದವಾದುದಿಲ್ಲ (ಸಕವ. ಕ. II, ೫೦೩-೧೪೪೮); ವಾದ ವಶ್ಯ ವಯೋನಿರೋಧನ . . . ಸಾಧಿಸಿಹ ಘುಟಿಕಾಪಾದುಕಾಸಿದ್ಧಿಗಳ ಪಡೆದಿಹ ಸಾಧಕರು ಮೊದಲಾಗಿ ಕಾಲಾಧೀನರಾಗಿಹರು (ಅಮೃತ. ೨-೩೭). ೧೧. [ನ್ಯಾಯ] ನ್ಯಾಯದರ್ಶನದ ಹದಿನಾರು ಬಗೆಯ ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಗೌತಮೋಕ್ತನ್ಯಾಯವು ಪ್ರಮಾಣ ಪ್ರಮೇಯ . . . ವಾದ ಜಲ್ಪ ವಿತಂಡ . . . ನಿಗ್ರಹಸ್ಥಾನಗಳೆಂಬ ಷೋಡಶಪದಾರ್ಥಂಗಳಂ ನಿರೂಪಿಸುತ್ತಲೀ ಪ್ರಪಂಚಕೆ ಪರಮೇಶ್ವರ ಕರ್ತೃಕಮಂ ನಿಶ್ಚಯಿಸುವುದು (ವಿವೇಕ. ೧೦).

ವಾದಮಾಡು = ಚರ್ಚಿಸು ; ಚರ್ಚೆಮಾಡು : ಅರಸನು ವಾದಿರಾಜರಿಗೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಸತ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಸಹಿಸದೆ ಅವರೊಡನೆ ತಾನು ವಾದಮಾಡಬೇಕೆಂದನು (ಕಭವಿ. ೧೬೦). ವಾದಹೂಡು = ಚರ್ಚೆಗೆ ತೊಡಗು ; ವಾದಿಸು : ನಾವು ಹಾಗೆ ಮಾಡೋದು ತಪ್ಪು, ಅನಾರೋಗ್ಯ ಎಂದೆಲ್ಲಾ ವಾದಹೂಡಿದರು (ಮನೋಸಂ. ೨-೪) ; ಅವನು ಅಲ್ಲಿದ್ದ ವಕೀಲನೊಬ್ಬನೊಡನೆ ವಾದಹೂಡಿ, ಅದರಲ್ಲಿಯೇ ಮಗ್ನನಾಗಿದ್ದನು (ಪುನರು. ೧೩೮). [ಸಂ.]

ವಾದಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ತತ್ತ್ವನಿರ್ಣಯಕ್ಕಾಗಿ ವಾದಮಾಡು ; ಮಂಡಿಸು : ವಾದಂಗೆಯ್ವಣ್ಮಿದ ಪರವಾದಿಗಳಂ ಗೆಲ್ದು ಜಸಮನಾಳ್ವಿರುತುಂ ಸಮ್ಮೋದದೆ ಪಸೆನಿಂದಂ ಮಹಿಮೋದಧಿ (ವೃಷಾ. ೩೯-೩೪). [ವಾದ + ಕೆಯ್,]

ವಾದಕ (ನಾ). ೧. ಮಾತನಾಡುವವನು. ೨. ವೀಣೆ ಮೊದಲಾದ ವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ನುಡಿಸುವವನು,–ಬಾಜಿಸುವವನು : ನಾನಾತೋದ್ಯ ವಾದ್ಯಂಗಳನೆ ಮೆಜೆದು ಮೆಚ್ಚಂಗೊಳಲ್ ವಾದಕರ್ ಬಂದಿರೆ . . . ಚೆಲ್ವಾಸ್ಥುದಾಸ್ಥಾನರಂಗಂ (ಆದಿಪು. ೨-೩) ; ಪಾತ್ರವಾದೆ ವಾದಕಂ ಬಾಜಿಸಿದಂ (ಶಮದ. ೫೯ ಪ್ರಯೋ). [ಸಂ.]

ವಾದಕಿ (ನಾ). ವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ನುಡಿಸುವವಳು, –ಬಾಜಿಸುವವಳು : ಕುಡುಪ್ಪಂ ಕಯ್ಯುಂ ಜತಿಯೊಳ್ ತತತತವರೆ ವಾದಕಂಗೆ ಪೂರ್ವಿಂ ಜತಿಯಂ ತೊಡರದೆ ನಡೆಯಿಸಿ ಪೂರ್ವಿದೆ ಕುದುಪನೆ ನರ್ತಕಿಯೆ ಸಭೆಗೆ ವಾದಿಕಿಯಾದಳ್ (ಅಟಪು. ೯-೩೨).

[ವಾದಕ + - ಇ,]

ವಾದಕ್ಕಿ (ನಾ). ಜೀರಿಗೆ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಳು ; ಓಮು ; ಅಜವಾನ : ಚವ್ಯ, ಹಿಪ್ಪಲೀಮೂಲ . . . ವಾದಕ್ಕಿ, ಜೀರಿಗೆ . . . ಇವಿಷ್ಟನು ಅಷ್ಟಾವಶೇಷವಾಗಿ ಕಷಾಯವ ಕಾಸಿ ಜೇನುತುಪ್ಪ ಬೆರಸಿ ಕೊಡಿಸಲು ತ್ರಿದೋಷದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಸ್ವರಭಂಗ ಶಮನವಹುದು (ವೈದ್ಯಸಾ. I, ೧೭೬). [< ಓದಕ್ಕಿ]

ವಾದಗೋಷ್ಠಿ (ನಾ). ಚರ್ಚೆ ನಡೆಯುವ ಸಭೆ ; ಚರ್ಚಾಕೂಟ : ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದ ವಾದಗೋಷ್ಠಿಗಳ ಒಂದು ವಿಸ್ತೃತಚಿತ್ರವನ್ನು ಪದ್ಮಣಾಂಕನ ಪದ್ಮರಾಜಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ನೋಡಬಹುದು (ಕಶಾಅ. ೨೪೩ ಅಡಿಟ). [ಸಂ.]

ವಾದಗ್ರಸ್ತ (ಗು). ವಾದಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಾದ ; ಚರ್ಚಾಸ್ಪದವಾದ : ಕವಿರಾಜಮಾರ್ಗ . . . ರಚನಕಾರನು ಯಾರೆಂಬ ವಿಷಯವು ಮಾತ್ರ ತುಂಬ ವಾದಗ್ರಸ್ತವಾಗಿದೆ (ಕಸಾಚ. ೫೨). [ಸಂ.]

ವಾದನ (ನಾ). ೧. ಧ್ವನಿಯುಂಟಾಗುವುದು. ೨. ವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ನುಡಿಸುವಿಕೆ,–ಬಾಜಿಸುವಿಕೆ : ವಾದನಮಿಲ್ಲದೆಯುಂ ಮಿಗೆ ನಾದಂಗೆಯ್ವುವು ಸುರಾನಕಾನೀಕಂಗಳ್ (ವರ್ಧಪು. ೧೩-೮೦); ವಾದನಕ್ಕೆಂದು ತೆಗೆದುಕೊಂಡ ಕೊಳಲು ಚಿಗುರಿದರೆ ಅದು ವೇಣು ವಾಗಿರುವುದೆಂತು ? (ಮಹಾಣ. ೫೫). ೩. ವಾದ್ಯಸಂಗೀತ. [ಸಂ.]

ವಾದನದಂಡ (ನಾ). ವಾದ್ಯವನ್ನು ನುಡಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕಮಾನು, ಕುಡುಹು ಮುಂತಾದುವು : ವಾದನದಂಡಂ ಕುಡುಮಿಂಚಾದುದು ನೇಣಾದುದಮರ ಚಾಪಂ ವರದಂಭೋದಮದು ಢಕ್ಕೆಯಾದುದು ವಾದಕನಾದುದು ನಟತ್ಕಳಾಪಿಗೆ ಗಗನಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೦-೧೭೬); ತನು ವಾದ್ಯಂ ನಾಲಗೆ ವಾದನದಂಡಂ (ಶಮದ. ೩೪). [ಸಂ.]

ವಾದಪುಲಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಅರಬದ್ದಗಿಯರ ವಾದಪುಲಿ ಮಾಡಿದಾನ್ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ ೧೦-೯; ೪೦೦). [?]

ವಾದವಿವಾದ (ನಾ). ೧. ಯಾವುದಾದರೊಂದು ವಿಷಯಕ್ಕೆ, ಒಬ್ಬರು ಹೇಳಿದುದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಮತ್ತೊಬ್ಬರು ಹೇಳುವ ಹೇಳಿಕೆ : ಈ ವಾದವಿವಾದಗಳನ್ನು ವಿವರವಾಗಿ ಪರಿಶೀಲಿಸಿ ನೋಡದ ಹೊರತು ಈ ವಿವರಣೆಯೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ದ್ರಾವಿ. ೨೨). ೨. ಜಗಳ ; ವಾಕ್ಕಲಹ ; ವಾಗ್ಯುದ್ಧ : (ಮುಂಬಯಿ. ೩). [ಸಂ.]

ವಾದಸರಣಿ (ನಾ). ವಾದವನ್ನು ಮಂಡಿಸುವ ಕ್ರಮ,–ರೀತಿ : ಆವನ ಇಡೀ ಭಾವ - ಭಂಗಿ-ವಾದಸರಣಿ-ನೆಚ್ಚು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಕಂಡು, ನಗೆ ಧರ್ಮವೀರರಾದ ಆ ಹುತಾತ್ಮರ ನೆನಪಾಯಿತು (ವೀರಯೋ. ೧೭) ; ಡೈರಕ್ಟರಿಗೂ ಇವನ ವಾದಸರಣಿ ಹಿಡಿಸಲಿಲ್ಲ (ಹಸುಹೊ. ೩೨೫). [ಸಂ.]

ವಾದಿ (ನಾ). ೧. ಮಾತನಾಡುವವನು. ೨. ತತ್ತ್ವನಿರ್ಣಯಕ್ಕಾಗಿ ವಾದಿಸುವವನು ; ತಾರ್ಕಿಕ : ಮೊದಲೊಳ್ ಮುಳ್ ಮೇಗೆ ವಿಚಿತ್ರದಳತರಕ್ತಪ್ರಸೂನ ಮೆಂಬಿನಿತಜೊಳಾಗದು ಶಾಲ್ಮಲಿವನರುಹಮಾವುದಂತರಂ ನಿನಗಮಿದಿರ ವಾದಿಗಮಧಿಪಾ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೫೨); ವೇದ ಸ್ವಯಂಭುವೆಂಬ ವಾದಿ ನೀ ಕೇಳೆಲವೋ (ಬಸವ. ೫೩೧). ೩. ವಿಷಯವನ್ನು ವಿಶದವಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸುವವನು ; ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರ : "ನೃಪನಲ್ಲಿ ವಾದಿಯಲಿ ನರೇಂದ್ರನೆಂದೆನಿಸು" (ಮುಗರಾ. ೧೪೪-೨೬). ೪. ಒಂದು ಮತ ಅಥವಾ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವವನು : ಧರ್ಮ ವೇದಾಂತ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣ ಪ್ರಮೇಯೋಪನ್ಯಾಸ ದೃಷ್ಟಾಂತ ಸಮನ್ವಯದಿ ಸದ್ಯುಕ್ತಿ ನಿರೂಪಕರಾದ ವಾದಿಗಳಂ (ಎವೇಕ. ೨೨೬). ೫. ನ್ಯಾಯಾಸ್ಥಾನ, ಆಯೋಗ ಮೊದಲಾದ ನ್ಯಾಯನಿರ್ಣಯಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ದಾವಾ ಹಾಕುವವನು ; ಫಿರ್ಯಾದಿ: ವಾದಿಯು ತನ್ನ ದಾವಾ ಅರ್ಜಿಯಲ್ಲಿ ಅಂಥಾ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ನೇಮಿಸಿದ್ದರೆ, ಪ್ರತಿವಾದಿಯು ಸಹ ಒಬ್ಬನನ್ನು ನೇಮಿಸಬೇಕೆಂದು . . . ತಿಳಿಸತಕ್ಕದ್ದು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೧೭) ; ವಾದಿ ಮತ್ತು ಪ್ರತಿವಾದಿಗಳು ಸಂಕಟದಿಂದ ಸುತ್ತಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಪುನರು. ೨೩). ೬. ಅಸಂಬದ್ಧವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವವನು ; ವಿತಂಡವಾದಿ : ನಿನ್ನಂಥ ವಾದಿಗಳ ಹತ್ತಿರ ಮಾತನಾಡಿ ಉಪಯೋಗವಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). ೭. [ಸಂಗೀತ] ವಾದಿ, ಸಂವಾದಿ, ವಿವಾದಿ ಮತ್ತು ಅನುವಾದಿ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಮುಖ್ಯ ಸ್ವರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಈ ಸ್ವರವು ವಾದಿ, ಸಂವಾದಿ, ಹಾಗೆಯೇ ವಿವಾದಿ ನಂತರ ಅನುವಾದಿ (ಎಂಬ) ನಾಲ್ಕು ವಿಧದ್ದೆಂದು ಹೇಳಿದೆ (ಚತುಪ್ರ. ೩೨). 'ವಾದಿಸ್ವರ' ಪರಾ.

ವಾದಿಕೋಳಾಹಳ = ತಾರ್ಕಿಕರಲ್ಲಿ ಕೋಲಾಹಲವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಇನ್ನು ನಿರವದ್ಯಸ್ಯಾದ್ವಾದಭೂಸಣರುಂ ಗಣಪೋಷಣಸಮೇತರುಮಾಗಿ ವಾದೀಭಸಿಂಹ ವಾದಿಕೋಳಾಹಳ ತಾರ್ಕಿಕಚಕ್ರವರ್ತಿಯೆಂಬ ನಿಜಾನ್ವಯನಾಮಂಗಳನೊಳಕೊಂಡು (ಎಕ. II (R), ೫೬೯-೩೪; 1124). ವಾದಿಚಕ್ರಾಂಕುಶ = ತಾರ್ಕಿಕರ ಸಮೂಹಕ್ಕೆ ಅಂಕುಶದಂತಿರುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಪೋ ಸಾಲ್ವುದು ವಾಟಿ ವೃಥಾಯಾಸಂ ವಿಬುಧೋಪಹಾಸಮನು ಮಾನೋಪನ್ಯಾಸಂ ನಿಂನೀ ತೇಥೇವಾಸಂ ಸಂದಪುದೇ ವಾದಿಚಕ್ರಾಂಕುಶನೊಳ್ (ಎಕ. II (R), ೮೧-೪೦; 12ನೆಯ ಶತ). ವಾದಿಚತುರ್ಮುಖ = ತಾರ್ಕಿಕರ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಂತಿರುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ವಾದಿಚತುರ್ಮ್ಮುಖ ರಾಮಚಂದ್ರ ತ್ರೈವಿದ್ಯದೇವರುಂ ವಾದಿವಜ್ರಾಂಕುಶ ಶ್ರೀಮದಕಳಂಕತ್ರೈವಿದ್ಯದೇವರುಮಾ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಗುಡ್ಡುಗಳು (ಎಕ. II (R), ೭೧-೯೮; 1163). ವಾದಿಚೂಡಾಮಣಿ = ತಾರ್ಕಿಕರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : [ಪೊಂಬೊಳಲ] ಕರ್ತ್ತೃ ವಾದಿಚೂಡಾಮಣಿ ಕ[ನ್ಯೆ]ಯ ದೇವರು ಪುತ್ರಂ ಚಟ್ಟಪಾಯ್ಯ್ಯಂ ಪೇಳ್ದಂ (ಸೌಇಇ. XX , ೭೪-೪೪; 1112). ವಾದಿವಜ್ರಾಂಕುಶ = ತಾರ್ಕಿಕರಿಗೆ ವಜ್ರಾಂಕುಶದಂತಿರುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಪೋ ಸಾಲ್ವುದು ವಾದಿ ವೃಥಾಯಾಸಂ ವಿಬುಧೋಪಹಾಸಮನು ಮಾನೋಪನ್ಯಾಸಂ ನಿಂನೀ ತೇಥೇವಾಸಂ ಸಂದಪುದೆ ವಾದಿವಜ್ರಾಂಕುಶನೊಳ್ (ಎಕ. II (R), ೧೭೩-೧೫೫; 1145); ವಾದಿವಜ್ರಾಂಕುಶ ಎಂದು ಹೆಸರಾದ ಶುಭಕೀರ್ತಿಗಳು ಬೌದ್ಧರನ್ನೂ ಮೀಮಾಂಸಕರನ್ನೂ ಸೋಲಿಸಿದ್ದರು (ಕಶಾಅ. ೧೦೬). ವಾದೀಭಸಿಂಹ = ತಾರ್ಕಿಕನೆಂಬ ಆನೆಗೆ ಸಿಂಹದಂತಿರುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಇನ್ನು ನಿರವದ್ಯ ಸ್ಯಾದ್ವಾದಭೂಸಣರುಂ ಗಣಪೋಷಣಸಮೇತರುಮಾಗಿ ವಾದೀಭಸಿಂಹ ವಾದಿಕೋಳಾಹಳ ತಾರ್ಕ್ಕಿಕ ಚಕ್ರವರ್ತ್ತಿಯೆಂಬ ನಿಜಾನ್ವಯನಾಮಂಗಳನೊಳಕೊಂಡು (ಎಕ. II (R), ೫೬೯-೩೪; 1124). [ಸಂ.ವಾದಿನ್]

ವಾದಿತ (ಗು). ೧. ವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ನುಡಿಸಿದ,–ಬಾರಿಸಿದ : ಯುಗಪದ್ವಾದಿತ ದೇವದುಂದುಭಿಗಳಿಂದಾಯ್ತೆಯ್ದೆ ಶಬ್ದಾತ್ಮಕಂ (ಆದಿಪು. ೧೦-೨೧); ವಾದಿತ ವಲ್ಲಕೀಗುಣ ರವೋದ್ಭವನೂತನದಿವ್ಯಗೀತಸಾರೋದಿತಮೋದೆ . . . ಪಾಲಿಸು ಶಾರದೆಯೆಮ್ಮ ನಾವಗಂ (ಯಾದಚಂ. ೧-೬). (ನಾ). ೨. ವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ನುಡಿಸುವಿಕೆ,–ಬಾರಿಸುವಿಕೆ : "ವಾದಿತದೊಳ್ ತಾಳದ ಸಮನಾದುದು ಲಯಂ" (ಮಧ್ಯಕೋ. ೭೯-೨೪). ೩. ವಾದ್ಯಸಂಗೀತ. [ಸಂ.]

ವಾದಿತ್ರ (ನಾ). ೧. ವಾದ್ಯ : ಕಣ್ಗೊಪ್ಪುವ ಜಯಗಜಮಂ ಲೀಲೆಯಿಂದೇಱೆ ವಾದಿತ್ರಾರಾವಂ ವಂದಿವೃಂದಧ್ವನಿ ಜಯಜಯಕೋಲಾಹಲಂ ಮಂಗಲಾಲಂಕಾರಂ ಯಾತ್ರೋತ್ಸವಪ್ರಸ್ತುತಮೆನೆ ತಳರ್ದಂ ರಾಗದಿಂ ರಾಜರಾಜಂ (ಆದಿಪು. ೧೩-೪೩). ೨. ವಾದ್ಯಸಂಗೀತ : ದಿವಿಜವಾದಕಕರಹತತತವಿತತಘನಸುಷಿರಾವನದ್ಧವಾದಿತ್ರಂ ಸಂಗೀತತೂರ್ಯಮಾಗೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೭೦ ವ). [ಸಂ.]

ವಾದಿರಾಜಗುಳ್ಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬದನೆಯ ಕಾಯಿ : "ಕ್ಷುದ್ರವೃಂತಾಕಃ - ವಾದಿರಾಜಗುಳ್ಳ" (ಚಾಮುಂಡಾ. ೧೯-೧೧೮) ; ಮಧ್ವಮತಸ್ಥರು ಬದನೆಕಾಯಿಯನ್ನು

ನಿಷಿದ್ಧವೆಂದು ತಿರಸ್ಕರಿಸಿದ್ದರೂ ವಾದಿರಾಜರಿಂದ ಪರಿಗೃಹೀತವಾದುದೆಂದು ವಾದಿರಾಜಗುಳ್ಳವನ್ನು ಬಳಸುತ್ತಾರೆ (೬೫೦). [ವಾದಿರಾಜ್ಯ + ಗುಳ್ಳ]

ವಾದಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಚರ್ಚೆಮಾಡು ; ಚರ್ಚಿಸು : ಆ ಮಧುವನಾ ಕೈಟಭನ ಮುಳಿದೀ ಮಹಾತ್ಮಕನೊಡನೆ ವಾದಿಸುವೀ ಮರುಳನೇನೆಂಬೆನೈ ಶಿಶುಪಾಲಬಾಲಕನ (ಜಿನ್ವಾಸ. ೯-೩೦). ೨. ತತ್ತ್ವನಿರ್ಣಯಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸು, —ವಾದಮಾಡು : ಉಚಿತಾಲೋಚನೆಯಿಂದ ತನ್ನ ನಿಜವಂ ತಾಂ ಕಾಣದೇ ವಾದಿಪಾ ವಚನಬ್ರಹ್ಮದ ಮುಕ್ತಿಯೇ (ಸೋಮೇಶ. ೯೮) ; ಭಾರತಿಗಳು ವಾದಿಸುತಿಹ ತಾರ್ಕಿಕರು ವಾಚಕರು ವಿನೋದಿಗಳೆಸೆದರರ್ತಿಯಲಿ (ಚಂಪಾ. ೮-೩೬).

ವಾದಿಸಾಡು = ಚರ್ಚಿಸು ; ಚರ್ಚೆಮಾಡು : ಆತನ ಶಿಷ್ಯರೂ ಅಧಿಕಾರಿಯೂ ವಾದಿಸಾಡಹತ್ತಿದರು (ಧರ್ಮರ. ೧೩೯). [ವಾದ + — ಇಸು]

ವಾದಿಸ್ವರ (ನಾ) = ವಾದಿ ೭ : ಒಂದು ರಾಗದ ಸ್ವರೂಪಪ್ರತ್ಯೇಕತೆ ಎತ್ತಿ ತೋರಲು ಯಾವ ಸ್ವರ ಪದೇ ಪದೇ ಉಪಯೋಗವಾಗುವುದೋ ಆ ಸ್ವರ, ವಾಟಸ್ವರ, ಈ ಸ್ವರವೇ ಆ ರಾಗದ ಜೀವಸ್ವರವೂ ಹೌದು (ಸಂಗೀಚಂ. ೨೦). [ಸಂ.]

ವಾದೀಂದ್ರ (ನಾ). ವಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು, - ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದವನು : ಸ್ವಸಂವಿತ್ಪರಂಪರೆ ಪೋಕುಂ ಪ್ರಳಯಕ್ಕೆ ತತ್ಕ್ಷಣಿಕ ಮಿಥ್ಯಾವಾದಿವಾದೀಂದ್ರರಿಂ (ಕಾಂತಿಪು. ೮-೧೪೫). [ಸಂ.]

ವಾದು 'ಬಾದು' ನೋ.

ವಾದುಗುಟ್ಟು 'ಬಾದುಗುಟ್ಟು' ನೋ.

ವಾದುಗೇಯ್ 'ಬಾದುಗೇಯ್' ನೋ.

ವಾದ್ಯ (ನಾ). ೧. ನುಡಿಸುವ, ಊದುವ ಅಥವಾ ಹೊಡೆದು ಬಾರಿಸುವ ವೀಣೆ, ಕೊಳಲು, ತಬಲ ಮುಂತಾದ ಸಂಗೀತ ಸಾಧನ: ವಾದ್ಯಕ್ಕೆ ಬಂಧವಲ್ಲದೆ ನಾದಕ್ಕೆ ಬಂಧವುಂಟೆ (ಸಕವ. ಕ. I, ೪೬೩-೪೯) ; ಮೊಳಗಿದವು ಬಳಿಸಿದಿಲ ಕಣ್ಣಿಯ ಕಳಚಿದಂತಿರೆ ವಾದ್ಯಚಯವು (ಜಿನ್ವಾದ್ರೋ. ೧೧-೫). ೨. ವಾದ್ಯಸಂಗೀತ. ೩. [ಗಣಿತ] ಐದು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : ಕುಸುಮ ಶರಬಾಣಮಿಂದ್ರಿಯವಿಷಗಣ ರಥ ಪಂಚಭೂತಮಾರ್ಗಣಸಹಿತಂ ಶಶಿಮುಖಿಯರು ವಸುಧೀಶರು ಸಕಲಕುಶಲಭಕ್ಷ್ಯಗಳ್ ವಾದ್ಯವೆಂದಱ ಪೆಸರುಂ (ಭಾಸ್ಕರ. ೭೩-೯).

ವಾದ್ಯವಿದ್ಯಾಧರ = ವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ನುಡಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾಧರನಂತಿರುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ವಾದ್ಯವಿದ್ಯಾಧರ [ನೊ|ಳ್ಳರಸಂಕ|ಶಂಕ]ರಂ ಕಪ್ಪುರವರ್ಷನ್ರಿವಗೆ ನೆಗರ್ದ್ದನೆಟಿಗೆಮಹೇಶ ತದನುಜ (ಸೌಇಂ. XX, ೫೦-೧೫ ; 11ನೆಯ ಶತ). [ಸಂ.]

ವಾದ್ಯಕಾರ (ನಾ). ವೀಣೆ ಮೊದಲಾದ ಸಂಗೀತವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ಬಾಜಿಸುವವನು, - ನುಡಿಸುವವನು : ಇಂದು ನಾವು . . . ಒಂದು ಸಂಗೀತಕಾರ್ಯಕ್ರಮವನ್ನು ನೋಡಿದಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ಕಾಣುವುದು ತಂಬೂರಿ, ಗಾಯಕರು ಮತ್ತು ವಾದ್ಯಕಾರರು (ಭಾರದ. ೫೩೫). [ಸಂ.]

ವಾದ್ಯಕೋಣ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ನುಡಿಸುವ ಕೋಲು, ಕುಡುಪು, ಮುಂತಾದ ಸಾಧನ : "ಅಪಕ್ವತ್ವಂ ವಾದ್ಯಕೋಣಂ ಗುಡಂ ಅಪಮಾನಂ ಪಡೆಯಂತಕಂ ಮದನಶಿಕ್ಷೋಪಾಯ ದಂಡಾಪ್ರಯಂ" (ನಾನಾರ. ೧೨೪). [ಸಂ.]

ವಾದ್ಯಗಾರ (ನಾ). = ವಾದ್ಯಕಾರ : ವಾದ್ಯಗಾರರೆಲ್ಲರೂ ಒಂದು ಬಾಗಿಲಲ್ಲಿ ಕುಳಿತರು (ಕವೀ. ೪೯) ; ಅವುಗಳ ಮಧ್ಯೆ ನೃತ್ಯಗಾರರ, ನೃತ್ಯಗಾತಿಯರ, ವಾದ್ಯಗಾರರ ಚಿತ್ರಗಳು ಇತ್ಯಾದಿ ಕೆತ್ತನೆ ಇರುತ್ತದೆ (ನೊಳಂಬ. ೧೧೫).

[ವಾದ್ಯ + - ಗಾರ (<- ಕಾಱ)]

ವಾದ್ಯಗೋಷ್ಠಿ (ನಾ). ಅನೇಕ ವಾದ್ಯಗಳ ವಾದನಕಚೇರಿ : ವಾದ್ಯಗೋಷ್ಠಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಇತರ ಭಾಗಗಳ ನೃತ್ಯಶಾಲೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ . . . ಅನೇಕ ಬಗೆಯ ಘನವಾದ್ಯಗಳು ಕಾಣಬರುತ್ತವೆ (ಭಾರದ. ೫೫೫). [ಸಂ.]

ವಾದ್ಯಭಾಂಡ (ನಾ). ೧. (ಜಲತರಂಗವೆಂಬ) ವಾದ್ಯಕ್ಕೆ ಬಳಸುವ ಬಟ್ಟಲು. ೨. ವಾದ್ಯಸಮೂಹ. [ಸಂ.]

ವಾದ್ಯಮೇಳ (ನಾ). ವಾದ್ಯಗಳ ಸಮೂಹ,- ಗುಂಪು : ಈ ವೀರಗಾಥವನ್ನು ವಾದ್ಯಮೇಳದೊಂದಿಗೆ ಹಾಡದ ಮನೆಯಿಲ್ಲ, ಗ್ರಾಮವಿಲ್ಲ (ಭಾರದ. ೬೫೭).

[ಸಂ.ವಾದ್ಯಮೇಲ]

ವಾದ್ಯವಿತಾನ (ನಾ). = ವಾದ್ಯಮೇಳ : ವರಸುದತಿಯರು ಸೂಸಿದರು ಸೇಸೆಯನುದಿತ ಮಂಗಳಘೋಷವಾದ್ಯವಿತಾನರಭಸದಲಿ (ಜಿನ್ವಾವಿ. ೯-೨೪). [ಸಂ.]

ವಾದ್ರೀಣಸ (ನಾ). ಮೂಗಿನ ಮೇಲೆ ಕೊಂಬುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪ್ರಾಣಿ ; ಖಡ್ಗಮೃಗ; ಘೇಂಡಾಮೃಗ. [ಸಂ.]

ವಾನ (ಗು). ೧. (ಜೋರಾಗಿ) ಬೀಸಿದ. ೨. ಒಣಗಿದ ; ಶುಷ್ಕವಾದ. ೩. ಕಾಡಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೪. ಬೀಸುವಿಕೆ. ೫. ಒಣಗಿದ ಅಥವಾ ಒಣಗಿಸಿದ ಹಣ್ಣು, ಕಾಯಿ ಮುಂತಾದವು : "ವಾನಂ, ಶುಷ್ಕಂ - ಈ ೨ ಒಣಗಿದ ಕಾಯ್" (ಹಲಾಯು ೩೧-೬೫). ೬. ಮರಗಿಡಗಳ ಗುಂಪು. ೭. ನೇಯುವಿಕೆ ಅಥವಾ ಹೊಲಿಯುವಿಕೆ. ೮. ಬದುಕುವಿಕೆ ; ಜೀವಿಸುವಿಕೆ. ೯. ಗತಿ ; ಚಲನೆ. ೧೦. ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ. ೧೧. ಕರ್ಮದ ಫಲ. ೧೨. ಕೊರತೆಯಿಲ್ಲದಂಥದು; ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯುಳ್ಳುದು. ೧೩. ಬೆಟ್ಟದ ತಪ್ಪಲು ; ಸಾನು : "ಅಕ್ಷೀಣ ಶಲಾಟು ಕರ್ಮಫಲ ಸಾಧನ ವಾನಶಬ್ದ" (ನಾನಾರ. ೯೧). ೧೪. ಆನೆಯ ಮದ : "ಕರಿಯ ಮದ ಗಿರಿಯ ತಪ್ಪಲು ವರಚಲ್ಲುವುದಾರಕರ್ಮಗಳ್ ಕಾಯಾಉಂ ಧರೆಯೊಳು ವಾನಾಖ್ಯಂ" (ನಾನಾಶಂ. ೧೧೬). ೧೫. ಮಾದಕಪಾನೀಯ : "ಮೈರೇಯಮಾಸವಂ . . . ವಾನಂ ಕಲ್ಯಂ ವಾರುಣಿ ಕಾದಂಬರಿಯದು . . . ಕಳ್ಳುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೨-೫). ೧೬. ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ಕೊರೆದ ತೂತು ; ಕನ್ನ. ೧೭. (ಬಿದಿರಿನ) ಕಡ್ಡಿಯ ಚಾಪೆ. [ಸಂ.]

ವಾನಪ್ರಸ್ಥ (ನಾ). ೧. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಚತುರಾಶ್ರಮಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯದು ; ದ್ವಿಜನು ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ ಮತ್ತು ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮಗಳನ್ನು ತೀರಿಸಿಕೊಂಡು ತಪಸ್ಸು ಮತ್ತು ಪೂಜಾದಿ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ನಿರತನಾಗಲು ಕಾಡಿಗೆ ಹೋಗಿ ಜೀವಿಸುವುದು : ಪುರುಕುಲಜರ್ ಬಳಿಕಂ ವಾನಪ್ರಸ್ಥಕ್ಕೆಳವಡೆ ತಾಂ ವೃಕ್ಷಮೂಲಮಂ ಮನೆಗೈವರ್ (ಶಾಂತಿಂಕ. ೧೦೬-೧೪೬) ; ಮನುಷ್ಯನ ಆಧ್ಯಾತ್ಮ ಸಂಪತ್ತಿಗೆ ಅನುಕೂಲಿಸುವ ಜೀವನದ ಹಂತಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಮಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. ಇವು ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ, ಗಾರ್ಹಸ್ಥ್ಯ, ವಾನಪ್ರಸ್ಥ ಮತ್ತು ಸಂನ್ಯಾಸವೆಂದು ನಾಲ್ಕು (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೭೮). ೨. ಚತುರಾಶ್ರಮಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ಇರುವವನು : ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯುಂ ಗೃಹಸ್ಥನುಂ ವಾನಪ್ರಸ್ಥನುಂ ಭಿಕ್ಷುಕನುಮೆಂದು ನಾಲ್ವರಪ್ಪರ್ (ಚಾವುಂಪು. ೨೨೭); ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯು ಗೃಹಸ್ಥನುಂ ವಾನಪ್ರಸ್ಥನುಂ ಭಿಕ್ಷುಕನುಮೆಂದು ಜೈನಾಗಮದೊಳ್ ಆಶ್ರಮಂ ಚತುರ್ವಿಧಂ (ತತ್ತ್ವಸ್ರ. ೨೦೭). ೩. ಮುತ್ತುಗದ ಮರ. ೪. ಹಿಪ್ಪೆಯ ಮರ : "ಮಧೂಕಃ, ಗುಡಪುಷ್ಪಃ, ಮಧುದ್ರುಮ, ವಾನಪ್ರಸ್ಥಃ, ಮಧುಷ್ಠೀವಃ- ೫ ಯಿಪ್ಪೇಗಿಡ, ಹಿಪ್ಪೇಮರ" (ಶಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೧೦). [ಸಂ.]

ವಾನಬ್ಯಂತರ (ನಾ). [ಜೈನ] ಭವನವಾಸಿಗ, ವಾನವ್ಯಂತರ, ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕ ಮತ್ತು ಕಲ್ಪವಾಸಿ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾದ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ವರ್ಗ ಮತ್ತು ಆ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ದೇವತೆ : ಕಿನ್ನರ ಕಿಂಪುರುಷ ಮಹೋರಗ ಗಂಧರ್ವ ಯಕ್ಷರಾಕ್ಷಸಭೂತಪಿಶಾಚಾಭಿಧಾನದಿನಷ್ಟವಿಧರಪ್ಪ ವಾನಬ್ಯಂತರರುಂ . . . ಒಂದಾಗಿ (ಸುಕುಮಾ. ೮-೬೩ ವ). [< ವಾನವ್ಯಂತರ]

ವಾನರ (ನಾ). ಕಪಿ ; ಮಂಗ : ವಾನರವಾರಣೋಷ್ಟ್ರಖರಮತ್ಸ್ಯಕಲೇವರ ಪೂತಿಗಂಧಮೇನೆನೊಳವುಳ್ಳುವೊಂದೆಡೆಗೆ ಬಂದುಮಿವಂದಿನ ಮೆಯ್ಯ ಗಂಧದುದ್ದಾನಿಗೆ ವಾರದೆಬಿನಮದೇಂ ನೆಱೆ ಪೋಲ್ತುದೋ . . . ಪಾಂಗವಂದಿರಾ (ಆದಿಪು. ೫-೯೦) ; ಶಿಂಶುಮಾರಕನ ವಾನರನ . . . ಗುಣವಾ ನರೇಂದ್ರನೊಳಿರಲುಬೇಹುದು (ಜಿನ್ವಾಉ. ೩-೧೦೯). [ಸಂ.]

ವಾನರಕುಲ (ನಾ). ೧. ಕಪಿಯ ವಂಶ ; ಕಪಿಕುಲ : ಏನು ಮರುಳಾದೆಯೇ ಎಲೆ ಭಾರತೀ ವಾನರಕುಲದೊಳಗೆ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವಗೆ (ಪುರಂದ. ಧಾ. ೧-೧೫ ಅನುಪಲ್ಲವಿ).

೨. ಕಪಿಕುಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು : ವಾನರಕುಲಂ, ನರವರಂ, ವಾಲಿಯ ಸಹೋದರಂ ಸುಗ್ರೀವನಲ್ತೆ ಆ ಒಡೋನ್ನಿತಂ? (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೭೦-೧೧). [ಸಂ.]

ವಾನರಚಿಹ್ನ (ನಾ). ೧. ತನ್ನ ಬಾವುಟದಲ್ಲಿ ಕಪಿಯ ಲಾಂಛನವನ್ನುಳ್ಳವನು ; ಅರ್ಜುನ : ವಾನರಚಿಹ್ನ ನಿನ್ನ ಕುಲದೇವತೆಯುಂ ನೆನೆಯೆಂದೆನುತ್ತೆ ಸಂಧಾನಿಸಿ ನಾರಿಯೊಳ್ ವಿಷಮಬಾಣಮನಾರ್ದಿಸೆ (ಮಹಾನೇ. ೧೨-೨೨೯). ೨. [ಜೈನ]ಸುಗ್ರೀವ : ವಾನರಚಿಹ್ನಂ ತನ್ನಭಿಮಾನಂ ನಿಂದತ್ತು ಪೂಣ್ಕೆ ಸಂದತ್ತೆನಗೆಂದೇನೆಸೆದನೊ ದಶವದನಂ ಜಾನಕಿಯುಂ ಲಂಕೆಗುಯ್ವೆನೆಂದಜಿಪಲೊಡಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೦-೫೨). [ಸಂ.]

ವಾನರಧ್ವಜ (ನಾ). ೧. ಕಪಿಯ ಲಾಂಛನವಿರುವ ಬಾವುಟ ; ಕಪಿಧ್ವಜ : ತಳತಳಿಸಿತಾ ಬೆಂಕೆ ತುಂತುರ್‌ಮುಗಿಲ ನಡುವೆ ವಾನರಧ್ವಜದ ಚಿಹ್ನೆಯ ಚಿತ್ರದಾಕಾರಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೯೯-೧೦೧೩). ೨. ಕಪಿಧ್ವಜದ ಲಾಂಛನವುಳ್ಳವನು : ಮಹಾಸಾಮಂತ XXX ವಾನರಧ್ವಜ ವೃಷಭಲಾಂಛನ [ಶೋ]ಣಿತಪುರಾಧೀಶ್ವರ . . . ಶ್ರೀಮತ್ ಕಚ್ಛಾಗನಿರ್ಗುನ್ನದೇವನು (ಎಕ. IV(R),ಚಾಮರಾ. ೧೧೪-೨ ; ಸು.10ನೆಯ ಶ). ೩. ಅರ್ಜುನ. [ಸಂ.]

ವಾನರಧ್ವಜಿನಿ (ನಾ). ಕಪಿಗಳ ಸೈನ್ಯ : ದಶಶಿರಗೆ ಘೇ ಎಂದು ರಾಕ್ಷಸಧ್ವಜಿನಿ ; ದಶರಥಸುತಗೆ ಘೇ ಎಂದು ವಾನರಧ್ವಜಿನಿ ! (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೯೫-೩೬೫). [ಸಂ. ವಾನರಧ್ವಜಿನೀ]

ವಾನರಪತಾಕ (ನಾ). = ವಾನರಚಿಹ್ನ ೧ : ಹರಿಯ ಚಕ್ರವ ತುಡುಕಿಸುವೆ ವಾನರಪತಾಕನ ರಥವ ಹಿಂದಕೆ ಮುರಿಯಲಿಸುವೆನು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೧-೪೧). [ಸಂ.]

ವಾನರಬಲ (ನಾ). = ವಾನರಧ್ವಜಿನಿ : ಜಳದಕಾಳಮುಂ . . . ವಾನರಬಲಸಹಿತಂ ತೇಜೋನಿಧಿ ದಶರಥತನೂಭವಂ . . . ಋಷ್ಯಮೂಕನಗದೊಳ್ ಕಟಿದಂ (ಪಂಚತಂ. ೨೩೬-೧೩). [ಸಂ.]

ವಾನರರೂಪು (ನಾ). ಕಪಿಯ ಆಕೃತಿ : ಹನುಮಂ . . .ವಾನರವಿದ್ಯೆಯುಂ ತಳೆದು ವಾನರರೂಪುಮನಾಂತು ವಿದ್ವಿಷತ್ಸೇನೆಯೊಳಾನೆಯುಂ ಕುದುರೆಯಂ . . .ತವೆ ಕೊಂದಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೦-೨೧೮). [ವಾನರ + ರೂಪು]

ವಾನರವಿದ್ಯೆ (ನಾ). [ಜೈನ] ವಾನರರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿದ್ಯೆ : ಹನುಮಂ. . .ವಾನರವಿದ್ಯೆಯುಂ ತಳೆದು ವಾನರರೂಪುಮನಾಂತು ವಿದ್ವಿಷತ್ಸೇನೆಯೊಳಾನೆಯಂ ಕುದುರೆಯಂ . . . ತವೆ ಕೊಂದಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೦-೨೧೮). [ಸಂ. ವಾನರವಿದ್ಯಾ]

ವಾನರಸತ್ತ್ವ (ನಾ). [ಕಾಮಶಾ] ಸ್ತ್ರೀಯರ ಹನ್ನೆರಡು ಬಗೆಯ ಮನೋಧರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಕಪಿಗಳಂತೆ ಚಂಚಲಸ್ವಭಾವದಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು : ಕಣ್ಣಾಳ ತಿರುಗುತಿರ್ಪಳು ಉಗುರೊತ್ತು ಪಲ್ಗಚ್ಚುಗಳಿಗೆ ಪ್ರಿಯಳು ಚಂಚಲಚಿತ್ತದವಳು ಇವಳು ವಾನರಸತ್ತ್ವದ ಸ್ತ್ರೀ (ಕಾಮಶಾ. ೨೧೬). [ಸಂ.]

ವಾನರಿ (ನಾ). ೧. ಹೆಣ್ಣುಕೋತಿ ; ಹೆಣ್ಣುಕಪಿ : ನೋಡು, ನಡೆ ಒಳಗೆ, ಅತ್ತಿಗಗೆ ಬದಲೊರ್ವ ವಾನರಿಯ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೪೮-೧೮೫); ಆವನು ಹೆಂಗಸನ್ನು ಉಚ್ಛ್ವಾಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿದರೆ ಅದು ವಾನರಿಯಾಗುತ್ತದೆ (ಬಂತಿವು. ೧೧). ೨. ನಸುಗುನ್ನಿಗಿಡ : "ವಾನರೀ - ನಸುಕುನ್ನಿ" (ಓಷಧಿ. ೧೫೦). [ಸಂ. ವಾನರೀ]

ವಾನವ್ಯಂತರ (ನಾ). = ವಾನಬ್ಯಂತರ : ಯಾನಾಮಾನಾರೂಢಕಲ್ಪಜಜ್ಯೋತಿಷ್ಕ ವಾನವ್ಯಂತರಭವನಾಮರನಿಕಾಯಪರಿವೇಷ್ಟಿತಂ . . . ಅನೇಕಾಲಂಕಾರರತ್ನ ಪ್ರಭಾಪ್ರಸರದೊಳಂ ಗಗನತಳಮನಳಂಕರಿಸಿ (ಆದಿಪು. ೧೧-೧೮ ವ) ; ದೇವಗತಿ ನಾಲ್ಕರ್ಕುಮೆಂತೆನೆ ಭವನವಾಸಿಗ ವಾನವ್ಯಂತರ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕ ಕಲ್ಪವಾಸಿ ಭೇದಭಿನ್ನತ್ವದಿಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೬). [ಸಂ.]

ವಾನವ್ಯಂತರಿಗ (ನಾ). = ವಾನಬ್ಯಂತರ : ಭೇರೀರವದಿಂ ವಾನವ್ಯಂತರಿಗರುಂ . . . ಘಂಟಾಟಂಕಾರದಿಂ ಕಲ್ಪಾಮರರುಮಱಿದು ತಂತಮ್ಮಾಸನಂಗಳಿಂದಿೞಿದು ತೀರ್ಥಕರಂಗೆ ಕರಂಗಳಂ ಮುಗಿಯೆ (ಆದಿಪು. ೪-೭ ವ). [ವಾನವ್ಯಂತರ + - ಇಗ]

ವಾನಸ್ಪತ್ಯ (ನಾ). (ಮಾವು ಮೊದಲಾದ) ಹೂವುಗಳಿಂದ ಕಾಯಾಗಿ ಹಣ್ಣುಬಿಡುವ ಮರ : "ಪೂವಾಗಿ ಕಾಯಪ ಮರನಂ ವಾನಸ್ಪತ್ಯಮೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೩೦-೨೫). [ಸಂ.]

ವಾನಾಯು (ನಾ). ೧. ಭಾರತದ ವಾಯವ್ಯದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ದೇಶ. ೨. ಜಿಂಕೆ. [ಸಂ.]

ವಾನಾಯುಜ (ನಾ). ವಾನಾಯು ದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಕುದುರೆ : ಆಜಾನೇಯಂ ವಿನುತಕುಲೇಜಾತಂ ತುರಗಸಮಿತಿ ಬಾಹ್ಲೀಕಂ ಕಾಂಭೋಜಹಯಂ ವಾನಾಯುಜ ವಾಜಿಕುಳಂ ಪಾರಸೀಕಮೆಂದಱಿಗವಱೊಳ್ (ವಸ್ತುಕೋ. ೮೬-೯); ಲಾಯದಲಿ ಲಂಬಿಸಿದವೊಲು ವಾನಾಯುಜದ ಸಾಲೆಸೆದುದು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೬-೯). [ಸಂ.]

ವಾನೀರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬೆತ್ತ ; ಲಾಳದ ಗಿಡ : "ವಾನೀರಃ . . . ವೇತಸಃ- ಈ ೫ ಹ(ಬ್ಬೆ)ಬ್ಬೆಯ ಮರಂ" (ಹಲಾಯು. ೩೩-೪೮). [ಸಂ.]

ವಾನೇಚರ (ಗು). ವನದಲ್ಲಿ ತಿರುಗುವ, -ಅಲೆದಾಡುವ : ನಿರ್ಮಳಜಳರುಚಿಯಂ ಸ್ಫಾಟಿಕಗ್ರಾವಬದ್ಧಾವನಿಯೊಳ್ ವಾನೇಚರಸ್ತ್ರೀಭ್ರಮಮನತುಳನೀಳಾತ್ಮಪಾಂಚಾಳಿಕಾದರ್ಶನದೊಳ್ ತಾಳುತ್ತಮೆತ್ತಂ ಸುಟಿವುದು ಮಹಿಭೃದ್ಗೇಹದೇಶೇಸಮೂಹಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧-೧೪೭). [< ಸಂ. ವನೇಚರ]

ವಾನೇಯ (ಗು). ೧. ಕಾಡಿನಲ್ಲಿರುವ ; ಅರಣ್ಯದ : 'ವಾನೇಯನಾಗ' ಪರಾ. ೨. ನೀರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುವಾಸನೆಯ ಹುಲ್ಲು ; ನಾಗರಮುಸ್ತೆ : "ವಾನೇಯಂ-ಗೇಕು" (ಓಷಧಿ. ೧೫೦). ೪. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕುದುರೆ ; ವಾನೇಯಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಕುದುರೆ : ಬಿಸಕಾಂಭೋಜಕ ಬಾಹ್ಲೀಕ ಸೈಂಧವಾರಟ್ಟ ತೈತಿಲಂ ವಾನೇಯಂ ಪೆಸರ ಕ್ಷೇತ್ರದ ಹಯಕಾ ಪೆಸರೆ ಪೆಸರ್ ಜಾತಿಗಳ್ ಗುಣಾಧಾರಂಗಳ್ (ಅಶ್ವಶಾ. ೭-೭೭). [ಸಂ.]

ವಾನೇಯನಾಗ (ನಾ). ಕಾಡಾನೆ : ಚಳಚ್ಛಂದನಶಾಖಾಂದೋಳದಿಂದಂ ಚಕಿತಚಕಿತಮಾಯ್ತುಚ್ಚರತ್ಕೀಚಕಪ್ರಸ್ವನಿತಂ ವಾನೇಯನಾಗಸ್ಫುಟಿತಕಟಮದಾಮೋದಭಾರಂ ಸಮೀರಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೫-೯೭). [ಸಂ.]

ವಾನ್ಪಯಿರು (ನಾ). ಮಳೆಯ ನೀರಿನಿಂದ ಬೆಳೆಯುವ ಬೆಳೆ ; ಕುಷ್ಕಿಬೆಳೆ : ಯಿ ಗ್ರಾಮದ ಚತುಸ್ಸೀಮೆಗೆ ಸಲುವ ನಂಜೆ ಪುಂಜೆ ವಾನ್‌ಪಯಿರು ಪುನ್‌ಪಯಿರು . . . ಕಟಳೆವಟ ಎರಿ ಮಿಾನಬೆಲೆ ಸಂತೆ ಉಂಟಾದ ಹಲ ಉಪಾಧಿಗಳೂ ಸಹ ಸೇರ್‍ಸಿ ಕೊಟ್ಟೆವಾಗಿ (ಸೌಇಇ. IX-ii ,೪೬೩-೭ ; 1470). [<- ತಮಿ. ವಾನ್ಪಯಿರ್]

ವಾಪನ (ನಾ). ೧. ನೆಲದಲ್ಲಿ ಬೀಜವನ್ನು ಬಿತ್ತುವಿಕೆ. ೨. ಕೂದಲನ್ನು ಬೋಳಿಸುವಿಕೆ ; ಮುಂಡನ ಮಾಡುವಿಕೆ. ೩. ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ನೇಯುವಿಕೆ. [ಸಂ.]

ವಾಪರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬಳಕೆಗೆ ತರು ; ಉಪಯೋಗಿಸು : ಆಮೇಲೆ ಅದನ್ನು ವಾಪರಿಸುವವರು ಏನೂ ತಕರಾರಿಲ್ಲದೆ, ಮಾಲಿಕರಿಗೆ ಅದನ್ನು ನಪಾಸಮಾಡಿ ವಾಪಸ ಕೊಡದೆ ಇದ್ದರೆ ಪುಣ್ಯ (ಸಾಹಿತ್ಯಾ. ೨೬). [ವಾಪರ್ು (? <- ಮರಾ. ವಾಪರ್) + - ಇಸು]

ವಾಪಸ್ 'ವಾಪಸು' ನೋ.

ವಾಪಸು, ವಾಪಸ್, ವಾಪಸ್ಸು (ಅ). ಮರಳಿ ; ಹಿಂದಕ್ಕೆ : ಅಸಲು ಸನದು ಶ್ರೀಸ್ವಾಮಿಗಳವರ ಮಠಕೆ ವಾಪಸು ಕೊಡುವುದು (ಶೃಲಿಂ. ೧೯೩೪, ೫೨-೧೬ ; 1812); ರೂಪಾಯಿಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ವಾಪಸು ಪಡೆಯಬೇಕೆಂಬ ಇಚ್ಛೆ ಅವರಿಗಿರಲಿಲ್ಲ (ಪಾಂಚ. ೪೪). ವಾಪಸ್ : ದಹನಕ್ರಿಯೆ ಮುಗಿಸಿಕೊಂಡು ಜನರೆಲ್ಲ ವಾಪಸ್ ಬಂದರೂ ಇನ್ನೂ ಅದುತ್ತಲೇ ಇದ್ದ (ವಾಡಿಗೆ. ೧೨). ವಾಪಸ್ಸು : ಅವರು ವಾಪಸ್ಸು ಮನೆಗೆ ಬಂದಾಗ ಸುನಂದ, ಶೇಖರ ಬಂದಿರಲಿಲ್ಲ (ದೂಮ್ಮ. ೩೦); ಮದುವೆ ಮುಗಿದ ನಂತರ ಎಲ್ಲರೂ ವಾಪಸ್ಸು ಮನೆಗೆ ಬಂದರು (ಕೊನೆಭೇ. ೫೮).

ವಾಪಸ್‌ಮಾಡು =. (ಒಮ್ಮೆ ಕೊಟ್ಟ ವಸ್ತು, ಹಣ ಮುಂತಾದುವನ್ನು) ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಕೊಡು ; ಹಿಂದಿರುಗಿಸು : ಈ ರೀತಿ ಪ್ರತಿಯನ್ನು ಓದಿ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿದ ನಂತರ ಮುದ್ರಾಕ್ಷರಸಂಯೋಜಕನಿಗೆ ವಾಪಸ್ ಮಾಡಬೇಕು (ಮುದ್ರಕ. ೩೧). **ವಾಪಸಾತಿ**= ಮರಳಿಬರುವುದು ; ಹಿಂತಿರುಗುವುದು : ಒದಗಿಸಿದ ಹಣಕಾಸಿನ ವಾಪಸಾತಿಗೆ ಸರ್ಕಾರದ ಗ್ಯಾರಂಟಿಯನ್ನು ಕೋರುವುದೂ ಇಲ್ಲ ; ಒಪ್ಪುವುದೂ ಇಲ್ಲ (ಅಂಚಾಟ. ೧೧೬). [<- ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ವಾಪಸ್]

ವಾಪಸ್ಸು 'ವಾಪಸು' ನೋ.

ವಾಪಿ₁ (ನಾ). ೧. ಬೀಜವನ್ನು ಬಿತ್ತುವಿಕೆ. ೨. ಬೀಜವನ್ನು ಬಿತ್ತುವ ಸಲಕರಣೆ; ಕೂರಿಗೆ : "ವಾ[ವಾಠಾಂ. ವ್ಯಾ]ಪಿ ಕೂಟಿಗೆ ಸದ್ದೆಯುದ್ದೆಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೪೯-೧). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ : ಯಾವ ಯಾವ ಆಯುಧಂಗಳು ಎಂದರೆ ಗರಗಸ . . . ವಾಪಿ ಗಂಡುಗತ್ತರಿ (ಧನಿ. ೧೬-೫). [ಸಂ. ವಾಪಿನ್]

ವಾಪಿ₂ (ನಾ). ೧. ಬಾವಿ ; ಕೂಪ : ಆ ಮಾನಸ್ತಂಭಂಬರಮೇಕೈಕ ಜಿನಗೃಹಾಂತರಿತ ವಾಪೀಕೂಪಕಮಲಾಕರಮಂಡಿತವನಷಂಡಮಧ್ಯಗತಪಂಚಪಂಚಪ್ರಾಸಾದಪಂಕ್ತಿಗಳಿಂದಂ (ಆದಿಪು. ೭-೨೦ ವ); ಕ್ಷಿತಿಜಂ ಹತ್ತರೊಳಿನಜಂ ಚತುರ್ಥದೊಳ್ ಚಂದ್ರನಸ್ತದೊಳ್ ನಿಲೆ ವಾಪೀವತನದೆ . . . ಮಡಿಗುಂ (ಜಾತಕ. ೨೩-೪). ೨. ಚಿಕ್ಕಹೊಂಡ ; ಕುಂಟೆ : "ನಿಪಾನಂ, ಉದಪಾನಂ, ವಾಪೀ, ಆಹುವಃ- ಈ ೪ ಬೆಂಚೆ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೩-೬೨). ೩. [ಜ್ಯೋತಿ] ಜನನಕಾಲಕ್ಕೆ ಲಗ್ನಕುಂಡಲಿಯಲ್ಲಿ ಇರುವ ಗ್ರಹಗಳ ಸ್ಥಾನದಿಂದ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವ ಆಕೃತಿಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಗ್ರಹಂಗಳಿಲ್ಲದೆ ಬಟಿದಾಗೆ ಕೇಂದ್ರಮನಿತುಂ ದೊರಕೊಂಡುದೆ ವಾಪಿನಾಮದಿಂ (ಜಾತಕ. ೧೩-೬).
[ಸಂ. ವಾಪಿ, ವಾಪೀ]

ವಾಪಿತ (ಗು). ೧. ಬೀಜವನ್ನು ಬಿತ್ತಿದ. ೨. ಕೂದಲನ್ನು ಬೋಳಿಸಿದ. [ಸಂ.]

ವಾಪಿತೆ (ನಾ). ೧. ಕೂದಲನ್ನು ತೆಗೆಸಿಕೊಂಡವಳು ; ವಿಧವೆ. ೨. ಸಂನ್ಯಾಸಿನಿ.
[ವಾಪಿತ + - ಎ]

ವಾಪೀಮೂಲ (ನಾ). ಬಾವಿಯ ಮೂಲ,- ಬುಡ : ಪದ್ಮರಾಗಮಣಿಯಂ ಗೃಧ್ರಂ ತಂದು ವಾಪೀಮೂಲದ ವಂಶಸ್ತಂಭದೊಳಿಕ್ಕಿದುದನಱಿದು (ಜಾವುಂಪು. ೬೦). [ಸಂ.]

ವಾಪೀಯೋಗ (ನಾ). = ವಾಪಿ₂ ೩ : ಮನುಜಂ . . . ಸ್ವಲ್ಪಸೌಖ್ಯಕ್ಕೆ ಭಾಜನನಕ್ಕುಂ ಬಹುಯೋಗದೊಳ್ ನೆಗಲ್ದ ವಾಪೀಯೋಗದೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿದಂ (ಜಾತಕ. ೧೩-೧೬); ನಾಲ್ಕು ಕೇಂದ್ರಗಳಲ್ಲೂ ಗ್ರಹವಿಲ್ಲದೆ ನಾಲ್ಕು ಪಣಫರಗಳಲ್ಲಾಗಲೀ ನಾಲ್ಕು ಆಪೋಕ್ಲಿಮ ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಾಗಲೀ ಎಲ್ಲ ಗ್ರಹಗಳೂ ಇದ್ದರೆ ವಾಪೀಯೋಗ (ಜಾತಕ. ೧೩-೬ ಟೀಕು).
[ಸಂ.]

ವಾಪೇಯ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಹೊನ್ನೆಮರ : "ವಾಪೇಯಃ- ಹೊನ್ನೆ" (೬ಷಧಿ. ೧೫೦). [< ಸಂ. ವಾಪ್ಯ]

ವಾಮ (ಗು). ೧. ಎಡಗಡೆಯ ; ಎಡಭಾಗದ : 'ವಾಮಪದ' ಪರಾ. ೨. ಚೆಲುವಾದ ; ಮನೋಹರವಾದ : ಪ್ರಮದಾಹಸ್ತವಿನ್ಯಸ್ತವಾಮಕ್ರಮಕಮಳನುಂ . . . ಆಗಿ (ಶಂಪಭಾ. ೯-೨೮ ವ); ವಾಮನನನುಳಿದದಾವಂ ಭೂಮಿಯೊಳಂತನ್ಯದೇವತೆಯ ನಿಟ್ಟಿಸುಗುಂ ವಾಮಪ್ರದೀಪಮಿರ್ದುಂ ತಾಮಸಿಯೊಳ್ ಕಾಮಿಪಂತೆ ಮಿಂಚುಂಬುಳುವಂ (ಜೂದಟು. ೧೩-೩೮). ೩. ವಿರೋಧವಾದ ; ಪ್ರತಿಕೂಲವಾದ. ೪. ಕೊಂಕಾದ ; ವಕ್ರವಾದ. ೫. ಕೀಳಾದ ; ನೀಚ : 'ವಾಮಸುಖ' ಪರಾ. ೬. ಕೆಟ್ಟ ; ದುಷ್ಟ : 'ವಾಮಮಾರ್ಗ' ಪಾರಾ. ೭. ಕುಳ್ಳಾದ ; ಗಿಡ್ಡಾದ. (ನಾ). ೮. ಬಲಭಾಗವಲ್ಲದುದು ; ಎಡಭಾಗ : ವಾಮಂ ಕರತಳಮದು ಕೆಂದಾಮರೆಯರಲೆನಿಪುದುಚಿತಪರ್ಯಂಕದೊಳುದ್ದಾಮಮುಪದೇಶಹಸ್ತಮವಾಮಂ ಮಾರ್ದವಮನ ಧಿನಯಿಪ್ಪುದು ಮುನಿಯಾ (ಆದಿಪು. ೫-೬೯); ಪರಮಋಷಿಗಳ ಹೋಮದಲಿ ಶಿಖಿವರನ ಬಲಗೊಂಡರು ಕುಮಾರಿಯ ವರಿಸೆ ವೈದಿಕದಿಂದ ಬಂದಳು ವರನ ವಾಮದಲಿ (ಕನ್ನಾವಿ. ೧೦-೬೭). ೯. ಸುಂದರವಾದುದು ; ಚೆಲುವಾದುದು : "ಕಮನೀಯಂ ಚಾರುರಮ್ಯಂ ರುಚಿರಮತಿಮನೋಹಾರಿ . . . ಸುಮನೋಜ್ಞಂ ವಲ್ಗು ವಾಮಂ ಪ್ರಿಯಮದು ಮಧುರಂ ಮಂಜುಳಂ ಮಂಜುಸೌಮ್ಯಂ" (ಮತ್ರಕೋ. ೧೦೭-೫೫). ೧೦. ಸುಂದರವಾದ ವಸ್ತು ; ಚೆಲುವಾದ ವಸ್ತು : 'ವಾಮ' ಎಂದರೆ ಸುಂದರವಸ್ತು (ಸಾಂಜಸ. ೪೩೪೮). ೧೧. ಬಯಸಿದ ವಸ್ತು ; ಪ್ರಿಯವಸ್ತು : ವಾಮಗಳೆಂದರೆ ಕಾಮಿತವಾದ ವಸ್ತುಗಳು (ಬ್ರಹ್ಮಭಾ. ೨೯೧). ೧೨. ಒಳ್ಳಿತು ; ಶುಭ : "ಪ್ರಾಗ್ರ್ಯಂ, ಪ್ರಾಗ್ರಹರಂ, ಪ್ರವೇಕಂ . . . ಚಾರು, ಸುಷಮಂ, ವಾಮಂ, ಶುಭಂ, ಪೇಶಲಂ- ೨೯ ಒಳ್ಳಿತು" (ಹಲಾಯು. ೧೧೪-೪). ೧೩. ವಿರೋಧ ; ಪ್ರತಿಕೂಲತೆ : "ಪ್ರತಿಕೂಲದಲ್ಲಿಯುಂ ವಾಮಮೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೩೪-೨೨). ೧೪. ಕೇಡು ; ಹಾನಿ. ೧೫. ಸಂಪತ್ತು ; ಆಸ್ತಿ. ೧೬. ಶಿವ ; ಈಶ್ವರ. ೧೭. ಕಾಮ ; ಮನ್ಮಥ. ೧೮. ಕೆಚ್ಚಲು. ೧೯. ಸ್ತನ. ೨೦. [ವೀಶೈ] ನಾಲ್ಕುಬಗೆಯ ಶೈವಪ್ರಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಆ ಶೈವವೇ ವಾಮ ದಕ್ಷಿಣ ಮಿಶ್ರ ಸಿದ್ಧಾಂತವೆಂದು ನಾಲ್ಕು ತೆಱನಾಗಿರ್ಪುದವಱಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಪರವಾದುದೇ ವಾಮವೆನಿಸುವುದು . . . ಪರಶಿವ ಪರವಾಮದೇ ಸಿದ್ಧಾಂತಮಕ್ಕುಂ (ಏವೇಕ. ೬೭). [ಸಂ.]

ವಾಮಕುಕ್ಷಿ (ನಾ). ೧. ಹೊಟ್ಟೆಯ ಎಡಭಾಗ,- ಎಡಪಕ್ಕ. ೨. (ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಮಧ್ಯಾಹ್ನದ ಊಟವಾದ ಮೇಲೆ) ಎಡಮಗ್ಗುಲಿಗೆ ತಿರುಗಿ ಮಲಗುವುದು : ಸೋಮವಾರ ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ವಾಮಕುಕ್ಷಿಯನ್ನು ತೀರಿಸಿ ಉಜ್ವಲಾ ಚಹಾದ ಸಿದ್ಧತೆಯಲ್ಲಿದ್ದಳು (ಸಂಜೀವಿ. ೧೫೦); ವಾಮಕುಕ್ಷಿಗೆಂದು ಮಂಚದ ಮೇಲೆ ಅತ್ತವಾದ ನಿರ್ಮಲೆಯ ತಾಯಿ ಎದ್ದು ಕಿಡಕಿಯಿಂದ ಹೊರಗೆ ನೋಡಿದಾಗ . . . ನಿರ್ಮಲೆ ಮನೆಯ ಕಡೆಗೆ ಓಡಿಬರುತ್ತಿದ್ದಳು (ಮೂರುದಾ. ೨೬೫).

ವಾಮಕುಕ್ಷಿಮಾಡು = (ಮಧ್ಯಾಹ್ನ) ಎಡಮಗ್ಗುಲಾಗಿ ಮಲಗು : ಒಂದು ದಿನ ಅಪರಾಹ್ನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಂತನು ತನ್ನ ಶಯನಾಗಾರದಲ್ಲಿ ವಾಮಕುಕ್ಷಿಮಾಡುತ್ತಿರಲು (ಉಂಡಿಕೆ. ೧೬೭). ವಾಮಕುಕ್ಷಿಸು ಗೆಯ್ = ವಾಮಕುಕ್ಷಿಮಾಡು : ಮಾವೀರ ! ಮಾಧೀರ ! ನಾವಣಂ ವಾಮಕುಕ್ಷಿಯ ಗೆಯ್ಯು ! (ಹಟ್ಟಿರ. ೪೯-೨೫೯). ವಾಮಕುಕ್ಷಿಯಾಗು = ವಾಮಕುಕ್ಷಿಮಾಡು : ನಮ್ಮ ಮಧ್ಯಾಹ್ನದ ಊಟವಾಗಿ ವಾಮಕುಕ್ಷಿಯಾಗಿ ಎದ್ದ ಮೇಲೆ ಅವಳ ನ್ಯಾಯವಿಚಾರಣೆಯಾಗಲಿ (ತುಟ್ಟಾಟ. ೬೬); ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಊಟವಾದ ಮೇಲೆ . . . ಅವನು ಎಂದೂ ವಾಮಕುಕ್ಷಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ದೀಪಹ. II, ೨). [ಸಂ.]

ವಾಮಕ್ಷೇಮ (ನಾ). ಕಷ್ಟ ಮತ್ತು ಸುಖ ; ಆಗುಹೋಗು ; ಯೋಗಕ್ಷೇಮ : ಎನ್ನ ವಾಮ [ವಾಠಾಂ. ಯೋಗ] ಕ್ಷೇಮ ನಿಮ್ಮದಯ್ಯಾ ಎನ್ನ ಹಾನಿವೃದ್ಧಿ ನಿಮ್ಮದಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೬೦); ಲಿಂಗಪೂಜೆಯ ಮಾಡುವ ಭಕ್ತರ ವಾಮಕ್ಷೇಮ ತನ್ನದೆಂದು ಶಿವನು ರಕ್ಷಿಪನು (ಬ್ಯರಸೂ. I, ೩೧೫). 'ಯೋಗಕ್ಷೇಮ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ವಾಮದೇವ (ನಾ). ೧. ಶಿವ ; ಈಶ್ವರ : "ಈಶಾನಃ . . ಧೂರ್ಜಟಿಃ, ವಾಮದೇವಃ . . . ನೀಲಲೋಹಿತಃ- ಈ ೪೫ ಮಹಾದೇವರ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೩-೧೨); ವಾಮದೇವಮುಕಾರವಿಂದ ಆದಿ ಶ್ರೀಶೈಲನಾಮಾದಿಪ XXತಾಧಿಪತಿಯಾದಂತ ಶ್ರೀಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನಸ್ವಾಮಿಯವರ ಅಂಗರಂಗವೈಭವ ಅಮ್ರುತಪಡಿ ದೀಪಾರಾದನೆ ಸೇವಿಗೆ (ಎಕ. V(R), ತಿರುಮ. ೧೩೯-೬; 1673). ೨. ಒಬ್ಬ ಋಷಿಯ ಹೆಸರು : ವಾಮದೇವಾತ್ರಿ ಗಾಲವ ಗುರುವಸಿಷ್ಠ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರಂ ಕರೆಸಿ ಹಯಮೇಧಲಕ್ಷಣವನಾ ಮುನಿಗಳಂ ಕೇಳ್ದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೦-೩). ೩. [ವೀಶೈ]ಉಪಾಸನೆಗೆ ಯೋಗ್ಯರಾದ ನಾಲ್ಕುವಿಧ ಬ್ರಹ್ಮಮೂರ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮೂರ್ತಿ : ತತ್ಪುರುಷ ಅಘೋರ ವಾಮದೇವ ಸದ್ಯೋಜಾತರೆಂಬ ಚತುರ್ವಿಧಬ್ರಹ್ಮಮೂರ್ತ್ಯುಪಾಸನೆಗಳಿಂ (ಏವೇಕ. ೬೮). ೪. ಈಶ್ವರನ ಐದು ಮುಖಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಮಣ್ಣೆಲ್ಲ ಮಹಾದೇವನ ಸದ್ಯೋಜಾತ ಮುಖ ನೋಡಾ ನೀರೆಲ್ಲ ವಾಮದೇವಮುಖ ನೋಡಾ (ಸಿದ್ಧವ. ೯೮-೫೫೫); ಅಲರ್ದ ದಾಸಳದ ಪೊಸಗೆಂಪಂ ಪಳಿಕೆಯ್ದು ವಾಮದೇವೋಜ್ಜ್ವಳವದನಂ ಸೊಗಯಿಸಿರ್ದುದ ಗಜಾಧವನಾ (ಶಬತಂ. ೫-೪). [ಸಂ.]

ವಾಮನ (ಗು). ೧. ಕುಳ್ಳಾದ ; ಗಿಡ್ಡಾದ. (ನಾ). ೨. ಕುಳ್ಳು ; ಗಿಡ್ಡು. ೩. ಎತ್ತರವಿಲ್ಲದ ಮನುಷ್ಯ ; ಕುಳ್ಳ : ಕುಬ್ಜವಾಮನಬಧಿರಮೂಕಕಿರಾತೋನ್ಮತ್ತ ಜಡಜನಂಗಳುಮಂ . . . ಕೊಟ್ಟು (ಆದಿಪು. ೪-೫೮ ವ) ; ಆಸ್ಥಾನವಲ್ಲಭನ ಮನಮನಱಿದು ನಗಿಸುವ ಕುಬ್ಜವಾಮನಬಧಿರಮೂಕರ್ ಮೊದಲಾದ ಪಲತೆಱದ ಸಬ್ಬವಗಾಱರಿಂ ಹಾಸ್ಯರಸಮುಂ . . . ನೆಗಟುತ್ತುಮಿರೆ (ಜಗಪ. ೨-೩೯ ವ). ೪. ವಿಷ್ಣುವಿನ ದಶಾವತಾರಗಳಲ್ಲಿ ಐದನೆಯದು ; ಬಲಿಚಕ್ರವರ್ತಿಯನ್ನು ಪಾತಾಳಕ್ಕೆ ತುಳಿಯಲು ವಿಷ್ಣುವು ಧರಿಸಿದ ಕುಬ್ಜಾವತಾರ : ವಾಮನಪದಹತಿವಿದಳಿತ ಜೀಮೂತವಿಮುಕ್ತಬಹಳಧಾರೆಗಳಿಂದಂ ತಾ ಮುನಿಜನಾಪಕಾರಕ ಧೂಮಧ್ವಜನೆಯ್ದೆ ನಂದಿ ಪೋಬತ್ತಾಗಳ್ (ಅರ್ಧನೇ. ೬-೩೫); ಕ್ಷಿತಿಯ ಈರಡಿಗೆಯ್ದ ವಾಮನ ತ್ರುವಿ ಯತಿವಂಶಜನನ ಭಾರ್ಗವರೂಪ ತ್ರುವಿ (ಪುರಂದ. ಧಾ. ೧-೧೩೫-೫). ೫. ಅಷ್ಟದಿಗ್ಗಜಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ದಕ್ಷಿಣದಿಕ್ಕಿನ ದಿಗ್ಗಜ : ತಡಂಗೆಡದುದಂಜನ ಮುರ್ಕುಡಿಗಿತ್ತು ವಾಮನಂ . . . ಇರದಾಲಿಸಿ ತತ್ಪಟಹಪ್ರಣಾದಮಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೮);

ಆ ಕೂರ್ಮನ ಬೆನ್ನಗುರಿನೊಳಿಂದ್ರಾದಿ ದಿಕ್ಕಿಂಟಲ್ಲಿ ಕ್ರಮದಿಂದ್ಶೆರಾವತ ಪುಂಡರೀಕ ವಾಮನ . . . ಸುಪ್ರತೀಕಮೆಂದೆಂಟು ದಿಗ್ಗಜಗಳಾಡೊಡೆ (ವಿವೇಕ. ೧೪೯). ೬. 'ಕಾವ್ಯಾಲಂಕಾರಸೂತ್ರವೃತ್ತಿ'ಎಂಬ ಸಂಸ್ಕೃತ ಅಲಂಕಾರಗ್ರಂಥದ ಕರ್ತೃವಿನ ಹೆಸರು : ವಾಮನನುಂ ರುದ್ರಟನುಂ ಭಾಮಹನುಂ ದಂಡಿಯುಂ ಮನಂಗೊಳೆ ಪೇಳ್ದಂತೀ ಮಹಿಗೆ ನೆಗಳೆ ಪೇಳ್ವಂ ದಾಮೋದರತನಯನೀ ವಚೋಲಂಕೃತಿಯಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೯೬೦). ೭. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ಅಂಕೋಷ್ಠಗಿಡ : "ವಾಮನಂ-ಕೋಷ್ಠ"(ಓಷಧಿ. ೧೫೦). ೮. ಹದಿನೆಂಟು ಮಹಾಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಪರಮಶೈವ ಸ್ಕಂದ ಲೈಂಗ್ಯಾವಿರಳ ನಾರದ ಮತ್ಸ್ಯಕೂರ್ಮಸ್ಫುರಿತ ವಾಮನ . . . ಸಾಂಗದಿಂದ ಷ್ಟಾದಶಪುರಾಣಂಗಳೊಳೆಸೆವ ಭಸಿತಸೇವಾಸಂಗವಾಯಿತ್ತು (ಬಸವ. ೪೩-೭೭). [ಸಂ.]

ವಾಮನಪುರಾಣ (ನಾ). ಹದಿನೆಂಟು ಮಹಾಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ವಿಷ್ಣುವಿನ ವಾಮನಾವತಾರವನ್ನು ಕುರಿತ ಪುರಾಣ : ಬ್ರಹ್ಮಪುರಾಣ ಪದ್ಮಪುರಾಣ . . . ವಾಮನಪುರಾಣ ಕೂರ್ಮಪುರಾಣ ಮತ್ಸ್ಯಪುರಾಣ ಗಾರುಡಪುರಾಣ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಪುರಾಣವೆಂಬವೇ . . . ಹದಿನೆಂಟು ಮೂಲಪುರಾಣಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೯). [ಸಂ.]

ವಾಮನಮುದ್ರೆ (ನಾ). (ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಗಡಿಕಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಕೆತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ) ವಿಷ್ಣುವಿನ ವಾಮನಾವತಾರದ ಚಿತ್ರ,-ಲಾಂಛನ : ವಾಮನಮುದ್ರೆಯ ನಾಲ್ಕು ಕಲ್ಲೊಳಗಣ ನಿವೇಶನದೊಳಗೆ ನಮ್ಮ ಹನೆರದು ಮನೆಯಿಂ ಮೂಡಲುಕ್ಕಂ ಬಟ್ಟೆಗೆಂದು . . . ಕೊಟ್ಟರು (ಎಕ. XIX , ೩೫-೫೦; 1215); ಆಯಿಖಂಡುಗಗದ್ದೆಯ ಚತುಸೀಮೆಗೆ ವಾಮನಮುದ್ರೆಯ ಕಲ್ಲ ನೆಡಿಸಿ (ಎಕ. VI(R), ಕೃಷ್ಣರಾ. ೯೭-೧೧; 1424).

ವಾಮನಮುದ್ರೆಕಲು, ವಾಮನಮುದ್ರೆಕಲ್ಲು = ವಾಮನನ ಲಾಂಛನವನ್ನು ಕೆತ್ತಿರುವ ಕಲ್ಲು : ಮೂಡ ಅಲತಾಳಿನಲಿ ನೆಟ ವಾಮನಮುದ್ರೆ ಕಲು (ಎಕ. IV (R), ಪಿರಿಯಾ. ೧೧೪-೫೨; 1567); ಈ ಗ್ರಾಮಗಳ ಚತುಃಸೀಮೆಯ ಗಡಿಗಳಲಿ ಸ್ಥಾಪಿತವ ಮಾಡಿಸಿ ಕೊಟ್ಟು ವಾಮನಮುದ್ರೆ ಕಲ್ಲುಗಳ ಚತುಃ ಸೀಮೆ ಭೂಮಿ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೨-೧೩೫; 1641). ವಾಮನಮುದ್ರೆಶಿಲೆ = ವಾಮನಮುದ್ರೆಕಲು : ಸ್ವಾಮಿಯವರ ಬುದ್ಧಿನಿರೂಪದ ಮೇರೆಗೆ ವಾಮನಮುದ್ರೆಶಿಲಾಪ್ರತಿಷ್ಠೆ (ಎಕ. XII, ಚಿಕ್ಕನಾ. ೪೫-೨೪; 1832?); ಹೂವಿನ ಕೆರೆಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಸಲುವ ಚತುಸ್ಸೀಮೆಗೂ ವಾಮನಮುದ್ರೆ ಶಿಲಾಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಸಿ (ಹುಳುನಾ. ೩೬೯). [ಸಂ. ವಾಮನಮುದ್ರಾ]

ವಾಮನಾಕಾರ (ನಾ). ವಿಷ್ಣುವಿನ ಐದನೆಯ ಅವತಾರವಾದ ಕುಬ್ಜರೂಪ : ಬಲಿಯಂ ಮೆಯ್ಯಿಂ ರಸಾತಳಕ್ಕಿಳಿಪಿದ್ಯೆ ನೀಂ ವಾಮನಾಕಾರದಿಂ (ಜಗ. ೧-೫೫). [ಸಂ.]

ವಾಮನಾವತಾರ (ನಾ). ೧. = ವಾಮನ ೪ : ಈ ಮೇಲಿನ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವಾಮನಾವತಾರವು ಸಂಪೂರ್ಣರೂಪದಿಂದ ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ (ಭಾರತ. ೧೪೫). ೨. (ಆಲಂ) ಕುಳ್ಳಾಗಿರುವವನು ; ಕುಬ್ಜ : ವಯಸ್ಸಿನಿಂದ ದೊಡ್ಡವನಿರಬಹುದೇ. ಅದರೆ ಈ ವಾಮನಾವತಾರ ಅವಳ ಭುಜಕ್ಕೂ ಮುಟ್ಟುತ್ತಾನೋ, ಇಲ್ಲವೋ (ಮುಂರುದಾ. ೪೦). [ಸಂ.]

ವಾಮನಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ವಾಮನೀ- ಹತ್ತಿ , ತೊಂಡೆ" (ಓಷಧಿ. ೧೪೯). [< ಸಂ. ವಾಮನ]

ವಾಮನೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಅಗಳುಶುಂಠಿ: "ವಾಮನಾ - ಅಗುಳುಶುಂಠಿ" (ಓಷಧಿ. ೧೪೯). [ಸಂ. ವಾಮನ]

ವಾಮನೇತ್ರೆ(ನಾ) . ೧. ಸುಂದರವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವಳು ; ಮನೋಹರವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವಳು. ೨. ಹೆಂಗಸು ; ಸ್ತ್ರೀ : "ರಾಮಾ, ವಾಮಾ, ವಾಮನೇತ್ರಾ, ಪುರಂಧ್ರೀ . . . ಯುವತೀ- ಈ ೨೮ ಸ್ತ್ರೀಯರ್" (ಹಲಾಯು. ೭೯-೭೭). [ಸಂ. ವಾಮನೇತ್ರಾ]

ವಾಮಪಂಥ (ನಾ). ಸಮಾಜವಾದಿ ಅಥವಾ ಕಮ್ಯುನಿಸ್ಟ್‌ಧೋರಣೆಯುಳ್ಳ ರಾಜಕೀಯಪಕ್ಷ ; ಎಡಪಕ್ಷ : ವಾಮಪಂಥದ ಸದಸ್ಯರು ಇಂದು ವಿಧಾನ ಸಭೆಯ ಕಲಾಪಗಳಿಗೆ ಬಹಿಷ್ಕಾರ ಹಾಕಿದರು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ವಾಮಪಕ್ಷ (ನಾ). = ವಾಮಪಂಥ : ಚುನಾವಣೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಾಮಪಕ್ಷದವರು ಭರದಿಂದ ಕೆಲಸ ನಿರ್ವಹಿಸಿದರು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ವಾಮಪದ (ನಾ). ಎಡಗಾಲು : ಕನಕಮಣಿವಿಚಿತಸಿಂಹಾಸನದೊಳ್ ನೀಡಿರ್ದ ವಾಮಪದನಖರುಚಿ ಕಾಂಚನಹರಿಪೀಠಮುಮಂ ಮುತ್ತಿನ ಪೀಠಮಿದೆನಿಸಿತವನಿಪತಿಯಡಿ ಮೊದಲೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೪೭); ಕುಪಿತಪ್ರಮದಾಜನವಾಮಪದಾಲಕ್ತಕದೆ ಪಲ್ಲವಿಪ್ಪ ದಶೋಕಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೨-೧೧). [ಸಂ.]

ವಾಮಪಾದ (ನಾ). = ವಾಮಪದ : ಪರಿವಾರಪರಿವೃತನುತ್ತುಂಗಸಿಂಹಾಸನಾಸೀನನಧಸ್ಸ್ಥಿತಮಣಿಮಯಪೀಠವೇದಿಕಾವಿನ್ಯಸ್ತವಾಮಪಾದಂ . . . ಒಡ್ಡೋಲಗಂಗೊಟ್ಟಿರೆ (ಆದಿಪು. ೨-೨ ವ). [ಸಂ.]

ವಾಮಭಾಗ (ನಾ). ಎಡಭಾಗ ; ಎಡಪಾರ್ಶ್ವ : ಬಲಗೆಲದೆಡೆಯೊಳು ಗರ್ಭಂ ನಿಲೆ ಪುರುಷಂ ವಾಮಭಾಗದಿಂ ಸ್ತ್ರೀಯೆರಡುಂ ಕೆಲದೊಳಮಲ್ಲಳು . . . ಪುಟ್ಟುವರೆಂದುಂ (ಮದನ. ೧-೬೪); ಮಂತ್ರಿಗಳು ಮೆಚ್ಚಿದರು ವಾಮಭಾಗದಲಿ (ಜೈಮಿ. ೮-೩೫). [ಸಂ.]

ವಾಮಭುಜ (ನಾ). ಎಡಹೆಗಲು : ಪಂಚದ್ರೌಪದಿಯುತ ಸೋಮಕಾದಿಗಳು . . . ಅತಿಚಿಂತಿಸಿದರಂದಿರುಳುಪಹತಿಯ ಸೂಚಿಸುವ ವಾಮಭುಜಾಕ್ಷಿಕಂಪದಲಿ (ಜೈಮಿ. ೮-೬); ವಾಮಭುಜದಿಂ ಜಗುಳ್ದತ್ತು ವೀರತೂರ್ಯಂ ನಿದ್ರೆಗಂಕುಶವೆನಲ್ ನಗರರಕ್ಷಕರಾ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೬೪-೫೧೦). [ಸಂ.]

ವಾಮಮಾರ್ಗ (ನಾ). ೧. ಅಡ್ಡದಾರಿ ; ದುರ್ಮಾರ್ಗ : ಸೋತ ಮನಸ್ಸು ವಾಮಮಾರ್ಗದಿಂದ ಸಾಗಲು ಮುಂದುವರಿಯಹತ್ತಿತು (ಅಪಾ. ೧೦); ಹಣವನ್ನು ವಾಮಮಾರ್ಗದಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸಿ ಊರಲ್ಲೊಬ್ಬ ಗಣ್ಯವ್ಯಕ್ತಿಯಾಗತೊಡಗಿದನು (ಖಡಿ. ೧೫೦). ೨. = ವಾಮಾಚಾರ ೨ : ಆ ಮಂತ್ರವಾದಿಯು ವಾಮಮಾರ್ಗದಿಂದ ಕ್ಷುದ್ರದೇವತೆಗಳನ್ನು ಒಲಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆಂಬ ಪ್ರತೀತಿ ಇದೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ವಾಮಯ್ಯದೇವ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಪೃಥಿವೀಗಾಮುಣ್ಡಸ್ವಾಮಿಯ ಮಗಂ ಗಾವುಣ್ಡಸ್ವಾಮಿಯ ತಮ್ಮಂ ವಾಮಯ್ಯದೇವಂಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಕೊಡಂಗೆ (ಎಕ. X, ಮುಳಬಾ. ೧೦೦-೭; ಸು. 950). [ವಾಮ + ಅಯ್ಯ + ದೇವ]

ವಾಮಲೂರ (ನಾ). ಹುತ್ತ ; ವಲ್ಮೀಕ : ಸುರನಂದನ ವಾಮಲೂರದೆರತೆ ಬಂಧುರವರಮೃತ್ತಿಕಾತತಿಗಳುಂ ಸುರರಾಜನದೊಂದು ಪೇಳ್ಕೆಯಿಂ ಸುರಪಥದಿಂದೆ ಬಂದುವಭಿಷೇಕಮಹೋತ್ಸವದೊಳ್ ಮುಕುಂದನಾ (ಜಗ. ೬-೧೧೩). [ಸಂ.]

ವಾಮಲೋಚನೆ (ನಾ). ಸುಂದರವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವಳು : ವಿಯೋಗಮಂ ಮಾಡಿದ ವಾಮಲೋಚನೆಯರಂಗದೊಳಾಲಿಯ ಸೂಸುನೀರ್ಗಳಟ್ಟಾಡದೆ ತಂದು ಪೆರ್ಮೊಲೆಯೊಳೊತ್ತಿದ ಪಂಕಜಪತ್ರಜಾಳಮಿರ್ಪೋಡದೆ ಪಾಸಿದೊಳ್ಗಳ್ಗಳುಂ ನೆಜೆ ಬಾಡದೆ ಸೈತು ಪೋಕುಮೇ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೨-೨೪); ವಾಮಲೋಚನೆಯಿರ್ದೆಡೆಗಲರ್ವಟ್ಟೆಯಿಂದಾ ಮಹಿಮನು ಬಂದನಾಗ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೯-೫೦). [ಸಂ. ವಾಮಲೋಚನಾ]

ವಾಮವಿದ್ಧ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ಹತ್ತು ಬಗೆಯ ಆಕಾಶಮಂಡಲಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಅತಿಕ್ರಾಂತ, ದಂಡಪಾದ, ಕ್ರಾಂತ, ಲಲಿತಸಂಚರ, ಸೂಚೀವಿದ್ಧ, ವಾಮವಿದ್ಧ, ವಿಚಿತ್ರ, ವಿಹೃತ, ಅಲಾತ, ಲಲಿತ ಈ ಹತ್ತು ಆಕಾಶಮಂಡಲಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರ. ೬-೪ ವ). [ಸಂ.]

ವಾಮಶರೀರ (ನಾ). ಶರೀರದ ಎಡಭಾಗ ; ವಾಮಾಂಗ : "ಸವ್ಯಂ ವಾಮಶರೀರಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೧೪-೧೫). [ಸಂ.]

ವಾಮಸುಖ (ನಾ). ಕೀಳಾದ ಸುಖ ; ಕ್ಷುದ್ರವಾದ ಸುಖ : ಎಸಗುವ ವಾಮಸುಖಂಗಳ ದೆಸೆಗೆಸಗದೆ ಮಸಗದೆಸಗದಿರ್ದೆಡೆಯಿಂದಿರ್ದಸದೃಶದಿವಿಜ ಸುಖಾಮೃತರಸದಿಂ ತನ್ನಿಂದೆ ತಾನೆ ತಣ್ಣನೆ ತಣಿದಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೨-೪೪). [ಸಂ.]

ವಾಮಾಂಕ (ನಾ). ಎಡತೊಡೆ : ವಾಮಾಂಕದೊಳಿಟ್ಟೊಲ್ದಿಂ ಭೂಮಿಗೆ ತಾಂ ಶ್ಲೋಕಯುಗಳಮಂ ಸೊಲ್ಲಿಸಿದಾ ಶ್ರೀಮದ್ವರಾಹಮೂರ್ತ್ಯಭಿರಾಮಕ್ಷೇತ್ರಮನಭೀಕ್ಷಿಸಿ ದನವನೀಶಂ (ಯಶೋಧ. ೧೭-೧೬೭). [ಸಂ.]

ವಾಮಾಂಗ (ನಾ). ೧. ದೇಹದ ಎಡಭಾಗ,- ಎಡಪಾರ್ಶ್ವ : ಸುಮ್ಮಾನದಿಂ ಜನೇಶ್ವರನ ದಕ್ಷಿಣಭಾಗಮಮ್ಮೆಲ್ಲನೆಂದು ಪೊಕ್ಕಣಿಸಿತಲ್ಲದೆ ಸಿಂಹವೆಮ್ಮೊಡನೆ ವಾಮಾಂಗಮಂದಾಡಿತಿಲ್ಲ (ಧರ್ಮನಾ. ೫೬-೫೭). ೨. ಸುಂದರವಾದ ಅಂಗವುಳ್ಳವನು ; ಚೆಲುವ : ವಾಮಾಂಗಸೋಮವಾಪನರೋಮೋಜ್ವಲಕೂಪಕೋಟಿಶಿವಲಿಂಗಧರಾ . . . ಬಸವೇಶ ನಮೋ (ಹಮ್ಮಿರ. ೫-೭). [ಸಂ.]

ವಾಮಾಂಗಿ (ನಾ). ೧. ಸುಂದರವಾದ ದೇಹವುಳ್ಳವಳು ; ಚೆಲುವೆ. ೨. (ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಪ್ರಕಾರ ಗಂಡನ) ದೇಹದ ಎಡಭಾಗವಾಗಿರುವವಳು ; ಅರ್ಧಾಂಗಿ ; ಹೆಂಡತಿ : ಜೀಮೂತಕೇತು ತಪಮಂ ಪ್ರೇಮದೊಳಂ ಮಾಡೆ ಪುತ್ರನಂ ಪಡೆಯಲ್ಕಂ ವಾಮಾಂಗಿಯ ಮುಡಿಯರಲಂ ಹೇಮಾಚಲದಿಂಬಿನಲ್ಲಿ ಶಂಕರನಿತ್ತಂ (ಹಮ್ಮೀರ. ೨-೧೫) ; ಅಂಗನೆ ಪುರುಷನಾರ್ಧಾಂಗಮೆಂಬುದಕೆ ನಿನ್ನ ವಾಮಾಂಗಿಯಾದ ಕಾಂತೆಯಂ ಬೇಡಿದೊಡೆ (ಜೈಮಭಾ. ೨೬-೫೬). [ಸಂ. ವಾಮಾಂಗೀ]

ವಾಮಾಂಘ್ರಿ (ನಾ). ಎಡಗಾಲು,- ಪಾದ : ಕಲಿಕರ್ಣನಾಯುಷ ಹೋಯಿತಿದೆಯೆಂದೊರಸಿದನು ವಾಮಾಂಘ್ರಿಯಲಿ ನೆಲನ (ಕುವ್ಯಾ.ಕ. ೧೬-೧೫); ಪೆಂಡೆಯದ ವಾಮಾಂಘ್ರಿ ಮೆಟ್ಟಿದಿರೆ ಹಿಂಡುದೇವರ ಹಾಹೆದೊಡರಲಿ ಗಂಡುಗಲಿ . . . ಖಡ್ಗವ ಕೊಂಡು ಝಳಪಿಸಿದ (ಕಾಶಿರಾ. ೪೧-೩). [ಸಂ.]

ವಾಮಾಕ್ಷಿ (ನಾ). ೧. ಸುಂದರವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವಳು. ೨. ಹೆಂಗಸು ; ಸ್ತ್ರೀ: ವಾಮಕರಾಂಬುಜದಿಂ ತದ್ವಾಮಾಕ್ಷಿಯ ಮುಖಮನೆತ್ತಿ ಮುದ್ದಿಸುತೆ ಕಲಾರಾಮು ಬಿಗಿಯಪ್ಪಿದಂ (ಉದ್ಭಟ. ೮-೧೦೪). [ಸಂ. ವಾಮಾಕ್ಷೀ (ವಾಮ + ಅಕ್ಷಿ + -)]

ವಾಮಾಚಾರ (ನಾ). ೧. ದುರಾಚಾರ ; ದುರ್ಮಾರ್ಗ. ೨. (ವೇದ ವಿರುದ್ಧವಾದ) ತಂತ್ರಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಆಚಾರ ; ಪಂಚಮಕಾರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಶಕ್ತಿಪೂಜೆ : ವಾಮಾಚಾರದಲ್ಲಿ ಉದಾತ್ತಅರ್ಥದ ಆವರಣದೊಡನೆ, ಪಂಚಮಕಾರಗಳ ಶಬ್ದಪ್ರತಿಮೆಗಳು ಇಂದಿಗೂ ಪೂಜ್ಯವಾಗಿ ಉಳಿದಿವೆ! (ಕರ್ನಾಟ. ೧೨೬); ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಜನರು ವಾಮಾಚಾರವನ್ನು ವಕ್ರದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡುವುದುಂಟು. ವಾಮಾಚಾರವು ಅತಿರಹಸ್ಯವಾದುದು (ಭಾರತ. ೨೨೬). ೩. ಮಾಟ ; ಅಭಿಚಾರ. [ಸಂ.]

ವಾಮಾನಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಅನುಚಿತವಾದುದು ; ನಿಷಿದ್ಧವಾದುದು : ಫರಂಗಿಯವರ ಹೆಂಗಸರು ಹೀಗೆಯೇ ವಿನೋದವಾಗಿ ಕಾಲಾ ಕಳೆಯುತಾ ಇರುತ್ತಾರಲ್ಲ. ಅವರಲ್ಲಿ ಇದು ವಾಮಾನಿಕೆಯಲ್ಲ (ಅದೂಟ. ೮೮). ೨. ಅಳುಕು ; ಹಿಂಜರಿಕೆ : ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಕೊಂಡು ನಾವೇ ಹೋಗಿ, ಹೇಗಿದೀರಿ ? ಎಂದು ರೋಗಿಯನ್ನು ಕೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಏನೋ ವಾಮಾನಿಕೆ (ಮನೋಸಂ. ೬೬). [< ವಾಮ + - ಇಕೆ]

ವಾಮಾರ್ಧ (ನಾ). ಎಡಗಡೆಯ ಅರ್ಧಭಾಗ ; ಎಡಪಾರ್ಶ್ವ : ಸಿಂಹವು ದೊರೆಯ ಬಲಭಾಗವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿತಲ್ಲದೆ ವಾಮಾರ್ಧವನ್ನಲ್ಲ (ನೀತಿಬಂ. XIII. ೨೬). [ಸಂ.]

ವಾಮಾರ್ಧಾಂಗ (ನಾ). ಹೆಂಡತಿಯನ್ನು ತನ್ನ ಶರೀರದ ಎಡಗಡೆಯ ಅರ್ಧಭಾಗವಾಗಿ ಧರಿಸಿದವನು ; ಅರ್ಧನಾರೀಶ್ವರ ; ಶಿವ : ವಾಮಾರ್ಧಾಂಗ ಮಹಿಮೋತ್ತುಂಗ ಕೂಡಲಸಂಗಮೇಶ್ವರಲಿಂಗ ಮಾಂ ತ್ರಾಹಿ (ಬಸವು. ೬೧-೪೯). [ಸಂ.]

ವಾಮಿ (ನಾ). ೧. ಹೆಣ್ಣುಕುದುರೆ : "ಅರ್ವತೀ, ವ(ವಾ)ಡ(ಬ)ಬಾ, ವಾಮೀ, ಪ್ರಸೂತಾ Eಕಾತೆ, ವಾಜಿನೀ- ಈ ೫ ಘೋಟಿಗೆ" (ಹಲಾಯು. ೬೨-೨೮೬). ೨. ಈದ ಕುದುರೆ. ೩. ಹೆಣ್ಣಾನೆ : "ವಾಮೀ- ಈದ ಕುದುರೆ, ಹೆಣ್ಣಾನೆ" (ಒಷಧಿ. ೧೪೯). ೪. ಹೆಣ್ಣುಕತ್ತೆ. ೫. ಹೆಣ್ಣುನರಿ. [ಸಂ. ವಾಮೀ]

ವಾಮೆ (ನಾ). ೧. ಹೆಂಗಸು ; ಸ್ತ್ರೀ : ಕಾಮರೂಪಿನ ವಾಮೆಯುಸಿರ್ದರಾಲಿಸುತಾಗ ರಾಮದೂತಂ ನುಡಿದಂ (ವೆಂಕಾರಾ. ೫-೧-೪೮). ೨. ಸುಂದರಿ ; ಚೆಲುವೆ : ಮುಟ್ಟಿದೊಡೆ ಸುಖದ ಸೋಂಕಂ ಪುಟ್ಟಿಸುವಾ ವಾಮೆ ವಾಮೆಯಾದೊಡೆ ಮುನ್ನಂ ಬಟ್ಟಿದುವೆನಿಸುವ ಮೊಲೆ ನಿರ್ವಟ್ಟಿದುವಾದುವು ನೃಪಂಗೆ ಬೆನ್ ಸೋಂಕಲೊಡಂ (ಯಶೋಚ. ೨-೫೮). ೩. ಹೆಂಡತಿ ; ಪತ್ನಿ : ಉದಗ್ರಬಲೋದ್ಭಟದೇವಂ ವಾಮೆಯೊಡನೆ ಮೇಳಿಸುತುರ್ವಿಯನುರ್ವಿಂ ಪಾಲಿಸುತಿರ್ದಂ (ಉದ್ಭದೇ. ೨. ಸೂಚನೆ). ೪. ಗೌರಿ ; ಪಾರ್ವತಿ : ವಾಮೆ ಮಹಾಜ್ಯೇಷ್ಠಗುಣಸ್ತೋಮಾನ್ವಿತೆ ರೌದ್ರಿ ಕಾಳಿ . . . ಸರ್ವಭೂತದಮನಿ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೪-೧೬-೧೮); ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಶಕ್ತಿಯು . . . ವಾಮಾ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಾ, ರೌದ್ರೀ ಎಂಬ ಸಂಜ್ಞೆಗಳಿಂದಲೂ ಇರುತ್ತಾಳೆ (ಭಾರತ. ೨೨೨). ೫. ಲಕ್ಷ್ಮಿ. ೬. ಸರಸ್ವತಿ. ೭. ಒಂಟೆ : "ವಾಮಾ-ಒಂಟೆ, ಸ್ತ್ರೀ" (ಒಷಧಿ. ೧೪೯). ೮.(ಆಲಂ) ಅಮಂಗಳ ; ಅಶುಭ : ಒಳ್ಳೆಯ ಕೆಲಸಕ್ಕೆಂದು ಹೊರಟಾಗ ಬೆಕ್ಕು ಅಡ್ಡಬಂದರೆ ವಾಮ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.ವಾಮಾ]

ವಾಯ (ನಾ). ೧. ಮೋಸ ; ಕಪಟ : ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರರಾಯನನುಪಾಯದಿಂ ತನ್ನಾಶ್ರಮಕ್ಕೊಯ್ದು ವಾಯದಪರಾಧಮಂ ಹೊರಿಸಿ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಮಂ ಕೊಂಡ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು (ಹಚಕಾ. ೮ ಸೂಚನೆ); ವಾಯಕಂಜದಿರಂಜದಿರಿ ಘಡ ಬಾಯ ಬಿಟ್ಟರೆ ಹೋಹುದೇ ನಿಮ್ಮಾಯುಷಕೆ ಹೊಣೆ ತಾನು ಹೇಳಿತ ಮಾಡಿ ಬೇಗದಲಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೯-೩೬). ೨. ಕಾರಣ ; ನಿಮಿತ್ತ : ಕಾಯವಿಲ್ಲದ ಹೆಣನ ವಾಯವಿಲ್ಲದೆ ಜವನೆಳೆದೊಯ್ವನೆಂಬ ವಾಯಕ್ಕೆ ವಾಯುವನೇನೆಂಬೆ (ಅವಚಂ. ೧೨೯-೫೮೮); ಹರಿಬಕಿಲ್ಲದ ನಾಯಕರ ಸುಡು ಹೊಟ್ಟೆಹೊರೆಕರ ವಾಯಕಿವದಿರ ಸಂತವಿಟ್ಟನು ಸ್ವಾಮಿಕಂಟಕರ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೦-೫೮). ೩. ಉಪಾಯ ; ತಂತ್ರ ; ಹಂಚಿಕೆ : ನಿಮ್ಮೂರಿಗೆಮ್ಮವರನು ನೀ ಕರಸಿ ವಾಯದಲಿ ಜೂಜಾಡಿ ಕಪಟದ ದಾಯದಲಿ ಸೋಲಿಸಿ ಯುಧಿಷ್ಠಿರರಾಯನರಸಿಯ ಸುಲಿಸಿತಕೆ ಫಲವಾಯ್ತೆ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೮-೧೨); ವಾಯಕರ್ಜುನನ ತಲೆ ಬಿಳ್ದಪುದೆ ಕೃಷ್ಣನ ಸಹಾಯಮಿರಲು (ಜೈಮಭಾ. ೯-೨೨). ೪. ಹುಸಿ ; ಸುಳ್ಳು : ವಾಯವಳಿದುದು ಸತ್ಯವುಳಿದುದಿದು ಸೋಜಿಗಂ (ವಾಗೀಶ. ದೇ. ೨೬೯-೧೪); ಆಯುಧಂಗಳಲೇನು ನೀ ನಾಗಾಯುತದ ಬಲನೆಂಬರಾ ನುಡಿ ವಾಯವೋ ಕಲಿಭೀಮ ದಿಟವೋ ನೋಡಬೇಹುದಲೆ (ಕುವ್ಯಾ.ಸ. ೨-೯೩). ೫. ಹಾಳು ; ನಾಶ : ಆಗಮ ಬಲ್ಲಿತ್ತೆಂಬೆನೆ ವಾಯ ಹೋದಿತ್ತು ಇದು ಕಾರಣ ಕೂಡಲಸಂಗಯ್ಯನೇ ನಿತ್ಯ ಉಳಿದ ದೈವವೆಲ್ಲಾ ಅನಿತ್ಯ (ಬಸವ. ೫೫೨); ಬೇಯದ ಕೊಡದೊಳು ತುಂಬಿದ ನೀರು ಕೊಡದೊಡನೆ ವಾಯವಪ್ಪಂತೆವೋಲ್ . . . ಕಾಯಕದೊಳುಚ್ ವಾಚಕದೊಳು ಮಾನಸದೊಳಗೆ ಹೇಯವೆಂದೆನಿಸಿ ಶುದ್ಧತೆಯಿಲ್ಲದಿರ್ದೊಡವು ವಾಯವಪ್ಪುವು ತಾನು ಮಾಡಿದ ಸಮಸ್ತಭಕ್ತಿಗಳೊಡನೆ ಸತ್ಯಮಾಗಿ (ಸಿದ್ಧಣ್ಣ. ೨೨-೪೦). ೬. ಭ್ರಮೆ ; ಭ್ರಾಂತಿ; ಮಿಥ್ಯೆ : ಕಾಯದ ಕಳವಳವ ವಾಯವೆಂದರಿಯಬಲ್ಲಡೆ ದೇವ ಗುಹೇಶ್ವರನ ನಿಲವು ತಾನೆ (ಅವಚಂ. ೮೬-೩೦೬); ಎನ್ನ ಸತಿಯೆಂಬುದಿದು ತಾ[ನೆ]ಲ್ಲ ವಾಯುವಿದು ಎಂದು ಬಸವಂ ಭಕ್ತಿಯಿಂ ನುಡಿವುತಿರಲು (ಬಸರ. ೧೩-೨೪). ೭. ತೋರಿಕೆ ; ನಟನೆ ; ಸೋಗು : ಈ ವಾಯದ ಮಾತಿಂಗಾನು ಬೆದಗಾದೆನು (ಅವಚಂ. ೧೯೧-೮೬೩); ವಾಯದ ಬೇಟದೊಳ್ ನಮವ ನಾಣಲಿಯೆನ್ನವೊಲನ್ಯಳಾವಳ್ (ಕುಸುಮಾ. ೧೩-೮೪). ೮. ವ್ಯರ್ಥ ; ನಿಷ್ಫಲ ; ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕ : ಮಾಯದ ಸಂಸಾರವ ನಚ್ಚಿ ವಾಯಕ್ಕೆ ಕೆಟ್ಟು ಬಱುದೊಱೆವೋಗಬೇಡ (ಬಸವ. ೬೨೪); ಆಯತಾಕ್ಷನು ಪರಶುರಾಮನೊಳಾಯುಧದ ಶ್ರಮಗಲಿತು ಬಳಿಕದು ವಾಯವಾದೊಡೆ ಬಂದನಾ ಗಜಪುರಿಗೆ ಕಲಿಕರ್ಣ (ಕುವ್ಯಾ.ಆ. ೬-೪೨). ೯. ಹಟ ; ದುರಭಿಮಾನ : ಕಾಯದ ಕಳವಳಕ್ಕಂಜಿ ಪ್ರಾಣ ಹೋದಲ್ಲಿ ಭವ ಹಿಂಗದು ಪ್ರಕೃತಿ ಬಿಡದು ವಾಯಕ್ಕಾದರೆ ಸತ್ತು ದೇವರ ಕೂಡಿದೆವೆಂಬರು (ಸರ್ವಾ. ೧೧-೫೨); ವಾಯಕಿಂತಕಟ ಸುಕುಮಾರನಂ ಕೊಂದನೀ ರಾಯನಜೀವಂ ನೆಱೆ ಸುಡಲಿ (ಜೈಮಭಾ. ೧೧-೩೪). [< ಪ್ರಾ. ವಾಯ. / ಸಂ. ವ್ಯಾಜ./ ಮರಾ. ವಾಯ]

ವಾಯದ 'ವಾಯಿದೆ' ನೋ.

ವಾಯದೆಜ್ವರ 'ವಾಯಿದೆಜ್ವರ' ನೋ.

ವಾಯನ (ನಾ). ಮದುವೆ, ಹಬ್ಬ, ವ್ರತ ಮುಂತಾದ ಶುಭಪ್ರಸಂಗಗಳಲ್ಲಿ ದೇವರಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವ ಹಾಗೂ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಮುತ್ತೈದೆಯರಿಗೆ ಕೊಡುವ ಹಣ್ಣುಕಾಯಿ, ಆಹಾರಪದಾರ್ಥ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಕಾಣಿಕೆ; ಬಾಗಿನ ; ಉಪಾಯನ : ಶ್ರೀಪಾದರಾಯರು . . . ದೇವಿಗೆ ಅರ್ಘ್ಯವಿತ್ತು ವಾಯನಗಳನ್ನರ್ಪಿಸಿದರು (ಕಭಎ. ೨೯). 'ಬಾಯನ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ವಾಯವಿಡಂಗ 'ವಾಯುವಿಳಂಗ' ನೋ.

ವಾಯವಿಡಂಗ 'ವಾಯುವಿಳಂಗ' ನೋ.

ವಾಯವ್ಯ (ಗು). ೧. ಗಾಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ವಾಯುವಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ. (ನಾ). ೨. ಎಂಟುದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಪಶ್ಚಿಮ ಮತ್ತು ಉತ್ತರಗಳ ನಡುವಿರುವ ವಿದಿಕ್ಕು : ಪಡುವ ವರದಸಮುದ್ರದ ಸೀಮೆಯಿಂ ನಟ್ಟ ಕಲ್ಲಿಂದಂ ಸೀ ಬಸುರೀಮರವೊಳಗಾಗಿ ವಾಯವ್ಯ ಸಣಬದ ಸೀಮೆಯಿಂ (ಎಕ. III (R), ಹೆಗ್ಗಡ. ೮೯-೨೨೬; 1493); ವಾಯವ್ಯದ ಉಸಿರಾಟದಲು ಅಗೊ ಅದರಾಚೆಗೆ ಅಡಕಿಲವಾಗಿವೆ ವಿಶದದಲಿ ಹಲ ದಿನ್ನೆಗಳು (ಅರಳು. ೨೦೪-೩). ೩. ವಾಯವ್ಯದಿಕ್ಕಿನ ದೇವತೆ : ವಿಜ್ಞಾನದಲ್

ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನರ್ಯಮ ವರುಣ ವಾಯವ್ಯ ಚೇರ ಚೋಟ ಪಾಣ್ಡ್ಯರ್ಕಳನ್ನಡೆಗೊಣ್ಡು ಕನ್ನರದೇವನ ಕರು ಮಾಂ xxx(ಎಕ. III (R), ಹಗ್ಗಡ. ೫೯-೧೫ ; 1033) ; ತ್ರಿಪುರವನಾ ಪರಿವೃಢನಾಳುತಿರಲು . . . ವಾಯವ್ಯನ ಮರುಳು ಮಾಡುತ ಧನದನನು ದೊರೆಗೆಡಿಸಿದನು (ತ್ರಿಪುರಾ. ೬-೬೬). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಕಡಸಿಗೆ : "ವಾಯವ್ಯಾ - ಕಡಿಸಿಗನು" (ಓಷಧಿ. ೧೫೦). [ಸಂ.]

ವಾಯವ್ಯಸ್ಥಾನ (ನಾ). ದಿವ್ಯ, ವಾರುಣ, ವಾಯವ್ಯ, ಮಾನಸ ಮತ್ತು ಆಗ್ನೇಯಗಳೆಂಬ ಐದು ವಿಧವಾದ ಸ್ನಾನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಗೋವುಗಳ ಪಾದಧೂಳಿಯ ಸ್ಪರ್ಶ : ದಿವ್ಯಸ್ನಾನ ವಾರುಣಸ್ನಾನ ವಾಯವ್ಯಸ್ನಾನ ಆಗ್ನೇಯಸ್ನಾನವೆಂಬ ಪಂಚವಿಧಸ್ನಾನಂಗಳೊಳಗೆ (ವಿವೇಕ. ೧೨೩) ; ಗೋವುಗಳ ಪಾದ ಧೂಳಿಯ ಸ್ಪರ್ಶವೇ ವಾಯವ್ಯಸ್ನಾನವು (ಆಜ್ಞಾವಿ. ೪-೬೪). [ಸಂ.]

ವಾಯವ್ಯಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ವಾಯುವನ್ನು ಅಭಿಮಂತ್ರಿಸಿ ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಸ್ತ್ರ : ಪೊಡವಿಪತಿ ಕೋದಂಡ ಧರಿಸುತ ತೊಡಚಿ ವಾಯವ್ಯಾಸ್ತ್ರದಿಂದವೆ ಕಡಿಯೆ (ಶಾಶಿರಾ. ೨೫-೪೫) ; ವಾಯವ್ಯಾಸ್ತ್ರದಿಂದೆ ಶೋಷಿಸಿದನಾ ಜಲವನರ್ಜುನಂ (ಧ್ವಮಭಾ. ೧೩-೧೫). [ಸಂ.]

ವಾಯಸ (ನಾ). ೧. ಕಾಗೆ : ವಾಯಸದಂತೆ ನೋಡು ಬಕದಂತಿರೆ ಮೆಲ್ಲನೆ ಮೆಟ್ಟು (ಕಾವ್ಯಾವ. ೪೦೨) ; ಸುಗೀತದ ರಸದ ಮಧುವಿಂಗಾಂತ ಕಿವಿ ವಾಯಸ ಸೃಗಾಲಧ್ವನಿಗೆ ಸೊಗಸಿತೆ (ಚಿವ್ಯಾಗ. ೩-೨೦). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ವಲಃ - ಆವರೆ, ವಾಯಸ" (ಓಷಧಿ. ೧೫೫). ೩. ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು : ಸರ್ಪ ಕೂರ್ಮ ವಾಯಸ ಗೃಧ್ರ ಉಲೂಕವೆಂಬೈದು ಮಂತ್ರಿರನರಕಂಗಳಿಂ ಸಂಯೋಗಿಸಿ ಪದ್ಮವೆಂಬರಸುನರಕವಿಪುದು (ವಿವೇಕ. ೧೫೩). [ಸಂ.]

ವಾಯಸಾದಿನಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : "ವಾಯಸಾದಿನೀ - ಕಾಗಿದೊಂಡೆ" (ಓಷಧಿ. ೧೫೧). [< ಸಂ. ವಾಯಸಾದಿನೀ]

ವಾಯಸಾರಾತಿ (ನಾ). ಕಾಗೆಯ ವೈರಿ ; ಗೂಬೆ : "ಉಲೂಕಃ, ವಾಯಸಾರತಿಃ, ಪೇಚಕಃ - ೩ ಗೂಗೆ, ಗೂಬೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೫೩). [ಸಂ.]

ವಾಯಸಾರಿ (ನಾ). ೧. = ವಾಯಸಾರಾತಿ. ೨. ಗುಗ್ಗುಳ ; ಅಗರುಚಂದನ. ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಬ್ಬು ; ಹೆಗ್ಗಬ್ಬು : "ವಾಯಸಾರಿಃ- ಹೆಗ್ಗಬ್ಬು, ಗುಗ್ಗುಳ, ಗೂಗೆ" (ಓಷಧಿ. ೧೫೧). [ಸಂ.]

ವಾಯಸಿ (ನಾ). ೧. ಹೆಣ್ಣುಕಾಗೆ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ℙ ಅನೇಕ ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯಗಳಿಗೆ ಈ ಹೆಸರಿದೆ : "ವಾಯಸೀ - ಕಂಗುಂಗೆ, ಕಾಡದೊಂಡೆ, ಕಾಡತ್ತಿ, ಚೀಲೈತ, ಬಲ್ಲಗಣಿಕೆ, ಕೊಡಸಿಗ, ಹೆಣ್ಣುಕಾಗೆ" (ಓಷಧಿ. ೧೫೦). ೩. ಗಣಿಕೆಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಸೊಪ್ಪು; ಕಾಕಮಾಚಿ : "ವಾಯಸಿ ಕಾಕಮಾಚಿ ಪೆಸರಿಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೬-೨೩). [ಸಂ. ವಾಯಸೀ]

ವಾಯಸೋಲಿ (ನಾ). ಜ್ವರವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿ ತಂಪನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ, ಸಿಹಿಯಾಗಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲಿಕೆ : "ವಾಸೀರಕಃ-ಮೊದೆ, ವಾಯಸೋಲಿ, ಕೋಟ್" (ಓಷಧಿ. ೧೫೧). [ಸಂ. ವಾಯಸೋಲೀ]

ವಾಯಾಬ್ಯ (ನಾ). ಪಶ್ಚಿಮ ಮತ್ತು ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕುಗಳ ನಡುವೆ ಇರುವ ದಿಕ್ಕು; ವಾಯವ್ಯದಿಕ್ಕು : ಕೂಡಿದ ಠಾವು ವಾಯಾಬ್ಯದ ಮೂಲೆ (ಎಕ. VI, ಕಡೂರು. ೪೯-೨೨; 1201) ; ಆ ಪುರದ ವಾಯಾಬ್ಯದ ಕೋಣೆಯ ನಗರೇಶ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಯ ನಾಲಕಲ್ಲ ದೇವದಾನದ ಒತ್ತಿನ ಮೂಲೆಯ ಲಿಂಗಮುದ್ರೆಯ ಕಲ್ಲು (ಎಕ. XI, ಚಿತ್ರದು. ೪-೩೯ ; 1328);

[ℙ ಇದು 'ವಾಯವ್ಯ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಪಿತ]

ವಾಯಿದೆ, ವಾಯದೆ, ವಾಯ್ದೆ (ನಾ). ೧. ಮಾತು ; ವಾಗ್ದಾನ: ಫಾಯಿದೆ ನೋಡಿ ವಾಯಿದೆ ಕಳಕೊಂಡ (ಗಾದೆ). ೨. ಕಾಲಾವಕಾಶ ; ಅವಧಿ ; ಗಡುವು: ಸಾಲ ತೀರಿಸುವ ವಾಯಿದೆಯನ್ನು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹಾಕಬೇಕಾಗುವುದು (ಹಣಪ್ರ. ೧೫೬) ; ಮೂರುರಾತ್ರಿ ವಾಯಿದೆ ಕೊಟ್ಟು , ಆ ವಾಯಿದೆ ಕಳೆದ ಮೇಲೆ ನಗರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಿಳ್ಳೆಯೂ ಇರಕೂಡದೆಂದು ಡಂಗುರ ಹೊಡೆಸಿದನು (ಪ್ರವಾಗ. II, ೬೨). ೩. ಒಪ್ಪಿಗೆ ; ಒಡಂಬಡಿಕೆ : (೬). ವಾಯದೆ: ೨. ಆ ಕಡೆಯಿಂದ ಗಾಳಿ ಬೀಸುತ್ತಿತ್ತು. ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ಆ ಕಡೆಯಿಂದ ಬೀಸುವುದಿಲ್ಲ, ಅದರ ವಾಯದೆ ಮುಗಿದು ಹೋಯಿತು (ಹಿಂಕಥ.೨೫). ವಾಯ್ದೆ : ೨. ಒಂದು ತಿಂಗಳ ವಾಯ್ದೆ ಕೊಟ್ಟು ಆ ಮಹಾನುಭಾವನಿಗೆ ಕೋರ್ಟು ನೋಟೀಸು ಕೊಡುತ್ತ (ಏಕಾಂಗಿ. ೧೯೬) ; ನಾಳೆಯವರೆಗೆ ವಾಂಯ್ದೆ ಇದೆ (ದೇಶಧು. ೬೫).

ವಾಯಿದೆ ಗೇಣಿ = "ಸಾಲ ಕೊಡಲು ಕೊಟ್ಟ ಮುದ್ದತು ಗೇಣಿ" (ಜಾವಕೋ. ೪೪). [<— ಅರ. ವಾಅದಾ, ವಾಇದಾ, ವಾದಾ ; ಹಿಂ. ವಾಇದಾ, ವಾದಾ ; ಮರಾ. ವಾಈದಾ, ವಾಯದಾ]

ವಾಯಿದೆಜ್ವರ, ವಾಯದೆಜ್ವರ (ನಾ). ನಿಯಮಿತ ದಿನಗಳ ವರೆಗೆ ಇರುವ ಜ್ವರ ; ಕಟ್ಟಲೆಜ್ವರ : ಮೂರು ದಿನ ಕಳೆದು ಹೋಗಿದೆ. ಇದು ವಾಯಿದೆಜ್ವರ. ಇಪ್ಪತ್ತು ದಿನ ಕಳೆಯಬೇಕು (ಕಾವೇರಿ. ೨೦೫). ವಾಯದೆಜ್ವರ : ಅವರ ಮಗ ಚಂದ್ರಶೇಖರ ವಾಯದೆಜ್ವರ ಬಂದು ಮಲಗಿದವನು ಮತ್ತೆ ಮೇಲಕ್ಕೇಳಲಿಲ್ಲ (ಬೆಳುಮ.೯).

[ವಾಯಿದೆ + ಜ್ವರ]

ವಾಯಿಧಾರೆ 'ಬಾಯ್ಧಾರೆ' ನೋ.

ವಾಯಿಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆಳುವಾದ ಮತ್ತು ಅರೆಪಾರದರ್ಶಕವಾದ ಹತ್ತಿಯ ಅಥವಾ ಉಣ್ಣೆಯ ಬಟ್ಟೆ : ಲಾಂಗ್‌ಕ್ಲಾತ್, ಚೀಟಿ, ವಾಯಿಲ್, ಮಸ್ಲಿನ್, ಮಲ್ ಇವನ್ನು ಸಾದಾನೇಯ್ಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸಿ ನೇಯುವರು (ಗೃಹವಿ. ೬೩).

[<— ಇಂ. Voile]

ವಾಯಿಪಡಂಗ 'ವಾಯುವಿಳಂಗ' ನೋ.

ವಾಯಿವಿಡಂಗ 'ವಾಯುವಿಳಂಗ' ನೋ.

ವಾಯಿವಿಳಂಗ 'ವಾಯುವಿಳಂಗ' ನೋ.

ವಾಯು (ನಾ). ೧. ಗಾಳಿ ; ಅನಿಲ : "ಪವನಃ ಶ್ವಸನಃ ವಾಯುಃ, ಮರುತ್ . . . ಗಂಧವಹಃ, ಹರಿಃ , ಮಹಾಬಲಃ — ಈ ೨೦ ಗಾಳಿಯ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೧೫-೭೫); ಮನ ಮುಟ್ಟದ ಮಜ್ಜನ ತನು ತಾಗದ ದೇಹಾರ . . . ವಾಯು ತಾಗದ ಲಿಂಗದ ಠಾವ ತೋರ್ಪ ಗುಹೇಶ್ವರ (ಅವಚು. ೯೪-೪೧೯) ; ಭೂಮಿಯನ್ನು ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯೂ ವಾಯು ಆವರಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ (ಭೂವಿವ.೪೨). ೨. ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಮೂಲ ವಸ್ತುಗಳೆನಿಸಿದ ಪೃಥ್ವಿ, ಅಪ್ಪು, ತೇಜಸ್ಸು, ವಾಯು ಮತ್ತು ಆಕಾಶ ಎಂಬ ಪಂಚಮಹಾಭೂತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಪೃಥಿವಿಯಪ್ಪುತೇಜವಾಯುವಾಕಾಶ ನಿರಂಜನದೇವಾ ನಿಮ್ಮ ಮಹಿಮೆಯ ಪ್ರಣವಸ್ವರೂಪಂಗಲ್ಲದೆ ಕಾಣಲಾರಿಗೆಯೂ ಬಾರದಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೮೧೩) ; ಈ ಪ್ರಕಾರ ಶಬ್ದ, ಸ್ಪರುಶ, ರೂಪ, ರಸ, ಗಂಧಗಳೆಂಬೈದು ಅಪ್ಪು ತತ್ತ್ವಾಂಶದಿಂದ ಪಂಚಭೂತಗಳ ಚೇಷ್ಟೆ ಹೇತುಗಳಾಗಿಪ್ಪವೂ. ಪೃಥ್ವಿಯ ಭಾಗವೆ ವಾಯುವೆನಿಸಿಕೊಂಡಿತು (ನಾನಾಗು. ೧೨-೪) ೩. ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ಮುಖ್ಯವಾದ ಪ್ರಾಣ, ಅಪಾನ, ಸಮಾನ, ಉದಾನ ಮತ್ತು ವ್ಯಾನ ಎಂಬ ಐದು ಬಗೆಯ ವಾಯುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದು. ೪. ಗಾಳಿಯ ಅಧಿದೇವತೆ ; ಮಾರುತ : ಮಂತ್ರಾಕ್ಷರನಿಯಮದಿನಭಿಮಂತ್ರಿಸಿ ಬರಿಸಿದೊಡೆ ವಾಯುದೇವಂ ಬಂದೀಂ ಮಂತ್ರಂ ಪೇಟೆನೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೨೪) ; ವಾಯುವಿಗೆ ಸಮರಿಲ್ಲ ಜಗದೊಳು ವಾಯುದೇವರೆ ಬ್ರಹ್ಮರು (ಪುರಂದ.ಧಾ. ೧-೫-೬). ೫. [ವೈದ್ಯಶಾ] ವಾತಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ, ದೇಹದ ಕೀಲುಗಳು ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ,—ವ್ಯಾಧಿ ; ಸಂಧಿವಾತ : ಬಜೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗುಳಿಗೆಯುಂ ಕೊಡಲು ವಾಯುಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿಷ್ಣವಿ. ೩೪). ೬. [ಛಂದ] ಒಂದು ಅಕ್ಷರಗಣದ ಹೆಸರು ; ಸಗಣ : ಆದಿಯ ಮಧ್ಯಾಂತದೆ ಗುರುವಾದೊಡೆ ಶಶಿ ಸೂರ್ಯ ವಾಯು ಗುರುವಿರೆ ಧರೆ ಮತ್ತಾದಿಯ ಮಧ್ಯಾಂತದೆ ಲಘುವಾದೊಡೆ ಜಲವಹ್ನಿಗಗನ ಲಘುವಿಂ ನಾಕಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೧-೩೬ ಅಡಿವದ್ಯ).

ವಾಯುಕುಮಾರ (ನಾ). ವಾಯುವಿನ ಮಗ ; ಹನುಮಂತ : ವಾಯುಕುಮಾರಗೆ ಮಂಗಳ ರಘುರಾಯಸೇವಕಗೆ ಮಂಗಳ . . . ಸಂಜೀವರಾಯಗೆ ಮಂಗಳ (ಪುರಂದ.ಧಾ. ೩-೧೬೬ ಪಲ್ಲವಿ). [ಸಂ.]

ವಾಯುಗುಣ (ನಾ). ೧. ವಾಯುವಿನ ಗುಣ ; ಗಾಳಿಯ ರುಚಿ : ವಾಯುಗುಣವ

ಸರ್ಪ ಬಲ್ಲುದು ಮಧುರಗುಣವನಿಱುಹೆ ಬಲ್ಲುದು (ಮಡಿವಾ. ೪೦-೫೫). ೨. ವಾತಾವರಣ ; ಹವಾಮಾನ : ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಗಾಳಿಯು ಯಾವ ಕಡೆಯಿಂದ ಬೀಸುವುದು, ಅದರಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ಶಾಖವಿದೆ ಮತ್ತು ಎಷ್ಟು ತೇವವಿದೆ ಎಂಬೀ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿದರೆ ಆ ಪ್ರದೇಶದ ವಾಯುಗುಣವನ್ನು ಅಥವಾ ಹವವನ್ನು ತಿಳಿದಂತಾಗುವುದು (ಭೂರಚ.೩೩). [ಸಂ.]

ವಾಯುಗುಲ್ಮ (ನಾ). ೧. ಅತಿ ತೀವ್ರವಾಗಿ ಬೀಸುವ ಗಾಳಿ ; ಸುಂಟರಗಾಳಿ ; ಬಿರುಗಾಳಿ. ೨. [ವೈದ್ಯಶಾ] (ಅಂತ್ರಪಟಲದ ಮಡಿಕೆ ಜಡ್ಡುಗಟ್ಟುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ) ತೀವ್ರವಾದ ಸಂಧಿವಾತ ; ವಾತಗುಲ್ಮ : ಮಂಗರ xxx ಬಳ್ಳಿ, ರಕ್ತಸಿಗೆಡ್ಡೆ . . . ಇವು ಸ್ತಮಾನಂಗೊಂಡು ಅರೆದು . . . ಸೇವಿಸೆ ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿರುವ ಗೆಡ್ಡೆ, ಅಡ್ಡಗ್ಗೆ, ಗರ, ವಾಯುಗುಲ್ಮಂ, ಇವು ಮಾಣುವುವು (ಎಷ್ಟವಿ. ೨೦೦). [ಸಂ.]

ವಾಯುಜ (ನಾ). ೧. ವಾಯುವಿನ ಮಗ ; ಹನುಮಂತ : ಪವನಾರಿಗೆ ವಾಯುಜ ಸ್ವಯಂ ತಾನೆನಲುರ್ವರೆಗೆ ಗಿರಿಜಾತ್ಮಭವನೆನೆ ವರವಿಕ್ರಮನುನ್ನತೋನ್ನತಂ ತಾನೆನಿಱುಂ (ಮದಱ.೧೦-೧೪); ಕಾದದರಿದೊಂದು ಮಲೆನಾಡಾಗಿ ನೆತ್ತಿಯ ಬಯಲ್ ಸೀಮೆಗೇಱುತಿರೆ ವಾಯುಜನ ಕಪಿ ಮಹಾಕಾಯಮ್, ಇಳಿದುದು ಕಂದರದ ಕಡೆಗೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೦೪-೩೬). ೨. ಭೀಮ. [ಸಂ.]

ವಾಯುನಂದನ (ನಾ). ವಾಯುದೇವನ ಮಗ ; ಭೀಮ : ವಾಯುನಂದನ ಧನಂಜಯನೊಳೆರವಿಲ್ಲ ಮಾದ್ರೇಯರೊಳ್ತಪ್ಪಿಲ್ಲ (ಕೃಮಭಾ. ೨-೫೪). [ಸಂ.]

ವಾಯುಪಂಚಕ (ನಾ). ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಣ, ಅಪಾನ, ವ್ಯಾನ, ಉದಾನ ಮತ್ತು ಸಮಾನ ಎಂಬ ಐದು ಬಗೆಯ ವಾಯುಗಳು : ವಿಚಾರಿಸೆ ಸಮಾನೋದಾನವಾ ವ್ಯಾನಮಂತಪಾನಂ ಪ್ರಾಣವೂ ಈ ವಾಯುಪಂಚಕಮುಂ (ವೀಕೃಷ್ಣ. ೭-೩-೧೪); ಪ್ರಾಣೋಪಾನವ್ಯಾನೋದಾನಸಮಾನಗಳೈದನ್ನು ವಾಯುವಿನ ಅಯಿದು ಭಾಗಗಳಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದವುಗಳಾದ್ದರಿಂದ ವಾಯುವಂಶವಾದ್ದರಿಂದಲು ವಾಯುಪಂಚಕವೆಂದು ಹೇಳುವರು (ವೇದಾಂಪ್ರ. ಸಾಂಖ್ಯಸೂತ್ರ). [ಸಂ.]

ವಾಯುಪಟ್ಟ (ನಾ). [ದ್ವೈತ] ವಾಯುದೇವನ ಅಧಿಕಾರ, –ಪಟ್ಟ : ಶ್ರೀವಾದಿರಾಜರು, ತಮ್ಮ ಗುರುಗಳಂತೆ . . . ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ದ್ವೈತಿಗಳ ನಂಬಿಕೆಯ ಪ್ರಕಾರ ಮುಂದಿನ ವಾಯುಪಟ್ಟ ಇವರದು (ಜಗದಾ. ೯೮). [ಸಂ.]

ವಾಯುಪಡೆ (ನಾ). ಮೂರುಬಗೆಯ ಸೇನಾಬಲಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ವಿಮಾನದ ಮೂಲಕ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿದ್ದು ಯುದ್ಧಮಾಡುವ ಸೈನ್ಯ : ನಮ್ಮ ಭಾರತದ ವಾಯುಪಡೆಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಸಮರ್ಥನಾಯಕರಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). [ವಾಯು + ಪಡೆ]

ವಾಯುಪಥ (ನಾ). ವಾಯುವು ಚಲಿಸುವ ದಾರಿ ; ಆಕಾಶಮಾರ್ಗ : ಪಾಲ್ಗಡಲನುಪಾಯದಿಂ ಕಡೆಯೆ ರಾಹುಗೆ ವಾಯುಪಥಾಗ್ರಮೆಂಬ ಪೆರ್ಮಡಕೆಯೊಳಿಕ್ಕಿ ಕೊಟ್ಟ ಪೊಸಬೆಣ್ಣೆವೊಲಿರ್ದುದು ಚಂದ್ರಮಂಡಲಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೯೩೦ ಸೂದ್ರಕ); ವಾಯುಪಥದೊಳ್ ಶಿತಾಸ್ತ್ರಂಗಳ್ ಪೊಂ[ಕ]ಂಗಿಡಿಸೆ ಸುಗಿದಂ ಭಾರ್ಗವನಿದೇಂ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಗಾಂಗೇಯಂಗದಿರದಿದಿರ್ನಿಲ್ವನ್ನರೊಳರೇ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೮೦). [ಸಂ.]

ವಾಯುಪಥಿಕ (ನಾ). ಆಕಾಶಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವನು ; ದೇವತೆ : ಮಹಾದೇವರ ದೇವನ ಗೃಹದೊಳು ಬಲುಭೇದದ ಧ್ವಜನಿಕರಗಳು ವಾದಿಸಿ ವಾಯುಪಥಿಕರಿಱಿದನವರಿಗೆ ಹಾದಿಯ ಕೊಡದಿರುತಿಹವು (ತ್ರಿಪುಸಾಂ. ೭-೭೮). [ಸಂ.]

ವಾಯುಪುತ್ರ (ನಾ). ೧. ವಾಯುದೇವನ ಮಗ. ೨. ಹನುಮಂತ. ೩. ಭೀಮ: "ಕುರುವೈರಿ ವಾಯುಪುತ್ರಂ ವೃಕೋದರನೆನಲು ಭೀಮನಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾಜ ೭೮-೩). [ಸಂ.]

ವಾಯುಪುರಾಣ (ನಾ). ಹದಿನೆಂಟು ಉಪಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಯಾವ ಪುರಾಣ ಯಾವ ಕಲ್ಪಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು? – ಬ್ರಾಹ್ಮಕಲ್ಪ – ಬ್ರಹ್ಮಪುರಾಣ . . . ಶ್ವೇತಕಲ್ಪ - ಶೈವ ಅಥವಾ ವಾಯುಪುರಾಣ (ಭಾರಿಗ. ೧೪೭). [ಸಂ.]

ವಾಯುಪ್ರಾಣಿ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಉಸಿರಾಡುವ ಜೀವಿ ; ಶರೀರಧಾರಿ : ಆದಿ ಅನಾದಿಯ ನಿತ್ಯಾನಿತ್ಯವ ತಿಳಿಯಲಱಿಯದೆ ವಾಯಕ್ಕೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮವ ನುಡಿವ ವಾಯುಪ್ರಾಣಿಗಳವರೆತ್ತ ಬಲ್ಲರೋ ಆ ಪರಬ್ರಹ್ಮದ ನಿಜದ ನಿಲವ (ಮಹಾದೇ. ೮. ೧೧೧-೨೩೫) ; ಎನಿಸಿದನು ಮಂತ್ರಪಿಂಡ ಎನಿಸದೆ ಮಾಂಸಪಿಂಡ ಎನಿಸದೆ ವಾಯುಪ್ರಾಣಿ ಎಂದು ಬಸವಣ್ಣ ಎನಿಸಿದನು ಲಿಂಗಪ್ರಾಣಿ ಎಂದು (ಸಿದ್ಧವು. ೨೬-೯೯). [ಸಂ.]

ವಾಯುಬಲ (ನಾ). ೧. ಗಾಳಿಯ ಬಲ, – ಶಕ್ತಿ : ವಾಯುಬಲದಿಂದ ನಡೆಯುವ ಯಂತ್ರಗಳನ್ನು ಇಂದು ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರದರ್ಶನಕ್ಕಿಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). ೨. ವಾಯುದೇವನ ಬಲ, –ಸಾಮರ್ಥ್ಯ : ಕೃಷ್ಣನು, "ನಿನ್ನಲ್ಲಿರುವ ವಾಯುಬಲವನ್ನು ತೋರಿಸು ಭೀಮ"! ಎಂದನು (ವಚಭಾ. ೭೯). [ಸಂ.]

ವಾಯುಭಕ್ಷ (ನಾ). ಗಾಳಿಯನ್ನು ಆಹಾರವಾಗಿ ಸೇವಿಸುವಂಥದು; ಹಾವು : "ವಾಯುಭಕ್ಷ: – ಸರ್ಪ" (ಒಷಧಿ. ೧೩೧). [ಸಂ.]

ವಾಯುಭುಗ್ಭೂಷ (ನಾ). ಗಾಳಿಯನ್ನು ಸೇವಿಸುವ ಸರ್ಪವನ್ನು ಆಭರಣವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು ; ನಾಗಭೂಷಣ ; ಶಿವ : ವಾಯುಭುಗ್ಭೂಷನುತ್ತಮವೇಷನಘತಿಮಿರಪೂಷಂ . . . ಪಂಪಾವಿರೂಪಾಕ್ಷನೆಮಗೀಗೆ ಭಕ್ತಿಜ್ಞಾನಸಂಪದವನು (ಹಚರಾ. ೧-೮). [ಸಂ.]

ವಾಯುಮಂಡಲ (ನಾ). (ಭೂಮಿಯ ಸುತ್ತ ಇರುವ) ವಾತಾವರಣ : ಕೃಷ್ಣವರ್ಣಮನುಳ್ಳುದು ವಾಯುಮಂಡಲಮನುಳ್ಳುದು ತನ್ನ ನಾಲ್ಕು ದಿಕ್ಕಿನೊಳಂ (ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ. ೧೦-೫೪) ; ವಾಯುಮಂಡಲದ ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿ ಗಾಳಿಯ ಚಲನೆಯನ್ನು ಗಮನಿಸಿ (ಭೂವಿವ. ೪೭). [ಸಂ.]

ವಾಯುಮಾರ್ಗ (ನಾ). ಗಾಳಿಯು ಚಲಿಸುವ ದಾರಿ, – ಪಥ ; ಆಕಾಶಮಾರ್ಗ : ವಾಯುಮಾರ್ಗದ ಮೂಲಕ ಇಂದು ಅವರು ಹೊರದೇಶಕ್ಕೆ ಹೊರಟರು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ವಾಯುಮೃಗ (ನಾ). ಗಾಳಿಗೆ ಎದುರಾಗಿ ನಡೆಯುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲೆ : "ವಾತಪ್ರಮೀಃ ವಾತಮೃಗಃ – ೨ ವಾಯುಮೃಗದ ಹೆಸರು, ಗಾಳಿಗೆಯೆದುರಾಗಿ ನಡಿಯುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಹುಲ್ಲೆಯೆಂಬುವ ಮೃಗ. ಇದು ಕಡಹದ ಜಾತಿಯಲ್ಲಿ ಭೇದವು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೪). [ಸಂ.]

ವಾಯುಯಾನ (ನಾ). ೧. ವಾಯುಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಪ್ರಯಾಣ. ೨. ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯಾಣಮಾಡುವ ವಿಮಾನ ಮೊದಲಾದ ಸಾಧನ : ಮಿಶ್ರ ಲೋಹಗಳು . . . ವಾಯುಯಾನದಲ್ಲಿ ಇದರ ಉಪಯೋಗವು ವಿಶೇಷವಾಗಿದೆ (ಶಿಲ್ಪನಾ. ೩೧೬). [ಸಂ.]

ವಾಯುರಯ (ನಾ). ೧. ವಾಯುವೇಗ ; ಅತ್ಯಂತ ವೇಗ. ೨. ವಾಯುವೇಗವನ್ನುಳ್ಳುದು ; ಅತ್ಯಂತ ವೇಗವಾಗಿ ಚಲಿಸುವಂತಹುದು : ಮಿಂಟ ದಾಂಟ ಕಂಟಳಿಸಿ ಪೊದಳ್ದು ಪಾಯ್ದು ಪರಿಯಿಟ್ಟುದು ವಾಯುರಯಂ ಹಯದ್ವಯಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೯೧). [ಸಂ.]

ವಾಯುರೋಗ (ನಾ). = ವಾಯು ೫ : ಸಂಗ್ರಹಣಿ, ಅಷ್ಟಾದಶಕುಷ್ಠ, ವಾಯುರೋಗಂಗಳಿಗೆ ಅನುಪಾನದಲ್ಲಿ ಕೊಡುವುದು (ಎಷ್ಟವಿ. ೫೦). [ಸಂ.]

ವಾಯುಲಿಂಗ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಈಶ್ವರನ ಐದು ಲಿಂಗಸ್ವರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ವಾಯುಸ್ವರೂಪವಾದ ಲಿಂಗ : ವಾಯುಲಿಂಗವೆಂದರೆ ಚಲಿಸುವ ವಾಯುವೇ ಲಿಂಗವಾಗಿಯೂ ಆಕಾಶಲಿಂಗವೆಂದರೆ ಬಯಲೇ ಲಿಂಗವಾಗಿಯೂ ಹಿಂದೆ ತಿಳಿಸಿದ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಈಗಲೂ ಕಾಣುತ್ತಿವೆ (ಶಕ್ತಿವಿ. ೩೦). [ಸಂ.]

ವಾಯುವಿಕಾರ (ನಾ). ದೇಹದಲ್ಲಿ ವಾತಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ರೋಗ ; ವಾತಕ್ಷೋಭೆ : ಕ್ಷೀರಧಾರಾ (ನೊರೆಹಾಲು) ಗುಣ – ಇದನ್ನು ಸೇವಿಸಲು . . . ವಾಯುವಿಕಾರ, ನೇತ್ರರೋಗ, ವಿಷರೋಗ ಸಹ ಗುಣಮಕ್ಕುಂ (ಸಕವ್ಯ. ೨೮). [ಸಂ.]

ವಾಯುವಿಹಾರ (ನಾ). ಗಾಳಿಸೇವನೆಗೆಂದು ವಿಹರಿಸುವಿಕೆ, – ಸಂಚರಿಸುವಿಕೆ : ಅವರು ಪ್ರತಿದಿನವೂ ವಾಯುವಿಹಾರಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ ಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ರೂಢಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ವಾಯುವಿಳಂಗ, ವಾಯವಡಂಗ, ವಾಯವಿಡಂಗ, ವಾಯಿವಡಂಗ, ವಾಯಿವಿಡಂಗ, ವಾಯಿವಿಳಂಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಕ್ರಿಮಿನಾಶಕಗುಣವುಳ್ಳ ಅದರ ಕಾಯಿ ; ಕ್ರಿಮಿಘ್ನ : ಮಣಶಿಲೆ, ಗಂಧಕ,

ಗೋಮೂತ್ರ, ವಾಯುವಿಳಂಗ, ಸಾಸುವೆಎಣ್ಣೆ, ಪಾದರಸ ಇವಿಷ್ಟನು ಸಮಾಂಶವಾಗಿ ಮರ್ದಿಸಿ ಮಂಡೆಗೆ ಇಕ್ಕಿಸಲು ಹೇನು ಸತ್ತು ಹೋಹುದು (ವೃದ್ಧಸಾ.II, ೧೪೩) ; ಶುಂಠಿ, ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ, ವಾಯುವಿಳಂಗ, ದೇವದಾರು, ಬೆಲ್ಲವತ್ತದ ಬೇರು ಇವುಗಳನ್ನು ಕಷಾಯ ಕಾಯಿಸಿ ಕುಡಿಯೆ ಶ್ಲೇಷ್ಮಜ್ವರ ಶಮನವಾಗುವುದು (ಸಕವೈ. ೯೦). ವಾಯುವಡಂಗ : "ವೇಲ್ಲ -- ವಾಯುವಡಂಗ" (ಗಂಗಾಮು. ೨೯೭). ವಾಯುವಿಡಂಗ : "ಕೃಮುಘ್ನ ... ವಾಯುವಿಡಂಗ" (ಗಂಗಾಮು. ೯೫). ವಾಯುವಡೆಂಗ : "ಮೋಘ ... ವಾಯುವಡಂಗದ ಗಿಡ" (ಗಂಗಾಮು. ೩೬೪). ವಾಯಿವಿಡಂಗ : "ತಂಡುಲ . . . ವಾಯಿವಿಡಂಗ" (ಗಂಗಾಮು. ೧೪೭). ವಾಯಿವಿಳಂಗ : ಪಂಚಲವಣ, ಯವಕ್ಷಾರ . . . ವಾಯಿವಿಳಂಗ, ತಾರೇಕಾಯಿ, ನೆಲ್ಲಿಯಕಾಯಿ, ಇವುಗಳ ಸಮಾನ ಚೂರ್ಣವಂ ಮಾಡಿ ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಮೆಲ್ಲುವುದು (ವಿವೈ. ೧೬೮). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ವಾಯುವಿಳಙ್ಗಮ್, ವಾಯ್ವಿಲಙ್ಗಮ್ ; ತುಳು. ವಾಯಿಲಾಂಗ್, ವಾಯಿವಿಲಂಗ ; ತೆಲು. ವಾಯುವಿಳಂಗ, ವಾಯಿವಿಳಂಗ. / ಸಂ. ವಿಡಂಗ. / ಹಿಂ. ವಾಯವಿಡಂಗ ; ಮರಾ. ವಾವಡಿಂಗ, ವಾವಡಂಗ ; ಗುಜ. ವಾವಡಿಂಗ]

ವಾಯುವೇಗ (ನಾ). ೧. ಗಾಳಿಯ ವೇಗ. ೨. ಅತ್ಯಂತವೇಗ : ಜವನುಂ ತಾಂ ವಾಯುವೇಗಯುತನುಂ ಯಮನುಂ (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೧೫-೩) ; ಮುನಿದು ರಾವಣ ತೇರನಟ್ಟಿದ ವಾಯುವೇಗದಲಿ (ತೊರರಾ. ೩೭-೨೦). [ಸಂ.]

ವಾಯುವೇಗಿ (ನಾ). ೧. ಗಾಳಿಯಂತೆ ತೀವ್ರಗತಿಯುಳ್ಳುದು. ೨. ಅತ್ಯಂತ ವೇಗವಾಗಿ ಚಲಿಸುವ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕುದುರೆ : ವಾಯುವೇಗಿಯನತುಳ ಬಲಿಯನಜೇಯಮುಖನಂ ತನ್ನ (ಬಸವು. ೫೯-೩೯). [ಸಂ. ವಾಯುವೇಗಿನ್]

ವಾಯುಸಂಚಾರ (ನಾ). ೧. ಗಾಳಿಯ ಚಲನೆ, —ಓಟ : ಅನೇಕ ಸಾಧಾರಣಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿ ವಾಯುಸಂಚಾರ ಚರ್ಮದ ಮೂಲಕ (ಜೀವಟಿ. ೩೩). ೨. ತಿರುಗಾಟ ; ವಾಯುವಿಹಾರ : ಸಂಜೆ ವಾಯುಸಂಚಾರಕ್ಕೆಂದು ಹೊರಟು ಅವರು ಮನೆ ತಲುಪಿದಾಗ ರಾತ್ರಿ ಎಂಟು ಗಂಟೆಯಾಯಿತು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ವಾಯುಸಖ (ನಾ). ಗಾಳಿಯ ಮಿತ್ರ ; ಬೆಂಕಿ : ಮತ್ತೆಯೂಪವನೀಯ ಗಾರುಹಪತ್ಯ ದಕ್ಷಿಣ ವಾಯುಸಖರಾದರು ತ್ರಿವೇಣುಕವಾ ರಥಾಗ್ರದಲಿ (ಉತ್ತ್ವಾ. ೭-೪). [ಸಂ.]

ವಾಯುಸುತ (ನಾ). ೧. ವಾಯುವಿನ ಮಗ : ಗಂಟರೊಳರೆಯ ಮೇಲ ಕುಳಿತಿರ್ಪನೈಕ್ಯಟಿಯೊಳಾ ದಿವ್ಯತೇಜಸ್ವಿ . . . ವಾಯುಸುತನಾಂಜನೇಯಂ! (ಶ್ರೀ ರಾಮಾ. ೩೯೭-೯೪೩). ೨. ಹನುಮಂತ : ರಾಜಸೂಯದ ಕೋಲಲು ವಾಯುಸುತ ಬಂದಿಹನು (ಪುರಂದ. ಧಾ. ೧-೧೭೫-೪). ೩. ಭೀಮ : ರುದ್ರನೊಳು . . . ವಾಯುಸುತನೊಳು ಭಟನೊಳುಗ್ರದೊಳು ತೋಳ್ಗಳೊಳು ಭೀಮನಾಮಂ (ಮಂಗರಾ. ೧೪೯-೪೦); ವಾಯುಸುತ ಪಾತಿಯಲಿ ಹಲಗೆಯುಡಾಯುಧವ ಕೊಂಡರಿಭಟನ ಮೇಲ್ವಾಯಿದಡೆ . . . ಹುಗೆ ಮಾಯವಾದನು (ಕುಮಾವ್ಯಾ. ೧೩-೫೭). [ಸಂ.]

ವಾಯುಸೇನೆ (ನಾ). = ವಾಯುಪಡೆ : ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣರಿವರೊಳು ಹಿರಿಯರು . . . ವಾಯುಸೇನೆಯೊಳಧಿಕಾರಿಯಾಗಿರುವರು (೧೦ಬಾವ. ೭೪-೫೮). [ಸಂ. ವಾಯುಸೇನಾ]

ವಾಯುಸೇವನೆ (ನಾ). (ಸ್ವಚ್ಛವಾದ) ಗಾಳಿಯನ್ನು ಸೇವಿಸುವುದು : ವಾಯುಸೇವನೆಗಾಗಿ ಅವರು ಪ್ರತಿದಿನ ಲಾಲ್‌ಬಾಗಿಗೆ ಹೋಗುವರು (ರೂಢಿ). [ಸಂ. ವಾಯುಸೇವನ]

ವಾಯುಸ್ತಂಭ (ನಾ). ಪಾರ್ಥಿವಸಿದ್ಧಿ, ಅಪ್ತತ್ತ್ವ, ತೈಜಸ, ವಾಯು, ಅಂಬರ, ಮಾನಸ, ಅಹಂಕಾರ ಮತ್ತು ಬುದ್ಧಿ ಎಂಬ ಅಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಗಾಳಿಯಲ್ಲಿ ನಿರಾಧಾರವಾಗಿ ದೇಹವನ್ನು ಎತ್ತಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿದ್ಯೆ : 'ಜಲಸ್ತಂಭ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ವಾಯುಸ್ತಂಭನ (ನಾ). = ವಾಯುಸ್ತಂಭ : ವಾಯುಸ್ತಂಭನ ವಾದ ವಶ್ಯ ಅಂಜನಾಸಿದ್ಧಿ ಘಟಕಾಸಿದ್ಧಿ ಮಂತ್ರತಂತ್ರಸಿದ್ಧಿ ಇವೆಲ್ಲವ ಕಲಿತದೇನೋ . . . ಲಿಂಗವಂತ ನೆನಸಿಕೊಂಬುದಿಲ್ಲ (ಮಡಿವಾ. ೬೫-೬೧). 'ಜಲಸ್ತಂಭನ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ವಾಯುಹತಿ (ನಾ). ಗಾಳಿಯ ಹೊಡೆತ, —ಪೆಟ್ಟು : ವಾಯುಹತಿಯಲಿ ಮೇಘದೊಡ್ಡಿಂಗಾಯಸವು ಕರ್ಣಾಸ್ತ್ರಹತಿಯಲಪಾಯವರಿರಾಯರಿಗಪೂರ್ವವೆ (ಕುಮಾವ್ಯಾ. ೧೯-೬). [ಸಂ.]

ವಾಯ್ಕಾಲು 'ಬಾಯ್ಕಾಲ್' ನೋ.

ವಾಯ್ದೆ 'ವಾಯಿದೆ' ನೋ.

ವಾರ$_1$ 'ಬರ್' ಪರಾ.

ವಾರ$_2$ (ನಾ). ೧. ಭೂಮಿಯ ಮಾಲೀಕರಿಗೆ, ಗೇಣಿದಾರನು ಸಲ್ಲಿಸುವ ಫಸಲಿನ ಅರ್ಧಭಾಗ ; ಕೋರು : ಕೊಟ್ಟುಗುತ್ತಗ ವಾರವುಂಟೆಂದಟ್ಟಿ ನ್ನಿನ್ನವರಿಂದವೆನ್ನಂ ಕಟ್ಟಿ ಕುಟ್ಟಿಪ್ಪುದರಸ ಧರ್ಮವೆ (ಬಸವು. ೨೭-೫೨); ಮಾದಸೆಟಿ ಆದಿಯಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ತೋಟಕೆ ಕೊಟ ವಾರ ಗ ೨೫ (ಸೌಇಾ. IX-ii, ೪೭೬-೨೦; 1508) ; ಸ್ವಾಮ್ಯವಾದ . . . ಹೊಲಗದ್ದೆಗಳನ್ನು ವಾರಕ್ಕೋ ಗುತ್ತಿಗೆಗೋ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಕಿಅಕು. ೯೬). ೨. ವಾರಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡ ಭೂಮಿಯ ಫಸಲಿನ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ತೆರಿಗೆ, – ಕಂದಾಯ : ಸುವರ್ನಾದಾಯ ವಾರ ಕಾರುಸೇಸೆ ಸಿದ್ಧಾಯ . . . ಯೇನುಳ ಸರ್ವಸ್ವಾಮ್ಯವನೂ ನೀಉ ಆಗುಮಾಡಿಕೊಂಡು (ಸೌಇಾ. IX-ii, ೪೪೦-೨೬; 1439) ; ಸರಕಾರದ ವಾರದ ಭೂಮಿಯಲಿ ಆಗಲಿ ಯಿವರು ಮಾಡಿಯಿರುವ ಕಂದಾಯದ ಸರ್ಕಾರ ಭೂಮಿಯಲಿ ಆಗಲಿ ನಡಸಿಕೊಂಡು ಬರುವದು (ಮೈಲಾ. ೧೯೩೦, ೪೨-೬; 1822).

ವಾರಕ್ಕೆ ಕೊಡು = ಭೂಮಿಯ ಒಡೆತನವನ್ನು ಉಳಿಸಿಕೊಂಡು, ಅದರಲ್ಲಿ ಬರುವ ಫಸಲಿನ ಅರ್ಧಭಾಗವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಕರಾರಿನ ಮೇಲೆ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಬೇರೊಬ್ಬನಿಗೆ ಸಾಗುವಳಿಗೆ ಕೊಡು : ನಾವು ನಮ್ಮ ಹೊಲಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ವಾರಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದೇವೆ (ರೂಢಿ). ವಾರದ ದವಸ = ಭೂಮಿಯನ್ನು ವಾರಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡ ಗೇಣಿದಾರನು ಜಮೀನಿನ ಮಾಲೀಕರಿಗೆ ಸಲ್ಲಿಸಬೇಕಾದ ದವಸ, —ಧಾನ್ಯ : ಆಗ ಕೆಲವು ರೈತರು ಅರಮನೆಗೆ ಕೊಡತಕ್ಕ ಕಂದಾಯ, ವಾರದ ದವಸ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ನಾವು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ, ಎಷ್ಟಿತ್ತಿ ಕಂದಾಯವನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸದೆ ದಂಗೆಯೇಳುವ ಯೋಚನೆಯಲ್ಲಿದ್ದರು (ಒಡೆ. ೫೦).

[ದೇ. ॥ ತಮಿ. ಮಲ. ವಾರಮ್ ; ಕೊಡ. ವಾರ ; ತೆಲು. ವಾರಕಮು = ಬೆಳೆಯು ಬಂದ ನಂತರ ಬಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲದೆ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಪಡೆಯುವ ಕರಾರಿನ ಮೇಲೆ ಬೆಳೆಗಾರರಿಗೆ ವ್ಯವಸಾಯಕ್ಕಾಗಿ ಮುಂಗಡವಾಗಿ ಕೊಡುವ ಹಣ]

ವಾರ$_3$ (ನಾ). ೧. ಹೊದಿಕೆ ; ಆಚ್ಛಾದನೆ. ೨. ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ : ಚಾಪದುತ್ಕಟದ ಯೋಧರ ವಾರಂ . . . ಆರ್ಭಟಿಸಿ ಭೀಕರದಿಂದೆ ಕಡಂಗಿ ಸಂಗರಕ್ಕುರವಣಿಸಾರ್ದು ಪೊಕ್ಕು (ಹಮ್ಮಾರ. ೩-೪೦) ; ಸುಧೆಯ ರಸದಿಂಪನಾ ದೇವತೆಗಳ ವಾರ ಬಲ್ಲಂತೆ . . . ದುರ್ಜೀವಿಗಳ್ ತಿಳಿಯಬಲ್ಲರೆ ಮಹೀತಳದೊಳು (ನಂದಿಮಾ. ೧-೨೦). ೩. ರಾಶಿ ; ಒಟ್ಟಿಲು. ೪. ದೊಡ್ಡ ಸಂಖ್ಯೆ. ೫. ಸರತಿ ; ಪಾಳಿ : ವಾರಂ ಬಂದುದು ನಿಂದುದು ಜನವಿಂದೇರಯ್ಯಮನಲ್ಲೊಯ್ಯೆನೆಸುತೆ ಪೂಣ್ಣಾರಯೆ (ಉದ್ಭಟ. ೫-೧೨). ೬. ಭಾನುವಾರದಿಂದ ಶನಿವಾರದ ವರೆಗಿನ ಅಥವಾ ಯಾವುದೇ ಏಳು ದಿನಗಳ ಅವಧಿ ; ಸಪ್ತಾಹ : ಕಾಲ ಧಾರೆಗು ಸಹ ಅಕ್ಕಿಮೂಡೆ ೧೦ ತಿಂಗಳು ತಿಂಗಳು ತಪ್ಪದೆ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ೧೭ ಹೋಹಾಗ ನಡವ ವಾರ ೧ ಮತ್ತಂ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ೨೫ ಹೋಹಾಗ ನಡವ ವಾರ ೧ ಅಂತು ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಯೆರಡು ವಾರ ಸಮುದಾಯ ನಡವುದಕ್ಕೆ ಅಕ್ಕಿಮೂಡೆ ೧೨ (ಎಕ. XX, ೯೪-೪೯; 1556) ; ಅವರು ಊರಿನಿಂದ ಬರುವುದಕ್ಕೆ ಇನ್ನೂ ಒಂದು ವಾರವಾಗುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). ೭. ಭಾನುವಾರ ಮುಂತಾಗಿ ಸೂರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಹಗಳು ಅಧಿಪತಿಗಳಾಗಿರುವ ಸಪ್ತಾಹದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ದಿವಸ : ಪ್ರಶಸ್ತ ದಿವಸ ವಾರ ನಕ್ಷತ್ರ ಮುಹೂರ್ತದೊಳ್ ಮುಂಜಿಬಂಧನಕ್ರಿಯೆಯುಂ ಮಾಡಿದ ಬಳಿಕ್ಕೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೭೩-೨೦) ; ವಾರವೆಂದಡೀಯೆ ದಿನವೆಂದಡೀಯೆ ಏನೆಂದಡೀಯೆನಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ४೯೦). ೮. ನಿರ್ದಿಷ್ಟದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸುವ ಉಪವಾಸ, ವ್ರತ ಮುಂತಾದ ಕಟ್ಟಳೆ : ಊರಲ್ಲಿ ರೋಗಾದಿಗಳು ಹಬ್ಬಿದರೆ, ಏನಾದರೂ ಸಂಭವಿಸಿದರೆ ಈ ದೇವತೆಗಳೇ ಮೂಲಕಾರಣರೆಂದು ತಿಳಿದು ವಾರಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವರು (ಕನ್ನಡಾ. ೧೫). ೯. ಅವಕಾಶ ; ಆಸ್ಪದ; ಸಂದರ್ಭ : "ಅವಸರಮುಂ ವಿಸರಮುಮಜೀ ವಾರಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೨೫-೪೭).

೧೦. ಶಿವ; ಈಶ್ವರ. ೧೧. ಬಾಗಿಲು; ದ್ವಾರ. ೧೨. ನದಿಯ ಇನ್ನೊಂದು ತೀರ.

ವಾರವಾರ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ವಾರವಾರಕೆ ಪೂಜೆಗೊಂಬುವ ಹಾರ ಮುಕುಟಾಭರಣ ಕುಂಡಲಧಾರ ಭುಜಕೀಯೂರಭೂಷಿತ (ಪುರಂದ. ೨-೧೩೬-೧). ವಾರಂಪ್ರತಿ = ಪ್ರತಿವಾರವೂ ; ಎಲ್ಲ ಸಪ್ತಾಹದಲ್ಲೂ : ಅವನು ವಾರಂಪ್ರತಿ ಕೆಲಸದ ಮೇಲೆ ಹಳ್ಳಿಯಿಂದ ಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಾನೆ (ಋಂ). ವಾರಕೊಡು = ಪ್ರತಿಸಪ್ತಾಹದಲ್ಲೂ ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟದಿನದಂದು (ಬಡ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ ಮುಂತಾದವರಿಗೆ ಉಚಿತ ವಾಗಿ) ಊಟವನ್ನು ನೀಡು : ಅವರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಇಬ್ಬರು ಓದುವ ಹುಡುಗರಿಗೆ ವಾರಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ (ಋಂ). ವಾರಮಾಡು = (ಹರಕೆ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ತೀರಿಸಲು) ಪ್ರತಿಸಪ್ತಾಹದಲ್ಲೂ ನಿರ್ದಿಷ್ಟದಿನದಂದು ವ್ರತ, ಉಪವಾಸ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಆಚರಿಸು : ಗುರುವಾರ ಅವರು ವಾರ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅಂದು ಒಂದೇ ಹೊತ್ತು ಊಟಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಋಂ). [ಸಂ.]

ವಾರಂವಾರ (ಅ). ಪದೇ ಪದೇ ; ಪುನಃ ಪುನಃ ; ಮತ್ತೆಮತ್ತೆ : ಕುಸುಮಬಾಣನ ಮತ್ತು ನನ್ನಯ ಕುಸುಮದಾಸ್ತರಣವನು ಪ್ರೇಮದೆ ಪಸರಿಸುವುದಕೆ ನೀನು ವಾರಂವಾರ ನೆರವಾದೆ (ಪಾರ್ವತಿ. ೭) ; ಒಂದು ಅತಿ ಕೋಮಲ ಉತ್ತರೀಯದ ಸೆರಗು ವಾರಂವಾರ ಹಾರಿ ಬಂದು ನನ್ನ ಗಲ್ಲಕ್ಕೆ ತಾಕುತ್ತಿತ್ತು (ಇಪ್ಪ. ೧೫೨). [ಸಂ. ವಾರಂವಾರಂ]

ವಾರಕ₁ (ಗು). ೧. ತಡೆಯುವ ; ನಿವಾರಿಸುವ. (ನಾ). ೨. ತಡೆಯುವವನು ; ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವವನು : ಬಾಂಪ ನಿಮ್ಮ ತರ್ಜನದಿನೀ ಜನದೊಂದುಲಿ ಮಾಣ್ಗೆ ಮಾಣವಾವಾರೆಮಗಿಲ್ಲ ವಾರಕರನುತ್ತುಮ ಮಾರ್ಜಿಡಿವಂದದಿಂ ಪ್ರತೀಹಾರಿಯರಂ ಪೊದಲ್ಚುವೆಳವೆಂಡಿರ ನೂಪುರದಿಂಚರಂ (ಪುಷ್ಪ. ೭-೬೩). ೩. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕುದುರೆ ; ಜಾತ್ಯಶ್ವ. ೪. ಕುದುರೆಯ ನಡಗೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ ; ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಶ್ವಗತಿ. [ಸಂ.]

ವಾರಕ₂ (ನಾ). ಬಳುವಳಿ ಅಥವಾ ಕಾಣಿಕೆಯಾಗಿ ಕೊಡುವ ಒಡವೆ, ವಸ್ತು ಮುಂತಾದುವು : ವಿನಯ್ಯ ಅರಸರ ವಾರಕದ ಮಾಣಿಕದುಂಗುರಮಂ ಕಿಡಿಸಿ ಬಂದಿರ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೫-೧೦) ; ನಿಮ್ಮ ವಾರಕದೊಡವೆಯ ನಿಮಗರ್ಪಿಸಲಚಿಯದ ಕರ್ಮಿ ನಾನಯ್ಯಾ (ಗಣಭಾ. ೪೬-೬೧) ; ಇವದಿರ ತಲೆಗಳಿವು ವಾರಕದವಿವನರೆಗಳೆಗೆಯಲಿ ತಾ ಕೊಂಬೆನು (ದ್ರೋ. ೧೨-೨೯).

ವಾರಕದ ಚಿನ್ನ = ಬಳುವಳಿ ಅಥವಾ ಕಾಣಿಕೆಯಾಗಿ ಕೊಡುವ ಚಿನ್ನ: ಧರ್ಮನು ತನ್ನ ಭಂಡಾರವೆಲ್ಲಾ ತೀರಲು ದಳವಾಯಿ ಮೊದಲಾದ ರಾಜ್ಯದ ವಾರಕದ ಚಿನ್ನವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸೋತನು (ಭೈರಪೂ. 1, ೧೦೧).

[?. / ಸಂ. ವಾಲಕ = ಉಂಗುರ, ಬಳೆ ಮೊದಲಾದ ಆಭರಣ]

ವಾರಕ₃ (ನಾ). (ಶರೀರದ) ಅರ್ಧಭಾಗ : ಪಂಚಮುಖದ ಚೆಲ್ವಿಂ ಪಾರ್ವತೀ ವಾರಕದೊಡಲ ಭಸ್ಮಾಂಗದಿಂದಂ ಸಕಲಪ್ರಮಥರ ಗಡಣದಿಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನಾದ ಶಿವ (ಶಂಕರ. ೫-೬೧). [?]

ವಾರಕರಿ (ನಾ). (ಪ್ರತಿವರ್ಷವೂ) ನಿಶ್ಚಿತವಾದ ದಿನದಂದು ತೀರ್ಥಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ ಭಕ್ತ : ಅಂದು ಪಂಢರಪುರದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷಗಟ್ಟಲೆ ವಾರಕರೀ ಜನರು ಕಲೆತಿದ್ದರು (ಹಂಪಾ. ೧೮೬) ; ಪ್ರತಿದ್ವಾದಶಿಗೆ ಪಂಢರಪುರಕ್ಕೆ ಹೋಗುವವರೂ ಕೆಲವರುಂಟು. ಅವರಿಗೆ "ವಾರಕರಿ" ಯೆಂದೆನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಕಥಾಗ. ೧೫೨). [<— ಮರಾ. ವಾರಕರೀ]

ವಾರಕಾಂತೆ (ನಾ). ಸೂಳೆ; ವೇಶ್ಯೆ: ವಾರಕಾಂತೆಯರ ಭೂಷಣಕಾಂತಿಯ ಕೆಂಬಿಸಿಲ್ಗಳಾವಗಮೆಸೆಯುತ್ತಿರಲ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೩.೦೨). [ಸಂ. ವಾರಕಾಂತಾ]

ವಾರಗಾರ (ನಾ). ಭೂಮಿಯ ಒಡೆಯನಿಗೆ ಅದರ ಬೆಳೆಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಧ ಭಾಗವನ್ನು ಕೊಡುವ ಒಪ್ಪಂದದಿಂದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಸಾಗುವಳಿ ಮಾಡು ವವನು ; ಕೋರು ಕೊಡುವವನು : ವಾರಗಾರ್ರೇನು ಬಿತ್ತಿದ್ದಾರೋ ಇಲ್ಲವೂ ತಿನ್ನ ಕ್ಕಾದರೂ ನಾಕು ರಾಗಿಕಾಳಾಗಬೇಕಲ್ಲ (ಚಂಗಾಳ್ಕ. ೨೦೮).

[ವಾರ್₂ + - ಗಾರ (< - ಕಾಱ)]

ವಾರಗುತ್ತಿಗೆ (ನಾ). "[ರೈತನು ತಾನು ಬೆಳೆದದ್ದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭಾಗವನ್ನು (ಸಾ.ಅರ್ಧವನ್ನು)ಜಮೀನ್ದಾರನಿಗೆ ಕೊಡುವಂತೆಯೂ ಜಮೀನ್ದಾರನು ರೈತನ ಉಳುಮೆಗೆ ಬೇಕಾದ ಪಶುಗಳನ್ನೂ ಬಿತ್ತನೆಯ ಕಾಳನ್ನೂ ಕೊಡುವಂತೆಯೂ ಮಾಡಿಕೊಂಡ] ವಾರಗುತ್ತಿಗೆ" (Molesworth. ೪೦೩).

[ವಾರ್₂ + ಗುತ್ತಿಗೆ (< ಗುತ್ತಗೆ]

ವಾರಗೇರಿ (ನಾ). ಸೂಳೆಯರ ಬೀದಿ ; ವೇಶ್ಯಾವೀಥಿ : ವಾರಗೇರಿಯೊಳೇಟಂ ಜೌವನದ ನೀಳೆಯರ ಮೇಲುದಱ ಸೆಱಂಗಮೋಸರಿಸಿ . . . ಪಕ್ಷಿಮಾಲಿಲಂ ಕ್ಷುದ್ರೋಟುಲೋದಂ (ಅಜಿತಪು. ೨-೧೩). [IP ಇಲ್ಲಿ 'ವಾರ್ಯೀಯರ ಕೇರಿ' - ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಮಪದಲೋಪವಾಗಿ 'ವಾರಗೇರಿ' ಎಂದು ಪ್ರಯೋಗವಾಗಿರಬಹುದು. (ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ 'ಕೇರಿ' ಶಬ್ದವನ್ನು 'ಱ' ಬಳಸಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುವುದೂ ತಪ್ಪು) ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ 'ವಾರಾ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ವೇಶ್ಯೆ' ಎಂಬರ್ಥವಿದೆಯೇ ಹೊರತು 'ವಾರ' ಶಬ್ದಕ್ಕಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಯಾವ ಸಂಸ್ಕೃತಕೋಶಕಾರರೂ 'ವಾರಕಾಂತೆ', 'ವಾರಸ್ತ್ರೀ' ಮುಂತಾದ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು 'ವಾರಾ' ಶಬ್ದದಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನ ಮಾಡಿಲ್ಲ. 'ವಾರ=ಸಮೂಹ, ಸರದಿ' ಎಂಬರ್ಥಗಳಿಂದ 'ಸಮೂಹಕ್ಕೆ ಒದಗುವ ಸ್ತ್ರೀ', 'ಸರದಿಯ ಮೇಲೆ ದೊರಕುವ ಸ್ತ್ರೀ' — ಮುಂತಾಗಿ ಅರ್ಥೈಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದು ಇನ್ನೂ ಪರಿಶೀಲನಾರ್ಹವಾಗಿದೆ]

ವಾರಣ (ನಾ). ೧. ತಡೆಗಟ್ಟುವಿಕೆ ; ನಿರೋಧ. ೨. ಕಳೆಯುವಿಕೆ ; ನಿವಾರಣೆ. ೩. ಮರೆಮಾಡುವಿಕೆ ; ಮುಚ್ಚುವಿಕೆ. ೪. ಕಾಪಾಡುವಿಕೆ ; ರಕ್ಷಣೆ. ೫. ಅಡ್ಡಿ ; ತಡೆ. ೬. ಕೆರೆಯ ಏರಿ ; ಕಟ್ಟೆ. ೭. ಆನೆ ; ಗಜ : ಅಂತು ವಿಕ್ರಿಯಾಬಲದಿಂ ಗೀರ್ವಾಣವಾರಣಂ ವಿಗುರ್ವಿಸೆ (ಆದಿಪು.೬-೨೩ ವ) ; ವಜ್ರಬಾಹುಕುಮಾರಂ ವಾರಣಮನೇಱಿದಂ ದಿಗ್ವಾರಣಮಂ ದಿಕ್ಕುಮಾರರೇಱುವ ತೆಱದಿಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೨-೯). ೮. ಆನೆಯ ಸೊಂಡಿಲು. ೯. ಯುದ್ಧಕವಚ. ೧೦. ಬಾಗಿಲು ; ದ್ವಾರ. ೧೧. ಒಂಟೆ : "ಕರಭದಲ್ಲಿಯುಂ ವಾರಣಮೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೩೨-೯). ೧೨. ಮೋಡ ; ಮೇಘ. ೧೩. ಕಡಲು ; ಸಮುದ್ರ. "ತಟಾಕಬಂಧನಂ ಜಲಧರ ಶೀಘ್ರಗಾಮಿ ಗಜಮೆಂಬಿವು ವಾರಣಶಬ್ದ" (ನಾನಾರ. ೧೧೦). [ಸಂ.]

ವಾರಣಬುಸೆ (ನಾ). ಬಾಳೆಯ ಗಿಡ : "ಕದಳೀ, ವಾರಣಬುಸಾ, ರಂಭಾ . . . ಬಾಳೆಗಿಡದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸ್ಮಾಂತಿ. ೧೩೬). [ಸಂ. ವಾರಣಬುಸಾ]

ವಾರಣಮುಖ (ನಾ). ಆನೆಯ ಮುಖವುಳ್ಳವನು ; ಗಣೇಶ : ವೀರಗಣಮುಂ ಪ್ರಮಥಸಾರನಿವಹಂ ಸಮದವಾರಣಮುಖಂ ನವಮಯೂರಪತಿವಾಹಂ ಸೇರಿ ನೆರದೊಪ್ಪಿರೆ (ರಾಜಶೇ. ೧೪-೪೦). [ಸಂ.]

ವಾರಣರಣ (ನಾ). ಆನೆಗಳ ಯುದ್ಧ : ವಾರಣರಣದೆ ಮದೀಯಾಧೋರಣಾರಣ ವಿದ್ಯೆ ಮೆಚ್ಚಿಗುಂ (ಜಗು. ೧೩-೧೦೯). [ಸಂ.]

ವಾರಣವಾಹನ (ನಾ). ೧. ಆನೆಯನ್ನು ವಾಹನವಾಗಿ ಹೊಂದಿರುವುದು. ೨. ಮೋಡವನ್ನು ವಾಹನವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು ; ಇಂದ್ರ. ೩. ಕುಬೇರ : ವಾರಣವಾಹನಂ ಪೃಥುತರಾಷ್ಟಭುಜಂ ವಿಜಯಾಂಗನಾಗೃಹದ್ವಾರದನೇಕಶಾಖೆಯೆನೆ . . . ಕುಬೇರಯಕ್ಷನೊಸೆದೀ ಕೃತಿಗೀಗೆ ಗುಣಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯಂ (ಮಲ್ಲಿ.ಪು. ೧-೮). [ಸಂ.]

ವಾರಣವೈರಿ (ನಾ). ಆನೆಯ ಶತ್ರು ; ಸಿಂಹ : ವಾರಣವೈರಿಯನೇಱಿ ಮಹಾರಣದೊಳಗುರ್ವಿಪ(ವ)ರ್ವ ತಾ(ರಾ)ರಯ ಬಲದಿ(ಬ)ಂ ಬೇರಿಂದೆ ಕಿಡಿಸಿ ಯಕ್ಷಕುಮಾರಿ ಸದಾ ಕೂರ್ತು ರಕ್ಷಿಸುಗೆ (ಜ್ಞಾನ. ೧-೭). [ಸಂ.]

ವಾರಣಶಿ 'ಬಾರಣಾಸಿ' ನೋ.

ವಾರಣಶಿಕ್ಷೆ (ನಾ). ಆನೆಗಳನ್ನು ಪಳಗಿಸುವ ವಿದ್ಯೆ ; ಆನೆಗಳಿಗೆ ತರಬೇತು ನೀಡುವ ವಿದ್ಯೆ : ವಾರಣಶಿಕ್ಷೆಯಂ ತುರಗಶಿಕ್ಷೆಯನೊಪ್ಪುವ ಚಾಪವಿದ್ಯೆಯಂ . . . ಈತನಲ್ಲದಿಳೆಯೊಳ್ ಮಿಗೆ ಬಲ್ಲವರಾರ್ (ದಶಕು. ೧೧-೯೭). [ಸಂ. ವಾರಣಶಿಕ್ಷಾ]

ವಾರಣಸೈನ್ಯ (ನಾ). ಆನೆಗಳ ಪಡೆ ; ಗಜಸೈನ್ಯ : ವಾರಣಸೈನ್ಯಶಿರಸ್ಸಿಂದೂರಂ ಪ್ರತಿಕೂಲಮಾಯತಾಪತಿಯಿಂದುತ್ಸಾರಿತವಾಗಿರ್ದುವುದೆನೆ ದಾಯಣಮಾದತ್ತು ಸುತ್ತಲುಂ ದಿಗ್ವಾಹಂ (ಜಗು. ೧೮-೯೭). [ಸಂ.]

ವಾರಣಹಸ್ತ (ನಾ). ೧. ಆನೆಯ ಸೊಂಡಿಲು : "ವಾರಣಹಸ್ತದಗ್ರ . . . ಪುಷ್ಕರಮನಿಸಿರ್ಕು" (ನಾನಾರ. ೨೦). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಂತೀವಾದ್ಯ. [ಸಂ.]

ವಾರಣಾಗ್ರ (ನಾ). (?): ಹೃದಯಸರೋಜದ್ವಾದಶದಳಂಗಳ ಮ್ಯಾಲೆ ಪದವಿಟ್ಟು

ಚರಿಸುತಿಹ ಹಂಸನ ಗತಿಯ ನಿಲಿಸಿ ವಿಧು ಸೂರ್ಯರೆಡೆಯಾಡುತಿರ್ಪೀಡಪಿಂಗಳ ಸುಷುಮ್ನಾಮಾರ್ಗವನು ತಡೆದು ಮುದದಿ ಚರಣಾಂಗುಷ್ಠವಾರಣಾಗ್ರಪರಿಯಂತ ಪದುಳದೆ ಸತ್ರಾಣಗೊಳಿಸಿರ್ಪ ಪ್ರಾಣವಾಯದನು ಪಶ್ಚಿಮಮಾರ್ಗದೊಳ್ನಡಿಸಿ ತ್ರಿಕೂಟಸ್ಥಾನದೊಳು ನಿಲ್ಲಿಸುತ್ತೆ (ನವಮೋ. ೬-೨೭). [ಸಂ.]

ವಾರಣಾರೋಹಕ (ನಾ). ಆನೆಯ ಸವಾರಿ ಮಾಡುವವನು ; ಮಾವುತ: ಓರಣಸಿನಿಂದ ವಾರಣಾರೋಹಕವ್ಯೂಹದಿಂ ಕಿಷ್ಕಿಂಧತೆಯನಪ್ಪುಗ್ಗೈದ ಮಂದಸೌಂದರ್ಯ ಮನೊಳಕೊಂಡು (ರಾಜಶೇ. ೫-೧೯ ವ). [ಸಂ.]

ವಾರಣಾಸಿ 'ಬಾರಣಾಸಿ' ನೋ.

ವಾರಣಾಸ್ಯ (ನಾ). = ವಾರಣಮುಖ : ಆ ವನಿತೆಗೆ ವಾರಣಾಸ್ಯಂ ತನ್ನ ಕೊಡಲಿಯುಗ್ರದೊಳು ಪೂಜಾರಚಿತವಾಗಿರ್ದ ಪುಷ್ಪವಂ ಕರುಣಿಸಲ್ಕೆ (ವೀಶೈವ. ೩-೧೫-೧೦) ; ಚೂತಫಲಮಂ ಶಂಭು ಪಿಡಿದಿರಲು ಶರಜನ್ಮ ವಾರಣಾಸ್ಯರು ಬೇಡೆ (ಪ್ರಾಭರಾ. ೧-೧೧). [ಸಂ.]

ವಾರಣಿ (ನಾ). ಸೂಳೆ ; ವೇಶ್ಯೆ: ಕೇಳು ವಾರಣಿಯರೊಳು ಹರಳಿಸುವ ಸತಿಯರುಂ ನಾಳಿಕಾಹಂಸಿಯಂತತಿವಿಲಕ್ಷಣ (ಪ್ರಭುಪು. ೫-೭೨). [?]

ವಾರಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಡೆಗಟ್ಟು ; ವಿರೋಧಿಸು : ಮೂಲೋಕದ ಹುಟ್ಟನಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಾರಣ ಬಂದು ಊರೆಲ್ಲರ ಬಚಿಕ್ಕೈವುತ್ತದೆ ಆದಾರಿಗೂ ಅಶಕ್ಯ ಆ ವಾರಣವ ವಾರಣಿಸು[ಪಾಠಾಂ. ವಾರಿಸು]ವರಿಲ್ಲ (ಸಕವ.ಕ. I, ೩೬-೧೯); ಅಣಾದಡಬುಜಭವಾಂಡ ಘಟ ವಾರ[ಪಾಠಾಂ.ಸ]ಣಿಪ ಕುಕ್ಕಿದಡುಗುರಲಿಳೆ ಬಿಜ್ಜಣಿಪ . . . ಕಡುಕಾಹುರದ ಸಿಂಗಣಿಕಗಳನರ್ಬುದವನತಿಬಲ ತಾರ ತೋಟಿಸಿದ (ತೊರರಾ. ೪-೬-೨೩). [ವಾರಣ + - ಇಸು₃]

ವಾರಣೇಂದ್ರ (ನಾ). ಉತ್ತಮವಾದ ಆನೆ : ವಾರಣೇಂದ್ರ ಮಣಿಹೇಮ ವರಸ್ತ್ರೀ ಸಾರವಸ್ತುಚಯಮಂ ಕ್ರಮದಿಂ ಕೆಯ್ಸಾರಲಾಟಸುವೊಡಿಂ ತಡವಲ್ತೇಕಾರಣಂ ಕುರುಪತೀ ಎಮಗೀಗಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೧೩೩). [ಸಂ.]

ವಾರತೆ, ವಾರುತಿ, ವಾರ್ತೆ (ನಾ). ಸುದ್ದಿ ; ಸಮಾಚಾರ : ಇಂತು ಜಸವೆತ್ತಸೆವ ಗುರುವರನ ವಾರತೆ ದಿಗಂತಂಗಳೊಳ್ ತೀವೆ (ಪದ್ಮರಾ. ೯-೪) ; ನಿಜಸುತೆ ರತಿವೇಗೆಯನೊಸೆದು ಸುಕಾಂತಂಗೆ ಪ್ರೇಮದಿ ಧಾರೆಯೆಜೆದ ವಾರತೆಯಂ . . . ಕೇಳ್ಬು (ಜಯಕಾ. ೧೨-೬೦). ವಾರುತಿ : ನಿನ್ನ ವಾರುತಿ ಕೇಳುವುದು ಒಂದಾನಂದ (ಏಕಾಪಾ. ೯-೬); ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ಇದೆ ವಾರುತಿ ಪೇಳಲಾಯ್ತು (ತೀರ್ಥಮಾ. ೩೭೭). ವಾರ್ತೆ : ಭವತಾರ ನಿನ್ನಾಳಿಗೆ ಬರುವುದು ಕೀರ್ತಿ ನಿನ್ನ ವಾರ್ತೆ ಭವ್ಯ ಕೇಳಿದರಿಂದ ಮುಕ್ತಿ (ಮೋಕ್ಷದೀ. ೨೨). [< ಸಂ. ವಾರ್ತಾ]

ವಾರತೆಕೇಳು 'ವಾರತೆಗೇಳು' ನೋ.

ವಾರತೆಗೇಳು, ವಾರತೆಕೇಳು (ಕ್ರಿ). ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ಕೇಳು ; ಸಮಾಚಾರವನ್ನು ತಿಳಿ : ಧೀರ ಲಲಿತ ನಿನ್ನ ವಾರತೆಗೇಳಿ ಕುಮಾರಿ ಹೆಗ್ಗರ ಹೊಡೆದಂತೆ ಆರೊಯ್ದರೋ ನಿನ್ನನೆಂದು ಹಮ್ಮೈಸುತ ಧಾರುಣಿಯೊಳು ಪೊರಳಿದಳು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೭-೭೩) ; ಕಡುಚೆಲ್ವ ನಿನ್ನ ವಾರತೆಗೇಳಿದಾಕ್ಷಣ ಕುಡುವಿಲ್ಲನಲಗೊಳಗಾದೆ (ಕಂಪಾ. ೧೦-೩೪). ವಾರತೆಕೇಳು : ಧಾರಣಿಯೊಳ್ ದಯವಾರುಧಿಯೆಂದೆಂಬ ವಾರತೆಕೇಳಿ ವಂದಿಪೆನು (ಕಂಚಾ. ೧-೩).

[ವಾರತೆ + ಕೇಳು (< ಕೇಳ್)]

ವಾರದೊಡಿಗೆ (ನಾ). ಬಹುಮಾನವಾಗಿ ಕೊಡುವ ಆಭರಣ (?) : ವಾರದೊಡಿ[ಪಾಠಾಂ.ದಡಿ]ಗೆಯ ಬಂಗಾರವ ದುಗುಲದ ಸೀರೆಯ ದಿಂಡುವಿಂಡುಗಳ ಆ ರಾಮಚಂದ್ರ ವೈದೇಹಿಗೆ ಕೊಟ್ಟನು (ರಾಮವಿ. ೮-೪೦). [< ವಾರಕ₂ ? + ತೊಡಿಗೆ (< ತೊಡುಗೆ)]

ವಾರನಾಯಕ (ನಾ). (ಸೈನಿಕರ) ಗುಂಪಿನ ಅಧಿಪತಿ ; ಸೇನಾನಾಯಕ : ಭೂರಿವಿಕ್ರಮವ ನುಡಿದು ನಿನ್ನ ಬೋಳೈಪ ವಾರನಾಯಕರ ಪಂಥವನು ತೋಟುವೆ ಈ ಸಮರದೊಳು (ತ್ರಿಪುರಾಂ. ೧೫-೧೬೮). [ಸಂ.]

ವಾರನಾರಿ (ನಾ). = ವಾರಕಾಂತೆ : ಇವಳೇಂ ಕುಲನಾರಿಯೊ ವಾರನಾರಿಯೋ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೬೨) ; ವಾರನಾರಿಯರನುಭವಂಗಳು ಕ್ರೂರವಲ್ಲದೆ ಮಾರ್ದವಂಗಳೆ (ಬಸವ. ೪೦-೮೦). [ಸಂ. ವಾರನಾರೀ]

ವಾರಪತ್ರಿಕೆ (ನಾ). ವಾರಕ್ಕೆ ಒಮ್ಮೆ ಪ್ರಕಟವಾಗುವ ಪತ್ರಿಕೆ; ಸಾಪ್ತಾಹಿಕ: ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಈಗ ಅನೇಕ ವಾರಪತ್ರಿಕೆಗಳು ಪ್ರಕಟವಾಗುತ್ತಿವೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ. ವಾರಪತ್ರಿಕಾ]

ವಾರಮಲ್ಲಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಲ್ಲಿಗೆ: (ಮೃಡಿಗಿ. ೪೬-೯೩೯). 'ನಿತ್ಯಮಲ್ಲಿಗೆ' ಪರಾ. [ವಾರ₁ + ಮಲ್ಲಿಗೆ]

ವಾರಮುಖ್ಯೆ (ನಾ). ಸೂಳೆಯರಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖಳಾದವಳು : "ರಾಜಕುಳಪ್ರತಿಬದ್ಧಾ ವಾರಸ್ತ್ರೀ, ವಾರಮುಖ್ಯಾ — ಈ ೩ ವಿಳಾಸಿನಿಯರ್" (ಹಲಾಯು. ೮೦-೩೩೬). 'ವಾರಗೇರಿ' ಪರಾ. [ಸಂ. ವಾರಮುಖ್ಯಾ]

ವಾರಲ್ (ನಾ). ಸುಲಿಗೆ ; ಲೂಟಿ (?) : ಕೊಳಗುಪ್ಪೆ ಪೆಟ್ಟವಸಿ ಅರ್ಧಂ ಕಾನಸೊಪ್ಪಿನರ್ಧಂ ವಾರಲರ್ಧಂ ಕರ್ಸಟಿಣ್ಣಂ ಸೂಚಿಪ್ಪತ್ತ್ರನ್ನು(ಣ್ಣು)ಕೊಂಬೆಗಾರೊಡಂ ಪಡೆಯಂ ಮೆಣ್ಬ (ಎಣ್ಬ) ಮೂಡೆ ಜಮಳಿ ಒನ್ನು ಇದು ಗೋಪ(ಪಾ)ಲದೇವರಾ ದತ್ತಿ (ಎಇ. XXI, ೭೮-೧೫; ೩ನೆಯ ಶತ). [ದೇ. ॥ ತಮಿ. ವಾರಲ್]

ವಾರವದಂಬುಲ? (ನಾ). (?) : ಇತ್ತೊಡೆ ಬೇಟಮಿಾಯದೊಡೆ ಕಾಟಮದುಂ ಬೆಲೆವೆಣ್ಣ ಬಾಳುಕಂಬತ್ತುವ ಬೇಟಮಂ ಸುಡು ಪರಾಕಿಯ ನೋಂಪಿಯ ಗಂಡರೀವ ಕಿಟ್ಟಕತ್ತುರಿ ಕಪ್ಪುರಂ ತುಡುಗೆ ವಾ[ಪಾಠಾಂ.ದಾ, ದ್ವಾ]ರವದಂಬುಲಮಚ್ಚವಾಸಿಗಂ ಸುತ್ತುವ ಬಣ್ಣ ಸಣ್ಣಮಿವು ಬೇಟದ ಕೂಟದ ಸುಗ್ಗಿಯೆನ್ನಿರೇ (ಅನಂಪು. ೮-೪೭). [? + ತಂಬುಲ]

ವಾರವಧು (ನಾ). = ವಾರಕಾಂತೆ : ವಾರವಧೂಜನಮಾರಂ ಮಾರಾಸ್ತ್ರಕಪದಪ[ಯೋ] XXX ನಮಳಂ ಕಾರುಣ್ಯಪರಂ ಧರ್ಮಾಧಾರಂ ಬೀರಣನನ್ಯವನಿತಾದೂ[ರಂ] (ಸೌಇ. XI-ii, ೧೨೦-೧೯ ; 1072) ; ಪ್ರಸ್ತ್ಯಹಮೊಪ್ಪುಗುಂ . . . ಚತುರಖೇಚರವಾರವಧೂನಿಧಾನಮಾದಿತ್ಯಪುರಂ ಪುರಂದರಪುರಪ್ರತಿಮಂ ಪುಗರತ್ನಗೋಪುರಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೬-೫).

[ಸಂ. ವಾರವಧೂ]

ವಾರವನಿತೆ (ನಾ). = ವಾರಕಾಂತೆ : ಪರಿವಾರವಾರವನಿತಾಪರಿವೃತನರಮನೆಯೊಳರಸಂ ಅಂಬರತಳದೊಳ್ ವರತಾರಾಪರಿಗತಶಶಧರನಂತೊಪ್ಪಿರೆ (ಕವಿರಾ. ೨-೧೦); ಒರ್ವಳನಂಗರಾಗರಸರಸಿಕತೆಯಿಂದಮಪ್ಸರಃಸಮುದಯದೊಳಮರವಾರವನಿತೆಯಾದಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೮೫ ವ). [ಸಂ. ವಾರವನಿತಾ]

ವಾರವಾಣ (ನಾ). ೧. ರವಿಕೆ ; ಕುಪ್ಪಸ : "ಕಂಚುಕಃ, ವಾರವಾಣಃ, ಕೂರ್ಪಾಸಃ, ನಿಚೋಳಕಃ — ಈ ೪ ಕುಪ್ಪಸಂ" (ಹಲಾಯು. ೯೧-೩೯೮). ೨. ಕವಚ ; ಅಂಗರಕ್ಷೆ : "ಕವಚಂ ಕಂಚುಕಿ ವಾರವಾಣಮೆನಿಕ್ಕುಂ" (ನಾನಾರ. ೯೮) ; ಭರದಿಂ ಕೋಡಗಮೆಯ್ದೆ ಮೆಯ್ಗರೆದರಣ್ಣಂಗಳ್ಪಿಲಜ್ಜರ್ ಬಿಗುರ್ತಿರವಂ ಕಾಣದೆ ಗುಜ್ಜರಲ್ಲಿ ನುಗುಳ್ದರ್ ತದ್ವಾರವಾಣಂಗಳೊಳ್ ಸರಿದರ್ ತಾಂ ಪೊಜಗಾವ[ಲರ್] (ಮಿತ್ರಗೋ. ೨೧-೪೦). [ಸಂ.]

ವಾರವಾಣಕ (ನಾ). = ವಾರವಾಣ ೧ : "ವಾರವಾಣಕಂ ಕಂಚುಕಂ ಕೂರ್ಪಾಸಕಂ ನಿಚೋಲಕಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೭೮-೨೧). [ಸಂ.]

ವಾರವಾಳಿ (ನಾ). ಪ್ರತಿನಿತ್ಯದ ಸರದಿ (?) : ಪರಿಯದೆ ವಾರವಾಳಿಯುಣಿಸಿಂಗೆ ಸಮರ್ಥರನಾಸೆವಟ್ಟು ಬಂದೆರೆಯದೆ . . . ವೀರವೃತ್ತಿಯನೆ ಪಾಟಿಸಿ ಮೋಕ್ಷಸುಖಕ್ಕೆ ಚಿತ್ತಮಂ ತಿರಿಪುತುಮಿರ್ದ ಜೈನಮುನಿಪುಂಗವರಿಂ ಮಿಗಿಲಾರೊ ಲೋಕದೊಳ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೨-೫೦). [< ಸಂ. ವಾರಪಾಲಿ ?]

ವಾರವಿಲಾಸಿನಿ, ವಾರವಿಳಾಸಿನಿ (ನಾ). = ವಾರಕಾಂತೆ : ವಾರವಿಲಾಸಿನೀಲಟಹನರ್ತನ ಚಂಚಲಕಾಂಚಿದಾಮಮಂಜೀರಕಕಿಂಕಿಣೀರಣಿತದಿಂ . . . ಅಂದದೇಂ ಸೊಗಯಿಸಿರ್ದುದೊ ತತ್ಪುರಂ (ಆದಿಪು. ೮-೫೦). ವಾರವಿಳಾಸಿನಿ : ವಾರವಿಳಾಸಿನೀನಿಕರಮಿಕ್ಕುವ ಚಾಮರದಿಂ ಸುರತ್ನಕೋಟೀರ ಮರೀಚಿಯಿಂ ಪದಕಕಾಂತಿಯಿನಿರ್ಮಡಿ ಚೆಲ್ವುವೆತ್ತ ಧಾತ್ರೀರಮಣರ್ ಸ್ವಯಂವರಕೆ ಬಂದರ್ (ನಳಚಂ. ೩೦೦).

[ಸಂ. ವಾರವಿಲಾಸಿನೀ]

ವಾರವಿಳಾಸಿನಿ 'ವಾರವಿಲಾಸಿನಿ' ನೋ.

ವಾರಶಿಖಿ (ನಾ). ಓರೆಯಾಗಿರುವ ಶಿಖೆ,—ಕೂದಲುಗಂಟು (?) : ದೊರೆಗಳವರು . . . ಈ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಕಂಭದಲ್ಲಿ ಸಿಂಹಾಸನದ ಮೇಲೆ ವಾರಶಿಖಿಸಹಿತವಾಗಿರುವಂತೆ ತಮ್ಮ ಭಕ್ತವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಮಾಡಿಸಿ, ದೇವಸ್ಥಾನದ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕಾಶಿ ಕೆಲಸದ ಕಲ್ಲಿನಿಂದ ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಕಲ್ಯಾಣಿ ಎಂಬ ಸರೋವರವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದರು (ಮಹಾವಂ. I, ೧೩೮).

[< ಓರೆ₁? + < ಶಿಖೆ ?]

ವಾರಶೂಲ (ನಾ). ಶುಭಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವ ಅಥವಾ ಶುಭಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ

ಹೊರಡುವ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ತ್ಯಜಿಸಬೇಕಾದ ಅಮಂಗಳಕರವಾದ ದಿನ : "ತಿಥಿ ವಾರಘಟಿಕಾಖ್ಯೆಯಿಂ ರಾಹುಯೋಗಿಣಿ ವಾರಶೂಲಂಗಳು" (ಮಂಗರಾ. ೧೮-೨೦). [ಸಂ.]

ವಾರಶೂಲೆ (ನಾ). = ವಾರಶೂಲ : (ೞ). [ಸಂ. ವಾರಶೂಲ]

ವಾರಸ 'ವಾರಸು' ನೋ.

ವಾರಸತಿ (ನಾ). = ವಾರಕಾಂತೆ : ವಾರಸತಿಯರ ಮೊತ್ತದಲಿ ಪೆಸರೆನಿಸಿ ನಿಮ್ಮುವನೀ ಕಟಕದೊಳಗೆ ವೃತ್ತಕುಚೆ ನಿನಗೊಸಗೆಗಳನೊಳ್ಳಿತ್ತೆನಲು ಮಾಡಿಸುವೆನು (ಬಸವು. ೨೮-೩೩). [ಸಂ. ವಾರಸತೀ]

ವಾರಸದಾರ 'ವಾರಸುದಾರ' ನೋ.

ವಾರಸು, ವಾರಸ (ನಾ). ವಂಶಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಬರುವ ಆಸ್ತಿಯ ಹಕ್ಕು ; ಪಿತ್ರಾರ್ಜಿತಹಕ್ಕು : ತಂದೆಯಿಂದ ಮಗನಿಗೆ ಮಗನಿಂದ ಮೊಮ್ಮಗನಿಗೆ ಹೀಗೆ ವಾರಸು ಹಕ್ಕುಂಟು (ಪ್ರವಾಗ. II, ೪೮೦). ವಾರಸ : ಬಾಲಭುಜಂಗನು ಏಳು ಎಂಟು ವರ್ಷದ ವನಿರಬಹುದು, ಆಗ ತಮಣದೀಕ್ಷಿತರು ಆತನ ವಾರಸಾ ವಿಚಾರಮಾಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಆತನನ್ನು ಕರಕೊಂಡು . . . ಹೋದರು (ಕಲಿಕ. ೨೮) ; ಈ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಎಲ್ಲಿ ಗೌಡರ ಮನೆತನದ ವಾರಸಾ ಪ್ರಕರಣವೂ ತಲೆಯೆತ್ತುವದೋ ಎಂದು ಅವರಿಗೆ ದೂರದ ಚಿಂತೆಯುಂಟಾಗಿತ್ತು (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೨೦೭). 'ವಾರಸದಾರ' ಪರಾ. [<— ಅರ. ಹಿಂ. ವಾರಿಸ್ = ಹಕ್ಕುದಾರ ; ಮರಾ. ವಾರಸ್, ವಾರೀಸ್ = ಉತ್ತರಾಧಿಕಾರಿ]

ವಾರಸುದಾರ, ವಾರಸದಾರ (ನಾ). ೧. ವಂಶಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಬರುವ ಆಸ್ತಿಯ ಹಕ್ಕು ಪಡೆದವನು ; ಪಿತ್ರಾರ್ಜಿತ ಆಸ್ತಿಯ ಹಕ್ಕುದಾರ : ತಮ್ಮ ಆಸ್ತಿಪಾಸ್ತಿಗೆ ವಾರಸುದಾರನಾದ ಸೋದರಸಂಬಂಧಿಯನ್ನು ಕಂಡರೆ ಅವನ ಚಿಕ್ಕತಾಯಿಯರಿಗೆ ತುಂಬ ವಾತ್ಸಲ್ಯ (ಪುನರು. ೫೪); ಸಂತತಿಯಾಗಲಿ ವಾರಸುದಾರರಾಗಲಿ ಇಲ್ಲದೆ ಇದ್ದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ . . . ರಾಜನನ್ನು ನೇಮಿಸುವುದು ರಾಜನೀತಿಗೆ ವಿರುದ್ಧ (ಪ್ರಶಾವ. ೧೦೪). ೨. ಪೋಷಕ ; ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕ : ಆ ಬಾಲಕನಿಗೆ ತಂದೆ ತಾಯಿಂದಿರಿಲ್ಲ, ನಾವೇ ಅವನ ವಾರಸುದಾರರು (ಲೂ). ವಾರಸದಾರ : ೧. ಅವನ ಹೊಟ್ಟೆಯಿಂದ ಯಾರೂ ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲ. ನಾವೇ ಅವನಿಗೆ ವಾರಸದಾರರು (ಮೋಹಿಎ. ೬೧); ತಂದೆಯ ಧನಕ್ಕೆ ಮಕ್ಕಳೇ ವಾರಸದಾರರಲ್ಲವೇ ? (ಸಾಲಂಪಾ. ೬೫). ೨. ನಾವು ಹಿರಿದಾದ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ವಾರಸದಾರರು (ಭಾರಸಂ. ೧೦೨). [ವಾರಸು + - ದಾರ್. / ಮರಾ. ವಾರಸ್‌ದಾರ್, ವಾರಸೇದಾರ್, ವಾರೀಸ್‌ದಾರ್]

ವಾರಸೌಂದರಿ (ನಾ). = ವಾರಕಾಂತೆ : ವಾರಸೌಂದರಿಯರ್ ಚಾಮರಮಿಕ್ಕೆಯುಂ (ಆದಿಪು. ೧೨-೧೮). [ಸಂ. ವಾರಸೌಂದರೀ]

ವಾರಸ್ತ್ರೀ (ನಾ). = ವಾರಕಾಂತೆ : ವಾರಸ್ತ್ರೀನಿಕುರುಂಬದಿಂ . . . ವೀರರಿಂದೋರಂತೊಪ್ಪಿದುದನ್ನತಿಕ್ಕೆಯೊದವಿ ಭೂಪಾಲನೊಡ್ಡೋಲಗಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ४-೧೫೧). [ಸಂ.]

ವಾರಾಂಗನೆ (ನಾ). = ವಾರಕಾಂತೆ : ಸಲೆ ಪೊಂದಳಿರ್ಗಳ್ ತೋರಣಮನೆ ಕರಮೆಸೆವುವು ವಾರಾಂಗನೆಯರ ನಿವಾಸದೊಳಗುಂ ಪೊಜಗುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೬೧) ; ಒಬ್ಬಳು ಪ್ರೌಢವತಿಯೆಂಬಿಂದುಮುಖಿ ವಾರಾಂಗನಾಮಣಿಯೊಂದು ದಿನದಲಿ ತನ್ನ ಸದನಾಂಗಣದೊಳೊಪ್ಪೆಸೆದು (ಬಸವು. ೪೦-೩). [ಸಂ. ವಾರಾಂಗನಾ]

ವಾರಾಕರ (ನಾ). ನೀರಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದುದು ; ಸಮುದ್ರ : ಈ ಕೃತಿ ರಸಿಕಜನದ ಶ್ರುತಿ ಮಂಡನದಾಕೃತಿ . . . ಶ್ರೀಕರಮೊಪ್ಪುವ ಭಕ್ತಿಸುಧಾವಾರಾಕರಮಥನಂ (ಉದ್ಭಟದೇ. ೧-೨೭). [ಸಂ.]

ವಾರಾಣಸಿ (ನಾ). ಗಂಗಾನದೀತೀರದಲ್ಲಿರುವ, ಹಿಂದೂಗಳ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಯಾತ್ರಾಸ್ಥಳ ; ಕಾಶೀಕ್ಷೇತ್ರ : ಬಹುಳೋಪಾಯದೊಳಾರ್ಜಿಸುತ್ತ ಧನಮಂ ತನ್ನಾಳ್ದನಂ ದೈವವೆಂದಹಿತರ್ ತನ್ನವರನ್ನರನ್ನದಣುಮಾತ್ರಂ ಪೋಗದೊಲ್ ತ್ರಾಸಿನಂತಿಸನೊಕ್ಕಲ್ಲತಿಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರನೆನೆ ಮೆಚ್ಚಲ್ ಶಾಸುಭಾಗಾವ್ಹಿನೀ ಮಹಿವಾರಾಣಸಿ ಯಪ್ಪನ್ನೆ (ಸೋಮೇಶ. ೬೨) ; ಜಯಭೂಪಾಲಂ ಲೀಲೆಯನೆಯ್ದಿಂದಂ ವಾರಾಣಸಿವೆಸರ ನಗರಿಗಂದು (ಜಯಕಾ. ೩ ಸೂಚನ). [ಸಂ. ವಾರಾಣಸೀ]

ವಾರಾನ್ನ (ನಾ). ವಾರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ದಿನ ಸರದಿಯ ಪ್ರಕಾರ (ಬಡವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ ಮುಂತಾದವರಿಗೆ) ಉಚಿತವಾಗಿ ನೀಡುವ ಅಥವಾ ಬೇರೆಯವರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಉಚಿತವಾಗಿ ಪಡೆಯುವ ಊಟ : ನಾಲ್ಕಾರು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ವಾರಾನ್ನ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದರು (ನಡರಾ. II, ೯೫೫) ; ತಾವು ವಾರಾನ್ನ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಬೀದಿಯ ದೀಪದ ಕೆಳಗೆ ಓದಿ ಬುದ್ಧಿವಂತರಾದುದನ್ನು ವಿವರಿಸಿದರು (ನಾರಿಗೆ. ೧೯). [ಸಂ.]

ವಾರಾಶಿ (ನಾ). = ವಾರಾಕರ : ಭವವಾರಾಶಿನಿಮಗ್ನರಂ ದಯೆ ದಮಂ ದಾನಂ ತಪಂ ಶೀಲಮೆಂಬಿವೆ ಮೆಯ್ಯಾಗಿರೆ ಸಂದ ಧರ್ಮಮೆ ವಲಂ ಪೊತ್ತೆತ್ತುಗುಂ (ಆದಿಪು. ೨-೭) ; ವಾರಾಶಿಧೀರಸ್ವರಮಂ ತಳ್ಪೊಯ್ಯಬೇಂದ್ರಾದ್ಯಮರ ಜಯಜಯಧ್ವಾನ ದಿಂದಾಗಳೆಟ್ಟುದರದಿಂ ಕುಳ್ಳಿರ್ದಂ . . . ಮುಕುಂದಂ (ಜಗವಿ. ೧-೫೩). [ಸಂ.]

ವಾರಾಶಿದುರ್ಗ (ನಾ). ಸಮುದ್ರದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಕೋಟೆ ; ಜಲದುರ್ಗ : ಆ ಜರಾಸಂಧನ ಪರಾಕ್ರಮತೇಜದಿಂ ನಿಲಲಾಜಿದಂಜಿ ಪಯೋಜನಾಭನು ನಿರ್ಮಿಸನೆ ವಾರಾಶಿ [ಪಾಠಾಂ. ಚೌರಾಸಿ] ದುರ್ಗಗಳ (ಬಸವು. ೫೪-೭೬). [ಸಂ.]

ವಾರಾಸಿ (ನಾ). = ವಾರಾಕರ : ವಾರಾಸಿಯೊಳ್ ಘೂರ್ಣನಪ್ರಸರಂ ಕಾನನದೊಳ್ ಮೃಗೇಂದ್ರರುತಿ ಮೆಯ್ವೆರ್ಚಲ್ಕೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೮-೩೫); ಚಾರ್ವಾಕ ಜಿನಬೌದ್ಧಕುಮತ ಮತವಾರಾಸಿಗೌರ್ವಾನಲಂ . . . ಪಾಲ್ಕುರಿಕೆ ಸೋಮೇಶಂ (ಉದ್ಭಟದೇ. ೨-೬೨). [< ಸಂ. ವಾರಾಶಿ]

ವಾರಾಹ (ಗು). ೧. ವರಾಹಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಹಂದಿ ; ವರಾಹ. ೩. ವರಾಹಾವತಾರದ ವಿಷ್ಣು : ರೂಢಿಯನು ಕದ್ದೊಯ್ದ ದನುಜನ ದಾಡೆಯಿಂದಲಿ ಸೀಳಿಯವನಿಯ ಕೂಡೆ ನೆಗಹಿದ ಸೀತೆಯರಸನುದಾರ ವಾರಾಹ (ಕೌರಾ. ೧೪-೨೦). ೪. ಹದಿನೆಂಟು ಮಹಾಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ವರಾಹಪುರಾಣ : ಪರಮಶೈವ ಸ್ಕಂದ ಲೈಂಗ್ಯಾವಿರಳ ನಾರದ . . . ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ ವಾರಾಹ . . . ಸಾಂಗದಿಂದಷ್ಟಾದಶಪುರಾಣಂ (ಬಸವು. ೪೩-೬೭). ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ. [ಸಂ.]

ವಾರಾಹಿ (ನಾ). ೧. ಹೆಣ್ಣುಹಂದಿ. ೨. ಸಪ್ತಮಾತೃಕೆಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳು : "ಬ್ರಾಹ್ಮೀ, ಮಾಹೇಶ್ವರೀ, ಕೌಮಾರೀ, ವೈಷ್ಣವೀ, ವಾರಾಹೀ, ಮಾಹೇಂದ್ರೀ, ಚಾಮುಂಡಾ — ಈ ೭ ಸಪ್ತಮಾತೃಕೆಯರ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ४-೧೭). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಹಂದಿಗೆಡ್ಡೆ : " ಕೌಮಾರಿ-ವಾರಾಹಿ" (೬ಆಧಿ. ४೨). ೪. ಕರ್ನಾಟಕದ ಶಿವಮೊಗ್ಗಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ , ದಕ್ಷಿಣಕನ್ನಡಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಹರಿದು, ಅರಬ್ಬಿ ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಸೇರುವ ಪಶ್ಚಿಮವಾಹಿನಿಯಾದ ಒಂದು ನದಿ ಮತ್ತು ಅದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಜಲವಿದ್ಯುತ್ ಯೋಜನೆಯ ಹೆಸರು. ೫. [ಸಂಗೀತ] ಸ್ವರದ ಒಬ್ಬ ಅಧಿದೇವತೆ : ಬ್ರಾಹ್ಮಿ ಮಾಹೇಶ್ವರಿ ಕೌಮಾರಿ ವೈಷ್ಣವಿ ವಾರಾಹಿ ಮಾಹೇಂದ್ರಿ ಚಾಮುಂಡಿಯೆಂಬವರೇ ಕ್ರಮದಿಂದಾ ಷಡ್ಜಾದಿ ಸ್ವರಾಧಿದೇವತೆಗಳು (ವಿವೇಕ. ೩೭೧). [ಸಂ. ವಾರಾಹೀ]

ವಾರಿ₁ 'ಬಾರಿ₁' ನೋ.

ವಾರಿ₂ (ನಾ). ೧. ನೀರು ; ಜಲ : ವಾರಿಯನಬ್ಬಮಾಲೆ ಮೊಗೆದಂಬುಧಿಯಿಂ ತರಲಲ್ಲಿ ಕೂಡೆ (ಕುಸುಮಾ. ೬-೨೨) ; ವಾರಿಯನೊಪ್ಪೆ ಸೂಸೆ ಪೆಜಮೆಟ್ಟುವ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ವ . . . ಸಲಿಲಕೇಳಿಯೊಳಿರ್ದುದು ಕಾಮಿನೀಜನಂ (ನಳಚಂ. ೧೪೦). ೨. ಆನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಸ್ಥಳ ; ಕರೋಟಿ. ೩. ಆನೆಯನ್ನು ಹಿಡಿಯಲು ಮಾಡಿರುವ ತಗ್ಗಾದ ಸ್ಥಳ,—ಹಳ್ಳ : "ಆನೆಯ ಹಿಡಿವ ತಾವು ವಾರಿಯೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೩೭-೭೦). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಮುಡಿವಾಳ. ೫. ಹಿಡಿಯುವಿಕೆ : ಓರೊಂದಡೆ ಯೊಳನಂಗನ ವಾರಿಗೆ ವಿಟಕುಂಜರಪ್ರಲೋಚನವಿಧಿಯಿಂ ವಾರಸ್ತ್ರೀಯರ್ ಗಣಿಕಾವಾರದ ಪಿಡಿಗಳೆನೆ ಕೂರ್ತು ಕಣ್ಗೆಸೆದಿರ್ದರ್ (ವರ್ಧಮಾ. ೮-೮೨). ೬. ದೈವದ ಹಾಗೂ ಅರಸರ ಸಂಬಂಧದಲ್ಲಿ ಕೈಕೊಳ್ಳುವ ಅಖಂಡವಾದ ನಿಷ್ಠೆ : ವಾರಿಯ ನಿನ್ನ ಲೆಂಕರದೆ ಸತ್ವಪರಕ್ಕಟ ಮಾಣಸಂ ಗಳಾ (ವರ್ಧಪು. ೯-೬೭) ; ತಾಲುಗೆಯನುರ್ಚ ನೆತ್ತಿಯ ಗಾಳಂ ಗಗನದೊಳೆಟಲ್ವ ವಾರಿಯ ಬೀರರ್ ಪಾಳಿಯೊಳೆಸೆದರ್ (ಯಶೋಚ. ೧-೫೫). [ಸಂ.]

ವಾರಿಕಲ್, ವಾರಿಕಲ್ಲು (ನಾ). ನೀರ್ಗಲ್ಲು ; ಆಲಿಕಲ್ಲು : ಇರದೆ ಪಸ್ತಾಗ್ರದಿಂ ತೆಗೆದಿಡುವ ಗುಂಡುಗಳ್ ಪರಿಕಿಸಲ್ ವಾರಿಕಲ್ ಕಣ್ಗಳೇ ಮಿಂಚುಗಳ್ . . . ಎನಲ್

ದುಷ್ಕರಿ ವಿಲಯಕಾಲದ ಮಹಾಮೇಘದಂತೆ ಗರ್ಜಿಸುತ ನಡೆತರುತಿರ್ದನು (ಚಪು. ೨೦-೨೧). ವಾರಿಕಲ್ಲು : ಇಷ್ಟಭಾವವನಚಿವ ಚಿತ್ರ ದೃಷ್ಟವನಚಿವುದಕ್ಕೆ ಶ್ರುತದೃಷ್ಟವೆಂತುಟೆಂದಡೆ ವಾರಿಕಲ್ಲು ನೋಡ ನೋಡಲಿಕ್ಕೆ ನೀರಾದಂತೆ (ಮಣಿಮಾ. ೭೫-೨೯೬); ವಾರಿಕಲ್ಲು ಪುತ್ಥಳಿ ಅಪ್ಪುವನೊಡಗೂಡಿದಂತೆ ಮಾಡಿತ್ತೆನ್ನ . . . ಶ್ರೀಗುರುವಿನ ಉಪದೇಶ (ಅಬಂಜ. ೨೦-೧೧). [ವಾರ್ಿ + ಕಲ್]

ವಾರಿಕಲ್ಲು 'ವಾರಿಕಲ್' ನೋ.

ವಾರಿಕಾಜಿ (ನಾ). ಗ್ರಾಮಾಧಿಕಾರಿ : ಇ ಧರ್ಮ್ಮ ವಾರಿಕಾಜಿರತ್ತಿ ನಡಿಸುವರು ಶ್ರೀ ಶ್ರೀ (ಸೌಇ. IX-i, ೩೪೪-೫೦; 1228); ಸಮಸ್ತ ವಾರಿಕಾಜಿರುಂ ವರುಷಂಪ್ರತಿ ಆರಯ್ದು ಪ್ರತಿಪಾಲಿಸಿ ನಡಸುವರು (ಸೌಇ. XVIII, ೨೩೫-೯ ; 1254). [ವಾರಿ? + - ಕಾಜಿ]

ವಾರಿಕೇಳಿ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಆಡುವುದು ; ನೀರಾಟ ; ಜಲಕ್ರೀಡೆ : ದಿಶಾಗಜರಾಜಿಯ ವಾರಿಕೇಳಿಕಾಸಾರಮೊ . . . ಭಾವಿಪಂದದೆನೆ ಕೌತುಕಮಾಯ್ತು ಮಹಾಸರೋವರಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೩೮) ; ಮೊರೆವ ಮಜಿದುಂಬಿಗಳ ಸೊಗಸಿನ ಸರಸಿಗಿಳಿದರು ತಮ್ಮೊಳೊಬ್ಬೊಬ್ಬರ ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿ ವಾರಿಕೇಳಿಗೆ ಮಾಡಿದರು ಮನವ (ಕುಂರಾ. ೨-೭-೪).
[ಸಂ. ವಾರಿಕೇಲಿ]

ವಾರಿಜ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದು ; ಕಮಲ : ವಾರಿಜ ಮಲಯಜ . . . ಕರ್ಪೂರ ಮೃಣಾಲಾದಿಗಳುಂ ಬಾರಿಸಲಾಜವೆ ದಲವನ ದಾಹಜ್ವರಮಂ (ಆದಿಪು. ೨-೧೩) ; ಭೂರಿಭೂರುಹಶಿಖರಿಯನಡರಿತು ಪಕ್ಷಿ ವಾರಿಜ ಮುಗಿದುವಲ್ಲಲ್ಲಿ (ಮೋಹತ. ೧೮-೬). [ಸಂ.]

ವಾರಿಜಗಂಧಿ (ನಾ). ೧. ಕಮಲದ ಹೂವಿನ ವಾಸನೆಯುಳ್ಳುದು ; ತಾವರೆಯ ಗಂಧವುಳ್ಳುದು : ವಾರಿಜಗಂಧಿವಿಭಾತಸಮೀರಂ ನಿಜಸುರಭಿ ನಿನ್ನ ಸುಯ್ಯದಜಿಯೊಳ ದೆಂತೋರಂತಕ್ಕುಮೊ ಪರಗುಣಹಾರಿಗೆ ನಿಜಗುಣಮದೇಕೆ ಸಮನಿಸಿದಪುದೋ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೬೫). ೨. ಕಮಲದ ಹೂವಿನ ಸುವಾಸನೆಯುಳ್ಳವಳು : ವಾರಿಜಗಂಧಿ ಕೇಳ್ ನಿನಗಾನೊಳಗಾಗಿ ಸಾರಸತ್ಕೃತಿಯ ವಿಸ್ತರಿಪೆ (ಮೋಹತ. ೩೯-೨).
[ಸಂ. ವಾರಿಜಗಂಧೀ (ವಾರಿಜ + ಗಂಧ + -)]

ವಾರಿಜದಳಲೋಚನ (ನಾ). ಕಮಲದ ದಳದಂತೆ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವನು ; ಕೃಷ್ಣ : ವಾರಿಜದಳಲೋಚನ ಭೂರಮಣ ಅಚ್ಯುತಾನಂತ . . . ಪುರಂದರವಿಠಲ ಸರ್ವೋತ್ತಮ (ಪುರಂದ. ಧಾ. ೪-೧೦೭-೫). [ಸಂ. ವಾರಿಜದಲಲೋಚನ]

ವಾರಿಜನಾಭ (ನಾ). ಹೊಕ್ಕುಳಲ್ಲಿ ಕಮಲವುಳ್ಳವನು ; ವಿಷ್ಣು : ಆಜಿಯಂ ಪೋಲ್ತುಮಾ ಮತ್ತಗಜಂ ವಾರಿಜನಾಭನಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೧೩೪); ವಾರಿಜನಾಭನ ಕರುಣವೆ ಸ್ಥಿರ ಸಂಸಾರವು ಎರವು (ಪುರಂದ. ಧಾ. ೫-೨೩ ಪಲ್ಲ.೨). [ಸಂ. (ವಾರಿಜ + ನಾಭಿ + -)]

ವಾರಿಜನೇತ್ರ (ನಾ). ಕಮಲದಂತೆ ಕಣ್ಣುಳ್ಳವನು ; ಕೃಷ್ಣ : ವಾರಿಜನೇತ್ರನೊಮ್ಮೆ ಕುಲವರ್ಧನವಾಗಲೆವೇಳ್ಕುಮೆಂದು ತದ್ವಾರಕಿಯೆಂಬ ತನ್ನ ಪುರಮಂ ಜಲರಾಶಿ ಯೊಳಾಳಿಪಲ್ಲಿ (ಯಾದಚಂ. ೨-೧೭). [ಸಂ.]

ವಾರಿಜನೇತ್ರೆ (ನಾ). ಕಮಲದಂತಹ ಕಣ್ಣುಳ್ಳವಳು ; ಸುಂದರಿ : ವಾರಿಜನೇತ್ರೆ ದಿವ್ಯಗುಣಭೂಷಣೆ ಭವ್ಯಜನಾನುರಾಗೆ ನಿಷ್ಕಾರಣಮೇಕೆ ಪೂಣ್ಕೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೮-೧೮೩).
[ಸಂ. ವಾರಿಜನೇತ್ರಾ (ವಾರಿಜ + ನೇತ್ರ + -)]

ವಾರಿಜಬಾಂಧವ (ನಾ). ತಾವರೆಯ ಮಿತ್ರ ; ಸೂರ್ಯ : ವಿಮಲಂ ಹಯ . . . ವಾರಿಜಬಾಂಧವ ವಾರಿಜೋದ್ಭವ ವಾರಿಜವೈರಿ ವಾರಿಜವಿಲೋಚನ ವಾರಿಜ ಹಂಸವಾಚಕಂ (ನಾನಾರ. ೯). [ಸಂ.]

ವಾರಿಜಭವ (ನಾ). ಕಮಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ; ಬ್ರಹ್ಮ : ಶ್ರೀರಮಣವಿಬುಧಪತಿ ವಾರಿಜಭವಾದಿಬೃಂದಾರಕಪ್ರಚಯಕೋಟೀರಮಾಣಿಕ್ಯಪ್ರಭಾರಾಜಿತಾಂಘ್ರಿಯುಗ . . . ಪಾಲಿಪುದೆನಗೆ ಚಾರುಮತಿಯಂ (ಅಭ್ಯಕೃ. ೧). [ಸಂ.]

ವಾರಿಜಭವಾಂಡ (ನಾ). ಕಮಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದ ವಿಶ್ವ ; ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ : ಈ ಬಲದಬ್ಬರಣೆ ವಾರಿಜಭವಾಂಡವ ಗಬ್ಬರಿಸೆ ಘಾಡಿಸಿತು ಶಲ್ಯನ ರಥದ ಬಳಸಿನಲಿ (ಕುವ್ಯಾಶ. ೨-೬೦). [ಸಂ.]

ವಾರಿಜಮಿತ್ರ (ನಾ). = ವಾರಿಜಬಾಂಧವ : ವಾರಿಜಮಿತ್ರನಿಂ ಬಹನೆ ಕೂ ಶಶಿ ನೀಂ ಪೆಜಸಾರು ಸಾರು ಕೂ . . . ತಾರೆ ತಮಂಧ ಸಾರೆನುತೆ ಕೂಗುತಲಿರ್ದುದು ತಾಮ್ರಚೂಡನಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೯-೨೦) ; ವಾರಿಜಮಿತ್ರಂ ಕರದಿಂ ವಾರುಣಿಯಂ ಪಿಡಿದು ಸೇವಿಸಿದ ಕಾರಣದಿಂದೋರಂತಂಬರಮಂ ಬಿಟ್ಟಾರಯ್ಯದೆ ನಡುಗಿ ಕೆಡೆದನಸ್ತಾಚಳದೊಳ್ (ಬಾಧಪು. ೫-೩). [ಸಂ.]

ವಾರಿಜಮುಖಿ (ನಾ). ಕಮಲದಂತೆ ಮುಖವುಳ್ಳವಳು ; ಸುಂದರಿ : ವಾರಿಜಮುಖಿ ಭೂಪಂ ಗಂಭೀರವಾಹಿನಿಯ ತೀರದೊಳ್ ನಿಮ್ಮ ಮುಖಾಂಭೋರುಹದೊಳ್ ಪಡಿಯಟ್ಟಂಭೋರುಹಮಂ ನುಚ್ಚಲೊಲ್ದಸಿಲ್ದೊರ್ಮೆ ಗಡಂ (ಪಂಪಾಮಾ. ೧೧-೯೫); ವಾರಿಜಮುಖಿಯರ್ಪಾಡಿದರಾರಯ್ಯತಿರಾಗಜಾತಿರೀತಿಯನಜಿದುಂ (ಷಡ್ಗಿರ. ೨-೯೫).
[ಸಂ. ವಾರಿಜಮುಖೀ(ವಾರಿಜ + ಮುಖ + -)]

ವಾರಿಜರಿಪು (ನಾ). ೧. ಕಮಲದ ಶತ್ರು ; ಚಂದ್ರ. ೨. [ಛಂದ] ಚಂದ್ರಗಣ : ಮರುದರ್ಕ ವಾಯು ಲಘು ಮುಂದೆ ಬರೆ ಸುರಮರುದ್ಗಿನೇಶಗಂ ವಾರಿಜರಿಪು ಸುರಪಾರ್ಕಲಗಂ ಮರುದರ್ಕವಾಯು ರವಿಯಿಾಶನುದ್ಗತಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೩-೨೧೨). [ಸಂ.]

ವಾರಿಜವಿರೋಧಿ (ನಾ). = ವಾರಿಜರಿಪು ೧ : ಆ ರಾತ್ರಿಯೊಳು ಜಲಂಧರನ ಮುಖ ಶಶಿಗೆ ಮುರಾರಿಯಿಕ್ಕಿದ ಚಕ್ರಮೆನಲು ತೇಜಂಗುಂದಿ ವಾರಿಜವಿರೋಧಿಯಾ ಪರಿವೇಷದಿಂದೊಪ್ಪುತಿರ್ಪ ವೇಳೆಯೊಳು (ಭಾವಚಿಂ. ೬-೫). [ಸಂ. ವಾರಿಜವಿರೋಧಿನ್]

ವಾರಿಜವಿಲೋಚನ (ನಾ). = ವಾರಿಜನೇತ್ರ : ತ್ರಿಜಗ ತಲ್ಲಣಿಸಿದುದು ವರ ವಾರಿಜವಿಲೋಚನ ಕೇಳೆದನು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೩-೧೭). [ಸಂ.]

ವಾರಿಜವೈರಿ (ನಾ). = ವಾರಿಜರಿಪು ೧ : "ವಿಮಲಂ ಹಯ ಮುಖ್ಯ . . . ವಾರಿಜವೈರಿ ವಾರಿಜವಿಲೋಚನ ವಾರಿಜ ಹಂಸವಾಚಕಂ" (ನಾನಾರ. ೯). [ಸಂ.]

ವಾರಿಜಸಂಭವ (ನಾ). = ವಾರಿಜಭವ : ವಾರಿಜಸಂಭವಾಂಡಮಕಳಂಕ ಗುಣಾಂಕ ವೃಷೇಂದ್ರನುದ್ಧಶಃಪೂರಮಳುಂಬಮಾಗಿ ಸಲೆ ತೆಕ್ಕನೆ ತೀವೆ (ವೃಷಪು. ೫-೫೫). [ಸಂ.]

ವಾರಿಜಸದ್ಮೆ (ನಾ). ಕಮಲವನ್ನೇ ಮನೆಯಾಗುಳ್ಳವಳು ; ಲಕ್ಷ್ಮಿ : ವಾರಿಜಸದ್ಮೆ ಸದ್ಮದೊಳಗಿರ್ದವೊಲಿಂ ನುತಿಸಿದ್ದ ಪಾರದಂ ಪಾರದೆ ಬಂದು ತೋರ್ಕೆ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೩೧೦-೨೩; 1408). [ಸಂ. ವಾರಿಜಸದ್ಮಾ (ವಾರಿಜ + ಸದ್ಮ + -)]

ವಾರಿಜಾಂಬಕ (ನಾ). = ವಾರಿಜನೇತ್ರ : ವಾರಿಜಾಂಬಕನ ಪದಪಲ್ಲವಕೆ ಮಣಿಯುತಿರಲಾ ರಾಯನಂ ತೆಗೆದು ತಳ್ಕೈಸಲ್ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨-೪೯). [ಸಂ.]

ವಾರಿಜಾಕ್ಷ (ನಾ). = ವಾರಿಜನೇತ್ರ : ವಾರಿಜಾಕ್ಷನು ಸುತನನರ್ಥಿಸಿ . . . ಮಾರಹರನಂ ಬಹುಯುಗಂಗಳೊಳೋಲಯಿಸಿದನಲಾ (ಬಸವಪು. ೫೪-೪೧) ; ನಾರಿಯರ ಮನೆಗೆ ಪೋಪ ವಾರಿಜಾಕ್ಷನೆ ಬಾರೊ (ಪುರಂದ. ಧಾ. ೪-೮೨-೪).
[ಸಂ. (ವಾರಿಜ + ಅಕ್ಷಿ + -)]

ವಾರಿಜಾಕ್ಷಿ (ನಾ). = ವಾರಿಜನೇತ್ರೆ. [ಸಂ. ವಾರಿಜಾಕ್ಷೀ]

ವಾರಿಜಾನನೆ (ನಾ). = ವಾರಿಜಮುಖಿ : ವಾರಿಜಾನನೆ ಸೆಂಡನಿರ್ಕಿಲದೊಳ್ ನಿಮಿರ್ದು ಕರಾಗ್ರದಿಂ ಜಾಜಿ ಮೆಟ್ಟುತೆ ಪೊಯ್ಕಲ್ (ದಶಕು. ೧೨-೬೦) ; ಚಾಯದ್ರಾಕ್ಷಾರಾಮದಲ್ಲಿಗೆ ವಾರಿಜಾನನೆ ಪೋಗು (ಬಸವಪು. ४೦-२೫).
[ಸಂ. ವಾರಿಜಾನನಾ (ವಾರಿಜ + ಆನನ + -)]

ವಾರಿಜಾರಾತಿ (ನಾ). = ವಾರಿಜರಿಪು ೧ : ನಿಜುಗುಣ್ಣಂಕಜಪತ್ರಮಂ ಪಳಿಯೆ ವಕ್ತ್ರಂ ವಾರಿಜಾರಾತಿಯಂ ಜಡಿಯಲ್ . . . ನರೇಂದ್ರಸೂನು ತಳೆದಂ ತಾರುಣ್ಯಲಾವಣ್ಯಮಂ (ರಾಜಶೇ ೪-೧೦೭). [ಸಂ.]

ವಾರಿಜಾಸನ (ನಾ). ಕಮಲವನ್ನು ಪೀಠವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು ; ಬ್ರಹ್ಮ : ವಾರಿಜಾಸನ ಮಸ್ತಕೃಂತನ ವಾಸುದೇವ ದೃಗರ್ಚಿತಾಶೂರ ಶುಂಭನಿಶುಂಭಮುಖ್ಯಕುದೈತ್ಯಹಾರಿಣೆ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೪-೫-೧೩). [ಸಂ.]

ವಾರಿಜಾಸನೆ (ನಾ). ಕಮಲವನ್ನೇ ಪೀಠವನ್ನಾಗಿ ಉಳ್ಳವಳು; ಸರಸ್ವತಿ : ವಾರಿಜಾಸನೆ ಸಕಲಶಾಸ್ತ್ರವಿಚಾರದುದ್ಭವ ವಚನರಚನೋದ್ಧಾರೆ . . . ಸಿದ್ಧಿದಾಯಕಿಯೆ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೧-೫). [ಸಂ. ವಾರಿಜಾಸನಾ (ವಾರಿಜ + ಆಸನ + -)]

ವಾರಿಜೋದರ (ನಾ). = ವಾರಿಜನಾಭ : ವಾರಿಜೋದರ ಕೃಷ್ಣ ಬಂದನು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೮-೫೪). [ಸಂ.]

ವಾರಿಜೋದ್ಭವ (ನಾ). = ವಾರಿಜಭವ : ವಾರಿಜೋದ್ಭವನನ್ನರಪ್ಪ ಧರಾಮರರ್ಪಲರುಂ ಸದಾಚಾರರಪ್ಪರೆ ನೋಡ ಕೂರ್ತು ಜಿನೇಂದ್ರದೀಕ್ಷೆಯ ನಾಂತರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೮-೬೦) ; ವಾರಿಜೋದ್ಭವಸೂನು . . . ಬರೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩೦-೨). [ಸಂ.]

ವಾರಿಡು (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) ನೀರಿನಂತೆ ಪ್ರವಹಿಸು ; ನೀರಿನ ಪ್ರವಾಹದಂತೆ ಹರಿ : ಒಡೆದು ನಾನಾಥಟ್ಟುಗಳ ಮೈವಿಡಿದು ವಾರಿಡುವರುಣಜಲದಲಿ ಕಡಿಕುಗಳ ಬೆಂಡೇಳೆ ದಂತಿಗಳಟ್ಟೆ ಕೊಡೆನೆಗೆಯ (ಕುಮಾ.ಭೀ. ೮-೮). [ವಾರಿ, + ಇಡು]

ವಾರಿತ (ಗು). ೧. ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ; ತಡೆದ ; ಪ್ರತಿರೋಧಿಸಿದ. ೨. ನಿವಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ; ತೆಗೆದು ಹಾಕಿದ : ವಾರಿತಾಹಂಕಾರನಂ ಹೂಂಕಾರ ಮುದಧಿಕ್ಕಾರನಂ ಗತಮಾರಕರ್ಮವಿಕಾರನಂ ವೀರಾವತಾರನನು ಲೋಕಪಾವನ ಕಾರಕನನಾಲೋಕಿಸುತ್ತೆ (ಬಸವ. ೫-೧೬). [ಸಂ.]

ವಾರಿದ (ನಾ). ನೀರನ್ನು ಕೊಡುವಂತಹುದು ; ಮೋಡ ; ಮೇಘ : ವಾರಿದಂ ತನ್ನೊಳೆ ಕತಿಪಯ ವಾರ್ಬಿಂದುವಂ ಪೇಚಿ ತಂದಂತದಱಿಂದಂ ಲೋಕಮಂ ತೀವುವುದು . . . ಎನೆ ಪೆಂಪರ್ಣವಕ್ಕೇನೊ ಚೋದ್ಯಂ (ಜಗ. ೧-೪೫). ಉರಗಬಲದುರವಣೆಯೊ ವಾರಿದತರುಗಳುಪಶಾಖೆಗಳೊ ಕಾಲನ ಹರವರಿಯೊ ಹೆಚ್ಚೆಳೆಸ ಮುತ್ತುವ ವಿಹಗಸಂತತಿಯೊ . . . ಅಬ್ಬರಿಸಿ ಗಬ್ಬರಿಸಿದುವು ದಿಗುತಟವನು ಶರವ್ರಾತ (ಕುಮಾ.ಭೀ. ೪-೧೫). [ಸಂ.]

ವಾರಿದಪಥ (ನಾ). ಮೋಡಗಳು ಸಂಚರಿಸುವ ಮಾರ್ಗ ; ಆಕಾಶ : "ತಾರಾಪಥಂ ವ್ಯೋಮಮಂತರಿಕ್ಷಂ ನಭಂ ವಾರಿದಪಥಂ . . . ಗಗನಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೯-೩೧). [ಸಂ.]

ವಾರಿಧರ (ನಾ). ೧. ನೀರನ್ನು ಧರಿಸಿರುವುದು ; ಮೋಡ : ಪಾರಾವಾರಗಂಭೀರಂ ವಾರಿಧರೋದಾರಂ . . . ಆರಯೆ ಚಿಕದೇವರಾಯನತಿರಮಣೀಜಂ (ಅಪ್ರತಿ. ೩೪-೧೫). ೨. ಮದೋದಕವನ್ನು ಸುರಿಸುವ ಆನೆ. ೧,೨ : ಆ ವಾಹಿನೀವ್ಯೂಹಂ . . . ವರ್ಷಾಗಮಸಮಯದಂತೆ ಬಹಳತರವಾರಿಧರಪರೀತಮುಂ . . . ದೆಸೆ ಬೆಸಲಾದಂತೆಯುಂ ಕತಿಪಯಪ್ರಯಾಣಂಗಳಂ ನಡೆಯೆ ನಡೆಯೆ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೦-೩೦ ವ). [ಸಂ.]

ವಾರಿಧಿ (ನಾ). ೧. ಕಡಲು ; ಸಮುದ್ರ : ವಾರಿಧಿಯಿಂ ಸುಖನಿಧಿ ಕಂಠೀರವವಿಷ್ಟರ ದಿನಧಿಕನಮರಾಲಯದಿಂ ಧೀರಂ ಫಣಿಗೃಹದಿಂದಂ ವೀರಂ ಮಣಿಗಣದಿನಜರ ನವಲನಿನವಭಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೨೧೧) ; ಆ ವಾರಿಧಿಯಿಂದವಾರಮಹಿಮಂ . . . ಪುಟ್ಟುಗುಂ ನಂದನಂ (ಜಗವಿ. ೨-೮೩). ೨. [ಗಣಿತ] ನಾಲ್ಕು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : ಕುಟ್ಮಲಮಂಬ ಮಯೂರಂ — ಭಜಸನಗಗಂ—ಯತಿ ಪಂಚಮದೊಳ್ ಅಥವಾ ವಾರಿಧಿಯೊಳ್ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೫೨ ಅಡಿ). [ಸಂ.]

ವಾರಿಧಿಗರ್ಭ (ನಾ). ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ; ಚಂದ್ರ : ವಾರಿಧಿಗರ್ಭನಂ . . . ದುರಿತೋಪಹಾರಿಯಂ ಕಾರಣಮಿಲ್ಲದೀಯಧಮನೆಂಜಲಮಾಡಿದನೆಂದು ಶಂಖವಾಚಾರಧರರಂಗೆ ಪುಯ್ಯಲಿಡುವಂದದೊಳಿರ್ದುದು ಸುಪ್ರಭಾತದೊಳ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೯-೨೫). [ಸಂ.]

ವಾರಿನಾಥ (ನಾ). ೧. ಸಮುದ್ರ. ೨. ಸಮುದ್ರದ ದೇವತೆ; ವರುಣ. ೩. ಮೋಡ ; ಮೇಘ. [ಸಂ.]

ವಾರಿನಿಧಾನ (ನಾ). ಕಡಲು ; ಸಮುದ್ರ : ಆ ನೆಗಟ್ಟ ಮಹಾವಾರಿನಿಧಾನಂ ಪರಿವೇಷ್ಟಿಸಿರ್ದ ಜಂಬೂದ್ವೀಪಂ ತಾನೆಸೆದುದು ವೃತ್ತತೆಯಿಂ ದಾನವಮರ್ದನನ ಕೂರ್ಮಮೂರ್ತಿಯ ತೆಱದಿಂ (ಜಗವಿ. ೧-೨೫). [ಸಂ.]

ವಾರಿನಿಧಿ (ನಾ). = ವಾರಿಧಿ ೧ : ತರುಣೇಂದು ದಿನಕ್ರಮದಿಂ ಪರಿವರ್ಧಿಸಿ ವಾರಿನಿಧಿಯನೊದವಿಪ ತೆಱದಿಂ (ಜಗವಿ. ೩-೪೦) ; ವಾರಿನಿಧಿ ಮುನಿ ಕುಡಿದ ಕಪಿ ಕಯ್ಯಾರೆ ಕಟ್ಟಿದ ಕುಂದುಗಳಿವೊಡೆ ಸೇರಿತೀ ಪುರಸಿರಿಯನೆನೆ ಜಲಖಾತಿಕೆಯು ಬಳಸಿ ಹೊಂಗೋಂಟೆ ರಂಜಿಪುದು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨-೬). [ಸಂ.]

ವಾರಿನಿರ್ಗಮ (ನಾ). ೧. ನೀರು ಹೊರಬರುವ ಸ್ಥಳ. ೨. ನೀರಿನ ಸುಳಿ : "ವಾರಿನಿರ್ಗಮಂ ಪುಟಭೇದಂ" (ಮಂಗರಾ. ೨೫-೧೮). [ಸಂ.]

ವಾರಿಪಂಚಕ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಕರಣಹಸಿಗೆಯ ಪಂಚೀಕರಣಗಳಲ್ಲಿನ ಒಂದು ಪಂಚಕ : ಸಾರ ಬುದ್ಧಿಯಪಾನವಾಯು ಜಿಹ್ವೇಂದ್ರಿಯಮುಮಾ ರಸಂ ಗುಹ್ಯೇಂದ್ರಿಯಂಗಳೈದು ನೋಡೆ ವಾರಿಪಂಚಕವಿನ್ನು ಹಂಕಾರವಾವ್ಯಾನವಾಯು ನೇತ್ರೇಂದ್ರಿಯದೊಳು (ವೀಶೈವ. ೭-೩-೧೨). [ಸಂ.]

ವಾರಿಫೇನ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಬರುವ ನೊರೆ ; ಬುರುಗು ; ಬುದ್ಬುದ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಕಡಲ ನಾಲಗೆ : "ವಾರಿಫೇನಂ ಕಡಲನಾಲಗೆಯದಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೩-೪೨). [ಸಂ.]

ವಾರಿಬಂಧ (ನಾ). ಆನೆಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವುದು : ಈಗಿನ 'ಖೆಡ್ಡಾ' ಕಾರ್ಯಕ್ರಮದಂತೆ ಆವುಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುತ್ತಿದ್ದಂತೆ ಊಹಿಸಬಹುದು. ಇದನ್ನು ಅಭಿಲಷಿತಾರ್ಥಚಿಂತಾಮಣಿಯಲ್ಲಿ 'ವಾರಿಬಂಧ'ವೆಂದು ಕರೆದಿದೆ (ಕಶಾಅ. ೨೬೩). [ಸಂ.]

ವಾರಿಭರ (ನಾ). ನೀರಿನ ಹೊದೆತ,—ರಭಸ : ವಾರಿಭರಂಗಳಂ ಗಳಿತಮಾಗೆ ಮನೋಹರಿಯಂಗರಾಗಂ . . . ತಳಿದನುಜ್ಜ್ವಳಕುಂಕುಮಪಂಕದಿಂ ಪ್ರಿಯಂ (ಲೀಲಾವ. ೧೩-೧೪೯). [ಸಂ.]

ವಾರಿಯಂತ್ರ (ನಾ). ೧. ನೀರನ್ನು ಚೆಲ್ಲುವ ಯಂತ್ರ ; ಜೀರ್ಕೊಳವೆ : ನೃಪಕರವಾರಿಯಂತ್ರಮುಖಮುಕ್ತಮೃಗೋದ್ಭವಮಿಶ್ರಧಾರೆಗಳ್ ದ್ವಿಪಪತಿಕುಂಭಸನ್ನಿಭ ಕುಚಾಚಲಮಂ ಮುಗಿಲಂತೆ ಮುತ್ತೆ (ರಾಜಶೇ. ೧೧-೭೫). ೨. ನೀರನ್ನು ಮೇಲೆತ್ತುವ ಯಂತ್ರ, — ಚಕ್ರ. [ಸಂ.]

ವಾರಿರಮ್ಯ (ನಾ). ಕಡಲು ; ಸಮುದ್ರ : "ವಾರಾಶಿ ಸಿಂಧು . . . ಉದ್ಧೃತಮುದ್ರಕಕ್ಕುಂ ವಾರಿರಮ್ಯಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೦-೨). [ಸಂ.]

ವಾರಿರುಹ (ನಾ). = ವಾರಿಜ : ವಾರಿರುಹಕ್ಕಿನಂ ಕುವಲಯಕ್ಕಮೃತಾಂಶು . . . ಈಶ್ವರಭಕ್ತಿಗೆ ಭಕ್ತನಾಸಮಾಳ್ಪೋರಗೆಯಾಗಿ ಸಂಕಲಿಯೊಳಂ ನೆರವಾಸೆಯೊಳಿರ್ದ ಸೌಂದರಂ (ನಂಬಿಅ. ೧೪-೨) ; ದರವಿಕಸದ್ವಾರಿರುಹಮನಾ ಕಾಂತೆ ನಿಶೆಯ ಕಡೆಯೊಳ್ ಕಂಡಳ್ (ಪುಷ್ಪದ. ೩-೧೨೦). [ಸಂ.]

ವಾರಿರುಹಸಂಭವ (ನಾ). = ವಾರಿಜಭವ : ಇಂದ್ರನಲ್ಲಿ ಮಿಗೆ ನಿರ್ಜರರಂ ನೆಱೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಬಂದಾತುರನಾಗಿ ವಾರಿರುಹಸಂಭವನಂ ನುತಿಗೆಯ್ಯು (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೧-೨). [ಸಂ.]

ವಾರಿರುಹಾಕರ (ನಾ). ಕಮಲಗಳಿರುವ ಸರೋವರ ; ತಾವರೆಯ ಕೊಳ : ಉಗುರ್ವಿಸಿಯಪ್ಪುವೊರ್ಮೆ ಪುಗೆ ವಾರಿರುಹಾಕರವಾರಿ ಸುಯ್ಯ ಬೆಂಕೆಗಳೊಳೆ ಪೊಕ್ಕ ನಂದನವನಂ ಕೊರಗಿರ್ಪುವು . . . ಮದೀಯ ವಿಯೋಗದೊಳೆನ್ನ ನಲ್ಲಳಾ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೯೫). [ಸಂ.]

ವಾರಿವಾಹ (ನಾ). ಮೋಡ ; ಜಲದ : "ಸ್ತನಯಿತ್ನು ವಾರಿವಾಹಂ ಘನಾಘನಂ ಧೂಮಯೋನಿ ಮೇಘಂ ಜಲದಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೦-೫೮). [ಸಂ.]

ವಾರಿವಾಹವಾಹ (ನಾ). ಮೋಡವನ್ನು ವಾಹನವನ್ನಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು ; ಇಂದ್ರ : ವಾರಿವಾಹವಾಹನೊಲೊದವಿದ ವೈರದಿಂ ವಾರಿಧಿಯೊಳ್ಪೊಕ್ಕ ಭೂರಿಭೂಧರಂಗಳ್ ಪಳಂಚಲೆಂದು ಪಟುತೆಯಿಂದಿದಿರ್ಚಿ ನಿಂದವೆಂಬಂತೆ ಸಾರ್ತಂದು (ರಾಜಶೇ. ೧-೧೦೨ ವ). [ಸಂ.]

ವಾರಿವಿಹಾರ (ನಾ). = ವಾರಿಕೇಳಿ : ಲಲಿತಲತಾಂಗಿಯರ್ ತುಮುಳಕೇಳಿಯ ವಾರಿವಿಹಾರದೊಳ್ ಪಳಂಚಲೆವವನೀಶನಂದನನನಾಱದೆ . . . ಒಟ್ಟಿದರ್ . . . ಅಬ್ಜವಿಚಿತ್ರಪತ್ರಮಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೩೬). [ಸಂ.]

ವಾರಿಶತ್ರ (ನಾ). ನೀರನ್ನು ದಾನಮಾಡುವ ಸ್ಥಳ ; ಅರವಂಟಿಗೆ : ಭೈರವದೇವರ್ಗ್ಗಲ್ಲಿಯ ವಾರಿಶತ್ರಕ್ಕಂ ಸರ್ವನಮಶ್ಯಮಾಗೆ ಬಿಟ್ಟ ಕಮ್ಮೆ ಮುನ್ನುಱಱ ಬಳಿಯ ದುದ್ದಿಯಾಲು (ಸೌಇಇ. IX-i, ೧೧೯-೩೧; 1057). [ವಾರಿ, + ಶತ್ರ]

ವಾರಿಶಿಲೆ (ನಾ). = ವಾರಿಕಲ್ : ಅಱಿವು ಮಹದಲ್ಲಿ ಬೆರಸುವಾಗ ವಾರಿಶಿಲೆ ನೋಡ ನೋಡಲಿಕ್ಕೆ ನೀರಾದಂತೆ ಇರಬೇಕು (ಮೋಹಮಾ. ೨೭೦-೫); ಬಜ್ಜರದ ರತ್ನವೃಷ್ಟಿಯನುಜ್ಜ್ವಲದಿಂದಮರರೆಯ್ದೆ ಸುಂದರಪತಿಗಂ ಸಜ್ಜೆನಿಸಿ ಕರೆದರೋ ಎನೆ ಪಜ್ಜಳಿಸಿದ ವಾರಿಶಿಲೆಗಳೇನೊಪ್ಪಿದವೋ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೨-೩-೮). [ಸಂ. ವಾರಿಶಿಲಾ]

ವಾರಿಶೂಕ (ನಾ). ನೀರಿನ ಮೇಲಿನ ಪಾಚಿ ; ಹಾವಸೆ : "ವಾರಿಶೂಕಂ ಶೈವಳಂ ಸೇವಾಳಮನೆ ಹಾವಸೆಗೆ ಪೆಸರು" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೪-೧೮). [ಸಂ.]

ವಾರಿಪ 'ಬರಿಸ' ನೋ.

ವಾರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬೇಡವೆಂದು ಹೇಳು; ನಿರೋಧಿಸು ; ತಡೆ: "ಬಾರಿಪುದನೆ ವಾರಿಪುದದು" (ಚತುನಿ. ೭೭); ಶ್ರೀವರ್ಧನಂ ಮೊದಲಾಗಿ ಅನಿಬರುಂ . . . ಕೈದುಗಳತ್ತ ಕೈಯಂ ನೀಡಲ್ ಬಗೆವನ್ನೆಗಂ ಭಟ್ಟಾರರ್ ವಾರಿಸಿದರ್ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೯೯-೧೮); ವನವಾಸದೊಳಿರ್ಪೆನೆಂದು ದುರ್ವಾರಪರಾಕ್ರಮಂ ತಳರೆ ಬಾರಿಸಿ ವಾರಿಸಿ ಕುಂತಿ ಮಾದ್ರಿಯರ್ ಬೆನ್ನಬೆನ್ನನೆ ಬರೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೧೪). ೨. ಇಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡು ; ನಿವಾರಿಸು : ತೊಡೆಯುತ್ತುಂ ತೊಂಡೆವಾಯಂ ಶ್ರಮಜಲಕಣಮಂ ಮೇಲುದಿಂ ವಾರಿಸುತ್ತುಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೮-೧೭೭); ಹಸಿವು ನೀರಡಕೆ ಸಂತಾಪವ ನೆಱೆ ವಾರಿಸಿಕೊಂಡು ಬಲಗೂಡಿ ತೆರಳ್ದು (ಮೋಹತ. ೧೯-೬೦). 'ಬಾರಿಸು₂' ಪರಾ. [< ವಾರಣ + - ಇಸು₃]

ವಾರಿಸೇಚನ (ನಾ). ನೀರನ್ನು ಚಿಮುಕಿಸುವುದು ; ಜಲವನ್ನು ಸಿಂಪಡಿಸುವುದು : ವೀರರತಿಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಪಟ್ಟದೊಳ್ ಚಮರ್ವಿನಿಯ ವಾರಿಸೇಚನದಿಂದೆ ಕೃತಕೃತ್ಯನಾದಂತೆ ರಾರಾಜಿಸಿದನು (ಧೃಮಿಭಾ. ೧೧-೨೪). [ಸಂ.]

ವಾರು (ನಾ). ಉದ್ದವನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಒಂದು ಅಳತೆ ; ಒಂದು ಗಜ : ಹತ್ತವಾರಿನ ಹೂವಿನ ಶಾಲ್ಗೋಳು (ಮಲ್ಲಿಗೆ. ೧೩) ; ಒಂದು ವಾರು ಕೆಂಪು ಅರಿವೆಗೆ ಹತ್ತಾಣೆ (ಚಿನಟಾ. ೧೫೫). [<— ಮರಾ. ವಾರ್]

ವಾರುಣ (ಗು). ೧. ವರುಣನಿಗೆ ಸೇರಿದ, —ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ. (ನಾ). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಸ್ತ್ರ ; ವಾರುಣಾಸ್ತ್ರ. ೩. ನೀರು. ೪. ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಆಚನ ಚಮುಂಡರನು ಆ ಭಠರಕರು ವಾರುಣದ ಸಾಂಥಿನಾಥಸ್ವಮಿಯ ಮಡಿಸಿದರು (ಎಕ. V (R). ಮೈಸೂರು. ೧೬೦-೩; 10 ನೆಯ ಶತ). [ಸಂ.]

ವಾರುಣಪತ್ರಿ (ನಾ). ವರುಣಮಂತ್ರದಿಂದ ಅಭಿಮಂತ್ರಿಸಿ ಬಿಡುವ ಬಾಣ,- ಅಸ್ತ್ರ ; ವಾರುಣಾಸ್ತ್ರ : ಜ್ವಳನಪತತ್ರಿಯಂ ಕಡಿದು ವಾರುಣಪತ್ರಿಯನೈಂದ್ರಬಾಣಮಂ ಕಳೆದು . . . ಕಾದಿದನೇಂ ಕಲಿಯೋ ಗುಣಾರ್ಣವಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೪೩).

[ಸಂ. ವಾರುಣಪತ್ರಿನ್]

ವಾರುಣಪುರಾಣ (ನಾ). ಹದಿನೆಂಟು ಉಪಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಸನತ್ಕುಮಾರಪುರಾಣ ನಾರಸಿಂಹಪುರಾಣ . . . ವಾರುಣಪುರಾಣ . . . ಭಾರ್ಗವಪುರಾಣವೆಂಬವೇ . . . ಹದಿನೆಂಟು ಉಪಪುರಾಣಂಗಳ್ (ವಿವೇಕ. ೭). [ಸಂ.]

ವಾರುಣಸ್ನಾನ (ನಾ). ಐದು ಬಗೆಯ ಸ್ನಾನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ನೀರಿನಿಂದ ಮಾಡುವ ಸ್ನಾನ : ದಿವ್ಯಸ್ನಾನ ವಾರುಣಸ್ನಾನ ವಾಯವ್ಯಸ್ನಾನ ಮಾನಸಸ್ನಾನ ಆಗ್ನೇಯಸ್ನಾನವೆಂಬ ಪಂಚವಿಧಸ್ನಾನಂಗಳ್ (ವಿವೇಕ. ೧೪೫); ಜಲದಿಂದ ಮಾಡುವ ಸ್ನಾನವೇ ವಾರುಣಸ್ನಾನ (ಆಜ್ಞಾವಿ. ೪). [ಸಂ.]

ವಾರುಣಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). = ವಾರುಣಪತ್ರಿ : ಅನಲಾಸ್ತ್ರದಿನಿಸೆ ದಿವಿಜಂ ದನುಜೇಂದ್ರಂ ವಾರುಣಾಸ್ತ್ರದಿಂ ಖಂಡಿಸಿದಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೦-೨೦೭) ; ಸುಧನ್ವಂ ಕೆರಳ್ದು ಕೋದಂಡಕತಿವೇಗದೊಳ್ವಾರುಣಾಸ್ತ್ರಮಂ . . . ತೆಗೆದೆಚ್ಚಂ (ಧೃಮಿಭಾ. ೧೩-೧೩). [ಸಂ.]

ವಾರುಣಿ (ನಾ). ೧. ವರುಣನ ದಿಕ್ಕು ; ಪಶ್ಚಿಮ ; ಪಡುವಲು : "ವಾರುಣೀ, ಪ್ರತೀಚೀ, (ಪ್ರತ್ಯಕ್) - ಈ ೩ ಪಡುವಣ ದೆಸೆ" (ಹಲಾಯು. ೧೭-೧೦೧). ೨. ವರುಣನ ಹೆಂಡತಿ : ಲಂಬೂಷೆ . . . ವಾರುಣ್ಯಾದರ್ಶೆ ಶ್ರೀ ಹ್ರೀ ಧೃತಿಯೆಂಬೆಣ್ಬರುಂ ದಿಕ್ಕನ್ನೆಯರಂ ಮರುದೇವಿಮಹಾದೇವಿಗೆ ಚಾಮರಮನಿಕ್ಕಲುಂ . . . ಸೌಧರ್ಮೇಂದ್ರಂ ಬೆಸಸುವುದುಂ (ಆದಿಪು. ೭-೩ ವ) ; ವಾರುಣಿ [ಪಾಠಾಂ. ಧಾರಿಣಿ] ಕಳ್ಪನೀಂಟ ಮಱೆದಿಕ್ಕದ ಬಟ್ಟಲೊ . . . ಪೇಟೆನಲ್ಕೆ ನೀಹಾರಮಯೂಖಮಂಡಲಮದೇನೆಸೆದಿರ್ದುದೊ ಪಶ್ಚಿಮಾದ್ರಿಯೊಳ್ (ಲೀಲಾವ . ೩-೩). ೩. ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕನ್ಯೆ ; ಪಶ್ಚಿಮಾಂಗನೆ. ೪. ಹೆಂಡ ; ಮದ್ಯ : ಆವಂ ಗಡ ವಾರುಣಿಯಂ ಸೇವಿಸಿ ನಾಣ್ಗೆಡದನುೞಿದನಂಬರಮಂ ರಾಜೀವಸಖಂ ವಾರುಣಿಯಂ ಸೇವಿಸಲೊಡವೂತ್ತ ತೇಜಮಸ್ತಮಿಸುವಿನಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೧-೧೭೯). ೩, ೪ : ತುಂಬಿದ ರಕ್ತತೆಯಿಂ ನಿಜಬಿಂಬಂ ವಾರುಣಿಯನೊಸೆದು ಸೇವಿಸೆ ನಾಣ್ಗೆಟ್ಟಂಬೋಲ್ ತೇಜಂ ಮಸುಳ್ದಿನಮಂಬರಮಂ ಬಿಸುಟನಾಗಳಂಬುಜಮಿತ್ರಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೨೩) ; ದಿನಲಕ್ಷ್ಮೀಕಾಂತೆ ಮೆಯ್ಯಾಟ್ಟೞಿದು ಗಗನರಂಗಾಗ್ರದಿಂ ವಾರುಣೀಸೇವನೆಗೆಯ್ದುರ್ವಿಲ್ಲಿ (ಕಾದಂಪೂ. ೫೦೭). ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗರಿಕೆ ಹುಲ್ಲು ; ದೂರ್ವೆ. ೬. ಒಂದು ನಾಡಿಯ ಹೆಸರು : ತರಳ ತಿಳಿ ನಾಡಿಗಳ ಚೌದಶಗಳಿಗೆ ನಾವುಗಳಾಯುರು ಸುಷುಮ್ನೆಯು ಪಿಂಗಳೆಯು ಯಿಡಾ ಸರಸ್ವತಿ ಪೂಷ ವಾರುಣಿ (ಗಣಾ. ೯-೧೧). ೭. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಹಿಹಣ್ಣು ; ಹಾವುಮೆಕ್ಕೆ : "ವಾರುಣಿ[ಪಾಠಾಂ. ೪] ಬಲಿರ್ಬುಧ್ನಾಕ್ಷಿ ಹಾವುಮೆಕ್ಕೆ" (ಮಂಗರಾ. ೪೪-೪೪). ೮. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ಬಯಿನೆ : "ವಾರುಣಿ [ಪಾಠಾಂ. ವಾರಣ]ಮೆನಲ್ ಬಯಿನೆ" (ಮಂಗರಾ. ೬೫-೧೫). ೯. [ಜ್ಯೋತಿ] ಒಂದು ನಕ್ಷತ್ರದ ಹೆಸರು; ಶತಭಿಷ ನಕ್ಷತ್ರ: ನುತ ವೈಶಾಖದ ಬಹುಳ ಪ್ರತಿಪದಿಯೊಳ್ ಚೌತಿವೆರಸು ವಾರುಣಗಿ(ಮಿ)ವಱೊಳ್ ಸತತಂ ಮಟ್ ಕೊಳ್ಳದೊಡೊಳ್ಳಿತು ಕೊಂಡೊಡೆ ಪೊಲ್ಲವೆಂದನೊಳ್ಳಿನ ಬಟ್ಟಂ (ಅಭಿನಾ. ೮-೯೯). ೧೦. ಚೈತ್ರಕೃಷ್ಣತ್ರಯೋದಶಿ. [ಸಂ. ವಾರುಣೀ]

ವಾರುಣಿನಾಡಿ (ನಾ). = ವಾರುಣಿ ೬ : ಗೋದೆ ವಾರುಣಿನಾಡಿಯಲ್ಲಿ . . . ಪುಟ್ಟಿಪಾದು ಅಲ್ಲಿಗಲ್ಲಿ ಪೊಂದಿಕೊಂಡಿಪ್ಪನು (ಕಪಾಠ. ೮-೧೯ ತಾತ್ಪರ್ಯ).

[ಸಂ. ವಾರುಣೀನಾಡಿ]

ವಾರುತಿ 'ವಾರತೆ' ನೋ.

ವಾರುಧಿ (ನಾ). ಕಡಲು ; ಸಮುದ್ರ : ಕೂಡಲಸಂಗನ ಶರಣರು ರಸದ ವಾರುಧಿಗಳು (ಬಸವ. ೭೯೧) ; ಅಖಿಳಜಗದಳಲುರಿಯ ನಂದಿಸುವ ಪಾರದಿಯ ಸಂಸಾರವಾರುಧಿಯನುತ್ತರಿಪ ಗುರುವಾದವ ತಂದು ತೋಱೆತ್ತಲಾ (ಹಚೆಕಾ. ೫-೮೪).

[< ಸಂ. ವಾರ್ಧಿ, ವಾರಿಧಿ]

ವಾರುವ (ನಾ). ಕುದುರೆ ; ಅಶ್ವ : ವಾರುವ ಮುಗ್ಗಿದಡೆ ವಾಗೆಯಲಿ ಆದರಿಸಬೇಕಲ್ಲದೆ ಆದ ಗಾರುಮಾಡಿ ಹೊಯ್ದುವರೇ ಮಿಡಿಯನು (ಮೋಳಿಮಾ. ೫೨-೨೧೪) ; ಪಲವುಂ ವಿಧಂಗಳಿಂ ತುಱುಗಿ ಮೆಟ್ಟುವ ವಾರುವದೊಂದು ವಲ್ಗನಕ್ಕಲುಗೆ ಕದಂಪಿಮೊಳ್ ಕನಕಕುಂಡಲಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೩-೫೧) ; ಬರಬರಲ್ ವಾರುವನ ಮಱೆ ಗರ್ದಭಾಕಾರ ಮಾದೊಲಾಯ್ತು (ಚಿಟಪು. ೩೧-೨೦). 'ವಾವುರ' ಪರಾ.

[?. / ತೆಲು. ವಾರುವ, ವಾವುರ. / ಸಂ. ವಾಡವ]

ವಾರುವದಳ (ನಾ). ಕುದುರೆಯ ಸೈನ್ಯ ; ಅಶ್ವದಳ : ವಾರುವದಳ ಸಹ ರಣಧೂಳಿಪಾನ ಮುಂದೋರಂತೆ ನಡೆದನುಬ್ಬಿನಲಿ (ಕಂಪವಿ. ೧೧-೪೩).

[ವಾರುವ + ದಳ₂ (= ದಲ)]

ವಾರುವಸೇನೆ (ನಾ). = ವಾರುವದಳ : ಆನೆಗಳು ಮುಗ್ಗಿದವು ವಾರುವಸೇನೆ ಕಾಲಿನು ನಿಗುರಿದುವು (ಮೂಲರಾ. ೧-೪೧). [ವಾರುವ + ಸೇನೆ]

ವಾರೆ₁ (ನಾ). ವೇಶ್ಯೆ ; ವಾರಸ್ತ್ರೀ : ನಾರಿಯ ನಯನಾಪಹಾರಿಯ ಚಿತ್ತಾನುಸಾರಿಯ ಸುಖಸೌಖ್ಯತೆಯ ವಾರೆಯ ರಂಗನ ವಿರಹೆಯ ರತಿಸುಖವಾರಿಯದೆಂದು ಘಟಿಪುದೊ (ಶತಸಾಂ. ೨೩-೧೭). [ಸಂ. ವಾರಾ]

- ವಾರೆ₂ '- ವರೆ₂' ನೋ.

ವಾರ್ಚರ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಚಲಿಸುವುದು ; ಜಲಚರ ; ಮೀನು : ವಾರ್ಚರ ಕಮಠ ಕಿಟ ನರಸಿಂಹ ವಾಮನಾದ್ಯಾಚ್ಯುತ ಮಹಾವತಾರಾಪಹರ ಕಥೆಗಳಂ . . . ನಿಚ್ಚನಿಚ್ಚಂ ಪಠಿಸುವರ್ (ರಾಘಾಚ. ೧-೩೭). [ಸಂ.]

ವಾರ್ಚರಧ್ವಜ (ನಾ). ಮೀನನ್ನು ಧ್ವಜದಲ್ಲಿ ಉಳ್ಳವನು ; ಮನ್ಮಥ ; ಮೀನಕೇತನ : ವಾರ್ಚರಧ್ವಜ ಯಮ ತ್ರಿಪುರದಹನದ ಮಸ್ತಹೃತಿ ದಕ್ಷಾಧ್ವರಗಳ . . . ಪೌರಾಣಕಾವ್ಯಂಗಳಂ ಬಿಡದೆ ನಿಚ್ಚನಿಚ್ಚಂ ಪಠಿಸುವರ್ (ರಾಘಾಚ. ೧-೩೭). [ಸಂ.]

ವಾರ್ಡು (ನಾ). ೧. ಪಟ್ಟಣದ ಆಡಳಿತವಿಭಾಗ : ಈಗ ಮೂರುಸಲವಾದರೂ ಈ ವಾರ್ಡಿಗೆ ಅವರೊಬ್ಬರು ಆರಿಸಿ ಬರಲೇಬೇಕು (ಆಹನಾ. ೮೮). ೨. ಆಸ್ಪತ್ರೆ ಮೊದಲಾದ ಕಡೆ ರೋಗಿಗಳಿಗೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆಗಾಗಿ ನಿಗದಿ ಮಾಡಿರುವ ಸ್ಥಳ, —ಭಾಗ : ಉಳಿದ ವಾರ್ಡುಗಳಲ್ಲಿ ಪೇಶಂಟರು ನಿಮ್ಮ ದಾರಿ ಕಾಯುತ್ತಿರಬಹುದು (ಎಜಯಾ. ೧೯) ; ಆಸ್ಪತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಮೂಲೆಯ ವಾರ್ಡೊಂದರಲ್ಲಿ ಆವಾಸಸ್ಥಾನವಾಗಿದ್ದ ಈ ದೇಹದಿಂದ ತುಂಬ ನೊಂದು ಅಗಲಿದೆ (ಎಮುಕ. ೭೪). [<— ಇಂ. ward]

ವಾರ್ತ (ಗು). ೧. ಉತ್ತಮಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವ ; ಆರೋಗ್ಯವಾದ: (ಓ). ೨. ಸಾರವಿಲ್ಲದ ; ಸತ್ತ್ವರಹಿತವಾದ: (ಓ). (ನಾ). ೩. ಆರೋಗ್ಯ ; ಕ್ಷೇಮ: (ಓ). ೪. ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದ ವಸ್ತು: (ಓ). ೫. ಕೀಳುತನ ; ಕ್ಷುದ್ರತನ: (ಓ). ೬. ಸಮಾಚಾರ ; ವಾರ್ತೆ: (ಓ). ೭. ವೈದಿಕಪದ್ಧತಿ: (ಓ). ೮. ಜಾಣ್ಮೆ; ಚಾತುರ್ಯ: (ಓ). ೯. ನೋಡಿದುದು ; ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ: (ಓ). ೧೦. ಆರೋಗ್ಯವಂತ ; ಸ್ವಸ್ಥವಾಗಿರುವವನು: "ಕಲ್ಯನೆನೆ ವಾರ್ತನೆನೆ ಭಿತ್ತವಿಲ್ಲದನಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೭೧-೧೪). ೧೧. ವೃತ್ತಿನಿರತನಾದವನು ; ಉದ್ಯೋಗಶೀಲ ವ್ಯಕ್ತಿ. [< ಸಂ. ವಾರ್ತ್ತ]

ವಾರ್ತಾಇಲಾಖೆ (ನಾ). (ಕೇಂದ್ರ ಹಾಗೂ ರಾಜ್ಯ ಸರ್ಕಾರದ) ಸಮಾಚಾರವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಇಲಾಖೆ : ಭಾರತಸರ್ಕಾರದ ವಾರ್ತಾಇಲಾಖೆಯವರು ಚಿತ್ರಪ್ರದರ್ಶನವನ್ನು . . . ನಡೆಸಿದರು (ನ್ಯೂಸಾಂ. iv. ೫೦೮). [(ಸಂ. ವಾರ್ತಾ) + ಇಲಾಖೆ]

ವಾರ್ತಾಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ತರಕಾರಿಯಾಗಿ ಬಳಸುವ ಅದರ ಕಾಯಿ ; ಬದನೆ : ಹಗರಣಿಗರು ಕಂಗೊಳಿಪ ಸರ್ವಾಂಗಭಸಿತವಾರ್ತಾಕಫಲ ಲಿಂಗಕುರುವಣೆಯ ಜೆತೆಗಳ ಧರಿಸಿ ಬರಲು (ಬಸವ. ೨-೧); ಬಸವಣ್ಣನಂ ಬಂದಿವಿಡಿಯ ವೇಳ್ಕೆಂದು ಸಂತಸದೆ ತಸ್ಕರರೆಯ್ದೆ ತಮ್ಮ ಕಂಠಂಗಳೊಳಗೆಸೆವ ವಾರ್ತಾಕದೊಳ್ಳಿಡಿಗಳಂ ಧೌತವಸ್ತ್ರಂಗಳಿಂ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಮಿಸುಪ ಭಕ್ತರ ನಡುವೆ ಬಂದಿರಲ್ (ಆರಾಚ. ೧-೧೩-೧೭). [ಸಂ.]

ವಾರ್ತಾಚರ (ನಾ). ಸಮಾಚಾರವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವವನು ; ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ತಲಪಿಸುವವನು ; ದೂತ : ನಿಜಾಗಮನವಾರ್ತೆಯಂ ಜನಕನಲ್ಲಿಗೆ ವಾರ್ತಾಚರರ ಕೈಯೊಳಟ್ಟುವುದುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೬-೮೭ ವ). [ಸಂ.]

ವಾರ್ತಾಪ್ರಪಂಚ (ನಾ). ಸಮಾಚಾರದ ವಿವರ ; ಸುದ್ದಿಯ ವಿಸ್ತಾರ : ವೀರನೊಳಂಬು ವೀರಮೇಳಾಪಕದೊಳಿರ್ದ್ದು ವಾರ್ತಾಪ್ರಪಂಚಮಂ ತಂತಮ್ಮ ಸುದ್ದಿಕಾಜಿರಿಂ ಕೇಟ್ಟು (ಸಾಇಇ. XX, ೪೮-೨೩; 1070). [ಸಂ.]

ವಾರ್ತಾಫಲಕ (ನಾ). ಸಮಾಚಾರವನ್ನು ಬರೆದಿರುವ ಹಲಗೆ ; ಸುದ್ದಿಯ ಹಲಗೆ : ದಾರಿಯ ಒಂದು ಚೌಕದಲ್ಲಿ ವಾರ್ತಾಫಲಕ ಇತ್ತು (ಕಥೆ. ೪೪). [ಸಂ.]

ವಾರ್ತಾಭಾರ (ನಾ). ಗಹನವಾದ ಸುದ್ದಿ,—ಸಮಾಚಾರ : ಊರೊಳಗೆ ಗುಜುಗುಜಿಸಿ ವಾರ್ತಾಭಾರ ಮಸಗಿತು ನೆರೆದ ನೆರವಿಯೊಳು (ಬಿಜ್ಜಾವಿ. ೩-೧೦೬). [ಸಂ.]

ವಾರ್ತಾವಹ (ನಾ). ೧. ಸಮಾಚಾರವನ್ನು ಅಥವಾ ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ಮುಟ್ಟಿಸುವವನು. ೨. ಕಾವಡಿಯನ್ನು ಹೊರುವವನು : "ವಾರ್ತವಹಃ ವೈವಧಿಕಃ—೨ ಕಾವಡಿ ಹೊರುವವನ ಪೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೧೨). [ಸಂ.]

ವಾರ್ತಾವಾಹಕ (ಗು). ೧. ಸಮಾಚಾರವನ್ನು ಸಾಗಿಸುವ ; ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ಒಯ್ಯುವ : ಪ್ರಯಾಣಸೌಕರ್ಯಗಳೂ ವಾರ್ತಾವಾಹಕಸಾಧನಗಳೂ ಇಲ್ಲದೆ ಇದ್ದುದೂ ಆ ಏಕಚಕ್ರಾಧಿಪತ್ಯದ ಕನಸು ಬರಿಯ ಕನಸಾಗಿಯೇ ಉಳಿದುಕೊಂಡದ್ದಕ್ಕೆ ಕಾರಣಗಳೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ (ರಾಜ್ಯಶಾ. ೧೦). (ನಾ). ೨. ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ಒಯ್ಯುವಂತಹುದು ; ಸಮಾಚಾರವನ್ನು ತಲಪಿಸುವಂತಹುದು. ೩. ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ಒಯ್ಯುವವನು ; ಸಮಾಚಾರವನ್ನು ತಲಪಿಸುವವನು. [ಸಂ.]

ವಾರ್ತಾಹರ (ನಾ). = ವಾರ್ತಾಚರ : ತಾರಾಪೀಡದೇವನುಂ ವಿಲಾಸವತೀ ಮಹಾದೇವಿಯುಮಾರ್ಯಶುಕನಾಸನುಂ ವಾರ್ತಾಹರರನಟ್ಟಿದೊಡೆ (ಕಾದಂಬ. ೬೩೩) ; ನಿಜಾಗಮನವಾರ್ತೆಯಂ ಜನಕನಲ್ಲಿಗೆ ವಾರ್ತಾಹ [ಪಾಠಾಂ. ಚ] ರರ ಕೈಯೊಳಟ್ಟುವುದುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೬-೮೭ ವ). [ಸಂ.]

ವಾರ್ತಿ 'ವಾರತೆ' ನೋ.

ವಾರ್ತಿಕ (ನಾ). ೧. ಸಮಾಚಾರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು; ಸುದ್ದಿಗೆ ಸೇರಿದುದು. ೨. ಉದ್ಯೋಗಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು ; ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಸೇರಿದುದು. ೩. ಸಮಾಚಾರವನ್ನು ತರುವವನು ; ಸುದ್ದಿಗಾರ. ೪. ಬೇಹುಗಾರ ; ಗುಪ್ತಚಾರ. ೫. ಗುರು ; ಮಹೋಪಾಧ್ಯಾಯ. ೬. ವೈಶ್ಯ : ವಾರ್ತಿಕರಕೀರ್ತಿಯೆನೆ ಮಾರ್ಗಣರಮಾರ್ಗಮೆನೆ . . . ಕೈಕೊಳ್ಳದೆ . . . ಕೂಸನಪ್ಪಳಿಸಿ (ಜಗವಿ. ೨-೫೩ ವ). ೭. ಮೂಲ ಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ಬರೆದ ಟೀಕೆ, – ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ : ವಾರ್ತಿಕವೆಂದರೆ ಮೂಲಕಾರರು ಹೇಳಿರುವುದರಲ್ಲಿ ಹೇಳಬೇಕಾದುದನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುವುದು, ತಪ್ಪು ಹೇಳಿರುವುದು, ಹೇಳಿದುದನ್ನೇ ಪುನಃ ಹೇಳುವುದು ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ದೋಷಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವ ಗ್ರಂಥ (ಹಿಂದಸಾ. ೧೫೦); ಶ್ರೀಹರ್ಷನು ಬರೆದ ಒಂದು ವಾರ್ತಿಕವಿದ್ದಂತೆ ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ (ಭಾರಮಿ. ೨೦). ೮. ಪಾಣಿನಿಯ ಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಕಾತ್ಯಾಯನನು ಬರೆದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಟೀಕೆ. [< ಸಂ. ವಾರ್ತ್ತಿಕ]

ವಾರ್ತಿಕಕಾರ (ನಾ). ೧. ಮೂಲಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥಗಳಿಗೆ ಟಿಪ್ಪಣಿ ಬರೆಯುವವನು; ಟೀಕಾಕಾರ; ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರ : ಹಿಂದಿನ ವೃತ್ತಿಕಾರ ವಾರ್ತಿಕಕಾರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳು ಕೆಲವು ವಾರ್ತಿಕ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರರಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುವು (ಹಿಂದಸಾ. ೧೫೦). ೨. ಪಾಣಿನಿಯ ಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಟೀಕೆಯನ್ನು ಬರೆದ ಕಾತ್ಯಾಯನ. [< ಸಂ. ವಾರ್ತ್ತಿಕಕಾರ]

ವಾರ್ತೆ (ನಾ). ೧. ನೆಲಸಿರುವಿಕೆ ; ವಾಸಿಸುವಿಕೆ. ೨. ಜೀವನೋಪಾಯ ಮಾರ್ಗ ; ವೃತ್ತಿ ; ಉದ್ಯೋಗ : "ಜೀವನಂ, ವೃತ್ತಿಃ, ಆಜೀವಃ, ವಾರ್ತಾ—ಈ ೪ ಬಾಳ್ಕೆ" (ಹಲಾಯು. ೧೩-೪೧೭). ೩. ಕೃಷಿ; ವ್ಯವಸಾಯ. ೪. ಜೀವನಕ್ರಮ, – ಧೋರಣೆ : ಅಸಿ ಮಷಿ ಕೃಷಿ ವಣಿಗ್ವಿದ್ಯಾಶಿಲ್ಪಕರ್ಮಂಗಳಿಂ ಶುದ್ಧವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಧರ್ಮಾರ್ಜನಂಗೆಯ್ವ ವಾರ್ತೆಯುಂ (ಆದಿಪು. ೧೫-೧೩ ವ). ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿದ್ಯೆ; ನ್ಯಾಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯ ಆನ್ವೀಕ್ಷಿಕೀ ತ್ರಯೀ ವಾರ್ತಾ ದಂಡನೀತಿ ಎಂದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ನಾಲ್ಕುವಿಧವೆಂದು ವಿಂಗಡಿಸಿರುವರು . . . ವಾರ್ತಾ ಎಂಬುದು ಕೃಷಿ ವಾಣಿಜ್ಯ ಶಿಲ್ಪ ಮೊದಲಾದ ವಿದ್ಯೆ (ಹಿಂದಸಾ. ೧೧೨). ೬. ಸುದ್ದಿ ; ಸಮಾಚಾರ ; ವೃತ್ತಾಂತ : ದೂತಂ ದಶಾನ ವಾರ್ತೆಯಂ ನುಡಿದು ಮೇಗಂ ನೋಟ್ಟೊಡಿಲ್ಲೆಂಗೆ (ರಾಮಚಂ. ೧೦-೬) ; ಮಗನು ರಣದಲಿ ಮಡಿದ ಬೀಡುಗಳೊಳಾದುದು ವಾರ್ತೆ (ಜಿಪ್ಯಾದ್ಯೋ. ೭-೧) ; ಕಲಕಂಠನುಲಿ ಘೋಷಿಸಿತು ಜಗಕೆ ರಾಮಾಗಮನವಾರ್ತೆಯಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೫-೪೦೪). ೭. ಮಾತು ; ನುಡಿ. ೮. ಬದನೆಗಿಡ. ೯. ದುರ್ಗೆಯ ಒಂದು ಹೆಸರು. ೧೦. ಬಹಿರಂಗಪಡಿಸುವುದು ; ಪ್ರಕಟಣೆ. ೧೧. ಸಮಾನವಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಸಮತೆ. ೧೨. ಕೀಳುತನ ; ಕ್ಷುಲ್ಲಕತನ : "ಸಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೊಲ್ಲೆಹನುಡಿವ ಗುಮಿತದಲಿ ವಾರ್ತೆಯೆಂಬುದು" (ಮಂಗರಾ. ೧೫೫-೭೦). [ಸಂ. ವಾರ್ತಾ]

ವಾರ್ತೆಗೇಳ್ (ಕ್ರಿ). ಸಮಾಚಾರವನ್ನು ಕೇಳು ; ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ಆಲಿಸು : ಅಂತಾ ದೆಸೆಯಿಂಸೆಸವ ವಿಹಗನಿನಾದಮುಮಂ ವಾರ್ತೆಗೇಳಲಾನೊಡರಿಸಿದೆಂ (ಕಾದಂಬ. ೬೮೦). [ವಾರ್ತೆ + ಕೇಳ್]

ವಾರ್ಧಕ (ನಾ). ೧. ಹೆಚ್ಚಳ ; ಅಭಿವೃದ್ಧಿ. ೨. ವಯಸ್ಸಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಮುದಿತನ ; ಮುಪ್ಪು : "ವಾರ್ಧಕಂ ಅಂದರೆ ಮುದುಕತನಕ್ಕು ಪೆಸರಾಗುವುದು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೭೬) ; ಬಾಲ್ಯದೊಳ್ ವಿದ್ಯಾಭೂಮಿಯರ್ಥ ಮಿತ್ರರೆಂಬಿವನುಪಾರ್ಜಿಸಿ ಬಳಿಯಂ ಜವ್ವನದೊಳು ಕಾಮಭೋಗಮನನುಭವಿಸಿ ವಾರ್ಧಕದೊಳು ಧರ್ಮಮೋಕ್ಷಂಗಳಂ ಸೇವಿಸುವುದು (ಮಿಡಿ. ೧-೫೫ ವ). ೩. ವಯಸ್ಸಾದವನು ; ಮುದುಕ ; ವೃದ್ಧ : ಧರ್ಮಜ್ಞರಧರ್ಮಮೆನೆ ವಾರ್ಧಕ[ಪಾಠಾಂ. ವೃದ್ಧ]ರಸಂಬದ್ಧಮೆನೆ ಪಾಸಜೆಯೊಳ್ ಕೂಸನಪ್ಪಳಿಸಿ (ಜಗವಿ. ೨-೫೩ ವ). ೪. ಮುದುಕರ ಗುಂಪು ; ವೃದ್ಧರ ಸಮೂಹ : "ವಾರ್ಧಕಂ . . . ಮುದುಕರ ಗುಂಪಿಗೆ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೭೬). ೫. [ಛಂದ] ಒಂದು ಷಟ್ಪದಿಯ ಹೆಸರು : ಷಟ್ಪದಿ . . . ಇದು ಶರ, ಕುಸುಮ, ಭೋಗ, ಭಾಮಿನಿ, ಪರಿವರ್ಧಿನಿ, ವಾರ್ಧಕ ಎಂದಾರು ವಿಧವು (ಕೃಟಿ. ೧೫). 'ವಾರ್ಧಕಷಟ್ಪದಿ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ವಾರ್ಧಕಷಟ್ಪದಿ (ನಾ). [ಛಂದ] ಒಂದು ಷಟ್ಪದಿಯ ಹೆಸರು ; "ಪಂಚಮಾತ್ರಾಗಣವು ಒಂದೆರಡು ನಾಲ್ಕೈದನೆಯ ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ನಾಲ್ಕು, ಮೂರಾರನೆಯ ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಆರಾರೂ ಒಂದು ಗುರುವೂ ಇದ್ದರೆ ವಾರ್ಧಕಷಟ್ಪದಿಯಾಗುವುದು" (ಕೃಟಿ. ೯೭) : ವಾರ್ಧಕಷಟ್ಪದಿಯ ಚರಣದಲ್ಲಿ ಕುಸುಮಷಟ್ಪದಿಯ ಚರಣದ ಇಮ್ಮಡಿ ಗಣಗಳು ಸೇರಿರುತ್ತವೆ (ಛಂದೋವಿ. ೧೮೪). [ಸಂ. ವಾರ್ಧಕಷಟ್ಪದೀ]

ವಾರ್ಧಕ್ಯ (ನಾ). ವಯಸ್ಸಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಮುಪ್ಪು ; ಮುದಿತನ : ಭೀಮವ್ವ ವಾರ್ಧಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಡುಪಿ, ಕಾಶಿ, ಪ್ರಯಾಗಗಳ ತೀರ್ಥಯಾತ್ರೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಬಂದಳು (ಕರ್ನಾಕ. ೨೦೫). [ಸಂ.]

ವಾರ್ಧರ (ನಾ). ನೀರನ್ನು ಧರಿಸಿರುವುದು ; ಮೋಡ : ಶರಧಿಯ ರತ್ನಮಂ ನೆಱೆಯೆ ಕಳ್ದು ಜಳಾಹರಣಕ್ಕೆ ಬರ್ಪ ವಾರ್ಧರಕುಳಮೊಯ್ಯು ಕೊಟ್ಟೊಡವಱಿಂದ ಮಲಂಕೃತಮಾದುದಕ್ಕುಮಂಬರತಳಂ (ಪುಷ್ಪದ. ೪-೧೧) ; ಸುರಧನು ರನ್ನವಲ್ಲಣದ ಮಾರ್ಕ್ಕೆಯೊಳೊಪ್ಪಿರೆ ಬಳ್ಳಿಮಿಂಚು ವಿಸ್ಫುರಿತವಿಲೀನದಂತಿರೆ ಘನಧ್ವನಿ ಹೇಷಿತಮಾಗೆ ತುಂಗವಾರ್ಧರಮದು ತೋಱೆ ನೀಲತುರಗಂಬೊಲದಂ ಪದೆದೇಱಿ (ಶಬಶಂ. ೨-೩೦). [ಸಂ.]

ವಾರ್ಧಿ (ನಾ). ೧. ಕಡಲು; ಸಮುದ್ರ : ಅದಱೊಳ್ ವಾರ್ಧಿಯೇೞುಂ ಕುಲೋರ್ವೀಧರವೇೞುಂ . . . ಕೂಡೆ ಕಂಡು (ಜಗಪ. ೩-೬೨) ; ಗಗನಮಂ ಪೃಥ್ವಿಯಂ ವಾರ್ಧಿಯಂ . . . ಕಾಮಿಸಿದನ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೨-೩೦೭). ೨. [ಗಣಿತ] ನಾಲ್ಕು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : ಕರ ಪುರ ವಾರ್ಧಿಯಾಗೆ ಗುರು (ಛಂದೋಂಬು. ೫-೨೮೧). [ಸಂ.]

ವಾರ್ಧಿಕ (ನಾ). ೧. = ವಾರ್ಧಕ ೨ : ಭವವ ಬಳಸುವ ತನುವಿನಲಿ ಕೌಮಾರ ಯೌವನ ವಾರ್ಧಿಕಂಗಳಲಿ ತನು ವಿಕಾರಿಸುವದು (ಕುವ್ಯಾಧೀ. ೩-೬೪). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ : "ವಾರ್ಧಿಕಃ - ಕೆಂದಲೆಗನ ಹಕ್ಕಿ" (ಓಷಧಿ. ೧೫೦). ೩. = ವಾರ್ಧಕ ಷಟ್ಪದಿ : ವಾರ್ಧಿಕದ ಷಟ್ಪದಿಯ ಮೊದಲ ಪದದೇಳಗೆಯುಮಿರ್ಪತ್ತು ಮಾತ್ರೆಯಂ ದೆಸೆದಿರ್ಕುಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೫-೨೫೫ ಅಡಿಟಿಪ್ಪ) ; ಷಟ್ಪದಿಗಳಲ್ಲಿ ವಾರ್ಧಿಕ ದೊಡ್ಡದು. ಅದು ಐದುಮಾತ್ರೆಗಳ ಗಣದಿಂದ ರಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ (ಸಂಕೋಧ. ೧೩೫). [< ಸಂ. ವಾರ್ಧಕ]

ವಾರ್ಧಿಕೆ (ನಾ). ವಯಸ್ಸಾದವಳು ; ಮುದುಕಿ ; ವೃದ್ಧೆ : ಶಿರದೊಳಗೊಂದು ಕಪ್ಪಿನ ಕುರುಳಿಲ್ಲೆನೆ ನರತ ವಾರ್ಧಿಕೆಯಲ್ತೆ ನಾನು (ಭರಚ. ೫೮-೧೧). [ಸಂ. ವಾರ್ಧಿಕಾ]

ವಾರ್ಧಿವಿಭು (ನಾ). ಸಮುದ್ರದ ಒಡೆಯ ; ವರುಣ : "ಪ್ರಚೇತಸಂ ವಾರ್ಧಿವಿಭು ಪಾಶಿ ಪ್ರತ್ಯಗ್ದಿಶಾರಮಣನೆನೆ ವರುಣನಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೫-೧೦). [ಸಂ.]

ವಾರ್ಧುಷಿಕ (ನಾ). ಬಡ್ಡಿಯ ಹಣದಿಂದ ಜೀವನ ನಡೆಸುವವನು : ಅಂತ್ಯದೊಳು ವಾರ್ಧುಷಿಕನನು [ಪಾಠಾಂ. ವಾಗ್ದೋಷಕನ] ಕಂಡವರುಗಳ ಭಾಗ್ಯನಿಧಿ ಕರದಿ ಹರಿವುದು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೭೦೩. ೪-೯೯) ; ಲೋಭಿ ಚೋರ ಮಲ್ಲ ವಾರ್ಧುಷಿಕ ಪತಿತ ವ್ರಾತ್ಯ ಸೋಮವಿಕ್ರಯಿಯರಾದಿಯಾದ ದುರಾಚಾರಿಗಳ ಮನೆಗಳೊಳೂರ್ಮೆಯುಂ ತಿರಿದುಂಡ ದೇಹಮಂ ಪೊರೆಯಲಾಗದು (ಭಾರತಸಾ. ೩೬-೨೬೫). [ಸಂ.]

ವಾರ್ಬಿಂದು (ನಾ). ನೀರಿನ ಹನಿ ; ಜಲಕಣ : ವಾರಿದಂ ತನ್ನೊಳ ಕತಿಪಯ ವಾರ್ಬಿಂದುವಂ ಪೇೞೆ ತಂದಂತದಱಿಂದಂ ಲೋಕಮಂ ತೀವುವುದು (ಜಗಪ. ೧-೬೫) ; ದೂದವಿಗವಳಿಂತೆಂದಳ್ ಗರಗರಿಕೆ ಕೊರಲೊಳೀ ಕ್ಷಣದೊಳ್ವಾರ್ಬಿಂದು ಮಿಡುಕಿರ್ದೆಯೊ ಕೊಡವೆ ಪುಳಿಂದನ ಕಣೆಗಟ್ಟಿ ನಿಂದ ವನಹರಿಣೆಯವೊಲ್ (ಯಶೋಚ. ೨-೪೧). [ಸಂ.]

ವಾರ್ಮೂನುಷಿ (ನಾ). ಅಪ್ಸರೆ ; ಜಲಕನ್ಯೆ : ಜಿತಶತ್ರುವೆಂಬ ಪೆಸರಾಯ್ತನ್ವರ್ಥಂ . . . ಭುಜೋತ್ಪಾತಾಸಿಧಾರಾಂಬುವಿಂದಿತ್ತಂ ಶ್ರೀವಧುಗಂ ಜಯಪ್ರಮದೆಗಂ ವಾರ್ಮೂನುಷೀಜನ್ಮಮಂ (ಶಂರಾಮಾ. ೧೦-೭೩). [ಸಂ. ವಾರ್ಮೂನುಷೀ]

ವಾರ್ಲಿಪಿ (ನಾ). ನೀರಿನಿಂದ ಬರೆದ ಅಕ್ಷರ ; ಜಲಲಿಪಿ : ಗರಳಂ ಸುಧೆ ಕರ್ಮಪಾಶ ಮಂಬುರುಹಗುಣಂ ಸರೋಜಭವ ದುರ್ಲಿಪಿ ವಾರ್ಲಿಪಿ ಕಾಯಜಂ ತೃಣಾಂಕುರಮಣಿ ಮಾಡಿದ್ದಿಯೆನುವವುದು ಭಕ್ತಿರತಂಗೆ ಲೋಕದೊಳ್ (ವೃಷಾ. ೩-೬೨). [ಸಂ.]

ವಾರ್ವಾಂಛೆ (ನಾ). ನೀರನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕೆಂಬ ಹಂಬಲ ; ನೀರಡಕೆ : ಉಗ್ರಗ್ರೀಷ್ಮದೊಳ್ ಸಾಮಜವಿತತಿ ತೊಱಲ್ದುತ್ತು ವಾರ್ವಾಂಛೆಯಿಂದಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೯-೭೯). [ಸಂ. ವಾರ್ವಾಂಛಾ]

ವಾರ್ಷ (ಗು). ೧. ಮಳೆಗಾಲಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. ೨. ಒಂದು ವರ್ಷಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ವಾರ್ಷಿಕ. (ನಾ). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ವಾರ್ಷಃ - ಮಳಲುದರಸಿ" (ಓಷಧಿ. ೧೫೦). ೪. (?) : "ಮಾನದೊಳಂ ವಾರ್ಷಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೩೪-೧೨೦). [ಸಂ.]

ವಾರ್ಷಿಕ (ಗು). ೧. ವರ್ಷಕ್ಕೊಮ್ಮೆ ಬರುವ. ೨. ಒಂದು ವರ್ಷಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ಒಂದು ವರ್ಷದ : ಈ ಪ್ರಕಾಶನಕ್ಕೆ ದೊರೆಯಬಹುದಾದ ವಾರ್ಷಿಕ, ಪ್ರೇರಕ, ಪೋಷಕ ಸದಸ್ಯರ ಸಹಾಯವೇ ಕರಾವಲಂಬನ (ಸಂಶೋಧ. VI. ೫೦೬). ೩. ಮಳೆಗಾಲಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ವರ್ಷಾಕಾಲದ. (ನಾ). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ ; ನೀರಾಮೆಬಳ್ಳಿ : "ವಾರ್ಷಿಕಂ - ತ್ರಾಯಮಾಣೆ ಎಂಬ ಗಂಧದ್ರವ್ಯ, ದರಸಿ, ಬದಿರುಪ್ಪು" (ಓಷಧಿ. ೧೫೦). [ಸಂ.]

ವಾರ್ಷಿಕಮಲ್ಲಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಲ್ಲಿಗೆ : "ಮುಕ್ತಬಂಧಃ – ವಾರ್ಷಿಕಮಲ್ಲಿಗೆ" (ಓಷಧಿ. ೧೨೭). [< ಸಂ. ವಾರ್ಷಿಕಮಲ್ಲಿಕಾ]

ವಾರ್ಷಿಕವರದಿ (ನಾ). ಯಾವುದೇ ಸಂಸ್ಥೆಯು ಪ್ರತಿವರ್ಷವೂ ಲೆಕ್ಕಪತ್ರವಿಭಾಗದವರ ಪರಿಶೀಲನೆಗಾಗಿ ಆಯಾ ವರ್ಷದ ತನ್ನ ಕೆಲಸಗಳ ಬಗೆಗೆ ಮತ್ತು ಹಣಕಾಸಿನ ಆಯವ್ಯಯಗಳ ಬಗೆಗೆ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಬೇಕಾದ ವಿವರ : ಶಾಲೆಯ ಮಂತ್ರಿಮಂಡಲದ ಸಹಕಾರಮಂತ್ರಿಯು ವಾರ್ಷಿಕವರದಿಯನ್ನು ಓದಿದನು (ಕವಪು. ೫-೨೦). [ವಾರ್ಷಿಕ + ವರದಿ]

ವಾರ್ಷಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ : "ವಾರ್ಷಿಕಾ – ಅಗುಳುಶುಂಠಿ" (ಓಷಧಿ. ೧೫೦). [ಸಂ. ವಾರ್ಷಿಕ]

ವಾರ್ಷಿಕೋತ್ಸವ (ನಾ). ಸಂಘ, ಸಂಸ್ಥೆ ಹಾಗೂ ವಿದ್ಯಾಶಾಲೆಗಳು ವರ್ಷಕ್ಕೊಮ್ಮೆ ನಡೆಸುವ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕಸಮಾರಂಭ : ನಮ್ಮ ಶಾಲೆಯ ವಾರ್ಷಿಕೋತ್ಸವ ಬಂದಾಗ ನೀವಿಬ್ಬರೂ ಸೇರಿ ಲೋಟ್ಟಿಕ್‌ನ ಚಟುವಟಿಕೆಯನ್ನು ತೋರಿಸಬಹುದು (ಶಾಲಿಮ. ೧೬೩). [ಸಂ.]

ವಾರ್ಷ್ಣೇಯ (ನಾ). ೧. ವೃಷ್ಣಿವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ; ಯಾದವ. ೨. ಕೃಷ್ಣ : ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯನಿರಲಾಗಿ ವಾರ್ಷ್ಣೇಯನು ಹೇಗೆ ಪೂಜ್ಯನು ? (ಭೀಷ್ಮಚ. ೧೦೭). [ಸಂ.]

ವಾರ್ಷತ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಫಲ ; ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳ. [ಸಂ.]

ವಾಲ್, ವಾಲು$_1$ (ನಾ) ಉತ್ಸವಸಮಯದಲ್ಲಿ ದೇವರು, ರಾಜ ಮುಂತಾದವರಿಗೆ ಹಿಡಿಯುವ ಛತ್ರಿ ; ಆಪ್ತಾಗಿರಿ : ಇರ್ಕೆಲದೊಳ್ ವಿರಾಜಿಪ ಸುಚಾಮರವೃಂದದೆ ವಾಲ್ಗಳಿಂದೆ . . . ಧವಳಾಂಬರಾಂಚಳಾತರ್ಕಿತ ಮಸ್ತವೇಷ್ಟನಯುತಂ (ಹಾಲ್ಯಾ. ೨-೧೯-೪೬). ವಾಲು$_1$: ಸಾಧಾರಣ ಬಿರುದುಗಳು . . . ಭಂಗಾರದ ಚಿತ್ರ ಕನಕಚಾಮರ ೨ ವಾಲುಗಳು ೨ ನೃಸಿಂಹಮುಖಿ (ಗುರುಚ. ೧೧). [?]

ವಾಲ, ವಾಳ$_2$ (ನಾ). ೧. ಕೂದಲು ; ಕೇಶ : ಚವುರಮೃಗೀಗಣ ವಾಲಮುಮತಿಕೃಪಣನ ಪಣಮುಂ ಬಾಟಲ್ಕೆ ಸಾರವಾರುಮನೆಂದುಂ (ಲೀಲಾವ. ೧-೪೯). ೨. ಬಾಲ ; ಪುಚ್ಛ : ದೀರ್ಘವಾಲಂ ಪೃಥುಸ್ಕಂಧಂ ಸುನಾಸಾಪುಟಮಮರ್ದ ತುರಂಗಂಗಳಂ ಕಾಣ್ಕೆಗೈದಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೨-೧೦೦). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುವಾಸನೆಯ ಬೇರು ; ಲಾಮಂಚ ; ಮುಡಿವಾಳ : ವಾಲ ನಿರಿ ಚಮರಿ ದೃಢಮೂಲ ಮುತ್ತಿನ ಝಲ್ಲಿ ಸಾಲಿಡಿದ ಪರಿಮಳದ ಕುಸುಮತತಿಯಾ ಮಾಲೆಯಿಂ ಸಿಂಗರದ ಮೇಲುಕಟ್ಟೆಸೆಯಲ್ ನಿಜಾಲಯಂ ಕಣ್ಗೆ ಮಂಗಳಮಾದುದು (ಮನೋವಿ. ೧-೨೬). ವಾಳ$_2$: ೧. "ಕೇಶಃ . . . ಶಿರೋರುಹಃ, ವಾಳಃ - ಈ ೭ ತಲೆಯ ನವಿರ್" (ಹಲಾಯು. ೮೭-೩೭೭). ೨. ಪೊಸತಾದಜಿನವೊದ್ದು ಪೆಸರಾಂತು ವಾಳವಾ ಮಿಸುಪ ಕುಂಚವದಾಗಿ ಪಿಡಿದು (ಭ್ರರವೇ. ೫-೫೫). ೩. ಬಾಳದ ಬೇರು (ವಾಳ) (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೧೬೯). ೪. ಚೇಳಿನ ಕೊಂಡಿ : "ಆ ದ್ರುತಪುಚ್ಛ ವಾಳಮನೆ ಚೇಟ ಬಾಲಕ್ಕೆ ನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೯-೫). [ಸಂ.]

ವಾಲಕ, ವಾಳಕ$_2$ (ನಾ). ೧. ಎಳೆಯ ವಯಸ್ಸಿನವನು ; ಬಾಲಕ ; ಹುಡುಗ. ೨. ಬಳೆ ; ಕಂಕಣ. ೩. ಉಂಗುರ. ೪. ಉಂಗುರವನ್ನಿಡುವ ಬೆರಳು ; ಅನಾಮಿಕ. ೫. (ಆನೆ ಅಥವಾ ಕುದುರೆಯ) ಬಾಲ; ಲಾಂಗೂಲ. ೬. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುವಾಸನೆಯ ಬೇರು; ಲಾಮಂಚ. ವಾಳಕ$_2$: ೬. "ವಾಳಕಂ – ಮುಡಿವಾಳ" (ಓಷಧಿ. ೧೫೦). [ಸಂ.]

ವಾಲಗ₁ (ನಾ). ೧. ರಾಜನ ಸಭೆ; ದರ್ಬಾರು: ಬೇಗದಿಂದೆಚ್ಚೆತ್ತಾ ಮಱುವಾಲಗ ವಿತ್ತು ವಾಲಗ ಹರಿಸಿ ವಜ್ರಾಯುಧನಂದದಿ (ಬಿಜ್ಜರಾ. ೪-೭೭) ; ವೃಷಭಾಂಕ ತಾಂ ವಿಶ್ವಮಂದಿರನ ವಾಲಗವ ಪೊಗಿಸಲ್ಕೆ (ಪರಶು. ೧೧-೨). ೨. ಸೇವೆ ; ಊಳಿಗ ; ಕೈಂಕರ್ಯ : ಹರಿಸುರೇಂದ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ವಾಲಗವ ಕೊಂಬಾತನು (ಭೈರಪು. I, ೧೧೭) ; ಆಲದೆಲೆಯ ಮೇಲೆ ಪರಮಪುರುಷನಂದು ಕಾಲವರಿತು ಒಂದು ಪವಡಿಸಲು ವಾಲಗವನು ಮಾಡಿ ಕೊಂಡಾಡಿ ಜೀವರ ಮೂಲಕರ್ಮಂಗಳ ತೀರುವಂತೆ ಮಾಡಿದ (ವಿದ್ಯಾ. ೨೯-೧) ; ಈ ದೇವದಾಸಿಯರು ಜೋಗತಿಯರಾಗಿ ದೇವತೆಯ ವಾಲಗ ಮಾಡಿ ಚೌರಿ ಬೀಸುವರು (ಜನಪದ. ೧೪). 'ಓಲಗ₁', 'ಓಲಗ₂' ಪರಾ.

[ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಮಲ. ಓಲಕ್ಕಮ್; ತುಳು. ತೆಲು. ಓಲಗ]

ವಾಲಗ₂ (ನಾ). ೧. ನಾಗಸ್ವರ : ಶೇಷನ ವಾಲಗಕ್ಕೆ ಒಂದು ವೈಭವದ ಸ್ಥಾನವೇ ಇತ್ತು (ಕುಲಪು. ೧೧೨) ; ಕೋಗಿಲೆಯು ವಾಲಗವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತ ಮುಂದೆ ಮುಂದೆ ಹೊರಟಿತು (ಕಾಮ. ೮೨). ೨. (ಅಲಂ) ಕೂಗು ; ಅರಚಾಟ : ಸಂಜೆಯ ಮುಂದೆ ನರಿಗಳ ವಾಲಗವು ಆರಂಭವಾದ ಕೂಡಲೇ . . . ಹೊರಟ (ಕಂಪ. ೭೭). [< ಓಲಗ₁]

ವಾಲಗಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಸಭೆಯನ್ನು ನಡೆಸು ; ದರ್ಬಾರು ಜರುಗಿಸು : ಇಂತಪ್ಪ ಸಡಗರದಿ ವಾಲಗಂಗೊಂಡು ಭೂಕಾಂತ ಬಾಹಾಬ್ಧಿ . . . ಪ್ರಮುಖರ ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟೊಲವಿನಿಂ (ನವಮೋ. ೨೧-೧೧). [ವಾಲಗ₁ + ಕೊಳ್₁]

ವಾಲಘ್ನ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : "ವಾಲಘ್ನ – ತೃಣ" (ಔಷಧಿ. ೧೫೦). 'ವಾಲುಕ್ಕ' ಪರಾ. [ಸಂ. ?]

ವಾಲಚಿತ್ರ (ನಾ). ಕುಂಚದಿಂದ ಚಿತ್ರಿಸಿದ ಪಟ (?) : ಆಲಪ್ಪುವು ಸಾಲುಸತ್ತಿಗೆ ಚಿಮ್ಮುವ ವಾಲಚಿತ್ರದ ಪಟದಿಂದ ಬಾಲೆಯರಾಡುವ ಬಹುಬಗೆವಾತ್ರದ ಕೋಲಾಟವೆಸೆದುವರ್ತಿಯಲಿ (ಕಂಸವ. ೯-೬೨). [ವಾಲ ? + ಚಿತ್ರ]

ವಾಲಧಿ, ವಾಳಧಿ (ನಾ). ಕೂದಲಿನಿಂದ ತುಂಬಿದ ಬಾಲ, - ಪುಚ್ಛ : ಪೀನ ಮಾಂಸಕಟಿಸ್ನಿಗ್ಧನುಮತಿದೀರ್ಘಸ್ನಿಗ್ಧಕೃಷ್ಣಮದನುಮನಪೂರ್ವದೀರ್ಘವಾಲಧಿಯುಂ . . . ಅಪ್ಪ ವಿಜಯಪರ್ವತಗಜೇಂದ್ರಂ ಬಂದು ಮುಂದೆ ನಿಲ್ಪುದುಂ (ಆದಿಪು. ೧೨-೫೩ ವ) ; ಕಳಚಿದನು ದಾಡೆಗಳ ಭರಿಕೈಗಳನು ತುಂಡಿಸಿ ವಾಲಧಿಯ ಬರಸೆಳೆದು ಕೊಡಹಿದನಾನೆಗಳ ನಾನಾವಿಧಾನದಲಿ (ಕುಮಾ.ಗ. ೧-೫೮). ವಾಳಧಿ : ಧರಾತಳವರಿಳಬಿವಾಳಧಿ . . . ಬಂದುದಂದು ಮುಹುರುತ್ಪ್ಲುತಪದ್ರವನೊಂದು ಪುಂಗವಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೨-೨೮) ; ವಾಳಧಿಯಿಂದುರಿ ನೆಗೆದೊಡೆ ಕಾಳೆಗಮುಂ ಪಿರಿದು ಭಯಮುಮಧಿಪತಿಗಕ್ಕುಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೪-೭೯). [ಸಂ.]

ವಾಲಬ್ಬೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬ ದೇವತೆಯ ಹೆಸರು : ಮಲಿಯ್ಯಂ ವಾಲಬ್ಬೆಯಂ ಮಾಡಿಸಿದಂ ಮಾಡಿದುದು ಕಲ್ಲಚಾರಿ (ಎಕ. IV (R). ಎಳಂದೂ. ೧೮೭-೨; 1000). [ವಾಲ್₁ + ಅಬ್ಬೆ₁]

ವಾಲವ್ಯಜನ (ನಾ). ಚಮರೀಮೃಗದ ಕೂದಲಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಚಾಮರ : "ಚಾಮರಂ, ಪ್ರಕೀರ್ಣಕಂ — ೨ ಬೀಸುವ ಚೌರಿಗಳು . . . ವಾಲವ್ಯಜನದ ಪೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೫೪). [ಸಂ.]

ವಾಲಹಸ್ತ (ನಾ). = ವಾಲಧಿ : "ಲೋಮಪುಚ್ಛಂ, ಲಾಂಗೂಲಂ, ವಾಲಹಸ್ತಃ, ವಾಳಧಿಃ — ಈ ೪ ಬಾಲಂ" (ಹಲಾಯು. ೬೨-೨೮೭). [ಸಂ.]

ವಾಲಾಗ್ರ, ವಾಳಾಗ್ರ (ನಾ). ೧. ಬಾಲದ ತುದಿ, — ಕೊನೆ : ಆ ಮಹೀಧರದ ಚೂಲಿಕಾಗ್ರದಿಂ ವಾಲಾಗ್ರಮಾತ್ರಾಂತರಿತಮಾಗಿ . . . ವಿಮಾನಂಗಳ್ ಕಿಕ್ಕಿಱಿಗಿಱಿದಿರ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೭೦ ವ) ; ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ ವಾಲಾಗ್ರಮಂ ನೀಡಿ ತೆಗೆತೆಗೆದಿಳೆಯೊಳಪ್ಪಳಿಸಿ ಕೊಂದನವರೆಲ್ಲರಂ ಕಲಿಹನುಮನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೭-೪೧). ೨. ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಳತೆ : ತನ್ನಿಚಿತವಾಲಾಗ್ರಂಗಳಂ ಪ್ರತಿಸಮಯದಿಂ ಒಂದೊಂದಂ ಅಪಕರ್ಷಣಂ ಮಾಡಿದೊಡೆಂದಿಂಗೆ ತೀರ್ಗುಮಾ ಕಾಲಮಂ ಅದ್ಧಾಪಲ್ಯೋಪಮ ಮೆಂಬುದು (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೧೭೫) ; ಆ ತ್ರಸರೇಣುಗಳೆಂಟಾಗಲೊಂದು ವಾಲಾಗ್ರವೆನಿಸುಗುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೩೯). ವಾಳಾಗ್ರ : ೩. ತಲೆಯ ಕೂದಲಿನ ತುದಿ : ದೇವರ್ಕಳ್ ಸನತ್ಕುಮಾರಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ರೂಪಂ ವಾಳಾಗ್ರದಿಂ ತೊಟ್ಟು ನಖಾಗ್ರಂಬರೆಗಂ . . . ನೀಡುಂ ಭಾವಿಸಿ ನೋಡಿ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೭೭-೨). [ಸಂ.]

ವಾಲಾಯ₁ (ನಾ). ಸದಾಕಾಲ ; ನಿರಂತರ : ಮೂರ್ಲೋಕಕೆ ಮುಖ್ಯನ ಭಾವಶೋಷನ ವಾಲಾಯದಿ ನೆರೆ ನಂಬಲು (ಹನುಮ. ೭೫).

[ದೇ. ‖ ತಮಿ. ವಾಲಾಯಮ್ = ಸಮಾನವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಪದ್ಧತಿ, ಸಲಿಗೆ ; ತೆಲು. ವಾಲಾಯ]

ವಾಲಾಯ₂ (ಅ). ನಿರಂತರವಾಗಿ ; ಯಾವಾಗಲೂ : ಏಳೇಳು ಲೋಕವನ್ನು ಆಳುವ ಸಮರ್ಥರು ಶ್ರೀಲೋಲ ನಿನ್ನ ದಾಸರೆಂದರಾಗೆ ವಾಲಿಸುತಿಪ್ಪರು ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿ ಚರಿಸಿದರು ವಾಲಾಯ ಬೆನ್ನ ಬಿಡದೆ ನಿತ್ಯ (ವಿಜಾಪು. ೮-೧); ಮೂಲೋಕಪೂಜ್ಯರೆಂದೆನಿಸಿರ್ಪ ಸತ್ಕಥೆಯ ವಾಲಾ[ಪಾಠಾಂ. ರಾರಾ]ಯ ಕೇಳುತಂ ಬಧಿರತೆಯನಾಂತು (ವೆಂಕಾರಾ. ೨-೯-೪೭). 'ಓಲಾಯ' ಪರಾ. [< ವಾಲಾಯ₁]

ವಾಲಿಶ (ನಾ). ಬಲೆ ; ಗಾಳ : ಒಂದು ದಿನ ಒಬ್ಬ ಮೀನುಗಾರನು ವಾಲಿಶವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ತನ್ನ ಮಗನೊಡನೆ ಮೀನುಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯಲು ಕೊಳಕ್ಕೆ ಹೋದನು (ಬುದ್ಧಜಾ. ೧೫೬). [< ಸಂ. ವಲಿಶ]

ವಾಲು₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ಒಂದು ಪಕ್ಕಕ್ಕೆ ಬಾಗು ; ಓರೆಯಾಗು : ಅವನು ಕುದುರೆಯ ಮೇಲೆ ಒಂದು ಕಡೆಗೆ ಸ್ವಲ್ಪ ವಾಲಿ ಕುಳಿತಿದ್ದನು (ಮರಳಿಬ. ೧೫೭). ೨. ತಿರುಗು ; ಹೊರಳು : ಕೆಲವರು ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ತಮ್ಮ ಮೇಲೆ ತಪ್ಪು ಹೊರಬಾರದೆಂದೂ ಅದು ಜನರ ಮೇಲೆಯೇ ವಾಲಬೇಕೆಂದೂ . . . ಅವರ ಬಾಯಿಂದ ನುಡಿಸುವರು (ಪಿಶಾಚ. ೮೯). ೩. ಆಕರ್ಷಿತವಾಗು ; ಒಲವನ್ನು ಹೊಂದು ; ಒಲಿ : ಅರಮನೆಯ ಜನ ಕೂಡ ತಮ್ಮ ಕಡೆಗೆ ವಾಲಿದ್ದಾರೆ (ಚಿಕದೇ. ೨೩೪). 'ಓಲು₁' ಪರಾ. [ದೇ. ‖ ತೆಲು. ವಾಲು, ವ್ರಾಲು]

ವಾಲು₂ (ನಾ). ಕತ್ತಿ ; ಖಡ್ಗ : ನಡು ಸುತ್ತಿದ ವಾಲು ನುಂಗೂರಳು ಹತ್ತಿದ ಮಣಿ ದಂಡೆ ತೋಳ ರಕ್ಷೆಗಳು ರಾಜೋತ್ತುಂಗನನುಗಗೊಪ್ಪಿದುವು (ಭರತ. ೨೫-೨೬) ; ಹಗಲು ಪಂಜುಗಳು ಹಾಕುವ ವಾಲು ಚಮರಾವು . . . ಮುಗಿಲವನಿಯು ಮುನಿದು ಕಾದಿ ಗೆಲುವೆನೆಂಬಗಣಿತದವರೊದಗಿದರು (ಅಮುಸಾಂ. ೨-೯೫). [< ಬಾಳ್₃. / ತೆಲು. ವಾಲು]

ವಾಲು₃ 'ವಾಲ್' ನೋ.

ವಾಲುಕ, ವಾಳುಕ (ನಾ). ೧. ಮರಳು ; ಉಸುಕು : ಮಹಾಸುಕ್ಷೇತ್ರವಾಸದ ವಾಲುಕದ ಮಱೆಯ ಅಪ್ಪುವಿಸಂತೆ (ಮೋಳಿಗಾ. ೮೨-೬೭). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ : ಬೂರದ ಕಾಯಿ ರಸದಿಂ ಸೋಂಕಿಸಲು ಅಂಗುರವ ತೇದು ವಾಲುಕದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಮರ್ದಿಸಿ ತೊಡೆಯಲು ಬಂಗು ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿಷ್ಣುವೈ. ೧೫೦). ವಾಳುಕ : ೧. "ವಾಳುಕಮೆನಲ್ ಸಿಕತಮೆನೆ ಮಳಲಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೨-೧೧). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೌತೆ : "ವಾಳು[ಪಾಠಾಂ. ಲು]ಕಮೆನಲ್ ಸೌತೆ" (ಮಂಗರಾ. ೪೪-೪೭). [ಸಂ. ವಾಲುಕಾ]

ವಾಲುಕಪ್ರಭೆ (ನಾ). [ಜೈನ] ಏಳು ನರಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಮರಳಿನಿಂದ ತುಂಬಿರುವ ನರಕ : ಅಲ್ಲಿಂದತ್ತಲೇಕರಜ್ಜುಪ್ರಮಾಣಾಂತರದೊಳ್ ಮೇಘೆಯೆಂಬ ಪೆಸರ ವಾಲುಕಪ್ರಭೆಯೆಂಬ ಮೂಱನೆಯ ನರಕಮಿರ್ದುದು (ಆದಿಪು. ೧೧-೬ ವ); ಮೂಱನೆಯ ವಾಲುಕಪ್ರಭೆಯೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿ ದುರಂತದುಃಖದಿಂ ಬೇವುದು ಜೀವಂ ಪತ್ತುಸಾಗರಾಂತಂಬರೆಗಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೩-೧೫೪). [< ಸಂ. ವಾಲುಕಾಪ್ರಭಾ]

ವಾಲುಕಾಪ್ರಭೆ, ವಾಳುಕಾಪ್ರಭೆ (ನಾ). = ವಾಲುಕಪ್ರಭೆ : ವಾಲುಕಾಪ್ರಭೆಯೊಳ್ . . . ಪಂಚದಶಲಕ್ಷಬಿಲಂಗಳಪ್ಪುವು (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೧೭೦). ವಾಳುಕಾಪ್ರಭೆ : ಅಲ್ಲಿಂ ಕೆಳಗೇಕರಜ್ಜ್ವಂತರದೊಳಷ್ಟವಿಂಶತಿಸಹಸ್ರಯೋಜನಬಾಹಲ್ಯದಿಂ ವಾಳುಕಾಪ್ರಭೆಯೆಂಬ ಮೂಱನೆಯ ನರಕಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೪೧ ವ). [ಸಂ. ವಾಲುಕಾಪ್ರಭಾ]

ವಾಲುಕಾಸ್ತಂಭ (ನಾ). (ಸುಂಟರಗಾಳಿಯಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೇಳುವ) ಕಂಬದಾಕಾರದ ಮರಳಿನ ಸಮೂಹ : ಸುಟ್ಟರಗಾಳಿಯಿಂದುಂಟಾಗುವ ವಾಲುಕಾಸ್ತಂಭಗಳು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೭) ; ಈ ಭಯಂಕರವಾದ ಬಿರುಗಾಳಿ . . . ಮರಳುಗಾಡುಗಳಲ್ಲಿ - ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಸಹಾರಾಮರುಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡಾಗ ಭಯಂಕರವಾದ ವಾಲುಕಾಸ್ತಂಭ (Sand Spouts) ಅಥವಾ ಮರಳಿನ ಸ್ತಂಭಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ (ಭೂವಿವ. ೬೭). [ಸಂ.]

ವಾಲುಕಿ, ವಾಳುಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೌತೆ : "ವಾಲುಕೀ - ಮಳಲಸೌತೆ" (ಔಷಧಿ. ೧೫೦). ವಾಳುಕಿ : "ವಾಳು[ಪಾಠಾಂ. ಲು]ಕೀ, ಕರ್ಕಟೀ - ಈ ೨ ಸೌತೆ" (ಹಲಾಯು. ೩೫-೫೭). [ಸಂ. ವಾಲುಕೀ]

ವಾಲುಕ್ಯ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : "ವಾಲುಕ್ಯಂ - ಭೂತೃಣಂ" (ಓಷಧಿ. ೧೫೦). 'ವಾಲಫ್ಯ' ಪಠಾ. [ಸಂ.?]

ವಾಲುರ್ಸಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ವಾಲುರ್ಸಿ, ಮಳೆಪಗಡ (ವೈಶಿಗ. ೭೮-೧೬೦೫). [?]

ವಾಲುವರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ (?) : ವಾಸಿಲುವರಿ ವಾಲುವರಿ . . . ಬಳಕುನೀರು ಊರ ಸಂತೆ ಮೊದಲಾದ ಹಲ ಉಪಾಧಿಗಳು ಸಹ . . . ಸಂವತ್ಸರಂ ಪ್ರತಿಊ ತಪ್ಪದೆ ನಡಸುವುದಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟು (ಸೌಇ. IX-ii, ೪೬೬-೬; ಶ. 1472).

[ವಾಲು ? + ವರಿ₁]

ವಾಲೆ (ನಾ). ೧. ಪತ್ರ ; ಕಾಗದ : ಚರುರುತ್ಪ್ರೇಕ್ಷೆಯಂ ನುಡಿದಂದು ವಾಲೆಗಳೀಯೆ ಭ್ರಾಮಕದಿಂದವೋದಿಸಿ ಕೇಳಿ ನೃಪ ರುತು ವಿದರ್ಭನುತ್ತರವ (ಅಂಬಿಗಾ. ೪೮-೨೬). ೨. ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಒಡವೆ ; ಕರ್ಣಾಭರಣ : ಕಿವಿಗೆ ವಾಲೆಯನ್ನಿಟ್ಟ ಮಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಕಲ ಚಿಂತೆಯನ್ನೂ ಪರಿಹರಿಸುವ ಲಕ್ಷಣವನ್ನುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ . . . ಪೂರ್ಣಚಂದ್ರನೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ಒಪ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದೇ ತಾಟಂಕಗುಣ (ಸಕನೃ. ೩೬) ; ವಾಲೆ ಮೂಗುತಿ ಹೊನ್ನ ಹೂವು ತೂಗುವ ತುಂಬು (ವಿದಾಕೃ. ೧೧-೩). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ತಾಳೆ : ವಾಲೆ ಹೆದ್ದರಣ ತ್ಯಾರಣ . . . ಮೊದಲಾದ ಗಗನಮಂ ತುಡುಕುವ ವೃಕ್ಷಂಗಳ್ (ಸೌಗಂಧಿ. ೫೪-೫). [< ಓಲೆ]

ವಾಲ್ಮೀಕ (ನಾ). ೧. ಹುತ್ತದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವುದು ; ಹಾವು : ಮಯೂರಂ ತಾಂಡವಕ್ರಾರಂಭಿಸಲೊಡಂ ತಾನುಂ ವಾಲ್ಮೀಕಿಯೆನೆ ಪುತ್ತಿನೊಂದು ವ್ಯಾಳಂ ಪೊಡೆಮಟ್ಟು ತೀಡುವ ತಂಬೆಲರ್ಗೆ ಮೆಯ್ಗೊಡ್ಡಿ ಪರಿದು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೪೨-೧೯). ೨. ರಾಮಾಯಣವನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಒಬ್ಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಋಷಿ : ನೆಗಬ್ಬರ್ ವ್ಯಾಸರ್ವಾಲ್ಮೀಕಿಗಳೆನೆ ನೆಗಬ್ಬುಭಯಕವಿಗಳೆಮಗಭವಂದ್ಯರ್ (ಗದಾಯು. ೧-೮) ; ವಾಲ್ಮೀಕಿಮುನಿವರಂ ತನ್ನ ಶಿಷ್ಯರ್ವೆರಸಿ ನಡೆತಂದು . . . ಗದ್ಗದಕಂಠಿಯಾಗಿ ರೋದಿಸುತಿರ್ದ ವೈದೇಹಿಯಂ ಕಂಡನು (ಕೃಮಿಭಾ. ೧೯-೩೦). [ಸಂ.]

ವಾಲ್ಲವ (ನಾ). ಒಡೆಯ ; ಸ್ವಾಮಿ : ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ಅಕಾಲವರಿಷಾ (ವರ್ಷ) ಪ್ರಿಥುವೀ (ಪೃಥ್ವೀ) ವಾಲ್ಲವ (ವಲ್ಲಭ) ಮಾರಜಾದಿ (ಮಹಾರಾಜಾಧಿ) ರಾ[ಜ] ಪರಮೇಶ್ವರಾ (ರ) (ಎಇ. XXI, ೨೦೮-೧; 883).

[IP ಇದು ಸಂಸ್ಕೃತದ 'ವಲ್ಲಭ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ವಾವದೂಕ (ಗು). ೧. ನಿರರ್ಗಳವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವ ; ವಾಚಾಳತನವುಳ್ಳ. ೨. ಅತಿಯಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವ ; ಹರಟುವ. (ನಾ). ೩. ಅತಿಯಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವವನು ; ಹರಟೆಮಲ್ಲ. ೪. ವಾದಮಾಡುವವನು ; ವಾದಿ : ಅನೇಕೋಪವತ್ತಿಗಳಿಂ ಚಾರ್ವಾಕರಾಯಣಿಕವಾವದೂಕನಂ ಕರುಣರಸಾಸ್ಪದಂ ಮಾಡಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೪೭ ವ) ; ತರ್ಕಮಂ ಬಿಟ್ಟು ತಾನುಮುರುತರವಾವದೂಕರುಂ ಸುದು ಪೋಗರೆ (ಅರಾಚ. ೪-೧-೯). [ಸಂ.]

ವಾವಲ್, ಬಾವಲ್, ಬಾವಲಿ₁, ಬಾವಲು, ಬಾವುಲಿ₁, ಬಾವುಲು (ನಾ). ಹಗಲಿನಲ್ಲಿ ಮರಗಿಡಗಳಿಗೆ ತಲೆಕೆಳಗಾಗಿ ನೇತುಬಿದ್ದಿದ್ದು, ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಹಾರಾಡುವ, ಅಗಲವಾದ ರೆಕ್ಕೆಗಳುಳ್ಳ, ನರಿಮುಖದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ ; ಕಪ್ಪಟದ ಹಕ್ಕಿ : ಪುರುಳಿ . . . ವಾವಲ್ ದುರಿಸೆ ಗಿಳಿ ಪರ್ದು (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೩-೧೪೬). ಬಾವಲ್ : "ಪದಮಸ್ತಕಂ ಬಾವಲೆನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೫೨-೧೧) ; ಮೆಯ್ ಬಾತ ಬಾವಲ ನಾತಕ್ಕೆಣೆಯಾಗಿ ನಾಱೆ (ಸುಕುಮಾ. ೪-೪೭) ; ತಲೆಕೆಟಗಾಗಿರ್ಪುವು ಬಾವಲಂತೆ ವೀಭತ್ಸಕುಕ್ಷಿತಾಕಾರಂಗಳ್ . . . ಮಹಾಪೂತಿಗಂಧಭರಿತಾವನಿಗಳ್ (ವರ್ಧಪು. ೧೧-೪). ಬಾವಲಿ₁ : ಕವಿದ ಕಿವಿಗಳಿಂ ಬಾವ[ವಾಲಿ]ಂ. ದ[ಲಿ]ಪಿಂದು ಪಕ್ಕಮಂ ಬಡಿವಂತೆಯುಂ . . . ಮುಗಿಲವರ್ಣಮಾಗಿ ಬರ್ಪ ಗೋಕುಲಮಂ . . . ನೋಡುತ್ತುಮಿರೆ (ಲೀಲಾವ. ೫-೮೫ ವ); ಬಾವಲಿ ಕೀರಂಚೆ ಪರಡೆ ಪರ್ದು ಹಸುಬಂ ಗಿಡುಗಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೩-೧೪೫). ಬಾವಲು : ಒತ್ತಿ ತೆಗೆವುದೆಂದು ಭೂವರನುಸುರೆ ಜಟ್ಟಿಗಳು ತಾವೊತ್ತಿಪಿಡಿಯಲೆತ್ತಿದನಾಗ ತೂಗುತ ಬಾವಲಂತಿದ್ದರಂದವರು (ಭರಂಚ. ೪೯-೧೦೩). ಬಾವುಲಿ₁ : ರಣಪದ್ದು ಬಾವುಲಿ ಪಂಗ ಗರುಡ ಮೊದಲಾದ . . . ಖಗಮೃಗದ ನೆರವಿಯಾರಣ್ಯದೊಳು ಬರುತಿರ್ದಳು (ನವಮೋ. ೮-೧೦). ಬಾವುಲು : ಊಸರವಳ್ಳಿಯತೆ ಎನ್ನಿರವು ಬಾವುಲ ಬಾಳುವೆಯ ತೆಱನಂತೆ (ಬಸವ. ೨೯೨) ; ಬಾವುಲು ತಲೆಕೆಳಗಾಗಿದ್ದಡೆ ತಪಸ್ವಿಯೆ (ಸಕವ. ೫.II, ೫೯೦-೧೬೪೯) ; ಪುರುಷೋತ್ತಮನೆ ನಿನ್ನೊಂದು ಮಾಯಿಯ ಕತ್ತಲೆಯ ಬಾವುಲುಗಳಾವು (ನಿಭಾಗ. ೯-೧೦-೨೩).

[ದೇ. II ತಮಿ. ಮಲ. ವಾವಲ್, ವವ್ವಾಲ್ ; ತುಳು. ಬಾವಲಿ, ಬಾವೊಲಿ ; ಕೋಲಾ. ವಲಪೆ ; ಕುವಿ. ಬಾಪ್ಲ]

ವಾವಿ₁, ವಾವೆ (ನಾ). ೧. ನಂಟು ; ಸಂಬಂಧ : ವಾವಿ ವೀರಾವೇಶವುಮ ವೂಹೆಗಳಿಂದೀ ವೇಳೆ ವೈಷಮ್ಯದೊಳು ತಾವೌಚಿತ್ಯವಂದಗಳೆಂದು ನಡೆವರ್ಗೆ ಶ್ರೀವಲ್ಲಭ ನೀನೊಲಿವೆ (ಕಕಪಾ. ೭೭-೯೭); ಹೇವಗೇಡಿಗಳಿಗೆ ವಾವಿಯೇನು? ವರಸೆಯೇನು? (ಗಾದೆ). ೨. ಕ್ರಮ ; ರೀತಿ : ಭಾವಿಸುತೆ ತರಬೇಕೊ ಉದ್ದಂಡಿಕೆಯೊಳೀಗ ಸೇವಕರ ಬಿಟ್ಟು ಪಿಡಿತರಿಸಬೇಕೋ ಇದಱ ವಾವಿಯಂ ಪೇಳು (ಪ್ರಭುವು. ೮-೨೭). ವಾವೆ : ೧. ವಾವೆಯ ತಪ್ಪೀತು ಮನಭಾವವ ಜಱೆವಾರು ಮಾನ್ಯರು (ಕಾಲಸಂ. ೧೫೫-೨೨); ವಾವೆಯಲ್ಲಿ ಹುದಯ್ಯ ವೈಕುಂಠಪತಿಗೆ (ಪುರಂದ. ಧಾ. ೩-೧೦೦ ಪಲ್ಲವಿ) ; ಆ ವೀರಭದ್ರನಾಯಕಂ . . . ವಾವೆಯಂ ತಮಗೆ ಚಿಕ್ಕಪ್ಪಂದಿರಾದ ಶಿವಪ್ಪನಾಯಕ ವೆಂಕಟಪ್ಪನಾಯಕರುಮಂ . . . ಪ್ರೀತಿಯಿಂ ನಡೆಸಿಕೊಳುತ್ತುಂ (ಕೆಳನೃ. ೬-೧೫) ; ಅವಳು ವಾವೆಯಲಿ ಈತನಿಗೆ ಮಗಳಂತೆ (ನವರಾ. III. ೪೭).

ವಾವೆವರಸೆ = ಸಂಬಂಧದ ಕ್ರಮ , —ರೀತಿ : ವಾವೆವರಸೆಯು ತಪ್ಪಿ ವೈರಿವರ್ಗವು ಪೆಚ್ಚಿ . . . ಕಾವರಾರ್ಕೆ ಸಾಧುಸಜ್ಜನರನೀಗ (ಕನಕ. ಧಾ. ೧೩೦-೨) ; ವಿವಾಹಾದಿ ಬಂಧನಗಳೂ ವಾವೆವರಸೆಗಳಾವುವೂ ಇರಕೂಡದೆಂದು ವಾದಿಸುವರೆಷ್ಟೋ ಮಂದಿಯುಂಟು (ಜೀವಾತ್ಮ. ೨೬೪). [ದೇ. II ತೆಲು. ವಾವಿ. / ಸಂ. ಜಾಮಿ]

ವಾವಿ₂ 'ಬಾವಿ' ನೋ.

ವಾವಿಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ಲೊಕ್ಕಿ : "ಸಿಂಧುಕಃ, ಸಿಂಧುವಾರ, ಇಂದ್ರಸುರಸಃ, ನಿರ್ಗುಂಡೀ, ಇಂದ್ರಾಣಿಕಾ - ವಾವಿಲೀಗಿಡದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧೌಷಿ. ೧೨೭). [<— ತೆಲು. ವಾವಿಲಿ. / ಸಂ. ವಾವಲ]

ವಾವಿಲಿಗೆ (ನಾ). ಸುಂಕ; ತೆರಿಗೆ (?) : ಹದಿನೆಂಟು ಕಂಯ ಮನೆಯ ನಿವೇಶನಮಂ ಊರೊಳಗಣ ಗಾಣಂಗಳಲ್ಲಿ ಗಾಣವಾವಿಲಿಗೆಯುಂ (ಕಇಅ. ೪೭-೪-೨೨; 1152). 'ಗಾಣವಾವಿಲಿಗೆ' ಪಠಾ. [?]

ವಾವಿವರ್ತನ, ವಾವೆವರ್ತನ (ನಾ). ಸಂಬಂಧಮಾಡುವಾಗ ಅನುಸರಿಸಬೇಕಾದ ಕ್ರಮ , —ನಿಯಮ : ಸೋದರಭಾವನಳಿಯನೊ ಮೈದುನನೊ ಮೇಣಾವನೋ ನಿನಗೆ ವಾವಿವರ್ತನಗಳನು ಕಂಡೆವು (ಉತ್ತರಾ. ೧೦-೩೯). ವಾವೆವರ್ತನ : ವಾವೆವರ್ತನವಿಲ್ಲ ಸತ್ಯಕೆ ಪಾವಕನ ಮುಟ್ಟುವರು ಪೆಣ್ಗಳನಾವ ಪರಿಯಲಿ ನಂಬಬಹುದೈ (..ಚ. ೩-೨೫). [ವಾವಿ₁ + ವರ್ತನ]

ವಾವಿವರ್ತನೆ, ವಾವೆವರ್ತನೆ (ನಾ). = ವಾವಿವರ್ತನ : ಅವರು ವಾವಿವರ್ತನೆಗಳನ್ನೆಣಿಸದೆ ಯಾವ ಪುರುಷನನ್ನು ನೋಡಿದರೂ ಬಯಸುವರು (ಕೃವಾಲ. ೨೧೭) ; ಆ ವಿದೇಹಜೆಯವಳಿಮಕ್ಕಳು ದೇವ ನಿನಗನ್ಯರೆ ವಿಚಾರಿಸು ವಾವಿವರ್ತನೆಯುಂಟೆ ಪೇಳೈ (ಅರ್ಜು. ೪-೧೦). ವಾವೆವರ್ತನೆ : ಯದುರಾಯರು ಆದಿಯಾಗಿ ನಮ್ಮ ಅರಮನೆಯ ಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನೂ ೧೩ ಮತ್ತು ೧೮ ಮನೆತನಗಳ ವಾವೆವರ್ತನೆ, ಗೋತ್ರ ಸೂತ್ರಗಳನ್ನೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದಿರುವ ಅಪ್ಪಾಜಯ್ಯನಿಗೆ ಸಮುಖದ ಒಟ್ಟು ಕರಣೀಕತನವನ್ನು ನೇಮಕ ಮಾಡಿದೇವೆ (ಮಹಾವಂ. I, ೧೩೦).

[ವಾವಿ₁ + ವರ್ತನೆ]

ವಾವಿವರ್ತನೆದಪ್ಪು (ಕ್ರಿ). ಸಂಬಂಧಮಾಡುವಲ್ಲಿ ಅನುಸರಿಸುವ ಕ್ರಮವು ತಪ್ಪಿಹೋಗು : ಅವರಿಗೆ ನಾನಿನ್ನು ಮಗಳಾಗಬೇಕೆಂದು ವಾವಿವರ್ತನೆದಪ್ಪಿ ಕೇಳುವರೆ (ಯಸಾಕ. ೪೭). [ವಾವಿವರ್ತನೆ + ತಪ್ಪು₁]

ವಾವುರ (ನಾ). ೧. ಸವಾರಿಮಾಡುವ ಸಾಧನ ; ವಾಹನ : ಚೇತೋಭವನು ಗಿಳಿವಾವುರವನಾರೋಹಿಸಿದನರ್ಥಿಯಲಿ (ಅನಂರಾ. ೧-೧೯-೧೧). ೨. ಕುದುರೆ : ಬಗಸೆಗಂಗಳ ನೋಟದಂಬುಗಳುಗಿವ ಪುರ್ಬಿನ ಚಾಪಕೆಳೆಟಿಗುರುಗಳ ಸಿಂಜಿನಿದೊಡಿಸಿ

ಮದನಂಗಿತ್ತು ಸವಿಯೊಗುವಾ ಸೊಗಸುನುಡಿವಾವುರವನೇರಿಸಿ ಬಗಬಗೆಯ ವೈಯಾಳಿಸುತ ವಿರಹಿಗಳ ಕಳವಳಗೊಳಿಸುತ್ತೈತಂದುದು ಸಹೀನಿವಹಾ (ಅನಂರಾ. ೧-೩೩-೧೯). 'ವಾರುವ' ಪರಾ. [← ತೆಲು. ವಾವುರ]

ವಾವೆ 'ವಾವಿ₁' ನೋ.

ವಾವೆವರ್ತನ 'ವಾವಿವರ್ತನ' ನೋ.

ವಾವೆವರ್ತನೆ 'ವಾವಿವರ್ತನೆ' ನೋ.

ವಾಶಿ (ನಾ). ೧. ಅಬ್ಬರ ; ಕಿರಿಚಾಟ ; ಆರ್ಭಟ. ೨. ಆಕ್ರಮಣಕ್ಕೆ ಮುನ್ನ ಸೈನಿಕರು ಕೂಗುವ ಕೂಗು ; ರಣಘೋಷ. ೩. ಶಬ್ದ ; ಧ್ವನಿ. ೪. ಹಾಡುವುದು. ೫. ಮರ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಕೆತ್ತಲು ಅಥವಾ ಕಡಿಯಲು ಬಳಸುವ, ಅಗಲವಾದ ಬಾಯುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಧನ ; ಬಾಚಿ ; ಕೊಡಲಿ. [ಸಂ. ವಾಶೀ]

ವಾಶಿಕೆ (ನಾ). ಆಡುಸೋಗೆಯ ಗಿಡ ; "ಅಡಸಾಲದ ಗಿಡ" : (ಗಂಗಾಮು. ೨೦೬). [ಸಂ. ವಾಶಿಕಾ]

ವಾಶಿತ (ಗು). ೧. ಅಬ್ಬರಿಸಿದ ; ಕಿರಿಚಿದ ; ಗರ್ಜಿಸಿದ. ೨. ಹಾಡಿದ ; ಪದ ಹೇಳಿದ. ೩. ಕಂಪುಳ್ಳ ; ಸುವಾಸನೆಯುಳ್ಳ. (ನಾ). ೪. ಪಕ್ಷಿ ಅಥವಾ ಪ್ರಾಣಿಯ ಕೂಗು, – ಧ್ವನಿ : "ವಾಶಿತಂ, ರುತಂ – ೨ ತಿರಶ್ಚಾಂ-ಮೃಗ ಪಕ್ಷ್ಯಾದಿಗಳ ಧ್ವನಿಗೆ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೫೩). [ಸಂ.]

ವಾಶಿತೆ (ನಾ). ೧. ಹೆಣ್ಣಾನೆ ; ಪಿಡಿ : "ವಾಶಿತಾ – ಹೆಣ್ಣಾನೆ" (ಒಷಧಿ. ೧೪೯). ೨. ಹೆಂಗಸು ; ಸ್ತ್ರೀ. [ಸಂ. ವಾಶಿತಾ]

ವಾಶ್ಚರ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಚಲಿಸುವಂಥದು. ೨. ಮೀನು : ವಾಶ್ಚರಪತಾಕಾವಲೇಪ ವನದಾವನಿಭಸಾಶ್ಚರ್ಯಸೌಂದರ್ಯ ಭಾಸುರಾರ್ಯಾಧಿಪತಿ . . . ರಕ್ಷಿಪುದು ಲೋಕವನಜಸ್ರಮುಂ ನೀಲಕಂಠ (ಅರಾಚ. ೧-೧೧-೧) ; ಪದ್ಮಪರಾಗವಾಸೆ ವಾಶ್ಚರಚಪಲಾಕ್ಷಿ ಪೊಚ್ಚಪೊಸವೆಣ್ಣಲೆ ಸಿಂಗರವಾಂತು ತೋಱಿದಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೨-೬). [ಸಂ.]

ವಾಶ್ಚರಲಗ್ನ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಮೀನರಾಶಿಯ ಮುಹೂರ್ತ, – ಲಗ್ನ : ವಾ[ಪಾಠಾಂ. ಪು]ಶ್ಚರಲಗ್ನಮಪ್ಪ ಗೃಹದೊಳ್ ಚಂದ್ರಂ ನಿಲಲ್ ಕೂಡೆ ಭಾಸ್ಕರಿಜನ್ಮಂ ತಮದೊಳ್ . . . ತದ್ಕಾಲಕಂ ಪುಟ್ಟುಗುಂ (ಜಾತಕ. ೪-೨೩). [ಸಂ.]

ವಾಶ್ಕಾರ (ನಾ). ೧. ಜಲಚರ. ೨. ಮೀನು : ವಾಶ್ಕಾರವದನಿಪು ಪರಿಶ್ಚಂದ್ರಶುಚಿದ್ರಕ್ಷ ವಾಶ್ಕಾಕ್ಷಿಪದಭೋಗಿ ಪುಂಶ್ಕಾಂಕ ಸದ್‌ಭಕ್ತವಾತ್ಸಲ್ಯ . . . ಪೊರೆಗೆ ಮತ್‌ಸ್ವಾಮಿ ಸಿದ್ಧನಂಜ (ಗುರುಚಾ. ೧-೫). [ಸಂ.]

ವಾಷ್ಪಕಣ (ನಾ). ನೀರಿನ ಹನಿ ; ಜಲಬಿಂದು : ಕೊಳದೊಳೆ ಮಿಂದು . . . ಮಂಜುಳಗತಿ ಮತ್ತಹಸ್ತಿ ಪಿಡಿಯಿರ್ಪೆಡೆಗೆಯ್ದಿ ಭುಜಂಗಲೀಲೆಯಿಂ ತಳೆದೆಳೆಮುತ್ತ ನೊತ್ತೆಗುದುವಂತಿರೆ ಸೂಸಿತು ವಾಷ್ಪಕಣೌಘಮಂ (ರಾಜಶೇ. ೫-೬೬). [ಸಂ.]

ವಾಷ್ಪ (ನಾ). ೧. ಕಣ್ಣೀರು ; ಕಂಬನಿ. ೨. ಆವಿ ; ಹಬೆ : "ಉಷ್ಮಂ ವಾ[ಪಾಠಾಂ. ಬಾ]ಷ್ಪಮೆನೆ ಸೆಗಳಿಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೯-೮). [ಸಂ.]

ವಾಸ₁ (ನಾ). ಬಿದಿರಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಊದುವ ವಾದ್ಯ ; ಕೊಳಲು : ಶಬ್ದದಿಂದ ಸಪ್ತಸ್ವರದೊಳಗಾದ ನಾನಾಘೋಷವಾಸಂಗಳಲ್ಲಿ . . . ಗುರುಪ್ರಸಾದಿಗೆ ಲಿಂಗಪ್ರಸಾದವಿಲ್ಲ (ಸಕವ. ೪. III, ೧೯೫-೨೦೫) ; ಬಾಜಿಸಿದಂ ಮುರವೈರಿ ವಾಸಮಂ (ಜಗನ್ನಾ. ೫-೩) ; ದಂಡಿಗೆಯ ತಾಳದಾವುಜದ ಲಸತ್‌ಸಂಗೀತದ ವಾಸದ ನಿನದಂಗಳ್ಪರಿದೆರಱ್ದು ಸವಿಯನೇಂ ಸೂಸಿದುವೋ (ರಾಜಶೇ. ೧೨-೬೦). [< ಸಂ. ವಾಂಶ]

ವಾಸ₂ (ಗು). ೧. ಸುವಾಸನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ; ಸುಗಂಧಭರಿತವಾದ. (ನಾ). ೨. ಸುವಾಸನೆ ; ಪರಿಮಳ. ೩. ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ. ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿಸಸ್ಯ ; ಆಡುಸೋಗೆ : ವಾಸದ ರಸದೊಳು ತ್ರಿಕಟುಕಚೂರ್ಣವ ಲೇಸಾಗಿ ಸೇರಿಸಿ . . . ಕೊಡೆ ಶ್ವಾಸ ಕಾಸಗಳಾಕ್ಷಣವಳಿಗು (ಸಿದ್ಧಸಾ. ೧೯). ೫. ನೆಲಸುವುದು ; ವಾಸ್ತವ್ಯ : ವಾಸಕೆ ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲ ಗೋಕುಲವಿನ್ನು ಬೇಸಟಿವಾಯಿತಲ್ಲ (ಪುರಂದ. ೪-೧೧೭ ಪಲ್ಲವಿ). ೬. ವಾಸಮಾಡುವ ಸ್ಥಳ ; ಮನೆ ; ನಿವಾಸ : ರಕ್ತದ ಹುತ್ತ ಕೀವಿನ ಬಾವಿ ರೋಮದ ಸೀಮೆ ತ್ವಕ್ಕಿನಿಕ್ಕೆ ಮೂಂಸದ ವಾಸ . . . ಎಲುವಿನ ಬಲುಹಿಂದಪ್ಪ ಈ ಕಾಯ ಹೇಯ (ಅದ್ವ. ೧೫-೩೪) ; ಫಣಿ ತನ್ನನೆ ಮುಟ್ಟುವುದೆಂಬ ಭೀತಿಯಿಂ ಕತಲೊಳು ವಾಸಮಂ ರಚಿಸಿ ಪೊಕ್ಕಿರುತಿರ್ಪ ಪರೀಕ್ಷಿತಂಗೆ ಮುಂದಡಸಿದುದೊಂದು ಸರ್ಪ (ಕಠೋಂ. ೨೭) ; ವಾಸ ತಪ್ಪಿದರೂ ಹಾಸಲಿಕ್ಕೆ ತಪ್ಪಲಿಲ್ಲ (ಗಾದೆ). ೭. ಮಲಗುವ ಮನೆ ; ಶಯ್ಯಾಗೃಹ : ವಾಸದ ದೀಪಕ್ಕೆ ವಾಯು ವಿರೋಧವಲ್ಲದೆ ಮಹಾಹೇತುವಿನ ವಹ್ನಿಗೆ ಅದು ಪ್ರೀತಿಯ ಸಂಗ (ಸಕವ. ೪. I, ೧೯೫-೬೯೭). ೮. ಮನೆ ಕಟ್ಟುವ ಸ್ಥಳ ; ನಿವೇಶನ. ೯. ಅರಿವೆ ; ಬಟ್ಟೆ : ಧವಳವಾಸೋನ್ನಿತಂ ಮತ್ತಮೊರ್ವಂ ಬರುತಿರ್ದಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೩೬) ; ಮಹಾನುಭಾವಿಗಳ ಸಂಗ ಮಣಿದ ಅಲಗಿನ ಮೊನೆಯ ಗುಣದಂತಿರಬೇಕು ರೂಹುಗೊಂಡಡೆ ನೆಲನ ಕಲ್ಲು ವಾಸದಂತಿರಬೇಕು (ಮೋಳಿಮಾ. ೫೮-೩೫೧).

ವಾಸವಸ್ತ್ರಶೇಷ = ಅಪರಕ್ರಿಯೆಯ ವಿಧಿಯಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಪ್ರೇತವಸ್ತ್ರದ ಭಾಗ : ಪ್ರಭುಗಳು ಪುರೋಹಿತರ ಸಲಹೆಯಂತೆ ಸ್ನಾನಮಾಡಿ, ವಾಸವಸ್ತ್ರಶೇಷವನ್ನುಟ್ಟು ಉತ್ತರಕ್ರಿಯಾಧಿಕಾರತ್ವದ ದರ್ಭೆಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ . . . ಪಿತೃಭೂಮಿಗೆ ಬರಿಗಾಲಿನಲ್ಲಿ ಹೊರಟರು (ಶಾಂತರಾ. ೧೦೫). **ವಾಸಾದಿಘೃತ** = ಆಡುಸೋಗೆ ಮುಂತಾದ ಔಷಧೀಸಸ್ಯಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತುಪ್ಪ: ವಾಸಾದಿಘೃತ – ಆಡುಸೋಗೆ, ದಾಸಾಳ, ಅಮರದವಳ್ಳಿ ಈ ಮೂರನ್ನು ಕಷಾಯವಿಕ್ಕಿ ತುಪ್ಪವ ಹೊಯ್ದು . . . ಇಳುಹಿಕೊಂಡು ಸೇವಿಸಲು ರಕ್ತಸ್ರಾವ ಪರಿಹರ (ಸಕವೈ. ೨೦೩). **ವಾಸಾದಿಲೇಹ್ಯ** = ಆಡುಸೋಗೆ ಮುಂತಾದ ಔಷಧೀಸಸ್ಯಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಲೇಹ್ಯ: ವಾಸಾದಿಲೇಹ್ಯ – ಆಡುಸೋಗೆ ಸೇ ೧೨, ನೆಲಗುಳ್ಳ, ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳ, ಕಳ್ಳಂಗಡಲೆ . . . ತವಕ್ಷೀರ ಇವನ್ನು ಬಗೆಯೊಂದಕ್ಕೆ ಒಂದು ಸೇರಿನಂತೆ ಹಾಕಿ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ (ಸಕವೈ. ಪರಿ. ೪೩೯). [ಸಂ.]

ವಾಸಂತ (ಗು). ೧. ವಸಂತಋತುವಿನ ; ಚೈತ್ರಮಾಸದ : ವಾಸಂತಕಾಂತಾರ ರಂಗಮಂ ಶೃಂಗಾರಗೈಯಲ್ಕೆ ಬಂಗಾರದಂಗದಾ ಶೃಂಗಿ . . . ಸಾರ್ದುದು ಹತ್ತೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೫೦-೧೧೦). (ನಾ). ೨. ವಸಂತಋತು ; ಚೈತ್ರಮಾಸ : ಆಕೆ ತೋರಿದಳ್, ಪೂವಾಗಿ ಪೋಗಿ ಮಿಡಿಗಾಯ್ಗಳಂ ಪಡೆದೊಡಲ ವಾಸಂತದಂತ್ಯದ ರಸಾಲದೋಲ್ (ಚಿಕ್ಕಾಂಗ. ೫೦-೧೪೭). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ವಾಸಂತಃ - ತಿಲಕವೃಕ್ಷ, ತಾರೆ, ಕರಿಯ ಹೆಸರು" (ಒಷಧಿ. ೧೪೯). [ಸಂ.]

ವಾಸಂತಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು : ಸುರಹೊನ್ನೆಯ ವಾಸಂತಿಯ ಸುರಗಿಯ ಚಂಪಕದ . . . ನರುಬಿರಿದರಲಿಂದರ್ಚಿಸಿದ ನವನಿಪತಿ ಜಿನಪತಿಯಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೧೨-೪) ; ಈ ಕೋಮಳೆ ಕಾಮಕ್ಷಿಪ್ತ ಚಿತ್ರಕ್ಕಳಲ ನೊಲವುಮಂ ಪುಟ್ಟಿಸಲ್ ನೋಡೆ ಪತ್ರಾವಳಿ ಶೋಭಾಂಚಿತ ಚೈತ್ರಾಗಮಪವನಪರಿಸ್ಪೃಷ್ಟ ವಾಸಂತಿಯಾವೋಲ್ (ಶಾಂತೀಶ. ೬೫-೬೧). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಲ್ಲಿಗೆ : "ಜಾತಿ ಮಾಳತಿ ವಾಸಂತಿ ಮಾಧವಿ . . . ಕುಂದಂ ಕೇತಕ್ಯಾಪ್ಯಯಂ" (ವಾಸ್ತುಕೋ. ೩೮-೩೪). [ಸಂ. ವಾಸಂತೀ]

ವಾಸಂತಿಕ (ಗು). ೧. ವಸಂತಕಾಲದ ; ಚೈತ್ರಮಾಸಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ವಸಂತಋತು ; ಚೈತ್ರಮಾಸ. ೩. (ನಾಟಕದಲ್ಲಿಯ) ಹಾಸ್ಯಗಾರ ; ವಿದೂಷಕ : "ವೈಹಾಸಿಕಃ, ಕೇಳಿಕರಃ, ವಾಸಂತಿಕಃ – ಈ ೩ ನಗಿಸುವಾತಂ" (ಹಲಾಯು. ೬೧-೨೭೮). ೪. ಅಭಿನಯಿಸುವವನು ; ನಟ. [ಸಂ.]

ವಾಸಂತಿಕೆ (ನಾ). ೧. = ವಾಸಂತಿಕ ೨ : ಬಲ್ಲಂ ಗೊಲೆಗೆತ್ತಿ ಹೂಡಿದನ ಮೋಘಾಸ್ತ್ರಂಗಳಂ ದರ್ಪಕಂ ದಿಗಿಲೆಂದಿತ್ತು ವಿಯೋಗಿವೃಂದಹೃದಯಂ ವಾಸಂತಿಕಾ ಮಾಸದೊಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೬-೩೭). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು; ಸೇವಂತಿಗೆ : ವಾಸಂತಿಕಾಪುಷ್ಪವು ಅಂದರೆ ಸೇವಂತಿಗೆ ಹೂವನ್ನು ಧರಿಸಿದಲ್ಲಿ . . . ಶರೀರಕ್ಕೆ ತಂಪನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು (ಸಕವೈ. ೪೩). ೩. ಸಪ್ತಮಾತೃಕೆಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳು ; ವೈಷ್ಣವಿ : ವಾಸಂತಿಕಾದೇವಿಲಬ್ಧವರಪ್ರಸಾದಂ ಯಾದವಕುಳಾಂಬರ ದ್ಯುಮಣಿ ಮಂಡಲಿಕಚೂಡಾಮಣಿ . . . ಪ್ರತಾಪಹೊಯ್ಸಳಬಲ್ಲಾಳದೇವರು (ಎಕ. II (R), ೫೬೫-೨೫; 1173) ; ವೈಷ್ಣವಿಯು ಹಿಂದಿನ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಶಂಖ ಚಕ್ರ ಎಳುಹೆದೆಸರ್ಪದ

ಛತ್ರವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಳು. ಇದನ್ನೇ ವಾಸಂತಿಕಾ ಎಂದು ಕರೆಯುವರು (ಹೊಯ್ಸಳಾ. ೮೮).
[ಸಂ. ವಾಸಂತಿಕಾ]

ವಾಸಕ (ಗು). ೧. ವಾಸಕ್ಕಾಗಿ ಕಟ್ಟಿದ. ೨. ವಾಸನೆ ಕಟ್ಟಿದ ; ಸುಗಂಧಗೊಳಿಸಿದ. (ನಾ). ೩. ವಾಸಸ್ಥಾನ ; ನೆಲೆ; ಮನೆ. ೪. ಮಲಗುವ ಮನೆ ; ಶಯನಗೃಹ : 'ವಾಸಕಸಜ್ಜಿಕೆ' ಪರಾ. ೫. ಸುಗಂಧ ; ಸುವಾಸನೆ. ೬. ಸುಗಂಧದಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು ; ಸುವಾಸನೆಯಿಂದ ತುಂಬಿರುವುದು. ೭. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಆಡುಸೋಗೆ : "ವಾಸಕಃ- ತಾರೆ, ಆತಸೋಗೆ" (ಔಷಧಿ. ೧೪೯). ೮. ಬಟ್ಟೆ ; ವಸ್ತ್ರ. ೯. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ : ಆ ವನಂಗಳೊಳು ಶುಕ ಪಿಕ . . . ಗಿಡಗ ರುಕ್ಮಕ ವಾಸಕ ಮೊದಲಾದ ಚಿತ್ರರೂಪಶಕ್ತಿಗಳುಳ್ಳ ಪಕ್ಷಿಕುಲಂಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೧೨).
[ಸಂ.]

ವಾಸಕಸಜ್ಜಿಕೆ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಶೃಂಗಾರನಾಯಿಕೆಯರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಭೇದ ; ಶಯನಗೃಹವನ್ನು ಶೃಂಗರಿಸಿ, ವೇಷಭೂಷಣಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತಳಾಗಿ ಗಂಡನ ಅಥವಾ ಪ್ರಿಯಕರನ ಬರವನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ ಹೆಣ್ಣು : ಮಗಧಸೌಂದರಿ ತನ್ನ ಪಾಳೆಯದೊಳಂ ವಾಸಕಸಜ್ಜಿಕೆಯಾಗಿ (ಅರ್ಜನೇ. ೩-೧೦೬ ವ) ; ತನ್ನಂ ಮಂದಿರಮಂ ವಾಸಕಸಜ್ಜಿಕೆ ಪುರುಷನ ಬರವಱಿದು ಸಿಂಗರಂಗೆಯಲಕ್ಕುಂ (ರಸರ. ೩-೯೯ ಸೂತ್ರ). [ಸಂ. ವಾಸಕಸಜ್ಜಿಕಾ]

ವಾಸಕಾಲು (ನಾ). ಬಾಗಿಲಿನ ಚೌಕಟ್ಟು : ಬಾಗಿಲುವಾಡ ; ಬಾಗಿಲ ಚೌಕಟ್ಟು ; ವಾಸಕಾಲು (Door-case. ಇಂಕ). [<— ತಮಿ. ವಾಚಲ್‌ಕಾಲ್]

ವಾಸಕಾಜಿ 'ವಾಸಗಾಜಿ' ನೋ.

ವಾಸಗಾಜಿ, ವಾಸಕಾಜಿ (ನಾ). ಕೊಳಲನ್ನು ಊದುವವನು ; ವೇಣುವಾದಕ : "ವೇಣುಧ್ಮ, ವೈಣವಿಕ - ವಾಸಗಾಜಿ" (ನಾಟಿರಾ. ೩). ವಾಸಕಾಜಿ : ಜಗತೀಶಂ ನೋಟ್ಟ ಕಣ್ಗಂ ನುಡಿವ ದನಿಗಮಿಂಬಾಗಿ ಕುಳ್ಳಿರ್ದರಾಂದೋಳಿಗಳಿಂ ದಂಡಾಧಿಪರ್ . . . ನೆತ್ತಕರ್ ವಾಸಕಾಜಿರ್ ನಗೆಕಾಜಿರ್ ವಾದ್ಯಕರ್ (ಅನಂತಪು. ೨-೨೬).
[ವಾಸ + - ಕಾಜಿ]

ವಾಸಗೃಹ (ನಾ). ೧. ವಾಸಿಸುವ ಸ್ಥಳ; ಮನೆ. ೨. ಮಲಗುವ ಕೋಣೆ ; ಶಯ್ಯಾಗಾರ : "ಗರ್ಭಾಗಾರಂ, ವಾಸಗೃಹಂ - ೨ ಮಲಗುವ ಮನೆ" (ಶಿಶ್ವಾಂಕಿ. ೧೦೧). [ಸಂ.]

ವಾಸಚ್ಛಲ (ನಾ). ಬಟ್ಟೆಗೆ ಪರ್ಯಾಯವಾದುದು : ಏಳನ ತೆಱುದೊಗಲುಗಿದು ವಾಸಚ್ಛಲವ ಸಲಿಸಿದವನ ಜಠರದೊಳೊಳಗರುಳನುಗಿದಬುಜವದನೆಯ ಮುಡಿಗೆ ಮುಡಿಸಿದನು (ಕುಮಾರ. ೧೯-೮೩). [ಸಂ.]

ವಾಸತೇಯಿ (ನಾ). ಇರುಳು ; ರಾತ್ರಿ : "ತಮೀ, ತಮಿಸ್ರಾ . . . ವಾಸತೇಯೀ, ಶ್ಯಾಮಾ, ರಾತ್ರಿಃ - ಈ ೧೯ ಇರುಳಿನ ಪೆಸರ್" (ಶಬ್ದಾಯು. ೧೮-೧೦೮). [ಸಂ. ವಾಸತೇಯೀ]

ವಾಸನ (ನಾ). ೧. ವಾಸವಾಗಿರುವುದು ; ವಾಸ್ತವ್ಯ. ೨. ವಾಸಸ್ಥಳ; ಮನೆ. ೩. ಸುಗಂಧ ; ಸುವಾಸನೆ : 'ವಾಸನಿಸು' ಪರಾ. ೪. ಸುಗಂಧವನ್ನು ಕೊಡಿಸುವುದು. ೫. ಮುಚ್ಚಿರುವುದು ; ಆಚ್ಛಾದನಗೊಂಡಿರುವುದು. ೬. ಹೊದಿಕೆ ; ಆವರಣ ; ಮುಸುಕು. ೭. ಬಟ್ಟೆ ; ವಸ್ತ್ರ. ೮. ಪೆಟ್ಟಿಗೆ ; ಭರಣಿ. ೯. ಅರಿವು ; ತಿಳಿವು. ೧೦. (ಧ್ಯಾನದ) ಒಂದು ಭಂಗಿ. ೧೧. ಸಂಸ್ಕಾರ : "ವಾಸನಮು ಸಂಸ್ಕಾರಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೫-೩೬). [ಸಂ.]

ವಾಸನಾಕ್ಷಯ (ನಾ). ೧. ರಾಗದ್ವೇಷಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವಂಥದು : ಪರಶಿವತಂತ್ರದುರುಗೌಣ ಮುಖ್ಯಗಳ್ವಾಸನಾಕ್ಷಯನಾಶಕಂ . . . ರಾಮನಾಥಾರ್ಯರಿಂಗೆ (ವಿಜಯಪು. ೧-೫೯). ೨. ರಾಗದ್ವೇಷಾದಿಗಳ ನಾಶ, - ಕೊನೆ : ಮೊದಲ ಭೂಮಿ ಸುವೇಚ್ಛೆ ಯೆರಡನೆಯದು ಸದಾತ್ಮವಿಚಾರ ಮೂಱನೆಯದು ಕಣಾ ನಿಸ್ಸಂಗ ನಾಲ್ಕದು ವಾಸನಾಕ್ಷಯವು . . . ತುರಿಯಾತೀತವೇ ಏಳನೆಯ ಭೂಮಿಕೆಯು (ಅಮೃತ. ೬-೬).
[ಸಂ.]

ವಾಸನಾನಂದ (ನಾ). ಎಂಟು ಬಗೆಯ ಆನಂದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ನಿದ್ರೆ ತಿಳಿದಾಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ತೋರ್ಪುದೇ ವಾಸನಾನಂದವೆನಿಸುವುದು (ವಿವೇಕ. ೨೪). [ಸಂ.]

ವಾಸನಾಬಲ (ನಾ). ಹಿಂದಿನ ಜನ್ಮದ ಸಂಸ್ಕಾರದ ಪ್ರಭಾವ : ಬುದ್ಧಿ ಮೂಲತಃ ಸತ್ವಗುಣಯುಕ್ತವಾದುದರಿಂದ, ಕೇವಲ ಆನಂದಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಎಡೆಗೊಡುವಂತಿದ್ದರೂ ಆದರ ವಾಸನಾಬಲದಿಂದ ಆನಂದದ ಬದಲು ತದ್ವಿರುದ್ಧವಾದ ಅನುಭವಗಳು ಜೀವಕ್ಕೆ ಒದಗುತ್ತವೆ (ಸೌಂದರ. ೧೧೧). [ಸಂ.]

ವಾಸನಾವಾಸನ (ನಾ). ಸುಗಂಧಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿರುವುದು : ವಾಸನಾವಾಸನ [ವಾಡಾಂಬ] ಪರಿಮಳೋಚ್ಛ್ವಾಸನಾಸಿಕವಂ ನೆನೆವನಳಿಯೂಸೆಯಿಲಿ (ಬಸವ. ೪೨-೨೬). [ಸಂ.]

ವಾಸನಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕಂಪುಬೀರು ; ಸುವಾಸನೆ ಹರಡು : ಪದ್ಮಪುಷ್ಪವು ಅರಳಿ ವಾಸನಿಸಿತು (ಚನ್ನಸಾ. ೫೫). ೨. ಸುಗಂಧ ಬೀರುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಕಂಪುಗೊಳಿಸು : (೩). ೩. (ನೆತ್ತಿಯನ್ನು) ಮೂಸಿ ನೋಡು ; ಆಘ್ರಾಣಿಸು : ತನ್ನೆದೆಯಲ್ಲಿ ತಕ್ಕವಿಸುತ್ತ ವಾಸನಿಸುತ್ತ ಚುಂಬಿಸುತ ಫುಲ್ಲಮುಖಸರಸೀರುಹನಪ್ರತಿಮಭಕುತರ ದೇವನಾಶ್ರಿತವಲ್ಲಭನ ಮೊಗ ನೋಡಿ ನಗುತಿಂತೆಂದನವನೀಶ (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೯೦-೨೨) ; ಕವರ್ಗಿಂದ ನೆಲನ ವಾಸನಿಸಿ ಮೇಘಾಳಿಯನಾರ್ಣವ ಚತುಷ್ಪದಿ ವೇಗದಿ ನಡೆದುವಾಕ್ಷಣದಿ (ಮೋಹತ. ೧೯-೧೩) ; ಝೂಳಿಸುವ ಕಣ್ಣೀರನೊರೆಸಿ ಮಂಡೆಯ ನಿಗರ ವಾಸನಿಸಿ ನುಡಿದನು (ತುರಂಗ. ೨೬-೧೮) ; ನೆತ್ತಿಯ ವಾಸನಿಸಿದರೆ ಸುತ್ತಿಗೆ ಹಿಡಿದ ಹಾಗೆಯೇ ? (ಗಾದೆ). 'ವಾಸಿಸು' ಪರಾ. [ವಾಸನ + - ಇಸು]

ವಾಸನೆ$_1$ (ನಾ). ೧. ಹಿಂದಿನ ಸ್ಮರಣೆಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ತಿಳಿವಳಿಕೆ,— ಜ್ಞಾನ. ೨. ಜನ್ಮಾಂತರದ ವಿಷಯವನ್ನು ಸ್ಮರಣೆಗೆ ತರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಶಕ್ತಿ. ೩. ಹಿಂದಿನ ಒಳ್ಳೆಯ ಅಥವಾ ಕೆಟ್ಟ ಕ್ರಿಯೆಗಳಿಂದ ಮನಸ್ಸಿನ ಮೇಲೆ ಅಗೋಚರವಾಗಿ ಉಂಟಾಗುವ ಪ್ರಭಾವ ,—ಪರಿಣಾಮ ,—ಸಂಸ್ಕಾರ ಮತ್ತು ಅದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ನೋವು, ನಲಿವು ಮುಂತಾದ ಭಾವನೆ : ಉಪನಯನಂ ಗೆಯ್ಯದೆಯುಂ ಸ್ವಪೂರ್ವವಾಸನೆಯ ಬಲದಿನಂತಾತಂ ವೇದಪುರಾಣ ವೇದಿಯಾದಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೬-೧೮) ; ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಪಾತ್ರವಹಿಸಿದ ವಾಸನೆ ಅವನ ಸಾಮಾನ್ಯ ನಡತೆಗೂ ಅಂಟಿಕೊಂಡಿತ್ತು (ಆಲಸೂ. ೯೧). ೪. ಬಯಕೆ ; ಆಕಾಂಕ್ಷೆ ; ಆಸೆ : ಗುರುವಿಂಗೆ ತನುವನರ್ಪಿಸಿದಲ್ಲದೆ ತನುವಿನ ವಾಸನೆ ಹಱಿಯದು ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಮನವನರ್ಪಿಸಿದಲ್ಲದೆ ಮನದ ವಾಸನೆ ಹಱಿಯದು (ಅಮುಗೇ. ೬೬-೫೫) ; ಅಡವಿಯನು ಹೊಗಬಹುದು ಮಡದಿಯನು ಬಿಡಬಹುದು ಬಿಡದೆ ಧ್ಯಾನದೊಳಿರಬಹುದು ವಾಸನೆಯ ಕೊಡಹಲಳವಲ್ಲ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೫೩೧). ೫. ಊಹೆ ; ಕಲ್ಪನೆ. ೬. ಅಜ್ಞಾನ ; ಮೌಢ್ಯ. ೭. (ಅಲಂ) ಸಹವಾಸ ; ಜೊತೆ ; ಒಡನಾಟ : ದಾಮೋದರಭಟ್ಟರಂ ಪ್ರೇಮದಿಂ ಸೋಂಕಿದೆನೆ ಕೇಶವಘ್ನೆಸರ ವಾಸನೆಯುಂಟೆ (ಬಸರ. ೧೦-೪೬). ೮. [ದ್ವೈತ] ಇಪ್ಪತ್ತು ಬಗೆಯ ದ್ರವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಪರಮಾತ್ಮ, ಲಕ್ಷ್ಮಿ, ಜೀವಾತ್ಮ . . . ವರ್ಣ, ಅಂಧಕಾರಕಾಲ, ವಾಸನಾ, ಪ್ರತಿಬಿಂಬ ಎಂದು ದ್ರವ್ಯಗಳು ಇಪ್ಪತ್ತು (ಹಿಂದುಸಾ. ೨೮೫).
[ಸಂ. ವಾಸನಾ]

ವಾಸನೆ$_2$ (ನಾ) ೧. ಕಂಪು ; ಗಂಧ : "ಸೊವಡೆಂದು . . . ನಾತಮುಮೆಂಬು ಸಲೆ ವಾಸನೆಗೆ ಪೆಸರ್" (ಕರ್ಣಕೈ. ೫೪) ; ಆಸವದಾಶ್ರ್ಯದ ಘಣಿಯ ನಿವಾಸದ ನೆಲ್ಲರಳ ಬೆಲ್ಲವತ್ತದರಿಂಷ್ಟಾಭಾಸದ ಮದ್ಯದ ಪಲಸಿನ ವಾಸನೆ ನಿಶ್ವಾಸಮೆನೆ ಹಯಂಗಳ್ ಶುಭದಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೩-೧೯) ; ವಾಸನೆ ಮೇಲಿಂದ ಸುಟ್ಟ ಕುಸುಬಿಯ ಎಣ್ಣೆಯೋ ಒಂದೆರಡ್ರಿನ ಘಾಣದ್ದೋ ಇದರ ಪರೀಕ್ಷೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಮುಂಬಯಾ. ೩೩). ೨. ಸುಗಂಧ ; ಪರಿಮಳ : ವಾಸನೆಯಿಂದಮ ಸಮೆದ ವಿಳಾಸಮನೊಳಕೊಂಡು ಗಂಧಕುಟಿ ಸೊಗಯಿಪುದಾ ವಾಸನೆ ಸೋಂಕಿದರಂ ಸುವಿವಾಸನೆವೆರಸಮ್ಮುತವದಮನಿರದೆಯ್ದುಪುಗುಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೬-೭೩) ; ಧೂಪ ವಾಸನೆಯಿಂದ ಮುನ್ನ ಉಮಾಪತಿಯ ಮುಂದೆಸೆಯೊಳುದಿತ ವ್ಯಾಪಿತಾಂತರ್ಗತಸುವಾಸನ ರಂಜಿಸುತ್ತಿರಲು (ಬಸವ. ೩೩-೭). ೩. ಕೆಟ್ಟನಾತ ; ದುರ್ಗಂಧ : ಕೆಟ್ಟು ಹೋದ ಹಣ್ಣಿನಿಂದ ವಾಸನೆ ಬರುತ್ತಿದೆ (ಊಢಿ). ೪. ಸುಗಂಧಗೊಳಿಸುವುದು. ೫. ವಾಸಿಸುವುದು. ೬. ನೆಲೆ ; ಆಶ್ರಯ. ೭. ಬಟ್ಟೆ ; ವಸ್ತ್ರ. ೮. (ಅಲಂ) ಜಾಡು ; ಸುಳಿವು : ಆಕೆಯ ಹತ್ತಿರ ದುಡ್ಡಿನ ವಾಸನೆ ಸಿಕ್ಕಿದ ಕೂಡಲೆ ಆತ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಿಡುತ್ತಾನೆ (ಊಢಿ).
[ಸಂ. ವಾಸನ]

ವಾಸನೆಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಸುವಾಸನೆಯ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಹಾಕು ; ಬಣ್ಣ ಕಟ್ಟು : ಇವಳು ವಾಸನೆಗಟ್ಟಿದ ಮದ್ಯದಂತೆ ನನ್ನನ್ನು ಉನ್ಮಾದಗೊಳಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಳೆ (ವಟಭಾ. ೧೪೯). [ವಾಸನೆ$_2$ + ಕಟ್ಟು$_1$]

ವಾಸನೆವಿಡಿ, ವಾಸನೆಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಪರಿಮಳವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸು : ನಾಸಿಕೇಂದ್ರಿಯ ನಿನ್ನ ತನುಗಂಧಕೆಳಸಿ ಮೇಲ್ವೂಸಿದ ಪುಣುಗು ಕಸ್ತುರಿಯ ವಾಸನೆವಿಡಿಯದು (ಕಣವಿ. ೯-೧೮೩). ವಾಸನೆಹಿಡಿ : ೨. (ಆಲಂ) ಪತ್ತೆಹಚ್ಚು ; ಜಾಡುಹಿಡಿ : ಅವನು ಲಂಚದ ವಾಸನೆಹಿಡಿದು, ಅದು ಪರರ ಕೈಗೆ ನುಣುಚಿಕೊಂಡು ಹೋಗದಿರಲೆಂದು ತವಕಗೊಂಡನು (ಪುನರು. ೫೦೮). [ವಾಸನೆ$_2$ + ಹಿಡಿ$_1$]

ವಾಸನೆಹಿಡಿ 'ವಾಸನೆವಿಡಿ' ನೋ.

ವಾಸನೆಹುಲ್ಲು (ನಾ). ನಿಂಬೆವಾಸನೆಯುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : (ಹ). [ವಾಸನೆ$_2$ + ಹುಲ್ಲು (< ಪುಲ್)]

ವಾಸಭವನ (ನಾ). ಮಲಗುವ ಮನೆ ; ಶಯ್ಯಾಗೃಹ : "ಪ್ರಘಣಾಂತರದೊಳ್ ವಾಸಭವನಮೆನೆ ಪೆಸರ್ವಡೆಗುಂ" (ಮುನ್ನಿಕೋ. ೪೮-೧೮). [ಸಂ.]

ವಾಸಯಷ್ಟಿ (ನಾ). ಪಕ್ಷಿಗಳು ಹಾರಿ ಬಂದು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಇಟ್ಟಿರುವ ಕೋಲು : ದಿನಾಂತಂ ಮನೋಹರಮಾಗಿರ್ದುದು ವಾಸಯಷ್ಟಿಗತಶುಂಭತ್ತಾಮ್ರಚೂಡವ್ರಜಂ (ಪಂಚತಂ. ಅ. ೧೬೫-೨೦). [ಸಂ.]

ವಾಸರ$_1$, ಬಾಸರ$_1$ (ನಾ). ೧. ಓರೆಯಾಗಿರುವುದು ; ಏರುಪೇರು : (ಹ). ೨. ಪೇರುಕಟ್ಟುವುದಕ್ಕಾಗಿ ತಕ್ಕಡಿಯ ಪರಡೆಯಲ್ಲಿಡುವ ಹೆಚ್ಚಿನ ತೂಕ ; ಕಾಣೆ : ತ್ರಾಸಿನ ಗುಣದಿಂದ ವಾಸರದಣೆಯಿಂದ ಕಾಸಿ ಕರಗುವದಱಿಂದ ವೀಸವೀಸವ ನಾನಾಬಗೆ ಗಳಿಸುವ ಜಗದೀಶನಾದರೆ ಬಿಡಬೇಡ (ಅಮುಸಾಂ. ೩-೧೧೮). ೩. ಲೋಪ ; ದೋಷ : ನೀವಾಜ್ಞೆಮಾಡಿದ ನುಡಿಗೆ ವಾಸರವು ಇನಿತು ಬಂದರೆ ನಿಮ್ಮ ಸೇವಕನನಿತು ಅಲ್ಲವು (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೩-೧೮). ಬಾಸರ$_1$: ೨. 'ಬಾಸರ' ಅಂದರೆ 'ಕಾಣೆ' - ಹೆಚ್ಚಿನ ತೂಕ (ಪರಿಪ. ೨೧೧). [< ಓಸರ$_1$]

ವಾಸರ$_2$ (ನಾ). ೧. ಹಗಲು ; ಬೆಳಗು : ಅನುಚರನವೊಲಾಲೋಕಮಂ ಪತ್ತುವಿಟ್ಟೋಸರಿಸಿತ್ತಾವೇಗದೊಳ್ ವಾಸರಮನುಚರಿವೊಲ್ ಸುಜೆ ಸಂಜಾತರಕ್ತಾಂಬರದಿಂದಂ ಬಾಸಣಿಪ್ಪಂತೆಸೆದುದಸದಳಂ ಸಾಂದ್ರಶೋಣಾಂಶುಜಾಲಂ (ಕಾದಂಸಂ. ೮೧೬) ; ವಾಸರಮುಖದರ್ಶನದಿಂದೋಸರಿಸುವ ಚಕ್ರವಾಕದರ್ದೆಯದವಟಲಂತಾ ಸಮಯದೊಳವನಿಪನಟಲೋಸರಿಸಿದುದಾ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೨೧). ೨. ದಿನ; ದಿವಸ: ಅನ್ನೆಗಮಾಷಾಢಪೌರ್ಣಮಾಸೀವಾಸರ ಸಾಯಂತನ ಸಮಯದೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೬-೫೧ ವ) ; ಪಾಶುಪತಶರವೆನ್ನ ಸತ್ವವಿಳಾಸವದೆ ಫಲುಗುಣನ ಕೈಯಲಿ . . . ಆ ಸುಭಟನೊಬ್ಬನನುಳಿಯೆ ಮಿಕ್ಕೇಸು ಪಾಂಡವರುಗಳನೊಂದೇ ವಾಸರದಲವಗಡಿಸು ಹೋಗು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೨೨-೪೬). [ಸಂ.]

ವಾಸರಂಬರಂ (ಅ). ದಿನದ ವರೆಗೆ ; ದಿವಸದ ತನಕ : ವಾಗೀಶನಾಯ್ನಾರೆಂಬ ಹರ್ಷತ್ತಂ . . . ತನುಜೆಯಂ ಪಿಳ್ಳೆನಾಯ್ನಾರ್ಗಲ್ಲದಾರ್ಗೆ ಕುಡೆನೆಂದು ನುಡಿದು ಹರಿಸದಿಂದಿರ್ಪನಿತಱೊಳಗವಳ್ ಸಾಯಲ್ಕೆ . . . ಇವಳನುರುಘಟದೊಳಿರಿಸುವೆಂ ಪಿಳ್ಳೆನಾಯ್ನಾರ್ ಬರ್ಪ ವಾಸರಂಬರಮೆನುತ್ತೆ (ಅರಾಚ. ೨-೨-೪೪). [ವಾಸರ$_2$ + -ಬರಂ (< -ವರಂ)]

ವಾಸರಕರ (ನಾ). ಬೆಳಗನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು ; ಸೂರ್ಯ : ಆ ಸೇನಾರಜದಿಂ ಪರಿಧೂಸರಮಾದುದು ನಿಜಾಂಗಮಂ ತೊಳೆಯಲ್ಕೆಂದೋಸರಿಸದೆ ಪೊಕ್ಕಂತಿರೆ ವಾಸರಕರನಪರವಾರಿನಿಧಿಯೊಳ್ ಪೊಕ್ಕಂ (ರಾಜಶೇ. ೬-೨೬). [ಸಂ.]

ವಾಸರಪತಿ (ನಾ). ಹಗಲಿನ ಒಡೆಯ ; ಸೂರ್ಯ : ವಾಸರ [ಶಾಶಾಂ. ವ]ಪತಿ ಬಿಸುಗದಿರಿಂ ಪೇಸದೆ ತವೆ ಪೀರ್ದುಮೆಂಬ ಮಱುಕದೊಳಂಭೋಜಾಸನನಂಬುಜವನಮಂ ಬಾಸಣಿಸಿದನೆನಿಪ್ಪವಿಡಿದ ತಾವರೆಯೆಲೆಗಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೫೭೬). [ಸಂ.]

ವಾಸರವ (ನಾ). ಕೊಳಲಿನ ನಾದ, –ಧ್ವನಿ : "ತತ್ತ್ರಯಿಯ ಪಿತೃತು ವಾಸರವವಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೨೪-೮). [ವಾಸ$_1$ + ರವ]

ವಾಸರಾಧಿಪ (ನಾ). = ವಾಸರಪತಿ : ಸಿರಿಶೈಲದೊಳ್ ವಸಿರ್ಪರ್ . . . ಅಘತಿಮಿರಸಂದೋಹವಾಸರಾಧಿಪರೂಪರು (ಅರಾಚ. ೧-೧-೬೬). [ಸಂ.]

ವಾಸವ (ಗು). ೧. ದೇವೇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. ೨. ವಸುಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೩. ಇಂದ್ರ : ಭಾಸುರದೇವಕೋಟಿವಿಭುವಪ್ಪ ಮಹದ್ಧಿಕನಪ್ಪ ವಾಸವಂಗಾಸನಕಂಪಮಂ ಪಡೆದು ತೀರ್ಥಕರತ್ವಮನಿತ್ತ (ಆದಿಪು. ೧೩-೮೦) ; ದೇಶಾಧಿಪತಿ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರರಾಯನ ಸತ್ಯ ವಾಸವನ ಸಭೆಯೊಳಗೆ ನೆಗಳ್ದ ಪ್ರಸಂಗದಿಂ ಕೌಶಿಕ ವಸಿಷ್ಠಮುನಿಗಳಿಗೆ ಘನತರದ ಸಂವಾದಮಂ ಮಾಡಿತಂದು (ಹಚಕಾ. ೧ ಸೂಚನಾಪದ್ಯ). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಬೀಜ : "ವಾಸವಃ – ಕೊಡಸಿಗನ ಬೀಜ, ಇಂದ್ರಗೋಪದ ಹುಳು" (ಓಷಧಿ. ೧೪೯). [ಸಂ.]

ವಾಸವಗಜ (ನಾ). ಇಂದ್ರನ ಆನೆ; ಐರಾವತ : ಅದೇಂ ಗೆಲೆವಂದುದೊ ವಾಸವಗಜವಿಲಾಸಮಂ (ಅಜಿಪು. ೫-೬೬) ; ವಾಸವಗಜದೊಡನಡರ್ವ ವಿಳಾಸದ ಸುರಜನದ ಹಾರಿ ಪೋಲ್ತುದು ಗಿರಿಗಬ್ಜಾಸನನೆ ಪಂಚರತ್ನದ ಸೂಸಕಮಂ ಮಾಲೆವೂವ ನೆಟಲಿಕ್ಕಿದವೋಲ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೦-೬೮). [ಸಂ.]

ವಾಸವಚಾಪ (ನಾ). ಕಾಮನ ಬಿಲ್ಲು ; ಇಂದ್ರಧನುಸ್ಸು : ವಾಸವಚಾಪಮೆಂಬ ಮಣಿಮಂಟಪದೊಳ್ ಮೊಟಗೆಂಬ ವಾದ್ಯಮಂ ಗೋಸನೆಮೇಘಮೆಂಬ ತೆರೆಯಿಂದೆ ತಟನ್ನಟಿ ಬಂದು ನಾಟ್ಯವಿನ್ಯಾಸದೆ ಕೊಂಕಿ ನಿಂದು (ಅನಂತಪು. ೯-೧೨). [ಸಂ.]

ವಾಸವತಿ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚು ಬಟ್ಟೆಗಳಿರುವ ಮನೆ, – ಗೃಹ : "ಬಹುವಸ್ತ್ರ ವರ್ತಿಸಿಹ ಮನೆ ವಾಸವತಿಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೫೮-೯). [ಸಂ. ವಾಸವತೀ]

ವಾಸವಸ್ತ್ರೀ (ನಾ). ೧. ಇಂದ್ರನ ಹೆಂಡತಿ ; ಶಚೀದೇವಿ. ೨. ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದ ಹೆಣ್ಣು ; ಅಪ್ಸರೆ : ವಾಸವಸ್ತ್ರೀಯರ ಮುಖಾಬ್ಜಾಸವಸಂಬಂಧಿಗಳಪ್ಪ ಶೇಷಾಕ್ಷತಂಗಳನೀಶ್ವರನ[ಂ] ಗೆಲ್ದ ಗೆಲ್ಲಕ್ಕೆ ಸೇಸೆಗೊಳ್ವಂತೆ ಸೇಸೆಗೊಳುತ್ತುಂ . . . ದೇವವಿಮಾನಮಂ ಪೊಕ್ಕಾಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೨೬ ವ). [ಸಂ.]

ವಾಸವಾಂಗನೆ (ನಾ). ಇಂದ್ರನ ಹೆಂಡತಿ ; ಶಚೀದೇವಿ : ವಾಸವಾಂಗನೆಗೆ ವಾಸಟ ಚಾಗಲದೇವಿ ಧಾತ್ರಿಯೊಳ್ (ಎಕ. VIII, ನಗರ. ೪೬-೧೧೪; 1063). [ಸಂ. ವಾಸವಾಂಗನಾ]

ವಾಸವಾಶೆ (ನಾ). ಇಂದ್ರನ ದಿಕ್ಕು ; ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕು : ಬಾಲದಿವಾಕರ ಗರ್ಭವಾಸವಾಶೆಗೆ . . . ದೊರೆಯಾಗಿ ಗರ್ಭನಿಲಯಾರ್ಭಕನುನ್ನತಿಯಂ ನಿಮಿರ್ಚಿದಳ್ (ಆದಿಪು. ೮-೩೦). [ಸಂ. ವಾಸವಾಶಾ]

ವಾಸವಾಸನ (ನಾ). [ಯೋಗ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಸನ : ಸ್ಥಿರಸುಖದಿಂ ನಿಶ್ಚಲಾತ್ಮಕಮಾದಾಸನದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಾಸನ . . . ವಾಸವಾಸನ . . . ಅರ್ಧಾಸನಾದಿ ಎಂಭತ್ತು ನಾಲ್ಕು ಆಸನಭೇದಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೧೩೧). [ಸಂ.]

ವಾಸಸ (ನಾ). ಅರಿವೆ ; ಬಟ್ಟೆ ; ವಸ್ತ್ರ : ಸುರಗಗಮಲಭ್ಯಮೆಂದೆನಿಪ ವಾಸಸದೊಂದುಡೆ ಸಾರಸೌರಭಕ್ಕಿರದೆಡೆಯಾದ ಪೂಸುವನುಲೇಪನಮುಜ್ಜ್ವಲಕಲ್ಪವಲ್ಲರೀ . . . ಕಣ್ಗೆಸೆದಳ್ ಶಿವದೇವಿಯಾವಗಂ (ಮಹಾನೇ. ೮-೫೬). [< ಸಂ. ವಾಸಸ್]

ವಾಸಸ್ಥಲ, ವಾಸಸ್ಥಳ (ನಾ). ವಾಸಿಸುವ ಜಾಗ ; ನೆಲಸುವ ಪ್ರದೇಶ : ಬೇಸಗೆಯಲ್ಲಿ ಪಕ್ಷಿಗಳು ತಮ್ಮ ವಾಸಸ್ಥಲವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ತಂಪಾದ ಜಾಗವನ್ನು ಹುಡುಕುತ್ತ ಹೊರಡುವುವು (ರೂಢಿ). ವಾಸಸ್ಥಳ : ನಿಮ್ಮ ವಾಸಸ್ಥಳ ಯಾವುದು ? (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ವಾಸಸ್ಥಳ 'ವಾಸಸ್ಥಲ' ನೋ.

ವಾಸಸ್ಥಾನ (ನಾ). = ವಾಸಸ್ಥಲ : ದೂರದಲ್ಲಿ ಕಾಡುಜನದ ವಾಸಸ್ಥಾನದ ಸಮೀಪದ ಮರಗಳು ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದವು (ಮಲೆನಾ. ೨೦೩). [ಸಂ.]

ವಾಸಸ್ಸು (ನಾ). ೧. ಬಟ್ಟೆ ; ವಸ್ತ್ರ : ದೆಸೆಗಳೇ ವಾಸಸ್ಸು ರಾಜ್ಯಪ್ರಸರಣವು ನಿರ್ಲಜ್ಜೆ ಜಟೆ ರಂಜಿಸುವ ಧೂಳೀದೂಸರದ ಗಂಗಾಧರನವೋಲು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೪-೧೧೧) ; ಚತೆಯ ಮೇಲಿನಿಂದ ಒಂದು ವಾಸಸ್ಸನ್ನು ತಂದು ನಮ್ಮಮ್ಮನ ಕತ್ತಿಗೆ ಹಾಕಿದರು (ಮಾಮಾರಾ. ೧೧೩). ೨. ತೆರೆ ; ಪರದೆ. ೩. ಮೇಲುಹೊದಿಕೆ ; ಆಚ್ಛಾದನೆ. [ಸಂ. ವಾಸಸ್]

ವಾಸಾಕೋಷ್ಠ (ನಾ). ಕುದುರೆಯ ಒಂದು ಅವಯವ : ಆಸನದಿಂ ಕೆಳಗಣ ಬಳಿಗಾಸನ್ನಂ ಕೋಷ್ಠಮೆಂಬ ಪೆಸರದಕಕ್ಕುಂ ವಾಸಾಕೋಷ್ಠದ ಕೆಲ ರೇಖಾಸೆಯೆ ತಾಂ ಕುಕ್ಷಿಯೆಂಬ ಪೆಸರಂ ಪಡೆಗುಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೯-೪೦). [ವಾಸಾ$_?$ + ಕೋಷ್ಠ$_2$]

ವಾಸಾಗಾರ (ನಾ). ೧. ಮನೆ ; ನಿವಾಸ. ೨. ಮಲಗುವ ಕೋಣೆ ; ಶಯನಗೃಹ : "ಶಯನಸ್ಥಾನಂ, ವಾಸಾಗಾರಂ - ಈ ೨ ಸಜ್ಜೆಯ ಮನೆ" (ಹಲಾಯು. ೪೯-೧೪೦). [ಸಂ.]

ವಾಸಾಘೃತ (ನಾ). ಆಡುಸೋಗೆ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ತಯಾರಿಸಿದ, ದೀರ್ಘಕಾಲದ ಜ್ವರವನ್ನು ಗುಣಪಡಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತುಪ್ಪ : ವಾಸಾಘೃತ - ಆಡುಸೋಗೆ, ಅಮರದವಳ್ಳಿ, ತಾರೆಕಾಯಿ, ನೆಲ್ಲಿಚಟ್ಟು, ಗಂಡುತುರುಚೆ ಇವು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಮೂರು ಪಲಂಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರೆದು ಒಂದು ಕೊಳಗ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಯಿಸಿ . . . ಅರ್ಧಪಾವು ತುಪ್ಪ ಸೇರಿಸಿ ಚಿಕ್ಕಣಪಾಕದಲ್ಲಿ ತೆಗೆದು ಶೋಧಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದ ಘೃತವನ್ನು ಸೇವಿಸಲು ಜೀರ್ಣಜ್ವರಂ ಗುಣಮಕ್ಕುಂ (ಸಚ್ಛ. ೧೧೪). [< ವಾಸ್ಥ + ಘೃತ]

ವಾಸಿ₁, ವಾಸೆ₁ (ನಾ). ೧. ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ; ಶಪಥ ; ಸಂಕಲ್ಪ : ಸಿರಿಯಾಳನಂದದಲಿ ಆ ಸುತನನರ್ತಿಸಿನು ಹೊಮ್ಮಳಿ ಸೂಸವೇಳನು ಚೋಳನಂತಿದು ವಾಸಿ (ಬಸವ. ೯-೩೩) ; ಯದ್ವತುರಗಮಿದು ನಿರ್ವಹಿಸಲಾರ್ಪರಾರಾದೊಡಂ ತಡೆಯಲೆಂದಿರ್ದ ಲೇಖನವನೋದಿ . . . ತನಗುರ್ವ ತೋಳ್ವಳಿವೇತಕೆಂದು ಸಲೆ ವಾಸಿಯಂ ತೊಟ್ಟು ಲವನುರಿದೆದ್ದನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೦-೭). ೨. ಹುರುಡು ; ಸ್ಪರ್ಧೆ ; ಮೇಲಾಟ : "ವಾಸಿಯ ಪಂಥಂ" (ಭಾರಾ. ೧೨) ; ಕೊಕ್ಕು ಚೆಕ್ಕಸಂಬಡೆ ನುಡಿಗುಂ ನೀರ್ಗಾಗೆ ವಾಸಿಯಿಂದಂ (ಜೀವಸಂ. ೧೩೪-೩೦) ; ಬಿಡು ವಾಸಿಯಂ ತನ್ನೊಡನೆ ಗೋತ್ರಹತ್ಯಾದೋಷಮಂ ಕಳೆದುಕೊಂಬ ಮಖಕೆ ಏಸು ಹರಿಗಳ್ವೇಳು ನಿನಗೈಸನೀವೆ ನಾನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೫-೩೨). ೩. ಛಲ ; ಹಠ : ವಾಸಿಯೇ ಮಕ್ಕಳುಗಳೊಡನೆಂದಿರ್ದಡತಿವಗ್ಗಳನು ನೀನೆಂದುಂಬ ಸುರಿದನು ಪವನಜನ ಮೇಲೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೩-೧೦) ; ಆಹವವಿದೀಗ ಬಲ್ಲರೆ ನಿಲು ಪಲಾಯನವ ಮಾಡದಿರು ವಾಸಿ ನಿನಗುಂಟಾದರೆ ಈಗಿಲ್ಲಿ ಕಾಳಿಗಂಗೊಟ್ಟೆನ್ನ ಜಯಿಸಿ ನೀ ಪೋಗು (ಹರಿಗಂ. ೭೩-೬೨). ೪. ಕೀರ್ತಿ ; ಹೆಸರು : ಆ ಜಂಗಮ ಹೆಣ್ಣ ಬೇಡಿದರೆ ಸಂಸಾರಿ ಎಂದು ಹೊನ್ನ ಬೇಡಿದರೆ ಆಶಕನೆಂದು ಮಣ್ಣ ಬೇಡಿದರೆ ಬದ್ಧಕನೆಂದು ಇಷ್ಟಕ್ಕೆ ನೊಂದ ಮತ್ತೆ ಭಕ್ತಿವಾಸಿಗೆ ಹೋರಲೇಕೆ (ಮೋಳಿಗಮಾ. ೫೩-೨೦೯) ; ವಾಸಿಯನು ಬಿಸುಟಕಟ ಜೀವದಲಾಸೆ ಮಾಡಿದವು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೩-೬). ೫. ಗುಣಮಟ್ಟ ; ದರ್ಜೆ : ಚನ್ನವ ಕೊಂಬಲ್ಲಿ ಆದಜ ಬಣ್ಣವ ಕಂಡು ಬಣ್ಣ ವಾಸಿಯ ಕುಜುಟ್ಟಟ್ಟು ಅದು ತನಗೆ ಚೆನ್ನಾದಡೆ ಕೊಂಬ ಅಲ್ಲದೊಡೊಲ್ಲ (ಸಅವ. ೬. II, ೨೫೨-೫). ೬. ಕೆಚ್ಚು ; ಸ್ಥೈರ್ಯ : ಬೀಸಿ ಬಿಡೆ ಮಾಧವಂ ಭೂತಳಕೆ ಬಿದ್ದು ಮಿಗೆ ಗಾಸಿಯಾದಂ ದೇಹಬಲಮಿಳಿದುದುಜಿ ಮನದ ವಾಸಿ ಪಯ್ಸರವಾಯ್ತು (ಚಲಪು. ೨೫-೩೫). ೭. (ತನ್ನ ಶೌರ್ಯದ ಬಗ್ಗೆ ಇರುವ) ಆತ್ಮವಿಶ್ವಾಸ ; ಅಭಿಮಾನ : ನಿಶ್ಚಟಭಾಷೆಯ ನುಡಿದ ಮತ್ತೆ ರಣದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಗೆ ಸಾಯಬೇಕು (ವಚನವಾ. ೩೬-೧೫೨); ಆ ಹರಿಬದಲಿ ಕೆಡುಹುವುದರ ಯನವಗತಿಸಿದೊಡೆ ಸಾವರು ವಾಸಿಯ [ವಾಕಿಂ. ಪಂಥವು]ಳ್ಳವರು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೬-೨೦). ೮. ಘನತೆ ; ಮೇಲ್ಮೆ ; ಹಿರಿಮೆ : ಕೊಟ್ಟರೆ ವಾಸವಾದ್ಯರು ನಗರೇ ಸೀತೆಯನಂಜ ರಾಘವಗೆ ವಾಸಿಯಿಲ್ಲದ ಬದುಕು ಬೇಯಲಿ (ತೊರಾ. ೨೩-೬) ; ನೃಪರನು ಜಜೆದು ತಂದೆನು ವಾಸಿಗೋಸುಗ ನಿನ್ನ ನಾನು (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೪೭-೧೫). ೯. ಅಹಂಕಾರ ; ಗರ್ವ ; ಮದ : ಕೊಡುವುದು ಕನ್ನೆಯ ನಡೆವುದು ನಣ್ಣನು ಪಡೆವುದು ಬೇಡಿದ ನಾಡ ಒಡೆಯನೆ ಬಾದ ಸೌಜನ್ಯವ ಮೆಚ್ಚುವುದು ಬಿಡುವುದು ವಾಸಿ ದೂಸರವ (ವರ್ಧಚ. ೬-೭೬); ಆ ಶೂರ್ಪನಖಿಯ ನುಡಿ ಕೇಳುತ್ತ ಕನಲುತಂ ವಾಸಿಯಿಂ ಖರದೂಷಣಾದಿಗಳು ಬಲವೆರಸಿ ಬೇಸರದೆ ರಣಮುಖಕೆ ಬರಲು (ಪಂಪಾರಾ. ೧-೨-೧೮). ೧೦. ಗೊಡವೆ ; ವಿಚಾರ : ಗಂಗವಳ್ಳಿಯ ದೊರೆಯನ್ನು ವಧಿಸೆಂದು ರಾಜಾಜ್ಞೆಯಾಗಿದೆ. ಧರ್ಮಾಧರ್ಮ ವಾಸಿ ನಿನಗೇಕೆ ? (ಹಾಹುತ್ತ್. ೧೪). ೧೧. ಭಾಗ ; ಪಾಲು : 'ಅರೆವಾಸಿ', 'ಕಾಲುವಾಸಿ' ಪರಾ. ೧೨. ದೇಹಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಸುಧಾರಣೆ, — ಗುಣ : ವಾಸಿ ಆಗೋ ತರಹಾನೇ ಇಲ್ಲ (ಮನಮಾ. ೧೫) ; ವಾಸಿ ಆಗದ ರೋಗಕ್ಕೆ ರಾತ್ರಿಮದ್ದು ಮಾಡಿದರೂ ವ್ಯರ್ಥ (ಗಾದೆ). ೧೩. ಮೇಲು ; ಉತ್ತಮ : ರಾಜಸೂಯವು ನನಗೆ ಮೀರಿದ್ದು ಎಂದು ಅದರ ಯೋಚನೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಬಿಡುವುದೇ ವಾಸಿ (ವಚಭಾ. ೭೬) ; ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ತಾನು ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದಿರುವುದು ವಾಸಿ (ದುಃಟ್ಟು. ೧೩೭). ೧೪. ಸಾಲವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಹಣಕ್ಕೆ ಹಣ ಅಥವಾ ಧಾನ್ಯದ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಕೊಡುವ ಬಡ್ಡಿ (?) : ಬಂಗವಾಂಜು[ವ] ಮೊದಲಾದ ಹಿರಿಯರು ಲೋಕಬೆಟ್ಟೆಂಬ ಬಾಳಿಕೆಯನು ಬಾಳಿ ಒಂದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಿಯ ತೆರು [ಸಿ]ದ್ದಾಯ ಬಡ್ಡಿ ವಾಸಿ ಹೊಂನು ಭತ್ತವನು ಕಾಲಕಾಲಕ್ಕೆ ನಡಸತೀರದೆಯಿರಲಾಗಿ (ಸೌಇಇ. IX - ii, ೪೬೦-೧೫; 1465) ; ನೀಲು ಕಟಿಸ್ತ ಕೆಜೆಯ ಕೆಳಗಣ ಗದೆಯ ಆಳತೆಯ ಕೋಲಿನ ವಾಸಿಗೆ ನಾಲು ಹೆಚ ಕಟದು ಖಂಡುಗ ಸಸಕಾರ ಭಾಗ ೧೬ . . . ಆ ಖಂಡುಗದ ಮರ್ಯಾದೆಯಲೂ ಕಡುಗುತ್ತಗೆಯಾಗಿ ಸಲ್ಲಿಸಲುಳವರು (ಎಕ. X. ಮುಳಬಾ. ೧೭೬ ೬, 1500). 'ತಲವಾಸಿ' ಪರಾ. ೧೫. ಬಯಕೆ ; ಆಸೆ (?) : ಬರಿಯ ಭಾಷೆಯಿಂ ಪೋಗಾಡಿಕೊಳಲು ಪರನಾರಿಯರ ವಾಸಿಯಂ ಕಲಿತ ಯಾ ಮತಿಯಾ ಭವದ್ವಂಶ ನಾಶಮಾಗದೆ ಪೋಲುವುದೆ ಮೂಢ (ತೊರಾ. ೫-೯-೨೪). ವಾಸೆ₁ : ೨. ಆರೊಡನೆ ಸಮರಂಗಕ್ರೋಧಮವಾರೊಡನೆ ಮನ್ಮಥನ ವಧೆಯ ವಿಶಾರವಾರೊಡನುಬ್ಬುಗೊಬ್ಬಿನ ವಾಸೆ ಭೇಸಗಳು (ಅಂಚಿಕಾ. ೨೫-೫೫). ೭. ವಾಸೆಯಿಲ್ಲದೆ ಮಂತ್ರಮಂ ಪರಿಗ್ರಹಿಸುವಭಿಲಾಷೆ ಯಿಂದೊಜಲ್ಲು ಅತುಳಾಯಮ್ಮನಾಲಯದಿ ದಾಸಗೆಲಸ ಮಾಡಿ (ತಿಲಕ. ೨-೪೪).

ವಾಸಿಪಂಥ = ಪಣ ಮತ್ತು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ : ರಾಜನಿಯೋಗದವರೆಲ್ಲಾ ಹರಕಪೀಶ್ವರ ಬಾಣನೆಂದು ನುತಿಸುತ್ತಿರಲು ಮಯೂರಂಗೆ ವಾಸಿಪಂಥಂ ಪುಟ್ಟಿ ಹರಿಯಿಂದಲೆನ್ನಂಗ ಸುವರ್ಣವಾಯಿತ್ತು ಒಂದು ದಿನಕ್ಕೆ ಹರನಿಂದ ಪರವಿಲ್ಲೆಂಬುದೇನು ಕಾರಣವೆಂದು ಮಯೂರ ಸೂರ್ಯನ ನುತಿಸಿ ಕೇಳಲು (ಭೃಂಸಂ. ೧, ೪೬).

[ದೇ. ೪ ತಮಿ. ವಾಚಿ; ತುಳು. ವಾಸಿ, ವಾಶಿ; ತೆಲು. ವಾಸಿ]

ವಾಸಿ₂ (ನಾ). ೧. ವಾಸ ಮಾಡುವುದು. ೨. ವಾಸಿಸಿರುವವನು ; ನೆಲಸಿರುವವನು : ಧಾರಿಣಿಯ ವಾಸಿಗಳ್ಹುದೊಂದು ಹಿತವಾರ್ತೆ ಆರಯ್ಯುದಾರ್ತರ್ ಅತ್ತಾರ್ತರಾ ಪದವ (ಮಂಹಿಕ. ೩೭೭) 'ನಗರವಾಸಿ' ಹೋ. ೩. ಪರಿಮಳದಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು ; ಸುವಾಸನೆಯುಳ್ಳುದು. ೪. ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಧರಿಸಿರುವುದು. ೫. ಬಟ್ಟೆ ; ಅರಿವೆ ; ವಸ್ತ್ರ (?) : ವಾಸಿಯನೊದರಿ, ರಾಮನ ಸುವಾಸಿನಿಯನೊರ್ಬ್ಬಳ್ ವುಚಟ್ಟು ಪೋರವಟ್ಟಾಸಿಯಂ ಕೊಂಡು ಪೇಚರಂ ಪಾಯ್ಬನ್ ವಿಹಂಗೇಶನಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೪೯-೫೬೦). [ಸಂ. ವಾಸಿನ್]

ವಾಸಿ₃ (ನಾ). ಮರವನ್ನು ಕೆತ್ತುವ, ಅಗಲ ಬಾಯಿಯಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಬ್ಬಿಣದ ಸಾಧನ ; ಬಾಚಿ ; ಉಳಿ. [ಸಂ.]

ವಾಸಿಗ (ನಾ). ಹೆಸರು ಗಳಿಸಿದವನು ; ಕೀರ್ತಿಶಾಲಿ : ದೇಶವಮ್ಮದು ಹೇಳುವೊಡೆ ಪರದೇಶ ಬಿರುದಿನ ಬಿಂಕರಾಜರ ವಾಸಿಗರನಲ್ಲೆನಿಸುವಲ್ಲಮನೆಂಬ ಪೆಸರೆನಗೆ (ಪ್ರಭುಲಿ. ೫-೧೩). [ವಾಸಿ₁ + -ಗ₁]

ವಾಸಿತ (ಗು). ೧. ಪರಿಮಳದಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಸುವಾಸನೆಯುಳ್ಳ : ವಿತತೋದ್ವೃತ್ತಟ ವಾಸವಾಸಿತ ದಿಶಾಕಾಂತಾಗಣಂ ನಿರ್ಭರೋತ್ಕ್ಷಿಪ್ತ ಪಿಷ್ಟಾತಕಪಿಂಜರೀಕೃತ ವಿಯಚ್ಚಕ್ರಂ (ಆದಿಪು. ೬-೩೦) ; ಗರಳೇಂದೀವರವಾಸಿತೋಗ್ರವಿಷಮಂ ಪುಷ್ಕಾಮೃತಂ ಸಿರ್ವಿ[illegible] ಗ್ಯೆನ್ನೊಲೋರ್ಮೆಗೊರ್ಮೆಗೆರ್ವೆಯೊಳ್ ಬೈತಿಟ್ಟೆಯೊಳ್ . . . ನಾಲ್ಬರಂವಿರ್ವರ್ವಿರ್ವರೆ ಯುಗ್ಮದ್ವಯಮಾದರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೧೦೩). (ನಾ). ೨. ವಾಸನೆ ಕಟ್ಟಿದ ವಸ್ತು ; ಸುಗಂಧಗೊಳಿಸಿದ ಪದಾರ್ಥ : "ಭಾವಿತಂ, ವಾಸಿತಂ ೨ ವಾಸನೆ ಕಟ್ಟಿದ ವಸ್ತುವಿನ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿಧ್ಯಾಂಕ. ೨೦೯). [ಸಂ.]

ವಾಸಿತೆ (ನಾ). ೧. ಹೆಂಗಸು : "ರಾಮಾ, ವಾಮಾ, ವಾಮನೇತ್ರಾ . . . ವಾಸಿತಾ, ವರ್ಣಿನೀ, ಸ್ತ್ರೀ, ಸೀಮಂತಿನೀ, ಅಂಗನಾ . . . ಯುವತಿಃ - ಈ ೨೮ ಸ್ತ್ರೀಯರ" (ಹಲಾಯು. ೭೯-೩೭೭). ೨. ಹೆಣ್ಣು ಆನೆ : "ವಾಸಿತಾ - ೧. ಹೆಂಗುಸು. ೨. ಹೆಣ್ಣಾನೆ" (ಸಿಧ್ಯಾಂಕ. ೨೫೨). [ಸಂ.ವಾಸಿತಾ]

ವಾಸಿತೋಱು, ವಾಸೆದೋರು (ಕ್ರಿ) ೧. ಸಮಾಧಾನವುಂಟಾಗು : ವಾಸಿತೋಱಿತು ಮನಕೆ ಜನಕಮಹೀಶಸುತೆ ನಿನಗಂದು ಭವಬಾಣಾಸನದ ಭಾರಣೆಯ ಬಿಗುವಿನ ಜಗುಳುದಲೆಯಿಂದ ದಾಶರಥಿಗಾ ರಮಣಿ ರಾಣೀವಾಸವಾದರು (ತೊರಾ. ೩-೭-೧೭). ವಾಸೆದೋರು : ೨. ಉಚಿತವಾಗು ; ತಕ್ಕುದಾಗಿರು: ಕೇಸರಿ ಮುಂದಾನೆ ಬಿರುದ ಹೊಗಳಿದರೆ ವಾಸೆದೋರದು (ಸೌಂದಕಾ. ೪-೭). [ವಾಸಿ₁ + ತೋಱು]

ವಾಸಿನಿ (ನಾ). ೧. ವಾಸಿಸುವವಳು ; ಇರುವವಳು : ಪರಮಾಗಮಮೂರ್ತಿ . . . ವಿಬುಧೋತ್ತಮಮಾನಸಾಬ್ಜವಾಸಿನಿ ಸರಸ್ವತೀದೇವಿ ವರದೆಯಕ್ಕೆಮಗೆಂದುಂ (ಆಜ್ಞಾನ. ೨). ೨. ಉಡುಪನ್ನು ಧರಿಸಿದವಳು. ೩. ಮರಾಟಿಮೊಗ್ಗು : "ವಾಸಿನೀ - ಧಾತಕೀಕುಸುಮ" (ಶಬ್ದ. ೧೪೯). [ಸಂ. ವಾಸಿನೀ]

ವಾಸಿಬೀಳು (ಕ್ರಿ). ಮಾತುಕತೆ ನಡೆ ; ಒಪ್ಪಂದವಾಗು : ಇನಜನ ದಾಶರಥಿ ಪತಿಕರಿಸಿದನು ಗತ ಪರಮಮೈತ್ರಿಯಲಿ ವಾಸಿಬಿದ್ದುದು ಗಡ ಶದೀಯ ಮಹೀಶನಲಿ ತಮ್ಮನಲಿ (ತೊರಾ. ೪-೪-೮). [ವಾಸಿ$_1$ + ಬೀಳು$_1$ (< ಬೀಳ್$_1$)]

ವಾಸಿಲುವರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ಊ ಗ್ರಾಮದ ಚತುಸ್ಸೀಮೆಗೆ ಸಲುವ ನಂಜೆ ಪುಂಜೆ ವಾನ್‌ಪಯಿರು ಪುನ್‌ಪಯಿರು ವಾಸಿಲುವರಿ ವಾಲುವರಿ . . . ಮುನ ಬೆಳೆ ಸಂತೆ ಉಂಟಾದ ಹಲ ಉಪಾಧಿಗಳೂ ಸಹ ಸೇರ್ಸಿ ಕೊಟ್ಟವಾಗಿ (ಸೌಇಂ. IX - ii, ೪೬೩-೬; 1470); ವಾಸಿಲುವರಿ ವಾಲುವರಿ ಶಟುಕಡಿಮೆ ತಪೀಕೆತಮ . . . ಮೊದಲಾದ ಹಲ ಉಪಾಧಿಗಳು ಸಹ . . . ಸಂವತ್ಸರಂಪ್ರತ್ತಿಯೂ ತಪ್ಪದೆ ನಡಸುವುದಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟು (ಸೌಇಂ. IX - ii, ೪೬೬-೬; ಖ. 1472). [← ತಮಿ. ವಾಚಲ್‌ವರಿ]

ವಾಸಿವಟ್ಟ (ನಾ). ಗೌರವದ ಸ್ಥಾನ, - ಪದವಿ ; ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ : ಆ ಜಂಗಮ ಮುಂದೆ ಬಂದು ನಿಂದಿರಲು ತಾ ಕುಳಿತಂತೆ ಇದ್ದು . . . ಲೇಸ ನುಡಿಯದೆ ವಾಸಿವಟ್ಟಕ್ಕೆ ಕೂಳನಿಕ್ಕುವ ಧಾತರಿಗೆಲ್ಲಿಹುದೋ ಜಂಗಮಲಿಂಗದ ಪೂಜೆ (ಮೋಳಿಮಾ. ೩೦-೧೨೩) ; ವಾಸಿವಟ್ಟವ ನೋಡಿದನೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀಶನವರಲಿ (ಜಿವ್ಹಾಕ. ೫-೩೧) ; ಬಹಳ ದ್ವೇಷಗಳನಿಟ್ಟಿಹುದು ಮನದಲಿ ವಾಸಿವಟ್ಟವ ಮಾಡುವುದು ಹಿರಿಯರನು ಕಂಡವರ ದೂಷಿಸುವುದು . . . ವರರ ವಿನಾಶವನೆ ಬಯಸುವುದಧರ್ಮ (ಪ್ರಭುಲಿ. ೯-೭). [ವಾಸಿ$_1$ + ಪಟ್ಟ?]

ವಾಸಿವಾಳಿಕೆ (ನಾ). ಛಲದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬಾಳು, —ಬದುಕು : ವಾಸಿ ಲೇಸಭಿಮಾನವರ್ಗದ ವಾ[ಪಾಠಾಂ. ರಾ]ಸಿವಾಳಿಕೆ ಲೇಸು (ತೊರಾ. ೪-೨-೪೧).

[ವಾಸಿ$_1$ + ಬಾಳಿಕೆ$_1$ (< ಬಾಳ್ಕೆ)]

ವಾಸಿಷ್ಠ (ಗು). ೧. ವಸಿಷ್ಠನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. ೨. ವಸಿಷ್ಠನಿಂದ ರಚಿತವಾದ: 'ವಾಸಿಷ್ಠಪುರಾಣ' ಪರಾ. (ನಾ). ೩. ವಸಿಷ್ಠನ ಮಗ. [ಸಂ.]

ವಾಸಿಷ್ಠಪುರಾಣ (ನಾ). ಹದಿನೆಂಟು ಉಪಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಸನತ್ಕುಮಾರಪುರಾಣ . . . ವಾಸಿಷ್ಠಪುರಾಣ ಭೃಂಗ್ಯಪುರಾಣ . . . ಭಾರ್ಗವ ಪುರಾಣವೆಂಬವೇ ಆಯಾಯ ನಾಮಧೇಯಮುಳ್ಳವರಿಂ ನಿರೂಪಿತಂಗಳಾದ ಹದಿನೆಂಟು ಉಪಪುರಾಣಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೯). [ಸಂ.]

ವಾಸಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ವಾಸಮಾಡು ; ನೆಲೆಗೊಳ್ಳು ; ಇರು : ಒಂದೆ ಮನದಲಿ ಸಿಂಧುಶಯನ ಮುಕುಂದ ಎನೆ ಎಂದೆಂದು ವಾಸಿಪನಾ ಮಂದಿರದೊಳಗೆ (ಪುರಂದ. ೧-೧೭೭-೧) ; ಪಟ್ಟಣಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ . . . ಕುಟುಂಬಗಳ ಆದಾಯವನ್ನನುಸರಿಸಿ ಒಲೆಯನ್ನು ಅನುಗೊಳಿಸಬಹುದು (ಅಯುಶಾ. ೨೪). ೨. ಮೂಸು ; ಅಘ್ರಾಣಿಸು : "ವಾಸಿಸು-ಆಘ್ರಾಣೀ" (ಕಮಧಾ) ; ಸುಣೆ . . . ನಭಮಂ ನುಂಗಲೊರ್ಡದಂತೆ ಮೇಘಮಂ ನೋಡಿ ದೆಸೆದೆಸೆಯಂ ವಾಸಿಸಿ ನಲಿವಜೆದು (ಪಂಚತಂ. ೪೬-೭) ; ಹೊಸತೊಂದು ತಾವರೆಯರಲ ಕೈವಿಡಿದು ವಾಸಿಸುತ ಮಾತಾಡಿದರೇನು (ಭರತೇ. ೪೨-೨೩). ೩. ಮೂಸು ವಂತೆ ಮಾಡು ; ಅಘ್ರಾಣಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು : ಘ್ರಾಣದಾಹಾರವ ಜಂಗಮವ ವಾಸಿಸುವೆ ಜಿಹ್ವೆಯಾಹಾರವ ಜಂಗಮವನೂಡಿಸುವೆ (ಬಸವ. ೪೨೯). ೪. ಪರಿಮಳವನ್ನು ಬೀರು ; ಸುಗಂಧಯುಕ್ತವಾಗು : ಆ ಸಕಳಸ್ತ್ರೀನಿವಹದ ಪೂಸಿದ ಮೃಗಮದದ ಪುಡಿಯ ಪೂವಿನ ರಜದಿಂ ವಾಸಿಸಿದ ನೀರ ಕರದಿಂದಾಸವದೊಳ್ ಸೊರ್ಕಿ ಬೆಂಡು ಮುಗುಬ್ಬುವು ಮಿಂಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೬೫) ; ವಾಸಿಸಲ್ಕೆ ಪಸರಿಸಿದ ಪಲವುಮಲರ ನರವಿಯ ಸೌರ್ಬುಗತೊಳಗೆ ಪರಿವ ಚಂದನರಸಪ್ರವಾಹಕೃತಕವಾಹಿನಿಗಳುಂ . . . ಮನೋಹರಂಗಳೆ ನಿರ್ದುವು (ಅಜಿತಪು. ೧-೧೦೫ ವ). ೫. ಗಮಗಮಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು ; ವಾಸನೆಕಟ್ಟು ; ಸುಗಂಧಗೊಳಿಸು : ಕಮಳನೀಲೋತ್ಪಳದೊಳ್ ವಾಸಿಸಿದಕ್ಕಿಯೊಳ್ ಪೆಜಪಕ್ಕಿಯಂ ನೀವುಂ ಬಂದೊಡೆ ಬೆರಸಿಯಟ್ಟುದು ಕೂಟಮಪ್ಪುದಜಿಂ ವಾಸಿಸಿದಕ್ಕಿಯ ಕೂಟಂ ಸುಂಗುಗುಮುಟ್ಟಿದ ಕೂಟನುಗುಟ್ಟುಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೨೭-೭) ; ಬಿಸಿಲೊಳದನಿಟ್ಟು ಚಂಪಕಕುಸುಮದಿನಿಂಬಾಗೆ ನಿಚ್ಚಲುಂ ವಿಧಿಯಿಂ ವಾಸಿಸಿದೊಡೆ ಚಂಪಕತೈಲಂ ವಸುಧಾಧಿಪ ಯೋಗ್ಯಮಕ್ಕುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೭-೧೭). ೬. (ಆಲಂ) ಅನುಭವಿಸು (?) : ನಿಜ ವಾಸಿಸಿ ಪಲವು ಭವಂ ನೆಲಸಿದ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವದೊಂದು ದುರ್ವಾಸನೆಯಂ ಸಲೆ ವಾಸಿಸಿದಾತಂ ಪೊರ್ದಲೊಲ್ಲನತಿವಿಮಳಚೈನನುದ್ವಾಸನೆಯಂ (ಸಮಾ. ೮-೨೩೪). 'ವಾಸನಿಸು' ಪರಾ.

[ವಾಸನ + - ಇಸು$_1$]

ವಾಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಪಠಿಸು ; ವಾಚನಮಾಡು : ಸಂಜೆಯ ವಂದನೆಯ ಅಂಜದಲೆ ವಾಸುವದು ಸಂಜೆಯಂಜಿಕೆಯನೊಡಗೂಡಲಾ ಸಂಜೆ ನಂಜಿನಂತಕ್ಕು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೯೨೩).

[< ವಾಚಿಸು. / ತಮಿ. ವಾಚಿ]

ವಾಸು$_2$ (ನಾ). ೧. ಸರ್ವವ್ಯಾಪಕನಾದವನು ; ಪರಮಾತ್ಮ ; ಭಗವಂತ. ೨. ಆತ್ಮ ; ಜೀವ. ೩. ವಿಷ್ಣು. ೪. [ಜ್ಯೋತಿ] ಪುನರ್ವಸು ನಕ್ಷತ್ರ. [ಸಂ.]

ವಾಸುಕಿ (ನಾ). ೧. ಅಷ್ಟಫಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; P ದೇವತೆಗಳೂ ರಾಕ್ಷಸರೂ ಕ್ಷೀರಸಾಗರವನ್ನು ಕಡೆಯುವಾಗ ವಾಸುಕಿಯನ್ನು ಮಂದರಪರ್ವತಕ್ಕೆ ಹಗ್ಗದಂತೆ ಸುತ್ತಿ ಕಡೆದರು ಎಂದು ಭಾವಿಸಲಾಗಿದೆ : ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಪಡೆಗಳಿಂದಾ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿ ಮೊದಲಾದಂಟುದಿಕ್ಕಿನ ಭೂಮಿಯಂ ಕ್ರಮದಿಂ ಪೊತ್ತು ಅನಂತ ತಕ್ಷಕ ವಾಸುಕಿ . . . ಕಾಳವೆಂಬಷ್ಟಕುಲಫಣಿಗಳಿರ್ಪಿಂ (ವಿವೇಕ. ೧೩೦). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಾವು : ಬೆನ್ನಿನಲ್ಲಿ ನೈದಿಲಪುಷ್ಪದ ಆಕಾರವುಳ್ಳದು ವಾಸುಕಿಯೆನಿಸಿಕೊಂಬದು (ವಿಷವೈ. ೨-೬). [ಸಂ.]

ವಾಸುಗಿ, ಬಾಸುಗಿ (ನಾ). ೧. = ವಾಸುಕಿ ೧ : ಕನ್ನಡಂಗಳೊಳೆಂದುಂ ವಾಸುಗಿಯುಮಜಿಯಲಾಜದೆ ಬೇಸಜುಗುಂ ದೇಶಿ ಬೇಡಿವೇಡಿಪ್ಪುದಜಿಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೪೬) ; ನಡೆಗಲ್ಲಂದುಂ ಬೆಳ್ಳಂ ಕೊಡೆ ನೆಗೆದಪುದುರ್ವಿಯೆಂದು ವಾಸುಗಿ ಪಲವುಂ ಪೆಡೆಯಂ ಶಿಶು ನಡೆವಡೆಯೊಳ್ ಪಡೆದಾಂತು ಸಹಸ್ರಫಣನೆನಲ್ ಪೆಸರ್ವಡೆದಂ (ವಂರಾಮಾ. ೩-೧೨೯). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವೀಣೆ : ವಾಸುಗಿಯ ನಾಗಸರವೀಣೆ ತುಂಬುರವೀಣೆಯಾ ಸುನಾರದವೀಣೆ . . . ಗಾನ ಸಂಗೀತರಸ ರಚನೆ ಪ್ರಚುರಿಸುತ್ತು (ನವಮೋ. ೧೭-೪೨). ಬಾಸುಗಿ : ೧. ರಕ್ತಸರ್ಪಗಳಜಿಯರೆ ದಿಟದಿಂ ಮಾನಸರಜಿಯರೆ ಬಾಸುಗಿ ತಾನಜಿಯನೆ (ಕಬ್ಬಿಗಾ. ೧೪೭) ; ವಾಸುಕಿ - ಬಾಸುಗಿ (ಶಮದ. ೨೫೫ ಪ್ರಯೋ) ; ಆವನ ಭಕ್ಷ್ಯ ತೆಶಿಯುಂಬೇಳ್ಕೊಡೆ . . . ನಾಲಗಿರ್ಚ್ಛಾಸಿರಮನುಳ್ಳ ಬಾಸುಗಿಗಳವೆ (ಪದ್ಮರಾ. ೪-೧೪). [< ಸಂ. ವಾಸುಕಿ. / ಪ್ರಾ. ವಾಸುಇ, ವಾಸುಗಿ]

ವಾಸುಗಿವಕ್ಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ : ತೋಜಿತು ವಾಯಸನೆ ಡಗಡೆಯೆಡದಿಂದೆ ಪಾಜಿತು ಪಂಗ ದಕ್ಷಿಣಕೆ ದೂಜಿತು ಬಲದ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮುಂಗಟ್ಟಿ ಪಾಜಿತು ವಾಸುಗಿವಕ್ಕಿ (ಮೋಹತ. ೭-೨೫). [ವಾಸುಗಿ? + ಪಕ್ಕಿ]

ವಾಸುದೇವ (ನಾ). ೧. ವಿಷ್ಣು : ಕ್ರಿ.ಪೂ. ಒಂದು ಮತ್ತು ಎರಡನೆಯ ಶತಮಾನದ ಕೆಲವು ಶಾಸನಗಳು ಗರುಡವಾಹನನಾದ ವಾಸುದೇವನ ಮತ್ತು ಸಂಕರ್ಷಣನ ಪೂಜೆಯ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ (ಭಾರಧ. ೨೫೩). ೨. ವಸುದೇವನ ಮಗ ; ಕೃಷ್ಣ : ಅತುಳ ಗೀತಾನಕಧ್ವಾನಮುಣ್ಬುತ್ತಿರೆ ಪೊಕ್ಕಂ ವಾಸವಾವಾಸಮನಲ್ತೆ ನಿಜಾವಾಸಮಂ ವಾಸುದೇವಂ (ಜಗು. ೯-೧೩೪) ; ಕಂಡೆ ನಾ ಗೋವಿಂದನ . . . ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ವಾಸುದೇವ ಅಚ್ಯುತಾನಂತನ (ಪುರಂದ. ೧-೯೦-೧). ೩. [ಜೈನ] ಅರ್ಧಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ; P "ಇವರಿಗೆ ನಾರಾಯಣ ಎಂದು ಹೆಸರಿದೆ. ಇವರು ತ್ರಿಖಂಡಕ್ಕೆ ಒಡೆಯರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ" (ಆದಿಪು. ಜೈನ ಪಾರಿಭಾಷಿಕ ಶಬ್ದ ಕೋಶ) : ಸುವಿದುಬಾದಿಗಳುಮಂ ತೀರ್ಥಕರಚಕ್ರಧರಬಲದೇವ ವಾಸುದೇವಪ್ರತಿವಾಸುದೇವಕಥಾಸಂಬಂಧಮುಮಂ ನಿರ್ಣಯಮಾಡಿದಾಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೦-೬೩ ವ). ೪. [ತತ್ತ್ವಶಾ] ಪರಮಾತ್ಮನ ಒಂದು ರೂಪ : ವ್ಯೂಹಗಳು ನಾಲ್ಕು – ವಾಸುದೇವ, ಸಂಕರ್ಷಣ, ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ, ಅನಿರುದ್ಧ ಎಂದು (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೭೦೩). [ಸಂ.]

ವಾಸುಪೂಜ್ಯ (ನಾ). [ಜೈನ] ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ತೀರ್ಥಂಕರನ ಹೆಸರು: ಶ್ರೀವಾಸುಪೂಜ್ಯಜಿನನಂ ದೇವಂ ಮಹಿಮಾ[illegible]ಪ್ರಭಾಸುರನಂ ಭಾವಿಸುವಂ ದ್ವಾದಶನಂ ಕೇವಲಬೋಧಪ್ರಭಾವಲಾಭನಿಮಿತ್ತಂ (ಬಾಧಪು. ೧೭-೬೯೩). [ಸಂ.]

ವಾಸ್ಕೆ$_1$ 'ವಾಸ್ಕಿ$_1$' ನೋ.

ವಾಸ್ಕೆ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಆಡುಸೋಗೆ : "ವಾಸಾ-ಆಡಸೋಗೆ" (ಶಬ್ದ. ೧೪೯). [ಸಂ. ವಾಸ]

ವಾಸೆಯೋರು 'ವಾಸಿತೋಜು' ನೋ.

ವಾಸೋದಕ (ನಾ). ಸತ್ತವರಿಗೆ ಸಂಸ್ಕಾರಸಮಯದಲ್ಲಿ ಒದ್ದೆಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಹಿಂಡಿ ಕೊಡುವ ತರ್ಪಣ : ಪ್ರಭುಗಳು ಪುರೋಹಿತರ ಸಲಹೆಯಂತೆ ಸ್ನಾನಮಾಡಿ . . . ವಾಸೋದಕಕುಂಭವನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದು . . . ಪಿತೃಭೂಮಿಗೆ ಬರಿಗಾಲಿನಲ್ಲಿ ಹೊರಟರು (ಶಾಂತಲಾ. ೧೮೫). [ಸಂ.]

ವಾಸ್ತವ (ಗು). ೧. ನೈಜವಾದ ; ಯಥಾರ್ಥವಾದ : ವಾಸ್ತವಭಕ್ತಿಯುತಂ ರೂಪಸ್ತವನಮಣಿಪ್ರವಾಳಮಂ ಜನನಾಸ್ಥಾನಸ್ತವನಮನೊದವಿಸಿ ಭುವನಸ್ತುತನಾದ ಗ್ಗಳಂಗಮಗ್ಗಳರೊಳರೇ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧-೬೧) ; ವಾಸ್ತವಸಂಗತಿ ಬೇರೆಯೇ ಇರುವಂತಿದೆ (ಚೋರಕು. ೬). (ನಾ). ೨. ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದುದು ; ಸಹಜವಾದುದು : ಮೊಘಲ್‌ಕಲೆ ನಿರೂಪಣಾತ್ಮಕವೂ ಸಾಹಿತ್ಯಿಕವೂ ವಾಸ್ತವವೂ ಆಗಿತ್ತು (ಭಾರತ. ೫೩೯) ; ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಭಿನ್ನರಾಗಿರುವ ಜೀವ ಜಗತ್ತುಗಳು ನಿತ್ಯಸತ್ಯವಸ್ತುವೆನಿಸಿದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಶರೀರವಾಗಲಾರವು (ಕಠ್ಯ.೨. ೧೭). ೩. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ ; ವಸ್ತುವಿನ ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ಇದ್ದುದನ್ನು ಇದ್ದಂತೆ ಹೇಳುವುದು : ವಸ್ತುಸ್ವಭಾವಕಥನಂ ವಾಸ್ತವಮುವಮಾದ್ಯಶೇಷವಕ್ರೋಕ್ತಿವಿಪರ್ಯಸ್ತಂ ಸಮಸ್ತಲೋಕಮನಸ್ಸೋಭನಕಾರಿ ಚಾರುತರಪುರುಷಾರ್ಥಂ (ಕಾವ್ಯಾ.ವ. ೬೦೬) ; ಸಾದೃಶ್ಯಮೂಲಕವಲ್ಲದೆ ಇರುವ ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರಗಳೂ ಎಷ್ಟೋ ಇರುವುದರಿಂದ ವಾಮನಮತವನ್ನು ಒಪ್ಪದೆ ರುದ್ರಟನು ೧. ವಾಸ್ತವ, ೨. ಔಪಮ್ಯ, ೩. ಅತಿಶಯ, ೪. ಶ್ಲೇಷ – ಇವುಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ವಿಭಾಗಮಾಡುತ್ತಾನೆ (ಕೃಪಿಠಿ. ೨೫೨). [ಸಂ.]

ವಾಸ್ತವಂ (ಅ). ನಿಜವಾಗಿ ; ದಿಟವಾಗಿ : ಹುಡುಕುತಿರ ಕಣ್ಣೆ ಬೀಳ್ವುದರೂ ವಾಸ್ತವಂ ಸ್ವರ್ಣನಿಧಿರಾಶಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೪ ೨೫೦). [< ವಾಸ್ತವ]

ವಾಸ್ತವಿಕ (ಗು). ೧. ನಿಜವಾದ ; ದಿಟವಾದ : ಪ್ರತಿನಿಮಿಷವನ್ನು ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ವೆಚ್ಚಮಾಡುವುದರಿಂದ ವಾಸ್ತವಿಕಸುಖವೂ ಮರ್ಯಾದೆಯೂ ದ್ರವ್ಯವೂ ದೊರೆಯುವವು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೯೦). (ನಾ). ೨. ನಿಜವಾದುದು ; ವಾಸ್ತವವಾದುದು : ಮಾಂತ್ರಿಕ ದೈವಿಕ ನೈಸರ್ಗಿಕ ಯೌಕ್ತಿಕ ವಾಸ್ತವಿಕಗಳೆಂಬ ಪಂಚಭೇದಸಾಧನಗಳಿಂದಲೂ (ವಿವೇಕ. ೨೬೩); ನೀನು ಹೇಳಿದ್ದು ವಾಸ್ತವಿಕವೇ ಸರಿ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೬೮). ೩. ಸಹಜವಾದುದು ; ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದುದು : ಶಿಕ್ಷಣತತ್ತ್ವವನ್ನು ಆದಷ್ಟು ವಾಸ್ತವಿಕಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ರೂಪಿಸುವುದು ಬಳಕೆಗೆ ಬರುತ್ತಿದೆ (ಶಿಕ್ಷ.ದ. ೪೦೫). ೪. ಸರಿಯಾದುದು ; ಉಚಿತವಾದುದು ; ಯೋಗ್ಯವಾದುದು : ಅವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ವಾಸ್ತವಿಕವಿದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೬೪) ; ಅವರ ಮುಂದಿನ ಶಿಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ವಾಸ್ತವಿಕವೂ ಫಲದಾಯಕವೂ ಆದ ಸಲಹೆ ನೀಡುವಂತಿರಬೇಕು (ಶಿಕ್ಷ.ದ. ೬೩೨). [ಸಂ.]

ವಾಸ್ತವಿಕತೆ (ನಾ). ಸಹಜವಾದುದು ; ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದುದು : ಇಂಗ್ಲಿಷಿನ 'Realism' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ ನಮ್ಮ "ವಾಸ್ತವಿಕತೆ" (ಸಮಾಲೋ. ೧೧೧). [ಸಂ. ವಾಸ್ತವಿಕತಾ]

ವಾಸ್ತವ್ಯ (ಗು). ೧. ವಾಸಿಸುವ ; ನೆಲಸುವ. ೨. ವಾಸಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. (ನಾ). ೩. ವಾಸ ; ಮೊಕ್ಕಾಮು : ತುಳುವರೆಂದರೆ ತುಳುಭಾಷೆಯ ನ್ನಾಡುವವರೋ? ಅಥವಾ ತುಳುದೇಶದಲ್ಲಿ ವಾಸ್ತವ್ಯ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವವರೋ? (ತುಳುನಾ. ೯) ; ಬಸವಣ್ಣನಿಗೆ ಮಾತುಕೊಟ್ಟಂತೆ, ಅಂದಿನಿಂದಲೇ ನನ್ನ ವಾಡೆಯ ವಾಸ್ತವ್ಯ ಸುರುವಾಯಿತು (ದೀಪಹ. II, ೧೭೩). ೪. ವಾಸಮಾಡುತ್ತಿರುವವನು : "ವಾಸ್ತವ್ಯಃ, ಮನೆಯೊಳಿರಲ್ವಕ್ಕಂ" (ಶಬ್ದ. ೧೭೦). [ಸಂ.]

ವಾಸ್ತು (ನಾ). ೧. ಮನೆ ಮುಂತಾದ ಕಟ್ಟಡಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಜಾಗ ; ಗೃಹನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಸ್ಥಳ, – ನಿವೇಶನ : ಆ ವರನಿಧಿಲಾಭದಿನಂ ಪಾವನಪರಿಪಕ್ವಪುಣ್ಯಾದಿನುಮನೆ ಮತ್ತಂ ಆ ವಾಸ್ತುವಿನೊಳ್ ವಾಸ್ತುಸುಕೋವಿದರೊಳ್ಪಿನೆ ನೆಗಳ್ಚಿದರ್ ಸಿರಿವೊರಲಂ (ಸೌನಂದ. ೧-೪೧). ೨. ಮನೆ ; ನಿವಾಸ : ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀಯುಷ್ವತ್ತಮವಾಸ್ತು ಜಯಶ್ರೀಯ ವಿಲಸಿತಾವಾಸಂ ಲೋಕಸ್ತುತ್ಯ ಯಶೋವನಿತೆಯ ವಿಸ್ತಾರಸ್ಥನಮೆಸೆವ ಹೊಯ್ಸಳವಂಶಂ (ಎಕ. V, ಅರಸೀ. ೩೦-೨: 1174). ೩. ಮನೆಯ ಒಡೆಯ, – ಯಜಮಾನ : "ವಾಸ್ತುಃ – ಮನೆಯೊಡೆಯಂ" (ಶಬ್ದ. ೧೭೦). ೪. ಅರುವತ್ತುನಾಲ್ಕು ಕಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಕಟ್ಟಡ ನಿರ್ಮಾಣ ವಿದ್ಯೆ : ಶಿಲಾಕರ್ಮಮುತ್ತರಣಂ ಚಿತ್ರವಿವಕ್ಷೆ ವಾಸ್ತು ಶಕುನಜ್ಞಾನಂ . . . ಯಂತ್ರಪ್ರಯೋಗಮಿವಿಲವ್ಯಾಹೋತ್ಕರಮೆಂಬಿನಿತರೊಳಂ ಬಲ್ಲರೆಲ್ಲರುಂ ಮೆಚ್ಚೆ ಪಡೆದನತಿಕೌಶಲಮಂ (ಪುಷ್ಪದಂ. ೪-೫೮) ; ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಶಿಲ್ಪವೂ ಅಡಕವಾಗಿದೆ. ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ (European) ಸಂಪ್ರದಾಯದಲ್ಲಿ ವಾಸ್ತು ಬೇರೆ (Architecture), ಶಿಲ್ಪ ಬೇರೆ (Sculpture). ಆದರೆ ಭಾರತೀಯ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಈ ಭೇದವಿಲ್ಲ (ಭಾರತ. ೪೯೦). [ಸಂ.]

ವಾಸ್ತುಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪಿನ ಗಿಡ ; ಚಕ್ರೋತ : "ವಾಸ್ತುಕಮೆಂಬುದು ಚಕ್ರವತ್ತ" (ಹಲಾಯು. ೨೭-೧೦). [ಸಂ.]

ವಾಸ್ತುಕರ್ಮ (ನಾ). ೧. ಕಟ್ಟಡನಿರ್ಮಾಣ ವಿದ್ಯೆ ; ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ. ೨. ಗೃಹಪ್ರವೇಶಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಗೃಹಶಾಂತಿಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ಪೂಜಾದಿ ವಿಧಿ : ಅಖಿಲಪಿತೃ ಋಷಿಗಳಿಗೆ ವಾಸ್ತುಕರ್ಮಾದಿ ಬಲಿಶಾಂತಿಕರ್ಮಂಗಳಂ ನೆಗಳ್ದು ಜಿತೇಂದ್ರಿಯರ್ . . . ಸುಪವಿತ್ರ ಸತ್ರವೇಶ್ಮಂಬೊಕ್ಕರ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೧೪-೬೮). [ಸಂ. ವಾಸ್ತುಕರ್ಮನ್]

ವಾಸ್ತುಕಲೆ (ನಾ). = ವಾಸ್ತು ೪ : ಪುರಾತನಪಟ್ಟಣಗಳೂ ಕಟ್ಟಡಗಳೂ . . . ವಾಸ್ತುಕಲೆಯು ಕ್ರಮೇಣ ಹೇಗೆ ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿತೆಂಬುದನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಡುತ್ತವೆ (ಮೈವಾಸ್ತು. ೨೨). [ಸಂ. ವಾಸ್ತುಕಲಾ]

ವಾಸ್ತುಕ್ರಮ (ನಾ). ಕಟ್ಟಡನಿರ್ಮಾಣ ಶಾಸ್ತ್ರ : ಎಸೆದುವಲ್ಲಲ್ಲಿ ವಾಸ್ತುಕ್ರಮಂಬಿಡಿದು ರಂಜಿಸುವ ಮಜ್ಜನಶಾಲೆಯುಂ . . . ಭೋಜನಶಾಲೆಯುಂ (ಚೆಪು. ೫-೪೯). [ಸಂ.]

ವಾಸ್ತುಪತಿ (ನಾ). ೧. ಕಟ್ಟಡ ಮನೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಶಂಕುಸ್ಥಾಪನೆಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಷ್ಠಿಸುವ ದೇವತೆ; ಗೃಹಾಧಿದೇವತೆ. ೨. (ಆಲಂ) ನಿರ್ಮಾಣಕರ್ತೃ ; ಶಿಲ್ಪಿ : ಶ್ರೀಕರ್ಣಾಟಕರಾಜ್ಯವಾಸ್ತುಪತಿಯಂ . . . ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯವರೇಣ್ಯನಂ ಚತುರಚಾತುರ್ವರ್ಣ್ಯನಂ ವಂದಿಪೆಂ (ಗೀಪಂ. ೫೦-೧). [ಸಂ.]

ವಾಸ್ತುವಿದ್ಯೆ (ನಾ). = ವಾಸ್ತು ೪ : ಅನಂತವಿಜಯಂಗೆ ವಿಚಿತ್ರಕಲೆಯುಮಂ ವಾಸ್ತುವಿದ್ಯೆಯುಮನುಪದೇಶಂಗೆಯ್ದು (ಆದಿಪು. ೮-೬೦ ವ); ಇದುವರಗೂ ವಾಸ್ತುವಿದ್ಯೆ ಎಲ್ಲಾ ಗುಹಾಂತರ್ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿತ್ತು (ಮೈವಾಸ್ತು. ೬೫). [ಸಂ. ವಾಸ್ತುವಿದ್ಯಾ]

ವಾಸ್ತುವಿಧೇಯ (ನಾ). ವಾಸ್ತುಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾದುದು : ರಾಯನಾಜ್ಞೆಯೊಳಭವಪುರದ ಹೊಜಗಾಯತದ ಭೂಮಿಯಲಿ ವಾಸ್ತುವಿಧೇಯವೆನಲಳವಡಿಸಿದರು ಹನ್ನೆರಡುಯೋಜನವ (ಜೈಮಿ.ಅ. ೬-೧೩). [ಸಂ.]

ವಾಸ್ತುಶಾಂತಿ (ನಾ). ಕಟ್ಟಡನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕಾಗಿ ಪಾಯವನ್ನು ಹಾಕುವಾಗ ಅಥವಾ ಹೊಸಮನೆಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುವಾಗ ಮಾಡುವ ಶುದ್ಧಿಕಾರ್ಯದ ವಿಧಿ ; ಗೃಹಶಾಂತಿ : ಒಂದು ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಮನೆ ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ಆದರ ವಾಸ್ತುಶಾಂತಿಗೆ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಏನಿತ್ತು? (ಸ್ವ.ಚರಿ. ೩೦೬). [ಸಂ.]

ವಾಸ್ತುಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ವಾಸ್ತುಕಲೆಯನ್ನು ವಿವರವಾಗಿ ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ : ಸಕಲಕಲಾವಿದರಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾದ ವಸತಿಕಲ್ಪನೆ ಮುಂತಾದ ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯಗಳ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಇರುವ ಭಾಗವನ್ನು ವಾಸ್ತುಪ್ರಕರಣವೆಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅದೇ ಭಾಗವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಮತ್ತಷ್ಟು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ವಾಸ್ತುಶಾಸ್ತ್ರವೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ (ಭಾರತ. ೬೬) ; ವಾಸ್ತುಶಾಸ್ತ್ರವು ಬ್ರಹ್ಮ, ವಿಷ್ಣು, ಮಹೇಶ್ವರರಿಂದ ಇಂದ್ರ, ಬೃಹಸ್ಪತಿ, ನಾರದರಿಗೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತೆಂದೂ ಅವರ ಮೂಲಕ ಅನೇಕ ಋಷಿಗಳಿಗೆ ಬಂದಿತೆಂದೂ ಶಾಸ್ತ್ರ ಹೇಳಿದೆ (ಮೈವಾಸ್ತು. ೨೧). [ಸಂ.]

ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ (ನಾ). ಕಟ್ಟಡಗಳ ನಕ್ಷೆಯನ್ನು ತಯಾರಿಸಿ, ನಿರ್ಮಾಣಮಾಡುವ ಕಲೆ ; ಗೃಹನಿರ್ಮಾಣ ಕಲೆ : ಇವರ ಕಾಲವೇ ಕರ್ನಾಟಕವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪದ ವೈಭವದ ಕಾಲ (ಮೈವಾಸ್ತು. ೧೩) ; ಸುಮಾರು ೫೦ ವರ್ಷಗಳಿಗಿಂತ ಹಿಂದೆ ಭಾರತೀಯವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪದ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯವಿದ್ವಾಂಸರಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ತಪ್ಪುಭಾವನೆಗಳು ಹರಡಿದ್ದವು (ಭಾರತ. ೪೯೦). [ಸಂ.]

ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪಿ (ನಾ). ಕಟ್ಟಡಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣಮಾಡುವವನು. [ಸಂ. ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪಿನ್]

ವಾಸ್ತೋಷ್ಪತಿ (ನಾ). ೧. ಮನೆಯ ಅಥವಾ ನಿವೇಶನದ ಅಧಿದೇವತೆ. ೨. ಇಂದ್ರ ; ದೇವೇಂದ್ರ : ವಾಸ್ತೋಷ್ಪತಿ ವಿಧಿಮುಖ್ಯ ಸುರಸ್ತೋಮಾಂಬಕ ಚಕೋರಕಳ್ಗಂ ಯತ್ಸ್ವಜಸ್ರ ಚಂದ್ರಿಕೆಯಾಗ ಕೌಸ್ತುಭಮಿಶ್ರಿತಮನೆಮಗೆ ಹರಿವಕ್ಷಸ್ಥಂ (ದಿವ್ಯಚ. ೧-೧೦). [ಸಂ.]

ವಾಹ (ಗು). ೧. ಹೊರುವ ; ಒಯ್ಯುವ. (ನಾ). ೨. ಹೊರುವುದು. ೩. ಭಾರವನ್ನು ಹೊರುವ ಆಳು, –ಸೇವಕ. ೪. ಭಾರವನ್ನು ಹೊರುವ (ಎತ್ತು, ಕತ್ತೆ ಮುಂತಾದ) ಪ್ರಾಣಿ. ೫. ಕುದುರೆ ; ಅಶ್ವ : ಈ ನಭಸ್ಥಲದೊಳ್ ಪೋಗುತಮೆನ್ನನಿಂತುರದೆ ನೀಂ ನಿನ್ನೊಂದು ವಿದ್ಯಾತಪೋಬಲದಿಂ ದಾಂಟಿದೆ ವಾಹದಾತಿರದಚಿಂ ವಾಹತ್ರಮಂ ತಾಳ್ದಿ ಭೂತಲದೊಳ್ ಪೋ ನೆಲಸೆಂದು ಕೊಟ್ಟನೆನಗಾ ವೈಮಾನಿಕಂ ಶಾಪಮಂ (ಕಾದಂಬ. ೬೧೩) ; ಚಿತ್ರಾಂಗದನಚ್ಚರಿದಾಳ್ದಿ ವಾಹಮಂ ಬರಿಸಿ ನೊಸಲೊಳೆಸೆವ ಒಲೆಯಿರೆ ಕೊಂಡಂತು ವಾಚಿಸಿದಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೨೪-೧೫). ೬. ಬಂಡಿ, ಗಾಡಿ, ರೈಲು ಮುಂತಾದ ಸಂಚಾರಸಾಧನ ; ವಾಹನ. ೭. ಗಾಳಿ ; ವಾಯು. ೮. ತೋಳು ; ಬಾಹು. ೯. ಪ್ರವಹಿಸುವಂಥದು ; ಪ್ರವಾಹ : ಭರತವಾಹಿನಿ ದಾಂಟಿದತ್ತು ಮಂದಾಕಿನಿಯ ವಾಹಮಂ (ತ್ರೀರಾಮಾ. ೧೭೪-೫೯೮). ೧೦. (ಸುಮಾರು ಒಂದು ಟನ್ ತೂಕಕ್ಕೆ ಸಮವಾದ) ಒಂದು ಅಳತೆಯ ಪ್ರಮಾಣ : ಒಂದು ಸೊಲ್ಲಿಗೆಯೇ ನಿಬುಂಜವದು ನಾಲ್ಕಾಗಳೊಂದು ಕುಡಬವದು ನಾಲ್ಕಾಗಲೊಂದು ಪ್ರಸ್ಥವಾ ಪ್ರಸ್ಥವೆರಡಾಗಲೊಂದು ವಾಹವದು (ಎಪಿಕ. ೮). [ಸಂ.]

ವಾಹಕ (ಗು). ೧. ಭಾರವನ್ನು ಹೊರುವ. ೨. (ಸುದ್ದಿ, ಪತ್ರ, ವಿದ್ಯುತ್ತು ಮುಂತಾದುವನ್ನು) ಒಯ್ಯುವ ; ಸಾಗಿಸುವ. (ನಾ). ೩. ಭಾರವನ್ನು ಹೊರುವ ಸಾಧನ : ಬೈಸಿಕಲ್, ಮೊ. ಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನು ಹೇರುವ ಭಾಗ : ಹೊರಿಗೆ ; ವಾಹಕ (Carier. ೨೦೬೩). ೪. ಭಾರವನ್ನು ಹೊರುವವನು. ೫. (ವಿದ್ಯುತ್ತು, ಸಂದೇಶ ಮುಂತಾದುವನ್ನು) ಒಯ್ಯುವ ಸಾಧನ : ಉಕ್ಕಿನ ಹಾದಿಯು ಒಂದು ಕಂಬಿಯ ವಿದ್ಯುತ್ತನ್ನು ಸಾಗಿಸುವ ವಾಹಕವಾಗುವುದು (ವಿಜ್ಞಾವಿ. ೫೩) ; ಒಂದು ವಾಹಕದಲ್ಲಿ (ಕಂಡಕ್ಟರ್) ವಿದ್ಯುತ್‌ಪ್ರವಾಹ ಹರಿಯಲು ಎಲೆಕ್ಟ್ರಾನುಗಳ (ಋಣವಿದ್ಯುತ್ಕಣಗಳ) ಚಲನೆಯೇ ಕಾರಣ (ಕವಿಕೋ. ೬೫೩). ೬. ಮಾಧ್ಯಮ ; ಮಧ್ಯವರ್ತಿ : ವಚನಕಾರರಿಂದ ಕನ್ನಡ ಭಾಷೆಗೆ ಒದಗಿದ ಪುಷ್ಟಿ ಎಷ್ಟು ವಿಧವಾದುದು, ಆದರಲ್ಲೂ ತತ್ವಶಾಸ್ತ್ರದ ವಾಹಕವಾಗಿ ಅದು ಪಡೆದುಕೊಂಡ ಶಕ್ತಿಯೇನು ಎಂಬುದರ ಮೇಲೂ ಕೆಲಸ ನಡೆಯ ಬೇಕಾಗಿದೆ (ಹೊನ್ನಬಿ. ೧೩೬) ; ಕೇಶವರಾಯರ ಒಪಿಯಂ ಗುಂಗು ಅವರ ನೆನಹುಗಳಿಗೆ ಸಹಜವಾದ ವಾಹಕವಾಗಿದೆ (ಸುಮಜೀ. ೨೫ ೬೮೦೪). ೭. ನಡೆಸುವವನು ; ಸಾಗಿಸುವವನು : ಸಕಲಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಗಳೆಂಬ ಯಂತ್ರಗಳ ವಾಹಕ ನಮ್ಮ ಕೂಡಲ ಚನ್ನಸಂಗಯ್ಯ (ಚನ್ನವ. ೪. ೨೫೦-೫೭೨). ೮. ರಥವನ್ನು ನಡೆಸುವವನು ; ಸಾರಥಿ : ನಾನಾಚಂದದಾಪತ್ತಿನಲಿ ಹರಿ ನಿಜಭಕ್ತಸಂತತಿಯ ಮುಂದೆ ನಿಲುವಪೊಲವನಿಪಾಲರ ದುದುಗದ ಹೊತ್ತಿನಲಿ ಗಜಹಯವೃಂದವನೆ ಚಾಟುವನು ವಾಹಕನು (ಜೈಮಿನಿ. ೩-೧೦) ; ಎಯ್ದುವಂಬನುಂ ಖಂಡಿಸಿ ಕೂಡೆ ಪೊಕ್ಕು ತಿವಿದೊತ್ತಿ ವಿದಾರಿಸೆ ದಿವ್ಯವಾಹಕರ್ ಚಂಡನ ದಂಡು ಪೋಡಿದುದು (ಹಮ್ಮೀರ. ೩-೪೪). ೯. ಕುದುರೆ ಸವಾರ ; ರಾವುತ : ವಾಜಿಯುಂ ವಾಹಕರುಂ ಮರುಳ್ಪಡೆಯುಮಾಗಡೆ ತಮ್ಮೊಡನಾಡೆ ರಾಗದಿಂ ವಾಹಕರಟ್ಟೆಯುಂ ತುರಗದಟ್ಟೆಯುಮಾಡಿದುವಾಜಿರಂಗದೊಳ್ (ಶಂರಾಮಾ. ೧೩-೬೫) ; ಬೊಲ್ಲನ ಕೂಡೆ ಮಂಗಳನ್ನರದೆ ಕೊಂಗನನಸಮನಂ ತನ್ನ ಬೋರನನಿರಿಸದಿರಿ ವಾಹಕರಿರಾ ನೀವು (ಬಸವು. ೫೯-೪೦). [ಸಂ.]

ವಾಹಕತ್ವ (ನಾ). ೧. ಕುದುರೆ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಣಿ ಅಥವಾ ವಾಹನವನ್ನು ಏರಿ ಮಾಡುವ ಸವಾರಿ : ಜನಪತಿಪುತ್ರನಂ ಶುಭಮುಹೂರ್ತದೊಳೋರಗೆಗೊಂಡ ಮಂತ್ರಿಪುತ್ರನೊಳೊಡಗೂಡಿ . . . ಓದಲಿಟ್ಟು ಮುದಮೊಂದಿರೆ ಕಲ್ತರನೂನವಿದ್ಯೆಯಂ ಘನತರಶಸ್ತ್ರಶಾಸ್ತ್ರಹಯಹಸ್ತಿವಿಶೇಷಕವಾಹಕತ್ವವಂ (ರಾಜಶೇ. ೪-೬೬) ; ಪೊಸತುವ್ವೇಗಾಶ್ವಮೆಂದೇಱದೊಡೆ ಸಮನಿಕುಂ ವಾಹಕತ್ವಕ್ಕೆ ಭಂಗಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೨೫). ೨. (ಶಾಖ, ವಿದ್ಯುತ್ತು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ಸಾಗಿಸುವುದು ; ವಹನ : ವಾಹಕತ್ವ (Conductivity. ೨೦೬೧). [ಸಂ.]

ವಾಹನ (ನಾ). ೧. ಹೊರುವಿಕೆ : 'ವಾಹಿಸು' ಪರಾ. ೨. (ಕುದುರೆಯಂತೆ) ನಡೆಸುವಿಕೆ. ೩. (ರಥ, ಬಂಡಿ, ರೈಲು ಮುಂತಾದ) ಒಯ್ಯುವ ಸಾಧನ : ಜಂಗಮದ ಸನ್ನಿಧಿಯಲ್ಲಿ ನಾನು ವಾಹನವನೇಱಲಮ್ಮೆ ಏಱಿದರೆ ಭವ ಹಿಂಗದು (ಬಸವ. ೬೯೬) ; ವಾಹನಮುಂಟು ದಿವ್ಯರಥವಾಂ ವೆರವಾಹವಕೇಳಿಗೆಂಬೊಡಿಲ್ಲಾಹವಮೆನ್ನನೇಕೆ ಬರವೇಳ್ಪನೆವಲ್ ತಿಳಿದೆಂ ಸ್ವಚಿತ್ತಮಂ (ಜಗು. ೮-೮೧) ; ಈ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಓಡಾಡುವ ಬಸ್ಸು ಇತರ ವಾಹನಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವವರೂ ಬಹುವಾಗಿ ತುಳು ಮಾತನಾಡುವವರು (ಗ್ರಾಮಿ. ೬೮೮). ೪. ರಥಕ್ಕೆ ಹೂಡುವ ಕುದುರೆ, ಎತ್ತು ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಣಿ :"ವಾಹನಂ, ಧೋರಣಂ, ಯುಗ್ಯಂ, ಯಾನಂ, ಪತ್ರಂ–ಈ ೫ ರಥವ ಹೂಡುವ ಕುದಿರೆ" (ಹಲಾಯು. ೬೪-೨೯೫). ೫. [ಜೈನ] ಪಾರಿವ್ರಾಜ್ಯಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಸೂತ್ರಪದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ವಾಹನಮೆಂಬುದು ಪರಮಪದ ವಾಹನನಪ್ಪ ಜಿನಪತಿಯಂ ಪೂರ್ದಿ ಮಣಿಸುವರ್ಣಪಾದುಕಾದಿ ವಾಹನಪರಿತ್ಯಾಗಂಗೆಯ್ದು ಮಹಾತಪದೊಳ್ ನೆಗಟ್ದೊಡೆ ದಿವ್ಯವಾಹನಂಗಳಧಿಪತಿಯಕ್ಕುಂ (ಚಾವುಂಪು. ೨೫೧). [ಸಂ.]

ವಾಹನಸೌಕರ್ಯ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಹೋಗಲು ಇರುವ ವಾಹನದ ಅನುಕೂಲತೆ, –ಸೌಲಭ್ಯ : ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿ ಚಾಮುಂಡಿ ಬೆಟ್ಟದ ಕೆಳಗಿನಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗಲು ವಾಹನಸೌಕರ್ಯವಿದೆ (ಇಂಧಿ). [ಸಂ.]

ವಾಹನಹೀನ (ನಾ). ವಾಹನವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡಿರುವವನು : ಶಸ್ತ್ರಹೀನರ ಕೂಡೆ ವಾಹನಹೀನರಲಿ ಕೈಮಾಡಲನುಚಿತ (ಜೈಮಿನಿ. ೨೬-೧೭). [ಸಂ.]

ವಾಹಸ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಾವು ; ದಾಸರಹಾವು ; ಹೆಬ್ಬಾವು : "ತ್ರಿಲಿಂಗಃ, ಗೋನಾಸಃ, ವಾಹಸಃ, ಅಜಗರಃ, ಶಯುಃ — ಈ ೫ ಹೆರ್ವಾವು (ಹೆಬ್ಬಾವು)" (ಹಲಾಯು. ೧೦೬-೨೦). [ಸಂ.]

ವಾಹಳಿ, ವಹಳಿ$_2$, ವಾಹಾಳಿ, ವಾಳಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಕುದುರೆಸವಾರಿಯನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವ ಅಥವಾ ಆಟವನ್ನು ಆಡುವ ಬಯುಲು, –ಮೈದಾನ : ವಿಭುಗಟ್ಟಿಯ ಸೆಂಡನಾಡಲಾನೆಯ ಪರಿ ನೋಡಲೆಂದೊಲೆದು ಮಾಡಿದ ವಾಹಳಿಗಳ್ ಮನೋಹರಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೪೪) ; ಕದನಕ್ಶೋಣೀತಳಂ ವಾಹಳಿ . . . ನಾಳೆ ಸೆಂಡಾಡದೆ ಮಾಣಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೪-೨೧). ೨. ಕುದುರೆ, ವಾಹನ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಸವಾರಿ : ಹರಿದಶ್ವಂ ಬಂದಹಂ ವಾಹಳಿಗೆನುತರುಣಂ . . . ಕುಂಕುಮಘನರಸಮಂ ಸಿಂಪಿಸುತಿರ್ದನೆಂಬಂತಿರಲೆತ್ತಂ ನೀಳ್ದು ಪೊಣ್ಮಿತ್ತುದಯಸಮಯದೊಳ್ ಶೋಣಸೂರ್ಯಾಂಶುಜಾಲಂ (ಕಾದಂಬ. ೧೫೧) ; ರಾಯಕುವರರ ಕಳಕಳದಿಂದರಸುಗಳ ವಿಳಸಿತವರವಾಜಿಗಳ ವಾಹಳಿಗಳಿಂದೆಳಸಿಹುದಾ ಬಹಿರ್ವಳೆಯ (ಕುರಾಸಾಂ. ೪-೮೧). ೩. ಕುದುರೆಯ ನಡಿಗೆಯ ಒಂದು ಭೇದ (?) : ಭಂಜಳಿ ಮುರಳಿ ಝುಳಂಪಿ ವಾಹಳಿ [ಪಾಠಾಂ. ಹಿಣಿ] ರೂಪು ರಂಜಿಪ ರೇಪೆಯಿಂದೆಂಬ ಮಂಜುಳಮಾದ ಷಡಂಗದೊಳಾ ಹಯ ರಂಜನೆವಡೆದುದು (ತ್ರಿಪಾಲ. ೪-೧೨). ವಹಳಿ$_2$: ೩. ದಾರೆಗಟಿಲಯಪೊಯ್ದು ಕಾಯಕ್ಷಂ . . . ಹರಿ ಬಂಧನಮಂ ಭೌಮಂ ವೈಹಾಯಸಂ ವಯಸ ಯಂತ್ರಕ್ಷೇತ್ರವಹಳಿ ಸತ್ಯಂ ದಾರಿಮೆಂಬ ಭೇದಂಗಳಿಂದಶ್ವಮನೇಱಲು ರೇಚಿಗನೃಪತಿ ತಾನೆ ಬಲ್ಲಂ (ಮದಕ. ೧-೨೧). ವಾಹಾಳಿ : ೪. ವಾಹನದಂತೆ ಬಳಸುವ ಆನೆ, ಕುದುರೆ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಣಿ ! ಪರಿವಾರಂ ಪ್ರಿಯಕಾಮಿನೀಸಮುದಯಂ ವಾಹಾಳಿ ಶಾಸ್ತ್ರೋತ್ಕರಂ ಬೆರಸಾಹ್ವಾನವಿಧಾನದಿಂ ಬರಿಸಿ ತಾಂ ದಿಕ್ಪಾಳರಂ ಪಾದರಂ . . . ನಿಲಿಸಿದಂ ಪೂರ್ವಾದಿ ದಿಗ್ಭಾಗದೊಳ್ (ವರ್ಧಮಾ. ೧೨-೨೫). ವಾಳಿ$_1$: ೨. ವಾಹಳಿ, ವಾಳಿ (ಶಬ್ದಮ. ೧೩೦ ಪ್ರಯೋ). ೫. "ಕುದುರೆ ಸವಾರಿ ಮುಂತಾದ ದೃಶ್ಯ ; ದೃಶ್ಯವಾದೀಜಗತ್ತಿನ ಆಗುಹೋಗು" (ಅವಚಿಂ. ೬೦೫): ನಿತ್ಯನಿರಾಕಾರಘನವು ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳದಿದ್ದರೆ ವಾಳಿ [ಪಾಠಾಂ. ಆಗಳೇ] ಬಯಲಾದಹುದು (ಅವಚಿಂ. ೧೯೮-೮೯). 'ವೈಹಾಳಿ' ಪರಾ. [?. / ಸಂ. ವಾಹ್ಯಾಲೀ = ಕುದುರೆಗಳ ಓಡಾಟದ ಮಾರ್ಗ. / ತಮಿ. ವಾಳಿ = ಕುದುರೆಯಂತೆ ಚಕ್ರಾಕಾರವಾಗಿ ಸುತ್ತುವಿಕೆ; ತೆಲು. ವಯಾಳಿ, ವಯ್ಯಾಳಿ = ನಾಗಾಲೋಟ, ರಥ; ವಾಹ್ಯಾಳಿ = ಸವಾರಿ, ವಿಹಾರ ; ವಾಳಿ = ಮೃಗಗಳು ಸಂಚರಿಸುವ ದಾರಿ]

ವಾಹಳಿತನ (ನಾ). ಕುದುರೆಸವಾರಿ ; ಅಶ್ವಾರೋಹಣ : ವಾಹಳಿತನದೊಳ್ ನಳನನಿಳಿಕ್ಕಿವ ಶಾಳಿಹೋತ್ರನನಾಳಿಗೊಳ್ವ ಘೋಳಾಯಿಲರ್ ನೆರೆದು (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೧ ವ). [ವಾಹಳಿ + - ತನ]

ವಾಹಾರೋಹಣ (ನಾ). ಕುದುರೆಸವಾರಿ : ನೃಪನೀತಂ ತುರಗಪ್ರಿಯಂ ವಿಷಮವಾಹಾರೋಹಣಾತ್ಯಂತಲೋಲುಪಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೪-೧೦೫) ; ವಾಹಾರೋಹಣಲೀಲೆ ತನ್ನ ಮನಮಂ ತರ್ಕೈಸೆ ಬಾಲ್ಯಾದಿ ಸಸ್ನೇಹರ್ ತನ್ನ ಸಮಾನರಪ್ಪ ಕುವರರ್ ಸ್ವಪ್ರೇರಣಾಜಾತಸೋತ್ಸಾಹರ್ ಭೋಂಕೆನೆ ವಾಜಿಶಾಲೆಯೊಳಗಿಂದಂತವ್ವುದುಂ (ಮಹಾಪು. ೪-೫). [ಸಂ.]

ವಾಹಾಳಿ 'ವಾಹಳಿ' ನೋ.

ವಾಹಿ (ಗು). ೧. ಹೊರುವ ; ಒಯ್ಯುವ. (ನಾ). ೨. ತೇರು ; ರಥ. [ಸಂ. ವಾಹಿನ್]

ವಾಹಿಕ (ನಾ). ೧. ಎತ್ತುಗಳು ಎಳೆಯುವ ಬಂಡಿ, ರಥ ಮುಂತಾದುವು. ೨. ದೊಡ್ಡಭೇರಿ ; ನಗಾರಿ. ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ. [ಸಂ.]

ವಾಹಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ವಾಹಿಕಾ - ಚಿತ್ರಮೂಲ" (ಓಷಧಿ. ೧೫೦). [ಸಂ. ವಾಹಿಕ]

ವಾಹಿತ್ಥ (ನಾ). ಆನೆಯ ಕುಂಭಸ್ಥಳದ ಕೆಳಗಿನ ಭಾಗ : "ವಾಹಿತ್ಥಂ, ಕುಂಭಸ್ಯ ಅಧಃ - ಆನೆ ಕುಂಭಸ್ಥಳದ ಕೆಳಗಡೇ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಹೆಸುರುಗಳು" (ಒಡ್ಡಾಂತಿ. ೨೪೭). [ಸಂ.]

ವಾಹಿನಿ (ನಾ). ೧. ಹರಿಯುವಂಥದು ; ಹೊಳೆ ; ನದಿ : ವಾಹಿನಿಯೊಳೋಡುವುದು ಯಾನಪಾತ್ರಂಗಳೊಳ್ . . . ಅಲ್ಲದಿಲ್ಲ (ಉದ್ಭಟೀ. ೨-೧೫) ; ಮೋಹಿನಿ ಸಂಧ್ಯಾವಳಿಯರಿಬ್ಬರು ಬೇಹುಕಾಹಿನವರು . . . ಸಂತೋಷದ ವಾಹಿನಿಯೊಳ ಗೋಲಾಡಿದರು (ರುಕ್ಮಾಂಗ. ೫-೫). ೨. ಪಡೆ ; ದಳ ; ಸೈನ್ಯ : "ಪೃತನಾ, ಸೇನಾ, ಧ್ವಜಿನೀ, ಪತಾಕಿನೀ, ವಾಹಿನೀ, ಬಲಾ . . . ಅನೀಕಂ - ಈ ೧೦ ಪಡೆ" (ಹಲಾಯು. ೬೫-೬೦) ; ನಿನಗೆ ಸಹಾಯಂ ದಶರಥಜನನಾಥಂ ತತ್ಸಹಾಯದಿಂ ಲಬ್ಧಕವಾಹಿನಿಯಂ ಮರ್ದಿಸು (ಪಂರಾಮಾ. ೪-೪೨) ; ಆ ನಾಕಾಧಿಪನ ಸಿರಿಯ ಜಡಿದುದಂದವರ ವಾಹಿನಿ ಸಕಲಜನಮೋಹಿನಿ (ಭಾವಟಿ. ೮-೧೫). ೧, ೨ : ವಿದಳಿತವಾದ ಕಂಟಕಕದಂಬದಿನಿರ್ಬಿದ ವಾಹಿನೀಸಮೂಹದಿಂ . . . ಮಹೋದ್ಧತರಾಜಹಂಸತೇಜದಿನೆಸೆದತ್ತು ರಾಜ್ಯವಿಭವಂ ಜಳದಾಗಮಚಕ್ರವರ್ತಿಯಾ (ಜಗನ್ನಾ. ೪-೬೫). ೩. ಸೈನ್ಯದ ಒಂದು ತುಕಡಿ ; ಎಂಬತ್ತೊಂದು ಆನೆಗಳು, ಎಂಬತ್ತೊಂದು ರಥಗಳು, ಇನ್ನೂರುನಲವತ್ತು ಮೂರು ಕುದುರೆಗಳು ಮತ್ತು ನಾನೂರೈದು ಪದಾತಿಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಸೇನಾವಿಭಾಗ : ತ್ರಿಗುಣಿಸು ಗುಲ್ಮಮನದು ನೆಟ್ಟಗೆ ವಾಹಿನಿಯಕ್ಕುಮಂತೆ ತದ್ವಾಹಿನಿಯಂ ತ್ರಿಗುಣಿಪುದುಂ ಪೃತನೆಯದಂ ತ್ರಿಗುಣಿಸೆ ಪೆಜಿತೇನೋ ಚಮುವೆನಲ್ಪೆ ಸರ್ವಜ್ಞೆಗುಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೩-೭) ; ಈ ಗಣವೆಂಬ ಬಲದ ಲೆಕ್ಕವನಿಕ್ಕಿ ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ೩ ಱಿಂದ ಗುಣಿಸಲು ಬಂದ ಲಬ್ಧ ಆನೆ ೮೧ ರಥ ೮೧ ಕುದಿರೆ ೨೪೩ ಕಾಲಾಳು ೪೦೫. ಇದು ವಾಹಿನಿಯೆಂಬ ಬಲವಹುದು (ವ್ಯವಹಾ. ಅನುಬಂಧ. ೧-೧೦). [ಸಂ. ವಾಹಿನೀ]

ವಾಹಿನೀಕ (ನಾ). ೧. ಪ್ರವಾಹವುಳ್ಳುದು ; ಹರಿಯುವಂಥದು. ೨. ಪಡೆ ; ಸೈನ್ಯ. ೧, ೨ : ಆ ಘನಸಮಯಂ . . . ವಿಪಕ್ಷಗತಿವಿರೋಧಕಮಾಗಿಯುಂ ಪರಿಗತಭಂಗವಾಹಿನೀಕಮುಮೆನಿಸಿರ್ದುದು (ರಾಜಶೇ. ೮-೧೧೮ ವ). [ಸಂ.]

ವಾಹಿನೀಪತಿ (ನಾ). ೧. ನದಿಗಳ ಒಡೆಯ ; ಕಡಲು ; ಸಮುದ್ರ. ೨. ಸೇನೆಯ ಒಡೆಯ ; ದಳಪತಿ : ವಿಕ್ರಾಂತವಿಜಯನೆಂಬ ವಾಹಿನೀಪತಿಗೆ ಬಲಮಂ ಕೂಡಿಸೆಂದು ಪೇಳ್ದು (ಹಮ್ಮೀರ. ೩-೮ ವ). ೧, ೨ : ಆ ಮೂರ್ಧಾಭಿಷಿಕ್ತಮುಖ್ಯಂ . . . ಅನೂನವಾಹಿನೀಪತಿಯಾಗಿಯುಂ ಅಭಂಗಾನುಷಂಗನುಂ ವಿನೀತವಿನತಾನಂದನ ನಾಗಿಯುಂ ಅಪಕ್ಷಪಾತಪ್ರಚಾರನುಂ . . . ಎನಿಪಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೨-೭ ವ). [ಸಂ.]

ವಾಹಿನೀಪ್ರಿಯ (ನಾ). ೧. = ವಾಹಿನೀಪತಿ ೧. ೨. = ವಾಹಿನೀಪತಿ ೨. ೧, ೨ : ಶ್ರೀಜನ್ಮನಿಳಯನಖಿಲಮಹೀಜೀವನಮೂರ್ತಿ ವಾಹಿನೀಪ್ರಿಯನೇಂ ರಾರಾಜಿಸಿದನೊ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೧). [ಸಂ.]

ವಾಹಿನೀರಮಣ (ನಾ). ೧. = ವಾಹಿನೀಪತಿ ೧. ೨. = ವಾಹಿನೀಪತಿ ೨. ೧, ೨ : ಪರಚಕ್ರಭಯಂಕರಶೀಲೆ ವಾಹಿನೀರಮಣಸಮೃದ್ಧಿಸಲ್ಲಲಿತ ರಾಜ್ಯಕರಮಾವಧು ವಂದು ಲೀಲೆಯಿಂ (ಪುಷ್ಪದ. ೪-೮೬). [ಸಂ.]

ವಾಹಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೊರುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಹೊರಿಸು ; ಹೇರು : "ಅಹಿತಂ ನಿಹಿತಂ ತಿರೋಹಿತಂ ನ್ಯಸ್ತಮೆನೆ ವಾಹಿಸಲ್ಪಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೭-೪೦). [ವಾಹನ + - ಇಸು]

ವಾಹ್ಯ (ಗು). ೧. ಹೊರತಕ್ಕ ; ಹೊರಬೇಕಾದ. (ನಾ). ೨. ವಾಹನ ; ಬಂಡಿ ; ರಥ. ೩. ಭಾರವನ್ನು ಹೊರುವ ಎತ್ತು, ಕುದುರೆ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಣಿ. [ಸಂ.]

ವಾಹ್ಯಕ (ನಾ). ಬಂಡಿ ; ರಥ : 'ಕಂಬಲಿವಾಹ್ಯಕ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ವಾಹ್ಯಾಳಿ (ನಾ). ಕುದುರೆಸವಾರಿ : ಆತ್ವಕ್ಕೈತ್ವಂ – ವಾಹ್ಯಾಳಿ – ವೈಹಾಳಿ, ವೈಹ್ಯಾಳಿ. ಬಹುಳದಿನಿಲ್ಲಿ ಪದಮಧ್ಯಲೋಪಮಿಲ್ಲ (ಶಮದ. ೨೬೫ ಪ್ರಯೋ). [ಸಂ. ವಾಹ್ಯಾಲೀ = ಕುದುರೆಗಳ ಓಡಾಟದ ಮಾರ್ಗ]

ವಾಹ್ಯಾಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕುದುರೆಯನ್ನು ಏರು ; ಅಶ್ವಾರೋಹಣ ಮಾಡು : ಲೀಲೆಯಿಂದೀ ಕಡೆಗೆ ಬಹ ನಿನ್ನಾಳುತನವನು ತೋರೆನಲು ವಾಹ್ಯಾಳಿಸುತ ಪುಷ್ಕರದ ರಣಸನ್ನದ್ಧನಾಗಿರ್ದ (ಅನಂರಾ. ೧-೧೩-೩). [ವಾಹ್ಯಾಳಿ + - ಇಸು]

ವಾಳ[1] (ನಾ). ಮೈಮೇಲೆ ಬೆಳೆಯುವ ದುರ್ಮಾಂಸದ ಗಡ್ಡೆ, — ಗ್ರಂಥಿ : ಬೆನ್ನಿಗೆ ವಾಳ ಆಗಿದೆಯೊ (ಅಶ್ವಮೇ. ೯೦) ; ಅವರ ಬೆನ್ನಿನ ಮೇಲೆ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಗಂಟಿನ ಹಾಗೆ ಆಗಿ, ಅದು ದೊಡ್ಡದಾಗುತ್ತಾಗುತ್ತ ದೊಡ್ಡ ವಾಳವಾಯಿತು (ಕರಿಹಿ. ೮೨). 'ತೊಡೆವಾಳ' ನೋ. [<— ತುಳು. ವಾಳ, ವಾಳಿ, ವಾಳ್ಯ. / ಮರಾ. ವಾಳಾ]

ವಾಳ[2] 'ವಾಲ' ನೋ.

- ವಾಳ[3] '- ವಳ' ನೋ.

ವಾಳಕ[1] (ನಾ). ಸೌತೆಕಾಯಿ : 'ವಾಳಕಾಭಾತು' ಪರಾ. [< ಸಂ. ವಾಲುಕಾ]

ವಾಳಕ[2] 'ವಾಲಕ' ನೋ.

ವಾಳಕಾಭಾತು (ನಾ). ಸೌತೆಕಾಯಿ ಹಾಕಿ ಮಾಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಲಸನ್ನ : ಹಪ್ಪಳ ಸಂಡಿಗಿ . . . ವಾಂಗೀಭಾತ ವಾಳಕಾಭಾತ ಮಿರ್ಚಿಭಾತ . . . ಎಲ್ಲಾ ಅನುಕೂಲಪ್ರಕಾರ ದಿನಂಪ್ರತಿ ಇದ್ದೇ ಇರತಾವ (ತಿರುಗು. ೫೪). [< ವಾಳಕ[1] + ಭಾತು]

ವಾಳದಂಡ (ನಾ). ಬಾಲ ; ಪುಚ್ಛ : ಶೃಂಗಯುಗಳದಭಂಗಂಗೆ ಕಕುದ್ವಳಯದ ಪ್ರಕೃತಿರಹಿತಂಗೆ ವಾಳದಂಡದ[ವಾಲಾಂ. ದೆಯ] ಬೋಳೆಯಂಗೆ ಬಸವಣ್ಣಂ ಮೈಯಿಕ್ಕಿ ಕುಳ್ಳಿರ್ದು (ಬಸವ. ೪-೭೧) ; ಆ ಸ್ಮೃತಿಪುರಾಣಂಗಳೆಂಬವೇ ಸುಳಿ ತೀರ್ಥಜಾಳವೇ ವಾಳದಂಡಂ ಸುನಿರ್ಮಳ ಪರಮಶೈವಾಗಮಂ ಪ್ರಾಣವಾದ ವೃಷಭಂ ಶಿವಂ ನೆನೆಯೆ ಪುಟ್ಟಿ (ವೀಶೈವ. ೨-೧-೪೬). [ಸಂ. ವಾಲದಂಡ]

ವಾಳಧಿ 'ವಾಲಧಿ' ನೋ.

ವಾಳಪ್ರಕರ (ನಾ). ಬಾಲದಲ್ಲಿನ ಒತ್ತಾಗಿರುವ ಕೂದಲು : ತುರಂಗಂ ಬಾಲಂ ಕೆದಱುತ್ತಿರೆ ವಾಳಪ್ರಕರದಿಂದೆ ತಾಂ ಪೇೞ್ಗುಂ ತನ್ನರಸಂಗೆ ಶುಭಾಶುಭಮನೆರಡುಂ ತೆಱದಿಂದಮವ್ವುದಂ ಪ್ರಕಟಿಸುಗುಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೪-೫೯). [ಸಂ. ವಾಲಪ್ರಕರ]

ವಾಳವಾಯಜ (ನಾ). ನವರತ್ನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ವೈಡೂರ್ಯ : "ವೈಡೂರ್ಯಂ, ವಾಳವಾಯಜಂ—ಈ ೨ ವೈಡೂರ್ಯಂ" (ಹಲಾಯು. ೨೯-೨೧). [ಸಂ. ವಾಲವಾಯಜ]

ವಾಳಾಂದೋಳ (ನಾ). (ಚಾಮರದ) ಕೂದಲಿನ ಅಲುಗಾಟ, — ತೂಗಾಟ : ಕ್ರಮದಿಂ ಸೂಜ್ಬಿಡಿದ ಸನತ್ಕುಮಾರ ಮಾಹೇಂದ್ರರಿಕ್ಕಿದರ್ ಚಾಮರಮಂ ವಿಮಲಜ್ವಾನಿಗೆ ಶರದಿಂದುಮಯೂಖಿಸ್ತೋಮಮೆನಿಸೆ ವಾಳಾಂದೋಳಂ (ಮಹಾಪು. ೮-೪೪). [ಸಂ. ವಾಲಾಂದೋಲ]

ವಾಳಾಗ್ರ 'ವಾಲಾಗ್ರ' ನೋ.

ವಾಳಾದಾನ (ನಾ). ಬಾಲ ; ಪುಚ್ಛ : ವಾಳಧಿಯಿಂದುರಿ ನೆಗೆದೊಡೆ ಕಾಳೆಗಮುಂ ಪಿರಿದು ಭಯಮುಮಧಿಪತಿಗಕ್ಕುಂ ವಾಳಾದಾನಮುಮಂತಾ ವಾಳಧಿಯುಂ ಜ್ವಲಿತಮಾಗಲಪಜಯಮಕ್ಕುಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೪-೬೯). [< ಸಂ. ವಾಲಧಾನ]

ವಾಳಾವಳಿ (ನಾ). "ಒಡೆಯ ಸತ್ತರೆ ತಾನೂ ಸಾಯುವೆನೆಂಬ ಲೆಂಕನ ಆಡಂಬರ" (ಅವಚಂ. ಕೋಶ) : ಹೇಳ ಕೇಳಲಿಲ್ಲದ ವಾ [ಪಾಠಾಂ. ಮ,ವ] ಳಾವಳಿಯ ಬಟ್ಟೆಯ ಶಬ್ದ ಬಯಲ ಹೋರಟೆ ಅಂಗಸುಖಿಗಳಿಗೆ ಲಿಂಗವಿಲ್ಲಾಗಿ ಗುಹೇಶ್ವರನೆಂಬ ಶೀಲ ಸೀಮೆಯ ಮಿಾಟಿ ಕಾಡಿತ್ತು (ಅವಚಂ. ೭೪-೩೭೭). "ವಳಾವಳಿ = ಅವಿರತವಾದ ಮನಸ್ಸಿನ ಉದ್ವೇಗ, ಕಳವಳ, ಆಡಂಬರ" (ಅವಚಂ. ಕ. ಕೋಶ).

[☞ ಇದು 'ವೇಳೆವಾಟೆ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದೇ ?]

ವಾಳಿ$_1$ 'ವಾಹಳಿ' ನೋ.

ವಾಳಿ$_2$ (ಗು). ೧. ಮಾತುಕೇಳದ ; ಚಂಡಿ ಸ್ವಭಾವದ : "ವಾಳಿ–ಇರಕಳು ; ಎಡಹುರಿ ; ಚಂಡಿ" (ಜಾನಕೋ. ೪೫). 'ವಾಳಿಯಾವು' ಪರಾ. ೨. ಕೀಳಾದ; ನೀಚತನದಿಂದ ಕೂಡಿದ : ಕೀಳು ಮೇಲೆಂಬುವದು ವಾಳಿಜನಕಲ್ಲದಲೆ ಕೀಳು ಶರಣರಿಗೆ ಸಮರಸವು ಕಾಯಕವು ಆಳ್ವ ದಂಡಿಗೆಯು ತಳ್ಳುದಕೆ (ಕನ್ನಡಾ. ೨೦೩). (ನಾ). ೩. ಕೀಳು ; ಹೀನಾಯವಾದುದು : 'ವಾಳಿಸು' ಪರಾ. [?]

ವಾಳಿಕಾರ (ನಾ). ತೋಟಿ, ತಳವಾರ ಮುಂತಾದ ಗ್ರಾಮನೌಕರ : ವಿಭವಸಂವತ್ಸರ ಪುಷ್ಯ ಬ ೧ ಲು ವಾಳಿಕಾರ ಬಿಟ್ಟ ಮಾನಿಯ (ಎಕ. X, ಶ್ರೀನಿವಾ. ೨೪-೩;?).

[< ಓಲೆಕಾಜ]

ವಾಳಿಯಾವು (ನಾ). ಅಗಡುದನ ; ತುಂಟಹಸು : ಊರ ಮುಂದೆ ಹಾಲ ಹಳ್ಳ ಹರಿಯುತ್ತಿರಲು ವಾಳಿ[ಪಾಠಾಂ. ಒಟೆ, ಓಟೆ, ವಟೆ]ಯಾವಿನ ಬೆನ್ನಲ್ಲಿ ಹರಿಯಲದೇಕಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೭೫೪) ; ಹಾಲುಹಳ್ಳವಿರಲಿಕ್ಕೆ ವಾಳಿಯ Eಯಾತೆ ವ ತರಲೇಕೆ (ಕವಕ. ಧಾ. ೩೩-೨).

[ವಾಳಿ$_2$ + ಆವು]

ವಾಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕೀಳಾಗಿ ಮಾತನಾಡು ; ಹೀನಾಯವಾಗಿ ನುಡಿ : ಸುರಾಸುರ ಮಾನವರದಟಿಂದ ವಾಳಿಸಿ ಕಾಳುಗರಾದರು (ಯೋಗಾಂವಿ. ೩-೪) ; ಕೇಳ ಭಾಗೀರಥಿ ವಿಳುಮಕ್ಕಳ ಕೊಂದಿ, ಬಹಳಕೀರ್ತಿಯ ಪಡೆದಿ ಲೋಕದೊಳಗ ತಾಳ ಈ ಮಾತಿಗೆ ವಾಳಿಸುವರ ನಿನಗ, ಕೇಳಿ ನಾಚಿಕಿ ಹ್ಯಾಂಗ ಬರಲಿಲ್ಲವ (ಕರ್ನಾಕ. ೫೬೮).

[ವಾಳಿ$_2$ + - ಇಸು$_3$ ./ ತೆಲು. ವಾಲಿಂಚು]

ವಾಳುಕ 'ವಾಲುಕ' ನೋ.

ವಾಳುಕಪ್ರಕರ (ನಾ). ಮರಳಿನ ರಾಶಿ : ಅಮಿತಾಂಭೋನಿಧಿ ವಾಳುಕಪ್ರಕರಮಂ ಪುಂಜೀಕೃತಂ ಮಾಡಿ (ಸುಕುಮಾ. ೫-೩೩). [< ಸಂ. ವಾಲುಕಾಪ್ರಕರ]

ವಾಳುಕಾಪ್ರಭೆ 'ವಾಲುಕಾಪ್ರಭೆ' ನೋ.

ವಾಳುಕಿ 'ವಾಲುಕಿ' ನೋ.

ವಾಳೆ (ನಾ). (?) : ವಾಳೆ (ಲಾಳೆ)= ಲಿಂಗವತ್ತಿಗೆ (ಶಮದ.ಪರಿ. ೨). [?]

ವಾಳೆಯ (ನಾ). ಯೋಗ್ಯವಾದುದು ; ಸರಿಯಾದುದು : ಕಡುಹಿನ ಕಾಳಕೂಟದ ಸವಿಗೆ ನಂಜಿನ ಹೊನಲು ಬೆರೆಸಿದರೆ ವಾಳೆಯವೆ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೪-೬೧). [?]

ವಾಳೆಜೆಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಕಳಿಯ ವಾಳೆಜೆಯನ್ ನಿಜಿಸಿದ (ಎಇ. IX, ೨೦-೧೩; ಸು.೬೦೦). [?]

ವಾಳೋದ್ಘಾತ (ನಾ). ಬಾಲದ ಹೊಡೆತ,–ಪೆಟ್ಟು : ವದನೋಗ್ರಸ್ಫನದಿಂದಮೊಂದೆರಡು ವಾಳೋದ್ಘಾತದಿಂ ಮೂಱುನಾಲ್ಕು ಸುರುಳ್ಸುರುಳ್ದೆನೆಗ ವೇಣಶ್ರೇಣಿಯುಂ ಪಾಯ್ದು ಕೊಂದುದನೇವೇೞ್ವುದೊ ಶತ್ರುಸಂಹರಣಕೇಳೀಶೀಘ್ರಮಂ ವ್ಯಾಘ್ರಮಂ (ಪುಷ್ಪಸೂ. ೫-೬೧). [ಸಂ. ವಾಲೋದ್ಘಾತ]

ವಾಳ್ಗಟ್ಟು 'ಬಾಳ್ಗಟ್ಟು' ನೋ.

ವಾರ್ತೆ 'ಬಾರ್ತೆ' ನೋ.

ವಾರ್ತೆಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ಕೇಳು ; ಸಮಾಚಾರವನ್ನು ತಿಳಿ : ಇಂದಿನ ಬಂದಾ ಕಾಟದ ವಾರ್ತೆಗೊಂಡೊಡೆ ಪಾಟಾದುದು ಮನಮುಮೆರ್ದೆಯುಮೇನಂ ಪೇೞ್ವೆಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೭೭). [ವಾರ್ತೆ (< ಬಾರ್ತೆ) + ಕೊಳ್$_1$]

ವಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಹಕ್ಕಿ ; ಪಕ್ಷಿ : "ಶಕುನಿ . . . ಪಕ್ಷಿ ವಿ ವಿಗಂ ವಿಹಾಯಸಂ ಪತಗಂ ಪತಂಗಂ . . . ಶಕುಂತಿಯೆನೆ ಪಕ್ಷಿ" (ಮಂಗರಾ. ೫೦-೧). 'ವಿಪತಾಕ' ಪರಾ. ೨. ಕುದುರೆ. ೩. ಹೋಗುವವನು. ೪. ಲಗಾಮು. ೫. ಸೋಮರಸ. [ಸಂ.]

- ವಿ$_2$ (ಪ್ರ). ಧಾತುಗಳಿಂದ ಭಾವನಾಮಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವ ಒಂದು ಕೃತ್ಪ್ರತ್ಯಯ : ವಕಾರಕ್ಕೆ–ತೊಟುವಿ, ಅಳವಿ, ಬಳವಿ (ಶಮದ. ೨೧೦ ಪ್ರಯೋ).

ವಿಂಖ (ನಾ). ೧. ನಡಗೆ ; ಚಲನೆ : "ಗತಿಃ ವಿಂಖಃ ವಿಹಾರಃ ಪರಿಸರ್ಪಃ ಪರಿಕ್ರಮಃ — ಈ ೫ ನಡೆಪು" (ಹಲಾಯು. ೧೨೦-೪೧). ೨. ಕುದುರೆಯ ಗೊರಸು, - ಖುರಪುಟ. [ಸಂ.]

ವಿಂಗಡ, ವಿಂಗಡಿ (ನಾ). ೧. ಹಂಚುವಿಕೆ ; ವಿಭಾಗಿಸುವಿಕೆ : "ಪೃಥ-ವಿಭಾಗೇ, ವಿಂಗಡದೊಳ್" (ಕಾಶಕೃ. ೧೯೨). ೨. ವಿಭಾಗ : ಬರಾಡದಿಂದ . . . ವಿಂಗಡ ಹಂಡಿಗದ್ದೆಗ್ರಾಮದಲು (ಮೈಅಂ. ೧೯೪೩, ೪೪-೧೯; 1708). ೩. ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದುದು ; ಒಂಟಿಯಾದುದು : ಹಂಗಿನರಮನೆಯಿಂದ ವಿಂಗಡದ ಗುಡಿ ಲೇಸು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೫೩೪). ೪. ಪ್ರತ್ಯೇಕತೆ ; ಭಿನ್ನತೆ : ವಿಂಗಡವು ಬಾಳ ಸಂಗಡವೇ ಬೇಕು, ಪಂಗಡವು ಏಕೆ ನನಗೆ ? (ಅರಳು. ೬೩-೧೦). ವಿಂಗಡಿ: ೨. ಸಕಲಸುವರ್ನಾದಾಯ ದವಸಾದಾಯ ಸಹ ಕಂ ಗು ೧೩೭ ೩ $^0/_0$ ವಿಂಗಡಿ ಮಣಿಪ ಸುಂಕ (ಎಕ. IX, ನೆಲಮಂ. ೫೧-೧೪; 1063).

[< ಸಂ. ವಿಘಟನ / ತುಳು. ವಿಂಗಡ; ತೆಲು. ವಿಂಗಡ, ವಿಂಗಳ. / ಮರಾ. ವಿಘಡ]

ವಿಂಗಡಣೆ (ನಾ). ಹಂಚುವಿಕೆ ; ವಿಭಾಗ ಮಾಡುವಿಕೆ : ಸಸ್ಯಗಳ ವಿಕಾಸ, ವಂಶಾವಳಿಯ ಮೂಲ, ವರ್ಗೀಕರಣ, ವಿಂಗಡಣೆ ಅಥವಾ ಹಂಚಿಕೆ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ಮೂಲಭೂತತತ್ವಗಳಿಗೆ ಹೊಂದಿಸಿದುದರಿಂದ ಆ ತತ್ವಗಳು . . . ಸಸ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದ ತತ್ವಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿವೆ (ಸಸ್ಯಕ. ೫೪). [ವಿಂಗಡ + - ಅಣೆ$_1$]

ವಿಂಗಡಿ 'ವಿಂಗಡ' ನೋ.

ವಿಂಗಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹಂಚು ; ವಿಭಾಗಮಾಡು : ಆ ಅಗ್ರಹಾರದ ಹಳ್ಳಿಗಳಿಗೆಯೂ ತಂಮ ಭಂಡಾರಸ್ಥಲದ ಒಕ್ಕಲುಗಳಿಗೆಯೂ ಸಂವಾಜವಾಗದ ಹಾಗೆ ಆ ಧರ್ಮಸ್ಥಲಕ್ಕೆ ತೆಱುವ ಒಕ್ಕಲುಗಳನು ವಿಂಗಡಿಸಿ ಕುಡ ಹೇಳಿ (ಮೈಅಂ. ೧೯೩೨, ೪೨-೨೨ ; 1418) ; ಮಡದಿಯರು ಮೂವರಿಗೆ . . . ವಿಂಗಡಿಸಿ ಕೊಟ್ಟನು ನೃಪತಿ ಪರಮೋದನವನುಚಿತದಲಿ (ತೊರರಾ. ೧-೭-೫೭). ೨. ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸು ; ಬೇರೆಮಾಡು : ದೊರೆರಾಯ ನರಸರಾಜೇಂದ್ರ ಸಾಕಿದ ಬಲು ಗುರಿಕಾಱ ಮನ್ನೆಯರುಗಳ ಓರಿದು ವಿಂಗಡಿಸುತಾಜೀಳು ಪೌಜುಗಳಿಂದರಿಬಲಾಂಬುಧಿಯನು ಮೊಗೆದ (ಕಂವಿ. ೧೮-೯೯). ೩. ಭೇದಮಾಡು ; ಪಕ್ಷಪಾತ ತೋರಿಸು : ಜಂಗಮವೆಂದು ವಂದಿಸಿ ಮಾಡಿ ಪಂಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಂಗಡಿಸಿ ಲೆಕ್ಕವ ಮಾಡುವ ದಂಡದ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಕೂಳನುಂಬ ಜಂಗಮವು ಬಂಡುಗೆಲೆದು ಬೇಡಿ ತಂದ ಭಂಡದೊಂಬರ ಎಂಜಲ ತಿಂದಂತೆ (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೮೮-೭೦೭). ೪. ಕತ್ತರಿಸು ; ತುಂಡು ಮಾಡು : ಬಿಡದೆ ನೂಱೆಂಭತ್ತು ಪರಿಯಂತಡಸಿ ಸಾರಥಿಸಹಿತ ರಥವಂಗಡವ ವಿಂಗಡಿಸಿದನು ಸಂಗರರಂಗಮಧ್ಯದಲಿ (ತೊರರಾ. ೩-೬-೪೭). ೫. ಇಲ್ಲವಾಗು ; ಕಳೆದು ಹೋಗು (?) : ಬಿಡಬೇಸದಿರು ಬಿಸುತದಿರು ಕಡೆಗೆ ಸದ್ಗುರುವೆ ಒಡಲೊಡವೆ ಮಡದಿ ವಿಂಗಡಿಸಿ ಬಿಟ್ಟನು ಗುರುವೆ (ದೀಕ್ಷಾಬೋ. ೧೪-೨೨೨) ; ಸರಸಿಜಗಂಧಿಯ ಧವಳಶೋಭನ ಶ್ರುತಿವೆರಸಿ ಪಾಡುವ ರಾಗರಸದಿ ಪರೆದುದು ಮನಸ್ತಾಪ ವಿಂಗಡಿಸಲು ಎಣ್ಣೆಯರಿಸಿನಗೊಟ್ಟರೆಲ್ಲರಿಗೆ (ಮೋಹಕ. ೧೭-೪೦).

[ವಿಂಗಡ + - ಇಸು$_3$ ./ ತೆಲು. ವಿಂಗಡಿಂಚು, ವಿಂಗಳಿಂಚು]

ವಿಂಗೀತ (ನಾ). ಕೆಟ್ಟ ಸಂಗೀತ (?) : ಸ್ವರಭೇದವಿಲ್ಲದಿಹ ಸಂಗೀತ ವಿಂಗೀತ ಸರಸವಿಲ್ಲದ ಸತಿಯ ಭೋಗ ತನುರೋಗ (ಕವಕ. ೪೨-೧).

[☞ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಧ್ವನಿಶಬ್ದವನ್ನು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ, ವಿರುದ್ಧಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಪಿಸಲಾಗಿದೆ]

ವಿಂಜ$_1$ (ನಾ). ವಿಂಧ್ಯದೇಶ : ಪೂಣ್ದು ಪೋಗಿ ಡಂಗರ ಸವಲಕ್ಕವಿಂಜದ ವರಾಳದ ಲಂಜಿಯ ಚಕ್ರಗೊಟ್ಟದಗ್ಗದ ನೃಪರಂ ಪಳಂಚಲೆದು ವೀರಶಿಖಾಮಣಿ ನಾಗವರ್ಮ್ಮನಂದದೆ ನೆಲನಂ ನಿಮಿರ್ಚ್ಚಿದವರಾಗ್ರ್ರಳ ಚಕ್ರಿಯ ದಂಡನಾಯಕರು (ನಾಂದೇಡ್. ೩-೧೫ ; 1147). 'ಬಿಂಜ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ವಿಂಧ್ಯ]

ವಿಂಜ$_2$ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ರಣಸ [ಸಾ]ಗರನಾ ಆಳು ವಿಂಜನ್ ಪ್ರ[ಹಾ]ರ ಭೂಷಣನಾ ಮಗನ್ (ಎಇ. IX, ೧೮-೨; ಸು. ೬೦೦). [?]

ವಿಂದಾಣ 'ಬಿನ್ನಾಣ' ನೋ.

ವಿಂದಾಣಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದ ವರಸೆಯನ್ನು ತೋರಿಸು;

ಪಟ್ಟುಹಾಕು : ಮೋಹಮಲ್ಲನ ಕಿಡಹಿ ವಿಂದಾಣಗೊಂಡು ನೆಗ್ಗೊತ್ತಿ ಗೋಣ ಮುಚಿದು ಹಾಕಿದ ಬಲ್ಲಿದನ ನಿರ್ವಾಣಪೂಜೆಯ ಮಾಡಿದರು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೧೪-೯೪).

[ವಿಂದಾಣ (< ಬನ್ನಾಣ) + ಕೊಳ್.]

ವಿಂಧ್ಯ (ನಾ). ೧. ಏಳು ಕುಲಪರ್ವತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಉತ್ತರ ಹಿಂದೂಸ್ಥಾನ ಮತ್ತು ದಖಿನ್ನಿನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ನೀಳವಾದ ಪರ್ವತಾವಳಿ : ಬಳೆಯಲ್ಕಣ್ಮುದುದಿಲ್ಲ ವಿಂಧ್ಯಗಿರಿಯುಂ ತನ್ನಾಜ್ಞೆಯಿಂದ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೨೦) ; ವಿಂಧ್ಯಂ ನಗಮುಗಿಪತಿ ಸೌಗಂಧ್ಯ . . . ಈ ಭರತಭೂಮಿ ಭೂಷಣಮೆಸಗುಂ (ವರ್ಧಪು. ೧೮-೩೦). ೨. ಬೇಡ ; ಅಡವಿ : ಓಂಚನಗಲಿ ಒಡಿವಡೆದ ಕುಂಜರ ತನ್ನ ವಿಂಧ್ಯವ ನೆನೆವಂತೆ ನೆನೆವೆನಯ್ಯ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೧೯೦-೩೧೩). ೩. ಬೇಟೆಗಾರ ; ಬೇಡ. ೪. ಒಂದು ದೇಶದ ಹೆಸರು : ನಡೆದುದು ಭೂರಿಬಲ . . . ವಿಂಧ್ಯ ಬೋಟಕ ವಾರಶಿಕ ಸಾಂಬ್ರಾಣಿ ಮುರುಮಂಜಿಗಳ ಬಳಿವಿಡಿದು (ಕೊರರಾ. ೪-೯-೪). [ಸಂ.]

ವಿಂಶತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆ ; ಇಪ್ಪತ್ತು : ವಿಂಶತಿಸಹಸ್ರವರ್ಷ ಪರ್ಯಂತಸ್ಮೃತಾಹಾರನುಂ ವಿಂಶತಿಸಮುದ್ರೋಪಮಾಯುಷ್ಯನುಂ . . . ಅಗಿ ಮಣಿಚೂಳಾಮರೇಶ್ವರನಿರೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೭೭ ವ) ; ಕರಿ ದಶ ರವಿ ಮನುಜರಾಜರ್ ಬರೆ ವಿಂಶತಿಮಾತ್ರೆಯಿಂದೆ ಪಟ್ಟದ ನಡೆಗುಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೫-೨೫ ಅಡಿವಳ್ಳ). [ಸಂ.]

ವಿಕಂಕತ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಹುಳಿಬೇಲ : "ಸ್ವಾದುಕಂಟಕಃ ವಿಕಂಕತಃ . . . ವ್ಯಾಘ್ರಪಾತ್ - ಈ ಹಲುಮಾಣಿಕ ಮರದ ಹೆಸರು ; ನಾಯಿಬೇಲ" (ಅಮ್ಮಾಅ. ೧೨೦). [ಸಂ.]

ವಿಕಂಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅತಿಯಾಗಿ ನಡುಗು : ವಿಕಂಪಿಸಿದಳುತ್ಕಂಠೆ ನಿಂದುದು ಹಿರಿವ ಕಾಲಮಂತೆ ನಿಂದುದು ಸೃಷ್ಟಿ (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೪೦-೧೧೦೨); ತೆಳುಗಾಳಿಗೊಯ್ಯನೆಯ ನಿರಿನಿರಿ ವಿಕಂಪಿಸುವ ಪಟಿಕನಿರ್ಮಲ ನದಿಯ ಪುಲಕಿತಮುಕುರದಲ್ಲಿ ಮಜ್ಜನಕ್ಕುಮ್ಮಗಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧-೯). [ವಿಕಂಪನ + - ಇಸು]

ವಿಕಚ (ಗು). ೧. ಅರಳಿದ ; ಬಿರಿದ : ಮಧುಕರಮದು ಭೋಂಕನೆ ವಾಯ್ಮುಅಂಕೆ ನಾಂದೊಡೆ ಜನುಂಗಿ ನೆಲಸಿದುದು ವಿಕಚಕನಕಾಬ್ಜನಿಯೊಳ್ (ಅಜಪು. ೧೧-೬೦); ವಿಕಚಕರ್ಣಿಕಾರವರ್ಣಮುಂ . . . ತನುಗನುಸಂಗತಮಾಗೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೯೪ ವ). ೨. ವಿಸ್ತಾರಗೊಂಡ ; ಹರಡಿದ ; ವಿಸ್ತೃತವಾದ : ವಿಕಚವಕ್ತ್ರ ಮಂಡಿತ ಶಿಖಂಡಿವಾಹನನುಂ . . . ಎನಿಸಿದ ಕಾರ್ತಿಕೇಯನುಮಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೪೧೩). ೩. ಪ್ರಕಟವಾದ ; ಸುಸ್ಪಷ್ಟವಾದ. ೪. ಹೊಳೆಯುವ. ೫. ಕೂದಲಿಲ್ಲದ ; ಬೋಳಾದ. (ನಾ). ೬. ಅರಳಿದುದು ; ಬಿರಿದುದು. [ಸಂ.]

ವಿಕಚತೆ (ನಾ). ೧. ಅರಳಿದುದು ; ವಿಕಾಸಗೊಂಡುದು. ೨. ಕೂದಲಿಲ್ಲ ದಿರುವಿಕೆ ; ಬಕ್ಕತನ. ೧,೨ : ಸಾಯಂತನ ತರಣಿಯಂತೆ ಪರಿಹೃತಾಂಬರನುಂ ದಿನಮುಖಸರೋಜಾಕರದಂತೆ ವಿಕಚತಾಸಮೇತನುಂ . . . ಆಗಲೊಡಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೯-೪೨ ವ). [< ಸಂ. ವಿಕಚತ]

ವಿಕಚನ (ನಾ). ಅರಳುವಿಕೆ ; ವಿಕಾಸ : ಅದ್ವರನುಭವಸೂರ್ಯನುದಯಂ ವೇದ್ಯಮಾಗೆ ಮಂದಿಯ ಮಾನಸಮಧ್ಯದೊಳ್ಪಂಪಿತ್ಸರೋಜಂ ವಿಕಚನಮನ್ನೆದಿ (ಕೃಚ್ಚ್ರಾ. ೧-೩). 'ವಿಕಚಿಸು' ಪರಾ [< ವಿಕಚ]

ವಿಕಚಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅರಳಿಸು ; ವಿಕಾಸಗೊಳಿಸು : ಧ್ವಾಂತದಿಂದಂ ಮುಗಿದ ಹೃದಯನೀರೇಜಮಂ ಜೈನವಾಕ್ಯಾಮ XX ಭಾನುಜ್ಯೋತಿಯುನ್ನಂ ವಿಕಚಿಸಿ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾ. ೧೯೬-೧೭; 1212). [ವಿಕಚ + - ಇಸು]

ವಿಕಜ್ಜಲ, ವಿಕಜ್ಜಳ (ನಾ). ಕಾಡಿಗೆಯ ಲೇಪವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡುದು. ವಿಕಜ್ಜಳ : ವಿಕಜ್ಜಳಕೃತರೇವಿಕಾರಚನವಾದುದು ಲೋಚನಯುಗ್ಮಂ . . . ಇಂದುಮಂಡಳಲಲಿತಾಸ್ಯೆ ವೇಟ್ ನಿಜಮನಃಪ್ರಿಯನಪ್ಪಿದನೋ ಅಗಲ್ದನೋ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೮-೭೭). [ಸಂ.]

ವಿಕಜ್ಜಳ 'ವಿಕಜ್ಜಲ' ನೋ.

ವಿಕಟ (ಗು). ೧. ವಿಕಾರವಾದ ; ಕುರೂಪಗೊಂಡ : ವಿಕಟಾಂಗೋಪಾಂಗ ಜಾತ್ಯಂಧಕಿಯೆನಿಸಿದ ಮಾತುಂಗಿ ತಾನೆತ್ತಲಾತ್ಮಂತಿಕಸ್ವಪ್ನ ಮೋಪದೇಶಂ ಸಮನಿಸುವುದೆತ್ತ (ಸುಕುಮಾ. ೫-೪೮). ೨. ಭೀಕರವಾದ ; ಭಯಾನಕವಾದ : ಬೆಳೆದಿರ್ದ ಬಿದಿರುಮೆಳೆ ಪವನಸಂಘರ್ಷಣೆಗೆ ಘೀಂಕರಿಸಲಿಭದಂತೆವೋಲ್ ವಿಕಟರವಗೈದು, ಕಂಪಿಸಿತು ಕಾಂತಾರಮಾ ಕಿಚಕಧ್ವನಿಗೆ (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೫೦-೧೬೫೧). ೩. ಉಗ್ರವಾದ ; ಕ್ರೂರವಾದ : ಪ್ರಕುಪಿತ ಮೃಗಪತಿಶಿಶುಸನ್ನಿಕಾಶರತಿವಿಕಟಭೀಷಣಭ್ರೂಭಂಗರ್ ನಕುಲಸಹದೇವರಿರ್ವರು ಯುಗಾಂತಕಾಲಾಗ್ನಿರೂಪಮಂ ಕೆಯ್ಕೊಂಡರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೮). ೪. ತೋರವಾದ ; ದಪ್ಪವಾದ : ಜಗುನೆಯ ಮಡುವಂ ತಮ್ಮರಸಿಯರ ವಿಕಟನಿತಂಬಬಿಂಬಗಳ ಘಟ್ಟಣೆಯೊಳಮರ ಜಗಿದೂಗದ ಮೋಗೆಗಳಳ್ಳೆಜೆನೊಳಳ್ಳಡಿ ತಳ್ಳಂಕಂಗುಟ್ಟಿ ನಿಂಬಟಮಾಡುವಾಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೬೨ ವ). ೫. ದೊಡ್ಡ ; ಭಾರಿಯಾದ : ಅತಿವಿಕಟಶಾಲ್ಮಲಿವಿಟಪಿಯೊಳಿದಿರುಂ ಬಟೆಯುಮುರ್ಬುವುದುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೪೭ ವ); ಬಲಗರ್ವಮಂ ತಾಳ್ದಿದಂ ಬಲಾಚ್ಯುತರ ಕೂಟದಿಂ ಜನಕನುಗ್ರವನ್ಯದ್ವಿಪಂ ಬಲಂಬಡೆದುದೆಂಬಿನಂ ವಿಕಟದಂತಕೂಟಂಗಳಿಂ (ಪಂಚಮಾ. ೪-೫೩). ೬. ಸೊಕ್ಕಿದ ; ಉನ್ಮತ್ತ. ೭. ಚೆಲುವಾದ ; ಅಂದವಾದ : ದೇದೀಪ್ಯಮಾನಪ್ರಭಮೇಂ ಕಣ್ಗಂಬು ವತ್ತಿರ್ದುದೊ ವಿಕಟಪಟದ್ರತ್ನಕೂಟಂ ಕಿರೀಟಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೨-೫೬). (ನಾ). ೮. ವಿಕಾರ ವಾದುದು ; ವಿಕೃತವಾದುದು : ಅನ್ಯಾಯ ವಿಕಟಂಗಳನಿತೂ ಸೃಷ್ಟಿಕ್ರಮದಿ! ಸೊನ್ನೆ ಜನವಾಕ್ಕಲ್ಲಿ (ಮಂಕುತಿ. ೨೬೪). ೯. ಡೊಂಕಾದುದು ; ವಕ್ರವಾದುದು : ಕಟಮುಂ ವಿಕಟಮುಮಾಗದಿರ ಪರಿ ಶುಭದಂ (ಅಕ್ಷರಾ. ೧-೨೦). ೧೦. ಅಂದಗೇಡಿಯಾದವನು ; ಕುರೂಪಿ : ಅಲ್ಲಿರ್ದೊರ್ಮುರ್ವಿಲುತಂ ನೋಡುವೊಡುಗ್ರರತನ್ನನುಷ್ಟಂ ವಿಕಟನೆನಿಕುಂ (ದಾಸಿತಿ. ೨೦-೨೨). ೧೧. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು ; ಉತ್ತಮವಾದುದು : "ಒಳ್ಳಿತಜ ಲ್ಲಿಯುಂ ವಿಕಟಮೆಂಬುದು" (ಪರಾಯು. ೧೩೨ ೮). ೧೨. ವಿಡಂಬನೆ : 'ವಿಕಟಕವಿ' ಪರಾ. ೧೩. ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು : ಸಂಕಟ ವಿಸಂಕಟ ಸುವಿಶಾಲ ಕಟ ವಿಕಟ ವೆಂಬೈದು ಮಂತ್ರಿನರಕಂಗಳಿಂ ಮೋಹಿಸಿ ವಿಕರಾಳವಂಬರಸುನರಕವಿಹುದು (ವಿವೇಕ. ೧೫೩). ೧೪. [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯದ ಮೂರು ಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಪರಿಪರಿಯ ರೂಪನಾಂತುದು ತರುಣೀ ಕೇಳ್ ವಿಕಟಮೆನಿಪುದು (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೧-೬೮). [ಸಂ.]

ವಿಕಟಕಟಾಕ್ಷ (ನಾ). ಉಗ್ರವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವನು ; ಶಿವ : ಪಟುಕೋಪಾಟೋಪ ಬದ್ಧಭ್ರುಕುಟಿ . . . ಪದ್ಮರಾಗಾರುಣವಿಕಟಕಟಾಕ್ಷಂ (ರಾಜಶೇ. ೬-೮೯). [ಸಂ.]

ವಿಕಟಕವಿ (ನಾ). ೧. ಉತ್ತಮನಾದ ಕವಿ ; ಶ್ರೇಷ್ಠಕವಿ : ಆ ಪರಿ ತಾನಿಲ್ಲದಿ ರೆಯುವಾ ಪರಿಯಿರ್ಪಂತೆ ವಸ್ತುಜಾತಮನೆಲ್ಲಂ ಸ್ಥಾಪಿಸಿ ಹೃದಯವ ಸೆಳೆವಾಲಾಪಂ ವಿಕಟಕವಿಸಿದ್ಧಮೆಸೆವುದು ಧರೆಯೊಳ್ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೨೪೩). ೨. ವಿಡಂಬನೆ ಮಾಡುವ ಕವಿ ; ಹಾಸ್ಯಕವಿ : ಅವರೊಳಗೆ ವಿದ್ವತ್ಕವಿಯಾಗಿಯೂ ವಿಕಟಕವಿಯಾಗಿಯೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ತೆನ್ನಾಲ ರಾಮಕೃಷ್ಣನಿರುವನು (ಕಥಾಮಂ. IV, ೪೩). [ಸಂ.]

ವಿಕಟಕವಿತ್ವ (ನಾ). ಹಾಸ್ಯಕವಿತ್ವ : ಒಬ್ಬ ಅರಸುಗಳ, ಹಜಾಮರೆ, ಹಾರುವರೆ, ತುರುಕರೆ . . . ಹೊಲೆಯರೆ — ಇವರೆಲ್ಲರನ್ನು ಒಂದು ಮಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಪೋಣಿಸಿದ ವಿಕಟಕವಿತ್ವವು ಪ್ರಶಂಸನೀಯವೆಂದು ಯಾರು ಹೇಳಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ? (ಗರುಡಾ. ೬, ಮುನ್ನುಡಿ). [ಸಂ.]

ವಿಕಟಗಾತ್ರ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ದೇಹವುಳ್ಳುದು : ಮೃದುಕಳಶವೃತ್ತಪುಷ್ಕರಗೋತ್ರನಂ ಸುಸಂವೃತಪ್ರೋಹಪಳಿಹಸ್ತವಿಕಟಗಾತ್ರನಂ . . . ಸಂಪದುಪೇತಮಂ ತರಿಸಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೧೫೩ ವ). [ಸಂ.]

ವಿಕಟತೆ (ನಾ). ಪ್ರತಿಕೂಲವಾಗಿರುವುದು ; ವಿಪರೀತತೆ ; ವಿಪರ್ಯಾಸ : ಪ್ರಕಟಪಾಪಪರಿಗಹುದು ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಕವು ಧರ್ಮಾತ್ಮರಿಗೆಯಿ ಪರಿ ವಿಕಟತೆಯಸುರರಾಜ್ಯ ವೆಂದುದು ಪೌರಜನ ಮಱುಗಿ (ಕುಮಾ.ಭ. ೮-೮೯). [ಸಂ. ವಿಕಟತಾ]

ವಿಕಟನೃತ್ತ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ವಿಷಮ, ವಿಕಟ ಮತ್ತು ಲಘುವೆಂಬ ನೃತ್ತದ ಮೂರು ಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ನೃತ್ತವು ವಿಷಮ, ವಿಕಟ, ಲಘು ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ . . . ವಿಧವಿಧವಾದ ರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದೇ ವಿಕಟನೃತ್ತವು (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨೫ ಗದ್ಯಾನುವಾದ). [ಸಂ.]

ವಿಕಟಬಂಧ (ನಾ). ದೀರ್ಘಸಮಾಸಗಳ ಕ್ಲಿಷ್ಟವಾದ ಶೈಲಿ : 'ಸಂದಾನಿತಕ' ವೇ ಮೊದಲಾದುವಲ್ಲಿ ವಿಕಟಬಂಧವೇ ಉಚಿತವಾಗುವುದರಿಂದ ಮಧ್ಯಮಸಮಾಸ ಮತ್ತು ದೀರ್ಘಸಮಾಸದ ಸಂಘಟನೆಗಳೇ ಬರುತ್ತವೆ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೧೪೨). [ಸಂ.]

ವಿಕಟಮುಖಿ (ನಾ). ಕೋಪದಿಂದ ಉಗ್ರವಾದ ಮುಖವುಳ್ಳವಳು : ಮರಳಿ ಸಂಧ್ಯಾಲಬ್ಧೆಯಾಗಿಯುಂ ಕಣ್ಕೆರಳಿ ವಿಕಟಮುಖಿಯಾವಿಷ್ಟೆಯಾಗಿ, ಭೂತಿನಿಯಂತೆ ಸೌಮಿತ್ರಿಯಂ ನೋಡಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೫೧-೩೫೩). [ಸಂ. ವಿಕಟಮುಖೀ]

ವಿಕಟಾಂಗ (ನಾ). ೧. ವಿಕಾರಗೊಂಡ ಅಂಗ : ವಿಕಟಾಂಗದ ಮುನಿರೂಪಂ ಪ್ರಕಟಿಯಿಶಂ ಬಂದು (ವೀಮಪು. ೧-೧೮೧) ; ವಿಕಟಾಂಗೋಗ್ರ ವಿರೂಪ ವಿಸ್ಫುರಕರ ಕ್ರೂರಾರಿ ಶೀತೋಷ್ಣ ದುಷ್ಕರುವಸ್ತುಸ್ಥಿತಿಯಿಂತುಟೆಂದಱಿಯಂ (ದೇವಸಂ. ೧೮೦-೩೬). ೨. ವಿಕಾರವಾದ ದೇಹವುಳ್ಳವನು ; ಅಂದಗೇಡಿ : ಆ ರಣದಲ್ಲಿ ರಣಭೀಮಂ ವೇಣನಾದಂ ಮದನವಿಲಾಸಂ ಕದನದೊಳಳಿದಂ ವಿಜಯಚೂಡಂ ವಿಕಟಾಂಗನಾದಂ (ಹಮ್ಮೀರ. ೩-೫೨ ವ) ; ಕಾಲುಗುರಿನಿಂದ ನೆತ್ತಿಯ ತನಕ ನನ್ನಂ ಹೋಲುತಿಹನಾತ ವಿಕಟಾಂಗ ಕರಿಯಣ್ಣಂ (ಕವಪು. ೧೧-೧). [ಸಂ.]

ವಿಕಟಾಂಗಿ (ನಾ). = ವಿಕಟಾಂಗ ೨ : ಉಡುರಾಜಂ ನಿಲೆ ಲಗ್ನದೊಳ್ ಕಿವುಡನುನ್ಮತ್ತಂ ಪರಪ್ರೇಷಿತಂ ಜಡನಂಧಂ ವಿಕಟಾಂಗಿ ಮೂಕಂ (ಜಾತಿತಿ. ೧೮-೬). [ಸಂ. ವಿಕಟಾಂಗಿನ್]

ವಿಕಟಾಕ್ಷರ (ನಾ). ಕರ್ಕಶವಾದ ಅಕ್ಷರ ; ಶ್ರುತಿಕಟುವಾದ ಅಕ್ಷರ : ಕನ್ನಡದ ಮಾತಿನೊಳಾ ವಿಕಟಾಕ್ಷರಂಗಳೊಳ್ ತೊಡರದೆ ಸಕ್ಕದದ ಪದಂ ಪವಣಾಗಿರೆ ಮೆಲ್ಲುವೆತ್ತು . . . ನಿಲೆ ಪೇೞ್ವುದು ನೀತಿನಿರಂತರಕ್ರಮಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೪೯). [ಸಂ.]

ವಿಕತ್ಥನ (ಗು). ೧. ತನ್ನನ್ನು ತಾನೇ ಹೊಗಳಿಕೊಂಡು ಮಾತಾಡುವ ; ಬಡಾಯಿಕೊಚ್ಚುವ. ೨. ಹೊಗಳಿದಂತೆ ಮಾಡಿ ಅಪಹಾಸ್ಯಮಾಡುವ; ವ್ಯಂಗ್ಯವಾಗಿ ಹೊಗಳುವ. (ನಾ). ೩. ಆತ್ಮಸ್ತುತಿ ; ಬಡಾಯಿ. ೪. ಇಲ್ಲದುದನ್ನು ಹೊಗಳುವುದು ; ಮಿಥ್ಯಾಸ್ತುತಿ. ೫. ಮೆಚ್ಚಿ ಹೊಗಳುವಿಕೆ ; ಶ್ಲಾಘನೆ : "ಅರ್ಥವಾದಃ . . . ವಿಕತ್ಥನಂ, ಸ್ತವಃ, ಶ್ಲಾಘಾ, ವರ್ಣನಂ – ಈ ೧೦ ಸ್ತುತಿಯ ನಾಮಂ" (ಹಲಾಯು. ೨೪-೧೪೪). [ಸಂ.]

ವಿಕಥೆ (ನಾ). [ಜೈನ] ಪಾಪಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುವಂಥ ಕಥೆ : ಅಱಿವುಳ್ಳಂ ವಿಕಥೆಯೊಳ್ ಮನಂ ನಿಱಿಸುಗುಮೇ (ಪಂರಾಮಾ. ೩-೬). [ಸಂ. ವಿಕಥಾ]

ವಿಕರಣ (ನಾ). ಅನೇಕ ರೂಪಗಳನ್ನು ತಾಳುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ; ವಿಕ್ರಿಯೆ ; ಮಾಯಾಶಕ್ತಿ : ದೇವಿಯೊಳೊರ್ವರೊರ್ವರ್ ದೇವಿಯ ಪರಿವಾರರಪ್ಸರೋಗಣಮುಂ ತದ್ದೇವಿ ವಿಕರಣಸಂಭವದೇವಿಯರುಂ ಪಲಬರೆನಗೆ ಪೊಗಟಲಳುಂಬಂ (ಆದಿಪು. ೬-೧೫) ; ವಿಕರಣಸಂಭವದೇವೀಪ್ರಕರಂ ಸಕಲೋಪಕರಣನೀರಾತ್ತಕರಂ ಬಂದಿದಿರೊಳ್ ನಿಂದುದು ನಲಮಿಂದಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೪-೬೩ ರಗಳೆ). [ಸಂ.]

ವಿಕರಾಲ, ವಿಕರಾಳ (ಗು). ೧. ಅತಿಭಯಾನಕವಾದ ; ಅತ್ಯಂತ ಭೀಕರವಾದ. ವಿಕರಾಳ : ೧. ಕತ್ತಲಿನ ನರದಲ್ಲಿ ತತ್ತರಿಸಿ ತೊಳಲುತಿದೆ ಬಳ್ಳುಗಳ ವಿಕರಾಳ ಕೂಗು (ನಡೆಟೂ. ೧೦೨-೨) ; ಗಂಗವ್ವನದೊಂದು ಆಕರಾಳ ವಿಕರಾಳ ಚಿತ್ರವು ಆಕೆಯ ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಮನೆಮಾಡಿಕೊಂಡುಬಿಟ್ಟಿತ್ತು (ಗಂಮಾಯಿ. ೧೫೦). (ನಾ). ೨. ಅತಿಭಯಾನಕವಾದುದು ; ವಿಕಾರವಾದುದು : ಗತಕಾಲದ ಭೂತಗನ್ನಡಿಯಲ್ಲಿ ಭವಿಷ್ಯದ ಚಿತ್ರ ವಿಕರಾಳವಾಗಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ (ಹೊಸಕ್ಕಿ. ೨೮೩). ೩. ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು : ವಿಕರಾಳ ಪ್ರಕಂಪ ಪದ್ಮ ಸುವಕ್ತ್ರ ಕಾಲವೆಂಬೈದು ಪಾಂತ್ರಿಸರಕಂಗಳಿಂ ಕೂಡಿ ಅಘೋರವೆಂಬರಸುನರಕವಿಪುದು (ವಿವೇಕ. ೧೫೨). [ಸಂ.]

ವಿಕರಾಳ 'ವಿಕರಾಲ' ನೋ.

ವಿಕರಾಳಾಲೋಕ (ನಾ). ಕ್ರೂರವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವನು : ವಿಕರಾಳಾಲೋಕ ನೀಪಜ್ಜಳಗತನಳಿನೀಶ್ಯಾಮಂ . . . ಒಪ್ಪಿದಂ ದ್ವೀಪಿಲಾಂಗೂಲಕೃತೋಷ್ಣೀಷಂ ಶಿರೋಳಂಕೃತ ಪರವಿಕಸತ್ಕಿಂಕಿರಾತಂ ಕಿರಾತಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೫೭). [ಸಂ. ವಿಕರಾಲಾಲೋಕ]

ವಿಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬೇರೆ ರೂಪ ತಾಳು ; ಬದಲಾಗು : ಹರನಾಜ್ಞೆಯಿಂ ಪ್ರಕೃತಿ ವಿಕರಿಸುದದಱಿನಿಂ ಪರಮಹತ್ತಂ ಜನಿಸಿತು (ಲಕಿಟು. ೨೭-೩) ; ನೀನು ಬೇಕ್ಕಿಸದಿರಲ್ ದೇಹ ನೆಱೆ ವಿಕರಿಪುದೆ (ವಿಕೋಪು. ೧೪-೯೮). ೨. ವಿಕೃತವಾದ ಸಹವಾಸವನ್ನು ಹೊಂದು ; ವ್ಯಭಿಚಾರ ಮಾಡು : ಸುಕುಮಾರನೆಂಬನೊರ್ವಂ ವಿಪ್ರಸೂನು ಕುಬ್ಜಕೆಯೊಳಿರ್ದಲ್ಲಿಯ ಸಮಸ್ತಪರವಧುಗಳೊಳ್ ವಿಕರಿಸಿ ನೃಪಂ ಪೊಜಮಡಿಸೆ ಪರವಿಷಯಕೆ ಬಂದಿರೆ (ಪದ್ಮರಾ. ೧೧-೧೫೦). [ವಿಕಾರ + - ಇಸು]

ವಿಕರ್ಣ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಣ : ಕೊಂದನಂಕದ ವಿಕರ್ಣನನೊಂದೆ ವಿಕರ್ಣದಿಂ ನರಂ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೧೧೬) ; ಮೆಯ್ಯೊಳ[ಟ್ಟಿ]ದಿದ ವಿಕರ್ಣಕೋಟಿಯೊಳಣಂ ನೆಲ ಮುಟ್ಟದೆ ಮೋಡೆ ಬಿಟ್ಟೊಡ್ಡಂಬಡಿಸಿದನಯ್ಯ ಶೌಚಗುಣದುನ್ನತಿಯಂ ಸುರಸಿಂಧುನಂದನಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೪೬). ೨. ಕರ್ಣನ ಒಬ್ಬ ಮಗನ ಹೆಸರು : ಅಂಗರಾಜಂ . . . . ವಿಕರ್ಣಂಬೆರಸರ್ಣವನಿನಾದದಿಂದಾರುತ್ತುಂ ಬಂದು ಗುಣಾರ್ಣವನೊಳ್ ತಾಗೆ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೧೧೬ ವ). ೩. ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನ ಹೆಸರು. [ಸಂ.]

ವಿಕರ್ತನ (ನಾ). ೧. ಸೂರ್ಯ ; ರವಿ : "ಸೂರಃ . . . ವಿಕರ್ತನಃ, ಅರ್ಕಃ . . . ಹರಿಃ – ೧೨ ಸೂರ್ಯನ ನಾಮಂಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೨). 'ವಿಕರ್ತನೋದ್ಭವ' ಪರಾ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಎಕ್ಕ. ೩. ತಂದೆಯ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಿಕೊಂಡ ಮಗ. [ಸಂ.]

ವಿಕರ್ತನೋದ್ಭವ (ನಾ). ೧. ಸೂರ್ಯನ ಮಗ. ೨. ಶನಿ : ತೇಜದಿಂ ದಿನರಾಜ ತಾರಕರಾಜ . . . ವಿಕರ್ತನೋದ್ಭವ ರಾಹುಕೇತುಗಳ ಒಡೆಯೊಳು ಸುರರಾಜ ಶಿಖಿ ಯಮರಾಜ ರಾಕ್ಷಸರಾಜ ವಾರಿಧಿರಾಜ ಮಾರುತರಾಜ ರಾಜೇಶಾನರೊಲ್ದೈಸೆ (ಬಸಪು. ೧೦-೩೦). [ಸಂ.]

ವಿಕರ್ಮ (ಗು). ೧. ಕರ್ಮವಿಲ್ಲದ ; ಕರ್ಮರಹಿತವಾದ. ೨. ಆಕ್ರಮವಾಗಿ ವರ್ತಿಸುವ. (ನಾ). ೩. ಅನೇಕ ಬಗೆಯ ಕರ್ಮ ; ವಿಧವಿಧವಾದ ಕಾರ್ಯ. ೪. ನ್ಯಾಯಸಮ್ಮತವಲ್ಲದ ಕಾರ್ಯ : ನಿಮ್ಮ ನಾವೊಲ್ಲೈಸಿ ನಿಮಗೆ ವಿಕರ್ಮವನು ಮಾಡುವುದು ನಮಗದು ಧರ್ಮವಲ್ಲ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೩-೨). ೫. ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮ : ಘನವಿಕರ್ಮದ ವಿಲಗದಲಿ ನಿಜತನುಜಶೋಕದ ತಗಹಿನೊಳಗರ್ಜುನನು ಧೈರ್ಯದರಿದ್ರನಾದನು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೮-೩೨). [ಸಂ. ವಿಕರ್ಮನ್]

ವಿಕರ್ಷಕ (ನಾ). ಅಸಹ್ಯಕರವಾದುದು; ತಿರಸ್ಕರಣೀಯವಾದುದು: ಮಾರ್ದವಹೂ ವಿಕರ್ಷಕವೂ ಆದ ಭಾವ ಅವಳ ಕಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ ಬರೆದಂತಿತ್ತು (ಭುವಾರು. ೧೯೬). [ಸಂ.]

ವಿಕರ್ಷಣೆ (ನಾ). ದೂರ ತಳ್ಳುವುದು ; ದೂರ ಸರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು : ಒಂದು ಚೇತನದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮಾರ್ಥಕಾಮಸಂಬದ್ಧವಾದ ಆಕರ್ಷಣೆಗೂ ಮುಕ್ತಿಯ ವಿಕರ್ಷಣೆಗೂ ಉಂಟಾಗುವ ಘರ್ಷಣೆಯಿಂದ ಕಾವ್ಯ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ, ಕಲೆ ಉದಿಸುತ್ತದೆ (ಕಾವ್ಯಕು. ೧) ; ಸಾಮಾನ್ಯ ಪರಮಾಣುಗಳಿಗೂ ಈ ಹೊಸಬಗೆಯ ಪರಮಾಣುಗಳಿಗೂ ಮಧ್ಯೆ ಇರುವ ಆಕರ್ಷಣೆಯು ಒಂದು ಅವಧಿಕ ಅಂತರದ ಒಳಗೆ ವಿಕರ್ಷಣೆಯಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿತವಾಗುತ್ತಿದೆ ಎಂದೇಕೆ ಊಹಿಸಬಾರದು? (ನತೆಲು. ೨೩೨). [ಸಂ. ವಿಕರ್ಷಣ]

ವಿಕರ್ಷಿಸು (ಕ್ರಿ). ದೂರಕ್ಕೆ ತಳ್ಳು ; ಆಕರ್ಷಣೆ ಇಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡು : "ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಅಟ್ಟು . . . ಅಂಗೀಕರಿಸದಿರು ; ಹತ್ತಿರ ಬರಗೊಡದಿರು ; ವಿಕರ್ಷಿಸು" (Kepel. ೯೦೮೧). [< ವಿಕರ್ಷಣೆ + - ಇಸು]

ವಿಕಲ, ವಿಕಳ (ಗು). ೧. ಊನವಾದ ; ಅಂಗಹೀನವಾದ. ೨. ಬೆದರಿದ ; ಗಾಬರಿಯಾದ. ೩. ಉದ್ವಿಗ್ನವಾದ ; ಖಿನ್ನವಾದ. ೪. ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕವಾದ. ೫. ಕೊರತೆಯುಳ್ಳ. ೬. ಒಣಗಿದ ; ಬತ್ತಿದ. (ನಾ). ೭. ಊನವಾದುದು ; ಅಸಮಗ್ರವಾದುದು : ಒಂದು ಸುಸಂಬದ್ಧತೆಯ ನಿಯಮಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗುವ ಆಪತ್ತಿಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸದಿದ್ದರೆ ಆ ಕಲೆಯು, ವಿಕಲವಾಗುತ್ತದೆ! (ಕರ್ನಾಟಿ. ೪೯೯). ೮. ಭ್ರಮೆ ; ಭ್ರಾಂತಿ : ವಿಕಲವಡೆಗೊಂಡವರ್ ಬಾಯ್ದೆಱೆಯೊಳಕ್ಷರಂ ಸಕಲೀಕರಿಸಿ ತೋಱೆಯಡಗಿ ಪ್ರವಾಹಮಿರ್ಪಕಲಂಕ ಸುಸ್ಥಲವನಱಿಯದ ಕವೀಂದ್ರರ ಕವಿತ್ವನೇತಕ್ಕೆ (ವಿಕೋಪು. ೧-೩೮). ೯. ಹತ್ತು ಬಗೆಯ ಕಾಮಾವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಹಂಬಲಿಸಿ ಕೊರಗುವಿಕೆ ; ಖಿನ್ನತೆ : ಅಭಿಲಾಷೆ ಚಿಂತೆ ಸಂಸ್ಮೃತಿ ವಿಭುಗುಣನುತಿ ಸಂತಾಪನ ಕ್ರಿಯಾದ್ವೇಷ ವಿಕಲ[ಪಾಠಾಂ. ೪] ಮೌನ ಮೂರ್ಛೆ ಮರಣಮೆಂಬ ದಶಾವಸ್ಥಾದಿ ವಿಚಾರಪರರಿಂ (ವಿವೇಕ. ೧೮೪). ೧೦. [ಸಂಗೀತ] "ವಿಕಲಸ್ವರಸ್ಥಾನ ಶುದ್ಧವಿಲ್ಲದೆ ಹಾಡುವವನು" (ಸಂಗೀಟಂ. ೧೦೩). ವಿಕಳ : ೮. ಆಕಟ ಮಗಳಿಗಿದಾವ ದೆಸೆಯಲಿ ವಿಕಳ ಬಂದುದೊ (ಪ್ರಭುಲಿ. ೫-೬೦). ೯. ಸತಿ ಭೂವರನ ಕೇಳಿದಳವನಿಪತಿಯ ವಿಯೋಗ ವಿಕಳದಲಿ (ಜೀವಂಟಿ. ೫-೧೩). ೧೧. ಕೊರತೆ ; ಕಡಿಮೆ : ಸಕಲಲಕ್ಷಣವು ವಸ್ತುಕಕೆ

ವರ್ಣಕಶಿಷ್ಕು ವಿಕಳವಾದರು ದೋಷವಿಲ್ಲ (ಛಂಬ. ೧-೯). ೧೨. ಭ್ರಾಂತಿಗೊಂಡವನು ; ಭ್ರಮೆಹೊಂದಿದವನು : ವಿಕಳನಾದನು ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಧಾತುವಿನಿಂದ ಮತಿಗಟ್ಟನು ಮನದ ವಿಕಾರದಿಂದ (ಬಸವ. ೪೩). [ಸಂ.]

ವಿಕಲತೆ, ವಿಕಳತೆ (ನಾ). ೧. ದುಗುಡ ; ದುಃಖ ; ವ್ಯಾಕುಲತೆ : ವಿಭೀಷಣನೆಂದೆಂಬುತ್ತಮ ಬಲವಾಸುದೇವ ಮರಣಮವೆಯ್ದಲ್ ಚಿತ್ತದ ವಿಕಲತ ಯಿಂದಾನತ್ತೊಡೆ ಲಲಿತಾಂಗನೆಯ್ದು ಬೋಧಿಸಿದನ್ನಂ (ಆದಿಪು. ೩೫-೨). ೨. ದಿಗ್ಭ್ರಮೆ ; ದಿಗ್ಭ್ರಾಂತಿ. ವಿಕಳತೆ : ೨. ಇದು ಕೆಂಡವೋ ಉರಿಯೋ ಅಗಲಾಪುದೆನುತ್ತ ಭೂಸುರರಾಗ ವಿಕಳ[ಪಾಠಾಂ. ಲ]ತೆಯಿಂದ ಭಯಯುತರಾಗುತಿರೆ (ಚಿಕ್ಕ. ೫೭-೩೧). ೩. ಹಂಬಲಿಸಿ ಕೊರಗುವ ಸ್ಥಿತಿ ; ಖಿನ್ನತೆ ; ವಿಕಳಾವಸ್ಥೆ : ಭಕ್ತಿರತಿಯ ವಿಕಳತೆಯ ಯುಕ್ತಿಯನೇನ ಬೆಸಗೊಂಬಿರಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೫೧೭). ೪. ಭ್ರಮೆ ; ಭ್ರಾಂತಿ ; ಮರುಳುತನ : ವಿಕಳತೆಯನತಿಗಳೆದವರ್ ಸಾತ್ತ್ವಿಕರೆನಿಸುತುತ್ಕೃಷ್ಟವಾಗಿಹ ಮುಕುತಿವನೆಗ್ಗೆದುವರು (ಕಾವೇಮ. ೪೭-೫೭) ; ನೀವು ವಿಕಳತೆಯಿಂದ ಭ್ರಮಿಸಲಿನಿತಾಯ್ತು (ನವಮೋ. ೮-೫೦). ೫. ಅಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಅಸಮಗ್ರತೆ : ನಿರ್ಘಟದಲ್ಲಿ ಘಟ ಹುಟ್ಟಿ ಪ್ರಕಟಿಸುವುದ ಕಂಡೆ ನಿರ್ವಿಕಳತೆಯಲ್ಲಿ ವಿಕಳತೆಯ ಹುಟ್ಟಿ . . . ಆ ಉಭಯದ ಗತಿಗೆಟ್ಟವರ ಕಂಡೆ (ತೋಂಟ. ೧೦-೩೭). 'ನಿರ್ವಿಕಳತೆ' ಪರಾ.

[ಸಂ. ವಿಕಲತಾ]

ವಿಕಲಭಾಷೆ (ನಾ). ಭ್ರಾಂತಿಜನ್ಯವಾದ ಮಾತು : ರಾಘವನ ಸುದ್ದಿಯನೀಕೆಗೆ ಪೇಳ್ವುದಾಗದೇ ಕರ್ಣಪಿಶಾಚಮಿಾ ವಿಕಲ[ಪಾಠಾಂ. ಳ]ಭಾಷೆ ನಿರನ್ನವಿಕಾರಮಾಗದೇ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೧-೯೧). [ಸಂ. ವಿಕಲಭಾಷಾ]

ವಿಕಲಾಂಗ, ವಿಕಳಾಂಗ (ನಾ). ಅಂಗಹೀನನಾದವನು ; ಅಂಗವಿಕಲ : "ವಿಕಲಾಂಗ , ಪೋಗುಂಡ : – ಈ ೨ ಅಂಗಹೀನಂ" (ಪಲಾಯು. ೬೪-೨೩). ವಿಕಳಾಂಗ : "ಪೋಗಂಡ ವಿಕಳಾಂಗನಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೭೩-೨೫). [ಸಂ.]

ವಿಕಲಾಕ್ಷ (ನಾ). ದೃಷ್ಟಿದೋಷವುಳ್ಳವನು : ಉದಯಸ್ಥಂ ದಿನನಾಥನಾಗೆ ವಿಕಲಾಕ್ಷಂ ನಿರ್ಭಯಂ ನಿರ್ದಯಂ (ಜಾತಕ. ೧೫-೧). [ಸಂ.]

ವಿಕಲಾಕ್ಷರ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಸ್ವರರಹಿತವಾದ ಅಕ್ಷರ ; ವ್ಯಂಜನಾಕ್ಷರ : ವಿಕಲಾಕ್ಷರಂ ಪಂಚೋತ್ತರತ್ರಿಂಶವದಕೆ ಸ್ವರಮೊದಗೆ ಸಕಲಾಕ್ಷರಾಹ್ವಯಮಕ್ಕು (ರಾಘಾಂ. ೨-೫೭). [ಸಂ.]

ವಿಕಲಿತ, ವಿಕಳಿತ (ಗು). ೧. ಗೊಂದಲಗೊಂಡ ; ವಿಚಲಿತವಾದ : ಜಯಂತರು . . . ಆ ವಿಕಲಿತ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೇ ಅಲ್ಲಿಂದೆದ್ದು . . . ಕಾಲೇಜ್ ಆವರಣದಿಂದ ಹೊರಬಿದ್ದರು (ಒಂಟಿದ. ೮೭). (ನಾ). ೨. ವಿಚಲಿತನಾದವನು : ವಿಕಲಿತನಾಗಿ ರಕ್ಕಸ ಭರದಿ ದುಬುದಿ ಸುಯ್ದು ಮಂತ್ರಿ ಪ್ರಕರಕಿಂತೆಂದ (ಕೌಶಿರಾ. ೨೩-೨೨). ವಿಕಳಿತ : ೧. ಶೋಕಂ ಮಿಗೆ ಫಣಿರಾಜಪತಾಕಂ ವಿಕಳಿತವಿವೇಕಶೂನ್ಯಂ [ಪಾಠಾಂ. ವಿಗಳಿತವಿವೇಕ ನವಿರಳ] ಬಾಷ್ಪೋದ್ರೇಕಂ . . . ಮೂರ್ಛೆಗೆ ಸಂದು (ಗದಾಯು. ೩-೭೭). [ಸಂ.]

ವಿಕಲೆ (ನಾ). ೧. ಮುಟ್ಟಾಗಿರುವ ಹೆಂಗಸು. ೨. ಒಂದು ವಿಘಳಿಗೆಯ ಅರವತ್ತನೆಯ ಒಂದು ಅಂಶ : ಒಂದು ಅಂಶಕ್ಕಿಂತಲೂ ಕಡಿಮೆಯಾದ ಕೋಣವನ್ನು ಅಳೆಯಬೇಕಾಗಿ ಬರುವುದರಿಂದ ಈ ಅಂಶವನ್ನು ೬೦ ಸಮಭಾಗಗಳಾಗಿ ವಿಭಾಗಿಸಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದಕ್ಕೂ ೧ ಕಲೆ (Minute) ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿವೆ. ಇಂತಹ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಕಲೆಯೂ ೬೦ ವಿಕಲೆಗಳಾಗಿ (Seconds) ವಿಭಾಗವಾಗಿದೆ (ಜ್ಯೋತಿರ್. ೨೮೦).

[ಸಂ. ವಿಕಲಾ]

ವಿಕಲೇಕ್ಷಣ (ನಾ). ದೋಷಪೂರ್ಣವಾದ ದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳವನು : ಕುಜಂ . . . ನೆಲಸೆ ಕುಳೀರಮಂದಿರದೊಳರ್ಥಯುತಂ ವಿಕಲೇಕ್ಷಣಂ ಬುಧಂ ಜಲನಿಧಿಯಾನ ಲಬ್ಧಧನನಕ್ಕುಮವಂ (ಜಾತಕ. ೧೭-೧೯). [ಸಂ.]

ವಿಕಲ್ಪ (ನಾ). ೧. ಒಂದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ವಸ್ತು, ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದನ್ನು ಮಾತ್ರ ಆಯ್ದುಕೊಳ್ಳುವ ಅವಕಾಶ ; ಐಚ್ಛಿಕತೆ. ೨. ಅನಿಶ್ಚಿತತೆ ; ಸಂದಿಗ್ಧತೆ : ಭವಬಂಧನವಲ್ಲಿಯದೂ ಸಂಕಲ್ಪ ವಿಕಲ್ಪವೆಂಬ ಸಂದೇಹ ಕಳೆದುಳಿದವಂಗೆ (ಬಸವ. ೬೬೦). ೩. ಸಂದೇಹ ; ಅನುಮಾನ ; ಸಂಶಯ : ಚಾಡಿಗಳಿಂದ ಯಜಮಾನನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಜಗನ್ನಾಥನ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ವಿಕಲ್ಪ ಬರದಿದ್ದರೂ . . . ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ನೋಡ ಬೇಕೆಂಬ ಲವಲವಿಕೆ ಹುಟ್ಟಿತು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೫೧). ೪. ಸಂಚು ; ಉಪಾಯ ; ತಂತ್ರ. ೫. ಎರಡುಯುಗಗಳ ನಡುವಣ ಕಾಲಾವಧಿ,–ಯುಗ : ಭುವನಜನಜೀವ ನೋಪಾಯವೃತ್ತಿಯಂ ತೋಱಿ ಕೊಟ್ಟು ಕೃತಕೃಷಿಕರ್ಮ ವ್ಯವಸ್ಥಿತಿಯಿಂ ಕೃತಯುಗಮೆಂಬ ವಿಕಲ್ಪಮನಾದಿಕಾಲದೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿಸಿದಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧-೯೩). ೬. ಪ್ರಕಾರ ; ವಿಧ ; ಬಗೆ : ಅವಱ ವಿಕಲ್ಪಮ ಪೆಱವು ಪೂಜಾವಿಶೇಷಮುಕ್ಕುಂ (ಆದಿಪು. ೧೨-೧ ವ) ; ಕೊಲೆಯ ವಿಕಲ್ಪಕೋಟಿಗಳೆ ದುಷ್ಕೃತಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೫-೮). ೭. ತಪ್ಪು ; ದೋಷ ; ಪ್ರಮಾದ : 'ವಿಕಲ್ಪಾರ್ಥ' ಪರಾ. ೮. ಭೇದ ; ಭಿನ್ನತೆ ; ವ್ಯತ್ಯಾಸ : ಅದು ದಿವಿಜೇಂದ್ರಲೋಕಮಿದು . . . ಮನುಷ್ಯಲೋಕಮೆಂಬಿದುವೆ ವಿಕಲ್ಪಮಲ್ಲಿ ಸುರಕಾಂತೆ ದಲಿಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯಕಾಂತೆಯೆಂಬಿದುವೆ ವಿಕಲ್ಪಂ (ಆದಿಪು. ೪-೧೯) ; ಎಲ್ಲಾ ಬಗೆಯಲ್ಲೂ ಅವರಿಗೂ ನಮಗೂ ಸ್ನೇಹವೇ ಹೊರ್ತು ವಿಕಲ್ಪ ಯೋಚಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಾ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೪೫). ೯. ಕಲ್ಪಿತವಾದ ಸಂಗತಿ ; ಹೀಗೆ ಇದ್ದಿರಬಹುದೆಂಬ ತಾರ್ಕಿಕವಾದ ಗ್ರಹಿಕೆ : ಬರಿಯ ಶಬ್ದದಿಂದ, ವಿಷಯವಿಲ್ಲದೇ ಉಂಟಾಗತಕ್ಕ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಕಲ್ಪವೆಂದು ಹೆಸರು (ಒಂದಸಾ. ೧೦೪) ; 'ಮೊಲದ ಕೋಂಬು' ಎಂಬ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿ ಉಂಟಾಗುವ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಗೋಚರವಾಗುವ ವಸ್ತುವು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಇಂಥದೊಂದು ವಸ್ತುವು ನಿಜವಾಗಿದ್ದಂತೆ ನಾವು ತತ್ಕಾಲಕ್ಕೆ ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದಾಗಿ ರುವುದು. ಈ ಬಗೆಯ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ 'ವಿಕಲ್ಪ'ವೆಂದು ಹೆಸರು (ಬ್ರಹ್ಮಭಾ. ೩). ೧೦. [ವ್ಯಾಕ] ಒಂದು ಅಕ್ಷರ ಅಥವಾ ಪದದ ಜಾಗದಲ್ಲಿ ಅದರ ಇನ್ನೊಂದು ರೂಪ ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿ ಬರುವುದು ಮತ್ತು ಒಂದು ಸಲ ಬರುವ ಅಥವಾ ಬಾರದ ಐಚ್ಛಿಕಸ್ಥಿತಿ : ಕುಳದ ನಿಯಾಮದೊಳೆಂದುಂ ಕ್ಷಳಕ್ಕೆ ಳಾಕ್ಷರವಿಕಲ್ಪಮಿಲ್ಲ ವಿಕಲ್ಪಂ ಕ್ಷಳನಲ್ಲದಿಲ್ಲ ಸಂಸ್ಕೃತದೊಳಾ ಲಕಾರಕ್ಕೆ ವೇಟ್ಟಿನದಱಿಂ ಕ್ಷಳನು (ಶಮದ. ೫) ; ಸಮಾಸವಲ್ಲದಲ್ಲಿಯೂ ವಕಾರ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಬರುವುದುಂಟು (ಕೃಟಿ. ೧೧). 'ಸಂಧಿವಿಕಲ್ಪ' ಪರಾ. ೧೧. [ವೇದಾಂತ] ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿಯ ಐದು ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿಪ್ರಮಾಣ, ವಿಪರ್ಯಯ, ವಿಕಲ್ಪ, ನಿದ್ರಾ, ಸ್ಮೃತಿಗಳೆಂದು ಐದು ಪ್ರಕಾರ . . . ಬರಿಯ ಶಬ್ದದಿಂದ ವಿಷಯವಿಲ್ಲದೇ ಉಂಟಾಗತಕ್ಕ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಕಲ್ಪವೆಂದು ಹೆಸರು (ಒಂದಸಾ. ೧೦೪). ೧೨. = ವಿಕಲ್ಪಾಲಂಕಾರ : ಸಮಾಸೋಕ್ತಿ ಪರ್ಯಾಯೋಕ್ತಿ ಆಕ್ಷೇಪ . . . ಪರಿಸಂಖ್ಯೆ ವಿಕಲ್ಪ ಸಮುಚ್ಚಯ . . . ಭಾವಿಕ ಉದಾತ್ತವೆಂಬ ಅಱುವತ್ತೆಂದಲಂಕಾರಗಳಿಂದೊಡಗೂಡಿ (ವಿವೇಕ. ೧೭೯). ೧೩. [ಗಣಿತ] ಸಾಲಾಗಿಟ್ಟ (ವಸ್ತು) ಶ್ರೇಣಿಯಲ್ಲಿ ಆಯಾವಸ್ತುಗಳ ಸ್ಥಾನಪಲ್ಲಟ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಬೇರೆಬೇರೆ ಗುಂಪುಗಳ ಗಣನೆ : ವಿಕಲ್ಪ ಎಂಬುದು ಬೀಜಗಣಿತದ ಒಂದು ಶಾಖೆ (permutations and combinations). ಈ ಶಾಖೆಯನ್ನು ಜೈನರು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಬೆಳಸಿದರು (ಗಣಿತ. ೨೦೩). [ಸಂ.]

ವಿಕಲ್ಪಗತಿ (ನಾ). = ವಿಕಲ್ಪ ೧೦ : ಪಗಲಿರುಳೆಂಬಲ್ಲಿ ವಿಕಲ್ಪಗತಿಯಿನಾ ವ್ಯಂಜನಾಂತದೊಳೆ ಪೇೞ್ದರ್ ಸೂರಿಗಳ್ (ಶಮದ. ೧೧೯). [ಸಂ.]

ವಿಕಲ್ಪಬಿಂದು (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಒಂದು ಪದವು ಅಬಿಂದುಕ ಅಥವಾ ಸಬಿಂದುಕ ಆಗಿರಬಹುದಾದ ರೂಪ ಮತ್ತು ಹಾಗೆ ಇರುವ ಪದ : ವಿಕಲ್ಪಬಿಂದುಗೆ – ಕದಂಪು, ಕದಪು ; ಕೊಡಂಕೆ, ಕೊಡಕೆ (ಶಮದ. ೩೭ ಪ್ರಯೋ.). [ಸಂ.]

ವಿಕಲ್ಪಾರ್ಥ (ನಾ). ೧. ಅಥವಾ ಎಂಬ ಅರ್ಥ : ಘಟೆಯಿಪುದು ವಿಕಲ್ಪಾರ್ಥಂ ಕಜಲದ ಮೇಣೆಂಬ ಶಬ್ದದೊಳ್ (ಶಮದ. ೭೧೫). ೨. ತಪ್ಪುತಿಳುವಳಿಕೆ ; ವಿಪರೀತಾರ್ಥ : ನಿಮ್ಮನ್ನೇ ಕಂಡು ಮಾತನಾಡಿದರೆ ಸರಿಹೋಗುವುದೆಂದು ಅವರೊಂದಿಗೆ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದೆವು. ನೀವು ವಿಕಲ್ಪಾರ್ಥ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬಾರದು (ಖಯಾ. ೪೭). [ಸಂ.]

ವಿಕಲ್ಪಾಲಂಕಾರ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮಿ] ಸಮಾನಬಲವುಳ್ಳ ಯಾವುದಾದರೂ ಎರಡು ಕಾರ್ಯವಿಧಾನಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧವುಂಟಾಗಿ ಯಾವು ದಾದರೂ ಎರಡು ಕಾರ್ಯ ನಿಶ್ಚಿತವಾದಾಗ ಅದನ್ನು ಆಯ್ದುಕೊಳ್ಳುವುದು ; ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಲಂಕಾರ : ಸಮಬಲಮಾಗಿಯೊಂದರ್ಕೊಂದು ವಿರುದ್ಧಮಾಗಿರ್ಪ ಕಜ್ಜಂಗಳೊಳಾವುದನಾದೊಡಮೊಂದನೆಸಗಲ್ವೇಟ್ಟುದೆಂಬುದು ವಿಕಲ್ಪಾಲಂಕಾರಂ

ಎಂತೆನೆ : – ದೊರೆದೊರೆಗಳಿರಾ ಕೇಳಿಂ ಪರಿಪರಿಯೊಳ್ಪನ್ನಬಟ್ಟು ಬಸವಟೆಯುದಿಂ ನರಪತಿಯಡಿನೆಟಲೊಳ್ಕೇಣ್ ಸುರಪತಿಯಡಿನೆಟಿತೂಳಾದೊಡಂ ಸೊಗವಾಟಿಂ (ಅಪ್ರತಿ. ೧೦೦-೧೧) ; ಸಂಧಿ ವಿಗ್ರಹವೆರಡು ಒಮ್ಮೆಲೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಡೆ ಎರಡರೊಳು ಒಂದಾಗುವುದೆಂದು ಪೇಳಲ್ಕೆ ವಿಕಲ್ಪಾಲಂಕಾರವೆನಿಸುವುದು (ಕುವಲ. ೧೦೫) ; ಒಂದನ್ನು ಸಮ್ಮತಿಸಿದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದನ್ನು ಸಮ್ಮತಿಸಲಾಗದ ಪಕ್ಷದ್ವಯದಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಪಕ್ಷವನ್ನು ಸಮ್ಮತಿಸುವುದಕ್ಕಿರುವ ಸಂದರ್ಭವನ್ನು ತೋರ್ಪಡಿಸುವುದೇ ವಿಕಲ್ಪಾಲಂಕಾರವೆನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವದು (ಕೃಟಿ. ೩೪೪). [ಸಂ.]

ವಿಕಲ್ಪಿತ (ಗು) ೧. ಸಿದ್ಧವಾದ ; ಅಣಿಯಾದ. ೨. ವಿಭಾಗವಾದ. (ನಾ). ೩. ಪ್ರತ್ಯೇಕ ವಿಭಾಗವಾಗಿ ಮಾಡಿದುದು ; ವಿಶಿಷ್ಟಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆಮಾಡಿದುದು : ನೀತಿನಿರಂತರಾನುಗತವೃತ್ತಿವಿಕಲ್ಪಿತಮಂ ತದೀಯ ನಿರ್ಣೀತಿಯನೀ ತೆಱತ್ತು ತಱಿಸಲ್ಗೆ ಬುಧೋತ್ತಮರ್ (ಕವಿರಾ. ೨-೧೦೧) ; ಗಜತುರಗರಥಪದಾತಿಮಹೋಕ್ಷಗಂಧರ್ವನಟೀವಿಕಲ್ಪಿತಮಾದೇೞುಂ ಪಡೆಯುಂ . . . ತನಗೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧಮಾಗೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೧೧೧ ವ). [ಸಂ.]

ವಿಕಲ್ಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಗೆಬಗೆಯಾಗಿ ಊಹಿಸು,—ಕಲ್ಪಿಸು : ಕೋಪದಾಗ್ರಹ ನೆನ್ನನಗಲ್ಪನೊ ಕಾಣದೆನ್ನನೆಲ್ಲಿರದಱಸುತ್ತಮಿರ್ದಪನೊ ಬಾಲತಮಾಲವನಾಂತರಾಳದೊಳ್ ಎಂದು ವಿಕಲ್ಪಿಸುತ್ತಮಿರ್ದು (ಕಾದಂಪೂ. ೬೩). ೨. ಬೇರೆ ರೀತಿಯಾಗಿಸು ; ವ್ಯತ್ಯಾಸಗೊಳಿಸು : ಆತನಿಂ ಪಿರಿಯನೆಂಬುತಪ್ಪುವಱೊಳಪಾದಾನಮು ಮಱೆಮಾಡಿ ವಿಕಲ್ಪಿಸುವರ್-ಕೃಷ್ಣನಿಂ ಪಿರಿಯಂ ಬಲಭದ್ರಂ. ದುರ್ಯೋಧನನಿಂ ಕಿಱಿಯಳ್ ದುಶ್ಶಳೆ-ಎಂಬಂತೆ (ಶಮದ. ೧೫೧ ಪ್ರಯೋ) ; ಮನುಷ್ಯನು ಸಂಕಲ್ಪಿಸಿದ್ದನ್ನು ವಿಧಾತನು ವಿಕಲ್ಪಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಅರಿಯೆ (ಬಂಕಿಮ. ೨೦೬). [ವಿಕಲ್ಪ + - ಇಸು]

ವಿಕಸನ (ನಾ). ೧. ಅರಳುವಿಕೆ ; ವಿಕಾಸ : ವಿಲೋಚನಂಗಳಲ್ಲಮಿವಳಿಗಳ್ ಮುದಮಲ್ಲಿದು ವಿಕಸನಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೨೪) ; ಹರಿಕರಾಬ್ಜವಿಕಸನಭಾಸ್ವನ್ಮಂಡಲ ದಂತೊಪ್ಪುವ ಕೋದಂಡು ಶಾರ್ಙ್ಗವಿಮೋಪ್ಪುಗೆಮ್ಮಂ ನಿಚ್ಚಂ (ವಿಷ್ಣುಪು. ೧-೧-೧೨). ೨. ಬೆಳವಣಿಗೆ ; ವೃದ್ಧಿ ; ಅಭ್ಯುದಯ : ಸಾಮಾಜಿಕಜೀವನದ ವಿಕಸನಕ್ಕೂ ತಕ್ಕಷ್ಟು ಗಮನ ಕೊಡಬೇಕು (ಶಿಕ್ಷದ. ೧೩೬). [ಸಂ.]

ವಿಕಸಿತ (ಗು). ೧. ಅರಳಿದ ; ವಿಕಾಸವಾದ : ವಿಕಸಿತ ನಾಸಾಪುಟನತಿ ವಿಕಂಪಿತಾತಾಮ್ರ ದಶನವಸನಂಬದ್ಧಭ್ರುಕುಟಿಪುಟಂ ಭರತೇಶ್ವರನಕಾಲ ಯಮರಾಜಲೀಲೆಯಂ ಕೈಕೊಂಡಂ (ಆದಿಪು. ೧೪-೨೪) ; ವಿಕಸಿತನೀಲನೀರಜದಳಂಬೊಲಿರಲ್ ಗಱೆ . . . ಪೂವಿನಿಂ ಸಮದ ಪಕ್ಕಿಯಿದೆಂಬಿನಮಾಗಳೊಂದು ಸಾರಿಕೆ ಪರಿತಂದುದು (ಕಾದಂಪೂ. ೬೦). ೨. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದಿದ. (ನಾ). ೩. ಅರಳಿದುದು ; ಪ್ರಪ್ಫುಲ್ಲವಾದುದು : ವಿಕಸಿತಮಾದ ಕಾಂಚನಸರೋರುಹಷಂಡದ ಪರ್ಬುಮಂ . . . ಶುಕತತಿ ನೋಡಿ ನೋಡಿ ನೆಱೆ ನಿಟ್ಟಿಸಲಾಱದೆ ಮಂಜುಳಾರವಂ ಪ್ರಕಟಿಸೆ ಪರ್ಬುಗೊಂಡು ಸುಟೆದಾಡುವುದಲ್ಲಿಯ ಕೆಯ್ಪೊಲಂಗಳೊಳ್ (ಜಗ. ೨-೮) ; ಪರ್ವತಾಗ್ರದಲಿ ವನಜ ವಿಕಸಿತವಾದೊಡೆಯು ಸಜ್ಜನರುಗಳು ಸುಡಿದೆರಡನಾಡರು (ಕುಮಾರ. ೩-೧೨೬). [ಸಂ.]

ವಿಕಸಿತವಡೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಗಲವಾಗು ; ವಿಸ್ತಾರವಾಗು : ವಿಕಸಿತವಡೆ ದಂತರಾಳಗರ್ಭದ ಗೃಹ ಶುಕನಾಸಿಯ ಮಂದಿರದೆ ಬಕುತವತ್ಸಲ ಶ್ರೀರಂಗೇಶ ಸಾಹಸ್ರಮುಖಿನ ತಲ್ಪದೊಳೆಸೆದಿಹನು (ಕಂಸವಿ. ೭-೧೩). [ವಿಕಸಿತ + ಪಡೆ]

ವಿಕಸಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅರಳು ; ಬಿರಿ : ಸಾಂದೀಪನೆಸೆವ ವಿದ್ಯೆ ಮುಕುಂದನ ಸಂಗತಿಯೊಳತಿವಿಕಾಸಮನೊಳಕೊಂಡಂದೆಸೆದುದು ಪೂಗೊಳದರವಿಂದಿನಿ ದಿನಕರನ ಸಂಗದಿಂ ವಿಕಸಿಪಪೋಲ್ (ಜಗ. ೭-೯). ೨. ಬೆಳವಣಿಗೆ ಹೊಂದು ; ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಾಗು : ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವ ಪರಿಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವಿಕಸಿಸುವಂತೆ ಸನ್ನಿವೇಶವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕು (ಶಿಕ್ಷದ. ೩೬). [ವಿಕಸನ + - ಇಸು]

ವಿಕಸೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಮಂಜಿಷ್ಠೆ : "ಕಾಡುಬಳ್ಳಿ, ಸೋಮಲತೆ . . . ವಿಕಸೆ, ಬಂಗಿ, ಮಂಜಿಷ್ಠ, ಯೋಜನವಲ್ಲಿ" (ಸೂಪ. ೧೧೪). [ಸಂ. ವಿಕಸಾ]

ವಿಕಸ್ವರ (ಗು). ೧. ಅರಳುವ ; ವಿಕಾಸವಾಗುವ ; ವಿಸ್ತಾರವಾಗುವ. ೨. (ಧ್ವನಿಯಂತೆ) ಗಟ್ಟಿಯಾದ ; ಘನವಾದ. (ನಾ). ೩. ಅರಳಿದುದು ; ಪ್ರಫುಲ್ಲವಾದುದು : ಆಕೆಯ ವದನಬಿಂಬವು ಶಾರದಾಂಭೋಜದಂತೆ ವಿಕಸ್ವರವಾಗಿ ಲಾವಣ್ಯಪೋಷಕವಾಗಿ ಒಪ್ಪುತ್ತಿದ್ದಿತು (ಲಕ್ಷ್ಮೀಪ್ರ. ೨೮೩). [ಸಂ.]

ವಿಕಸ್ವರಾಲಂಕಾರ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಒಂದು ವಿಶೇಷಸಂಗತಿಯನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯದಿಂದಲೂ, ಇನ್ನೊಂದು ವಿಶೇಷದಿಂದಲೂ ಪುಷ್ಟೀಕರಿಸಿ ಹೇಳುವುದು : ಒಂದು ವಿಶೇಷಮಂ ಸಮರ್ಥಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಸಾಮಾನ್ಯಮಂ ಅದಂ ಸಮರ್ಥಿಸುವುದರ್ಕೊಂದು ವಿಶೇಷಮಂ ಪೇೞ್ವುದು ವಿಕಸ್ವರಾಲಂಕಾರಂ - ಎಂತೆನೆ – ತನ್ನಂ ನೆಱೆ ನೆಮ್ಮಿದರಂ ತನ್ನವೊಲುನ್ನತನೆನಿಕ್ಕುಮಿಾಯಪ್ರತಿಮಂ ಮುನ್ನೆಗಟ್ಟ ಪಿರಿಯರುಂ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನುಮಣಸಲಂತೆ ಪೊಲ್ಮೆಸೆ (ಅಪ್ರತಿ. ೧೦೬-೨೨) ; ಮೊದಲು ವಿಶೇಷವ ಪೇಳಿ, ಅದಕ್ಕೆ ದೃಷ್ಟಾಂತಭೂತವಾದ ಸಾಮಾನ್ಯವ ಪೇಳಿದಕ್ಕೂ ತೃಪ್ತಿಬಡದೆ ಪುನಃ ಉಪಮಾರೀತಿಯಿಂದಲಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಅರ್ಥಾಂತರನ್ಯಾಸರೀತಿಯಿಂದಾಗಲಿ ವಿಶೇಷವು ವರ್ಣಿಸೆ ವಿಕಸ್ವರಾಲಂಕಾರವೆನಿಪ್ಪುದು (ಕುವಲ. ೧೧೮). [ಸಂ.]

ವಿಕಳ 'ವಿಕಲ' ನೋ.

ವಿಕಳಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಮರುಳಾಗು ; ಭ್ರಾಂತಿಹೊಂದು : ಅಕಟ ಬಸವಯ್ಯ ಭಕ್ತಿಯ ಮರುಳು ತಲೆಗೇಱೆ ವಿಕಳಗೊಂಡಿತೊ ಪೇಳು ಸುಮ್ಮನಿರದೇತಕ್ಕೆ . . . ಕರವತ್ತಿ ಪಿಡಿವನೆಂದೆಂಬುದೇನು (ಪ್ರಾಭರಾ. ೨೧-೩) ; ನಾ ನಿನ್ನ ಸಮ್ಮುಖದಿ ಸಾಕಾರದಿಂ ನಿಂದಿರಲು ಗೆಲ್ಲದೆ ವಿಕಳಗೊಂಡವರಂದದಿ ನಿರಾಯುಧನುಮಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವರೆ ಕಲಿವೀರಭಟರು (ನವಮೋ. ೧೨-೫೦). [ವಿಕಳ (= ವಿಕಲ) + ಕೊಳ್]

ವಿಕಳಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಭ್ರಮೆಗೊಳಿಸು ; ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಕೆಡಿಸು ; ಮತಿಗೆಡಿಸು : ಅಕಟ ಮರುಳಾದ್ಯೆ . . . ಶೂರ್ಪಣಾವಿ ನಿನ್ನ ವಿಕಳಗೊಳಿಸಿದಳಂಗಜನ ಮೋಹಕದ ಮದ್ದಿನಲಿ (ತೊರರಾ. ೩-೭-೩೪). ೨. ಕಳವಳಕ್ಕೆ ಈಡುಮಾಡು ; ಗಾಸಿಗೊಳಿಸು : ನಕುಳನನು ನೋಯಿಸಿದ ಸಹದೇವಕನ ಘಾಯಂಬಡಿಸಿದನು ಸಾತ್ಯಕಿಯ ಮಸೆಗಾಣಿಸಿದನಾ ಪಾಂಚಾಲ ಕೈಕೆಯರ ವಿಕಳಗೊಳಿಸಿದನು (ಕುಮಾರ. ೧೩-೪೦). [ವಿಕಳಗೊಳ್ + - ಇಸು]

ವಿಕಳತನ (ನಾ). ಭ್ರಮೆ ; ಭ್ರಾಂತಿ : ಯುಕುತಿ ತೋಱದೆ ಮತ್ತೆ ಜೂಜಿನ ವಿಕಳತನಕೆಡೆಗೊಂಡು ಕೌರವ ಶಕುನಿಗಳ ದುರ್ನೀತಿಗೊಳಗಾದನು ಮಹೀಪಾಲ (ಕುಮಾರ. ಓಂ. ೧೬-೪೭) ; ನೀ ನಿನ್ನ ವಿಷಯದ ವಿಕಳತನವನು ಬಿಟ್ಟು ಸಲೆ ಸಾತ್ವಿಕದ ಬುದ್ಧಿಯಲೀಕ್ಷಿಸು (ಪ್ರಭುಲಿ. ೭-೨೦). [ವಿಕಳ (= ವಿಕಲ) + - ತನ]

ವಿಕಳತೆ 'ವಿಕಲತೆ' ನೋ.

ವಿಕಳತೆಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಭ್ರಾಂತನಾಗು ; ಬುದ್ಧಿಗೆಡು ; ಮತಿಗೆಡು : ಅಂಗದ ನಿರಾಭಾರಿಗಳೆಲ್ಲರು ಕೂಡಿ ಲಿಂಗದ ಹೊಲಬ ಬಲ್ಲೆವೆಂದು . . . ಕೀಳರೊಳಗೆ ಸಕಲಭೋಗವ ಮಾಡುವ ವಿಕಳತೆಗೊಂಡವರ ನೋಡಾ (ಮೋಳಿಗೆ. ೧೬೦-೩೩೪) ; ಅಕಟ ನಾ ಪಾಪಿಯಾದೆನು ಈಸುಕಾಲವು ಸಕಲಜೀವಿಯನೆಲ್ಲ ಕೊಂದೆ ವಿಕಳತೆಗೊಂಡೆನು (ನನ್ನಕಾ. ೮-೧೨೨). [ವಿಕಳತೆ (= ವಿಕಲತೆ) + ಕೊಳ್]

ವಿಕಳತ್ವ (ನಾ). ದಿಗ್ಭ್ರಮೆ ; ದಿಗ್ಭ್ರಾಂತಿ ; ಕಕ್ಕಾಬಿಕ್ಕಿ : "ಬೆಬ್ಬಳಮೆಂದೆನೆ ವಿಕಳತ್ವಮೆಂದು ತಿಳಿಗೆ ವಿದಗ್ಧರ್" (ಭಾಷಾ. ೫೨). [ಸಂ. ವಿಕಲತ್ವ]

ವಿಕಳಧ್ವನಿ (ನಾ). ೧. ದುಃಖದ ಧ್ವನಿ. ೨. ಪಕ್ಷಿಗಳ ಇಂಪಾದ ನಿನಾದ ; ಹಕ್ಕಿಗಳ ಇಂಚರ. ೧, ೨ : ಆ ವನಂ ವನಧಿಯಂತೆ ವಲ್ಲಕಿಯಂತೆ ವರಪ್ರವಾಳಮಂಡಿತಮುಂ . . . ವಿರಹಿಯಂತೆ ವಿಧಿವಾಹನದಂತೆ ವಿಕಳಧ್ವನಿವಿಳಸಿತಮುಂ . . . ಎನಿಸಿದುದು (ರಾಜಶೇ. ೨-೬೮ ವ).

[ಸಂ. ವಿಕಲಧ್ವನಿ (ವಿಕಲ + ಧ್ವ ನಿ); (ವಿ + ಕಲ + ಧ್ವನಿ]

ವಿಕಳಪಾಣಿ (ನಾ). ಒಂದು ಕೈಯುಳ್ಳವನು : "ವಿಕಳಹಸ್ತಂ ವಿಕಳಪಾಣಿಯೆಂಕ್ಕೆಯನಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೫-೬). [ಸಂ. ವಿಕಲಪಾಣಿ]

ವಿಕಳಮತಿ (ನಾ). ಭ್ರಾಂತಿಗೊಂಡವನು ; ಮತಿಗೆಟ್ಟವನು : ಸ್ವಕರಸ್ಥನಾದ ಹರಿಯುಂ ಬಿಟ್ಟು ಕಟ್ಟದಂ ಗರ್ದಭಾಕೃತಿಹರಿಯನು ವಿಕಳ[ಪಾಠಾಂ. ಲ]ಮತಿಯಾಗಿರ್ದನೀತಂ (ದ್ವಿಮುಖಾ. ೨೫-೬೦). [ಸಂ. ವಿಕಲಮತಿ]

ವಿಕಳವ್ರತ (ನಾ). ವ್ರತಕೆಟ್ಟವನು ; ವ್ರತಗೇಡಿ : ಸ್ಖಲಿತವಚನನ ಯೋಗಿನಿಂದಾಟುಳನ ವಿಕಳವ್ರತನ ಲೋಕಾವಳಿಗಳಾಗಲಿ ಕೊಲ್ಲದಿದ್ದರ ಸಾಳೆ ಸೈಂಧವನ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೮-೩೮). [ಸಂ. ವಿಕಲವ್ರತ]

ವಿಕಳಹಸ್ತ (ನಾ). = ವಿಕಳಪಾಣಿ : "ವಿಕಳ[ಪಾಠಾಂ. ವಿಕ]ಹಸ್ತಂ ವಿಕಳಪಾಣಿಯೊರ್ಕೈಯನಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೫-೬). [ಸಂ. ವಿಕಲಹಸ್ತ]

ವಿಕಳಾಂಗ 'ವಿಕಲಾಂಗ' ನೋ.

ವಿಕಳಾವಸ್ಥೆ (ನಾ). ಖಿನ್ನತೆ ; ಹಂಬಲಿಸಿ ಕೊರಗುವ ಅವಸ್ಥೆ : ಹಗಲು ನಾಲ್ಕುಜಾವ ನಿಮ್ಮ ಕಳವಳದಲ್ಲಿಪ್ಪೆನು ಇರುಳು ನಾಲ್ಕುಜಾವ ಲಿಂಗದ ವಿಕಳಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿಪ್ಪೆನು ಹಗಲಿರುಳು ನಿಮ್ಮ ಹಂಬಲದಲ್ಲಿ ಮೈಮಜೆದೊಜಗಿದೆನು (ಮಹಾದೇ. ೬ ೩೭-೭೯); ಪನ್ನಗೇಂದ್ರಾಭರಣ ಕೇಳು ನಿನ್ನ ವಿಕಳಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಎನ್ನ ಪ್ರಾಣಬಿಡುವ ಹಾಗೆ ಎಂದಿಗಪ್ಪುದೋ (ಸುಪಾರ. ೭೧ ಪಲ್ಲವಿ). [ಸಂ. ವಿಕಲಾವಸ್ಥಾ]

ವಿಕಳಿತ 'ವಿಕಲಿತ' ನೋ.

ವಿಕಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ವಿಕಳಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೊಂದು ; ಹಂಬಲಿಸಿ ಕೊರಗು ; ಖಿನ್ನವಾಗು : ಭುಕ್ತಿಯನುಳಿವ ವಿಕಳಿ[ಪಾಠಾಂ. ಲಿ]ಸುವ ನುಡಿಯಡಗಿ ಸುಮ್ಮನಿರ್ಪ ಕಡುಸೊರಗಿ ಮೂರ್ಛಿಸುವ . . . ಬಿಡುಗಂಗಳ ಸುಜಾಣೆಯರ್ ಸಲೆ ದಶಾವಸ್ಥೆಯೊಳ್ ಕಣ್ಗೆಸೆದರು (ಚಿಬವು. ೧೯-೩೧). [ವಿಕಳ (= ವಿಕಲ) + - ಇಸು$_{1}$]

ವಿಕಳೇಂದ್ರಿಯ (ನಾ). ೧. ನಿಷ್ಕ್ರಿಯವಾದ ಇಂದ್ರಿಯ. ೨. [ಜೈನ] ತ್ರಸಕಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭೇದ ; ದ್ವೀಂದ್ರಿಯ, ತ್ರೀಂದ್ರಿಯ ಹಾಗೂ ಚತುರಿಂದ್ರಿಯಗಳ ಜೀವ : ಸೂಕ್ಷ್ಮವನಸ್ಪತಿಕಾಯಂಗಳ್ . . . ಪುಟ್ಟುತ್ತುಂ ಸಾವುತ್ತುಮಿರ್ಕುಮವಜೊಳೇಕೇಂದ್ರಿಯಂಗಳಲ್ಲದೆ ವಿಕಳೇಂದ್ರಿಯಂಗಳುಂ ಸಕಳೇಂದ್ರಿಯಂಗಳುಂ ಪುಟ್ಟುವುವಲ್ಲವು (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೫೦ ವ). [ಸಂ. ವಿಕಲೇಂದ್ರಿಯ]

ವಿಕಳೇಂದ್ರಿಯಜಾತಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಹದಿನಾರು ಕರ್ಮಪ್ರಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಏಕೇಂದ್ರಿಯಂ ವಿಕಳೇಂ [ಪಾಠಾಂ. ಲೇಂ]ದ್ರಿಯಜಾತ್ಯಾತಪೋದ್ಯೋತಸ್ಥಾವರ ಸಾಧಾರಣ ಸೂಕ್ಷ್ಮಂಗಳೆಂಬ ಪದಿನಾಱುಪ್ರಕೃತಿಗಳುಮಂ (ಆದಿಪು. ೧೦-೧೪ ವ) ; ಏಕೇಂದ್ರಿಯ ವಿಕಳೇಂದ್ರಿಯಜಾತ್ಯಾತಪೋದ್ಯೋತಸ್ಥಾವರ ಸಾಧಾರಣಸೂಕ್ಷ್ಮಂಗಳೆಂಬ ಷೋಡಶ ಕರ್ಮಪ್ರಕೃತಿಗೆ ವಿಳಯಂ ಮಾಡಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೧೧೧ ವ). [ಸಂ. ವಿಕಲೇಂದ್ರಿಯಜಾತಿ]

ವಿಕಾರ (ನಾ). ೧. ಬದಲಾವಣೆ ; ಮಾರ್ಪಾಟು ; ಸ್ಥಿತ್ಯಂತರ : ಅನ್ಯಗರ್ಭಿಣೀಜನದ ವಿಕಾರಮಾಸತಿಯೊಳಾಗವೆ ತಾಂ ನೆಲಸಿರ್ಪ ತಾಣದೊಳ್ ಜನನವಿಕಾರಿ ಜಾಡ್ಯದ ವಿಕಾರಮನೇಕಿರಲೀವನೆಂಬಿನಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೧೧೭). ೨. ಬೇರೆಯ ಆಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದುವಿಕೆ ; ರೂಪಾಂತರ : ಬಂಗಾರದಿಂದ ಉಂಗುರ ಉಡಿದಾರಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಅವು ಆಗುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಬಂಗಾರವು ಅವುಗಳ ಸಾಮ್ಯಾವಸ್ಥೆಯಾಗಿತ್ತು. ವಿಕಾರವಾಗುತ್ತಲೆ ವಿಷಮತ್ವಕ್ಕೆ ಆರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೧೫೫). ೩. ಮನಸ್ಸಿನ ವಿಕೃತಿ ; ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿಯ ವ್ಯತ್ಯಾಸ : ಎಲ್ಲಿ ಹೊಕ್ಕಲ್ಲಿ ನಿನ್ನ ವಿಕಾರವ ಮಾಣೆ (ಬಸವ. ೭೩೯) ; ಕೌರವೇಂದ್ರನ ಮತವೊ ನಿನ್ನ ವಿಕಾರವೋ ಹೆಂಗಳ್ಳವಿದ್ಯೆಯನಾವು ಕಲಿಸಿದರು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೨೨-೩೬). ೪. ವಿದ್ರೂಪತೆ ; ಕುರೂಪ : ಕೂದಲುದುರಿದ ಬೋಳುಪುರ್ಬಿನ ವಿಕಾರವಾ . . . ಸ್ಥವಿರೆಯಂ ಕಂಡೊಡನೆ ಕೈಕೆ ನಡೆದಳ್ ಬಳಿಗೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೧-೫೫೧). ೫. ವ್ಯಾಧಿ ; ರೋಗ. [ಸಂ.]

ವಿಕಾರಚೇಷ್ಟೆ (ನಾ). ಅಸಹಜವಾದ ನಡವಳಿಕೆ ; ಅಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ನಡತೆ : ನೋಟಂ ನೃಪಸುತನೊಳ್ ಕಣ್ಗೆಟಂ ಮನದೊಳ್ ವಿಕಾರಚೇಷ್ಟೆಗಳೊಡಲೊಳ್ ನಾಟೆ ಬೆದಱಿದಳನಂಗನ ಬೇಟೆಯೊಳೊಳಗಾದ ಹರಿಣಿಯನೆ ತರುಣಿ ಕರಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೧೨೧). [ಸಂ ವಿಕಾರಚೇಷ್ಟಾ]

ವಿಕಾರತೆ (ನಾ). ಖಿನ್ನತೆ ; ವ್ಯಾಕುಲತೆ : ತಿರುಗಿ ನೋಡುತ ತಲೆಯ ದೆಸೆಯಲಿ ಕುರುಕುಲೇಶನನತಿವಿಕಾರತೆಯಿರವ ಕಂಡಂ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೧ ೨೫). [ಸಂ. ವಿಕಾರತಾ]

ವಿಕಾರಿ (ಗು). ೧. ವಕ್ರಸ್ವಭಾವದ ; ವಿಕೃತಸ್ವಭಾವದ : ಕಾಳು ನುಡಿದ ವಿಕಾರಿತರುವಲಿ ನೀನೆ ಕುಡಿದೆಯೊ ನಿನ್ನ ಸಂಗಡದ ಓರಗೆಯ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಕೊಟ್ಟೆಯೊ (ಬಸವು. ೧೪-೨೬) ; ವಿಕಾರಿವಿಪ್ರನ ಕಾಳುಶಾಪದ ಫಲವಲಾ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೯-೧೨). (ನಾ). ೨. ವಕ್ರಸ್ವಭಾವದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ತಪವ ಮಾಡಿ ವಿಕಾರಿಗಳು ಬ್ರಹ್ಮಂಗೆ ಬಂದಿಯನಿಕ್ಕಿದರು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೬-೧೩) ; ಕೌರವರು ದುಷ್ಟರು . . . ಸೈಂಧವನು ವಿಕಾರಿಗಳ ಗುರು (ರಾಜಶೇ. ೮೮). ೩. ಅರುವತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಮೂವತ್ತುಮೂರನೆಯ ಸಂವತ್ಸರ : ವಿಕಾರಿಸಂವತ್ಸರದ ವೈಶಾಖಶುಧ ೧೫ಲು . . . ಶೃಂಗಾರಮ್ಮನು ಮಾಡಿದನ್ನಾ ಶೃಂಗಾರಸಾಗರದ ಅಗ್ರಹಾರದ ಗ್ರಾಮಕೆ ಶುಭಮಸ್ತು (ಎಕ. XII, ಕುಣಿಗ. ೨೯-೧; 1599). [ಸಂ. ವಿಕಾರಿನ್]

ವಿಕಾರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬೇರೆ ಬೇರೆ ರೂಪವಾಗು ; ರೂಪಾಂತರ ಹೊಂದು : ಜಲದೊಳಗೆ ಪ್ರತಿಬಿಂಬ ವಿಕಾರಿಸುತಿದ್ದರೇನು ಆ ವಿಕಾರ ಜಲಕಲ್ಲದೆ ಸೂರ್ಯಂಗಿಲ್ಲದಂತಿಪ್ಪನಯ್ಯ ಸೌರಾಷ್ಟ್ರಸೋಮೇಶ್ವರನು (ಆದಯ. ೩-೯). [ವಿಕಾರ + - ಇಸು$_{3}$]

ವಿಕಾರ್ಯ (ಗು). ೧. ಬದಲಾಗುವ ; ರೂಪಾಂತರಗೊಳ್ಳುವ. (ನಾ). ೨. ರೂಪಾಂತರ ಹೊಂದುವುದು ; ಬದಲಾಗುವುದು : ವಿಕಾರ್ಯಮೆಂದು ರೂಪಾಂತರನುನೆಯ್ದುವುದು (ಶಮದ. ೧೨೬ ವೃತ್ತಿ). ೩. ರೂಪಾಂತರವಾದುದು ; ಬೇರೆ ರೂಪವನ್ನು ತಾಳಿದುದು. ೪. ರೂಪಾಂತರ ಹೊಂದುವವನು ; ಬದಲಾವಣೆಯಾಗುವವನು : ಹಾಲು ಮೊಸರಂದದ ವಿಕಾರ್ಯನು ಕೇಳು ಸ್ವರ್ಗವಪ್ಪೋಲು ಪ್ರಾಪ್ಯನು (ಅಮೃತ. ೬-೨೧). [ಸಂ.]

ವಿಕಾಶ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಕಟವಾಗುವಿಕೆ ; ಪ್ರದರ್ಶನ. ೨. ಅರಳುವಿಕೆ ; ವಿಕಾಸ : 'ವಿಕಾಶಿಸು' ಪರಾ. ೩. ಮುಕ್ತವಾದ ಮಾರ್ಗ. [ಸಂ.]

ವಿಕಾಶಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅರಳಿಸು ; ವಿಕಾಸಗೊಳಿಸು : ಗಿರಿಜಾನಯನ ಕುಮುದಚಂದ್ರಮ ವಿಕಾಶಿಸು ನಿನ್ನ ಭಕ್ತಹೃತ್ಕುಮುದಮಂ ಪಂಪಾವಿರೂಪಾಕ್ಷ (ಚಬಪು. ೪-೧). [ವಿಕಾಶ + - ಇಸು$_{3}$]

ವಿಕಾಶ್ಯ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ವಿವರ್ತಿತ, ಕಂಪಿತ, ವಿಸೃಷ್ಟ, ನಿಗೃಹೀತ, ಸಂದಷ್ಟ, ಸಮುದ್ಗ, ಉದ್ವೃತ್ತ, ವಿಕಾಶ್ಯ, ಆಯತ ಮತ್ತು ರೇಚಿತ ಎಂಬ ಹತ್ತು ಬಗೆಯ ಅಧರಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ▯ "ಮೇಲಿನ ಹಲ್ಲುಗಳು ಕಾಣುವಂತೆ ಮುಗುಳ್ನಗೆ ನಕ್ಕು ತುಟಿಗಳನ್ನು ವಿರಳಮಾಡುವುದು. ಮಂದಹಾಸದಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ವಿನಿಯೋಗಿಸಬೇಕು" (ಲಾಸ್ಯರಾ. ೨೬೯ ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ಸಂತತ ಮುಗುಳ್ನಗೆಯಿಂ ಪಲ್ಲಂ ತೋಱಲ್ ಕೇಳ್ ವಿಕಾಶ್ಯದಧರಮೆನಿಕ್ಕುಂ (ಲಾಸ್ಯರಾ. ೩-೮೫). [ಸಂ.]

ವಿಕಾಸ (ನಾ). ೧. ಅರಳುವಿಕೆ ; ವಿಕಸನ : "ಉನ್ಮೀಳಿತಂ . . . ವ್ಯಾಕೋಚಂ, ವಿಕಾಸಃ – ಈ ೯ ಅಲರ್ವುದರ್ಕೆ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೩೧-೩೩). ೨. ವಿಸ್ತಾರ ; ವೈಶಾಲ್ಯ : 'ವಿಕಾಸಗೊಳ್ಳು' ಪರಾ. ೩. ಗಗನ ; ಆಕಾಶ :(೩). ೪. ಪ್ರಕಟನ ; ಪ್ರದರ್ಶನ. ೫. ಬೆಳವಣಿಗೆ ; ಅಭಿವೃದ್ಧಿ : ಜೀವನವಿಕಾಸವಿಲ್ಲದೆ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಉದಯವೂ ಇಲ್ಲ, ವಿಕಾಸವೂ ಇಲ್ಲ (ಕಸಾಚ. ೩). ೬. ಮುದ ; ಉಲ್ಲಾಸ : ಸರೋಜಪತ್ರವೀಜನಪವನಂ ವಿಕಾಸವಂನೊಡರ್ಚೆ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೪-೧೦೯). ೭. ಕ್ರಮವಾಗಿ ಬೆಳೆದು ಮಾರ್ಪಡುವಿಕೆ,–ಉತ್ತಮಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೊಂದುವಿಕೆ ; ಉತ್ಕ್ರಾಂತಿ : ವಿಕಾಸ, ವಿಕಸನ, ಪರಿಣಾಮ (Evolution. ಇಂಕ). [ಸಂ.]

ವಿಕಾಸಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅರಳಿಸು ; ಹಿಗ್ಗಿಸು : ಅಲೌಕಿಕವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ಕುಂಠಿತವಾದ ಜೀವನವನ್ನೂ ಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನೂ ತಮ್ಮ ಆಂತರಿಕಬಲದಿಂದ ವಿಕಾಸಗೊಳಿಸಬಹುದು (ಕಸಾಚ. ೩). [ವಿಕಾಸ + ಕೊಳ್$_{1}$ + - ಇಸು$_{3}$]

ವಿಕಾಸಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ೧. ವಿಸ್ತಾರವಾಗು ; ಹಿಗ್ಗು : ಆಂಟಿಮೊನಿ . . . ಹೆಡಸಾದ ಲೋಹವಾದರೂ ಕರಗಿ ಗಟ್ಟಿಯಾಗುವಾಗ ವಿಕಾಸಗೊಳ್ಳುವ ಗುಣವನ್ನು ಪಡೆದಿದೆ (ಕವಿಕೋ. I, ೧೯೬). ೨. ಬೆಳೆದು ಮಾರ್ಪಡು : ಬ್ರಾಹ್ಮಿಲಿಪಿ ಪಹ್‌ಲವಿಯ ಅರಮೇಯಿಕ್ . . . ಲಿಪಿಯಿಂದ ವಿಕಾಸಗೊಂಡಿದೆ (ದ್ರಾವಿ. ೪೯). [ವಿಕಾಸ + ಕೊಳ್ಳು$_{1}$ (< ಕೊಳ್$_{1}$)]

ವಿಕಾಸನ (ನಾ). ವಿಸ್ತರಿಸುವಿಕೆ ; ಅರಳುವಿಕೆ : ಶಶ್ವದ್ವಿಕಾಸನಹ್ರಾಸನಕ್ರಮಗಳಂ

ವಿಶ್ವದಲಿ ನರ್ತಿಸುತೆ ಪೌರುಷೋನ್ನತಿಯೊಳ್ ಸ್ವಸ್ವರೂಪವನರಸುವಾಟ ಪರಚೇತನದ ಹೃಷ್ಯದ್ವಿಲಾಸವಲೊ (ಮಂಕು. ೫೩೧). [ಸಂ.]

ವಿಕಾಸಲಕ್ಷ್ಮಿ (ನಾ). ೧. ಅರಳುವ ಶೋಭೆ. ೨. ಸಂತೋಷದ ಸಮೃದ್ಧಿ,- ಆಧಿಕ್ಯ. ೧,೨ : ಲಕ್ಷ್ಮೀವಮಹಾದೇವಿ ಕಮಳನೀಲಕ್ಷ್ಮಿಯಂತೆ ವಿಕಾಸಲಕ್ಷ್ಮಿಯನಪ್ಪುಕೆಯ್ಯು (ಮಲ್ಲಿಪು. ೪-೫೯). [ಸಂ. ವಿಕಾಸಲಕ್ಷ್ಮೀ]

ವಿಕಾಸವಾದ (ನಾ). [ವಿಜ್ಞಾನ] ಜೀವವು ಕ್ರಮಕ್ರಮವಾಗಿ ಮಾರ್ಪಡುತ್ತ ಬೆಳವಣಿಗೆ ಹೊಂದುವುದೆಂಬ ವಾದ ; ಉತ್ಕ್ರಾಂತಿವಾದ : "ಗರ್ಭಧಾರಣ ವಾಗುವುದರಿಂದ ಭ್ರೂಣವು ಹೊಸದಾಗಿ ಸೃಷ್ಟಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದೂ, ಹಿಂದಿನಿಂದ ಬಂದದ್ದೇ ವಿಕಾಸವಾಗುವುದೆಂದೂ ಹೇಳುವ ವಾದ ; ವಿಕಾಸವಾದ ; ಪರಿಣಾಮವಾದ" (Theory of Evolution. ೩೦೪೭) ; ಡಾರ್ವಿನ್ನನು ವಿಕಾಸವಾದವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿದ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೧೭೦). 'ಪರಿಣಾಮವಾದ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ವಿಕಾಸಿ (ಗು). ೧. ಅರಳುವ ; ಹಿಗ್ಗುವ. ೨. ಸ್ಫುಟವಾಗುವ ; ಪ್ರಕಟವಾಗುವ ; ಗೋಚರಿಸುವ : ಆ ದಿವ್ಯಾನುಭಾವಂ ಐರಾವತಗಜಕುಂಭಸ್ಫಾರಣವಿಶ್ಲಥ ವಿಕಾಸಿಕೇಯೂರಂ ಕೇಯೂರದೊಳೊರಸೆ ಸುರೇಂದ್ರನೊಳೋರಾಸನಮಿರ್ಪನರ್ಧ ದಾಸ್ಥಾಯಿಕೆಯೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೧೫೩). [ಸಂ. ವಿಕಾಸಿನ್]

ವಿಕಾಸಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅರಳಿಸು ; ಹಿಗ್ಗಿಸು : ಮಾಯಿದೇವಾರ್ಯ ದೇಶಿಕೋದ್ಯಾನ ಮಮ್ಮವಾಂಬುಜಮಂ ವಿಕಾಸಿಸುಗೆ ನಿಜತೇಜದಿಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೧-೧೮).

[ವಿಕಾಸನ + - ಇಸು]

ವಿಕಾಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅತಿಶಯವಾಗು : ಕಾಳಿಮದ ಕೂಟಮನಗಿಲ್ವೆಂಬ ಮುಳಿಸಿತಿ ವಿಕಾಳಿಸಲಮಲಕೀರ್ತಿಕಾಂತೆ ಪೊಣಮಟ್ಟು ಲೋಕಾಳಿಯಂ ತಿರುಗುವಳೆನಲ್ಕೆ ರಾಮನ ಯಶೋವಿಸ್ತರವನೇಪೊಗಳ್ವೆನು (ಕೃಮಭಾ. ೧೮-೧೪). 'ವಿಟಾಳಿಸು', 'ವಿತಾಳಿಸು' ಪರಾ. [ವಿಕಾಳ ? + - ಇಸು]

ವಿಕಿರ (ನಾ). ೧. ಎರಚಿದ ವಸ್ತು ; ಚೆಲ್ಲಿದ ಪದಾರ್ಥ. ೨. ಹಕ್ಕಿ ; ಪಕ್ಷಿ : "ವಿಕಿರಂ ನಗೌಕಸಂ ವಾಜಿ ದ್ವಿಜಂ ಪಕ್ಷಿ" (ಮಂಗರಾ. ೫೦-೧). ೩. ಬಾವಿ ; ಕೂಪ. ೪. ವೃಕ್ಷ ; ಮರ. ೫. ಹಬ್ಬುಗೆ ; ಪ್ರಸಾರ : ಆಯತಾಕ್ಷಿಯರಾಗಳಲರ್ಗಳಂ ಚೆಲ್ಲಿದರ್ . . . ಕಟಾಕ್ಷದ ಮರೀಚಿಗಳ ವೀಚಿಗಳ ವಿಕಿರದೊಡನೆ (ಕೃಮಭಾ. ೨೯-೧೧).

[ಸಂ.]

ವಿಕಿರಣ (ನಾ). ೧. ಚೆದರುವಿಕೆ ; ಕೆದರುವಿಕೆ : ಕೇಶವ ತನ್ನ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿ ಘಟಕಗಳ ವಿಕಿರಣದಿಂದ ತ್ರಸ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೆ (ಹೊಸಕ್ಕ. ೨೯೬). ೨. ಪ್ರಸಾರ ; ಹರಡಿಕೆ. ೩. ಹರಿದು ಹಾಕುವಿಕೆ ; ಛಿನ್ನವಿಚ್ಛಿನ್ನಗೊಳಿಸುವಿಕೆ. ೪. ಕೊಲೆ; ಹಿಂಸೆ. ೫. ಅರಿವು ; ಜ್ಞಾನ. ೬. ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ ; ಅರ್ಕ. ೭. [ಭೌತಶಾ] ಮಾಧ್ಯಮದ ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದೆ ಬೆಳಕಿನ ಕಿರಣಗಳಂತೆ ಪ್ರಸರಿಸುವಿಕೆ : ನಿರ್ವಾಯುಸ್ಥಳದಲ್ಲಿಯೂ (vaccum) ಅನಿಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಶಾಖವು ವಿಕಿರಣದ (Radiation) ಮೂಲಕ ಹರಡುತ್ತದೆ (ಶಿಲ್ಪನಾ. ೧೨೧). [ಸಂ.]

ವಿಕೀರಣ (ನಾ). ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ ; ಅರ್ಕ : "ಅರ್ಕಾಹ್ವಃ . . . ವಿಕೀರಣಃ, ಮಂದಾರಃ, ಅರ್ಕಪರ್ಣಃ — ೭ ಎಕ್ಕಗಿಡ, ಯಕ್ಕೇಗಿಡ, ಸೂರ್ಯವೃಕ್ಷ" (ಒದ್ಮಾಂಚಿ. ೧೩೦). [ಸಂ.]

ವಿಕೀರ್ಣ (ಗು). ೧. ಚೆದರಿದ ; ಕೆದರಿದ ; ಹರಡಿದ : ಪಾನಪ್ರದೇಶದಂತೆ ಪರಿಗತಮಧುಕೋಶಶತಮುಂ ವಿಕೀರ್ಣವಿವಿಧಕುಸುಮಮುಂ . . . ಮುನಿಜನಸೇವಿತಮುಮೆನಿಪುದು (ಕಾದಂಪೂ. ೧೦೦). ೨. ಆವರಿಸಿದ ; ತುಂಬಿದ : ಸಿಂಹಗಜವೃಷಭಗರುಡಮಯೂರಚಂದ್ರಾರ್ಕಹಂಸಾರವಿಂದಚಕ್ರಾಭಿಧಾನಧ್ವಜ ವಿಕೀರ್ಣವತಾಕಾವನೀಪರಿವೃತಮುಂ (ತತ್ತ್ವಸ್ತ್ರ. ೧೬೨) ; ಬುಧತಾತನ ತಿಳಿಜೊನ್ನಂ ವಿದಿತಾಶಾವಳಿವಿಕೀರ್ಣಪೂರ್ಣವಿಲಾಸಂ (ಹಮ್ಮಿರ. ೨-೬೩). ೩. ವಿಶಾಲವಾದ : ಧನುರ್ಗುಣವೇಗತಾಡನಾಕಳಿತವಿಕೀರ್ಣಕೋಷ್ಠಮನೆ ಕೂರ್ಮವಿನಿಷ್ಠುರ ಪೃಷ್ಠಭಾಗ ಮಂಡಳಘಟಿತರಾಂಸಮಂ ದಿಗಿಭಕುಂಭಮಿದೆಂದು ಧರಿತ್ರಿ ಬಂದು ನಿಶ್ಚಳತೆಯಿನಿರ್ಪಳೆತ್ತಿ ಭುಜಮಂಡಳದೊಳ್ ವಸುಧಾಧಿನಾಥನಾ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೩-೫೧). ೪. ಸೀಳಿದ ; ಹರಿದ. ೫. ಹೆಸರಾದ ; ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ; ವಿಖ್ಯಾತವಾದ. [ಸಂ.]

ವಿಕುದ್ರಕ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯದ ಒಂದು ಭಂಗಿ : ವಿಕುದ್ರಕ ಕುದ್ರಕಮೆಂಬ ಭೇದದೊಳ್ ಪರಿಣತಿ ರಂಜಿಸುತ್ತುಮಿರೆ ರಂಜಿಸಿದರ್ ಪೊಸದೇಸೆಕಾರ್ತಿಯರ್ (ಆದಿಪು. ೫-೩೧). 'ಕುದ್ರಕ' ಪರಾ. [?]

ವಿಕುರ್ವಾಣ (ಗು). ೧. ಮನಃಸ್ಥಿತಿ ಅಥವಾ ರೂಪವನ್ನು ಬದಲಿಸುವ. ೨. ಸಂತೋಷಪಡುವ ; ಹರ್ಷಗೊಂಡಿರುವ. (ನಾ). ೩. ಸಂತೋಷದಿಂದ ಕೂಡಿರುವವನು : "ಹರ್ಷಮಾಣಃ, ವಿಕುರ್ವಾಣಃ, ಪ್ರಮನಾಃ, ಹೃಷ್ಟಮಾನಸಃ — ೪ ಸಂತೋಷದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು" (ಒದ್ಮಾಂಚಿ. ೬೨೪). [ಸಂ.]

ವಿಕೂಣಿತ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ನಾಟ್ಯಮುದ್ರೆಯಲ್ಲಿ ತೋರುವ ಮೂಗಿನ ಆರು ವಿನ್ಯಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ℙ "ಮೂಗನ್ನು ಸಂಕುಚಿಸುವುದು ಎಂದರೆ ಮುದುರಿಸುವುದು. ಹಾಸ್ಯ, ಅಸೂಯೆ, ಜುಗುಪ್ಸೆ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ವಿನಿಯೋಗಿಸಬೇಕು" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨೬೬ ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ಪತ್ತಲ್‌ಹಾಸ ಜುಗುಪ್ಸಾವೃತ್ತಿಯೊಳೆ ವಿಕೂಣಿತಾಖ್ಯನಾಸಿಕಮೆನಿಕುಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩-೭೪).

[ಸಂ. ವಿಕೂಣಿತಾ]

ವಿಕೃತ (ಗು). ೧. ಬದಲಾದ ; ರೂಪಾಂತರ ಹೊಂದಿದ ; ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾದ. ೨. ಭಯಂಕರವಾದ : ಚೀರಿದತ್ತೊಂದು ರಣಶಕುನಿ, ಕಿವಿಗೊಟ್ಟು ಕೇಳ್, ದುಶ್ಶಕುನಗರ್ಭಿತವಿಕೃತ ವಿಕಟರವದಿಂದೆ! (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೬೦-೨೨೧೬). ೩. ವಿಕಾರರೂಪವನ್ನು ತಳೆದ. ೪. ರೋಗಿಷ್ಠವಾದ. ೫. ಕೆಟ್ಟ ; ದುಷ್ಟ : ಇದೇನಘಟಮಾನಮೋ ವಿಕೃತಘೋರ ಸಂಸಾರಂ (ಸುಕುಮಾ. ೪-೬೧). ೬. ಅಸಹ್ಯ ಬರುವಂತಹ ; ಜುಗುಪ್ಸೆಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ. (ನಾ). ೭. ಬದಲಾದವನು ; ಬದಲಾವಣೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟವನು : ಸಂಕುಚಿತದೃಷ್ಟಿಗೆ ವಿಕೃತನಾದಂತೆ ಕಂಡರೂ ಆ ಮೂಲವಸ್ತುವು ಅಥವಾ ಪರಮಾತ್ಮನೂ ಅಚ್ಚು ಅಳಿಯದೆ ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದ ಹಾಗೆಯೆ ಇರುವನು (ವಚನ. ೯). ೮. ಕುರೂಪ ; ವಿದ್ರೂಪತೆ : ಶ್ರೀ ಎಂದರೆ ಸೌಂದರ್ಯವೆಂಬ ಅರ್ಥವಿರುವಂತೆ ಅಶ್ರೀ ಎಂದರೆ ವಿಕೃತವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಿದೆ (ಸೌಂಧ. ೪೪). ೯. ಜುಗುಪ್ಸೆ ; ಅಸಹ್ಯ : ವಿಕೃತಕ್ಕೆ ಸಂದ ನಾಗ್ನ್ಯಮುಮಹಿಂಸೆಯೆಂಬ ಜನವಾದಮುಮಲ್ಲದೆ ಪೇಟ ಜೀವತತ್ತ್ವಮುಮನಜೀವತತ್ತ್ವ[ಮು]ಮನೆತ್ತಿದಿವರ್ ಜಿನತತ್ತ್ವತಾತ್ಪರ್ಕರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೩೨). ೧೦. ವಿಚಿತ್ರವಾದುದು ; ಅಸಾಮಾನ್ಯವಾದುದು : ಜಂಭಾರಿ ವಿಕೃತಮಾಡುವ ರಂಭಾನಟಿಯಂತೆ ಲಾಸ್ಯದೊಳ್ ತಾಂಡವಮುದ್ಜೃಂಭಿಸೆ ಗಣಿಕೆಯರೊಡನಾರಂಭಿಸಿದರಪೂರ್ವ ನರ್ತನಾರಂಭಣಮಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೬೪). ೧೧. ರೋಗಿ ; ಕಾಯಿಲೆ ಇರುವವನು : "ಗ್ಲಾನಃ, ಗ್ಲಾಸ್ನುಃ, ಆಮಯಾವೀ, ವಿಕೃತಃ . . . ಅಭ್ಯಾಂತಃ -೯ ರೋಗ ಉಳ್ಳವನ ಹೆಸರುಗಳು" (ಒದ್ಮಾಂಚಿ. ೧೫೫). ೧೨. ಮನಸ್ಸಿನ ವಿಕಾರ ; ಮನೋವಿಕಾರ : ಲಿಂಗ ಮೂರ್ತಿಯೊಳರ್ಚನಾಸಕ್ತಂಗೆ ನಿದ್ರಾಹಾರಮೈಥುನಸಂಗಭಯವಿಕೃತಂಗಳೆಂದುಂ ಹೊಂದದು (ಬಸವ. ೪೩-೯೨). ೧೩. ದೀನನಾದವನು ; ದೈನ್ಯಾವಸ್ಥೆಗೆ ಗುರಿಯಾದವನು : "ವಿಕೃತಃ, ವಿಪ್ರಲಬ್ಧಃ — ಈ ೨ ದೈನ್ಯಂಬಟ್ಟವಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೩-೨೨೮) ; "ವಿಕೃತಂ ವಿಪ್ರಲಬ್ಧನೆನೆ ಸಲೆ ದೈನ್ಯನಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೭೨-೨೧). [ಸಂ.]

ವಿಕೃತಕಾಮ (ನಾ). ಅಶ್ಲೀಲವಾದ ಕಾಮಚೇಷ್ಟೆ ; ಅಸಭ್ಯವಾದ ಲೈಂಗಿಕಭಾವ : ನರೆಯಲ್ಲಿರುವ ಮ್ಯಾಥೂಸ್‌ನ ವಿಕೃತಧರ್ಮಶ್ರದ್ಧೆ, ವೆಸ್ಟ್ ಇಂಡಿಯನ್‌ನ ವಿಕೃತಕಾಮ ಅವನಿಗೆ ಅಪ್ರಿಯವಾಗಿವೆ (ಹೊಸಕ್ಕ. ೨೯೦). [ಸಂ.]

ವಿಕೃತದಂತ (ನಾ). ೧. ವಕ್ರವಾದ ಹಲ್ಲು. ೨. ವಕ್ರವಾದ ಹಲ್ಲುಳ್ಳವನು : ಚಾಪವೃಷಮೇಷವಾಗಿರೆ ಪಾಪಾಲೋಕನದೆ ವಿಕೃತದಂತನೆನಿಕ್ಕುಂ (ಜಾತಕ. ೫೧-೨೦).

[ಸಂ.]

ವಿಕೃತವೇಷಿ (ನಾ). ಅಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ವೇಷವನ್ನು ತೊಟ್ಟವನು : ಸುದತಿಯರು ಮೈಮಜೆತಿವನ ಬೆಂಬತ್ತಿ ಪೋಪುದು ಚೋದ್ಯವೀ ವಿಕೃತವೇಷಿ ಯಾರು (ವಿಜ್ಞಾನೇಶ್ವ. ೫-೧-೧೯) [ಸಂ. ವಿಕೃತವೇಷಿನ್]

ವಿಕೃತಾಂಗ (ನಾ). ೧. ವಿಕಾರವಾದ ದೇಹ ಭಂಗಿ : ವಿಕೃತಾಂಗ ವೇಷಭಾಷಾಪ್ರಕಾರ ಕೃತಹಾಸಹೇತುಕಂ ಹಾಸ್ಯಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೦೯). ೨. ವಿರೂಪಗೊಂಡ

ಶರೀರವುಳ್ಳವನು ; ವಿಕಾರವಾದ ಶರೀರವುಳ್ಳವನು: ವಿಕೃತಾಂಗರ್ ವಿಕೃತಾಯುಧರ್ ವಿಕೃತವೇಷರ್ ಪೂಣ್ಕೆಯಿಂ ದಾನವಾಂತಕನೊಳ್ ತಳ್ತೆಚಿದು . . . ದೆಸೆಬಿಟ್ಟುಂ ಪಾಚಿದರ್ ಬೇಗದಿಂ (ಜಗಾ. ೧೮-೧೨). [ಸಂ.]

ವಿಕೃತಾಂಗಿ (ನಾ). ವಿದ್ರೂಪವಾದ ದೇಹವುಳ್ಳವನು : ಏನಾದುದೋಯೆನುತ್ತಂ ಪಿತಾಮಹನ ದೈನ್ಯಾನನವನೀಕ್ಷಿಸುತ ನುಡಿದನಾ ವಿಷ್ಣು ವಿಕೃತಾಂಗಿಗಳ ಪರಿಕಿಸುತ್ತ (ವೀಶೈಷು. ೩-೧೭-೩೦). [ಸಂ. ವಿಕೃತಾಂಗಿನ್]

ವಿಕೃತಿ (ನಾ). ೧. (ಮನಸ್ಸು, ಉದ್ದೇಶ, ಆಕಾರ, ವಸ್ತು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ) ಬದಲಾವಣೆ ; ವ್ಯತ್ಯಾಸ ; ಮಾರ್ಪಾಡು. ೨. ಬೇನೆ ; ರೋಗ. ೩. ಉದ್ರೇಕ ; ಉದ್ವೇಗ. ೪. ಕೋಪ; ಕ್ರೋಧ. ೫. ಭಟ್ಟಿಯಿಳಿಸಿದ ದ್ರವ ; ಅರ್ಕ. ೬. ಕುರೂಪ ; ವಿಕಾರ : ಕಾಣಿಸಿತೊಂದು ದಸ್ಯು ಶಿಶು, ಮುಳ್ ಮಣ್ಣು ತರಗೆಲೆಯಿಡಿದ ನೆಲದ ಮೇಲಿರುವ ಮುತ್ತಿ, ಹಾ, ವಿಕೃತಿ ವಕ್ರತೆ ರೂಪುಗೊಂಡಂತೆ! (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೨-೫೦). ೭. ಅರುವತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕನೆಯ ಸಂವತ್ಸರ : ಮತ್ತಮಾ ವರ್ಷವೇ ಪ್ರಭವ . . . ವಿಕೃತಿ . . . ಅಕ್ಷಯವೆಂದಱುವತ್ತು ತೆಱನಾಗಿಹುದು (ವಿವೇಕ. ೨೬೩). ೮. [ಛಂದ] ಪ್ರತಿಪಾದದಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತುಮೂರು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವ ಒಂದು ಛಂದೋವೃತ್ತ : ಉಕ್ತಿ ಅತ್ಯುಕ್ತಿ . . . ವಿಕೃತಿ ಸಂಕೃತಿ ಅತಿಕೃತಿ ಉತ್ಕೃತಿ ಎಂದಿಪ್ಪತ್ತಾಱು ಛಂದಂಗಳಕ್ಕುಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೧-೪೬ ವ). ೯. [ವ್ಯಾಕ] ದೀರ್ಘಸ್ವರ : ಸಪ್ತವರ್ಣಂ ಪ್ರಕೃತಿ ನವವರ್ಣಮದು ವಿಕೃತಿ ಷೋಡಶಂ ಸ್ವರಗಳೆನಿಸಿದುವು (ರಾಘಶ. ೨-೫೬). ೧೦. [ಸಾಂಖ್ಯ] ಮೂಲವಸ್ತುವಿನಿಂದ ಉದ್ಭವಿಸಿದ ಇನ್ನೊಂದು ರೂಪ ; ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದುದು : ಪುರುಷನು ಪ್ರಕೃತಿಯೂ ಅಲ್ಲ ವಿಕೃತಿಯೂ ಅಲ್ಲ ಎಂದು ಸಾಂಖ್ಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ಬ್ರಸೂಭಾ. ೯೮ ಅಡಿಟಿ). ೧೧. [ಯೋಗ] ಪ್ರಕೃತಿ, ಪ್ರಕೃತಿವಿಕೃತಿ, ವಿಕೃತಿ ಮತ್ತು ಉದಾಸೀನವೆಂಬ ನಾಲ್ಕುಬಗೆಯಾದ ವ್ಯಾವಹಾರಿಕ ವಸ್ತು: ಭುವನದಿಂ ಧರ ಧರಣಿಯಿಂದುದ್ಭವಿಸಿತೋಷಧಿ ಓಷಧಿಗಳಿಂದವತರಿಸಿ ತಾನಾದಿಪುರುಷಪ್ರಕೃತಿವಿಕೃತಿಗಳು (ಶಿವ್ಯಾಳು. ೪-೭) ; ವಿಕೃತಿಯೆಂದರೆ ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳು, ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳು, ಮನಸ್ಸು, ಪ್ರಾಣ ಎಂದು ಹನ್ನೆರಡು (ಹಿಂದಸಾ. ೧೯೪). ೧೨. ನಲವತ್ತೈದು ಬಗೆಯ ಮಂತ್ರ ಸಾಧನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಮಾತೃಕಾಚಕ್ರ ಸರ್ವತೋಭದ್ರ . . . ವಿಕೃತಿ . . . ಎಂಬ ಪಂಚಚತ್ವಾರಿಂಶನ್ಮಂತ್ರಸಾಧನಗಳೊಳು ಪ್ರಟ್ಟಗೊಂಡು (ವಿವೇಕ. ೬೦).೧೩. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಾಡಿನ ರೀತಿ (?) : ದರು ಪರಿ ವಿಕೃತಿ ವಿಂದಾಣವೆಂಬ ಚರ್ತುವಿಧದಂಡಿಯಲ್ಲಿ . . . ಪಾಡಿ ಮೋಹಿಸುವ ಗಾಯಕರಿಂ (ವಿವೇಕ. ೧೯೦). [ಸಂ.]

ವಿಕೃತಿದೋಱು (ಕ್ರಿ). (ಹಾಸ್ಯಕ್ಕಾಗಿ) ಮುಖ, ಮೈ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ವಿಕಾರಗಳನ್ನು ತೋರು; ವಕ್ರಭಂಗಿ, ವಕ್ರಮುದ್ರೆಗಳನ್ನು ತೋರು : ಬಹುವಿಧವಿಕಟವೇಷದಿಂ ವಿಕೃತಿ[ಪಾಠಾಂ. ತ]ದೋಱೆ ನಗೆಯಂ ಬೀಱೆ ನಲಿದು ನರ್ತಿಪ ಭ್ರಂಗಿರಿಟಿಯಂ (ಶಟಕಂ. ೧-೭೯ ವ). [ವಿಕೃತಿ + ತೋಱು]

ವಿಕೃತಿಸ್ವರ (ನಾ). ೧ = ವಿಕೃತಿ ೯ : ಸಿದ್ಧನಂಜೇಶನೆಂಬ ವೀರಶೈವಕವಿ . . . ಹ್ರಸ್ವಸ್ವರಗಳನ್ನು "ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ"ಗಳೆಂದೂ, ದೀರ್ಘಸ್ವರಗಳನ್ನು "ವಿಕೃತಿಸ್ವರ"ಗಳೆಂದೂ ಹೆಸರಿಸಿದ್ದಾನೆ (ಶಬ್ದಾಂಶ. ೧೬). ೨. [ಸಂಗೀತ] ರಿ, ಗ, ಮ, ಧ ಮತ್ತು ನಿ ಎಂಬ ಸ್ವರಗಳು : ಉಳಿದ ಋಷಭ, ಗಾಂಧಾರ, ಮಧ್ಯಮ, ಧೈವತ, ನಿಷಾದಗಳು ಪಠಕದಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿರುವ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಶ್ರುತಿಗಳನ್ನೇ ಅಲ್ಲದೆ, ವ್ಯತ್ಯಸ್ತ ಶ್ರುತಿಸಂಖ್ಯೆಗಳನ್ನೂ ಹೊಂದಿ, ಧ್ವನಿಭೇದ ಪ್ರಕಟಿಸುವ ಕಾರಣ ವಿಕೃತಿಸ್ವರಗಳೆನಿಸಿಕೊಂಡಿವೆ (ಸಂಗೀತಂ. ೧೫೫). [ಸಂ.]

ವಿಕೃಷ್ಟ (ಗು). ೧. ಎಳೆದಾಡಿದ. ೨. ಸೆಳೆದುಕೊಂಡ ; ಆಕರ್ಷಿಸಿದ. ೩. ವಿಸ್ತರಿಸಿದ ; ನೀಳಗೊಳಿಸಿದ. ೪. ಶಬ್ದಮಾಡಿದ ; ಧ್ವನಿ ಮಾಡಿದ. (ನಾ). ೫. [ನಾಟ್ಯ] ಮೂಗಿನ ಆರು ಬಗೆಯ ವಿನ್ಯಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; IP "ಮೂಗನ್ನು ಅರಳಿಸುವುದು, ರೋಷ, ಪೀತ, ಪವರಿಕೆ, ವಾಸನೆ ನೋಡುವುದು ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ವಿನಿಯೋಗಿಸಬೇಕು" (ಅಭ್ಯರಂ. ೨೭೭ ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ಅತ್ಯಂತರೋಷದಿಂದೌನ್ನತ್ಯದ ಮೂಗರಲ್ದ ಭಾವಮದುವೆ ವಿಕೃಷ್ಟಂ (ಅಭ್ಯರಂ. ೩-೭೪). [ಸಂ.]

ವಿಕೃಷ್ಟಿ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ಇಪ್ಪತ್ತು ಬಗೆಯ ಕೈಚಲನೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಧೂನನ, ಶ್ಲೇಷ . . . ಆಕೃಷ್ಟಿ, ವಿಕೃಷ್ಟಿ . . . ತರ್ಜನ - ಈ ಇಪ್ಪತ್ತು ಕರಕರ್ಮಭೇದಂಗಳ್ (ಅಭ್ಯರಂ. ೪-೧೨ ವ). [ಸಂ.]

ವಿಕೇಂದ್ರೀಕರಣ (ನಾ). ಒಂದು ಕೇಂದ್ರದಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಿರುವ ಆಡಳಿತಾಧಿಕಾರ, ಉದ್ದಿಮೆ, ವ್ಯವಸಾಯ ಇತ್ಯಾದಿ ವ್ಯವಸ್ಥಿತ ಕಾರ್ಯಕಲಾಪಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಸ್ಥಳಗಳಿಗೆ ಹಂಚುವಿಕೆ ; ಸ್ಥಳೀಯ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಕೆಲವು ಬಾಬುಗಳನ್ನು ವರ್ಗಾಯಿಸುವಿಕೆ : ಆಡಳಿತದಲ್ಲಿ ವಿಕೇಂದ್ರೀಕರಣವನ್ನು ತರುವುದು ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವದ ಬಹುಮುಖ್ಯವಾದ ಅಂಶ (ಋಢಿ). 'ವಿಕೇಂದ್ರೀಕರಿಸು' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ವಿಕೇಂದ್ರೀಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಒಂದು ಕೇಂದ್ರದಲ್ಲಿಯೆ ಒಟ್ಟುಗೂಡಿರುವ ಅಧಿಕಾರ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕೇಂದ್ರಗಳಿಗೆ ಹಂಚು, — ವಿಂಗಡಿಸು : ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ಅಗತ್ಯವರಿತು, ಔಚಿತ್ಯವರಿತು ವಿಕೇಂದ್ರೀಕರಿಸುವುದು ಒಳ್ಳೆಯದು (ಶಿಕ್ಷ.ದ. ೩೧೯). [ವಿಕೇಂದ್ರೀಕರಣ + - ಇಸು]

ವಿಕೋಪ (ನಾ). ೧. ಅತಿಶಯವಾದ ಸಂತಾಪ, — ಕ್ಷೋಭೆ. ೨. ಅನರ್ಥ ; ದುಷ್ಪರಿಣಾಮ. ೩. ಕೋಪ ; ಕ್ರೋಧ.

ವಿಕೋಪಕ್ಕೆ ಮುಟ್ಟು = ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ಕೈಮೀರು, — ಹತೋಟಿ ತಪ್ಪು, — ಗಂಭೀರವಾಗು : ಗುಸುಗುಸು ಮಾತು ಒಂದು ದಿನ ವಿಕೋಪಕ್ಕೆ ಮುಟ್ಟಿ ದೊಡ್ಡ ಅನಾಹುತವಾಗುವದರಲ್ಲಿತ್ತಲ್ಲ (ಮೂಯಿದಾ. ೧೫೨). ವಿಕೋಪಕ್ಕೆ ಹೋಗು = ವಿಕೋಪಕ್ಕೆ ಮುಟ್ಟು : ಪ್ರಸಂಗ ವಿಕೋಪಕ್ಕೆ ಹೋಗಬಹುದೆಂದು ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಬರೆಯಲಾಗಿದ್ದಿತು (ರಂಗರೂ. ೭೦). [ಸಂ.]

ವಿಕೋಶ (ಗು). ೧. ಹೊದಿಕೆಯಿಲ್ಲದ ; ಆವರಣವಿಲ್ಲದ. ೨. ಒರೆಯಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ತೆಗೆದಿರುವ. (ನಾ). ೩. [ನಾಟ್ಯ] ಇಪ್ಪತ್ತು ಬಗೆಯ ಸಂಚಾರಿದೃಷ್ಟಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; IP "ರೆಪ್ಪೆಗಳನ್ನರಳಿಸಿ ಬಡಿಯದೆ ಆಲಿಗಳನ್ನು ತಿರುಗಿಸುವುದು" (ಅಭ್ಯರಂ. ೨೭೧ ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ಶೂನ್ಯ, ಮಲಿನ, ಶ್ರಾಂತ . . . ವಿಕೋಶ, ವಿಭ್ರಾಂತ, ವಿಪ್ಲುತ, ತ್ರಸ್ತ, ಮದಿರೆ - ಈ ಇಪ್ಪತ್ತು ಸಂಚಾರಿದೃಷ್ಟಿಗಳು (ಅಭ್ಯರಂ. ೩-೮ ವ). [ಸಂ.]

ವಿಕೋಶದೃಷ್ಟಿ (ನಾ). = ವಿಕೋಶ ೩ : ಅಲರ್ದೆವೆಪೊಯ್ಯದೆಯಾಲಿಗಳೊಲವಿಂ ತಿರುಗಲ್ ವಿಕೋಶದೃಷ್ಟಿಯೆನಿಕ್ಕುಂ (ಅಭ್ಯರಂ. ೩-೩೭). [ಸಂ.]

ವಿಕ್ಕ (ನಾ). ಆನೆಯ ಮರಿ ; ಮರಿಯಾನೆ : ನಡುವಿರ್ದೆಟ್ಟರೆ ಪೋತವಿಕ್ಕಕಳಭಂಗಳ್ [ಪಾಠಾಂ. ಚಿಕ್ಕಪೋತಕಲಭಂಗಳ್] ಕೂಡೆ ಸಾರ್ದಿರ್ಕೆಲಂಬಿಡದಿಂಬುಂದೆಲೆಯಾನೆಗಳ್ ಬರೆ . . . ಯೂಥತತಿಯಿಂ ಚೆಲ್ವಾದುದಾ ಕಾನನಂ (ಜಗಾ. ೧೬-೫); ಕರುಪಿನ ವಿ [ಪಾಠಾಂ. ಚಿ]ಕ್ಕ ಪೋತಕರಿಣಿ ಗಣಮಂ ನವಪಲ್ಲವಂಗಳಂ ಮುದಗೊಳೆ ಮುನ್ನೆ ಮೇಯಿಸಿ ಬಟೆಕ್ಕದು ಮೇದು . . . ಒಲೆದೂಡಿ ಪೊಡಬ್ಬ ಶಯ್ಯೆಯೊಳ್ ಮದಕರಿ ಮುನ್ನಮೊಯ್ಯರಿಸಿ ತಾಂ ಬಟೆಕಿರ್ಪುದು ರಮ್ಯಶಯ್ಯೆಯೊಳ್ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೪-೧೧೩). 'ಬಿಕ್ಕ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ವಿಕ್ಕಿರ (ನಾ). ಹಕ್ಕಿ ; ಪಕ್ಷಿ : ವಿಷ್ಕಿರ-ವಿಕ್ಕಿರ (ಶಮದ. ೨೫೫ ಪ್ರಯೋ) ; ಗರಿಯ ವಿಕ್ಕಿರನೊ ಕಿನ್ನರನೊ ಬಗೆವದೆಯ ಮಾಧುರಿಯನರುಹಮಗೆ (ಗಿಣಿಪಂ. ೭-೭೩). 'ವಿಕಿರ' ಪರಾ. [ಸಂ. ವಿಷ್ಕಿರ]

ವಿಕ್ರಮ (ನಾ). ೧. ಹೆಜ್ಜೆಯಿಡುವಿಕೆ ; ಪಾದನ್ಯಾಸ. ೨. ಹೆಜ್ಜೆ ; ಪಾದ ; ಅಡಿ : ಜಲದಾಡ್ಡಂಬರಮತ್ತಿದಂಘ್ರಿಯ ನಖಾಂಶುಶ್ರೇಣಿ ತಾರಾಗಣಚ್ಚಲದಿಂದಿರ್ಪಿನಮಿನ್ನುಮಂದವನಿಚಕ್ರಂ ವಿಕ್ರಮಕ್ಕೆಯ್ದದಾ ಬಲಿಯಂ . . . ಮೆಟ್ಟಿ ರಸಾತಳಕ್ಕಿಳಿಪಿದೈ ನೀಂ ವಾಮನಾಕಾರದಿಂ (ಜಗಾ. ೧-೫೫). ೩. ಪ್ರಯಾಣ ; ಸಂಚಾರ : ಭೂಪಾಲಕರು . . . ಗಂಗಾಕೂಲದುತ್ತರಭಾಗದಲಿ ಮಾಡಿದರು ವಿಕ್ರಮವ (ಶಿವ್ಯಾಅ. ೧-೦). ೪. ಪರಾಕ್ರಮ ; ಶೌರ್ಯ : ವಿಕ್ರಮ[ಂ] ಕ್ರಮಮಾಂ ವಿಕ್ರಮದಾತನಂ (ಶಂಪಭಾ.೧೧-೯೨). ೨, ೪: ಆಕ್ರಮಿಪಡೆಯೊಳು ಮೂಜುಂ ವಿಕ್ರಮದಾಯಾಸಮಾಯ್ತು ಮುಂ ಚಕ್ರಿಗೆನುತ್ತಾಕ್ರಾಂತಸಮಸ್ತಜಗಚ್ಚಕ್ರಂ ನೃಪನೊಂದೆ ವಿಕ್ರಮಂ ನಗುತಿರ್ಕುಂ (ಕಾದಂಪೂ.೯) ; ಅಂಬುಜನಾಭನಂತೆ ವಿಸ್ತಾರಿತವಿಕ್ರಮಂ ದ್ಯುಮಣಿಯಂತಿರೆ

ಸತ್ಪದವರ್ತಿಯೆಂಬುದೀ ಧಾರಿಣಿ ಮಾಚಿದೇವನರಪಾಳನಂ (ಎಕ. XI, ದಾವಾ. ೪೩-೫೭; 1164). ೫. ಶೂರ ; ಪರಾಕ್ರಮಿ : ಆಕ್ರಮಿಸಿದುದೀಗ ದ್ವಿಗುಣವಾದುದು ಬುದ್ಧಿ ವಿಕ್ರಮರಾದವೆನ್ನೊಡೆಯ (ಭರತ. ೬೯-೧೪೩). ೬. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಒಂದು ಅವತಾರ ; ತ್ರಿವಿಕ್ರಮ : ಒಂದಡಿಯನಿಟ್ಟು ಹರಿ ಮತ್ತೊಂದಡಿಗಡಿಯತ್ತುವಾಗಳುಂ ವಿಕ್ರಮನಾದುದಿನ ಸಂಸ್ಕಾರಂ ಬಿಡದೆಂದೆನೆ ಬಗೆಗೊಳಿಸಿದಂ ತಳರ್ನಡೆವೆಡೆಯೊಳ್ (ಜಗ. ೩-೪೨). ೭. ಅರುವತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯ ಸಂವತ್ಸರದ ಹೆಸರು : ಸಡಗರದ ತಿಟ್ಟಮ್ಮಂ ವಿಕ್ರಮಮೆಂಬ ವರ್ಷದೊ[ಳ್] ಗೋಶಹಸ್ರಮಿಟ್ಟೊ[ಂ] (ಸೌಇಇ. XX, ೧೬-೪; 920). ೮. ಉಜ್ಜಯಿನಿಯ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಜನಾಗಿದ್ದ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಹೆಸರು : 'ವಿಕ್ರಮಶಕ' ಪರಾ. ೯. ಕಲ್ಯಾಣಿ ಚಾಲುಕ್ಯರ ರಾಜನಾಗಿದ್ದ ಆರನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಹೆಸರು: 'ವಿಕ್ರಮವರ್ಷ' ಪರಾ. ೧೦. ಸಾಹಸಕೃತ್ಯ, ಕ್ರೀಡೆ, ವಿದ್ಯೆ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಧಿಸುವ ಅತ್ಯುಚ್ಚವಾದ ಮಟ್ಟ ; ಹಿಂದಿನ ದಾಖಲೆಗಳನ್ನು ಮೀರಿಸುವ ದಾಖಲೆ : ವಿಕ್ರಮ ಸ್ಥಾಪಿಸುವ ಮಕ್ಕಳೂ ಆಗಾಗ ಹುಟ್ಟುತ್ತಾರೆಂಬುದು ಅವರಿಗೆ ತಿಳಿದಿದೆ (ಗಾಪ. ೧೬೩). ೧೧. [ಅಶ್ವಶಾ] ಕುದುರೆಯ ಐದು ಬಗೆಯ ನಡಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಬಿಂಕಂಬಡೆದುದು ವಿಕ್ರಮಮಂಕಿತಮುಪಕಂಠಮುಪಜ ಮುಪಜವಮೆಂಬಯ್ದುಂ ಕಣ್ಗೊಳಿಸುವ ಧಾರೆಗಳಂ ಕುದುರೆಯ ಕಾಲ್ಗೆ ಕೋಡಗಜ್ಜಿಯೊಳವರ್ಕುಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೯-೩೬). [ಸಂ.]

ವಿಕ್ರಮದರಿದ್ರ (ನಾ). ಪರಾಕ್ರಮಹೀನನಾದವನು ; ಹೇಡಿ : ನಿಮಗೆ ಸದರವೆ ಪಾರ್ಥನೆಲೆ ವಿಕ್ರಮದರಿದ್ರರಿಂ ವೃಥಾಸಂಭ್ರಮಿತರಿರಾ (ಜಿವ್ಮಾದ್ರೋ. ೧-೭೦). [ಸಂ.]

ವಿಕ್ರಮವರ್ಷ (ನಾ). ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಾಲುಕ್ಯರಾಜ ಆರನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನು ತನ್ನ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ ಶಕ : ಎಸೆವ ಸಕವರ್ಷಮಂ ಮಾಣಿಸಿ ವಿಕ್ರಮವರ್ಷಮೆಂದು ತನ್ನಯ ಪೆಸರಂ ವಸುಮತಿ ನೆಗಳ್ಚಿದ ಸಾಹಸಿಗಂ ಜಗದೇಕದಾನಿ ಧರ್ಮವಿನೋದ (ಸೌಇಇ. XX, ೯೩-೨೯; 11, 12 ನೆಯ ಶತ). [ಸಂ.]

ವಿಕ್ರಮಶಕ (ನಾ). ಉತ್ತರಭಾರತದಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಲಿತವಿರುವ ಒಂದು ಶಕ ; ಉಜ್ಜಯಿನಿಯ ಅರಸನಾಗಿದ್ದ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನಿಂದ ಕ್ರಿಸ್ತಪೂರ್ವ ಐವತ್ತೇಳರಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿತವಾಯಿತೆಂದು ಹೇಳಲಾದ ಶಕ : ಭರತಖಂಡದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ ಶಕಗಳು ಎರಡು – ಉತ್ತರಭಾರತದಲ್ಲಿ ವಿಕ್ರಮಶಕ, ದಕ್ಷಿಣಭಾರತದಲ್ಲಿ ಶಾಲಿವಾಹನಶಕ (ಕಶಾಅ. ೫೨). [ಸಂ.]

ವಿಕ್ರಮಹೀನ (ನಾ). ಶೌರ್ಯವಿಲ್ಲದವನು ; ಹೇಡಿ : ವಿಕ್ರಮಹೀನಂ ಗುಚ್ಛಕುಲಕ್ರಮವೇಬಾಚ್ಚೆ (ನೇಮಿಪು. ೧೨-೩೩). [ಸಂ.]

ವಿಕ್ರಯ (ನಾ). ಮಾರಾಟ ; ಬಿಕರಿ : "ಕ್ರಯಂ ವಿಕ್ರಯಂ ಕೊಳ್ಳಕೊಡುಹಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೨-೨) ; ಹೋಟಲಾಹಾರವಿಕ್ರಯದ ಮನೆ, ಮದ್ಯಮಂ ಮಾರುವಂಗಡಿ . . . ಇಂತು ಹಬ್ಬಿದೆ ಪಟ್ಟಣದ ಬೃಹಜ್ಜೀವನಂ (ಪಕ್ಕಿಗಾ. ೨೯-೪೧). [ಸಂ.]

ವಿಕ್ರಯಶಾಲೆ (ನಾ). ಮಾರಾಟದ ಸ್ಥಳ ; ಅಂಗಡಿ : "ಪಣ್ಯಂ, ವಿಕ್ರಯಶಾಲಾ, ಆಪಣಃ, ವಿಪಣಿಃ – ಈ ೪ ಅಂಗಡಿ" (ಹಲಾಯು. ೫೦-೧೯೧). [ಸಂ. ವಿಕ್ರಯಶಾಲಾ]

ವಿಕ್ರಯಿಕ (ನಾ). ಮಾರಾಟ ಮಾಡುವವನು ; ವ್ಯಾಪಾರಿ : "ವಿಕ್ರೇತಾ, ವಿಕ್ರಯಿಕಃ - ೨ ಮಾರುವವನ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತ. ೨೯೭). [ಸಂ.]

ವಿಕ್ರಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮಾರು ; ಮಾರಾಟ ಮಾಡು : ಕಟ್ಟಿಗೆಗಳಂ ಕೈಯಾರೆ ಕಡಿಕಡಿದೊಟ್ಟಿ . . . ಮೋಳಿಗೆಮಾರ ವಿಭುವಂಗಡಿಯೊಳಗೆ ವಿಕ್ರಯಿಸಿಯದಟಿಂದ ಒಸೆದು ಜಂಗಮಕೋಟಿಗಾರಾಧಿಸುತ್ತಿರಲು (ಬಸವು. ೩೦-೪); ಅದರ ಮೇಲಿನ ರತ್ನಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಅವುಗಳನ್ನೂ, ಚಿನ್ನವನ್ನೂ ಬಿಡಿಬಿಡಿಯಾಗಿ ವಿಕ್ರಯಿಸಲಾಗುವುದು (ರತ್ನಗೋ. ೯).

[ವಿಕ್ರಯ + - ಇಸು]

ವಿಕ್ರಾಂತ (ಗು). ೧. ಹೆಜ್ಜೆಯಿಟ್ಟ ; ದಾಟಿ ಹೋದ. ೨. ಪರಾಕ್ರಮಿಯಾದ ; ಶೂರನಾದ : ಪುಷ್ಕಲಂ ಶತ್ರುಘ್ನನಿಂ ಬೆಸನಾಂತು ತಳ್ವದೆ ಮಾಱಾಂತ ವಿಕ್ರಾಂತರಾಜಪುತ್ರನಂ ಸರಲ ಸೋನೆಯಿಂ . . . ತಡೆದಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೯೨-೧೧). (ನಾ). ೩. ಶೂರ ; ಪರಾಕ್ರಮಿ: ವಿಕ್ರಾಂತಾರಾತಿಗಳಂ ಕಳಲ್ಚಿ ಧರೆಯಂ ನಿಷ್ಕಂಟಕಂ ಮಾಡಿ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೩೬-೧೪ ; 1068). ೪. ಶೌರ್ಯ ; ಪರಾಕ್ರಮ : ಅತರ್ಕ್ಯಂ ವಿಕ್ರಾಂತಂ ಭುಜಬಲಮಸಾಮಾನ್ಯಮಧಿಕಂ ಪ್ರತಾಪಂ ಪೋಗೀತಂಗೆಣೆಯೆ ದ್ವಿಜರ್(ಪಂಪಭಾ. ೧-೮೦) ; ಅಗಣಿತದೋರ್ಬಲದಿಂ ಸಂಯುಗದೊಳ್ ಮಾಱಾಂತ ವೈರಿರಾಜನನೇನುಂ ಬಗೆಯದುಬಿದಿಱಿವ ವಿಕ್ರಾಂತಗುಣಮನುತ್ಸಾಹಶಕ್ತಿಯೆಂಬರ್ ವಿಬುಧರ್ (ಪಂಚತಂ. ೨೯೫-೫). ೫. ಹೆಜ್ಜೆಯಿಡುವುದು. [ಸಂ.]

ವಿಕ್ರಿಯರ್ದ್ಧಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ ದೊರೆಯುವ ಎಂಟು ಬಗೆಯ ಸಿದ್ಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಇರ್ಪತ್ತುಸಾಸಿರದಾಱುನೂರ್ವರ್ ವಿಕ್ರಿಯರ್ದ್ಧಿಪ್ರಾಪ್ತರುಂ (ಆದಿಪು. ೧೬-೪೦ ವ). 'ಕ್ರಿಯಾಗೋಚರರ್ದ್ಧಿ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ವಿಕ್ರಿಯಾಗಜ (ನಾ). ರೂಪಪರಾವರ್ತನೆಯ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಆನೆ : ಮುನ್ನಮೆ ಪಾಂಡುಕಮೆಬಿಳಾವನಕ್ಕಡರ್ದುದಿದೇಂ ಮನಃಪವನವೇಗಿಯೊ ಶಕ್ರನ ವಿಕ್ರಿಯಾಗಜಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೨-೯೪). [ಸಂ.]

ವಿಕ್ರಿಯಾಬಲ, ವಿಕ್ರಿಯಾಬಳ (ನಾ). ಬೇಕಾದ ರೂಪ, ಆಕಾರ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ತಾಳುವ ಶಕ್ತಿ ; ಮಾಯಾಶಕ್ತಿ : ಅಂತು ವಿಕ್ರಿಯಾಬಲದ ಗೀರ್ವಾಣವಾರಣಂ ವಿಗುರ್ವಿಸೆ (ಅಜಪು. ೪-೨೩ ವ) ; ಬಲದೇವಾಕೃತಿಯಂ ಸರಾಗನಮರಂ ನಿಷ್ಪ್ರಾಣಮಂ ವಿಕ್ರಿಯಾಬಲದಿಂ ನಿರ್ಮಿಸೆ ಕಂಡು ಲಕ್ಷ್ಮಣನದಂ . . . ಬಿಟ್ಟಂ ಧರಾತಳದೊಳ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೬-೪೯). ವಿಕ್ರಿಯಾಬಳ : ಸೂಕ್ಷ್ಮಾಂಗನಾಗಿರ್ಪನಾಗಳೆ ದಿಗ್‌ವ್ಯಾಪಕನಪ್ಪನಿಂತು ಪಲವುಂ ಚೋದ್ಯಂಗಳಂ ವಿಕ್ರಿಯಾಬಳದಿಂದಾಡಿ ಮಹೇಂದ್ರಜಾಲಿಗನುಮಂ ಪೋಲ್ತಂ ಸುರಾಧೀಶ್ವರಂ (ಆದಿಪು. ೭-೧೨೨). [ಸಂ.]

ವಿಕ್ರಿಯಾಬಳ 'ವಿಕ್ರಿಯಾಬಲ' ನೋ.

ವಿಕ್ರಿಯಾಶಕ್ತಿ (ನಾ). = ವಿಕ್ರಿಯಾಬಲ : ವಾಹನಾಮರವಿಕ್ರಿಯಾಶಕ್ತಿಸಂಜನಿತ ವಾಜಿಸಾಮಜಾದ್ಯನೇಕಯಾನಂಗಳನೇಱಿ ಪೋಗಿ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೪-೭೬ ವ). [ಸಂ.]

ವಿಕ್ರಿಯೆ (ನಾ). ೧. ಬದಲಾವಣೆ ; ವ್ಯತ್ಯಾಸ : ಪುನಃ ಪುನಃ ಯಂತ್ರವು ಕೆಲಸ ಮಾಡಬೇಕಾದರೆ ಅದರಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ವಿಕ್ರಿಯೆಗಳಿಂದ (changes) ಕಾರ್ಮಿಕದ್ರವ್ಯವು ಅದು ಮೊದಲಿದ್ದ ಸ್ಥಿತಿಗೇ ಪುನಃ ತರಲ್ಪಡಬೇಕು (ಭೌತಿ. ೨೭೦). ೨. ಸಹಜಸ್ಥಿತಿಯ ಪರಿವರ್ತನೆ ; ಪ್ರಕೃತಿವಿಕಾರ : "ವಿಕೃತಿ, ವಿಕ್ರಿಯಾ - ೨ ಪರಿಣಾಮರೂಪವಾಗಲಿ, ವಿವರ್ತರೂಪವಾಗಲಿ ಸೋಪಾಧಿಕ ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ವಿಕಾರಗಳೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ಕಾರ್ಯ ಪ್ರಪಂಚಮಾತ್ರಕ್ಕೂ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತ. ೩೬೦). ೩. ವ್ಯಾಧಿ ; ರೋಗ. ೪. (ಕೋಪ, ಈರ್ಷ್ಯೆ ಮೊದಲಾದ) ಮನೋವಿಕಾರ. ೫. ಇಷ್ಟ ಬಂದಂತೆ ಬದಲಾವಣೆಗಳನ್ನು ತಟ್ಟನೆ ನಿರ್ಮಿಸುವ ಅದ್ಭುತಶಕ್ತಿ ; ಮಾಯೆ : ಅವಧಿಯಿಂ ಧರಣೇಂದ್ರನಱಿದು ವಿಕ್ರಿಯೆಯಿಂ ದೇವರ್ ಬೆಸಸಿದಂತು ಮಾಡಿ (ಚಾವುಂಪು. ೩೫); ಸಪ್ತಧಾತುದ್ರವಮಂ ವಿಧಿಯಿಂ ತಂದೆಜೆವರ್ ಸಪ್ತಧಾತುಗಳ್ ಕರಗುವಿನೆಗಂ ವಿಕ್ರಿಯೆಯಿಂದಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೪೫). [ಸಂ. ವಿಕ್ರಿಯಾ]

ವಿಕ್ರುಷ್ಟ (ಗು). ೧. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗಿದ ; ಭಾವಾವೇಶದಿಂದ ಉದ್ಗರಿಸಿದ. ೨. ಬಿರುಸಾದ ; ಕರ್ಕಶವಾದ. (ನಾ). ೩. ಸಹಾಯ ಯಾಚನೆಯ ಕೂಗು. ೪. ಬಿರುದನಿ ; ಕಠೋರವಾದ ಧ್ವನಿ : "ಬೆಟ್ಟಿತಪ್ಪ ಧ್ವನಿಯಂ ವಿಕ್ರು(ಕೃ)ಷ್ಟವೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೨೩-೧೮೯). [ಸಂ.]

ವಿಕ್ರೇಯ (ಗು). ಮಾರಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ; ವಿಕ್ರಯಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. [ಸಂ.]

ವಿಕ್ಲಬ (ಗು). ೧. ಭಯಪಟ್ಟ ; ಗಾಬರಿಗೊಂಡ. ೨. ಹೆದರುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ; ಭೀರುವಾದ. ೩. ಸಂತ್ರಸ್ತವಾದ ; ವಿಹ್ವಲವಾದ. (ನಾ). ೪. ದುಃಖ ; ವಿಷಾದ : ಅಸ್ಮನ್ಮನೋ[ಸ]ಬಳಂ(?) ತೀರ್ವಡೆ ತೀರ್ಗುಮಾ ಪರಮಹಂಸಸ್ವಾಮಿಯಿಂದೆಂದು ವಿಕ್ಲಬದಿಂ ತಾಂ ಬರವೇೞ್ಪುದುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೩-೬); ಆಯಮನದಿರ್ಪದೆ ಪುತ್ರವಿಯೋಗವಿಕ್ಲಬಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೧೯). [< ಸಂ. ವಿಕ್ಲವ]

ವಿಕ್ಲಿಷ್ಟ (ಗು). ೧. ತುಂಬಾ ನೊಂದುಕೊಂಡ ; ಅತಿದುಃಖಿತವಾದ. ೨. ಗಾಯಗೊಂಡ. ೩. ನಾಶವಾದ. (ನಾ). ೪. ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಉಚ್ಚಾರಣೆ ; ತಪ್ಪುಉಚ್ಚಾರಣೆ ; ಉಚ್ಚಾರದೋಷ. [ಸಂ.]

ವಿಕ್ಷತ (ಗು). ೧. ಹರಿದ. ೨. ಪೆಟ್ಟು ಬಿದ್ದ ; ಗಾಯವಾದ : ಬೃಹದ್ದಂತೆಯ

ಬೇರು, ದೇವದಾರು, ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಪೂಸುಗೆ, ವಿಕ್ಷತಕ್ಷುದ್ರವ್ರಣಂಗಳು ತೀರ್ಗುಂ (ವೈವ. ೧೯೪). (ನಾ). ೩. ಗಾಯ ; ಹುಣ್ಣು. [ಸಂ.]

ವಿಕ್ಷಿಪ್ತ (ಗು). ೧. ಚೆದರಿದ ; ಹರಡಿದ. ೨. ಬೇಡವೆಂದು ತೆಗೆದುಹಾಕಿದ ; ಪರಿತ್ಯಕ್ತ. ೩. ಕಳಿಸಿದ ; ರವಾನಿಸಿದ. ೪. ಉದ್ವಿಗ್ನ ; ವಿಹ್ವಲವಾದ. ೫. ಕಕ್ಕಾಬಿಕ್ಕಿಯಾದ ; ದಿಗ್ಭ್ರಾಂತವಾದ. ೬. ವಿಚಿತ್ರ ಸ್ವಭಾವದ ; ಮನಸ್ಸಿನ ಲಹರಿ ಬಂದಂತೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವ : ಅಪ್ಪನ ವಿಕ್ಷಿಪ್ತ ಸ್ವಭಾವದಿಂದ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರೂ ಬೇಸತ್ತಿದ್ದರು (ಹೊಸ್ಮ. ೧೯೬). (ನಾ). ೭. ವಿಚಿತ್ರಸ್ವಭಾವದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಟೆಳಕರು ವಿಕ್ಷಿಪ್ತರಾದ ಸಂತರು (ಸ್ವತಿಟ. ೪) ; ಈ ಗುಲಗಂಜಿ ಕಣ್ಣಿನ . . . ನಿಷ್ಠುರವಾದಿಯಾದ ವಿಕ್ಷಿಪ್ತನು ಬ್ಯಾಂಕಿನಲ್ಲಿ ಪರಿಚಿತವ್ಯಕ್ತಿಯಾಗಿರಬೇಕು (ಗಂಮಾಯ. ೨೩೦). ೮. [ಯೋಗ] ಚಿತ್ತಸ್ಥಿತಿಯ ಐದು ವಿಧಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಅಸ್ಥಿರತೆ ; ಚಂಚಲತೆ : ವಿಕ್ಷಿಪ್ತವೆಂದರೆ ಯಾವುದರಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲದೆ ಚಂಚಲವಾಗಿರುವುದು (ಹಿಂದಸಾ. ೧೦೨). ೯. [ನಾಟ್ಯ] ನೂರೆಂಟು ಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; P "ವಿದ್ಯುದ್ಭ್ರಾಂತ ಮತ್ತು ದಂಡಪಾದಚಾರಿಗಳನ್ನು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಮಾಡಿ, ಕೈಗಳನ್ನು ಮುಂದುಗಡೆ, ಹಿಂದುಗಡೆ ಮತ್ತು ಪಾರ್ಶ್ವಗಳು ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಉದ್ವೇಷ್ಟಿತ ಮತ್ತು ಅಪವೇಷ್ಟಿತಗಳಿಂದ ರೇಚಿತ ಮಾಡುವುದು" (ಲಾಸ್ಯರ. ೨೯೯ ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ಮಿಗೆ ವಿದ್ಯುದ್ಭ್ರಾಂತಮುಮಂ ನೆಗಳ್ದರ್ದಾ ದಂಡಪಾದ ಚಾರಿಯುಮಂ ತೊಟ್ಟಗೆ ಸಮೆದುಂ ಕ್ರಮದಿಂದಂ ಸೊಗೆಯಿಪ್ಪುದ್ವೇಷ್ಟಿತಮುಮನಪ ವೇಷ್ಟಿತಮಂ ಸರಿಯಾಗಿ ಕೈಗಳಂ ಬಿತ್ತರದಿಂದಂ ಮುಂತೆ ಪಿಂತೆ ರೇಚಿತಮನದಂ ವಿರಚಿಸಿ ಕೈಯಿರಡಂ ಕೇಳ್ ಬಯಿಯೆರಡಕ್ಕೆಯ್ದಿಸಲ್ಕೆ ವಿಕ್ಷಿಪ್ತಾಖ್ಯಂ (ಲಾಸ್ಯರ. ೪-೧೨೪). [ಸಂ.]

ವಿಕ್ಷಿಪ್ತತನ (ನಾ). ವಿಚಿತ್ರವಾದ ಸ್ವಭಾವ : ವಿಕ್ಷಿಪ್ತತನವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿ, ನಾಟ್ಯಸಂಸ್ಥೆಯು ಕಟ್ಟಿರೆ ಸಮಾಜವು ಕಟ್ಟೀತು (ಪ್ರಬಂಧ. ೨೪). [ವಿಕ್ಷಿಪ್ತ + - ತನ]

ವಿಕ್ಷಿಪ್ತತೆ (ನಾ). ೧. ನಿಯಮರಾಹಿತ್ಯ ; ನಿಯಮರಹಿತತೆ : ಛಂದಸ್ಸಿನ ನಾವೀನ್ಯದೊಡನೆ, ವೃತ್ತದ ವಿಕ್ಷಿಪ್ತತೆ, ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತತೆಯೂ ಸರಳರಗಳೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ (ಸಾಹಿವಿ. ೬೮). ೨. ಚಿತ್ತಲಹರಿ ಬಂದಂತೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವ ರೀತಿ : ತಾಯಿಯ ವಿಕ್ಷಿಪ್ತತೆಯು ಅವನನ್ನು ಖಿನ್ನನನ್ನಾಗಿಸಿತ್ತು (ಸಮಿಡೀ. ೩೩೧).

[ಸಂ. ವಿಕ್ಷಿಪ್ತತಾ]

ವಿಕ್ಷುಬ್ಧತೆ (ನಾ). ಕ್ಷೋಭೆ ; ವಿಪ್ಲವ ; ಅಶಾಂತಿ : ಅಂದಂದಿಗೆ ಸಮಾಜಸಾಗರದ ವಿಕ್ಷುಬ್ಧತೆಗಳನ್ನು ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸುವ ಸೀಮೆ(ಎಲ್ಲೆ)ಯೆನಿಸಿರುವ ಸ್ಮೃತಿಗಳು . . . ಅಂದಂದಿನ ಸ್ಥಿತಿಗತಿಗಳನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಲು ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕವಾಗಿವೆ (ಭಾರಧ. ೬೧).

[ಸಂ. ವಿಕ್ಷುಬ್ಧತಾ]

ವಿಕ್ಷೇಪ (ನಾ). ೧. ಚೆದರುವಿಕೆ ; ಹರಡುವಿಕೆ : ಪುಷ್ಪಾಂಜಳಿವಿಕ್ಷೇಪಂಗೆಯ್ದಬಗಿ ಪೊಡವಟ್ಟು (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೬೧ ವ). ೨. ಚಲನೆ ; ಅಲುಗಾಟ : ಚಮರೀಲೋಲಲಾಂಗೂಲಮಾಲಾವಲಿವಿಕ್ಷೇಪಂಗಳಿಂ ತಚ್ಚಮರರುಹ ಮಹಾಶೋಭೆ ಕೈಗಣ್ಗೆ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೧೪) ; ಚವರೀಜಕಾಂತೆಯರ್ ಸಿತಚವರದ ವಿಕ್ಷೇಪದಿಂದಮಸೆದರ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೪೭೩). 'ಕಟಾಕ್ಷವಿಕ್ಷೇಪ' ಪರಾ. ೩. ಕಳಿಸುವಿಕೆ ; ರವಾನೆ. ೪. ಇಡುವಿಕೆ ; ಇರಿಸುವುದು : 'ಕ್ರಮವಿಕ್ಷೇಪ' ಪರಾ. ೫. ಬೇರೆ ಕಡೆಗೆ ತಿರುಗಿಸುವುದು ; ಗತಿಯನ್ನು ಬದಲಿಸುವುದು. ೬. (ಬೇರೆಯವರ ಮತ, ವಾದ ಮುಂತಾದವುಗಳ) ಖಂಡನೆ ; ನಿರಾಕರಣೆ. ೭. ಭಯ ; ಗಾಬರಿ. ೮. ಕಕ್ಕಾಬಿಕ್ಕಿ ; ದಿಗ್ಭ್ರಮೆ. ೯. ಅಡ್ಡಿ ; ವಿಘ್ನ : ಪರಪರಿಣಾಯ[ಕರಣಮದಿ]ತ್ವರಿಕಾಗಮನಂ ಭುಜಂಗ[ವಿಕ್ರೃ]ತ ಮನಂಗಾಂತರಕೇಳಿ ಕಾಮತೀವ್ರಾತುರತೆ ಚತುರ್ಥವ್ರತಕ್ಕೆ ವಿಕ್ಷೇಪಂಗಳ್ (ವರ್ಧಮಾ. ೭-೧೧). ೧೦. ಚಿತ್ತಚಾಂಚಲ್ಯ ; ಚಿತ್ತವಿಭ್ರಮೆ : ಲಯ ವಿಕ್ಷೇಪವು ಕಷಾಯಗಳು ಮೊದಲಾದಂತರಾಯಗಳಗಣಿತಗಳಾಗಿಹವು ಯೋಗಾಭ್ಯಾಸಕಾಲದಲಿ (ಅಮೃತ. ೬-೮೧). ೧೧. ಗದೆಯನ್ನು ಬೀಸುವುದು ; ಗದೆಯ ಆಘಾತ : ಆವರ್ತನಾದಿಗಳಪ್ಪ ಮೂವತ್ತೆರಡು ಗದಾವಿಕ್ಷೇಪದೊಳಮತಿಪರಿಚಿತರಾಗಿ ಕಾದುವಾಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೯೨ ವ). ೧೨. ಗದಾಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರಸೆ : ಬವರಿಮತ್ತೊಳಿದ್ಧತಿ . . . ಪಾರಿಪ್ಲವ ಗದಾಪರಿರಂಭ ವಿಕ್ಷೇಪ . . . ಎಂಬೀ ವಿವರದಲಿ ಕಾದಿದರು (ಜಿವ್ಯಾಗ. ೬-೨೫). ೧೩. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಕಾವ್ಯಾನಂದದಲ್ಲಿ ಪರ್ಯವಸಾನವಾಗುವ ಚಿತ್ತದ ನಾಲ್ಕು ಅವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಕಾವ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವುದರಿಂದ ಆಗುವ ಆನಂದವು (ಚಿತ್ತ) ವಿಕಾಸ, ವಿಸ್ತಾರ, ಕ್ಷೋಭ ಮತ್ತು ವಿಕ್ಷೇಪವೆಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ (ಕೈಪಿಡಿ. ೨೦೦). ೧೪. [ನಾಟ್ಯ] ಹತ್ತೊಂಬತ್ತು ಪ್ರಕಾರದ ದೇಶೀಯ ಆಕಾಶಚಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; P "ಕಾಲನ್ನು ಮುಂದಕ್ಕೆ ನೀಡಿ ಜಾಗ್ರತೆ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತರುವುದು" (ಲಾಸ್ಯರ. ೬೨೪ ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ಮುಂತೆತ್ತಿದ ಪದಕುಂಚಿತಮಂ ತಳೆಯಂ ನೀಡೆ ಕೇಳ್ ಪುರಾಕ್ಷಿಪ್ತಾಖ್ಯಂ ಮುಂತಾಗಸಕೆತ್ತುತ್ತಂ ಕಾಂತೇ ತವೆ ತೆಗೆಯೆ ಕೂಡೆ ವಿಕ್ಷಿಪ್ತಾಖ್ಯಂ (ಲಾಸ್ಯರ. ೬-೯೧). ೧೫. [ವೇದಾಂತ] ಭ್ರಾಂತಿಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವ ಶಕ್ತಿ ; ಮಾಯೆ : ತಾನೇ ಕರ್ಮ ಕರ್ತೃ ತಾನೇ ಕರ್ಮಫಲಭೋಕ್ತೃವೆಂದು ಬಗೆದು ದೇಹಾಭಿಮಾನಿಯಾದ ಚಿದಾಭಾಸಜೀವನು ತಾನೇ ವಿಕ್ಷೇಪವೆನಿಸುವುದು (ವಿವೇ. ೯೩); ಅಹಂಕಾರ ಮಮಕಾರಗಳಿಂದ ಸಕಲವ್ಯಾಪಾರಗಳು ಮಾಡುವದೇ ವಿಕ್ಷೇಪ (ನಾನಾರು. ೨೦-೭). [ಸಂ.]

ವಿಕ್ಷೇಪಣ (ನಾ). ೧. ಅಲುಗಾಟ ; ಚಲನೆ : ಈ ಕಲಾಲಾಪ ಸುರೇಂದ್ರಕಾಂತೆ ಯೆನುತುಂ ವಡೆನೋಟ್ಟವರ್ಗಕ್ಷಿಪಕ್ಷ್ಮವಿಕ್ಷೇಪಣವೊಂದೆ ಪಡುವುದಿವಳ್ ಮನುಜಾಂಗನೆಯೆಂಬ ಭೇದಮಂ (ಆದಿಪು. ೩-೨೦). ೨. (ಹೂವು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ಚೆಲ್ಲುವಿಕೆ ; ಸೂಸುವಿಕೆ : ಚತುಃಕೋಣ ಕಳಶಂಗಳನಿಟ್ಟು ಪುಷ್ಪಾಕ್ಷತವಿಕ್ಷೇಪಣಂಗೆಯ್ದು (ಆದಿಪು. ೪-೫೦ ವ). [ಸಂ.]

ವಿಕ್ಷೇಪಣಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಆಕ್ಷೇಪಣಿ, ವಿಕ್ಷೇಪಣಿ, ಸಂವೇದನಿ ಮತ್ತು ನಿರ್ವೇದನಿ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಧರ್ಮಕಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಮಿಥ್ಯಾವಾದವನ್ನು ಖಂಡನೆಮಾಡುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವ ಕಥೆ : ನಿಜಮತನಿರೂಪಣದೊಳ್ಪರಮತದೂಷಣಂಗೆಯ್ವುದು ಮೇಣ್ ಪರಮತಕಥನದೊಳ್ ನಿಜಮತಪ್ರಕಾಶನಂಗೆಯ್ವುದು ವಿಕ್ಷೇಪಣಿಯೆಂಬುದು (ಚಾವುಂಪು. ೩೮೦).

[< ಸಂ. ವಿಕ್ಷೇಪಿಣೀ]

ವಿಕ್ಷೇಪಶಕ್ತಿ (ನಾ). [ವೇದಾಂತ] ಭ್ರಾಂತಿಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವ ಶಕ್ತಿ ; ಮಾಯೆ : ಆವರಣ ವಿಕ್ಷೇಪಶಕ್ತಿಗಳಾವರಿಸೆ ಪರವಸ್ತುವನು ಜಗಜೀವರೂಪಾಗಿಹುದು ಸ್ವಾಪ್ನಪದಾರ್ಥದಂದದಲಿ (ಅಮೃತ. ೫-೫೭) ; ಅವಿದ್ಯೆಗೆ ಆವರಣಶಕ್ತಿ, ವಿಕ್ಷೇಪಶಕ್ತಿ ಎಂದೆರಡು ಸ್ವಭಾವಗಳು ಇರುವುವು. ಆವರಣಶಕ್ತಿಯಿಂದ ವಸ್ತುಸ್ವರೂಪವು ಮುಚ್ಚಲ್ಪಡುವುದು. ವಿಕ್ಷೇಪಶಕ್ತಿಯಿಂದ ವಸ್ತು ವಿಚಿತ್ರವಾಗಿ ಕಾಣುವುದು (ಹಿಂದಧಾ. ೨೧೩).

[ಸಂ.]

ವಿಕ್ಷೋಭ (ನಾ). ೧. ಚಂಚಲತೆ ; ಅಸ್ಥಿರತೆ ; ಹೊಯ್ದಾಟ. ೨. ಮನಸ್ಸಿನ ಉದ್ವಿಗ್ನತೆ ; ವ್ಯಗ್ರತೆ. ೩. ಘರ್ಷಣೆ ; ತಿಕ್ಕಾಟ : ತಂತುಗಳ ಕಂಪನ-ವಿಕ್ಷೋಭದಿಂದ ತಂತುಕಂಪನ ಮಾತ್ರವೇರ್ಪಡುತ್ತದೆ (ಕಲಾಶ್ರ. ೧೧೧). ೪. ಆನೆಯ ವಕ್ಷಭಾಗದ ಪಾರ್ಶ್ವ : ಆ ದಿವಿಜಗಜಂ . . . ಪೀನೋಪಚಿತಮಾಂಸ ವಿಕ್ಷೋಭನುಮಜಕುಕ್ಷಿಯುಂ . . . ಎನಿಸಿ (ಆದಿಪು. ೪-೨೦ ವ). [ಸಂ.]

ವಿಕ್ಷೋಭಿತ (ಗು). ಕ್ಷೋಭೆಗೊಂಡ ; ಹೊಯ್ದಾಡುವ : ಚಿರವಿಕ್ಷೋಭಿತ ಸಿಂಧುತೋಯಶಿಶಿರಂ . . . ಚಕ್ರಿಯನಾಜೆಸಿತ್ತು ವಿಜಯಾರ್ಧೋಪಾಂತಮಂದಾನಿಳಂ (ಆದಿಪು. ೧೩-೯) ; ತಿಮಿವಿಕ್ಷೋಭಿತದೀರ್ಘಕಾಂಬು ಕುದಿವಂತಾಯ್ತುಷ್ಣದಿಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೯). [ಸಂ.]

ವಿಖಂಡ (ನಾ). ಭಾಗ ; ವಿಭಾಗ ; ಖಂಡ : ನವನವವ್ಯೂಹಂಗಳಬುದೋದ್ಭವನ ಪಾಳಿ ವಿಖಂಡನವರಸ ನವವಿಧಗ್ರಹನಾಟಕಂಗಳ ಲಕ್ಷಣವನರಿದು . . . ನವರಸವನಾರೈದು ನಡೆವುದು (ಜಿವ್ಯಾಉ. ೪-೩೬). [ಸಂ.]

ವಿಖ್ಯಾತ (ಗು). ೧. ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾದ ; ಖ್ಯಾತವಾದ ; ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ : ಪರಮಸುಖಪದಶ್ರೀಧರ್ಮಕಾಮಾರ್ಥಮೋಕ್ಷಸ್ಥಿರವಿಷಯ ವಿಶೇಷಾಖ್ಯಾನ ವಿಖ್ಯಾತತತ್ತ್ವಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೨೧೦); ಆತಂಗಮಾಕೆಗಂ ವಿಖ್ಯಾತಯಶಂ ಪುಟ್ಟಿದಂ

(ಶಮದ. ೧೧೩ ಪ್ರಯೋ). ೨. ಹೆಸರಿಸಿದ ; ಕರೆದ. (ನಾ). ೩. ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ; ಖ್ಯಾತಿ : ವಿಖ್ಯಾತದಿಂ ಸರಸಿ ಕಾಸಾರ ಕೊಳನು (ಷಟ್ಪದಾ. ೫-೧೪). ೪. ಹೆಸರಾದವನು ; ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದವನು : ಧಾತ್ರೀತನಯಂ . . . ಚಾಪಾನಿಮೇಷಸ್ಸನಾಗಿರ ವಿಖ್ಯಾತನನೇಕಶತ್ರು ಸಟಿವರ ಸ್ಕಲ್ಪಾತ್ಮಜಂ ಶೂರಂ (ಜಾತಕ ೧೭-೨೦) ; ಎನ್ನ ಭಂಡಾರಕ್ಕೆ ಬರೆಯಿಸುವೆನೀತನಂ ಉನ್ನತಜ್ಞಾನಯುತ ಗಣಕವಿಖ್ಯಾತನಂ (ಬಸವ. ೫-೧೦೨). [ಸಂ.]

ವಿಖ್ಯಾತದಾನ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೇಷವಾದ ದಾನ. ೨. ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ದಾನಿ ; ಉತ್ತಮದಾನಿಯೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದವನು : ಆ ಮೂರ್ಧಾಭಿಷಿಕ್ತಮುಖ್ಯಂ ವಿಖ್ಯಾತದಾನನಾಗಿಯುಮಮದವೃತ್ತಿವರ್ತನನುಂ . . . ಎನಿಪಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೨-೮). [ಸಂ.]

ವಿಖ್ಯಾತಿ (ನಾ). ಹೆಸರುವಾಸಿ ; ಪ್ರಖ್ಯಾತಿ ; ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ : ವಿಖ್ಯಾತಿ ಕಳೆ ಸೌಭಾಗ್ಯ . . . ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯಮೆಂಬವು ಮಹಾತಿಶಯಮನೆ ಪೆರ್ಚಿದುವು ಯುಧಿಷ್ಠಿರನರೇಶ್ವರನಾಳ್ವ ಭೂತಳದೊಳ್ (ಕೃಮಿಭಾ. ೨-೬). [ಸಂ.]

ವಿಖ್ಯಾತಿವೆಱು (ಕ್ರಿ). ಹೆಸರನ್ನು ಹೊಂದು ; ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆ : ಸನ್ಮುನಿವಲ್ಲಭರ ಜನ್ಮಂಗಳೆಲ್ಲವಿವು ಘನಶಿವಾರ್ಚನೆಯಿಂದ ಪಾವನವೆನಿಸಿ ವಿಖ್ಯಾತಿವೆತ್ತರು (ಬಸವ. ೫೭-೭೩). [ವಿಖ್ಯಾತಿ + ಪೆಱು]

ವಿಗಡ (ಗು). ೧. ಉಗ್ರವಾದ ; ಭೀಕರವಾದ ; ಭಯಂಕರವಾದ : ವಿಗಡತಪವನು ಮಾಡತೊಡಗಿದನಸುರಕರ್ಮದಲಿ (ಸಂಭವ. ೮-೩) ; ಕಾಲುಗೊಲೆಯಲಿ ವಿಗಡರಿ ತುಳಿದಾಡಿತಿಚಿದಿದಿರಾದ ಪಟುಭಟರ (ಜಿನ್ನಾದ್ರೋ. ೩-೧೬). ೨. ಮಿಗಿಲಾದ ; ಘನವಾದ : ವಿಗಡಭಕ್ತನು . . . ನೆಗಳುವಂ ಕಿರ್ತಿಸಿರಿಕಿಶನು ಭೂತಳಾಗ್ರದೊಳು (ಬಸವ. ೪೮-೪೨). ೩. ಬಲವುಳ್ಳ ; ಸಮರ್ಥವಾದ ; ಪರಾಕ್ರಮಿಯಾದ : ಕಂಘಟೆಗಳ್ನೂರು ರಥ ಸಾವಿರದ ಮೂನೂರೆರಡುಸಾವಿರ ತುರಗದಳವೆಂಬತ್ತುಸಾವಿರ ವಿಗಡ ಪಾಯದಳ ತೆರಳಿ ತಂತಕಪುರಿಗೆ (ಜಿನ್ನಾಗ. ೧-೩೯) ; ದಾಣೆ ದಡಿಗಳ ವಿಗಡದೂತರು ನೆರೆದುದಮಮ (ಅಂಬಿಕಾ. ೫-೧೪). ೪. ಆರ್ತವಾದ ; ವ್ಯಾಕುಲಗೊಂಡ ; ಕಳವಳ ಹೊಂದಿದ: ವಿಗಡಜೀವಿಗಳ ದುಷ್ಕರ್ಮಲೇಪವ ಹಱಿವ ಬಗೆಗಾಪುದತ್ಯಧಿಕ (ಲಶಿಚಂ. ೪೧-೨). (ನಾ). ೫. ಶೌರ್ಯ ; ಪರಾಕ್ರಮ ; ಸಾಮರ್ಥ್ಯ : ಪರಶುರಾಮನ ವಿಗಡವನು ನೆಱೆಯಱಿಯದಲ್ಲಿಗೆ ಸೊಗಸಿ ಮುತ್ತಲು ಮೇಘವನಿಲನ ಕಾದಿದಂತಾಯ್ತು (ಸಂಭವ. ೫೬-೯೦). ೬. ವ್ಯತಿರಿಕ್ತತೆ ; ವಿರೋಧ : ಆರು ಯಿದಕ್ಕೆ ವಿಗಡ ಆಚರಿಸಿದರು ಅವರು ತನ್ನ ತಾಯಿಗಳ ವಾರಣಾಸಿಯಲಿ ಕೊನ್ನ ಪಾಪಕೆ ಹೋಹರು (ಎಕ.IX, ದೊಡ್ಡಬ. ೫-೨೪ ; 1580). ೭. ಬಾಧೆ; ಕೋಟಲೆ : ಹಗೆಯನುರಗನ ಜಾರವನಿತೆಯನಗಡುಮಕ್ಕಳ . . . ಸೋಱುತಿಹ ಮಾಳಿಗೆಯ ನಂಬಿದ ಮೂಢನಿಕರಕೆ ವಿಗಡ ತಪ್ಪದು ಕೆಲವು ದಿನಕೆ (ಅತ್ರೂಚ. ೨-೧೭). ೮. ಅತಿಶಯ ; ಆಧಿಕ್ಯ : ನೆಗವ ತಾರಾಕದಂಬಂ ಮೌಕ್ತಿಕಾಭರಣ ವಿಗಡದಿಂ ಒರ್ಪ ಕತ್ತಲೆದುಱುಂಬಂ ನಾರಿಯೆನೆ ಸಂಜೆ ಕಣ್ಗೆಸೆದುದು (ವಿಜಯಪು. ೭-೮೫). ೯. ವೀರ ; ಶೂರ; ಪರಾಕ್ರಮಿ: ಹಗಲುಕ್ಕೆದೀವಿಗೆಯ ಬಿರುದಿನವಿಗಡನಿವನಾರೆನಲು . . . ಕೌರವರಾಯನ್ನೆತಂದ (ಜಿನ್ನಾಭಿ. ೭-೨೩). ೧೦. ಉದ್ಧಟ; ದುಡುಕಿನ ಸ್ವಭಾವದವನು : ವಿಗಡನೀ ಕಲಿಭೀಮನೀ ಕೈದುಗಳನೀತಂಗೀಯದಿರಿ . . . ಎಂದು ಸುರಂಗಿ ನುಡಿದನವನೀಶ (ಜಿನ್ನಾವಿ. ೧-೧೩). ೧೧. ದುರುಳನಾದವನು; ದುಷ್ಟ : ಸುಗುಣರ ಮನ್ನಿಸಿ ವಿಗಡರ ಮಗ್ಗಿಸಿ ಬಗೆಗೊಳಿ ಧರ್ಮವ (ಗೀತಗೋ. ೪೩-೩). [< ಸಂ. ವಿಕಟ]

ವಿಗಡತನ (ನಾ). ೧. ಪರಾಕ್ರಮ ; ಶೌರ್ಯ : ಯಾವಗಹುದಿದು ಹಿಂದೆ ಬಂದೆಸುವೀ ವಿಗಡತನ ನಿನಗೆ ಮೆಱೆವುದು ಕರ್ಣ (ಜಿನ್ನಾದ್ರೋ. ೬-೩೪). ೨. ದುರುಳತನ ; ದುಷ್ಟತನ : ಅಗಡು ಮಾಡಿದ ನಿಮ್ಮ ಮಕ್ಕಳ ವಿಗಡತನಕಂಜಿದರೂ ದುರಿತದ ಸೊಗಡಿಗಂಜಿದರೋ ಪೃಥಾಸುತರು (ಜಿನ್ನಾಸ. ೧೫-೪೭) ; ಜಗದೊಳಗೆ ಇನ್ನೊಂದು ಬಾರಿ ಮಹಪುರುಷರಂ ವಿಗಡತನದಿಂದಲತಿಕ್ರಮಿಸಿ ಕೊಲ್ಲದೊಲ್ಲೀ ಬಗೆಯಱಿತು ಶಿಕ್ಷಿಸೆನ್ನಂ (ತುರಂಗ. ೮೯-೧೧). [ವಿಗಡ + - ತನ]

ವಿಗಡವಿಕ್ರಮ (ನಾ). ಮಹಾಶೂರ ; ಬಹಳ ಪರಾಕ್ರಮಿ : ಹಗೆಯನಾದರ ಕುಂದೆ ಗುಣದಲಿ ವಿಗಡವಿಕ್ರಮ ವೀರದೈತ್ಯನ ಮಗ ಮಹಾಬಲ ಸಾಕು ಸೈರಿಸಿ (ಗಿರಿಜಾ. ೭೭-೧೯). [ವಿಗಡ + ವಿಕ್ರಮ]

ವಿಗಡವಿಗ್ರಹ (ನಾ). ಭೀಕರವಾದ ಕಾಳಗ ; ಉಗ್ರವಾದ ಯುದ್ಧ : ಅಗ್ಗಳೆಯನೆಚ್ಚನು ನರನ ಮೈಯಲಿ ತಳಿತವಂಬುಗಳೇನನೆಂಬೆನು ವಿಗಡವಿಗ್ರಹವ (ಜಿನ್ನಾದ್ರೋ. ೯-೪೫). [ವಿಗಡ + ವಿಗ್ರಹ]

ವಿಗಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಾಧೆಪಡಿಸು ; ಕೋಟಲೆಗೊಳಿಸು ; ಭಂಗಪಡಿಸು : ಪಂಚಾಗ್ನಿ ತನ್ನತಿವಿಗಡಿಸಲ್ ತಿಳಿದು ಕಾಮಿನಿಯ ನಿನಗೆ ನಾ ಸಿತಗಳನ ಬೇಡಿ ಪತಿಯಂ ಕೊಡಿಪೆನೆಂಬುಮೆಯ ಚರಣಾಂಬುಜಕ್ಕೆ ಶರಣು (ಲಶಿಚಂ. ೧೪-೫೭) ; ರಣವನದನೆನೆಂಬೆನ್ನ ಧಾರಿಣಿಪತಿಯ ವಿಗ್ರಹದ ವಿಸ್ತಾರಣ ನಿರ್ಗುಣ ವಿಗಡಿಸಿತು ವಿಬುಧರ ವಿಡಾಯುಗಳ (ಜಿನ್ನಾಭಿ. ೧೨-೨೩). ೨. ಅಸ್ಥಿರವಾಗು ; ಕ್ಷೋಭೆಗೆ ಒಳಗಾಗು : ಪ್ರಳಯಾರ್ಣವದೊಳೆಯ್ದೆ ಜಗವಳಿದು ಕೆಳಗಿಳಿಯೆ ಕೂರ್ಮರೂಪಂ ಧರಿಸಿ ವಿಗಡಿಸಿದಜಾಂಡಮಂ ನಾವೆಯಂದದೆ ನೀನು ಶಿವನಾಜ್ಞೆಯಿಂದ ನಿಲಿಸಿ ಸೊಗಸನಿತ್ತೀ ಧರೆಗೆ ರಕ್ಷಕನೆನಿಸಿಕೊಂಡು ಬಗೆಯದೆ ಧರಾತಳವ ಕೊಲುವುದುಚಿತವೆ ಪೇಳು (ಲಶಿಚಂ. ೧೯-೧೩) ; ಮಗಳ ಮನ ವಿಗಡಿಸಿತು ನಾಲ್ವರು ಬೆಗಡುಗೊಳಿಸಿದರು (ನಳಚ. ೩-೬೫). ೩. ವಿರೋಧಿಸು ; ಪ್ರತಿಭಟಿಸು : ಮಹಾತ್ಮನನಂತರೂಪವನು ವಿಗಡಿಸಲು ಜಯವಹುದೆ (ಜಿನ್ನಾಭೀ. ೧-೨೧). 'ಬಿಗಡಿಸು' ಹೋ.

[ವಿಗಡ + - ಇಸು]

ವಿಗಡೆ (ನಾ). ೧. ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವಳು ; ಬಲಿಷ್ಠೆ : ಬಗೆಬಗೆಯ ಕೈದುಗಳ ವಿಗಡೆಯರ್ ಕಾಳೆಗಕೆ ಮುಂಕೊರುತಿರ್ದರು (ಕೃಮಿಭಾ. ೧೬-೪). ೨. ದುರುಳೆ ; ದುಷ್ಟೆ : ನೀವು ಮೂವ್ವರು ನಿಮ್ಮ ದಾಸಿ ಮಹಾವಿಗಡೆ (ಬಸವ. ೫೫-೭೬) ; ಬಡಮನವಿಲ್ಲದೆ ಸಡಗರದೊಳಗಿಹ ವಿಗಡೆಯಾದರೆ ಇನ್ನ ನೆನೆಯ (ಕಪೋಲ. ೧೩-೪೭).

[ವಿಗಡ + - ಎ]

ವಿಗತ (ಗು). ೧. ಹೊರಟುಹೋದ ; ತೆರಳಿದ. ೨. ಅದೃಶ್ಯವಾದ ; ಇಲ್ಲವಾದ. ೩. ಅಗಲಿದ ; ಬೇರ್ಪಟ್ಟ. ೪. ಸತ್ತ ; ಮರಣಹೊಂದಿದ. ೫. ಇಲ್ಲದಿರುವ ; ರಹಿತವಾದ. ೬. ಕಳೆದುಹೋದ ; ನಷ್ಟವಾದ. (ನಾ). ೭. ಪಕ್ಷಿಗಳ ಹಾರಾಟ. [ಸಂ.]

ವಿಗತಕೃಪ (ನಾ). ಕರುಣೆಯಿಲ್ಲದವನು ; ನಿರ್ದಯನಾದವನು : ಇದಱೊಳಗಾನಿವನನಿಕ್ಕಿ ಕೋಪಮನಾಱಿಪ್ಪುದೆ ಪಂಥಮೆಂದು ಬಂದಂ ತದಗ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಕೋಣಾಪಂ ವಿಗತಕೃಪಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೪೨). [ಸಂ.]

ವಿಗತಜೀವಿತ (ನಾ). ಜೀವ ಹೋದವನು ; ಸತ್ತವನು : ರೌದ್ರಪರಿಣಾಮದಿಂ ವಿಗತಜೀವಿತನಾಗಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೬೦ ವ) ; ಕ್ರೂರತರವಿಷವಿಭೇದ್ಯಂ ಧಾರಿಣಿಯೊಳ್ ಬಿರ್ದು ವಿಗತಜೀವಿತನಾದಂ (ಪಂಚತಂ. ೨೪-೧೭). [ಸಂ.]

ವಿಗತನಿದ್ರೆ (ನಾ). ನಿದ್ದೆಯಿಂದ ಎದ್ದವಳು ; ಎಚ್ಚರಾದವಳು : ಮುನಿಕುಮಾರರೋದುವ ವೇದನಿನಾದದಿಂ ವಿಗತನಿದ್ರೆಯಾಗಿ ಪಾಂಡುರಾಜಂಗಮಲ್ಲಿಯ ಮುನಿಜನಂಗಳ್ಗಮಱಿಪಿದೊಡವರಾ ಕನಸುಗಳ್ಗೆ ಸಂತೋಷಂಬಟ್ಟು (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೧೦ ವ). [ಸಂ. ವಿಗತನಿದ್ರಾ]

ವಿಗತನಿಮೇಷ (ನಾ). ಎವೆ ಬಡಿಯದವನು ; ಕಣ್ಣು ತೆರೆದುಕೊಂಡೇ ಇರುವವನು : ಉತ್ಸೃಷ್ಟಸಕಲವ್ಯಾಪಾರನುಂ ವಿಗತನಿಮೇಷನುಮೆನಿಸಿ ಬರೆದ ನಂತೆಯುಂ ಕಂಡರಿಸಿದನಂತೆಯುಂ . . . ಇರ್ದಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೮೨೫). [ಸಂ.]

ವಿಗತಪಾಪ (ನಾ). ಪಾಪವಿಲ್ಲದವನು ; ಪಾಪರಹಿತನಾದವನು ; ಪರಮಾತ್ಮ : ಜಯ ಜಯ ಪರಮೇಶ್ವರ ಪರಮದೇವ . . . ಸರ್ವಜ್ಞ ಸರ್ವಹಿತ ವಿಗತಪಾಪ (ವರ್ಧಮಾ. ೧೪-೬). [ಸಂ.]

ವಿಗತಮರಣ (ನಾ). ಸಾವಿಲ್ಲದವನು ; ಅಮರ ; ದೇವತೆ : ಜಯಜಯ ಶಾಂತಿಕಿರಣ ಜಯಜಯ ವಿಗತಮರಣ ಜಯಜಯ ದುರಿತಹರಣ ಜಯ ಜಯತು ಜಯತು (ಹಚಾಂ. ೫-೬೯). [ಸಂ.]

ವಿಗತಮಳ (ನಾ). ದೋಷವಿಲ್ಲದುದು ; ನಿರ್ಮಲವಾದುದು : ವಿಗತಮಳಮುವಾತ್ತಾರಾತಿ [ಸಾ] ರ್ಥಾರ್ಥವೀರಂ . . . ಸಾಗರಂಬೋಲ್ ಸೊಗಯಿಸಿ ಧರಣಿ[ಚಕ್ರಾಂಬ]ರಾಕ್ರಾಂತಮಕ್ಕುಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೨೧೬). [ಸಂ. ವಿಗತಮಲ]

ವಿಗತರೋಷ (ನಾ). ಕೋಪವಿಲ್ಲದವನು : ಉದ್ಧೂತದೋಷರಂ ವಿಗತರೋಷರಂ . . . ಮಲಧಾರಿದೇವರಂ ದೇವರೆಂದು ಬಣ್ಣಿಪುದು ಜಗಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೨೦). [ಸಂ.]

ವಿಗತವಿಕಾರ (ಗು). ೧. ಯಾವ ಬದಲಾವಣೆಯನ್ನೂ ಹೊಂದದ; ನಿರಂತರವಾಗಿ ಇದ್ದ ರೂಪದಲ್ಲಿಯೆ ಇರುವ : ವಿಗತವಿಕಾರಾಕಾರಂ ಸೊಗಯಿಸುಗುಂ ನಿನ್ನ ರೂಪು ಶಾಂತಾಧಾರಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೯೬). (ನಾ). ೨. ಯಾವ ವಿಕಾರವನ್ನೂ ಹೊಂದದವನು ; ಸ್ಥಿರಸ್ವಭಾವದವನು : ವಿಗತವಿಕಾರ ನಚಲಗಮ್ಯನದ್ವಯನಾತ್ಮ ನೋಡು (ಚಿವ್ಯಾಧಿ. ೩-೪೩). [ಸಂ.]

ವಿಗತಾಂತರಾಯ (ನಾ). ವಿಘ್ನಗಳನ್ನು ನಿವಾರಿಸಿಕೊಂಡವನು ; ನಿರಾತಂಕನಾದವನು : ಉಗ್ರಸೇನಂ ಸಯಾದವಬೃಂದಂ ವಿಗತಾಂತರಾಯನೆಸೆದಂ (ನೇಮಿಪು. ೫-೫-೧೩೫). [ಸಂ.]

ವಿಗತಾಭರಣ (ನಾ). ಆಭರಣಗಳನ್ನು ಕಳಚಿರುವಿಕೆ ; ನಿರಾಭರಣನಾಗಿರುವಿಕೆ : ಜಾತರೂಪಮಂಜುಳನೆಸೆದಂ . . . ವಿಗತಾಭರಣಪ್ರಧನಾಗಿ ನಿಷ್ಕಳಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೩-೧೦೮). [ಸಂ.]

ವಿಗತಾಭ್ಯುದಯ (ನಾ). ಏಳಿಗೆಯಿಲ್ಲದವನು ; ಅಭ್ಯುದಯಹೀನ : ಸುಯೋಧನನೃಪತಿ ವಿಗತಾಭ್ಯುದಯನಾದನೆನುತ್ತ ಕರ್ಣಾದಿಗಳು ಕಳವಳಿಸೆ (ಚಿವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೦-೪೦). [ಸಂ.]

ವಿಗತಾರ್ತವೆ (ನಾ). ಮುಟ್ಟು ನಿಂತುಹೋದ ಹೆಂಗಸು : "ನಿಷ್ಕಳಾ, ವಿಗತಾರ್ತವಾ - ಹೊಲೆನಿಂತುಹೋದ ಮುದಿಕಿಯಂಥಾವಳ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತ. ೧೬೩). [ಸಂ. ವಿಗತಾರ್ತವಾ]

ವಿಗತಾಸು (ನಾ). ಜೀವ ಹೋದವನು ; ಸತ್ತವನು : ಲೋಕೋನ್ನತನಪ್ಪ ದಿವ್ಯಪುರುಷಂ ವಿಗತಾಸುವನೊಯ್ಯನಟ್ಟಿಜೀಂ ನಿಮ್ಮಮಾ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೪೬) ; ವಿಜಿತನೋ ವಿಗತಾಸುವೋ ಧರ್ಮಜನ ಹದನೇನೆನುತ ಚಿಂತಾರಜನಿಯಲಿ ಕಂಗೆಟ್ಟುದಾ ಬಲ (ಚಿವ್ಯಾಶ. ೩-೪೬). [ಸಂ.]

ವಿಗತಾಹಾರತ್ವ (ನಾ). [ಜೈನ] ಆಹಾರಸೇವನೆ ಮಾಡದಿರುವಿಕೆ ; ನಿರಾಹಾರದಿಂದಿರುವುದು ; IIᵖ ಕೇವಲಜ್ಞಾನ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾದಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ಹತ್ತು ಅತಿಶಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಗಗನಗಮನಮುಂ ಉಪಸರ್ಗಾಭಾವಮುಂ ವಿಗತಾಹಾರತ್ವಮುಂ . . . ಅನಂತದರ್ಶನತ್ವಮುಮೆಂಬ ಘಾತಿಕ್ಷಯಮಪ್ಪ ದಶಗುಣಂಗಳುಂ (ಚಾವುಂಪು. ೮೨). [ಸಂ.]

ವಿಗಲಿತ, ವಿಗಳಿತ (ಗು). ೧. ಜಿನುಗಿದ ; ಸೋರಿದ. ೨. ಕಳಚಿದ ; ಉದುರಿದ. ೩. ಕರಗಿದ ; ಅದೃಶ್ಯವಾದ. ೪. ಹೊರಟುಹೋದ ; ಕಳೆದುಹೋದ. ೫. ಚೆದರಿದ ; ಹರಡಿದ. ೬. ಸಡಿಲವಾದ ; ಶಿಥಿಲವಾದ. ೭ (ಕೂದಲಿನಂತೆ) ಬಿಚ್ಚಿದ ; ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತವಾದ. ೮. ಹೊಮ್ಮಿದ ; ಸೂಸಿದ : ತದೀಯ ಮುನೀಶ್ವರಮುಖಕಮಲವಿಗಲಿತಮೃದುಮಧುರ ಗಂಭೀರಧ್ವನಿಯನಾಲಿಸಿ . . . ಜಾತಿಸ್ಮರನಾಗಿ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೬೬ ವ). ವಿಗಳಿತ : ೫. ಘನಗಾಂಡೀವವಿಗಳಿತ ವಿಶಿಖವಿಸರದ ಮಹಿಗೆ ಮಂಚಿಸದೆ ಲಾವಣಿಗೆಗೊಳಲಲಸಿ ಯಮನನು ಜೀವಿಗಳು ಜಡರಾಯ್ತು (ಚಿವ್ಯಾಕ.೧೪-೨೮). ೮. ಕತೆಗೇಳ್ಪನಪ್ರವಿಗಳಿತ ಕಮಲಲೋಚನಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೬೯-೪೬೬). ೯. ಜಾರಿದ ; ಸರಿದ : ವಿಗತಾಲೋಕಂ ಶಿವಪದವಿಗಳಿತಮೆನಿಸಿದ ಜನಕ್ಕೆ . . . ನೀನಾದೆ ನಾಥ ಕಣ್ಣುಂ ಗತಿಯುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೩-೬). [ಸಂ.]

ವಿಗಳನ (ನಾ). ರಸವು ಒಸರುವಿಕೆ ; ರಸಸ್ರಾವ : ಗಿಡುವಿನ ವಿಗಳನದಿಂದೊಕ್ಕುಡುಗದ ಸರಸೀಸರಿತ್ಸರ[ಪ್ರ]ಸರಂ ಕಾಲ್ವಿಡಿದು ಪರಿತಂದು ನೆರವುದು ಬಿಡದೆ ವನಾಂತರದೊಳೆಸೆವ ನವವಿಟಪಿಗಳೊಳ್ (ವರ್ಧಮಾ. ೧-೪೨). [ಸಂ. ವಿಗಲನ]

ವಿಗಳಿತ 'ವಿಗಲಿತ' ನೋ.

ವಿಗಳಿತಮಾಯ (ನಾ). ಮಾಯೆಯನ್ನು ಮೀರಿದವನು ; ಮಾಯಾತೀತ ; ನಿರ್ಮಾಯ : ಶರಣಸಮೇತಂ ವಿಗಳಿತಮಾಯಂ . . . ಶ್ರೀಕಂಠಂ ನಗಮಂ ಸಾರ್ದಂ ಸೊಗಸಿಂದಿರ್ದಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೧-೧-೨೦ ರಗಳೆ). [ಸಂ. ವಿಗಲಿತಮಾಯ]

ವಿಗಳಿತಶೋಕ (ನಾ). ದುಃಖವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಸಾಂತ್ವನ ಹೊಂದಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ನೀವಸ್ತೋಕಪುಣ್ಯರ ತಿಳುಹಿ ವಿಗಳಿತಶೋಕರೆನಿಸುವುದೆಂಧನೃಪ ಗಾಂಧಾರಿದೇವಿಯರ (ಚಿವ್ಯಾಗ. ೧೦-೧೧). [ಸಂ. ವಿಗಲಿತಶೋಕ]

ವಿಗಟಿಗೆ 'ವಿಘಟಿಗೆ' ನೋ.

ವಿಗಾನ (ನಾ). ೧. ಅಬದ್ಧವಾದ ಗಾಯನ ; ಅಪಶ್ರುತಿಯ ಹಾಡುಗಾರಿಕೆ. ೨. ಬೈಗುಳು ; ನಿಂದೆ : "ವಿಗಾನಂ, ವಚನೀಯತಾ - ೨ ರಚ್ಚೆವಾಕ್" (ಹಲಾಯು. ೨೪-೧೪೬). ೩. ವಿರುದ್ಧವಾದ ಹೇಳಿಕೆ ; ದೋಷಪೂರ್ಣವಾದ ಮಾತು : ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಉಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸೃಷ್ಟಿಸಲ್ಪಡುವ ಆಕಾಶವಾದಿಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವೇ ಮುಂತಾದ್ದರ ವಿಗಾನವಿದ್ದರೂ ಸ್ರಷ್ಟೃವಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾವ ವಿಗಾನವೂ ಇಲ್ಲ (ಬ್ರಹ್ಮಭಾ. ೬೦೭). [ಸಂ.]

ವಿಗುಣ (ಗು). ಗುಣವಿಲ್ಲದ ; ಗುಣಶೂನ್ಯವಾದ : ಸುಗುಣೈಕಪಕ್ಷರಾದವಿಳಸಜ್ಜನರೆನ್ನ ವಿಗುಣಕಾವ್ಯದೊಳಿರ್ಪ ದೋಷಂಗಳಂ ತಿದ್ದಿ (ವರ್ಣವ. ೧-೮). [ಸಂ.]

ವಿಗುನ (ನಾ). ಅಶುಭ ; ವಿಘ್ನ : ಮಾಯದ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಓಲೆ ಕಂಠವ ಕೊಟ್ಟರೆ ಲಗುನ ವಿಗುನವ ಬರೆಯಿತ್ತು ನೋಡಾ (ಅವಚಂ. ೯-೩೩). [< ಸಂ. ವಿಘ್ನ]

ವಿಗುರ್ಬಣೆ$_{1}$ 'ವಿಗುರ್ವಣೆ$_{1}$' ನೋ.

ವಿಗುರ್ಬಣೆ$_{2}$ 'ವಿಗರ್ವಣೆ$_{2}$' ನೋ.

ವಿಗುರ್ಬಿಸು 'ವಿಗುರ್ವಿಸು$_{1}$' ನೋ.

ವಿಗುರ್ವಣಶಕ್ತಿ (ನಾ). ಮಾಯಾಶಕ್ತಿ ; ರೂಪಪರಾವರ್ತನ ಶಕ್ತಿ : ವಿಗುರ್ವಣಶಕ್ತಿಯವ್ಲೋಲ್ ಅವಧಿಯಿಂ ಸೌಧರ್ಮೈಶಾನಕಲ್ಪದ್ವಯಜಾತದೇವರ್ ಸ್ವಕೀಯಧ್ವಜದಾಡಮಾದಿಯಾಗಿ ರತ್ನಪ್ರಭಾವನ್ನಧಸ್ತನಭಾಗಂಬರಂ ಕಾಣ್ಬರ್ (ತತ್ತ್ವತ್ರ. ೨೧೬). [< ಸಂ. ವಿಕುರ್ವಾಣಶಕ್ತಿ]

ವಿಗುರ್ವಣೆ$_{1}$, ವಿಗುರ್ಬಣೆ$_{1}$ (ನಾ). ೧. ಭೀಕರತೆ ; ರೌದ್ರತೆ : ಮೇಘಕಾಲದ ವಿಗುರ್ವಣೆಯುಂ ಪಡೆದುಂ ವಿಯಚ್ಚರಂ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೨-೩೮). ೨. ರಭಸ ; ವೇಗ : ಪದಹತಿಯಿಂ ನೆಲಂನ್ನಡುಗೆ . . . ಕರಾಭಿಘಾತದೆ ವಿಗುರ್ವ್ವಣೆಯಿ[ಂ] ಭಗಣಂ ಧರಾತಳಕ್ಕುದಿರೆ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೧೦೩-೨; 1070). ವಿಗುರ್ಬಣೆ$_{1}$: ೧. ಆವ ಯುಗದಲಿ ಕಂಡುದಿಲ್ಲಿಂತೀ ವಿಗುರ್ಬ[ಪಾಠಾಂ. ಗುರ್ವ, ದುರ್ವ, ಗೂರ್ಬ]ಣೆಯನು ಮಹಾಹವಕೋವಿದರೊಳು (ತೊರರಾ. ೬-೪೦-೩೧). ೩. ಭಯಗೊಳಿಸುವಿಕೆ ; ಹೆದರಿಸುವಿಕೆ : ಅಂಜಲದೇಕೋ ಲೋಕವಿಗುರ್ಬಣೆಗೆ (ಬಸವ. ೬೮೯). ೪. ತೊಂದರೆ ; ಕ್ಲೇಶ : ಎನ್ನವನೆ ಸರ್ವಾಂಗಸೌಂದರ ನಿನ್ನ ಕಣ್ಣಂಗಹ ವಿಗುರ್ಬಣೆ [ಪಾಠಾಂ. ವಿಗುರ್ಬಗ]ಗೆಂತು ಸೈರಿಸುವೆ (ಬಸವ. ೧೮-೬೬). [ವಿಗುರ್ವಿಸು$_{1}$ + - ಅಣೆ$_{4}$]

ವಿಗುರ್ವಣೆ$_{2}$, ವಿಗುರ್ಬಣೆ$_{2}$ (ನಾ). ರೂಪಪರಾವರ್ತನಶಕ್ತಿ ; ರೂಪಾಂತರಗೊಳಿಸುವ ಮಾಯಾಶಕ್ತಿ : ನಯನಮನೋಹರಂ ಮನುಜನಿರ್ಮಿತಮಲ್ಲದು . . . ಭೋಗಭೂಮಿಯ ಭವನಾಂಗಭೂಜದ ವಿಗುರ್ವಣೆ ಸಂಶಯಮೇವುದು (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೬೫) ; ಹಗಲು ಕತ್ತಲೆ ಕವಿವಂತಾಯ್ತು ದುಷ್ಟದೈವಗಳ ವಿಗುರ್ವಣೆಯಿಂದ (ಭರತೇ. ೩೪-೪೮). ವಿಗುರ್ಬಣೆ$_{2}$: ಬಳಿಕ್ಕಿನ ವಿಗುರ್ಬಣೆಗಳೆಂಬುದು ಮುನಿಯ ಗೊಡ್ಡಾಟದಿಂ ನಮಗೆ ಬಪ್ಪ ಕಿಡೆಂದಲ್ಪ ಸಂಕಟವಿದಕ್ಕೆ ಹೆದಜದಿರ್ದಡೆ ಮುಂದೆ ಲೇಸುಂಟು (ಹಚಕಾ. ೬-೫೬). [ವಿಗುರ್ವಿಸು$_{2}$ + - ಅಣೆ$_{4}$]

ವಿಗುರ್ವಿಸು$_{1}$, ವಿಗುರ್ಬಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಭಯಾನಕವಾಗು ; ಭೀಕರವಾಗು : ಆಗುರ್ವು ಪರ್ವೆ ವಿ[ಪಾಠಾಂ. ಬಿ]ಗುರ್ವಿಸಿದ ಬಿಲ್ಗಳಂ ಕಂಡು ಭಯಂಗೊಂಡು (ಪಂರಾಮಾ. ೫-೬೬ ವ) ; ನರ್ತಿಸುವ ಕಬಂಧದಿಂದೊಜೆವ ಲೋಹಿತಧಾರೆಗಳಿಂ ನಭಂ ವಿಗುರ್ವಿಸುವುದು (ಶಾಶಮಂ. ೬೬೫; ಎಕ. VII, ಶಿಕಾ. ೨೪೨ ; 1163 ನೋ). ೨. ಬೆದರಿಸು ; ಭಯಗೊಳಿಸು : ಲೋಕಭೀಕರತರಕಾಳಕೂಟದ ವಿಗುರ್ವ್ವಿಪ ಕೂಟವೆನಿಪ್ಪುದಾಂತ ದುರ್ದ್ಧರರಿಪುಸಂಕುಳಕ್ಕೆ ವಿಭು ಪೇಯಿಯ ಸಾಹಣಿಯಗ್ರವಿಕ್ರಮಂ (ಕೊಲ್ಹಾಶಾ. ೧೩-೧೫ ; 1180) ; ಅದಟ ಸಾಮಂತಸಂದೋಹಮಂ ವಿಗುರ್ವಿಸಿ ಭೇರಿಯಂ ಸೂಳೈಸಿ ನಿಂದರೊಡ್ಡಿ (ಜ್ಞಾನಚಂ. ೧-೮೧). ೩. ಅಧಿಕವಾಗು ; ಅತಿಶಯವಾಗು : ಉರ್ವಿ

ಪರ್ವಿದುದೋರಂತೆ ಕರಂ ವಿಗುರ್ವಿಸಿ ತಮಿಸ್ರಾನೀಕಮಿ ಲೋಕಮಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೧-೨೦). ೪. ಮೆರೆ ; ಪ್ರದರ್ಶಿಸು : ವೈರಿವರ್ಗದೊಳ್ ದೋರ್ವಲಮಂ ವಿಗುರ್ವಿಸಿ . . . ಪುತ್ರ ನೀಂ ಮುದದೆ ಮಾಡು ಮದೀಯಮನಃಪ್ರಮೋದಮಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೪-೧೬೪). ವಿಗುರ್ಬಿಸು : ೪. ರಾಜ್ಯದೊಳುರ್ಬ್ಬಿಯೊಳ್ ವಿಗುರ್ಬಿಸಿದ ನಿದೇನಗುರ್ಬೊ ನಿಜದೋರ್ಬಳದುನ್ನತಿ ದುರ್ವಿನೀತನಂ (ಎಕ. VIII, ಸಗರ. ೬೫-೫೯; 1077). ೫. ಉದ್ಭಟನಾಗು ; ಸೊಕ್ಕು : ಕದುರ್ಪ್ಪಿನಿಂ ವಿಗುರ್ಬ್ಬಿಸುವರ ಮಿಸೆಯಂ ಸುಡುವ ತೇಜದಳುರ್ಕೆ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೮೫-೨೨; 1143). 'ಬಿಗುರ್,', 'ಬಿಗುರ್ವು' ಪರಾ. [ವಿಗುರ್ವು₁ + - ಇಸು₁. / ತೆಲು. ವಿಗುರ್ವಿಂಚು]

ವಿಗುರ್ವಿಸು₂, ವಿಗೂರ್ವಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮಾಯಾಶಕ್ತಿಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸು ; ವಿಕುರ್ವಾಣಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಸು : ಮನೋಹರನೆಂಬ ಯಕ್ಷಂ . . . ತಣ್ಣಾಳಿಯಂ ವಿಗುರ್ವಿಸಿ ದೇಹಕ್ಕಾಪ್ಯಾಯನಂ ಮಾಡಿ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೫೭-೧೨). ವಿಗೂರ್ವಿಸು : ವಿಗೂರ್ವಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯನೊಡೆಯರುಂ . . . ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಮಾಗಜೀವರು (ಶ್ರಾವಕಾ. ೪೭-೬) ; ಪಲವು ರೂಪುಗಳನೊರ್ಮೊದಲೊಳೆ ವಿಗೂರ್ವಿಸುವುದು ಕಾಮರೂಪಿತ್ವಮೆಂಬುದು (ಶ್ರಾವಕಾ. ೯೪-೧೦). [< ಸಂ. ವಿಕುರ್ವಾಣ + - ಇಸು]

ವಿಗೂರ್ವಿಸು 'ವಿಗುರ್ವಿಸು₂' ನೋ.

ವಿಗ್ಗನಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಕರಡಿಕುಱುಕಿ ಮೇಲ ಕಾರಜೆವಿ ವಿಗ್ಗನಲೆ ಕುನ್ನರ್ಕುಱುಕಿಯ ಮೂಡ್ಡೆ ಒಟ್ಟೆವಿ (ಎಕ. X (S). ಟಕ್ಕಟ್ಟ೬-೨೧; 850). [?]

ವಿಗ್ರ (ಗು). ೧. ಮೂಗಿಲ್ಲದ. (ನಾ). ೨. ಮೂಗಿಲ್ಲದವನು : "ವಿಗ್ರ ಎಂಬುದು ಮೂಗಿಲ್ಲದವಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೦೦-೪೫೬). [ಸಂ.]

ವಿಗ್ರಹ (ನಾ). ೧. ಹಬ್ಬುಗೆ ; ವಿಸ್ತರಣ ; ವಿಸ್ತಾರ : "ವಿಸ್ತಾರಃ, ವಿಗ್ರಹಃ, ವ್ಯಾಸಃ – ೩ ಕಿರಿದಾಗಿರುವುದನ್ನು ಪಿರಿದಾಗಿ ಮಾಡುವಿಕೆ, ವಿಸ್ತಾರ, ವಿಶಾಲತೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೬೬೬). ೨. ಆಕಾರ ; ಆಕೃತಿ ; ರೂಪ : ಶ್ರೀಮಹಾಗುರು ಬಲೋದಗ್ರವಿಗ್ರಹಂ . . . ಪ್ರೇಮದಿಂದಮಗೆ ಭಕ್ತಿಯನೀಗೆ (ಸ್ಮರಾ. ೧-೧). ೩. ದೇಹ ; ಶರೀರ : ಹಿಮಶಿಖರಿಶಿಖರಸಮವಿಗ್ರಹಸನಾಥನಂ ಕುಮುದದಳಧವಳರುಚಿರುಚಿರ ವೃಷನಾಥನಂ (ಆದಿಪು. ೭-೨೬ ದಗಳ) ; ವಿಗ್ರಹದೊಳಿದಿರಾಂತ ಕರಿಗಳ ವಿಗ್ರಹಂಗಳು ಕೆದಯ ಕಾದಿ ಸಮಗ್ರಬಲ ಜೋದಾಳಿ ಕೊಂಡುದು ಸುರರ ಕೋಟೆಗಳ (ಕುಮಾರ. ೪-೯೦). ೪. ಪ್ರತಿಮೆ ; ಮೂರ್ತಿ : ವಿಗ್ರಹಗಳ ನಿರ್ಮಾಣಕೌಶಲ್ಯವನ್ನಂತೂ ವರ್ಣಿಸಲು ಅಸಾಧ್ಯ (ಮೈಸೂವು. ೬೧) ; ಈ ಶಿಲ್ಪಶಾಸ್ತ್ರಗಳು . . . ವಿಗ್ರಹ ಹೇಗಿದ್ದರೆ ಸುಂದರ, ಹೇಗಿದ್ದರೆ ಸುಂದರವಲ್ಲ - ಎಂಬ ಎರಡು ದೃಷ್ಟಿಗಳನ್ನು ಮಂಡಿಸುತ್ತವೆ (ಸೌಂದರ್ಯ. ೧೨೫). ೫. ಜಗಳ ; ಕಲಹ : 'ವಿಗ್ರಹಿಸು' ಪರಾ. ೬. ಕಾಳಗ ; ಯುದ್ಧ : ಅಹಿತರ್ ಸಂಧಿಯುಮಂ ವಿಗ್ರಹಮುಮನಾತನೊಳೊಡರ್ಚರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦ ೧೧೪) ; ಪೊಲ್ಲದು ದುರಾಗ್ರಹಮಾತನೊಳಾಗ ವಿಗ್ರಹಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೨). ೭. ಭಾಗ ; ಅಂಶ ; ವಿಭಾಗ. ೮. ಆಕಾಶ ; ಗಗನ. ೯. ಉದಾರಗುಣ ; ಔದಾರ್ಯ : "ವಿಸ್ತರಂ ಕಾಳಗಮತ್ಯುದಾರ ಗಗನಾಂಗಮೆಂಬವು ವಿಗ್ರಹಾಖ್ಯಯಂ" (ನಾನಾರ್. ೯೯). ೧೦. [ವ್ಯಾಕ] (ಸಮಾಸ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಘಟಕಗಳನ್ನು) ವಿಭಜಿಸುವಿಕೆ ; ವಿಂಗಡಿಸಿ ಇಡುವಿಕೆ : 'ವಿಗ್ರಹವಾಕ್ಯ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ವಿಗ್ರಹಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಕಾಳಗಮಾಡು ; ಯುದ್ಧಮಾಡು : ಅಗ್ರದುಭಯಬಲಂ ವಾಗ್ರೋಗ್ರವಿಗ್ರಹಂಗೆಯ್ಯುತಿರೆ (ಹಮ್ಮೀರ. ೬-೪೦ ವ). [ವಿಗ್ರಹ + ಕೆಯ್₁]

ವಿಗ್ರಹಕರಾಳ (ನಾ). ೧. ವಿಕಾರವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳವನು ; ಕುರೂಪಿ. ೨. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಭೀಕರನಾದವನು. ೧, ೨: ಆ ನೃಪಂ . . . ಸಪ್ತಾಂಗಸಂಗಿಯಾಗಿಯುಂ ಸಪ್ತಾಂಗಸಂಗಿಯಲ್ಲು ವಿಗ್ರಹಕರಾಳನಾಗಿಯುಂ ವಿಗ್ರಹಕರಾಳನಲ್ಲು (ಪುಷ್ಪದ. ೯-೬೫ ವ). [ಸಂ. ವಿಗ್ರಹಕರಾಲ]

ವಿಗ್ರಹಭಂಜಕ (ನಾ). ಪ್ರತಿಮೆಗಳನ್ನು ಭಂಗಿಸುವವನು ; ಮೂರ್ತಿಭಂಜಕ : ಸೂರ್ಯದೇವತೆಯ ಪ್ರತಿಮೆಯನ್ನು ವಿಗ್ರಹಭಂಜಕರು ಕತ್ತರಿಸಲಾಗಿ ಮತ್ತೆ ಅದರ ಕೈಗಳನ್ನು ಬಂಗಾರದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿಟ್ಟರು (ಭಾರದ. ೫೧೦). [ಸಂ.]

ವಿಗ್ರಹಲೀಲೆ (ನಾ). ೧. ಆಕೃತಿಯ ಸೌಂದರ್ಯ ; ರೂಪದ ಬೆಡಗು. ೨. ಯುದ್ಧಕ್ರೀಡೆ ; ರಣಕೇಳಿ. ೧, ೨ : ಬಾಲಾಶೋಕಂ ವಿಗ್ರಹಲೀಲೆ ರಜೋವಿಕೃತಿ . . . ಇಲ್ಲ ಬನದೊಳಲ್ಲದೆ ಜನದೊಳ್ (ಪುಷ್ಪದ. ೨-೨೦). [ಸಂ. ವಿಗ್ರಹಲೀಲಾ]

ವಿಗ್ರಹವಾಕ್ಯ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಘಟಕಾವಯವಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಮಾತುಗಳ ಗುಂಪು ; ಸಮಾಸದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಹೇಳುವ ವಾಕ್ಯ : ಸಮಾಸಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವ ಪ್ರಕೃತಿಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧವಿರುತ್ತದೆ. ಆ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳುವುದಕ್ಕೆ ವಿಗ್ರಹವಾಕ್ಯ ಎಂದು ಹೆಸರಿದೆ (ಕೈಪಿಡಿ. ೨೦); ಸಮಾಸದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಹೇಳುವ ಮಾತುಗಳ ಗುಂಪಿಗೆ 'ವಿಗ್ರಹವಾಕ್ಯ'ವೆಂದು ಹೆಸರು (ಮಧ್ಯವಾ. ೧೫೧). [ಸಂ.]

ವಿಗ್ರಹಾರಾಧನೆ (ನಾ). ದೈವತ್ವವನ್ನು ಆರೋಪಿಸಿದ ಪ್ರತಿಮೆಗಳ ಆರಾಧನೆ ; ಮೂರ್ತಿಪೂಜೆ : ವಿಗ್ರಹಗಳಲ್ಲಿ ಅನುಪ್ರವೇಶವೂ ಆರಾಧಕರಿಗೆ ಅನುಗ್ರಹವೂ ಸಂಭವಿಸುವುದೆಂದು ವಿಗ್ರಹಾರಾಧನೆ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಅನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುತ್ತದೆ (ಹಿಂದೂಸಾ. ೭೨). [ಸಂ. ವಿಗ್ರಹಾರಾಧನಾ]

ವಿಗ್ರಹಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಜಗಳವಾಡಿಸು; ಘರ್ಷಣೆಯುಂಟಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು : ಮಂದಿರದಲಾಟದಲಿ ಜೀವರ ವೃಂದವನು ವಿಗ್ರಹಿಸಿ ಕಾಡುವವಂದಿರನು ಮನುಕುಳಿಗಳಲಿ ಹೊಗೆಯಿಂದ ಕೊಲಿಸುವರು (ನಿಭಾಗ. ೫-೧೧-೬೯). ೨. ಭಾಗಮಾಡು ; ಸೀಳು ; ಹೋಳುಮಾಡು : ಅಂಬಿಕಾಸತಿ ವಿಗ್ರಹಿಸಿ ಹಸ್ತದಲಿ ತಿರುಹಿಟ್ಟಳು ರಸಾತಳಕೆ (ದೇವೀಮ. ೩-೨೫). [ವಿಗ್ರಹ + - ಇಸು₁]

ವಿಘಟ (ನಾ). ಒಡೆದವನು ; ಭೇದಿಸಿದವನು : ನೂರ್ವರೊಳೊರ್ವನಗುರ್ಬು ಪರ್ಬೆ ಪರಕಲಿಸೆ ಸಂಪೂರ್ಣವಯಸ್ಕನಾಗಿ ಘೃತಘಟವಿಘಟನುಮಾಗಿ ಪುಟ್ಟುವುದುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೫೧ ವ). [ಸಂ.]

ವಿಘಟನ (ನಾ). ೧. ಒಡೆಯುವುದು : ಇಂದ್ರನಟ್ಟಿದಂ ನಿನಗಿದಜ ಪೆಸರ್ ದೇವದತ್ತಮೆಂಬುದು ನಿನಗಭ್ಯುದಯಕರಂ ಶಂಖಂ ರಿಪುಹೃದಯಕವಾಟಪುಟವಿಘಟನಂ ನೋಡರಿಗಾ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೪). ೨. ವಿಭಜನೆ ; ವಿಂಗಡಣೆ : ಒಬ್ಬನು ಬಲ್ಲನಗ್ಗದ ಧರ್ಮಮುದ್ರಾಘಟನವಿಘಟನವ (ಕುಮಾರ. ೧೫-೬). ೩. ನಾಶ; ಅಳಿವು : ದುರಿತತಿಮಿರವಿಘಟನಪಟುವೆನಿಪ ವಿಮಲಕೇವಲಜ್ಞಾನಭಾನೂದಯಮಾಗೆ (ಆದಿಪು. ೭-೧೩ ವ) ; ಮುನಿವದನಖದೀಪ್ತಿಶರಚ್ಚಂದ್ರಿಕೆ . . . ಮಾಡುಗಘತಮೋವಿಘಟನಮಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧-೧೨). ೪. ವಿಸರ್ಜನೆ ; ಮುಕ್ತಾಯ : ಆ ರೀತಿ ನಡೆದ ಪುನಸ್ಸಮಾಯೋಜನವು ತತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿರುವ ಲೋಕಸಭೆಯ ವಿಘಟನವಾಗುವವರೆಗೂ ಲೋಕಸಭೆಯಲ್ಲಿಯ ಪ್ರತಿನಿಧಿತ್ವದ ಮೇಲೆ ಪ್ರಭಾವವುಳ್ಳುದಾಗಿರತಕ್ಕುದಲ್ಲ (ಭಾಧಾ. ೪೧). [ಸಂ.]

ವಿಘಟಿತ (ಗು). ೧. ಒಡೆದ ; ಸೀಳಿದ ; ಹೋಳುಮಾಡಿದ : ಸ್ವಕೀಯ ಪರಿಧಾವನವೇಗವಿಘಟಿತವೈರಿಬಾಲಶಕಟನೆಂಬ ಶಕಟನುಮಂ . . . ಕರೆದು (ಜಗಪ. ೩-೨೨ ವ). (ನಾ). ೨. [ಕಾಮಶಾ] ಚುಂಬನದ ಹನ್ನೆರಡು ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಬರಿತೆಗೆದೋಪಳ ತುಟಿಕತಿಟಿಯಂ ಕರಶಾಖೆಗಳಿಂದ ಪಿಡಿದು ನಾಲಗೆಗೊನೆಯಿಂ ಪರಿಮರ್ದಿಸಿ ಚುಂಬನಮಂ ನರನಿರದುಜ್ಜುಗಿಸೆ ವಿಘಟಿತಂ ತಾನೆನಿಕುಂ (ಮನ್ಮವಿ. ೧೨-೬). [ಸಂ.]

ವಿಘಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮುರಿ ; ಸೀಳು ; ಭಂಜಿಸು. ೨. ಅಗಲಿಸು ; ಬೇರ್ಪಡಿಸು. ೧, ೨ : ಆ ರಾಜಸುತಂ ಕೀರ್ತಿಸುಧಾರಸದಿಂ ತಂಪುವಡೆದು ಪರಿಪೂರ್ಣಕಳಾಧಾರಂ ಸಕಳೇಂದುರಥಂ ವೈರಿಮನೋರಥರಥಾಂಗಮಂ ವಿಘಟಿಸಿದಂ (ಪಂಚತಂ. ೨-೬೫). ೩. ಬೇರ್ಪಡು ; ಅಗಲು : ಆ ಮಹಾತ್ಮನ ಆತ್ಮೀಯಸಾಂಸಾರಿಕಮನೋರಥಂಗಳೊಡನೆ ರಥಾಂಗಂಗಳ್ ವಿಘಟಿಸೆಯುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೨-೪೭ ವ). ೪. ಬೇರೆಯಾಗು ; ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗು : ತಾಳಮೇಳದ ಗತಿಯ ಗಮಕದ ಕೀಲಕೆಯ ಕಾಲಾಟ ವಿಘಟಿಸಿ ಬಾಳಿಯಲಿ ತಪ್ಪಿಬ್ಬುವೊಲುತಲಿರ್ದಳಾ ಮಾಯೆ (ಪ್ರಭುಲಿಂ. ೭-೨೩). ೫. ಪ್ರತಿಭಟಿಸು ; ಸ್ಪರ್ಧಿಸು : ವೈರಿಗಜಘಟಾವಿಘಟನನೊಳ್ ವಿಘಟಿಸಿ ಬಲ್ಲಲ್ಲು (ಪಂಪಭಾ. ೨-೫೭ ವ). [ವಿಘಟನ + - ಇಸು₁]

ವಿಘುನಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗೌರವಿಸು ; ಮಾನ್ಯಮಾಡು ; ಮನ್ನಿಸು (?) : ಕಾಣ್ಕೆಗೊಟ್ಟಾ ಗುರುಜಘನೆ ಕೈಮುಗಿಯೆ ಕಾಣಿಕೆಯ ವಿಘನಿಸಿ ಕೈಕೊಳುತಾಕೆಗೆ ಬನದಕಾ ಪ್ರಘಟಿತಾನಂದ ಕೈಮುಗಿದ (ಭರತೇ. ೪೨-೪೧). [ವಿಘುನ್ನ + - ಇಸು]

ವಿಘಸ (ನಾ). ೧. ಅರ್ಧಂಬರ್ಧ ಜಗಿದ ತುತ್ತು. ೨. ಯಜ್ಞಾಹುತಿ, ನೈವೇದ್ಯಗಳ ಶೇಷ. ೩. ಊಟಮಾಡಿ ಉಳಿದ ಆಹಾರ : "ಭೋಜನಕ್ಕಾಗಿ ಮಿಕ್ಕುದು ವಿಘಸಮಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೬೫-೬). [ಸಂ.]

ವಿಘಸಾಶಿ (ನಾ). ಯಜ್ಞಶೇಷವನ್ನು ಸೇವಿಸುವವನು : ವಿಘಸಾಶಿಗಳಾದ ಮನುಜೋತ್ತಮರನೆ ಅನುಸರಿಸಿ ಆಂ ಸನ್ಮುಕಿಗೆಯ್ಯನಲ್ಲದೆ ಪೆರತೊರ್ವರಂ ನುತಿಗೆಯ್ವುದೆನಗೆ ಲೇಶಮುಂ ಸಹ್ಯಮಾಗಿರದು (ಭಾರತಾಂ. ೧೧-೫೨).
[< ಸಂ. ವಿಘಸಾಶಿನ್]

ವಿಘುಳಿಗೆ 'ವಿಘಟಿಗೆ' ನೋ.

ವಿಘಟಿಗೆ, ವಿಗಟಿಗೆ, ವಿಘಳಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಕಾಲಪ್ರಮಾಣ ; ಗಳಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಅರುವತ್ತನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ ; ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ಸೆಕೆಂಡುಗಳಷ್ಟು ಕಾಲ : "ವಿಘಟಿಗೆ . . . ಅಱುವತ್ತು ಪುಟ್ಟಿರಲು ಘಟಿಗೆಯೊಂದಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೯-೪). ವಿಗಟಿಗೆ : ಮೂವತ್ತು ಗಳಿಗೆ ವಿಗಟಿಗೆಯೊ[ಪಾಠಾಂ. ವಿಷ್ಕಿಯೊ]ಳಾವುದು ಮಱೆ ಪುಟ್ಟಿತದಱ ಗಟಿಗೆಯ ವರಿಸಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೫-೨೯). ವಿಘಳಿಗೆ : ಚಟುಕು ಮೂನ್ನೂಱಱುವತ್ತು ಕೂಡಿದಡೆ ಒಂದು ವಿಘಳಿಗೆ (ಅವಚಂ. ೧೪೨-೬೫೪) ; ಒಂದು ಲಕ್ಕದ ಮೇಲೆ ತೊಂಬತ್ತೊಂದು ಸಾವಿರಜಂಗಮಕ್ಕೊಂದಂದು ಮಾಡಿದ ಷಡಪದಾರ್ಥಾವಳಿಗಳೆಲ್ಲವನು ಒಂದು ವಿಘಳಿಗೆಯೊಳಗೆ ಸವೆಯಲು ಕುಂದದೇಗುವೆನು (ಬಸವಪು. ೮-೧೬).
[< ಸಂ. ವಿಘಟಿಕಾ]

ವಿಘಾತ (ನಾ). ೧. ನಾಶ ; ಧ್ವಂಸ : 'ವಿಘಾತಿಸು' ಪರಾ. ೨. ಕೊಲೆ ; ವಧೆ. ೩. ನಿರೋಧ ; ವಿಘ್ನ ; ಅಡ್ಡಿ : ದೇವೇಂದ್ರಂ . . . ತಪೋವಿಘಾತಂ ಮಾಡಿಮೆಂದು ತನ್ನ ನಚ್ಚಿನಚ್ಚರಸಿಯರುಮನಾಱುಂ ಋತುಗಳುಮಂ ಗಂಧರ್ವರುಮಂ ಕಾಮದೇವನಂ ದಂಡನಾಯಕಂ ಮಾಡಿ ಪೇಟ್ಟುಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೮೦ ವ). ೪. ಏಟು ; ಹೊಡೆತ ; ಪೆಟ್ಟು : ಈತನುಱುಬೆಗೆ ಬೆಗಱಿತುರುಸಂಘಾತದಲಿ ಹೆಬ್ಬಂದಿಯೊಂದು ವಿಘಾತದಲಿ ಹಾಯ್ದುದು ಕಿರಾತವ್ರಜವನೊಡೆದುಳಿದು (ಕುವ್ಯಾ.ಅ. ೧೩-೬೧); ತನ್ನ ಸ್ಥಾನವ ಕಾದುಕೊಂಡುಯಿರುವಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ವಿಘಾತವ ಮಾಡಿದರೆ ಕಚ್ಚುವದು (ವಿಷಚಿ. ೩-೫). ೫. ಬಿಟ್ಟುಬಿಡುವುದು ; ತ್ಯಾಗ. [ಸಂ.]

ವಿಘಾತಕ (ನಾ). ೧. ಕೊಲ್ಲುವವನು ; ನಾಶಮಾಡುವವನು. ೨. ಬಾಧಕವಾದುದು ; ವಿಘ್ನಕಾರಿಯಾದುದು. [ಸಂ.]

ವಿಘಾತಿ$_1$ (ನಾ). ನಾಶಪಡಿಸುವವನು ; ನಾಶಮಾಡುವವನು : ಶಾಂತಿನಾಥಂ ಮಿಥ್ಯಾಡಂಬರವಿಘಾತಿ ಘಾತಿಕದಂಬಕತರುಗಹನದಹನನೆನೆ ನೆಗಟ್ಟಜರಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೨೬). [ಸಂ. ವಿಘಾತಿನ್]

ವಿಘಾತಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಅಳಿವು ; ನಾಶ : ಈ ತಳೋದರಿಯಿಂದ ಕುಲಕೆ ವಿಘಾತಿ ತಪ್ಪದು (ಕಾಶಿರಾ. ೨೩-೧೨). ೨. ಕೇಡು ; ಕೆಡುಕು ; ಹಾನಿ : ಪುರುಷಾರ್ಥವನು ತಮಗೆ ಮಾಡಿದವರುಗಳಿಗೆ ವಿಘಾತಿಯ ಹೂಡಿದವದಿರು ನರಕದೊಳಗೋಲಾಡದಿಹರೇ (ಕುವ್ಯಾ.ಉ. ೩-೧೨೨); ನೋಡಿದ್ಯೆ ಕುಂತೀಕುಮಾರ ತಾಮ್ರಧ್ವಜಂ ಮಾಡಿದ ವಿಘಾತಿಯಂ ನಮ್ಮೆಲ್ಲರಂ ಧುರದೊಳೀಡಿಱಿದುರುಳ್ಚಿ ಹಯಮಂ ಕೊಂಡು ರತ್ನಪುರಿಗೈದಿದಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೬-೨). ೩. ಹಗೆತನ ; ವಿರೋಧ ; ವೈರ : ಭೀಮಾರ್ಜುನರ ಕೂಡೆ ವಿಘಾತಿ ಕೈಯೊಡನುಚಿತವೇ ಕೆಡೆನುಡಿವುದೀ ಲೋಕ (ಕುವ್ಯಾ.ಆ. ೨೧-೫೦) ; ಮಾಡಿದ ವಿಘಾತಿಯಂ ಮಱೆದು ಸುತನಂ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ನೃಪನಧ್ವರಕೆ ಪೋಱಮಟ್ಟು ಬಂದು ಕಾಂಬುದು ಕುಂತಿದೇವಿ ಪಾಂಚಾಲತನುಜೆಯರ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೨-೫೬). ೪. ಹೊಡೆತ; ಪ್ರಹಾರ : ಹಡಗು ಜಲಧಿಯೊಳೋಡಿ ಗಿರಿಗಳನೆಡಹಿ ನುಗ್ಗಾದಂತೆ ಸುಭಟರ ಗಡಣ ಗಜವನು ತಾಗಿ ತಾಗಿ ವಿಘಾತಿಯಲಿ ನೊಂದು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೩-೨೮). [ಸಂ.]

ವಿಘಾತಿಸು (ಕ್ರಿ). ಧ್ವಂಸಮಾಡು ; ನಾಶಗೊಳಿಸು : ಅತಿರಥರುರವಣೆಯ ಪರಹತಿಯ ಧೂಳಿಯ ಮಬ್ಬಿನುಬ್ಬರದ ಧರಧುರವದೊಂದೆಸೆ ಪದಾತಿಯ ಹೊರಳಿಗಳದೊಂದೆಸೆ ವಿಘಾತಿಸಿತರಿಭಟನನು (ಕುವ್ಯಾ.ಕ. ೧೧-೩೬).
[ವಿಘಾತ + - ಇಸು]

ವಿಘೂರ್ಣನ (ನಾ). ೧. ಘೂಯ್ಮಾಟ , ಕ್ಷೋಭೆ ; ಅಲ್ಲೋಲಕಲ್ಲೋಲ : ಮುಳಿಸು ವಿಘೂರ್ಣನಂ ತಿಳಿವುದಂಬು . . . ಅಕ್ಷಿಕಾಂತಿ ಮಿಂಚೊಳಪೆನೆ ಮೆರೆದಪ್ಪದ ರತಾಮೃತವಾರ್ಧಿಯನೀಸಿ ಮೂಡುತುಂ ಮುಱುಗುತುಮಿರ್ಪರ್ (ಶಾಂತೀಶ. ೬-೧೨೦). ೨. ಚಕ್ರಾಕಾರವಾಗಿ ಸುತ್ತುವಿಕೆ, – ತಿರುಗುವಿಕೆ. ೩. ಆಧಿಕ್ಯ ; ಅತಿಶಯ : 'ವಿಘೂರ್ಣಿಸು' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ವಿಘೂರ್ಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅತ್ಯಧಿಕವಾಗು : ಗೋತ್ರನಗಂ ಪಿಳಿಗಿತ್ತೊ ಸಾಗರಂ ತಳರ್ದುದೊ ಮೇರೆಯಿಂದಮುಱಿದಂದಿನಿತದ್ಭುತಮಾದ ನಾದಮಗ್ಗಳಿಸದೆನಲ್ ವಿಘೂರ್ಣಿಸಿದು ದರ್ಬಲದೊಳ್ ಸಮರಾನಕಸ್ವನಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೧೩-೩೫). [ವಿಘೂರ್ಣನ + - ಇಸು]

ವಿಘ್ನ (ನಾ). ಅಡ್ಡಿ ; ತೊಡರು ; ಪ್ರತಿಬಂಧ : ತ್ರಿವಿಧವಿಘ್ನಂಗಳಿಗೆ ಪರಿಹಾರವನು ಕೇಳ್ (ಗಗಶಾ. ೧೩-೧೬). [ಸಂ.]

ವಿಘ್ನರಾಜ (ನಾ). ವಿಘ್ನಗಳನ್ನು ನಿರ್ಬಂಧಿಸುವವನು ; ಗಣೇಶ : "ವಿಘ್ನರಾಜಂ ವಿನಾಯಕಂ . . . ಲಂಬೋದರನೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೫-೧೬). [ಸಂ.]

ವಿಘ್ನಹ (ಗು). ಅಡ್ಡಿಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ : ಜಂಗಮವ ತಣಿಪಿ ಶಿವಸಿದ್ಧ ವಿಘ್ನಹಲಗ್ನವೆಂದು ಓಂ ಪುಣ್ಯವೆನಲು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೮-೮೬). [ಸಂ. ವಿಘ್ನಹನ್]

ವಿಘ್ನೇಶ (ನಾ). = ವಿಘ್ನರಾಜ : ಈಗೆ ನಮಗಿಷ್ಟಾರ್ಥವನು ನಿರ್ವಿಘ್ನದಾಯಕವ . . . ಕಾರುಣ್ಯನಿಧಿ ವಿಘ್ನೇಶನೊಲವಿನಲಿ (ವಿಭಾಗ. ೧-೧-೩). [ಸಂ.]

ವಿಘ್ನೇಶ್ವರ (ನಾ). ೧. = ವಿಘ್ನರಾಜ : ನಿರ್ವಿಘ್ನವಾಗಿ ಸತ್ಸಾಧನೆ ನಡೆಯುವುದಕ್ಕೆ ವಿಘ್ನೇಶ್ವರನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಆವಶ್ಯಕ (ಹಸಾಂ. ೧೩೩೦ ಪು). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಹಾಮಂತ್ರ : ವಿಘ್ನೇಶ್ವರ ವಿಶಾಲ . . . ಭೈರವಾದಿ ಮಹಾಮಂತ್ರಂಗಳಂ . . . ಬೇಱೆ ಬೇಱೆ ವಿವೇಕಿಸಿ ನೋಡಿ (ವಿವೇಕ. ೮೧). [ಸಂ.]

ವಿಘ್ನೇಶ್ವರಾಗಮ (ನಾ). ಲಲಿತಾಗಮದ ನಾಲ್ಕು ಭೇದಗಳಲ್ಲೊಂದು : ಲಲಿತ ಲಲಿತೋತ್ತರ ಕೌಮಾರತಂತ್ರ ವಿಘ್ನೇಶ್ವರಾಗಮವೆಂದು ಲಲಿತಾಗಮದ ನಾಲ್ಕು ಭೇದಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೬೧). [ಸಂ.]

ವಿಚಕಿಲ, ವಿಚಕಿಳ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಲ್ಲಿಗೆ : ಮುಕ್ತಾಮಾಲಿಕೆಯಂ ನವವಿಚಕಿಳಮಾಲಿಕೆಗೆತ್ತಳಿಸಿ ಸುಟಿಪುವಳಿಕಳಭಂಗಳ್ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೫-೧೧೬); ವನಪಾಲಂ ಕಾಣ್ಕೆಗೈದಂ ವಿಚಕಿಲದಲರಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೦-೨). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಮದನವೃಕ್ಷ. ವಿಚಕಿಳ : ೧. "ಪೊಂದಾವರೆಯ ವಿಚಕಿಳದ ನಸುದಿರಿದಲರಿಂ ದರ್ಚಿಸಿದನವನಿಪತಿ ಜಿನಪತಿಯಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೮-೩); ಮಧುಮಿತ್ರ ಜಗಜ್ಜೈತ್ರಾಯುಧ ಗೃಹಮೆನೆ ವಿಕಚವಿಚಕಿಳಂ ಸೊಗಯಿಸುಗುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೬-೫೦). [ಸಂ.]

ವಿಚಕಿಳ 'ವಿಚಕಿಲ' ನೋ.

ವಿಚಕ್ಷಣ (ಗು). ೧. ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕಾಣಬಲ್ಲ ; ದೂರದರ್ಶಿಯಾದ. ೨. ಸಮರ್ಥವಾದ ; ಪರಿಣತವಾದ : ಆದರದ ಮಾತುಗಳು, ವಿಚಕ್ಷಣಚಿಕಿತ್ಸೆ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಅವರ ಮೇಲೆ ಮರೆಯಲಾಗದ ಪರಿಣಾಮವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿತ್ತು (ಮನೋದಂ. ೧೬). (ನಾ). ೩. ವಿದ್ವಾಂಸ ; ಪಂಡಿತ : ರಸವತ್ಕವಿತಾಮಾರ್ಗಂ ರಸೆಯಲ್ಲಿ ವಿಚಕ್ಷಣರ್ಕಳಿಂ ಪೊಸತೆನಿಕುಂ (ರಾಜಶೇ. ೧-೩೩). ೪. ಪರಿಣತವಾದುದು : ಇಂತಿದು ಚಿತ್ರಕಥಾಭಿರೂಪನಿಂತಿದು ಗಜವಾಜಿಲಕ್ಷಣವಿಚಕ್ಷಣನೀ ಶುಕನುದ್ಧತಾಂಕುಶಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೫೪). [ಸಂ.]

ವಿಚಕ್ಷಣೆ (ನಾ). ಕೌಶಲ ; ಚಾತುರ್ಯ : ಈ ವಿತರಣೆ, ವಿಚಕ್ಷಣೆ, ಅಂತಸ್ತು, ಗೌರವಗಳ ಅಳತೆಗೆ ಸರಿತೂಗಿಸುವುದು ಗಂಗರಾಜರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಸಾಧ್ಯವಿದ್ದಿತು (ಶಾಂತಲಾ. ೯೯). [ಸಂ. ವಿಚಕ್ಷಣ]

ವಿಚಯ (ನಾ). ಅನ್ವೇಷಣೆ ; ಶೋಧನೆ : "ವಿಚಯನಂ, ವಿಚಯಃ, ವಿಚಾರೋ ವಿಚಾರಣಮೆಂದೊಡಮೇಕಾರ್ಥಂ" (ಶಬ್ದಸ್ಮೃ. ೩೪೮). [ಸಂ.]

ವಿಚಯನ (ನಾ). = ವಿಚಯ : "ಅನ್ವೇಷಣಂ, ವಿಚಯನಂ, ಮಾರ್ಗಣಂ, ಮೃಗಣಾ, ಮೃಗಃ - ಈ ಹುಡುಕಿ ನೋಡುವಿಕೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತ. ೬೬೬). [ಸಂ.]

ವಿಚರ್ಚಿಕೆ (ನಾ). ನವೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವ್ಯಾಧಿ ; ತುರಿಕೆ : ವಿಚರ್ಚಿಕೆಯೆಂಬಾಮಯಕಂ ಶಸ್ತ್ರವಿಟಿದು ಬಟಿವುದು ಕೇಜಂ (ಆಶ್ವಶಾ. ೧೯-೧೯). [ಸಂ. ವಿಚರ್ಚಿಕಾ]

ವಿಚಲ (ಗು). ೧. ಅಲ್ಲಾಡುವ ; ಕಂಪಿಸುವ. ೨. ಅಹಂಕಾರವುಳ್ಳ; ದುರಭಿಮಾನಿಯಾದ. (ನಾ). ೩. ಚಂಚಲವಾದುದು ; ಅಸ್ಥಿರವಾದುದು : ವಿಚಲಮಪ್ಪುದೆ ಕೃಷ್ಣಹೃದಯಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೬-೧೯). [ಸಂ.]

ವಿಚಲತೆ, ವಿಚಳತೆ (ನಾ). ೧. ಅಲೆದಾಟ ; ಸಂಚಾರ : ರಾವಣನು . . . ಬಳಿಕ ನೋಡಿದ ನರ್ಮದೆಯ ತೀರದಲಿ ಸೇನೆಗಳ ನಿಲಿಸಿ ಒನದತಿಶಯಗಳನು ಮನಗೊಳಿಪ ಕುವಲಯ ಕಮಲ ರಾಜೀವ ಕೊಳಗಳನು ವಿಹರಿಸುವ ಜಲವಿಹಗಗಳ ವಿಚಲತೆಯ (ಉತ್ತರ. ೧೯-೧೯). ೨. ಚಂಚಲತೆ ; ಅಸ್ಥಿರತೆ. ವಿಚಳತೆ : ೨. ವಿಚಳತೆಯಿಲ್ಲ ಚಿತ್ತದೊಳಪಾಂಗದೊಳಲ್ಲದೆ . . . ತಲ್ಲತಾಂಗಿಯಾ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೧-೧೧೯). [ಸಂ. ವಿಚಲತಾ]

ವಿಚಲಿತ, ವಿಚಳಿತ (ಗು). ೧. ಅಲುಗಾಡುವ ; ಅಲ್ಲಾಡುವ. (ನಾ). ೨. ಉದ್ರೇಕ ; ಕ್ಷೋಭೆ : ಪುಳಕತತಿ ತಾಗುವುದೊ ಬಾಲೋತ್ಪಳಸಬಾಂಕ ಕವರ್ಧಿಗೆನುತ ವಿಚಲಿತಮಪ್ಪ ನಿಜಾತ್ಮದಿಂದಾಲಿಂಗಿಸುವ ಪರಿಯೊ (ಬಸವ. ೬೫-೨೪). ೩. ವ್ಯಗ್ರನಾದವನು; ಕ್ಷೋಭೆಗೊಂಡವನು : ಆದರಿಂದ ಅವನು ಅಷ್ಟು ವಿಚಲಿತನಾಗಿರಲಿಲ್ಲ (ದೀವಹ. II. ೩೮೯). ವಿಚಳಿತ : ೧. 'ವಿಚಳಿತಶ್ಮಶ್ರು' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ವಿಚಳತೆ 'ವಿಚಲತೆ' ನೋ.

ವಿಚಳಿತ 'ವಿಚಲಿತ' ನೋ.

ವಿಚಳಿತಶ್ಮಶ್ರು (ನಾ). ಅಲ್ಲಾಡುವ ಮೀಸೆಯುಳ್ಳವನು : ಪಟುಕೋಪಾಟೋಪ ಬದ್ಧಭ್ರುಕುಟಿ ವಿಚಳಿತಶ್ಮಶ್ರು . . . ಧನುರ್ಜ್ಯಾಲತಾಸಂಘಟಿತಾಮೋಘಾಸ್ತ್ರದಿಂ ತತ್ಕರಟಬಿದುವನಾರ್ದಚ್ಚಂ (ರಾಜಶೇ. ೬-೮೯). [ಸಂ. ವಿಚಲಿತಶ್ಮಶ್ರು]

ವಿಚಾರ (ನಾ). ೧. ವಿಮರ್ಶೆ ; ಪರ್ಯಾಲೋಚನೆ ; ಪರಾಮರ್ಶೆ. ೨. ವಿವೇಕ ; ವಿವೇಚನೆ : ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಕಡಿಮೆಯಾದರೂ ಆಚಾರದಲ್ಲಿ ಕಡಿಮೆ ಇಲ್ಲ (ಗಾದೆ). ೩. ತೀರ್ಮಾನ ; ನಿರ್ಧಾರ. ೪. ವಿಷಯ ; ಸಂಗತಿ : ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಅಂಥ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ವಿಸ್ತಾರದ ಭೀತಿಯಿಂದ ಕೈಬಿಡಲಾಗಿದೆ (ದ್ರಾವಿವಿ. ೧೦ ಪುಟ). ೫. ನ್ಯಾಯ ನಿರ್ಣಯ,—ತೀರ್ಮಾನ : ಮಹಿಶೂರನಗರದ ಹೋಬಳಿ ಸೀಮೆ ವಿಚಾರದ ಗೋಪಾಲರಾಜೈಗೆ ಬರಸಿ ಕಳಹಿಸಿದ ನಿರೂಪ (ಮೈಲಿಂ. ೧೯೩೦, ೬೯-೨: 1810).

ವಿಚಾರದ ಚಾವಡಿ = ಮೈಸೂರಿನ ಅರಸರಾಗಿದ್ದ ಚಿಕ್ಕದೇವರಾಜ ಒಡೆಯರು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ ಆಡಳಿತಕಛೇರಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ನ್ಯಾಯವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸುವ ಚಾವಡಿ : ಪಟಣದ ಹೋಬಳಿ ವಿಚಾರದ ಚಾವಡಿ ವಳಿತದ ನಾಗಮಂಗಲಸ್ಥಳದ ಕಲಿದೇವನದಳ್ಳಿ ಗ್ರಾಮ (ಮೈಲಿಂ. ೧೯೩೩, ೫೬-೯ ; 1760) ; ಕಾವೇರಿಗೆ ಉತ್ತರಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಗಡಿಗಳಿಗೆ ಪಟ್ಟಣದ ಹೋಬಲಿಯ ವಿಚಾರದ ಚಾವಡಿ ಎಂಬದಾಗಿ ನಿಬಂಧನೆ ಮಾಡಿದರು (ಮಹಾವಂ. I. ೧೫೭). [ಸಂ.]

ವಿಚಾರಕ್ರಮ (ನಾ). ವಿಷಯನಿರೂಪಣೆಯ ರೀತಿ ; ವಿಚಾರಪದ್ಧತಿ : ಚಾರುಶ್ರೀನೃಪತುಂಗವಿಚಾರಕ್ರಮಮಾರ್ಗಗಣನೆಯೊಳ್ ಪರಮಾಲಂಕಾರವಿಭಾಗಂ ವಿವಿಧಾಕಾರಂ ಶಬ್ದಾರ್ಥಭೇದದಿಂದೆರಡಕ್ಕುಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೨). [ಸಂ.]

ವಿಚಾರಕ್ಷಮ (ನಾ). ೧. ಯೋಚಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದುದು ; ಪರಿಶೀಲಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದುದು : ಮೃದುಸಂದರ್ಭಂ ವಿಚಾರಕ್ಷಮಮುಚಿತಪದಂ . . . ಕಾವ್ಯಮೆಂದನ್ನಿತಸುಕವಿಜನಂ ಮೆಚ್ಚೆ (ಆದಿಪು. ೧-೨೬). ೨. ಯುಕ್ತಾಯುಕ್ತತೆಯ ಪರಿಶೀಲನೆಯಲ್ಲಿ ದಕ್ಷನಾದವನು ; ವಿವೇಚನೆ ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥನಾದವನು : ಅನೂನಶಕ್ತಿನ್ವಿತಂ ವಿಚಾರಕ್ಷಮನೆಂಬ ನೆಗಟ್ತೆಯಿನ್ನ ಬಲ್ಲಾಳನೃಪಾಳಂ ಕಾರ್ತಿಕೇಯನನ್ನೊತ್ತಿಪ್ಪಂ (ಎಕ.V.ಅರಸೀ.೬೦-೧೭ ; 1171). [ಸಂ.]

ವಿಚಾರಗೇಡಿ (ನಾ). ತಿಳಿವಳಿಕೆ ಇಲ್ಲದವನು ; ಅವಿವೇಕಿ : ಗಂಧರ್ವ ನಾರಿಯರು ಪುರುಷರು ವಿನೋದವಿಹಾರಲೀಲೆಯೊಳೆಯ್ದುಯಿಪ್ಪ ವಿಚಾರಗೇಡಿಗಳಾಗಿ ತಾವವರಿದ್ದರಣ್ಣದಲಿ (ಬಸವ. ೬೪-೭) ; ನೀವಾದರೂ ಈ ವಿಚಾರಗೇಡಿಗೆ ತಿಳಿಹೇಳಿ (ಹುಚ್ಚುಚ್ಚು. ೬೪). [ವಿಚಾರ + ಕೇಡಿ]

ವಿಚಾರಗೋಷ್ಠಿ (ನಾ). ಒಂದು ಗೊತ್ತಾದ ವಿಷಯದ ಬಗ್ಗೆ ನಾನಾ ಮುಖವಾಗಿ ನಡೆಸುವ ಸಮಾಲೋಚನೆಯ ಸಭೆ ; ವಿಮರ್ಶೆಯ ಗೋಷ್ಠಿ : ಎಂ.ಎ. ತರಗತಿಯಲ್ಲಿ ಆವಶ್ಯಕವಾಗಿ ಪಾತ್ರವಹಿಸಬೇಕಾಗಿದ್ದ ವಿಚಾರಗೋಷ್ಠಿಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ ಅವನ ಉತ್ಸಾಹವು ಇಂಗಿಹೋಗಿತ್ತು (ದೂರದ. ೨೫೫). [ಸಂ.]

ವಿಚಾರಜ (ನಾ). ವಿಷಯಮಂಥನದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದುದು ; ವಿಚಾರಜನ್ಯವಾದುದು : ನಿನ್ನಿಚ್ಛಾಪ್ರಕಾರಗಳ್ ನಿಯಮಗಳ್ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ . . . ವಿಚಾರಜಂ ಮತಿಮಿತಿಯ ತತ್ತ್ವಸಿದ್ಧಾಂತಂಗಳಂ ಮೀರ್ದ ಯೋಗಸಿದ್ಧಿಗಳಾತ್ಮಸಾಧಕಗೆ! (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೭೨-೪೭೦). [ಸಂ.]

ವಿಚಾರಣಾಧಿಕಾರಿ (ನಾ). "(ಅಧಿಕಾರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ) ವಿಚಾರಣೆ ನಡೆಸುವವನು, ವಿಚಾರಣಾಧಿಕಾರಿ" (Inquisitor. ಇಂಕಂ). [ಸಂ.]

ವಿಚಾರಣಾಸಮಿತಿ (ನಾ). ವಿವಾದದ ಬಗೆಗೆ ತನಿಖೆ ನಡೆಸಲು ಅಧಿಕೃತವಾಗಿ ನಿಯೋಜಿತವಾಗಿರುವ ಸಮಿತಿ, — ಆಯೋಗ : ರಾಜನ ನ್ಯಾಯಾಲಯವು ಈ ವಿಚಾರಣಾಸಮಿತಿಗಳ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ಭಾರದ. ೫೬). [ಸಂ.]

ವಿಚಾರಣೀಯ (ನಾ). ವಿಮರ್ಶಿಸಲು ತಕ್ಕುದಾದುದು; ಪರಿಶೀಲನೆ ಮಾಡಲು ಅರ್ಹವಾದುದು : ದ್ರಾವಿಡ ಎಂದು ಕರೆಯಬೇಕಾದ ಒಂದು ಕುಲ ಇದ್ದಿತೇ ಎನ್ನುವುದು ವಿಚಾರಣೀಯವಾಗಿದೆ (ನಮ್ಮನಾ. ೧೪). [ಸಂ.]

ವಿಚಾರಣೆ (ನಾ). ೧. (ಯಾವುದಾದರೊಂದು) ವಿಷಯವನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸುವುದು ,—ಪರಿಶೀಲಿಸುವುದು : "ಚರ್ಚಾ, ಸಂಖ್ಯಾ, ವಿಚಾರಣಾ – ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸುವಿಕೆಯ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತ. ೪೪). ೨. ಅಪರಾಧದ ತನಿಖೆ ,- ಶೋಧನೆ : "ಕೇಳುವುದು ; ಕೇಳಿಕೆ ; ಪ್ರಶ್ನೆ ; ವಿಚಾರಣೆ" (Inquiry. ಇಂಕಂ). ೩. ವಾದ ಮಾಡುವುದು ; ಚರ್ಚೆ ; ವಾದಿಸುವುದು. ೪. [ತತ್ತ್ವಶಾ] ಆತ್ಮವಿಚಾರವನ್ನು ಮಾಡುವುದು : ವಿಚಾರಣಾ - ಆತ್ಮವಿಚಾರವನ್ನು ಮಾಡುವುದು (ಅಮೃತ. ೬-೬ ಟೀಕು) ; ಜ್ಞಾನಭೂಮಿಕೆಗಳು . . . "ವಿವಿದಿಷಾ", "ವಿಚಾರಣಾ". . . "ತುರ್ಯಗಾ" ಎಂದೇಳು (ಭಾರದ. ೩೨೭).

ವಿಚಾರಣೆಮಾಡು = (ಮೊಕದ್ದಮೆ, ವ್ಯಾಜ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ಸಂಬಂಧದಲ್ಲಿ) ತನಿಖೆಮಾಡು ; ಶೋಧನೆನಡೆಸು : ನ್ಯಾಯಾಧಿಪತಿಯು . . . ಇವರಿಬ್ಬರನ್ನೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿಚಾರಣೆ ಮಾಡಿದನು (ನೀತಿಚಿಂ. X. ೧೯) ; ಗ್ರಾಮಕೋರ್ಟಿನವರು ವಿಚಾರಣೆ ಮಾಡಬಹುದಾದ ವ್ಯಾಜ್ಯಗಳು (ಗ್ರಾಮಾಡ. ೨೦). ವಿಚಾರಣೆಯಾಗು = (ಮೊಕದ್ದಮೆ, ವ್ಯಾಜ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು) ಪರೀಕ್ಷೆಗೆ ಒಳಗಾಗು ; ತನಿಖೆಯಾಗು : ವ್ಯಾಜ್ಯವು ಬೆಂಚಿನಿಂದಲೇ ವಿಚಾರಣೆಯಾಗಬೇಕೆಂದು ಪ್ರತಿವಾದಿ ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಅಂಥಾ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ನೇಮಿಸಿದ್ದರೆ (ಗ್ರಾಮಾಡ. ೧೭). [ಸಂ. ವಿಚಾರಣಾ]

ವಿಚಾರದೂರ (ನಾ). = ವಿಚಾರಗೇಡಿ : ಕ್ರೂರಚಿತ್ತನು ನಂಬಿಕೆಯೆಂಬ ವಿಚಾರದೂರನು ಮಂದೆವಾಳದಿ ಮಾರಮರ್ದನನೆಂದಿನಿತು ಭಯವಿಲ್ಲದಾತ್ಮದಲಿ ಕಾಳುಗೆಲಸಂಗಳಿಗೆ ಕಳುಹುತ . . . ಕೀಳಾಳಿನಂದದಿ ಮಾಡಿಸುತ್ತಿರಲು (ಬಸವ. ೨೬-೫೭). [ಸಂ.]

ವಿಚಾರಧಾರೆ (ನಾ). ಆಲೋಚನೆಯ ಧಾಟಿ ; ವಿಚಾರದ ಓಟ, — ಗತಿ : ಈಸ್ಕಿಲಸನ ವಿಚಾರಧಾರೆಯ ಗತಿಯಲ್ಲಿ ಗಮನಾರ್ಹವಾದ್ದು ಒಂದಿದೆ (ಬಿದ್ಧಾಪ್ರ. XXXIV, ನಾಟಕದ ಸಮಸ್ಯೆ). [ಸಂ. ವಿಚಾರಧಾರಾ]

ವಿಚಾರಪರ (ನಾ). ಚಿಂತನಶೀಲನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ವಿಚಾರಪರರು ತಮ್ಮ ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹಪಡರು (ಜೀವಾತ್ಮ. ೧೫). [ಸಂ.]

ವಿಚಾರಪರತೆ (ನಾ). (ವಿಚಾರವನ್ನು ಕುರಿತು) ಚಿಂತಿಸುವಿಕೆ ; ಚಿಂತನಶೀಲತೆ : ಜನರ ವಿಚಾರಪರತೆಯನ್ನು ತುಳಿದು (ಶಿಕ್ಷಿದ. ೬೫). [ಸಂ. ವಿಚಾರಪರತಾ]

ವಿಚಾರಭ್ರಷ್ಟ (ನಾ). = ವಿಚಾರಗೇಡಿ : ಶಿಷ್ಟಜನದೂರನೆ ವಿಚಾರಭ್ರಷ್ಟನೇ ಗರ್ವಿತನ ಸುಜನಾರಿಷ್ಟನೇ ತಾಮಸನೆ ನೀತಿವಿಹೀನನೇ ವಿಳನೆ (ಬಸವು. ೪೫-೨೧). [ಸಂ.]

ವಿಚಾರಲಹರಿ (ನಾ). = ವಿಚಾರಧಾರೆ : ಸರ್ವಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ವೈಖಾನಸ ಮತ್ತು ಪಾಂಚರಾತ್ರಾಗಮಗಳಲ್ಲಿನ ವಿಚಾರಲಹರಿಯಲ್ಲಿ ಏಕವಾಕ್ಯತೆ ಇರುವುದು ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ (ಭಾರತ. ೭೫). [ಸಂ.]

ವಿಚಾರವಂತ (ನಾ). ಆಲೋಚಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವನು ; ವಿಚಾರಜ್ಞ : ನನ್ನ ತಂದೆ ವಿಚಾರವಂತ (ಮಣಿಕ, ೩). [< ಸಂ. ವಿಚಾರವತ್]

ವಿಚಾರವಾದ (ನಾ). (ಯಾವುದಾದರೂ) ವಿಷಯವನ್ನು ಪರ್ಯಾಲೋಚಿಸುವ ವಾದ, —ಸಿದ್ಧಾಂತ : ವಿಚಾರವಾದವು ಅವನಿಗೆ ಬಹಳವಾಗಿ ಹಿಡಿಸಿದೆ (ದೂರಸ. ೨೧). [ಸಂ.]

ವಿಚಾರವಾದಿ (ನಾ). ವಿಚಾರವಾದವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವವನು : ಶುದ್ಧ ವಿಚಾರವಾದಿಗೆ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ಅರ್ಥವೂ ಕಾಣುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ದೂರಸ. ೬೦). [ಸಂ. ವಿಚಾರವಾದಿನ್]

ವಿಚಾರವಿನಿಮಯ (ನಾ). ಆಲೋಚನೆಗಳ ಪರಸ್ಪರ ವಿನಿಮಯ : ತಮ್ಮದಣಿ ಸೂಚಿಸಿದ್ದ ಪ್ರಧಾನಸಂಬಂಧವಾದ ವಿಚಾರವಿನಿಮಯದಲ್ಲಿ ಇಡೀ ದಿನ ಕಳೆದು ಹೋಯಿತು (ಪುನರು. ೩೦೭). [ಸಂ.]

ವಿಚಾರವೇದಿಕೆ (ನಾ). ಆಲೋಚನೆಯ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಸೂಕ್ತವಾದ ಸ್ಥಾನ : ಹಿರಿಯ ಹೊತ್ತಿಗೆಯನ್ನು ಹೊರತರುವುದರ ಮೂಲಕ ಒಂದು ಹೊಸ ವಿಚಾರವೇದಿಕೆಯನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದನು (ದ್ರಾವಿ. ೧೬ ಹಿನ್ನೆಲೆ). [ಸಂ. ವಿಚಾರವೇದಿಕಾ]

ವಿಚಾರವ್ಯಾಪ್ತಿ (ನಾ). ವಿಷಯದ ಹರಹು ; ವಿಚಾರದ ವಿಸ್ತಾರ : "ಆಲೋಚ್ಯಾಂಶಗಳು, ವಿಚಾರವ್ಯಾಪ್ತಿ" (Terms of reference. ಪತ್ರಿಕಾ. ೮೩). [ಸಂ.]

ವಿಚಾರಶಕ್ತಿ (ನಾ). ಆಲೋಚನೆ ಮಾಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ : ನಿದ್ರೆಯ ಹೊತ್ತಾಯಿತೆಂದರೆ . . . ಆಕಳಿಕೆಗಳು ಬರಹತ್ತುತ್ತವೆ. ವಿಚಾರಶಕ್ತಿಯು ಕುಂದುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೩೧). [ಸಂ.]

ವಿಚಾರಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). [ಅದ್ವೈತ] ವೇದಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ ; ವೇದಾಂತವಿಚಾರ : ಗಹನವಾದ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಸುಲಭವಾದ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ವಿಚಾರಕ್ಕೆ ಲಾಘವತರ್ಕವೆಂದರ್ಥ. ಈ ರೀತಿ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ ವಿಚಾರಶಾಸ್ತ್ರವೂ ಸಹ ವೇದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟು ವೇದದಲ್ಲೇ ಸೇರಿದಂತಿರುವುದರಿಂದ ವಿಚಾರಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ವೇದದಂತೆ ಗೌರವಿಸುವರು (ಹಿಂದಸಾ. ೧೮೫). [ಸಂ.]

ವಿಚಾರಸಂಕಿರಣ (ನಾ). = ವಿಚಾರಗೋಷ್ಠಿ ೧ : ಈ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿಯ ವಿವಿಧಭಾಷೆಗಳ ಸಾಹಿತ್ಯಸಮಾಲೋಚನೆಯನ್ನು ಕುರಿತ ವಿಚಾರಸಂಕಿರಣವು ಬನಾರಸ ಸಮ್ಮೇಲನದಲ್ಲಿ ನಡೆಯಿತು (ಸಾಮಮಾ. ೭೫). [ವಿಚಾರ + ಸಂಕಿರಣ]

ವಿಚಾರಸರಣಿ (ನಾ). = ವಿಚಾರಧಾರೆ : ಬಾಲೊಂದು ಸ್ವಾಂತವೆಂದೂ . . . ಸ್ವಾಂತದುರಂತಗಳಿಂದ ಸಮನ್ವಿತವೆಂದೂ ಒಂದು ವಿಚಾರಸರಣಿಯಿದೆ (ಸಾಹಿಸ. ೧೦೭) ; ವಿಚಾರಸರಣಿಯಿಂದ ಅವಳೊಬ್ಬ ಪ್ರಗತಿಪರಳು (ಕರ್ನಾಕ. ೬೯). [ಸಂ.]

ವಿಚಾರಸ್ಥಾನ (ನಾ). ೧. ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯತಕ್ಕ ಸ್ಥಳ. ೨. ಪಕ್ಷಿಗಳ ಸಂಚಾರದ ಸ್ಥಳ ; ಹಕ್ಕಿಗಳು ಹಾರಾಡುವ ಜಾಗ. ೧, ೨ : ಅಳಿದುಳಿದ ಭಂಗಮಯಮಾಗಿರ್ದು ಮುರಿದ ನೃಪದಳಮಲ್ಲ ಬಹುವಿಚಾರಸ್ಥಾನಮಾಗಿರ್ದು ತಿಳಿಯಲ್ಕುಪದ್ರವಸ್ಥಳಮಲ್ಲಮೆನಿಸಿರ್ದುದಾ ವಿಮಲಸರಸಿ ಕಣ್ಗೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೫-೧೯). [ಸಂ. (ವಿಚಾರ + ಸ್ಥಾನ); (ವಿ + ಚಾರ + ಸ್ಥಾನ)]

ವಿಚಾರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಯೋಚಿಸು ; ಚಿಂತಿಸು ; ಆಲೋಚಿಸು : ಮನದೊಳಗಂ ವಿಚಾರಿಸದೆ ಸ್ಮರನೆಣೆಗೆಟ್ಟುಜೀವಿತ್ವಮೋದುದೀ ಮನಸಿಜನೆಂಬ ಪಾತಕನಿನಿಂತವ ಹಾಸ್ಯಮನೆಯ್ದಲುಕ್ಕುಮೇ (ಕಾದಂಪೂ.೮೮೭) ; ವಿಚಾರಿಸಲು ನರನ ನುಡಿ ಹೊಲ್ಲಾಗದಾ ಮುರಹರನ ಬಲುಹುಳ್ಳನ್ನಬರವೆನಲು (ಕುಮಾವ್ಯಾದ್ರೋ. ೦-೬೩). ೨. ಪರೀಕ್ಷಿಸು ; ಪರಾಮರ್ಶಿಸು: ಅಜಿಯಿದೆಯುಂ ವಿಚಾರಿಸದೆಯುಂ ನೃಪತಿ ನಿಅ ನೆಗಟ್ಟನ್ನೆಯಲ್ಲೆ ಯೂನಜೀವನದಂತೆ ಕರ್ಣನೆನೆಗಂ ತೊಣೆಗಂ ನೃಪರಾರುಮಿಲ್ಲ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೦೦) ; ಕೃಷ್ಣೆಯ ಸೂನುಗಳಪ್ಪ ಪಂಚಪಾಂಡವರ ಶಿರಂಗಳಂ ನೆಲೆ ವಿಚಾರಿಸದಕ್ಕಟ ಕೊಂಡು ಬರ್ಪುದೇ (ಗದಾಯು. ೯-೩೩) ; ಚಾರುಕವಿತೆಯ ಬಳಕೆಯಲ್ಲ ವಿಚಾರಿಸುವಡಳವಲ್ಲ (ಕುಮಾವ್ಯಾಭ. ೧-೭). ೩. ಕೇಳು ; ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡು ; ಪ್ರಶ್ನಿಸು : ದಂಡಕನೃಪತಿ . . . ಭಟಾರರ ಪಕ್ಕದೆ ವಿಚಾರಿಸಿ ಧರ್ಮಮಂ ಕೇಳ್ದು ಮೆಚ್ಚಿ ನಂದಿ ಶ್ರಾವಕಬ್ರತಂಗಳಂ ಕೈಕೊಂಡು ಶ್ರಾವಕನಾಗಿ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೬೭-೯) ; ನಾಯಕನು ನೇರವಾಗಿಯೇ ನಾಯಕಿಯ ಕುಲಗೋತ್ರಗಳನ್ನು ವಿಚಾರಿಸುತ್ತಾನೆ (ಸಂಕವ. ೨೭). ೪. ಪರಿಶೋಧನೆ ಮಾಡು ; ತನಿಖೆ ಮಾಡು : ಪೆಣ್ಬುಯ್ಯಲಂ ವಿಚಾರಿಸದೆ ಪುರುಷಂ ಪೋಗಲಾಗದು (ವರ್ಧಪು. ೧೬-೫೦) ; ಅಯ್ಯೋ ಇದಂ ವಿಚಾರಿಸುವರಿಲ್ಲಾ ಎನುತೆ ಬಂದನುರವಣಿಸಿ (ತಿರುರ.ದೇ. ೧೯-೧೯).

ವಿಚಾರಿಸಿಕೊಳ್ಳು = ೧. ತನಿಖೆಮಾಡು ; ಪರಿಶೋಧನೆಮಾಡು : ಯಾವ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ ಸರಿಯಾಗಿ ವಿಚಾರಿಸಿಕೊಳ್ಳದೆ ದುಡುಕಬಾರದು (ಬಳಕೆ). ೨. ಮಾನ್ಯ ಮಾಡು ; ಉಪಚರಿಸು : ಅವರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಅತಿಥಿಗಳನ್ನು ತುಂಬ ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿಚಾರಿಸಿಕೊಂಡರು (ಬಳಕೆ). ೩. (ಆಲಂ) ತರಾಟೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು ; ಆಕ್ಷೇಪಣೆ ಮಾಡು : ಒಂದೇ ತಡವೆ ಗುಣವಂತ, ಪ್ರತಾಪಕುಮಾರಿ ಇವರಿಬ್ಬರ ಮೇಲಿನ ಹಗೆಯೂ ತೀರುವುದು. ಆಮೇಲೆ ವಿಚಾರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವೆನು (ಅರ್ಜುಕ. ೧೧೭). [ವಿಚಾರ + - ಇಸು]

ವಿಚಾರಿಸುಹ (ನಾ). ವಿಚಾರಣೆ ಮಾಡುವಿಕೆ : "ಆದುವದು – ವಿಚಾರಿಸುಹಂ" (ಶಮದ. ಪಾ. ೨). [ವಿಚಾರಿಸು + - ಹ (< - ವ)]

ವಿಚಿಂತ (ನಾ). ದುಃಖವಿಲ್ಲದವನು ; ನಿಶ್ಚಿಂತನಾದವನು : ನಲ್ಮೆಗಡಲೊಳ್ ಮುಳುಗಾಡಿ ವಿಚಿಂತನಾಗಿ . . . ಮಣಿಪೊಕ್ಕೆನೊ ನಾಥನೆ ನಿನ್ನ ಹಸ್ತಮಂ (ವಸ್ತುವಂ. ೩-೨೪). [ಸಂ.]

ವಿಚಿಂತಾಂತರ (ನಾ). ದುಃಖವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ನಿಶ್ಚಿಂತತೆ : ಖನೋಜ್ಞ ಪ್ರತತಿಕುಳದೊಳಾದೊಂದವಸ್ಥಾವಿಚಿಂತಾಂತರದೊಳ್ ಕೈಕೊಂಡು ಪರ್ಯಾಪ್ತಿ ಯನನವರತಂ ಮಾಟ್ಪ ಶೀಲೋತ್ಕರಂ ಕೂಡಿರೆ ವೈಯಾವೃತ್ಯವೆಂಬೀ ತಪದೊಳೆಸಗಿದಂ (ಸುಕುಮಾ. ೪-೧೭). [ಸಂ.]

ವಿಚಿಕಿತ್ಸನ (ನಾ). ೧. ಶಂಕೆ ; ಸಂಶಯ. ೨. ತಪ್ಪು ಹೊರಿಸುವುದು ; ದೋಷಾರೋಪಣೆ ಮಾಡುವುದು : ಭೋಗಕಾಂಕ್ಷೆಯೊಳ್ ವಿಮುಖತೆಯುಂ ಮುನಿಜನ ತನುಮಳ ವಿಚಿಕಿತ್ಸನವರ್ಜನಮುಂ ತ್ರಿಮೂಢತಾನಿರಸನಮುಂ . . . ಎಂದು ಪೇಳ್ದೀಯೆಂಟು ಗುಣಂಗಳುಂ ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನಾವಯವಂಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೫-೫೭). [ಸಂ.]

ವಿಚಿಕಿತ್ಸೆ (ನಾ). ಶಂಕೆ; ಸಂಶಯ; ಸಂದೇಹ : ಭಯಮುಖಿಲಕಾಂಕ್ಷೆ ವಿಚಿಕಿತ್ಸೆ ಯನ್ನದೃಷ್ಟಿಪ್ರಶಂಸೆ ಸಂಸ್ತವನಮೆಂಬೀ ಕ್ರಿಯೆ ಸಮ್ಯಗ್ದೃಷ್ಟಿಗೆ ನೋಡೆ ಯಥಾಕ್ರಮದಿಂ ವ್ಯತಿಕ್ರಮಂ ತಾನಕ್ಕುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೬-೪೫). [ಸಂ. ವಿಚಿಕಿತ್ಸಾ]

ವಿಚಿತಿ (ನಾ). ಪದ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ನಿಲ್ಲಿಸುವ ಉಸಿರ್ದಾಣ ; ಯತಿ: ಭೂರ್ಭುವಸ್ಸ್ವಾದಿಪದ್ಧತಿಯಿಂ ಕಲ್ತಿರುಮಿಲ್ಲಮಾ ವಿಚಿತಿಯೊಳ್ ನೀಮಗ್ನಿಮಿಖಳೇ ಪುರೋಹಿತಮೆಂದೋದಿದಿರಿಲ್ಲ (ಸುಕುಮಾ. ೨-೩೩). [ಸಂ.]

ವಿಚಿತ್ರ (ಗು). ೧. ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ. ೨. ಅನೇಕ ಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ನಾನಾ ವರ್ಣದ : ನಿರ್ಭರರತೋದೀರ್ಣಾರ್ಣವಂ ಘೂರ್ಣಿಸಲ್ ಮಸಗಿತ್ತಂಯು ವಿಚಿತ್ರಚಿತ್ರಿತಸುಧಾಶ್ರೀರಮ್ಯಹರ್ಮ್ಯಂಗಳೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೦೨). ೩. ನಾನಾ ಬಗೆಯ ; ಹಲವು ವಿಧವಾದ : ಲಳಿತವಿಚಿತ್ರ ಪತ್ರಫಲಪುಷ್ಪಯುತಾಟವಿ ಸೂರ್ಕುದಾನೆಯಂ ಬೆಳೆವುದು (ಪಂಪಭಾ. ೧-೫೪) ; ಮಿಂಚುವ ವಿಚಿತ್ರಪತ್ರಾವಳಿಗಳಂ ಬರಸಿ ಮಂಗಳದ್ರವ್ಯಂಗಳಂ ಕೂಡೆ ತಂದಿರಿಸಿ (ನಂಬಿರ. ೫-೨೭). ೪. ಚೆಲುವಾದ ; ಸುಂದರವಾದ : ಮೊದಲೊಳ್ ಮುಳ್ ಮೇಗೆ ವಿಚಿತ್ರದಳಿತರಕ್ತಪ್ರಸೂನಮಂಚನಿತ ಜೊಳಾಗದು ಶಾಲ್ಮಲಿ ವನರುಹಮಾವುದಂತರಂ ನಿನಗಮಿದಿರ ವಾದಿಗಮಧಿಪಾ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೫೨). ೫. ಬಣ್ಣಗೊಟ್ಟ; ಬಣ್ಣಹಾಕಿದ: ವಿಚಿತ್ರಚಿತ್ರಭಿತ್ತಿ ತಂತನ್ಮಮಾನವಾತಾಯನಪರೀತಮತ್ತವಾರಣಕ್ರೋಡೀಕೃತ ಚಂದ್ರಕಾಂತಕಾಂತ. ಸುಧಾವೇದಿಕಾವಾಧ್ಯ ಭೂಮ್ಯಂತರಾಳದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೮೬ ವ).

(ನಾ). ೬. ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದುದು; ಬೆರಗುಗೊಳಿಸುವಂತಹದು; ವಿಸ್ಮಯಕರವಾದುದು: ವಿಚಿತ್ರಂ ಮತ್ತಂ ದೇವಿಯರ್ ನೋಡನೋಡಲೊರ್ವ ಶತವೃದ್ಧನಾಗಿ ನಿಂದಿರ್ದಾ (ನಂದಿಆ. ೬-೨) ; ಗೊರವ ನಿನ್ನಯ ಶೌರ್ಯಮದೀರ್ಕೆ ಖಿದ್ಗಮಿಾ ಧನುಶರಮತ್ತ ನಿನ್ನ ತಪಮತ್ತ ವಿಚಿತ್ರಮಿದಲ್ತೆ ಧಾತ್ರಿಯೊಳ್ (ಕಬಿಕಂ. ೪-೩೦) ; ಚಿತ್ರಾಂಗದೆಯ ಕಥೆ ವಿಚಿತ್ರಮೆಂದಾಡುವರ್ (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೬೩-೧೯೯೧) ೭. [ಛಂದ] ಅಕ್ಷರಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಆರನೆಯ ಛಂದಸ್ಸಾದ ಗಾಯತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಭೇದದ ಹೆಸರು; ಎರಡು ಯಗಣವಿರುವ ವೃತ್ತ : ಪಯೋಯುಗ್ಮದಿಂದಂ ಪಯೋಜಾಯತಾಕ್ಷೀ ಪ್ರಯೋಗಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ನಿಯುಕ್ತಂ ವಿಚಿತ್ರಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೬೬). ೮. [ನಾಟ್ಯ] ಹತ್ತು ಬಗೆಯ ಆಕಾಶಮಂಡಲಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಶುದ್ಧವಿಚಿತ್ರ[ಪಾಠಾಂ. ಚಿತ್ರ, ಪವಿತ್ರ]ಮೆಂಬ ಪೂರ್ವರಂಗಪ್ರಸಂಗದೊಳ್ . . . ಪುಷ್ಪಾಂಜಲಿವಿಕ್ಷೇಪಣಾದಿ ನಾಂದೀವಿಧಿಯಂ ನಿರ್ವರ್ತಿಸಿ (ಆದಿಪು. ೬-೧೧೫ ವ) ; ಅತಿಕ್ರಾಂತ . . . ವಿಚಿತ್ರ ವಿಸೃತ ಅಲಾತ ಲಲಿತ ಈ ಹತ್ತು ಆಕಾಶಮಂಡಲಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರು. ೮-೪ ವ). [ಸಂ.]

ವಿಚಿತ್ರಲಲಿತ (ನಾ). [ಛಂದ] ಅಕ್ಷರಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹದಿನೈದನೆಯ ಛಂದಸ್ಸಾದ ಅತಿಶಕ್ವರಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ ; ನಸನಭಯಗಣಗಳಿರುವ ಒಂದು ವೃತ್ತ : ತ್ರಿದಶ ಮಯದಿಂದ್ರಪುರಚಂದ್ರಸಲಿಲಂಗಳ್ ತುದಿಯೊಳಿರೆ ತಳ್ತು ಹರರಲ್ಲಿ ಯತಿ ನಿಲ್ಕುಂ ವಿದಿತಮಿದು ಧಾರಿಣಿಯೊಳಬ್ಜದಳನೇತ್ರೇ ಸದಮಲವಿಚಿತ್ರಲಲಿತಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೫೮). [ಸಂ.]

ವಿಚಿತ್ರಾಂಗಿ (ನಾ). ಸುಂದರವಾದ ಅವಯವಗಳನ್ನುಳ್ಳವಳು ; ಚೆಲುವೆ : ಸರೋಜಾತಾದಿ ನಿಸ್ಸಾರವಸ್ತುಗಳೊಳ್ ಪೋಲಿಸುವಂತುಟೇಮ್ಮರುಳನೇ ರೂಪಂ ವಿಚಿತ್ರಾಂಗಿಯಾ (ಆದಿಪು. ೬-೮೫). [ಸಂ. ವಿಚಿತ್ರಾಂಗೀ]

ವಿಚಿತ್ರೋಕ್ತಿ (ನಾ). ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ ಮಾತು ; ಬೆರಗುಗೊಳಿಸುವ ನುಡಿ : ಕರಜಳಧರ ಕಳಧೌತೋತ್ಕರವರ್ಷದೆ ವಂದಿನಂದ[ನಾ]ವಳಿಗಳ ವಿಸ್ತರಿಪುವನೆ ದಾನಮವಿಳೋರ್ವ್ವರೆಗೆ ವಿಚಿತ್ರೋಕ್ತಿ ರೂಪವಿದ್ಯಾಧರಿಯ (ಸೌಇಇ. XX. ೪೮-೩೬; 1076 ?). [ಸಂ.]

ವಿಚೂರ್ಣಿತ (ಗು). ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪುಡಿಮಾಡಿದ ; ಬಹಳ ಪುಡಿಮಾಡಿದ : ಆಯತವಾಮಹಸ್ತತಳಕ್ಷಣವಜ್ರ[ವಿ]ಚೂರ್ಣಿತಾದ್ರಿ ವಜ್ರಾಯುಧನೆಂಬ ದೊಡ್ಡಿವೆಸರಂ . . . ತಳೆರ್ದಂ ನೃಪಾತ್ಮಜಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೫೬). [ಸಂ.]

ವಿಚೇಷ್ಟೆ (ನಾ). ಚಲನೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ನಿಷ್ಪಂದವಾಗಿರುವ ಸ್ಥಿತಿ : ಅಜಿವು ಮಜಿವೆಗಳೊಂದನೊಂದನು ಮುಚಿದು ನೂಕಿದವವನಿಪತಿ ಕಡುವೆಱಗ ಕೇಣಿಯ ಕೊಂಡವೋಲಿದ್ದನು ವಿಚೇಷ್ಟೆಯಲಿ (ಜೈಮಿ. ೧೪-೪). [ಸಂ. ವಿಚೇಷ್ಟಾ]

ವಿಚ್ಛಳಾಕಾರ (ನಾ). ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ ಆಕೃತಿ : ಮದಾಂಧಗಂಧಸಿಂಧುರಂ ಕರಿಣೀವೃಂದಂಗಳಿಂ ಪರಿವೇಷ್ಟಿತನಾಗಿ . . . ಲೀಲೆಯಿಂ ಬಂದು ಸ್ವಚ್ಛವಿಚ್ಛಳಾಕಾರ [ಪಾಠಾಂ. ವಿಚ್ಛಾಳಾಕ, ಲಿಚ್ಛಾಳಾಕ]ಮಪ್ಪ ಮಡುವಂ ಪೊಕ್ಕು ಮನೋಹಾರಿಗಳಪ್ಪ ಕರಿಣೀಗಣದೊಡನೆ ಕ್ರೀಡಿಸುವುದಂ ಮೂವರುಂ ಕಂಡು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೩೬-೨೧). [ಸಂ. ವಿಚ್ಛಲಾಕಾರ ?]

ವಿಚ್ಛಾಯ (ಗು). ೧. ನೆರಳಿಲ್ಲದ ; ಛಾಯೆಯಿಲ್ಲದ. (ನಾ). ೨. ರತ್ನ ; ಮಣಿ. ೩. ಕಾಂತಿಹೀನವಾದುದು ; ಮಂಕಾದುದು : ಚತುರಂಗ ಚಮೂಚಕ್ರಪಾಂಶುಪಟಲದಿಂದಂ ದಿಙ್ಮುಖಂಗಳುಂ ವಿರೋಧಿವರಪಾಲಪ್ರಿಯ ಸುದೀಮುಖಂಗಳುಂ ವಿಚ್ಛಾಯಂಗಳಾಗೆಯುಂ (ಆದಿಪು. ೧೩-೬೬ ವ) ; ಕಡುರೋಮದ ವಿಚ್ಛಾಯದ ಕಡುಮುಳಿಸಿನ ಚಪಳವೃತ್ತಿಲೋಲುಪದಾ ಜಡಭಾವದ ಹರಿಗಳ್ಕುಂ . . . ಮರಣಭಯಂ (ಅಕ್ಕಸಾ. ೬-೧೨). ೪. ಹಕ್ಕಿಗಳು ಗುಂಪಾಗಿ ಹಾರುವಾಗ ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಬೀಳುವ ಅವುಗಳ ನೆರಳು. [ಸಂ.]

ವಿಚ್ಛಾಯತೆ (ನಾ). ಕಾಂತಿಹೀನತೆ; ತೇಜೋಹೀನತೆ : ಜೀವಂ ತನುವಿಂ ತಳರಲೊಡಂ ವಿಚ್ಛಾಯತೆಗೊಳಗಾದುವು ತೊಳಗುವವರ ಸೌಂದರತನುಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೫-೨೬). [ಸಂ. ವಿಚ್ಛಾಯತಾ]

ವಿಚ್ಛಾಯತ್ವ (ನಾ). = ವಿಚ್ಛಾಯತೆ : ಬಾಹ್ಯಾಭ್ಯಂತರತಪೋನುಷ್ಠಾನದಿಂ ಪಟುತರತಪನತಾಪನಿಶ್ಶೋಷಿತಸಾರತರುವೋಲ್ ನಿಸ್ಸಾರವಿಚ್ಛಾಯತ್ವಗಸ್ಥಿಸಿರಾ ಜಾಲಮಾತ್ರತನುಯಂತ್ರನುಂ . . . ಅಪ್ಪ ಯತಿಗೆ ಯಾಚನಾಪರಿಷಹಜಯಮಱಿಯೆ ಪಡುಗುಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೬೬೬). [ಸಂ.]

ವಿಚ್ಛಾಯೆ (ನಾ). = ವಿಚ್ಛಾಯತೆ : ಅಂಗವಿಚ್ಛಾಯೆಯಿಯ ತೆಱದ ರಂಧ್ರಂಗಳೂಡುವ ಬಸುಱ . . . ಪೆಟಿಕೆಯು ನಾತವಧಿಕಭಯಂಕರವು ಪಸರಿಸಲು (ಬಸವ. ೪೬-೫೮). [ಸಂ. ವಿಚ್ಛಾಯಾ]

ವಿಚ್ಛಿತ್ತಿ (ನಾ). ೧. ತುಂಡುಮಾಡುವಿಕೆ ; ಕತ್ತರಿಸುವಿಕೆ. ೨. ಬಿರುಕು ಬಿಟ್ಟಿರುವುದು ; ಒಡಕು ; ಸೀಳು. ೩. ತಡೆ ; ಅಡ್ಡಿ ; ಆತಂಕ : ಕೋಟಿಗಾಳಿಗದ ಪರಂಪರೆಗೆ ವಿಚ್ಛಿತ್ತಿ ಬಂದು ಒದಗಿತು (ಕರ್ನಾಟ. ೬೨) ; ಒಂದು ದಿನ ಭಟ್ಟರಿಗೆ ಛಳಿಜ್ವರ ಬಂದು ಸಾಧನೆಗೆ ಸ್ವಲ್ಪ ವಿಚ್ಛಿತ್ತಿ ಬಂದಿತ್ತು (ರಾಮಾನ. ೧೩). ೪. ಬೇರೆಮಾಡುವುದು ; ವಿಚ್ಛೇದನ : ಕೇವಲ ಕ್ಷುಲ್ಲಕಕಾರಣಗಳಿಗಾಗಿ ದಾಂಪತ್ಯವಿಚ್ಛಿತ್ತಿಗೆ ಅನುಮತಿಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತ ಹೋದರೆ ಸಮಾಜವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಕಟ್ಟುಪಾಡೂ . . . ಉಳಿಯುವ ಬಗೆ ಹೇಗೆ (ಪ್ರಬಂಟ ೧೫೯). ೫. ಇಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡುವುದು ; ನಾಶ : ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪರಂಪರಾಭೇದದಿಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಮುಂ ಇತ್ತೆಱನಲ್ಲಿ ಅಜ್ಞಾನವಿಚ್ಛಿತ್ತಿಯುಂ ಸದ್‌ಜ್ಞಾನೋತ್ಪತ್ತಿಯುಂ . . . ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಫಲಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ ೪). ೬. ಕದಿಯುವಿಕೆ ; ಕಳ್ಳತನ : "ವಿಚ್ಛಿತ್ತಿ [ಪಾಠಾಂ. ನಿಕ್ಷಿಪ್ತ] ಚೌರ್ಯಂ ಸ್ತೇಯಮೆನಲ್ ಕಳವಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೬೬-೫). ೭. ಗಡಿ ; ಸೀಮೆ ; ಎಲ್ಲೆ. ೮. [ಛಂದ] ಪದ್ಯವನ್ನು ಓದುವಾಗ ಅರ್ಥಸ್ಫೂರ್ತಿ ಕೆಡದಂತೆ ನಿಲ್ಲಿಸುವ ಉಸಿರ್ದಾಣ ; ಯತಿ. [ಸಂ.]

ವಿಚ್ಛಿದುರ (ಗು). ಭಗ್ನವಾದ; ಛಿದ್ರಗೊಂಡ : ಅಂತು ವಿದುರಂ ವಿಚ್ಛಿದುರಮನನಾಗಿ ಬಿಲ್ಲನುಡಿವುದುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೫೯ ವ). [< ಸಂ. ವಿಚ್ಛಿದ್ರ]

ವಿಚ್ಛಿನ್ನ (ಗು). ೧. ಒಡೆದ ; ಸೀಳಿದ. ೨. ವಿಭಾಗವಾದ ; ಬೇರೆಯಾದ. ೩. ತಡೆಗಟ್ಟಿದ ; ಅಡ್ಡವಾದ. ೪. ನಿಂತುಹೋದ ; ಮುಗಿದ. ೫. ಹರಿದ ; ಪ್ರವಹಿಸಿದ : ಅಂತು ನಿರುತ್ತರನಾಗಿ ಪ್ರತಿವಾದೀಂದ್ರಂ ವನಪ್ರವಿಷ್ಟಕರೀಂದ್ರ ವಿಚ್ಛಿನ್ನಮದಸಲಿಲಪ್ರವಾಹನಾಗಿರ್ದೊಡಂಬಟ್ಟು ಕುಡಿಸೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೪೯ ವ). (ನಾ). ೬. ಬೇರೆಯಾಗುವಿಕೆ ; ಅಗಲುವಿಕೆ : ನಿನಗಮೆನಗಮೇತಱೊಳಂ ವಿಕಲ್ಪಮುಂ ವಿಚ್ಛಿನ್ನಮುಮಿಲ್ಲೆಂದು ನುಡಿಯುತಿರ್ಪನ್ನೆಗಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೪೫ ವ). ೭. ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿ ; ಚದುರಿಹೋದುದು : ಪನ್ನಗೇಂದ್ರಾಭರಣ ನಿಮಗೆಂದುನ್ನಿಸಿದ ಚೆಲುವಕ್ಕಿಯವು ವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದವಕಟಕಟ (ಬಸವ. ೨೬-೧೮). [ಸಂ.]

ವಿಚ್ಛುರಿತ (ಗು). ಬಳಿದ ; ಲೇಪಿಸಿದ : ಹರಿಚಂದನವಿಚ್ಛುರಿತಾಂಗರಾಗನತಿ ರುಚಿರಹಾರನೆಸೆದನೊ . . . ಪಾಂಡ್ಯನೃಪೇಂದ್ರಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೧೩೦). [ಸಂ.]

ವಿಚ್ಛೇದ (ನಾ). ೧. ತುಂಡುಮಾಡುವಿಕೆ ; ಕತ್ತರಿಸುವುದು. ೨. ಬಿಡುವಿಕೆ ; ತೊರೆಯುವಿಕೆ: ಅವರಲ್ಲಿ ಆಗಲಿದ್ದ ವಿಚ್ಛೇದವು ತಪ್ಪಿ ಸಂಸಾರ ಕೂಡಿತು (ಬಂಕಿಮಾ. ೧೨೬). 'ವಿವಾಹವಿಚ್ಛೇದ' ಪರಾ. ೩. ಗ್ರಂಥದ ಭಾಗ ; ಅಧ್ಯಾಯ ; ಪರಿಚ್ಛೇದ. ೪. ಅವಕಾಶ ; ಬಿಡುವು. [ಸಂ.]

ವಿಚ್ಛೇದನ (ನಾ). ೧. ತುಂಡುಮಾಡುವಿಕೆ ; ಕತ್ತರಿಸುವಿಕೆ : "ಕಲ್ಪನಂ ವಿಚ್ಛೇದನಂ ಕರ್ತನಂ ವರ್ಧನಂ ಕಡಿತಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೯-೧೧). ೨. ವಿಶ್ಲೇಷಣೆ ; ವಿಭಜನೆ: 'ವಿಚ್ಛೇದಿಸು' ಪರಾ. ೩. ಬಿಡುವಿಕೆ ; ತ್ಯಜಿಸುವಿಕೆ ನಾನು ನಿನ್ನ ಉನ್ನತಿಗಾಗಿ ಯತಿಸುತ್ತೇನೆ. ಆದರೆ ನಿನ್ನೊಡನೆ ಅಸಮಾಧಾನ ಹೊಂದಿದಾಗ ಈ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ವಿಚ್ಛೇದನ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ (ನಿಶೀಲ. 238) ; 'ದಾಂಪತ್ಯ ವಿಚ್ಛೇದನ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ವಿಚ್ಛೇದಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ನಾಶಗೊಳಿಸು ; ಇಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡು : ಭವಕಾಂತಾರ ವಿಹಾರದೊಳ್ ವಿಷಯಮಂ ವಿಚ್ಛೇದಿಸಲ್ ಚಿತ್ತಸಂಭವನಂ ಸಂಹರಿಸಲ್ ಕಷಾಯಭಟರಂ ಬೆನ್ನಟ್ಟಲಾರ್ಪೀ ಮಹಾವ್ಯವಸಾಯಂ ತಮಗಾಗೆ (ಆದಿಪು. ೧-೫). ೨. ವಿಶ್ಲೇಷಣೆಮಾಡು ; ವಿಭಜಿಸು : ಅವಳು ಸ್ನೇಹ ಮತ್ತು ಪ್ರೇಮಗಳನ್ನು ವಿಚ್ಛೇದಿಸಿ ನೋಡಲು ಶಕ್ತಳಾಗಿದ್ದಳು (ಹೇಮಂತ. ೨೯೬). [ವಿಚ್ಛೇದನ + - ಇಸು]

ವಿಜಅರಸ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ವೀರಾಪುರುಷ ಸಮಕ್ಷಮದೆ ಕೇಕಯಪಲ್ಲವರಂ ಕಾದೆಱೆದು ಪೆತ್ತಜಯನಾ ವಿಜಅರಸನ್ಗೆ ಬಾಳ್ಗಟ್ಟು ಪಲ್ಮಡಿಉಂ ಮೂಱೆವಳ್ಳಿಉಂ ಕೊಟ್ಟಾರ್ (ಮೈಅಂ. ೧೯೩೬, ೧೬-೧೨; 450).

[< ವಿಜಯ್ಯ$_{2}$ + ಅರಸ$_{1}$]

ವಿಜಕ್ಕ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ನವಿಲೂರ ಗಣದ ಬಾಳಂಬಾಕಸ್ತ್ರಿಯರ್ ಮಗಳ್ ವಿಜಕ್ಕಂ ಪರೋಕ್ಷವಿನಯಂಗೆಯ್ದು ಕಲ್ಲನಿಱಿಸಿದಳ್ (ಎಕ.VI, ಕಡೂರು ೧೫೫-೧೫; 961). [< ವಿಜಯ್ಯ$_{2}$ + ಅಕ್ಕ$_{1}$]

ವಿಜಣನಾಯ್ಗ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ವಿಜಣನಾಯ್ಗರಾ ಮಗನ್ ಶಾಳ್ತದ . . . ಸ್ವರ್ಗ್ಗಾಲಯಕ್ಕೇಱಿದೊನ್ (ಎಇ. IX, ೧೬-೫; ಪು.800).

[< ವಿಜಯ್ಯ$_{2}$ + < ಅಣ್ಣ$_{1}$ + ನಾಯ್ಗ (< ನಾಯಗ)]

ವಿಜನ (ಗು). ೧. ಜನರಿಲ್ಲದ ; ನಿರ್ಜನವಾದ ; ಏಕಾಂತವಾದ : ಕಾಮಳ್ಳಿಗಿಳಿಗಳುಲಿ ಕೇಳಿಸಿತ್ತಿಂಪಾಗಿ ಕಾನನದ ವಿಜನನೀರವದಿ (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೨೦-೫೬). (ನಾ). ೨. ನಿರ್ಜನವಾದುದು ; ಏಕಾಂತವಾದುದು : ಶಾಂತಿಯನ್ನಳವಡಿಸೆ ವಿಜನಮಠ ಠಾವಿನೊಳ್ ಕುಳ್ಳಿರ್ದು . . . ಉಭಯದಿಟ್ಟಿಗಳ ನಾಸಾಗ್ರದಲಿ ನೆಲೆಗೊಳಿಸೆ (ವೆಂಕಾರಾ. ೨-೧೦-೨೨) ; ಪ್ರತ್ಯೇಕವೂ ವಿಜನವೂ ಆದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಗೃಹವಧುವಿನಂತೆ ಯಾರನ್ನೋ ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡು ಕುಳಿತಿದೆಯೋ ಏನೋ (ನಿಬಂಧ. II, ೧೦೬). [ಸಂ.]

ವಿಜಪಿಲ (ನಾ). ಕೆಸರಿರುವ ಸ್ಥಳ : "ಪಿಚ್ಚಿಲಂ ವಿಜಪಿಲ[ವಾಂಕಂ.ಲಕಂ]-ಈ ೨ ಕೆಸಱುಳ್ಳೆಡೆ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೨-೫೬). [ಸಂ.]

ವಿಜಯ್ಯ$_{1}$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ : ಜಾಕಾಯಿ, ಜಾಪತ್ರೆ . . . ಅಳಲೆಕಾಯಿ, ವಿಜಯ, ಎಳ್ಳು, ಇವಂ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಸಮಾನವಾಗಿ ಚೂರ್ಣಿಸಿ . . . ಎಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಕೊಡಲು ಆಮಾತಿಸಾರಂ ಪರಿಹರವಹುದು (ಸಚಿಕ್ಕ. ೩೧೪). [ಸಂ. ವಿಜಯಾ]

ವಿಜಯ್ಯ$_{2}$ (ನಾ). ೧. ಗೆಲುವು ; ಯಶಸ್ಸು : ಜೈನಶಾಸನದೇವಿಕುಳಮುಂ ಸಮಂತು ಸಮಸಂದಿಷ್ಟಾರ್ಥಮಂ ಮಾೞ್ಕೆ ಕಾಂತನ್ನಲೋಕಸುತ ನಿನ್ನೊಳಿಂದು ವಿಜಯಂ ಭದ್ರಂ ಶುಭಂ ಮಂಗಳಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೦-೬೪). ೨. ಗೆಲುವು ಪಡೆದವನು ; ಜಯಶಾಲಿಯಾದವನು : ನಡೆ ವಿಜಯನಾಗೆಂದು ತನುವನು ತಡವಿದರು (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ದ್ರೋ. ೪-೫೩) ; ವಿಜಯನಾಗ್ಗೆ ಕಂದ (ಕಾಶಿರಾ. ೨೮-೬). ೩. ಪಾಂಡವರಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯವನಾದ ಅರ್ಜುನನ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಭುಜವಿಜಯದೆ ವಿಜಯನುಮನಿಱಿಸಿದಂ ನರಸಿಂಹಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೩೬) ; ದಿವ್ಯಾಸ್ತ್ರಮಂ ವಿಜಯಂಗಿತ್ತವನೀತನೀತನೆ (ಪಂಪಾಶ. ೩೧). ೪. ವೈಕುಂಠದ ದ್ವಾರಪಾಲಕರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನ ಹೆಸರು : ಜಯನ ವಿಜಯನ ದೈತ್ಯಜನ್ಮವನು ಈತನೊದೆದನು (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ಉ. ೯-೫೪). 'ಜಯ' ಪರಾ. ೫. ಅರುವತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಇಪ್ಪತ್ತೇಳನೆಯ ಸಂವತ್ಸರ : ಪ್ರಭವ ವಿಭವ . . . ವಿಜಯ ಅಕ್ಷಯವೆಂದಱುವತ್ತು ತೆಱನಾಗಿಪುದು (ಎವೆಜ. ೩೧). ೬. ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಶಿವಾಗಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಕಾಮಿಕ, ಯೋಗಜ . . . ವಿಜಯ, ನಿಶ್ವಾಸ . . . ವಾತುಲಗಳೆಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಶಿವಾಗಮಗಳು (ಭಾರದ. ೬೨). ೭. ವೈಖಾನಸಾಗಮದಲ್ಲಿ ಸಂಹಿತೆಗಳೆಂದು ಪ್ರಖ್ಯಾತಿಗೊಂಡ ಎಂಟು ವಿಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಮರೀಚಿಮಹರ್ಷಿಪ್ರೋಕ್ತವಾದ . . . ವೀರ, ವಿಜಯ, ವಿಮಲ, ಕಲ್ಪಗಳೆಂಬ ಎಂಟು ಆಗಮಗಳು "ಸಂಹಿತೆ"ಗಳೆಂದೂ . . . ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾಗಿವೆ (ಭಾರದ. ೬೫). ೮. ಶೂರ ; ವೀರ. ೯. ಯುದ್ಧ ; ಸಮರ : "ಧುರದೈತ್ರಾಭಯ ಪಾರ್ಥರಿಂತು ವಿಜಯಾಖ್ಯಂ" (ನಾನಾರ. ೯೫).

ವಿಜಯಮಂಡನ = ಗೆಲುವಿನಿಂದ ಶೋಭಿಸುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಬನವಾಸೆನಾಡನೊಸೆದಾಳ್ದು ವಿರಾಜಿಪ ಬಳ್ಳಿಗಾವೆಯೊಳು ಸ್ಥಿರವಿರುತಿರ್ದ್ದಪಂ ವಿಜಯಮಂಡನ ರೇಚಣದಂಡನಾಯಕಂ (ಎಕ.VIII(S), ಶಿಕಾ. ೩೩೪-೧೬ ; 1100). [ಸಂ.]

ವಿಜಯಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಹೊರಡು ; ಪ್ರಯಾಣಬೆಳೆಸು ; ☞ ಇದು ರಾಜರು, ಗುರುಹಿರಿಯರ ಆಗಮನ, ನಿರ್ಗಮನಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳುವಾಗ ಗೌರವಸೂಚಕವಾಗಿ ಬಳಸುವ ಪದ : ಗಂಗಮಂಡಲಿಕಂ ದೇವನಿವಾಸದತ್ತ ವಿಜಯಂಗೆಯ್ದಂ ನೊಳಂಬಾನ್ತಕಂ (ಎಕ. II, ೫೯-೧೧೩ ; 974). [ವಿಜಯ್ಯ$_{2}$ + ಕೆಯ್$_{1}$]

ವಿಜಯಚ್ಛಂದ (ನಾ). ಐನೂರು ಎಳೆಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಹಾರ : ಸಾಸಿರದೆಂಟುತೋರಮುತ್ತಿನ ಸರದಿಂದ್ರಚ್ಛಂದಂ ಮೊದಲಾಗೆ ವಿಜಯಚ್ಛಂದಹಾರದೇವಚ್ಛಂದಾರ್ಧಹಾರ ರಶ್ಮಿಕಲಾಪಗುಚ್ಛನಕ್ಷತ್ರಮಾಲಾರ್ಧಗುಚ್ಛಮಾಣವಕಾರ್ಧಮಾಣವಕಂಗಳೆಂಬ ಪನ್ನೊಂದು ನಾನಾರತ್ನಸುವರ್ಣಫಲಕವಿರಚನಾದಿಭೇದದಿಂ (ಆದಿಪು. ೮-೫ ವ); ☞ "೫೦೪ ಎಳೆಗಳುಳ್ಳ ಹಾರವು, ಇದನ್ನು ಅರ್ಧಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳೂ ಬಲದೇವ, ಕಾಮದೇವ ಮೊದಲಾದವರೂ ಧರಿಸುತ್ತಾರೆ" (ಆದಿಪು. ಕೋಶ). [ಸಂ.]

ವಿಜಯಜಾತಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಪಾರಿವ್ರಾಜ್ಯಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಜಾತಿ ಎಂಬ ಸೂತ್ರಪದದ ನಾಲ್ಕುವಿಭಾಗಗಳಲ್ಲೊಂದು ; ☞ ವಿಜಯಜಾತಿಯಿಂದ ಚಕ್ರವರ್ತಿತ್ವವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ : ದಿವ್ಯಜಾತಿಯಿಂದಹಮಿಂದ್ರತ್ವಮುಂ ವಿಜಯಜಾತಿಯಿಂದ ಚಕ್ರವರ್ತಿತ್ವಮುಂ . . . ಪಡೆಯಲಕ್ಕುಂ (ಚಾವುಂಪು.೨೨೮). 'ದಿವ್ಯಜಾತಿ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ವಿಜಯತೆ (ನಾ). ಗೆಲುವಿನ ಸ್ಥಿತಿ ; ಗೆಲುವು ; ಜಯ : ಏಜೆ ಶಿವರತಿ ತೋಜೆ ದೃಷ್ಟವನೂಜೆ ವಿಜಯತೆ ಸಾಜೆ ಪುರದೊಳು ದೇಜೆ ವಾಸನೆ ಹೇಜೆ ನಂಬಿಯ ಸೂಜೆಯಲ್ಲರಿಗೆ (ಬಸವಪು. ೩೬-೨೦). [ಸಂ. ವಿಜಯತಾ]

ವಿಜಯದಶಮಿ (ನಾ). ಆಶ್ವಯುಜಶುದ್ಧದಶಮಿ ಮತ್ತು ಅಂದು ಆಚರಿಸುವ ಹಬ್ಬ ; ನವರಾತ್ರಿಯ ಕೊನೆಯ ದಿನ : ವಿಜಯದಶಮಿದಿವಸ ನಡೆಸಿದ ಕಟ್ಟಳೆಗಳು (ಮಹಾವಂ. I, ೩೮); ವಿಜಯದಶಮಿಯ ಸುಮುಹೂರ್ತದಲ್ಲಿ ವಿಜಯಯಾತ್ರೆ ಹೊರಡುವುದೆಂದು ನಿಶ್ಚಯವಾಯಿತು (ಶಾಂತಲಾ. ೧೪೬).

[ಸಂ. ವಿಜಯದಶಮೀ]

ವಿಜಯದ್ವಿಪ (ನಾ). ರಾಜನು ದಿಗ್ವಿಜಯಕ್ಕೆ ಹೊರಡುವಾಗ ಏರುವ ಆನೆ ; ಜಯಗಜ : ಪಳಿಕಿನ ಶಿಲಾಪಟ್ಟಂ ಪ್ರಸ್ಥಾನದೊಳ್ ವಿಜಯದ್ವಿಪಾವಳಿಯ ದರಿಗೊಂಡುದ್ದೇಶಂ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ನಾಮದಗ್ಗಳದ ಸಿರಿಯಂ ಪೋಲ್ವನ್ನಂ ತದ್ವಿಪಾಳಿ ದಿಗಂತದೊಳ್ ತಳೆದುದು ಜಯಸ್ತಂಭಶ್ರೀಯಂ ತ್ರಿಕೂಟಮಹೀಧರಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೧೮). [ಸಂ.]

ವಿಜಯಧ್ವಜ (ನಾ). ಜಯದ ಸೂಚಕವಾದ ಪತಾಕೆ ; ಜಯಧ್ವಜ : ಅನುವರದೊಳ್ ವಜ್ರಾಯುಧನನಿಕ್ಕಿ ವಿಕ್ರಾಂತದಿಂದ ವಿಜಯಧ್ವಜಮಂ ತನಗೆತ್ತಿಸಿದಂ . . . ನಿಜಶೌರ್ಯಬಳಂ (ಸುಕುಮಾ. ೭-೫) ; ಅಱಿಕೆದಾಣದೊಳೆಸೆವಂತೊಂದಿಸುತುಂ ವಿಜಯಧ್ವಜವ್ಯಂದಮಂ . . . ಸಾರ್ತಂದಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೫೯). [ಸಂ.]

ವಿಜಯನಗರ (ನಾ). ೧. ಗೆಲುವನ್ನು ಪಡೆದುದಕ್ಕಾಗಿ ಕಟ್ಟಿದ ನಗರ. ೨. ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು ; ☞ ಈಗಿನ ಹಂಪೆ ಮತ್ತು ಹೊಸಪೇಟೆ ಪ್ರದೇಶ, ವಿಜಯನಗರ ಅರಸುಮನೆತನದ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿದ್ದಿತು : ವೀರಶ್ರೀ ನಾರಸಿಂಹ ಸ ವಿಜಯನಗರೇ ರತ್ನಸಿಂಹಾಸನಸ್ಥಃ (ಎಕ.VIII, ಶಿವಮೊ.೧-೩೪; 1513).

[ಸಂ.]

ವಿಜಯಪಟಹ (ನಾ). ಗೆಲುವನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ಬಾರಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಪಟಹ,- ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ : ದುರಿತಾರಿಯನಭವಂ ಗೆಲ್ದಿರೆ ಮೊಱಗುವ ವಿಜಯಪಟಹದಂತೆ ನವಾಂಭೋಧರರವದಿನೇೞುಕೋಟಿಯಮರೆ ಸುರದುಂದುಭಿಗಳೊಡನೆ ಮೊಱಗಿದುವಾಗಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೨೧). [ಸಂ.]

ವಿಜಯಪತಾಕೆ (ನಾ). = ವಿಜಯಧ್ವಜ : ದಂಡನಾಯಕರು ಕಗ್ಗೊಲೆಯನ್ನೆಸಗಿದ ವಿಜಯಪತಾಕೆಯನ್ನು ಮೆರೆದಾಗ . . . ನಾವು ಅಂಥದೇ ವಿಚಿತ್ರವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದಲ್ಲವೆ ? (ಪುನರು. ೧೯೬). [ಸಂ. ವಿಜಯಪತಾಕಾ]

ವಿಜಯಪಜೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ : ಒಂದೊಂದು ರಾಜವಂಶವೂ ತನಗೇ ವಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿದ್ದ ವಾದ್ಯ ಅಥವಾ ವಾದ್ಯಗಳನ್ನೂ . . . ಪಡೆದಿದ್ದಿತು . . . ನಾಗ-ವಿಜಯಪಜೆ (ಕಶಾಅ. ೩೩೬).

ವಿಜಯಪಜೆಘೋಷಣ = ಒಂದು ಬಿರುದು : ನಾಗಧ್ವಜಪ್ರತಾಪ ವಿಜಯಪಜೆಘೋಷಣ (ಎಇ. III, ೨೩೨-೭ ; 1070). [ವಿಜಯ್ಯ$_{2}$ + ಪಜೆ$_{1}$]

ವಿಜಯಪ್ರಶಸ್ತಿ (ನಾ). ಗೆಲುವನ್ನು ಘೋಷಿಸುವ ಪ್ರಶಂಸಾಕಾವ್ಯ ; ಜಯಪತ್ರಿಕೆ : ಆ ವೃಷಭಾದ್ರಿಯ ಮೇಖಳಾಭಿತ್ತಿಯೊಳ್ ಆತ್ಮೀಯ ವಿಶ್ವವಿಶ್ವಂಭರಾವಿಜಯಪ್ರಶಸ್ತಿಯನಟ್ಟಿಯೊಳ್ ಬರೆಯಿಸುವೆನೆಂದು ಪೋಗಿ ನೋಡುವನ್ನೆಗಂ (ಆದಿಪು. ೧೩-೭೦ ವ). [ಸಂ.]

ವಿಜಯಪ್ರಸ್ಥಾನ (ನಾ). ದಿಗ್ವಿಜಯಕ್ಕಾಗಿ ಹೊರಡುವ ಪ್ರಯಾಣ ; ಜೈತ್ರಯಾತ್ರೆ : ವ್ಯೋಮಭಾಗಮನೆಯ್ದಿರ್ದುದು ಚಕ್ರವರ್ತಿ ವಿಜಯಪ್ರಸ್ಥಾನ ಭೇರೀರವಂ (ಆದಿಪು. ೧೧-೧೦) ; ಘೂರ್ಣಿಸಿತ್ತು . . . ವಿಜಯಪ್ರಸ್ಥಾನಭೇರೀರವಂ (ಪುಷ್ಪದ. ೫-೭). [ಸಂ.]

ವಿಜಯಬೀಜ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ : ಗ್ರಹಣಿಯಿಂದ ಅತಿಸಾರ ನಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ವಿಜಯಬೀಜದ ಎಲೆಯನ್ನು ಹುರಿದು ಎಲವದ ಹಗಿನು, ಸಜ್ಜರಸ . . . ಇವಂ ಸಮಾನವಾಗಿ ಚೂರ್ಣವ ಮಾಡಿ . . . ಗುಂಜಿಯ ತೂಕ ಕೊಡುವುದು (ವೈದ್ಯ. ೧೮೮). [ವಿಜಯ$_{1}$ + ಬೀಜ]

ವಿಜಯಬೀರವಣ (ನಾ). ದಿಗ್ವಿಜಯದಲ್ಲಿ ಗೆದ್ದ ಸೈನಿಕರ ಜೀವನನಿರ್ವಹಣೆಗೆ ಪ್ರಜೆಗಳು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ ತೆರಿಗೆ : ವಿಜಯಬೀರವಣ ಕೊಡತಿವಣ ಬಾಣ ಎಳ್ಳು ಭತ್ತವೆನಿಸಿದ ಪೂರ್ವಾಯ ಮತ್ತಂ ಅಪೂರ್ವಾಯಮೊಳಗಾಗಿ ಗ್ರಾಮಕೆ . . . ಕೊಟ್ಟರು (ಮೈಲಿಂ. ೧೯೪೦,೩-೨೬; 1206). [ವಿಜಯ$_{2}$ + ಬೀರವಣ]

ವಿಜಯಭೇರಿ (ನಾ). ಗೆಲುವನ್ನು ಘೋಷಿಸುವ ಭೇರಿ ; ಜಯಭೇರಿ : ಉತ್ತರಭಾರತವಿಜಯೋದ್ಯೋಗಮಂ ಭರತರಾಜನಱಿಪಲೆಂದು ವಿಜಯಭೇರಿಯಂ ಪೊಯಿಸಿದಾಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೩-೪೧ ವ). [ಸಂ.]

ವಿಜಯಮಂಗಳ (ನಾ). ಗೆಲುವಿನ ಹಬ್ಬ ; ವಿಜಯೋತ್ಸವ : ಅಂತು ವಿಜಯಮಂಗಳಂ ನೆಗೞೆ ಗೋಕುಲಮಂ ಪೊರ್ದಿ ನಾದನಂದನಂ . . . ಸುಖಿ ದಿಂದಿರ್ಪನ್ನೆಗಂ (ಜಗಾ. ೪-೫೮ ವ). [ಸಂ. ವಿಜಯಮಂಗಲ]

ವಿಜಯಮಿತ್ರ (ನಾ). ಅರ್ಜುನನ ಗೆಳೆಯ ; ಕೃಷ್ಣ : ಜಯಜಯಜನಾರ್ದನ ಮುಕುಂದ ಮುರಮರ್ದನ ವಿಜಯಮಿತ್ರ ಗೋವಿಂದ ಪಕ್ಷಿವಾಹನ (ಕೃಮಭಾ. ೧೧-೩೭). [ಸಂ.]

ವಿಜಯಯಾತ್ರೆ (ನಾ). = ವಿಜಯಪ್ರಸ್ಥಾನ : ವಿಜಯದಶಮಿಯ ಸುಮುಹೂರ್ತದಲ್ಲಿ ವಿಜಯಯಾತ್ರೆ ಹೊರಡುವುದೆಂದು ನಿಶ್ಚಯವಾಯಿತು (ಶಾಂತಲಾ. ೧೪೭). [ಸಂ. ವಿಜಯಯಾತ್ರಾ]

ವಿಜಯರಾಜ್ಯ (ನಾ). ಗೆಲುವಿನಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸಿದ ರಾಜ್ಯ : ಶ್ರೀಮದ್ಭುವನೈಕಮಲ್ಲದೇವರ ವಿಜಯರಾಜ್ಯಮುತ್ತರೋತ್ತರಾಭಿವೃದ್ಧಿಪ್ರವರ್ಧಮಾನಮಾಚನ್ದ್ರಾರ್ಕ್ಕತಾರಂಬರಂ ಸಲುತ್ತಮಿರೆ (ಸೌಇಇ. XX. ೪೭-೪ ; 1072). [ಸಂ.]

ವಿಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿ (ನಾ). ಜಯದ ಅಧಿದೇವತೆ : ವಿದ್ವಿಷ್ಟಚಮುಚಕ್ರ ಪಾಂಶುಪಟಲಮನೆ ನಿಜವಿಜಯಲಕ್ಷ್ಮೀಪರಿಣಯನೋತ್ಸವಪ್ರಾರಂಭ ಪಿಷ್ಟಾತಕಚೂರ್ಣಮೆಂದು . . . ಬಗೆವ ಬಾಹುಬಲಿಕುಮಾರಂ (ಆದಿಪು. ೧೪-೮೪ ವ) ; ಸಿಂಹಾಸನದಿರ್ಕೆಲದೊಳ್ ನಿಂದ ವೀರಲಕ್ಷ್ಮಿ ವಿಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿಯರ್ . . . ವೀರಸೇಸೆಯನಿಕ್ಕುವಂತೆ ಬಿಂಕದಿಂ ಕೊಂಕಿನಿಂದು (ಗಿರಿ. ೨-೧೦೫ ವ). [ಸಂ. ವಿಜಯಲಕ್ಷ್ಮೀ]

ವಿಜಯವೀರವಣ (ನಾ). = ವಿಜಯಬೀರವಣ : ಕುಮಾರಗಾಣಿಕೆ ೨ ಹಾ ೨ ವಿಜಯ ವೀರವಣ ಪ ೧ (ಎಕ. VIII (R), ಹಾಸನ. ೧೧೨-೬೬ ; ಪು. 1230). [ವಿಜಯ$_{2}$ + ವೀರವಣ]

ವಿಜಯಶಾಲಿ (ನಾ). ಗೆಲವನ್ನು ಪಡೆದವನು ; ವಿಜಯಿ : ಪುರಜನರೆಲ್ಲ ವಿಜಯಶಾಲಿಯಾಗಿ ಬಂದ ಪ್ರಭುಗಳ ಮೇಲೆ ಹೂಮಳೆ ಕರೆದರು (ಶಾಂತಲಾ. ೩೬೪). [ಸಂ. ವಿಜಯಶಾಲಿನ್]

ವಿಜಯಶ್ರೀ (ನಾ). ಗೆಲುವಿನ ಅಧಿದೇವತೆ ; ಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿ : ಅಂತು ಪೊಱಮಟ್ಟುತ್ತರಭರತದ ವಿಜಯಶ್ರೀವಿವಾಹಮಹೋತ್ಸವಪ್ರಾರಂಭದೊಳ್ ದಿಕ್ಪಾಲಕರ ಕೆದಱುವ ಪಿಷ್ಟಾತಕಚೂರ್ಣಮೆನಿಸುವ ರಜಃಪುಂಜಮುಮಂ . . . ನೋಡುತ್ತುಂ ನಡೆಯೆ (ಆದಿಪು. ೧೩-೪೪ ವ) ; ದೈವವದತ್ತಲೊಲೆದಿಹುದತ್ತ ವಿಜಯಶ್ರೀಯ ಕುಡಿನೋಟ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೪-೨). [ಸಂ.]

ವಿಜಯಸಂವತ್ಸರ (ನಾ). ಅರುವತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ವಿಜಯ ಸಂವತ್ಸರ ಇಪ್ಪದಾ ಎಂಟನೆಯೊಳು (ಎಕ. X. ಕೋಲಾರ. ೬-೨ ; 753). [ಸಂ.]

ವಿಜಯಸಖ (ನಾ). = ವಿಜಯಮಿತ್ರ : ಇಂದಿರಾಪತಿ ವಿಜಯಸಖ ಅರವಿಂದನಾಭ ಪುರಂದರಾರ್ಚಿತ ನಂದಕಂದ ಮುಕುಂದ ರಕ್ಷಿಸು ನಮ್ಮ (ಹರಿದಾ. ೧೨). [ಸಂ.]

ವಿಜಯಸಾರಥಿ (ನಾ). ಅರ್ಜುನನ ರಥವನ್ನು ನಡೆಸಿದವನು ; ಪಾರ್ಥಸಾರಥಿ ; ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ : ಸುಜನರ ಪೊರೆಯುವ ಕುಜನರ ತರಿಯುವ ವಿಜಯಸಾರಥಿ ನಮ್ಮ ವಿಜಯವಿಠಲರೇಯ (ವಿದಾಕೃ. ೨೦-೩). [ಸಂ.]

ವಿಜಯಸೇಸೆ (ನಾ). ಗೆಲುವಿಗಾಗಿ ಸೂಸುವ ಅಕ್ಷತೆ, —ಸೇಸೆ : ವಿಜಯಶೇಷೆ -ವಿಜಯಸೇಸೆ [ಪಾಠಾಂ. ಸಿ] (ಶಮದ. ನ. ೩೦೮ ಪ್ರಯೋ). [ವಿಜಯ$_{2}$ + ಸೇಸೆ$_{1}$]

ವಿಜಯಸ್ತಂಭ (ನಾ). ಗೆಲವಿನ ನೆನಪಿಗಾಗಿ ನೆಡುವ ಕಂಬ : ಸ್ಮರನೃಪತಿಯ ವಿಜಯಸ್ತಂಭವೆನಿಪ ತರುಣಿಯ ಬಟ್ಟ ನುಣ್ದೊಡೆ (ಇಟುಸಾಂ. ೫-೯). [ಸಂ.]

ವಿಜಯಾಗಮ (ನಾ). ಕಾಮಿಕಾದಿ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟುದಿವ್ಯಾಗಮಗಳಲ್ಲಿ ಹನ್ನೊಂದನೆಯದು : ಆ ಸಿದ್ಧಾಂತಭೇದಂಗಳಾವವೆಂದೊಡೆ -೧. ಕಾಮಿಕಾಗಮ . . . ೧೧. ವಿಜಯಾಗಮ . . . ೨೮. ವಾತುಲಾಗಮವೆಂಬವೇ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ದಿವ್ಯಾಗಮಂಗಳಕ್ಕುಂ (ವಿವೇಕ. ೬೨). [ಸಂ.]

ವಿಜಯಾಜ್ಞೆ (ನಾ). [ಜೈನ] ಪಾರಿವ್ರಾಜ್ಯಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಆಜ್ಞೆಯೆಂಬ ಸೂತ್ರ ಪದದ ಮೂರು ಬಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ವಿಜಯಾಜ್ಞೆಯೆಂಬುದು ಚಕ್ರಧರಪುಣ್ಯದಿಂ ದೇವವಿದ್ಯಾಧರ ನರೇಂದ್ರರಂ ವಶ್ಯಂ ಮಾಳ್ಪುದು (ಚಾವುಪು. ೨೩೦). [ಸಂ. ವಿಜಯಾಜ್ಞಾ]

ವಿಜಯಾದಿತ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು ; ಆಳುಪವಂಶದ ಒಬ್ಬ ಅರಸನ ಹೆಸರು: ವಿಜಯಾದಿತ್ಯ ಆಳುಪೇನ್ದ್ರ ಪರಮೇಸ್ವ(ಶ್ವ)ರ ಅಧಿರಾಜರಾಜನ್ ಉತ್ತಮಪಾಣ್ಡ್ಯನ್ (ಎಇ. IX, ೨೨-೧; 800). [ಸಂ.]

ವಿಜಯಾನಂದ (ನಾ). [ಛಂದ] ವರ್ಣಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಬಗೆಯ ಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಹದಿನಾರನೆಯದಾದ ಅಷ್ಟಿ ಎಂಬ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ : ವಸು ಧಾತ್ರೀಚಕ್ರಂ ಸುರಪಪವನ ಜಾತವೇದಂ ಮನೋಜನ್ಮಧ್ವಂಸಂ ಪದದ ಕಡೆಯೊಳ್ ಚೆಲ್ವನಾಳ್ವಿಯ್ದೆ ನಿಲ್ಕುಂ ವಿಶ್ರಾಮಂ ದಿವಸಕರನೋಳ್ಕಾಂತೆ ವಿದ್ವಜ್ಜನಾನಂದಂ ಛಂದಂ ನೆಗೞ್ದ ವಿಜಯಾನಂದಮಕ್ಕುಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೬೨). [ಸಂ.]

ವಿಜಯಾನಕ (ನಾ). ವಿಜಯೋತ್ಸವದಲ್ಲಿ ಬಾರಿಸುವ ನಗಾರಿ : ಶಂಖಕಾಹಳಾವ್ರಜ ವಿಜಯಾನಕಧ್ವನಿ ವಿಜೃಂಭಿಸೆ . . . ನಾಕಜರಜನಿರ್ಕೆಲಂಛಿಡದದೇಂ ನಡೆಗೊಂಡರೊ ಮೇಘಮಾರ್ಗದೊಳ್ (ಜಗಾ. ೧-೪೧). [ಸಂ.]

ವಿಜಯಾರ್ಧ (ನಾ). [ಜೈನ] ಒಂದು ಪರ್ವತದ ಹೆಸರು ; ಭರತಕ್ಷೇತ್ರದ ನಡುವೆ ಪೂರ್ವಪಶ್ಚಿಮವಾಗಿ ಹಬ್ಬಿ ಈ ಕ್ಷೇತ್ರವನ್ನು ಉತ್ತರಭಾರತ ದಕ್ಷಿಣಭಾರತ ಎಂದು ಎರಡಾಗಿ ಹೂಡಿರುವ ಪರ್ವತ : ಇದು ವಿಜಯಾರ್ಧಮೆನ್ನ ಪೆಸರುಂ ವಿಜಯಾರ್ಧಮಲಂಘ್ಯಮೆಂದುಮಿಂತಿದು ಪೆಱಗಿರ್ಣನುಮಿನ್ನೆಗಮಲಂಘ್ಯನೆಂ (ಆದಿಪು. ೧೩-೧೫). [ಸಂ.]

ವಿಜಯಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಗೆಲ್ಲಲು ಸಾಧನವಾದ ಆಯುಧ : ಸ್ಮರಂಗೆ ವಿಜಯಾಸ್ತ್ರಂ . . . ಎಂಬುದು ಜನಂ ರೂಪಂ ಮಹಾದೇವಿಯಾ (ಪುಷ್ಪದ. ೯-೪೭). [ಸಂ.]

ವಿಜಯಿ$_{1}$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ಸೆಣಬು : “[illegible]ಯಿಯೆನೆ ಭಂಗಿ” (ಮಂಗರಾ. ೩೫-೧೫). [< ಸಂ. ವಿಜಯಾ]

ವಿಜಯಿ$_{2}$ (ಗು). ೧. ಗೆದ್ದ ; ಗೆಲುವನ್ನು ಪಡೆದ. (ನಾ). ೨. ಗೆದ್ದವನು ; ಜಯಶಾಲಿ : ಆ ಭುವನತ್ರಯವಿಜಯಿಯಪ್ಪ ರೂಪಾತಿಶಯಪೊಡನಮಳ್ಪಳೆದಂತೆ ಬಳೆದ . . . ತೀರ್ಥಕರಕುಮಾರಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೯೨ ವ). [ಸಂ. ವಿಜಯಿನ್]

ವಿಜಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಶೋಭಿಸು ; ವಿಜೃಂಭಿಸು : ಕಿನ್ನರಗೇಯನಿಸ್ವನಂ ವಿಜಯಿಸೆ [ಪಾಠಾಂ. ಭಜಿಯಿಸೆ] . . . ನಾಕಜರಜನಿರ್ಕೆಲಂಬಿಡದದೇಂ ನಡೆಗೊಂಡರೊ ಮೇಘಮಾರ್ಗದೊಳ್ (ಜಗಾ. ೧-೪೧). [ವಿಜಯ$_{1}$ + ಇಸು$_{3}$]

ವಿಜಯೆ (ನಾ). = ವಿಜಯಿ$_{1}$: ಮುಳ್ಳುಸುಂಡೆ . . . ಗುಗ್ಗುಳ ವಿಜಯಾ

(ಭಂಗಿಸೊಪ್ಪು) ಅತಿಮಧುರ . . . ಮಗ್ಗಾರಬೇರು — ಇವನ್ನು ಬಗೆಯೊಂದಕ್ಕೆ ಒಂದು ಸೇರಿನಂತೆ ಹಾಕಿ ಚೂರ್ಣಿಸಿ (ಸಕಷ್ಮ. ಪು. ೪೬೫). [ಸಂ. ವಿಜಯಾ]

ವಿಜಯೇಶ್ವರ (ನಾ). ಗೆಲುವನ್ನು ಪಡೆದವನು ; ಶಿವ : ಮಲುಹಣನನಾ ಮಲುಹಣೆಯನಾ . . . ಮಲಹರಂ ವಿಜಯೇಶ್ವರಂ ನಿಜಪುರಕೆ ಕೊಂಡೊಯ್ಯು (ಬಸವ. ೪೨-೬೯). [ಸಂ.]

ವಿಜಯೋತ್ಸವ (ನಾ). ೧. ಗೆಲುವು ದೊರೆತುದರಿಂದ ಉಂಟಾದ ಸಡಗರ,—ಉತ್ಸಾಹ : ಕೃಷ್ಣಾಯೆನುತರ್ಜುನನ ತಲೆ ಬೀಳಲು ವಿಜಯೋತ್ಸವದೊಳ್ಮೆವಿದಂ ಬಭ್ರುವಾಹನಂ ನಿಜಪುರಕೆ (ಜೈಮಭಾ. ೨೩-೪೯). ೨. ಗೆಲುವು ಸಿಕ್ಕಿದುದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಸಂತೋಷಸಮಾರಂಭ : ವಿಜಯೋತ್ಸವವೂ ಕುಮಾರಜನ್ಮೋತ್ಸವವೂ ಒಟ್ಟಿಗೇ ಆದ ಪರಮಾನಂದದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನನು ಆ ದೇವರ್ಗೆ . . . ದತ್ತಿಯನ್ನು ಬಿಡುತ್ತಾನೆ (ಸವತಿ.VII. ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ). ೩. ಆಶ್ವಿನಮಾಸದ ದಶಮಿಯಂದು ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಕುರಿತು ಮಾಡುವ ಹಬ್ಬ,—ಉತ್ಸವ. [ಸಂ.]

ವಿಜಯೋತ್ಸಾಹಿ (ನಾ). ೧. ಗೆಲುವನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಉತ್ಸಾಹದಲ್ಲಿರುವವನು : ಸಮರಸಿದ್ಧರಾಗಿ ಬಂದ ಕುರುಪಾಂಡವವೀರರೆಲ್ಲ ವಿಜಯೋತ್ಸಾಹಿಗಳಾಗಿ ಕದನಕುತೂಹಲರಾಗಿ ಶಂಖಧ್ವಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ಭಾಊ. ೧೧೧). ೨. ಗೆಲುವಿನಿಂದ ಸಂತೋಷವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು : ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೋದವರು ವಿಜಯೋತ್ಸಾಹಿಗಳಾಗಿ ಹಿಂದಿರುಗಿದರು (ಆಧು). [ಸಂ. ವಿಜಯೋತ್ಸಾಹಿನ್]

ವಿಜಯೋಪಚಿತ (ಗು). ಗೆಲುವಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ : ಉಚಿತವಿತರೇತರಗುಣಸ್ತುತಿರಚನಗುಣಾಯುಕ್ತರಿಗೆ ವಿಜಯೋಪಚಿತ ರಣನಾಟಕಕೆ ಜವನಿಕೆಯಾಯ್ತಲೇ ರಜನಿ (ಜನ್ನಾತ. ೧-೨೧). [ಸಂ.]

ವಿಜಸಿರ್ತಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಮಾರತ್ತಿಗಳ ಮಗನ್ ಧೊಲ ಅವನ್ ವಿಜಸಿರ್ತಿರಾ ಕಾಳೆಗದುಳ್ ಕದನಗರುಳ್ ಎಱೆದು ಸರ್ಗ್ಗ ಪುಕ್ಕಮನ್ (ಎಕ.X(S), ಚಿಂತಾಮ. ೧೬೬-೬ ; ಅನಿಯ ತತ). [?]

ವಿಜಾತಿ (ನಾ). ೧. ಬೇರೆ ಜಾತಿಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದುದು ; ಭಿನ್ನಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದುದು. ೨. ಬೇರೆಯ ಜಾತಿ,—ವರ್ಗ : ಚಿಬ್ಬು ಸಂಜನಿಸಿರಲು ಗೋಧೂಮವರ್ಣನಕ್ಕುಟಿದ ಸರ್ಪಂಗಳ್ ವಿಜಾತಿಯಕ್ಕು (ಮಂಗರಾ. ೧೧೯-೮). ೩. ಹೀನಕುಲ ; ಕೀಳುಜಾತಿ : ಎಸೆವ ವಿಷವುಂಟಾಗಿಯುಂ ವಿಷಂ ತಾನಲ್ಲ . . . ಪ್ರತಿಕೂಲವುಂಟಾಗಿಯುಂ ಹೆಸರಿಡಲು ಪ್ರತಿಕೂಲವಿಲ್ಲಲ್ಲಿ ಕಡೆಗೆ ಶೋಧಿಸೆ ವಿಜಾತಿಗಳುಂಟೆನಲು ವಿಜಾತಿಗಳಿಲ್ಲ ವಸುಧೆಗೆ ವಿಚಿತ್ರವೆಂದೊಂದರದುಳಿಗೆ ನೋಡಿದ ಕೋಳನಾ ಭೂಪನು (ಪಟಿಖ. ೩-೪೨); ಜಾತಿಹೀನರ ಮನೆಯ ಜ್ಯೋತಿ ತಾ ಹೀನವೇ ಜಾತಿ ವಿಜಾತಿಯೆನಬೇಡ ದೇವನೊಲಿದಾತನೇ ಜಾತ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೮೭೭). ೪. ಹಕ್ಕಿಗಳ ಜಾತಿ ; ಪಕ್ಷಿಕುಲ. ೩,೪ : ಅಟಲನೆಮಗೆ ಮಾಡಿದವಂ ನಿತ್ತರಿಸಂ ತಿರ್ಯಗ್ಜಾತಿಯೊಳಿರಡಿಲ್ಲದೆಯಿಂ ವಿಜಾತಿ ಪುಟ್ಟಿದೆ ಮಾಣಂ (ಕಾದಂಬ. ೪೮೪) ; ಕುಮುದದಿಂ ಪ್ರತಿಕೂಲದಿಂ ವಿಜಾತಿಗಳ ಸಂಗಮದಿಂದೆ ಜಡಜೀವನೋಪಾಯದಿಂ ಭಂಗಸಮಿತಿಯಿಂದಿರ್ಪ ತಾವರೆಗೊಳಂ (ಭಾವಚಿಂ. ೩-೪೫) ; ಇದರ್ಕೆಯ ನಿನಗಿಂತು ವಿಜಾತಿಯೊಳವಧೋಗತಿಯೊದವಿತ್ತು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧-೧೩). ೫. ಮಾಲತೀ ಪುಷ್ಪಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಲ್ಲದುದು. ೩,೫ : ಮಧುಮಾಸಕುಸುಮಸಮೃದ್ಧಿಯಂತೆ ವಿಜಾತಿಯುಂ . . . ಎನಿಸಿದೆಱುಂಚೌವನೆಯ ರೂಪಾತಿಶಯಮನೆವೆಯಿಕ್ಕದೆ ನೋಡುತ್ತಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೪೮). [ಸಂ.]

ವಿಜಾತೀಯ (ಗು). ಬೇರೆ ಜಾತಿಯ ; ಭಿನ್ನಜಾತಿಯ : ವಿಜಾತೀಯಾವ್ಯವಧಾನಲಘೂತ್ಪತ್ತಿಸದೃಶಾಪರಾಪರೋತ್ಪತ್ತಿಯಿಂಜಿವಱಿಂ ವಿಪ್ರಲಬ್ಧಬುದ್ಧಿಗೆ ಸಂತಾನರೂಪದಿಂ ಪುಟ್ಟುತ್ತಿರ್ದ ವಿಜ್ಞಾನಲಕ್ಷಣಂಗಳಾತ್ಮಾಭಿಧಾನಮಂ ಪುಟ್ಟಿಸುಗುಂ (ಆದಿಪು. ೨-೮ ವ). [ಸಂ.]

ವಿಜಾತೀಯದ್ವಿತ್ವ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಬೇರೆ ವರ್ಗದ ಅಕ್ಷರ ; ವಿಜಾತಿಯ ಸಂಯುಕ್ತಾಕ್ಷರ: ವಿಜಾತೀಯದ್ವಿತ್ವವು ಸಜಾತೀಯವಾಗಿ ಮಾರ್ಪಡುವ ಹೊಸಗನ್ನಡಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಅದು 'ಅದಕ್ಕೆ' ಎಂಬ ರೂಪ ತಾಳಿದೆ (ಸಂಶೋಧ. ೬೩). [ಸಂ.]

ವಿಜಾತೆ (ನಾ). ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಹಡೆದವಳು ; ತಾಯಿಯಾದವಳು. [ಸಂ. ವಿಜಾತಾ]

ವಿಜಾರ (ನಾ). ಪಾಯಿಜಾಮ ; ಇಜಾರ : ವಿಜಾಪುರದಲ್ಲಿ ವಿಜಾರದವರಷ್ಟು ಜನ ಅಂದ ಹಾಗೆ (ಗಾದೆ). [<— ಮರಾ. ವಿಜಾರ. / ತುಳು. ವಿಜಾರೆ]

ವಿಜಾಲಕ (ನಾ). ಬೆಳಕಿಂಡಿ ; ಗವಾಕ್ಷಿ ; ವಾತಾಯನ : "ಗವಾಕ್ಷಂ ವಿಜಾಲಕಂ ವಾತಾಯನಂ ಜಾಳಮೆನಲ್ ಬೆಳಕ ಕಂಡಿಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೬೦-೧೪). [ಸಂ.]

ವಿಜಿಗೀಷಣ (ನಾ). ಗೆಲುವನ್ನು ಬಯಸುವವನು; ಜಯಾಕಾಂಕ್ಷಿಯಾದವನು : ರೋಷಣಪ್ರತಿವೀರರ ವಿಜಿಗೀಷಣಾಧಿಕಶೂರ ಹಿಮಕರಭೂಷಣಾದ್ಯಾಧಾರ ಬಸವಕುಮಾರ ಮಾಂ ತ್ರಾಹಿ (ಬಸವ. ೨೦-೩೦). [< ಸಂ. ವಿಜಿಗೀಷು]

ವಿಜಿಗೀಷು (ಗು). ೧. ಗೆಲ್ಲಬೇಕೆಂಬ ಬಯಕೆಯುಳ್ಳ. (ನಾ) ೨. = ವಿಜಿಗೀಷಣ : ವಿಜಯಶ್ರೀಗೃಹಮೆನಿಸುವ ವಿಜಯಪ್ರಸ್ಥಾನಶಿಬಿರನೃಪಮಂದಿರಮಂ ವಿಜಿಗೀಷು ಬಂದು ಪೊಕ್ಕಂ ವಿಜಯಾಲಂಕಾರಬಾಹುಭರತಮಹೀಶಂ (ಆದಿಪು. ೧೧-೨೬) ; ಹದೆಮುಟ್ಟಿದ್ದಿತು ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕಾಮಂತ್ರದಿ ವಿಜಿಗೀಷುಗೆ ಹಿಂಸಾಬುದ್ಧಿ (ಕೋಲಾಟ. ೪೮-೮). [ಸಂ.]

ವಿಜಿಗೀಷುತೆ (ನಾ). ಗೆಲ್ಲಬೇಕೆಂಬ ಬಯಕೆ ; ಜಯಾಕಾಂಕ್ಷೆ : ವಿಜಿಗೀಷುತೆಯುಂ ದೇವ ನಿಗಚ್ಚಿ ದೇವ ನೀನೆ ದೇವನೆ ಕರ್ತೃ (ಆದಿಪು. ೧೩-೨೬). [ಸಂ. ವಿಜಿಗೀಷುತಾ]

ವಿಜಿಗೀಷುತ್ವ (ನಾ). = ವಿಜಿಗೀಷುತೆ : ವಿಜಿಗೀಷುತ್ವದೊಳೊಂದಿ ಗೋವ್ರಜಗನಪ್ಪಂ . . . ಹರಿಯೆಂಬ ದೊಡ್ಡಿವೆಸರಂ ಪೊತ್ತಿರ್ದ ನೀಱು ಮಂತ್ರಿಯಾಗೆ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೪೭). [ಸಂ.]

ವಿಜಿಗೀಷುವೃತ್ತ (ನಾ). ಗೆಲುವನ್ನು ಬಯಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನು : ಉಂತುಪಟ್ಟಿರ್ಪನನಣಮೆ ನಿರಂದ್ಯೋಗಿಯುಂ ಭೂಪನೆಂಬರ್ ಎಂದು ವಿಜಿಗೀಷುವೃತ್ತೋದ್ಯುಕ್ತನಾಗಲ್ ಬಗೆದು (ಪಂಪಭಾ. ೪-೧೧) ; ವಿನತಾಪುರಮಂ ಪೊಕ್ಕು ಬಱಿಯಂ ಸಹಜ ವಿಜಿಗೀಷುವೃತ್ತನಪ್ಪುದಱಿಂ ದಿಗ್ವಿಜಯೋದ್ಯೋಗಮನೆತ್ತಿಕೊಂಡು (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೭-೨೭ ವ). [ಸಂ.]

ವಿಜಿಗೀಷುವೃತ್ತಿ (ನಾ). ಗೆಲ್ಲಬೇಕೆಂಬ ಬಯಕೆ,—ಹಂಬಲ : ಚತುರ್ವಿಧರಾಜವೃತ್ತವನುದಾತ್ತಮಪ್ಪಂತಾಚರಿಸುತ್ತುಂ ವಿಜಿಗೀಷುವೃತ್ತಿಯನೆತ್ತಿಕೊಂಡು ವಿಕ್ರಮಾವಲಂಬಿಯಾಗಿ (ಅಜಿಪು. ೨-೪೭ ವ); ವಿಕ್ರಮಭೂಪನ . . . ಶೂರತೆಯೂ ವಿಜಿಗೀಷುವೃತ್ತಿಯೂ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯದ್ಭುತವೆನಿಸಿದವು (ಕವಿಚ. ೬೨). [ಸಂ.]

ವಿಜಿಗೀಷೆ (ನಾ). = ವಿಜಿಗೀಷುತೆ. [ಸಂ. ವಿಜಿಗೀಷಾ]

ವಿಜಿತ (ಗು). ೧. ಗೆಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟ ; ಜಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ : ನಿಜರೂಪ ವಿಜಿತಮಕರಧ್ವಜನವಿಳದಿಶಾಂತರಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಕೀರ್ತಿಧ್ವಜನದನಾಳ್ವಂ ಧರಣೀಧ್ವಜನೆಂಬಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೭-೬); ವಿಜಿತಸುವರ್ಣಭೂಧರಸುಪ್ರತಾಪ ಜಿತಾಸುಗತಿಮಿತ್ರ ಪೂರ್ಣತೇಜೋವಿಜಿತದಿನಕರ (ಬಸವ. ೫-೧). (ನಾ). ೨. ಗೆಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟವನು ; ಜಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು : ವಿಜಿತನೋ ದಿಗತಾಸುವೋ ಧರ್ಮಜನ ಹದನೇನು (ಕುಮಾವ್ಯಾಶ. ೩-೪೭) ; ಆ ಮಣೆ ಮೆಱೆದುದು ತರುಣನಭೋಮಣಿನಿಜರುಪ್ರತಾಪವಿಜಿತಂ ಪರಿತಂದಾ ಮಹಿತರಾಜಶೇಖರ ಭೂಮೀಶ್ವರನಂಘ್ರಿಕಮಳಂ ಸೇವಿಪವೋಲ್ (ರಾಜಶೇ. ೫-೨೬). [ಸಂ.]

ವಿಜಿತಬಲ (ನಾ). ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ (ಪ್ರತಿಪಕ್ಷದ) ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಗೆದ್ದವನು : ರಜನಿಯೆಂಬ ಮದೋತ್ಕಟದಿಗ್ಗಜದ ಕುಂಭಸ್ಥಳಕೆ ಮೋಹಿದ ವಿಜಿತಬಲನಂಕುಶದ ತರೆಮಾಣಿಕವಿದೆಂಬಂತೆ ಗಜಗಲಿಸಿತಿನಬಿಂಬ (ತೊರರಾ. ೧-೧೪-೨). [ಸಂ.]

ವಿಜಿತೇಂದ್ರಿಯ (ನಾ). ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಿದವನು : ಶಾಂತರುಜಿ ವಿಜಿತೇಂದ್ರಿಯರು ವೇದಾಂತನಿಷ್ಠರು (ಕುಮಾವ್ಯಾಆ. ೧೮-೧೨). [ಸಂ.]

ವಿಜುಗುಪ್ಸತೆ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಸ್ಥಾಯಿಭಾವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಬೀಭತ್ಸದ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವ : ರತಿ ಪರಿಹಾಸಂ ಶೋಕೋದ್ಗತಮುತ್ಸಾಹಂ ಭಯಂ ಪ್ರಕೋಪಂ ವಿಜುಗುಪ್ಸತೆ ವಿಸ್ಮಯಾಶಯತ್ವಂ ಪ್ರತಿನಿಯತಸ್ಥಾಯಿಭಾವಮಿವು ತಾಮಕ್ಕುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೮೪). [< ಸಂ. ವಿಜುಗುಪ್ಸಿತ]

ವಿಜುಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಂಜಿಕೊಳ್ಳುವ ಪದಾರ್ಥ : "ಧಾನ್ಯಾದಿ ಪಿಷ್ಟಮಂ ಮಿದಿದು ಪುದಿಯಲ್ಕೆ ಸತ್ತುಕಮಕ್ಕು ತುಟಿದ ಕಚ್ಚುರಿಯ್ಕೆದೆ ವಿಜುಲಿ [ಪ್ರಾಕೃ. ಖಿಜುಳಿ, ವಿಜುಳಿ]ಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೬೫-೬). [< ಸಂ. ವಿಜಿಲ]

ವಿಜೃಂಭ (ನಾ). ೧. ಹುಬ್ಬುಗಂಟಿಕ್ಕುವುದು. ೨. ಹೆಚ್ಚಳ ; ಆಧಿಕ್ಯ : ಕಾರ ಕಾದಂಬಿನಿ ಮಾಬ್ಕುಮೇ ಬಿರಯಿಗಂಗಡವಕ್ಕುವಿಜೃಂಭಮಂ ವಿಲೋಳಾಂಬಕವಾರಿಯಂ ಹೃದಯತಾಪಮನುತ್ಕಳಿಕಾಪ್ರಪಂಚಮಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೪-೩೩). ೩. ಪ್ರದರ್ಶನ ; ಆಡಂಬರ : (೬). [ಸಂ.]

ವಿಜೃಂಭಣ (ನಾ). ೧. ಅರಳುವುದು ; ಬಿರಿಯುವುದು. ೨. ಹೆಚ್ಚಳ : ಪುದಿದು ಪೊದಟ್ಟ ವಿಕ್ರಮ ವಿಜೃಂಭಣಮಂ ತೊಳೆದಾಳ್ವಸಕ್ಕೆ ಪೂಣ್ದೊದವಿದ ಧೀತಿಯಿಂದೆಇಗಲನ್ಯನೃಪಾವಳಿ (ಎ.ಕ. XIII, ೪೪-೩೦; 1112) ; ಪಿನುರಂ ಪಿರಿದೊ ತಾಂ ನೆರೆದತ್ತು ಪಯೋಧರದ್ವಯಿಯಾಭೂರಿ ವಿಜೃಂಭಣಕ್ಕೆ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೧೧೯). ೩. ಆಕಳಿಕೆ : ಅನಿಬರುಂ . . . ಪಲ್ಯೋಪಮಾತ್ರಯಾಯುಷ್ಯಾವಸಾನದೊಳೋಷಧಿಗಳಂತೆ ಫಲಕಾಂತದೊಳ್ ಕ್ಷುತವಿಜೃಂಭಣವ್ಯಾಜದಿಂ ಲೋಕಾಂತರಿತರಾಗಿ (ಆದಿಪು. ೫-೬೯ ವ). ೪. ಹರಡುವಿಕೆ ; ವಿಸ್ತಾರ. ೫. ಅಬ್ಬರ ; ಆಟೋಪ ; ಆರ್ಭಟೆ : ರಾಸಭವಿಜೃಂಭಣಕ್ಕೇನೋಸರಿಪುದೆ ಪೋಗಿ ತಾಟ ಪಣ್ಣಳನೊಲವಿಂ ಲೇಸಪ್ಪುವ ನಾಸ್ವಾದಿಸಿ ಗೋಸಮಿತಿಯನಲ್ಲಿ ಮೆಲ್ಲನಾಡಿಸಿ ಬರ್ಪೆಂ (ಜಗವಿ. ೪-೪೦). ೬. ಉದ್ಧಟತನ; ಔದ್ಧತ್ಯ : ನೋಡೆನಾಂ ನೋಡನೆ ನೋಡೆ ಕಂಸನ ವಿಜೃಂಭಣಮಂ ಜಯಿಸಲ್ ಸಮರ್ಥನಂ ಭೂನುತನಂ ಯಶೋವಿದಿತನಂ ಸುತನಂ ಪಡೆವೊಂದು ನೋಂಪಿಯಂ (ಜಗವಿ. ೨-೬೮). [ಸಂ.]

ವಿಜೃಂಭಣಕ್ರಮ (ನಾ). ವಿಕಾಸದ ಹೆಜ್ಜೆ ; ಬೆಳವಣಿಗೆಯ ಹೆಜ್ಜೆ : ಕ್ರಮದ ವಿಜೃಂಭಣಕ್ರಮದೆ ಕೊಂಡು ಧರಾತಳಮಂ ರಸಾತಳಕ್ಕಮರವಿರೋಧಿಯಂ ಕಟುಪಿದಂ (ಜಗವಿ. ೧-೬೨). [ಸಂ.]

ವಿಜೃಂಭಣೆ (ನಾ). ೧. ಹೆಚ್ಚಳ ; ಅತಿಶಯ ; ಮೇಲ್ಮೆ : ಡಂಭನೊಳು ಬಲುರಣವ ಮಾಡಿದನೆಂಬವೊಲ್ ಸಂಕ್ಷೇಪಿಸಿದಿರಿ ವಿಜೃಂಭಣೆಯೊಳರುಹಿದಡೆ ಕೇಳುವೆನತಿ ಮನೋಮುದದಿ (ಕೊಡಯ. ೯-೧೦). ೨. ವೈಭವ ; ಆಡಂಬರ : ತಿಮ್ಮಪ್ಪ ನಾಯಕನೆಂಬಾತನು ಬಹಳ ವಿಜೃಂಭಣೆಯಿಂದ ತ್ರಿಯಂಬಕರಾಯನನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸುತ್ತಿದ್ದನು (ರಾವಿಜ. ೧೫೩) ; ಪುತ್ರೋತ್ಸವವು ಬಹಳ ವಿಜೃಂಭಣೆಯಿಂದ ದೇಶದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಜರುಗಿತು (ಮಣಿಪ. ೪೧). ೩. ರಭಸ ; ಜೋರು : ತ್ರಿದಶೇಂದ್ರ ಮಕುಟಮಂ ಪೊಡೆದ ದೈತ್ಯಗದೆಯಿಂ ಸಿಡಿಲ್ದ ಶಕಳಮೆ ತಾನಾದುದು ಕೃಷ್ಣ ನಿನ್ನ ಗದೆಯನೆ ಗದೆಯ ವಿಜೃಂಭಣೆ ಭಯಾವಹಂ ದಾನವನಾ (ಜಗವಿ. ೯-೬೧). [ಸಂ. ವಿಜೃಂಭಣ]

ವಿಜೃಂಭಿತ (ಗು). ೧. ಅರಳಿದ ; ಬಿರಿದ ; ವಿಕಾಸಗೊಂಡ : ಪಾವಕದಿಕ್ಕಿನಂತೆ ವನದಂತೆ ವಿಜೃಂಭಿತಪುಂಡರೀಕವಿಂದೀವರನಾಭರಮ್ಯಂ ಸಭೆಯಂತೆ . . . ಸಮುತ್ಕಳಿಕಾಕುಳಂ ಕೊಳಂ (ಪುಷ್ಪದಂ. ೨-೫೩). ೨. ಆಕಳಿಸಿದ. ೩. ವಿಸ್ತಾರವಾದ ; ದೊಡ್ಡದಾದ : ಕಾರ್ಯವು ಜರುಗದೆ ಮತ್ತು ಶೀಲವಾಗಲೀ ಭಾವನೆಯಾಗಲೀ ಪ್ರದರ್ಶಿತವಾಗದಿರುವ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ವಿಜೃಂಭಿತ (Elaborate) ಶೈಲಿಯು ಅಗತ್ಯವೆನಿಸುತ್ತದೆ (ಅಂಕಾ. ೧೩೬). ೪. ಮೆರೆದ ; ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿದ : ನಿಜಗರಿಮಾವಿಜೃಂಭಿತವೃತ್ತಿಯಲಿ ಕೊಪ್ಪರಿಗೆಗಳಿಗೆಯ್ದು . . . ಪೊನ್ನ ತಂಬುಗೆಗಳೊಳು ಮೊಗೆಮೊಗೆದು (ಬಸವ. ೫೦-೬೮). (ನಾ). ೫. ಕೇಳಿ ; ಚೇಷ್ಟೆ : ನರೇಂದ್ರಂ . . . ಮನೋಭವವಿಜೃಂಭಿತಂಗಳಂ ಮನದೊಳ್ ಭಾವಿಸುತ್ತಂ ವಿಸ್ಮಯಾಕ್ಷಿಪ್ತಚಿತ್ತ ನಿಂತೆಂದಂ (ಕಾದಂಬ. ೯೬೦). [ಸಂ.]

ವಿಜೃಂಭಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅರಳು ; ಬಿರಿ ; ವಿಕಾಸವಾಗು : ವಿಜೃಂಭಿಸಿದುದು ಯೌವನೋದಯವಿಲಾಸಮನುಕ್ರಮದಿಂ ಮದಂಗದೊಳ್ (ಕಾದಂಬ. ೬೧೯). ೨. ಉಬ್ಬು ; ಊದು : ಬಿಸುಸುಯ್ದೊಡಂ ಬೆಮರ್ಪೊಡಮುದರಂ ವಿಜೃಂಭಿಸುವೊಡಂ . . . ವಾಜಿಗೆ ಪಿಪ್ಪಲಿ ಶುಂಠಿ ಸೈಂಧವಂ ಗಿಡಿವುದು ಮೂಗಿನೊಳ್ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೨೨೭). ೩. ಆಕಳಿಸು : ಬೊಕ್ಕಣದ ಬೂದಿಯನುಃಪನಲೂದಿ ಮೂಗಿನೊಳ್ ಪೊಕ್ಕೊಡೆ ಸೀಂತು ಮಾಣ್ದಿರದೆ ಪಾಯ್ದು ವಿಜೃಂಭಿಸಿ ಕೊಂಬನೇಣಿ ಪುರ್ವಿಕ್ಕಿ ಕುಮಾರತಾಪಸರನೇಡಿಸುತಿರ್ದುದದೊಂದು ಕೋಡಗಂ (ಸುಕುಮಾ. ೬-೧೯೪). ೪. ಶೋಭಿಸು ; ಚೆಲುವಾಗು : ಅಪಾಂಗಮಾಳಿಕೆ ವಿಜೃಂಭಿಸಿ ನಿಲ್ವಿನೆಗಂ . . . ಒತ್ತೆಗೆ ನಿಂದೆಳವೆಂಡಿರೊಪ್ಪಿದರ್ (ಜಗವಿ. ೧೬-೧೧೧) ; ಶಿವಭಕ್ತಜನವ್ರಜಂ ವಿಜೃಂಭಿಸಿ ನೆಲಸಿರ್ದ ಪಟ್ಟಣಮಿದು (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೪). ೫. ಅತಿಶಯವಾದ ಆಟೋಪ ದಿಂದಿರು : ಮೊಳೆವುತ್ತೇಳುತ ವಿಜೃಂಭಿಸುವ ತತ್ಘಟಸರ್ಪನಂ ನೋಡಿ (ಬಸವ. ೫೧-೫೯) ; ಆಗಳೊಂದುದ್ದಂಡಪ್ರಚಂಡಕಂಠೀರವಂ . . . ಲಂಘಿಸಿ ವಿಜೃಂಭಿಸಿ ಕುಂಭಿಶಿರಪ್ರದೇಶಮಂ ಕೊನೆಯುಗುರಿಂದ ಸೀಳ್ದು (ರಾಜಶೇ. ೫-೧೧೭). ೬. ಸಡಗರಿಸು ; ಉತ್ಸಾಹಿಸು : ಇತ್ತ ವಸಂತನಿತ್ತ ಮಲಯಾನಿಲನಿತ್ತ ಮಧುವ್ರತಾಳಿ ಮತ್ತಿತ್ತ ಮದೋತ್ಕಕೋಕಿಲಕದಂಬಕವೆಯ್ದೆ ವಿಜೃಂಭಿಸಿತ್ತು (ಕಾದಂಬ. ೪೮೨). ೭. (?) : ಶುನಕಶಕುನಮಂ ಪೇಟ್ವೆಂ . . . ರುಜಾರ್ತನ ಗೃಹಕ್ಕೆ ಪೋಪೆಡೆಯೊಳಂ ಬಿದಿರ್ದಂಗಮಂ ವಿಜೃಂಭಿಸೆ ವಿಚೇಷ್ಟೆಗೆಯ್ಕೆ ಪುಗೆ ದೀಪ್ತಮಂ ಬೆರ್ಚೆ ಜಾಗರಮದಾನರಂ ನಿರುಜನೆಂಗೆ (ಲೋಕೋಪ. ೧೨-೫೯). "ಶ್ವಾನಂ ತನ್ನ ದೇಹಮಂ ಕೊಡಹಿಕೊಂಡುಚ್ಛ್ವಾಸದಿಂ ಬೆರ್ಚುತ್ತಿರಲ್" (ಲೋಕೋಪ. ೧೨-೫೯ ಟೀಕೆ).

[ವಿಜೃಂಭಣ + - ಇಸು]

ವಿಜೃಂಭೋದ್ದುರ (ಗು). ೧. ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಾಗಿ ಅರಳುತ್ತಿರುವ. ೨. ನಿರಾತಂಕವಾಗಿ ಆಕಳಿಸುತ್ತಿರುವ. ೧,೨ : ವಿರಹಿಗಳಂತೆ ಮೃಣಾಳೋತ್ಕರವಲಯಾಂಕಿತ ವರೇEರ3ಣ್ಯದಂತೆ ವಿಜೃಂಭೋದ್ದುರ ಪುಂಡರೀಕಸಂಕುಳಮುರಗಾನ್ವಯದಂತ ನಂತಪದ್ಮೋಪೇತಂ . . . ಸರೋವರಂ (ಕಾದಂಬ. ೬೪೧). [ಸಂ.]

ವಿಜೇತ (ಗು). ೧. ಗೆದ್ದ ; ಜಯಿಸಿದ : ಕೇವಲ ವಿಜೇತವ್ಯಕ್ತಿಯೊಬ್ಬ ಆ ಮೌಲ್ಯವನ್ನು ನಿಷ್ಕರ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದನು (ಶಿಲ್ಪದ. ೬೫). (ನಾ). ೨. ಗೆದ್ದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಜಯಶಾಲಿ : ದೇವರನಾಮಗಳ ಸ್ಪರ್ಧೆಯಲ್ಲಿ ವಿಜೇತರಾದವರಿಗೆ ಸಮಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಬಹುಮಾನಗಳನ್ನು ಹಂಚಲಾಯಿತು (ರೂಢಿ). [ಸಂ. ವಿಜೇತೃ]

ವಿಜ್ಜಣಿಗೆ 'ಬಿಜ್ಜಣಿಗೆ' ನೋ.

ವಿಜ್ಜಾಧರ 'ಬಿಜ್ಜಾದರ' ನೋ.

ವಿಜ್ಜನ 'ಬಿಜ್ಜಣ' ನೋ.

ವಿಜ್ಜನಸತಿ (ನಾ). ಚಾಮರ ಬೀಸುವವಳು : ಬಳುಕುವ ಚಮರಿಯ ಪೊಸ ಸೀಗುರಿಗಳು ಜಡಿಯಲ್ಕುಡುಗುವ ಫಣೆಗಳಿಗಾಹುತಿಗೊಡುವಂತಿಹ ವಿಜ್ಜನಸತಿಯರೆನೆ ಮಡದಿಯರೊಪ್ಪಿದರು (ವೀರೇಶ. ೧-೧೪). [ವಿಜ್ಜನ (< ಬಿಜ್ಜಣ) + ಸತಿ]

ವಿಜ್ಞ (ಗು). ೧. ತಿಳಿದ ; ವಿದ್ವತ್ತಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ : ಸಜ್ಜವಿಜ್ಞಭಕ್ತಿಯುಕ್ತಜೀವನವೇ ಕರ್ಮವು (ಅರಳು. ೫೯-೮). (ನಾ). ೨. ತಿಳಿದವನು ; ವಿದ್ವಾಂಸ : ಆ ಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ಕಾಲಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಹಲವು ಸುಧಾರಣೆಗಳನ್ನು ತಂದು ವರ್ಧಮಾನನು ಅದನ್ನು ಪ್ರಚಾರಗೈದನೆಂದೂ ವಿಜ್ಞರು ತಿಳಿಸುವರು (ತೀರ್ಥಂಕ. ೩೦). [ಸಂ.]

ವಿಜ್ಞತೆ (ನಾ). ಪಾಂಡಿತ್ಯ ; ಜ್ಞಾನ : ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಲಭಿಸುವ ಫಲವನ್ನು ಪರಿತ್ಯಜಿಸಿ ಅಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕೈಒಡ್ಡುವುದು ವಿವೇಕವೂ ಅಲ್ಲ, ವಿಜ್ಞತೆಯೂ ಅಲ್ಲ (ಅರ್ಥಧ. ೨).

[ಸಂ. ವಿಜ್ಞತಾ]

ವಿಜ್ಞಪ್ತಿ (ನಾ). ವಿಜ್ಞಾಪನೆ ; ಬಿನ್ನಹ. [ಸಂ.]

ವಿಜ್ಞವೇಷ (ನಾ). ಪಾಂಡಿತ್ಯದ ಸೋಗು, – ವೇಷ : ನಮ್ಮ ಯುವಕರ ಯೌವನಧರ್ಮ ಎಂದೂ ಚಿರಕಾಲ, ಸಾಲ ತಂದ ಮುಪ್ಪಿನ ಮುಖವಾಡವನ್ನು ತೊಟ್ಟು ವಿಜ್ಞವೇಷವನ್ನು ಹಾಕದು ಎಂಬುದನ್ನು ನಾನು ಬಲ್ಲೆ (ನಿಬಂಧ. I, ೪೫೫). [ಸಂ.]

ವಿಜ್ಞಾತ (ಗು). ೧. ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ; ಗೊತ್ತಾದ. ೨. ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ; ಖ್ಯಾತ. ೩. ಪರಿಣತ ; ನಿಷ್ಣಾತವಾಗಿರುವ : ಲಬ್ಧಕಷಾಯವೈರಿಜಯನಂ ವಿಜ್ಞಾತ ನಿಶ್ಶೇಷವಾಙ್ಮಯನಂ . . . ವಂದಿಪೆಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧-೨೧). [ಸಂ.]

ವಿಜ್ಞಾತೃ (ನಾ). ಬಲ್ಲವನು ; ವಿದ್ವಾಂಸ : ಈತನಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯಾದ ವಿಜ್ಞಾತೃವಿಲ್ಲ (ಬ್ರಹ್ಮಭಾ. ೨೬೮). [ಸಂ.]

ವಿಜ್ಞಾನ (ನಾ). ೧. (ವಿಶೇಷವಾದ) ಅರಿವು ; ತಿಳಿವಳಿಕೆ : ವಿಜ್ಞಾನಂ ವಿಜ್ಞಾನಾಂತರ ಗ್ರಾಹಕಮಕ್ಕುಮಪ್ಪೊಡಾವ ಮಾಟ್ಕೆಯೊಳ್ ವಿಜ್ಞಾನಾಂತರಮಪ್ಪುದು

(ಆದಿಪು. ೨-೧೧ ವ) ; ಜ್ಞಾನ ವಿಜ್ಞಾನ ಸುಜ್ಞಾನ ಮಹಾಜ್ಞಾನ ಅಪರಜ್ಞಾನ ಇಂತೀ ಪಂಚಜ್ಞಾನವ ದಹ್ಯಮಾಡಿ (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೫೪-೫೮೧). ೨. ಪ್ರಾವೀಣ್ಯ ; ನೈಪುಣ್ಯ. ೩. ಭೌತ, ರಸಾಯನ ಮೊದಲಾದ ವಿಷಯಗಳ ವಸ್ತುಜ್ಞಾನ : ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಿಜ್ಞಾನವೇ (Science) ಬೇರೆ, ತತ್ತ್ವಶಾಸ್ತ್ರವೇ (Philosophy) ಬೇರೆ ಎಂಬ ವಿವೇಚನೆಯು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ (ಭೌತವಿ. ೫). ೪. [ಯೋಗ] ಐದು ಬಗೆಯ ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಪ್ರಥಮದ ದಾರಿ ತಾರಕಯೋಗವಲ್ಲಿಂದೇರಲಾ ವಿಜ್ಞಾನವೆರಡನೆ ಯೋಗವೆನಿಸುವುದು (ಗಗಸಾ. ೨೦-೧೭). [ಸಂ.]

ವಿಜ್ಞಾನದೃಷ್ಟಿ (ನಾ). ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ತಿಳಿಯುವುದು : ವಿಜ್ಞಾನದೃಷ್ಟಿಯಿಲ್ಲದ ವ್ಯಾಸಂಗ ಅಸಂಪೂರ್ಣ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ವಿಜ್ಞಾನಮಯ (ನಾ). [ವೇದಾಂತ] ಜೀವಾತ್ಮನನ್ನು ಆವರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಐದು ಬಗೆಯ ಆವರಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರಿಯಗಳೊಂದಿಗಿರುವ ಬುದ್ಧಿ : ಪಂಚಕೋಶ ಅನ್ನಮಯ (ಸ್ಥೂಲದೇಹ), ಪ್ರಾಣಮಯ (ಉಸಿರು), ಮನೋಮಯ (ಮನಸ್ಸು), ವಿಜ್ಞಾನಮಯ (ಬುದ್ಧಿ), ಆನಂದಮಯ (ವಿಷಯಸುಖದ ಅನುಭವ)(ಅಮೃತ. ೩-೧೮ ಟೀಕು) ; ಅನ್ನಮಯ, ಪ್ರಾಣಮಯ, ಮನೋಮಯ, ವಿಜ್ಞಾನಮಯ, ಆನಂದಮಯ ಎಂಬ ಐದು ಕೋಶಸ್ವರೂಪನಾಗಿ (ಕುಸಾರ. ೪-೧೭ ಪದಾರ್ಥ). [ಸಂ.]

ವಿಜ್ಞಾನಮಯಕೋಶ (ನಾ). = ವಿಜ್ಞಾನಮಯ : ಪ್ರತ್ಯಗಾತ್ಮಚೈತನ್ಯಚ್ಛಾಯೆಯೊಡಗೂಡಿ ಲೋಹಕಾಂತ ಕುಂತದಂತಿರ್ದಹಂಕಾರಮುಂ ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಂಗಳುಂ ಕೂಡಿ ವಿಜ್ಞಾನಮಯಕೋಶವೆನಿಸುವುದು (ವಿವೇಕ. ೪೧) ; ಬುದ್ಧಿ, ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳು ಸೇರಿ ವಿಜ್ಞಾನಮಯಕೋಶವಾಗುವುದು (ಹಿಂದೂಸಾ. ೧೯೭). [ಸಂ.]

ವಿಜ್ಞಾನವಿದ (ನಾ). ವಿದ್ವಾಂಸ ; ಪಂಡಿತ : ಕ್ಲೇಶಸಹಿಷ್ಣು ಸುತೇಜನಮಾತ್ಯಸುಮಂತ್ರಿಸಮೇತನಖಿಲವಿಜ್ಞಾನವಿದಂ (ಪಂಚತಂ. ಅ. ೧೫೯-೩೦೯). [ಸಂ.]

ವಿಜ್ಞಾನಶಕ್ತಿ (ನಾ). ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಅರಿಯುವ ಬಲ ; ಜ್ಞಾನಶಕ್ತಿ : ಏನನೇನನೆಲೆ ಪೇಳ್ವೆನಣ್ಣ . . . ದಾನಶಕ್ತಿಯಭಿಮಾನಶಕ್ತಿ ವಿಜ್ಞಾನಶಕ್ತಿ ಸಲೆ ಗೋಪಣಾನ್ವಯ (ಎಕ. II. ೭೯-೬೧ ; 1100). [ಸಂ.]

ವಿಜ್ಞಾನಾಂತರ (ನಾ). ಬೇರೊಂದು ವಿಜ್ಞಾನ : ವಿಜ್ಞಾನಂ ವಿಜ್ಞಾನಾಂತರಂ ಗ್ರಾಹಕಮಕ್ಕುಮಪ್ಪೊಡಾವ ಮಾಳ್ಕೆಯೊಳ್ ವಿಜ್ಞಾನಾಂತರಮಪ್ಪುದು (ಆದಿಪು. ೨-೧೧ ವ). [ಸಂ.]

ವಿಜ್ಞಾನಾತ್ಮ (ನಾ). [ಅದ್ವೈತ] ಅರಿವುಳ್ಳವನು : ಜೀವ (ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವವನು), ಶರೀರ (ಶರೀರವುಳ್ಳವನು), ವಿಜ್ಞಾನಾತ್ಮ (ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು) ಇವೆಲ್ಲ ಪರ್ಯಾಯಗಳು (ಬ್ರಹ್ಮಭಾ. ೧೬೧ ಅಡಿಟಿ). [ಸಂ. ವಿಜ್ಞಾನಾತ್ಮನ್]

ವಿಜ್ಞಾನಿ (ನಾ). ೧. ವಿಶೇಷವಾದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು ; ಜ್ಞಾನಿ. ೨. ಭೌತ, ರಸಾಯನ ಮೊದಲಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ತಿಳಿದವನು ; ವೈಜ್ಞಾನಿಕ : ವಿಜ್ಞಾನಿಗಳ ಜೀವನವನ್ನು ಮತ್ತು ಅವರ ಸಂಶೋಧನೆಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವ ಗ್ರಂಥಗಳು ಇಂಗ್ಲೀಷಿನಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲೊಂದು, ಇಲ್ಲೊಂದು ಇರಬಹುದು (ಸಸ್ಯಕ.V,ಅಡಿ). [ಸಂ. ವಿಜ್ಞಾನಿನ್]

ವಿಜ್ಞಾನಿಕ (ನಾ). = ವಿಜ್ಞಾನಿ. [ಸಂ.]

ವಿಜ್ಞಾಪನ (ನಾ). ಮನವಿ ; ಬಿನ್ನಹ ; ಅರಿಕೆ : ಬರುತಿರ್ದಳ್ ಪ್ರತೀಹಾರಿ ಭೂವಳಯಾಧೀಶ್ವರನಲ್ಲಿಗಾಗಿ ನಯದಿಂ ವಿಜ್ಞಾಪನೋತ್ಕಂಠೆಯಿಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೪) ; ಇದು . . . ಸುರಜ್ಯೇಷ್ಠವಿಜ್ಞಾಪನಾಕರ್ಣನ ಸುಧಾರ್ಣವಾವತರಣೋದ್ಯೋಗವರ್ಣನಂ (ಜಗಪ. ೧-೮೦ ವ). [ಸಂ.]

ವಿಜ್ಞಾಪನಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಮನವಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು ; ಅರಿಕೆಮಾಡು ; ಬಿನ್ನಹಮಾಡು : ಆ ಕ್ಷಣದೊಳಾಹವಕಭಿಜ್ಞನೆನಿಸುವ ಕರ್ಣಸುತ ವೃಷಧ್ವಜನೆದ್ದು ನಗುತೆ ಕೈಮುಗಿದು ನಿಂದು ವಿಜ್ಞಾಪನಂಗೆಯ್ವ[ಪಾಠಾಂ.ಗೈದ]ನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨-೩೭) ; ಅಮಾತ್ಯಂಬೆರಸು ಭರದಿನೈತಂದು . . . ಆದ್ಯಂತಕಾರ್ಯಸ್ಥಿತಿಯನೊಸೆದು ವಿಜ್ಞಾಪನಂಗೆಯ್ದು (ರಾಜಶೇ. ೫-೧೩೩). [ವಿಜ್ಞಾಪನ + ಕೆಯ್$_1$]

ವಿಜ್ಞಾಪನಪತ್ರಿಕೆ (ನಾ). ಅರಿಕೆಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಪತ್ರ ; ಬಿನ್ನವತ್ತಳೆ ; ಮನವಿಪತ್ರ : ಕಛೇರಿಯ ನಿಯೋಗವು ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿಗಳಿಗೆ ವಿಜ್ಞಾಪನಪತ್ರಿಕೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿತು (ರೂಢಿ). [ಸಂ. ವಿಜ್ಞಾಪನಪತ್ರಿಕಾ]

ವಿಜ್ಞಾಪನೆ (ನಾ). = ವಿಜ್ಞಾಪನ : ಹಿರಿಯರಿಗೆ ಕಿರಿಯರು ಮಾಡುವ ವಿಜ್ಞಾಪನೆಗಳು (ರೂಢಿ). [ಸಂ. ವಿಜ್ಞಾಪನ]

ವಿಜ್ಞಾಪಿತ (ಗು). ಅರಿಕೆ ಮಾಡಿದ ; ಬಿನ್ನವಿಸಿದ ; ಮನವಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡ. [ಸಂ.]

ವಿಜ್ಞಾಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅರಿಕೆಮಾಡು ; ಬಿನ್ನವಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ತಮ್ಮ ಪಾದಪದ್ಮಗಳೆಗಭಿವಂದಿಸಿ ವಿಜ್ಞಾಪಿಸಿದೆನೆಂದು ತಿಳುಹಿ ಬಾರೆಂದು ನನ್ನಂ ಕಳುಹಿದಳು (ಸೌಗಂಧಿ. ೨೬೦-೫). [ವಿಜ್ಞಾಪನ + - ಇಸು]

ವಿಜ್ಞಾಪ್ತಿ (ನಾ). = ವಿಜ್ಞಪ್ತಿ. [ಸಂ.]

ವಿಜ್ಞಾಸಾರ (ನಾ). ಬಲ್ಲವನು ; ವಿದ್ಯಾವಂತ : ಸಾರುವೆವು ನಿಮ್ಮಡಿಯ ಸಿರಿಚರಣಾರವಿಂದವನೆಂದು ವಿಜ್ಞಾಸಾರರುದಿಸಿದರಸುರವಂಶದಲಧಿಕತೇಜದಲಿ (ತೊರರಾ. ೧-೮-೨೧). [ಸಂ.]

ವಿಜ್ವರ (ಗು). ೧. ಜ್ವರದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಹೊಂದಿದ ; ಜ್ವರವಿಲ್ಲದ. (ನಾ). ೨. ಆತಂಕವಿಲ್ಲದಿರುವವನು ; ನಿರಾತಂಕವ್ಯಕ್ತಿ : ಉಜ್ವಲಿಪ ಕೋಪಾನಲನ ಬಲು ಕಜ್ಜಳವ ಕೆಲಕೊತ್ತಿ ಮನದಲಿ ವಿಜ್ವ[ಪಾಠಾಂ.ಜ್ವ]ರನು ವಸುಧೆಯನು ಮೇಲಿರಿಸಿದನು ವಾರಿಧಿಯ (ನಿಭಾಗ. ೩-೭-೪೪). [ಸಂ.]

ವಿಟ್$_1$ (ನಾ). ೧. ಚಾತುರ್ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯದಾದ ವೈಶ್ಯವರ್ಗ ಮತ್ತು ಆ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು : ಭರಿತಭೋಜನ ದಕ್ಷಿಣೆಯಲಾದರಿಸಿದನು ಗುರುಬಂಧು ಜನಭೂಸುರರ ವಿಟ್ ಶೂದ್ರಾದಿಗಳನುಚಿತದಲಿ ಭೂಪಾಲ (ತೊರರಾ. ೧-೮-೧೧). ೨. ಮನುಷ್ಯ ; ಮಾನವ : "ಮನುಷ್ಯಃ . . . ಪುರುಷಃ, ಪೂರುಷಃ, ವಿಟ್ - ಈ ೧೨ ಮಾನಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೫೫-೧೭೬). [< ಸಂ. ವಿಶ್]

ವಿಟ್$_2$ (ನಾ). ಮಲ ; ವಿಷ್ಠೆ : "ವರ್ಚಃ . . . ಕಿಟ್ಟಂ, ವಿಟ್, ವಿಷ್ಠಾ . . . ಮಲಂ – ಈ ೧೩ ವಿಷ್ಠ" (ಹಲಾಯು. ೧೦೫-೧೫). [< ಸಂ. ವಿಷ್]

ವಿಟ (ನಾ). ೧. ಕಾಮುಕ ; ವಿಷಯಾಸಕ್ತ ; ವಿಲಾಸಿ : ವಿಟನಜಿಗುಂ ಕುವಿಟಂ ಸ್ತ್ರೀರತರಹಸ್ಯದೊಳಗಱಿದಪನೇ (ಆದಿಪು. ೧-೨೦) ; ಸುರಗೋಪಂಗಳು ಮಾಲಿಕಲ್ಲುಮೆಳವುಲ್ಲುಂ . . . ಎಸೆಗುಂ . . . ನಾನಾಭೂಷಣಾನೀಕಮಂ ಧರಣೀವಲ್ಲಭೆಗಂಬುದಾಗಮವಿಟಂ ತಂದಿಕ್ಕಿದೊಂದಂದದಿಂ (ಜಗಪ. ೪-೨೦); ವಿಟನಾದವಗೆ ಮಠವಾದರೇನು ? (ಗಾದೆ). ೨. ಉಪಪತಿ ; ಜಾರ : "ವೇಶ್ಯಾಪತಿಃ, ಭುಜಂಗಃ, ವಿಟಂ, ಪಲ್ಲವಿಕಃ – ಈ ೪ ಬೊಜಗಂ" (ಹಲಾಯು. ೬೩-೨೨೭). ೩. ಶೃಂಗಾರವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ನಾಯಕನಿಗೆ ಸಹಾಯಕರಾಗಿ ಬರುವ ನಾಲ್ಕು ಮಂದಿಯಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ : ಮೇಳದ ನಾಗರಿಕ ವಿಟ ವಿದೂಷಕ ಪೀಠಮರ್ದಕರ್ಕಳ್ವೆರಸು ಕಾಮದೇವನೋಲಗಕ್ಕೆ ಬರ್ಪಂತೆ ಸೂಳೆಗೇರಿಯೊಳಗನೆ ಬರ್ಪುದುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೭೯ ವ) ; ಅತಿಚದುರಂ ಮದನಾಗಮಯುತನದಟಂ ವರಕಳತ್ರಯುತನುಂ ಸುಜನಂ ಸತತಗುಣೋಪಾಯಾರ್ಜಿತನುತನಾಪ್ತಂ ವಿಟನೆನಿಪ್ಪನಂ (ಮದನ. ೧೧-೩೮). ೪. ಮೋಸಗಾರ ; ಠಕ್ಕ. ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಖನಿಜಲವಣ : "ಪಿದ್ದ – ವಿಟ, ಲವಣ" (ಒಷಧಿ. ೧೭೩). [ಸಂ.]

ವಿಟಂಕ (ನಾ). ೧. (ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪಾರಿವಾಳ ಮುಂತಾದ)ಪಕ್ಷಿಗಳು ವಾಸಿಸಲು ಅನುಕೂಲವಾಗಲೆಂದು ಮನೆಯ ಸೂರಿನ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಅಳವಡಿಸಿರುವ ಗೂಡು ; ಲೋವೆ : ಪದ್ಮರಾಗಾಂಚಿತಕಲಶಮಿನಗ್ರಾವದಿವ್ಯದ್ವಿಟಂಕಾವರಣಂ (ರಾಜಶೇ. ೨-೧೩೬). ೨. ತುದಿ ; ಅಗ್ರ ; ಶಿಖರ : ಸಕಲಮಕುಟಬದ್ಧಮಕಿರೀಟಕೋಟಿವಿಟಂಕಸನಾಥಪದ್ಮರಾಗಮಣಿಕಿರಣಾರುಣಿತವರೌಕ್ತಿಕವಂತನೀಭೂತದುಕೂಲವಿತಾನಂ (ಶಾಂತಿಪು.೧-೧೧ ವ) ; ವಿಕಟಜರಾ(ಟಾ)ಜೂಟಕೋಟೀವಿಟಂಕಂ (ಎಕ. XVI, ೭೧-೩೭; 997). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಮುದ್ಗರಫಲಃ – ವಿಟಂಕ" (ಒಷಧಿ. ೧೨೭). ೪. (?) : ವಿಳಸಿತ ವಿಯತ್ತಳಂ

ಕೊತ್ತಳವಾಧಟರ ಗಂಡಗುಂಡಕಟ್ಟಳೆ ಪಾಗಿಲಟ್ಟಳೆ ಪಗವರಾಳ್ವರ? ಬೀಳ್ವಳೆ ಬಗೆದಾಳ್ವಜೆ ಮೆಜೆದುವರಿವಿಟಂಕಂ ವಂಕಂ (ಧರ್ಮಪು. ೭-೭೦). [ಸಂ.]

ವಿಟಂಕಪಾಳಿ (ನಾ). = ವಿಟಂಕ ೧ : ವಿಶೇಷರತ್ನಸ್ಫೋಟರಾಧಿರಾವು ರಚಿತತೋರಣಗವಾಕ್ಷಲಕ್ಷಂ ಗೋಮೇಧಿಕಾಂಚಿತ ನವೀನವಿಟಂಕಪಾಳೀ . . . ಸದಾನವಿಂತು ಸಲೆ ಶೋಭಿಸುಗುಂ (ಹಮ್ಮಿ.ಪ. ೮-೩೮). 'ಕಪೋತಪಾಲಿ' ಪರ್ಯಾ. [ಸಂ. ವಿಟಂಕಪಾಲೀ]

ವಿಟಕೋವಿದ (ನಾ). ಚತುರನಾದ ಜಾರ : ವಿಟಕೋವಿದಂ ನಂಬಿ ಹೊಂಗರಾರಿಯ ಕೋಲುವಿಡಿದು (ಬಸವ. ೨೭-೧೧). [ಸಂ.]

ವಿಟಗಾತಿ (ನಾ). ಸೂಳೆ ; ವೇಶ್ಯೆ : (ಚ). [ವಿಟ + - ಗಾತ್ತಿ]

ವಿಟಗಾರ (ನಾ). ಸೂಳೆಯ ಸಹವಾಸ ಮಾಡುವವನು ; ವ್ಯಭಿಚಾರಿ : ರಮಣೀಯವಾಗಿರುವ ಬೆಟ್ಟ ಸಹ್ಯಾಚಲನಿತಂಬವ ನಿಟ್ಟಿಸುತ ವಿಟಗಾರನಂದದ ತಟ್ಟನೇ ಹೊರಟೆದ್ದು ಲಗುಬಗೆಯಿಂದ ಸಾಗಿದನು (ರಘುವಂ. ೪-೫೨).

[ವಿಟ + - ಗಾರ (< - ಕಾಜ)]

ವಿಟಗಾರಿಕೆ (ನಾ). ಸೂಳೆಗಾರಿಕೆ ; ಹಾದರ : ಮಗನ ಕೂಡೆ ವಿಟಗಾರಿಕೆ ಮಾಡಿ ಒಡವೆ ವಸ್ತು ವೆಚ್ಚವಾದುದಕ್ಕಳಲೋ (ಬ್ರಹ್ಮೇಶ. ೯೦). [ವಿಟಗಾರ + - ಇಕೆ]

ವಿಟಗಾರ್ತಿ (ನಾ). = ವಿಟಗಾತಿ : (ಚ). [ವಿಟಗಾರ + - ತ್ತಿ (< - ಇತ್ತಿ)]

ವಿಟಚರ್ಯೆ (ನಾ). ವಿಟನು ಮಾಡುವ ಶೃಂಗಾರಚೇಷ್ಟೆ : ಅವಳಿಗೆ ಬೇಕಾಗಿದ್ದದ್ದು ಲಲ್ಲೆಯಲ್ಲ, ವಿಟಚರ್ಯೆಯೂ ಅಲ್ಲ (ಬಂಕಿಮಾ. ೨೦೪). [ಸಂ. ವಿಟಚರ್ಯಾ]

ವಿಟಚೇಷ್ಟೆ (ನಾ). = ವಿಟಚರ್ಯೆ : ಹಿರಿದು ವಿಟಚೇಷ್ಟೆಗಳಿನಾರಂ ಸರಸಮಾತದ ನಂಜಿಯಣ್ಣಂ ಪರಮಲೀಲೆಯೊಳುದ್ಧಚಮ್ಮಾವುಗಗಳಂ ಮೆಟ್ಟಿ ಸರಸರನೆ ನಡೆತಂದು (ಬಸವ. ೨೭-೧೪). [ಸಂ. ವಿಟಚೇಷ್ಟಾ]

ವಿಟಜಂಗಮ (ನಾ). ವಿಷಯಲಂಪಟನಾದ ಜಂಗಮ : ಕೊಟ್ಟು ವಿಟಜಂಗಮಕೆ ರಾಯನ ಪಟ್ಟಗೆಯ ಪೊನ್ನಂ ಬೆಳಿಸಿ ಸತಿಯುಟ್ಟುದಂ ಸುಗಿದಿತ್ತು ಮೆಜೆದನು ಕಟಕದೊಳು ಬಸವ (ಬಸವ. ೧೧ ಸೂಚನೆ). [ಸಂ.]

ವಿಟಜನ (ನಾ). ಕಾಮುಕರಾದ ಜನ : ಕಡಿಸಿತಧರದ ರಾಗ ರಾಗವ ಬಡತನವ ಹೆಚ್ಚಿಸಿತು ನಡುವಿನ ಬಡತನವು ವಿಟಜನಕೆನಲು ನಡೆತಂದಳಿಂದುಮುಖಿ (ಜೈಮಿನಿ. ೫-೨೫). [ಸಂ.]

ವಿಟತತ್ವ (ನಾ). ಸೂಳೆಗಾರಿಕೆ ; ವ್ಯಭಿಚಾರ ; ಹಾದರ : ಆ ಪರಾರ್ಥ್ಯಾರ್ಥೀಯದು ಲಲಾಟಿಯಾ ಪೂರ್ಣಲಲಾಟನು ತಮ್ಮ ಲಲಾಟತಟರಂಜನೆಯುಂ ವಿಟತತ್ವಾಭಿಮುಖಂ ಮಾಡಿ ರಂಜಿಸಿಯುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೦-೧೧೧ ವ). [ಸಂ.]

ವಿಟತನ (ನಾ). = ವಿಟತತ್ವ : ನಾಡೊಳೂರೊಳು ನೀನೆ ನಿನಗಾರ್ ಪಾಡು ದೊರೆತನವಲ್ಲಿ ವಿಟತನದಲ್ಲಿ ಕೊಡುವಲ್ಲಿ (ಬಸವ. ೪೨-೬). [ವಿಟ + - ತನ]

ವಿಟತ್ವ (ನಾ). = ವಿಟತತ್ವ : ಕೂಟದೊಳ್ ಕುಶಲನಪ್ಪುದು ಕೇಳಿಮಿದಿಂತುಟೆಂದು ಚರ್ಚಿಸಿ ನುಡಿವಂತು ಬೆಜೆ ಪೆಜತಾಪ್ಪುದು ಕೇಳಿಕೆಯುಂ ವಿಟತ್ವಮುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೯೧) ; ಆ ಸರಸಿರುಹಮುಖಿಯರ ಲಾಂಛನಗಳನಲ್ಲಿ ತಾಮಾಳ್ವವರ ವಿಟತ್ವಮನಂತು ತಪ್ಪದುಸುರಲು (ಬಸವ. ೧೨-೫೬). [ಸಂ.]

ವಿಟಪ (ನಾ). ೧. ಮರದ (ಎಳೆಯ) ಕೊಂಬೆ ; ಟಿಸಿಲು : ಕುಸುಮಂ ಸ್ಮಿತಮಳಿನಯನಂ ಕಿಸಲಯಮಧರಂ ಭುಜದ್ವಯಂ ವಿಟಪಂ ಮತ್ತಸುವಲ್ಲಭೆ ಲತೆ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೪) ; ದಳಫಳಕುಸುಮವಿಸರವಿಡಿದ ವಿಟಪಂಗಳೊಳ್ ಪೂಗೊಯ್ಯುತೆಂದ ಬಲೆಯರ್ನೆರೆದು (ರಾಜಶೇ. ೧೦-೫೭ ರಗಳೆ). ೨. ಪೊದೆ ; ಹೊದರು : "ಉಲಪಃ, ಸ್ತಂಭಃ, ಗುಲ್ಮಃ, ವೀರುತ್, ವಿಟಪಃ - ಈ ೫ ಪೊದಜು" (ಹಲಾಯು. ೩೧-೩೭). [ಸಂ.]

ವಿಟಪಪರ್ಣ (ನಾ). ಕೊಂಬೆಯಲ್ಲಿರುವ ಎಲೆ : ಅಶ್ವತ್ಥವಿಲ್ಲಿ ಬಾಡಿಪೊಪೆನು ? ಚಿಗುರಲ್ಲಿ ; ನಶ್ವರತೆ ವಿಟಪಪರ್ಣಂಗಳಲಿ ಮಾತ್ರ (ಮಂಕುತಿ. ೮೮೭). [ಸಂ.]

ವಿಟಪಿ (ನಾ). ೧. ಕೊಂಬೆಗಳುಳ್ಳುದು ; ಮರ : ಮಲಯಾನಿಲನೊಯ್ಯನೆ ಪಚ್ಚೆರೆಯಂ ನೆಲೆಯಂ ಕಲೆಲ್ಪುಗಂ ವಿಟಪಿಗಳೊಳ್ (ಕವಿರಾ. ೩-೫೪) ; ಆ ಭಾಂಡೀರಮೆಂಬ ಮಹಾವಟವಿಟಪಿಯೊಳ್ . . . ರಾಜೀವಲೋಚನಂ ಕ್ರೀಡಿಸಿದಂ (ಜಗ. ೪-೪೭ ವ) . ೨. ಅತ್ತಿಮರ. [ಸಂ. ವಿಟಪಿನ್]

ವಿಟಪೀವರ (ನಾ). ೧. ದೃಢಕಾಯನಾದ ಜಾರ. ೨. ದೊಡ್ಡಮರ ; ಮಹಾವೃಕ್ಷ. ೧,೨ : ಮುಗುಳ್ನಗೆಯೊಳಲರಕ್ಕಿಯೊಳ್ಪೊಳೆದು ಸಲೆ ರಾಜಿಸುವ ತನುಲತೆಯೊಳೊಪ್ಪಿರ್ದರೆಳವಣ್ಣಳಟ್ಟ ಪೊಸಜವ್ವನದೊಳಾವಗಂ ವಿಟಪೀವರಾಶ್ರಯದೊಳು (ಧರ್ಮಭಾ. ೬-೨೭). [ಸಂ. (ವಿಟ + ಪೀವರ) ; (ವಿಟಪೀ + ವರ)]

ವಿಟಪುರುಷ (ನಾ). = ವಿಟ ೧ : ನಾಲ್ವಿಧದ ವಿಟಪುರುಷರಿಂ ರತಿಸುಖವ ಪಡೆವೆವೆಂದು (ನವಮೋ. ೨-೫೪). [ಸಂ.]

ವಿಟಮಿನ್ 'ವಿಟಮಿನ್ನು' ನೋ.

ವಿಟಮಿನ್ನು, ವಿಟಮಿನ್ (ನಾ). ಶರೀರವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕೂ ರೋಗಗಳ ನಿವಾರಣೆಗೂ ಆಗತ್ಯವಾದ ಆಹಾರಾಂಶ ; ಜೀವಾತು ; ಅನ್ನಾಂಗ : ದೇಹದಲ್ಲಿ ವಿಟಮಿನ್ನುಗಳ ಕೊರತೆಯುಂಟಾದಾಗ ರೋಗಗಳು ತಲೆದೋರುತ್ತವೆ (ಜನಪ್ರ). ವಿಟಮಿನ್ : ಏಕದಳಧಾನ್ಯಗಳಾದ ಅಕ್ಕಿ, ರಾಗಿ, ಗೋಧಿ, ಜೋಳಗಳ ಅಂಕುರದಲ್ಲಿ ಎಣ್ಣೆ ಇರುತ್ತದೆ. ಈ ಎಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ವಿಟಮಿನ್ 'ಇ' ಇರುತ್ತದೆ (ಗೃಹವಿ. ೩೨) ; ತರಕಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿಟಮಿನ್ ಸತ್ವಗಳಿವೆ (ತರಟ. ೬೩). [<— ಇಂ. Vitamin]

ವಿಟವೃತ್ತ (ನಾ). = ವಿಟಗಾರಿಕೆ : ಕಲ್ಮದಲ್ತೆ ವಿಟರಿಂ ವಿಟವೃತ್ತಮನೆಮ್ಮೊಳಲ್ಲಿ ಗಾಮೊವಜರೆಮೆಂಬಪೋಲ್ತೊರೆವ ಮೆಲ್ಪಸೆಯುತ್ತಿರೆ ಸೂಟಸೂಟದೇಂ ಸವಿದುವೊ ಬಣ್ಣವಣ್ಣಗೆಯ ಪೂಗಳ ಸೌರಭಮಂ ಮದಾಳಿಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೧-೧೨೩). [ಸಂ.]

ವಿಟವೃಷಭ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಜಾರ : ವೈನತೇಯನ ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿಯಂತೆ ಭುಜಗದ್ವೇಷಿಯಾಗಿರ್ದು(ದ)ನಜೆದುರಗವನಿತೆಯಂತೆ ಕೋಲ್ಪಟ್ಟಿ ಮುಳಿದಿರ್ದಳಂ ಪಜೆಗೆ ಮುಳಿದಳೆಂದು ವಿಟವೃಷಭನಾಕೆಯಂ ತಿಳಿಪಲಡಿಗೆಜಗಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೮೩ ವ).

[ಸಂ.]

ವಿಟವೇಷ (ನಾ). ಜಾರನ ವೇಷ : ಪೊಲಮುಟ್ಟನೊಲವಿಂದ ವಿಟವೇಷದೀಶ್ವರಂ (ಇಷ್ಟಾ.ದೇ. ೩೭-೧೧). [ಸಂ.]

ವಿಟಾಳ (ಗು). ೧. ಅಪವಿತ್ರವಾದ ; ಕಲ್ಮಷದಿಂದ ಕೂಡಿದ : ವಿಟಾಳಿಸುತೆ ಕೌರವನ ಬುದ್ಧಿ ವಿಟಾಳಸಂಗತಿಯಾಯ್ತಲಾ ಪಿಸುಣಾರ ಕೆರಳಿಚದು (ಜಿನ್ನಾಸ. ೧೨-೪೭). (ನಾ). ೨. ಅಪವಿತ್ರತೆ ; ಮಾಲಿನ್ಯ : ಲೀಲೆಯಲಿ . . . ರಮಿಸುವುದು ಮನದ ವಿಟಾಳವಿಲ್ಲದೆ ಬದುಕ ನಿಮ್ಮೊಳಗೆ (ಜಿನ್ನಾಸ. ೧೭-೪೨).

[< ಪ್ರಾ. ವಿಟ್ಟಾಲ. / ಮರಾ. ವಿಟಾಳ]

ವಿಟಾಳಚರಿತ (ನಾ). ಅಪವಿತ್ರನಾದವನು ; ಕಳಂಕದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು : ಖಿಳರಿಗೆ ತಾ ಜನ್ಮಭೂಮಿ ವಿಟಾಳಚರಿತರ ತೌರುಮನೆ ದುಶ್ಶೀಲರಿಗೆ ದರ್ಪಣಾ (ಜಿನ್ನಾಸ. ೯-೨೦). [ವಿಟಾಳ + ಚರಿತ]

ವಿಟಾಳಿಸು₁ (ಕ್ರಿ). ಹರಡು ; ವ್ಯಾಪಿಸು : ಕಾರ್ಬೊಗೆ ವಿಟಾಳಿಸಿತು ಕೂಡೆ ಶಿಖಿಯೊಳಗೆಯ ವಿಷ ಸುಡುತ ಬರುತಿರ್ದುದರಿಯೆಡೆಗೆ (ತುರಂಗ. ೭೯-೫೦).

[< ವಿತಾಳಿಸು]

ವಿಟಾಳಿಸು₂ (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಪವಿತ್ರಮಾಡು ; ಹೊಲೆಗೊಳಿಸು : ಕಾಲದೇಶಾಗಮದ ನಿಗಮದ ದಾಳವಜೆದೈಷಿಕವರತ್ರ ವಿಟಾಳಿಸದೆ ನಡೆ ಕಂದ (ಜಿನ್ನಾಸ. ೧೭-೬೨). ೨. ಹೇಸಿಗೆಯುಂಟಾಗು ; ಜುಗುಪ್ಸೆಯಾಗು : ಮಗಳೆ ವಿಟಾಳಿಸಿತೆ ಸಿರಿರಾದ್ಯಸಂಪದ (ನೇಟ. ೭-೩೧). [ವಿಟಾಳ + - ಇಸು₁]

ವಿಟಿ (ನಾ). ವಿಲಾಸಿನಿ : ಕೇರಳವಿಟೀಕಟೀಸೂತ್ರಾರುಣಾಮಣಿ . . . ಉದಾರಂ ಸರಸ್ವತೀಮಣಿಹಾರಂ (ಆದಿಪು. ೧-೬೨) ; ಸ್ಮರಬಾಣಾರ್ತ ವಿಟೀವಿಟಾಳಿಗೆ ವಿಯೋಗಂ ಪೂರ್ವಸಂಭೋಗಸುಸ್ಮರಣಂ ದೂತನ ಕೆಯ್ಯೊಳಟ್ಟುವವಿನಾಣಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೪೫).

[ವಿಟ + - ಇ₂]

ವಿಟಿಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಉರ್ಪವಳ್ಳಿಯ ಚಾಮಯ್ಯನುಂ ಇನ್ನವೂರದ ವಿಟಯ್ಯನುಂ ಮಂಗಳಂ (ಎಪಿ.VI, ಚಿಕ್ಕಮ.೩-೧೭ ; ೫೦೦?). [? + ಅಯ್ಯ₁]

ವಿಟೆ (ನಾ). = ವಿಟಿ : ಪುರವರದ ವೀಧಿಯೊಳೊರಲಿ ತಿರುಕರು ದ್ವಾರದ್ವಾರಗಳ ಚರಿಸಿ ಅನ್ನವ ಬೇಡುತಿಪರಾ ವಿಟ ವಿಟೆಯರನು ಬೆಂಬಳಿಯರಸಿ ತಿರುಗುವರಲ್ಲಿ ರತಿಯಾತುರದ ಮನದಿಂದಾ (ಜಿನಾಮಾ. ೬೦೪-೧೪). [ವಿಟ + - ಎ₂]

ವಿಟ್ಟದಿರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಗ್ಗಲಿಮರ : "ಅರಿಮೇದಃ, ವಿಟ್ಟದಿರಃ —೨ ದುರ್ಗಂಧವುಳ್ಳ ಕಗ್ಗಲಿಲಿಗಿಡ" (ಸಿದ್ಧಾಂಚ. ೧೨೩). [ಸಂ.]

ವಿಟ್ಚರ (ನಾ). ಹೊಲಸು ತಿನ್ನುವ ಪ್ರಾಣಿ ; ಹಂದಿ : ವಿಟ್ಚರಂ . . . ಊರೊಳಗಿನ ಹಂದಿಯ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂಚ. ೩೧೩). [ಸಂ.]

ವಿಟ್ಟಪ್ಪರಸ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಮಹಾಸಾಮನ್ತರ್ ವಿಟ್ಟಪ್ಪರಸರ್ ಕೊವಳಾಳನಾಡು ಮೂನೂಱುಂ ಆಳೆ (ಮೈಶಿಲಾ. ೧೯೨೬,೧೦೦-೩ ; ೪ನೆಯ ಶತ).

[ವಿಟ್ಟು$_2$ (< ಬಿಟ್ಟು$_2$) + ಅಪ್ಪ$_1$ + ಅರಸ$_1$]

ವಿಟ್ಟರ$_1$ (ನಾ). ದೇವತೆಗಳ ಗುರು ; ಬೃಹಸ್ಪತಿ : ಈ ಕಥೆಯ ಸಂಕ್ರಂದನಂ ವಿಟ್ಟರನ ಮುಂದೆ ಮುದದೊಳು ದ್ವಾರಪಾಲಕಗೆ ಪೇಳೆಯುವ ಮಂದಸ್ಮಿತವನಾಗಿ ನೋಡುತಂ (ಪ್ರಭುಶ. ೬-೩೪). [< ಸಂ. ವಿತರ]

ವಿಟ್ಟರ$_2$ (ನಾ). ಆಸನ ; ಪೀಠ. 'ಪದುಮವಿಟ್ಟರ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ವಿಷ್ಟರ]

ವಿಟ್ಟಗೆಜೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ವಿಟ್ಟಗೆಜೆಗಳ ಎಡೆನಾಡಗಾಮುಂ ಮನ್ನೆಜ್ಜಳಾ ಕೈಯಿನ್ ಕಲಿಂಮರಾನ್ ಎಱೆದುಕೊಣ್ಡಾಳುತ್ತಿರೆ (ಎಕ.VIII, ಸೊರಬ. ೧-೨ ; 967). [ವಿಟ್ಟ$_7$ + ಕೆಜೆ]

ವಿಟ್ಟು$_1$ 'ಬಿಡು$_1$' ಪರಾ.

ವಿಟ್ಟು$_2$ 'ಬಿಟ್ಟು$_2$' ನೋ.

ವಿಟ್ಟೆ 'ವಿಷ್ಟೆ' ನೋ.

ವಿಟ್ಠಲ (ನಾ). ಪಂಢರಪುರದಲ್ಲಿ ವಿಠೋಬನೆಂದು ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ ಕೃಷ್ಣ : ಪಕ್ಷಿವಾಹನ ಸಿರಿಪುರಂದರ ವಿಟ್ಠಲನ ನಿಜದಾಸನೆ (ಪುರಂದ. ೧-೫-೩). [ಸಂ.]

ವಿಠಲ (ನಾ). = ವಿಟ್ಠಲ : ಜಯಹರಿ ಪುರಂದರವಿಠಲನ ಬಲವಯ್ಯ ಸುಜನರಿಗೆ (ಪುರಂದ. ೧-೨-೧) ; ಬಾಲೆಯರ ಮನೆಗೆ ಪೋಗಿ ಹಾಲು ಮೊಸರು ಕದ್ದು ಇಂಥ ಲೀಲೆ ಮಾಡದಿರು ನಮ್ಮ ಲೋಲ ಪುರಂದರವಿಠಲ (ಪುರಂದ. ೩-೧೭೪-೩). [ಸಂ.]

ವಿಠ್ಠಲ (ನಾ). = ವಿಟ್ಠಲ : ಕಣ್ಣಮುಂದೆ ಬಂದು ನಿಲ್ಲೊ . . . ವಿಜಯವಿಠ್ಠಲರಂಗ (ವಿದಾಕೃ. ೧೯-೫) ; ಭಕ್ತಪ್ರಿಯ ವಿಠ್ಠಲಾ ಕರುಣಿಸಿದರ ಫಲಾ ದೊರತೀತು (ಗೀಚುಗೆ. ೯೭). [ಸಂ.]

ವಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೃತಕಲವಣ : 'ವಿಡಲವಣ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ವಿಡಂಗ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು ; ವಾಯಿವಿಳಂಗ; P ಕರುಳಿನಲ್ಲಿ ಹುಳುಗಳ ನಿವಾರಣೆಗಾಗಿ ಇದನ್ನು ಔಷಧಿಯಂತೆ ಬಳಸಲಾಗುತ್ತದೆ : "ಕೀಟಮಾರಃ - ವಿಡಂಗ"(ಓಷಧಿ. ೩೪) ; ಮರಿಚಂ ಚವ್ಯಂ ವಿಡಂಗಂ . . . ಯವಕ್ಷಾರಮೆಂದಿಂತಿವೆಲ್ಲಂ ಸಮನಾಗಿ ಕೂಡಿ ಕಟುವೆರಸು ಮತಂಗಜಕಿಕ್ಕೆ ಕೂಳೆ . . . ಅರುಚಿತ್ವಮೆಂಬಿವಂ ಮಾಣಿಸುಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೨೫೫) ; ದಾಡಿಮಂ . . . ವಿಡಂಗಂ ಕೂಡೆ ಕುಳನೇಡಕಮುಮಟ್ ರೂಢಿಯ ಕುಳನೆಂದು ಜಲದಪಭ್ರಂಶತೆಯೊಳ್ (ಶಮದ. ೨೦). ೨. ಜಾಣ. ೩. (ಅಲಂ) ದಡ್ಡ ; ಮೂರ್ಖ : ಕುಂಚದ ಕನಿಷ್ಠರೂ ತರಟನ ವಿಡಂಗರೂ ಮಿಂಚುದಲೆ ಒಣಕರೂ ನಿಡುಗಯ್ಯ ದಟಿಗರೂ . . . ಸುತ್ತ ಮುತ್ತಿರಲು (ವಾಗೀಶ. ದೇ. ೨೫೪-೨೧). [ಸಂ.]

ವಿಡಂಬ (ನಾ). ೧. ಅನುಕರಣೆ : ತವಕಿಗರು ಮಗಧೇಂದ್ರರಾಯನ ಭವನವನು ಹೊಕ್ಕರು ವಿಡಂಬದ ವಿಪ್ರವೇಷದಲಿ (ಕುಮ್ವಾಸ. ೨-೬೧). ೨. ಸೋಗು ; ವೇಷ : ಅಜಿದಂ ತ್ರಿದೀಯುಚರಿತದ ತೆಜನಂ ಮಾನುಷವಿಡಂಬಮಂ ತೊಜೆದಪೆ ನೀಂ (ಜಗವಿ. ೮-೧೩). ೩. ತೋರಿಕೆ ; ಆಡಂಬರ : ಸೀಗುರಿ ಬೇಡ ಬೆಲಸದಿರ್ ಕೊಡೆಯ ವಿಡಂಬಮೇಕೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೩-೯೭). ೪. ಅಣಕ ; ಪರಿಹಾಸ್ಯ : ಮುಂದೆ ನಿಂದರಂ ಕಾಣದೆ ತಕ್ಕಡೆಯೊಳ್ ಕಡೆಗಣಿಸುವ ನೃಪವಿಡಂಬಮಿವು ಲಕ್ಷ್ಮಿ ನಿನ್ನ ದೂಸಜೆನಲ್ತೇ (ಗದಾಯು. ೯-೮). ೫. ಅಲ್ಲಗಳೆಯುವಿಕೆ ; ತಿರಸ್ಕಾರ. ೬. ಮೋಸ ; ವಂಚನೆ: ಬೆಂಬಲಕೆ ತಾನೆಂದು ಬಯಲ ವಿಡಂಬದಲಿ ಕಾಳಗವ ಮಸೆವರೆ ನಂಬಿ ಕೆಟ್ಟರಿ ಕೃಷ್ಣನನು ನೀವೇನ ಮಾಡುವಿರಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧-೫೯). ೭. ಕಷ್ಟ ; ತೊಂದರೆ : ಪಂಚವಿಧಸಮಿತಿಯುಕ್ತಂ ಪಂಚಭವಂಗಳ ವಿಡಂಬಮಂ ಸ್ತಂಭಿಸಿದಂ (ವರ್ಧಪು. ೧೫-೨೯) ; ಕೀಚಕವಿಡಂಬವ ಕೇಳು ಭೂಪಾಲ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೨-೨). [ಸಂ.]

ವಿಡಂಬಕ (ನಾ). ೧. ಅನುಕರಿಸುವಿಕೆ ; ಅನುಕರಣೆ. ೨. ಅಣಕಿಸುವವನು ; ಪರಿಹಾಸಕ : ಕಾಮಶುದ್ಧಿಯೆಂಬುದು ವಿಗತಕಾಮರುಂ ಜಿತೇಂದ್ರಿಯರುಂ ಸ್ವದಾರ ಸಂತುಷ್ಟರುಂ ಮಾಗಿರ್ಪುದುಮುಟಿದ ಸಾವದ್ಯಾಹಾರಮಶುದ್ಧಮೆಂದಿಂತು ನಡೆಯದೊರೆಲ್ಲಂ ವಿಟರುಂ ವಿಡಂಬಕರುಮೆಂದಜೆಗೆ (ಚಾವುಂಪು. ೨೨೨). [ಸಂ.]

ವಿಡಂಬಡಂಬರ (ನಾ). ಆಡಂಬರದ ಕೋಲಾಹಲ : ಜಗಮನದಿರ್ಪಲಾರ್ಪ ಬಿರುವಾಂತ ಬಲಂಗಳನೆತ್ತಿ ನೂಗಿ ಮತ್ತುಗುಜಿವ ಜಿತಪರ್ಣನಿಕರಂಗಳ ಬಾಜಿಮೊದಲಾದ ಬಾಗದೋಲಗದ ವಿಡಂಬಡಂಬರಕೆ ಕಣ್ಣೆಲೆಯಾದ ವಿಲಾಸಮೊಪ್ಪೆ (ಅನಂಪು. ೨-೨೮). [ಸಂ.]

ವಿಡಂಬನ (ಗು). ೧. ತಿರಸ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ : ಈ ವಿಡಂಬನದೈಹಿಕವ ಸಂಭಾವಿಸುತ ಪರಲೋಕಹಿತವನು ನೀವು ನೆನೆಯದೆ ಕೆಟ್ಟುದಕೆ ಬೆಜಗಾದೆ ನಾನು (ಕುವ್ಯಾಗ. ೧-೨೨). (ನಾ). ೨. ಅನುಕರಿಸುವುದು ; ಅನುಕರಣೆ : ವೇಶ್ಯಾವಿಡಂಬನವಜೀವ ಕಥೆಗೇಳ್ವ ಬಿಡದೆ ಸಿಂಗರಿಸಿ ನಲ್ಲರ ಗೋಷ್ಠಿಯೊಳಗಿಪ್ಪ ಮದದಿಯರನೀಕ್ಷಿಸುತಲವನೀಶನೆಯ್ತಂದನಾ ಸೂಳೆಗೇರಿಯೊಳಗೆ (ಹಟಕಾ. ೪-೯) ; ಹಾಸ್ಯವು ಅನೇಕ ಮುಖವಾಗಿ ಪ್ರಕಟಗೊಂಡ ಜೀವನದಲ್ಲಿಯ ವಿವರವನ್ನು ಎತ್ತಿ ತೋರಿಸಿದೆ. ಅಣಕ, ವಿಡಂಬನ, ವಿನೋದ, ವ್ಯಂಗ್ಯೋಕ್ತಿ, ವಿದಗ್ಧತೆ — ಹೀಗೆ ಮೊದಲಾಗಿ ಹಾಸ್ಯ ಪ್ರಕಟವಾಗಿದೆ (ಸಮಕೀ. ೩೭ ಪೀಠಿ). ೩. ತೋರಿಕೆ ; ಆಡಂಬರ ; ಪ್ರದರ್ಶನ : ಅಂಬರದತ್ತಣ್ಗೆ ಸಂದ ಪುಸಿಯ ಕಳವಿನ ಬಲ್ಪಡೆಯನೆ ತೋರ್ಪ ಮಾಯಾವಿಡಂಬನದಿಂ ಕುದುರೆಯಂ ಕಳ್ಪಯ್ಯೆ ವಿದ್ಯುನ್ಮಾಲಿವೆಸರ ರಕ್ಕಸನ ಪೆರ್ವಡೆ ತುಬ್ಬಾದತ್ತು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೧೦-೧೫). ೪. ಅಣಕ ; ಪರಿಹಾಸ್ಯ : ಕಾದಂಬರಿಯು ನೀನು ಇಲ್ಲದ ಗುಣಗಳನು ಪಕ್ಷಪಾತದಿಂದ ಕಲ್ಪಿಸಿ ಹೇಳಿದೆಯೆಂದು ಆಗಾಗ್ಗೆ ವಿಡಂಬನವ ಮಾಡಿ ನುಡಿಯುತಿರುವಳು (ವಟಕಾ. ೮೯) ; ಕನ್ನಡಿಯಂತುಟಾಕೆಯುಂ ಪ್ರತಿಬಿಂಬರೀತಿಯುಂ ಕೈಕೊಂಡಳಾ ಜನದ ಮನದ ವಿಕೃತಿಗೆ ತನ್ನ ಮೆಯ್ ವಿಡಂಬನಮಪ್ಪನ್ನೆಗಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩-೬೦೧). ೫. ಅಲ್ಲಗಳೆಯುವಿಕೆ ; ತಿರಸ್ಕಾರ : 'ವಿಡಂಬನಂಗೆಯ್' ಪರಾ. [ಸಂ. ವಿಡಂಬನ, ವಿಡಂಬನಾ]

ವಿಡಂಬನಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಹೀಗಳೆ ; ಮೂದಲಿಸು : ಲಕ್ಷ್ಮಿಯಂ ವಿಡಂಬನಂಗೆಯ್ಯನಿತಜೊಳಂ ಮಾಣದೆ (ಗದಾಯು. ೯-೧೩ವ) ; ದುರ್ವಿಷಯಮಹನಾಗಿ ಪ್ರತಿಭೆ ಪೋಗಿ ಅಂಬುಜಾಂಬಕಿ ಕೈಕೆಗಾಳಾದನನ್ನುತ ವಿಡಂಬನಂಗೆಯ್ಯುದುಳಿದಪರೆ (ಮಂಕಾರಾ. ೨-೬-೪೩).

[ವಿಡಂಬನ + ಕೆಯ್$_1$]

ವಿಡಂಬನಗೀತ (ನಾ). ಅಣಕವಾಡು : ಪದ್ಯನಾಟಕ ಗೀತನಾಟಕ, ಒಪೆರಾ . . . ವಿಡಂಬನಗೀತ, ಅಣಕ ವಾಡು-ಎಲ್ಲವೂ ಇಂದು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಗೊಂಡಿವೆ (ನವ್ಯಕಾ. ೨೪). [ಸಂ.]

ವಿಡಂಬನಚಿತ್ರ (ನಾ). ಗೇಲಿಯುಂಟುಮಾಡಲು ಬರೆದ ಚಿತ್ರ ; ಅಣಕಚಿತ್ರ : ವಿಡಂಬನಚಿತ್ರ ಬರೆ : ಒಂದು ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ವಿಡಂಬನರೀತಿಯಲ್ಲಿ ರೇಖಿಸು (Cartoon.ಇಂಕನ). [ಸಂ.]

ವಿಡಂಬನೆ (ನಾ). ೧. ಅನುಕರಣೆ : ಶಂಬರಾರಿಯ ಶಸ್ತ್ರಹತಿಯ ವಿಡಂಬನೆಯ ಧಿಕ್ಕರಿಸಿ ತೋಱುವೆನು (ಪ್ರಭುಲಿ. ೧೦-೩). ೨. ಅಣಕ ; ಅಪಹಾಸ್ಯ : ಯುವಕನೊಬ್ಬನು . . . ಮುದುಕನ ನಟನೆ ಮಾಡಿ ತೋರಿಸಿದಲ್ಲಿ ಅದು ಅಣಕವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೇ ? ಇದಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ವಿಡಂಬನೆ ಯಾವುದು ? (ಹೇಮಂತ. ೩೩೨) ; ಅಂತಃಪುರದ ಈ ಕಥೆಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಗಿಣಿಯು ನನ್ನ ಭಾಗ್ಯದ ಬಗ್ಗೆ ಎಂತಹ ವಿಡಂಬನೆ ಮಾಡಿದೆ (ಬಾಣಲ. ೧೨೫). [ಸಂ. ವಿಡಂಬನಾ]

ವಿಡಂಬನೆಗೈ (ಕ್ರಿ). ಹೀಗಳೆ ; ಮೂದಲಿಸು : ಕೇವಲ ಬಹಿರಂಗದ ಲಾಂಛನ ಬರಿಯ ಪ್ರದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು , ಅದನ್ನು ಘಟ್ಟಿವಾಳಯ್ಯ ಎಂಬ ಭಕ್ತ ಮಾರ್ಮಿಕವಾಗಿ ವಿಡಂಬನೆಗೈದಿದ್ದಾನೆ (ಕನ್ನಕು. ೧೨೭). [ವಿಡಂಬನೆ + ಗೈ(< ಕೆಯ್$_1$)]

ವಿಡಂಬರ (ನಾ). = ವಿಡಂಬನ ೨ : ಭಾವಿಸಲು ಭಕ್ತಿಕ್ರಿಯಾಮಹಿಮಾ ವಿಡಂಬರಸಾನುಭವರಹ ಶೈವರಿಗೆ ನಿಮಿತ್ತವು ನಿನ್ನಸಮಭಕ್ತಿ (ಬಸವು. ೪೦-೮೧). [ಸಂ.]

ವಿಡಂಬಿ (ಗು). ಅತಿಶಯಿಸುವ ; ಮೀರುವ : ಆಡುವವಹಿವಿಲಾಸದಿಂದೆಡೆಯುಡುಗದೆ

ರತ್ನದಿನನೂನಗಾಂಭೀರ್ಯದಿನಾ ಕಡಲನವಗಯಿಸಿ ತೋರ್ಪುದು ವಿಡಂಬಿ ಮಹಿಮಾವಳಂಬಿ ಕೌಶಂಬಿಪುರಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೭೮). [ಸಂ. ವಿಡಂಬಿನ್]

ವಿಡಂಬಿತ (ಗು). ೧. ಅನುಕರಿಸಿದ ; ಅನುಕರಣೆಮಾಡಿದ. ೨. ಅಣಕಿಸಿದ ; ಪರಿಹಾಸ್ಯಮಾಡಿದ. ೩. ವಂಚಿಸಿದ ; ಮೋಸಗೊಳಿಸಿದ. ೪. ಪೀಡೆಗೊಳಗಾದ ; ಹಿಂಸೆಗೊಳಗಾದ. ೫. ಹೀನವಾದ ; ತುಚ್ಛವಾದ. ೬. ನಿರಾಶೆಗೊಂಡ. [ಸಂ.]

ವಿಡಂಬಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅನುಕರಣೆಮಾಡು ; ಅನುಕರಿಸು : ಇತ್ತ ಲಾಂಛನಚ್ಛಲದಿಂ ಶೋಣಾನಲದಗ್ಧಮಪ್ಪ ಮಹಾಶ್ವೇತಾಹೃದಯಮಂ ವಿಡಂಬಿಸುವಂತೆಯುಂ . . . ಆಗಿ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೮೨) ; ಪೊಂಬಳಯಿಗೆ ಮಿಂಚು ಮಣಿತೋರಣ ಕಣ್ಗೊಂಬಿಂದ್ರಧನು ಕುಸುಮಾಳಿ ಇಂಬುಗೊಂಡಾಲಿಕಲ್ಲಾಗಲಾ ನಗರಿ ವಿಡಂಬಿಸಿದುದು ಕಾರ ಸಿರಿಯ (ಕುರಾಸಾಂ. ೭-೭೯). ೨. ಅಣಕಿಸು ; ಹಂಗಿಸು ; ಪರಿಹಾಸ್ಯಮಾಡು : ಸಂತತಂ ಪೌರಜನಂ ವಿಡಂಬಿಸುಗುಮೆಂದಳಿದುಂ ಮಚಿದುಂ ಸಮಂತು ಧಾತ್ರೀರಮಣಂ ದಿನಂಗಳನಿತಂ ಕಳೆವಂ ನಿಜಧೈರ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂ (ನಳಚಂ. ೭೨) ; ಅಕಟ ವಿಡಂಬಿಸಿತೆ ವಿಧಿಯೆನ್ನ (ಕುಮ್ಮಾಅ. ೧-೭). ೩. ಅಲ್ಲಗಳೆ ; ತಿರಸ್ಕರಿಸು : ಆ ರಾಜ್ಯವನು ವಿಡಂಬಿಸಿ ಬಂದ ಕುಮಾರಗರಸುತನವಾಯ್ತು (ಪ್ರಭುಲಿ. ೨-೯೦). ೪. ಮೋಸಮಾಡು ; ವಂಚಿಸು: ಬೆಸನಂಗಳ್ಗನುವಿಚ್ಚೆಗೊಯ್ವುವವಚಿಂ ಲಕ್ಷ್ಮೀವಿಡಂಬಂ ವಿಡಂಬಿಸದಂತಾಗಿರೆ . . . ಆತ್ಮವಂತನೆನಿಸೆಂದುಂ ರಾಜವಿದ್ಯಾಧರಾ (ಕಾದಂಪೂ. ೫೮೪) ; ಆತನೆ ಪತಿಯೆಂದೆನ್ನ ವಿಡಂಬಿಸಿ ಮಾತ ಹಿರಿದನಾಡಿದೆಯ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೫-೯೪). [ವಿಡಂಬನ + - ಇಸು]

ವಿಡಕ (ನಾ). ಬಿದಿರಿನ ದೊಡ್ಡ ಬುಟ್ಟಿ ; ಹೆಡಗೆ : "ವಿಡಕ [ಪಾಠಾಂ. ವಿದಕ,ನೀಡ] ಮೆನೆ ಹೆಡಗೆಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೬೨-೨೧). [?]

ವಿಡಲವಣ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೃತಕಲವಣ : "ವಿಡ[ಪಾಠಾಂ. ಬಿಡು] ಲವಣಮದು ಘೃತಕಮೆನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೩-೪೧). [ಸಂ.]

ವಿಡಾ 'ಬೀಡಾ' ನೋ.

ವಿಡಾಯ, ಬಿಡಯ್ತ, ಬಿಡಿಯ್ತ, ಬಿಡೆಯ್ತ, ವಿಡಾಯಿ (ನಾ). ೧. ಬೆಡಗು ; ಒನಪು ; ಒಯ್ಯಾರ : "ವಿಡಾಯಮೆನಲ್ ವಹಣಿಯಕ್ಕು" (ಭಾರಾನಿ. ೭) ; ಲಿಂಗಸಂಗಿಗಳೆಲ್ಲ ಕೇಳುವುದು ಮಾಯೆ ಮೋಹಿಸಿ ಮುಟ್ಟ ಬಂದ ವಿಡಾಯವನು ಮುಜಿದಲ್ಲಮಪ್ರಭುರಾಯನಾಡುತಲಿರ್ದ ಪರಿಯನು ಲಿಂಗಲೀಲೆಯಲಿ (ಪ್ರಭುಲಿ. ೭-೧) ; ಮುದ್ದುಮೊಗದೊಳ್ ಮಂದಸ್ಮಿತಂ ನೋಡದಂತಿರೆ ನೋಳ್ಪೊಂದು ವಿಡಾಯವಕ್ಷಿಯೊಳ್ . . . ಮೆಚಿಯೆ ಕಣ್ಗಂಬಾದರಬ್ಜಾಸ್ಯೆಯರ್ (ರಾಜಶೇ. ೧೧-೬೨). ೨. ವಿಜೃಂಭಣೆ ; ಮೆರೆತ ; ಆಡಂಬರ : ವಿನಿಯೋಗವಿತತಿಯ ವಿಡಾಯದ ವಿಳಾಸದ ವಿನೋದದ ವಿಭವದ ವಿಭ್ರಮದ ಪೆಂಪಿಂಪನೀಯೆ (ಪದ್ಮರಾ. ೫-೩) ; ವಿನುತವಿಭವದ ವಿಡಾಯದೊಳ್ ನಡೆಗೊಳ್ವ ನೂತನರಥಾಂಗಂಗಳ ರಥಂಗಳಟ್ಟಣಿಸಿ ಸಂಭ್ರಮದಿಂದೆ ನಡೆಗೊಂಡುವು (ಚಿಟಪು. ೬೫-೧೦). ೩. ಸಂಭ್ರಮ ; ಸಡಗರ : ಹಲವು ಪಯಣದಲಿ ಬಂದು ನೆಲಸಿದ ಕಟಕದ ಕೆಲದೋನೆಯನೇಜಿ ಬಲುವಿಡಾಯದೊಳೆಯ್ದುತಿರ್ದ (ಬಾಚ. ೩೭-೧೭). ೪. ಠೀವಿ ; ಗತ್ತು : ಬಿರುದರಾಯರ ರತುನರಾಜಿಯಲರಿಬಲಾರ್ಣವ ಗಜಬು ಮಿಗಲಳ್ಳಿಚಿಯುತದ ಬಹುವಿಧದ ವಾದ್ಯವಿಡಾಯ ರಭಸದಲಿ (ಕುಮ್ಮಾಧೀ. ೩-೨೩) ; ಆಯತದ ಭಾರಣೆಯ ಮುಷ್ಟಿವಿಡಾಯದಲಿ . . . ಬಿಡದೊಡನೆ ಬಡಿದಾಡಿದರು (ಅಂಚಿರಾ. ೧೭-೧೮). ೫. ಸೊಗಸು ; ಅಂದ ; ಶೋಭೆ : ಆರಸಂಚಿಗೆ ನಡೆಯ ವಿಡಾಯಮನು . . . ಒರೆವುತ ಕಮಲಾಯತಾಕ್ಷಿಯರಿಹರು (ಕುರಾಸಾಂ. ೩-೪೩) ; ಕುಣಿವ ಸೋಗೆಗಳ ಸಮುದಾಯದ ವಿಡಾಯದಿಂ . . . ಮನಂ ಪೆರ್ಚಿಸುವುದು (ವಂಶಾರಾ. ೪-೧೮-೩). ೬. ಜಂಭ ; ಗರ್ವ ; ಅಹಂಕಾರ : ಬಾಯಬಡಿಕನ ನೂಕಿನುತ್ತ ವಿಡಾಯದಲಿ ಹೊಜವಂಟ ರಕ್ಕಸರಾಯ ಪುಷ್ಪಕವೇಜಿ ನಭದಲಿ ನೋಡಲ್ಕೆತಂದ (ಕೌಶಿಕಾ. ೧೭-೧೪) ; ಪಚ್ಚೆ ಮಾಣಿಕ ಪವಳದ ಮಾಲೆ ಮುತ್ತಿನ ಕುಚ್ಚು ಪಾಳೆಯ ತುಂಬಿ ತೋಜೆ ಆಚ್ಚರಿಮಟ್ಟನು ನಮಿರಾಜನೀಕ್ಷಿಸಿ ನುಚ್ಚುನೂಜಾಯ್ತು ವಿಡಾಯ (ಭರಚ. ೩೯-೭೭). ೭. ಯುಕ್ತಿ ; ಉಪಾಯ : ತಾಯೆ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲ ನೈಷಧರಾಯನೀತನು ಸೂತನಲ್ಲ ವಿಡಾಯದಲಿ ಬಂದಿಹನು ಕುಹಕಕುರೂಪಿವೇಷದಲಿ (ನಳಚ. ೪-೫೦). ೮. ಭ್ರಮೆ ; ಮಾಯೆ : ಇದನೆಸಗೆ ಕುಂದಪ್ಪುದೆಮ್ಮ ಕುಲಕೆ ಎಂದೆಂಬುದೊಂದು ಬಯಲ ವಿಡಾಯಮಂ ಬಿಟ್ಟು . . . ಪರದುಗೆಯ್ಯುದಕೆ ಪೌಲ್ಮಮಂ ಹಡೆಯದೊಡೆ ಕಾರ್ಯಮಹುದೇ (ಸಮ್ಮಅ. ೧೧-೬). ೯. ದಟ್ಟಣೆ ; ನೆರವಿ : ಸೆಳೆವ ಸಿಂಧದ ಕಪಿವ ಹೀಲಿಯ ವಳಯ ತೋಮರ ಚಮರ ಡೊಂಕಣಿಗಳ ವಿಡಾಯದಲಮಮ [ಪಾಠಾಂ. ವಿಡಾಯಿಯಲಮಮ] ಕೆತ್ತುದು ಗಗನವಳ್ಳಿಚಿಯೆ (ಕುಮ್ಮಾವಿ ೪-೬೨). ಬಿಡಯ್ತ : ೫. ಬಿಗಿದವೆದೆಮಂಟಪದ ಬಿಂಗಾರಿಗಳ ಬಿಡ[ಪಾಠಾಂ. ಡೆ]ಯದ ಚಮರ . . . ಕಂಬದ ವಜ್ರಮಯ ಧಾರೆಗಳ ಲೆಸೆದುದು ಭದ್ರಮಂಟಪವಮಲ ಮಣಿಮಯದ (ಕುಮ್ಮಾಅ. ೧೨-೧೨). ಬಿಡಿಯ್ತ : ೧. ಕೀಳಿಗಾಕಳು ತುರೆವುದಲ್ಲದೆ ಮೇಲುಬೊಂಬಿನಲಾವ ಬಿಡಿಯಕೆ ಲಾಲಿಸುತವಾಗದಕೆ ತುರೆವುದೆ (ಸಂಭಾ. ೬-೭೩). ೪. ತನ್ನ ಚತುರೋಪಾಯರಾಜಬಿಡಿಯವಿ ಪಾಂಥರನ್ನಿದುವ (ಜನಮು. ೩-೨೭). ಬಿಡೆಯ್ತ : ೪. ಘುಡುಘುಡಿಸಿದನು ರೋಷವಹ್ನಿಯ ತಡಿಯ ಹೊಕ್ಕನು ಬಿಗಿದ ಹುಬ್ಬಿನ ಬಿಡೆಯ ಬವರಿಯ ಲಳಿಯ ಲವಣಿಯ ಲೋಚನದ್ವಯದ (ಕುಮ್ಮಾಸೌ. ೧೫-೫೬) ; ಲಗಡಿಯಲಿ ಲಟಕಟಿಸುವಂತರಲಗಡಿಯಲಿ ಲಾಲಿಸುವ ಡೊಕ್ಕರಣೆಗಳ ಬಿಗುಹಿನ ಬಿಡೆಯ ಬಿನ್ನಾಣದಲಿ ಹೆಣಗಿದರು (ಕುಮ್ಮಾಕ. ೧೯-೪೩). ೧೦. ಅಟ್ಟಹಾಸ ; ದರ್ಪ : ಸುಳಿದು ಖಗಪತಿಯಂತೆ ಹೊಯ್ಲಲಿ ಬಳಸಿ ಬಗಿದೆಜಗಿದರು ಬಿಡೆಯದ ಮತ್ತಗಜದಂತೆ (ಕುಮ್ಮಾಗ. ೭-೨). ವಿಡಾಯಿ : ೨. ಹೂಸಿಕದ ಹೂಣಿಗತನವ ಸೊನ್ನಾರವಿದ್ಯೆಯ ಸಾಹಸೋನ್ನತಿಯ ಸೊಗಸ ಹುಟ್ಟಿಸಿ ಸುಲಿವ ರಸವಾದಿಗಳನಿವರ ವಿಡಾಯಿಗಳ ನಂಬುಗೆಯ ಕೇವಣ ಪಾದುಕಾಜಿರ ಕರ್ಣ ನೋಡು (ಕುಮ್ಮಾದ್ರೋ. ೧೬-೨೫) ; ತನ್ನ ವಿಡಾಯಿ ವಹಣಿಗಳ ದಂಬಗಾರಿಕೆಯ ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದ ಅನರ್ಥಕ್ಕೆ ನಮ್ಮ ಅರಮನೆಯನ್ನೂ ರಾಜ್ಯವನ್ನೂ ಕೋಳ್ವೆತ್ತುಬಿಡಲು ಸಿದ್ಧಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವನು (ಮಂತ್ರಶ. ೧೪೯-೬). ೩. ಹೊಂದೇರಿನ ವಿಡಾಯಿಯಲಿ . . . ನೋಡು ಗರುಡಿಯ ಜಾಣ ದ್ರೋಣನನು (ಕುಮ್ಮಾದೀ. ೩-೮) ; ಇಂತು ನಾನಾವಿಲಾಸದ ವಿಡಾಯಿಗಳಿಂದೆ ಕಂತುಹರನರಸಿ ವೈವಾಹಮಂಟಪವೆಡೆಗೆ ಸಂತಸದೊಳೈತಂದು (ಚಟಪು. ೩೭-೫೫). ೪. ಎಡಗಾಲ ತೊಡರಬಾವುಲಿ ನಡೆಗೆಸೆವ ವಿಡಾಯಿ ಜಗಮನಂಗೆಯ್ಯೊಳ್ ನೋಟ್ಪೊಡೆ ತೋರ್ಪನೆಂಬ ನುಡಿ ನೇರ್ಪಡೆದೊಪ್ಪಿರಲಿಂದ್ರಜಾಲಿಗಂ ಮಿಗೆ ಬಂದುಂ (ರಶಕು. ೭-೧೧೧) ; ಹಿಳಿದ ಛಲದ ವಿಡಾಯಿ ಧೈರ್ಯದ ತಳಿತ ಭೀತಿಗೆ ಕಾಲುವೊಳೆಯಾದಳಿಮನದ ಭೂಪಾಲನಿರವನು ಕಂಡನಾ ಪಾರ್ಥ (ಕುಮ್ಮಾದ್ರೋ. ೧೮-೯). ೫. ಆ ಸುಕುಮಾರಿ ಚಾರು ನವರತ್ನ ವಿಭೂಷಣಸಂಚಯಂಗಳಂ ಲೇಸೆನಿಸಿರ್ದ ಮೆಯ್ಗೆ ಕಡುಭಾರ ವಿಡಾಯಿಗಳೆಂದು ಪುಷ್ಪಮಾಲಾಸಮುದಾಯಮಂ ಮುಡಿಗೆ ಭಾರಮಿದೆಂದು (ಬಾಹುಬ. ೨-೫೮). ೯. ವಿಳಾಸಿನಿಯರ ವಿಡಾಯಿಯೊಳರಸಿ ಬಂದರು (ಕುಮ್ಮಾಉ. ೬೦೯. ೧೧-೫೭). ೧೧. ಆಧಿಕ್ಯ ; ಹೆಚ್ಚಳ ; ಅತಿಶಯತೆ : ವಿವಿಧವಾದ್ಯಂಗಳ ವಿಡಾಯಿಯಿಂದಾರ್ಭಟಿಸಿ ತಿವಿ ಬಸುಣಮಿಗಿ ಕಯಳನಗಿಯೆನುತ್ಸಾಹವ ಕೃವಗಡಿಸಿದುದು ವಜ್ರನಾಭನದಿರೊಳ್ ನಿಂದು ಸರಳ್ವಳೆಗಳಂ ಕಜೆವುತೆ (ಚಟಪು. ೬೫-೩).

ವಿಡಾಯಕಾರ್ತಿ (ನಾ). ಒಯ್ಯಾರಿ ; ಒನಪುಗಾತಿ : ಪಾಯವಧಾರೆಂದು ನೆಲನನುಗ್ಗಡಿಪ ವಿಡಾಯಕಾರ್ತಿಯರು ಮುಂಬರಲು . . . ಪೊಕ್ಕನು ರಕ್ಕಸರಾಯನೋಲಗಶಾಲೆಯನು (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೮-೨೩).

[ವಿಡಾಯಕಾಜ + - ತಿ (< - ಇತಿ)]

ವಿಡಾಯಕಾಜ (ನಾ). ಜಂಬಗಾರ ; ಗರ್ವಿಷ್ಠ : ತಾಯ ತಂಗಿಯ ಕೆಳದಿಯರ ವಿಮಾನದೊಳೊಯ್ಯಾರದಿಂದಿಟ್ಟು ತನ್ನ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಮನೆಯೊಳಿರಿಸಿ ಬಂದನೇನು ವಿಡಾಯಕಾಜನೊ ನಮಿರಾಜ (ಭರಚ. ೩೯-೭೦). [ವಿಡಾಯ + - ಕಾಜ]

ವಿಡಾಯಗ (ನಾ). = ವಿಡಾಯಕಾಜ : ಕೋಡಿಗನೋ ವಿಡಾಯಗನೊ ಕೋವಿದ ಮುಗ್ಧರ ದೇವನೊ (ಹಮ್ಮಿರ. ೫-೫೦). [ವಿಡಾಯ + - ಗ]

ವಿಡಾಯಗೆಡು, ವಿಡಾಯಿಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಸೊಕ್ಕು ಅಡಗು ; ಗರ್ವವಿಲ್ಲದಾಗು : ದಾಯ ತಪ್ಪಿತು ಗರುವರಾಟ ವಿಡಾಯಗೆಟ್ಟಿತು ವಿಟರ ನೋಟ ನವಾಯಿಕಾಜರ ಕೂಟ ಕುಸಿದುದು ಮಾರಶರಹತಿಗೆ (ಕುಮ್ಮಾಅ. ೧೭-೪೫). ವಿಡಾಯಿಗೆಡು : ಸಾಯಲಾದನು ದೃಷ್ಟಕೇತು ವಿಡಾಯಿಗೆಟ್ಟನು ಭೋಜನು (ಕುಮ್ಮಾದ್ರೋ. ೨-೫೯). [ವಿಡಾಯ + ಕೆಡು]

ವಿಡಾಯಮೋಜು (ಕ್ರಿ). ಆಡಂಬರವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸು ; ವೈಭವವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸು : ಪೊನ್ನಪೀಠದಲಿ ಕುಳಿತು ಮುತ್ತಿನ ಹಾರ ರನ್ನದಾಭರಣವ ತೋಱಿ ಕನ್ನೆಯನೊಲಿಸುವೆನೆಂದು ನೃಪತಿಯೊರ್ವ ತನ್ನ ವಿಡಾಯಮೋಱಿದನು (ದೇವಲಸಾಂ. ೧೦-೬೬). [ವಿಡಾಯ + ತೋಱು]

ವಿಡಾಯವಂತ (ನಾ). = ವಿಡಾಯಕಾಱ : ಅಹಂಬ್ರಹ್ಮವೆಂದು ನಿಜದಾಯ ವಱಿಯದೆ ನಿತ್ಯರೆಂದು ಬೇವುತ್ತಿಹ ವಿಡಾಯವಂತರ ಕಂಡು ನಿತ್ಯರೆಂದವರ ಪೂರ್ವದ ಬರಿಪವನಬ್ಬ ಶರಣಂ (ಚಿನ್ನಪ್ಪ ೨೨-೧೯೦). [ವಿಡಾಯ + - ವಂತ]

ವಿಡಾಯವೆಱು (ಕ್ರಿ). ಬೆಡಗಿನಿಂದ ಕೂಡಿರು ; ಒಯ್ಯಾರದಿಂದಿರು : ರಾಯಂಚೆ ಪೊಣರ್ವಕ್ಕಿಗಳೆಡೆಯಾಟದ ರಾಯಬೀದಿಯೊ ತುಂಬಿಗಳ ಲಾಯಮೊ ಪೇಳೆನಲಾ ತುಂಗಭದ್ರೆ ವಿಡಾಯವೆತ್ತೆಸೆದುದು ಕಣ್ಗೆ (ಹರಿಸಾಂ. ೨-೮೨). [ವಿಡಾಯ + ವೆಱು$_1$]

ವಿಡಾಯಿ 'ವಿಡಾಯ' ನೋ.

ವಿಡಾಯಿಗೆಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗರ್ವವನ್ನು ಅಡಗಿಸು ; ಸೊಕ್ಕನ್ನು ಮುರಿ: ಅವಿಳನೃಪರ ವಿಡಾಯಿಗೆಡಿಸಿದ ಚಂದ್ರಧರಚಾಪಾಯುಧವ ಗೆಲಿದೊಲಿಸಿದನು ರಘುನಾಥನವನಿಜೆಯ (ತೊರರಾ. ೧-೧೬-೬). [ವಿಡಾಯಿಗೆಡು (< ವಿಡಾಯಗೆಡು) + - ಇಸು$_3$]

ವಿಡಾಯಿಗೆಡು 'ವಿಡಾಯಗೆಡು' ನೋ.

ವಿಡಿಸು 'ಬಿಡಿಸು' ನೋ.

ವಿಡು 'ಬಿಡು' ನೋ.

ವಿಡೂರ$_1$ 'ವಿಡ್ಯೂರ' ನೋ.

ವಿಡೂರ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ರತ್ನ ; ವೈಡೂರ್ಯ : ವಿಡೂರ ಧರಣೀಜ ವಿಶೇಷರತ್ನ ಸ್ತೋಮಾಭಿರಾಮರಚಿತೋರುಗವಾಕ್ಷಲಕ್ಷ್ಮಿ (ಹಮ್ಮೀರ. ೮-೩೮). [ಸಂ.]

ವಿಡೂರಜ (ನಾ). = ವಿಡೂರ$_2$: ಮಂಜುಳವಿಡೂರಜಭೂಷಣ ಚಂದ್ರಕಾಂತಿಯುಂ ಕನಕಪರಿಷ್ಕೃತಿದ್ಯುತಿಕೃತಾತಪ ನೀಲ ತಡೆ (ರಾಜಶೇ. ೭-೮೮). [ಸಂ.]

ವಿಡೂರಭೂಮಿ (ನಾ). ವೈಡೂರ್ಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಭೂಮಿ : ದೇವರ ದೇವ ವಿಡೂರಭೂಮಿ ವೈಡೂರ್ಯದಿನೆಂತು . . . ಪೂಜ್ಯಮಂತಾರ್ಯಭವದ್ಗುರುತ್ವಮ ಮದೀಯ ಗುರುತ್ವಸಮಗ್ರಕಾರಣಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೧೦೦). [ಸಂ.]

ವಿಡೂರಮಣಿ (ನಾ). = ವಿಡೂರ$_2$: ಮುಬ್ಬಿಪೀಠಮೆಸೆವತ್ತು ವಿಡೂರಮಣಿ ಪ್ರಭಾಪ್ಲುತಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೪-೧೫೮). [ಸಂ.]

ವಿಡೂರಾವನಿ (ನಾ). = ವಿಡೂರಭೂಮಿ : ವಿಡೂರಾವನಿಯೊಳ್ವೈಡೂರ್ಯರತ್ನಂ ಜನಿಯಿಸೆ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೮-೯೧). [ಸಂ.]

ವಿಡ್ಡಿ (ನಾ). ವಿರೋಧ ; ದ್ವೇಷ : ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಪಯರತ್ನ ಮಂತ್ರದ್ವೃಷಭದಾಸನೊಳು ವಿಡ್ಡಿಯಂ ಮಾಡಿ ಕೆಡಿಸಿಮುದನಱಿದಾ ಸುದಂತಾವನೀಶಂ ಕೆಕ್ಕಳಂಗೆರಳಿ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೧೧-೭೩). [< ವಿಡ್ಯೂರ ?]

ವಿಡ್ನುರ 'ವಿಡ್ಯೂರ' ನೋ.

ವಿಡ್ಯೂರ, ವಿಡೂರ$_1$, ವಿಡ್ನುರ (ನಾ). ೧. ತೊಂದರೆ ; ಆಪತ್ತು : ಜಯಮಂಗಳಂ . . . ಅಡ್ಡಬಿದ್ದ ಜನರ ವಿಡ್ಯೂರಗಳ ಕಳೆದು ದೊಡ್ಡವರ ಮಾಳ್ಪ ಸಿರಿವಿಜಯವಿಠ್ಠಲಗೆ (ವಿದಾಕ್ಕ ೪೧-೩). ೨. ಅಡ್ಡಿ ; ಆತಂಕ : ಮಹತ್ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸುವಲ್ಲಿ ಅಡೆತಡೆಗಳು ವಿಘ್ನ ವಿಡ್ಯೂರಗಳು ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತವೆ (ವಿಶಿಸಂ. ೩); ನೆನೆಸಿದುದು ನೆನಸಿದಂತಾಗದಿರಲು ಒಂದಲ್ಲ ಒಂದು ವಿಘ್ನ ವಿಡ್ಯೂರಗಳು ಬಂದೇ ಬರುತ್ತವೆ (ಹರಿಕಾ. ೩೬). ೩. ನೋವು ; ಹಿಂಸೆ : ಸತ್ತ್ವಮಾಡವೆ ರಕ್ಕಸನ ಕೂರ್ಗಣೆಗಳ ವಿಡ್ಯೂರವನು ಸಾಹಸೊಯ್ದು ಅಡ್ಡವಾತಿಯಲಿ ಸ್ಯಂದನ ಸೂತವಾಜಿಯ ಒಡ್ಡವಣೆಯ ಖಂಡಿಸಿದ (ಮೋಹತ. ೪೦-೫೪) ; ವಾಯು ದೋಷರಹಿತವಾಗಿ ನಿಜವಾಗಿದ್ದರೆ ಶರೀರಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಧಿ ವಿಡ್ಯೂರಗಳಿಲ್ಲದೆ ಸುಖವಾಗಿಹುದು (ಷಟ್ಸ್ಥಸಾ. ೬ ೪೮೩). ವಿಡೂರ$_1$: ೧. ವಿಡೂರ ಬಂದದ್ದು ಆಡೂಲಿಗೆ ಹೋದರೆ ಬಿಟ್ಟಿತೆ ? (ಗಾದೆ). ವಿಡ್ನುರ : ೨. ದೊರೆತನಂ ನಡೆಯದೊಲ್ವಿಡ್ನುರಮಡಸಿಸೆ ತಾನೆ ಬಂದು ಬಳಿಗಿಯ ಭೂಪಂ . . . ಒರೆಯಲ್ (ಕೆಳನೃ. ೧೧-೬೧). 'ವಿಡ್ಸುರ' ಪರಾ.

[? ./ ತುಳು. ವಿಡ್ಯೂರ, ವಿಡೂರ ; ತೆಲು. ವಿಡ್ಯೂರಮು]

ವಿಡ್ಸುರ (ನಾ). ಆಪತ್ತು ; ತೊಂದರೆ : ಏಸವನುರಾಧೆಯ ತೆಂಕಣದೆಸೆಯೊಳ್ ಗ್ರಹಸಮಿತಿ ನಡೆಯೆ . . . ವಸುಮತಿಯೊಳ್ ವಿಡ್ಸುರಂಗಳಕ್ಕುಮಮೋಘಂ (ಜನ್ನಮ. ೭-೬೮) ; ಚಂದ್ರಸೂರ್ಯರಂದಾ(ತಾ)ವಗ ರಾಹು ಭಕ್ತಿ ಸಲೆ ವಿಡ್ಸುರಮದ್ಭುತ ರಾಜಘಟ್ಟನಂ (ಜನ್ನಮ. ೧೦ ೫). [?./ ತೆಲು. ವಿಡ್ಸುರ. / II[?] ತೆಲುಗುಕೋಶಕಾರರು ಈ ಶಬ್ದವನ್ನು ಸುಸ್ಕೃತವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಸಂಸ್ಕೃತಕೋಶಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದ ಸಿಕ್ಕಿಲ್ಲ]

ವಿಡ್ಸುರಾಹ (ನಾ). ಹೊಲಸು ತಿನ್ನುವ ಪ್ರಾಣಿ ; ಹಂದಿ. [ಸಂ.]

ವಿಢಾಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೀಸು ; ಗಾಳಿಹಾಕು : ಹಡಪ ಕಾಳಾಂಜಿ ಕುಂಚದ ಬೀಸಣಿಗೆಯ ವಂಗಡ ವಿಢಾಳಿಪ ಚಾಮರಗಳ (ಕೃಷ್ಣಗೋ. ೨-೨೨).

[< ಢಾಳಿಸು$_1$]

ವಿಣೆ (ನಾ). (?) : ಶುನಕನ ಶಕುನಂ . . . ಫಲಮಾಗೆ ಪೋಪೊಡಂ ಕುಂಟೆಯೊಳ್ ವಿಣೆಗಳೊಳ್ ಮುಟ್ಟನೀಯೆಡೆಗಳೊಳ್ (ನಿಂದು) ಮೂತ್ರಿಸುವೊಡಂ . . . ಮಱಿಗಳೊಳ್ಳಿತುಮಕ್ಕುಂ (ಜನ್ನಮ. ೩-೩ ರಗಳೆ). [?]

ವಿಣುಮಂಗಲ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ವಿಣುಮಂಗಲದ ಎಮ್ಮೆ ತೊಱು ಕೊಳೆವ ತೊಟ್ಟಟ್ಟ ಕಡೆಯುಂ ಪಲರನಾನ್ತಿಱಿದು ಸತ್ತು ಸಗ್ಗಯದರ್ (ಎಕ. X, ಶಿಡ್ಲಘ. ೩೯ ೨ ; ಕ್ರಿ. ೧೫೧೦). [ವಿಣು? + ಮಂಗಲ]

ವಿಣ್ಣುಗೋವರಸ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀಮಾನ್ ವಿಣ್ಣುಗೋವರಸರ್ xx ದುಗ್ಗಮಾರರ್ ಸೇನೆ ಮುಗ xxx ನಾಲ್ವದಿನ್ಸರ್ ಕಸಪ್ರ xxx ಪೊನ್ನೊಱ್ ಬಿಟ್ಟದು (ಎಕ. X, ಬಂಗಾಮ. ೧೨೬ (ಬ)-೧; ಕ್ರಿ. ೬೦೦). [ವಿಣ್ಣುಗೋವ$_1$ + ಅರಸ$_1$]

ವಿಣ್ಮೂತ್ರ (ನಾ). ೧. ಹೇಲು ಮತ್ತು ಉಚ್ಚೆ ; ಮಲಮೂತ್ರ : ವನಿತಾಸೇವನೆ ರೂಕ್ಷಮಕ್ಕೆ ಪಸಿವಾಗುಟಿಬ್ ಚಿಂತೆ ವಿಣ್ಮೂತ್ರವೇಗನಿರೋಧಂ ಶ್ರಮಮತ್ಯ ಜೀರ್ಣಮಿವಱಿಂ ಕಾರ್ಗಾಲದೊಳ್ ಮಾರುತಂ ಜನಿಯಿಕ್ಕುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೪); ವಿಣ್ಮೂತ್ರವಮಂ ವಿಸರ್ಜಿಸದ ಕಾಮಿಸದ ಕೋಪಿಸದ ಕರ್ಮದ್ವಯಂ ರೂಪಿಸದ ನಿರ್ಮಾಯನು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೧-೩). ೨. ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು : ಲೋಹಸ್ತಂಭ ವಿಣ್ಮೂತ್ರ ವೈತರಣೀನದಿ . . . ಎಂಬವೇ ರಾಜರಾಜೇಶ್ವರನರಕಂಗಳಕ್ಕುಂ (ವಿವೇಕ. ೧೭೯). [ಸಂ.]

ವಿತಂಡ (ನಾ). ೧. ಹುರುಳಿಲ್ಲದ ವಾದ ; ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದ ಮಾತು : (ಕ). ೨. ನಿರರ್ಥಕವಾದುದು ; ಹುರುಳಿಲ್ಲದುದು : ಇಂದ್ರನ ಅಹಂಕಾರವು ಕಳಚಿ ಬೀಳಬೇಕು ಈಶ್ವರನ ತಾಂಡವ ವಿತಂಡವಾಗಬೇಕು (ಕೈರಾಶ. ೧೬).

[ಸಂ. ವಿತಂಡಾ]

ವಿತಂಡವಾದ (ನಾ). ಹುರುಳಿಲ್ಲದ ವಾದ ; ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದ ಮಾತು : ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಭಗವಂತನ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿರುವಾಗ ದೇವರೇ ಇಲ್ಲವೆಂಬ ನಿಮ್ಮ ವಿತಂಡವಾದವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ? (ಅನಾಮಿ. ೬೩). [< ಸಂ. ವಿತಂಡಾವಾದ]

ವಿತಂಡಾವಾದ (ನಾ). = ವಿತಂಡವಾದ : ವಿತಂಡಾವಾದವೆಂಬ ಸರ್ವಶೂನ್ಯ ವಾದವನ್ನು ಖಂಡಿಸಬೇಕಾದರೆ ಪ್ರಯೋಜನವೇ ಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ತ್ರವಾಗಿರುವುದು (ಹಿಂದೂಸಾ. ೧೧೬).

[ಸಂ.]

ವಿತಂಡೆ (ನಾ). = ವಿತಂಡ ೨ : ನ್ಯಾಯವೇ ಪ್ರಮಾಣ . . . ಜಲ್ಪ ವಿತಂಡೆ . . . ಜಾತಿ ನಿಗ್ರಹಸ್ಥಾನಗಳೆಂಬ ಷೋಡಶಪದಾರ್ಥಂಗಳಂ ಪೇಳುತ್ತ (ವಿವೇಕ. ೧೨) ; ನ್ಯಾಯದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣ ಪ್ರಮೇಯ . . . ವಿತಂಡಾ ಹೇತ್ವಾಭಾಸ ಛಲ ಜಾತಿನಿಗ್ರಹಸ್ಥಾನ ಎಂಬ ಹದಿನಾರು ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಿರುವರು (ಹಿಂದೂಸಾ. ೧೧೨).

[ಸಂ. ವಿತಂಡಾ]

ವಿತಂತು (ನಾ). ೧. ಸೂತ್ರವಿಲ್ಲದುದು ; ನಿರಾಧಾರವಾದುದು. ೨. ಮಂಗಳಸೂತ್ರವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡವಳು ; ವಿಧವೆ : ದೇಶಮುಖನ ವಿತಂತುವು ಮೊಗಲರ ಸಹಾಯಾರ್ಥವಾಗಿ ದಂಡನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಸೋತು ಕೈಸೆರೆಯಾದವಳು (ಛತ್ರಶಿ. ೧೨೦) ; ನಾನು ವಿಧವೆಯನ್ನೇ ಮದುವೆಯಾಗುವುದು . . . ವಿತಂತುವಿಗೆ ಒಂದು ಕೂಸಿದ್ದರು ಸರಿಯೆ (ರಾಮಾನಿ. ೪೩). ೩. ಒಳ್ಳೆಯ ಕುದುರೆ ; ಉತ್ತಮಾಶ್ವ. [ಸಂ.]

ವಿತಂದ್ರ (ಗು). ಆಲಸ್ಯವಿಲ್ಲದ ; ಬಳಲಿಕೆಯಿಲ್ಲದ : ಜಯ ಜಯ ಶಿವಾಂಗಸಂಗತ ಮಂಗಳಾಕಾರ ಜಯಜಯ ವಿತಂದ್ರ ವೃಷಭೇಂದ್ರ ಚತುರತುರಂಗ (ರಾಜಶೇ. ೧೫-೧೭೯ ಅಗ್ಗ). [ಸಂ.]

ವಿತಂದ್ರತ್ವ (ನಾ). ಆಲಸ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ಬಳಲಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ಚಟುವಟಿಕೆ : ಪರಿಯಂದ್ರಂ ಭೂತಿಸಾಂದ್ರಂ ಕುಡುಗೆಮುಗೆ ವಿತಂದ್ರತ್ವಮಂ ಶ್ರೀವೃಷೇಂದ್ರಂ (ರಾಜಶೇ. ೧-೯). [ಸಂ.]

ವಿತತ (ಗು). ೧. ಹರಡಿಕೊಂಡಿರುವ ; ವಿಸ್ತಾರವಾದ : ಭವದೀಯಮಂತ್ರಿಯಂ ವಿತತಮರೀಚಿಮೇಚಕಿತನೂತ್ನವಿರಾಜಿತರತ್ನಮುದ್ರಿಕಾವ್ಯತಿಕರದಿಂ ತಪಕ್ಕೆ ತಟಿಸಂದಂ (ಸುಕುಮಾ. ೮-೫೨). ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ; ಉತ್ತಮವಾದ ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ : ವಿತತಮಂತ್ರಾಖ್ಯಾನ ವೇದಸ್ಮೃತಿಪುರಾಣ ಷಡಂಗವಿಂದ್ರನ ಸುತನ ದೆಸೆಯುಚ್ಚಾಟನ ಸ್ತಂಭಾದಿ ವಿದ್ಯೆಗಳು ಕ್ಷಿತಿಪ ಕೇಳ್ಕೆ ಕರ್ಣನತ್ತಲು (ಕುಮಾರ. ೨೨-೫). ೩. ಮಾಡಿದ ; ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸಿದ. (ನಾ). ೪. ವೀಣೆ ಮೊದಲಾದ ತಂತೀವಾದ್ಯ : ಇಂತಿದು ವಿತತಾದಿವಾದ್ಯವಿದನಿಂತಿದು ಚಿತ್ರಕಥಾಭಿರೂಪನಿಂತಿದು ಗಜವಾಜಿಲಕ್ಷಣವಿಚಕ್ಷಣನೀ ಶಕುನುದ್ಗತಾಂಶುಕಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೫೪); ತತವಿತತಘನಸುಷಿರವಾದ್ಯಪ್ರತಿಮಿಳಿತಷಡ್ಜಾದಿ ಸಪ್ತಶ್ರುತಿಗಳಿಂ ಪುಗೆ (ಬಸವ. ೧-೬೮). [ಸಂ.]

ವಿತತಗಣ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಗುಂಪು. ೨. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಗಣಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು ; ಈಶ್ವರ : ಪ್ರತಿರಹಿತ ನುತವಿಹಿತ ಶರದಮಯ ಭರಿತಜಯ ವಿತತಗಣ ಚತುರಗುಣ ಸುರರಾಜ ವರತೇಜ ಸಿತಗಳನೆ ಯತಿಬಳನೆ ಶರಣಾಗು ಗುರುಮೂರ್ತಿ ಪಂಪಾಪುರಾಧೀಶ್ವರ (ಹರಿಶ್ಚ. ೧-೫). [ಸಂ.]

ವಿತತಭಾಷಿತ (ನಾ). ಅತಿಯಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವವನು : ವಿತತಭಾಷಿತನಪ್ಪ ತನ್ನಿಂಗಿತವನವರಾಯತವನಱಿಯದ ಕ್ಷಿತಿಪನವ ಮೂಢಾತ್ಮನೈ (ಕುಮಾರ. ೩-೪೮). [ಸಂ.]

ವಿತತಯಶ (ನಾ). ಅಧಿಕವಾದ ಖ್ಯಾತಿಯುಳ್ಳವನು ; ಬಹಳ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದವನು : ವಿತತಯಶಂಗಾ ವಿಪ್ರಂಗೆ . . . ಗುಣಾನ್ವಿತೆ ಸತಿ ಸಜ್ಜನಿಕೆಗಯಿಂಥತಿ ಮಿಗಿಲ್ ಕೌಂಡಿಕಬ್ಬೆಯೆಂಬಳ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೭). [ಸಂ. ವಿತತಯಶಸ್]

ವಿತತಾಟವಿ (ನಾ). ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಕಾಡು ; ಮಹಾರಣ್ಯ : ಅತಿನಿಶಿತದರ್ಭಸೂಚೀಹತಿಗಳಿದ ತಱದಿನುಗ್ರಕರನತುಳವನಸ್ಪತಿಸಂಕೀರ್ಣವೆನಿಪ್ಪೀ ವಿತತಾಟವಿಯಲ್ಲಿ ಸಲಿಸನೆಂದುಂ ಕರಮಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೫೧). [ಸಂ.]

ವಿತತಾಭಿಮಾನ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಿನ ಅಭಿಮಾನ; ವಿಶೇಷವಾದ ಗೌರವ : ವಿತತಾಭಿಮಾನ ನೀತಿಕ್ಷತಿಗಂ ಶಿವಭಕ್ತಿಧರ್ಮನಿರ್ಮಳಕೀರ್ತಿಚ್ಯುತಿಗಘಟನಪ್ಪೊಡಂ ಭೂಪತಿಯಳ್ಕಲ್ವೇಳ್ಕುಮಮಳಗುಣಗಣನಿಳಯಾ (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೨೨). [ಸಂ.]

ವಿತತಿ (ನಾ). ೧. ವಿಸ್ತಾರ ; ಹರಹು. ೨. ಹೆಚ್ಚಳ ; ಆಧಿಕ್ಯ : ವಿವಿಧವಿಧ ವಾದ್ಯಧ್ವನಿಗಳಿಂ ತವೆಯಿನಿತು ತಾಂ ಕೇಳಲೀಯದು ಕವಿ ಗಮಕಿ ವಾಗ್ಮಿಕಾದಿಜನ ಸುಸ್ತವನರವವಿತತಿ ಆವನುವಗಡಿಸಿತಿರ್ದು (ಬಸವ. ೫-೨೯). ೩. ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ : ಇದು ಸಕಲವಿಬುಧಜನವಿತತಿ ಕಾವ್ಯಾಲಂಕಾರನೀತಿ ನಿಬಂಧನಮುಂ ಛಂದೋಮಹಾರ್ಣವಮುಂ ಕವಿತಾಮಹಾರ್ಣವಂ (ಮದನ. ೮-೬೬ ವ); ಕ್ಷತ್ರಿಯರ ವಂಶದ ವೀರಪಾರ್ಥಿವ ವಿತತಿ ಕುಳ್ಳಿರ್ದುದು ಸರಾಗದಲಿ (ಕುಮಾರ. ೧೩-೬). ೪. ಮರಗಳ ಗುಂಪು. ೫. ಸಾಲು ; ಪಂಕ್ತಿ. [ಸಂ.]

ವಿತತ್ತ್ವ (ನಾ). ತತ್ತ್ವಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದುದು; ಕುತತ್ತ್ವ : ತತ್ತ್ವವಿತತ್ತ್ವಸಂಸೇವ್ಯ ನಿಕುರುಂಬಾಶಯಕರ್ದಮಮಾತ್ರವಚನಬೋಧೋದಾರಕ್ಷೀರಪ್ಲಾವಿತವಾಗೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೩ ವ). [ಸಂ.]

ವಿತಥ (ಗು). ೧. ಸತ್ಯವಲ್ಲದ ; ಸುಳ್ಳಾದ : ಆರಯ್ಯಲ್ಕೀವಹಿಂಸಾವಿರತಿವಿತಥವಾಕ್ಯಂ . . . ಬಹ್ವಾರಂಭಾಕಾಂಕ್ಷೆಯೆಂದಿಂತಿವು ಜಿನಗದಿತಾಣುವ್ರತಂಗಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೬-೯) ; ವಿತಥೋಕ್ತಿಯಲ್ತುಜಂ ಪಶುಪತಿ ಸಾಜ್ಜೆಯೆನಿಪ್ಪ ಮೂವರುಂ ಶುಭಕೀರ್ತ್ಯಾವೃತಿ ಸನ್ನಿಧಿಯೊಳ್ ನಾಮೋಚಿತಚರಿತರ ತೋರ್ದ್ದವಿತರವಾದಿಗಳಳವೇ (ಎಕ. II, ೧೫೦-೧೫೯; 1145). ೨. ವ್ಯರ್ಥವಾದ ; ನಿಷ್ಫಲವಾದ. (ನಾ). ೩. ಸುಳ್ಳು ; ಅಸತ್ಯ : ಸುತನು ಸಾರಥಿಯೆಂದು ಸಾರಿಸು ವಿತಥವಲ್ಲಿದು ಪಕ್ಷಪಾತಸ್ಥಿತಿಯನಾಡೆವು ಕವಲುನಾಲಗೆಯಿಲ್ಲ ತನಗೆಂದ (ಕುಮಾರ. ೯-೧೭). ೪. ವ್ಯರ್ಥವಾದುದು ; ನಿಷ್ಫಲವಾದುದು. [ಸಂ.]

ವಿತಥಭಾಷಿತ (ನಾ). ಸುಳ್ಳುಹೇಳಿಕೆ ; ಅಸತ್ಯದ ನುಡಿ : ವಿತಥಭಾಷಿತವನ್ಯ ವಿತ್ತಾಪಹೃತಿ ಪರವ್ಯಾಪಾರವಾತ್ಮಸ್ತುತಿ . . . ಧರ್ಮಕರ್ಮಚ್ಯುತಿಗಳಿವು ದೋಷಾಂಕುರಂಗಳು (ಕುಮಾರ. ೧೫-೧೫). [ಸಂ.]

ವಿತಥರುಚಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಮಿಥ್ಯಾದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಎಂತು ನಿಜರುಚಿ ಸಮನ್ವಿತ ಶ್ರುತಜ್ಞಾನದಿಂ ಅಱಿಗುಂ ಅಱಿಪುಗುಂ ಅಂತೆ ವಿತಥರುಚಿಯುಂ ಶ್ರುತಜ್ಞಾನದಿಂ ಅಱಿಗುಂ ಅಱಿಪುಗುಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೬೨). [ಸಂ.]

ವಿತರಣ (ನಾ). ೧. ದಾಟುವುದು ; ಪಾರಾಗುವುದು. ೨. ಕೊಡುಗೆ ; ದಾನ : ಮದವದ್ವೈರಿನರೇಂದ್ರವಣ್ನಾಳಿಕಸೇನಾಭಂಜನಂ ವೀರನೀರದದುರ್ವಾರಸಮೀರಣ ವಿತರಣಕ್ರೀಡಾವಿನೋದಂ ಪ್ರತಾಪದಿಳೀಪಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೩೭-೩೪ ; 1066) ; ಆ ರಾಜಶಿರೋರತ್ನನ ವೀರದ ವಿತರಣದ ಪೆರ್ಮೆಯುಂ ರಿಪುಭೂಭೃದ್ದಾರಿದ್ರ್ಯಮುಮುಪಚಿತಪರಿವಾರಜನಾನೂನಲಕ್ಷ್ಮಿಯುಂ ಪ್ರಕಟಿಸುಗುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೨-೫). ೩. ಹಂಚುವಿಕೆ ; ವಿಭಾಗಿಸುವಿಕೆ : ನದೀಕಣಿವೆಯಲ್ಲಿನ ನೀರಿನ ಉಪಯೋಗ ವಿತರಣ ಅಥವಾ ನಿಯಂತ್ರಣ ಇವಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಯಾವುದಾದರೂ ವಿವಾದದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ದೂರಿನಲ್ಲಿ ನ್ಯಾಯನಿರ್ಣಯ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಸಂಸತ್ತು ವಿಧಿದ್ವಾರಾ ಅವಕಾಶವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಬಹುದು (ಭಾಧಾನ. ೧೪೮). ೪. ಬಿಡುವಿಕೆ ; ತ್ಯಜಿಸುವಿಕೆ ; ತ್ಯಾಗ : ವಿತರಣ ಧೈರ್ಯ ವಿದ್ಯಾಗೌರವಂಗಳಲಿ ಸುರಮಹೀಜನ ರಾಜರುದ್ರರ ಚರಿತಗಳಿಗಿಮ್ಮಡಿಯೆನಿಸಿ ಸತ್‌ಪುರುಷನಿಲ್ಲಿಗೆ ಸಲಹಬಂದನು ಬಸವವಿಭುವೆನುತ (ಬಸವ. ೫-೬೪). ೫. ಉದಾರತೆ ; ಔದಾರ್ಯ : ಶ್ರೀಯುಂ ವಿತರಣದೊಳ್ ವಾಕ್‌ಶ್ರೀಯುಂ ರಾಜನ್ಯವೃತ್ತಿಯೊಳ್ . . . ಆತಿಶಯಿಸಿ ನೆಗಟ್ದನಭಿನವಪಂಪಂ (ಮಂರಾಮಾ. ೨-೧). [ಸಂ.]

ವಿತರಣಪ್ರಥಿತ (ನಾ). ಕೊಡುವುದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದವನು ; ದಾನಶೀಲತೆಯಲ್ಲಿ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು : ಆತನುಗುಣೋನ್ನತಂ . . . ವಿತರಣಪ್ರಥಿತಂ . . . ಎಂದದೇಂ ಸ್ತುತಿಯಿಸಿದತ್ತೊ ಸಂತಸದೆ ಪೌರಜನಂ ಪ್ರಭುವಂಶಮೇರುವಂ (ಪುಷ್ಪದ. ೩-೧೩೨). [ಸಂ.]

ವಿತರಣವಿನೋದ (ನಾ). ದಾನಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಸಂತೋಷಿಸುವವನು : ಪರಗಂರು ತನ್ನಂ ಸುಪ್ಪಗೆ ಪರೆಯಿಸೆ ಮೂಜಿನೆಯ ತಾಣದೆರಡಕ್ಕರಮುಂ ಸ್ವರದೊಳಮಂತಸ್ಥೆಯೊಳಂ ಬರೆಯನೆ ವಿತರಣವಿನೋದನದನೇಕಱಿವಂ (ಪುಷ್ಪದ. ೪-೫೭). [ಸಂ.]

ವಿತರಣವ್ಯಾಪಾರ (ನಾ). ಕೊಡುವ ಕ್ರಿಯೆ ; ದಾನಕಾರ್ಯ : ಕನ್ನೆಯೊಳ್ ಚಾಂದ್ರಿ ಕೂಡಿರೆ ಮೇಧಾವಿ ಮಹಾಗುಣಾಂಬುನಿಧಿ ಯುಕ್ತಿಜ್ಞಂ ವಿಭೀತಂ ಕ್ಷಮಾಪರನನ್ಯೋನ್ಯಸುಖಾನ್ವಿತಂ ವಿತರಣವ್ಯಾಪಾರಶೂರಂ ನರಂ (ಜಾತಕ. ೧೭-೨೩). [ಸಂ.]

ವಿತರಣಶೌಂಡ (ನಾ). ದಾನಮಾಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವನು ; ದಾನಶೂರ : ಧೃತಶಶಿಖಂಡ ಜಿತಸುಮಕಾಂಡ ವಿತರಣಶೌಂಡ ಭೃತಜಗದಂಡ (ಶಾಬಂಶ. ೧೧೬ ಅಡಿಟಿ). [ಸಂ.]

ವಿತರಣೆ (ನಾ). ೧. ಹಂಚುವುದು ; ವಿತರಿಸುವುದು ; ವಿನಿಯೋಗ : ಮಹಾಮಂಗಳಾರತಿ ಮುಗಿದು ಪ್ರಸಾದ ವಿತರಣೆಯಾಯಿತು (ದೀಪಹ. II, ೧೧೪). ೨. ಕೆಲಸ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ; ನಿರ್ವಹಣಾಶಕ್ತಿ : ದೊಡ್ಡದಾದ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಬಹಳ ವಿತರಣೆಯಿಂದ ನಡೆಯಿಸಿಕೊಂಡು . . . ಬರುತ್ತಿದ್ದನು (ರಾಪಿಡ. ೧೫೫) ; ವಿತರಣೆ, ವಿಚಕ್ಷಣೆ, ಅಂತಸ್ತು, ಗೌರವಗಳ ಅಳತೆಗೆ ಸೂತುಗಿಸುವುದು ಗಂಗರಾಜನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಸಾಧ್ಯವಿದ್ದಿತು (ಶಾಂತಲಾ. ೯೯). ೩. ಓರಣ ; ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟು ; ಸಮರ್ಪಕತೆ : ವಿಧವಿಧವಾದ ಭಕ್ಷ್ಯಭೋಜ್ಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅಡಿಗೆಯ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಬಹಳ ವಿತರಣೆಯಿಂದ ಬಡಿಸಿದ್ದಾಯಿತು (ಗುಣಾಸಾ. ೬೮) ;

ರಾಮರಾಯನು ತನ್ನ ಸ್ವಾಗತದ ಏರ್ಪಾಡುಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಅಚ್ಚರಿಗೊಂಡನು. ಎಷ್ಟು ಆದರ, ಎಷ್ಟು ವಿತರಣೆಗಳಿಂದ . . . ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ (ಶ್ರೀರಾಯ. ೧೭೮). [ಸಂ. ವಿತರಣ]

ವಿತರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ದಾಟು ; ಹಾಯ್ದುಹೋಗು. ೨. ಕೊಡು ; ದಾನಮಾಡು : ಸಗುಣ ಗುರುಸಿದ್ಧೇಶ ತವ ಬರಿದೆಗೆದರಳ ಪುಟನೆಗೆದು ಧಿಂಕಿಡುತಗಲ್ಕೆ ನಾಸಿಕದಿಂದ ವಾಸಿಪ ಸೊಗಸನಿದ ನೀನೆನಗೆ ವಿತರಿಸು (ಕೈವ. ೩-೫-೫) ; ಬರ್ಹಿಗಳು ಅತಿಸಮೀಪದ ಪೋದರೂ ಭೂಪತಿಯು ಶರಸಂಧಾನ ಮಾಡದೆ ವಿತರಿಸಿದನವುಗಳಿಗೆ ಅವುಗಳ ಪ್ರಾಣದಾನವನು (ರಘುವಂ. ೯-೭೭). ೩. ಬಿಡು ; ತ್ಯಜಿಸು ; ತ್ಯಾಗಮಾಡು : ಚತುರಂಬುಧಿವೃತಧಾಮತ್ರಿತಳವಮಂ ವಿತರಿಸಿ . . . ಕೃತಕೃತ್ಯಂ ಬಂದಿರ್ದಪನೀ ಚರಮಾಂಗನನುಪಮಗುಣತುಂಗಂ (ಕುಮುದಾ. ೨೦-೨೧). [ವಿತರಣ + - ಇಸು]

ವಿತರ್ಕ (ನಾ). ೧. ವಾದ ; ಚರ್ಚೆ. ೨. ಊಹೆ ; ಕಲ್ಪನೆ : ಷಟ್ತರ್ಕವಿತರ್ಕಭೇತ್ತೃತೆ . . . ಎಂ ಚೋದ್ಯಮೆ ವರ್ಧಮಾನಮುನಿಯೊಳ್ ವಿದ್ಯಾತ್ರಯಾಧೀಶನೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧-೩೧). ೩. ಅನುಮಾನ ; ಶಂಕೆ ; ಸಂಶಯ : ಬಗೆದು ಮಾರ್ಗದ್ವಿತಯಗತಿಗಳಂ ಪ್ರಗುಣಗುಣಗಣೋದಯರ್ಕಳ್ ವಿತರ್ಕದಿಂ ಸೊಗಯಿಸುವಂತು ವಚನರಚನೆಯಿಂ ನೆಗಟ್ಟಿರೆ ಪೇಟ್ಗೆ ರಸವಿಶೇಷದೊಳ್ (ಕವಿರಾ. ೨-೯೮). ೪. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಮೂವತ್ತು ಮೂರು ಸಂಚಾರಿಭಾವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಹೀಗೋ ಹಾಗೋ ಎಂದು ವಿಚಾರಮಾಡುವುದು : ಮತಿ ಲಜ್ಜೆ ವಿತರ್ಕ . . . ಅಪಸ್ಮಾರಗಳೆಂಬ ಮೂವತ್ತು ಮೂಱು ಸಂಚಾರೀಭಾವಂಗಳಂ (ಎಪೀ. ೨೨೭) ; ಹೀಗೋ ಹಾಗೋ ಎಂದು ವಿಚಾರಮಾಡುವುದು ವಿತರ್ಕ (ಭಾರಮಾ. ೩೪೭). ೫. [ಬೌದ್ಧ] "ಮನಸ್ಸನ್ನು ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಅರ್ಪಿಸಿ ಚಿಂತಿಸುವುದು ವಿತರ್ಕ" (ಬುದ್ಧಪ. ಮಿಲಿಂದ. ಕೋಶ) : ವಿತರ್ಕದ ಲಕ್ಷಣವೇನು ? ವಿತರ್ಕದ ಲಕ್ಷಣವು ಅರ್ಪಣ (ಬುದ್ಧಪ. ಮಿಲಿಂದ. ೮೫). [ಸಂ.]

ವಿತರ್ಕಿತ (ಗು). ೧. ತರ್ಕ ಮಾಡಿದ. ೨. ಊಹಿಸಿದ. (ನಾ). ೩. [ನಾಟ್ಯ] ಇಪ್ಪತ್ತು ಬಗೆಯ ಸಂಚಾರಿದೃಷ್ಟಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ ; IP "ರೆಪ್ಪೆಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಆಲಿಗಳನ್ನು ಜಾಗ್ರತೆ ತಿರುಗಿಸುವುದು. ಊಹೆ, ವಿಮರ್ಶೆ ಇವುಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುವಾಗ" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨೮೦ ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ಘನತರದವೆಯಾಲಿಯ ಭೋಂಕನೆ ತಿರುಗೆ ವಿತರ್ಕಿತಾಖ್ಯದೃಷ್ಟಿಯೆನಿಕ್ಕುಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩-೬೨). [ಸಂ.]

ವಿತರ್ಜೆ (ನಾ). ಭಯ ; ಭೀತಿ ; ಹೆದರಿಕೆ : ದುರ್ಜನರಿಗಂಜುವುದು ಲೋಕವು ಸಜ್ಜನರ ಲೆಕ್ಕಿಸದು ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯನ ಸೆಜ್ಜೆಯೊಳಗಿಹ ದಂದಶೂಕನನರ್ಚಿಸುವರೊಲಿದು ಉಜ್ವಲಿತ ಭಕ್ತಿಯಲಿ ಬಹಳ ವಿತರ್ಜೆಯಲಿ ಮೂಢಾತ್ಮರಿಕ್ಕಿದ ಹಜ್ಜೆಯದು ಲೋಕಕ್ಕೆ (ಜ್ಞಾನಾಬು. ೪-೨೦). [< ಸಂ. ವಿತರ್ಜನ?]

ವಿತರ್ದಿ (ನಾ). ವೇದಿಕೆ ; ಜಗಲಿ ; ಕಟ್ಟೆ : ಎಸೆಯ ಕರದೊಳು ಮಾಧವೀಲತೆ ಯಸಿಯಸಳ ರನ್ನದ ವಿತರ್ದಿಯೊಳೆಸದಳಂ ರಂಜಿಸುವ ಮಣಿಮಯಕನಕಪೀಠದೊಳು ಕುಸುಮಶರಸತಿ . . . ಸೊಗಯಿಸಿದಳು (ಕುಮುದಾ. ೨-೭೭). [ಸಂ.]

ವಿತರ್ದಿಕೆ (ನಾ). = ವಿತರ್ದಿ : ಋತುಮತಿದೇವಿ ರನ್ನದ ವಿತರ್ದಿಕೆಯೊಳ್ಳೆಲಸಿರ್ದು (ಪಂಚಾವಾ. ೩-೭೦) ; ಪಳಿಕಿನ ಭಿತ್ತಿ ರನ್ನದ ವಿತರ್ದಿಕೆ ಮುತ್ತಿನ ತೋರಣಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೫-೫೭). [ಸಂ. ವಿತರ್ದಿಕಾ]

ವಿತಲ, ವಿತಳ (ನಾ). ಕೆಳಗಿನ ಏಳುಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಏಳು ಪಾತಾಳಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯದು : ಅಮ್ಮಮಾ ಚವುಡಯ್ಯಗಂಜಿ ಜಲಂ ಮುರಿದು ವಿತಲ[ಪಾಠಾಂ. ಳ]ಕ್ಕಿಳಿಯಿತೆನೆ ಬಿಮ್ಮಿಳಿದು ನೆಱ ಸರಿಯಲದು ತಾಯ್ಮಳಲುಗಾಣಿಸಲು (ಬಸವ. ೬೨-೩೭) ; ಅತಳದಾಶ್ಚರ್ಯಮಂ ವಿತಲ[ಪಾಠಾಂ. ಳ]ದ ವಿಚಿತ್ರಮಂ ಸುತಳದ ರುಚಿಯಂ ಮಹಾತಳದ ಮಣಿಮಯೋನ್ನತಿಯಂ ತಳಾತಳದ ತಾಣದತಿಶಯಮಮಂ . . . ನೋಡಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೫-೧೨). ವಿತಳ : ತೆರೆತೆರೆಯ ತಿವಿದದ್ದು ಗಗನವನಿರದೊದೆದು ವಿತಳಕ್ಕೆ ಸುಳಿ ಭೋಂಕರಿಸಿ ಸಾಗರನುಬ್ಬುಗವಳವ ಕೊಂಡ ವೊಲು ಕುಣಿದ (ಜ್ಞಾನಾಬು. ೧-೧೯) ; ಅತಳ ವಿತಳ ಸುತಳ ಮಹಾತಳ ತಳಾತಳ ರಸಾತಳ ಪಾತಾಳ (ಪುರಂದ. ಧಾ. ೩-೭೭-೫). [ಸಂ.]

ವಿತಸ್ತಿ (ನಾ). ವಿಸ್ತರಿಸಿದ ಅಂಗೈಯಲ್ಲಿ, ಹೆಬ್ಬೆರಳಿನಿಂದ ಕಿರುಬೆರಳಿನವರೆಗೆ ಇರುವ ಉದ್ದ ; ಸುಮಾರು ಹನ್ನೆರಡು ಅಂಗುಲದ ಅಳತೆ ; ಗೇಣು : ಅಭಿನವಶುಂಭತ್ಕೌಸುಂಭವೇಣಿಕಾಬಂಧೋಲ್ಲಸನ್ಮಲ್ಲಿಕಾಮುಕುಲಾಕಾರವಿತಸ್ತಿಮಾತ್ರಾಸಿಧೇನುಕೋಶ (ಆದಿಪು. ೧೩-೪೫ ವ) ; ಏಕೈಕವಾರವಿತಸ್ತಿಮಾತ್ರಾಸಿಧೇನು ಚಾಲನೋಚ್ಚಲಿತದಕ್ಷಿಣಕರಕಲಿತಕನಕಕಂಕಣಝುಣತ್ಕಾರಮುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೮-೬೨ ವ). [ಸಂ.]

ವಿತಳ 'ವಿತಲ' ನೋ.

ವಿತಳ್ಳಂಕ (ನಾ). ವಿಶೇಷವಾದ ಭಯ ; ಹೆಚ್ಚಾದ ಅಂಜಿಕೆ : ತರೆ ಕಣಾಪಳಿ ಬುದ್ಬುದಂ ಪೆರ್ದೆರೆ ವಿತಳ್ಳಂಕಂ ವಿಕಾರಂ ನೊರೆಗಳಾವರ್ತಂ . . . ಎಸೆವ ಸುಸಮುದ್ರಂ (ಶಂಕರಾ. ೧-೩೦). [ವಿ - + ತಳ್ಳಂಕ]

ವಿತಾಡಿತ (ಗು). ೧. ಬಡಿದ ; ಹೊಡೆದ. (ನಾ). ೨. [ನಾಟ್ಯ] ಒಂಬತ್ತು ಬಗೆಯ ಎವೆಯ ಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ ; IP "ಮೇಲಿನ ರೆಪ್ಪೆಯಿಂದ ಕೆಳಗಿನ ರೆಪ್ಪೆಯನ್ನು ಬಡಿಯುವುದು" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨೭೩ ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ನುತಿಪಡೆದ ಪ್ರಸೃತಂ ಕುಂಚಿತಮುನ್ಮೇಷಿತನಿಮೇಷಿತ . . . ವಿತಾಡಿತಂ [ಪಾಠಾಂ. ವಿಚಾಲಿತ] ಸಮಮೆನಿಪ್ಪಯವೆಯೊಂಬತ್ತುಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩-೪೯). [ಸಂ.]

ವಿತಾಡ್ಯಮಾನ (ಗು). ಬಡಿಯುವ ; ಹೊಡೆಯುವ ; ತಾಗುವ : ಪ್ರಲಂಬಕರ್ಣಾಭರಣಮಕರಿಕಾವಿತಾಡ್ಯಮಾನಕಪೋಲಫಲಕಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೧೩ ವ). [ಸಂ.]

ವಿತಾನ (ನಾ). ೧. ಹರಹುವಿಕೆ ; ಹಬ್ಬುಗೆ ; ವಿಸ್ತಾರ : ಮೌನದಿ ಗಾನದ ತಾನ ವಿತಾನ ಮೌಢ್ಯದಿ ಜ್ಞಾನ ಜಾಡ್ಯದಿ ಪ್ರಾಣ ! (ಕುಶಾ. ೯೭-೧೯) : ರೂಢಿಗೊಂಡ ಛಂದಸ್ಸಿನ ತಾನ ವಿತಾನಗಳಲ್ಲಿ ಸಹ ಅವರು ನವೀನಲಹರಿಗಳನ್ನು ಏರಿಳಿತಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಿ ಮೂಡಿಸಿ ಓದುಗನ ಮನವನ್ನು ಸೆಳೆಯುತ್ತಾರೆ (ನವ್ಯಕಾ. ೩೮). ೨. ಹೆಚ್ಚುಗೆ ; ಆಧಿಕ್ಯ. ೩. ಗುಂಪು ; ಸಮುದಾಯ : ನಗೆಗಣ್ಣಂ ಸೂಸಿದುವಾನಂದಬಾಷ್ಪಬಿಂದುವಿತಾನಂ (ಪಂಚಾಮಾ. ೪-೨೫) ; ವಿಟಪವಿತಾನಕ್ಕೆ ಪೊಸಬೇಟದ ಸೊಂಪು ನೆರೆಯ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೭-೪). ೪. ಸಾಲು ; ಪಂಕ್ತಿ : ಬಳವದ್ವೀಚೀವಿತಾನಂ ಪ್ರಬಳಘುಳುಘುಳುಧ್ವಾನ ಮಂಭೋನಿಧಾನಂ (ಜಗನ್ನಾ. ೧-೨೩) ; ಬಳಸಿ ಸುತ್ತುಂ ಆ ವಿಮಾನದ ವಿತಾನವಮಂ ಮಾಲೆಯಳಲಿದ ಕನಕಲಘುಘಂಟಿಕಾಶ್ರೇಣಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೧೭-೧೭೯). ೫. ಸಿಂಹಾಸನ, ಮಂಟಪ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಮೇಲೆ ಕಟ್ಟುವ ಬಟ್ಟೆ ; ಮೇಲ್ಕಟ್ಟು : ಎತ್ತಿದ ಮುತ್ತಿನ ಮಂಟಪಂ ಮನಂಗೊಳಿಪ ವಿತಾನಪಂಕ್ತಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೧೭) ; ಉಜ್ಜ್ವಳ ಮೌಕ್ತಿಕಾವಿತಾನಂ ಥಳಥಳಿಪುವು ಪುರದ ನಿಳಯನಿಳಯದೊಳೆಲ್ಲಂ (ಜಗನ್ನಾ. ೨-೨೪). ೬. ಯಾಗ ; ಯಜ್ಞ : "ಯಾಗಃ . . . ವಿತಾನಃ . . . ಸತ್ರಂ — ಈ ೧೨ ಯಾಗಂ" (ಹಲಾಯು. ೭೮-೨೮೦). ೭. ಯಾಗ ಮಾಡುವ ಕಟ್ಟೆ ; ಯಜ್ಞವೇದಿಕೆ. ೮. ಸಮಯ ; ಸಂದರ್ಭ. ೯. ಆಲೋಚನೆ ; ವಿಚಾರ. ೧೦. ಏನೂ ಇಲ್ಲದಿರುವುದು ; ಶೂನ್ಯ : "ವಿಚಾರದೊಳು ಮೇಲ್ಕಟ್ಟದೊಳವಧಿಯೊಳು ಶೂನ್ಯದೊಳ್ಮಖದೊಳು ವಿತಾನಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೪೫-೨೯). ೧೧. ಸಾರವಿಲ್ಲದುದು ; ಸತ್ತ್ವರಹಿತವಾದುದು. ೧೨. ಹೀನವಾದುದು ; ತುಚ್ಛವಾದುದು. ೧೩. ಮಂಕಾಗಿರುವುದು ; ದಡ್ಡತನದಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು. ೧೪. ದಡ್ಡವ್ಯಕ್ತಿ ; ಮಂಕ : "ವಿತಾನಂ — ೧ ಯಜ್ಞವಿಶೇಷ, ವಿಸ್ತಾರ, ತುಚ್ಛವಾದ್ದಕ್ಕೂ ಮಂದನಾದವನಿಗೂ ಹೆಸರಾದಾಗ — ೪" (ಸಿದ್ಧಾಂತ. ೪೦೦). ೧೫. ಅವಸರ ; ಶೀಘ್ರ ; ಜಾಗ್ರತೆ : "ಮಖಂ ಪ್ರಸರಂ ಶೂನ್ಯ ವಿಚಾರ ಪೆಚ್ಚುಗೆಗಳುಂ ಮೇಲ್ಕಟ್ಟು ಶೀಘ್ರಂ ವಿತಾನಂ ಸಮಾಖ್ಯಾನಂ" (ನಾನಾರ. ೧೧೭). ೧೬. [ಜೈನ] ಒಂದು ನರಕಬಿಲದ ಹೆಸರು : ವಾಲುಕಾಪ್ರಭೆಯೊಳ್ ತಪ್ತ . . . ವಿತಾನ . . . ವಿಕಲ್ಪದಿಂ ಪಂಚದಶಲಕ್ಷ ಬಿಲಂಗಳಪ್ಪುವು (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೧೨೦). [ಸಂ.]

ವಿತಾನಕ (ನಾ). ೧. ವಿಸ್ತಾರ ; ಹರಹು. ೨. ಮೇಲ್ಕಟ್ಟು ; ವಿತಾನ. ೩. ಮೇಲ್ಕಟ್ಟನ್ನುಳ್ಳುದು : ಹಿಡಿಂಬವನಮಂ ಪೊಕ್ಕಂ ಮರುನ್ನಂದನಂ ಅದು . . . ನಿರ್ಝರೋಚ್ಛಲಿತಶೀಕರಶೀತಳವಾತನರ್ತಿತೋನ್ಮದಶಬರೀಜನಾಳಕಮದಾಯತ ವೇತ್ರಲತಾವಿತಾನಕಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೧೦). [ಸಂ.]

ವಿತಾನಾಂಬರ (ನಾ). ಮೇಲುಕಟ್ಟಿನ ಬಟ್ಟೆ : ಚರರಾ ವಿತಾನಾಂಬರಮನಿಂದೊಯ್ದು ರಾಯಂಗೆ ತೋಱಿಸಲು (ಪದ್ಮರಾ. ೫-೧೭). [ಸಂ.]

ವಿತಾಲ, ವಿತಾಳ$_1$ (ನಾ). ೧. [ಸಂಗೀತ] ತಪ್ಪಾಗಿ ತಾಳಹಾಕುವಿಕೆ. ೨. ಗಾಯಕನ ದೋಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ತಾಳಹೀನವಾಗಿ ಹಾಡುವವನು: ಗಾಯಕದೋಷಗಳು . . . ೧೦. ವಿತಾಲ — ತಾಳಹೀನವಾಗಿ ಹಾಡುವವನು (ಸಂಗೀತಂ. ೧೦೩). ವಿತಾಳ$_1$: ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಾಳ : ಭಂಗತಾಳ ಉಪಭಂಗ ತಾಳ ವಿಭಂಗತಾಳ ವಿತಾಳ ಶುದ್ಧತಾಳ ಅನುತಾಳವೆಂಬಾಱು ವರ್ಗ ಸಂಖ್ಯಾಭೇದ ಮಾಗಿಹವೆಂದು ಪೇಳ್ವ ಭರತಶಾಸ್ತ್ರಪರಿಣತರಪ್ಪ ತಾಳಧಾರಿಗಳಿಂ (ವಿವೇಕ. ೧೯೨). [ಸಂ.]

ವಿತಾಳ$_1$ 'ವಿತಾಲ' ನೋ.

ವಿತಾಳ$_2$ (ನಾ). ೧. ಹೆಚ್ಚಳ ; ಆಧಿಕ್ಯ ; ಅತಿಶಯ. ೨. ವಿಸ್ತಾರ ; ಹರಹು : 'ವಿತಾಳಿಸು' ಪರಾ. ೩. ಅಡೆತಡೆ ; ವಿಘ್ನ ; ಪ್ರತಿಬಂಧ : ಖೂಳರಲಿ ಸತ್ಕಳೆಗಳನು ನೆಚೆ ಕೇಳದವರಲಿ ಮಂತ್ರಬೀಜವನಾಲಿಯಿಲ್ಲದವಂಗೆ ರೂಪು ವಿಲಾಸ ವಿಭ್ರಮವ ಹೇಳು ವಂತಿರೆ ನಿಮ್ಮ ವಿದುರನ ಕೇಳಿಸಿದರಾ ಕಾರ್ಯಗತಿಗೆ ವಿತಾಳವಾಗದ ಬೊಪ್ಪಯೆಂದನು ನಗುತ ಕುರುರಾಯ (ಕುಮ್ಮಾಸ. ೧೨-೬೨). ೪. ಚಿಂತೆ ; ವ್ಯಥೆ : ಆಳು ಹಿರಿದಿದ್ದೇನು ಫಲ ಹೀಹಾಳಿದ್ದವಕೆ ಬೇಳೆ ಪರಿಯ ವಿತಾಳವಿಲ್ಲ ವಿಪಕ್ಷಪಾತದೊಳೆಂದನಂಧನೃಪ (ಕುಮ್ಮಾಕ. ೧೫-೭). [?/. ಸಂ. ವಿತಾನ]

ವಿತಾಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೆಚ್ಚಾಗು ; ಅಧಿಕವಾಗು : ಗಾಳಿ ಬೆಂಬಲವಾಗಲುರಿಯ ಭಡಾಳವನು ನಿರ್ಣೈಸಬಹುದೆ ವಿತಾಳಿಸಿತಲೈ ನಿಮ್ಮ ಗಾರುಡವೆಂದನಾ ನೃಪತಿ (ಕುಮ್ಮಾಅ. ೧೭-೧೫); ನೃಪಬಾಧೆ ಬಾಧಿಸದಧಿಕದುರ್ಭರಯದ ಬಂದಿ ಹೋಗದಾಸಟು ವಿತಾಳಿಸಿ ನಿಂದಿರದು ನೆಲೆಗೊಳ್ಳದಾ ಜನವೃಂದದಲಿ ಕಟ್ಟಾಸೆ ದಶರಥನೃಪನ ರಾಜ್ಯದಲಿ (ತೊರರಾ. ೧-೩-೨೮). ೨. ಆವರಿಸು ; ವ್ಯಾಪಿಸು : ಪೋಡಿ ಕೊಪ್ಪರಿಸಿದುದು ಧೈರ್ಯವ ನೀಡಿಟಿದುದಪದೆಸೆ ವಿತಾ[ಪಾಠಾಂ. ಕಾ]ಳಿಸಿ ಪೇಡತನ ಭುಲ್ಲೈಸುತಿದ್ದುದು ಭಾನುನಂದನನ (ಕುಮ್ಮಾಅ. ೧೯-೩೭) ; ಧಗೆ ವಿತಾಳಿಸಿ ಖರಮರೀಚಿಯ ತಗಡುವಿಸಿಲಿನ ತೊಳೆಗೆ ಹರಿಣಾಳಿಗಳು ಹರಿವಂದದಲಿ ಹರಿಬಲ ಹೊಕ್ಕುದಿನಸುತನ (ತೊರರಾ. ೪-೧೧-೧೧). ೩. ಮೀರು ; ತಪ್ಪಿಹೋಗು ; ವಿಘಟಿಸು : ಕಾಳು ಮಾಡಿದೆವಕಟ ಸಂಧಿ ವಿತಾಳಿಸಿತು ಕೈಯೆಡೆಯ ಶಿಶು ರಣಕೇಳಿಯಲಿ ನಿಲಲರಿದೆನುತ ಬಾಯಾಜಿದನು ರಾಮ (ತೊರರಾ. ೬-೧೧-೬೫). ೪. ಗರ್ವಿಸು ; ಸೊಕ್ಕು ; ಬೀಗು : ಶಿವನಂದು ಕರುಣಮಂ ತಾಳಿ ಸಿರಿಯರಸನಂ ಕರೆದೆಂದನೀ ಪರಿ ವಿತಾಳಿಸಿ ಜಗಕ್ಕೆ ಕೇಡಂ ತಂದ ದನುಜನಸುಂಗೊಳ್ಳೆಂದು ನೇಮವೀಯೆ (ಚಬಸಪು. ೩೩-೪). ೫. ಕೈಗೂಡದಿರು ; ನಿಷ್ಫಲವಾಗು : ಭಾಷೆ ವಿತಾಳಿಸಿತು ಹುತವಹಗೆ ತನುವನು ಬೇಳುವೆನು (ನಿನಾಗ. ೧೧ ೯೯-೩೮). ೬. ಎಚ್ಚರತಪ್ಪು ; ಮೂರ್ಛೆಹೋಗು : ನಿನ್ನವರನ್ನ ಮಾತನು ಕೇಳಿ ಮನ್ನಿಸದೆ ಮೇಲಗಾಣದೆ ನೀರುಕುಡಿದು ವಿತಾಳಿಸಿದರಿಂದೆನ್ನ ಮಾತನು ಕೇಳ ನೀನುತ್ತರವ ರಚಿಸು (ಕುಮ್ಮಾಅ. ೨೩-೩೭). ೭. ಮಗ್ನವಾಗು ; ಲೀನವಾಗು ; ಐಕ್ಯವಾಗು : ಲೀಲೆಯಲಿ ಬಳಿಕವರಿರೊಡನೆ ವಿತಾಳಿಸಿತು ಮನ (ಕುಮ್ಮಾಸ. ೯-೨೫). 'ವಿಕಾಳಿಸು', 'ವಿಟಾಳಿಸು' ಪರಾ. [ವಿತಾಳ$_2$ + - ಇಸು]

ವಿತೀಪಾತ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ವಿಷ್ಕಂಭ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಯೋಗ ಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ವ್ಯತೀಪಾತ : ರುಧಿರೋದ್ಗಾರಿಸಂವತ್ಸರದ ಶ್ರಾವಣ ಸುದ್ಧಪುಣ್ಣಮೆ ಬುಧವಾರದಂದು ಸೋಮಗ್ರಹಣಸಂಕ್ರಮಣವಿತೀಪಾತನಿಮಿತ್ತದಂದು ಶ್ರೀಮತ್ತ್ರೈ ಳೋಕ್ಯಮಲ್ಲ ಶ್ರೀ ಕೇಸವದೇವ . . . ಬಿಟ್ಟ ಧರ್ಮ್ಮ೯೦ (ಕಇಅ. ೩೪-೪೭- ೧೭; 1145).

[IP ಇದು ಸಂಸ್ಕೃತದ 'ವ್ಯತೀಪಾತ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತ]

ವಿತುನ್ನ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ''ವಿತುನ್ನಂ, ಸುನಿಷಣ್ಣಕಂ — ೨ ನೀರುಚಿಂಚಲಿ'' (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೪೭). [ಸಂ.]

ವಿತುನ್ನಕ (ನಾ). ೧. ಕೊತ್ತಂಬರಿಬೀಜ ; ಧನಿಯಾ : ''ಛತ್ರಾ, ವಿತುನ್ನಕಂ, ಕುಸ್ತುಂಬರು, ಧಾನ್ಯಾಕಂ — ೪ . . . ಕೊತ್ತುಂಬರೀ ಬೀಜ'' (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೮೫). ೨. ಮೈಲುತುತ್ತ ; ಗಂಧಕಾಮ್ಲ: ''ತುತ್ಥಾಂಜನಂ, ಶಿಖಿಗ್ರೀವಂ, ವಿತುನ್ನಕಂ, ಮಯೂರಕಂ, ಕರ್ಪರೀ — ೫ . . . ಮೈಲುತುತ್ತದ ಹೆಸರುಗಳು'' (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೦೫). ೩. ಕಿರಿನೆಲ್ಲೀಕಾಯಿ ಗಿಡ: ''ವಿತುನ್ನಕಃ . . . ಶಿವಾ, ತಾಮಲಕೀ — ೭ ಕಿರಿನೆಲ್ಲೀಗಿಡದ ಹೆಸರು'' (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೪೧). [ಸಂ.]

ವಿತೃಷ್ಣ (ನಾ). ೧. ಆಸೆಯಿಲ್ಲದವನು ; ಆಶಾರಹಿತನಾದವನು : ಅಂತು ಪರಿತ್ಯಕ್ತಸಕಳಸಾಮ್ರಾಜ್ಯನುಂ ದೃಷ್ಟಾನುಭೂತಶ್ರಾವಕವಿಷಯವಿತೃಷ್ಣನುಮಾಗಿ (ಆದಿಪು. ೩-೭೮ವ). ೨. ಬಾಯಾರಿಕೆಯಿಲ್ಲದವನು ; ತೃಷೆಯಿಲ್ಲದವನು. ೧,೨ : ಮಹಾತಪಸ್ವಿ ಮತ್ತಂತೆ ವಿತೃಷ್ಣನೆಂಬ ಸಮಶೀಲತೆಯಂ ತಳೆದಿರ್ದುಮೇನೊ ಸೈದ್ಧಾಂತಿಕ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಮುನಿಚಂದ್ರಮುನೀಂದ್ರನೆ ವಂದ್ಯನುರ್ವಿಯೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧-೨೭). [ಸಂ.]

ವಿತೆ (ನಾ). ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದುದು ; ವ್ಯರ್ಥವಾದುದು ; ನಿಷ್ಫಲವಾದುದು : ಋತ್ವಕ್ಕೃತ್ಯಂ . . . ವೃಥಾ — ವಿತೆ, ವೃದ್ಧಿ — ವಿದ್ದಿ (ಶಮದ. ೨೮೩ ಪ್ರಯೋ) ; ತೆಗೆತೆಗೆ ! ನಿನ್ನ ಮುಂಗತೆಯಂ ವಿತೆಯಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೧೮-೩); ನೀಚರನೋಳ್ಪದರಂಗೆಯ್ಯಪೆ ನೆಂಬುಜ್ಜುಗಂ ವಿತೆಯಲ್ತೇ (ನೀತಿಮಂ. I. ೩೭೦). [< ಸಂ. ವೃಥಾ./ ತೆಲು. ವಿತಾ, ವಿತ]

ವಿತ್ತ (ಗು). ೧. ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ; ಪ್ರಖ್ಯಾತನಾದ. ೨. ವಿಚಾರಮಾಡಿದ ; ಪರಿಶೀಲಿಸಿದ. ೩. ಸಂಪಾದಿಸಿದ ; ಗಳಿಸಿದ. (ನಾ). ೪. ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದು ; ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾದುದು : ''ವಿನ್ನಃ, ವಿತ್ತಃ, ವಿಚಾರಿತಃ — ೩ ವಿಚಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು, ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿ ಕೇಳಿ ತಿಳಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು'' (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೬೩೦). ೫. ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದವನು : '' ಪ್ರತೀತಃ, ಪ್ರಥಿತಃ, ಖ್ಯಾತಃ, ವಿತ್ತಃ, ವಿಜ್ಞಾತಃ, ವಿಶ್ರುತಃ — ೬ ಧನಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದವನ ಪೆಸರು'' (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೬೨೫). ೬. ಸಂಪಾದಿಸಿದುದು ; ಹಣ : ಭೋಗ ದೊಳ್ ವೈಶ್ರವಣಂಗತ್ತತ್ತಲುಂ ವಿತ್ತದೊಳಧಿಕನೆನುತ್ತಿರ್ಪಿನಂ ಸಂದಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೩೭); ವಿತ್ತವುಳ್ಳವರ್ಗಳೆನ್ನಂ ಕೊಂಬುದು (ಹಚಕಾ. ೧೧-೨೩); ದಾನವಿಲ್ಲದ ವಿತ್ತ ಬುಧಸನ್ಮಾನವಿಲ್ಲದ ರಾಜ್ಯ . . . ಶರಸಂಧಾನವಿಲ್ಲದ ಸಮರ ಮೆಚೆಯದು (ಕುಮ್ಮಾಅ. ೩-೫೦). ೭. ಬಲ ; ಶಕ್ತಿ. ೮. ಚಿನ್ನ ; ಬಂಗಾರ : 'ವಿತ್ತವಣಿಜ' ಪರಾ. ೯. [ಜ್ಯೋತಿ] ಲಗ್ನದಿಂದ ಎರಡನೆಯ ಸ್ಥಾನ: 'ವಿತ್ತಭವನ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ವಿತ್ತಪ (ನಾ). ಐಶ್ವರ್ಯಕ್ಕೆ ಒಡೆಯನಾದವನು; ಕುಬೇರ : ಸರ್ವಸ್ವಮಂ ಕೊಂಡು ಕೂಗಿಡಿಪೆಂ ವಿತ್ತಪನಂ ಪರಾಭವಿಸುವೆಂ ದಕ್ಷಾಧ್ವರಧ್ವಂಸಿಯಂ (ಜಗಪ. ೩-೨೧). [ಸಂ.]

ವಿತ್ತಪಸಖ (ನಾ). ಕುಬೇರನ ಸ್ನೇಹಿತ ; ಶಿವ : ವಿತ್ತಪಸಖಾನಂದಯುತರಾವ ರಣಗಳಿಂ . . . ಶಂಖಕರ್ಣಾಚಾರ್ಯ ಕೈಲಾಸದಿಂ ನಡೆತಂದು (ಏಕೋಪು. ೭-೫೪). [ಸಂ.]

ವಿತ್ತಭವನ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಲಗ್ನದಿಂದ ಎರಡನೆಯ ಸ್ಥಾನ : ಇಂದು ನಿಲೆ ತುರ್ಯಗೃಹದೊಳ್ ಮಂದಂ ನಿಲೆ ವಿತ್ತಭವನದೊಳ್ . . . ಅಸ್ವಾಹಿತಿಯಿಂದಮವಂ ಬಿರ್ದು ಪುಟ್ಟಿತು ಲಯವಾಗದಿರಂ (ಜಾತತಿ. ೨೩-೧೪). [ಸಂ.]

ವಿತ್ತರ 'ಬಿತ್ತರ' ನೋ.

ವಿತ್ತವಣಿಜ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ವ್ಯಾಪಾರಿ ; ಸರಾಫ : ''ವಿತ್ತವಣಿಜಂ ಚಿನ್ನವರದಂ'' (ಮಂಗರಾ. ೧೦೫-೧೪). [ಸಂ.]

ವಿತ್ತಸ್ಥಾನ (ನಾ). = ವಿತ್ತಭವನ : ಉಡುರಾಜಂ . . . ನೆಲಸೆ ವಿತ್ತಸ್ಥಾನದೊಳ್ ವಿತ್ತಮಂ ಪಡೆಗುಂ ಬ್ಯಂದಿಗನಕ್ಕುಂ (ಜಾತತಿ. ೧೪-೬). [ಸಂ.]

ವಿತ್ತಾಧೀಶ (ನಾ). = ವಿತ್ತಪ : ಬಿಸಜಾರಿ ಹರಿಯೊಳಿರೆ ವೀಕ್ಷಿಸೆ ಕನಕಾದಿಗ್ರಹಂ ಮಹೀನಾಥಂ ಜೋಯಿಸಿಗಂ ವಿತ್ತಾಧೀಶಂ ವಸುಧೇಶಂ ನಾವಿದಂ ನರೇಶ್ವರನಕ್ಕುಂ (ಜಾತತಿ. ೨೦-೫) ; ಪೆಱಸಾರ್ ಕೋಣಪ ನೂಂಕದಿರ್ ಪವನ ವಿತ್ತಾಧೀಶ ನೀಂ ಕಾಣ್ಕೆಯಂ ನೆಱೆ ನೀಡು . . . ಎನುತಲ್ಲಿ ಕೂಡೆ ಜಡಿದಂ ವಾಕಾಲನಾ ಕಾಲದೊಳ್ (ಶಬಸಂ. ೧-೮೩). [ಸಂ.]

ವಿತ್ತಾನುವರ್ತಿನಿ (ನಾ). ಹಣವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವವಳು ; ವೇಶ್ಯೆ ; ಸೂಳೆ : ದಿನನಾಥಾಲಯಲಗ್ನದೊಳ್ ಕುಜ ಬುಧ ತ್ರಿಂಶಾಂಶಮಾದಂದು ಕೋಣನದಪ್ರದ್ವಿಷನಲ್ಲಿ ಕೂಡೆ ಪುರುಷಾಚಾರಾಢ್ಯೆ . . . ಭಾರ್ಗವಾಂಶದೊಳಗಮ್ಮಾಸಕ್ತೆ ವಿತ್ತಾನುವರ್ತಿನಿ (ಜಾತತಿ. ೨೨-೭). [ಸಂ. ವಿತ್ತಾನುವರ್ತಿನೀ]

ವಿತ್ತಾರ್ಥಿ (ನಾ). ಹಣವನ್ನು ಬೇಡುವವನು; ಯಾಚಕ: ದೀನಜನದಾನನಿರತ

ನನೂನಗುಣೋತ್ತಮಸುಸತ್ಯ ತಾಪಸಲೋಕದಾನಂ ವಿತ್ತಾರ್ಥಿಗೆ . . . ಆರ್ತೀವಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೨೦). [ಸಂ. ವಿತ್ತಾರ್ಥಿನ್]

ವಿತ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಜೀವನೋಪಾಯಕ್ಕಾಗಿ ಬಿಟ್ಟ ದತ್ತಿ,— ಉಂಬಳಿ : ಮುನ್ನಿನ ಭಾಗಮಲ್ಲದ ಮತ್ತವೊನ್ನು ಭಾಗಮು ಕೇಜಸಾಮ್ಯವಿತ್ತಿಗಾ ಬಳ ೧೦ ಕೊಳ್ವುದೆನ್ನು ನುಡಿಯಲ್ . . . ಪೂರ್ವ್ವದ ವಿತ್ತಿ ಪೋಪುದರ್ಕ್ಕೆ ಗಾವುಣ್ಡರ ಕೊಟ್ಟ ಮತ್ತವೊನ್ನು ಭಾಗಕ್ಕೆ ಕೇದಸಾಮ್ಯವಿತ್ತಿ xxx (ಸೌಇಇ. IX-i, ೧೨೩-೨೦; 1059) ; ಬೆಮ್ಮತ್ತನೂರ ವಿತ್ತಿಯೊಳಗಣ ನಗರೇಬಿ ಕಾಮಗಉಡನ ಮಗ ಬೆನಕಗಉಡನ ಕೈಯ್ಕಲು . . . ಬೆಮ್ಮತ್ತನೂರ ವಿತ್ತಿ ವೊಳಗೆಜೆಯ ವಿತ್ತಿಯ ನಾಡಪ್ರಭುಗಳು ಕೊಟ್ಟು (ಎಕ. XI, ಚಿತ್ರದು. ೧೨-೧೫ ; ಕ್ರಿ. 1286). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆದಾಯತೆರಿಗೆ : ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನದೇವರ ವಿತ್ತಿ xxx ಆ ಭುವೇಸ್ವರದೇವರ ವಿತ್ತಿ xxx ನ್ನಯ ದೇವರ ವಿತ್ತಿ ಯಿಷ್ಟನು ಬಿರೂರ ಸಿದ್ಧೇದೇವರ ಮಗ ವೀರಪಗೆ ಧಾರೆಪೂರ್ಬ್ಬವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟ ಧರ್ಮ್ಮ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೧೨೦-೨೮ ; ಕ್ರಿ. 1360). ೩. ಜೀವನೋಪಾಯ ; ಕಸುಬು ; ಉದ್ಯೋಗ : ಋತ್ಯಕೃತ್ಯಂ . . . ವೃತ್ತಿ – ವಿತ್ತಿ, ವೃಥಾ – ವಿತೆ (ಶಮದ. ೨೬೮ ಪ್ರಯೋ). [< ಸಂ. ವೃತ್ತಿ]

ವಿತ್ತಿಕಾಱ (ನಾ). ಕಸುಬುದಾರ ; ಉದ್ಯೋಗಸ್ಥ : ನಾಡೋಜನು ಮರ ಕಬುನ ಕೆಲಸಕೆ ವಿತ್ತಿಕಾಱರುಯಿವರು ತೂಬ ಮಾಡಿದರು (ಎಕ. X, ಚಿಂತಾಮ. ೬೮-೧೮; 1378). [ವಿತ್ತಿ + - ಕಾಱ]

ವಿತ್ತೀಯ (ಗು). ಹಣಕಾಸಿಗೆ ಸೇರಿದ ; ಐಶ್ವರ್ಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ವಿತ್ತದ : ಧಾರ್ಮಿಕ ಆಚರಣೆಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಿರುವ ಯಾವುದಾದರೂ ಆರ್ಥಿಕ, ವಿತ್ತೀಯ, ರಾಜಕೀಯ ಅಥವಾ ಇತರ ಲೌಕಿಕಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ವಿನಿಮಯಗೊಳಿಸಲು (ಭಾಧಾನ. ೧೫). [ಸಂ.]

ವಿತ್ತು 'ಬಿತ್ತು' ನೋ.

ವಿತ್ತೇಶ (ನಾ). ಐಶ್ವರ್ಯಕ್ಕೆ ಒಡೆಯನಾದವನು ; ಕುಬೇರ : ಐರಾಮಹಾದೇವಿ ಯರುದರದೊಳಂ ಬರ್ಪ ಲೋಕೇಶನಂ ಬೆಚ್ಚರವಾ ವಿತ್ತೇಶನಂ ಪೇೞ್ವುದು (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೬೨) ; ಸುರಪಂ ಮಂದಾರದಿಂದಚ್ಯುತನರುಣಸರೋಜಾತದಿಂ . . . ಪದ್ಮಜಂ ಹೇಮಪದ್ಮೋತ್ಕರದಿಂ ವಿತ್ತೇಶನುದ್ಯತ್ಕನಕಕುಸುಮದಿಂ ಮಾರುತಂ ದಿವ್ಯಸೌಗಂಧಿರಜಃಸೌಗಂಧದಿಂದರ್ಚಿಸೆ ನಿಜಪದಮಂ ಭರ್ಗನೊಪ್ಪಿರ್ದನಾಗಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೧೪-೧೬೫). [ಸಂ.]

ವಿತ್ತೇಷಣ (ನಾ). ಹಣವನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕೆಂಬ ಬಯಕೆ ; ಶ್ರೀಮಂತನಾಗುವ ಅಪೇಕ್ಷೆ : ಪುತ್ರೇಷಣ ವಿತ್ತೇಷಣ ದಾರೇಷಣಂಗಳೆಂಬ ಈಷಣಾತ್ರಯವನುಳಿದು (ಅದವ. ಮು. ೯೧-೧೫೧); ವಿತ್ತೇ [ಪಾಠಾಂ. ಅರ್ಥೇ]ಷಣ ಪುತ್ರೇಷಣ ದಾರೇಷಣಮೆಂಬ ಈಷಣಾತ್ರಯದಿಂ (ವಿವೇಕ. ೧೯೬). [ಸಂ.]

ವಿತ್ಪತ್ತಿ (ನಾ). ಮೂಲ ; ಹುಟ್ಟು ; ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿ : (೬). [< ಸಂ. ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿ]

ವಿತ್ಪನ್ನ (ನಾ). ೧. ಮೂಲನಾದವನು ; ಕಾರಣನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಉದ್ಯಾನವನವನು ಕೆಡಿಸಿ ಕಳೆದಿರಲ ಮುನ್ನ ಮುಳಿದವರಾರೆನುತ ವಿತ್ಪನ್ನರನು ತೊಲಗಿಸುತ ಸುರಪನ ಮನ್ನಣೆಯ ಗಂಧರ್ವಬಲ ಬೆರಸಿದುದು ಪರಬಲವ (ಕುಮಾವ್ಯಾ. ೧೯-೯). ೨. ಪರಿಣತನಾದವನು ; ನಿಷ್ಣಾತನಾದವನು : ಜಗನ್ನಿವಾಸನು ಕೃಷ್ಣನಿಂ ವಿತ್ಪನ್ನರುಂಟೇ ಜಗಕೆ (ಕೊಣ್ಣಯು. ೬-೨೪). [< ಸಂ. ವ್ಯುತ್ಪನ್ನ]

ವಿತ್ಪನ್ನತೆ (ನಾ). ಹುಟ್ಟು ; ಮೂಲ ; ವ್ಯುತ್ಪನ್ನತೆ : ಮನ್ನಿಸದಿರವಿವೇಕವನು ವಿತ್ಪನ್ನತೆಗೆ ಕುಂದಹುದು ಹಬ್ಬುವುದಿನ್ನು ನಿಮ್ಮಭ್ಯುದಯಲತೆ (ತೊರರಾ. ೫-೩-೬೯). [< ಸಂ. ವ್ಯುತ್ಪನ್ನತಾ]

ವಿತ್ರಸ್ತ (ಗು). ೧. ಅಂಜಿದ ; ಭಯಗೊಂಡ : ವಿತ್ರಸ್ತಕರ್ಮರಿಪುವ ಜಗತ್ತ್ರಯದೀಪಕನ ಕಾಣ್ಕೆಗೊಳಗಾದುದು ಲೋಕತ್ರಯವುಮದನುಕ್ರಮದೊಳ್ ವೇತ್ರಾಸನಯುಲ್ಲರೀಮೃದಂಗಸಮಾನಂ (ಆದಿಪು. ೧-೪೭) ; ವಿತ್ರಸ್ತಸಮಸ್ತನಿಶಾಟವರ್ಗ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೧೭-೧೪). (ನಾ). ೨. ಹೆದರಿದವನು ; ಭಯಗೊಂಡವನು. [ಸಂ.]

ವಿತ್ರಾಸ (ನಾ). ಅಂಜಿಕೆ ; ಭಯ ; ಭೀತಿ : ಧಾತ್ರಿಗಧಿಪತಿಯಪ್ಪುದೆಂದು ಭರತಗೆ ವೇಳೆ ವಿತ್ರಾಸಭಕ್ತಿಯಿಂದಬ್ಬೆಗ್ಗೆಯದೆ ಧರೆಯ ಶತ್ರುಘ್ನಸಹವಾಗಿ ಬಂದು ಶ್ರೀರಾಮನಂ ಕಂಡ ಕೈಕಾತ್ಮಭವನು (ತೊರರಾ. ೧-೩-೧೩). [ಸಂ.]

ವಿತ್ರಾಸಿತ (ಗು). ಭಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿದ : ಚತುರಾನನಸಂಸ್ಕಾರಸಂಯು ತೋಪನ್ಯಾಸವಿತ್ರಾಸಿತಪರಮತನುಂ . . . ಆಗಿ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೪-೮೦ ವ). [ಸಂ.]

ವಿದ (ಗು). ೧. ತಿಳಿದ ; ಅರಿತ ; ಬಲ್ಲ. (ನಾ). ೨. ತಿಳಿದವನು ; ಬಲ್ಲವನು ; ಜ್ಞಾನಿ : ಸಕಲಮಂತ್ರಾಸ್ತ್ರವಿದನೀ ರಣಕಲಾಪಂಡಿತಂ (ಶ್ರೀರಾವಪ. ೩೦-೬೪) ; ಮೂರ್ತಿಯೊಂಗೆ ದರ್ಶನಾರ್ಹವೆನುವ ವಿದರು, – ವಿಶ್ವಕರ್ಮ ಗುಡಿಯನೇಕೆ ಸಿಂಗರಿಸಿದನಿಂತು? ನುಡಿವರೆ? (ಚಿಂತನ. ೩೭-೧೪). [ಸಂ.]

ವಿದಗ್ಧ (ಗು). ೧. ಬೆಂಕಿಯಿಂದ ಸುಟ್ಟ ; ದಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ೨. ತಾಪಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಾದ ; ತಪಿಸುವ. ೩. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಂದ ; ಪಕ್ವವಾದ. ೪. ಹಾಳಾದ ; ನಾಶಗೊಂಡ. ೫. ನೊಂದ ; ಕಷ್ಟಕ್ಕೊಳಗಾದ. ೬. ವಂಚನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಕಪಟದ: ತಿಳಿದದಂ ಮುಗ್ಧಯಾ ತಂತ್ರಮಂ ಮುಗುಳುನಗೆ ನಕ್ಕನು ವಿದಗ್ಧಲಂಕೇಶ್ವರಂ (ಶ್ರೀಕಾಮಾ. ೨೪೫-೪೬೦). ೭. ವಿದ್ವತ್ತಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಪಾಂಡಿತ್ಯವುಳ್ಳ : ವಿದಗ್ಧ ವಿದ್ವಜ್ಜನಪಾರಿಜಾತಷಟ್ಪರ್ಕ್ಕ . . . ಮಾಮೂಂಸ ಮಾನಸಸರೋವರ ರಾಜಹಂಸರ್ (ಸೌಇಇ. XX. ೪೭-೧೭ ; 1072) : ಬನದೊಡಮ ಯೊಳಾದೊಲವುಂ ವನಪಾಲನೊಳಾದ ಮೆಚ್ಚುಮೆಕ್ಕೆಯುನಂದನುವಿಸೆ ವಿದಗ್ಧಚತುರಾನನನಾದಂ ಪ್ರೀತಿವಿಕಸಿತಾನನನಾದಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೫-೬೦). ೮. ಅರಗಿದ ; ಜೀರ್ಣವಾದ. ೧೦. ಸರಿಯಾಗಿ ಅರಗದಿರುವ, — ಪಚನವಾಗದ. ೧೧. ಗೌರವಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರವಾದ. ೧೨. ಸೊಬಗಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಚೆಲುವಾದ; ಸುಂದರವಾದ : ವಿದಗ್ಧಸುರಸುಂದರೀನಯನಸುಂದರಂ ನಿನ್ನ ರೂಪಿದೆತ್ತ (ಆದಿಪು. ೧೩-೮೪). (ನಾ). ೧೩. ಪಂಡಿತ ; ವಿದ್ವಾಂಸ : ವಿಟಜನಕ್ಕೆ ತೊಡರ್ವ ಟಾರಿಯೆನಿಪ ಸೂಳೆಗೇರಿಯಿಂ ವಿದಗ್ಧಹೃದಯಹಾರಿಯಿಂ . . . ಸಮಸ್ತವಸ್ತುಭುವನದಿಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೫೦ ರಗಳೆ) ; ಸಿರಿಯನುಳ್ಳವನೇ ವಿದಗ್ಧನು ಸಿರಿಯನುಳ್ಳವನೇ ಮಹಾತ್ಮನು . . . ಸಿರಿರಹಿತ ಶಿವನಾದೊಡಾಗಲಿ ಸರಕು ಮಾಡದು ಲೋಕವು (ಕುಮಾವ್ಯಾ. ೩-೩೬). ೧೪. ನಿಪುಣನಾದವನು ; ಚತುರ : 'ವಿದಗ್ಧತನ' ಪರಾ. ೧೫. ವಂಚನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದವನು ; ಕಪಟಿ : 'ವಿದಗ್ಧಶರಣ' ಪರಾ. ೧೬. ಅಜೀರ್ಣದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ : ಅಜೀರ್ಣವೆಂಬ ವಿಷೂಚಿಯು ಆಮವೆಂದು, ವಿದಗ್ಧವೆಂದು, ವಿಷ್ಟಂಭವೆಂದು ಮೂಱುವಿಧವಾಗಿರ್ಪುದು. ಎದೆಯುರಿಂತ ಕಾಣಿಸುವುದು ವಿದಗ್ಧವೆನಿಸಿಕೊಂಬುದು (ಸಚ್ಛ. ೩೫೮). [ಸಂ.]

ವಿದಗ್ಧತನ (ನಾ). ಜಾಣತನ ; ಚತುರತೆ ; ಕೌಶಲ : ತರಳೆ ಮನ್ಮಥನಂಕ ಕಾರ್ತಿಯೊ ಅರರೆ ಎನಲಾ ಮುಗ್ಧಮಿಂಡನ ಚರಣಯುಗಳಕ್ಕೆಱಗಿ ತನ್ನ ವಿದಗ್ಧತನ ಮೆಸದು ಪಡಿಗವಂ ತರವೇಳ್ಪ (ಬಸವಪು. ೧೨-೬). [ವಿದಗ್ಧ + - ತನ]

ವಿದಗ್ಧತೆ (ನಾ). ೧. ಪಾಂಡಿತ್ಯ ; ಜ್ಞಾನ : ಪರಮಪದಾರ್ಥನಿರ್ಣಯಮನಾಂತ ವಿದಗ್ಧತೆ ದುರ್ನ್ನಯಂಗಳೊಳ್ಪರಿಚಯಮೆಂದುಮಿಲ್ಲದತಿಮುಗ್ಧತೆ ತನ್ನನಿಯಂಗೆ ಚಿತ್ತದೊಳ್ (ಎಕ. II, ೧೨೮-೮ ; 1121). ೨. ಕುಶಲತೆ ; ನೈಪುಣ್ಯ. [ಸಂ. ವಿದಗ್ಧತಾ]

ವಿದಗ್ಧವೃತ್ತಿ (ನಾ). ಪ್ರೌಢಿಮೆ ; ಪ್ರಾವೀಣ್ಯ ; ಚತುರತೆ : ಮತ್ತನುಜೆಯರುಧ್ಧ ನರ್ತನದ ಗೀತದೊಳಾದ ವಿದಗ್ಧವೃತ್ತಿಯಂ ಪರಿವೀಕ್ಷಿಸುವುದು ನೀಂ (ನೇಮಿಪು. ೩-೧೭೪). [ಸಂ.]

ವಿದಗ್ಧಶರಣ (ನಾ). ೧. ಪಂಡಿತರಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿರುವವನು. ೨. ವಂಚಕರಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿರುವವನು. ೧,೨ : ಆ ನೃಪಂ ಸಪ್ತಾಂಗಸಂಗಿಯಾಗಿಯುಂ ಸಪ್ತಾಂಗ ಸಂಗಿಯಲ್ಲು . . . ವಿದಗ್ಧಶರಣನಾಗಿಯುಂ ವಿದಗ್ಧಶರಣನಲ್ಲು (ಪುಷ್ಪದಂ. ೯-೩೯ ವ). [ಸಂ.]

ವಿದಗ್ಧಾಜೀರ್ಣಜ್ವರ (ನಾ). ಅಜೀರ್ಣದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜ್ವರ : ಅಜೀರ್ಣಜ್ವರವು ಮೂರು ತೆರನಾಗಿರುವುದು . . . ಪಿತ್ತದೋಷದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಅಜೀರ್ಣಜ್ವರವು ವಿದಗ್ಧಾಜೀರ್ಣಜ್ವರವೆಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ (ಸಚ್ಛ. ೧೦೦). [ಸಂ.]

ವಿದಗ್ಧೆ (ನಾ). ೧. ಚತುರಳಾದವಳು ; ಜಾಣೆ : ಕಾಂತನಂ ಮೆಚ್ಚಿಸಲ್ ವಿದಗ್ಧೆ

ಪುರುಷಾಯಿತಂ ತಗುಳೆ ನರ್ತಕೀಲೀಲೆಯಿಂದದೊಂದು ಪೊಸಗಾರ ಸೋಗೆನವಿಲಾಟಮಂ ತಾಳ್ದಿದಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೨-೧೪) ; ಓದಿಸದಿರ್ ಗಿಳಿಯಂ ನಿನ್ನೀ ದಂತಮನೆಸೆವ ದಾಡಿಮಬೀಜಂಗೆತ್ತಾದರದಿಂ ಕರ್ದುಕುಗುಮೆಂದೋದಿಸುತಿರ್ದಳ್ ವಿದಗ್ಧೆ ಮುಗ್ಧೆಯನೊಲವಿಂ (ಗಿಂಕ. ೪-೧೨೬). ೨. ತಾಪಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಾದವಳು ; ತಪಿಸುತ್ತಿರುವವಳು : ಮುಗ್ಧೆ ಭವದ್ವಿರಹದೊಳೆ ವಿದಗ್ಧೆಯ ತಾನಾದಳಿಂದು ನೀಂ ನೆರೆದೊಡೆ ಕೇಳ್ಸಿಗ್ಧತೆಯಿಂದೆ ವಿದಗ್ಧೆಯ ಮುಗ್ಧೆಯನಿಪ್ಪಳ್ ಬಳಿಕ್ಕಿದೇನಚ್ಚರಿಯೋ (ರಾಜಶೇ. ೧೧-೧೦೨). [ಸಂ. ವಿದಗ್ಧಾ]

ವಿದತ್ತೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ಕದಮ್ಬೂರಾ ನಾಲ್ಪದಿನ್ನರು ವಿದತ್ತೂರು ನಾವಿದ ಪನ್ನೆಮು ಆಜಿಯ ಈರೆದೆತ್ತರಾ ಪೊರುಳ್ತ XXX ಬ ಮುನಿಗಿತ್ತು (ಎಕ. X, ಕೋಲಾರ. ೭-೬ ; 760). [? + ಊರ್]

ವಿದರ್ಭ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ದೇಶದ ಹೆಸರು ; ಈಗಿನ ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶದ ಬಿರಾರ್ : ಕಳಿಂಗಕುರುನೇಪಾಳನಿಷಧವಿದರ್ಭಧರಣೀಪಾಲತತಿ ಸಂದಣಿಸಿದುದು ಸಾಕೇತನಗರಿಯಲಿ (ತೊರರಾ. ೧-೭-೧೮) ; ವಿದರ್ಭನರನಾಥ ರಥಾಂಗಸುಧಾಮಯೂಖ ಪರಾಕು (ಯಾದಚಂ. ೩-೧ ವ). ೨. ವಿದರ್ಭ ದೇಶದ ದೊರೆ : ಅಳಿಯನನು ಕಾಣದೆ ವಿದರ್ಭನು ತೊಳಲಿಸಿದನನುಚರರ ನಾನಾಹಳುವದಲಿ ಹಳ್ಳಿಯಲಿ (ತೊರರಾ. ೩-೨-೧೬). ೩. ವಿದರ್ಭದೇಶದ ವ್ಯಕ್ತಿ. ೪. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಕಾವ್ಯರಚನೆಯ ಮೂರು ರೀತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಮಾಧುರ್ಯವ್ಯಂಜಕವಾದ ವರ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು, ದೀರ್ಘಸಮಾಸಗಳಿಲ್ಲದಿರುವ ಲಲಿತವಾದ ಶೈಲಿ : ಪದರಚನಾತಿಶಯಂ ರೀತಿ ದಲದುವುಂ ನಿಯತವರ್ಣಗುಂಫನಗುಣದೊಂದೊದವಿಂ ಮೂದೆಱನಕ್ಕುಂ ವಿದರ್ಭ ಪಾಂಚಾಲ ಗೌಡವಿಷಯನಿಬದ್ಧಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೮೧). [ಸಂ.]

ವಿದರ್ಭಜೆ (ನಾ). ೧. ವಿದರ್ಭರಾಜನ ಮಗಳು. ೨. ದಮಯಂತಿ. ೩. ಅಗಸ್ತ್ಯನ ಹೆಂಡತಿ ; ಲೋಪಾಮುದ್ರೆ. ೪. ಕೃಷ್ಣನ ಹೆಂಡತಿ ; ರುಕ್ಮಿಣಿ. [ಸಂ. ವಿದರ್ಭಜಾ]

ವಿದಲ, ವಿದಳ (ಗು). ೧. ಎರಡಾಗಿ ಹೋಳಾದ ; ಸೀಳಿದ. ೨. (ಹೂವು ಮುಂತಾದುವುಗಳಂತೆ) ಅರಳಿದ ; ಬಿರಿದ. (ನಾ). ೩. ಹೋಳು ಮಾಡುವಿಕೆ ; ಸೀಳುವಿಕೆ. ೪. ಯಾವುದಾದರೊಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಚೂರು-ತುಂಡು. ೫. ಸೀಳಿದ ಬಿದಿರಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಬುಟ್ಟಿ. ೬. ಎರಡು ಬೇಳೆಯಾಗುವ ತೊಗರಿ, ಕಡಲೆ ಮುಂತಾದ ಕಾಳು ; ದ್ವಿದಳ ಧಾನ್ಯ. ವಿದಳ : ೫. ಎಲೆ ಹೇರು ೧೦೦ ಕೆ ವ ಗ ೨ ವಿದಳ ಹೇರು ೧೦೦ ಕೆ ವ ಗ ೨ . . . ವಿದಳದ ಹೇರು ದವಸದ ಹೇರುಯಿವು ಮುನ್ನಾದ ಸಮಸ್ತ ಬೆವಹಾರಕೆ (ಎಕ. XII, ಸಿರಾ. ೭೬-೮ ; 1379). ೬. "ವಿದಳಂ ಪರ್ಪಾಖ್ಯಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೫-೨೧) ; ರಸಭಂಡವೈದು ವಿದಳವಿಪ್ಪತ್ತೈದು . . . ದಶದಿಕ್ಕಿನ ಕಾಲ್ಗಡೆಯಬುವತ್ತಾಱುಕೋಟಿ (ಶಿವಗೀ. ೧೮೯-೯೪೭) ; ಉಪ್ಪು ಹುಳಿ ಬೆಲ್ಲ ಯಂಣೆ ತುಪ್ಪ ವಿದಳ ಬೂಸಕಾಯಿ . . . ಜವಳಿ ಮುಂತಾಗಿ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೨೮-೧೭ ; 1670). ೭. ನಿವಾರಣೆ ; ಪರಿಹಾರ : ಜೀವಾದಿ ಪದಾರ್ಥಂಗಳೊಳಾವುದು ಸಂದಿಗ್ಧಮಾದೊಡಂ ಬಲಗೊಳೆ ಭವ್ಯಾವಳಿಗೆ ವಿದಳಮಕ್ಕುಂ ದೇವನನೀ ತೀರ್ಥಕರನ ಪುಣ್ಯಮಗಣ್ಯಂ (ಅಜಿಪು. ೫-೭೦). [ಸಂ.]

ವಿದಲನ, ವಿದಳನ (ಗು). ೧. ಸೀಳುವ ; ಹೋಳುಮಾಡುವ. ೨. ನಾಶ ಮಾಡುವ ; ಧ್ವಂಸಗೊಳಿಸುವ. (ನಾ). ೩. ಸೀಳುವಿಕೆ ; ಎರಡು ಭಾಗಗಳಾಗಿ ಹೋಳು ಮಾಡುವಿಕೆ. ೪. ನಾಶ ; ಧ್ವಂಸ. ೫. ನಾಶಮಾಡಿದವನು ; ಧ್ವಂಸಗೊಳಿಸಿದವನು : ಶ್ರುತಿಪುಟಲಲಿತಾಕಲಿತಭುಜಂಗಮ ಹೃದಯಂಗಮ ಪ[illegible]ವ್ಯಾನಂಗಮದವಿದಲನ . . . ಮಹಂತಜಯ (ಉದ್ಭಟದೇ. ೨-೧). ವಿದಳನ: ೧. ವೈರಿಭಟಗಜವಿದಳನೋದ್ಧತಸಿಂಹ ಲಂಕಾನಗರನಿರ್ದಹನ . . . ಭುವನಪ್ರಾಣಜಂ ವಂದೆ (ತೊರರಾ. ೧-೧-೪). ೨. ಬೊಮ್ಮದೇವನು . . . ಇರ್ಪನುರುಸಂಸಾರ ಮಾಯಾದರ್ಪವಿದಳನಮೂರ್ತಿ (ಬಸವಪು. ೩೧-೧). ೩. ವಿದಳನ . . . ದುರ್ಭೋಗ್ಯ ನಾನಾವಿಧಾಸಂಖ್ಯಾತತೀವ್ರವೇದನಾರೂಪಂಗಳಾಗಿ ಶಿವದ್ರೋಹಿಗಳಿಗೆ ನಿಷ್ಕಾರುಣದಿಂ ಮಾಳ್ಪ ಶಿಕ್ಷಾಲೇಶಮೆಂದೆನಿಸಿ (ವಿವೇಕ. ೧೮೧). ೪. ದಾನವರ ದಳವನ್ನು ವಿದಳನ ಮಾಡುವ ರುದ್ರನಾಮದಲ್ಲಿ ಮೃತಸಂಜೀವಿನಿಯ ಅಮೃತಧಾರೆಯು ಹರಿಯುತ್ತದೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ (ಕೋಹಿನೂ. ೧೪). [ಸಂ.]

ವಿದಲಿತ, ವಿದಳಿತ (ಗು). ೧. ಸೀಳಲ್ಪಟ್ಟ ; ಹೋಳಾದ : ಆಕಾಶಂಬರಂ ಪರ್ವಿದ ಮಣಿಮಯಕೂಟಂಗಳಿಂದಲ್ಲಿಮಾದ್ಯದ್ರದನೀಂದ್ರ ಸ್ಥೂಲದಂತಾಹತಿವಿದಲಿ [ಪಾಠಾಂ. ೪]ತ ಗೋಶೀರ್ಷಸಾರದ್ರವಾವೋದದಿನೆತ್ತಂ ಗಂಧವಾಹಂ ಮಗಮಗಿಸೆ ಬೆಡಂಗೀ ನಗೇಂದ್ರೋಪಕಂಠಂ (ಅಜಿಪು. ೧೩-೭೮). ೨. ಅರಳಿದ ; ಬಿರಿದ ; ವಿಕಸಿತವಾದ : ವಿದಲಿ[ಪಾಠಾಂ. ೪]ತಪುಷ್ಪಮಾಲಿಕೆಗಳಿಂ ಮಳಯೋದ್ಭವದಿಂ ತೊಳಪ್ಪ ರನ್ನದ ತೊಡವಿಂದಳಂಕರಿಸಿ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೮೦) ; ವಿದಲಿತ ಪುಷ್ಪಸೌರಭದಿನಚ್ಯುತಕಲ್ಪದ ಶುಕ್ಲಲೇಶ್ಯೆ ಲೆಪ್ಪದ ಕರು ವಜ್ರದಂಡದ ಬಲಂ ಪೊಳೆಪುದ್ಧತತಿಗ್ಮರೋಚಿ ಬಣ್ಣದ ರುಚಿ ಮಿಂಚು ಮಿಂಚು ಪೆಱಕಣ್ಣೆಱವಾಗಿರೆ (ಅನಂಪು. ೬-೧೮). ವಿದಳಿತ: ೧. ಹರಿವಿದಳಿತಮದಗಜ ಕುಂಭರಕ್ತಸಿಕ್ತಾರ್ದ್ರಮೌಕ್ತಿಕಪ್ರಕರದವೋಲ್ ಕರಮೆಸೆವ ದಾಡಿಮಬೀಜರಾಜಿಯಿಂ ತೆಗೆದು ರಸವನಾಸ್ವಾದಿಸಿದಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೮೭). ೨. ವಿದಳಿತ ನುತ ಶತಪತ್ರದ ಪುದುವಿನೊಳಿರದಗಲೆವೋದ ಹಂಸನನಱಸಲ್ ಪದೆದೆಳಸುವ ಪೆಣ್ಣಂಚೆಯ ಪದ ಕೊರಲಿಂಚರದ ಸರಮೆ ಸವಿ ಕಿವಿಗಿದಱೊಳ್ (ಶಂಪಥಾ. ೫-೫೭) ; ವಿದಳಿತ ಪದ್ಮಸೌರಭಕೆ ಸಂದಣಿಗೊಳ್ಳ ಮಧುವ್ರತಪ್ರತಾಪದಿಂ . . . ಒಪ್ಪುವುದೊಂದು ಪೂಗೊಳಂ (ಗಿಂಕ. ೪-೧೭). (ನಾ). ೩. ಸೀಳಿದುದು ; ಹೋಳುಮಾಡಿದುದು. ೪. ಬಿಗುರಿದುದು. ೩,೪ : ವಿದಳಿತವಾದ ಕಂಟಕಕದಂಬದಿನುರ್ಬಿದ ವಾಹಿನೀಸಮೂಹದಿನಭಿವೃದ್ಧಿವೆತ್ತ ಭುವನಾಶ್ರಯದಿಂ . . . ಎಸೆದತ್ತು ರಾಜ್ಯವಿಭವಂ ಜಳದಾಗಮ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯಾ (ಜಗಪಿ. ೪-೩೫). ೫. ಚೆದುರಿದುದು ; ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾದುದು : ಕಲಿತ ಬಲ ಶತಕೋಟಿಗಿದಿರಾಗಳಿದವದ್ರಿಗಳಂತೆ ಹರಿಪದವಳಯ ವಿದಳಿತವಾಯ್ತು ಮೇಘವ್ರಾತದಂದದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಧೀ. ೭-೯). [ಸಂ.]

ವಿದಲಿತವನರುಹ (ನಾ). ೧. ಅರಳಿದ ತಾವರೆ. ೨. [ಛಂದ] ವರ್ಣ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಬಗೆಯ ಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತೈದನೆಯ ಅಭಿಕೃತಿ ಎಂಬ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ: ಅದಿತಿಜಪುರಮದಕರಿಗಣನಿವಹದೊಳೆಸೆದೊಡನಿರೆ . . . ವಿದಲಿ [ಪಾಠಾಂ. ೪] ತವನರುಹ [ಪಾಠಾಂ. ಸರಸಿಜ] ವನಮನಲೆಸೆದುದು (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೯೫). [ಸಂ.]

ವಿದಲೆ (ನಾ). ದ್ವಿದಳಧಾನ್ಯ : ವಿದಲೆ ಪೈಕ ಗೋಧಿ ಕಡಲೆ ಎಳ್ಳು ಅಗಸೆ . . . ಹುರವಲ್ಲಿ ಮುಂತಾದ ಧಾನ್ಯಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಹೇಱೊಂದಕ್ಕೆ ಹಾಗ (ಎಕ.V, ಬೇಲೂರು. ೭೫-೯೪ ; 1382). [ಸಂ. ವಿದಲ]

ವಿದಳ 'ವಿದಲ' ನೋ.

ವಿದಳನ 'ವಿದಲನ' ನೋ.

ವಿದಳಹುಗ್ಗಿ (ನಾ). ಹೆಸರು ಮುಂತಾದ ಬೇಳೆಯನ್ನು ಅಕ್ಕಿಯೊಂದಿಗೆ ಹಾಕಿ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಖಾದ್ಯ : ಎರಡುಮಾನುದಕೊಮ್ಮಾನ ವಿದಳವ ಹಾಕಿಯರಬೆಂದ ಸಮಯದೊಳು ಸರಿಯಕ್ಕಿಯಂ ಹೊಯಿವುತ . . . ತೆಂಗಾಯ ತುಱುವಲಂ ತೆಗೆದು ಮತ್ತಾ ವಿದಳಹುಗ್ಗಿಯಂದೊಲಿದು ಹೆಸರಂ ಕರೆವುದು (ಸೂಪಶಾ. ೩-೪). [ವಿದಳ (= ವಿದಲ) + ಹುಗ್ಗಿ (< ಪುಳ್ಗಿ)]

ವಿದಳಾನ್ನ (ನಾ). = ವಿದಳಹುಗ್ಗಿ : ಅಪರಿಮಿತಮಪ್ಪ ವಿದಳಾನ್ನ ಪತ್ರಫಲಶಾಕ ಭೋಜನಂಗಳ ವಿಷಮುಂ ವ್ಯಪಗತಮಂಬಿಲದಧಿಯಿಂಗುಪಶಮಮಕ್ಕುಂ (ಖಮದ. ೨-೧೩೫). [ಸಂ. ವಿದಲಾನ್ನ]

ವಿದಳಿತ 'ವಿದಲಿತ' ನೋ.

ವಿದಳಿತಸರಸಿಜ (ನಾ). = ವಿದಲಿತವನರುಹ ೨ : ಅದಿತಿಜಪುರಮದಕರಿಗಣ ನಿವಹದೊಳೆಸೆದೊಡನಿರೆ . . . ವಿದಳಿತಸರಸಿಜವನಮನಲೆಸೆದುದು (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೯೫). [ಸಂ. ವಿದಲಿತಸರಸಿಜ]

ವಿದಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೀಳು ; ಎರಡು ಭಾಗಮಾಡು : ವಿದಳಿಸೆ ಘನದಂತಿ ಬಿಸಿಲ್ಗುದುರೆಗಳಂ ಪನಿತು ಪೆತ್ತ ನೆತ್ತರ ಪನಿಯಂದದಿನಲ್ಲಲ್ಲಿಗೆ ಕಣ್ಗೊಳಿಸಿದತ್ತು ಕಾರ್ಮುಕದೊಳಿಂದ್ರಗೋಪಕಳಾಪಂ (ಜಗಪಿ. ೪-೧೩). ೨. ನಾಶಮಾಡು ;

ಇಲ್ಲವಾಗಿಸು ; ಧ್ವಂಸಗೊಳಿಸು : ಮದನಮದಾಂಧಕಾರಮನದಿರ್ಪ ಮಹೋದ್ಧತ ಮೋಹಮಲ್ಲನಂ ವಿದಳಿಸಿ (ವರ್ಧಪು. ೧೫-೮೬) ; ವಿದಳಾನ್ನ ಸರ್ವಶಾಕಂ ಕದಶನ ಮಿವನುಂಡವರ್ಗೆ ಶುಂಠಿಗಳುಂ ತಕ್ರದೊಳೊಂದಿದ ಭಯಮುಂ ಮೇಣ್ ವಿದಳಿಸುಗುಂ ತದ್ಭಿಷಂಗಳಂ (ಖಮದ. ೨-೧೩೭). [ವಿದಳನ (= ವಿದಲನ) + - ಇಸು$_3$]

ವಿದಾಯ (ನಾ). ಮನೆಗೆ ಬಂದ ಅತಿಥಿ, ಬಂಧು ಮುಂತಾದವರನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿ ಕೊಡುವಿಕೆ ; ಬೀಳ್ಕೊಡುಗೆ : ನೋವು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದುದು ಆ ವಿದಾಯ . . . ಆದರೆ ಶ್ರೀಧರನಿಗೆ ಅದು ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದ ವಿದಾಯ (ವಾತ್ಸಲ್ಯ. ೨೮) ; ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ ಧಾರಾಕಾರವಾಗಿ ಅಶ್ರುಜಲ, ವಿದಾಯದ ಸಮಯವನ್ನು ನೆನೆದು, ಸುರಿಯುವುದೂ ಕಾಣಿಸಿತು (ಅಳಿ. ೮). [<— ಅರ. ಬಿದಾಅ , ವಿದಾಅ ; ಹಿಂ. ಮರಾ. ವಿದಾ, ವಿದಾಈ, ಬಿದಾ, ಬಿದಾಈ. / ಸಂ. ವಿದಾಯ]

ವಿದಾರಕ (ಗು). ೧. ಸೀಳುವ ; ಹೋಳುಮಾಡುವ. ೨. ನಾಶಮಾಡುವ. (ನಾ). ೩. ಸೀಳುವಂತಹುದು ; ಒಡೆಯುವಂತಹುದು : ಹೃದಯವಿದಾರಕವಾದ ಈ ಜ್ಞಾತಿವೈರವನ್ನು ನೋಡಿ ತಾನು ಹೇಗೆ ತಾನೆ ಸೈರಿಸಬಹುದು (ಭೀಷ್ಮ.ಚ. ೬೩). ೪. ಸೀಳುವವನು ; ಹೋಳುಮಾಡುವವನು : ಭೂರಿಕಳಾವಿಬೋಧಿತ ಸುಧಾಕರರೂರ್ಜಿತಸಾಧುಸಾಘನಿಸ್ತಾರಕರಂಗಜಾತಮಹಿಜಾತವಿದಾರಕರ್ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೨೨). ೫. ನಾಶಗೊಳಿಸುವವನು ; ಧ್ವಂಸಮಾಡುವವನು : ದಾರಕರೂಪದೆ ಜನವೃಂದಾರಕನೊಡನೊಡನೆ ಬಾಲಕೇಳಿಗಳಂ ವೃಂದಾರಕರೆ ಮಾಡಿ ದುರಿತವಿದಾರಕನ ಮನಕ್ಕೆ ಮಾಡಿದರ್ ಸಂತಸಮಂ (ಅಜಪು. ೫-೬೨). ೬. ಪ್ರವಾಹದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದು ನೀರನ್ನು ವಿಭಾಗಿಸುವ ಮರ ಅಥವಾ ಕಲ್ಲುಬಂಡೆ: "ಕೂಪಕ, ವಿದಾರಕ- ಹೊನಲನ್ ಇಬ್ಬಗೆ ಮಾಡುವ ಕಡಲು" (ನ್ಯಾಚಿರಾ. ೩). ೭. ಬತ್ತಿದ ನದಿಯೊಳಗೆ ತೋಡಿದ ಹಳ್ಳ , —ತಗ್ಗು : "ಕೂಪಕಾಃ , ವಿದಾರಕಾಃ — ೨ ಬಿಲುಮೆಗಳಾಗಿ ತೋಡಲ್ಪಟ್ಟ ಮರಳ ಹಳ್ಳ ಮುಂತಾದವುಗಳು, ನೀರೂರಿ ಬರುವ ಹಳ್ಳಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೬೮). ೮. ಉಪ್ಪುಮಣ್ಣಿನ ನೆಲ ; ಚೌಳುಭೂಮಿ. [ಸಂ.]

ವಿದಾರಣ (ಗು). ೧. ಸೀಳುವ ; ಹೋಳುಮಾಡುವ ; ವಿಭಾಗಿಸುವ : ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಕ್ಷತ್ರಿಯರ ನಡುವೆ ಈ ಚಿತ್ರಗತಭೇದ ಒಂದು ಎಲ್ಲೆಯನ್ನು ಮುಟ್ಟಿ ವಿಚ್ಛೇದ ವಿದಾರಣರೇಖೆಯಿಂದ ಸಾಮಾಜಿಕ ವಿಪ್ಲವದ ಅಗ್ನಿಜ್ವಾಲೆ ಧಗಧಗಿಸತೊಡಗಿತು (ನಿಬಂಧ. I. ೧೦೧). (ನಾ). ೨. ಸೀಳುವಿಕೆ ; ಎರಡಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸುವಿಕೆ : ಶೂಲಾರೋಹಣಕ್ರಕಚವಿದಾರಣಕಾರಾಗಾರವಿನಿವೇಶನಸರ್ವಸ್ವಹರಣಾದಿಗಳಂ ಇಲ್ಲಿಯೆ ಪಡುಗುಂ (ಕತ್ತ್ರಪ್ರ. ೩೭೧). ೩. ಸೀಳುವಿಕೆಯಿಂದುಂಟಾದ ಗಾಯ : ಹದುಳಿಸಿ ನ್ನಂಜದಿರು ಬಾಣೌಘದ ವಿದಾರಣವಿದು ವಿಚಾರಿಸಲೆದೆ ಬಿರಿದು ತಾ ನೊಂದೆನಿದೆ ನೋಡೆನ್ನ ಗಾಯವನು (ಕುಮಾವ್ಯಾ. ೮-೫೭). ೪. ಪೀಡಿಸುವಿಕೆ ; ಹಿಂಸೆಗೊಳಿಸುವಿಕೆ. ೫. ಕೊಲ್ಲುವಿಕೆ ; ಸಾಯಿಸುವಿಕೆ : ಶ್ರವಣವಿವರದೊಳ್ ತಪ್ತಾಯಸಮಂ ಪೊಯ್ವಂತೆ ದಾರಕವಿದಾರಣಮುಂ ದಾರಪರಾಭವಮುಂ ತನಗಟಲನೆರ್ದೆವಟಲುವು ನೊದವಿಸೆ (ಪಂರಾಮಾ. ೯-೪೭ ವ). ೬. ನಾಶಮಾಡುವವನು; ಧ್ವಂಸಗೊಳಿಸುವವನು: ಗುಣರಹಿತಶಂಕರ ತರುಣಚಂದ್ರಚೂಡವಾರಣ ದನುಜವಿದಾರಣ . . . ಫಣಿರಾಜಕಂಕಣ ಸಲಹು (ಉದ್ಭಟ. ೩-೫೦): ಮಾರಿದರಿನೃಪಮದವಿದಾರಣ . . . ಆ ಜಯಂಧರರಾಜ ರಾಜಿಪನು (ನಾಗಚ. ೨-೧೦೧). ೭. ಕಾಳಗ ; ಯುದ್ಧ : "ಸಮಿತಿ ಸಂಗ್ರಾಮಂ . . . ವಿದಾರಣ ಯುದ್ಧಂ . . . ಸಂಖ್ಯಮೆಂದೆನಲು ಕಾಳೆಗಕೆ ನಾಮಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೮೫-೨೮). ೮. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಕಣಗಿಲೆ. ೯. [ಜೈನ] ಪಂಚವಿಂಶತಿಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಪಂಚವಿಂಶತಿಕ್ರಿಯೆಗಳು — ೧ ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವಕ್ರಿಯ . . . ೧೮ ವಿದಾರಣ (ಆಲಸ್ಯದಿಂದ ಶ್ರೇಯಸ್ಕರ ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಮಾಡದಿರುವುದು ಮತ್ತು ಅನ್ಯರ ಪಾಪಕರ್ಮವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುವುದು) (ಜೈನಧ. ೬೪). [ಸಂ.]

ವಿದಾರಣಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಸೀಳು; ಭೇದಿಸು : ಮದವತ್ಕರಿಗಳ ಬಿದುವಂ ವಿದಾರಣಂಗೆಯ್ದು ಕೊಲ್ವ ಕಂಠೀರವಕಂ ಕದನದೊಳರಿನೃಪರಂ ಕೋಪದೆ ಕೊಲ್ವನಗಂ ಸಹಾಯಮೆಂಬರುಮೊಳರೇ (ಗದಾಯು. ೩-೪೮). [ವಿದಾರಣ + ಕೆಯ್$_1$]

ವಿದಾರಿ$_1$ (ಗು). ೧. ಸೀಳುವ; ಭೇದಿಸುವ. (ನಾ). ೨. ನಾಶಮಾಡುವವನು : ಸಹಜದೊಳ್ ವೈರಿವೀರವಿದಾರಿಯುಂ ಅಜೇಯನುಮಪ್ಪ ದಮಿತಾರಿಗೆ ಷಾಡ್ಗುಣ್ಯದೊಳ್ ಯಾನಮುಮುಪಾಯಚತುಷ್ಟಯದೊಳ್ ದಂಡಮುಮಲ್ಲದುಳಿದ ಗುಣಪಂಚಕಮುಮುಪಾಯತ್ರಯಮುಂ ದೊರೆಯಲ್ಲವು (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೫೧ ವ). ೩. [ಸಂಗೀತ] "ರಾಗವರ್ಧನಿಕ್ರಮ—ಆಕ್ಷಿಪ್ತಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ರಾಗಸ್ವರೂಪ ತೋರಿದ ಮೇಲೆ ಸವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ರಾಗಾಲಾಪನೆ ಮಾಡುವ ಕ್ರಮ . . . ಇಳುವರಿಯ ಹಂತಗಳಿಗೆ 'ವಿದಾರಿ' ಅಥವಾ 'ಆಯತ್ತ' ಗಳೆಂದು ಹೆಸರು" (ಸಂಗೀಚಂ. ೨೯): ರಾಗವರ್ಧನಿಯನ್ನೇ ಕರಣ ಎಂದೂ ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತದೆ. (ಇದಾದ) ನಂತರ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತಾಯಿ ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ವಿದಾರಿಯನ್ನು ಹಾಡಬೇಕು. ಮೊದಲನೆಯ ಮತ್ತು ಎರಡನೆಯ ರಾಗವರ್ಧನಿಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸುವುದರಿಂದ ಇದನ್ನು ವಿದಾರೀ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಚತುಪ್ರ. ೬೫). [ಸಂ. ವಿದಾರಿನ್]

ವಿದಾರಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಬಳ್ಳಿಸುಂಡೆ : "ಮಾರಿಕಾ - ಬಳ್ಳಿಸುಂಡೆ, ವಿದಾರಿ" (ಓಷಧಿ. ೧೫೫). ೨. ಬಿಳಿಯ ಕುಂಬಳ : " ವಿದಾರೀ, ಕ್ಷೀರಶುಕ್ಲಾ, ಇಕ್ಷುಗಂಧಾ, ಕ್ರೋಷ್ಟೀ — ೪ ಬಿಳೀಕುಂಬಳದ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೭). ೩. ಮೂರೆಲೆಹೊನ್ನೆ. ೪. ತೊಡೆಸಂದಿನಲ್ಲಿ ಊದಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ. [ಸಂ. ವಿದಾರೀ]

ವಿದಾರಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಮೂರೆಲೆಹೊನ್ನೆ. ೨. ತೊಡೆಸಂದಿಯಲ್ಲಿ ಬಾವು ಬರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ : ಮತ್ತೊಂದೆಡೆಯೊಳ್ ತನುವುಮಂ ಮನೆಯುಮನಲಂಕರಿಸಿ ಬರವಂ ಪಾರ್ದಿರ್ದ ರಥಾಂಗಸಂತತಿಯಂತಿರುಳುಗಳೆಯೆ ಬಂದ ಚಿತ್ರೇಶ್ವರಂಗೆ ದಾರಿಕೆ ವಿದಾರಿಕೆಯಾದಂತೆ ನೊಂದಿಂತೆಂದಳ್ (ಅನಂಪು. ೮-೨೬ ವ). [ಸಂ. ವಿದಾರಿಕಾ]

ವಿದಾರಿಗಂಧೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಮೂರೆಲೆಹೊನ್ನೆ : "ವಿದಾರಿಗಂಧಾ, ಅಂಶುಮತೀ, ಶಾಲಪರ್ಣೀ, ಸ್ಥಿರಾ, ಧ್ರುವಾ - ೫ ಮೂರೆಲೆಹೊನ್ನೆ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೮). [ಸಂ. ವಿದಾರಿಗಂಧಾ]

ವಿದಾರಿತ (ಗು). ೧. ಸೀಳಿದ ; ಭೇದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ : ತದೀಯಕೌಕ್ಷೇಯಕ ಧಾರಾವಿದಾರಿತ ಶರೀರನುಮಾಗಿ ಬಿಟ್ಟಿರ್ದ ಶರಾಚಾರ್ಯರಂ ಕಂಡು (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೫೫ ವ) ; ಕರಾಳಕರವಾಳಧಾರಾವಿದಾರಿತಮದವದರಾತಿಮಂಡಲೇಶ್ವರಪ್ರಚಂಡಶುಂಡಾಲನಂ . . . ಕಂಡು (ಪಂಚತಂ. ೧೯೩-೨೧). (ನಾ). ೨. ನಾಶಗೊಂಡವನು ; ಧ್ವಂಸನಾದವನು : ಅವುಗಳಿಂದ ವಿದಾರಿತನಾಗದೆ ನಾನು ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಪಾರಾಗುವುದೆಂತು? (ಪರಪ. ೬೭). [ಸಂ.]

ವಿದಾರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೀಳು; ಇಬ್ಭಾಗಮಾಡು ; ಭೇದಿಸು : ಹೃದಯಮ ನಟಲವಿಂದುಜ್ ವಿದಾರಿಸುವುದಿಂತು ಕುಸುಮಮಯಮಲ್ತು (ಕವಿರಾ. ೩-೧೦೧) ; ಉದ್ವೃತ್ತನಂ ನಾರಸಿಂಹನ ರೂಪಿಂ ನಖದೊಳ್ ವಿದಾರಿಸಿ (ಜಗನ್ನಾ.ವಿ. ೬೫); ಕರಿಶಿರಮಂ ವಿದಾರಿಸೆ ಕರಾಗ್ರದ ಖಡ್ಗದೆ ವಜ್ರಪಾತದಿಂ ಗಿರಿ ಬಿರಿದಂತೆ ಮೇಣ್ಬಿರಿದುದು (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೦೩). ೨. ಕೊಲ್ಲು ; ವಧಿಸು ; ಸಾಯಿಸು : ಈ ಮುಟ್ಟುಗೆಟ್ಟ ದುರಾತ್ಮನಂ ವಿದಾರಿಸುವೆನೆಂದಾ ವಾನರಚರಾಮರಂಗೆ ಮುಳಿಸನುಳಿವಂತು ಧರ್ಮೋಪದೇಶಂಗೆಯ್ದು (ಪಂರಾಮಾ. ೧೦-೧೧೯ ವ) ;'ಸುರೇಂದ್ರನು ಪೂರ್ವದಲಿ ವೃತ್ರನ ವಿದಾರಿಸೆ ಬಂದುದಾತಗೆ ಜನಿತಕಲ್ಮಷರೋಷವಾ ದಿನಕೆ (ತೊರರಾ. ೧-೧೦-೨).
[ವಿದಾರಣ + - ಇಸು$_3$]

ವಿದಾಹ (ನಾ). ೧. ಅತಿಯಾದ ತಾಪ , —ಕಾವು : ನಿನ್ನತುಳನಾಮಜಪಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ನಿಟ್ಟೆಮಟ್ಟನತಿಶಯಾಂಗಿ ಸಾಧಿಸಿದಪಳ್ ನಿಜದೇಹವಿದಾಹಮುಕ್ತಿಯಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೮-೮೩) ; ಪಾನ, ಅಭ್ಯಂಗನ, ಸೇಚನವಸ್ತಿ ಮೊದಲಾದ ಕ್ರಿಯೆಗಳಂ ಮಾಡಿಸಲು . . . ಶಿರೋರೋಗ, ವಾತರೋಗ, ಅಂಗಪಾದಕೇಶವಿದಾಹಗಳೆಲ್ಲವು ಪರಿಹರಮಕ್ಕುಂ (ಸಕವೈ. ೧೪೯). ೨. ಅತಿಯಾದ ದಾಹ,— ಬಾಯಾರಿಕೆ. [ಸಂ.]

ವಿದಿಕ್ಕು (ನಾ). ಎರಡು ದಿಕ್ಕುಗಳ ನಡುವಿನ ದಿಸೆ ; ಈಶಾನ್ಯ, ವಾಯುವ್ಯ ಮುಂತಾದ ಉಪದಿಕ್ಕು : ವಾಮನಮುದ್ರೆಯ ಕಲ್ಲಿಂದಂ ತೆಂಕಲುಯಂಬೀ ದಿಕ್ಕು ವಿದಿಕ್ಕಿನ ನೀರೆರ್ರಕಲೊಳಗುಳ್ಳ ಹಿತ್ತಿಲು ಕೊಪ್ಪಂ (ಎಕ.VIII. ತೀರ್ಥಹ. ೧೪೪-೧೭; 1421);

ಉಕ್ಕಿದವು ನದಿ ಧೂಮಕೇತು ವಿದಿಕ್ಕಿನಲಿ ತೋಜಿದವು (ತೊರಂಠಾ. ೬-೩೬-೧೫) ; ಪೃಥ್ವಿ ಆಕಾಶಂಗಳಿಲ್ಲದಂದು ದಿಕ್ಕು ವಿದಿಕ್ಕುಗಳಿಲ್ಲದಂದು . . . ನಿಮ್ಮ ನೀವಱಿಯದ ಅನಂತಕಾಲವಿರ್ದರಂದು (ಅಪಂಡ. ೧ ೨). [< ಸಂ. ವಿದಿಶ್]

ವಿದಿತ (ಗು). ೧. ಬಲ್ಲ ; ತಿಳಿದ ; ಅರಿತ. ೨. ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ; ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾದ : ಅದಱೊಳಗಂ ಕಿಸುವೊಬಲಾ ವಿದಿತ ಮಹಾಕೊಪಣನಗರದಾ ಪುಲಿಗೆಱೆಯಾ ಸದಭಿಸ್ತುತಮಪ್ಪೊಂಕುಂದದ ನಡುವಣ ನಾಡೆ ನಾಡೆ ಕನ್ನಡದ ತಿರುಳ್ (ಕವಿರಾ. ೧-೩೬); ವಿದಿತ ವೇದಾರ್ಥದೊಳು ನಡದು . . . ಲೋಭಮಂ ತೊಱೆದೊಡಂ ತುದಿಗೆ ರಾಜ್ಯಾಂತರಂ ನರಕವೆಂಬುದು ತಪ್ಪದರಸುಗಳಿಗಿದು ನಿಶ್ಚಯಂ (ಹಚಿಕಾ. ೮-೨೬). ೩. ಅನುಮೋದಿಸಿದ ; ಒಪ್ಪಿದ. (ನಾ). ೪. ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದುದು ; ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದು : ವಿದಿತಂ ಪ್ರಾತೀತಿಕಂ ಕೋಮಳಮತಿಸುಭಗಂ ಸುಂದರಂ (ಆದಿಪು. ೧-೨೫) ; ವಿದಿತಂ ಕುರುಜಾಂಗಣಮೆಂಬುದು ವಿಷಯಂ ಭೂತಳಾಗ್ರದೊಳ್ ಕಡುಚೆಲ್ವಿಂದೊದವಿರ್ದುದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೬) ; ಹದಿಬದೆಯರ ಪೆಸರ್ಗೊಂಡು ಪೊಗಳ್ವುದು ವಿದಿತವ್ಯಸಲೆ ವೈದಿಕರಿಗೆ (ಹದಿಬ. ೨-೧೫). ೫. ಅರಿವು ; ತಿಳಿವಳಿಕೆ. ೬. ವಿಚಾರ ; ಆಲೋಚನೆ. ೭. ಒಪ್ಪಿಗೆ ; ಸಮ್ಮತಿ : ಪದವಿಗಳು ಗಿದವಿಗಳವೇತಕೆ ಮದನಹರ ನಿಮ್ಮ ಚಲಭಕ್ತಿಸುಪದವಿಯಂ ಕೃಪೆಯಿಂ ಪ್ರಸಾದಿಸಿ ಸಲಹು ನೀವೆನಗೆ ವಿದಿತವೆನಲು (ಬಸವು. ೨-೨೪). ೮. ತಿಳಿದವನು; ಪಂಡಿತ; ಜ್ಞಾನಿ. [ಸಂ.]

ವಿದಿತಪಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಿಳಿಯಪಡಿಸು ; ಗೊತ್ತಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು : ಅವನಿಂದ ತಾವು ಮಾಡಿಸಿದ ಅಪರಾಧವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಅವರು ಸುಂದರಿಗೆ ವಿದಿತಪಡಿಸಿರಲಿಲ್ಲ (ಪಳ್ಳಿಕಾ. ೯೦). [ವಿದಿತ + ಪಡು + - ಇಸು]

ವಿದಿತಾತ್ಮ (ನಾ). ೧. ವಿಖ್ಯಾತನಾದವನು ; ಕೀರ್ತಿವಂತ : ಉದಯ ಕೈಂಟಱೊಳಿಂದು ಕೂಡೆ ಸರುಜಂ . . . ಲಾಭಸಂಸ್ಥಾನದೊಳ್ ವಿದಿತಾತ್ಮಂ ಪಡೆಪಾಳಿ (ಜಾತಕ. ೧೮-೮). ೨. ತನ್ನನ್ನು ತಾನು ಅರಿತುಕೊಂಡವನು. [ಸಂ. ವಿದಿತಾತ್ಮನ್]

ವಿದಿತೆ (ನಾ). ತಿಳಿದವಳು; ಅರಿತವಳು : ವಿದಿತೆಯೆನಾಂ ತನಗಲ್ಲಂದದೊಳಂ ಪರಿಹೃತ ಸಮಸ್ತಸಂಗೆಯೆನ್ನೀ ಹೃದಯಂ ನೋಡಲ್ಬಯಸಿದಪುದಕಾರಣಪಕ್ಷಪಾತಿಯೆನಿಸಿದ ತನ್ನಂ (ಕಾದಂಬ. ೧೯೨). [ಸಂ. ವಿದಿತಾ]

ವಿದಿತೋಮಾವರ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಸಿದ್ಧಳಾದ ಪಾರ್ವತಿಯ ಪತಿ ; ಶಿವ. ೨. ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಕೀರ್ತಿಗೆ ಒಡೆಯನಾದವನು. ೧ , ೨ : ಅಂಗೋತ್ರಭೇದಿ ವಿಬುಧೇಶ್ವರನಲ್ಲಂ ಧೃತಕಳಾಕಳಾಪಂ ದೋಷಾಕರನಲ್ಲಂ ವಿದಿತೋಮಾವರನಾತ್ತ ಭುಜಂಗನಲ್ಲನೀ ಭೂಪಾಳಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೧೨). [ಸಂ.]

ವಿದಿಶ (ನಾ). = ವಿದಿಕ್ಕು : "ಅಂತರಾಳದಿಶಃ, ವಿದಿಶಃ, ಪ್ರದಿಶಃ—ಈ ೩ ಗೊಂಟುಗಳ ಪೆಸರ್" (ಪಠಾಯು. ೧೬-೧೧೨). [ಸಂ. ವಿದಿಶ್]

ವಿದಿಶೆ (ನಾ). = ವಿದಿಕ್ಕು : "ಪ್ರಾಚಿಯವಾಚಿ ಪ್ರತೀಚಿಯುದೀಚಿಯಾಶಾಚತುಷ್ಕಂ ಫಲವಿಡಿಯಿಂದವಾ ಚ[ತು:]ಪ್ರದಿಶ ವಿದಿಶೆಗಳ್" (ವಸ್ತುಕೋ. ೯-೪೯). [ಸಂ. ವಿದಿಶ್]

ವಿದೀರ್ಣ (ಗು). ೧. ಸೀಳಿದ ; ಮುರಿದ ; ಭೇದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ೨. ತೆರೆದ ; ಅಗಲವಾಗಿ ಬಿರಿದ : 'ವಿದೀರ್ಣಾನನ' ಪರಾ. ೩. (ಅಂತರಂಗಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ) ನೊಂದ ; ಗಾಸಿಗೊಂಡ : ತಂದೆಯ ವಿದೀರ್ಣಹೃದಯದ ಬೇಡಿಕೆಯಲ್ಲವೂ ಆ ಒಂದೊಂದು ನುಡಿಯಲ್ಲೂ ಧ್ವನಿತವಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ಹೊಸಬ್ಬ. ೪೪). (ನಾ). ೪. ಸೀಳಿದುದು ; ಭೇದಿಸಲ್ಪಟ್ಟುದು : ಕಲ್ಲಿದ್ದಲ ಗಣಿಯನ್ನು ವಿದ್ಯುತ್ತಿನ ಶಿಖೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದುದಾದರೆ . . . ಭೂಗರ್ಭವು ನೂರು ಹೋಳಾಗಿ ವಿದೀರ್ಣವಾಗಿ ಬಿಡುತ್ತದೆ (ಸುಬೋಧ. I. ೧೭). ೫. (ಅಂತರಂಗಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ) ನೊಂದುದು; ಗಾಸಿಗೊಂಡುದು : ಅವನ ಮನಸ್ಸು ಅಧೀರವಾಗಿತ್ತು ; ಹೃದಯವು ವಿದೀರ್ಣವಾಗಿತ್ತು (ಸಮಜೀ. ೫೮೭) ; ತನ್ನ ಮಗನ ಮುಖದ ವಿಷಣ್ಣತೆ ನೆನೆನೆನೆದು ಅಪೂರ್ವನ ತಾಯಿಯ ಹೃದಯವೂ ವಿದೀರ್ಣವಾಗಿ ಹೋಗಿದೆ (ಇಪ್ಪ. ೭೪). ೬. ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಆಘಾತವಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ವ್ಯಥೆಯಿಂದ ವಿದೀರ್ಣಳಾಗಿ ಹೋಗುವ ಅಸಹಾಯಹೆಣ್ಣಿನ ಹೃದಯದಂತೆ ಅವಳೆದೆ ಬಿರುಕು ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗಿತ್ತು (ಅಲ್ಪವಿ. ೪) ; ರಾಜ ವಿದೀರ್ಣನಾಗಿ ಹೋದ (ವಂಶವೃ. ೩೦೦). [ಸಂ.]

ವಿದೀರ್ಣಹೃದಯೆ (ನಾ). ಮಾನಸಿಕವಾಗಿ ನೊಂದವಳು ; ದುಃಖಿನಿ : ನೀವುಜ್ಜಯಿನಿಗೆ ಬಿಜಯಂಗೆಯ್ದಿರೆಂಬುದನಾಂ ಕೇಯೂರಕನ ಪೇಟ್ಟೆಯಿಂದಱಿದು ಭೋಂಕನೆ ವಿದೀರ್ಣಹೃದಯೆಯಾಗಿ (ಕಾದಂಬ. ೫೪೬). [ಸಂ. ವಿದೀರ್ಣಹೃದಯಾ]

ವಿದೀರ್ಣಾನನ (ನಾ). ೧. ಅಗಲವಾಗಿ ತೆರೆದ ಬಾಯಿ. ೨. ಅಗಲವಾಗಿ ತೆರೆದ ಬಾಯುಳ್ಳವನು : ಇಂತುದ್ವೃತ್ತರಾರಂಬಿನಂ ಗ್ರಸನಾಟೋಪದಿನೆಯ್ದಿದಂ ಹರಿಯನುತ್ಕರ್ಣಂ ವಿದೀರ್ಣಾನನಂ (ಜಗವಿ. ೫-೪೫). [ಸಂ.]

ವಿದು[1] 'ಬಿದು[1]' ನೋ.

ವಿದು[2] (ನಾ). ೧. ಆನೆಯ ಕುಂಭಸ್ಥಳದ ಮಧ್ಯಭಾಗ : ಶುಂಡಾಳನಿಕಾಯಮಂ ವದನದಿಂದಿಱಿದೆತ್ತಿ ವಿದುಪ್ರದೇಶಮಂ ಸೀಳಿ ಬಿಸುಟ್ಟು ಸಂಹರಿಪ ಕಾಲನವೊಲ್ ತ್ರಿಜಗದ್ವಿಭೂಷಣವ್ಯಾಳಗಜೇಂದ್ರಮೃತರಲು (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೨-೮). ೨. ನೀರಾನೆ. [ಸಂ.]

ವಿದುರ (ಗು). ೧. ತಿಳಿದ ; ಬಲ್ಲ ; ನುರಿತ. (ನಾ). ೨. ವಿದ್ವಾಂಸ ; ಪಂಡಿತ : "ಜ್ಞಾತಾ, ವಿದುರಃ, ವಿಂದುಃ - ೩ ತಿಳಿಯುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನ ಪೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೩೦). ೩. ವಂಚಕ ; ಕಪಟಿ. ೪. ಮಹಾಭಾರತದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ ಹಾಗೂ ಪಾಂಡುವಿನ ತಮ್ಮ : ಆದರಂಬೆರಸು ಪೆತ್ತರಂದು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ ವಿಖ್ಯಾತ ಪಾಂಡುರಾಜ ವಿದುರರ್ಕಳಂ ಕ್ರಮದೆ ಮೂವರುಂ ಮೂವರಂ (ಶಂಪಧಾ. ೧-೯೬); ತಿಳುಹಿದನು ವಿದುರನು ಮಹೀಪತಿತಿಲಕನನು ನಯನೀತಿಧರ್ಮಂಗಳ ಸುಸಂಗತಿಯಿಂದ ನೂಕಿದರಿವರು ಯಾಮಿನಿಯ (ಕುಮಾಉ. ೩ ಸೂಚನ). [ಸಂ.]

ವಿದುರ್ಮಣಿ (ನಾ). [ಅಶ್ವಶಾ] ಕುದುರೆಯ ಕಿವಿಯ ಸಮೀಪದ ಒಂದು ಅಂಗಭಾಗ : ಕಿವಿಯ ಪೊಱಗಣ್ಣ ಬಿದುವೆಂಬ ಪೆಸರಕ್ಕುಂ ಬಿದುವಿನ ಸಮೀಪದೆಡೆಗೆ ವಿದುರ್ಮಣಿಯೆಂಬ ಪೆಸರಕ್ಕುಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೮೮-೬). [ಸಂ.?]

ವಿದುಲ, ವಿದುಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಲಸಸ್ಯ ; ಬೆತ್ತ : "ಪರಿವ್ಯಾಧಃ, ವಿದುಲಃ, ನಾದೇಯಾ, ಅಂಬುವೇತಸಃ - ೪ ನೀರುಹಬ್ಬೇಗಿಡ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೧೮). **ವಿದುಳ** : ಕತ್ತಕಾಟು ಮೊಬರಿ ಉತುತೆ ಬೆಲ ವಿದುಳ ಬೂಸ ಮುಂತಾಗಿ (ಎಕ. VIII. ತೀರ್ಥಹ. ೭೩-೨೪; 1674). [ಸಂ.]

ವಿದುಷಿ (ನಾ). ಪಾಂಡಿತ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದವಳು ; ಪಂಡಿತೆ : ವಿಜಯನಗರದ ರಾಜ್ಞೀ ಗಂಗಾದೇವಿ ಎಂತಹ ವಿದುಷಿ ? (ಭಾರದ. ೪೮೯); ಪ್ರೌಢಕಾವ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸಿದ ವಿದುಷಿಯರು ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿದ್ದಾರೆ (ಕರ್ನಾಕ. ೪೧). [ಸಂ. ವಿದುಷೀ]

ವಿದುಳ 'ವಿದುಲ' ನೋ.

ವಿದೂರ (ಗು). ೧. ಅತಿದೂರದ ; ಬಹುದೂರದಲ್ಲಿರುವ. ೨. ಪಡೆಯ ಲಸಾಧ್ಯವಾದ; ನಿಲುಕದ. ೩. ಇಲ್ಲವಾದ ; ರಹಿತ. (ನಾ). ೪. ಬಹಳ ದೂರ ; ಅತಿದೂರ. ೫. ಇಲ್ಲವಾದುದು ; ರಹಿತವಾದುದು : ಗುಣ ಯುಕ್ತಮುಂ ದೋಷವಿದೂರಮುಮಾಗೆ ಮೆಚ್ಚಿ ಕೈಕೊಳ್ಳುದಿದಂ (ಕಮಲ. ೪). ೬. ಬಹಳ ದೂರದಲ್ಲಿರುವವನು : ನಿಖಿಳಗುಣಶೃಂಗಾರಿ ಕುಸುಮವಿಶಿಖವಿಕಾರವಿದೂರಂ (ಬಸವು. ೬೨-೨). ೭. ನವರತ್ನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ ವೈಡೂರ್ಯವು ದೊರಕುವ ಬೆಟ್ಟ ಅಥವಾ ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು. [ಸಂ.]

ವಿದೂರಗತ (ನಾ). ಬಿಟ್ಟುದು ; ಕಳೆದುದು : ಇದು ವಿದಿತ ವಿರುದ್ಧಾರ್ಥಕ್ಕುದಾ ಹೃತಂ ಹರಣಮಾತ್ರಮಿನ್ನಪ್ಪುವನುಂ ಸದಭಿಮತಕಾವ್ಯಪದವಿಧಿವಿದೂರಗತಮಾಗೆ ಪರಿಹರಿಕ್ಕೆ ಬುಧರ್ಕಳ್ (ಕವಿರಾ. ೧-೯೩). [ಸಂ.]

ವಿದೂರಪಾತ (ನಾ). ಅತಿದೂರದ ಎಸೆತ : ನಗವನೊಡ್ಡಿದರೊಂದ ಸರಳಲಿ ಹುಗಿಲುಗಳೆವ ವಿದೂರಪಾತದಿ ಗಗನಯಂತ್ರವನೆಸುವ ಜೋಕೆಯ ಜೋದವಿದ್ಯದಲಿ . . . ದಂತಿ ಶಿಕ್ಷೆಗೆ ಮಿಗಿಲು ಭಗದತ್ತಾದಿಗಳೆಂದುದು ಕುಮಾರಕರ (ಕುಮಾಆ. ೭-೩). [ಸಂ.]

ವಿದೂಷಕ (ಗು). ೧. ಕಲುಷಿತಗೊಳಿಸುವ ; ಮಲಿನಗೊಳಿಸುವ. ೨. ತಪ್ಪು ಕಂಡುಹಿಡಿಯುವ ; ಹುಳುಕು ಹುಡುಕುವ. ೩. ನಿಂದಿಸುವ ; ದೂಷಿಸುವ. ೪. ಹಾಸ್ಯದ ; ತಮಾಷೆಯ : ನೀನು ಮದನವ್ರತವಾಗಿ ರತಿ ರಾಗಿಣಿಯರತ್ತ ಬಿರ್ದುಗೊಂಡಾಡುವ ನಸೆಯ ದಾಹದ ದೆಪ್ಪಾಳವು ಕಾಲರುದ್ರನ ಫಾಲಾಕ್ಷಿಯಲ್ಲಿಯೂ

ವಿನೋದಬಾಷ್ಪವನ್ನೂರೆಯಿಸುವಂತಹ ವಿದೂಷಕಲೀಲೆಯಾಗಿದೆ (ಮಂತ್ರಶ. ೭೧-೯). (ನಾ). ೫. ಹೊಲೆಗೊಳಿಸುವವನು ; ಭ್ರಷ್ಟಗೊಳಿಸುವವನು : ಹೀನಸತ್ವರು ಸತ್ಯಧರ್ಮವಿಹೀನರರ್ಥಪರಾಯಣರು ಕುಜನಾನುರಕ್ತರು ವರ್ಣಧರ್ಮಾಶ್ರಮ ವಿದೂಷಕರು . . . ಕಲಿಯುಗದ ಮನುಜರು (ಕುವ್ಯಾ.ಅ. ೧೦-೩೪). ೬. ದೋಷಾರೋಪಣೆ ಮಾಡುವವನು ; ನಿಂದಕ ; ದೂಷಕ. ೭. ಉಲ್ಲಾಸಿ; ವಿನೋದಶೀಲ. ೮. ಹಾಸ್ಯಮಾಡುವವನು ; ಹಾಸ್ಯಗಾರ. ೯. ವಿಷಯಲಂಪಟ ; ಕಾಮುಕ. ೧೦. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಶೃಂಗಾರ ಮತ್ತು ವಿನೋದದ ಕ್ರೀಡೆಗಳ ವಿಷಯಗಳಿಗಾಗಿ ನಾಯಕನಿಗೆ ಆಪ್ತಸಹಾಯಕರಾಗಿ ಇರುವ ನಾಲ್ಕು ಮಂದಿ ಭೋಗಸಖರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ: ಆಗಳ್ ತನ್ನೊದನ ತೊಟಲ್ಯ ನಾಗರಕ ವಿಟ ವಿದೂಷಕ ಪೀಠಮರ್ದಕರ್ಕಳನಿರಲ್ವೇಳ್ದು (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೧೦ ವ) ; ಬಚ್ಚನಾಲಗೆಯ ಬೀಳೆಂದು ಹಾಸಂಗಿಯಂ ಪಚ್ಚೆಯ ವಿದೂಷಕನುರುಳ್ಚಿದಂ ಬಾಲೆಯರ ಮೆಚ್ಚಿಸುವ ಕಟಕಿವಾತುಗಳ ಜಾಣ್ಮೆಗಳಿಂದೆ ಪಗಡೆಯಾಡುವ ನೆವದೊಳು (ಜೈಮಿಭಾ.೬-೩೧). [ಸಂ.]

ವಿದೂಷಕತನ (ನಾ). ಹಾಸ್ಯ ; ತಮಾಷೆ : ವಿದೂಷಕತನದಿಂದ ಇಲ್ಲವೆ ವಿಚಿತ್ರವರ್ಣನೆಯಿಂದ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ನಗಿಸಬಹುದು. ಆದರೆ ಹೃದಯದಿಂದ ಬರುವ ನಗೆಯಲ್ಲ ಇದು (ಕಥಕ. ೧೬). [ವಿದೂಷಕ + - ತನ]

ವಿದೇಶ (ನಾ). ತನ್ನದಲ್ಲದ ದೇಶ ; ಹೊರನಾಡು ; ಪರದೇಶ : ದೇಶವಿದೇಶಗಳವರ ವ್ಯಾಪಾರ ವ್ಯವಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ಪಕ್ಷದವರಿಗೂ ಅನ್ಯಾಯವಾಗದಂತೆ . . . ವ್ಯವಹಾರಧರ್ಮ, ಪರಸ್ಪರವಿಶ್ವಾಸ ಇವು ಸ್ಥಾಪಿತವಾಗಬೇಕು (ಹಣಪ್ರ. ೮೧). [ಸಂ.]

ವಿದೇಶಭ್ರಮಣ (ನಾ). ಪರದೇಶದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಸಂಚಾರ ,—ತಿರುಗಾಟ : ಅವಗಡವನೇವೇಳುವೆನು ಪಾರ್ಥಂಗೆ ಬಂದುದಕಾಲಗತಿಯ್ಮಸಲೆ ವಿದೇಶಭ್ರಮಣವಾಯ್ತು (ಕುವ್ಯಾ.ಅ. ೧೯-೧). [ಸಂ.]

ವಿದೇಶವ್ಯವಹಾರ (ನಾ). ಒಂದು ದೇಶವು ಪರದೇಶಗಳೊಂದಿಗೆ ನಡೆಸುವ ಕಾರ್ಯಭಾರ : ರಾಷ್ಟ್ರದ ವಿದೇಶವ್ಯವಹಾರ ನೀತಿ, ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಆಡಳಿತ, ರಕ್ಷಣಾ ಸಿದ್ಧತೆ - ಇತ್ಯಾದಿ ಹಲವಾರು ರೀತಿನೀತಿಗಳು ಪಕ್ಷಗಳಿಂದಲೇ ರೂಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಕಾರ್ಯಗತ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟುವು (ರಾಜಪ. ೨). [ಸಂ.]

ವಿದೇಶಾಂಗ (ಗು). ನೆರೆಹೊರೆಯ ಮತ್ತು ದೂರದ ರಾಷ್ಟ್ರಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ: ಲೋಕಸಭೆಯಲ್ಲಿ ವಿದೇಶಾಂಗನೀತಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ದೀರ್ಘಚರ್ಚೆ ನಡೆಯಿತು (ರಖಿ). [ಸಂ.]

ವಿದೇಶಿ (ಗು). ೧. ಹೊರನಾಡಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ಪರದೇಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ : ಚುರುಕಾಗಿ ವಿದೇಶಿವ್ಯಾಪಾರ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲ ಹಲವು ಕಟ್ಟುಪಾಡುಗಳೂ ಸುವಿಧಾನಗಳೂ ಏರ್ಪಟ್ಟು ಆ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಸಹಕಾರಿಯಾಗುತ್ತವೆ (ಹಣಪ್ರ. ೮೪). (ನಾ). ೨. ಹೊರದೇಶದವನು ; ಪರದೇಶಿ : ವಿದೇಶಿಯರು ಕೊಟ್ಟ ಸಾಲಗಳು (ಹಣಪ್ರ. ೨೨೬). [ಸಂ. ವಿದೇಶಿನ್]

ವಿದೇಶಿಕಾಟಿ (ನಾ). ವಿಶೇಷವಾದ ಸೊಬಗನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು ; ರಸಿಕ : ಜಗಕೆ ಜಿನೇಂದ್ರರುಕ್ತಿಯ ಸರಸ್ವತಿಯಾಕೆಗೆ ರಮ್ಯರೂಪು ಚಿತ್ತಗುಣವಿಳಾಸಮಿಲ್ಲೆನಲವೇಡಿ ವನುತ್ತಮಕಾವ್ಯದೊಳ್ . . . ಬಗೆ ಬಗೆ ಮಾತು ಮಾತು ಸತಿ ಭಾರತಿ ಕೊಳ್ಗೆ ವಿದೇಶಿಕಾಟಿನೊಳ್ (ಅರ್ಧನೇ. ೧-೩೮). [(ಸಂ.ವಿ-) + < ದೇಸಿಗಾಟಿ]

ವಿದೇಶಿವಿನಿಮಯ (ನಾ). ಒಂದು ದೇಶಕ್ಕೂ ಪರದೇಶಗಳಿಗೂ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕೊಡುಕೊಳ್ಳುವ ವ್ಯವಹಾರ : ವಿದೇಶಿವಿನಿಮಯ, ಬಡ್ಡಿಯ ದರಗಳು ಇವುಗಳನ್ನು ಸ್ತಿಮಿತದಲ್ಲಿ ನಡಸುವುದಕ್ಕೆ . . . ಕಳವಳ ಪಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ (ಹಣಪ್ರ. ೩೧೪). [ಸಂ.]

ವಿದೇಶೀಯ (ಗು). ೧. = ವಿದೇಶಿ ೧ : "ವಿದೇಶೀಯ ರಾಜ್ಯ" ಎಂದರೆ ಭಾರತವಲ್ಲದ ಇತರ ಯಾವುದೇ ರಾಜ್ಯ ಎಂದು ಅರ್ಥ (ಭಾಧಾನ. ೨೨೩). (ನಾ). ೨. = ವಿದೇಶಿ ೨ : ವಿದೇಶೀಯರು ನಮ್ಮ ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳನ್ನು ಕಲಿಯ ಹೋದರೆ ಹೀಗೆಯೇ ನಗೆಗೀಡಾಗಬಹುದು (ಸಮುಜೀ. ೫೬೩). [ಸಂ.]

ವಿದೇಹ (ಗು). ೧. ಶರೀರವಿಲ್ಲದ ; ಅಮೂರ್ತ. ೨. ಗತಿಸಿದ ; ದೇಹತ್ಯಾಗಮಾಡಿದ. (ನಾ). ೩. ಶರೀರವಿಲ್ಲದವನು ; ಅನಂಗ ; ಕಾಮ. ೪. ಶರೀರವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡವನು ; ದೇಹತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿದವನು : ಉತ್ತಮತಪಂಗಳಿಂದತ್ಯುತ್ತಮದೇಹರ್ ವಿದೇಹರಪ್ಪುದರಿಂ ಮಯ್ಯುತ್ತನ್ನರ್ಥತೆಯಂ ತಾಳ್ದಿತ್ತು ವಿದೇಹಂ ವಿದೇಹಮೆಂಬೀ ಪೆಸರಂ (ಆದಿಪು. ೧-೫೩). ೫. ಬಿಹಾರದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ನಾಡು; ಮಿಥಿಲೆ; IP ಈಗಿನ ದರ್ಭಂಗ : ಕಾಬೇರೀ ಕಪಿನೀ ಶ್ರೀನದೀ ಭಿರಲಂಕೃತಸ್ಯ ವಿದೇಹ ಇವ ಬಭ್ರಾಜಮಾನಸ್ಯ ಅಧಿಪತಿಃ (ಎಕ. IV (R). ಎಳಂದೂ. ೧೬೭-೧೫ ; ಕ್ರಿ. 550) : ವರವಿದೇಹನೃಪಾಲನಾ ನಿಮಿಧರಣಿಪಂಗುದುಭವಿಸಿಮದ ವಿಸ್ತರಿಸಿದನು (ತೊರರಾ. ೧-೧೬-೨೧). ೬. (ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಜನಕರಾಜನು ಸೇರಿದಂತೆ) ವಿದೇಹದ ದೊರೆ,—ರಾಜ : ಆ ವಿದೇಹಪರಂಪರೆಯ ನೃಪರ ಚರಿತವನು ಕೊಂಡಾಡಿ ಜನಕನ ಧಾರ್ಮಿಕತನವನೊರೆದನು ಮುನಿ ವಸಿಷ್ಠಂಗೆ (ತೊರರಾ. ೧-೧೬-೨೧). ೭. [ಜೈನ] ಜಂಬೂದ್ವೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಏಳು ವಿಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯದು ; IP ನಿಷಧ ಮತ್ತು ನೀಲಪರ್ವತಗಳ ಹಾಗೂ ಪೂರ್ವಪಶ್ಚಿಮಸಮುದ್ರಗಳ ನಡುವಿನ ಕ್ಷೇತ್ರ : ಆ ತಿರ್ಯಗ್‌ಲೋಕದ ನಟ್ಟನಡುವೆ ಲವಣಜಲಧಿಪರಿವೃತಮಾಗಿ ಭರತ ಹೈಮವತ ಹರಿವರ್ಷ ವಿದೇಹ ರಮ್ಯಕ ಹೈರಣ್ಯವತ್ಯೈರಾವತಂಗಳೆಂಬೇಳುಂ ಜನಪದಂಗಳಿಂ . . . ಎಸೆದು (ಆದಿಪು. ೧-೪೮ ವ) ; ಇಂತಿದೆ ನೆಲೆಯೆನಗೆಂದು ಪದಾಂತರದಿಂದತನು ತನ್ನ ಪೆಸರನದರ್ಕಂ ಸಂತಸದಿನಿಟ್ಟನೆನೆ ಚೆಲ್ವಂ ತಳೆದ ವಿದೇಹನಾಮಮಾ ಮಹಿಗೆಸೆಗುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧-೭೯). [ಸಂ.]

ವಿದೇಹಕೈವಲ್ಯ (ನಾ). ದೇಹತ್ಯಾಗದ ನಂತರ ಸಿಗುವ ಮೋಕ್ಷ ,—ಮುಕ್ತಿ : ಜಗವಿದಾನೆಂಬ ಮಾತಿನ ಬಗೆಯನುಳಿದ ವಿದೇಹಕೈವಲ್ಯವದು ಫಲಿಸುವುದ್ಯಸೆ (ಗಗತಾ. ೨೨-೧೦೨) ; ಆ ಬ್ರಹ್ಮನೂ ಆ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಸೇರಿರುವ ಇತರ ಜೀವಾತ್ಮರೂ ಬ್ರಹ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರದಿಂದ ವಿದೇಹಕೈವಲ್ಯವೆಂಬ ಪರಮಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದುವರು (ಒಂದಸಾ. ೧೯೮). [ಸಂ.]

ವಿದೇಹಿ (ನಾ). ದೇಹವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡವನು ; ದೇಹತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿದವನು : ಧರ್ಮ, ಅರ್ಥ, ಕಾಮ, ಮೋಕ್ಷ ಎನ್ನುವ ಚತುರ್ವಿಧ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತನು ವಿದೇಹಿಯಾದಾಗ ಮುಕ್ತಿ ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ (ತತ್ತ್ವಪ್ರಾ. ೩೩೮). [ಸಂ. ವಿದೇಹಿನ್]

ವಿದ್ದಿ 'ಬದ್ದಿ₂' ನೋ.

ವಿದ್ದೆ 'ಬಿಜ್ಜೆ' ನೋ.

ವಿದ್ದೆಪಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀವಿದ್ದೆಪಯ್ಯ (ಎಕ. II. ೪೨; ಕ್ರಿ. 1000). [ವಿದ್ದಪ ? + ಅಯ್ಯ₁]

ವಿದ್ದೆರಾಶಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಅಕ್ಕರಿಗಂಗೆ ಬೇಡಿದ ನರಂಗೆ ತಪಸ್ವಿಗೆ ದೇಸಿಗಂಗೆ ಮೆಚ್ಚಿದೊಡೋತೊಡೆ ಕೂರ್ತೊರ್ಡೀಗಳುಮ್ಮಿಕ್ಕೆ[ದರ್ಗಿ]ೀವೆನೆಂಬುದಿದು [ವೀ]ವ ಗುಣಂ ಸಲೆ ವಿದ್ದೆರಾಶಿಯ (ಸೌಇಇ. VIII. ೫೬ :-೬ ; ?). [?]

ವಿದ್ಧ (ಗು). ೧. ಚುಚ್ಚಿದ ; ತೂತುಕೊರೆದ ; ರಂಧ್ರಮಾಡಿದ : ಮುದ್ರಸಹಜಾತವಿದ್ಧಚ್ಛಿದ್ರಾನ್ವಿತ ಕರ್ಣಯುಗಳಪಾಳಿಗಳೊಳ್ ಸಂವಿದ್ರುತರಜಂಗೆ ಹರಿ ವಿಲಸದ್ರುಚಿಮದ್ವಜ್ರಕುಂಡಲಂಗಳನಿಟ್ಟಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೫೯). ೨. ಗಾಯಗೊಂಡ. ೩. ಹೊಡೆದ ; ಪ್ರಹರಿಸಿದ. ೪. ಎಸೆದ ; ಬೀರಿದ. ೫. ಎದುರಿಸಿದ ; ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸಿದ. ೬. ಹೋಲುವ ; ಸಾದೃಶ್ಯವಿರುವ. ೭. ಪರಸ್ಪರ ಸೇರಿದ, —ಕೂಡಿದ. ೮. ತಿಳಿದ ; ಬಲ್ಲ ; ವಿದ್ವತ್ತಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ. (ನಾ). ೯. ತೂತಾದುದು ; ರಂಧ್ರ ಕೊರೆದುದು : ವಜ್ರದೆಲ್ಲಗಟ್ಟುಂ ವಜ್ರದ ಸುತ್ತುಂ ವಜ್ರನಾರಾಚವಿದ್ಧಮುಮಪ್ಪಾದಿಮಪ್ಪ ವಜ್ರರ್ಷಭನಾರಾಚಸಂಹನನಮುಮಂ . . . ಮಾಟ್ಕುಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೫೭೬). ೧೦. ಹಾವಿನ ಕಡಿತದ ಒಂದು ರೀತಿ ; ಎರಡು ಹಲ್ಲನ್ನು ಊರಿ ರಂಧ್ರ ಕೊರೆದಂತೆ ಕಚ್ಚುವಿಕೆ : ಆ ಸರ್ಪದಂಶ ಅವಲುಪ್ತವೆಂದು ದಷ್ಟವೆಂದು ವಿದ್ಧವೆಂದು ಖಂಡಿತವೆಂದು ನಾಲ್ಕು ತೆಱ . . . ಎರಡು ಹಲ್ಲು ನಟ್ಟು ಗಾಯವಾದುದು ವಿದ್ಧ ಎನಿಸಿಕೊಂಬುದು (ವೈದ್ಯಸಾ. II. ೧೪೫). 'ಅವಲುಪ್ತ' ಪರಾ. ೧೧. ಹೊಡೆತ ; ಏಟು ; ಪ್ರಹಾರ : ಸಂಚಳೋದಾರಹಾರಮಂ ತಳದೊಳೊತ್ತಿ ಪೊಂದು ನೆವದಿಂದನಂಗಾಸ್ತ್ರವಿದ್ಧಮಂ ಪಡೆದು ಗೂಡುವಾಯ್ದೆರ್ದೆಯನೊತ್ತಿ ನಿಷ್ಕಂಪ

ಪಕ್ಷಮಾಂತು ತರಳಾಕ್ಷಿ ವಿಸ್ಮಯದೆ ಚಕ್ರಿಯಂ ನೋಡಿದಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೧-೨೦). ೧೨. ಗಾಯಗೊಂಡವನು ; ಹೊಡೆತವನ್ನು ತಿಂದವನು : ಬಾಣ ಬಿಟ್ಟನು ವ್ಯಾಧ ವೈರನಿಲಯನಿಷಾದ ಬಿಟ್ಟನೂ ವಿದ್ಧಕ್ರೌಂಚನಿಕೊ—ಬಿದ್ದ ಬಿದ್ದ (ಕ್ರೌಂಚಧ್ವ. ೬೨-೫೩). ೧೩. ಚಿತ್ರಿಸುವಿಕೆ ; ಚಿತ್ರಣ : 'ಪರವಿದ್ಧ', 'ವಿದ್ಧಪದ್ಧತಿ' ಪರಾ. ೧೪. ಸಾದೃಶ್ಯಮೂಲವಾದ ಚಿತ್ರ : ಇದು ದಲ್ ನೋಡ ಮನುಷ್ಯ ವಿದ್ಧಮಣಮಲ್ತೀ ಗಂಡರೂಪಾವುದಿಂತಿದಱೊಳ್ ತಳ್ತಿಸದಿರ್ದ ಪೆಣ್ ಸುರವಧೂಬಿಂಬಂ (ಆದಿಪು. ೩-೮೭); ಮನೋಜಾತನಸಂಗನಾಗಿ ಮನದಿಂದಂ ಮಾಡಿದಂ ಪೆಣ್ಣ ವಿದ್ಧಮನೆಂಬಂತುಟು ಗಾಡಿ ರೂಢಿಯ ಜಯಾಶ್ಯಾಮಾಮಹಾದೇವಿಯಾ (ಅನಂಪು. ೨-೧೩). 'ವಿದ್ಧಂಬರೆ' ಪರಾ. ೧೫. [ನಾಟ್ಯ] ನರ್ತನದ ಒಂದು ಭಂಗಿ; P "ಕಾಲುಗಳನ್ನು ಸ್ವಸ್ತಿಕದಂತಿರಿಸಿ ಒಂದು ಕಾಲನ್ನು ಕುಂಚಿತ ಮಾಡಿ ತೂಗಿಸಿ ಮುಂದಕ್ಕೆ ನೀಡುವುದು" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೬೨೫ ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ವಿದ್ಯುದ್ಭ್ರಾಂತ . . . ವಿದ್ಧ ಪ್ರಾವೃತ್ತ ಉಲ್ಲೋಲ ಈ ಹತ್ತೊಂಬತ್ತು ದೇಶೀಯ ಸಂಬಂಧದ ಆಕಾಶಚಾರಿಗಳು (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೬-೧೭ ವ). [ಸಂ.]

ವಿದ್ಧಂಬರೆ (ಕ್ರಿ). ಚಿತ್ರವನ್ನು ಬರೆ; ಚಿತ್ರಿಸು : ಬೀಣೆ ವಾಜಿಪ ವಿದ್ಧಂಬರೆವ ಪರಚಕ್ರಮಿಕ್ಕುವ ಪರಿಹಾಸದೊಳಿರ್ಪ ಬಿನದಮವರ್ಗಳ ಬಿನದಂ (ಅಜಿಪು. ೩-೮).

[ವಿದ್ಧ + ಬರೆ]

ವಿದ್ಧಕ (ನಾ). [ಕಾಮಶಾ] ಆಲಿಂಗನದ ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಸಂತಸದಿಂ ಕುಳ್ಳಿರ್ದುಮದೆಂತಾದೊಡಮಿರ್ಪ ಗಾಡಿಕಾಱನನೊಲವಿಂ ಪಿಂತವರ್ದಪ್ಪಲ್ ಮಗುಳ್ಚುವನಂತೊಡರ್ದೊಡನಪ್ಪಿದಪ್ಪು ವಿದ್ಧಕಮೆನಿಕುಂ (ಮನ್ಮವಿ. ೧೧-೫). [ಸಂ.]

ವಿದ್ಧಕರ್ಣಿ (ಗು). ೧. ತೂತುಮಾಡಿದ ಕಿವಿಗಳುಳ್ಳ. (ನಾ). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಅಗುಳುಶುಂಠಿ: "ಪಾಠಾ, ಅಂಬಷ್ಠಾ, ವಿದ್ಧಕರ್ಣೀ . . . ವನತಿಕ್ತಕಾ - ೧೦ ಅಗರುಶೊಂಠಿ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೧). [ಸಂ. ವಿದ್ಧಕರ್ಣೀ]

ವಿದ್ಧಕಾಮಾಲೆ (ನಾ). ಕಾಮಾಲೆರೋಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ದ್ರಾಕ್ಷೆಹಣ್ಣು ಕೊತ್ತಂಬರಿ ಯಷ್ಟಿಮಧುಕ ಏಲಕ್ಕಿ ಶುಂಠಿ ಇವನ್ನು ಸಮಾನಂಗೊಂಡು ಚೂರ್ಣವಂ ಮಾಡಿ ಸಕ್ಕರೆ ಬೆರಸಿ ದಿನ ೧ ಕ್ಕೆ ೬ ತೂಕವ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ವಿದ್ಧಕಾಮಾಲೆ ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿಷವಿ. ೧೩೦). [ವಿದ್ಧ? + ಕಾಮಾಲೆ]

ವಿದ್ಧಪದ್ಧತಿ (ನಾ). ಚಿತ್ರವನ್ನು ಬರೆಯುವ ರೀತಿ,–ಪ್ರಕಾರ : ಶ್ರುತಿವಿದ್ಧಮಾತ್ಮವಿದ್ಧಂ ಪರವಿದ್ಧಮೆಂಬ ವಿದ್ಧಪದ್ಧತಿಯುಮಂ . . . ಪರಿಭಾವಿಸಿ ನೋಡಿ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೫-೪೨) ; ಶ್ರುತವಿದ್ಧಮಾತ್ಮವಿದ್ಧಂ ಪರವಿದ್ಧಮೆಂಬ ವಿದ್ಧಪದ್ಧತಿಯೊಳಂ . . . ಅಳವಡೆ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೫-೭೦ ವ). [ಸಂ.]

ವಿದ್ಯ (ನಾ). ೧. ತಿಳಿವಳಿಕೆ ; ಪಾಂಡಿತ್ಯ ; ಪರಿಣತಿ : ಸರಿಯೇ ವಿದ್ಯಕೆ ಬಂಧು ಮಾರನಿದಿರೊಳ್ ದಿಲ್ಲಾಳ್ (ಸೋಮೇಶ. ೬); ಕಟ್ಯಾಳುತನವಾಭರಣವವನೀಪಾಲಸುತರಿಗೆ ವಿದ್ಯವೇ ವಿಪ್ರರಿಗಲಂಕಾರ (ಕುಮಾದ್ರೋ. ೫-೩೧). ೨. ಓದು ; ಶಿಕ್ಷಣ ; ಕಲಿಕೆ : ವಿದ್ಯವೇ ತಾಯ್ತಂದೆ ಬುದ್ಧಿಯೇ ಸೋದರನು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೩೨೨) ; ಇವನು ತನ್ನ ಮಗನಿಗೆ ವಿದ್ಯವನ್ನು ಕಲಿಸಿದನು (ನೀತಿಚಿಂ . IV . ೧೪). [ಸಂ.]

ವಿದ್ಯಗೂಡು (ನಾ). ವಿದ್ಯೆಯ ನೆಲೆ ; ಜ್ಞಾನದ ಆಶ್ರಯ : ಶಬ್ದಶಾಸ್ತ್ರತರ್ಕಾಗಮಂಗಳ ಹೇಳಿ ಕೇಳಿ ಕಲಿತುಲಿವವರೆಲ್ಲರು ವಿದ್ಯ[ಪಾಠಾಂ. ದ್ಯೆ]ಗೂಡಾದರಲ್ಲದೆ ಲಿಂಗಗೂಡಾದುದಿಲ್ಲ ನೋಡಯ್ಯಾ (ಆದವ. ಮು. ೮೬-೧೪೧). [ವಿದ್ಯ + ಗೂಡು]

ವಿದ್ಯಮಾನ (ಗು). ೧. ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿರುವ ; ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಇರುವ. ೨. ಸದ್ಯದ ; ಪ್ರಸ್ತುತ. ೩. ಯಥಾರ್ಥವಾದ ; ಸಹಜವಾದ ; ನೈಜ. ೪. ಒಬ್ಬನ ಸ್ವಾಧೀನದಲ್ಲಿರುವ ,–ವಶದಲ್ಲಿರುವ. (ನಾ). ೫. ವಸ್ತುಸ್ಥಿತಿ; ವಾಸ್ತವ ಸಂಗತಿ : ಅರಿಂದಮನು . . . ಅಲ್ಲಿನ ವಿದ್ಯಮಾನಗಳನ್ನು ಪರಿಕಿಸಲಾರಂಭಿಸಿದನು (ಪಿಶಾಪ. ೧೦೦); ರಾಜರಾಯರು . . . ಪ್ರತಿತಾಲ್ಲೂಕಿಗೂ ಹೋಗಿ ಅಲ್ಲಿಯ ವಿದ್ಯಮಾನಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸ್ವತಃ ತಿಳಿಯುವರು (ಇಬರು. ೨೩). ೬. ವಿಷಯ ; ಸಂಗತಿ : ಲಿಂಗರಾಜೇಂದ್ರಒಡೆಯರ ದಿವಸ ಪರಿಯಂತ ಆದ ವಿದ್ಯಮಾನ ಬರೆದ ಸಾಧನಗಳು ಉಳಿದು ಇದ್ದದರಿಂದ . . . ಬರೆಸಿದ ಕ್ರಮವೆಂತೆಂದರೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೧) ; ರಾಮರಾಯನು . . . ಮೈಸೂರಿನ ವಿದ್ಯಮಾನಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಯಥೋಚಿತವಾಗಿ ಅರಿಕೆ ಮಾಡಿದನು (ಶ್ರೀರಾಯ. ೧೯೦). [ಸಂ.]

ವಿದ್ಯಾಇಲಾಖೆ (ನಾ). (ಒಂದು ನಾಡಿನ) ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವ್ಯವಹಾರಗಳನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಸರ್ಕಾರದಿಂದ ನೇಮಕಗೊಂಡ ವಿಭಾಗ ; ಶಿಕ್ಷಣಶಾಖೆ : ಹಂಡತಿಗೆ ವಿದ್ಯಾಇಲಾಖೆಯಲ್ಲಿ ಉನ್ನತ ಅಧಿಕಾರವಿತ್ತು (ನಾಡಿಗೇ. ೨೯). [(ಸಂ. ವಿದ್ಯಾ) + ಇಲಾಖೆ]

ವಿದ್ಯಾಕಾಂಕ್ಷೆ (ನಾ). ಪಾಂಡಿತ್ಯವನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕೆಂಬ ಉತ್ಕಟೇಚ್ಛೆ : ಆನತ್ತ . . . ಈ ಮುನೀಂದ್ರೋತ್ತಮಂ ತಾನೆತ್ತಿರ್ದಡವೇಟ್ಟುದೆತ್ತನಗೆ ವಿದ್ಯಾಕಾಂಕ್ಷೆಯೆತ್ತ (ಸುಕುಮಾ. ೩-೪೨). [ಸಂ. ವಿದ್ಯಾಕಾಂಕ್ಷಾ]

ವಿದ್ಯಾಕೇಂದ್ರ (ನಾ). ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿಸುವ (ಶಾಲೆ, ಕಾಲೇಜು ಮುಂತಾದ)ಸ್ಥಳ ; ವಿದ್ಯಾಸಂಸ್ಥೆ : ಈ ಶೈವಗುರುಗಳು ರಾಜಮಹಾರಾಜರಿಂದ ಪೂಜಿತರಾಗಿದ್ದರು. ಇವರ ಮಠಗಳು ದೇವಸ್ಥಾನಗಳೂ ಹೌದು ವಿದ್ಯಾಕೇಂದ್ರಗಳೂ ಹೌದು (ಶೂನ್ಯಕು. ೧); ದೇವಸ್ಥಾನವು ವಿದ್ಯಾಕೇಂದ್ರವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿದ್ದು ಬಹುಶಃ ಎಂಟು ಅಥವಾ ಒಂಬತ್ತನೇ ಶತಮಾನಗಳ ಬಳಿಕ (ಕಶಾಇ. ೨೧೭). [ಸಂ.]

ವಿದ್ಯಾಗಣಪತಿ (ನಾ). ವಿದ್ಯೆಯ ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆ ; ಗಣಪತಿ : ಆ ಯುವಕ ಸಂಘವು ವಿದ್ಯಾಗಣಪತಿಯ ಉತ್ಸವವನ್ನು ವಿಜೃಂಭಣೆಯಿಂದ ಆಚರಿಸಿತು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ವಿದ್ಯಾಗರ್ವ (ನಾ). ವಿದ್ವತ್ತಿನಿಂದ ಬಂದ ಸೊಕ್ಕು ,–ಅಹಂಕಾರ : ಮತಿಸಾಗರಮುನಿಪತಿಯೊಳ್ ಬಾದಗೆಯ್ದಾತ್ಮೀಯವಿದ್ಯಾಗರ್ವಪರ್ವತಮವರ ವಚೋವಜ್ರನಿರ್ಘಾತದಿಂ ನುಚ್ಚುನುಱಿಯಾಗಿ ಪೋದೊಡೆ (ಆದಿಪು. ೩-೬೫ ವ) ; ತನ್ನ ಮೈದುನನೈಶ್ವರ್ಯಗರ್ವದೊಳಂ ವಿದ್ಯಾಗರ್ವದೊಳಂ ನಿಮ್ಮ ಮಾವನಂ ನೀಂ ನಿರಾಕರಿಸಿ ನುಡಿದೊಡೆ (ಸುಕುಮಾ. ೫-೭ ವ). [ಸಂ.]

ವಿದ್ಯಾಗುರು (ನಾ). ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿಸುವವನು ; ಉಪಾಧ್ಯಾಯ : ಅವಗತ ತತ್ವಂಗೆ ಗುರುಗೆ ವಿದ್ಯಾಗುರು ಸಂಭವಿಸಂ ದೀಕ್ಷಾಗುರು ಸಂಭವಿಸನುಮೆನೆ ತನಗೆ ತಾನೆ ಗುರುವಾಗಿರ್ಪಂ (ಅಜಿಪು. ೫-೭೯) ; ವಿದ್ಯಾಗುರುಗಳಿಗೆ ಭಾಗಣ್ಣನಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ಪ್ರೀತಿಯುಂಟಾಯಿತು (ಕಭವಿ. ೪೨೭). [ಸಂ.]

ವಿದ್ಯಾಗೋಷ್ಠಿ (ನಾ). ಸಾಹಿತ್ಯ, ಸಂಗೀತ ಮುಂತಾದ ಕಲೆಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ನಡೆಸುವ ಸಭೆ : ದೇವಗಣಿಕೆಯರು ಸಂಗೀತಸಾಹಿತ್ಯಾದಿ ವಿದ್ಯಾಗೋಷ್ಠಿಗಳಿಂ ಮಲ್ಲಮಹಿಮಹಿಷಾದಿಯುದ್ಧಂಗಳಿಂ . . . ವಿರಾಜಿಸುತ್ತಿರ್ಕುಂ (ವಿವೇಕ. ೧೭೦). [ಸಂ.]

ವಿದ್ಯಾಚಣ (ನಾ). ತನ್ನ ಪಾಂಡಿತ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದವನು : ನರಸಿಂಹಪ್ರಿಯ ಮನ್ತ್ರಿ ಮನ್ತ್ರವಿಲಸದ್ವಿದ್ಯಾಚಣಂ ಬೂಚಣಂ (ಎಕ.V. ಅರಸೀ. ೧೭೨-೩೧; 1163). 'ಅಕ್ಷರಚಣ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ವಿದ್ಯಾಚಾರ್ಯ (ನಾ). = ವಿದ್ಯಾಗುರು : ಚಂದ್ರಾಪೀಡಂ ಪ್ರತಿದಿನಂ ಪ್ರವೃದ್ಧಮಾನನಾಗೆ . . . ನಿಖಿಳವಿದ್ಯಾಚಾರ್ಯರುಮಂ ಮಹಾಪ್ರಯತ್ನದಿಂ ನಿಲಿಸಿ . . . ವಿದ್ಯಾಧಿಗಮನದೊಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೪೩೩). [ಸಂ.]

ವಿದ್ಯಾಚ್ಛೇದ (ನಾ). ಅಲೌಕಿಕ ಶಕ್ತಿ ; ವಿಶೇಷವಾದ ಶಕ್ತಿ : 'ವಿದ್ಯಾಚ್ಛೇದಂಗೆಯ್' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ವಿದ್ಯಾಚ್ಛೇದಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಅಲೌಕಿಕ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ನಾಶಮಾಡು : ರತ್ನಜಟ . . . ಮೂದಲಿಸಿ ಮುಟ್ಟೆವರ್ಪುದುಮಾ ದಾನವನರ್ಕಜಟಿಯ ನಣ್ಪಂಗವನೊಲ್ಲಾದದೆ ಕರುಣಿಸಿ ವಿದ್ಯಾಚ್ಛೇದಂಗೆಯ್ದಂ ನಿರಂಕುಶಂ ದಶಕಂಠಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೯-೧೪೭).

[ವಿದ್ಯಾಚ್ಛೇದ + ಕೆಯ್]

ವಿದ್ಯಾಡಂಬರ (ನಾ). ವಿದ್ವತ್ತಿನ ಮೇಲ್ಮೆ ,–ಹೆಚ್ಚುಗಾರಿಕೆ : ವಿಜಯಜಿಹ್ವ ನೆಂಬೊಂ. . . ನಿಜವಿದ್ಯಾಡಂಬರಮಂ ಮೆಱೆಯಲೆಂದರಮನೆಯ ಬಾಗಿಲೊಳ್ ನಿಂದು ಪತ್ರಾಲಂಬನಂ ಮಾಡಿರ್ಪುದಂ (ಸುಕುಮಾ. ೨-೧೪ ವ). [ಸಂ.]

ವಿದ್ಯಾತ್ರಯಾಧೀಶ (ನಾ). ಷಟ್ಖಂಡಾಗಮದ ಮೊದಲ ಮೂರು ಖಂಡಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದವನು : ಶಾಬ್ದನೇತೃತೆ . . . ಎಂ ಚೋದ್ಯಮೆ ವರ್ಧಮಾನಮುನಿಯೊಳ್ ವಿದ್ಯಾತ್ರಯಾಧೀಶನೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧-೩೧). [ಸಂ.]

ವಿದ್ಯಾದಯಿತ (ನಾ). ವಿದ್ಯೆಗೆ ಒಡೆಯನಾದವನು : ಮಹಾತೇಜನೂರ್ಜಿತ ವಿದ್ಯಾದಯಿತಂ ಸುರಂ ಸುರಂ (ಮದು. ೧-೪೫) ; ನಯದಿಂದಮಾ ಸರೋರುಹನಯನೆಯ ನಳವಡಿಸಲಾರ್ತನಿಲ್ಲಳವಡಿಪಂ ಭಯದಿಂದವೆಂದು ವಿದ್ಯಾದಯಿತಂ ಪಡೆದಂ ವಿಕುರ್ವಣಾವ್ಯಭವಮಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೯-೧೮೬). [ಸಂ.]

ವಿದ್ಯಾದಾನ (ನಾ). ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ನೀಡುವಿಕೆ; ಬೋಧಿಸುವಿಕೆ : ದಾನಂಗಳೊಳಗೆ ವಿದ್ಯಾದಾನಮುಮಾಹಾರದಾನಮುಂ ಮೇಲೆಂದೀ ನ್ಯಾನಶಕ್ತಿಬ್ರತೀಂದ್ರಂ ತಾನೆಯ್ದೆ ನೆಗ[ಟ್ತೆ]ವಡೆದನಿವಱಿಂದ ಜಗದೊಳ್ (ಸೌಇಇ. XX. ೫೬-೩೫; 1084); ಕನಕಾಚಲಭಟ್ಟನು ಮಾಡಿದ ವಿದ್ಯಾದಾನ ಮಹಿಮೆಯಿಂದಲೋ ಎಂಬಂತೆ ತಿಮ್ಮಣ್ಣಭಟ್ಟನೂ ದೊಡ್ಡಪಂಡಿತನಾದನು (ಕಭಎ. ೩೦೯). [ಸಂ.]

ವಿದ್ಯಾದೇವತೆ (ನಾ). ೧. ವಿದ್ಯೆಯ ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆ ; ಸರಸ್ವತಿ. ೨. [ಜೈನ] ಸಾಧಿತ, ಕುಲ ಮತ್ತು ವಿದ್ಯೆಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ದೇವತೆ : ಕುಬೇರಕಾಂತನುಂ ವಿದ್ಯಾದೇವತೆಯಂ ಬೆಸಗೊಂಡನ್ನ ಮುನ್ನಿನ ಭವದ ಪ್ರಾಣವಲ್ಲಭೆಯೆಲ್ಲಿರ್ದಳೆನೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೩೯-೨೧) ; ತಾಂ ಮಹೀತಳಕ್ಕೆ ಬೀೞುತ್ತುಂ ನಮ್ಮ ನೋವಿಂಗಾಱದೆ ವರ್ಣಲಘುವೆಂಬ ವಿದ್ಯೆಯಂ ಬೆಸಸುವುದುಮಾ ವಿದ್ಯಾದೇವತೆ . . . ಆ ಭೀಮಾಟವೀ ಸರಸ್ತೀರದೊಳಿರಿಸಿ ಪೋಪುದುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೯೬ ವ). [ಸಂ. ವಿದ್ಯಾದೇವತಾ]

ವಿದ್ಯಾಧನ (ನಾ). ೧. ವಿದ್ಯೆಯ ರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಸಂಪತ್ತು,—ಐಶ್ವರ್ಯ : ಧನಮಂ ನೆರಪದೆ ವಿದ್ಯಾಧನಮಂ ಮಾಡದೆ ತಗುಳ್ದು ನೆಗೞದೆ ತಪದೊಳ್ ಮನುಜತ್ವಮಫಲಮಾಯ್ತು (ಕವಿರಾ. ೩-೧೦೧) ; ಕೃತಘ್ನನೆ ನರಕಿ ವಿದ್ಯಾಧನ ಮದಾಂಧನೆ ಬಾಹಿರನು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೨೩-೪೫). ೨. ಪಾಂಡಿತ್ಯದಿಂದ ಗಳಿಸಿದ ಹಣ,— ಐಶ್ವರ್ಯ. [ಸಂ.]

ವಿದ್ಯಾಧರ (ನಾ). ೧. ಯಾವುದೇ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಬಲ್ಲವನು ,-ಹೊಂದಿದವನು. ೨. ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವನೆಂದು ನಂಬಲಾದ, ಗಗನಗಮನಾದಿ ಅಲೌಕಿಕಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಜೀವಿ ; ದಿವಿಜ : ಸುರದನುಜಭುಜಗ ವಿದ್ಯಾಧರ ನರಸಂಕುಲದೊಳಾರನಾದೊಡಮೇನೊ ಗರ ಮುಟ್ಟೆ ಕೊಲ್ಗುಮಿದು ನಿಜವಿರೋಧಿಯಂ ಧುರದೊಳೆಂದು ಶಕ್ತಿಯನಿತ್ತಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೦೩); ಸಿದ್ಧವಿದ್ಯಾಧರರು . . . ಅಖಿಳಾಪ್ಸರೆಯರೆಸೆದರು ರೋಮ ರೋಮದ ಕುಳಿಯ ಚೌಕದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೯-೫೯). ೩. [ಸಂಗೀತ] ತಾಳದ ಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಧ್ರುವಮಟಯ . . . ವಿಷಮ ವಿದ್ಯಾಧರ . . . ಮತಂಗ . . . ಜಯಾಳವೆಂಬವೇ ಮೊದಲಾದ ನೂಱೊಂದು ತಾಳಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೧೯೨). ೪. [ಜೈನ]ಭೋಗಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಪ್ರಜ್ಞಪ್ತಿ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ವಿದ್ಯೆಗಳನ್ನು ಬಲ್ಲ ಒಂದು ವರ್ಗದ ಜನ : ಚಿಂತಾಗತಿಯೆಂಬ ವಿದ್ಯಾಧರನಾಕೆಯ ರೂಪಲಾವಣ್ಯಸೌಭಾಗ್ಯ ಕಾಂತಿತ್ವಮಂ ಕಂಡೊಟ್ಟಿಸಿ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೫೬-೨೬) ; ಬಲವದ್‌ವಿದ್ವಿಷ್ಟವಿದ್ಯಾಧರಕರಟ ಶಿರಶ್ಶುಕ್ತಿಸಂಭೂತ ಮುಕ್ತಾವಲಿಯೊಳ್ ಕಣ್ಣಟ್ಟು (ಆದಿಪು. ೧-೭೫) ; ಅವುಗಳಿಗೆ ವಿಜಯಾರ್ಧಪರ್ವತಗಳೆಂದು ಹೆಸರು . . . ಅವುಗಳ ಮೇಲೆ ವಿದ್ಯಾಧರರು ವಾಸಿಸುತ್ತಾರೆ (ಜೈನಪ. ೪೫೦). [ಸಂ.]

ವಿದ್ಯಾಧರಕರಣ (ನಾ). ವಿದ್ಯಾಧರರು ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ನೆಗೆಯಲು ಅವಲಂಬಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಹಸ್ತಪಾದಗಳ ಒಂದು ಭಂಗಿ : ತೊನ್ನಂ ಪೋಪಾಗಳ[ೞ]ುವಳ್ಳಮಂ ಕಂಡದಂ ವಿದ್ಯಾಧರಕರಣದಿಂ ಲಂಘಿಸಿ ಪೋಪುದಂ ಯಮದಂಡಂ ಕಂಡು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೨೪-೧) ; ಬಟ್ಟಭಟರಂ ವಿದ್ಯಾಧರಕರಣದಿನುಯ್ವೆಡೆಯೊಳ್ ಸುರೇಂದ್ರವಧು ಪೋಲ್ತಿಂದ್ರಜಾಲದ ಪಥುವಂ (ಗದಾಯು. ೪-೨೧). [ಸಂ.]

ವಿದ್ಯಾಧರಚಕ್ರವರ್ತಿ (ನಾ). ೧. ದೇವತೆಗಳ ಒಬ್ಬ ಮುಖ್ಯಸ್ಥ : ಆವ ಜಗಮಂ ಸಾಧಿಸಲ್ಪೋದಯ್ ಪೇೞೆಲೆ ವಿದ್ಯಾಧರಚಕ್ರವರ್ತಿ (ಶಮದ. ೧೨೬ ಪ್ರಯೋ) ; ಈ ಸುಂದರನೇ ವಿದ್ಯಾಧರಚಕ್ರವರ್ತಿಯೆಂದು ತಿಳಿದು ಮಲಯವತಿ ನಾಚಿದಳು (ಕಪಪು. ೭-೧೦೩). ೨. [ಜೈನ] ವಿದ್ಯಾಧರರ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ; ಖೇಚರೇಂದ್ರ : ವಿದ್ಯಾಧರಚಕ್ರವರ್ತಿ ಧರಣೀಕಂಪಂಗಂ ಪ್ರಭಾವತೀ(ಕರೀ)ದೇವಿಗಂ ಮಗಳಾಂ (ಚಾವುಂಪು. ೭೫). [ಸಂ. ವಿದ್ಯಾಧರಚಕ್ರವರ್ತಿನ್]

ವಿದ್ಯಾಧರಿ (ನಾ). ದೇವತಾಸ್ತ್ರೀ : ಆಕೆಯ ರೂಪಂ ನೋಡಿ ಮಚ್ಚಿ ವಿದ್ಯಾಧರಿಯ ದೇವಗಣಿಕೆಯ ರೂಪನೆ ಪೋಲ್ತೆ ಎಂದು ಪೊಗಟ್ಟು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೬-೧೮) ; ಬಾರದು ಬರೆಯಲ್ ರೂಪು ರೂಪವಿದ್ಯಾಧರಿಯ (ಸೌಇಇ. XX. ೫೯-೩೨; 1076). [ಸಂ. ವಿದ್ಯಾಧರೀ]

ವಿದ್ಯಾಧಿಕಾರಿ (ನಾ). ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಕ್ರಮವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಅಧಿಕಾರಿ ; ವಿದ್ಯಾಇಲಾಖೆಯ ಅಧಿಕಾರಿ : ಐದುಗಂಟೆಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಮುಖ್ಯಅತಿಥಿಗಳಾದ ವಿದ್ಯಾಧಿಕಾರಿಗಳು ಬಂದರು (ಕಪಪು. ೩-೪೧). [ಸಂ. ವಿದ್ಯಾಧಿಕಾರಿನ್]

ವಿದ್ಯಾಧಿಗಮನ (ನಾ). ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿಯುವಿಕೆ ; ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ : ಚಂದ್ರಾಪೀಡಂ ಪ್ರತಿದಿನಂ ಪ್ರವೃದ್ಧಮಾನನಾಗೆ . . . ವಿದ್ಯಾಧಿಗಮನದೊಳ್ ಸಮರ್ಪಿಸಿ (ಕಾದಂಪು. ೪೩೩). [ಸಂ.]

ವಿದ್ಯಾನಂದ (ನಾ). ೧. ವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ದೊರಕುವ ಸಂತೋಷ : ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಂಗಳಂ ನೋಡಿ ಅದರಲ್ಲಿರ್ದ ಅರ್ಥಸಾರಮಂ ಬಿಟ್ಟು ವಾದಭೇದಗಳಿಂದಹಂಕರಿಸುವದ ವಿದ್ಯಾನಂದವೆನಿಸುವದು (ನಾಸಾಗು. ೨೬-೧). ೨. ಆನಂದದ ಎಂಟು ಬಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಸಂತೋಷ : ವಿಷಯಾನಂದ ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದ ವಾಸನಾನಂದ ಮುಖ್ಯಾನಂದ ನಿಜಾನಂದ ಆತ್ಮಾನಂದ ಅದ್ವೈತಾನಂದ ವಿದ್ಯಾನಂದವೆಂಬವೇ ಆನಂದದಷ್ಟಭೇದಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೨೪). [ಸಂ.]

ವಿದ್ಯಾನಿಕೇತನ (ನಾ). ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಡುವ ಶಾಲೆ; ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯ ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಳ : ಬಹಿರ್ನಗರದೊಳಮರಮಂದಿರಾನುಕಾರಿಯಪ್ಪ ವಿದ್ಯಾನಿಕೇತನಮಂ ಮಾಡಿಸಿ ನಿಖಿಳವಿದ್ಯಾಚಾರ್ಯರುಮಂ ಮಹಾಪ್ರಯತ್ನದಿಂ ನಿಲಿಸಿ (ಕಾದಂಪು. ೪೩೩). [ಸಂ.]

ವಿದ್ಯಾನಿಧಾನ (ನಾ). ವಿದ್ವತ್ತೇ ನಿಧಿಯಾಗುಳ್ಳವನು : ವಿದ್ಯಾನಿಧಾನ ಮಲ್ಲಪಾರ್ಯ ತದನುಜಾತಾಭಿಜಾತ ಸಾರಸ್ವತ ಪುನ್ನಮಾರ್ಯಕಾರಿತಮುಮಪ್ಪ ಪುರಾಣಚೂಡಾಮಣಿಯೊಳ್ ಷಷ್ಠಾಶ್ವಾಸಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೧೨೬ ಗದ್ಯ). [ಸಂ.]

ವಿದ್ಯಾನಿಧಿ (ನಾ). ೧. = ವಿದ್ಯಾನಿಧಾನ : ಕಾನೂರ್ಗಣಮುನಿಪತಿ ವಿದ್ಯಾನಿಧಿ ಗುಣನಿಧಿ ದಯೈಕನಿಧಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೧೬) ; ಪ್ರಾಕ್ತನ ಜನ್ಮವಿದ್ಯೆಗಳ್ ಬಂದನಿತುಂ ನೆಲಸಿದವು ಸಕಲವಿದ್ಯಾನಿಧಿಯೊಳ್ (ಅಜಿಪು. ೫-೬೮). ೨. [ಜೈನ] ಒಂದು ವಿದ್ಯೆಯ ಹೆಸರು : ಇರ್ವರುಂ ವಿದ್ಯಾಧರರಲ್ಲಿಗೆ ವಂದೊಡವರೊಳೊರ್ವಂ ವಿದ್ಯಾನಿಧಿ ಎಂಬ ವಿದ್ಯೆಯಿನಾ ವೈತಾಳಿಯಂ ಪ್ರಕಟಂಮಾಳ್ಪುದುಂ (ಚಾವುಂಪು. ೧೮೯). [ಸಂ.]

ವಿದ್ಯಾನಿಲಯ, ವಿದ್ಯಾನಿಳಯ (ನಾ). ೧. = ವಿದ್ಯಾನಿಕೇತನ : 'ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯ' ಪರಾ. ವಿದ್ಯಾನಿಳಯ : ೨. ವಿದ್ಯೆಗೆ ನೆಲೆಯಾದವನು ; ವಿದ್ಯಾಪಾರಂಗತ : ನಳನ ನಹುಷನ ಶಾಲಿಹೋತ್ರನ ಬಲುಮಗಳು ಕಿಱಿದೆಂಬ ವಿದ್ಯಾನಿಳಯ ವರರೇವಂತನೇಱುಟವನು ನಸುನಗುತ . . . ಹಯಪ್ರೌಢಪ್ರತಾಪರು ಹೊಳೆವ ಮಕುಟದ ಸಾಲುಗಳಲೊಪ್ಪಿದರು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೮-೪೧). [ಸಂ.]

ವಿದ್ಯಾನಿಳಯ 'ವಿದ್ಯಾನಿಲಯ' ನೋ.

ವಿದ್ಯಾಪಕ್ಷಪಾತಿ (ನಾ). ವಿದ್ಯೆಯ ಕಡೆಗೆ ಒಲವುಳ್ಳವನು : ಲಿಂಗರಾಜರು ವಿದ್ಯಾಪಕ್ಷಪಾತಿಗಳಾಗಿದ್ದರು (ಕಪಪು. ೬-೩೬). [ಸಂ. ವಿದ್ಯಾಪಕ್ಷಪಾತಿನ್]

ವಿದ್ಯಾಪತಿ (ನಾ). ವಿದ್ಯೆಯ ಒಡೆಯ : ಸಮಸ್ತವಿದ್ಯಾಪತಿ ನಾಭಿನಂದನನು ಪಾಶ್ರಿತಭವ್ಯಜನಾಭಿನಂದನಂ (ಆದಿಪು. ೧-೪೦). [ಸಂ.]

ವಿದ್ಯಾಪರಿಣತ (ನಾ). ವಿದ್ವಾಂಸ ; ಪಂಡಿತ : ವಿರಹಿಗಳ ಶೃಂಗಾರ ವಿದ್ಯಾಪರಿಣತರಲಂಕಾರ ಕಾವ್ಯಕೆ ಗುರುವೆನಲು ರಚಿಸಿದ ಕುಮಾರವ್ಯಾಸ ಭಾರತವ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧-೧೯). [ಸಂ.]

ವಿದ್ಯಾಪಾರ (ನಾ). ವಿದ್ಯೆಯ ಕೊನೆ ; ವಿದ್ವತ್ತಿನ ಪರಾಕಾಷ್ಠೆ : ಪದ್ಯಂ ಸಮಸ್ತಜನತಾಹೃದ್ಯಂ ಪದವಿದಿತಪಾದನಿಯಮನಿವೇದ್ಯಂ ವಿದ್ಯಾಪಾರಪರಾಯಣಮಾದ್ಯಂ ಸದ್ವೃತ್ತಿವೃತ್ತಜಾತ್ಯಾಯತ್ತಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೩೦). [ಸಂ.]

ವಿದ್ಯಾಪಾರಗ (ನಾ). ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಕಲಿತವನು ; ಪಂಡಿತೋತ್ತಮ : ಆ ಮಹಾಬಳಂ ಬಾಲಕಾಲದಿಂ ತಗುಳ್ದಭ್ಯಸ್ತಸಮಸ್ತ ವಿದ್ಯಾಧರವಿದ್ಯಾಪಾರಗನುಂ . . . ಆಗಿ (ಆದಿಪು. ೧-೬೩ ವ). [ಸಂ.]

ವಿದ್ಯಾಪಾರಗೆ (ನಾ). [ಜೈನ] ವಿಶೇಷಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ

ಕಲಿತವಳು : ಆಂ ಪ್ರಭಾ(ಸುಖಾ)ವತಿಯನೆಂಬಂ ಜಾತಿಕುಲಸಾಧಿತವಿದ್ಯಾಪಾರಗೆಯಂ (ಚಾವುಂಪು. ೭೫). [ಸಂ. ವಿದ್ಯಾಪಾರಗಾ]

ವಿದ್ಯಾಪೀಠ (ನಾ). ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪ್ರಸಾರಮಾಡಲು ಸ್ಥಾಪಿತವಾದ ಸಂಸ್ಥೆ ; ವಿದ್ಯಾಲಯ : ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಕ್ಷೇತ್ರವೂ, ಒಂದೊಂದು ವಿದ್ಯಾಪೀಠವಾಗಿತ್ತು (ಕಭಪ. ೬೦) ; ನಾಲ್ಕನೆಯ ಶತಮಾನದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ವಿದ್ಯಾಪೀಠಗಳಲ್ಲಿ ಪಲ್ಲವರ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿದ್ದ ಕಂಚಿಯು ಒಂದಾಗಿತ್ತು (ಕರ್ನಾಅ.೭೭).. [ಸಂ.]

ವಿದ್ಯಾಪ್ರತ್ಯಯ (ನಾ). ತಾನು ಗಳಿಸಿದ ವಿದ್ಯೆಯ ಬಗೆಗೆ ಇರುವ ನಂಬುಗೆ, - ವಿಶ್ವಾಸ : ಒರ್ವ ನಿರ್ಬುದ್ಧಿಗಾರುಡಿಗಂ ಗಾರುಡಮಂ ಕಲ್ತು ವಿದ್ಯಾಪ್ರತ್ಯಯಮಂ ನೋಡಲೆಂದು ಸರ್ಪದಷ್ಟನನಱಸುತ್ತುಂ ಬರ್ಪಾತಂ ಅಡವಿಯೊಳೊಂದು ಪೊದೆಯೊಳ್ ಪುಲಿಯಂ . . . ಕಂಡು (ಪಂಚತಂ.೨೫೨-೧೧). [ಸಂ.]

ವಿದ್ಯಾಪ್ರಭಾವ (ನಾ). ೧. ವಿದ್ಯೆಯ ಶಕ್ತಿ, —ಸಾಮರ್ಥ್ಯ : ಯಾದವವಂಶಜರುಂ ನಾನಾದೇಶನರೇಂದ್ರರುಂ ಘಟೋದ್ಭವನ ಧನುರ್ವೇದಮನ ಕಲಲ್ ಬಂದಾಳಾದರ್ ವಿದ್ಯಾಪ್ರಭಾವಮಾ ದೊರೆತೆ ವಲಂ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೫೬). ೨. [ಜೈನ] ವಿಶೇಷಶಕ್ತಿಯ ಪ್ರಭಾವ, —ಮಹಿಮೆ : ವಿದ್ಯಾಪ್ರಭಾವದಿಂ ಮನೆಯೊಳ್ ನಾನದೆ ಬಂದೆನೆಂದು ನುಡಿಯೆ (ಶಾಂತಿಪು.೬-೬೫ವ). [ಸಂ.]

ವಿದ್ಯಾಪ್ರಸಾರ (ನಾ). ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಹರಡುವಿಕೆ ; ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪ್ರಚಾರ ಮಾಡುವಿಕೆ : ಲಿಂಗರಾಜರು . . . ವಿದ್ಯಾಪ್ರಸಾರಕ್ಕಾಗಿ ಹಲವು ರೀತಿಯಿಂದ ಸಹಾಯ ಮಾಡಿದರು (ಕವಪು. ೬-೩೬). [ಸಂ.]

ವಿದ್ಯಾಪ್ರಾಕಾರ (ನಾ). [ಜೈನ] ವಿಶೇಷಶಕ್ತಿಯಿಂದ ರಚಿಸಿದ ಪೌಳಿ, —ಗೋಡೆ : ಅಂತು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ವಿದ್ಯಾಪ್ರಾಕಾರಂಗಳ ಬಹಿರಂತಃಪ್ರದೇಶಗಳೊಳ್ ಪಲಬರ್ ವಿದ್ಯಾಧರರಂ ಕಾಪುವೇಟ್ಟುದುಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೪-೩೫ ವ). [ಸಂ.]

ವಿದ್ಯಾಭಿಮಾನಿ (ಗು). ೧. ವಿದ್ಯೆಗೆ ಅಧಿಷ್ಠಾನವಾದ : 'ವಿದ್ಯಾಭಿಮಾನಿದೇವತೆ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ವಿದ್ಯೆಯ ಬಗೆಗೆ ಗೌರವವುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ವಿದ್ಯಾಪಕ್ಷಪಾತಿ : ವಿದ್ಯಾಭಿಮಾನಿಗಳಾದ ಇವರಿಗೆ ವಿದ್ಯಾಇಲಾಖೆಯು ಯಾವಾಗಲೂ ಆಭಾರಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ. ವಿದ್ಯಾಭಿಮಾನಿನ್]

ವಿದ್ಯಾಭಿಮಾನಿದೇವತೆ (ನಾ). ವಿದ್ಯೆಯ ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆ ; ಗಣಪತಿ ಅಥವಾ ಸರಸ್ವತಿ : ವಿದ್ಯಾಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯಾದ ಶಾರದೆಯ ಸಿದ್ಧಿ ಅಚಲವಾದದ್ದು (ಭಾರದ. ೫೮೦). [ಸಂ. ವಿದ್ಯಾಭಿಮಾನಿದೇವತಾ]

ವಿದ್ಯಾಭಿವೃದ್ಧಿ (ನಾ). ಶಿಕ್ಷಣದ ಏಳಿಗೆ, —ಉನ್ನತಿ : ವಿದ್ಯಾಭಿವೃದ್ಧಿಯಿಲ್ಲದೆ ದೇಶ ಹಾಳಾಗಿರುವುದಕ್ಕೆ ಈ ಹಾಳು ಮೇಷ್ಟ್ರುಗಳೇ ಕಾರಣರು (ರಂಗಕ. ೧೬೦). [ಸಂ.]

ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ (ನಾ). ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಅಭ್ಯಸಿಸುವುದು ; ಓದು ; ಕಲಿಕೆ ; ಶಿಕ್ಷಣ : ಅಗ್ನಿಭೂತಿಯುಂ ವಾಯುಭೂತಿಯುಮೆಂಬವಶೇಷವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸನಿಮಿತ್ತದಿಂ ಭವದಂಘ್ರಿಸ್ಮರಣಪರಿಣತಾಂತಃಕರಣರಾಗಿ ಬಂದೆವು (ಸುಕುಮಾ. ೨-೪೮ ವ) ; ಇನ್ನೀ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಂ ಸಾಕು (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೧೨-೧೬ ವ). [ಸಂ.]

ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಶಿಕ್ಷಣವನ್ನು ಪಡೆ ; ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿ : ನಿಮಗೆ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಂಗೆಯ್ವ ತಾತ್ಪರ್ಯಮುಳ್ಳೊಡೆ . . .ನಿಶ್ಚಯಮೋದುವೊಡಾವುಮಾ ಮಾರ್ಗದಿಂದೋದಿಸಿ ಪಂಡಿತರಾಗೆ ಮಾಳ್ಪೆಂ (ಸುಕುಮಾ. ೨-೫೫ ವ).

[ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ + ಕೆಯ್₁]

ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಂಗೆಯಿಸು 'ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಂಗೆಯ್ಸು' ನೋ.

ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಂಗೆಯ್ಸು, ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಂಗೆಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿಯುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಶಿಕ್ಷಣವನ್ನು ಕೊಡಿಸು : ಆ ಕೃಪಾಚಾರ್ಯರ ಪಕ್ಕದೊಳ್ ಕೂಸುಗಳಂ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಂಗೆಯ್ಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೩೩ವ) ; ಚಂದ್ರಾಪೀಡಂ ಪ್ರತಿದಿನಂ ಪ್ರವೃದ್ಧಮಾನನಾಗೆ . . . ಅಖಿಳವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಂಗೆಯ್ಸುತ್ತಮಿರೆ (ಕಾದಂಪೂ.೪೩೩); ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಂಗೆಯಿಸು : ಈ ಕುಮಾರರಂ ಬಾಲಕಾಲದೊಳ್ ತೊಟ್ಟು ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಂಗೆಯಿಸದೆ ಸ್ವೇಚ್ಛಾವಿಹಾರಿಗಳಂ ಮಾಡಿ ಕಿಡಿಸಿದಂ (ಪಂಚತಂ. ೮. ೧೪-೧೫).

[ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ + ಕೆಯ್ಸು]

ವಿದ್ಯಾಮಂತ್ರ (ನಾ). [ಜೈನ]ಯಾವುದಾದರೂ ವಿದ್ಯೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ಪವಿತ್ರವಾದ ಹಾಗೂ ಅರ್ಥಸಹಿತವಾದ ವಾಕ್ಯ : ಆ ವಿದ್ಯಾಮಂತ್ರಂಗಳನೆನಗೆ ಪೇಳೆಂದಭಯಕುಮಾರಂ ಬೆಸಗೊಂಡು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೫೮-೨೨). [ಸಂ.]

ವಿದ್ಯಾಮಂತ್ರಿ (ನಾ). ನಾಡಿನ ಶಿಕ್ಷಣವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಚಿವ ; ಶಿಕ್ಷಣಸಚಿವ : ವಿದ್ಯಾಮಂತ್ರಿಯಾದವರು ಆ ಪದವಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಸಾಹಿತ್ಯ ಹಾಗೂ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಮಹದಭಿಮಾನಿಗಳಾಗಿರಬೇಕು (ರೂಢಿ). [ಸಂ. ವಿದ್ಯಾಮಂತ್ರಿನ್]

ವಿದ್ಯಾಮದ (ನಾ). ಅಷ್ಟಮದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ವಿದ್ವತ್ತಿನಿಂದುಂಟಾಗುವ ಗರ್ವ : ವಿದ್ಯಾಮದಮುಳ್ಳಂ ಗೂಗೆಯಾಗಿಯುಂ ತಪೋಮದಮುಳ್ಳಂ ನಾಯಾಗಿಯುಂ . . . ಮಹಾದುಃಖಕ್ಕೆ ಭಾಜನರಪ್ಪರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೧೮೮); ನಾವು ಮಹಾವಿದ್ವಾಂಸರು ನಮ್ಮ ವಿದ್ವತ್ತಿಗೆ ಆರೂ ಸಮಾನಂಬರಲರಿಯರು ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಂಬುವುದೇ ವಿದ್ಯಾಮದವು (ವಚಶಾ. II, ೧೨೩). [ಸಂ.]

ವಿದ್ಯಾರತ (ನಾ). ವಿದ್ಯೆ ಕಲಿಯುವುದರಲ್ಲಿ ಮಗ್ನನಾದವನು : ಪಂಡಿತಪಾಣ್ಡ್ಯ ಭೂಪ[ನೆ]ನಿಸಿದಂ ಭೂಪಾಳ ವಿದ್ಯಾ[ರತಂ]ತದನುಜಾತಂ (ಶಾಇ. VI. ೫೭೨-೧೬; 1165).

[ಸಂ.]

ವಿದ್ಯಾರಾಧನ (ನಾ). ವಿದ್ಯಾರ್ಜನೆಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ಸೇವೆ, —ಉಪಾಸನೆ : ಪ್ರಜ್ಞಪ್ತಿವಿದ್ಯಾಲಾಭಾಂತರಾಯಮಂ ಮಾಡಲೀತನೆತ್ತಿಕೊಂಡುಪಸರ್ಗಮಂ ಸಂಸಾರನಿಸರ್ಗಮೆಂದು ನಿಶ್ಚಳಿತೆ ಸ್ಮರಿಸಿ ವಿದ್ಯಾರಾಧನದೊಳ್ ಚಿತ್ತಮಂ ನಿಱಿಸಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೫ ವ). [ಸಂ.]

ವಿದ್ಯಾರೇಖೆ (ನಾ). [ಸಾಮುದ್ರಿ] ಜಾತಕನ ವಿದ್ಯೆ, ಬುದ್ಧಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಸೂಚಿಸುವ, ಅಂಗೈಯಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಗೆರೆ : ಅನಾಮಿಕದ ಬುಡದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾರೇಖೆಯಿರುವದು ಅದು ದೀರ್ಘವಾಗಲು ಪೂರ್ಣದಿವ್ಯವಹುದು ಸ್ವಲ್ಪವಾಗಿ ಇರಲು ಅಲ್ಪವಿದ್ಯಾಪ್ರದವು (ಸಾಮುಲ. ೬೧-೮). [ಸಂ. ವಿದ್ಯಾರೇಖಾ]

ವಿದ್ಯಾರ್ಜನೆ (ನಾ). ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಗಳಿಸುವಿಕೆ ; ಜ್ಞಾನಸಂಪಾದನೆ : ವಿದ್ಯಾರ್ಜನೆಗಾಗಿ ತವಕಿಸುವ ಆ ವಾಮನಮೂರ್ತಿ ಅವರಿಗೊಂದು ವಿಭೂತಿಯಾಗಿ ಕಂಡಿದ್ದ (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೬೫). [ಸಂ. ವಿದ್ಯಾರ್ಜನ]

ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ (ನಾ). ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿಯಲು ಬಯಸುವವನು ; ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿಯುವ ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳವನು : ನೀಮಾರ್ಗಾರಾದೊಡಮೇಂ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಾಗಿಯೋದಂ ಕಲ್ವೆಮೆಂಬಟ್ಟೆಯೊಳ್ ಬಂದಿರಪ್ಪೊಡೆ . . . ನಿಮ್ಮನೋದಿಸಲಕ್ಕುಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೩-೨೦) ; ಇದರಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ, ಉಪಾಧ್ಯಾಯರ ಸಹಕಾರವಿದೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೨೯೮). [ಸಂ. ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿನ್]

ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿತಪೋಧನ (ನಾ). ಗುರುಕುಲದಲ್ಲಿದ್ದುಕೊಂಡು ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿಯುತ್ತಾ ಆಜೀವವೂ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯಾಗಿ ಉಳಿಯುವವನು ; ನೈಷ್ಠಿಕಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ : ಮಠದಲೋದುವ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿತಪೋಧನರ್ಗ್ಗಂ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಮಾಣಯರ್ಗ್ಗಂ ಬಿಟ್ಟ ಗಟ್ಟೆ (ಎಕ.XI. ಚಿತ್ರದು. ೭೭-೧೨; 940). [ಸಂ.]

ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿದೆಶೆ (ನಾ). ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಕಾಲ, —ಅವಧಿ : ಅದಕ್ಕೆ ಅವಶ್ಯಕವಾದ ಬುನಾದಿಯನ್ನು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿದೆಶೆಯಲ್ಲಿರುವಾಗಲೇ ಭದ್ರವಾಗಿ ಕಟ್ಟಬೇಕು (ಹಸುಹೂ. ೨೦೯). [ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ + ದೆಶೆ₁ (< ದಸೆ)]

ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿನಿ (ನಾ). ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿಯುವವಳು : ನನ್ನ ಮಗಳೂ ಇತಿಹಾಸದ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿನಿ (ವಂಶವೃ. ೩೪); ಈ ಅಧ್ಯಾಪಕರು ತನ್ನ ಪುಟ್ಟ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿನಿಗೆ . . . ವ್ಯಾಕರಣವನ್ನಷ್ಟೆ ಕಲಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಇಪ್ಪಕ. ೮೭). [ಸಂ. ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿನೀ]

ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿನಿಲಯ (ನಾ). ಓದುವವರ ಸಲುವಾಗಿ ಕಟ್ಟಿದ, ಊಟ ಮತ್ತು ವಸತಿಯ ಸೌಲಭ್ಯಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡಿರುವ ಮನೆ : ಅವರ ಮಗ ಬೆಂಗಳೂರಿನ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿನಿಲಯವೊಂದರಲ್ಲಿ ಇದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಮಾಣ (ನಾ). ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಹುಡುಗ, —ಬಾಲಕ : ಮಠದಲೋದುವ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿತಪೋಧನರ್ಗ್ಗಂ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಮಾಣಯರ್ಗ್ಗಂ ಬಿಟ್ಟ ಗಟ್ಟೆ (ಎಕ. XI. ಚಿತ್ರದು. ೭೭-೧೨; 940) ; ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಮಾಣಯರೆಂದರೆ ಬಹುಶಃ

ಆ ಮಠದಲ್ಲಿ ಓದಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮುಗಿದ ನಂತರ ಗೃಹಸ್ಥರಾಗತಕ್ಕವರು (ಕಶಾಳ. ೨೧೪). [ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ + ಮಾಣಿ]

ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿವೇತನ (ನಾ). ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಮಾಡಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ಸರ್ಕಾರ ಅಥವಾ ಶಿಕ್ಷಣಸಂಸ್ಥೆಯು ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿಯಾದ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗೆ ಕೊಡುವ ಸಹಾಯಧನ : ಒಂದು ದಿನ ನನಗೆ ಎರಡು ತಿಂಗಳ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿವೇತನವಾಗಿ ಎರಡು ರೂಪಾಯಿ ಬಂತು (ಬಂಕಿಮ. XIII, ಗ್ರಂಥಕರ್ತನ ಬಿನ್ನಹ). [ಸಂ.]

ವಿದ್ಯಾಲಯ (ನಾ). = ವಿದ್ಯಾನಿಕೇತನ : ಗಣಪತಿ ಹದಿನಾಲ್ಕುವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಆ ವಿದ್ಯಾಲಯವನ್ನೇ ಅರಗಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ (ಹೂಷ್ಟ. ೩೭). [ಸಂ.]

ವಿದ್ಯಾವಂತ (ಗು). ೧. ತಿಳಿದ ; ಬಲ್ಲ ; ಪರಿಣತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ : ವೀರಗಂಗ ಹೊಸಳದೇವರ ವಿದ್ಯಾವಂತರೂವಾರಿ ಪುಲಿ ಮಚ್ಚರಿಪ ಕುಮಾರ ಮಾಚಾರಿ (ಎಕ.V. ಬೇಲೂರು. ೪೦-೨; ಸು. 1120). (ನಾ). ೨. ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿತವನು ; ಸುಶಿಕ್ಷಿತ : ಅವರು ವಿದ್ಯಾವಂತರೂ, ಧೈರ್ಯಶಾಲಿಗಳೂ ಆಗಿದ್ದರು (ಬಂಗಾಳ್ಕ. ೧). [ಸಂ. ವಿದ್ಯಾವತ್]

ವಿದ್ಯಾವಂತೆ (ನಾ). ಕಲಿತ ಹೆಣ್ಣು ; ತಿಳಿದವಳು : ಅವಳು ವಿದ್ಯಾವಂತೆಯಾದುದರಿಂದ . . . ತನ್ನ ಜೊತೆಗಾತಿಯರಿಗಿಂತ ಮೇಲ್ಮಟ್ಟದಲ್ಲಿದ್ದಳು (ಪುಸರು. ೯೩). [ವಿದ್ಯಾವಂತ + - ಎ]

ವಿದ್ಯಾವತಿ (ನಾ). = ವಿದ್ಯಾವಂತೆ : ವೇಶ್ಯೆಯು . . . ವಿದ್ಯಾವತಿಯೂ, ಸುಂದರಿಯೂ, ಪಾಂಡುರಂಗನ ಭಕ್ತಳೂ ಆಗಿದ್ದಳು (ಕಭವಿ. ೨೧೫). [ಸಂ. ವಿದ್ಯಾವತೀ]

ವಿದ್ಯಾವಿಡಂಬನ (ನಾ). ಮಾಯಾವೇಷ ; ಮಾಯಾರೂಪ : ಆ ಮಹಾಭಾಗನ ತೋಳ್ ತೊಡರಲೊಡಮವಳ ವಿದ್ಯಾವಿಡಂಬನಂ ಬಿಟ್ಟು ಪಾಜಿ ಪೋದತ್ತಾಗಳ್ (ಲೀಲಾವ. ೧೪-೯೪). [ಸಂ.]

ವಿದ್ಯಾವಿತ್ತಮ (ನಾ). ಪಂಡಿತರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು ; ಮಹಾವಿದ್ವಾಂಸ : ಚಕ್ರಿಯೊಳ್ ಮಗನಂ ಬೇಡಿದನೊಲ್ಲನಿಲ್ಲ ಗುರು ವಿದ್ಯಾವಿತ್ತಮಂ ವಿತ್ತಮಂ (ಜಗವಿ. ೭-೧೫). [ಸಂ.]

ವಿದ್ಯಾವಿದ (ನಾ). ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಬಲ್ಲವನು ; ವಿದ್ವಾಂಸ : ಅಖಿಲಶಾಸ್ತ್ರ ವಿದ್ಯಾವಿದರಂ ಬಲಯುತರನಿಪ್ಪ ಖುಕ್ಷಜಕುಲವಧು ನಳ ನೀಳರೆಂಬ ಸುತರಂ ಪಡೆದಳ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೦-೧೭೭). [ಸಂ. ವಿದ್ಯಾವಿದ್]

ವಿದ್ಯಾವಿನೋದ (ನಾ). ಕೌಶಲದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕೇಳಿ,—ಕ್ರೀಡೆ : ಪೊಜಮಟ್ಟು ದಖಿಳಪುರಜನಂ . . . ತರತರದ ವಿದ್ಯಾವಿನೋದದಿಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೩-೧೯). [ಸಂ.]

ವಿದ್ಯಾವಿರೋಧ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಹತ್ತುಬಗೆಯ ಅರ್ಥದೋಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದುದು : ವಿದ್ಯಾವಿರೋಧ – ಶಾಸ್ತ್ರ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಗೆ (ದೇಶ ಕಾಲಾದಿಗಳಿಗೂ) ವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವುದು (ಕೈಪಿಡಿ. ೨೪೯). [ಸಂ.]

ವಿದ್ಯಾವಿಹೀನ (ನಾ). ವಿದ್ಯೆಯಿಲ್ಲದವನು ; ಅಜ್ಞ : ಆ ಕಾಲದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಲ್ಲಿ . . . ಕೇವಲ ವಿದ್ಯಾವಿಹೀನನೆನಿಸಿದವನೂ ತನ್ನ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಕರ್ಮಗಳಿಗಾಗುವಷ್ಟಾದರೂ ವೇದವನ್ನು ಕಲಿಯದಿರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಕಭವಿ. ೩೦೪). [ಸಂ.]

ವಿದ್ಯಾವ್ಯಸನ (ನಾ). ಹತ್ತು ಬಗೆಯ ವ್ಯಸನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿಯಬೇಕೆಂಬ ಗೀಳು,—ಹಂಬಲ : ತನುವ್ಯಸನ . . . ವಿದ್ಯಾವ್ಯಸನ . . . ಕಾಷ್ಠವ್ಯಸನಗಳೆಂಬ ದಶವ್ಯಸನಗಳಿಂ ಹಸಗೆಟ್ಟು (ವಿವೇಕ. ೨೪೭). [ಸಂ.]

ವಿದ್ಯಾಶಾಲೆ (ನಾ). ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಡುವ ಸಂಸ್ಥೆ ; ಪಾಠಶಾಲೆ: ದೇವಾಲಯದಲ್ಲೇ ವಿದ್ಯಾಶಾಲೆಯಿದ್ದುದರಿಂದ ಅವನ ದೇವರ ಸೇವೆಗೆ ಮತ್ತಷ್ಟು ನಿರಾತಂಕವಾಗಿತ್ತು (ಕಭವಿ. ೨೪೯). [ಸಂ. ವಿದ್ಯಾಶಾಲಾ]

ವಿದ್ಯಾಶುಲ್ಕ (ನಾ). ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಯು ತನ್ನ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಕ್ಕಾಗಿ ಗುರುವಿಗೆ ಅಥವಾ ವಿದ್ಯಾಸಂಸ್ಥೆಗೆ ಕೊಡಬೇಕಾದ ಹಣ : ಪ್ರಾಚೀನಕಾಲದಲ್ಲಿ . . . ವಿದ್ಯಾಶುಲ್ಕದ ಹೆಸರಿರಲಿಲ್ಲ (ಆರ್ಯಧ. ೮೩). [ಸಂ.]

ವಿದ್ಯಾಸತ್ರ (ನಾ). = ವಿದ್ಯಾಶಾಲೆ : ಉತ್ತರೇಶ್ವರದೇವರ ಮಠದಲೋದುವ ಕೇಳುವ ತಪೋಧನರ್ಗ್ಗಂ . . . ವಿದ್ಯಾಸತ್ರಕ್ಕೆನ್ನು . . . ಕೊಟ್ಟ ೩೭ ಬಾಡದ ಬಳಿಯ ಮಾರಸಿಂಗನ ಪಳ್ಳಿ (ಸೌಇಇ. XX. ೪೦-೨೨; 1066). [ಸಂ.]

ವಿದ್ಯುಚ್ಚಿಕಿತ್ಸೆ (ನಾ). "ವಿದ್ಯುತ್ತಿನಿಂದ ರೋಗಗಳಿಗೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡುವುದು" (Electropathy. ಇಂಕನಿ) : ನರದೌರ್ಬಲ್ಯದಿಂದ ಬಳಲುತ್ತಿರುವ ಅವನಿಗೆ ವಿದ್ಯುಚ್ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ನೀಡಿ ಗುಣಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ. ವಿದ್ಯುಚ್ಚಿಕಿತ್ಸಾ]

ವಿದ್ಯುಚ್ಚಿತಾಗಾರ (ನಾ). ವಿದ್ಯುಚ್ಛಕ್ತಿಯಿಂದ ಹೆಣವನ್ನು ಸುಡುವ ಜಾಗ : ನಗರಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ವಿದ್ಯುಚ್ಚಿತಾಗಾರವನ್ನು ಸ್ಥಳಾಂತರಿಸಬೇಕೆಂದು ಹಲವರು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ವಿದ್ಯುಚ್ಛಕ್ತಿ (ನಾ). ವಿದ್ಯುತ್ತಿನಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಶಕ್ತಿ ; ಎಲೆಕ್ಟ್ರಿಸಿಟಿ : ಕರೋಬಾಮಣಿಗೆ ಗ್ರೀಕ್ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಎಲೆಕ್ಟ್ರಾನ್ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಅದನ್ನು ಉಜ್ಜಿದರೆ ಉಂಟಾಗುವ ಗುಣಕ್ಕೆ ಎಲೆಕ್ಟ್ರಿಸಿಟಿ (Electricity) ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಯೂರೋಪಿನ ಪಂಡಿತರು ಕೊಟ್ಟರು . . . ಇದಕ್ಕೆ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯುಚ್ಛಕ್ತಿ ಅಥವಾ ವಿದ್ಯುತ್ತು ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಳಕೆಗೆ ಬಂದಿದೆ (ಭೌತವಿ. ೩೦೩). [ಸಂ.]

ವಿದ್ಯುಜ್ಜನಕ (ಗು). ೧. ವಿದ್ಯುತ್ತನ್ನು ಉತ್ಪಾದಿಸುವ : ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಚಾಲಕಗಳಂತೆಯೇ ಕಾಣುವ ವಿದ್ಯುಜ್ಜನಕಯಂತ್ರಗಳನ್ನು (Dynamos) ಕಟ್ಟಿರುವರು (ಭೌತವಿ. ೩೩೪). (ನಾ). ೨. ವಿದ್ಯುತ್ತನ್ನು ಉತ್ಪಾದಿಸುವಂಥದು : ಎರಡು ಯಂತ್ರಗಳನ್ನು ಒಂದೇ ಅಕ್ಷದ ಮೇಲೆ ತಿರುಗುವಂತೆ ಜೋಡಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಒಂದಕ್ಕೆ ಟರ್ಬೈನ್—ಎಂದು ಹೆಸರು . . . ಇನ್ನೊಂದು ವಿದ್ಯುಜ್ಜನಕ (Generator) (ಶಿಲ್ಪನಾ. ೨೪೯). [ಸಂ.]

ವಿದ್ಯುತ್ಕಿರಣ (ನಾ). ಬೆಳಕಿನ ಕಿರಣ,—ಕದಿರು : ಸೂರ್ಯನ ಒಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಧಾತುಗಳೆಲ್ಲಾ ಶಾಖ ಮತ್ತು ಬೆಳಕಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸುತ್ತವೆ. ಈ ಶಾಖ ಮತ್ತು ಬೆಳಕೇ ಕೋಟ್ಯನುಕೋಟಿ ವರ್ಷಗಳಿಂದ ವಿದ್ಯುತ್‌ಕಿರಣಗಳಾಗಿ ಪ್ರಸಾರವಾಗುತ್ತಿವೆ (ಆಕಾಶ. ೧೧). [ಸಂ.]

ವಿದ್ಯುತ್ಕೇಂದ್ರ (ನಾ). ವಿದ್ಯುತ್ತನ್ನು ಉತ್ಪಾದಿಸುವ ಮುಖ್ಯಸ್ಥಳ : ಇಬ್ಬರೂ ಜತೆ ಸೇರಿ ಶಿವಸಮುದ್ರದ ವಿದ್ಯುತ್‌ಕೇಂದ್ರಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ತಮ್ಮ ವ್ಯಾಸಂಗದ ಕೊನೆಯ ಹಂತವನ್ನು ಮುಗಿಸಲು ನಿರ್ಧರಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಚಗುಕ. ೧೩) ; ವಿದ್ಯುತ್ಕೇಂದ್ರದಲ್ಲಿ (Generating Station) ಎರಡು ಯಂತ್ರಗಳನ್ನು ಒಂದೇ ಅಕ್ಷದ ಮೇಲೆ ತಿರುಗುವಂತೆ ಜೋಡಿಸಿರುತ್ತಾರೆ (ಶಿಲ್ಪನಾ. ೨೪೯). [ಸಂ.]

ವಿದ್ಯುತ್ತಂತಿ (ನಾ). ವಿದ್ಯುಚ್ಛಕ್ತಿ ಪ್ರವಹಿಸುತ್ತಿರುವ ತಂತಿ : ನಾವೆಲ್ಲಾದರೂ, ತುಂಬಾ ಶಕ್ತಿ ಪ್ರವಹಿಸುತ್ತಿರುವ ವಿದ್ಯುತ್‌ತಂತಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದರೆ ಮರಣವೇ ನಿಶ್ಚಯ (ಬಾಲಪ್ರ. III. ೧೨೩೭). [< ಸಂ. ವಿದ್ಯುತ್ತಂತ್ರೀ]

ವಿದ್ಯುತ್ತು (ನಾ). ೧. ಮಿಂಚು : ವಿಯದ್ರಂಗದೊಳಂದದೇಂ ನಲಿದುದೋ ವಿದ್ಯುನ್ನಟೀನರ್ತನಂ (ಆದಿಪು. ೬-೭೨); ವಿದ್ಯುನ್ನಟೀಕರ್ಬುರಜವನಿಕೆಯೋ . . . ಮೇಘನೆ ನೆಗದುದಳಿಶ್ಯಾಮಳಂ ಮೇಘಜಾಳಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೪-೩೧) ; ವಿದ್ಯುತ್ ಎಂದರೆ ಮಿಂಚು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೨೦೨). ೨. ಸಿಡಿಲು. ೩. = ವಿದ್ಯುಚ್ಛಕ್ತಿ : ಇದಕ್ಕೆ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯುಚ್ಛಕ್ತಿ ಅಥವಾ ವಿದ್ಯುತ್ತು ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಳಕೆಗೆ ಬಂದಿದೆ (ಭೌತವಿ. ೩೦೩). ೪. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸನ ಹೆಸರು : ವಿದ್ಯುತ್ತು ದಿವಾಕರ . . . ಯಜ್ಞವೇತರೆಂಬ ದ್ವಾದಶರಾಕ್ಷಸರೇ ಕ್ರಮದಿಂದವರವರ ಮೃಗಾವಲರು (ವಿವೇಕ. ೨೧೪). [ಸಂ. ವಿದ್ಯುತ್]

ವಿದ್ಯುತ್ಪ್ರವಾಹ (ನಾ). ೧. ವಿದ್ಯುಚ್ಛಕ್ತಿಯು ಪ್ರವಹಿಸುವುದು : ಗುಂಡಿಯನ್ನು ಒತ್ತಿದ ಕೂಡಲೆ ತಂತಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯುತ್ಪ್ರವಾಹವು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). ೨. ಮಿಂಚಿನ ಹರಿವು ,—ಓಟ : ಆ ದಾವಾಗ್ನಿ ಘನನಿಬಿಡಘೋರಾಂಧಕಾರತೀರದ ಮಧ್ಯೆ ಪ್ರವಹಿಪಾ ವಿದ್ಯುತ್ಪ್ರವಾಹ ದೈತ್ಯಾಕೃತಿಯ ವೋಲ್ ಕೆದರಿದುದು ದಿಕ್ಕುದಿಕ್ಕಿಗೆ ತನ್ನ ಕೇಸುರಿಯ ಕೇಶಪಾಶದ ರಾಶಿರಾಶಿ ವಿನ್ಯಾಸಮಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೨೩-೩೧೯). [ಸಂ.]

ವಿದ್ಯುತ್ಸಂಚಾರ (ನಾ). ವಿದ್ಯುತ್ತಿನ ಚಲನೆ ,—ಸಂಚಾರ : ಎರಡು ಬೇರೆ ಲೋಹಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ವಿದ್ಯುನ್ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ (Electric Circuit) ಒಂದು ಲೋಹವನ್ನು ಕಾಯಿಸಿದರೆ ವಿದ್ಯುನ್ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯುತ್ಸಂಚಾರವಾಗುತ್ತದೆ (ಶಿಲ್ಪನಾ. ೨೨೭). [ಸಂ.]

ವಿದ್ಯುದುಪಕರಣ (ನಾ). ವಿದ್ಯುಚ್ಛಕ್ತಿಯಿಂದ ಕಾರ್ಯಮಾಡುವ ಸಲಕರಣೆ : ವಿದ್ಯುದುಪಕರಣಗಳೊಂದಿಗೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವಾಗ ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದಿರಬೇಕು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ವಿದ್ಯುದ್ದೀಪ (ನಾ). ವಿದ್ಯುಚ್ಛಕ್ತಿಯಿಂದ ಬೆಳಗುವ ದೀಪ : ಆ ದಿನ ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ವಿದ್ಯುದ್ದೀಪಗಳೆಲ್ಲ ಕೆಟ್ಟುಹೋಗಿದ್ದುವು (ಕವಪು. ೪-೭೭). [ಸಂ.]

ವಿದ್ಯುದ್ಭ್ರಾಂತ (ನಾ). ನೃತ್ಯದ ಒಂದು ಭಂಗಿ ; IP "ಕಾಲನ್ನು ಹಿಂದುಗಡೆ ತಲೆಗೆ ಮುಟ್ಟಿಸಿ ಎಲ್ಲ ಪಾರ್ಶ್ವಗಳಲ್ಲೂ ಸುತ್ತಿಸಿ ಮುಂದಕ್ಕೆ ನೀಡುವುದು" (ನಾಟ್ಯರ. ೩೧೯ ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ತಲಪುಷ್ಪಪುಟ, ಲೀನ, ವಿವರ್ತಿತ, ಲಲಿತೋರು . . . ನಿಶುಂಭಿತ, ವಿದ್ಯುದ್ಭ್ರಾಂತ, ಗಂಗಾವತರಣ - ಈ ನೂಜೆಂಟು ಕರಣಂಗಳ್ (ನಾಟ್ಯರ. ೪-೪೨ ವ). [ಸಂ.]

ವಿದ್ಯುದ್ವಲಯ (ನಾ). ಮಿಂಚಿನ ವರ್ತುಲ, –ಪರಿಧಿ : ರೋದೋಂತಂ ಕೂಡೆ ರತ್ನಜ್ವಲಗಿರಿಕುಲದಿಂ ತೂಂತನಿಟ್ಟಂತೆ ನೀಲಾಂಭೋದಂಗಳ್ ಕೂಡೆ ವಿದ್ಯುದ್ವಲ[ಪಾಠಾಂ.ಳ]ಯಮನೊಳಕೊಂಡಂತೆ . . . ಆಗುರ್ವಿಂದಾದಂ ಚೆಲ್ವಾಯ್ತು ಚಕ್ರಿದ್ವಿಪಘಟೆ ಸಿತತಾಸ್ತ್ರಾಂಶುಜಾಲಾವಲೀಢಂ (ಆದಿಪು. ೧೪-೯೭). [ಸಂ.]

ವಿದ್ಯುನ್ಮಾಲೆ (ನಾ). ೧. ಮಿಂಚಿನ ಹಾರ. ೨. [ಛಂದ] ವರ್ಣಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಬಗೆಯ ಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಎಂಟನೆಯದಾದ ಅನುಷ್ಟುಭ್ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ : ಪಿಂತುರ್ವೀಯುಗ್ಮಂಗಳ್ ಬರ್ಪಂ ವಮುಂತೀಶಾನದ್ವಂದ್ವಂ ನಿಲ್ಕುಂ ಸಂತಂ ನೀ ಕೇಳಂಭೋಜಾಕ್ಷೀ ಕಾಂತಂ ವಿದ್ಯುನ್ಮಾಲಾವೃತ್ತಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೯೨). [ಸಂ. ವಿದ್ಯುನ್ಮಾಲಾ]

ವಿದ್ಯುಲ್ಲತೆ (ನಾ). ೧. ಮೋಡಗಳ ಘರ್ಷಣೆಯಿಂದ ಅಂಕುಡೊಂಕಾಗಿ ಹರಿಯುವ ಮಿಂಚು ; ಬಳ್ಳಿಮಿಂಚು : ಸುರಚಾಪಂಚೋಲೆ ವಿದ್ಯುಲ್ಲತೆಗಳ ತೆಜಪೋಲ್ಮಂಜುಪೋಲ್ಪೋಟಿ ಬೇಗಂ ಪಿರಿಗುಂ ಶ್ರೀರೂಪ ಲೀಲಾಧನ ವಿಭವಮುಹಾರಾಪಿಗಳ್ ನಿಲ್ಲವಾಗ್ಗೆಂ (ಎಕ. II,೮೮-೧; ಶ. 700) ; ಹಾರಲತಾ ವಿದ್ಯುಲ್ಲತೆ ಚಾರುಪಯೋಧರಸಮೀಪದೊಳ್ ಪೊಳೆಯೆ (ಅಜಿಪು. ೨-೩೪). ೨. ವಿದ್ಯುಚ್ಛಕ್ತಿ ; ವಿದ್ಯುತ್ತು : ಹಡಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉಗಿಬಂಡಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಬೆಂಕಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ವಿದ್ಯುಲ್ಲತೆಯನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ ಕ್ರಮವು ಅಲ್ಪಸ್ವಲ್ಪವಾಗಿ ಸದ್ಯಕ್ಕೆ ಆರಂಭವಾಗಿಯತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೯೫) ; ದಿಕ್ಕಿನಿಂದ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಒಲಿದಾಡುವ ವಿದ್ಯುಲ್ಲತೆಯ ಬೀಸಣಿಕೆಯಂತೆ ತರುಣನು ಒಮ್ಮೆ ತಂಗಿಯ ಕಡೆಗೆ ಒಮ್ಮೆ ಪತ್ನಿಯ ಕಡೆಗೆ ಕರವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬೀಸುತ್ತಿದ್ದ (ಸಮಜೀ. ೫೫೭). [ಸಂ. ವಿದ್ಯುಲ್ಲತಾ]

ವಿದ್ಯುಲ್ಲೇಖೆ (ನಾ). ಮಿಂಚಿನ ಗೆರೆ, –ರೇಖೆ : ವನಚರಿ ಬರೆ ವಿದ್ಯುಲ್ಲೇಖೆ ಬರ್ಪಂತೆ ಬೆನ್ನಂ (ಅಜಿಪು. ೯-೩೨) ; ವಿದ್ಯುಲ್ಲೇಖಾನಿಕಾಯಂ ನವಘನಸಮಯಶ್ರೀಗೆ ಮಲ್ಲೀಚಯಂ ಚೈತ್ರೋದ್ಯಾನಶ್ರೀಗೆ ದೀಪ್ತಪ್ರತತಿ ಶಶಿಕಲಾಶ್ರೀಗೆ. . . ಒದವಿಸುವವೋಲ್ (ಲೀಲಾವ. ೧೧-೭೧). [ಸಂ. ವಿದ್ಯುಲ್ಲೇಖಾ]

ವಿದ್ಯೆ (ನಾ). ೧. ಅರಿವು ; ಜ್ಞಾನ ; ಅಭಿಜ್ಞತೆ : ಒಡೆಯಂ ಕೂಸಿಂಗದೊಂದೇ ಕುಲದ ಚಲದ ಪೆಂಪೊಂದೆ ಚೆಲ್ವೊಂದೆ ಸಂದೊಳ್ನುಡಿಯೊಂದೇ ವಿದ್ಯೆಯೊಂದೇ (ಆಲಪು. ೪-೨೭) ; ಒಡಲೊಳಡಗಿದ ವಿದ್ಯೆ ಒಡಗೂಡಿ ಬರುತಿರಲು ಒಡಹುಟ್ಟಿದವರು ಕಳ್ಳರು ನೃಪರದನು ಪಡೆಯರೆಂತೆಂದ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೩೨೧). ೨. (ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಶಾಸ್ತ್ರದ ಬಗೆಗಿರುವ)ಆಳವಾದ ಪಾಂಡಿತ್ಯ, –ವಿದ್ವತ್ತೆ : ಆ ಪ್ರತಿಭಾನಂ ಶಕ್ತಿಲೋಕಾಗಮ ಸಕಲಕಲಾವೇದನಂ ವಿದ್ಯೆ ಶಾಸ್ತ್ರಾನ್ವಿತನಪ್ಪೂ ವೃದ್ಧನಾಲಸ್ಯಮನುಳಿದ ಸಪ್ಪುದ್ಯೋಗಮಭ್ಯಾಸಕರ್ಮಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೪೨೫) ; ಇಂತು ವಿದ್ಯೆ ಗುಣಜ್ಞಾನ ಧರ್ಮ ಆಚಾರಶೀಲಂಗಳ ನಮ್ಮ ಕೂಡಲ ಸಂಗನ ಶರಣರು ಸಾಧಿಸಿದ ಸಾಧನೆಯನೇ ಸಾಧಿಸುವುದು (ಬಸವ. ೬೧೩). ೩. ಓದು ; ಕಲಿಕೆ ; ಶಿಕ್ಷಣ : ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಆರಂಭದಲ್ಲೇ ಸರಿಯಾದ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿಸಬೇಕು (ರೂಢಿ). ೪. ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕಜ್ಞಾನ; ಆತ್ಮವಿದ್ಯೆ : ಸರಿಯಾಗಿ ವಸ್ತುಸ್ವರೂಪವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸುವ ತಿಳವಳಿಕೆಗೆ 'ವಿದ್ಯೆ' ಎಂದು ಹೆಸರು (ಬ್ರಹ್ಮಭಾ. ೨೨). ೫. ಕಣ್ಕಟ್ಟು ; ಯಕ್ಷಿಣಿ. ೬. ದುರ್ಗೆ. ೭. [ಜೈನ] ಅಲೌಕಿಕ ಶಕ್ತಿ ; ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಶಕ್ತಿ : ಆತನ ವಿದ್ಯೆಯೆಲ್ಲಮಂ ಕೊಡೆದಿಕ್ಕಿ ಪನ್ನೆರಡುವರುಷಂಬರಂ ಭೂಮಿಗೋಚರನಾಗಿರೆಂದು ಶಾಪಂಗೊಟ್ಟೊಡೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೫೫-೫). 'ವಿದ್ಯಾಚ್ಛೇದಂಗೆಯ್' ಪರಾ. ೮. [ವಿಶಿಷ್ಟಾ] ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿ, ಸ್ಥಿತಿ ಮತ್ತು ಸಂಹಾರ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಗೆ ಸಾಧನವಾಗಿ ಸತ್ತ್ವಗುಣಪ್ರಧಾನವಾಗಿರುವ ಈಶ್ವರಶಕ್ತಿ : ಲೀಲೆಯಿಂ ಸರ್ವಜ್ಞತಾದಿಯಲೆಸೆವ ಪರಮಾತ್ಮ ಸತ್ವರಜತಮವೆಂಬ ಮಾಯಾಶಕ್ತಿಯ ಗುಣಂಗಳಲಿ . . . ವಿದ್ಯಾವಿದ್ಯೆಯೆಂದೆರಡಾಗಿ ತೋಱಿಹುದು (ಅಮೃತ. ೫-೫). ೯. ಜೀವನು ಊರ್ಧ್ವಲೋಕಸಾಧನೆಗಾಗಿ ಸಾಧಿಸಬೇಕಾದ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ವಿರತಿ ವಿವೇಕ ವಿತರಣ ಬುದ್ಧಿ ಸಿದ್ಧಿ ವಿದ್ಯಾ ಶಮ . . . ನಿಶ್ಚಯ ಮುಂತಾದ ಸಾತ್ವಿಕಗುಣಂಗಳಿಂ ಸುವಿಮಹಿತೋರ್ಧ್ವ ಲೋಕಂಗಳಂ ಸಾರ್ದು (ವಿವೇಕ. ೨೪೭). ೧೦. ವ್ಯೂಹರೂಪನಾದ ನಾರಾಯಣನ ನಾಲ್ಕು ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಅನಿರುದ್ಧ : ಅನಿರುದ್ಧ, ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ, ಸಂಕರ್ಷಣ, ವಾಸುದೇವರೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ರೂಪಗಳಿಂದ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನು ವಿದ್ಯೆ, ಬುದ್ಧಿ, ಸಿದ್ಧಿ, ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುವವನಾದರೂ ಅನವದ್ಯನಾಗಿರುವನು (ಹಸಾರ. ೩-೭ ತಾತ್ಪರ್ಯ). ೧೧. ವೈದಿಕ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಾಸನಾಕಾಂಡ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿಸಲಾಗಿರುವ ಸಾಧನಕ್ರಮ : ಈ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವದ ಸೃಷ್ಟಿ ಸ್ಥಿತಿ ಪ್ರಳಯಗಳ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ವಿಮರ್ಶಿಸಿರುವುದಲ್ಲದೆ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುವ ಕ್ರಮಗಳನ್ನೂ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇವುಗಳನ್ನೇ ವಿದ್ಯೆಗಳೆಂದು ಕರೆಯುವುದು (ಭಾರದ. ೨೩೪). ೧೨. [ಶೈವ] ಅಶುದ್ಧಾಧ್ವದ ಸೃಷ್ಟಿಕ್ರಮದಲ್ಲಿರುವ ಮಾಯಾತತ್ತ್ವದ ಐದು ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಅಶುದ್ಧ ಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಯಾತತ್ತ್ವವು ಕಾಲ, ನಿಯತಿ, ಕಲಾ, ವಿದ್ಯಾ, ರಾಗ ಎಂದು ಪಂಚವಿಧವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸುವುದು (ಹಿಂದಸಾ. ೨೯೭). 'ಚೌಷಷ್ಟಿಕಲೆ' ಪರಾ.

ವಿದ್ಯಾವಿರಿಂಚನ = ವಿದ್ವತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಂತಿರುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಸಮಸ್ತವಿದ್ಯಾವಿರಿಂಚನಂ ಸುವರ್ಣಗರುಡಧ್ವಜಂ (ಸೌಇಇ. XX. ೫೦-೫; 11ನೆಯ ಶತ). [ಸಂ. ವಿದ್ಯಾ]

ವಿದ್ಯಾವಾರಿಧಿ (ನಾ). ಸಾಗರದಷ್ಟು ಆಳವಾದ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಒಳಗೊಂಡವನು : ಗಜಮುಖನೆ . . . ರಜತಗಿರಿಗೊಡೆಯನ ಕುಮಾರನೆ ವಿದ್ಯಾವಾರಿಧಿಯೆ (ಕುಮಾಆ. ೧-೪). [< ಸಂ. ವಿದ್ಯಾವಾರಿಧಿ]

ವಿದ್ಯೋತ (ಗು). ೧. ಹೊಳೆಯುವ ; ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ. (ನಾ). ೨. ಬೆಳಕು ; ಕಾಂತಿ ; ಪ್ರಕಾಶ : ಬಲಧೂಳೀವ್ರಾತಮೇಘಪ್ರಕರತಿಮಿರದೊಳ್ ಶಸ್ತ್ರಜಾಲಾಂಶು ವಿದ್ಯುತ್ಕುಲವಿದ್ಯೋತಂಗಳಿಂದಂ . . . ಉಭಯಬಲಂ ಕಂಡುವೊಂದೊಂದನಾಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೪-೯೭). ೩. ಶೋಭೆ ; ವಿಜೃಂಭಣೆ : ತನ್ನ ನಾಲ್ವರ್ ತಮ್ಮಂದಿರೊಡನೆ ಮಂಗಳವಸದನಂಗೊಂಡು ಮಂಗಳಪ್ರಧಾನೋಚಿತವಿಜಯಗಜಮನೇಱಿ ವಿದ್ಯೋತಮಾಗಿ ದಕ್ಷಿಣಾವರ್ತಮಪ್ಪ ಹೋಮಾಗ್ನಿಯಂ ಬಲಂಗೊಂಡು (ಪಂಪಭಾ. ೯-೯೫ ವ). ೪. ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ; ಖ್ಯಾತಿ : ನಿಜನಾಮಾಂಕ ವಿದ್ಯೋತಮಾಗಲ್ಕಿವು ನಾನಾಶಾಸನಂ ಸತ್ಕೃತಿ ವನಿತೆ/ಚೌಚಿತ್ಯಮಿಂದಿತ್ತನತ್ಯುತ್ಸವದಿಂ ವಿದ್ವತ್ಸಭಾಮಂಡಲಿ ತಣಿವಿನೆಗಂ ಭೋಜರಾಜಕ್ಷಿತೀಶಂ (ಕಾದಂಬ. ೮೨೩). [ಸಂ.]

ವಿದ್ಯೋದ್ಯೋಗ (ನಾ). ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿರುವ ಆಸಕ್ತಿ, – ಶ್ರದ್ಧೆ : ಶ್ರೀಗಧಿಪತಿ . . . ವಿಪ್ರತನಯರ ವಿದ್ಯೋದ್ಯೋಗಕ್ಕೆ ಮೆಚ್ಚಿ ತಲೆಯಂ ತೂಗಿದಂ (ಸುಕುಮಾ. ೩-೧). [ಸಂ.]

ವಿದ್ರ (ನಾ). (?) : ಬಲವದ್ಭದ್ರಾತಿ ವಿದ್ರಂ ಪ್ರಮಥಕರಣವೃಂದಂ ವೃಷೇಂದ್ರಂ ಗಣೇಂದ್ರಂ (ಹಮ್ಮಾರ. ೧-೫). [ಸಂ.?]

ವಿದ್ರಧಿ (ನಾ). ದೇಹದೊಳಗಡೆ ಕೀವು ತುಂಬಿ ಆದ ಕುರು, –ಗಡ್ಡೆ : ರವಿಚಂದ್ರರ್ ನೆಲಸಿರ್ದೊಡಸ್ತಗೃಹದೊಳ್ ಸೂರ್ಯಾತ್ಮಜಂ ನೋಡೆ . . . ಸಂಭವಿಕುಂ ವಿದ್ರಧಿ (ಜಾತತಿ. ೨೧-೧೧ ಆದಿಟ) ; ಚತುಷಷ್ಟಿ ಮರೀಚಾದಿಲೇಪ್ಯ . . . ಇದರಿಂ ಪಾಸ, ಶ್ವಾಸ . . . ವಿದ್ರಧಿ, ಪ್ಲೀಹ, ಹೊಟ್ಟೆಶೂಲೆ, ಮುಖರೋಗ, ಕ್ರಿಮಿರೋಗ ಸಹ ಪರಿಹಾರವಹುದು (ಸಕವ್ಯ. ೨೧೮). [ಸಂ.]

ವಿದ್ರವ (ನಾ). ೧. ಓಡಿಹೋಗುವಿಕೆ ; ಪಲಾಯನ : "ಪ್ರದ್ರಾವಃ . . . ವಿದ್ರವಃ ದ್ರವಃ ಅಪಕ್ರಮಃ ಅಪಯಾನಂ—೮ ಪಲಾಯನವಾಗುವದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೨೬೧). ೨. ಕ್ಷೋಭೆ ; ತಳಮಳ. ೩. ಸೋರುವಿಕೆ ; ಒಸರುವಿಕೆ. ೪. ಕರಗುವಿಕೆ ; ದ್ರವಿಸುವಿಕೆ. ೫. ನಿಂದೆ; ಬಯ್ಗುಳು. ೬. ಪ್ರಜ್ಞೆ ; ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿ. ೭. ಅಳಿವು ; ವಿನಾಶ. ೮. [ಕಾವ್ಯಮೀ]ಸಂಸ್ಕೃತನಾಟಕದ ಸಂಧ್ಯಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. [ಸಂ.]

ವಿದ್ರವಣ (ನಾ). ೧. ನಾಶ ; ಧ್ವಂಸ : ರುದ್ರರೂಪದ ದೈತ್ಯ ಬಂದನು ರಾಮನಿದ್ದೆಡೆಗೆ ನಿರ್ರಿತರನಾಲಿಸುತ ಮಲ್ಲನೆ ವಿದ್ರವಣವನು ಮಾಳ್ಪೆನೆನುತಾ ಕ್ಷುದ್ರರೂಪದ ತಾಳಬೇಕೆನುತಸುರನನುವಾದ (ತೊರ. ೩೯-೨೫). ೨. ಗದಾಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಟ್ಟು, —ವರಸೆ : 'ನವವಿದ್ರವಣ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ವಿದ್ರಾಢ್ಯ (ನಾ). (?): ಮದಹರಕರುಣಾಪಾಂಗತುಂಗಂ ಮೃಡಾಂಗಂ ವಿದ್ರಾಢ್ಯಂ ಜಾಡ್ಯದೂರಂ (ಹಮ್ಮೀ.ರ. ೧-೯). [?]

ವಿದ್ರಾವ (ನಾ). ೧. ಓಟ ; ಪಲಾಯನ. ೨. ಕರಗುವಿಕೆ. [ಸಂ.]

ವಿದ್ರಾವಣ (ಗು). ೧. ಹೊಡೆದೋಡಿಸುವ ; ಅಟ್ಟುವ : ಮಹೀವಲ್ಲಭ ನೋಂತಳೆನಿಸಿದರಿನೃಪಮದವಿದ್ರಾವಣವಿಜಯಭುಜಂ(ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೨);ಸುಕವಿನಿಕರ ದಾರಿದ್ರ್ಯವಿದ್ರಾವಣದ್ರವಿಣಧಾರಾಧಾರಾಧರಕರಾಗ್ರಪರಿಹತಸುರಧರಾರುಹಪ್ರಭಾವನುಂ . . . ಎನಿಸಿ (ರಾಜಶೇ. ೫-೧೮). (ನಾ). ೨. ಓಡಿಸುವಿಕೆ ; ಅಟ್ಟುವಿಕೆ. ೩. ಲೋಹ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಕರಗಿಸುವಿಕೆ. ೪. ನಾಶ ; ಅಳಿವು. ೫. ನಾಶಗೊಳಿಸುವವನು ; ಧ್ವಂಸಮಾಡುವವನು : ತದುಪದ್ರವಪ್ರತೀಕಾರ ವಿಧಾನಸಮರ್ಥನವಿಳಕಾದ್ರವೇಯವಿದ್ರಾವಣಂ . . . ಮುಕುಂದನಂ ಕಂಡು (ಪಂಚತಂ. ೧೬೧-೭) ; ದನುಜಕುಲವಿದ್ರಾವಣನು ನಸುನಗುತ ಬೋಳೈಸಿದನು ತೇಜಿಗಳ (ಕುಮಾದ್ರೋ. ೧೦-೨೭). [ಸಂ.]

ವಿದ್ರಾವಿತ (ಗು). ೧. ಓಡಿಸಿದ ; ಅಟ್ಟಿದ : ಸಲ್ಲಕ್ಷಣಗುಣನಿಧಿಗಳ್ ಪಲ್ಲಣಂಗಟ್ಟಿ ಬಂದಿರ್ದುವು ಹೇಷಾಘೋಷವಿದ್ರಾವಿತರಿಪುಮಹಿಭೃಚ್ಚಾತುರಂಗಂ ತುರಂಗಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೧೦). ೨. ಲೋಹ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಕರಗಿಸಿದ. [ಸಂ.]

ವಿದ್ರುತ (ಗು). ೧. ಕಳೆದುಹೋದ ; ನೀಗಿಕೊಂಡ : ಅಪರಿಮಿತಸ್ತಂಭೇರಮಾನೀಕಶೀಕರನೀಹಾರವರ್ಷದಿಂದಮುಷ್ಣಾಂಶುಮಾಲಿಪ್ರತಾಪಮುಮೂರ್ಜಿತಾರಾತಿ ರಾಜಪ್ರತಾಪಮುಂ ವಿದ್ರುತೋ[ಪಾಠಾಂ. ಅವಿಧ್ರತೋ]ದ್ರೇಕಮಾಗೆಯುಂ (ಆದಿಪು. ೧೩-೭೭ ವ). ೨. ನಾನಾದಿಕ್ಕುಗಳಿಗೆ ಚೆದರಿದ, — ಓಡಿದ : ವಿದ್ರುತಪಶುಪದಹತಿಪತಿತಾದ್ರಿಪ್ರಭಗೋಮಯೋಚ್ಚಯಂ ಸಮದವೃಷೋಪದ್ರವದರಿದ್ರ ಬಾಲವಟದ್ರುಮಮೆಸೆದಿರ್ದುದದಱ ಬಾಹಿರದೇಶಂ (ಲೀಲಾವ. ೫-೯೭). ೩. ಕ್ಷೋಭೆಗೊಳಗಾದ ; ಕಲಕೆಲ್ಪಟ್ಟ. ೪. ಹೆದರಿದ; ಗಾಬರಿಗೊಂಡ. ೫. ಕರಗಿದ ; ನೀರಾದ. (ನಾ). ೬. ನೀರಾದ ಪದಾರ್ಥ; ದ್ರವ. [ಸಂ.]

ವಿದ್ರುಮ (ನಾ). ೧. ನವರತ್ನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಹವಳ : ವಿದ್ರುಮದಶನಚ್ಛದ ಕೋಪೋದ್ರೇಕದಿನಿರ್ದು ಪೊಳೆ ತೆಗೆದಪ್ಪಿದೊಡುನ್ನಿದ್ರಾಂಭೋಜಾಸ್ಯೆಗೆ ಮದನದ್ರುಮಮುಂ ಕಣ್ಣ ನೀರುಮುಣ್ಮಿದುವಾಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೨ ೪೪) ; ತನುಜನ ತೇಜಮನಪಹರಿಪನಿವನೆನುತ್ತಬ್ಧಿ ಮುಳಿದು ಸಂಧ್ಯಾರುಣಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಮನುಜೆ ಸೆಜೆವಿಡಿದನೆನೆ ವಿರಾಜಿಪುದು ವಿದ್ರುಮಂ ಸದ್ರುಚಿಯಿಂ (ರಾಜಶೇ. ೧-೯೨). ೨. ಕುಡಿ; ಚಿಗುರು : ಬಾಡದ ಕಲ್ಪವಲ್ಲಿ ಕಜೆಯಿಲ್ಲದ ಪೂರ್ಣಶಶಾಂಕಬಿಂಬವಿರ್ಪೋಡದ ವಿದ್ರುಮಂ (ನಳಚಂ. ೧೩೨). ೩. ಅತಿಶಯವಾದ ಮರ ; ದೊಡ್ಡ ಮರ. ೧,೩ : ವನರಾಶಿಯೊಳಗೆ ಬೆಳೆದೆಸೆವನೇಕವಿದ್ರುಮದ ಲತೆಯ ಪೊಂಪುಲಿಯವೊಲಾ ವನರಾಶಿಯೊಳಗೆ ಬೆಳೆದೆಸೆವನೇಕವಿದ್ರುಮದ ಲತೆಯ ಪೊಂಪುಟ್ ರಯ್ಯಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೨೧). [ಸಂ.]

ವಿದ್ರುಮದ್ರುಮ (ನಾ). ಹವಳದ ಮರ : ಲತಾಪ್ರತಾನಸಂವಳಯಿತ ವಿದ್ರುಮದ್ರುಮವಿಳಾಸವಿಶೇಷಿತಬಾಡವಾನಳಾವಿಳಜಳಮುಂ ಮನಂ ಬಯಸಿ ನೋಡಿದರ್ನರ್ಣವಮಂ ಗುಣಾರ್ಣವಂ (ಪಂಪಭಾ.೪-೨೫). [ಸಂ.]

ವಿದ್ರುಮಲತೆ (ನಾ). ೧. ಹವಳದ ಬಳ್ಳಿ : ಉಜ್ವಳಿಪ ವಿದ್ರುಮಲತಾಂಕುರದಂತೆ ಕೆಂದಳಿರ ತೊಂಗಲಂತೆ ಪಸರಿಸುವ ಪದ್ಮರಾಗಮುಕುಟಮುಂ . . . ಮೆಜೆಯೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೧೬೭); ಉತ್ತಮವರ್ಣದ ವಿದ್ರುಮಲತೆ ಸಮುದ್ರಮಧ್ಯದಿಂದ ಎದ್ದು ಬಂದು, ಶಾಂತಲೆಯ ಪಲ್ಲವಾಧರಗಳಿಗೆ ತನ್ನ ವರ್ಣವನ್ನು ಕೊಟ್ಟುಹೋಯಿತು (ಶಾಂತಲಾ. ೪೧). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ : "ಸುಷಿರಾ, ವಿದ್ರುಮಲತಾ . . . ಅಂಜನಕೇಶೀ – ೭ ನಳಿ ಎಂಬುವ ಗ್ರಂಧದ್ರವ್ಯದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಶಬ್ದಮಂ.೧೫೨). [ಸಂ. ವಿದ್ರುಮಲತಾ]

ವಿದ್ರುಮವಲ್ಲರಿ (ನಾ). ೧. ಹವಳದ ಬಳ್ಳಿ. ೨. ದೊಡ್ಡಮರ ಮತ್ತು ಬಳ್ಳಿ. ೧,೨: ಆ ಮಹಾರ್ಣವಂ ಸಮುದ್ರವಮಾಗಿಯುಂ ಅಪಾರವಿಸ್ತಾರಿಯುಂ . . . ಅರಣ್ಯದಂತಗಣ್ಯವಿದ್ರುಮವಲ್ಲರೀವೇಲ್ಲಿತಮುಂ . . . ಚತುರ್ಮುಖನಂತೆ ಸರಸ್ವತೀಪತಿಯುಮೆನಿಸಿದುದು (ಜಗವಿ. ೧-೪೪ ವ).

[ಸಂ. ವಿದ್ರುಮವಲ್ಲರೀ (ವಿದ್ರುಮ + ವಲ್ಲರೀ ; ವಿ + ದ್ರುಮ + ವಲ್ಲರೀ)]

ವಿದ್ರುಮಾಧರ (ನಾ). ಹವಳದಂತೆ ಕೆಂಪಾಗಿರುವ ತುಟಿ ; ಚೆಂದುಟಿ: ವಿದ್ರುಮಾಧರ ಶಾನ್ತಿಸೇನ ಮುನೀಶನಾಕ್ಕಿವಿ ಪೆಳ್ಗೊಳಅದ್ರಿಮೇಲಶನಾದಿ ವಿಟ್ಟಪುನರ್ಭವಕ್ಕೆಜೆ ಆಗಿ (ಎಕ.II, ೩೧-೩; ಸಂ:650); ಸುರುಚಿರವಿದ್ರುಮಾಧರದಿನುತ್ತಮಮೌಕ್ತಿಕದಂತದಿಂ ಮನೋಹರಹರಿನೀಳಕುಂತಳದಿಂ . . . ಎಸೆದುದಂದಮರೀತತಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೦-೬೭). [ಸಂ.]

ವಿದ್ರುಮಾಧರೆ (ನಾ). ಹವಳದಂತೆ ಕೆಂಪಾದ ತುಟಿಗಳುಳ್ಳವಳು :ಭದ್ರೇಭಗಮನೆ ಬಾಣಾಬ್ಜನಂಗನೆ . . . ವಿದ್ರುಮಾಧರೆ ಶ್ವೇತಸರಸಿಜಪಯೋಧರೆ (ನವಮೋ. ೩-೧೪).

[ಸಂ. ವಿದ್ರುಮಾಧರಾ]

ವಿದ್ರೂಪ (ನಾ). ೧. ವಿಕಾರಹೊಂದಿದ ರೂಪ ; ಕುರೂಪ : ಒಂದು ವೇಳೆ ಜನ್ಮಾಂತರ ಇದ್ದುದಾದರೆ, ನನ್ನ ಮುಖದಲ್ಲಿ ಸುರೂಪವೂ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರ ಮುಖದಲ್ಲಿ ವಿದ್ರೂಪವೂ ಮತ್ತೆ ಇದೇ ಬಗೆಯಾಗಿ ಪ್ರಕಟಗೊಳ್ಳಲಿ (ಇಷ್ಟ.೪೪೬). ೨. ವಿಲಕ್ಷಣವಾದುದು; ಅಸಹಜತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದುದು : ಆಗ ಫಾಲ್ಗುನ ಮುಖದಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದ ವಿದ್ರೂಪದ ಕಿರುನಗೆಯ ಕರೆಗೆ ಪಂತನ ದೃಷ್ಟಿಯು ಇರದಿದ್ದದ್ದೇ ಹಿತವಾಯಿತು (ಅಂಬಿ. ೭೨). ೩. ಭೀಕರವಾದುದು; ಭಯಂಕರವಾದುದು : ಇತ್ತಲುಲ್ಕಾಪಾತವಿಸರ ವಿದ್ರೂಪಾಗಿ ತೋರಿದಾ ತಾರಾಧಿನಾಥರತಿ ತಲ್ಲಣಿಸಲು (ಲಕ್ಷ್ಮೀಭಾ. ೨೪-೨೧). [< ಸಂ. ವಿರೂಪ]

ವಿದ್ರೂಪಿ (ನಾ). ರೂಪವಿಲ್ಲದವನು ; ಕುರೂಪಿ ; ವಿಕಾರಿ : ವಿರಸಂ ವಿದ್ರೂಪಿ ಮೂರ್ಖಂ ವಿಷಯವಿಕಳನೇನಪ್ಪನೆಂತಿರ್ಪನಯ್ಯೋ (ರತ್ನಾ.ಶ. ೨೮).

[ವಿದ್ರೂಪ + - ಇ]

ವಿದ್ರೋಹ (ನಾ). ೧. ಅತಿಯಾದ ವಿಶ್ವಾಸಘಾತ, — ಕೇಡಿಗತನ : ಸಾರಿದನು ಸೋದರದ್ರೋಹಿಯೆಂದನುಜನಂ ಹೊರಿಸಿದನು ರಾಜವಿದ್ರೋಹದಪರಾಧಮಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೬೧-೧೦೩). ೨. ಹೆಚ್ಚಾದ ದ್ವೇಷ, —ವೈರ : ಚಾರುಲತೆ ನಡುನಡುವೆ ಕೋಪವನ್ನೂ ವಿದ್ರೋಹವನ್ನೂ ವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು (ಇಷ್ಟ. ೨೨೭). ೩. ದಂಗೆ; ಬಂಡಾಯ : ಫಕೀರರೇ ನಮಗೇಕೆ ಈ ವಿದ್ರೋಹದ ಚಿಂತೆ? (ದೌಲತ್. ೨೧೯). [ಸಂ.]

ವಿದ್ರೋಹಿ (ಗು). ೧. ವಿರೋಧಿಸಿದ ; ಎದುರುಬಿದ್ದ : ವಿದ್ರೋಹಿ ಸಾಮಂತರನ್ನ ದಗಿಸಿ . . . ದೇಶದ ಭದ್ರತೆಯನ್ನು ಬಲಪಡಿಸಿದ (ಕಪಕೋ.I, ೭೨೦). (ನಾ). ೨. ದಂಗೆಕೋರ ; ಬಂಡಾಯಗಾರ : ಸುಲ್ತಾನರ ಕಡೆಯವರು ಯಾರೆ ಆಗಲಿ . . . ಅವರ ತಲೆಯನ್ನು ವಿದ್ರೋಹಿಗಳು ಹಾರಿಸಿ ಬಿಡುತ್ತಾರೆ (ದೌಲತ್.೨೧೯). [ಸಂ. ವಿದ್ರೋಹಿನ್]

ವಿದ್ವಜ್ಜನ (ನಾ).೧. ಪಂಡಿತ ; ವಿದ್ವಾಂಸ. ೨. ಪಂಡಿತರ ಗುಂಪು ; ವಿದ್ವಾಂಸರ ಸಮುದಾಯ : ವಿನಯಂ ಸಹಜಂ ಕೃತ್ರಿಮವೆನಿಸಿದುವವು ಬೇಜೆವೇಜೆ ವಿದ್ವಜ್ಜನಮಂ ಮನದೆಗೊಳಿಸುವವಿವೆರಡುಂ ನಿನಗೊಳವಾರಾರ ಮನಮುಮಂ ರಂಜಿಸಮೇ (ಆದಿಪು. ೧೪-೬೩); ನಿಖಿಲವಿದ್ವಜ್ಜನಂ ಮೆಚ್ಚೆ ರುದ್ರಾಂಕನೆ ಪೇಲ್ದಂ . . . ಸಕಲಬುಧಹೃದ್ಯಂ ಸಮಂತೀ ಪ್ರಪದ್ಯಂ (ಜಗವಿ.೧-೨೨).

ವಿದ್ವಜ್ಜನವನಜರಾಜಹಂಸ = ವಿದ್ವಾಂಸರ ಸಮೂಹದಲ್ಲಿ ರಾಜಹಂಸದಂತಿರುವವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಜನಪದಯುಗಳೋದಯಾಚಳಾರ್ಕ್ಕಂ

ವಿದ್ವಜ್ಜನವನಜ ರಾಜಹಂಸಂ ಜನಸಂಸ್ತುತನೆನಿಸಿ ದೇವರಾಜಂ ನೆಗಳ್ದಂ (ಎಕ. VII (R). ನಾಗಮಂ. ೬೮-೪೯ ; 1145). [ಸಂ.]

ವಿದ್ವತ್ತು (ನಾ). ಪಾಂಡಿತ್ಯ ; ಜ್ಞಾನ : ಅವನ ಕವಿತ್ವನಿವೇದನೆಯಾದ 'ಶ್ರದ್ಧಾಂಜಲಿ' ಅವನ ವಿದ್ವತ್ತಿಗೊಂದು ಪ್ರತೀಕ (ಹೊಸಕ್ಕ.೩೬). [< ಸಂ. ವಿದ್ವತ್ತಾ]

ವಿದ್ವತ್ತೆ (ನಾ). = ವಿದ್ವತ್ತು : ಸಂಶೋಧನವು ವಿದ್ವತ್ತೆಯ ಆರಾಧನವಾಗಿಯುವುದರಿಂದ ಮೆಚ್ಚುಗೆಯನ್ನು ಗಳಿಸುವ ಕೆಲಸವೂ ಆಗಿದೆ (ಸಂಶೋಧ. ೧೯೭) ; ಅವರ ವಿದ್ವತ್ತೆಯನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಲು ರಾಜನು ಹೊರಗಿನ ವಿದ್ವಾಂಸರನ್ನು ಆಮಂತ್ರಿಸುತ್ತಿದ್ದನು (ಕರ್ನಾಕ.೪೧).
[ಸಂ. ವಿದ್ವತ್ತಾ]

ವಿದ್ವತ್ಪರೀಕ್ಷೆ (ನಾ). ೧. ಒಬ್ಬ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಯು ತನ್ನ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣಪಾಂಡಿತ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದಾನೆಯೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಲು ನಡೆಸುವ ಪರೀಕ್ಷೆ : ವಿದ್ವತ್ಪರೀಕ್ಷೆಯದಾದ ಕಾರಣ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಬರೆದು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕೆಂದು ನಿಬಂಧನೆಯಾಯಿತು (ಕಥಾ.೩೬೮). ೨. ಸಾಹಿತ್ಯ, ಸಂಗೀತ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಕಲಿಯುವ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಯು ತನ್ನ ಕಲಿಕೆಯ ಕೊನೆಯ ಘಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಕೂಡಬೇಕಾದ ಪರೀಕ್ಷೆ : ಅವಳು ಸಂಗೀತದ ವಿದ್ವತ್ಪರೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯವಳಾಗಿ ತೇರ್ಗಡೆಯಾದಳು (ರೂಢಿ).
[ಸಂ. ವಿದ್ವತ್ಪರೀಕ್ಷಾ]

ವಿದ್ವತ್ಪೂರ್ಣ (ನಾ). ಪಾಂಡಿತ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು : ಶ್ರೀಗೋವಿಂದಪೈಗಳು 'ನಮ್ಮ ಹಿರಿಯರನ್ನು ಕುರಿತು' ಎಂಬ ವಿದ್ವತ್ಪೂರ್ಣವಾದ ಹಾಗೂ ವಿಮರ್ಶಾತ್ಮಕವಾದ ಲೇಖನದಲ್ಲಿ ಗೌಡಸಾರಸ್ವತರ ಮೂಲವಾಸಸ್ಥಾನವು ಸಾರಸ್ವತದೇಶವೆಂದೂ . . . ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ (ಕುಲಬಾ. ೧೬೦). [ಸಂ.]

ವಿದ್ವತ್ಸಂಭಾವನೆ (ನಾ). ವಿದ್ವಾಂಸರಿಗೆ ತೋರುವ ಆದರ ಮತ್ತು ಗೌರವಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಅವರಿಗೆ ಕೊಡುವ ಕಾಣಿಕೆ : ಅವರ ಮನೆಯ ಸಮಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಪಂಡಿತರಿಗೆ ನೂರುರೂಪಾಯಿ ವಿದ್ವತ್ಸಂಭಾವನೆ ನೀಡಿದರು (ರೂಢಿ).
[ಸಂ. ವಿದ್ವತ್ಸಂಭಾವನ]

ವಿದ್ವತ್ಸಭೆ (ನಾ). ವಿದ್ವಾಂಸರ ಕೂಟ ; ಪಂಡಿತರ ಗೋಷ್ಠಿ : ದೋಷಂಗಳೆಂತು ಮಿಗೆ ಸಂಶ್ಲೇಷದೊಳಾದುದು ಸಕಲವಿದ್ವತ್ಸಭೆಯೊಳ್ಪೊಸುಗುಂ ಕೃತಿವಧುವಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೦೦) ; ರವಿಸಿದ್ಧಾಂತಪಾಠಕರಷ್ಟಭಾಷಾಕವಿಗಮಕಿಗಳು ತಾರ್ಕಿಕರು ವಿವಿಧವಿದ್ವತ್ಸಭೆ ನೆರೆದುದು (ಮೋಹನ. ೩-೪೦). [ಸಂ. ವಿದ್ವತ್ಸಭಾ]

ವಿದ್ವತ್ಸೇವೆ (ನಾ). ಕಾವ್ಯಜ್ಞರ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಕಾವ್ಯಾಭ್ಯಾಸ : ಪ್ರತಿಭೆಯುಮಭ್ಯಾಸಮುಂ ವಿದ್ವತ್ಸೇವೆಯುಂ ಕಾವ್ಯಪರಿಚಯಮುಂ ಕವಿತೆಗೆ ಕಾರಣಂ (ಶಮದ. ೧೪೪ ಪ್ರಯೋ). [ಸಂ. ವಿದ್ವತ್ಸೇವಾ]

ವಿದ್ವದರ್ಥಂ (ಅ). ವಿದ್ವತ್ತಿಗೋಸ್ಕರ; ಪಾಂಡಿತ್ಯದ ಪೋಷಣೆಗಾಗಿ: ಪರಮಾರ್ಥಂ ವಿದ್ವದರ್ಥಂ ತವಿಸದನ ಧನಂ ವ್ಯರ್ಥಂ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೧೨೪-೪೪ ; 1133). [ಸಂ.]

ವಿದ್ವದಾಸ್ಥಾಯಿಕೆ (ನಾ). = ವಿದ್ವತ್ಸಭೆ : ಕಪಟವಟು[ಪಟು] ಮನೋರ್ಗವಪರ್ವತಂ ನುರ್ಗಿ ನುರ್ಚುನೂರಾದುದು ಭೂಮಿಪವಜ್ರಾಯುಧವಾಗ್ವಜ್ರಪಾತದಿಂ ನೆರೆದ ವಿದ್ವದಾಸ್ಥಾಯಿಕೆಯೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೧೮). [ಸಂ. ವಿದ್ವದಾಸ್ಥಾಯಿಕಾ]

ವಿದ್ವದ್ಗೋಷ್ಠಿ (ನಾ). = ವಿದ್ವತ್ಸಭೆ : ಕೃಷ್ಣರಾಜಪ್ರಭುಗಳು ವಿದ್ವದ್ಗೋಷ್ಠಿಯಲ್ಲಿ ಮಂಡಿಸಿದರೆಂದರೆ ಎಲ್ಲರೊಡನೆಯೂ ಬಲು ಧಾರಾಳವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಕಥಾ. ೩೬೬) ; ವಿದ್ವದ್ಗೋಷ್ಠಿಗಳಲ್ಲಿ ಇವನ ಕೀರ್ತಿ ಗಾನವಾಗುತ್ತದೆ (ಚಿತಾಬಾ. ೬೬). [ಸಂ.]

ವಿದ್ವಾಂಸ (ನಾ). ೧. ವಿಜ್ಞಾನ, ಸಂಗೀತ, ಶಾಸ್ತ್ರ ಮುಂತಾದ ಜ್ಞಾನಶಾಖೆಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಂಡಿತ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು ; ಜ್ಞಾನಿ : ಆ ವಾಗೀಶಂ . . . ಎಂತಪ್ಪ ವಿದ್ವಾಂಸರಂ ವಾದದಿಂ ಮಿಗುತ ಸವಣರಂ ಕೂಡಿಕೊಂಡತಿಸಂಭ್ರಮದೊಳಿರಲು (ವಾಗೀಶ. ದೇ. ೨೫೪-೪); ಹಿರಿಯ ವಿದ್ವಾಂಸರ ಸಂಗೀತವನ್ನು ಕೇಳಿ ಕಲಿಯಬೇಕೆಂಬುದು ಶ್ರೀನಿವಾಸಯ್ಯಂಗಾರ್ಯರಿಗೆ ಮನವರಿಕೆಯಾಗಿಯೇ ಇತ್ತು (ಸಂಗೀತ. ಜಾ.). ೨. ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ರಾಜನ ಆಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಪಂಡಿತರಿಗೆ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಗೌರವಪೂರ್ಣವಾದ ಪದವಿ, -ಸ್ಥಾನ : ರಾಮನಾಥ್ ಸಂಸ್ಥಾನದ ವಿದ್ವಾಂಸರಾಗಿಯೂ ಅವರು ನೇಮಿತರಾದರು (ಸಂಗೀತ. ಜಾ.). [ಸಂ. ವಿದ್ವಸ್]

ವಿದ್ವಾನ್, ವಿದ್ವಾನು, ವಿದ್ವಾನ್ನು (ನಾ). ೧. = ವಿದ್ವಾಂಸ ೧. ೨. ವಿದ್ವತ್ತಿನ ಕುರುಹಾಗಿ ವಿದ್ವಾಂಸರ ಹೆಸರಿನ ಹಿಂದೆ ಸೇರುವ ಒಂದು ಪದ : ಆಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯವರ್ಗಕ್ಕೆ . . . ಮದ್ರಾಸಿನ ಕಲಾಕ್ಷೇತ್ರದ ವಿದ್ವಾನ್‌ಪಶುಪತಿಯವರೂ ಸೇರಿದ್ದಾರೆ (ಸಂಗೀಟಂ. ೨೮೪). ವಿದ್ವಾನು : ೧. ತದ್ವೇದಮುಖದಿ ನಾ ಜನಿಸಿರುವ ಕಾರಣದಿ ವಿದ್ವಾನುಗಳು ವೇದವತಿಯೆಂಬರು (ರಾವಣೋ.೩೦). ವಿದ್ವಾನ್ನು: ೧. ಪುರೋಹಿತ ಸಂಗಮದೇವಗಳು ಅರಮನೆಯ ವಿದ್ವಾಂನುಗಳನು ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಯಿತ್ತಂಡದ ಶಾಸನವನು ಪೋದಿಸಿ ನೋಡಿ (ಸೌಇಇ. XX, ೨೩೦-೯; 1412).
[< ಸಂ. ವಿದ್ವಸ್]

ವಿದ್ವಾನು 'ವಿದ್ವಾನ್' ನೋ.

ವಿದ್ವಾನ್ನು 'ವಿದ್ವಾನ್' ನೋ.

ವಿದ್ವಿಟ್ಖೇದ (ನಾ). ವೈರಿಗೆ ಒದಗುವ ದುಃಖ , -ಸಂಕಟ : ಷಟ್ಖಂಡಕ್ಷಿತಿನಾಥನ ಪೃಥಿಕಪುಣ್ಯಂ ತತ್ಪ್ರಭಾಸಾದಿವಿದ್ವಿಟ್ಖೇದೋದಯಹೇತುವಪ್ರತುಳವಿಕ್ರಾಂತಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೩೫). [ಸಂ.]

ವಿದ್ವಿಟ್ತತಿ (ನಾ). ವೈರಿಗಳ ಗುಂಪು,- ಸಮೂಹ : ಕಣ್ಗೆಡೆ ವಿದ್ವಿಟ್ತತಿಯುರ್ಬಿಪರ್ಬಿ ವಿಪುಳ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಮಂ ತುಂಬಿ ತಳ್ತೆಡೆಗೊಂಡತ್ತು ಧಳಂಧಳಂ ಧಳನದದ್ಗಂಭೀರ ಭೇರೀರವಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೬೫). [ಸಂ.]

ವಿದ್ವಿಟ್ತಮ (ನಾ). (ಬೆಳಕಿಗೆ) ಶತ್ರುವಾದ ಕತ್ತಲೆ : ನಿಜಪಾದಾಗ್ರವಿಭಿನ್ನದೈತ್ಯಕರಿಕುಂಭೋನ್ಮತ್ತ ಮುಕ್ತಾಮಣೀವ್ರಜಸಂಧ್ಯಾಭಗಣಂ ಸರಾಗನಿಜಧಾಮಧ್ವಸ್ತ ವಿದ್ವಿಟ್ತಮಂ (ವಿಷ್ಣುಪು. ೧-೧-೬). [ಸಂ.]

ವಿದ್ವಿಟ್ಪತಿ (ನಾ). ವಿರೋಧಪಕ್ಷದ ದೊರೆ ; ಶತ್ರುರಾಜ : ಅನ್ನನಿಸಿದ ಜಯಲಕ್ಷ್ಮೀಕಾನ್ತಂ ದುಷ್ಟಾಶ್ರಯಕಿದಾನೆನ್ನನ ರೇವನ್ತಂ ವಿದ್ವಿಟ್‌ನ್ರಿಪತಿ ಕ್ರಿತಾನ್ತಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೪೭-೨೭; 1074). [(ಸಂ. ವಿದ್ವಿಷ್) + ನ್ರಿಪತಿ]

ವಿದ್ವಿಟ್ಸ್ತ್ರೀ (ನಾ). ಶತ್ರುವಿನ ಹೆಂಡತಿ : ಶ್ರುತಿಕಷ್ಟಕ್ಕೆ — "ವಿದ್ವಿಟ್ಸ್ತ್ರೀಯರೆಂದು" ಮಾಡಲಾಗದು (ಶಮದ. ೬೩ ಪ್ರಯೋ). [ಸಂ.]

ವಿದ್ವಿಷ (ಗು). ೧. ವಿರೋಧಿಯಾದ ; ಪ್ರತಿಸ್ಪರ್ಧಿಯಾದ : ಅರುಹಮುನಿಗಳು ಮಂತ್ರತಂತ್ರಕುಯಂತ್ರವಿದ್ಯೆಗಳ ವಿರಚಿಸುತ್ತ ಮಹೇಂದ್ರಜಾಲಾಪರಿಮಿತಾದ್ಯಯ ಶೂನ್ಯಮಾಯಾಕರಣ ವಿದ್ವಿಷಜೈನವ್ಯಕ್ತಿಯೊಳೀಂತು ತರ್ಕಿಸಲು (ಬಸವಪು. ೫೦-೧೧). (ನಾ). ೨. ಹಗೆತನ ; ಶತ್ರುತ್ವ. ೩. ಹಗೆ ; ವೈರಿ ; ವಿರೋಧಿ : ರಾಹು ತನ್ನ ಹರಿನೀಲವಿಮಾನಮನೇಱುವಂತಿರಾಗಡೆ ಕಡುಕೈದು ಪುಷ್ಪಕವಿಮಾನಮನೇಱ್ ದನಿಂದ್ರವಿದ್ವಿಷಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೯-೭೪). [ಸಂ.]

ವಿದ್ವಿಷನ್ಮಂಡಲ (ನಾ). ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದ ನಾಡು: ಮಯ್ಯಿತ್ತ ಬಾಹಾಬಲದಿಂ ಬೆಂಕೊಂಡವಿಂದಪ್ರಭರನಹಿತರಂ ಸಾಧಿಪೆಂ ವಿದ್ವಿಷನ್ಮಂಡಲಮಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೬-೧೪೯).
[ಸಂ.]

ವಿದ್ವಿಷ್ಟ (ಗು). ೧. ಶತ್ರುವಾದ ; ವೈರಿಯಾದ : ಬಳವದ್ವಿದ್ವಿಷ್ಟವಿದ್ಯಾಧರ ಕರಟಶಿರಶ್ಶುಕ್ತಿಸಂಭೂತ ಮುಕ್ತಾವಳಿಯೊಳ್ಮಣ್ಣಿಟ್ಟು (ಆದಿಪು. ೧-೬೬); ವಿದ್ವಿಷ್ಟಸೈನ್ಯಮಾರಣಮಂತ್ರಾಕ್ಷರಮಂ ಪೊನ್ನೊರೆಯಿಂದಂ ಬರೆದಂತಾ ನೃಪನ ತೋಳ ಬಾಳ್ಪೊಗರೆಸೆಗುಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೬-೧೫). (ನಾ). ೨. ಹಗೆ ; ಶತ್ರು ; ವೈರಿ : ಮಾಜಾನ್ತ ವಿದ್ವಿಷ್ಟರನದಟಲೆಯಲ್ಲುಣ್ಣಿಸಲ್ಪಣ್ಣಿಸಲ್[ಕ]ನ ಚಕ್ರಂ ಸೊಕ್ಕೆ ಮಾರ್ಕೊಣ್ಣು (ಸೌಇಇ. XX, ೩೦-೨೭; 1044); ಲಂಕೇಶ್ವರನನಮರವಿದ್ವಿಷ್ಟನಂ ಕೋಪದಿಂದೋವದೆ ಕೊಂದಾಂ ತಂದಪೆಂ ದೇವಿಯಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೧-೪೪). [ಸಂ.]

ವಿದ್ವಿಷ್ಟಬಲ (ನಾ). ಶತ್ರುಸೈನ್ಯ ; ವೈರಿದಳ : ವೈರಿಗಜಘಟಾವಿಘಟನನುಂ ತನಗಿದಿರ ನದಿರದೊಡ್ಡಿದ ವಿದ್ವಿಷ್ಟಬಲಂ ನೋಡೆ ನೋಡೆ ಕರಗುವುದಜಿಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೪-೩೬ ವ).
[ಸಂ.]

ವಿದ್ವಿಷ್ಟವಿದ್ರಾವಣ (ನಾ). ಶತ್ರುವನ್ನು ಓಡಿಸುವವನು : ಅಂತು ತೋಱಿಯುಮರ್ದೆಯ ಮುಳಿಸು ನಾಲಗೆಗೆ ವರೆ ಸ್ಫುರಿಸಲಾಱದೆ ವಿದ್ವಿಷ್ಟ

ವಿದ್ರಾವಣನಿಂತೆಂದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೭೯ ವ); ಭದ್ರಾಸನಮಂ ದುಷ್ಟ ವಿಧ್ವಿಷ್ಟ [ಪಾಠಾಂ. ಷ] ವಿದ್ರಾವಣನೆನಿಪ್ಪ ಶೈಲರಾಜನವಷ್ಟಂಭಿಸಲೊಡಂ (೧೦೪. ೨-೧೦೫ ವ). [ಸಂ.]

ವಿದ್ವೇಷ (ನಾ). ೧. ಹಗೆತನ ; ವೈರ ; ಶತ್ರುತ್ವ : ಧರಣೀಚಕ್ರಮನೊಪ್ಪುಗೊಳ್ ಬಗೆಯದಿರ್ವಿದ್ವೇಷಮಂ (ಗದಾಯು. ೭-೪೪) ; ವಾಲಿ ಸುಗ್ರೀವರೆಂದೀರ್ವರೇಕೋದರರು ಮೇಲೆ ವಿದ್ವೇಷ ಸಂಭವಿಸಿತಿಬ್ಬರಿಗೊಂದುಕಾಲದೊಳು (ತೊರಾ. ೪-೨-೩೦). ೨. ಅಸಹ್ಯ ; ತಾತ್ಸಾರ : ವಿದ್ವೇಷವಿಲ್ಲದೆ ವಿಮರ್ಶಿಸುವ ಆಲೋಚನಾಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಅವರಲ್ಲಿ ಬಿತ್ತಿ ಬೆಳೆಸಬೇಕು (ಶಿಕ್ಷದ. ೧೯). [ಸಂ.]

ವಿದ್ವೇಷಕಾರಿ (ನಾ). ಶತ್ರುತ್ವವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವಂಥದು; ವೈರವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವಂಥದು : ಕನಕಲತೆಯುಮಾಕೆಗಮರಸಂಗಂ ಕ್ಷಣಮಾತ್ರವಿದ್ವೇಷಕಾರಿಯಪ್ಪ ಪುಷ್ಪಮಾಲೆಯಂ ಮಂತ್ರವಿದರುಪದೇಶದಿಂ ಮದ್ಯರಸನಿವೇದನವ್ಯಾಜದಿಂ ಪರಿಚಾರಿಕೆಯರ ಕೆಯ್ಯೊಳಟ್ಟುವುದುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೫೦ ವ). [ಸಂ. ವಿದ್ವೇಷಕಾರಿನ್]

ವಿದ್ವೇಷಣ (ನಾ). ೧. ಹಗೆತನ ; ಶತ್ರುತ್ವ : ಉದ್ವೇಗಭರಂ ಸಭೆಗೆ ಜಗದ್ವಲ್ಲಭನಭಿಮತಕ್ಕೆ ವಿಘ್ನಮಪಾಯಂ ವಿದ್ವಜ್ಜನಕ್ಕೆ ಹಸುಗೆಗೆ ವಿದ್ವೇಷಣವಿದ್ಯೆ ಬರ್ಪ ತೆಱದಿಂ ಬಂದಳ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೭-೯೪). ೨. ಹಗೆ ; ಶತ್ರು ; ವೈರಿ. ೩. ವಾಮಾಚಾರ ಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಕೆಲರ್ ಮೋನದಿಂ ಸಾಧಿಸುವ ಬಗೆಯೊಳಿರ್ದರ್ ಕೆಲರ್ ವೈರಿಗುಚ್ಚಾಟನಂ ಮಾಡುತಿರ್ದರ್ ಕೆಲರ್ ಪೂಣ್ದು ವಿದ್ವೇಷಣಂ ಮಾಡುತಿರ್ದರ್ (ಜೀವಸಂ. ೪೧-೩೦ ರಗಳೆ). [ಸಂ.]

ವಿದ್ವೇಷಿ (ಗು). ೧. ಹಗೆತನವುಳ್ಳ ; ಶತ್ರುತ್ವದ. (ನಾ). ೨. ಹಗೆ ; ಶತ್ರು : ಆ ಚೈತ್ರವಾಹಿನಿ ಕಿರೀಟಿಯೆಡೆಗೈದಿದಳ್ . . . ವಿದ್ವೇಷಿಯಂ ಸಂಹರಿಸೆ ವಿಜಯದ್ದೃಢನಿಶ್ಚಯದಿ ಬಿಂಕದಿಂ ಮುಂಬರಿವ ಕಲಿಯ ವಿಕ್ರಮಗಮನವಿನ್ಯಾಸಮಂ ಮರೆದು (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೫-೭೧೫). [ಸಂ. ವಿದ್ವೇಷಿನ್]

ವಿಧ (ನಾ). ರೀತಿ ; ಬಗೆ ; ವಿಧಾನ ; ಕ್ರಮ : ಇಂತೀ ತ್ರಿವಿಧದಲ್ಲಿ ವಂಚಕನಾದರೆ ಈಸುವಿಧದೊಳಗೆ ಅಂಗವಿಲ್ಲ ಮೇಲೆ ಸತ್ಪುರುಷರ ಸಂಗವಿಲ್ಲ ಯುಕ್ತಿ ಇಲ್ಲಾ ಎನಗೆ ಭಕ್ತಿಯೆಂತಹುದಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೮೮೮); ಆವ ಪರಿಯ ದೇಸಿಯೊಣ್ಮಿಗೆ ಬಗೆವರ್ಪುದಾ ವಿಧಗಳನಾರೈದು ಛಾಮಿಸಿ ತಿಳಿದುಟ್ಟು ತೊಟ್ಟು ಬಣ್ಣಗೆಯಿಂದ ಭಾವವ ಬಂದಿಗೊಳುವುದು (ಹರಿಬ. ೩-೧೭).

ವಿಧವಿಧ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಕನ್ಯಾವಿವಾಹವು ವಿಧವಿಧವಾಗಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ರಾಜರು ಸ್ವಯಂವರವನ್ನು ಮೆಚ್ಚುತ್ತಾರೆ (ವಚಭಾ. ೫); ಉದಿತದಿನ! ಮುದಿತವನ ವಿಧವಿಧವಿಹಗಸ್ವನ (ಸುಬೋಗೀ. ೭೭-೨). [ಸಂ.]

ವಿಧರ್ಮ (ನಾ). ೧. ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದುದು, –ತರವಲ್ಲದುದು. ೨. ವಿರುದ್ಧಗುಣದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು : ಸಧರ್ಮ ವಿಧರ್ಮಗಳೆಂದರೆ ಸಮಾನಗುಣದವು, ವಿರುದ್ಧಗುಣದವು ಎಂದರ್ಥವು (ಆರ್ಯಧ. ೧೨). ೩. ಪರಧರ್ಮ; ಅನ್ಯಧರ್ಮ. [ಸಂ.]

ವಿಧರ್ಮಿ (ನಾ). ಪರಮತಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು ; ಬೇರೆ ಜಾತಿಯವನು : ವಿಮಲೆಯೂ ತಿಲೋತ್ತಮೆಯೂ ಕತಲೂಖಾನನ ಅಂತಪುರವಾಸಿಗಳಾಗಿದ್ದರೆಂದು ತಿಳಿದು . . . 'ಈ ವಿಧರ್ಮಿಯ ಉಪಪತ್ನಿಯನ್ನು ಮರೆತು ಬಿಡುತ್ತೇನೆ' ಎಂದು ನಿರ್ಧಾರ ಮಾಡಿದನು (ದುಂಕಿಮಾ. ೧೪೮). [ಸಂ. ವಿಧರ್ಮಿನ್]

ವಿಧರ್ಷಿಣಿ (ನಾ). ನೀತಿಗೆಟ್ಟವಳು ; ಜಾರೆ : "ಸ್ವೈರಿಣಿ ವಿಧರ್ಷಿಣಿ [ಪಾಠಾಂ. ದರ್ಶಿನಿ] ಯನೀತೆ . . . ಬಂಧಕಿಯೆನಲ್ಕೆ ಹಾದರದ ನಾರಿಯೆನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೯೦-೪). [ಸಂ. ವಿಧರ್ಷಿಣೀ]

ವಿಧವತೆ (ನಾ). ಗಂಡನನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡಿರುವ ಸ್ಥಿತಿ ; ವೈಧವ್ಯ : ರತಿವನಿತೆಗೆ ವಿಧವತೆಯಂ ಶ್ರುತದೇವಿಗೆ ಚತುರವೃತ್ತಿಯಂ ಮಾಳ್ಪ ತಪಶ್ರುತಮೆರಡು ನಿರುಪಮಮಾ ಕ್ಷಿತಿಯೊಳ್ ಶ್ರುತಕೀರ್ತಿದೇವಭಟ್ಟಾರಕರಾ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧-೬೫). [ಸಂ. ವಿಧವತಾ]

ವಿಧವಾಲಿಂಗಿ (ನಾ). ವಿಧವೆಯ ಲಾಂಛನವನ್ನುಳ್ಳವಳು : ವಿಧವಾಲಿಂಗಿ ದಾಸಿಯ ತನುವಿಕಾರಿಯನು . . . ರೋಧಿನಿಯನುಪ್ಪವಡಿಸುವ ಸಮಯದೊಳೆನಿಬರನು ಕಾಣ್ಬುದು ಮಹೀಶರಿಗಂಗವಲ್ಲ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೩-೧೦೭). [ಸಂ. ವಿಧವಾಲಿಂಗಿನ್]

ವಿಧವಾವಿವಾಹ (ನಾ). ಗಂಡನನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡವಳು ಆಗುವ ಮರುಮದುವೆ, –ಪುನರ್ವಿವಾಹ : ಒಂದಾನೊಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಿಧವಾವಿವಾಹವು ನಿಷಿದ್ಧವಾಗಿತ್ತು (ಭಾರದ. ೫೫); ವಿಧವಾವಿವಾಹಕ್ಕೆ ವೇದಗಳ ಒಪ್ಪಿಗೆಯಿದೆ (ಕಶಾಅ. ೪.೨೧ ಅಡಿಟಿ). [ಸಂ.]

ವಿಧವೆ (ನಾ). ಗಂಡನನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡವಳು ; ವಿತಂತು : "ವಿಶ್ವಸ್ತಾ, ವಿಧವಾ – ಈ ೨ ವಿಧವೆ" (ಹಲಾಯು. ೮೦-೩೩೩) ; ಸತ್ತರೆ ಇಬ್ಬರು ವಿಧವೆಯರಾಗುವಿರೆಂದು ನಿನಗೆ ತಿಳಿಯಲಿಲ್ಲವೇ? (ದಾವಚಂ. ೧೫೪); ಪುಟ್ಟ ವಿಧವೆಯು ಪುರಾಣಕ್ಕೆ ಬರಲು ಗುಡಿಯ ಮೂರ್ತಿಗೆ ಮಂಕುಹಿಡಿದು, ಆಚಾರ್ಯರಿಗು ಉರುಲಿಕ್ಕಿದಂತೆ ಬಿಗಿದಿತ್ತು ಕೊರಲು (ಸುಬೋಗೀ. ೯೯-೧೪). [ಸಂ. ವಿಧವಾ]

ವಿಧಾಂತ (ನಾ). ೧. ವಿಧಾತ ; ಬ್ರಹ್ಮ (?) : ಕಾಲಕ್ಕಂಜಿ ಕರ್ಮಕ್ಕಂಜಿ ವಿಧಿವಿಧಾಂತ ನಿನಗಂಜಿ ಹಿರಿಯರೆನಿಸಿಕೊಂಬ ಗ್ರಾಮವಾಸಿಗಳು ಕೇಳಿರಯ್ಯಾ (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೦೩-೪೧೧). ೨. ಗಣೆಯ ಮೇಲೆ ಹತ್ತಿ ಆಡುವವನು; ಡೊಂಬ; ಕೊಲ್ಲಾಟಿಗ (?): ಗಳೆಯನೇಱಿದ ವಿಧಾಂ[ಪಾಠಾಂ. ದಾ]ತ ಲಾಗು ಬಾರದೆ ಇಳಿದಡೆ ಅವಗದೇ ಭಂಗ (ಸಕವ. ಕ. II, ೭೭೯-೮೦); ಕೈದುವ ಹಿಡಿದಾಡುವ ವಿಧಾಂ[ಪಾಠಾಂ. ದಾಂ]ತನ ಭಾವದಂತಿರಬೇಕು . . . ಕ್ರೀಜ್ಞಾನಸಂಬಂಧ (ಸಕವ. ಕ. I, ೭೩-೮೮). 'ವಿಧಾತ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ವಿಧಾತೃ ?]

ವಿಧಾತ (ನಾ). ತ್ರಿಮೂರ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ; ಬ್ರಹ್ಮ : ಎಲೆ ವಿಧಾತನೆ ವೃಥಾ ಹೊಳೆಯ ನಡುಗಡಲೊಳಗೆ ನಾವೆಯಂ ಮುಳುಗಿಸಿದೆಲ್ತೆ (ಕುರಂಗ. ೨-೨೭). [ಸಂ. ವಿಧಾತೃ]

ವಿಧಾತಾರ (ನಾ). ಶಿವನ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಭೂತಾಲಯನನಾ ವಿಧಾತಾರನಂ ದೇವೇಶನಂ . . . ಲಿಂಗಮಧ್ಯದೊಳಗಿರ್ಪನಂ ಕುಱಿತು ವಂದಿಪೆನು (ವಿಶ್ವೇಪು. ೭-೧-೩೪). [ಸಂ. ವಿಧಾತೃ]

ವಿಧಾತೃ (ನಾ). ೧. ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡುವವನು ; ನಿರ್ಮಿಸುವವನು. ೨. ಬ್ರಹ್ಮ : 'ವಿಧಾತೃ' ಶಬ್ದದ ರಾಂತಕ್ಕೆ - ವಿಧಾತ್ರ (ಶಮದ. ೮೪ ಪ್ರಯೋ); ಪುರುಷನ ಭಾಗ್ಯದೇವತೆಯೊಲಿವ ಕಾಲವನು ವರುಷದುದಯವ ಬಚಿನ ಬರವನು ವಿರಚಿಸುವೊಡೆ ವಿಧಾತೃಗಳವಲ್ಲರಸ ಕೇಳ್ ಮಾನವರಿಗಿದು ಗೋಚರಿಸಲರಿದು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೩-೬೩). ೩. ಅದೃಷ್ಟ ; ವಿಧಿ ; ದೈವ. ೪. ಕಾಮ ; ಮನ್ಮಥ. ೫. ನೀಡುವವನು ; ಕೊಡುವವನು. ೬. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ೭. ಶಿವನ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. [ಸಂ.]

ವಿಧಾತೃಕಲ್ಪಿತ (ನಾ). ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಯಾದುದು ; ದೈವನಿಯಮ : ವಿಧಾತೃಕಲ್ಪಿತವೆಂಬ ವಿಷದುಗ್ಗಡಕೆ ಗಾರುಡವೇನ ಮಾಡುವುದು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೭-೨೭). [ಸಂ.]

ವಿಧಾತೃಯೋಗ (ನಾ). ದೈವಯೋಗ ; ವಿಧಿ : ವಿಧಾತೃಯೋಗದಿಂ ಕಣ್ಕುರುಡಾದೊಡೇನೊ ಕುರುಡಾಗಲವೇಟ್ಟುದೆ ನಿಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಯುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೯೧). [ಸಂ.]

ವಿಧಾತೃವಶ (ನಾ). ದೈವಯೋಗ ; ವಿಧಿ ; ಅದೃಷ್ಟ : ಭಂಡಣಧೊಳಟ್ಟಿದು ಪೆಂಡಿರ್ಭಂಡಾರಂ ಪೋದಡದು ವಿಧಾತೃವಶಂ (ಅನಂಪು. ೧೧-೭೦). [ಸಂ.]

ವಿಧಾತ್ರ (ನಾ). ೧. ಬ್ರಹ್ಮ ; ಚತುರ್ಮುಖ : ಮುನ್ನಾ ವಿಧಾತ್ರಂ ಕುಡಲಿರ್ದಂ ಕನ್ನೆಯಂ ಪೇಟೆ ನಿನಗಮೆನಗಮೇಂ ದಂದುಗಂ (ಆದಿಪು. ೪-೨೭) ; ಅಬ್ಜನಾಗಿಯುಂ ಪೆಸರೆಸೆವಬ್ಜಮಂ ಬಟಲಿಪಂಗೆ ಸುಧಾಕರನಾಮಮಂ ವಿಚಾರಿಸದೆ ವಿಧಾತ್ರನಿಂತು ಕುಡಲಕ್ಕುಮೆ ರಾಜಸುಗರ್ವದೇಟ್ಟೆಯಂ (ನಳಚಂ. ೨೦೫). ೨. ವಿಧಿ; ದೈವ ; ಅದೃಷ್ಟ : ಅಹೋ ವಿಧಾತ್ರಾ [ಪಾಠಾಂ. ಚಿತ್ರಂ] ಸಂಸಾರಮೆಂದಲಾಭಂ ಮಾಡಿ ಬಂದೆಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೯-೨೭). [ಸಂ. ವಿಧಾತೃ]

ವಿಧಾತ್ರವಶ (ನಾ). = ವಿಧಾತೃವಶ : ಕರವಾಳ ಕಕ್ಕಡೆಯ ಕೊಂತದ ಧಾರೆಗಳುರ್ಚೆ ಸಂಯುಗಾವನಿತಳದೊಳ್ವಿಧಾತ್ರವಶದಿಂ ನಿಮಗಂ ನಡೆವಂತುಟಾದುದೇ (ಗದಾಯು. ೪-೧೮). [ಸಂ. ವಿಧಾತೃವಶ]

ವಿಧಾತ್ರಾಧೀನ (ನಾ). ವಿಧಿಗೆ ಸೇರಿದುದು ; ಅದೃಷ್ಟದ ವಶದಲ್ಲಿರುವುದು: ಕೌರವಂಗಾಧೀನವೆನ್ನಯ ತನು ವಿಧಾತ್ರಾಧೀನವೆನ್ನಯ ಜೀವ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೨-೨೦). [ಸಂ.]

ವಿಧಾನ (ನಾ). ೧. ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೊಳಿಸುವುದು ; ಓರಣ ಮಾಡುವುದು. ೨. ವ್ಯವಸ್ಥೆ ; ಓರಣ. ೩. ರೀತಿ; ಬಗೆ; ಪ್ರಕಾರ: ಆ ಪುರಾಣಕ್ಕಂ ಲೋಕಾಕಾರ ಕಥನಮುಂ . . . ತಪೋದಾನವಿಧಾನವ್ಯಾವರ್ಣನಮುಂ ತತ್ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಪ್ರಕಟನ ಮುಮೆಂದಿಂತವಯವಂಗಳೆಂಟಕ್ಕುಂ (ಆದಿಪು. ೧-೪೨ ಞ); ಧರ್ಮಮ ದೇಹಿಗ (ಮಿ)ಹಪರಶರ್ಮಕ್ಕೆ ನಿದಾನಮದನನೂನವಿಧಾನಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೧೦೦). ೪. ನಿಯಮ; ಕಟ್ಟಳೆ: "ವಿಧಿ ವಿಧಾನಮಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೨೦-೧೪); ಅರ್ಕಪುಷ್ಕರದಲ್ಲಿ ವಿಧಾನದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಸ್ನಾನವು ಪುಣ್ಯಾತಿಶಯ (ಅರ್ಣವಾ. ೬೫). ೫. ಮತಸಂಬಂಧ ವಾದ ಆಚರಣೆ, –ವಿಧಿ. ೬. ಸೃಷ್ಟಿ ; ರಚನೆ ; ನಿರ್ಮಾಣ. ೭. ನಿಯಮಿತ ವಾದ ವಿಧಿಗಳ ಅನುಷ್ಠಾನ. ೮. ಸಾಧನ; ಉಪಕರಣ. ೯. ಕಾನೂನು ; ಶಾಸನ. ೧೦. ತಂತ್ರ ; ಉಪಾಯ. ೧೧. ದೈವ; ಅದೃಷ್ಟ. ೧೨. [ವ್ಯಾಕ] ಒಂದು ಪದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವಪ್ರತ್ಯಯ ಅಥವಾ ಪರಪ್ರತ್ಯಯವು ಸೇರುವುದು : ಕದಡಾದಿಯ ಟುಕ್ಕೃತ್ಕೃದೆತ್ವದತ್ವದ ವಿಧಾನಮುತ್ವಂ ಬಹುಳಂ (ಶಮದ. ೨೩೫). [ಸಂ.]

ವಿಧಾನಪರಿಷತ್ತು (ನಾ). ರಾಜ್ಯದ ಶಾಸನಮಂಡಲ ; ರಾಜ್ಯದ ಶಾಸನಾಧಿ ಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಸಭೆ : ಒಂದು ರಾಜ್ಯದ ವಿಧಾನಪರಿಷತ್ತಿನ ಸದಸ್ಯರ ಒಟ್ಟು ಸಂಖ್ಯೆಯು ಯಾವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿಯೂ ನಲವತ್ತಕ್ಕಿಂತಲೂ ಕಡಮೆಯಾಗಿರ ತಕ್ಕದಲ್ಲ (ಭಾಧಾವ. ೯೧). [ಸಂ. ವಿಧಾನಪರಿಷದ್]

ವಿಧಾನಪೂರ್ವಕಂ (ಅ). ನಿಯಮಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ; ವಿಧ್ಯುಕ್ತವಾಗಿ : ಅಂತು ವಿಧಾನಪೂರ್ವಕಂ ಗತಜೀವೆಯಾಗಿ ಬಂದಿಲ್ಲಿ . . . ಪುಟ್ಟಿದೈ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೬೯ ವ). [ಸಂ.]

ವಿಧಾನಮಂಡಲ (ನಾ). = ವಿಧಾನಪರಿಷತ್ತು : ಪ್ರತಿಯೊಂದು ರಾಜ್ಯಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಒಂದು ವಿಧಾನಮಂಡಲವಿರತಕ್ಕದು (ಭಾಧಾವ. ೮೯). [ಸಂ.]

ವಿಧಾನಸಭೆ (ನಾ). ರಾಜ್ಯದ ಚುನಾಯಿತ ಶಾಸಕರ ಸಭೆ : ಪ್ರತಿಯೊಂದು ರಾಜ್ಯದ ವಿಧಾನಸಭೆಯೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ನಿರ್ವಾಚನದ್ವಾರ ಆಯ್ಕೆಯಾದ ಈ ಸದಸ್ಯರಿಂದ ಕೂಡಿ ರಚಿತವಾಗಿರತಕ್ಕದು (ಭಾಧಾವ. ೯೦). [ಸಂ. ವಿಧಾನಸಭಾ]

ವಿಧಾನಸೌಧ (ನಾ). ವಿಧಾನಸಭೆಯು ಸೇರುವ ಸರ್ಕಾರದ ಕಾರ್ಯಾಲಯ, –ಭವನ: ಬೆಂಗಳೂರಿನ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೀಯ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ವಿಧಾನಸೌಧವೂ ಒಂದು (ಜನಪ್ರ). [ಸಂ.]

ವಿಧಾಯಕ (ಗು). ೧. ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೊಳಿಸುವ ; ಅಣಿಮಾಡುವ. ೨. ನಿರ್ವಹಿಸುವ ; ನೆರವೇರಿಸುವ. ೩. ಒಪ್ಪಿಸುವ ; ವಹಿಸಿಕೊಡುವ. ೪. ವಿಧಿಸುವ ; ಆಜ್ಞೆ ಮಾಡುವ : ಆ ವಿರ್ಮಾಣದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಅಂಶಗಳು ಬೆರತುಕೊಂಡಿರುತ್ತವೆ. ಒಂದು ವಿಧಾಯಕಭಾಗ, ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧೇಯಭಾಗ (ರಾಜ್ಯಶಾ. ೪೪). ೫. ಸೃಷ್ಟಿಸುವ ; ರಚನಾತ್ಮಕವಾದ : ವಿಧಾಯಕಮನೋವೃತ್ತಿಗೆ ಸಾಕಷ್ಟು ಆಸ್ಪದ ಸಿಕ್ಕಿದ್ದರಿಂದ ಅವರ ಕರ್ತೃತ್ವಶಕ್ತಿಯು ವಿವಿಧರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ದೃಗ್ಗೋಚರವಾಗತೊಡಗಿತು (ರಂಗರೂ. ೧೩೬); ಕ್ರೈಸ್ತಜನಾಂಗಗಳು ಅಥವಾ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯರು ಯಾವುದೇ ಕೆಲಸವನ್ನು ಕೈಕೊಂಡರೂ ಅದನ್ನು ವಿಧಾಯಕರೀತಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆಸಿ ಪೂರ್ತಿಗೊಳಿಸುವುದೇ ಅವರ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವಾಗಿದೆ (ಶಾಕ್ತಾಸಿ. ೫೩). ೬. ನಿರ್ಧರಿಸುವ ; ನಿರ್ಣಾಯಕ : ಕತಿದೊಡ್ಡ ವಿಧಾಯಕ ವಿಮರ್ಶಕರೆಂದೂ ಶ್ರೀಅರವಿಂದರಿಗೆ ಸ್ಥಾನ ಉಂಟು (ಮಹಾಯೋ. ೧೪೮). (ನಾ). ೭. ಅಧಿಕಾರ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ನೀಡಿದ ಆಜ್ಞೆ, –ಆದೇಶ. ೮. ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟುದು ; ವಿಧ್ಯುಕ್ತವಾದುದು : ಆ ಸರ್ಕಾರದವರಿಂದ ವಿಧಾಯಕವಾಗಿರುವ ನಮೂನೆಯಲ್ಲಿ . . . ರಿಜಿಸ್ಟರು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ (ಭಾಧಾವ. ೫). ೯. ಗೊತ್ತುಮಾಡಿರು ವುದು ; ನಿಶ್ಚಯ : ರಾಗಗಳಿಗೆ ಒಂದೊಂದು ರಸನಿರೂಪಣೆಯು ವಿಧಾಯಕ ವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಆಗಲೇ ಹೇಳಿದ್ದೇನೆ. ರಾಗವನ್ನು ಹಾಡಿದಲ್ಲಿ ವಿಧಾಯಕವಾಗಿರುವ ರಸವು ಹಾಡುವವರಲ್ಲಿಯೇ ಉದ್ಭವಿಸುವುದೇ ? (ಭಾಂದ. ೫೪೪). ೧೦. ನ್ಯಾಯಬದ್ಧ ವಾದುದು; ನಿಯಮಾನುಸಾರವಾದುದು : ನಮ್ಮ ಶಿಕ್ಷೆ ವಿಧಾಯಕವಾಗಿರಬೇಕೇ ವಿನಾ ವಿಧ್ವಂಸಕವಾಗಿರಬಾರದು (ರಂಗಟೂ. ೫೬). ೧೧. ಜಾರಿಯಲ್ಲಿರುವುದು ; ಜಾರಿಗೆ ಬಂದುದು : ಮೊನ್ನೆ ತಾನೆ ಶಿಕ್ಷೆ ವಿಧಾಯಕವಾಯಿತು (ಪುನರು. ೧೮೬). ೧೨. ಮುನ್ನಡೆಸುವಂಥದು : ಸ್ವರವು ತನ್ನ ಕಾರಣವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ವಿಧಾಯಕ ವಾಗುವುದಿಲ್ಲ, ವಿಧೇಯವಾಗುತ್ತದೆ (ಸೋಕ್ರಮ. ೮೫). ೧೩. ಮುನ್ನಡೆಸುವವನು ; ಮುಂದಾಳು : ಈ ಕೋಟಲೆಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಪೋಣಿಸಿ "ವಿಧಾಯಕ"ನೆಂಬ ಹೆಮ್ಮೆಯ ಹೆಸರನ್ನು ಕಟ್ಟುಗಟ್ಟಿ, ಈ ಸಂಘದ ಮಾಲಿಕೆಯನ್ನು ಒಬ್ಬಾತನ ಕೊರಳಿಗೆ ಹಾಕಿಬಿಟ್ಟರು. ಈ ವಿಧಾಯಕನಿಗೆ ಸಂಘದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇರಳವಾದ ಆಸಕ್ತಿಯಿತ್ತು (ನಂಬರು. ೨೭). [ಸಂ.]

ವಿಧಾರಣ (ನಾ). ೧. ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸುವಿಕೆ ; ವಿಭಾಗಿಸುವಿಕೆ. ೨. ತಡೆಹಿಡಿಯುವಿಕೆ ; ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವಿಕೆ ; ನಿರೋಧಿಸುವಿಕೆ. ೩. ಸಹಿಸುವಿಕೆ ; ತಾಳುವಿಕೆ. ೪. ಆಧಾರ ; ಅವಲಂಬನೆ : ಈತನೇ ಸರ್ವೇಶ್ವರನು . . . ಈತನೇ ಈ ಲೋಕಗಳು ಸಂಭೇದವಾಗದಿರುವುದಕ್ಕೆ ಕಾರಣನಾದ ವಿಧಾರಣವಾದ ಸೇತು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ (ಬೃಹ್ಮಭಾ. ೪೧೮). [ಸಂ.]

ವಿಧಾವಂತ (ನಾ). ವೇತನಕ್ಕಾಗಿ ದುಡಿಯುವ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಕೂಲಿಗಾಗಿ ದುಡಿಯುವ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಸಂಜೀವನವ ತಂದೆನೆಂದಡೆ ಅದು ಬಂದ ಠಾವಿಲ್ಲದೆ ಕಾಮಧೇನುವ ಕಟ್ಟಿದೆನೆಂದಡೆ ಅದು ಹುಟ್ಟಿದ ಠಾವಿಲ್ಲದೆ ಇಷ್ಟನಱಿಯದೆ ವಿರಕ್ತನಾದೆನೆಂಬ ವಿಧಾವಂತರ [ಪಾಠಾಂ. ವಿಧಾಂತರ] ಕತ್ತೆಗಾಹಿಯ ಮಾತು ಬೇಡ (ಕೋಲಶಾಂ. ೧೪-೪೩); ವಿಧಾವಂತನಲಿ ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆಯ ಸಂಜನಿಸಿ ಹರಹಿನೊಳಳಿಯಲೇ ಭೂಪಾಲ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧-೪೦). [ಸಂ. ವಿಧಾವತ್]

ವಿಧಿ (ನಾ). ೧. ಕಟ್ಟಳೆ ; ಆಜ್ಞೆ ; ಆದೇಶ : ಮಧುಮದ್ಯದ ಬಸನಿಗ ಕುಡಿ ವಾಧುಮದ್ಯಮನೆಂದು ಸಪ್ತಧಾತುದ್ರವವಮಂ ವಿಧಿಯಿಂ ತಂದೆಱೆವರ್ (ಸಂಕುಮಾ. ೧೧-೪೫). ೨. ನಿಯಮ ; ನೀತಿ : ಮತ್ತೇಭವಧಪ್ರಚಂಡ ಯಮದಂಡವದೇಂ ಮಾಣ್ಬುದೆ ಪಿಟೀಲಿಕಾವಧವಿಧಿಯಿಂ (ಜಗವಿ. ೨-೫೪). ೩. ಕಾಯದೆ ; ಕಾನೂನು ; ಶಾಸನ : ಬಾಂದುಹಾಕುವುದಕ್ಕೆ ಏನಾದರೂ ವಿಧಿಗಳುಂಟೆ ? (ಭೂಮಿಅ. ೨೩); ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಂದ ಸುಂಕ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ವಿಧಿ ಎಲ್ಲಿದೆ ? (ಹಸುಹೊ. ೧೪೯). ೪. ಧಾರ್ಮಿಕಪ್ರಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಗ್ರಂಥ ; ವೇದ : "ವಿಧಿ ವೇದಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೨೦-೧೪). ೫. (ಹೀಗೆಯೇ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ) ಕರ್ಮ; ನೇಮ; ಸಂಪ್ರದಾಯ : ವಿಧಿ ನಿಷೇಧ ಜನನಿ ಜನಕ ಕುಲಗೋತ್ರ ಜಾತಿ ಭೇದಾಭೇದ ಸ್ವರ್ಗನರಕಾದಿ ಭಯವೇನೂ ಇಲ್ಲ (ಸಕವ.ಕ. ೧೧, ೨೬೬-೬೪); ವಿಧಿ ನಿಷೇಧಗಳೆರಡುಮರಿಯದ ಮಧುವಿರೋಧಿಯ ಪಾದಕರ್ಪಿಸು (ಹುದಾ. ೧೮-೬೧). ೬. ಕ್ರಮ ; ರೀತಿ ; ಬಗೆ : ಉಪಚಿತವಿಧಿ ದಾತೃದ್ರವ್ಯಪಾತ್ರ ಫಲಭೇದದಿಂದಮಯ್ದು ತೆಱಂ ಭಾವಿಪೊಡನ್ನದಾನಮದಱೊಳ್ ಪ್ರಪಂಚಿಪೊಡೆ ವಿಧಿಯದೊಂದೆ ನವವಿಧಮಕ್ಕುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೩-೨೯); ಕಾಳಗದ ಕಥೆಯಲ್ಲ ವಿಷಯಗಳೇ ಳಿಗೆಯ ವಿಧಿಯಲ್ಲ (ಶ್ರೀಭೂಲಿ. ೧-೧೨). ೭. ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತ ; ಬ್ರಹ್ಮ ; ಚತುರ್ಮುಖ : ದರ್ವೀಕರನ ದಾಡೆಯಂ ಕಿತ್ತವಧಿ ವಿಧಿಗಳರ್ವರ್ಗೆ ತೊಳ್ತುಗೆಲಸವನಿತ್ತು (ಪದ್ಮರಾ. ೨-೧೬); ಇದು ವಿಧಿ ವಿಷ್ಣುಗಳ ವಾದಮಂ ಮಾಣಿಸಿದಗ್ಗದ ಪರಬೊಮ್ಮಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೪೯). ೮. ವಿಷ್ಣು : "ಸನಾತನಃ, ಅಜಿತಃ, (ಜಿನಃ), ಶಂಭುಃ, ವಿಧಿಃ . . . ಪುರುಷೋತ್ತಮಃ — ಈ ೧೧ ನಾರಾಯಣನ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೬-೨೬). ೯. ಒಳ್ಳೆಯ ಮನುಷ್ಯ ; ಸಂಭಾವಿತ. ೧೦. ತಿಳಿದವನು ; ಬಲ್ಲವನು. ೧೧. ಕವಿ. ೧೨. ಗುಂಪು ; ಮೇಳ. ೧೩. ಹೊತ್ತು ; ವೇಳೆ ; ಕಾಲ : "ಕಾಲದೊಳು ಕೂಟದೊಳು ವಿಧಿಯೆಂದೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೪೨-೧೯) ; ಕಾಲದೊಳಂಬುಜಾಸನನೊಳ್ ಉತ್ತಮನೊಳ್ ಕವಿಯೊಳ್ ವಿಧಾನದೊಳ್ ಮೇಳದೊಳುಂ ವಿಚಕ್ಷಣನೊಳ್ ಶ್ರುತಿಯೊಳ್ ವಿಧಿಶಬ್ದಮಕ್ಕುಂ" (ನಾನಾರ. ೨೨). ೧೪. ವೈದ್ಯ. ೧೫. ದೈವ ; ಹಣೆಬರಹ ; ಅದೃಷ್ಟ : ಆರುಂ ಕೊಲಲಾರ್ವರೆ ಸಾಯದರಂ ಲಲಾಟದೊಳ್ ವಿಧಿಯ ಬರೆದ ಲಿಪಿ ಜಲಲಿಪಿಯೇ (ಪಂರಾಮಾ. ೩-೬೧) ; ಬದುಕು ಜಟಕಾಬಂಡಿ, ವಿಧಿಯದರ ಸಾಹೇಬ (ಮಂಕುತಿ. ೬೦೦). ೧೬. ಅನ್ಯಮಾರ್ಗ ; ಗತ್ಯಂತರ ; ನಿರ್ವಾಹ : ಮನೋವಿಜ್ಞಾನಕ್ಕೂ ಅಧ್ಯಾತ್ಮವಾದಕ್ಕೂ ಗೂಢ ಸಂಬಂಧವಿದೆ. ಇವೆರಡು ಅಧ್ಯಯನವನ್ನು ನಾವು ಪರಸ್ಪರ ಹೊಂದಿಸಿಕೊಂಡು

ಮಾಡಿದಲ್ಲದೆ ವಿಧಿಯಿಲ್ಲ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೪೬). ೧೭. ಗತಿ ; ಅವಸ್ಥೆ ; ಪರಿಸ್ಥಿತಿ : ಪರಸ್ತ್ರೀ ಪರಧನವೆಂದೀ ಜೂಜಿಂಗಂಜುವ ಮುನ್ನಂಜದ ರಾವಣನೇವಿಧಿಯಾದ (ಬಸವ. ೪೯೬). ೧೭. [ವ್ಯಾಕ] ಧಾತುವಿನ ವಿಧಿ, ನಿಷೇಧ ಮತ್ತು ಸಂಭಾವನೆ ಎಂಬ ಮೂರು ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಆಜ್ಞೆ, ಇಚ್ಛೆ ಮುಂತಾದ ಭಾವನೆಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ರೂಪ : ಪುಗೆ ದದಪವಕಾರಂ ವಿಧಿಯ ಗೆಕಾರಂ ವರ್ತಮಾನಕಾಲದ ಗುಂ ಧಾತುಗೆ ಬಳಕುಳ ರೇಫಾಂತಕ್ಕೊಗೆಗುಂ ಶಿಥಿಲತ್ವಮುಗುರುಪೂರ್ವಸ್ಥಿತಿಯಂ (ಶಮದ. ೪೪) ; ಇಲ್ಲಿ 'ಹೊರಡು' ಎಂಬುದು ಕ್ರಿಯೆ ನಡೆಯಬೇಕೆಂದು ಅಪ್ಪಣೆಮಾಡುತ್ತದೆ (ವಿಧಿಸುತ್ತದೆ) . . . ವಿಧಿ, ನಿಷೇಧ, ಸಂಭಾವನೆ –ಇವು ಒಂದು ಕ್ರಿಯೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮಾತಾಡುವಾತನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇನು ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ (ಮಧ್ಯಮ. ೭೬).

ವಿಧಿನಿಷೇಧ = ನಿಯಮ ಮತ್ತು ಅಡ್ಡಿ : ಮಡಿಯುಟ್ಟು ವಿಧಿನಿಷೇಧಾದಿಗಳ ದೋಷ ನೆರವ ಪೊರ್ದದೆ (ನವಮೋ. ೨-೭೭); ಅಲ್ಲಿಯ ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳಂತೆಯೇ ಈ ಹರಟೆಗಾದರೂ ಮುನ್ನುಡಿಯ ಕುಂಕುಮದ ಸೌಭಾಗ್ಯದ ವಿಧಿನಿಷೇಧವೇಕೆ ? (ಸಂಶಳ. ೧೧೭). [ಸಂ.]

ವಿಧಿಕೃತ (ನಾ). ಹಣೆಬರಹ ; ದೈವಗತಿ : ಯುವತೀನಿರ್ಮಾಣಾನಂ ಕರ್ಮದ ವಿಧಿಕೃತಮೇಂ ಬಾಟ್ಟೆ ಲೋಕತ್ರಯೀಜಿಷ್ಣುವನೆನ್ನಂ ಭೂಪನಂದು ತೃಣವನೆ ಲಘುವಂ ಮಾಡಿತು (ಪುಷ್ಪಪು. ೬-೩೩); ಅಹಂಕಾರಮುಂ ಪೋಯ್ತು ವಿಧಿಕೃತ ಮೀರದಾಯ್ತು (ತೊರಾರಾ. ೨-೯-೫). [ಸಂ.]

ವಿಧಿಕ್ರಿಯೆ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ವಿಧ್ಯರ್ಥಕಕ್ರಿಯಾಪದ : ವರ್ತಮಾನಕ್ರಿಯೆಯುಂ ವಿಧಿಕ್ರಿಯೆಯುಂ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷಕ್ರಿಯೆಯುಂ ಉತ್ತಮಪುರುಷಕ್ರಿಯೆಯುಂ ಕೃಲ್ಲಿಂಗಮಾಗವು (ಶಮದ. ೭೬ ವೃತ್ತಿ). [ಸಂ. ವಿಧಿಕ್ರಿಯಾ]

ವಿಧಿಜ (ನಾ). ೧. ಸರಿಯಾದ ಕ್ರಮವನ್ನು ತಿಳಿದವನು. ೨. ಧಾರ್ಮಿಕ ಆಚರಣೆಗಳನ್ನು ಬಲ್ಲ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. ೩. ಅಡುಗೆಯವನು; ಬಾಣಸಿಗ : "ಆರಾಳಿಕಂ ಪಲ್ಲವಸೂದ ಸೂಪಕಾರಾಪ್ಪಯಂ ಬಾಣಸಿಗಂ ವಿಧಿಜ್ಞಂ ಪೌರೋಗವಂ ಸೂಪಮಹಾನಸಾಧಿಕಾರಸ್ಥಿತಂ ಭಕ್ತಿಗುಣಾನುರಕ್ತಂ" (ವಾಪ್ತೀಃ. ೬೦-೫೨). [ಸಂ.]

ವಿಧಿದಪ್ಪು (ಕ್ರಿ). ನಿಯಮವನ್ನು ಮೀರು; ಕಟ್ಟಳೆಯನ್ನು ಉಲ್ಲಂಘಿಸು: ಸ್ಮರಿಸರು . . . ವಿಧಿದಪ್ಪಿ ಅಳ್ಕನಯ್ (ಬಲ್ಲತ್ರ. ೧೦-೧೪೯). [ವಿಧಿ + ತಪ್ಪು]

ವಿಧಿದಾನ (ನಾ). [ಜೈನ] ಐವತ್ತುಮೂರು ಗರ್ಭಾನ್ವಯಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತೈದನೆಯದು ; ತನ್ನನ್ನು ಪೂಜಿಸಿದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸತ್ಕರಿಸಿ, ವಿಧಿವತ್ತಾಗಿ ದಾನಮಾಡುವುದು : ಆದಾನ ಪ್ರೀತಿ ಸುಪ್ರೀತಿ . . . ವಿಧಿದಾನ ಸುಖೋದಯೇಂದ್ರ ತ್ಯಾಗಾವತಾರ . . . ವಿಹಾರಯೋಗ್ಯ ತ್ಯಾಗನಿರ್ವೃತಿಯೆಂಬಯ್ವತ್ತು ಮೂಱು ಗರ್ಭಾದಿ ನಿರ್ವಾಣಪರ್ಯಂತಂಗಳಪ್ಪ ಗರ್ಭಾನ್ವಯಕ್ರಿಯೆಗಳುಂ (ಆದಿಪು. ೧೫-೧೫ ವ) ; ಇಂದ್ರಾಭಿಷೇಕವುಳ್ಳವನು ತನ್ನ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ಸಕಲದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಅವರವರ ಪದವಿಗಳಂ ಕೊಟ್ಟು ಸುಖಿವಾಗಿ ತನ್ನನುಜ್ಞೆಯೊಳಿರಿಸಿಕ್ಕೊಂಡಿರುವದೇ ವಿಧಿದಾನವೆಂಬ ೩೫ನೇ ಕರ್ಮವು (ಪುರುಷ. ೨೧೨). [ಸಂ.]

ವಿಧಿಪೂರ್ವ (ಅ). ನಿಯಮಾನುಸಾರವಾಗಿ ; ವಿಧ್ಯುಕ್ತವಾಗಿ : ಕುಲವಿದ್ಯಾದಿ ನಿಜಾನ್ವಯಪ್ರಕೃತಿಯೊಳ್ ತಜ್ಜಾತಿವಿದ್ಯೋತ್ಕರಂ ಕುಲವೆಣ್ಣೊಳ್ ವಿಧಿಪೂರ್ವ ಸಾಧಿತ ಮಹಾಮಂತ್ರವ್ರಜಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೧೩). [ಸಂ.]

ವಿಧಿಪೂರ್ವಕ (ನಾ). ನಿಯಮಬದ್ಧವಾದುದು ; ವಿಧ್ಯುಕ್ತವಾದುದು : ವಿಧಿಪೂರ್ವಕದಿ ಸದಮಲ ಮೂಲಗುರುಗಳ ನಾಮದಿಂದಲಿ ವದಗಿ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ (ವಿಸಾಮ. ೧೦೬-೪); ಭೀಷ್ಮನು ತನ್ನ ಮೊಮ್ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಅವನಲ್ಲಿ ವಿಧಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಶಿಷ್ಯವೃತ್ತಿ ಕೈಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ನೇಮಿಸಿದನು (ವಚಭಾ. ೧೮). [ಸಂ.]

ವಿಧಿಪೂರ್ವಕಂ (ಅ). = ವಿಧಿಪೂರ್ವ : ವಿಧಿಪೂರ್ವಕಮಾತ್ಮಗದಾಯುಧಮಂ ದೈವಿಕಮನೆತ್ತಿ ಹನುಮಂ . . . ಪೊಯ್ದಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೧-೬೯). [ಸಂ.]

ವಿಧಿಪ್ರೇರಿತ (ನಾ). ದೈವದಿಂದ ಪ್ರಚೋದನೆಗೊಂಡವನು ; ವಿಧಿಯಿಂದ ನಿಯಮಿತನಾದವನು : ಮಾದ್ರಿಯು ತಾನು ಎಷ್ಟು ತಡೆದರೂ ಪಾಂಡುವು ಸುಮ್ಮನಾಗಲಿಲ್ಲವೆಂದೂ ವಿಧಿಪ್ರೇರಿತನಾಗಿಯೇ ಹಾಗೆ ನಡೆದುಕೊಂಡನೆಂದೂ ಉತ್ತರಕೊಟ್ಟಳು (ವಚಭಾ. ೧೯). [ಸಂ.]

ವಿಧಿಯಿಸು 'ವಿಧಿಸು' ನೋ.

ವಿಧಿರೂಪ (ನಾ). = ವಿಧಿ ೧೭ : ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದರೆ, ವಿಧಿರೂಪಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಮಿಕ್ಕ ಪೂರ್ಣಕ್ರಿಯೆಗಳೆಲ್ಲಾ ನಾಮಪದಗಳೇ ಆಗಿವೆ (ಕೈಪಿ. ೬೫೦). [ಸಂ.]

ವಿಧಿಲಿಖಿತ (ನಾ). ಹಣೆಬರಹ ; ದೈವಲೀಲೆ : ವಿಧಿಲಿಖಿತಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ನಾವು ನಡೆಯಬೇಕಾಗುವದರಿಂದ . . . ತಪ್ಪುತಡೆಗಳಿಗೆ ಎಡೆಯುಂಟಾಗಿ, ಅವೂ ಮತ್ತು ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವ್ಯಕ್ತಿಯೂ ನಿಮಿತ್ತಮಾತ್ರವಾಗಿ ಉಳಿಯಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ (ಹೇಮಂತ. ೧೪೦) ; ವಿಭೀಷಣನು ವಿಷಣ್ಣವದನನಾಗಿ ಈ ವಿಧಿಲಿಖಿತವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸುವ ಉಪಾಯವನ್ನು ಚಿಂತಿಸಿ ಕೊಳೆಗದಕರನ್ನು ಕರೆಸಿ ಜನಕದಶರಥರೀರ್ವರನ್ನು ಕೊಂದುಬರುವಂತೆ ಆಜ್ಞಾಪಿಸುವನು (ಸಾಹಿಸ. ೮೭). [ಸಂ.]

ವಿಧಿಲಿಪಿ (ನಾ). = ವಿಧಿಲಿಖಿತ: ತಪ್ಪದೆ ರಣಮುಖದೊಳ್ಮುಂತಪ್ಪದಟರನಿಸೆ ಮಹಾರಥರ್ಜವನಾಳಂತಪ್ಪ ಕಣೆ ರೋಮರೋಮಂದಪ್ಪದೆ ನಾಂಟಿದುವು ಸೀಂಟಿದುವು ವಿಧಿಲಿಪಿಯಿಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೩-೭೧); ಆ ಕಾರ್ಯವು ನಿನ್ನ ಮುಖಾಂತರವಾಗಿಯೇ ಆಗಬೇಕೆಂದು ವಿಧಿಲಿಪಿಯಿದ್ದರೆ ಅದನ್ನಾರು ತಪ್ಪಿಸಬಲ್ಲರು ? (ಸಾವಿತ್ರಿ. ೨). [ಸಂ.]

ವಿಧಿಲೀಲೆ (ನಾ). ಅದೃಷ್ಟದ ಆಟ ; ದೈವಮಾಯೆ : ಕೋಳ್ದಿಂ . . . ಪಸುಗೆ ನೀಡಂಶಂಗಳಂ ಸತಿಯರ್ಗೆ ಗೆಲ್ದುದಾ ವಿಧಿಲೀಲೆಯುಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೧-೬೫೯). [ಸಂ. ವಿಧಿಲೀಲಾ]

ವಿಧಿವಂತ (ನಾ). ಕಟ್ಟಳೆಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವವನು ; ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳನ್ನು ಪಾಲಿಸುವವನು : ಉದುಭಟನೆನಿಪ್ಪ ಮಹಂತನಿಪ್ಪನು ಭೋಜರಾಜೋತ್ತಮನ ಗುರುವಾಗಿ ಶಾಂತದಿಂ ಶಿವದೀಕ್ಷೆಯಂ ವಿಧಿವಂತನಾಗಲು ಕೊಟ್ಟು (ಬಸವು. ೫೭-೬). [ಸಂ. ವಿಧಿವತ್]

ವಿಧಿವಡು (ಕ್ರಿ). ಹಣೆಬರಹದಲ್ಲಿರುವುದನ್ನು ಅನುಭವಿಸು ,–ಭೋಗಿಸು : ದೇವಗತಿಯಲ್ಲಿ ಪೆಸೆರ್ವೆತ್ತೀ ವಿಧಿಗಂ ಕಾಲವಶದೊಳಿಂತಾಯ್ತಾಮಿನ್ನೀ ವಿಷಮಭವದೊ ಳಾಗದದೇವಿಧಿವಟ್ಟಪೆವೊ (ಚಂದ್ರಪು. ೯-೮). [ವಿಧಿ + ಪಡು]

ವಿಧಿವತ್ತು (ನಾ). ನಿಯಮಬದ್ಧವಾದುದು ; ಕಟ್ಟಳೆಗೆ ಅನುಸಾರವಾದುದು : ವರ್ಣಗಳೂ ವರ್ಣಧರ್ಮಗಳೂ ವಿಧಿವತ್ತಾದುವುಗಳು (ಭಾರದ. ೧೧೭).

ವಿಧಿವತ್ತಾಗಿ = ೧. ನಿಯಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ; ನಿಯಮಾನುಸಾರವಾಗಿ : ಕನ್ನಡ ಅಧ್ಯಯನಸಂಸ್ಥೆಯ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಕೋಶದ ಕೆಲಸ ವಿಧಿವತ್ತಾಗಿ ನಡೆಯತೊಡಗಿದ್ದು ಕಳೆದ ಆಯತಿಂಗಳಿಂದ (ಕುಕೋ. I, X. ೬೫೪). ೨. ಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ; ವಿಧ್ಯುಕ್ತವಾಗಿ : ಅವರ ವಿವಾಹವು ವಿಧಿವತ್ತಾಗಿ ಆಯಿತು (ರುಢಿ). [ಸಂ. ವಿಧಿವತ್]

ವಿಧಿವಶ (ನಾ). ದೈವದ ಅಂಕೆ ; ವಿಧಿನಿಯಮ : ಫಣೀಂದ್ರಪತಾಕಾ ವಿಧಿವಶದೆ ನಿನಗಮಿ ಪರಿಯಾಯ್ತೆ (ಗದಾಯು. ೯-೨೨) ; ಎನ್ನ ಪಗೆಯಾದೊಡಂ, ವಿಧಿವಶದೆ ಕಾಲ್ ತೊಡರ್ದು ಬಿಬ್ಬಂಗೆ ಮಱುಗುವೆನ್ (ಅಶ್ವತ್ಥಾ. ೬-೧೧೯).

ವಿಧಿವಶವಾಗು = (ಅಲಂ) ಸಾಯು ; ಗತಿಸು : ಹತ್ತುದಿನಗಳ ಹಿಂದೆ ಶ್ರೀಯುತರು ವಿಧಿವಶವಾದರು (ರುಢಿ). [ಸಂ.]

ವಿಧಿವಾಕ್ಯ (ನಾ). ಇಂತಿಂಥದನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಆದೇಶಿಸುವ ಮಾತು : ವೇದವಾಕ್ಯವಿಚಾರವಂತನಲಾದಿಯಲಿ ವಿಧಿವಾಕ್ಯವಾ ಬಳಿಕಾದುದೆಸೆ ನಿಷಿದ್ಧವಾಕ್ಯವದು (ಗಗತಾ. ೨೨-೫); ತ್ರಿಗುಣಾತ್ಮಕವಾದ ಚತುರ್ವೇದಂಗಳಲ್ಲಿಯು ವಿಧಿವಾಕ್ಯ ನಿಷೇಧವಾಕ್ಯ ಸಿದ್ಧಾಂತವಾಕ್ಯಮಾಗಿರ್ಪವವರಲ್ಲಿ ಸಕಲಧರ್ಮಕರ್ಮಂಗಳ ನಿಯಮಿಸುವುದೇ ವಿಧಿವಾಕ್ಯವೆನಿಸುವದು (ನಾನಾಗು. ೫೯-೯). [ಸಂ.]

ವಿಧಿವಾದ (ನಾ). ೧. ಹೀಗೆಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವ ವಾದ ; ನಿರ್ಣಯವಾದ : ಈ ವಿಧಿವಾದವೆಂಬುದೇನು ? ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವಸ್ತುವೂ ಯಾವುದೋ ಒಂದು ವಿಧಿಯಿಂದ ಒಂದು ನಿಶ್ಚಿತವಾದ ಹಾದಿ ಹಿಡಿದು ಸಾಗುತ್ತಿದೆ ಎಂಬುದು (ಬಾಲಪ್ರ. III. ೧೩೬೭). ೨. ವೇದಗಳಲ್ಲಿಯ ಒಂದು ಭಾಗ ; ನೇಮಗಳನ್ನು ಪಾಲಿಸುವಂತೆ ಹೇಳುವ ವಾದ : ಆ ವೇದಂಗಳಾದೊಡೆ ವಿಧಿವಾದ ಅರ್ಥವಾದ ಮಂತ್ರವಾದ ನಾಮಧೇಯಂಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕುಭೇದದಿಂ ಸಮಸ್ತಧರ್ಮಂಗಳಂ

ಬೋಧಿಸುತಿರ್ಪವವರಲ್ಲಿ ರಾಜಾಜ್ಞೆಯಂತೆ ಪುರುಷರುಗಳಂ ನಿಷೇಧದತ್ತಣಿಂ ತಿರುಗಿಸಿ ಧರ್ಮವೇ ಮಾಡಲಕ್ಕುದೆಂಬುದೇ ವಿಧಿವಾದವೆನಿಸುವುದು (ವಿವೇಕ. ೪). [ಸಂ.]

ವಿಧಿವಾಹನ (ನಾ). ಬ್ರಹ್ಮನ ವಾಹನ ; ಹಂಸ : ಆ ವನಂ . . . ವಿರಹಿಯಂತೆ ವಿಧಿವಾಹನದಂತೆ ವಿಕಳಧ್ವನಿವಿಳಸಿತಮುಂ . . . ಎನಿಸಿದುದು (ರಾಜಶೇ. ೨-೬೮ ವ). [ಸಂ.]

ವಿಧಿವಿಪರ್ಯಾಸ (ನಾ). ದೈವದ ಪ್ರತಿಕೂಲಸ್ಥಿತಿ ; ಅದೃಷ್ಟದ ಏರುಪೇರು : ಉದಾರಮನಸ್ಕರೂ ದೈವಭಕ್ತರೂ ಆದ ನಿಮಗೆ ಎಂಥ ಕಷ್ಟ ಬಂತು! ಇದು ಏನು ವಿಧಿವಿಪರ್ಯಾಸ! (ವಚಭಾ. ೧೧೯). [ಸಂ.]

ವಿಧಿವಿಹಿತ (ಗು). ೧. ದೈವದಿಂದ ನಿಯಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ : ಕರ್ಮವಾವುದು ವಿಧಿವಿಹಿತ ದುಷ್ಕರ್ಮವಾವುದು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೪-೮೪). (ನಾ). ೨. ದೈವದಿಂದ ನಿಯಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟುದು ; ದೈವಾಧೀನವಾದುದು : ಜೀವಧಾರಣೆ ಪೋಷಣೆಗಳಿಗೋಸ್ಕರವೆ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಹೋರಾಟ ಅನಿವಾರ್ಯ ; ವಿಧಿವಿಹಿತ (ಮುಕ್ತಾರ. ೧. ೬೮೬). [ಸಂ.]

ವಿಧಿವೃತ್ತ (ನಾ). [ಛಂದ] ವರ್ಣಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಬಗೆಯ ಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಹದಿನೈದನೆಯ ಅತಿಶಕ್ವರಿ ಎಂಬ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ : ಸಜಸಂಸಯ ನೆರೆದಿರಲ್ ವಿಧಿವೃತ್ತಮಕ್ಕುಂ (ಕೃಚಿ. ೮೩). [ಸಂ.]

ವಿಧಿಸು, ವಿಧಿಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಆಜ್ಞಾಪಿಸು ; ಆದೇಶಮಾಡು : ಆ ಸಭೆಯವರು ಸಾಕ್ರತಿಲಸನು ನಾಸ್ತಿಕನೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಿ ವಿಷಕುಡಿಸಿ ಅವನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಬೇಕೆಂಬ ಶಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ವಿಧಿಸಿದರು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೮೨). ೨. ನಿಯಮಿಸು ; ಅನುಸರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು : ತರುಣ ಕುರಂಗಧರಧರಭಕ್ತರಾಚಾರಂಗಳಿಂತಹವೆಂದು ತತ್ತಾವಸರು ವಿಧಿಸಲ್ಕೆ (ಬಸವು. ೪೩-೮೨); ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಭೂಭಾಗವನ್ನು ಗೋಗ್ರಾಸಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಇರಿಸಲೇಬೇಕೆಂದು ಮನುಮುನಿಯು ಶಾಸನವನ್ನೇ ವಿಧಿಸಿದ್ದನು (ಗೋಗ್ರಾಸ ೧೦೩). ವಿಧಿಯಿಸು : ೨. ಗೊತ್ತುಮಾಡು : ಆವರಿಸೆ ಕೂಸುತನ ಮುಪ್ಪಾವಳಿಯುಂ ತನುಧನಗಳಿಂ[ಪಾಠಾಂ. ಜೌವನಮುಂ ಮುಪ್ಪುಮಂತಳಿಂ]ದಿನ್ನೆವರಂ ಮೂವಣ್ಣಂ ಬರೆ ರೂಪಪರಾವರ್ತನವಿಧಿಯನವರ್ಗೆ ವಿಧಿ ವಿಧಿಯಿಸುಗುಂ (ಆದಿಪು. ೨-೯೨).
[ವಿಧಿ + - ಇಸು]

ವಿಧು (ನಾ). ೧. ತಿಂಗಳು ; ಚಂದ್ರ : ವಿಷಮಬಾಣನ ತೀವ್ರಶರಾನಳಾರ್ಚಿಗಳ್ ತಗುಳ್ವವೆನಲ್ಕೆ ತೋರ್ಪುವು ತಮಸ್ವಿನಿಗಳ್ ವಿಧುವಿಪ್ರಲಂಭದಿಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೩೦೨); ವಿಧು ವಿಂದಂ ವಿಬುಧೋತ್ಕರಪ್ರಿಯಕರಂ ತೀವ್ರಾಂಶುವಿಂದಂ ಪ್ರತಾಪಧನಂ (ಪುಷ್ಪದ. ೩-೧೨೨). ೨. ವಿಷ್ಣು : ಅನಂತಾಶ್ರಯಂಗೆ ಜಗದ್ವಿಶ್ರುತಮಾಗದೇ ವಿಧುಸಮಾಖ್ಯಾನಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೧-೬೪). ೩. ಬ್ರಹ್ಮ. ೨, ೩: ದ್ವಿಜಚಕ್ರಕ್ಕನಿಮಿತ್ತಮಾತ್ಮಕರದಿಂ ಸಂತಾಪಮಂ ಮಾಡಿಯುಂ ದ್ವಿಜರಾಜಂ ಕಮಲಾರಿಯಾಗಿ ವಿಧು ಹಂಸದ್ವೇಷಿ ಮೇಣಾಗಿಯುಂ ನಿಜದಿಂದಬ್ಜಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೧-೬೩). ೪. ಕರ್ಪೂರ : ಅದು ಪರಿಶೋಭಿಸಿದತ್ತು ಮಧುವಿಂ ವಿಧುವಿಂ ವಧುವಿಂ (ರಾಜಶೇ. ೮-೬). ೫. ದೈತ್ಯ ; ರಾಕ್ಷಸ : "ವಿಧು ದನುಜಾರಾತಿ" (ಪಾಪ್ರತೋ. ೧೨೦-೧೪). [ಸಂ.]

ವಿಧುಂತುದ (ನಾ). ಚಂದ್ರನನ್ನು ಪೀಡಿಸುವವನು ; ರಾಹು : ಬಲಮಿಲ್ಲ ನಿನಗೆ ಚಕ್ರದ ಬಲಮ ದಲದನೀಗಳೆನ್ನ ಬಾಣಂ ರವಿಮಂಡಲಮಂ ವಿಧುಂತುದಂ ಕೊಳ್ವ ಲೀಲೆಯಿಂ ಕೊಂಡು ಖಂಡಂ ಮಾಳ್ಕುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೫೨) ; ಚಂದ್ರಮನಂ ವಿಧುಂತುದಂ ನೀಗುಗೆ (ನಳಚಂ. ೨೦೧). [ಸಂ.]

ವಿಧುಕಾಂತ (ನಾ). ಚಂದ್ರನ ಗೆಳೆಯ, –ಪ್ರಿಯ: ವಿಧುಕಾಂತಂ ಕಾಮದಂ ಪ್ರೋದ್ಧತಮಕರಪತಾಕಂ . . . ಮನ್ಮಥಂ ದಿವ್ಯರೂಪಂ (ಲೀಲಾವ. ೧-೨). [ಸಂ.]

ವಿಧುತ (ಗು). ೧. ಅಲುಗಾಡಿಸಿದ; ಕಲಕಿದ. ೨. ಬಿಟ್ಟ ; ತ್ಯಜಿಸಿದ ; ತೊರೆದ. ೩. ಕ್ಷೋಭೆಗೊಂಡ ; ಕ್ಷುಬ್ಧ. ೪. ಅಸ್ಥಿರವಾದ. (ನಾ). ೫. ಅಲುಗಾಡುವುದು ; ಅಲ್ಲಾಡುವುದು : "ವಿಧುತಂ ವಿಧೂತಂ" (ಪಾಪ್ರತೋ. ೧೦೬-೫೧). ೬. ತೊರೆದುದು ; ಬಿಟ್ಟುದು : "ತ್ಯಕ್ತಂ, ಹೀನಂ, ವಿಧುತಂ . . . ಉತ್ಸೃಷ್ಟಂ -- ೬ ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೫೨). ೭. [ನಾಟ್ಯ] "ಭಯದಿಂದ ತಲೆಯನ್ನು ಬೇಗ ಎಡಕ್ಕೂ ಬಲಕ್ಕೂ ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ಚಲಿಸುವುದು" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨೨೦ ಗದ್ಯಾನುವಾದ): ಧುತಂ, ವಿಧುತಂ, ಆಧೂತಂ . . . ಸಮಂ, ಪಾರ್ಶ್ವಾಭಿಮುಖಿಂ – ಈ ಪದಿನ್ನೊಂಬತ್ತುಂ ಶಿರೋಭೇದಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೧-೬೮೫). [ಸಂ.]

ವಿಧುಧರ (ನಾ). ಚಂದ್ರನನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು ; ಶಿವ : ವೈಜವ್ವೆ . . . ವಿಧುಧರಾಕೃತಿಯಂ ತಪೋಧನನಿಧಿಯನರ್ಚಿಸಿ (ಬಸವು. ೫೨-೫); ಭಿಕ್ಷೆಯನಲ್ಲಿ ಬೇಡುತಂ ವಿಧುಧರನೊರ್ಮೆ ತಾಳ್ದನಧಿಕೋತ್ಸುಕ ಭಿಕ್ಷುಕಲೀಲೆಯಂ (ರಾಜಶೇ. ೩-೯೧). [ಸಂ.]

ವಿಧುಬಿಂಬ (ನಾ). ಚಂದ್ರಮಂಡಲ; ಶಶಿಬಿಂಬ : ಅಲೆದಮೃತದೊಡನೆ ತಾರಾಲಲನೆಯರಡಿದಳಿರನೂಡಲೆಂದು ಪದಂಗೆಯ್ದು ಲತಗೆಯ ಪಡಲದಂತೆವೊಲಲೆದುದು ಪರಿಪಕ್ವಬಿಂಬಮಂ ವಿಧುಬಿಂಬಂ (ಲೀಲಾವ. ೨-೬) ; ವಿಧುಬಿಂಬಂ ರಾಹುವ ಪೋರ್ವಂತೆ ವಧುವದನಂ ಸಿರಿವಮುಡಿಯೋರಂತೆ ಹುಡಿಯಾಗುತ್ತಿರೆ ಹೊರಳಿದಳಂದು ಕಡುಶೋಕಾನಲನಿಂ (ಹಚಕಾ. ೧೨-೩೦ ರಗಳೆ). [ಸಂ.]

ವಿಧುಮಂಡಲ (ನಾ). = ವಿಧುಬಿಂಬ : ಜನಿಸಿದುದು ವಿಧುಮಂಡಲಕೆ ಕೇಳ್ಕರೆಯು (ನಾಗಷ. ೨-೯೦) ; ನಿನ್ನೊಂದು ಸುಂದರವದನವ ತಾನಿಂದು ಈ ಇಂದು ಹೋಲದು ಎಂದು ಬೇರೊಂದನೆಸಗುವ ತೆರದೆ ಖಂಡಿಸಿದನು ವಿಧಿ ಮತ್ತೆ ವಿಧುಮಂಡಲವನು (ಗಾಥಾಸ. ೫೨-೬). [ಸಂ.]

ವಿಧುಮೌಲಿ, ವಿಧುಮೌಳಿ (ನಾ). = ವಿಧುಧರ : ವಿಧುಮೌಲಿನಿರ್ಮಾಲ್ಯಪ್ರಸವ ಶಿರಸೇ ಲಲಾಟಾಕ್ಷಪ್ರತಿಮ ಬಸವಾಯ ತೇ ಜಯತು (ಬಸವು. ೬೧-೮೯). ವಿಧುಮೌಳಿ : ವಿಧುಮೌಳಿಗೆ ಸುಧೆಯಂ ನೆಟಿ ವಿಧಿಯಿಟೆಯೆ ನಿಮಿರ್ದು ಸುರಿವ ಪಾಲ್ಮಳೆಯನೆ ತಾಂ ಬುಧತಾತನ ತಿಳಿದೊಣ್ಣಂ ವಿದಿತಾಶಾವಳಿವಿಕೀರ್ಣಪೂರ್ಣವಿಲಾಸಂ (ಹಮ್ಮೀರ. ೨-೬೩).
[ಸಂ.]

ವಿಧುಮೌಳಿ 'ವಿಧುಮೌಲಿ' ನೋ.

ವಿಧುರ (ಗು). ೧. ಅತಿಸಂಕಟಕ್ಕೆ ಈಡಾದ ; ತೊಂದರೆಗೊಳಗಾದ. ೨. ಕ್ಷೋಭೆಗೊಳಗಾದ ; ಚಂಚಲವಾದ : 'ವಿಧುರಗತಿ' ಪರಾ. ೩. ವಿರಹವ್ಯಥೆಗೊಳಗಾದ ; ಅಗಲಿದ. ೪. ಇಲ್ಲದ ; ಶೂನ್ಯವಾದ. ೫. ಶತ್ರುತ್ವದ ; ಪ್ರತಿಪಕ್ಷದ. ೬. ಪ್ರತಿಕೂಲವಾದ ; ವಿರುದ್ಧವಾದ. ೭. ಆಚರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದ ; ಅಶಕ್ಯವಾದ. (ನಾ). ೮. ವಿಯೋಗ ; ಅಗಲಿಕೆ : "ವಿಯೋಗ ವಿಧುರಾಖ್ಯಂ" (ಪಾಪ್ರತೋ. ೧೧೪-೧೮). ೯. ಬರಿದು ; ಶೂನ್ಯ : ಶೂನ್ಯತೆ ಹಠಾತ್ತಾಗಿ ತುಂಬಿದುದು ಹೃದಯಮಂ . . . ಮಧುರನಿಶೆ, ವಿಧುರಮಾಗೆಸೆದತ್ತು (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೨೫-೬೮೬). ೧೦. ಆಪತ್ತು ; ಗಂಡಾಂತರ. ೧೧. ಅಂಜಿಕೆ ; ಭಯ. ೧೨. ಪ್ರತಿಕೂಲ ; ವಿರುದ್ಧವಾದುದು. ೧೩. ಪ್ರಿಯಳ ಅಗಲಿಕೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು ; ವಿರಹಿ : ತನುಲತೆಯುಂ . . . ಘನಸ್ತನಯುಗ ಕೋಕಮುಂ ಬಗೆಗೆ ಮಾಡದೆ ಖೇದಮನೇಕೆ ಮಾಡುಗುಂ ಜನಕಸುತಾವಿಯೋಗವಿಧುರಂಗೆ ರಘುಪ್ರವರಂಗೆ ರಾಗಮಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೦-೪೧). ೧೪. ಹೆಂಡತಿಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡವನು : ಸೊಸೆ ನೀಲವ್ವ ಎಳವೆಯಲ್ಲಿಯೇ ವಿಧವೆಯಾಗಿದ್ದಾಳೆ. ತಿಮ್ಮಯ್ಯನವರೂ ಬಹಳ ಕಾಲದ ಹಿಂದೆಯೇ ವಿಧುರರಾಗಿದ್ದರು (ಕಾಗೆ. ೧೩ ಕಥಾಮುಖ). [ಸಂ.]

ವಿಧುರಗತಿ (ನಾ). ಚಂಚಲವಾದ ಗತಿ, —ಚಲನೆ : ಬುಧಗುಣಗಣನಾತೀತಾಂತರಂ ಶಬ್ದತತ್ತ್ವಾಂಬುಧಿವಿವಿಧವಿಧಾನಾಲಂಕ್ರಿಯಾವೀ[ಚಿಮಾಲಾ] ವಿಧುರಗತಿವಿಲೋಢ್ಯಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೧೫೪). [ಸಂ.]

ವಿಧುರತನ (ನಾ). ಹೆಂಡತಿಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡಿರುವ ಸ್ಥಿತಿ : ತಮ್ಮನ ವಿಧುರತನ ಮತ್ತು ಹಿನ್ನೆಲೆಗಿರುವ ತಮ್ಮನ ಹೆಂಡತಿಯ ಆತ್ಮಹತ್ಯೆಯ ನೆನಪು ಇವೆಲ್ಲ ಬಾಳಿನ ಒಳಬೇನೆಯನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುತ್ತವೆ (ಹೊಸಕ. ೨೯೩). [ವಿಧುರ + - ತನ]

ವಿಧುರವಿವಾಹ (ನಾ). ಹೆಂಡತಿಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡವನು ಆಗುವ ಮರುಮದುವೆ : ವಿವಾಹವಿಚ್ಛೇದ, ವಿಧವಾವಿವಾಹ, ವಿಧುರವಿವಾಹ, ಬಹುಪತ್ನೀತ್ವ ಮತ್ತು ಬಹುಪತಿತ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವಕ್ಕಾದರೂ ಅವಕಾಶಕೊಡಬೇಕು (ನಿಕೊಉ. ೨೩೦). [ಸಂ.]

ವಿಧುರಿತ (ಗು). ಅಶಾಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಪ್ರಕ್ಷುಬ್ಧವಾದ : ಆ ದರ್ಪಕಪ್ರದಾರಿತ ವಿಧುರಿತಸ್ವಾಂತೆ ನಿಜಾಂತರವೇದಿಸಖೀಜನಂಗಳೊಳೊರ್ವ ಚಾತುರ್ಯವತಿಯ ಮೊಗಮಂ ನೋಡಿ (ಜಗವ. ೧೧-೪೧ ವ). [ಸಂ.]

ವಿಧುರಿತೆ (ನಾ). ಕ್ಷೋಭೆಗೊಂಡವಳು : ವಿಧುವಿರಹಿಣಿ ನವಕುಮುದಿನಿ ಮಧುಮಿತ್ರ ನಿರೂಪಣಾತಿಭೀಕರ ವಿಚರನ್ಮಧುಕರಮರಾಳದರ್ಶನವಿಧುರಿತೆ ಸುಗಿದಂತೆ ಮುಗಿದುದಸಿತಾಂಭೋಜಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೨-೧೭). [ಸಂ. ವಿಧುರಿತಾ]

ವಿಧುರೆ (ನಾ). ಕಷ್ಟಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಾದವಳು ; ತೊಂದರೆಗೆ ಈಡಾದವಳು : ದೂರ ಕೊಳೆ ನೋಡಿದನಾಯತಕರುಣಾಪಾಂಗದೊಳೆ ಲೋಲಲೋಚನಯುಗೆಯಂ ಗುರುಜಘನ ಪಯೋಧರಯುಗಭರವಿಧುರೆಯನಾ ಧರಾಧಿಪತಿ ವಿಧುಮುಖಿಯಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೫೮); ವಿರಹವಿಧುರೆಯಾಗಿಯುಂ ಲಾವಣ್ಯರಸತರಂಗಿಣೀತರಂಗಲೇಖೆಯನನುಕರಿಸಿ ತಳರ್ತ ಶೋಕತರುತಳಮನಲಂಕರಿಸಿ . . . ಸೀತೆ ನಾಡೆ ಪಾಡಟಿದಿರ್ದಳ್ (ಶಂರಾಮಾ. ೧೧-೮೨ ವ). [ಸಂ. ವಿಧುರಾ]

ವಿಧುಲೇಖೋತ್ತಂಸ (ನಾ). ಚಂದ್ರಕಳೆಯನ್ನು ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿದವನು ; ಶಿವ : ವಿಧುಲೇಖೋತ್ತಂಸನೆಂದಂತಕಮದಹರನೆಂದು . . . ಆಂ ಭವದುರು ಚರಣಾಂಭೋಜಮಂ ನಚ್ಚಿ ಸಾರ್ದಂ (ಉದ್ಭಟ. ೧೧-೬೫). [ಸಂ.]

ವಿಧುವಿರಹಿಣಿ (ನಾ). ಚಂದ್ರನಿಂದ ಅಗಲಿದವಳು ; ಚಂದ್ರನ ವಿಯೋಗ ದಲ್ಲಿರುವವಳು : ವಿಧುವಿರಹಿಣಿ ನವಕುಮುದಿನಿ ಮಧುಮಿತ್ರನಿರೂಪಣಾತಿಭೀಕರ ವಿಚರನ್ಮಧುಕರಮರಾಳದರ್ಶನವಿಧುರಿತೆ ಸುಗಿದಂತೆ ಮುಗಿದುದಸಿತಾಂಭೋಜಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೨-೧೭). [ಸಂ. ವಿಧುವಿರಹಿಣೀ]

ವಿಧುಶಿಲೆ (ನಾ). ಚಂದ್ರನ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ದ್ರವಿಸುವುದೆನ್ನಲಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಲ್ಲು ; ಚಂದ್ರಕಾಂತಶಿಲೆ : ಕಾಡ ಶಿಲೆಗಳ್ ಕರಗಿ ಪರಿದು ವಿಧುಶಿಲೆಯಂತೆ ಮೂಡಿರ್ದ ಸ್ವಯಂಭುಲಿಂಗಗಳ್ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ ನಾಡೆ ಶಿವಲಿಂಗ ಶಿವಪ್ರತಿಮೆಗಳ್ ನಲಿದುವೋಲಾಡಿದವು (ಬಸವು. ೧-೫-೧೭). [ಸಂ. ವಿಧುಶಿಲಾ]

ವಿಧುಸುತೆ (ನಾ). (ದಕ್ಷ)ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಗಳು ; ರತಿ.

ವಿಧುಸುತಾವರ = (ದಕ್ಷ) ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಗಳಾದ ರತಿಯ ಗಂಡ ; ಮನ್ಮಥ : ವಿಧುಸುತಾವರನು ತಾಂ ಮನದೊಪ್ಪಿನಿಂ ತನ್ನ ಸದನಕಿಟ್ಟಿಹ ಪೊಂಗಳಸಗಳೋ ಎಂಬಂತೆ ತುದಿ ಸಣ್ಣವಾಗಿ ತೋಯಜಕೋರಕದ ತೆಜದೊಳವಳ ಕುಚಯುಗಳಮೆಸೆಯೆ (ಪ್ರಾಭಲಿಂ. ೯-೭). [ಸಂ. ವಿಧುಸುತಾ]

ವಿಧುಸ್ಪರ್ಧಿ (ಗು). ಚಂದ್ರನೊಂದಿಗೆ ಪೈಪೋಟಿಮಾಡುವ, —ಹುರುಡಿಸುವ : ಉದ್ದಾಮಾಯುತ ಚಂದ್ರಶಾಲಮುಪಮಾತೀತಂ ವಿಧುಸ್ಪರ್ಧಿವಿದ್ಯುದ್ದಂಷ್ಟ್ರಾಸುರ ಯಾನಮಭ್ರಪಥದೊಳ್ ಪಾಜುತ್ತುಮಿರ್ದಲ್ಲಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೪೮). [ಸಂ. ವಿಧುಸ್ಪರ್ಧಿನ್]

ವಿಧುಹಾಸ (ನಾ). ೧. ಚಂದ್ರನನ್ನು ನೋಡಿ ನಗುವವನು. ೨. ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತನಾದ ಕುಂತಳದೇಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ ; ಚಂದ್ರಹಾಸ : ವಿಧುಹಾಸನನುಪಮ ಧನುರ್ವಿದ್ಯೆಯಂ ಜಗದೊಳಧಿಕತರಮಾಗೆ ಸಾಧಿಸಿ ಪರಮಭಾಗವತಕಲೆಗಳಿಂದೆಸೆ ದಿರ್ದನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೯-೮); ವಿಧುಹಾಸನಿಗೆ ಜಯವಾಗಲಿ (ಚಂದ್ರಹ. ೪೭-೧೨). [ಸಂ.]

ವಿಧೂತ (ಗು). ೧. ಅಲುಗಾಡುವ ; ಅಲ್ಲಾಡುವ : ಅಮರೇಂದ್ರಪುತ್ರನಂ ಕರೆವವೋಲಾದುವಾ ಪುರದ ವಾತವಿಧೂತವಿನೂತಕೇತುಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೩೪) ; ಶಿರದೊಳ್ ಕ್ರಮದಿಂ ಪೂಗಳನೆರೆವುದು ವಿಮಲಸಮೀರಣವಿಧೂತಶಾಖೆಗಳಿಂದ (ಕರ್ನಾಕ. ೩೨೦). ೨. ತೊರೆದ ; ಬಿಟ್ಟ ; ತ್ಯಜಿಸಿದ : ರಾಯ ಚಿತ್ತೈಸೆಂದು ವೈಶಂಪಾಯಮುನಿ ಹೇಳಿದನು ಕಮಲದಳಾಯತಾಕ್ಷನ ಬಾಲಕೇಳಿವಿಧೂತಕಿಲ್ಬಿಷವ (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೨-೧೧). ೩. ಅಸ್ಥಿರವಾದ ; ಚಂಚಲವಾದ. ೪. ಕೆದರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ; ಚೆದುರಿಸಿದ : ವಿಧೂತಧೂಮದಿ ಕಿಡಿಯ ಝಾಡಿಗಳೆತನನು ಮುಸುಕಿದವು ಚುಂಬಿಸಿತಂಬು ಪವನಜನ (ಕುಮಾರವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೯-೪೪). (ನಾ). ೫. ಅಲುಗಾಡಿ ಸಲ್ಪಟ್ಟುದು : ''ವಿಧುತಂ ವಿಧೂತಂ'' (ಮಹಾಮಿಂ. ೧೧೬-೫೧). ೬. ಹೊಂದಿಕೆಯಿಲ್ಲ ದಿರುವುದು ; ಅಸಾಮಂಜಸ್ಯ ; ವಿರೋಧ. [ಸಂ.]

ವಿಧೂತಕಾಲ (ನಾ). ಯಮನನ್ನು ನಡುಗಿಸಿದವನು, —ತಲ್ಲಣಗೊಳಿಸಿದವನು; ಶಿವ : ಸರಸಭಕ್ತಸಮೇತಸುವ್ರತಚರಿತಲೋಲ ವಿಧೂತಕಾಲ ಸ್ಥಿರದಿಗಂತ ಯಶೋವಿಶಾಲ ಪ್ರಹತಭವಮಾಲ (ಬಸವು. ೩೮-೭೭). [ಸಂ.]

ವಿಧೂತರಿಪು (ನಾ). ಶತ್ರುವನ್ನು ತಲ್ಲಣಗೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡುವವನು ; ವೈರಿಯನ್ನು ಕಂಪನಗೊಳಿಸುವವನು : ವಿಧೂತರಿಪು ಕುರುರಾಯನೆಂಬೀ ಖ್ಯಾತಿಯಿಲ್ಲದೆ ಬೇಜೆ ರಾಜ್ಯವನೊಲ್ಲೆ ನಾನು (ಕುಮಾರವ್ಯಾಗ. ೩-೩೩) ; ದೇವರ ನೇಮವೆನಿಸನಿತ ಓತು ಶಿರದಲಿ ಧರಿಸಿ ನಡೆಸುವುದೇ ತನಗೆ ಕರ್ತವ್ಯವೆಂದು ವಿಧೂತರಿಪು ಬಿನ್ನೈಸಿದನು ಭಾಸ್ಕರಕುಲೇಂದ್ರಂಗೆ (ತೊರರಾ. ೬-೪-೧೩). [ಸಂ.]

ವಿಧೂತಸಂತಾಪ (ನಾ). ಕಷ್ಟವನ್ನು ಕಳೆಯುವವನು ; ದುಃಖವನ್ನು ದೂರಮಾಡುವವನು : ಅಮಳೋದ್ದೀಪರೂಪ ಕಳಾಕಳಾಪ ವಿಧೂತಸಂತಾಪ (ಬಸವು. ೧೦-೧೨). [ಸಂ.]

ವಿಧೂನನ (ನಾ). ಅಲುಗಾಡಿಸುವುದು ; ಕೊಡಹುವುದು : ''ವಿಧೂನನಂ, ವಿಧುವನಂ —೨ ಕೊಡಹುವಿಕೆ'' (ಸ್ವಾಮಿಂ. ೩೫೫). [ಸಂ.]

ವಿಧೃತ (ಗು). ೧. ಹಿಡಿದ ; ಗ್ರಹಿಸಿದ. ೨. ದೂರಮಾಡಿದ ; ಪ್ರತ್ಯೇಕಗೊಳಿಸಿದ ; ಬೇರೆ ಮಾಡಿದ. ೩. ಹೊಂದಿದ; ಪಡೆದ : ವಿಧೃತಭದ್ರಶಾಳವಿಶಾಳವಿಳಾಸಮನು ದ್ಯಾನಮಂ ಸಮೆಯಿಸಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೫೩ ವ) ; ವಿಧೃತಾಲಂಕಾರದಿಂದಂ ನವಯುವತಿಯ ವೋಲ್ . . . ಶೋಭಿಕುಂ ಸನ್ಮಧುರಂಚಿತ್ರಿರ್ಪ ಕಾವ್ಯಂ (ಉದ್ಭಟ. ೧-೩೦). [ಸಂ.]

ವಿಧೆ (ನಾ). ೧. ನಿಯಮ ; ಸೂತ್ರ ; ವಿಧಿ. ೨. ಬಗೆ ; ಪ್ರಕಾರ ; ವಿಧ. ೩. ಆಧಿಕ್ಯ ; ಹೆಚ್ಚಳ ; ವಿಪುಲತೆ : ''ವಿಧಾ, ಸಮೃದ್ಧಿಃ - ೨ ಸಮೃದ್ಧಿ ಪೆಸರುಗಳು, ತುಂಬಿರುವ ಬಗೆ, ಸಾಕಾದಷ್ಟುಮಿಯಿರುವಿಕೆ'' (ಸ್ವಾಮಿಂ. ೩೫೮). ೪. ಆನೆ, ಕುದುರೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಗೆ ಕೊಡುವ ಆಹಾರ : ''ವಿಧಾ - ಮಾಡುವಿಕೆ, ಪ್ರಕಾರ, ಗಜಕಬಳ, ಕೂಲಿ, ಬಗೆ'' (ಸ್ವಾಮಿಂ. ೩೯೯). ೫. ಸಂಬಳ ; ವೇತನ ; ಕೂಲಿ : ''ಕರ್ಮಣ್ಯಾ, ವಿಧಾ . . . ಪಣಃ — ೧೧ ಕೂಲಿಯ ಪೆಸರುಗಳು, ಮಜೂರಿಯ ಕಿಮ್ಮತ್ತು'' (ಸ್ವಾಮಿಂ. ೩೦೭). ೬. ಕಾರ್ಯ ; ಕೆಲಸ. [ಸಂ. ವಿಧಾ]

ವಿಧೇಯ (ಗು). ೧. ಏರ್ಪಡಿಸುವ ; ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೊಳಿಸುವ ; ಅಣಿಮಾಡುವ : ಇಂದಿನ ವಾಸರಮ ಶೋಭನವಿಧೇಯವಾಸರಂ ಇಂದಿನ ದಿವಸಮ ಶುಭದಿವಸಾಗ್ರೇಸರಂ (ಆದಿಪು. ೪-೩೦ ವ). ೨. ಮಾಡಬೇಕಾದ ; ಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. ೩. ಆಜ್ಞೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟ ; ಅಧೀನವಾದ. ೪. ವಿನಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ. (ನಾ). ೫. ಆಜ್ಞೆಗೆ ಒಳಪಡುವಂಥದು ; ಅನುಸರಿಸುವಂಥದು : ಸ್ವರವು ತನ್ನ ಕಾರಣವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ವಿಧಾಯಕವಾಗುವುದಿಲ್ಲ, ವಿಧೇಯವಾಗುತ್ತದೆ (ಸೋಕ್ರಪು. ೮೫) ; ವಿಧೇಯವೆಂದರೆ ಅವನ ಇಚ್ಛಾನುಸಾರವಿರುವುದು, ಕೂಡಬೇಕೆಂದರೆ ಕೂಡುವುದು . . . ಕೈಕಾಲುಗಳನ್ನು ಅಲ್ಲಾಡಿಸುವುದು ಇತ್ಯಾದಿ ಶರೀರವ್ಯಾಪಾರಗಳೆಲ್ಲವೂ ಜೀವಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛಾಧೀನವಾಗಿರುವುವು (ಹಿಂದಸಾ. ೨೫೦). ೬. ಮಾಡಬೇಕಾದುದು ; ಮಾಡ ತಕ್ಕುದು : ಈಗಳಲ್ಲಿಗೇ ವಿಧೇಯಂ ಮಾಳ್ಪುದೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದ ಪಕ್ಷಸಿದ್ಧಿಯ ವಿಸ್ತಾರಕ್ಕವಕಾಶಮಷ್ಟಂತು ನುಡಿದು (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೩೫ ವ). ೭. ಆಜ್ಞೆಯಂತೆ ನಡೆಯುವವನು ; ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ಪಾಲಿಸುವವನು ; ಹೇಳಿದಂತೆ ಕೇಳುವವನು : ಆನುಂ ವಿಧೇಯನಲ್ಲಂ ನೀನುಂ ಗುರುವಲ್ಲಮಿಂದಿ ನೊಂದವಸದೊಳು (ಗದಾಯು. ೬-೨೫) ; ಜನನಿಯುಪದೇಶದಾ ವಿನಯಕೆ ವಿಧೇಯನಾಗವಿವೇಕಿಯಾದೆನಾಂ! (ಚಾಣಾಂಗ. ೭೯-೨೧೬೪). ೮. [ವ್ಯಾಕ] ಕರ್ತೃಪದದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದುದು ; ಆಖ್ಯಾತ ; ಹೇಳಿಕೆ : ವಿಧೇಯ: ಮಹೇಂದ್ರ ಮಹೈಶ್ವರ್ಯಂಗಳೆಲ್ಲಮಧ್ರುವಂ . . . ಅಧ್ರುವಂಗಳ್ (ಕೃಪಿಟಿ. ೫೭). [ಸಂ.]

ವಿಧೇಯಕ (ನಾ). ಅಂಗೀಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಮಂಡಿಸುವ ಸೂಚನೆ ; ಠರಾವು ; ಮಸೂದೆ : ಯಾವುದೊಂದು ವಿಧೇಯಕವೂ ರಾಷ್ಟ್ರಪತಿಯವರ ಶಿಫಾರಸಿನ ಮೇಲಲ್ಲದೆ . . . ಮಂಡಿಸತಕ್ಕುದಲ್ಲ (ಭಾಧಾನ. ೩). [ಸಂ.]

ವಿಧೇಯತೆ (ನಾ). ೧. ಹೇಳಿದ ಮಾತಿನಂತೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ ; ವಿಧೇಯವಾಗಿರುವಿಕೆ : ಆಕೆಯ ಶಾಂತಸ್ವಭಾವವೂ ವಿನಯ ವಿಧೇಯತೆಗಳೂ ನನ್ನನ್ನು . . . ಸೆಳೆತವು (ಕವಿಕ. ೪೫). ೨. ಅಧೀನದಲ್ಲಿರುವಿಕೆ ; ಅಧೀನತೆ : ವಾಕ್ಯಂದ ಪಾರ್ಷ್ಣಿಗ್ರಾಹತಾತ್ಯಂತರ್ಧಿಗಳು ಷಾಡ್ಗುಣ್ಯದೊಳುಚಿತಗುಣಪ್ರಯೋಗದಿಂ ವಿಧೇಯತೆಯನ್ನೆಯಿಸಿಯುಂ . . . ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಮಂ ನಿಷ್ಕಂಟಕಮುಂ ನಿರಾತಂಕಮುಂ ನಿಜಾಯತ್ತಮುಮನಿಸಿದಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೨-೬೦ ವ). [ಸಂ. ವಿಧೇಯತಾ]

ವಿಧೇಯತ್ವ (ನಾ). = ವಿಧೇಯತೆ ೨ : ಅಂತು ಕೃತವಮಿಲ್ಲದೆ ವಿಧೇಯತ್ವದ ತುದಿಯ ನೆಯ್ದೆ ಮಣಿಯೆಂಬ ಪಸುರ್ಮಣಿಯಂ . . . ಲಂಜಿಕೆಯೆಂಬ ಶಾಳಭಂಜಿಕೆಯುಮಂ ಉಟಿಯಿದಂತಿರೆ ತಂದುರ್ವರಾಸ್ಮತಿಲಕನಪ್ಪ ದೇವಂ ದೇವಗವಟಯ್ಯು (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೫೫ ವ). [ಸಂ.]

ವಿಧೇಯವಾಚಕ (ನಾ). = ವಿಧೇಯ ೮ : ಜಾತಿವಾಚಕ, ಸಂಖ್ಯೇಯವಾಚಕ, ವಿಧೇಯವಾಚಕಗಳ ಮೇಲೆ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಏಕವಚನವು ವಿಕಲ್ಪದಿಂದ ಬರುವುದು (ಕ್ವಿ.ಬಿ. ೫೬). [ಸಂ.]

ವಿಧ್ಯರ್ಥ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಆಜ್ಞೆ, ಅಪ್ಪಣೆ, ಆಶ್ಯಕೆ, ಕಟ್ಟುಪಾಡು, ಆಶೀರ್ವಾದ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ, ಧಾತುವಿನ ರೂಪ : ಧಾತುಸ್ವರೂಪದಿಂ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷದೇಕವಚನಂ ವಿಧ್ಯರ್ಥಮಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸುಗುಂ (ಶಮದ. ೨೫೦ ವೃತ್ತಿ) ; ಹೊರಡು, ಹೊರಡನು, ಹೊರಟಾನು ಎಂಬ ರೂಪಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ ವಿಧ್ಯರ್ಥ ನಿಷೇಧಾರ್ಥ ಸಂಭಾವನಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದುವು (ಮಧ್ಯಮಾ. ೬೩). [ಸಂ.]

ವಿಧ್ಯರ್ಥಕ (ನಾ). = ವಿಧ್ಯರ್ಥ : ಕ್ರಿಯಾಪದಗಳನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯಾರ್ಥಕ, ವಿಧ್ಯರ್ಥಕ, ನಿಷೇಧಾರ್ಥಕ ಎಂದು ಮೂರು ವಂಗಡಗಳಾಗಿ ವಿಭಾಗಿಸಬಹುದು (ಕ್ವಿ.ಬಿ. ೭೬). [ಸಂ.]

ವಿಧ್ಯಲಂಕಾರ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಕಾವ್ಯಾಲಂಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; "ಇದು ಈ ತೆರವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾದ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿದು ಅದನ್ನು ಪುನಃ ಹೇಳಿದರೆ ವಿಧಿ" (ಕುವಲ. ೨೫೦ ಟಿಪ್ಪಣಿ) : ವಸ್ತುತಃ ಸಿದ್ಧವಾದರ್ಥವನು ವರ್ಣಿಸಲ್ಕೆ ತಕ್ಕದಲ್ಲವೆಂದು ಬಾಧ್ಯವಾಗಿರಲ್ಕೆ ಬಳಿಕರ್ಥಾಂತರದಿಂದ ಗರ್ಭೀಕರಿಸಿದುದರಿಂದ ಚಾರುತರವೆಂದು ವಿಧ್ಯಲಂಕಾರವೆನಿಪುದು (ಕುವಲ. ೧೬೮). [ಸಂ.]

ವಿಧ್ಯುಕ್ತ (ಗು). ೧. ವೇದ ಅಥವಾ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಮ್ಮತವಾದ ; ವಿಧಿಪೂರ್ವಕವಾದ : ಭರತನು ತ್ರಿವೇಣೀಸಂಗಮಕ್ಕೆ ಬಂದು ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ಸಂಗಮದ ಶುಭ್ರಶ್ಯಾಮ ಜಲದಲ್ಲಿ ವಿಧ್ಯುಕ್ತ ಸ್ನಾನಮಾಡಿ ದಾನ ಕೊಟ್ಟು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನನ್ನು ಸನ್ಮಾನಿಸಿದನು (ಪುಳಿಯ. ೧೬೩). (ನಾ). ೨. ವೇದಶಾಸ್ತ್ರ ಸಮ್ಮತವಾದುದು ; ವಿಧಿಪೂರ್ವಕವಾದುದು : ಅವರು ವಿಧ್ಯುಕ್ತವಾಗಿ ಯಾಗವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿದರು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ವಿಧ್ಯುಕ್ತಕರ್ಮ (ನಾ). ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾದ ಕ್ರಿಯೆ ; ವಿಧಿವತ್ತಾದ ಕಾರ್ಯ : ಆಚಾರ : ಈ ಪದಕ್ಕೆ ನಡತೆ . . . ಸಂಪ್ರದಾಯ, ಪದ್ಧತಿ, ವಾಡಿಕೆ, ವಿಧ್ಯುಕ್ತಕರ್ಮ - ಈ ಅರ್ಥಗಳಿವೆ (ಕವಿಕೋ. I, ೬೦೫). [ಸು. ವಿಧ್ಯುಕ್ತಕರ್ಮನ್]

ವಿಧ್ವಂಸ (ನಾ). ೧. ನಾಶ ; ಹಾನಿ. ೨. ವಧೆ ; ಕೊಲೆ : ಸುತನ ವಿಧ್ವಂಸವಂ ಮಾಡಿಕ್ಕಿದಡೆಯಾ ಭೋಜನವೆ ಹಿತವು (ಬಸವು. ೨೪-೭) ; ಯಾರಿಂದ ಮನ್ಮಥನ ವಿಧ್ವಂಸವಾಯಿತೋ . . . ಆ ಅಂಧಕಾಸುರಸಂಹಾರಕನೂ ಪಾರ್ವತೀವಲ್ಲಭನೂ ಆದ ಭಗವಂತನು ನಿನ್ನನ್ನು ಸರ್ವದಾ ರಕ್ಷಿಸಲಿ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೮೮). ೩. ಮುಖಭಂಗ ; ಅವಮಾನ ; ತಿರಸ್ಕಾರ. [ಸಂ.]

ವಿಧ್ವಂಸಕ (ಗು). ೧. ಹಾಳುಮಾಡುವ ; ನಾಶಕಾರಕವಾದ : ಯಾರ ಹತೋಟಿಗೂ ಒಳಪಡದ ಗುಂಪು ವಿಧ್ವಂಸಕಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿತು (ರೂಢಿ). (ನಾ). ೨. ಹಾನಿಕಾರಕವಾದುದು ; ಕೆಡುಕನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಂಥದು : ನಮ್ಮ ಶಿಕ್ಷೆ ವಿಧಾಯಕವಾಗಿರಬೇಕೇ ವಿನಾ ವಿಧ್ವಂಸಕವಾಗಿರಬಾರದು (ರಂಗರೋ. ೫೩). ೩. ನಾಶಮಾಡುವವನು ; ಹಾಳುಮಾಡುವವನು : ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನಙ್ಗೆ ಯುದ್ಧ ಪ್ರಬದ್ಧವೈರಿ XXX ನಳ್ಪಂ ನಹಿತವಿಧ್ವಂಸಕಂ (ಎಕ. IV(R), ಎಳಂದೂ. ೧೮೩-೯ ; 919). [ಸಂ.]

ವಿಧ್ವಂಸನ (ನಾ). ೧. ನಾಶ ; ಹಾನಿ : ಆತಂ ಸುಭಟಸಮರಸಂಘಟ್ಟ ದೋರ್ಗರ್ವವಿಧ್ವಂಸನಕೇಳೀದೋಹಳಂ (ಆದಿಪು. ೧೧-೧೯). ೨. ನಾಶಪಡಿಸುವವನು; ಇಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡುವವನು ; ನಿರ್ನಾಮ ಗೊಳಿಸುವವನು : ಸ್ವಸ್ತಿಸಮಸ್ತ ಭುವನಾಧೀಶ್ವರಂ . . . ಶೈವ ವೈಷ್ಣವದ ಭೇದವಿಧ್ವಂಸನಂ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೮೩-೩ ; 1502). [ಸಂ.]

ವಿಧ್ವಸ್ತ (ಗು). ೧. ಚೆದರಿದ ; ಹರಡಿದ. ೨. ನಾಶಗೊಂಡ ; ಧ್ವಂಸವಾದ : ನವಕಾಶ್ಮೀರಪರಾಗರಾಗರುಚಿರಂ ವಿಧ್ವಸ್ತ [ಪಾಠಾಂ. ಸ್ಪಷ್ಟ] ನೀರೇಜಷಂಡವಿಳಾಸಂ (ಪಂಚತಂ. ೨೪೨-೨೧). (ನಾ). ೩. ನಾಶ ; ಹಾಳು : ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೧೮೪ರಲ್ಲಿ . . . ಕಳಚುರ್ಯರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವು ವಿಧ್ವಸ್ತವಾಯಿತು (ಮೂಲಿಕಾ. ೬೧). ೪. ಕಳೆದುದು ; ನಿವಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟುದು (?) : "ನಿರಸ್ತಮಪವಿದ್ಧಮಪಹೃತಂ (ವಿ)ಧ್ವಸ್ತಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೦೯-೩೯). [ಸಂ.]

ವಿನಂ (ಅ). ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ; ಈವರೆಗೆ ; ಈ ತನಕ : ವನ್ನಂ, ವನ್ನೆಗಂ; ವಿನಂ, ವಿನೆಗಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೯ ಪ್ರಯೋ.). 'ಇನ್ನಂ' ಪರಾ. IP ಭವಿಷ್ಯತ್ಕಾಲದ 'ವ' ಪ್ರತ್ಯಯದೊಂದಿಗೆ 'ಇನಂ', 'ಇನೆಗಂ' ಮೊದಲಾದ ಕಾಲಾರ್ಥಕವಾದ ಅವ್ಯಯಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಈ ರೂಪಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಲಾಗಿದೆ. [?]

ವಿನಂತಿ (ನಾ). ಕೋರಿಕೆ ; ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ; ಬೇಡಿಕೆ : ನಿನ್ನ ವಿನಂತಿಯ ಜೊತೆಗೆ ಕಾರಣಗಳನ್ನು ಕೆದರಿ ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳುವುದು ಅವಳಿಗೆ ಸ್ವಲ್ಪ ನೋವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿದಂತಾಗುವುದಿಲ್ಲವೇ? (ಹೇಮಂತ. ೩೭೦) ; ನನ್ನ ಈ ಅಪರಾಧಕ್ಕಾಗಿ ಖಾವಿಂದರವರು . . . ಕಠಿನೀರಿನ ಶಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ವಿಧಿಸಬೇಕು, ಇಷ್ಟೇ ನನ್ನ ವಿನಂತಿ (ಸ್ವಾಲಯು. ೨೧೩). [< ಸಂ. ವಿನತಿ]

ವಿನಂತಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕೋರು ; ಪ್ರಾರ್ಥಿಸು : ಅವನು . . . ರಾಜಕುಮಾರರು ಈ ಬರಹವನ್ನು ಓದಬೇಕು ಎಂದು ವಿನಂತಿಸಿದ (ಕಾಹುತ್ರ. ೧೦೩) ; ಸಜ್ಜನರು ತಪ್ಪುಗಳನ್ನು ತಿದ್ದಿ ತನ್ನ ಕೃತಿಯನ್ನು ಮೆರೆಯಿಸಲಿ ಎಂದು ವಿನಂತಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ (ಯಕ್ಷ.ಟ. ೬೧). [ವಿನಂತಿ + - ಇಸು]

ವಿನಕ (ನಾ). ವಿನಾಯಕ ; ಗಣಪತಿ : ಭಟರಿಯ ದೇಗುಲ ವಿನಕನ ದೇಗುಲ . . . ಮಡಿಸಿದನ್ (ಸೌ.ಇ. XI-i, ೬೫-೫ ; 933). 'ಬೆನಕ' ಪರಾ. [< ವಿನಾಯಕ]

ವಿನಕೆ 'ವಿನಿಕೆ' ನೋ.

ವಿನತ (ಗು). ೧. (ಫಲಭಾರದಿಂದ) ಬಗ್ಗಿದ ; ಬಾಗಿದ : ವಿನತನವಗಂಧಶಾಲಿಯ ತೆನೆಗಳನೊಳಕೊಂಡು ಮುಗಿದ ಕುಮುದಂಗಳ್ ನೋಡನುಕರಿಸಿದವು ತೀವಿಪ ತನಿಗಂಪಂ ಪೀರ್ವ ತೆಜನಸುನ್ನತನಿಳಯಾ (ಲೀಲಾವ. ೫-೪೯). ೨. ನಮಸ್ಕರಿಸಿದ : ವಿನತ ನಾಗೇಂದ್ರ ಹಸ್ತಾರುಣಾಬ್ಜಂ ಹೈಮ ಕರ್ಣಾವತಂಸಂ ತನಗೆನೆ ಕರಮೊಪ್ಪಿರ್ದಳ್ (ಆದಿಪು. ೧-೧). ೩. ಕುಗ್ಗಿದ ; ಕುಸಿದ ; ವಿನ್ನತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. (ನಾ). ೪. ನಮಸ್ಕಾರಮಾಡಿದವನು ; ನಮಸ್ಕರಿಸಿದವನು : ಅಪರಿಮಿತಭಕ್ತಿಯಿಂ ತನ್ನ ಪದಾಂಭೋಜಕ್ಕೆ ವಿನತರಾಗಲೊಡಂ ಕಾಶ್ಯಪಿ ಸಂತಸದಿಂ ತಟ್ಟೈಸಿ ಪರಸಿದಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೨-೬೩) ; ಶಿವಶರಣಂ ಕಂಡು ಕಂಡುಬ್ಬಿ ವಿನತನಾಗಿ ಪ್ರಣತಿಯಿಂ ಪುಗೆ ಮನಮೊಸೆದೊಸೆದು ಹಾಡಿ ಹಾಡಿ ಸವಿನಯದಿಂ (ಬಸವು. ೬೫-೩). [ಸಂ.]

ವಿನತಾನಂದನ (ನಾ). ೧. ನಮಸ್ಕರಿಸಿದವನಿಗೆ ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು ; ಆಶ್ರಿತರಿಗೆ ಸಂತೋಷವನ್ನು ನೀಡುವವನು. ೨. (ಕಶ್ಯಪ ಋಷಿಯ ಪತ್ನಿಯಾದ) ವಿನತೆಯ ಮಗ ; ಗರುಡ : ವಿನತಾನಂದನಂ . . . ಬಿನ್ನಪಂಗೆಯ್ದಂ (ಪಂಚತಂ. ಅ. ೧೨೧-೧೧) ; ವಿನತಾನಂದನನಿಂದಮಕ್ಕೆ ವಿನತಾನಂದಂ (ಜಗನ್ನಾ. ೧-೫೧). ೧, ೨ : ಆ ಮೂರ್ಧಾಭಿಷಿಕ್ತಮುಖ್ಯಂ . . . ವಿನೀತವಿನತಾನಂದನನಾಗಿಯುಂ ಅಪಕ್ಷಪಾತಪ್ರಚಾರನುಂ . . . ಎನಿಪಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೨-೮) ; ಆ ನರೇಂದ್ರಂ . . . ಅಹೀನವೃತ್ತಿಪ್ರವರ್ತಕನಾಗಿಯುಂ ವಿನತಾನಂದನವಿದ್ವೇಷಿಯಲ್ಲದೆ ಭೋಗೀಶ್ವರನುಂ . . . ಎನಿಸಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೨೧ ವ). [ಸಂ. (ವಿನತ + ಆನಂದನ) ; (ವಿನತಾ + ನಂದನ)]

ವಿನತಾಪುತ್ರ (ನಾ). = ವಿನತಾನಂದನ ೨ : ವಿನತಾಪುತ್ರನ ವಜ್ರತುಂಡಹತಿಗಂ ಮೆಯ್ಯಾಂತು ಕಂಡಂಗಳುಳ್ಳಿನಮಂಗಂಗಳನೊಡ್ಡಿಯೊಡ್ಡಿ . . . ನಾಗಾನಂದಮಂ ಮಾಡಿದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೨೩). [ಸಂ.]

ವಿನತಿ (ನಾ). ೧. ಬಾಗುವಿಕೆ ; ಬಗ್ಗುವಿಕೆ. ೨. ನಮಸ್ಕಾರ ; ಪ್ರಣಾಮ : ಸುರವರ್ತ್ಯಭುಜಗರಾ ನವ್ಯದೀಕ್ಷಾಂಗಿಗಾದರದಿಂದ ವಿನತಿ ಮಾಡಿದರು (ಭರತೇ. ೫೯-೫೧). ೩. ಸೌಜನ್ಯ ; ನಮ್ರತೆ : ವಿನತಿಯನೆನ್ನರೊಳಂ ನೆಜ್ ಜನಿಯಿಸುವುವು ನೋಡೆ ಪನ್ನೆರಳ್ಮಡಿಯುದಯಂ ಜಿನತನುಗೆನಲೆಸಕಂ ನಿಜಮನೆ

ಮಾನಸ್ತಂಭಮಿಂತು ನಾಲ್ಕುಮವೆಸಗುಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೭-೩೬). ೪. ಕೋರಿಕೆ ; ಬಿನ್ನಹ. [ಸಂ.]

ವಿನತೆ (ನಾ). ೧. ಕಶ್ಯಪಋಷಿಯ ಹೆಂಡತಿ ; ಗರುಡ ಮತ್ತು ಅರುಣರ ತಾಯಿ : ವಿನತೋದರದಿಂ ಗರುತ್ಮನುದಯಾಚಳದಿಂ ದಿನಪನೊಗೆವಂತೆ ಪುಟ್ಟಿದನನಿವಾರ್ಯಸುತೇಜನೆನಿಪನಿನಜನ ತನಯಂ (ಶಂಪಭಾ. ೧-೧೨೧) ; ವಿನತೆಯಾ ಕಂದನಘಟಿಗೆ ನಿಲ್ಲಲಾಜಿದ್ಯೆತಂದವಳ ದೇಹದಲಿ ಪೊಂದಿ ದಿನವ ಹಿಂದುಗಳೆವುತ್ತಿರ್ಪ ದರ್ವೀಕರಂಗಳೋ . . . ಎನಲು ತೋಳ್ಗಳೊಪ್ಪ (ಪ್ರಾಭರಾ. ೯-೯). ೨. ಬಾಗಿದ ಕಾಲುಗಳು ಅಥವಾ ಬಾಗಿದ ಬೆನ್ನುಳ್ಳ ಹುಡುಗಿ. ೩. ಹೊಟ್ಟೆ ಅಥವಾ ಬೆನ್ನಿನ ಮೇಲೆ ಏಳುವ ಗಡ್ಡೆ. ೪. ಒಂದುಬಗೆಯ ಬುಟ್ಟಿ. ೫. ಬಾಗಿದವಳು ; ನಮಸ್ಕರಿಸಿದವಳು. [ಸಂ. ವಿನತಾ]

ವಿನತ್ಯನ್ವಿತ (ನಾ). ೧. ನಮಸ್ಕರಿಸಿಕೊಂಡವನು. ೨. (ಗರುಡ)ಪಕ್ಷಿಯ ನಮಸ್ಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದುವವನು. ೧, ೨ : ಪಾಪದ್ವೈತ್ಯಗಣಧ್ವಂಸಿ ದಶಾವತಾರವಿದಿತಂ ನಿತ್ಯಂ ವಿನತ್ಯನ್ವಿತಂ ಜಗದೊಳ್ ಕೇಶವದೇವನೊಲ್ದು ಕಳೆವಂ ಸ್ವಾತ್ಮಾನತಕ್ಲೇಶವಂ (ಎಕ. VI. ಕಡೂರು. ೬೬-೨೭ ; 1172).

[ಸಂ. (ವಿನತಿ + ಅನ್ವಿತ) ; (ವಿ + ನತಿ + ಅನ್ವಿತ)]

ವಿನಮನ (ನಾ). ತಲೆಬಾಗಿಸಿ ಮಾಡುವ ನಮಸ್ಕಾರ : 'ವಿನಮಿಸು' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ವಿನಮನ್ಮಸ್ತಕ (ನಾ). ತಲೆಯನ್ನು ಬಾಗಿಸಿದವನು ; ನಮಸ್ಕರಿಸಿದವನು : ಕೃತಾಕೃತಿಸ್ಫಾರರ್ ಘನರಥಂಗೆ ಪೊಡೆವಡೆ ವಿನ[ಮ]ನ್ಮಸ್ತಕರ ಚಂದ್ರತಿಲಕನಭಸ್ತಿಲಕರ ಮಕುಟಮರಡುಮಳಿಗಿದುವಾಗಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೭). [ಸಂ.]

ವಿನಮಿತ (ಗು). ೧. ಬಾಗಿಸಿದ ; ಬಗ್ಗಿಸಿದ : ಭಕ್ತಿಭರವಿನಮಿತೋತ್ತಮಾಂಗನಿಬಿಡ ನಿಬದ್ಧಾಂಜಳಿಗಾಗಿ . . . ಅನೇಕ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂ ಜಗತ್ರಯಸ್ವಾಮಿಯಂ ಸ್ತುತಿಯಿಸಿ (ಸುಕುಮಾ. ೮-೬೬ ವ). ೨. ವಂದಿಸಿದ ; ನಮಸ್ಕರಿಸಿದ : ಸಮಸ್ತವಿನಯಜನವಿನಮಿತ ಶ್ರೀವರ್ಧಮಾನಮುನೀಂದ್ರವಂದ್ಯ ಪರಮಜಿನೇಂದ್ರ (ಸುಕುಮಾ. ೩-೯೮ ವ). ೩. (ಅಲಂ) ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವ : ವಿನಮಿತಲಲಿತಪದೋಕ್ತಿಗಳಿಂ ಜನಹಿತಮಿಂತಿದು ಮುನಿಮತಮೆಂಬುದು ನಿನಗಱಿಪಿದೆ ಕೆಳದೀ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೯೮). (ನಾ). ೪. ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿದವನು ; ವಂದಿಸಿದವನು : ವಿನಮಿತನಾಗಿ ಮಹೀನಾಥನ ದೇವಿಯ ಪರಕೆವಡೆದು ಕುಳ್ಳಿರ್ದಂ (ಕುಸುಮಾ. ೬-೨೫) ; ಧರಣಿಪತಿ ಮುನಿಸಾರ್ವಭೌಮನ ಬರವ ಕಾಣುತ ದಿವ್ಯನುರುವಿಷ್ಟರವನಿಳಿದಿದಿರ್ವಂದು ವಿನಮಿತನಾಗಿ ಕೈಗೊಟ್ಟು . . . ಬೆಸಗೊಂಡ (ತೊರರಾ. ೧-೯-೨೦). [ಸಂ.]

ವಿನಮಿತೆ (ನಾ). ಬಾಗಿದವಳು ; ಬಗ್ಗಿದವಳು : ಧರಗತಿವಿದಿತಂ ಕವೀಂದ್ರಸಹಾಯ ನಿಂದೋವಲ್ ಚೆಲ್ವಂಬೆತ್ತೀ ವೃತ್ತಂ ಸ್ತನಭರವಿನಮಿತ ಪೆಸರಿಂ ಭುಜಂಗವಿಜೃಂಭಿತಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೯೭). [ಸಂ. ವಿನಮಿತಾ]

ವಿನಮಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ನಮಸ್ಕರಿಸು ; ವಂದಿಸು : ದಾಸಿಯು ದುಗ್ಗಳೆಯು ಸಾಷ್ಟಾಂಗವೆಱಗಿ ವಿ[ಪಾಠಾಂ. ಯ]ನಮಿಸಿ ದಾಸಯ್ಯಂಗಳಡಿಗಳ ಮೇಲೆ ಇಬ್ಬರು ಕೆಡೆದು ಬಿಡದಿರಲು (ಬಸವು. ೨೩-೩೫). ೨. ಬೇಡಿಕೊಳ್ಳು ; ಪ್ರಾರ್ಥಿಸು : ಸೋನಕ್ಕ ಕಂಬನಿ ಮಿಡಿದು ವಿನಮಿಸಿರಲಿಲ್ಲ (ದೀಪಪ. II. ೨೯೭). [ವಿನಮನ + -ಇಸು]

ವಿನಮ್ರ (ಗು). ೧. ಬಾಗಿದ ; ಬಗ್ಗಿದ : ಯುವತಿಜಘನಕಾಂಚೀರತ್ನಂ ಸ್ತನಭರ ವಿನಮ್ರಗಣಿಕಾಸ್ತನತಟಹಾರಂ ಸರಸ್ವತೀಮಣಿಹಾರಂ (ಆದಿಪು. ೧-೩೧) ; ಸತತಂ ಲಜ್ಜಾವಿನಮ್ರಾನನಸರಸಿಜಸತ್ಕರ್ಣಿಕಾಕಾರದಿಂ ಸಂಸ್ತುತಿವೆತ್ತಾವೊಂದ ವಿಸ್ತಾರದಿನೆಸೆವ ಪುರಂಧ್ರೀಲಸನ್ನಾಸಿಕಂ (ನಳಚಂ. ೩.೫೭). ೨. ವಂದಿಸಲ್ಪಡುವ ; ನಮಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಡುವ: ಹತವೈರಿಕ್ಷತ್ರಚಕ್ರಂ ಭಯಚಕಿತಜಗದ್ವೀರಚಕ್ರಂ ವಿನಮ್ರಕ್ಷಿತಿಚಕ್ರಂ . . . ಇರ್ದತ್ತೊಳಪುಗದ ಪುರೋಪಾಂತದೊಳ್ ಚಕ್ರರತ್ನಂ (ಆದಿಪು. ೧೪-೩) ; ನಿಖಿಲದಿವಿಜದನುಜವಿನಮ್ರಮುಕುಮಶಿರೋಮಣಿದ್ಯುಗುಣ ಪಾಟಲಮಣಿ ಭೂಮಿಭಾಗಾ ಭೋಗಸಭಾಮಂಡಳನಂ . . . ಸ್ತುತಿಯಿಸಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೮೫ ವ). ೩. ವಿನಯ ಪೂರ್ವಕವಾದ ; ನಮ್ರವಾದ : ಱ ಮತ್ತು ೞ ಕಾರಗಳನ್ನು ಪುನರುಜ್ಜೀವಿಸುವ ವಿನಮ್ರಪ್ರಯತ್ನಗಳು . . . ಪಾಂಡಿತ್ಯಪ್ರಿಯಪಂಡಿತಮಂಡಳಿಯಿಂದ ನಡೆದಿದೆ (ದ್ರಾವಿ. ೩೫೭). ೪. ಕುಗ್ಗಿದ ; ಕುಸಿದ. [ಸಂ.]

ವಿನಯ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯತನ ; ನಮ್ರತೆ ; ಸೌಜನ್ಯ : ವಿನಯಂ ಸಹಜಂ ಕೃತ್ರಿಮವೆನಿಸಿದವು ಬೇಱೆವೇಱೆ ವಿದ್ವಜ್ಜನಮಂ ಮನದೆಗೊಳಿಸುವುವಿವರಡುಂ ನಿನಗೊಳವು (ಆದಿಪು. ೧೪-೬೩) ; ವಿನಯಮನೆ ಬಗೆದು ವಿಕ್ರಮಮನೆ ಬಗೆಯದೆ ನರನುಮಾನುಮೆನಗಂ ಸಮ್ಮೋಹನಮಾದುದಕ್ಕುಮಂದಣ್ಣನ ಸೂನೃತವಚನವೆಂಬ ಮಂತ್ರಾಕ್ಷರದಿಂ (ಗದಾಯು. ೧-೬೩). ೨. ಆದರ ; ವಿಶ್ವಾಸ : ವಿನಯದಿನಿತ್ತ ಬನ್ನಿಮಿರಿಮೆಂಬವೊಲಿಂಚರ ದಿಂದವೊಯ್ಯನೊಯ್ಯನೆ ಮಱಿದುಂಬಿಗಳ್ ಮೊರೆವುವು (ಶಂಪಭಾ. ೧-೧೧೭) ; ವಿನಯಂ ನಿವ್ಯೊಳ್ಳಿಜಂ ಮದ್ಯಚನಲವಮನುಲ್ಲಂಘನಂಗೆಯ್ಯುದಿಲ್ಲೆಂದಿನಿತಂ ಬಲ್ಲೆಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೩-೮೦). ೩. ಯೋಗ್ಯ ನಡವಳಿಕೆ ; ಮರ್ಯಾದೆ ; ಸಭ್ಯತೆ : ಧನಿಕ ದೀನನನೊಂದೆ ಸಮದಲಿ ವಿನಯಗೊಂಡಾರೈವ ಭೂಭುಜನನುವಿನಸರದಿಂದ ಪೊರೆವರು ಮಂತ್ರಿಗಳು ಜನರ (ಬಿಜ್ಜಪು. ೬೭-೧೭) ; ಕಲಿತರ್ಕೆ ದಿಲ್ಲಿಚ್ಛೆಯಂ, ವೇದಮಂ ನೀತಿನಯವಿನಯನಿಯತಿಯಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೫-೬೫೧). ೪. ಸನ್ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವಂತೆ ನೀಡುವ ತಿಳಿವಳಿಕೆ ,—ಮಾರ್ಗದರ್ಶನ : ಜನನಿಯುಪದೇಶದಾ ವಿನಯಕೆ ವಿಧೇಯನಾಗವಿವೇಕಿಯಾದೆನಾಂ! (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೭೯-೨೧೬). ೫. ಅರಿಕೆ ; ಬಿನ್ನಪ ; ವಿಜ್ಞಾಪನೆ : 'ವಿನಯವತ್ತಳೆ' ಪರಾ. ೬. ಆದರದ ಮಾತು ; ಸ್ನೇಹದ ನುಡಿ : ವಿನಯಮನಾಡುವುದಾಲೋಚನೆಗೆಯ್ಯುದು . . . ಸಾಮದಿಂ ಮರಳ್ಚುವುದವನಂ (ಗಿಂತ. ೬-೧೭). ೭. ದಂಡ ; ಜುಲ್ಮಾನೆ : ವ್ಯವಹಾರಾಧಿಲೇಖಿತಕ ಕರಣ ಸೇವಾಕಸ್ಯಾ ಮಧ್ಯಾಹ್ನದೂರ್ಧ್ವಂ ನಿರುಪಸ್ಥಿತಸ್ಯ ವಿನಯೋರೂಪಕಃ ಷಟ್ಪಾದಶ್ಚಹಧಾರ್ಮ್ಮಿಕೇಣ (ಎಇ. XXX. ೧೭೯-೧೭ ; 592). ೮. (ಲೋಹ ಮುಂತಾದುವು ಆಕರ್ಷಣೆಗೆ ಒಳಗಾಗಿ) ಬಾಗುವಿಕೆ : ದೃಷ್ಟವನಱಿವುದಕ್ಕೆ ಅಯಸ್ಕಾಂತದ ಶಿಲೆಯ ತೆಱನಂತೆ ಲೋಹದ ವಿನಯದಂತೆ ಅನಲನ ತೃಣದ ಸಂಗದಂತೆ . . . ನಿಃಕಳಂಕಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನ ಕೂಟದ ಕುಟಿಲ (ಮೋಲಿಮಾ. ೧೧೦-೪೨೫). ೯. [ಜೈನ] ಪೂಜ್ಯಪುರುಷರನ್ನು ಆದರಿಸುವುದು : ಅಭ್ಯಂತರತಪಷಟ್ಕದೊಳಂ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವಿನಯವೈಯಾಪೃತ್ಯಸ್ವಾಧ್ಯಾಯಧ್ಯಾನವ್ಯುತ್ಸರ್ಗಂಗಳನೊಳಕೊಂಡು (ಆದಿಪು. ೬-೩೩ ವ) ; ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಂ ವಿನಯಂ ವೈಯಾಪೃತ್ಯಂ ಜಿನಂಗೆ ಕೂಡದು ದೋಷಾಪಾಯತಿಯಿಂ ಧ್ಯಾನಂ ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯವ್ಯುತ್ಸರ್ಗಮುಂಟು ಸಂದೆಯಮುಂಟೇ (ಆಪು. ೧೨-೩೦). [ಸಂ.]

ವಿನಯಂಗುಂದು (ಕ್ರಿ). ಸೌಜನ್ಯವು ಇಲ್ಲದಾಗು ; ಅವಿನಯದಿಂದ ಕೂಡಿರು: ವಿನಯಂಗುಂದಿದುದಿಲ್ಲ ಪೊಲ್ಲಮೆಯನೆತ್ತುಂ ಮಾಡೆಂ (ಕುಸುಮಾ. ೩-೨೮); ವಿನಯಂಗುಂದದ ಪಾದಪೀಠತಳದೊಳ್ ಕುಳ್ಳಿರ್ಪ ಲೋಕೈಕಮಿತ್ರನನೊತ್ತಂಬದಿನೆತ್ತಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೪-೭೨). [ವಿನಯ + ಕುಂದು]

ವಿನಯಂಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಸಭ್ಯತೆಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು ; ಶಿಷ್ಟಾಚಾರವನ್ನು ಮೀರು : ದುರ್ವಿನೀತ ವಿನಯಂಗೆಟ್ಟೆಯೆಂದಾಚಾರಮ ತನ್ನಂ ಜಡಿವಂತೆಯುಂ . . . ಅತಿಲಜ್ಜಿತೆಯಾಗಿ ತನ್ನೊಳಿಂತೆಂದಳ್ (ಕಾವಂಬು. ೬೫). [ವಿನಯ + ಕೆಡು]

ವಿನಯಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಆದರವನ್ನು ತೋರಿಸು ; ಸ್ನೇಹದಿಂದಿರು : ವಿನಯಂಗೆಯ್ವುದು ನಂಟುಗೊಳ್ವುದಹಿತಾಕ್ಷ್ಮಾಪಾಲರೊಳ್ ಸಾಮಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೭-೪). ೨. ಸೇವೆಮಾಡು ; ಉಪಚರಿಸು ; ಶುಶ್ರೂಷೆ ಮಾಡು : ಆವುಂ ಪೋಗಲೊಲ್ಲೆವು ನಿಮ್ಮಡಿಗಳ್ಗೆ ವಿನಯಂಗೆಯ್ಯುತ್ತಮಿರ್ದಪ್ಪೆಮೆಂದು ಪೇಳ್ದಿರ್ದರ್ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೮೮-೨೫); ಶ್ರೀ ಸಿಂಹನನ್ದಿಭಟ್ಟಾರರ ಅಡಿಗಳ್ ಇಂಗಿನಿಮರ[ಣಂ] XXX ಒಂದು ತಿಂಗಳಿಂ ಸಾಧಿಸಿದೋರ ಶ್ರೀ ಸಿಂಹನನ್ದಿ ಅಣ್ಣನು[೦] . . . ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ ಅಣ್ಣನುಂ ನಾಲ್ವರುಂ ವಿನಯಂ[ಗೆ]ಯ್ದೋರ್ (ಕಾಇ. ೭೨-೮-೩; ಸು 1008). [ವಿನಯ + ಕೆಯ್]

ವಿನಯದೇವಸೇನ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ತನಗೆ ಮೃತ್ಯುವರವಾಸಱಿದೆನ್ನು ಸುವರ್ಣ್ಣತನ್ ಅನೇಕಶೀಲಗುಣಮಾಲೆಗಳನ್ನಗಿದೂಪ್ಪಿದೋನ್ ವಿನಯದೇವಸೇನನಾಮ ಮಹಾಮುನಿ ನೋನ್ತು (ಎಕ. II(R). ೧೩೦-೩ ; 7 ನೆಯ ಶತ). [ಸಂ.]

ವಿನಯಪರ (ನಾ). ಸೌಜನ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು ; ನಮ್ರನಾದವನು : ಕೌರವನನ್ನುಳಿಕಿ ಭೀಷ್ಮನ ಬೇಡಿಕೊಂಡನು ವಿನಯಪರನಾಗಿ (ಜನ್ನಾಭಾ. ೧-೪೨). [ಸಂ.]

ವಿನಯಪಿಟಕ (ನಾ). [ಬೌದ್ಧ] ಬೌದ್ಧರ ಸೂತ್ರಪಿಟಕ, ವಿನಯಪಿಟಕ ಮತ್ತು ಅಭಿಧರ್ಮಪಿಟಕಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಪವಿತ್ರಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಸೂತ್ರಪಿಟಕ ವಿನಯಪಿಟಕ ಅಭಿಧರ್ಮಪಿಟಕ ಎಂದು ಮೂರು ಪಿಟಕಗಳು . . . ಸೂತ್ರರೂಪವಾದ ಗ್ರಂಥಗಳೊಂದು ರಾಶಿ, ಶಿಕ್ಷಾರೂಪಗ್ರಂಥಗಳೊಂದು ರಾಶಿ, ತತ್ತ್ವವಿಚಾರಗ್ರಂಥಗಳು ಮತ್ತೊಂದು ರಾಶಿ—ಈ ಪ್ರಕಾರ ಮೂರು ರಾಶಿಗಳು (ಹಿಂದಸಾ. ೨೪). [ಸಂ.]

ವಿನಯಪೂರ್ವಕ (ನಾ). ನಮ್ರತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು ; ಸೌಜನ್ಯ ಯುಕ್ತವಾದುದು : ತನುವು ಮೊದಲಾದಭಿಮತಂಗಳನನುದಿನಂ ಮಾಹೇಶ್ವರರಿಗಿತಿ ವಿನಯಪೂರ್ವಕಮಾಗಿ ಕೊಡುತಿರ್ಪಂ ಹಲಾಯುಧನು (ಬಸವ. ೨೫-೭೮). [ಸಂ.]

ವಿನಯಪ್ರಹೀಣ (ನಾ). ಸೌಜನ್ಯವಿಲ್ಲದವನು ; ಉದ್ಧಟ : ನಗರಾಭ್ಯಂತರದೇವತಾ ಭವನದೊಳ್ . . . ವಿನಯಪ್ರಹೀಣರವಿನೀತರ್ ನೀತಿಗೆಟ್ಟಾಡುವರ್ (ಸುಕುಮಾ. ೨-೭). [ಸಂ.]

ವಿನಯವಂತ (ನಾ). ವಿನೀತನಾಗಿರುವವನು ; ನಮ್ರಸ್ವಭಾವದವನು : ಆ ಹುಡುಗ ವಿನಯವಂತನಾಗಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ. ವಿನಯವತ್]

ವಿನಯವತಿ (ನಾ). ೧. ಸೌಜನ್ಯಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವಳು : ವಿನಯವ[ಪಾಠಾಂ. ಪು]ತಿ ನಾಗಿಯಬ್ಬೆಗವಮನೂನಗುಣನೆನಿಪ ನಾಗಮಯ್ಯಂಗಂ ನಂದನೆಯೆನಿಸಿ ಡಪ್ಪಕಬ್ಬೆಯು ಜಿನಪಾದಪಯೋಜಭೃಂಗಿ ಕುಲವಧುವಾದಳ್ (ಅಜಿಪು. ೧-೩೮). ೨. ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು ; IP ಚಾಳುಕ್ಯವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಮಗಳು : ದೇವೀ ವಿನಯವತ್ಯಾಸೀತ್ ತಸ್ಯ ಯಸ್ಯಾಃ ಪಿತಾಭವತ್ ಚತುರ್ದ್ದಿಗಧಿಪಃ ಶ್ರೀಮಾನ್ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ ಭೂಪತಿಃ (ಎಇ. XXVII. ೧೫೧-೪೨ ; 771). [ಸಂ. ವಿನಯವತೀ]

ವಿನಯವತ್ತಳೆ (ನಾ). ವಿಜ್ಞಾಪನೆಯನ್ನು ಬರೆದಿರುವ ಪತ್ರ ; ಬಿನ್ನವತ್ತಳೆ : ಸುತ್ತಾಜುಂ ಸುತ್ತಿಲ್ಲದೆ ಸುತ್ತಟಿದಿರ್ದೊಂದು ವಿನಯವತ್ತಳೆಯಂ ವಿಪ್ರೋತ್ತಮಂ . . . ತನ್ನೊಳನುವಾಚಿಸಿದಂ (ಸುಕುಮಾ. ೨-೪೯). [ವಿನಯ + ಪತ್ತಳೆ]

ವಿನಯವಿನಮಿತ (ನಾ). ನಮ್ರತೆಯಿಂದ ತಲೆಬಾಗಿದವನು : ದೇವಗುರು ಬೆಸಸೆ ಜನಕ ಭವಾವಳಿಯಂ ಕೇಳ್ದು ವಿನಯವಿನಮಿತನಾದೊಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೬೫). [ಸಂ.]

ವಿನಯಶೀಲ (ನಾ). ಸೌಜನ್ಯದ ಸ್ವಭಾವದವನು : ಆ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ ಬಹಳ ವಿನಯಶೀಲನಾಗಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ವಿನಯಸಂಪನ್ನ (ನಾ). ಸೌಜನ್ಯವೇ ಸಂಪತ್ತಾಗುಳ್ಳವನು : ಆ ಮನುಷ್ಯ ಬಹಳ ವಿನಯಸಂಪನ್ನ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ವಿನಯಸಂಪನ್ನತೆ (ನಾ). ೧. ಸೌಜನ್ಯವೇ ಸಂಪತ್ತಾಗಿರುವುದು ; ಅತಿನಮ್ರತೆ: ಅವನು ತನ್ನ ವಿನಯಸಂಪನ್ನತೆಯಿಂದ ಹಿರಿಯರ ಮೆಚ್ಚುಗೆಗೆ ಪಾತ್ರನಾಗಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ). ೨. [ಜೈನ] ತೀರ್ಥಂಕರನಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಹದಿನಾರು ಭಾವನೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; "ವಿನಯವನ್ನು ನೆಲೆಗೊಳಿಸುವ ಭಾವನೆ" (ಜೈನಕೋ. ೫೩೨): ವಿನಯಸಂಪನ್ನತೆಯೆಂಬುದು ಮೋಕ್ಷಸಾಧನಮಪ್ಪ ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನ ಜ್ಞಾನ ಚಾರಿತ್ರಂಗಳೊಳುಮುಪಚಾರಾಧಾರವಪ್ಪ ಗುರುಪ್ರಭೃತಿಗಳೊಳ್ ಯಥಾಯೋಗ್ಯ ಸಂಸ್ಕಾರಂಗಯ್ಯುದದು ವಿನಯಸಂಪನ್ನತೆ (ಚಾವುಂಪು. ೨೪೧). [ಸಂ. ವಿನಯಸಂಪನ್ನತಾ]

ವಿನಯಾದಿತ್ಯ (ನಾ). ೧. ಗಂಗರ ಮನೆತನದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆಯ ಹೆಸರು : ಅತಿಸಯಗಜ್ಜಂ ವಿನಯಾದಿತ್ಯಂ ಶ್ರೀಮತ್ಕಜ್ಜರ ಭೀಮಂ ಕೂಡಲೂರ ಮಹಾಜನಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟ ಸ್ಥಿತಿ (ಎಕ. III. ನಂಜನ. ೧೫೨-೫ , ಪು. ೨೮೦ ?). ೨. ಚಾಳುಕ್ಯಮನೆತನದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆಯ ಹೆಸರು. [ಸಂ.]

ವಿನಯಾರ್ಥ (ನಾ). ವಿನಂತಿ ; ಮನವಿ ; ಬಿನ್ನವತ್ತಳೆ : ಅವರಿಗೆ ಒಂದೆರಡು ಸಲ ಎರಡು ವಿನಯಾರ್ಥ ಬರೆದದ್ದು ಉಂಟು (ಚಕರಾ. ೨೫೭). [ಸಂ.]

ವಿನಯಾವತಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಆಲಾಪನೆಯ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ : ನಾದಾವತಿ ನಾದಾವತಿ ಭದ್ರಾವತಿ ವಿನಯಾವತಿ ಭೋಗಾವತಿ ಎಂಬೈದುತೆಱದಿಂದಾಳಾಪಿಸುವ ಪದಕ್ರಮದ . . . ಗಾಯಕರಿಂ (ವಿವೇಕ. ೧೪೯). [ಸಂ.]

ವಿನಯಾವಲೋಕ (ನಾ). ಸೌಜನ್ಯದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳವನು : ಅಹಿತಕುಳಕಮಳವನ ವೇದಂಡಂ ವಿನಯಾವಲೋಕಂ ಕೀರ್ತ್ತಿಪತಾಕಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೩೫-೨೩ ; 1078). [ಸಂ.]

ವಿನಯಿತ (ನಾ). ಸೌಜನ್ಯಪರನಾದವನು ; ಸರಳವ್ಯಕ್ತಿ : ವಿನಯಿತನೆನ್ನು ಸತ್ಯಪರನೆನ್ನು . . . ಮೇದಿನಿಯಬಿವಣಿಕುಂ ನೆಗಳ್ದ ಹೆಗ್ಗಡೆಯಗ್ಗದ ಮೋಟಗೌಣ್ಡನಂ (ಎಕ. XII, ಚಿಕ್ಕನಾ. ೩೧-೬೩; 1233) ; ಎಡೆವರಿವ ವಿನಯಿತಂ ವೀತರಾಗನೆನಿಕ್ಕು (ಮಂಗರಾ. ೭೧-೨೦). [< ವಿನಯ]

ವಿನಯೋಕ್ತಿ (ನಾ). ಸೌಜನ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಾತು ; ಮೃದುವಚನ : ಈ ಮಲ್ಲಪಯ್ಯನೊಳೊಪ್ಪುಗುಂ ಪಿತೃಭಕ್ತಿಯುಂ ವಿನಯೋಕ್ತಿಯುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೪೦); ದಿನಪಕುಲತಿಲಕನೇಕಾಂತದೊಳ್ನಗರಶೋಧನೆಯ ಚಾರರೊಳೊರ್ವನಂ ಕರೆಸಿ ಕೇಳ್ದನಿಂತೆಂದು ವಿನಯೋಕ್ತಿಯಿಂದೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೮-೪೧). [ಸಂ.]

ವಿನಯೋಪಚಾರ (ನಾ). ೧. ನಮ್ರತೆಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಸೇವೆ, - ಉಪಚಾರ : ವಿನಯೋಪಚಾರವಚನಮುಮನುಕೂಲಾಚರಣಮುಂ ವಿಭಿನ್ನಾಸನಮುಂ ಮನದೊಳಗೆ ಪುದಿದು ಪೊಣ್ಮಿದ ಮುನಿಸಂ ಕನ್ನಡಿಪುವು (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೩೮). ೨. ವಿನೀತಭಾವದಿಂದ ಸೇವಿಸುವವನು : ಕುಲಜಾತಿದೇಶವಿಶದಂ ವಿನಯೋಪಚಾರಂ ನಿಲಯೈಕವೃತ್ತಿ . . . ಮಲಿನಾವಬೋಧ ವಿದಿತಾಖಿಳಚೋದ್ಯ[ವೃಂದಂ] (ಕವಿರಾ. ३-२३१). [ಸಂ.]

ವಿನಶನ (ನಾ). ೧. ನಾಶವಾಗುವಿಕೆ ; ಹಾಳಾಗುವಿಕೆ. ೨. ನಾಶ ; ಹಾಳು. ೩. ಮಾಯವಾಗುವಿಕೆ ; ಮರೆಯಾಗುವಿಕೆ ; ಕಾಣದಾಗುವಿಕೆ. ೪. ಸರಸ್ವತೀ ನದಿಯು ಅಂತರ್ವಾಹಿನಿಯಾಗಿ ಪ್ರವಹಿಸುವ ಸ್ಥಳ ; ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರ : ಮಧ್ಯಮಃ, ಮಧ್ಯದೇಶಃ - ವಿನಶನವೆಂಬ ಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ಮೂಡಲಾಗಿಯೂ . . . ಇರುವ . . . ಚಿತ್ರಕೂಟ ಮುಂತಾದ ಮಧ್ಯದೇಶಕ್ಕೆ ಹೆಸರು (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೯೪). [ಸಂ.]

ವಿನಷ್ಟ (ಗು). ೧. ನಾಶಹೊಂದಿದ ; ಹಾಳಾದ. ೨. ಕಾಣದಾದ ; ಮರೆಯಾದ. (ನಾ). ೩. ನಾಶ ; ಹಾನಿ : ಮನೋಮಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಮಯದ ಭಾವತ್ವ ವಿನಷ್ಟವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅದು ತನ್ನ ಅಲ್ಪತ್ವದಿಂದ ಪಾರಾಗಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗುತ್ತದೆ (ಸಾಂದಸ. ೧೯); ಆ ರಾಜ್ಯತ್ರಯದಲ್ಲಿ ವಿನಷ್ಟವಾದ ದೇವಸ್ವ ಬ್ರಹ್ಮದೇಯಗಳನ್ನು ಧರ್ಮಯಶೋಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ತನ್ನ ಮುಖದಿಂದಲೇ ಉದ್ಧಾರಮಾಡಿದನು (ಕರ್ಣಾಇ. ೭೨). [ಸಂ.]

ವಿನಷ್ಟೇಕ್ಷಣ (ನಾ). ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡವನು ; ಕುರುಡ : ಉದಯಸ್ಥಂ ದಿನನಾಥನಾಗೆ ವಿಕಲಾಕ್ಷಂ . . . ವಣಿಜೋದಯಸ್ಥನೆನೆ ನಿರ್ದ್ರವ್ಯಂ ವಿನಷ್ಟೇಕ್ಷಣಂ (ಜಾತಕ. ೧೮-೧). [ಸಂ.]

ವಿನಹ, ವಿನಹಾ (ಅ). ಹೊರತು ; ಅಲ್ಲದೆ : ಶಂಕರಭಟ್ಟರ ಬಗೆ ಬಡಾಕರೆಯಲು ಮನೆಯ ವಿನಹ ಮು ೫ III (ಸೌಇಇ, IX-ii. ೬೭೩-೩೦ ; 1562) ; ಯೆಹೂದ್ಯರು. ಮುಸಲ್ಮಾನರು ಮತ್ತು ಕ್ರೈಸ್ತರು ಇವರ ವಿನಹ ಉಳಿದ ಎಲ್ಲಾ ಜನಾಂಗದವರಲ್ಲೂ ಈ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿತ್ತು (ಜೀವಾತ್ಮ. ೧೮೪). ವಿನಹಾ : ವಟ್ಟ ಕೊಟ್ಟ ವಿನಹಾ ಸಿಟ್ಟ ಬಿಡ (ಗಾದೆ). [< ಸಂ. ವಿನಾ]

ವಿನಹಾ 'ವಿನಹ' ನೋ.

ವಿನಾ (ಅ). ಹೊರತು ; ಉಳಿದು ; ಬಿಟ್ಟು : ನರರನ್ನರಿಲ್ಲಾಯಿತ್ತು ಮಂಥರೆಯ ಲೋಕಕ್ಕೆ, ಕೈಕೆ ಭರತರ್ ವಿನಾ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೭-೭೦೮). [ಸಂ.]

ವಿನಾಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೊರತುಪಡಿಸು ; ಹೊರತುಗೊಳಿಸು : ಯಾವ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯವೇ ಆಗಲಿ, ಅದನ್ನು ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದೆಂದರೆ ಸರ್ವರೀತಿಯಿಂದಲೂ ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ಅಹೇಯತ್ವವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಳ್ಳೋಣ . . .ಈ ಭಾವವನ್ನು ವಿನಾಕರಿಸಿ ಶ್ರುತಿಗೆ ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಅನುಚಿತ (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೫೦೩). [ವಿನಾಕರಣ + - ಇಸು]

ವಿನಾಕಾರಣ (ಅ). ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೆ ; ನಿಷ್ಕಾರಣವಾಗಿ : ನೀವು ಸುಮ್ಮನೆ . . . ವಿಚಾರಮಾಡದೆ ವಿನಾಕಾರಣ ದುಡುಕುತ್ತೀರಿ (ಪದ್ಮಸ. ೨೨೧). [ಸಂ.]

ವಿನಾಡಿ (ನಾ). ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ಕ್ಷಣಗಳ ಅವಧಿ ; ಒಂದು ಗಂಟೆಯ ಅರುವತ್ತನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ : ಅನುರಾಧನಕ್ಷತ್ರದೊಡನೆ ಚಂದ್ರನ ಸಂಬಂಧ ೧೧ ನಾಡಿ ೪೧ ವಿನಾಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಉದಯದಿಂದ ಮುಂದೆ ಚಂದ್ರನ ಚಲನೆ ಸಾಗಿ ಸಂಬಂಧ

ಜ್ಯೇಷ್ಠಾನಕ್ಷತ್ರ ರಾಶಿಯೊಡನೆ ಬೆಳೆಯುತ್ತಿದ (ಆಶಾಶ. ೮೮) ; ದೇವಿಯ ಕೌಶಲದಿಂದೊಂದು ವಿನಾಡಿಯಲ್ಲೇ ಐನೂರು ಮಂದಿ ಕುಂಪಣಿಯ ಸಿಪಾಯಿಗಳೂ ಪರಾಸ್ತರಾಗಿ ಹೋದರು! (ದೇವಿಚಾ. ೧೫೧). [ಸಂ.]

ವಿನಾಪೋಟಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ವಿಜಯಾದಿತ್ಯ ಸತ್ಯಾಶ್ರಯ ಶ್ರೀಪೃಥಿವೀವಲ್ಲಭ ಮಹಾರಾಜಾಧಿರಾಜಪರಮೇಶ್ವರಭಟಾರರಾ ಪ್ರಾಣವಲ್ಲಭೆ ವಿನಾಪೋಟಿಗಲ ನ್ಯೊರ್ ಸೂಳೆಯರ್ (ಇಆ.X. ೧೦೩-೭ ; ಸು. 696). [ವಿನ್ಯಾ + ಪೋಟ್ಟ (< ಪೊಣ್ಡಿ)]

ವಿನಾಯಕ (ನಾ). ೧. ಕಳೆಯುವಿಕೆ ; ತೆಗೆದುಹಾಕುವಿಕೆ. ೨. ಮುನ್ನಡೆಸುವವನು ; ಮುಂದಾಳು ; ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕ. ೩. (ವಿಘ್ನಗಳನ್ನು) ನಿವಾರಿಸುವವನು. ೪. ಗಣೇಶನ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಮೆಚ್ಚಿ ವಿನಾಯಕಂ ತಾನ್ನಿಮಿರ್ಚುಗೆ ಕಬ್ಬಮಂ ನಯದಿಂ ಗುಣಾರ್ಣವಭೂಪನಾ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೭); ಅಂತು ವಿನಾಯಕಸ್ತೋತ್ರಮಂ ಮಾಡಿ . . . ನೈಷಧನೃಪಂ ಪೋಗುತ್ತಿರಲ್ (ನಳಚಂ. ೩೩೩ ಪ). ೫. ಹಕ್ಕಿಗಳ ನಾಯಕ ; ಗರುಡ. ೬. ಅಡ್ಡಿ ; ತಡೆ ; ಆತಂಕ. ೭. [ಬೌದ್ಧ] ಬುದ್ಧ : "ಸರ್ವಜ್ಞಸ್ಸುಗತಃ . . . ವಿನಾಯಕಃ . . . ಮುನಿಃ - ೧೮ ಬುದ್ಧದೇವರ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೭). [ಸಂ.]

ವಿನಾಯಕಚತುರ್ಥಿ (ನಾ). ಭಾದ್ರಪದಶುದ್ಧಚೌತಿ ಮತ್ತು ಅಂದು ಆಚರಿಸುವ ಗಣೇಶನ ಹಬ್ಬ : ವಿನಾಯಕಚತುರ್ಥಿ, ಗಣೇಶಚೌತಿ (ಭಾಹಬ್ಬ. ೧೨೦). [ಸಂ. ವಿನಾಯಕಚತುರ್ಥೀ]

ವಿನಾಯಕಚೌತಿ (ನಾ). = ವಿನಾಯಕಚತುರ್ಥಿ : ವಿನಾಯಕಚೌತಿಯಂದು ಚಂದ್ರನನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಅಪವಾದ ಬರುವುದೆಂಬ ನಂಬಿಕೆಯಿದೆ (ರೂಢಿ). [ವಿನಾಯಕ + ಚೌತಿ]

ವಿನಾಯತಿ 'ವಿನಾಯಿತಿ' ನೋ.

ವಿನಾಯಿತಿ ವಿನಾಯತಿ, ವಿನಾಯ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಬಿಟ್ಟುಕೊಡುವುದು ; ರಿಯಾಯಿತಿ ; ಕಡಿತ : ಜೈಲುಸೂಪರಿಂಟೆಂಡರು . . . ಸರ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಬರೆದು ಅವನಿಗೆ ಮೂರು ತಿಂಗಳ ವಿನಾಯಿತಿ ದೊರಕಿಸಿದರು (ತಾಯಿಕ. ೨೪೮); ವಿನಾಯಿತಿ ಕೇಳಿ ಬರೆದುಕೊಂಡಿದ್ದವರ ಬಗ್ಗೆ ಯುಕ್ತವಾದ ನಿರ್ಣಯ . . . ಇತ್ಯಾದಿ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮ ಜರುಗಿತು (ಪುನರು. ೩೪). ವಿನಾಯತಿ : ೨. ಹೊರತಾದುದು : ಹಿಂದಿನ ಸಂಪ್ರದಾಯಕ್ಕೆ ಬಾಗದ ಬೌದ್ಧ ಮತ್ತು ಜೈನಸಿದ್ಧಾಂತಗಳು ಕೂಡ ಇದಕ್ಕೆ ವಿನಾಯತಿ ಅಲ್ಲ (ತತ್ವಪ್ರಾ. ೩೦೪); ಈ ದೇಶಕ್ಕೆ ಮಾರ್ಕ್ಸಿಸಂ ಕೂಡ ವಿನಾಯತಿ (ಹೊಸಕ್ಕ. ೨೪೧). ವಿನಾಯ್ತಿ : ೧. ಐನೂರು ರೂಪಾಯಿಗಳಿಗೂ ಮೀರಿ ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡಿದವರಿಗೆ ವಿನಾಯ್ತಿ ತೋರಿಸಲಾಗುವುದು (ರೂಢಿ). [< ವಿನಾ. / P 'ರಿಯಾಯಿತಿ' ಮುಂತಾದ ಶಬ್ದಗಳ ರೂಪಸಾಮ್ಯದಿಂದ ಬಳಕೆಯಾಗಿರುವ ಶಬ್ದವಿರಬಹುದು]

ವಿನಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೊರತುಪಡಿಸು ; ಪ್ರತ್ಯೇಕಗೊಳಿಸು : ಮದ್ರಾಸನ್ನು ವಿನಾಯಿಸಿದರೆ ನೀಲಗಿರಿ ಬಹು ಚಿಕ್ಕದು (ಭೂಗೋಳ. ೮೦); ಈ ಎರಡರಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯವನ್ನು ವಿನಾಯಿಸಿದ ಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಬೇಕಾದುದು ಹೆಚ್ಚೇನೂ ನನಗೆ ತೋರಿಲ್ಲ (ಜೀವಸಾ. ೧೯). ೨. ಹೊರತಾಗು ; ಅಪವಾದವಾಗು : ಅವನಿಗೆ ವಿದ್ಯೆ ವಿನಾಯಿಸಿ ಬೇರೆ ದ್ರವ್ಯವಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). [ವಿನಾ + - ಇಸು]

ವಿನಾಯ್ತಿ 'ವಿನಾಯಿತಿ' ನೋ.

ವಿನಾಶ (ನಾ). ೧. ಹಾಳು ; ಸರ್ವನಾಶ : ಕೀನಾಶದಂಡೋದ್ದಂಡಹತಿಗೆ ವಿನಾಶವೆಯ್ದುವವರ್ ಪ್ರತಿಯ ಕೀನಾಶನಾಶಂಗೆ (ಬಸವ. ೫೪-೨೨); ಲೇಸುಲೇಸಿದು ತಮ್ಮನಾಡಿದ ಭಾಷೆ ಬಾಹಿರವಾಗಬೇಡ ವಿನಾಶಕಾನಂಜೆನು ಮುರಾಂತಕ ಬಿಡು ಧನಂಜಯನ (ಕುವ್ಯಾ. ೧೭-೧೧). ೨. ಕಾಣಿಸದಾಗುವಿಕೆ ; ಮರೆಯಾಗುವುದು : "ವಿನಾಶಃ, ಅದರ್ಶನಂ - ೨ ಕಾಣಿಸದೆ ಹೋಗುವಿಕೆ ; ಗೋಚರವಾಗದೇ ಇರುವಿಕೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೭೩). [ಸಂ.]

ವಿನಾಶಕ (ಗು). ೧. ನಾಶಮಾಡುವ ; ಧ್ವಂಸಗೊಳಿಸುವ. (ನಾ). ೨. ನಾಶಮಾಡುವವನು ; ಧ್ವಂಸಗೊಳಿಸುವವನು. [ಸಂ.]

ವಿನಾಶಕರ (ಗು). ೧. ನಾಶವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ ; ಧ್ವಂಸಗೊಳಿಸುವ. (ನಾ). ೨. ಹಾನಿ ; ಕೇಡು ; ಆಪತ್ತು : ಈಸುದಿನ ನಮ್ಮಗ್ನಿಹೋತ್ರಕೆ ಮಾಸಲಳಿಯದೆ ನಡೆದುದಿಲ ವಿನಾಶಕರವಾಯ್ತು (ತೊರರಾ. ೧-೯-೨೫). [ಸಂ.]

ವಿನಾಶಕಾರಿ (ಗು). ಧ್ವಂಸಗೊಳಿಸುವ ; ಹಾನಿಮಾಡುವ : ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ತನ್ನ ಅಧಿಕಾರ ವಹಿಸಿಕೊಡುವಂತೆ ವಿನಾಶಕಾರೀಕೃತ್ಯಗಳ ಮೂಲಕ ಸರ್ಕಾರದ ಮೇಲೆ ಒತ್ತಾಯ ಹಾಕುವುದೇ ಆ ಪಕ್ಷದ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿತ್ತು (ಪುನರು. ೫೦೭). [ಸಂ. ವಿನಾಶಕಾರೀ]

ವಿನಾಶಕಾಲ (ನಾ). ಹಾಳಾಗುವ ಸಮಯ ; ನಾಶವಾಗುವ ಕಾಲ : ಕಲಿಯುಗ ಬಂತು ; ವಿನಾಶಕಾಲ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತು! (ವಚಭಾ. ೯೦). [ಸಂ.]

ವಿನಾಶನ (ಗು). ೧. ಹಾಳುಮಾಡುವ ; ಧ್ವಂಸಗೊಳಿಸುವ. (ನಾ). ೨. ಸಂಪೂರ್ಣ ನಾಶ, —ಹಾಳು. [ಸಂ.]

ವಿನಾಶಮಾರ್ಗ (ನಾ). ಕೇಡಿನ ಮಾರ್ಗ ; ನಾಶದ ಹಾದಿ : ಯಾವ ದುಷ್ಟನು ನಿನಗೆ ಈ ವಿನಾಶಮಾರ್ಗವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದನು? (ವಚಭಾ. ೪೧೭). [ಸಂ.]

ವಿನಾಶಿತ (ಗು). ಸಂಪೂರ್ಣ ನಾಶಗೊಂಡ ; ಧ್ವಂಸವಾದ : [ಈ]ಶಂ ಮನಮೊಸೆದು ನೆಗಳ್ದ ದಿವ್ಯಾಸ್ತ್ರಮನಾ ಪಾಶುಪತಾಸ್ತ್ರಮನಿತ್ತು ವಿನಾಶಿತರಿಪುವಕ್ಕೆ ಹರಿಗನೆಂದಂ ದಯೆಯಿಂ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೨೭). [ಸಂ.]

ವಿನಾಶೋನ್ಮುಖ (ಗು). ನಾಶಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧವಾದ ; ಹಾಳಾಗುವ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಬಂದ. [ಸಂ.]

ವಿನಿಕೆ, ವಿನಕೆ, ವಿನುಕೆ (ನಾ). ೧. ಕೇಳುವಿಕೆ ; ಶ್ರವಣ. ೨. ಸಂಗೀತಕಚೇರಿ : ಗಾಯಕವಾದಕರು ಗೋಷ್ಠಿ ಸೇರಿ . . . ಭಕ್ತವೃಂದಶ್ರೋತೃಗಳಿಗೆ ಸಂಗೀತರಸದೌತಣ ಕೊಟ್ಟು, ಅವರನ್ನು ಸಂಗೀತಸಾಧನದ್ವಾರಾ ಭಗವಂತನ ಕಡೆಗೆ ತಿರುಗಿಸುವ ಸಮಾರಂಭಕ್ಕೆ ವಿನಿಕೆ ಅಥವಾ ಕಚೇರಿ ಎಂದು ಹೆಸರು (ಸಂಗೀಚಿ. ೯೭); ಅವರದೇ ಆಗಲಿ ಇವತ್ತು ಪಕ್ಕವಾದ್ಯ ವಿನಿಕೆ (ನಾಕಲಾ. ೨೫). ವಿನಕೆ : ೨. ಒಬ್ಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಗಾಯಕನ ಗೋಟುವಾದ್ಯದ ವಿನಕೆಯನ್ನು ಕೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಬೆಂಗಳೂರಿನ ರಸಿಕರು ತಿರುಗಿ ನೆರೆದಿದ್ದಾರೆ (ರಾಮಾನಿ. ೬೫). ವಿನುಕೆ : ೨. ವಿನುಕೆಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಆ ಆನಂದದಲ್ಲಿ ಮೂರು ತಿಂಗಳು ಆಹಾರವೇ ಬೇಕಿಲ್ಲದೆ ಇದ್ದ ಕಾಂಪ್ರೂಷನ ಮನಸ್ಸು ಇನ್ನು ಎಷ್ಟು ಉದಾರವಾದ್ದೋ ! (ಕಾಂಪ್ರೂಚ. ೧೯). [< ತೆಲು. ವಿನಿಕಿ, ವಿನ್ನ = ಶಾಸ್ತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಕೇಳುವಿಕೆ]

ವಿನಿದ್ರ (ಗು). ೧. ನಿದ್ರೆಯಿಲ್ಲದ ; ಎಚ್ಚರಗೊಂಡ. (ನಾ). ೨. (ಕಣ್ಣುಗಳಂತೆ) ಅರಳಿದುದು ; ತೆರೆಯಲ್ಪಟ್ಟುದು ; ಅಗಲವಾದುದು : "ವಿಕಸಿತ ಮುನ್ಮೀಲಿತಂ ವಿನಿದ್ರಮನಿಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೧-೧೧). ೩. ಎಚ್ಚರಗೊಂಡುದು ; ನಿದ್ರೆ ತಿಳಿದುದು : ಭವದೀಯ ವನಾಯುಜಹಯನಿವಹಂ ಕೇಳ್ ಮೂರಿವಿಟ್ಟು ನಿಶ್ವಾಸಂ ಸೈಂಧವವಂ ಮಾಸಿಸೆ ಸೊಗಯಿಸಿತು ವಿನಿದ್ರಂ ದೇವ ದೀರ್ಘಪಟಮಂಡಪದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೯೨). [ಸಂ.]

ವಿನಿದ್ರಿತೆ (ನಾ). ನಿದ್ರೆ ತಿಳಿದವಳು ; ಎಚ್ಚರಗೊಂಡವಳು : ಪತಿಯಿಂ ಮುನ್ನಂ ನಿದ್ರಾಸ್ಥಿತೆಯಾಗಿರ್ದೊಲವನೊಙಗಿದಿಂ ಬಟಿಕ ವಿನಿದ್ರಿತೆಯಾಗಿ ವಿಹರಿಸುವೊಡಾ ಸತಿಗಲಸೆಂಗಿತಂ (ಮದಶಿ. ೧೧-೪೭). [ಸಂ. ವಿನಿದ್ರಿತಾ]

ವಿನಿಪತತ್ತು (ಗು). ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳುತ್ತಿರುವ ; ಕುಸಿಯುತ್ತಿರುವ : ವಿಳಸಿತಕಂದಳಂ ವಿನಿಪತತ್ತರಕಂ ಕ್ಷುಭಿತೋರುವಾಹಿನೀಕುಳನಿನದಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೪-೪೪). [ಸಂ. ವಿನಿಪತತ್]

ವಿನಿಮಯ (ನಾ). ೧. (ವಿಚಾರ, ಪದಾರ್ಥ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ) ಒಂದನ್ನು ಕೊಟ್ಟು, ಅದರ ಬದಲಿಗೆ ಮತ್ತೊಂದನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು ; ಅದಲುಬದಲು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ : ಒಂದು ದೇಶದವರು ಬೇರೊಂದು ದೇಶದವರ ಸಂಗಡ ಮಾಡುವ ವಿನಿಮಯವು ವ್ಯಾಪಾರವೆನಿಸುವುದು (ಮುಂಜಯ. ೪-೧೫೫); ದೇಶದ ಕೈಗಾರಿಕೆ, ವ್ಯಾಪಾರ, ವಿನಿಮಯ, ದಾರಣೆವಾಸಿ —ಮುಂತಾದ ಕಾರ್ಯರಂಗಗಳ ವಿಚಾರವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾಗುವುದು (ಹಣಪ್ರ. ೨). ೨. ಒತ್ತೆ ; ಅಡವು ; ಗಿರವಿ. [ಸಂ.]

ವಿನಿಮಯವಚನ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಪರಿವೃತ್ತಿಅಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಲಕ್ಷಣ ; ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದರ ವರ್ಣನೆ : ಪರಿವೃತ್ತಿಯೆಂಬುದಕ್ಕುಂ ನಿರುಪಮಮರ್ಥಸ್ವರೂಪವಿನಿಮಯವಚನಂ

ಪರಮಗುಣೋದಯಮದಜಾ ಸ್ವರೂಪಮಂ ಬಗೆದು ಕೊಳ್ಗೆ ಮತ್ತೀ ತೆಱದಿಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೫೮). [ಸಂ.]

ವಿನಿಮಯವ್ಯಾಪಾರ (ನಾ). ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಮತ್ತೊಂದನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುವ ವ್ಯವಹಾರ : ಕರೀಯಸಾಬಿ . . . ಕರಿಮೀನು ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಮನೆಮನೆಗೂ ತಿರುಗಿ ಅಕ್ಕಿಗೋ ಬತ್ತಕ್ಕೋ ಅಡಕೆಗೋ ವಿನಿಮಯವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು (ಮಲಮ. ೨೮). [ಸಂ.]

ವಿನಿಮಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬದಲಾಯಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಅದಲುಬದಲು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು : ಈ ಟಿಕೇಟನ್ನು ಒಂದು ರೈಲ್ವೆಪ್ರವಾಸದ ಉಪಯೋಗವನ್ನಾಗಿಯೋ ಗಾಯನ ನರ್ತನದ ಉಪಯೋಗವನ್ನಾಗಿಯೋ ವಿನಿಮಯಿಸಿ ವಿನಿಯೋಗಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇವೆ (ಮಾವಾದ. ೧೧೮); ಶರೀಫ, ನಾಗಲಿಂಗ, ಗರಗದ ಮಡಿವಾಳಪ್ಪ ಈ ತ್ರಿಮೂರ್ತಿಗಳು . . . ಸಾಧನಕ್ರಮಗಳ ಕುರಿತು ವಿನಿಮಯಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಶರೀಫ. ೬೪ ಕವಿಜೀವನ್ನಪರಿಚಯ). [ವಿನಿಮಯ + - ಇಸು]

ವಿನಿಮಾಲಿತ, ವಿನಿಮೀಳಿತ (ಗು). ಮುಚ್ಚಿರುವ ; ಅರಳದಿರುವ ; ವಿಕಸಿತವಾಗದ : ವಿನಿಮಾಲಿತನೀಲಾಂಬುಜವನಮುನ್ಮೀಲಿತನವೀನಕಮಲವನಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೫೨೦). ವಿನಿಮೀಳಿತ : ವಿನಿಮೀಳಿತಕುಮುದವನಂ ಜನಿತೋನ್ಮೀಲಾರವಿಂದವನಲಕ್ಷ್ಮೀಶಂ ದಿನಕರನುದಯಂಗೆಯ್ವಂ ವಿನಿಹತತಿಮಿರಂ ವಿಶಿಷ್ಟಸಂಧ್ಯಾಶ್ಲೇಷಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೭೪). [ಸಂ.]

ವಿನಿಮೀಳಿತ 'ವಿನಿಮಾಲಿತ' ನೋ.

ವಿನಿಮ್ನ (ನಾ). [ಛಂದ] ಅಕ್ಷರಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಬಗೆಯ ಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಏಳನೆಯದಾದ ಉಷ್ಣಿಕ್ಕು ಎಂಬ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ : ಶೀತಕರಾಗ್ನಿ ಚೇತೋಜಾತಕರರ್ಕರ್ಳಿರ್ದಂದೇ ತೊಡಲೋಪಳೆ ನಾಮಾತಿಶಯಂ ವಿನಿಮ್ನಂ [ಪಾಠಾಂ. ವಿರಾಮಂ] (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೬೪). [ಸಂ.]

ವಿನಿಯತ (ಗು). ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿರುವ ; ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿರುವ : ಸರಸಿರುಹಸಂಭವ ಕೃತದುರಾಕ್ಷರವಿನಿಯತ ನಿರಾಸಕ ಮಹಾನಿರುಪಮಿತ ಮಹಿಮಾಢ್ಯನಂ . . . ಭವದೂರನಂ ಕೊಂಡಾಡಿ (ಬಸವು. ೪೭-೭೧). [ಸಂ.]

ವಿನಿಯೋಗ (ನಾ). ೧. ಬಳಕೆ ; ಉಪಯೋಗ : ಹಲವು ವಿನಿಯೋಗದಲಿ ಸುದತಿಯರೊಲುಮೆಯಲಿ ಸಕಲಾಂಗದಲಿ . . . ಹಳಿವು ನಿನಗಾವಂಗದಲಿ ಬಳಿಸಲಿಸದಲೆ . . . ಭೂಪಾಲ ನಿನಗೆಂದ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧-೫೭); ಕಂಪೋಸ್ಟು ತಯಾರಿಸುವುದರಿಂದ ಮನೆಯಲ್ಲಾಗುವ ಕಸಕಡ್ಡಿ, ಕೊಳಚೆಗಳ ವಿನಿಯೋಗಕ್ಕೆ ಒಂದು ವ್ಯವಸ್ಥೆಯೂ ಆದಂತಾಗುವುದು (ಆಡುಸಾ. ೧೨೭). ೨. ವಿತರಣೆ ; ಹಂಚುವಿಕೆ : ಬಸವೇಶ್ವರನು ಮಾಡಿದ ತನ್ನ ಭಂಡಾರದ ವಿನಿಯೋಗವನ್ನು ಬಿಜ್ಜಳನು ಮೆಚ್ಚಲಿಲ್ಲ (ಮೂರುಉ. ೯೧). ೩. ಕೆಲಸ ; ಊಳಿಗ ; ಕೈಂಕರ್ಯ : ನಮ್ಮ ಕೂಡಲಸಂಗನ ಶರಣರು ಮಾಡಿದ ವಿನಿಯೋಗ ಬಹಿರಂಗದಲ್ಲಿ ವರ್ತಿಸುವವರಿಗೆ ಎಲ್ಲಿಯದೊ (ಬಸವ. ೮೧೭); ಕೆಲಕೆಲದೊಳ್ಬಿಡಿದು ನಿಂದ ಯಂತ್ರಪುತ್ರಿಕೆಗಳ ಸಡಗರಿಪ ವಿನಿಯೋಗದ ಮಡದಿಯರ ಪಿರಿಯ ಸಿರಿ ಕಮನೀಯಮಾಗೆ (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೪೫ ವ). ೪. ಬೇರ್ಪಡಿಸುವಿಕೆ ; ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸುವಿಕೆ. ೫. ತೊರೆಯುವಿಕೆ ; ಬಿಟ್ಟುಬಿಡುವಿಕೆ. ೬. ತೊಡಗುವಿಕೆ ; ಪ್ರಾರಂಭ.

ವಿನಿಯೋಗದರ್, ವಿನಿಯೋಗದವರು = (ಅರಮನೆಯ) ಊಳಿಗದವರು, — ಸೇವಕರು : ವಿನಿಯೋಗದರೆಮ್ಮ ಪುರಾತನರಿಂತಿಂತಮರ್ದುರ್ ಮೞೆಯ ನಿನ್ನರಸುತನಕ್ಕಿನಿತುಂಟೆ ಕೊಱತೆ (ವೃಷವಿ. ೬-೪೪); ಸುಕರಧಾನ್ಯದ ಕಣಜಗಳ್ ಸರ್ವವಿನಿಯೋಗದವರಿಪ್ಪ ಚಾವಡಿಗಳು . . . ತರತರದೊಳಿರಲ್ಕೆ (ಚೆಬಸು. ೫-೫೦); ಮುರವೈರಿ . . . ವಾಲಗದ ಭೂರಿ ವಿನಿಯೋಗದವರಿಗೆಯರುಹಿ (ನವಮೋ. ೧೧-೨೩). [ಸಂ.]

ವಿನಿಯೋಗಸ್ಥ (ನಾ). ಊಳಿಗದಲ್ಲಿರುವವನು ; ಸೇವೆಯಲ್ಲಿರುವವನು : ನಿಯೋಗಿ ಸಮಸ್ತರನು ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟು ವಿನಿಯೋಗಸ್ಥರೋಲಗದಲ್ಲಿ ಎಸೆದನು ರಾಜಶೇಖರನು (ಬಿಜ್ಜಳು. ೬-೨೭). [ವಿನಿಯೋಗ + - ಸ್ಥ]

ವಿನಿಯೋಗಿ (ನಾ). (ಉನ್ನತವಾದ) ಊಳಿಗದಲ್ಲಿರುವವನು; ಉನ್ನತಾಧಿಕಾರಿ: ವ್ಯಾಕುಲಿತವಿಪ್ರರ . . . ದರ್ವೀಕರನ ವಿನಿಯೋಗಿಗಳ ಸರ್ವೈಕಮತ್ಸರದೊಳಗೆ ಬದುಕುವನಾವ ಪೇಳೆಂದ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೮-೫೧). [ಸಂ. ವಿನಿಯೋಗಿನ್]

ವಿನಿಯೋಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಳಸು ; ಉಪಯೋಗಿಸು : ಒಂದು ಭಾಗ ವೃಕೋದರಂಗುಳಿದೊಂದು ಭಾಗವ ತಾನು ನಾಲ್ವರು ನಂದನರು ವಿನಿಯೋಗಿಸು ವರವನೀಶ ಕೇಳೆಂದ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೧೧-೪); ಈ ವೀರಶ್ರೇಣಿಯ ಒಕ್ಕಣೆಗೆ ಒಂದು ವೃತ್ತವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪಂಪನು ವಿನಿಯೋಗಿಸಿದ್ದಾನೆ (ಸಮಾಲೋ. ೯೭). ೨. ಕಳುಹಿಸು ; ಸಾಗಿಸು : ಬೀಗಿದವು ಕಾಲಾಳ ಕಟಳಿಸಿ ತೇಗಿದವು ಚತುರಂಗವನು ವಿನಿಯೋಗಿಸಿದವಂತಕನ ಮನೆಗಂಬುಗಳು ಗುರುಸುತನ (ಕುವ್ಯಾಶ. ೩-೧೭). [ವಿನಿಯೋಗ + - ಇಸು]

ವಿನಿರ್ಗತ (ಗು). ಹೊರಬಿದ್ದ ; ಆಚೆಗೆ ಹೊರಟ : ವಾಮನ ಜಯಾದಿತ್ಯ ಪ್ರಮುಖಮುಖಕಮಳವಿನಿರ್ಗತಸೂಕ್ತಿಮುಕ್ತಾವಲೀಮಣಿಕುಂಡಲಮಂಡಿತಕರ್ಣನಂ . . . ಕಂಡು (ಪಂಚತಂ. ೧೪೧-೪); ತುರಗಖುರಾಗ್ರಘಾತಕೃತಭೂತಳರಂಧ್ರವಿನಿರ್ಗತಾಹಿರಾಜರುಚಿರಶೀರ್ಷರತ್ನದೃಢದೀಪಕರಾಂಕುರ ತತ್ಪ್ರತಾಪವಲ್ಲರಿ ರವಿರೋಚಿಯೆಂಟ ವಿಷದಿಂದಶದಿಕ್ಕನೆ ಪರ್ಬಿ ಪೆತ್ತುದೋ ಖರಕರಪುಷ್ಪಮಂ ಕನಕಭೂಧೃಟ್ಟಹತ್ಫಲಮಂ ಮಹೀಶನಾ (ರಾಜಶೇ. ೫-೫). [ಸಂ.]

ವಿನಿರ್ಜರ (ನಾ). ದೇವತೆ ; ಅಮರ : ದೆಸೆಯೊಳ್ ದಿಗ್ಗಜಬೃಂಹಿತಂ ಗಗನದೊಳ್ ಸೂರ್ಯಾಶ್ವಹೇಷಾರವಂ ವಸುಧಾಭೃತ್ಕುಳದೊಳ್ ವಿನಿರ್ಜರರವಂ . . . ಮೆಯ್ವೆರ್ಚಲ್ಕೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೮-೨೫). [ಸಂ.]

ವಿನಿರ್ಜಿತ (ಗು). ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಗೆಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟ : ವಿನಿರ್ಜಿತನಿರವಶೇಷನಿಳಿಂಪನಾಥ ವಿಭವನುಂ . . . ಜಿತಾಖಂಡಭೂಮಂಡಲನುಮಪ್ಪ ಸ್ತಿಮಿತಸಾಗರಮಹೀವಲ್ಲಭಂಗೆ ಅರಸಿಯರಾದರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೭೧ ವ) ; ಮುರಮಥನ ಕೆಲ್ಲೆಸಿ ನೋಡಿದನುರು ಭಯಂಕರಚಕ್ರವನು . . . ಸಂಗರವಿನಿರ್ಜಿತಚಕ್ರವನು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೬-೩೧). [ಸಂ.]

ವಿನಿರ್ಮಲತೆ (ನಾ). ಅತ್ಯಧಿಕವಾದ ಶುಭ್ರತೆ, - ಹೊಳಪು : ಪಳಿಕಿನ ಪಾಸಱೆಯ ವಿನಿರ್ಮಲ[ಪಾಠಾಂ.ಳ]ತೆಯಿನಾ ಗಿರಿಯ ಖಚರತತಿ ಕಾಣ್ಬುಮಿಳಾತಳಮಂ ತಳೆದಿಹಿಪನ ಮಣಿವಿಳಸಿತರುಚಿವಿಸ್ಫುರಿತರತ್ನಕಾಮಂಡಳಮಂ (ಶಬಶಂ. ೨-೬೨). [ಸಂ. ವಿನಿರ್ಮಲತಾ]

ವಿನಿರ್ಮಿತ (ಗು). ೧. ರಚಿಸಿದ ; ಕಟ್ಟಿದ ; ನಿರ್ಮಾಣಮಾಡಿದ : ಪ್ರತ್ಯಕಹಮೊಪ್ಪುಗುಂ ವಿವಿಧರತ್ನವಿನಿರ್ಮಿತಕೂಟಕೋಟಿಮಚ್ಚೈತ್ಯಗೃಹಾವಹಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೫). (ನಾ). ೨. ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟುದು ; ರಚಿತವಾದುದು : ನವನಲಿನಂ ಕವಿರಾಜಹಂಸವಿನಿರ್ಮಿತಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೫೭); ಈ ಮಹೀಪಾಲಕರು ಬಂದರು . . . ಆ ಮನೋಹರ ವಿಶ್ವಕರ್ಮ ವಿನಿರ್ಮಿತದ ಪುರಕೆ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೧೮-೯). [ಸಂ.]

ವಿನಿರ್ಮಿಸು (ಕ್ರಿ). ರಚಿಸು ; ನಿರ್ಮಾಣಮಾಡು : ನೀಲ್ದಿರೆ ಭೂಮಿಭಾಗಮಂ ಪಸರಿಸದೀ ಬಲಪ್ರಕರಮಂ ಭರತೇಶ್ವರನೇಕೆಯೋ ವಿನಿರ್ಮಿಸಿದಂ (ಆದಿಪು. ೧೧-೬೫); ಕಾಲಾಯಸದಿಂ ವಿನಿರ್ಮಿಸಿದ ಕಂಠಿಕೆ ಕಾಂಚನಮಾಲೆಯಂತುಪಾದೇಯಮೆನಿಕ್ಕುಮೇ (ಪಂಪಾಮಾ. ೧-೩೭). [(ಸಂ. ವಿನಿರ್ಮಾಣ) + - ಇಸು]

ವಿನಿವರ್ತನ (ನಾ). ಹಿಂತಿರುಗುವಿಕೆ ; ಹೊರಟು ಹೋಗುವುದು : ಮುನಿವೃಷಭಂ ಭೂಪನ ಮನದೊಳ್ ಮಾಣದೆ ಪೊದಟ್ಟ ವೈರಾಗ್ಯದ ಪೆಂಪನೆ ಪರಿಕಿಸಲೆಂದಾಗ್ರಹವಿನಿವರ್ತನಸೂಚಕೋಕ್ತಿಗಳನಿಂತೆಂದಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೯-೬೫). [ಸಂ.]

ವಿನಿವರ್ತಿತ (ಗು) ೧. ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿಸಿದ ; ಹಿಮ್ಮುಖವಾಗಿ ತಿರುಗಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. [ನಾಟ್ಯ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಾಟ್ಯಭಂಗಿ ; IP "ಮೊಟ್ಟಿತ ಸ್ಥಾನಕದಲ್ಲಿ ನಿಂತುಕೊಂಡು ಮುಖವನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿಸುವುದು" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩.೨೯ ಗದ್ಯಾನುವಾದ): ಆಯತಂ ಭಾವಿಸುವವಹಿತ್ಥಾಖ್ಯಮೊಪ್ಪುವಶ್ವಕ್ರಾಂತಂ ಗತಾಗತಂ ವಲಿತಂ ಮೊಟ್ಟಿತ ವಿನಿವರ್ತಿತವೆಳೆ ಸ್ತ್ರೀ ತಾಣಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೭-೪). [ಸಂ.]

ವಿನಿವೃತ್ತ (ಗು). ೧. ಹಿಂದಿರುಗಿದ ; ಮರಳಿದ. (ನಾ). ೨. ತೊರೆದವನು ; ಬಿಟ್ಟವನು : ಧನಧಾನ್ಯಾದಿ ಪರಿಗ್ರಹಮನಾವಗಂ ತೊಱೆದು ನೆಗೞ್ದುಪಾಸಕ ನೊಂಬತ್ತನೆಯ ಪರಿಮಿತಪರಿಗ್ರಹವಿನಿವೃತ್ತನುದಾತ್ತಧರ್ಮನಿರ್ಮಲ ಚಿತ್ತಂ (ಸುಕುಮಾ. ೬-೩೪). ೩. [ನಾಟ್ಯ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಾಟ್ಯಭಂಗಿ ;

"ಮುಖವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ತಿರುಗಿಸುವುದು" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೫೭೨ ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ವ್ಯಾಭುಗ್ನಂ ಭುಗ್ನಮು ಮತಿಶಯದುದ್ವಾಹಿತಾಖ್ಯ ವಿಧುತಂ ವಿವೃತಂ ನುತ ವಿನಿವೃತ್ತಮಿವಾಱುಂ ಮತದಿಂ ರಂಜಿಸುಗುಮಾಸ್ಯಮತಿವಿಸ್ತರದಿಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩-೧೦೪). ೪. "ಒಂದು ಕಾಲಿನಿಂದ ಸೂಚೀಪಾದವನ್ನು ಮಾಡಿ ಇನ್ನೊಂದು ಕಾಲಿನ ಹಿಮ್ಮಡಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ವಸ್ತಿಕ ದಂತಿರಿಸಿ, ಸೊಂಟವನ್ನು ಎರಡು ಪಾರ್ಶ್ವಗಳಲ್ಲೂ ಚಕ್ರದಂತೆ ಜಾಗ್ರತೆ ಸುತ್ತಿಸಿ ಬದ್ಧಚಾರಿಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಕೈಗಳನ್ನು ರೇಚಿತ ಮಾಡಿ ಪ್ರಸರಿಸುವುದು" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೫೯೮ ಗದ್ಯಾನುವಾದ): ಪದಮೊಂದಂ ಸೂಚಿಯಾಸ್ಯಂಬಡೆ ದಿತರಪದೋತ್ಪಾರ್ಷ್ಣಿಯೊಳ್ ಸ್ವಸ್ತಿಕಂಬೆತ್ತೊಡವಿರ್ದುಂ ಚಕ್ರದೊಲ್ ಬೇಗದೆ ಕಟಿಗಳನಿಮ್ಮಯ್ಯೊಳಂ ಸುತ್ತಿಸುತ್ತಂ . . . ಹಸ್ತಂಗಳಂ ಬೇಗದೆ ರೇಚ್ಯಾಖ್ಯಾನದಿಂದಂ ಪಸರಿಸೆ ವಿನಿವೃತ್ತಾಖ್ಯದಿಂ ರಂಜಿಸಿರ್ಕುಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೪-೧೧೮). [ಸಂ.]

ವಿನಿವೃತ್ತಿ (ನಾ). ೧. ನಿಲುಗಡೆ ; ಮುಕ್ತಾಯ ; ಕೊನೆ. ೨. ಸಾವು ; ಮರಣ : "ಮೃತ್ಯು ಮರಣಂ . . . ವಿನಿವೃತ್ತಿಯೆನೆ ಸಾವಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೬-೩). [ಸಂ.]

ವಿನಿಶ್ಚಲ, ವಿನಿಶ್ಚಳ (ಗು). ೧. ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಚಲಿಸದೆ ಇರುವ ; ಸ್ಥಿರವಾದ ; ಅಚಲವಾದ : ನರರನಾರಂ ಮುಟ್ಟಲೀಯನು ಶರಣರುಗಳಂಬರನಿಚಯಮಂ ಶರಣರಿಗೆ ಕೊಡುವಂ ವಿನಿಶ್ಚಲಭಕ್ತಿಯುಕ್ತಿಯಲಿ (ಬಸವು. ೨೧-೩೪). ವಿನಿಶ್ಚಳ : ೧. ಪಿಟ್ಟನ್ನೆಯ ವಿನಿಶ್ಚಳವಿನಯಭಕ್ತಿಗೆ ಕೂರ್ತಲಾ ನಾಂ ಬಿಟ್ಟಗೆಯ್ದಿದೆನು (ಬಸವು. ೨೬-೫೫). (ನಾ). ೨. ಸ್ಥಿರತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದವನು ; ದೃಢ ಮನಸ್ಸಿನವನು : ಮಂದರಂ ತಾನೆಂಬಂತೆ ವಿನಿಶ್ಚಳಂ ತನು ಶರಚ್ಚಂದ್ರಾಂಶುವೋಲ್ ನಿರ್ಮಳಧ್ಯಾನಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೩-೧೯೩). [ಸಂ.]

ವಿನಿಶ್ಚಳ 'ವಿನಿಶ್ಚಲ' ನೋ.

ವಿನಿಶ್ಚಳಂ (ಅ). ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ; ಅಲುಗಾಡದೆ : ಮಹಾಸತಿ ನೀರಂ ಪುಗುವಂತೆ ಕಿರ್ಚುಂ ಪುಗುವುದಂ ಜಳದೇವತೆ ಕೋಡುವ ತಿಳಿಗೊಳದೊಳಗಿರ್ಪಂತೆ ಶೀಲವತಿ ಸೀತೆ ವಿನಿಶ್ಚಳಮಿರೆ ಮನದೊಳ್ ಜನಪತಿ ಚಳಣಂ ದಳ್ಳುರಿಯ ನಡುವೆ ಕೋಡುತ್ತಿರ್ದಳ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೬-೨೮). [< ವಿನಿಶ್ಚಲ]

ವಿನಿಶ್ಚಿತ (ಗು). ೧. ನಿರ್ಣಯಿಸಿದ ; ಗೊತ್ತುಮಾಡಿದ ; ನಿರ್ಧಾರವಾದ : ಜಿನಚರಣನಖಾದರ್ಶಂ ವಿನತಾಮರರಾಜರಾಜವದನಪ್ರತಿಮಂ ಮನದೊಳ್ ಸಲೆ ನಿಲ್ಕೆಂಬುದು ವಿನಿಶ್ಚಿತವಿಶೇಷಣೋರುರೂಪಕಮಕ್ಕುಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೮). (ನಾ). ೨. ನಿರ್ಧಾರವಾದುದು ; ನಿರ್ಣಯಿಸಿದುದು : ನಿತ್ಯ ತಾನೆಲ್ಲರು ಅನಿತ್ಯರು ಸತ್ಯವೀ ಜನವಚಿಯಲೆನುತಂ ನಿತ್ಯನೈರ್ಮಲ್ಯಸ್ವರೂಪವಿನಿಶ್ಚಿತಂ ದೃಷ್ಟಪ್ರತ್ಯಯವಲಾ (ಬಸವು. ೫೪-೫೯). [ಸಂ.]

ವಿನಿಷ್ಕ್ರಾಮ (ಗು). ಹೊರಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿರುವ ; ಹೊರಡುತ್ತಿರುವ : ಸಾಮಾನಿಕ ಜನತತಿ ಚೇತೋವಂ ಪ್ರಾಸಾದಿಕಾಂತಾರಾಕ್ಷೇಪಕ ವಿನಿಷ್ಕ್ರಾಮಪ್ರವೇಶ ಗಾನರಸಾಮೃತಮಸೆಗುಂ ಧ್ರುವಪ್ರಯೋಗಾನುಗತಂ (ಅಜಪು. ೫-೧೦). [ಸಂ.]

ವಿನಿಷ್ಯೂತ (ಗು). ೧. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿರುವ, —ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ. (ನಾ). ೨. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿರುವಂಥದು ; ಖಚಿತವಾದುದು : ತಟಿದ್ವಲಯವಿಲಸಿತಂಗಳಾಗಿ ನಿಜಪ್ರಕೋಷ್ಠವಿನಿಷ್ಯೂತಂ[ಪಾಠಾಂ. ನಿಷ್ಯೂತಂ]ಗಳಪ್ಪ ವೀರಾಂಗದಂಗಳೆಂಬ ಕಟಕಂಗಳುಂ (ಆದಿಪು. ಬ. ೧೫-೩ ವ). [ಸಂ.]

ವಿನಿಹತ (ಗು). ಕಳೆದ ; ನಿವಾರಿಸಿದ : ದಿನಕರನುದಯಂಗೆಯ್ವಂ ವಿನಿಹತತಿಮಿರಂ ವಿಶಿಷ್ಟ ಸಂಧ್ಯಾಶ್ಲೇಷಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೭೪) ; ವಿನಿಹತಕಲ್ಮಷಂ ಜಿನನನಂತಚತುಷ್ಟಯಭಾಗಿ ಭವ್ಯನಂದನಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೪೦). [ಸಂ.]

ವಿನಿಹಿತ (ಗು). ಇಟ್ಟ ; ಇರಿಸಿದ : ವಾಸಿಸಲೆಂದು ಚಕೋರವಿಲಾಸಿನಿ ಶಶಿಚಷಕದೊಳೆ ನವೋತ್ಪಳದಳಮಂ ಸೂಸಿದಳೊ ವಿನಿಹಿತಜ್ಯೋತ್ಸ್ನಾಸವದೊಳೆನಿಪ್ಪ ಲಕ್ಷ್ಮಿವೆತ್ತುದು ಲಕ್ಷ್ಮಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೩೭) ; ದಿನಮಣಿಮಣಿಶಾಣೋಪಲವಿನಿಹಿತ ಘೃಷ್ಟಾರ್ಕ ಕಿರಣಖರಖಡ್ಗಲತಾಜನಿತಸ್ಫುಲಿಂಗಸಂಘಮಿದೆನೆ ತದ್ವಿಸ್ಫುರಿತವಹ್ನಿಕಣತತಿಯಸೆಗುಂ (ರಾಜಶೇ. ೫-೩೫). [ಸಂ.]

ವಿನೀತ (ಗು). ೧. ಒಯ್ಯಲ್ಪಟ್ಟ ; ತೆಗಮುಕೊಂಡು ಹೋದ. ೨. ಮಾಡಿದ ; ಪೂರೈಸಿದ ; ನೆರವೇರಿಸಿದ. ೩. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪಳಗಿದ ; ಸುಶಿಕ್ಷಿತವಾದ. ೪. ನಮ್ರವಾದ ; ಸೌಜನ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ : ವಿನೀತಜನಾಕೀರ್ಣಮಪ್ಪುದಱಿಂ ವಿನೀತೆಯುಂ ಭವಿಷ್ಯತ್ಕೌಶಲವಿಷಯಸಹಚರ್ಯದಿಂ ಸುಕೌಶಲೆಯುಮೆಂಬ ಪೆಸರ್ಗಳ ನಿಟ್ಟು (ಆದಿಪು. ೬-೧೦೭ ವ). ೫. ಶಿಷ್ಟತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಸಂಭಾವಿತ. ೬. ಆತ್ಮ ಸಂಯಮವುಳ್ಳ ; ಮನೋನಿಗ್ರಹವುಳ್ಳ. ೭. (ನಮ್ರತೆಯಿಂದ) ಬಾಗಿದ ; ಬಗ್ಗಿದ : ಆ ಕನ್ನೆ ತನ್ಮನೀಂದ್ರಪಾದಾರವಿಂದದ್ವಂದ್ವದೊಳ್ ನಿರ್ದ್ವಂದ್ವಭಾವದಿಂ ವಿನೀತೋತ್ತಮಾಂಗೆ ಕೆಲದೊಳ್ ಕುಳ್ಳಿರ್ಪುದುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೬-೩೯ ವ). ೮. (ಉಡುಗೆ, ತೊಡುಗೆ ಮುಂತಾದ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ) ನಿರಾಡಂಬರವಾದ ; ಸರಳತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. ೯. ಸುಂದರವಾದ ; ಚೆನ್ನಾದ. (ನಾ). ೧೦. ಸೌಜನ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ನಮ್ರನಾಗಿರುವವನು : ವಿನೀತಂ ವಿರಚಿತಾಂಜಲಿಪುಟಘಟಿತ ಕರನಿಂತೆಂದು ಬಿನ್ನಪಂಗೆಯ್ದು (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೧೯) ; ಚಂದ್ರಾಪೀಡನು ವಿನೀತನಾಗಿ ಆ ಬಳಿಗೆ ಬಂದು (ವಚಕಾ. ೧೧). ೧೧. ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಪಾಲಿಸುವವನು ; ವಿಧೇಯ : ಹಾ ಚಕ್ರಿಗೆ ಕರಮೆ ವಿನೀ[ಪಾಠಾಂ. ನೂ]ತರಿರಾ (ಜೀವಸಂ. ೨೪-೪೬ ರಗಳೆ) ; ಇದಱಲಿ ವರವಿನೀತರು ಕೆಲರು ಕೆಲಬರು ಧೂರ್ತರಾಗಿಹರು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೩-೯). ೧೨. ಶಿಕ್ಷೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟವನು ; ತಿದ್ದಲ್ಪಟ್ಟವನು : "ನಿಭೃತಃ, ವಿನೀತಃ, ಪ್ರಶ್ರಿತಃ - ೩ ಶಿಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೬೨೯). ೧೩. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪಳಗಿ ಸಾಧುವಾದ ಕುದುರೆ : "ವಿನೀತಃ, ಸಾಧುವಾಹಿನಃ - ಎಳೆಯಲಾಪುವ ಕುದುರೆಗಳಿಗೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೊರಲುಳ್ಳ ಕುದುರೆಗಳಿಗೂ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೪೯). [ಸಂ.]

ವಿನೀತಗುಣ (ನಾ). ೧. ಬಾಗಿ ನಡೆಯುವ ನಡತೆ ; ಸೌಜನ್ಯ. ೨. ನಮ್ರನಾದವನು ; ಸೌಜನ್ಯಶೀಲ : ಸಾಮಿ ಬಂದೊಡೆ ವಿನೀತಗುಣರ್ ಬೆಸಕೆಯ್ಯ ದಿರ್ಕುಮೇ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೪-೨೪). [ಸಂ.]

ವಿನೀತಿ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆ ; ಸದ್ಗುಣ : ಮಾಚಯ್ಯಂ . . . ಆದ್ಯರ ಸುಚಾರಿತ್ರಂಗಳಂ ತಿಳುಹಿ ಮುಂದೆ ಬುದ್ಧಿಗಳಂ ವಿನೀತಿಗಳಂ ದಯಾನ್ವಿತ ಶುದ್ಧಬೋಧೆಯನಂದದಿಂದೊರೆದು (ಬಸವು. ೨೭-೭೭). ೨. ಗೌರವ ; ಆದರ : ಮಾತೆಯಾಗಿಯೆ ಸಾಗಿಸುವುದು ವಿನೀತಿಯಲಿ ಗುರುಭಕ್ತಿ ನಿಚ್ಚಭ್ರಾತನಾಗಿ ಸಹಾಯವಪ್ಪುದು ಕೂರ್ತು ಗುರುಭಕ್ತಿ (ಬಸವು. ೩೯-೨೩). [ಸಂ.]

ವಿನೀತೆ (ನಾ). ಸೌಜನ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದವಳು ; ನಮ್ರಳಾದವಳು : ಆ ಹುಡುಗಿ ಬಹಳ ವಿನೀತೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ. ವಿನೀತಾ]

ವಿನೀಲ, ವಿನೀಳ (ನಾ). ೧. ದಟ್ಟವಾದ ನೀಲವರ್ಣ ; ಕಡುನೀಲಿಬಣ್ಣ : 'ವಿನೀಲಚ್ಛಾಯ' ಪರಾ. ವಿನೀಳ : ೧. ಅಗಸಮಣಿನೀಳನೀಳಗಳಕಂಠತಮಾಳ ವಿನೀಳ ನೀರದಪ್ರಸರವಿಭಾಸಿಯಾದುದು . . . ಮೇಘಕಾಲದೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೨೨) ; ಸುರಭಿಸಮೀರಣಂಬೆರಸು ಬೇಗದೆ ಬಂದಲರ್ಗಣ್ಣ ಸನ್ನೆಯಿಂ ಕರೆಯೆ ವಸಂತದೂತಿ ಸಹಕಾರನ ಕೈವಿಡಿದಿರ್ದ ಮಲ್ಲಿಕಾಪರವಧುವಂ ವಿನೀಳಪರಿಧಾನವಮನಾಕೆ ಮಧುಪ್ರಸಂಗಕಾತರೆ ಮುಸುಕಿಟ್ಟವೊಲ್ಮುಸುಱೆ ಪೀರ್ದುವು ಸೌರಭಮಂ ಮದಾಳಿಗಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೬-೪೧). ೨. ಕಡುನೀಲಿಯಾದುದು ; ದಟ್ಟವಾದ ನೀಲಿಬಣ್ಣ ವುಳ್ಳುದು : ತಳಿರ್ಗಳವೊಲ್ಮಲ್ಲಿದುವೀ ತಳಂಗಳಳಿಕುಳದವೊಲ್ವಿನೀಳಂಗಳ್ನಿನ್ನಳ ಕಾಳಿಗಳ್ (ಕವಿರಾ. ೩-೭೧). [ಸಂ.]

ವಿನೀಲಚ್ಛಾಯ (ನಾ). = ವಿನೀಲ ೧ : ಧವಳಜಳಧರಕುಳಾಕುಳಮವಿಕಳ ಮಂಬರತಳಂ ವಿನೀಲ[ಪಾಠಾಂ. ಳ]ಚ್ಛಾಯಂ ಕುವಳಯಕೀರ್ತಿಗೆ ಶಾರದಮವ ಧೀರಿತಮಾಯ್ತು (ಕವಿರಾ. ೨-೬೩). [ಸಂ.]

ವಿನೀಲತೆ (ನಾ).= ವಿನೀಲ ೨ : ಮೇಘವಿತಾನದೊಳ್ ವಿನೀಲ [ಪಾಠಾಂ. ಳ] ತೆ ವಿವಿಕ್ತವರ್ಣವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿಂದೊಂದಿರ್ಕುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೮೯೪). [ಸಂ. ವಿನೀಲತಾ]

ವಿನೀಳ 'ವಿನೀಲ' ನೋ.

ವಿನೀಳಗಳ (ನಾ). ೧. ಕಡುನೀಲಿಬಣ್ಣದ ಕೊರಳು, —ಕುತ್ತಿಗೆ. ೨. ಕಡುನೀಲಿ ಬಣ್ಣದ ಕುತ್ತಿಗೆಯುಳ್ಳುದು ; ನವಿಲು : "ಕೇಕಿ ವಿನೀಳಗಳಂ ಪ್ರಚಲಾಕಿ ಮಯೂರಂ ಕಳಾಪಿ ಶಿಖಿ ನವಿಲಕ್ಕು" (ವಸ್ತುಕೋ. ೪೨-೧೨). [ಸಂ. ವಿನೀಲಗಲ]

ವಿನುಕೆ 'ವಿನಿಕೆ' ನೋ.

ವಿನುತ (ಗು). ೧. ಹೊಗಳಿಕೆಗೆ ಪಾತ್ರವಾದ ; ಸ್ತುತ್ಯವಾದ ; ಶ್ಲಾಘ್ಯವಾದ : ವಿನುತ ರುಚಕಾದ್ರಿಯುತ್ತರವನದೊಳ್ ಸೊಗಯಿಸುವ ಕುಂಡಲಸ್ಫಟಿಕಾರ್ಕಾಂಜನ ಕಾಂಚನರುಚಿರಸುದರ್ಶನರಜತಾಂಕಿತ ವಿಚಿತ್ರಕೂಟಾವಳಿಯೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೬೯) ; ನೆನೆಯ ಜಿನರಾಜ ನಿನ್ನಯ ವಿನುತಪದಗಳನಘೋತ್ಕರಂ ಪಿಂಗುಗುಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೮-೧೩). ೨. ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾದ ; ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ : ಆರೂಢವತ್ಸರಾಜನುದಾರಗುಣಂ ವಿನುತ ಕಂದುಕಾದಿತ್ಯಂ ಶ್ರೀನಾರೀಕಾನ್ತಂ ನಿರ್ಜ್ಜಿತವೈರಿವ್ರಜನೆನಿಸಿ ಪಿಟ್ಟುಗಂ ಸಲೆ ನೆಗಟ್ದಂ (ಸೌ.ಇ. XX, ೧೮-೧೨; 980); ಧರ್ಮಕಥನದಿಂದಂ ವಿನುತಸ್ವಾಧ್ಯಾಯಮೆಂಬ ತಪಮಂ ತಳೆದಂ (ಸುಕುಮಾ. ೪-೧೮). ೩. ಚೆಲುವಾದ ; ರಮ್ಯವಾದ ; ಅಂದವಾದ : ವಿನುತಸಮಗ್ರಮಂಡಲದ ಚಂದ್ರನ ಚಂದ್ರಿಕೆವೊಲ್ ನರೇಂದ್ರಚಂದ್ರನ ರುಚಿರೋತ್ಕರಗ್ರಹಣಶೋಭಿತೆಯಂ ಸೊಸೆಯಂ ನಿರೀಕ್ಷಿಸಲ್ ಮನವೊಸೆದಿರ್ದೊಡೆ (ಕಾದಂಬ. ೪೯೨). (ನಾ). ೪. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು : ವಿನುತಂ ಚಿತ್ರಂ ಸರಸ್ಸ್ರೀಸುದತಿ ಬೆಸಲೆಯಾದಂಗನಾನೀಕಮೋ ತಾನೆನೆ ಲಾವಣ್ಯಾಮೃತಂ ಮಿಕ್ಕೊಸರ್ವ ತೆಱದೆ ವಸ್ತ್ರಾಂತದಿಂ ಬಿಂದುಗಳ್ ತಳ್ಪಿನಿತಾನು ಬೀಟ್ (ಕುಸುಮಾ. ೫-೧೫೮). ೫. ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು ; ಪ್ರಸಿದ್ಧವ್ಯಕ್ತಿ : ವಿನುತಂ ದೃಢರಥನೆಂಬಂ ಘನದೋರ್ಬಳದೃಪ್ತಂ (ನೇಮಿಪು. ೩-೧೦೨). ೬. [ಛಂದ] ಅಕ್ಷರಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಬಗೆಯ ಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂಬತ್ತನೆಯದಾದ ಬೃಹತಿ ಎಂಬ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ : ನನಯುಗಮಿರೆ ಪಾದಪಾಶನನಿದಿರಿರೆ ಬಂದು ಕೋಕನದನಯನೇ ನಾಕಿಯಿಂ ವಿನುತಮಿದುವೆ ನಾಮದಿಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೦೨). [ಸಂ.]

ವಿನುತಂಬೆಱು (ಕ್ರಿ). ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾಗು ; ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದು : ವಿನುತಂಬೆತ್ತುದು ದೇವ ನಮ್ಮ ಪುರದೈಂದ್ರೀಭಾಗದಿಂದಿರೆಂಟುಯೋಜನ ಮಾತ್ರಾವನಿಯೊಳ್ ಶಿವಂಕರವನಂ (ಕುಸುಮಾ. ೪-೮೮); ವಿನುತಂಬೆತ್ತೀ ಗಂಗಾವನಿತೆಯ ಕಮನೀಯಮಪ್ಪ ಕಟಿಸೂತ್ರಂ ತಾನೆನೆ ಕಲ್ಲೋಳಿಸಿತು ಮಣಿಮಯ ಕನಕವನವೇದಿಕಾವಿಳಾಸಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೫-೯೬). [ವಿನುತ + ಪೆಱು]

ವಿನುತಪ್ರಾಸ (ನಾ). [ಛಂದ] ಆರು ಬಗೆಯ ಪ್ರಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; IP ಅದ್ವಿತೀಯವಾದ ಪ್ರಾಸಾಕ್ಷರವು ಯಾವುದೊಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟಸ್ವರದಿಂದ ಕೂಡಿ ಆಗಲಿ ಅಥವಾ ಆ ಸ್ವರ ಮತ್ತು ಅದರ ಸವರ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿ ಆಗಲಿ ಇದ್ದರೆ ವಿನುತಪ್ರಾಸ : ವಿನುತಪ್ರಾಸಂ ಶಾಂತೋಪನತಂ ವರ್ಗೋದಿತಂ ಸಮೀಪಗತಂ ಮತ್ತನುಗತವಂತಗತಂ ಸಂಜನಿತವಿಭೇದೋಕ್ತಿಯಿಂದಮಿಂತಾಱು ತೆಱಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೩೦). [ಸಂ.]

ವಿನುತಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕೊಂಡಾಡು ; ಹೊಗಳು ; ಸ್ತುತಿಸು : ಬಗೆಗಳೊಳು ಕುಕವಿಗಳನನು ದಿನವೆಣಿಸದತಿವಿಮಳಮತಿಯಲಿ ವಿನುತಿಸುವೆ ನಾನೀ ಕಥಾವ್ಯತ್ತಾಂತವ (ಬಸವು. ೧-೩೭) ; ತನ್ನ ಗುರುವಂ ಕಂಡು ವಿನುತಿಸುತೆ ಸಾಷ್ಟಾಂಗದಿಂ ನಮಿಸಿ (ಪದ್ಮರಾ. ೨-೩೦). [ವಿನುತ + -ಇಸು]

ವಿನುತ್ಯ (ನಾ). ಹೊಗಳಿಕೆಗೆ ಪಾತ್ರವಾದುದು ; ಶ್ಲಾಘನೀಯವಾದುದು : ಭುವನವಿನುತ್ಯಮಾಗೆ ಕವಿಕರ್ಣರಸಾಯನಮೆಂಬ ಕಬ್ಬಮಂ ಪ್ರವಿತತಸಂಸ್ಕೃತೋಕ್ತಿಯೊಳೊಡರ್ಚಿದನಲ್ತೆ ಷಡಕ್ಷರಾಹ್ವಯಂ (ಶಬಶಂ. ೫-೬೩). [ಸಂ.]

ವಿನೂತ (ಗು). ೧. ಸ್ತುತ್ಯವಾದ ; ಶ್ಲಾಘ್ಯ ; ಕೊಂಡಾಡತಕ್ಕ : ಮುಳಿಸು ಲಲಾಟನೇತ್ರಶಿಖಿ ಮೆಚ್ಚೆ ವಿನೂತರಸಪ್ರಸಾದಮುಜ್ಜಳಜಸಮಂಗಸಂಗತ ಲಸದ್ಧಸಿತಂ (ಶಂಪಥಾ. ೧-೨) ; ರೀತಿವಿನೂತ ವಸ್ತು ಕೃತಿಗೊಪ್ಪುವ ಮೆಯ್ ರಸಭಾವವೃತ್ತಿ ನಿರ್ಣೀತಿಯ ಜೀವಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೮೦). (ನಾ). ೨. ಹೊಗಳಿಕೆಗೆ ಪಾತ್ರನಾದವನು ; ಸ್ತುತ್ಯನಾದವನು : ವಿನೂತಂ ವಿನೇಯಾನೀಕಪ್ರವಿರಾಜಿತಂ ತ್ರಿಭುವನಾಧೀಶಂ ದಿನೇಶಂ ಸಮಾಧಾನಪ್ರಾಪ್ತಿಯನೀಗೆ ಭವ್ಯನಿಕರಕ್ಕಾಚಿತ್ಯಮಂ ಸ್ತುತ್ಯಮಂ (ಜೀವಸಂ. ೧-೧). [< ಸಂ. ವಿನುತ]

ವಿನೂತನ (ಗು). ೧. ಹೊಸದಾದ ; ನವೀನ : ಅವರಾರೂ ವರ್ಟರ ಈ ವಿನೂತನ ಯೋಚನೆಯನ್ನು ವಿರೋಧಿಸಲಿಲ್ಲ (ಕ್ಷಿ.ದ. ೭೦೯). ೨. ಸುಲಭವಾಗಿ ಕಾಣಲಾಗದ ; ಅಪೂರ್ವವಾದ : ತಾವು ಬರುವ ಕುಟುಂಬಗಳ ವಿನೂತನಸಂದರ್ಭಗಳು ಅಂಥ ಸಮಸ್ಯೆಗೆ ಕಾರಣವೆನಿಸುತ್ತವೆ (ಕ್ಷಿ.ದ. ೩೧೦). (ನಾ). ೩. ಹೊಸದಾದುದು ; ಹೊಸದು : ಬಹುದಿನದ ಬಯಕೆ ಸಂದು, ಗರ್ಭಧರಿಸಿದ ಆಕೆಗೆ, ದಿನದಿನಕ್ಕೆ ತನ್ನ ದೇಹವೇ ವಿನೂತನವಾಗಿ ಕಾಣುವುದಿರಲಿ . . . ವಾಜಶ್ರವಸನೂ ಈಗ ಹೊಸಬನಂತೆ ಕಾಣಿಸಿದ (ಚತಂಬಾ. ೫೮). [ಸಂ.]

ವಿನೂತ್ನ (ಗು). ಅತಿನವೀನವಾದ ; ಹೊಚ್ಚಹೊಸದಾದ : ವಿನೂತ್ನ ಶ್ರೀ ಹ್ರೀ ಧೃತಿ ಕೀರ್ತಿಬುದ್ಧಿಲಕ್ಷ್ಮೀಪ್ರತೀತರ್ ದೇವಿಯರನುವರಂ ಬೆಸವೆಟ್ಟಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೬೪) ; ಪೊನ್ನೀಂ ಪೊಂದೇಡದವೇಂ ಕಾಣಬಾರದ ವಿನೂತ್ನ ವಸ್ತೂತ್ಕರಂಗಳೇಂ ! (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೬೫-೧೮). [ಸಂ.]

ವಿನೆಗಂ (ಅ). ೧. ಇಂದಿನವರೆಗೆ ; ಈತನಕ ; ಈ ಪರ್ಯಂತ : ಯೋ ಭಾವೋ ಭಾವಾಂತರಸ್ಯ ಜ್ಞಾಪಕೋ ಭವತಿ ತತ್ರ ವರ್ತಮಾನಾದ್ವಾತೋಃ ವುದುಂ . . . ವಿನಂ, ವಿನೆಗಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೫೮೮ ವೃತ್ತಿ). ೨. ಇರಲಾಗಿ ; ಇರುತ್ತಿರಲು : ವನ್ನಂ, ವನ್ನೆಗಂ ; ವಿನಂ, ವಿನೆಗಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೯ ಪ್ರಯೋ). IP ಭವಿಷ್ಯತ್ಕಾಲದ 'ವ' ಪ್ರತ್ಯಯದೊಂದಿಗೆ 'ಇನಂ' 'ಇನೆಗಂ', ಮೊದಲಾದ ಕಾಲಾರ್ಥಕವಾದ ಅವ್ಯಯಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಈ ರೂಪಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಲಾಗಿದೆ. 'ಇನ್ನೆಗಂ ' ಪರಾ. [?]

ವಿನೇಯ (ಗು). ೧. ಸೌಜನ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ವಿನಯವುಳ್ಳ : ಇತ್ತ ವಿನೇಯ ನಿಕಾಯಾಂಬುಜಭಾನುವಪ್ಪ ಮೇಘರಥನರಮನೆಯಂ ಪೊಕ್ಕಿರ್ದು (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೮೭ ವ) ; ಮತ್ಯಾಕ್ಷನ ಜನ್ಮಾವಳಿಯಂ . . . ಉಸಿರ್ವುದು ವಿನೇಯಕುಮುದಪ್ರಮೋದಕರ ತುಹಿನಕರಾ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೩-೮). ೨. ಮಾರ್ಗದರ್ಶನ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ; ಮುನ್ನಡೆಸಲ್ಪಟ್ಟ. (ನಾ). ೩. ಒಳ್ಳೆಯ ಮನುಷ್ಯ ; ಶಿಷ್ಟ ; ಸಜ್ಜನ : ಪ್ರಾಣಿಹಿತಮಂ ವಿನೇಯಪ್ರೀಣನಕರಮಂ . . . ನೆಗಟ್ದಾದಿಪುರಾಣಮನಪರಿಮಿತಭಕ್ತಿಯಿಂ ವಿರಚಿಸುವಂ (ಆದಿಪು. ೧-೪೨) ; ವಿನೇಯಂ ಕಲ್ಯಾಣಮಿತ್ರನೆಂಬಂ ಪರದಂ (ಯಶೋಚ. ೪-೪೪). ೪. ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ ; ಶಿಷ್ಯ. ೬. ಜೈನಧರ್ಮಾನುಯಾಯಿ : ದುರಿತಘನತಿಮಿರ ದಶಶತಕಿರಣಮತಿಪ್ರೀತಿಕರಣಮಖಿಳವಿನೇಯೋದ್ಧರಣಮೆಮಗಭವ ಭವಭಯಹರಣಂ ಭವದೀಯಸಮವಸರಣಂ ಶರಣಂ (ಆದಿಪು. ೧೪-೩೮). [ಸಂ.]

ವಿನೇಯಜನ (ನಾ). ಜೈನಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳ ಜನ : ವಿನೇಯಜನ ಸಂಘಾತಕ್ಕೆ ಮಾಣಿಕ್ಯದೇವಪದಾಂಭೋಜವರಪ್ರಸಾದಮೆ ಜಯಂ ಭದ್ರಂ ಶುಭಂ ಮಂಗಳಂ (ಆದಿಪು. ೧೭-೭) ; ಮುನಿಸಮುದಾಯಸಮೇತಂ ವಿನೇಯಜನವನದಿವಾಕರನಂತಾ ಮುನಿಪನುಪವಾಸಮಂ ಪರ್ವನಿಮಿತ್ತಂ ಕಳೆದು (ಯಶೋಚ. ೧-೪೭). [ಸಂ.]

ವಿನೇಯಾರ್ಥಿ (ನಾ). ಜೈನಧರ್ಮಾನುರಾಗಿಯಾದವನು ; ಜೈನಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿರುವವನು : ಪೇಟ್ದೊಂ ಜನಂ ಕೇಳ್ದೊರಖಿಳವಿನೇಯಾರ್ಥಿಗಳ್ ತತ್ಕಥಾಸಂತಾನಂ ಧರ್ಮಶ್ರವಸುಂದರಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೫೯). [ಸಂ. ವಿನೇಯಾರ್ಥಿನ್]

ವಿನೋಕ್ತ್ಯಲಂಕಾರ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಲಂಕಾರ : ಒಂದು ಪದಾರ್ಥವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ವರ್ಣ್ಯವು ಹೀನವಾಗಿರುವಂತೆ ವರ್ಣಿತವಾದರೂ ಅಥವಾ ರಮ್ಯವಾಗಿರುವಂತೆ ವರ್ಣಿತವಾದರೂ ವಿನೋಕ್ತ್ಯಲಂಕಾರವಾಗುವುದು (ಕೃಪಿಪಿ. ೨೭೪). [ಸಂ.]

ವಿನೋದ (ನಾ). ೧. ದೂರ ಮಾಡುವಿಕೆ ; ಅಟ್ಟುವಿಕೆ. ೨. (ಮನೋರಂಜನೆ ಅಥವಾ ವಿಶ್ರಾಂತಿಗಾಗಿ ಏರ್ಪಡಿಸುವ) ಕ್ರೀಡೆ ; ವಿಹಾರ : ಅನೇಕ ಪ್ರಕಾರದ ಕಟಕದ ನಾಗರಿಕ ನರನಾರೀಜನಂಗಳಂಗಜರಾಗರಂಜಿತವಿನೋದಂಗಳೊಳಿರೆ (ಆದಿಪು. ೧೨-೫೫ ವ) ; ಭರದಿಂದಂಬರವೀಥಿಯೊಳ್ ನಿಜವಿನೋದಾಪಾದನೋದ್ಯೋಗದಿಂ ಬರುತುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೪). ೩. ಹಾಸ್ಯ ; ತಮಾಷೆ ; ಚೇಷ್ಟೆ : ಕರಿ ವಿನೋದದಿ ಕುಡಿದ ಜಲವನು ಕರಣಿಯಲಿ ತೆಗೆತೆಗೆದು ರಿಪುಮೋಹರಕೆ ಚೆಲ್ಲಿತು ಕಲ್ಪಮೇಘದ ಬಸುಱ ಬಗಿದಂತೆ (ಕುಮಾದ್ರೋ. ೩-೪೦) ; ಊಟ ಮಾಡುವಾಗ ನಾಲ್ಕು ವಿನೋದದ ಮಾತುಗಳು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಸ್ವಾರಸ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ (ಆರ್ಯಕ. ೫೭). ೪. ಸಂತೋಷ ; ಹಿಗ್ಗು : ದ್ರುಪದನ ಪೊಟಲೊಳ್ ಪಾಂಡವರ್ ಚಾಗಕ್ಕೆ ಬೂತುಂ ಭೋಗಕ್ಕೆ ಪೊಟ್ಟುಂ ನೆಱೆಯದೆನಿಸಿ

ಸುಖಸಂಕಥಾವಿನೋದದಿಂ ರಾಜ್ಯಂಗೆಯ್ಯುತ್ತಿರ್ಪನ್ನೆಗಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೧ ವ) ; ಅದಂ ವಿನೋದವಿಕಸಿತವಿಲೋಚನಂ ನೋಡುತ್ತುಮಿರೆ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೨-೨೭ ವ). ೪. ಅತಿಯಾದ ಆಸಕ್ತಿ ; ಕುತೂಹಲ : "ಕೌತೂಹಳಂ, ವಿನೋದಃ, ಕೌತುಕಂ, ಕುತೂಹಳಂ — ಈ ೪ ವಿನೋದಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೯-೩೦). ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭವನ. ೬. [ಸಂಗೀತ] ರಾಸಕಗೀತದ ನಾಲ್ಕುಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಆಲಾಪದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಧ್ರುವಪದದಿಂದ, ಕೌತುಕ(ಭಾವ)ದಲ್ಲಿ ವಿನೋದವು (ಹಾಡುವಂತಹುದೆಂದು) ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ (ಚತುಷ್ಪ. ೬೭). [ಸಂ.]

ವಿನೋದಂಬೆಱು (ಕ್ರಿ). ಸಂತೋಷಿಸು ; ಆನಂದವನ್ನು ಪಡೆ ; ಹಿಗ್ಗು : ವನೇಜಾತಿನಿಯಂ ವಿಡಂಬಿಸಿ ವಿನೋದಂಬೆತ್ತು ಬಂದತ್ತು ಸಬ್ಬವಕಾಲಿಂಗೆಹೆಯಾಗಿ . . . ಮಾರುತಂ (ಜಗವಿ. ೧೭-೧೧೦). [ವಿನೋದ + ಪೆಱು]

ವಿನೋದಕ್ರೀಡೆ (ನಾ). ತಮಾಷೆಗಾಗಿ ಆಡುವ ಆಟ ; ಹುಡುಗಾಟ : ನಿಷ್ಕಾರುಣ್ಯ ಭೂಯಂತ್ರದ ವಿನೋದಕ್ರೀಡೆ ಕೃಷ್ಣನದು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೮-೬೨). [ಸಂ. ವಿನೋದಕ್ರೀಡಾ]

ವಿನೋದಗಾತಿ (ನಾ). ಚೆಲ್ಲಾಟವಾಡುವವಳು ; ಹಾಸ್ಯಗಾತಿ : "ಲಲನಾ — ವಿನೋದಗಾತಿ" (ಸಿದ್ಧಾಂಶಿ. ೧೬೭). [ವಿನೋದ + - ಕಾತಿ]

ವಿನೋದಗಾರ (ನಾ). ತಮಾಷೆ ಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದವನು; ಹಾಸ್ಯಗಾರ: (೬). [ವಿನೋದ + - ಗಾರ (< - ಕಾಱ)]

ವಿನೋದನಿದ್ರೆ (ನಾ). ತಮಾಷೆಗಾಗಿ ಮಾಡಿದ ನಿದ್ದೆ ; ತೋರಿಕೆಯ ನಿದ್ರೆ : ತಿಳಿಯ ವಿನೋದನಿದ್ರೆ ಹರಿ ಮೆಲ್ಲನೆ ಮೆಯ್ಯುರಿವಂತೆಗೆಯ್ಯೆ (ಜಗವಿ. ೩-೧೦೦). [ಸಂ. ವಿನೋದನಿದ್ರಾ]

ವಿನೋದವನ (ನಾ). ವಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಏರ್ಪಡಿಸಿದ ತೋಟ ; ಕೇಳೀವನ : ನಿನ್ನ ಪೆಂಡಿರಿನ್ನಾಮರ್ಧಾಧುಮಾಸದೊಳ್ ನಿಜವಿನೋದವನಂಗಳ ಪಾದಪಂಗಳೊಳ್ ಪೆರ್ಮೊಲೆಯೊತ್ತಿನಿಂ ಕುರವಕಕ್ಕೆ ವಿಕಾಸಮನುಂಟುಮಾಳ್ಪರ್ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೧೪-೧೯೫). [ಸಂ.]

ವಿನೋದವೇದಿಕೆ (ನಾ). ಮನೋರಂಜನೆಯ ವೇದಿಕೆ, — ಜಗಲಿ : ಸೌಧತಳಂಗಳ ವಿನೋದವೇದಿಕೆಯ ಮತ್ತವಾರಣದ ಮಲಂಗಂ ಮಲಂಗಿ ಚದುರ ಚಾಗದ ದಗುಂತಿಯಂ ಮೆಚ್ಚಿವ ವಿವಿಧ ವಿಟರೊಳಂ (ವೃಷ್ಟಪು. ೨-೬೭ ವ). [ಸಂ. ವಿನೋದವೇದಿಕಾ]

ವಿನೋದಶೀಲ (ನಾ). ಸಂತೋಷದ ಸ್ವಭಾವದವನು : ಪರಮಾನುಭಾವನಭಿಮಾನಿ ವಿನೋದಶೀಲಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೨೨೮) ; ಖಳಸುರಸೂದನನ ತೆಗೆದಪ್ಪಿ ನಗುತ ವಿನೋದಶೀಲನು ಮಗನ ನೋಡಿದ ಹಲವು ಕಣು ದಣಿಯ (ಕೌಶಿರಾ. ೩೬-೨). [ಸಂ.]

ವಿನೋದಿ (ನಾ). ಆನಂದಪಡುವವನು ; ಸಂತೋಷಿಸುವವನು : ಅಸಹಾಯ ಸಾಹಸವಿನೋದಿ ವಿವಿಕ್ತಚಿತ್ರಪ್ರಸಹಪ್ರಕಾಶಿತಮಹೋದಯತತ್ತ್ವಸತ್ತ್ವಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೨೩೯) ; ದೈತ್ಯಧ್ವಾಂತಮಂ ಗೆಲ್ದ ಭೂಭಾರಚ್ಛೇದವಿನೋದಿ ಕೃಷ್ಣನೆಮಗೀಗಾ ನಂದಸಂದೋಹಮಂ (ಜಗವಿ. ೧-೧). [ಸಂ. ವಿನೋದಿನ್]

ವಿನೋದಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹಿಗ್ಗು ; ಸಂತೋಷಪಡು : ಶಿವರಹಸ್ಯಾಗಮನಿಗಮ ದನುಭವಿಗಳೆನಿಸಿ ವಿನೋದಿಸುವರುಂ ಶಿವಗಣಾವಳಿಯಿಂತು ಸುಖಗೋಷ್ಠಿಯೊಳಿರಲು (ಬಸವಪು. ೪-೯) ; ಸಕಲತತ್ತ್ವಂಗಳ ಸಕಲಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಗಳ ಹುಟ್ಟಿಸಿ ತಮ್ಮಲ್ಲಿಯೇ ವಿನೋದಿಸುವರು (ಜ್ಯೋತಿಶಾಂ. ೬). [ವಿನೋದ + - ಇಸು]

ವಿನೋದ್ಯಮಾನೆ (ನಾ). ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟವಳು : ಕನ್ಯಾಪರಿವಾರವಿಲಾಸ ವಿಲಾಸಿನೀವಿನೋದ್ಯಮಾನೆಯನಾಭರಣಪ್ರಭಾಪರಿಭೂತಪ್ರಭೂತಜ್ಯೋತಿಃಪ್ರಭೆಯಂ ಜ್ಯೋತಿಃಪ್ರಭೆಯಂ ಪ್ರತೀಹಾರಂ ಮಗಧಾಧಿರಾಜಾಭಿಮುಖಂ ಮಾಡಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೧೧೫ ವ). [ಸಂ. ವಿನೋದ್ಯಮಾನಾ]

ವಿನ್ನ (ಗು). ೧. ಗ್ರಹಿಸಿದ ; ತಿಳಿದ. ೨. ಪಡೆದ ; ಹೊಂದಿದ. ೩. ವಿಚಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ೪. ಇಟ್ಟ ; ನೆಲೆಗೊಳಿಸಿದ. ೫. ಮದುವೆಯಾದ. (ನಾ). ೬. ಪಡೆದುದು ; ಹೊಂದಿದುದು : "ಲಬ್ಧಂ, ಪ್ರಾಪ್ತಂ, ವಿನ್ನಂ . . . ಭೂತಂ — ೬ ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟಿರುವದು, ಪಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು, ಆಗಿ ಬಂದಿರುವುದು" (ಸಿದ್ಧಾಂಶಿ. ೩೫೦). ೭. ವಿಚಾರಿಸಿಕೊಂಡುದು : "ವಿನ್ನಃ, ವಿತ್ತಃ, ವಿಚಾರಿತಃ - ೩ ವಿಚಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು, ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿ ಕೇಳಿ ತಿಳಿಕೊಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು" (ಸಿದ್ಧಾಂಶಿ. ೩೫೦). [ಸಂ.]

ವಿನ್ನಪ 'ಬಿನ್ನಪ' ನೋ.

ವಿನ್ನಪಂಗೆಯ್ 'ಬಿನ್ನಪಂಗೆಯ್' ನೋ.

ವಿನ್ನಪ್ಪ 'ಬಿನ್ನಪ' ನೋ.

ವಿನ್ನಪ್ಪಂಕೆಯ್ 'ಬಿನ್ನಪಂಗೆಯ್' ನೋ.

ವಿನ್ನಪ್ಪಂಕೆಯ್ಯು (ಕ್ರಿ). ಅರಿಕೆ ಮಾಡಿಸು ; ವಿಜ್ಞಾಪಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು : ಗೋವಿನ್ನ ಮಾಧವರಸರಯ್ಯು x ರಭಸುರಕಣ್ಣರಾಯಕೊಜ್ಜೆ x ವಿನ್ನಪ್ಪಂಕೆಯ್ಯು ಪ್ರಸಾದ xxx (ಎಕ. X (S), ಮುಳಬಾ. ೧೩೭-೩ ; 9ನೆಯ ಶತ). [ವಿನ್ನಪ್ಪ (< ಬಿನ್ನಪ) + ಕೆಯ್ಯು]

ವಿನ್ನಪ್ಪಂಗೆಯ್ 'ಬಿನ್ನಪಂಗೆಯ್' ನೋ.

ವಿನ್ನವೀ ? (ಕ್ರಿ). (?) : ಕುದುರೆಗಾಳೆಗದ ಬಂಣನಡೊಳು(೦)ನ್ನತಿಕವಡೆದ ಸುಭಟ ಸವಾರಿಚೂಡಾರತ್ನ ಸಬಳತ್ರಿನೇತ್ರ ಬಿರುದಿನಣಕಕ್ಕೆ ಸಣಸಿ ಮಚ್ಚರಿಪಂಗೆ ತ(೦)ನ್ನ ವಾರುವಮಂ ವಿ(೦)ನ್ನವಿತ್ತು ಮು(೦)ನ್ನ ಪಾರ್ವಿಸಿ ಮುರಾರಿಯೊಳು ದಪ್ಪಾದೆಪ್ಪಿಯೊಳು ಕಾದಿ ತಳ್ತಿಱಿದು ಗೆಲ್ದು (ಸೌಇಇ. IX-i, ೩೪೩-೨೦ ; 1226). [?]

ವಿನ್ನಾಣ 'ಬಿನ್ನಾಣ' ನೋ.

ವಿನ್ನಾಣಿ 'ಬಿನ್ನಾಣಿ₂' ನೋ.

ವಿನ್ನು 'ಬಿಟ್ಟು₂' ನೋ.

ವಿನ್ಯಸ್ತ (ಗು). ೧. ಇಟ್ಟ ; ಇರಿಸಿದ : ಸ್ವಸ್ತಿಸಮಸ್ತನರೇಶ್ವರ ಮಸ್ತಕವಿನ್ಯಸ್ತಶಾಸನಂ . . . ಆದಿದೇವನಗ್ರತನೂಜಂ (ಆದಿಪು. ೧೩-೬೨) ; ಶಸ್ತ ಶಿವದೀಕ್ಷಾರ್ಥಿಜನ ತನ್ಮಸ್ತಕಾ ಭಯವರದ ಕರುಣಾಹಸ್ತವಿನ್ಯಸ್ತಪ್ರಭಾವ ಶ್ರೀಗುರುವೆ ಜಯತು (ಬಸವಪು. ೬-೪೯). ೨. ಕೆತ್ತಿದ ; ಕೊರೆದ : ಸುಯೋಧನನೋರುಮಕುಟೋದ್ಘಟ್ಟ ಪ್ರಶಿಜ್ಞಾಕ್ಷರಾವಳಿ ವಿನ್ಯಸ್ತ ವಿಶಾಲನಿಶ್ಚಳಶಿಲಾಸ್ತಂಭಂ (ಗದಾಯು. ೧-೫೫). ೩. ಕೊಟ್ಟ ; ನೀಡಿದ. ೪. ಉಂಟಾದ ; ಒದಗಿದ : ಯುಧಿಷ್ಠಿರನುಣಲಿ ಧರೆಯನು ಗೋತ್ರವಧವಿನ್ಯಸ್ತ ಕಿಲ್ಬಿಷವ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೩-೧೯). (ನಾ). ೫. ಇಡಲ್ಪಟ್ಟುದು ; ನೆಲೆಗೊಂಡುದು : ಅವನ ಪದಾರ್ಥಸಾಮಗ್ರಿಯು ಒಳಗೊಳಗೇ ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನೆ ನಾನಾಪದರಗಳಲ್ಲಿ ವಿನ್ಯಸ್ತವಾಗಿ ಅವನನ್ನು ಸುತ್ತಿಕೊಂಡು . . . ಆನಂದಪಡೆಯುವುದನ್ನು ನೋಡುವವು (ನಿಬಂಧ. II, ೨೮೦). [ಸಂ.]

ವಿನ್ಯಾಸ (ನಾ). ೧. ಇಡುವಿಕೆ ; ಇರಿಸುವುದು : ಆ ಸುದತಿಯ ಮೃದುಪದವಿನ್ಯಾಸ ಮುಮಂ ಶೇಷನಾನಲಾಱದೆ ಸುಯ್ವಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೨೭). ೨. (ವಸ್ತು, ಪದಾರ್ಥ, ಧನ ಮುಂತಾದುವನ್ನು) ನ್ಯಾಸವಾಗಿ ಇಡುವುದು, — ಇರಿಸುವುದು. ೩. ಇಡುಗಂಟು ; ನ್ಯಾಸ. ೪. ರಚನಾಕ್ರಮ ; ಜೋಡಣೆ ; ರಚನೆ : ಮದೀಯ ವಾಗ್ವಿಭವವಿನ್ಯಾಸಂ ಬಲಂಬೆತ್ತುದು (ಆದಿಪು. ೧-೨೫) ; 'ಚಾವುಂಡರಾಯಪುರಾಣ'ವು ವಿಷಯ ಹಾಗೂ ವಿನ್ಯಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಅಸ್ವತಂತ್ರವಾದರೂ ಹಳಗನ್ನಡ ಗದ್ಯಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ತನ್ನದೇ ಒಂದು ಮಾದರಿಯಾಗಿ ಮೆರೆದಿದೆ (ಕಸಾಚ. ೧೧೪). ೫. (ಕಟ್ಟಡದ ಆಕಾರ, ಅಳತೆ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ತೋರಿಸುವ) ರೇಖಾಚಿತ್ರ ; ನಕ್ಷೆ : ಮುಖ್ಯಸೂತ್ರಧಾರನು ದೇವಾಲಯದ ವಿನ್ಯಾಸವನ್ನು ಬರೆದು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಭಾಗದ ಅಳತೆಯನ್ನೂ ನಿರ್ಧರಿಸಿದ ಮೇಲೆ ತಮ್ಮ ಚಿಹ್ನೆಗಳನ್ನು ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದರು (ಹೊಯ್ಸವಾ. ೧೪). ೬. ವ್ಯವಸ್ಥೆ ; ಏರ್ಪಾಟು : ವಿಧಿಯ ವಿನ್ಯಾಸಮಂ ನಿಂದಿಸಿದೊಡೇಂ ಫಳಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೦೩-೩೭). ೭. ಆಂಗಿಕಚಲನೆ ; ಅಂಗಾಭಿನಯ : ಅನಿಮೇಷಾಧಿಪತಿ ಸಹಸ್ರನೇತ್ರನಾಗಳ್ ಸಹಸ್ರಕರನಾದಂ ನರ್ತನದೊಳ್ ಸಹಸ್ರಪದನಾದನೆನೆ ವಿರಾಜಿಸಿತು ಹಸ್ತಪದವಿನ್ಯಾಸಂ (ಅಜಿಪು. ೫-೧೯). ೮. ವಿಧಾನ ; ರೀತಿ ; ಬಗೆ : ಆ ಸೊಸೆಯ ಸಂಗಾತ ಕುಂತಿ ವಿಲಾಸದಲಿ ಕುಳ್ಳಿರ್ದಳಾ ವಿನ್ಯಾಸವನು ಜನ ನೋಡುತಿರ್ದುದು ಬಿಗಿದ ಬೆಱಗಿನಲಿ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೧೭-೨೯) ; ಹಿಳೆ ಮಾನವರ ಎದೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿಯಾಗಿ ಮೈದೋರಿ ಬಾಳನ್ನು ಬೆಳಗುವ ಈ ಶಕ್ತಿ ಚಿರಂತನವಾದ ದೈವೀಪ್ರೇಮದ ಒಂದು ವಿನ್ಯಾಸ ಮಾತ್ರ (ಸೌಂದಸ. ೩೫೩). ೯. ಪ್ರದರ್ಶನ ; ತೋರಿಕೆ. ೧೦. ಗುಂಪು ; ರಾಶಿ ; ಸಮೂಹ. ೧೧. [ಸಂಗೀತ] ಸ್ವರಪ್ರಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಒಂದೊಂದು ರಾಗಕ್ಕೂ

ಹಾಡಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಬೇಕಾದ ಸ್ವರ (ಗ್ರಹ) . . . ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಲು ಉಪಯುಕ್ತಸ್ವರಗಳು (ನ್ಯಾಸ, ಅಪನ್ಯಾಸ, ವಿನ್ಯಾಸ) . . . ನಿಯಮ, ಕ್ರಮಗಳು ನಿಷ್ಕರ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟವು (ಭಾರದ. ೫೪೧). ೧೨. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಉಪರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ ಭಾಣಿಕೆ ಎಂಬುದರ ಏಳು ಬಗೆಯ ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಭಾಣಿಕಾ – ಇದರಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದೇ ಅಂಕ ; ನೇಪಥ್ಯ ಸೂಕ್ಷ್ಮ . . . ಉಪನ್ಯಾಸ, ವಿನ್ಯಾಸ, ವಿಬೋಧ, ಸಾಧ್ವಸ, ಸಮರ್ಪಣ, ನಿವೃತ್ತಿ, ಸಂಹಾರ ಎಂಬ ಏಳು ಅಂಗಗಳು (ಸಂನಾಟ. ೩೬.) [ಸಂ.]

ವಿನ್ಯಾಸಿಸು (ಕ್ರಿ). ರಚಿಸು ; ಸೃಷ್ಟಿಸು : ಈ ಸರಣಿವಿಡಿದಜ್ಞಜನರಾಯಾಸಮಂ ಕಡೆಗೊಳಿಸುವಡೆ ವಿನ್ಯಾಸಿಸುವ ಕೇಳ್ಮನದೊಳಸರದೊರತೆ ಬರದಂತೆ (ಗುಣಾ. ೧೩-೧೨). [ವಿನ್ಯಾಸ + - ಇಸು]

ವಿಪ (ನಾ). ಹಕ್ಕಿಗಳ ಒಡೆಯ ; ಗರುಡ : ಅತ್ಯದ್ಭುತಮಹಿಮಾತಿಶಯನ ಕೃಷ್ಣ ಸತ್ಕೇಶ ಭವ ವಿಪಾಹಿವರಿಂ ನುತನು (ಪ್ರಸಭಾ. ೩೬-೧೫). [ಸಂ.]

ವಿಪಂಚಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವೀಣೆ : ಭರತರಾಜಂ . . . ವಿಪಂಚೀಮಂದ್ರತಾರಮಧುರಮೂರ್ಛನಾಸನಾಥಪ್ರಯೋಗಂಗಳುಮಂ . . . ಆಲಿಸಿ (ಆದಿಪು. ೧೧-೭೨ ವ) ; ಇಂಚರದಿಂದ ವಿಪಂಚಿಯ ಗೆಲ್ವಳಾ ಪಂಚಶರನ ಪಟ್ಟದಾನೆ (ನಾಗಕು. ೨-೯೧). ೨. ಆಟ ; ವಿಹಾರ ; ಕ್ರೀಡೆ. ೩. ಮನೆಯ ಮುಂದಿರುವ ಕಟ್ಟೆ ; ಜಗುಲಿ : "ವಿಪಂಚೀ - ವೀಣೆಯುಂ, ಗೃಹಬಹಿರ್ವೇದಿಯುಂ" (ಶಾಶಕ್ಯ. ೨೬೭). ೪. ಆವಾಸ ; ನೆಲೆ ; ಆಗರ : ಪುರುಡಿನ ಗರುಡಿ ಸೊರ್ಕಿನಿರ್ಕೆ ಮುಳಿಸಿನ ಬೆಳಸುವೆಜಗಿನ ವಿಪಂಚಿ ಪದಪಿನ ಪಂಜರಂ ಬಲ್ಚದುರ ಚಾವಡಿ . . . ಎನಿಪ್ಪುದಂಗಜನ ಘಾರಾಘಾರಿ ರಾಜಿಸುವ ಸೂಳೆಗೇರಿ (ಪದ್ಮರಾ. ೬-೮೬). [ಸಂ. ವಿಪಂಚೀ]

ವಿಪಂಚಿಕೆ (ನಾ). ೧. = ವಿಪಂಚಿ ೧ : ವಿಪಂಚಿಕೆ ಚಿತ್ರಿಕೆ . . . ರುದ್ರವೀಣೆಯೆಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡು ತೆಱದ ತಂತ್ರೀವಾದ್ಯಕ್ರಮವೆಂಬುದು (ವಿವೇಕ. ೧೯೦). ೨. ಟೀಕೆ ; ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ : ಆ ಮದನಂ ರತಿಶಾಸ್ತ್ರವಿಪಂಚಿಕೆಯಂ ಚದುರಿಂ ಬರೆದೋಲೆಯ ಚಂಡಳಿಕೆಯೊ ಎನೆ ಸಸಿ ಸೊಗಯಿಸಿತು (ಜಯಕಾ. ೧೪-೮). [ಸಂ. ವಿಪಂಚಿಕಾ]

ವಿಪಂಚೀಗುಣತತ್ತ್ವಜ್ಞ (ನಾ). ವೀಣಾವಾದನದಲ್ಲಿ ಪಾರಂಗತನಾದವನು : ವಿಪಂಚೀಗುಣತತ್ತ್ವಜ್ಞರುಂ ವಾದ್ಯವಿದ್ಯಾವಿಶಾರದರುಮಪ್ಪವನ ಶಿಷ್ಯರಾಗಳ್ ಸೂಟಱಿತು ಪಾಡಲ್ ತೊಡಂಗಿದರ್ (ಅದ್ಭುತ. ೧೯-೧೨). [ಸಂ.]

ವಿಪಕ್ವ (ಗು). ೧. ಹದವಾಗಿ ಬೇಯಿಸಿದ. ೨. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾಗಿದ: ಸುಕೃತಮಹೀರುಹವಿಪಕ್ವಫಲಭುಕ್ತಿಗಿಂತು ನೋಂತರುವೊಳರೇ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೭೫). (ನಾ). ೩. ಹದವಾಗಿ ಬೇಯಿಸಿದುದು : "ಶ್ರಿತಂ ವಿಪಕ್ವಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೨-೨). [ಸಂ.]

ವಿಪಕ್ಷ (ಗು). ೧. ಎದುರುಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ; ವಿರೋಧಿಯಾದ : ಉದಾರವೀರಚರಿತನಿರತಕದನಕರ್ಕಶಕ್ಷತ್ರಿಯಂಗೆ ವಿಪಕ್ಷಕ್ಷತ್ರಿಯಪರಾಕ್ರಮಾಕರ್ಣನೋದೀರ್ಣಕ್ರೋಧದೊಳಳೀಕಭ್ರುಕುಟಿಯುಂ . . . ತಕ್ಕುದಲ್ತು (ಆದಿಪು. ೧೪-೮೧ ವ) ; ತನ್ನಂಬು ಸಂಹಾರಂ ಮಾಡೆ ವಿಪಕ್ಷಸೈನಿಕಮನಂಭೋಜಾಕ್ಷನೇಸಾಡಿದಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೯-೭೮). (ನಾ). ೨. ವಿರುದ್ಧವಾದ ಗುಣ : ಉಪಶಮಮುಮಂ ತೀವ್ರತೆಯುಂ ವಿಪಕ್ಷಮಿತರೇತರೋಕ್ತಿ ಯಿಂದವನಾ ಭೂಮಿಪನಾಂತು ಮಧ್ಯಮಂ ಲೋಕಪಾಲನಾದಂ ಗಡಂ ಮಹೀಮಂಡಳದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೨೪). ೩. ವೈರ ; ಶತ್ರುತ್ವ : ಬನದ ಪಕ್ಷಿಗಳಿ ವಿಪಕ್ಷಂ ಸ[illegible]ಪುಲಾಗದು (ಬಸವು. ೪೫-೪೪). ೪. ವಿರೋಧಿ ; ಶತ್ರು : ನಿಮಿಷದಲಿ ಕಂದೆಱೆದನಂತಃಶ್ರಮದ ಝಳವಡಗಿತು ವಿಪಕ್ಷಭ್ರಮಣಚೇತೋಭಾವಭವನದ ಮುಖವಿಕಾಸದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೭-೧೪); ತರಕ್ಷುರಾಕ್ಷಸವಿಪಕ್ಷವಳಕ್ಷಸರಕ್ಷದೇಹ (ರಾಜಶೇ. ೧-೧೦). ೫. ಹಗೆಗಳ ಪಕ್ಷ ; ಎದುರುಪಕ್ಷ ; ಪ್ರತಿಪಕ್ಷ : ಕಡಿದು ವಿಪಕ್ಷಮನಿಂದ್ರಂ ಕಡಿವಂತೆ ಕುಲಾದ್ರಿಪಕ್ಷಮಂ ತೋಳ್ವಲಮಂ ಪಡೆದಂ ಪರಪ್ರತಾಪಾ (ಪಂರಾಮಾ. ೧-೧೩೮) ; ಪಕ್ಷ ವಿಪಕ್ಷವೆಂದು ಪರಿಭಾವಿಸದೇತೆಱದಿಂ ಪರೋಪಕಾರಕ್ಷಮರಾಗಿ ಪುಟ್ಟಿದವರುಳ್ಳೊಡೆ . . . ವಂದಿಸಿ ಬಣ್ಣಿಸುವೆಂ (ನಳಚಂ. ೫). ೬. ರೆಪ್ಪೆ ತೆರೆದಿರುವಿಕೆ. ೫,೬: ಜನಪ ಕೇಳುಪಲಾಲಿತಾಂಜನವೆನೆ ಜಿತಾಕ್ಷ ವಿಪಕ್ಷವಾದವು . . . ವರ ಪಾಂಚಾಲನಂದನೆಯ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೧೩-೨೦). ೭. ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು ; ಪ್ರತಿವಾದಿ. ೮. ಪಕ್ಷಪಾತವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ತಾಟಸ್ಥ್ಯ. ೯. ಚಾಂದ್ರಮಾನದ ತಿಂಗಳಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಕ್ಷದಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಬದಲಾದ ದಿನ. [ಸಂ.]

ವಿಪಕ್ಷತ್ವ (ನಾ). ೧. ಎದುರು ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿರುವಿಕೆ ; ಶತ್ರುತ್ವ. ೨. ರೆಕ್ಕೆಗಳಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. ೧,೨ : ನೆಗಟ್ಟುದ್ದಂಡತೆ ಕಂಟಕಸ್ಥಿತಿಸರೋಜವ್ರಾತದೊಳ್ ರಾಜಲೀಲೆ ಗುರುಸ್ಫೂರ್ತಿ ನಭೋಗ್ರದೊಳ್ ಚಪಲತಾಸಂಗಂ ವಿಪಕ್ಷತ್ವ [ಪಾಠಾಂ. ವಿಪತ್ಪಕ್ಷ] ಮದ್ರಿಗಳೊಳ್ . . . ಒಪ್ಪುಗುಮುರ್ವೀಶರೊಳೊಪ್ಪದೆಂದೆನಿಸಿದಂ ತನ್ನೇಟ್ಗೆಯಿಂ ಪದ್ಮಜಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೫೬). [ಸಂ. (ವಿ + ಪಕ್ಷತ್ವ ; ವಿಪಕ್ಷ + ತ್ವ)]

ವಿಪಕ್ಷಪಾತ (ನಾ). ಶತ್ರುಗಳ ನಾಶ ; ವೈರಿಗಳ ಧ್ವಂಸ : ಆಳು ಹಿರಿದಿದ್ದೇನು ಫಲ ಹೀಹಾಳಿದ್ದೈವಕೆ ಬೇಱೆ ಪರಿಯ ವಿತಾಳವಿಲ್ಲ ವಿಪಕ್ಷಪಾತದೊಳೆಂದನಂಧನೃಪ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೫-೭). [ಸಂ.]

ವಿಪಕ್ಷಿ (ನಾ). ೧. ಎದುರಾಳಿ ; ಹಗೆ ; ಶತ್ರು : ಅಕ್ಷದ್ಯೂತದಿನೆನ್ನ ವಿಪಕ್ಷಿಗೆ ಸೋಲ್ತೆಂ ಮದೀಯರಾಜ್ಯವಂ (ನಳಚಂ. ೭೫೩). ೨. ವಿಶೇಷ ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ, – ಹಕ್ಕಿ : ಹಂಸ ಚಕ್ರವಾಕ ಬಳಾಕ ವಿಪಕ್ಷಿಗಣಂಗಳ್ ನೀರೊಳಗಾಡುತ್ತುಂ ಮುಲುಗುತ್ತುಂ (ಪಡ್ಮರಾ. ೫೪-೨೧). [ಸಂ. ವಿಪಕ್ಷಿನ್]

ವಿಪಣ (ನಾ). ೧. (ವಸ್ತುಗಳ) ಮಾರಾಟ ; ವಿಕ್ರಯ ; ಬಿಕರಿ : "ವಿಪಣಃ, ವಿಕ್ರಯಃ - ೨ ಮಾರುವವರ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೯೮). ೨. ಅಂಗಡಿ ಬೀದಿ ; ಮಾರುಕಟ್ಟೆ. [ಸಂ.]

ವಿಪಣಿ (ನಾ). ೧. ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಮಾರುವ ಸ್ಥಳ ; ಅಂಗಡಿ ; ಮಳಿಗೆ : ಪೂಜ್ಯವಣಿಗ್ವರರಿಂ ನಿರಂತರಂ ನಿಯತದೊಳೊಪ್ಪುಗುಂ ವಿಪಣಿವಿಶ್ರುತಸುಂದರ ವೀಥಿವೀಥಿಯೊಳ್ (ನಳಚಂ. ೬೩೫). ೨. ಅಂಗಡಿಗಳಿರುವ ಬೀದಿ ; ಮಾರುಕಟ್ಟೆ : ಪಣಗಣದಿನಣಿಯರಮವಂ ನಗುತೆ ಪರದರೊಪ್ಪಿದರಾ ವಿಪಣಿಯೊಳುದ್ಧತತೇಜದಿಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೭೭). ೩. ಮಾರಾಟ ಮಾಡುವ ಸರಕು, – ವಸ್ತು. ೪. ವ್ಯಾಪಾರ ; ವ್ಯವಹಾರ. [ಸಂ.]

ವಿಪಣಿಕ (ನಾ). ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುವವನು ; ವರ್ತಕ : "ಬಣಂಜಿಗುವಮ ವಿಪಣಿಕಂ ನೈಗಮಂ ವಣಿಜನಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೨-೧). [ಸಂ.]

ವಿಪಣಿಪದ (ನಾ). ಅಂಗಡಿಗಳಿರುವ ಬೀದಿ ; ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ; ಪೇಟೆಬೀದಿ : ಜಳಧಿಯನಗಸ್ತ್ಯನೀಂಟಲ್ ತೊಳಗಿದಪುವು ತಳದೊಳಖಿಳನಾನಾರತ್ನಂಗಳೆನಲ್ಕೆ ಸಕಲರತ್ನಂಗಳ ಪಸರದಿನೆಸೆದುವಲ್ಲಿ ವಿಪಣಿಪದಂಗಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೯೩). [< ಸಂ. ವಿಪಣಿಪಥ]

ವಿಪಣಿಮಾರ್ಗ (ನಾ). = ವಿಪಣಿಪದ : ಆ ವಿಲಾಸಿನೀನಿವಾಸಕ್ಕೆ ಆಸನ್ನಮೆನಿಪ ವಿಪಣಿಮಾರ್ಗದೊಳ್ . . . ನನೆಯಂಬುಗಳ್ಗೆ ಬೆರಲೆತ್ತುವರಲ್ಲಿಯ ಮಾಲೆಗಾರ್ತಿಯರ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೫೮) ; ಪುರದ ಸಿರಿಯನವಲೋಕಿಸುತ್ತುಂ ವಿಪಣಿಮಾರ್ಗಂಬಿಡಿದು ನಡೆತಂದು . . . ಬಿಸರುಹಾಕ್ಷಂ ನವರತ್ನಖಚಿತಸಿಂಹಾಸನದೊಳ್ ಸುಖಾಸೀನನಾಗಿ (ಜಗಾವಿ. ೧೬-೮೮ ವ). [ಸಂ.]

ವಿಪತಾಕ (ನಾ). ೧. ಗರುಡಲಾಂಛನವುಳ್ಳ ಧ್ವಜ. ೨. ಗರುಡಲಾಂಛನವುಳ್ಳ ಧ್ವಜವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು ; ವಿಷ್ಣು : ಅಮದಂ ಪಿತಾಮಹಂ ವೀತಮಲಂ ಮದನಾರಿ ಮೂಕನಾ ವಿಪತಾಕಂ . . . ದಾಮನಂದಿ ಮುನಿಸನ್ನಿಧಿಯೊಳ್ (ಎಕ. VII(R). ನಾಗಮಂ. ೧೧೮-೪೮ ; 1177). [ಸಂ. ವಿಪತಾಕಾ]

ವಿಪತ್ಕಾಲ (ನಾ). ಕಷ್ಟದ ಸಮಯ ; ಆಪತ್ಕಾಲ : ವಿಪತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆದವನೇ ನಂಟ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ವಿಪತ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಕೇಡು ; ಕಷ್ಟ ; ಆಪತ್ತು : ಬಗೆಯದೊಳಕೆಯ್ವುದೆನ್ನಯ ಪಗೆಯಂ ಸಂಪತ್ತಿಯಂ ನಿರಂತರಮೆಂಬುಬ್ಬೆಗದಿಂ ವಿಪತ್ತಿ ನೋಡದು ನಗರ ವಣಿಗ್ವಾಟಕೋಟಿಯಂ ಮಱೆದಂದುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೧೨೮) ; ಘನಪರಿಭವವಹುದು ತಪ್ಪದು ವಿಪತ್ತಿ (ತಿಮ್ಮಶಾಂ. ೪-೨೫). ೨. ಸಾವು; ಮರಣ : ಖರನ ವಿಪತ್ತಿಯೊಳ್ ವಿಕಲನಾದನೆ (ಪಂರಾಮಾ. ೯-೧೫೬). ೩. ನಿಲುಗಡೆ ; ಕೊನೆ ; ಮುಕ್ತಾಯ. ೪. ದುರ್ದೈವ ; ದುರಾದೃಷ್ಟ. [ಸಂ.]

ವಿಪತ್ತು (ನಾ). = ವಿಪತ್ತಿ ೧ : ಪಾಂಡುಸುತರಿಂಗೆ ಬಹ ವಿಪತ್ತುಗಳೊಳಗಿದೊಂದೇ ಕಳಶವಾದುದಲ (ಕುಮಾ.ಕ. ೩-೨೭) ; ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಈವೊಳಗಾಗಿ ಅನೇಕ ಸಂಕಟ ಮತ್ತು ವಿಪತ್ತುಗಳನ್ನು ಕಂಡುಕೊಂಡಿದ್ದೇನೆ (ಹೇಮಂತ. ೨೮೧) ; ವಿಪತ್ತು ಬಂದರೂ ಆಪತ್ತು ಬಿಡಲಿಲ್ಲ (ಗಾದೆ). [< ಸಂ. ವಿಪದ್]

ವಿಪಥ (ನಾ). ತಪ್ಪುಹಾದಿ ; ಅಡ್ಡದಾರಿ : "ವ್ಯಧ್ವಃ, ದುರಧ್ವಃ, ವಿಪಥಃ, ಕದಧ್ವಾನ್, ಕಾಪಥಃ — ೫ ಕೆಟ್ಟದಾರಿ, ಕೀಳುಹಾದಿ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೯೭). [ಸಂ.]

ವಿಪದಕಂಪಿತ (ಗು). ಕಷ್ಟಕ್ಕೆ ನಡುಗದ ; ಆಪತ್ತಿಗೆ ಕದಲದ ,—ಚಲಿಸದ : ವಿಪದಕಂಪಿತ ಪರಮವಿಜ್ಞಾನೈಕಬುದ್ಧಿಯಲಹವು ಸಿದ್ಧಿಗಳು (ತಿಮ್ಮಕಾಂ. ೬-೪). [ಸಂ.]

ವಿಪದೆ (ನಾ). ದುರ್ದೈವ ; ದುರಾದೃಷ್ಟ : ಸ್ವಪದದಲಿ ಮಗನನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿ ವಿಪದೆಗಂಜದೆ ಮುನಿಗಳಂತೆಯೆ ಸಪದಿ ವನವಾಸಕ್ಕೆ ಹೊರಡಲು (ರಘುವಂ. ೭೮-೧೧). [ಸಂ. ವಿಪದಾ]

ವಿಪದ್ವಿದ್ರಾವಣ (ನಾ). ಕಷ್ಟಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವನು ; ತೊಂದರೆಗಳನ್ನು ನಿವಾರಿಸುವವನು : ಕರಂ ಪೆಂಪುವೆತ್ತನುದಾತ್ತಸ್ಥಿತಿಯಿಂ ಸುಹೃಜ್ಜನವಿಪದ್ವಿದ್ರಾವಣಂ ದೇವಣಂ (ಎಕ. VII(R), ನಾಗಮಂ. ೬೪-೫೯ ; 1145). [ಸಂ.]

ವಿಪನ್ನ (ಗು). ೧. ಅಡ್ಡಮಾರ್ಗ ಹಿಡಿದ ; ತಪ್ಪುದಾರಿಗೆ ಹೋದ. ೨. ಕಷ್ಟಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಾದ ; ಆಪತ್ತಿಗೊಳಗಾದ ; ತೊಂದರೆಗೆ ಸಿಲುಕಿದ : ಅಧ್ವಧಾಗಾರ ವಿಪನ್ನಖಿನ್ನಗೃಹಿಣೀನಿಶ್ವಾಸದಿಂ ಕೂಡೆ ತೂಳಿದುವಾವಾಸಪರಿಕ್ರಿಯಾಕುಲವಧೂವಕ್ತ್ರೋಜದೊಳ್ ಬಿಟ್ಟು ಸೇರಿದುವು . . . ವಾರ್ಬಿಂದುಗಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ४-४೦). ೩. ದುರ್ಬಲಗೊಂಡ ; ಕುಗ್ಗಿದ ; ಸೋತ. ೪. ನಾಶವಾದ ; ಅಳಿದ. ೫. ಸತ್ತ ; ಗತಿಸಿದ : ಕೊಳುಗುಳವನ್ನೋಡಲ್ ಚಕ್ರಪಾಣಿಯುಂ ತನ್ನ ಸಹೋತ್ಪನ್ನರುಮೊಡವರೆ ಬಂದು ವಿಪನ್ನೋಗ್ರಾರಾತಿವರ್ಗವಾಹವಧರೆಯಂ ಎಯ್ದಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧೪-೨). ೬. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದ ; ಚ್ಯುತವಾದ. (ನಾ). ೭. ಹಾವು ; ಸರ್ಪ. ೮. ದುರ್ಗತಿಯಲ್ಲಿರುವವನು ; ದುರ್ದೆಸೆಯಲ್ಲಿರುವವನು : ಮುನ್ನ ನಾರಾಯಣಿಯೆನಿಪುದೀ ಕನ್ನಿಕೆಯ ಹೆಸರೊಬ್ಬ ಗುಣಸಂಪನ್ನ ಮುನಿಪನ ವಧು . . . ತನ್ನ ಪತಿ ಪರದೈವವೆಂದು ವಿಪನ್ನನನು ಕೊಂಡಾಡುತಿರ್ದಳು (ಕುಮಾ.ಆ. ೧೭-೪೩). [ಸಂ.]

ವಿಪನ್ನತೆ (ನಾ). ೧. ಕಷ್ಟ ; ತೊಂದರೆ ; ತೊಡಕು : ರನ್ನದ ಮಳೆಯಿಂ ದಿಳೆಯ ವಿಪನ್ನತೆ ಗರ್ಭಾವತಾರದಿಂದಱುದಿಂಗಳ್ ಮುನ್ನಮನೆ ಪೋಯ್ತು (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೧-೧೨೦). ೨. ಇಲ್ಲದಿರುವ ಸ್ಥಿತಿ ; ಶೂನ್ಯತೆ : ಇನ್ನವರಂ ಸುತಜನ್ಮವಿಪನ್ನತೆ ಭವದೀಯ ಸತಿಯೊಳಾಯ್ತುದಯಿಸಿದಪ್ಪಂ ನಿಜಕುಲದೀಪಕಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೩-೬೯). [ಸಂ. ವಿಪನ್ನತಾ]

ವಿಪನ್ನಪೀಡಿತೆ (ನಾ). ಆಪತ್ತಿನ ಹಿಡಿತಕ್ಕೆ ಒಳಗಾದವಳು ; ಕಷ್ಟಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಾದವಳು : ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಲೀಲಾಸಮೇತೆಯಾಗಿಯುಂ ವಿಪನ್ನಪೀಡಿತೆಯಂತೆಯುಂ . . . ಇರ್ಪಿನೆಗಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೩-೫೦ ವ). [ಸಂ. ವಿಪನ್ನಪೀಡಿತಾ]

ವಿಪರಿಪರಿಧಾನ (ಗು). ಸುತ್ತಲೂ ಆವರಿಸಿದ, — ಬಳಸಿದ : ಶಿವಶಿವಾ ಪವಡಿಸಿತೆ ಚತುರರ್ಣವವಿಪರಿಪರಿಧಾನ ಪೃಥ್ವೀಧವನ ಬಾಳಿಕೆ ನೀರೊಳು (ಕುಮಾ.ಗ. ४-೮). [ಸಂ.]

ವಿಪರೀತ (ಗು). ೧. ಅಡ್ಡದಾರಿಗೆ ತಿರುಗಿದ ; ತಪ್ಪುಹಾದಿಗೆ ಹೊರಳಿದ. ೨. ವಿರುದ್ಧವಾದ ; ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ : ನಿಗಮಸಂಸ್ಥಿತವಾಸ್ತು ರಚನಾದಿಗಳ ನಾಯವ್ಯಯ ತಾರಾದಿಗಳ ರಾಶಿಗ್ರಹಬಲದ ವಿಪರೀತಯೋಗದಲಿ . . . ಕೇಡಿಗನು ಕೃತ್ರಿಮರಚನೆಯಲಿ ಮಾಡಿಸಿದನರಮನೆಯ (ಕುಮಾ.ಆ. ೮-೬೮). ೩. ತಿರುವು ಮುರುವಾದ ; ಹಿಂದುಮುಂದಾದ. ೪. ಅತ್ಯಧಿಕವಾದ : ದೀರಕ್ಕನು ದಂದರಹಾಳಿ. ವಿಪರೀತ ವೆಚ್ಚವನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕವಳು (ನೀತಿಮಂ. ix, ೩೨) ; ದೇಸಾಯದ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೂ ನೀರು ನುಗ್ಗಿ ಪ್ರವಾಹದಿಂದ ವಿಪರೀತ ನಷ್ಟ ಸಂಭವಿಸುತ್ತದೆ (ವನದಿ. ೨೪). ೫. ವಿಲಕ್ಷಣವಾದ ; ಅಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ : ಭವಹರಂ ತಾಂ ತಮ್ಮಡಿಗೆ ತೋಱುವೆನೆನುತ ತತ್‌ಕ್ಷಣದೊಳಗೆ ನೋಡುವಡೆ ವಿಪರೀತ ತ್ರಿನೇತ್ರಂ ಭರಿತವಾಗಿರ್ದ ಒಂದು ಮುಖಮಂ ಧರಿಸಿ (ಬಸವಪು. ೧೦-೪೫). (ನಾ). ೬. ವಿರುದ್ಧವಾದುದು ; ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದುದು : ಪೃಥಕ್ಕನೆಂಬೊಂ ವಕ್ತೃರಾಗದ್ವೇಷ ವಶಗತನಾ ಧರ್ಮಾರ್ಥವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಂ ವಿಪರೀತಮಾಗಿ ಪೇೞೆಯುಮದಂ ಯಥಾವಸ್ಥಿತಧರ್ಮಸ್ವರೂಪಮಂ ಕೈಕೊಳ್ಳೊಂ (ಚಾವುಂಪು. ೭) ; ಚರದೊಳ್ ಕೂಡಿರೆ ಚಂದ್ರನರ್ಥಚಯಮಂ ಮಿತ್ರತ್ವಮುಂ ನಿಲ್ಲದಸ್ಥಿರನಕ್ಕುಂ . . . ತದ್ವಿಪರೀತಮಪ್ಪ ಗುಣಮಂ ಕೆಯ್ಕೊಳ್ಗುಂ (ಜಾತಕ. ೧೪-೮). ೭. ಹಿಂದುಮುಂದಾಗಿರುವ ಸ್ಥಿತಿ ; ತಿರುವು ಮುರುವು : "ವಿಪರೀತಂ, ಪರಾಚೀನಂ — ಈ ೨ ಹಿಂದುಮುಂದಾಗುಹ" (ಹಲಾಯು. ೧೨೫-೭೨). ೮. ವಿರೋಧಿ ; ವೈರಿ : ಕಲಿಗೆ ವಿಪರೀತಂಗಹಿತರ್ಕ್ಕಳ್ ಕೆಟ್ಟರ್ ಮೇಣ್ ಸತ್ತರ ವಿಚಾರಂ (ಇಸಿ. X, ೬೧-೧೦ ; ಸು. 700). ೧೦. ಆಧಿಕ್ಯ ; ಹೆಚ್ಚು : ವಿಪರೀತಮಾದ ಮೃಗಕುಲದುಪದ್ರಮಂ ನಿಮಗೆ ದಂಡಪಾಶಾದಿಗಳಿಂದಪಹರಿಸುಗುಂ (ಪಂಚಾಮೂ. ೧-೭೨) ; ಈ ಪರತಂತ್ರಜೀವಿಗಳ ಹಾವಳಿ ಆಫ್ರಿಕಾಖಂಡದಲ್ಲಿ ವಿಪರೀತ (ಪರಜೀ. ೨೫). ೧೧. ಅಸಾಧಾರಣವಾದುದು : ವಿಪರೀತದ ಪುಣ್ಯನಿದಂ ಕೃಪೆಯಿಂ ಸಾರಿರ್ದ ವೈಶ್ಯವಂಶಲಲಾಮಂ ಸುಪರೀಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ ವೈದ್ಯರಿನವಹರಿಸಿದಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೨-೫೬) ; ವಿಪರೀತಮವನ ಚರಿತಂ ತಪಮಧಿಕಂ (ಶಬಶಂ. ೨-೧೦೯). ೧೨. ಅಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದುದು ; ವಿಲಕ್ಷಣವಾದುದು : ಪುರದ ತಿರುವೀಧಿಯೊಳೇನಂ ಬಿನ್ನವಿಪನದೊಂದಾಶ್ಚರ್ಯವದೊಂದು ಕೌತುಕವದೊಂದು ವಿಪರೀತಂ ಚಿತ್ರಸು (ನಂದಿರ. ೨-೩೯) ; ಇಂತಹುದುಂಟೆ ವಿಪರೀತ ಎಂದುವಱಿಯವು ಕೇಳ್ದು (ಬಸವು. ೩೯-೪೦). ೧೩. ತಪ್ಪಾದುದು ; ತಪ್ಪು : ವಾಚಕನೋಲೆಯರ್ಥಮನಱಿಯದೆ ವಿಪರೀತಮಾಗಿಂತೆಂದು ಬಾಚಿಸಿದನ್ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೬೫-೧೭). ೧೪. ಸುಳ್ಳು ; ಅಸತ್ಯ. ೧೫. ಪಕ್ಷಿಗಳಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತವಾದುದು. ೧೬. ವಿರುದ್ಧವಾದ ವರ್ತನೆ. ೧೫, ೧೬ : ವಿಪರೀತನಲ್ಲದ ಕುಜನ್ಮನಲ್ಲದ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷವೆಂಬುದು . . . ಧರೆ ದುಮ್ಮನ ನಾಗದೇವನಂ (ಎಕ. V. ಅರಸೀ. ೨೮-? ; 1171). ೧೭. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಅರ್ಥಾಂತರನ್ಯಾಸಾಲಂಕಾರದ ಎಂಟು ಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಅಸಂಬದ್ಧ ಅಥವಾ ಅಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಗುಣದ ಕಲ್ಪನೆ : ಪರಿತಾಪಮನೆನಗೆ ನಿಶಾಕರನಾಗಿಸುಗುಂ ವಸಂತಸಮಯಾನುಗತಂ ಸುರಭಿಸಮಯೋದಿತಹಿಮಕರನಬಲಂ ಪಡೆವನೆಂಬುದಿದು ವಿಪರೀತಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೩೩). [ಸಂ.]

ವಿಪರೀತಕ (ಗು). ೧. ವಿರುದ್ಧವಾದ ; ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ. (ನಾ). ೨. ವಿರೋಧಿ ; ಎದುರಾಳಿ. ೩. ಹಕ್ಕಿಗಳಿಂದ ಸುತ್ತುವರಿಯಲ್ಪಟ್ಟುದು. ೨, ೩ : ವಿಪ್ರಕೀರ್ತರ ಕಟಕನುದ್ಧದ್ ದ್ವಿಪಹ[ರಿ]ಮಹಿಷೀನಿಷೇವ್ಯನುನ್ನತಪಾದಂ ನೃಪನೀತಶ್ರೀಫಲದಂ ವಿಪರೀತಕನಪ್ಪನಂತು ಭೂಭೃನ್ನಾಥಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೧೦). [ಸಂ.]

ವಿಪರೀತಕಲ್ಪನ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಅಸಂಬದ್ಧವಾದ ಕಲ್ಪನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪದದ ದೋಷ : ಅಸಮರ್ಥಮಪ್ರತೀತಂ ವಿಸಂಧಿ ವಿಪರೀತಕಲ್ಪನಂ ಕಷ್ಟಂ ನೀರಸಮೆಂದು ದೋಷಮಿವು ಸಮನಿಸುಗುಂ ಪದದೊಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೪೩೫). [ಸಂ.]

ವಿಪರೀತಕಲ್ಪನೆ (ನಾ). = ವಿಪರೀತಕಲ್ಪನ : ಅಸದರ್ಥಂ ವಿಪರೀತಕಲ್ಪನೆಯುಭವ್ಯಂ ದುಷ್ಕರಂ . . . ಅನೋಜೆಯೆಂಬವಿನಿತುಂ ದೋಷಂಗಳಷ್ಟಾದಶಂ (ಛಂದೋಂಬು. ಪರಿ. ೧೦೦-೧) [ಸಂ. ವಿಪರೀತಕಲ್ಪನ]

ವಿಪರೀತಗತಿ (ನಾ). ೧. ಕೆಟ್ಟಗತಿ ; ದುರ್ಗತಿ : ನಿನ್ನನೀ ರಥದಿಂದ ನಿಪತನಂಗೆಯ್ದೊಡೆ ತನಗೆ ಪರಲೋಕದೊಳ್ವಿಪರೀತಗತಿಯಾಗದಿರ್ಪುದೆ ಪೇಳ್ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೪-೧೩). ೨. ವಿಚಿತ್ರವಾದ ಸ್ವಭಾವ ,—ವರ್ತನೆ : ಅಳುವವರ ನಗಿಸುವುದು ನಗುವರನಳಿಸುವುದು ಗೆಲಿದವರ ಸೋಲಿಸಿ ಗೆಲಿಸುವುದು ಸೋತವರನೀ ವಿಪರೀತಗತಿ ವಿಧಿಗೆ (ಕುಮಾ.ಕ. ೧೨-೩). ೩. ಅಪಾಯಕಾರಿಯಾದ ರೀತಿ : ಎರಡು ಜಾತ್ಯಶ್ವದ ಮಱಿಗಳಂ ಕೊಂಡು ಒಂದಂ ರಾಜವಾಹನಮಾಗೆ ಸಮೆದುಮೊಂದಂ ವಿಪರೀತಗತಿಯೊಳ್ ಸಮೆದುಂ ವರಾಂಗನ ಪೆರ್ಗಡೆಯೊಳ್ ಸಮಕಟ್ಟಿದೊಡೆ (ಜೀವಸಂ. ೫೩-೮). [ಸಂ.]

ವಿಪರೀತಚರಿತ (ನಾ). ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಆಚಾರವುಳ್ಳವನು : ಅಘಟಿತಘಟಿತರು ವಿಪರೀತಚರಿತರು ಕೂಡಲಸಂಗನ ಶರಣರು ನಡೆದ ದಾರಿ ಭಯ ಕಾಣಿರಣ್ಣಾ (ಬಸವ. ೧೪೭). [ಸಂ.]

ವಿಪರೀತಚಿತ್ತ (ನಾ). ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು : ದಶಾನನುಮವರ

ಬವರಮಂ ನೋಡಲೆಂದು ಬರುತ್ತುಂ ನಿಮ್ಮಂ ಕಂಡು ವಿಪರೀತಚಿತ್ತನಾಗಿ ಕೈದುಗೆಯ್ಯದೆ ಕೈತವದಿಂ ರಘುವೀರನನಗಲ್ಚಿ ನಿಮ್ಮನುಯ್ಯುದುಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೧-೧೨೦ ವ). [ಸಂ.]

ವಿಪರೀತತೆ (ನಾ). ೧. ವಿಲಕ್ಷಣತೆ : ಕತೆಯೊಳಗಜಿಯದೆ ವಿಪರೀತತೆಯಿಂದಂ ಪೇಟ್ದ ಕೃತಿಗಳ್ಗೆ ಪುರಾಣಸ್ಥಿತಿಯೊಳೆ ಕವಿರತ್ನನಿನ್ನತಮಾದುದು ಸಗರಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಚರಿತಂ (ಅಜಿಪು. ೧೨-೨೮). ೨. ವ್ಯತ್ಯಾಸ ; ಭಿನ್ನತೆ : ತನಗೆ ಮತ್ತು ತನ್ನಂಥ ಇತರರಿಗೆ ಅಂಥ ಪರಿಸ್ಥಿತಿವಿಪರೀತತೆ ಏಕೆ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಿಲ್ಲ (ಪುನರು. ೨೮೪). ೩. ವಿರೋಧ ; ವೈರ ; ದ್ವೇಷ : ಆದಿಕವಿ ಪಂಪನೆಂದನುವಾದಿಸEಸಿತೆವಾದಿಸಿ ವಿರೋಧಿ ವಿಪರೀತತೆ ಯಿಂದೋದೆ ವಿಲೋಮದೆ ಪೆಸರಂ ಮೇದಿನಿಯೊಳವನ ಪೆಸರೆ ಪೆಸರ್ವಡೆ ದೆಸಗುಂ (ಧರ್ಮನಾ. ೧-೩೭). ೪. ಹಕ್ಕಿಗಳಿಂದ ಬಳಸಲ್ಪಡುವಿಕೆ ; ಪಕ್ಷಿಸಮೂಹದಿಂದ ಸುತ್ತುಗಟ್ಟಲ್ಪಡುವಿಕೆ. ೩,೪ : ವಿಪರೀತತೆ ವನದೊಳ್ ಪರಿಕಿಪೊಡಂ ತಾಂ ರಾಜಬಾಧೆ ತಾವರೆಗೊಳದೊಳ್ ಚಪಳತೆ ಲಲನಾ ನಯನಸಮುಪಚಯದೊಳ ಮಲ್ಲದಂತದಿಲ್ಲಾ ನಾಡೊಳ್ (ಧಾಧಪು. ४-೨೨). [ಸಂ. ವಿಪರೀತತಾ]

ವಿಪರೀತಾರ್ಥ (ನಾ). ಬೇರೆಯಾದ ಅರ್ಥ ; ವಿರುದ್ಧವಾದ ಅರ್ಥ : ಶ್ರುತಿಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಂ ಮಾಟ್ಪಲ್ಲಿ ವಿಪರೀತಾರ್ಥಮನಾತನೊಲ್ದೆಸಗಲ್ (ದಿವ್ಯಚ. ೧೦-೧೦). [ಸಂ.]

ವಿಪರ್ಯಯ (ಗು). ೧. ತಲೆಗೆಳಗಾದ ; ಬುಡಮೇಲಾದ. ೨. ವಿರುದ್ಧವಾದ ; ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ. (ನಾ). ೩. ಅಡ್ಡಿ ; ವಿರೋಧ : "ವ್ಯತ್ಯಯಃ, ವಿಪರ್ಯಾಸಃ, ವೈಪರೀತ್ಯಂ, ವಿಪರ್ಯಯಃ - ಈ ೪ ವಿಪರೀತಂ ಮಾಡುಹ" (ಹಲಾಯು. ೧೨೦-೪೪). ೪. ಹಗೆತನ ; ವೈರ. ೫. ನಾಶ ; ಹಾಳು. ೬. ವಿಪತ್ತು ; ಕಷ್ಟಕಾಲ. ೭. ದುರ್ದೈವ ; ದುರಾದೃಷ್ಟ. ೮. ನಷ್ಟ ; ಹಾನಿ. ೯. ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. ೧೦. ಬದಲಾವಣೆ ; ವ್ಯತ್ಯಾಸ : ನಿತ್ಯಪರೀಕ್ಷಣಸ್ಥಳವಿಪರ್ಯಯಪ್ರತಿಪತ್ತಿ ದಾನಂಗಳಿಂ ನಿಯೋಗಿಗಳಂ ಕಾಮದುಘರ್ ಮಾಡಿಯುಂ . . . ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಮಂ ನಿಷ್ಕಂಟಕಮುಂ ನಿರಾತಂಕಮುಂ ನಿಜಾಯತ್ತಮುಮೆನಿಸಿದಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೨-೭೧) ; ರಾಜ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ ಪದಗಳ ವಿವರಣೆ ವೈಜ್ಞಾನಿಕವಾಗಿಯೇ ಇದೆ. ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ, ಉತ್ತರಪಕ್ಷ, ಏಕಾಂತ ಪದನಿರ್ಧಾರದಲ್ಲಿ ವಿಪರ್ಯಯ . . . ಅನಾಗತವೀಕ್ಷಣ ಇವುಗಳ ಅರ್ಥಪ್ರಯೋಗಗಳು ಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ವಿಧವಿಧವಾಗಿವೆ (ಭಾರದ. ೩೭೯). ೧೧. ವಿನಿಮಯ ; ಪರಸ್ಪರ ಕೊಡುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. ೧೨. ತಪ್ಪು; ಅಪರಾಧ. ೧೩. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಅರ್ಥಾಂತರನ್ಯಾಸಾಲಂಕಾರದ ಎಂಟು ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ತನ್ನ ಸ್ವಭಾವಕ್ಕೆ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡುವಿಕೆ : ಸಕಲವ್ಯಾಪಿವಿಶೇಷಪ್ರಕಾಶಕಂ ಯುಕ್ತಕಾರಿ ಯುಕ್ತಾಯುಕ್ತಂ ಪ್ರಕಟಶ್ಲೇಷ ವಿರುದ್ಧಾತ್ಮಕಂ ವಿರುದ್ಧಂ ವಿಪರ್ಯಯಂ ಯುಕ್ತಾರ್ಥಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೨೯). ೧೪. [ತತ್ತ್ವಶಾ] ಅಂತಃಕರಣವೃತ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತುವಾಗಿ ಗ್ರಹಿಸುವಿಕೆ : ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತುವಾಗಿ ಗ್ರಹಿಸುವಂತಹ ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿ ವಿಪರ್ಯಯ (ಹಿಂದಸಾ. ೧೦೩) ; ಪ್ರಮಾಣ, ವಿಪರ್ಯಯ, ವಿಕಲ್ಪ, ನಿದ್ರೆ, ಸ್ಮೃತಿ – ಈ ಐದೂ ಅಂತಃಕರಣವೃತ್ತಿಗಳು (ಭಾರದ. ೧೨೭). ೧೫. [ಜೈನ] ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನ : ಸಂಶಯ ವಿಪರ್ಯಯ ಸಾವದ್ಯಾನವದ್ಯವಸಾಯಸ್ವಭಾವರಹಿತಮಾಗಿ ಜೀವಾದಿಪದಾರ್ಥ ಯಾಥಾತ್ಮ್ಯಾ ವಗಮಂ ಸಮ್ಯಗ್ಜ್ಞಾನಂ (ಆದಿಪು. ೧೦-೭೩ ವ). [ಸಂ.]

ವಿಪರ್ಯಯವೃತ್ತಿ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ ಗುಣವುಳ್ಳ ಪ್ರಯೋಗ : ಅವಱ ವಿಪರ್ಯಯವೃತ್ತಿ ಪ್ರವಿಭಕ್ತವಿಕಲ್ಪಮಕ್ಕುಮುತ್ತರಮಾರ್ಗಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೫೫). [ಸಂ.]

ವಿಪರ್ಯಯೋಕ್ತ (ನಾ). ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಹೇಳಿದುದು : ನೆಗಟ್ದಲ್ಪಪ್ರಾಣಾಕ್ಷರ ನಿಗದಿತಮೇತದ್ವಿಪರ್ಯಯೋಕ್ತಂ ಶಿಥಿಲಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೬೪). [ಸಂ.]

ವಿಪರ್ಯಯೋಪಮ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಉಪಮಾಲಂಕಾರದಲ್ಲಿಯ ಒಂದು ಪ್ರಭೇದ ; ಉಪಮಾನವು ಉಪಮೇಯಗಳನ್ನು ತಿರುವು ಮುರುವು ಮಾಡುವ ಅಲಂಕಾರ : ನಿನ್ನ ಮುಖದಂತೆ ಕಮಳಮಿದುನ್ನಿದ್ರಂ ನಿನ್ನ ತಳದವೋಲಾರಕ್ತಂ [ನನ್ನಿಯನೀ] ಪಲ್ಲವಮನೆ ಸನ್ನುತರೂಪಿಂ ವಿಪರ್ಯಯೋಪಮಮಕ್ಕುಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೭೨). [ಸಂ. ವಿಪರ್ಯಯೋಪಮಾ]

ವಿಪರ್ಯಸ್ತ (ಗು). ೧. ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದಿದ ; ವ್ಯತ್ಯಾಸಗೊಂಡ. ೨. ತಲೆಕೆಳಗು ಮಾಡಿದ. ೩. ವಿರುದ್ಧವಾದ ; ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ : ಈ ಮೂರು ಅಭಾವವಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯವರು ವಿಪರ್ಯಸ್ತಬುದ್ಧಿಗಳು (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೧೦ ಅಡಿಟಿ). [ಸಂ.]

ವಿಪರ್ಯಸ್ತಿಕ (ನಾ). ಭುಜದ ಮೇಲೆ ಹೊದೆಯುವ ವಸ್ತ್ರ ; ಉತ್ತರೀಯ : "ವಿಪರ್ಯಸ್ತಿ[ಪಾಠಾಂ. ವಿಪರ್ಯಸ್ತ, ವಿಪರಿಸ್ತಿ]ಕಂ ಧೋತ್ರಮಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೭೭-೯). [ಸಂ. ವಿಪರ್ಯಸ್ತಿಕಾ]

ವಿಪರ್ಯಾಸ (ನಾ). ೧. ಅಡ್ಡಿ ; ವಿರೋಧ ; ತಡೆ : "ವ್ಯತ್ಯಯಃ, ವಿಪರ್ಯಾಸಃ, ವೈಪರೀತ್ಯಂ, ವಿಪರ್ಯಯಃ — ಈ ೪ ವಿಪರೀತಂ ಮಾಡುಹ" (ಹಲಾಯು. ೧೨೦-೪೪). ೨. ವ್ಯತ್ಯಾಸ ; ಅದಲುಬದಲು : ಗಣನಿಯಮವಿಪರ್ಯಾಸದೊಳೆಸೆವಡೆ ದೊಳ್ಪೆಸೆಯೆ ಮಾತ್ರ ಸಮನಾಗಿ ಗುಣಾಗ್ರಣಿಯ ಮತದಿಂದೆ ತಾಳದ ಗಣನೆ ಗೊಡಂಬಟ್ಟೊಡದುವೆ ರಘಟಾಬಂಧಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೩-೨೨೨). ೩. ತಪ್ಪು ; ಅಪರಾಧ. ೪. ಸಾವು ; ಮರಣ : ಪೂತನಾನಾಶಮನುಱೆ ಶಕಟೋದ್ಧದ್ವಿಪರ್ಯಾಸಮಂ ಮತ್ತಿಳೆಯೊಳ್ ವಾತಾದಿದೋಷಂ ಬಳೆಯದೆ ತರುಗಳ್ ಬಿಳ್ದುದಂ ನೋಡಿಂ (ವಿಷ್ಣುಪು. ೫-೨-೩೨). [ಸಂ.]

ವಿಪರ್ಯಾಸೋಪಮೆ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಉಪಮಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಪ್ರಭೇದ ; ಉಪಮಾನವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ ವಸ್ತುವನ್ನು ಉಪಮೇಯವಾಗಿ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ ; IP "ಉಪಮಾನವೆಂದು ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ ವಸ್ತುವನ್ನು ಉಪಮೇಯವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು 'ಪ್ರತೀಪಾಲಂಕಾರ'. ಪ್ರತೀಪವೆಂದರೆ ಪ್ರತಿಕೂಲವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಅರ್ಥ. ಉಪಮಾನವು ಉಪಮೇಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅಧಿಕಗುಣಶಾಲಿಯಾಗಿರುವುದು, ಹೀಗೆ ಅಧಿಕಗುಣಶಾಲಿಯಾದ ಉಪಮಾನವು ಉಪಮೇಯವಾಗಿಯೂ ನ್ಯೂನಗುಣಶಾಲಿಯಾದ ಉಪಮೇಯವು ಉಪಮಾನವಾಗಿಯೂ ವರ್ಣಿತವಾದಲ್ಲಿ ಈ ವರ್ಣನೆ ಉಪಮಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಕೂಲವಾದಂತಾಗುವುದು. ಇದನ್ನು ವಿಪರ್ಯಾಸೋಪಮೆಯೆಂಬುದಾಗಿ ಕಾವ್ಯಾವಲೋಕನಕಾರನು ಹೇಳಿರುವನು" (ಕೈಪಿಡಿ. ೨೫೯) : ವಿಪರ್ಯಾಸೋಪಮೆಗೆ : ಮೊಗಮಂ ತಾವರೆ ಕಣ್ಣನುತ್ಪಲದಳಂ ಆರಾಧಿಸಿ ಪೋಲ್ಪುವು (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೭೨). [ಸಂ. ವಿಪರ್ಯಾಸೋಪಮಾ]

ವಿಪಲ, ವಿಪಳ (ನಾ). (ಪಲದ ಆರನೆಯ ಒಂದು ಅಥವಾ ಅರುವತ್ತನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗದಷ್ಟು) ಅತ್ಯಲ್ಪ ಕಾಲ. ವಿಪಳ : ಇಂಥಾದೊಂದು ಪತ್ರದ ಎರಡೂ ಮೈ ಛಾಪಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಎರಡೂವರೆ ವಿಪಳ ಸಹ ಬೀಳಲಿಲ್ಲ (ಮುಂಬಯಿ. ४-೯೯). [ಸಂ.]

ವಿಪಶ್ಚಿಜ್ಜನ (ನಾ). ವಿದ್ವಾಂಸಜನ ; ಪಂಡಿತಗೋಷ್ಠಿ : ವಿಪಶ್ಚಿಜ್ಜನಮೊಂದೆ ಕೊರಲೊಳ್ . . . ಪೊಗಟ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೫೧ ವ). [ಸಂ.]

ವಿಪಶ್ಚಿತ್ತು (ನಾ). ವಿದ್ವಾಂಸ ; ಪಂಡಿತ ; ಜ್ಞಾನಿ : "ವಿದ್ವಾನ್, ವಿಪಶ್ಚಿತ್ . . . ವಿಚಕ್ಷಣಃ — ೨೦ ವಿದ್ವಾಂಸನ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೧೩).

ವಿಪಶ್ಚಿತ್ಪ್ರಸನ್ನ = ಪಂಡಿತಪ್ರಿಯನಾದವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಧರೆ ತನ್ನಂ ಕೀರ್ತಿಪನ್ನಂ ವಿಬುಧತತಿಗೆ ಪೊನ್ನಂ ವಿಪಶ್ಚಿತ್ಪ್ರಸನ್ನಂ ಕರೆದೀವಂ ಬೊಪ್ಪದೇವಂ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೧೨೪-೪೫ ; 1133). [ಸಂ. ವಿಪಶ್ಚಿತ್]

ವಿಪಳ 'ವಿಪಲ' ನೋ.

ವಿಪಾಕ (ನಾ). ೧. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೇಯಿಸುವಿಕೆ ; ಹದವಾಗಿ ಪಕ್ವಮಾಡುವಿಕೆ. ೨. ಮಾಗುವಿಕೆ ; ಕಳಿಯುವಿಕೆ ; ಹಣ್ಣಾಗುವಿಕೆ. ೩. ಹದ ; ಪಕ್ವತೆ. ೪. ಜೀರ್ಣವಾಗುವಿಕೆ ; ಪಚನವಾಗುವಿಕೆ. ೫. ಕೇಡು ; ವಿಪತ್ತು. ೬. ಪರಿಣಾಮ ; ಫಲಿತಾಂಶ : ದ್ಯೂತ . . . ದಂಡವಿಘಾತಿ ದೂಷಣ ವರ್ಗಸಂಗತಿಯು ಜಾತಸಪ್ತವ್ಯಸನವಿವು ಸಂಪ್ರೀತಿಕರ ಮೊದಲಲಿ ವಿಪಾಕದೊಳಾತು ಕೆಡಿಸುವ ಹದನನಱಿದಿಹುದು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೨-೯೯) ; ಮದಮುಖರು ಕೌರವರು

ನೀಚತ್ವದಲಿ ತಮ್ಮನು ತಾವೆ ಸಂಹರಿಸಿದುದು ವಿಧಿಯ ವಿಪಾಕವೆಂದಸವಳಿದು ಮಱುಗಿದರು (ತಿಮ್ಮ.ಸ್ವೀ. ೧-೫). ೭. ದೈವ ; ಅದೃಷ್ಟ : "ಭಾಗದೇಯಂ,ಭಾಗ್ಯಂ, ವಿಪಾಕಃ, ಭವಿತವ್ಯತಾ – ಈ ೪ ಭಾಗ್ಯದ ಪೆಸರ್" (ಪಲಾಯು. ೨೧-೧೨). ೮. [ಜೈನ] ಇಂದಿನ ಮತ್ತು ಹಿಂದಿನ ಜನ್ಮಗಳ ಪಾಪ ಮತ್ತು ಪುಣ್ಯಕೃತ್ಯಗಳ ಫಲ ; ಕರ್ಮಫಲ : ವಿಪಾಕ : – ದ್ರವ್ಯಕ್ಷೇತ್ರ ಕಾಲಭವಭಾವಲಕ್ಷಣ ನಿಮಿತ್ತಭೇದಜನಿತ ವಿವಿಧ ಜ್ಞಾನಾವರಣಾದಿ ಕರ್ಮೋದಯಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೩೧೨) ; ವಿಪಾಕವೆಂದರೆ ಸುಖದುಃಖರೂಪವಾದ ಕರ್ಮಫಲ (ಹಿಂದಸಾ. ೯೬). [ಸಂ.]

ವಿಪಾಕವಿಚಯ (ನಾ). [ಜೈನ] ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಧರ್ಮಧ್ಯಾನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಕರ್ಮಫಲಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಚಿಂತನೆ : ಭಟಾರರಾಜ್ಞಾವಿಚಯಮಪಾಯವಿ ಚಯ ವಿಪಾಕವಿಚಯ ಸಂಸ್ಥಾನವಿಚಯವೆಂಬೀ ನಾಲ್ಕು ಧರ್ಮಧ್ಯಾನಂಗಳಂ ಧ್ಯಾನಿಸುತ್ತಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೫೪-೯) ; ಕರ್ಮಫಲಾನುಭವವನ್ನು . . . ಚಿಂತಿಸುವುದು ಮತ್ತು ಉದೀರಣದ ಚಿಂತನಮಾಡುವುದು ವಿಪಾಕವಿಚಯವು (ಜೈನಧ. ೮೯). [ಸಂ.]

ವಿಪಾಕಸೂತ್ರ (ನಾ). [ಜೈನ] ಜೈನಶಾಸ್ತ್ರದ ಹನ್ನೆರಡು ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; IP "ಶ್ರುತಾಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಪುಣ್ಯಪಾಪರೂಪವಾದ ಕರ್ಮಗಳ ಪರಿಪಾಕಸ್ವರೂಪದ ವಿವರಣೆ ; ಇದು ಒಂದು ಕೋಟಿ, ಎಂಬತ್ತನಾಲ್ಕು ಲಕ್ಷ ಪದಗಳುಳ್ಳ ಶಾಸ್ತ್ರ" (ಜೈನಕೋ. ೨೩೨) : ಆಚಾರಮುಂ ಸೂತ್ರಕೃತಮುಂ . . . ವಿಪಾಕಸೂತ್ರಮುಂ ಪರಿಕರ್ಮಸೂತ್ರ ಪ್ರಥಮಾನುಯೋಗಪೂರ್ವಗತಚೂಲಿಕಾ ಭೇದೋಪೇತದೃಷ್ಟಿವಾದಮುಂ ಎಂದು ಅಂಗಪ್ರವಿಷ್ಟಭೇದದಿಂ ದ್ವಾದಶವಿಕಲ್ಪಮುಂ ಅಕ್ಕುಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೫೮). [ಸಂ.]

ವಿಪಾದಿಕೆ (ನಾ). (ವಾತ ಮತ್ತು ಶ್ಲೇಷ್ಮಗಳಿಂದ) ಕಾಲು ಒಡೆಯುವ ಅಥವಾ ಬಿರಿಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ. [ಸಂ. ವಿಪಾದಿಕಾ]

ವಿಪಿನ (ಗು). ೧. ದಟ್ಟವಾದ ; ಸಾಂದ್ರವಾದ ; ನಿಬಿಡವಾದ. (ನಾ). ೨. ಅಡವಿ ; ಕಾಡು : ಹೆಬ್ಬಂದಿ ವಿಪಿನದೊಳು ನಿಂದುದಾ ಶಬರರಿಗೆ ಮೃತ್ಯು ತಾನೆಂಬಂದದಿ (ಹಟಕಾ. ೬-೬) ; ಇವರು ವಿಪಿನಕೆ ಹೋಗಲಾನೀ ಭವನದೊಳಗಿರೆ ದೈವ ಮಿಗೆ ಮೆಚ್ಚುವುದೆ (ತಿಮ್ಮ.ಶ್ರ. ೨-೪೯). ೩. ಗುಂಪು ; ನೆರವಿ. ೪. ಮರಗಳ ಗುಂಪು ; ತೋಪು. [ಸಂ.]

ವಿಪಿನಚರ (ನಾ). ೧. ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವುದು. ೨. ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಪ್ರಾಣಿ : ಪುರಮಂತರ್ದ್ವೀಪಮೆಂಬಂತಿರೆ ವಿಪಿನಚರಾನೇಕಪಾನೀಕಮಂಭಃಕರಿಯೂಥ ತಾನಿದೆಂಬಂತಿರೆ . . . ಕಳೆದುದು ಬಹಳಾಸಾರಮಂ ನೀರದೌಘಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೪-೪೧). ೨. ಬೇಡ ; ಶಬರ : ಭೂಸುರತಪಕೆ ಹರಿ ಸಂಪ್ರೀತನಾಗುತ ವಿಪಿನಚರವೇಷ ದೊಳಗಾತನ ಬಳಿಗೆ ಬಂದು (ತಿಮ್ಮ.ಸ್ವೀ. ೧-೨೩). [ಸಂ.]

ವಿಪಿನಭವ (ನಾ). ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದು ; ಕಾಡುಮೃಗ : ಬಹಳ ರೋಮಂಥಫೇನಾವಳೀ ಪಾಂಡುರವಕ್ತ್ರಂ ಮಾಹಿಷೀಸಂತತಿ ವಿಪಿನಭವಂ ಕಣ್ಗುರ್ವಾಯ್ತು ಕಾರೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೪-೪೮). [ಸಂ.]

ವಿಪಿನಮಕ್ಷಿಕ (ನಾ). ೧. ಕಾಡುನೊಣ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜೇನುನೊಣ : "ಮಧುಛುಗ್ಘ್ರಿಪಿನಮಕ್ಷಿಕಂ ಜೇನನೊಣನಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೫೨-೯). [ಸಂ.]

ವಿಪಿನಾಶ್ವ (ನಾ). ೧. ಕಾಡುಕುದುರೆ ; ಅಡವಿಯ ಅಶ್ವ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಿಂಕೆ ; ಕಡವೆ : "ಆ ಕಡವು ವಿಪಿನಾಶ್ವಮಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೮-೮). [ಸಂ.]

ವಿಪಿನೌಕಸ (ನಾ). ೧. ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವವನು : ವಿಪಿನೌಕಸರ ಸಂಹಾರ ವಿದ್ಯಾವೃತ್ತಿ ನಿನ್ನದಲೆ (ಕುಮಾ.ಅ. ೬-೩). ೨. ಕೋತಿ ; ಮಂಗ. [ಸಂ. ವಿಪಿನೌಕಸ್]

ವಿಪುಲ, ವಿಪುಳ (ಗು). ೧. ವಿಸ್ತಾರವಾದ ; ಅಗಲವಾದ ; ವಿಶಾಲವಾದ : ಮಹಾವ್ಯೂಢೋರಸ್ಕನುಂ ವಿಪುಲೋ[ಪಾಠಾಂ.ಳೋ]ಪಚಿತಾಂಸನುಂ . . . ಅಪ್ಪ ವಿಜಯಪರ್ವತಗಜೇಂದ್ರಂ ಬಂದು ಮುಂದೆ ನಿಲ್ವುದುಂ (ಆದಿಪು. ೧೨-೫೬ ವ); ಭೀಮಸೇನನ ವಿಪುಲವಕ್ಷದಲಿ ತನ್ನ ಮಱೆದನು (ಕುಮಾದ್ರೋ. ೮-೩೦). ೨. ಅಧಿಕವಾದ ; ಹೆಚ್ಚಾದ ; ಬಹಳ : ಸಂದಣಿಸಿತಯ್ ನಗರದ ವಿಪುಲಜನಂ ದೊರೆಯರಮನೆಯ ಮುಂದೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೭೮-೪) ; ಮಡಿದುದೌ ನಿನ್ನ ರಣಕಲಿ ಕುಮಾರನ ಕೈಲಿ ಕದನಮುಖದಲಿ ಫಲ್ಗುಣನ ಸೇನೆಯಲಿ ಜನಂ ವಿಪುಲಸಂಖ್ಯೆಯಲಿ (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೮೩-೨೨೮೮). ೩. ಆಳವಾದ ; ಗಾಢವಾದ ; ಅಗಾಧವಾದ : ವಿಪುಲ ಜ್ಞಾನಮನಾಂತು ಸಲ್ಲಿಸಿದ ಮೇಧಾಶಕ್ತಿಗಂ . . . ನಿನ್ನಕ್ಕಮ ಸರ್ವಶಕ್ತಿಗೆ ಸದಾ ಭದ್ರಂ ಶುಭಂ ಮಂಗಳಂ (ಗಿರಿಪಂ. ೫೩-೧೫). ೪. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ; ಅತಿಶಯವಾದ : ಜಿನಮತಪದಾರ್ಥ ಶಂಕಾಪನಯನಮುಂ . . . ವಿಪುಲ[ಪಾಠಾಂ. ಳ] ಗುಣವತ್ಸಲತ್ವಮುಮಪಗತಮಲ ಜೈನಶಾಸನೋದ್ಭಾಸನಮುಂ ಎಂದು ಪೇೞ್ದೀಯೆಂಟು ಗುಣಂಗಳುಂ ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನಾವ ಯವಂಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೫-೫೮) ; ವಿಪುಲಕವಿತಾಗುಣಶಾಸ್ತ್ರಪುರಾಣಕವೀಂದ್ರನೆನಿಪ ಮಹಿಮೆಯಂ . . . ದಂಡಿಯ ನೋಂತಂ (ಪಂಚತಂ. ೪-೨೦). ೫. ದಟ್ಟವಾದ ; ಸಾಂದ್ರವಾದ. (ನಾ). ೬. ದೊಡ್ಡದು ; ವಿಶಾಲವಾದುದು : "ವಿಶಂಕಟಂ . . . ಉರು, ವಿಪುಲಂ – ೯ ವಿಶಾಲವಾದದ್ದು, ಅಗಲವಾದದ್ದು, ದೊಡ್ಡದು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೩೯). ೭. ಹೆಚ್ಚು ; ಬಹಳ ; ಜಾಸ್ತಿ : ತಾಮ್ರ ಕಬ್ಬಿಣ ಮುಂತಾದ ಧಾತುಗಳು . . . ವಿಪುಲವಾಗಿ ದೊರೆಯುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳಿಗೆ ಕ್ರಯ ಕಡಿಮೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೯೧). ೮. ಗೌರವಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ. ೯. ಮೇರುಪರ್ವತ. ವಿಪುಳ : ೧. ವಿಪುಳತರಕಟಕನುದ್(ದ್)ದ್ವಿಪಹ(ರಿ)ಮಹೀನಿಷೇವ್ಯನುನ್ನತಪಾದಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೧೦) ; ಸುರಿದುವು ನಿರಂತರಂ ಬೆಳ್ಸರಿಗಳ್ ಸಂಗಳಿಸಿ ವಿಪುಳಯಶೋವಿತಾನ ಗುಣಮಿಲ್ಲದನಂ ಪ್ರಭುಮಾಡಿ ಪೂರ್ವಭೂಮಿಪರ ಪದಂಗಳಂ ಪುಗಿಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೪). ೨. ಪಲವುಂ ಕೇಂದ್ರದೊಳಿರ್ದೊಡಲ್ಲಿ ಬಲಸಂಯುಕ್ತಗ್ರಹಂ . . . ವಿಪುಳಾಯುರ್ದಾಯಕಂ (ಜಾತಕ. ೯-೩) ; ವಿಕ್ರಮವಿದಿತವಿಪುಳಪದಸ್ಥಭೂಪರು ಹುದುಗಿತಲ್ಲಿಯದಲ್ಲಿ ಪಾರ್ಥನ ಸರಳ ಘಾತಿಯಲಿ (ಕುಮಾ.ಗ. ೧-೧೩). ೪. ನೃಪವರಂಪರೆ ಯಿಂದ ಬಂದೀ ವಿಪುಳವಂಶಸ್ಥಿತಿವಿಸರ್ಗವನಪಹರಿಸಿದನು ಹಿಂದೆ ವೇದವ್ಯಾಸಮುನಿ ಬಂದು (ಕುಮಾ.ಆ. ೪-೬). ೫. ಆ ಪರ್ವತದ ವಿಪುಳವನೋಪಕಂಠಂಗಳೊಳ್ ತಾಪಸಕ[ನ್ಯೆ] ಯರ್ ನಡಸಿದೆಳಲತೆಗಳೊಳಱಗಿ ತುಱುಗಿ ಸಾಮವೇದಧ್ವನಿಯೊಳ್ ಮೊರೆವ ತುಂಬಿಗಳುಮಂ . . . ನೋಡಿ (ಶಂಪಭಾ. ೬-೧೧೫ ವ). ೬. "ಬೃಹತ್, ಉರು . . . ವಿಶಾಲಂ, ವ್ಯೂಢಂ, ವಿಪುಳಂ, ಭದ್ರಂ, ವರಿಷ್ಠಂ–ಈ ೧೨ ಹಿರಿದು" (ಪಲಾಯು. ೧೬೬-೧೨). ೭. "ಪ್ರಾಜ್ಯಂ . . . ವಿಪುಳಂ, ಪುಷ್ಕಳಂ, ಪುಷ್ಟಂ, ಅದಭ್ರಂ – ಈ ೧೮ ಮೊಕ್ಕಳಂ" (ಪಲಾಯು. ೧೦೭-೧೪). [ಸಂ.]

ವಿಪುಲಮತಿ (ನಾ). ೧. [ಜೈನ] ಮನಃಪರ್ಯಯಜ್ಞಾನದ ಎರಡು ಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಅನ್ಯರ ಮನಸ್ಸಿನ ಚಿಂತಿತ, ಅಚಿಂತಿತ, ಅರ್ಧಚಿಂತಿತ ಅಥವಾ ಚಿಂತಿತಪೂರ್ವವಿಷಯಗಳನ್ನು ಅರಿಯಲು ಸಮರ್ಥವಾದ ಜ್ಞಾನ : ವಿಪುಲಮತಿಯೆಂಬುದು ವಕ್ರಾವಕ್ರ ಪರಮನೋವಾಕ್ಕಾಯಗತಾರ್ಥಮಂ ಅಱಿಗುಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೬೯) ; ಕ್ರಮದಿಂ ಋಜುಮತಿಯುಂ ವಿಪುಲಮತಿಯುಮೆಂದದಱ ಭೇದಮಿರ್ತೆಱನಕ್ಕುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೪-೫೭). ೨. (ಅನ್ಯರ ಮನಸ್ಸಿನ ಭಾವನೆಗಳನ್ನು ಅರಿಯುವಂತಹ) ಅತಿಶಯವಾದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು : ವಿಪುಲ [ಪಾಠಾಂ. ಳ] ಮತಿ ಸಕಲವಿದ್ಯಾನಿಪುಣಂ ಗಣಧರನಿರೂಪಿತಕ್ರಮದಿಂ ದ್ವೈತ್ಯಪತಿಪ್ರಪಂಚಮಂ ಶ್ರವಣಪಥಾತಿಥಿ ಮಾಡಲಾತನುದ್ಯುತನಾದಂ (ಶಂಪಾಮಾ. ೧೧-೬೬). 'ಋಜುಮತಿ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ವಿಪುಲಾದ್ರಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಮಗಧದೇಶದ ರಾಜಧಾನಿಯಾದ ರಾಜಗೃಹದ ಬಳಿಯ ಪರ್ವತ ; ಮಹಾವೀರನು ಶ್ರೇಣಿಕಾದಿಗಳಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿದ ಸ್ಥಳ : ಶ್ರೀಮದಫಾರಿ ವೀರಜಿನಸನ್ನಿಧಿಯೊಳ್ ವಿಪುಲಾದ್ರಿಯೊಳ್ ಜಿನಸ್ವಾಮಿ ಮತೋಕ್ತಿಯಂ ಮಗಧನಾಯಕನಂ ತಿಳಿವಂತು . . . ತಿಳಿಯೆ ಪೇೞ್ದುದನೂರ್ಜಿತಮಾಗೆ ಪೇೞ್ವೆಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೭೪). [ಸಂ.]

ವಿಪುಲಾಮಂಡಲ (ನಾ). ಭೂಮಂಡಲ ; ಪೃಥ್ವಿ : ನೃಪ ನೀಂ ರಕ್ಷಕನಾಗಿರೆ . . . ತಪನಂ ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುತ್ತಿರೆ ವಿಪುಲಾಮಂಡಲದ ತಿಮಿರವೆಂತುದ್ಭವಿಕುಂ (ಶಾಕುಂತ. ೬೫-೧೧೪). [ಸಂ.]

ವಿಪುಲಾಸನ (ನಾ). ವಿಶಾಲವಾದ ಹೆಗಲುಗಳನ್ನುಳ್ಳದು : ಪೀನಾಯತಾಮ್ರ ಪಲ್ಲವ ಕೋಶಸುಕೋಶವೋಹನನುಂ ವಿಪುಲಾ[ಪಾಠಾಂ.ಳಾ]ಸನನುಂ . . .

ಆಪ್ಪ ವಿಜಯಪರ್ವತಗಜೇಂದ್ರಂ ಬಂದು ಮುಂದೆ ನಿಲ್ಪುದುಂ (ಆದಿಪು. ೧೩-೫೭ ವ). [ಸಂ.]

ವಿಪುಳಾಸ್ಯ (ನಾ). ಅಗಲವಾದ ಮುಖವುಳ್ಳವನು : ಭೋಗಿ ವಿಪುಳಾಸ್ಯಂ ಗರ್ವಿತಂ . . . ಸಿಂಹೋದ್ಭವಂ (ಜಾತತಿ. ೧೭-೫). [ಸಂ.]

ವಿಪುಲೆ, ವಿಪುಳೆ (ನಾ). ೧. ಭೂಮಿ ; ಪೃಥ್ವಿ : ನಳಿನಮುಖಿ ಮಾದೇವಿ ಜನಿಸಿದಳು ಜಲಧಿ ಪರಿವೇಷವಾಗಿಹುದು ವಿಪುಲೆಯಲಿ ವಿಪುಲೆಯು ನೆಲೆಗೊಂಡಿಹಳು ಫಣಿಸಹಸ್ರವನುಳ್ಳ ಭುಜಗೇಂದ್ರ ಮಸ್ತಕದಲಿ (ಕುವಲ. ೯೪). ೨. ಒಬ್ಬ ಋಷಿಪತ್ನಿಯ ಹೆಸರು. ೩. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಾಳ : ಏಕತಾಲೀ (ಗೀತವು) ಏಕತಾಲೀ (ಎಂಬ ತಾಳ) ದಿಂದ ಆಗುತ್ತದೆ, ಅದು ರಮಾ, ಚಂದ್ರಿಕಾ ಹಾಗೇ ವಿಪುಲಾ ಎಂಬ ಮೂರು ವಿಧವೆಂದು ಸ್ಮೃತವಾಗಿದೆ (ಚತುಪ್ರ. ೭೭). ವಿಪುಳೆ : ೧. ವಿಪುಳಾಮಹಿಳಾಕಾಂತಂ . . . ಉಪಮಾತೀತಂ ಮಹೇಶ ಶಿವನಂ ಭಜಿಪಂ (ಹಮ್ಮೀರ. ೨-೫೦). ೨. "ಸತ್ಯವತಿಯರುಂಧತಿ ಮೈತ್ರಿ ವಿಪುಳೆ . . . ಅನಸೂಯೆಯರೆಯ್ದೆ ಋಷಿವಧುಗಳಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೭೭-೧೧). [ಸಂ. ವಿಪುಲಾ]

ವಿಪುಳ 'ವಿಪುಲ' ನೋ.

ವಿಪುಳಗುಣ (ನಾ). ಅತಿಶಯವಾದ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನು : ನೃಪತೀ ಪರೋಪಕಾರೀ ವಿಪುಳಗುಣೀ . . . ದಯಾಲೂ ರಿಪುವರ್ಗಮನಲೆದು ಗೆಲ್ವೆ ಯಾಗಾಹವದೊಳ್ (ಕವಿರಾ. ೨-೨೪). [ಸಂ. ವಿಪುಲಗುಣಿನ್]

ವಿಪುಳಪ್ರಜ್ಞ (ನಾ). ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಪಾಂಡಿತ್ಯವುಳ್ಳವನು ; ಮಹಾ ವಿದ್ವಾಂಸ : ವಿಪುಳಪ್ರಜ್ಞನೆನಿಪ್ಪ ನಮ್ಮ ಸಚಿವಂ ಪ್ರಜ್ಞಾಬಳಂ ಮಾಳ್ಪ ದಿನ್ನಪಮಂ ಚಿತ್ತದೊಳಪ್ಪುಕೆಯ್ಯದೆ (ಕುಸುಮಾ. ೩-೬೧). [ಸಂ. ವಿಪುಲಪ್ರಜ್ಞಾ]

ವಿಪುಳಭುಜ (ನಾ). ಬಲಿಷ್ಠವಾದ ತೋಳುಗಳುಳ್ಳವನು : ವಿಪುಳಭುಜರ್ . . . ಅಱುವರ್ ನೃಪತಿಗಳಾಱುಂ ಧವಳಾತಪತ್ರಮಂ ತಳ್ತು ಕಂಸವೈರಿಗೆ ಪಿಡಿದರ್ (ಜಗಪ್ರ. ೯-೨). [ಸಂ. ವಿಪುಲಭುಜ]

ವಿಪುಳವದನ (ನಾ). ಅಗಲವಾದ ಮುಖವನ್ನುಳ್ಳುದು : ವಿಪುಳವದನಂ ಸೂಳಂ ದಂತಂ ವೃಥೂದರಪೇಚಕಂ . . . ಆ [ದ್ವಿಪಮಿದಂ]ದೇಂ ದೇವಪ್ರಖ್ಯಾತ ಜಾತಿಸಮುದ್ಭವಂ (ಬಂಪಾ. ೨-೪೮). [ಸಂ. ವಿಪುಲವದನ]

ವಿಪುಳವರ್ಷಿ (ನಾ). ೧. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸುರಿಯುವಂಥದು ; ನಿರಂತರವಾಗಿ ವರ್ಷಿಸುವಂಥದು. ೨. ಅನೇಕ ವರ್ಷಗಳನ್ನು ಕಳೆದವನು ; ಮುದುಕ. ೧,೨ : ಉನ್ನತಶೀಲರು ಲೋಕಸನ್ಮಾನ್ಯರು ಮಹಿಮರು ವಿಪುಳವರ್ಷಿಗಳು ಭೂಮಿಯ ತಾಪವ ಕಳೆದರು ಭೂಪರು ಕಳೆವಂತೆ ಮಳೆಯ ಮೋಡಗಳು (ಇಂಚಾಪ. ೧೧೦-೩೯). [ಸಂ. ವಿಪುಲವರ್ಷಿನ್]

ವಿಪುಳವೃತ್ತಿ (ನಾ). ವಿವರವಾದ ರೀತಿ : ಅಪರಿಮೇಯಮ ದೋಷಗುಣೌಘಮಿಂತು ಪಚಿತಕ್ರಮದಾರೆಯ ಕಾವ್ಯದೊಳ್ ವಿಪುಳವೃತ್ತಿಯೊಳೊಂದಿರೆ ಪೇಟ್ವೆನಭ್ಯುಪ [ಮಿತೋ]ಕ್ತಿಗುಣಾವಗುಣಗಳಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೪೩). [ಸಂ. ವಿಪುಲವೃತ್ತಿ]

ವಿಪುಳಾಂತರ (ನಾ). ಭೂವಿಯ ಭಾಗ ; ಭೂಪ್ರದೇಶ : ಸುರಿದುವು ನಿರಂತರಂ ಬೆಳ್ಸರಿಗಳ್ ಸಂಗಳಿಸಿ ವಿಪುಳ ವಿಪುಳಾಂತರದೊಳ್ (ಕುಸುಮಾ. ೭-೫೨). [ಸಂ. ವಿಪುಲಾಂತರ]

ವಿಪುಳಾಚಾರ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಆಚಾರವನ್ನುಳ್ಳವನು ; ಸದಾಚಾರದಿಂದ ಕೂಡಿರುವವನು : ವಿಪುಳಾಚಾರರಗಣ್ಣ(ಣ್ಯ)ಪುಣ್ಣ(ಣ್ಯ)ನಿಳ(ಳ)ಯರ್ (ಎಇ. XVIII, ೧೯೨-೨೯ ; 1162). [ಸಂ. ವಿಪುಲಾಚಾರ]

ವಿಪುಳಾರ್ಯೆ (ನಾ). [ಛಂದ] ಒಂದು ಮಾತ್ರಾವೃತ್ತದ ಹೆಸರು ; ಆರ್ಯೆಯ ಪ್ರತಿಯರ್ಧದಲ್ಲಿಯೂ ೩ನೆಯ ಚತುರ್ಮಾತ್ರಾಗಣದ ಕೊನೆಗೆ ಪದ ಮುಗಿಯದೆ ಎಂದರೆ ಯತಿ ಪಾಲಿತವಾಗದೆ ಮುಂದಿನ ಗಣಕ್ಕೂ ಸಾಗುವುದು : ವಿಪುಳಾರ್ಯೆಯ ಪೂರ್ವಾರ್ಧ ದ್ವಿಪಾದದಂತಾಗಿ ಬರ್ಪ ಗೀತಿಕೆ ಕೇಳಿನ್ನ ಪರಾರ್ಧಪಾದಯುಗಮುಮದುಪಮೆಯ ಬರೆದೋದು ಕಲ್ತು ತಿಳಿವವೊಲಿಳೆಯೊಳ್ (ಛಂದೋಂಬು. ೪-೨೩೩). [ಸಂ. ವಿಪುಲಾರ್ಯಾ]

ವಿಪುಳೆ 'ವಿಪುಲೆ' ನೋ.

ವಿಪುಳೋರಸ್ಕ (ನಾ). ವಿಶಾಲವಾದ ಎದೆಯುಳ್ಳವನು : ಶ್ರೀರಾಮಾಲಿಂಗಿತ ವಿಪುಳೋರಸ್ಕಂ ಭಾಸ್ಕರಪ್ರತಾಪಂ . . . ಹರಿಗಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೪-೧). [ಸಂ. ವಿಪುಲೋರಸ್ಕ]

ವಿಪ್ಪನ್ನ (ನಾ). ೧. ಮಲಗುವಿಕೆ. ೨. ನಿದ್ರಿಸುವಿಕೆ : ವಿಪ್ಪನ್ನವಾಗಿರ್ದ ವರನ ಕಾಣುತ ನಮ್ಮಪ್ಪನವರು ಕಳುಹಿದರು ತಪ್ಪುಂಟು ಇದರೊಳು ಕೆಡುವುದು ಕಾರ್ಯ ಕೈತಪ್ಪೆಂದು ಮನದಲ್ಲಿ ತಿಳಿದು (ಚಂದ್ರಹಾ. ೩-೩೩). [?]

ವಿಪ್ರ (ನಾ). ೧. ವೇದಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವವನು. ೨. ದ್ವಿಜ ; ಬ್ರಾಹ್ಮಣ : ವಿಪ್ರ ಮೊದಲು ಅಂತ್ಯಜ ಕಡೆಯಾಗಿ ಶಿವಭಕ್ತರಾದವರನೆಲ್ಲರನೊಂದೇ ಎಂಬೆ (ಬಸವ. ೭೧೦) ; ವೇದವಿಧಾನವಿಲ್ಲದ ವಿಪ್ರ ಶರಸಂಧಾನವಿಲ್ಲದ ಸಮರ ಮೆಚೆಯದು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೩-೫೦). ೩. ವೇದೋಕ್ತವಿಧಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸುವವನು; ಪುರೋಹಿತ : ಪದೆಪಿನ ಪಲ್ಲವಂಗಳರುಣಾಂಶುಕಮುಳ್ಳಲರೋಳಿಯಕ್ಷತಂ . . . ಭೃಂಗರವಂ ಸುಮಂತ್ರಮಾಗೊದವಿರೆಯುಂ ವಿಯೋಗಿಜನಮಾರಣಯಜ್ಞಮನೊಲ್ದೊಡರ್ಚಿದಾ ಮದನನ ವಿಪ್ರನಂತೆಸೆದುದಿಂತು ಬಸಂತದ ಬಂದ ಮಾಮರಂ (ಕುಸುಮಾ. ೫-೩೭). ೪. ಕಿರಣ ; ರಶ್ಮಿ. ೫. ದರ್ಭೆ ; ಕುಶ : "ಮರೀಚಿ ಭೂಸುರ ಕುಶ ವಿಪ್ರಶಬ್ದ" (ನಾನಾರ. ೧೦೫). ೬. ಜ್ಞಾನಿ ; ವಿದ್ವಾಂಸ. ೭. ಮಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಭಾದ್ರಪದಮಾಸ. ೮. ಚಂದ್ರ. ೯. ಅಶ್ವತ್ಥ ಮರ.

ವಿಪ್ರದಿವಾಕರ = ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನಂತೆ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಸತ್ಯರತ್ನಾಕರಂ ವಿಪ್ರದಿವಾಕರಂ ನೀತಿಪಾರಾಯಣಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೪೭-೩೩ ; 1072). **ವಿಪ್ರವಿದ್ಯಾಧರ** = ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಲ್ಲಿ ದೇವತೆಯಂತಿರುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ವಿಪ್ರವಿದ್ಯಾಧರನೆನಿಸುವ ಚಾವುಣ್ಡರಾಯಂಗೆ ಸರ್ವ್ವೇಶ್ವರದೇವಂ . . . ರಕ್ಷಿಸುಗೆ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾ. ೧೧೪-೧೯ ; 1096). [ಸಂ.]

ವಿಪ್ರಕರ್ಮ (ನಾ). ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಅನುಸರಿಸಬೇಕಾದ ವಿಧಿ, —ಆಚಾರ : ಹಾರುವನಯ್ಯಾ ಶರಣರ ಬರವ ಗುಡಿಗಟ್ಟಿ ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವನು ವಿಪ್ರಕರ್ಮವ ಬಿಡಿಸಿ ಅಶುದ್ಧನ ಶುದ್ಧನ ಮಾಡಿದನಾಗಿ (ಬಸವ. ೭೧೫). [ಸಂ. ವಿಪ್ರಕರ್ಮನ್]

ವಿಪ್ರಕರ್ಷ (ನಾ). ದೂರ ; ಅಂತರ : ಮದಕೋಳಾಹಳಮಯ್ಯುದತ್ತದುವೆ ತಾನುಲ್ಲಾಸಿ ದಿಗ್ದೇವತಾವದನೋತ್ಸರ್ಪಣವಿಪ್ರಕರ್ಷವಿರಳಂ ಪಂಕೇಜನೀಸೌರಭಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೯೫). [ಸಂ.]

ವಿಪ್ರಕಾರ (ನಾ). ೧. ಕೆಡುಕು ; ಹಾನಿ ; ಹಿಂಸೆ. ೨. ಕಡೆಗಣಿಸುವಿಕೆ ; ಅನಾದರ ; ತಿರಸ್ಕಾರ. ೩. ಬಯ್ಗುಳು ; ನಿಂದೆ. ೪. ವಿರೋಧ ; ಪ್ರತೀಕಾರ. ೫. ನಾನಾಬಗೆ ; ಅನೇಕವಿಧ. [ಸಂ.]

ವಿಪ್ರಕಾರಣ (ನಾ). ೧. ಎದುರುಬೀಳುವಿಕೆ ; ವಿರೋಧ ; ಅಡ್ಡಿ. ೨. ಮೋಸ ; ವಂಚನೆ : "ವ್ಯಾಳಿಕಂ ವಂಚನಂ ವಿಪ್ರಕಾ[ಪಾಠಾಂ.ತಾ]ರಣಮೆನಲ್ಕಾಳಿಗೊಳುಹಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೦-೧೭). [ಸಂ.]

ವಿಪ್ರಕೀರ್ಣ (ಗು). ೧. ಚೆದರಿದ ; ಹರಡಿರುವ ; ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾಗಿರುವ. ೨. ಅಗಲವಾದ ; ವಿಸ್ತಾರವಾದ. ೩. ಕಳಚಿಕೊಂಡಿರುವ ; ಸಡಿಲಾದ. (ನಾ). ೪. [ನಾಟ್ಯ] ಹಸ್ತವಿನ್ಯಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಶವೆ ಹಂಸಪಕ್ಷಕರಮೆರಡವೆ ಮುಂಗೈ ಮೇಲನೊಂದೆ ಸ್ವಸ್ತಿಕಮೆನಿಕುಂ ಭವಿಸಿದ ಸ್ವಸ್ತಿಕಮಂ ಭೇದವ ಮಾಡಲ್ ವಿಪ್ರಕೀರ್ಣಹಸ್ತಮೆನಿಕ್ಕುಂ (ರಾಸ್ಯರಂ. ೨-೪೮) ; ಚತುರಸ್ರ, ಉದ್ವೃತ್ತ, ತಲಮುಖ, ಸ್ವಸ್ತಿಕ, ವಿಪ್ರಕೀರ್ಣ . . . ಲಲಿತ – ಈ ಮೂವತ್ತು ನೃತ್ತಹಸ್ತಂಗಳ್ (ರಾಸ್ಯರಂ. ೨-೪೪ ವ). [ಸಂ.]

ವಿಪ್ರಕುಲ, ವಿಪ್ರಕುಳ (ನಾ). ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಕುಲ ; ದ್ವಿಜವಂಶ : ವಿಪ್ರಕುಲೋತ್ತಮನಭ್ಯುದಿತಯಶಂ ಶ್ರೀಧರಂ (ಜಾತತಿ. ೧-೪) ; ವಿಪ್ರಕುಲತಿಲಕನೆನಿಸುತ್ತಪ್ರತಿಮಗುಣಾಢ್ಯ ರುದ್ರಪಶುಪತಿಯೆಂಬಂ ಸುಪ್ರಿಯದಿಂದಿರ್ಪಂ (ತ್ರಿಪುಷ. ೧೭-೩). ವಿಪ್ರಕುಳ : ವರವೇದಾಗಮಶಾಸ್ತ್ರದ ಪರಿಮತಿಯೊಳಜಂಗೆ ತಾಮ ದೊರೆ ಪದ್ಮಭ[ವಂ] ದೊರೆ ತಮಗೆ ಪೆಱರೊಳಾವನೊ ದೊರೆ ವಿಪ್ರಕುಳಪ್ರದೀಪರೊಳ್ಳಸುಮತಿಯೊಳ್ (ಸೌಇಇ. XX, ೫೭-೧೫ ; 1084). [ಸಂ.]

ವಿಪ್ರಕುಳ 'ವಿಪ್ರಕುಲ' ನೋ.

ವಿಪ್ರಕೃತ (ಗು). ೧. ಅಗೌರವಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಾದ ; ನಿಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ೨. ಗಾಯಗೊಂಡ ; ಗಾಸಿಗೊಂಡ. ೩. ಎದುರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. (ನಾ). ೪. ಗಾಸಿಗೊಂಡವನು ; ಹಿಂಸೆಗೆ ಗುರಿಯಾದವನು : "ನಿಕೃತಃ, ವಿಪ್ರಕೃತಃ – ೨ ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನ ಪೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೩೪). [ಸಂ.]

ವಿಪ್ರಕೃಷ್ಟ (ಗು). ೧. ಎಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ; ಒಯ್ಯಲ್ಪಟ್ಟ. ೨. ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರದ ; ದೂರದ. (ನಾ). ೩. ದೂರ : ಸಂಯಮ್ಯಕಾಧಿಕರಣ ಪ್ರತ್ಯಾಸತ್ತಿಯಿಂ ಪ್ರತ್ಯಾಸನ್ನಮಪ್ಪುದಱಿಂ ತತ್ಸಮೀಪಪದೊಳ್ ಮನಃಪರ್ಯಯಗ್ರಹಣಂ ವಿಪ್ರಕೃಷ್ಟಾಂತರಮಪ್ಪುದಱಿಂ ಅಸಂಯತನಲ್ಲಿಯುಂ ಉಳ್ಳುದಱಿಂ ತತ್ಪೂರ್ವದೊಳ್ ಅವಧಿಗ್ರಹಣಂ (ತತ್ತ್ವಾ.ಪ್ರ. ೫೨). [ಸಂ.]

ವಿಪ್ರತಿಪತ್ತಿ (ನಾ). ೧. (ಅಭಿಪ್ರಾಯ, ಸ್ವಭಾವ, ಆಸ್ಥೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ) ಭೇದ ; ವ್ಯತ್ಯಾಸ ; ಭಿನ್ನತೆ : ಜನಪ್ರವಾದದೊಳಮಿವರ ವಿಪ್ರತಿಪತ್ತಿಯಂ ಕೇಳ್ದಿವು (ಪಂಪರಾಮಾ. ೧೨-೭೯ ವ). ೨. ತಪ್ಪುಕಲ್ಪನೆ ; ಸರಿಯಲ್ಲದ ತಿಳಿವಳಿಕೆ. ೩. ತಪ್ಪು ; ಅಪರಾಧ. ೪. ಪರಸ್ಪರಸಂಬಂಧ. ೫. [ತರ್ಕಶಾ] ವಿರುದ್ಧವಾದ ಉತ್ತರ ,—ಹೇಳಿಕೆ ; ಆಕ್ಷೇಪಣೆ. [ಸಂ.]

ವಿಪ್ರತಿಷಿದ್ಧ (ಗು). ೧. ತಡೆದ ; ಅಡ್ಡಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. ೨. ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ ; ವಿರುದ್ಧವಾದ. (ನಾ). ೩. ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದುದು ; ವಿರುದ್ಧವಾದುದು : ಅತಿಬಹಲಸ್ಥಿತಿಯಿಂ ಸಂಗತಗುಣಮವಿಭೇದಿಯಾಗೆ ತದ್ಗುಣಮೆನಿಕುಂ ಕೃತಕಾರ್ಯ ಕಾರಣಂ ವಿಪ್ರತಿಷಿದ್ಧಮದೆನೆ ಪರಸ್ಪರಾಸಂಗತಿಕಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೪೭). [ಸಂ.]

ವಿಪ್ರತಿಸಾರ (ನಾ). ಮಾಡಿದ ತಪ್ಪುಕೆಲಸಕ್ಕಾಗಿ ಮರುಗುವಿಕೆ ; ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪ : "ವಿಪ್ರತಿಸಾರಃ, ಅನುಶಯಃ, ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪಃ, ಅನುತಾಪಃ – ಈ ೪ ಅನುಶಯಂ ಬಡುವುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೯೯-೩೦). [ಸಂ.]

ವಿಪ್ರತೀಸಾರ (ನಾ). = ವಿಪ್ರತಿಸಾರ : "ಅನುಶಯಮನುತಾಪಂ ವಿಪ್ರತೀಸಾರಮಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೧೧-೧). [ಸಂ.]

ವಿಪ್ರಪ್ರವರ (ನಾ). ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮ ; ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋತ್ತಮ : ಪದ್ಮಿನೀಪೇಟದ ವಿಪ್ರಪ್ರವರನಷ್ಟಾಂಗಪ...ಮಿತ್ರವಿಶಾರದಂ ವಿಶಾರದನೆಂಬೊಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೫೫ ವ). [ಸಂ.]

ವಿಪ್ರಬ್ರುವ (ನಾ). ಹೆಸರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾದವನು : ಆದಿಯಲಿ ವಿಪ್ರಬ್ರುವನು ಧಾತ್ರಿಯೊಳೊಬ್ಬನುಂಟನ್ನವನು ಮಾಡುವ ದುರಿತ ಹೇಳಲು ಶಕ್ಯವಲ್ಲ (ತಿಮ್ಮಶಾಂ. ೪-೧೨೨) ; ಭುವನಪತಿನಿಂದೆಯನು ವಿಪ್ರಬ್ರುವನು ಮಾಡುತ್ತಿರಲು (ನಿಭಾಗ. ೪-೨-೨೬). [ಸಂ.]

ವಿಪ್ರಯುಕ್ತೆ (ನಾ). ಪ್ರಿಯನಿಂದ ದೂರವಾದವಳು ; ವಿರಹಿಣಿ : ರಥಾಂಗಕಾಂತೆ ಹೃದ್ಯಲ್ಲಭವಿಪ್ರಯುಕ್ತೆ ಬಗೆಗೆಟ್ಟು ನೆಱಲ್ಗುದು ಪದ್ಮಪತ್ರದೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೮-೬). [ಸಂ. ವಿಪ್ರಯುಕ್ತಾ]

ವಿಪ್ರಯೋಗ (ನಾ). ೧. ಬೇರೆಯಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಪ್ರತ್ಯೇಕತೆ. ೨. ಜಗಳ ; ವಿರೋಧ. ೩. (ಪ್ರಿಯ, ಪ್ರಿಯೆಯರ) ಅಗಲಿಕೆ ; ವಿಯೋಗ : ಭವವಿರಹದಿಂ ವಿಪ್ರಯೋಗದ ಯುವತಿಯರು ಪೊರಳಿದರು (ಶಂಕರದಾ. ೨-೩೩) ; ವಿಪ್ರಯೋಗವು ಕೆಲವುಕಾಲಮಾತ್ರವಾದುದೂ ಆಗಬಹುದು, ಶಾಶ್ವತವಾದುದೂ ಆಗಬಹುದು (ಆರ್ಯಧ. ೧೪೬). ೪. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ನಾಯಿಕೆ, ನಾಯಕರಲ್ಲಿ ಪ್ರೇಮವು ಬೆಳೆದು ಸಂಗಮವೇರ್ಪಡದಿರುವುದು ; ವಿಯೋಗ ; ಅಗಲಿಕೆ : "ವಿಪ್ರಲಂಭಃ, ವಿಪ್ರಯೋಗಃ – ೨ ವಬ್ಬರಿಗೊಬ್ಬರು ಅಗಲಿರುವ ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರು ಮಾಡಿಕೊಂಡ ವಿಷಾದಕರವಾದ ಶೃಂಗಾರಾದ್ಯಲಂಕಾರದ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೬೭೫). [ಸಂ.]

ವಿಪ್ರಲಂಭ (ನಾ). ೧. ಸುಳ್ಳುಮಾತಿನಿಂದ ಅಥವಾ ಕೊಟ್ಟ ಮಾತಿನಂತೆ ನಡೆಯದೆ ಮಾಡುವ ಮೋಸ ; ಕಪಟ ; ವಂಚನೆ : "ವಿಪ್ರಲಂಭಃ, ವಿಸಂವಾದಃ, ವಿಪ್ರಲಾಪಃ – ಈ ೩ ವಂಚಿಸುಹ" (ಹಲಾಯು. ೧೨೩-೬೩). ೨. ಕ್ರಮತಪ್ಪಿ ಮಾತನಾಡುವುದು : "ವಿಪ್ರಲಂಭಃ, ವಿಸಂವಾದಃ - ೨ ವಿಪರೀತವಾಗಿ ನುಡಿಯುವದು ಅಂದರೆ ಕ್ರಮತಪ್ಪಿ ಮಾತಾಡುವುದು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೬೯). ೩. ಒಮ್ಮತವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ಜಗಳ. ೪. ಕಳಚಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ ; ಪ್ರತ್ಯೇಕತೆ ; ಬೇರೆಯಾಗಿರುವಿಕೆ. ೫. (ಪ್ರಿಯ, ಪ್ರಿಯೆಯರ) ಅಗಲಿಕೆ ; ವಿಯೋಗ : ಇದೇನೆಂಬೆನೊ ಬಂದತ್ತತ್ತಣಿಂದೆಂದಱಿಯೆನೆನಗೆ ಮತ್ಸಾಪದಿಂ ವಿಪ್ರಲಂಭಂ (ಕಾದಂಬ. ೭೯) ; ಸ್ತ್ರೀಪುಂಸರತಿಸಮುತ್ಥವ್ಯಾಪಾರಂ ತಾನದಲ್ತೆ ಶೃಂಗಾರಂ ಮೇಳಾಪದಿನಗಲ್ಕೆಯಿಂ ಸುನಿರೂಪಿತಸಂಭೋಗವಿಪ್ರಲಂಭಸಮಾಖ್ಯಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೯೯). ೬. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ನಾಯಿಕೆ, ನಾಯಕರಲ್ಲಿ ಪ್ರೇಮವು ಬೆಳೆದು ಸಂಗಮವೇರ್ಪಡದಿರುವುದು ; ವಿಯೋಗ ; ಅಗಲಿಕೆ : "ವಿಪ್ರಲಂಭಃ, ವಿಪ್ರಯೋಗಃ – ೨ ವಬ್ಬರಿಗೊಬ್ಬರು ಅಗಲಿರುವ ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರು ಮಾಡಿಕೊಂಡ ವಿಷಾದಕರವಾದ ಶೃಂಗಾರಾದ್ಯಲಂಕಾರದ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೬೭೫). [ಸಂ.]

ವಿಪ್ರಲಂಭಶೃಂಗಾರ (ನಾ). = ವಿಪ್ರಲಂಭ ೬ : ವಿಪ್ರಲಂಭಶೃಂಗಾರದ ಅತ್ಯುನ್ನತವಾದ ನಿದರ್ಶನಗಳನ್ನು ಕಾಣಲಿಚ್ಛಿಸುವ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಯು ಅರಣ್ಯಕಾಂಡದ ಮತ್ತು ಕಿಷ್ಕಿಂಧಾಕಾಂಡದ ಕೆಲವು ಭಾಗಗಳನ್ನು ಓದುವುದು ಒಳ್ಳೆಯದು (...) ; ಉದ್ದೀಪನವಿಭಾವದಿಂದ ವಿಪ್ರಲಂಭಶೃಂಗಾರವು ಉದ್ಬುದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ (...). [ಸಂ.]

ವಿಪ್ರಲಬ್ಧ (ಗು). ೧. ಮೋಸಗೊಂಡ ; ವಂಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ೨. ನಿರಾಶೆಗೊಂಡ. ೩. ನೊಂದ ; ಗಾಸಿಗೊಂಡ. (ನಾ). ೪. ಮೋಸಕ್ಕೆ ಒಳಗಾದವನು ; ವಂಚಿತನಾದವನು : "ವಿಪ್ರಲಬ್ಧಃ, ವಂಚಿತಃ – ೨ ವಂಚಿಸಿಕೊಂಡವನ ಪೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೩೪). ೫. ನಿರಾಶೆ ಹೊಂದಿದವನು ; ಹತಾಶನಾದವನು : "ನಿಕೃತಃ, ವಿಪ್ರಲಬ್ಧಃ - ಈ ೨ ದೈನ್ಯಂಬಟ್ಟವಂ" (ಹಲಾಯು. ೬೩-೨೨೮). [ಸಂ.]

ವಿಪ್ರಲಬ್ಧೆ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಎಂಟು ಬಗೆಯ ನಾಯಿಕೆಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳು ; ಪ್ರಿಯಕರನು ನಿಶ್ಚಿತವೇಳೆಗೆ ಬಾರದೆ ವಚನಭಂಗ ಮಾಡಿದುದರಿಂದ ನಿರಾಶೆಗೊಂಡವಳು : ಸ್ವಾಧೀನಪತಿಕೆ ಖಂಡಿತೆ ವಿಪ್ರಲಬ್ಧೆ[ಶಾಕಾಂ. ಲಂಛೆ] . . . ಸಮುತ್ಕೆಯರೆಂಟೆಂಟು ತೆಱದವಸ್ಥಾಕಾಮಿನಿಯರಿಂ (ವಿವೇ. ೧೮೩). 'ನಾಯಿಕೆ' ಪರಾ. [ಸಂ. ವಿಪ್ರಲಬ್ಧಾ]

ವಿಪ್ರಲಾಪ, ವಿಪ್ರಳಾಪ (ನಾ). ೧. ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದ ಮಾತು ; ಅಪ್ರಯೋಜಕವಾದ ಮಾತು ; ವ್ಯರ್ಥಾಲಾಪ : ಸ್ಮರದೀಪಂ ಪೆಣ್ಣ ರೂಪಂ ತಳೆದುದೆನಿಪ ವೇಷಂ ಪ್ರಭಾವೇಶರೂಪಂ ಪರಿತಾಪಂ ತೋಱಲಾ ಪೆಣ್ಣೊಲವತಿಲಲಿತಾಲಾಪವಾ ವಿಪ್ರಲಾಪಂ (ಜಗನ್ನಾ. ೧೬-೧೩೦). ೨. ಗೋಳಾಟ ; ರೋಧನ ; ಆಕ್ರಂದನ : ಇನ್ನು ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪವಮುಂ ವಿಪ್ರಲಾಪವಮುಂ ಪ್ರಯೋಜನಮಿಲ್ಲ (ಪಂಚತಂ. ೧೯೯-೫). ೩. ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವುದು : "ವಿಪ್ರಲಾಪಃ, ವಿರೋಧೋಕ್ತಿಃ- ವಿರೋಧವಾಗಿ ನುಡಿಯುವದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೫೪). ೪. ಜಗಳ ; ಕದನ. ೫. ವಂಚನೆ ; ಮೋಸ : "ವಿಪ್ರಲಾಪಂ ಪ್ರಲಂಬಮೆನಲು ವಂಚನೆಯದಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೩-೨-೨೬). ೬. ಕೊಟ್ಟ ಮಾತಿಗೆ ತಪ್ಪುವುದು ; ವಚನಭಂಗ. ವಿಪ್ರಳಾಪ : ೫. "ವಿಪ್ರಲಂಭಃ, ವಿಸಂವಾದಃ, ವಿಪ್ರಳಾಪಃ – ಈ ೩ ವಂಚಿಸುಹ" (ಹಲಾಯು. ೧೨೩-೬೩). [ಸಂ.]

ವಿಪ್ರಲಾಪಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). (ಶೋಕದಿಂದ ಕೂಡಿ) ಅಸಂಬದ್ಧವಾಗಿ ಮಾತನಾಡು : ಪಡೆವುದು ಮೇಣ್ ನಂದನರಂ ನಡೆವುದು ಮೇಣ್ ತಪಕೆ ಸಗರವಲ್ಲಭ ಮತ್ತಂ ಪಡೆವುದೂ ತನಯರ್ಕಳ ಪಿಂಬಡಿನೊಳ್ ಪೇೞ್ಮಗರಸ ಮಾನಸವಾಚೆ ಎಂದು ವಿಪ್ರಲಾಪಂಗೆಯ್ಯೆ (ಅಜಿತಪು. ೧೦-೪೨ ವ). [ವಿಪ್ರಲಾಪ + ಕೆಯ್]

ವಿಪ್ರವಿನೋದಿ (ನಾ). ಕಣ್ಕಟ್ಟು , ಮಾಯ , ಮಂತ್ರ ಮುಂತಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ನೈಪುಣ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಒಂದು ಬ್ರಾಹ್ಮಣವರ್ಗ : ಹನುಮಂತದೇವರಿಗೆ ಕಾರ್ತಿಕದ ಪೂಜೆಗೆ ವಿಪ್ರವಿನೋದಿಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯಸ್ವಾಮಿಗಳಾದ . . . ಅಯವರು ಮೊದಲಾದ ವಿಪ್ರವಿನೋದಿಗಳಿಗೆ ಪು(ಂ)ಣ್ಯವಾಗಲಿಯೆಂದು . . . ಮಕರಸಂಕ್ರಾಂತಿ ಪುಣ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಧಾರೆಯನೆಱೆದು ಕೊಟ್ಟ ಧರ್ಮಶಾಸನ (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೬೫೭-೯ ; 1554). [ಸಂ. ವಿಪ್ರವಿನೋದಿನ್]

ವಿಪ್ರಶ್ನಿಕೆ (ನಾ). ಕಣಿಹೇಳುವವಳು ; ಭವಿಷ್ಯವನ್ನು ನುಡಿಯುವವಳು ; ಕೊರವಂಜಿ : "ವಿಪ್ರಶ್ನಿಕಾ, ಈಕ್ಷಣಿಕಾ, ದೈವಜ್ಞಾ – ೩ ಕಣಿ ಮುಂತಾದ ಶಕುನಗಳನ್ನು ಹೇಳುವವಳ ಪೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೭೨). [ಸಂ. ವಿಪ್ರಶ್ನಿಕಾ]

ವಿಪ್ರಳಾಪ 'ವಿಪ್ರಲಾಪ' ನೋ.

ವಿಪ್ರಾವತಿ (ನಾ). ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಬೀದಿ ; ಅಗ್ರಹಾರ : ಕೃತಿ ತಟಾಕಾರಾಮ ವಿಪ್ರಾವತಿ ಸುರಾಲಯ ಸುಜನಸ್ಥಾಪನ ಸುತರೆನಿಸುತಿಹ ಸಪ್ತಸಂತಾನಂಗಳೊಳಗೆ . . . ಉತ್ತಮಂ ಕೇಳ್ ಸುತ ಸುರಾಲಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾವತಿಯೆಂದನಗಡೇಶ (ಶಂಕರಾ. ೧೭-೧೯). [ಸಂ. ವಿಪ್ರಾವತೀ]

ವಿಪ್ರಾಳಿವಧೆ (ನಾ). ೧. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಹತ್ಯೆ , – ಕೊಲೆ ; IP ಇದು ಪಂಚಮಹಾಪಾತಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ೨. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಹತ್ಯೆಯಿಂದುಂಟಾಗುವ ದೋಷ ; ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾದೋಷ : ಮೇಲನಱಿಯದ ಸತ್ಕದಲಿ ವಿಪ್ರಾಳಿವಧೆಯಾತಂಗೆ ಬಂದುದು (ಕುಮ್ಮಾ.ಕ. ೧೭-೧೭). [ಸಂ. ವಿಪ್ರಾಳಿವಧಾ]

ವಿಪ್ರಿಯ (ಗು). ೧. ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹಿತವಲ್ಲದ ; ಇಷ್ಟವಾಗದ. (ನಾ). ೨. ಪ್ರಿಯವಲ್ಲದುದು ; ಅಹಿತವಾದುದು : ಯಾರವನು ಪ್ರಿಯವೆಂದು ವಿಪ್ರಿಯವ ನುಡಿಯುವನು (ಭಾಸನಾ. ೫೮). ೩. ತಪ್ಪು ; ಅಪರಾಧ : "ವ್ಯಳೀಕಂ, ಅಪರಾಧಃ, ಆಗಃ, ಮಂತುಃ, ವಿಪ್ರಿಯಃ – ಈ ೫ ಅಪರಾಧಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೨೩-೬೪). [ಸಂ.]

ವಿಪ್ಲವ (ನಾ). ೧. ನಾನಾದಿಕ್ಕುಗಳಿಗೆ ಹರಿಯುವುದು , – ಪ್ರವಹಿಸುವುದು. ೨. (ನಾಡಿನ ಶಾಂತಿಗೆ ಭಂಗವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ) ದಂಗೆ ; ಕ್ರಾಂತಿ ; ದೊಂಬಿ : ಮಂಗಳೂರಿನಲ್ಲಿ ವಿಪ್ಲವವು ಧಗಧಗನೆ ಉರಿಯುತ್ತಿದೆ (ದಾಲತ್. ೨೨೦) ; ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಪ್ಲವವಾಗುವಂತಹ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯೊದಗಿ . . . ಶ್ರೀರಾಮನ ನಿಶ್ಚಯವಾದ ನಡತೆಯಿಂದ ಮಾರ್ಪಡುತ್ತದೆ (ಭಾರದ. ೮೮). ೩. ತುಮುಲ ; ಕ್ಷೋಭೆ. ೪. ಗೊಂದಲ ; ಗಜಿಬಿಜಿ. ೫. ನಾಶ ; ಹಾಳು ; ಧ್ವಂಸ. ೬. ತೊಂದರೆ ; ಉಪದ್ರವ : "ಉಪಲಿಂಗಂ, ಅರಿಷ್ಟಂ, ಉಪಸರ್ಗಃ, ಉಪದ್ರವಃ . . . ಡಿಂಬಃ, ವಿಪ್ಲವಃ – ಈ ೧೦ ಉಪದ್ರವಂ" (ಹಲಾಯು. ೨೧-೧೭೭). ೭. ವಿರೋಧ ; ಪ್ರತಿಭಟನೆ. ೮. ಸುಲಿಗೆ ; ಲೂಟಿ. ೯. ಮೀರಿ ನಡೆಯುವುದು ; ಅತಿಕ್ರಮ. ೧೦. ಪಾಪ ; ದೋಷ. [ಸಂ.]

ವಿಪ್ಲವಕಾರ (ನಾ). ದಂಗೆಮಾಡುವವನು ; ಬಂಡಾಯಗಾರ ; ಕ್ರಾಂತಿಕಾರ : ಭಕ್ಷ್ಯಯು ಈ ವಿಪ್ಲವಕಾರರೊಡನೆ ಸೇರಿರುವುದೇನೋ ನಿಜ ! (ದಾಲತ್. ೨೨೧). [ಸಂ.]

ವಿಪ್ಲವಮೂರ್ತಿ (ನಾ). ನಾಶಮಾಡುವಂತಹ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಧ್ವಂಸಮಾಡುವ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳವನು : ವಿಲಯದ ವಿಪ್ಲವಮೂರ್ತಿಯು ನಾನು . . . ರುದ್ರನು ನಾನು (ಪಾಂಚಜ. ೧೫-೬). [ಸಂ.]

ವಿಪ್ಲುತ (ಗು). ೧. (ಗಾಳಿಪ್ರವಾಹಗಳಿಂದ) ನೂಕಲ್ಪಟ್ಟ , – ಹೊಡೆದುಕೊಂಡು ಹೋದ, – ತೇಲಿಹೋದ. ೨. ಮುಳುಗಿದ. ೩. ಕ್ಷೋಭೆಗೊಂಡ ; ಕೆರಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ೪. ಕೆದರಿದ ; ಚೆದರಿದ. ೫. ಹಾಳಾದ ; ನಾಶಗೊಂಡ. ೬. ಕಾಣದಾದ ; ಮರೆಯಾದ. ೭. ಅಪಕೀರ್ತಿಗೆ ಗುರಿಯಾದ. (ನಾ). ೮. [ನಾಟ್ಯ] ದೃಷ್ಟಿಚಲನೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ ; IP "ರೆಪ್ಪೆಗಳನ್ನು ಅದಿರಿಸುತ್ತ ಚಂಚಲದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅರೆಗಣ್ಣಲ್ಲಿ ನೋಡುವುದು. ವಿ- ಉನ್ಮಾದ, ಚಾಪಲ್ಯ, ದುಃಖ, ಕಷ್ಟ, ದೈನ್ಯತೆ ಇವುಗಳನ್ನು ಅಭಿನಯಿಸುವಾಗ" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨೭೧ ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ಅದಿರ್ವುದು ಚಂಚಲದಿಂದಂ ಪುದುಗೊಂಡರೆ ಪುಟಮದುಂತೆ ವಿಪ್ಲುತಮೆನಿಕುಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩-೩೭). [ಸಂ.]

ವಿಫಲ (ಗು). ೧. ಫಲವಿಲ್ಲದ ; ವ್ಯರ್ಥವಾದ ; ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕವಾದ: 'ವಿಫಲೋಕ್ತಿ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ಉಪಯೋಗವಿಲ್ಲದುದು ; ನಿರರ್ಥಕವಾದುದು : ಆ ಗುಣವತಿ ಫಲವತಿ ತಾನಾಗೆಯುಮಿದು ವಿಫಲಮೆಂದು ಪತಿಗುತ್ಸವಮಂತಾಗದು ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಫಲವತಿಯಾಗಿರೆಯುಂ ಯೋಗಿಗುತ್ಸವಂ ಪುಟ್ಟದವೋಲ್ (ಜಗವಿ. ೨-೫೩).

ವಿಫಲನಾಗು = ಫಲವಿಲ್ಲದವನಾಗು ; ಸೋಲು : ಗಣಪತಿ ಲಾಟೀನನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತಿ ದೀಪದ ಬೆಳಕಿನಲ್ಲಿ ಬಂದವರ ಗುರುತುಹಿಡಿಯಲು ಯತ್ನಿಸಿ ವಿಫಲನಾದ (ಪದ್ಮ.ಸ. ೧೫೮). ವಿಫಲವಾಗು = ವ್ಯರ್ಥವಾಗು ; ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕೆ ಬಾರದಾಗು : ರಣಮುಖದೊಳೇಕಾದಶಕೋಕ್ಷೋಹಿಣಿಯ ಗೆಲಿದುದು ವಿಫಲವಾದುದು . . . ಎಂದನಾ ಭೀಮ (ಕುಮ್ಮಾ.ಗ. ೮-೫೦). [ಸಂ.]

ವಿಫಲತೆ (ನಾ). ಉಪಯೋಗವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕತೆ : 'ವಿಫಲತೆವಡೆ' ಪರಾ. [ಸಂ. ವಿಫಲತಾ]

ವಿಫಲತೆವಡೆ (ಕ್ರಿ). ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕವಾಗು ; ವ್ಯರ್ಥವಾಗು : ವಿಫಲತೆವಡೆಯಿತು ದೃಷ್ಟಿಯುಮಿಂದಿರದ ಕುಜನರ ಸೇವೆಯ ತೆರದೆ (ಇಂಚಾಪ. ೧೩೭-೭೭). [ವಿಫಲತೆ + ಪಡೆ]

ವಿಫಲೋಕ್ತಿ (ನಾ). ಉಪಯೋಗಕ್ಕೆ ಬರದ ಮಾತು ; ಕಾಡುಹರಟೆ : ಎಮ್ಮಯ ಜಂಗಮವನಾಸಕ್ತಿಯಲಿ ಮನ್ನಿಸದಿರಲು ವಿಫಲೋಕ್ತಿಯದು ಶಿವಪೂಜನಂ ಸ್ಥಾವರವು ನಿಷ್ಫಲವು (ಬಸವು. ೨೭-೪೮). [ಸಂ.]

ವಿಬುಧ (ನಾ). ೧. ಪಂಡಿತ ; ವಿದ್ವಾಂಸ : ತಳಿರ್ಗಳವೋಲ್ ಮಲ್ಲಿದುವೀ ತಳಂಗಳ್ . . . ಎಂಬುದನಾಕುಳಮಿಲ್ಲದೆ ವಿಬುಧರಱಿಗೆ ಧರ್ಮೋಪದೇಶಮಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೬೧) ; ಅವಧರಿಪುದು ವಿಬುಧರ್ . . . ಮೆಚ್ಚಿ ಕೈಕೊಳ್ಳುದಿದಂ (ಶಮದ. ೪, ೬೫೦). ೨. ಸುರ ; ದೇವತೆ : ಆ ವಿಬುಧರ್ ಮುದದಿಂ . . . ಮೇರುಗಿರಿಗೇಟ್ಟಂದರ್ (ಜಗವಿ. ೨-೧). ೧,೨: ಸುಕುಲೀನಂ ವಿಬುಧಾನ್ವಿತಂ . . . ಸುಧರ್ಮಧರನಾಗಿರ್ದುನ್ನತಂ ತಾನೆನಲ್ ಸಕಳಾಕ್ಷ್ಮಾಧರರಾಜನಂದೆಸೆದಂ ಭೂಮಧ್ಯದೊಳ್ ಲಕ್ಷ್ಮಣಂ (ನೇಮಿಪು. ೧-೩). ೩. ಚಂದ್ರ.

ವಿಬುಧಸಂತರ್ಪಣ = ಪಂಡಿತಜನರನ್ನು ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಕೊಂಕಣದಲ್ಲಳಂ ಗಣ್ಣರ ಮೇರುಮಾಶ್ರಿತ XXX ತದು ವಿಬುಧಸನ್ತರ್ಪಣಂ ಮಂಡಳಿತಮುಖದರ್ಪಣಂ (ಕ.ಇ. IV, ೬೧-೭ ; 12 ನೆಯ ಶತ). [ಸಂ.]

ವಿಬುಧನುತ (ನಾ). ೧. ವಿದ್ವಾಂಸರಿಂದ ವಂದಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವನು. ೨. ದೇವತೆಗಳಿಂದ ನಮಸ್ಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವನು. ೧,೨ : ಅರಿಕಾಮಧ್ವಂಸಿ ನಾಗಪ್ರಜವಮಯಕಟಕಂ. . . ವಿಬುಧನುತನುಮಾ ಕಾಮಿನೀಜೀವಿತೇಶಂ ಪರಮೈಶ್ವರ್ಯಾಸ್ಪದಂ ರಕ್ಷಿಸುಗೆ ವಸುಧೆಯಂ ಯುದ್ಧರಂಗತ್ರಿಣೇತ್ರಂ (ಜಗವಿ. ೧-೨). [ಸಂ.]

ವಿಬುಧಪತಿ (ನಾ). ೧. ವಿದ್ವಾಂಸರಿಗೆ ಒಡೆಯನಾದವನು. ೨. ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಒಡೆಯನಾದವನು ; ದೇವೇಂದ್ರ ; ಇಂದ್ರ : ವಿಬುಧಪತಿನಿವಹವಂದಿತ ನಿಬಿಡಪದಾಂಬುರುಹನಂ . . . ಜಿನನಂ . . . ವಂದಿಸಿದರ್ (ಸುಕುಮಾ. ೮-೬೮) ; ಶ್ರೀರಮಣ ವಿಬುಧಪತಿ ವಾರಿಜಭವಾದಿವೃಂದಾರಕ . . . ಪಾಲಿಪುದನಗೆ ಚಾರುಮತಿಯುಂ (ಕಬ್ಬಿ.ಕೈ. ೧). ೧,೨ : ಆ ರಾಜೇಂದ್ರಂ ವಿಬುಧಪತಿಯಾಗಿಯುಂ ಗೋತ್ರಾರಿಯಲ್ಲು (ನಾಗಕು. ೨-೮೭ ವ). [ಸಂ.]

ವಿಬುಧಭೂಜ (ನಾ). ೧. ದೇವಲೋಕದ ವೃಕ್ಷ ; ಕಲ್ಪತರು. ೨. ಕಲ್ಪತರು ವಿನಂತಿರುವವನು ; ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಮಾನನಾದವನು : ಪುಟ್ಟಿದಂ ಶ್ರೀಭಾಜಂ . . . ಭ್ರಾಜತ್ಕಾಂತಾಮನೋಜಂ ವಿಬುಧವಿಬುಧಭೂಜಂ ಯಶಶ್ಶ್ರೀಸಮಾಜಂ ನೈಜೋನ್ನಂತ್ರಾಪ್ತಿರಾಜಂ ಸುವಿಭವ ಸುಮನೋರಾಜಂ ರೇಚಿರಾಜಂ (ಎ.ಕ. XIV, ೨೮೧-೩೫; 1181). [ಸಂ.]

ವಿಬುಧವರಾಶ್ವ (ನಾ). ದೇವತೆಗಳ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕುದುರೆ ; ಉಚ್ಚೈಶ್ರವಸ್ಸು : ದೇವವಮನಗೂಡಿ ಜಳಧಿಯೊಳಾ ವಿಬುಧವರಾಶ್ವವೊಗೆದಗಲ್ದಿರ್ಪುದವಾ ದೇವವಮನಗೂಡಿ ರಾಜಿಸುವೀ ವಿಪುಳತರಾಶ್ವಯುಗಕದೇಂ ಪಾಸಟಿಯೇ (ರಾಜಶೇ. ೧೨-೧೦೫). [ಸಂ.]

ವಿಬುಧಾಲಂಕೃತ (ನಾ). ೧. ಪಂಡಿತರಿಂದ ಭೂಷಿತವಾದುದು. ೨. ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಭೂಷಿತವಾದುದು. ೧,೨ : ಸುರೇಂದ್ರಸಭೆಯಂತೆ ವಿಬುಧಾಲಂಕೃತಮುಂ . . . ಶಿವಸಭೆಯಂತೆ ಸದಾನಂದಿಬಂಧುರಮೆನಿಸಿ ನರೇಂದ್ರನೂಡ್ಡೋಲಗಂ . . . ಪರಿರಂಜಿಸುತಿರ್ದುದು (ರಾಜಶೇ. ೫-೧೯ ವ). [ಸಂ.]

ವಿಬುಧಾಶ್ರಯ (ನಾ). ೧. ವಿದ್ವಾಂಸರಿಗೆ ಅವಲಂಬನವಾದುದು : ಎನ್ನ ದಾನಮಿದಾಗಳುಂ ಮಧುಪಾಶ್ರಯುಂ ಧರೆಗವ್ಯವಚ್ಛಿನ್ನದಾನಮಿದಾಗಳುಂ ವಿಬುಧಾಶ್ರಯಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೭) ; ಪ್ರಿಯದಲುಂಬುದು ಮೇಣು ವಿಬುಧಾಶ್ರಯದಲುಂಬುದು ಮಾನವರಿಗಿದು ನಿಯತವಿಂತಲ್ಲದೊಡೆ ಕೇಳ್ಕ ಕೌರವರ ರಾಯ ಪ್ರಿಯನು ನೀನಲ್ಲವಾಗೆ ವಿಬುಧಾಶ್ರಯವು ತಾ ಮುನ್ನಿಲ್ಲ ನಿನ್ನಾಲಯವಲೆವಾಗೆಂತೂಟ ಸಂಭವಿಸುವುದು (ಕುಮ್ಯಾಭಾ. ೮-೬೯). ೨. ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನವಾದುದು; ಸ್ವರ್ಗ. ೩. ಪಂಡಿತರಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಿತ್ತಿರುವವನು. ೪. ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಆಸರೆ ನೀಡಿದವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು. ೩,೪ : ಮೇರುಗಿರೀಂದ್ರದನ್ತೆ ವಿಬುಧಾಶ್ರಯನೀಶ್ವರನನ್ತುಮೇಶಂ . . . ನಗದ್ವಾರ್ಹವಮಲ್ಲವಲ್ಲಭ (ಎಕ. VII. ಶಿಕಾ. ೧೧೮-೭ : 1054). [ಸಂ.]

ವಿಬುಧೇಶ್ವರ (ನಾ). ದೇವತೆಗಳ ಒಡೆಯ ; ಇಂದ್ರ : ಅರಿಗೋತ್ರಭೇದಿ ವಿಬುಧೇಶ್ವರನಲ್ಲಂ ಧೃತಕಳಾಕಳಾಪಂ ದೋಷಾಕರನಲ್ಲಂ . . . ಭೂಪಾಳಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೧೨). [ಸಂ.]

ವಿಬೋಧ (ನಾ). ೧. (ನಿದ್ರೆಯಿಂದ) ಎಚ್ಚರಗೊಳ್ಳುವಿಕೆ. ೨. ಬುದ್ಧಿ ; ಜಾಣ್ಮೆ. ೩. ಅರಿವು ; ಜ್ಞಾನ ; ತಿಳಿವಳಿಕೆ. ೪. ಗಮನವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ಲಕ್ಷ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದು. ೫. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಮೂವತ್ತು ಮೂರು ಸಂಚಾರಿಭಾವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ನಿದ್ರೆಯಿಂದ ಏಳುವುದು, – ಎಚ್ಚರಗೊಳ್ಳುವುದು : ನಿದ್ರೆಯಿಂದ ಎಚ್ಚರಗೊಳ್ಳುವುದು ವಿಬೋಧ (ಭಾರಮೀ. ೩೪೭). ೬. ಭಾಣಿಕೆಯೆಂಬ ಉಪರೂಪಕದ ಏಳು ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಭಾಣಿಕಾ – ಇದರಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದೇ ಅಂಕ . . . ಉಪನ್ಯಾಸ, ವಿನ್ಯಾಸ, ವಿಬೋಧ, ಸಾಧ್ವಸ, ಸಮರ್ಪಣ, ನಿವೃತ್ತಿ, ಸಂಹಾರ ಎಂಬ ಏಳು ಅಂಗಗಳು (ಸಂನಾಟ. ೩೭). [ಸಂ.]

ವಿಬೋಧಿತ (ಗು). ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿದ , –ಪಡೆದ : ಭೂರಿಕಳಾವಿಬೋಧಿತ ಸುಧಾಕರರೂರ್ಜಿತ ಸಾಧುಸಂಘನಿಸ್ತಾರಕರಂಗಜಾತ ಮಹಿಜಾತವಿದಾರಕರೆಂದು ಬಣ್ಣಿಪುದು ವಾರಿಧಿವೇಷ್ಟಿತಭೂರಿಭೂತಳಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೨೨). [ಸಂ.]

ವಿಭಂಗ (ಗು). ೧. ಒಡೆದ ; ಮುರಿದ ; ಭಗ್ನಗೊಂಡ : ಆಗಸಮ ಮೇಲೆ ಕೆಡೆವಂತೆ ನೆಲಂ ಪೆಡಂಮಗುಬ್ಬು ಕವಿದಿಕ್ಕಿದಂತೆ ತೊಟ್ಟನೆ ಪುಟ್ಟಿದತಿಭಯದಿಂ ವಿಭಂಗಮನರಾಗಿ . . . ಮೂದಲಿಸುತ್ತುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೪೨ ವ). (ನಾ). ೨. ಒಡೆಯುವಿಕೆ ; ಮುರಿಯುವಿಕೆ. ೩. ತಡೆಯುವುದು ; ಅಡ್ಡಿ ; ಪ್ರತಿರೋಧ. ೪. ಮುರುಟಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ ; ಸಂಕುಚಿತಗೊಳ್ಳುವಿಕೆ. ೫. ಮಡಿಕೆ ; ಸುಕ್ಕು. ೬. ಮೆಟ್ಟಿಲು ; ಸೋಪಾನ. ೭. ಭಾಗ : ವಿಭಾಗ. ೮. ಭಂಗಗೊಳಿಸಿದವನು ; ನಾಶಪಡಿಸಿದವನು : ಮಂಗಳಾಂಗ ಪದಂಗಚಾಂಗವಿಭಂಗ ವಾಮಾರ್ಧಾಂಗ ಮಹಿಮೋತ್ತುಂಗ ಕೂಡಲಸಂಗಮೇಶ್ವರಲಿಂಗ ಪಾಹಿ ತ್ರಾಹಿ (ಬಸವ. ೭೧-೪೯). ೯. [ಜೈನ] ಆತ್ಮನಿಗೆ ಅಹಿತವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಬಲ್ಲ ಜ್ಞಾನ ; ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನ : ಕುಮತಿ ಕುಶ್ರುತ ವಿಭಂಗ ಮತಿ ಶ್ರುತ ಅವಧಿ ಮನಃಪರ್ಯಾಯ ಕೇವಲಜ್ಞಾನವಿಕಲ್ಪದಿಂ ಜ್ಞಾನಮಷ್ಟವಿಧಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೧೭) ; ಕುಮತಿ ಎಂಬುದು ಮತಿಜ್ಞಾನದ . . . ವಿಭಂಗ ಎಂಬುದು ಅವಧಿಜ್ಞಾನದ ಆಭಾಸಗಳು (ಜೈನಧ. IV. ಮುನ್ನುಡಿ). [ಸಂ.]

ವಿಭಂಗಜ್ಞಾನ (ನಾ). = ವಿಭಂಗ ೯ : ವಜ್ರದಾಡಂ . . . ಆತನಂ ಕಂಡು ತನ್ನ ವಿಭಂಗಜ್ಞಾನದಿಂದೆನ್ನ ಪಗೆವನೀತನೆಂದಱಿದು . . . ಕಾದಿ ಕೊಲೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೪೫-೮) ; ಅರವಿಂದಂ ಕುರುವಿಂದನಂ ಕರೆದುತ್ಪನ್ನ ವಿಭಂಗಜ್ಞಾನದಿಂ ಮೃಗಂಗಳ್ವೆರ್ದಡೆಯನಱಿದು . . . ಪೇಟ್ದೊಡೆ (ಆದಿಪು. ೧೨-೧೪ ವ). [ಸಂ.]

ವಿಭಂಗಜ್ಞಾನಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ವಿಭಂಗಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು : ವಿಭಂಗಜ್ಞಾನಿ ಮಿಥ್ಯಾದೃಷ್ಟಿಗಳಿಂ ಲೋಕಾಸಂಖ್ಯೇಯಭಾಗಮುಂ ದೇಶೋನಾಷ್ಟಚತುರ್ದಶಭಾಗಮುಂ ಸರ್ವಲೋಕಮುಂ ಮೇಣ್ ತೀಡೆಪಟ್ಟುತ್ತು (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೯). [ಸಂ. ವಿಭಂಗಜ್ಞಾನಿನ್]

ವಿಭಂಗತಾಳ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಾಳ : ಭಂಗತಾಳ ಉಪಭಂಗತಾಳ ವಿಭಂಗತಾಳ ವಿತಾಳ ಶುದ್ಧತಾಳ ಅನುತಾಳವೆಂಬಾಱು ವರ್ಗಸಂಖ್ಯಭೇದವಾಗಿಹವೆಂದು ಪೇಳ್ವ ಭರತಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರವೀಣರಪ್ಪ ತಾಳಧಾರಿಗಳಿಂ (ವಿವೇಕ. ೨೩೮). [ಸಂ. ವಿಭಂಗತಾಲ]

ವಿಭಂಗಿತ (ಗು). ೧. ಒಡೆದುಹೋದ. ೨. ವಿಭಾಗಹೊಂದಿದ. ೩. ನಾಶವಾದ : ಮಂಗಳದ ಸರ್ವಾಂಗಲಿಂಗಿ ವಿಭಂಗಿತಾನಂಗಪ್ರಸಂಗಿ ಸುರಂಗಿ (ಬಸವ. ೭-೩೭). [ಸಂ.]

ವಿಭಂಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕೆಡಿಸು ; ಭಗ್ನಗೊಳಿಸು ; ಹಾಳುಮಾಡು : ಭವಾನಿ ಭೋಂಕನೆ ತಪಮಿರ್ದಳುಗ್ರ ತಪಮಂ ತಪಮಂ ತಪಮಂ ವಿಭಂಗಿಸಲ್ (ಗಿರಿಕ. ೯-೧೨) ; ಅಂಗುಟದಿಂ ರಸಾತಳಕೆ ಮೆಟ್ಟಿದನಾ ದಶಕಂಠನಂ ಮಹಾಸಂಗರದೊಳ್ ವಿಭಂಗಿಸಿದಾಂತಸುರರ್ಕಳಂ . . . ಗಿರಿಶಂ (ಶಬಶಂ. ೪-೧೨೯). [ವಿಭಂಗ + - ಇಸು]

ವಿಭಕ್ತ (ಗು). ೧. ಭಾಗವಾದ ; ಪಾಲಾದ. ೨. ಬೇರೆಮಾಡಿದ ; ಪ್ರತ್ಯೇಕಗೊಳಿಸಿದ. (ನಾ). ೩. ಭಾಗವಾದುದು ; ಪಾಲಾದುದು. ೪. ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದುದು ; ಭಿನ್ನವಾದುದು. ೫. ಭಾಗ ; ಪಾಲು ; ಅಂಶ. ೬. ಪ್ರತ್ಯೇಕಗೊಂಡ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಬೇರ್ಪಟ್ಟವನು : ಅಹಂಕಾರದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಮಮಕಾರ ಭಾವದಿಂದ ಜೀವಿಯು ಶಿವನಿಂದ ವಿಭಿನ್ನಸಂಸಾರಿಯಾಗಿದ್ದಾನೆ ; ವಿಭಕ್ತವಾಗಿದ್ದಾನೆ (ಭಾರದ. ೧೧೮). [ಸಂ.]

ವಿಭಕ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗುವಿಕೆ ; ಭಾಗವಾಗುವಿಕೆ. ೨. ಪ್ರತ್ಯೇಕತೆ ; ಭಾಗ. ೩. ಆಸ್ತಿಯ ಒಂದು ಭಾಗ ; ಪಾಲು ; ಹಿಸ್ಸೆ. ೪. [ವ್ಯಾಕ] ನಾಮಪ್ರಕೃತಿಯ ಲಿಂಗ ವಚನ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳ ಮೇಲೆ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಳಿದ ಪದಗಳೊಂದಿಗೆ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ತಂದುಕೊಡುವ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಸೇರಿ ಸಿದ್ಧಿಸುವ ಅನ್ವಯ ; ☞ ಪ್ರಥಮಾ, ದ್ವಿತೀಯಾ, ತೃತೀಯಾ, ಚತುರ್ಥೀ, ಪಂಚಮೀ, ಷಷ್ಠೀ ಮತ್ತು ಸಪ್ತಮೀ ಹೀಗೊಂದು ಸಂಖ್ಯಾನುಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಏಳು ಮತ್ತು ಸಂಬೋಧನಾವಿಭಕ್ತಿಯೂ ಸೇರಿ ಎಂಟು ವಿಭಕ್ತಿಗಳಿವೆ : ಕಾರಕಮಾಱು ಕರ್ಮಕರಣಾದಿಕದಿಂ ಪ್ರಥಮಾದಿಭೇದ ನಿರ್ಧಾರದಿಂದದಂ ಪಿಡಿದು ನಿಲ್ವ ವಿಭಕ್ತಿಗಳೇೞನಿಕ್ಕುಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೧೪) ; ಪದದೊಳಿರ್ದರ್ಥಮಂ ತಂತಮ್ಮರ್ಥಾನುಗುಣವಾಗಿ ವಿಭಾಗಿಸಿ ಕುಡುವದಱಿಂ ವಿಭಕ್ತಿಯೆನಿಸುಗುಂ (ಶಮದ. ೩೫ ವೃತ್ತಿ) ; ಕೆಲವು ವಿಭಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ಎರಡು ಮೂರು ಪ್ರತ್ಯಯಗಳಿರುವುದಷ್ಟೆ (ಕೃಬಿಡಿ. ೩೮). ೫. [ಗಣಿತ] ಏಳು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : ಜಲಧಿ ಮಾತೃಕೆ ವಾರಕುಲಗಿರಿಗಳು ವಿಭಕ್ತಿ ದ್ವೀಪ ಸರ್ಪಾವಳಿ ಮುನೀಶ್ವರರುಗಳ ಧಾತುಗಡಣದ ವೇದಿಗಳ ತಿಳಿದು . . . ನಡೆವವರುಗಳು ನಿರ್ಮಳದಲೆಡಹದೆ ಬೆರಸಿಕೊಂಬರು ಮುಕ್ತಿರಾಜ್ಯವನು (ಕುಮ್ಯಾಉ. ೪-೩೪). [ಸಂ.]

ವಿಭಕ್ತಿಗಣ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಅನೇಕ ವಿಭಕ್ತಿಪ್ರತ್ಯಯಗಳ ಸಮೂಹ : ಸಂಗತಿಯಿಂದ ನಾಮಪದಂಗಳವೇಕಾರ್ಥಗತಿಯೊಳಾಗೆ ಸಮಾಸಂ ಸಂಗಳಿಸುಗುಂ ವಿಭಕ್ತಿಗಣಂ ಗಳ್ಗಂತರದೊಳಲ್ಲಿ ಲೋಪಮದಕ್ಕುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೧೯೯). [ಸಂ.]

ವಿಭಕ್ತಿಪಲ್ಲಟ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] "ಒಂದು ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಮತ್ತೊಂದು ವಿಭಕ್ತಿ ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ವಿಕಲ್ಪದಿಂದ ಬರುವುದು" (ಕೃಬಿಡಿ. ೫೭) : ಕೈಯಲ್ಲಿ ಬರೆದನು . . . ಕೋಲೊಳ್ ಬಡಿದಂ ಎಂಬಲ್ಲೆಲ್ಲ ಸಪ್ತಮೀವಿಭಕ್ತಿಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಕರಣಾರ್ಥಕವಾಗಿ ತೃತೀಯೆಗಳೇ ಆಗಿರುವುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಿದೆ. ಈ ಪರಿಪಾಠವನ್ನು ವ್ಯಾಕರಣಕಾರರು "ವಿಭಕ್ತಿಪಲ್ಲಟ" ಎಂದಿರುವರು (ಸಂಶೋಧ. ೫೯). [ಸಂ.]

ವಿಭಕ್ತಿಪ್ರತ್ಯಯ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] "ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ನಾಮಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಇರುವ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಸೇರಿಸುವ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ವಿಭಕ್ತಿಪ್ರತ್ಯಯವೆಂದು ಹೆಸರು" (ಮಧ್ಯಮ. ೫೩) : ವಿಭಕ್ತಿಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಮುಂದೆಯೂ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಬಹುವಚನಪ್ರತ್ಯಯದ ಮುಂದೆಯೂ ಸೇರುತ್ತವೆ (ಕೃಬಿಡಿ. ೩೭). [ಸಂ.]

ವಿಭಕ್ತಿರೂಪಕ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ರೂಪಕಾಲಂಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಧ ; ರೂಪಕಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸಿ ಹೇಳುವ ಅಲಂಕಾರ : ವಿಭಕ್ತರೂಪಕಕ್ಕೆ –

ಅಂಬುಜಸೂತ್ರಮೆಂಬ ಪೆಣೆದಾವಣೆಯಂ ಪಣೆದಾವಲೆಂಬ ಬಾಳ್ಗಂಬಮನೊತ್ತಿ ಕಿಱುಲತೆಯೆಂಬ ತುರಂಗಮುಮಂ ಪೊರಳ್ಚಿ . . . ಮದಾಳಿಯೆಂಬ ಗುಂಡಂ ಬಱಿಯಟ್ಟಿ ಸೋವುದು ಸಮೀರಣವಾರಣವಾ ಪ್ರದೇಶದೊಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೯೯). IP ಇಲ್ಲಿ "ಎಂಬ" ಎನ್ನುವ ಪದದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಸ್ಫುಟಗೊಳಿಸಿ ಹೇಳಿರುವುದೇ ವಿಭಕ್ತಿರೂಪಕ. [ಸಂ.]

ವಿಭಕ್ತಿಸ್ವರ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ವಿಭಕ್ತಿಪ್ರತ್ಯಯದ ಅಂತ್ಯಸ್ವರ : ಸ್ವರಮಿದಿರೊಳಿರೆ ವಿಭಕ್ತಿಸ್ವರಕಂ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರಕ್ಕಮಕ್ಕುಂ ಲೋಪಂ (ಶಮದ. ೫೨). [ಸಂ.]

ವಿಭಗ್ನ (ಗು). ಮುರಿದ ; ಹಾಳಾದ : ವನಸೌರಭಭರವಿಭಗ್ನದಳವಿಳಸಿತ ಮಲ್ಲಿಕಾಮಾಲಾಲಿಸಕ್ತ ಕಾಂಚನಚಂಚರೀಕಾಯಮಾನಂಗಳಾದರಸನ ಕಣ್ಣಱಿದು ತನ್ನ ಮನೆಗೆ ಪೃಥ್ವೀಷೇಣ ಪೋದೊಡಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೫೧ ವ). [ಸಂ.]

ವಿಭಜನ (ನಾ). ೧. ಭಾಗವಾಗುವಿಕೆ ; ಪ್ರತ್ಯೇಕಗೊಳ್ಳುವಿಕೆ : ವಿಭಜನವು ಎಷ್ಟರ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಆಗಿದೆಯೆಂಬುದನ್ನು ಕೆಂಪು ಮತ್ತು ಊದಾರಶ್ಮಿಗಳಿರುವ ಕೋನದಿಂದ ಅಳೆಯಬಹುದು (ಭೌತವಿ ೧೮೧). ೨. ಭಾಗಮಾಡುವಿಕೆ ; ವಿಭಾಗಿಸುವಿಕೆ. [ಸಂ.]

ವಿಭಜನೆ (ನಾ). = ವಿಭಜನ ೧ : ಕಾಯಿಸುವುದರಿಂದ ವಸ್ತುಗಳು ರಾಸಾಯನಿಕವಾಗಿ ವಿಭಜನೆಹೊಂದುತ್ತವೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ. ವಿಭಜನ]

ವಿಭಜಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಮಾಡು ; ವಿಭಾಗಿಸು ; ವಿಂಗಡಿಸು : ಬೆಟ್ಟದಂತೆ ರಾಶಿಬೀಳುತ್ತಿದ್ದ ಈ ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು ಓದಿ, ವಿಂಗಡಿಸಿ, ವಿಭಜಿಸಿ, ಕ್ರಮವಾಗಿ ಜೋಡಿಸಿ . . . ಶಬ್ದದ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಕಡೆಯುವ ಕೆಲಸವು ನಿಘಂಟಿನ ಸಂಪಾದಕವರ್ಗಕ್ಕೂ ಅವರ ಸಹಕಾರಿಗಳಿಗೂ ಬದ್ಧಿತು (ಸಮಾಲೋ. ೨೬೯). [ವಿಭಜನ + - ಇಸು]

ವಿಭವ (ನಾ). ೧. ಐಶ್ವರ್ಯ ; ಸಿರಿ ; ಸಂಪತ್ತು : ಮತ್ಕಾವ್ಯಮಂ ಮೆಚ್ಚಿ ಕೇಳ್ದ ಗುಣಂಗೊಳ್ವ ಜನಕ್ಕಮಕ್ಕೆ ವಿಭವಂ ಭದ್ರಂ ಶುಭಂ ಮಂಗಳಂ (ಅಜಿಪು. ೧೨-೨೭) ; ಆಶ್ರಿತಪರ್ವವಿಭವ ವೇಣುಗಳೊಳು ಸ್ವಸ್ಥತಾಗತಿಮುಕ್ತರಾದವರೊಳಲ್ಲದಾ ನಾಡೊಳಿಲ್ಲ (ಹಚಕಾ. ೨-೧೧). ೨. ಶಕ್ತಿ ; ಬಲ. ೩. ಹಿರಿಮೆ ; ಘನತೆ : 'ವಿಭವಂಬೆಱು' ಪರಾ. ೪. ತೋರಿಕೆ ; ಪ್ರದರ್ಶನ ; ಡೌಲು : ತತ್ಕಾಲ ಪ್ರೇಮವನಱಿಯದೆ ವಿಭವಕ್ಕೆ ಮಾಡಿದವನ ಭಕ್ತಿ ಇರುಳು ಸತ್ತಿಗೆಯ ಹಿಡಿಸಿಕೊಂಡಂತೆ (ಬಸವ. ೨೨೭). ೫. ಅಂದ ; ಸೊಗಸು : "ಸೊಗಸುಮಲಂಪುಂ ವಿಭವಮದು" (ಕವಿಕಂ. ೧೭೯). ೬. ಅರುವತ್ತುಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯದು : ಆ ವರುಷವೇ ಪ್ರಭವ, ವಿಭವ . . . ಅಕ್ಷಯವೆಂದಱುವತ್ತು ತೆಱನಾಗಿಹುದು (ವಿವೇಕ. ೩೧) ; ನಿನ್ನೆ ಹೆಸರಳಿದು ನೀರಾದುದಾ ಪ್ರಭವಂ . . . ಇಂದೆನ್ನನೀಚಿಸುವ ವೀಚಿಯಾ ವಿಭವಂ (ಗುವಿಂ. ೫೭-೩). ೭. ವೈಭವಯುಕ್ತನಾದವನು : ಸುರರಾಜವಿಭವನಂ ಕಂಡಿರೆ . . . ಕಂಡಿರೆ ಗುಣಿಯಂ ಭವ್ಯಸೇವ್ಯಚಿಂತಾಮಣಿಯಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೨-೨೨). ೮. [ವಿಶಿಷ್ಟಾ] ದೇವರು ಅವತರಿಸುವುದು ; ದೇವರ ಅವತಾರ : ದೇವಮಾನವಮೃಗನಗರೂಪದ ವಾಸುದೇವನ ವಿಭವಂಗಳನು ಆ ವಿಧದೊಡಲವೆತ್ತನುಸರಿಸುವ ಲಕ್ಷ್ಮೀವಧುವನು ವಂದಿಪೆನು (ಹವಿಬಿ. ೩-೨); ನಾರಾಯಣನು ಪರ, ವ್ಯೂಹ, ವಿಭವ, ಅಂತರ್ಯಾಮಿ ಮತ್ತು ಅರ್ಚಾವತಾರ ಎಂಬ ಐದು ಪ್ರಕಾರ ಉಳ್ಳವನು . . . ವಿಭವ ಎಂದರೆ ಸಜಾತೀಯವಾದ ರೂಪದಿಂದ ಆವಿರ್ಭವಿಸುವುದು. ಮತ್ಸ್ಯ ಮೊದಲಾದ ರೂಪಗಳೆಲ್ಲ ವಿಭವಗಳು (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೭೭೯). [ಸಂ.]

ವಿಭವಂಬೆಱು(ಕ್ರಿ). ಹಿರಿಮೆಯನ್ನು ಪಡೆ ; ಘನತೆಯನ್ನು ಹೊಂದು : ಮತ್ತಮಲ್ಲಿ ಮನೋಜ್ಞತರವೆನಿಸಿ ನಿರುಪಮಾನವಿಭವಂಬೆತ್ತು . . . ಶೋಭಿಸೆಯುಂ (ಶಬಶಂ. ೧-೮೧ ವ). [ವಿಭವ + ಪೆಱು]

ವಿಭವೋದಯ (ನಾ). ೧. ವೈಭವಪ್ರಾಪ್ತಿಯ ಕಾಲ, —ಸಂದರ್ಭ ; ಉಚ್ಛ್ರಾಯಕಾಲ : ವಿಭವೋದಯದೊಳ್ ಕೆಲಬರ್ ಪ್ರಭುಗಳ್ ಕರಮೆಸೆದು ಕರ್ಮವಶರಱಿವಾಗಳ್ ಪ್ರಭೆಗೆಟ್ಟ[ಡಗುವ ತೆಱದಿಂ ನಭದಿಂ ಗಮಿಸಿದನ]ಡಂಗಿದಂ ದಿವಸಕರಂ (ಬಂಹರಿ. ೨-೧೦). ೨. ಐಶ್ವರ್ಯವಂತನಾದವನು ; ಹಣವಂತ : ಸಕಲಜನವಿನುತನಂ ಶತಮುಖಸದೃಶವಿಶಾಲವಿವಿಧವಿಭವೋದಯನಂ . . . ಕಂಡನಣುವನಾ ರಾಘವನಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೩೮). [ಸಂ.]

ವಿಭಾಕರ (ನಾ). ೧. ಸೂರ್ಯ ; ರವಿ : ವಿಭಾಕರನಸ್ತಮಿಸಿದನು ತಾವರೆಗಳ ಮೊಗಂಗಳಾಗಳು ತಾವರೆಗಳಾಗೆ (ಬಸಪು. ೧೦-೪೪) ; ಶ್ರೀವಿಯತ್ತಳವೆಂಬ ಸೀಮೆಗಿರುಳೊಳ್ ಪಗಲು ಬೇಸದೆ ಹಾಱಿ ವರ್ಷಾಂಬುಪೂರ್ಣತ್ವವೆತ್ತಾ ವಿಭಾಕರನೆಂಬ ಕರಗಮಂ ಪೊತ್ತುತ್ತರಾಸೆಯಂ ನಡೆಯಲೊಡೆದು ಶೀವಿದುದಕಂ ಸುರಿವೊಲು ಕಱೆಯ ಮಳೆ (ಧಾವಚಂ. ೬-೪). ೨. ಚಂದ್ರ. ೩. ಅಗ್ನಿ. ೪. ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ ; ಅರ್ಕ. [ಸಂ.]

ವಿಭಾಗ (ನಾ). ೧. ಭಾಗಮಾಡುವಿಕೆ ; ವಿಂಗಡಣೆ ; ಹಂಚಿಕೆ : ಪದವರ್ಣ ವಿಭಕ್ತಿವಿಭಾಗದಿಂ . . . ಭಂಗಶ್ಲೇಷಮೆಂದು ಪೇಟಲ್ಪಡೆಗುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೬೮). ೨. ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗುವಿಕೆ ; ಬೇರ್ಪಡುವಿಕೆ : ಉಪಾಧ್ಯಾಯನು ಭಾವನಾಪರವಶನಾಗಿ "ಅವರು ಹೇಗೆ ವಿಭಾಗವಾಗಬೇಕು, ಯಾವ ಯಾವ ಕಡೆಯಿಂದ ಹೋಗಬೇಕು" ಎಂಬುದನ್ನು ಅಪ್ಪಣೆ ಮಾಡಿದನು (ಮಲನಾ. ೨೦೪). ೩. ಭಾಗ ; ಅಂಶ. ೪. ಪಿತ್ರಾರ್ಜಿತಆಸ್ತಿಯ ಪಾಲು ; ಹಿಸ್ಸೆ : ಎಲ್ಕ ದಾನಮಿತ್ರನೆ . . . ವಿಭಾಗದ ಮೇರೆಗೆ ನನ್ನ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಬಂದ ದ್ರವ್ಯವ ಕೊಡೂಯೆಂದರೆ ನೀನು ಕೊಡುವ ಬಗೆ ಹ್ಯಾಗೆ (ಅರ್ಕಮಾ. ೯೩). ೫. ದೇಶ ಅಥವಾ ರಾಜ್ಯದ ವಿಂಗಡಿಸಿದ ಭಾಗ, — ವಲಯ: ನಮ್ಮ ರಾಜ್ಯ ದಕ್ಷಿಣರೈಲ್ವೆಯ ವಿಭಾಗಕ್ಕೆ ಸೇರುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). ೬. ಒಂದು ಮೂಲಸಂಸ್ಥೆ ಅಥವಾ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಭಾಗ, — ಶಾಖೆ, — ಇಲಾಖೆ : ನಮ್ಮ ಸಂಸ್ಥೆಯ ಮಾರಾಟವಿಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ರೀತಿಯ ಪುಸ್ತಕಗಳು ದೊರೆಯುತ್ತವೆ (ರೂಢಿ). ೭. [ನ್ಯಾಯ] ನಲವತ್ತುವಿಧವಾದ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ರೂಪ, ರಸ, ಗಂಧ . . . ಸಂಯೋಗ, ವಿಭಾಗ . . . ಸೌಭಾಗ್ಯವೆಂದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ನಲವತ್ತು ವಿಧ ಗುಣಗಳು (ಹಿಂದಸಾ. ೨೮೫). [ಸಂ.]

ವಿಭಾಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಭಾಗಮಾಡು ; ವಿಂಗಡಿಸು ; ಬೇರ್ಪಡಿಸು : ಬಣ್ಣಸಲರಿದಾದೊಡಮೆಸೆವಾ ಋತುಸಂಧಿಯಂ ವಿಭಾಗಿಸಿ ಪೇಳ್ವೆಂ (ಗಿರಿಜಾ. ೬-೩೫) ; ಪದದರ್ಥಮಂ ವಿಭಾಗಿಸುವುದಱಿಂದೆ ವಿಭಕ್ತಿಯಂತದಂ ಪ್ರತ್ಯಯಮೆಂಬುದು (ಶಮದ. ೩೫) ; ದೇಹ ಬೇಱಾತ್ಮ ಬೇಱೆಂದು ವಿಭಾಗಿಸಿ ತನ್ನ ತಾ ನೆಮ್ಮಿ ಭೋಗಿಸಿದರೆ ಕರ್ಮಬಂಧವಿಲ್ಲಾಗಿಯೂ ಭೋಗಿ ತಾನೇ ಯೋಗಿಯಲ್ತೆ (ಭರಚ. ೨-೩೧). ೨. ಒಡೆ ; ಸೀಳು : ದನುಜ ಮನುಜಾಮರಕದಂಬನ ಮನಕೆ ತಾರದಜಾಂಡಮಂಡಲವನು ವಿಭಾಗಿಪ ವೀರವಾನರವರವರೂಥಿನಿಯ . . . ಭಟರು ತೋಱಿದರಾಱು ನಿರ್ಬುದವ (ತೊರರಾ. ೧-೬-೧೪). [ವಿಭಾಗ + - ಇಸು]

ವಿಭಾಡ, ವಿಭಾಳ (ನಾ). ಬಡಿದುಹಾಕುವವನು ; ನಾಶಮಾಡುವವನು : ಅಸುರವಿಭಾಡ ನಸುನಗುತುಗ್ರ ವೈಷ್ಣವಬಾಣವನು ಬೆಸಸೆ . . . ಅದಗಿಸಿತಾ ಶಿರತ್ರಯವ (ತೊರರಾ. ೩-೬-೨೩); ದುರಿತದುರ್ಗವಿಭಾಡ . . . ವಿಷ್ಣು ಸಲಹೆಂದೆನುತ ನಾಮಗಳ ಸ್ಮರಣೆಯಂ ಮಾಡುತ್ತೈತಂದರು (ತುರಂಗ. ೯೫-೧೭). ವಿಭಾಳ : ಫಾಲಲೋಚನಚಾಪಗರ್ವವಿಭಾಳನಲ್ಲದೆಯಿ ಧರಿತ್ರಿಯನಾಳಲಾಪರೆ ಮಿಕ್ಕಿನವರು (ಅನಂರಾ. ೨-೧-೫).

[<- ಮರಾ. ವಿಭಾಂಡಣೇ, ವಿಭಾಡನೇ = ಸೋಲಿಸು, ನಾಶಮಾಡು]

ವಿಭಾಡನ (ನಾ). = ವಿಭಾಡ : ಇವರಲಾ ಶಿವನ ನಿಜಸಂಪ್ರದಾಯದ ಗುರುಗಳು . . . ಭವಭಯವಿಭಾಡನರು ಸಕಲಾಗಮಸ್ತುತ್ಯರವಿರಳಜ್ಞಾನಿಗಳು (ಗುರುಚಾ. ೧-೭೫).

[< ವಿಭಾಡ]

ವಿಭಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಡಿದುಹಾಕು ; ನಾಶಮಾಡು : ಗರ್ವಿಸುವ ದಕ್ಷಿಣಪತಿಯ ಮದವಂ ವಿಭಾಡಿಸುವ ಸರ್ವಮಂಗಳೆಯಣುಗ ಬಾರಾ (ಬಸಪು. ೨೪-೩೭) ; ಕಿಮ್ಮೀರನೆಂಬವನನಿಮಿಷರಿಗುಬ್ಬಸದ ಖಳನಾತನ ವಿಭಾಡಿಸಿ ಹೊಕ್ಕರವರಾರಣ್ಯಮಂದಿರವ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧-೨೨) ; ಇದಿರಾದ ಖಳರ ವಿಭಾಡಿಸಿ ತಲೆಗಳ ಹೊಯ್ದು ಕೂಡೆ ಬೊಬ್ಬಿಱಿದಾಗ ಹೊಱಕಾಹಿನಭಟರು ಪಾಡುಪಂಥಗಳ ಮಱೆದರು (ಕಂನವಿ. ೧೪-೯೪). ೨. ಹೊಡೆ ; ಭೇದಿಸು : ಇದೆ ಮಹಾಧನು ಬಾಣಪಂಚಕವಿದೆ ನಭೋಗ್ರದ ಯಂತ್ರ ಹೊಳೆಯುತ್ತಿದೆ ವಿಭಾಡಿಸಿ ಮಱೆವನಾವನು ಬಾಹುವಿಕ್ರಮವ (ಸಂಧಪ. ೩೦-೨). ೩. ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿಸು ; ಪರಾಜಯಗೊಳಿಸು ; ಸೋಲಿಸು : ಭಾನುಮತಿ ಹೊಱವಂಟಳಲಸನ ಮಾನಿನಿಯರು ಸಹಸ್ರಸಂಖ್ಯೆಯೊಳಾನನೇಂದುಪ್ರಭೆ ವಿಭಾಡಿಸೆ ಬಿಸಿಲ ಬೇಗೆಗಳ . . .

ರಥವೇಱಿದರು ದುಗುಡದಲಿ (ಕುವ್ಯಾ.ಗ. ೪-೧೩). ೪. ತೆಗಳು ; ನಿಂದಿಸು ; ಹೀಯಾಳಿಸು : ಧನಮದದಿ ಕುಲಮದದಿ ವಿದ್ಯಾಘನದಿ ಯವ್ವನಮದದಿ ದ್ವಿಜಗುರುವನು ವಿಭಾಡಿಸಿ ನೀನು ತಾನೆಂದೆನುತ ಹೂಂಕರಿಸಿ (ಕುವ್ಯಾ.ಉ. ೩-೪೧) ; ಪೆಣ್ಣಂ ಬಱಿದೆ ಬಯಸಿ ಪೊಗಮಂ ಬಾತಣ್ಣಗೆ ರಣಮಂಡಪದೊಳು ರಕುತದ ಬಣ್ಣದ ಬಾಸಿಗಗಟ್ಟಿಸಿ . . . ಭೂತಮುಮಂ ಬರ್ದುವೊಲೆಯ್ದುಸುವಂ ಎಂದು ವಿಭಾಡಿಸಿ [ಪಾಠಾಂ. ವಿಡಂಬಿಸಿ] ತಗುಳಲ್ (ಜಯಕಾ. ೬-೧೦). ೫. ಕತ್ತರಿಸು ; ತುಂಡರಿಸು : ಕಲಹಕಿದು ಕಡೆಯೆಂದು ಸೀತೆಯನಳಿದು ತಂದನು ಸರಿಸಕಾಖಂಡಲವಿರೋಧಿ ವಿಭಾಡಿಸಿದ ನವನಿಜೆಯ ತನುಲತೆಯ (ತೊರರಾ. ೬-೪೧-೪೭).

ವಿಭಾಡಿಸಿಕೊಡು = ಬಲಿಕೊಡು; ಆಹುತಿಯಾಗಿ ನೀಡು : ಬಗೆಯದೆನ್ನೊಡಲಸು ರಥಾತಿಗೆ ಮಿಗೆ ವಿಭಾಡಿಸಿ ಕೊಡುವೆನೆಂದೆನೆ ನಗುತ ಕುಂತೀದೇವಿ ನುಡಿದಳು ವಿಪ್ರ ಕೇಳೆಂದು (ಕುವ್ಯಾ.ಆ. ೧೧-೧೩).[ವಿಭಾಡ + - ಇಸು. /ಮರಾ. ವಿಭಾಡಣೇ, ವಿಭಾಂಡಣೇ]

ವಿಭಾತ (ನಾ). ೧. ಬೆಳಗಿನ ಹೊತ್ತು ; ಪ್ರಭಾತಸಮಯ ; ಪ್ರಾತಃಕಾಲ : ಆಗಳ್ ವಿಭಾತಸಮಯನಿಯೋಗಮನನವರತ ಪರಮಕಲ್ಯಾಣಶ್ರೀಭಾಗಿನಿ ತೀರ್ಚೆ ಮನಕ್ಕನುರಾಗಂ ಕೈಗಣ್ಮೆ ಸಂತಸಂಬೆರಸಿರ್ದಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೧೧-೫೫) ; ಸುಟೆಯಲ್ ವಿಭಾತಪವಮಾನಂ ಪೊಕ್ಕೆನಕ್ರೂರಂ . . . ವತ್ಸಕುಲಹಂಭಾಘೋಷಮಂ ಘೋಷಮಂ (ಜಗವಿ. ೫-೭೭). ೨. ಕಾಂತಿ ; ಪ್ರಕಾಶ. [ಸಂ.]

ವಿಭಾತಿ (ನಾ). ೧. ಬೆಳಗಿನ ಕಾಲ ; ಪ್ರಾತಃಕಾಲ. ೨. ಹೊಳಪು ; ಕಾಂತಿ ; ಪ್ರಕಾಶ : ಕರವೀರ ಜಾತಿ ವಕುಳ ಮುಕುಳಕೋಹಳವಿಭಾತಿಯಲಿ . . . ಪೂಜಾವಿರಚನಾಲಂಕಾರಮಾಗಿರಲು (ಬಸಪು. ೧೮-೩೯). [ಸಂ. ವಿಭಾತೀ]

ವಿಭಾತಿಕ (ಗು). ಬೆಳಗಿನ ; ಪ್ರಾತಃಕಾಲದ : ಸತಿ . . . ಸರೋಜಮಿತ್ರಮಂಡಲ ಮುದಯಾಚಲಕ್ಕೆ ಬರಲೆರ್ದು ವಿಭಾತಿ ಮುಖ್ಯಮಂಗಳಂಗಳನನುರಾಗದಿಂದೆಸಗಿ . . . ಕುಳ್ಳಿರ್ದು (ಮಹಾನೇ. ೬-೭೫). [ಸಂ.]

ವಿಭಾಮ (ನಾ). (?) : ಹೃದರಲ್ಲಿ ಖಾನ ಬಹದರವರು . . . ದಂಡಿನ ಮೇಲೆ ಷಟಕೂನು ಮಾಡಿ ಮರುದಿನ ವಿಭಾಮ ಕೊಡಲಾಗಿ ಅವರವರಿಗೆ ಲಡಾಯಿಹತ್ತಿ . . . ಬೆನ್ನುಅಟ್ಟಿ ಬರುವಲ್ಲಿ (ಹೈದರ. ೪೩). [?]

ವಿಭಾವ (ನಾ). ೧. ಭಾವವನ್ನು ಉದ್ದೀಪನಗೊಳಿಸುವ ವಸ್ತು ಅಥವಾ ಕಾರಣ : ನಡೆವುದು ನುಡಿವುದು ಅವಿಚಾರವೆಂದು ಭಾವವಿಭಾವವೆಂದು ಕಂಡೆನಾದರೆ ತಪ್ಪೆನ್ನದು (ಬಸವ. ೪೩೨) ; ಆವಗಂ ಕಟಕದೊಳು ಸೊಡ್ಡಳದೇವ ಬಾಚರಸಂ ಸುಭಕ್ತಿವಿಭಾವದಿಂ ಪರಸಮಯಕೋಳಾಹಳ ಮಹಿಮವೆತ್ತು (ಬಸಪು. ೫೩-೩೧). ೨. ನಿರ್ಣಯ ; ತೀರ್ಮಾನ. ೩. ಗೆಳೆಯ ; ಸ್ನೇಹಿತ. ೪. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಸ್ಥಾಯಿಭಾವಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಕಾರಣ, — ಹೇತು ; IP ಇದು ರಸೋತ್ಪತ್ತಿಯ ಕಾರಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ಇದರಲ್ಲಿ ಆಲಂಬನವಿಭಾವ ಮತ್ತು ಉದ್ದೀಪನವಿಭಾವ ಎಂದು ಎರಡು ಬಗೆ : ಭಾವದನುಭಾವದೆಸೆವ ವಿಭಾವದ ಪಸುಗೆಗಳೊಳೊಸರ್ವ ರಸದಭಿನಯಮಂ ಭಾವಿಸುವೊಡಾದಿದೇವನ ದೇವೇಂದ್ರನ ಬಗೆಗಮಸದಳಂ ನರ್ತಕಿಯಾ (ಆದಿಪು. ೯-೨೭) ; ಭಾವಂ ವಿಭಾವಮೆಸೆವನುಭಾವಂ ಸಂಚಾರಿಭಾವಮೆಂದಿಂತಿವಱಿಂದಾವಿಷ್ಕೃತಮಕ್ಕುಂ ರಸಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೯೩) ; "ಭಾವ"ದ ಕಾರಣಗಳನ್ನು "ವಿಭಾವ"ಗಳೆಂದೂ, ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು "ಅನುಭಾವ"ಗಳೆಂದೂ, ಕರೆಯುವುದೇ ಸಂಪ್ರದಾಯ (ಭಾರಮಿಮ. ೩೪೯). [ಸಂ.]

ವಿಭಾವತ್ವ (ನಾ). ವಿಭಾವದ ಸ್ಥಿತಿ ; ಭಾವವನ್ನು ಉದ್ದೀಪನಗೊಳಿಸಿರುವಿಕೆ : ವ್ಯಂಗ್ಯಾರ್ಥಪ್ರತೀತವಾಗುವ ಮೊದಲು ವಾಚ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶೃಂಗಾರರಸದ ವಿಭಾವತ್ವವಿಲ್ಲ ವ್ಯಂಗ್ಯಾರ್ಥದ ಸಂಸ್ಕಾರದಿಂದ ವಾಚ್ಯಾರ್ಥಕ್ಕೆ ವಿಭಾವತ್ವ ಬಂದರೂ ಅದು ರಸನಿಷ್ಪತ್ತಿಗೆ ಸಾಲದು (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೨೯ ಅಡಿಟಿ). [ಸಂ.]

ವಿಭಾವನ (ನಾ). ೧. ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಗ್ರಹಿಸುವಿಕೆ, —ತಿಳಿಯುವಿಕೆ. ೨. ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಪರಿಶೀಲನೆ. ೩. ನಿರ್ಣಯ ; ತೀರ್ಮಾನ. ೪. ಊಹೆ ; ಕಲ್ಪನೆ ; ಭಾವನೆ. ೫. ತೋರ್ಪಡಿಸುವಿಕೆ ; ಪ್ರಕಟಪಡಿಸುವಿಕೆ. ೬. ವಿಶೇಷವಾದ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಸಂಬಂಧ. [ಸಂ.]

ವಿಭಾವನತೆ (ನಾ). ಪ್ರಕಟವಾಗುವಿಕೆ ; ತೋರ್ಪಡುವಿಕೆ : ಥಳಥಳಿಪ ಬಹಳಜ್ವಳನವಾಕ್ಷಣಮಾಱಿ ಮುನ್ನಿನವೊಲು ಸಹಜಸಿದ್ಧಪ್ರಸಾದವಿಭಾವನತೆಯಿಂದ ಚೆಲುವು ವಿಗಲಾ ಬಿಬ್ಬಬಾಚಯ್ಯಗಳ ಕರಸ್ಥಲಯುಗಳದಲ್ಲಿಯೆ ನೆಲಸಿದುದು (ಬಸಪು. ೫೩-೪೭). [ಸಂ. ವಿಭಾವನತಾ]

ವಿಭಾವನಾಲಂಕಾರ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಕಾರಣವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅಥವಾ ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೆ ಕಾರ್ಯವುಂಟಾದಂತೆ ವರ್ಣಿಸುವುದು ; ವಿಭಾವನೆ : ಕಾರಣಮನಱಿಪ ನಿಜಸಂಸ್ಕಾರಗುಣಾತಿಶಯದೊಳ್ ತಗುಳ್ದುವುದಕ್ಕುಂ ಸಾರಂ ವಿಭಾವನಾಲಂಕಾರಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೭೮).

[ಸಂ. ವಿಭಾವನಾಲಂಕಾರ]

ವಿಭಾವನೆ (ನಾ). = ವಿಭಾವನಾಲಂಕಾರ : ನುತಪರಿವೃತ್ತಿ ವ್ಯಾಜಸ್ತುತಿ ಹೇತು ವಿಭಾವನಾಲವೋದಾತ್ತಾಪಹ್ನುತಿ ರಸವದೂರ್ಜಿತ ವ್ಯಾವೃತಿ ಪ್ರಿಯತರಾಶಿಗಳ್ ಕ್ರಮಾದ್ಯುಕ್ತಂಗಳ್ (ಕವಿರಾ. ೩-೪); ಕ್ರಿಯೆಯಂ ಪ್ರತಿಷೇಧಂಗೆಯ್ದೆ ನಿಯತಫಳವ್ಯಕ್ತಿಯದು ವಿಭಾವನೆ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೩೭). [ಸಂ. ವಿಭಾವನಾ]

ವಿಭಾವರಿ (ನಾ). ೧. ಇರುಳು ; ನಿಶೆ ; ರಾತ್ರಿ : ಇಂದುವಮಂಡಲದಿಂದಮಾವಗಂ ಕಣ್ಗೊಳಿಪ ವಿಭಾವರಿಯನಿನಿಸನುಕರಿಸಿರ್ದಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೪೦) ; ರಘುಜರ್ ನದೀತಟದ ತೃಣಶಯ್ಯೆಯೊಳ್ ಮಲಗಿ . . . ನಕ್ಷತ್ರಮಯ ವಿಪುಲಗಗನದ ವಿಭಾವರಿಯ ಕಳೆದರಯ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೦-೯೪). ೨. ಅರಿಸಿನ. ೩. ತಲೆಹಿಡುಕಿ. ೪. ಅತಿಯಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವ ಹೆಂಗಸು. [ಸಂ. ವಿಭಾವರೀ]

ವಿಭಾವರೀಚರ (ನಾ). ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವನು ; ನಿಶಾಚರ ; ರಾಕ್ಷಸ : ಭಾವ ಸಿಕ್ಕಿದನೆಂದು ಸಭೆಯ ವಿಭಾವರೀಚರರುಬ್ಬಿ ನಗೆಯಲಿ ಪಾವಮಾನಿಯ ಮುಕ್ಕುಳಿಕ್ಕಿದರಳ್ಳೆಗುಕ್ಕಿನಲಿ (ತೊರರಾ. ೫-೭-೪೭). [ಸಂ.]

ವಿಭಾವಸು (ನಾ). ೧. ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದುದು. ೨. ರವಿ ; ಸೂರ್ಯ : "ನಿಶಿಮ್ರಂ ಮಿಹಿರಂ . . . ವಿಭಾವಸು ಸಪ್ತಸಪ್ತಿ ಸವಿತಾರಂ ಸಹಸ್ರಾಂಶು ಪೂಷ್ಣನೆನೆ ಸೂರ್ಯನಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೦-೨). ೩. ಬೆಂಕಿ ; ಅಗ್ನಿ : ವಸನವಿಹೀನಂ . . . ಚೋರ ವಿಭಾವಸುಗಳ ಭಯದಿಂದಾಕ್ರಂದಿಸುವಂ ಕಾನನದೊಳನಿಮಿಷಾಂತ್ಯತ್ಮಂಶಂ (ಪ್ರಾತಿ. ೧೯-೩೭). ೪. ಬೆಂಕಿಯ ಅಧಿದೇವತೆ ; ಅಷ್ಟದಿಕ್ಪಾಲಕರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ : "ವಸುಸಿತೇತರಗತಿ ಸ್ವಾಹಾಪ್ರಿಯಂ . . . ವಿಭಾವಸು ರೋಹಿತಾಶ್ವಂ . . . ವಿರೋಚನನೆನಿಸುಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೪-೬). ೫. ಚಂದ್ರ. ೬. ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ. [ಸಂ.]

ವಿಭಾವಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ನಿರ್ಣಯಿಸು ; ನಿಶ್ಚಯಿಸು : ನಟ್ಟಪಾಂಗದ ಪಾಂಗಿಂದಮ ಕನ್ನೆ ಕನ್ನಡಿಸಿದಳ್ ತನ್ನೊಂದಭಿಪ್ರಾಯಮಂ ಎಂದರವಿಂದಲೋಚನಂ ಮನದೊಳ್ ವಿಭಾವಿಸುತ್ತಿರ್ಪನ್ನೆಗಂ (ಜಗವಿ. ೧೦-೪೧ ವ). ೨. ಯೋಚನೆ ಮಾಡು ; ವಿಚಾರ ಮಾಡು : ಬರದೀ ಚಿತ್ರದ ಚೆಮರ ಬೆರಲಟ್ಟಿಡೆ ಮಲಿನಮಾಗಿ ಕಾಣ್ಬುದು ಕದಪಿಂದು ರುಳಿದ ಕಂಬನಿ ಬಣ್ಣಂ ಪರೆದಿರ್ಪ್ಪುದರಿಂ ವಿಭಾವಿಸಲ್ಕೆಡೆಯಿನಿಕುಂ (ಶಾಕುಂತ. ೮೯-೧೪೭).

[ವಿಭಾವನ + - ಇಸು]

ವಿಭಾವ್ಯ (ಗು). ೧. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗ್ರಹಿಸಬಹುದಾದ ; ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯಬಹುದಾದ. (ನಾ). ೨. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಭಾವವು ಉದ್ದೀಪನಗೊಳ್ಳುವುದು : ಇದೆ ದಲ್ ವಕ್ರೋಕ್ತಿಯೆನಿಪುದಿದರಿಂದ ವಿಭಾವ್ಯಮಪ್ಪುದರ್ಥಂ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೨೦೨).

[ಸಂ.]

ವಿಭಾಷೆ (ನಾ). ಆಯ್ಕೆ ; ಐಚ್ಛಿಕತೆ : ಸದೃಶಾಕ್ಷರವಿನ್ಯಾಸಂ ಪದದೊಳ್ ಪಾದಂಗಳೊಳ್ ಪೊದಳ್ದೆಸೆದಿರೆ ಪೇಳ್ವುದನುಪ್ರಾಸಂ ನಿಯಮದಿನದನಾದ್ಯಂತಂ ವಿಭಾಷೆಯಿಂ ವಿರಚಿಸುವಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೫೫೫). [ಸಂ. ವಿಭಾಷಾ]

ವಿಭಾಸ (ನಾ). ಹೊಳಪು ; ಕಾಂತಿ ; ಪ್ರಭೆ : ಇವು ದೃಷ್ಟಿವಿಷಾಹಿಯ ಗರಳವಹ್ನಿಜಿಹ್ವಾ ವಿಭಾಸಮೆನೆ ಕಣ್ಗಳ ಕೆಂಪವರೊರ್ವರೊರ್ವರಂ ಪ್ರಾಣವಾಯುವಂ ನುಂಗುವಂತೆ ನೋಡಿದರಾಗಳ್ (ಪಂಪಾಮಾ. ೧೪-೧೧೭); ಲೇಸೆನಿಪ ಕೈದೀವಿಗೆಗಳ ವಿಭಾ[ಪಾಠಾಂ. ಕಾ]ಸದಿಂ ತಾಗೆ ಪಿಡಿದುಕೊಂಡುಲ್ಲಾಸವೆತ್ತಾಳ್ವರಿಯ ಮೇಲಿಂತಿರುಳು ತಿರುಗುತಿರೆ (ಬಸಪು. ೧೭-೨೩).

[ಸಂ. ವಿಭಾಸಾ]

ವಿಭಾಸಿ (ಗು). ಹೊಳೆಯುವ ; ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ; ಕಾಂತಿಯಿಂದೊಡಗೂಡಿದ : ಚಂದ್ರಿಕಾಚಯಮೆಳಸಿತ್ತು ವಾಸರಮುಮಂ ದರಹಾಸವಿಭಾಸಿವಕ್ತ್ರಶೋಭೆಯ ನೆವದಿಂದೆ ಚಂದ್ರವಳಯಂ ತಳೆದತ್ತನಿಶಂ ದ್ವಿರೂಪಮಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೨-೧೫) ; ಸುದತಿಯ ಪಂಚಮುರ್ಖಿಪ ಮುಖಂ ನಿಗಮಾಂಗವಿಭಾಸಿ ಮಾತೃಕಾಸ್ಪದಮಿದು ಮಂತ್ರಿಪುತ್ರವದನಂ ಮೆರೆದಪುದುದಾತ್ತವೃತ್ತಿಯಿಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೪-೮೪). [ಸಂ. ವಿಭಾಸಿನ್]

ವಿಭಾಸ್ಕರ (ಗು). ೧. ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ, — ಹೊಳೆಯುವ : ಮಾಹೇಶ್ವರಚರಣವಾರಿರುಹರೇಣುಪ್ರಕಲಿತವಿಭಾಸ್ಕರಲಲಾಟನನಭವಭಕ್ತಿಸ್ಥಳಕಿರೀಟನನು . . . ಸಾಷ್ಟಾಂಗಗಲಿ ನಮಿಸಿ (ಬಸವ. ೪೬-೬೯). (ನಾ). ೨. ಸೂರ್ಯನಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. [ಸಂ.]

ವಿಭಾಳ 'ವಿಭಾಡ' ನೋ.

ವಿಭಿನ್ನ (ಗು). ೧. ಒಡೆದ ; ಛಿದ್ರಗೊಳಿಸಿದ : ಸತ್ಕ್ರಿಯೆಗಳನು ವಿಸ್ತರಿಸಿದನು ದುಃಸ್ವಪ್ನಕುಂತವಿಭಿನ್ನಚೇತನನು (ಕುಮಾ.ಸ. ೧೩-೧೭). ೨. ಬೇರೆಯಾದ ; ಪ್ರತ್ಯೇಕಗೊಂಡ. ೩. ಚೆದರಿ ಹೋದ ; ತೊಲಗಿದ ; ದೂರವಾದ : ತನ್ನ ತನುಧರ್ಮಗಳುಳಿದು ವಿಭಿ[ಪಾಠಾಂ. ಚ್ಛಿ]ನ್ನಸ್ಮರಣೆಯಲಿ ಮಲುಹಣನು ತನ್ನ ನಲ್ಲಳ ಸಲ್ಲಲಿತಭಾವಾತಿರೇಕವನು . . . ನೆನೆವ (ಬಸವ. ೪೨-೨೦). ೪. ದಾರಿತಪ್ಪಿದ ; ಕಂಗೆಟ್ಟ. ೫. ನಿರಾಶೆಗೊಂಡ ; ನಿರಾಶೆ ಹೊಂದಿದ. ೬. ನಾನಾಬಗೆಯ ; ವಿಧವಿಧವಾದ. ೭. ಬೇರೆಬೇರೆಯ ; ಭಿನ್ನವಾದ ; ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾದ : ಅತಿಮೋಹನಿಗಳನಿಯಮಿತನುತರೊಡನೊಡನಖಿಲಸುಖಮನುಂಡರ್ ದ್ವಾವಿಂಶತಿ ಜಲಧಿವರೆಗಮಿಂದ್ರಪ್ರತೀಂದ್ರರಿಂದು ಕೆಳೆ ವಿಭಿನ್ನತರರುಚಿ ಕೆಳೆಯೇ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೧೧೧). ೮. ಬೆರೆತುಕೊಂಡ ; ಮಿಶ್ರವಾದ. [ಸಂ.]

ವಿಭಿನ್ನರೂಪಕ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ರೂಪಕಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಪ್ರಭೇದ ; ಒಂದನ್ನೇ ಬೇರೆಬೇರೆ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸುವ ರೂಪಕ : ಪರಿಚಿತ ಸನಾಭಿರಾಗಾಂಕುರಜಲಸೇಚಂ ವಿರೋಧಿತರುದವದಹನಂ ಪರಮೋದಯರವಿಗಗನಂ ಪರಾಕ್ರಮವದೆನೆ ವಿಭಿನ್ನರೂಪಕಮಕ್ಕುಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೨೨). [ಸಂ.]

ವಿಭೀಕರ (ನಾ). ಅತಿಭಯಂಕರವಾದುದು : ವಿಜುಪ ದಾಡೆಗಳಂ ನಿಜವಕ್ತ್ರದೊಳ್ ವಿಭೀಕರಮನೆ ತೋಱುಗುಂ ಸಮರರಂಗದೊಳೀ ರಣರಂಗಭೈರವಂ (ಶಾಸ. XX. ೮೭-೩೧ ; 11ನೆಯ ಶತ). [ಸಂ.]

ವಿಭೀತ (ಗು). ೧. ಹೆದರಿದ ; ಭಯಗೊಂಡ. (ನಾ). ೨. ಭಯಪಟ್ಟವನು ; ಅಂಜಿದವನು : ಅಱಿಪಿದವರುಂ ವಿಭೀತರುಮಱಿಲ್ದರು ಸಲೆ ವಿಯೋಗದಿಂ ನಿಜಜನದಿಂ ಕಱಿಯ ಪರಾರ್ಥಿಗಳುಂ ಬಾಯಱಿದೂಳ್ದಿಂತಿದನೆ ಯುಕ್ತಪುನರುಕ್ತಿಕಮಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೨೫). ೩. ಒಂದುಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ತಾರೆಗಿಡ : "ಕಲಿಃ, ಅಕ್ಷಃ, ವಿಭೀತಃ — ಈ ೩ ತಾಱಿ" (ಪಲಾಯು. ೧೧೧-೪೬೪). [ಸಂ.]

ವಿಭೀತಕ (ನಾ). = ವಿಭೀತ ೩ : "ವಿಭೀತಕಮಕ್ಕುಂ ಕಲಿದ್ರುಮಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೫-೧೨). [ಸಂ.]

ವಿಭೀತಿ (ನಾ). ಭಯ ; ಅಂಜಿಕೆ : "ಶಂಕೆ ಭಯಂ ಸಾಧ್ವಸಮಾಶಂಕಂ ತ್ರಾಸಂ ದರಂ ವಿಭೀತಿ ಸಮಾನಾರ್ಥಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೧೧-೫). [ಸಂ.]

ವಿಭೀಷಣ (ಗು). ೧. ಅತಿಯಾದ ಭಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ; ವಿಶೇಷವಾದ ಹೆದರಿಕೆಯನ್ನು ತರುವ ; ಭೀಷಣವಾದ. (ನಾ). ೨. ಹೆದರಿಕೆಯನ್ನು ತರುವಂಥದು ; ಭೀಷಣವಾದುದು ; ಉಗ್ರವಾದುದು : ಶಾತಶರಾಗ್ನಿ ಭಗ್ನಭಟಕೋಟಿವಿಭೀಷಣಂ . . . ಭೂತಸದನಂ ಕದನಂ ಕದನತ್ರಿಣೇತ್ರನಾ (ಪಂಪಭಾ. ೧೪-೩). ೩. ರಾವಣನ ತಮ್ಮನ ಹೆಸರು : ವಿಭೀಷಣಂಬೆರಸು ಸುಗ್ರೀವಾದಿಗಳ್ ರಾಘವಂಗೆ ಸುಮಿತ್ರಾತನಯಂಗೆ ರಾಜ್ಯಸವನಪ್ರೋತ್ಸಾಹವಮಂ ಮಾಡಿದರ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೫-೧೧) ; ರಾವಣನ ಪದಮಂ ವಿಭೀಷಣಂಗೊಲಿದಿತ್ತು ದೇವರ್ಕಳಂ ಪೊರೆದು . . . ಭೂವರಂ . . . ಸೌಮಿತ್ರಿದಶವದನನುಜಸುಗ್ರೀವಾದಿಗಳ ಗಡಣದಿಂದ ಯೋಧ್ಯಾಪುರಿಗೆ ದೂವಾಳಿಸಿದನು (ಧ್ವಮಭಾ. ೧೮-೮). [ಸಂ.]

ವಿಭು (ಗು). ೧. ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವ ; ಸರ್ವವ್ಯಾಪಿಯಾದ. ೨. ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ; ಮಹತ್ತಾದ. ೩. ಸರ್ವಸಮರ್ಥವಾದ : ಸರ್ವಶಕ್ತವಾದ (ನಾ). ೪. ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಇರುವಂಥದು ; ಸರ್ವವ್ಯಾಪ್ತಿಯಾದುದು : ಅವಲೋಕಿಸಿ ನೋಡುವೊಡಂ ನೋಡಲನಂತಮಪ್ಪ ವಿಭುವಪ್ಪಾಕಾಶಪದ್ಮಕ್ಕೆ ತಾನೆ ವಲಂ ಕರ್ಣಿಕೆಯಂಥನಾಯ್ತು (ಆದಿಪು. ೧-೪೩). ೫. ಪರಿಪೂರ್ಣವಾದುದು ; ಅಖಂಡವಾದುದು : ಆತ್ಮನು . . . ಕರ್ತ, ಜ್ಞಾತ, ಭೋಕ್ತ ಎಂಬಿಷ್ಟು ವಿಷಯ ಈವರೆವಿಗೆ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಜೀವನ ಈ ಗುಣಗಳು ಅಪರಿಮಿತವಲ್ಲ — ವಿಭುವಲ್ಲ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೫೨). ೬. ಒಡೆಯ ; ಪತಿ ; ಸ್ವಾಮಿ. ೭. ರಾಜ ; ಪ್ರಭು : ಕೃಶರಾಗಂ ವಿಗತಮನಃಪ್ರಸರತೆಯಿಂ ಕಣ್ಣ ನೀರ್ಗಳಂ ತೀವಿ ನಿರಂಕುಶಶೋಕಪರವಶಂ ಚಿತ್ರಶೇಷ ನಿಜಜನಕನಿಳಯಮಂ ವಿಭು ಪೊಕ್ಕಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೯೪) ; ಇಱೆಯಲ್ಬಲ್ಲೊಡೆ ವೀರನಾಗು . . . ವಿಭುವಾಗಾರೆಂದೊಡಂ ಕೋಪಮಂ ತೊಱೆಯಲ್ಬಲ್ಲೊಡೆ (ಸೋಮೇಶ. ೭೭). ೮. ದೇವರು ; ಪರಮಾತ್ಮ : ಶ್ರೀಗಿರಿಯೊಳ್ಮಿರಾಜಿಪ ಸದಾಶಿವನೀ ವಿಭು ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನಂ (ಶಾಸ. XX. ೨೪೮-೨ ; 1228) ; ಕೊಡುವ ಪದ್ಯಕೆ ಸುಪ್ರಮೇಯದ ಗಡಣಕಬುಜಭವಾದಿ ವಿಭುಗಳು ಬಿಡಿಸಲರಿದೆನಿಪತುಳ ತಾರ್ಕಿಕಜನಗಳೊಪ್ಪಿದರು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೮-೩೮). ೯. ಬ್ರಹ್ಮ. ೧೦. ವಿಷ್ಣು. ೧೧. ಶಿವ. [ಸಂ.]

ವಿಭುಗುಣನುತಿ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ದಶವಿಧ ಕಾಮಾವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಒಡೆಯನ ಗುಣಸ್ಮರಣೆ ಮಾಡುವುದು : ಅಭಿಲಾಷೆ ಚಿಂತೆ ಸಂಸ್ಮೃತಿ ವಿಭುಗುಣನುತಿ . . . ಕ್ಷುಭಿತಾತ್ಮಾವಸ್ಥೆ ಮರಣಮಿವು ದಶಭೇದಂ (ಶೃಂಗಾರ. ೪-೬೯). [ಸಂ.]

ವಿಭುತ್ವ (ನಾ). ೧. ಸರ್ವವ್ಯಾಪ್ತಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ. ೨. ಸರ್ವಸಮರ್ಥವಾಗಿರುವಿಕೆ. ೩. ಒಡೆತನ ; ಪ್ರಭುತ್ವ : ಸಿರಿಯೊಳ್ಪರಹಿತಮನಮತ್ಸರಮತಿಯಂ ವಿದ್ಯೆಯೊಳ್ವಿಭುತ್ವದೊಳೆ ನಯಾಚರಣಮನತಿಶೌರ್ಯದೊಳೊಪ್ಪಿರೆ ವಿನಯಮನಾಳ್ದ ಬಾಳ್ದವಂಗೆಣೆಯುಂಟೇ (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೧೦) ; ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಜೀವಾತ್ಮನು . . . ವಿಭುತ್ವ, ದ್ರವ್ಯತ್ವ, ನಿತ್ಯತ್ವ, ನಿರವಯವತ್ವ, ನಾನಾತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳೊಡನೆ ಯಾವತ್ಕಾಲ ನಿರ್ದುಃಖಿಯಾಗಿರುತ್ತಾನೆ (ಓಂದಸಾ. ೧೨೪). [ಸಂ.]

ವಿಭೂತಿ (ನಾ). ೧. ಹಿರಿದಾದ ಶಕ್ತಿ, — ಸಾಮರ್ಥ್ಯ. ೨. (ಭಗವಂತನ) ವಿಶೇಷಪ್ರಕಾಶನ ; ಮಹಿಮೆ ; ಗರಿಮೆ : ಜ್ಯೋತಿಯಿರ್ಪೆಡೆಯಲ್ಲಿ ಭಗವದ್‌ವಿಭೂತಿಯಂ ದರ್ಶಿಸುತೆ, ಮುಡಿಬಾಗಿ ಮಣಿದು ಕೈಜೋಡಿಸುವೆನಾಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬-೧೪೯). ೩. ಸಿರಿ ; ಐಶ್ವರ್ಯ ; ಸಂಪತ್ತು : ಲಕ್ಷದೀನಾರಂಗಳಂ ಕೊಟ್ಟು ರತ್ನಕಂಬಳಂಗಳಂ ಕೊಂಡು ಸೊಸೆವಿರ್ಕಳ್ಗೆ ಪಚ್ಚುಗೊಟ್ಟೊಡವರುಂ ತಂತಮ್ಮ ಕೆರ್ಪುಗಳೊಳ್ ತಗುಳ್ಚಿದರೆಂಬ ಮಾತನರಸಂ ಕೇಳ್ದು ಚೋದ್ಯಂಬಟ್ಟವರ ವಿಭೂತಿಯಂ ನೋಟ್ಪೆನೆಂದು ಮನೆಗೆ ವರ್ಪುದಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೨೫-೨೯) ; ಶ್ರುತಕೈವಲ್ಯವಿಭೂತಿಯಂ ತಳೆದು . . . ಭದ್ರಬಾಹುಮುನಿನಾಥರ್ ಖ್ಯಾತಿಯಂ ತಾಳ್ದಿದರ್ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೧೧). ೪. ವಿಜೃಂಭಣೆ ; ವೈಭವ ; ಸಂಭ್ರಮ : ವಿಜಯಗಜಾರೂಢನಾದ ವಿಜಯನಂ ಮುಂದಿಟ್ಟು ಮಹಾವಿಭೂತಿಯಿಂದಯ್ವರುಂ ನಿಜಾನ್ವಯರಾಜದ್ರಾಜಧಾನಿಯಂ ಪುಗೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೪-೧೩ ವ) ; ಮಹಾವಿಭೂತಿಯಿಂ ಪುರಮಂ ಪೊಕ್ಕರ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೯-೧೪೦ ವ). ೫. ಕೀರ್ತಿ ; ಯಶಸ್ಸು : ಮಂತ್ರಿಯುಂ ನೃಪತಿಯುಂ ಬಗೆಗೊಂಡನುಕೂಲವೃತ್ತಿಯೊಳ್ ನೆರೆದಿರೆ ಕೂಡುಗುಂ ನಿಖಿಲರಾಜ್ಯ ವಿಭೂತಿಗಳಾವ ಕಾಲಮಂ (ಪಂಚತಂ. ೯೩-೨೨) ; ಅಧಿನುತಮಂ ಶ್ರೀಮಹತ್ತರ ವಿಭೂತಿಯಂ ತಳೆದ ಸೋಮಶರ್ಮಂಗಂ ಶ್ರೀನಿಭೆ ಕಾಶ್ಯಪಿಗಂ ಸುತರಗ್ನಿಭೂತಿಯುಂ ವಾಯುಭೂತಿಯುಂ ಪೆಸರಿಂದಂ (ಸುಕುಮಾ. ೨-೫). ೬. ಮಹಾಪುರುಷ ; ಮಹಿಮಾಶಾಲಿ : ವಿದ್ಯಾರ್ಜನೆಗಾಗಿ ತವಕಿಸುವ ಆ ವಾಮನಮೂರ್ತಿ ಅವರಿಗೊಂದು ವಿಭೂತಿಯಾಗಿ ಕಂಡಿದ್ದ (ಹೊಸಕ್ಕೆ. ೩೫) ; ಸ್ಥಿತಪ್ರಜ್ಞನಾದವನಲ್ಲಿ ಶಮೆ — ದಮ ಅವಶ್ಯ . . . ಆಗ ಅವನು ಚಿತ್ತಕ್ಲೇಶಮದದಿಂದ ದೂರವಾಗಿ "ವಿಭೂತಿ" ಆಗುವನು (ಜೀದಾನ. ೧೧೨). 'ವಿಭೂತಿಪೂಜೆ' ಪರಾ. ೭. (ಹಸುವಿನ ಸಗಣಿಯ) ಬೂದಿ ; ಭಸ್ಮ : ವಿಭೂತಿಯನೆ ಹೂಸಿ

ರುದ್ರಾಕ್ಷಿಯನೆ ಕಟ್ಟಿ ಶಿವ ನಿರ್ಮೊಲವಿಲ್ಲದಂತೆ ಆಗಿರ್ದನಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೨೬೯) ; ವಿಭೂತಿಯನ್ನು ಧರಿಸಿದಲ್ಲಿ . . . ಸಕಲರೋಗಂಗಳೂ ನಾಶವಾಗುವುವು (ಸಕವ್ಯ. ೪೧). ೮. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಸಂಜೆಮಲ್ಲಿಗೆಗಿಡ : ವಿಭೂತಿ, ಭದ್ರಾಕ್ಷಿಹೂ, ನಾಲ್ಕುಘಂಟೆ ಹೂ, ಸಂಜೆಮಲ್ಲಿಗೆ (ವ್ಯಾಔಗಿ. ೫೪-೧೦೮೪). ೯. [ವೀಶೈ] ಅಷ್ಟಾವರಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ವಿಭೂತಿ : ಅದು ಮಹಾವಸ್ತುವಿನ ದಿವ್ಯತೇಜವು . . . ಶಿವಶರಣರು ಅದು ಪರಶಿವನ ಪರಮಚೈತನ್ಯವು, ಚಿತ್‌ಸ್ವರೂಪವು ಎಂದು ಭಾವಿಸಿ ಅದನ್ನು ಲೇಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ (ಶಿವಾಕೋ. ೧೨೯); ಗುರು ಲಿಂಗ ಜಂಗಮ ಪಾದೋದಕ ಪ್ರಸಾದ ವಿಭೂತಿ ರುದ್ರಾಕ್ಷಿ ಮತ್ತು ಮಂತ್ರ — ಇವೇ ಅಷ್ಟಾವರಣಗಳು (ವಚಸಾ. ೧೧೯). [ಸಂ.]

ವಿಭೂತಿಕಲ್ಪ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ವಿಭೂತಿ ಅಥವಾ ಭಸ್ಮವನ್ನು ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಧರಿಸುವ ಕ್ರಿಯೆ ,—ಆಚಾರ : ಗರಗಳಾದಿಯ ಪೂರ್ದದಂತೆ ಸಲಹುವುದ್ಧೆ ವಿಭೂತಿಕಲ್ಪಂ (ವೀಶ್ಯಪು. ೭-೫-೨೦). [ಸಂ.]

ವಿಭೂತಿಗಾಣಿಕೆ (ನಾ). ದೇವರ ಪ್ರಸಾದವಾದ ಪವಿತ್ರಭಸ್ಮಕ್ಕೆಂದು ಕೊಡುವ ಕಾಣಿಕೆ : ಮುಳವಾಯರಾಜ್ಯದ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಿನ್ದ ಅರಮನೆಗೆ ಎತ್ತಿ ಬಹ XXX ವರಿ ವಿಭೂತಿಗಾಣಿಕೆ ಹೊನ್ನು ಕಡಾಯದ ಹುಟ್ಟುವಳಿಯನು . . . ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನರಾಯ ಮಹಾರಾಯರಿಗೆ ಧರ್ಮ್ಮವಾಗಿ ಬಿಟು (ಎಕ. X, ಬೌರಿಂಗ್. ೧೮-೩ ; 1465).

[ವಿಭೂತಿ + ಕಾಣಿಕೆ (< ಕಾಣ್ಕೆ)]

ವಿಭೂತಿಧಾರಣ (ನಾ). ಭಸ್ಮ ಅಥವಾ ಭಸಿತವನ್ನು ಧರಿಸುವಿಕೆ : ಆಗಮೋಕ್ತಸ್ನಾನಂಗಳಲ್ಲಿ ತತ್ತನ್ಮಂತ್ರಗಳಿಂ ಶ್ರೀವಿಭೂತಿಧಾರಣಂಗೈಯುವುದೇ ವಿಭೂತಿಪಟ್ಟೆಯೆನಿಸುವುದು (ವಿವೇಕ. ೧೧೪); ವಿಭೂತಿಧಾರಣವು ಕಾಮಾದಿ ಅರಿಷಡ್ವರ್ಗವನ್ನು ದಹಿಸಿದುದಕ್ಕೆ ಗುರುತು (ವಚಸಾ. ೧೨೫). [ಸಂ.]

ವಿಭೂತಿಪಟ್ಟ (ನಾ). ೧. [ವೀಶೈ] ಮರಣದ ಮುನ್ನ ಅಥವಾ ದೀಕ್ಷಾಸಮಯದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಸಂಸ್ಕಾರ ; ವಿಭೂತಿಧಾರಣೆ : ವಿಭೂತಿವೀಳೆಯ, ವಿಭೂತಿಪಟ್ಟ (ವಿಭೂತಿವೀಳ್ಯ) ಶರಣರು ಮರಣದ ಮುನ್ನ ಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಸಂಸ್ಕಾರವಿಶೇಷ (ಶರಸಾ. ೨೪-೭). ೨. (?) : ಶೆಟ್ಟಿಯು ತನ್ನ ಮಗಳಾದ ಗಣಕುಮಾರಿ ಚೆಂದವ್ವೆಯನ್ನು ಏಕಮೇವವಿಶ್ವಸ್ತಳನ್ನಾಗಿ . . . ನಿಯಮಿಸಿದನು. ಮಹಾಗಣಂಗಳೂ ಸೇರಿ ಆಕೆಗೆ ವಿಭೂತಿಪಟ್ಟವನ್ನು ಕಟ್ಟಿದರು (ಕರ್ನಾಕ. ೨೮). [ಸಂ.]

ವಿಭೂತಿಪಟ್ಟೆ (ನಾ). ೧. ಹಣೆಯ ಮೇಲೆ ಧರಿಸುವ ಭಸ್ಮದ ಅಡ್ಡಗೆರೆ, —ರೇಖೆ : ವಿಭೂತಿಪಟ್ಟೆಯು ಅವರ ಮುಖಕ್ಕೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಒಪ್ಪುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). ೨. = ವಿಭೂತಿಪಟ್ಟ ೧ : ಆಗಮೋಕ್ತಸ್ನಾನಂಗಳಲ್ಲಿ ತತ್ತನ್ಮಂತ್ರಗಳಿಂ ಶ್ರೀವಿಭೂತಿಧಾರಣಂಗೈಯುವುದೇ ವಿಭೂತಿಪಟ್ಟೆಯೆನಿಸುವುದು (ವಿವೇಕ. ೧೧೪).

[ವಿಭೂತಿ + ಪಟ್ಟೆ]

ವಿಭೂತಿಪುರುಷ (ನಾ). ಮಹಾಪುರುಷ ; ಮಹಿಮಾಶಾಲಿ : ಇವರು ಜೀವಂತರಾಗಿ ಕೈಲಾಸಕ್ಕೆ ಶಿಷ್ಯರೊಡನೆ ತೆರಳಿದ ವಿಭೂತಿಪುರುಷರೆಂದು ಕಾಶ್ಮೀರದಲ್ಲಿ ದಂತಕಥೆಗಳು ಹುಟ್ಟಿವೆ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. XXviii, ಟೀಕೆ). [ಸಂ.]

ವಿಭೂತಿಪೂಜೆ (ನಾ). ಮಹಾಪುರುಷರನ್ನು ಪೂಜಿಸುವಿಕೆ,—ಗೌರವಿಸುವಿಕೆ : ವಿಭೂತಿಪೂಜೆಯು ನಮ್ಮ ಮಾನಸಿಕಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ, ಒಳ್ಳೇ ಗಟ್ಟಿಯಾದ, ಗುರುತಮವಾದ ಎಳೆ (ಕಥಕ. ೩೭). [ಸಂ. ವಿಭೂತಿಪೂಜಾ]

ವಿಭೂತಿವೀಳೆಯ, ವಿಭೂತಿವೀಳ್ಯ (ನಾ). ೧. = ವಿಭೂತಿಪಟ್ಟ ೧ : ವಿಭೂತಿವೀಳೆಯ, ವಿಭೂತಿಪಟ್ಟ, (ವಿಭೂತಿವೀಳ್ಯ) ಶರಣರು ಮರಣದ ಮುನ್ನ ಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಸಂಸ್ಕಾರವಿಶೇಷ (ಶರಸಾ. ೨೪-೭). ೨. ಭಸ್ಮ ಮತ್ತು ತಾಂಬೂಲಗಳನ್ನು ಗೌರವಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಕೊಡುವುದರ ಮೂಲಕ ಆಹ್ವಾನಿಸುವುದು : ವಿಭೂತಿವೀಳೆಯಮಂ ಕೊಟ್ಟು ಕಂಗಳು ತುಂಬ ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿ . . . ತನುಕರಗಿ ಮನಕರಗಿ ನೋಡಿ ಮಾಡುವುದು ಭಕ್ತಿಸ್ಥಲ (ಬಸವ. ೮೭೪) ; ಅಂತು ನುತಿಸಿ ವಿಭೂತಿವೀಳೆಯವಂ ತಂದು ಮುಂದಿರಿಸಿಯನೇಕ ಸಂಭ್ರಮದಿಂ ಕಲ್ಯಾಣಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಬಿಜಯಂಗೆಯ್ಸಿಕೊಂಡು ಬಪ್ಪಾಗಳು (ನನ್ನಚಾ. ೨-೫೩ ವ). **ವಿಭೂತಿವೀಳ್ಯ** : ೧. ವಿಭೂತಿವೀಳೆಯ, ವಿಭೂತಿಪಟ್ಟ (ವಿಭೂತಿವೀಳ್ಯ) ಶರಣರು ಮರಣದ ಮುನ್ನ ಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಸಂಸ್ಕಾರವಿಶೇಷ (ಶರಸಾ. ೨೪-೭).

[ವಿಭೂತಿ + ವೀಳೆಯ]

ವಿಭೂತಿವೀಳ್ಯ 'ವಿಭೂತಿವೀಳೆಯ' ನೋ.

ವಿಭೂಷಣ (ನಾ). ೧. ಒಡವೆ ; ಆಭರಣ : ಮಣಿಕನಕಂ ವಸ್ತುವಿಭೂಷಣಂಗಳಂ ಕೊಟ್ಟು ಪೆಂಡಿರೊಲ್ವರೆ ಗಂಡರ್ ಗುಣಮನೆ ಮೆಚ್ಚುವುದು (ಗದಾಯು. ೨-೫) ; ಆ ಗೋಪಿಗೆ ಪಲ ಪರಲ ವಿಭೂಷಣಮಿತ್ತು ಮುರವೈರಿಯವರ ಕೆಲದೊಳಿರಲವನಾರ ವರಸುತನೆಂದು ಕೇಳಿದನು (ನೇಮಿಸಂ. ೧೭-೧೫). ೨. ಅಲಂಕಾರ ; ಶೃಂಗಾರ. [ಸಂ.]

ವಿಭೂಷಣಾಂಗ (ನಾ). [ಜೈನ] ದಶವಿಧ ಕಲ್ಪತರುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಬಯಸಿದ ಆಭರಣಾದಿಗಳನ್ನು ನೀಡುವಂತಹ ಕಲ್ಪಕುಜ : ವಸನಾಂಗಾತೋದ್ಯಾಂಗ ಪ್ರಸವಾಂಗ ಜ್ಯೋತಿರಂಗ ದೀಪಾಂಗಾನ್ನಾಂಗ ಸುರಾಂಗ ಭಾಜನಾಂಗಾವಸಥಾಂಗ ವಿಭೂಷಣಾಂಗ ದಶಕಲ್ಪಕುಜಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೩೪) ; ಗೀರ್ವಾಣವ್ರಜಂ ತಂದು ನೀಡಿದ ವಸ್ತ್ರಾಂಗ ವಿಭೂಷಣಾಂಗ . . . ಪೂಮಾಲೆಯಿಂದಂಗರಾಗದಿನುದ್ಭ್ರಾಜಿಸುವಂತು ಪೂಜಿಸಿದನಿಂದ್ರಂ ತತ್ಪಿತೃದ್ವಂದ್ವಮಂ (ಪುಷ್ಪ.ಪು. ೧೨-೧೩). [ಸಂ.]

ವಿಭೂಷೆ (ನಾ). ೧. ಒಡವೆ ; ಆಭರಣ. ೨. ಅಲಂಕಾರ ; ಶೃಂಗಾರ. ೩. ಕಾಂತಿ ; ಪ್ರಕಾಶ. ೪. ಚೆಲುವು ; ಸೌಂದರ್ಯ : "ದಾ(ಧಾ)ರಾ, ಶೋಭಾ, ವಿಭೂಷಾ, ಅಭಿ(ಕ್ಯಾ)ಖ್ಯಾ, ಸುಷಮಾ - ಈ ೫ ಶೋಭೆ" (ಹಲಾಯು. ೯೩-೪೧೧).

[ಸಂ. ವಿಭೂಷಾ]

ವಿಭೆ (ನಾ). ೧. ಬೆಳಕು ; ಪ್ರಕಾಶ. ೨. ಕದಿರು ; ಕಿರಣ ; ರಶ್ಮಿ : "ರೋಚಿಃ, ಶೋಚಿಃ . . . ಭಾ, ವಿಭಾ, ಭಾಃ . . . ಗೌಃ - ಈ ೩೨ ರಶ್ಮಿಗಳ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೭-೩೮). ೩. ಕಾಂತಿ ; ಶೋಭೆ. ೪. ಅಂದ ; ಸೌಂದರ್ಯ.

[ಸಂ. ವಿಭಾ]

ವಿಭೇದ (ನಾ). ೧. ಒಡೆಯುವಿಕೆ ; ಬೇರ್ಪಡಿಸುವಿಕೆ. ೨. ಭಾಗ ; ವಿಭಾಗ. ೩. ರೀತಿ ; ಬಗೆ ; ಪ್ರಕಾರ. ೪. ಅಂತರ ; ವ್ಯತ್ಯಾಸ ; ಭಿನ್ನತೆ : ಪಿರಿಯಣ್ಣಂ ಗುರು ತಂದೆಯೆಂದೆಣಿಗುವಂ ಮುನ್ನೆಲ್ಲಮಿನ್ನೀಗಳಾಳರಸೆಂದೊಂದು ವಿಭೇದಮಾದೊಡೆಣಿಕಂ ಚೀಃ ಕಷ್ಟಮಲ್ತೇ (ಆದಿಪು. ೧೪-೩೨) ; ಪಾರ್ಥನೆರಡಂಬು ಮುಚಿದುದಿನ್ನೊಂದರೊಳಿವನ ಶಿರವನು ರೂಢಿಯಿಂದರಿಯದೊಡೆ ಹರಿಹರವಿಭೇದಮಂ ಮಾಡಿ ನಿಂದಿಸಿದವನ ಗತಿಯಾಗಲೆನಗೆನುತೆ ಪೂಡಿದಂ ಮತ್ತೆ ಕೋದಂಡದೊಳ್ಬಾಣಮಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೩-೪೧). ೫. ವಿರೋಧ ; ಪ್ರತಿರೋಧ. ೬. ತೆನೆಯಿಂದ ಕಾಳುಗಳನ್ನು ಬೇರ್ಪಡಿಸುವಿಕೆ ; ಒಕ್ಕುವಿಕೆ : "ವಿಭೇದಮೆನಲೊಕ್ಕಲು" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೯-೩).

[ಸಂ.]

ವಿಭೇದಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಭಾಗ ಮಾಡು ; ಬೇರ್ಪಡಿಸು ; ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸು : ಅರನೇಜಿಲ ಪೊಂಬಾಟೆಯ ಸುರಯಿಯ ಮಾಮರದ ಬಕ್ಕೆವಲಸಿನ ಪುದುವಿಂ ಪರೆದುರ್ವಿದ ಕಟ್ತಲೆ ದಿನಕರಾಂಶುಗಳ್ಗಂ ವಿಭೇದಿಸಲ್ಕರಿದದಜೊಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೨೪೮) ; ಪಿರಿದಾಯಾಸದೆ ಗುಣಮಂ ದೊರೆಕೊಳಿಸಿದೊಡಂ ಖಲಂಗೆ ಗುಣಮಂ ಪಶ್ಚಾತ್ಕರಿಸಿ ಗುಣಿಯಂ ವಿಭೇದಿಪ ಪರಿ ತೀಕ್ಷ್ಣಮುಖಂಗೆ ಸೂಚಿಯಂತಿರೆ ಸಹಜಂ (ಶಬಶಂ. ೧-೧೭). ೨. ವಿಶ್ಲೇಷಣೆ ಮಾಡು ; ವಿಶ್ಲೇಷಿಸು : ಆದಿಯೊಳಜ ಕೊಟ್ಟ ವರ ನಿನ್ನ ವಿದ್ಯೆಯ ಸಾಧಿಸಿದನ ಕೆಯ್ಯ ನೀನು ಭೇದಿಸಿಕೊಂಬ ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿಯುಂಟೆಲವೊ ವಿಭೇದಿಸಿ ನೋಡಿಕೊ ಮಗನೆ (ಮೋಪತ. ೧೨-೧೩). ೩. ವ್ಯತ್ಯಾಸಗೊಳ್ಳು ; ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದು ; ಭಿನ್ನವಾಗು : (೬). [ವಿಭೇದ + — ಇಸು]

ವಿಭೇಷಜ (ನಾ). ಔಷಧ : ತರಣಿ ನವಾಂಶದೊಳ್ ತೃಣ ವಿಭೇಷಜ ಕಂಬಳ ಕಾಂಚನಾದಿಯಿಂ . . . ಜೀವನಂ ಕೂಡುಗುಂ (ಜಾತತಿ. ೧೧-೪). [ಸಂ.]

ವಿಭೋಗ (ನಾ). ೧. ಹಿಗ್ಗು ; ಸಂತೋಷ ; ಆನಂದ : ಶೂಲದ ಮೇಲಣ ವಿಭೋಗವೇನಾದೊಡೇನೊ ನಾನಾವರ್ಣದ ಸಂಸಾರ ಹಾವು ಹಾವಾಡಿಗನ ಸ್ನೇಹದಂತೆ (ಬಸವ. ೧೨) ; ಯೋಗಲೀನ ಪ್ರಾಣಲಿಂಗ ವಿಭೋಗದೊಳು ಹೊಂದಿರೆ

ಸದಾನಂದಾಗಣಿತಸುಖದಿಂ ದಿವಾರಾತ್ರೌ ವರ್ಜಯೆನೆ (ಬಸವ. ೮-೫೮). ೨. ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಕಲ್ಲ ಬೆಸಗೆಯ್ದ ವಿಭೋಗಂಗೆ ಕೊಟ್ಟ ವತ್ತುಕೊಳಗ ಮಣ್ಣಂ ನಡಯಿಸದ ಕಿಡಿಸಿದಾತ ಕವಿಲೆಯು ವಾರಣಾಸಿಯುಮನಟಿದೊಂ (ಎಕ. XV. ಅರಸೀ. ೨೨೭-೨೮ ; 971). [ಸಂ.]

ವಿಭ್ರಂಶ (ನಾ). ನಾಶ ; ಅಳಿವು : "ವಿಭ್ರಮವತಿಯರ ಮಿಸುಗುವದಭ್ರವಿಳಾಸಂ . . . ವಿಭ್ರಂಶಮನೆಯ್ದದೇಂ ಕ್ಷಣಂ ಸಿಂದಪುದೇ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೪-೬೯). [ಸಂ.]

ವಿಭ್ರಮ (ನಾ). ೧. ಸುತ್ತುವಿಕೆ ; ಅಲೆದಾಟ ; ಭ್ರಮಣ : ಬಳಿಯ ತಂಬಿನ ತಡಿಯ ತಾಣದೊಳು ಭೂಪಕುಲತಿಲಕನ ವಿನೋದವಿಭ್ರಮವಿಲಾಸಕ್ಕೆ ಮಂಗಳಮಯವೆನಲ್ ಸವೆದ ಕೃತ್ರಿಮಶಾಲೆಗಳನದನಾವ ಕವಿ ಬಣ್ಣಿಸುವನು (ಹಜಚ. ೩-೪೪). ೨. ತಬ್ಬಿಬ್ಬು ; ಭ್ರಮೆ ; ಭ್ರಾಂತಿ : ಮನಮಱೆಗುಂ ನರೇಂದ್ರಸುತನೆಂದಿನಿಸಳ್ಕಿನೆ ಸುತ್ತಲುಂ ಸಖೀಜನಮಿರೆಯುಂ ವಿಚಾರಿಸನೆ . . . ಚೇಟಕಿಯರ್ ನೆರೆದಿರ್ದರೆಂಬಿದಂ ನೆನೆಯನೆ ಕೆಟ್ಟೆನೇನನಿರಿದಿಂತುಟು ವಿಭ್ರಮದಿಂದೊರ್ಚಿದೆಂ (ಕಾದಂಬ. ೭೭) ; ಉರ್ವಿಯ ಶಾದ್ವಲಂಗಳಗ್ರಿಮದೊಳ್ ಮಯ್ಯನಿಕ್ಕಿದ ಸಮುಜ್ಜ್ವಲ ತಾರಕ [ಸಂಘ] ಮಂಬ ವಿಭ್ರಮವನ ಬೀಱುತಿರ್ದುದೆನಸುಂ ಪನಿಪುಲ್ಲ ಪಯಃಕಣಬ್ರಜಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೧-೯೩). ೩. ವಿನೋದ ; ತಮಾಷೆ : ರಮಣೀಸ್ಮೇರವಕ್ತ್ರಾಂಬುರುಹವಿಸರದೊಳ್ ಕಾಮಿನೀದೋರ್ಲತಾವಿಭ್ರಮದೊಳ್ . . . ತಾನಿರ್ದನಾಸ್ಥಾನದೊಳತುಳವನಸ್ಪರ್ಧಿಯೊಳ್ಪೂವಸಂತಂ (ರಾಜಶೇ. ೯-೭೭). ೪. ಲಾವಣ್ಯ ; ಅಂದ ; ಸೌಂದರ್ಯ : ಏನೆಂದಾಂ ಬಣ್ಣಿಸುವೆನೊ ಸುರಸೌಂದರಿಯ ವಿಳಾಸವಿಭ್ರಮಭ್ರೂಲತೆಯಂ (ಆದಿಪು. ೯-೩೩) ; ಈ ಸತಿಯ ವಿಭ್ರಮವ್ಯೆದಿತೆನ್ನಯ ಮನವವನೆನುತಿರ್ದ (ಕುಮಾ.ವಿ. ೨-೧೧). ೫. ಬೆಡಗು ; ಒಯ್ಯಾರ : ಆಕೆ ಬಳೆದತ್ಕಂಠರೂಪಲಾವಣ್ಯಸೌಭಾಗ್ಯಕಾಂತಿ ಹಾವ ಭಾವ ವಿಲಾಸ ವಿಭ್ರಮಂ ಗಳನೊಡೆಯೊಳ್ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೩೩-೧) ; ತನ್ನ ಲೀಲೆಯಿಂ ಬಂದಳದೊಂದು ವಿಭ್ರಮಂ . . . ಪೊಸತಾಗಿರೆ ವಲ್ಲಭನಲ್ಲಿಗಟ್ಟಿರಿಂ (ಜಗವಿ. ೨-೮೦) ; ಅಚ್ಚರಿಯ ರೊಳರಗಿಣಿಯರೊಳಚ್ಚಮುಗುಳ್ನವ ವಿಳಾಸಮುಂ ವಿಭ್ರಮಮುಂ ನಚ್ಚರದೆನ ನರನಾರಿಯ ನಚ್ಚಣಿಕೆಣೆವರ್ವ ನಚ್ಚಣಂ ಪೆಱತುಂಟೇ (ರಾಜಶೇ. ೧೨-೯೭). ೬. ವಿಜೃಂಭಣೆ ; ವೈಭವ ; ಸಂಭ್ರಮ : ಅಭ್ರಮುವೆರಸಭ್ರಗಜಂ ವಿಭ್ರಮದಿಂದಂ ಸಚ್ಚರಕ್ಕೆ ಬಂದವೊಲೆಸೆಗುಂ (ಯಶೋಚ. ೨-೨೧) ; ವಿಭ್ರಮದಿಂ ಬಂದನದೊಂದು ನಂದನವನಂ ಬರ್ಪಂತೆ ಸಂಕ್ರಂದನಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೪-೪೫). ೭. ತಪ್ಪು ; ದೋಷ. ೮. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ದಶವಿಧವಾದ ಕೇಲಿಭಾವ ಅಥವಾ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಸ್ವಭಾವಜ ಅಲಂಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಅನುರಕ್ತಸ್ತ್ರೀಯು ಸಂಭ್ರಮದಲ್ಲಿ ತನಗರಿವಾಗದಂತೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ತೊಡಿಗೆಯ ಪಲ್ಲಟ : "ವಿಭ್ರಮ - ಕಾಂತನ ಹತ್ತಿರ ಬಹ ಸಮಯದೊಳು ಸಂಭ್ರಮದಿಂ ಮಾಡುವ ತೊಡಿಗೆಯ ಪಲ್ಲಟ" (ನಾಚಿರಾ. ೩). [ಸಂ.]

ವಿಭ್ರಮವತಿ (ನಾ). ಚೆಲುವೆ ; ಸುಂದರಿ ; ಲಾವಣ್ಯವತಿ : ವಿಭ್ರಮವತಿಯರ ಮಿಸುಗುವದಭ್ರವಿಳಾಸಂ . . . ಶುಭ್ರಾಭ್ರವಿಭ್ರಮದವೊಲ್ ವಿಭ್ರಂಶಮನೆಯ್ದದೇಂ ಕ್ಷಣಂ ಸಿಂದಪುದೇ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೪-೬೯). [ಸಂ. ವಿಭ್ರಮವತೀ]

ವಿಭ್ರಮಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಪ್ಪುತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳು ; ಭ್ರಾಂತಿಗೊಳ್ಳು ; ಭ್ರಮಿಸು : ಕುಮತಿಗಳು ನಾಯ್ಮಾಲನುಂಡರೂ ತಮವಿಡಿದು ಮರಳ್ಗೊಂಡರೋ ವಿಭ್ರಮಿಸಿ ಮಲಿದರೂ ಮದ್ದಕುಣಿಕೆಯ ಕಾಯಿಗಳನು (ಬಸವ. ೫೪-೩೦). [ವಿಭ್ರಮ + - ಇಸು]

ವಿಭ್ರಾಂತ (ಗು). ೧. ಸುತ್ತಾಡಿದ ; ತಿರುಗಾಡಿದ. ೨. ಭ್ರಾಂತಿಗೊಳಗಾದ ; ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಗೊಂಡ. (ನಾ). ೩. ಭ್ರಾಂತಿಗೊಳಗಾದವನು ; ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಗೊಂಡವನು : ನೀಂ ಭವ್ಯನ್ಮ ಮತ್ತಿನ ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನಿ ವೋಲ್ ನೀಂ ತರಳತವೆರಸಿಂತೇಕೆ ವಿಭ್ರಾಂತನಪ್ಪ (ಆದಿಪು. ೩-೭) ; ಶಾಂತದೂರನನಲ್ಪಮತಿಯಂ ದಾಂತರಹಿತನನಶುಚಿಯಂ ವಿಭ್ರಾಂತನಂ . . . ಸಲಹು ಮದಗರ್ವಂ ಹರಸಿ (ಬಸವ. ೨೨-೫೦). ೪. [ನಾಟ್ಯ] ನೋಟದ ಒಂದು ಭಂಗಿ ; IP "ಕಣ್ಣುಗುಡ್ಡೆ ಅರಳಿಸಿ ಚಂಚಲದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡುವುದು" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨೭೦ ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ಗೆಲವಂದ ನೋಂಟ ಮೊರ್ಮೆಯುಮಲರ್ದುಂ ಚಲಿಸಲ್ಕೆ ತಾರೆ ವಿಭ್ರಾಂತಾಖ್ಯಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨-೨೭). ೫. [ಜೈನ] ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು : ರತ್ನಪ್ರಭೆಯೊಳ್ ಸೀಮಂತಕ ನಿರಯ ರೌರವ . . . ವಿಭ್ರಾಂತ ತ್ರಸ್ತ ವಕ್ರಾಂತ . . . ಪ್ರಕೀರ್ಣಕ ವಿಕಲ್ಪದಿಂ ತ್ರಿಂಶಲ್ಲಕ್ಷ ಬಿಲಂಗಳಪ್ಪುವು (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೧೫೦). [ಸಂ.]

ವಿಭ್ರಾಂತಚಿತ್ತ (ನಾ). ಭ್ರಾಂತಿಗೊಳಗಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಭ್ರಮಾಧೀನನಾದವನು : ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಸದಾಶಿವನಂತೆ ಮೆಱೆವಾ ಅಯ್ಯನಂ ವಿಭ್ರಾಂತಚಿತ್ತರು ಬಲ್ಲರೇ (ಬಸವ. ೨೯-೨೨). [ಸಂ.]

ವಿಭ್ರಾಂತಿ (ನಾ). ಭ್ರಾಂತಿ ; ಭ್ರಮೆ : ಕಾಶ್ಮಪಿ . . . ಗದ್ಗದಕಂಠಸ್ಥಿತೆಯಾಗಿ ತನ್ನ ಮನದೊಳ್ ವಿಭ್ರಾಂತಿಯಂ ತಾಳ್ದಿದಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೨-೩೧ ವ) ; ವಿಳಸತ್ಸಂಧ್ಯಾರುಣ ಪ್ರದ್ಯುತಿಗೆ ರುಧಿರವಿಭ್ರಾಂತಿಯಿಂ ಬಗ್ಗವಿಂಡವ್ವಳಿಕುಂ (ರಾಜಶೇ. ೬-೨೦). [ಸಂ.]

ವಿಭ್ರಾಂತಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಗೊಂದಲಗೊಳ್ಳು ; ಕಂಗೆಡು ; ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಗು : ಲಿಂಗದ ಕಂಬನಿಗಳೊಗುವಂದಮಂ ಕಂಡಾಗ ಬೆಚ್ಚಿಱಗೊಂದಿ ಭಯ ವಿಭ್ರಾಂತಿಗೊಂಡು ಮನಂ ಕೆದಱ ಹೆದಱ (ಬಸವ. ೧೮-೪೭). [ವಿಭ್ರಾಂತಿ + ಕೊಳ್]

ವಿಭ್ರಾಂತೆ (ನಾ). ಗೊಂದಲಗೊಂಡವಳು ; ಕಂಗೆಟ್ಟವಳು ; ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾದವಳು : ಬಾಷ್ಪಾಂಬುವುಂ ಗದ್ಗದಾರಾವಮುಂ ಪೊಣ್ಮೆ ಸಖೀಜನಕ್ಕೆ ನುಡಿದರ್ ವಿಭ್ರಾಂತೆಯರ್ ಕಾಂತೆಯರ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೪-೯೭) ; ಪುರುಷಾಂತರವನೇನುವನಱಿಯೆ ವಿಭ್ರಾಂತೆ ನೀನತಿ ದಿಟ್ಟತನದಿಂದೊಲ್ಲದಿಹುದೇನು (ಬಸವ. ೪೦-೨೭). [ವಿಭ್ರಾಂತ + - ಎ]

ವಿಭ್ರಾಜ (ನಾ). ಕಾಂತಿ ; ಹೊಳಪು ; ಪ್ರಕಾಶ : ಅನೂನ ಮರಕತರತ್ನಭಿತ್ತಿ ವಿಭ್ರಾಜದೊಳಾಲಂಬಮಾನ ಮುಕ್ತಾದಾಮಲಂಬೂಷಭೂಷಿತದೊಳ್ . . . ಪೊರೆದು (ಸುಕುಮಾ. ೯-೧೭ ವ). [ಸಂ. ವಿಭ್ರಾಜ್]

ವಿಭ್ರಾಜಿ (ನಾ). = ವಿಭ್ರಾಜ : ಶಶ್ವದ್ಭುಗ್ಣಾಂಭೋರುಹವಿಲಸನವಿಭ್ರಾಜಿಯೊಳ್ . . . ಸೌಂದರ ಕೇಲೀಹಂಸನಾದಂ ಸುಕವಿಜನಮನೋಮಾನಸೋತ್ತಂಸಹಂಸಂ (ಆದಿಪು. ೧೭-೭೫). [ಸಂ.]

ವಿಭ್ರಾಜಿತ (ಗು). ೧. ಹೊಳೆಯುವ ; ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ; ಉಜ್ವಲವಾದ : ರಾಜಾಧಿರಾಜಮಸ್ತಕಮಣಿಮಕುಟವಿಭ್ರಾಜಿತಸರೋಜ . . . ಅಷ್ಟಮದಾಂಧನಪ್ಪ ಜರಾಸಂಧನ ಮುಂದೆ . . . ಜೀವಂಜಸ ನೆಟ್ಟನೆ ನೆಲಕೆ ಬೀಳ್ವುರುಳೆ (ನೇಮಿಸಂ. ೧೭-೧೭) ; ರಾಜಮುಖಿ ನೋಡೀ ಸರೋವರದ ಪದ್ಮಿನಿಗೆ ರಾಜಹಂಸಕ್ರೀಡೆ ಪುನ್ನಾಗಕೇಳಿ ವಿಭ್ರಾಜಿತಮಧುಪಗೋಷ್ಠಿ ಸಂದಪುದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೭-೯). (ನಾ). ೨. ಹೊಳಪು ; ಕಾಂತಿ ; ಪ್ರಕಾಶ. ೩. ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವಂಥದು ; ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳದು ; ಪ್ರಕಾಶಿತವಾದುದು : ಅಗಣ್ಯಪುಣ್ಯಾರಣ್ಯಶರಮಪುಣ್ಯಶ್ಶಲ ಪುಣ್ಯಹ್ರದ ಸಮಾಜವಿಭ್ರಾಜಿತಮುಂ . . . ಎನಿಸಿದ ಭರತಕ್ಷೇತ್ರದ ಮಧ್ಯದೊಳ್ ಮಧ್ಯದೇಶಮುಂಟು (ಜಗವಿ. ೨-೧ ವ) ; ಆ ಮಹಾವನಂ . . . ಗಗನಮಂಡಲದಂತೆ ಋಕ್ಷಾಕೀರ್ಣಮುಂ ಕುಟಜಕುಜವಿಭ್ರಾಜಿತಮುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೫೨ ವ). ೪. ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಶೋಭಿಸುವವನು : ಭರತಯತಿಪತಿ . . . ಅಮೃತಕರಧವಲೈಕಛತ್ರಚಾಮರ ಚತುಷ್ಟಯವಿಭ್ರಾಜಿತನುಂ . . . ಆಗಿ (ಆದಿಪು. ೧೭-೭೪ ವ). [ಸಂ.]

ವಿಭ್ರಾಜಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೊಳೆ ; ಪ್ರಕಾಶಿಸು ; ರಾರಾಜಿಸು : ವಿಭ್ರಾಜಿಸುವ ಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳಕ್ಷಯಕ್ರೀಯೊಳಾತಂ ನೆರೆದಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೨೫೩) ; ಪಿರಿದುಂ ಸೊಗಯಿಪ ಬುದ್ಬುದದಿಂದಂಬುಧಿ ವಿಭ್ರಾಜಿಸಿತು (ಜಯಿಕಾ. ೧-೩೦). [ವಿಭ್ರಾಜ + - ಇಸು]

ವಿಮಂಡಿತ (ಗು). ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ; ಚೆನ್ನಾಗಿ ಶೃಂಗರಿಸಿದ : ದಂಡಧರರಂಬೊಲಿರ್ದಂ . . . ಪ್ರಭಾಮಂಡಲನೆತ್ತಿ ಚಂಡಭುಜದಂಡವಿಮಂಡಿತ ಮಂಡಲಾಗ್ರಮಂ (ಸಂರಾಮಾ. ೧೪-೧೭೭). [ಸಂ.]

ವಿಮುಗ್ನ (ಗು). ತಲ್ಲೀನನಾದ ; ಮಗ್ನನಾದ ; ತನ್ಮಯಗೊಂಡ.

ವಿಮುಗ್ನಗೋಷ್ಠಿ =ತಲ್ಲೀನರಾದವರ ಗೋಷ್ಠಿ ; ತನ್ಮಯತೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವರ ಸಭೆ : ತನು ಮನಂ ಧನವೆಂಬವಂ ವಂಚನೆಗಳಿಲ್ಲದೆ ಕೊಟ್ಟು ರಸಿಕದಿ ಮನಸು ಕರಗಿಸಿ ಮೇಳರಾಗಿ ವಿಮುಗ್ನಗೋಷ್ಠಿಯಲ್ಲಿ ಅನುನಯದೊಳೊಂದಿಪ್ಪ ಜಂಗಮದನುಭವಂಗಳೊಳಿಪ್ಪೆವಗಲದೆ (ಬಸವ. ೧೨-೩೦). [ಸಂ.]

ವಿಮತ (ಗು). ೧. ಅಭಿಪ್ರಾಯಭೇದದಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯದ. ೨. ಹೊಂದಿಕೆಯಿಲ್ಲದ ; ಸಾಮರಸ್ಯವಿಲ್ಲದ. ೩. ಕಡೆಗಣಿಸಿದ ; ಉಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ೪. ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ; ಸಂದೇಹಾಸ್ಪದವಾದ. (ನಾ). ೫. ವಿರುದ್ಧವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳವನು. ೬. ವಿರೋಧಿ ; ಶತ್ರು. ೭. ಅನ್ಯಮತ ; ಬೇರೆಜಾತಿ. [ಸಂ.]

ವಿಮತಿ (ನಾ). ೧. ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯ : ಮತಿವಂತರಿಗುಂ ತಾಂ ಸಂತತಮವಿದಿತ ತತ್ತ್ವಮಾಗಿ ವಿಮತಿಯನಾಂತಾ ನುತಕಾವ್ಯದ ಧವನಿಯೆಂಬೊಂದು ತೆರಂ ಸಲೆ ವಿವೃತಮಾಯ್ತಿದಿರ್ತೀ ಪರಿಯಿಂ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೨೦೮). ೨. ದಡ್ಡತನ ; ಮೂರ್ಖತನ. ೩. ದಡ್ಡ ; ಮೂರ್ಖ. [ಸಂ.]

ವಿಮದ (ನಾ). ಅಹಂಕಾರವಿಲ್ಲದವನು ; ಮದರಹಿತನಾದವನು : ಕಾಂಚನಪೀಠಾಧಿಷ್ಠಿತ ನೀಂ ಚಿರ ವೇಟೆಂತು ಸರ್ವವಿದನೈ ವಿಮದಾ (ಜನಾಲ. ೧೮-೧೮). [ಸಂ.]

ವಿಮನ (ನಾ). ೧. ದುಃಖದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು ; ಖಿನ್ನಮನಸ್ಕನಾದವನು. ೨. ದಿಗ್ಭ್ರಮೆಹೊಂದಿದವನು ; ಭ್ರಾಂತಿಗೊಂಡವನು. ೩. ಕೆಟ್ಟಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು ; ದುಷ್ಟ : "ವಿಮನಂ ದುರ್ಮನ(ನಹೀನ)ಮನನುದ್ಮ್ಯಕ್ತಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೯-೮). [ಸಂ. ವಿಮನಸ್]

ವಿಮನಸ್ಕ (ನಾ). ೧. ದುಃಖಿತನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಖಿನ್ನಮನಸ್ಕನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ : "ಸೋತ್ಕಂಠಂ ಕರವಮುನ್ಮನನುತ್ಕಂ ವಿಮನಸ್ಕ ಮತ್ತವಳನವನಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೧೪-೨೩). ೨. ಬೇರೆಯ ಕಡೆಗೆ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಅನ್ಯಮನಸ್ಕವ್ಯಕ್ತಿ : 'ಸ್ನೇಹಿತೆಯ ಮನೆಗೆ ಹೋಗಿದ್ದೆ ಅಂದರಾಯಿತು' ಎಂದು ಅವಳು ವಿಮನಸ್ಕಳಾಗಿ ಹೇಳಿದಳು (ರೂಪಸ. ೬೪). ೩. ದಿಗ್ಭ್ರಾಂತನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ. ೪. ಅಸಮಾಧಾನ ಹೊಂದಿದವನು. [ಸಂ.]

ವಿಮರ್ದ (ನಾ). ೧. ಜಜ್ಜುವಿಕೆ ; ಪುಡಿಮಾಡುವಿಕೆ. ೨. ಉಜ್ಜುವಿಕೆ ; ತಿಕ್ಕುವಿಕೆ; ತೀಡುವಿಕೆ. ೩. ಪರಿಮಳದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ನುಣ್ಣಗೆ ಮಾಡುವುದು, —ಚೂರ್ಣಿಸುವುದು : "ಪರಿಮಳಂ ವಿಮರ್ದಂ ಕ್ಷೋದಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೧೩-೧೭). ೪. ಸಂಪರ್ಕ ; ಸ್ಪರ್ಶ. ೫. ನಾಶಮಾಡುವುದು ; ಹಾಳುಮಾಡುವುದು. ೬. ಕದನ ; ಯುದ್ಧ. ೭. ಗ್ರಹಣ. [ಸಂ.]

ವಿಮರ್ದಿತಕರಣ (ನಾ). [ಕಾಮಶಾ] ಒಂದು ವಿಧವಾದ ರತಿಬಂಧ : ಸ್ತ್ರೀ ಕುಳ್ಳಿರ್ದಿರೆ ಪುರುಷನಿದಿರ್ಮೊಗಮಾಗಿ ಅವಳ ಬದಿಗಳ ಠಾವಂ ತಕ್ಕಿಸಿಕೊಂಡು ತನ್ನ ತಿಗಮಂ ಹಲವು ಬಾರಿ ತಿರುಪುತಲ್ಲಾಡುತ್ತ ಈ ಪರಿಯಲ್ಲಿ ಹಲವು ಬಾರಿ ಮಾಡಿದೊಡೆ ವಿಮರ್ದಿತಕರಣಂ (ಕಾಮಶಾ. ೨೩೬). [ಸಂ.]

ವಿಮರ್ದಿಸು (ಕ್ರಿ). ನಾಶಮಾಡು ; ಅಳಿಸು : ಪುದಿದಿರೆ ಕೆಂಪು ನಿನ್ನ ನಯನಂಗಳೊಳನ್ಯರ ರಕ್ತದಿಂದೆ ಮಾಯದೆ . . . ಉಣ್ಮೆ ಬೆಮರ್ ಕಪೋಲದೊಳ್ ಮದವದರಾತಿಕಾಂತೆಯರ ಲೋಚನವಾರಿಗಳಿಂ ಕಪೋಲಪತ್ರದ ಸಿರಿಯಂ ವಿಮರ್ದಿಸದೆ ಮಾಣ್ಬವನಲ್ತೆ ರಸಾಧಿನಾಯಕಾ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೨-೧೭). [ವಿಮರ್ದ + - ಇಸು]

ವಿಮರ್ಶ (ನಾ). ೧. ಗುಣದೋಷಗಳ ಪರಿಶೀಲನೆ, — ತುಲನೆ ; ವಿಮರ್ಶೆ. ೨. ಸಂಶಯ ; ಅನುಮಾನ ; ವಿತರ್ಕ. ೩. ವಿವೇಚನಾಶಕ್ತಿ ; ತಿಳಿವಳಿಕೆ. ೪. [ಶೈವ] "ವಿಮರ್ಶವೆಂದರೆ ಭೇಧಾಭೇದಗಳನ್ನು ತನ್ನಲ್ಲಿಯೇ ಸ್ಫುರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಸ್ವಸ್ವರೂಪಪರಾಮರ್ಶ" (ಭಾರದ. ೨೧೧). ೫. ಶಿವಶಕ್ತಿಗಳ ಸ್ವಾಭಾವಿಕಕ್ರಿಯೆ : ಶಿವಶಕ್ತಿಗಳು ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶ ಮತ್ತು ಸ್ವಾಭಾವಿಕಕ್ರಿಯೆಗಳ ರೂಪವಾಗಿ ಸೇರುವುವು. ಈ ಸ್ವಾಭಾವಿಕಕ್ರಿಯೆಗೆ ವಿಮರ್ಶ ಎಂದು ಹೆಸರು (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೬೩೮). [ಸಂ.]

ವಿಮರ್ಶಕ (ನಾ). ೧. (ಸಾಹಿತ್ಯ, ಕಲೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳ) ಗುಣದೋಷಗಳನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸುವವನು, —ವಿವೇಚಿಸುವವನು : ಥೇಲಿಸ್ಸನ 'ಅಪ್' ತತ್ತ್ವವು ಜಡದ್ರವ್ಯವೆ, ಚೇತನಾತ್ಮಕವೆ ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿಮರ್ಶಕರಲ್ಲೇ ವಿಪ್ರತಿಪತ್ತಿ ಇದೆ (ಋಗ್ವಾರ. ೭ ಪೀಠಿಕೆ) ; ಕಲಾಕೃತಿಯ ಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು ನಿರ್ವಿಕಾರನಾಗಿ ನಿರ್ಣಯಿಸಿ ವಿಮರ್ಶಕನು ಅದಕ್ಕೆ ಉಚಿತಸ್ಥಾನವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಉತ್ತಮವಿಮರ್ಶಕನಲ್ಲಿ ಈ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯದೃಷ್ಟಿ ಬಹುಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ (ನವ್ಯಕಾ. ೫). [ಸಂ.]

ವಿಮರ್ಶನ (ನಾ). ೧. ಗುಣದೋಷಗಳ ಪರಿಶೀಲನೆ ; ವಿಮರ್ಶೆ : ವಿಮರ್ಶನ ಎಂದರೆ ಪರೀಕ್ಷಾ (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೬೩೬). ೨. ಜ್ಞಾನ ; ತಿಳಿವಳಿಕೆ. [ಸಂ.]

ವಿಮರ್ಶನಪ್ರಜ್ಞೆ (ನಾ). ಗುಣದೋಷಗಳನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸುವ ಜ್ಞಾನ,- ತಿಳಿವಳಿಕೆ : ಮನುಷ್ಯನಲ್ಲಿ ವಿಮರ್ಶನಪ್ರಜ್ಞೆ ಬೆಳೆದಂತೆಲ್ಲ ಬದುಕು ಅರ್ಥಪೂರ್ಣವಾಗುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ. ವಿಮರ್ಶನಪ್ರಜ್ಞಾ]

ವಿಮರ್ಶನಾಸಕ್ತಿ (ನಾ). ಗುಣದೋಷಪರಿಶೀಲನೆಯಲ್ಲಿ ಇರುವ ಆಸಕ್ತಿ ; ವಿಚಾರಪರತೆ : ಅಪರೋಕ್ಷವಾದ ಆತ್ಮಾನುಭೂತಿಯನ್ನು . . . ತಿಳಿದು ನೋಡುವ ವಿಶೃಂಖಲಾವಿಮರ್ಶಾಶಕ್ತಿ ಮತ್ತು ವಿಮರ್ಶನಾಶಕ್ತಿ ಕ್ರಿ. ಪೂ. ಆರನೆಯ ಶತಮಾನದ ಸುಮಾರಿಗೆ ಆರಂಭವಾಗಿರಬೇಕು (ಭಾರದ. ೧೨೧). [ಸಂ.]

ವಿಮರ್ಶಶಕ್ತಿ (ನಾ). [ಶೈವ] ಪರಮಾತ್ಮನ ಸ್ವಾನಂದಾನುಭವ : ಪರಮಾತ್ಮನು ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವವನ್ನು ತನ್ನೊಳಗೆ ಅಡಗಿಸಿಕೊಂಡು ಏಕಾಂತವಿಶ್ರಾಂತನಾಗಿ ಆತ್ಮಾರಾಮನಾಗಿರುವವನು . . . ಈ ಸ್ವಾನಂದಾನುಭವವನ್ನು ವಿಮರ್ಶಶಕ್ತಿಯೆಂದು ಅನುಭವಿಗಳು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ (ಶಕ್ತಿವಿ. ೨೪). [ಸಂ.]

ವಿಮರ್ಶಿಸು (ಕ್ರಿ). (ಸಾಹಿತ್ಯ, ಕಲೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳ) ಗುಣದೋಷಗಳನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸ,— ಚರ್ಚೆಮಾಡು, — ವಿಮರ್ಶೆಮಾಡು : ಆಗೀಗ ಪ್ರಕಟವಾಗುತ್ತ ಹೋಗುವ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಮಾಸಿಕಗಳಲ್ಲಿ ವಿಮರ್ಶಿಸುವುದು ಸುಲಭ (ನವ್ಯಕಾ. ೯) ; ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಆಗ ಖ್ಯಾತಿಪಡೆದಿದ್ದ ಪಂಡಿತೋತ್ತಮರ ಗುಣಾವಗುಣಗಳನ್ನು ವಿಮರ್ಶಿಸುತ್ತಾ ಸಂಭಾಷಣೆ ನಡೆಯಿಸಿದರು (ಚೆಂಗಾಳ್ವ. ೬೦). [ವಿಮರ್ಶನ + - ಇಸು]

ವಿಮರ್ಶೆ (ನಾ). ೧. ಗುಣದೋಶಪರಿಶೀಲನೆ ; ವಿವೇಚನಾಪರವಾದ ಟೀಕೆ: ವಾದ ವಿವಾದಗಳ ತಕ್ಕಡಿಯಲ್ಲಿ ತೂಗಾಡುವ ಈ ವಿಷಯದ ವಿಮರ್ಶೆ ಮುಂದೆ ಬರುತ್ತದೆ (ದ್ರಾವಿ. ೪೫). ೨. ತಜ್ಞರು ಮಾಡುವ ಕಲೆ, ವಿಜ್ಞಾನ ಮೊದಲಾದ ಬೌದ್ಧಿಕಪ್ರಕಾರಗಳ ರಚನೆಗಳ ಗುಣದೋಷಪರಿಶೀಲನೆ. ೩. ಸಾಹಿತ್ಯ ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಕಾವ್ಯ, ಸಾಹಿತ್ಯಕೃತಿಗಳ ಗುಣದೋಷಪರಿಶೀಲನೆಯನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಸಾಹಿತ್ಯ : ಸಾಹಿತ್ಯಸೃಷ್ಟಿಯು ಇಂದು ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ವಿಪುಲ, ಆದರೆ ಅದರ ಜೊತೆಯಾಗಿ ವಿಮಶೆಯು ಬೆಳೆದುಬಂದಿಲ್ಲ (ನವ್ಯಕಾ. ೭). [ಸಂ. ವಿಮರ್ಶ]

ವಿಮಲ, ವಿಮಳ (ಗು). ೧. ನಿರ್ಮಲವಾದ ; ಶುಭ್ರವಾದ ; ಸ್ವಚ್ಛವಾದ : ವಿಮಲತರಸ್ಫಟಿಕಮರೀಚಿಮಯಂ . . . ಸಮಚತುರಸ್ರದ ಸಂಸ್ಥಾನ ಮನೋಹರಮೂರ್ತಿ ಸಹಜಮಣಿಗಣಭೂಷಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೯-೫೩). ೨. ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ; ವಿಶದವಾದ. ೩. ಶುದ್ಧವಾದ ; ಅಪ್ಪಟ ; ಅಚ್ಚ : ವಿಮಲಸ್ವರ್ಣಮಯಂ ಕನನ್ಮಣಿಮಯಂ ಶೋಭಾಮಯಂ ತಾನೆನಲ್ಕೆ ಮಯಂ ವಿಸ್ಮಯಮಾಗೆ ಮಾಡಿದ ಸಭಾವಿಸ್ತಾರಮಂ (ಜಗವಿ. ೧೭-೭). ೪. ನಿಷ್ಕಳಂಕವಾದ ; ಪವಿತ್ರವಾದ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ: ವಿಮಲಶ್ರೀಶ ಸರಸ್ವತೀನಿಳಯಂ ಕೀರ್ತಿಶ್ರೀವಧೂಕಾಂತ ಗೌತಮಗೋತ್ರಾಂಬುಜಮಿತ್ರ ನಿನ್ನನ್ನರಂ ಕಂಡೆನಿಲ್ಲ (ಪಂಚತಂ. ೩೧೧-೧೪) ; ವಿಮಲಯಶೋವಿಶುದ್ಧಮಣಿಯಂ ಪಡೆಯಲ್ಕೆ ಪಯೋಧಿವೇಲೆಯಂ ಕ್ರಮದೊಳೆ ದಾಂಟಿ ನಿರ್ಮಲದಯಾರಸಸಮುದ್ರಮನೀ ಕಥಾಸಮುದ್ರಮನೊಳಪೊಕ್ಕು ನಿರ್ವಹಿಸುವೆನ್ನ ಕವಿತ್ವಬಹಿತ್ರಯಾತ್ರೆಗೇನಮರ್ದುದೊ ಕರ್ಣಧಾರವಿಭವೋನ್ನತಿ ಭವ್ಯಜನಕ್ಕಿದೆಂತೆನಲ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧-೩೮). ೫. ಬಿಳಿಯದಾದ; ಶ್ವೇತವರ್ಣದ. (ನಾ). ೬. ನಿರ್ಮಲವಾದುದು ; ಶುದ್ಧವಾದುದು : "ಅನಾವಿಲಂ ವಿಶದಮುಜ್ವಲಮೆನಲು ವಿಮಲಮಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೯-೨೯). ೭. ಪವಿತ್ರವಾದುದು ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು. ೮. ಚಿನ್ನದ ಮುಲಾಮು ಹಾಕಿದ ಬೆಳ್ಳಿಯ ರೇಕು,— ತಗಡು. ೯. [ಶೈವ] ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಶಿವಾಗಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಕಾಮಿಕ, ಯೋಗಜ,ಅಚಿಂತ್ಯ . . . ಮಕುಟ, ವಿಮಲ, ಚಂದ್ರಜ್ಞಾನ, ಬಿಂಬ . . . ಕಿರಣ, ವಾತುಲಗಳೆಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಶಿವಾಗಮಗಳು (ಭಾರದ. ೬೨).

೧೦. [ದ್ವೈತ] ವೈಖಾನಸಾಗಮದ ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ ಸಂಹಿತೆಯ ಎಂಟು ಆಗಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಮರೀಚಿಮಹರ್ಷಿಪ್ರೋಕ್ತವಾದ ಜಯ (ಆದಿ), ಆನಂದ . . . ವಿಜಿತ, ವಿಮಲ, ಕಲ್ಪಗಳೆಂಬ ಎಂಟು ಆಗಮಗಳು "ಸಂಹಿತೆ" ಗಳೆಂದೂ . . . ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾಗಿವೆ (ಭಾರದ. ೭೫). ೧೧. [ಜೈನ] ಇಪ್ಪತ್ನಾಲ್ಕು ಮಂದಿ ತೀರ್ಥಂಕರರಲ್ಲಿ ಹದಿಮೂರನೆಯ ತೀರ್ಥಂಕರ : ವೃಷಭ ಅಜಿತ ಸಂಭವ . . . ವಿಮಲ[ಪಾಠಾಂ. ಳ] ಅನಂತ ಧರ್ಮ ಶಾಂತಿ . . . ನಮಿ ನೇಮಿ ಪಾರ್ಶ್ವ ವರ್ಧಮಾನರೆಂಬಿಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ವರ್ ತೀರ್ಥಕರರ್ (ಚಾವುಂಪು. ೪೦೨). ೧೨. [ಬೌದ್ಧ] ಸಂನ್ಯಾಸಿ. ವಿಮಳ : ೧. ವಿಮಳತರ ಗಗನಮಂಡಳದ ಮಧ್ಯದೊಳ್ ನೆಗದು ಶಬಳಮೋಘೋತ್ಕರದೊಪ್ಪಮನಪ್ಪುಕೆಯ್ದುದಾ ಸ್ಫಟಿಕಮಯ ಪ್ರಾಕಾರದೊಳಗೆ ಮಣಿಗೃಹನಿವಹಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೧-೭೭). ೪. ನಿನ್ನಾ ವಿಮಳ ಯಶೋವಿಧುವೆಂಬುದು ಕಮನೀಯಂ ಶ್ಲೇಷರೂಪಕಾಲಂಕಾರಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೨೧); ಸಂಗಿಯಲ್ಲದ ವಿಮಳಪರಮಾತ್ಮಂಗೆ ಲೀಲೆಯೊಳಾಯ್ತು ಮಾಯಾಸಂಗವು (ಕುಮಾ.ದ್ರೋ. ೩-೭೭). ೫. 'ವಿಮಳಾಬ್ಜ' ಪರಾ. ೬. "ವಿಮಳಂ, ವಿಶದಂ, ವೀಧ್ರಂ, ಉಜ್ವಳಂ, ಅನಾವಿಲಂ - ಈ ೫ ನಿರ್ಮಳಮಪ್ಪ ವಸ್ತು" (ಹಲಾಯು. ೨೨-೧೩೨). ೭. ವಿಮಳ ಮಿದೆನಿಸುವ ಜೈನಾಗಮಮಂ ನೀಮೆಳೆದುಮಳೆಯದಗ್ಗರ ತೆಱದಿಂ ರಮಣೀಯಮೆಂದು ರಾಜ್ಯಕ್ರಮಕ್ಕೆ ಬೆಚ್ಚಲ್ಲದೆಳಸಲಪ್ಪುದೆ ಮನದೊಳ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೦-೮೭). ೧೧. ಪದಿ ಮೂಱನೆಯ ಜಿನಂ ಸಮ್ಮದಮಂ ನಮಗೀಗೆ ವಿಮಳತೀರ್ಥಾಧೀಶಂ (ದಾಧಪು. ೧೭-೩೯೪). ೫, ೧೧ : ವದನಂ ಚಂದ್ರಪ್ರಭಂ ವಿಕ್ರಮಭುಜಮಜಿತಂ ಪಾಣಿ ಪದ್ಮಪ್ರಭಂ ಸಂಪದಮೆಂದುಂ ವರ್ಧಮಾನಂ ಗುಣತತಿ ವಿಮಳಂ . . . ತಾನದಱಿಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ತೀರ್ಥೇಶ್ವರನೆನೆ ನೆಗಟ್ಟಂ ಪದ್ಮನಾಭಪ್ರಧಾನಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೧-೪೩). ೧೩. [ಜೈನ] ಕುಲಪರ್ವತಗಳ ಕೂಟ ಅಥವಾ ಶಿಖರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ತತ್ಕುಕ್ಷೀಲದ ಪ್ರಾಗ್ದಿಗ್ದೇಶದವೋಘ ಸುಪ್ರಬುದ್ಧರುಂದ್ರ ವಿಮಳ ರುಚಕ ರುಚಕೋತ್ತರ ಚಂದ್ರಸುಪ್ರತಿಷ್ಠಮೆಂಬ ಕೂಟಾಷ್ಟಕಂಗಳೊಳ್ ರಮಿಯಿಸುವ . . . ಎಣ್ಬರುಂ ದಿಗಂಗನೆಯರಂ (ಆದಿಪು. ೭-೩ ವ) ೧೪. ಅರುವತ್ತುಮೂರು ಇಂದ್ರಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ೧. ಋತು ೨. ವಿಮಳಂ . . . ೬೨. ಆದಿತ್ಯಂ ೬೩. ಸರ್ವಾರ್ಥಸಿದ್ಧಿ ಎಂದಿವು ಅನುಕ್ರಮದಿಂ ಅಱುವತ್ತಮೂಱು ಇಂದ್ರಕಂಗಳ ಪೆಸರ್ಗಳ್ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೧೩).
[ಸಂ.]

ವಿಮಲಗುಣ, ವಿಮಳಗುಣ (ನಾ). ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ಗುಣ, — ಚಾರಿತ್ರ್ಯ : ವಿಮಲಗುಣಗಣಮನೊಕ್ಕುತ್ತಮಧರ್ಮಮನೊಲ್ಲದಧಿಕಪಾಪಂ ಶೂನ್ಯಾಗಮಮಂ ಪೊರ್ದಿದಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೧-೧೭೦). **ವಿಮಳಗುಣ** : ವಿಮಳಗುಣಪ್ರಕಟನದತ್ತಮನಸ್ಕಂ ಖಚರನಿಂದುದೆಂತಂತಿರೆ ರಾಗವನಾಗಳೆ ನೂಂಕಿ ಸದ್ವೃತ್ತಮನುತ್ತಮನೊಲ್ದು ಮೞೆಯಲುದ್ಯತನಾದಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೭-೪೦). [ಸಂ.]

ವಿಮಲತೆ, ವಿಮಳತೆ (ನಾ). ನಿರ್ಮಲವಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಪರಿಶುದ್ಧವಾಗಿರುವಿಕೆ: 'ವಿಮಲತೆವೆಱು' ಪರಾ. ವಿಮಳತೆ : 'ವಿಮಳತೆವೆಱು' ಪರಾ.
[ಸಂ. ವಿಮಲತಾ]

ವಿಮಲತೆವೆಱು, ವಿಮಳತೆವೆಱು (ಕ್ರಿ). ನಿರ್ಮಲತೆಯನ್ನು ಹೊಂದು ; ಪರಿಶುದ್ಧತೆಯನ್ನು ಪಡೆ : ವಿಮಲತೆವೆತ್ತು ಬಿತ್ತರಿಸುವುತ್ಕಳಿಕಾವಳಿಯಿಂ ಪೊದಟ್ಟ ವಿದ್ರುಮಕಮನೀಯದಿಂ . . . ಶಿಖಿಸಮನ್ವಿತದಿಂ ನೆಗಟ್ದೆಂತು ಸಂತತಂ ಪ್ರಮದವನಂ ಕರಂ ನೆನೆಯಿಸುತ್ತೆಸೆದತ್ತಮೃತಾಂಬುರಾಶಿಯಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧-೧೩೪). **ವಿಮಳತೆವೆಱು**: ವಿಮಳತೆವೆತ್ತ ಚಿತ್ರಮತಿಯಾಸ್ಯಮಯೂಖಮನುರ್ವಿ ತೋಱೆಸುತ್ತಮೆ ನಡೆನೋಡೆ ಕಲ್ಪಳವಿಳಶ್ರುತಿನಾದಮನಾದಮಾಲಿಸುತ್ತಮೆ . . . ಕುಸುಮಾವಳಿದೇವಿ ವಿಶಾಲಲೀಲೆಯಿಂ (ಕುಸುಮಾ. ೧೨-೩೫); ವಿಮಳತೆವೆತ್ತ ನಿನ್ನಯ ವಚಸ್ಸುಧೆಯಂ ಸುಮನಶ್ಚಕೋರಚಕ್ರಮ ನೊಲವುಣ್ಕೆ ತುಷ್ಟಿವಡಿಸೆಂದು ವಿನೇಯಜನಂಗಳಿಂತು ಸತ್ಪ್ರಮದದೆ ಪೇೞೆ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧-೭೪). [ವಿಮಲತೆ + ವೆಱು]

ವಿಮಲಮತಿ (ನಾ). ೧. ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ಬುದ್ಧಿ ; ನಿರ್ಮಲವಾದ ಜ್ಞಾನ. ೨. ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ಮನಸ್ಸು ; ನಿರ್ಮಲವಾದ ಹೃದಯ. ೩. ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿ. ೪. ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳದು : ಬಹುವ್ರೀಹಿಗೆ- ಅವರ್ ವಿಮಲಮತಿ, ಅವಳ್ ವಿಮಲಮತಿ, ಅದು ವಿಮಲಮತಿ (ಶಬ್ದ. ೮೯ ಪ್ರಯೋ.). [ಸಂ.]

ವಿಮಲಸಹಣ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಕುದುರೆದಳದ ಮುಖಂಡ : ಧುರವನವ ಸಾಗಿಸದಿರೆ ತುರಗಾವಡೆ ಪಟ್ಟಸಹಣದ ಹಿರಿಯ ಸಹಣದ ವಿಮಲಸಹಣಿ [ಪಾಠಾಂ. ಣ] ಗಳವರ ಕರೆಯೆನುತ ಧುರಧುರಂಧರರೊರಲಿದರು (ಕುಮಾ.ಭೀ. ೪-೪೭).
[ವಿಮಲ + ಸಹಣ (< ಸಾಹಣಿ)]

ವಿಮಲಸ್ವಾಂತ (ನಾ). ನಿರ್ಮಲವಾದ ಅಂತಃಕರಣವುಳ್ಳವನು : ಪುರಾಂತಕ ಧ್ಯಾನದಲಿ ವಿಮಲಸ್ವಾಂತನೇಕಾಗ್ರದಲಿ ಭಜಿಸಿದನಿಂದುಶೇಖರನ (ಕುಮಾ.ಅ. ೨೨-೪೩).
[ಸಂ.]

ವಿಮಲಿತ (ಗು). ಸ್ವಚ್ಛವಾದ ; ನಿರ್ಮಲವಾದ : ವಿಮಳಿ [ಪಾಠಾಂ. ಳ]ತ ಶ್ರೀಕಾರದಾಕಾರಮನೆಣಿಕೆಗೊಳ್ಳದೆ ಮಿಱುಗುವುವು ಕುಮುದದಳಲೋಚನೆಯ ಕರ್ಣಂಗಳು ಪೊಸತಿವೆನಿಸಿ (ಬಸವ. ೪-೨೭). [ಸಂ.]

ವಿಮಲೆ (ನಾ). ೧. ನಿಷ್ಕಳಂಕಳಾದ ಹೆಂಗಸು ; ಪರಿಶುದ್ಧಳಾದ ಸ್ತ್ರೀ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಚರ್ಮಕಷೆ : "ಸಪ್ತಲಾ, ವಿಮಲಾ, ಸಾತಲಾ, ಭೂರಿಫೇನಾ, ಚರ್ಮಕಷಾ — ೫ ಸಮ್ಮಗಾರಯಂಬುವದು, ಸಂಬರೇಣಿ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೪೫). [ಸಂ. ವಿಮಲಾ]

ವಿಮಳ 'ವಿಮಲ' ನೋ.

ವಿಮಳಗುಣ 'ವಿಮಲಗುಣ' ನೋ.

ವಿಮಳತೆ 'ವಿಮಲತೆ' ನೋ.

ವಿಮಳತೆವೆಱು 'ವಿಮಲತೆವೆಱು' ನೋ.

ವಿಮಳಾಬ್ಜ (ನಾ). ೧. ಬಿಳಿಯತಾವರೆ. ೨. ನಿರ್ಮಲನಾದ ಚಂದ್ರ. ೧, ೨ : ವಿಮಳಾಬ್ಜವಿಭವಂ ನಭದೊಳಂ ನಳಿನಿಯೊಳಂ ಗೋಸಮೃದ್ಧಿ ಗೋಕುಲದೊಳಂ ಮಾರ್ತಂಡಮಂಡಳದೊಳಂ (ಜಗ. ೪-೭೫ ವ). [ಸಂ. ವಿಮಲಾಬ್ಜ]

ವಿಮಳಿನ (ಗು). ೧. ನಿರ್ಮಲವಾದ ; ಸ್ವಚ್ಛವಾದ : ವಿಮಳಿನದುಗ್ಧಚ್ಛಟೆಯಿ ಕ್ರಮದಿಂದಂ ಸವನಸಮಯದೊಳ್ ಪುದಿದಪುದೆಂದಮರ್ದಿರೆ ಪೇೞ್ವಂತೆ ಸನತ್ಕುಮಾರ ಮಾಹೇಂದ್ರರಿಕ್ಕಿದರ್ ಚಮರಜಮಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೪-೨೮); ವಿಮಳಿನಚಂದ್ರಕಾಂತಿ ತನು ತಂತುಗಳಂ ಮಿಗೆ ನುಂಗಿ ಪಿಂಗದಾಕ್ರಮಿಪ ಪತಂಗದಿಂದಗಿದು ಪೊಕ್ಕ ಸಲಂದಿಪೊಲೊಪ್ಪೆ ಲಾಂಛನಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೨-೪೦). ೨. ಪವಿತ್ರವಾದ ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ : ವಿಮಳಿನ ಶುದ್ಧಸಮ್ಯಕ್ತ್ವಮುಪಾದೇಯಂ ಸಮಂತು ಹೇಯಂ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಮುಪಾದೇಯಂ ಸಚ್ಚರಿತಮದೆನಸುಂ ಹೇಯಮಲ್ತೆ ವಿಷಯಕಷಾಯಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೩-೭೭).
[ಸಂ. ವಿಮಲಿನ]

ವಿಮಾ 'ವಿಮೆ' ನೋ.

ವಿಮಾಂಸ (ಗು). ೧. ಮಾಂಸರಹಿತವಾದ ; ಮಾಸಂಲವಲ್ಲದ : ಸಿಂಧುರಾಜಂ . . . ಸಮದಂತಂ ಚಾರುವಕ್ತ್ರಂ ಕಿಱುಗಿವಿ . . . ವಿಮಾಂಸಾಂಘ್ರಿ ಗಂಭೀರಮಹಾನಾದಂ ಸುನಾಸಾಪುಟಮರ್ದ ತುರಂಗಂಗಳಂ ಕಾಣ್ಕೆಗೆಯ್ದಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೨-೧೧೧). (ನಾ). ೨. (ನಾಯಿಯ ಮಾಂಸದಂತೆ) ಅಶುದ್ಧವಾದ ಮಾಂಸ. [ಸಂ.]

ವಿಮಾದಾರ 'ವಿಮೆದಾರ' ನೋ.

ವಿಮಾನ (ನಾ). ೧. ಮಾನಹೋಗುವಿಕೆ ; ಅವಮಾನ ; ಅವಮರ್ಯಾದೆ : ಹರುಷ ದರ್ಪ ಕ್ರೋಧ ಲಜ್ಜಾತುರತೆ ಮಾನ ವಿಮಾನವಿವರಲಿ ನಿರುತಸಮನೆಂದೆನಿಸಿ . . . ಕಾರ್ಯವೆಸಗುವನವನೆ ಪಂಡಿತನು (ಕುಮಾ.ಉ. ೩-೪೪). ೨. ಮಾನವಿಲ್ಲದವನು ; ಭಂಡ : ಸತತಂ ನಿಂದಾಕರಂ . . . ಸ್ತುತಿಲೋಲಂ ರಾಗಶೀಲಂ ಸುಕೃತವಿಮುಖನಾನಂದಹೀನಂ ವಿಮಾನಂ ನತಕಲ್ಪೋರ್ವೀಜ ಪಂಪಾಪುರದರಸ ವಿರೂಪಾಕ್ಷ ರಕ್ಷಿಪ್ಪುದೆನ್ನಂ (ರತ್ನಾ.ಶ. ೪೯). ೩. ಒಂದು ಅಳತೆ. ೪. ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ದೇವತೆಗಳ ವಾಹನ : ಕನ್ಯಾಚಕ್ರಾದ್ಯಭಿಧಾನ ಜೀವಾಜೀವ ರತ್ನಂಗಳಂ

ಕೊಂಡು ತಮ್ಮನಂ ಮುಂದಿಟ್ಟು ವಿಮಾನಾರೂಢಂ ಪ್ರಭಾಕರೀಪುರಾಭಿಮುಖನಾಗಿ ಸೌದಾಮಿನೀಪತಿಮಾರ್ಗಪ್ರಸ್ಥಾನದಿಂ ಪೋಗೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೫೯ ವ); ಕಟ್ಟಾಳುಗಳನಿಜಿದು ಬೀಳೆ ತುಱುಗಳು ಪೆಣನಂ ಮೆಟ್ಟಿ ಪರಿದವು ವಿಮಾನದೊಳಿಟ್ಟು ಸುರಾಂಗನೆಯರೆಮಗೆ ತಮಗೆನುತುಯ್ವುರು (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೪೫-೧೮; 1093); ಯಾನಶಾಲೆಗೆ ನಡೆದನೇರಿದನು ಧನದನಿಂ ಗೆಲ್ದು ತಂದಾ ಕಾಮಗಮನದ ವಿಮಾನಮಂ (ತೊರವೆರಾ. ೨೧೭-೧೪೯). ೫. ವಾಯುಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ವಾಹನ ; ಏರೋಪ್ಲೇನು : ಬಹುಬೇಗ ನಡೆಸಬಲ್ಲ ರೈಲು, ಹಡಗು, ವಿಮಾನ ಮುಂತಾದ ವಾಹನಸೌಕರ್ಯ (ಶಿಶ್ವದ. ೮). ೬. ಅರಮನೆ ; ರಾಜಗೃಹ : 'ನಾಗವಿಮಾನ' ಪರಾ. ೭. ಹೆಣವನ್ನು ಸಾಗಿಸುವ ಚಟ್ಟ, — ಮಂಟಪ : ಆ ಕಾಡ ನಟ್ಟ ನಡುವಣ ದಡದ ತುತ್ತತುದಿಯೊಳು ವಿಮಾನದ ಮರಂಗಳಮ ಕಡೆ ಹೊತ್ತಿ ಉರಿಕರಿಯಾದ ಕರಿಕೊಳ್ಳಿಗಳನಡಸಿ . . . ಕಾಯುತಿರ್ದನಿರುಳು ಹಗಲೆನ್ನದೊಡೆಯಂ ಬೆಸಸಿದಂತೆ ವಸುಧಾಧೀಶನು (ಹಚಕಾ. ೧೧-೪೩); ಅಚ್ಚರಿಯೊಳಾ ವಿಮಾನದ ಪೆಣಕೆ ಪ್ರಾಣ ಬರಲರಸ ನಮಿಸಿದನು ಬಳಿಕಂ (ಪ್ರಭುಪು. ೭-೬೨). ೮. ಡೋಲಿ ; ಪಲ್ಲಕ್ಕಿ ; ಮೇನೆ. ೯. [ವಾಸ್ತು] ಗೋಪುರ ; ಶಿಖರ : ಆಶ್ರಯನಿರ್ಮಾಣತನಕಂ ತನ್ನ ಸಿತಾತಪತ್ರಮಂ ಮಹಾಲಿಂಗದ ಪಿಂದಣ್ಣೆ ನಟ್ಟು ಬಿಸಿಲಂ ನಿವಾರಿಸಿ ವಿಶ್ವಕರ್ಮನಂ ಬರಿಸಿ ವಿಚಿತ್ರತರ ವಿಮಾನಮಂ ಮಾಡಲ್ವೇಳ್ದುಮೆನಲ್ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೧-೨-೬೯ ವ); ದೇವಾಲಯದ ಎರಡು ಮುಖ್ಯಭಾಗಗಳು ವಿಮಾನ ಮತ್ತು ಮಂಡಪ (ಹೊಯ್ಸವಾ. ೮). ೧೦. [ಜೈನ] ಊರ್ಧ್ವಲೋಕದ ಪುಣ್ಯಜೀವಿಗಳ ವಾಸಸ್ಥಾನ : ಮಂದರ ಮಹೀಧರದ ನಂದನಮೆಂಬ ಮೇಖಳೆಯಿಂ ಸಾಸಿರದ ನೂಱೆಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಯೋಜನಮಗಲದಿಂ ತಾರಾಗಣವಿಮಾನಂಗಳಿರ್ಕುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೫೫ ವ); ಮೂನೂಱೈವತ್ತೆಸೆವ ವಿಮಾನಂಗಳ್ಗವುಲವುಣಿಮಯುಂಗಳ್ಗೆ ಸಮಾಚೀನ ನವಚೀನರಚಿತವಿತಾನಂ ಗಳ್ನೊಡೆಯನಾದನಾ ದಿವಿಜೇಂದ್ರಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೯-೪೯). [ಸಂ.]

ವಿಮಾನನಿಲ್ದಾಣ (ನಾ). ವಿಮಾನ ನಿಲ್ಲುವ ಸ್ಥಳ : ವಿಮಾನನಿಲ್ದಾಣದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಂದ ಕಾಗದ ಬಂದಿದೆ (ಕಪಪ್ರ. ೩-೮೯). [ವಿಮಾನ + ನಿಲ್ದಾಣ]

ವಿಮಾನವಾಸಿ (ನಾ). ವಿಮಾನವೆಂಬ ಊರ್ಧ್ವಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ದೇವತೆ ; ವೈಮಾನಿಕ ದೇವತೆ : ವನಗ್ರೈವೇಯಕಮುಂ ನವಾದ್ದಿಶಮುಂ ಪಂಚಾನುತ್ತರಮುಮೆಂಬೀ ವಿಮಾನವಾಸಿಗಳೊಳು . . . ಪುಟ್ಟುವರು (ಗೊಮ್ಮಸಾ. ೪-೫); ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಜೈನದೇವತೆಗಳನ್ನು ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಬಹುದು – (೧) ಜ್ಯೋತಿಷೀ (೨) ವಿಮಾನವಾಸೀ, (೩) ಭವನಪತಿ ಮತ್ತು (೪) ವ್ಯಂತರ (ಭಾರದ. ೫೧೪). [ಸಂ. ವಿಮಾನವಾಸಿನ್]

ವಿಮಾರ್ಗ (ನಾ). ೧. ಕೆಟ್ಟದಾರಿ, — ರಸ್ತೆ. ೨. ಕೆಟ್ಟನಡತೆ ; ದುರ್ಮಾರ್ಗ ; ದುರ್ನಡತೆ. ೩. ಕಸಗುಡಿಸುವ ಸಾಧನ ; ಪೊರಕೆ. ೪. ಕುದುರೆಸವಾರಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಮುಷ್ಟಿಭಾಗಂ ವ್ಯೂಹಂ ನಿವರ್ತನೆ ಪದಂ ಯತಿ ಗಾತ್ರವೆ ವಿಮಾರ್ಗಂ . . . ಎಂಬ ಭೇದಂಗಳಿಂದಶ್ವಮನೇಱಲು ರೇಚಿಗನನ್ನಪತಿ ತಾನೆ ಬಲ್ಲಂ (ಮದಕಿ. ೧-೨೧). [ಸಂ.]

ವಿಮಿಶ್ರ (ಗು). ಬೆರೆತಿರುವ ; ಮಿಶ್ರವಾದ : ನವವಿವರಾವೃತಪೂ[ತಿ]ದ್ರವವತ್ಸಗಾವೃತ ವಿಮಿಶ್ರಮಾಂಸೋಪಚಿತಮಧ್ರುವಮಸುಚಿತ್ರಭ್ರಮಿ[ತಾ][ಸ್ಥಿ]ವಹಂ ಮೆಯ್ ಬಗೆವೊಡಿಂತು ಕಿಸುಗುಳಮಾದಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೫೫). [ಸಂ.]

ವಿಮಿಶ್ರಣ (ನಾ). ಕೂಡಿರುವಿಕೆ ; ಬೆರೆತಿರುವಿಕೆ ; ಮಿಶ್ರಣ : ಅದಱಿಂ ಜೀವಪದಾರ್ಥಮಿಲ್ಲದಿರದಾ ಜೀವಕ್ಕಮಿಾ ಜನ್ಮಮೆಂಬುದುಮಾ ಮುತ್ತಿನ ಜನ್ಮಮೆಂಬುದುಮನೇಕಂ ಜೀವತತ್ವಕ್ಕೆ ಪಾಪದೊಳಂ ಪುಣ್ಯದೊಳಂ ವಿಮಿಶ್ರಣದೊಳಂ ಜನ್ಮಾಳಿ ಸಲ್ಲುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೩೪). [ಸಂ.]

ವಿಮುಂಡನ (ನಾ). ಮುಂಡನ ; ಕ್ಷೌರ : "ಕ್ಷೌರಂ ವಿಮುಂಡನಂ ಭದ್ರಾಕರಣಮೆನಲು ವಪನಕ್ಕೆ ನಾಮಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೦-೧೮). [ಸಂ.]

ವಿಮುಕ್ತ (ಗು). ೧. ಬಿಟ್ಟ ; ತೊರೆದ ; ವರ್ಜಿಸಿದ : ಆ ಕುಕ್ಕಿಲಂ ಸೂಗಯಿಪುದಾ ಕಾಳೋರಗವಿಮುಕ್ತನಿರ್ಮಳತರನಿರ್ಮೋಕಂ ತಾನೆನೆ ರಜತಾಳೋಕಸಹಸ್ರಾಂಶು ಧವಳಿತಾಶಾವಳಿಯಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೬-೩). ೨. ಬಿಡುಗಡೆಯಾದ ; ಬಂಧನರಹಿತವಾದ : ಪಂಜರವಿಮುಕ್ತಕುಂಜರಾರಾತಿಯಂತೆ ನೃಪನಿವಾಸಕ್ಕೆ ಬಂದು (ಪುಷ್ಪಪು. ೪-೭೦ ವ). ೩. ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ ; ಹೂಡಿಬಿಟ್ಟ : ಇನ್ನವರಂ ಗುಱಿಯಾದುದಿಲ್ಲ ಕಾಮಕರವಿಮುಕ್ತ ಬಾಣಹತಿಗೆ (ಶಮ.ದ. ೨೪೮ ಪ್ರಯೋ.). (ನಾ). ೪. ದೇಹದಿಂದ ವಿಸರ್ಜಿತವಾದುದು ; ಅಮೇಧ್ಯ ; ಮಲ : "ವರ್ಚಸದೊಳು ವಿಮುಕ್ತದೊಳು ಮಿಗೆ ವಿಸರ್ಗವೆನಿಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೪೩-೨೪). ೫. ಬಿಡುಗಡೆ ಹೊಂದಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಬಂಧನರಹಿತನಾದವನು ; ಮುಕ್ತ : ಇದಿರುವಂದನು ಧರ್ಮಸುತ ಪದಪಯೋಜದಲೆಱಗಿದನು ನಿನಗಿದು ವಿನೋದವಲೇ ವಿಮುಕ್ತಗೆ (ಕುಮಾವ್ಯಾ. ೬-೨೧). ೬. ನಾಲ್ಕುಬಗೆಯ ಆಯುಧವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದೇ ಬಳಸಬೇಕಾದ ಕತ್ತಿ, ಬಾಕು ಮೊದಲಾದ ಆಯುಧ : ಸಲೀಹ ಬಲೀಹ ಕತ್ತಿ ಕಠಾರಿ ಬಾಕು ಕರಚೂರಿಯಾದಿಯಾದ . . . ವಿಮುಕ್ತವೆಂಬ ಪಲವು ತೆರದ ಕೈದುಗಳಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೭). 'ಅಮುಕ್ತ' ಪರಾ. ೭. [ನಾಟ್ಯ] ಉಸಿರಾಟದ ಒಂದು ವಿಧ ; IP "ಬಹಳ ಹೊತ್ತು ಉಸುರನ್ನು ತಡೆದು ಬಿಡುವುದು. ಯೋಗ, ಧ್ಯಾನ, ಪ್ರಾಣಾಯಾಮ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ವಿನಿಯೋಗಿಸಬೇಕು" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨೭೭ ಗದ್ಯಾನುವಾದ): ಪಿರಿದುಂ ಸ್ವಸ್ಥಂ . . . ಸ್ಥಿರದ ವಿಮುಕ್ತಂ ವಿವೃತಂ ತರುಣೀ ಪ್ರಸ್ರುತಮುಮಿವಿಂತು ಕೋಹಳನ ಮತಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩-೭೭). ೮. ಉಪವಿಷ್ಟ ಸ್ಥಾನಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; IP "ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಬೀಳುವುದು" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩.೨ ಗದ್ಯಾನುವಾದ): ಸ್ವಸ್ಥ, ಮಂದಾಲಸ, ಕ್ರಾಂತ, ವಿಷ್ಕಂಭಿತ, ಉತ್ಕಟ, ತ್ರಸ್ತಾಲಸ, ಜಾನುಗತ, ಮುಕ್ತಜಾನು, ವಿಮುಕ್ತ ಈ ಒಂಬತ್ತು ಕುಳ್ಳಿರ್ದ ಸ್ಥಾನಕಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೭-೧೨ ವ). [ಸಂ.]

ವಿಮುಕ್ತಕ (ನಾ). = ವಿಮುಕ್ತ ೮ : ಉರುಮುಕ್ತಜಾನುವುಳ್ಳಿಂ ಪಿರಿದೆಸೆವ ವಿಮುಕ್ತಕಾಖ್ಯಮಿಂತೊಂಬತ್ತುಂ ತರುಣೀ ಕೇಳ್ ಕುಳ್ಳಿರುತಿರ್ಪೂರದೀ ಸ್ಥಾನಕಮುಮಾಗಿ ರಂಜಿಸಿ ತೋರ್ಕುಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೭-೧೦). [ಸಂ.]

ವಿಮುಕ್ತಾಹಾರ (ನಾ). ೧. ಆಹಾರವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದವನು ; ಉಪವಾಸವನ್ನು ಮಾಡುವವನು. ೨. ಮುತ್ತಿನ ಸರವನ್ನು ಹೊಂದದಿರುವುದು. ೧, ೨: ವೀರರ ವೀರ ವಿಮುಕ್ತಾಹಾರಂ ಭವದರಿವಧೂಸ್ತನದ್ವಿತಯಂ ಕಣ್ಣೀರಿಂ ಮಿಂದರ್ದಗಿರ್ಚಿಣದೋರಂತಿರೆ ಬೆಂದು ಚರಿಸುತಿರ್ಪುದು ತಪಮಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೭೧).

[ಸಂ. (ವಿಮುಕ್ತ + ಆಹಾರ; ವಿ + ಮುಕ್ತಾಹಾರ)]

ವಿಮುಕ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಪಾರಾಗುವಿಕೆ ; ಬಿಡುಗಡೆ ; ವಿಮೋಚನೆ. ೨. ಪ್ರತ್ಯೇಕಗೊಳ್ಳುವಿಕೆ ; ಬೇರ್ಪಡುವಿಕೆ. ೩. ಮೋಕ್ಷ ; ಮುಕ್ತಿ : ಕಳೆ ಸಿರಿ ಧರ್ಮಂ . . . ಸುಖಮುಜ್ವಳವಿದ್ಯೆ ವಿಮುಕ್ತಿಯೆಂಬಿವಂ ಪಡೆವಂ ಪ್ರಮೋದದಿಂ ಕೇಳ್ದೊಡೆ ಕೇಳ್ವರನಾವನಾದೊಡಂ ಪೊಡವಿಯೊಳೀ ಮೃಡನ ಘನಪಂಚವಿಂಶತಿವಡೆದೀ ಲೀಲೆಗಳಂ (ರಾಜಶೇ. ೩-೧೧೧). [ಸಂ.]

ವಿಮುಕ್ತಿಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬಂಧನದಿಂದ ಮುಕ್ತಿಗೊಳಿಸು ; ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡು ; ವಿಮೋಚನೆಗೊಳಿಸು : ರಹಸ್ಯವನ್ನರಿತು ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮವು ದಿವ್ಯತೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ, ಪಾಪದಿಂದ ವಿಮುಕ್ತಿಗೊಳಿಸುವುದು (ಧರ್ಮಸಾ. ೧೧೭).

[ವಿಮುಕ್ತಿ + ಕೊಳು (< ಕೊಳ್$_{1}$) + – ಇಸು]

ವಿಮುಖ (ಗು). ೧. ಮುಖವನ್ನು ತಿರುಗಿಸಿದ, — ಬೇರೆಡೆಗೆ ಹೊರಳಿಸಿದ. ೨. ಮನಸ್ಸಿಲ್ಲದ ; ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲದ ; ವಿರೋಧವಾಗಿರುವ. (ನಾ). ೩. ತಿರುಗಿಸಿರುವ ಮುಖ ; ಬೇರೆಡೆಗೆ ಹೊರಳಿರುವ ಮುಖ : ಬಸವಾ ಮುಖ ವಿಮುಖವಾಯಿತ್ತು (೧೬ಲವ. ೫. ೨೩-೬೯). ೪. ಮುಖವನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿಸಿದುದು ; ಹಿಮ್ಮೊಗವಾದುದು : ಪತಾಕೆಯೊಂದು ರಾಘವನೂಱೆಯಮಂ ಕಾಣೆನೆಂದು ವಿಮುಖಮಾದುದು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩೦-೭). ೫. ಮುಖವನ್ನು ಬೇರೆಡೆಗೆ ತಿರುಗಿಸಿದವನು. ೬. ಸೋತವನು ; ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿದವನು ; ಹಿಂಜರಿದವನು : ಚಕ್ರಿಗೆ ವಿಮುಖನಾಗಿ ಬಂದನಾದೊಡೆ ನಿನ್ನ ಗರ್ಭದಿಂದುದಯಿಸಿದ ನಂದನನೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೧-೫); ಪ್ರಮುಖನಾದವನು ವಿಮುಖನಾಗಬಾರದು (ಗಾದೆ).

೭. ಮನಸ್ಸಿಲ್ಲದವನು ; ಆಸಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದವನು : ಚಿತ್ರಚಾರಿಗೆ ನೆಗೆವ ಕೈಗಳನೆತ್ತುವತ ನೇಣನ ಹೊಲೆಯರಿಗೆ ಉತ್ತಮದ ಲಿಂಗಪ್ರಸಾದಿಗೆ ಭಕ್ತಿವಿಮುಖರಹ (ಬಸವ. ೬೦-೯); ಪಾಠದಲ್ಲಿ ವಿಮುಖರಾಗಿರುವ ಮಕ್ಕಳ ಅವಧಾನವನ್ನು ಪಾಠದ ಕಡೆಗೆ ಸೆಳೆಯಲು ನೆರವಾಗಬೇಕು (ಶಿಕ್ಷದ. ೨೭೭). [ಸಂ.]

ವಿಮುಖಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಆಸಕ್ತಿಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡು : ಈ ಭಾವನೆ ಅವನನ್ನು ಅವಳಿಂದ ವಿಮುಖಗೊಳಿಸಲಿಲ್ಲವೆಂಬುದೇ ಆಶ್ಚರ್ಯ (ಪುನರು. ೧೯೫). [ವಿಮುಖ + ಕೊಳು (< ಕೊಳ್$_1$) + – ಇಸು$_1$]

ವಿಮುಖವೃತ್ತಿ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ಉದಾಸೀನತೆ ; ವೈರಾಗ್ಯ : ಸ್ಮಿತ ಮಧುರಂ ಮುಖಂ ವಿಮುಖವೃತ್ತಿಯನಾರ್ಗೆ ಕಟಲ್ಪದು . . . ತದಂಗಜರಾಜ್ಯಲಕ್ಷ್ಮಿಯಾ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೦-೯೩). [ಸಂ.]

ವಿಮುಗ್ಧ (ಗು). ೧. ಕಪಟವನ್ನರಿಯದ ; ಸರಳವಾದ ; ಮುಗ್ಧವಾದ : ಓರ್ವಳ್ ವಿದಗ್ಧೆ . . . ತನ್ನ ವಿಮುಗ್ಧಸ್ವಭಾವಮುಂ ನಲ್ಮೆಯಳಿಪನಲಂಪಳಿಕೆಯುಮಂ ತೋಱೆ ನುಡಿವುದುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೧೯ ವ). ೨. ಮನೋಹರವಾದ ; ರಮ್ಯವಾದ : ಬೆಂಚೆಗಂಚೆಗಳ್ ಕಿನಿಸಿ ವಿಮುಗ್ಧಮಾನಸದೊಳೊಂದೆ ಚರತ್ಪಥಿಕರ್ಗೆ ಬೇವಸಂ ಜನಿಯಿಸ ಬಂದು ಮುಟ್ಟಿದುದಿದೇಂ ಘನಕಾಲಮೊ ಘರ್ಮಕಾಲಮೋ (ಪುಷ್ಪದ. ೧೩-೧೮). [ಸಂ.]

ವಿಮುಗ್ಧೆ (ನಾ). ಕಪಟವನ್ನರಿಯದವಳು ; ಸರಳಸ್ವಭಾವದವಳು : ಮತ್ತಮೋರ್ವಳ್ ವಿಮುಗ್ಧೆ . . . ಮನಃಸಂಕಲ್ಪಸಂಪರ್ಕಸಂಭೋಗಸುಖಾಸಕ್ತೆಯಾಗಿರ್ಪುದುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೧೮ ವ). [ಸಂ. ವಿಮುಗ್ಧಾ]

ವಿಮೂಢ (ಗು). ೧. ಬಹಳ ದಡ್ಡತನದ, – ಮೂಢತನದ : ತಾವು ಬಯಸುವ ಜನ್ಮವನು ಪಡೆದೀ ವಿಮೂಢಮನುಷ್ಯರಾ ಹರಿಸೇವೆಯನು ಮಾಡರು (ನಿಭಾಗ. ೩-೪-೩೯). ೨. ದಿಗ್ಭ್ರಮೆಗೊಂಡ ; ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾದ. (ನಾ). ೩. ದಡ್ಡ ; ಮೂಢ. [ಸಂ.]

ವಿಮೆ , ಬೀಮಾ , ವಿಮಾ (ನಾ). ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯು , ತನ್ನ ಸ್ವತ್ತು , ಕಾರ್ಯಶಕ್ತಿ ಮುಂತಾದುವು ನಷ್ಟವಾಗಬಹುದೆಂಬ ಅಥವಾ ಪ್ರಾಣಹಾನಿಯಾಗಬಹುದೆಂಬ ನಿರೀಕ್ಷೆಯ ಮೇಲೆ, ಅಂತಹ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಪರಿಹಾರವನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಕರಾರಿನ ಮೇಲೆ , ಅದಕ್ಕೆಂದೇ ನಿಗದಿತವಾದ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಸಂಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗೊತ್ತಾದ ಮೊಬಲಗನ್ನು ಒಂದು ಕಾಲಮಿತಿಯಲ್ಲಿ ಕಂತುಗಳ ಮೂಲಕ ಶೇಖರಿಸಿಡುವ ಒಂದು ಏರ್ಪಾಟು ಅಥವಾ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮತ್ತು ಅಂತಹ ನಷ್ಟ ಒದಗಿದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ (ಪ್ರಾಣಹಾನಿಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ) ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಸಂಸ್ಥೆಯು, ಕಂತುಕೊಡುತ್ತ ಬಂದ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ವಾರಸುದಾರರಿಗೆ , ಹಿಂದೆಯೇ ಗೊತ್ತು ಮಾಡಿದ ಒಟ್ಟು ಮೊಬಲಗನ್ನು ಪರಿಹಾರವಾಗಿ ಕೊಡುವ ಅಥವಾ ಅಂತಹ ಸಂದರ್ಭ ಒದಗದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ತಿ ಕಂತು ತೀರಿದ ಮೇಲೆ ಒಟ್ಟು ಹಣವನ್ನು ಲಾಭಾಂಶದೊಂದಿಗೆ ಚಂದಾದಾರನಿಗೆ ಪಾವತಿ ಮಾಡುವ ಕರಾರಿನ ಒಂದು ವ್ಯವಸ್ಥೆ : ವಿಮೆಯನ್ನು ತೆಗಿಯಲಿಚ್ಛಿಸುವವರು ನಮಗೆ ಪತ್ರದಿಂದ ಹಾಂಗೆ ತಿಳಿಸಬೇಕು (ಮುಂಬಯ್ಯಾ. ೮೫). 'ಜೀವವಿಮೆ' ಪರಾ. ಬೀಮಾ : 'ಬೀಮಾದಸ್ತೈವಜು' ಪರಾ. ವಿಮಾ : ವಿಮಾಸಂಸ್ಥೆಯ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯೊಡನೆ ಪರಿಚಯವೇ? (ರಂಗವ. ೧೦೭); ಮನುಷ್ಯರು ಕ್ಲುಪ್ತಕಾಲಕ್ಕೆ ಕ್ರಮ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಹಣವನ್ನು ಕಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದಾರೆ . . . ವಿಮಾಸಂಸ್ಥೆಗಳು ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ . . . ಹಣವನ್ನು ಬಡ್ಡಿಸಮೇತ ಕೊಡುತ್ತವೆ (ಗೃಹವಿ. ೨೦೧). 'ವಿಮಾದಾರ' ಪರಾ.

ವಿಮೆಮಾಡಿಸು = ೧. ಜೀವವಿಮೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಸು ; ವಿಮೆ ಇಳಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು : ನನ್ನ ಹೆಂಡಿರು ಮಕ್ಕಳ ಒಳಿತಕ್ಕಾಗಿ ನನ್ನನ್ನು ವಿಮೆ ಮಾಡಿಸಲು ಬಂದ ದೇವದೂತನಂತೆ (ಹುಟುಮಾ. ೨೯). ೨. ವಿಮೆಮಾಡು : ಕೆಲವು ದಿನಗಳ ಹಿಂದೆ ಅವನು ಮನೆಯ ಮೇಲೆ ವಿಮೆ ಮಾಡಿಸಿದ್ದನಂತೆ (ಪುನರು. ೨೩೩). ವಿಮೆಮಾಡು = ಆಸ್ತಿ , ಜೀವ ಮೊದಲಾದುವು ನಷ್ಟವಾದರೆ ಪರಿಹಾರವನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಕರಾರಿನ ಮೇಲೆ ಒಂದು ಗೊತ್ತಾದ ಸಂಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಮೊತ್ತದ ಹಣವನ್ನು ಕಂತುಗಳಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟುತ್ತ ಹೋಗು : ವಿಮೆ ಮಾಡುವವರು ಸಂಸ್ಥೆಯ ಕಾನೂನುಗಳನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಿ ಅದರಂತೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ಗೃಹವಿ. ೨೦೧).

[<– ಪಾರ. ಹಿಂ. ಬೀಮಾ; ಮರಾ. ವಿಮಾ; ಗುಜ. ವಿಮೊ]

ವಿಮೆದಾರ , ವಿಮಾದಾರ (ನಾ). ವಿಮೆಯನ್ನು ಮಾಡಿರುವವನು : ವಿಮೆಯ ಪತ್ರವನ್ನು ಯಾರ ಹೆಸರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟಿದೆಯೊ ಅವನು ; ವಿಮೆದಾರ (Insurant. ೪೦೮೧). ವಿಮಾದಾರ : ವಿಮಾದಾರನು ಮೃತನಾದರೆ ಆತನು ಸೂಚಿಸಿದ ಹಕ್ಕುದಾರನಿಗೆ , ವಿಮಾಪತ್ರದ ಬೆಲೆಯ ಹಣವು ಬಡ್ಡಿಯ ಸಮೇತ ದೊರೆಯುತ್ತದೆ (ಗೃಹವಿ. ೨೦೧).

[ವಿಮ + – ದಾರ$_1$]

ವಿಮೋಕ್ಷ (ನಾ). ೧. ಬಿಡುಗಡೆ ; ವಿಮೋಚನೆ. ೨. ಸಂಸಾರಬಂಧನದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ; ಮುಕ್ತಿ ; ಮೋಕ್ಷ : ನಾವು ಮೆಚ್ಚಲು ಬೇಡಿಕೊಳನೇ ಭೂವರಂ ತಚ್ಛ್ರೀಳನಂದು ಮಹಾವಿಮೋಕ್ಷವನು (ಬಸವ. ೨೪-೮೫). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : "ನಂದಿವಟ್ಟಂ ತಿಲಕವರ್ಜುನಂ ಪದ್ಮಮಾಸ್ಯಂದನಂ ಶಾಲಂ ವಿಮೋಕ್ಷಮೆಂಬಿವು ವೃಕ್ಷಮೆಂದನಿಸಿಕೊಂಬುವು" (ಮಂಗರಾ. ೧೪೧-೧೪). [ಸಂ.]

ವಿಮೋಚನ (ನಾ). ೧. ಬಿಡುಗಡೆ ; ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ. ೨. ಮುಗಿಯುವಿಕೆ ; ಮುಕ್ತಾಯ ; ಅಂತ್ಯ : ಪಾತಕಕಕ್ಷ್ಯದಂತೆ ವಾಗಿಯ ವಿಮೋಚನಂ ಕಾಣಸಲ್ಪುಣ್ಯವಾಸನೆಯಂತೆ ದಕ್ಷಿಣದ ವಾಯು ಸುಳಿಯೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೮-೬). ೩. ಮುಕ್ತಿ ; ಮೋಕ್ಷ. [ಸಂ.]

ವಿಮೋಚನೆ (ನಾ). ೧. ಬಿಡುಗಡೆ ; ವಿಮುಕ್ತಿ : ಅಲಿಕಾದರನು ತನ್ನ ಚಿಂತೆಗೆ ವಿಮೋಚನೆಯನ್ನೇ ಕಾಣದಾದನು (ಮಣಿಸ. ೨೭); ಅವಳು ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತರೂಪದ ವಿಮೋಚನೆಯ ಸಾರಸರ್ವಸ್ವವೆಂದು ಸಾರುವ ಕ್ರೈಸ್ತಪಂಥದ ಶ್ರದ್ಧಾನುಯಾಯಿ (ಪುನರು. ೩೨೯). ೨. ಮುಕ್ತಿ ; ಮೋಕ್ಷ. [ಸಂ.]

ವಿಮೋಚನೆಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬಿಡುಗಡೆಮಾಡು ; ಮುಕ್ತಗೊಳಿಸು : ಹನನಾಪರಾಧದಿಂದ ಅವಳನ್ನು ವಿಮೋಚನೆಗೊಳಿಸಬೇಕೆಂಬುದೇ ಅವರ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿದ್ದಂತೆ ಇದರಿಂದ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ (ಪುನರು. ೨೦೪).

[ವಿಮೋಚನೆ + ಕೊಳು (< ಕೊಳ್$_1$) + – ಇಸು$_1$]

ವಿಮೋಹ (ನಾ). ೧. ಮೋಹಪರವಶತೆ : ಪೋದುದು ಜೌವನಂ ಕ್ರಮದಿನಾದುದು ಮುಪ್ಪಿನಿಸಾದೊಡಂ ಸ್ಮರರೋನ್ಮಾದದೋಳೀ ವಿಮೋಹದೊಳದೇಕೆ ಗಡಂ ಬಗೆಯಂ ತಗುಳ್ಚಿ ಬೆಳ್ಪಾದಪನಕ್ಕಟಾ (ಆದಿಪು. ೨-೩೫). ೨. ಭ್ರಮೆ ; ಭ್ರಾಂತಿ : ಇಂದ್ರಜಾಲದ ವಿಮೋಹವೊ ಮೇಣದು ಮೂರ್ಛೆಯೊಂದು ಸಂಜನನವೊ . . . ಎಂದು ತಜ್ಜನಮನಿತುಂ ಮನಂಬಸುತುಮಿರ್ದುದು ನಿಟ್ಟಿಸಲಾಱದೇನುಮಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೬).

[ಸಂ.]

ವಿಮೋಹನವಿದ್ಯೆ (ನಾ). ಮರುಳುಗೊಳಿಸುವ ವಿದ್ಯೆ ; ಸಂಮೋಹನವಿದ್ಯೆ : ಕುದುಕುಳಿದಾನವಂ ನಿಜವಿಮೋಹನವಿದ್ಯದಭೇದ್ಯಶಕ್ತಿಯಿಂದೊದವಿಸೆ ಮೋಹಮಂ ಹೃದಯದೊಳ್ ಸಭೆಗೆ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೫). [ಸಂ. ವಿಮೋಹನವಿದ್ಯಾ]

ವಿಮೋಹಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಭ್ರಮಿಸು ; ಭ್ರಾಂತಿ ಹೊಂದು : ಇವರಿನ್ನುಮಾಂತಿರ್ಪವರೆಂದು ವಿಮೋಹಿಸಿ ವೀರಪಟ್ಟಮುಮಂ ಬಗೆಯದೆ ಕಟ್ಟಿದೈ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೧೭). ೨. ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಮೋಹಗೊಳ್ಳು : ದಸೆ ವಿಮೋಹಿಸಲೆಂದು ವರಪೋಡಶಸಹಸ್ರಾಂಗನೆಯರುನ್ನತವಸನ ಮಣಿಭೂಷಣಾಯುಧಾಕಾರದಲಿ ರಂಜಿಸಲು (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೧೦೨-೮). ೩. ಭ್ರಮೆಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡು ; ಭ್ರಾಂತಿಗೊಳಿಸು : ಪ್ರಮದದೊಳಿನ್ನ ಕಂಧರದೊಳಂದಿರುಳಿಕ್ಕಿದ ತೋರಹಾರಮುಂ . . . ನಿನ್ನಯ ಪೇಟ್ದ ಮಾತುಮಾ ರಮಣೆಯದೊಂದು ಭಾವಗತಮಂ ನೆಱೆ ಸೂಚಿಸೆ ಮತ್ತೆ ಸಂದೆಗಂ ಸಮನಿಸಿತೆಂದೊಡಿನ್ನೆನಗದೊಂದು ವಿಮೋಹಿಪ ಶಾಪಮಾಗದೇ (ಕಾದಂಬ. ೩೪೭). [ವಿಮೋಹ + – ಇಸು$_1$]

ವಿಯಚ್ಚಕ್ರ (ನಾ). ಗಗನಮಂಡಲ ; ಆಕಾಶ : ಬೆಸಕೆಯ್ಯುತ್ತು ಸಮುದ್ರಮುದ್ರಿತ ಧರಾಚಕ್ರಂ . . . ಪೊದಟ್ಬಾಚ್ಛೆಗಂ ಪೆಸರ್ಗಂ ಮುನ್ನಮೆ ರೂಪುವೋದುದು ವಿಯಚ್ಚಕ್ರಂ ಸಮಂತೆಂಬಿನಂ ಜಸಮಾಪಾಂಡುರಮಾದುದಾ ನೃಪರೊಳಾರಾ ಪಾಂಡುರಾಜಂಬರಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೧೧); ಅಂತು ಬೆಳ್ಳಿಗಿಲ ತೆಳ್ಪನಿಂ ಪಳಚ್ಚನಾದ ವಿಯಚ್ಚಕ್ರಂ ಕೆಸರ್ಮಗುಳ್ಪು (ಮಲ್ಲಿಪು. ೮-೧೫೦). [ಸಂ.]

ವಿಯಚ್ಚರ (ನಾ). ೧. ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವಂಥದು ; ಪಕ್ಷಿ ; ಹಕ್ಕಿ. ೨. ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವನು ; ಖೇಚರ : ಕಂಡು ದಿವಿಜೇಶ್ವರಂ ಬಗೆಗೊಂಡಿರೆ ನುಡಿದಂ ವಿಯಚ್ಚರಂ ಮುಂ ನಿನ್ನಂ ಕಂಡಱಿಯದೆಯುಂ ಸ್ವಾಮಿ ಕಂಡಂತಾದಪುದಖಂಡಿತವ್ಯಾಮೋಹಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೮); ಪಾವನಿ ಜಾಂಬವಾಂಗದ ಸುಷೇಣ ವಿಭೀಷಣ ಚಂದ್ರರಶ್ಮಿ ಸುಗ್ರೀವ ವಿಯಚ್ಚರಪ್ರಮುಖರೇಱಿದ ರತ್ನವಿಮಾನ ಮಾಲೆ ಶೋಭಾವಹಮಾಗೆ ಸುತ್ತಿ ಬರೆ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೨-೯೩). [ಸಂ.]

ವಿಯಚ್ಚರಿ (ನಾ). ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವಳು ; ಖೇಚರಿ : ಈ ವಿಯಚ್ಚರಿಯುಂ . . . ತಾನುಂ ಪ್ರಾಸಾದದುಪರಿಮಭೂಮಿಯೊಳ್ ಇರ್ದು ದಿಶಾವಲೋಕನಂಗೆಯ್ಯುತ್ತಿರೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೨ ವ). [ಸಂ. ವಿಯಚ್ಚರೀ]

ವಿಯಚ್ಚಾರಿ (ನಾ). ೧. ಗಾಳಿಪಟ. ೨. ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವನು ; ಗಗನಗಾಮಿ : ಬಹುಯೋಜನದ ಛಾಯೆ , ನೊರೆವ ನೀರಂ ಕರ್ಪುಗೈದು ಬರುತಿರ್ದುದಂ ಕಂಡಳದ್ಭುತನಿಶಾಚರಿ. ಕಂಡಳೊಡನೊಡನೆ ಕಣ್ಣಟ್ಟುತದರ ಮೂಲದ ವಿಯಚ್ಚಾರಿಯಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೧೧-೨೩೬). [ಸಂ. ವಿಯಚ್ಚಾರಿನ್]

ವಿಯಣ್ಣ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ವಿಯಣ್ಣ ತುಱುಗಳೊಳ್ತುಱುವಾನ್ನಿಕ್ಕಿಸಿ ಕಾದಿ ಸ್ವರ್ಗ್ಗಮಾಳ್ದಂ (ಎಕ. X, ಶಿಡ್ಲಘ. ೫೮-೨; ಸು. 900?). [? + ಅಣ್ಣ$_1$]

ವಿಯತ್ತಲ, ವಿಯತ್ತಳ (ನಾ). ೧. ಆಕಾಶಸ್ಥಲ ; ನಭೋಂಗಣ ; ಗಗನ ಮಂಡಲ : ಶರತ್ಸಮಯಸರಿತ್ಸಲಿಲ ವಿಮಲ ವಿಯತ್ತಲ ದಿಗಂತರಾಳಂಗಳುಂ (ರತ್ನಕ. ೧-೩೦ ವ). **ವಿಯತ್ತಳ** : ೧. ನವನಳಿನೀವನಂಗಳ ಪರಾಗರಜಂಗಳನುಂಡು ಮುನ್ನಮಂತವನೆ ವಿಯತ್ತಳಭ್ರಮಣವಿಹ್ವಲನಾಗಿ ಬಟಲ್ದು ಕಾಱುವಂತೆವೊಲಿರೆ . . . ರವಿ ಪೊರ್ದಿದನಸ್ತಶೈಲಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೪೬); ವಿಯತ್ತಳವ ನಳ್ಳಿಱಿವ . . . ವೈರಿಸೇನೆಯ ಕುತ್ತಿ ತೇಗುವ ಮನದ ಮಾರುತಿ ಮೊಳಗಿದನು ಮುಂದೆ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೨-೨೦). ೨. [ಗಣಿತ] ಸೊನ್ನೆ ; ಶೂನ್ಯ : ಗಗನಂ ಶೂನ್ಯಾಂಬರ ಖರ ಮಿಗೆಯಾಕಾಶಂ ವಿಯತ್ತಳಂ ವ್ಯೋಮಾಂಬರ . . . ಬಿಂದುವಿನ ನಾಮನಾಸ್ತಿಸಮೇತಂ (ವ್ಯವಹಾ. ೧೦-೧೦). [ಸಂ.]

ವಿಯತ್ತಳ 'ವಿಯತ್ತಲ' ನೋ.

ವಿಯತ್ಪಥ (ನಾ). ಆಕಾಶಮಾರ್ಗ ; ಗಗನಪಥ : ನೋಟಕ್ಕಿಂಬಾದುದು ಮೇಘರಥವಿಯತ್ಪಥಗಮನಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೬೩). [ಸಂ.]

ವಿಯತ್ಪುರುಷ (ನಾ). ಆಕಾಶಸ್ವರೂಪನಾದ ಪುರುಷ ; ಪರಮಾತ್ಮ : ಸಹಸ್ರಶೀರ್ಷನಾದಿಪುರುಷನು ವೇದಪುರುಷನೊಬ್ಬ ಪುರುಷನು . . . ವಿಯತ್ಪುರುಷನೊಬ್ಬ ಪುರುಷನು (ಬಸವ. ೯೫೫). 'ಜ್ಯೋತಿಪುರುಷ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ವಿಯತ್ಪುಷ್ಪ (ನಾ). ೧. ಆಕಾಶದ ಹೂವು ; ಗಗನಕುಸುಮ. ೨. (ಆಲಂ) ಅಸಂಭವವಾದುದು ; ಸುಳ್ಳು : ಮೊದಲಿಂದಂ ಕೂರ್ಮರೋಮಂಟಗೆಯ ಶಶವಿಷಾಣಂ ವಿಯತ್ಪುಷ್ಪದಂತಿಲ್ಲದುದೇ ಸತ್ಯಂ ಪ್ರಪಂಚಿಂದಱಿದು (ರತ್ನಾಶ. ೯೨). [ಸಂ.]

ವಿಯದ್ಗಾಮಿ (ನಾ). ೧. ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವನು ; ಖೇಚರ ; ವಿದ್ಯಾಧರ : ವಿಯದ್ಗಾಮಿ ಭೂಮಿಪನೊಳ್ ಕೊಟ್ಟುದನಿಂತುಟೆಂಬಿನಿತನಾರಯ್ವನ್ನ ಬರ್ಪನ್ನಮಾಳ್ಕೆ ಪುರಂ ಮಂಡಲಮೆಂಬಿವರ್ಕೆ ನಿಮುತ್ತಲೇ ಶಿಕ್ಷೆಯುಂ ರಕ್ಷೆಯುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೬೬). ೨. ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಚಲಿಸುವಂಥದು ; ಗಗನಚರ : ತ್ರಿದಶಂ ಮೇಣ್ಖಚರಂ ಮೇಣ್ಕುದುರೆಯ ರೂಪಿಂದಮರಸನಂ ಮುನ್ನಿನ ಜನ್ಮದ ಪಗೆವಮೊಯ್ವ ನಂತಲ್ಲದೊಡೆ ವಿಯದ್ಗಾಮಿಯಪ್ಪ ಕುದುರೆಗಳೊಳವೇ (ಪಂರಾಮಾ. ೪-೧೨೧). [ಸಂ. ವಿಯದ್ಗಾಮಿನ್]

ವಿಯನ್ನಂದನ (ನಾ). ಸ್ವರ್ಗದ ನಂದನವನ ; ಇಂದ್ರನ ವನ : ದುಂದುಭಿನಾದ ಮಾವರಿಸೆ ದಿಕ್ತಟಮಂ ಚಲಕೇತನಂ ವಿಯನ್ನಂದನಶಂಕೆಯಂ ಪಡೆಯೆ . . . ಕಣ್ಗೆವಂದದೇಂ ಬಂದುದೊ ರಾಮಕೇವಲಿಯ ಕೇವಲಪೂಜೆಗೆ ದೇವಸಂಕುಲಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೬-೭೯). [ಸಂ.]

ವಿಯನ್ಮಹೀರುಹ (ನಾ). ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿರುವ ವೃಕ್ಷ ; ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷ : ವಿಯನ್ಮಹೀರುಹದ ಪೂಗುಡಿಯೊಳ್ ಗುಡಿಗಳ್ ಪೊದಟ್ಟು ಚೆಲ್ವಾಗೆ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೩-೯೬). [ಸಂ.]

ವಿಯಮ್ಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಕಿಱುರ ವಿಯಮ್ಮನ್ ಗಂಗರನಾನ್ತು ಬರೆ . . . ಬೆನವಯ ಸಗ್ಗಿಯಾದಮ್ (ಮೈಆರ. ೧೯೨೬, ೬೩-೨; ೫ನೆಯ ಶತ). [? + ಅಮ್ಮ$_1$]

ವಿಯಾತ (ಗು). ೧. ನಾಚಿಕೆಯಿಲ್ಲದ ; ಲಜ್ಜೆಗೆಟ್ಟ. ೨. ದಿಟ್ಟತನದಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ದಿಟ್ಟನಾದ. (ನಾ). ೩. ದಿಟ್ಟತನವುಳ್ಳವನು : "ಪ್ರತಿಭಾನ್ವಿತಂ ಪ್ರಗಲ್ಭಂ ಪಟು ಬಗೆಯ ಕರಂ (ಧೃಷ್ಟ)ನಾತಂ ವಿಯಾತಂ" (ಬಸ್ತ್ರಕೋ. ೧೯-೬). [ಸಂ.]

ವಿಯುಕ್ತ (ಗು). ೧. ಬೇರ್ಪಡಿಸಿದ ; ಪ್ರತ್ಯೇಕಗೊಳಿಸಿದ. ೨. ಅಗಲಿದ ; ವಿಯೋಗಹೊಂದಿದ. (ನಾ). ೩. ಅಗಲಿದವನು ; ವಿಯೋಗಿ : ಈ ಸಮಾವೇಶದಿಂದ ಚಿರಕಾಲ ವಿಯುಕ್ತರಾಗಿದ್ದು ಆಕಸ್ಮಿಕವಾಗಿ ಒಂದುಗೂಡಿದ ಈರ್ವರಿಗೂ ಉಂಟಾದ ಸಂತೋಷವನ್ನು ಅಷ್ಟಿಷ್ಟೆಂದು ಹೇಳಲಳವಲ್ಲ (ಕವಿಕ. ೧). ೪. [ನಾಟ್ಯ]ಕಾಲಿನ ಹಿಮ್ಮಡಿಯ ಲಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಪಿರಿದುತ್ಕ್ಷಿಪ್ತಂ . . . ವಿಯುಕ್ತಾಂಗುಲಿ ಸಂಗತಮಾಯೆಂಟುಂ ಸಮಂತು ಪಾರ್ಷ್ಣಿಯ ಭೇದಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩-೧೧೦). [ಸಂ.]

ವಿಯುತ (ಗು). ೧. = ವಿಯುಕ್ತ ೧. ೨. = ವಿಯುಕ್ತ ೨. (ನಾ). ೩. ಕಾಲಿನ ಹರಡಿನ ಲಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ನೆಗಳ್ದಂಗುಟಸಂಶ್ಲಿಷ್ಟಂ ಮಿಗೆಯಂತರ್ಯಾ[ತ]ಮೊಳ್ಪುವೆತ್ತ ಬಹಿರ್ಗತಮೊಗೆದ ಮಿಥೋಯುಕ್ತಂ . . . ವಿಯುತಮ್ಮೆದು ಗುಲ್ಫದ ಭೇದಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩-೧೧೧). ೪. ಕೈಬೆರಳಿನ ಲಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಸಲೆ ಸಂಯುತ ವಿಯುತಂಗಳ್ ಸುಲಲಿತ ವಕ್ರಾಖ್ಯ ವಲಿತ ಪತಿತಾಖ್ಯಂಗಳ್ ಲಲನೇ ಕುಂಚನ್ಮೂಲಂ ಗೆಲವಂದ ಪ್ರಸೃತಮೆಂದು ಭರತದೊಳೆಸೆಗುಂ ಇಂತೆಸೆವೇಳುಂ ಪೆಸರುಂ ಸಂತತ ಹಸ್ತಾಂಗುಲಿ[ಯ]ವಿಭೇದಮೆನಿಸ್ಕುಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩-೧೧೨). [ಸಂ.]

ವಿಯೋಗ (ನಾ). ೧. ಬೇರ್ಪಡುವಿಕೆ ; ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗುವಿಕೆ : ಕಣಾದನ ವೈಶೇಷಿಕ ದರ್ಶನ ಅಣುಗಳ ಸಂಯೋಗವಿಯೋಗವಿಶೇಷವೇ ದೃಗ್ಗೋಚರವಾಗುತ್ತಿರುವ ಜಗತ್ತೆಂದಿತು (ಭಾರದ. ೧೨೨). ೨. (ಪ್ರಿಯರ) ಅಗಲಿಕೆ ; ವಿರಹ : ದಿನದೊಳ್ ಸಜಳತೆಯಿಂ ಮತ್ಸ್ಯನಳಿನಮಂ ಮತ್ತಮಿರುಳೊಳುನ್ನಿದ್ರತೆಯಿಂದೆನಸುಂ ಚಕೋರಕುಮುದಮನನುಕರಿಸಿದುದಾ ವಿಯೋಗವಿಧುರೆಯ ಕಣ್ಗಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೧೩೫); ಪ್ರಿಯವಿಯೋಗದ ನೋವಿಗೆಣೆಯುಂಟೆ? (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೬೩-೩೧೬). ೩. ಸಾವು ; ಮರಣ : ಬಂಧುವಿನ ವಿಯೋಗವನ್ನು ಯಾರು ತಾನೆ ಮೌನವಾಗಿ ಸಹಿಸಿಯಾರು ಹೇಳಿ? (ವೀರಯೋ. ೨೬). [ಸಂ.]

ವಿಯೋಗಿ (ನಾ). ಅಗಲಿಕೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ವಿರಹಿ : ಒಗುಮಿಗೆ ಬೆಳಗಿದುದು ವಿಯೋಗಿಗಳ ಮೊಗಂ ಬೆಳ್ಪನಾಗೆ . . . ಬೆಳ್ದಿಂಗಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೬-೪೩); ಶಶಿಗೆ ಕಳೆಯೇಱೆ . . . ವಿರಹಿಗಳು ಬಾಯಾಱೆ ಮಾಮಸಕದಿಂ ಬಂದುದು ವಸಂತಂ ವಿಯೋಗಹೃತ್ಕುಂತಂ ಸುಖಾಶ್ರಾಂತವು (ಷಟಕಾ. ೩-೧೫). [ಸಂ. ವಿಯೋಗಿನ್]

ವಿಯೋಗಿನಿ (ನಾ). ೧. (ಗಂಡ ಅಥವಾ ಪ್ರಿಯಕರನಿಂದ) ಅಗಲಿಕೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವಳು ; ವಿರಹಿಣಿ : ಉತ್ಕಂಠವಿಯೋಗಿನೀಜನತೃಷಾತ್ಕುಷ್ಮಾಂಗ ಸಂಸಂಗ ದಾಱಿದುವಾದಂ ನವನೀಲನೀರಧರಮುಕ್ತವ್ಯಕ್ತವಾರ್ಬಿಂದುಗಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೪-೪೦); ಕಮಳಿನಿಯಂ ವಿಯೋಗಿನಿಯನೀಕ್ಷಿಸಿ ಮತ್ತೆ ಬೃಹದ್ವಿಯೋಗವೇಗವ ನೊಳಕೊಳ್ವ ಮಾಗಳೆ ಮದಾಗಮನೋತ್ಸವಮಂ ನಿವೇದಿಸೆಂದಮೃತಮರೀಚಿ ಪೇಟ್ದು (ಪುಷ್ಪಪು. ೮-೯೮). ೨. [ಛಂದ] ಅರ್ಧಸಮವೃತ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ವಿಯೋಗಿನಿ :– ಇದರ ವಿಷಮಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಸ ಸ ಜ ಗಣಗಳೂ ಒಂದು ಗುರುವೂ , ಸಮಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಸ ಭ ರ ಗಣಗಳೂ ಒಂದು ಲಘುವೂ ಒಂದು ಗುರುವೂ ಇರುವುವು (ಕೃಪಿಡಿ. ೮೯). [ಸಂ. ವಿಯೋಗಿನೀ]

ವಿರಂಚಿ (ನಾ). ಬ್ರಹ್ಮ ; ಚತುರ್ಮುಖ : ಹರಿ ವಿರಂಚಿಗಳಿಂದ ಮುನ್ನ ಉಮೆಯ ಕಲ್ಯಾಣದಿಂದ ಮುನ್ನ . . . ಅಂದಿಂಗೆಳೆಯ ನೀನು ಹಳೆಯ ನಾನು (ಬಸವ. ೨). [ಸಂ.]

ವಿರಕ್ತ (ಗು). ೧. ಬಣ್ಣವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡ ; ಬಣ್ಣಹೋದ ; ವರ್ಣಗೆಟ್ಟ. ೨. ಉದಾಸೀನ ಮನೋಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ; ತಾಟಸ್ಥ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ. ೩. ಪ್ರಪಂಚದ ವ್ಯಾಮೋಹಗಳಿಗೆ ಒಳಗಾಗದ ; ವಿರಾಗಿಯಾದ;

ವೈರಾಗ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ. ೪. ಬಹಳ ಕೆಂಪಾದ. (ನಾ). ೫. ಉದಾಸೀನ ಮನೋಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು ; ತಟಸ್ಥನಾದವನು : ಸಮತೆಯಾಯಿತು ತವಕಿಗಳಿಗುದ್ಧ್ರಮಿಗಳಿಗೆ ತಿಳಿವಾಯ್ತು ವಾಸಿಯ ಮಮತೆಯವರು ವಿರಕ್ತರಾದರು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೫-೧೫). ೬. ಪ್ರಪಂಚದ ಯಾವ ಬಗೆಯ ವ್ಯಾಮೋಹಗಳಿಗೂ ಒಳಗಾಗದವನು ; ವಿರಾಗಿಯಾದವನು : ಹೊನ್ನು ಹೆಣ್ಣು ಮಣ್ಣು ಬಿಟ್ಟಾತನೇ ವಿರಕ್ತನೆಂದು ವಿರಕ್ತದೇವರೆಂದು ಬಣ್ಣವಿಟ್ಟು ನುಣ್ಣಸಿ ಕರೆವರಯ್ಯ (ಘನವ. ೨೨-೧೯); ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವಂತೆ ಸಮಾಧಿವಿಶೇಷದಿಂದ ಸಿದ್ಧರಾಗಿ ಸರ್ವಜ್ಞರಾಗಿ . . . ಕೆಲವು ಕಾಲವಿದ್ದರೂ ವಿರಕ್ತರಾಗಿ ಮುಕ್ತರಾಗುವರು , ಕೇವಲರಾಗುವರು (ಹಿಂದಸಾ. ೬೮). ೭. [ವೀಶೈ] ವಿರಾಗಿಯಾದ ಶಿವಭಕ್ತ : ಭಕ್ತ ವಿರಕ್ತರ ಆಚರಣೆಯೆಲ್ಲಾ ಒಂದೇ . . . ಭಕ್ತಂಗೆ ಬಹಿರಂಗದ ದಾಸೋಹ ವಿರಕ್ತಂಗೆ ಅಂತರಂಗದ ದಾಸೋಹ (ಘನವ. ೨೯-೨೩). [ಸಂ.]

ವಿರಕ್ತಗೊಡಗೆ (ನಾ). ವೀರಶೈವ ವಿರಾಗಿಗಳಿಗೆ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ ಕೊಡುಗೆ : ವಿರಕ್ತಗೊಡಗೆ ಕಪ್ಪುರಗೊಡಗೆ ಆಗಿ ಕೊಟ್ಟೆವಾಗಿ (ಮೈಆರ. ೧೯೩೫, ೧೬-೮; 1663).
[ವಿರಕ್ತ + ಕೊಡಗೆ (< ಕೊಡಂಗೆಯ್$_2$)]

ವಿರಕ್ತಮಠ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ವಿರಾಗಿಗಳಾದ ಶಿವಭಕ್ತರ ಮಠ ; ವಿರಕ್ತರ ಮಠ : ತೊಟ್ಟವಾಡಿ ಗ್ರಾಮವನು ಶ್ರೀ ಮಾದಪಟ್ಟಣದ ವಿರಕ್ತಮಠಕ್ಕೆ ಸಿವಾರ್ಪಿತಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟೆವು (ಎಕ. V (R), ತಿರುಮ. ೨೫೯-೮; 1621); ಮಲ್ಲನ ಮೂಲೆಯಲ್ಲು ನೂತನಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯಾಗಿ ವಿರಕ್ತಮಠವ ಕಟ್ಟಿಸಿ ಪ್ರಣಮಪ್ಪ ಚೆಂನವೀರದೇವರಯವಡೇರೆಂಬ ವಿರಕ್ತಸ್ವಾಮಿಯವರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ . . . ಶಿಲಾಶಾಸನ (ಎಕ. III (R), ಗುಂಡ್ಲುಪೇ. ೨೫-೧೩; 1665). [ಸಂ.]

ವಿರಕ್ತಿ (ನಾ). ಲೌಕಿಕವಿಚಾರಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ವೈರಾಗ್ಯ : ಜಿನೇಶ್ವರಂ ಬೆಸಸೆ ಕೇಳ್ದಜಿತಂಜಯಭೂಮಿಪಾಲಕಂ ಸಂದು ವಿರಕ್ತಿಗಾಗಳೆ ತದೀಯ ಸಮಕ್ಷದೆ ದೀಕ್ಷೆಗಂ ಮನಂದಂದಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೬-೨೭); ಯೌವನಾಶ್ವಂ . . . ಮೂಡಿದ ವಿರಕ್ತಿಯಿಂ ನಾಚಿ . . . ಕಾರುಣ್ಯಕೀಡಾದ ಬಳಿಕದೇತಕೆ ಸಮರವೆನುತವಂ ಕರ್ಣಜಂಗಿಂತೆಂದನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೪-೫೦). [ಸಂ.]

ವಿರಚನ (ನಾ). ೧. ನಿರ್ಮಾಣ ; ರಚನೆ : ಪೊಱಲ ಪೂರ್ವದಿಗ್ಭಾಗಂಗಳೊಳ್ ಶಿಬಿರನಿವೇಶೋಪಕಾರ್ಯವಿರಚನಪರರಾಗಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೧೨೩ ವ). ೨. ಏರ್ಪಾಡು ; ವ್ಯವಸ್ಥೆ. ೩. ಸೃಷ್ಟಿಸುವುದು ; ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮಾಡುವುದು. ೪. (ಸಾಹಿತ್ಯಕೃತಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳ) ಬರವಣಿಗೆ ; ರಚನೆ ; ಸೃಷ್ಟಿ. [ಸಂ.]

ವಿರಚನೆ (ನಾ). ೧. = ವಿರಚನ ೧ : ಆ ಖಗೇಶ್ವರಂ . . . ನಿರತಿಶಯಸುರುಚಿರವಸ್ತ್ರಶೋಭಾವಿರಚEವಿರಚನೆ3ೆಯೊಳಂ ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶಪರಿಕಳ್ಪಿತವೇದೀವಿನ್ಯಾಸದೊಳಮೆಸೆದು ಪೊಸಯಿಸುವಂತಳಂಕರಿಸಿದಾಗಳ್ (ಪರ್ಧಮಾ. ೩-೮೨ ವ). ೨. = ವಿರಚನ ೪ : ಚಿತ್ರಪಟದಂತೆ ಅಪೂರ್ವವಾದ ಒಂದು ಪುರಾಣಕಥಾವಿರಚನೆಯನ್ನೇ ಅದು ಅವರ ಕಣ್ಣೆದುರು ಕಟ್ಟಿದಂತೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ (ದ್ಯಾವಾಪೃ. ii. ಮುನ್ನುಡಿ). [ಸಂ. ವಿರಚನ]

ವಿರಚನೆಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ರಚಿಸು ; ನಿರ್ಮಿಸು : ಜಿನಸೇನಾರ್ಯಂ ಮುದದಿಂ ವಿರಚನೆಗೆಯ್ದ ಲಸತ್ಕೃತಿಯಿದನಾಂ . . . ಪುಣ್ಯನಿಮಿತ್ತಂ ಹಿರಿದುಂ ಹರಿಸದೊಳುಸಿರಿದೆನು (ಜಯಕಾ. ೧-೨೭). [ವಿರಚನೆ + ಕೆಯ್$_1$]

ವಿರಚಿತ (ಗು). ೧. ಕಟ್ಟಿದ ; ನಿರ್ಮಿಸಿದ : ವಿರಚಿತತೋರಣಮಾಳಾಕರಮುತ್ತಂಭಿತ ಜಯಧ್ವಜೋತ್ಕರಮೆನಿಪಾ ಪುರಮಂ ತರುಣೇಕೇಕರಮರೀಚಿನೀರಾಜಿತಾಕ್ಷತಾಂಗಂ ಪೊಕ್ಕಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೬-೪೨); ಎಲ್ಲಿಯುಂ ವಿರಚಿತಭವನದಿಂದೆ ಜನದಿಂದೆಯಾ ನಾಡ ಸಿರಿ ಮೆಱೆದುದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೩-೨). ೨. ಏರ್ಪಡಿಸಿದ ; ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ. ೩. (ಸಾಹಿತ್ಯಕೃತಿ ಮುಂತಾದುವನ್ನು) ಬರೆದ ; ರಚಿಸಿದ. [ಸಂ.]

ವಿರಚಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕಟ್ಟು ; ನಿರ್ಮಾಣಮಾಡು ; ನಿರ್ಮಿಸು : ನಿಜರಾಜಧಾನಿಯೊಳೊಸಗೆಯುಂ ಮಾಡಿ ವಿವಾಹಮಂಟಪಮಂ ಸ್ಥಪತಿರತ್ನಕ್ಕೆ ವಿರಚಿಸೆಂದು ಬೆಸಸಿದಾಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೪-೩೦ ವ); ಒಂದಭಿನವಾಲಯವ ವಿರಚಿಸಲು ಶುಭದಿನ ಮುಹೂರ್ತಂಬೆರಸಿ ಆ ಪೊಳಲೊಳು ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸಿ (ಬಸವು. ೫೩-೩೨). ೨. (ಸಾಹಿತ್ಯಕೃತಿ ಮುಂತಾದುವನ್ನು) ಬರೆ ; ರಚಿಸು : ಪ್ರತಿಭಾವಿಶೇಷದಿಂ ಸನ್ಮತಿಯುಂ ವಿರಚಿ? ಕವೀಂದ್ರಸಮಿತಿಗೆ ಕವಿತಾಚತುರತೆಯಂ ಮೆಱೆದು ಜಗನ್ನುತರೆನಿಸಿದರಲ್ತೆ ಸಿದ್ಧಸೇನಾಚಾರ್ಯರ್ (ಚಾವುಂಪು. ೧); ಕೃತಿ ನೆಗಳ್ದ ಗದಾಯುದ್ಧಂ . . . ಕೃತಿಯಂ ವಿರಚಿಸಿದನಲಂಕೃತಿಯಂ ಕವಿರತ್ನನೆಂದೊಡೇವಣ್ಣಿಪುದೊ (ಗದಾಯು. ೧-೩೨). ೩. (ಚಿತ್ರ ಮುಂತಾದುವನ್ನು) ಬಿಡಿಸು ; ರಚನೆಮಾಡು : ಚಿತ್ರಲೇಖೆಯಿಂ ಮಣಿಸ್ತಂಭಸಾಲಭಂಜಿಕಾಸ್ತಂಭಂಗಳೊಳ್ ಕುಂಕುಮರಸಪತ್ರರೇಖೆಗಳಂ ವಿರಚಿಸಲುಂ . . . ಪೇಟ್ಟೂಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೬-೨೧ ವ). ೪. (ವಿಧಿಗಳನ್ನು) ಮಾಡು ; ಆಚರಿಸು ; ನೆರವೇರಿಸು : ಚರಣಸರೋರುಹಕ್ಕೆ ಮಕುಟದ್ಯುತಿವಾರಿಗಳಿಂದೆ ಪಾದ್ಯಮಂ ವಿರಚಿಸಿದಾತ್ಮಜಂಗೆ ಬಿಡುಮುತ್ತಿನ ಸೇಸೆಯನಿಕ್ಕುವಂದದಿಂ ಸುರಿದು ಮುದಶ್ರುಬಿಂದುಚಯಮಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೬-೯೦); ಪರಿಪರಿಯ ಯಜ್ಞವನು ವಿರಚಿಸಿ ಸುರಪತಿಯ ಸಂತುಷ್ಟಬಡಿಸಲು ಸುರಿವನವ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಸುವೃಷ್ಟಿಯನು ಜಗಕೆ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೪-೬೦). ೫. (ವಿಧಿಗಳನ್ನು) ಮಾಡಿಸು ; ಆಚರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು : ತಿಳುಹಿ ಬಳಿಕನಿಬರನು ಸಲಿಲಾಂಜಲಿಮೃತಸ್ನಾನಾದಿ ಕರ್ಮಾವಳಿಯ ವಿರಚಿಸಿ [ಪಾಠಾಂ. ಮಾಡಿಸಿ] ಮುನಿಪನುಪಚರಿಸಿದನು ರಘುಪತಿಯ (ತೊರರಾ. ೨-೬-೨೭). ೬. ಅಲಂಕಾರ ಮಾಡು ; ಸಿಂಗರಿಸು : ವಿರಚಿಸಿದರುದ್ವಾಹಶೋಭಾಕರದಲಂಕಾರದಲಿ ಮಿಥಿಳಾಪುರ ವನಖಿಳವಿಚಿತ್ರವಿಭವದ ವಿವಿಧರಚನೆಯಲಿ (ತೊರರಾ. ೧-೧೩ ಸೂಚನೆ). ೭. ನೆರವೇರು; ನಡೆ ; ಜರುಗು : ವಿರಚಿಸಿತು ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕೋತ್ಕರುಷ ಮಂತ್ರಾಕ್ಷತೆಯ ಮಳೆಗಳ ಕಱೆದರವನೀಸುರರು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧-೨೯). ೮. ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸು ; ಸಜ್ಜುಮಾಡು ; ತಯಾರುಮಾಡು : ತರಳಿಕೆ . . . ಸಂಗಡಿಸಿಂಧನಂಗಳಂ ವಿರಚಿಸು ಬೇಗಮಿಂ ಚಿತಿಯನೇಂ ತಡವೀಕ್ಷಣಮೆನ್ನ ಜೀವಿತೇಶ್ವರನೊಡವೋಗವೇಳ್ಕುಮೆನಗೆಂಬುದುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೩೭); ವಿರಚಿಸಿದಂ ವಿಚಿತ್ರತರಮುಪ್ಪಲವರ್ಣಚ್ಛಮಂ (ಜಗವಿ. ೬-೧೫); ವೇದಿಸಲು ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಖಾಂಡನಿಪಾದ ಭಾಂಡಾವಳಿಗಳಂ ಸಮ್ಮೋದದಿಂದಂ ವಿರಚಿಸುವ ಕುಂಬಾರನುಂ ತಾನೆ (ಬಸವು. ೨೧-೨೭). ೯. ಹೆಣೆ : ವಿರಚಿಸಿದರ್ ಜಡೆಗಳನಾದರದಿಂ ದರಹಸಿತ ಬಿಸರುಹಾನನೆಯರ್ ಶಂಕರನರಸಿಗೆ ಗಿರಿಜಾತೆಗೆ (ಗಿರಿಕ. ೯-೩). ೧೦. ನೇಯು : ಮೆಱೆವ ಚಿತ್ರಿಗ ನಾನಾ ಬಗೆ ದುಗುಲವ ವಿರಚಿಸುತಿಹ ಸಾಲಿಗರ . . . ಚಿಪ್ಪಿಗೇರಿಯಿಹುವು (ಕಂನವಿ. ೬-೫೫). ೧೧. ರೂಪುಗೊಳ್ಳು ; ವ್ಯಕ್ತವಾಗು ; ಪ್ರಕಟವಾಗು : ಕೊರಲ ಕಱೆ ಶಿರದ ಪೆಱೆ ನೊಸಲುರಿಗಣ್ ಧೃತಚಾಪಹಸ್ತ ಶಾರ್ಕ್ವರಚಿಹ್ನಂ ವಿರಚಿಸೆ ಕೃಪಕೃತವರ್ಮಚರ್ಣರಸಾಗಳ್ ಮುಳಿದು ಬಂದನಶ್ವತ್ಥಾಮಂ (ಗದಾಯು. ೯-೨). ೧೨. ವರ್ಣಿಸು ; ವಿವರಿಸು ; ವಿಶದಪಡಿಸು : ಊರೂರೊಳತಿ ಶುಭಕರಮೆನಲು ಸಿರಿಯಾಳಚರಿತೆಯನೊರೆದೊರೆದು ವಿರಚಿಪರು ಭಕ್ತಸಭಾಂತರಂಗಳೊಳು (ಬಸವು. ೨೫-೨೦); ಈ ಭೂಮಿಯನು ಕೊಂಡಾಗಲಾ ಸುತ್ರಾಮಗೊಡರಿಸಿ ದಂದವನು ವಿರಚಿಸಿದನಾ ಮುನಿಪ (ತೊರರಾ. ೧-೧೧-೪). [ವಿರಚನ + – ಇಸು$_3$]

ವಿರಜ (ಗು). ೧. ಧೂಳಿಲ್ಲದ ; ಸ್ವಚ್ಛವಾದ. ೨. ದೋಷವಿಲ್ಲದ ; ಶುದ್ಧವಾದ. ೩. ರಜೋಗುಣವಿಲ್ಲದ. ೪. ಮುಟ್ಟು ನಿಂತುಹೋದ. (ನಾ). ೫. ರಜೋರಹಿತವಾದದು ; ಪರಿಶುದ್ಧವಾದುದು : ಪ್ರಣಮ್ಯಯೆನೆ ಹೃತ್ಪುಂಡರೀಕಂ ವಿರಜಮೆನೆ ವಿಶುದ್ಧಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೧೧-೨೮). ೬. ರಜೋಗುಣರಹಿತನಾದವನು ; ಪರಿಶುದ್ಧನಾದವನು : ಅಪಹತಪಾಪ್ಮಾ , ವಿರಜಃ . . . ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪಃ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸ್ವಾಭಾವಿಕಗುಣಾಷ್ಟಕಗಳು ಆವಿರ್ಭವಿಸುವುವು (ಹಿಂದಸಾ. ೨೬೪). ೭. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ : ಹಱೆಗಳಗಣಿತಭೇರಿ . . . ವಿರಜ ಬೊಬ್ಬುಳಿ ಘಂಟೆ ರಣವಱೆವೊಱಲುತಿರಲಂದು (ಕೌಶಿರಾ. ೪೧-೧೩). [ಸಂ. ವಿರಜಸ್]

ವಿರಜಾಜಿ (ನಾ). ಎರಡು ಸುತ್ತು ದಳಗಳಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಾಜಿಮಲ್ಲಿಗೆ; ಇರವಂತಿಗೆ ; ಹೆಜ್ಜಾಜಿ : ಅವರು ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಬೆಳೆಸುತ್ತಿದ್ದ ಹೂಗಳೆಂದರೆ ಪಾದರಿ , ಜಾಜಿ , ವಿರಜಾಜಿ , ಮರಳೆ , ಮಲ್ಲಿಗೆ , ಸಂಪಗೆ , ಕೇತಕಿ ಮುಂತಾದವು (ಸಾಹಿಜೀ. ೫೩).
[< ಇರ್$_2$ (< ಎರಡು) + ಜಾಜಿ$_1$ (< ಜಾದಿ)./ ತೆಲು. ವಿರಜಾಜಿ, ವಿರಜಾದಿ]

ವಿರಡ (ಗು). ೧. ಹಿರಿದಾದ ; ಅಸಾಧಾರಣವಾದ. (ನಾ). ೨. ಹಿರಿದಾದುದು; ಅಸಾಧಾರಣವಾದುದು: ಹರಿಯ ಬಸುಱೊಳಗಖಿಳಲೋಕದ ವಿರಡವಡಗಿಹವೋಲು

ಭಾರತಶರಧಿಯೊಳಗಡಗಿಹವನೇಕ ಪುರಾಣಶಾಸ್ತ್ರಗಳು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧-೧೪).
[< ಸಂ. ವಿರಾಟ್]

ವಿರತ (ಗು). ೧. ನಿಲ್ಲಿಸಿದ ; ತಡೆಹಿಡಿದ. ೨. ವಿರಮಿಸಿದ ; ವಿಶ್ರಮಿಸಿದ. ೩. ಕೊನೆಗೊಂಡ ; ಕಡೆಮುಟ್ಟಿದ. ೪. ವಿರಕ್ತಿಹೊಂದಿದ. (ನಾ). ೫. ನಿಷ್ಕ್ರಿಯವಾದುದು : ಕಂಗಳು ವಿರತನಾEವಾ3ದರು ಮೋಹದೊಳಗಾತುರನು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನಿಗೆ ಸಲುವುದು ಕೇಳು ರತಿಸುಖವು (ಜನಥಾ. ೬-೧೦). ೬. [ವೀಶೈ] ಲೌಕಿಕವಿಚಾರಗಳಲ್ಲಿ ನಿರಾಸಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು ; ವಿರಕ್ತ ; ವಿರಾಗಿ : ಪಕ್ಷವುಳಿದರಿರಾಜಕುಲಮಂ ಶಿಕ್ಷಿಸಲು ರಣದಲ್ಲಿ ತನ್ನತಿರೂಕ್ಷಕೋಪದಿ ವಿರತನಾಗುತ್ತೋಡಿ ಬೇಸತ್ತು (ಬಸಪು. ೨೭-೬೩); ತೋಂಟದ ಯತೀಶ್ವರನಮಲ ವಿರತರುಗಳಂ ವ್ಯಾಪಿಸಿದ ಹರಿಸದಿಂ ದಿಟ್ಟಿಸುತ್ತೆ (ಸಿದ್ಧೇಪು. ೧೫-೭೦). ೭. [ಜೈನ] ಸಂನ್ಯಾಸಿ ; ಕ್ಷಪಣಕ ; ಸವಣ : "ಮುನಿಃ, ತಪೋಧನಃ, ವಿರತಃ . . . ಸಂಯತಃ — ಈ ೯ ಸವಣರ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೫೭-೧೯೦). [ಸಂ.]

ವಿರತಿ (ನಾ). ೧. ಅಂತ್ಯ ; ಕೊನೆ ; ಮುಕ್ತಾಯ : ಜ್ವಳನಜಟ ನಿಜಪುರೋಪವನಳೀಳ ಮಧುಮಾಸವಿರತಿಯೊಳ್ ಮಸುಳ್ದಿರೆ ಕಂಟಳಿಸಿದ ಮೆಯ್ಯೆರಸಿನಿಸಾಕುಳನಾದೊಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೬೫). ೨. ವಿರಾಮ ; ನಿಲುಗಡೆ. ೩. ಲೌಕಿಕವಿಚಾರಗಳಲ್ಲಿ ನಿರಾಸಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಿಕೆ ; ವೈರಾಗ್ಯ ; ವಿರಕ್ತಿ : ವಿರತಿ ವಿರತಿಯೆಂದು ವಿರತಿಯ ಹೊಲಬನಱಿಯದೆ ಹಂಬಲಿಸಿ ಹಲುಬುತಿಪ್ಪರಣ್ಣ ಕಠಿಣಪದಾರ್ಥವ ಸವಿದೊಡೆ ವಿರತಿಯೆ . . . ಬಣ್ಣವಿಟ್ಟು ನುಡಿದರೆ ವಿರತಿಯ ಇಂತಿವೆಲ್ಲವು ವಿರತಿಯ ನೆಲೆಯನಱಿಯದೆ ತಲೆಬಾಲಗೆಟ್ಟು ಹೋದವು (ಘನವ. ೨೪-೨೦); ನರರಂತೆ ಕಾಮವ್ಯೆಕಾರದುನ್ಮತ್ತದಿಂ ಪರಸತಿಯರನು ಕಂಡು ತರ್ಕೈಸಲೊಲ್ಲದತಿವಿರತಿಯಿಂದವಧಾನಭಕ್ತಿಯಳವಡಲು ಶೀಷಂಗೆ ಲಿಂಗಾಚಾರವು (ಮೃಲಾರ. ೫-೬). ೪. [ಛಂದ] ಪದ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ಅರ್ಥಸ್ಫೂರ್ತಿ ಕೆಡದಂತೆ ನಿಲ್ಲುವ ಸ್ಥಾನ ; ಉಸಿರ್ದಾಣ ; ಯತಿ : ಅಂಬುಜರಿಪುದ್ಯುಮಣಿ ಮಾರುತ ಬಲಾರಿ ತ್ರ್ಯಂಬಕಯುಗಂ ವಿರತಿ ಪಂಚಕದೊಳಿರ್ದಂದಂಬುರುಹಲೋಲನಯನೇ . . . ಕುಟ್ಮಲಮಯೂರಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೫೨). [ಸಂ.]

ವಿರತೆ (ನಾ). ವೈರಾಗ್ಯದ ಮನೋಭಾವದಿಂದ ಕೂಡಿದವಳು ; ವಿರಕ್ತೆ : ಆ ನಾಗಲಾಂಬಿಕೆಯ ಗರ್ಭಸೌಂದರ್ಯಮಂ ತಾನಱಿದು ತತ್ಸತಿಯ ಪೆಸರ್ವಿಡಿವುತುಂ ವಿರತೆ ನೀನಾರದೇಂ ಕಾರಣಂ ವೃಥಾಗರ್ಭಮಾಯ್ತೆನಲು (ಚೆಬಪು. ೪-೨೧). [ವಿರತ+ -ಎ₂]

ವಿರಥ (ನಾ). ರಥವಿಲ್ಲದವನು; ರಥಹೀನನಾದವನು : ವಿರಥಂ ಪಾಂಡ್ಯಂ ಕೋಪಸಪ್ಫುರಿತಾಧರನುಡಿದು ಕೆಡೆಯೆ ಪಟಯಿಗೆ[ಯುಂ] ಬಿಬ್ಬರಬರಿಯೆ ಗುರುತನೂಭವನುರಮಂ ಬಿರಿಯೆಚ್ಚು ಬೆಂಗೆವಂದಂ ಗಜದಾ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೮೩); ವಿರಥನಾದನು ಕರ್ಣನಂಬಿಗೆ ತಿರುಹಿ ಬಿಲ್ಲನು ತೊಟ್ಟನಾ ಗುರು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೬-೨೧).
[ಸಂ.]

ವಿರಮಣ (ನಾ). ೧. ಅಂತ್ಯ ; ಕೊನೆ ; ನಿಲುಗಡೆ : ಜಿನಚಂದ್ರಮುನೀಂದ್ರನೆ ಶಾಂತಿನಾಥನೀ ಶಾಂತಿನಾಥನಾ ಜಿನಚಂದ್ರಂ ಜಿನಚಂದ್ರಮುನೀಂದ್ರನೆ ಶಾಂತಿನಾಥನಾದೊಂ ಭವಾವಳೀವಿರಮಣದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೭೦). ೨. ವಿರಾಮ. [ಸಂ.]

ವಿರಮಿಸು (ಕ್ರಿ). ವಿಶ್ರಾಂತಿಯನ್ನು ಪಡೆ ; ವಿರಾಮವನ್ನು ಹೊಂದು ; ವಿಶ್ರಮಿಸು : ಮರುತನುರುಬನು ತಾಳತೇಳುತೋಲಾಡುತ್ತ ವಿರಮಿಸಾ ಲೀಲೆಯಲಿ (ಮಂಚುಕ. ೯೧೪); ಊಟವಾದ ಮೇಲೆ ಒಂದರ್ಧಗಂಟೆ ಸ್ವಾಮಿದಾಸರು ವಿರಮಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಸಮಜೀ. ೯೩೩). [ವಿರಮಣ + - ಇಸು₁]

ವಿರಲ, ವಿರಳ (ಗು). ೧. ಬಿಡಿಬಿಡಿಯಾದ. ೨. ನಯವಾದ ; ನಾಜೂಕಾದ. ೩. ಅಗಲವಾದ. ೪. ಅಪರೂಪವಾದ ; ದುರ್ಲಭವಾದ : ವಿರಲಫಲಂಗಳಾದು ವಖಿಲೌಷಧಿಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೮-೬೨). ೫. ಕೊಂಚ ; ಅಲ್ಪ . (ನಾ). ೬. ಮೊಸರು. ವಿರಳ : ೫. ವಿರಳಪರಿವಾರಪರಿವೃತನರಸಂ ಮಾದೇವಿವೆರಸು ನಿಚ್ಚಂ ಬಂದಾದರದಿಂದೆ ನೋಡಿ ಪೋಪಂ . . . ನಿಜನಂದನನಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೪೩೬). ೭. ಬಿಡಿಬಿಡಿಯಾದುದು ; ಒತ್ತಾಗಿಲ್ಲದುದು ; ದಟ್ಟವಾಗಿಲ್ಲದುದು : ಬಿಂದು ಎಂಬ ಕೇಂದ್ರದಲ್ಲಿ ವಿರಳವಾಗಿರುವ ನಾದ ಬೆಳಕುಗಳ ಘನೀಭಾವ ಇದರ ಮುಂದಿನ ಹೆಜ್ಜೆ (ತತ್ವಪ್ರಾ. ೪೪೬); ವಿಜಾತೀಯ ಸಂಯುಕ್ತವ್ಯಂಜನಾಕ್ಷರಗಳು ವಿರಳವಾಗುವುವು . . . ವಿರಳವಾಗುವುದೆಂದರೆ ಎರಡು ವ್ಯಂಜನಗಳ ನಡುವೆ ಒಂದು ಸ್ವರ ಬರುವುದು (ಕೃಪಿಡಿ. ೨೯). ೮. ಕೋಮಲವಾದುದು ; ಮೃದುವಾದುದು : "ವಿರಳಂ ತನು ಪೇಲವಮದು" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೦೪-೩೯). ೯. ಅಗಲ ; ವಿಸ್ತಾರ : ಇದರಿಂದ ಕಂಪಾಸಿನ ರುಂಡಿಯು ಮೊದಲಿಗಿಂತಲೂ ತ್ರಿಗುಣ ವಿರಳವಾಯಿತು (ಭೂಮಿಅ. ೪೭). ೧೦. ವೆಜ್ಜ ; ತೂತು ; ರಂಧ್ರ : ಪ್ರಾಣಕ್ಕೂ ಲಿಂಗಕ್ಕೂ ಅನುಸಂಧಾನವ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬಲ್ಲಿ ಮಣಿಯ ವಿರಳದಲ್ಲಿ ವಿರುವ ನೂಲೇ (ಸರ್ವವ. ೭೮-೪೩೫). ೧೧. ಅಪರೂಪ ; ದುರ್ಲಭ : ಅವರು ಹೊಂದಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವುದು ಬಹಳೇ ವಿರಳ (ಕನ್ನಜಾ. ೧೦೪). [ಸಂ.]

ವಿರಲತೆ, ವಿರಳತೆ (ನಾ). ೧. ಸಾಂದ್ರತೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. ೨. ಅಪರೂಪವಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಅಪೂರ್ವತೆ. ವಿರಳತೆ : ೧. ದೊರೆಕೊಳ್ಳದತ್ವವಿಧಿಯಂತರಾಳದೊಳ್ ಬಹುಳಮಾಗಿ ಮಧ್ಯಪದಕ್ಕಂ ದೊರೆಕೊಳ್ವುದದರ್ಶನವಿಧಿ ವಿರಳತೆಯಿಂ ಕರ್ಮಧಾರಯಕ್ಕಱಿವವರಿಂ (ಶಮದ. ೧೬೮). [ಸಂ. ವಿರಲತಾ]

ವಿರಸ (ಗು). ೧. ರಸಹೀನವಾದ ; ನಿರ್ದ್ರವವಾದ. ೨. ಸಾರವಿಲ್ಲದ. ೩. ರುಚಿಯಿಲ್ಲದ ; ಅರುಚಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. ೪. ಕ್ರೂರವಾದ; ನಿರ್ದಯವಾದ : 'ವಿರಸಕೃತಿ' ಪರಾ. (ನಾ). ೫. ನಿರರ್ಥಕವಾದುದು ; ಉಪಯೋಗವಿಲ್ಲದುದು : ಭಾನುಬಿಂಬವ ತಗೆವ ತಮದ ವಿತಾನದಂತಿರೆ ವಿರಸವಾಯ್ತು ಶರಾನುಗತಶರಜಾಲ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೧-೪೮). ೬. ವಿರೋಧ ; ವೈಮನಸ್ಯ : ಕೂಡಲಸಂಗನ ಶರಣರೊಡನೆ ಸರಸವಾಡಿದರೆ ಅದು ವಿರಸ ಕಾಣಿರಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೬೬೧ ಅ); ಎಲವೊ ದಾನವಮಲ್ಲ ವೀರರ ಕುಲಶಿರೋಮಣಿ ನೀನು ನಾವೀ ಹುಲುಕಪಿಗಳೆಮ್ಮೊಡನೆ ಕಾದಲು ಸರಸ ವಿರಸವಲ (ತೊರೆರಾ. ೩೪-೨೦); ಅಂದಿನ ವಿರಸವು ಬೇಗನೆ ಮಾಯವಾಗಲಿಲ್ಲ (ಹೇಮಂತ. ೨೦೫). ೭. ಹೊಂದಾಣಿಕೆ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ; ಸಾಮರಸ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ: ರಸವೆ ಜನನ ವಿರಸ ಮರಣ ಸಮರಸವೇ ಜೀವನ (ಗರಿ. ೧೧೪-೫). ೮. ಇಚ್ಛೆಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾದುದು ; ಇಷ್ಟವಾಗದೆ ಇರುವಂಥದು : ವಿರಸವೆನಗಿದು ಮುಂಜಿಯೆಂಬುದನೊರೆಯದಿರು ಪರಿಹರಿಸಿ ಕಳೆ ಶಂಕರನನರ್ಚಿಸುತಕಟ ನೀ ಮರುಳಾಗಿ ಹೋದೆಯಲಾ (ಬಸಪು. ೩-೪೬); ಸರಸಭಾವದೊಳೆ ಭಾವಿಸೆ ಭಾವನವರಿಗಿದು ವಿರಸವಾಗದೆ ಮಾಣದು (ಚೈಮಿಥಾ. ೨೨-೧೬). ೯. ವೈಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು ; ವಿರೋಧಿ : ಸರಸರಿಗೆ ಸರಸಂ ವಿರಸರಿಗೆ ವಿರಸನಿತರರ ಬೆರಸಿದವರಂ ಬೆರಸನೀಶ್ವರವಿರಹಿತರ ವಿರಹಿತನತುಳ ಸುಮತಿ (ಬಸಪು. ೧೯-೧). ೧೦. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಕಾವ್ಯದೋಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ರಸವಿಹೀನವಾದುದು ; ಅಹಿತಕರವಾದುದು ; ದೋಷಯುಕ್ತವಾದುದು : ತಱಿಸಂದಾ ಸಕ್ಕದಮುಮನಱಿಯದೆ ಕನ್ನಡಮುಮಂ ಸಮಾಸೋಕ್ತಿಗಳೊಳ್ ಕುಱಿತು ಬೆರಸಿದೊಡೆ ವಿರಸಂ ಮಱುಗುವ ಪಾಲ್ಗಳೆಯ ಪವಿಗಳಂ ಬೆರಸಿದವೋಲ್ (ಕವಿರಾ. ೧-೫೮). ೧೧. ನೀರಸವಾಗಿ ಹಾಡುವವನು ; ರಸಪೂರಕವಾಗಿ ಹಾಡದಿರುವ ಗಾಯಕ : ವಿರಸ-ರಸಹೀನವಾಗಿ ಹಾಡುವವನು (ಸಂಗೀಚಂ. ೧೦೩).
[ಸಂ.]

ವಿರಸಕರ (ನಾ). ಅಹಿತಕರವಾದುದು : ಸಂಬೋಧನ ದೀರ್ಘೋಕ್ತಿಯೊಳಿಂಬಾಗಿರೆ ಬರ್ಕುಮದನೆ ಪಲವೆಡೆಗಳೊಳೆಂದುಂ ಬಲ್ಲವರಿಡದಿರ್ಕಾದಂ ಬಾಯಟಿದೂಳ್ವವೋಲ್ ಕರಂ ವಿರಸಕ[ಪಾಠಾಂ. ತ]ರಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೨೩). [ಸಂ.]

ವಿರಸಕೃತಿ (ನಾ). ಕ್ರೂರವಾದ ಕೆಲಸ ; ನಿರ್ದಯವಾದ ಕಾರ್ಯ: ಹರನ ಖತಿಯೋ ಲಯಕೃತಾಂತನ ವಿರಸಕೃತಿಯೋ ಸರ್ವದಳಸಂಹರಣಕೇನು ನಿಮಿತ್ತವೆಂದುದು ಭೂಸುರವ್ರಾತ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೯-೪೦). [ಸಂ.]

ವಿರಸುಗಾಣ್ (ಕ್ರಿ). ಅಹಿತಕರವೆಂದು ತಿಳಿ ; ತಿರಸ್ಕರಣೀಯವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸು : ಭರತಚಕ್ರಿಯದೊಂದು ಸೇವೆ ಸಿಕ್ಕಿದರದು ಸಿರಿಯೆಂದು ಬೆರೆದಿಹರೆಂಟು ಧರೆಯೊಳಾತನ ಸುತರಾಗಿ ಸಂಪದವನು ವಿರಸುಗಂಡುಮ ಚಿತ್ರವಲ್ತೆ (ಭರಚ. ೭೦-೧೧೫). [ವಿರಸ + ಕಾಣ್]

ವಿರಸೆ (ನಾ). ೧. ಹೊಂದಾಣಿಕೆ ಇಲ್ಲದವಳು : ವಿರಸೆಯರು ವಿಶ್ವಾಸಘಾತಕಿಯರು . . . ವಾರಪುರಂಧ್ರಿಯರು (ಬಸಪು. ೪೦-೫೩). ೨. ದಯೆಯಿಲ್ಲದವಳು ; ನಿಷ್ಕರುಣೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹೆಂಗಸು ; ಕ್ರೂರಿ : ಚಪಲೆ ಚಂಚಲೆ ಚಾಟುವತಿ

ಚಂಡಿ . . . ವಿರಸೆ [ಶಾಶಾಂ. ಪರುಷೆ]ಪರವಶೆ ಪಾದರಿ . . .ತಾಮಸಿಯೆನಿಪ ವನಿತೆಯರ ನಿಜಕೆ ನಿಲಿಸಿ ನಿಶ್ಚೈಸಿದೊಡೆ ಬಳಿಕ ಬಾರದೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೫-೭೧). [ವಿರಸ + - ಎ₂]

ವಿರಸೇಂಗಿತ (ನಾ). ಅಹಿತಕರವಾದ ಚೇಷ್ಟೆ, — ವರ್ತನೆ : ತೆಱಪಂ ಕಿಸುಗುಳತನಮಂ ಪೆಱನಿರ್ದುದನಗ್ಗತನಮನಾಡಿಗತನಮಂ ನಡೆಯ ವಿರಸೇಂಗಿತಂಗಳನಱಿವುಳ್ಳಂ ಕಾಣಲೀಯಲಾಗದು ವಧುವಂ (ಮದುಶಿ. ೧೦-೪೯). [ಸಂ.]

ವಿರಹ (ನಾ). ೧. ಬೇರೆಯಾಗಿರುವುದು ; ಅಗಲಿಕೆ : ನಿಜವಾದ ತಂದೆಯರಿಗೆ ಮಗಳ ಮೊದಲ ವಿರಹವು ಅದೆಷ್ಟು ದುಃಖಕರವಾದದ್ದಿರಬೇಕು ! (ಧರ್ಮಸಾ.೭೦). ೨. ಪ್ರಿಯರು ಪರಸ್ಪರ ದೂರವಿರುವುದು ; ಪ್ರಿಯರ ಅಗಲಿಕೆ, - ವಿಯೋಗ: ವಿರಹದೆ ರಾವುಬಾಣದುಟಜಾಂಗಣ ರಮ್ಯಶಿಲಾತಲಂಗಳೊಳ್ ಬರಯೆ ವಿಚಿತ್ರಮಾಗೆಸೆವ ಸೀತೆಯ ಚಿತ್ರಮಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೧೪); ವಿರಹದೊಳಾದ ವೇದನೆಯನಾಱಿಸಲಾ ಮರನೊಳ್ಪತಂದು ಮಾಮರದ ನೆಟಲ್ಗೆ ಪೋಪೆ ಗಡ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೩೬೭); ವಿರಹವ ಬೀಳುಕೊಟ್ಟವು ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿಗಳು (ಜವ್ಯಾಧೀ. ೧-೩೮). ೩. ಬಿಟ್ಟುಹೋಗುವುದು ; ತೊರೆಯುವುದು ; ಪರಿತ್ಯಾಗ . ೪ . ಏಕಾಂಗಿಯಾಗಿರುವುದು; ಒಂಟಿಯಾಗಿರುವುದು. ೫. ಅಗಲಿಕೆಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರೀತಿಯ ಭ · [ಸಂ.]

ವಿರಹಜ್ವರ (ನಾ). ಪ್ರಿಯರ ಅಗಲಿಕಯಿಂದುಂಟಾಗುವ ತೀವ್ರವಾದ ತಾಪ : ವಿರಹಜ್ವರದಿಂ ಪುಳಕೋತ್ಕರವೊಗೆದುವು ರೋಮಕೂಪವಮನಿತನಿತಱೊಳಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೮೩೪); ಪರಿಹರಿಸಲೆಂದು ವಿರಹಜ್ವರಮಂ ಶಿಶಿರೋಪಚಾರಮುಸಗಿದೊಡದು ತಾಂ ಪಿರಿದಾದುದು (ರಾಜಶೇ. ೭-೭೫). [ಸಂ.]

ವಿರಹತಾಪ (ನಾ).= ವಿರಹಜ್ವರ : ಸ್ವಯಂಪ್ರಭೆಯ ವಿರಹತಾಪವನ್ನು ಪಂಪಕವಿ ಬಣ್ಣಿಸಿದಾಗ ಶ್ರಾವಕರೆಲ್ಲ ಅತ್ತುಬಿಟ್ಟರು (ದಾನಚಿಂ. ೧೫). [ಸಂ.]

ವಿರಹವಿಧುರ (ಗು). ಅಗಲಿಕೆಯಿಂದುಂಟಾದ ದುಃಖದ ; ವಿಯೋಗದಿಂದಾದ ನೋವಿನ : ಪಲತೆಱದಿಂ ಪಲುಂಬುವ ನಿತಂಬಿನಿಯರ ವಿರಹವಿಧುರನಾದಮೆ ಸೌಭಾಗ್ಯಯಶಃಪಟಹನಾದಮಾಗೆಯುಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೪೨ ವ). [ಸಂ.]

ವಿರಹವಿಧುರೆ (ನಾ). ವಿಯೋಗದಿಂದ ದುಃಖಿತೆಯಾದವಳು : ಪಲರುಮಂಬರ ಚರನಿತಂಬನಿಯರ್ ಬಳಸಿ ದಿನಲಕ್ಷ್ಮಿಯಂ ಬಳಸಿದ ದೀಪಮಾಲೆಯಂತೆ ಕಾಂತಿಗೆಟ್ಟಿರೆ ವಿರಹವಿಧುರೆಯಾಗಿಯುಂ (ಪಂಚಾಮಾ. ೧೧-೮೨ ವ). [ಸಂ. ವಿರಹವಿಧುರಾ]

ವಿರಹವಿಹ್ವಲೆ (ನಾ). = ವಿರಹವಿಧುರೆ : ಕಾಮಂ ಬರೆದ ನೃಪಸುತನ ಸೊಬಗಿನ ನರಶಾಸನದಂತೆ ವಿರಹವಿಹ್ವಲೆಯಿರ್ಪಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೧೨೭). [ಸಂ. ವಿರಹವಿಹ್ವಲಾ]

ವಿರಹಾಗ್ನಿ (ನಾ). ವಿರಹದ ಬೇಗೆ, — ತಾಪ : ಪರಿಕಿಪೊಡಗ್ನಿಗಮಾಕೆಯ ವಿರಹಾಗ್ನಿಗಮಿಲ್ಲ ಭೇದಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೧೨೯); ಕೈರವಕೆ ಹಾಸ್ಯ ವಿರಹಾಗ್ನಿಗತಿರೌದ್ರಂ . . . ಎನಿಸಿದ ಹಿಮಕರನೆಸೆದಿರುತಿರ್ದನು (ಪಚಕಾ. ೩-೮೫). [ಸಂ.]

ವಿರಹಾನಲ (ನಾ). = ವಿರಹಾಗ್ನಿ : ಒಱದುಗುವ ಬಾಷ್ಪವಾರಿಯಿನಱಂಕೆಗಳ್ ನಾಂದು ಮುಗುಳೆ ವಿರಹಾನಲ [ಶಾಶಾಂ. ೪]ನಿಂ ನೆಱ ಬಱವಾಗಿರೆ ಪಡುನೇಸಱೊಳಿರ್ದುವಗಲ್ದು ಚಕ್ರವಾಕದ್ವಂದ್ವಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೮-೬). [ಸಂ.]

ವಿರಹಾವಸ್ಥೆ (ನಾ). ಪ್ರಿಯರ ಅಗಲಿಕೆಯ ಸ್ಥಿತಿ ; ವಿಯೋಗಸ್ಥಿತಿ : ವಿರಹಾವಸ್ಥೆಯನಪ್ಪುಕೆಯ್ದು ಪಿರಿದುಂ ಸುಯ್ಯಂಕೆಯಿಂ ಪಂಕಜೋತ್ಕರಮಂ ಕಂದಿಸುತುಂ . . . ವಿಹ್ವಲಿಸುತ್ತುಮಿರ್ದುದತಿದೀನಾಲೋಕಕೋಕವ್ರಜಂ (ಕುಸುಮಾ. ೧೦-೪). [ಸಂ. ವಿರಹಾವಸ್ಥಾ]

ವಿರಹಿ (ಗು). ೧. ಪ್ರಿಯವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಅಗಲಿದ; ವಿಯೋಗ ಹೊಂದಿದ : 'ವಿರಹಿಜನ' ಪರಾ. ೨. ಒಂಟಿಯಾಗಿರುವ ; ಏಕಾಂಗಿಯಾಗಿರುವ. (ನಾ). ೩. ಪ್ರಿಯ ಅಥವಾ ಪ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಅಗಲಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ವಿಯೋಗಿ: ವಿರಹಿಗಳ ಸುಯ್ಯ ಬೆಂಕೆಯೊಳೆರ ಪೊಣಗಿದುವಕ್ಕುಮಿಾಗಳೆನಲುರಿವುರಿಯಿಂ ಕರಿಮುರಿಕನಾದುವುನ್ಮದಪರಭೃತ ಷಟ್ಚರಣರಾಜಕೀರಕುಲಂಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೯೦); ಅರಸುಗಳಿಗಿದು ವೀರ . . .ವಿರಹಿಗಳ ಶೃಂಗಾರ ವಿದ್ಯಾಪರಿಣತರಲಂಕಾರ ಕಾವ್ಯಕೆ ಗುರುವೆನಲು ರಚಿಸಿದ ಕುಮಾರವ್ಯಾಸ ಭಾರತವ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೧-೧೯). [ಸಂ. ವಿರಹಿನ್]

ವಿರಹಿಜನ (ನಾ). ಪ್ರಿಯರ ವಿಯೋಗವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಜನ, – ಅಗಲಿಕೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಜನ : ವಿರಹಿಜನ ತರುಣಹರಿಣೋತ್ಕರನಿರ್ದಾರಣ ಸಮುತ್ಥರಕ್ತಾತ್ತ ಪರಿಸ್ಫುರದತನು ಚಮೂರು ನಖಾಂಕುರಂಗಳೆನಿಸಿದುವು ಮಿಸುಪ ಮುತ್ತದ ಮುಗುಳ್ಗಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೭-೫೮); ವಿರಹಿಜನಕ್ಕೆ ತೀವ್ರಪರಿತಾಪಮನಾಗಿಸುತಿರ್ಪ ಕಾರಣಂ ನೆರಪಿದ ಪಾಪಪಿಂಡಮದು ತಾಂ ಪಿಡಿವಂತಿರೆ ರಾಹು ಚಂದ್ರನಂ ತ್ವರಿತದೊಳೆಯ್ದೆ ಬಂದು ಪಿಡಿಯಲ್ಕೆ (ಬಾಧಪು. ೫-೧೪). [ಸಂ.]

ವಿರಹಿಣಿ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಿಯಕರನನ್ನು ಅಗಲಿದವಳು ; ಪ್ರಿಯನ ವಿಯೋಗವನ್ನು ಹೊಂದಿದವಳು : ತೋಯಜನಾಭನನಂತಸಹಾಯಂ ನಲಿದಿಂತು ವತ್ಸಕುಲಮಂ ಕಾದಂ ಕಾಯ ವಿರಹಿಣಿಗನಂಗಂ (ಜಗವಿ. ೩-೭೮); ವಿರಹಿಣಿಯಂತೆ ತದ್ಗಿರಿಯ ತಂಗೊಳದೊಳ್ ನೆಲಸಿರ್ಪ ಪದ್ಮಿನೀತರುಣಿಯ ಚಾರುಕೋರಕಕುಚಂಗಳನುತ್ಕರದಿಂದಿನಂ ಸಮಂತಿರದವರ್ದಂಟೆ (ರಾಜಶೇ. ೮-೧೧೭). ೨. ಒಂಟಿಯಾಗಿರುವವಳು ; ಏಕಾಂಗಿಯಾಗಿರುವವಳು. [ಸಂ. ವಿರಹಿಣೀ]

ವಿರಹಿತ₁ (ಗು). ೧. ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ; ತೊರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ . ೨. ಒಂಟಿಯಾಗಿರುವ; ಏಕಾಂಗಿಯಾಗಿರುವ. (ನಾ). ೩. ಬಿಟ್ಟವನು ; ತೊರೆದವನು ; ದೂರವಾದವನು : ಸರಸರಿಗೆ ಸರಸಂ. . . ಈಶ್ವರ ವಿರಹಿತರ ವಿರಹಿತನತುಳಸುಮತಿ (ಬಸವ. ೧೯-೧); ಪೆಣ್ಗಂಡುಗಳೊಳೊರ್ವರುಂ ನಿಜಾಚಾರವಿರಹಿತರಾಗಿ ನಡೆವರಿಲ್ಲ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೮-೧೩). ೪. ಪ್ರಿಯರನ್ನು ಅಗಲಿದವನು ; ವಿಯೋಗಿ. [ಸಂ.]

ವಿರಹಿತ₂ (ಅ). ಏನೂ ಇಲ್ಲದೆ ; ಸುಮ್ಮನೆ : ಭಾಂಡವ ತುಂಬಿದ ಬಳಿಕ ಸುಂಕವ ತೆತ್ತಲ್ಲದೆ ವಿರಹಿತ ಹೋಗಬಾರದು (ಬಸವ. ೧೯೬). [< ವಿರಹಿತ₁]

ವಿರಹಿಸು (ಕ್ರಿ). ಪ್ರಿಯರ ಅಗಲಿಕೆಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸು ; ವಿರಹಾನುಭವವನ್ನು ಹೊಂದು : ಕೊಡೆಯೆಲೆಗಳ ತಿಂತಿಣಿಯಿಟ್ಟೆಡೆಗಳ ಕಟ್ಟಲೆಯನಿರುಳೆಗೆಶ್ವಾತ್ಮೇಶಂ ತಡೆದೊಡೆ ನರೇಂದ್ರ ನೋಡೀ ನಡುವಗಲೊಳ್ ಚಕ್ರವಾಕವಧು ವಿರಹಿಸುವಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೧-೬೧). [ವಿರಹ + - ಇಸು₁]

ವಿರಹೋತ್ಕಂಠಿತೆ (ನಾ). ೧. ವಿಯೋಗದಿಂದ ಉತ್ಕಂಠಿತೆಯಾದವಳು, - ದುಃಖಿತೆಯಾದವಳು. ೨. [ಕಾವ್ಯಮಿಾ] ನಾಯಿಕಾಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ವಿರಹದಿಂದ ದುಃಖಕ್ಕೊಳಗಾದವಳು : ಸ್ವಾಧೀನಭರ್ತೃಕೆ . . .ವಿರಹೋತ್ಕಂಠಿತೆ . . . ಕಲಹಾಂತರಿತೆಯರೆಂಬ ಯೆಂಟುತೆಱದವಸ್ಥಾನಿಬದ್ಧರಾದ ಕಾಮಿನಿಯರಿಂ (ವಿವೇಕ. ೨೨೮); ನಾಯಕನ ಅನುನಯವೊಂದಕ್ಕೂ ಒಲಿಯದೆ ಕಡೆಗೆ ತಾನೇ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪದಿಂದ ಕೊರಗುವ 'ವಿರಹೋತ್ಕಂಠಿತೆ'ನಾಯಿಕೆಯಾದಾಗ 'ವಿರಹವಿಪ್ರಲಂಭ' (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೭೫ ಅಡಿಟಿ). [ಸಂ. ವಿರಹೋತ್ಕಂಠಿತಾ]

ವಿರಳ 'ವಿರಲ' ನೋ.

ವಿರಳತೆ 'ವಿರಲತೆ' ನೋ.

ವಿರಳದಂತೆ (ನಾ). ವಿರಳವಾದ ಹಲ್ಲುಗಳನ್ನುಳ್ಳವಳು ; ಹಲ್ಲುಗಳ ನಡುವೆ ಸಂದುಗಳನ್ನು ಉಳ್ಳವಳು : ಆತನ ದಾದಿ ವಿನಯಮತಿಯೆಂಬೊಳ್ ಗುಜ್ಜೆ ವಿರಳದಂತೆ ಆದಮಾನಂ ವಿರೂಪೆ ಪೇಸೆಪಡುವಳ್ (ವಡ್ಡಾರಾ . ೧೦೭-೨೨). [ಸಂ.ವಿರಲದಂತಾ]

ವಿರಳದುಟಿ (ನಾ). ಅಗಲವಾಗಿ ತೆರೆದುಕೊಂಡಿರುವ ತುಟಿ ; ತೆರೆದ ಬಾಯಿ : ಉಱುಗಿ ಬಾಗಿದ ಶಿರದ ಸಡಿಲಿದ ತುಱುಬಿನುಚ್ಚಿದ ವಿರಳದುಟಿಗಳ ಬೆಱೆತ ಮೋಱೆಯ ಕೆದಱುಮಿಾಸೆಯ ಬಿಗಿದ ಹುಬ್ಬುಗಳ (ಬಸವ. ೪೬-೫೭). [ವಿರಳ (= ವಿರಲ) + ತುಟಿ]

ವಿರಳವೇಗಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿದ್ಯೆ : ವಿರಳವೇಗಿ ರೋಹಿಣಿ ಮನೋವೇಗಿ . . .ಎಂಬಿವು ಮೊದಲಾಗೆ ಕುಲವಿದ್ಯೆ ಜಾತಿವಿದ್ಯೆ ಸಾಧಿತವಿದ್ಯೆಗಳೊಳ್ . ಸಂಪನ್ನವಾಗಿರ್ದು (ಚಾವುಂಪು. ೧೯೬). [ಸಂ. ವಿರಲವೇಗಿನ್]

ವಿರಳಾಕ್ಷರ (ನಾ). ೧. ಬಿಡಿಬಿಡಿಯಾದ ಅಕ್ಷರ. ೨. ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಮಾತು,- ನುಡಿ ; ತಡೆತಡೆದು ಆಡುವ ಮಾತು : ಉಸಿರ್ದಂ ಲಜ್ಜೆಯಿನಂತಾನುಂ ಶೀರ್ಯಮಾಣ ವಿರಳಾಕ್ಷರದಿಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೮೪೪); ವಿರಳಾಕ್ಷರದಿ ತಡೆತಡೆದು ನುಡಿದನಿಂತು . . . ಕೊರಳ್ ಗದ್ಗದಿಸೆ ನುಡಿದು, ಹಿಂತಿರುಗಿದನು ಲಂಕೇಶ್ವರಂ, ಬಂದ ಬಟ್ಟೆಯೊಳೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೯೫-೨೪೪). [ಸಂ. ವಿರಲಾಕ್ಷರ]

ವಿರಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ವಿರಳವಾಗಿ ಮಾಡು ; ಬಿಡಿಬಿಡಿಯಾಗಿ ಮಾಡು. ೨. ಚ್ಯುತಿಗೊಳಿಸು : ಧಕ್ಕೆತರು : ಅಖಣ್ಡಿತಬ್ರಹ್ಮರಾಜ್ಯಸ್ಥಾನವಿದು ವಿರಳಿಸಿ ದೊನನೂರುವರಸು...ಬ್ಬು ಪೊಡಮಡಿಸಿ ಕಳೆವುದು (ಸೌಇಇ. IX-i, ೬೭-೩೪; 984). ೩. ಕಳೆ ; ನೀಗು : ದೇಶಘಾತ್ಯನುಭಾಗಸ್ಪರ್ಧಕ ನಾನಾಗುಣಹಾನಿ ಶಲಾಕೆಗಳಂ ವಿರಳಿಸುತ್ತುಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೩೧೮); ಆ ವರ್ಗಶಲಾಕೆಯ ಹೀನರೂಪುಗಳ್ಗಸಂಖ್ಯಾತಂಗಳಂ ವಿರಳಿಸಿ (ಗೊಮ್ಮಸಾ. ೫೧-೮). [ವಿರಳ (= ವಿರಲ) + - ಇಸು]

ವಿರಳೀಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ವಿರಳವಾಗಿ ಮಾಡು ; ಕಡಮೆಮಾಡು ; ತಗ್ಗಿಸು : ಶಿವಕಾರುಣ್ಯಪ್ರಾರ್ಥನಾಸ್ಥಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ವಚನಂಗಳ ಸಂಪುಟ ೨೬ಕ್ಕೆ ವಿರಳೀಕರಿಸಿದ ಪದಂಗಳು ಸೂಚಿಕ್ಕೆ ಪ್ರಥಮಮಂಜರಿಯು ಪರಿಸಮಾಪ್ತವಾದುದು (ಕೃಶಮ. ೧-೨೬-೩ ವ). [ವಿರಳೀಕರಣ + - ಇಸು]

ವಿರಾಗ (ನಾ). ೧. ಬಣ್ಣದ ಬದಲಾವಣೆ. ೨. ಒಲವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ಮನಸ್ಸಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. ೩. ಪ್ರಾಪಂಚಿಕ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿರುವ ಅನಾಸಕ್ತಿ ; ವಿರಕ್ತಿ ; ವೈರಾಗ್ಯ : ಆ ಕಾಂತೆಯ ಮೃದುತಳಪದ ಕೋಕನದಂ ತನ್ನ ರುಚಿಯನೊದವಿಸಿ ರಾಗೋದ್ರೇಕಮನದಂತು ರಕ್ತಾಶೋಕದ ತಳಿರೊಳ್ವಿರಾಗಮಂ ಪುಟ್ಟಿಸುಗುಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೫೭); ಪಗೆಯಂ ಮಱೆತು ಸಂತಂ ಪುದುವಾಳ್ವುದೆಂದು ಬುದ್ಧಿವೇಟಲೊಡಮದುವೆ ವಿರಾಗಮಂ ಪುಟ್ಟಿಸೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೪೨-೧೪). ೪. [ವೀಶೈ] ಈಶ್ವರನ ಹತ್ತು ಕಲ್ಯಾಣಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಶ್ರೀ ರುದ್ರನು ಧೃತಿ...ವಿರಾಗ ಮತಿ ಈಶ್ವರತ್ವವೆಂಬ ದಶಕಲ್ಯಾಣಗುಣಯುಕ್ತನಾಗಿ (ವಿವೇಕ. ೨೯೦). [ಸಂ.]

ವಿರಾಗಾರ್ಹ (ಗು). ೧. ವಿರಕ್ತಿಗೆ ಅರ್ಹವಾದ ; ವೈರಾಗ್ಯಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ. (ನಾ). ೨. ವಿರಕ್ತ ; ವಿರಾಗಿ : "ವೈರಂಗಿಕಃ, ವಿರಾಗಾರ್ಹಃ- ಈ ೨ ವಿರಕ್ತಂ" (ಪಲಾಯು. ೬೧-೨೧೪). [ಸಂ.]

ವಿರಾಗಿ (ಗು). ೧. ಆಸಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ ; ಒಲವಿಲ್ಲದ. (ನಾ). ೨. ಲೌಕಿಕ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದವನು ; ವಿರಕ್ತ : ವಿರಾಗಿಯರ್ಜುನನದೆಯ ಕೋಂಟೆಯಂ ಹುಡಿಗ್ಯೆವ ಶೃಂಗಾರವೈತರಲಿ (ಚತ್ರಾಂಗ. ೫೯-೭೯೨). [ಸಂ. ವಿರಾಗಿನ್]

ವಿರಾಜ (ನಾ). ೧. ಕಾಂತಿ ; ಪ್ರಕಾಶ; ಹೊಳಪು : "ಆಹ್ಲಾದವಿರಾಜಯುಕ್ತಿ ನುಡಿದಿಗ್ವಿವರಂಗಳೊಳುತ್ತರಾಹ್ವಯಂ" (ನಾನಾರ. ೭೮). ೨. ತೇಜಸ್ಸು. [ಸಂ.]

ವಿರಾಜಪುರುಷ (ನಾ). ಅಧಿಕವಾದ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿದವನು ; ಪರಮಾತ್ಮ : ವಿರಾಜ [ಪಾಠಾಂ. ವಿರಾಟ್]ಪುರುಷನೊಬ್ಬ ಪುರುಷನು ಆದಿಪುರುಷನೊಬ್ಬ ಪುರುಷನು (ಬಸವ. ೧೫೫). [ಸಂ.]

ವಿರಾಜೆ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದುದು ; ಕಾಂತಿದಾಯಕವಾದುದು : ತುಂಗಕನಕ ಭೃಂಗಾರವಿರಾಜೆ ರಾಜನ್ಮರಕತಮಯಶುಕವಿರಾಜೆ (ಆದಿಪು ೪-೩೦ ರಗಳೆ). ೨. ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿದವನು ; ತೇಜಸ್ವಿ. [ಸಂ. ವಿರಾಜಿನ್]

ವಿರಾಜಿತ (ಗು). ೧. ಹೊಳೆಯುವ ; ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ; ಶೋಭಿಸುವ. (ನಾ). ೨. ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂಥದು ; ಕಾಂತಿಯುತವಾದುದು : ಮುತ್ತಿನ ತೋರಣಂ ಕನಕವೇದಿಕೆ ಪಚ್ಚೆಯ ಕುಟ್ಟಿಮಸ್ಥಳಂ . . .ವಿರಾಜಿತಮಾಯ್ತು ವಿವಾಹಗೇಹದೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೮-೨). ೩. ಕಾಂತಿಯುಕ್ತನಾದವನು ; ತೇಜಸ್ವಿ : ಧೀರತೆಗಿಡದ . . . ತಪೋವೈರಿವಿಜಯಕ್ಕೆ ಮಸೆದಸಿಧಾರೆವೊಲಪರಾಜಿತಂ ವಿರಾಜಿತನಾದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೧೦೯). [ಸಂ.]

ವಿರಾಜಿಸು (ಕ್ರಿ). ಪ್ರಕಾಶಿಸು ; ಹೊಳೆ; ಶೋಭಿಸು : ಎತ್ತಲುಂ ಮಿಳಿರ್ದ್ವ ಕೇತನರಾಜಿ ಕರಂ ವಿರಾಜಿಸಲ್ (ಎಇ. XIII, ೩೩೧-೪೦; 929); ವಿರಾಜಿಸುತಿರ್ದುದು ತತ್ಪುರಾಂತರಂ (ಜಗವಿ. ೯-೯೬); ವಿನುತ ಮುಖಮಂಟಪ ವಿರಾಜಿಸಿತು (ತೊರರಾ. ೧-೧೨-೨೬).
[ವಿರಾಜ + - ಇಸು]

ವಿರಾಟರೂಪ (ನಾ). ಸಕಲವನ್ನೂ ತನ್ನಲ್ಲಿ ಅಡಗಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ದೈವದ ಭವ್ಯರೂಪ,— ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ರೂಪ ; ವಿಶ್ವರೂಪ : ಕಮಲೋದರನು ಕೈಕೊಂಡನು . . . ಸಕಲಲೋಕದ ಬೀದಿ ವಿಸಟಂಬರಿವ ವಿಮಲ ವಿರಾಟರೂಪವನು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೩-೬೪). [< ಸಂ. ವಿರಾಡ್ರೂಪ]

ವಿರಾಟ್ಪುರುಷ (ನಾ). ಅಸಾಧಾರಣನಾದ ಪುರುಷ ; ಪರಮಾತ್ಮ : ಇಲ್ಲೂ ವನವೃಕ್ಷನ್ಯಾಯದಿಂದ ಸಮಸ್ಥಸ್ಥೂಲಶರೀರಸಮಷ್ಟಿಯೆ ವಿರಾಟ್ಪುರುಷನು (ಓಂದಸಾ. ೧೯೬). [ಸಂ.]

ವಿರಾಡ 'ಬೀಡಾರ' ನೋ.

ವಿರಾಡಿಸು 'ಬಿರಾಡಿಸು' ನೋ.

ವಿರಾಡ್ಗೇಹ (ನಾ). ೧. ಭವ್ಯವಾದ ಮನೆ. ೨. ಸರ್ವಾಂತರ್ಯಾಮಿಯಾದವನು ; ಪರಮಾತ್ಮ : ಕಾಲಭೈರವಂ . . . ಸ್ವತಂತ್ರದಿವ್ಯಾವಯವ ವಿರಾಡ್ಗೇಹ . . . ರುದ್ರನು (ವೀಶೈಪು. ೨-೩-೪). [ಸಂ.]

ವಿರಾಡ್ಮನ (ನಾ). ೧. ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಮನಸ್ಸು. ೨. ವಿಶ್ವಚೇತನ : ನೆಯ್ಯಾಳುತಿದ ಜಗವನೊಂದತಿ ವಿರಾಡ್ಮನಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫೮-೧೩೧).
[< ಸಂ. ವಿರಾಣ್ಮನಸ್]

ವಿರಾಡ್ರೂಪ (ನಾ). ೧. = ವಿರಾಟರೂಪ : ಹರಿಯುದಂಕನ ಮಾತ ಮನ್ನಿಸಿ ಕರುಣದಲಿ ತೋಱಿದನು ಮೊದಲಾ ನರಗೆ ತೋಱಿಸಿದಾ ವಿರಾಡ್ರೂಪವನುದಂಕನಿಗೆ (ತಿಮ್ಮಅ. ೩-೪೦); ವಿಭುತ್ವದ ಪ್ರತೀಕವಾದ ವಿರಾಡ್ರೂಪವನ್ನೂ ತೋರಿಸಿದ ವೈರಾಗ್ಯಮೂರ್ತಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ (ಭಾರದ. ೭೯). ೨. ಪರಮಾತ್ಮ ; ಪರಬ್ರಹ್ಮ : ಶ್ರೀ ವಿರಾಡ್ರೂಪಂ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಂ ಸಕಲಜೀವರಂ ರಕ್ಷಿಸುವ ಮೂರ್ತಿಯಂ ನವ್ಯ ಶೋಭಾವಹದೊಳಂ ಕೂರ್ತ ಬಿತ್ತರಿಸಿದಂ ಕರುಣದಿಂದ ಹಲಗೆಯ ದೇಶಿಕಂ (ವೀಶೈಪು. ೭-೧ ಸೂಚನೆ); ವಿರಾಡ್ರೂಪನಾದ ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನ ವಿಶ್ವರೂಪದರ್ಶನಕ್ಕೆ ವೈಜ್ಞಾನಿಕದರ್ಶನ ಮತ್ತು ತತ್ತ್ವಾನ್ವೇಷಕನ ತತ್ತ್ವದರ್ಶನ ಇವುಗಳ ಸಮನ್ವಯ ಅತ್ಯವಶ್ಯ (ಷುಣ್ಬಾರ. ೪ ಪೀಠಿ). ೩. ದೊಡ್ಡ ಆಕಾರ,— ಆಕೃತಿ ; ಬೃಹದಾಕಾರ : ಭಿನ್ನತೆಯ ಅಂಧಶ್ರದ್ಧೆ ವಿರಾಡ್ರೂಪವನ್ನು ತಾಳಿ (ಶಿಕ್ಷದ. ೨೪). [ಸಂ.]

ವಿರಾಡ್ರೂಪು (ನಾ). = ವಿರಾಟರೂಪ : ಸಕಲವಿಶ್ವವನಾ ವಿರಾಡ್ರೂಪೆಂದು ಧ್ಯಾನಂಗೈಯುವದೆ ನಿಶ್ಚಯದ ಪೆಸರ ಸಮಾಹಿತಿಯು (ಗಗತಾ. ೧೩-೪೩). [< ವಿರಾಡ್ರೂಪ]

ವಿರಾಧ (ನಾ). ೧. ಅಡ್ಡಿ ; ವಿರೋಧ ; ಪ್ರತಿಬಂಧ. ೨. ಕಾಟ ; ತೊಂದರೆ ; ಉಪದ್ರವ. ೩. ರಾಮನಿಂದ ಹತನಾದ ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸನ ಹೆಸರು : ತರಣಿವಂಶಜರತ್ರಿಮುನಿಯುಪಚರಣೆಯನು ಕೈಕೊಂಡು ರಜನೀಚರ ವಿರಾಧನ ಮುಱಿದು ಸಾರ್ದರು ಪಂಚವಟಿವನವ (ತೊರರಾ. ೩-೧ ಸೂಚನೆ); ಪಲ್ಮೊರೆದು ಗರ್ಜಿಪ ವಿರಾಧನಂ ಮರ್ದಿಸಿದೆ (ಕೃಮಿಭಾ. ೧೯-೨೦). [ಸಂ.]

ವಿರಾಧಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅಡ್ಡಿಮಾಡು ; ವಿರೋಧಿಸು : ಪ್ರಮತ್ತಸಂಯುತನಾಗಿ ನವಪ್ರಕೃತಿಸ್ಥಾನಮಂ ಕಟ್ಟುತಿರ್ಪ ಪ್ರಥಮೋಪಶಮಸಮ್ಯಕ್ತ್ವಮಂ ವಿರಾಧಿಸಿ ಅನಂತಾನುಬಂಧಿ ಕರ್ಮೋದಯದಿಂದಂ (ಗೊಮ್ಮಸಾ. ೧೧೮-೩). [ವಿರಾಧ + - ಇಸು]

ವಿರಾಮ (ನಾ). ೧. ನಿಂತುಹೋಗುವುದು ; ನಿಲ್ಲುವುದು ; ನಿಲುಗಡೆ. ೨. ಕೊನೆಗಾಣುವುದು ; ಅಂತ್ಯ ; ಸಮಾಪ್ತಿ. ೩. ಕೆಲಸ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಮಧ್ಯದ ಅವಕಾಶ ; ಬಿಡುವು ; ವಿಶ್ರಾಂತಿ : ನನಗೆ ವಿರಾಮವೇ ಇಲ್ಲದಂತಾಗಿದೆ (ರಾಯಕ. ೮೦); ಕಚೇರಿಯಲ್ಲೋ ಒಂದು ಕ್ಷಣ ವಿರಾಮವಿಲ್ಲ (ರಂಗಕ. ೩.) . ೪. [ಛಂದ] ಪದ್ಯಗಳನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ಅರ್ಥಸ್ಫೂರ್ತಿ ಕೆಡದಂತೆ ನಿಲ್ಲಿಸಬೇಕಾದ ಸ್ಥಾನ ; ಯತಿ : ಸುರಪುರೇಂದು ದಿವಸಾಧಿಪಾಗ್ನಿಗಳ್ ಬರೆ ದಿಶಾಗಜದೊಳಾ ವಿರಾಮಮಾಗಿರೆ ಪೆಸರ್ವೆಗಟ್ಟ ಸಾಟಿಯುಂತೆವೊಲ್ ನಿರುಪಮಂ ಕೆಳದಿ ಮತ್ತಕೋಕಿಲಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೩೧); ನಿಯತಸ್ಥಾನಂ ಪದವಿಸ್ಮೃತಿಯೊಳಾದ ವಿರಾಮಮಱಿಗೆ ಯತಿಯಕ್ಕುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೪೭೯). ೫. ವರ್ಣಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಬಗೆಯ ಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಏಳನೆಯದಾದ ಉಷ್ಣಿಕ್ಕು ಎಂಬ ಛಂದಸ್ಸಿನ ವೃತ್ತ : ಶೀತಕರಾಗ್ನಿ ಚೇತೋಜಾತಹರರ್ಕಳಿರ್ದಂದೇ ತೊದಳೋಪಳೆ ನಾಮಾತಿಶಯಂ ವಿರಾಮಂ [ಪಾಠಾಂ. ವಿನಿವ್ಮಂ] (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೮೪). ೬ [ಸಂಗೀತ] ಹಾಡುವಾಗ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸಬೇಕಾದ ಸ್ಥಾನ ; ಉಸಿರ್ದಾಣ : ಕುಂತವು ಅದ್ಭುತರಸದಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿರಾಮವಿರುವ ಮೂರು ಲಘುಗಳೊಡನೆ (ಹಾಡುವಂತಹುದು) ಎಂದು ಸ್ಮೃತವಾಗಿದೆ (ಚತುಪ್ರ. ೭೪). [ಸಂ.]

ವಿರಾಮಚಿಹ್ನ (ನಾ). ಬರವಣಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವಿಶದತೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಲು ಮತ್ತು ಓದುವಾಗ ಉಸಿರನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಲು ಪದಗಳ, ವಾಕ್ಯಭಾಗಗಳ ಮತ್ತು ವಾಕ್ಯಗಳ ನಡುನಡುವೆ ಅರ್ಥಾನುಸಾರಿಯಾಗಿ, ಉಚಿತವಾದ ಎಡೆಗಳಲ್ಲಿ ವಿರಾಮಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ಬಳಸುವ ಚುಕ್ಕೆ, ಗೆರೆ, ಕೊಕ್ಕೆ ಮುಂತಾದ ಲಿಖಿತಸಂಕೇತ, -ಗುರುತು: ವಿರಾಮಚಿಹ್ನಗಳಿದ್ದಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಬೇಕು (ಮುಂಬಯಿ. ೨-೬). [ಸಂ.]

ವಿರಾಮಚಿಹ್ನೆ (ನಾ). = ವಿರಾಮಚಿಹ್ನ : ಮುದ್ರಣಕ್ಕೆ ಸಂಬಧಪಟ್ಟ ದೋಷಗಳಲ್ಲಿ ಹೇರಳವಾಗಿರುವುವು ಯಾವುವೆಂದರೆ . . . ಅಸಮಯೋಚಿತವಿರಾಮಚಿಹ್ನೆಗಳ ಉಪಯೋಗ, ವ್ಯಾಕರಣದೋಷಗಳು . . . ಇತ್ಯಾದಿ (ಮುದ್ರಣ. ೩೦). [ಸಂ. ವಿರಾಮಚಿಹ್ನ]

ವಿರಾಮಜ್ವರ (ನಾ). ನಿಂತು ನಿಂತು ಬರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜ್ವರ : ಹಸಿವು, ಬಾಯಾರಿಕೆ ಶರೀರಲಾಘವ ಅಲ್ಪಜ್ವರ ಮಲದಲ್ಲಿ ಪಿತ್ತಶ್ಲೇಷ್ಮಗಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಮನೋತ್ಸಾಹವಿಲ್ಲದಿರುವುದು ಇವುಗಳೆಲ್ಲಾ ವಿರಾಮಜ್ವರಲಕ್ಷಣಗಳು (ಸಚ್ಛ.೯೭). [ಸಂ.]

ವಿರಾಮಾಯಣ (ನಾ). ಬಿಡುವು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಕೇಳುವಂಥ ಕಥೆ ; ದೀರ್ಘಕಾಲದ ವಿರಾಮದಲ್ಲಿ ಕೇಳುವಂಥ ಕಥೆ : ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಬರುವೆ. ದಿನವಲ್ಲಮುಂ ಕೇಳ್ವೆನೋದುವೆಯಂತೆ ;ರಾಮಾಯಣಂ ಅದು ವಿರಾಮಾಯಣಂ ಕಣಾ! (ಶ್ರೀರಾಮಾ. iii -೯). ☞ ಇದು ಶಬ್ದಚಮತ್ಕಾರವಾಗಿ ಸೃಷ್ಟಿಸಿರುವ ಕವಿಕಲ್ಪಿತ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯ ರೂಪ. [ವಿರಾಮ + < ಅಯನ]

ವಿರಾವ (ನಾ). ಧ್ವನಿ ; ಶಬ್ದ : "ಶಬ್ದಃ, ನಿನಾದಃ, ನಿನದಃ . . . ಸಂರಾವಃ, ವಿರಾವಃ- ೧೭ ಧ್ವನಿಯ ಹೆಸರುಗಳು" (ಶಬ್ದಮಂಜ. ೫೭). [ಸಂ.]

ವಿರಾಳ (ನಾ). ಆಕರ್ಷಣೆ ; ಮೋಹ : ನಿರಾಳದಲ್ಲಿ ನಿಂದ ಸುಖಿಗೆ ವಿರಾಳದಲ್ಲಿ ಸುತ್ತು ತಿರುಗುತ್ತಿಹಲೇಕೆ (ಮೋಹಮಾ. ೧೦೫-೪೧೯); "ಅಶಾಂತತೆ, ದುಃಖ, ಸಂಸಾರ" (ಮೋಹಮಾ. ಕೋಶ). [<- ತೆಲು. ವಿರಾಲ, ವಿರಾಳ]

ವಿರಿಂಚ (ನಾ). ಬ್ರಹ್ಮ ; ಅಜ : ವಿರಿಂಚಖ್ಯಾತಿ ಲೋಕಂಗಳೊಳ್ಪರಿದಾಯಸದೆ ನಿಂದುದೊ (ಕಾದಂಪೂ. ೬೬೩); ಅರರೆ ನೂತನಸೃಷ್ಟಿಯಾಯ್ತು ವಿರಿಂಚಿಸೃಷ್ಟಿಯಲಿ (ಕುಮಾರ.ಭಾ.೧-೪೯). [ಸಂ.]

ವಿರಿಂಚನ (ನಾ). = ವಿರಿಂಚ : "ಸರಸಿರುಹಭವಂ . . . ವಿರಿಂಚನಂ ವಿಧಿ ಪಿತಾಮಹಂ ಚತುರಾಸ್ಯಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩-೧೧). [ಸಂ.]

ವಿರಿಂಚಿ (ನಾ). ೧. ಬ್ರಹ್ಮ : ಹರಿ ವಿರಿಂಚಿಗೆ ನುಡಿದಂ (ಜಗವಿ. ೧-೭೭);ಸಕಲಪ್ರಮಥರಂ ಹರಿವಿರಿಂಚಿ ವಾಸವಮುಖ್ಯಸುರನಿಕರಮನುಮುನಿಗಳನು. . . ಪಂಪಾ ವಿರೂಪಾಕ್ಷಲಿಂಗಪ್ರಭು ವಿಲಾಸದಿಂ ಕಳುಹಿ ತಾಂ ನಡೆಗೊಂಡನಂದು ಕೈಲಾಸಗಿರಿಗೆ (ಹಚಾಂ. ೧೪-೨೨). ೨. ಶಿವ : ಚಕ್ರಧರತ್ವಮಂದು ಸಫಲಂ. . .ಶಕ್ರವಿರಿಂಚಿಮುಖ್ಯಸುರ ರಕ್ಷಣಮಂದು ಕೃತಾರ್ಥಮೆನ್ನೊಳಾ ವಿಕ್ರಮಸಾಲ್ವನಂ ತವಿಸಿದಂದಿದಿನಜಿದಿಂ ಪಿತಾಮಹಾ (ಜಗವಿ. ೧-೭೩). ೩. ವಿಷ್ಣು : ಸಲಿಲಮಯವಾದಖಿಳಭುವನಾವಳಿಗಳೊಳಗೆ ವಿರಿಂಚಿಯಾಳುತ ಮುಳುಗುತ್ತೆತಂದಾಲದೆಲೆಮಂಚದಲಿ ಪವಡಿಸಿದ (ಕುಮಾರ.ಉ. ೯-೫೫). [ಸಂ.]

ವಿರಿಂಚಿಪ್ರಭವ (ನಾ). ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಪಡೆದವನು ; ವಿಷ್ಣು : ಸಭೆಯೊಲೋಲಗದೊಳು ವಿರಿಂಚಿಪ್ರಭವನನುಮತದಿಂದ ಧರಣೀವಿಭು ಮಹಾಕ್ರತುರಾಜಸೂಯವನೊಲಿದು ಕೈಕೊಂಡ (ಕುಮಾರ.ಸ. ೧ ಸೂಚನೆ). [ಸಂ.]

ವಿರಿಂಚಿಸಭೆ (ನಾ). ಬ್ರಹ್ಮನ ಸಭೆ : ನಿರ್ವಿಣ್ಣೆಯಾಗಿ ಭೂವಧು ಗೀರ್ವಾಣಾವೃತ ವಿರಿಂಚಿಸಭೆಯಂ ಪೊಕ್ಕಳ್ (ಜಗವಿ. ೧-೨೭). [ಸಂ. ವಿರಿಂಚಿಸಭಾ]

ವಿರಿವಿರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಪುಣ್ಣ ಬಾಯಿಂ ಪುಟು ವಿರಿವಿರಿಯೆಂದುರ್ಕೆ (ಶೃಂಗಾರ. ೧-೮೮). 'ವಿಲಿವಿಲಿ' ಪರಾ.

ವಿರುತ (ನಾ). (ಪಕ್ಷಿಗಳ)ಕೂಗು ; ಕುಕಿಲು ; ಚಿಲಿಪಿಲಿ ಶಬ್ದ : "ಉಡ್ಡೀನಂ ಪ್ರಡೀನಂ ಪಕ್ಷಿಗಳ ಗತಿಯಕ್ಕುಂ ವಿರುತಮೆನೆ ನುಡಿಯಕ್ಕು"(ಮಂಗರಾ. ೫೦-೨). [ಸಂ.]

ವಿರುತಿ (ನಾ). ೧. ಶಬ್ದ ; ಧ್ವನಿ : ನೆರೆದ ಸಮಸ್ತದೇವನಿಕುರುಂಬದ ಯಾನವಿಮಾನಕಿಂಕಿಣೀವಿರುತಿಯ ದುಂದುಭಿಧ್ವನಿಯ ಮಂಗಳಗೇಯದ ನಾದಮಂ ತರಂತರದೊಳೆ ಪೊತ್ತು (ಆದಿಪು. ೩-೨೨); ಕಳಕಾಂಚಿಕಾವಿರುತಿ ಕರ್ಣದೊಳಂಚೆಯ ತುಪ್ಪಟಂಚೆಯಂ ಪೊಸಯ ನಿರೀಕ್ಷಣವ್ಯಸನದಿಂ ನಡೆತಂದುದು ಸೌಂದರೀಜನಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೬-೯೫). ೨. = ವಿರುತ : ಸುರಭಿಸಮಯದೊಳೆ ಕೋಕಿಳವಿರುತಿನಿಬಂಧನಮನಬ್ಬ ಕಾಲದೊಳೆ ಮದೋದ್ಧುರಕೇಕಿ ಮಧುರಕೇಕಾವಿರುತಿಯನಭಿಯುಕ್ತರಜಿದು ಪೇಳ್ವುದು ಕೃತಿಯೊಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೯೧೧). [ಸಂ.]

ವಿರುದ್ಧ (ಗು). ೧. ತಡೆಗಟ್ಟಿದ ; ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸಿದ. ೨. ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ ; ಪ್ರತಿಕೂಲವಾದ. ೩.ಒಪ್ಪಿಗೆಯಾಗದ ; ಅಪ್ರಿಯವಾದ. ೪. ನಿಷಿದ್ಧವಾದ ; ನಿಷೇಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೫. ವ್ಯತಿರಿಕ್ತ ; ಪ್ರತಿಕೂಲ : ಕೃಷ್ಣನ ಸ್ವಭಾವವು ಇದಕ್ಕೆ ತೀರ ವಿರುದ್ಧವಾದುದು (ವಾರಾಕ್ಯ. ೫೮). ೬. ಅಡ್ಡಿ ; ವಿರೋಧ : ಸಿಂಗಿತಲೆ ವಣ್ಣಾರನ್ನ ಕಾಸಂಪಳ್ಳಿಯಾ ಸಮಭಾಗಮಾನ್ ಚನ್ದ್ರಸೂರ್ಯ್ಯರುಳ್ಳಪ್ಪಿನಂ ಸರ್ವ್ವವಿರುದ್ಧ ರಹಿತಂ ಗೋಪಾಲದೇವ[ರ್] ಕೊಟ್ಟರ್ (ಎಇ. XXI. ೧೭೮-೯; ೫ನೆಯ ಶತ). ೭. ಹಗೆತನ ; ವೈರ : ತಾವು . . . ನಮಗೂ ಟೀಪುಸುಲ್ತಾನರಿಗೂ ಇರುವಂಥಾ ವಿರುದ್ಧವನ್ನು ಬೆಳಸಿ ತಮ್ಮ ವಿಲಾಯಿತಿಗಳಿಗೆ ಹೋಗುತ್ತೀರಿ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೮೩). ೮. [ಕಾವ್ಯಮೀ]ವಿರೋಧಕರವಾದ ಶಬ್ದಾರ್ಥಗಳು ಸೇರಿ ಆಗುವ ಒಂದು ಅಲಂಕಾರ : ಧರೆಗೆ ವಿರೋಧಮನಪ್ಪುರ ವಿರುದ್ಧ ಶಬ್ದಾರ್ಥಘಟನೆಯಾಗೆ ವಿರುದ್ಧಂ (ಉದಯಾ. ೫೭). ೯. [ನ್ಯಾಯ] ಅಸಿದ್ಧ, ವಿರುದ್ಧ, ಅನೈಕಾಂತಿಕ ಮತ್ತು ಅಕಿಂಚಿತ್ಕರ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಹೇತ್ವಾಭಾಸದೋಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ನಿಗಮನಾದ್ಯಂಗಳುಂ ಸವ್ಯಭಿಚಾರ ವಿರುದ್ಧ ಸತ್ ಪ್ರತಿಪಕ್ಷ ಅಸಿದ್ಧಿ ಬಾಧೆಗಳೆಂಬ ಹೇತ್ವಾಭಾಸದೋಷಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೧೮); ಹೇತುವು ಸಾಧ್ಯದ ಅಭಾವವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವುದಾದರೆ ಅದು ವಿರುದ್ಧವೆನಿಸುವುದು (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೨೯೦). [ಸಂ.]

ವಿರುದ್ಧಮತಿಕೃತ್ತು (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಪದದೋಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಹೇಳಲೇಬೇಕಾದ ಅರ್ಥವು ತಪ್ಪಿ ವಿರುದ್ಧಾರ್ಥವಾಗುವಂಥದು : ವಿರುದ್ಧಮತಿಕೃತ್- ಹೇಳಬೇಕೆಂದಿದ್ದ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಕೇವಲ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಅರ್ಥವೂ ಆಗುವಂತಿರುವುದು (ಕೃಪಿಡಿ. ೨೨೬). [ಸಂ. ವಿರುದ್ಧಮತಿಕೃತ್]

ವಿರುದ್ಧರೂಪಕ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ರೂಪಕಾಲಂಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಒಂದು ವಸ್ತುವು ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಹಾಗೆ ಇದ್ದೂ ಅದರ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡದಿರುವುದು ; ☞ ಉದಾಹರಣೆಗೆ : ಮುಖವು ಚಂದ್ರಬಿಂಬದ ಹಾಗಿದ್ದರೂ ಚಂದ್ರನ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡದಿರುವುದು : ಕಮಲಾಕರದೊಳ್ ಸಂಕೋಚಮನಟಲಂ ಚಕ್ರವಾಕದೊಳ್ ಮಾಡದು ನಿನ್ನ ಮುಖೇಂದುಬಿಂಬಮಿಂದುಗೆ ಸಮನೆಂಬುದು ಮಿಗೆ ವಿರುದ್ಧರೂಪಕಮಕ್ಕುಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೯). [ಸಂ.]

ವಿರುದ್ಧವೃತ್ತ (ನಾ). ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ ನಡವಳಿಕೆಯುಳ್ಳವನು, -ಚರ್ಯೆಯುಳ್ಳವನು : ಬಗೆ ತತ್ತ್ವಾರ್ಥವಿನಿಶ್ಚಯಂಬಡೆಯೆ ನೈರ್ಗ್ರಂಥ್ಯಂ ಪೊದಟ್ಟತ್ತು . . . ಅಪ್ರಮತ್ತತೆಯೊಳನೃಪ್ರೀತಿಶೀಲಕ್ಕೆ ಕೇಡೊಗದತ್ತೆಂಬ ವಿರುದ್ಧವೃತ್ತರೆಮಗೊಳ್ಪಂ ಮಾಳ್ಕೆ ಸಾಧೂತ್ತಮರ್ (ಪುಷ್ಪದ. ೧-೫). [ಸಂ.]

ವಿರುದ್ಧಸಮಾಸ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಕನ್ನಡ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಪದಗಳು ಸೇರಿ ಆಗುವ ಸಮಾಸ ; ಅರಿಸಮಾಸ : ಪದವಿಧಿ ಕನ್ನಡಕಂ ಸಕ್ಕದಕಮಿಲ್ಲಾದ್ದರಿಂದೆ ಸಂದುವವನಜದಿರ್ಪುದು ಬಿರುದಾವಳಿಯೊಳ್ ಪೇಳ್ವುದು ಪೆಱವಱೊಳಾಗದಿದು ವಿರುದ್ಧಸಮಾಸಂ (ಶಮದ. ೧೭೪). [ಸಂ.]

ವಿರುದ್ಧಾತ್ಮಕ (ಗು).೧. ವಿರೋಧದಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಪ್ರತಿಕೂಲವಾದ. (ನಾ). ೨. ಅರ್ಥಾಂತರನ್ಯಾಸದ ಎಂಟುಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಸಕಲವ್ಯಾಪಿವಿಶೇಷ ಪ್ರಕಾಶಕಂ ಯುಕ್ತಕಾರಿ ಯುಕ್ತಾಯುಕ್ತಂ ಪ್ರಕಟಶ್ಲೇಷವಿರುದ್ಧಾತ್ಮಕಂ ವಿರುದ್ಧಂ ವಿಪರ್ಯಯಂ ಯುಕ್ತಾರ್ಥಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೨೯). [ಸಂ.]

ವಿರುದ್ಧಾಭಾಸ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಶ್ಲೇಷಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಪ್ರಭೇದ; ವಿರೋಧವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಅಥವಾ ವಿರುದ್ಧಾರ್ಥಗಳಂತೆ ಕಂಡುಬರುವ ಪದಗಳ ಸಮೂಹ : ಅವಯವಮುಖದಿಂ ಸಮುದಾಯವಿಶೇಷಣಮನ್ಯವಸ್ತುಗಮಕಮದಾ

ದಂದವಯವಮವಿರುದ್ಧಂ ನೋಡೆ ವಿರುದ್ಧಸ್ಥಿತಿಯೊಳಿರೆ ವಿರುದ್ಧಾಭಾಸಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೫೯). 'ವಿರೋಧಾಭಾಸ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ವಿರುದ್ಧಾರ್ಥ (ನಾ). ೧. ವಿರೋಧವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಅರ್ಥ ; ವಿಪರೀತಾರ್ಥ. ೨. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಕಾವ್ಯದ ದೋಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಒಂದು ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಪೂರ್ವಾರ್ಧದ ಅರ್ಥಕ್ಕೂ ಉತ್ತರಾರ್ಧದ ಅರ್ಥಕ್ಕೂ ಕಂಡುಬರುವ ವಿರೋಧ : ಪರಿಗೀತಾರ್ಥಂ ಪೂರ್ವಾಪರದೊಳ್ ಬಗೆವಾಗಳೆಂದುಮೊಂದಜೊಳೊಂದುಂ ದೊರೆಕೊಂಡೊಂದದೊಡದು ದುಷ್ಕರಮ ವಿರುದ್ಧಾರ್ಥಮೆಂಬುದಾದಂ ದೋಷಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೮೧); ದುಸ್ಸಂಧಿಯನಿಬದ್ಧಂ ವಿರುದ್ಧಾರ್ಥ ನೀರಸಂ ಶೈಥಿಲ್ಯವರ್ಣಂ ಕಾರಕವಿರಹಿತಂ ಕ್ರಿಯಾಳಂಕಾರಹೀನವೆನಿಪ್ಪ ಪೊಳ್ಳಂ ತೂಜಿ ಕಳೆದು (ಬಸವ. ೧-೧೮). [ಸಂ.]

ವಿರುದ್ಧಾರ್ಥಕ (ನಾ). ಪ್ರತಿಕೂಲಕರವಾದ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡುವಂಥದು : ಕಳಶಜನುದಯದೊಳೊದವಿದ ಜಳಾಶಯಂ ತಿಳಿದುವೊಡನೆ ಕದಡಿದುವವನೀತಳಪತಿಯ ಪಡೆಯೊಳರಿನೃಪಜಳಾಶಯಂ ಶರದಮೇಂ ವಿರುದ್ಧಾರ್ಥಕಮೋ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೧೭೯). [ಸಂ.]

ವಿರುಪ (ನಾ). ಶಿವ ; ವಿರೂಪಾಕ್ಷ : ಹಂಪೆಯ ವಿರುಪಂ ತಾನೊಪ್ಪಿರ್ದಂ (ಶಿಯನಾ. ದೇ. ೨೩೧-೨). [☞ ಇದು 'ವಿರೂಪಾಕ್ಷ'ಎಂಬುದರ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತರೂಪ]

ವಿರುಪಲಸು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಲಸು : "ಝುಂಡಕಃ- ಹೆಮ್ಮರ, ವಿರುಪಲಸು" (ಒಷಧಿ. ೬೪). [? + ಪಲಸು]

ವಿರುಪಾಕ್ಷ (ನಾ). ಶಿವ ; ವಿರೂಪಾಕ್ಷ : ಶ್ರೀ ವಿರುಪಾಕ್ಷ (ಎಕ. III (R). ನಂಜನ. ೧೧೦-೪೪;1490). [< ಸಂ. ವಿರೂಪಾಕ್ಷ]

ವಿರುವತ್ತು (ಗು). ಶಬ್ದಮಾಡುವ ; ಕೂಗುವ : ವಿರುವದ್ಭೃಂಗಸಂಗೀತಿ ಚೆಲ್ವಂ ನೀಡಿತ್ತು (ಆದಿಪು. ೭-೨೫); ವಿರುವತ್ಸಾರಸರಾಜಹಂಸರವದಿಂದೇವಂದಿರೇ ಬಸ್ನಿಮಿಂತಿರಿಪೆಂದಾದರಿಪಂತುಟಾಯ್ತು ಪವನೋದ್ಧೂತೋತ್ತರಂಗಾಂಬುವಿಂ (ಗದಾಯು. ೭-೪೦). [ಸಂ. ವಿರುವತ್]

ವಿರೂಕ್ಷ (ಗು). ಅಸಹ್ಯಕರವಾದ ; ಇಷ್ಟವಾಗದ : ಮತ್ತಮಾ ನಾರಕರೆಲ್ಲಂ ಹುಂಡಮುಂಡಸಂಸ್ಥಾನರುಮತಿವಿರೂಕ್ಷಕೃಷ್ಣವರ್ಣರುಮತಿದುರ್ಗಂಧರುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೪೮ ವ). [ಸಂ.]

ವಿರೂಕ್ಷಣ (ಗು). ೧. ಉಗ್ರವಾದ ; ಭೀಷಣವಾದ : ವಿತತಸಮರಭುಜ ಪ್ರತಾಪೋನ್ನತ ಸದಾಗತಿಸಖನ ಝಳವಡಗಿತೆ ವಿರೂಕ್ಷಣತೀಕ್ಷ್ಣತೇಜಸ್ಸ್ಫೂರ್ತಿ ಮುದ್ರಿಸಿತೆ (ತೊರರಾ.೬-೫೧-೭೯). (ನಾ). ೨. ಕಠಿಣಗೊಳಿಸುವಿಕೆ; ಕರ್ಕಶವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವಿಕೆ. ೩. ದೂರು ; ನಿಂದೆ ; ಶಾಪ ; ಬಯ್ಗುಳು : "ಶಾಪಮಾಕ್ರೋಶಂ ವಿರೂಕ್ಷಣಂ ಕ್ಷಾರಣಾಕ್ಷೇಪಮೆನೆ ಬೈಗುಳೆನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೨೬-೫). [ಸಂ.]

ವಿರೂಕ್ಷಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಿರಸ್ಕಾರಭಾವವನ್ನು ತಾಳು ; ಹೇವರಿಸು : ಬಗೆ ಮೃಗರಾಜ ಶಬ್ದದನಿತರ್ಕೆ ವಿರೂಕ್ಷಿಸಿದಂದಮೋ . . . ಪೇಟಿಮೆಂಬ ಶಂಕೆಗೆ ನೆಲೆಯಾದುದಂಬರ ಚರೇಶ್ವರನಿರ್ದ ಮೃಗೇಂದ್ರವಿಷ್ಟರಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೪೧) : ಪುರಮಂ ಪುರಗೋಪುರಮಂ ಬಹಿಃಪುರೋದ್ಯಾನಮನೀಕ್ಷಿಸಲ್ ಬಗೆ ವಿರೂಕ್ಷಿಸೆ ಕನ್ನಡಿಸಲ್ಕೆ ಸಾಲ್ದುಳಬ್ಬಾನನೆ ದುಃಖಿತೇ ಮನಸಿ ಸರ್ವಮಸಹ್ಯಮೆನಿಪ್ಪ ವಾಕ್ಯಮಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೯-೧೯೪).

[ವಿರೂಕ್ಷಣ + – ಇಸು]

ವಿರೂಪ (ಗು). ೧. ಕೆಟ್ಟ ಆಕಾರವುಳ್ಳ ; ವಿಕಾರರೂಪವುಳ್ಳ. ೨. ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಲ್ಲದ ; ಅಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ; ಅಸಂಗತವಾದ : ಹಲವರಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ವಿರೂಪವರ್ತನೆಗೆ ಅವರನ್ನು ಅವಿಧೇಯರೆಂದು ಶಿಕ್ಷಿಸಲು ಯತ್ನಿಸುವುದು ವಿವೇಕವಲ್ಲ (ಶಿಕ್ಷದ. ೧೮೦). (ನಾ). ೩. ಕೆಟ್ಟಆಕಾರ ; ಕುರೂಪ ; ವಿಕಾರವಾದ ರೂಪ. ೪. ವಿವಿಧರೂಪಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಿಕೆ ; ಬಹುರೂಪತೆ. [ಸಂ.]

ವಿರೂಪತೆ (ನಾ). ಆಕಾರವಿಲ್ಲದಿರುವುದು ; ರೂಪರಾಹಿತ್ಯ : ಶ್ಯಾಮತೆಯಿಂ ವಿರೂಪತೆಯಿನಾರಯೆ ನಿನ್ನ ಸಖಂ ಮನೋಜನಂತಾ ಮದನಂಗಮಾದುದು ವಸಂತನ ಪೊರ್ದುಗೆಯಿಂದಮುತ್ಸವೋದ್ದಾಮತೆ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೭೮). [ಸಂ. ವಿರೂಪತಾ]

ವಿರೂಪಸಂಧಿ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಸಂಧಿದೋಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಅಶ್ಲೀಲತೆಗೆ ಎಡೆಮಾಡುವಂತೆ ಶಬ್ದಗಳು ಸಂಧಿಯಾಗುವಿಕೆ : ವಿರೂಪಸಂಧಿಗೆ : ಪಸುರಂ ಬಿಡದೆಸಪ ಮಳೀಮಸರ್ಗಂದುದಿತೋಡುರಾಜನಂ ನಯದಿಂ ಕಲ್ಪಿಸಿ ಜಲಧಿ ನುಡಿವ ಮಾಟ್ಕೆಯಿನಸೆದತ್ತುಲ್ಲೋಲಬಹುಲಕಲ್ಲೋಲರವಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೪೪೧). [ಸಂ.]

ವಿರೂಪಾಕ್ಷ (ನಾ). ವಿಷಮವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವನು ; ಮೂರುಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವನು ; ಶಿವ : ನಡೆತಂದೆನ್ನಯ ಕಣ್ಗಳಲ್ಲಿರು ವಿರೂಪಾಕ್ಷಾ ವಿರೂಪಾಕ್ಷ (ಪಂಪಾಶ. ೭) ; ಅಮಮ ಹಂಪೆಯ ವಿರೂಪಾಕ್ಷನಿಂತೊಪ್ಪಿದಂ (ಕನ್ನರ. ದೇ. ೧೫೧-೪). [ಸಂ.]

ವಿರೂಪೆ (ನಾ). ಕೆಟ್ಟರೂಪವುಳ್ಳವಳು ; ಕುರೂಪಿ : ಆತನ ದಾದಿ ವಿನಯಮತಿಯೆಂಬೊಳ್ ಗುಜ್ಜೆ ವಿರಳದಂತೆ ಆದಮಾನುಂ ವಿರೂಪೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೦೬-೨೨).

[ಸಂ. ವಿರೂಪಾ]

ವಿರೇಕ (ನಾ). ೧. ಭೇದಿ ; ವಿರೇಚನ : ತಿಗಡೆ ಶುಂಠಿ ಶಿವೆ ಬೆಲ್ಲಮೆಂಬ ಪರ್ದುಗಳನಕ್ಕೆ ಪುಂದಿರ್ದ ಕಟ್ಟವತ್ತಿಗೆಯ ಬಿತ್ತುಗಳನಕ್ಕೆ ತಿಂಗೆ ಮಾಡುಗುಮದಾರ್ಗಮಧಿಕಂ ವಿರೇಕಮಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೩೫) ; ಕಕ್ಕೆ : — ಈ ಕುಡಿಯಂ ನಿಂಬೇಹುಳಿಯಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಮೂರುಗುಳಿಗೆ ಗಜ್ಜುಗದ ಗಾತ್ರ ಮಾಡಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳೆ ವಿರೇಕಮಕ್ಕುಂ (ವಿಷ್ಣು. ೩). ೨. ಭೇದಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಔಷಧ ; ವಿರೇಚಕ. [ಸಂ.]

ವಿರೇಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ಭೇದಿಯಾಗು ; ವಿರೇಚನವಾಗು : ಬಿಸಿಸಾದ ಕೋಷ್ಠಕ್ಕೆರಡು ಗುಳಿಗೆಯ ತುಪ್ಪವೆರಸೀಯಲು . . . ವಿರೇಕಿಪುದು (ಸಾಳ್ವಸಾಂ. ೫).

[ವಿರೇಕ + – ಇಸು]

ವಿರೇಚಕ (ಗು). ೧. ಭೇದಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವ ; ಭೇದಿ ಮಾಡಿಸುವ : ಏರಂಡಕ್ಕೆ ವಿರೇಚಕಗುಣವಿದೆ (ಶಾಸಗಿ. ೨೧). (ನಾ). ೨. ವಿರೇಕ ; ಭೇದಿ : ಭಗವಂತನಿಗೆ ವಿರೇಚಕವಾಗುವಂಥ ಔಷಧವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಜೀವಕನು ಕಂಡನು (ಹತ್ತುಮ. ೧೧೮). ೩. ಭೇದಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಔಷಧ : ಚಿಗುರು ವಿರೇಚಕ. ತೊಗಟೆ ಬಾಯಿಹುಣ್ಣು, ಆಮಶಂಕೆ, ಮೇಹರೋಗಗಳಿಗೆ ಔಷಧ (ಕವಿಕೋ. I. ೪೬೬) ; ಜಾಪಾಳ . . . ಅತಿಶಕ್ತಿಯುತವಾದ ವಿರೇಚಕ (ಹಸುಹೂ. ೩೫). ೪. (ಆಲಂ) ಅಂತರಂಗದ ಕೊಳೆಯನ್ನು ಹೊರದೂಡುವ ಔಷಧ, — ಮದ್ದು : ಚಿಂತೆ ಸಂತಾಪಗಳು ಮನಸಿಗೆ ವಿರೇಚಕವೂ ಸಂತಸೋತ್ಸಾಹಗಳೆ ಪಥ್ಯದುಪಚಾರ ಇಂತುಮಂತುಂ ನಡೆಯುತಿರುವುದಾತ್ಮಚಿಕಿತ್ಸೆ (ಮಂಕುತಿ. ೭೪೫). [ಸಂ.]

ವಿರೇಚನ (ನಾ). ೧. ಭೇದಿ ; ವಿರೇಕ : ವಿರೇಚನಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯರು . . . ಇವಿಷ್ಟರಲ್ಲಿ ವಿರೇಚನ ಮಾಡಿಸಬಹುದು (ಸಕಪ್ಪ. ೨೫). ೨. ಭೇದಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಔಷಧ: ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಭಿಕ್ಷುವೊಬ್ಬನು ವಿರೇಚನ ಕುಡಿದಿದ್ದನು (ಬುದ್ಧಶ. ೧೪೩). [ಸಂ.]

ವಿರೇಚನೆ (ನಾ). ೧. = ವಿರೇಚನ ೧ : ಒಂದು ಗುಳಿಗೆಯ ಕೈವಿಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಮರ್ದಿಸಿ ಕೊಡಲು ವಿರೇಚನೆಯಾಗುವುದು (ವಿಷ್ಣು. ೩೪). ೨. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ನಾಟಕದರ್ಶನದಿಂದಾಗುವ ಭಾವೋದ್ರೇಕವನ್ನು ಹೊರಹಾಕುವುದು,-ಬಹಿರಂಗಪಡಿಸುವುದು : ಮೊದಲು ಭಯ ಕರುಣೆಗಳ ಪ್ರಚೋದನೆ, ಅನಂತರ ಅವುಗಳ ವಿರೇಚನೆ ಮತ್ತು ಪರಿಶುದ್ಧಿ ಮತ್ತು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ತತ್ಫಲವಾಗಿ ಜನಿಸುವ ಶಾಂತಿಯೇ ರುದ್ರನಾಟಕದ ಪ್ರಭಾವವೆಂಬುದು ಅರಿಸ್ಟಾಟಲನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೆಂದು ವಿದ್ವಾಂಸರು ತೀರ್ಮಾನಕ್ಕೆ ಬಂದಿದ್ದಾರೆ (ಅಂಕಾ. ೩೮). [ಸಂ. ವಿರೇಚನ]

ವಿರೋಕ (ನಾ). ೧. ಕಾಂತಿ ; ಹೊಳಪು . ೨. ಕಿರಣ ; ರಶ್ಮಿ : "ಉಸ್ರಃ . . . ವಿರೋಕಃ, ಗಾಃ — ಈ ೩೨ ರಶ್ಮಿಗಳ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೮-೩೯). [ಸಂ.]

ವಿರೋಚನ (ನಾ). ೧. ಹೊಳೆಯುವಿಕೆ ; ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಿಕೆ. ೨. ಬೆಳಕು ; ಕಾಂತಿ . ೩. ಸೂರ್ಯ ; ರವಿ : ಬಾಚರಸರಂ ಕರೆಸಿ ಬರೆದಿರ್ದ ಲೆಕ್ಕವ ವಿರೋಚನಂ ಪಶ್ಚಿಮಾಂಬುಧಿಯೊಳಿಳಿವನಿತಕ್ಕೆ ನೀಂ ಚಮತ್ಕಾರದಿಂ ಕೊಡಿಸುವುದೆನಲ್ಕೆ (ಪ್ರಾಭರಾ. ೧೬ -೬). ೪. ಇಂದು ; ಚಂದ್ರ. ೩, ೪ : ತನ್ನ ಕಂಡ ಶುಭಸ್ವಪ್ನಂಗಳನಜಿಪೆ ತನ್ನಹೀವಲ್ಲಭನಿಂತೆಂದಂ ಸಾಮಜದಿಂದಂ ದಾನಿಯನಾ . . . ಮಹಿತವಿರೋಚನರ್ಕಳಿಂ ನುತಸುತನಂ ಎನೆ (ನೇಮಿಪು. ೧-೧೩೪). ೫. ಬೆಂಕಿ ; ಅಗ್ನಿ : " ವಹ್ನಿ ಶಿಖಿ ವಿಭಾವಸು . . . ಅನಲಂ ಧೂಮಕೇತನಂ ಶುಚಿ ವಿರೋಚನನೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೪-೬).

೨. ಪ್ರಹ್ಲಾದನ ಮಗ ; ಬಲಿಯೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ತಂದೆ. ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : "ಕುಟನ್ನಟಂ — ವಿರೋಚನ, ಹೆಮ್ಮರ" (ಒಷಧಿ. ೩೭). [ಸಂ.]

ವಿರೋಚನಲೋಚನ (ನಾ). ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಕಣ್ಣಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು ; ಶಿವ : ರಜತಾದ್ರಿಮಂದಿರ ವಿರೋಚನಲೋಚನ . . . ಪಿನಾಕಸುಪಾಣಿ ಮಹೇಶ ಪಾಲಿಪಾ (ಹಮ್ಮೀರ. ೧-೨). [ಸಂ.]

ವಿರೋಚನಸುತ (ನಾ). ೧. ಸೂರ್ಯನ ಮಗ ; ಯಮ : ವಿರೋಚನಸುತಹರ . . . ವಿಷಧರ ಪಾಹಿಮಾಂ (ಪ್ರೌಢರಾ. ೨೧-೪೧). ೨. ವಿರೋಚನನೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನ ಮಗ ; ಬಲಿಚಕ್ರವರ್ತಿ. [ಸಂ.]

ವಿರೋಧ (ನಾ). ೧. ತಡೆ ; ಅಡ್ಡಿ ; ನಿರ್ಬಂಧ : ತಾನಸವ ವೈಕುಂಠಮಂ ಜಲಂಧರನಿಱಿವುತೀ ನಾಗಪಾಶದಿಂ ಬಿಗಿದೆನ್ನನಿಡಲಾಗಿ ನಾನಾವಿರೋಧದಿಂದಂಬರದೊಳಿರ್ದಿಗ ಬಿರ್ದನವಧರಿಸಂದನು (ವಿಶ್ವಪು. ೨-೧೬-೪). ೨. ಪ್ರತಿಯಾದುದು ; ವಿರುದ್ಧವಾದುದು. ೩. ಹಗೆತನ ; ವೈರ ; ವೈಮನಸ್ಯ : ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ವಿರೋಧ ಮಾಡಿಕೊಂಡರೆ ನಾವು ನಾಶವಾಗುತ್ತೇವೆ (ನೀತಿಚಿಂ. I. ೭). ೧, ೩. : ವಿರೋಧಂ ಪಂಜರದೊಳ್ ಗಳಿತದಾನತ ಕುಂಜರದೊಳ್ . . . ಅಲ್ಲಟಲ್ಲಮಲ್ಲಿಯುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೩-೯ ವ). ೪. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಅತಿಶಯಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಪ್ರಭೇದ ; ಒಂದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಹೊಂದದ ವಿರುದ್ಧ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಒಂದುಗೂಡಿಸುವ ಮೂಲಕ ಅವುಗಳ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಸುವ ಒಂದು ಅಲಂಕಾರ : ಒಂದೊಂದಱೊಳೊಂದದುವಂ ತಂದೊರ್ಬುಳಿಮಾಡಿ ತದ್ವಿಶೇಷಾಂತರಮಂ ಸಂದೇಹಮಿಲ್ಲದಱಿಪುವುದೊಂದೆ ವಿರೋಧಾಭಿಧಾನಮದುಮಿಂತಕ್ಕುಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೪೪) ; ಅನ್ಯೋನ್ಯ ವಿರುದ್ಧಪದಾರ್ಥನ್ಯಾಸಮ ತಾಂವಿರೋಧಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೨೭). [ಸಂ.]

ವಿರೋಧನ (ನಾ). ೧. ತಡೆಯನ್ನೊಡ್ಡುವಿಕೆ ; ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸುವಿಕೆ. ೨. ಅಡ್ಡಿ ; ಪ್ರತಿಭಟನೆ ; ತಡೆ. ೩. ವೈರ ; ಹಗೆತನ. [ಸಂ.]

ವಿರೋಧಪಕ್ಷ (ನಾ). ೧. ಶತ್ರುಪಕ್ಷ ; ವೈರಿವರ್ಗ. ೨. ವಿಧಾನಸಭೆ, ಚುನಾವಣೆ, ಚರ್ಚಾಕೂಟ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವ ಪ್ರತಿಪಕ್ಷ ; ಒಂದು ಪಕ್ಷದವರು ಹೇಳಿದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಖಂಡಿಸುವ ಮತ್ತೊಂದು ಪಕ್ಷ : ವಿರೋಧಪಕ್ಷದವರು ಬಹಳ ಬಿರುಸಾಗಿ ಚರ್ಚಿಸಿದರು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ವಿರೋಧಸ್ಖಲಿತ (ನಾ). ದ್ವೇಷದಲ್ಲಿ ಸಿಲುಕಿದವನು : ಎಲೆ ಸುನೀತ ವೃಥಾ ವಿರೋಧಸ್ಖಲಿತನಾದ ಮುರಾರಿ ಮಾನ್ಯರ ತಿಲಕನೀತನ ಪೂಜೆ ಯಾಗಕೆ ಕಳಸವಾಯ್ತೆಂದ (ಕುಮ್ಮಾಸ. ೮-೪೦). [ಸಂ.]

ವಿರೋಧಾಭಾಸ (ನಾ). = ವಿರುದ್ಧಾಭಾಸ : ವಿರೋಧಾಭಾಸ. ವಿರೋಧವು ವಸ್ತುತಃ ಇಲ್ಲದ, ಇರುವಂತೆ ಮಾತ್ರ ತೋರಿದರೆ, ವಿರೋಧಾಭಾಸಾಲಂಕಾರವಾಗುವುದು . . . ಲಕ್ಷ್ಯ : ಕನಕನಗೇಂದ್ರಧರ್ಮಕರನಾಗಿಯುಮುನ್ನತಧರ್ಮಹಂತ್ರಸಂಜನಿತಪರಾರ್ಥನಾಗಿಯುಮುದಗ್ರಪರಾರ್ಥಹರಂ ಪ್ರದತ್ತಕಾಮನುಮನಿಸಿರ್ದು ಕಾಮಮಥನಂ ಪರಮೋಕ್ಷದನಾಗಿಯುಂ ಸನಾತನಪರಮೋಕ್ಷಲುಬ್ಧನೆನಿಸಿರ್ದನಹೀಂದ್ರಭೂಷಣಂ (ಕೃಪಿಡ. ೨೮೧) ; ಅಲ್ಲಿ ತೋರುವ ವಿರೋಧಾಭಾಸವನ್ನು ಸಮನ್ವಯವಾಗುವಂತೆ ಬಿಡಿಸಿ ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ (ಕರ್ಣಾಅ. ೧೧೯). [ಸಂ.]

ವಿರೋಧಿ (ಗು). ೧. ಪ್ರತಿಭಟಿಸುವ : ವಿನುತವಿರೋಧಿಮಂಡಲಿಕಮೌಳಿವಿಘಟ್ಟಿತ ಪಾದಪೀಠಕಾಂಚನಕಮಳಾಯಮಾನಮಿವು ನಿಮ್ಮಯ ಮೆಲ್ಲಡಿ (ಗದಾಯು. ४-೧೮). (ನಾ). ೨. ಶತ್ರು ; ಹಗೆ ; ವೈರಿ : ತಾಱವಜೂಗೆ ಜಯಂ ಜೊಮ್ಮೇಱುವ ಟೆಂಟಣಿಸು ವರನರಸನೆ ವಿರಸಂಬೇಱ ನಯಮಿರೆ ವಿರೋಧಿಗೆ ಮಾಱಾಂಪೊಂ ತನ್ನ ಮೇಲೆ ತಾಂ ಮರಗಡಿವೊಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೨೪೧). ೩. ಅರುವತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತಮೂರನೆಯದು : ಮತ್ತಮಾ ವರ್ಷವೇ ಪ್ರಭವ ವಿಭವ . . . ವಿರೋಧಿ ವಿಕೃತಿ ಖರ ನಂದನ . . . ಕ್ರೋಧನ ಕ್ಷಯವೆಂದಱುವತ್ತು ತೆಱನಾಗಿಹುದು (ವಿವೇಕ. ೨೬೩). [ಸಂ. ವಿರೋಧಿನ್]

ವಿರೋಧಿಕೃತು (ನಾ). ಅರುವತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ನಲವತ್ತೈದನೆಯದು : ಮತ್ತಮಾ ವರ್ಷವೇ ಪ್ರಭವ ವಿಭವ . . . ಸಾಧಾರಣ ವಿರೋಧಿಕೃತು . . . ಕ್ರೋಧನ ಕ್ಷಯವೆಂದಱುವತ್ತು ತೆಱನಾಗಿಹುದು (ವಿವೇಕ. ೨೬೩). [ಸಂ. ವಿರೋಧಿಕೃತ್]

ವಿರೋಧಿಷಡ್ವರ್ಗ (ನಾ). ಕಾಮ, ಕ್ರೋಧ, ಲೋಭ, ಮೋಹ, ಮದ ಮತ್ತು ಮಾತ್ಸರ್ಯಗಳೆಂಬ ಅಂತರಂಗದ ಆರು ಶತ್ರುವರ್ಗ ; ಅರಿಷಡ್ವರ್ಗ : ವಿರೋಧಿಷಡ್ವರ್ಗದ ವಿಕಾರವ್ಯಾಧಿಯಲಿ ಬೆಂಡಾಗಿ ಭವಪಾಶದಲಿ ಬಿಗಿವಡೆದು ಪಾದರಚನೆಯ ಬಲೆಗೆ ಸಿಲುಕಿ ವಿರೋಧಗೊಂಬೀ ಮೋಹವಿದ್ಯಾಸಾಧಕರು ನೀವ್ ಪಶುಗಳು (ಕುಮ್ಮಾಕ. ೬-೨೯). [ಸಂ.]

ವಿರೋಧಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಡ್ಡಿಮಾಡು ; ಪ್ರತಿಭಟಿಸು ; ತಡೆಗಟ್ಟು : ಆಕೆಯ ಇಷ್ಟವನ್ನು ವಿರೋಧಿಸುವುದು ಶ್ರೀಧರನಿಗೆ ಆಗದ ಮಾತು (ವಾತ್ಸಲ್ಯ. ೩೦); ಅವರ ಈ ವರ್ತನೆಯನ್ನು ಅಪ್ಪಾಜಿಯವರು ವಿರೋಧಿಸಿದ್ದರು (ಚಂಗಾಳ್ಯ. ೨೮). ೨. ದ್ವೇಷಿಸು ; ವೈರಭಾವವನ್ನು ತಾಳು ; ಹಗೆತನವನ್ನು ಮಾಡು : ಆರಾಧನೆಯ ಮಾಡಿದಡೆ ಅಮೃತದ ಬೆಳಸು ವಿರೋಧಿಸಿದಡೆ ವಿಷದ ಬೆಳಸು (ಬಸವ. ४೨೧); ಕಾಲಗೆ ಕರುಣವಿಲ್ಲ ವೃಥಾ ವಿರೋಧಿಸಿ ಸಾಯಬೇಡೆಂದ (ತೊರರಾ. ೩-೬-೫೨) ; ನಿಮ್ಮೊವರೊಳ್ ತಾ ತಳ್ತಿರದೆ ವಿರೋಧಿಸಿದನೆಮ್ಮಯ್ಯನಂ ತಾತನಪರಾಧಮಂ ಪರಿಹರಿಸದಿರ್ದೊಡಾನಿರ್ದು ಫಲವೇನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨-೩೯). [ವಿರೋಧ + – ಇಸು]

ವಿರೋಧೋಪಮಿತ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಉಪಮಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಪ್ರಭೇದ ; ಪರಸ್ಪರವಿರೋಧಗುಣಗಳನ್ನುಳ್ಳವನ್ನು ಹೋಲಿಸುವುದು ; ವಿರುದ್ಧಕರವಾದ ಹೋಲಿಕೆ : ಶರದುದಿತ ಶಿಶಿರಕರನುಂ ಸರಸಿರುಹಮುಮೀತ್ವದೀಯವದನಮುಮಿನಿತುಂ ದೊರೆಕೊಳಿಸುವೊಡೆ ಪರಸ್ಪರವಿರೋಧಿಗಳ್ ನಿರುತಮನೆ ವಿರೋಧೋಪಮಿತಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೭೫). [ಸಂ.]

ವಿರ್ತಿ 'ವ್ರಿತ್ತಿ' ನೋ.

ವಿಲ್ 'ಬಿಲ್$_2$' ನೋ.

ವಿಲಂಘನ (ನಾ). ಹಾರುವಿಕೆ ; ನೆಗೆತ ; ಜಿಗಿತ : ಬವರಿ ಮತ್ತೊಂದ್ಧತಿವಿಲಂಘನ ವಿವಳಿತಾಂಗವರಾಹಮತಸಂಪ್ಲವನಪಾರಿಷ್ಕವಗದಾಪರಿರಂಭವಿಕ್ಷೇಪ . . . ಎಂಬೀ ವಿವರದಲಿ ಕಾದಿದರು ಕೌತುಕವೆನಲು ಸುರನಿಕರ (ಕುಮ್ಮಾಗ. ೬-೨೫). [ಸಂ.]

ವಿಲಂಘಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹಾರು ; ನೆಗೆ ; ಜಿಗಿ : ಪಡಿನೆಳಲಂ ಮೃಗೇಂದ್ರನುಱ ಚಂದ್ರಶಿಲಾತಳದಲ್ಲಿ ಕಂಡು . . . ವಿಲಂಘಿಸಿ ಪಾಯ್ದು ಪೊಯ್ದು ತಾಂ ಮಡಿದುದು (ರಾಜಶೇ. ೫-೭೭). ೨. ಮೀರು ; ಉಲ್ಲಂಘಿಸು ; ಅತಿಕ್ರಮಿಸು : ಜಿನಾಧಿಪನಾಜ್ಞೆಯಂ ವಿಲಂಘಿಸಿ[ಪಾಠಾಂ. ಜಿನೇಶ್ವರನಾಜ್ಞೆ ಮೀಱ ಲಂಘಿಸಿ]ದೊಡಮೀಗಳುಂ ಜಗಮೆ ದಂಡಿಸುತಿರ್ದಪುದೆಂದೊಡೆ (ಸಮಪ. ೧-೮೩); ಎನ್ನಾಜ್ಞೆಯಂ ವಿಲಂಘಿಸಿ ನಡೆದು ತಿರುವತ್ತಿಯೂರಿನೊಳು ತಲೆವಾಗಿ ಬಂದನು (ಸೌಂದಪು. ೧೫-೧೭). [ವಿಲಂಘನ + – ಇಸು]

ವಿಲಂಬ, ವಿಳಂಬ (ನಾ). ೧. ಜೋಲುವುದು ; ನೇತಾಡುವುದು . ೨. ತಡ ; ಸಾವಕಾಶ ; ನಿಧಾನ : 'ವಿಲಂಬಿಸು' ಪರಾ. ೩. [ಸಂಗೀತ] ದ್ರುತ, ಮಧ್ಯ ಮತ್ತು ವಿಲಂಬ ಎಂಬ ಮೂರುವಿಧವಾದ ಲಯಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಸಾವಕಾಶಗತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಲಯ : ಬುದ್ಧಿವಂತರಾದ ಕೆಲವರು ಗೀತವನ್ನು ವಿಲಂಬವೂ ದ್ರುತವೂ ಅಲ್ಲದ ಮಧ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಡೆಯಿಸಬೇಕೆನ್ನುವರು (ಗಾನಶ. ೭೭). ವಿಳಂಬ : ೨. ಪತಿಸೇವೆಯೊಳಂತು ಪಸಿದ ಪಾರ್ವನ ಮಱದೆತಿವಿಳಂಬವನಾಚರಿಸೆ . . . ಖತಿಗೊಂಡು ಮುನಿ ಗಳಪಿದನು (ಹರಿಬ. ೨-೩೯). ೩. ಲಯದಲ್ಲಿ ದ್ರುತ (ಹೆಚ್ಚಿನ ವೇಗ) ಮಧ್ಯ (ಹೆಚ್ಚೂ ಅಲ್ಲದ, ನಿಧಾನವೂ ಅಲ್ಲದ) ಮತ್ತು ವಿಳಂಬ (ನಿಧಾನ) ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ (ಸಂಗೀಚಂ. ೫೭). ४. ಆಶ್ರಯ ; ಅವಲಂಬನ : ಧವಳಛತ್ರದ ತಣ್ಪು ಭೂಮಿಗಮರ್ದಿರ್ಪನ್ನಿರ್ಪಿನಂ ಕ್ಷತ್ರಧರ್ಮಾವಿಳಂಬಂ ಪೊಗಳ್ವಂಗಳುಂಬ ಮನಿಸಿತ್ತಾ ವಿಷ್ಣುಭೂಪಾಳನೊಳ್ (ಎಕ. VI (R). ಹಾಸನ. ೧೭೭-೧೮ ; 1122). [ಸಂ.]

ವಿಲಂಬನ (ನಾ). ಹೊಯ್ದಾಟ : ಈ ಕುಲವೃದ್ಧಮಂತ್ರಿಯ ಮತಂ ನೃಪನೀತಿಯೊಳೊಂದಿನಿಂದುದವ್ಯಾಕುಲಮೀ ಕುಮಾರನ ಮತಂ ಚಲಮಂ ಪುದಿದಿರ್ದುದಿಂತಿವೇಕ್ಕವಿರುದ್ಧಮೆಂದುಭಯಪಕ್ಷವಿಲಂಬನದಿಂ ವಿಲೋಲಡೋಲಾಕುಲವೃತ್ತಿಯಾದುದಪರಾಜಿತರಾಜವಿರಾಜಮಾನಸಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೬೩). [ಸಂ.]

ವಿಲಂಬಿ, ವಿಳಂಬಿ (ಗು). ೧. ನೇತಾಡುವ ; ಜೋತುಬಿದ್ದಿರುವ. (ನಾ). ೨. ಅರುವತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತೆರಡನೆಯದು. ವಿಳಂಬಿ :

೨. ಮತ್ತಮಾ ವರ್ಷವೇ ಪ್ರಭವ ವಿಭವ . . . ಹೇವಿಳಂಬಿ ವಿಳಂಬಿ ವಿಕಾರಿ . . . ಕ್ರೋಧನ ಕ್ಷಯವೆಂದಱುವತ್ತು ತೆಱನಾಗಿಹುದು (ಎವೆಸ. ೨೬೩). [ಸಂ. ವಿಲಂಬಿನ್]

ವಿಲಂಬಿತ, ವಿಳಂಬಿತ (ಗು). ೧. ನೇತುಬಿದ್ದ ; ಜೋಲಾಡುವ. ೨. ಮಂದವಾದ ; ನಿಧಾನಗತಿಯ ; ಸಾವಕಾಶವಾದ : 'ದ್ರುತವಿಲಂಬಿತ' ಪರಾ. ೩. ಅವಲಂಬಿತವಾದ ; ಆಶ್ರಿತವಾದ. (ನಾ). ೪. ಸಾವಕಾಶ ; ತಡ ; ನಿಧಾನ : ವರ್ಣಗಳ ಉಚ್ಚಾರಣೆಯಲ್ಲಿ ಬರಬಹುದಾದ ದ್ರುತ, ವಿಲಂಬಿತ ಮುಂತಾದ ವಕ್ತ್ರವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು "ಧ್ವನಿ"ಯೆನ್ನಲಾಗಿದೆ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೬೯ ಅಡಿ). ೫. ಸಾವಕಾಶ ಗತಿ ; ಮಂದಗಮನ : ರಾಜಮಾರ್ಗದೊಳ್ ನಡೆಯ ಹಯಂ ವಿಲಂ[ಪಾಠಾಂ. ಳಂ]ಬಿತದ (ಪಂಪಾಮಾ. ೪-೯). **ವಿಳಂಬಿತ** : ೪. ಸಮನಿಸ ವಿಳಂಬಿತಂ ಮಾರ್ಗಮನುಪಜವದಿಂ ಮಹೀಭುಜಂ ತೋಱೆ ತುರಂಗಮತಿಳಕಂ ನೋೞ್ಪರ ಹೃದಯಮನೊಳಪೊಕ್ಕತ್ತು ನಯನಮಾರ್ಗದಿನಾಗಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೯-೨೭). ೬. ಗದಾಯುದ್ಧದ ಒಂದು ಪಟ್ಟು,-ವರಸೆ: ವಿಳಂಬಿತವಮಾಕುಂಚಿತವಮಾಸ್ಫೋಟಿತವಮಾಕ್ಷಿಪ್ತಮುದ್ಭ್ರಾಮಿತಂ ದಿಗ್ಭ್ರಾಮಿತಮುಚಿತವಿರುದ್ಧಮಚಿಂತ್ಯಮುಮೆಂಬೆಂಟುಂ ತೆಱದ ಪ್ರಹರಣಂಗಳೊಳಂ (ಗದಾಯು. ೮-೧ ವ). [ಸಂ.]

ವಿಲಂಬಿತಕಾಲ (ನಾ). = ವಿಲಂಬ ೩ : ಕೃಷ್ಣಯ್ಯರ್ ಅವರು . . . ಸ್ವರಾಭ್ಯಾಸವನ್ನು ನಾಲ್ಕು ಸ್ಥಾಯಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ದ್ರುತಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ವಿಲಂಬಿತಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ (ಮಂದ ಮತ್ತು ತೀವ್ರಗತಿಗಳಲ್ಲಿ) ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಸಂಗೀತ. ೯೭). [ಸಂ.]

ವಿಲಂಬಿಸು, ವಿಳಂಬಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಡಮಾಡು ; ಸಾವಕಾಶ ಮಾಡು : ಪಲುಂಬಮೞೆವೊಕ್ಕೆನಾಂ ನಿನಗಧೀನಮಿಮಾ ಜೀವಿತಂ ವಿಲಂಬಿಸದೆ ರಕ್ಷಿಸನ್ನಂ (ಕಾದಂಬ. ೫೭೮). ೨. ಇಳಿ ; ಜಾರು ; ಸರಿ : ಅನಂತರಂ ರವಿಬಿಂಬಮಪರಾಂಭೋಧಿಗೆ ವಿಲಂಬಿಸುವುದುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೭೭). **ವಿಳಂಬಿಸು** : ೧. ಎನ್ನ ತೋಳ ತೀನಂ ಕಳೆವಂ ವಿಳಂಬಿಸಿದೊಡನ್ನ ನೆಟ್ಟನೆಗೆ ಬನ್ನಮಾಗದೇ (ಪಂಪಾಮಾ. ೧೦-೬೩). ೩. ತಡವಾಗು ; ಸಾವಕಾಶವಾಗು : ಎನ್ನಯ ಸಮಾಹಿತಮಿಂತು ವಿಳಂಬಿಸಿರ್ಕುಮೆ (ಕಾದಂಬ. ೫೭೩). ೪. ವಿಸ್ತಾರಗೊಳಿಸು ; ಅಗಲಗೊಳಿಸು; ವಿಸ್ತರಿಸು: ಅವುಗಳನ್ನು ಜ್ಯೋತಿಷವಿಧಾನಸಂಗ್ರಹವಾದೀ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ವಿಳಂಬಿಸಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿ. ೨೭೦).

[ವಿಲಂಬ + – ಇಸು]

ವಿಲಂಭ (ನಾ). ೧. ಕೊಡುವಿಕೆ ; ದಾನಮಾಡುವುದು. ೨. ಉದಾರತೆ ; ಔದಾರ್ಯ. [ಸಂ.]

ವಿಲಕ್ಷ (ಗು). ೧. ನಿಶ್ಚಿತವಾದ ಗುರಿ ಅಥವಾ ಉದ್ದೇಶವಿಲ್ಲದಿರುವ. ೨. ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ; ವಿಶೇಷವಾದ. ೩. ಆಶ್ಚರ್ಯಗೊಂಡ ; ಅಚ್ಚರಿಗೊಂಡ. ೪. ಲಜ್ಜೆಗೊಂಡ ; ನಾಚಿಕೊಂಡ. (ನಾ). ೫. ಗುರಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ಅನಿಶ್ಚಿತತೆ : ಲಕ್ಷ್ಯಭೇದವನಱಿದು ನಡೆದು ವಿಲಕ್ಷವನು ಮುರಿದಾತ್ಮರಕ್ಷೆಯನೀಕ್ಷಿಸುವುದನುನಯವಲ್ಲ (ಕುಮಾಳ. ೩-೩೦). ೬. ಅಸಾಧಾರಣವಾದುದು ; ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯಪೂರ್ಣವಾದುದು : ಲಕ್ಷ್ಯವ ಬಿಟ್ಟು ನಿರ್ಲಕ್ಷ್ಯವ ಕಂಡು ನಿಶ್ಚಯವಾಯಿತ್ತೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಸೂಚನೆ ನಿಃಕಳಂಕ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನಲಿಂಗವು ನಿರ್ಲಕ್ಷಿತವಾದ ವಿಲಕ್ಷ (ಮೋಅಮಾ. ೧೯೯-೭೦೦). [ಸಂ.]

ವಿಲಕ್ಷಣ (ಗು). ೧. ನಿಶ್ಚಿತವಾದ ಗುರುತು ಅಥವಾ ಲಕ್ಷಣವಿಲ್ಲದ. ೨. ಬೇರೆಯ ; ಅನ್ಯ. ೩. ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ; ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ; ಅಸಾಮಾನ್ಯವಾದ : ಚೇತನಾಚೇತನವಿಲಕ್ಷಣನೂತನಪದಾರ್ಥಗಳೊಳಗೆ ಬಲುನೂತನನತಿಸುಂದರಕೆ ಸುಂದರ ರಸಕೆ ರಸರೂಪ (ಹಪಾರ. ೨-೨೩) ; ಅವರಲ್ಲಿ ವಿಲಕ್ಷಣ ಪ್ರಗತಿಯಾಗಿತ್ತು (ಸಮಜೀ. ೯೭). (ನಾ). ೪. ಕಾರಣವನ್ನು ಹೊಂದಿರದ ಸ್ಥಿತಿ. ೫. ವಿಭಿನ್ನವಾದುದು ; ಬೇರೆಯ ತೆರನಾದುದು : ಅವಳ ನೋಟವೂ ಸ್ವಲ್ಪ ವಿಲಕ್ಷಣವಾಗಿಯೇ ಕಂಡಿತು (ಹೇಮಂತ. ೬೫೩). ೬. ಅಸಾಧಾರಣವಾದುದು ; ವಿಶಿಷ್ಟವಾದುದು : ಪರಮಾತ್ಮನ ಸಂಕಲ್ಪ ಅತ್ಯದ್ಭುತವೂ ವಿಲಕ್ಷಣವೂ ಹಾಗೆಯೇ ಅನಂತವೂ ಅಪಾರವೂ ಆದುದು (ಶಕ್ತಿವಿ. ೫೨); ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆಂದೂ ತಲೆದೋರದ ವಿಲಕ್ಷಣವಾದ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯಪ್ರಜ್ಞೆಯು ಒಮ್ಮೆಲೆ ಪ್ರಕಟವಾಯಿತು (ಪ್ರಬಂಧ. ೫೭). [ಸಂ.]

ವಿಲಕ್ಷಿತ (ಗು). ಜ್ಞಾತವಾದ ; ತಿಳಿದ : ಸಮಾಧಿಗುಪ್ತಮುನೀಂದ್ರಪಾದಪದ್ಮೋಪಕಂಠದೊಳ್ ಪರಮದೀಕ್ಷಾವಿಲಕ್ಷಿತಾಕ್ಷೂಣಪ್ರಮೋದನಾಗಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೮೩ ವ). [ಸಂ.]

ವಿಲಕ್ಷ್ಯ (ಗು). ೧. ಅರಿತ ; ಗ್ರಹಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಅಚ್ಚರಿ ; ಸೋಜಿಗ : ಬಳ್ಳಿಮಿಂಚಿನಿಸಂ ನಿಶ್ಚಲಮಾಗಿ ನಿಲ್ಕುಮೆ ವಿಲಕ್ಷ್ಯಂ ತಾನಿದೆಂಬನ್ನ ಮೋಹನಮಂ ಪುಟ್ಟಿಸಿ ತನ್ನ ದಿಟ್ಟಿವಳಗಿಂ ನುಣ್ಪಿಟ್ಟು ಕೊಟ್ಟಳ್ . . . ಹಾರಮಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೮-೧೧೮). ೩. ಅಚ್ಚರಿಗೊಂಡವನು : ಶಿಕ್ಷೆ ರಕ್ಷೆಗೆ ಬಾಣವೊಂದೇ ಲಕ್ಷ್ಯವಿದು ನೀನಱಿಯದುದಕೆ ವಿಲಕ್ಷ್ಯನಾದನು ನಾನೆನುತ ಮುನಿ ನುಡಿದನರ್ಜುನಗೆ (ಕುಮಾಳ. ೧೩-೧೦). [ಸಂ.]

ವಿಲಗ (ನಾ). ೧. ತಾಪತ್ರಯ ; ಜಂಜಾಟ ; ಕೋಟಲೆ : ಹುಟ್ಟುಸಾವಿನ ವಿಲಗದಲಿ ಕಂಗಟ್ಟು ನಾನಾಯೋನಿಯಲಿ ತಟಗುಟ್ಟಿ ಬಳಲುವುದುಚಿತವೇ (ಕುಮಾಳ. ೪-೧೨); ಗೆಲಿದನೆಂದನಲಱದು ಮಾಯೆಯ ವಿಲಗವನು (ನಿಧಾಗ. ೧೦-೫೨-೬೭). ೨. ವಿರೋಧ ; ವೈರ ; ದ್ವೇಷ : ಹರಶರಣರೊಳಗೆ ವಿಲಗಂ ಸಲ್ಲದು (ಸೌಂದಪು. ೪-೭೮). ೩. ಪ್ರತಿರೋಧ ; ತಡೆ : ಎಲ ಮರುಳೆ ಮುಂದಿದ್ದ ನಮ್ಮಯ ವಿಲಗವನು ಪರಿಹರಿಸಿ ಸ್ಕಂಧವನಳಿವುಪಾಯವ ಮಾಡು (ಕುಮಾದ್ರೋ. ೯-೪೩). ೪. ಆಟೋಪ : ಮುನ್ನ ಹೀನತಾರಕನನುಗರುಂ ತ್ರಿಪುರನಾಯಕರು ವಿಲಗದೊಳು ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಮಂ ದಾಳಿಯಾಡಲು (ಪ್ರಭುಪು. ೭-೩೮). ೫. ಅಪವಾದ ; ದೂರು ; ನಿಂದೆ : ನಿಂದೆಗೊಳಗಾಗಿ ಬದುಕುವನಲ್ಲ ತಿದ್ದಿ ತೀರದ ವಿಲಗಕಂಜುವೆಂ ಸೀತೆಯಂ ಬಿಟ್ಟಲ್ಲದಿರೆನೆಂದನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೮-೪೯) ; ಪಾವನೆಯೆಂದೇ ಒಪ್ಪುಗೊಂಡನಡಚೀ ವಿಲಗವೊಂದಕ್ಕೆ ತಲೆಮಟ್ಟಿಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೨೪-೨೮). ೬. ಸಂರಕ್ಷಣೆ ; ಆಶ್ರಯ : 'ವಿಲಗಿಗ' ಪರಾ. ೭. ಹೊಂದಿಕೆಯಾಗದಿರುವಿಕೆ ; ವೈಪರೀತ್ಯ ; ವಿಸಂಗತಿ : (ಕಿ).

[<— ಮರಾ. ವಿಲಗ]

ವಿಲಗಂಡಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಮರಂಗಳ್ ಒಡೆಯ ಕಣ್ಣಮ್ಮಯ್ಯನಾ ಮಗನ್ ವಿಲಗಣ್ಣಯ್ಯ (ಎಕ. X. ಬೌಂಗ್. ೬೪-೭; ಸು. ೯೦೦). [? + ಅಯ್ಯ]

ವಿಲಗಿಗ (ನಾ). ಆಶ್ರಯದಾತ ; ಸಂರಕ್ಷಕ : ಬಗೆಯಲ್ಕವರ ಜೀವನದ ವಿಲಗಿಗನು ನೀನೆಂದರಸ ಕರುಣಾಳುಗಳ ದೇವನ ಬೇಡಿಕೊಂಡನು (ಕುಮಾದ್ರೋ. ೯-೩೨).

[ವಿಲಗ + – ಇಗ]

ವಿಲಗ್ನ (ಗು). ೧. ಕಟ್ಟಿದ ; ಬಿಗಿದ. ೨. ಸೇರಿಕೊಂಡ ; ಕೂಡಿದ ; ಅಳವಟ್ಟ : ಅಗ್ನಿಯ [illegible] ನೋಡುವನೆಂದು ನಿಜಕರವಿಲಗ್ನಚಾಪವನಿಳುಹಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೮-೪೧). (ನಾ). ೩. ಟೊಂಕ ; ಸೊಂಟ. [ಸಂ.]

ವಿಲಜ್ಜ (ನಾ). ಲಜ್ಜೆಯಿಲ್ಲದವನು ; ನಾಚಿಕೆಗೇಡಿ : ವನಿತಾಪುತ್ರರತಂ ವಿಲಜ್ಜನಲಸಂ ಧರ್ಮಧ್ವಜಂ . . . ಮೃಗಪ್ರೋದ್ಭವಂ (ಜಾತಕ. ೧೭-೧೦). [ಸಂ.]

ವಿಲಜ್ಜಿತ (ನಾ). = ವಿಲಜ್ಜ : "ಕ್ಷೀಣಂ ಜೀನಂ ಜೀರ್ಣಂ . . . ಹ್ರೀತಂ ವಿಲಜ್ಜಿತಂ ತಾನಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೧೫-೪೩). [ಸಂ.]

ವಿಲಪನ (ನಾ). ೧. ಮಾತನಾಡುವುದು. ೨. ವ್ಯರ್ಥವಾದ ಮಾತು ; ಹರಟೆ. ೩. ದುಃಖ ; ರೋದನ ; ಪ್ರಲಾಪ. ೪. [ಜೈನ] ಆರ್ತಧ್ಯಾನದ ಒಂದು ಭೇದ : ಅವಱೊಳ್ ಆರ್ತಧ್ಯಾನಂ ಬಾಹ್ಯಾಧ್ಯಾತ್ಮಿಕಭೇದದಿಂ ದ್ವಿಪ್ರಕಾರಮಕ್ಕುಂ ಅಲ್ಲಿ ಪರಾನುಮೇಯಮಪ್ಪ ಬಾಹ್ಯವಿಲಪನ ಪರಿದೇವನ [illegible] ವಿಸ್ಮಯ ವಿಷಯಸಂಗಾದಿ ಚಿಹ್ನಮಕ್ಕುಂ (ಆಚಾಪು. ೮-೨೮ ವ). [ಸಂ.]

ವಿಲಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ದುಃಖಿಸು ; ಪ್ರಲಾಪಿಸು : ಹಿತರು ಪರಿಚಿತರನುಜರಗ್ರಜರತುಳ ರಣರಂಗದಲಿ ಮಡಿದರೆನುತ್ತ . . . ವಿಧಿಯ ಬೈಯುತ ವಿಲಪಿಸಿದರಂದು (ಶಿಮ್ಮಸ್ಕೀ. ೨ - ೧೯) ; ಸೂರ್ಯನು ನಮ್ಮ ಘನತೆಯನ್ನು ಲೂಟಿ ಮಾಡಿದ ಎಂದು ವಿಲಪಿಸುವಂತೆ ಮರಬಳ್ಳಿಗಳು ಜೋಲುಮುಖ ಹಾಕಿದ್ದುವು (ಮಸಹೂ. ೨೨).

[ವಿಲಪನ + – ಇಸು]

ವಿಲಯ, ವಿಳಯ (ನಾ). ೧. (ಪ್ರಪಂಚದ) ಕೊನೆ ; ನಾಶ ; ಲಯ ; ಪ್ರಳಯ : "ವಿಲಯಂ ನಾಶ ಯುಗಾಂತದೊಳ್" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೨೩-೬೪) ; ಘುಡುಘುಡಿಸಿ ಸತ್ಯೇಂದ್ರ ಚೋಳನ ಮಹಾಬಲುಂ ಕಡೆಯ ಕಾಲದ ಕಿಚ್ಚಿನಂತೆ . . . ವಿಲಯದೊಳು ಧರೆಯ ಮೊಗೆದ ಕಡಲಂತೆ . . . ದಿಗ್ವಲಿಯ ಕೊಡುತಿರ್ದುದರಿಸೇನೆಯ (ಭಾವಚಿಂ. ೫-೨೦).

೨. ಲೀನಗೊಳಿಸುವುದು ; ವಿಲೀನತೆ : ಪತ್ನಿಯು ತನ್ನ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಪತಿಯ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿ ವಿಲಯ ಮಾಡಿದರೆ ಪತಿಯು ವಿಲಾಸಿಯೂ ಸುಖಲೋಲುಪನೂ ಆಗುವನು (ಪ್ರಬಂಧ. ೧೧೫). ವಿಳಯ : ೧. ಅನಿತುಮನೋರ್ಮೋದದಲೆ ವಿಳಯದೊಳ್ ನೆರಪಿಸು(೧)ಂ (ಯಶೋಚ. ೧-೩೫). [ಸಂ.]

ವಿಲಯಕಾಲ, ವಿಳಯಕಾಲ, ವಿಳಯಕಾಳ (ನಾ). ವಿನಾಶದ ಸಮಯ ; ಪ್ರಳಯಕಾಲ : ವಿಲಯಕಾಲದ ಗಾಳಿಯಿಂದಲು ಸ್ವಲ್ಪವಾದರು ಸಗ್ಗದ . . . ವೇರ ರೂಪದ ರವಿಯ ದೀವಿಗೆಯಿಮಗೆ ಸುಖವನು ತೋರಲಿ (ಧನ್ಯಾಲೋ. ೮೫). ವಿಳಯಕಾಲ : ಮಿಕ್ಕಂ ವಿಷವಹ್ನಿಯಿಂ ವಿಳಯಕಾಲಜ್ವಾಲೆಯಿಂ ಭೋಗರತ್ನದ ಚೆಲ್ಪಿಂ ದ್ಯುತಿಮಾಲಿಯಿಂ (ಜಗವಿ. ೩-೪೪). ವಿಳಯಕಾಳ : ಶರಣಾಗತಜಲನಿಧಿಯಂ ಪರಸೇನೆಗೆ ವಿಳಯಕಾಳಜಳನಿಧಿಯಂ . . . ನವನಿಧಿಯ ಕರೆದಂ (ಸೌಇಇ. XX. ೪೯-೫೪ ; 1076 ?). [ಸಂ.]

ವಿಲಯಕೃತಾಂತ (ನಾ). ಪ್ರಳಯಕಾಲದ ಯಮ : ಎಲೆಲೆ ವಿಲಯಕೃತಾಂತನೋ ನಮ್ಮಳವು ಕೊಳ್ಳದು ಬೆಂಗೊಡಲಿ ಮುಂಕೊಳಿಸದಿರಿ (ಕುಮ್ಯಾಭೀ. ೫-೧೦). [ಸಂ.]

ವಿಲಯಪವನ (ನಾ). ಪ್ರಳಯಕಾಲದ ಗಾಳಿ : ಹರಿಯ ಚಕ್ರ ವರೂಥಚಕ್ರ ದೊಳುರವಣಿಪ ತೇಜಿಗಳ ಕಡುಹಿನ ಖುರದ ಹೊಯ್ಲಲಿ ವಿಲಯಪವನನ ಗರಿಯಗಾಳಿಯಲಿ . . . ಪಲ್ಲಟಿಸೆ ಸಂಗರದೊಳಗೆ ಸ್ವೈವರಿದು ಸದೆದನು ಸಕಲಸೈನಿಕರ (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೫-೨). [ಸಂ.]

ವಿಲಯರುದ್ರ (ನಾ). ಪ್ರಳಯಕಾಲದ ಶಿವ : ವೈರಿಭಟಕುಲವಿಲಯರುದ್ರ ನುದಾರತೇಜೋಭದ್ರನಾ ಭಾಗೀರಥೀಸುತ ಧರಿಸಿದನು ಕುರುಸೇನೆಯೊಡೆತನವ (ಕುಮ್ಯಾಭೀ. ೧ ಸೂಚನ) ; ವಿಲಯರುದ್ರನ ಪಣೆಯ ಕಣ್ಣಿಚ್ಚಿದೋ ಭಾವಿಸುವೊಡರಿ ದೆಂದೊಲಾದುದು ಧನಂಜಯನ ಪಾವಕಾಸ್ತ್ರಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೩-೧೧). [ಸಂ.]

ವಿಲಯಾಂಬುದ (ನಾ). ಪ್ರಳಯಕಾಲದ ಮೋಡ, – ಮೇಘ : ವಿಲಯಾಂಬುದದಿಂ ಪೊಱಮಟ್ಟು ಸಿಡಿಲ ಮಸಕಮನುೞಿ ಸೆಜೆವಿಡಿದತ್ತು ಚಂದ್ರಹಾಸಕೃಪಾಣಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೧೨-೭೨). [ಸಂ.]

ವಿಲಯಾಗ್ನಿ (ನಾ). ಪ್ರಳಯಕಾಲದ ಬೆಂಕಿ ; ಪ್ರಳಯಾಗ್ನಿ : ಬಂದುದ್ದಂಡ ಪ್ರಚಂಡಕಂಠೀರವಂ ಗೆಂಟನೊಳ್ವಿಲಯಾಗ್ನಿ ಮೈವೆತ್ತುದೆಂಬಗುರ್ವನೊಳಕೊಂಡು (ರಾಜಶೇ. ೫-೧೧೫ ವ). [ಸಂ.]

ವಿಲಯಾನಲ, ವಿಳಯಾನಳ (ನಾ). = ವಿಲಯಾಗ್ನಿ : ಬಲದೇವನಖಿಳರಿಪುಕುಲ ವಿಲಯಾನಲನಾತ್ಮಕುಲಸಮುಜ್ವಲ ಗಗನಸ್ಥಲ ಖರಕರಂ . . . ಎನಿಸಿ ನೆಗಟ್ದನಖಿಲಾ ವನಿಯೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೧೦) ; ಲಯಸಮಯಂ ಜಗಕ್ಕೆ ಪಱತಾವುದೊ ರಾವಣನುಗ್ರಕೋಪ ವಹ್ನಿಯ ವಿಲಯಾನಲಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೧೪-೧೭೦). ವಿಳಯಾನಳ : ವಿಳಯಾನಳವಿಳಸನ ವಿಸ್ಫುಲಿಂಗಸಂಘಾತದಿಂ ತಗುಳ್ದಡೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೮೫). [ಸಂ.]

ವಿಲಯಾನಿಲ, ವಿಳಯಾನಿಳ (ನಾ). ಪ್ರಳಯಕಾಲದ ಗಾಳಿ : ಪರಿಪರಿಯ ಪಕ್ಷಿಪಕ್ಷಂಗಳಿಂದುಚ್ಚಳಿಸುತಿರದೆ ವಿಲಯಾನಿಲನಯಿಮ್ಮಡಿಗೆ ಪೆರ್ಚಿ ಮೊರೆದೆದ್ದು ಸುತ್ತಿ ವಿಯತ್ತಳವ ತಿಗುರಿದಿರುಗಿಸುತೆ (ನವಮೋ. ೭-೭). ವಿಳಯಾನಿಳ : ದಮಿತಾರಿ ಕೈವೀಸೆ ವಿಳಯಾನಿಳಂ ಬೀಸೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೭ ವ) ; ಮರನಂ ಮರದಿಂ ಮೋದುವ . . . ಕಡಲಂ ಕಡಲೊಳ್ ಬೆರಸುವ ವಿಳಯಾನಿಳನನೆ ಭರದಿಂ ಕಡುಗಾಳಿ ಬೀಸಿದುದು ಗೋಕುಲದೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೪-೮೭). [ಸಂ.]

ವಿಲವಿಲ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ : ದೀಪಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ವಿಲವಿಲ ಎಂದು ಒದ್ದಾಡಿ ಹುಳು ರೆಕ್ಕೆ ಸುಟ್ಟುಕೊಂಡಿತು (ರೂಢಿ).

ವಿಲವಿಲನೆ (ಅ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ : ಹಸು ನೋವಿನಿಂದ ವಿಲವಿಲನೆ ಒದ್ದಾಡುತ್ತಿತ್ತು (ರೂಢಿ). [ವಿಲವಿಲ + – ಅನೆ]

ವಿಲಸ, ವಿಳಸ (ನಾ). ೧. ಚೆಲುವು ; ಸೊಬಗು ; ವಿಲಾಸ : ವಿಲಾಸ – ವಿಲಸ, ಶಲಾಕಾ -ಸಲಗೆ (ಶಮದ. ೨೭೩ ಪ್ರಯೋ.). ೨. ಅಲಂಕೃತನಾದವನು : ವರಭಸಿತಮಂ ಪೂಸಿ ಮೈಯಲಿ ಶಿರದೊಳೀಶಾರ್ಪಿತಕುಸುಮಮಂ ಧರಿಸಿ ರುದ್ರಾಕ್ಷಾಭರಣಭೂಷಿತ ವಿಲ[ಪಾಠಾಂ. ಳ]ಸನಾಗಿ (ಬಸವು. ೪-೧೦). ವಿಳಸ : ೧. ಲಲಿತಘೋಷದ ಲಾಜೆ ದಧಿ ದೂರ್ವಾಕ್ಷತಾದಿಗಳ ವಿಳ[ಪಾಠಾಂ. ಲ] ಸದಭಿನವರವದ ಕಂಚುಕಿಗಳ ಘುಡಾವಣೆಗಳಲಿ ರಾಜಾವಳಿಶಿರೋಮಣಿ ಹೊಕ್ಕನನುಪಮರಾಜಮಂದಿರವ (ತೊರರಾ. ೧-೭-೭೨) ; ಕವಿತೆಯ ಬರ್ದು ಮಯ್ಸಿರಿ ಬೆಡಂಗು . . . ದೇಸಿ ವಿಳಸಂ ಕಳೆ ಶಕ್ತಿ ಪುರುಳ್ (ಸಂಸಪ. ೭-೧೦). [< ಸಂ. ವಿಲಾಸ]

ವಿಲಸತ್ತು, ವಿಳಸತ್ತು (ಗು). ೧. ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ; ಹೊಳೆಯುವ : ಮುದ್ರಸಹಜಾತ ವಿದ್ಯಚ್ಛಿದ್ರಾನ್ವಿತಕರ್ಣಯುಗಳವಾಳಿಗಳೊಳ್ ಸಂವಿದ್ರುತರಜಂಗ ಹರಿ ವಿಲಸದ್ರುಚಿ ಮದ್ಯಪ್ರಕುಂಡಲಂಗಳನಿಟ್ಟಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೫೯) ; ತಾರಾಭ್ರಮಂಡಲಮಂ ಮೂವಳಸಾಗೆ ಸುತ್ತಿ ವಿಲಸದ್ಧೂಪಾಪ್ರಭಾಮಂಡಲಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೧೩-೬೨). ೨. ಉತ್ತಮವಾದ ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ : ವಿಲಸದ್ಗುಣಾಗುಣವಿವರ್ತಿ ಗುರೂಪದೇಶಾವಲಿನಾವಬೋಧ ವಿದಿತಾಖಿಳಚೋದ್ಯ[ವೃಂದಂ] (ಕವಿರಾ. ೩-೨೨೭) ; ಅಖಿಲಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿಗಳು ಪಂಕಿವಿಡಿ ದುಸುರ್ವುದನಜಿದು ವಿಲಸದಷ್ಟವಿಧದಿಂ ತವೆ ಭಜಿಸಿ ಮೋಕ್ಷಮಂ ಪಡೆದರ್ (ಪ್ರಭುರಾ. ೮-೪). ೩. ಸೊಬಗಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ವಿಲಾಸದ : ಮಿಗಿಲೆನಿಸಿ ನಡೆದಳು ದೇವನರ್ಧಾಂಗಿ ನಿರುಪಮ ಚಿದಂಬುಜಪತಂಗಿ ದಿವ್ಯಾಂಗಿ ಶಂಕರವಿಲಸದಂತರಂಗಿ (ವೀಶೈಪು. ೩-೪-೨೭). ವಿಳಸತ್ತು : ೧. ವಿಳಸದ್ರತ್ನಪ್ರತಾನಂ . . . ಅಂಭೋನಿಧಾನಂ (ಜಗವಿ. ೧-೨೩). [ಸಂ. ವಿಲಸತ್]

ವಿಲಸನ, ವಿಳಸನ (ನಾ). ೧. ಹೊಳೆಯುವಿಕೆ ; ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಿಕೆ. ೨. ವಿಲಾಸ ; ವಿನೋದ : ‘ವಿಲಸಿಸು’ ಪರಾ. ವಿಳಸನ : ೧. ವಿಳಯಾನಳವಿಳಸನವಿಸ್ಫುಲಿಂಗ ಸಂಘಾತದಿಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೮೫) ; ಆತನಗ್ರಮಹಿಷಿ ಜಯಶ್ರೀಯಾಳ್ಕೆಳ್ ತನ್ನನಮಂ ಕಣ್ಗೊಳ್ಪ ನಿಜಾಕಾರಸಾರವಿಳಸನದಿಂದಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೯೫). [ಸಂ.]

ವಿಲಸಿತ, ವಿಳಸಿತ (ಗು). ೧. ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ; ಹೊಳೆಯುವ : ವಿಲಸಿತಪುಂಡರೀಕ ಚರಣಂ ಕುಮುದೇಕ್ಷಣಕಾಂತಮಂಜನಾಕುಲಿತವಿಲೋಚನಂ . . . ಎಸೆದತ್ತು ದಿಗ್ವಲಯದಂತೆ ನಿಶಾಂತದೊಳಂಗನಾಜನಂ (ಆದಿಪು. ೭-೬೪) ; ವಿಲಸಿತದುಕೂಲವಸ್ತ್ರಂಗಳ ನಲ್ಲದ ಪೆಱವು ಸೀರೆಗಳನುಟ್ಟಜಿಯಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೦-೧೦೪). (ನಾ). ೨. ಲೀಲೆ ; ವಿಲಾಸ : ಕಾಲ ದಿಕ್ಕುಗಳ ಚಲನೆಯಲಿ ವಿಶ್ವಸಮ್ಮೋಹನಗಳೆಲ್ಲವಾ ವಿಲಸಿತವು ಬೊಮ್ಮನದು (ಮಂಕುತಿ. ೮೭). ೩. ಸೊಬಗಿನಿಂದ ಕೂಡಿದುದು ; ಶೋಭಾಯಮಾನ ವಾದುದು: ತಟಿದ್ವಳಯವಿಲಸಿತಂಗಳಾಗಿ ನಿಜಪ್ರಕೋಷ್ಠನಿಷ್ಠಿತಂಗಳಪ್ಪ ವೀರಾಂಗ ದಂಗಳೆಂಬ ಕಟಕಂಗಳುಂ (ಆದಿಪು. ೧೫-೩ ವ) ; ವಿಲಸಿತಮಪ್ಪಲಂಕರಣಶಾಸ್ತ್ರದ ಪೋಲ್ ದೆಸೆಗಳ್ ಪ್ರಸನ್ನಮಂ ತಳೆದು ಪೊದಳ್ದುವು (ಕುಸುಮಾ. ೭-೪೪). ವಿಳಸಿತ : ೧. ವಿಳಸಿತ ಮದಿರಾರುಣೇಕ್ಷಣಂ ಸ್ಫುರಿತೋಷ್ಠಂ ಕೆಳದೀ ನಿನ್ನ ಮುಖಂ ತಳಮಳಗೊಳಿಸುಗುಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೯೨) ; ವಿಳಸಿತಕಿರಣಕಳಾವಳಿಗಳ . . . ಉಜ್ವಳಗುಣನಂ ಧರ್ಮನಾಥನಂ ಪೂಜಿಸುವೆಂ (ಬಾಧಪು. ೮-೧೪೫) ; ಥಳಥಳಿಪ ಪಟಿಕದ ಶಿಲೆಯೊಳಿಹ ವಿಳಸಿತ ಪ್ರತಿಬಿಂಬದಂತೆಯಚಳ ಕುಲದೊಳಿಹ ತತ್ಪ್ರತಿಧ್ವನಿಗಳವೊಲಖಿಳದೊಳು . . . ತಾನೆಯಾಗಿದ್ದಹನಲಾ ವಿಶ್ವ (ಬಸವು. ೫೧-೩೩). ೩. ಉದಯರುಚಿರಸಿತಭಾನುರಂಜಿತಮಹೋತ್ಸಳಮಿತ್ರವಿಳಸಿತಮುಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೪-೧೫೮ ವ). [ಸಂ.]

ವಿಲಸಿತೆ (ನಾ). ಸೊಬಗಿನಿಂದ ಕೂಡಿದವಳು ; ಸುಂದರಿ : ಸುರುಚಿರಮಣಿಗಣ ನಿಕರವಿಲಸಿತೇ[ಪಾಠಾಂ.ವಿರಚಿತೇ] ವಿರಚಿತಮಿದನಜ್ ಮಣಿಗಣನಿಕರಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೫೪). [ಸಂ. ವಿಲಸಿತಾ]

ವಿಲಸಿಸು (ಕ್ರಿ). ಉಲ್ಲಾಸದಿಂದಿರು ; ಸುಖಿಸು : ತರುಣಿ ತನ್ನೊಡವೆಗಳ ತಳೆಯುತ್ತ ತೆಗೆಯುತ್ತ . . . ವಿಲಸಿಪಂತೆ ತಾಂ ವಿಶ್ವದಲಿ ಮೆರೆಯುವನು ಪರಬೊಮ್ಮ (ಮಂಕುತಿ. ೭೮). [ವಿಲಸನ + – ಇಸು]

ವಿಲಾಪ, ವಿಳಾಪ (ನಾ). ಅಳುವಿಕೆ ; ರೋದನ : ರತಿಯ ವಿಲಾಪವೇ ವಿಲಾಪ! (ಕನ್ನಭಾ. ೧೭೫) ; ಕೇವಲ ವಿಲಾಪದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತಾಯವಾಗದೆ ಆಶೆಯಲ್ಲಿ, ದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ಕವನ ಸಮಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿರುವುದು (ಭಾವಗೀ. ೭೮). ವಿಳಾಪ : ‘ವಿಳಾಪಿಸು’ ಪರಾ. [ಸಂ.]

ವಿಲಾಪಗೀತ (ನಾ). ಶೋಕಗೀತೆ : ಇದು ವಿಲಾಪಗೀತವು. ಈ ವಿಧದ ಕವನಗಳಿಗೆ ಆಂಗ್ಲಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ (Elegy) ಎಂದರೆ ವಿಲಾಪಿಕೆ ಎನ್ನುವರು (ಚಿತ್ರಸ್ಮ. ೪೧). [ಸಂ.]

ವಿಲಾಪಿಸು, ವಿಳಾಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅಳು ; ಪ್ರಲಾಪ ಮಾಡು ; ಗೋಳಾಡು : ವಿಲಾಪಿಪ ಭಗ್ನಾಂಗನ ಕುಚ್ಚಿಯಂ ವಿಧವೆಯಂ ಕೊಂದಾಟಮಂ ಧೂಮಮಂ ನಿಪುಣರ್ ಕಂಡರೆ ಪೋಗರ್ಕೆ (ಸೋಮೇಶ. ೬೮) ; ಅದರ ಮತ್ತೊಂದು ಸಾಮಾನ್ಯಲಕ್ಷಣವೇನೆಂದರೆ ಕವಿ ತಾನು ಕುರುಬನೆಂದು ಆರೋಪಿಸಿಕೊಂಡು ತನ್ನ ಗತಿಸಿದ ಕುರುಬಮಿತ್ರನಿಗಾಗಿ ವಿಲಾಪಿಸುವಂತೆ ಹಾಡುವುದು (ಭಾವಗೀ. ೬೯). **ವಿಳಾಪಿಸು** : ಈ ಪರಿಯೊಳತಿಶೋಕಿಸುತ ವಿ[ಪಾಠಾಂ. ಪ್ರ]ಳಾಪಿಸುವ ನಳನೃಪತಿ ಹೆಚ್ಚಿದ ತಾಪದಲಿ ಕಡುನೊಂದು ಬಳಲುತ (ನಳಚ. ೬-೫). [ವಿಲಾಪ + - ಇಸು₁]

ವಿಲಾಯತಿ, ವಿಲಾಯಿತಿ (ಗು). ೧. ವಿದೇಶಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ಪರದೇಶದ. (ನಾ). ೨. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಇಂಗ್ಲೆಂಡ್, ಯೂರೋಪು ಮುಂತಾದ ವಿದೇಶ, ಅನ್ಯದೇಶ : ವಿಲಾಯತಿಯಂಥ ಮಧ್ಯಮಶೀತವುಳ್ಳ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಬರ್ಫವು ಬಹುದಿವಸ ನಿಲ್ಲುವುದಿಲ್ಲ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೮೦) ; ನೀವೇಕೆ ವಿಲಾಯತಿಗೆ ಹೋಗುವದಿಲ್ಲ (ಸಮಜೀ. ೫೫೪). **ವಿಲಾಯಿತಿ** : ೧. ಕೆಲವು ವಿಲಾಯಿತಿ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಬಹುಶ್ರುತರಾದರೂ ಅವರಿಗೆ ಭಾರತೀಯ ಲಲಿತಕಲೆಗಳ ಪೂರ್ಣರೂಪ ಕಂಡುಬಂದಿಲ್ಲ (ಭಾರದ. ೫೭೬). ೨. ಅಷ್ಟು ಹೊತ್ತಿಗೆ ಅವಳನ್ನು ಒಲಿದವನೂ ವಿಲಾಯಿತಿಯಿಂದ ವಿಜಯಿಯಾಗಿ ಹಿಂದಿರುಗಿದನು (ಸುಂದರಿ. ೬೩) ; ಇದು ವಿಲಾಯಿತಿಯ ಮಾಲು. ಇದರಲ್ಲಿ ಬಂಗಾರದ ಅಂಶ ಬಹಳ ಕಡಿಮೆ (ಇಪ್ಪಕ. ೪೫೩).

[<— ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ವಿಲಾಯತೀ, ವಿಲಾಯತ್]

ವಿಲಾಯಿತಿ 'ವಿಲಾಯತಿ' ನೋ.

ವಿಲಾಸ₁, ವಿಳಾಸ₁ (ನಾ). ೧. ಲೀಲೆ ; ಕ್ರೀಡೆ. ೨. ಭೋಗಸೌಖ್ಯ ; ಕಾಮಕೇಳಿ : ವಿಧಿವತ್ತಾದ ವಿವಾಹಕ್ಕೆ ಮುನ್ನವೇ ವಿಲಾಸಕ್ಕೆ ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದೆ (ಹೊಸಕ್ಕ. ೧೩). ೩. ಅಂದ ; ಸೊಬಗು : ಕತ್ತರಿಸಿ ಚಂದ್ರಕಳೆಯಂ ಪತ್ತಿಸಿದಂತೆಸೆವ ಸತಿಯ ಸುಲಿಪಲ್ಗೊಳಪಿಂ ಮುತ್ತಿನ ವಿಲಾಸಮಂ ಪರಿಮುತ್ತುಗೊಳಲ್ಪಾ[ಪಾಠಾಂ. ಗಳೊಲ್ಪಾ]ಲ್ಪುದೆಂಬುದೊಂದಚ್ಚರಿಯೇ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೭೫) ; ನಡೆಯೊಳು ನುಡಿಯೊಳು ತೋರ್ಪ ವಿಲಾಸವು ರತಿಗಿಂತ ನೂರ್ಮಡಿ ಮಿಗಿಲು (ಇಂಚಾಪ. ೨೨೭-೨೩). ೪. ಉಲ್ಲಾಸ ; ಸಂಭ್ರಮ : ಕಣ್ಮಲರೊಳಾನಂದಾಶ್ರು . . . ಮುಖದೊಳ್ ವಿಲಾಸಮೆಸೆಯುತ್ತಿರ್ಪನ್ನಮಿಂತೆಂದರ್ (ಜಗವ. ೩-೫) ; ಸಂತೋಷದಿಂ ಮುಂದೆ ಸಿಂಹಾಸನವನಿಕ್ಕಲು ವಿಲಾಸದಿಂದೆಸೆಯ ಕುಳ್ಳಿರ್ದನಾ ಸುಕುಮಾರಸೌಂದರಂ (ನಂಬಿರ. ೫-೯೬). ೫. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಸ್ತ್ರೀಯ ದಶವಿಧವಾದ ಶೃಂಗಾರಭಾವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಬೆಡಗು ; ಒನಪು ; ಒಯ್ಯಾರ : ಅತ್ಯಂತ ರೂಪಲಾವಣ್ಯ ಸೌಭಾಗ್ಯಕಾಂತಿ ಹಾವಭಾವ ವಿಲಾಸ ವಿಭ್ರಮಂಗಳನೊಡೆಯೊಳಂ . . . ಅಳಿಪದೆ ಪೋಗವೇಳ್ಪ ಧನದತ್ತನೊಳ್ಪಿದನೆಂದಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೭-೧೨) ; ಕಾಂತನಲ್ಲಿಗೊಲ್ದಂಗನೆ ಬಂದಳಂಗಜನ ಮಂಗಳಲಕ್ಷ್ಮಿಯೆನಲ್ ವಿಲಾಸದಿಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೧೨೦). **ವಿಳಾಸ₁** : ೩. ಅಮರ ನದೀಹಂಸಕುಳಂ ಕಮಳಜ ಹಂಸೇಂದ್ರ ಸೇವೆಗೆೞ್ಪರ್ಪ ವಿಳಾಸಮದೆನಿಸಿ ದೆಸೆವೆತ್ತುವು . . . ಚಮರರುಹಂಗಳ್ (ಜಗವ. ೧-೩೮) ; ಠಕ್ಕೆಯದ ಪಲ್ಲವವಗಿಯ ಮೆಱೆದುದು ಬಗಿದ ಮೊಗರಂಬದ ವಿಳಾಸದಲಿ (ಕುಮ್ಮಾದ್ರೋ. ೩-೪). ೪. ಕುಲಂ ಮಲಿನವನಿಸೆ ಬೆಡಂಗಡಂಗೆ ಮಯ್ಯ ಮಾಸಾಱದ ಕೂಸಂ ತಲೆಕೆಳಗಾಗೆ ಪಿಡಿದುಕೊಂಡು ನಡೆವನ್ನಂ (ಜಗವ. ೨-೫೩ ವ) ; ಘಾಸಿಯಾದರು ಘಾಯವಡೆದು ವಿಳಾಸವಳಿದುದು ರಿಪುಭಟನ ಗೆಲುವಾಸೆ ಬೀತುದು ಧಾತುಗೆಟ್ಟುದು ಸರಳ ಸಾರದಲಿ (ಕುಮ್ಮಾದ್ರೋ. ೬-೨೦). ೫. ಅಮರೀಮಧುರ ಗೀತನಿನಾದಕ್ಕಾದಮೊಱಲ್ದಿರ್ದ ಶಿರಃಕಂಪದೊಳನಿಸಾನುವಮೆಱಗಿದ ಕರ್ಣಪೂರಪಾರಿಜಾತ ಸ್ತಬಕಮನೋಸರಿಸುವ ವಿಳಾಸಮುಮಂ (ಆದಿಪು. ೪-೯ ವ) ; ಬಂದಳದೊಂದು ವಿಭ್ರಮುಮದೊಂದು ವಿಳಾಸಮುದೊಂದು ಚೆಲ್ವದೊಂದಂದಮುದೊಂದು ದೇಸೆ ಪೊಸತಾಗಿರೆ ವಲ್ಲಭನಲ್ಲಿಗೆಲ್ಕಱಿಂ (ಜಗವ. ೨-೮೦).

ವಿಳಾಸವಲ್ಲಭ = ವಿಲಾಸಿಗಳ ಒಡೆಯ ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಅರಸಂ ಕರಗಸಂ ಬಿರುದರಂಕುಸಂ ಮೂರ್ತಿನಾರಾಯಣಂ ವಿಳಾಸವಲ್ಲಭಂ (ಕ್ಅ.IV,ಳಕ-೩;1264). [ಸಂ.]

ವಿಲಾಸ₂, ವಿಳಾಸ₂ (ನಾ). ೧. ಪತ್ತೆ ; ಅಡ್ರೆಸ್ಸು : ವಿಲಾಸ ಬರೆದು ಟಪಾಲು ಮೇಲೆ ಹಾಕಿಬಿಟ್ಟಳು (ಕಥಾಮಂ. IV. ೮೩). ೨. ಅಂಕಿತ ; ಗುರುತು ; ಚಿಹ್ನೆ : ನೀನು ವಿಲಾಸವಿಲ್ಲದವನಾದರೆ ಸತ್ಯವಾದ ಜಗತ್ತೆಲ್ಲವೂ ಸುಳ್ಳಾಗುವದು (ಅರ್ಚಮಾ. ೧-೬೫) ; ಬಸವನ ಆಭರಣ . . . ೧. ವಿಲಾಸ ಕೆತ್ತಿದ ಅರಳೆಲೆ (ಎಕ. XIV, ನಂಜನ. ೨೮೯-೭ನೇ ಕಲಂ ; 1847). **ವಿಳಾಸ₂** : ೧. ಲಲಿತ ಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಕಾಸರಗೋಡಿನ ವಿಳಾಸಕ್ಕೆ ಬರೆದ ಕಾಗದವೂ ವಿಳಾಸದಾರರಿಲ್ಲದೆ ಹಿಂದಿರುಗಿತು (ಮಂಗಹಂ. ೫೫).

[?/. ತಮಿ. ವಿಲಾಚಮ್; ತುಳು . ವಿಲಾಸ್; ತೆಲು. ವಿಲಾಸ]

ವಿಲಾಸಂದಾಳ್ (ಕ್ರಿ). ಸೊಬಗನ್ನು ತಾಳು ; ಚೆಲುವನ್ನು ಹೊಂದು : ತರುಣಿ ಸುಲೋಚನೆಯಂ ಬಸಮಾಡಲ್ ಗರಗರನಾದ ವಿಲಾಸಂದಾಳ್ದಿದ ಗರಿಮರ್ಬನ್ನಿಮನು ತ್ರೈವತ್ಸಾಱಿಕೆಯ ಜನಪದದ ಅರಮಕ್ಕಳ ಬಳಿಗಮ್ಮರಸಂ ದೂತರನಟ್ಟಿದನು (ಜಯಕು. ೩-೭೩). [ವಿಲಾಸ₁ + ತಾಳ್₁]

ವಿಲಾಸಂದೋಱು (ಕ್ರಿ). ಬೆಡಗನ್ನು ತೋರಿಸು ; ಒಯ್ಯಾರಮಾಡು : ಪೂದೊಡವನೋರಂತಿಟ್ಟು ನಾನಾವಿಲಾ[ಪಾಠಾಂ. ಳಾ]ಸಂದೋಱುತ್ತಿನಿಯರ್ಗೆ ರಂಜಿಪುದಜಸ್ರಂ ಖೇಚರೀಸಂಚಯಂ (ಶಬಶಂ. ೨-೬೯). [ವಿಲಾಸ₁ + ತೋಱು]

ವಿಲಾಸಂಬೆಱು (ಕ್ರಿ). ಶೋಭಿಸು ; ಕಂಗೊಳಿಸು : ಗಂಧರ್ವಕುಲದ ನಡುವೆ ವಿಲಾ[ಪಾಠಾಂ. ಳಾ]ಸಂಬೆತ್ತತಿಸಂಭ್ರಮದಿಂದೆ ಬರುತ್ತಿರ್ದಂ ಹಂಸವಾಹನಂ ಚತುರಾಸ್ಯಂ (ಗಿರಿಜ. ೬-೭೭). [ವಿಲಾಸ₁ + ಪೆಱು₁]

ವಿಲಾಸತೆ, ವಿಳಾಸತೆ (ನಾ). ೧. ಕ್ರೀಡೆ ; ಲೀಲೆ : ಘನಮಾಯಾವಿಲಾಸತೆಯಿಂದ ಕೌಶಿಕ ಹೊಕ್ಕನಾ ನೃಪನ (ಹರಿಶ್ಚ. ೩-೨-೨೬). ೨. ಚೆಲುವು ; ಸೊಬಗು : ಕ್ಷಿತಿಪಶ್ರೀವಿಭವವಿಲಾಸತೆಯಂ ಪೇೞುರಮ ಪೇೞ್ಬುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೪೨). **ವಿಳಾಸತೆ** : ೨. ಭಾಸುರವ ಸಾಕಾರವಾದ ವಿಳಾಸತೆಯಲಿಪ್ಪಾದಿರುದ್ರಗೆ ವಾಸವಾದುದು ತನಗೆ ತಾನೆ ಮಹಾಮಹತ್ವದಲಿ (ಪ್ರಭುಲಿಂ. ೨-೪). [ಸಂ. ವಿಲಾಸತಾ]

ವಿಲಾಸವಾಸ (ನಾ). (ಬೇಸಗೆಯಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ) ವಿಶ್ರಾಂತಿಗೃಹ ; ವಿಹಾರಸ್ಥಳ : ಅಸುಗೆಯ ಮಿಸುಪ ಪೊಸದಳಿರಿಂದೆಸೆಯೆ ಪೊದೆಯಿಸಿ ವಾಸಂತಿಯ ಮುಗುಳ ಸೂಸಕದಿಂ ದೇಸೆವಡೆದ ವಿಲಾ[ಪಾಠಾಂ. ಳಾ]ಸವಾಸಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಚುಂಬನಂತೆ ಚಂಚುರಮಾದ ಚಂಚುಲೋವೆಗಳೊಳಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೬-೯೫ ವ). [ಸಂ.]

ವಿಲಾಸಾವಾಸ (ನಾ). ೧. = ವಿಲಾಸವಾಸ : ಭವನಾಂಗಂ ಕಲ್ಪಭೂಜಂ ಸಮದ ಬಹುವಿಧೋತ್ತುಂಗಹರ್ಮ್ಯಾವಳೀಗರ್ಭವಿಲಾಸಾವಾಸದೊಳ್ . . . ಉತ್ಸವಮಂ ತಾಳ್ದ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೩-೬೭). ೨. ಸೊಬಗಿನ ನೆಲೆ : ಅದು ಪರಮಾಸ್ಪದಮದು ಪುಣ್ಯಸಂಪದಮದು ಮಹಾಭ್ಯುದಯವಿಲಾಸಾವಾಸಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೨-೫೦). [ಸಂ.]

ವಿಲಾಸಿ, ವಿಳಾಸಿ (ಗು). ೧. ಹುಡುಗಾಟಿಕೆಯ ; ವಿನೋದದಿಂದ ಕೂಡಿದ. ೨. ಬೆಡಗಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಒಯ್ಯಾರದ. (ನಾ). ೩. ಹಾಸ್ಯಗಾರ ; ಚೇಷ್ಟೆಗಾರ. ೪. ವಿಷಯಲೋಲುಪನಾದವನು ; ವಿಷಯಲಂಪಟ. **ವಿಳಾಸಿ** : ೫. ಸೊಬಗ ; ಸೊಗಸುಗಾರ : ಪುಷ್ಪಸಂಕುಳದೊಳ್ ನೀನೆ ವಿಳಾ[ಪಾಠಾಂ. ಲಾ]ಸಿಯ್ಯೆ (ಆದಿಪು. ೧೧-೯೬). [ಸಂ. ವಿಲಾಸಿನ್]

ವಿಲಾಸಿಕೆ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಹದಿನೆಂಟು ಬಗೆಯ ಉಪರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಈ "ಇದರಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಅಂಕ ; ಶೃಂಗಾರ ಹೆಚ್ಚು ; ಹತ್ತು ಲಾಸ್ಯಾಂಗಗಳು, ವಿದೂಷಕ ವಿಟ ಪೀಠಮರ್ದರು ಇರುತ್ತಾರೆ ; ಗರ್ಭ ವಿಮರ್ಶಸಂಧಿಗಳಿಲ್ಲ ; ನೀಚನಾಯಕ ; ಕಥಾವಸ್ತು ಸ್ವಲ್ಪ ; ನೇಪಥ್ಯ (ವೇಷ ಭೂಷಾದಿ) ರಚನೆ ಚೆನ್ನಾಗಿರುತ್ತದೆ" (ಸಂನಾಟ. ೩೫) : ೧. ನಾಟಿಕಾ. ೨. ತ್ರೋಟಕ . . . ೧೪. ವಿಲಾಸಿಕಾ . . . ೧೮. ಭಾಣಿಕಾ — ಎಂದು ಉಪರೂಪಕಗಳು ಹದಿನೆಂಟು ವಿಧ (ಸಂನಾಟ. ೩೨). [ಸಂ. ವಿಲಾಸಿಕಾ]

ವಿಲಾಸಿತ (ಗು). ೧. ಉಲ್ಲಾಸಗೊಳಿಸುವ ; ಆಹ್ಲಾದಕರವಾದ : ವಾಸವಾಧಿಕ ಗಾನಸೌಖ್ಯವಿಲಾಸಿತತ್ರೈ ಸೋಮಪಾನವನಾಸೆಯಿಂ ಸೇವಿಸುವ ಕಷ್ಟ ಮಹೀಸುರರ ಕೂಡೆ (ಬಸಪು. ೫೭-೭೮). (ನಾ). ೨. ಲೀಲೆ ; ವಿನೋದ ; ಕ್ರೀಡೆ : ತನು ಹೇಳಿಗೆ ಮನ ಸರ್ಪನಾಗಿ ತನ್ನಯ ವಿಲಾಸಿತದಿಂದ ಹೆಡೆಯೆತ್ತಿ ಆಡುತ್ತಿರಲಾಗಿ (ಸಕವ. ಕ. II, ೭೭೬-೧೮೦೮) ; ಘಟದಿಂದ ಚಂದವಲ್ಲದೆ ಆತ್ಮಂಗೆ ಒಂದೇ ವಿಲಾಸಿತ (ಮೋಳಿಮಾ. ೮೩-೩೩೦). [ಸಂ.]

ವಿಲಾಸಿನಿ, ವಿಳಾಸಿನಿ (ನಾ). ೧. ಬೆಡಗಿ ; ಒಯ್ಯಾರಿ : ನಿರತಿಶಯಮಕ್ಕುಮದು . . . ಗುರುಜಘನಸ್ತನಭರಮಂಥರಲೀಲಾಲಸವಿಲಾ [ಪಾಠಾಂ. ಳಾ]ಸಿನೀಚಳಿತಂಬೋಲ್ (ಕವಿರಾ. ೧-೭೭) ; ಕುಟಿಲಚಂಚಲಕರಿನಕ್ಕಶವಮಾಂದ್ಯಮೆಂಬಿವುತ್ಕಟಯೌವನಶ್ರೀ ವಿಲಾಸಿನಿಯರಳಕಾಳಿ ಚಟುಲಸುಕಟಾಕ್ಷ ವಕ್ತ್ರೋಜಾತ ಮಧ್ಯಗತಿಗಳ ವಿಲಾಸದೊಳಿಲ್ಲದೆ ಘಟಿಸದು (ಧ್ರುಮಿಥಾ. ೩-೭). ೨. ಹೆಂಗಸು ; ಸ್ತ್ರೀ. ೩. ಸೂಳೆ ; ವೇಶ್ಯೆ : ಅರಸರಿಗೆ ತಂದೆದೆದು ಮೊದಲಲಿ ಅರಸಿಯರಿಗೆದೆದಾ ವಿಲಾ[ಪಾಠಾಂ. ಳಾ]ಸಿನಿಯರಿಗೆದೆದು ದಾದಿಯರಿಗೆದೆದು (ಬಸವು. ೫೯-೨೭) ; ಅವರು ಅಪ್ಸರೆಯರು — ಪಟ್ಟಣದ ಚದುರೆಯರು- ಅರಮನೆಯ ವಿಲಾಸಿನಿಯರು (ಧರ್ಮಸಾ. ೬೭). ೪. ಸಖಿ ; ದಾಸಿ : ಈತನೇ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನೆರಡನೆಯಾತ ಪಾಂಡು ವಿಲಾಸಿನೀಸಂಭೂತನೀತನು ವಿದುರನೆಂದಾಯ್ತವರಿಗ ಭಿಧಾನ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೩-೧೦). **ವಿಳಾಸಿನಿ:** ೨. ಸೊಗಯಿಸುವ ಪೊಜವೊಟಲ ವಿಲಾಸಮಂ ನೋಟ್ಪವನ ವಿಳಾಸಿನಿಯರ ಸಿರಿಯ ನಗೆಗಣ್ಣಳೆನಿಪ ಕಮಲಕುವಲಯವನಂಗಳಿಂ ಮನಂಗೊಳಿಸಿ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೪೯). ೩. ಕನಕಗೋಪುರಂಗಳೊಳಗಣೆರಡು ದೆಸೆಯ ಗುಣಣೆಯಿಂ ವಿಳಾಸಿನಿಯರ ಗಡಣೆಯಿಂ . . . ಕನಕಕ್ಕಳಲಮನಿಸಿ ನೆಗಟ್ಟ ಭೂಮಿಪಾಲಭವನದಿಂ (ಶಂಖಭಾ. ೧-೫೮) ; ಲಜ್ಜೆಯಂ ಕುಲಮಂ ದಾಂಟಿ ಕೆಲರ್ವಿಳಾಸಿನಿಯರಾದ ರ್ವಿಶ್ವಭೂಭಾಗದೊಳ್ (ಮಡಿ. ೧೦-೧). ೪. ದೇವಿ ಸ್ನಾನವ ಮಾಡಿ ಬಟ್ಟೆಯಂ ತರವೇಳಲು ತಡೆಯದೆ ವಿಳಾಸಿನಿಯು ಬಂದು ಪೆಟ್ಟಿಗೆದೆಗೆಯೆ ಉಡುವ ವಸ್ತುಗಳೆಲ್ಲ ಛಿದ್ರವಾಗಿರೆ ಹೆದರಿ (ಪ್ರೌಢರಾ. ೬-೫೦). [ಸಂ. ವಿಲಾಸಿನೀ]

ವಿಲಿಖಿತ, ವಿಳಿಖಿತ (ಗು). ೧. ಬರೆದ ; ಚಿತ್ರಿಸಿದ : ಮೃಗಮದವಿಲಿಖಿತವಿಚಿತ್ರಪತ್ರ ಭಂಗಭಾಸುರಭುಜಶಿಖರನುಂ (ಆದಿಪು. ೩-೯೦ ವ) ; ಆ ಶೃಂಗಾರರಸತರಂಗಿಣಿಯ ತುಂಗಸ್ತನಕಪೋಲಕವಿಲಿಖಿತಮೃಗಮದಪತ್ರಭಂಗಂಗಳಿಂ ಚಿತ್ರಕಳಾಕೌಶಲಮಂ ಪ್ರಕಾಶಿಸಿಯುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೨-೧೭ ವ). **ವಿಳಿಖಿತ :** ೨. ಕೊರೆದ; ಕೆತ್ತಿದ : ಬಳಸುವ ಚಂದ್ರಭಾನುಭಗಣ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಕದಂಬಮೆತ್ತಲುಂ ವಿಳಿಖಿತಸೋಮಸೂರ್ಯ ನಿಬಿಡಾಕ್ಷರಮಾಳಿಕೆಯಂದದಿಂ ಮನಂಗೊಳಿಸೆ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧-೭೪). [ಸಂ.]

ವಿಲಿಪ್ತ (ಗು). ಬಳಿದ ; ಸವರಿದ ; ಲೇಪಿಸಿದ : ದ್ರೌಪದೀಕುಚಕುಂಭಾರ್ಪಿತ ಕುಂಕುಮದ್ರವವಿಲಿಪ್ತೋರಸ್ಥಳಂ ದಾಂಟೆ ಕೀರ್ತಿ ಚತುರ್ವಾರ್ಧಿಯನಿರ್ದನಂದು ಸುಖದಿಂ ವಿದ್ವಿಷ್ಟವಿದ್ರಾವಣಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೮೫) ; ಪಾರ್ವತೀಪಯೋಧರ ಲೇಪಿತಮೃಗಮದವಿಲಿಪ್ತವಕ್ಷಸ್ಥಳಂ (ರಾಜಶೇ. ೨-೧). [ಸಂ.]

ವಿಲಿವಿಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ : ಹಳದಾಗಿ ನಾರುತ್ತ ಹುಳಿತು ವಿಲಿವಿಲಿಯೆಂಬುದಂ (ವೀಶ್ವಪು. ೩-೧೦-೩೭) ; ರಾಘಪ್ಪನ ವಾದದಲ್ಲಿ ಸಿಲುಕಿ ದೇಸಾಯರು ವಿಲಿವಿಲಿ ಒದ್ದಾಡಿದರು (ಗಂಮಾಯಿ. ೧೧೭).

ವಿಲಿವಿಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ವಿಲಿವಿಲಿ ಎಂದು ಒದ್ದಾಡು, — ನರಳು : ಪಾಪದ ಬೀಜ ಒರ್ಬುಳಿಸಿದಂತೆ ದೋಷದ ಹುತ್ತ ನೆಗೆದಂತೆ ಪುಳುವಿನ ರಾಶಿ ವಿಲಿವಿಲಿಸುತ್ತಿರೆ (ಜೊಮ್ಮರ. ಹ. ೩೩೮-೧೪) ; ಹೊಲಸಿನ ನೆಲೆ ರುಧಿರದ ಕುಳಿ ವಿಲಿವಿಲಿಸುವ ಪುಳುಗಳೊಗೆವ ಪುತ್ತು (ವೃಷು. ೨೮-೭೦). [ವಿಲಿವಿಲಿ + – ಇಸು]

ವಿಲೀನ (ಗು). ೧. ಆಸಕ್ತವಾದ ; ಮಗ್ನವಾದ. ೨. ಐಕ್ಯವಾದ ; ಲೀನವಾದ : ಕಾವೇರಿಯಿಂದಮಾ ಗೋದಾವರಿವರಮಿರ್ಪ ನಾಡದಾ ಕನ್ನಡದೊಳ್ ಭಾವಿಸಿದ ಜನಪದಂ ವಸುಧಾವಳಯವಿಲೀನವಿಶದವಿಷಯವಿಶೇಷಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೩೭) ; ರಣಾಂಗಣದಂತೆ ಚಮೂರಚಿತಪ್ರಹರಣ ವಿಶೀರ್ಣರೂಪಮುಂ ದಂತಿದಾನವವಿಲೀನಶಿಲೀಮುಖಮುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೫೭ ವ). ೩. ಕರಗಿದ. ೪. ಕಣ್ಮರೆಯಾದ ; ಕಾಣದಂತೆ ಆದ. (ನಾ). ೫. ಕರಗಿಸಿದ ತುಪ್ಪ : "ವಿಲೀನಂ, ದ್ರುತಂ – ಈ ೨ ಕರಗಿಸಿದ ತುಪ್ಪ" (ಹಲಾಯು. ೪೬-೧೨೧). ೬. ಐಕ್ಯನಾದವನು ; ಲೀನನಾದವನು : ಅಕ್ಕಜಿಂ ಬಾಲೇಂದುಧರನೊಳು ಪೊಕ್ಕು ಪೊಕ್ಕಲರ್ದಲರ್ದು ಕೂಡುತ ಸೊಕ್ಕಿ ತಲ್ಲಿಂಗದೊಳಗಿಂತು ವಿಲೀನನಾಗಿರ್ದ (ಬಸವು. ೩೫-೪). ೭. [ನಾಟ್ಯ] ಉಸಿರಾಟದ ಒಂದು ಭಂಗಿ ; IP "ಮೂರ್ಛೆ ಹೋದವನಂತೆ ಉಸಿರಾಡುವುದು" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨೭೮ ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ಸಮ, ಭ್ರಾಂತ, ವಿಲೀನ, ಆಂದೋಳಿತ, ಕಂಪಿತ, ಸ್ತಂಭಿತ . . . ಸೀತ್ಕೃತ – ಈ ಹತ್ತು ಮೊದಲ ಒಂಬತ್ತುಗೂಡಿ ಒಟ್ಟು ಹತ್ತೊಂಬತ್ತು ಭೇದಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩-೭೮ ವ). [ಸಂ.]

ವಿಲೀನಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಸೇರಿಹೋಗು ; ಸೇರಿಕೊಳ್ಳು ; ಐಕ್ಯವಾಗು : ಈ ಪ್ರದೇಶದ ಬಹುಭಾಗವು ಮೌರ್ಯಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದೊಂದಿಗೆ ವಿಲೀನಗೊಂಡಿದ್ದುದನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ (ನೊಳಂಬ. ೬೯). [ವಿಲೀನ + ಕೊಳ್ಳು (< ಕೊಳ್)]

ವಿಲೀನಿತ (ಗು). ೧. ಮಗ್ನನಾದ ; ಆಸಕ್ತನಾದ. (ನಾ). ೨. ಮಗ್ನನಾದವನು ; ಆಸಕ್ತನಾದವನು : ಅಮಳಲಿಂಗದೊಳತಿವಿಲೀನಿತನಾಗಿ ತಾನಿರ್ದಹನೊ ಬಸವೇಶ (ಬಸವು. ೩೫-೪೦). [ಸಂ.]

ವಿಲೀನೆ (ನಾ). ಐಕ್ಯಳಾದವಳು ; ಲೀನವಾದವಳು : ನುತಿಪೆಂ ಸೇವಿತಶಕ್ತಿವಿತಾನೆಯ . . . ಶಂಕರನಂಕವಿಲೀನೆಯನು (ಉದ್ಭಟ. ೩-೪). [ವಿಲೀನ + – ಎ]

ವಿಲುಂಠ್ಯ (ಗು). ಸೆಳೆದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ ; ಸುಲಿಗೆಯಾದ : ಪೂರ್ಣಪಾತ್ರಹರಣ ವಿಲುಂಠ್ಯಮಾನವಸನಭೂಷಣಮುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೪೦೦). [ಸಂ.]

ವಿಲುಪ್ತ (ಗು). ೧. ನಾಶಹೊಂದಿದ ; ಧ್ವಂಸವಾದ : ಚಪಲಕಪಿಬಲವಿಲುಪ್ತ ವಿಗಳಿತಲತಾಭವನಮುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೧೮ ವ). (ನಾ). ೨. ಲೋಪ ; ಚ್ಯುತಿ ; ನಾಶ : ಅಭಿನವಗುಪ್ತನ ವಿಮರ್ಶನಶಕ್ತಿ ವಿಲುಪ್ತವಾಯಿತೇ ಎಂಬುದನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ (ಭಾರಮೀ. ೭೪). [ಸಂ.]

ವಿಲುಪ್ತಿ (ನಾ). ಲಯ ; ನಾಶ : ಇಂಥ ವಿಲುಪ್ತಿಯ ಪರಿಚಯವನ್ನು ನಾವು ಬೇರೆ ಕಡೆ ನೋಡಿದ್ದೇವೆ (ನಿಬಂಧ. II. ೩೦೭) ; ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಜಗಿವುದು ಚಿರವಿಲುಪ್ತಿಯಲಿ (ಕರುಷ್ಯಾ. ೯೭-೨೦). [ಸಂ.]

ವಿಲುಲಿತ, ವಿಲುಳಿತ (ಗು). ೧. ಉರುಳಿ ಬಿದ್ದ ; ಉರುಳಿದ : ಹರ್ಷಪುಳಕಿತ ಸರ್ವಾಂಗನಾನಂದಬಾಷ್ಪಸಲಿಲವಿಲುಲಿತವಿಲೋಚನಂ (ಶಂಠಾಮು. ೧೨-೧೦ ವ) ; ವಿಲುಲಿತ ಘರ್ಮವಾರಿಕಣದಿಂ ಕೆಸಟ್ಟೇಲ್ವಿಳಿತರ್ಪ ಗಂಡಮಂಡಲಕೃತಪತ್ರಭಂಗಮೃಗ ನಾಭಿಜಮಂ ಬಳಿದಿಟ್ಟು (ರಾಜಶೇ. ೧೨-೭). **ವಿಲುಳಿತ :** ೧. ಆನಂದಾಶ್ರು ವಿಲುಳಿತ ಕಮಲವಿಲೋಚನೆ. . . ಇಂತಾತುರದೊಳಿರ್ದಳ್ (ಶಾವಷ್ಠ. ೨೮-೩). ೨. ತಿರುಗಿಕೊಂಡಿರುವ ; ತಿರುಗಿರುವ : ಸಂಗ್ರಾಮಭೂಮಿಯ ನಡುವೆ ಧೃಷ್ಟದ್ಯುಮ್ನಕಚಗ್ರಹವಿಲುಳಿತಮೌಳಿಯುಂ ತದೀಯ ಕೌಕ್ಷೇಯಕಧಾರಾವಿದಾರಿತ ಶರೀರನುಮಾಗಿ ಬಿಟ್ಟಿರ್ದ ಶರಾಚಾರ್ಯರಂ ಕಂಡು (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೫೫ ವ) ; ನಿಸರ್ಗ ದುಷ್ಟಧೃಷ್ಟದ್ಯುಮ್ನನ ಕಚನಿಗ್ರಹಕರವಿಲುಳಿತಮೌಳಿಯಾಗಿರ್ದ ಭಾರದ್ವಾಜನಿರವಂ ರಾಜರಾಜಂ ನೋಡಿ (ಗದಾಯು. ೪-೪೮ ವ). ೩. ಚಂಚಲ ; ಅಲ್ಲಾಡುತ್ತಿರುವ : ಮುಗಿಲೊಡ್ಡಂತಂತೆ ವಾತಾಹತವಿಲುಳಿತ ದೀಪಾರ್ಚಿಯಂತಂತೆ ನೋಡಲ್ ಸೊಗ ಯಿಪ್ಪೈಶ್ವರ್ಯಮುಂ ಯವ್ವನವಿಳಸನಮುಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೭-೩೭). [ಸಂ.]

ವಿಲುಳಿತ 'ವಿಲುಲಿತ' ನೋ.

ವಿಲೂನ (ಗು). ಕತ್ತರಿಸಿದ ; ತುಂಡರಿಸಿದ ; ಛೇದಿಸಿದ : ಅವನೀನೂತಯಶಂ ಯಶೋಧವಳಿತಾಶಾಮಂಡಲಂ ಮಂಡಳಾಗ್ರವಿಲೂನಾರಿಬಲಂ (ಎಕ. VI. ಚಿಕ್ಕಮ. ೧೬೧-೬೭; 1137) ; ಅನ್ಯದೈವಮತಂಗಮದಹರಿ ಅನ್ಯದೈವ ಕುರಂಗ ಮೃಗರಿಪು ಅನ್ಯದೈವಲತಾ ವಿತಾನವಿಲೂನಸಿತಗಾತ್ರ (ಬಸವು. ೫೩-೪). [ಸಂ.]

ವಿಲೂನನಾಶೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಮೂಕೊರತಿ : ವಿಲೂನನಾ [ಪಾಠಾಂ. ವಾ]ಸೆಯ ಸುರೂಪೆಯ . . . ಕೆಂಡದಬ್ಬಿನೀವರನಭಿಧಾನಮು ತಳೆದ ಭೂರುಹಮೊಪ್ಪುಗುಮಾ ವನಾಂತದೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೫-೫೭).

[IP ಇದು 'ಮೂಕೊರತಿ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಸಂಸ್ಕೃತೀಕರಣ]

ವಿಲೆ (ನಾ). ೧. ವರ್ಗ ; ಶ್ರೇಣಿ ; ಗುಂಪು : (ಕಿ). ೨. ವ್ಯವಸ್ಥೆ ; ಏರ್ಪಾಡು : (ಕಿ). ೩. ಮಾರಾಟ ; ವಿಕ್ರಯ : ಒಂದು ಹಸುವನ್ನೋ ಎತ್ತನ್ನೋ ಒಂದು ಪದಾರ್ಥವನ್ನೋ ಮಾರುವಂತೆ ತೂರನನ್ನು ಅವನ ಚಿಕ್ಕಪ್ಪ ವಿಲೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು (ಚಸ್ತಳ. ೩೫) ; ಆ ಜಮೀನನ್ನು ಬಹಿರಂಗ ಹರಾಜಿನಲ್ಲಿ ವಿಲೆ ಪಡಿಸಬೇಕೆಂದು ಮತ್ತ ಆಜ್ಞೆಯಿತ್ತರು (ಅಧಿಕಾ. ೫೭) ; ಸ್ವತ್ತನ್ನು ಆರ್ಜಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಮತ್ತು ವಿಲೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ . . . ಅಧಿಕಾರವಿರತಕ್ಕುದು (ಭಾಧಾನ. ೧೧). ೪. ಹಂಚಿಕೆ : (ಕಿ). ೫. ತೀರ್ಮಾನ : (ಕಿ).

ವಿಲೇಬೀಳು = ನಿರ್ಣಯವಾಗು; ಮುಕ್ತಾಯಕ್ಕೆಬರು; ತೀರ್ಮಾನವಾಗು:

ಅಲ್ಲಿಗೆ ದಾಖಲಾದವನಿಗೆ ವಿಲೇಬಿದ್ದ ಕಾಗದದ ಹಾಗೆ ಭವಿಷ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ (ಕಲನ. ೨೯೫).
[← ಅರ. ವಿಲ್ಹಾ ; ಮರಾ. ವಿಲೇ, ವಿಲ್ಹಾ, ವಿಲ್ಹೇ./ ತೆಲು. ವಿಲಿಯ]

ವಿಲೆವಾರಿ 'ವಿಲೇವಾರಿ' ನೋ.

ವಿಲೇಖನ (ನಾ). ೧. ಬರೆಯುವಿಕೆ. ೨. ಗೀಚುವಿಕೆ ; ಗೀರುವುದು. ೩. ನೇಗಿಲಿನಿಂದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಉಳುವಿಕೆ, – ಸಾಲುಮಾಡುವಿಕೆ. ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ನರಕಶಿಕ್ಷೆ : ವಿಲೇಖನ . . . ದುರ್ಭೋಗ್ಯ ನಾನಾವಿಧಾಸಂಖ್ಯಾತ ತೀವ್ರವೇದನಾರೂಪಂಗಳಾಗಿ ಶಿವದ್ರೋಹಿಗಳಿಗೆ ನಿಷ್ಕಾರುಣ್ಯದಿಂ ಮಾಳ್ಪ ಶಿಕ್ಷಾಲೇಶಮಂದನಿಸಿ (ವಿವೇಚ. ೧೮೧). [ಸಂ.]

ವಿಲೇಪನ (ನಾ). ೧. (ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಮೈಗೆ) ಬಳಿಯುವಿಕೆ ; ತೊಡೆಯುವಿಕೆ : ಗುರೂಪರೋಧವಶದಿಂ ಸ್ನಾನಾನ್ನಪಾನಂ ವಿಲೇಪನ ಮಾಲ್ಯಾದಿಗೆ ತಾನೊಡಂಬಡುವನೇಂ ದೇವಂ ನಿರಾಪೇಕ್ಷನೋ (ಅಜಿಪು. ೫-೮೭). ೨. ದೇಹವನ್ನು ಸುಗಂಧಗೊಳಿಸಲು ತೊಡೆಯುವ (ಗಂಧ ಇತ್ಯಾದಿ) ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ. [ಸಂ.]

ವಿಲೇಪಿ (ನಾ). ಅನ್ನದ ಗಂಜಿ : "ಗಂಜಿ ಯವಾಗೂಷ್ಣಿಕಾ ವಿಲೇಪೀನಾಮಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೨-೪). [ಸಂ. ವಿಲೇಪೀ]

ವಿಲೇಪಿಕೆ (ನಾ). = ವಿಲೇಪಿ : "ಯವಾಗೂಃ, ಉಷ್ಣಿಕಾ, ಶ್ರಾಣಾ (ಶೋಣ), ತರಳಾ, ವಿಲೇಪಿಕಾ – ಈ ೫ ಗಂಜಿ" (ಹಲಾಯು. ೫೩-೧೬೫). [ಸಂ. ವಿಲೇಪಿಕಾ]

ವಿಲೇಪಿತ, ವಿಳೇಪಿತ (ಗು). ಬಳಿದ ; ಸವರಿದ. ವಿಳೇಪಿತ : ಅತಿಶಯಮಸದಿರ ಮೃದುಪಾದತಳಂಗಳನೂಡಿ ಯಾವಕದ್ರವದಿಂದಂ ಪ್ರತಿದಿನಮಾ ದೇವಿ ವಿಳೇಪಿತ ಕರ್ಮಮನೊರ್ವಳಮರವಧು ಕೆಯ್ಕೊಂಡಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೪೪). [ಸಂ.]

ವಿಲೇಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬಳಿ ; ತೊಡೆ : (೩). [ವಿಲೇಪನ + – ಇಸು]

ವಿಲೇವಾಟ (ನಾ). ಮಾರಾಟ ; ವಿಕ್ರಯ : ಲಕ್ಷ್ಮೀಬಾಯಿಗೆ ಆಸ್ತಿ ವಿಲೇವಾಟ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಅಧಿಕಾರಾನ ಇಲ್ಲ (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೩೧೪) ; ನನ್ನ ಸ್ವಾರ್ಜಿತಆಸ್ತಿಯ ವಿಲೇವಾಟದ ಅಧಿಕಾರ ಕೇವಲ ನನಗೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಅದರಲ್ಲಿ ಯಾರದೂ ಹಸ್ತಕ್ಷೇಪ ನಡೆಯಲಾರದು (ದೀಪಹ. II, ೧೦೪). [← ಮರಾ. ವಿಲ್ಹೇವಾಟ್ = ವ್ಯವಸ್ಥೆ]

ವಿಲೇವಾರಿ, ವಿಲೆವಾರಿ (ನಾ). ೧. ವಿತರಿಸುವುದು ; ಬಟವಾಡೆ ; ಹಂಚಿಕೆ : ಸಾಯುವ ಮೊದಲು ತನ್ನ ಆಸ್ತಿಯನ್ನೆಲ್ಲ ಮರಣಶಾಸನದ ಮೂಲಕ ವಿಲೇವಾರಿ ಮಾಡಿದ್ದ (ಗಂಗಾಳ. ೪೭) ; ನೀವು ದಣಿಗಳು. ಮನಸ್ಸು ಬಂದ ಹಾಗೆ ನೀವದನ್ನು ವಿಲೇವಾರಿ ಮಾಡಬಹುದು (ಪುನರು. ೩೦೫). ೨. ವರ್ಗೀಕರಣ ; ವಿಂಗಡಣೆ : ಹಳೆಯ ಕಾಗದಗಳ ವಿಲೇವಾರಿ ಮಾಡಿಬಿಡೋಣ ಎಂದು ಕುಳಿತೆ (ಮನೋನಂ. ೨೨) ; ಈ ವಿಲೇವಾರಿಗಳ ಪೈಕಿ ಯಾವುದರಿಂದ ಗೋವಿಂದನಿಗೆ ಹೆಚ್ಚು ತೃಪ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆಯೋ ಸಾಧ್ಯವಿದ್ದರೆ ಅದನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ (ಧಾಂಡ. ೬). ೩. ಮಾರಾಟ ; ವಿಕ್ರಯ : ಕೆರೆ ಕಟ್ಟಿಸಿದರೆ ತನ್ನ ಜಮೀನೆಲ್ಲ ಮುಳುಗಡೆಯಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಭಾವಿಸಿ ತನ್ನ ಆಸ್ತಿ ಪಾಸ್ತಿಯನ್ನೆಲ್ಲ ವಿಲೇವಾರಿ ಮಾಡಲಾರಂಭಿಸಿದ (ನಮ್ಮೂರು. ೫). ವಿಲೆವಾರಿ : ೨. ಎರಡನೇ ವಿಲೆವಾರಿಯ ಯಾದಿಯಲ್ಲಿ ಯಾವ ಜೀನಸಿನ ತೂಕ ಎಷ್ಟು ಇರುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಮ್ಮಾ. ೯ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ). ೪. ವ್ಯವಸ್ಥೆ ; ಏರ್ಪಾಡು : ಅಜ್ಜ ತೀರಿಕೊಂಡ ಮೇಲೆ ಆಗದೇಕಲ್ಲ ಏನಾದರೊಂದು ವಿಲೆವಾರಿ (ಕುಡಿಕೂ. ೧೩೩).
[← ಮರಾ. ವಿಲ್ಹೇವಾರೀ, ವಿಲ್ಹೇವಾರ್./ ತೆಲು. ವಿಲೇವಾರಿ]

ವಿಲೋಕ (ನಾ). ನೋಡುವಿಕೆ ; ಅವಲೋಕನ : ಲೋಕಾಲೋಕಾವಿತತವಿಲೋಕಂ ಜ್ಞಾನಂ ಸಮೂರ್ಜಿತಾವದ್ಯವಿದಶ್ರೀಕಂ ಚರಿತ್ರಮದು ಪರಲೋಕಮುಮೀ ಲೋಕಮುಂ ತದಾಯತ್ತಂಗಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೪೭). [ಸಂ.]

ವಿಲೋಕನ, ವಿಳೋಕನ (ನಾ). ೧. ನೋಡುವಿಕೆ ; ಅವಲೋಕನ. ೨. ನೋಟ ; ದೃಷ್ಟಿ : ಮದೀಯಮನೋಗತಕಾಮರಾಗಸಾಗರದೊದವಿಂಗೆ ನಲ್ಲಳ ವಿಲೋಕನ ಚಂದ್ರಿಕೆಯೊಂದೆ ಸಾಲದೇ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೧೧) ; ಮನಸಿಜನ ವಿಲೋಕನಾಕರ್ಷಣಸ್ಥಾನದಂತೆ ಪಂಚಾಂಡಕಪರಿಣತಿಯಂ . . . ಅತಿಶಯಮಾದ ಚಿತ್ರಶಾಲೆಯಿಂ ಮನಂಗೊಳಿಸಿ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೭೪). ವಿಳೋಕನ : ೨. ಲಳಿತಮಧುರಂ ಲಜ್ಜಾಲೋಳಂ ಸ್ಮರಾಕುಳಿತಂ ಮನಂದಳಿತಮಪಸನ್ಮುಗ್ಧಂ ಸ್ನಿಗ್ಧಂ ವಿಳೋಕನಮೋಪಳಾ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೭೭) ; ಅನಿಮಿತ್ತದರಸ್ಮಿತದಿಂದನಕ್ಷರಾಳಾಪದಿಂದಸಂಕೇತವಿಳೋಕನದಿಂದಕಾರಣಾನಂದನದಿಂದುತ್ತಾನಶಯನದಿಂ ಹರಿಯಿಸೆದಂ (ಜಗಾ. ೩-೨೯). [ಸಂ.]

ವಿಲೋಕನಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ನೋಡು ; ಅವಲೋಕಿಸು : ತನ್ನ ಮನೆಗೆ ವಂದು ನಿಜಾಂಗನಾಮುಖವಿಲೋಕನಂಗೆಯ್ದು (ಸುಕುಮಾ. ೩-೧೫ ವ) ; ಕೈಕೆಯ ಮುಖಕಮಲ ವಿಲೋಕನಂಗೆಯ್ದು . . . ವಿಕಸಿತಹೃದಯಕಮಲನುಮಾಗಿ (ಪಂರಾಮಾ. ೬-೧೧೩ ವ).
[ವಿಲೋಕನ + ಕೆಯ್[1]]

ವಿಲೋಕಿತ (ಗು). ೧. ನೋಡಲಾದ ; ಅವಲೋಕಿತವಾದ. (ನಾ). ೨. ನೋಟ ; ದೃಷ್ಟಿ. ೩. [ನಾಟ್ಯ] ನೋಟದ ಒಂದು ಭಂಗಿ ; ಕಣ್ಣಿನ ಆಲಿಯ ಎಂಟು ಬಗೆಯ ಚಲನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ☞ "ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿ ನೋಡುವುದು" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨೮೫ ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ಸಮ, ಸಾಚಿ, ಅನುವೃತ್ತ, ಅವಲೋಕಿತ, ವಿಲೋಕಿತ, ಉಲ್ಲೋಕಿತ, ಆಲೋಕಿತ, ಪ್ರವಿಲೋಕಿತ — ಈ ಎಂಟು ವಿಷಯಾಭಿಮುಖ ಆಲಿಯ ಭೇದಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩-೬೩ ವ) ; ಕಣ್ಣು ಆಲಿಗಳ ೮ ಚಲನೆಗಳಿವೆ. ಅವು ಯಾವುವೆಂದರೆ ೧. ಸಮ. ೨. ಸಾಚಿ . . . ೫. ವಿಲೋಕಿತ . . . ೮. ಅವಲೋಕಿತ (ಅಭಾಸ್ಯ ೪೭). [ಸಂ.]

ವಿಲೋಚನ, ವಿಳೋಚನ (ನಾ). ಕಣ್ಣು ; ನೇತ್ರ : "ಈಕ್ಷಣ ನಯನ ವಿಲೋಚನ ಚಕ್ಷುರ್ನೇತ್ರಾಂಬಕಾಕ್ಷಿಗಳ್ ದೃಙ್ನಾಮಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೭೦-೧೭) ; ಕಾಳಗದ ಕರ್ಣಾಮೃತದ ಮಳೆಗಾಲ ಮಾದು ವಿಲೋಚನದ ಮಳೆಗಾಲವಾಯ್ತೆಂದ (ಕುಮ್ಮಾಕ. ೨೭-೧). ವಿಳೋಚನ : ಜಳಧಿಜೆಯ ರಾಗರಂಜಿತವಿಳೋಚನಂ ವರದ ಕರದ ಪುಗರೇಱಿಸುಗುಂ (ವಸ್ತುವಂ. ೨-೧೪). [ಸಂ.]

ವಿಲೋಚನದ್ವಯ (ನಾ). ಎರಡು ಕಣ್ಣುಗಳು : ಭೂಧವನ ವಿಲೋಚನದ್ವಯಮದೇಂ ಮುದವಾಂತುದೊ ರಾಗರಂಜಿತಂ (ರಾಜಶೇ. ೪-೪೭). [ಸಂ.]

ವಿಲೋಚನವಾರಿ (ನಾ). ಕಣ್ಣೀರು ; ಕಂಬನಿ : ನನೆದುದಂತಃಕರಣ ಮಧುಸೂದನನ ಸೂಕ್ತಿಸುಧಾರಸದಿ ನೆಱೆ ನೆನೆದುದಾತನ ಮೈ ವಿಲೋಚನವಾರಿಪೂರದಲಿ (ಕುಮ್ಮಾಕ. ೧೭-೨೩). [ಸಂ.]

ವಿಲೋಚನಾಂಬು (ನಾ). = ವಿಲೋಚನವಾರಿ : ಮಲಯಾನಿಳನಸಕದಿನುದಿರ್ವಲರ್ಗಳ ಮಕರಂದಮಾಲೆಗಳ್ಪರೆದತ್ತಂ ನೆಲದೊಳ್ಪಟ್ಟುಂ ಪಡೆದುವು ವಿಲೋಚನಾಂಬುಗಳನಗ್ಗಳಂ ವಿರಹಿಗಳಾ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೩೭) ; ಮುಂದುವರಿವ ವಿಲೋಚನಾಂಬುಗಳಿಂದ ಸ್ಮರಣೆ ಮಿಗದು ಸಂಜಯನಂದು ದೊಪ್ಪನೆ ಕೆಡೆದು ಹೊರಳಿದನರಸನಂಘ್ರಿಯಲಿ (ಕುಮ್ಮಾಗ. ೩-೧೭). [ಸಂ.]

ವಿಲೋಪ (ನಾ). ೧. ನಾಶ ; ಹಾಳು. ೨. [ಜೈನ] ಅಸ್ತೇಯವ್ರತಕ್ಕೆ ವಿರೋಧಕರವಾದ ಕೃತಿ ; ಅನ್ಯರ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಹಾಳುಮಾಡುವುದು : ಹೀನಾಧಿಕವಿನಿಮಾನ ಸ್ತೇನಾ[ಹೃತ]ದಾನ ಸದೃಶಮಿಶ್ರವಿಲೋಪಸ್ತೇನಪ್ರಯೋಗಮಂದಿವು ತಾನಸ್ತೇಯವ್ರತಕ್ಕತಿಕ್ರಮಮಕ್ಕುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೬-೧೫). [ಸಂ.]

ವಿಲೋಪನ (ನಾ). ೧. ಬಿಡುವುದು ; ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು ; ತ್ಯಜಿಸುವುದು : ಭರತೇಶ್ವರನಾಮಪ್ಪೊಡೆ ಚರಮಾಂಗರುಮಖಿಲಮಲವಿಲೋ[ಪಾಠಾಂ. ಲೇ]ಪನದಿಂದಂ ಪುರುಪರಮೇಶ್ವರನೈದಿದ ಪರಮಾಪದಂ ನಮಗಮದುವೆ ನೆಲೆ ಪೆಱತುಂಟೇ (ಆದಿಪು. ೧೭-೫೭). ೨. [ಜೈನ] ನೀಚಗೋತ್ರ ಆಸ್ರವಕಾರಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಯಶೋವಿಲೋಪನಾತ್ಮಕೀರ್ತ್ಯುತ್ಪಾದನ ಗುರುಪರಿಭವಕಾರಣದುದ್ಘಟ್ಟನದೋಷಖ್ಯಾಪನ . . . ತೀರ್ಥಕರಾಧಿಕ್ಷೇಪಾದಿತತ್ಪ್ರಪಂಚಂಗಳ್ ನೀಚೈರ್ಗೋತ್ರಾಸ್ರವಕಾರಣಮೆಂಬುದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೬೭). [ಸಂ.]

ವಿಲೋಭನ (ನಾ). ಮೋಹಗೊಳಿಸುವಿಕೆ ; ಆಕರ್ಷಿಸುವಿಕೆ. [ಸಂ.]

ವಿಲೋಮ (ಗು). ೧. ತಿರುಗುಮುರುಗಾದ ; ವಿಪರ್ಯಯವಾದ : ಅಮರಸರೋರುಹ ಮಿತ್ರಗಣಂ . . . ಪಾವಕಂ ಮರುತಂ ಕ್ರಮದೊಳ್ ಬಂದನುಲೋಮ ವಿಲೋಮ ಪದದ್ವಯದಿಂ ನಿಯಮಂ [ಪಾಠಾಂ. ಬಂದನುಲೋಮದೊಳೊಂದಿ ಪದದ್ವಯಂ ನಿಯತಂ] (ಛಂದೋಂಬು. ೩-೨೦೯). ೨. ಪ್ರತಿಕೂಲವಾದ ; ವಿರುದ್ಧವಾದ ; ವಿಪರೀತವಾದ. ೩. ಕೂದಲಿಲ್ಲದ. (ನಾ). ೪. ವ್ಯತ್ಯಾಸ ; ತಿರುಗುಮುರುಗು ; ವಿಪರ್ಯಯ : "ವಿಪರೀತಂ ವ್ಯತ್ಯಾಸಂ ವಿಪರ್ಯಯಂ ವ್ಯತ್ಯ[ಯಂ]

ವಿಲೋಮಮದಕ್ಕುಂ'' (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೧೨-೬) ; ಆದಿಕವಿ ಪಂಪನೆಂದನುವಾದಿಸೆ ವಾದಿಸಿ ವಿರೋಧಿ ವಿಪರೀತತೆಯಿಂದೋದೆ ವಿಲೋಮದೆ ಪೆಸರಂ ಮೇದಿನಿಯೊಳಗವನ ಪೆಸರೆ ಪೆಸರ್ವಡೆದೆಸೆಗುಂ (ಧರ್ಮನಾ. ೧-೩೬). ೫. ನಾಯಿ. ೬. ಹಾವು. ೭. ಬಾವಿಯಿಂದ ನೀರು ಎತ್ತಲು ಹಾಕಿರುವ ಚಕ್ರ ; ಏತ. ೮. [ಸಂಗೀತ] ಹಾಡುವಿಕೆಯ ಒಂದು ಕಾಲಪ್ರಮಾಣ : ಪಲ್ಲವಿಯ ಸಹಜಕಾಲಪ್ರಮಾಣ ಸ್ಥಿರವಾಗಿಟ್ಟು ಆ ಕಾಲದ ಓಟಕ್ಕೆ ಸಾಟಿತ್ತ ವಿಳಂಬಿಸಿ, ಎರಡು ತಗ್ಗಿನ ವಿಳಂಬಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಹಾಡುವುದು ವಿಲೋಮ ಎನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ (ಸಂಗೀಚಂ. ೯೩). 'ಅನುಲೋಮ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ವಿಲೋಮಕ್ರಮ (ನಾ). ೧. ವಿರುದ್ಧವಾದ ಕ್ರಮ ; ವ್ಯತ್ಯಸ್ತವಾದ ರೀತಿ : ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ರೂರತನಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ದಯಾಬುದ್ಧಿಯೂ . . . ಸೋಮಾರಿ ತನಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಉತ್ಸಾಹವೂ ಅಥವಾ ಆ ಗುಣಗಳೇ ವಿಲೋಮಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಸಾಕಷ್ಟು ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿರುತ್ತವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು (ಪುನರು. ೨೫೩). ೨. [ಸಂಗೀತ] ತಗ್ಗಿನ ವಿಳಂಬ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಹಾಡುವ ಒಂದು ಕ್ರಮ : ಪಲ್ಲವಿಯನ್ನು ಅನುಲೋಮ ಮತ್ತು ವಿಲೋಮಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಹಾಡುವುದು ಸಂಪ್ರದಾಯ (ಸಂಗೀಚಂ. ೯೩). [ಸಂ.]

ವಿಲೋಮಕ್ರಿಯೆ (ನಾ). ವಿರುದ್ಧವಾದ ಕ್ರಿಯೆ ; ನಿಷೇಧದ ಕ್ರಿಯೆ : ಪ್ರಕೃತಿಯ ಪೂರ್ವದಿಕಾರದೊಳುಕಾರದೊಳ್ ಹ್ರಸ್ವದೇತ್ವಮೋತ್ವಂ ಬಹುಳಂ ಪ್ರಕಟಂ ತರ್ಬರ್ಗಳ ಮೊದಲಕಾರದೊಳ್ ದೀರ್ಘವಿಧಿ ವಿಲೋಮಕ್ರಿಯೆಯೊಳ್ (ಶಮದ. ೨೩೮).
[ಸಂ. ವಿಲೋಮಕ್ರಿಯಾ]

ವಿಲೋಲ, ವಿಳೋಳ (ಗು). ೧. ಹೊಯ್ದಾಡುವ ; ಚಂಚಲವಾದ : ಚಾರುವಿಲೋಲಕಟಾಕ್ಷಪಾತಸೌಂದರಪರಿವಾರದೇವಿಯರಿರಾ (ಆದಿಪು. ೩-೪) : ಸಾಲಿಡೆ ಕಟಾಕ್ಷಮಾಲೆ ವಿಲೋಲತರಭ್ರಮರಮಾಲೆಯೇಟಿಸೆ . . . ಮಾಲೆಗಾರ್ತಿಯರೆಸೆವರ್ (ಜಗಪಿ. ೨-೨೬). ೨. ಹೊರಳುವ ; ಉರುಳುವ. (ನಾ). ೩. ಹೊಯ್ದಾಟ ; ನಡುಕ : ''ವಿಲೋಲಮೆ[ಪಾಠಾಂ. ಲೋಲಮೆ] ನಡುಕಂ'' (ಚತುನಿ . II. ೩೯). ೪. ತಲ್ಲೀನನಾದವನು ; ಲೋಲುಪ : ಭಕ್ತಿವಿಲೋಲ ದೀಪದ ಕಲಿಯನಾರು ವಿಶಾಲಘನಪುಷ್ಪಕವಿಮಾನಂ ಮುಂದೆ ಬಂದಿರಲು ಆ ವಿಮಾನವನೇಱ (ಬಸವು. ೧೬- ೨೯). ವಿಳೋಳ : ೧. ವಿಳೋಳನೀಳಾಳಕ ಚಂದ್ರಾನನೆ ಜಾಕವ್ವೆ ದಲಾ ಜಾನಕಿಗಗ್ಗಳಮ ಕುಲದೊಳಂ ಶೀಲದೊಳಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೩೯). [ಸಂ.]

ವಿಲೋಲತೆ (ನಾ). ೧. ಅಸ್ಥಿರತೆ ; ಹೊಯ್ದಾಟ. ೨. ಅತ್ಯಾಸಕ್ತಿ ; ಲೋಲುಪತೆ : ಗಂಗಾಮೌಲಿ . . . ಬೋಳವಿಸುತಂ ನಂದಿಯಂ ಕರುಣಾಲಸದಮೃತ ರಸದೊಳದ್ದಿ ವಿಲೋಲತಾಲೋಕನದಿನೀಕ್ಷಿಸುವಾಗಳ್ (ಬಸವು. ೨-೩೩) ; ಪುಣ್ಯಗಣ್ಯ ಮಂದಾಕಿನಿಯ ವಾಹಿನಿಯ ಕಂದರಕ್ರೀಡಾವಿಲೋಲತೆಯ ನೀಲಲೀಲಾಶೀಲಸಲಿಲ ಕಲ್ಲೋಲದಿಂ . . . ಮೆರೆಯುವಾ ಚಿತ್ರಕೂಟಾದ್ರಿಯದೊ ಕಣ್ಗೊಳಿಸುತಿಹುದಿಲ್ಲಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೨೬-೩೪). [ಸಂ. ವಿಲೋಲತಾ]

ವಿಲೋಲುಪ (ಗು). ೧. ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಇಚ್ಛಿಸುವ ; ಅತ್ಯಾಸಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. (ನಾ). ೨. ಅತ್ಯಾಸಕ್ತನಾದವನು ; ತಲ್ಲೀನನಾದವನು : ಬಾಲೆ ನಯವಿನಯೋಕ್ತಿಯಲಿ ತನ್ನಾಲಯಕೆ ಕೊಂಡೊಯ್ದು ಭಕ್ತಿವಿಲೋಲುಪನನಭ್ಯಂಗನಾದಿ ಕ್ರಿಯೆಗಳಿಂ ತಣಿಸಿ (ಬಸವು. ೨೭-೫೯). [ಸಂ.]

ವಿಲೋಹಿತ (ನಾ). ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ ; ರಕ್ತವರ್ಣ : ಕಣ್ಗೊನೆ ಜೋಡಾಡೆ ವಿಲೋಹಿತಂ ವಿರಹಿರಕ್ತಾಕ್ತಾಂಗಜಾಸ್ತ್ರಂಗಳಂ ವನಿತಾನೀಕಮದಿಂಬುವೆತ್ತು ಪೊಱಮಟ್ಟೆಯ್ದಿತ್ತು ಕಾಸಾರಮಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೦-೯೯). [ಸಂ.]

ವಿಲ್ಮನ (ನಾ). (?) : ಫಣಿಮಣಿ ಅನ್ತು ಭೋಗಿಫಣದುಳ್ಮಣಿ ವಿಲ್ಮನದೊನ್ ರಣಮುಖದುಳ್ಳೆ ಕೋಲನೆರಿಯಕ್ಕುರ್ಂ (ಎಕ. XI. ಚಿತ್ರದು. ೪೩-೧ ; ಸು. 500 ?). [?]

ವಿಲ್ಲು, ವೀಲು (ನಾ). ಉಯಿಲು ; ಮೃತ್ಯುಪತ್ರ: ನಮ್ಮ ತಂದೆ ತಮ್ಮ ಸ್ವಯಾರ್ಜಿತಆಸ್ತಿಯನ್ನು ನನ್ನ ಹೆಸರಿಗೆ ವಿಲ್ಲು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). ವೀಲು : ಅವರು ಗೋಪ್ಯವಾಗಿ ವಕೀಲರನ್ನು ಕರೆಯಿಸಿ . . . ಮಾಲಿನಿಯ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ವೀಲು ಬರೆದಿಟ್ಟರು (ವಿಧಿವ. ೧೮೦) ; ಮನುಷ್ಯನು ವೀಲುಮಾಡದೆ ಥಕ್ಕನೆ ಬಿದ್ದು ಹೋದರೆ ಅವನ ಆತ್ಮೀಯವಾದ ನೆಂಟರಿಷ್ಟರು . . . ಹಣ ದುರ್ವ್ಯಯ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ನಿಷ್ಕಾಮ. ೩). [← ಇಂ. Will]

ವಿವಂಚನೆ (ನಾ). ೧. ವಿಚಾರ ; ಚಿಂತೆ ; ಆಲೋಚನೆ : ವಿವಂಚನೆಗೊಳಗಾದ ಭಗ್ನಹೃದಯಕ್ಕೆ ರಾಜಣ್ಣನ ಪತ್ರ ಶಾಂತಿಯ ಅಮೃತಸೇಚನೆ ಮಾಡಿತ್ತು (ಮರಳಿ. ೧೪೯). ೨. ಮೋಸ ; ವಂಚನೆ : ಸ್ನೇಹಿತರಿಗೆ ಮಿತ್ರದ್ರೋಹ ಮಾಡಿದ! ನಮ್ಮಂಥಾ ಹಿತಚಿಂತಕರಿಗೆ ವಿವಂಚನಾ ಮಾಡಿದ (ಸಮಜೀ. ೭೨೬). [ಸಂ. ವಿವಂಚನಾ]

ವಿವಂಚಿತ (ಗು). ವಂಚಿತವಾದ ; ತಪ್ಪಿಹೋದ : ಕಕ್ಕಿಯ ನಿರ್ದೇಶನದಿಂದ ವಿವಂಚಿತಳಾದ ಅನಾಥೆಗೆ, ಈಗ ತಿಳಿದಿದ್ದುದು ತನ್ನ ಜೀವನದ ವ್ಯಾವಹಾರಿಕ ನಡವಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡಪ್ಪನ ನಿರ್ದೇಶನವನ್ನು ಪಾಲಿಸದೆ ಬೇರೆ ದಾರಿಯೇ ಇಲ್ಲವೆಂಬ ಸತ್ಯ (ವಾತ್ಸಲ್ಯ. ೧೪೫). [ಸಂ.]

ವಿವಂದ (ನಾ). ೧. ಅತಿಯಾದ ಬಂಧನ : ವಿಬಂಧ — ವಿವಂದ (ಶಮದ. ೨೫೮ ಪ್ರಯೋ). ೨. ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನು ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಹೊರಬಹುದಾದಷ್ಟು ಹೊರೆ , — ಭಾರ : ''ವಿವಧಂ ವಿವಂದವೆನೆ ತಲೆವೊಱೆಯೆನಿಕ್ಕು'' (ಮಂಗರಾ. ೬೩-೨೬). 'ವಿವಧ' ಹೋ. [< ಸಂ. ವಿಬಂಧ]

ವಿವಕ್ಷಿತ (ಗು). ೧. ಹೇಳಲು ಬಯಸಿದ ; ಹೇಳಲು ಉದ್ದೇಶಿಸಿದ : ಕುಱಿತಂತೆ ಪೇೞ್ದ ಪದದೊಳ್ ಮೞೆಯದೊಡೆಲ್ಲಂ ವಿವಕ್ಷಿತಾರ್ಥಮಶೇಷಂ ಪೞತೊಂದ ಲ್ಲಿಲ್ಲದುಮುಮನಱಿವವರಿಟ್ಟಱಿಯೆ ಪೇೞ್ದೊಡದು ನೇಯಾರ್ಥಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೦೧). ೨. ಬಯಸಿದ ; ಅಪೇಕ್ಷೆಪಟ್ಟ. ೩. ಉದ್ದೇಶಿಸಿದ ; ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಕೂಡಿದ. ೪. ಮನೋಹರವಾದ ; ಸುಂದರವಾದ : (೩). (ನಾ). ೫. ಚೆಲುವಾದುದು ; ಮನೋಹರವಾದುದು : ಕಲ್ಯಾಣಾರ್ಥಿಯಪ್ಪಾತಂ ವಿವಕ್ಷಿತಮಪ್ಪ ವಸ್ತುವಂ ಪೇೞ್ಪವರ್ಗಳು ಮುನ್ನಮಾಪ್ತಾಗಮವಕ್ತೃಕಥೆ ಶ್ರೋತೃವೆಂಬಿವಂ ಪೇೞ್ವುದು (ಚಾವುಂಪು. ೫). ೬. ಪ್ರಮುಖವಾದುದು ; ಮುಖ್ಯವಾದುದು : ಕಡೆಯ ಎರಡರ್ಥಗಳೂ ಗ್ರಂಥಕಾರನಿಗೆ ಇಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿತ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೨೫). ೭. ಒಳ್ಳೆಯ ದಾದುದು ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು : ''ಒಳ್ಳಿತ್ತಱಲ್ಲಿಯುಂ ವಿವಕ್ಷಿತಮೆಂಬುದು'' (ಹಲಾಯು. ೧೩೩-೧೬). ೮. ಗುರಿ ; ಉದ್ದೇಶ. ೯. ಅರ್ಥ ; ಭಾವ. [ಸಂ.]

ವಿವಕ್ಷಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಯಸು ; ನಿರೀಕ್ಷಿಸು : ಸ್ತ್ರೀಪುತ್ರದಾಯಾದ್ಯರತ್ತಣಿಂದಾತ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಯಂ ವಿವಕ್ಷಿಸಿಯುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೨-೬೦ ವ). ೨. ವಿವರಿಸು ; ಸ್ಪಷ್ಟಗೊಳಿಸು : ಸ್ಥಾವರವಿಷಹರಣಮಂ ವಿವಕ್ಷಿಸಿ ಪೇೞ್ವೆಂ (ಖಮದ. ೨-೧). ೩. ಪರ್ಯಾಲೋಚಿಸು ; ವಿಚಾರಮಾಡು : ಮೋಕ್ಷವಿವರಿಗಾವ ಗಹನವೆಂದೊಲ್ಲು ವಿವಕ್ಷಿಸುತಿರ್ದರಲ್ಲಲ್ಲಿ (ಭರತ. ೭೦-೧೧೬). [ವಿವಕ್ಷೆ + – ಇಸು]

ವಿವಕ್ಷೆ (ನಾ). ೧. ವಕ್ತೃವಿನ ಇಚ್ಛೆ , — ಆಸೆ : ಅಲ್ಲಿ ವರ್ತಿಸುವುತ್ಸರ್ಪಣಾವ ಸರ್ಪಣಯುಗಸ್ವರೂಪನಿರೂಪಣವಿವಕ್ಷೆಯಿಂ ಮುಖ್ಯವ್ಯವಹಾರನಯದೊಳುಭ ಯಾತ್ಮಕಮೆನಿಪ್ಪ ಕಾಲಸ್ವರೂಪಮೆಂತೆನೆ (ಪಂರಾಮಾ. ೧-೪೫ ವ) ; ಮೋಕ್ಷಶಾಸ್ತ್ರ ವನಾತ್ಮತತ್ತ್ವವಿವಕ್ಷೆಯಲಿ ವಿವರಿಪೆನು (ನಿಭಾಗ. ೩-೧೨-೬). ೨. ವಿವರಣೆ ; ಸ್ಪಷ್ಟೀಕರಣ : ಪರ್ಯಾಯಗಳ ವಿವಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆ ಸಂಕ್ಷೇಪದಿಂದ ಬರಿಯ ವಸ್ತುವನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಿಚ್ಛಿಸಿದರೆ ಆಗ ವಸ್ತುವು ಬರಿಯ ದ್ರವ್ಯರೂಪವಾಗಿ ತೋರುತ್ತದೆ (ಭಾರದ. ೧೮೦). 'ದ್ರವ್ಯವಿವಕ್ಷೆ' ಪರಾ. ೩. ವಿಂಗಡಣೆ ; ವಿಭಜನೆ : ಈ ಬಂಧೋದಯಪ್ರಕೃತಿಗಳ್ಗೆ ಭೇದಾಭೇದವಿವಕ್ಷೆಯಿಂದಂ ಸಂಖ್ಯೆಯಂ ಪೇಳ್ದಪರು (ಗೊಮ್ಮಸಾ. ೬-೫) ; ದ್ರಾವಿಡಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಲಿಂಗವಿವಕ್ಷೆಯು ಉಳಿದ ಆರ್ಯಭಾಷೆ ಗಳಂತೆ ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿರದೆ ಕ್ರಮಬದ್ಧವಾಗಿದೆ (ಭಾಷಾಶಾ. ೩೯). ೪. ಅರ್ಥ ; ಭಾವ : ಸರ್ವದಾ ರಸಪರವಾದ ವಿವಕ್ಷೆಯೇ ಹೊರತು, ತಾನೇ ಪ್ರಧಾನವೆಂಬ ಭಾವನೆಯು ಸರ್ವಥಾ ಇಲ್ಲದಿರುವುದು (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೮೧). [ಸಂ. ವಿವಕ್ಷಾ]

ವಿವಕ್ಷೆಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಪರ್ಯಾಲೋಚಿಸು ; ಭಾವಿಸು : ಮುನಿಯದ ಕೂರದ ಮುನಿಸದ ಮುನಿಪತಿ ಭಾವಿಪೊಡೆ ತಾನ ಜಿನಪತಿಯಲ್ತೆ ಎಂದು ವಿಶುದ್ಧಾಂತರಂಗದಿಂ ವಿವಕ್ಷೆಗೆಯ್ಯುತ್ತುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೪-೩೭ ವ). [ವಿವಕ್ಷೆ + ಕೆಯ್]

ವಿವದಿ (ನಾ). ವಿವಾದ ಮಾಡುವವನು : ನ್ಯಾಯಾಧಿಪತಿ ತನ್ನ ಮತಿ ಮನಸುಗಳನೆಲ್ಲ ಸ್ವೀಯಲಾಭಸ್ಮರಣೆಯುಳಿದು ವಿವದಿಗಳಾದಾಯನಿರ್ಣಯಕೆ ಯೋಚಿಸುವಂತೆ (ಮಂಕುತಿ. ೮೧೪). [< ಸಂ. ವಿವಾದಿನ್]

ವಿವಧ (ನಾ). ೧. (ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನು ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಹೊರಬಹುದಾದಷ್ಟು) ಭಾರ, — ಹೊರೆ ; ತಲೆಹೊರೆ : "ವಿವಧಂ ವಿವಂಡಮನೆ ತಲೆವೊಱೆಯೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೬೬-೨೬). ೨. ದಾರಿ ; ಮಾರ್ಗ. ೩. ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು ಹೊರಲು ಹೆಗಲ ಮೇಲೆ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಅಡ್ಡೆ ; ಕಾವಡಿ: "ವಿವಧಃ, ವೀವಧಃ — ೨ ಹೊರಗಿನಿಂದ ಊರೊಳಕ್ಕೆ ಧಾನ್ಯಾದಿಗಳು ಬರುವಿಕೆ. ಪ್ರರೋಕ್ತಿಗೆ ಬಂದಿರುವ ಅನಾಜು ಕಾವಡಿ, ದಾರಿ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೬೪೭). [ಸಂ.]

ವಿವರ (ನಾ). ೧. ತೂತು ; ರಂಧ್ರ : ವಿವರ [ಪಾಠಾಂ. ವಿರಳ]ವಿಲ್ಲದ ಮಣಿಗೆ ದಾರದ ಹಂಗೇಕೆ (ಮೋಹನಮಾ. ೧೦೫-೪೯೯). ೨. ಕಂಡಿ ; ಸಂದು : ವಿವರಂಗಳಿಂದಮೊಗೆವಗುರುವ ಪೊಗೆ ನಾರಚಕೆ ಮೇಲೆ ಮುಸುಱಿದ ಭೃಂಗೀನಿವಹದ ಗಱಿ ಗಱಿಗೆಣೆಯೆನೆ ಗವಾಕ್ಷಮಂಗಜನ ದೊಣೆಗೆ ತೊಣೆಯೆನಿಸಿರ್ಕುಂ (ವರ್ಧಪು. ೧-೬೨). ೩. ಬಿಲ ; ಕುಳಿ : ಮಹಾಹತಕಿಯೆನಿಪ ಮಂದಭಾಗ್ಯೆಯೆಂ ಭೋಂಕನೆ ಕಂಡು ಮೂರ್ಛೆವೋಗಿ ಬಿಬ್ಬು ಪಾತಾಳತಲವಿವರಮಂ ಪೊಕ್ಕಂತೆ ಮಹಾಂಧಕಾರಂ ಕವಿಯೆ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೧೯) ; ಎಲ್ಲಿ ವಾನರನೇ ಈ ವಿವರವನ್ನು ಮಯನೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ದೈತ್ಯನು ನಿರ್ಮಿಸಿರುವನು (ತುಳಸೀ. ೨೫೮). ೪. ವಿಸ್ತಾರ ; ಹರಹು : ಮಾಯಾವಿ ತಾಂ ಮೆಯ್ಯರಿದನೊಯ್ಯನೆಯೆ ನುರ್ಗಿ ತೃಣಸಂಛನ್ನಧರಣಿಯ ಮಹಾಗುಹಾವಿವರಮಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೪೯-೪೨). ೫. ಕುಂದು ; ದೋಷ. ೬. ವ್ಯತ್ಯಾಸ ; ವಿಭಿನ್ನತೆ. ೭. ವಿಸ್ತೃತವಾದ ಹೇಳಿಕೆ ; ಕೂಲಂಕಷವಾದ ವಿವರಣೆ : ಇನ್ನು ಆಚಾರಲಿಂಗದಲ್ಲಿಯ ಮಿಶ್ರಾರ್ಪಣದ ವಿವರವೆಂತೆಂದೊಡೆ (ಆದವ. ೫-೧೨) ; ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ದವಲತ್ತು ಮಾಡಿದ ನವಾಬಹೈದರಲ್ಲಿಖಾನಬಹದರವರ ದರಬಾರಿನ ವರ್ತಮಾನದ ವಿವರ (ಹೈದರ. ೨೧). ೮. ಸರಿಯಾದ ಕ್ರಮ ; ಯೋಗ್ಯವಾದ ರೀತಿ ; ಔಚಿತ್ಯ : ಅವನ ಸೀಮೆಯೊಳು ನಾವಿದ್ದಿಂತು ನುಡಿವುದು ವಿವರವೆಯೆಂದರಾಪ್ತಿಗರು (ಭಾರಜ. ೬೬-೬೬). [ಸಂ.]

ವಿವರಗೇಡಿ (ನಾ). ಸರಿಯಾದ ಹೇಳಿಕೆಯನ್ನು ಕೊಡದವನು ; ತಪ್ಪುವಿವರಗಳನ್ನು ನೀಡುವವನು : ಶಿವನ ನೆನೆದಡೆ ಭವ ಹಱಿವುದೆಂಬ ವಿವರಗೇಡಿಗಳ ಮಾತು ಕೇಳಲಾಗದು (ವಚರ. ೮೪-೩೬೬) ; ಇಂದೀ ವಿವರಗೇಡಿಯ ಭಂಗಪಡಿಸುವೆನೆನುತ ತೆಗೆದೆಚ್ಚ (ಕೌಶಿಕಾ. ೧೭-೬೦). [ವಿವರ + ಕೇಡಿ₁]

ವಿವರಣ (ನಾ). ೧. ತೆರೆಯುವಿಕೆ ; ಬಿಚ್ಚುವಿಕೆ. ೨. ಹರಡುವುದು ; ಹರಹುವುದು. ೩. ಬೇರೆ ಮಾಡುವುದು ; ಹಿಂಜುವುದು : 'ಕಾರ್ಪಾಸವಿವರಣ' ಪರಾ. ೪. ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹೇಳುವುದು ; ಕೂಲಂಕಷವಾಗಿ ತಿಳಿಸುವುದು ; ವರ್ಣನೆ : "ವ್ಯಾಖ್ಯಾ, ವಿವರಣಂ — ಈ ೨ ವಖ್ಯಾಣಂ" (ಹಲಾಯು. ೬೬-೨೪೬). ೫. ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸುವುದು; ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವುದು. ೬. [ಗಣಿತ]ಕಳೆಯುವುದು ; ವ್ಯವಕಲನ :"ತ್ಯಜಂ, ನುನ್ನಂ, ವಿವರಣಂ... ಕಳೆ ಇಂತಿನಿತುಂ ಕಳೆವುದಕ್ಕೆ ಪೆಸರು" (ವ್ಯವಹಾ. ೧೧-೧೨ ವ). [ಸಂ.]

ವಿವರಣೆ (ನಾ). ೧. ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಹೇಳಿಕೆ ; ವರ್ಣನೆ ; ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ : ಅನ್ನೆಗಮವ್ಯಕ್ತಕಾಲದೊಳೋದಿ ಮಱೆದ ವಿಷಮಶಾಸ್ತ್ರದ ಮೂಲಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ವಿವರಣೆ ಬರ್ಪವೊಲಿರದವಧಿವಿಬೋಧದ ಬರೆ ಮನಕ್ಕೆ ಬಗೆಯೊಳ್ ಕಂಡಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೧೯) ; ಅವರ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ವಿವರಣೆಯ ಒಟ್ಟು ಸಾರವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಇಲ್ಲಿ ಅಳವಡಿಸಲೆತ್ನಿಸಿದೆ (ದ್ರಾವಿವಿ. ೨೯). ೨. ವಿಶದಪಡಿಸುವುದು ; ಸ್ಪಷ್ಟೀಕರಣ ; ಸಮಜಾಯಿಷಿ : ಅವರು ಯಾವುದೋ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ ಹೀಗೆಲ್ಲಾ ಹೇಳಿರಬೇಕು. ದಯವಿಟ್ಟು ಇದರ ವಿವರಣೆಯಾಗಲಿ (ಕಾವೇರಿ. ೯೫). [ಸಂ. ವಿವರಣ]

ವಿವರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹೇಳು ; ವಿವರವಾಗಿ ತಿಳಿಸು ; ವರ್ಣಿಸು : ಮಿಕ್ಕಭಿಮಾನದ ಮಾತು ಕೀರ್ತಿಯಂ ವಿವರಿಸೆ ಸಂದನೇಂ ಕಲಿಯೊ ಸತ್ಯವಿಯೋ ಕವಿತಾಗುಣಾರ್ಣವಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೪-೫೦) ; ಬಲಸಂಹಾರವನು ವಿವರಿಸುವನಾವನು ಭೂರಿಭಟರಂಘವಣೆ ಬೀತುದು (ಕುಮಾವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೫-೩೦). ೨. ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ತೋರು ; ಪ್ರಕಟವಾಗು : ದಿವಿಜಪಡಂಬುಜಮಿತ್ರ ಗಣಪ್ರಕರಂ ಲಗಮುಂ ಕ್ರಮದಿಂ ಪದದೊಳ್ ವಿವರಿಸೆ ಬಂದು ವಿರಾಜಿಸೆ . . . ಹಂಸಗತೀ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೮೭). ೩. ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸು ; ವಿಂಗಡಿಸು : ಪ್ರಣವಸ್ವರೂಪವನು ಪಾಪಕರ್ಮಂಗಳಂ ವಿವರಿಸಿ ಕಳೆದನು ಬೀಜದೊಳಡಗಿದ ವೃಕ್ಷದಂತೆ (ಶಿವಗೀ. ೫೨-೨೫೦) ; ಶಾಕಂಗಳೊಳಗಣ ಸುತ್ತೊಂದನೆಂದಂ ವಿವರಿಸುತ್ತಾವಂದದಿಂ ಕಾಣದೆ ಶಿರೋಮಾಂಸವನು ತಾಪಸನು ಬಳಿಕವರಿಗಿಂತೆಂದು ನುಡಿದನು (ಬಸವಪು. ೨೪-೨೬). ೪. ಅಗಲಗೊಳಿಸು ; ಹರಡು ; ಬಿಡಿಸು : ತೊಳಗುವ ಬಹುಚಿತ್ರದ ಪಟಮಂ ಕಣ್ಗೊಳಿಪಂದದಿ ವಿವರಿಸಿ ತೋಱುತ್ತುಂ (ಜಯನೃಪಾ. ೩-೨). [ವಿವರ + — ಇಸು]

ವಿವರ್ಜಿತ (ಗು). ೧. ಬಿಟ್ಟ ; ತ್ಯಜಿಸಿದ : ಸಂಸಾರವೈರಾಗ್ಯಪ್ರಪಂಚವಿವರ್ಜಿತಾತ್ಮಕನು (ಬಸವಪು. ೮-೨). (ನಾ). ೨. ವಿಮುಕ್ತವಾದುದು ; ದೂರವಾದುದು : ಶ್ರುತಿಸುಂದರಮನೆ . . . ದೋಷವಿವರ್ಜಿತಮನೆ ವಿರಚಿಸಿ ಮಱೆವುದು ಕೃತಿಯಂ (ಜಾತಕ. ೧-೧೧). [ಸಂ.]

ವಿವರ್ಣ (ಗು). ೧. ಬಣ್ಣವಿಲ್ಲದ ; ವರ್ಣರಹಿತವಾದ. ೨. ಕಳೆಯಿಲ್ಲದ ; ಕಳಾಹೀನವಾದ. ೩. ಕೆಳಮಟ್ಟದ ; ತುಚ್ಛವಾದ. ೪. ಏನೂ ಅರಿಯದ ; ದಡ್ಡನಾದ. ೫. ಕೆಟ್ಟಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ. (ನಾ). ೬. ಬಣ್ಣಗೆಡುವುದು ; ಕಳಾಹೀನವಾಗುವುದು : ಕಾವಲುಗಾರರ ಮುಖಗಳು ಆಯಾಸದಿಂದ ಭಯದಿಂದ ವಿವರ್ಣವಾಗಿದ್ದುವು (ಶಾಂತಲಾ. ೨೬೦). ೭. ಅಲ್ಪ ; ಕ್ಷುದ್ರ : "ವಿವರ್ಣಃ, ಪಾಮರಃ, ನೀಚಃ . . . ಇತರಃ - ೧೦ ನೀಚನ ಪೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೧೨). ೮. ಏನನ್ನೂ ಅರಿಯದವನು ; ದಡ್ಡ : "ವೈದೇಯಃ, ಬಾಲಿಶಃ . . . ವಿವರ್ಣಃ, ಮೂರ್ಖಃ. ಮಾತೃಶಾಸಿತಃ — ಈ ೧೧ ಅಱಿಯದವಂ" (ಹಲಾಯು. ೫೬-೧೮೦). ೯. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಎಂಟು ವಿಧವಾದ ಸಾತ್ತ್ವಿಕಭಾವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಬಣ್ಣ ಬಿಳಿಚಿಕೊಳ್ಳುವುದು : ಸ್ತಂಭ ಸ್ವೇದ . . . ವಿವರ್ಣ ಅಶ್ರು ಪ್ರಳಯಮೆಂಬಷ್ಟಸಾತ್ವಿಕಗಳಂ (ವಿವೇಕ. ೧೪೦). 'ವೈವರ್ಣ್ಯ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ವಿವರ್ಣತೆ (ನಾ). ಮಸುಕುತನ ; ವರ್ಣಹೀನತೆ : ಕಲಾವಿದರೆಲ್ಲರ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲೂ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಂತಿಹೀನತೆ, ವಿವರ್ಣತೆ ಕಂಡುಬರುವುವು (ಭಾರದ. ೫೩೩). [ಸಂ. ವಿವರ್ಣತಾ]

ವಿವರ್ಣಿಸು₁ (ಕ್ರಿ). ವರ್ಣಹೀನವಾಗು ; ಬಿಳಿಚಿಕೊಳ್ಳು : ಮುಖಂ ವಿವರ್ಣಿಸಿದುವೊಳ್ಮುಡಿ ಬಿಚ್ಚಿದುವು (ಚಿಬಪು. ೩೬-೭೭). [ವಿವರ್ಣ + — ಇಸು]

ವಿವರ್ಣಿಸು₂ (ಕ್ರಿ). ವಿಶೇಷವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸು, — ವಿವರಿಸು : ಅನುಗತಮಪ್ಪಂತಿರೆ ಚೇತನಧರ್ಮಗಳನಚೇತನಾರ್ಥಂಗಳೊಳಂ ಸ್ತನ ನಯನಾದಿಯೊಳಂ ದ್ವಿತ್ವನಿಷ್ಠಮುಂ ವಿವರ್ಣಿಪರರೆಬರ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೯೬೨). [ಸಂ. (ವಿವರ್ಣನ) + — ಇಸು]

ವಿವರ್ತ (ನಾ). ೧. ಸುತ್ತುವರಿಯುವಿಕೆ ; ಭ್ರಮಣ. ೨. ಸಮುದಾಯ ; ಸಮೂಹ. ೩. [ಅದ್ವೈತ] ಕಾರ್ಯ, ಕಾರಣಗಳಲ್ಲಿ ಕಾರಣವು ಮಾತ್ರ ಸತ್ಯವೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಸಿದ್ಧಾಂತ, — ದರ್ಶನ ; ತಾತ್ತ್ವಿಕವಲ್ಲದ ಅನ್ಯಥಾಭಾವ ; ಅವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ತೋರುವ ರೂಪಾಂತರ : ಈ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಈ ಪ್ರಪಂಚ ಬ್ರಹ್ಮದ ವಿವರ್ತವೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ವಿವರ್ತವೆಂದರೆ ಒಂದು ವಸ್ತು ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪಕ್ಕೆ ಹಾನಿಯಿಲ್ಲದೆ ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತುವಾಗಿ ಆಗುವುದು, ಹಾಗೆ ಕಾಣುವುದು (ಓಂದಪಾ. ೨೦೭) ; 'ವಿವರ್ತ' ಎಂದರೆ ತನ್ನ ಕಾರಣದ ಇರುವಿಕೆಯಿಂದ ಭಿನ್ನವಾದ ಇರುವಿಕೆಯುಳ್ಳದ್ದು ಎಂದು ಅರ್ಥ (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೫೪೦). ೪. [ನಾಟ್ಯ] ಕಣ್ಣಿನ ಆಲಿಯ ಚಲನೆಯ ಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; IP "ಕಡೆಗಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಆಲಿಯನ್ನು ತಿರುಗಿಸುವುದು" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩೬೪ ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ಭ್ರಮಣ, ವಲನ, ಪಾತ, ಚಲನ, ಪ್ರವೇಶ, ವಿವರ್ತ, ಸಮುದ್ವೃತ್ತ, ನಿಷ್ಕ್ರಾಮ, ಪ್ರಾಕೃತ — ಈ ಒಂಬತ್ತು [ಸ್ವನಿಷ್ಠ]ಆಲಿಯ ಭೇದಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩-೫೪). ೫. ನೂರೆಂಟು ಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; IP "ತುದಿಗಾಲನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತಿ ನೆಲದ ಮೇಲಿರಿಸುವ ಕಾಲದಲ್ಲೇ ಆ ಪಾರ್ಶ್ವದ ಕೈಯನ್ನೂ ಹಾಗೆಯೇ ಮಾಡಿ, ಇನ್ನೊಂದು ಕೈಯಿಂದ ರೇಚಿತ ಮಾಡುತ್ತ ಒಂದಾವರ್ತಿ ಸುತ್ತುವುದು" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೫೯ ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ತಲಪುಷ್ಪಪುಟ, ಲೀನ . . . ವಿವರ್ತ, ಗಜಕ್ರೀಡಿತ . . . ಗಂಗಾವತರಣ — ಈ ನೂಱೆಂಟು ಕರಣಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೪-೪೨ ವ). ೬. ನಿಲ್ಲುವ ಭಂಗಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಧ ; ಸ್ಥಾನಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಸಮಮಾಕುಂಚಿತಮೊಪ್ಪುವ ಕ್ರಮಪ್ರಸಾರಿತಮುಮಸವುತಿರ್ಪ ವಿವರ್ತಂ

ರಮಣೀ ಕೇಳುದ್ವಾಹಿತಮುಮಂ ನತಮಿಂತಿವಾಱು ಸುಪ್ರಸ್ಥಾನಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೭-೧೧). [ಸಂ.]

ವಿವರ್ತನ (ನಾ). ೧. ತಿರುಗುವಿಕೆ ; ಭ್ರಮಣ. ೨. = ವಿವರ್ತ ೩ : ಈ ಏಕಮುಖಸಂಬಂಧವು ಅನಂತರದ ಅದ್ವೈತದಲ್ಲಿ ಪರಿಣಾಮಕ್ಕಿಂತ ಭಿನ್ನವಾದ 'ವಿವರ್ತನ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ (ತತ್ವಪ್ರಾ. ೫೪). [ಸಂ.]

ವಿವರ್ತವಾದ (ನಾ). = ವಿವರ್ತ ೩ : ಅಂತಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಿ ಸ್ವಾಪ್ನಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ದೃಷ್ಟಾಂತವಾಗಿಟ್ಟು ಪ್ರಬೋಧದಶೆಯಲ್ಲಿ ನಿಶ್ಶೇಷವಿನಾಶವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸುವ ಮಾರ್ಗವಿದು. ಇದಕ್ಕೆ ವಿವರ್ತವಾದವೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ (ಹಿಂದುಸಾ. ೧೯೧). [ಸಂ.]

ವಿವರ್ತಿತ (ಗು). ೧. ಹೊರಳಿದ ; ತಿರುಗಿದ. (ನಾ). ೨. [ನಾಟ್ಯ]ಪಕ್ಕಕ್ಕೆ ತಿರುಗುವ ಒಂದು ಭಂಗಿ ; IP "ಪೃಷ್ಠ ಮತ್ತು ಪಕ್ಕೆ ಇವೆರಡನ್ನೂ ತಿರುಗಿಸುವುದು. ಪಕ್ಕಕ್ಕೆ ತಿರುಗುವಾಗ ಇದನ್ನು ವಿನಿಯೋಗಿಸಬೇಕು" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨೫೭ ಗದ್ಯಾನುವಾದ): ವಿವರ್ತಿತ, ಅಪಸೃತ, ಪ್ರಸಾರಿತ, ನತ, ಉನ್ನತ — ಈ ಐದೂ ಬರಿಯ ಭೇದಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨-೯೦ ವ) ; ಪೊಱವಾ[ಱ್] ತಿರುಗಲ್ಕೊಡನೇ ನೆಱ್ ತಿರುಗಿದ ಬಿ [ವಿ]ವರ್ತಿತಾಖ್ಯಮನಾಳ್ಗುಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨-೯೧). ೩. ಎವೆಗಳ ಚಲನೆಯ ಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; IP "ರೆಪ್ಪೆಗಳನ್ನು ತಿರುಗಿಸುವುದು" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨೭೩ ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ಪ್ರಸೃತ . . . ವಿವರ್ತಿತ, ಸ್ಫುರಿತ, ಪಿಹಿತ, ವಿತಾಡಿತ, ಸಯ — ಈ ಒಂಬತ್ತು ಎವೆಯ ಭೇದಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩-೪೯ ವ). ೪. ನೂರೆಂಟು ಬಗೆಯ ಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; IP "ಅಂಗೈಗಳನ್ನು ಎದುರಾಗಿ ಮಾಡಿ ಮುಂಗೈಗಳನ್ನು ಸ್ವಸ್ತಿಕದಂತೆ ಕೂಡಿಸಿ ಎದೆಯ ಹತ್ತಿರ ಸ್ವಲ್ಪ ಹೊತ್ತು ನಿಲ್ಲಿಸಿ ವ್ಯಾವರ್ತ ಮತ್ತು ಪರಿವರ್ತಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಕೈಗಳನ್ನು ಮೇಲ್ಮುಖ ಮಾಡಿ ಹಿಡಿಯಬೇಕು" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨೮೭ ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ತಲಪುಷ್ಪಪುಟ, ಲೀನ, ವಿವರ್ತಿತ . . . ಗಂಗಾವತರಣ — ಈ ನೂಱೆಂಟು ಕರಣಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ४-४३ ವ). [ಸಂ.]

ವಿವರ್ಧನ (ನಾ). ೧. ಬೆಳೆಯುವಿಕೆ ; ವೃದ್ಧಿ : ಅಭವಭಕ್ತಿಸಮಯವಾರ್ಧಿ ವಿವರ್ಧನೋಜ್ವಲ ಹಿಮಗು (ಬಸವು. ೧-೧೭). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ದಂತರೋಗ : ವಿವರ್ಧನ ಎಂಬ ದಂತಮೂಲರೋಗ ವಾತಾಧಿಕ್ಯದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವದು (ವೃದ್ಧಸಾ. II, ೧೨೪). [ಸಂ.]

ವಿವರ್ಧಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬೆಳೆ ; ವರ್ಧಿಸು : ಬಸವರಾಜನು ಜಂಗಮಪ್ರಾಣಸಹನಾಗಿ ವಿವರ್ಧಿಸುತ್ತಾ ಬಸವನುಉರವಣಿಸಿ ಬಂದಿತು (ಬಸವು. ೬೫-೫೭). ೨. ಹೆಚ್ಚಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಬೆಳೆಸು : ಮಲಿನತೆಯಂ ವಿವರ್ಧಿಸಿ ತೊಳಲ್ವಂ ಸಲಹಯ್ಯಾ (ಅಮೃತ. ೩೩). [ವಿವರ್ಧನ + - ಇಸು]

ವಿವಶ (ಗು). ೧. ವಶವಾಗದ ; ಹತೋಟಿಗೆ ಸಿಗದ. ೨. ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ. ೩. ಸಾವಿನ ಹೆದರಿಕೆಯ ; ಮರಣಭೀತಿಯ. (ನಾ). ೪. ತನ್ನನ್ನು ತಾನು ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಲಾರದವನು ; ಅಸಹಾಯನಾದವನು : ವಿಶೇಷವಾಗಿ ರಾವಣನು ಸೀತೆಯ ವ್ಯಾಮೋಹದಿಂದ ವಿವಶನಾಗಿ . . . ಪ್ರೇಮೋನ್ಮಾದದ ಆವೇಶದಲ್ಲಿದ್ದಾಗ (ಕಸಾಚ. ೧೨೫). [ಸಂ.]

ವಿವಶಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸ್ವಾಧೀನ ಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಶಿವಿವರಮಯ್ಯ ನೀಳ್ದ ಕಡೆಗಣ್ ಕರಮಕ್ಕಱಿನೀಯ ರಾಗಮಂ ವಿವಶಿಸೆ ಪುರ್ವಿನುರ್ವು ಸುಲಿಪಲ್ ಮನಮಂ ಸೆಱೆಗೆಯ್ಯೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೪೭). [ವಿವಶ + - ಇಸು]

ವಿವಸ್ತ್ರೆ (ನಾ). ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಧರಿಸದೆ ಇರುವವಳು ; ದಿಗಂಬರೆ : ಮೂಲೋಕ ಜನನಿಯ ವಿವಸ್ತ್ರೆಯಾಗಿರ್ದಮ್ಮನಂ ನಾನು ಮನವಳ್ಳದಂತು ನೋಡುವೆನಯ್ಯ (ವೀಶೈಪು. ೩-೧೯-೨೫) ; ವಿವಸ್ತ್ರೆಯರಾದವರ ಕೂಟದಲ್ಲಿಯುಂ ರೌದ್ರರಸಂ . . . ಪುಟ್ಟುವದು (ಕಾಮಶಾ. ೫೧). [ಸಂ. ವಿವಸ್ತ್ರಾ]

ವಿವಸ್ವಂತ (ನಾ). ೧. ನೇಸರು ; ಸೂರ್ಯ : "ರವಿ ಮಾರ್ತಂಡಂ . . . ಸಹಸ್ರಾಂಶು ವಿವಸ್ವಂತಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೧-೭೪) ; ಯಾವ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಿವಸ್ವಂತನ ಪುತ್ರನು ಪ್ರಭುವಾಗಿದ್ದಾನೆಯೊ . . . ಅಂಥ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ನನ್ನನ್ನು . . . ಸ್ಥಾಪಿಸು (ಋಗ್ವಾರ. ೫೭). ೨. ದೇವತೆ ; ಸುರ. [< ಸಂ. ವಿವಸ್ವತ್]

ವಿವಸ್ವತ್ತು (ನಾ). ೧. ನೇಸರು ; ಸೂರ್ಯ. ೨. ದೇವತೆ ; ಸುರ. [ಸಂ. ವಿವಸ್ವತ್]

ವಿವಹ (ನಾ). ೧. ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಹೋಗುವಿಕೆ ; ಸಾಗಿಸುವುದು. ೨. ಮದುವೆ ; ಲಗ್ನ : ವಿವಹಸಂಭ್ರಮವನನುಗ್ಗೆದು ಲಗ್ನವ ಮೂಱುದಿವಸಕ್ಕೆ ಮಾಳ್ಪನಿತಱೊಳು (ಪ್ರಾಭರಾ. ೨೧-೨೧) ; ವಿವಹಕನುವಾಗಿ ಬಹರನುವ ಚರರಿಂದ ಭೂಧವನರಿದು (ಜನಮು. ೩-೨೦). ೩. ಸಪ್ತವಾಯುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. [ಸಂ.]

ವಿವಹನ (ನಾ). = ವಿವಹ ೨ : ಔತ್ಸುಕ್ಯಾಕ್ರಾಂತನಟ್ಟದೊನಾತ್ಮಪುತ್ರಕವಿವಹನಪ್ರೀತಂ ರೋಮಾಂಚಕಂಚುಕಿತಾಂಗಕಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೩೭) ; ವಿವಹನದುತ್ಸವಕ್ಕೆ ನೆಲೆಯಾದುದಿದು (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೪೯). [ಸಂ.]

ವಿವಳಿತ (ಗು). ಸುತ್ತುವ ; ಹೊರಳುವ : ಬವರಿ ಮತ್ತೂರ್ಧ್ವಗತಿವಿಲಂಘನ ವಿವಳಿತಾಂಗವರಾಹಮತ . . . ಎಂಬೀ ವಿವರದಲಿ ಕಾದಿದರು (ಕುಮಾ.ಗ. ೭-೨೫). [ಸಂ. ವಿವಲಿತ]

ವಿವಾಕ (ನಾ). ತೀರ್ಮಾನ ನೀಡುವವನು ; ನ್ಯಾಯಾಧೀಶ. [ಸಂ.]

ವಿವಾದ (ನಾ). ೧. ಚರ್ಚೆ ; ತರ್ಕ ; ವಾಗ್ವಾದ : ಗೊಂಚಲು ಯಾರಿಗೆ ಸೇರತಕ್ಕದ್ದು ಎಂಬುದು ವಿವಾದದ ಕಾರಣ (ಹರುಷೊ. ೪೭) ; ಪಕ್ಷಪಾತವಿಲ್ಲದೆ ವಿಚಾರ ಮಾಡುವವರು ತಮ್ಮ ಅರಿವಿನ ಅನುಭವವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದೇ ನಿಜವಾದರೆ ಅಂತಹರೊಂದಿಗೆ ನನ್ನ ವಿವಾದವಿಲ್ಲ (ಜೀವಾತ್ಮ. ४೮). ೨. ಜಗಳ ; ಕಲಹ. ೩. ದಾವೆ ; ಮೊಕದ್ದಮೆ . [ಸಂ.]

ವಿವಾದಿ (ನಾ). ೧. ವಾದಮಾಡುವವನು ; ಚರ್ಚಿಸುವವನು : ಈ ವಿಷಯವಾಗಿ ಸಂವಾದಿಯೇ ಆಗಲಿ ವಿವಾದಿಯೇ ಆಗಲಿ ಯಾವ ವಿಚಾರಸರಣಿಯೇ ಆದರೂ ನನ್ನ ವಿಚಾರಸಂಗತಿಗೆ ಉಪಯುಕ್ತವೇ ಆದೀತು (ಪ್ರಬಂಧ. ೬೫). ೨. ನ್ಯಾಯಾಲಯದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಜ್ಯವನ್ನು ಹೂಡಿರುವ ವಾದಿ ; ಕಕ್ಷಿಗಾರ. ೩. [ಸಂಗೀತ] ನಾದಿ, ಸಂವಾದಿ, ವಿವಾದಿ ಮತ್ತು ಅನುವಾದಿಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಸ್ವರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಒಂದು ರಾಗದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಸ್ವರಗಳ ನಡುವೆ ಎರಡು ಶ್ರುತಿಗಳ ಅಂತರವಿದ್ದರೆ ಅವು ಪರಸ್ಪರ ವಿವಾದಿ ಅಥವಾ 'ಶತ್ರು'ಸ್ವರಗಳಾಗುತ್ತವೆ (ಸಂಗೀಚಿಂ. ೨೦). [ಸಂ. ವಿವಾದಿನ್]

ವಿವಾದಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೋರಾಡು : ಕೀಟಗಳು ಮಾನವನಿಗೆ ಬೇಕಾದ ಎಲ್ಲ ವಸ್ತುಗಳಿಗೂ ವಿವಾದಿಸಿ, ಅವನ ಕಷ್ಟಾರ್ಜನೆಯ ಬಹುಭಾಗವನ್ನು ದೊರಕಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ (ಕೀಟಜೀ. ೧). [ವಿವಾದ + - ಇಸು]

ವಿವಾರಿಕ (ನಾ). ಕೇಸರಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ನೀರು ; ಕೇಸರುನೀರು : "ವಿವಾರಿಕಂ ಪಿಚ್ಛಿಲಮೆನಲ್ಕೆಸಱ ನೀರೆಂದೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೪-೧೫). [?]

ವಿವಾಹ (ನಾ). ೧. ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಹೋಗುವಿಕೆ ; ಒಯ್ಯುವಿಕೆ ; ಸಾಗಿಸುವಿಕೆ . ೨. ವಾಹನ. ೩. ಹದಿನಾರು ಸಂಸ್ಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಮದುವೆ ; ಲಗ್ನ : ಎಡೆಯಾಡುವಮ್ಮೆಯರ ಪಾವನಮಂಗಳದೊಪ್ಪುಗೂಡಿ ನೇರ್ವಟ್ಟುದು ನೋಟಕ ಗೋಸಗೆಯುಬ್ಬಣಮಪ್ಪಿನಮಾ ವಿವಾಹದೊಳ್ (ಸುಕುಸು. ೭-೨೨). ೪. [ಜೈನ] ಐವತ್ತು ಮೂರು ಗರ್ಭಾನ್ವಯಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಮದುವೆ ; ಲಗ್ನ : ದಾನ ಪ್ರೀತಿ ಸುಪ್ರೀತಿ . . . ವಿವಾಹ ವರ್ಣಲಾಭ . . . ತ್ಯಾಗ ನಿರ್ವೃತಿಯಿಂಬಯ್ವತ್ತು ಮೂಱು ಗರ್ಭಾದಿನಿರ್ವಾಣಪರ್ಯಂತಂಗಳಪ್ಪ ಗರ್ಭಾನ್ವಯಕ್ರಿಯೆಗಳುಂ (ಆದಿಪು. ೧೫-೧೫ ವ). [ಸಂ.]

ವಿವಾಹಕ್ರಿಯೆ (ನಾ). = ವಿವಾಹ ४ : ಸಂತಾನಾರ್ಥದಿಂ ಕಾಮಸೇವನೆಗೆಯ್ವುದು ವಿವಾಹಕ್ರಿಯೆ (ಚಾವುಂಪು. ೨೧೭). [ಸಂ. ವಿವಾಹಕ್ರಿಯಾ]

ವಿವಾಹಗೃಹ (ನಾ). ಮದುವೆಯ ಮನೆ : ನೆಯ್ದಿಲ ಮಱ್ಪೂಲ್ ಸುಧಾರಸದ ಸೋನೆ . . . ಪರ್ವಿ ಕೊರ್ವಿದುದು ಕೂಡೆ ವಿವಾಹಗೃಹಾಂತರಾಳದೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೧೦-೧೩೨). [ಸಂ.]

ವಿವಾಹಗೇಹ (ನಾ). = ವಿವಾಹಗೃಹ : ರಾಜಭವನದಂತೆ ಕೃತರಕ್ಷಾವಿಧಿಯಂ

ವಿವಾಹಗೇಹದಂತೆ ಸಂಗತಮಂಗಳಪರಿಕರಮುಂ . . . ಅಪ್ಪ ತಮಿಸ್ರಗುಹೆಯ ನೆಯ್ದಿದಾಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೩-೬೭ ವ). [ಸಂ.]

ವಿವಾಹಪ್ರಾಪ್ತೆ (ನಾ). ಮದುವೆಯ ವಯಸ್ಸಾದವಳು ; ವಿವಾಹಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಯಸ್ಕಳಾದವಳು : ಇತ್ತಲಾ ಮದಾಳಿಯುಂ ವಿವಾಹಪ್ರಾಪ್ತೆಯಾಗಿ ಬಳೆಯವಳೆಯ (ಸುಕುಮಾ. ೭-೩೦ ವ). [ಸಂ. ವಿವಾಹಪ್ರಾಪ್ತಾ]

ವಿವಾಹವಿಚ್ಛೇದ (ನಾ). ಮದುವೆಯ ಬಂಧನವನ್ನು ಕಾನೂನಿಗನುಸಾರವಾಗಿ ರದ್ದುಮಾಡುವಿಕೆ ; ದಾಂಪತ್ಯವಿಚ್ಛೇದನ : ವಿವಾಹವಿಚ್ಛೇದಕ್ಕೆ ಅನುಮತಿ ಕೊಡುವ ನಿಯಮಾವಳಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಮದುವೆಯ ಸಂಬಂಧದ ಒಳ್ಳೆಯತನದ ಅಂಶ ಬಹಳ ಕಡಿಮೆ (ನಿಶಉ. ೩೮೮). [ಸಂ.]

ವಿವಾಹವಿಚ್ಛೇದನ (ನಾ). = ವಿವಾಹವಿಚ್ಛೇದ : ನಮ್ಮ ದೇಶದಲ್ಲಿ ವಿವಾಹ ವಿಚ್ಛೇದನಗಳು ಕಡಿಮೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ವಿವಾಹವೇದಿ (ನಾ). ಮದುವೆಯ ವಿಧಿಯನ್ನು ಜರುಗಿಸಲು ಸಿದ್ಧಮಾಡುವ ಎತ್ತರವಾದ ಸ್ಥಳ, — ವೇದಿಕೆ : ಕಡೆಯಿಕ್ಕಿದ ಬಿಡುಮುತ್ತಿನ ಪೊಡರ್ದುಣ್ಮುವ ಬೆಳಗು . . . ಪಳಿತಲ್ತಿದೆ ಪಾಲ್ಗಡಲೆನಿಸಿದುದಾ ವಿವಾಹವೇದಿವಿಳಾಸಂ (ಆದಿಪು. ೮-೧೭). [ಸಂ.]

ವಿವಾಹಿತ (ಗು). ೧. ಮದುವೆಯಾದ ; ಲಗ್ನವಾಗಿರುವ : ಒಬ್ಬ ವಿವಾಹಿತವನಿತೆಯಲ್ಲಿ ಅವನು ಮನಸ್ಸಿಡುವನೇ? (ಇಪ್ಪ. ೫೭೪). (ನಾ). ೨. ಮದುವೆಯಾಗಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಲಗ್ನವಾಗಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಪೂರ್ವಾಶ್ರಮದೊಳ್ ವಿವಾಹಿತಳಾಗಿರ್ದ ಪತ್ನಿಯನ್ನೇ ವಿಧಿಪೂರ್ವಕ ಮಂತ್ರವತ್ತಾಗಿ ಪುನರ್ವಿವಾಹ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದೇ ವಿವಾಹವೆಂಬ ೧೨ನೇ ಕರ್ಮವು (ಪುರುಚ. ೨೧೭). [ಸಂ.]

ವಿವಾಹಿತೆ (ನಾ). ಮದುವೆಯಾದ ಸ್ತ್ರೀ ; ಲಗ್ನವಾಗಿರುವ ಹೆಣ್ಣು : ಜಗನ್ಮಾತೆಯೂ ಶಿವನಿಗೆ ವಿವಾಹಿತೆ (ಕಪಾಕು. ೩೦). [ಸಂ. ವಿವಾಹಿತಾ]

ವಿವಿಕ್ತ (ಗು). ೧. ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸಿದ ; ಬೇರ್ಪಡಿಸಿದ. ೨. ಜನಸಂಚಾರವಿಲ್ಲದ ; ನಿರ್ಜನವಾದ : ಸದ್ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಮುನ್ನೊಬ್ಬನು ವಿವಿಕ್ತಸ್ಥಳದೊಳಿರ (ತಿಮ್ಮ.ಅ. ೨-೬೦). ೩. ಒಂಟಿಯಾದ ; ಏಕಾಂಗಿಯಾದ. ೪. ಭಿನ್ನವಾದ ; ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ. ೫. ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ : ಅವಿವೇಕಿಗಳ ಮನಂಗಳನವಿರಳಬಹಳ . . . ವಿವಿಕ್ತವಿಶದಮನದಂತುಮಾಡಿದ ಪೊರ್ದಲ್ (ಆದಿಪು. ೧೦-೫೦). (ನಾ). ೬. ಜನರಹಿತವಾದುದು ; ನಿರ್ಜನವಾದುದು : ಆತಂ ಅವರಂ ಅಟಿಸುತ್ತಂ ಬಂದು ವಿವಿಕ್ತಮುಂ ಪರಮರಮ್ಯಮುಂ . . . ಅಪ್ಪುದೊಂದಾನುಮೊಂದು ಆಶ್ರಮಸ್ಥಾನದೊಳ್ . . . ಜೈನಾಚಾರ್ಯನಂ ಕಂಡು (ತತ್ತ್ವ.ಪ್ರ. ೨); ವಿವಿಕ್ತಮಿದು ರಮಣೀಯಮಪ್ಪೊಡಂ ಸಾಕೇತಕೆತಿಸಮೀಪಾಶ್ರಮಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೩೭-೩೪೮). ೭. ಒಂಟಿ ; ಏಕಾಂಗಿ : ಎಂಥ ವಿಚಿತ್ರಮನಸ್ಸು ನನ್ನದು? ಊರಿಗೆ ಊರೇ ಉತ್ಸವಗೊಂಡಿರುವಾಗ ವಿವಿಕ್ತವಾಗಿರಬೇಕೆನ್ನುತ್ತದೆ ಅದು ; ವಿವಿಕ್ತವಾಗಿರುವಾಗ ಹಬ್ಬದ ಸಂಭ್ರಮದಲ್ಲಿ ಬೆರೆಯುವುದಕ್ಕೆ ಕಾತರಿಸುತ್ತದೆ (ಹಂಸದ. ೧೨೭). [ಸಂ.]

ವಿವಿಕ್ತಾವಾಸ (ನಾ). [ಜೈನ] ಮುನಿಯು ಪಾಲಿಸಬೇಕಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಿಯಮ ; ಸ್ತ್ರೀ, ಪಶು, ನಪುಂಸಕರಾದಿಯಾಗಿ ಯಾರೂ ಇಲ್ಲದ ಏಕಾಂತಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ವಾಸ: ಸ್ತ್ರೀಪುನ್ನಪುಂಸಕಮೃಗಪಶುಪರಿವರ್ಜಿತವಿವಿಕ್ತಸ್ಥಾನಂಗಳೊಳ್ ನೆಲೆಸುವ ವಿವಿಕ್ತಾ [ಪಾಠಾಂ. ಕ್ತ]ವಾಸಮಂಬಯ್ದನೆಯ ತಪದೊಳಂ ನೆಱೆದು (ಆದಿಪು. ೭-೩೦ ವ) ; ಉಜ್ಜುಗದಯ್ದನೆಯ ತಪಂ ಸಾಧುಗುಣಾಗ್ರಣಿಗೆಸೆದುದಾ ವಿವಿಕ್ತಾವಾಸಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೧-೧೨). [ಸಂ.]

ವಿವಿಕ್ತಿಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ವಿಶ್ಲೇಷಣೆ ಮಾಡು ; ವಿಶ್ಲೇಷಿಸು : ಕೇಳ್ದು ಪುರಾಣದರ್ಥಮನಿತಂ ಬಗೆಯೊಳ್ ಬರೆದೊಂದು ಚೆಂದದಿಂ ತಾಳ್ದಿ ವಿವಿಕ್ತಿಗೆಯ್ದು ಚತುರನ್ವಿತವಿಂಶತಿತತ್ತ್ವಭೇದಮಂ (ಚಿಕವಿ. ೪-೧೦೫). [(ಸಂ. ವಿವಿಕ್ತಿ) + ಕೆಯ್]

ವಿವಿದಿಷೆ (ನಾ). [ತತ್ತ್ವಶಾ] ಏಳು ಬಗೆಯ ಜ್ಞಾನಭೂಮಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಅರಿವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ಇಚ್ಛೆ ; ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವ ಅಪೇಕ್ಷೆ: ಇಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದೆ ಅನುಭವದಿಂದ ತಿಳಿಯತಕ್ಕ ಭೂಮಿಕೆಗಳು ಜ್ಞಾನಭೂಮಿಕೆಗಳು. ಅವುಗಳು "ವಿವಿದಿಷಾ" "ವಿಚಾರಣಾ" "ತನುಮಾನಸಾ" "ಸತ್ತ್ವಾಪತ್ತಿ" "ಅಸಂಸಕ್ತಿ" "ಪದಾರ್ಥಭಾವಿನೀ" "ತುರ್ಯಗಾ" ಎಂದೇಳು (ಭಾರಧ. ೨೨೭). [ಸಂ. ವಿವಿದಿಷಾ]

ವಿವಿಧ (ಗು). ಅನೇಕ ರೀತಿಯ ; ನಾನಾ ಪ್ರಕಾರದ : ಪರಮಾಲಂಕಾರವಿಭಾಗಂ ವಿವಿಧಾಕಾರಂ ಶಬ್ದಾರ್ಥಭೇದದಿಂದೆರಡಕ್ಕುಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೨) ; ವಿವಿಧಾರ್ಚನೆಗಳನರ್ಚಿಸಿ ವಿವಿಧಸ್ತುತಿಶತಸಹಸ್ರದಿಂ ಸ್ತುತಿಯಿಸಿ (ಆದಿಪು. ೫-೨೭). [ಸಂ.]

ವಿವೃತ (ಗು). ೧. ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸಿದ ; ವ್ಯಕ್ತವಾದ. ೨. ಮುಚ್ಚಿರದ ; ತೆರೆದ. ೩. ವಿವರಿಸಿದ ; ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹೇಳಿದ. ೪. ವಿಸ್ತಾರವಾದ ; ಅಗಲವಾದ. (ನಾ). ೫. [ವ್ಯಾಕ] ಬಾಯಿ ತೆರೆದು ಉಚ್ಚರಿಸುವ ಶಬ್ದ : ವಿವೃತದಿಂದ ಸ್ವರಗಳೂ ಸ್ಪೃಷ್ಟದಿಂದ ವ್ಯಂಜನಗಳೂ ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆ (ಸಂಶೋಧ. ೧೭) ; ಮತಿವಂತರಿಗುಂ ತಾಂ ಸಂತತಮವಿದಿತತತ್ತ್ವಮಾಗಿ ವಿಮತಿಯನಾಂತಾ ನುತಕಾವ್ಯದ ಧ್ವನಿಯೆಂಬೊಂದು ತೆರಂ ಸಲೆ ವಿವೃತಮಾಯ್ತದಿಂತೀ ಪರಿಯಿಂ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೨೦೮). ೬. [ನಾಟ್ಯ] ಮೊಣಕಾಲನ್ನು ಚಲಿಸುವ ಭಂಗಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; IP "ಮೊಳಕಾಲುಗಳನ್ನು ಹೊರಮುಖವಾಗಿ ಪ್ರಸರಿಸುವುದು. ವಿ — ಗಜಾರೋಹಣವನ್ನು ತೋರಿಸುವಾಗ" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨೮೫ ಗದ್ಯಾನುವಾದ): ಸಂಹತ, ಕುಂಚಿತ, ಅರ್ಧಕುಂಚಿತ, ನತ, ಉನ್ನತ, ವಿವೃತ, ಸಮ — ಈ ಏಳು ಮೊಳಕಾಲ ಭೇದಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨-೧೫೩ ವ). ೭. ಮುಖದ ಅಭಿನಯ ಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; IP "ತುಟಿಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸುವುದು. ಹಾಸ್ಯ ಶೋಕ ಭಯ ಇವುಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುವಾಗ ಇದನ್ನು ವಿನಿಯೋಗಿಸಬೇಕು" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೫೮೦ ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ವ್ಯಾಭುಗ್ನ, ಭುಗ್ನ, ಉದ್ವಾಹಿತ, ವಿಧುತ, ವಿವೃತ, ವಿನಿವೃತ್ತ- ಈ ಆಱು ವದನಭೇದಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩-೧೦೪ ವ). [ಸಂ.]

ವಿವೃತಿ (ನಾ). ವಿವರ ; ವಿವರಣೆ ; ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ : ಈ ಜನಪದಸಾಹಿತ್ಯದ ಉಗಮಸ್ಥಾನವು ಸರಿಯಾಗಿ ಹೊಳೆಯದಿದ್ದರೂ ಅದು ಈಗಿನ ಮಾರ್ಗಸಾಹಿತ್ಯದ ಉದ್ಗಮಸ್ಥಾನಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹಿಂದಿನದೆಂಬುದು ನನ್ನ ವಿವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುವುದು (ಶಾತಿಗಾ. V. ಮುನ್ನುಡಿ). [ಸಂ.]

ವಿವೃತೋಕ್ತಿ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಒಂದು ಅಲಂಕಾರದ ಹೆಸರು ; ಗೂಢವಾದ ಅರ್ಥವು ಕವಿಯ ಪ್ರೌಢರೀತಿಯ ವಿವರಣೆಯಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗುವುದು : ಗೂಢವಾದರ್ಥವು ಕವಿಯ ಪ್ರೌಢವಚನರೀತಿಯಿಂದ ಕಂಠತಃ ಸೂಚಿಸಲ್ಕೆ ವಿವೃತೋಕ್ತಿಯೆನಿಸುವುದು (ಕುವಲ. ೧೫೮-೬). [ಸಂ.]

ವಿವೃತ್ತ (ಗು). ೧. ತಿರುಗಿದ ; ಹೊರಳಿದ. ೨. ಉರುಳುವ ; ಸುತ್ತುವ. (ನಾ). ೩. [ನಾಟ್ಯ] ಸೊಂಟವನ್ನು ತಿರುಗಿಸುವ ಒಂದು ಭಂಗಿ ; IP "ಮುಖವನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿಸಿ ಕೂಡಲೇ ಮುಂದಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿಸುವುದು. [ಹಿಂದೆ ನೋಡಿ ಕೂಡಲೇ ಮುಂದೆ ನೋಡುವುದು]" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೫೫೭ ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ಕಂಪಿತ, ಉದ್ವಾಹಿತ, ಛಿನ್ನ, ವಿವೃತ್ತ, ರೇಚಿತ — ಇವ್ಮೆದೂ ಕಟಿಯ ಭೇದಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨-೯೫ ವ). [ಸಂ.]

ವಿವೃತ್ತಿ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬಂದಂತೆ ನಡೆಯುವುದು ; ಸ್ವತಂತ್ರಮನೋವೃತ್ತಿ : "ಸ್ವತಂತ್ರ ವೃತ್ತ್ಯಾನಂ ವಿವೃತ್ತಿಯನಲೊಲಿದಂತೆ ನಡಹಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೩-೩೦). [ಸಂ.]

ವಿವೇಕ (ನಾ). ೧. ಯುಕ್ತಾಯುಕ್ತವಿಚಾರ ; ವಿವೇಚನೆ : ಅವನನುಜಂ ವಿವೇಕನಿಧಿ ಸಾಹಸದೊಳ್ಪರರಾಜನನ್ನ[ನಂ] (ಶಾಸ. XX, ೩೦-೨೧ ; 1044) ; ನಿನಗೆ ವಿವೇಕವಿಳ್ಳನಿತಿಲ್ಲ (ಕುಮ್ಮಾವಿ. ೬-೧೦) ; ಬಲಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ವಿವೇಕವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು (ಪಾಪುಪೂ. ೩೨೮). ೨. ಗುಣದೋಷಪರಿಶೀಲನೆ ; ವಿಮರ್ಶೆ. ೩. ಜ್ಞಾನ ; ತಿಳಿವಳಿಕೆ ; ಅರಿವು: ಸಕಳಲೌಕಿಕಸಾಮಯಿಕೋರುವೈದಿಕ ವಿಶೇಷ ವಿವೇಕಪರಾಯಣಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೨೧೮) ; ವಿರತಿ ವಿವೇಕ ವಿತರಣ . . . ನಿರ್ಧಾರಗುಣಾದಿ ಸಾತ್ವಿಕಗುಣದಿಂದೂರ್ಧ್ವಲೋಕಮಂ ಸಾರ್ದು (ವಿವೇಕ. ೧೯೮). ೪. [ವೇದಾಂತ] ದೃಶ್ಯವಾಗಿರುವ ಪ್ರಪಂಚ ಮತ್ತು ಅದೃಶ್ಯವಾಗಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ವಿಂಗಡಿಸಿ ತಿಳಿಯುವ ಶಕ್ತಿ : ವಿವೇಕ — ಪರಮಾತ್ಮನೊಬ್ಬನೇ ಯಾವಾಗಲೂ ನಿಜವಾಗಿ ಇರತಕ್ಕವನೆಂದೂ, ಉಳಿದವುಗಳೆಲ್ಲಾ ಬರೀ ತೋರಿಕೆಯವುಗಳಾಗಿದ್ದು

ನಾಶವಾಗತಕ್ಕವುಗಳಿಂದೂ ಬಿಡಿಸಿ ತಿಳಿಯುವುದು (ಅಮೃತ. ೧-೩೦ ಟೀಕು).

ವಿವೇಕಬೃಹಸ್ಪತಿ = ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಬೃಹಸ್ಪತಿಗೆ ಸಮಾನನಾದವನು ; ಬಹಳ ಬುದ್ಧಿವಂತ ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಸನ್ಮಾನದಾನ ವಿವೇಕಬೃಹಸ್ಪತಿ ಭಯಲೋಭವರ್ಜ್ಜಿತ ಸಕಳಗುಣಸಂಪೂರ್ಣ್ಣಂ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೪೭-೩೦ ; 994).

ವಿವೇಕವಿರಿಂಚನ = ವಿವೇಚನಾಶಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಸಮಾನನಾದವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ರಟ್ಟಕುಳಭೂಷಣಂ... ವಿವೇಕವಿರಿಂಚನಂ ಸುವರ್ಣ್ನಗರುಡಧ್ವಜಂ (ಸೌಇಇ. XX. ೬೨-೫; 1098 ?). [ಸಂ.]

ವಿವೇಕಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದು ; ತಿಳುವಳಿಕೆಯನ್ನು ಪಡೆ : ಇಚ್ಛೆಯೊಳ್ ಕೆಚ್ಚುಗಟ್ಟಿ ಸಿಂಗರದೊಳ್ ಸೊಬಗುವೆತ್ತು ವಿಳಾಸದೊಳ್ ವಿವೇಕಂಬಡೆದು (ಗಿರಿಕ. ೨-೧೦೫ ವ). [ವಿವೇಕ + ಪಡೆ]

ವಿವೇಕಜ್ಞ (ನಾ). ಯುಕ್ತಾಯುಕ್ತ ವಿಚಾರವನ್ನು ತಿಳಿಯುವವನು ; ವಿವೇಕಿ : ಸೊಕ್ಕಿರ್ದಾನೆ ಮೇಗಿಲ್ಲದೆ ಪರಿತಂದು ಮಸಗಿ ಕೊಲ್ವುದಂ ಕಂಡೋಟಂಗೊಳ್ಳದೊಡಂ ವಿವೇಕಜ್ಞನುಂ ಕೃತಜ್ಞನುಂ ಅಲ್ಲದ ಕರುಣಮಿಲ್ಲದ ಜವಂ ಕೊಲ್ವುದಂ ಕಂಡು (ಜೀವಸಂ. ೧೦-೧೩ ವ). [ಸಂ.]

ವಿವೇಕವಿಕಲ, ವಿವೇಕವಿಕಳ (ನಾ). ವಿವೇಚನೆಯಿಲ್ಲದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಅವಿವೇಕಿ : ಪಿತೃಯುಮಂ ಪುರೋಹಿತನುಮನಾ ಪಾತಕ ವಿಷದಿಂ ಕೊಂದಲ್ ಕೌತುಕಮ ವಿವೇಕವಿಕಲರೇನಂ ಮಾಡರ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೫-೩೭). **ವಿವೇಕವಿಕಳ** : ಪರಮಜ್ಞಾನಿಯ ವಿವೇಕವಿಕಳರವೋಲ್ ಬಾಲರ ತಲೆಯನರಿದು ತಂದೆಯೊ (ಗದಾಯು. ೯-೩೪). [ಸಂ.]

ವಿವೇಕವಿಕಳ 'ವಿವೇಕವಿಕಲ' ನೋ.

ವಿವೇಕಶಾಲಿ (ನಾ). = ವಿವೇಕಜ್ಞ : ವಿವೇಕಶಾಲಿಯಾದ ಉದ್ದನೆಯ ಮನುಷ್ಯ ತನ್ನದೊಂದು ಸಲಹೆ ಮಂಡಿಸಿದನು (ಪುನರು. ೩೦೪). [ಸಂ. ವಿವೇಕಶಾಲಿನ್]

ವಿವೇಕಶೂನ್ಯ (ಗು). ೧. ವಿವೇಚನಾರಹಿತವಾದ ; ವಿಚಾರಹೀನವಾದ. (ನಾ). ೨. ವಿವೇಚನಾರಹಿತವಾದುದು ; ವಿಚಾರಹೀನವಾದುದು : ಹಳ್ಳಿಯ ದುಃಖದಾರಿದ್ರ್ಯಗಳಿಗೂ... ತಾನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ವಿವೇಕಶೂನ್ಯವಾದ ದುಂದುಗಾರಿಕೆಗೂ ಅಪಾರವೈದೃಶ್ಯ ಎದ್ದು ಕಾಣುತ್ತಿತ್ತು (ಪುನರು. ೩೦೮). ೩. ವಿವೇಚನೆಯಿಲ್ಲದವನು ; ಅವಿವೇಕಿ : ದೆವಸದೊಳ್ ತರುಗಳುಂ ಮಾರ್ದವಮಂ ಕೆಯ್ಕೊಳ್ವುಮಲ್ಲ ದಂದೊಣಗುಗುಮಿಾ ಭವವಾರ್ಧಿಯೊಳ್ ಮುಟುಗಿದ ವಿವೇಕಶೂನ್ಯಂಗಸಾರಮಿಂತಿದೆ ಸಾರಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೬೭) ; ಫಣಿರಾಜಪತಾಕಂ ವಿಕಳಿತವಿವೇಕಶೂನ್ಯಂ ಬಾಷ್ಪೋದ್ರೇಕಂ ... ಮೂರ್ಛೆಗೆ ಸಂದಂ (ಗದಾಯು. ೩-೭೭). [ಸಂ.]

ವಿವೇಕಿ (ನಾ). ಯುಕ್ತಾಯುಕ್ತಪರಿಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು ; ವಿವೇಚನಾಪರ : ಲೋಕವಿರುದ್ಧಂ ತದ್ವ್ಯತಿರೇಕೋಕ್ತಿ ವಿವೇಕಿಲೋಕಗರ್ಹಿತಮಾರ್ಗಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೦೯); ಪರಮದೀಕ್ಷೆಗುಪೇಕ್ಷಿಸಿದಂ ವಿವೇಕಿಯೇ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೩-೩೪). [ಸಂ. ವಿವೇಕಿನ್]

ವಿವೇಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ವಿಚಾರ ಮಾಡು ; ವಿವೇಚಿಸು : ಪುಂಸ್ತ್ವ ಜಡಭಾವವುರುಷಪ್ರಕೃತಿಗಳ ವಿವೇಕಿಸಿಯಜಿಯೆ ಮೋಕ್ಷವೆಂಬ ಸಾಂಖ್ಯ ಉಡುಗು (ಪದ್ಮರಾ. ೧೧-೧೯೧) ; ನ್ಯಾಯನಿಷ್ಠುರಹಿತವಚನರಚನ ಆ ಕಿವಿಗಳಿಗೆ ಕಠಿಣವಾಗಿ ವಿವೇಕಿಪಡೆ ಸೊಗಸಾಗಿ ಮುಂತೆಯನೇಕ ಸತ್ಫಲಸಿದ್ಧಿಯಹುದು (ಬಸವಪು. ೩೬-೪೫). ೨. ನಿರ್ಧಾರಮಾಡು ; ನಿಶ್ಚಯಿಸು : ಆ ಕುಮಾರರಿಗಾಗಳಾ ವಾಲ್ಮೀಕಿ ... ಲೋಕವಿಭುಕುಶನೆಂದು ಮೊದಲು ವಿವೇಕಿಸಿದನೆರಡನೆಯ ಶಿಶು ಶೋಭಾಕಲಿತ ಲವನೆಂದು ಕರೆದನು (ತೊರರಾ. ೧-೩-೯). [ವಿವೇಕ + -ಇಸು]

ವಿವೇಚನೆ (ನಾ). ೧. ಯುಕ್ತಾಯುಕ್ತತೆಗಳನ್ನು ಅರಿಯುವಿಕೆ ; ವಿವೇಕ : ಈ ಬಗ್ಗೆ 'ಬಂಕಿಂಚಂದ್ರ'ರ ... ವಿಮರ್ಶೆ ವಿವೇಚನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದೆ (ಧರ್ಮಸಾ. ೭೮) ; ನಿಮಗೆ ಹೊತ್ತಿನ ವಿವೇಚನೆಯೇ ಇಲ್ಲ (ಹಸುಹೂ. ೯). ೨. ತೀರ್ಮಾನ ; ನಿರ್ಣಯ : ಅವುಗಳ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ನಿಶ್ಚಿತ ವಿವೇಚನೆ ಮಾಡುವುದು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ (ದ್ರಾವಿವಿ.೯೬). ೩. ಗುಣದೋಷ ಪರಿಶೀಲನೆ ; ವಿಮರ್ಶೆ : ಈ ಕಾವ್ಯದ ವಿವಿಧಾಂಗಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ವಿವೇಚನೆ ಮಾಡಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುವೆವು (ಸಾಹಿಪ. ೧೧೪). [ಸಂ. ವಿವೇಚನಾ]

ವಿವೇಚಿಸು (ಕ್ರಿ). ಪರಿಶೀಲನೆ ಮಾಡು ; ವಿಚಾರಮಾಡು ; ವಿಮರ್ಶಿಸು : ಪ್ರಾಚೀನಕಾಲದ ಸೂಪಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಶಾಸನಾಧಾರದ ಬದಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ವಿವೇಚಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ (ಶಾಸಗಿ. ೫೯). [(ಸಂ. ವಿವೇಚನ) + -ಇಸು]

ವಿಶ (ನಾ). ೧. ಬೇಸಾಯಗಾರ ; ರೈತ. ೨. ಚತುರ್ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ವರ್ಣಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ವೈಶ್ಯ : "ವಿಶನೂರುಭವತ್ರಿತಯಜಾತನಾರ್ಯಂ ಮಹೀಸ್ಪೃಶನೆನಲು ವೈಶ್ಯನಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೨-೧). ೩. ಮನುಷ್ಯ ; ವ್ಯಕ್ತಿ. [ಸಂ.]

ವಿಶಂಕಟ (ಗು). ೧. ದೊಡ್ಡದಾದ ; ಬೃಹತ್ತಾದ. ೨. ಅಗಲವಾದ ; ವಿಶಾಲವಾದ : ವಜ್ರಾಕರ್ಷಣರೇಖಾವಿಶಂ[ಪಾಠಾಂ. ಸಂ]ಕಟವ್ಯೂಢವಕ್ಷಸ್ಥಲರ್ (ಜಗಪ. ೨-೬೯ ವ). ೩. ಬಲವಾದ ; ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ. (ನಾ). ೪. ಅಗಲವಾದುದು ; ವಿಶಾಲವಾದುದು : "ವಿಶಂಕಟಂ, ವಿಶಾಳಂ(ಲಂ) — ಈ ೨ ಅಗಲಿತು" (ಹಲಾಯು. ೧೨೪-೬೮). [ಸಂ.]

ವಿಶಂಕೆ (ನಾ). ೧. ಅನುಮಾನ ; ಸಂಶಯ : ನಯನಿಯೋಗವಿಕಲ್ಪನೆಯೊಳ್ವಿಶಂಕೆಯ ವಿಶೇಷಗುಣಕ್ಕುಪಲಕ್ಷಣಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೩೪). ೨. ಭಯ ; ಹೆದರಿಕೆ. [ಸಂ. ವಿಶಂಕಾ]

ವಿಶದ (ಗು). ೧. ಶುಭ್ರವಾದ ; ಸ್ವಚ್ಛವಾದ. ೨. ಬಿಳುಪಾದ ; ಧವಳ : ಪರಾಕ್ರಮಧವಳಂಗೆ ಶಶಾಂಕವಿಶದಯಶಮ ತೆರಳ್ದುರುಳಿಗೊಂಡಂತಿರ್ದ ಶಂಖಮಂ ಬಾಸಣಿಗಗಳದು ... ವಿಕ್ರಮಾರ್ಜುನಂಗೆ ಕೊಟ್ಟು (ಪಂಪಭಾ. ೬-೩ ವ) ; ಆ ವಂಶಜರ ಗುಣಂಗಳನಾವಗಮೊಳಕೊಂಡು ತನ್ನ ವಿಶದಯಶೋಮುಕ್ತಾವಳಿಯಂ ಧರೆಗಿತ್ತು ... ಪೆಸರ್ವಡೆದಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೩-೨). ೩. ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ; ಸ್ಫುಟವಾದ : ಕಾವೇರಿಯಿಂದಮಾಗೋದಾವರಿವರಮಿರ್ದ ನಾಡದಾ ಕನ್ನಡದೊಳ್ ಭಾವಿಸಿದ ಜನಪದಂ ವಸುಧಾವಲಯವಿಲೀನವಿಶದವಿಷಯವಿಶೇಷಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೩೬) : ಅಶಿಥಿಲಪದಬಂಧ ರಚನಾತಿಶಯಂ ಸಂಶ್ಲಿಷ್ಟಮೆಂಬುದಕ್ಕುಮನೇಯಂ ವಿಶದಾರ್ಥಂ ಶಬ್ದಾನ್ವಯ ವಶಮರ್ಥವ್ಯಕ್ತಿ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೫೦೫). ೪. ಚೆಲುವಾದ ; ಮನೋಹರವಾದ. (ನಾ). ೫. ನಿರ್ಮಲವಾದ ವಸ್ತು ; ಸ್ವಚ್ಛವಾದ ವಸ್ತು : "ವಿಮಳಂ, ವಿಶದಂ ... ಅನಾವಿಲಂ — ಈ ೫ ನಿರ್ಮಳಮಪ್ಪ ವಸ್ತು" (ಹಲಾಯು. ೨೨-೧೩೨). ೬. ಸ್ಪಷ್ಟವಾದುದು ; ನಿಚ್ಚಳವಾದುದು : ವಿಶದಮಾದೊಂದು ಜೀವನಧರ್ಮದರ್ಶನವನುಸರಿಸಿ ಕೊಳೆ ತನ್ನ ಮನಸಿಗೆ ತಾನೆ ಬಗೆದು (ಮಂಕುಕ. ೯೩೬). [ಸಂ.]

ವಿಶದಿಮ (ಗು). ಬಿಳಿಯ ; ಧವಳ : ಧರ್ಮಾಚರಣೆಯಿಂದ ಚಾತುರ್ವರ್ಣಮಂ ಪೊರೆದು ... ಕೀರ್ತಿಯಂ ಜಲಧಿಮೇಖಲೆಗೆ ವಿಶದಿಮವಸ್ತ್ರಮಂಗೈದು (ಪಂರಾಮಾ. ೨-೩೩-೩೭). [ಸಂ.]

ವಿಶದೀಕರಣ (ನಾ). ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುವಿಕೆ ; ಅರ್ಥವಾಗುವಂತೆ ವಿವರನೀಡುವಿಕೆ : ಈ ಸಮಸ್ಯೆ ಜಟಿಲವಾದ್ದರಿಂದ ವಿಶದೀಕರಣ ಅಗತ್ಯ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ವಿಶದೀಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸು ; ವಿವರಿಸು : ಶಿಕ್ಷಣಮನೋವಿಜ್ಞಾನ ... ಶಿಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಗೆ ಕೊಡಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು ವಿಶದೀಕರಿಸುತ್ತದೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ४೦೭) ; ಅವನ್ನು ವಿಂಗಡಿಸಿ ವಿಶದೀಕರಿಸಿ ವಿಸ್ತರಿಸಿದ್ದಾನೆ (ಇಸ್ಲಾಂಸಂ. ೨೭೫). [ವಿಶದೀಕರಣ + -ಇಸು]

ವಿಶದೋದಕ (ನಾ). ತಿಳಿಯಾದ ನೀರು ; ಸ್ವಚ್ಛವಾದ ನೀರು : ಭರದಿಂ ನೀರಂ ಮೊಗದುಂ ಪರಿತಂದರ್ ಕನಕಕಳಶವಿಶದೋದಕಮಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೬೯). [ಸಂ.]

ವಿಶರ (ನಾ). ಕೊಲ್ಲುವಿಕೆ ; ಕೊಲೆ. [ಸಂ.]

ವಿಶರಣ (ಗು). ೧. ನಾಶಹೊಂದುವ ; ನಶ್ವರವಾದ : ವ್ಯಸನಕಾರಣಮುಂ ವಿಶರಣಸ್ವಭಾವಮುಂ ಅಪ್ಪ ಶರೀರಂ ಇವರಂ ಬಾಧಿಸೆ ಪಟ್ಟುದು (ತತ್ತ್ವಾಪ್ರ. ೩೩೫). (ನಾ). ೨. ಕೊಲ್ಲುವುದು ; ಸಂಹಾರ. [ಸಂ.]

ವಿಶರಾರು (ಗು). ೧. ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾಗಿ ಬಿದ್ದಿರುವ. (ನಾ). ೨. ನಾಶಹೊಂದುವಂತಹುದು ; ನಶ್ವರವಾದುದು : ನಿರನ್ವಯಪ್ರತಿಕ್ಷಣ ವಿಶರಾರುಗಳ್ ನಿರಂಶಂಗಳಾಗಿಯುಂ ... ಆತ್ಮಾಭಿಧಾನಮಂ ಪುಟ್ಟಿಸುಗುಂ (ಆದಿಪು. ೨-೯ ವ) ; ಪ್ರತಿಕ್ಷಣಂ ವಿಶರಾರುಗಳ್ ಚಿತ್ತಕ್ಷಣಂಗಳ್ ... ಪ್ರವರ್ತಿಸುವುವು (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೪೨ ವ). [ಸಂ.]

ವಿಶಲ್ಯ (ಗು). ೧. ಮುಳ್ಳಿಲ್ಲದ ; ಕಂಟಕರಹಿತವಾದ. ೨. ನೋವಿಲ್ಲದ. [ಸಂ.]

ವಿಶಲ್ಯಕರಣಿ (ನಾ). (ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ಸಮಸ್ತ ನೋವು ಮತ್ತು ವ್ಯಾಧಿಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಮೂಲಿಕೆ : ಕೇಳದಾದೆನು ಜಾಂಬವರ ಜೀವಾಳದಮಳೌಷಧಿಯ ನಾಲ್ಕನೆ ಮೂಲಿಕೆಯ ಸಂಧಾನ ಶಲ್ಯ ವಿಶಲ್ಯಕರಣಿಗಳ (ತೊರರಾ. ೬-೩೬-೫೬). [ಸಂ. ವಿಶಲ್ಯಕರಣೀ]

ವಿಶಲ್ಯೆ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ : "ವತ್ಸಾದನೀ . . . ವಿಶಲ್ಯಾ, ಮಧುಪರ್ಣೀ — ೯ ಅಮೃತಬಳ್ಳೀ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೧). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಬೆಣ್ಣೆಬಿದುರು. ೩. ಜಾಪಾಳದ ಗಿಡ. ೪. ಅಜವಾನ. ೫. ಸಣ್ಣ ಯಾಲಕ್ಕಿ. [ಸಂ. ವಿಶಲ್ಯಾ]

ವಿಶಸನ (ನಾ). ೧. ಕೊಲ್ಲುವಿಕೆ ; ಕೊಲೆ : ಭೇದನಭೇದನ ವಿಶಸನಾದಿಕ್ರಿಯಾಪರತ್ವಮುಂ (ಚಿತ್ರ.ಪ್ರ. ೫೫೬) ; ವಿಶಸನಭೀತಿಯಿನೋಡುವ ವಸುಧೇಶರಂ . . . ನಗುತಿರ್ಪಂತೆಸೆದುವು ಬೆನ್ನಟ್ಟುತಿರ್ದ ಕೃಷ್ಣಶರಂಗಳ್ (ಜಗವಿ. ೭-೧೦೪). ೨. ಯುದ್ಧ ; ಕಾಳಗ : 'ವಿಶಸನರಂಗ' ಪರಾ. ೩. ಖಡ್ಗ ; ಕತ್ತಿ. [ಸಂ.]

ವಿಶಸನರಂಗ (ನಾ). ಕಾಳಗದ ಕಣ ; ಯುದ್ಧಭೂಮಿ : ಎನ್ನ ತೊಟ್ಟುವೆಸನನೀ ವಿಶಸನರಂಗದೊಳ್ ತೋರ್ಪೆಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೬ ವ). [ಸಂ.]

ವಿಶಾಖ₁ (ಗು). ೧. ಕೊಂಬೆಗಳಿಲ್ಲದ ; ಶಾಖೆಗಳಿಲ್ಲದ. (ನಾ). ೨. ಷಣ್ಮುಖ ; ಕಾರ್ತಿಕೇಯ : "ಗೌರೀಪುತ್ರಃ . . . ವಿಶಾಖಃ . . . ಶರಜನ್ಮಾ — ಈ ೨೦ ಕಾರ್ತಿಕೇಯನ ಪೆಸರ್ " (ಹಲಾಯು. ೫-೨೦). ೩. ಬಿಲ್ಲುಗಾರನು ಬಾಣ ಹೊಡೆಯುವಾಗ ಕಾಲನ್ನು ವಿಂಗಡಿಸಿಕೊಂಡು ನಿಲ್ಲುವ ಒಂದು ಭಂಗಿ. ೪. ಯಾಚಕ ; ಭಿಕ್ಷುಕ. [ಸಂ.]

ವಿಶಾಖ₂ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹದಿನಾರನೆಯ ನಕ್ಷತ್ರ ಮತ್ತು ಆ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಮಳೆ : ವಿಶಾಖ, ಶೂಪ, ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿ, ದ್ವಿದೈವತ್ಯಂ, ವಿಶಾಟಿಕಂ -- ಈ ೫ ವಿಶಾಖನಕ್ಷತ್ರಕೆ ಪೆಸರು (ಭಾಸ್ಕರ. ೬೨-೮) ; ವಿಶಾಖ ಹಿಡಿದರೆ ಪಿಶಾಚಿ ಹಿಡಿದಂತೆ (ಗಾದೆ). [ಸಂ. ವಿಶಾಖಾ]

ವಿಶಾಖಜನಕ (ನಾ). ಷಣ್ಮುಖನ ತಂದೆ ; ಶಿವ : ವಿಶಾಖಜನಕ ವಿಷಧರ ಧರಾಧಿಪತಿ ವಿಷಧರಕಿರಣಮೌಳಿ ವಿಷಯವಿಹ್ವಲದೂರ . . . ಕರುಣಿಸುವುದು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೬-೪೦). [ಸಂ.]

ವಿಶಾಖಾಕರ (ನಾ). ೧. ಕೊಂಬೆಗಳಿಲ್ಲದ ಪ್ರದೇಶ. ೨. ಷಣ್ಮುಖ ; ಕಾರ್ತಿಕೇಯ. ೧, ೨ : ಮತ್ತಮಾ ಮಹಾವನಂ . . . ಮಯೂರಾಧಿರೂಢಮಾಗಿಯುಂ ವಿಶಾಖಾಕರಮಲ್ತು (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೫೨ ವ). [ಸಂ.]

ವಿಶಾಖೆ (ನಾ). ೧. = ವಿಶಾಖ₂ : ವಿಶಾಖೆ ಕುಂಬಾರಚಕ್ರದ ಹಾಗೆ (ಭಾಸ್ಕರ. ೬೦-೫) ; ಅಶ್ವಿನಿ ಭರಣಿ . . . ವಿಶಾಖೆ . . . ರೇವತಿಯೆಂಬಿಪ್ಪತ್ತೇಳು ನಕ್ಷತ್ರಗಳುಂ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಅಧಿಕಾರಮಂ ಮಾಡುತ್ತಿರ್ಪವು (ವಿವೇಕ. ೨೧೦). ೨. ಹಾಗಲಗಿಡ. [ಸಂ. ವಿಶಾಖಾ]

ವಿಶಾಪ (ನಾ). ಶಾಪದ ನಿವಾರಣೆ, — ಪರಿಹಾರ ; ಶಾಪವಿಮೋಚನೆ : ತಂದೆ ಕರುಣಿಸು ವಿಶಾಪವನೆಂದು ಬಾಯ್ಬಿಡುವ ಮಂದಮತಿಗಳಿಗೆ ದೊರಕುವ ಲೇಸನೀಯಬೇಕೆಂದು ಮನದೊಳು ನೆನೆದನು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೧-೨೫) ; ನಲವೇರಿ ಚಂಡಿಯ ವಿಶಾಪದಿಂದ ಸೇನ ವಿಸ್ಮಯದೊಡನೆ ಹಯದೊಡನೆ ಮುಂದೆ ಸುಮ್ಮಾನದಿಂ ನಡೆಯಲ್ಕೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೩-೮). [ಸಂ.]

ವಿಶಾಯ (ನಾ). ೧. (ಪಹರೆಯವನಂತೆ) ಸ್ವಲ್ಪಕಾಲ ಮಲಗುವುದು ಮತ್ತು ಸ್ವಲ್ಪಹೊತ್ತು ಎಚ್ಚರವಾಗಿರುವುದು : "ಉಪಶಾಯಃ, ವಿಶಾಯಃ . . . ಪಹರೇ ತಿರುಗುವ ಕಾವಲುಗಾರರು ಸರದೀ ಮೇಲೆ . . . ಮಲಗುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೬೬). ೨. ಪರಿವಿಡಿ ; ಅನುಕ್ರಮ : "ಪರಿಪಾಟೀ . . . ಪರ್ಯಾಯಃ, ವಿಶಾಯಃ — ಈ ೭ ಪರಿವಿಡಿ" (ಹಲಾಯು. ೧೨೨-೫೫). [ಸಂ.]

ವಿಶಾರದ (ಗು). ೧. ಕೌಶಲ್ಯವುಳ್ಳ ; ನಿಪುಣತನದ. ೨. ದಿಟ್ಟತನದ ; ಕೆಚ್ಚುಳ್ಳ. ೩. ಜ್ಞಾನಿಯಾದ ; ವಿದ್ವಾಂಸನಾದ. ೪. ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾದ ; ಪ್ರಖ್ಯಾತಿ ಹೊಂದಿದ. (ನಾ). ೫. ವಿದ್ವಾಂಸ. ೬. ನಿಪುಣ ; ಕುಶಲನಾದವನು : ನವವಯಸನಾಗಿಯುಂ ವ್ಯಸನವಿಹೀನಂ ಶೂರನಾಗಿಯುಂ ತನುರಕ್ಷೈಕವಿಶಾರದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೪೩) ; ರಾಜ್ಯದ ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ವಿಶಾರದರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು (ರಾಮರಾ. ೫೫). ೭. ಬಕುಳವೃಕ್ಷ. [ಸಂ.]

ವಿಶಾಲ₁ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಹಾವುಮೆಕ್ಕೆ ಗಿಡ : "ಬೆಳ್ಳಡಕಿಲು ವಿಶಾಲಂ ಕರಿಲ್ಲಕಮನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೦-೩೧). [ಸಂ. ವಿಶಾಲಾ]

ವಿಶಾಲ₂ (ಗು). ೧. ದೊಡ್ಡದಾದ ; ಬೃಹತ್ತಾದ : ಇದು ವಿಶಾಲಭಾರತದ ಮತ್ತು ಭಾರತಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯ ಸೂಕ್ಷ್ಮಪರಿಚಯ (ಭಾರದ. ೩೪೯). ೨. ಅಗಲವಾದ ; ವಿಸ್ತಾರವಾದ : ಸಾಲಪ್ರಾಂಶುವಿಶಾಲಲೋಲನಯನಂ ಜಯಶ್ರೀಲೋಲಂ ಜಮದಗ್ನಿರಾಮಮುನಿಯೊಳ್ ಕಲ್ತಂ ಧನುರ್ವಿದ್ಯೆಯಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೬೮). (ನಾ). ೩. ದೊಡ್ಡದು ; ಹಿರಿದು : "ಬೃಹತ್ . . . ವಿಶಾಲಂ . . . ವರಿಷ್ಠಂ — ಈ ೧೨ ಹಿರಿದು" (ಹಲಾಯು. ೧೧೬-೧೪). ೪. ಅಗಲವಾದುದು ; ವಿಸ್ತಾರವಾದುದು : "ವಿಶಾಲಂ ವಿಶಂಕಟವಮುವಾತಿಯಗಲವಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೩-೨೮) ; ಒಂದು ಲಕ್ಷಯೋಜನ ವಿಶಾಲಮಾಗಿ ಮನೋಹರಮಾಗಿರ್ಪುದೇ ಜಂಬೂದ್ವೀಪಮಕ್ಕುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೦೧). [ಸಂ.]

ವಿಶಾಲತೆ (ನಾ). ವಿಸ್ತಾರ ; ವೈಶಾಲ್ಯ ; ಹರಹು : "ಪರಿಣಾಹಃ, ವಿಶಾಲತಾ — ಈ ೨ ಸುತ್ತು" (ಹಲಾಯು. ೧೩೦-೧೧೧). [ಸಂ. ವಿಶಾಲತಾ]

ವಿಶಾಲಮತಿ (ನಾ). ಬಹಳ ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿ ; ಉನ್ನತಜ್ಞಾನಿ : ಮನೆಗೆ ಬಂದು ವಿಶಾಲಮತಿ ಚಿಂತಿಸಿದನಾ ಸಿರಿಲೋಲ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೧೦-೨೫). [ಸಂ.]

ವಿಶಾಲಾಕ್ಷ (ಗು). ೧. ಅಗಲವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ. (ನಾ). ೨. ವಿಷ್ಣು. ೩. ಶಿವ. [ಸಂ.]

ವಿಶಾಲಾಕ್ಷಿ (ನಾ). ೧. ಅಗಲವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವಳು ; ಸುಂದರಿ. ೨. ಪಾರ್ವತಿಯ ಒಂದು ಹೆಸರು. [ಸಂ. ವಿಶಾಲಾಕ್ಷೀ]

ವಿಶಾಲಿತ, ವಿಶಾಳಿತ (ಗು). ವಿಸ್ತಾರವಾದ ; ಹರವಾದ. **ವಿಶಾಳಿತ:** ಸೊಗಯಿಸುಗುಮಿಂದ್ರನೀಲಮಣಿ ಸನ್ನಿಭದೊಳ್ . . . ಅತಿಧವಳಮೂರ್ತಿಗೆ ಘನವಳಯಸದಗ್ಗಗಗನದೊಳುಚಿದುಟಿದು ವಿಶಾಳಿತಾಶಾವಳಯಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೧೪೯). [ಸಂ.]

ವಿಶಾಲೆ (ನಾ). ಒಂದುಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಹಾವುಮೆಕ್ಕೆಗಿಡ : "ವಿಶಾಲಾ, ಇಂದ್ರ ವಾರುಣೀ — ೨ ಹಾವುಮೆಕ್ಕೇಗಿಡದ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೪೮). [ಸಂ. ವಿಶಾಲಾ]

ವಿಶಾಳಿತ 'ವಿಶಾಲಿತ' ನೋ.

ವಿಶಿಖ (ಗು). ೧. ಜುಟ್ಟಿಲ್ಲದ ; ಶಿಖೆಯಿಲ್ಲದ. ೨. ತುದಿಯಿಲ್ಲದ ; ಮೊನೆಯಿಲ್ಲದ. (ನಾ). ೩. ಬಾಣ ; ಅಂಬು : ದುರ್ಯೋಧನನನೊಂದ ನಿಶಿತವಿಶಿಖಹತಿಯಿಂ ಸುರುಳ್ದುರುಳ್ದನಮೆಚ್ಚು ಮೂರ್ಛಾಗತನಂ ಮಾಡಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೧೪೨ ವ) ; ಪಂಚಾಯುಧನ ಪೊಸಮಸೆಯ ವಿಶಿಖಂಗಳ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೮-೨೯). [ಸಂ.]

ವಿಶಿಖಾಸನ (ನಾ). ಬಿಲ್ಲು ; ಧನುಸ್ಸು : 'ಇಕ್ಷುವಿಶಿಖಾಸನ', 'ಗೋತ್ರವಿಶಿಖಾಸನ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ವಿಶಿಖೆ (ನಾ). ೧. ಗುದ್ದಲಿ ; ಸನಿಕೆ. ೨. ನೂಲನ್ನು ಸುತ್ತುವ ಸಾಧನ ; ಕದಿರು. ೩. ರಾಜಮಾರ್ಗ ; ದೊಡ್ಡ ಬೀದಿ : "ಪ್ರತೋಳೀ, ವಿಶಿಖಾ, ರಥ್ಯಾ — ಈ ೩ ಬೀದಿ" (ಹಲಾಯು. ೪೮-೧೩೪). ೪. ಕ್ಷೌರಿಕನ ಹೆಂಡತಿ. [ಸಂ. ವಿಶಿಖಾ]

ವಿಶಿಷ್ಟ₁ (ಗು). ೧. ಬೇರೆಯಾದ ; ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ : ಟಕಾರ . . . ಇಂದಿಗೂ ಒಂದೆರಡು ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಉಳಿದಿರುವ, ದ್ರಾವಿಡಪರಿವಾರದ ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟಧ್ವನಿ (ದ್ರಾವಿ. ೩೩.೨). ೨. ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ; ವಿಶೇಷವಾದ : ಇಲ್ಲಿಯ ಸ್ತ್ರೀ ಪಾತ್ರವರ್ಗದಲ್ಲಿಯೂ ಕೆಲವೊಂದು ವಿಶಿಷ್ಟಭೇದಗಳಿವೆ (ಸಮಜೀ. ೧೩ ಓದಿಕೆ). ೩. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ; ಉತ್ತಮವಾದ : ವಿನಯಾಳಂಕರಣಂ ವಿಶಿಷ್ಟಕರಣಂ ಕುಂದೇಂದುನೀಹಾರನಿಭಾಸೂನಯಶಂ (ಸುಕುಮಾ. ೨-೫೨). ೪. ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ; ಸಮಗ್ರವಾದ : ಚಂಡಪರಾಕ್ರಮಾರಿ ಬಲಸಂಹರ ಭೀಕರಧೀರರಿಂ ದಳಂ ಮಂಡಿತ ಮಂಡಲಾಧಿಪವಿಶಿಷ್ಟನಿಸೊಪ್ಪಿತು ರಾಜರಾಜನಾ (ಹಮ್ಮಿರ. ೩-೧೧) ; ಅವನ ಸಂಸಾರದ

ವಿಶಿಷ್ಟಪದಾರ್ಥಗಳ . . . ಅವಳ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆಯಿಂದಲೇ ಪೋಷಿತವಾಗುತ್ತಿವ (ಪರಿಶ ...). (ನಾ). ೫. ಗಣ್ಯ ; ಪ್ರಮುಖ : ಸಿದ್ದಿಗೆಸಟ್ಟಿಯರ ವಿಶಿಷ್ಟರಪ್ಪ ಅಂಕಪಟ್ಟುನಾಯಕರುಂ (ಎಕ. VII. ಶಿವಮೊ. ೯೯-೨೨ ; 1127). [ಸಂ.]

ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತ (ನಾ). [ವೇದಾಂತ] ದ್ವೈತ, ಅದ್ವೈತ ಮತ್ತು ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಬಗೆಯ ವೇದಾಂತದರ್ಶನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭೇದ ; ಜೀವಾತ್ಮ — ಪರಮಾತ್ಮರಿಗಿರುವ ಭೇದ ಮತ್ತು ಚಿದಚಿದ್ವಿಶಿಷ್ಟನಾದ ಪರಮಾತ್ಮ ಎಂಬ ಒಂದೇ ತತ್ವ — ಇವುಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಒಂದು ದರ್ಶನ : ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತಸಿದ್ಧಾಂತವೆಂಬುದು ಶ್ರೀಮದ್ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ಪ್ರಚಾರಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವುದು (ಹಿಂದಸಾ. ೨೩೦) ; ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತವೆಂದರೆ ಅನೇಕಧರ್ಮಗಳಿಂದ ವಿಶಿಷ್ಟಗಳಾದ ಎರಡು ತತ್ತ್ವಗಳು ಒಂದಾಗಿದೆಯೆಂದರ್ಥ (ಭಾರದ. ೨೭೭). [ಸಂ.]

ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತಿ (ನಾ). [ವಿಶಿಷ್ಟಾ] ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತಮತದ ಅನುಯಾಯಿ : ಸಪ್ರಪಂಚ ಸಗುಣ ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿಗಳಾಗಿ ಈಶ್ವರನು ಗುಣರೂಪವಿಶಿಷ್ಟನೆಂದರು ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತಿಗಳು (ಭಾರದ. ೧೩೧) ; ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತಿಯ ಸಾಯುಜ್ಯಮುಕ್ತಿ ದ್ವೈತವೇದಾಂತದಲ್ಲಿ ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ (ಶಕ್ತಿವಿ. ೧೮). [ಸಂ. ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತಿನ್]

ವಿಶಿಷ್ಟೀಕರಣ (ನಾ). ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಿಕೆ ; ಪ್ರಾಧಾನ್ಯತೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಿಕೆ : ಸಕಲಮಾನವವ್ಯಾಪಾರಗಳನ್ನು . . . ಭಾವಗೀತ ವಿವೇಚಿಸುತ್ತಿದೆಯಾಗಿ ಅದರ ವಿಶಿಷ್ಟೀಕರಣದ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ನಾವು ಮೊದಲು ಕಾಣುವುದು ಅದರ ವಿಶ್ವಸಾಮಾನ್ಯತೆಯ ಅಂಶ (ಭಾವಗೀ. ೧೧). ‘ವಿಶಿಷ್ಟೀಕರಿಸು’ ಪರಾ. [ಸಂ.]

ವಿಶಿಷ್ಟೀಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಪ್ರಮುಖವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು ; ಪ್ರಾಧಾನ್ಯತೆಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡು : ಈ ಪ್ರತಿಭಾನವೇ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ. ಅದು ಸಾಧಾರಣವನ್ನು ವಿಶಿಷ್ಟೀಕರಿಸುವ ಒಂದು ಶಕ್ತಿ (ಸೌಂದ. ೮೭). [ವಿಶಿಷ್ಟೀಕರಣ + – ಇಸು]

ವಿಶೀರ್ಣ (ಗು). ಒಡೆದ ; ಚೂರಾದ : ಗುಹಾಗಹನಗಹ್ವರೋದರವಿಶೀರ್ಣಮಾದಂದದೇಂ ಮುಹುಃಪ್ರಕಟಮಾದುದಾ ರವಿತನೂಭವಜ್ಕಾರವಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೩೭) ; ಖುರೋಚ್ಚಳದುರುರೇಣುದೂಸರಿತನಗ್ರವಿಶೀರ್ಣವಿಷಾಣನಾತ್ತಮಾಂಸಳತನು ಬಂದುದಂದು ಮುಹುರುತ್ಥಬೃಹದ್ರವನೊಂದು ಪುಂಗವಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೨-೨೮). [ಸಂ.]

ವಿಶುದ್ಧ (ಗು). ೧. ತಿಳಿಯಾದ ; ಸ್ವಚ್ಛವಾದ ; ನಿರ್ಮಲವಾದ. ೨. ಸರಿಯಾದ ; ಯಥಾರ್ಥವಾದ ; ತಪ್ಪಿಲ್ಲದ : ಸರಸ್ವತಿ ಮನ್ಮುಖಪದ್ಮರಂಗದೇಟ್ಸ್ಗೆಯನೆಡಗೊಂಡು ಕೊಂಡು ಕೊನೆದೀಗರಿಗಂಗೆ ವಿಶುದ್ಧಬುದ್ಧಿಯಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೫). ೩. ಪವಿತ್ರವಾದ ; ದೋಷವಿಲ್ಲದ ; ಕಳಂಕರಹಿತವಾದ : ನಿನ್ನೀ ಸಮಯಮ ಸಮಯಂ ವಿಶುದ್ಧಕೇವಲಬೋಧಾ (ಜಿನಾಕ್ಷ. ೧೯) ; ಸಮಸ್ತಾನ್ತಃಪುರ ಜಗದಳಪವಿತ್ರೀಕೃತವಿಶುದ್ಧಕುಳೆ ರಾಯನಾರಾಯಣ ಹೃ[ದಯಾ]ನಂದಪ್ರದಾಯಕಿ (ಎಕ. XXVIII. ೩೫-೪೧; 1082). (ನಾ). ೪. ಪರಿಶುದ್ಧವಾದುದು : ಮಕ್ಕಳುಳ್ಳ ಸಂಸಾರಿಗಳ ಪ್ರೇಮ, ವಿಶುದ್ಧವಾದ ಹಸುವಿನ ಹಾಲಿನಂಥ ಮಧುರಪ್ರೇಮ (ಬಂಕಿಮ. ೬೨). ೫. ಪವಿತ್ರನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಪರಿಶುದ್ಧನಾದವನು : ಸಿದ್ಧರ ಸತತವಿಶುದ್ಧರ ಬೋಧಸಮೃದ್ಧರ . . . ನೆನೆದು ಆತ್ಮಸಿದ್ಧಿಯ ಪಡೆವೆನು (ಭರತೇ. ೧-೨). ೬. [ಯೋಗ] ಮೂಲಾಧಾರ, ಸ್ವಾಧಿಷ್ಠಾನ, ಮಣಿಪೂರ, ಅನಾಹತ, ವಿಶುದ್ಧ ಮತ್ತು ಆಜ್ಞಾ ಎಂಬ ಷಟ್ಚಕ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಕಂಠದಲ್ಲಿರುವ ಹದಿನಾರುಸ್ವರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹದಿನಾರುದಳದ ಪದ್ಮ : ಪ್ರಾಣಾಯಾಮವಿಧಿಗೆ . . . ವಿಶುದ್ಧ . . . ಸಹಸ್ರಾರಸಮ್ಮಿತವಾಗಿಪ್ಪ ಪಿಂಡಾಂಡದೊಳು (ವಿವೇಕ. ೧೫೧). [ಸಂ.]

ವಿಶುದ್ಧತೆ (ನಾ). ಅತ್ಯಂತ ನೈರ್ಮಲ್ಯ. ‘ದರ್ಶನವಿಶುದ್ಧತೆ’ ಪರಾ. [ಸಂ. ವಿಶುದ್ಧತಾ]

ವಿಶುದ್ಧಿ (ನಾ). ೧. ಸಂಪೂರ್ಣ ಶುದ್ಧತೆ ; ಪರಿಶುದ್ಧತೆ. ೨. = ವಿಶುದ್ಧ ೬ : ವಿಶುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಾದಲಿಂಗವೆನಿಸಿರ್ಪರಯ್ಯ (ಸಿದ್ಧೇವ. ೬೪-೧೮೮). ೩. [ಜೈನ] ಅಜ್ಞಾನವು ನಾಶವಾದಾಗ ಜೀವಿಯು ಪಡೆಯುವ ಪರಿಶುದ್ಧಸ್ಥಿತಿ : ಸ್ವಾವರಣಕ್ಷಯೋಪಶಮಜನಿತಾತ್ಮಪ್ರಸಾದಂ ವಿಶುದ್ಧಿಯೆಂಬುದಕ್ಕುಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೬೦). ೪. [ಬೌದ್ಧ] ಮುಕ್ತಿ ; ನಿರ್ವಾಣ : ‘ವಿಶುದ್ಧಿ’ ಎಂಬುದು ತೃಷ್ಣೆಯ ನಾಶದಿಂದ ಬರುವ ಚಿತ್ತದ ವಿಮುಕ್ತಿ ; ಇದೇ ನಿರ್ವಾಣ (ಭಾರದ. ೧೯೯) : ಬುದ್ಧನು ಹೇಳುವಂತೆ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ವಿಶುದ್ಧಿ ಸಿಕ್ಕುವುದಿಲ್ಲ. ಕರ್ಮದಿಂದ ಕ್ರಿಯೆಯಿಂದ ಮಾತ್ರ ವಿಶುದ್ಧಿಪ್ರಾಪ್ತಿ (ತಿರ್ಥಕ. ೭೭). [ಸಂ.]

ವಿಶುದ್ಧಿಚಕ್ರ (ನಾ). = ವಿಶುದ್ಧ ೬ : ಎನ್ನ ವಿಶುದ್ಧಿಚಕ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಾದಲಿಂಗವಾಗಿ ಮೂರ್ತಿಗೊಂಡಾತ ಬಸವಣ್ಣ (ಮಡಿಮಾ. ೩೭-೫೩) ; ವಿಶುದ್ಧಿಚಕ್ರದಲ್ಲಿ ಯಕಾರ ಸ್ವಾಯತ (ಸಿದ್ಧೇವ. ೭೧-೧೦೨). [ಸಂ.]

ವಿಶುದ್ಧಿಲಬ್ಧಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಕ್ಷಯೋಪಶಮ, ವಿಶುದ್ಧಿ, ದೇಶನೆ, ಪ್ರಾಯೋಗ್ಯತೆ ಮತ್ತು ಕರಣ ಎಂಬ, ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಐದು ಬಗೆಯ ಲಬ್ಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಅಶುಭವನ್ನುಳಿದು ಶುಭದ ಕಡೆ ಚಲಿಸುವಿಕೆ : ಸಾತಾದಿ ಪ್ರಶಸ್ತ ಪ್ರಕೃತಿಬಂಧಯೋಗ್ಯ ಪರಿಣಾಮಂ ವಿಶುದ್ಧಿಲಬ್ಧಿಯಕ್ಕುಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೮೦). ‘ಪಂಚಲಬ್ಧಿ’ ಪರಾ. [ಸಂ.]

ವಿಶೇಷ (ಗು). ೧. ಅಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ; ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ; ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ : ಕಾಲ್ನವಲ್ಲನ ವಿಶೇಷ ವ್ಯಾಸಂಗದ ಫಲ ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲ (ದ್ರಾವಿವಿ. ೪೪). ೨. ಅಧಿಕವಾದ ; ಹೆಚ್ಚಾದ : ಅನಿರೀಕ್ಷಿತತೆ ಆನಂದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷರುಚಿಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ (ಚಿಕಂಬಾ. ೨). (ನಾ). ೩. ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದುದು ; ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದುದು : ಆ ಮಂಗಳ ತ್ರಯೋದಶಿ ನಡವುದೆಂದು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಯಿರಿಸಿದ ಅಕ್ಕಿಮೂಡೆ ೨ (ಎಕ. XX. ೮-೫೨ ; 1556). ೪. ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ ; ಅತಿಶಯತೆ : ಕಾವೇರಿಯಿಂದಮಾ ಗೋದಾವರಿವರಮಿರ್ದ ನಾಡದಾ ಕನ್ನಡದೊಳ್ ಭಾವಿಸಿದ ಜನಪದಂ ವಸುಧಾವಲಯವಿಲೀನವಿಶದವಿಷಯವಿಶೇಷಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೩೬) ; ಈ ದಿನ ಏನೋ ವಿಶೇಷವಿರುವಂತಿದೆ (ಚಿತಂಬಾ. ೨). ೫. [ವ್ಯಾಕ] ಒಂದು ಕ್ರಿಯಾಪದ ಅಥವಾ ನಾಮಪದದ ಗುಣ, ರೀತಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಹೇಳುವ ಪದ ; ಗುಣವಾಚಕ ; ವಿಶೇಷಣ. ೬. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ ; ವಸ್ತುವಿನ ಗುಣ, ಜಾತಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಗುಣಪೂರ್ಣತೆಯನ್ನು ಹೇಳದೆ, ಅವುಗಳ ಕೊರತೆಯನ್ನೇ ಹೇಳಿ (ಆದರೂ ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿಯಾಗುವುದೆಂದು) ವಸ್ತುವಿನ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವಿಕೆ : ಗುಣಜಾತ್ಯಾದಿಗಳೊಳಗನುಗುಣಮಾಗಿರ ಪೇಟದವಟಿ ವಿಕಳತೆಯಂ ಸಯ್ತಣಿಸಿ ವಿಶೇಷಮನಱಿಪುವ ಗಣನೆ ವಿಶೇಷಾನುಭಾವಸದಳಂಕಾರಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೨೦) ; ಗುಣಜಾತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದೊಂದಣೆಯರಮಾಗಿರೆ ವಿಶೇಷಮದುವೆ ವಿಶೇಷಂ (ಉದಯಾ. ೫೫). ೭. [ವೀಶೈ] ವೀರಶೈವಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಶುದ್ಧ ವಿಶೇಷ ನಿರ್ವಾಣ ಎಂದು ವೀರಶೈವವು ಮೂರು ತೆಱನಾಗಿರ್ಪುದು (ಸಿದ್ಧೇವ. ४-೯) ; ವೀರಶೈವನೆ ಕ್ರಿಯಾಭೇದದಿಂ ಸಾಮಾನ್ಯವೀರಶೈವ ವಿಶೇಷವೀರಶೈವ ನಿರಾಭಾರಿವೀರಶೈವನೆಂದು ತ್ರಿವಿಧಂ (ವಿವೇಕ. ೯೮). [ಸಂ.]

ವಿಶೇಷಕ (ಗು). ೧. ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ; ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ. (ನಾ). ೨. ಪ್ರಮುಖವ್ಯಕ್ತಿ ; ಮುಖ್ಯಸ್ಥ : ಆರೂಢಮದಗಜರುಮುಪಾರೂಢವಿಶೇಷಕರುಮಾಗಿ . . . ಸಂಗ್ರಾಮರಂಗಕ್ಕವತರಿಸೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೩೩ ವ). ೩. (ಗಂಧ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ) ಹಣೆಯ ಮೇಲೆ ಇಡುವ ತಿಲಕ ; ಬೊಟ್ಟು : ಕವಿದ ಮುಂಗುರುಳ ಕಣ್ ಚೆಂದುಟ ತಮಾಲಪತ್ರವಿಶೇಷಕಾಂಕಿತಂ ಮೊಗಮದವಳದು (ಸೌಂದ. ೪-೧೨). ೪. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಕಾವ್ಯಪ್ರಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಏಕಾನ್ವಯವುಳ್ಳ ಮೂರುಶ್ಲೋಕಗಳ ಸಮುದಾಯ : ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಪ್ರಭೇದಗಳುಂಟು : — ಸಂಸ್ಕೃತ, ಪ್ರಾಕೃತ ಮತ್ತು ಅಪಭ್ರಂಶಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾದ ‘ಮುಕ್ತಕ’, ‘ಸಂದಾನಿತಕ’, ‘ವಿಶೇಷಕ’, ‘ಕಲಾಪಕ’ . . . ‘ಕಥಾ’ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೧೪೧). [ಸಂ.]

ವಿಶೇಷಗುಣ (ನಾ). ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಸ್ವಭಾವಧರ್ಮ, – ಗುಣ : ಈ ಔಷಧಿಯಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ವಿಶೇಷಗುಣಗಳಿವೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ವಿಶೇಷಜ್ಞ (ನಾ). ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಪಾಂಡಿತ್ಯವಿರುವವನು : ಭಾಷಾವಿದರ್ಕವಿತ್ವ ವಿಶೇಷಜ್ಞರ್ನಿಕಷರಪ್ಪುಡಪ್ಪುದು ಸಭೆಯೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೧-೨೧). [ಸಂ.]

ವಿಶೇಷಣ (ನಾ). ೧. ವಿಭಿನ್ನತೆ ; ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ. ೨. = ವಿಶೇಷ ೫ :

ವಾಚ್ಯವಾಚಕ ವಿಶೇಷ್ಯ ವಿಶೇಷಣ ಲಕ್ಷಲಕ್ಷಣಪ್ರಚುರತೆ ಕಾಳಿದಾಸನುಮನೇಳಿಸಿತು (ಛಂದೋಂಬು. ೧-೭); ನೆಲಸಿರ್ದ ವಿಶೇಷಣದಿಷ್ಟಲಿಂಗಮನಿಪುದು ವಿಶೇಷ್ಯಮದಟಿಪ್ಪ ದಿನಗ್ಗಲಿಕುಂ ವಿಶೇಷಣದ ಲಿಂಗಲಕ್ಷಣಂ ದೋಷರಹಿತಮಿದು ರೂಪಕದೊಳ್ (ಶಮದ. ನ. ೧೭೭) ; ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದರ ಗುಣ, ರೀತಿ ಮೊದಲಾದ ವಿಶೇಷವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಪದಕ್ಕೆ (ಅಥವಾ ಪದಗಳ ಗುಂಪಿಗೆ) ವಿಶೇಷಣವೆಂದೂ . . . ಹೆಸರು (ಮಧ್ಯಮ. ೧೦). [ಸಂ.]

ವಿಶೇಷಣರೂಪ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಗುಣವಾಚಕದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವ ಶಬ್ದಸ್ವರೂಪ ; ಕಾರಕಕ್ಕಿಂತ ಭಿನ್ನವಾದ ರೂಪ : 'ಚಿಕ್ಕ'ಎಂಬುದು ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದು ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ನಾಮಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಬರಬೇಕು. ಆದ ಕಾರಣ ಇದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣರೂಪವೆಂದು ಹೆಸರು (ಮಧ್ಯಮ. ೯೧). [ಸಂ.]

ವಿಶೇಷತ್ವ (ನಾ). ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ ; ಹೆಚ್ಚಳ : ಗುರುಮುನೀಶ್ವರಾದಿ ವಿಶೇಷತ್ವದೊಳಂ ಅಸಹ್ಯವೃತ್ತಿಯೊಳಂ ವಿಕವಚನಕ್ಕೆ ಬಹುವಚನಮಪ್ಪುದು (ಶಮದ. ೧೦೨ ವೃತ್ತಿ). [ಸಂ.]

ವಿಶೇಷಧೂಪ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಗುಗ್ಗುಳಮರ, ಗುಗ್ಗಳ, ಚಟಿ, ಚಟ್ಟುಂಬೆ, ಸಾಂಬ್ರಾಣಿಮರ, ವಿಶೇಷಧೂಪ (ಸಸ್ಯನಿ. ೨೧). [?]

ವಿಶೇಷಭಾಷಿತ (ನಾ). ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ನುಡಿ ; ಉಕ್ತಿವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ : ಮನೋನಯನ ವಲ್ಲಭನೊಳ್ನುಡಿದೊಂದಲಂಪಿನಂ ನೆರೆವನಮೋಘಮಂಬುದಿದು ದಕ್ಷಿಣಮಾರ್ಗ ವಿಶೇಷ ಭಾಷಿತಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೧೧೪). [ಸಂ.]

ವಿಶೇಷಾಧಿಕಾರ (ನಾ). ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಅಧಿಕಾರ : ಅವರಿಗೆ ಕೆಲವು ವಿಶೇಷಾಧಿಕಾರ ಗಳನ್ನು ನೀಡಲಾಗಿತ್ತು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ವಿಶೇಷಾರ್ಥ (ನಾ). ೧. ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಅರ್ಥ; ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಅರ್ಥ. ೨. ಅತಿಶಯವಾದ ಧನ ; ಹೇರಳವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯ. ೧, ೨ : ಸುಲಕ್ಷಣದ ಲಾಲಿತಶ್ರುತಿರಂಜನದ ವಿಶೇಷಾರ್ಥಸಂಚಿತದ ವಿಸ್ತಾರದಿಂ ಪೊಸತೆನಿಸುವ ನುತಸತ್ಕವಿ ಪ್ರೌಢತರಸುಪ್ರಬಂಧದಂತತಿಮನೋಹರಮೆನಿಪ ವಾಜಿಯಂ ಕಂಡು (ಚನ್ನಭಾ. ೪-೮).
[ಸಂ.]

ವಿಶೇಷಾಲಂಕಾರ (ನಾ). ೧. ಹೆಚ್ಚಿನ ಅಲಂಕಾರ ; ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಶೃಂಗಾರ : ಈ ದಿನ ದೇವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ದೇವರಿಗೆ ವಿಶೇಷಾಲಂಕಾರವಿದೆ (ರೂಢಿ). ೨. = ವಿಶೇಷ ೬ : ಸಾಮಾನ್ಯಾಲಂಕಾರರೀತಿಯಿಂದ ಪೇಳಲ್ಕದಟಿಲು ಭೇದವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವಿಶೇಷವು ತೋರ್ದಡೆ ವಿಶೇಷಾಲಂಕಾರವೆನಿಪುದು (ಕುವಲ. ೧೯೮-೧೭). [ಸಂ.]

ವಿಶೇಷಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಹೇಳು ; ವಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸು : ಮಿಗ ಮನದ ಪೆಂಪುಮಂ ಕೈಮಿಗೆ ವಿಭವದ ಪೆಂಪುಮಂ ವಿಶೇಷಿಸಿ ಪೇಟಲ್ ಬಗೆವುದುದಾತ್ತಾ ಲಂಕಾರಗುಣೋದಯಂ (ಕವಿರಾ. ೬-೧೭೬) ; ಬುದ್ಧನು ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು, 'ಮನಾಪಾ' ಎಂದು ವಿಶೇಷಿಸಿದ್ದಾನೆ (ರಾಮರಾ. ೧೭). ೨. ಅತಿಶಯವಾಗು ; ವಿಶೇಷವಾಗು : ವಿಶೇಷಿಸಿ ಕರ್ಮಪೀಡನಂ ತಾಗುವ ವೇಳೆಯೊಳ್ಪಗೆದು ತಪ್ಪಿಸಿ ತನ್ನಿಮಿಷಂ ಸಮುದ್ಧರಿಪ್ಪಾ ಗುಣಮಿಲ್ಲದಿರ್ದೊಡೆ ಭವಿತ್ವಕೆ ಭಾಕ್ತಿಕಕೇನು ಭೇದಂ (ಶಶಿ. ೧೫೭-೧೯).
[ವಿಶೇಷ + - ಇಸು]

ವಿಶೇಷೋಕ್ತಿ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಲಂಕಾರ ; ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಗುಣ, ಜಾತಿ, ಕ್ರಿಯೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಗುಣಪೂರ್ಣತೆಯನ್ನು ಹೇಳದೆ, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ದೋಷವನ್ನೇ ಹೇಳಿ ವಸ್ತುವಿನ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು : ಒದವಿದ ಸಾಮಗ್ರಿಯೊಳೇಕದೇಶವೈಕಲ್ಯಮಾಗೆಯುಂ ಮತ್ತಂ ತತ್ಸದೃಶಫಲಸಿದ್ಧಿಯಂ ತೋರ್ಪುದದು ವಿಶೇಷೋಕ್ತ್ಯಯಂಬಲಂಕೃತಿಯಕ್ಕುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೫೦) ; ವಿಶೇಷೋಕ್ತಿ ಕಾರಣವು ಸಮಗ್ರವಾಗಿದ್ದರೂ ಕಾರ್ಯವು ಉಂಟಾಗದಿದ್ದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷೋಕ್ತ್ಯಲಂಕಾರ (ಕೃಪಿ. ೨೬೮). [ಸಂ.]

ವಿಶೇಷ್ಯ (ಗು). ೧. ಮುಖ್ಯವಾದ ; ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ. (ನಾ). ೨. [ವ್ಯಾಕ] ವಿಶೇಷಣದಿಂದ ವಿವರಿಸಲ್ಪಡುವ ಪದ ; ನಾಮಪದ : ಇಂತು ವಿಶೇಷ್ಯಂ ಕ್ರಿಯೆಯಂ ಸಂತಂ ನೋಟ್ಟುದಟಿನಕ್ಕುಮದು ಸಾಪೇಕ್ಷಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೯೪) ; ವಿಶೇಷಣಮಾಗಿ ಕಾರಕಮೇಕವಚನದೊಳಿರ್ದೊಡಂ... ವಿಶೇಷ್ಯಮಪ್ಪ ಜಾತಿಗೇಕತ್ವಮಲ್ಲದೆ ಬಹುತ್ವಮಿಲ್ಲ (ಶಮದ. ೧೨೮ ವೃತ್ತಿ) ; ಒಂದು ವಿಶೇಷ್ಯಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ಕಾರಕ ಕೃದಂತಗಳು ವಿಶೇಷಣಗಳಾಗಿ ಪ್ರಕೃತಿರೂಪದಿಂದ ಇರುವುದುಂಟು (ಕೃಪಿ. ೫೮). [ಸಂ.]

ವಿಶೇಷ್ಯಾಧೀನಲಿಂಗ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಒಂಬತ್ತು ಬಗೆಯ ಲಿಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ವಿಶೇಷ್ಯದ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿರುವ ಲಿಂಗ ; ವಾಚ್ಯಲಿಂಗ : ಕನ್ನಡದೊಳ್ ಪಿರಿದುಂ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗಮೆಂದುಂ . . . ತ್ರಿವಿಧಲಿಂಗಮೆಂದುಂ, ವಿಶೇಷ್ಯಾಧೀನಲಿಂಗ ಮೆಂದುಂ, ಅವ್ಯಯಲಿಂಗಮೆಂದುಂ — ಲಿಂಗಮೊಂಬತ್ತು ತೆಱಂ (ಶಮದ. ೮೮ ವೃತ್ತಿ).
[ಸಂ.]

ವಿಶೋಕ (ಗು). ೧. ಚಿಂತೆಯಿಂದ ದೂರವಾದ ; ದುಃಖವಿಲ್ಲದ. (ನಾ). ೨. ದುಃಖವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ಸಂತೋಷ : ಆ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ "ಅಪಹತಪಾಪ್ಮಾ ವಿಜರಃ ವಿಮೃತ್ಯುಃ ವಿಶೋಕಃ . . . ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪಃ" ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಗುಣಾತ್ಮಕಗಳು ಆವಿರ್ಭವಿಸುವುವು (ಒಂದಾ. ೨೬೪). ೩. ಚಿಂತೆಯಿಂದ ದೂರ ವಾದವನು ; ಸುಖಿ : ನೂಕಿ ಮುಂದಲೆವಿಡಿದು ತೊತ್ತಿರೊಳಾಕೆಯನು ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿದಂದು ವಿಶೋಕನಹೆನು (ಕುಮ್ಮಾಸ. ೧೨-೭೭). [ಸಂ.]

ವಿಶೋಧಿ (ನಾ). ಶುಚಿತ್ವ ; ಶೌಚಗುಣ : ಈ ಕಱ ಕರ್ಚೆ ಪೋಗದೀ ಕೆಯ್ಮಾರೊಳ್ ತೊಳೆವೊಡದಂ ಜನಪತಿಮತಸಳಿಳಂ ತೊಳೆಗುಂ ವಿಶೋಧಿ ತೊಳೆಗುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ४-೭೯) ; ನಿರಂತರವಿಶೋಧಿ ಕೂಡಿರೆ ಚತುರ್ವಿಧಾರಾಧನಾಪುರಸ್ಸರತೆಯಿಂ ಸಮಾಧಿವಿಧಿಗೇಂ ಮನಂದಂದಳೋ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೧೫). [ಸಂ. ವಿಶೋಧಿನ್]

ವಿಶೋಧ್ಯ (ಗು). ೧. ಶುದ್ಧಗೊಳಿಸತಕ್ಕ ; ನಿರ್ಮಲಗೊಳಿಸುವ. (ನಾ). ೨. ಸಾಲ ; ಋಣ. ೩. [ಗಣಿತ] ಕಳೆಯುವುದು ; ವ್ಯವಕಲನ : ರಜತಂ . . . ವಿಶೋಧ್ಯಂ, ತ್ಯಜಿಸು , ಕಳೆ — ಇಂತಿನಿತುಂ ಕಳೆವುದಕ್ಕೆ ಪೆಸರು (ವ್ಯವಹಾ. ೧೧-೨೧).
[ಸಂ.]

ವಿಶ್ರಂಭ (ನಾ). ೧. ನಂಬಿಕೆ ; ವಿಶ್ವಾಸ : "ವಿಶ್ರಂಭಮೆನಲು ವಿಶ್ವಾಸಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೫-೩೮). ೨. ಸಲುಗೆ ; ಸದರ. ೩. ಕುಶಲಪ್ರಶ್ನೆ ; ಯೋಗಕ್ಷೇಮ ವಿಚಾರಣೆ. [ಸಂ.]

ವಿಶ್ರಬ್ಧ (ಗು). ೧. ನಂಬಿಕೆಯುಳ್ಳ ; ವಿಶ್ವಾಸಯೋಗ್ಯವಾದ. ೨. ನೆಮ್ಮದಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ. ೩. ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳ. ೪. ಹೆದರಿಕೆಯಿಲ್ಲದ ; ನಿರ್ಭೀತ. [ಸಂ.]

ವಿಶ್ರಮ (ನಾ). ೧. ಶ್ರಮಪರಿಹಾರ. ೨. ವಿರಾಮ; ವಿಶ್ರಾಂತಿ. ೩. ನೆಲೆ ; ಸ್ಥಾನ : ಶ್ರೀತರಿಟ್ಟದಾಯ ಸನ್ಮಾನದ ವಿಶ್ರಮಂ ದಯೆಯ ಕಾಳ್ಪುರಮದು (ಎಕ. VII (S). ಶಿಕಾ. ೩೪೨-೩೯ ; ಕ್ರಿ. 1050) ; ಚರಿತಚತುರಾಶ್ರಮತಪೋನಿಷ್ಠರಿಗೆ ವಿಶ್ರಮವುಳ್ಳಭವಾದ್ಯಶದರುಶನವು ನಮಗೆಂದು ನುಡಿದರು ರೋಮಹರ್ಷಣಿಯ (ಕುಮ್ಮಾ.ಆ.೨-೨). ೪. [ಛಂದ] ಪದ್ಯವನ್ನು ಓದುವಾಗ ಉಸಿರನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಬಹು ದಾದ ಎಡೆ ; ಉಸಿರ್ದಾಣ : ಕ್ಷೋಣೀವಾಯುದಿನೇಶನೀಶ್ವರಂ ಬಾಣಸ್ಥಾನದೊಳಾಗೆ ವಿಶ್ರಮಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೧೨). [ಸಂ.]

ವಿಶ್ರಮಂದಳೆ (ಕ್ರಿ). ವಿಶ್ರಾಂತಿಯಿಂದಿರು ; ಬಿಡುವನ್ನು ಹೊಂದು : ನಮ್ಮದಿವೆತ್ತು ವಿಶ್ರಮಂದಳೆಗೆ ಮದೀಯ ಚಾಪಂ (ಶಾಕುಂತ. ೩೩-೪೧). [ವಿಶ್ರಮ + ತಳೆ]

ವಿಶ್ರಮಣ (ನಾ). ೧. = ವಿಶ್ರಮ ೧ : ವಿಪುಲಪುಲಿನತಲಂಗಳೇ ವಿಶ್ರಮಣ ಭೂಮಿಗಳಾಗೆಯುಂ (ಆದಿಪು. ४-೫೨ ವ). ೨. = ವಿಶ್ರಮ ೩ : ಮಾರುತಭಾನುಯುಗ್ಮ ಗಣಂಗಳಂ ಪರದೊಳೊಪ್ಪೆ ಹಿಮಾಂಶುಶೇಖರನಿರ್ದ ವಿಶ್ರಮಣಂ ದಿಶಾಕರಿಯೊಳಾಗಿರ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೬೭). [ಸಂ.]

ವಿಶ್ರಮವನ (ನಾ). ವಿಶ್ರಾಂತಿಗಾಗಿ ಇರುವ ಉದ್ಯಾನ : ಸದ್ವನಜವನಮಗ ವಿಶ್ರಮವನಮಕ್ಕೆ (ಆದಿಪು. ೧-೧೦). [ಸಂ.]

ವಿಶ್ರಮಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ವಿಶ್ರಾಂತಿಯನ್ನು ಪಡೆ ; ವಿರಾಮವನ್ನು ಹೊಂದು : ಭರತೇಶ್ವರಂ . . . ಕುಸುಮದೆಸಟ ಮಿಸುಗುವ ಪೊಸದಳಂಬದ ಮೇಗೆ ಕಿಱಿದು ಬೇಗಂ ವಿಶ್ರಮಿಸಿ (ಆದಿಪು. ೧೧-೭೩ ವ) ; ಇಳೆಯ ಚಿಂತೆಯೊಳಾದಿದವನೀಶ ತನ್ನಾತ್ಮನೊಳು ನಿಂದು ವಿಶ್ರಮಿಸಿದನು (ಭರತ. ೭೭-೩೫) ; ಅನುಕೂಲವಿದ್ದವರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶ್ರಮಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಕೊಕಕ. ೧). ೨. ನೆಲೆಗೊಳ್ಳು ; ನೆಲಸು :

ಕುಮುದರಜಂಗಳೊಳ್ಪೊರೆದು ವಾಃಕಣಜಾಲಮನಾಂತು ಕೂಡೆ ವಿಶ್ರಮಿಸಿ . . . ಮಾರುತನೊಯ್ಯನೊಯ್ಯನೆ ಬಂದು ತೀಡಿದತ್ತು (ಕಾದಂಪೂ. ೬೩೩) ; ಸುತ್ತಿ ಸುಳಿದಾಡಿ ಬಳಲ್ದು ಸರಿತ್ಸುಧಾಂಶುಗಳ್ ಪುಟದ ತದೀಯ ಮೌಳಿಯೊಳೆ ವಿಶ್ರಮಿಸಿರ್ದುದು ದೃಷ್ಟಿ ಪಾರ್ಥನಾ (ಶಬಶಂ. ೫-೧೫). ೩. ಅಲುಗಾಡದೆ ಇರು ; ಸ್ತಬ್ಧವಾಗಿರು : ನಿಮಿರ್ದ ಕೊರಲ್ ಮರಲ್ದು ಮಡಿದೂಱಿದ ಮುಂದಣ ಕಾಲ್ಗಳ್ . . . ಆಲಿಸುತ್ತೆ ವಿಶ್ರಮಿಸುವ ಕರ್ಣಮುಳ್ಳಗುಳ್ದ ಕಣ್ (ಲೀಲಾವ. ೬-೪೭) ; ಮುಂಜಾವಿನ ಈ ತಂಗಾಳಿಯಿಂದ ಕಣ್ಣುಗಳು ತಾವಾಗಿಯೇ ವಿಶ್ರಮಿಸಹತ್ತಿವೆ (ಉದವ್ನ. ೩೨). [ವಿಶ್ರಮ + - ಇಸು]

ವಿಶ್ರಾಂತ (ಗು). ೧. ವಿಶ್ರಾಂತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ; ವಿರಮಿಸಿದ : ಸೀಮಂತ ಸಿಂದೂರದ ವಿರಚನೆಯಂ ಕೂಡೆ ಮಾಡುತ್ತುಮಿರ್ದುಂ ಭರತೇಶಂ ತತ್ತಟೀನಂದನ ವಿಟಪಿತಟಚ್ಛಾಯ ವಿಶ್ರಾಂತಸೈನ್ಯಂ (ಆದಿಪು. ೧೧. ೧೫೧) ; ಅಂತತಿ ಮನೋಹರಮಾದ ವಾಹಿನೀನಿಕಟದೆಳ್ ವಿಶ್ರಾಂತಕಟಕನಾಗಿರ್ಪುದುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೦. ೫೪ ವ). ೨. ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಕಾಲದ ನೌಕರಿ ಅಥವಾ ಸೇವೆಯಿಂದ ಮುಕ್ತಗೊಂಡ, — ನಿವೃತ್ತಿಯಾದ : ಭಾರತ ಸೈನ್ಯದ ವರಿಷ್ಠಾಧಿಕಾರಿಯಾಗಿ ಸೇವೆ ಸಲ್ಲಿಸಿದ ಶ್ರೀಯುತರು ಈಗ ವಿಶ್ರಾಂತಜೀವನ ನಡಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ) ೩. ವಿಸ್ತರಿಸಿದ ; ಚಾಚಿಕೊಂಡಿರುವ : ಹರಿಗಂ ಕರ್ಣಾಂತ ವಿಶ್ರಾಂತಲೋಚನನಾ ಲೋಚನಗೋಚರಂಬರೆಗವೊಲ್ದಾ ಕನ್ನೆಯುಂ ನೋಡಿದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೪೨). (ನಾ). ೪. = ವಿಶ್ರಮ ೩ : ಆ ವಿಶ್ರಾಂತಂ ನಿಲ್ಕುಂ ದಶಮದೆಡೆಯೊಳ್ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೬೩). [ಸಂ.]

ವಿಶ್ರಾಂತಿ (ನಾ). ೧. ಶ್ರಮಪರಿಹಾರ : ಕಂಡರ್ . . . ಸ್ವಾಂತಸುಖಮಂ ಪಡೆವ ಪೌರನಾರಿಯರ ವಿಶ್ರಾಂತಿಗಮರಿದ ರನ್ನವಾಸಱಿಗಳಿಂದೆ . . . ಮನೋಹರಮಾದ ಗಿರಿಯೊಂದನು (ಬೃಷಭಾ. ೩-೧೩). ೨. ವಿರಾಮ ; ಬಿಡುವು : ಇಡೀ ವಿಶ್ವವೇ ಕಾರ್ಯನಿಮಗ್ನವಾಗಿದೆ. ಅರೆಕ್ಷಣವೂ ವಿಶ್ರಾಂತಿಯೆನ್ನುವದಿಲ್ಲ (ಧರ್ಮಸಾ. ೧೩೧). ೩. ನೆಲೆ : ಗುರುದಯಾಸಂಪದದಿ ವರ್ಧಿಸಿ ಗುರುಜಠರ ವಿಶ್ರಾಂತಿಯಲಿ ತದ್ಗುರುವೆ ತಾನಾಗಿ ಬೆರಸಿದನು ಶಿವಲಿಂಗತತ್ತ್ವದೊಳು (ಬಸವ. ೬೧-೬೭) ; ನಾನಾರೂಪಿನ ಪ್ರಜ್ವಲಾಕಾರ ಏನೇನೂ ಇಲ್ಲದ ಠಾವಿನಲ್ಲಿ ವಿಶ್ರಾಂತಿಯನೆಯ್ದಿರೆ ನಾನು ಸ್ವಯಂಭುವಾದೆನು ಕಾಣಾ (ಸಿದ್ಧೇವ. ೧೪೮-೪೪೦) ೪. ಉದ್ಯೋಗದಿಂದ ಹೊಂದುವ ನಿವೃತ್ತಿ : ನಮಗೆ ಸಂಗೀತ ಕಲಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರು ಈಗ ವಿಶ್ರಾಂತಿ ಹೊಂದಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). ೫. = ವಿಶ್ರಮ ೪ : ವನಂ ಧಾತ್ರೀಚಕ್ರಂ ಸುರಪಪವನಂ ಶೀತಕರನಬ್ಜನಾಭಂ ಫಣಿತೇಶಂ ನೆಲಸಿ ನಿಲೆ ವಿಶ್ರಾಂತಿಯವಱೊಳ್ ಮನಂಗೊಂಡಾಱಿಂಬೀಯುದೆಯೊಳಗೆ ಕರ್ಣಾಮೃತರಸಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೬೬). [ಸಂ.]

ವಿಶ್ರಾಂತಿಗೃಹ (ನಾ). ಪ್ರಯಾಣಿಕರು ದಣಿವಾರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕಟ್ಟಿರುವ ಮನೆ ; ತಂಗುಮನೆ : ಎವರ್‌ಗ್ರೀನ್ ಹೋಟೆಲು ಜನಸಾಮಾನ್ಯರ ವಿಶ್ರಾಂತಿಗೃಹವಲ್ಲ (ಒಟಿಪ. ೧) : ಅನ್ನಸತ್ರವನ್ನೋ ವಿಶ್ರಾಂತಿಗೃಹವನ್ನೋ ನಿರ್ಮಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಲಿ ಏನಾದರೂ ಸಹಾಯ ಬೇಡಬಂದರೆ. ಅವರಿಗೂ ಇದೇ ಉತ್ತರ ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುತ್ತಿತ್ತು (ಹೇಮಕೂ ೧೩). [ಸಂ.]

ವಿಶ್ರಾಂತಿಪದ (ನಾ). ನೆಲಸುವ ಸ್ಥಳ ; ನೆಲೆ : ಸಮಸ್ತಸಾಮಂತಕಿರೀಟಕೋಟಿ ಗಳಾಳಾತಪವಾರಣಶೂನ್ಯದೈನ್ಯವಿಶ್ರಾಂತಿಪದಂಗಳೊಳ್ ನೆಲಸ ಸೈನ್ಯರಜೋರುಣಕಾಂತಿ ರಾಜಿಗಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೮-೨೧) [ಸಂ.]

ವಿಶ್ರಾಣನ (ನಾ) ೧. ನೀಡುವಿಕೆ : ದಾನ : 'ವಿಶ್ರಾಣನವಿನೋದ' ಪದಾ. ೨. ದಾನ ಮಾಡುವವನು ; ದಾನಿ : ವಿದ್ವಚ್ಛನ ಕಾಪುರೆ ಬಾಪೆಂದೆತ್ತಿಗೆಂಡಾಡುವ ವಿವಿಧಕಲಾಪ್ರೌ[ಢ]ವಂದಿಬೃಂದಂ ಕಂಡಿರದಿಷ್ಟಾರ್ಥಂಗಳಂ ಕೊಂಡ[ಡ]ರೆ ಪೊಗಳ್ವ ವಿಶ್ರಾಣನಂ ಪಶ್ಚ[ವಂದ್ಯಂ]ಚರಿತಂ ತಾನಾಗಲೇನೂನತಿವಡೆದನೊ ಲಕ್ಷ್ಮೀಧರಾಮಾತ್ಯ ವರ್ಯ್ಯಂ (ಪೌರಾ. IV. ೨೬೭-೯೪ : 1410) [ಸಂ.]

ವಿಶ್ರಾಣನವಿನೋದ (ನಾ). ದಾನಮಾಡುವ ವಿಲಾಸ, — ವಿನೋದ : ಅಂತು ಸಕಲಜನಪ್ರೀಣನಪ್ರದಮಂ ವಿಶ್ರಾಣನವಿನೋದಮಂ ತೀರ್ಚಿ . . . ಪುರಮಂ ಪೂಗುವಲ್ಲಿ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೭-೧೫೩ ವ). [ಸಂ.]

ವಿಶ್ರಾಮ (ನಾ). ೧. = ವಿಶ್ರಮ ೧. ೨. = ವಿಶ್ರಮ ೩ : ಭೂಮಿಪ್ಪೋಮದ್ಯಂದ್ಯರುದ್ರ ದ್ವಯಂಗಳ್ ತಾಮೆತ್ತಂ ಚೆಲ್ವಾಗೆ ಶೈಲಂಗಳೊಳ್ ವಿಶ್ರಾಮಂ ನಿಲ್ತಂದಕ್ಕುಮಾ ನಾಕಿಯಿಂದಂ . . . ಶಾಲಿನೀನಾಮವೃತ್ತಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೨೧). [ಸಂ.]

ವಿಶ್ರಾಮದೇಶ (ನಾ). ವಿರಮಿಸುವ ಸ್ಥಳ : ವಾಗ್ದೇವ್ಯಾವಾಸಂ ವಿವೇಕೋನ್ನತಜಲನಿಧಿ ಸಂಸಾರವಿಶ್ರಾಮದೇಶಂ (ಗಿರಿಕ. ೧-೧೭). [ಸಂ.]

ವಿಶ್ರಾವ (ಗು). ೧. ಹರಿಯುವ ; ಪ್ರವಹಿಸುವ. (ನಾ). ೨. ಹೆಸರುವಾಸಿ ; ಪ್ರಖ್ಯಾತಿ : ''ವಿಶ್ರಾವಃ, ಪ್ರತಿಖ್ಯಾತಿಃ – ೨ ಅಧಿಕವಾದ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ, ಹೆಚ್ಚಾದ ಹೆಸರುವಾಸಿ'' (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೬೫). [ಸಂ.]

ವಿಶ್ರುತ (ಗು). ೧. ಪ್ರಖ್ಯಾತಿ ಹೊಂದಿದ ; ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ : ಆದೊರ್ಮೆ ವರವೀರವಿಶ್ರುತ ಕಥಾಪುರಾಣಂಗಳಿಂ . . . ಕಳೆವನಿಂತು ಪೊಟ್ಟಂ ನೃಪಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೨) : ವಿಶ್ರುತವರಗುಣಗಣಧಾಮು (ಹಮ್ಮೀರ. ೨-೧೦). (ನಾ). ೨. ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದವನು ; ಕೀರ್ತಿವಂತ : ಮಂತ್ರಿಸಂದೋಹವಿಶ್ರುತನುಮಪ್ಪ ಬಹುಶ್ರುತನೆಂಬ ಮಂತ್ರಿಯಿಂತೆಂದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೬೬ ವ) ; ಶ್ರೀವರನಿಂದ್ರಾದಿಮುನಿಗಳಿಂ ವಿಶ್ರುತನ್ಮೆ (ಜಗವ. ೧೭-೨೭). [ಸಂ.]

ವಿಶ್ಲಥ (ಗು). ಸಡಿಲಗೊಂಡ ; ಅಳ್ಳಕವಾದ : ಜವಮುಱಿದೊಂದು ಸೋಗೆನವಿಲೊಯ್ಯನೆ ಕರ್ಕಡೆಗಾಸಿಯಾಗಿ ಪಾಱುವುದುಮಿದೆನ್ನ ನಲ್ಲಳ ರತಿಶ್ರಮವಿಶ್ಲಥಕೇಶಪಾಶದೊಳ್ ಸವಸವನಾಗಿ ತೋಱಿದಪುದೆಂಬುದೆ ಕಾರಣದಿಂದದಂ ಗುಣಾರ್ಣವನಿಡಲೊಲ್ಲನಿಲ್ಲ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೫೧) ; ಐರಾವತಗಜಕುಂಭಸ್ಫಾರಣ ವಿಶ್ಲಥವಿಕಾಸಿಕೇಯೂರಂ ಕೇಯೂರದೊಳೊರಸೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೧೫೩) ; ಆಸಾರಲಕ್ಷ್ಮೀಪ್ರಕಟಾಂಭೋದಾವಳೀವಿಶ್ಲಥಕಬರಿಭರಸ್ರಂಸಿದಾಮಂ . . . ತಟನ್ಮಾಲೆ ಚೆಲ್ವಾದುದು (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೪-೩೬). [ಸಂ.]

ವಿಶ್ಲಿಷ್ಟ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ದೇಶೀಯ ಭೌಮಚಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ▣ ''ಪಾರ್ಷ್ಣಿವಿದ್ಧಸ್ಥಾನಕದಲ್ಲಿ . . . ನಿಂತುಕೊಂಡು ಕಾಲನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಮುಂದಕ್ಕೆ ನಡೆದು ಅಡಿಗಳು ಅದೇ ಮುಖವಾಗಿರುವಂತೆಯೇ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ನಡೆಯುವುದು'' (ನೃತ್ಯರಂ. ೩.೨೧ ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ರಥಚಕ್ರ . . . ವಿಶ್ಲಿಷ್ಟ . . . ಸಮಸ್ಖಲಿತ — ಈ ಮೂವತ್ತೈದು ದೇಶೀಯಸಂಬಂಧದ ಭೌಮಚಾರಿಗಳು (ನೃತ್ಯರಂ. ೬-೧೭ ವ). [ಸಂ.]

ವಿಶ್ಲೇಷ (ನಾ). ೧. ಬೇರೆಯಾದುದು ; ಪ್ರತ್ಯೇಕಗೊಂಡುದು ; ವಿಭಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟುದು : ಟ ಡ ಗಳು ಬಿಡಿಯಾಗಿದ್ದಾಗ ಳ – ರ ಗಳಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿದವು ; ಒತ್ತಿನಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ವಿಶ್ಲೇಷವಾದುವು ; ಇಲ್ಲಿ ಮುಂದಿನ ವ್ಯಂಜನರೂಪಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿದವು (ಗ್ರಾಮಾ. ೩೩೦). ೨. ಅಗಲಿಕೆ ; ವಿಯೋಗ : ಪ್ರಣಯಿನೀವಿಯೋಗಪರಿಭವಾನಲದಹ್ಯಮಾನಮಾನಸನಪ್ಪ ಶ್ರೀವಿಜಯನುಮಂ ಭಂಗಿಸಿ ವಿಶ್ಲೇಷೋಪತಾಪಾಂತಸ್ತಪ್ಯಮಾನ ಹೃದಯನಪ್ಪಕಲಂಕಾಚಾರಸಾರನುಮಂ ಲೋಕಜ್ಞತಾದಿ ಮೃದುವಚನರಚನೆಗಳಿಂದಮಾಱಿ ನುಡಿದು (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೩೬ ವ). ೩. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಕಾವ್ಯದ ಹದಿನೆಂಟು ದೋಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಕೂಡಿರಬೇಕಾದ ಪದಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಬರೆದಿರುವುದು ; ವಿಸಂಧಿ : ಅಪವರ್ಥಂ . . . ದುಸ್ಸಂಧಿ ವಿಶ್ಲೇಷ ನಷ್ಟಸಮಾಸಂ ನಯನಾಶ ರೀತಿವಿಫಲಂ . . . ಇನಿತುಂ ದೋಷಂಗಳಷ್ಟಾದಶಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೧-೪೭ ಅಡಿವರ್ತ). ೪. [ನಾಟ್ಯ] ಕರನ್ಯಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಮಾನಿತ ವಿಶ್ಲೇಷಂ . . . ತರ್ಜನಾಖ್ಯಂಗಳಿಂದೆ ತೋಱುವ ಭೇದಂ . . . ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಬ ಭಾವದಿಂ ರಂಜಿಸುಗುಂ (ನೃತ್ಯರಂ. ೪-೧೧). [ಸಂ.]

ವಿಶ್ಲೇಷಣ (ನಾ). ವಿಂಗಡಿಸುವಿಕೆ ; ವಿಭಜನೆ ; ಪೃಥಕ್ಕರಣ : ಭೂತಕನ್ನಡಿಯಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಕಿರಣಗಳ ವಿಶ್ಲೇಷಣ(Decomposition)ವಾಗುವುದರಿಂದ ವರ್ಣಾಂತರಗಳಾಗುವುದನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಲು ಏನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಅವನು ಚಿಂತಿಸತೊಡಗಿದನು (ವಿಜ್ಞಾಕ. ೪೮). [ಸಂ.]

ವಿಶ್ಲೇಷಣೆ (ನಾ). ೧. = ವಿಶ್ಲೇಷಣ. ೨. ಸಾರವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿ ಮಾಡುವ ವಿವರಣೆ : ಈ ಕಥೆಗಳ ವಿಶ್ಲೇಷಣೆ ಸುಲಭವಾಗಿ ಹಿಡಿತಕ್ಕೆ ಸಿಗುವಂಥದಲ್ಲ (ಹೊಸಕ್ಕ. ೨೯೩). [ಸಂ. ವಿಶ್ಲೇಷಣ]

ವಿಶ್ಲೇಷಿಸು (ಕ್ರಿ). ವಿಂಗಡಿಸು ; ವಿಭಜಿಸು ; ಪೃಥಕ್ಕರಿಸು : ರಸಾಯನಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರು ಈ ಎಣ್ಣೆಯಿಂದ ಯಿತ್ಕೆಲ್‌ಎಸ್ಟರ್‌ಗಳೆಂಬ ಕೆಲವು ಸತ್ವಗಳನ್ನು ವಿಶ್ಲೇಷಿಸಿ ಬೇರೆಯಾಗಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಹಾಸೂ. ೫೩). [ವಿಶ್ಲೇಷಣ + - ಇಸು]

ವಿಶ್ವ (ಗು). ೧. ಸಕಲ ; ಸಮಸ್ತ ; ಎಲ್ಲ : ವಿಶ್ವದಿ[ಗ್ವ್ಯಾ ಪ್ರ] ಯಶೋವಿಳಾಸಿನಿಗೆ ವಲ್ಲಭನಾಗು (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೪೯). (ನಾ). ೨. ಜಗತ್ತು ; ಲೋಕ ; ಪ್ರಪಂಚ : ವಿಶ್ವವಿನುತಂ ಪಾದಂ . . . ಆಗಿರೆ ಪೆಂಪಚ್ಚರಿಯಾದ ದೇವಗಣಪಂ ರಕ್ಷಿಕ್ಕೆ ಭೂಚಕ್ರಮಂ (ಜಗು. ೧-೫) ; ವಿಶ್ವಭೂತಪ್ರಕರ ದಣಿದುದು ಧರ್ಮಪುತ್ರನ ರಾಜಸೂಯದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೭ ಸೂಚನೆ) ; ವಿಶ್ವದ ಸಮಸ್ತ ಬೌದ್ಧಿಕವ್ಯಾಪಾರಗಳಿಗೆಲ್ಲ ಮನುಷ್ಯನೇ ಕೇಂದ್ರ ಬಿಂದು (ಗ್ರಂಥಾಲ. ೧). ೩. ವಿಷ್ಣು : ಎಡೆವಿಡದೆ ಹರಿ ವಿಶ್ವನೆಂದುಗ್ಗಡಿಪನಲ್ಲದೆ ವಿಶ್ವವಲ್ಲಭನುಡುಪಖಂಡಶಿಖಂಡನೂರ್ಜಿತನೆಯೆಂದುಸುರಲೊಲ್ಲ (ಬಸವ. ೫೭-೨೭) ; ವಿಶ್ವ ನಿನ್ನಯ ಮಾಯೆ ನಿರ್ಮಲ (ಕುವ್ಯಾಧ. ೩-೮೭). ೪. ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಂಗಡ ; ಧರ್ಮನೆಂಬ ತಪಸ್ವಿಗೂ ದಕ್ಷಪುತ್ರಿಯಾದ ವಿಶ್ವಾ ಎಂಬುವಳಿಗೂ ಜನಿಸಿದ ಕ್ರತು, ದಕ್ಷ, ವಸು, ಸತ್ಯ, ಕಾಲ, ಕಾಮ್ಯ, ಶುಚಿ, ರುಚಿ, ಪುರೂರವ ಮತ್ತು ಆರ್ದ್ರವ ಎಂಬ ಈ ಹತ್ತು ಮಂದಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಶ್ರಾದ್ಧ ಮತ್ತು ವೈಶ್ವದೇವವಿಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ. ೫. ಒಣಶುಂಠಿ ; ಅಲ್ಲ. ೬. ದೇವಾಲಯದ ಶಿಖರ ಅಥವಾ ಅಲಂಕಾರದ ರಚನೆಯುಳ್ಳ ಬಾಗಿಲು : "ಲೋಕದಿ ಗೋಪುರ ಶುಂಠಿ ಸಮಸ್ತದಿ ನಾಲ್ಕುಂ ವಿಶ್ವಶಬ್ದಮೆನಿಕ್ಕುಂ ಜಗದೊಳ್" (ನಾನಾಕು. ೧೨೨) ; "ಜಗಮುಂ ಶುಂಠಿಯದಭ್ರಗೋಪುರಮಿವುಂ ವಿಶ್ವಾಖ್ಯಂ" (ನಾನಾರ. ೯೭). ೭. ಪ್ರಾಣವಾಯುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಕೈ ಕಾಲುಗಳ ಚಲನೆಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಒಂದು ವಾಯು : "ಕೈಕಾಲ ಗತಿಯಲ್ಲಿಹುದು ವಿಶ್ವವಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೭-೧೩). ೮. ವಿಶ್ವ, ತೈಜಸ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಜ್ಞವೆಂಬ ತ್ರಿವಿಧಜೀವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; "ಸ್ಥೂಲಶರೀರದಲ್ಲಿರುವ ಜೀವನಿಗೆ ವಿಶ್ವನೆಂದೂ, ಜೀವಾತ್ಮನೆಂದೂ ಹೇಳುವರು" (ಶಿವಾಸೂ. ೪೯): ವಿಶ್ವ ತೈಜಸ ಪ್ರಾಜ್ಞವೆಂಬ ಜೀವತ್ರಯವಿಡಿದ ಸ್ಥೂಲ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಕಾರಣತನುವಿನ ಸುಬುದ್ಧಿ ಸುಮನ ಸದ್ಭಾವವೆಂಬ ಹಸ್ತದಿಂ . . . ಭಾವಾರ್ಪಣದಿಂದರ್ಪಿಸಿಕೊಂಬ (ಆದಯ. ಮು. ೧೨೭-೨೩೦) : ಈ ವಿಧದವಸ್ಥೆಯಲಿ ಹೊಳೆಯುವ ಜೀವನೆನಿಸುವ ವಿಶ್ವತೈಜಸನೋವಿ ಪ್ರಾಜ್ಞನೆನಿಪ್ಪ ಪೆಸರನು ತಿಳಿದು ತೋಱುವನು (ಅಮೃತ. ೯-೧೨). ೯. [ಗಣಿತ] ಹದಿಮೂರು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : "ವಿಶ್ವಮನ ಪದಿಮೂಱನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೪-೬).

[ಸಂ.]

ವಿಶ್ವಂಭರ (ಗು). ೧. ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಹೊರುವ. (ನಾ). ೨. ಜಗತ್ತನ್ನು ಧರಿಸಿರುವವನು; ಪರಮಾತ್ಮ : ಸಲಹುವ ದೈವವೇ ಕೆಡಹುವೊಡೆ ಭುವನದಲಾವ ತಡೆವನು ನೋಡೆ ವಿಶ್ವಂಭರನ ನಾಟಕವು (ಕಾಶಿರಾ. ೫-೧೫). ೩. ವಿಷ್ಣು ; ನಾರಾಯಣ : ವರಕೇಸರಿಯ ರೂಪಿನೊಳಾದಿ ವಿಶ್ವಂಭರನು ಗೆಲಿದನು ಮಾಯೆಯನು (ಕುವ್ಯಾಗ. ೫-೭). ೪. ಅಗ್ನಿ. ೫. ಇಂದ್ರ. [ಸಂ.]

ವಿಶ್ವಂಭರಾಪುತ್ರ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಭೂಮಿಯ ಮಗ ; ಮಂಗಳ ; ಕುಜ : ಆ ನರಂಗೆ . . . ಆಮಯಂ ಸಮನಿಸುಂ . . . ತಾನವರೋಹಿಯಪ್ಪ ದಶೆಯೊಳ್ ವಿಶ್ವಂಭರಾಪುತ್ರನಾ (ಜಾತಕ. ೯-೨೨). [ಸಂ.]

ವಿಶ್ವಂಭರಾವಲ್ಲಭ (ನಾ). ಭೂಮಿಯ ಒಡೆಯ; ದೊರೆ; ರಾಜ : ಪಿತನಂತೆ ಪೂರ್ಣವಿಭವಂ ವಿಶ್ವಂಭರಾವಲ್ಲಭಂ (ರಾಜಶೇ. ೪-೧೨೩). [ಸಂ.]

ವಿಶ್ವಂಭರೆ (ನಾ). ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಧರಿಸಿರುವುದು; ಭೂಮಿ : ಸೀತೋದೆಯ ಪೋಲ್ವೆಗಿಲ್ಲ ತೊಱೆಗಳ್ ವಿಶ್ವಂಭರಾಭಾಗದೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೧-೫೧) ; ಎರಡುಭಾಗವ ಮಾಡಿ ವಿಶ್ವಂಭರೆಯ ರಾಜ್ಯವನುಭಯರಾಯರು ಹೊಱ ಹೊಗದೆ ಪಾಲಿಸಲಿ ಪಂಥದೊಳು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೧೮-೨). [ಸಂ. ವಿಶ್ವಂಭರಾ]

ವಿಶ್ವಕದ್ರು (ನಾ). ಬೇಟೆಗಾಗಿ ಪಳಗಿಸಿದ ನಾಯಿ ; ಬೇಟೆನಾಯಿ : ತಗುಳ್ದಟ್ಟುವ ವಿಶ್ವಕದ್ರುವನಧಿಕ್ಷಿಸಿ ಸಿಂಹಕಿಶೋರಮೆಂದು ಬೆಂಗೊಟ್ಟುವಿಭಂಗಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೧೦೦).

[ಸಂ.]

ವಿಶ್ವಕರ್ತ (ನಾ). ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತ ; ಭಗವಂತ : ವಿಶ್ವಕರ್ತನು ರಾಮನಾಥನು ವಿಶ್ವಭರ್ತನು ರಾಮನಾಥನು ವಿಶ್ವಹರ್ತನು ರಾಮನಾಥನು (ಬಸವ. ೫೧-೧೩).

[ಸಂ. ವಿಶ್ವಕರ್ತೃ]

ವಿಶ್ವಕರ್ತೃ (ನಾ). ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದವನು : ಸುಡುವುದಗ್ನಿಗೆ ಕಟ್ಟು ; ವಿಶ್ವಕರ್ತೃವಿನಾಜ್ಞೆ (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೩೮-೪೫). [ಸಂ.]

ವಿಶ್ವಕರ್ಮ (ನಾ) ೧. = ವಿಶ್ವಕರ್ತ : ಸಕಲಜಗತ್ಕರ್ತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವಿಶ್ವಕರ್ಮನೆಂದು ಹೆಸರು (ಭಾಸಶಾಂ. ೪೬). ೨. ದೇವಲೋಕದ ಶಿಲ್ಪಿ ; ದೇವಶಿಲ್ಪಿ : "ವಿಶ್ವಕೃತ್, ವಿಶ್ವಕರ್ಮ, ತ್ವಷ್ಟ್ರ, ದೇವವರ್ಧಕಿ: - ಈ ೪ ದೇವರ ಬಡಗಿಯ ಪೆಸರ್" (ಶಬ್ದಮ. ೧೫-೯೬) ವಿಶ್ವಕರ್ಮನಳವಲ್ಲಿಂ ಬನ್ನಮುಮಯ್ದ್ಯಮಾನಗಾಣಾನಂ ಗಸಿಚಿತ್ರ ಮಾಗ ಬರೆವಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೫-೪೪) ; ನಿಟಿತಹರುಷರು ವಿಶ್ವಕರ್ಮಂಗಱುಹಿದರು ಹದನ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೭-೧) ೩. ಬ್ರಹ್ಮ. ೪. ಶಿವ. ೫. ಮಂತ್ರಿ ; ಸಚಿವ. ೬. ಸೂರ್ಯ. ೭. ಯಮ. ೮. ಪ್ರಾಣ, ಅಪಾನ, ಸಮಾನವೆಂಬ ಮೂರು ಪ್ರಾಣ ವಾಯುಗಳು. ೯. ನಕ್ಷತ್ರಸಮೂಹ ; ಭಗಣ. "ಮಂತ್ರಿ ಸೂರ್ಯಾಂಬುಜಭವ ಶಿವ ವಾಯುತ್ರಯಂ ವಿಶ್ವಕರ್ಮಂ ಭಗಣಂಗಳ್ ವಿಶ್ವಕರ್ಮಾಹ್ವಯಂ" (ನಾನಾರ. ೪೧). ೧೦. ಅಕ್ಕಸಾಲೆ ಜನಾಂಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು. [ಸಂ. ವಿಶ್ವಕರ್ಮನ್]

ವಿಶ್ವಕರ್ಮರತ್ನ (ನಾ). [ಜೈನ] ಚಕ್ರವರ್ತಿಯಾದವನಿಗೆ ತಾನಾಗಿ ಬಂದೊ ದಗುವ ಏಳು ಜೀವರತ್ನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಅತ್ಯಂತ ಸಮರ್ಥನಾದ ಶಿಲ್ಪಿ : ಬಗೆದಾಗಳೆ ಪಡೆಗಲ್ಲಂ ಮಾ(ಟ)ಡಕೂಟಪ್ರಾಸಾದಂಗಳಂ ಸಮೆದು ತ(ದಿ)ರ್ಪ ವಿಶ್ವಕರ್ಮರತ್ನಮುಂ . . . ಸ್ತ್ರೀರತ್ನಮುಂ ಎಂಬೀಯೇೞುಂ ಜೀವರತ್ನಂಗಳ್ (ಜೀವಸಂ. ೧೮-೨). [ಸಂ.]

ವಿಶ್ವಕುಟುಂಬಿ (ನಾ). ಲೋಕವನ್ನೇ ತನ್ನ ಸಂಸಾರವೆಂದು ಭಾವಿಸುವ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ವಿಶ್ವಸಂಸಾರಿ : ದೈವೀಯತೆಯ ಅಂತರಂಗಕ್ಕೆ ಬಹಿರಂಗವಾಗಿ ಅನುಕಂಪಿಸಿದರೆ, ಆತ ವಿಶ್ವಕುಟುಂಬಿಯಾಗುತ್ತಾನೆ (ಮನೋನಂ. ೨೫೦). [ಸಂ. ವಿಶ್ವಕುಟುಂಬಿನ್]

ವಿಶ್ವಕೃತ್ತು (ನಾ). ದೇವಲೋಕದ ಶಿಲ್ಪಿ ; ವಿಶ್ವಕರ್ಮ : "ವಿಶ್ವಕೃತ್, ವಿಶ್ವಕರ್ಮಾ, ತ್ವಷ್ಟ್ರಾ, ದೇವವರ್ಧಕಿ: – ಈ ೪ ದೇವರ ಬಡಗಿಯ ಪೆಸರ್" (ಶಬ್ದಮ. ೧೫-೯೬).

[ಸಂ. ವಿಶ್ವಕೃತ್]

ವಿಶ್ವಕೋಶ (ನಾ). ಲೋಕಜ್ಞಾನದ ಎಲ್ಲ ವಿಷಯಗಳನ್ನೂ ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸುವ ಗ್ರಂಥ : ಆಧುನಿಕಯುಗದ ನಾಗರಿಕಮಾನವ ಹೊಂದಿರಬೇಕಾದ ಮೂಲಭೂತ ಅಗತ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಕೋಶವೂ ಒಂದು (ಕವಿಕೋ. I, vii ಪೀಠಿಕೆ). [ಸಂ.]

ವಿಶ್ವಗೋದ (ನಾ). ಬಡಗಿ : ಆಱು ದರ್ಶನವೆಲ್ಲಾ ಎನ್ನ ಬಾಚಿಯ ಕಲೆ ಮಿಕ್ಕಾದ ಮಾಚಿದ ಅವಧೂತರುಗಳೆಲ್ಲಾ ಎನ್ನ ಉಳಿಯೊಳಗಣ ಒಡಪು . . . ಇಂತೀ ವಿಶ್ವಗೋದ [ಪಾಠಾಂ. ಧ]ರೆಲ್ಲರೂ ಕರ್ತಾರನ ಕರ್ಮಟದ ನಕ್ಕು ಬಚ್ಚನೆಯ ಚಿಕ್ಕಮಕ್ಕಳು (ಸಕವ. III. ೧೬೨-೩೧೨). 'ವಿಶ್ವಕರ್ಮ' ಪರಾ. [?]

ವಿಶ್ವಚಿಹ್ನ (ನಾ). ಪರಮಾತ್ಮ ; ಭಗವಂತ : ಚೇತನಂ ವಿಶ್ವಚಿಹ್ನಂ ವಿಶ್ವಸಂಸ್ಕೃತಂ ಖ್ಯಾತಸಾಕ್ಷಾದ್ದಸ್ವಶಿವನಾದಿಯಪ್ಪ ನಗಜಾತೆ (ವಿಶ್ವೇಪು. ೭-೧-೨೪). [ಸಂ.]

ವಿಶ್ವಚೇಷ್ಟಕ (ನಾ). ಜಗತ್ತಿಗೆ ಚಾಲಕಶಕ್ತಿಯನ್ನು ನೀಡುವವನು : ವಿಶ್ವಪಾಲನೆ ವಿಶ್ವಚೇಷ್ಟಕ . . . ಸಲಹಬೇಕು (ಕುವ್ಯಾಧ. ೩-೮೭). [ಸಂ.]

ವಿಶ್ವಚೈತನ್ಯ (ನಾ). ಲೋಕವನ್ನೆಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನ ಚೇತನ : ಚಿತ್ತದ ಕಳೆಯಲ್ಲಿ ಸದ್ವಿವೇಕವೆಂಬ ಲಿಂಗಕಳೆ ಉದಯಿಸಿ . . . ವಿಶ್ವಚೈತನ್ಯನಾಗಿಪ್ಪುದು ನೋಡಾ (ಸಿದ್ಧವ. ೧೨೧-೩೬೫) ; ಆನಂದದ ಪರಮಾವಧಿಯನ್ನು ಮುಟ್ಟಿ ಅವರ ಆತ್ಮ ವಿಶ್ವಚೈತನ್ಯದಲ್ಲಿ ಲೀನವಾಗುತ್ತದೆ (ಸಮಪೀ. ೧೯ ಪೀಠಿಕೆ). [ಸಂ.]

ವಿಶ್ವದಾತ (ನಾ). ಸಕಲವನ್ನೂ ನೀಡುವ ದಾನಿ : ವಿಶ್ವಮಯನು ರಾಮನಾಥನು ವಿಶ್ವದಾ[ಪಾಠಾಂ. ಧಾ] ತಂ ರಾಮನಾಥನು (ಬಸವ. ೫೧-೧೩). [ಸಂ. ವಿಶ್ವದಾತೃ]

ವಿಶ್ವದೃಷ್ಟಿ (ನಾ). ಸರ್ವವ್ಯಾಪಿಯಾದ ನೋಟ ; ವಿಶಾಲದೃಷ್ಟಿ : ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿಯೂ ಸಾಹಿತಿಯು ವಿಶ್ವದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಪಡೆಯಬಲ್ಲ (ನವ್ಯಕಾ. ೫).

[ಸಂ.]

ವಿಶ್ವದೇವತೆ (ನಾ). ಧರ್ಮನೆಂಬ ಮುನಿಗೂ ದಕ್ಷಪುತ್ರಿಯಾದ ವಿಶ್ವೆ ಎಂಬುವಳಿಗೂ ಹುಟ್ಟಿದ ಕ್ರತು, ದಕ್ಷ, ವಸು, ಸತ್ಯ, ಕಾಲ, ಕಾಮ್ಯ, ಶುಚಿ, ರುಚಿ, ಪುರೂರವ ಮತ್ತು ಆರ್ದ್ರವ — ಎಂಬ ಹತ್ತು ಮಂದಿ ದೇವತೆಗಳ

ಒಂದು ವರ್ಗ ಮತ್ತು ಆ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಒಬ್ಬ ದೇವತೆ : ಚಿರಲೋಕವಾಸಿಗಳಾದ ಕ್ರತು . . . ಆರ್ದ್ರವರೆಂಬ ವಿಶ್ವದೇವತೆಗಳೊಡನೆಯುಂ . . . ಕೂಡಿರ್ಪ ಚಂದ್ರನಾದೊಡೆ (ವಿವೇಕ. ೨೧೪). [< ಸಂ. ವಿಶ್ವೇದೇವತಾ]

ವಿಶ್ವಧಾರಿಣಿ (ನಾ). ವಿಶ್ವವನ್ನು ಹೊತ್ತಿರುವವಳು ; ಭೂಮಿ ; ಧರೆ : ಗುಣನಿಧೀ ನಂದಿವರ್ಧನನನಾಡುವನಾಳ್ವಸಕೆಯ್ಸಿ ವಿಶ್ವಧಾರಿಣಿಯನವಳ್ಗೆಗೆಯ್ಕದೆನಗಂ ಬೆಸಕೆಯ್ವೊಡೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೦೪). [ಸಂ. ವಿಶ್ವಧಾರಿಣೀ]

ವಿಶ್ವನಾಥ (ನಾ). ೧. ಜಗತ್ತಿನ ಒಡೆಯ : ಅನತಿಶಯಕೇವಲಜ್ಞಾನನಿರೀಕ್ಷಿತ ವಿಶ್ವನಾಥನಾದಿಜಿನಂ . . . ಅನಂತಸುಖಸಿಳಯಂ (ಆದಿಪು. ೧೦-೧೫). ೨. ಶಿವ ; ಈಶ್ವರ : ಶಶಿಮೌಳಿ ಶ್ರೀ ವಿಶ್ವನಾಥ ಭೂಪಂಗೆ ಕರುಣಿಸಿ ಸಕಲಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವಿತ್ತು (ಹಬಜಾ. ೧-೧೭) ; ಶ್ರೀ ವಿಶ್ವನಾಥನು ಗಿರಿಜಾಸಹಾಯನು ನಮ್ಮನು ಸಲಹಲಿ ಶಿವನು (ಇಂಚಾಪ. ೪೩-೧). ೩. ವಾರಾಣಸಿಯಲ್ಲಿ ನೆಲೆಗೊಂಡಿರುವ ಶಿವನ ಮೂರ್ತಿ; ಹನ್ನೆರಡು ಜ್ಯೋತಿರ್ಲಿಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಗಂಗಾಸ್ನಾನಾನಂತರ ಕಾಶೀ ವಿಶ್ವನಾಥನ ದರ್ಶನ ಮಾಡಿದರೆ ಪುಣ್ಯಪ್ರಾಪ್ತಿ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ವಿಶ್ವಪ್ರಯತ್ನ (ನಾ). ಎಲ್ಲ ಬಗೆಯ ಯತ್ನ ; ಸಕಲರೀತಿಯ ಪರಿಶ್ರಮ : ರಘುವೀರಸಿಂಹನನ್ನು ಹೇಗಾದರೂ ಕೈಸೆರೆಹಿಡಿಯಬೇಕೆಂದು ಅಕ್ಬರ್‌ಬಾದಷಹನು ವಿಶ್ವಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡುತ್ತಿರುವನು (ಓಂಕಾರು. ೧೦೨). [ಸಂ.]

ವಿಶ್ವಪ್ರವೇಶಿನಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿದ್ಯೆ : ಪ್ರಜ್ಞಪ್ತಿ . . . ಉದಕ ಸ್ತಂಭಿನಿ ವಿಶ್ವಪ್ರವೇಶಿನಿ . . . ಆಭೋಗಿಯೆಂಬಿವು ಮೊದಲಾಗೆ ಕುಲವಿದ್ಯೆ ಜಾತಿವಿದ್ಯೆ ಸಾಧಿತವಿದ್ಯೆಗಳೊಳ್ ಸಂಪನ್ನನಾಗಿರ್ದು (ಚಾವುಂಪು. ೧೯೬). [ಸಂ. ವಿಶ್ವಪ್ರವೇಶಿನೀ]

ವಿಶ್ವಭರ್ತ (ನಾ). ಜಗತ್ತನ್ನು ಪೋಷಿಸುವವನು ; ಪರಮಾತ್ಮ : ವಿಶ್ವಕರ್ತನು ರಾಮನಾಥನು ವಿಶ್ವಭರ್ತನು ರಾಮನಾಥನು (ಬಸವು. ೫೦-೧೩). [ಸಂ. ವಿಶ್ವಭರ್ತೃ]

ವಿಶ್ವಭೇಷಜ (ನಾ). ಒಣಶುಂಠಿ ; ಅಲ್ಲ : "ಶುಂಠೀ, ನಾಗರಂ, ಮಹೌಷಧಂ, ವಿಶ್ವಭೇಷಜಂ, ವಿಶ್ವಾ- ಈ ೫ ಶುಂಠಿ" (ಪಲಾಯು. ೧೦೧-೪೬೧). [ಸಂ.]

ವಿಶ್ವಮಾನವ (ನಾ). ಸರ್ವಮಾನವಮಾನ್ಯವಾದ ಮೌಲ್ಯಪ್ರಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿ : ವ್ಯಕ್ತಿ ತನ್ನ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಕಾಯ್ದುಕೊಂಡು ಸಹ ವಿಶ್ವಮಾನವನಾಗುತ್ತಾನೆ (ಪಮ್ಮಾ. ೧೫). [ಸಂ.]

ವಿಶ್ವರೂಪ (ನಾ). ೧. ಸರ್ವವ್ಯಾಪಿಯಾದವನು ; ವಿಷ್ಣು; ನಾರಾಯಣ : ವಿಶ್ವರೂಪಂ ಕರ್ತವ್ಯಮನಱಿಪಿ ತನ್ನ ದಿವ್ಯರೂಪವನಡಂಗಿಸಿ . . . ಸಾಮಾನ್ಯ ಶಿಶುರೂಪಮಂ ಕೈಕೊಂಡು ನಿಲ್ವುದುಂ (ಜಗವಿ. ೩-೬೪) ; ವಿಶ್ವರೂಪನೇ ! ನಿನ್ನ ಶರೀರದಲ್ಲಿ . . . ಅನಂತರೂಪವನ್ನು ನೋಡುತ್ತೇನೆ (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೧೨೬). ೨. ಎಲ್ಲ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ತುಂಬಿರುವಂತಹ (ಕೃಷ್ಣನ) ರೂಪ ; (ಕೃಷ್ಣನ) ವಿರಾಟ್‌ಸ್ವರೂಪ : ಮಿಂಚಿನ ಹೊದಲು ಹುರಿಗೊಂಡಂತೆ . . . ಹರಿ ತೋಱಿದನು ನಿರುಪಮ ವಿಶ್ವರೂಪವನಾ ಮಹಾಸಭೆಗೆ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೯-೫೭); ಸಾಸಿರಭುಜದ ಬಹುಳತೆಯವಗಡಿಸಿ ವೈಕುಂಠನೆಸೆದನು ವಿಶ್ವರೂಪದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೯-೬೧). ೩. ಶಿವ ; ಈಶ್ವರ : ವಿಶ್ವರೂಪನು ನೀನೆ ದೇವ (ಅಪಂಡೀ. ೧೯೭-೧೯). ೪. ಐದು ಬಗೆಯ ಮಾಯಾಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಕಾಮರೂಪ ಘೋರದರ್ಶನ ಸಂಮೋಹನ ವಿಶ್ವರೂಪ ಗುಲ್ಮಸೃಷ್ಟಿಗಳೆಂಬ ಪಂಚಮಾಯಾಮಂತ್ರಂಗಳಂ (ವಿವೇಕ. ೮೧). [ಸಂ.]

ವಿಶ್ವರೂಪದರ್ಶನ (ನಾ). (ಕೃಷ್ಣನ) ವಿರಾಟ್‌ಸ್ವರೂಪದ ಪ್ರಕಟಣೆ : ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ತೋರಿಸಿದ ' ವಿಶ್ವರೂಪದರ್ಶನ' (ಪ್ರಬಂಧ. ii ಮುನ್ನುಡಿ). [ಸಂ.]

ವಿಶ್ವಲೋಚನ (ನಾ). ಲೋಕಕ್ಕೇ ಕಣ್ಣಾದವನು ; ಸೂರ್ಯ : ಸೌಮಿತ್ರಿ . . . ವಿಶ್ವಲೋಚನಂಗೆ ಎಱಗಿ ಆರ್ಯಸೂರ್ಯನಾರಾಯಣ . . . ನೀಂ ಜಗಚ್ಚಕ್ಷುವಾಗೆ ಕುಂದುಕೊಱತೆಯಂ ಕಡೆಗೊತ್ತುತೆನ್ನನುದ್ಧರಿಸ್ಸೆ, ಎಂದು ಕೈಮುಗಿದು ನಡೆದಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೨೭-೬). [ಸಂ.]

ವಿಶ್ವವಸುಂಧರೆ (ನಾ). ಭೂಮಂಡಲ ; ಪ್ರಪಂಚ : ಮನೋಜರಾಜವಿಕ್ರಾಂತ ವನಾಸಿತಾರ್ತಿಯೆನೆ ವಿಶ್ವವಸುಂಧರ ಮಾಘಣಂದಿಸೈದ್ಧಾಂತಿಕಚಕ್ರವರ್ತಿ ನೆಗಳ್ದಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೨೭). [ಸಂ. ವಿಶ್ವವಸುಂಧರಾ]

ವಿಶ್ವವಿಕರ್ಣ (ನಾ). ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದವನು ; ವಿಶ್ವವಿಖ್ಯಾತ (?) : ನೀನು ಕುರುಬಲಕರ್ಣಧಾರನು ನೀನು ವಿಶ್ವವಿಕರ್ಣ ನೀನೇ ರಕ್ಷಿಸು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧-೧೭). [ಸಂ.]

ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯ (ನಾ). ನಾನಾಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಠಪ್ರವಚನಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ, ಪರೀಕ್ಷಾದಿಗಳನ್ನು ನಡೆಸಿ, ಪದವಿಗಳನ್ನು ನೀಡುವ ವಿದ್ಯಾಸಂಸ್ಥೆ; ಸ್ನಾತಕೋತ್ತರ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸವನ್ನು ನೀಡುವ ಸ್ಥಳ ; ಯೂನಿವರ್ಸಿಟಿ : ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯಗಳಿಗೆ ಸೂಕ್ತನಿರ್ದೇಶನವನ್ನೂ ನೀಡುತ್ತದೆ (ಶಿಕ್ಷದ Vii. ಮುನ್ನುಡಿ). [ಸಂ.]

ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ (ನಾ). = ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯ : ಬಲ್ಲವಿಕೆಯನು ತನ್ನ ದೇಶ ದೊಳೆಲ್ಲರುಂ ಸಂಗ್ರಹಿಸಲೆಂದಧಿಕೋಲ್ಲಸದೆ ವರವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯವನೇರ್ಪಡಿಸಿ (ರಾಮಾಸಂ. ೧-೧-೧೨). [ಸಂ.]

ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾವಿದ (ನಾ). ಸಕಲವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲೂ ಪಾರಂಗತನಾದವನು: ದಾನಗುಣದುನ್ನತಿಯಂ ನೆಱ ತಾಳ್ದಿ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾವಿದರ್ಗತಿಯಿಂ ಪಿರಿದನೀವ ನೆಗಳ್ತೆ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೫೧-೨೪ ; 1047) ; ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾವಿದನೆನ್ನು ಬಣ್ಣಿಪು[ದು] ನನ್ನನೃಪಾಳನನೀ ಧರಾತಳಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೨೪೭-೫ ; 1087). [ಸಂ. ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾವಿದ್]

ವಿಶ್ವವಿದ್ಯೇಶ್ವರ (ನಾ). ಸಕಲವಿದ್ಯೆಗಳಿಗೂ ಅಧಿಪತಿಯಾದವನು ; ಸಕಲ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಶಾರದ : ಮಹೋತ್ಪನ್ನಮತಿ ಶ್ರುತಾವಧಿಬೋಧನವ್ಪುದಱಿಂ ವಿಶ್ವ ವಿದ್ಯೇಶ್ವರನುಂ (ಆದಿಪು. ೮-೩ ವ). [ಸಂ.]

ವಿಶ್ವವಿನುತ (ನಾ). ಸಕಲರಿಂದಲೂ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವಂತಹುದು : ಸಾಕ್ಷರಸೇವ್ಯಂ ನಿಜವಿದ್ಯೆ ವಿಶ್ವವಿನುತಂ ಪಾದಂ (ಜಗವಿ. ೧-೫). [ಸಂ.]

ವಿಶ್ವವ್ಯಸನ (ನಾ). ಏಳು ಬಗೆಯ ಚಿಂತೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ತನುವ್ಯಸನ . . . ವಿಶ್ವ ವ್ಯಸನ ಉತ್ಸಾಹವ್ಯಸನ ಸೇವಕ(ಸೇವಕಾ) ವ್ಯಸನ ಎಂಬ ಸಪ್ತವ್ಯಸನಂಗಳ ಸಂಹಾರವ ಮಾಡಿದ ನಿರ್ವ್ಯಸನಿಯ ನೋಡಾ (ಸಿದ್ಧೇವ. ೧೫೪-೪೬೭); ತನುವ್ಯಸನ . . . ವಿಶ್ವವ್ಯಸನ ಉತ್ಸಾಹವ್ಯಸನ ಸೇವಕವ್ಯಸನವೆಂಬ ಸಪ್ತವ್ಯಸನದಿಂ ಹಸಂಗೆಟ್ಟು (ವಿವೇಕ. ೧೯೭). [ಸಂ.]

ವಿಶ್ವವ್ಯಾಪಕ (ನಾ). ೧. ಜಗತ್ತನ್ನೆಲ್ಲಾ ತುಂಬಿರುವುದು ; ವಿಶ್ವವ್ಯಾಪಿ ಯಾದುದು: ಭಾರತಮಹಿಳಾಗಣದ ಕೀರ್ತಿಯು ವಿಶ್ವವ್ಯಾಪಕವಾಗಿ ಆಶ್ಚರ್ಯ ವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದಾಗಿದೆ (ಭಾರದ. ೪೯೦). ೨. ವಿಶ್ವವನ್ನೆಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವವನು ; ಪರಮಾತ್ಮ : ವಿಶ್ವವ್ಯಾಪಕ ವಿಶ್ವಸೂತ್ರಧರ ನೀನೆ ವಿಶ್ವನಾಟಕ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುವೇ ನಮೋ ನಮೋ (ಪುರಂದ. ೨-೩-೧). [ಸಂ.]

ವಿಶ್ವಸಂಗ್ರಾಮ (ನಾ). ಜಗತ್ತಿನ ಅನೇಕ ರಾಷ್ಟ್ರಗಳು ಕೂಡಿ ನಡೆಸುವ ಕಾಳಗ ; ಮಹಾಯುದ್ಧ : ಅಟ್ಲೆ . . . ಮೊದಲ ವಿಶ್ವಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರ್ಷ ಸೇನಾಸೇವೆ ಸಲ್ಲಿಸಿ ೧೯೨೨ರ ತನಕ ದೀನದಲಿತರ ಉದ್ಧಾರದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದರು (ಕವಿಜೋ. I, ೨೧೧). [ಸಂ.]

ವಿಶ್ವಸಂದಳೆ (ಕ್ರಿ). ವಿಶ್ವಾಸವನ್ನು ತಾಳು ; ನಂಬಿಕೆಯಿಡು : ವಿಶ್ವಮೇ ವಿಶ್ವೇಶನದರೊಳ್ ವಿಶ್ವಸಂದಳೆದಾಚರಿಪುದು (ಗಗಚಾ. ೧೪-೨೧). [ವಿಶ್ವಸ್ಂ + ತಳೆ]

ವಿಶ್ವಸಂಹೃತ (ನಾ). ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ಲಯಗೊಳಿಸುವವನು ; ಶಿವ : ಚೇತಸಂ ವಿಶ್ವಚಿಹ್ನಂ ವಿಶ್ವಸಂಹೃತಂ ಖ್ಯಾತಸಾಕ್ಷಾದ್ವಸ್ತು ಶಿವನಾದಿಯಪ್ಪ ನಗಜಾತೆ (ವೀಶೈಪು. ೭-೧-೨೪). [ಸಂ.]

ವಿಶ್ವಸನೀಯ (ಗು). ೧. ನಂಬಿಕೆಗೆ ಪಾತ್ರವಾದ ; ವಿಶ್ವಾಸಾರ್ಹವಾದ. (ನಾ). ೨. ನಂಬಿಕೆಗೆ ಅರ್ಹವಾದುದು ; ವಿಶ್ವಾಸಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರವಾದುದು : ರಾಘವಾಂಕನು ವೀರೇಶಚರಿತೆ ಹೊರತಾದ ಇತರ ಕಾವ್ಯಗಳನ್ನು ೧೨೦೦ ಈಚೆಗೆ ರಚಿಸಿರಬೇಕೆಂಬ ಪಕ್ಷ ವಿಶ್ವಸನೀಯವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು (ಸಾಚಿಪ. ೧೫೩). [ಸಂ.]

ವಿಶ್ವಸಾಹಿತ್ಯ (ನಾ). ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವವರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಬೇಕಾಗುವ ಮೌಲ್ಯಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಸಾಹಿತ್ಯ : ಲೋಕಮಾನ್ಯಟಿಳಕರು 'ಗೀತಾರಹಸ್ಯ' ವೆಂಬ ಅದ್ಭುತಗ್ರಂಥವನ್ನು ವಿಶ್ವಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಕೆ ನೀಡಿದ್ದಾರೆ (ಧರ್ಮಾಸಾ. ೧೨೦). [ಸಂ.]

ವಿಶ್ವಸಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸ್ನೇಹ ತೋರು ; ಪ್ರೀತಿಸು : ಆಕೆಯ ರತಿದೇವಿಯೆಂಬರಾಕೆಯನು ಅತಿವಿಶ್ವಸಿಸುವ ಕೆಳದಿಯರಿಂ ಕೇಳ್ದು ಪತಿಕರಿಸೆಂದ ತೋಂಟಿಗನು (ಮೋಹತ. ೧೦-೩). [ವಿಶ್ವಸನ್ತ್ + - ಇಸು]

ವಿಶ್ವಸೃಕ್ಕು (ನಾ). ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತ ; ಬ್ರಹ್ಮ : ಈ ಜಗವ ಸೃಜಿಸುವ ವಿಶ್ವಸೃಕ್ಕುಗಳಂತ ಭೂತಲವ ಬಗೆವಡಾವೇವೊಡೆಯರು (ನಿಘಾಗ. ೬-೧೫-೧೧). [ಸಂ. ವಿಶ್ವಸೃಜ್]

ವಿಶ್ವಸ್ತ (ಗು). ೧. ನಂಬಿಕೆಯ ; ವಿಶ್ವಾಸದ. ೨. ನಿರ್ಭಯವಾದ ; ದಿಟ್ಟ. (ನಾ). ೩. ನಂಬಿಕೆಗೆ ಪಾತ್ರನಾದವನು ; ವಿಶ್ವಾಸಾರ್ಹ : ನೋಡಿರಿ ನೀವು ನನಗೆ ವಿಶ್ವಸ್ತರಾದಿರಿ (ಕೊತಲಾ. ೧೪). [ಸಂ.]

ವಿಶ್ವಸ್ತಮಂಡಲ (ನಾ). ಧರ್ಮದರ್ಶಿಗಳ ಮಂಡಲಿ ; ಟ್ರಸ್ಟು : ತಮ್ಮ ತರುವಾಯ ಇಲಾಖೆಯನ್ನು ವಿಶ್ವಸ್ತಮಂಡಲದ ನೇತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮಾರ್ಪಣ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಯಜಮಾನರು ಅಂತ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದರು (ಪ್ರೇಮಾಶ್ರ. ೧೨೨). [ಸಂ.]

ವಿಶ್ವಸ್ತವ್ರತ (ನಾ). ವಿಧವೆಯಂತೆ ಜೀವನ ಸಾಗಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಧಾರ್ಮಿಕ ನಿಯಮ : ಯುದ್ಧರಂಗದಲ್ಲಿ ಕಲಿಪ್ಪಗ್ಗೆಯರು ವೀರಸ್ವರ್ಗವನ್ನೇರಿದರು. ಈ ವಾರ್ತೆಯನ್ನು ಕೇಳಿ ತಿಲಕವತಿ . . . ವಿವಾಹವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳದೇ ವಿಶ್ವಸ್ತ ವ್ರತದಿಂದೊಡಗೂಡಿದ್ದಳು (ಪುರಾವಿ. ೧೧೨). [< ಸಂ. ವಿಶ್ವಸ್ತಾವ್ರತ]

ವಿಶ್ವಸ್ತಿಕೆ (ನಾ). ನಂಬಿಕೆ ; ಶ್ರದ್ಧೆ ; ವಿಶ್ವಾಸ : ನೂರಾರು ಶರಣರ, ಲಕ್ಷಾವಧಿ ಭಕ್ತರ ಆರಾಧ್ಯಮೂರ್ತಿಯಾಗಿದ್ದ ಅಣ್ಣನವರ ಹೃದಯಸಂಪತ್ತಿನ ಧರ್ಮದರ್ಶಿತ್ವ, ವಿಶ್ವಸ್ತಿಕೆ ಸಾಮಾನ್ಯಕೆಲಸವೆ ? (ಶರಚ. ೪೬೬). [ವಿಶ್ವಸ್ತ + - ಇಕೆ]

ವಿಶ್ವಸ್ತೆ (ನಾ). ಗಂಡನಿಲ್ಲದವಳು ; ವಿಧವೆ : "ವಿಶ್ವಸ್ತಾ, ವಿಧವಾ – ಈ ೨ ವಿಧವೆ" (ಹಲಾಯು. ೮೦-೩೩೩). [ಸಂ. ವಿಶ್ವಸ್ತಾ]

ವಿಶ್ವಹರ್ತ (ನಾ). = ವಿಶ್ವಸಂಹೃತ : ವಿಶ್ವಕರ್ತನು ರಾಮನಾಥನು . . . ವಿಶ್ವಹರ್ತನು ರಾಮನಾಥನು (ಬಸವ. ೫೧-೧೩). [ಸಂ.]

ವಿಶ್ವಾತ್ಮ (ನಾ). ೧. ಜಗತ್ತನ್ನೆಲ್ಲಾ ಆವರಿಸಿರುವ ಆತ್ಮ ; ಪರಮಾತ್ಮ : ಪರಂಜ್ಯೋತಿ ವಿಶ್ವಾತ್ಮ ನಿಶ್ವಸಿ ಲೋಕತ್ರಯದೊಳೋತು ಚರಿಸಲು ತೊಡಗಿದಂ (ವೀಶೈವ. ೨-೩-೫) ; ಅಖಿಲಜಗದಂತರ್ಯಾಮಿಯಾಗಿಪ್ಪುದರಿಂದ ವಿಶ್ವಾತ್ಮನೆಂದುಂ ಹೆಸರು (ಭಾರಶಾಂ.೪೩). ೨. ಬ್ರಹ್ಮ. [ಸಂ. ವಿಶ್ವಾತ್ಮನ್]

ವಿಶ್ವಾಧಾರ (ನಾ). ೧. ಜಗತ್ತಿಗೆ ಆಧಾರನಾಗಿರುವವನು ; ಪರಮಾತ್ಮ. ೨. ಭೂಮಿಗೆ ಆಧಾರವಾಗಿರುವವನು ; ಚಕ್ರವರ್ತಿ : ಸಹಾಯರುಚಿ ವಿಶ್ವಾಧಾರನುತ್ತುಂಗ ಭೂಭೃದಪಾರಾಂಬುಧಿ ವಸ್ತುಗಳ್ ಬಗೆವೊಡೀ ಲೋಕಕ್ಕಸಾಧಾರಣಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೭೮). [ಸಂ.]

ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ (ನಾ). ಒಬ್ಬ ಋಷಿಯ ಹೆಸರು : ಎಮ್ಮೊಡಲೊಳಳ್ಳಿಜಿವುತಿಪ್ಪಳಲ ಬೇಗೆಯ ಬೆಂಕಿಯುರಿ ನಿನ್ನನಿಜಿಯದೇ ಹೇಳು ವಿಶ್ವಾಮೃತ್ಯುವಾದ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಎನುತಿರ್ದರು (ಹಬಕಾ. ೯-೭). [ಸಂ.]

ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರದರ್ಭೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : "ಕುಶಂ . . . ಪವಿತ್ರಂ – ೪ ದರ್ಭೆಹುಲ್ಲಿನ ಹೆಸರುಗಳು. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರದರ್ಭೆ, ಬ್ರಹ್ಮದರ್ಭೆ, ವಸಿಷ್ಠದರ್ಭೆ, ತೃಣದರ್ಭೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೫೧). [ಸಂ. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರದರ್ಭ]

ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಸೃಷ್ಟಿ (ನಾ). ೧. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನೆಂಬ ಋಷಿಯು ತನ್ನ ತಪೋಬಲದಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಬೇರೊಂದು ಲೋಕ ; ಪ್ರತಿಸೃಷ್ಟಿ. ೨. (ಆಲಂ) ಅದ್ಭುತಸೃಷ್ಟಿ : ಜನಸಾಮಾನ್ಯರ ಬುದ್ಧಿಗೆ ಎಟುಕದ ಈಗಿನ ಅದ್ಭುತ ಕಲಾಕೃತಿಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಅವನ್ನು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಸೃಷ್ಟಿಯೆಂದು ಕರೆಯುವ ರೂಢಿ ಈಗಲೂ ಇದೆ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೨೨) ; ದೈವಸೃಷ್ಟಿ ಒಂದಾದರೆ ಮಾನವ ಮತ್ತೊಂದು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಕೈಹಾಕುವುದು ಬೇಡ (ಹೇಮಕೂ. ೯೭). [ಸಂ.]

ವಿಶ್ವಾಯುಧ (ನಾ). ಸಮಸ್ತ ಆಯುಧ : ಅದು ವಿಶ್ವಾಯುಧದಕ್ಷದಕ್ಷಿಣಭುಜಕ್ಕಾಸನ್ನಧಾರಾಗ್ರಮಪ್ಪುದುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೫೩). [ಸಂ.]

ವಿಶ್ವಾವಸು (ನಾ). ೧. ಮದುವೆಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ ಒಬ್ಬ ದೇವತೆ. ೨. ಅರುವತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತೊಂಬತ್ತನೆಯದು : ಪ್ರಭವ ವಿಭವ . . . ವಿಶ್ವಾವಸು . . . ಕ್ಷಯವೆಂದಱುವತ್ತು ತೆಱನಾಗಿಹುದು (ವಿವೇಕ. ೨೬೩) ; ವಿಶ್ವಾವಸುಸಂವತ್ಸರದ ವೈಶಾಖಶುದ್ಧ ೫ ಪಂಚಮಿಯೂ ಸೋಮವಾರ . . . ರಾಜ್ಯಂಗೈವಲ್ಲಿ (ಎಕ. III (R). ಗುಂಡ್ಲುಪೇ. ೨೫-೭ ; 1665). [ಸಂ.]

ವಿಶ್ವಾಸ (ನಾ). ೧. ನಂಬಿಕೆ ; ಭರವಸೆ : ಇಡಬೇಕೀಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿರಸಮಂ ವಿಶ್ವಾಸಮಂ ಸ್ವಾಮಿಯೊಳ್ (ಸೋಮೇಶ. ೭೯) ; ಅವರ ಕೀರ್ತಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ದುಡಿಯಬಲ್ಲೆನು ಎಂಬ ವಿಶ್ವಾಸ ಉಂಟಾಯಿತು (ಆತ್ಮಾರ್ಪ. ೧೩೭). ೨. ಪ್ರೀತಿ ; ಸ್ನೇಹ. ೩. ಭಕ್ತಿ ; ಶ್ರದ್ಧೆ : ಇದುಕಾರಣ ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ ಗುರು ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ ಲಿಂಗ ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ ಜಂಗಮ (ಸಿದ್ಧೇವ. ೭೯-೨೩೩). ೪. ಗುಟ್ಟು ; ರಹಸ್ಯ. ೫. ಪಕ್ಷಿಗಳ ಉಲಿ.

ವಿಶ್ವಾಸಪಡು = ನಂಬಿಕೆಯಿಡು ; ಭರವಸೆಯನ್ನು ಹೊಂದು : ಎಲ್ಲವೂ ಸಮಾನಗಂಧವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಸಪಡುವುದು (ಶಾಕುಂತ. ೭೯-೨೩). ವಿಶ್ವಾಸವಿಡು = ವಿಶ್ವಾಸಪಡು : ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಸವಿಟ್ಟು ಈ ಕೆಲಸವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸಿದ್ದೀನಿ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ವಿಶ್ವಾಸಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ನಂಬು ; ಭರವಸೆ ಇಡು : ಅಹಿತರುಮನವಿನೀತರುಮಂ ವಿಶ್ವಾಸಂಗೆಯ್ದು ಪ್ರಧಾನರಂ ಮಾಡಿ ನಡಪಿದ ಮೂಢಸಿಂಹಕ್ಕೆ ವಿಗೆಯ್ದುಂ ಕಾರ್ಯಹಾನಿಯಾಗದೆ ಪೋಗದು (ಪಂಚತಂ. ಅ. ೨೩-೨೩). [ವಿಶ್ವಾಸ + ಕೆಯ್]

ವಿಶ್ವಾಸಘಾತ (ನಾ). ೧. ನಂಬಿಸಿ ಮೋಸಮಾಡುವುದು ; ನಂಬಿಕೆದ್ರೋಹ : ಅದು ಒಂದು ರೀತಿಯಿಂದ ವಿಶ್ವಾಸಘಾತ ಮಾಡಿದಂತೆ ಆಗುವುದು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೩೪) ; ಯಾರಿಗೂ ವಿಶ್ವಾಸಘಾತ ಮಾಡಬಾರದು (ಭಾರದ. ೧೦೩). ೨. ಹಕ್ಕಿಗಳ ಉಲಿಯ ಹೊಡೆತ. ೧, ೨ : ವಿಶ್ವಾಸಘಾತಂ ವನದ್ರುಮನೀಡದೊಳ್ . . . ಅಕ್ಕುಮಲ್ಲದೆ ಜನಪದಜನಂಗಳೊಳಿಲ್ಲ (ಜಗವಿ. ೨-೧ ವ). [ಸಂ. (ವಿಶ್ವಾಸ + ಘಾತ) ; (ವಿ + ಶ್ವಾಸ + ಘಾತ)]

ವಿಶ್ವಾಸಘಾತಕ (ನಾ). ೧. ನಂಬಿಸಿ ಮೋಸಮಾಡುವುದು, – ದ್ರೋಹ ಬಗೆಯುವುದು. ೨. ನಂಬಿಸಿ ದ್ರೋಹ ಬಗೆಯುವವನು ; ನಯವಂಚಕ : ಅವನೊಬ್ಬ ವಿಶ್ವಾಸಘಾತಕನೆಂದು ತಿಳಿಯುವಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಕಾಲ ಮಿಂಚಿತ್ತು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ವಿಶ್ವಾಸಘಾತಕಿ (ನಾ). ನಂಬಿಸಿ ಮೋಸಮಾಡುವವಳು : ವಿರಸೆಯರು ವಿಶ್ವಾಸಘಾತಕಿಯರು ವಿಕಾರಿಯರು (ಬಸವ. ೪೦-೫೩). [ಸಂ. ವಿಶ್ವಾಸಘಾತಕೀ]

ವಿಶ್ವಾಸಘಾತಿ (ನಾ). = ವಿಶ್ವಾಸಘಾತಕ ೨ : ಹಿರಿಯರಂತೆ ಕಿರಿಯರು ವಿಶ್ವಾಸಘಾತಿಗಳಲ್ಲ (ಮೇದಿಮ. ೧೭). [ಸಂ. ವಿಶ್ವಾಸಘಾತಿನ್]

ವಿಶ್ವಾಸತನ (ನಾ). ನಂಬಿಕೆ ಇಡುವುದು ; ವಿಶ್ವಾಸವಿಡುವಿಕೆ : ನಿಜವಿಶ್ವಾಸ ತನವಿಂದು ಅಱಿದೆವಲ್ಲಾ (ಬಸವ. ೩೧-೧೪). [ವಿಶ್ವಾಸ + - ತನ]

ವಿಶ್ವಾಸಪಾತ್ರ (ನಾ). ನಂಬಿಕೆಗೆ ಅರ್ಹವಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ವಿಶ್ವಾಸಾರ್ಹ : ಆತನು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಸರಿಯಾಗಿ ತಿಳಿಯಲು ವಿಶ್ವಾಸಪಾತ್ರಳಾದ ತಂಗಿಯ ಹಾಸಿನ ಬಳಿ ಹೋಗಿ . . . ಕಂಡನು (ಕಾಲೂರ. ೧೨ ಕಥಾಸಾರ). [ಸಂ.]

ವಿಶ್ವಾಸಭೂಮಿ (ನಾ). (ಆಲಂ) ನಂಬಿಕೆಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ವಿಶ್ವಾಸ ಪಾತ್ರನಾದವನು : ಆತ್ಮೀಯ ಪರಮವಿಶ್ವಾಸಭೂಮಿಗಳಪ್ಪ ನಾಲ್ವರ್ ಮಂತ್ರಿಗಳ್ವೆರಸು (ಸುಕುಮಾ. ೩-೨ ವ). [ಸಂ.]

ವಿಶ್ವಾಸಸೂಚಕ (ನಾ). ನಂಬಿಕಸ್ತನಾದವನು ; ವಿಶ್ವಾಸಾರ್ಹ : ಕೌರವಜನಪ ತನ್ನರಮನೆಯ ಸಚಿವರೊಳನುಪಮಿತವಿಶ್ವಾಸಸೂಚಕನನು ಪುರೋಚನನ ನೆನೆದ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೮-೭೭). [ಸಂ.]

ವಿಶ್ವಾಸಿ (ಗು). ೧. ನಂಬಿಕೆಗೆ ಪಾತ್ರವಾದ ; ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದ : ಸ್ಕಂದಂ ಯುವರಾಜಂ ಗಣವ್ಯಂದಂ ವಿಶ್ವಾಸಿವಿತತಿಯಹಿಕಂಕಣನಾ (ವೀರವಿ. ೨-೪೫). (ನಾ) ೨. ನಂಬಿಕೆಗೆ ಪಾತ್ರವಾದುದು, – ಯೋಗ್ಯವಾದುದು : ಪಾಲನೂ ಫಣಿಯಂ ಸಾಕಲ್ಕೆ ವಿಶ್ವಾಸಿಯೇ (ಸೋಮೇಶ. ೪೧). ೩. ನಂಬಿಕೆಗೆ ಪಾತ್ರನಾದವನು ; ವಿಶ್ವಾಸಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಾದವನು : "ಶ್ರಂಭಕಃ . . . ಶ್ರದ್ಧವಾನ್ – ಈ ೪ ವಿಶ್ವಾಸಿ" (ಕಾವಕ್ಕ. ೧೩೩). ೪. ಪ್ರೀತಿಸುವವನು ; ಪ್ರಿಯಕರ : (ಕ). [ಸಂ. ವಿಶ್ವಾಸಿನ್]

ವಿಶ್ವಾಸಿಗ (ನಾ). ನಂಬಿಕೆಗೆ ಪಾತ್ರನಾದವನು : ಸುಬ್ಬಣ್ಣ ನೀನು ಅವಳ ವಿಶ್ವಾಸಿಗನಲ್ಲವೆ? (ದಶಧು. ೫). [ವಿಶ್ವಾಸ + - ಇಗ]

ವಿಶ್ವಾಸಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ನಂಬು ; ಭರವಸೆಯಿಡು : ಇವಳೀಗಳ್ ಪೇಟ್ದ ಮಾತಾ ಕನಸನವಿತಥಂ ಮಾಟ್ಪ ಮಾತಪ್ಪುದಾಗಿರ್ದುವನಂ ವಿಶ್ವಾಸಿಸಲ್ಪಂದಪುದೆ (ಕಾದಂಪೂ. ೩೬೯) ; ವಿಷಯಾತುರರೆಂಬಳು ವಿಶ್ವಾಸಿಸದೆ ನೀ ಪಸುಗೆಯ ಸಲಹಲೆ ಕಂದ (ಜೀವಂಧಾ. ೨೦-೩೦). ೨. ಪ್ರೀತಿಸು ; ಅನುರಾಗ ತೋರು : (ಕ).

[ವಿಶ್ವಾಸ + -ಇಸು]

ವಿಶ್ವೆ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ ; ಅತಿಬಜೆ : "ವಿಶ್ವಾ, ವಿಷಾ . . . ಅತಿಬಜೆ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೪). ೨. ಒಣಶುಂಠಿ ; ಅಲ್ಲ : "ಶುಂಠೀ, ನಾಗರಂ, ಮಹೌಷಧಂ,ವಿಶ್ವಭೇಷಜಂ, ವಿಶ್ವಾ — ಈ ೫ ಶುಂಠಿ" (ಹಲಾಯು. ೧೦೧-೪೬೧). [ಸಂ. ವಿಶ್ವಾ]

ವಿಶ್ವೇಕ್ಷಣ (ನಾ). ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಗಮನಿಸುವಂಥವನು : ವಿಶ್ವೇಕ್ಷಣಂ ವೃದ್ಧಗೋಚರ ಸೇವಾನುತ ದೂರತತ್ತ್ವವಿನಯಂ ಶಾಂತೀಶ್ವರಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೧೧೯). [ಸಂ.]

ವಿಶ್ವೇದೇವ (ನಾ). = ವಿಶ್ವದೇವತೆ. [ಸಂ.]

ವಿಶ್ವೇದೇವತೆ (ನಾ). = ವಿಶ್ವದೇವತೆ : ಅವನ . . . ತೋಳುಗಳಲ್ಲಿ ಆದಿತ್ಯರೂ . . . ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳೂ ಯಕ್ಷ ಗಂಧರ್ವ ರಾಕ್ಷಸರೂ ಕಂಡರು (ವಚಭಾ. ೨೫).

[ಸಂ. ವಿಶ್ವೇದೇವತಾ]

ವಿಶ್ವೇಶ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಪಂಚದ ಒಡೆಯ ; ಶಿವ : ಅಚ್ಯುತನೆನಿಪನಂ ಕೊಂಡೊಯ್ದು ವಿಶ್ವೇಶನ ಹೊಡವಡಿಸಿದಪೆಂ (ಬಸವಪು. ೫೩-೬೨). ೨. = ವಿಶ್ವನಾಥ ೩ : ಕಾಶಿಗೈತಂದು ವಿಶ್ವೇಶಂಗೆ ಪೊಡಮಟ್ಟನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೫-೩೦). ೩ . ವಿಷ್ಣು ; ನಾರಾಯಣ : ವಿಶ್ವೇಶ ನಿನ್ನ ಶಾಶ್ವತಮೂರ್ತಿಯಂ ತಳೆವ ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ ನಿನಗೊಪ್ಪಿಸಿದೆನೀಗಳೀ ನಶ್ವರಶರೀರಮಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೬-೬೪). ೪. ಬ್ರಹ್ಮ. [ಸಂ.]

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರ (ನಾ). ೧. = ವಿಶ್ವನಾಥ ೩ : ತ್ರಿವಿಕ್ರಮನ ಹಿಂದಣೆಲುವಂ ಮುರಿದು ಪಿಡಿದನು ಸ್ಕಂದಪಿತನೆಂದೋದಲೊಲ್ಲನು ಬಂದು ವಾರಾಣಸಿಯೊಳಂ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರನ ಮುಂದೆ (ಬಸವಪು. ೫೭-೨೩). ೨. [ಜೈನ] ಆದಿತೀರ್ಥಂಕರ : ಆ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರನ ಮನೋಮಧುಕರಮಂ ತಮ್ಮ ಮುಖಾರವಿಂದದೊಳ್ ನಲಿಯಿಸಿಯುಂ (ಆದಿಪು. ೮-೨೪ ವ).

[ಸಂ.]

ವಿಶ್ವೋಜ್ಜನನ (ನಾ). ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿ ; ಲೋಕದ ಉತ್ಪತ್ತಿ : ಶ್ರೀಧರಂ ಯೋಗನಿದ್ರೋದ್ಯಮದಿಂದೆರ್ದು ವಿಶ್ವೋಜ್ಜನನವಿಧಿಗೆ ಚಿತ್ತಂದರಲ್ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾಂ. ೧೨೩-೪ ; 1158). [ಸಂ.]

ವಿಶ್ವೋದರ (ನಾ). ಜಗತ್ತನ್ನೇ ತನ್ನ ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಅಡಗಿಸಿಕೊಂಡವನು ; ಪರಮಾತ್ಮ : ವಿಶ್ವೋದರನು ವಿಶ್ವೇಶಾ ವಿಶ್ವಮಯ ತಾನು (ಗಗತಾ. ೧೭-೧೯). [ಸಂ.]

ವಿಶ್ವೋದ್ಧತಿ (ನಾ). ಹದಿನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ನಾಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಪಾವಕನಧಿದೇವತೆಯಾದ ವಿಶ್ವೋದ್ಧತಿಯೇ ಜಠರಾಂತಮಾಗಿಹುದು (ವಿವೇಕ. ೧೫೧).

[ಸಂ.]

ವಿಷ (ನಾ). ೧. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಹಾವು ಮತ್ತಿತರ ಕೆಲವು ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಅಂಗಾಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಕೆಲವು ಸಸ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹವಾಗಿರುವ ದ್ರವರೂಪದ ನಂಜು, — ಗರಳ : ನೀರಡಸಿ ವಿಷವನೀಂಟಬಹುದೆ (ಬಸವ. ೧೨೦) ; ವಿಷದಿಂ ಕೊಲ್ವಹಿಯುಂ ನಿಟ್ಟುಸಿರಿಂ ಕೊಲ್ವಹಿಯುಂ . . . ಪೆಸರ್ಗೊಳೆ ಕೊಲಲಾರ್ಪ ಖಳನೊಳೆಣೆವಂದಪುವೇ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧-೫೩) ; ನಾಗ, ಕಳಿಂಗದಂಥ ಹಾವುಗಳು ತಮ್ಮ ವಿಷದ ಹಲ್ಲುಗಳಿಂದ ಕಡಿಯುವುವು (ಬಾಲಪ್ರ. III, ೧೬೨೫). ೨. ಪ್ರಾಣಕ್ಕೆ ಹಾನಿಕಾರಕವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪದಾರ್ಥ ; ಪಾಷಾಣ : ಅಮೃತಮಯ ಕಿರಣನೆಂಬುದುಮಮರದು . . . ಶಶಿಗೆಂದುಂ ಸಮನಿಸಿ ವಿಷಕಿರಣನುಮನಲ ಮರೀಚಿಯುಮೆಂದೆನಲ್ಕೆ ಮೋಹಾಪೋಹಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೮೩) ; ವಿಷದ ಲಡ್ಡುಗೆಯನಿಕ್ಕಿಯು ಮೆನಿತಾನುಮುಪದ್ರವಂಗಳೊಳ್ ತೊಡರಿಕ್ಕಿಯುಂ ಗೆಲಲಾರದೆ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೬೨ ವ). ೩. ಸಾಂಕ್ರಾಮಿಕರೋಗಗಳನ್ನು ಹರಡಬಲ್ಲ ರಸಿಕೆ, ಸೋಂಕು ಮುಂತಾದುವು : 'ವಿಷಕ್ರಿಮಿ', 'ವಿಷಗಾಳಿ' ಪರಾ. ೪. ಉಗ್ರತರವಾದ ನಂಜುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ; ವತ್ಸನಾಭಿ : "ವಿಷಂ – ನೀರು, ಬೋಟ, ವತ್ಸನಾಭಿ, ಇಲಿಪಾಷಾಣ" (ಔಷಧಿ. ೧೫೨). ೫. ಕಹಿ ; ತಿಕ್ತ : ಸೌತೆಕಾಯಿ ಹೆಚ್ಚುವಾಗ, ಮೊದಲು ಅದರ ಎರಡುತುದಿಗಳಲ್ಲೂ ಇರುವ ವಿಷವನ್ನು ತೆಗೆದು ಹೆಚ್ಚಬೇಕು (ರೂಢಿ). ೬. ನೀರು ; ಜಲ : ತಿಳಿಗೊಳದೊಳ್ ಕುಳಿರ್ವ ವಿಷಮೆಯ್ದೆ ವಿಷಂ . . . ಎಂದು ಸಂಚಲಿಸಿ ಕರಂ ಕರಂ ಭ್ರಮಿಸುವಂ ಸ್ಮರತಾಪದಿನಾ ನೃಪಾಲಕಂ (ನಳಚಂ. ೧೬೦) ; ನೀರಡಿಸಿ ನದಿಯಂ ಪೊಕ್ಕು ವಿಷವ ನೀಂಟುತ್ತಿರಲು ಮಕರಂ ಪದವ ಪಿಡಿದು ಮಿಸುಕಲೀಯದೆ ತಡೆಯೆ (ಪ್ರಾಭುಲಿ. ೮-೮). ೭. ಕಠೋರತೆ ; ನಿಷ್ಠುರತೆ. ೮. ಮದ ; ಉನ್ಮತ್ತತೆ : "ಮದ ನಂಜು ಜಲ ಕಠೋರಗಳಿದು ನಾಲ್ಕುಂ ವಿಷಗಳಕ್ಕು" (ನಾನಾಕು. ೨೧). ೯. (ಆಲಂ) ಹೊಟ್ಟೆಯುರಿ ; ಅಸೂಯೆ : ಮನಸ್ಸಿನ ವಿಷವೆಲ್ಲಾ ನಾಲಿಗೆಗೆ ಇಳಿದು, ರುಚಿ ಕೆಟ್ಟುಹೋಗುತ್ತದೆ (ಮನೋನಂ. ೨೪೦). ೧೦. ದ್ವೇಷ ; ವೈಮನಸ್ಯ : ಸ್ನೇಹವಾಗಿದ್ದ ಅವರಿಬ್ಬರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಈ ಹೊಸಬಳು ವಿಷ ಬಿತ್ತಿ ಹೋದಳು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ವಿಷಉಮ್ಮತ್ತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : (ಮೃಡಿಗ. ೨೯-೫೫೬).

[ವಿಷ + ಉಮ್ಮತ್ತಿ]

ವಿಷಕಂಠ (ನಾ). ವಿಷವನ್ನು ಕಂಠದಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿದವನು ; ಶಿವ : ವಿಷಕಂಠ ವಿಷಮಾಕ್ಷ ವಿಷಮಾಸ್ತ್ರಹರ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೬-೪೦) ; ಏನು ಬಂದರೂ ನುಂಗುವ ವಿಷಕಂಠನ ಮನೋಭಾವ ಹೊತ್ತೇ ಅವರು . . . ಬಂದದ್ದಲ್ಲವೇ? (ಹೊಸಕ್ಕ. ೪೪). [ಸಂ.]

ವಿಷಕಂಧರ (ನಾ). = ವಿಷಕಂಠ : ವಿಷಕಂಧರನ ಬಿರುದಿನ ವಾಹನವ ತನ್ನಿ (ಬಸವಪು. ೫೯-೩೬). [ಸಂ.]

ವಿಷಕಣಗಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : (ಮೃಡಿಗ. ೬೮-೧೫೯೩).

[ವಿಷ + ಕಣಗಲೆ (< ಕಣಗಿಲೆ)]

ವಿಷಕನ್ನಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಶರೀರದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ವಿಷವು ತುಂಬಿರುವ ಹೆಣ್ಣು : ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ರಾಜರು, ಕೆಲವು ರೂಪವತಿಯರಾದ ಹೆಣ್ಣುಗಳಿಗೆ ಚಿಕ್ಕಂದಿನಿಂದಲೇ ಸ್ವಲ್ಪಸ್ವಲ್ಪವಾಗಿ ವಿಷ ಕೊಟ್ಟು, ಆಕೆಯ ಮೈಯೆಲ್ಲಾ ವಿಷಪೂರ್ಣವಾದರೂ ಅದರ ಸೋಂಕು ಆಕೆಗೆ ಮಾತ್ರ ತಗಲದಂತೆ ಸಾಕಿ ಶತ್ರುವಿನ ನಾಶಕ್ಕಾಗಿ ಕಳಿಸುತ್ತಿದ್ದುದಾಗಿ ತಿಳಿದುಬಂದಿದೆ. ಆಕೆಯನ್ನು ಕೂಡಿದವನು ಸತ್ತು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದನು : ವಿಷಕನ್ನಿಕೆಯರಿಂವರ್ . . . ಬೆರಸಿದೊಡೆ ಪುರುಷವಾಯುಷವನಪಹರಿಪರು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೫-೫೦) ; ಈ ಸ್ತ್ರೀಯು ವಿಷಕನ್ನಿಕೆಯು! ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನ ನಾಶಾರ್ಥವಾಗಿ ರಾಕ್ಷಸನು . . . ಕಳುಹಿಸಿದನು (ಮುದ್ರಾಮಂ. ೨೧೮). ೨. (ಆಲಂ) ತ್ಯಜಿಸಬೇಕಾದ ಹೆಣ್ಣು : ಅಕಟ ಪಾಂಡುಮಹೀಶ ವಿಷಕನ್ನಿಕೆಯನೆನ್ನನು ಮುಟ್ಟಿದೈ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೫-೧೭). [< ಸಂ. ವಿಷಕನ್ಯಕಾ]

ವಿಷಕನ್ಯೆ (ನಾ). = ವಿಷಕನ್ನಿಕೆ ೧ : ಅಂಗಸಂಗಸುಖದಿಂ ಸ್ವಸ್ಥನಾಗಿದ್ದವನು ಶಯನಗೃಹದಿಂ ಮರಳಿ ಬಾರನು . . . ಅದರಿಂದ ಇವಳು ವಿಷಕನ್ಯೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು (ಮುದ್ರಾಮಂ. ೨೨೭). [ಸಂ. ವಿಷಕನ್ಯಾ]

ವಿಷಕಪರ್ದ (ನಾ). ವಿಷವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿದ ಶಿವ : ವಿಷಧರನ ಕಿಂಕರನನಾ ವಿಷವೇನ ಮಾಡುವುದು . . . ವಿಷಕಪರ್ದನ ಭಕ್ತನಂ ವಿಷವೇನ ಮಾಡುವುದು (ಏಕಪು. ೪೯-೩೯). [ಸಂ.]

ವಿಷಕಲ್ಲು (ನಾ). ಸಸ್ಯಗಳನ್ನು ಹಾಳುಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಲ್ಲು : ಉಪವನ ನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯಗಳಾದ ಭೂಮಿಗಳಂ ಪೇಳುವೆನು ವಿಷಕಲ್ಲು, ಹುತ್ತ ಬಿಲಂಗಳಿಂದಲೂ ಹೆಣಚುಕಲ್ಲುಗಳಿಂದಲೂ ಯುಕ್ತವಾದ ಭೂಮಿಯು ಆಳವಾಗಿ ತೋಡಿದರೆ ನೀರು ಬರುವ ಭೂಮಿಯು ಮರಗಳಿಗೆ ವೃದ್ಧಿಯಂ ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ (ಸೌಗಂಧಿ. ೪.೨೪-೮). [ವಿಷ + ಕಲ್ಲು (< ಕಲ್)]

ವಿಷಕುಂಬಳ (ನಾ). ಕಹಿರುಚಿಯ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುಂಬಳ ; "ಕಹಿಸೋರೆ" : (ಗಂಗಾಮ. ೬). [ವಿಷ + ಕುಂಬಳ]

ವಿಷಕ್ರಿಮಿ (ನಾ). (ಸೋಂಕುರೋಗಗಳನ್ನು ಹರಡುವಂಥ) ವಿಷದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಹುಳು, — ಜಂತು : ವಿಷಕ್ರಿಮಿಗಳನ್ನು ಸಾಕಿ ಕಾಜಿನ ಗೋಲಕಗಳಲ್ಲಿ ತುಂಬಿಸಿ ಸಿಡಿಗುಂಡುಗಳಂತೆ ವೈರಿರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಎಸೆಯಲು ಬರುವುದು (ಬಾಲಪ್ರ. I, ೫೫೫) ;

ಇವುಗಳಿಗೆ ಇತರ ವಿಷಕ್ರಿಮಿಗಳ ಸಂಪರ್ಕವಾದರೆ ಎಲ್ಲವೂ ನಾಶವಾದಂತೆಯೇ (ಹೊಸಕ್ಕ. ೯). [ಸಂ.]

ವಿಷಖದ್ದಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ : ಬೂರಗದ ಅಂಟು ವಿಷಖದ್ದಿ ಬಿಲ್ಲದ ಹಣ್ಣು . . . ಇವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಚೂರ್ಣವಾಡಿ (ಸಕ್ಕ. ಶಿ. ೪೮೯). [ವಿಷ + ಖದ್ದಿ?]

ವಿಷಗಳ (ನಾ). = ವಿಷಕಂಠ : ವಿಬುಧರಸಹಿತ ಸುರಪನಿಸೆಂತುದು . . . ಕೆಟ್ಟಿವಂದು ಪುರಹರಗೆ ಪಿನ್ನೆಸ ವಿಷಗಳನವಿರ ಸಂಸ್ತುತಿ (ಪ್ರಭು. ೪-೭೭). [ಸಂ. ವಿಷಗಲ]

ವಿಷಗಳಿಗೆ, ವಿಷಘಳಿಗೆ (ನಾ). ೧. ಕೆಟ್ಟ ಮುಹೂರ್ತ ; ಅಶುಭಸಮಯ : ಯಾವ ವಿಷಗಳಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಕೆಲಸ ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತೋ ದೇವರಿಗೇ ಗೊತ್ತು (ರೂಢಿ). ೨. ದುರದೃಷ್ಟದ ಸಮಯ ; ಕಷ್ಟಕಾಲ : ಎಂತಹ ಪಾಷಾಣಹೃದಯವಾದರೂ ಈ ವಿಷಗಳಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಕರಗಿ ನೀರಾಗಬೇಕು (ಕಾವಂ. ೨೧೭). **ವಿಷಘಳಿಗೆ** : ೧. ಇದು ವಿಷಘಳಿಗೆ ಇರಬಹುದು (ಹೊಸಕ್ಕ. ೨೨೦). [ವಿಷ + ಗಳಿಗೆ, (< ಗಟಿಗೆ)]

ವಿಷಗಾಳಿ (ನಾ). (ಸೋಂಕುರೋಗಗಳನ್ನು ಹರಡಬಲ್ಲ) ನಂಜು ಬೆರೆತಿರುವ ಗಾಳಿ ; ವಿಷಪೂರಿತವಾದ ವಾಯು : ವಿಷಗಾಳಿಗಳನ್ನೂ ವಿಷಕ್ರಿಮಿಗಳನ್ನೂ ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಸಮರದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬಾರದು (ಬಾಲಪ್ರ. I. ೫೪೩). [ವಿಷ + ಗಾಳಿ,]

ವಿಷಗುಳಿಗೆ (ನಾ). ಕ್ರಿಮಿಕೀಟಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲು ಬಳಸುವ, ನಂಜು ಬೆರಸಿದ ಮಾತ್ರೆ : ಸಾವಿರಾರು ಇಲಿಯ ಬಲೆಗಳ ಸಂಗ್ರಹವಿದ್ದಿತು. ವಿಷಗುಳಿಗೆಯ ಚೀಲಗಳೂ ತುಂಬಿದ್ದವು (ಜಯಂತ. ೪೨೭). [ವಿಷ + ಗುಳಿಗೆ,]

ವಿಷಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ನಂಜೇರುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಸೋಂಕುಂಟಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು : ಕ್ರಿಮಿನಾಶಕಗಳು ಸಸ್ಯ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಅಂಗಾಂಶಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ವಿಷಗೊಳಿಸುವುದರಿಂದ ಚುಚ್ಚಿ ಹೀರುವ ಕೀಟಗಳು ಆಹಾರವನ್ನು ಹೀರುವಾಗ ಕ್ರಿಮಿನಾಶಕವನ್ನು ಹೀರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ (ಕೀಟವಿ. ೭೮). [ವಿಷ + ಕೊಳ್, + - ಇಸು,]

ವಿಷಗ್ರಂಥಿ (ನಾ). ಕೆಲವು ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಶರೀರದಲ್ಲಿರುವ ನಂಜನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಗಡ್ಡೆ : ವಿಷಗ್ರಂಥಿಗಳು (Poison glands) (ಕೀಟವಿ. ೪೪). [ಸಂ.]

ವಿಷಗ್ರೀವ (ನಾ). = ವಿಷಕಂಠ : ವಾಕ್ಪತೀಶಪತಿಯಾವಾಪ ಸಂಸ್ತೋತ್ರಸೇವಾನುಸುಖ ವಿಷಗ್ರೀವಾಢ್ಯ ಶಾಂತಮಲ್ಲ (ವೀಶೈಪು. ೪-೩-೧). [ಸಂ.]

ವಿಷಘಳಿಗೆ 'ವಿಷಗಳಿಗೆ' ನೋ.

ವಿಷಚಕ್ರ (ನಾ). ಒಂದು ಕ್ರಿಯೆ ಮತ್ತೊಂದು ಕ್ರಿಯೆಗೆ ದಾರಿಮಾಡಿಕೊಡುವುದು ; ಒಂದನ್ನೊಂದು ತೀವ್ರಗೊಳಿಸುವ ಕ್ರಿಯೆ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಗಳ ಸರಣಿ : ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ 'ಓದುವವರಿಗೆ ಪುಸ್ತಕಗಳಿಲ್ಲ ; ಪ್ರಕಟವಾದ ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು ಓದುವವರಿಲ್ಲ' ಎಂಬ ವಿಷಚಕ್ರವು ಎಂದಿನಿಂದಲೂ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿದೆ (ಸಾಸಾಮು. ೪೮) ; ಕಡೇಆಟದ ವಿಷಚಕ್ರದಲ್ಲಿ ನಾನೂ ಸಿಕ್ಕಿದ್ದೆ (ನಾಹೀ. ೧೨). IP ಇದು ಇಂಗ್ಲಿಷಿನ 'Vicious circle' ಎಂಬುದರ ಭಾಷಾಂತರ. [ಸಂ.]

ವಿಷಚಿಕಿತ್ಸೆ (ನಾ). ದೇಹಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ವಿಷವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಲು ಮಾಡುವ ಚಿಕಿತ್ಸೆ : ಇಟ್ಟಮರ . . . ಆಯುರ್ವೇದದ ವಿಷಚಿಕಿತ್ಸಾಪ್ರಯೋಗದ ಪ್ರಕಾರ ಬೀಜಗಳನ್ನು . . . ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ (ಪಸಪೂ. ೫೭). [ಸಂ. ವಿಷಚಿಕಿತ್ಸಾ]

ವಿಷಜಂತು (ನಾ). ವಿಷಯುಕ್ತವಾದ ಪ್ರಾಣಿ : ವಿಷಜಂತುಗಳ ಕಡಿತಕ್ಕೆ ಔಷಧ ಕೊಡುವುದರಲ್ಲಿ ಅವರು ಗಟ್ಟಿಗರು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ವಿಷಜಿತ (ನಾ). ಹಾವಿನ ವಿಷವನ್ನು ಗೆಲ್ಲುವಂತಹುದು ; ಮುಂಗುಸಿ : "ವಿಷಜಿತಂ [ಶಾಕಂ. ಜಡಂ] ಬಭ್ರು ನಕುಲಂ ಮುಂಗುರಿಯೆನಿಸಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೪೯-೧೪). [ಸಂ.]

ವಿಷಜ್ವರ (ನಾ). ನಂಜಿನಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜ್ವರ : ಕಷಾಯಂ ಕಾಯಿಸಿ ಕೊಡಲು ಶೀತಜ್ವರ, ವಿಷಜ್ವರ . . . ಅರೋಚಕ ಸಹ ಮಾಣ್ಗುಂ (ಸಕ್ಕ. ೬೬). [ಸಂ.]

ವಿಷಣ್ಣ (ಗು). ೧. ಖಿನ್ನವಾದ ; ದುಃಖಿತ : 'ವಿಷಣ್ಣಮನ' ಪರಾ. ೨. ನಿರುತ್ಸಾಹದಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಕುಗ್ಗಿದ : ಮೇಜಿನ ಮುಂದೆ ವಿಷಣ್ಣದೃಷ್ಟಿಯ ಹಲವು ಮಂದಿ ಅವನ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬಿದ್ದರು (ಪುನರು. ೨೦೦). (ನಾ). ೩. ಉತ್ಸಾಹವಿಲ್ಲದುದು ; ಕುಗ್ಗಿದುದು ; ಬಾಡಿದುದು : ಅವನ ಮುಖವು ವಿಷಣ್ಣವಾಯಿತು (ಪ್ರಣಕ. ೨೭). ೪. ದುಃಖಿಗೊಂಡಿರುವವನು ; ವ್ಯಥಿತ : ನರೆಯುಮಂ ತೊಟ್ಟನೆ ಕಂಡು ನಾಣ್ಚಿ ವಿಷಣ್ಣನಾಗಿರ್ಪನ್ನೆಗಂ (ಚಾವುಂಪು. ೭೪) ; ಜಾನಕಿಯ ದೂಸಱಿಂ ಲಂಕಾನಾಥಂ ದಾಶರಥಿಯ ಕೈಯೊಳ್ ಮಡಿಗುಂ ಎನೆ ವಿಭೀಷಣಂ ವಿಷಣ್ಣನಾಗಿ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೩-೨೩ ವ). ೫. ಕುಗ್ಗಿದ ಉತ್ಸಾಹವುಳ್ಳವನು ; ನಿರುತ್ಸಾಹಿ : ಅರ್ಜುನ ದುಃಖಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ, ವಿಷಣ್ಣನಾಗಿದ್ದಾನೆ (ಧರ್ಮಸಾ. ೧೯೯). ೬. [ನಾಟ್ಯ] ಮೂವತ್ತಾರು ಬಗೆಯ ದೃಷ್ಟಿಚಲನೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ವಿಷಾದವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ದೃಷ್ಟಿ : ನಿಲ್ಲದವಯುಕ್ಕುತರಲ್ಪುಂ ನಲ್ಲಳ ಕೀಳ್ ಸ್ತಬ್ಧತಾರೆಯಾಗೆ ವಿಷಣ್ಣಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩-೩೩). [ಸಂ.]

ವಿಷಣ್ಣತೆ (ನಾ). ೧. ದುಃಖ ; ವ್ಯಥೆ. ೨. ನಿರುತ್ಸಾಹ ; ನಿರಾಸಕ್ತಿ : ಏನೋ ಒಂದು ವಿಷಣ್ಣತೆ ವನ್ನ ಮನದಲ್ಲಿ ಮೂಡಿತು (ರಾಮಾನ. ೧೧೭). [ಸಂ. ವಿಷಣ್ಣತಾ]

ವಿಷಣ್ಣಮನ (ನಾ). ೧. ಖಿನ್ನತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮನಸ್ಸು. ೨. ದುಃಖದಿಂದಿರುವವನು ; ಖಿನ್ನ : ವಿಧ್ಯಾವಚನದಿನಾತನಾಸನ್ನಮೃತ್ಯುವನಱಿದು ವಿಷಣ್ಣಮನನುದಾಸೀನನಾಗಿರ್ದಂ (ಆದಿಪು. ೨-೧೪ ವ). [ಸಂ. ವಿಷಣ್ಣಮನಸ್]

ವಿಷಣ್ಣವದನ (ನಾ). ೧. ಬಾಡಿದ ಮುಖ ; ಉತ್ಸಾಹವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡ ಮುಖ : ಅವಳ ವಿಷಣ್ಣವದನವೇ ಈ ನಗು ಕೃತಕ ಎಂದು ಸಾರಿ ಹೇಳುತ್ತಿತ್ತು (ವಾತ್ಸಲ್ಯ. ೫೯೯). ೨. ಚಿಂತಾಕ್ರಾಂತನಾದವನು ; ದುಃಖಿತ : ಶಿಲಾತಲದೊಳ್ ಕುಳ್ಳಿರ್ದು ಬಾಷ್ಪವಿಷಣ್ಣವದನನಾಗಿ ತರಳಿಕೆಯನಿದೇನೆಂದು ಬೆಸಗೊಳ್ಳುದುಂ (ಕಾದಂಬ. ೫೪೪) ; ವಿಭೀಷಣನು ವಿಷಣ್ಣವದನನಾಗಿ ಈ ವಿಧಿಲಿಖಿತವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸುವ ಉಪಾಯವನ್ನು ಚಿಂತಿಸಿ . . . ಕೊಂದು ಬರುವಂತೆ ಆಜ್ಞಾಪಿಸುವನು (ಸಾಹಿಸ. ೮೬). [ಸಂ.]

ವಿಷಣ್ಣಹೃದಯ (ನಾ). ೧. ದುಃಖದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹೃದಯ. ೨. ದುಃಖಿತನಾದವನು ; ಖಿನ್ನಮನಸ್ಕ : ಲಕ್ಷ್ಮಣಂ ವಿಷಣ್ಣಹೃದಯನುದ್ದೀಪಿತಕೋಪಶಿಖಿಶಿಖಾಕಲಾಪನಿಂತೆಂದಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೯-೧೩೨ ವ). [ಸಂ.]

ವಿಷಣ್ಣಾನನೆ (ನಾ). ದುಃಖದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮುಖವುಳ್ಳವಳು : ವಿಷಣ್ಣಾನನೆಯಂ . . . ಕಂಡಿಂತೆಂದಳ್ (ಯಶೋಚ. ೨-೩೫). [ಸಂ. ವಿಷಣ್ಣಾನನಾ (ವಿಷಣ್ಣ + ಆನನ + -)]

ವಿಷತೀಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ : (ವೃಕ್ಷಕಿ. ೨೪-೪೪೬). [ವಿಷ + ತೀಟೆ,]

ವಿಷತೊಗರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೊಗರಿ : ಚಕ್ಕತೊಗರಿ, ವಿಷತೊಗರಿ, ಕೇಸರಿಬೇಳೆ (ವೃಕ್ಷಕಿ. ೪೯-೯೮೦). [ವಿಷ + ತೊಗರಿ, (< ತೊವರಿ)]

ವಿಷತ್ರಯ (ನಾ). ಸ್ಥಾವರ, ಜಂಗಮ ಮತ್ತು ಕೃತ್ರಿಮ ಎಂಬ ಮೂರು ಬಗೆಯ ವಿಷಗಳು : ವಿಷಮವಿಷತ್ರಯಮುಟಿಗುಂ ನಿನ್ನ ಪದದ್ವಯಮಂ ಚಿಂತಿಸುವೊಡೆ (ಜನಾಲಿ. ೧೯). [ಸಂ.]

ವಿಷದಿವ್ಯ (ನಾ). ಅಪರಾಧಿಯ ಅಪರಾಧವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವ ಪ್ರಾಚೀನವಿಧಾನವೆನಿಸಿದ ದಿವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಅಪರಾಧಿಗೆ ವಿಷವನ್ನು ಕುಡಿಸಿ, ಅದು ಯಾವ ಪರಿಣಾಮವನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಅವನು ನಿರಪರಾಧಿ ಎಂದು ಪರೀಕ್ಷಿಸುವ ದಿವ್ಯ : ಸಿದ್ಧರಾಮಚಾರಿತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಷದಿವ್ಯ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿದಿವ್ಯಗಳು ನಡೆದ ಎರಡು ಘಟನೆಗಳು ಬರುತ್ತವೆ (ಕಶಾಲ. ೧೯೭). [ಸಂ.]

ವಿಷದೃಷ್ಟಿ (ನಾ). ವಿಷವನ್ನು ಹೊಮ್ಮಿಸುವ ನೋಟ ; ವಿಷಪೂರಿತವಾದ ದೃಷ್ಟಿ : ವಿಷದೃಷ್ಟಿವಿಷೋರಗಸ್ವರೂಪದಿಂ ಸಗರನಱುವತ್ತುಸಾಸಿರ್ವರ್ ಮಕ್ಕಳುಮನೊಡನೆ ಕೃತಕದಿಂ ಭಸ್ಮಾವಲೇಪನಮಾಗಿ ಮಾಡಿ (ಅಜಪು. ೧೦-೧೦ ವ). [ಸಂ.]

ವಿಷದೇಹಿ (ನಾ). ೧. ವಿಷಜಂತುಗಳನ್ನು ಒಡಲಲ್ಲಿ ಉಳ್ಳವಳು. ೨. ನೀರನ್ನೇ ತನ್ನ ದೇಹವಾಗಿ ಉಳ್ಳವಳು. ೧, ೨: ಪ್ರತಿಕೂಲೆಯೆಂದೆನಿಸಿಯು ಸವಿದರ್ಗೆ ಪುಣ್ಯಾನುಕೂಲೆಯಪ್ಪಳು ಘನೋದ್ಭವದ ವಿಷದೇಹಿಯಾಗಿಯು ಜನಕ್ಕಮೃತದೇಹವ ಹೀವಳಾಹಾ ವಿರುದ್ಧಸ್ವಭಾವೆ ಗಂಗಾನದಿ ಧರಾತಳದೊಳು (ಹಟಿಶಾ. ೧೦-೩೧). [< ಸಂ. ವಿಷದೇಹಿನೀ]

ವಿಷದ್ರುಮ (ನಾ). ವಿಷದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಮರ : ಧರ್ಮದ್ರುಮಚ್ಛೇದ ಪರಶುಧಾರೆಯುಂ ವಿಷಯವಿಷದ್ರುಮಕಂದಳಿಯುಂ . . . ಅಪ್ಪ ಪಾತಕಿಯೊಳ್ . . . ಲಕ್ಷ್ಮಿಯೊಳ್ . . . ನೆರೆಯಲ್ಕಿಂತೀತನ ಬಗೆಗೆ (ಆದಿಪು. ೧೪-೧೨೨ ವ) ; ರಾಜೇಂದ್ರ ನೀ ಬಿತ್ತಿದ ವಿಷದ್ರುಮ ಫಲಿತವಾಯಿತು (ಹಮ್ಮಿ.ಶ. ೧-೪). [ಸಂ.]

ವಿಷಧರ (ನಾ). ೧. ವಿಷದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಂಥದು ; ನಂಜುಳ್ಳದು : ವಿಷಯಾಮಿಷಲಂಪಟತೆಯ ವಿಷಧರನೆನಿಸಿದುದು ನಿನ್ನನೆಲ ವಿಷಧರ (ಅಜಿಪು. ೨-೧೭). ೨. ಸರ್ಪ ; ಹಾವು : ಗಂಗಾದೇವಿಯ ವರಪ್ರಸಾದದೊಳ್ ವಿಷಮವಿಷಧರಂಗಳ್ ಪರಿಯೆ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೩೨ ವ) ; ಬಗೆಯಂ ವಿಷಧರವಲ್ಲಭಭೂಷಣ ವೃಷಭನುಮಂ ದೇವ ನಿಮ್ಮನೇಂ ಬಗೆದಪನೇ (ಪಂಚತಂ.೯೬-೧೫). ೩. ನೀರನ್ನು ಧರಿಸಿರುವಂಥದು ; ಮೋಡ : ಪರೆಯಿಕ್ಕಿ ಪೋದುವಚಿರಾಂಶುರಸನಘನಕಾಲವಿಷಧರಂಗಳ್ . . . ಎನಲ್ ತರತರದಿಂ ಪಸರಿಸಿದುವಂದು ಬಿಳಿಯ ಪಜಗಿಲ್ಗಳ್ (ಪಂರಾವಿಜ. ೭-೧೬೪) ; ನೀಲಕಂಠನಾದನೆನುತ್ತಂ ಕುಣಿವಂತೆ ವಿಷಧರದ ಮುಂದಣಯರದಿಂ ಕೇಗಿ ಕುಣಿವ ನವಿಲೆಸದಿರ್ದುವು (ರಾಜಶೇ. ೮-೧೨೦). ೨, ೩ : ಆ ಮಹಾರ್ಣವಂ . . . ರಸಾತಳದಂತೆ ವಿಷಧರನಿಷೇವ್ಯಮುಂ . . . ಎನಿಸಿದುದು (ಜಗವಿ. ೧-೪೪ ವ). ೪. ಶಿವ ; ಈಶ್ವರ : ವಿಷಧರನ ಕಿಂಕರನನಾ ವಿಷವೇನ ಮಾಡುವುದು (ಬಸಪು. ೪೯-೩೯). [ಸಂ.]

ವಿಷಧರಾಭರಣ (ನಾ). ಸರ್ಪಗಳನ್ನು ಭೂಷಣವನ್ನಾಗುಳ್ಳವನು ; ಶಿವ : ವಿಷಧರಾಭರಣ ವಿಷಚಾಸನ ಕಪಾಲಧರ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೬-೪೦) ; ವಿಷಚಾತಜಾತನುತ ವಿಷಧರಾಭರಣ ವಿಷಧರ ಪಾಹಿಮಾಂ (ಪ್ರಾಭರಾ. ೨೧-೪೧). [ಸಂ.]

ವಿಷಧರಾಹಿತ (ನಾ). ೧. ಸರ್ಪಕ್ಕೆ ಶತ್ರುವಾದುದು. ೨. ಗರುಡ : ವಿಷಧರಾಹಿತಗಮನಬಂಧುವೆ . . . ನಮೋ (ಬಸಪು. ೨೧-೧). ೩. ನವಿಲು : ವಿಷಧರಾಹಿತಗಮನಗುರುವೇ . . . ನಮೋ (ಬಸಪು. ೨೧-೧). ೪. ಹಾವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗಿರುವ ರಾಹುವಿನ ಶತ್ರು ; ಚಂದ್ರ : ವಿಷಧರಾಹಿತಮಿತ್ರ ಮಯತಾಪೇಕ್ಷಣಾಯ ನಮೋ (ಬಸಪು. ೨೧-೧). [ಸಂ.]

ವಿಷಧಿ (ನಾ). ಕಡಲು ; ಸಮುದ್ರ : ವಿಷಧಿಗಳೊಳಗೊಯ್ಯುದರ್ದುವ ವಿಷಮರಣಾಂಗಣಮನಿರದೆ ಪುಗಿಸುವ . . . ವಿಷಯಸುಖಂಗಳೊಳೆ ತೊಡರ್ದು ಬರ್ದಪುದು ಜಗಂ (ಆದಿಪು. ೧೪-೧೨೪). [ಸಂ.]

ವಿಷನಾಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ವಿಷ, ಅತಿವಿಷ, ವತ್ಸನಾಭ, ವಿಷನಾಗ" (ಸಸ್ಯನಿ. ೫). [ಸಂ.]

ವಿಷನಾಶಕ (ನಾ). ವಿಷವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ ಮದ್ದು : (Anti-dote. ಪಾಂನಿ. ೫). [ಸಂ.]

ವಿಷನಿಧಿ (ನಾ). ೧. = ವಿಷಧಿ. ೨. [ಗಣಿತ] ನಾಲ್ಕು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : ವಿಷನಿಧಿ . . . ಜಳರಾಶಿ ಎಂದು ನಾಲ್ಕರ ನಾಮಂ (ವ್ಯವಹಾ. ೯-೧). [ಸಂ.]

ವಿಷನಿಮಿಷ (ನಾ). ಕೆಟ್ಟಮುಹೂರ್ತ ; ಅಶುಭಕಾಲ : "ಮಗುವಿನ ಕರೆ" ಕೇಳಿದಂತಾಗಿ ವಿಷನಿಮಿಷವು ರಸನಿಮಿಷವಾದ ರಸಮಯಸನ್ನಿವೇಶ (ನಿರಾಘ. ೨೦ ಮುನ್ನುಡಿ). [ಸಂ.]

ವಿಷನೇತ್ರ (ನಾ). ೧. ಕೆಟ್ಟದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳವನು ; ಕೆಟ್ಟಕಣ್ಣಿನವನು. ೨. ಹಾವು ; ಸರ್ಪ. ೧, ೨ : ಕುಟಿಲಮಾರ್ಗಿಗಳಂ ವಿಷನೇತ್ರರಂ ರೌದ್ರತರಾಸ್ಯರಂ ಬೆರಸುವಾತ ನನೀತಿಯ ಸೇತುವಲ್ಲವೇ (ನಳಚಂ. ೬೦೧). [ಸಂ.]

ವಿಷಪಕ್ಷಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ : "ದಾತ್ಯೂಹಃ, ಕಾಲಕಂಠಕಃ — ಈ ೨ ವಿಷಪಕ್ಷಿ" (ನಾಚಿರಾ. ೧೧೪). [ಸಂ. ವಿಷಪಕ್ಷಿನ್]

ವಿಷಪರಿಹಾರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ದುರ್ಗಂಧ – ಗರಿಗಂಟಿ, ವಿಷಪರಿಹಾರಿ" (ಒಷಧಿ. ೬೮). [ಸಂ. ವಿಷಪರಿಹಾರಿನ್]

ವಿಷಪರೀಕ್ಷೆ (ನಾ). ೧. = ವಿಷದಿವ್ಯ. ೨. (ಆಲಂ) ಸತ್ವಪರೀಕ್ಷೆ : ಈ ತೊಡಕಿನ ವಿಷಪರೀಕ್ಷೆಗೆ ಚೆಂದವ್ವ — ಆಕೆಯನ್ನು ಬಲಿದತ್ತು ಕೊಂದು ತೀರಿಸಿ ಬಿಡುವೆಯೇನು? (ಚಿಕ್ಕವೀ. ೧೧೯-೭) ; ಶಾಪವು ಕಿವಿ ಮನಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಧ್ವನಿಸುತ್ತಿದ್ದರೂ ವಿಷಪರೀಕ್ಷೆಯಾಗಿ ಕಾಮವು ಈ ದಂಪತಿಗಳ ಜೀವನವನ್ನು ಕಬಳಿಸಿತು (ಭಾರದ. ೪೮೪). [ಸಂ. ವಿಷಪರೀಕ್ಷಾ]

ವಿಷಪುಚ್ಛ (ನಾ). ಬಾಲದಲ್ಲಿ ವಿಷವನ್ನುಳ್ಳದು ; ಚೇಳು : ಕರಕಂಠ ವಿಷಪುಚ್ಛ ಮೂಷಕಂಗಳನೇರಿ ಕುವರರೈತರಲು (ನವಮೋ. ೩೦-೩೬). [< ಸಂ. ವಿಷಪುಚ್ಛ]

ವಿಷಪುಚ್ಛ (ನಾ). = ವಿಷಪುಚ್ಛ. [ಸಂ.]

ವಿಷಪ್ರಯೋಗ (ನಾ). ವಿಷವನ್ನು ಹಾಕುವುದು ; ನಂಜೂಡುವುದು : ಯಾವನೋ ಒಬ್ಬ ಚೋಳಿಯು ವ್ಯಾಸರಾಯರ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿ ಸಹಿಸಲಾರದೆ ವಿಷಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಿಸಿದನು (ಕಘವಿ. ೬೪) ; ಚಂದ್ರವರ್ಮನಿಗೆ ವಿಷಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಿ ಕೊಲ್ಲಬೇಕೆಂದು ಆಜ್ಞಾಪಿಸಿದನು (ಕವೀಶ. ೩). [ಸಂ.]

ವಿಷಪ್ರಹರಣ (ನಾ). ನಂಜನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವಂಥದು : ವಿಷಪ್ರಹರಣಮಪ್ಪ ವೈದ್ಯಮಂ ಪ್ರಕಟಿಸುವಂ (ಖಮದ. ೧೫-೨). [ಸಂ.]

ವಿಷಪ್ರಾಶನ (ನಾ). ೧. = ವಿಷಪ್ರಯೋಗ. ೨. ನಂಜನ್ನು ಸೇವಿಸುವುದು ; ವಿಷಸೇವನೆ : ಕೃಷ್ಣಾಕುಮಾರಿ ಹೆಣ್ಣಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದ ತಪ್ಪಿಗೆ ವಿಷಪ್ರಾಶನ ಮಾಡಿ ವಂಶಗೌರವವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಬೇಕಾಯಿತು (ಭಾರದ. ೪೮೯) ; ಎಲ್ಲಾ ತರದ ವಿಷಪ್ರಾಶನಕಾಲದಲ್ಲೂ ಹಾಲು ಬಹಳ ಉಪಯೋಗಕಾರಿ (ಬಾಲಚಿ. I. ೫೪೦). [ಸಂ.]

ವಿಷಫಲ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : (ಮೈಔ. ೨-೩೩). ೨. (ಆಲಂ) ಕೆಟ್ಟ ಪರಿಣಾಮ ; ದುಷ್ಪರಿಣಾಮ : ದುಷ್ಕಾರ್ಯದ ವಿಷಫಲವನ್ನು ಎಂದಿದ್ದರೂ ಭೋಗಿಸಲೇಬೇಕು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ವಿಷಬಿದುರು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ವಿಷಮೂಂಗಿಲಿ, ವಿಷಬಿದುರು (ಮೈಔ. ೨೫-೪೬೮). [ವಿಷ + ಬಿದುರು₂]

ವಿಷಬೊದ್ದಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ : ಕಕ್ಕೆಬೇರು, ವಿಷಬೊದ್ದಿ . . . ಕಷಾಯ ಮಾಡಿ ಸೇವಿಸಲು ಪುರಾಣಜ್ವರ ಚಾತುರ್ಥಿಕಾದಿ ಸರ್ವಾಹಿಕಜ್ವರಗಳು ನಿಲ್ಲುವುವು (ಸಕವ್ಯ. ಪಂ. ೪೦೫). [ವಿಷ + ಬೊದ್ದಿ₂]

ವಿಷಭಿಷಕ್ಕು (ನಾ). ೧. ಹಾವು ಮುಂತಾದುವುಗಳ ವಿಷವನ್ನು ನಿವಾರಿಸುವವನು ; ವಿಷವೈದ್ಯ. ೨. ಗಾರುಡಿಗ : "ಜಾಂಗುಳಿಕಃ, ವಿಷಭಿಷಕ್ — ಈ ೨ ಗಾರುಡಿಗಂ" (ಪಲಾಯು. ೧೦೦-೪೫೯). [ಸಂ. ವಿಷಭಿಷಜ್]

ವಿಷಭೇದ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ : "ಮಹಾಕರಂಭಃ— ವಿಷಭೇದ" (ಒಷಧ. ೧೨೨). [ಸಂ.]

ವಿಷಭೋಜಕ (ನಾ). ವಿಷವನ್ನು ಸೇವಿಸಿದವನು ; ನಂಜುಂಡ ; ಶಿವ : ಪಶುಪತಿಯೆನಿಸಿದ ವಿಷಭೋಜಕನೆ (ಲೋಕಗೀ. ೧೬೦). [ಸಂ.]

ವಿಷಮ (ಗು). ೧. ಸಮವಲ್ಲದ ; ಒರಟಾದ. ೨. ಕ್ರಮವಿಲ್ಲದ ; ಅವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾದ. ೩. ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ; ಅಸಾಮಾನ್ಯವಾದ : ಅನ್ನೆಗಮವ್ಯಕ್ತಕಾಲದೊಳೋದಿ ಮಱೆದ ವಿಷಮಶಾಸ್ತ್ರದ ಮೂಲಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ವಿವರಣೆ ಬರ್ಪವೊಲಿರದವಧಿ ವಿಬೋಧದೆ ಬರೆ ಮನಕ್ಕೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೧೮ ವ) ; ಕಾಲನ ಲೀಲೆಯಾದುದು ವಿಷಮ ಸಮರಂಗ (ಕುಮಾವ್ಯಾದ್ರೋ. ೫-೪). ೪. ಭಯಂಕರವಾದ ; ಉಗ್ರವಾದ : ಗಂಗಾದೇವಿಯ ವರಪ್ರಸಾದದೊಳ್ ವಿಷಮವಿಷಧರಂಗಳ್ ಪರಿಯೆ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೬೨ ವ) : ವಿಷಮತಪವ ನಗಲ್ವನಿಳೇಶ್ವರಂ (ಪಮ್ಪಾ.ರ. ೨-೬ ವ). ೫. ಕೆಟ್ಟ ; ದುಷ್ಟ : ವಿಷಮವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಮುನಿ ಮುನಿದು ತಪ್ಪ ಸಾಧಿಸಿದಪ್ಪಂ (ಪಚಕಾ. ೫-೭೨). ೬. ಸಂತೋಷವಿಲ್ಲದ ; ನೋವಿನ ; ದುಃಖದಿಂದ ಕೂಡಿದ. ೭. ಆಪತ್ತಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಕಷ್ಟಕರವಾದ. ೮. ತಿಳಿಯಲು ಅಸಾಧ್ಯವಾದ ; ಗೂಢವಾದ. ೯. ಸಮವಾಗಿ ಭಾಗಮಾಡಲಾಗದ ; ಬೆಸಸಂಖ್ಯೆಯ : 'ವಿಷಮಪಾದ' ಪರಾ. ೧೦. ಹೊಂದಾಣಿಕೆಯಿಲ್ಲದ ; ಏರುಪೇರಾದ. ೧೧. ಅನಿಯತವಾದ ; ಬಿಟ್ಟು ಬಿಟ್ಟು ಬರುವ : 'ವಿಷಮಜ್ವರ' ಪರಾ. (ನಾ). ೧೨. ಸಮವಾಗಿಲ್ಲದಿರುವುದು ; ಒರಟಾದುದು. ೧೩. ಕಷ್ಟಕರವಾದುದು ; ತ್ರಾಸದಾಯಕವಾದುದು : ಕಾಲ ವಿಷಮವು ಕೌರವಕ್ಷಿತಿಪಾಲ ಪಾಂಡುಕುಮಾರರಲಿ ಕೈಮೇಳವಿಸುವುದು (ಕುಮಾವ್ಯಾಅ. ೫-೩೧). ೧೪. ಗ್ರಹಿಸಲು ಕಷ್ಟವಾದುದು : ಅದೇಂ ಸುರಲಂಜಿಕೆಯರ್ ವಿಷಮಮಂ ಸಮಂ ಮಾಡಿದರೊ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೩೩). ೧೫. ಕಷ್ಟಪರಿಸ್ಥಿತಿ ; ಆಪತ್ತು ; ಇಕ್ಕಟ್ಟು : ವಿಷ ತಿಂದರೆ ಬದುಕಬಹುದು,

ವಿಷಮದಲ್ಲಿ ಬದುಕಕೂಡದು (ಗಾದೆ). ೧೭. ಪ್ರತಿಕೂಲ ; ಏರುಪೇರು : ದೇಸಾಯರದ ಜೊತೆಗೆ ದಾಂಪತ್ಯ ವಿಷಮವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿ ಕೊನೆಗೆ ಅವರನ್ನು ಪರಿತ್ಯಕ್ತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿತ್ತು (ಸಮಜೀ. ೭೭೫). ೧೭. ಸಮವಲ್ಲದ ಸಂಖ್ಯೆ ; ಬೆಸ. ೧೮. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಠರಾಗ್ನಿ : 'ವಿಷಮಾಗ್ನಿ' ಹೋ. ೧೯. ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಮುಸುಡ ಹೊರಗಿನ ಕಣ್ಣ ಕೆಂಪಿನ ವಿಷಮರಗ್ಗದ ಕರ್ಣತನುಜರು . . . ಮಸಗಿ ಮುಂಚುವ ಮೋಹರವನದಹಾಯ್ದು ತಱುಬಿದರು (ಜಿವ್ಯಾಕ. ೧೦-೬೨). ೨೦. [ನಾಟ್ಯ] ವಿಷಮ, ವಿಕಟ, ಲಘುವೆಂಬ ಮೂರು ಬಗೆಯ ನೃತ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಹೆಚ್ಚು ತಿವಡಿ ವಿಷಮಗಳೆಂಬ ಚೌಕಳಂ ಸಚ್ಚಿತಾ ಭ್ರಂಗಿನಾಟ್ಯಗಳು (ದೇವಾಂಪು. ೫-೧೯೬) ; ಒದವಿದ ನೃತ್ತಂ ತ್ರಿವಿಧಾಖ್ಯದೆ ರಂಜಿಪುದಯ್ಯೆ ವಿಷಮ ವಿಕಟಂ ಲಘುವೆಂದು (ಲಾಸ್ಯರು. ೧-೬೭). ೨೧. [ಸಂಗೀತ] ನೂರೆಂಟು ತಾಳಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಕಡಮುಟ್ಟ, ನೇತ್ರವಟ್ಟೆಯ ಕಡೆಯಂ ಸೀಲ್ದಂತೆ ವಿಷಮತಾಳದೊಳ್ . . . ಬಾಜಿಸಿದಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೮-೬೦) ; ಧ್ರುವ . . . ವಿಷಮ . . . ಜಯಾಳವೆಂಬವೇ ಮೊದಲಾದ ನೂಱೊಂದು ತಾಳಂಗಳಾಡೊಡೆ (ವಿವೇಕ. ೧೯೨). ೨೨. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಒಂದು ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಹೆಸರು ; ಪರಸ್ಪರ ಅನುಗುಣವಲ್ಲದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ವರ್ಣಿಸುವುದು : ಸಮಾಸೋಕ್ತಿ . . . ವಿಷಮ . . . ಉದಾತ್ತವೆಂಬ ಅಱುವತ್ತೆರಲಂಕಾರಗಳೆಂಡೊಡಗೂಡಿ (ವಿವೇಕ. ೧೯೮) ; ತಾಪಕ್ಕೆ ತಕ್ಕುದಾಗಿಲ್ಲದಂತಹ ಕೋಮಲಾಂಗಿಯಲ್ಲಿ ತಾಪವಿಹುದೆಂದು ವರ್ಣಿಸಲ್ಕೆ ವಿಷಮವು (ಕುವಲ. ೭೮). ೨೩. ಹದಿನೆಂಟು ಬಗೆಯ ಕಾವ್ಯದೋಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಅಸದರ್ಥಂ . . . ದುರ್ಲಕ್ಷಣಂ ಹಾಸ್ಯವಾಗ್ವಿಷಮಾ'ಸೌಮ್ಯಮನೋಜಯಂಬಿವಿನಿತುಂ ದೋಷಂಗಳಷ್ಟಾದಶಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೧-೪೭ ಅವಪದ್ಯ). ೨೪. [ಛಂದ] ಸಮ, ಅರ್ಧಸಮ ಮತ್ತು ವಿಷಮವೆಂಬ ಮೂರು ತರದ ವೃತ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ವೃತ್ತ : ವಿಪರೀತಗಣಾಕ್ಷರಮಾಗೆ ಪದಂಗಳ್ ನಾಲ್ಕು ಪಿಂದು ಮುಂದುಗಳಕ್ಕುಂ ಚಪಲಾಕ್ಷಿ ವಿಷಮವೃತ್ತಮನುಪದೇಶಿಪೆಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೩-೨೧೧) ; ವರ್ಣವೃತ್ತವು ಸಮ, ಅರ್ಧಸಮ, ವಿಷಮ ಎಂದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಮೂರು ವಿಧವು (ಕೈಪಿಡಿ. ೭೮). [ಸಂ.]

ವಿಷಮಕಾಲ (ನಾ). ಕೆಟ್ಟಕಾಲ ; ದುಷ್ಕಾಲ : ಆ ವಿಷಮಕಾಲದಲ್ಲಂತೂ ಹಿಂದೂ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಪುನರುದ್ಧರಣ ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ ಎಂಬ ಭೀತಿಯುಂಟಾಗಿದ್ದರೆ ಆಶ್ಚರ್ಯವಿಲ್ಲ (ಕುಕ್ಕಾರ. ೧೧೯ ಪೀಠಿಕೆ). [ಸಂ.]

ವಿಷಮಕುಲ (ನಾ). ಅಸಮವಾದ ಕುಲ ; ಮೇಲು ಅಥವಾ ಕೀಳುಜಾತಿ : ವಿಷಮಕುಲದಲಿ ಕಾಯದಾಸೆಗೆ ಕೊಳುಕೊಡೆಯ ಕಳವಳಿಸಿ ಮಾಡಿದೊಡ ನಾಯಕದ ನರಕಗಳು ತಪ್ಪವು (ಪ್ರಭುಲಿಂ. ೧೦-೮). [ಸಂ.]

ವಿಷಮಗೋ (ನಾ). ಅಸಮಸಂಖ್ಯೆಯ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವನು ; ವಿರೂಪಾಕ್ಷ ; ಶಿವ : ಗೋಪತಿ ವಿಷಮಗೋಪರಂ ವಿಧುಗೋಪರಂ (ಬಸವು. ೧-೬). [ಸಂ.]

ವಿಷಮಚಕ್ರ (ನಾ). ೧. = ವಿಷಚಕ್ರ : "ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯದೋಷ ; ವಿಷಮಚಕ್ರ" (Vicious Circle. ಇಂಕನ). ೨. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾವ್ಯಬಂಧ ; ಒಂದು ಪದವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಇನ್ನೊಂದು ಪದವಿಡುವ ಒಂದು ಬಂಧ : ಅರ್ಧಪಾದಗತ ಪ್ರತ್ಯಾಗತ ವಿಷಮಚಕ್ರಶ್ಲೋಕ (ಮದಕ. ೧-೪೨). [ಸಂ.]

ವಿಷಮಚ್ಛದ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಏಳೆಲೆಬಾಳೆ : "ಸಪ್ತಪರ್ಣಃ . . . ವಿಷಮಚ್ಛದಃ- ೪ ಏಳೆಲೆಬಾಳೆಗಿಡ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೧೭). [ಸಂ.]

ವಿಷಮಜ್ವರ (ನಾ). ದಿನ ಬಿಟ್ಟು ದಿನ ಬರುವ ಜ್ವರ ; ವಿಷಮದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಜ್ವರ ; ಟೈಫಾಯ್ಡ್ : ದಿನ ಬಿಟ್ಟು ದಿನ ಜ್ವರ ಬರುವುದು, ಎರಡು ದಿನಕ್ಕೊಮ್ಮೆ ಜ್ವರ ಬರುವುದು ಇವುಗಳೆಲ್ಲಾ ವಿಷಮಜ್ವರಲಕ್ಷಣಗಳು (ಸಹ್ಯ. ೯೮) ; ಇಲಿ, ಜಿರಳೆ, ನೊಣ ಮೊದಲಾದವುಗಳು . . . ವಿಷಮಜ್ವರ, ಆಮಶಂಕೆ ಇತ್ಯಾದಿ ರೋಗಗಳನ್ನು ಹರಡುತ್ತವೆ (ಆರೋಗ್ಯ. ೪೮). [ಸಂ.]

ವಿಷಮತೆ (ನಾ). ೧. ದುಷ್ಟತನ ; ಕ್ರೌರ್ಯ : ವೃಷಭನ ಅನಿಮಿತ್ತರೋಷಾವೇಶವಿಷಮತೆಗಂ . . . ವಿಸ್ಮಯಂಬಟ್ಟು (ಚಂದ್ರಪು. ೨-೬೦) ; ಗ್ರಾಹಮಹಾಮೀನ ಕುಳೀರಾಹಿಗಳಿಂದೇನುಂ ಪೊಸೆಯಿಸಿದುವಿಲ್ಲ ನಿಜವಿಷಮತೆಯಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೪೫). ೨. ಏರುಪೇರು ; ಅಸಮಾನತೆ : ವಿಷಮತೆಗಳನ್ನು ನಿವಾರಿಸುವ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಇರುವಾಗ ಪೇಟೆಯಕ್ಕೆ ಬಿಗಿಹಿಡಿಯತಕ್ಕದ್ದು (ಹಣಪ್ರ. ೧೯೦). ೩. ಸೋಂಕು ; ನಂಜು : ಕಂಠನಾಳದ ಮೂಲರೋಗದಲ್ಲಿ ವಿಷಮತೆ (Toxity) ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕಾಣಿಸುವುದಿಲ್ಲ (ಕಲರೋ. ೧೯). [ಸಂ. ವಿಷಮತಾ]

ವಿಷಮತ್ಪ್ರೀಡನ (ನಾ). ವಿಷವನ್ನುಳ್ಳ ಹಾವನ್ನು ಪೀಡಿಸುವಂಥದು ; ಗಿಡುಗ : "ಪ್ರಾಚಿಕೆ ವಿಷಮತ್ಪ್ರೀಡನಂ ಶ್ಯೇನಮನ ಗಿಡುಗನಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೩೨-೮). [ಸಂ.]

ವಿಷಮತ್ವ (ನಾ). ವ್ಯತ್ಯಾಸ : ಬಂಗಾರದಿಂದ ಉಂಗುರ ಉಡಿದಾರಗಳಾಗುತ್ತವೆ . . . ಬಂಗಾರವು ಅವುಗಳ ಸಾಮಾನ್ಯಾವಸ್ಥೆಯಾಗಿತ್ತು. ವಿಕಾರವಾಗುತ್ತಲೆ ವಿಷಮತ್ವಕ್ಕೆ ಆರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೧೨೫). [ಸಂ.]

ವಿಷಮದಾಂಪತ್ಯ (ನಾ). ಹೊಂದಿಕೆಯಾಗದ ಪತಿಪತ್ನೀಸಂಬಂಧ ; ಸಮರಸವಿಲ್ಲದ ದಾಂಪತ್ಯ : ಈ ಕಾದಂಬರಿಯಲ್ಲಿ ವಿಷಮದಾಂಪತ್ಯಗಳ ಸಂತೆ ನೆರೆದಿದೆ (ಸಮಜೀ. ೪೩ ಪೀಠಿಕೆ); ಮೇಳದವರು ಈ ತೆರನ ವಿಷಮದಾಂಪತ್ಯದ ವಿಧಿವಿಲಾಸವನ್ನು ಕಂಡು ಕಳವಳಿಸಿದರು (ಬದ್ಧಪ್ರ. XX. ಪೀಠಿಕೆ). [ಸಂ.]

ವಿಷಮದಾರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಇಬ್ಬನೆ . . . ವಿಷಮದಾರಿ, ಪರಲೆ, ಯಿಸಗ, ಮದರಾಸ್‌ಮಲ್ಲಿಗೆ" (ಸ್ಯಾನಿ. ೬೭). [?]

ವಿಷಮನಯನ (ನಾ). = ವಿಷಮಗೋ : ಬಸವನಸದೃಶಕೀರ್ತಿ ಪರ್ವಿತು ದೆಸೆದೆಸೆಯೊಳಾ ವಿಷಮನಯನನ ಲಸಿತಸಿತಭಸಿತಾಂಗರಾಗಪ್ರಭೆ ಮುಸುಕಿತೆನಲು (ಬಸವ. ೧೨-೬೭). [ಸಂ.]

ವಿಷಮಪರೀಷಹ (ನಾ). [ಜೈನ] ಸಾಧನೆಯ ಹಾದಿಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ತೀವ್ರವಾದ ಅಡ್ಡಿ : [ದಮ]ಂ ಶಮದಿಂ ತತ್ಕ್ಷುಧಾಪಿಪಾಸಾದಿ ದ್ವಾವಿಂಶತಿ ವಿಷಮಪರೀಷಹವಂಶಮನಶ್ರಮದಿನಾ ಮುನೀಂದ್ರಂ ಗೆಲ್ದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೧೯). [ಸಂ.]

ವಿಷಮಪಾದ (ನಾ). [ಛಂದ] ಅಸಮಸಂಖ್ಯೆಯ ಪಂಕ್ತಿ ; ಬೆಸಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಾಲು : ವಿಷಮಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯಕ್ಷರದ ಮುಂದೆ ಯಗಣವು ಬರಬೇಕು (ಕೈಪಿಡಿ. ೧೧೩). [ಸಂ.]

ವಿಷಮಪ್ರದೇಶ (ನಾ). ಕಷ್ಟಕರವಾದ ಸ್ಥಳ : ಮಹೇಂದ್ರಸಿಂಹನೂರ್ವನೆ ನಾನಾವಿಧ ಗಿಂಗಿಣಹನವಿಷಯವಿಷಮಪ್ರದೇಶಂಗ[ಳುಮಂ] . . . ಕಳಿದು ಪೋಗಿ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೩೪-೮). [ಸಂ.]

ವಿಷಮಬಂಧ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಕಾವ್ಯಬಂಧಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಮೃದು ಮತ್ತು ಸ್ಫುಟ ವರ್ಣಗಳಿಲ್ಲದ, ಕೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಅಹಿತಕರವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾವ್ಯರಚನೆ : ಇಂತಿದು ಸಮಬಂಧ ದ್ವಿತಯಾಂತರಮಾ ವಿಷಮಬಂಧ ಮಿನ್ನಿಂತಕ್ಕುಂ ಚಿಂತ್ಯಕಸುಖಾಕ್ರಾಂತರ್ ಸಂತುಷ್ಟ್ಯೈಕಾಗ್ರಚಿತ್ತರಾದರ್ ತಮ್ಮೊಳ್ (ಕವಿರಾ. ೨-೫೯). [ಸಂ.]

ವಿಷಮಬಂಧನ (ನಾ). = ವಿಷಮಬಂಧ : ಸತತಂ ಭಯಾನಕೋದ್ಭೃತ್ಸುರಸಂ ಕರಂ ವಿಷಮಬಂಧನದಿಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೧೦೦). [ಸಂ.]

ವಿಷಮಬಾಣ (ನಾ). ಬೆಸಸಂಖ್ಯೆಯ ಬಾಣಗಳುಳ್ಳವನು ; ಪಂಚಬಾಣ ; ಮನ್ಮಥ : ಧೃತವಿಷಮಬಾಣನಂ ಜನಪತಿ ಗೆಲ್ದವೊಲಾತನಂ . . . ಗೆಲ್ದು (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೫೭). [ಸಂ.]

ವಿಷಮಭಾಗಾರ (ನಾ). [ಗಣಿತ] ಬೆಸಸಂಖ್ಯೆಯ ಭಾಗಾಹಾರ : ಆಱು ಭಾಗಾರ ವಿಷಮಭಾಗಾರ . . . ಇವು ಮೊದಲಾದ ಲೆಕ್ಕಾಚಾರಗಳು ಗುಣಿಸಿ ಭಾಗಿಸುವ ವಿವರಾ (ಭಾಸ್ಕರ. ೧-೩). [ವಿಷಮ + ಭಾಗಾರ (< ಭಾಗಾಹಾರ)]

ವಿಷಮಭುಜಂಗಿ (ನಾ). ಭಯಂಕರವಾದ ಹೆಣ್ಣುಹಾವು ; ಉಗ್ರವಾದ ನಾಗಿಣಿ : ನಿಮ್ಮ ಮಗಳನೀತಂ ವಿಷಮಭುಜಂಗಿಯೆಂದನೆನೆ ಮುಳಿದು (ಚಾವುಂಪು. ೭೪). [ಸಂ. ವಿಷಮಭುಜಂಗೀ]

ವಿಷಮಮತಿ (ನಾ). ನೀಚಬುದ್ಧಿ : ಮಾತ್ಸರ್ಯಮಹಾವಿಷಮಮತಿಯಿಂದೆ ದೋಷಾಮಿಷಮನೆ ಪೂರ್ದಿರ್ಪುವಲ್ತೆ ಕುಕವಿಬಕಂಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೧-೨೨). [ಸಂ.]

ವಿಷಮಯತಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಆರುವಿಧವಾದ ಯತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಯತಿಯಲ್ಲಿ ಆರು ವಿಧ. ಕ್ರಮವಾಗಿ ಅವು — (೧)ಸಮಯತಿ . . . (೫) ಮೃದಂಗಯತಿ ಮತ್ತು (೬) ವಿಷಮಯತಿ . . . ವಿಷಮಯತಿ – ಯಾವ ಕ್ರಮವನ್ನೂ ಅನುಸರಿಸದೆ ಅಂಗಗಳು ಬರುವುದು (ಸಂಗೀಚಂ. ೫೮). [ಸಂ.]

ವಿಷಮರಣ (ನಾ). ಉಗ್ರ ಯುದ್ಧ, — ಕಾದಾಟ : ಧಣು ಧಣು ವಿಷಮರಣ ನರಸಿಂಹ ಜಾಗೆಂದುದು ಭಟಸ್ತೋಮ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೪-೮). [ಸಂ.]

ವಿಷಮರತಿ (ನಾ). ಸಮವಲ್ಲದ ರತಿ ; ವಿಕೃತಕಾಮ : ಆ ಮಲ್ಲಣಿಯ ಮಂದಿರದ ಮುಂದೆ ನಿಂದಿರಲವಳಾತ್ಮೆಯರು ನಿರ್ಬಂಧದಿಂದಿರ್ದು ವಿಷಮರತಿಯೊಳ್ ನೃಪನೊಳು ಪೊರಮಟ್ಟು (ಕುಮಾವ್ಯ. ೩-೧೧೫). [ಸಂ.]

ವಿಷಮರ್ತು (ನಾ). ಪ್ರತಿಕೂಲವಾದ ಋತು, — ಕಾಲ : ಓಮಮುಂ ಗ್ರೀಷ್ಮಮು ಮೆಂಬಿವಾ ರಿತುಗಳುಂ ಶೀತಕ್ಕಮುಷ್ಣಕ್ಕಮಗ್ರಿಮಧಾಮಂಗಳಸೌಖ್ಯದಂಗಳದಱಿಂದಂ . . . ನಿಂದಂತೆ ಕಾರುಂ ಬಸಂತಮ ನಾಡೊಳ್ ವಿಷಮರ್ತುಗಳ್ ಪುಗುಗುಮೇ ಪುಣ್ಯ ಪ್ರಜಾವಾಸದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೩೫). [ಸಂ.]

ವಿಷಮವಿಕ್ರಮ (ನಾ). ಅಸಾಮಾನ್ಯನಾದ ಪರಾಕ್ರಮಿ ; ವಿಷ್ಣು : ಹೆಸರುಗೊಂಬರು ವೀರರಾವನ ವಿಷಮವಿಕ್ರಮನೆಂದು ನಿನ್ನೀ ಗಸಣೆಯನು ಘಳಿಗೆಗೆ ಗತಾಯುವ ಮಾಡನೇ (ನಿಭಾಗ. ೩-೬-೨೬). [ಸಂ.]

ವಿಷಮವಿಗ್ರಹ (ನಾ). = ವಿಷಮರಣ : ಈಗಳೊಬ್ಬನೆ ವಿಷಮವಿಗ್ರಹಯಾಗದಲಿ . . . ತೋಱುವೆನು ಸ್ಮರಿಸಿಯೆ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೫-೧೨). [ಸಂ.]

ವಿಷಮವಿವಾಹ (ನಾ). ಏರುಪೇರಾದ ಲಗ್ನ ; ಹೊಂದಾಣಿಕೆಯಿಲ್ಲದ ಮದುವೆ : ಆ ಸಂಬಂಧ ವಿಷಮವಿವಾಹಕ್ಕೆ ದಾರಿಯಾಗಬಹುದೆಂದು ಅವಳು ಭಾವಿಸಿದ್ದಳು (ಪುನರು. ೪೧೬). [ಸಂ.]

ವಿಷಮವಿಷಧರ (ನಾ). ೧. ಭಯಂಕರವಾದ ವಿಷವನ್ನು ಹೊಂದಿದುದು ; ಸರ್ಪ : ಅಜಗರವೃತ್ತಾಂತಮಂ ಬೆಸಗೊಂಡು ವಿಷಮವಿಷಧರನಾತ್ಮೀಯಜನಕನೆಂದ ಱಿದು ತತ್ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ವಂದು (ಆದಿಪು. ೨-೧೫ ವ). ೨. (ಸಮುದ್ರಮಥನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ) ವಿಷವನ್ನು ಕುಡಿದು ಕುತ್ತಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿದವನು ; ವಿಷಕಂಠ ; ಶಿವ : ಬಂದಂ . . . ಅಮೃತಮಥನೋದ್ಭೂತವಿಷಮವಿಷಧರನೆಂಬ ಅಮಮ ಬಂದಂ ಜನನಮರಣವರ್ಜಿತನೆಂಬ (ನಂಬಿರ. ೬-೧೧೫). [ಸಂ.]

ವಿಷಮವೃತ್ತ (ನಾ). [ಛಂದ] ಅಕ್ಷರವೃತ್ತದ ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು ; ಸಮವಲ್ಲದ ಸಾಲುಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ಗಣವಿನ್ಯಾಸವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಪದ್ಯ : ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಲಕ್ಷಣದಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು ವಿಷಮವೃತ್ತವು ; ಇದು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿಲ್ಲ (ಕೃಟಿಪ. ೬೮). [ಸಂ.]

ವಿಷಮಶೀತಜ್ವರ (ನಾ). = ವಿಷಮಜ್ವರ : ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ, ತಾರೇಕಾಯಿ . . . ಕಷಾಯವಂ ಮಾಡಿ ಕೊಡಲು ವಿಷಮಶೀತಜ್ವರ ಮಾಣುವುದು (ವಿವೈಪಿ. ೧೬೬) ; ಕುಮುದ ಒಂದು ಘೋರ ವಿಷಮಶೀತಜ್ವರದಿಂದ ಸತ್ತಳು (ಹೊಂಜು. ೧೪). [ಸಂ.]

ವಿಷಮಶೀಲ (ಗು). ೧. ಕೆಟ್ಟತನದಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ದುಷ್ಟತನದ. (ನಾ). ೨. ಕೆಟ್ಟನಡತೆಯುಳ್ಳವನು ; ದುರಾಚಾರಿ : ನೀನಪ್ಪೊಡೆ ವಿಷಮಶೀಲಂ (ಪಂಚತಂ. ೦೨೩-೧೨). [ಸಂ.]

ವಿಷಮಸಂಖ್ಯೆ (ನಾ). ಅಸಮಸಂಖ್ಯೆ ; ಬೆಸಸಂಖ್ಯೆ. [ಸಂ. ವಿಷಮಸಂಖ್ಯಾ]

ವಿಷಮಸಂಧಿ (ನಾ). ಇಕ್ಕಟ್ಟಿನ ಪ್ರಸಂಗ ; ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು : ಅದು ಕಾರಣ ಇಂಥ ವಿಷಮಸಂಧಿಯಲ್ಲಿ ಕುಮಾರನಾದ ರಾಮಭದ್ರನು ಏನು ಮಾಡಿಯಾನು? (ಕಗುಪ. ೧೧೨ ಉತ್ತರರಾಮಚರಿತ್ರ ಕಥೆ) ; ಇದು ವಿಷಮಸಂಧಿ ವ್ಯಾಳೆ (ಹೃದರ. ೩೮). [ಸಂ.]

ವಿಷಮಸನ್ನಿ (ನಾ). ಜ್ವರವು ತೀವ್ರವಾದ ಅವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಮುಟ್ಟಿದಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ಉನ್ಮಾದ : ಕಡುಜ್ವರವು, ಸಂತಾಪವು . . . ಮೂರ್ಛೆಯು ಇವು ಮುಂತಾದ ಲಕ್ಷಣಗಳೊಡನೆ ಯುಕ್ತವಾಗಿರ್ಪುದೆ ವಿಷಮಸನ್ನಿಯ ದೋಷವೆಂದರಿವುದು (ಸಕವೈ. ೧೬೦). [ವಿಷಮ + ಸನ್ನಿ]

ವಿಷಮಸನ್ನಿವೇಶ (ನಾ). = ವಿಷಮಸಂಧಿ : ಇಂಥ ವಿಷಮಸನ್ನಿವೇಶದಲ್ಲೂ ಸಹ . . . ಸನ್ಮಾರ್ಗಪ್ರವರ್ತಕರ ನಾಯಕತ್ವ ಆರ್ಯಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ರಕ್ಷಕವಾಯಿತು (ಮಕ್ಸಾರ. ೧೧೦ ಟೀಕೆ). [ಸಂ.]

ವಿಷಮಸೂಚಿ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ಇಪ್ಪತ್ತುಮೂರು ಬಗೆಯ ದೇಶೀಯ ಸ್ಥಾನಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಸ್ವಸ್ತಿಕ . . . ವಿಷಮಸೂಚೀ . . . ವೃಷಭಾಸನ — ಈ ಇಪ್ಪತ್ತುಮೂಱು ದೇಶೀಯಸ್ಥಾನಕಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೬-೧೨ ವ). [ಸಂ.]

ವಿಷಮಾಕ್ಷ (ನಾ). = ವಿಷಮಗೋ : ಹಸಿವಿನಲ್ಲಿ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಭವಿಯ ಬೆರಸಿದ ನಾದರೆ ಅವ ವಿಷಮಾಕ್ಷ ನಿಮಗೆ ದೂರ (ದೇದಾವ. ೫೩-೧೦೬) ; ಕಾಮಾರಿಗೆ ಶೂಲಿಗೆ ವಿಷಮಾಕ್ಷಗೆ . . . ನುಡಿದಂ (ಉದ್ಭಟದೇ. ೩-೫೬). [ಸಂ.]

ವಿಷಮಾಗ್ನಿ (ನಾ). ನಾಲ್ಕುಬಗೆಯ ಜಠರಾಗ್ನಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ದೇಹದಲ್ಲಿ ಜಠರಾಗ್ನಿಯು ನಾಲ್ಕು ತೆರನಾಗಿರುವುದೆಂತೆಂದೊಡೆ — ಮಂದಾಗ್ನಿ, ತೀಕ್ಷ್ಣಾಗ್ನಿ, ವಿಷಮಾಗ್ನಿ, ಸಮಾಗ್ನಿಯೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾದ ಅಗ್ನಿಗಳಲ್ಲಿ . . . ವಾತಾಧಿಕ್ಯದಿಂದ ವಿಷಮಾಗ್ನಿಯೂ . . . ಉಂಟಾಗಿರುವುದು (ಸಕವೈ. ೧೫). [ಸಂ.]

ವಿಷಮಾಟವಿ (ನಾ). ಭಯಂಕರವಾದ ಕಾಡು ; ಘೋರಾರಣ್ಯ ; ಕಗ್ಗಾಡು : ತಱಿದು ಪಡಲ್ವಡಿಸೆನೆ ಖಚರಸೈನ್ಯವಿಷಮಾಟವಿಯಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೪೮) ; ಆ ವಿದ್ಯೆ ಗಗನತಳದಿಂದಾ ವಧುವಂ ಮೆಲ್ಲನುಯ್ದು . . . ಮಹಾವಿಷಮಾಟವಿಯೊಳಿರಿಸಿ ಪೋದತ್ತಾಗಳ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೪-೫೩). [ಸಂ.]

ವಿಷಮಾಧ್ವ (ನಾ). ದುರ್ಗಮವಾದ ದಾರಿ : "ವಿಷಮಾಧ್ವಮುಂ ವಿಪಿನಮುಂ ಕಾಂತಾರಮಕ್ಕುಂ" (ನಾನಾರ. ೧೦೬). [ಸಂ. ವಿಷಮಾಧ್ವನ್]

ವಿಷಮಾಯುಧ (ನಾ). = ವಿಷಮಬಾಣ : "ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನಃ . . . ವಿಷಮಾಯುಧಃ . . . ಮನೋಭವಃ — ಈ ೨೮ ಕಾಮ(ದೇವ)ನ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೭-೩೪) ; ಕೋಮಲಾಂಗುಳಿಗಳದೇಂ ಬಗೆಯಂ ಬೆದಱಿಪುವೊ ಪೂಣಂಬುಗಳೆಂಬಂತಿಂಬುವೆತ್ತು ವಿಷಮಾಯುಧನಾ (ಪುಷ್ಪಸು. ೩-೨೬). [ಸಂ.]

ವಿಷಮಾಲಂಕಾರ (ನಾ). "ಪರಸ್ಪರ ಅನುಗುಣವಲ್ಲದ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿವೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದರೆ ವಿಷಮಾಲಂಕಾರವಾಗುವುದು" (ಕೃಟಿಪ. ೨೬೯) : ಆವ ವಸ್ತುವಿಗೆ ತನ್ನ ರೂಪಕ್ಕೆ ತಕ್ಕುದಾಗಿಲ್ಲದಂತಹದರಲ್ಲಿ ತಾನಿರಲ್ಕೆ ಈ ಎರಡರ ಸಂಬಂಧವು ವರ್ಣಿಸೆ ವಿಷಮಾಲಂಕಾರವೆನಿಸುವದು (ಕುವಲ. ೬೮-೧೬). [ಸಂ.]

ವಿಷಮಾವಗ್ರಹ (ನಾ). ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಮಾತು ; ಕ್ರೂರಶಾಪ : ಶಿವ ಶಿವ ವಿಗ್ರಹಪ್ರತಿಮುಖದ ವಿಷಮಾವಗ್ರಹದಲಿದು ಬೆಂದು ಹೋಗದೆ ಭರತಸಂತಾನ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೬-೫೨). [ಸಂ.]

ವಿಷಮಾವಸರ (ನಾ). ಬಹಳ ಜರೂರಾದುದು ; ಅತ್ಯಂತ ತುರ್ತಾದುದು : ಇದು ಮಹಾಸ್ವಾಮಿಯವರ ಹೆಸರಲ್ಲಿ ಮುದ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ ವಿಷಮಾವಸರದ ನಿರೂಪ (ಚಿಟ್ಟುಅ. ೭೭-೨೬). [ಸಂ.]

ವಿಷಮಾವಸ್ಥೆ (ನಾ). ವಿಕೋಪದ ಸ್ಥಿತಿ : ಹದಗೆಟ್ಟ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ : ಪ್ರಕೃತಿಯು ಚಿರಕಾಲ ಸಾಮ್ಯಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿದ್ದು ಆಕಸ್ಮಿಕವಾಗಿ ವಿಷಮಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೊಂದಲಾರದು (ಭಾರದ. ೨೩೦). [ಸಂ. ವಿಷಮಾವಸ್ಥಾ]

ವಿಷಮಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). = ವಿಷಮಬಾಣ : ಅಂತು ದುರ್ಯಶಃಪದಮುಂ . . . ದುರ್ಘಟ ಮುಮೆನಿಪೆಡೆಯೊಳಿರ್ದೆಗೆಟ್ಟದೊಂದವಜ್ಞೆಯಿಂದೆಸಗಿದಪಂ ವಿಷಮಾಸ್ತ್ರಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೮೫೬) ; ಬನದೊಳಗೆ ಬಸುಟ್ಟು ಪೋದ ವಿಷಮಾಸ್ತ್ರನ ನಚ್ಚಿನ ಬಾಣಾವಳಿಯೆನಿಸಿದುವನೂನ ಕುಸುಮಾವಕೀರ್ಣಬಾಣಾವಳಿಗಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೨-೯೮). [ಸಂ.]

ವಿಷಮಾಹಿ (ನಾ). ಭಯಂಕರವಾದ ಹಾವು ; ಕ್ರೂರಸರ್ಪ : ಆ ವಿಷಮಾಹಿಯ ವಿಷಮುಖ ಪಾವಕನಿಂ ಪಾಱುತಿರ್ಪ ಖಗಕುಳಮುಂ . . . ಬೇವುದು ಯೋಜನಪರಿ ಪ್ರಮಾಣಾಂತರದೊಳ್ (ಜಗಪ. ೩-೮೧). [ಸಂ.]

ವಿಷಮಿತ (ಗು). ಏರುಪೇರಾದ ; ಅಸಮವಾದ : ವದನಾಂಬುಜಮಾಯತೋನ್ನತ ಭ್ರೂಚಾಪಂ ಮುದಮಂ ಪಡೆದತ್ತೆನಗೆಂಬುದು ವಿಷಮಿತರೂಪ ವಿಷಮರೂಪಕ ಮಕ್ಕುಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೬). [ಸಂ.]

ವಿಷಮಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ನಂಜಾಗು ; ಸೋಂಕು ತಗಲು : ರಂಗಪ್ಪನ ಚಿಕ್ಕಪ್ಪನಿಗೆ ಆಪರೇಷನ್ ಆಗಿ ಅದೇನೋ ವಿಷಮಿಸಿಕೊಂಡು ಸತ್ತುಹೋಗಿದ್ದನು (ಘಾಟಿಯು. ೮೯). ೨. ಹದಗೆಡು ; ವಿಕೋಪಕ್ಕೆ ಹೋಗು ; ಉಲ್ಬಣವಾಗು : ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲವೂ ವಿಷಮಿಸಿಕೊಂಡಿರುವಾಗ ಒಬ್ಬ ಭಿಕ್ಷುವು ಅವರ ಮನೆಗೆ ಬಂದನು (ದೇಶಾಂಕ. ೧೦೩) ; ವ್ಯಾಧಿಯು ಎಲ್ಲಿ ವಿಷಮಿಸಿಬಿಡುವುದೋ ಎಂಬ ಶಂಕೆ ನನಗೆ (ಚಂಗಾಳ್ಳ. ೧೫೭). [ವಿಷಮ + - ಇಸು]

ವಿಷಮುಂಗುಲಿ, ವಿಷಮೂಂಗಿಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ವಿಷಮಕ್ಕಿಗೆ ಗಿಣಿಮೂಗಂ ವಿಷಮುಂಗುಲಿ[ಪಾಠಾಂ. ೦]ಗಂತೆ ಪಾಲು . . . ಉಪವಿಷಮಕ್ಕುಂ (ಖಮದ. ೨-೧೯೯). **ವಿಷಮೂಂಗಿಲಿ** : ವಿಷಮೂಂಗಿಲಿ, ವಿಷಬಿದಿರು (ಪಕ್ವಸಿ. ೪೧). 'ಮುಂಗುರಿ' ಪರಾ. [ದೇ. ॥ ತುಳು. ವಿಷಮುಂಗುಲಿ]

ವಿಷಮುಷ್ಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ : ನೇತ್ರಪುಷ್ಪ: — ವಿಷಮುಷ್ಟಿ'' (ಓಷಧಿ. ೮೯) ; ವಿಷಮುಷ್ಟಿನಾಂಗುಲಿಕ ಶಶನಯನ ಪಿತ್ತವರರಸವು ತಾಂಬೂಲದೊಡಗೂಡೆ ಸ್ತ್ರೀವಶವು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೯೭೯). [ಸಂ.]

ವಿಷಮೂಂಗಿಲಿ 'ವಿಷಮುಂಗುಲಿ' ನೋ.

ವಿಷಮೂಲಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ವಿಷಮೂಲಿಕೆ, ಕರ್ಕಾಟಶೃಂಗಿ (ವ್ಯಜಿಗಿ. ೬೬-೧೩೫೦) ; ವಿಷಮೂಲಿಕೆಯ ಗೆಣಸು . . . ಮೆಣಸಿಗೆಯ ಬೇರು ಇಷ್ಟನ್ನೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಜಜ್ಜಿ . . . ಮೆಲ್ಲುವುದು (ಎತ್ಮಏ. ೧೫೫). [ಸಂ. ವಿಷಮೂಲಿಕಾ]

ವಿಷಮೆ (ನಾ). ಮೋಸಗಾತಿ ; ವಂಚಕಿ : ಎಷ್ಟಲೆ ವಿಷಮೆ ವಿರಹಿ . . . ತಾಮಸಿಯನಿಪ ವನಿತೆಯರ ನಿಜಕೆ ನಿಲಿಸಿ ನಿಶ್ಚೈಸಿದೊಡೆ ಬಳಿಕ ಬಳಲಿಕೆ ಬಾರದ (ಜೈಮಿಭಾ. ೫-೬೧). [ಸಂ. ವಿಷಮಾ]

ವಿಷಮೆಕ್ಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ ; ಹಾವುಮೆಕ್ಕೆ : ವಿಷಮಕ್ಕೆಗೆ ಗಿಣಿಮೂಗಂ . . . ಹಿಂಗು ತಗಚೆಗುಪವಿಷಮಕ್ಕುಂ'' (ಖಮದ. ೨-೧೯೯). [ವಿಷ + ಮೆಕ್ಕೆ]

ವಿಷಮೇಷು (ನಾ). = ವಿಷಮಬಾಣ : ಇತ್ತಲ್ ವಿಷಮೇಷು ಕೊಂದಪಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೮೭೦) ; ವಿಷಮೇಷು ವಿನ್ನೆಯರ ಚೆನ್ನೆಯರ ರಕ್ಷಣೆಗೆ ನೀನೊಬ್ಬನೇ ಗತಿಯಲ್ಲವೆ? (ಧನ್ಯಾರೋ. ೯೨). [ಸಂ.]

ವಿಷಮೋರಗ (ನಾ). ೧. ಭಯಂಕರವಾದ ಹಾವು ; ಘಟಸರ್ಪ : ಆಶೀವಿಷವಿಷಮೋರಗರಾಶಿಯನೊಳಕೊಯ್ಯು ವಿಪುಳಪಾತಾಳನಿವಾಸಾಶಂಕೆಯನೀವುದು . . . ಜಯನಶಾಲಿಕೆ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧-೧೯೯). ೨. ಆದಿಶೇಷ : ವಿಷಮೋರಗನಂತೀ ಜಗತೀತಳಮನಾಂತನವನೀಕಾಂತಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೭). [ಸಂ.]

ವಿಷಯ (ನಾ). ೧. ಇಂದ್ರಿಯಗೋಚರವಾಗುವ ಶಬ್ದ, ಸ್ಪರ್ಶ, ರೂಪ, ರಸ ಮತ್ತು ಗಂಧಗಳೆಂಬ ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳು : ವಿಷಯಂಗಳಿಂದಬಿ ಕೈವಶವಾದುವು (ಮನೋವಿ. ೧-೧೪). ೨. ಕಿವಿ, ನಾಲಗೆ, ಕಣ್ಣು, ಮೂಗು ಮತ್ತು ಚರ್ಮವೆಂಬ ಐದು ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳು : ಸಂಸಾರವೆಂಬ ಸರ್ಪ ಮುಟ್ಟಲು ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯವಿಷಯವೆಂಬ ವಿಷದಿಂದೆ ಆನು ಮುಂದುಗೆಟ್ಟೆನಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೨೦). ೩. ಇಂದ್ರಿಯಾನುಭವ ; ಇಂದ್ರಿಯಾರ್ಥ : ಅನಿತಿಂದ್ರಿಯಮುಂ ವಿಷಯಮನನಾಕುಳಂ ಬಿಟ್ಟು ದರ್ಶನೇಂದ್ರಿಯ ಮೊಂದಕ್ಕನುವಶಮಾದವು (ಪಂಪಾಮಾ. ೫-೬೬). ೪. ಬಯಕೆಯ ವಸ್ತು ; ಇಚ್ಛಿಸುವ ಪದಾರ್ಥ : ಇಂತೀ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಒಂದೊಂದು ವಿಷಯದಿಂದೆ ಬಂಧನಕ್ಕೊಳಗಾದುವು (ಅಪಿಪ್ರೇ. ೭ ೪) : ವಿಷಯಗಳ ಚಿಂತನದಿಂದ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ (ದರ್ಶನಾ. ೧೩೨). ೫. ಭೋಗಾಭಿಲಾಷೆ ; ಇಂದ್ರಿಯಚಾಪಲ್ಯ ; ಕಾಮಾಸಕ್ತಿ : ವಿಷಯವೆಂಬ ಹಸುರನೆನ್ನ ಮುಂದೆ ತಂದು ಪಸರಿಸಿದೆಯಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೫೧) ; ವಿಷಯಂಗಳುಳ್ಳ ಮನುಜಂಗೆ ಗುರುಕರುಣ ವಶವರ್ತಿಯಹುದೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೯೩). ೬. ಕಾವ್ಯ, ಕಥೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ವಸ್ತು : ವರಗೀತಗುಣೋದಯೈಕಾಂತ[ಕಾಂತ]ವಿಷಯಾಶಯರಾಗಿ ನಿರಾಕುಳಂ ಸಂತತಂ ನುಡಿಗಳ್ ಬಗೆ ಪೆರ್ಚಿರ ಪೇಳ್ವವರ್ ಸಂತಸಂಬಡಿಸುವರ್ (ಕವಿರಾ. ೩-೨೨೪). ೭. ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಯು ಆಯ್ಕೆಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಭಾಗ : ನಾವು ಕಾಲೇಜಿಗೆ ಸೇರುವಾಗ ಯಾವಯಾವ ವಿಷಯ (Subject) ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಚರ್ಚೆ ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದವು (ಅಲಪೂ. ೯೧). ೮. ವಿಚಾರ : ಸಂಗತಿ : ಇತರ ವಿಷಯವಾಗಿ ವಿಚಾರವು ನಡೆದಿದೆ (ಬ್ರಹ್ಮಭಾ. ೨-೩೭). 'ವಿಷಯಾಂತರ' ಪರಾ. ೯. ಗುರಿ ; ಧ್ಯೇಯ. ೧೦. ದೇಶ ; ನಾಡು : ಕಾವೇರಿಯಿಂದಮಾ ಗೋದಾವರಿವರಮಿರ್ಪ ನಾಡದಾ ಕನ್ನಡದೊಳ್ ಭಾವಿಸಿದ ಜನಪದಂ ವಸುಧಾವಳಯ ವಿಲೀನವಿಶದ ವಿಷಯವಿಶೇಷಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೩೬) ; ಆ ಕುರುಜಾಂಗಣವಿಷಯದೊಳ್ ಜಲಜಲಮೊ[ಟ್ಟು]ತಿರ್ಪ ಪರಿಕಾಲ್ . . . ಒಪ್ಪಿ ತೋಱುಗುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೫೦ ವ) ; ಯಜ್ಞೇಯಾಶ್ಮಂ ನಾನಾ ವಿಷಯಂಗಳೊಳಂ ಮನೋರಥದ ವಾಜಿಯ ಪಾಂಗಿನಿಂ ತೊಲತೊಲಲ್ದು ಬರೆವರೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೦-೧೨). ೧೧. ಆಶ್ರಯ ; ನೆಲೆ : ಅಂತತಿಶಯ ಶೋಭಾವಿಷಯಮಾದ ವಿಷಯಾಂತರಾಳದೊಳ್ . . . ಎಸೆದಿರ್ಪುದಲ್ತೆ ಮಧುರಾಪುರಂ (ಜಗನ. ೨-೧೧ ವ). ೧೨. [ಗಣಿತ] ಐದು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : ಮದನನ ತಂದೆಯ ಗಣಮವು ವಿಷಯದೊಳಿರೆ ಗುರು ಮುಂದೊದವಿರೆ (ಛಂದೋಂಬು. ೫-೨೫೫) ; ಶರ ಬಾಣ ವಿಷಯ ಪಾಂಡವ ಪುರ ವೈರಿಮುಖಂಗಳೈದಱ ನಾಮಂ (ವ್ಯವಹಾ. ೯-೫). [ಸಂ.]

ವಿಷಯಕ (ಗು). ೧. ಯಾವುದಾದರೂ ವ್ಯಕ್ತಿ ಅಥವಾ ವಸ್ತುವಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ : ಯಾವುದೊಂದು ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಂಟಾಗಬೇಕಾದರೆ ಮೊದಲು ಅದರ ವಿಷಯಕ ಜ್ಞಾನ, ನಂತರ ಇಚ್ಛೆ, ಅನಂತರ ಪ್ರವೃತ್ತಿ (ಮಾವಾದ. v, ಎರಡು ಮಾತುಗಳು) (ನಾ). ೨. ಯಾವುದಾದರೂ ವ್ಯಕ್ತಿ ಅಥವಾ ವಸ್ತುವಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು: ಪಂಪನ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದ ಮತ್ತು ಅವನ ವಿಷಯಕವಾದ ಹೆಮ್ಮೆಯಿಂದ ಅಭಿನವಪಂಪ ನಾದಂತೆ . . . ಕುಮಾರವಾಲ್ಮೀಕಿ ತಲೆದೋರಿದನು (ಕಸಾಚ. ೨೬೪). [ಸಂ.]

ವಿಷಯಕಾಂಕ್ಷೆ (ನಾ). ೧. ವಸ್ತುವಿನ ಬಯಕೆ, — ಆಸೆ : ಪ್ರಿಯವಿಷಯಕಾಂಕ್ಷೆಯಿಂದಿಂದ್ರಿಯಂಗಳೆಂತಯ್ಯೆ ಮನಮನಾಶ್ರಯಿಸುಗುಮಂತಯನಯಪರರಯ್ಯುರುಮಾಶ್ರಯಿಸಿರ್ದರ್ ವಿಷಯಕಾಂಕ್ಷೆಯಿಂ ಮುರರಿಪುವಂ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೧೩). ೨. ರಾಜ್ಯ ಪಡೆಯಬೇಕೆನ್ನುವ ಬಯಕೆ ; ರಾಜ್ಯಾಭಿಲಾಷೆ : ಅಯನಯಪರರಯ್ಯುರುಮಾಶ್ರಯಿಸಿರ್ದರ್ ವಿಷಯಕಾಂಕ್ಷೆಯಿಂ ಮುರರಿಪುವಂ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೧೩). ೩. ಭೋಗಾಭಿಲಾಷೆ ; ಇಂದ್ರಿಯಲೋಲುಪತೆ : ನಾಗಸೂರಂ . . . ವಿಷಯಕಾಂಕ್ಷೆಯಿಂ ಮದಾಳಿಗೆ ಬಸಮಾಗಿ (ಸುಕುಮಾ. ೭-೩೨ ವ). [ಸಂ. ವಿಷಯಕಾಂಕ್ಷಾ]

ವಿಷಯಗ್ರಹಣ (ನಾ). ಗ್ರಂಥ, ಕಾವ್ಯ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ವಸ್ತುವನ್ನು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳುವುದು : ವಿಷಯಗ್ರಹಣವೋ ವಿಚಾರಮಂಥನವೊ ಅವೆಲ್ಲ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವಕ್ಕೆ ಹೊಸ ಪುಷ್ಟಿಯನ್ನು ನೀಡತಕ್ಕ ಅಂಶಗಳು (ಶಿಕ್ಷದ. ೧೭೯). [ಸಂ.]

ವಿಷಯರತಿ (ನಾ). ಕಾಮಾಸಕ್ತಿ : ವಿಷಯರತಿಯುಳ್ಳವಂಗೆ ಈಶ್ವರನ ರತಿಯು ಇನ್ನೆಲ್ಲಿಯದೋ (ಏಕ್ಕೀವ. ೪೩-೧೯೯). [ಸಂ.]

ವಿಷಯರಹಿತ (ನಾ). ಇಂದ್ರಿಯಲಾಲಸೆಯಿಲ್ಲದಿರುವವನು ; ಜಿತೇಂದ್ರಿಯ : ವಿಷಯರಹಿತನ ಮಾಡಿ . . . ಸಲಹಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೫೦). [ಸಂ.]

ವಿಷಯಲಂಪಟ (ನಾ). ಇಂದ್ರಿಯಭೋಗದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಾಸೆಯುಳ್ಳವನು ; ವಿಷಯಾಸಕ್ತ ; ಅತಿಕಾಮುಕ : ವಿಷಯಲಂಪಟರಕ್ಕಲೀಲಾವ್ಯಸನಕೋಸುಗ ವೊತ್ತೆಯಿಟ್ಟರು ವಸುಮತಿಯನು (ಕುಮ್ಮಾವಿ. ೧೭-೧೧) ; ತಾನೊಬ್ಬ ವಿಷಯ ಲಂಪಟನೆಂದೂ . . . ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಅವಳನ್ನು ಕೆರಳಿಸಿದೆನೆಂದೂ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತೇನೆ (ಪುನರು. ೧೩೪). [ಸಂ.]

ವಿಷಯಲಂಪಟತನ (ನಾ). ಇಂದ್ರಿಯಲಾಲಸೆ ; ವಿಷಯಾಸಕ್ತಿ : ವಿಷಯಲಂಪಟತನದಲಾವ್ ನಿರ್ಮಿಸಿದೆವಶ್ವತ್ಥಾಮನನು ನಮ್ಮೆಸೆವ ಮೋಹದ ಕಂದನ್ನೆಯಲೆ ಪಾರ್ಥ ನೀನೆಮಗೆ (ಕುಮ್ಮಾವಿ. ೮-೩೪) ; ಇನ್ನು ಜನರಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಸುಳ್ಳು . . . ವಿಷಯಲಂಪಟತನಾದಿಗಳೇ ಹೆಚ್ಚಾಗುವುವು (ಸಂಚಿಪು. ೮೭). [ವಿಷಯಲಂಪಟ + - ತನ]

ವಿಷಯಲಿಪ್ಸೆ (ನಾ). = ವಿಷಯರತಿ : ವಿಷಯಲಿಪ್ಸೆಯೇ . . . ನನ್ನನ್ನು ನೀನು ಈ ಘಾತಕಕೊಳ್ಳದಲ್ಲಿ ಕೆಡವಿದೆ (ಪ್ರೇಮಾಶ್ವ. ೨೬೨). [ಸಂ. ವಿಷಯಲಿಪ್ಸಾ]

ವಿಷಯಲೋಭ (ನಾ). ಇಂದ್ರಿಯಾಪೇಕ್ಷೆ ; ವಿಷಯಾಸಕ್ತಿ : ವಿಷಯಲೋಭವಿನೇನಸ್ವಸಂತಾನಮನ್ನನೇನಟಲಿಸದೇ (ಪಂಪಾಮಾ. ೨-೧೮). [ಸಂ.]

ವಿಷಯಲೋಲುಪ (ನಾ). = ವಿಷಯಲಂಪಟ : ಅಚ್ಯುತರಾಯ . . . ವಿಷಯಲೋಲುಪನಾಗಿ ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಗಮನ ಕೊಡಲಿಲ್ಲ (ಕವಿಚ. ೩. ೮೯೬). [ಸಂ.]

ವಿಷಯವಾಸನೆ (ನಾ). ಇಂದ್ರಿಯಭೋಗದಲ್ಲಿರುವ ಬಯಕೆ ; ಕಾಮವಾಸನೆ : ಅದಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾಸನೆ ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರುವುದಿಲ್ಲ (ಪುಸು. ೬೩). [ಸಂ. ವಿಷಯವಾಸನಾ]

ವಿಷಯವಿರತಿ (ನಾ). ಇಂದ್ರಿಯಭೋಗದಿಂದ ದೂರವಿರುವುದು ; ಕಾಮವಾಸನೆಯಿಂದ ಮುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು : ಪ್ರತಿಭೆಗೆ ಫಲಮಜೀವಿನ ಗತಿ ಗತಿಗೆ ಫಲಂ ವಿಷಯವಿರತಿ ವಿರತಿಗೆ ಫಲಮಾರ್ಹತ ಪರಮವೀಕ್ಷೆ (ಪುಷ್ಪ. ೧೩-೫೪). [ಸಂ.]

ವಿಷಯಸಂಧಿ (ನಾ). ನಾಡಿನ ಎಲ್ಲೆ ; ದೇಶದ ಗಡಿ : ಪಾಂಡ್ಯವಿಷಯದ ವಿಷಯಸಂಧಿಯೊಳ್ ಬೀಡುವಿಟ್ಟು (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೪ ವ). [ಸಂ.]

ವಿಷಯಸುಖ (ನಾ). ಶಬ್ದ, ಸ್ಪರ್ಶ, ರೂಪ, ರಸ ಮತ್ತು ಗಂಧಗಳೆಂಬ ಐದು ವಿಷಯಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಆನಂದ ; ಇಂದ್ರಿಯಸುಖ : ಅಂಗ . . . ಸುರಾಂಗನಾಸುರತ ವಿಷಯಸುಖಮಂ ಕೊಟ್ಟಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೫೯) ; ಶ್ರೀ ಪ್ರಭಾದೇವ್ಯಾದಿಕಂ . . . ವಿಷಯಸುಖಾಸ್ವಾದನರಸಾಮೃತತತ್ಪರನಾಗಿರ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೬೭ ವ). [ಸಂ.]

ವಿಷಯಸೂಚಿ (ನಾ). ಒಂದು ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಅಡಕವಾಗಿರುವ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಪಟ್ಟಿ ; ಪರಿವಿಡಿ ; ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆ : ಈ ಗ್ರಂಥದ ವಿಷಯಸೂಚಿಯ ಭಾಗ ಮುದ್ರಣವಾಗದೆ ಬಿಟ್ಟುಹೋಗಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ವಿಷಯಾಂತರ (ನಾ). ೧. ವಿಚಾರಸರಣಿಯ ಬದಲಾವಣೆ : ಅವರು ಬರುತ್ತಿದ್ದಂತೆ ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಆಡುತ್ತಿದ್ದ ಮಾತನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿ ವಿಷಯಾಂತರ ಮಾಡಿದರು (ರೂಢಿ). ೨. ನಾಡಿನ ನಡುವಣ ಪ್ರದೇಶ, — ಹರಹು : ಕೆಯ್ವೊಲಗಳನೊಪ್ಪಿ ತೋ[ಱ]ಿಸಿ ನೋಡುಗುಮಾ ವಿಷಯಾಂತರಾಳದೊಳ್ (ಶಂಪಪು. ೧-೫೨). [ಸಂ.]

ವಿಷಯಾತುರ (ನಾ). ೧. ಇಂದ್ರಿಯಭೋಗಾಭಿಲಾಷೆ ; ವಿಷಯಾಸಕ್ತಿ. ೨. ವಿಷಯಾಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಗಾತ್ರದೊಳು ವಿಷಯಾತುರಂಗಳಪಾತ್ರಪಾತ್ರಂಗಳು (ಬಸಪು. ೪೦-೬೩) ; ಅಸಿಯ ಜವ್ವನೆಯರ ಕಂಡು ವಿಷಯಾತುರರಾಗಿ ಕುಟಿಲವೃತ್ತಿಪ್ಪರು ನೋಡಾ ಹಿರಿಯರು (ಸಿದ್ಧೇವ. ೪೦-೧೧೧). [ಸಂ.]

ವಿಷಯಾನಂದ (ನಾ). ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಸಂತೋಷ : ಸತಿಸುತಾದಿಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರ್ದು ಅವರ ರೂಪುಲಾವಣ್ಯವಯೋವಿಶೇಷಮಂ ನೋಡಿ . . . ಆನಂದಿಸುವದೇ ವಿಷಯಾನಂದವೆನಿಸುವದು (ನಾನಾಪು. ೫೩-೧೮). [ಸಂ.]

ವಿಷಯಾಭಿಲಾಷೆ (ನಾ). ಭೋಗಾಭಿಲಾಷೆ ; ಕಾಮಾಸಕ್ತಿ : ನಿನ್ನಂಥವನ ಮನಸ್ಸು ವಿಷಯಾಭಿಲಾಷೆಯಿಂದ ಕದಡಿತು (ವಚನ. ೨೧). [ಸಂ. ವಿಷಯಾಭಿಲಾಷ]

ವಿಷಯಾಭ್ಯಾಸಿ (ನಾ). = ವಿಷಯಲಂಪಟ : ನಿಲುವನು ಮುಕ್ತಿರಾಜ್ಯದಲಿ . . . ವಿಷಯಾಭ್ಯಾಸಿಗೊಮ್ಮೆ ವಿರಕ್ತಿ ದೆಸೆಯಹುದೆಸಲೇ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೨೧-೪೧). [ಸಂ. ವಿಷಯಾಭ್ಯಾಸಿನ್]

ವಿಷಯಾಮಿಷ (ನಾ). = ವಿಷಯಾಭಿಲಾಷೆ : ನೀಂ ವಿಷಧರವಾಗದ ಬೇಗಂ ವಿಷಯಾಮಿಷವಿಷಮನುಗುಳ್ದು ನಿರ್ವಿಷನಾಗಾ (ಆದಿಪು. ೨-೧೭) ; ವಿಷಮವಿಷಸದೃಶ ವಿಷಯಾಮಿಷಕಾಂಕ್ಷೆಯ ತಿಣ್ಣಮಾಗೆ ಮಾತಿಗೆಟ್ಟು ಮಾಳ್ಕೆಮಸನಾದಂ (ಸುಕುಮಾ. ೮-೬೭). [ಸಂ.]

ವಿಷಯಾರ್ಥಿ (ನಾ). = ವಿಷಯಲಂಪಟ : ದೂರಂ ಯುಕ್ತಾಯುಕ್ತವಿಚಾರಂ ವಿಷಯಾರ್ಥಿಗೆ (ಆದಿಪು. ೯-೧೦೨). [ಸಂ. ವಿಷಯಾರ್ಥಿನ್]

ವಿಷಯಾಸಕ್ತ (ನಾ). = ವಿಷಯಲಂಪಟ : ಆ ಬಾಲಕರ್ . . . ಸಾರ್ವಭೌಮೋಪಜೀವಿಗಳಂತೆ ವಿಷಯಾಸಕ್ತರುಮನಿಸಿ (ಸುಕುಮಾ. ೨-೫ ವ). [ಸಂ.]

ವಿಷಯಾಸಕ್ತತೆ (ನಾ). = ವಿಷಯಲಂಪಟತನ : ಅತಿಶಯದಿಂ ವಿಷಯಾಸಕ್ತತೆ ನಿನ್ನನ್ನರುಮನಿಂತು ಮಾಡಿತ್ತು (ಕಾದಂಪೂ. ೭೭೭). [ಸಂ. ವಿಷಯಾಸಕ್ತತಾ]

ವಿಷಯಾಸಕ್ತಿ (ನಾ). ಭೋಗಾಭಿಲಾಷೆ ; ಇಂದ್ರಿಯಲೋಲುಪತೆ : ವಿಷಯಾಸಕ್ತಿಯೊಳಾಯಾಸೈಕನಿರತರಾಗಿರ್ಪ ಪ್ರಾಕೃತಜನಂಗಳ ಗಮನಮೇ ಸಮಸ್ತವೇದಿಗೆ ಹೃದಯಂಗಮಮಾಗದು (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೧೦೨ ವ). [ಸಂ.]

ವಿಷಯಿ (ಗು). ೧. ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಯುವ ಸಾಧನ ; ಇಂದ್ರಿಯ : ವಿಷಯಿ ಎಂದರೆ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಅರಿಯುವ ನಮ್ಮ ಆತ್ಮನು. ವಿಷಯವೆಂದರೆ ಆತ್ಮನ ಅರಿವಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗುವ ಮನಸ್ಸು, ಇಂದ್ರಿಯ, ಶರೀರ, ಹೊರಗಿನ ವಿಷಯಗಳು — ಇವು (ಬ್ರಸೂಭಾ. ೧ ಅಧಿ). ೩. ವಿಷಯಲಂಪಟ ; ಕಾಮುಕ : ವಿಷಯಿ ತನ್ನ ಕೇಡಂ ನೋಡಂ (ಪಂಚಾಮೃ. ೯-೮೭) ; ಬಾರದು ಬಾರದು ವಿಷಯಿಗೆ ಪಶುಪತಿಯ ಭ್ರತವು (ಬಸವ. ೭೭೦). [ಸಂ. ವಿಷಯಿನ್]

ವಿಷಯೀಕರಣ (ನಾ). ವಸ್ತುವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವಿಕೆ : ಸುಖಬದ್ಧನಿಗೆ ಆ ಸುಖದ ವಿಷಯೀಕರಣ ಸುಲಭವಲ್ಲ (ಕಾವ್ಯಕು. ೩೫). [ಸಂ.]

ವಿಷಯೀಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ವಸ್ತುವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು ; ವಿಷಯವನ್ನಾಗಿಸು : ವರಋಷಿಗಳಾಜ್ಞೆಯಲಿ ವಿಶ್ವಂಭರನ ವಿಷಯೀಕರಿಸಿ ರಾಜಾಧ್ವರಸಮರ್ಥನ . . . ಅಜೀವತೆಜದಿಂದೆನ್ನ ಮತಿ ಗೋಚರಿಸಿದುದ ಹೇಳುವೆನು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೯-೨) ; ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು . . . ರೂಪ ರಸ ಗಂಧ ಸ್ಪರ್ಶ ಶಬ್ದ ಅಥವಾ ಅವುಗಳಿಗಾಶ್ರಯವಾದ ಸ್ಥೂಲವನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸುತ್ತದೆ (ಭಾರದ. ೨೨೯). [ವಿಷಯೀಕರಣ + - ಇಸು]

ವಿಷಯೇಂದ್ರಿಯ (ನಾ). ವಿಷಯವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವ ಅವಯವ ; ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯ. [ಸಂ.]

ವಿಷರೋಗ (ನಾ). ನಂಜಿನಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ರೋಗ : (ನೊರೆಹಾಲು) . . . ಸೇವಿಸಲು . . . ನೇತ್ರರೋಗ, ವಿಷರೋಗ ಸಹ ಗುಣಮಕ್ಕುಂ (ಸಕವ. ೨೦). [ಸಂ.]

ವಿಷಲ (ನಾ). ಕೆಡುಕ ; ದುಷ್ಟ : ವ್ಯಭಿಚಾರಿಯಾದ ಸ್ತ್ರೀಯನೂ ಅಂಗೀಕರಿಸಿಕೊಂಡು ಇದ್ದವನೂ ಮಾಹಿಷಿಕನೂ ತನ್ನ ಜಾತ್ಯಾಚಾರಮಂ ಬಿಟ್ಟು ಪರರ ಜಾತ್ಯಾಚಾರದಿಂ ನಡವಂತಾತವನು ವಿಷಲನು (ಕಾಶೀಮ. ೨೦೩-೫). [< ಸಂ. ವೃಷಲ]

ವಿಷಲತೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ ; ಹಾವು ಮೆಕ್ಕೆ : ತದೀಯ ಕರ್ಣಾರ್ಭರ್ಣಮಂ ಪೊರ್ದಿ . . . ಅತಿ ದುಸ್ಸಹವಾರ್ತಾವಿಷಲತೆಯಂ ನಾಂಟಿಸಲ್ (ಜಗವಿ. ೨-೪೩). [ಸಂ. ವಿಷಲತಾ]

ವಿಷವಕ್ತ್ರ (ನಾ). ವಿಷಪೂರ್ಣವಾದ ಮುಖವುಳ್ಳದು ; ಸರ್ಪ : ಆ ಕಮಠಂ ವಿಷವಕ್ತ್ರನಾಗಿ ನಾಲಗೆಯೆರಡಾದ ವಾಸುಗಿ ಕರಂ ತರೆವಾಗಿಯುಂ (ಪುಷ್ಪ. ೩-೪). [ಸಂ.]

ವಿಷವರ್ತುಲ, ವಿಷವರ್ತುಳ (ನಾ). ೧. ಒಂದನ್ನೊಂದು ತೀವ್ರಗೊಳಿಸುವ ಕ್ರಿಯೆ, ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಗಳ ವ್ಯೂಹ ; ವಿಷಚಕ್ರ : ನಾನು ಆ ವಿಷವರ್ತುಲದಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿಕೊಂಡು ಹೊರಬರಲಾರದೆ ಒದ್ದಾಡುತ್ತಿದ್ದೇನೆ (ರೂಢಿ). **ವಿಷವರ್ತುಳ** : ೨. ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು : ಐದು ಮುತ್ತಿನರಕಂಗಳಿಂದೊಪ್ಪಿ ವಿಷವರ್ತುಳ ವೆಂಬರಸುನರಕವಿಹುದು (ವಿವೇ. ೧೨೦). [ಸಂ.]

ವಿಷವರ್ತುಳ 'ವಿಷವರ್ತುಲ' ನೋ.

ವಿಷವಲ್ಲಿ (ನಾ). ವಿಷಯುಕ್ತವಾದ ಬಳ್ಳಿ : ಕಂಟಕಗುಲ್ಮವಿಷವಲ್ಲೀಸಂಘಾತಭೀಷಣಂಗಳುಂ . . . ಆಗಿ ದುರ್ಗಮಂಗಳಪ್ಪ ದುರ್ಗಂಗಳೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೩-೫೭ ವ); ಪುಣ್ಯಮೆಂದು ವಿಷವಲ್ಲಿಗೆ ನೀರೆಱೆವೆಗ್ಗನಂತೆ ಕೆಮ್ಮಗೆ ಸುಖಮೆಂದಸದ್ವಿಷಯ ಸೌಖ್ಯದೊಳಿಂತೆಱಗಲ್ಕೆ ತಕ್ಕುದೇ (ಕಾದಂಪೂ. ೮೪೭). [ಸಂ. ವಿಷವಲ್ಲೀ]

ವಿಷವಹ್ನಿ (ನಾ). ವಿಷದ ಜ್ವಾಲೆ : ಮಿಕ್ಕಂ ವಿಷವಹ್ನಿಯಿಂ ವಿಳಯಕಾಲಜ್ವಾಲೆಯಂ ಭೋಗರತ್ನದ ಚೆಲ್ವಿಂ ದ್ಯುತಿಮಾಲಿಯಂ ಮಸಕದಿಂ ದಂಭೋಳಿಯಂ ಕಾಳಿಯಂ (ಜಗವಿ. ೩-೮೪). [ಸಂ.]

ವಿಷವಾಕ್ಕು (ನಾ). ಕೊಂಕುಮಾತು ; ಕಹಿನುಡಿ : ವಿಷವರ್ಜಿತವಾಹನ ಕೃಷ್ಣಂಗೆನ್ನಯ ವಿಷವಾಕ್ಕು ತಾಗಲೇನಹುದು (ಮೋಹತ. ೧-೨೭). [ಸಂ. ವಿಷವಾಚ್]

ವಿಷವಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ನಂಜನ್ನು ಉಣಿಸು ; ವಿಷಹಾಕು : ವಿಷವಿಕ್ಕಿದವಗೆ ಷಡ್ರಸವ ನುಣಿಸಲು ಬೇಕು (ಪುರಂದ. ೨-೭೫-೧). [ವಿಷ + ಇಕ್ಕು]

ವಿಷವಿಷಮ (ನಾ). ನಂಜಿನಿಂದ ಭಯಂಕರವಾದುದು : ನಂಜನೊಳಕೊಂಡಿದ ಕಂಜಮನೆಂಜಲಿಸಿದ ಮಧುಪನಂತೆ ವಿಷವಿಷಮಕನತ್ಕಿಂಜಲ್ಕಮನುತ್ಪಲಮೊಂದಂ ಜನಪತಿ ಕಂಪುಗೊಂಡು ತೂಂಕಂಗೊಂಡಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೯೨). [ಸಂ.]

ವಿಷವೂಡು (ಕ್ರಿ). = ವಿಷವಿಕ್ಕು : ಅಪರಾಧವನ್ನು ಮುಚ್ಚುವ ಸಲುವಾಗಿ ವರ್ತಕನನ್ನು ಬಡದಿಗೆ ಮತ್ತೆ ಕರೆತಂದು ವಿಷವೂಡಿದಳು (ಪುಸರು. ೯೪). [ವಿಷ + ಊಡು₁]

ವಿಷವೃಕ್ಷ (ನಾ). ೧. ವಿಷದಿಂದ ತುಂಬಿರುವ ಮರ : ಸಂಸಾರವೆನ್ನುವ ವಿಷವೃಕ್ಷದೊಳು ನೋಡು ಅಮೃತದ ಫಲವಿಹವೆರಡು (ಇಂಚಾವ. ೧೫೨ ೪೮). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಅಜ್ಜನ ಪಟ್ಟೆ, ಆರಂಪೆ, ಬೈರಿ, ಜಾಗುರಿ, ವಿಷವೃಕ್ಷ (ವೃಔಗಿ. ೭-೧೨೫). [ಸಂ.]

ವಿಷವೈದ್ಯ (ನಾ). ಹಾವು ಮುಂತಾದ ವಿಷಜಂತುಗಳ ಕಡಿತದಿಂದಾದ ವಿಷವನ್ನು ನಿವಾರಿಸಬಲ್ಲವನು : "ವಿಷವೈದ್ಯಃ, ಜಾಂಗಲಿಕಃ — ೨ ವಿಷವನ್ನು ಇಳಿಸುವ ವೈದ್ಯನ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೭೪). [ಸಂ.]

ವಿಷಸರ್ಪ (ನಾ). ನಾಗರ, ಕನ್ನಡಿ ಮುಂತಾದ ನಂಜುಳ್ಳ ಹಾವು : ಕುಲಶೇಖರಾಳ್ವಾರ್ ಎಂಬುವರು . . . ಕಳ್ಳತನದ ಅಪಾದನೆಯನ್ನು ನಿವಾರಿಸಲು ವಿಷಸರ್ಪವಿದ್ದ ಮಡಕೆಯೊಳಕ್ಕೆ ಕೈಹಾಕಿ ಗೆದ್ದಂತೆ ತಿಳಿಯಬರುತ್ತದೆ (ಕಶಾಅ. ೧೯೭ ಅಡಿ). [ಸಂ.]

ವಿಷಸೇವನೆ (ನಾ). = ವಿಷಪ್ರಾಶನ ೨ : ಇಂಥ ವಿಷಸೇವನ ಮಾಡಿದಾಗ ಬಾಯಿಗೆ ರಬ್ಬರುನಳಿಗೆಯನ್ನು ಇಳಿಸಿ ಹೊಟ್ಟೆಯನ್ನು ಬರಿದುಮಾಡಬೇಕು (ಬಾಲಪ್ರ. I. ೫೪೦). [ಸಂ. ವಿಷಸೇವನಾ]

ವಿಷಹರ (ನಾ). ನಂಜನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವಂಥದು : ಮೆಯ್ಯೊಳ್ ವಿಷಮಂ ಪರಿಯಲ್ಕೀಯದೆ ತದ್ವಿಷ(ಹ)ರಮಂ ಕಟ್ಟಿಸುವುದು (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೭-೩). [ಸಂ.]

ವಿಷಹರಮೃಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಿಂಕೆ : "ರಾಮಃ — ಹಿರಿಯದುಪ್ಪಿ, ವಿಷಹರಮೃಗವು. ಇದನ್ನು ಹಿರಿಯಹ ಮರೇಮೃಗವೆನ್ನುವರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೫೭). [ವಿಷಹರ, + ಮೃಗ]

ವಿಷಹಾರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ವಿಷಹಾರಿ ಕಂದೆಯನ ಮಡುವಾಗಲಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೫-೪೭). [ಸಂ. ವಿಷಹಾರಿನ್]

ವಿಷಹೀರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಕಹಿಹೀರೆ : (ವೃಔಗಿ. ೫೦-೧೦೨). [ವಿಷ + ಹೀರೆ₁ (< ಪೀರೆ)]

ವಿಷಳ (ನಾ). ನಂಜು ; ವಿಷ : ವಿಷರುಹಾಂಬಕನಯನಪಾದ ವಿಷಳವ್ಯಾಪ್ತನುತ ತರವಿಷಾಖಿಜನಕ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೭-೪೦). [ಸಂ. ವಿಷಲ]

ವಿಷಾಂಗನೆ (ನಾ). = ವಿಷಕನ್ನಿಕೆ ೧ : ಅರುಣಾಧರದ ಚುಂಬನವನಿತ್ತು . . . ಸೊಗಸಂ ಬಲಿದು ಹರಣಮಳಿವಲ್ಲಿಪರಿಯಂತರಂ ಬಿಡರವನನಲ್ಲಿಯ ವಿಷಾಂಗನೆಯರು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೫-೪೮). [ಸಂ. ವಿಷಾಂಗನಾ]

ವಿಷಾಣ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಕೋಡು, — ಕೊಂಬು : ಸ್ಫುರದಕ್ಷೂಣವಿಷಾಣಕೋಟಿ ದಳಿತಪ್ರೋತ್ತುಂಗವಲ್ಮೀಕಂ . . . ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರ್ದುದನೂನಪೀನಕಕುದಂ ತನ್ನಿಚ್ಛೆಯಿಂ ನಿಚ್ಚಲುಂ (ಪಂಚತಂ. ೭೪-೧೭) ; ರೇಣುಧೂಸರಿತನಗ್ರವಿಶೀರ್ಣವಿಷಾಣನಾತ್ತಮಾಂಸಳತನು ಬಂದುದಂದು . . . ಪುಂಗವಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೨-೨೮). ೨. ಆನೆ, ಹಂದಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ದಂತ ; ಕೋರೆಹಲ್ಲು : ಉದ್ವೃತ್ತ ವಾರಣೇಂದ್ರ ವಿಷಾಣಕುಲಿಶದಂಡಹತಿಯಿಂ ವನದುರ್ಗಭಂಗಮುಂ ವಿಪಕ್ಷಪಾರ್ಥಿವಭಂಗಮುಂ ಮನೋರಥಸಿದ್ಧಿಮಾಗೆಯುಂ (ಆದಿಪು. ೧೩-೭೭ ವ) ; ಅರಿನರಪಾಲಕೋಗ್ರಮದಕುಮ್ಭಿ ವಿಷಾಣಮನೊತ್ತಿ ಕಿತ್ತು (ಎಕ. V. ಅರಸೀ. ೧೧೭-೨೪ : 1161). [ಸಂ.]

ವಿಷಾಣಿ (ನಾ). ೧. ಕೊಂಬುಗಳಿರುವ ಹಸು, ಎಮ್ಮೆ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಣಿ. ೨. ದಂತವುಳ್ಳದು ; ಆನೆ. ೩. ಕೊಂಬುಗಳುಳ್ಳವನು : ಅಲ್ಲಿ ದಿಕ್ತತುಷ್ಟಯಗತ ದ್ವೀಪನಿವಾಸಿಮನುಷ್ಯರೇಕಪಾದರುಂ ಲಾಂಗುಲಿಕರುಂ ವಿಷಾಣಿಗಳುಂ ಅಭಾಷಕರುಂ ಅಪ್ಪರ್ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೧೪೮). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಅಜಶೃಂಗಿ : "ವಿಷಾಣೀ - ಔಷಧಿ, ಚೇಳುವಾಲಿ, ನೆಲಮೂಗಿ" (ಓಷಧಿ. ೧೫೫). [ಸಂ. ವಿಷಾಣಿನ್]

ವಿಷಾಣು (ನಾ). ಒಂದು ಗೊತ್ತಾದ ರೋಗವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ನಂಜು : ಅತ್ಯಂತ ಸೂಕ್ಷ್ಮತಮವಾದ ವಿಷಾಣುಗಳನ್ನು ವಿಶೇಷರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿದರು (ಜೀವಾತ್ಮ. ೧೨೪). [ಸಂ.]

ವಿಷಾದ₁ (ನಾ). ೧. ಉತ್ಸಾಹಹೀನತೆ ; ನಿರುತ್ಸಾಹ : ಭಗವದ್ಗೀತೆಯಿಂದರೆ . . . ವಿಷಾದದ ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯನ್ನು ಕಿತ್ತೋಡಿಸಲು . . . ಬಂದ ಸಹಸ್ರಕಿರಣನಾದ ಭಾನುರವಿ (ಧರ್ಮಸಾ. ೧೦೪). ೨. ದುಃಖ ; ವ್ಯಥೆ ; ಚಿಂತೆ : ಉಭಯಬಲದಗ್ಗಳದ ಹರುಷವಿಷಾದವಾರಿಧಿ ಕಾಲುಹೊಳೆಯಾಯ್ತು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೭-೫೦) ; ಉಳಿ ಮಗಳೆ ವಿಷಾದವನುಸಿರ ವೇಗವನಂತೆ (ಧೃಸ್ಮಾಲೋ. ೯೯). ೩. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಸಂಚಾರಿ ಭಾವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಕಾರ್ಯಭಂಗ, ದೈವದ ವಿಮುಖತೆ ಮೊದಲಾದವು ಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ "ಮನಃಪೀಡೆಯೆ ವಿಷಾದಂ" (ಭಾರತೀ. ೩೪೭) : ಮತಿ ನಿರ್ವೇದ . . . ವಿಷಾದಸ್ಮೃತಿ ಚಿತ್ತಭ್ರಂಶ ಮೋಹಾಮಯ ಮೃತಿಗಳಿವಿಂತೆಯ್ದೆ ಸಂಚಾರಿ ಭಾವಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೯೩) ; ವಿಷಾದ . . . ಅಪಸ್ಮಾರಗಳೆಂಬ ಮೂವತ್ತುಮೂಱು ಸಂಚಾರೀ ಭಾವಂಗಳಿಂ ಪರಿವರ್ಧಿಸಿ (ವಿವೇ. ೨೨೭). ೪. ಒಂದು ಕಾವ್ಯಾಲಂಕಾರದ ಹೆಸರು : ಇಚ್ಛೆ ಮಾಡಿದಂಥ ವಸ್ತು ವಿರುದ್ಧವಾಗೆ ಸ್ವಚ್ಛದಿಂದಿದು ವಿಷಾದವೆನಿಸೆ ಹಚ್ಚಿದಂ ದೀಪೋದ್ದೀಪನ ಮಾಡಲು ಹಚ್ಚಿತು ತಾಂ ವಡಬಾಗ್ನಿಯಾಗಿ (ಕುವಲ. ೧೨೭-೧). ೫. ವಾಕ್ಯಾರ್ಥದೋಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಅವಧಾಂಸದುಕ್ತಾರ್ಥಮನವಿಶೇಷದ ಮಗುಱ್ದು ನುಡಿದೋದೇಕಾರ್ಥಂ ಕ್ರೋಧವಿಷಾ(ಶಾಶಾಂ. ರೋ)ದ ಪೇದ ಭಯ ಹರ್ಷ ವಿಸ್ಮಯಾದಿಗಳೊಳನ್ನವಿಷ್ಟಮದುಷ್ಟಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೪೫೯). [ಸಂ.]

ವಿಷಾದ₂ (ನಾ). ನಂಜನ್ನು ಉಂಡವನು ; ಶಿವ : ವೃಷೇಂದ್ರಧೃಜನಜನವಸಾನಂ ವಿಷಾದಂ ವಿಪದ್ಧೀಕರನಂಗಾರಾಂಗನಂಗೋದ್ಧವಹರನಸುರಧ್ವಂಸಕಂ ವೀರಭದ್ರಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೪-೧೫೩). [ಸಂ. (ವಿಷ + ಅದ = ತಿನ್ನುವಿಕೆ)]

ವಿಷಾದಗರ್ಭ (ನಾ). ದುಃಖಕರವಾದುದು ; ಚಿಂತಾಕುಲವಾದುದು : ಆವ ಜನ್ಮದೊಳಂ ಮತ್ತನಗೆ ನವವಯಸದೊಳ್ ತಾಂ ಜನಿಯಿಸದಿರ್ಕೆಮ ವಿಷಾದಗರ್ಭಂ ಗರ್ಭಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೩-೭೭). [ಸಂ.]

ವಿಷಾದಚಿತ್ತ (ನಾ). ಖಿನ್ನವಾದ ಮನಸ್ಸು : ಉಂಗುರದ ಕೇಡಿನೊಳಾದಚಲಟ್ಟೆ ವಿದ್ಮಯಿಂ ನೋಡುವೆನೀತನೊಳ್ನಡಿವೆನೆಂದಿರದಾದ ವಿಷಾದಚಿತ್ತದಿಂ ಪೋಗಿ (ಸುಕುಮಾ. ೩-೧೭). [ಸಂ.]

ವಿಷಾದಯೋಗ (ನಾ). ಚಿಂತೆಯ ಪ್ರಸಂಗ ; ದುಃಖದ ಸಂದರ್ಭ : ಹಿಂದಿನ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಒದಗಿದ ವಿಷಾದಯೋಗ, ಇಲ್ಲಿ ಈಗ ಧರ್ಮರಾಯನಿಗೆ ಒದಗಿರುವುದು ಸ್ವಾರಸ್ಯವಾಗಿದೆ (ಪರಿಶೀ. ೧೨೧). [ಸಂ.]

ವಿಷಾದವಿಧುರ (ನಾ). ವ್ಯಥೆಯಿಂದ ಕಳವಳಕ್ಕೀಡಾದವನು ; ದುಃಖದಿಂದ ಚಿಂತಿತನಾದವನು : ಸಟ್ಟ ಮನಃಕ್ಷತಂಬಟ್ಟು ವಿಷಾದವಿಧುರಂ ಮಧುರಗಭಿಮುಃ ನಾಗಿ ಪಯಣಂಬೋದಂ (ಪಂಚತಂ. ೨೪-೪). [ಸಂ.]

ವಿಷಾದಾಂತ (ಗು). ಶೋಕದಿಂದ ಕೊನೆಗೊಳ್ಳುವ ; ದುಃಖಾಂತ : ಮುಗಿವು. ಮರಣದೊಳಿಲ್ಲ ವಿಷಾದಾಂತನಾಟಕಕೃತಿಗಳು ಕಡೆಗೆ (ಇಂಚಾವ. ೧೭೭-೧೮). [ಸಂ.]

ವಿಷಾದಿಸು (ಕ್ರಿ). ದುಃಖಿಸು ; ವ್ಯಥೆ ಪಡು : ನಿನ್ನ ಉಪಕಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯುಪಕಾರವನ್ನು ಮಾಡಲಾರೆನೆಂದು ಹೇಳಲು ವಿಷಾದಿಸುತ್ತೇನೆ (ಜಮಿನ್ನಾ. ೧೭೦). [ವಿಷಾದ₁ + -ಇಸು₁]

ವಿಷಾನಲ (ನಾ). ವಿಷದ ಜ್ವಾಲೆ, — ಬೆಂಕಿ : ಅಟ್ಟ ಸುಡುತಿಹ ವಿಷಾನಲದಿಂದವಂದಿ ಗಗಳುಟ್ಟು ಹೊದೆದಂಬರಗಳು ಬಳಿಕ್ಕಂತವರು ತೊಟ್ಟ ಕಂಚುಕಿ . . . ಇರದೆ ಬೆಂದು (ವೀಶ್ವಪು. ೩-೧೭-೨೭). [ಸಂ.]

ವಿಷಾನಿಲ (ನಾ). ನಂಜು ಬೆರೆತಿರುವ ಗಾಳಿ ; ವಿಷಪೂರಿತವಾದ ವಾಯು : ಕರಾಟಗಳಲ್ಲಿನ ಇದ್ದಲೂ, ಸೋಡಾಲ್ಮೆಯೂ ಎಂತಹ ವಿಷಾನಿಲಗಳನ್ನೂ ಹೀರಿಕೊಂಡು ಸಯ್ಯೊಳಿಸುತ್ತಿದ್ದುವು (ಕವಿತೋ. I. ೩೦೨). [ಸಂ.]

ವಿಷಾಪಹಾರ (ಗು). ೧. ನಂಜನ್ನು ನಿವಾರಿಸುವ ; ವಿಷವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ : ಜಳಮ್ಯಕಾಳಮಂ ಜಳವ್ಯಾಳಮೆಂದು ಕೆಲದ ಬಲದಿಂ ಪಿಡಿಯಲೆಂದು ಧೀಂಕಿಡುವ ವಿಷಾಪಹಾರ ಶಾಲೂರಜಾಲಂಗಳೊಳಂ . . . ಭೀಷಣರಮಣೀಯಮನಿಸಿತ್ತು (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೪೦ ವ). (ನಾ). ೨. ನಂಜಿನ ನಿವಾರಣೆ ; ವಿಷನಿರ್ಮೂಲನ : ನಾಳೆ ನೇಸರ್ಮೂಡದ ಮುನ್ನಮೆ ವಿಷಾಪಹಾರಂ ಮಾಡಿದಪ್ಪೆಂ (ಸುಕುಮಾ. ೭-೮ ವ);

ಸೀತಾಹರಣಮಿದರ್ಕೆ ಮರಣನಿಮಿತ್ತಮಾದುದೆಂದುಬ್ಬೆಗಂಬಟ್ಟು ಸಂಸಾರವಿಷಮ ವಿಷಾಪಹಾರಮಂ ಪಂಚನಮಸ್ಕಾರಮನದರ್ಕೆ ಪೇಟ್ದು (ಪಂರಾಮಾ. ೯-೧೧೭ ವ). [ಸಂ.]

ವಿಷಾಪಹಾರಿ (ಗು). ನಂಜನ್ನು ತೆಗೆಯುವ ; ವಿಷವನ್ನು ನಿವಾರಿಸುವ : ಯಾವುದಾದರೂ ವಿಷಾಪಹಾರಿ (disinfectant) ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ನೀರಿಗೆ ಬೆರೆಸಿ . . .ನೆಲದ ಮೇಲೆ ತಂಗುವ ಜೀವಿಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ (ಗೃಹವಿ. ೧೮೩). [ಸಂ. ವಿಷಾಪಹಾರಿನ್]

ವಿಷಾರ್ಥಾಜೀವನ (ನಾ). ವಿಷಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಹಣ ಸಂಪಾದಿಸಿ ಜೀವಿಸುವವನು : ದಿವಸೇಂದ್ರಂ . . . ವೃಶ್ಚಿಕಕ್ಷೇತ್ರದೊಳ್ ಕೂಡೆ ವಿಷಾರ್ಥಾಜೀವನಂ ಸಾಹಸಿಗನಖಿಳಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞನತ್ಯುಗ್ರನಕ್ಕುಂ (ಜಾತಿ. ೧೬-೧೭). [ಸಂ.]

ವಿಷಾವಿಲದಂಷ್ಟ್ರ (ನಾ). ವಿಷಯುಕ್ತವಾದ ಹಲ್ಲುಳ್ಳದು ; ಸರ್ಪ : ದಂಡಕನೃಪಂ ಲೋಭಾಭಿಭೂತಂ ವಿಷಾವಿಲದಂಷ್ಟ್ರಂ ಶ್ರಯುವಾಗಿ ಪುಟ್ಟಿ ಸುಟಿಗುಂ ಮುಂ ಬಯ್ತ ಭಂಡಾರದೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೨-೧೫). [ಸಂ. ವಿಷಾವಿಲದಂಷ್ಟ್ರಾ]

ವಿಷಾಹ್ವಯ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ವಿಷಾಹ್ವಯಃ – ವಿಷಾಣಿಕ, ಬಾಟೆ, ಕರ್ಕಾಟಕಶೃಂಗಿ, ಸಾತಲೆ? " (ಓಷಧಿ. ೧೫೫). [ಸಂ.]

ವಿಷು (ನಾ). ೧. ಹೆಚ್ಚುಕಡಮೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು ; ಸಮವಾದುದು. ೨. ಅರುವತ್ತುಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಹದಿನೈದನೆಯದು : ಆ ವರ್ಷವೇ ಪ್ರಭವ . . . ವಿಷು . . . ಕ್ಷಯವೆಂದಱುವತ್ತು ತೆಱನಾಗಿಹುದು (ವಿವೇಕ. ೨೭೩). [ಸಂ.]

ವಿಷುವ (ನಾ). ೧. ಸೂರ್ಯನು ಭೂಮಧ್ಯರೇಖೆಯನ್ನು ಹಾಯುವ ಕಾಲ ; ಹಗಲು, ಇರುಳು ಒಂದೇ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿರುವ ಕಾಲ. ೨. ಸೂರ್ಯನು ಮೇಷ ಅಥವಾ ತುಲಾ ಸಂಕ್ರಾಂತಿಯ ದಿನದಂದು ಮೇಷ ಅಥವಾ ತುಲಾರಾಶಿಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುವ ಪ್ರಾರಂಭದ ಬಿಂದು. [ಸಂ.]

ವಿಷುವತ್ತು (ನಾ). ಸಮವಾದ ಹಗಲು ಮತ್ತು ರಾತ್ರಿಗಳುಳ್ಳ ಕಾಲ : ವೇದಗಳ ಕಾಲದ ಭಾರತೀಯರು ವಿಷುವತ್ತಿನ ಮತ್ತು ಅಯನಸಂಕ್ರಾಂತಿಯ ಬಿಂದುಗಳನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ಮಿತ್ರ ಮತ್ತು ವರುಣಗಳೆಂದರು (ತತ್ವಸ್ವಾ. ೪೮೨). [ಸಂ. ವಿಷುವತ್]

ವಿಷುವದ್ಬಿಂದು (ನಾ). ವಿಷುವದ್ರೇಖೆಯನ್ನು ಸೂರ್ಯನು ಹಾದುಹೋಗುವ ಎರಡು ಬಿಂದು ; ಸಂಕ್ರಾಂತಿಬಿಂದು : ವಿಷುವದ್ಬಿಂದುವು ಕೃತ್ತಿಕೆಯಿಂದ ಉತ್ತರಾಭಾದ್ರದವರೆಗೆ ಸರಿದು ಬಂದಿರುವುದಕ್ಕೆ ಲಿಖಿತಸಾಕ್ಷಿ ಇದೆ (ನಕ್ಷತ್ರ. ೨೪). [ಸಂ.]

ವಿಷುವದ್ರೇಖೆ (ನಾ). ಭೂಗೋಳವನ್ನು ಪೂರ್ವಪಶ್ಚಿಮವಾಗಿ ಎರಡು ಸಮಭಾಗಗಳಾಗಿ ವಿಭಜಿಸುವಂತೆ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಪಿಸಿರುವ ರೇಖೆ ; ಸಮಭಾಜಕವೃತ್ತ : ಉಭಯಧ್ರುವಗಳಿಗೂ ಮಧ್ಯೆ (ಸಮದೂರದಲ್ಲಿ) ಭೂಗೋಳದ ಸುತ್ತಲೂ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದೆಯೆಂದು ಭಾವಿಸಲ್ಪಡುವ (ಕಲ್ಪಿತವಾದ) ರೇಖೆಗೆ ವಿಷುವದ್ರೇಖೆ . . . ಎಂದು ಹೆಸರು (ಭೂಗೋಳ. ೫). [ಸಂ. ವಿಷುವದ್ರೇಖಾ]

ವಿಷುವದ್ವೃತ್ತ (ನಾ). = ವಿಷುವದ್ರೇಖೆ : ಭೂಗೋಳವನ್ನು ಎರಡು ಅರ್ಧಗಳಾಗಿ ವಿಭಾಗಿಸುವ ಬೃಹದ್ವೃತ್ತಕ್ಕೆ ವಿಷುವದ್ವೃತ್ತವೆಂದು ಹೆಸರು (ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿ. ೨೦೫). [ಸಂ.]

ವಿಷೂಚಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ ; ವಾಂತಿ ಭೇದಿ : ದಾಳಿಂಬಾದಿ ಚೂರ್ಣ . . . ಸೇವಿಸಲು ವಿಷೂಚಿ ಗುಣವಾಗುವುದು (ಸಕವ್ಯ. ಪರಿ. ೪೮೮) ; ಬಾಹಟವೆಂಬ ವೈದ್ಯಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ವಿಷೂಚಿಜಾಡ್ಯವೆನ್ನಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಈ ರೋಗಕ್ಕೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ (ಮಾಮರಾ. ೪೭). [ಸಂ. ವಿಷೂಚೀ]

ವಿಷೂಚಿಕ (ನಾ). = ವಿಷೂಚಿ : ಇದರಲ್ಲಿ ವಿಷೂಚಿಕವೆಂದು ಅಲಸಿಕವೆಂದು ಅಜೀರ್ಣಕವೆಂದು ವಿಳಂಬಿಕವೆಂದು ಸಶೇಷವೆಂದು ವಿಷೂಚಿಕಾರೋಗಮೈದು ತೆರನಾಗಿರ್ಪುದು (ಸಕವ್ಯ. ೩೫೭). [ಸಂ. ವಿಷೂಚಿಕಾ]

ವಿಷೂಚಿಕೆ (ನಾ). = ವಿಷೂಚಿ : ಉಗ್ರಂಗಳಾ ಜ್ವರಂ ವಿಷೂಚಿಕೆ ಎಂಬಿವಾಗಳ್ ಪೊರ್ದುಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೪-೮೨) ; ವಿಷೂಚಿಕೆಯಲ್ಲಿಯೂ ತಾಮ್ರದ ಉಪಯೋಗವಾಗುವುದು (ಔಷಧಿ. ೪೭). [ಸಂ. ವಿಷೂಚಿಕಾ]

ವಿಷೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗ್ರಂದಿಗೆಪದಾರ್ಥ ; ಅತಿಬಜೆ . [ಸಂ. ವಿಷಾ]

ವಿಷೋತ್ಪಳ (ನಾ). ವಿಷಪೂರಿತವಾದ ನೈದಿಲೆ : ಅಸಿತವಿಷೋತ್ಪಳಪರಿಮಳದುಸಿರೊಳ್ ಮಡಿದಂದಿನಗ್ಗು ನೀಗೆ ಜನಾಂಘ್ರಿಶ್ರಸದಮೃತಾಬ್ಧಮನಾಘ್ರಾಯಿಸಿದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೪೧). [ಸಂ. ವಿಷೋತ್ಪಲ]

ವಿಷೋದಕ (ನಾ). ನಂಜಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ನೀರು ; ವಿಷಜಲ : ಕುಡಿವೆನು ವುನ್ನಜಲವನು . . . ಎನುತ ಮೊಗೆದನು ವಿಷೋದಕವ (ಕುವ್ಯಾ. ೫-೨೮). [ಸಂ.]

ವಿಷೋದ್ಗಾರಿ (ನಾ). ೧. ವಿಷವನ್ನು ಉಗುಳುವಂಥದು. ೨. ನೀರನ್ನು ಹೊರಸೂಸುವಂಥದು. ೧, ೨ : ಅಹಿಯಂತೆ ವಿಷೋದ್ಗಾರಿಗಳಹರ್ನಿಶಪ್ರಹರದಂತೆ ಘಟಕಾತ್ಮಂಗಳ್ ರಹಟಘಟೀಯಂತ್ರಂಗಳ್ ಬಹುವಿಧವಿಭ್ರಮದಿನೆಸೆವುವುಪಶಲ್ಯಕದೊಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೫೧). [ಸಂ. ವಿಷೋದ್ಗಾರಿನ್]

ವಿಷೋದ್ಯಾನ (ನಾ). ವಿಷಪೂರಿತವಾದ ವನ, – ತೋಟ : ವಿದ್ಯಾಗರ್ವಗ್ರಹಪೀಡಿತಂ ಸ್ವಪರಬಾಧಾಹೇತುವಂ ದುಸ್ತರೋದ್ಯೋಗಕ್ಲೇಶಿತರಾಗಿ ಬಿತ್ತಿ ಬೆಳೆವಂತಕ್ಕುಂ ವಿಷೋದ್ಯಾನಮಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧-೩೪) ; ಅದು ತನ್ನ ಮತ್ತು ಪರರ ವಿನಾಶಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ವಿಷೋದ್ಯಾನವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸುತ್ತದೆ (ಸುವರ್ಣ. ೨೦೯). [ಸಂ.]

ವಿಷೋನ್ನತಿ (ನಾ). ೧. ನಂಜಿನ ಏರಿಕೆ ; ವಿಷದ ಹೆಚ್ಚಳ. ೨. ನೀರಿನ ಆಧಿಕ್ಯ. ೧, ೨ : ಸಪ್ತಮುಖದಿಂದೆ ವಿಷೋನ್ನತಿಯಿಂದೆ ಭೋಗದೊಳ್ ತುಱುಗಿರವಿಂದೆ ಪೋಲ್ತುದು ಮಹಾನದಿ ರುಂದ್ರಫಣೀಂದ್ರರಾಜನಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೭೪೭ ಶೂದ್ರಕ). [ಸಂ.]

ವಿಷೋರಗ (ನಾ). ನಂಜುಳ್ಳ ಹಾವು ; ವಿಷಸರ್ಪ : ಅಡಿವಿಡಿದಿಟ್ಟ ಪುತ್ತುಗಳ ನೆತ್ತಗಳಿಂ ನಿಮಿರ್ದಿರ್ದ ಬಳ್ಳಿಗಳ್ವಿಡಿದು ವಿಷೋರಗಪ್ರತತಿ ನೋಟ್ಪೊಡಗುರ್ವಿಸೆ ಸುಯ್ಯ ಸುಯ್ಯೆಲಿಂ ಕಿಡಿ ಪೊಱಪೊಣ್ಮೆ (ಆದಿಪು. ೧೪-೧೪೦). [ಸಂ.]

ವಿಷೋರಗಧಾರಿ (ನಾ). ೧. ವಿಷಸರ್ಪವನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು ; ಶಿವ. ೨. ವಿಷಸರ್ಪಗಳನ್ನುಳ್ಳದು ; ಸಾಗರ. ೧, ೨ : ಆ ಮಹಾರ್ಣವಂ . . . ತ್ರಿಪುರಾರಿಯಂತೆ ವಿಷೋರಗಧಾರಿಯುಂ . . . ಎನಿಸಿದುದು (ಜಗಪ. ೧-೪೪ ವ). [ಸಂ. ವಿಷೋರಗಧಾರಿನ್]

ವಿಷ್ಕಂಭ (ನಾ). ೧. ಆಧಾರ ; ಊರೆ. ೨. ಅಡ್ಡಿ ; ವಿಘ್ನ : "ಪ್ರತಿಬಂಧಮೆನಲು ವಿಷ್ಕಂ[ಪಾಠಾಂ. ಷ್ಕಂ]ಭಮೆನೆ ತಗಹಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೩-೩೨). ೩. ವಿಸ್ತಾರ ; ಹರಹು : ಯೋಜನಶತಸಹಸ್ರ ವಿಷ್ಕಂಭಂ ವಿಶ್ರುತಜಂಬೂವೃಕ್ಷ ಮಹಾಪ್ರತೀತಿಯಿಂ ನೆಗಟ್ದುದಿಳೆಗೆ ಜಂಬೂದ್ವೀಪಂ (ಆದಿಪು. ೧-೪೯) ; ಏಕಲಕ್ಷಪ್ರಮಿತಪ್ರಮಾಣಯೋಜನಾ ವಿಷ್ಕಂಭಮುಂ . . . ಆಗಿ (ವರ್ಧಮಾ. ೧-೩೭ ವ). ೪. ಬಾಗಿಲಿನ ಅಗುಳಿ ; ಲಾಳವಿಂಡಿಗೆ. ೫. ವಿಷೂಚಿರೋಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ ; ಅಜೀರ್ಣದಿಂದ ಹೊಟ್ಟೆ ಉಬ್ಬುವ ಕಾಯಿಲೆ : ಅಜೀರ್ಣವೆಂಬ ವಿಷೂಚಿಯು ಆಮವೆಂದು, ವಿದಗ್ಧವೆಂದು, ವಿಷ್ಕಂಭವೆಂದು ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿರ್ಪುದು . . . ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬರಿಸುವುದೇ ವಿಷ್ಕಂಭವೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು (ಸಕವ್ಯ. ೩೪೦). ೬. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ನಾಟಕ ಅಥವಾ ದೃಶ್ಯಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ನಡೆದುಹೋದ ಮತ್ತು ಮುಂದೆ ನಡೆಯುವ ಕಥಾಂಶವನ್ನು ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ತಿಳಿಸುವ ದೃಶ್ಯ : ವಿಷ್ಕಂಭ: ನಡೆದುಹೋದ ಕಥಾಂಶವನ್ನು ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಸೂಚಿಸುವುದು (ಸಂನಾಟ. ೧೪) ; ವಿಷ್ಕಂಭ – ನಡೆದುಹೋದ ಮತ್ತು ಮುಂದೆ ನಡೆಯುವ ಕಥಾಂಶಗಳನ್ನು ಮಧ್ಯಮಪಾತ್ರಗಳ ಮೂಲಕ ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಸೂಚಿಸುವುದು (ಕೈಪಿಡಿ. ೨೦೭) ೭. [ಜ್ಯೋತಿ] ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದು : ಅಶ್ವಿನಿ ಮೊದಲಾದಿಪ್ಪತ್ತೇಳು ನಕ್ಷತ್ರಗಳುಂ ವಿಷ್ಕಂಭ . . . ವೈಧೃತಿಗಳೆಂಬಿಪ್ಪತ್ತೇಳು ಯೋಗಂಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೬೨) ; ಪ್ರತಿದಿನದಿ ಸಂಚರಿಪ ಯೋಗಗಳತಿಶಯವನರಿಯೆ ಪೇಳುವೆ ವ್ಯತಿಯು ಧೃತಿ ವಿಷ್ಕಂಭ ಶೂಲವು (ಗಗಶಾ. ೪-೫೯). ೮. [ನಾಟ್ಯ] ಮೂವತ್ತೆರಡು ಬಗೆಯ ಅಂಗಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಸ್ಥಿರಹಸ್ತ . . . ವಿಷ್ಕಂಭ . . . ಸ್ವಸ್ತಿಕರೇಚಿತ -- ಈ ಮೂವತ್ತೆರಡು ಅಂಗಹಾರಂಗಳ ಪೆಸರು (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೫-೭ ವ). [ಸಂ.]

ವಿಷ್ಕಂಭಕ (ನಾ). = ವಿಷ್ಕಂಭ ೭ : ವಿಷ್ಕಂಭಕ ಯೋಗ ೩೧ ಗಳಿಗೆ ಮೇಲೆ ತ್ಯಾಜ್ಯಾ (ಭಾಸ್ಕರ. ೭೧ ೪). [ಸಂ.]

ವಿಷ್ಕಂಭಿತ (ಗು). ೧. ತಡೆದ ; ಅಡ್ಡಿಮಾಡಿದ. (ನಾ). ೨. [ನಾಟ್ಯ] ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಭಂಗಿ : ಸ್ವಸ್ಥಂ . . . ವಿಷ್ಕಂಭಿತ . . . ವಿಮುಕ್ತ ಈ ಒಂಬತ್ತು ಕುಳ್ಳಿರ್ದ ಸ್ಥಾನಕಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೭-೧೨ ವ). [ಸಂ.]

ವಿಷ್ಕರ (ನಾ). ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ : "ವಿಷ್ಕ[ಪಾಠಾಂ. ಷ್ಕಿ]ರಮರ್ಕಮೆಂದೆನಲ್ಕೆಕ್ಕೆಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೬೯-೨೭). [ಸಂ. ?]

ವಿಷ್ಕಿರ (ನಾ). ಪಕ್ಷಿ ; ಹಕ್ಕಿ : ವಿಷ್ಕಿರಕೆ ಪಾಶುಪತಾಸ್ತ್ರಮದೇಕೆ (ವೃಷವಿ. ೧೨-೭೩). [ಸಂ.]

ವಿಷ್ಕಂಭ (ನಾ). ೧. ಅಡ್ಡಿ ; ತಡೆ : "ವಿಷ್ಕಂಭಃ, ಪ್ರತಿಬಂಧಃ – ಈ ೨ ತಗವುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೨೭-೮೪). ೨. ಆಧಾರ ; ಊರೆ. ೩. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಊರುವಿಕೆ ; ದೃಢವಾಗಿ ನೆಡುವಿಕೆ. ೪. ಮಲ ಅಥವಾ ಮೂತ್ರಕಟ್ಟುವಿಕೆ. ೫. ಪಾರ್ಶ್ವವಾಯು ; ಲಕ್ವ. [ಸಂ.]

ವಿಷ್ಕಂಭಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಡೆಯಾಗು ; ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸಲ್ಪಡು : ವಿಷ್ಕಂಭಿಸಿರ್ದ ಮಲದಿಂ ಕೋಷ್ಠಾಭ್ಯಂತರದೊಳುಗ್ರವೇದನೆಯಕ್ಕುಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೧-೧೪). [ವಿಷ್ಕಂಭ + -ಇಸು]

ವಿಷ್ಕಕಂದ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಗೆಡ್ಡೆ : "ಬಹುಸಂಘಟ್ಟಃ – ವಿಷ್ಕಕಂದ" (ಒಷಧಿ. ೧೧೭). [? + ಕಂದ]

ವಿಷ್ಟಪ (ನಾ). ಜಗತ್ತು ; ವಿಶ್ವ ; ಲೋಕ : ಶಂಖಭೇರೀಕಂಠೀರವಘಂಟಾಧ್ವನಿಗಳ್ ನೆಗಟ್ಟುವು ಭೋಂಕೆನೆ ಸಕಲವಿಷ್ಟಪಾಶ್ಚರ್ಯಂಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೭-೪೦) ; ವಿಷ್ಟಪಮೋರ್ಮೆಯುಂ ತಮಗೆ ಹಸ್ತತಲಾಮಲಕಂಬೊಲೆಯ್ದೆ ವಿಸ್ಪಷ್ಟಮೆನಿಪ್ಪ ಬೋಧಯುತರಿಂ ತಿಳಿದಿಲ್ಲಿಗೆ ತಕ್ಕುದೇನುಮಂ ಚೇಷ್ಟಿಪಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೩-೭೮). [ಸಂ.]

ವಿಷ್ಟಪಜನ (ನಾ). ಲೋಕದ ಜನ ; ಜಗತ್ತಿನ ಮಾನವಕುಲ : ವನಬರ್ಹಿಗಳಂ ಮೇಘಧ್ವನಿ ತಣಿಪುವ ತೆಱದೆ ದೇವ ನಿನ್ನಯ ದಿವ್ಯಧ್ವನಿ ತಣಿಪಿದಪುದು ವಿಷ್ಟಪಜನಮಂ (ಅಜಪು. ೮-೧೧). [ಸಂ.]

ವಿಷ್ಟಬ್ಧಾಜೀರ್ಣ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಜೀರ್ಣರೋಗ : ಸೈಂಧವಚೂರ್ಣಮಂ ಬಿಸಿನೀರಿಂ ಕುಡಿಯೆ ವಿಷ್ಟಬ್ಧಾಜೀರ್ಣ ಗುಣಮಕ್ಕುಂ (ಸಕವ. ೩೭೩). [ಸಂ.]

ವಿಷ್ಟರ (ನಾ). ೧. ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಆಸನ, — ಪೀಠ : ಮಣಿಮಯನಿಜೋಪವಿಷ್ಟ ವಿಷ್ಟರಾಗ್ರದಿಂದೆ ಇೞಿದು (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೨-೧೦ ವ) ; ಸೌಧರ್ಮೇಂದ್ರಂ . . . ತಡೆದಿರದೆಟ್ಟು ವಿಷ್ಟರದಿನಾನತಮಸ್ತಕನಾಗಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೦-೫). ೨. ಪದರ ; ಸ್ತರ. ೩. ಮರ ; ವೃಕ್ಷ : "ವೃಕ್ಷಂ . . . ವಿಷ್ಟರಃ, ನಗಃ,ದ್ರುಮಃ, ಪಾದಪಃ – ಈ ೧೯ ತುರಂ" (ಹಲಾಯು. ೨೯-೨೩). ೪. ಒಂದು ಹಿಡಿ ತುಂಬುವಷ್ಟು ದರ್ಭೆ. [ಸಂ.]

ವಿಷ್ಟರಶ್ರವ (ನಾ). ವಿಷ್ಣುವಿನ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : "ವಿಷ್ಣುಃ . . . ವಿಷ್ಟರಶ್ರವಾಃ, ನಾರಾಯಣಃ . . . ಗದಾಧರಃ – ಈ ೪೫ ನಾರಾಯಣನ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೫-೨೫). [ಸಂ. ವಿಷ್ಟರಶ್ರವಸ್]

ವಿಷ್ಟವ (ನಾ). ಕಿರುಕುಳ ; ತೊಂದರೆ : "ವಿಷ್ಟವವೆನಲ್ಕುಪದ್ರವಮಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೮-೨೭). [?]

ವಿಷ್ಟಿ (ನಾ). ೧. ಸಂಬಳವಿಲ್ಲದೆ ಮಾಡುವ ಕೆಲಸ ; ಬಿಟ್ಟಿ . ೨. ನರಕಕ್ಕೆ ಕಳಿಸುವುದು ; ಅಧೋಲೋಕಕ್ಕೆ ಅಟ್ಟುವುದು. ೩. [ಜ್ಯೋತಿ] ಹನ್ನೊಂದು ಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಏಳನೆಯದು : ಕರಣಂ ಪನ್ನೊಂದು ಚರಸ್ಥಿರಸ್ವರೂಪಂಗಳಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಟಿಯದೊಂದುಂ ಪರಿಹಾರ್ಯಮುೞಿದ ಪತ್ತುಂ ಕರಣಂ ಶುಭಕರಣಮಕ್ಕುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೧-೨೫) ; ಶನಿಯಂಗಾರಕರೊಳ್ಳಿದರನಿಸರ್ ಮತ್ತಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಟಿಗಿತ್ತಂ ಕುಳಿಕಂ ಜನಿಯಿಸುಗುತ್ಪಾತಂಗಳುಮೆನಿಪುದಱಿಂದಾಗ ಬಿತ್ತಣಕ್ಕಾ ದೆವಸಂ (ಜಿನ್ನಮ. ೯-೧೩). 'ಬಿಟ್ಟಿ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ವಿಷ್ಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮಲ, ಮೂತ್ರಗಳನ್ನು ವಿಸರ್ಜಿಸು : ಶುನಕಶಕುನಮಂ ಪೇೞ್ವೆಂ . . . ಪದದೊಳೆ ಭೂಮಿಯಂ ಕರೆದು ವಿಷ್ಟಿಸೆ ಮಾಣ್ಬುದು ತದ್ವಿವಾಹಮಂ (ಲೋಕೋಪ. ೧೨-೨೫) ; ಕಾಗೆ ವಿಷ್ಟಿಸುವ ಹೊನ್ನ ಕಳಸವಹುದಱಿಂದ ಒಡೆಯರು ಜೋಗೈಸುವ ಚಮ್ಮಾವುಗೆಯ ಮಾಡಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೩೭೧) ; ಸೂಕರಗಳು ಜೋಳವನ್ನು ತಿಂದು ಮನೆಯೊಳಗೆಲ್ಲ ವಿಷ್ಟಿಸಿದವು (ಬಬ್ಬುರು. ೩). ೨. ಅಶುಭವನ್ನುಂಟುಮಾಡು ; ಅಮಂಗಳವನ್ನು ಸೂಚಿಸು : ಜನವು ಬೆಕ್ಕಸಬಟ್ಟು ಬೆದಱಿದುದನಿತಱೊಳು ವಿಷ್ಟಿಸಿಯೆ ಬಲಭದ್ರನನು ತದ್ರೂಪನು ಕಳೆದು ಮಾತೆಯ ಬಳಿಗೆ ಬಂದ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩೦-೫೪). [ವಿಷ್ಟೆ + -ಇಸು]

ವಿಷ್ಟೆ, ವಿಟ್ಟೆ (ನಾ). ೧. ಮಲ ; ಅಮೇಧ್ಯ : ಗೂಗೆಯ ಎಡಪಕ್ಕದ ಗರಿ . . . ಅರಿದಳ, ಕಾಗೆಯ ವಿಷ್ಟೆ ಇವಂ ಸಮಾನವಾಗಿ ಚೂರ್ಣವಂ ಮಾಡಿ ಆಡಿನ ಮೂತ್ರದಿಂದರೆದು ಅಂಜನವಿಡಲು ಚಾತುರ್ಥಿಕಜ್ವರಂ ಮಾಣ್ಬುಂ (ಸಕವ. ೧೧೯). ೨. ಅಶುಭ ; ಅಮಂಗಳ : 'ವಿಷ್ಟಿಸು' ಪರಾ. ೩. ಪಾಪ ; ದೋಷ : "ಅಶುಭಂ ಪಾಪೌಘ ವಿಷ್ಟಾಹ್ವಯಂ" (ನಾನಾರ. ೧೦೪). ವಿಟ್ಟೆ : ೧. "ವಿಟ್ಟೆ(ಬಿಟ್ಟ) ವಿಷ್ಠಾ – ಹಿಕ್ಕೆ, ಮಲ" (ತದ್ಭಕೋ. ४०). [< ಸಂ. ವಿಷ್ಠಾ]

ವಿಷ್ಠಾಕೂಪ (ನಾ). ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು : ಪರ್ವತ . . . ವಿಷ್ಠಾಕೂಪವೆಂಬೆಲ್ಲದು ಮಂತ್ರಿನರಕಂಗಳಾಧಿಪತ್ಯದಿಂ ಸುದೀರ್ಘವೆಂಬರಸುನರಕವಿಹುದು (ವಿವೇ. ೧೫೩). [ಸಂ.]

ವಿಷ್ಠಿ (ನಾ). (?) : ಮುತ್ತಿಂಗೆ ಪೇಳ್ವೆ ಗುಳ್ಳದ ಬೇರಿನಲಿ ಕೊಳವಿ ಮತ್ತದಕೆ ಮಾದಳದ ರಸವ ತುಂಬಿಯ ಶಂಖದತ್ಕಥಿಕರಾಜಾನವಿಷ್ಠಿಯಲಿ ಕಲಸೈದುದಿನಮಿರ್ದು ಬಿಸಿಮಾಳ್ಪದು (ರತ್ನಶಾ. ೨೩-೩). [?]

ವಿಷ್ಠೆ (ನಾ). = ವಿಷ್ಟೆ ೧ : ಕುದುರೆಯ ಪಂದಿಯ ವಿಷ್ಠೆಯೊಳೊದವಿದ ಕಿರ್ಚಿಂದೆ ಸೂಜಿಯಂ ಕಾಸಿ (ಲೋಕೋಪ. ೭-೨೦) ; ತನ್ನ ದಾನವನಪಹರಿಸಿಕೊಂಡನ್ಯರಿತ್ತುದಕಡ್ಡ ಬೀಳುವ ಧನ್ಯರುಗಳಱವತ್ತುಸಾವಿರವರುಷಪರಿಯಂತ ಖಿನ್ನವಹ ವಿಷ್ಠೆಯೊಳು ಕ್ರಿಮಿಗಳ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿಹರು (ಕುಮ್ಮಾಲು. ४-೯३). [ಸಂ. ವಿಷ್ಠಾ]

ವಿಷ್ಣು (ನಾ). ೧. ತ್ರಿಮೂರ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ; ನಾರಾಯಣ : ದೇವಕಿ ವಿಷ್ಣುವಂ ಬಸಿಱೊಳಾಂತಿರೆ ವೈಷ್ಣವಮಾಯೆಯುಂ ಯಶೋದಾವಧು . . . ಗರ್ಭದೊಳಾಂತಳ್ (ಜಗವಿ. ೨-೮೭) ; ನಿಖಿಲಜಗದ್ವ್ಯಾಪಕನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೆಂದು ಹೆಸರು (ಭಾರರಾಂ. ೪೩). ೨. ಹನ್ನೆರಡು ಮಂದಿ ಆದಿತ್ಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ : ದಾತ ಅರಿಯಮ . . . ವಿಷ್ಣುಗಳೆಂಬವರೇ ಕ್ರಮದಿಂ ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯರು (ವಿವೇ. ೨೧೮). ೩. ವಿಷ್ಣುವು ಧ್ಯಾನದೇವತೆಯಾದ ಒಂದು ಮಂತ್ರ : ಗಾಯತ್ರಿ ಮೃತ್ಯುಂಜಯ . . . ಬ್ರಹ್ಮ ವಿಷ್ಣು . . . ಭೈರವಾದಿ ಮಹಾಮಂತ್ರಂಗಳಂ (ವಿವೇ. ೭೫). ೪. ವಿಷ್ಣುವು ಅಧಿದೇವತೆಯಾಗಿರುವ ಶ್ರವಣನಕ್ಷತ್ರ. ೫. ಅಗ್ನಿ. ೬. [ಛಂದ] ಅಂಶಗಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಮೂರಂಶದ ಒಂದು ಗಣ : ಎರಡುಂ ಮೂಱುಂ ನಾಲ್ಕುಂ ಗುರುವಿಂ . . . ಸರಸಿಜಭವ ವಿಷ್ಣುರುದ್ರಸಂಜ್ಞೆಗಳಕ್ಕುಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೫-೨೪೦); ಕನ್ನಡ ಛಂದದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವೇ ಪ್ರಧಾನಗಣ (ಛಂದೋವಿ. ೮೭). [ಸಂ.]

ವಿಷ್ಣುಕಂದ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಗೆಡ್ಡೆ : "ಬೃಹತ್ಕಂದಃ – ವಿಷ್ಣುಕಂದ" (ಒಷಧಿ. ೧೧೯). [ಸಂ.]

ವಿಷ್ಣುಕಾಂತ (ನಾ). [ವಾಸ್ತು] ಸ್ತಂಭಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಶಿಲ್ಪಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಕಾಂತ, ವಿಷ್ಣುಕಾಂತ, ರುದ್ರಕಾಂತ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ತಂಭಪ್ರಭೇದಗಳು ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ (ಹೊಯ್ಸವಾ. ೨೭). [ಸಂ.]

ವಿಷ್ಣುಕ್ರಾಂತ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ : "ಆಸ್ಫೋಟಾ, ಗಿರಿಕರ್ಣೀ, ವಿಷ್ಣುಕ್ರಾಂತಃ, ಅಪರಾಜಿತಾ – ೪ ವಿಷ್ಣುಕ್ರಾಂತದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೫). ೨. [ನಾಟ್ಯ] ನೂರೆಂಟು ಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಉರುಕುಂಚಿತ ಪಾದಂ ನೀಡಿರೆ . . . ಪಿರಿದುಂ ರೇಚಿತಮಾಗಲ್ ತರುಣೀ ಕೇಳ್ ಕರಣಮಿದುವೆ ವಿಷ್ಣುಕ್ರಾಂತಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೪-೧೭೧). [ಸಂ. ವಿಷ್ಣುಕ್ರಾಂತಾ]

ವಿಷ್ಣುಕ್ರಾಂತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ : ವಿಷ್ಣುಕ್ರಾಂತಿ ಸಹದೇವಿಯ ಬೇರು ಇವಂ . . . ಆಮಂತ್ರಿಸಿ ಮುಖಮಂ ಪೂಸೆ ಲೋಕವಶ್ಯ (ವಿಷವಿ. ೨). [ಸಂ.]

ವಿಷ್ಣುಗಂಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು : ರುದ್ರಗಂಟೆ ಮೂಸಿ ವಿಷ್ಣುಗಂಟೆ ಹಾಸಿ (ಗಾ. ೯೭-೪). [ವಿಷ್ಣು + ಕಂಟ]

ವಿಷ್ಣುಗಣ (ನಾ). = ವಿಷ್ಣು ೬ : ವಿಷ್ಣುಗಣಮಂತೆಂದೊಡೆ ಗೋವಿಂದಂ ಜಲಜಾಕ್ಷಂ . . . ಮುರರಿಪು (ಛಂದೋಂಬು. ೫-೨೪೦ ವ) ; ವಿಷ್ಣುಗಣ ೪ ರಿಂದ ೬ ರವರೆಗೆ ಮಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ಸಮಾವೇಶಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ (ಛಂದೋವಿ. ೫೫). [ಸಂ.]

ವಿಷ್ಣುಗೃಹ (ನಾ). ವಿಷ್ಣುವಿನ ದೇವಸ್ಥಾನ : ನೆಗಟ್ದುತ್ತುಂಗಶಿವಾಲಯ ಪ್ರತತಿಯಾದಿತ್ಯಾಲಯಂ ಸಾಲೆ ವಿಷ್ಣುಗೃಹಂ . . . ಎನೆ ನಾನಾಧರ್ಮಮಂ ಮಾಡಿಸಿ (ಸೌಇಇ. XX. ೪೯-೬೯ ; 1076?). [ಸಂ.]

ವಿಷ್ಣುಚಕ್ರ (ನಾ). ೧. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಆಯುಧ : ವಿಷ್ಣುಚಕ್ರವು ಬಂದು ಸುತ್ತಿ ಮೂರು ಸೃಷ್ಟಿಯನೆಲ್ಲವ ತಿರುಗಿ ಬೆನ್ನಟ್ಟಿ ಕೃಷ್ಣ ಸಲಹೆಂದು ಮೊರೆಯಿಟ್ಟ ಮುನಿಶ್ರೇಷ್ಠಗಿಷ್ಟರ ಮೇಲೆ ಅಭಯವ ಕೊಟ್ಟ (ಪುರಂದ. ಧಾ. ೩-೬೩-೫). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಡುಮದ್ದು : ದೀಪಾವಳಿಹಬ್ಬದಲ್ಲಿ ಪಟಾಕಿ, ವಿಷ್ಣುಚಕ್ರ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಹಚ್ಚಿಸಿ ಮಕ್ಕಳು ಸಂತೋಷ ಪಡುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ). ೩. [ಸಾಮುಲ] ಕೈಯಲ್ಲಿರುವ ರೇಖಾರೂಪವಾದ ಚಕ್ರ. [ಸಂ.]

ವಿಷ್ಣುತುಳಸಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತುಳಸಿ : ವಿಷ್ಣುತುಳಸಿ, ಕರೀತುಳಸಿ, ಶ್ರೀತುಳಸಿ (ವೈಪಾ. ೫೭-೧೧೪೯). 'ಶ್ರೀತುಲಸಿ' ಪರಾ. [ಸಂ. ವಿಷ್ಣುತುಲಸೀ]

ವಿಷ್ಣುತ್ವ (ನಾ). ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪದವಿ : ಆ ಮಾಧವ . . . ಶಿವರಾತ್ರೆಯಂ ನೆಱೆ ಮಾಡಲ್ವೆಸಲೇ ವಿಷ್ಣುತ್ವಮಂ ಪಡೆದನೆಂದು ಬಿತ್ತರಿಸಿದಂ ಸರ್ವೇಶನು (ಶಿಕ್ಷಪು. ೨-೮-೫೦). [ಸಂ.]

ವಿಷ್ಣುನಕ್ಷತ್ರ (ನಾ). ಒಂದು ನಕ್ಷತ್ರದ ಹೆಸರು ; ಶ್ರವಣ : ವರವಿಷ್ಣುನಕ್ಷತ್ರ ದಂತದೊಳ್ಕೈದೇಹಿಗಾಯ್ತು ಗರ್ಭಾಧಾನಂ (ಚೈಮಭಾ. ೧೮-೩೩). [ಸಂ.]

ವಿಷ್ಣುಪದ (ನಾ). ೧. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪಾದ : ಇದು ಪೂರ್ವದಿಶಾವಧುವಕ್ತ್ರದ ಶಶಿಮಣಿಮುಕುರಮಮೃತಕರಮಂಡಳಮಲ್ತಿದು ಚಿಹ್ನಮಲ್ತು ಮಧ್ಯದೊಳೊದವಿದ ಮಾರ್ಪೊಳಪು ವಿಷ್ಣುಪದ ವಿಷ್ಣುವಿನಾ (ರಾಜಶೇ. ೧೧-೬೧). ೨. ಆಕಾಶ ; ಗಗನ. ೩. ಮುಕ್ತಿ ; ಮೋಕ್ಷ : ವರಭಾಗವತನಂತಿರೆ ವಿಷ್ಣುಪದಸಂಸಕ್ತನುವಾಯ್ತು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೮-೧೨). [ಸಂ.]

ವಿಷ್ಣುಪದಿ (ನಾ). ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪಾದದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದುದು ; ಗಂಗೆ : "ಭಾಗೀರಥೀ, ಸುರಸರಿತ್, ವಿಷ್ಣುಪದೀ, ಜಾಹ್ನವೀ, ಗಂಗಾ — ಈ ೫ ಗಂಗೆ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೧-೫೦). [ಸಂ. ವಿಷ್ಣುಪದೀ]

ವಿಷ್ಣುಪಾದ (ನಾ). ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪಾದದ ಗುರುತಿರುವ ಸ್ಥಳ ; ಗಯೆಯಲ್ಲಿ ರುವ ಇದು ಹಿಂದೂಗಳ ಅತ್ಯಂತ ಪವಿತ್ರಸ್ಥಳವಾಗಿದೆ. [ಸಂ.]

ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣ (ನಾ). ಹದಿನೆಂಟು ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ವಿಷ್ಣುವಿನ ಕಥೆಯನ್ನೂ ಅವನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನೂ ಕುರಿತು ಹೇಳುವ ಪುರಾಣ : ಕತೆ ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣಂ ಸತ್ಕೃತಿವೇಟ್ಟಂ ಸುಕವಿರುದ್ರಂ (ಜಗವಿ. ೧-೨೧) ; ನಾರದೀಯ ಭಾಗವತ ಗಾರುಡ ವೈಷ್ಣವ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕ ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೯). [ಸಂ.]

ವಿಷ್ಣುಮಾಯೆ (ನಾ). ೧. ಸೃಷ್ಟಿಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೋಹ : ಬ್ರಹ್ಮಪಾಶ ವಿಷ್ಣುಮಾಯೆಯೆಂಬ ಬಲೆಯ ಬೀಸಿ ಹೊನ್ನು ಹೆಣ್ಣು ಮಣ್ಣು ತೋಱಿ ಮುಕ್ಕಣ್ಣನಾಡಿದ ಬೇಂಟೆಯ (ಅವಚಂ. ೬-೨೧) ; ವಿಶ್ವರೂಪಂ ಕರ್ತವ್ಯಮನಱಿವ ತನ್ನ ದಿವ್ಯರೂಪವನಡಂಗಿಸಿ ವಿಷ್ಣು ಮಾಯೆಯಂ ಪಸರಿಸಿ (ಜಗವಿ. ೩-೬ ವ). ೨. ದುರ್ಗೆ. [ಸಂ. ವಿಷ್ಣುಮಾಯಾ]

ವಿಷ್ಣುರಥ (ನಾ). ವಿಷ್ಣುವಿನ ವಾಹನ ; ಗರುಡ. [ಸಂ.]

ವಿಷ್ಣುವಾಹನ (ನಾ). = ವಿಷ್ಣುರಥ : "ಗರುಡಃ = ವಿಷ್ಣುವಾಹನಂ" (ಅಭಿಕ್ಷ. ೭೪). [ಸಂ.]

ವಿಷ್ಣುಸಾವರ್ಣಿಕ (ನಾ). ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮನುಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ : ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಸ್ವಯಂಭು . . . ವಿಷ್ಣುಸಾವರ್ಣಿಕ ರುದ್ರಸಾವರ್ಣಿಕ . . . ಬ್ರಹ್ಮಸಾವರ್ಣಿಕರೆಂಬ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮನುಗಳೊಳಗೆ (ವಿವೇಕ. ೧೭೩). [ಸಂ.]

ವಿಷ್ಣುಸ್ಮೃತಿ (ನಾ). ೧. ವಿಷ್ಣುಪರವಾದ ಸ್ತೋತ್ರ. ೨. ಹತ್ತೊಂಬತ್ತು ಸ್ಮೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಮನುಸ್ಮೃತಿ ಅತ್ರಿಸ್ಮೃತಿ ಹಾರೀತಸ್ಮೃತಿ ವಿಷ್ಣುಸ್ಮೃತಿ . . . ವಶಿಷ್ಠಸ್ಮೃತಿಗಳೆಂಬವೇ ಆಯಾಯ ನಾಮಧೇಯಮುಳ್ಳಪರಿಂದುಕ್ತಮಾದ ಹತ್ತೊಂಬತ್ತು ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಂಗಳ್ (ವಿವೇಕ. ೫). [ಸಂ.]

ವಿಷ್ಣುಹಣ (ನಾ). (?) : ಇದು ಮಧ್ಯರಾಶಿಯಲಿ ಹಣ ತೋರಿದ ಕಾಯಿ ವಿಷ್ಣುಹಣವಾದ ಕಾರಣ ಗ ೧ಕ್ಕೆ ಹಣ ೧೦ ರಿಂದ ಭಾಗಿಸಲು ಗ ೧೩ ॥ ೦ (ಭಾಸ್ಕರ. ೨೫-೨). [ವಿಷ್ಣು? + ಹಣ?]

ವಿಷ್ಫಾರ (ನಾ). ೧. ಬಿಲ್ಲಿನ ದನಿ ; ಠೇಂಕಾರ : "ಬಿಲ್ಲ ದನಿಯಂ ವಿಷ್ಫಾರವೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೨೪-೧೫೦). ೨. ಕಂಪನ ; ನಡುಕ. [< ಸಂ. ವಿಸ್ಫಾರ]

ವಿಷ್ವಕ್ಸೇನ (ನಾ). ೧. ವಿಷ್ಣು ; ನಾರಾಯಣ : ಆ ಬಳ ವಿಷ್ವಕ್ಸೇನರ್ ಗೋಪಬಂಧು ಗೆತ್ತರ್ ಖಳನಂ (ಜಗವಿ. ೪-೫೦) ; ತ್ರಿವಿಕ್ರಮನ ಬೆನ್ನೆಲು ಕರದಿ ಝುಗಝುಗಿಪ ಶೂಲದೊಳಗೆಸೆಯೆ ವಿಷ್ವಕ್ಸೇನನಗಜೇಶ ಧರಿಸಲ್ (ಗುರುಚಾ. ೪-೨೨). ೨. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಮುಖ್ಯ ಪರಿಚಾರಕ : ವಿಷ್ವಕ್ಸೇನನೆಂಬವನ ನಿಶಿತ ಶೂಲಾಯುಧದಿನಿಱಿದಾ ಬಿಸರುಹಾಕ್ಷನ ಹರನಿಱಿದನೆಂದುಸುರಲೊಲ್ಲನು (ಬಸವಪು. ೫೭-೨೨). [ಸಂ.]

ವಿಷ್ವಕ್ಸೇನಪ್ರಿಯೆ (ನಾ). ೧. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪತ್ನಿ ; ಲಕ್ಷ್ಮಿ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಗೆಡ್ಡೆ ; ವಾರಾಹಿ ; ಹಂದಿಗೆಡ್ಡೆ. [ಸಂ. ವಿಷ್ವಕ್ಸೇನಪ್ರಿಯಾ]

ವಿಷ್ವಕ್ಸೇನೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಪ್ರಿಯಂಗು : "ಶ್ಯಾಮಾ . . . ವಿಷ್ವಕ್ಸೇನಾ, ಗಂಧಫಲೀ, ಕಾರಂಭಾ, ಪ್ರಿಯಕಃ – ೧೨ ಪ್ರೇಂಕಣಗಿಡದ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೨೪). [ಸಂ. ವಿಷ್ವಕ್ಸೇನಾ]

ವಿಸ[1] 'ಬಿಸ[1]' ನೋ.

ವಿಸ[2] (ನಾ). "ಕೊಳಲು" (ವರ್ಧಪ್ಪ. ಅನುವಾದ) : ಮುಹರಿಯ ಮಧುರತೆಯುಂ ಬೀಣೆಯ ಬಹುಲಿಕೆಯುಂ ಎಸೆಯೆ ವಿಸದ ಕುಸರಿಯಂ ಕಳೆಗೆ ಕೆಳೆಗೊಳಿಸಿ ತವನಿಗಿಡದ (ವರ್ಧಪ್ಪ. ೯-೪೪ ವ). [< ಸಂ. ವಂಶ]

ವಿಸ[3] (ನಾ). ೧. ತಾವರೆಯ ದಂಟು ; ಮೃಣಾಳ. ೨. ತಾವರೆಯ ದಂಟಿನೊಳಗಿನ ನಾರು ; ಬಿಸಜತಂತು. [ಸಂ.]

ವಿಸಂಕಟ (ಗು). ೧. ಭಯಂಕರವಾದ ; ಘೋರವಾದ. (ನಾ). ೨. ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು : ಸಂಕಟ ವಿಸಂಕಟ ಸವಿಶಾಲ ಕಟ ವಿಕಟವೆಂಬ್ಬಿದು ಮಂತ್ರಿನರಕಂಗಳಿಂ ಮೋಹಿಸಿ ವಿಕರಾಳವೆಂಬರಸುನರಕವಿಹುದು (ವಿವೇಕ. ೧೫೩). [ಸಂ.]

ವಿಸಂಗತ (ಗು). ೧. ಹೊಂದಾಣಿಕೆಯಿಲ್ಲದ ; ಅಸಂಬದ್ಧವಾದ : ಏನು ವಿಸಂಗತ ಮಾತುಗಳಿವು (ಕಳ್ಳಕಾ. ೬೯). (ನಾ). ೨. ಅಸಂಬದ್ಧವಾದುದು ; ವಿಚಿತ್ರ ವಾದುದು : ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಕಥೆಯೂ ಸಂದೇಶವಾಹಕವೇ ಎನ್ನುವುದು ತುಸು ವಿಸಂಗತವಾಗಿ ತೋರಬಹುದು (ಕಥಕ. ೬೮). [ಸಂ.]

ವಿಸಂಗತಿ (ನಾ). ಹೊಂದಾಣಿಕೆ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ಅಸಾಂಗತ್ಯ : ವಿನೋದದ ಕಥೆಗಳು . . . ವಿಸಂಗತಿ ವೈಚಿತ್ರ್ಯಗಳೇ ಈ ಬಗೆಯ ಕಥೆಗಳ ಜೀವಾಳ (ಕಥಕ. ೨೪) ; ಮಡಿವಂತಿಕೆಯ ಅಧಿಕಾರದರ್ಪ ಹೇಗಿತ್ತೆಂಬುದನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ ಆ ವಿಸಂಗತಿಗೆ ತಾವೂ ನಗುತ್ತಾರೆ (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೪). [ಸಂ.]

ವಿಸಂಚ 'ವಿಸಂಚು' ನೋ.

ವಿಸಂಚಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಚೂರುಚೂರಾಗು ; ಪುಡಿಪುಡಿಯಾಗು : ಸಾರಥಿ ನೊಂದನಾ ಧ್ವಜದಂಡವುಡಿದುದು ರಥ ವಿಸಂಚಿಸಿತು (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೮-೫೮). ೨. ತಪ್ಪಿಹೋಗು ; ಮುರಿದುಬೀಳು : ಸಂಧಿ ವಿಸಂಚಿಸಲಾಗಳಾ ಅವನ ಕಪಟವೃತ್ತಿಯಂ ಗುರುವಪಮಂತ್ರಿ ಯರಿದು (ಕಳಸ. ೧೦-೩೮). ೩. (ಆಲಂ) ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು ; ಶಕ್ತಿಗುಂದು : ಕನಸು ಮೇಣೆಚ್ಚಱು ಸುಷುಪ್ತಿಗಳೆನಿಪವಸ್ಥಾತ್ರಿತಯದಲಿ ಜೀವನು ವಿಸಂಚಿಸಿ ಬೀಳ್ವನಲ್ಲದೆ ಶರಕೆ ಸಿಲುಕುವನೆ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೮-೮೮). [ವಿಸಂಚ ? + - ಇಸು]

ವಿಸಂಚು , ವಿಸಂಚ (ನಾ). ವಿಶೇಷವಾದ ಕುತಂತ್ರ, — ಪಿತೂರಿ : ಕುದುರೆಯ ರಾಯರಾವುತರಿದಿರ್ಚ ಕುರುಳ್ಚಿ ತೆರಳ್ಚಿ ಕೋಪದಿಂದೊಡಗಿಱಿದಿಕ್ಕಿಯುಕ್ಕಿ ಪಟುವಾಗಿ ಪಳಂಚಿ ವಿಸಂಚನೋಳ್ಕಾಮದಕರಿಪುಷ್ಕರಂಗಳನತಿಕ್ರಮಿಸಿ (ಹಮ್ಮೀರ. ೩-೪೨). ವಿಸಂಚ : ಮನದೊಳೋವರಿಯಿಲ್ಲ ಬುದ್ಧಿಯೊಳು ವಿಸಂಚವಿ[ಪಾಠಾಂ. ಚಿಯ]ಲ್ಲ (ಬಸರ. ೮-೫೧) ; ನಿನ್ನನು ತಾ ಕಾಣಲೋಸುಗ ಕಾಂತೆ ಸರಸದ ವಾಣಿಯನು ವಿರಚಿಸಲು ನೇಹಕ್ಕೂಣೆಯವೆ ವಸುದೇವನಾಣೆ ವಿಸಂಚವಿಲ್ಲ (ನಿಧಾಗ. ೧೦-೯೭-೨೩). [ವಿ[1] - + ಸಂಚು[1]]

ವಿಸಂಧಿ (ನಾ). ೧. ಹೊಂದಿಕೆಯಾಗದಿರುವಿಕೆ ; ಅಸಂಬದ್ಧತೆ : ಕೋಲಾಹಲದಿಂದ ಸಂಧಿಗಿಂತ ವಿಸಂಧಿಯೇ, ಸಂಘಟನೆಗಿಂತ ಸಂಘರ್ಷಣೆಯೇ ಹೆಚ್ಚು ಸಂಭಾವ್ಯ (ಸಾಹಿತ್ಯ iii. ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ). ೨. ಒಪ್ಪಂದ ಮುರಿಯುವಿಕೆ ; ಕರಾರು ಮುರಿಯುವಿಕೆ : ಈತನ ಭಾವ ಬೆಟ್ಟಿತು ತೆಲಹುಗೊಡನಿಂದೀ ವಿಸಂಧಿಯೊಳಜಿಯೆನವನಿಪನಾಗು ಹೋಗುಗಳ (ಕುಮಾ.ಕ. ೧೪-೧೭). ೩. [ವ್ಯಾಕ] ಸಂಧಿಯಾಗದಿರುವುದು: ವಿಸಂಧಿಗೆ — ಕರೆ + ಅಲ್ = ಕರೆ ಅಲ್ (ಶಮದ. ೭೧ ಪ್ರಯೋ). ೪. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಕಾವ್ಯದೋಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; "ಅಶ್ಲೀಲವು ತೋರುವ ಹಾಗೆ ಸಂಧಿ ಮಾಡಿರುವದು" (ಕೈಪಿಡಿ.೨೨೮) : ಛಂದಕ್ಕೆ ಬಾರದೆಂದಜಿದೊಂದೊಂದಜೊಳೊಂದಿ ಬಂದು ನಿಂದಕ್ಕರಮಂ ಸಂಧಿಸದೆ ಪೇಟ್ಗೊಡದು ಕೃತಿ ನಿಂದಿತಮೆಂದುಂ ವಿಸಂಧಿಯೆಂಬುದು ದೋಷಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೯೫). [ಸಂ.]

ವಿಸಂಧಿಕ (ನಾ). = ವಿಸಂಧಿ ೪ : ಚ್ಯುತಯಥಾಸಂಖ್ಯಂ ವ್ಯವಹಿತಮಚ್ಛಂದಂ ವಿಸಂಧಿಕಂ ನೇಯಾರ್ಥಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೬೯). [ಸಂ.]

ವಿಸಂಯೋಜಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬಿಡು ; ತೊರೆ ; ತ್ಯಜಿಸು : ಅನಂತಾನುಬಂಧಿ ಕ್ರೋಧಮಾನ ಮಾಯಾಲೋಭಂಗಳಂ ವಿಸಂಯೋಜಿಸಿ (ಆದಿಪು. ೧೦-೧೪ ವ).

[(ಸಂ. ವಿಸಂಯೋಜನ) + - ಇಸು₁]

ವಿಸಂವಾದ (ನಾ). ೧. ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಆಡುವ ಮಾತು ; ಎದುರುಮಾತು. ೨. ವಾದ ; ಚರ್ಚೆ : ಯಜ್ಞಾದಿ ಕಾರಣದೊಳ್ ಪರ್ವತ ನಾರದ ವಿಸಂವಾದದೊಳ್ ನೆಗಟ್ದುದನಱಿಪಿ (ಚಾವುಂಪು. ೨೯೭). ೩. ಅಸಂಗತವಾದ ಮಾತು ; ಅಸಂಬದ್ಧವಾದ ನುಡಿ : ಅವನಲ್ಲಿ ತನ್ನೊಡನೆ ಎಳ್ಳುಕಾಳಿನಷ್ಟು ವಿರೋಧ ವಿಸಂವಾದಗಳಿಲ್ಲ (ನಿಬಂಧ. II. ೪೧೨). ೪. ಪಕ್ಷಿಗಳ ಧ್ವನಿ. ೩, ೪ : ನೆರೆದ ವಿಸಂವಾದಂ ಪಂಜರಶುಕತತಿಯೊಳ್ . . . ನೆಗಟ್ದುಂ (ಕವಿರಾ. ೬-೧೧೨). ೫. ಮೋಸ ; ವಂಚನೆ : "ವಿಪ್ರಲಂಭಃ, ವಿಸಂವಾದಃ, ವಿಪ್ರಲಾಪಃ — ಈ ೩ ವಂಚಿಸುಹ" (ಹಲಾಯು. ೧೨೭-೬೩).

[ಸಂ.]

ವಿಸಂವಾದಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ವಾದಿಸು ; ತರ್ಕಿಸು : ನಂದಿವರ್ಧನಗುರುಗಳ್ ಸದ್ಧರ್ಮವಂ ಪೇಟ್ ಕೇಳ್ದಗ್ನಿಭೂತಿಯುಂ ವಾಯುಭೂತಿಯುಂ ಸ್ಮರಿಸದೆ ವಿಸಂವಾದಂಗೆಯ್ಯಲ್ (ಚಾವುಂಪು. ೩೫೭). [ವಿಸಂವಾದ + ಕೆಯ್₁]

ವಿಸಕಂಠಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಣ್ಣ ಕೊಕ್ಕರೆ : "ಬಲಾಕಾ, ವಿ[ಪಾಠಾಂ. ಬಿ] ಸಕಂಠಿಕಾ — ಈ ೨ ಬೆಳ್ಳಕ್ಕಿ" (ಹಲಾಯು. ೪೨-೯೭). [ಸಂ. ವಿಸಕಂಠಿಕಾ]

ವಿಸಟ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬಂದಂತೆ ಇರುವುದು ; ಸ್ವೇಚ್ಛೆ : 'ವಿಸಟಂಬರ್', 'ವಿಸಟಂಬರಿ' ಪರಾ. [< ಪ್ರಾ. ವಿಸಟ್ಟ]

ವಿಸಟಂಬಯ್ (ಕ್ರಿ). ತೋಚಿದ ಕಡೆ ಅಡಗು ; ಮನಬಂದ ಕಡೆ ಮರೆಯಾಗು : ಚಪಲವಾಗುತ್ತಿರ್ದ ಚಿತ್ತು ತನ್ನಾ ಧ್ಯೇಯಸುಪವಿತ್ರವಸ್ತುವಂ ಬಿಟ್ಟತ್ತಲಿತ್ತಾನು ನೆಪದ ವಿಸಟಂಬಯಿತ್ತು (ವೀಶೈಪು. ೫-೧೮-೧೯). [ವಿಸಟ + ಬಯ್₁]

ವಿಸಟಂಬರ್, ವಿಸಟಂಬರು (ಕ್ರಿ). ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತೋಚಿದಂತೆ ಬರು ; ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಾಗಿ ಬರು : ಗಜಪುರದೊಳೊಂದು ಮದಗಜಂ ಇರುಳ್ ವಿಸಟಂಬರ್ಪುದಂ ಕಂಡು ಮೂವತ್ತೆರಡುಂ ಕ್ರೀಡೆಗಳೊಳಳವಡಿಸಿ ವಶಂ ಮಾಡೆ (ಚಾವುಂಪು. ೭೭). **ವಿಸಟಂಬರು** : ಅದ್ದಂ ತಿಗಟಂ ವಿಸಟಂಬರುತಂ ಗುದ್ದಿಸಿ ಮುಗಿಲುದ್ದಕೆ ನೆಗೆವುತ್ತುಂ (ಭೃಂಗೀಶ. ಪ. ೪೭೩-೮). [ವಿಸಟ + ಬರ್ (< ವರ್)]

ವಿಸಟಂಬರಿ₁, ಬಿಸಟಂಬರಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬಂದಂತೆ ಹೋಗು ; ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಾಗಿ ಗಮಿಸು : "ವಿಸಟಂಬರಿದುದೆನಲ್ ಸ್ವೈರಗಮನಮಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೨೪೮) ; ಆ ಪುರದುಪವನದೊಳ್ . . . ಕಂತುದಂತಿ ವಿಸಟಂಬರಿಯದೇಲಾವನವೀಧಿಗಳಿಲ್ಲ (ಪಂಪಾಮಾ. ೧-೧೦೭ ವ) ; ವದನ ಮುಖಮಂಡಲದ ಕಾಂತಿಯನೊದೆದು ಕಂಗಳ ಬೆಳಗು ವಿಸಟಂಬರಿದುದೇನೆಂಬೆನು ನಿತಂಬಿನಿಯ (ಕುಮಾ.ಕ. ೧೩-೨೪). ೨. ಮನ ಬಂದಂತೆ ಹರಿ, — ಪ್ರವಹಿಸು : ಕಾನನಂಗಳೊಳ್ ನೆಜ್ ವಿಸಟಂಬರಿದುವು ಹೊಳೆ (ಗಿರಿಕ. ೯-೫೭) ; ರುಧಿರದ ಪ್ರವಾಹ ದೆಸೆಗೆ ವಿಸಟಂಬರಿಯ (ಸೌಂದಪು. ೧೭-೧೯). **ಬಿಸಟಂಬರಿ** : ೧. ಮಾಮಸಕಂ ಮಸಗಿ ಬಿಸಟಂಬರಿವ ಮದಕರಿಯಂ ಕುಮಾರಂ ಕಂಡು (ಅರ್ಥನೇ. ೫-೧೧೩ ವ) ; ಬಟ್ಟೆಯೊಳ್ ಬಿದ್ದಂಬರಿದುಮಡವಿಯೊಳ್ ಬಿಸಟಂಬರಿದುಂ . . . ತತ್ತ್ರಮೋಬಳಂ . . . ಸಕಳಜಗಮನಂಡಲೆದು ನೆಲಸೆ (ವರ್ಧಪು. ೬-೬೨ ವ) ; ಬಿಸಟಂಬರಿವುತಲದೆ ಪೊಳಲೊಳು ಗಜ ವಸುಧಾಧಿಪತಿ ಚಿತ್ತ್ರಸು (ನಾಗಕು. ೭-೨೮).

[ವಿಸಟ + ಪರ್₂]

ವಿಸಟಂಬರಿ₂ (ನಾ). ಮನಬಂದತ್ತ ಚಲಿಸುವಿಕೆ ; ಸ್ವೇಚ್ಛಾಗಮನ : ಗಿರಿಯ ವಿಸಟಂಬರಿಯನವಮರೇಶ್ವರನು ತಡೆವವೋಲಳ್ಳಿಱಿವ ದಿಕ್ಕರಿಯನಡಗಟ್ಟಿದನು (ಕುಮಾ.ದ್ರೋ. ೩-೪೮). [ವಿಸಟ + ಪರಿ₁]

ವಿಸಟಂಬರಿಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮನಬಂದತ್ತ ಓಡುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಾಗಿ ಹರಿಬಿಡು : ವಿಸಟಂಬರಿಯಿಸಿದೊಡದೆತ್ತೆಸೆಗಂ ತನ್ನಯದೆ ಪರಿದು ಕಲ್ಲಕ್ಕಯದೊಳ್ ಮಸಗಿದ ದೆಸೆಯಾನೆಯದೆಂಬೆಸಕದೆ ತೋಱಿತ್ತು (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೦-೯೫) ; ಪಿಂಡಾನೆಗಳೊಂದುಗೂಡಿ ಶಿಕ್ಷೋಪಕರಣಂಬೆರಸು ಸುಳಿದೇಱುವ ಸುತ್ತಂ ಮೆಟ್ಟಿಸುವ ವಿಸಟಂಬರಿಯಿಸುವಡ್ಡ [ಪಾಠಾಂ. ಬರಿವಡ್ಡ] ತರದೊಳಿಕ್ಕುವ . . . ಗಜಾರೋಹಣಧುರೀಣಗಾದಾಧೋರಣರ್ನೆರೆದು (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೧ ವ). [ವಿಸಟಂಬರಿ₁ + - ಇಸು₁]

ವಿಸಟಂಬರು 'ವಿಸಟಂಬರ್' ನೋ.

ವಿಸಟಂಬಾಯ್ (ಕ್ರಿ). = ವಿಸಟಂಬರಿ₁ ೧ : ಜಯಕೇಶಿಕ್ಷಿತಿಪಾಲನಾನೆ ವಿಸಟಂಬಾಯ್ಕೆಂದು (ಅನಂಪು. ೧-೨೧). [ವಿಸಟ + ಪಾಯ್₁]

ವಿಸಟಂಬೊಂದಿಸು (ಕ್ರಿ). ಭಂಗಿಸು ; ಭಗ್ನಗೊಳಿಸು : ತತ್ಕುಜಮನೀಗಳ್ತರ್ಪೆ ನೆಂದಿಂದ್ರನಂ ವಿಸಟಂಬೊಂದಿಸಿ ತಂದ ಕೃಷ್ಣವೆಸರಿಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೩-೫೫).

[ವಿಸಟ + ಪೊಂದು₁(< ಪೊರ್ದು) + - ಇಸು₁]

ವಿಸದ (ನಾ). ನಿರ್ಮಲವಾದುದು ; ಶುದ್ಧವಾದುದು : ವಿಸದಂ ತಾರಾಗ್ರಹಾನೀಕದ ವಿಕೃತಿ ವಲಂ ದಿವ್ಯಮಕ್ಕುಂ (ಲೋಕೋಪ. ४-३).

ವಿಸದಮನ್ನೆಯ = ಕಳಂಕರಹಿತನಾದವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ವೈರಿಮನ್ನೆಯಂ ಪಾಷ[ಣ್ಣ] ವೀರಮುರಾರಿ ವಿಸದಮನ್ನೆಯ . . . [ನಾ]ಮಾದಿ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಸಸ್ತಿಸಹಿತಂ (ಸೌಇಇ. XX, ३೮-೭ ; 1058). [< ಸಂ. ವಿಶದ]

ವಿಸದಿ (ನಾ). ಒಂದು ಅಳತೆ ; ವೀಸ : ಪೂಣ ಇಱುವ ಮಾಲ(ಲಾ)ಕಾರ್ಗ್ಗೆ ಅದ್ದ ವಿಸದಿ ಇತ್ತೊದಾನಟಿವೊನ್ (ಇಇ. X, ೬೦-೩ ; 678). [< ಸಂ. ವಿಂಶತಿ]

ವಿಸದೃಶ (ಗು). ಸಮಾನವಲ್ಲದ ; ಹೊಂದಿಕೆಯಾಗದ : ಈ ವಿಧ ವಿಸದೃಶ ಜೋಡು ಮೆಟ್ಟಿ ಕಾಲೇಜಿಗೆ ಹೋಗುವುದು ಅಸಂಭವ (ಇಪ್ಪ.ಕ. ३೭೯). [ಸಂ.]

ವಿಸಮ 'ಬಿಸಮ₁' ನೋ.

ವಿಸಯ 'ಬಿಸಯ' ನೋ.

ವಿಸರ (ನಾ). ೧. ವಿಸ್ತಾರ ; ವ್ಯಾಪ್ತಿ : ಅಸುರನೆಚ್ಚ ಶರಾಳಿ ವಿಕ್ರಿನ ವಿಸರ ತುಂಬಿತು (ಕೌಶಿರಾ. ೩೫-೨೨) ; ವಿಸರಸತ್ತ್ವಮದೊಂದದೆತ್ತಣನೊ ಬಂದು ನಮ್ಮಸುಗಳೊಳವೊಗುತಿಹುದು (ಮಂಕುಶ. ೧೫೫). ೨. ಸಮೂಹ ; ಗುಂಪು : ಮುನಿಜನದೇವತಾರ್ಚನೋಪಯುಕ್ತಮಾದ ಕುಸುಮವಿಸರದಿಂ . . . ಮನಗೊಳಿಸುವ ವನರಾಜಿಗಳಿಂ ರಂಜಿಸುವುದು (ಕಾದಂಪು. ೧೧೭) ; ಮುಸುಕಿ ಹೋಯಿತು ಲಂಕೆ ಕಪಿಗಳ ವಿಸರದಿಂ (ಕೌಶಿರಾ. ೨೦-೪). ೩. ಹಿಂಡು ; ಮಂದೆ. [ಸಂ.]

ವಿಸರಣ (ನಾ). ಹರಡುವುದು ; ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗುವುದು : ಈ ವಿಸರಣಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ನಮ್ಮ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಗ್ರಹಿಸಲಾರವು (ಶಿಲ್ಪನಾ. ೧೯೦) ; ಈ "ವಿಸರಣ"ದ ವಿಚಾರವಾಗಿ ಸಾಕಷ್ಟು ವಿಜ್ಞಾನಸಿದ್ಧಾಂತಗಳು ಉಂಟಾಗಿವೆ (ಬಾಲಪ್ರ. III, ೧೩೭೭). [ಸಂ.]

ವಿಸರತ್ತು (ನಾ). ಹರಡುವುದು ; ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಹೊಂದುವುದು : ಸಂತತದರದಳಿತ ಪರಿಮಳಭರಿತ ಕುಸುಮವಿಸರವಿಸರದಮಂದಮರಂದರಸ ಕದಂಬಕರ್ದಮಿತವಿಧುರವಿವೀಥಿಸನಾಥಮುಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೪-೧೦೭ ವ). [ಸಂ. ವಿಸರತ್]

ವಿಸರಿಸು (ಕ್ರಿ). ವಿಸ್ತರಿಸು ; ಹರಡು : ವಿಸರಿಪ ಟಂಕಣವೋಲೆಯ ಮಸಿಯೆಂಬವನೊರಸಿ ವಾತುಲುಂಗದ ಪಣ್ಣಂ ಬಿಸಿಲೊಳ್ ಪಸರಿಸೆ ತದ್ರ್ವವಮೊಸರ್ಗುಮಶೇಷಂ (ಲೋಕೋಪ. ೮-३४) ; ನಮ್ಮ ವಿಶ್ವವು ಈಗ ದಿನೇ ದಿನೇ ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ವಿಸರಿಸುತ್ತಿದೆ (ಬಾಲಪ್ರ. III, ೧೩೭೮). [ವಿಸರಣ + - ಇಸು₁]

ವಿಸರುಹ (ನಾ). ನಾಳದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದುದು ; ತಾವರೆ ; ಕಮಲ : ಭೃಂಗಪ್ರಸರಂ ಪಸರಿಸುವುವೆಸೆವ ವಿಸರುಹವನದೊಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೧೦-೫೭) ; ವಿಸರುಹದಂತೆ ಕೇಸರಮನಾಂತುದು . . . ಪುಂಜನಗ್ಗದ ಸುವಸ್ತುವಿನಂತಿರೆ ತಟ್ಟು ಹೇಂಟೆಯೊಳ್ (ಯಶೋಚ. ೩-೭೮). [ಸಂ.]

ವಿಸರ್ಗ (ನಾ). ೧. ಬಿಡುವಿಕೆ ; ತ್ಯಜಿಸುವುದು ; ತ್ಯಾಗ. ೨. ಮುಕ್ತಿ ; ಮೋಕ್ಷ : "ವರ್ಚಸದೊಳು ವಿಮುಕ್ತದೊಳು ಮಿಗೆ ವಿಸರ್ಗವೆನಿಕು " (ಮಂಗರಾ. ೧೯೩-೨೪). ೩. ನಾಶ ; ಹಾನಿ ; ಚ್ಯುತಿ : ನೃಪಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಬಂದೀ ವಿಪುಳವಂಶಸ್ಥಿತಿವಿಸರ್ಗವನಪಹರಿಸಿದನು ಹಿಂದೆ ವೇದವ್ಯಾಸಮುನಿ ಬಂದು (ಕುವ್ಯಾಅ. ४-೮). ೪. (ಮಹಾಪುರಾಣಲಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ) ಜಗತ್ತಿನ ಲಯ, — ಪ್ರಳಯ. ೫. [ವ್ಯಾಕ] (ಯೋಗವಾಹಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ) ಎರಡು ಬಿಂದುಗಳ ಚಿಹ್ನೆಯಿಂದ ಗುರುತಿಸುವ ವರ್ಣಸಂಜ್ಞೆ (ಃ) : ಸೊನ್ನೆ ಮುತ್ತುವೋಲ್ ವೃತ್ತತೆಯಿಂದ ಸಂದಿರ್ಪುದಂತದಡಕಿಲ್ಕೊಂದಿರೆ ಮಣಿಗೊಪ್ಪುವೋಲ್ ವಿಸರ್ಗಮೆನಿಕ್ಕುಂ (ಶಮದ ೧೧) ; ಉಕಾರಕ್ಕೂ ಖಕಾರಕ್ಕೂ ನಡುವೆ ಇರುವ ವರ್ಣಕ್ಕೆ (ಃ) ವಿಸರ್ಗ ಎಂದೂ ಹೆಸರು (ಮಧ್ಯಮ. ೧೨). 'ಅನುಸ್ವಾರ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ವಿಸರ್ಜನ (ನಾ). ೧. ಬಿಡುವುದು ; ತೊರೆಯುವುದು. ೨. ಕೊಟ್ಟುದು ; ಕೊಡುಗೆ ; ದಾನ. ೩. (ಪ್ರತಿಮೆಯಲ್ಲಿ) ಆವಾಹನೆ ಮಾಡಿದ ದೇವತೆಯನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿಕೊಡುವುದು : ಒಂದು ಆಹ್ವಾನ ಒಂದು ವಿಸರ್ಜನ ಒಂದು ವ್ಯಾಕುಳ ಒಂದು ನಿರಾಕುಳ (ಅವಚಂ. ೮೦-೩೫) ; ಅನಂತಚತುರ್ದಶಿಯ ದಿವಸವೇ ಗಣಪತಿ ವಿಸರ್ಜನವೂ ನಡೆಯುವುದು (ಭಾಹಬ್ಬ. ೧೨೮). 'ಆವಾಹನ' ಪರಾ. ೪. (ದೇಹದಿಂದ ಮಲ ಮೂತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು) ಹೊರಹಾಕುವಿಕೆ : ಅದು ವಿಸರ್ಜನಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಸಕಾಲವಾದುದರಿಂದ ವೇಗವು, ತಾನಾಗಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದು (ಆರ್ಯಧ. ४३). 'ವಿಸರ್ಜನಾಂಗ' ಪರಾ. ೫. [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯದ ಇಪ್ಪತ್ತು ಬಗೆಯ ಕರಕರ್ಮಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಅತಿಶಯ ವಿಸರ್ಜನಾಹ್ವಾನ . . . ಕರಕರ್ಮಂಗಳ್ . . . ಸತತಿಪ್ಪತ್ತು (ಲಾಸ್ಯರಂ. ४-೧೩). [ಸಂ.]

ವಿಸರ್ಜನಾಂಗ (ನಾ). (ಶರೀರಕ್ಕೆ ಬೇಡವಾದುದನ್ನು) ಶರೀರದಿಂದ ಹೊರಹಾಕುವ ಅಂಗ, — ಅವಯವ ; ಶುದ್ಧೀಕರಣಾಂಗ : ವಿಸರ್ಜನಾಂಗಗಳಿಲ್ಲದ . . . ಕೀಟಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಬ್ಬು ವಿಸರ್ಜನಾವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಶೇಖರಿಸುತ್ತದೆ (ಕೀಟಬಿ. ೩४). [ಸಂ.]

ವಿಸರ್ಜನೀಯ (ಗು). ೧. ಹೊರದೂಡುವ ; ಹೊರಕ್ಕೆಬಿಡುವ. (ನಾ). ೨. = ವಿಸರ್ಗ ೫ : ವಿಸರ್ಜನೀಯಮೆಂದುಂ ವಿಸರ್ಗಕ್ಕೆ ಪೆಸರ್ (ಶಮದ. ೧೧ ವೃತ್ತಿ). [ಸಂ.]

ವಿಸರ್ಜನೆ (ನಾ). ೧. ಬಿಡುವುದು ; ತ್ಯಜಿಸುವುದು : ಮೊನೆಗಾರನು ರಣಧೀರನಾಗಿ ಅಂದಿನಿಂದ ಹಳೆಯ ಪಯ್ಯದವರ ಸಭೆಯನ್ನು ವಿಸರ್ಜನೆ ಮಾಡಿಬಿಡುತ್ತಾನೆ (ಸಂಸಕ. ೧೧೨). ೨. ನಿವಾರಣೆ : ಇಲ್ಲಿ ಆ ದೋಷ ವಿಸರ್ಜನೆಯಾಗಬೇಕಾಗಿದೆ (ಚಿತಂಬಾ. ೧೭೭). ೩. ಕೊಟ್ಟುದು ; ಕೊಡುಗೆ ; ದಾನ. ೪. (ಪ್ರತಿಮೆಯಲ್ಲಿ) ಆವಾಹಿಸಿದ ದೇವತೆಯನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿಕೊಡುವುದು : ಭಾದ್ರಪದಚತುರ್ಥಿಯಿಂದ ನಾಲ್ಕು ದಿವಸ ಅಥವಾ ಹತ್ತುದಿವಸ ಗಣಪತಿಯನ್ನು ಪೂಜಿಸಿ ನಂತರ ಜಲಾಶಯದಲ್ಲಿ ವಿಸರ್ಜನೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ). 'ಆವಾಹನೆ' ಪರಾ. ೫. (ದೇಹದಿಂದ ಮಲಮೂತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು) ಹೊರಹಾಕುವಿಕೆ : ವಿಸರ್ಜನೆಯು ಮುಗಿದ ಕೂಡಲೇ . . . ಮೃತ್ತಿಕೆಯಿಂದಲೂ ಉದ್ಧೃತವಾದ ಜಲದಿಂದಲೂ . . . ಶೌಚವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ಆರ್ಯಧ. ४४) ; ದಿನಾಲು . . . ಎರಡು ವೇಳೆ ನಿಯಮದಿಂದ ಮಲಮೂತ್ರ ವಿಸರ್ಜನೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಶರೀರವು ಬಹು ನಿರೋಗಿಯೂ ಮತ್ತು ಶಾಂತವೂ ಆಗುವುದು (ಬ್ರಹ್ಮಜೀ. ೧४೩). [ಸಂ. ವಿಸರ್ಜನ]

ವಿಸರ್ಜಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತ್ಯಜಿಸು ; ಬಿಡು : ಪೊಡವಿಯೊಳು ಭವಿಯಂ ವಿಸ[ಪಾಠಾಂ. ವ]ರ್ಜಿಸಿ ಪೊಡವಡುತ ಭಕ್ತರ್ಗೆ ನಿಚ್ಚಂ ಕೊಡುವುದುತ್ತಮವೆನುತವೀ ಪರಿಯೊಳ್ ಪ್ರವರ್ತಿಸಲು (ಬಸಪು. ೬೦-೧೫). ೨. ಕಳುಹಿಸಿಕೊಡು ; ಬೀಳ್ಕೊಡು : ಬಂದ ಪಂಡಿತರ್ಕಳುಮನುಚಿತ ಪ್ರತಿಪತ್ತಿಗಳಿಂ ವಿಸರ್ಜಿಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ४-೬೯ ವ) ; ಸುರಲೋಕಮಂ ಸಾಧಿಸುವೆನೆಂದು ಅಶ್ವತ್ಥಾಮಾದಿಗಳಂ ವಿಸರ್ಜಿಸಿ (ಗದಾಯು. ೯-೩४ ವ) ; ಸುರಪತಿ ಮೊದಲಾದರನೆಲ್ಲರನಾಹ್ವಾನಿಸುತಾದರಿಸಿ ವಿಸರ್ಜಿಸುವ . . . ಜತಿರಾಯನೆಸದನಲ್ಲಿ (ಜಯಕಾ. ೨-೨೭). ೩. (ಪ್ರತಿಮೆಯಲ್ಲಿ) ಆವಾಹಿಸಿದ ದೇವತೆಯನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿಕೊಡು, — ಬೀಳ್ಕೊಡು : ಈಶ್ವರಾರ್ಚನೆಯ ಪುನರಪಿ ಮಹಾತುರದೊಳಂ ಮಾಡಲೆಂದು ನಿರ್ಮಾಲ್ಯಮಾಘ್ರಾಣಿಸಿ ವಿಸರ್ಜಿಸಿದನು (ನಂದಿಮಾ. ೧೮-೫) ; ಪ್ರತಿಮೆಗಳನ್ನು ಮಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಮಾಡಿ ಪೂಜಾನಂತರ ಅವುಗಳನ್ನು ನದಿಯ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ವಿಸರ್ಜಿಸುವುದೂ ಉಂಟು (ಭಾರಧ. ೫೧೮). ೪. (ಸಭೆ, ಓಲಗ ಮುಂತಾದುವನ್ನು) ಮುಕ್ತಾಯಗೊಳಿಸು ; ಬರಖಾಸ್ತುಮಾಡು : ನೃಪಾಲನೋಲಗವನು ವಿಸರ್ಜಿಸಿ ಕಾಲಭೈರವನಂತೆ ಗರ್ಜಿಸಿ (ಜೀವಂಚ. ೬-೭) ; ಈಶ್ವರನಂದು ತನ್ನ ಕಣ್ಗೊನೆಯೊಳೋಲಗಮಂ ವಿಸರ್ಜಿಸುತ್ತಾಕ್ಷಣಂ ನೆನೆದು . . . ನಾಗಲಾಂಬಿಕೆಯ ಗೃಹಮಂ ಸಾರ್ದನು (ಚಿಬಪು. ೩-೩४). ೫. (ದೇಹದಿಂದ ಮಲಮೂತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು) ಹೊರಹಾಕು ; ಆಚೆಗೆ ನೂಕು : ಗೋಣಿ, ಅತ್ತಿ, ಅಶ್ವತ್ಥ ಮೊದಲಾದ ಮರಗಳ ಹಣ್ಣುಗಳನ್ನು ತಿಂದ ಹಕ್ಕಿಗಳು ತಾಳೆಮರದ ಮೇಲೆ ಬೀಜಗಳನ್ನು ವಿಸರ್ಜಿಸಿದಾಗ, ಬೀಜ ಮೊಳೆತು ಅಲ್ಲಿಯೇ ಮರವಾಗಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತದೆ (ಹಸುಹೂ. ೩೩೮). [ವಿಸರ್ಜನ + - ಇಸು]

ವಿಸರ್ಪ (ನಾ). ೧. ಹರಡುವಿಕೆ ; ವ್ಯಾಪಿಸುವಿಕೆ. ೨. ಮೈಯೆಲ್ಲಾ ಹರಡುವ, ನವೆ, ಉರಿ, ನೋವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮರೋಗ : ತ್ರಿಫಲೆ, ಪದ್ಮಕ . . . ತುರುಚಿನ ಬೇರು ಸಹವಾಗಿಯಾದರೂ ಲೇಪನಂಗೈಯಲು ಶ್ಲೇಷ್ಮದಿಂದುಂಟಾದ ವಿಸರ್ಪ ಹರವಹುದು (ವೃದ್ಯಸಾ. I, ೩೭೭). ೩. ಮನುಷ್ಯನ ಕಾಲು ಆನೆಯ ಕಾಲಿನಂತೆ ದಪ್ಪವಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ ; ಆನೆಕಾಲುರೋಗ : "ಶ್ಲೀಪದಂ ವಿಸರ್ಪಮೆನೆ ವಿಷಫಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೩-೨). [ಸಂ.]

ವಿಸರ್ಪಕ (ನಾ). = ವಿಸರ್ಪ ೨ : ವಿಸರ್ಪಕಮಂ, ಮದಮೂರ್ಛೆಯಂ, ನೆತ್ತರಿಂದಾದ ತೊನ್ನಂ, ಪಂಚಗುಲ್ಮಂಗಳಂ ಕೆಡಿಸುಗುಂ. ಇದು ಅಮೃತಾದಿ ಎಂಬ ಆದಿಯೋಗ (ವೈವಿ. ೧೧). [ಸಂ.]

ವಿಸರ್ಪಣ (ನಾ). ೧. ವಿಸ್ತಾರ ಹೊಂದುವಿಕೆ ; ವಿಕಾಸವಾಗುವಿಕೆ ; ಹರಡುವಿಕೆ : ಸಂಹರಣ ವಿಸರ್ಪಣಾಸ್ವರೂಪನುಂ . . . ಅಪ್ಪ ಜೀವನುಂಟೆಂದು (ಆದಿಪು. ೨-೧೦ ವ) ; ಸಂಹರಣ ವಿಸರ್ಪಣ ಸ್ವಭಾವ ಸಮನ್ವಿತಜೀವಕ್ಕೆ (ತತ್ತ್ವಸ್ರ. ೨೩೮). ೨. = ವಿಸರ್ಪ ೨ : "ವಿಸರ್ಪಣ-ಪ್ರಸರ, ಚಿಬ್ಬು, ತುಜಿ ಹಿಡಿವುದು" (ನಾಚಿರಾ. ೬). [ಸಂ.]

ವಿಸರ್ಪರೋಗ (ನಾ). = ವಿಸರ್ಪ ೨ : ಮಂದಾಗ್ನಿಯವರು . . . ವಿಸರ್ಪರೋಗದವರು, ವಿಷೂಚಿರೋಗದವರು, ವಿಷದ ರೋಗದವರು ಇವರಿಷ್ಟೂ ವಮನಯೋಗ್ಯರೆಂದರಿವುದು (ಸಕವ್ಯ. ೨೫). [ಸಂ.]

ವಿಸರ್ಪಿ (ನಾ). = ವಿಸರ್ಪ ೨ : ವಿಸರ್ಪಿ, ಸರ್ಪಿ (= Herpes) ಎಂಬ ರೋಗ ಒಂದುಂಟು (ಗ್ರಂಥಸಂ. ೧೭೯) ; ಈ ವರ್ಣವು ಕೈಕಾಲು ತಣ್ಣಗಾಗುವ ವಿಸರ್ಪಿ, ಮೈನವೆ, ಸೊನೆ ಹುಣ್ಣು, ತಲೆಯ ಕೂದಲು ಉದುರುವುದು ಮೊದಲಾದ ಸಮಸ್ತ ಚರ್ಮರೋಗಗಳು . . . ಇಂಥವುಗಳಲ್ಲಿ ತುಂಬ ಪ್ರಯೋಜನ (ಬಿಟಿಕ. ४). [ಸಂ. ವಿಸರ್ಪಿನ್]

ವಿಸವಂತ (ನಾ). ವಿಷವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು ; ಆದಿಶೇಷ : ವಿಸವಂತಂ ಸೇಸಂ, ಜಕ್ಕಿವಂತಂ ಗರುಡಂ (ಶಬ್ದಾನು. ४೦೨ ಪ್ರಯೋ). [< ಸಂ. ವಿಷವತ್]

ವಿಸಸನ, ಬಿಸಸನ (ನಾ). ೧. ಕೊಲೆ ; ಸಂಹಾರ : ಕಾಳಗದ ವಿಸಸನದೊಳು . . . ನಾನಾಖಡ್ಗಂಗಳಿಂದೊರ್ವರಂ ತಾಗಿ (ಶ್ರಾವಕಾ. ೧೯-೩) ; ಪರರಾಳ್ಕಗೆ ಸಂದಿಹ ಸ್ವರ್ಣಭೂಮಿಯಂ ವಿಸಸನಕೊಡ್ಡದೊಡ್ಡಳಿಸಿ (ಅಮತಂ. ೨೭-೬). ೨. ನಾಶ ; ಹಾಳು. ೩. ಯುದ್ಧ : ಸಂಗ್ರಾಮ ; ಕಾಳೆಗ : ವಿಸಸನದೊಳ್ ವಿರೋಧಿನೃಪರಂ ತಱಿದೊಟ್ಟಲುಂ . . . ಕರಂ ನೆಱೆವ ಮಕ್ಕಳನೀಯದೆ ನೋಡೆ ನಾಡೆ ನೋಯಿಸಿದಪುದಿಕ್ಕು ಪುಷ್ಪದವೊಲನ್ನಯ ನಿಷ್ಫಲಪುಷ್ಪದರ್ಶನಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೧೭) ; ಅಂತಾ ಖಗೇಂದ್ರಕೇತನ ನಭಿಷೇಣಂಗೆಯ್ದು ವಿಸಸನಕ್ಕಾಗಿ ಮೊಗಸಿ ತಳರ್ದಾಗಳ್ (ವರ್ಧಮಾ. ४-೩೭ ವ):

ಇಂದಿನೀ ವಿಸಸನದೊಳಾಟಿಯ ಜತ್ತುಕದ ನಿಶಾಟನುಬ್ಬಿನ ಬಲಮಂ ಗೋಣ್ಮುಱಿದು ಗುಬ್ಬಗಟ್ಟುವೊಡಾನೆ ಸಾಲ್ವೆಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೧೧-೧೨). ೪. ಕತ್ತರಿಸುವುದು ; ಬೇರ್ಪಡಿಸುವುದು. ಬಿಸಸನ : ೩. ಬಿಸಸನದೊಳ್ ದಶಮುಖನಂ ದೆಸೆವಲಿಗುಡಲೆಂದು ಭರತಶತ್ರುಘ್ನರ್ . . . ಸನ್ನಾಹಭೇರಿಯಂ ಪೊಯಿಸುವುದುಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೪-೬೨) ; ಬಿಸಸನದೊಳಿರ್ವಲಂ ಕದನಮಂ ಮಸೆಯೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೫-೯). ೫. ಸೋವು ; ಬಾಧೆ : (೩). [< ಸಂ. ವಿಶಸನ]

ವಿಸಸನಗಲಿ (ನಾ). ಕಾಳೆಗದ ಕಲಿ ; ಸಮರಶೂರ : ವಾಗ್ವಧು ಬರೆದಳು ವಿಸಸನಗಲಿ ಬಮ್ಮನೆಂಬವೆಂಟಕ್ಕರಮಂ (ಕಇ. IV.೧೧-೨೮ : 1121).
[ವಿಸಸನ + ಕಲಿ]

ವಿಸಸನಗೆಯ್, ವಿಸಸನಗೈ (ಕ್ರಿ). ಹೊಡೆ ; ಘಾತಿಸು : ನೆಜ ವಿಸಸನಗೆಯ್ದು ಪೊಯ್ವನನೆ ಘಾತಿಸಿದಂ (ಕವಿಕಾ. ೧೨೪). ವಿಸಸನಗೈ : ವಿಸಸನಗೈದು ತನ್ನಣುಗರ ಮೊಗವ ನಿಟ್ಟಿಸದ ಸತ್ತನು ಧರೆಯರಿಯ (ಇಚಾಪಾಂ. ೭-೧೧). [ವಿಸಸನ + ಕೆಯ್]

ವಿಸಸನಗೈ 'ವಿಸಸನಗೆಯ್' ನೋ.

ವಿಸಸನಭೂಮಿ (ನಾ). ಕಾಳೆಗದ ಕಣ ; ಯುದ್ಧದ ಭೂಮಿ : ವಿಸಸನಭೂಮಿ ಕೋಟ್ಕೆಮಿದುಳ ನೆತ್ತರ ಕಾಳ್ಗೆಸಱಿಂ ತಗುಳ್ವ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾ. ೨೪೨-೨೨ ; 1163).
[ವಿಸಸನ + ಭೂಮಿ]

ವಿಸಸನರಂಗ (ನಾ). = ವಿಸಸನಭೂಮಿ : ವಿಸಸನರಂಗಕ್ಕಾನಿರ ಬೆಸಗೊಳ್ಳದೆ ಪೆಜಿರನೆಂದು ಜಯಪಟಹಂಗಳ್ ದೆಸೆದೆಸೆಗೆಸೆವಿನೆಗಂ ಕಟ್ಟಿಸಿಕೊಂಡಂ ಬೀರವಟ್ಟಮಂ ಕಳಶಭವಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೫೪). [ವಿಸಸನ + ರಂಗ]

ವಿಸಾಕೆ (ನಾ). ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ವಿಶಾಖೆ : ಶ್ರೀಮುಖಸಂವತ್ಸರದ ಬಹುಳ ಬಿದಿಗೆ ಬುಧವಾರ ಸಿದ್ಧಯೋಗದಂದು ವಿಸಾಕೆ ನಕ್ಷತ್ರ ಚಂದ್ರತೊಲೆ (ಸೌಇಇ. XX. ೨೮೪-೫. ; 1033). [< ಸಂ. ವಿಶಾಖಾ]

ವಿಸಾರ (ನಾ). ೧. ವಿಸ್ತಾರ ಹೊಂದುವಿಕೆ ; ವೈಶಾಲ್ಯ : ದಕ್ಷಿಣಾವೃತ್ತ ವೃತ್ತ ತ್ರಿತಯಾಂತರ್ವರ್ತಿ ತಾನೆಂಬಿನಮನುಗತತತ್ತ್ವಾಳೂದೊಳ್ ತತ್ತ್ವದಿಂದನ್ವಿತಮಂ ವಿಸಾರವಮತ್ಕಪ್ರಕಟತಮಾನದಿಂ ಮೆಚ್ಚಿದಂ ದೇವರಾಜಂ (ಅಜಿಪು. ೫-೧೨). ೨. ಪ್ರವಹಿಸುವಿಕೆ ; ಹರಿಯುವಿಕೆ. ೩. ಮೀನು ; ಮತ್ಸ್ಯ : "ವೈಸಾರಿಣಃ, ವಿಸಾರಃ . . . ಪಾಠೀನಃ — ಈ ೧೩ ಮೀನ್" (ಹಲಾಯು. ೧೧೦೮-೩೫). [ಸಂ.]

ವಿಸಾರಿ (ನಾ). ಪ್ರವಾಹ ; ಹರಿವು : ಆ ರಮಣಿಯ ದೇಹಚ್ಛವಿವಾರಿಯಿನವಿರಳ ವಿಸಾರಿಯಿಂ ತೊಳೆದಂತಾಚಾರಮನಿತ್ರನಿತುಂ ವಿಸ್ತಾರಿಸಿದುದು (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೨-೧೪).
[ಸಂ. ವಿಸಾರಿನ್]

ವಿಸಿಖ (ನಾ). ಬಾಣ ; ಅಂಬು ; ಸರಳು : ನೋಟಕರ ಮಸಗಾನಿಸಲು ಪೊಸಕುಸುಮಾಸ್ತ್ರದಿಂದಲಿದ್ದೆಸೆಯಲ್ಲಿ ನಿಡಿಯಲರ್ಗಣ್ಣ ವಿಸಿಖದಿಂ ದೆಸೆ ಬಿದ್ದರಸುವ ತುಳಿವೊಲು ಸಂತಸದೊಳುಯ್ಯಲನೊರ್ವನತಿ . . . ಆಡುತಿರಲು (ಭೈರಸೂ. I, ೩೦೭).
[< ಸಂ. ವಿಶಿಖ]

ವಿಸಿಖಾಸನ (ನಾ). = ವಿಶಿಖಾಸನ : ನಿನ್ನಳವ ನೋಡುವೆನೆನುತ ವಸುಮಯದ ವಿಸಿಖಾಸನವನ್ನು ಪಿಡಿದು (ನವಮೋ. ೧೨-೫೭). [< ಸಂ. ವಿಶಿಖಾಸನ]

ವಿಸಿನಿ (ನಾ). ೧. ಕಮಲದ ಗಿಡ. ೨. ಕಮಲಗಳ ಸಮೂಹ. ೩. ಕಮಲದ ನಾಳ ; ತಾವರೆಯ ದಂಟು. 'ಬಿಸಿನಿ' ಪರಾ. [ಸಂ. ವಿಸಿನೀ]

ವಿಸಿಷ್ಟ 'ಬಿಸಿಷ್ಟ' ನೋ.

ವಿಸುದ್ಧ (ಗು). ಶುದ್ಧವಾದ ; ಪವಿತ್ರವಾದ : ಸ್ರೀ ವೀರಬಳಂಜದ ಧರ್ಮ ಪ್ರತಿಪಾಳನವಿಸುದ್ಧಗುಡ್ಡಧ್ವಜವಿರಾಜಿತಮಪ್ಪ ಲಕ್ಷ್ಮೀವಕ್ಷಸ್ಥಳಂ (ಕಇ. II, ೫೫-೫ ; 1000?) ; ವೀರಬಣಂಜುಧರ್ಮಪ್ರತಿಪಾಳನ ವಿಸುದ್ಧ ಗುಡ್ಡಧ್ವಜ ವಿರಾಜಮಾನ . . . ಭುವನ ಪರಾಕ್ರಮೋಂನತರುಂ (ಸೌಇಇ. XX. ೬೩-೩ ; 1098). [< ಸಂ. ವಿಶುದ್ಧ]

ವಿಸುಮಯ (ನಾ). ಅದ್ಭುತ ; ಆಶ್ಚರ್ಯ : ಕೋಟಾನುಕೋಟಿ ಸೊಡರ್ಗಳಲಿ ಶಿವನ ಹೊಸ ಕೊಳನ ಸಲಿಲವನೆಜೆದು ಹೊತ್ತಿಸಿದಪಂ ಗಡ ಧರೆಯೊಳಿಂತಾ ವಿಸುಮಯಂ ಪುಟ್ಟುವುದೆ (ಬಸವಪು. ೫೦-೫೯) [ಪಾಠಾಂ. ಷ,ಸ] [< ಸಂ. ವಿಸ್ಮಯ]

ವಿಸುಮಯಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ).ಆಶ್ಚರ್ಯಗೊಳ್ಳು ; ಬೆರಗಾಗು : ಕುಸುರಿಗೆಲಸಂಗಳೊಪ್ಪುವ ಪೊಸವೆಳಗು ಕಣ್ಗೆ ಹೊಂಬಿಸಿಲಿಂದ ವೆಗ್ಗಳಿಸೆ ವಿಸುಮಯಂಗೊಂಡು ಗುರುಪದವ ನೆನೆದು (ಮನೋವಿ. ೧-೨೪). [ವಿಸುಮಯ + ಕೊಳ್]

ವಿಸೃತ (ಗು). ೧. ಹರಡಿದ ; ವ್ಯಾಪಿಸಿದ ; ಸಬ್ಬಿದ. ೨. (ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆಯಂತೆ) ಎಳೆದ ; ಜಗ್ಗಿದ. (ನಾ). ೩. ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವಂಥದು : "ವಿಸೃತಂ, ವಿಸ್ತೃತಂ, ತತಂ — ೩ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಇರುವುದರ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸ್ವಾಂಗ. ೩೬೪). [ಸಂ.]

ವಿಸೃಷ್ಟ (ಗು). ೧. ಹೊರದೂಡಿದ ; ಹೊರಗೆ ಹಾಕಿದ. ೨. ಹುಟ್ಟಿಸಿದ ; ಸೃಷ್ಟಿಸಿದ ; ಸೃಜಿಸಿದ. (ನಾ). ೩. [ನಾಟ್ಯ] ನರ್ತನದಲ್ಲಿ ತುಟಿಯ ಚಲನೆಯ ಒಂದು ಭೇದ ; ತುಟಿಯನ್ನು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚುವ ಒಂದು ಭಂಗಿ ; IP "ಅರಗಿನ ರಸವನ್ನು ಹಚ್ಚುವಾಗ ಮಾಡುವಂತೆ ತುಟಿಯನ್ನು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಸೀಡುವುದು. ಹೆಂಗಸರ ವಿಲಾಸ ಮತ್ತು ಬಿಬ್ಬೋಕ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ವಿನಿಯೋಗಿಸಬೇಕು" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨೮೮ ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ಅಲತಗೆಯ ರಚಿಪ ಭಾವಂ ನೆಲೆಗೊಳೆ ತೋರ್ಪಧರಮದು ವಿಸೃಷ್ಟಮೆನಿಕ್ಕುಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩-೮೩). [ಸಂ.]

ವಿಸೃಷ್ಟಾರ್ಥ (ನಾ). ಸೃಜಿಸಿ ಆಡುವ ಮಾತು ; ಹುಟ್ಟಿಸಿಕೊಂಡು ಆಡುವ ನುಡಿ : ದಕ್ಷಿಣಾವಳ ದೂತೀಜಲ್ಪಂ ವಿಸೃಷ್ಟಾರ್ಥಮಾದುದೆಂದುಮಲ್ಲಿಂ ತಳರ್ದು ರಾಜ ಭವನಾಭಿಮುಖನಾಗಿ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೮-೯೧ ವ). [ಸಂ.]

ವಿಸ್ಕಂದ (ನಾ). ಚಂಚಲಗೊಂಡುದು ; ವಿಚಲಿತವಾದುದು : ಮನ ವಿಸ್ಕಂ [ಪಾಠಾಂ. ಚ್ಯಂ]ದವಾಗದೊಂದೆಯಂದದಲ್ಲಿಪ್ಪಂತಪ್ಪ ನಿಮ್ಮದೊಂದು ಸಮತಾಗುಣ ಎನ್ನನೆಂದು ಬಂದು ಪೊದ್ದಿಪ್ಪುದು ಹೇಳಾ (ಸಿದ್ಧವ. ಕ. ೩೦-೯೩). [ಸಂ.]

ವಿಸ್ತರ (ನಾ). ೧. ಹಬ್ಬುಗೆ ; ವಿಸ್ತಾರ ; ವ್ಯಾಪ್ತಿ : ಶ್ರೀ ಚೋಳದೇಶವೊಪ್ಪಿಪ್ಪುದು ಧರಾತಳಕೆ ವಾಚಾಮಗೋಚರಮದಱ ವಿಸ್ತರಂ ಜಗಕೆ (ಶಿಯರ. ದೀ. ೧-೭). ೨. ವಿವರಣೆ ; ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ. ೩. ಹಾಸಿದುದು ; ಹಾಸಿಗೆ, ಚಾಪೆ ಮುಂತಾದುವು. ೪. ಆಸನ ; ಪೀಠ ; ಗದ್ದುಗೆ. ೫. ಒಳ್ಳೆಯ ಸ್ವಭಾವ ; ಸದ್ಗುಣ. ೬. ಕಲ್ಲು : "ವಿಸ್ತೀರ್ಣ ಸದ್ಗುಣವು ದೃಷದಿನಿತುಂ ವಿಸ್ತರಾ ನಾಮವುಕ್ಕುಂ" (ನಾನಾರ್ಥ. ೧೪೧). ೭. (ಅಲಂ) ಚೆನ್ನಾದುದು : ಅಬಲೆಯರಂಘ್ರಿಗಳವಿಸ್ತರದೊಳೊತ್ತಲು ಅಂಚೆವಾಸಿನ ಮೇಲೆ ಪವಡಿಸುವ ಪುರುಷ ನೀನೆಣ ನೆತ್ತರೊಳು ಭೂತರುಣಿಯನು . . . ಅಪ್ಪಿದೆಯೆಂದು ಮನದೊಳು ಮಱುಗಿದಳು ರಮಣಿ (ಜೀವಂಚ. ೫-೨೭). ೮. ಮಹಿಮೆ ; ಔನ್ನತ್ಯ : ಗುರುವಿನ ವಿಸ್ತರದ ಪರಿಯ ನಾನೇನೆಂಬೆ ಮೆಱೆವ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡದೊಳಹೊಗಿನವ ಬೆಳಗಿ ಪರಿಪೂರ್ಣನಿಪ್ಪ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೩೦). [ಸಂ.]

ವಿಸ್ತರಣ (ನಾ). ೧. ವಿಸ್ತರಿಸಿದುದು ; ಹಬ್ಬಿದುದು : ಗುರು ನಿರಂತರ ಪರಿಚರಣ ವಿಸ್ತರಣ ಸದ್ಭಾವಾನುರಕ್ತ (ಬಸವಪು. ೩೯-೭೮) ; 'ಛಂದಸ್ಸು ಮತ್ತು ಗುರುಲಘುಗಳ ರಹಸ್ಯ' ವು ಉಲ್ಲೇಖನೀಯವಾದ ಮಾರ್ಪಾಡಿಲ್ಲದೆ ಇಲ್ಲಿ ಬಂದಿದೆ, ಉಳಿದವು ಯಥಾನುಸಾರ ಸಂಕ್ಷೇಪಣ, ವಿಸ್ತರಣ ಪರಿವರ್ತನಗಳನ್ನು ಎತ್ತಿವೆ (ಸಂಶೋಧ. iii. ಅಂಕ). ೨. ನಗರದ ವಿಸ್ತರಿಸಿದ ಭಾಗ ; ಬಡಾವಣೆ : ಶ್ರೀಕಂಠೇಶ್ವರವಿಸ್ತರಣದ ಲಾಯರ್ ವೆಂಕಟರಾಯರ ಮಗ ಚಕ್ರಪಾಣಿ ಈಗ ಅವನ ಸಹಪಾಠಿಯಾಗಿದ್ದ (ವಂಶವೃ. ೪೦೦). [ಸಂ.]

ವಿಸ್ತರಣೆ (ನಾ). ವಿಸ್ತರಿಸೂವಿಕೆ : ತಾಂತ್ರಿಕಸಹಾಯವಿಸ್ತರಣೆ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮವೊಂದು . . . ವಿಶ್ವಸಂಸ್ಥೆಯ ಕಾರ್ಯಾಚರಣೆಯ ಭಾಗವಾಗಿದೆ (ಅಂತಸಂ. ೨೫೯).
[ಸಂ. ವಿಸ್ತರಣ]

ವಿಸ್ತರಿಗೆ (ನಾ). ಹಾಸಿದುದು ; ಹಾಸಿಗೆ, ಚಾಪೆ, ಮುಂತಾದುವು : ಮಣಿಮಯಸಿಂಹಾಸನದ ಮೇಲೆ ವಿಸ್ತರಿಸಿದ ದೇವಾಂಗ ವಿಸ್ತರಿಗೆವೋಲ್ ಮಹಾವಿಸ್ತರ ದಿನಿರಿಸಿ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೧೨೨ ವ) ; ಕಂಸಂ ವಸುದೇವನ ಮನೆಗೆ ಭೋಂಕನೆ ಬಂದು ವಿನತನಾಗಿ ಪ್ರಶಸ್ತಮಪ್ಪ ವಿಸ್ತರಿಗೆಯೊಳ್ ಕುಳ್ಳಿರ್ದು (ನೇಮಿಪು. ೬-೧೧ ವ).
[< ಸಂ. ವಿಸ್ತರಿಕಾ]

ವಿಸ್ತರಿತ (ಗು). ಹರಡಿದ ; ವಿಶಾಲವಾದ : ದಿವಾಕರನಂತೆ ನಿರ್ದೋಷನಿಂದ್ರನಂತೆ

ಪರಿಚಿತಸುರಭಿರಮ್ಯನಮ್ಮತಾರ್ಚಿಯಂತೆ ವಿಸ್ತರಿತಕುವಲಯನೆಂದು ಧರ್ಮಜನ ಧರೆ ಪೊಗುಳುತಿರೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨-೧೩). [ಸಂ.]

ವಿಸ್ತರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹಬ್ಬು ; ಹರಡು ; ವಿಸ್ತಾರವಾಗು : ಹನ್ನೆರಡುಯೋಜನವರೆಯ ಭೋಜನಶಾಲೆಗಳು ವಿಸ್ತರಿಸಿದವು (ತೊರರಾ. ೧-೭-೭). ೨. ಬೆಳೆ ; ವೃದ್ಧಿಹೊಂದು : ಸುರರ ದೈತ್ಯರ ಸಮರಸಿರಿ ವಿಸ್ತರಿಸಿತಿತ್ತಲು (ಕುಮಾವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೦-೭೧). ೩. ದೊಡ್ಡದಾಗಿಸು ; ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿಸು : ಅರಗು ಮೊದಲಾಗೆ ಘೃತ ಸದ್ಗುರಸಂ ಬೆಲ್ಲಂ ಸಣಂಬಿವೆಂಬಿವರ್ಕಿಂ ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಸಮದಿಂದ್ರಭವನಮ ಧರೆಗವತರಿಸಿರ್ದುದೆನಿಸುವರಗಿನ ಮನೆಯಂ (ಪಾಪಭಾ. ೩-೩) ; ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಕಟ್ಟಿದರಗಲದಲಿ ವೈವಾಹಮಂಟಪವ (ನಳಚ. ...). ೪. (ಚಾಪೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ಹಾಸು ; ಅಳವಡಿಸು : ಸಿಂಹಾಸನದ ಮೇಲೆ ವಿಸ್ತರಿಸಿದ ದೇವಾಂಗವಿಸ್ತರಿಗೆವೋಲ್ ಮಹಾವಿಸ್ತರದಿನಿರಿಸಿ (ಸುಕುಮಾ. ೧೦-೧೨೨ ವ). ೫. ಪಸರಿಸಿ ಇಡು ; ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿರಿಸು : ಕಾಣ್ಕೆಯಾಗಿ ತಂದು ವಿಸ್ತರಿಸಿದ ಸಮಸ್ತ ವಸ್ತುಗಳನವಲೋಕಿಸುತ್ತುಂ (ಉದ್ಭಟ. ೭-೧೩೨ ವ). ೬. ಬೆಳೆಸು ; ಹೆಚ್ಚಿಸು : ಕರಜಳಧರ ಕಳಧೌತೋತ್ಕರ ವರ್ಷದೆ ವಂದಿ[ನ]ಂದನಾವಳಿಗಳ ವಿಸ್ತರಿಪುವನೆ ದಾನಮಖಿಳೋರ್ವ್ಯರೆಗೆ ವಿಚಿತ್ರೋಕ್ತಿ ರೂಪವಿದ್ಯಾಧರಿಯ (ಸೌಇಇ. XX, ೪೯-೩೭; 10767) ; ದೊರೆಗಳಿಬ್ಬರ ಸೋಲವನು ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಹೊಕ್ಕರು ಮತ್ತೆ ಮಾದ್ರೇಶ್ವರ . . . ದುಶ್ಶಾಸನಾದಿಗಳು (ಕುಮಾವ್ಯಾಕ. ೩-೨೯). ೭. ವಿವರಿಸು ; ಬಣ್ಣಿಸು ; ವರ್ಣಿಸು : ಎಲ್ಲವನೂನವಿಲ್ಲದೆ ಹೇಳಿದಳು ಮದಮಾನಿ ವಿಸ್ತರಿಸಿ (ಪ್ರಭುಲಿಂ. ೫-೪೧) ; ಈ ಮಹಾಲೀಲೆಗಳನೆನಗೆ ವಿಸ್ತರಿಸು (ಚಬಪು. ೧೩-೯). ೮. ಅಣಿಮಾಡು ; ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸು : ಗಿರಿರಾಜಂ ಮಹೋತ್ಸಾಹದಿಂ ಮಹಾವಿವಾಹಮಂಟಪಾದಿ ಸಮಸ್ತ ವಸ್ತುಗಳಂ ವಿಸ್ತರಿಸುತಿರ್ದಂ (ಗಿರಿಕ. ೧೦-೨೭ ವ). ೯. ನೆರವೇರಿಸು ; ಸಾಂಗಗೊಳಿಸು : ಶತರುದ್ರೀಯವನು ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಬಿಜಯಂಗೈದನಾ ಮುನಿಪತಿ ನಿಜಾಶ್ರಮಕೆ (ಕುಮಾವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೯-೫೪). ೧೦. (ಹೆಸರನ್ನು) ಇಡು : ನಿಮ್ಮ ವನಿಜಾರಮಣಂಗೆ ರಾಮಾಖ್ಯವನು ವಿಸ್ತರಿಸಿದರು ವೈದಿಕವಿದಿತಕರ್ಮದಲಿ (ತೊರರಾ. ೧-೮-೧೦). [ವಿಸ್ತರ + -ಇಸು]

ವಿಸ್ತಾರ ... ಹರಹು ; ವ್ಯಾಪ್ತಿ : ಗಗನಮಂ ಪೃಥ್ವಿಯಂ ವಾರ್ಧಿಯಂ ಪರ್ವತಾವಲ್ಯವಿಸ್ತಾರಧೀರೋದಾತ್ತಗಾಂಭೀರ್ಯಮಂ . . . ಕಾಮಿಸಿದನಾ ಭೂಮಿಪಂ ತದ್ರೂಪಗುಣಹೃದಯರಂ (ಶ್ರೀಪಾಪ. ೧೨-೩೦೮). ೨. ಅಡ್ಡಗಲ ; ವಿಸ್ತೀರ್ಣ: ದಶಯೋಜನೋಪರಿಮತಲಸಮಾನವಿಸ್ತಾರದೊಳಂ . . . ನೆಟ್ಟದು (ಆದಿಪು. ೧-೭೨ ವ) ; ಬೆನ್ನಿನಿಂದ ಪಾರ್ಶ್ವಸಹಿತವಾಗಿ ಹೊಟ್ಟೆಯನ್ನಳೆದರೆ ಅದು ವಿಸ್ತಾರವೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು (ಸೌಗಂಧಿ. ೨೭೭-೧೦). ೩. ವಿವರವಾದುದು ; ವಿಶದವಾದುದು. ೪. (ಹೊಸಚಿಗುರುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ) ಮರದ ಕೊಂಬೆ : "ವಿಸ್ತಾರಃ, ವಿಟಪಃ — ಈ ೨ ಮರದ ಕೊಂಬು" (ಹಲಾಯು. ೩೦-೨೭). 'ವಿಸ್ತಾರಫಳ' ಪರಾ. ೫. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಕಾವ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿ ಅನುಭವಿಸುವ ನಾಲ್ಕುವಿಧವಾದ ಆನಂದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಕಾವ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವುದರಿಂದ ಆಗುವ ಆನಂದವು (ಚಿತ್ತ) ವಿಕಾಸ, ವಿಸ್ತಾರ, ಕ್ಷೋಭ, ವಿಕ್ಷೇಪ ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ . . . ವಿಸ್ತಾರ – ಕಾದ ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿದ ಹಪ್ಪಳ ಹಿಗ್ಗುವಂತೆ (ಕೃಟಿಪ. ೨೦೦). [ಸಂ.]

ವಿಸ್ತಾರಕ (ನಾ). ೧. ವಿಸ್ತರಿಸುವಂಥದು ; ಅಗಲ ಮಾಡುವಂಥದು. ೨. ಬೆಳೆಸುವವನು ; ವೃದ್ಧಿಮಾಡುವವನು : ಸಕಲಜಗದ್ವಿಸ್ತಾರಿತಯಶನನ್ವಯವಿಸ್ತಾರಕನಾದಿದೇವನಗ್ರತನೂಜಂ (ಆದಿಪು. ೧೩-೭೨) ; ನರನಾಗಾಮರಲೋಕಶೋಕಸರಣೀವಿಸ್ತಾರಕಂ ತಾರಕಂ (ಗಿರಿಕ. ೭-೪). [ಸಂ.]

ವಿಸ್ತಾರಣ (ನಾ). ವ್ಯಾಪ್ತಿ ; ಹರಹು : ರಣವದನೇನೆಂಬೆನ್ನೆ ಧಾರುಣಿಪತಿಯ ವಿಗ್ರಹದ ವಿಸ್ತಾರಣ ವಿಗುರ್ವಣೆ ವಿಗಡಿಸಿತು ವಿಬುಧರ ವಿಡಾಯಗಳ (ಕುಮಾವ್ಯಾಅ. ೧೨-೨೩). [ಸಂ.]

ವಿಸ್ತಾರಣೆ (ನಾ). ೧. ವ್ಯಾಪ್ತಿ ; ಹರಹು ; ವಿಸ್ತೀರ್ಣ. ೨. ವಿವರ: ಪ್ರಾಯಮುಮಂ ಶಾಸ್ತ್ರಾಭಿಪ್ರಾಯಮುಮನಾರಯ್ದು ಪೇಟ್ದ ವಿಸ್ತಾರಣೆಯಿಂದಾಯತಮಕ್ಕುಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೫-೨೧). [ಸಂ. ವಿಸ್ತಾರಣ]

ವಿಸ್ತಾರಪಣ (ನಾ). ವಿಶಾಲವಾಗಿರುವಿಕೆ ; ವೈಶಾಲ್ಯ : ವೀರಪಣ, ಜಾಣಪಣ, ವಿಸ್ತಾರಪಣ ಈ ಭಾವನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯ 'ಪಣ' ಉಪಪದವೂ ಮರಾಠಿಯ ಕಂಡಿತವಾದ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ತೋರುತ್ತವೆ (ಕಸಾಚ. ೨೭೧). [ವಿಸ್ತಾರ + -ಪಣ್ಣ]

ವಿಸ್ತಾರಫಳ (ನಾ). ಕೊಂಬೆಯ ಹಣ್ಣು : ಕೊಳಕ್ಕೆ ಹಂಸ ವಿಸ್ತಾರಫಳಕ್ಕೆ ರಾಜಶುಕನೀಶ್ವರಭಕ್ತಿಗೆ ಭಕ್ತನಾಸೆ ಮಾಳ್ಪೋರಗೆಯಾಗಿ ಸಂಕಿಲಿಯೊಳಂ ನೆರವಾಸೆಯೊಳಿರ್ದ ಸೌಂದರಂ (ನಂದಿರ. ೧೪ ಸೂಚನಾಪದ್ಯ). [ಸಂ. ವಿಸ್ತಾರಫಲ]

ವಿಸ್ತಾರಿತ (ಗು). ಹರಡಿದ ; ಹಬ್ಬಿದ : ಸಕಲಜಗದ್ವಿಸ್ತಾರಿತಯಶನನ್ವಯವಿಸ್ತಾರಕನಾದಿದೇವನಗ್ರತನೂಜಂ (ಆದಿಪು. ೧೩-೭೨) ; ಸಖಿಯರ್ ತಾರಾಚಲನಾಥ ನರಸಿಗನುನಯದಿಂದಂ ಸಾರ ಮೃದುತರ ವಿಮಳ ವಿಸ್ತಾರಿತವಲ್ಕಲಮನೊಪ್ಪಲುಡಿಸುತ್ತಿರ್ದರ್ (ಗಿರಿಕ. ೯-೫). [ಸಂ.]

ವಿಸ್ತಾರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹರಡುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಹಬ್ಬಿಸು ; ವ್ಯಾಪ್ತಗೊಳಿಸು : ಆ ರಟ್ಟರಾಜ್ಯಮಂ ವಿಸ್ತಾರಿಸಿ ನಲವಿಂದೆ ರಟ್ಟರಾಜ್ಯಸ್ಥಿರವಿಸ್ತಾರಕನೆನಿಪಂ . . . ಮುನಿಚಂದ್ರಂ (ಸೌಇಇ. XX. ೨೪೮-೭ ; 1228). ೨. ಬೆಳೆಸು ; ಹೆಚ್ಚಿಸು ; ವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸು : ವೃತ್ತಿಯೊಳ್ ರಸಮಂ ಸಂಚಾರಿಸುವ ಭಾವಮಂ ವಿಸ್ತಾರಿಸುವ ಬೆಡಂಗು ಬೇಟ್ ನೀಲಾಂಜನೆಯಾ (ಆದಿಪು. ೯-೨೭). ೩. ವಿವರಿಸು ; ಬಣ್ಣಿಸು : ಪ್ರಸ್ತುತಮಲ್ಲದುದನೆ ಮಿಗೆ ವಿಸ್ತಾರಿಸಿ ನೆಗಟ್ ಪೇಟ್ವೊಡಕ್ಕುಂ ಮತ್ತಪ್ರಸ್ತುತಮೆಂಬುದಳಂಕೃತಿ (ಕವಿರಾ. ೬-೧೩೮) ; ಶಿವಪಾದಭಕ್ತಂಗಾರೆಣಸಲೆಣೆಯೆಂದು ಸಭೆವಿಸ್ತಾರಿಸಲು ಬಸವಂಗರಸನುಡಲಿತ್ತು ಕೈಮುಗಿದು (ಬಸಪು. ೧೦-೫೫). ೪. ಮಾಡು; ಆಚರಿಸು : ದುಷ್ಕೃತಿಯಂ ವಿಸ್ತಾರಿಸಿ ಸಲೆ ಸುಜನ ಶಿರಸ್ಫೋದಮನೇಕೆ ಮಸಗಿ ಮಾಟ್ಪರೊ ಕೆಲಬರ್ (ಲೀಲಾವ. ೧-೨೨). ೫. ನೆರವೇರಿಸು ; ಸಾಂಗಗೊಳಿಸು : ವೈರಿವೀರಪ್ರತತಿಗಮರೀನಾರಿಯರಿಗೆ ವಿವಾಹವನು ವಿಸ್ತಾರಿಸುವ ಸಮಯದೊಳಗೆ (ಕುಮಾವ್ಯಾದ್ರೋ. ೭-೪೩). [ವಿಸ್ತಾರ + -ಇಸು]

ವಿಸ್ತೀರ್ಣ (ಗು). ೧. ಅಗಲವಾದ ; ದೊಡ್ಡದಾದ : ಒರ್ವೋರ್ವರಂ ತೆಗೆದಪ್ಪಿ ನಿಬಿಡಾಲಿಂಗನಂಗೆಯ್ದಾನಂದಜಳಪರಿಪೂರ್ಣವಿಸ್ತೀರ್ಣವಿಲೋಚನಂಗಳಿಂದಂ ಮುಹುರ್ಮುಹುರಾಲೋಕನಂಗೆಯ್ಯುತ್ತುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೩೩ ವ). (ನಾ). ೨. ಅಗಲ ; ವಿಸ್ತಾರ : ಪಂಚಾಶತ್ಕೋಟಿ ವಿಸ್ತೀರ್ಣ ಭೂಮಂಡಲಕೆ ಸುತ್ತ ಹರಿದವು ಸಪ್ತಸಾಗರಂಗಳು (ಅವಚಿಂ. ೩-೮) ; ವನರುಹಭವಾಂಡದೊಳಗೈವತ್ತುಕೋಟಿಯೋಜನದ ವಿಸ್ತೀರ್ಣದಿಳೆಯಂ ಸಪ್ತಶರನಿಧಿಗಳನು ವೇಷ್ಟಿಸಿರಲು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨-೧). ೩. ದೊಡ್ಡದು; ಬೃಹತ್ತಾದುದು : "ಬೃಹತ್ ಉರು ಗುರು ವಿಸ್ತೀರ್ಣಂ . . . ವರಿಷ್ಠಂ – ಈ ೧೨ ಹಿರಿದು" (ಹಲಾಯು. ೧೧೭-೧೪). [ಸಂ.]

ವಿಸ್ತೃತ (ಗು). ೧. ಅಗಲವಾದ ; ವಿಸ್ತಾರವಾದ : ವಿಸ್ತೃತ ವಕ್ಷೋದರಭಾಗ ಭೂರಿಕಮಠ ಪ್ರಕ್ಷುಬ್ಧ ಕಲ್ಲೋಲ ಕಲ್ಪಿತ ಕೋಲಾಹಲಕಲ್ಪಕಾಲರಭಸಪ್ರಸ್ಪರ್ಧಿಯಂ ವಾರ್ಧಿಯಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೭೫) ; ನರನ ನಾಗರಿಕತೆಯ ತೀರ್ಥಯಾತ್ರೆಯ ಮಹಾವಿಸ್ತೃತ ಸಲಿಲಪಥವೆ, ಮೊರೆದುರುಳು, ರತ್ನಧಿಯ (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೭೫-೧೭೭೩). (ನಾ). ೨. ಅಗಲವಾದುದು ; ವಿಸ್ತಾರವಾದುದು : ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೆರಡೂ, ತಮ್ಮ ಪುತ್ರನಾದ ಅಗ್ನಿಗಾಗಿಯೇ ವಿಸ್ತೃತಗಳಾದಂತೆ ಕಂಡುಬಂದುವು (ಋಕ್ಸಾರ. ೪). [ಸಂ.]

ವಿಸ್ತೃತಪಾಠ (ನಾ). [ಗ್ರಂಥಸಂ] ವಿವರವಾದ ಪಠ್ಯವಿರುವ ಆಕರ, — ಗ್ರಂಥ, — ಕೃತಿ : ಅಧಿಕಪದ್ಯಗಳೂ ವಿಸ್ತೃತಪಾಠಗಳೂ ಯಾವ ಪ್ರತಿಗಳಲ್ಲಾದರೂ ಇದ್ದರೆ ಅವುಗಳನ್ನು ಆ ಹಾಳೆಯ ಹಿಂದುಗಡೆ ಬರೆಯುವುದಾಗುತ್ತದೆ (ಕನ್ನಸಂ. ೭೪). [ಸಂ.]

ವಿಸ್ತೃತಿ (ನಾ). ವ್ಯಾಪ್ತಿ ; ಹರಹು : ವಾಕ್ಕು . . . ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅಪರಿಮಿತವಾದ ವಿಸ್ತೃತಿಯನ್ನೂ ಹೊಂದಿದ್ದಾಳೆ (ಋಕ್ಸಾರ. ೨೮೪). [ಸಂ.]

ವಿಸ್ಪಷ್ಟ (ಗು). ೧. ವಿಶೇಶವಾಗಿ ಸ್ಫುಟವಾದ ; ಹೆಚ್ಚು ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ : ವಿಹೀನಕಟವಿಸ್ಪಷ್ಟೇಂದ್ರಿಯಂ . . . ಮೃಗಪ್ರೋದ್ಭವಂ (ಜಾತಕ. ೧೭-೧೦). (ನಾ). ೨. ಹೆಚ್ಚು ಸ್ಫುಟವಾದುದು ; ಸುಸ್ಪಷ್ಟವಾದುದು : ವಿಷ್ಣುಪದಮೊರ್ಮೆಯುಂ ತಮಗೆ ಹಸ್ತತಲಾಮಲಕಂಬೊಲೆಯ್ದೆ ವಿಸ್ಪಷ್ಟಮೆನಿಪ್ಪ ಬೋಧಯುತರಿಂ ತಿಳಿದಿಲ್ಲಿಗ

ತಕ್ಕುದೇನುವಂ ಚೇಷ್ಟಿಪವಮನ್ನೆಗಂ ಮನದೊಳುಮ್ಮಳಿಸಲ್ಕಣಮಾಗದು (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೬-೬೮). [ಸಂ.]

ವಿಸ್ಫಾರ (ಗು). ೧. ಅತಿಶಯವಾದ : ಸಮಗ್ರೋದಗ್ರವಿಗ್ರಹವಿಜಿತ ವಿಗ್ರಹ ವೀರ ವೀರಪ್ರಮಥವಾರದಿಂ ವಿಸ್ಫಾ[ಪಾಠಾಂ. ಸ್ಫೂ]ರ ವೀರರಸಮುಮಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೪-೧೦೬ ವ). ೨. ಹೊಳೆಯುವ ; ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ : ವಿಸ್ಫಾರ ವಿದ್ಯುತ್ಸ್ತಂಭನ್ನಾಂಭೋ ಭೃದುದ್ಯತ್ಪ್ರಟಚಟುಳಚಳನ್ನೀನಫೇನಪ್ರತಾನಂ . . . ಸಮುದ್ರಂ (ರಾಜಶೇ. ೧-೯೦). (ನಾ). ೩. ಅಲುಗಾಡುವಿಕೆ ; ನಡುಗುವಿಕೆ. ೪. ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆಯ ಧ್ವನಿ; ಧನುಷ್ಟಂಕಾರ : "ಬಿಲ್ಲ ಜೇವೊಡೆಯ ಧ್ವನಿ – ವಿಸ್ಫಾರ" (ನಾಚಿರಾ. ೩). ೫. ಹೊಳಪು ; ಪ್ರಕಾಶ. [ಸಂ.]

ವಿಸ್ಫಾರಿತ (ಗು). ಅಗಲವಾದ ; ಅರಳಿದ : ಆಕೆಯ ಮುಖಾರವಿಂದಮನಾನಂದ ವಿಸ್ಫಾರಿತವಿಲೋಚನನಾಗಿ ನೋಡಿ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೩-೬೫ ವ). [ಸಂ.]

ವಿಸ್ಫಾರಿಸು (ಕ್ರಿ). ದೊಡ್ಡದಾಗು ; ಅಗಲವಾಗು : ಸುಯ್ ಸುಯ್ಯಳಿದೆಯ ತಿದಿಯೊತ್ತಿ ಮೂಗಿನ ಸೊಳ್ಳೆ ವಿಸ್ಫಾರಿಸಲ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೭೩-೫೧೬). [ವಿಸ್ಫಾರ + -ಇಸು]

ವಿಸ್ಫಾಲ (ನಾ). ಅಲುಗಾಟ ; ಕಂಪನ : ನಿಶ್ಚಲತೆಯ ಪಕ್ಷವಿಸ್ಫಾಲಮಂಬಿನಂ ಕಡಲತೀರದ ತೆಂಗುಮರಗಳೊಳ್ ನರ್ತಿಸಿರೆ ಗರಿ ಮರ್ಮರಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩.೪೪-೧೧೩). [ಸಂ.]

ವಿಸ್ಫಾಲನೆ (ನಾ). = ವಿಸ್ಫಾಲ : ಕೋಸಲಾಕಾಶವಿಸ್ತಾರಮಾ ರಾಮನಾತ್ಮದ ವಿರಾಟ್ ಪಕ್ಷವಿಸ್ಫಾಲನೆಗೆ ಸಾಲದಲ್ಲಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೭.೨-೫೪೮). [ಸಂ. ವಿಸ್ಫಾಲನ]

ವಿಸ್ಫಾಳನ (ನಾ). = ವಿಸ್ಫಾಲ : ಕೇರಳಭೂಪಭುಜಾವಲೇಪವಿಸ್ಫಾಳನ (ಎಕ. V. ಬೇಲೂರು. ೧೨೪-೨೨ ; 1133). [ಸಂ. ವಿಸ್ಫಾಲನ]

ವಿಸ್ಫುಟ (ನಾ). ಚೆನ್ನಾದುದು ; ಸ್ಪಷ್ಟವಾದುದು : ಇಂದ್ರಿಯಶಕ್ತಿಯಂ ಜರೆ ಭರಂಗೆಯ್ದುಯ್ದ ಬೆನ್ನಟ್ಟಿ ವಿಸ್ಫುಟಮಿಲ್ಲಿಚ್ಚೆಯ ಮಚ್ಚು (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೬೭) ; ನಾವುಬ್ಬುಟೆಯ ತವಸಿಗಳೆಂಬುದಿದು ವಿಸ್ಫುಟವಲೇ ತಪ್ಪೇನು (ಕುಮ್ಮಾಅ. ೬-೫). [ಸಂ.]

ವಿಸ್ಫುರಣ (ನಾ). ೧. ಅಲುಗಾಟ; ಕಂಪನ. ೨. ಹೊಳಪು; ಕಾಂತಿ: ವಾಲ್ಮೀಕೇಶ್ವರನ ಚರಣಾರವಿಂದಾಮಂದ ಸುರುಚಿರವಿಸ್ಫುರಣಮೊಪ್ಪೆ (ಬಸವ. ೨೬-೧೦೦). [ಸಂ.]

ವಿಸ್ಫುರಣೆ (ನಾ). = ವಿಸ್ಫುರಣ ೨ : ಚಲನ ವಿಶ್ವಾಸ್ತರಣೆಯದುವ ಮಾಯಾಭ್ರಮಣೆ ಸಲೆ ಬಗೆಯಲದು ಪರಬ್ರಹ್ಮವಿಸ್ಫುರಣೆ (ಮಂಕುತಿ. ೮೮). [ಸಂ. ವಿಸ್ಫುರಣ]

ವಿಸ್ಫುರತ್ತು (ಗು). ೧. ಹೊಳೆಯುವ ; ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ : ವಿಸ್ಫುರದ್ದಿನಕರನಂ ಚಿತ್ರಾಂಗದಾವನೀಶಂ ಕಂಡಂ (ಆದಿಪು. ೧೭-೪೮) ; ಲಲಿತ ಚಿದ್ವಿಸ್ಫುರದಮೃತಕರಕುಲಜನಿತ ಪಂಚಾಮೃತವನೆಚೆದು (ಬಸವ. ೩೫-೧೨). ೨. ಬೆಳೆಯುವ ; ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವ : ತವದ ಪುರಾತನ ಭವಬಂಧ ವಿಸ್ಫುರತ್ಪ್ರೇಮಮಂತೆ ಬಂದವರ್ಗೆ ಪುನರ್ನವಮಾದುದು (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೧೨೫). [ಸಂ. ವಿಸ್ಫುರತ್]

ವಿಸ್ಫುರಿತ (ಗು). ೧. ಅಲುಗಾಡುವ ; ಕಂಪಿಸುವ ; ನಡುಗುವ. ೨. ಹೆಚ್ಚಾದ ; ವೃದ್ಧಿಯಾದ. (ನಾ). ೩. ಹೆಚ್ಚಾದುದು ; ವೃದ್ಧಿಗೊಂಡುದು : ಪೋಕುಂ . . . ಆನವರಿದಿರಿದಿರೊಳ್ ಕಾದಿ ಸತ್ತಂದು ಮೇಣ್ ವಿಸ್ಫುರಿತಂ ಮತ್ಕೋಪಮುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೨೦). [ಸಂ.]

ವಿಸ್ಫುರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೊಳೆ ; ಬೆಳಗು ; ಪ್ರಕಾಶಿಸು : ದಶರಥಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಧರೆಯ ಪರಿವೃತ ಕೀರ್ತಿಲತೆ ವಿಸ್ಫುರಿಸುತಿರ್ದುದು ಸಕಲಜನಪದಜನದ ಕಣ್ಮನಕೆ (ತೊರರಾ. ೧-೩-೩೧). [ವಿಸ್ಫುರಣ + -ಇಸು]

ವಿಸ್ಫುಲಿಂಗ (ನಾ). ೧. ಬೆಂಕಿಯ ಕಿಡಿ : ಅನೇಕರಾಜನ್ಯಕಮಕುಟಸಂಘಟ್ಟೋಚ್ಚಲನ್ಮಣಿ ಮರೀಚಿಗಳ್ ವಿಳಯಾನಳ ವಿಸ್ಫುಲಿಂಗಂಗಳಂತೆ ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ ಕೆದರೆ (ಆದಿಪು. ೧೪-೮೨ ವ); ಚಟುಳಕೋಪಾಗ್ನಿಯಲಿ ನಾಸಾಪುಟದ ಸುಯ್ಯಲಿ ವಿಸ್ಫುಲಿಂಗೋತ್ಕಟ ಸಮಾಧಿಗಳಿದ್ದಿಲಲಿ . . . ಬಾಹುಪ್ರತಾಪದ ಪುಟವನೆತ್ತಿದ ಮಾಣನು (ಕುಮ್ಮಾದ್ರೋ. ೧೯-೧೧). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿಷ : "ಶೃಂಗಿಕಃ . . . ವಿಸ್ಫುಲಿಂಗಃ — ಈ ೬ ವಿಷಭೇದಂಗಳ್" (ಹಲಾಯು. ೧೦೬-೨೫). [ಸಂ.]

ವಿಸ್ಫುಲಿಂಗಿತ (ನಾ). (ಅಲಂ) ಬೆಂಕಿಯ ಕಿಡಿಯಂತೆ ಕೆರಳಿದವನು : ಕೆಂಪಿನಂಬುಜಾಂಬಕಯುಗಳನೊಲೆದೊಲೆದು ರೋಷಪ್ರಕಟಪಾವಕವಿಸ್ಫುಲಿಂಗಿತ ನಾದನಡಿಗಡಿಗೆ (ಕುಮ್ಮಾಭೀ. ೬-೨೮). [ಸಂ.]

ವಿಸ್ಫುಲಿಂಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಿಡಿಗೊಳ್ಳು ; ಹತ್ತಿಕೊಳ್ಳು : ಛಾಯಾರಚಿತರಾತ್ರಿ ತಾನಾಯ್ತೊ ಚಂದ್ರೋದಯೋಜ್ವಲಿತಮಂಬವೋಲ್ ಭೋಂಕನೆಯ ವಿಸ್ಫುಲಿಂಗಿಸಿದುದು ವನಧರಿತ್ರಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೨೦-೬೫). [ವಿಸ್ಫುಲಿಂಗ + -ಇಸು]

ವಿಸ್ಫೂರ್ಜಿತ (ಗು). ಕಾಂತಿಯುತನಾದ ; ತೇಜಸ್ವಿಯಾದ : ಪಿಂದುತ್ಸಾಹದ ನೋಡಿಯುಂ ಗಿರಿಶನಂ . . . ಪೂರ್ಣೋತ್ಸವಮ್ಮೆದಿಯುಂ ತಡೆದುದಿಲ್ಲೆನೆಂಬೆನುದ್ಯತ್ಕಳೇವರ ವಿಸ್ಫೂರ್ಜಿತಸಾತ್ವಿಕಂ ಗುಣನಿಧಿ ಚೋಳಭೂಪಾಲಕಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೪-೯೭). [ಸಂ.]

ವಿಸ್ಫೂರ್ತಿ (ನಾ). ಪ್ರಕಾಶಿಸುವವನು ; ತೇಜಸ್ವಿ : ಅವಿರಳಿತತೇಜಃಪ್ರಪೂರ್ತಿ ಸಮಸ್ತವಿಸ್ಫೂರ್ತಿ (ಬಸವ. ೪೬-೪೦). [ಸಂ.]

ವಿಸ್ಫೋಟ (ನಾ). ೧. ಮೈಮೇಲೆ ಏಳುವ ಗುಳ್ಳೆ, — ಬೊಬ್ಬೆ : "ವಿಸ್ಫೋಟಃ, ಪಿಟಿಕಃ —೨ ಹೊಕ್ಕು , ಹುಣ್ಣಿನ ಹೊಕ್ಕು , ಬೊಬ್ಬೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೮೩). ೨. ಒಡೆಯುವಿಕೆ ; ಬಿರಿಯುವುದು. [ಸಂ.]

ವಿಸ್ಫೋಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ಉರಿ ; ಜ್ವಲಿಸು : ಹುರಿದು ಮುಕ್ಕುವಂತಹ ಹವೆಯು ವಿಸ್ಫೋಟಿಸುತ್ತಿದ್ದಿತು (ಚಿಖಾಂತ. ೩೮೯). [ವಿಸ್ಫೋಟ + -ಇಸು]

ವಿಸ್ಮಯ (ನಾ). ೧. ಆಶ್ಚರ್ಯ ; ಅಚ್ಚರಿ ; ಬೆರಗು : ಶ್ರೀಗಧಿಪತಿ ವಿಸ್ಮಯಮನನಾಗಿ ಬೆರಲ್ಮಿಡಿದು ವಿಪ್ರತನಯರ ವಿದ್ಯೋದ್ಯೋಗಕ್ಕೆ ಮೆಚ್ಚಿ ತಲೆಯಂ ತೂಗಿದಂ (ಸುಕುಮಾ. ೬-೧) ; ಈ ಕಾಂತಿಯಿಾ ತನುಚ್ಛಾಯೆಯಿಾ ವಿಸ್ಮಯಂ . . . ಈ ಯೌವನೋದಯಂ ಮಾನವರ್ಗಿಲ್ಲ (ನಂಬಿರ. ೬-೨೦). ೨. ಗರ್ವ ; ಅಹಂಕಾರ ; ದರ್ಪ. ೩. [ಕಾವ್ಯಮಿಾ] ಲೋಕೋತ್ತರವಾದ ವಸ್ತುಗಳ ದರ್ಶನದಿಂದ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ವಿಕಾಸದ ಅನುಭವ ; ಅದ್ಭುತರಸದ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವ : ರತಿ ಪರಿಹಾಸಂ . . . ವಿಸ್ಮಯಾಶಯತ್ವಪ್ರತಿನಿಯತ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವಮಿವು ತಾಮಕ್ಕುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೯೪). [ಸಂ.]

ವಿಸ್ಮಯಂಗೊಳ್, ವಿಸ್ಮಯಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಆಶ್ಚರ್ಯಗೊಳ್ಳು ; ಅಚ್ಚರಿಪಡು ; ಬೆರಗಾಗು : ಕ್ಷಣದೊಳಾ ಲಿಪಿಯಂ ಸಭೆ ಕೇಳ್ದು ವಿಸ್ಮಯಂಗೊಳೆ (ವೃಷಮ. ೫-..). ಊರ್ಧ್ವಲೋಕವ ಪತ್ತಿಸುವ ಶಿಲ್ಪಾರಿಗೆರಗದೆ ವಿಸ್ಮಯಂಗೊಳದೆ (ಗಗತಾ. ೧೬-೧೮). **ವಿಸ್ಮಯಗೊಳ್** : ಮದನನೊ ನಳನೊ ನಳಕೂಬರ ಜಯಂತನೊ ಎನುತ ವಿಸ್ಮಯಗೊಂಡಳಾ ತರುಣಿ (ನಳಚ. ೩-೩೪). [ವಿಸ್ಮಯ + ಕೊಳ್]

ವಿಸ್ಮಯಂಬಡು, ವಿಸ್ಮಯಪಡು, ವಿಸ್ಮಯಬಡು (ಕ್ರಿ). = ವಿಸ್ಮಯಂಗೊಳ್ : ಈ ನೆರೆದ ನೆರವಿ ವಿಸ್ಮಯಂಬಟ್ಟದೇನಂ ನೋಡಿದಪ್ಪುದು (ಆದಿಪು. ೪-೩ ವ) ; ಸೂರ್ಯಮಿತ್ರಂ ತನ್ನೊಳ್ ವಿಸ್ಮಯಂಬಟ್ಟು (ಸುಕುಮಾ. ೨-೪೮ ವ). **ವಿಸ್ಮಯಪಡು** : ಆ ದೃಶ್ಯವನ್ನು ಕಂಡು ಜನರೆಲ್ಲ ವಿಸ್ಮಯಪಟ್ಟರು (ರೂಢಿ). **ವಿಸ್ಮಯಬಡು** : ವಿಸ್ಮಯಬಟ್ಟುದೀ ಮೂಲೋಕವದುಭುತಶಿಶುಪರಾಕ್ರಮಕೆ (ನಿಭಾಗ. ೩-೨-೨೦). [ವಿಸ್ಮಯ + ಪಡು]

ವಿಸ್ಮಯಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). = ವಿಸ್ಮಯಂಗೊಳ್ : ಎನ್ನ ಭುಜಾಗ್ರವಿಕ್ರಮಕೆ ಮೆಚ್ಚದೆ ನೀಂ ಭವದೀಯ ಸಾಹಸಕ್ಕಾನ್ನೆಜ ವಿಸ್ಮಯಂಬಡೆದೆಂ (ಶಬಶಂ. ೪-೮೬). [ವಿಸ್ಮಯ + ಪಡೆ]

ವಿಸ್ಮಯಕಾರಿ (ನಾ). ಅಚ್ಚರಿಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವಂಥದು ; ಆಶ್ಚರ್ಯದಾಯಕವಾದುದು : ಇದು ಅವನಿಗೆ ವಿಸ್ಮಯಕಾರಿಯಾಗಿ ಕಂಡಿತು (ಪುನರು. ೧೯೭). [ಸಂ. ವಿಸ್ಮಯಕಾರಿನ್]

ವಿಸ್ಮಯಗೊಳ್ 'ವಿಸ್ಮಯಂಗೊಳ್' ನೋ.

ವಿಸ್ಮಯಪಡು 'ವಿಸ್ಮಯಂಬಡು' ನೋ.

ವಿಸ್ಮಯಪದ (ನಾ). ಆಶ್ಚರ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ವಿಷಯ : ಮೋಹನಮುಪುಟ್ಟಿಸಿ ತನ್ನ ದಿಟ್ಟವಳಗಿಂ ನುಣ್ಪಿಟ್ಟು ಕೊಟ್ಟಳ್ ಘನಸ್ತನಭಾರಾವನತಾಂಗಿ ವಿಸ್ಮಯಪದವ್ಯಾಹಾರಮಂ ಹಾರಮಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೮-೧೧೮). [ಸಂ.]

ವಿಸ್ಮಯಬಡು 'ವಿಸ್ಮಯಂಬಡು' ನೋ.

ವಿಸ್ಮಯಭರಿತ (ಗು). ೧. ಆಶ್ಚರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಬೆರಗಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ. (ನಾ). ೨. ಆಶ್ಚರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು ; ಬೆರಗಾದವನು : ಚೌಡಪ್ಪ ವಿಸ್ಮಯಭರಿತರಾದರು (ಹಳಿತಾ. ೧೨೧). [ಸಂ.]

ವಿಸ್ಮಯವೊಂದು (ಕ್ರಿ). = ವಿಸ್ಮಯಂಗೊಳ್ : ಬೀಲಾಳನ ನುಡಿಗಳಿಗವಂದ ದೃಢಚಿತ್ತಕ್ಕೆ ವಿಸ್ಮಯವೊಂದಿ ನುತಿಸುವ ತಪಸಿಯೆಯ್ದಿದನು (ಬಸವ. ೨೮-೧೫).
[ವಿಸ್ಮಯ + ಪೊಂದು (< ಪೊರ್ದು)]

ವಿಸ್ಮಯಾಕ್ರಾಂತ (ನಾ). ಸೋಜಿಗಗೊಂಡವನು ; ಆಶ್ಚರ್ಯಭರಿತನಾದವನು : ಪಂಚಾಶ್ಚರ್ಯಮತ್ತಂ ನೆಗಟ್ ಶಿಬಿರದೊಳ್ ವಿಸ್ಮಯಾಕ್ರಾಂತನಿರ್ದಂ . . . ಸುಕವಿಜನ ಮನೋಮಾನಸೋತ್ತಂಸಹಂಸಂ (ಆದಿಪು. ೪-೯೮). [ಸಂ.]

ವಿಸ್ಮಯಾವೃತ (ಗು). ಆಶ್ಚರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಬೆರಗು ಆವರಿಸಿದ : ಸಂಭ್ರಮ ವಿಸ್ಮಯಾ(ವೃ)ತದಿಗಂತವಿಲೋಕವಿಕಾರವರ್ಜಿತಗತಿಕ್ರಮಮೊಪ್ಪೆ ವನಾಂತದಿಂ ವ್ರತಿ ಬರುತ್ತಿರೆ ಕಂಡು (ಪುಷ್ಪ. ೧೩-೧೧೭). [ಸಂ.]

ವಿಸ್ಮರಣ (ನಾ). ನೆನಪಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ಮರವೆ ; ವಿಸ್ಮೃತಿ : ಅತಿಶಯತರಮೆನಿಪ ಗುಣವ್ರತದೊಳ್ ದಿಗ್ವಿರತಿಗಕ್ಕುಂ . . . ತಿರ್ಯಗ್ವ್ಯತಿಕ್ರಮಕ್ಷೇತ್ರವೃದ್ಧಿವಿಸ್ಮರಣಂಗಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೬-೧೮). [ಸಂ.]

ವಿಸ್ಮರಣೆ (ನಾ). = ವಿಸ್ಮರಣ : ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳ ಪ್ರಕಾರ ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪದ ವಿಸ್ಮರಣೆಯೇ ಬಂಧನಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಾಗಿರುತ್ತದೆ (ತತ್ತ್ವಶಾ. ೬೪) ; ಅವನಿಗೆ ಸ್ಮರಣೆಯ ಮರಣವಾಗಿತ್ತು, ವಿಸ್ಮರಣೆಯ ಹರಣವಾಗಿತ್ತು (ಪುನರು. ೪೦). [ಸಂ. ವಿಸ್ಮರಣ]

ವಿಸ್ಮಿತ (ಗು). ೧. ಆಶ್ಚರ್ಯಗೊಂಡ ; ಸೋಜಿಗಪಟ್ಟ ; ಬೆರಗಾದ : ಆಗಳತ್ಯಂತ ವಿಸ್ಮಿತಸ್ವಾಂತನಾಗಿ ಕಂಸಂ ನಿಜಾಂತಿಕದೊಳಿರ್ದ ಮಂತ್ರಿಗಳ್ಗಾ ವೃತ್ತಾಂತಮಂ ಪೇಳ್ವುದುಂ (ಜಗ. ೨-೪೪ ವ) ; ಶಿವಧರ್ಮಾಧರ್ಮೋತ್ತರಪ್ರಸಂಗಗಳಂ . . . ಕೋಟ್ ವಿಸ್ಮಿತನಾಗಿ ನಡೆತರುತಿರಲು (ನಂಬಿರ. ೯ - ೧೦೭). (ನಾ). ೨. ಗಾಬರಿ ; ದಿಗ್ಭ್ರಮೆ : ಸ್ಮಿತವೆ ವಿಸ್ಮಿತವಾಯ್ತು ಅಸ್ಪರ್ಶಸ್ಪರ್ಶದಲಿ (ಅರಳು. ೪೪೫-೧೧). ೩. ಸೋಜಿಗಗೊಂಡ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಆಚಾರಿಯನ್ನು ನೋಡಿ ಬಸವಂತಿ ಒಂದಿಷ್ಟು ವಿಸ್ಮಿತಳೇ ಆದಳು (ದೀಪಹ. II. ೧೩೮). ೪. [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ನೋಟದ ಒಂದು ಭಂಗಿ ; IP "ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿ ಕಣ್ಣನ್ನು ತೆರೆದು ರೆಪ್ಪೆ ಬಡಿಯದೆ ಮೇಲ್ನೋಟದಿಂದ ದೃಷ್ಟಿಸಿ ನೋಡುವುದು" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩೮ ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ಮಿಱುಗುವ ಕಣ್ಣಂ ನಿಟ್ಟಿಸುವೆಱಕೆಯದುಂ ತಾನೆ ವಿಸ್ಮಿತಾಖ್ಯಮೆನಿಕ್ಕುಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩-೨೫). ೫. ನರ್ತನಮಾಡುವಲ್ಲಿ ಉಸಿರು ಬಿಡುವ ಒಂದು ಕ್ರಮ; IP "ಯತ್ನಪೂರ್ವಕ ಅನ್ಯಮನಸ್ಕನಾಗಿದ್ದು ಉಸಿರು ಬಿಡುವುದು" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨೭೭ ಗದ್ಯಾನುವಾದ): "ಸ್ವಸ್ಥ . . . ಉಲ್ಲಾಸಿತ, ವಿಮುಕ್ತ, ವಿಸ್ಮಿತ, ಸ್ಖಲಿತ, ಪ್ರಸೃತ — ಈ ಒಂಬತ್ತೂ ಕೋಹಳನ ಮತದಂತೆ ಗಾಳಿಯ ಭೇದಂಗಳ್" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩- ೭೮ ವ).
[ಸಂ.]

ವಿಸ್ಮೃತ (ಗು). ಮರೆತ ; ನೆನಪಿಲ್ಲದ : ವಿಸ್ಮೃ[ಪಾಠಾಂ. ಸ್ಮಿ]ತಪಕ್ಷ್ಮಪಾತನಮಪೂರ್ವಾ ಲೋಕನಾಕೌತುಕಾಕುಳಿತಾಂತಃಕರಣಂ ಸ್ವಕೀಯಭವನವ್ಯಾಪಾರಚಿಂತಾಂತರಂಗಳನೆಲ್ಲಂ ಮಱೆದಿಂತು ಕೂಡಿ ನೆರೆದತ್ತಿತ್ತಂ ಪುರಸ್ತ್ರೀಜನಂ (ಆದಿಪು. ೪-೬೦). [ಸಂ.]

ವಿಸ್ಮೃತಿ (ನಾ). = ವಿಸ್ಮರಣ : ವಿಸ್ಮೃತಿ ಜನಿಸುವುದು ಮೇಣವರಿಗೀ ಸಂಸಾರ ಧರ್ಮದಲಿ (ನಿಧಾನ. ೩-೧೩-೧೩) ; ಹೆಸರಾಗದಿಹ ಜೀವಿ ಬಸವಳಿಸದಿರು ಮನದಿ ವಿಸ್ಮೃತಿಯನಪ್ಪದೆ ಹೆಸರು ಕೊನೆಗೆ? (ಕಲ್ಲೋಲ. ೩೩-೮). [ಸಂ.]

ವಿಸ್ಮೇರ (ಗು). ಆಶ್ಚರ್ಯಗೊಂಡ ; ಸೋಜಿಗಗೊಂಡ : ಧರಾಭಾರಾವಹಂ ಬಾಹುದಿವ್ಯಕರಿ ಶ್ರೀಕರಮಂ ಕರಂ ಜಱಿಯೆ ಚಂಚದ್ರಶ್ಮಿ ವಿಸ್ಮೇರದೃಷ್ಟಿಕಲಾಪೇಕ್ಷಣ ಮಬ್ಬಮಂ ಪಳಿಯ (ರಾಜಶೇ. ೩-೩). [ಸಂ.]

ವಿಸ್ರ (ನಾ). ಕೊಳೆತು ಕೆಟ್ಟವಾಸನೆ ಬರುವ ಮಾಂಸ : "ನಾಱುವ ಮಾಂಸಂ ವಿಸ್ರಂಯೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೧೪-೯). [ಸಂ.]

ವಿಸ್ರಂಭ (ನಾ). ನಂಬುಗೆ ; ವಿಶ್ವಾಸ : ಉಚಿತಸೇವಾಜಾತಚಾತುರ್ಯದಿಂದೆ ಕರಂ ಚಿತ್ತಮನಪ್ಪುಗೆಯ್ದುಖಿಳವಿಸ್ರಂಭಕ್ಕಮಾವಾಸಮಾಗಿ ಕುಮಾರಂಗೆ ಮಹಾಪ್ರಧಾನತನಯಂ ಮಿತ್ರತ್ವಮಂ ತಾಳ್ದಿದಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೪೪೦). [ಸಂ.]

ವಿಸ್ರಂಭದೋಷ (ನಾ). ವಿಶ್ವಾಸಘಾತ : ಅಪನಂಬಿಕೆ : ವಿಶ್ವಾಸದ್ರೋಹ : ವಿಟಜನಚತುಷ್ಪಥದೊಳ್ ಪಾಲುಂ ನೀರುಂ ಬೆರಸಿದಂತಪ್ಪ ಕೆಳೆಯರಿರ್ದು ವಿಸ್ರಂಭ ದೋಷಪ್ರಸಕ್ತರಾದಡೆಯೊಳೊರ್ವನೊರ್ವಂಗೆ ಕೋಳ್ಗಗ್ಗಳಮಾದ ಮನೆಗಂ ತೋಳ್ಗಗ್ಗಳನೂಸಿ ಬದ್ದೆಗಂ ಬೇಸತ್ತು (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೭೮ ವ). [ಸಂ.]

ವಿಸ್ರಬ್ಧ (ನಾ). ತಾಳ್ಮೆಯುಳ್ಳವನು : "ವಿಸ್ರಬ್ಧಃ, ಸ್ಥಿರಃ — ಈ ೨ ಪದಮೆ(ಗ)ದಂ" (ಹಲಾಯು. ೬೧-೨೧೫). [ಸಂ.]

ವಿಸ್ರಸೆ (ನಾ). ೧. (ಮುಪ್ಪಿನಿಂದುಂಟಾಗುವ) ದುರ್ಬಲತೆ ; ಅಶಕ್ತತೆ ; ದೌರ್ಬಲ್ಯ : ರೂಪ ಸೌನ್ದರ್ಯ ಯವ್ವನ ಶೃಂಗಾರ ಕಲೆಗಳೆಂಬ ಪಂಚಾಸವಗಳನ್ನು ನಿಮ್ಮ ವಿಸ್ರಸಾವೇಶದ ಅಂಗಜಾಗ್ನಿಯಿಂದ ಹದಗಾಸಿ (ಮಂತ್ರಶ. ೫-೧೭). ೨. ಮುಪ್ಪು ; ಮುದಿತನ : "ಜರಾ, ವಿಸ್ರಸಾ — ಈ ೨ ಮುಪ್ಪು" (ಹಲಾಯು. ೮೩-೩೪೯).
[ಸಂ. ವಿಸ್ರಸಾ]

ವಿಸ್ರಸ್ತ (ಗು). ೧. ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದ ; ಉದುರಿದ. ೨. ಅಶಕ್ತವಾದ ; ದುರ್ಬಲವಾದ : ವಿಸ್ರಸ್ತ ಬಹಳದೋಷತಮಿಸ್ರರಂ . . . ಮುನಿಪತಿಗಳಂ ಮನಂಬಿಡೆ ಕಂಡಂ (ಆದಿಪು. ೩-೭೬). [ಸಂ.]

ವಿಸ್ರಾವ (ಗು). ೧. ಹರಿಯುವ ; ಪ್ರವಹಿಸುವ. ೨. ಹನಿಯುವ ; ಒಸರುವ. [ಸಂ.]

ವಿಸ್ವರ (ಗು). ೧. ಹೊಂದಿಕೆಯಿಲ್ಲದ ; ಸಾಮರಸ್ಯವಿಲ್ಲದ. (ನಾ). ೨. [ವ್ಯಾಕ] ಸ್ವರಾಕ್ಷರವಿಲ್ಲದುದು : ಧಾತುವಿನಂತ್ಯಾಕ್ಷರಲೋಪಂ ಚರಮ ವಿಸ್ವರಮಾದ್ಯಂ ಹ್ರಸ್ವಮಕ್ಕುಮಾಗೆಂಬುದಱೊಳ್ (ಶಮದ. ೨೪೩). [ಸಂ.]

ವಿಹಂಗ (ನಾ). ೧. ಪಕ್ಷಿ ; ಹಕ್ಕಿ : ಆ ಮಾತಂಗಂ ವಿಹಂಗಸಂಗತಪಂಜರಮಂ ಪಿಡಿದು ನರೇಂದ್ರನಂ ದೇವ ಬಿನ್ನಪಮೆಂದಿಂತೆಂದಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೫೩) ; ಬಂಧದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದ ವಿಹಂಗನಂತೆ ಇದೞ ದಂದುಗವ ನೋಡಲಾಱೆ (ಮೋಹಮಾ. ೧೫೭-೫೦೭). ೨. ಮೋಡ ; ಮೇಘ : 'ವಿಹಂಗಧ್ವಾನ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ವಿಹಂಗಗಮನ (ನಾ). (ಗರುಡ)ಪಕ್ಷಿಯನ್ನು ವಾಹನವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು ; ಪಕ್ಷಿವಾಹನ ; ವಿಷ್ಣು : ಮಂಗಳಾಂಗ ಮಾತಂಗವರದ ವಿಹಂಗಗಮನ . . . ನಿನ್ನಯ . . . ಚರಣಂಗಳಬ್ಜಕೆ ಭೃಂಗನಪ್ಪೆನೆಂತೊ (ವಿದ್ಯಾಕ್ಕ. ೪೭-೧). [ಸಂ.]

ವಿಹಂಗಧ್ವಾನ (ನಾ). ಮೇಘಧ್ವನಿ ; ಗುಡುಗು : ಆನಕಧ್ವನಿ ವಿಹಂಗಧ್ವಾನಮಂ ಪೋಲೆ ವಿಭ್ರಮದಿಂ ಬಂದನದೊಂದು ನಂದನವನಂ ಬರ್ಪಂತೆ ಸಂಕ್ರಂದನಂ (ಪುಷ್ಪ. ೧೪-೪೫). [ಸಂ.]

ವಿಹಂಗನಾಡಿ (ನಾ). ಶರೀರದ ಒಂದು ನಾಡಿಯ ಹೆಸರು : ಮಯೂರನಾಡಿ . . . ವಿಹಂಗನಾಡಿ . . . ಸಂತೋಷನಾಡಿ — ಇಂತೀ ನಾಡಿಗಳೊಳಗಾದ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ತೋರುವ ನಾಡಿ ಜೀರ್ಣಪರ್ಣದಂತೆ (ಶರಚ. ೪೮೦). [ಸಂ.]

ವಿಹಂಗಪ (ನಾ). ಪಕ್ಷಿಗಳ ಒಡೆಯ ; ಗರುಡ : ತವೆ ಹರ್ಯಕ್ಷೇಂದ್ರ ಸುರದನುಜನರಫಣಿಮನುಮುನಿ ವಿಹಂಗಪಾದ್ಯಖಿಲರೀಶಕಾರುಣ್ಯದಿಂದವೆ ಬಾಳ್ವರಿದು ಶಾಸ್ತ್ರಸಿದ್ಧಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೧೧-೧೫೫). [ಸಂ.]

ವಿಹಂಗಮ (ನಾ). ೧. = ವಿಹಂಗ ೧ : ನಿನ್ನಯ ದೇಶಮೆತ್ತಣದು . . . ಮಱಸಲೆಂದು ವಿಹಂಗಮವೇಷಿಯಾದೆಯೋ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೦) ; ವಿಹಂಗಮಗಳಿಂಚರಂ ತಂಗದಿರ ಬೆಂಗದಿರ ನುದಯಾಸ್ತಗಳ ಪೆಂಪು ಸರ್ವಮಂ ನಿನ್ನ ಅಂಗೋಪಾಂಗಮಂ ಸುತ್ತಿ ಮುತ್ತಿ ನೆಯ್ಮಲಿ (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೫-೮೦೬). ೨. ಸೂರ್ಯ ; ನೇಸರು : 'ವಿಹಂಗಮಕುಲ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ವಿಹಂಗಮಕುಲ (ನಾ). ಸೂರ್ಯವಂಶದವನು ; ರಾಮ : ನೆಗೆದನಂತುಟೆ ತಾನುಮಾ ವಿಹಂಗಮಕುಲಂ! (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೩೭-೨೧೯). [ಸಂ.]

ವಿಹಂಗಮದೃಷ್ಟಿ (ನಾ). ೧. ಪಕ್ಷಿಯು ಹಾರುವ ಎತ್ತರದಿಂದ ಕಾಣುವ ಭೂದೃಶ್ಯ, — ನೋಟ. ೨. ಯಾವುದಾದರೊಂದು ವಿಷಯದ ಸ್ಥೂಲವಾದ ಹಾಗೂ ವಿಶಾಲದೃಷ್ಟಿಯ ಪರಿವೀಕ್ಷಣೆ : ಅವರ ಉಪನ್ಯಾಸವು ಕಾವ್ಯದ ವಸ್ತುವನ್ನು ಕುರಿತ ವಿಹಂಗಮದೃಷ್ಟಿಯಾಗಿತ್ತು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ವಿಹಂಗಮನೋಟ (ನಾ). = ವಿಹಂಗಮದೃಷ್ಟಿ ೨ : ಭಾರತೀಯಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಬಹುಮುಖಗಳನ್ನು ವಿಹಂಗಮನೋಟದಲ್ಲಿಯಾದರೂ ತೋರಿಸಿರುವ ಗ್ರಂಥ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಇದೊಂದೇ . . . ಎಂದರೆ ಅತಿಶಯೋಕ್ತಿಯಲ್ಲ (ಭಾರದ. ೧ ಮುನ್ನುಡಿ).

[ವಿಹಂಗಮ + ನೋಟ]

ವಿಹಂಗರಾಜ (ನಾ). = ವಿಹಂಗಪ : ಪೃಥ್ವಿಯಾಕಾಶದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪೇಚರ ಮಂಡಲ ಆ ಪಡುಲದರಸು ವಿಹಂಗರಾಜ (ಕಲ್ಯಾಕಾ. ೧೧೭-೧೨). [ದೇ.]

ವಿಹಂಗವಾಹನ (ನಾ). = ವಿಹಂಗಗಮನ : ಮಂಗಳಾಂಗ ವಿಹಂಗವಾಹನ ರಂಗರಾಯನ ಸಖಿನ ಹೊಳೆವ ಹಯಂಗಳನೆ ರಂಗೇರಿದಾಲಿಗಳಿಂದ ದಿಟ್ಟಿಸಿದ (ಸುದಾಮ. ೫-೧೭). [ಸಂ.]

ವಿಹಂಗಾಧಿಪ (ನಾ). = ವಿಹಂಗಪ : ವಿಶ್ವಜಗತ್ಕ್ಷೋಭಕರ ಸ್ವಭಾವಗತಿಯಿಂ ಬಂದಂ ವಿಹಂಗಾಧಿಪಂ (ಜಗದ. ೧೩-೩೭). [ಸಂ.]

ವಿಹಂಗಿಕೆ (ನಾ). ಭಾರವನ್ನು ಹೊರುವ ಅಡ್ಡಕೋಲು ; ಕಾವಡಿಕೋಲು : "ಭಾರಯಷ್ಟಿಃ, ವಿಹಂಗಿಕಾ — ಈ ೨ ಕಾ(ಬ)ಸಿನ ಕಂಬಿ" (ಹಲಾಯು. ೧೨೫-೩೬).

[ಸಂ. ವಿಹಂಗಿಕಾ]

ವಿಹಗ (ನಾ). = ವಿಹಂಗ ೧ : ಶುಕ ಶಾರಿಕಾದಿ ವಿಹಗಪ್ರಕರಂ ಮುಂ ಕೇಳ್ದ ವಚನಮಂ ನುಡಿವುದು (ಪ.ರಾ.ಪು. ೭೪) ; ಗಗನಗಮನದ ನಿಖಿಳವಿಹಗಾಳಿಗಳು ಬೆಂದವು (ಕುಮ್ಮಾ.ಕ. ೫-೪). [ಸಂ.]

ವಿಹಗಪ (ನಾ). = ವಿಹಂಗಪ : ಕವಚಧರಂ ಶೂರಂ . . . ವಿಹಗಪಾಸ್ಯಂ ನೃಯುಗ್ಮ ಮಧ್ಯತ್ರ್ಯಂಶಂ (ಜಾತಕ. ೧೯-೮). [ಸಂ.]

ವಿಹಗಯೋಗ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಮೂವತ್ತೆರಡು ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಏಳುಗ್ರಹಗಳೂ ದಶಮ ಚತುರ್ಥ ಕೇಂದ್ರಗಳಲ್ಲಿದ್ದರೆ ವಿಹಗಯೋಗ ವೆನಿಸುತ್ತದೆ : ಗ್ರಹಮೇಳುಂ ನಿಂದೊಡೆ ದಶಮ ಹಿಬುಕದೊಳ್ ವಿಹಗಯೋಗಮನಿಕುಂ (ಜಾತಕ. ೧೩-೩). [ಸಂ.]

ವಿಹಗಸ್ವನ (ನಾ). ಪಕ್ಷಿಯ ಧ್ವನಿ, — ಕೂಗು : ವಿಧವಿಧ ವಿಹಗಸ್ವನ . . . ಪವನದಂತೆ ಪಾವನ (ಸರೀಗೀ. ೭೭-೨). [ಸಂ.]

ವಿಹಗೇಂದ್ರ (ನಾ). = ವಿಹಂಗಪ : ಸಾವಿರೊಳ್ಗೆ ಮಣಿವನೇ ವಿಹಗೇಂದ್ರನು (ಕುಮ್ಮಾ.ಪ. ೧೦-೫೪). [ಸಂ.]

ವಿಹಗೇಂದ್ರವಾಹನ (ನಾ). = ವಿಹಂಗಗಮನ : ವಿಹಗೇಂದ್ರವಾಹನಂ ಮಾಡವೇಳ್ಕೆಂದನುಗ್ರಹಿಸಿದಂ ಮಖಮಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೮-೪೪). [ಸಂ.]

ವಿಹಟತ್ಕಿರೀಟ (ನಾ). ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಮಕುಟ : ವಿಭುಲೋಕಂ ವಿಹಟತ್ಕಿರೀಟ ಹತಿಯಿಂದತ್ತತ್ತ . . . ಎಂದಿನಂ ರಂಜಿಪಾರಭಟೀವೃತ್ತಿಯೊಳುದ್ಧತಾಭಿನಯದಿಂ ಕಣ್ಗೊಂಡನಾಖಂಡಳಂ (ಪುಷ್ಪ. ೧೨-೩೭). [ಸಂ.]

ವಿಹರಣ (ನಾ). ೧. (ಸಂತೋಷವಾಗಿ ಕಾಲಕಳೆಯುತ್ತ) ಸುತ್ತಾಡುವುದು ; ತಿರುಗಾಡುವುದು : ಕುಸುಮಾಪಚಯವಿಹರಣಪರಿಶ್ರಾಂತಿವಿಪ್ಲವಪ್ಲವನಕೇಳೀ ದೋಹಳ ಸುರಕುಮಾರ ಪ್ರಕಾರಾನುಲಿಪ್ಯಮಾನ ಸರ್ವಾಂಗೀಣ ಚಂದನದ್ರವನಿವೇಶದಿಂ ಗಂಗಾಸಂಗಮಮಾದಂತೆಯುಂ ಎಸೆವುದು (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧-೮೫) ; ಲಹರಿ ಮಸಗಿದುದು . . . ಅಟ್ಟಹಾಸದ ರಹಣಿಗಳ ರಭಸದ ವಿಡಂಬದ ವಿಹರಣದಚಲದೃಷ್ಟಿಗಳ ಮಜೆಮಿಾನ ಹೊಳಹುಗಳ (ಕುಮ್ಮಾ.ಆ. ೧೫-೧೯). ೨. [ಜೈನ] ಐವತ್ತುಮೂರು ಗರ್ಭಾನ್ವಯ ಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಧರ್ಮೋಪದೇಶನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ, ಧರ್ಮಚಕ್ರವನ್ನು ಮುಂದಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಭೂಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ವಿಹರಿಸುವುದು : ಜಿನೇಂದ್ರನ ವಿಹರಣಪೂರ್ವರಂಗಮೇನೊಪ್ಪಿದುದೋ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೧೭) ; ಸಮ್ಮೇದಗಿರಿಯೊಳೊಂದು ತಿಂಗಳ್ವಿಹರಣಮುಳಿದು ಸಹಸ್ರಮುನಿಸಹಿತಂ . . . ಮುನಿ ಸುವ್ರತಭಟ್ಟಾರಕರ್ ಮುಕ್ತಿಗೆ ಸಂದರ್ (ಚಾವುಂಪು. ೩೭.೮). [ಸಂ.]

ವಿಹರಣಕಾಲ (ನಾ). [ಜೈನ] ಧರ್ಮೋಪದೇಶನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ವಿಹಾರಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳುವ ಸಮಯ : ವಿಹರಣಕಾಲಮಿನ್ನೆನಗೆ ಬಂದುದಿದೆಂದು ಜಿನಂ ಜನಸ್ತುತಂ ವಿಹರಿಸಲುದ್ಯಮಂಗೆಯಲೊಡಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೧೩). [ಸಂ.]

ವಿಹರಣಕ್ರಮ (ನಾ). [ಜೈನ] ಧರ್ಮೋಪದೇಶನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಕೈಗೊಳ್ಳುವ ವಿಹಾರಕ್ರಿಯೆಯ ರೀತಿ, — ನಿಯಮ : ಗ್ರಾಮ ನಗರ . . . ಸಂವಾಹಗಳೊಳ್ ವಿಹಾರಿಸುತ್ತುಂ ವಿಹರಣಕ್ರಮದಿಂ ವತ್ಸವಿಷಯದ ಕೌಶಂಬೀನಗರಕ್ಕೆ ವಂದು (ಸುಕುಮಾ. ೬-೨೨ ವ). [ಸಂ.]

ವಿಹರಣವಿಧಿ (ನಾ). = ವಿಹರಣಕ್ರಮ : ಒಂದು ತಿಂಗಳ ವಿಹರಣವಿಧಿಯಂ ಮಾಣ್ದು ಸಾಸಿರ್ವರ್ಮುನಿವರರೊಡನೆ ಸಮ್ಮೇದಪರ್ವತನೊಳ್ . . . ಮೋಕ್ಷಲಕ್ಷ್ಮಿಯಂ ಶಂಭವನಾಥಂ ಕೈಕೊಂಡಂ (ಚಾವುಂಪು. ೯೯) ; ಕೃತಸಕಳಮೇದಿನೀವಿಹರಣನೊಂದು ತಿಂಗಳ್ ವಿಹರಣವಿಧಿಯಂ ಮಾಣ್ದು ಬಂದು (ಆದಿಪು. ೮-೨೮ ವ). [ಸಂ.]

ವಿಹರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಸಂತೋಷವಾಗಿ ಕಾಲ ಕಳೆಯುತ್ತ) ಸುತ್ತಾಡು ; ತಿರುಗಾಡು : ದಕ್ಷಿಣಸಮುದ್ರದ ತಡಿವಿಡಿದು ಬಂದು ರಾಮಚಂದ್ರಂ ವಿಹರಿಸಿದೆಡೆಗಳಂ ನೋಡಿ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೧೫ವ) ; ಲೀಲಾವನದೊಳೆ ವಿಹರಿಪ . . . ಲೀಲಾಂದೋಳಮನೇಱುವ ಲೀಲಾಕೇಳಿಗಳೆ ವಿಲಾಸಕೇಳಿಗಳ್ ನೃಪಸತಿಯಾ (ಆದಿಪು. ೩-೯) ; ವಿವಿಧಚಿತ್ರಕಲಾಪ ಕೇಳೀಭವನವೀಧಿಗಳೊಳಗೆ ವಿಹರಿಸಿದನು ವಿನೋದದಲಿ (ತೊರರಾ. ೨-೭-೨). ೨. [ಜೈನ] ಧರ್ಮೋಪದೇಶನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ವಿಹಾರಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳು : ಭಟ್ಟಾರಕರ್ . . . ಚತುರ್ವಿಧದೇವನಿಕಾಯಮುಂ ಪಕ್ಷಿ ಚತುಃಪದ ಸರೀಸೃಪಾದಿ ತಿರ್ಯಗ್ಜಾತಿಗಳುಂಬೆರಸು ಧರ್ಮಕ್ಷೇತ್ರದೊಳು ವಿಹರಿಸಿ (ಚಾವುಂಪು. ೮೨).

[ವಿಹರಣ + -ಇಸು]

ವಿಹಸಿತ (ನಾ). ಮುಗುಳ್ನಗೆ : ಮಧ್ಯಮಪ್ರಕೃತಿಯವರಲ್ಲಿ ವಿಹಸಿತ ಉಪಹಸಿತಗಳೂ . . . ಗೋಚರಿಸುತ್ತವೆ (ಭಾರಮಿಾ. ೪೦೩). [ಸಂ.]

ವಿಹಸ್ತ (ಗು). ೧. ಕೈಯಿಲ್ಲದ. ೨. ದಿಗ್ಭ್ರಮೆಗೊಂಡ ; ಗಾಬರಿಗೊಂಡ. (ನಾ). ೩. ವ್ಯಾಕುಲಗೊಂಡವನು ; ಕಳವಳಪಡುತ್ತಿರುವವನು : "ವಿಹಸ್ತಂ ವ್ಯಾಕುಳಂ ಕಳವಳಿಗನೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೭೧-೧೮) ; [ಸಂ.]

ವಿಹಾಪಿತ (ಗು). ೧. ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟ ; ತ್ಯಜಿಸಿದ. ೨. ದಾನಮಾಡಿದ ; ಕೊಟ್ಟ. (ನಾ). ೩. ದಾನ ; ಕೊಡುಗೆ. [ಸಂ.]

ವಿಹಾಯ (ನಾ). ೧. ಆಕಾಶ ; ಗಗನ : "ವಿಹಾಯಃ . . . ವಿಹಾಯಸಃ, ಗಗನಂ, ದ್ಯುಃ — ಈ ೧೫ ಆಕಾಶಂ" (ಹಲಾಯು. ೨೨-೧೩೭). ೨. ಪಕ್ಷಿ ; ಹಕ್ಕಿ : "ಪತತ್, ಪತಂಗಃ . . . ವಿಹಾಯಃ, ವಿಹಗಃ . . . ದ್ವಿಜಃ — ಈ ೨೭ ಹಕ್ಕಿ" (ಹಲಾಯು. ೪೦-೮೪).

[ಸಂ. ವಿಹಾಯಸ್]

ವಿಹಾಯನ (ನಾ). ಕೊಡುವುದು ; ನೀಡುವುದು : "ವಿಶ್ರಾಣನಂ, ವಿಹಾಯನಂ . . . ದಾನಂ — ಈ ೧೦ ಕುಡುವುದು" (ಹಲಾಯು. ೬೯-೨೮೫). [ಸಂ.]

ವಿಹಾಯಸ (ನಾ). ೧. = ವಿಹಾಯ ೧ : ವಿಹಾಯ ಕಾಕೋಳಗಳು ನಿಲದೆ ವಿಹಾಯಸದಿ ತಿರುಗುವುದು (ಕರ್ಣಾಕ್ಕ. ೮-೫೩). ೨. = ವಿಹಾಯ ೨ : "ಶಕುನಿ ವಿಹಗಂ . . . ವಿಹಾಯಸಂ . . . ಶಕುಂತಿಯನೆ ಪಕ್ಷಿ" (ಮಂಗರಾ. ೫೦-೧). [ಸಂ.]

ವಿಹಾಯೋಗತಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ನಾಮಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; "ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಗಮನಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿ" (ಜೈನಕೋ. ೨೫೫) : ಅಗುರು ಲಘುಚತುಷ್ಕ ವಿಹಾಯೋಗತಿ ದ್ವಿಕಸ್ಥಿರಾಸ್ಥಿರ . . . ನೀಚೈರ್ಗೋತ್ರಗಳೆಂಬ ದ್ವಿಸಪ್ತತಿ ಪ್ರಕೃತಿಗಳಂ ನಿರವಶೇಷಂ ಕಿಡಿಸಿ (ಆದಿಪು. ೧೬-೪೯ ವ). [ಸಂ.]

ವಿಹಾರ (ನಾ). ೧. (ಸಂತೋಷವಾಗಿ ಕಾಲ ಕಳೆಯುತ್ತಾ) ಸುತ್ತಾಡುವುದು ; ತಿರುಗಾಡುವುದು : ವಿಹಾರಾನುಕೂಲಗಳು ಈ ಯೋಜನೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿವೆ (ವಿಜ್ಞಾನ. ೪೦೦). ೨. ಬೌದ್ಧ ಅಥವಾ ಜೈನ ಭಿಕ್ಷುಗಳ ವಾಸಸ್ಥಾನ ; ಚೈತ್ಯಾಲಯ : ವಿಶಾಖಾ ಸುಪ್ರಿಯ ಎಂಬುವಳೊಡನೆ ವಿಹಾರದ ಒಳಗಡೆ ತಿರುಗಾಡಿದಳು (ಹಸ್ತುಮ. ೪೮) ; ವಿಹಾರಗಳು ಭಿಕ್ಷುಗಳು ವಾಸಮಾಡುವ ಸ್ಥಳಗಳು (ಮೃಪಾಪು. ೨೪). ೩. ರಾಜನು ವಾಸಿಸುವ ಮನೆ ; ಅರಮನೆ : ಮಹಾರಾಜ ಎರೆಯಂಗರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಹಾದೇವಿ ಅಕ್ಕನವರಂಗೆಗೆಯೇ ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಭವ್ಯವಿಹಾರವದು (ಶಾಂತಲಾ. ೫೦). ೪. [ಜೈನ] ಐವತ್ತುಮೂರು ಗರ್ಭಾನ್ವಯಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಧರ್ಮೋಪದೇಶನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧರ್ಮಚಕ್ರವನ್ನು ಮುಂದಿಟ್ಟುಕೊಂಡು

ಭೂಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವುದು : ದಾನ ಪ್ರೀತಿ . . . ವಿಹಾರ ಯೋಗ ತ್ಯಾಗ ನಿರ್ವೃತಿಯೆಂಬಯ್ದುತ್ತುಮೂಱು ಗರ್ಭಾದಿ ನಿರ್ವಾಣಪರ್ಯಂತಂಗಳಪ್ಪ ಗರ್ಭಾನ್ವಯಕ್ರಿಯೆಗಳುಂ (ಆದಿಪು. ೧೫-೧೫ ವ) ; ಯೋಗಸನ್ನಹಮುಂ ಆರ್ಹತ್ಯಮುಂ ತದ್ವಿಹಾರಮುಂ,.. ಅಪ್ಪಯ್ದುತ್ತುಮೂಱು ಗರ್ಭಾನ್ವಯಕ್ರಿಯೆಯೊಳ್ (ಚಾವುಂಪು. ೨೧೨). 'ದೀಕ್ಷೆ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ವಿಹಾರವನ (ನಾ). (ಸಂತೋಷವಾಗಿ ಕಾಲ ಕಳೆಯುತ್ತ) ಸುತ್ತಾಡುವ ಸ್ಥಳ ; ತಿರುಗಾಡುವ ಜಾಗ : ಖೂಳರಿಗೆ ತಾ ಜನ್ಮಭೂಮಿ . . . ವಿಟಾಲಿಗಳಿಗೆ ವಿಹಾರವನ . . . ಠಕ್ಕಿನ ಠೌಳಿಕಾಱರು ಮಾದ್ರದವರು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೯-೨೦) ; ವಿಹಾರವನವೊಂದರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಸೈನಿಕ, ಒಬ್ಬ ವರ್ತಕ, ಒಬ್ಬ ಕವಿ ಕುಳಿತಿರುವಾಗ (ಶಿಕ್ಷದ. ೪೮೦). [ಸಂ.]

ವಿಹಾರಿ (ನಾ). ವಿನೋದದಿಂದ ಸಂಚರಿಸುವವನು, — ವಿಹಾರ ಮಾಡುವವನು : ಲಲಿತಕಾಂತಿಯೊಳಖಿಳತಾರಾವಳಿಗಳಮಲಗ್ರಹವಿರಲು ತೊಳತೊಳಗಿ ಮೆಱೆದನು ವಿಶ್ವರೂಪವಿಹಾರಿ ಮುರವೈರಿ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೯ - ; ಶೈಲಕಾನನ ಮನೋಹರತೆಯಂ ಸವಿಯುತಲೆವ ವಿಪಿನವಿಹಾರಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೧೮-೧೭೩).
[ಸಂ. ವಿಹಾರಿನ್]

ವಿಹಾರಿಣಿ (ನಾ). ೧. ವಿಹಾರ ಮಾಡುವವಳು. ೨. ಸ್ವೇಚ್ಛಾಚಾರಿಣಿ ; ಸ್ವೈರಿಣಿ : "ವಿಹಾರಿಣಿ — ಪಾಣ್ಸೆ" (ಕಾಶಕ. ೧೫೭). [ಸಂ. ವಿಹಾರಿಣೀ]

ವಿಹಾರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. = ವಿಹರಿಸು ೧ : ದೇವಕೀನಂದನಂ ಮಾಲೆಗಾಱಗೇರಿಯೊಳ್ ವಿಹಾರಿಸುತ್ತುಂ ಬರ್ಪಲ್ಲಿ (ಜಗಪು. ೬-೧೧ ವ). ೨. = ವಿಹರಿಸು ೨ : ಭದ್ರಬಾಹು ಭಟ್ಟಾರರ್ . . . ಗ್ರಾಮನಗರಖೇಡಖರ್ವಡಮಡಂಬಪಟ್ಟಣದ್ರೋಣಾಮುಖಂಗಳಂ ವಿಹಾರಿಸುತ್ತಿರ್ಪನ್ನೆಗಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೭೫-೪) ; ಇತ್ತ ವೃಷಭನಾಥನುಂ ಆರ್ಯಕ್ಷೇತ್ರಂಗಳಂ ವಿಹಾರಿಸಿ . . . ಕೈಳಾಸಕ್ಕೆ ವಂದು ಸಿದ್ಧಶಿಖರತಳದೊಳು ಪೌಷ್ಯಮಾಸದ ಪೂರ್ಣಮಿಯೊಳು ಅಪಗತವಿಹಾರಣನಾಗಿರ್ದಂ (ಚಾವುಂಪು. ೮೩). [ವಿಹಾರ + - ಇಸು]

ವಿಹಿತ (ಗು). ೧. ಇಟ್ಟ ; ಇರಿಸಿದ. ೨. ಯೋಗ್ಯವಾದ ; ಸೂಕ್ತವಾದ : ಕುಲವಿಹಿತ ಚೌಲೋಪನಯನವನಿಬ್ಬರಿಗೆ ರಚಿಸಿ ಸೋಮವಂಶದ ಬೆಳವಿಗೆಯನೇ ಮಾಡಿ ಕೊಂಡಾಡಿದನು ಕಲಿಭೀಷ್ಮ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೩-೧೧). ೩. ಕೂಡಿಸಿದ ; ಹೊಂದಿಸಿದ : ಪಿರಿದುಂ ಚತುರ್ಥ ಸಂಸ್ಕೃತ ಪುರುಷಸ್ತ್ರೀವಿಷಯವಿಹಿತಬಹುವಚನದೊಳೊಂದಿರ ಶಿಥಿಲವೃತ್ತಿ ತಾನುಚ್ಚರಿರ್ಪಗೆ ಯಥೇಷ್ಟಂ (ಶಮದ. ೧೧೫). (ನಾ). ೪. ಯೋಗ್ಯವಾದುದು ; ಔಚಿತ್ಯಪೂರ್ಣವಾದುದು : ಸಹನೆ ಸಮರಸಭಾವವಂತಃಪರೀಕ್ಷೆಗಳು ವಿಹಿತವಾತ್ಮದ ಹಿತಕೆ (ಮಂಕುತಿ. ೭೪೨) ; ಪೂರ್ವಸಿದ್ಧತೆ ಇಲ್ಲದೆ ತರಗತಿಗೆ ಬರುವುದು ಯಾರಿಗೂ ಎಂದಿಗೂ ವಿಹಿತವಲ್ಲ (ಶಿಕ್ಷದ. ೨೮೨). [ಸಂ.]

ವಿಹಿತಕರ್ಮ (ನಾ). ಯೋಗ್ಯವಾದ ಕಾರ್ಯ ; ಸೂಕ್ತಕೆಲಸ : ಲೋಕ ನಮ್ಮನುದಾಹರಿಸುವುದು ಶಾಸನೇ ಬಳಸುವುದು ದುರ್ಯಶವೇಕೆ ನಿಮಗಿದು ವಿಹಿತ ಕರ್ಮ ಶ್ರುತಿಪರಿತ್ಯಾಗ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೮-೫೩) ; ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುವುದು ಅನಿವಾರ್ಯವೇ ಆದುದರಿಂದ ವಿಹಿತಕರ್ಮವನ್ನೇ ಮಾಡುವುದು ಯುಕ್ತವು (ಅರ್ಯಾಧ. ೪೧).
[ಸಂ. ವಿಹಿತಕರ್ಮನ್]

ವಿಹಿತಗುರು (ನಾ). ಯೋಗ್ಯನಾದ ಗುರು : ನಿಜಕೈವಲ್ಯಪದವೀವನೆ ವಿಹಿತಗುರು ವಹನು (ಕೈವಲ್ಯ. ೧-೩) ; ಬೋಧಕಗುರು ವೇದಕಗುರು ನಿಷಿದ್ಧಗುರು ಕಾಮ್ಯಗುರು ಸೂಚಕಗುರು ವಾಚಕಗುರು ಕಾರಕಗುರು ವಿಹಿತಗುರುವೆಂದೆಂಟು ತೆಱನಾಗಿರ್ಪರವರಲ್ಲಿ . . . ಸಂಶಯನಿರಸನದ್ವಾರದಿಂ ನಿತ್ಯಮುಕ್ತಿಪ್ರದನೇ ವಿಹಿತಗುರುವಕ್ಕುಂ (ವಿವೇಕ.೧೭). [ಸಂ.]

ವಿಹಿತಾಂಗುಲಿ (ನಾ). ಕೂಡಿಸಿದ ಬೆರಳು : ಅಹಿತಶಿರವಿದಲಾಯನುತ ಗೃಹಮಹಿಳೆಯರು ವಿಹಿತಾಂಗುಲಿಯ ಸಂಪ್ರಹರಣದಿ ಪರಿಭವಿಸಿದರು ಫೊಳ್ಳೆನಲು ನಿಖಿಳಜನ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೨೨-೪೧). [ಸಂ.]

ವಿಹೀನ (ಗು). ೧. ತೊರೆದ ; ಬಿಟ್ಟ ; ತ್ಯಜಿಸಿದ : ನಿಜವಾಹನವಿಹೀನವಿಸ್ಮಯ ಸ್ಮೇರವದನ ಸರಸಿರುಹ ದ್ವಾತ್ರಿಂಶನ್ಮಾಕಾನೀಕಮುಂ ಕರಮೊಪ್ಪೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೧೯ ವ). ೨. ಇಲ್ಲದ : ಸುಡು ತಾಂಬೂಲವಿಹೀನವಕ್ತ್ರವ (ಸೋಮೇಶ. ೨೧). [ಸಂ.]

ವಿಹೀನಕಟಿ (ನಾ). (ಅಲಂ) ಕೃಶವಾದ ನಡುವುಳ್ಳವನು : ವನಿತಾಪುತ್ರರತಂ . . . ವಿಹೀನಕಟಿ . . . ಮೃಗವೊದ್ಭವಂ (ಜಾತಕ. ೧೭-೧೧). [ಸಂ.]

ವಿಹೃತ (ಗು). ೧. ಕಳೆದ ; ಇಲ್ಲವಾದ. ೨. ನಾಶಗೊಳಿಸಿದ ; ನಿವಾರಿಸಿದ : ಚಂದ್ರಿಕೋಪಮಕೃಪಾಸಾಂದ್ರೇಕ್ಷಣೇ ವಿಹೃತತಂದ್ರ ರಕ್ಷಿಸು (ಉದ್ಭಟ. ೫-೪). (ನಾ). ೩. [ನಾಟ್ಯ] ಹತ್ತು ಬಗೆಯ ಮಂಡಲಾಕೃತಿಯ ಭಂಗಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಸಲೆ ಲಲಿತಸಂಚರಂ . . . ವಿಲಸದ್ವಿಹೃತಮಲಾತಂ ಲಲಿತಮಿವಾಕಾಶಮಂಡಲಂ ಪತ್ತೆನಿಕುಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೮-೪). ೪. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಸ್ತ್ರೀಯ ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾದ ಹತ್ತು ವಿಧವಾದ ಹಾವಭಾವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು, — ದಶವಿಧ ಕೇಳೀಭಾವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಸತಿಗಾತ್ರಕೇಳಿ ಮೊಟ್ಟಾಯಿತ ಬಿಬ್ಬೋಕಾಖ್ಯಲಲಿತಲೀಲಾಕಿಲಕಿಂಚಿತ ವಿಚ್ಛಿತ್ತಿವಿಳಾಸವಿಹೃತವಿಭ್ರಮಕುಟ್ಟಮಿತಮೆನಲ್ಪತ್ತು ತೆಱಂ (ಶೃಂಗಾರ. ೨-೫೩) ; ಪರಮಪ್ರಿಯ ವಸ್ತುಗಳಂ ಪರಮಪ್ರಯುತಂಗಳಂ ಸಮಂತು ನಿಜಾಂತಃಕರಣದೊಳಣಮಲ್ಲೆಂಬಂತಿ ರುತಿರ್ಪ ಗಭೀರವೃತ್ತಿ ವಿಹೃತಮೆನಿಕ್ಕುಂ (ಶೃಂಗಾರ. ೨-೭೮). [ಸಂ.]

ವಿಹೃತದೋಷ (ನಾ). ದೋಷರಹಿತನಾದವನು : ಬಹುಕರರಂಜಿತಂ ವಿಹೃತದೋಷನನಾರತಮನ್ನ ಹೃತ್ಸರೋರುಹಕುಟ್ ತಾರಕಾರಿ ಮಿಗೆ ಮಾಡುಗೆ ಭವ್ಯತರ ಪ್ರಮೋದಮಂ (ರಾಜಶೇ. ೧-೮). [ಸಂ.]

ವಿಹೃತಮದನ (ನಾ). ಕಾಮನನ್ನು ನಾಶಗೊಳಿಸಿದವನು ; ಮದನಹರ ; ಶಿವ : ವದನಪಂಚಕ ವಿಹೃತಮದನ . . . ಜಯತು ಶಾಂತಮಲ್ಲ (ವೀಶೈಪು. ೪-೧-೧). [ಸಂ.]

ವಿಹೃತಿ (ನಾ). ಆಟ ; ವಿನೋದ ; ಕೇಳಿ : ಲಹರಿ ಮಸಗಿದುದತ್ತ ಕಾಂತಾಬಹಳ ಪಾರಾವಾರ ಹುಬ್ಬಿನ ವಿಹೃತಿಗಳ ತೆರೆಮಾಲೆಗಳ ಬೆಳುನಗೆಯ ಬುದುಬುದದ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೧೫-೧೯). [ಸಂ.]

ವಿಹೇಟನ (ನಾ). ತೊಂದರೆಪಡಿಸುವಿಕೆ ; ಗಾಸಿಗೊಳಿಸುವಿಕೆ : ತದುದ್ಘಟ್ಟನ ದೋಷಖ್ಯಾಪನ ವಿಹೇ[ಪಾಠಾಂ. ನಿಪೇ, ನಿಹೇ]ಟನ (?)ಸ್ಥಾನಾವಮಾನ ಭರ್ತ್ಸನ . . . ತೀರ್ಥಕರಾದಿಕ್ಷೇಪಾದಿ ತತ್ಪ್ರಪಂಚಂಗಳ್ ನೀಚೈರ್ಗೋತ್ರಾಸ್ರವಕಾರಣಂ (ತತ್ತ್ವಾರ್ಥಸೂ. ೨೬೭).
[< ಸಂ. ವಿಹೇಠನ]

ವಿಹ್ವಲ, ವಿಹ್ವಳ (ಗು). ೧. ವ್ಯಾಕುಲಗೊಂಡ ; ದುಃಖಿತ. ೨. ಗೊಂದಲದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದ ; ಗಾಬರಿಗೊಂಡ. (ನಾ). ೩. ಗೊಂದಲ ; ಗಾಬರಿ ; ದಿಗ್ಭ್ರಮೆ : ಬೆರಗು, ವಿಹ್ವಲ, ಉದ್ವೇಗಗಳು ತುಂಬಿದ ಮಾತುಗಳಿದ್ದವು! (ಕೃಷ್ಣಹೊ. ೨೬೭). ೪. ಗಾಬರಿಗೊಂಡ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ದಿಗ್ಭ್ರಮೆಗೊಂಡ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಭೀತಪರಿಗ್ರಹಂ ಕೃಪಣನಾತ್ಮಬಲವ್ಯಸನಾತಿವಿಹ್ವಲಂ[ಪಾಠಾಂ. ವಿಗ್ರಹಂ] (ಪಂಚತಂ. ೨೨೦-೧೦) ; ಕೆಲಬರ್ ವಿಪರೀತತೆಯಿಂದಿಂತಜ್ಞಾನತ್ರಿತಯತಮೋವಿಕೃತಿಯಿಂದೆ ವಿಹ್ವಲರಪ್ಪರ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೨-೬೫). ವಿಹ್ವಳ : ೧. ಜನಕನತಿವಿಹ್ವಳಚಿತ್ತಂ ಶೋಕರಸಮನೊಳಕೊಂಡಿರ್ದಂ (ಶಬರಾಮಾ. ೪-೨೪). ೨. ವಿಪ್ರವಂಶ ಶ್ರೀಗರ್ಭೋತ್ಪನ್ನೆಯಂ ವಿಹ್ವಳವಿಷಯಲತಾಚ್ಛನ್ನೆಯಂ ಬೇಗಮೆಂದರ್ . . . ವರ್ಣನಾಥರ್ (ಸುಕುಮಾ. ೭-೪೮). ೩. "ವಿಕ್ಲಬಃ, ವಿಹ್ವಳಃ — ಈ ೨ ವ್ಯಾಕುಳಂ" (ಹಲಾಯು. ೭೪-೨೬೨). ೪. ಬಹ್ವಾರಂಭ ಪರಿಗ್ರಹ ವಿಹ್ವಳ [ಪಾಠಾಂ. ಲ]ನಿಂದ್ರಿಯಸುಖಾರ್ಥಿ . . . ವಱುಗದೇಂ ಸುಖಂಬಡೆದಪನೇ (ಆದಿಪು. ೬- ೭೮) ; ಸಂಜನಿತಭವಬದ್ಧರೋಷಂ ತನಯನನೆಱೆದುಯ್ದನೆಂದು ವಿಹ್ವಳನಾದಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೮). [ಸಂ.]

ವಿಹ್ವಲಿತ, ವಿಹ್ವಳಿತ (ಗು). ೧. ವ್ಯಾಕುಲಗೊಂಡ ; ದುಃಖಿತನಾದ : ಬಹಳ ನಿದ್ರಾವ್ಯಸನ ವಿಹ್ವಲಿತಾಂತರಂಗರು ಮಯ್ಯನೊಲೆದೊಲೆದು ಉಸುರ ಸಂಪದನಾಡಿಯವ ಗಾಹಿಸಲು ಕೊಱೆದರು ಗುಱುಕಿಡುತ ತಲೆಮುಸುಕಿನಲಿ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೮-೮೨). (ನಾ). ೨. ದುಃಖಿಗೊಂಡವ್ಯಕ್ತಿ ; ಚಿಂತಾಕ್ರಾಂತ : ವೈಶಂಪಾಯನ ವಿಯೋಗದಿಂ ವಿಹ್ವಲಿತ [ಪಾಠಾಂ. ಲಿತೆಯ] ರಾದ ಮನೋರಮೆಯುಮಂ ಶುಕನಾಸನುಮಂ ನಾವೀಗಳಾವ ತೆಱದಿಂ ಸಂತೈಸಲ್ಬೇಱ್ಟುದು (ಕಾದಂಬ. ೬೬೬). ವಿಹ್ವಳಿತ : ೧. ಅಲಘುತರ ಪರಿವೇದನಾ ವಿಹ್ವಳಿತ ಕಂಠಗತಾತ್ಮನೂರ್ಧ್ವಸ್ಖಲಿತ ದೀರ್ಘಶ್ವಾಸನಿಕನು ಕೌರವರ ರಾಯ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೧೧-೨). [ಸಂ.]

ವಿಹ್ವಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ದುಃಖಿಸು ; ವ್ಯಾಕುಲಪಡು : ನಾನಾ ದುರಂತಮಂ

ನೆನೆನೆನೆದು ವಿಹ್ವಲಿಸಿದುದು ಮನಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೬೮-೨೮೧). ೨. ನೋಯಿಸು ; ಸಂಕಟಗೊಳಿಸು : ವಿಷಯೇಂದ್ರಿಯಂ ವಿಹ್ವಲಿಸಲಿಂ ಮನಂಗೊಳಿಸುಗುಮ ಕಡಲಡವಿ ಬಾನ್ ಬಯಲ್ ನಿರತೆ? (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೧೮-೧೯೯).

[ವಿಹ್ವಲ + -ಇಸು$_3$]

ವಿಹ್ವಲೆ, ವಿಹ್ವಳೆ (ನಾ). ವ್ಯಾಕುಲಗೊಂಡವಳು ; ದುಃಖಿತೆ : ಪರಮಪಾಲಕ ನೀನೆ ಗತ್ಯಂತರದ ವಿಹ್ವಲೆ ತಾನಲಾ . . . ಎಂದೊಡಲಿದಳು ತರಳಾಕ್ಷಿ (ಖ್ಯಾತ. ೧೪-೧೩೫) ; ಕಡುದುಷ್ಟೆ ಕಲಹಾರ್ಥಿ ವಿರಸೆ ಪರವಶೆ ಪಾದರಿ ವಿಫಲೆ ವಿಹ್ವಲೆ ವಿಷಮೆ ವಿರಹಿ ವಿಪರೀತೆ . . . ಎನಿಪ ವನಿತೆಯರ ನಿಜಕೆ ನಿಲಿಸಿ ನಿಶ್ಚೈಸಿದೊಡೆ ಬಳಿಕ ಬಳಲಿಕೆ ಬಾರದೆ (ಜೃಮಿಭಾ. ೫-೭೧). ವಿಹ್ವಳೆ : ಋತುಸಮಯಮನಗಿದಸ್ಪೃಶ್ಯತೆಯ ಸಮನಿಸಲೆ ಹೇತುವಾದತ್ತಾದಂ ಸುತಹೇತುವಾದುದಿಲ್ಲೆಂದು ತನೂದರಿ ನೆನೆದು ನೆನೆದು ವಿಹ್ವಳೆಯಾದಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೧೦೯) ; ಅಳಲ್ದರ್ ಕಟಲ್ದರ್ ಪುರುಡಿಂ . . . ನೃಪಶುದ್ಧಾಂತಕಾಂತಾ ಜನಂಗಳ್ ಅಂತು ವಿಹ್ವಳೆಯರಾಗಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೩-೯೨ ವ).

[ಸಂ. ವಿಹ್ವಲಾ]

ವಿಹ್ವಳ 'ವಿಹ್ವಲ' ನೋ.

ವಿಹ್ವಳತೆ 'ವಿಹ್ವಲತೆ' ನೋ.

ವಿಹ್ವಳಿತ 'ವಿಹ್ವಲಿತ' ನೋ.

ವಿಹ್ವಳೆ 'ವಿಹ್ವಲೆ' ನೋ.

ವಿಳಂಗ (ನಾ). ಒಂದು ಕ್ರಿಮಿನಾಶಕವಾದ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ ; ವಿಡಂಗ : ಬೃಹತೀತ(ಫ)ಳ ಕ್ಷಾರವಾರಿಯೊಳ್ ಪುದಿದುಕೊಂಡು ಧೂಪಿಸಿ ವಿಳಂಗದಿಂ . . . ಶುಭಲಗ್ನಮೊಂದಿ ಬರೆ ಕುಟಿಯೊಳ್ ಬಿತ್ತುವುದು (ಲೋಕೋಪ. ೭-೬).

ವಿಳಂಗಾದಿ ಘೃತ = ವಿಳಂಗ ಮೊದಲಾದ ಔಷಧದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಲೇಹ್ಯ : ವಿಳಂಗಾದಿ ಘೃತ – ವಾಯುವಿಳಂಗ, ಸುವರ್ಚಲವಣ . . . ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೇವಿಸೆ ಹಳೆಯ ಜ್ವರ, ಶ್ಲೇಷ್ಮಜ್ವರ, ಜೀರ್ಣಜ್ವರ ಸಹ ಮಾಣ್ಗುಂ (ಸಕವ್ಯ. ೧೨೫). [< ಸಂ. ವಿಡಂಗ]

ವಿಳಂದ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ಪಲ್ಲವೇನ್ದ್ರನ್ನರಪತಿಮಜಯದ್ಯೋ ವಿಳನ್ದಾಭಿಧಾನೇ ರಾಜಾ(:)ಶ್ರೀವಲ್ಲಭಾಕ್ಯಸ್ಸಮರಶತಜಯಾವಾಪ್ತ ಲಕ್ಷ್ಮೀವಿಲಾಸಃ (ಷ್ಮಆರಿ. ೧೯೪೨, ೭೫-೨೮ ; 819). [?]

ವಿಳಂಬ 'ವಿಲಂಬ' ನೋ.

ವಿಳಂಬಿ 'ವಿಲಂಬಿ' ನೋ.

ವಿಳಂಬಿಕ (ನಾ). (ಅಜೀರ್ಣತೆಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ) ಮಲಬದ್ಧತೆ : ಇದರಲ್ಲಿ ವಿಷೂಚಿಕವೆಂದು ಆಲಸಿಕವೆಂದು ಅಜೀರ್ಣಕವೆಂದು ವಿಳಂಬಿಕವೆಂದು ಸಶೇಷವೆಂದು ವಿಷೂಚಿಕಾರೋಗಮೈದು ತೆರನಾಗಿರ್ಪುದು (ಸಕವ್ಯ. ೩೬೭). [ಸಂ. ವಿಲಂಬಿಕಾ]

ವಿಳಂಬಿತ 'ವಿಲಂಬಿತ' ನೋ.

ವಿಳಂಬಿಸು 'ವಿಲಂಬಿಸು' ನೋ.

ವಿಳಗಿ (ನಾ). ತರಕಾರಿಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವ ಸಾಧನ ; ಮೆಟ್ಟುಗತ್ತಿ : ೭೪. ವಿಲಾಯಿತಿ ತರದ ಸರಪಳಿ, ೭೫. ವಿಳಗಿಗಳು (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೧೦೨). 'ಈಳಿಗೆ' ಪರಾ. [← ಮರಾ. ವಿಳಾ, ವಿಳೀ]

ವಿಳಯ 'ವಿಲಯ' ನೋ.

ವಿಳಯಕಾಲ 'ವಿಲಯಕಾಲ' ನೋ.

ವಿಳಯಕಾಳ 'ವಿಲಯಕಾಲ' ನೋ.

ವಿಳಯಜಳಧಿ (ನಾ). ಪ್ರಳಯಕಾಲದ ಸಮುದ್ರ ; ಅಲ್ಲೋಲಕಲ್ಲೋಲವಾದ ಸಾಗರ : ರಣಪಟಹಪಟುನಿನದಮೊದವೆ ವಿಳಯಜಳಧಿಯಂತೆ ನೆಲೆಯಿಂ ತಳರ್ದ ರಾಜಕುಲಮಂ ಕಂಡು (ಪಂರಾಮಾ. ೩-೪೮ ವ). [ಸಂ. ವಿಲಯಜಲಧಿ]

ವಿಳಯಜ್ವಾಲೆ (ನಾ). ಪ್ರಳಯಕಾಲದ ಅಗ್ನಿ ; ಪ್ರಳಯಾಗ್ನಿ : ಕುರುಕುಲ ವಿಳಯಜ್ವಾಲೆ ಸುಯೋಧನಪ್ರಳಯಕಾಲೆ ಪಾಂಚಾಲಿಯ ವದನಮಂ ನೋಡಿ (ಗದಾಯು. ೧-೬೨ ವ). [ಸಂ. ವಿಲಯಜ್ವಾಲಾ]

ವಿಳಯಾನಳ 'ವಿಲಯಾನಲ' ನೋ.

ವಿಳಯಾನಿಳ 'ವಿಲಯಾನಿಳ' ನೋ.

ವಿಳಸ 'ವಿಲಸ' ನೋ.

ವಿಳಸತ್ತು 'ವಿಲಸತ್ತು' ನೋ.

ವಿಳಸನ 'ವಿಲಸನ' ನೋ.

ವಿಳಸಿತ 'ವಿಲಸಿತ' ನೋ.

ವಿಳಾಪ 'ವಿಲಾಪ' ನೋ.

ವಿಳಾಪಿಸು 'ವಿಲಾಪಿಸು' ನೋ.

ವಿಳಾಸ$_1$ 'ವಿಲಾಸ$_1$' ನೋ.

ವಿಳಾಸ$_2$ 'ವಿಲಾಸ$_2$' ನೋ.

ವಿಳಾಸಂಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಉತ್ಸಾಹಗುಂದು ; ಸಂತೋಷವಿಲ್ಲವಾಗು : ವಲ್ಲಭೆಯರ್ ಪೊಲ್ಲಗೆಯ್ದರಂತುಸಿರದೆ ಕುಳ್ಳಿರೆ ವಿಳಾಸಿನಿಯರ್ ವಿಳಾಸಂಗೆಟ್ಟಿರಂತೆ ಕುಂದೆ . . . ಪ್ರಭಾವತೀಮಹಾದೇವಿ ತನ್ನೊಳಿಂತೆಂದಳ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೧೫೯).

[ವಿಳಾಸ$_1$ (= ವಿಲಾಸ$_1$) + ಕೆಡು$_1$]

ವಿಳಾಸಕೇಳಿ (ನಾ). ವಿನೋದದ ಆಟ ; ಸಂತೋಷದ ಕ್ರೀಡೆ : ಅಂತು ಸೊಗಯಿಸುವ ಚಕ್ರಧರ ಕುಸುಮಾಯುಧಂಗೆ ವಿಳಾಸಕೇಳೀಸಹಾಯಂ ಬರ್ಪಂತೆ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೩೬ ವ). [ಸಂ. ವಿಲಾಸಕೇಲಿ]

ವಿಳಾಸತೆ 'ವಿಲಾಸತೆ' ನೋ.

ವಿಳಾಸದಾರ (ನಾ). (ಕಾಗದದ ಮೇಲೆ ತನ್ನ) ವಿಳಾಸವುಳ್ಳವನು : ಕಾಗದವು ಕೈಗೆ ಬಂದ ಕೂಡಲೆ ನೆಕ್ಸುದೋವ್ ಆ ವಿಳಾಸದಾರರ ಅನ್ವೇಷಣೆಗಾಗಿ ಹೊರಟನು (ಪುನರು. ೩೩೫). [ವಿಳಾಸ$_2$ (= ವಿಲಾಸ$_2$) + - ದಾರ$_4$]

ವಿಳಾಸಯಾನ (ನಾ). ಬೆಡಗಿನ ನಡಗೆ ; ಒಯ್ಯಾರದ ನಡೆ : ಈಗಳೆದಮ್ಮ ಪಾಂಗು ಗೆಂಟನಿತಡೆಯಂ ತಗುಳ್ದು ಬರಲಾರ್ಪರೆ ನಿಮ್ಮ ವಿಳಾಸಯಾನದಿಂ (ಆದಿಪು. ೧೧-೧೩೪).

[ಸಂ. ವಿಲಾಸಯಾನ]

ವಿಳಾಸವನ (ನಾ). ಸಂತೋಷವಾಗಿ ವಿಹರಿಸುವ ಉದ್ಯಾನ ; ಕ್ರೀಡಾವನ : ವನದೇವತೆಗಳ್ ನಂದನವನಮಂ ಪುಗುವಂತೆ . . . ವನಜಾನನೆಯರ್ ವಿಳಾಸವನಮಂ ಪೊಕ್ಕರ್ (ಆದಿಪು. ೧೧-೬೯). [ಸಂ. ವಿಲಾಸವನ]

ವಿಳಾಸಾವನಿ (ನಾ). ವಿಲಾಸದ ಭೂಮಿ ; ವಿಹಾರದ ಪ್ರದೇಶ : ಮನಸಿಜಸಾಧಕನೆಯಗುಳ್ದು ನೆಗಪಿದ ಕುಳಿಯೆಂದೆನೆ ಸುಳಿನಾಭಿ ವಿಳಾಸಾವನಿ ವನಿತಾಮಣಿಯ ತೆಳ್ಪಸಿಟೊಳಸೆದಿರ್ಕುಂ (ರಾಜಶೇ. ೭-೩೩). [ಸಂ. ವಿಲಾಸಾವನಿ]

ವಿಳಾಸಿ 'ವಿಲಾಸಿ' ನೋ.

ವಿಳಾಸಿನಿ 'ವಿಲಾಸಿನಿ' ನೋ.

ವಿಳಾಸಿನೀವಾಟ (ನಾ). ಪಣ್ಯಾಂಗನೆಯರು ವಾಸಿಸುವ ಸ್ಥಳ ; ಸೂಳೆಗೇರಿ : ವಜ್ರಾಯುಧಂ ನಾಗರಕಾದಿಗಳ್ವೆರಸು ಪೊಱತೊಂದು ವಿಳಾಸಿನೀವಾಟದೊಳಗನೆ ಬರೆವರೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೯೯ ವ). [ಸಂ. ವಿಲಾಸಿನೀವಾಟ]

ವಿಳಾಸೋಲ್ಲಾಸಿ (ನಾ). ವಿನೋದಶೀಲ ; ಕ್ರೀಡಾಸಕ್ತ : ನಾನಾಮಂತ್ರದೂತ ಪ್ರಯಾಣಾಕ್ಷಯಸಮಯ ವಿಳಾಸೋಲ್ಲಾಸಿ ಸಂಗ್ರಾಮಿತಾಂಗಂ (ಕವರಾ. ೩-೨೧೩).

[ಸಂ. ವಿಲಾಸೋಲ್ಲಾಸಿನ್]

ವಿಳಿಕ್ಕರ (ನಾ). ಒಂದು ಮನೆತನದ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಮತ್ ವಿಳಿಕ್ಕರ ನಾಗಿಯಮ್ಮಗಾಮುಣ್ಡಂ ಚನ್ದ್ರಾದಿತ್ಯಕ[ರ್ಕ]ಳುಳ್ಳಿನಂ ಶ್ರೀವಾಯಿ[ಲ]ನ್ನಿಱಿಸಿದಾನ್ (ಎಇ. XIII, ೧೮೩-೮ ; 869). [?]

ವಿಳಿಖಿತ 'ವಿಲಿಖಿತ' ನೋ.

ವಿಳುಕಾಡು 'ವಿಳ್ಕಾಡು' ನೋ.

ವಿಳೇಪಿತ 'ವಿಲೇಪಿತ' ನೋ.

ವಿಳೋಕನ 'ವಿಲೋಕನ' ನೋ.

ವಿಳೋಚನ 'ವಿಲೋಚನ' ನೋ.

ವಿಳೋಳ 'ವಿಲೋಲ' ನೋ.

ವಿಳ್ಕಾಡು, ವಿಳುಕಾಡು (ನಾ). ಭಾಗ; ಪಾಲು; ಹಿಸ್ಸೆ : ಹರಿವಾಣದ ಪ್ರಸಾದದ ಹರಿವಾಣಗಳವೊಳಗೆ ವಿಟ್ಟವನ ವಿಳ್ಕಾಡಿಗೆ ಹರಿವಾಣ ಆರೂವರೆ ಅಪ್ಪ ಪ್ರಸಾದ ಹದಿಮೂರೂ . . . ಶ್ರೀವಯಿಷ್ಣವರಿಗೆ ಯಿಕ್ಕುವ ಹಾಗೆ ಕಟ್ಟಳೆಯ ಮಾಡಿದವಾಗಿ (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೪೬೨-೩ : 1467). ವಿಳುಕಾಡು : ನಂಬಿಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಹರಿವಾಣಉ ಸ್ವೂರ್‍ಪ್ಪದಲೂ ಆರೋಗಣೆಯ ಮಾಡುವ ಪಡಿಕಟಳೆಯ ಆರೋಗಣೆಯ ಹರಿವಾಣದಲೂ ಕೊಟ್ಟು ಮಿಕ್ಕ ಹರಿವಾಣಗಳನೂ ತಿರುಮಲೆಯ ಸಂಧಿಯ ಅಡಪಿನ ವಿಳುಕಾಡಿನಲೂ ಹಂಚಿಕೊಂಬುದು (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೪೬೨-೨ ; 1467). [ದೇ. II ತಮಿ. ವಿಟಕ್ಕಾಟು]

ವಿಳ್ಳೆ 'ವೀಳೆಯ' ನೋ.

ವಿಳ್ಳೇದೆಲೆ 'ವೀಳೆಯ' ಪರಾ.

ವೀಕಾಶ (ನಾ). ೧. ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತೋರುವಿಕೆ, — ಕಾಣುವಿಕೆ. ೨. ಸ್ಪಷ್ಟವಾದುದು ; ಸ್ಫುಟವಾದುದು. ೩. ತೋರ್ಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳದಿರುವಿಕೆ ; ಏಕಾಂತತೆ ; ಒಂಟಿತನ. ೪. ಏಕಾಂತಸ್ಥಳ ; ಯಾರಿಗೂ ಕಾಣದಂತೆ ಇರುವ ಪ್ರದೇಶ : "ವೀಕಾಶಃ — ೧ ಏಕಾಂತಸ್ಥಳ, ಸ್ಫುಟವಾದ್ದು, ೨" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೪೨೩). [ಸಂ.]

ವೀಕ್ಷಕ (ನಾ). ನೋಡುವವನು ; ವೀಕ್ಷಿಸುವವನು ; ಪ್ರೇಕ್ಷಕ : ಸಭಾಂಗಣದ ತುಂಬ ವೀಕ್ಷಕರು ಕಿಕ್ಕಿರಿದು ಸೇರಿದ್ದರು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ವೀಕ್ಷಕವಿವರಣೆ (ನಾ). ಯಾವುದೇ ಒಂದು ಕಾರ್ಯಕ್ರಮವು ನಡೆಯುವುದನ್ನು ನೋಡುತ್ತಿರುವಂತೆಯೇ ಅದರ ವಿವರಗಳನ್ನು (ನಿಸ್ತಂತುವಿನ ಮೂಲಕ)ಪ್ರಸಾರ ಮಾಡುವ ಜೊತೆಗೆ ನೀಡುವ ವಿವರಣೆ : ರೇಡಿಯೋದಲ್ಲಿ ಇಂದು ಕ್ರಿಕೆಟ್ ಆಟದ ವೀಕ್ಷಕವಿವರಣೆಯನ್ನು ಕೇಳಿದೆವು (ರೂಢಿ). [ಸಂ. ವೀಕ್ಷಕವಿವರಣ]

ವೀಕ್ಷಣ (ನಾ). ೧. ನೋಡುವಿಕೆ ; ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಚೆಲ್ಲುವಿಕೆ. ೨. ದೃಷ್ಟಿ ; ನೋಟ : ಘನದೈನ್ಯಂಬಡುವರ್ ಗುರುತ್ವಗೆಡುವರ್ ಗ್ರಾಸಕ್ಕೆ ಕುಗ್ರಾಮವಾಗನು ಗೊಟ್ಟರ್ಪರು ವೀಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಮುನಿವರ್ ಮಾತಾಡಲುಂ ಬೇಗಿ ಬಿಗ್ರನೆ ಬಾಗರ್ . . . ಮನುಜರ್ಗೆತ್ತಣ ನೀತಿಯ್ಕೆ (ಸೋಮೇಶ. ೪೮) ; ತತ್ಸುರಕುಲಕೃಪಾವೀಕ್ಷಣದೆ ವಿಶ್ವತಶ್ಚಕ್ಷುವೆನಿಪ . . . ವಿಷ್ಣುಗುಪರಿಪದದಿಂ ವಿಶ್ವಪತಿಯೆನಿಪನಾವನಾತಂಗೆಱಗುವೆಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೧-೨). ೩. ಗಮನವಿಟ್ಟು ನೋಡುವುದು ; ಅವಲೋಕನ ; ಪರಿಶೀಲನೆ ; ಸಮೀಕ್ಷೆ : ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ತಾನಾಗಿ ನಡೆಯುವ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಹೀಗೆ ಅನುಭವಮೂಲಕ ತಿಳಿಯುವುದಕ್ಕೆ ವೀಕ್ಷಣವೆಂದು (Observation)ಹೆಸರು ಕೊಡಬಹುದು (ಭಾಶಾ. ೮). ೪. ಕಣ್ಣು ; ನೇತ್ರ. [ಸಂ.]

ವೀಕ್ಷಣೆ (ನಾ). ೧. = ವೀಕ್ಷಣ ೧. ೨. = ವೀಕ್ಷಣ ೨ : ಹಣಬಲ ಸಾಕೇ ಸಾಲದೇ ಎಂಬ ಬಗ್ಗೆ ಮೊದಲ ೫ ವರ್ಷಗಳೊಳಗೆ ಒಂದು ವೀಕ್ಷಣೆ ನಡೆಸಿ, ಸೂಕ್ತಕ್ರಮಗಳನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು . . . ಒಪ್ಪಂದದಲ್ಲಿ ಸೂಚಿಸಲಾಗಿದೆ (ಅಂತಸಂ. ೧೨೯). [ಸಂ. ವೀಕ್ಷಣ]

ವೀಕ್ಷಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ನೋಡು ; ಅವಲೋಕಿಸು : ಓವ ತೋಱುವ . . . ತಾವು ತಮ್ಮಕ್ಷಿಗಳೆ ತಮ್ಮೊಳು ತಾವೆ ವೀ[ಪಾಠಾಂ. ಈ]ಕ್ಷಿಸುವ ಭಾವವಾಯ್ತಭವಂಗೆ (ಬಸವ. ೧೮-೮೬) ; ಸತ್ಕೋಮಲಾಂಗಿಯ ಪೇರುರದಿ ಹೇಮಾಬ್ಜಮುಕುಳಸ್ತನ ಬಿಗಿವಡೆದಿರೆ ಭ್ರಾಮಕಗೊಂಡು ವೀಕ್ಷಿಸಿದ (ಮೋಹತ. ೧೬-೫೬) ; ಜಲಧಿತೀರದಿ ನಿಂತು ವೀಕ್ಷಿಸಿಕ್ಕೆಲಗಳಲಿ ಚಲವೊಂದಚಲವೊಂದು ಸಮವದಸಮವಿದು ಕಲೆತಿರ್ಪುವಂತು ಮೇಯಾಮೇಯಗಳು ಜಗದಿ ಮಿಲಿತತೆಯನೇ ರುಚಿಯೊ (ಮಂಕುಕ. ೯೯). ೨. ಗಮನಿಸು ; ಪರಿಶೀಲಿಸು : ಅಜಯ . . . ಕಾಂಗ್ರೆಸ್‌ಅಧಿವೇಶನದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ವೀಕ್ಷಿಸಿ, ನಾಯಕರ ದರ್ಶನ ಪಡೆದು, ತನ್ನ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ದೇಶಪ್ರೇಮ ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ (ಆತ್ಮಾರ್ಪ. ೧೩೨). ೩. ಎದುರು ನೋಡು ; ನಿರೀಕ್ಷಿಸು ; ಕಾಯು : ಅಸಿತಪಯೋಜನೇತ್ರೆಯರತಿಪ್ರಿಯ ಕಾಂತೆಯರಾಸೆವಟ್ಟು ವೀಕ್ಷಿಸುವರಧೀಶ್ವರಾಗಮನಕಾಲಮನಿರ್ದು ದಿಗಂತರಂಗಳೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೪೮) ; ಅಲ್ಲಿನ ಪ್ರಯೋಗ ಫಲಿತಾಂಶಗಳನ್ನು ಕುತೂಹಲದಿಂದ ವೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೧೯೦). [ವೀಕ್ಷಣ + -ಇಸು]

ವೀಕ್ಷೆ (ನಾ). ೧. ನೋಡುವಿಕೆ ; ಅವಲೋಕಿಸುವಿಕೆ : ಪರಿಪೂರ್ಣ ಸುಖವನೆಳಸುವನು ತನ್ನೊಳಗಡೆಗೆ ತಿರುಗಿಸಲಿ ತನ್ನ ದೃಷ್ಟಿಯನು ನಿರ್ಮಲದಿಂ ನಿರತಿಶಯ ಸುಖವಲ್ಲಿ, ವಿಶ್ವಾತ್ಮವೀಕ್ಷೆಯಲಿ ಪರಸತ್ತ್ವಶಾಂತಿಯಲಿ (ಮಂಕುಕ. ೮೮೬). ೨. ನೋಟ ; ದೃಶ್ಯ. [ಸಂ. ವೀಕ್ಷಾ]

ವೀಚಿ (ನಾ). (ನೀರಿನ) ಸಣ್ಣ ಅಲೆ ; ತೆರೆ ; ತರಂಗ : "ಭಂಗಂ ಲಹರಿಕೆ ವೀಚಿ ತರಂಗಂ ಲಳಿಯೆಂಬಿವೂರ್ಮಿಪರ್ಯಾಯಂಗಳ್" (ವಸ್ತುಕೋ. ೨೨-೬) ; ಸ್ಥಗಿತಮಮಿತ ನಾನಾಶಬ್ದವೀಚಿಪ್ರ[ಪಂ]ಚಂ ನಿಗದಿತಗುಣರತ್ನಾಕರ[ರಂ] ಸಾಗರಂಬೋಲ್ ಸೊಗಯಿಸಿ ಧರಣೀ [ಚಕ್ರಾಂಬ]ರಾಕ್ರಾಂತಮಕ್ಕುಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೨೧೬) ; ನೀಲಿಯ ಮಳಲೊಟ್ಟದ ವೊಲು ಮುಗಿಲಿಗೆ ಮೊಗ ಚಾಚಿ ಶಿಖರಂಗಳು ಸ್ಪರ್ಧಿಸುತ್ತಿವೆ ವೀಚಿಯ ಮೇಲೆ ವೀಚಿ (ಪಕ್ಷಿಕಾ. ೮೦-೧೬). [ಸಂ.]

ವೀಚೀಚಯ (ನಾ). ಅಲೆಗಳ ಸಮೂಹ ; ತರಂಗಮಾಲೆ : ಭವ್ಯಶ್ರೇಣಿಗವ್ಯಾಜದಿಂದಱಿಯಲ್ ನಾಲ್ಕನುಯೋಗಮಾದುದದಱೊಳ್ ಪೂರ್ವಾನುಯೋಗಾಬ್ಧಿಯಿಂ ಪೊಱಪೊಣ್ಮುತ್ತದು ವೇಳೆಯಂತೆ ಕಥೆ ಲಂಬೋದ್ದಾಮವೀಚೀಚಯಂ (ಆದಿಪು. ೧-೩೯). [ಸಂ.]

ವೀಚೀಮಾಲೆ (ನಾ). = ವೀಚೀಚಯ : ಆಚಾರಂ ಗುಣಮಾಲೆ ತಮ್ಮೊಳಮ್ಮತಾಂಭೋರಾಶಿ ರತ್ನಂಗಳಿಂ ವೀಚೀಮಾಲೆಯನಪ್ಪುಕೆಯ್ವ ತೆಱದಿಂ ಚೆಲ್ವಪ್ಪಿನಂ ಶಿಷ್ಯಶಿಕ್ಷಾಚಾತುರ್ಯಮನಪ್ಪುಕೆಯ್ದು (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧-೩). [ಸಂ. ವೀಚೀಮಾಲಾ]

ವೀಚು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಇಲ್ಲವಾಗು ; ನಾಶವಾಗು ; ಹಾಳಾಗು : ಶಿವನ ಶರ ನಿನಗಾಯ್ತು ನಿರ್ಜರನಿವಹವಿದೆ ನಾಕದಲಿ ಬಲುದಾನವರ ವಿಲಗದಿ ವೀಚಿಹೋ[ಪಾಠಾಂ. ಬೆಚ್ಚುವೋ]ದುದು ಸಗ್ಗಸೌಖ್ಯಫಲ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೨-೩). [?]

ವೀಚು$_2$ (ನಾ). ಇಲ್ಲದಂತಾಗುವಿಕೆ ; ನಾಶಹೊಂದುವುದು : 'ವೀಚುಗೆಡು' ಪರಾ. [< ವೀಚು$_1$]

ವೀಚುಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಇಲ್ಲವಾಗು ; ನಾಶವಾಗು : ಪ್ರಕಟಮಾಯಾಗುಪ್ತ ಪರಮಾತ್ಮಕಮಹಾನಿಧಿ ಸಭೆಯೊಳಿರುತಿರೆ ವಿಕಳಮತಿಗಳು ವೀಚು[ಪಾಠಾಂ. ತಱಚು]ಗೆಡುವರು ಶಿವಶಿವಾಯೆಂದ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೯-೩೪). [ವೀಚು$_2$ + ಕೆಡು$_1$]

ವೀಚುವೋಗು (ಕ್ರಿ). = ವೀಚುಗೆಡು : ನೆನಹು ನೆಮ್ಮಿತು ಶಿವನನಿತರದ ನನೆಕೊನೆಯ ತೆರಳಿಕೆಯ ತೊಡಚೆಯ ಮನದ ಸಂಚಲ ವೀಚುವೋದುದು ಕಲಿ ಧನಂಜಯನ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೪-೪೨). [ವೀಚು$_2$ + ಪೋಗು$_1$ (< ಪೋ$_1$)]

ವೀಜನ (ನಾ). ೧. ಗಾಳಿಯನ್ನು ಬೀಸುವಿಕೆ ; ಗಾಳಿಯನ್ನು ಹಾಕುವಿಕೆ. ೨. ಗಾಳಿಯನ್ನು ಬೀಸುವ ಸಾಧನ ; ಬೀಸಣಿಗೆ ; ಆಲವಟ್ಟ : ವನಕೇಳೀಗಮನಕ್ಕೆ ದೀಪಕಲಿಕಾದೀಪ್ತಿಪ್ರತಾನಕ್ಕೆ ವೀಜನವಾತಕ್ಕೆ ಬಟಲ್ವ ಸೀತೆ ಗಮನಾಯಾಸಕ್ಕೆ . . . ಬೇವಸಂಬಟ್ಟಳಿಲ್ಲಿನಿಯಂ ತನ್ನೊಡನುಯ್ದಪಂ ರಘುಜನೆಂಬೀ ರಾಗದುದ್ರೇಕದಿಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೭-೨೬) ; ಚಾರುವೀಜನಚಾಮರಂ ಕುಡಿನೀರ ಸಗ್ಗಳೆ ಹಡಪ . . . ವಸ್ತ್ರಾಭರಣ ಲೇಪನದ ಧಾರಣದಿ ಕಂಗೆಸೆಯುತಿಹ ಪರಿಚಾರಕರು (ಶಂಕದಾ. ೧೦-೪). [ಸಂ.]

ವೀಟಿ (ನಾ). ೧. ವೀಳೆಯದ ಬಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ಅದರ ಎಲೆ ; ನಾಗವಲ್ಲಿ. ೨. ವೀಳೆಯದೆಲೆಯೊಂದಿಗೆ ಅಡಕೆ, ಸುಣ್ಣ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಹಾಕಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ತಾಂಬೂಲ ; ವೀಳೆಯ : ಕುಗ್ಗಲಿಗಳೆನಿಪ ಸದ್‌ಭಕ್ತರಾ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಹಿಗ್ಗಿ ಹೊರೆಯೇಱಿ ನೈವೇದ್ಯಮಂ ಮಾಡಿ ಬಳಿಕಗ್ಗಳದ ವೀಟಿಯಂ ಲಿಂಗದೇವಂಗೀವ ಪರಿಯ ಕೇಳೆಂದನಾರ್ಯಂ (ಗುರುಚಾ. ೭-೬೬) ; ಶಿವಗೆ ಕರ್ಪೂರವೀಳೆಯವ ಕೊಡುವ ನೇಮಮಂ ತವೆ ತನಗೆಯಿರಲೊಮ್ಮೆ ದೊರೆಯದಿರಲಸುಗಳೆದ ಶಿವಭಕ್ತ ರೇಚಯ್ಯಗಳ ಪಾದಮಂ ನೆನವುತೀಕಗಿತ್ತರು ವೀಟಿಯ (ರಾಘಚ. ೨-೧೩).

ವೀಟಿತಾಂಬೂಲ = ವೀಳೆಯದೆಲೆ, ಅಡಕೆ, ಸುಣ್ಣಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ತಾಂಬೂಲ : ವೀಟಿತಾಂಬೂಲ ಸವುದವರೇ (ಕಜಕಾ. ೩೬). [ಸಂ.]

ವೀಟಿಕೆ (ನಾ). ೧. = ವೀಟಿ ೧ : ಸ್ಫಟಿಕಂ ಪೇಟಿಕೆ ವೀಟಿಕೆ ಘುಟಿಕೆ ವರಾಟಂ ಪೊದಟ್ಟ ರಘಟೆ ಕುಳಂ ತಾಂ ಸ್ಫುಟಸಹಿತಂ (ಶಮದ. ೨೨). ೨. = ವೀಟಿ ೨ : ಧನಕನಕ ದೇವಾಂಬರಾದಿ ಮುಕ್ತಾಭರಣ ಕರ್ಪೂರವೀಟಿಕಾದಿಗಳನಿತ್ತು ಓವಿ ಸಿಂಹಳಮುಖ್ಯರಂ

ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ದೇಶಾವಳಿಗೆ ಬೀಳ್ಕೊಡಲು (ಭಾವಚಿಂ. ೫-೩೧) ; ಭೂತಳೇಶ್ವರ ಬಾಣಲಿಂಗಾರ್ಚನೆಯ ತೀರ್ಚಿ ವೋತು ಭೋಜನಗೈದು ವೀಟಕೆಯನೊಲಿದುಯಾ ಶ್ವೇತಾಂಬುಜಾಯತೇಕ್ಷಣೆಯು ಭದ್ರಾವತೀ ಮಡಿಮಡಿಸಿ ಯಾವುತಿರಲು . . . ಸವಿಲಾಸದಿಂ ತಾಂಬೂಲ ಸವಿವುತಿರೆ (ನವಮೋ. ೨೨-೫೭). [ಸಂ. ವೀಟಿಕಾ]

ವೀಟಕೆಯಿಾ (ಕ್ರಿ). ವೀಳೆಯವನ್ನು ಕೊಡು ; ತಾಂಬೂಲವನ್ನು ನೀಡು : ಮೊಲ್ಲೆ ಮಲ್ಲಿಗೆ ಜಾಜಿ ಹಾರಂಗಳಮರ್ಚುತ್ತೆ ಸಲ್ಲೀಲೆಯಿಂದ ತಾಂ ತರುಬಿ ವೀಟಕೆಯಿತ್ತು ಪುಲ್ಲಂಬನಾಹವಕೆಯನುವಾದಳು (ಚೋರಬ. ೨-೨೦). [ವೀಟಕೆ + ಈ$_2$]

ವೀಟೋ (ನಾ). (ಶಾಸನಸಭೆಯು ಮಾಡಿದ ನಿರ್ಣಯವನ್ನು ಅಥವಾ ಶಾಸನವನ್ನು) ನಿರಾಕರಿಸುವ ಅಧಿಕಾರ ; ನಿರಾಕರಣೆಯ ಅಧಿಕಾರ : "ನಿಷೇಧ ; ನಿರೋಧ ; ವೀಟೋ. (ಪಾರಿ) ನಿಷೇಧಾಧಿಕಾರ" (Veto ಪತ್ರಿನಿ. ೮೭).

[← ಇಂ. Veto]

ವೀಡು 'ಬೀಡು$_2$' ನೋ.

ವೀಣಾಕರ್ಕಟ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಕುಲಕರ್ಕಟೀ — ವೀಣಾಕರ್ಕಟ" (ಓಷಧಿ. ೬೭). [ಸಂ.]

ವೀಣಾಕ್ವಣ (ನಾ). ವೀಣೆಯ ಧ್ವನಿ, — ನಾದ : ಆಲಿಸದೊ! ಪೊಣ್ಮುತಿಹುದಲ್ಲಿ ವೀಣಾಕ್ವಣಂ (ಅಗ್ನಿಹಂ. ೫೯). [ಸಂ.]

ವೀಣಾಗಾನ (ನಾ). ವೀಣೆಯಲ್ಲಿ ನುಡಿಸುವ ಸಂಗೀತ : ಮನವ ದೇಹವನಲೆವ ಚಿಮ್ಮುಗೆಗಳೊಂದಾಗಿ ಘನಸಹಜದಂಗನೆಯ ಕೆರಳಿಸಿದುವು : — ಸವಿಯ ವೀಣಾಗಾನ, ಕನಿಕರದ ಪ್ರೇಮಕಥೆ, ಕವಿದ ಕಂಬನಿ ಸಿರಿಯ ಹೊಳೆವ ಸಂಜೆ (ಇಂಗೀತ. ೪೬-೨೫); ಇವರ ವೀಣಾಗಾನಪಾಂಡಿತ್ಯಕ್ಕೆ ಮೆಚ್ಚಿ . . . ನಾಲ್ವಡಿ ಕೃಷ್ಣರಾಜಒಡೆಯರು ಸುಬ್ಬಣ್ಣನವರಿಗೆ 'ವೈಣಿಕಪ್ರವೀಣ' ಎಂಬ ಪ್ರಶಸ್ತಿ ದಯಪಾಲಿಸಿದರು (ಸಂಗೀಚಂ. ೨೮೩). [ಸಂ.]

ವೀಣಾದಂಡ (ನಾ). ವೀಣೆಯ ಸೋರೆಬುರುಡೆಯ ಮೇಲೆ ಉದ್ದಕ್ಕೆ ಇರುವ ದಂಡ ; ವೀಣೆಯ ದಂಡಿಗೆ : ತೋಡಿರಾಗವನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ಆಲಾಪನೆ ಮಾಡಲಿಲ್ಲವೆಂದು ನಾನಾಕೆಯನ್ನು ತಿದ್ದಲು ಅವಳು ಕೋಪಿಸಿಕೊಂಡು ನನ್ನನ್ನು ವೀಣಾದಂಡದಿಂದಲೇ ಪ್ರಹರಿಸಿದಳು (ಕವಿಶ. ೪೭). [ಸಂ.]

ವೀಣಾಧ್ವನಿ (ನಾ). = ವೀಣಾಕ್ವಣ : "ಕ್ವಣಿತಂ ವೀಣಾಧ್ವನಿ ಭೂಷಣರಣಿತಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೮೧-೬೭). [ಸಂ.]

ವೀಣಾನಾದ (ನಾ). = ವೀಣಾಕ್ವಣ : ವೀಣಾಧರಶಿವನ ಮುಖ ತುಸು ಬಾಗಿದ್ದು ವೀಣಾನಾದಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ತಲೆದೂಗುವಂತಿದೆ (ನೋಳಂಬ. ೯೭). [ಸಂ.]

ವೀಣಾನುಗಂತ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಂತೀವಾದ್ಯ : ದುಕ್ಕಡಿ ಗೀತಾನುಗಂತ ಶ್ರುತಾನುಗಂತ ಉಭಯಾನುಗಂತ ವೀಣಾನುಗಂತಮಂಬೈದು ತೆಱನಾಗಿ ಹುದು (ವಿವೇಕ. ೧೯೦). 'ಗೀತಾನುಗಂತ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ವೀಣಾನುಗಂತೃ]

ವೀಣಾಪಾಣಿ (ನಾ). ೧. ವೀಣೆಯನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಆ ಮಂಟಪದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಓರ್ವ ಸುಂದರಿ ವೀಣಾಪಾಣಿಯಾಗಿದ್ದಾಳೆ (ಹಂಪಿಮ. ೪೧). ೨. ಸರಸ್ವತಿ : ಭುವನಮೋಹನ ಮಧುರದಿವ್ಯ ವೀಣಾಪಾಣಿ, ವಾಗ್ದೇವಿ (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೧-೪). [ಸಂ.]

ವೀಣಾವಾದಕ (ನಾ). ವೀಣೆಯನ್ನು ನುಡಿಸುವವನು : ಇತಿಹಾಸ ಪುರಾಣಗಳು . . . ನಾರದಮಹರ್ಷಿ 'ಮಹತೀ' ವೀಣಾವಾದಕನೆಂದೂ ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ (ಸಂಗೀಚಂ. ೧೦೮).

[ಸಂ.]

ವೀಣಾವಾದನ (ನಾ). ವೀಣೆಯನ್ನು ನುಡಿಸುವಿಕೆ : ಶೇಷಣ್ಣನವರು ತಮ್ಮದೇ ಆದ ವೀಣಾವಾದನ ಶೈಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಿಕೊಂಡರು (ಸಂಗೀಚಂ. ೨೮೮). [ಸಂ.]

ವೀಣಾವಾದ್ಯ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಂತೀವಾದ್ಯ ; ವೀಣೆ : ವೀಣಾವಾದ್ಯದ ಬಲ್ಮೆ ಬಲ್ಮೆಯಳವಂ ಗೆಲ್ದೊಪ್ಪೆ . . . [ಸೋಲ್ವಂತಮಾ ವೀಣಾಳಾಪಿನಿ] ಮಾಣ್ಬುದಾವು ದೆನಗೀ ಜನ್ಮಾಂತರಕ್ಕೆಂತುಟುಂ ಪ್ರಾಣಾಧೀಶ್ವರನೀತನೆಂದು ಕೊರಲೊಳ್ ತಂದಿಕ್ಕಿದಳ್ ಮಾಲೆಯಂ (ಬಂಹಂ. ೫-೩) ; ಈಗಿರುವ ಸರ್ವರಾಗ ಮೇಳ ವೀಣಾವಾದ್ಯದ ರಚನಾ ಶಿಲ್ಪಿಯೂ ವೆಂಕಟಮಖಿ (ಸಂಗೀಚಂ. ೩೨೫). [ಸಂ.]

ವೀಣಾಸೂತ್ರವಿಧಿ (ನಾ). ವೀಣೆಯ ತಂತಿಗೆ ಒದಗುವ ಸ್ಥಿತಿ, — ಪಾಡು (?) : ಶ್ರೋತ್ರಸುಖವನು ಕೇಳಿ ನಿಲ್ಲದೆ ನೇತ್ರಸುಖವನು ಕಂಡು ಬಳಿಕಲಿ ಪಾತ್ರದಿಂ ಸ್ಪರುಶನವ ಮಾಡುವೆನೆಂದು ತವಕಿಸುತ ಮೂತ್ರನಾಳಕೆ ಮುಂದುಗಟ್ಟಲನು ಮಾತ್ರ ಬಂದುವ ಕೆಡಹಿ ವೀಣಾಸೂತ್ರವಿಧಿಯಂತಾಗಬೇಡೆಂದೊರೆದ ದೇಶಿಕನು (ಸದ್ಗುರು. ೨-೧೭). [ಸಂ.]

ವೀಣೆ$_1$ (ನಾ). ೧. ಕರಡಿಗೆ ; ಭರಣಿ : ಪನ್ನೀರ ಕುಪ್ಪಿಗೆ ಕರ್ಪೂರದಂಡೆ ಪೂವಿನ ಪೊಟ್ಟಣ ಮೃಗಮದದ ತನಿಗಂಪಿನ ವೀಣೆ ಸಾದಿನ ಭರಣಿಗಳನಲ ಕೊಂಡಕೆ ಹಾಕಿದರು (ಕುರಾಸಾಂ. ೩೭-೧೫೩). ೨. ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ (?) : ಕಸ್ತುರಿಯ ವೀಣೆ ಬಾವನ್ನ ಕುಂಕುಮವನೊಡಗಲಿಸಿಯನುಲೇಪಲಲಾಮಂಗಳ ಜಾಣಂದೊಡರ್ಚಿ (ರೇವಣ.೬-೧೪).

[ದೇ. ‖ ತೆಲು. ವೀಣಿಯ, ವೀಣೆ, ವೀಣೆಯ = ಕಸ್ತೂರಿಮೃಗದ, ಹೊಟ್ಟೆಯ ಚರ್ಮದೊಳಗೆ ಇರುವ ಕಸ್ತೂರಿಯನ್ನು ಒಸರುವ ಗ್ರಂಥಿ]

ವೀಣೆ$_2$ (ನಾ). (ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ, ಏಳು ತಂತಿಗಳು ಮತ್ತು ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಬಲಗೈ ಬೆರಳುಗಳಿಂದ ಮಿಾಟಿ, ಎಡಗೈ ಬೆರಳುಗಳಿಂದ ನುಡಿಸುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಂತೀವಾದ್ಯ : ಪೋಲಿಸುವೊಡೆ ಪೋಲಿಸಲ್ಕೆ ದೊರೆ ವೀಣೆಯನಾ ಸುರತಪ್ರವೀಣೆಯಂ (ಆದಿಪು. ೨-೭೭) ; ವೀಣೆಯೊಳಗಿವಳಮಮ ಪ್ರತಿವಾಣಿ ಸುಂದರದೇಲ್ಗೆಗಂಬುಜಬಾಣನರಸಿಯುಮಿವಳ ವರನಹ ನೃಪನದಾರೆನುತ ಜಾಣಸಚಿವನ ಮುಖವ ನೋಡಲು (ನಾಗಕು. ೧೨-೧೧) ; ನಾನೇ ವೀಣೆ, ನೀನೆ ತಂತಿ, ಅವನೆ ವೈಣಿಕ (ಪ್ರೇಮಕಾ. ೩೦-೧) ; ಏಳು ವೀಣೆಯೆ, ಏಳು! ಹೇಳು ಮುಂದಿನ ಕಥೆಯ (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೨-೯).

ವೀಣೆ ನುಡಿಸು = ವೀಣೆಯನ್ನು ಬಾರಿಸು; ವೀಣಾವಾದನ ಮಾಡು : ಶೇಷಣ್ಣನವರಿಗೆ ಬಾಲ್ಯದಿಂದಲೂ ವೀಣೆ ನುಡಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಅಸಾಧಾರಣ ಕೈಚಳಕ (ಸಂಗೀಚಂ. ೨೮೮). ವೀಣೆ ಬಾರಿಸು = ವೀಣೆನುಡಿಸು : ವೀಣೆ ಬಾರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಅವಳದು ಎತ್ತಿದ ಕೈ (ರೂಢಿ). ವೀಣೆಯ ಹೆರಲು = ವೀಣೆಯ ಬುರುಡೆ : "ಕಕುಭ:, ಪ್ರಸೇವಕ: — ೨ ವೀಣೆಯ ಹೆರಳಿನ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೫೯). ವೀಣೆಯೆಳೆ = ವೀಣೆಯ ತಂತಿ : ವೀಣೆಯೆಳೆ ಹರಿಯುತ್ತಲೇ ಮಾಣುವುವು ನೆನಪಿಂದ ಗಾನದುಲುಹು (ಇಂಗೀತ. ೫೮-೫). [ಸಂ. ವೀಣಾ]

ವೀಣೆಗಾರ್ತಿ (ನಾ). ವೀಣೆಯನ್ನು ನುಡಿಸುವವಳು ; ವೀಣಾವಾದಕಿ : ತರಳಾಕ್ಷಿ ತನ್ನೊಳು ಪಾಡುವರಿಲ್ಲೆಂದು ಕೊರಲೊಳಿಟ್ಟಳು ಕಂಠಸರವ ಪೆಜಳೊರ್ವೆ ವೀಣೆಗಾರ್ತಿಯರಿಲ್ಲೆನುತವೆ ಬೆರಲೊಳಿಟ್ಟಳು ಮುದ್ರಿಕೆಯ (ಮೋಹತ. ೧೮-೪೩).

[ವೀಣೆಗಾಱ + -ತಿ$_1$(< ಇತ್ತಿ)]

ವೀಣೆಗಾಱ (ನಾ). ವೀಣೆಯನ್ನು ನುಡಿಸುವವನು ; ವೈಣಿಕ : 'ವೀಣೆಗಾರ್ತಿ' ಪರಾ. [ವೀಣೆ$_2$ + - ಕಾಱ]

ವೀಣೆಯ (ನಾ). ಮರಗಳ ಸಮೂಹ ; ತೋಪು (?) : ಇಂತತಿಮನೋಹರಮಾದ ವಸಂತಸಮಯದೊಳ್ ಪುದಿಯೆ ಕವಿಲ್ತ ಕೇಸರದ ದೂಸಮಶೋಕೆಯ ವೀಣೆಯಂ ಪ್ರಿಯಾಳದ ಗುಡಿ ನಾಗಪಂಚಕದ ಚಂಪೆಯಮಾಮ್ರದ ಕೊಂಚೆಯಂ ತಮಾಳದ ಪರಿವತ್ತ ಚೋಳಪರಿ ತಳ್ತದಿವರ್ಮುತ್ತೆಯ ಕುಪ್ಪವೊಪ್ಪೆ ತೋಱಿದುವು ಮನೋಜರಾಜ ಶಿಬಿರಂಗಳೆಂಬಿನೆಗಂ ವನಾಳಿಗಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೭-೭೨). [?]

ವೀತ (ಗು). ೧. ಹೊರಟ ; ಹೋದ ; ಕಾಣೆಯಾದ. ೨. ಬಿಟ್ಟುಹೋದ ; ಬೇರೆಯಾದ. ೩. ಬಿಟ್ಟುಬಿಟ್ಟ ; ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡಿದ ; ಮುಕ್ತಗೊಳಿಸಿದ. ೪. ಬಿಡುಗಡೆ ಹೊಂದಿದ ; ವಿಮುಕ್ತಗೊಂಡ. ೫. ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಹೋದ ; ಸಮಿಾಪಿಸಿದ. ೬. ಅಂಗೀಕೃತವಾದ ; ಒಪ್ಪಿತವಾದ ; ಸ್ವೀಕೃತವಾದ. ೭. ಬಯಸಿದ ; ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದ. ೮. ಸಾಧುವಾದ ; ಸೌಮ್ಯವಾದ. ೯. (ವಸ್ತುವನ್ನು) ಧರಿಸಿದ ; ತೊಟ್ಟ. (ನಾ). ೧೦. ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ ಅಥವಾ ತರಬೇತಿ ಪಡೆಯದ ಆನೆ ಅಥವಾ ಕುದುರೆ : "ವೀತಂ — ಅಸಾರಂ — ಹಸ್ತ್ಯಶ್ವಂ ಬಲವಿಲ್ಲದ ಬೆಂಡಾದ ಆನೆಗೂ ಕುದುರೆಗೂ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೪೯). ೧೧. ಕಾಲಿಗೆ ಅಳವಡಿಸಿಕೊಂಡ ಚುಚ್ಚುವ

ಸಾಧನ ಅಥವಾ ಮೊನೆಗೋಲು, ಅಂಕುಶ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಆನೆಯನ್ನು ತಿವಿದು ಓಡಿಸುವಿಕೆ, — ನಡೆಸುವಿಕೆ, — ಚೋದಿಸುವಿಕೆ : "ಯತವಂಭ್ರಿಕರ್ವಾವಂಕುಶಗತ(ಚಾ)ವಾರಣ ಯಾತವೆಂಬುದದು ವೀತಂ ತದ್ದ್ವಿತಯಕ್ಕಂ ಪೆಸರಕ್ಕುಂ" (ಮಸ್ತುಕೋ. ೮೮-೩೭). [ಸಂ.]

ವೀತಂಸ (ನಾ). ಪ್ರಾಣಿ ಅಥವಾ ಪಕ್ಷಿಗಳನ್ನು ಬಂಧಿಸಲು ಬಳಸುವ ಬೋನು, ಪಂಜರ, ಬಲೆ,ಸರಪಳಿ ಮುಂತಾದ ಸಾಧನ. [ಸಂ.]

ವೀತಕೇತಕ (ನಾ). ಕೇದಗೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುವುದು : ಮತ್ತಮದು ಸಮುಚಿತ ನೀಲಕಂಠವಿಳಾಸಮಾಗಿಯುಂ ವೀತಕೇತಕಮಲ್ಲು (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೪-೭೨ ವ). [ಸಂ.]

ವೀತಭಯ (ನಾ). ೧. ನಿರ್ಭಯತೆ ; ನಿರ್ಭೀತಿ : ಖ್ಯಾತವಾದಾ ಹ್ರದನ ತಟದಲಿ ವೀತಭಯದಲಿ ಪದ್ಮನಾಭಸಮೇತನೊಬ್ಬನು ಪನ್ನಗೋತ್ರಮನಿಹನು (ತಿಮ್ಮಶಾಂ. ೧೧- ೩೮). ೨. ಭಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟವನು ; ನಿರ್ಭೀತನಾದವನು : ವೀತಭಯನಭಿಮನ್ಯುವೆನೆ ರಿಪುಜಾತ ನಡುಗಿತು ಲೋಕ ಮೂಜಿಳ್ಕೊಳೀತನುದಯದ ಕೀರ್ತಿ ಪಸರಿಸಿತು (ಕುವ್ಯಾ.ಆ.೨೦-೩). [ಸಂ.]

ವೀತಮಲ (ನಾ). ದೋಷದೂರನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಶುದ್ಧನಾದವನು : ಇಂತಹ ಪರಮಶಿವನ ಉಪಾಸನೆಯಿಂದ ವೀತಮಲರಾದ ಪುರುಷರು ಪರಮಶಿವನ ಪರಮ ಸಾಮ್ಯವೆಂಬ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಶಾಶ್ವತಶಿವರಾಗಿರುವರು (ಓಂದಸಾ. ೩೦೧). [ಸಂ.]

ವೀತರಾಗ (ಗು). ೧. ಆಸೆ, ಬಯಕೆ, ಕಾಮ, ಪ್ರೇಮ, ದೋಷ ಮೊದಲಾದ ಮನೋವಿಕಾರಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುವ ; ರಾಗರಹಿತವಾದ. ೨. ನಿರುದ್ವೇಗ ದಿಂದಿರುವ; ಪ್ರಶಾಂತವಾಗಿರುವ. ೩. ಬಣ್ಣವಿಲ್ಲದಿರುವ ; ವರ್ಣರಹಿತ ವಾದ. (ನಾ). ೪. ಆಸೆ, ಕಾಮ, ರೋಷ ಮೊದಲಾದ ಮನೋವಿಕಾರಗಳಿಂದ ದೂರನಾದವನು; ರಾಗರಹಿತನಾದವನು ; ವಿರಾಗಿ ; ಜಿತೇಂದ್ರಿಯ : ಮುನಿ ವೀತರಾಗನೆಂದುಂ ಬನಮಂ ಸಾರ್ತಕ್ಕುಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೭೯) ; ಸ್ಮರರಾಗೋದ್ರೇಕಂ ವೀತರಾಗನಿರ್ಜೆಡೆಯೊಳೇಕೆ ಪುಟ್ಟುಗುಮನೆ ತತ್ಸರತೆಯನಂತರ್ವಾತ್ಸಿಯೊಳರಸನಪೇಕ್ಷಿಸನೆ ರತಿರಹಸೋತ್ಸವಮಂ (ಪುಷ್ಪದ.೯-೧೧೮). ೫. (ಬೌದ್ಧ ಅಥವಾ ಜೈನ) ಸಂನ್ಯಾಸಿ ; ಭಿಕ್ಷು. ೬. ರಾಗದ್ವೇಷಾದಿಗಳಿಲ್ಲದವನು ; ಅರ್ಹಂತ ; ಜಿನ : ಕರಿ ಮಹಿಷ ಮೇಷ ಮಲ್ಲಸ್ವರೂಪದಿಂ ತಮಗೆ ತಾಮೆ ಪೋರೆ ಸುರರ್ಕಳ್ ಪರಮನ ಮನಕ್ಕವೊಂದುಂ ಬರಲಾಟಿವೆ ವೀತರಾಗನಪ್ಪುದರಿಂದಂ (ಅಜಿಪು. ೫-೮೧). ೭. ಅತಿವಿನಯವಂತ ; ಅತ್ಯಂತ ವಿನಯಶೀಲನಾದವನು : "ಎಡವರಿವ ವಿನಯಿತಂ ವೀತರಾಗನನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೭೧-೨೦). [ಸಂ.]

ವೀತರಾಗದ್ವೇಷಿ (ನಾ). ಮುನಿಯ ನಡವಳಿಕೆಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ನಡವಳಿಕೆಯುಳ್ಳ ವನು : ಈತನೆಮ್ಮಯ ಪಾಶುಪತ ವಿಖ್ಯಾತ ಬಾಣವ ಬೇಡಿ ತಪದಲಿ ವೀತರಾಗ ದ್ವೇಷಿಯಾದನು (ಕುವ್ಯಾ.ಆ. ೬-೨೭). [ಸಂ. ವೀತರಾಗದ್ವೇಷಿನ್]

ವೀತರಾಗಿ (ನಾ). ಮೋಹಾದಿ ರಾಗಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದವನು : ರಣರಹಸ್ಯಜ್ಞಾನಿಗಳು ಮಿಗೆ ಮಣಿದರಿಂದ್ರಿಯವಶಕೆ ರಿಪುಭಟಗಣವಿದಾರಣತರ್ಕವಿದ್ಯಾವೀತರಾಗಿಗಳು (ಕುವ್ಯಾ.ಭೀ. ೬-೧೧). [ಸಂ. ವೀತರಾಗಿನ್]

ವೀತರಾಶಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ವೀತರಾಶಿ (ಎಕ. II. ೩೮ ; ಸು. 750). [?]

ವೀತಾಂಕುಶ (ನಾ). ಅಡ್ಡಿ, ತಡೆಗಳಿಲ್ಲದವನು ; ನಿರಂಕುಶನಾದವನು : ವೀತಾಂಕುಶನಪ್ಪ ರಾವಣನೊಳಂ ನೆರೆದೀ ನುಡಿಗೇಳ್ದು ನಾಡೆಯುಂ ಶಂಕೆಯೊಳೊಂದಿ ಬಂದೆನಜಿಪಲ್ವಿಜತೇಂ ನಿಮಗಾ ಪ್ರಪಂಚಮಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೩-೨೨). [ಸಂ.]

ವೀತಾಸು (ನಾ). ಜೀವಹೋದ ದೇಹ ; ಹೆಣ ; ಶವ : "ವೀತಾಸು ಶವಂ ಕುಣಪಂ" (ಮಸ್ತುಕೋ. ೫೯-೪೫). [ಸಂ.]

ವೀತಿ (ನಾ). ೧. ಚಲಿಸುವಿಕೆ ; ಗತಿ ; ಗಮನ. ೨. ಬೆಳಕು ; ಕಾಂತಿ. ೩. ಕುದುರೆ ; ಅಶ್ವ : "ಘೋಟಕಃ, ವೀತಿಃ . . . ಸೈಂಧವಃ, ಸಪ್ತಿಃ — ೧೩ ಕುದುರೆಯ ಹೆಸರುಗಳು" (ಶಿವ್ಯಾಂತಿ. ೨೪೫). [ಸಂ.]

ವೀತಿಹೋತ್ರ (ನಾ). ೧. ಅಗ್ನಿ ; ಬೆಂಕಿ : ಭಕ್ತಜನವಿಪದಿಂಧನ ಪ್ರಬಲ ವೀತಿಹೋತ್ರನ ಜಗದ್ಧಿತಗಾತ್ರನ . . . ಭಕ್ತವತ್ಸಲನ ಪದ್ಮರಸನೀ ಕೃತಿಗೆ ಮೊದಲಾವುದನೆ ಮುಂದೆ ಪೇಳ್ವೆಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೧-೫೧) ; ಜಾತರೂಪದಲೇಸು ಹೊಲ್ಲಹ ವೀತಿಹೋತ್ರನ ದೇಹ ಕಾರಣಭೂತವಾಗಿಹುದವಗೆ (ಕುವ್ಯಾ.ಉ. ೩-೧೨೪). ೨. ಸೂರ್ಯ ; ರವಿ. ೧, ೨ : ಮತ್ತಮಾ ನೃಪೇಂದ್ರನುಪೇಂದ್ರನಂತೆ ಸದಾನಂದಕರಾಜಿತನುಂ . . . ವೀತಿಹೋತ್ರನಂತೆ ವಿತತಕಾಂತಾರತಮೋಹನುಂ . . . ಅತನುವಿಭೂತಿವಿಳಸಿತನಾಗಿಯುಮಶೇಷಾ ಭರಣಕರನೆನಿಸಿರ್ದಂ (ರಾಜಶೇ. ೩-೯ ವ). [ಸಂ.]

ವೀತಿಹೋತ್ರಜ (ನಾ). ಸೂರ್ಯನ ಮಗ ; ಸುಗ್ರೀವ : ಆತು ನಿಂದ ಸುಷೇಣ ಜಾಂಬವ ವೀತಿಹೋತ್ರಜ ಬಲಮಹಾದ್ರಿಗೆ ಸೇತುವನು ಕಟ್ಟಿದನು ಬಾಣಶಿಲಾ ಪ್ರಕೀರ್ಣದಲಿ (ತೊರರಾ. ೬-೧೮-೨೦). [ಸಂ.]

ವೀತಿಹೋತ್ರಾಂಬಕ (ನಾ). ಉರಿಗಣ್ಣುಳ್ಳವನು ; ಅಗ್ನಿನೇತ್ರ ; ಶಿವ : ಶ್ರೀಮದ್ಭರ್ಗ ನಿರರ್ಗಳಸೋಮ ಜಗನ್ನೇತ್ರ ವೀತಿಹೋತ್ರಾಂಬಕ ನಿಃಕಾಮಿಸ್ವಾಮಿ ನಿರಾಕುಳ ರಾಮಗ್ರೀವಾಘದೂರ ಪಾಲಿಪುದೆನ್ನಂ (ಹಮ್ಮಿ.ರ. ೭-೧). [ಸಂ.]

ವೀಥಿ (ನಾ). ೧. ಸಾಲು ; ಓಳಿ ; ಪಂಕ್ತಿ : "ಆಳೀ(:), ಶ್ರೇಣೀ(:), ಆವಳೀ, ಪಂಕ್ತಿಃ, ವೀಥೀ, ರಾಜೀ(:)- ಈ ೬ ಪಂತಿ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೯-೩೭) ; ಸೋನಕ್ಕನ ಹಿಂಬಾಲಿಗೆ ನಡೆಯುವ ಮೃತ್ಯುಕಾಮಿ ಜೀವಗಳ ವೀಥಿಯೇ ಇತ್ತು (೧೮ಷ. II. ೩೮೧). ೨. ಬೀದಿ ; ದಾರಿ ; ಮಾರ್ಗ : ಪೃಥ್ವಿ ಅಪ್ಪು ತೇಜವಾಯ್ವಾಕಾಶದ ಕೊನೆಯ ಮೊನೆಯ ಮೇಲೆ . . . ಚಪ್ಪನ್ನ ವೀಥಿಗಳ ದಾಂಟಿ ಛತ್ತೀಸಪುರದ ರಚನೆಯ ನೋಡಿ ಬಲ್ಲೆವೆಂಬರು (ಅವಚ. ೭೧-೨೭೭) ; ಚಂದ್ರೋದಯದಲಿ ನಗರದ ವೀಥಿಗಳಂದವ ನಲಿದು ನಿಟ್ಟಿಸುತ ಕಂದರ್ಪರೂಪ ಜೀವಂಧರನತಿಲೀಲೆಯಿಂದ ನಡೆದು ಬರುತಿರ್ದ (ಜೀವಂಸಾಂ. ೧೯-೨೭). ೩. ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ : ಪಾಜುವ ಸೋಗೆ ಸೀಗುರಿ ಚಲಚ್ಚಮರೀಮೃಗವೀಥಿ ಚಾಮರಂ . . . ಸಿಂಹವಿಷ್ಟರಂ ತೋಜುವ ಚಂದ್ರಕಾಂತಶಿಲೆಯಾಗೆ . . . ಪೂರ್ವ ಪಶ್ಚಿಮಕೆ ಪರ್ವಿದ ಪರ್ವತರಾಜನೊಪ್ಪುಗುಂ (ಗಿರಿಜಾ. ೧-೫೦). ೪. [ನಾಟ್ಯ] ಹತ್ತು ಬಗೆಯ ರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಒಂದೇ ಅಂಕವುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ದೃಶ್ಯಕಾವ್ಯ : ನಾಟಕ, ಪ್ರಕರಣ, ಭಾಣ, ಪ್ರಹಸನ, ಡಿಮ, ವ್ಯಾಯೋಗ, ಸಮವಕಾರ, ವೀಥಿ, ಅಂಕ, ಈಹಾಮೃಗ — ಎಂದು ರೂಪಕಗಳು ಹತ್ತು ವಿಧ (ಸಂಸಾಟ. ೨೯) ; ಅಭಿನಯಿಸಿ ತೋರುವ ನಾಟಕಗಳಿಗೆ ರೂಪಕವೆಂದು ಅನ್ನುವರು. ಇದರಲ್ಲಿ ನಾಟಕ, ಪ್ರಕರಣ . . . ವೀಥಿ, ಅಂಕ, ಈಹಾಮೃಗ — ಎಂಬ ಹತ್ತು ವಿಧಗಳಿವೆ (ಪಾಲಾಪ್ರ. I. ೩೨೮). [ಸಂ.]

ವೀಥಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಸಾಲಾಗು ; ಶ್ರೇಣಿಗೊಳ್ಳು : ಕೆಲಬಲದೊಳ್ ಶುಕಾವಳೀ ತುರಂಗಸಂಘಂ ಸಂದಣಿಸೆ ರಥಾಂಗಘನರಥಂ ಮೇಳಯ್ಸೆ ಚೂತಗಜಂ ವೀಥಿ [ಪಾಠಾಂ. ಧಿ]ಗೊಳೆ . . . ಕಾಮದೇವಂ ಹೇಮಕೂಟಾಭಿಮುಖನಾಗಿ ನಡೆತರ್ಪಾಗಳ್ (ಗಿರಿಜಾ. ೬-೭೨ ವ). [ವೀಥಿ + ಕೊಳ್[1]]

ವೀಥಿಮಾರ್ಗ (ನಾ). ಬೀದಿಯ ಸಾಲು : ರವಜಿತ ಯಾಮತೂರ್ಯರವಮಿಶನ ನಬ್ಬಿಯ ನಿದ್ರೆಯತ್ತಲುಪ್ಪವಡಿಸುವಂತು ಮಾಟ್ಪುದು ಗವಾಕ್ಷನಿರೀಕ್ಷಿತವೀಥಿಮಾರ್ಗ ದೊಳ್ ನವಯುವನೀತನೊಳ್ ನೆರೆದುವಂದುಪವಾಂತ ಲವಂಗಪುಷ್ಪವತ್ಸವನವಿದಾರ್ಯ ಘರ್ಮಲವೆಯಾಗಿ ವಿಹಾರಿಸು ವಾರ್ಧಿತೀರದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೧೩೫). [ಸಂ.]

ವೀಧಿ (ನಾ). ೧. ಹಾದಿ ; ಮಾರ್ಗ ; ದಾರಿ ; ರಸ್ತೆ : ತಮಾಲವನದೊಳ್ ಘನಚಂದನ ವೀಧಿಯೊಳ್ . . . ತೊಟಲ್ದಜಿಸಿ ನೋಡಿದೆಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೮೭೭) ; ವಾರನಾರಿಯರು ಸಂಚರಿಸುತಿರ್ದರು ಕೇಳು ದ್ವಾರಾವತಿಯ ವೀಧಿಯಲಿ (ಮೋಹತ. ೩-೭೮). ೨. ವಿಸ್ತಾರ ; ಹರಹು ; ಬಯಲು : ಪಕ್ಷಿಸುಸ್ವನಮಯ ಪುರೋದ್ಯಾನ ವೀಧಿಯೊಳ್ ಪಾಳೆಯಂಬಿಟ್ಟು ದರ್ಜುನನ ಸೇನೆ ! (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೭ ೧೯೬೪). ೩. ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ . 'ದೇವವೀಧಿ', 'ಯೂಥ' ಪರಾ.

ವೀಧಿವೀಧಿ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ವೀಧಿವೀಧಿಯೊಳು ಕಂಗೊಳಿಸುವ ಸೋಪಸ್ಕರ ವ್ಯವಹಾರದಂಗಡಿ ಮೆಜೆದುವಿಕ್ಕೆಲದಿ (ಮೋಹತ. ೩೭-೭೧). [< ವೀಥಿ./ P ಸಂಸ್ಕೃತ ಕೋಶಗಳಲ್ಲಿ ಈ ರೂಪ ಸಿಗುವುದಿಲ್ಲ. 'ವೀಥಿ'ಗೆ ಅನುರೂಪವಾಗಿ ಇದು ಬಳಕೆಯಾಗಿದೆ]

ವೀಧ್ರ (ಗು). ೧. ಶುದ್ಧವಾದ ; ನಿರ್ಮಲವಾದ. (ನಾ). ೨. ನಿರ್ಮಲವಾದುದು ; ಸ್ವಚ್ಛವಾದುದು : "[ಮಲ] ವಿದೂಷಿತಂ ಶುದ್ಧಮದುಜ್ಜ್ವಲಮತಿಮೇಧ್ಯಂ ವೀಧ್ರಂ

ಮಲರಹಿತಂ ಶುಚಿತಮಂ ಪವಿತ್ರಂ ಪೂತಂ'' (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೦೮-೬೧). ೩. ಆಕಾಶ. ೪. ಗಾಳಿ ; ವಾಯು. ೫. ಅಗ್ನಿ ; ಬೆಂಕಿ. [ಸಂ.]

ವೀಪ್ಸೆ (ನಾ). ೧. ಅನುಕ್ರಮವಾಗಿ ಒಂದಾದ ಮೇಲೆ ಒಂದರಂತೆ ಅನುಸ್ಯೂತವಾಗಿ ಪದಗಳನ್ನು ಆವರ್ತಿಸುವ ಕ್ರಮ. ೨. ಹೇಳಿದ್ದನ್ನೇ ಮತ್ತೆ ಹೇಳುವಿಕೆ ; ನಿರಂತರವಾದ ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ಬಳಸುವ ಶಬ್ದಗಳ ಪುನರುಕ್ತಿ, — ಯುಗಳೋಚ್ಚಾರಣೆ : ಚಾಪಲ್ಯವೀಪ್ಸಾಭೀಕ್ಷ್ಣ್ಯ ಸಮೀಪಾಸಕ್ತಿ ಕ್ರಿಯಾಸಮಭಿಹಾರಾದಿ ಖ್ಯಾಪನೆಯೊಳ್ ಪದಕಕ್ಕುಂ ರೂಪದ್ವಿತ್ವಂ ಯಥಾ ಪ್ರಯೋಗಾನ್ನುಗತಂ (ಶಬ್ದಾವ. ೨೪೭). ೩. ಹಬ್ಬುವಿಕೆ ; ವ್ಯಾಪನೆ. [ಸಂ. ವೀಪ್ಸಾ]

ವೀರ (ಗು). ೧. ಶೌರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಪೌರುಷದ : ಗಗನಮಂ ಪೃಥ್ವಿಯಂ . . . ಭದ್ರವೀರ ಸೌಂದರ್ಯಮಂ, ಧ್ಯಾನಿಸುತೆ ಭಾವಿಸುತೆ ರೂಪಿಸುತೆ ಕಾಮಿಸಿದನಾ ಭೂಮಿಪಂ ತದ್ರೂಪಗುಣಹೃದಯರಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೨-೩೦೯). ೨. ಶೂರನಾದ ; ಪರಾಕ್ರಮಿಯಾದ : 'ವೀರಭಟ' ಪರಾ. ೩. ಬಲಿಷ್ಠವಾದ ; ಬಲವಾದ ; ಶಕ್ತಿಯುತವಾದ. ೪. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ; ಉತ್ತಮವಾದ. ೫. ಭೀಕರವಾದ ; ಭಯಂಕರವಾದ : 'ವೀರಕ್ಷಾಮ' ಪರಾ. (ನಾ). ೬. ಕಲಿ ; ಶೂರ ; ಪರಾಕ್ರಮಿ : ವೀರರ ವೀರ ವಿಮುಕ್ತಾಹಾರಂ ಭವದರಿವಧೂಸ್ತನದ್ವಿತಯಂ ಕಣ್ಣೇರಿಂ ಮಿಂದೆದೆಗಿರ್ಬಂದೋರಂತಿರೆ ಬೆಂದು ಚರಿಸುತಿರ್ಪುದು ತಪಮಂ (ಕಾದಂಷ್ಠ. ೬೧) ; ವೀರನಾದರೆ ವೈರಿಗಳು ಮೆಚ್ಚಬೇಕು ವ್ರತಿಯಾದರೆ ಅಂಗನೆಯರು ಮೆಚ್ಚಬೇಕು ಭಕ್ತನಾದರೆ ಜಂಗಮ ಮೆಚ್ಚಬೇಕು (ಬಸವ. ೬೭೧). ೭. ಶೌರ್ಯ ; ಪರಾಕ್ರಮ ; ಕಲಿತನ : ತಕ್ಕಿನೆನ್ನದಟುವಮನೆನ್ನ ವೀರವುಮಂ ನಾಜಿಯೊಳನ್ನರಸಂಗೆ ತೋಱುವಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦- ೪೧) ; ಮರುಳು ಮರ್ಕಟನೂರ ಸುಟ್ಟರೆ ಹಿರಿದು ವೀರವೆಯೆನಲು (ಕಾಶಿರಾ. ೧೪-೨೦). ೮. ನಟ ; ಪಾತ್ರಧಾರಿ. ೯. ಬೆಂಕಿ ; ಅಗ್ನಿ. ೧೦. ಯಜ್ಞಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಅಗ್ನಿ. ೧೧. ಮಗ ; ಪುತ್ರ. ೧೨. ಗಂಡ ; ಪತಿ. ೧೩. ಅರ್ಜುನ ವೃಕ್ಷ. ೧೪. ಕರವೀರವೃಕ್ಷ. ೧೫. ಜಿನ. ೧೬. ವಿಷ್ಣು. ೧೭. ವೀರಭದ್ರ : '' ವೀರಂ ಭಯಂಕರಂ ದಕ್ಷಾರಿ ಶರಭನೆನೆ ವೀರಭದ್ರನೆನಿಕ್ಕು'' (ಮಂಗರಾ. ೫-೧೫). ೧೮. ಪೂರ್ವಜರನ್ನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಕಳೆದುಕೊಂಡಿದ್ದು, ಫಾಲ್ಗುಣ ಶುದ್ಧ ಪ್ರತಿಪದೆಯಂದು ಯುದ್ಧಯೋಗ್ಯವಾದ ವೈಭವ, ಆಡಂಬರಗಳೊಂದಿಗೆ ದೇವರ ದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ ಪುರುಷ, — ಶೂರ : (೩). ೧೯. ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಶೈವಾಗಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಕಾಮಿಕ, ಯೋಗಜ, ಅಚಿಂತ್ಯ . . . ಅನಲ, ವೀರ, ರೌರವ, ಮಕುಟ . . . ಕಿರಣ, ವಾತುಲಗಳೆಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಶಿವಾಗಮಗಳು . . . ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳೆಂಬ ಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಪಡೆದಿವೆ (ಭಾರದ. ೬೨). ೨೧. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಕಾವ್ಯ, ನಾಟ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಾಗುವ ನವರಸಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ವೀರರಸ : ವೀರಾದ್ಭುತ ಕರುಣಾ ಶೃಂಗಾರ ಭಯಾನಕ ಸರೌದ್ರ ಬೀಭತ್ಸ ಮಹಾಸಾರತರ ಹಾಸ್ಯ ಶಾಂತಾಧಾರಂ ನವವಿಧವಿಕಲ್ಪಮಾ ರಸಮಾರ್ಗಂ (ಕವಿರಾ. ೩- ೧೮೮) ; ವೀರಂ ಗೌರಂ ರೌದ್ರಮದಾರಕ್ತಂ ಪೀತಮದ್ಭುತಂ ಶ್ಯಾಮಂ ಶೃಂಗಾರಂ ಶ್ವೇತಂ ಹಾಸ್ಯಂ ಕಾರುಣ್ಯಂ ಧೂಮ್ರವುಸಿತಮುಟಿದುವವೆರಡುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೩೭). ೨೨. [ನಾಟ್ಯ] ಎಂಟು ಬಗೆಯ ರಸಯುಕ್ತವಾದ ನೋಟಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಒಂದು ಬಗೆಯ ರಸದೃಷ್ಟಿ ; IP ''ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವ ಕಡೆಗಣ್ಣು ನಟ್ಟ ಸಮಾರ್ಧ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಗಾಂಭೀರ್ಯದಿಂದ ನೋಡುವುದು'' (ಲಾಸ್ಯರ. ... ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ಕಾಂತಂ ಹಾಸ್ಯಂ ಕರುಣಂ ಸಂತತ ರೌದ್ರಾದ್ಭುತಂ ಭಯಂ ವೀರವ...ತ್ಕಂತದ ಬೀಭತ್ಸಂ ಕೇಳ್ ಕಾಂತೇ ರಸಯುಕ್ತಮಾದ ನೋಟಮಿವೆಂಟುಂ (ಲಾಸ್ಯರ. ೩-೪).

ವೀರಚೂಡಾಮಣಿ = ವೀರರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಸುಭಟಶಿರಶ್ಶೇಖರಂ ಸಮರೈಕವೀರಂ ವೀರಚೂಡಾಮಣಿಯೇಕವಾಕ್ಯಂ . . . ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಸರಸರ್ (ಸೌಇ. XX. ೨೧-೪೫ ; 1019). **ವೀರಝುಳಪ್ಪ** = ವೀರರನ್ನು ಸೋಲಿಸುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ತ್ರಿಭುವನಮಲ್ಲಂ ರಿಪುರಾಯಭಯಂಕರಂ . . . ಅನವರತದಾನಿ ವೀರಝುಳಪ್ಪ (ಎಇ. XV, ೩೫೧-೧೫ ; 1098).

ವೀರಬಿರುದಾಳ = ವೀರನೆಂಬ ಬಿರುದನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಶ್ರೀಮನು ಮಹಾಮಂಡಳೇಸ್ವರಂ . . . ನರಪತಿ ಜಗದಾಳ ವೀರಬಿರುದಾಳ ದೇವರಸರು (ಪ್ರಾ.ಅ. ೧೯೩೧,೬೦-೬ ; 1297). **ವೀರಮಹೇಶ್ವರ** = ೧. ವೀರರಲ್ಲಿ ಮಹೇಶ್ವರನಂತಿರುವವನು ; ಒಂದುಬಿರುದು : ಶ್ರೀ ಮಹೀವಲ್ಲಭ ಯುವರಾಜರಾಜಪರಮೇಶ್ವರ ವೀರಮಹೇಶ್ವರ ವಿಕ್ರಮಾಭರಣ . . . ಶ್ರೀಮತ್ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಮಲ್ಲವೀರನೊಳಂಬಪಲ್ಲವಪರ್ಮ್ಮಾನಡಿ ಜಯಸಿಂಹದೇವರ್ (ಸೌಇ. XX. ೫೫-೧೩ ; 1082). ೨. ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಶಿವಭಕ್ತ : ವೀರಮಹೇಶ್ವರರಾರಾಧಕನಾದ ಶೀಲವಂತ ದಳವಾಯಿ (ಎಕ. XVI, ಚಿಕ್ಕನಾ. ೦-೧೧ ; 1623). **ವೀರಮಾಹೇಶ್ವರ** = ವೀರಮಹೇಶ್ವರ ೧ : ಮರುಳುವಿಟ್ಟನ ವಂಶಜಂ . . . ವೀರಮಾಹೇಶ್ವರಂ ನಾಲ್ವಡಿ ಚಲದಂಕರಾಮಂ (ಸೌಇ. XX. ೭೧-೩೭; 1109). ೨. = ವೀರಮಹೇಶ್ವರ ೨ : ವೀರಮಾಹೇಶ್ವರರೆ ಗತಿಯೆನಗಿದುವೆ ನಿಶ್ಚಯವು (ಬಸವ. ೩-೮೬). **ವೀರಮುರಾರಿ** = ಶೌರ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಸಮನಾದವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಮಣಲೆರಭೀಮಂ ವೈರಿಮನ್ನೆಯರ ಪಾಷ[ಣ್ಣ] ವೀರಮುರಾರಿ [ವಿಸದ] ಮನ್ನೆಯ . . . [ನಾ]ಮಾದಿ ಸಮಸ್ತಪ್ರಸಸ್ತಿಸಹಿತಂ (ಸೌಇ. XX, ೩೬-೭ 1058). **ವೀರವಿದ್ಯಾಧರ** = ವೀರಚೂಡಾಮಣಿ : ಸಂಗ್ರಾಮರಾಮನಭಿಮಾನಮೇರು ಜಗದೇಕವೀರಂ ವೀರವಿದ್ಯಾಧರಂ . . . ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರಂ ಕುಂದಮರಸರು (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾ. ೧೨೫-೨೨ ; 1019). **ವೀರವೃಕೋದರ** = ಪರಾಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಭೀಮನಂತಿರುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಪರನಾಂಸಹೋದರಂ ವೀರವೃಕೋದರಂ . . . ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಮಣ್ಡಳೇಶ್ವರಂ ಲಕ್ಷ್ಮರಸರ್ ಪುರಿಗೆರೆಮೂನೂಱುಂ . . . ಸುಖದಿನಾಳುತ್ತಿರೆ (ಸೌಇ. XX, ೪೭-೯ ; 1074). **ವೀರಸಿಂಹಾಸನಿಗ** = ತನ್ನ ಶೌರ್ಯದಿಂದ ರಾಜಪದವಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಬಿಕ್ಕಳ್ಳಿ ವಿಗ್ರಹದಂಡಿ ವೀರಸಿಂಹಾಸನಿಗ ಪಡಿಮಲ್ಲಂ ನೋಡಿ . . . ಪೊಯಿಸಿ ಇಱಿದೊಡೆ (ಎಕ. XI, ಚಳ್ಳಕೆ. ೮-೩ ; ಸು. 810). **ವೀರಾವಧೀರ** = ವೀರಚೂಡಾಮಣಿ : ಏಕಾಂಗವೀರ ವೀರಾವಧೀರ ನುಡಿದನ್ತೆಗಣ್ಡಂ (ಎಕ. XI, ಚಿತ್ರದು. ೪೭-೧೪; 1067). [ಸಂ.]

ವೀರಂಬೆಱು (ಕ್ರಿ). ೧. ಶೌರ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದು ; ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ತಾಳು : ಅತ್ತಲರಮನೆಯಿಂದ ಪೊಱಮಟ್ಟತ್ತ ತನ್ನರಮನೆಗೆ ವೀರಂಬೆತ್ತು ಪೊಲ್ಲೆಯ ಬೊಮ್ಮಯಂಗಳು ತಾನುವೆಯಿತಂದು (ಬಸವ. ೬೧-೩೪). [ವೀರ + ಪೆಱು]

ವೀರಕ (ನಾ). ೧. ಶೂರ ; ವೀರ. ೨. ಪ್ರಮಥರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನ ಹೆಸರು : ವೀರ ವೀರಕ ನಂದಿರೇಣುಕ ದಾರುಕರುಮುಪಮನ್ಯು ಭೃಂಗಿಯು ವೀರಭದ್ರಾದಿ ಪ್ರಮಥರೋಲೈಪ ಸಮಯದೊಳು (ಬಸವ. ೧-೫೨) ; ವೀರಕ ವೀರಭದ್ರಕಮುಖಪ್ರಮಥಪ್ರಕರಾನ್ವಿತಂ ಮನೋಜಾರಿ ನಗೇಂದ್ರಪುತ್ರಿಯೊಡನಂಬರದೊಳ್ಪಗೆಗೊಂಡು . . . ನೆಲಸಿರ್ದು (ವೃಷಮ. ४೦-೫೦). [ಸಂ.]

ವೀರಕಂಕಣ (ನಾ). ವೀರರು (ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೋಗುವಾಗ) ಕೈಗೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವ ಕಂಕಣ, - ಆಭರಣ : ರಾವುತರೊಳಗ್ಗಳೆಯರನು ದಶಸಾವಿರವ ಜೋಡಿಸಿದರನಿಬರು ಸಾವನೇ ನಿಶ್ಚೈಸಿ ಬಿಗಿದರು ವೀರಕಂಕಣವ (ಜನ್ಮಾಕ. ೧೯-೩) ; ವೀರಕಂಕಣಗಳ ಮುಱಿದು ಶೃಂಗಾರದ ಹಾರಗಳನು ತೆಗೆದಿಟ್ಟು . . . ತಾಱುತಟ್ಟಾಗಿಯೋಡಿದರು (ಕಂಸವ. ೧೫ ೯೫). [ಸಂ.]

ವೀರಕಚ್ಚೆ 'ವೀರಗಚ್ಚೆ' ನೋ.

ವೀರಕಾರ್ಯ (ನಾ). ಸಾಹಸದ ಕೆಲಸ ; ಪೌರುಷದಿಂದ ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯ : ನನಗೆ ವೀರಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟ (ವಚಭಾ. ೬೬). [ಸಂ.]

ವೀರಕಾವ್ಯ (ನಾ). ಶೌರ್ಯ, ಸಾಹಸಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ, ವೀರರಸಪ್ರಧಾನವಾದ ಕೃತಿ : ಭಾರತಕ್ಕೆ ಮುಸಲ್ಮಾನರ ಆಗಮನ ವೀರಕಾವ್ಯಗಳ ಅಂತ್ಯವನ್ನು ತಂದಿತು (ಭಾರದ. ४೫೭). [ಸಂ.]

ವೀರಕಾಶೆ 'ವೀರಗಾಸೆ' ನೋ.

ವೀರಕುಲ (ನಾ). ಪರಾಕ್ರಮಿಗಳ, ಸಾಹಸಿಗರ ವಂಶ, — ಸಂತತಿ : ನಮ್ಮದು ವೀರಕುಲ (ವಚಭಾ. ೬೬). [ಸಂ.]

ವೀರಕೇಳಿ (ನಾ). ಪೌರುಷದ ಆಟ ; ಸಾಹಸದ ಕ್ರೀಡೆ : ವೀರಕೇಳೀಶ್ರಮವಡಗೆ ಕರ್ಪೂರ ವೀಳೆಯಗೊಂಡು ಮತ್ತೆ ಮಹಾರುಭಟೆಯಲಿ ಸುಭಟರಿದ್ದರು ತೂಗಿ ನಿಜಗದೆಯ (ಕುಮಾ.ಗ. ೭-೩೩). [ಸಂ. ವೀರಕೇಲಿ]

ವೀರಕ್ಷಾಮ (ನಾ). ಭೀಕರವಾದ ಕ್ಷಾಮ ; ಭಯಂಕರವಾದ ಬರಗಾಲ, - ದುರ್ಭಿಕ್ಷ : ಭರಮಪ್ಪನಾಯಕನ ಆಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ವೀರಕ್ಷಾಮ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತು (ಚಿತ್ರಪಾ. ೭ ಉಪೋದ್ಘಾತ) ; ೧೮೭೦ರ ಇಸವಿಯಲ್ಲಿ ಬಂಗಾಳದಲ್ಲಿ ವೀರಕ್ಷಾಮವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿ ಜನರಲ್ಲಿ ಹಾಹಾಕಾರ ಉಂಟಾಯಿತು (ಜಗಚಂ. ೭). [ಸಂ.]

ವೀರಕ್ಷೇತ್ರ (ನಾ). ಶೂರರಾದ ಕ್ಷತ್ರಿಯರು ಹೋರಾಡುವ ಸ್ಥಳ ; ಸಾಹಸಕೃತ್ಯಗಳು ನಡೆಯುವ ಸ್ಥಳ : ವೀರಕ್ಷೇತ್ರಮುರ್ವಿಗಂಕದ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರಂ . . . ವೈರಿಸಂಹಾರಂ ಮಾಡದೆ ಮಾಣೆನೆಂದು ಹರಿಗಂ ಕೆಯ್ಕೊಂಡನುತ್ಸಾಹಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೧೦೫). [ಸಂ.]

ವೀರಗಚ್ಚೆ, ವೀರಕಚ್ಚೆ (ನಾ). ಶೂರರು ಯುದ್ಧದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಕಚ್ಚೆ ; ಹೋರಾಡಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ಧೋತ್ರ ಅಥವಾ ಸೀರೆಯನ್ನು ಉಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ರೀತಿ : ವೀರಗಚ್ಚೆಯ ಖಳರು ಹೊಯಿವಡೆ ತೇರು ಕರಿ ಘಟೆ ಕುಣಿವ ಕುದುರೆಯ ವೀರಠಕ್ಕೆಯ ತೊಡರುಪೆಂಡೆಯರಸುರ್ವಡೆ ಕವಿಯೆ (ಕೌರಿರಾ. ೨೦-೧೧). **ವೀರಕಚ್ಚೆ** : ಬಂದವನು ದೀರ್ಘಕಾಯನು . . . ವೀರಕಚ್ಚೆಹಾಕಿ (ನಿಷ್ಕಾಮ. ೪೦) ; ಹುಡುಗಿಯು ವೀರಕಚ್ಚೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಹೆಗಲು ಮೇಲಿನಿಂದ ಸೆರಗನ್ನು ಬಿಗಿದು ಸೊಂಟಕ್ಕೆ ಸುತ್ತಿದ್ದಳು (ಶ್ರೀರಾಯ. ೨). [ವೀರ + ಕಚ್ಚೆ]

ವೀರಗಣ (ನಾ). ೧. ಶೂರರ ಸಮೂಹ ; ಪರಾಕ್ರಮಿಗಳ ಗುಂಪು : (೬). ೨. [ವೀಶೈ] ವೀರಭದ್ರ : ನರಹರಿಯನಾ ವೀರಗಣನಂಬರಕೆ ಹಾಯ್ಕುವ ತೆಱದೆ ಹಾಯ್ಕುತ... ಹರನಿಭಧೈತ್ಯನಂ ಸಂಹರಿಸಿ ಸೀಳುವ ಮಾರ್ಗದಿಂದೊಡೆಸೀಳ್ದನುರ್ಬಿನಲಿ (ಬಸವು. ೨೧-೪೩). [ಸಂ.]

ವೀರಗಲ್ಲು (ನಾ). ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸತ್ತ ವೀರನ ಸ್ಮರಣಾರ್ಥವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿದ (ವೀರನ ಸಾಹಸಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಬರವಣಿಗೆ ಅಥವಾ ಚಿತ್ರವನ್ನುಳ್ಳ) ಕಲ್ಲು : ಮಾರತಮ್ಮನು . . . ಕಾಳಗದಲ್ಲು ಕಾದಿ ಬಿದ್ದನು ಆ ಮಾರತಮ್ಮನು ದೇವಲೋಕಕ್ಕೆ ಸಲಬೇಕೆನ್ನು ಆತನ ತಮ್ಮ ಮಲಿಯನಾಯಕ ಆ ಮಾರತಮ್ಮನ ಮಕ್ಕಳು ಸೋಮಣ್ಣ xxx ವೀರಗಲ್ಲು ಶ್ರೀ ಶ್ರೀ ಶ್ರೀ (ಎಕ. I. ೮೬-೪ ; 1285) ; ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು ದೇಶದ ಎಲ್ಲ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ (ಮೈವಾಸ್ತು. ೫೭). [ವೀರ + ಕಲ್ಲು (< ಕಲ್)]

ವೀರಗಾಣಿಕೆ (ನಾ). ಶೂರರಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವ ಕಾಣಿಕೆ : ಹುಡುಗನು xxx ವೀರಗಾಣಿಕೆಯನು ದೇವರಿಗೆ ನೈವೇದ್ಯಕಾಲxxದು ದಿಪದ ಫಲ ತಂಮದೆಂದು ದೇವಾಪ್ಪುತ್ತಿಯ ಮಹಾಮಹತ್ತಿನೊಳಗಾದ ಸುತ್ತುರ ಸಿಂಹ್ಯಾಸನ ವಟಿಕೆಯಗಿ ಮಾಡಿದ ಧರ್ಮ್ಮಕ್ಕೆ (ಎಕ. V (R). ತಿರುಮ. ೮೩-೪ ; ಸು. ;7 ನೆಯ ಶತ).

[ವೀರ + ಕಾಣಿಕೆ (< ಕಾಣ್ಕೆ)]

ವೀರಗಾಥೆ (ನಾ). ವೀರರ ಸಾಹಸದ ಕಥೆಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಹಾಡಿನ ರೂಪದ ಕೃತಿ : ಯಾರಿಂದ ಭಾರತವು "ವೀರಗಾಥಾ" ಎಂದು ಹೆಸರುವಾಸಿ ಯಾಯಿತೋ ಅವರನ್ನು ಸ್ಮರಿಸುವಾಗ ವೀರಶಕ್ತಿಸ್ವರೂಪಿಣಿಯಾದ ಅಬಲೆಯೊಬ್ಬಳು ರೋಷದುಃಖಸಂತಪ್ತವದನೆಯಾಗಿ ಮುಂದೆ ಬರುತ್ತಾಳೆ (ಭಾರಡ. ೪೮೫) ; ಮಹಾಕವಿಯಾಗಿದ್ದ ಮೊಗಲ ಸಾಮ್ರಾಟ ಬಹದ್ದೂರಶಹನು ತನ್ನದೊಂದು ವೀರಗಾಥೆಯಲ್ಲಿ ಅಂದಿನ ಭಾರತದ ಅಂತಃಸತ್ವವನ್ನು ಮಾರ್ಮಿಕವಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸಿರುವನು (ಪ್ರಬುಂಧ. ೫೪).

[ಸಂ. ವೀರಗಾಥಾ]

ವೀರಗಾಲು (ನಾ). ಯುದ್ಧಮಾಡುವಾಗ ವೀರರು ಮಂಡಿಯೂರಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಭಂಗಿ ; ವೀರಮಂಡಿ : ಸ್ತಬ್ಧವಾದ ವಾತಾವರಣದಲ್ಲಿ ರಾಚಮಲ್ಲನು ಮಾತ್ರಗಳನ್ನೆಸಿಕೊಂಡು, ಮೈತುಂಬಿದವನಂತೆ ವೀರಗಾಲು ಹೊಡೆದು, ಮುಕ್ತಾಯವನ್ನಿತ್ತ ಕೂಡಲೇ, ಜನಸಂದಣಿಯಲ್ಲ 'ಹಾ! ಹಾ! ಭಲೆ! ಭಲೆ!!' ಎಂದು ಕೂಗಿದರು (ಚಿಕ್ಕಸೂ. ೧೩). [ವೀರ + ಕಾಲು (< ಕಾಲ್)]

ವೀರಗಾಸೆ, ವೀರಕಾಶೆ (ನಾ). ೧. = ವೀರಗಚ್ಚೆ : ವೀರಗಾಸೆಯನುಟ್ಟು ಸುರ ನರರಾರತಿಗೆ ಕೈಗೊಟ್ಟು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವಾಗಿಹ ಕೃಷ್ಣದೇವನ ದೂರದಲಿ ಕಂಡು (ಕೃಷ್ಣಾಕಾ. ೧೭-೪೦). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುಣಿತ ; ವೀರಗಚ್ಚೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ವೀರಭದ್ರನಂತೆ ನರ್ತಿಸುವುದು : ವೀರಭದ್ರನು ತೋರಿದ ಪ್ರತಾಪದ ಪ್ರತೀಕವೇ 'ವೀರಗಾಸೆ' (ಕಜಕ. ೧೬೦). ೩. ವೀರಗಚ್ಚೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಕುಣಿಯುವವನು : ಶಸ್ತ್ರಪವಾಡ ನಡೆಸುವುದು ವೀರಗಾಸೆಯವರ ಮತ್ತೊಂದು ವಿಶೇಷ (ಕಜಕ. ೧೬೦). **ವೀರಕಾಶೆ** : ೧. ಈ ದೇಶದ ಮರಾಟೆಯವರಾದ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧದ ಪ್ರಮೇಯ ಬಂದಾಗೆಲ್ಲಾ ನಮ್ಮ ಸ್ತ್ರೀಜನರು ವೀರಕಾಶೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಕದನಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧರಾಗುತ್ತಾರೆ (ಮುಸುಗ. ೩೦).

ವೀರಗಾಸೆಕುಣಿತ = (ವೀರಗಚ್ಚೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಕುಣಿಯುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುಣಿತ, — ನೃತ್ಯ : 'ವೀರಗಾಸೆ' ಕುಣಿತದ ಹಿನ್ನೆಲೆ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಚಲಿತವಿರುವ ಒಂದು ಪೌರಾಣಿಕಪ್ರಸಂಗ ಹೀಗಿದೆ (ಕಜಕ. ೧೫೯). [ವೀರ + ಕಾಸೆ]

ವೀರಗುಣ (ನಾ). ಶೂರಸ್ವಭಾವ ; ಶೌರ್ಯ ; ಪರಾಕ್ರಮ : ವಸುಮತಿ ಸಾಕ್ಷಿ ಧೀರತೆಗೆ . . . ಸಾಹಸಕೆ ನಿಜಾಸಿ ಸಾಕ್ಷಿಗಳ ವೀರಗುಣಕ್ಕೆನೆ ಮತ್ತ ಪಂಟಿಗನ್ನಸ ಕಮನೆಯ್ದೆ ಬಿತ್ತರಿಪರಾರ್ಗ್ಗಳ ಭಾಸ್ಕರದಣ್ಣನಾಥನಂ (ಸೌಇಇ. XX. ೪೭-೩೨ ; 1072).

[ಸಂ.]

ವೀರಗೆಲಸ (ನಾ). ಶೌರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕೆಲಸ ; ಸಾಹಸದ ಕಾರ್ಯ : ವೀರಗೆಲಸದ ಷೋಡಶರಿಗೆಯು ತೇರಸಗಣಂಗಳಿಗೆ ನಮಿಸಿಯಪಾರಪರಿಯಲಿ ಹರಸಿಕೊಂಡಹವೆನ್ನದೆ (ಬಸವು. ೪೮-೧೮). [ವೀರ + ಕೆಲಸ]

ವೀರಗೋಷ್ಠಿ (ನಾ). ಪರಾಕ್ರಮಿಗಳ ಸಭೆ ; ವೀರರ ಕೂಟ : ಬಾಹುಬಲಿಕುಮಾರನ ವಿಜಯಸ್ತನ್ಮದೊಳ್ ಮಸೆಯಿವ ಶಸ್ತ್ರಕೋಟ ಸಮಕಟ್ಟುವ ಸನ್ನಣಂ... ಎಸೆವುಗ್ರಗಣಾನಕ ರೌದ್ರಘೋಷಮೇರ್ವ್ಕಸನಮನುಂಟುಮಾಡಿದುದು ಪಂದೆಗಮಂದಿನ ವೀರಗೋಷ್ಠಿಯೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೪-೯೦). [ಸಂ.]

ವೀರಚಕ್ರ (ನಾ). ವೀರರ ಸಮೂಹವನ್ನುಳ್ಳವನು : ಅಂತು ನಿಖಿಲ ಜಗದಾಶ್ಚರ್ಯಶೌರ್ಯರಸ ಬಹುಲಬಾಲಕ್ರೀಡಾಚಮತ್ಕಾರಿತವೀರಚಕ್ರನುಂ ನಿಜೋದಯಾನಂದಿತ ಜಗಚ್ಚಕ್ರನುಮಾಗಿ ಯೌವನಪ್ರಾಪ್ತನಾಗೆ (ಆದಿಪು. ೮-೪೨ ವ).

[ಸಂ.]

ವೀರಚರಿತ (ನಾ). ವೀರೋಚಿತವಾದ ನಡವಳಿಕೆ ; ಶೌರ್ಯಸ್ವಭಾವ : ಉದಾರವೀರಚರಿತನಿರತಕದನಕರ್ಕಶಕ್ಷತ್ರಿಯಂಗೆ ವಿಪಕ್ಷ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಪರಾಕ್ರಮಾರ್ಕಣ ನೋದೀರ್ಣ ಕ್ರೋಧದೊಳಳೀಕಭ್ರುಕುಟಿಯುಂ . . . ನಿಷ್ಕಾರಣಕಾಯಕಂಪನಮುಂ ನಿರಾಲಂಬನ ವಾಗಾಡಂಬರಮುಂ ತಕ್ಕುದಲ್ತು (ಆದಿಪು. ೧೪-೮೧ ವ). [ಸಂ.]

ವೀರಚಮ್ಮುರಿ (ನಾ). ವೀರರು ಧರಿಸುವ ರುಮಾಲು, — ಶಿರಸ್ತ್ರಾಣ : ಸುತ್ತಿದ ವೀರಚಮ್ಮುರಿಯ ವಜ್ರಾಂಗಿಯನತ್ತಿದ ಬ್ರಹ್ಮರಂಧ್ರದಲಿ ಕೆತ್ತಿದುವಸುರೇಶನ ಮಾರ್ಗಣ ನೆಗ್ಗೊತ್ತಿದುವಘಟಯಾದವರ (ಮೋಹತ. ೪೦-೪೯) ; ಪೂವಿಲ್ಲ ತಾ ಪತಿಯ ಚಲ್ಲಣಮಂ ತೊಟ್ಟು ತೀವಿ ಕಾಸೆಯ ಬಿಗಿದು ವೀರಚಮ್ಮುರಿ ಸುತ್ತಿಪೋವಿ ಕತ್ತುರಿ ತಿಲಕವಿಟ್ಟು ಪೂಸರ ಮುಡಿದು ಗೀರುಗಂಧವನು ಧರಿಸಿ (ನವಮೋ. ೧೨-೩೨).

[ವೀರ + ಚಮ್ಮುರಿ]

ವೀರಚೌಪದಿ (ನಾ). [ಛಂದ] ನಾಲ್ಕುಪಾದಗಳುಳ್ಳ ಒಂದುಬಗೆಯ ಚೌಪದಿ, — ಸೀಸಪದ್ಯ : ಕನ್ನಡದ ಕಿರಿಸೀಸ . . . ಈ ಬಗೆಯ ಸೀಸದ ಛಂದೋಬಂಧವನ್ನು 'ವೀರಚೌಪದಿ' ಎಂದು ಕರೆಯುವುದುಂಟು (ಛಂದೋವಿ. ೨೧೧) ; ಕೆಳಗಿನದು ಪ್ರಾಸಬದ್ಧವಾಗಿರುವ ವೀರಚೌಪದಿ (ಸಂಶೋಧ. ೧೩೪) ; ಇದರಲ್ಲಿಯ ಪದ್ಯಗಳು ದ್ವಿಪದಿಗಳು, ಇಲ್ಲವೆ ಚೌಪದಿಗಳು, ಇಲ್ಲವೆ ವೀರಚೌಪದಿಗಳೆಂಬ ಕುಸುಮಷಟ್ಪದಿಯ ಭೇದಗಳು (ಕವಿಪು. ೦೮೬). [ವೀರ + ಚೌಪದಿ]

ವೀರಜನನಿ (ನಾ). ವೀರನನ್ನು ಹೆತ್ತ ತಾಯಿ : ವೀರಮಾತೆ : ನಿನ್ನಂ ಪೆತ್ತಳ್ ಮೊಲೆವೆತ್ತಳೆ ವೀರಜನನಿವೆಸರಂ ಪೆತ್ತಳ್ (ಗದಾಯು. ೪-೫೫). [ಸಂ. ವೀರಜನನೀ]

ವೀರಡೌಡೆ (ನಾ). ಯುದ್ಧಸಮಯದಲ್ಲಿ, ಯುದ್ಧೋತ್ಸಾಹ,

ವೀರಾವೇಶಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡಲು ಬಾರಿಸುವ ಒಂದುಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ ; ರಣಭೇರಿ : ಎತ್ತ ನೋಡಿದರತ್ತ ಬೊಂಬಾಳ ಕೈದೀಪ ಸುತ್ತ ಭೇರಿಯು ವೀರಡೌಡ (ದೇವಾಂಪು. ೩-೧೭೨). [ವೀರ + ಡೌಡೆ (< ಡವುಡ$_1$)]

ವೀರಣ$_1$, ಬೀರಣ (ನಾ). (ಮದುವೆ ಮುಂತಾದ ಶುಭಸಮಯಗಳಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ದೊಡ್ಡಹರೆ, — ಚರ್ಮವಾದ್ಯ : ವೀ[ಪಾಠಾಂ. ಬೀ]ರಣ ತಂಬಟ ಹಜ್ . . . ನಿಸ್ಸಾಳ ಬೊಬ್ಬೆಯ ದನಿ ತುಂಬಿದು ದಂಡೆಣ್ಣೆಸೆಯನು (ಸೊಬಗಿನಸೋ. ೫-೪೩) ; ತಜಿದರು ಹೋರಿ ಕುಜ್ ಕೋಣಗಳ ಬೊಬ್ಬೆಯ ವೀರಣದ ಬೊಗ್ಗುಗಳ ಲಗ್ಗೆಯಲುಭಯಪಾರ್ಶ್ವದಲಿ (ತೊರರಾ. ೬-೨೦-೨೮) ; ತಿತ್ತಿರಿ ಕಾಳೆ ವೀರಣ . . . ವೀರವೃಂದದ ನಾದ ತುಂಬಿತೀರ್ಕೈದು ದಿಕ್ಕಿನೊಳು (ಭರಚ. ೩೧-೫೯). **ಬೀರಣ$_1$** : ಬೀರಣ ಡೌಡ . . . ಕಹಳೆಗಳು ಸಡಗರಂಪೆತ್ತು ನಾನಾವಾದ್ಯದಬ್ಬರ ವಿರಾಜಿಸಲು (ರಾಘಚ. ೧೯-೫೮). [ದೇ. ‖ ತಮಿ. ವೀರಾಣ ; ತೆಲು. ವೀರಣ, ವೀರಾಣ]

ವೀರಣ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧಯುಕ್ತವಾದ ಹುಲ್ಲು ;ಲಾಮಂಚ : "ವೀರಣಂ. ವೀರತರಂ — ೨ ಮರಕಬ್ಬಿನ ಪೆಸರುಗಳು, ಕೆಲವರು ಲಾಳೀಕಡ್ಡಿ ಯನ್ನುವರು, ಕೆಲವರು ಹುಲ್ಲಾಳೀ ಕಡ್ಡಿಯನ್ನುವರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೫೦). [ಸಂ.]

ವೀರತನ (ನಾ). ಶೂರತನ ; ಪೌರುಷ : ಜನನಾಥಂ ಬಿದ್ದರಸಂಗನುನಯದಿಂ ಲೆಂಕವಳಿಯೊಳು ವೀರತನಂ ತನಗನಿಸಿ ಬೀ[ರ]ಡೊಂಗಿನ ಬಸವಂ ಕೊಟ್ಟು ಪಡೆದ[o] ಸಗ್ಗದ ಸುಖವನು (ಮೈಆರಿ. ೧೯೪೩, ೩೩-೫ ; ಸು. 1217) ; ಪುರುಷನ ಭಾವಂ, ಪುರುಷತನಂ, ಏವಂ ವೀರತನಂ, ಶೂರತನಂ, ಬಲ್ಲತನಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೪೩೦ ಪ್ರಯೋ). [ವೀರ + - ತನ]

ವೀರತರ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ವೀರ; ಅತಿಶಯಶೂರ. ೨. = ವೀರಣ$_2$: "ವೀರಣಂ, ವೀರತರಂ — ೨ ಮರಕಬ್ಬಿನ ಪೆಸರುಗಳು, ಕೆಲವರು ಲಾಳೀಕಡ್ಡಿ ಯನ್ನುವರು, ಕೆಲವರು ಹುಲ್ಲಾಳೀಕಡ್ಡಿಯನ್ನುವರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೫೦). [ಸಂ.]

ವೀರತರು (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಅರ್ಜುನವೃಕ್ಷ ; ಕೆಂಪು ಮತ್ತಿಮರ : "ನದೀಸರ್ಜಃ, ವೀರತರುಃ, ಇಂದ್ರದ್ರುಃ, ಕಕುಭಃ, ಅರ್ಜುನಃ — ೫ ತೋರಮತ್ತೀಗಿಡ, ಕೆಂಪುಮತ್ತೀಗಿಡ, ರಕ್ತಾರ್ಜುನವೃಕ್ಷ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೨೨). ೨. ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆಮರ ; ಬಿಲ್ವವೃಕ್ಷ. [ಸಂ.]

ವೀರತಾಂಬೂಲ (ನಾ). ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೊರಟುನಿಂತ ವೀರರಿಗೆ ಶುಭ ಹಾರೈಸಿ ಕೊಡುವ ತಾಂಬೂಲ,— ವೀಳೆಯ : ಅರಸನು ತನ್ನ ಹಸ್ತದಿಂದಲೇ ವೀರ ತಾಂಬೂಲವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಸಂಭಾವಿಸಿ ಕಳುಹಿಸಿಕೊಟ್ಟನು (ನಡೆದಾ. II. ೧೪೭೧). [ಸಂ.]

ವೀರತಿಕೆ (ನಾ). = ವೀರತನ : ಅಂದೆ ರಾವಣ ಕೊಲಲು ನೇಮಿಸೆಯೆಂದ ವಿಭೀಷಣರಾಯ ಕೇಳಾ ಮುಂದ ಕಾಡುವ ವೀರತಿಕೆಯಿದಜಿಂದ ಲಘುವಹುದೇ (ಕೌಶಿರಾ. ೧೧-೫೩). [ವೀರತೆ + - ಇಕೆ]

ವೀರತೆ (ನಾ). = ವೀರತನ : ಧರಣಿಯೊಳು ಷೋಡಶಗಣಂಗಳ ನಿರತ ವೀರತೆಗೊಲಿದು ಬ್ರಹ್ಮೇಶ್ವರನು ನೆಲಗೊಂಡಿದ್ದನಲ್ಲಾ ಪೀಠಮಧ್ಯದಲಿ (ಬಸಪು. ೫೪-೭೬): ವರಶುಚಿ ವೀರರಾಮನ ಚರಿತಪನಿದನೊರೆವನೊಲಿದು ಸತ್ಪುರುಷರು ಇರದಾದರಿಪುದು ಶುಚಿತ ವೀರತೆ ಬಂದು ನೂರಕೊಂಬುದು (ಕುರಾಸಾಂ. ೧-೪೫). [ಸಂ. ವೀರತಾ]

ವೀರತ್ವ (ನಾ). = ವೀರತನ : ಚಿತ್ತದೊಳಗೆ ಕ್ಲೇಶದಿಂದುದ್ಧೃತ್ ತಪೋವೀರತ್ವ ದಿಂದಂ ತತ್ವಮವನೇ ಧೂಪನಂ ಮಾಡಿನನಲಾ ಕೂರ್ತು (ಬಸಪು. ೪೪-೪೯). [ಸಂ.]

ವೀರದಂಬುಲ (ನಾ). = ವೀರತಾಂಬೂಲ : ಕೈಯಂ ನೀಡಿ ಬೆಸನಕ್ಕಾಜೆನ್ನದ ವೀರದಂಬುಲವಂ ಕೊಳುತಲಾಗ (ಬಸಪು. ೬೦-೬೧). [< ಸಂ. ವೀರತಾಂಬೂಲ]

ವೀರದಾಸತ್ವ (ನಾ). ಸಜ್ಜನತ್ವದ ಆರುವಿಧಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ದಾಸತ್ವ ವೀರದಾಸತ್ವ ಭೃತ್ಯತ್ವ ವೀರಭೃತ್ಯತ್ವ ಸಮಯಾಚಾರತ್ವ ಸಕಲಾವಸ್ಥಾತ್ವಂಗಳೆಂಬ ಷಡ್ವಿಧ ಸಜ್ಜನತ್ವ ಯುಕ್ತನಾಗಿ (ವಿವೇಕ. ೯೭). [ಸಂ.]

ವೀರಧರ್ಮ (ನಾ). ವೀರರಿಗೆ ಉಚಿತವಾದ ಧರ್ಮ ; ಶೌರ್ಯೋಚಿತವಾದ ನಡವಳಿಕೆ : ಇವರೆಲ್ಲ ಮಹಾತ್ಯಾಗಜೀವಿಗಳು, ವೀರಧರ್ಮವನ್ನು ಪಾಲಿಸಿದವರು (ಭಾರದ. ४೮೯). [ಸಂ.]

ವೀರನೂಪುರ (ನಾ). ಶೂರರಾದವರು ಕಾಲಿಗೆ ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಡಗದಂತಹ ಆಭರಣ ; ಪೆಂಡೆಯ : ಸಂದಣಿಯ ಸುಕರದ ಕೈದುಗಳ ವರ ವೀರನೂಪುರದ ಕುಣಿವ ಸುರಗಿಯ ಪಳಹರದ ಡೊಂಕಣಿಯ ಭೇದಿಪ ಖಡ್ಗ ಬಿಲು ಬಲುಗಣೆಯ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಕೈದುಗಳ ಕಾಲಾಳ ನೋಡಿದರು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೧೧-೧೭). [ಸಂ.]

ವೀರನೇವುರ (ನಾ). = ವೀರನೂಪುರ : ಹಾರ ಹಜಿದುದು ಕರ್ಣಪೂರದ ಚಾರುಮಣಿಗಳು ಸಡಲಿದುವು ಪದವೀರನೇವುರ ನೆಗ್ಗಿದವು ಕುಗ್ಗಿದವು ನೆನಹುಗಳು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೪-೬). [ವೀರ + ನೇವುರ]

ವೀರಪಟಹ (ನಾ). ಪರಾಕ್ರಮಸೂಚಕವಾದ ತಮಟೆವಾದ್ಯ : ವೀರಪಟಹದ ದುಂದುಭಿಯ ಡಂಬರದ ರವವಳ್ಳಿಜಿದುದಾಂಬರವ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೩-೨೮). [ಸಂ.]

ವೀರಪಟ್ಟ (ನಾ). ಸೇನಾಧಿಪತಿಯ ಅಧಿಕಾರ, ಪದವಿ ಮತ್ತು ಆ ಅಧಿಕಾರದ ಸೂಚಕವಾಗಿ ಹಣೆಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಪಟ್ಟಿ,— ಫಲಕ : ಸುಲಿಪಲ್ ತಟ್ಟಲ ತಾರಕಾವಯವಮಂ ಪೀನಂ ಲಲಾಟಾಗ್ರದೊಳ್ ನೆಲೆಗೊಂಡೊಪ್ಪುವ ವೀರಪಟ್ಟ ಮುದಯಂಗೆಯ್ವಿಂದುವಂ . . . ವಕ್ತ್ರಾರುಣಂ ಸಂಜೆಯಂ ಗೆಲೆ ಪೋಲ್ತತ್ತು ತಳಪ್ರಹಾರಿಯ ಶಿರಂ ಹೇಮಾದ್ರಿಯಾಕಾರಮಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೫೨೫ ಶೂದ್ರಕ) : ಇವರಿನ್ನುಮಾಂತಿಜಿವರೆಂದು ವಿಮೋಹಿಸಿ ವೀರಪಟ್ಟಮಂ ಬಗೆಯದೆ ಕಟ್ಟಿದೈ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೧೭) ; ವೀರಪಟ್ಟವನತುಳ ಬಲಭೀಷ್ಮಂಗೆ ಕಟ್ಟುವೆನೆನುತ ಕುರುರಾಯ ಮತದ ನಿಶ್ಚಯದಿಂದ ಗುರು ಗುರುಸುತನ ಕಳುಹಿದನು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೧-೧೫). [ಸಂ.]

ವೀರಪಟ್ಟೆ (ನಾ). = ವೀರಪಟ್ಟ : ಪ್ರತಿಗರುಡಿಕಾಜಿ ಬಿರುದ ಪಾಡಿಂಗೆ ಒದಗಲು ವೀರಪಟ್ಟೆಯ ಕಟ್ಟಿ ತಿಗುರನೇಜಿಸಿಕೊಂಬೆ (ಬಸವ. ೭೦೧). [< ವೀರಪಟ್ಟ]

ವೀರಪಣ (ನಾ). = ವೀರತನ : ಒಡ್ಡವಣೆ, ಚಡ್ಡಣೆ . . . ಪಾರುಖಾಣೆ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳೂ ಅವುಗಳ 'ಣೆ' ಅಂತ್ಯವೂ ವೀರಪಣ, ಜಾಣಪಣ, ವಿಸ್ತಾರಪಣ ಈ ಭಾವನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯ 'ಪಣ' ಉಪಪದವೂ ಮರಾಠಿಯ ಕಂಡಿತವಾದ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತವೆ (ಕಸಾಚ. ೨೬೧). [ವೀರ + - ಪಣ$_5$]

ವೀರಪತ್ನಿ (ನಾ). ಶೂರನ ಹೆಂಡತಿ ; ಪರಾಕ್ರಮಿಯ ಸತಿ : ವೀರಪತ್ನೀನಿವಹಕ್ಕಾನಂದ ಬಾಷ್ಪಾವಳಿಯನೆ ಕುಚದೊಳ್ ಹಾರಮಂ ಮಾಡುತುಂ ಭೂಭುವನಾಂತರ್ಭಾಗಮಂ ಪರ್ವಿದುದು ಸಮರಸನ್ನಾಹಭೇರೀನಿನಾದಂ (ಆದಿಪು. ೧೪-೮೭) ; ಸತೀಸಂಯುಕ್ತೆ ಪೃಥ್ವೀರಾಜನ ವೀರಪತ್ನಿ (ಭಾರದ. ४೮೯). [ಸಂ. ವೀರಪತ್ನೀ]

ವೀರಪದಕ (ನಾ). ವೀರತ್ವವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಪದಕ : ರಾಗ ಮಿಗೆ ಮೈಯ್ಯೊಳಂ ಗೀರು ಗಂಧಮ ಧರಿಸುತಾಗ ವುರಸ್ಥಳದಿ ವೀರಪದಕಂ ಮೆರೆಯೆ ಸಾಗಿ ಮರಬಿಲ್ಲು . . . ಜಾಯಿಲಗಳಂ ಪಿಡಿದಡಿಯೊಳು ಬಿಗಿದು (ನವಮೋ. ೧೬-೧೨). [ಸಂ.]

ವೀರಪಲಗೆ (ನಾ). = ವೀರಡೌಡೆ : ವೀರಪಲಗೆಗಳಂ ಆ ವಿಗಡರಡಿಗಡಿಗೆ ತಾಟಪ ರಾವ ರಭಸದ ಬೊಬ್ಬೆಗಳಿಗೆ ದಿಶಾವರರು ನಡುನಡುಗೆ (ಬಸಪು. ೫-೪೦). [ವೀರ + ಪಲಗೆ]

ವೀರಪವಾಡ (ನಾ). ಧರ್ಮಾಂಧತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಕ್ರೂರವಾದ ಮತ್ತು ಉಗ್ರವಾದ ಕ್ರಿಯೆ; ವಿಷ್ಣು, ರುದ್ರ ಮುಂತಾದ ದೇವರ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಹೊಟ್ಟೆಯನ್ನು ಸೀಳಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಕುತ್ತಿಗೆಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಮುಂತಾದ ಆಚರಣೆಗಳ ಭೀಕರಕ್ರಿಯೆ : (೩). [ವೀರ + ಪವಾಡ$_1$]

ವೀರಪಳಿ (ನಾ). ವೀರರು ಉಡುವ ವಸ್ತ್ರ ; ಶೂರರ ಉಡುಗೆ ; ವೀರಗಚ್ಚೆ: ಮುಂಜೆಱಗನಳವಡಿಸಿ ವೀರಪಳಿಯಂ ಬಿಗಿದು . . . ತೇರಂ ಜಯನಿನಾದದಿಂದೇಜಿದಂ ಸಮರಕೆ ಧನಂಜಯಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೨-೫೧). [ವೀರ + ಪಳಿ$_4$ (< ಪಟ್ಟಿ$_5$)]

ವೀರಪಾಂಚಾಳ (ನಾ). ಪಾಂಚಾಳರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಂಗಡದ ಹೆಸರು : ಸಮಸ್ತ ವೀರಪಾಂಚಾಳ XXX ರು ಕೂಡಿ . . . ಕೊಟ್ಟ, ಸಿಲಾಸಾಸನದ ಕ್ರಮವೆಂತೆಂದಡೆ (ಎಕ. IX. ನಾಗಮ ೧೫-೨೭ : 1315). [ಸಂ. ವೀರಪಾಂಚಾಲ]

ವೀರಪಾಠಕ (ನಾ) ವೀರರನ್ನು ಹೊಗಳುವವನು ; ಸ್ತುತಿಪಾಠಕ : ಹಾರುವರ ಹರಕೆಗಳನಾನುತ ವೀರಪಾಠಕರೊಲವ ಸಲಿಸುತ ನಾರಿಯರು ನಲವಿಂದ ಮುತ್ತಿನ ಸೇಸೆಗಳ ತಳಿಯೆ (ಕೌಶಿರಾ. ೩೩-೪೪). [ಸಂ.]

ವೀರಪಾಣ (ನಾ). ಯೋಧರು ಯುದ್ಧಮಾಡುವ ಮೊದಲು ಅಥವಾ ನಂತರ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಉತ್ತೇಜಕವಾದ ಮಾದಕಪಾನೀಯ : "ವೀರಪಾಣಂ – ೧ . . . ಕಾಳಗ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವಾಗಲೂ ಮುಂದೆ ನಡೆಯ ಬೇಕಾಗಿರುವಾಗಲೂ ವೀರಭಟರು ಆಯಾಸವಿಲ್ಲದೆ ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವದಕ್ಕೆ ಮಾಡುವ ಮದ್ಯಪಾನದ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೬೯). [ಸಂ.]

ವೀರಪುಂಗವ (ನಾ). ವೀರರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು ; ಮಹಾಪರಾಕ್ರಮಿ : ಕೊಡು ಕೊಡು ರಾಯನಪ್ಪಣೆಯನೆಂದುಱೆ ಬೇಡಿದರಂದು . . . ಬಿಂಕದ ಭೀಕರ ವೀರಪುಂಗವರ್ (ಹಮ್ಮೀರ. ೩-೩೭) ; ವೀರಪುಂಗವನು ಜ್ಞಾನಿಪುಂಗವನ ಬಳಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದಾನೆ (ಮಹಾಾ. ೧೭). [ಸಂ.]

ವೀರಪುರುಷ (ನಾ). ಶೂರನಾದವನು ; ಪರಾಕ್ರಮಿ : "ಶೂರಂ ವಿಕ್ರಾಂತಂ ಕಲಿ ಚಾರಭಟಂ ವೀರಪುರುಷನಾತಂಗೆ ಪೆಸರ್" (ಮತ್ತಕೋ. ೧೦೦-೧೨). [ಸಂ.]

ವೀರಪೂಜೆ (ನಾ). ವೀರರಾದವರ ಬಗ್ಗೆ ಇರುವ ಪೂಜ್ಯಭಾವನೆ : ಹುಟ್ಟಿದ ಒಡನೆ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದು ಬರುವ ವೀರಪೂಜೆಯ ಈ ಒಲವು ತಮತಮಗೆ ಇಷ್ಟವಾದ ಮಹಾಪುರುಷರನ್ನು ಅರಸುವಂತೆ ಆಯ್ದುಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಅವರನ್ನು ಬಲವತ್ತರವಾಗಿ ಪ್ರೇರಿಸುವುದು (ಕಥಕ. ೩೭). [ಸಂ. ವೀರಪೂಜಾ]

ವೀರಪೆಂಡೆಯ (ನಾ). = ವೀರನೂಪುರ : ಬಲಗಾಲಿನ ವೀರಪೆಂಡೆಯ ಅವನ ಉನ್ನತಪದಪಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತಿದ್ದವು (ರೂಪೇಖಾ. ೫). [ವೀರ + ಪೆಂಡೆಯ]

ವೀರಬಣಂಜ 'ವೀರಬಣಜ' ನೋ.

ವೀರಬಣಂಜಧರ್ಮ, ವೀರಬಳಂಜಧರ್ಮ (ನಾ). ವರ್ತಕರ ಧರ್ಮ : ಸತ್ಯಸೌಚಾಚಾರ ಚಾರಿತ್ರ ನಯವಿನಯವಿಜ್ಞಾನ ವೀರಬಣಂಜಧರ್ಮಪ್ರತಿಪಾಳಕ . . . ಭುವನಪರಾಕ್ರಮೋನ್ನತರುಂ (ಸೌಇಇ. XV, ೧೦೭-೫ ; 1166) ; ಸತ್ಯ ಸೌಚ ಚಾರು ಚಾರಿತ್ರ ನಯವಿನಯವಿಭೂನವೀರಬಣಂಜಧರ್ಮ್ಮ ಪ್ರತಿಪಾಳಕರು (ಕಇಅ. ೧೨೩-೩೨-೭ ; 1182). **ವೀರಬಳಂಜಧರ್ಮ** : ವೀರಬಳಂಜಧರ್ಮ್ಮಪ್ರತಿಪಾಳನವಿಶುದ್ಧಗುಡ್ಡಧ್ವಜ ವಿರಾಜಿತಂ (ಎಕ.VII,ಶಿಕಾ. ೯೪-೮; 1094); ಸತ್ಯ ಸೌಚಾಚಾರ [ಚಾರು] ಚಾರಿತ್ರ ನಯವಿನಯ ವಿಜ್ಞಾನ ವೀರಬಳಂಜಧರ್ಮ್ಮ ಪ್ರತಿಪಾಳಕರುಂ (ಕಇಅ. ೪೪-೬೩-೧೧; 1229). [ವೀರಬಣಂಜ (< ವೀರಬಣಜ) + ಧರ್ಮ]

ವೀರಬಣಂಜು, ವೀರಬಳಂಜು, ವೀರಬಟಂಜು (ನಾ). ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿದ್ದ ಪ್ರಾಚೀನವಾದ ವ್ಯಾಪಾರಿಸಂಸ್ಥೆ ಮತ್ತು ಅದಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಸತ್ಯ ಶೌಚಾಚಾರ ಚಾರುಚಾರಿತ್ರನಯವಿನಯ ವಿಜ್ಞಾನವೀರಾವತಾರ ವೀರ ಬ[ಣಂ]ಜುಗ[ಸ]ಮಯಧರ್ಮ್ಮಪ್ರತಿಪಾಳನವಿಶುದ್ಧಗುಡ್ಡಧ್ವಜವಿರಾಜಿತಾನೂನ ಸಾಹಸೋತ್ತುಂಗರುಂ ಪುಣ್ಯಪ್ರಸಂಗರುಂ (ಎಇ. XIX, ೨೫-೫೭ ; 1245) ; ಈ ವೀರಬಣಂಜುಗಳು ಪ್ರಾಚೀನಕರ್ಣಾಟಕದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿಗಳಾಗಿದ್ದ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಾಗಿದ್ದರು (ಕಶಾಅ. ೩೮೧). **ವೀರಬಳಂಜು** : ಉಳಿದ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ವೀರ ಬಳಂಜು, ವೀರಬಟಂಜು ಎಂಬ ರೂಪಗಳೂ ದೊರಕುತ್ತವೆ (ಕಶಾಅ. ೩೮೦ ಅಡಿಟಿ). **Δ ವೀರಬಟಂಜು** : ಸತ್ಯಶೌಚ ಚಾರುಚರಿತ್ರ ನಯವಿನಯವಿಜ್ಞಾನ ವೀರಬಟಂಜು XXX ಧರ್ಮಪ್ರತಿಪಾಳನ . . . ಪರಾಕ್ರಮೋಂನತ ವಾಸುದೇವ ಖಣ್ಣಳೀಮೂಳ ಭದ್ರೋ[ಧ್ಯ]ವರ್ (ಸೌಇಇ. XV, ೧೨೪-೩೪ ; 1174). [ವೀರ + ಬಣಂಜು (< ಬಣಜು)]

ವೀರಬಣಂಜುಧರ್ಮ, ವೀರಬಳಂಜುಧರ್ಮ (ನಾ). = ವೀರಬಣಂಜಧರ್ಮ : ಸತ್ಯಶೌಚಾಚಾರ ಚಾರುಚರಿತ್ರ ನಯವಿನಯ ವಿಜ್ಞಾನ ವೀರಬಣಂಜುಧರ್ಮ ಪ್ರತಿಪಾಳ ವಿಶುದ್ಧಗುಡ್ಡಧ್ವಜವಿರಾಜಮಾನ . . . ಭುವನಪರಾಕ್ರಮೋಂನತರುಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾ. ೧೧೮-೨೭ ; 1054) ; ನಯವಿನಯ ವೀರಬಣಂಜುಧರ್ಮ್ಮಪ್ರತಿಪಾಳನ . . . ಭುವನಪರಾಕ್ರಮೋಂನತರುಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೬೩-೩ ; 1098) ; ವರ್ತಕರು ತಮ್ಮ ಜಾತಿಯನ್ನು 'ವೀರಬಣಂಜುಧರ್ಮ' ಎಂದು ಕರೆದುಕೊಳ್ಳುವುದುಂಟು (ಕಶಾಅ. ೩೮೦). **ವೀರಬಳಂಜುಧರ್ಮ** : ಸತ್ಯಸೌಚಾಚಾರಚಾರುಚಾರಿತ್ರಾನೇಕಗುಣ XXX ನೂನ ವೀರಬಳಂಜುಧರ್ಮ್ಮ ವಿಸುದ್ಧ ಗುಡ್ಡಧ್ವಜವಿರಾಜಮಾನ . . . ಭುವನ ಪರಾ ಕ್ರಮೋನ್ನತರುಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೧೧೨-೨೪; 1144 ?). [ವೀರಬಣಂಜು + ಧರ್ಮ]

ವೀರಬಣಜ, ವೀರಬಣಂಜ, ವೀರಬಳಂಜ (ನಾ). = ವೀರಬಣಂಜು : ಶಿಲಾಶಾಸನಗಳಿಂದ ಸ್ಥಳೀಯಶಾಖೆಗಳು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ 'ವೀರಬಣಜ' ತಮಿಳಿನಲ್ಲಿ 'ವೀರವಳಂಜಿಯಾರ್' ಎಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದಂತೆ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ (ದಧಾಇ. ೧೧೧). **ವೀರಬಣಂಜ** : 'ವೀರಬಣಂಜಧರ್ಮ' ಪರಾ. **ವೀರಬಳಂಜ**: 'ವೀರಬಳಂಜಧರ್ಮ' ಪರಾ. [ವೀರ + ಬಣಜ]

ವೀರಬಲ (ನಾ). ಶೂರರ ಸೈನ್ಯ ; ಪರಾಕ್ರಮಿಗಳ ದಂಡು : "ವೀರಬಲಮಂ ಸರ್ವಸನ್ನಾಹಮೆಂಬುದು" (ಮಂಗರಾ. ೧೪೦-೮). [ಸಂ.]

ವೀರಬಳಂಜ 'ವೀರಬಣಜ' ನೋ.

ವೀರಬಳಂಜು 'ವೀರಬಣಜು' ನೋ.

ವೀರಬಳಂಜುಧರ್ಮ 'ವೀರಬಣಂಜುಧರ್ಮ' ನೋ.

Δ ವೀರಬಟಂಜು 'ವೀರಬಣಂಜು' ನೋ.

ವೀರಬ್ರತ (ನಾ). ಕಠಿಣವಾದ ವ್ರತ, – ನೋಂಪಿ : ಗುಜ್ಜಿಗನೂರ ಪ್ರಭುಗಾವುಣ್ದುಗಳು ಕುವಪ್ಪರ ಬಮ್ಮನ ತಲೆ ಪೂಸದನ್ನವುಣದ ವೀರಬ್ರತವು ಕಯ್ಕೊಣ್ದು ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯಂ ಮಾಡಿಸಿದ ಕುಮ್ಬೇಸ್ವರ ದೇವರಂಗಭೋಗಕ್ಕೆ . . . ಬಿಟ್ಟ ಗರ್ದೆ ಕಮ್ಮ ವಿನ್ನೂರು ೨೦೦ (ಎಕ. XI, ಹೊಳಲ್ಕೆ. ೬೮-೨೪ ; 1126). [< ಸಂ. ವೀರವ್ರತ]

ವೀರಭಕ್ತ (ನಾ). ಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ವೀರಭಾವವನ್ನು ಉಳ್ಳವನು : ವೀರಭಕ್ತ ಸಮುಚಿತ ಪರತಂತ್ರೋರುಪೂಜೆಯೊಳೊಲಿದೊಲಿದು ಮಾರಾರಿಗಣನಿತ್ಯಪ್ರಸಾದಾನುಭವ ಸೌಖ್ಯವನೆ ಹಾರಿ ಹಾರಿ (ಬಸಪು. ೬-೨೭). [ಸಂ.]

ವೀರಭಕ್ತಿ (ನಾ). ಆವೇಶಕರವಾದ ಭಕ್ತಿ : ಶ್ರೀ ಮಹಿತ ಕಲ್ಯಾಣದಲ್ಲಿಯ ಆ ಮಹಾತ್ಮನು ವೀರಭಕ್ತಿಯೊಳೊಪ್ಪಿ ವರ್ತಿಸಲು (ಬಸಪು. ೩೨-೧೧) ; ಈರರು ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಈರ್ಕೆಕಾಯಿ ಹೊಡೆದುಕೊಂಡು ತಮ್ಮ ವೀರಭಕ್ತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುವರು (ಬೋರೇದೇ. ೪೭). [ಸಂ.]

ವೀರಭಟ (ನಾ). ಶೂರನಾದ ಸೈನಿಕ, — ಯೋಧ : ವೀರಭಟರುದ್ಭಟಾರಭಟೀ ರಸರಿವರವರದೆನ್ನರುಂ ಸೆಣಸುವೊಡೇಕಾರಣವೊ ಚಕ್ರಮೇವುದೊ ವಾರಣಘಟೆ ದಂಡರತ್ನಮೇಗೆಯ್ವಪುದೋ (ಆದಿಪು. ೧೪-೨೭) ; ವೀರಭಟವಿತತಿಯೊಳ್ವೀರಭಟವಿತತಿ ಮದವಾರಣಪ್ರತತಿಯೊಳ್ವಾರಣಪ್ರತತಿ . . . ಆರಭಟೆಯಿಂದ ಕಾದುತ್ತಿ ರ್ದುದಾಯಿರ್ವರವನಿಪಾಲಕರ ಸೇನೆ (ಸುಮ್ಮಕಾ. ೮-೪೮). [ಸಂ.]

ವೀರಭದ್ರ (ನಾ). ೧. ಶಿವನ ಮಗ ; ಒಂದು ಅವತಾರ ; ಶರಭ : ವಿಷವಟ್ಟ ಸುಡುವಲ್ಲಿ ವೀರಭದ್ರ ಕೊಲುವಲ್ಲಿ ಕೂಡಲಸಂಗಯ್ಯಂಗೆ ಶರಣೆಂದು ಮೊಱೆ ಯಿಟ್ಟರೆಲ್ಲರೂ (ಬಸವ. ೫೫೦); ವೀರಭದ್ರನ ಕೆಣಕಿ ಹೊಗುವರೆ ಮಾರಿಕವ್ವೆಯ ಮಱೆಯನೆಲೆ ಖಳ ಮಾರಮಥನನ ನೆರೆಯ ಹೊಕ್ಕರು ಬಿಡುವೆನೇ ನಿನ್ನ (ಕಾಶಿರಾ. ೩೭-೬೧). ೨. ಒಂದು ಮಹಾಮಂತ್ರದ ಹೆಸರು : ಗಾಯತ್ರಿ ಮೃತ್ಯುಂಜಯ ದಕ್ಷಿಣಾಮೂರ್ತಿ ನೀಲಕಂಠ ಶರಭ ವೀರಭದ್ರ [ಪಾಠಾಂ. ವೀರ] ವಿಘ್ನೇಶ್ವರ . . . ಸೂರ್ಯ ಭೈರವಾದಿ ಮಹಾಮಂತ್ರಂಗಳಂ . . . ಬೇಱೆ ಬೇಱೆ ವಿವೇಕಿಸಿ ನೋಡಿ (ವಿವೇಕ. ೬೫).

. **ವೀರಭದ್ರರಸ** = ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧ : ವೀರಭದ್ರರಸಂ : — ನಾಭಿಯನ್ನು ಎಕ್ಕೆಯ ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ದಿನ ಭಾವನೆಯ ಕೊಟ್ಟು . . . ಎಕ್ಕೆಯ ಬೇರಿನ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ಮರ್ದಿಸಿ ಗುಂಜಿಪ್ರಮಾಣ ಗುಳಿಗೆಯಂ ಮಾಡಿ, ಲೊಕ್ಕಿಯ ರಸ, ಅಲ್ಲದ ರಸ, ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿಯ ರಸ, ಒಂದು ಗುಳಿಗೆಯಂ ಈ ರಸಗಳಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಕೊಟ್ಟರೆ ಸನ್ನಿಪಾತಂಗಳು ಮಾಣುವುವು. ಇದು ವೀರಭದ್ರರಸ (ವೈಾಮೃ. ೪೯). [ಸಂ.]

ವೀರಭೃತ್ಯತ್ವ (ನಾ). ಸಜ್ಜನತ್ವದ ಆರುವಿಧಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ದಾಸತ್ವ ವೀರದಾಸತ್ವ ಭೃತ್ಯತ್ವ ವೀರಭೃತ್ಯತ್ವ ಸಮಯಾಚಾರತ್ವ ಸಕಲಾವಸ್ಥಾತ್ವಂಗಳೆಂಬ ಷಡ್ವಿಧ ಸಜ್ಜನತ್ವಯುಕ್ತನಾಗಿ (ವಿವೇಕ. ೯೭). [ಸಂ.]

ವೀರಭೋಜ್ಯ (ನಾ). ಶೂರರು ಭೋಗಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದುದು : ಅಂ ಯುವತಿ ಬಾಷ್ಪಬಿಂದೂತ್ಕರಂಗಳಪಸೂತ್ರಹಾರಮಂ ಸ್ತನದೊಳ್ ಪೊಲ್ತಿರೆ ತವಿಸೆ ಪಗೆವರಂ ಸಕಳರಾಜ್ಯಮಂ ವೀರಭೋಜ್ಯವೆನಿಸಿದನೀತಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೧೧೪). [ಸಂ.]

ವೀರಮಂಟಗೆ (ನಾ). ಶೂರರು ಕಾಲುಬೆರಳಿನಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಂದುಗೆಯಂತಹ ಆಭರಣ : ಪುಷ್ಕಳ ತಾಂ ತಂದ ಧನಮಂ . . . ವಸ್ತುವರಳೋಲೆ ಪುಸ್ತಿ ಪಟ್ಟ ವೀರಮಂಟಗೆ ಕೆಯ್ಯೂರ ಮುದ್ರಿಕೆಯುಂಗುರಂಗಳು . . . ನವರತ್ನಂಗಳ್ ತೀವಿದ ಪೆಂಡೆಯಂ ಮೊದಲಾದ ಸಕಲಾಭರಣಂಗಳನಾ ಶೌಂಡಿಕಂಗೆ ತೋಱಲು (ನನ್ನಚಾ. ೩-೧೧೧ ವ). [ವೀರ + ಮಂಟಗೆ(< ಮೆಂಟಿಕೆ)]

ವೀರಮಂಡಿ (ನಾ). = ವೀರಗಾಲು : ವೀರಮಂಡಿಯ ಬಲಿದು ಕಿವಿವರೆಗೇಱಿಸಿದ ಬಲ್ಲಿನೊಳೆ ಬೊಬ್ಬಿಡುತೇಱಿ ಖಡುಗವ ಜಡಿದು ಹೂಂಕರಿಸುತ್ತಲಘಟಿಂದ (ಕಾವೇಮ. ೯-೮೨) ; ಪ್ರಭುಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಅವನಿಗೆ ಆಶ್ಚರ್ಯವಾಯಿತು. ವೀರಮಂಡಿಯನ್ನೂರಿ ನಮಸ್ಕಾರಮಾಡಿ ಎದ್ದ (ಶಾಂತಲಾ. ೧೬೯). [ವೀರ + ಮಂಡಿ]

ವೀರಮರಣ (ನಾ). ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ದಿಟ್ಟತನದಿಂದ ಹೋರಾಡಿ ಯುದ್ಧ ರಂಗದಲ್ಲಿಯೇ ಮರಣ ಹೊಂದುವುದು ; ಶೂರರಿಗೆ ಉಚಿತವಾದ ಮರಣ : ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಮಲ್ಲ ನನ್ನಿನೊಳಂಬನು ತನ್ನ ಅಧಿಪತಿ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಏಳಿಗೆಗಾಗಿ ವೀರಮರಣವನ್ನಪ್ಪಿದನು (ನೊಳಂಬ. ೫೮). [ಸಂ.]

ವೀರಮಾತೆ (ನಾ). = ವೀರಜನನಿ : ಸರ್ಕಾರದಿಂದ ಎಂದಾದರೂ ಆ ವೀರಮಾತೆಗ ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿ ಸಲ್ಲಬೇಕಾದ ಮನ್ನಣೆ, ಗೌರವ ಸಲ್ಲುತ್ತೋ, ಇಲ್ಲವೋ, ನಾನು ಹೇಳಲಾರೆ (ವೀರಯೋ. ೧೦೧). [ಸಂ. ವೀರಮಾತಾ]

ವೀರಮುದ್ರಿಕೆ (ನಾ). ವೀರತ್ವಸೂಚಕವಾದ ಒಂದು ಆಭರಣ : ತುಱುಬಿನ ಮಣಿ ತುಱುಗಿದ ಮುತ್ತಿನ ಸರ ಮಿಱುಪ ಮುದ್ರಿಕೆ ತೋರಹಾರ ನಿಱಿಯುಡಿದಾರ ನೇವುರ ವೀರಮುದ್ರಿಕೆ ಮೆಱೆಯ ನಡೆದಳೊಲವಿಂದ (ಹರಿಶಾಂ. ೨೧-೩೬). [ಸಂ. ವೀರಮುದ್ರಿಕಾ]

ವೀರಮುದ್ರೆ (ನಾ). = ವೀರಮುದ್ರಿಕೆ : ಉಂಗುರ ಪಿಲ್ಲಿ ಪದಾಂಗುಲಕ್ಕಿದ ಹೊಂಗಳಸದ ವೀರಮುದ್ರ ಝೇಂಗಿಡೆ ಝಣರೆಂಬ ನೇವುರ ಪಾಯಿವಟ್ಟಂಗಳು ತರುಣಿಗೊಪ್ಪಿದವು (ನೇಮಿಸಾಂ. ೨-೧೨೩). [ಸಂ. ವೀರಮುದ್ರಾ]

ವೀರಯುಗ (ನಾ). ೧. ಶೌರ್ಯ, ಪರಾಕ್ರಮಗಳು ಮನುಷ್ಯನ ಸಾಮಾಜಿಕಬದುಕಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನಪಾತ್ರವನ್ನು ವಹಿಸಿದ ಕಾಲ. ೨. "(ಟ್ರಾಯ್ ಪಟ್ಟಣದಿಂದ ಗ್ರೀಕರು ಹಿಂದಿರುಗುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲಿನ) ಗ್ರೀಸಿನ ವೀರಯುಗ" (The heroic age. ೩೦೬೩) : ವೀರಯುಗ(Heroic age)ದ ಜೀವನಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಇಲಿಯಡ್ ವರ್ಣಿಸಿದರೆ, ಆ ಯುಗದ ಉಳಿಗಮಾನ್ಯಸಮಾಜದ ಆಂತರಿಕಘರ್ಷಣೆಗಳ ಚಿತ್ರಣವು ಒಡಿಸ್ಸಿಯಲ್ಲಿದೆ (ಅಂಕಾ. ೨೦೭). [ಸಂ.]

ವೀರಯೋಧ (ನಾ). ಶೂರನಾದ ಸೈನಿಕ : ಕನ್ಯೆಯೊಬ್ಬಳನ್ನು ಕೂಡಬಯಸಿದ ವೀರಯೋಧ — ಅವಳಿಗಾಗಿ ನಡೆಸುವ ಯುದ್ಧ ಈ ಮುಕ್ತಕಗಳ ಮುಖ್ಯವಸ್ತು (ಭಾರದ. ೪೫೭). [ಸಂ.]

ವೀರರಸ (ನಾ). ೧. ಶೌರ್ಯದ ಭಾವನೆ ; ಶೌರ್ಯಭಾವ : ವೀರರಸದ ತೊಱೆಯುಂ ನೆತ್ತರ ತೊಱೆಯುಮೊಡನೊಡನೆ ಬೆಳ್ಳಂಗೆಡೆದು ಪರಿಯೆ ಚತುರ್ಬಲಂಗಳ್ ಕಾದಿ ಬಸವಳಿದು ಪೆಱಪಿಂಗಿ ನಿಂದಾಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೭ ವ) ; ಭುಜಶೌರ್ಯಶಕ್ತಿ ಗಂಟಾದುದೆ ಸಾರವೀರರಸಮೇಂ ಬಸಿಗುಂದಿದುದೇ . . . ಕಾದಲೆ ನೋಳ್ಪುದೀತನ ಸಮಗ್ರಪರಾಕ್ರಮಮುರ್ವಿ ಪೆರ್ಚುಗುಂ (ಕಬಕಂ. ೪-೭೭). ೨. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ನವರಸಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಉತ್ಸಾಹವು ಸ್ಥಾಯಿಯಾಗಿ ಹುಟ್ಟುವ ಒಂದು ಭಾವಪರಿಪಾಕ ; ಶೌರ್ಯಭಾವ : ವೀರರಸಂ ಸ್ಫುಟೋಕ್ತಿಯಿನುದಾರತಮಂ ಕರುಣಾರಸಂ ಮೃದೂಚ್ಚಾರಣೆಯಿಂದಂ . . . ಪ್ರಕಟಮಕ್ಕೆ ರಸಂ ಸತತಂ ಪ್ರಶಾಂತ[ದ]೦ (ಕವಿರಾ. ೨-೯೯). [ಸಂ.]

ವೀರವಂದ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ : ಡೋಳು ಡಮರು ಗಿಡುದಿಡಿ ವೀರವಂದ ನಿಸ್ಸಾಳ . . . ಮೋಳಗಲು (ರಾಮಾವಿ. ೮-೬೨). [?]

ವೀರವಂದನ (ನಾ). ವೀರೋಚಿತವಾದ ನಮಸ್ಕಾರ ; ಶೂರರು, ಶೂರರಿಗೆ ವೀರಮಂಡಿಯನ್ನು ಹೂಡಿ ಮಾಡುವ ನಮಸ್ಕಾರ : ಚಿಕ್ಕಚಾಮಪ್ಪ ಆತನವರು (ಆಗತನಿಗೆ ವೀರವನ್ನನ ಮಾಡುವರು) (ದೃಷ್ಟಿಅ. ೧೮-೩). [ಸಂ.]

ವೀರವಟ್ಟ (ನಾ). = ವೀರಪಟ್ಟ : ತಾಂ ತನ್ನ ಕೆಯ್ಯೊಳೆ ಕಟ್ಟಿದಂ ಕುರುಪರಿವೃಢಂ ಕರ್ಣಂಗಾ ವೀರವಟ್ಟದ ಪಟ್ಟಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೫೨). [ವೀರ + ಪಟ್ಟ]

ವೀರವಸಂತ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ಮೇಳಕರ್ತರಾಗದ ಹೆಸರು: ವೀರವಸಂತವೆಂಬ ರಾಗವು . . . ಸದಾಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಹಾಡುವಂತಹದು (ಚತುರ್ದ. ೧೬೯). [ಸಂ.]

ವೀರವಱೆ (ನಾ). ಯುದ್ಧದ ಸಮಯಗಳಲ್ಲಿ ಸೈನ್ಯಕ್ಕೆ ಉತ್ಸಾಹ ತುಂಬಿಸಲು ಬಾರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಮಟೆಯಂತಹ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ; ರಣವಾದ್ಯ : ಈ ಭವಸಂಗರಂಗಳಂ ಗೆಲ್ದು ಹರ್ಷಂ ಮೂಡಿ ಹುಸಿಯೆಂಬ ವೀರವಱೆಯಿಂ . . . ಮಿಗೆ ನೋಯಿಪಾಸೆಯೆಂಬಲಗಿನತಿಝಳಪದಿಂ ಮಱೆವ ಮನವೆಂದೆಂಬ ಮಾಸಾಳನಿಱಿದು (ಪೊನ್‌ರ. ೧೪೦-೧೯) ; ಭೇರಿ ಪಟಹ ಮೃದಂಗ ತಂಬಟ ವೀರಣಾನಕ ಮುಖ್ಯ ನಾನಾ ವೀರವಱೆಗಳ ರಭಸದಲಿ ರಂಜಿಸಿದುದಾ ದುರ್ಗ (ತೊರರಾ. ೬-೭-೧೫) ; ಸುರರು ಪೂಮಳೆಗಱೆದರು ದಿಕ್ಪಾಲರು ಕರಗಳ ಮುಗಿದು ಖೇಚರರು ಸ್ಮರಿಸೆ ಸ್ವರ್ಗದಿ ಯೊರೆದವು ವೀರವಱೆಗಳು (ಅಬ್ಬಲೂ. ೪-೮೫). [ವೀರ + ಪಱೆ]

ವೀರವಾಕ್ಯ (ನಾ). ವೀರೋಚಿತವಾದ ಮಾತು,— ನುಡಿ : ಅವರೊಳ್ ಪರೀಕ್ಷಾಕ್ಷಮೋದಾರ ವೀರವಾಕ್ಯಂಗಳಂ ನುಡಿಯುತ್ತುಂ ರಥಮಂ ಮಗುಟಲ್ವೇಟ್ಟು (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೧೦೨ ವ). [ಸಂ.]

ವೀರವಾಣಿ (ನಾ). = ವೀರವಾಕ್ಯ : ಚಣಚಣಕೆ ವೈರಿಯ ದಳಂ ಬಲಗುಂದುತಳಿ ದುಳಿದು ಹಿಂಜರಿಯುತೋಡುತಿದೆ ಲೆಕ್ಕಿಸದೆ ವೀರಪಾರ್ಥನ ವೀರವಾಣಿಯಂ (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೮೩-೨೫೦). [ಸಂ.]

ವೀರವಿಲಸಿತ (ನಾ). ೧. ವೀರಶ್ರೀ ; ಶೌರ್ಯಸಂಪತ್ತು. ೨. [ಛಂದ] ಅಕ್ಷರಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಬಗೆಯ ಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಹತ್ತನೆಯದಾದ ಪಂಕ್ತಿಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ : "ವೀರವಿಲಸಿತಂ ಭಸಾ ಜಗೌ" ಎಂದು ವೃತ್ತಲಕ್ಷಣಂ (ಅಕ್ಷ. ೧೧೭-೧೯);೧೦ನೆಯ ಪಂಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ :— ವೀರವಿಲಸಿತಂ ಭಸಂ ಜಗಂ (ಛಂಬು. ೭೯). ೧,೨ : ಶ್ರೀರಮಣನ ದಿವ್ಯಲೀಲೆವೊಲ್ ಭೂರಿಭುವನಪೋಷಕಂ ಮಹೋದಾರನ ಚಿಕದೇವರಾಯನಾ ವೀರವಿಲಸಿತಂ ವಿರಾಜಿಕುಂ ಇದಱೊಳ್ ವೀರವಿಲಸಿತಮೆಂಬ ಪದದ ವೃತ್ತದ ಪೆಸರ್ ಪಂಕ್ತಿಚ್ಛಂದಸ್ಸಿನೊಳ್ತೋರ್ಪುದ ಱಿಂದಿದು ಮುದ್ರಾಲಂಕಾರಂ (ಅಕ್ಷ. ೧೧೭-೧೭). [ಸಂ.]

ವೀರವೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ನೀಗರ್ಗ್ಗನ್ನನಾಡು ಮೂನೂಱುಮನ್ನೀರ್ಗ್ಗನ್ನದರ್ಸರಾ ಆಳೆ ಆವರಾಳು ವೀರಮೂರ ಮಾಳ್ಕೊಪೊಟ್ಟೆ ಯರಾ ಕುಡಿಮುದ್ದನ್ ಮೇಲೆಯುಳ್ಳಿಱಿದು ವಿಟ್ಟನ್ (ಎಕ. V. ಚನ್ನರಾ. ೨೦೮-೪ ; ಪು. 770). [ವೀರ + ಊರ್]

ವೀರವೃತ್ತ (ನಾ). [ಛಂದ] ಅಕ್ಷರಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಬಗೆಯ ಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಹನ್ನೊಂದನೆಯದಾದ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಎಂಬ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ : ೧೧ ನೆಯ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ಪಿನಲ್ಲಿ . . . ವೀರವೃತ್ತಮಿರಲ್ ರಸಸಂಲಗಂ (ಛಂಬು. ೮೦). [ಸಂ.]

ವೀರವೃತ್ತಿ (ನಾ). ಶೌರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ನಡವಳಿಕೆ : ವೀರವೃತ್ತಿ ಈ ನನ್ನ ತೋಳುಗಳನ್ನವಲಂಬಿಸಿದೆ (ಭಾಮಣಿ. ೬೦). [ಸಂ.]

ವೀರವೈಷ್ಣವ (ನಾ). ನಿಷ್ಠೆಯುಳ್ಳ ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತ ; ರಾಮಾನುಜಪಂಥದವನು ; ಶ್ರೀವೈಷ್ಣವ : ಇಂತು ನುತಿಸಿಯೆ ಬೇಡಲಾಯಾ ಚಿಂತನೆಯ ಫಲವೀವ ಕೇಶವ ನಿಂತುದುವೆ ನಿಜವೀರವೈಷ್ಣವರಾಂತ ಪದ್ಧತಿಯು (ಗಗಾಕಾ. ೫-೨೮). [ಸಂ.]

ವೀರವ್ರತ (ನಾ). ಕಠಿಣವಾದ ವ್ರತ,— ನಿಯಮ : ವೀರವ್ರತನಿಧಿ ವಿತತ ಯಶೋರಂಜಿತನಂಬುರಾಶಿಗಾಂಭೀರ್ಯಗುಣಾಧಾರಂ . . . ಎಂಬ ನೆಗಳ್ತೆಯನಾಳ್ದೀಕಾಂಬಕನಂ ಪೂಜೆಗೆಯ್ಯುತುಂ (ವೃಷವಿ. ೨೮-೬). [ಸಂ.]

ವೀರವ್ರತಿ (ನಾ). ನಿಷ್ಠೆಯಿಂದ ವ್ರತಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವವನು ; ಕಠೋರವಾದ ನಿಯಮಗಳನ್ನನುಸರಿಸುವವನು : ಬೆಳಗುಸಿದ ಪಿಂಜಯಾಮಿರಗಸ್ತ್ಯ ಗುರವರ್ಭುವನಿಯೊಳ್ವೀರವ್ರತಿ ನೂಱೊನ್ನುದಿವಸಂ ವಾಸುಪ್ನಿಯ ಜೆಲ್ಲಧರ್ಮ[ದ]

ಮಾಡಿ (ಕಣಆ. ೩೯-೫೫-೨; ಸು. 10ನೆಯ ಶತ) ; ವೀರವ್ರತಿ ಭಕ್ತನೆಂದು ಹೊಗಳಿಕೊಂಬಿರಿ ಕೇಳಿರಯ್ಯಾ ವೀರನಾದರೆ ವೈರಿಗಳು ಮೆಚ್ಚಬೇಕು ವ್ರತಿಯಾದರೆ ಅಂಗನೆಯರು ಮೆಚ್ಚಬೇಕು ಭಕ್ತನಾದರೆ ಜಂಗಮ ಮೆಚ್ಚಬೇಕು (ಬಸವ. ೬೭೧). [ಸಂ. ವೀರವ್ರತಿನ್]

ವೀರಶಯನ (ನಾ). ರಣರಂಗದಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧಮಾಡುತ್ತಾ ಮಡಿದ ಅಥವಾ ಗಾಯಗೊಂಡ ವೀರರು ಒರಗುವ ಹಾಸು : ದುರ್ಯೋಧನ, ವೀರಶಯನವು ಇಷ್ಟವಾಗಿದ್ದರೆ ಅದನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತೀಯೆ ; ಸ್ವಲ್ಪ ತಡೆದುಕೋ (ಮಹಾಭಾ. ೨೫೫). [ಸಂ.]

ವೀರಶಯ್ಯೆ (ನಾ). ೧. = ವೀರಶಯನ : ಆದರೆ ಭೀಷ್ಮನಿಗೆ ಅವು ಬೇಕಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಅವನು ಮಂದಹಾಸದಿಂದ "ವೀರಶಯ್ಯೆಗೆ ಈ ದಿಂಬುಗಳು ತಕ್ಕವಲ್ಲ!" ಎಂದು ಅರ್ಜುನನನ್ನು ನೋಡಿ "ತಕ್ಕಂಥ ದಿಂಬು ನಿನಗೆ ಗೊತ್ತಿದ್ದರೆ ಕೊಡುತ್ತೀಯಾ?" ಎಂದು ಕೇಳಿದನು (ಮಹಾಭಾ. ೨೬೬). ೨. [ಜೈನ] ಸಲ್ಲೇಖನವ್ರತವನ್ನು ಕೈಕೊಂಡವರು ದೇಹತ್ಯಾಗಮಾಡುವ ವರೆಗೂ ಮಲಗಿಕೊಳ್ಳುವ ಶಯ್ಯೆ : ಬಳ್ಳಿಡಿವಿಡಿದು ಶರುಣ್ಬುಗು ಜಿನೇಂದ್ರಪದಸರಸಿಜಮಂ ಎಂದಾ ಮಹಾನುಭಾವನ ಪೇಟ್ದ ಮಾಟ್ಕೆಯೊಳ್ ಪತ್ತೆರಡು ದಿವಸಂಬರಂ ವೀರಶಯ್ಯಾತಳಗತನಾಗಿರೆ (ಆದಿಪು. ೨-೫೪ ವ).
[ಸಂ. ವೀರಶಯ್ಯಾ]

ವೀರಶುಲ್ಕ (ನಾ). ಹಿಂದೆ ಶೂರರ ಪರಾಕ್ರಮಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಫಲವಾಗಿ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ ಸ್ತ್ರೀರೂಪದ ಶುಲ್ಕ : ಬಂದರಸರ್ಗೆ ದೇವವಾಣಿಯನರುಹಿ ವೀರಶುಲ್ಕೆಯನಾಗಿ ಸಾರಿದೆನಯೋನಿಜಾಕನ್ಯೆಯಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೨-೩೭೯). [ಸಂ. ವೀರಶುಲ್ಕಾ]

ವೀರಶೈವ (ನಾ). ೧. ಶೈವಮತದ ಒಂದು ಪ್ರಭೇದ ; ಲಿಂಗಾಯತಮತ: ಶುದ್ಧಶೈವವ ಹೊದ್ದದೆ ಪೂರ್ವಶೈವವನಾಚರಿಸದೆ ಮಾರ್ಗಶೈವವ ಮನ್ನಣೆಯ ಮಾಡದೆ ವೀರಶೈವವನಾಧರಿಸದೆ ಆದಿಶೈವವನನುಕರಿಸದೆ . . . ಬಯಕೆ ಅಱತು ಭವ ಹಿಂಗಿ ತಾನನ್ನದೆ ಇದಿರನ್ನದೆ ಏನುವನ್ನದ ಲಿಂಗೈಕ್ಯಂಗೆ ಸ್ವಾನುಭಾವದಿಂದ ನಮೋ ನಮೋ ಎಂಬೆ (ಮೋಲಿಮ. ೧೨೬-೪೯೧) ; ಶೈವಂಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಮಾದ ಸಾಮಾನ್ಯಶೈವ ಮಿಶ್ರಶೈವ ಶುದ್ಧಶೈವ ವೀರಶೈವವೆಂದು ಚತುರ್ವಿಧಶೈವಂಗಳು (ಏಕೋಕ. ೬೪); ವೀರಶೈವ ಮಹಾಮತಾಶ್ರಿತ ಭಕ್ತನಿರ್ಜರವಲ್ಲರೀ . . . ವಾರಣಾನನಮಾತೆ ರಕ್ಷಿಪುದನ್ನದ್ರಿಜ ಶಾಂಕರೀ (ವೃಷವಿ. ೩೨-೬೬). ೨. ಶೈವಾಚಾರದಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಠೆಯುಳ್ಳವನು; ಲಿಂಗಾಯತ ;ಲಿಂಗವಂತ :ವೀರಶೈವ ಗುರುವಾಗಿ ಶುದ್ಧಶೈವಕ್ಕೆ ಹೊಱಗಾಗಬೇಕು ಶುದ್ಧಶೈವ ಗುರುವಾಗಿ ಮಾರ್ಗಶೈವಕ್ಕೆ ಹೊಱಗಾಗಬೇಕು (ಸಕಪ. ಕ. I. ೧೧೭-೪೪೫) ; ವೀರಶೈವರ ಮೆಚ್ಚೆ ತನ್ನ ಕುಮಾರನಾದಡೆ ಜಂಗಮವಲಾ ಕ್ರೂರಚಿತ್ತನು ಕೊಂದನಾ ಪಾಪಕ್ಕೆ ಶಂಕಿಸದೆ (ಬಸವು. ೨೫-೨೬). [ಸಂ.]

ವೀರಶೈವಾಗಮ (ನಾ). ಶೈವಾಗಮದಲ್ಲಿಯ ಒಂದು ಪ್ರಭೇದ : ಶೈವಾಗಮ ದಲ್ಲಿ ಅನುಷ್ಠಾನಭೇದದಿಂದ (ಉಪಾಸನಾಭೇದದಿಂದ)'ಶೈವಾಗಮ' 'ದೇವ್ಯಾಗಮ ಅಥವಾ ಶಾಕ್ತಾಗಮ, ವಾತುಳಾಗಮ ಅಥವಾ ತಾಂತ್ರಿಕಾಗಮ' ಮತ್ತು 'ವೀರಶೈವಾಗಮ' ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ಒಳಭೇದಗಳಿವೆ (ಭಾರರ. ೭೪). [ಸಂ.]

ವೀರಶೈವಾಚಾರ (ನಾ). ೧. ಲಿಂಗವಂತರ ಆಚಾರ, — ನಡವಳಿಕೆ : ನೀರ ನೇಣಿನ ಬಾಧೆಯಿಲ್ಲದ ವೀರಶೈವಾಚಾರ ದೀಕ್ಷಾಧಾರಕನನತಿ ನಿರ್ಮಿತೋಭಯ ಕರ್ಮನಿರ್ಮಲನ ಘೋರಕರ್ಮಾಶ್ರಯದ ಪಾರಾವಾರದೊಳು ಮುಳುಗಿಸುವೆನೆಂಬ ವಿಚಾರವಿಂತಿದು ನಿನಗೆ ಧರ್ಮವೆ (ಬಸವು. ೩-೪೯). ೨. ಶಿವಾಚಾರ ಸಂಪನ್ನನಾದವನು;ಉತ್ತಮನಾದ ವೀರಶೈವ, — ಲಿಂಗವಂತ : ಚಾರುಚರಿತಂ ಮತ್ತೆಯುಂ ಬಾಹೂರಬೊಮ್ಮಯನೆಂಬ ಭಕ್ತನುದಾರಕೀರ್ತಿ[illegible]ಢಗಾಢ ಮಹತ್ವತತ್ತ್ವಾರ್ಥಿ ವೀರಶೈವಾಚಾರ ಸುವ್ರತಕಾರಿ (ಬಸವು. ೨೨-೨೩). [ಸಂ.]

ವೀರಶ್ಮಶ್ರು (ನಾ). ವೀರರಿಗೆ ಶೋಭಿಸುವಂತಹ ಮೀಸೆ : ಸೋನ್ನತದೇಹ . . . ಹೆಚ್ಚಲ್ಲದ ಕಡಮೆಯಲ್ಲದ ವೀರಶ್ಮಶ್ರು, ವಿಶಾಲಲಲಾಟ . . . 'ಇಂತಹ ಅಂಗಸೌಷ್ಠವಕ್ಕೆ ಅಲಂಕಾರಗಳೇಕೆ?' ಎನ್ನಿಸಿತು ನೋಡಿದವರಿಗೆ (ಶಾಂತಲಾ. ೧೦೭). [ಸಂ.]

ವೀರಸಂಕಲ್ಪ (ನಾ). ಕಠೋರವಾದ ನಿರ್ಧಾರ ; ದಿಟ್ಟತನದ ತೀರ್ಮಾನ : ಆಗ ವೀರರಾಜನು ವೀರಸಂಕಲ್ಪವನ್ನು ಮಾಡಿ . . . ಕೋಟೆಯ ಹೊರವಳಯದಲ್ಲಿ ನುಗ್ಗಿ ಕಾದಾಡುತ್ತ ಮಡಿದನು (ಒಪಕ. ೪೨). [ಸಂ.]

ವೀರಸಂಸ್ತರಾರೂಢ (ನಾ). [ಜೈನ] ಸಲ್ಲೇಖನವ್ರತವನ್ನು ಕೈಕೊಂಡು ಮರಣವನ್ನು ಸಾಧಿಸಲು ವೀರಶಯ್ಯೆಯನ್ನೇರಿದವನು : ಜಿನೇಂದ್ರಾರ್ಚನಾ ಪುರಸ್ಸರಂ ವಚನಾಗ್ರಹಣಸಮೇತಮಾರಾಧನೆಯಿನರ್ಚಿಸಿ ವೀರಸಂಸ್ತರಾರೂಢ ನಾದನಾಗಳ್(ಆದಿಪು. ೨-೫೦ ವ). [ಸಂ.]

ವೀರಸಂಸ್ಥಾನಾರೂಢ (ನಾ). = ವೀರಸಂಸ್ತರಾರೂಢ : ಆಗಳಾ ಸ್ವಯಂಬುದ್ಧಂ . . . ವೀರಸಂಸ್ಥಾನಾರೂಢನಂ ಮಹಾಬಲನಂ ಜಾತರೂಪಧರನಂ ಮಾಡಿ ಚತುರ್ವಿಧಾಹಾರಶರೀರಪ್ರತ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಂ ಕೊಟ್ಟು (ಆದಿಪು. ೨-೫೧ ವ). [ಸಂ.]

ವೀರಸಗ್ಗ (ನಾ). ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಪರಾಕ್ರಮದಿಂದ ಹೋರಾಡಿ ಮಡಿದ ವೀರರು ಪಡೆಯುವರೆನ್ನಲಾದ ಸ್ವರ್ಗ : ವೀರಸಗ್ಗಕೆ ಪೋಪಡಾರ್ಯಮಂಡಲದೊಂದು ದಾರಿಗೆ ನಸುನುಸುಳ್ದಂತೆ ವೀರನ ಶಿರ ಚಕ್ರದಗ್ರದಿ ಮೆಱೆದುದು ವೀರಕೆ ಕಲಶವಿಟ್ಟಂತೆ (ಪರ್ಣಚ. ೭-೩೭). [< ಸಂ. ವೀರಸ್ವರ್ಗ]

ವೀರಸರ್ಗತ (ನಾ). ವೀರಮರಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು ; ವೀರಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಪಡೆದವನು : ಚೌಣ್ಡಂ ವೀರಸಗ್ಗಗತನಾದ (ಎಕ. III (R). ತಗ್ಗಡ. ೫೫-೮; 12ನೆಯ ಶತ).
[IP ಇದು 'ವೀರಸ್ವರ್ಗಸ್ಥ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ವೀರಸಾಸನ (ನಾ). (ಯುದ್ಧ ಮೊದಲಾದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಸತ್ತ)ವೀರನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಶಾಸನ : ಅನೇಕ ನಾಮಾವಳೀಮುಖ್ಯನಪ್ಪ ದುದ್ದರಸಂ . . . ಶಿವಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತನಾಗಲ್ ಸಹೋದರಂ ಜೂಜರಸಂ ಸ್ನೇಹದಿಂ ಪರೋಕ್ಷ ವಿನೆಯಂಗೆಯ್ದು ವೀರಸಾಸನಮಂ ಬರೆಯಿಸಿದಂ (ಎಕ. I. ೬೨-೫೧ ; 1095) : ಸೊಲ್ಲಗೆ ಮಾರೆಯ ತುಱುಹರಿಯಲು ಮಗುಳ್ಚಿ ಸುರಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತನಾದ ವೀರಸಾಸನಂ ಅಡಿಯರ ಕುಲತಿಳಕಂಗೆ ನಿಲಿಸಿದ ಕಲ್ಲು (ಎಕ. XII, ಗುಬ್ಬಿ. ೧-೧೯ ; ಸು. 1125).
[< ಸಂ. ವೀರಶಾಸನ]

ವೀರಸಾಳ (ನಾ). = ವೀರಸಾಸನ (?): ತೊಣವತ್ತಿಯ ಮಱೆಗಾಱಬಾಚೆಯ ನಾಯಕ ಕಾದಿ ಸರ್ಗ್ಗಸ್ಥನಾದಲ್ಲಿ ಅಳಿಯ ಮದುಕೆಯಬಾಚೆಯ ಕಂಲ್ಲನಿರಿಸಿ ವೀರಸಾಳನೆತ್ತಿಸಿದ (ಎಕ. VII. ಶಿಕಾರಿ. ೧೩೯-೫ ; 1160).
[IP ಇದು 'ವೀರಸಾಸನ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ವೀರಸುತಜನನಿ (ನಾ). ಶೂರನಾದ ಮಗನನ್ನು ಪಡೆದವಳು ; ವೀರಮಾತೆ : ವೀರಸುತಜನನಿಗೀ ಗಾಂಧಾರಿಗೆ ದುಃಖಶತಜನನಿವೆಸರಾಯ್ತಾಗಳ್ ಕೌರವಪತಿ ದುಃಖ ಮಹಾಭಾರಮನಾಂತಾಯಸಕ್ಕೆ ಗುಱಿಯಾದುದಱಿಂ (ಗದಾಯು. ೪-೫).
[ಸಂ. ವೀರಸುತಜನನೀ]

ವೀರಸೂ (ನಾ). = ವೀರಸುತಜನನಿ : "ವೀರಮಾತಾ, ವೀರಸೂಃ – ೨ ವೀರನನ್ನು ಪೆತ್ತ ತಾಯಿಯ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೭೧). [ಸಂ.]

ವೀರಸೇತು (ನಾ). ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಕೋಟೆಯ ಸುತ್ತಲಿರುವ ಅಗಳನ್ನು ದಾಟಲು ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೇತುವೆಯಂತಹ ಸಾಧನ : ದುರ್ಗಕ್ಕೆ ನಿಚ್ಚಣಿ ಸಾಚರ್ಯಂದೊಳೆ ವೀರ ಸೇತು ನಡೆಸಾರಂ ಬದ್ದರಂ ಗೆಗ್ಗೆ ಡಂಕಣಿ ಗುಮ್ಮಂ ಪಡಿಗೋಂಟೆಯೆಂಬ ಬಹು ಕೋಟಾಯಂತ್ರಸಾಮಗ್ರಿ ತಿಂತಿಣಿಗೊಂಡಾಂತಿರೆ ಲಗ್ಗೆಗಾರ್ದು ವಸುಷೇಣಂ ಸಾರ್ದು ಸೂಟ್ಕೈಸಿದಂ (ಅನಂಪು. ೧೧-೮೩). [ಸಂ.]

ವೀರಸೇನತೆ (ನಾ). ೧. ಶೂರರಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಿಕೆ ; ಬಲಯುತವಾದ ಸೈನ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ. ೨. ವಿದ್ವಾಂಸರ ಪ್ರಶಸ್ತಿಗೆ ಪಾತ್ರವಾಗುವ ಪಾಂಡಿತ್ಯ. ೩. ವೀರಸೇನಮುನಿಗಳ ವಿದ್ವತ್ತು, — ಪಾಂಡಿತ್ಯ. ೨, ೩ : ಕ್ಷಿತಿನಾಥವ್ರಜಪೂಜ್ಯಪಾದತೆ . . . ವಿದ್ವನ್ನುತ ವೀರಸೇನತೆ . . . ಆಹಾರಾಧ್ಯಾಂತತತ್ತ್ವಪ್ರಮಾತೃತೆಯೇಂ ಚೋದ್ಯಮೆ ವರ್ಧಮಾನಮುನಿಯೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧-೩೧). [ಸಂ. ವೀರಸೇನತಾ]

ವೀರಸೇಸೆ$_1$ (ನಾ). ಶೂರರನ್ನು ಸ್ವಾಗತಿಸುವಾಗ ಅಥವಾ ಬೀಳ್ಕೊಡುವಾಗ ತಳಿಯುವ ಮಂಗಳಾಕ್ಷತೆ ; ವೀರೋಚಿತವಾದ ಅಕ್ಷತೆ : ವಸಂತಂ ಪೊಸಮಲ್ಲಿಗೆಯ ನುಣ್ಣನಪ್ಪ ಸಣ್ಣನನೆಯ ವೀರಸೇಸೆಯಂ ಸೂಸೆ ವನಲಕ್ಷ್ಮಿ ಪಳಿಕಿನ

ಪರಿಯಾಣದೊಳ್ ಬಂದುಗೆಯ ಕುಸುಮದ ವಿಜಯಾರತಿಯನೆತ್ತಿ (ಗಿರಿಜಾ. ೭-೭ ವ) ; ಬೊಪ್ಪಗೌಡಿಯ ಮಲ್ಲೆಯ ಮುಳ್ಳೂರ ಕೋಟೆಯ ಕಾದು ಅಟಹೊಯಿದು ವಂಶಧಾರದೊಳಗೆ ಬಿದ್ದನು ಬಿದ್ದಲ್ಲಿಗೆಯಾತಂಗೆ ವೀರಸೇಸೆಯಾಗಿ ಮಾಸಾವಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಊರ ಮುನೂರಾಳು ನೆರಪಿರ್ದು (ಎಕ. I, ೮೦-೮ : 1296).

[ವೀರ + ಸೇಸೆ$_1$]

ವೀರಸೇಸೆ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಂಕ ; ವೀರರ ಮೇಲೆ ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದ ತೆರಿಗೆ (?) : ಆ ಶಾಂತಿಗ್ರಾಮದ ವರದನರಸಿಂಹದೇವರ್ಗ್ಗೆ ವೀರಬಲ್ಲಾಳದೇವರು . . . ಅಡಕೆಯ ಸುಂಕ ಹಣವೊಂದಱ ಸೇಸೆ ವೀರಸೇಸ ತೊಡರು . . . ಧಾರಾಪೂರ್ವ್ವಕಂ ಮಾಡಿ ತಾಂಮ್ರಶಾಸನಮಂ ಕೊಟ್ಟರು (ಮೈಆರಿ. ೧೯೪೦. ೩-೫ : 1216); ಕಟ್ಟುಗೂಳು ಕಟಕಸೇಸೆ ವೀರಸೇಸೆ ಆನೆಯ ಸೇಸೆ . . . ಪೂರ್ವಾಯ ಅಪೂರ್ವಾಯಂಗಳನು ಕಾರುಣ್ಯಂ ಮಾಡಿ ಬಿಟ್ಟು (ಎಕ. XVI. ಚಿಕ್ಕನಾ. ೭೦-೨೭:?). [ವೀರ + ಸೇಸೆ$_2$]

ವೀರಸ್ಕಂಧ (ನಾ). ೧. ಬಲಯುತವಾದ ಹೆಗಲುಗಳುಳ್ಳವನು ; ಶಕ್ತಿಯುತವಾದ ಭುಜಾಗ್ರಗಳುಳ್ಳವನು : ವಿಶಾಲವಕ್ಷನೂ ಮಹಾಬಾಹುವೂ ವೀರಸ್ಕಂಧನೂ ಆದ ಆ ಪುರುಷನು ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನನಂತೆ ಸುಂದರನಾಗಿಯೂ ಕಂಡುಬಂದನು (ಶಾಂತಲಾ. ೪೨). ೨. ಎಮ್ಮೆ ; ಮಹಿಷ. [ಸಂ.]

ವೀರಸ್ವರ್ಗ (ನಾ). ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಪರಾಕ್ರಮದಿಂದ ಹೋರಾಡಿ ಮಡಿದ ವೀರರು ಪಡೆಯುವರೆನ್ನಲಾದ ಸ್ವರ್ಗ : ಕೊಲುಗುಳದೊಳು . . . ಅಳಿದನಾದೊಡೆ ದೇವಲೋಕದ ಲಲನೆಯರು ತೊತ್ತಿರು ಸುರೇಂದ್ರನು ನಲನನುಗ್ಗಡಿಸುವವನು ವೀರಸ್ವರ್ಗವಹುದಂದ (ಜನ್ನ.ವಿ. ೬-೨೨) ; ಸಲಹಿದಾತಂಗಾಗಿ ಗೂಡ್ವಿಜರಲಿವ ತೆಱ ಸಲೆ ಕಾವಿ ಮಡಿದೊಡ ಉಳಿವುದುತ್ತಮಕೀರ್ತಿ ವೀರಸ್ವರ್ಗಪದವಹುದು (ಕೌಶಿರಾ. ೩೮-೧೫).

[ಸಂ.]

ವೀರಸ್ವಾಮಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಜಿನ ; ಅರ್ಹಂತ : ವೀರಸ್ವಾಮಿಯ ಪಾದಪಯೋರುಹಮಂ ಬಂದಿವಿಡಿದು ಬಂಟಂ ಸೆಟ್ಟಿಯಂ ಧೀರತೆಯಿಂ ಪಿಡಿವಂತ ಕುಮಾರಕನುಂ ಪಿಡಿದನೇಕಚಿತ್ತದಿನಾಗಳ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೧೦೦). [ಸಂ. ವೀರಸ್ವಾಮಿನ್]

ವೀರಹ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಮಾದವಶದಿಂದ ಅಥವಾ ಉಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ : ಶ್ರುತಿಯನುಷ್ಠಾನರಹಿತಂ . . . ದುಶ್ಶೀಲನೇ ಸಿತಾಖ್ಯಂ ತ್ಯಕ್ತಘಾತಕಂ ವೀರಹಾಖ್ಯಂ (ವೀಶ್ವ.ಪು. ೭-೨-೨೨). ೨. ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸಂಹರಿಸುವಿಕೆ. ೩. ವಿಷ್ಣು. [ಸಂ. ವೀರಹನ್]

ವೀರಾಂಗದ (ನಾ). ೧. ಪರಾಕ್ರಮಿಗಳು ಧರಿಸುವ ತೋಳಿನ ಬಳೆ. ೨. [ಜೈನ] ಭರತಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಕಡಗ, — ಕಂಕಣ : ತಟಿದ್ವಲಯವಿಲಸಿತಂಗಳಾಗಿ ನಿಜಪ್ರಕೋಷ್ಠ ನಿಷ್ಠಿತಂಗಳಪ್ಪ ವೀರಾಂಗದಂಗಳೆಂಬ ಕಟಕಂಗಳುಂ (ಆದಿಪು. ೧೫-೩ ವ). [ಸಂ.]

ವೀರಾಗ್ರಗಣ್ಯ (ಗು). ೧. ವೀರರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ, — ಅಗ್ರಗಣ್ಯನಾದ : ಆಗಳ್ ಜಯನ ಭುಜವಿಜಯಸೂಚಕಮಾಗಿ ಮೇಘನಾದಸಮಾನಮಾದ ಸಿಂಹನಾದಕ್ಕೆ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಮೆಚ್ಚಿ ಮೇಘಸ್ವರನಾಮಮುಂ ವೀರಾಗ್ರಗಣ್ಯಪದವಿಯಂ ದಯೆಗೆಯ್ದು (ಆದಿಪು. ೧೩-೭೭ವ). (ನಾ). ೨. ವೀರರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು ; ವೀರಶ್ರೇಷ್ಠ ; ವೀರಾಗ್ರಣಿ. [ಸಂ.]

ವೀರಾಗ್ರಣಿ (ನಾ). = ವೀರಾಗ್ರಗಣ್ಯ ೨: ವೀರಾವತಾರನೆನಿಸಿದ ವೀರಂ ಮಲ್ಲಪನ ತಮ್ಮನುಂ ನಂದನರುಂ ವೀರನಳಿಯಂ ನೆಗೆಟ್ಟೆಯ ವೀರಾಗ್ರಣಿ ನಾಗದೇವನೊಱಟರ ಮಲ್ಲಂ (ಅಜಿಪು. ೧-೪೦). [ಸಂ.]

ವೀರಾಚಾರ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ವೀರಶೈವರ ಆಚಾರ, — ನಡವಳಿಕೆ : ವೀರಾಚಾರ [ಪಾಠಾಂ.ರ್ಯ]ವಿಹಾರನಾರ್ಯನನಘಂ ಪ್ರಧ್ವಸ್ತಪಾಶಂ . . . ಶ್ರೀಗುರುಲಿಂಗ ಜಂಗಮಪದಾಂಭೋಜಾತಪೂಜೋತ್ಸವಂ ಎನಿಸಿ ಪೆಂಪುವೆತ್ತಾ ಬಾಹೂರ ಬೊಮ್ಮಿದೇವಂ (ಪ್ರಪಜ. ೧೨-೬೩). [ಸಂ.]

ವೀರಾಧಿವೀರ (ನಾ). = ವೀರಾಗ್ರಗಣ್ಯ ೨ : ಅವನು ವೀರಾಧಿವೀರಯೋಧನಂತೆ ಪ್ರಾಣತ್ಯಾಗಮಾಡಿದ್ದನ್ನ ಕಣ್ಣಾರೆ ಕಂಡ ಒಬ್ಬ ಹತಭಾಗ್ಯನು . . . ಅರ್ಪಿಸಿದ ಕಾಣಿಕೆ ಇದು (ವೀರಯೋ. ೧೦೦). [ಸಂ.]

ವೀರಾಯತ (ನಾ). ಸಾಹಸದ ಕೆಲಸ ; ವೀರಕೃತ್ಯ : ವೀರಪುರುಷರ ವೀರಾಯತಂಗಳಂ ಬಿತ್ತರಿಸಿ ನುಡಿವರ್ (ಚಿಕ. ೧೮). [ಸಂ.]

ವೀರಾವತಾರ (ನಾ). ೧. ಶಿವನ ಒಂದು ಅವತಾರ ; ವೀರಭದ್ರ. ೨. (ಆಲಂ) ಶೌರ್ಯವೇ ಅವತಾರವೆತ್ತಿದಂತಿರುವವನು ; ಮಹಾಪರಾಕ್ರಮಿ: ವೀರಾವತಾರನೆನಿಸಿದ ವೀರಮಲ್ಲಪನ ತಮ್ಮಂ (ಅಜಿಪು. ೧-೪೦); ವೀರಾವತಾರನಸುರನ ಬಾರಿಗೆ ಗುಹೆಯಾದುದನ್ನ ನಾಮ್ನಂ ನೀರೊಳ್ ನೀರಿಟೆವನಲ್ಲ ಪಂದಿಯ ಬಾರಂ ಕೊಳೆದದೆಱ ನೆತ್ತರೊಳ್ ನೀರಿಟೆಲೆಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೩-೨೨೬). [ಸಂ.]

ವೀರಾವೇಶ (ನಾ). ಪರಾಕ್ರಮದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಆವೇಶ, — ಉದ್ರೇಕ ; ಶೌರ್ಯೋದ್ರೇಕ : ಕರ ನಡುಗೆ ಮೈಬಲಿಯ ಹುಬ್ಬುಗಳುಡೆ ಬಗಿಯೆ ಕಂಗಳಲಿ ಕೆಂಗಿಡಿ ಸುರಿಯೆ ವೀರಾವೇಶದಲಿ ಮಸಗಿದನು ಕಲಿಭೀಮ (ಕುಮ್ವಾ.ಭ. ೧೨-೧೦); ಬಿಱುಗಾಳಿಯಂತ್ಯದ ನುಗ್ಗಿದರ್ನುಚ್ಚುನುಚಿಯಾಗೆ ಬಱಿಸಿಡಿಲಂತೆ ಹಿಗ್ಗಿದರ್ಪಚ್ಚ ವೀರಾವೇಶದಿಂದೆ ಪಟುಭಟರಾಗಳಾಹವದೊಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೯-೩೨). [ಸಂ.]

ವೀರಾಸನ (ನಾ). ೧. ಬಾಣಪ್ರಯೋಗ ಮೊದಲಾದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಂಡಿಯನ್ನು ಊರಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಭಂಗಿ ; ವೀರಮಂಡಿ. ೨. ವೀರರು ನಿಲ್ಲುವ ಸ್ಥಳ ; ಯುದ್ಧಭೂಮಿ ; ರಣರಂಗ : "ಸುಭಟಪ್ರಮೋದಕರ ಯುದ್ಧಭೂಮಿ ವೀರಾಸನಂ ಮಹಾಪ್ರತಿಭಯದಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೮೨-೨). ೩. [ಯೋಗ] ಎಂಭತ್ತುನಾಲ್ಕು ಯೋಗಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಯೋಗಿಗಳು ಧ್ಯಾನದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಕೂರುವ ಆಸನ : ಮನವೊಲಿದವ ಸಂನ್ಯಸನದಳದು ವೀರಾಸನದಿ ಕುಳಿತು ನಾಸಿಕದಿ ಅನುಮಿಷದೃಷ್ಟಿಯ ನಿಲಿಸಿಯಾನಂದದಿ ಚಿನುಮಯನನು ಜಾನಿಸಿದ (ಜಿನಮುನಿ. ೫-೭೧) ; ಬಳಿಕ್ಕೆಂಬತ್ತುನಾಲ್ಕು ಆಸನಂಗಳೊಳಗೆ ಸಿದ್ಧಾಸನ ಪದ್ಮಾಸನ ಸ್ವಸ್ತಿಕಾಸನ ವೀರಾಸನ ಗೋಮುಖಾಸನ ಸುಖಾಸನಂಗಳೇ ಜಪಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯಮಾದಾಸನಗಳೆಂದು ಸುಸ್ಥಿರಾಸನನಾಗಿ (ವಿವೇಕ. ೮೮). [ಸಂ.]

ವೀರಾಳಾಪ (ನಾ). ವೀರರ ಮಾತುಕತೆ ; ಶೂರರ ಸಂಭಾಷಣೆ : ಸುಭಟಕಟಕ ವೀರಾಳಾಪಗೋಷ್ಠಿಯೊಳಂ ಅಪ್ರತಿಮಲ್ಲ ಮಲ್ಲಯುದ್ಧಾಲೋಕನದೊಳಂ . . . ದಿವಸಕ್ಷಣಂಗಳೇಕವಾಗಿಯುಮೇಕಕ್ಷಣದಂತೆ ತನಗೆ ನಿರಂತರೋತ್ಸವಮ ನೊದವಿಸುತ್ತುಮಿರ (ಮಲ್ಲಿನ.ಪು. ೩-೨೬); ಬಿಂಕದ ಬಿರುದಂಕದ ವಿಡಾಯದ ದಡಾಳಿಯ ವೀರಾಳಾಪದ ವಿಪುಳಪ್ರತಾಪದ . . . ಹರಿಗೆಕಾಱರ ಮೊತ್ತದೊತ್ತಿನುಭಯಪಾರ್ಶ್ವದೊಳ್ (ಹಮ್ಮಿ.ರ. ೩-೩೩ ವ). [ಸಂ. ವೀರಾಲಾಪ]

ವೀರುತ್ತು (ನಾ). ಹಬ್ಬಿರುವ ಬಳ್ಳಿ ; ಹರಡಿರುವ ಲತೆ : ಕುಸುಮಿಸಿದುವು ಮಿಕ್ಕೆಸೆವಾ ಕ್ಷುಪಕುಜಾತ ವೀರುತ್ತುಗಳುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೧೯೫) ; ಸಮುತ್ಕಂಟಕ ವಿಟಪಿಲತಾವೀರುದತ್ಯಂತ ವೃತ್ಯುತ್ಕರದುರ್ವೇಶಂ ಮನಕ್ಕದ್ಭುತರಸದೊದವಂ ತಂದುದಂದೊಂದಗೇಂದ್ರಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೬೬). [ಸಂ. ವೀರುಧ್]

ವೀರುಧ (ನಾ). = ವೀರುತ್ತು : "ವಲ್ಲಿ ವೀರುಧಾಖ್ಯಂಗಳಲ್ಲಮವೆ ಗುಲ್ಮಂಗಳ್" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೦-೩) ; ಪುಲಿಕರಡಿಸಿಂಹಶಾರ್ದೂಲಂಗಳಿಲ್ಲದಿಹ ಪೊಲಬ ಮೃಗ ಪಕ್ಷಿ ತರುಗುಲ್ಮವೀರುಧಂಗಳಿಂ ಕಲಿತಮಾಗದ ಭೂಮಿಯಂ ಕಂಡು ಪ್ಲವಗರತ್ಯಾಶ್ಚರ್ಯಗೊಳುತ (ಪಂಕಾರಾ. ೪-೧೭-೩೪) ; ಚರಕ, ಸುಶ್ರುತಗಳಲ್ಲಿ ಸಸ್ಯವರ್ಗವನ್ನು ಹೀಗೆ ವಿಭಾಗಿಸಿದ್ದಾರೆ (i) ಹೂವಿಲ್ಲದೆ ಹಣ್ಣು ಬಿಡುವ ಗಿಡಗಳು ಅಥವಾ ವನಸ್ಪತಿಗಳು . . . (iv) ಹರಡುವ ಕಾಂಡಗಳುಳ್ಳ ಇತರ ಮೂಲಿಕೆಗಳು ಅಥವಾ ವೀರುಧಗಳು (ತತ್ವಪ್ರಾ. ೫೦೭). [ಸಂ. ವೀರುಧ್]

ವೀರೇಶ್ವರ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಪರಾಕ್ರಮಿ. ೨. ಈಶ್ವರ ; ಶಿವ : ತನಯನಸುವಂ ಕೊಟ್ಟಡಿಂದರ್ಚನೆಯ ಮಾಡುವೆನಭವಗೆನ್ನದೆ ನಿನಗೆ ವೀರೇಶ್ವರ ಸುತನನೀ ಬಾರಿ ಕಾಯಿದಡೆ ಮನವೊಲಿದು ಪರ್ಬಂಗಳಂ ದಿನದಿನಕೆ ಮಾಡಿಹೆನೆನ್ನದೇ ನಂದನನ ಜೀವವನೆತ್ತಿ ಗುರುವೇಯೆನ್ನದರ್ಧಿಸದ (ಬಸವಪು. ೪೮-೧೬). ೩. ವೀರಭದ್ರ : ಕಡೆಗಾಲದೊಳು ಜಗವ ಮೊಗೆದು ದಹಿಸುವ ಮೃಡನ ನಡುಗಣ್ಣ ಬೆಂಕಿಯಿಂದೊಗೆದು ನೆಗೆದಯ್ದೆ ಘುಡುಘುಡಿಸಿ ವೀರೇಶ್ವರಂ ನೆರೆದ ದೇವರ ಹಿಂಡನಂಡಲೆದು . . . ದಕ್ಷಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸಿದ ದಕ್ಷೇಶ್ವರನನೀಕ್ಷಿಸಿದನು (ಹಚಕಾ. ೧೦-೪೪). [ಸಂ.]

ವೀರೋಚಿತ (ಗು). ೧. ವೀರನಿಗೆ ಉಚಿತವಾದ ; ಪರಾಕ್ರಮಿಗೆ ತಕ್ಕುದಾದ. (ನಾ). ೨. ವೀರನಿಗೆ ಉಚಿತವಾದುದು ; ಪರಾಕ್ರಮಿಗೆ ತಕ್ಕುದಾದುದು : ಸ್ವಂತ ಶಕ್ತಿಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳಿಂದಲೇ ಅವನು ಸೆನೆಟರ್ ಪದವಿ ಗಳಿಸಿದ್ದನು . . . ವೀರೋಚಿತವಾದ ಗೌರವ ಸನ್ಮಾನಗಳಿಗೂ ಯೋಗ್ಯನೆಂದೂ ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿದ್ದನು (ಪುನರು. ೩೪೦). [ಸಂ.]

ವೀರ್ಜಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ರಣವಾದ್ಯ (?) : ಸಿಂಹನಿಂದುಲಿವ ಸುಡಕ್ಕೆ ವೀರ್ಜಡೆಯು ಶಂಖ ಸುಚಕ್ರವು ರಾಜರಾಜನಿಂದಲಿ ಪಡೆದಾತ ಘಂಟೆಯ ನರೇಶ್ವರ ಭೀಕರ ಶತ್ರುಸಂಹರಾ (ದೇಳಿವಂ. ೧-೧೫೬). [?]

ವೀರ್ತಂದಕೊಲ್ಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು (?) : ತಸ್ಯ ಸೀಮಾನ್ತರಾಣಿ ಪೂರ್ವ್ವಸ್ಯಾಸ್ಸಿಸಿ (ಶಿ) ಕಮ್ಮಾಕ್ಷಿವಾಯ ಅಲ್ಲಂ ವೀರ್ತ್ತಂದಕೊಲ್ಲಿಯ ಪಳಂಪಯಾಲ ತುಟಿಲ್ಲಾಲಾ ಮೂಟಾಯೊಟ್ಪಿ (ಇಇ. XVIII. ೩೬೭-೨೧ ; ೮ನೆಯ ಶತ). [? + ಕೊಲ್ಲಿ]

ವೀರ್ಯ (ನಾ). ೧. ಕಲಿತನ ; ಶೌರ್ಯ ; ಪರಾಕ್ರಮ : ಭಯವಿರಹಿತ ವೀರ್ಯೌದಾರ್ಯಗಂಭೀರಕಾರ್ಯಾಶ್ರಯವಿಶದಗುಣ ಶ್ರೀನಾಯಕೋತ್ಕರ್ಷವೇದ್ಯಂ (ಶವರಾ. ೩-೨೧೩) ; ದೇಹದಲಿ ಮನದಲಿ ಜ್ಞಾನದಲಿ ಗುಣದಲಿ ವೀರ್ಯದಲಿ ಸಹ್ಯಾದ್ರಿಶೃಂಗಸಂಕುಲದಂತೆ ನಿಮಿರಳ್ವ ಮೈತ್ರಿಯಿಂ ಸ್ಪರ್ಧಿಸಿದರೊಬ್ಬರೊಬ್ಬರ ಕೂಡೆ ನಾಲ್ವರುಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫೯-೬೭೭). ೨. ಬಲ ; ಸಾಮರ್ಥ್ಯ : ವೀರ್ಯಮನಂತ ವೀರ್ಯಮಚಿವಪ್ರತಿಮಂ ಸುಖಮಾತ್ಮಭಾವಿ ಗಾಂಭೀರ್ಯಮಮಾನುಷಂ ನಿನಗೆ ದೇವರ ದೇವ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೧೦೦) ; ಒಂದಿದ ಧೈರ್ಯವೊಂದಿದಳವೊಂದಿದ ನಿರ್ಮಳಧರ್ಮಭಾವಮೊಳ್ಕೊಂದಿದ ವೀರ್ಯಮೊಂದಿದಜಿತಂ ನೆಜೆ ತನ್ನೊಡಮೊಂದಿ ನಿಲ್ವುದುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೨-೪೧). ೩. ಕೆಚ್ಚು ; ಧೈರ್ಯ. ೪. ಪುರುಷತ್ವ ; ಪುಂಸತ್ವ. ೫. ಶುಕ್ರ ; ರೇತಸ್ಸು : ಮಧುಕ ಒಪ್ಪಲ ಕಾಳಿಅವಿನ ಹಾಲಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಕುಡಿಯ ವೀರ್ಯವಕ್ಕುಂ (ವೈವಿ. ೯೧). ೬. ಕಾಂತಿ ; ತೇಜಸ್ಸು. ೭. (ಔಷಧಿಗಳ) ಗುಣ ; ಪ್ರಭಾವ ; ಪರಿಣಾಮ. ೮. ಸಸ್ಯಗಳ ಬೀಜ, — ಕಾಳು. ೯. ವಿಷ ; ಗರಳ. ೧೦. ಚಿನ್ನ ; ಹಿರಣ್ಯ. ೧೧. ಘನತೆ ; ಗೌರವ ; ಗಣ್ಯತೆ. ೧೨. [ವಿಶಿಷ್ಟಾ] ಭಗವಂತನ ಆರುಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಶುದ್ಧಸತ್ವವೆಂಬುದು . . . ಜ್ಞಾನ, ಶಕ್ತಿ, ಬಲ, ಐಶ್ವರ್ಯ, ವೀರ್ಯ, ತೇಜಸ್ಸೆಂಬ ಭಗವಂತನ ಆರು ಗುಣಗಳಿಗೂ ಪ್ರಕಾಶವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಷಾಡ್ಗುಣ್ಯವಾಯುವು (ಹಿಂದಸಾ. ೨೩೮). ೧೩. [ಜೈನ] "ಆಸ್ರವ ವಿಶೇಷದ್ರವ್ಯಗಳ ಸ್ವಶಕ್ತಿವಿಶೇಷ" (ಜೈನಕೋ. ೨೩೬) : ಬಟಿಯಂ ಕ್ಷಾಯಿಕ ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವಾನಂತಜ್ಞಾನ ದರ್ಶನವೀರ್ಯ ಸೂಕ್ಷ್ಮಾವಗಾಹಾಗುರು ಲಘುತಾವ್ಯಾಬಾಧಂಗಳೆಂಬ ಗುಣಮೆಂಟುಂ ಬಂದು ತನ್ನೊಳ್ ಪಡೆದಿರ (ಆದಿಪು. ೧೬-೪೯ ವ). [ಸಂ.]

ವೀರ್ಯಪ್ರವೃತ್ತಿ (ನಾ). ಪರಾಕ್ರಮದಿಂದ ಕೂಡಿದ ನಡವಳಿಕೆ ; ಧೀರ ಸ್ವಭಾವ : ಸಾಂಪರಾಯಕಾಯಮುಂ ವೀರ್ಯಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಮಿಂದ್ರಿಯಕಷಾಯ ಯೋಗ[ಮು] ಮಿಲ್ಲದುದು ಪುಣ್ಯಾಸ್ರವಮಕ್ಕುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೫ ವ). [ಸಂ.]

ವೀರ್ಯವತಿ (ನಾ). ೧. ಸಂತಾನೋತ್ಪತ್ತಿಯ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವಳು. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ವೀರ್ಯವತಿ ಚುಂಚೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೪೪-೪೬).

[ಸಂ. ವೀರ್ಯವತೀ]

ವೀರ್ಯವತ್ತು (ನಾ). ಕಸುವುಳ್ಳದು ; ಸತ್ತ್ವಯುತವಾದುದು: ಶರೀರಶೋಧನೆಗಾಗಿ ಉಪಯೋಗವಾಗುವ ವಮನ ಮತ್ತು ವಿರೇಚನದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ವಸಂತಋತುವಿನ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಈ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಅವು ಪೂರ್ಣವೀರ್ಯವತ್ತಾಗಿರುವುವು (ಸಕವ. xii. ಪ್ರಸ್ತಾವನ). [ಸಂ. ವೀರ್ಯವತ್]

ವೀರ್ಯವರ್ಧನ (ನಾ). ಪುಂಸತ್ವದ ವೃದ್ಧಿ ; ಇಂದ್ರಿಯಬಲದ ಬೆಳವಣಿಗೆ : ಜವ ಕಳಮಂ ಮಾಷಂ ಗೋದುವೆ ಪಿಪ್ಪಲಿಯೆಂಬವಿನಿತುಮಂ ಗೋಘೃತದಿಂದ ಪುಗಡಿಸಿ ತಿಂದು ಸಿತದುಗ್ಧವನಿರುಳೊಳ್ ಕುಡಿಯ ವೀರ್ಯವರ್ಧನಮಕ್ಕುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೪೬); ಈಶ್ವರಿ . . . ಅದರ ಎಲೆಯಂ ಒಣಗಲಿಕ್ಕಿ ಚೇವಹರಂ ಮಾಡಿ ಲಾಭ XXX ಹಸಿಯ ಹಾಲೊಪ್ಪ ಕುಡಿಯೆ ವೀರ್ಯವರ್ಧನಮಕ್ಕುಂ (ವೈವಿ. ೨). [ಸಂ.]

ವೀರ್ಯವೃದ್ಧಿ (ನಾ). = ವೀರ್ಯವರ್ಧನ : ನವಣೆಯ ಪಿಟ್ಟಂ ನೆಲದಾಬುವ ನೊಡವೊಯ್ಯಟ್ಟು ಘೃತಸಮೇತಂ ಮೇಣ್ ದುಗ್ಧವಿಮಿಶ್ರಂ ಸೇವಿಸೆ ವೀರ್ಯವೃದ್ಧಿಯುಂ ಮಯ್ಯ ಪುಷ್ಟಿಯುಂ ಸವನಿಸುಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೪೫) ; ನಸುಗುನ್ನಿ ಬಿತ್ತುಗಳಿಗೆಸೆವ ಸಮಮುದ್ದನಿಟ್ಟೆಸೆವ ತೆಂಗಾಯ ನೀರಿಂ ಚಾರಿಸಿ . . . ಮಲೆ ವೀರ್ಯವೃದ್ಧಿ (ಜನವ. ೧೩-೪೫). [ಸಂ.]

ವೀರ್ಯಸ್ಖಲನ (ನಾ). ಪುರುಷನಿಗೆ ಸಂಭೋಗಕಾಲವನ್ನುಳಿದು ಬೇರೆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ರೇತಸ್ಸು ವಿಸರ್ಜನೆಯಾಗುವಿಕೆ ; ವೀರ್ಯಸ್ರಾವ : ವೀರ್ಯಸ್ಖಲನದ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಎದೆಯೂ ಮತ್ತು ನಾಡಿಗಳೂ ಸಾಮಾನ್ಯಸ್ಥಿತಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಒತ್ತರದಿಂದ ಹಾರುವುದು (ಪ್ರಾಪ್ನಜೀ. ೨೩). [ಸಂ.]

ವೀರ್ಯಸ್ತಂಭನ (ನಾ). ಪುರುಷನಿಗೆ ಸಂಭೋಗಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಹೊತ್ತು ರೇತಸ್ಸು ವಿಸರ್ಜನೆಯಾಗದಿರುವಿಕೆ, — ವೀರ್ಯವು ಸ್ಖಲನವಾಗದಿರುವಿಕೆ : ವೀರ್ಯಸ್ತಂಭನಕ್ಕೆ:- ಆದಿತ್ಯವಾರ ಹೊಸ ಹಂಚಿಕೆ ಹೂವಿನ ಗುಂಡಿಗೆಯ ರಕ್ತವ ಬಿಟ್ಟು ಪಚ್ಚೆಕರ್ಪೂರರಸ ಮಲ್ಲಿಗೆಸೊಪ್ಪಿನ ರಸ . . . ಗುಟಿಕೆ ಮಾಡಿ ಒಂದಿಷ್ಟು ಹಾಲಲ್ಲಿ ಸೇವಿಸುವುದು (ವೈವಿ. ೨೧೧). [ಸಂ.]

ವೀರ್ಯಾಂತರಾಯ (ನಾ). [ಜೈನ] ಐದು ಬಗೆಯ ಅಂತರಾಯಕರ್ಮ ಪ್ರಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಮುಮುಕ್ಷುವಿಗೆ ಬರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿಘ್ನ ; ಇಚ್ಛೆಯಿದ್ದರೂ ಆತ್ಮಶಕ್ತಿಯ ಪ್ರಕಟಣೆಗೆ ಎಡೆಗೊಡದ ಕರ್ಮ: ಚಕ್ಷುರಚಕ್ಷುರವಧಿ ಕೇವಲದರ್ಶನಾವರಣ ಚತುಷ್ಕಮುಮಂ ದಾನಲಾಭ ಭೋಗೋಪ ಭೋಗವೀರ್ಯಾಂತರಾಯಪಂಚಕಮುಮನೊರ್ಮೊದಲೆ ಕಿಡಿಸಿ (ಆದಿಪು. ೧೦-೧೪ ವ).

[ಸಂ.]

ವೀಲು 'ವಿಲ್ಲು' ನೋ.

ವೀವಧ (ನಾ). ೧. ಭಾರವನ್ನು ಹೊರಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ನೊಗ, ಅಡ್ಡೆ,ಕಂಬಿ, ಕಾವಡಿ ಮುಂತಾದುವು : "ವಿವಧಂ ವೀವಧಮನಿಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೫೧-೩೪). ೨. ಹೊರೆ ; ಭಾರ : "ವಿವಧಃ, ವೀವಧಃ, ಭಾರಃ, ಪರ್ಯಾಹಾರಃ — ಈ ೪ ತಲೆಹೊರೆ" (ಪಲಾಯು. ೧೨೫-೬೩). ೩. ಹೊರಗಿನಿಂದ ಊರೊಳಕ್ಕೆ ಧಾನ್ಯ ಮುಂತಾದುವು ಬರುವಿಕೆ. ೪. ದಾರಿ ; ಮಾರ್ಗ: "ವಿವಧಃ, ವೀವಧಃ — ೨ ಹೊರಗಿನಿಂದ ಊರೊಳಕ್ಕೆ ಧಾನ್ಯಾದಿಗಳು ಬರುವಿಕೆ, ಪುರೋಕ್ತಿಗೆ ಬಂದಿರುವ ಅನಾಜು, ಕಾವಡಿ, ದಾರಿ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೯೭). ೫. ಧಾನ್ಯಗಳ ಸಂಗ್ರಹ. [ಸಂ.]

ವೀಸ, ವೀಸೆ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಹಣದ ಇಪ್ಪತ್ತನೆಯ ಒಂದು ($\frac{1}{20}$) ಭಾಗದ ಬೆಲೆಯ ಒಂದು ನಾಣ್ಯ : ತಿಂಗಳಿಂಗೆ ಪತ್ತುವೀಸಮಂ ಕುಡುತುಂ ಬರಿಸಕ್ಕೆಯ್ಯುಸುತ್ತುಂ ಬರ್ಪ್ಪರು (ಸೌಇ. XI-ii. ೧೪೧-೧೦ ; 1094) ; ವಾಸಮದ್ಯದೆನ ಹಾಗಂ ವೀಸಮದಿಪ್ಪತ್ತಱಿಂದೆ ಪಣಮೆನಿಸಿರ್ಕುಂ (ವ್ಯವಹಾ. ೫-೩೦). ೨. ಒಂದು ಹಣದ ಹದಿನಾರನೆಯ ಒಂದು ($\frac{1}{16}$) ಭಾಗದ ಬೆಲೆಯ ಒಂದು ನಾಣ್ಯ ; ನಾಲ್ಕು ಕಾಣೆ : ಒಂದು ವೀಸವನ [ಪಾಠಾಂ. ವೀಸನ]ಪ್ಪೊಡಮಾರ್ಗಮಿತ್ರಱಿಯದೆ ಚಾಗಕ್ಕೆ ಮುಯ್ಯಾಂತು[ಂ] ತಮ್ಮ ನಗುವರನಱಿಯದೆಣ್ಬರೇಱಿದ ಕಟ್ಟೆಯಂತೆ ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ ಬೆಸೆವ ಪಚ್ಚಪಸಿಯೆಗ್ಗರುಮಂ ಕಂಡು (ಪಂಪಭಾ. ೪-೯೪ ವ); ಕಾಸಿಗೆ ವೀಸವ ಬಡ್ಡಿ ಗಳಿಸಿಕೊಂಡು ಶೇಷಗಿರಿಯ ಮೇಲೆ ವಾಸವಾಗಿದ್ದನೆ (ಪುರಂದ. ೨-೩೨-೧); ಆಸೆಯನು ಅಱಿದಿತ್ತ ವೀಸವದು ಸವಲಕ್ಷ ಆಸೆ ತಾ ತೀರ್ದ ಬಳಿಕಿತ್ತ ಲಕ್ಷವದು ವೀಸದಿಂ ಕಷ್ಟ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೬೪೧). ೩. ಯಾವುದೇ ದ್ರವ್ಯದ ಹದಿನಾರನೆಯ ಒಂದು ($\frac{1}{16}$)ಭಾಗ : (ಕೃಸಗ. II. ೫೬೪). ೪. ತೂಕದ ಒಂದು ಅಳತೆ ; ಮಣದ ಎಂಟನೆಯ ಒಂದು ($\frac{1}{8}$) ಭಾಗ ; ಐದುಸೇರು ; ಪಂಚೇರು : ಮುವತ್ತಮೂವೀಸಯುಮನ್ ವಿಟ್ಟು ಸರ್ವ್ವಪರಿಹಾರಂ ಕೊಟಾರ್ (ಎಕ. VI. ಕೊಪ್ಪ. ೪೧-೧೪; ಸು. 1090) ; ದೇವಗಾಣದೊಕ್ಕಲಲ್ಲಿ ದೇವಸವಳವಣೆ ಸೊಳಸವೊಂದು ಚೈತ್ರಪವಿತ್ರಂಗಳೊಳು ಗಾಣದಲ್ಲಿ ವೀಸವ್ಯದು . . . ನಡವ ಮನುಷ್ಯರಾಹಾರ ದಾನಕ್ಕೆ ತಿಂಗಳಿಂಗೊಕ್ಕಲ್ಗಳೊಳ್ ಜೋಳ ಕೊಳಗ ಒಂದು (ಎಇ. XX. ೧೧೭-೫೦; 1167). ೫. ಒಂದು ಅಳತೆಯ ಪ್ರಮಾಣ ;

ಪಡಿಯ ಹದಿನಾರನೆಯ ಒಂದು ($\frac{1}{16}$) ಭಾಗದ ಅಳತೆ : ೧೬ ವೀಸಕ್ಕೆ — ೧ ಪಡಿ (ಭೂಮಿಳ. ೧). ೭. ಪಾಲು ; ಭಾಗ ; ಅಂಶ : ನೀನು ಇನ್ನೂ ಜೀವನಪಥದಲ್ಲಿ ಕಾಲಿಡುತ್ತಿ ! ನಾನು ಮುಕ್ಕಾಲು ಮೂರು ವೀಸ ದಾರಿಯನ್ನು ಸಾಗಿಸಿದಂತಿದೆ ! (ನಿಷ್ಕಾಮ. ೫೪). ೭. (ಆಲಂ) ಅತ್ಯಲ್ಪ ಹಣ ; ಕನಿಷ್ಠಬೆಲೆಯ ಕಾಸು : ಕೂಸಿಂಗೆ ಕುತ್ತವಾದೊಡೆ ದೇಶದ ಬಳರಿಯರ್ಗೆ ಕುಡುವರೊಳ್ಳರ್ಚನೆಯಂ ಶಾಸನದೇವತೆಗೆಂದೊಡೆ ವೀಸದ ಪುಷ್ಪಮುಮನೀಯ ರಜಗುಲಿಪೆಂಡಿರ್ (ಸುಮಪ. ೫-೧೦೦) ; ದಾಸಿಯನು ಹೋಗುವಗೆ ವೀಸ ಹತ್ತದು ಕೈಗೆ ಹೇಸಿ ತೊಲಗುವಳು ಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿ ಆಯುಷ್ಯ ನಾಶವಾಗುವುದು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೪೯೬). ೮. ವೀಸದಷ್ಟು ; ಸ್ವಲ್ಪಪ್ರಮಾಣ ; ಅಲ್ಪಪ್ರಮಾಣ : ವೀಸಂ ದೋಸಮಿಲ್ಲಂ, ಮಾರ್ನುಡಿಯದಿರ್, ಪೋಪೋಗೆಂದುಸಿರ್ದಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೨೬-೧೫). ೯. ಒಂದುಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ (?) : 'ಮೂಲೆವೀಸ' ಪರಾ. ವೀಸೆ : ೨. ಪೊಂಗೆಟ್ಟೆಂಡುಗಮಾಗ ಮನಂಗೊಳೆ ಹಣವದ್ದ ವೀಸ ಕಾಣಿಗಮೇನುಂಬಂಗೆ ತಿಳಿವಂತೆ ಪೇಟ್ಟಂ ಪಿಂಗದ ಗಣಕಪ್ರಧಾನನೆನಿಪುದು ಪಿರಿದೇ (ವ್ಯವಹಾ. ೧೫-೨೩). ೪. ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಚವನಪ್ರಾಶ ಎಂಬ ಔಷಧಿ ಕೆಮ್ಮಲು ಮುಂತಾದ ವ್ಯಾಧಿಗಳನ್ನು ಗುಣಪಡಿಸುವುದೇ ಹೊರತು, ಅದನ್ನು ವೀಸವೀಸಯಾಗಿ ನುಂಗಿದವರಿಗೂ ಸಹ ವಯಸ್ಸನ್ನು ಕಡಿಮೆಮಾಡಿ ಯವ್ವನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿತೆಂಬುದನ್ನು ಕಂಡುದೂ ಇಲ್ಲ, ಕೇಳಿದುದೂ ಇಲ್ಲ (ಕೊನಪ್ಪ. ೧೬೦). ೧೦. ತೂಕದ ಒಂದು ಪ್ರಮಾಣ (?): ಹಾಗವ ಹಾಗದಿ ಗುಣಿಸಲು ಬೇಗಂ ವೀಸೆಗಳವಕ್ಕು ವೀಸವೀಸಮನಂತಾ ವೀಸದಿ ಗುಣಿಸಲು ಗಿದ್ದಗಾಣಿಯು (ಕ್ಷೇತ್ರಗ. ೨೯-೨). [< ಪ್ರಾ. ವೀಸ./ ಸಂ. ವಿಂಶತಿ./ ತಮಿ. ವೀಚಮ್; ಮಲ. ವೀಶಮ್ ; ತುಳು. ವೀಸ, ವೀಸು ; ತೆಲು. ವೀಸಮು]

ವೀಸಕಂಭ (ನಾ). ತೂಕ ಅಥವಾ ಅಳತೆಯ ಪ್ರಮಾಣ : ಅರೆಯಿಂದ ಬೇಳೆಯ ಗುಣಿಸಲು ಅದು ವೀಸಕಂಭವಕ್ಕುಂ (ಕ್ಷೇತ್ರಗ. ೭-೪). [ವೀಸ + ಕಂಭ]

ವೀಸಪಾಲು (ನಾ). ೧. ಯಾವುದೇ ದ್ರವ್ಯ ಅಥವಾ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಹದಿನಾರನೆಯ ಒಂದು (1/16) ಅಂಶ, — ಭಾಗ : "ಕಲಾಷೋಡಶೋಭಾಗಃ— ಹದಿನಾರನೇ ಅಂಶ, ಅಂದರ ಚಂದ್ರನಲ್ಲಿ ವೀಸಪಾಲು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೭೯). ೨. (ಆಲಂ) ಸ್ವಲ್ಪಭಾಗ ; ಅತ್ಯಲ್ಪಅಂಶ : ಕ್ರೂರಕರ್ಮನಾದಾ ದುಷ್ಟಬುದ್ಧಿಗೆ ಆ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ವೀಸ ಪಾಲಾದರೂ ದಯೆಯುಂಟಾಗಲಿಲ್ಲ (ಕವಿಕ. ೧೫). [ವೀಸ + ಪಾಲು$_2$ (< ಪಾಲ್$_2$)]

ವೀಸಬಡ್ಡಿ (ನಾ). ೧. ಹದಿನಾರನೆಯ ಒಂದು ($\frac{1}{16}$) ಭಾಗದಷ್ಟು ಬಡ್ಡಿ : ಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿಗಳ ಕೈಯಲು ಹೊಂಗೆ ತಿಂಗಳಿಂಗೆ ಹಾಗಂ ವೀಸಬಡ್ಡಿಯಲ್ ವರ್ಷಂಪ್ರತಿಯ ಸಿದ್ಧಾಯವಿಳಿದುಬಹಂತಾಗಿ (ಎಕ. VI. ಕಡೂರು. ೧೨-೫೯ : 1253). ೨. (ಆಲಂ) ಅಲಕ್ಷಿಸಬಹುದಾದಷ್ಟು ಪ್ರಮಾಣ ; ತೀರ ಅಲ್ಪ ; ಅತಿಸ್ವಲ್ಪ : ಗಾಸಿವಡೆಯದೆ ಕಡಲನಂಗಿಸಿ ಭೂಸಮವಗೈದಸುರಪುರವನು ವೀಸಬಡ್ಡಿಯೊಳೀಗಳಸುವನು ಕೊಳ್ಳೆನಾ ಖಳರ (ರಾಮಾಸಂ. ೬-೧-೮).

ವೀಸಬಡ್ಡಿಯಲುಸುವ ಕೊಳ್ = (ಆಲಂ) ಅಲ್ಪಶ್ರಮದಿಂದ ಜೀವವನ್ನು ತೆಗೆ ; ಸುಲಭವಾಗಿ ಕೊಲ್ಲು : ಸಿಂಹದ ಕೂಸ ನರಿ ಕೆಣಕುವವೊಲೀ ಕುರುಕೀಚ ಕಾದಿಗಳು ಗಾಸಿಯಾದರು ಕೆಣಕಿ ನಾಯ್ಗಳ ವೀಸಬಡ್ಡಿಯಲುಸುವ ಕೊಂಬೆನು (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೩-೭೦). [ವೀಸ + ಬಡ್ಡಿ]

ವೀಸವ (ನಾ). = ವೀಸ ೧ : ಅಗ್ರಹಾರಂ ನಿಡುಗುಂದಿಯ ಮಹಾಜನಂ ನಾಲ್ವೂವ್ವರುಂ ಪೂರ್ವ್ವಸ್ಥಿತಿಯಿಂ ನಡೆವ ಪಾರಿಖಾಯದ ಹೊಂಗೆ ಮೂಱುವರೆ ವೀಸವಮಂ ಪರಸ್ಥಾನದ ಮಹಾಜನದಭ್ಯಾಗತಪೂಜೆಗೆ ಬಿಟ್ಟರು (ಸೌಇಇ. XI-i. ೧೧೭-೫ ; 1076). [< ವೀಸ]

ವೀಸಾ (ನಾ). "ರಹದಾರಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ಅವುಗಳ ಮೇಲೆ 'ಸರಿಯಾಗಿದೆ' ಎಂದು ಬರೆದ ಷರಾ" (Visa. ಇಂಕನ್) : ಪಾಸ್‌ಪೋರ್ಟಿನ ಮೇಲೆ ವೀಸಾ ಬರಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಕೆಲಸ (ಅಪೂಪ. ೮). [<— ಇಂ. Visa]

ವೀಸೆ 'ವೀಸ' ನೋ.

ವೀಸೋತ್ತರ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಗಜೇಂದ್ರಂ ತುರಂಗಂ ನಡೆಮಾಡಂ ದಣ್ಣನಾಥೋ[ತ್ತ್ರ]ಮ ಪದವಿ ಮಹಾತೂರ್ಯ್ಯಮೆಂಬಿಂತಿವಂತುಂ ಪಡೆದಂ ಚೆಲ್ವಿಂದೆ ವೀಸೋತ್ತರ ವಿದಿತ ಧರಾದೇವನಿಷ್ಟಪ್ರಭಾವ (ಎಕ. XIII. ೩೩೦-೧೪ ; 929). [?]

ವೀಸೋತ್ತರದೀಕ್ಷಿತ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಶತಪತ್ರಭವಾನ್ವಯ ಭೂಸುತರೆನಿಸಿದ ರೇವದಾಸ ವೀಸೋತ್ತರದೀಕ್ಷಿತರ ಗುಣಂಗಳನೆಣಿಸುವ ಮತಿಮನ್ತರನಾನದೆಲ್ಲಿಯುಂ [ಕಣ್ಣ]ಜಿಯೆ (ಎಕ. XIII. ೩೩೦-೧೨ ; 929). [ವೀಸೋತ್ತರ + ದೀಕ್ಷಿತ]

ವೀಸೋತ್ತರಭಟ್ಟ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಧರಣೀನಾಥಪ್ರಸಾದಂ ಸಮನಿಸಿರೆ ಮಹಾಯಜ್ಞಮಂ ಮಾಡಿ . . . ವೀಸೋತ್ತರಭಟ್ಟಂ ವಿಪ್ರವಂಶಪ್ರಬಳರುಚಿಮಯಾನರ್ಘ್ಯ ಮಾಣಿಕ್ಯಪಟ್ಟಂ (ಎಕ. XIII. ೩೩೦-೧೪ ; 929). [ವೀಸೋತ್ತರ + ಭಟ್ಟ]

ವೀಸೋತ್ತರಸೋಮಯಾಜಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ರೇವದಾಸ ವೀಸೋತ್ತರ ಸೋಮಯಾಜಿಗಳಿನೂರ್ಜ್ಜಿತಮಾಯ್ತು ಧರಾಮರಾನ್ವಯಂ (ಎಕ. XIII. ೩೩೦-೧೬ ; 929). [ವೀಸೋತ್ತರ + ಸೋಮಯಾಜಿ]

ವೀಳ್ 'ಬೀಟ್$_1$' ನೋ.

ವೀಳಯ 'ವೀಳೆಯ' ನೋ.

ವೀಳಯದೆಲೆ 'ವೀಳೆಯ' ಪರಾ.

ವೀಳಿಗೆ (ನಾ). ೧. ವೀಳೆಯದೆಲೆ ಮತ್ತು ಅದರ ಬಳ್ಳಿ ; ನಾಗವಲ್ಲಿ : ಪಳಿಕಂ ವೇಳಿಗೆ, ವೀಳಿಗೆ, ಗುಳಿಗೆ, ವರಾಳಂ, ರಗಳೆ, ಪುಳಂ — ಇವು ಅಪಭ್ರಂಶದೊಳ್ ಟಕಾರಕ್ಕೆ ಪುಟ್ಟಿಯುಂ ಳುಳಂಗಳಾದುವು (ಶಮದ. ೨೨ ವೃತ್ತಿ). ೨. ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ವೀಳೆಯ ; ತಾಂಬೂಲ : ಪೆಗಲಂ ತಟ್ಟೈಸಿ ತೋಳಿಂ ತೊಡೆಗೆ ಗುರುನಿತಂಬಾಗ್ರಮಂ ಸಾರ್ಚಿ ಮುಂ ವೀಳಿಗೆಯಂ ಬಾಯ್ಗುತ್ತು (ಲೀಲಾವ. ೧೩-೬೨). [< ಸಂ. ವೀಟಿಕಾ]

ವೀಳಿಗೆಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಎಲೆಯಡಿಕೆಯನ್ನು ಕೊಡು, — ತಾಂಬೂಲವನ್ನು ನೀಡು : ಒರ್ಬಳೆನ್ನಂ ತನ್ನ ಗೃಹಕೆ ಕೊಂಡೊಯ್ದು . . . ದಿವ್ಯಾನ್ನಪಾನಂಗಳಿಂ ತಣಿಯಿಸಿ ಸರ್ಬಸಂತಸದೆ ವೀಳಿಗೆಗೊಟ್ಟು ಬಳಿಕೊಲ್ದು ಕರ್ಬುವಿಲ್ಲನ ಕೇಳಿಯಿಂದೆಯನುರಾಗವುಂ ಪರ್ದಿಸೆ . . . ಸುಖದಿನಿರ್ದಂ (ಪಾಸೂಪು. ೫-೬೫). [ವೀಳಿಗೆ + ಕೊಡು$_1$]

ವೀಳಿದೆಲೆ 'ವೀಳೆಯ' ಪರಾ.

ವೀಳೆಯ, ಬಿಳೆಯ, ವಿಳ್ಯ, ವೀಳಯ, ವೀಳ್ಯ (ನಾ). ೧. (ನಮ್ಮ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಜನರು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಅಡಕೆ, ಸುಣ್ಣಗಳೊಂದಿಗೆ — ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಊಟವಾದನಂತರ ಸೇವಿಸುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಎಲೆಯನ್ನು ಬಿಡುವ ಬಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ಅದರ ಎಲೆ ; ನಾಗವಲ್ಲಿ : "ವೀಟಿಕೆಯ ವೀಳೆಯಂ" (ಚತುನಿ. ೧೩) ; ಘಟಿಕಾ, ಗಟಿಗೆ ; ವೀಟಿಕಾ, ವೀಳೆಯ ; ಘುಟಿಕಾ, ಗುಳಿಗೆ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೬೦ ಪ್ರಯೋ) ; ಪಡಿಯಲೆಯ ವೀಳೆಯಕ್ಕೆ ಬಿಲ್ಲುಮ್ಮಳಿಯ ತೋಟದಲು ಎಲೆಯಗುಳಿ ಇನೂಱು ಗುಳಿಯಂ . . . ಕೊಟ್ಟರು (ಎಕ. XIV, ಶ್ರೀರಂಗ. ೬೧-೬ ; ?). ೨. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಶುಭಮುಹೂರ್ತಾದಿ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಡುವ ಎಲೆಯಡಿಕೆ ; (ಅಡಕೆ, ಸುಣ್ಣ ಇತ್ಯಾದಿಗಳೊಂದಿಗೆ ಸೇವಿಸಲು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ) ತಾಂಬೂಲ : "ವೀಳೆಯಂ ತಾಂಬೂಲಮಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೯೯-೨೩) ; ವೀಳೆಯ ಮನುಗುಟಿ ಮುಡಿಯೊಳ್ ತಾಳಿದ ಕಮ್ಮಲರ ಸೂಸಿ (ಪಲ್ಲಕಾ. ೭-೬೨) ; ಪ್ರಥಮದಿನದ ವೀಳೆಯ ನಾನೆಣಿಸಿದಷ್ಟು ಅಗ್ಗವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ (ದಾನಾಂ. ೨೫೪). ೩. ದೇವರಿಗೆ ನೈವೇದ್ಯದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿಯೂ ಗುರುಹಿರಿಯರು, ಗಣ್ಯರು ಮುಂತಾದವರಿಗೆ ಗೌರವಪೂರ್ವಕವಾದ, ಮನ್ನಣೆಮರ್ಯಾದೆಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಾಗಲೂ ಅರ್ಪಿಸುವ ತಾಂಬೂಲ : ತರಿಸಿ ಸಾದು ಜವಾದಿಯನು ಕರ್ಪೂರದ ವೀಳೆಯ ವುಡುಗೊರೆಗಳಲಿ ಓರಿದು ಪತಿಕರಿಸಿದನು ಪರಿವಾರವನು ಕಲಿದ್ರೋಣ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೫-೨೦). ೪. ಯುದ್ಧ ಅಥವಾ ಯಾವುದೇ ಕೆಲಸದ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸುವಾಗ ಸಮ್ಮತಿಸೂಚಕವಾಗಿ ಕೊಡುವ ಅಥವಾ ಪಡೆಯುವ ತಾಂಬೂಲ : ಹೊಳಲ ಹೊಱಕೂಲದಲಿ ರಿಪುಗಳ ಸೆಳಸು ವೆನು ತಾ ವೀಳೆಯವನೆಂದಲಘುಭುಜಬಲ ಕರ್ಣ ನುಡಿದನು ಕೌರವೇಂದ್ರಂಗೆ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೧-೭) ; ವೀಳೆಯವನೀವುದನಗೀ ಕಾಳೆಗಕೆ (ಚಕಪು. ೫-೬೮) ; ತಗದಿತ್ತನ್ನೆ ಕಾಳಗಕೆ ವೀಳೆಯವ (ರಘುನಿಮ. ೩-೨). ಬಿಳೆಯ : ೩. ಅಯಿನೂರ್ಬರಿಗೆ ವಿಸ್ತರದಿಂ

ಬಿಳಿಯಮನಿತ್ತು (ಸೌಇಇ. XI-i. ೭೯-೨೪ ; 1033). ವಿಳ್ಳೆ : ೧. ಶುಂಠಿ ಕಬ್ಬು, ವಿಳ್ಳೆ [ಪಾಠಾಂ. ಲ್ಲೆ]ಗಳನುಡೆ ಮಾಜುವರು ಬರುತಿರ್ದರು (ಚಿಬಪು. ೪೭-೪೨). ವೀಳಯ : ೪. ಬಹಳ ಬಲನೇ ಮಾಗಧನು ನಿನಗಹಿತನೇ ತಾ ವೀಳ[ಪಾಠಾಂ. ಳೆ]ಯವ ಸುರಮಹಿಳೆಯರ ತೋಳಿನಲಿ ತೋಱುವೆನಂದನಾ ಭೀಮ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೨-೨೬); ಜೀಯ ಕೊಡು ವೀಳ [ಪಾಠಾಂ. ಳೆ]ಯವನು (ತೊರವ. ೫-೫ ೧೦). ವೀಳ್ಯ : ೨. ಸುಣ್ಣವಿಲ್ಲ ಭಾಗವತರ ಸುಣ್ಣನ ಗೂಡಯ ನಿನ್ನ ತೊಡೆದುಬಿಟ್ಟೆ ವೀಳ್ಯ ಹಾಕುವನಲ್ಲ ವ್ಯಾಧಿಸ್ಥ ಗಂಡನು ಬಾಳು ಸಟೆ ಎನ್ನ ಬಾಯಿ ನೋಡಿ (ಪುರಂದ. ೩-೨೪-೧) ; ಕುಡಿನೀರು ವೀಳ್ಯ ಕಾಳಾಂಜಿಗೆ ಚಮರ ಕನ್ನಡಿ ಮುಖವಸ್ತ್ರ ಬಿಜ್ಜಣವ ಪಿಡಿದಡಬಲದ ನಿಂದಿರ ಮಿಂಡಿವಂಗಳು (ಮೋಹತ. ೨೭-೯). ೩. ಕಲಿತ ಬುದ್ಧಿಯನಿನ್ನು ತಗೆದುದಕಲಸವಂತಿಹುದೆಂದು ಸರ್ವರಿಗುಲಿದು ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟಿತ್ತು ವೀಳ್ಯವ ಮಂತ್ರಿಮುಖ್ಯರನು ನಿಲಯಕ್ಕೆದೆಂದದ್ದನು . . . ಅರಸು (ಬಿಜ್ಜಪು. ೭೫-೫೫). ೪. ನನಗೆ ಯುದ್ಧದ ವೀಳ್ಯವನ್ನು ಕೊಡಿರಿ. ನಾನು ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೊರಡುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದನು (ಶ್ರೀರಂಗ. ೧೯೮) ; ಆಗ ಅಲ್ಲಿಯೆ ಇದ್ದ ಯಪ್ಪತ್ತುರಾಯನು ತನಗೆ ವೀಳ್ಯ ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಬೇಡಿದನು (ಕುಮಾಸಾಂ. ೧೩೮).

ವೀಳೆಯ ಎತ್ತು, ವೀಳೆ ಎತ್ತು = ೧. ಮದುವೆ, ಮುಂಜಿ ಮುಂತಾದ ಶುಭಸಮಾರಂಭಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ (ಅವರವರ ಸ್ಥಾನಮಾನಗಳನ್ನರಿತು) ಸರದಿಯ ಪ್ರಕಾರ ತಾಂಬೂಲವನ್ನು ಹಂಚು : ಯಾವ ಮದುವೆಯಲ್ಲಾದರೂ ವೀಳೆಯ ಎತ್ತುವವನು ಅವನ (ಚಿಜಮ. ೧೦೮). ೨. ಯಾವುದಾದರೂ ನಿಶ್ಚಿತ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಂಡು ಹೊರಡು : ಗುಡ್ಡಗಾಡ ತಿರುಗಿ ಅಡ್ಡದಾರಿಲ ಹೋಗಿ ಗೌಡರ ಕಂದನ ತರುವವು ಎಂದರು ಗುಡ್ಡರು ವೀಳೆ ಎತ್ತಿದರು (ಸಿದ್ಧಪು. ೪-೭೦).
ವೀಳೆಯದ ಲತಾಂಗಿ = ರಾಜ, ರಾಣಿಯರಿಗೆ ಬೇಕಾದಾಗ ತಾಂಬೂಲವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿ ಕೊಡುವವಳು; ಸಂಚಿಯವಳು : ತಂಬುಲದೆಲೆಯಂ ತಗೆದಡ ದಂಗ್ಗೆಯೊಳಗಿರಿಸುವ ವೀಳೆಯದ ಲತಾಂಗಿಯ ದಕ್ಷಿಣಹಸ್ತಂ ಧರಿಸಿತು ಪಿರಿದುಂ ಚೆಲ್ವಿಕೆಯಾ (ಜಯಿಕಾ. ೨-೧೪).ವೀಳೆಯದೆಲೆ , ವಿಳ್ಳೇದೆಲೆ, ವೀಳಯದೆಲೆ, ವೀಳೆದೆಲೆ, ವೀಳ್ಯದೆಲೆ,ವೀಳ್ಯೆದೆಲೆ = ವೀಳೆಯ ೧ : ಎಲೆ ಮಡುಕದಾಸ್ಥಾನ ವೀಳೆಯದೆಲೆಯ ಮಡಿಸುವ ರಭಸವಿಲ್ಲ . . . ಮಾನಭಂಗದ ಕಳವಳದ ಕನಸುಗಳಲಿದ್ದುದು ರಾಯನಾಸ್ಥಾನ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧-೨೦) ; ನಮ್ಮ ದೇಶದಲ್ಲಿ ವಿಳ್ಳೇದೆಲೆಯನ್ನು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತಾರೆ (ಇಥಿ) ; “ಫಣಿಲತಾ – ವೀಳಯದೆಲೆ” (ಒಷಧಿ. ೧೧೪) ; ಸುಣ್ಣವೂ ಅಡಕೆಯೂ ವೀಳೆದೆಲೆಯೂ ಸಮಾನವಾಗಿ ವೀಳ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ಬಾಯಿ ಕೆಂಪಾಗಿ ಸುಗಂಧವಾಗಿರುವುದು (ಸಕಪ್ಪ. ೫೨) ; “ಒಳ್ಳೆಯದಾಯಿತು” ಎಂದು ನುಡಿಯುತ್ತಾ ಲಿಂಗಯ್ಯ ವೀಳ್ಯದೆಲೆಗೆ ಸುಣ್ಣ ಹಚ್ಚಿದ (ಹಾಹುತ್ತ. ೬೯) ; ಬೆತ್ತದ ತಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದೆರಡು ಕಟ್ಟು ವೀಳ್ಯದೆಲೆ, ಅಡಿಕೆ ಎಲ್ಲವೂ ಆನೆಯಾಗಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟಿತ್ತು (ರಾಯಕ. ೧೦೪).
ವೀಳೆಯಶಾಸ್ತ್ರ, ವೀಳ್ಯದ ಶಾಸ್ತ್ರ = ೧. ಮದುವೆಯ ನಿಶ್ಚಿತಾರ್ಥದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಾಂಬೂಲವನ್ನು ಹಂಚುವುದು : ಲಗ್ನ ನಿಶ್ಚಯವಾಯಿತು . . . ‘ವೀಳೆಯಶಾಸ್ತ್ರ’ ನಡೆದಿತ್ತು (ಚಿಜಮ. ೧೧೭). ೨. ಮದುವೆಗೆ ಹೆಣ್ಣನ್ನು ಕೇಳಲು ಹೋದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಎರಡೂ ಕಡೆಯ ಹಿರಿಯರು ಪರಸ್ಪರ ತಾಂಬೂಲವನ್ನು ಕೊಡುವುದು,–ಬದಲಾಯಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು: (ಎಪ್ಪು. ೮). ವೀಳ್ಯಕಟ್ಟು = ಎಲೆಯಡಿಕೆಯನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸು ; ತಾಂಬೂಲವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸು ; ಬೀಡಾಕಟ್ಟು : ನಿರ್ನಿಮೇಷನಯನಗಳಿಂದ ನಿಪುಣತೆಯನ್ನು ನೋಡುತ್ತಿದ್ದೆ. ಅವಳು ವೀಳ್ಯಕಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದಳು (ಬಾಣಾ. ೨೧). [< ಸಂ. ವೀಟಿಕಾ]

ವೀಳೆಯಂಗೊಡು, ವೀಳೆಯಕೊಡು, ವೀಳೆಯಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಾಂಬೂಲವನ್ನು ಕೊಡು ; ಎಲೆಯಡಿಕೆಯನ್ನು ಕೊಡು : ಅರಿಮಥನ ಮಹಾರಾಜಂ ಕಿಱಿಯರ್ಪಿರಿಯರೆನ್ನದೆ ಮನ್ನಣೆಯಿಂ ಕರ್ಪುರಸಹಿತಂ ವೀಳೆಯಂಗೊಟ್ಟು ಪೋಗಲ್ವೇಟ್ಟು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೭೪). ೨. ಯುದ್ಧ ಅಥವಾ ಯಾವುದೇ ಕೆಲಸವನ್ನು ವಹಿಸಿ ಸಮ್ಮತಿಸೂಚಕವಾಗಿ ತಾಂಬೂಲವನ್ನು ಕೊಡು : ಈ ರಾಜದುರುಳನಂ ವಧಿಸಲ್ಕೆ ಮುಂ ಪೇಳ್ದ ಕಾಲಮದು ಪರಿತಂದುದೆನುತ ಜಗದೇವಗಂ ತಿಳಿಪುತವಗಂ ವೀಳೆಯಂಗೊಡುತ್ತಂ (ಮಹಾಪು. ೧೩-೨೨). ವೀಳೆಯಕೊಡು : ೩. “ಆಮಂತ್ರಿಸು” (ಜಾನಕೋ. ೪೫). ವೀಳೆಯಗೊಡು : ೧. ಕಡಗ ಕಂಠಮಾಲ ಪದಕ ಕುಂಡಲವಿತ್ತನೊಡನೆ ಕುಲ್ಲಾಯಿ ಕಬಾಯಿ ನಿಡುಬೊಂಬೆ ಪಟ್ಟೆ ಪಚ್ಚಡವಿತ್ತು ವೀಳಯಗೊಡುತ ಜಾಳಿಗೆ ನೂಱಗೊಟ್ಟು (ಭರತ. ೨-೯೯). [ವೀಳೆಯ + ಕೊಡು₁]

ವೀಳೆಯಕೊಡು ‘ವೀಳೆಯಂಗೊಡು’ ನೋ.
ವೀಳೆಯಗೊಡು ‘ವೀಳೆಯಂಗೊಡು’ ನೋ.
ವೀಳೆಯಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಯುದ್ಧ ಅಥವಾ ಯಾವುದೇ ಮುಖ್ಯಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಹೊರಡುವಾಗ (ಶುಭಹಾರೈಕೆಗಳೊಂದಿಗೆ ಒಡೆಯನಿಂದ) ತಾಂಬೂಲ ವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸು : ಒಱಗಿದಡಬಲದವರನಬ್ಬಿಸಿ ಜಱೆದು ವೀಳಯಗೊಂಡು ಕೈದುವ ತಿರುಹುತಾಯತವಾಯ್ತು ಪಡೆಯರಡರಲಿ ಪಾಯದಳ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೭-೧೯); ಪನ್ನೀರ ಮಿಂದು ದಿವ್ಯಾಂಬರವನುಟ್ಟು . . . ರನ್ನದೊಡವುಗಳನಳವಡಿಸಿ ವೀಳಯಗೊಂಡು . . . ಮೆಱೆದಂ ಸುಧನ್ವನಂದು (ಲಕ್ಷ್ಮೀಭಾ. ೧೧-೪೧). [ವೀಳೆಯ + ಕೊಳ್₁]
ವೀಳೆಯದೆಲೆ ‘ವೀಳೆಯ’ ಪರಾ.
ವೀಳ್ಯ ‘ವೀಳೆಯ’ ನೋ.
ವೀಳ್ಯದೆಲೆ ‘ವೀಳೆಯ’ ಪರಾ.
ವೀಳ್ಯೆದೆಲೆ ‘ವೀಳೆಯ’ ಪರಾ.
ವೀಟ್ ‘ಬೀಟ್₁’ ನೋ.
-ವು (ಪ್ರ). ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಕೆಲವು ಧಾತುಗಳ ಮೇಲೆ ಸೇರಿ ಭಾವಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಒಂದು ಕೃತ್ಪ್ರತ್ಯಯ : ಕ್ರಿಯಾರ್ಥವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಗಳಿಗೆ (ಇವಕ್ಕೆ ‘ಧಾತು’ ಎಂಬ ಹೆಸರಿಂದ) ಇಸು, ಚು, ವು ಮೊದಲಾದುವು ಸೇರಿ ಮಾಡಿಸು, ನೆಗಚ್ಚು, ತಿಳಿವು ಮೊದಲಾದ ರೂಪಗಳು ಬರುತ್ತವೆ (ಕೃಪಿಡಿ. ೧೫). ‘ಅಱಿವು’, ‘ಅಱಿವು’ ಪರಾ.
ವುಳುವಟ್ಟು (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಚಿರುಪಿಯ ಚನ್ನಕುಳ್ಳಯ ಚಿಱಿಯವೂಟಲು ವುಳುವಟ್ಟು ನಾಲ್ಕೂರುಂ . . . ಸಲಲೀಯದವರು ವಾರನಾಸಿಯುಂ ಕವಿಲೆಯುಮನಱಿದೊ (ಸೌಇಇ. IX-i. ೨೭-೧೧ ; 950). [?]
ವೃಂತ (ನಾ). ೧. ಎಲೆ, ಹೂವು, ಹಣ್ಣು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ತೊಟ್ಟು ,– ಕಾವು : “ವೃಂತಂ, ಪ್ರಸವಬಂಧನಂ – ಈ ೨ ಹೂವಿನ ತೊಡಂಬೆ” (ಹಲಾಯು. ೩೦-೩೧). ೨. ಮೊಲೆತೊಟ್ಟು ; ಚೂಚುಕ : “ಕುಚಮುಖಂ, ಚೂಚಕಂ, ವೃಂತಂ, ಶಿಖಾ – ಈ ೪ ಮೊಲೆಯ ಕೊ(ತೊ)ಟ್ಟು” (ಹಲಾಯು. ೬೭-೩೨೨). [ಸಂ.]
ವೃಂತಫಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬದನೆಕಾಯಿ ; ಮುಳ್ಳುಗಾಯಿ : ಎಲ್ಲರ್ಗ ಬಸವನಗ್ರವಣಿಗಳಂ ತಾನೀವ ಸಮಯದೊಳಗಲ್ಲಿ ಕೆಲಬರ್ ತಂಬಕರ್ ಬಂದು . . . ವೃಂತಫಲಮಂ ಸಮಂತಂದು ಕಕ್ಷದೊಳಿರಿಸಿ (ಬಸರ. ೯-೪೫) ; ತವೆ ಬಾಣಲಿಂಗವಾದವು ವೃಂತಫಲಗಳಾಗವರಿರ್ದರತಿ ಬಕುತಿಯಲಿ (ಭೈರವ. ೨-೧೭೭). [ಸಂ.]
ವೃಂತಾಕ (ನಾ). = ವೃಂತಫಲ : “ಬದನೆಯದು ವೃಂತಾಕವಕ್ಕು” (ಮಂಗರಾ. ೨೯-೫) : ವೃಂತಾಕವನ್ನು ಬೆಳೆಸಿ ತರಿಸಿ ನನಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸು (ಕಥಾ. ೧೫೦). [ಸಂ.]
ವೃಂತಾಕಪಾಕ (ನಾ). ೧. ಬದನೆಕಾಯಿಯಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಖಾದ್ಯ ,– ಅಡುಗೆ : ಬದನಗಾಯ್ಗಳಂ . . . ಕೊಣಬಿನೊಳಿಕ್ಕಿ ಒಗ್ಗರಿಸೆ ಮಧುರವೃಂತಾಕಪಾಕ (ಸೂಪಶಾ. ೪-೦೪). ೨. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಕೇವಲ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನದಿಂದ ಬರೆದ ನೀರಸವಾದ ಕಾವ್ಯ : ಒಳಗೆ ರಸವಿಲ್ಲದೆ ಬರಿಯ ಶಾಸ್ತ್ರವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಬರೆದ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ‘ವೃಂತಾಕಪಾಕ’ ವೆಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ! (ಕೃಪಿಡಿ. ೨೫೫). [ಸಂ.]
ವೃಂತಾಕಫಲ (ನಾ). = ವೃಂತಫಲ : “ವೃಂತಾಕಫಲ ಲಿಂಗವಾದುದು” ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಉಪಕಥೆ (ಪುರಸೂ. I. ೩೩೨). [ಸಂ.]
ವೃಂತಾಕಿ (ನಾ). ಬದನೆಗಿಡ : “ವೃಂತಾಕೀ – ಬದಣೆ” (ಒಷಧಿ. ೧೫೭). [ಸಂ. ವೃಂತಾಕೀ]
ವೃಂದ (ನಾ). ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ : ಉಱಿದುದ್ಧೃತ್ತರ ಮೊತ್ತಮಂ ತಱಿದು ಗೆಲ್ಲಂಗೊಂಡು ವೃಂದಂಗಳಂ ಸೆಱೆಗೊಂಡು . . . ಆಯ್ಕುಳಿಗೊಂಡನುದ್ಧ್ರಯಶಮಂ ವಿಶ್ರಾಂತ ಕಾಳಾನಳಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೫೧); ಮಂದರಾದ್ರಿಗೆ ಮಿಗಿಲೆನಿಸುವ ಮಹೇಂದ್ರ ಪರ್ವತಕಾಗಿ ಕಂಡುದು ವೃಂದವೃಂದಾರಕವಧೂಜನವನಿಲನಂದನನ (ತೊರವ. ೪-೧೨-೨೦). [ಸಂ.]

ವೃಂದಗಾನ (ನಾ). ಒಟ್ಟಾಗಿ ಹಾಡುವಿಕೆ ; ಸಮೂಹಗಾಯನ ; ಮೇಳಗೀತ : ಆ ಶಾಲೆಯ ಮಕ್ಕಳ ವೃಂದಗಾನವು ತುಂಬ ಸೊಗಸಾಗಿತ್ತು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ವೃಂದಾರಕ (ಗು). ೧. ದೊಡ್ಡದಾದ ; ಹಿರಿದಾದ. ೨. ಉತ್ತಮವಾದ ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ. ೩. ಸುಂದರವಾದ ; ಮನೋಹರವಾದ : 'ವೃಂದಾರಕದಾರಕ' ಪರಾ. ೪. ಗೌರವಾನ್ವಿತವಾದ ; ಮಾನ್ಯವಾದ. (ನಾ). ೫. ದೇವತೆ ; ಸುರ : ದಾರಕರೂಪದ ಜಿಸನ್ವೃಂದಾರಕನೊಸಸೂತನ ಬಾಲಕೇಳಿಗಳಿಂ ಶೃಂಗಾರಕರ ಪಟುತಿ ದುರಂತ ವಿದಾರಕನ ಮನಕ್ಕೆ ಮಾಡಿದರ್ ಸಂತಸಮಂ (ಅಜಿಪು. ೫-೭೨); ಸಕಲದನುಜ ಭುಜಂಗ ವೃಂದಾರಕ ಮಹಾಭೂತಾದಿ ಲೋಕಪ್ರಕರವೆರಡೊಡ್ಡಾಯ್ತು ಕರ್ಣಾರ್ಜುನರ ಕದನದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೨ ಸೂಚನ). ೬. ಮರ ; ವೃಕ್ಷ : ಸುರಸಭೆಯಂತೆ ಮದದಂತಿಯಂತೆ ಮೇಘಾವಳಿಗಳಂತೆ ವೃಂದಾರಕೋನ್ನತವಾಗಿ ಭಾವಿಸುವೊಡಲಿದನಿಸಿತತಿ ಭೀಕರಾಕಾರದಿಂದ ಘೋರಾರಣ್ಯವು (ಪಚಿಾ. ೫-೧೯). ೭. ಮೋಡ ; ಮೇಘ. ೮. ಆನೆ ; ಗಜ. "ನಾಕಾವಾಸರಿಭಂ ಬಲಾಹಕ ಕುಜಂ ವೃಂದಾರಕಾಖ್ಯಂ" (ನಾನಾರ. ೧೨೪). [ಸಂ.]

ವೃಂದಾರಕತ್ವ (ನಾ). ೧. ಸೌಂದರ್ಯ ; ಮನೋಹರತೆ : ಇದು ಧಾತ್ರೀಪಾರಿಜಾತಂ . . . ವನಶ್ರೀಸುದತೀಪ್ರೇಮಾತ್ಮಜಾತಂ ಫಲ ತರುವರ ವೃಂದಾರಕತ್ವಾಭ್ಯುಪೇತಂ ಮದ ಭೃಂಗೀಗೀತಗೀತಂ ಕೃತವಿರಹಿವಿಘಾತಂ ದಲೀ ಬಾಲಚೂತಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೯೧). ೨. ದೇವತ್ವ ; ಅಮರತ್ವ. [ಸಂ.]

ವೃಂದಾರಕದಾರಕ (ನಾ). ಸುಂದರನಾದ ಬಾಲಕ ; ಮನೋಹರವಾದ ರೂಪುಳ್ಳ ಬಾಲಕ : ಓರಗೆಗಳಪ್ಪ ಬಹುವೃಂದಾರಕದಾರಕರನಂದು ಸಹಪಾಂಸುಕ್ರೀಡಾರಸದೊಳ್ ಸಮುಚಿತಸೇವಾರತಿಯೊಳ್ ನೆಱೆದು ನೆಗಟೆ ನಿರವಿಸಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೨-೫೫). [ಸಂ.]

ವೃಂದಾರಕಪಥ (ನಾ). ದೇವತೆಗಳ ಮಾರ್ಗ ; ಆಕಾಶ ; ಅಂತರಿಕ್ಷ : "ತಾರಾಪಥಂ ವ್ಯೋಮಮಂತರಿಕ್ಷಂ ನಭಂ ವಾರಿದಪಥಂ ವಿಯತ್ಪುಷ್ಕರಂ ಖಂ ದ್ಯು ವೃಂದಾರಕಪಥಂ ವಿಹಾಯಸಮಂಬರಂ ವಿಷ್ಣುಪದಮೆನಲು ಗಗನಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೯-೩೧). [ಸಂ.]

ವೃಂದಾರಕವಧು (ನಾ). ದೇವತಾಸ್ತ್ರೀ ; ಸುರವಧು : ಅಕಟ ರಾಯನ ಹರಿಬದಲಿ ಸೇವಕರಿಗಾದುದು ಸೂಱೆ ವೃಂದಾರಕವಧೂವರ್ಗದಲಿ ಚಾಳಿಸಬೇಡ ವಿಗ್ರಹಕೆ ವಿಕಳಬಲನಿವನೇನು ಭಾಳಾಂಬಕನೊ ಬಲಿಬಂಧಕನೊ ಸುರಪಾಲಕನೊ ಫಡಫಡ ಎನುತ ಕವಿದುದು ಕರ್ಣನಿದಿರಿನಲಿ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೨-೫). [ಸಂ. ವೃಂದಾರಕವಧೂ]

ವೃಂದಾರಕಾಚಲ (ನಾ). ದೇವತೆಗಳ ಪರ್ವತ ; ಮೇರುಪರ್ವತ : ಸಾರ ಕಟ್ಟಿತು ಸಾಗರಕೆ ವೃಂದಾರಕಾಚಲವಿಡಿದು ಗಿರಿಗಳ ಭಾರಕಿಳೆ ಕಡು ತಗ್ಗುತಿರ್ದುದು ನಿಮುಷ ನಿಮುಷದಲಿ (ತೊರರಾ. ೬-೫-೧೪). [ಸಂ.]

ವೃಂದಾವನ (ನಾ). ೧. ದ್ವಾಪರಯುಗದಲ್ಲಿ ಗೋಕುಲದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿದ್ದು ಕೃಷ್ಣನು ವಿಹರಿಸುತ್ತಿದ್ದನೆನ್ನಲಾದ ಒಂದು ವನ ; ☞ ಈಗಿನ ಉತ್ತರ ಪ್ರದೇಶದ ಮಥುರೆಯ ಹತ್ತಿರವಿದ್ದಿತೆನ್ನಲಾದ ಬೃಂದಾವನ : ಸುಸ್ತ್ರೀವತೀವಾಸೇವ್ಯಂ . . . ಕೇಳಿಸುಖಪ್ರದೇಶಮೆಸೆಗುಂ ವೃಂದಾವನಂ (ಜಗವಿ. ೩-೬೬); ವೃಂದಾವನ ದೊಳಾಡುವನ್ಯಾರೆ ಗೋಪಿ ಚಂದಿರವದನ ನೋಡುವ ಬಾರೆ (ಪುರಂದ. ೨-೧೩೩ ಪಲ್ಲವಿ). ೨. ಪೂಜಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ತುಳಸಿಯನ್ನು ಬೆಳೆಸಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಮನೆಯ ಮುಂಭಾಗದ ಅಂಗಳದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟುವ ಚಿಕ್ಕ ಕಟ್ಟೆ ; ತುಳಸೀಕಟ್ಟೆ : ವೃಂದಾವನವೇ ಮಂದಿರವಾಗಿಹ ಇಂದಿರೆ ಶ್ರೀತುಲಸಿ (ಪುರಂದ. ೩-೪೪ ಪಲ್ಲವಿ); ವಿರೋಧಿಕೃತುಸಂವತ್ಸರದ ಶ್ರಾವಣ ಶು ೧೨ ವೃಂದಾವನಪ್ರತಿಷ್ಠೆ (ಎಕ. IV (R). ಚಾಮರಾ. ೧೬೬-೨ ; ಸು. 16ನೆಯ ಶತ) : ಆ ಬಯಲಿನ ಮಧ್ಯ ಒಂದು ವೃಂದಾವನ (ಕಳಪು. ೫೭). ೩. ವೈಷ್ಣವಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳ ಸಮಾಧಿ : 'ವೃಂದಾವನಸ್ಥ' ಪರಾ. ೪. ಮಂತ್ರಾಲಯದಲ್ಲಿರುವ ರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿಗಳ ಸಮಾಧಿ. [ಸಂ.]

ವೃಂದಾವನಸ್ಥ (ನಾ). ಸಮಾಧಿಯನ್ನು ಸೇರಿದ ವೈಷ್ಣವಸಂನ್ಯಾಸಿ : ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರರು ಮಂತ್ರಾಲಯ(ಮಂಚಾಲೆ)ವನ್ನು ಸೇರಿದೊಡನೆಯೇ . . . ತಾವು ಅಲ್ಲೇ ವೃಂದಾವನಸ್ಥರಾಗಿರಬೇಕೆಂಬ ಅಭಿಲಾಷೆಯನ್ನು ದೇವಿಗ ವಿಜ್ಞಾಪಿಸಿದರು (ಕಭವಿ. ೩೫೮). [ಸಂ.]

ವೃಕ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಡುಪ್ರಾಣಿ ; ತೋಳ : ವೃಕಶಾರ್ದೂಲವರಾಹಮುಖ್ಯರ ಮನಂಗೊಂಡಂ (ಪಂಚತಂ. ೯೭-೭); ವಿಪಿನಂ ಕ್ರೂರವ್ಯಾಳ ವೃಕಸೂಕರಚಮೂರ ಕಂಠೀರವನಿಷೇವಿತಮಲ್ಲಾ ! (ರಾಮಾಶ್ವ. ೨೮-೧೩). ೨. ನರಿ ; ಜಂಬುಕ. ೩. ಕಾಗೆ. ೪. ಗೂಗೆ ; ಘೂಕ. ೫. [ಖಗೋಳ] ಒಂದು ನಕ್ಷತ್ರಪುಂಜದ ಹೆಸರು : ವೃಶ್ಚಿಕದ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಅಂದರೆ ಕಿನ್ನರನ ಎಡಕ್ಕೆ (ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ) ಇರುವ ರಾಶಿ ವೃಕ. ವೃಕದ ಗ್ರೀಕ್ ಹೆಸರು ಲ್ಯೂಪಸ್ ತೋಳ ಎಂದು (ನಕ್ಷತ್ರ. ೭೩). [ಸಂ.]

ವೃಕತಿಕ್ತ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಅಗುಳುಶುಂಠಿ : "ವೃಕತಿಕ್ತ, ವೃಕಪತ್ರೀ - ಈಯೆರಡುಂ ಅಗುಳುಶುಂಠಿ" (ಒಷಧಿ. ೧೫೭). [ಸಂ.]

ವೃಕಧೂಪ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯಗಳ ಮಿಶ್ರಣ : "ವೃಕಧೂಪಃ, ಕೃತ್ರಿಮಧೂಪಕಃ — ೨ ಅನೇಕ ಪರಿಮಳವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಧೂಪಕ್ಕೆ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೦೭). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ವೃಕಧೂಪಃ- ಕುಂಪುರಕ, ನಲಾವರ" (ಒಷಧಿ. ೧೫೭). ೩. ಬಣ್ಣಗಳ ಮಿಶ್ರಣ, ಔಷಧ ಮೊದಲಾದುವಕ್ಕೆ ಬಳಸುವ, ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರದಿಂದ ಸ್ರವಿಸುವ ತೈಲರೂಪದ ರಾಳ ; ಟರ್ಪೆಂಟೈನ್. [ಸಂ.]

ವೃಕಪತ್ರಿ (ನಾ). = ವೃಕತಿಕ್ತ : "ವೃಕತಿಕ್ತ, ವೃಕಪತ್ರೀ — ಈ ಯೆರಡುಂ ಅಗುಳುಶುಂಠಿ" (ಒಷಧಿ. ೧೫೭). [ಸಂ. ವೃಕಪತ್ರೀ]

ವೃಕಶಾಬ (ನಾ). ತೋಳದ ಮರಿ ; ಎಳೆಯ ಈಹಾಮೃಗ : ವೃಕಶಾಬಂ ಮತ್ತಮಾತಂಗದ ಬಿದುವನವಷ್ಟಂಭದಿಂದೇಱೆ ಶೌರ್ಯಾಧಿಕನಪ್ಪಂ ಧಾತ್ರಿಗೇದೋವದ ಬಯಸುವವೋಲ್ (ದಶಕು. ೭-೭೬). [ಸಂ.]

ವೃಕಾನನ (ನಾ). ೧. ತೋಳದಂತೆ ಮುಖವುಳ್ಳವನು : ಕರಿವದನರತಿಶಯ ವೃಕಾನನರು ಲಸದುಷ್ಟ್ರತುಂಡವೆನಿಸುವರು (ವೀಶೈಪು. ೩-೧೯-೬) ; ಮಹಿಷಾಸ್ಯರುಂ ವೃಕಾನನರೆನಿಪ ಪರಿಪರಿಯ ಬಹುಮುಖರ್ ಗಿರಿಜಾವಸಥನ ಪೇರೋಲಗದಿ ಜಸವೆತ್ತರು (ಏಕೋಪು. ೨-೪೪). ೨. ಕೃಷ್ಣನ ಒಬ್ಬ ಮಗನ ಹೆಸರು. [ಸಂ.]

ವೃಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ : "ವೃಕಿ - ಅಗುಳುಶುಂಠಿ" (ಒಷಧಿ. ೧೫೮). [ಸಂ. ವೃಕೀ]

ವೃಕೋದರ (ನಾ). ೧. ತೋಳದಂತೆ ಹೊಟ್ಟೆಯುಳ್ಳವನು ; ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಜಠರಾಗ್ನಿಯುಳ್ಳವನು. ೨. ಭೀಮ : ನಾರಾಯಣನುಂ ಧರ್ಮಪುತ್ರನುಂ ವೃಕೋದರನ ಮಸಮಸನಾಱೆ ನುಡಿದು ಮತ್ತಂ ನಾರಾಯಣಂಗೆ ಯುಧಿಷ್ಠಿರಂ ನಿಶ್ಚಿತಕಾರ್ಯಮನನುಷ್ಠಿಸಲೆಂದಿಂತೆಂದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೨೫ ವ) ; ಎಲೆ ವೃಕೋದರ ನಕುಳ ಸಾತ್ಯಕಿ ನಿಲಿಸಿರೈ ತಂಗಿಯನು ತನ್ನಯ ಕೊಲೆಗೆ ಮಗನಳಿವೊಂದು ಸಾಲದೆ ತನ್ನ ನುಡಿಯೇಕೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೭-೧೯). ೩. ತೋಳಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು ; ಕಾಡು. ೨, ೩ : ಆ ವನಂ ಘನಾಗಮದಂತೆ ಘನಕದಂಬಮುಕ್ತಕವಿಲಸಿತಮುಂ . . . ಯುಧಿಷ್ಠಿರಸದ್ಮದಂತೆ ವೃಕೋದರವಿಲಸದರ್ಜುನನಕುಲಾಧಿಷ್ಠಿತಮುಂ . . . ಎನಿಸಿರ್ದುದು (ರಾಜಶೇ. ೫-೭೪ ವ). ೪. ಬ್ರಹ್ಮ. [ಸಂ.]

ವೃಕ್ಕೆ (ನಾ). ೧. ಮಾಂಸ ; ಬಾಡು : "ವೃಕ್ಕಾ ಎಂಬುದು ಬಿಕ್ಕು" (ಪಠಾಯು. ೧೦೫-೧೪). ೨. ಹೃದಯ. ೩. ಮೂತ್ರಕೋಶ. [ಸಂ. ವೃಕ್ಕಾ]

ವೃಕ್ಷ (ನಾ). ಮರ ; ತರು ; ಭೂರುಹ : ತಾಳತರುಷಂಡಸಮೀಪದೊಳ್ . . . ಜರಠಮಹಾಶಾಲ್ಮಲೀವೃಕ್ಷಮಿರ್ಕುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೨೦); ಅಗ್ನಿಯಾಧಾರದಲ್ಲಿ ಕಬ್ಬುನ ನೀರುಂಬುದಯ್ಯಾ ಭೂಮಿಯಾಧಾರದಲ್ಲಿ ವೃಕ್ಷ ನೀರುಂಬುದಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೧೯೭) : ವೃಕ್ಷದ ಮೂಲಮಂ ಸಲಹುತಿರ್ದಡೆಯಾ ತರು ಶಾಖೆಗೂಡಿ ಸಂರಕ್ಷಣಮಾಗಿ ಪೆರ್ಚುತಿಹವು (ನಸ್ಸಬಾ. ೭-೩೭೦). [ಸಂ.]

ವೃಕ್ಷಧೂಪ (ನಾ). ಮರದಿಂದ ಸಂಗ್ರಹಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧ ದ್ರವ್ಯ ; ರಾಳ : "ಪಾಯಸಃ, ಶ್ರೀವಾಸಃ, ವೃಕ್ಷಧೂಪಃ . . . ವೃಕ್ಷದ ಬೊಂಕೆ , ರ್‍ಯಾಳದ ಬೊಂಕೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೦೮). [ಸಂ.]

ವೃಕ್ಷಭಂಜನ (ನಾ). ಮರವನ್ನು ಮುರಿಯುವಿಕೆ, — ನಾಶಮಾಡುವಿಕೆ : ಸುಂದರನಂಬಾನ ಸಾರಲೀಯದುದಱಿಂ ತದ್ವಿರಹಪರಿತಪ್ತಮನದಿಂದಂ ಸಲ್ಬುದಂ

ನವಯೌವನಮನೆಯ್ದಿ ಆತ್ಮಬಲಮನದಟಿ ಬಲದೊಳ್ ವೃಕ್ಷಭಂಜನಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ (ಪದ್ಮರಾ. ೩೭-೧೮). [ಸಂ.]

ವೃಕ್ಷಭೇದಿ (ನಾ). ೧. ಮರವನ್ನು ಕಡಿಯುವವನು,— ಕತ್ತರಿಸುವವನು. ೨. ಹಗುರವಾದ ಸಣ್ಣಕೊಡಲಿ ; ಕೈಗೊಡಲಿ. ೩. ಮರವನ್ನು ಕೆತ್ತುವ ಉಳಿ ; ಬಡಗಿಯ ಚಾಣ. [ಸಂ. ವೃಕ್ಷಭೇದಿನ್]

ವೃಕ್ಷಮೂಲ (ನಾ). ೧. ಮರದ ಬೇರು. ೨. ಮರದ ಪ್ರಾರಂಭದ ಭಾಗ,- ಬುಡ : ಕಲ್ಪಸ್ಥಾಯಿಯಾಗಿರ್ದುದು ಗಿರಿಕಟಕಸ್ಥುಲಮಾ ವೃಕ್ಷಮೂಲಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೨೨); ಇಳೆಯಂ ಸಲಹಲ್ ಮುಂ ಮಂಜುಳಸೌಧಾವಾಸಕೆಳಸುವಾ ಪುರುಕುಲಜರ್ ಬಳಿಕಂ ವಾನಪ್ರಸ್ಥಕ್ಕಳವಡೆ ತಾಂ ವೃಕ್ಷಮೂಲಮಂ ಮನಗೈವರ್ (ಶಾಕುಂತ. ೧೦೭-೧೬೩). [ಸಂ.]

ವೃಕ್ಷರುಹ (ನಾ). ೧. ಪರೋಪಜೀವಿಸಸ್ಯ ; ಬದನಿಕೆ. ೨. ಕಟ್ಟಿರುವೆ : "ವೃಕ್ಷರುಹಃ — ಬಂದಣಿಕೆ, ಕಟ್ಟಿರುಹೆ" (ಓಷಧಿ. ೧೫೭). [ಸಂ. ವೃಕ್ಷರುಹಾ]

ವೃಕ್ಷರುಹೆ (ನಾ). ೧. = ವೃಕ್ಷರುಹ ೧ : "ವಂದಾ, ವೃಕ್ಷಾದನೀ, ವೃಕ್ಷರುಹಾ, ಜೀವಂತಿಕಾ — ೪ ಬದನಿಕೇ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೧). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ. ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : "ವೃಕ್ಷರುಹಾ — ಜತುಕೆ, ಮುಷ್ಟಿ" (ಓಷಧಿ. ೧೫೭). [ಸಂ. ವೃಕ್ಷರುಹಾ]

ವೃಕ್ಷವಾಟಿಕೆ (ನಾ). ಉಪವನ ; ತೋಟ : "ವೃಕ್ಷವಾಟಿಕಾ... ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರೀಡಾರ್ಥವಾಗಿ ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಶೃಂಗಾರ ವೃಕ್ಷವಾಟ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ.೧೧೦). [ಸಂ. ವೃಕ್ಷವಾಟಿಕಾ]

ವೃಕ್ಷವೀರ್ಯ (ನಾ). ಮರಗಿಡಗಳ ರಸ, — ಸತ್ತ್ವ : ವೃಕ್ಷವೀರ್ಯಶರೀರೋತ್ಸೇಧಾಯುರಾದಿ ಹಾನಿಯೊಳು ಸುಷಮದುಷ್ಷಮಮೆಂಬ ಕಾಲಂ ದ್ವಿಸಾಗರೋಪಮ ಕೋಟಾಕೋಟಿಸ್ಥಿತಿಯಿಂ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವಂದು (ಚಾವುಂಪು. ೯). [ಸಂ.]

ವೃಕ್ಷಶೋಷಣ (ನಾ). ೧. ಮರಗಿಡಗಳನ್ನು ಒಣಗಿಸುವಿಕೆ, — ಹಾಳುಮಾಡುವಿಕೆ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೀಳುಮಟ್ಟದ ಸಿದ್ಧಿ,— ಕುತ್ಸಿತಸಿದ್ಧಿ : ಪಾಷಂಡಿಸಹವಾಸ ಪಾಷಾಣಪಾಟನ ಪ್ರತಿಮಾಭಾಷಣ ವೃಕ್ಷಶೋಷಣ ಮೊದಲಾದ ಕಪಟಕುತ್ಸಿತಸಿದ್ಧಿಗಳಿಂದ ಸಾಧುಜನವಂಚನೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳು . . . ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು (ಹಿಂದ್ಪಾ. ೧೫೨). [ಸಂ.]

ವೃಕ್ಷಾದನ (ನಾ). ೧. ಮರವನ್ನು ಕೆತ್ತುವ ಉಳಿ ; ಬಡಗಿಯ ಚಾಣ. ೨. ಸಣ್ಣಬಾಚಿ ; ಕೈಬಾಚಿ. ೩. ಸಣ್ಣಕೊಡಲಿ ; ಕೈಗೊಡಲಿ. [ಸಂ.]

ವೃಕ್ಷಾದನಿ (ನಾ). = ವೃಕ್ಷರುಹ ೧ : "ವಂದಾ, ವೃಕ್ಷಾದನೀ, ವೃಕ್ಷರುಹಾ, ಜೀವಂತಿಕಾ — ೪ ಬದನಿಕೇ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೧). [ಸಂ. ವೃಕ್ಷಾದನೀ]

ವೃಕ್ಷಾಧಿರೋಹಣ (ನಾ). [ಕಾಮಶಾ] ಹನ್ನೆರಡು ಬಗೆಯ ಆಲಿಂಗನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಎಡದ ಕಾಲೊಳುಂಗುಟಮನ ಬಿಡದೆ ಮಟ್ಟಿ ಬಲದ ತೊಡೆಯನುಡೆಯೊಳಿಟ್ಟು ನುಡಿಸಿ ಬಾಯ್ಗೆ ಬಾಯನೊಂದಿಸಿ ಮುಡುಹುವಿಡಿದು ಗಳರವಂ ಗಳೊಡನೆ ಲಲ್ಲೆಗಚೆದು ತಕ್ಕೆಯೊಡೆಯದವಳ ತೆಱನದು ವೃಕ್ಷಾಧಿರೋಹಣಂ [ಪಾಠಾಂ. ವೃಕ್ಷರೋಹಣಾಂಗನೆ] (ಜನವ. ೭-೭). [ಸಂ.]

ವೃಕ್ಷಾಮ್ಲ (ನಾ). ೧. ಹುಳಿಹಣ್ಣು ; ಹುಣಿಸೆ : "ತಿಂತ್ರಿಣೀಕಂ, ಚುಕ್ರಂ, ವೃಕ್ಷಾಮ್ಲಂ - ೩ ಮರಹುಣಿಸೇಹಣ್ಣು, ಹುಳಿಹಣ್ಣು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೦೪). ೨. ಅಮಟೆಕಾಯಿ; "ಆಮ್ರಾತಕ" (ಪಂಡಿತ. ೨೭೯). [ಸಂ.]

ವೃಕ್ಷಾರೋಹಣ (ನಾ). ೧. ಮರವನ್ನು ಹತ್ತುವುದು,— ಏರುವುದು. ೨. = ವೃಕ್ಷಾಧಿರೋಹಣ. ೧, ೨ : ಪರಿಕಿಸೆ ವೃಕ್ಷಾರೋಹಣ ಪಯಹಚರ್ವಿತಕ ವೇಣುದಾರಿತಕಂಗಳ್ ಕರಮೆಸೆಯೆ ಕಾಮಶಾಸ್ತ್ರದ ದೊರೆಯಾದುದು ಶಬರಶಿಶುಗಳುಜ್ಜುಗಮದಟೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೫೫). [ಸಂ.]

ವೃಕ್ಷಾಸನ (ನಾ).[ಯೋಗ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಸನ : ಮುಖ್ಯವಾದ ಕೆಲವು ಆಸನಗಳು. ಅಷ್ಟವಿನ್ಯಾಸಗಳು ೧. ಉತ್ತಾನಾಸನ . . . ೫೩. ದೂರ್ವಾಸಾಸನ, ೫೪. ವೃಕ್ಷಾಸನ, ೫೫. ಸಿದ್ಧಾಸನ . . . ೭೯. ಭೈರವಾಸನ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನೇಕವಿವೆ (ಭಾರತ. ೧೬೭). [ಸಂ.]

ವೃಕ್ಷೋತ್ಪಲ, ವೃಕ್ಷೋತ್ಪಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಬೆಟ್ಟದಾವರೆ ; ಕರ್ಣಿಕಾರ : "ವೃಕ್ಷೋತ್ಪಲಂ ಕರ್ಣಿಕಾರಮೆನೆ ಕೊಸಗೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೩೫-೧೨). ವೃಕ್ಷೋತ್ಪಳ : "ಕೊಸಗು ವೃಕ್ಷೋತ್ಪಳಂ ಕರ್ಣಿಕಾರಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೩-೧). [ಸಂ.]

ವೃಕ್ಷೋತ್ಪಳ 'ವೃಕ್ಷೋತ್ಪಲ' ನೋ.

ವೃಜಿನ (ಗು). ೧. ಬಾಗಿದ ; ಡೊಂಕಾದ ; ಕೊಂಕಿದ. ೨. ಪಾಪದಿಂದಕೂಡಿದ ; ದುಷ್ಕರ್ಮದಿಂದ ಕೂಡಿದ : ಅಂತು ಸಂಸಾರಶರೀರಭೋಗ ನಿರ್ವೇಗಪರತಂತ್ರ ಸಾತ್ಮತಂತ್ರಮುಂ ವಿಷತಂತ್ರಮೆಂದುಂ . . . ದುರ್ಗಮುಂ ವೃಜಿನ ದುರ್ಗಮೆಂದುಮಿಂತು ಸಪ್ತಾಂಗಮುಮಂ ದೀರ್ಘಸಪ್ತಾಂಗವಾಗ ಬಗೆದಿಟೆಕೆಯ್ದು (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೦-೧೨೫ ವ); ಅಜನಜಗರಗರದಿಂದಭ್ರುಜಶಿಖರಪದಿಂದೆ ಪುಲಿಯ ಕಾಯ್ಪಿಂ ನಿಸದಂ ವೃಜಿನ ಘಸಕುಜನಜನಮುಂ ಸೃಜಿಸಿದನಲ್ಲದೊಡವಂಗೆ ಜಗಮುಂಬುವುದೇ (ರಾಜಶೇ. ೧-೩೮). (ನಾ). ೩. ಬಾಗಿದುದು ; ಡೊಂಕಾದುದು ; ಕೊಂಕಿದುದು : "ವಕ್ರಂ, ವೃಜಿನಂ, ಭಂಗುರಂ, ಆವಿದ್ಧಂ . . . ಕುಟಿಳಂ, ವ್ಯಾಕುಂಚಿತಂ, ಊರ್ಮಿಮತ್ - ಈ ೧೨ ಕೊಂಕಿದುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೧೭-೧೧). ೪. ಪಾಪ ; ದೋಷ : ಕಾಲಾಂತದೊಳಾಜಿನಂ ವೃಜಿನವನಂ ತವಿಸುತ್ತ ನಿರಾಸ್ರವಂ ತ್ರಿಲೋಕಾಂತವನೆಯ್ದೆ ತಾಮುಮಿರದಯ್ದಿದರಾತ್ಮನಿಕೇತನಂಗಳಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೯೭) ; ನಿಜಪೂರಾಕೃತಜನ್ಮಕರ್ಮದ ವೃಜಿನಪರಿಹಾರಾರ್ಥದಲಿ ನೆಱ ಭಜಿಸಲದುವೇ ಸಾತ್ವಿಕಧರ್ಮಭಕ್ತಿ ಭಾವಿಸಲು (ನಿಭಾಗ. ೬-೧೩-೨೫). ೫. (ಸುರುಳಿ ಸುತ್ತಿಕೊಂಡ) ಕೂದಲು; (ಗುಂಗುರು) ಕೂದಲು : "ವೃಜಿನಂ ಕೇಶಮೆನಿಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೩೧-೮೧). ೬. ದುರುಳ ; ದುಷ್ಟ. ೭. ಕ್ಲೇಶ ; ಸಂಕಟ ; ನೋವು : "ವೃಜಿನಂ ಕ್ಲೇಶಾಘವ[ಕ್ರ]ವಾಚಿಯುಮಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೩೧-೮೧). ೮. ರೋಗ ; ರುಜೆ. ೯. ಕೆಂಪುಚರ್ಮ. ೧೦. ಕಠಿಣತೆ ; ತೀವ್ರತೆ . "ಶಿರೋಜಂ ರುಜೆ ವಕ್ರಂ ತೀವ್ರಂ ಪಾಪಂ ವೃಜಿನಮೆನಿಕ್ಕು" (ನಾನಾರ. ೬೫). [ಸಂ.]

ವೃಜಿನಬಂಧ (ನಾ). ಪಾಪದ ಕಟ್ಟು ; ದುಷ್ಕರ್ಮದ ಪಾಶ : ಇಂತಿದೇಂ ವೃಜಿನಬಂಧಮೋ ಕುಸ್ಮೃತಿಬಂಧಸಂಬಂಧಮೆಂದದೇಂ ತಳೆದನೋ ಮುನಿಪ್ರವರ ನಾಗಳುದ್ವೇಗಮಂ (ಸುಕುಮಾ. ೪-೭೧). [ಸಂ.]

ವೃಜಿನಾರಿ (ನಾ). ಪಾಪರಹಿತನಾದವನು ; ದುಷ್ಕರ್ಮಗಳಿಲ್ಲದವನು : ಆ ರಾಜಕುಳದೊಳಖಿಳ ಜನಾರಾಧ್ಯಂ ಸುಖದಿನಿರ್ಪನುನ್ಮಥಿತ ಸಮಸ್ತಾರಿ ಮಹಾಸೇನಂ ವೃಜಿನಾರಿ ಮಹಾಸೇನನೆಂಬನವನೀನಾಥಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೧-೮೧). [ಸಂ.]

ವೃಣೀತ (ನಾ). ಆಯ್ಕೆಯಾದವನು ; ಚುನಾಯಿತನಾದವನು : ಯಾರು ವರಣವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೋ ಎಂದರೆ ವರಣಸ್ಪರ್ಧೆಯಲ್ಲಿ ಜಯಶಾಲಿಯಾಗುತ್ತಾನೋ — ಅವನು ವೃಣೀತ, ಚುನಾಯಿತ, ಎಲೆಕ್ಟೆಡ್ (ರಾಜ್ಯಶಾ. ೨೦೭). [ಸಂ.]

ವೃತ (ಗು). ೧. ಮರೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ; ಆವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ; ಮುಚ್ಚಿದ : ಕೋರಕಾಗ್ರಗ್ರಸನೋತ್ಕಂಠಾನ್ಯಪುಷ್ಟೋತ್ಕರವೃತವಿಟಪಂ ಚೂತಂ . . . ಜನಪದದುದ್ಯಾನದೊಳ್ ಕುಂದಮೆಂದಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೧-೪೩). ೨. ಸುತ್ತುವರಿದ ; ಬಳಸಿದ : ವರ್ಣಂಗಳ ಪಾಠಕ್ರಮವುರ್ವರ್ಣವೃತಧಾತ್ರಿಯೊಳ್ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ನಿಜದಿಂ ವರ್ಣಂಗಳಕಾರಾದ್ಯಾಪೂರ್ಣತೆಯಂ ಪಡೆವುವಾ ಳಕಾರಂಬರೆಗಂ (ಶಮದ. ೪). ೩. ತಡೆಗಟ್ಟಿದ ; ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸಿದ. ೪. ಚುನಾಯಿಸಿದ ; ಆಯ್ಕೆಮಾಡಿದ. ೫. ಒಪ್ಪಿದ ; ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ. ೬. ಪ್ರೀತಿಸಿದ ; ಆರಾಧಿಸಿದ. ೭. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದ ; ಕೋರಿದ. (ನಾ). ೮. ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು ; ಸಮ್ಮತಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು : "ವೃತಃ, ವೃತ್ತಃ, ವಾವೃತಃ – ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು, ನನಗೆ ಇವನಾಗಬೇಕೆಂದು ವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೪೭). [ಸಂ.]

ವೃತಗೋಮ (ನಾ). ೧. ಕಿರಣಗಳಿಂದ ಆವೃತನಾದವನು ; ಚಂದ್ರ. ೨. ಸಂಪತ್ತಿನಿಂದ ಕೂಡಿದವನು ; ರಾಜ. ೧, ೨ : ವೃತಗೋಮಂ ಸಕಳಕಳಾನ್ವಿತನಮೃತಮಯಂ ವಿಶುದ್ಧವೃತ್ತಂ ಪರಿವೇಷ್ಟಿತಸನ್ನಿವಹಂ ಕುವಳಯಹಿತನೆನೆ ಸಂಪೂರ್ಣಚಂದ್ರನೊಳ್ದೊರೆ ಚಂದ್ರಂ (ಮದಿತ. ೧-೪೮). [< ಸಂ. ವೃತಗೋಮತ್]

ವೃತರೇಫ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ರಕಾರದ ಒತ್ತಿನಿಂದ ಕೂಡಿದುದು ; ಸುತ್ತಿದ ರೇಫ : ನೆಗಟ್ಟುಂ ದ್ವಿತ್ವಾಗ್ರದ ರೇಫೆಗೆ ಲೋಪಂ ವರ್ಣಮಿಶ್ರ ರೇಫಕ್ಕಂ ತಾಂ ನೆಗಟ್ಟುಂ

ಲೋಪಂ ಬಹುಳದೆ ನೆಗಟ್ಗುಂ ವೃತರೇಫವಮಡಿಯೊಳಾ ವರ್ಣದ ವೋಲ್ (ಶಮದ. ೨೬೧). [ಸಂ.]

ವೃತಿ (ನಾ). ೧. ಆರಿಸುವಿಕೆ ; ಆಯ್ಕೆಮಾಡುವಿಕೆ : "ವರಃ, ವೃತಿಃ – ೨ ವರಿಸುವಿಕೆ, ನನಗೆಯಿದು ಇರಲಿಯೆಂದು ಒಪ್ಪಿ ಅಂಗೀಕರಿಸುವಿಕೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೫೭). ೨. ಮುಚ್ಚುವಿಕೆ ; ಆಚ್ಛಾದಿಸುವಿಕೆ. ೩. ಕೇಳುವಿಕೆ ; ಕೋರುವಿಕೆ. ೪. ಸುತ್ತುವರಿಯುವಿಕೆ ; ಆವರಿಸುವಿಕೆ. ೫. ಸುತ್ತುವರಿದಿರುವುದು ; ಬೇಲಿ; ಆವರಣ : ದಯೆ ವೃಕ್ಷಮೂಲಮೆನಿಕುಂ ನಿಯಮಂ ವೃತಿ ಶೀಲಮೂಳವಾಳಮೆನಲ್ಕೀಟ್ಗೆಯನಾಳ್ದು ಸುಖದ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಯನಾಗಿಪ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷಮಲ್ಲದೆ ಧರ್ಮಂ (ಪುಷ್ಪ. ೧೩-೫೫). ೬. ಆಯ್ಕೆ ; ವರಣ. [ಸಂ.]

ವೃತ್ತ (ಗು). ೧. ಬಳಸಿದ ; ಸುತ್ತುವರಿದ. ೨. ಗುಂಡಾದ ; ವರ್ತುಲಾಕಾರದ. ೩. ಉಂಟಾದ ; ಸಂಭವಿಸಿದ. ೪. ಮುಗಿದ ; ಪೂರ್ಣಗೊಂಡ. ೫. ಆಗಿಹೋದ ; ನಡೆದುಹೋದ ; ಕಳೆದ. ೬. ನಡೆಸಿದ ; ಆಚರಿಸಿದ. ೭. ಆವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ೮. ಗತಿಸಿದ ; ಮರಣಹೊಂದಿದ. ೯. ಓದಿದ ; ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡಿದ. ೧೦. ದೃಢವಾದ ; ಬಲವಾದ. (ನಾ). ೧೧. ಸುತ್ತಿದುದು ; ಬಳಸಿದುದು : "ವೃತ್ತ, ವ್ಯಾವೃತ್ತ --- ಮರಳಿದುದು" (ನಾಚಿರಾ. ೬). ೧೨. ದುಂಡಾಗಿರುವುದು ; ವರ್ತುಲಾಕಾರವಾದುದು : "ನಿಸ್ತಲಂ, ವರ್ತುಳಂ, ವೃತ್ತಂ - ಈ ೩ ಬಟ್ಟಿತ್ತು" (ಹಲಾಯು. ೨೪-೬೮). ೧೩. ಉಂಟಾದುದು ; ಸಂಭವಿಸಿದುದು. ೧೪. ಮುಗಿದುಹೋದುದು ; ನಡೆದುಹೋದುದು : "ವೃತ್ತಂ ಭೂತಂ ಕ್ರಿಯೆಗುಪಪತ್ತಿಯೊಳೊಡೆಸಲ್ಬುದು" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೮-೧೮). ೧೫. ನಡೆಸಿದುದು ; ಆಚರಿಸಿದುದು. ೧೬. ಸತ್ತುದು ; ಮರಣಹೊಂದಿದುದು. ೧೭. ದೃಢವಾದುದು ; ಬಲವಾದುದು. ೧೮. ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದು ; ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾದುದು. ೧೯. ಸುದ್ದಿ; ಸಮಾಚಾರ ; ವೃತ್ತಾಂತ : ಅತ್ತೆ ಮಾವನು ಮೊದಲಾದ ಪೂಜ್ಯರೊಳನುವೃತ್ತಿಗೈದಾತ್ಮವಲ್ಲಭನ ಚಿತ್ತವಱಿತು ಸೇವೆಯೆಸಗುವ ಸತಿಯರ ವೃತ್ತವ ಬಿತ್ತರಿಸುವೆನು (ಹರಿಬ. ೪-೩) ; ಕೇಳ್ದಳಿತ್ತನಸೂಯೆ ಮಧುರಭಾಷಿಣಿ ಜನಕಜಾತೆಯ ವದನದಿಂ ಸ್ವಯಂವರದ ವೃತ್ತಮಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೭೮-೭೩). ೨೦. ನಡವಳಿಕೆ ; ವರ್ತನೆ : ವೃತ್ತಮುಮಖಿಳಕಳಾಸಂಪತ್ತಿಯುಮತಿವಿಶದಮೆನಿಕುಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೦-೨೪) ; ಎತ್ತನೇಱುವನಾಜ್ಞೆಯನು ಸುರಲೋಕಪಾಲಕರು ಹೊತ್ತು ನಡೆಸುವರವರಿಗಿಷ್ಟವನಿತ್ತು ನಡೆಸುವನಾವನಾತನ ವೃತ್ತವನು ವಿಧಿಗಱಿಯಲರಿದೆಂದಳು ಸರೋಜಮುಖಿ (ನಿಭಾಗ. ೪-೫-೫೧). ೨೧. ಚರಿತ್ರೆ ; ಇತಿಹಾಸ. ೨೨. ಉದ್ಯೋಗ ; ವೃತ್ತಿ. ೨೩. ನಿಯಮ, ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳ ಆಚರಣೆ, - ಅನುಷ್ಠಾನ. ೨೪. ಅಮೃತ ; ಸುಧೆ. ೨೫. ಶತ್ರು ; ಹಗೆ. ೨೬. ಕತ್ತಲೆ ; ತಿಮಿರ : "ವೈರಿಗಳಮೃತಂ ಕತ್ತಲೆ ಚಾರಿತ್ರಂ ವಸ್ತುಕಂಗಳಸುರಂ ದೃಢಮುಂ ಸೇರಿದ ಬಟುವೆಂಟಕ್ಕಂ ತೋರಿದ ಸಲೆ ವೃತ್ತಶಬ್ದಮೆನಿಕುಂ ಜಗದೊಳ್" (ನಾನಾಕಂ. ೧೩೬). ೨೭. ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು ; ವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು. ೨೮. ಆಳವಾದುದು ; ಗಂಭೀರವಾದುದು. ೨೯. [ಗಣಿತ] ಸೊನ್ನೆ ; ಶೂನ್ಯ: ದಿವಿ . . . ವೃತ್ತಂ ಆಗಸ ಜಲಧರಪಥ ಇಂತಿನಿತುಂ ಸೊನ್ನೆ(೦)ಗೆ ಹೆಸರು (ವ್ಯವಹಾ. ೧೧-೬). ೩೦. [ರೇಖಾಗ] ದುಂಡಾಗಿರುವ ವರ್ತುಲ : ಒಂದು ರೇಖೆಯಿಂದ ಸುತ್ತಲ್ಪಟ್ಟುಯಿರುವ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ವ ಕ್ಷೇತ್ರವನ್ನು ವರ್ತುಳ, ಪರಿಧಿ -ವ- ವೃತ್ತವೆಂದು ಹೇಳುವುದು (ಭೂಮಿಅ. ೯); ಹಿಪ್ಪಾಕ್ರೆಟೀಸನು ವೃತ್ತಗಳ ಮೇಲೆ ಅನೇಕ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದನು (ಗಣಚ. ೨೭). ೩೧. ದೊಡ್ಡ ವರ್ತುಲದ ಪರಿಧಿಯ ಮೇಲೆ ಕೇಂದ್ರವುಳ್ಳ ಸಣ್ಣ ವರ್ತುಲ,— ಉಪರಿವರ್ತುಲ. ೩೨. [ಛಂದ] ಅಕ್ಷರಗಣ, ಮಾತ್ರಾಗಣ ಅಥವಾ ಅಂಶಗಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಛಂದೋಬಂಧ : ಅಲ್ಲಿ ಸಮಂ ಅರ್ಧಸಮಂ ವಿಷಮಮೆಂದು ವೃತ್ತಂ ಮೂಱುತೆಱನಕ್ಕುಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೧-೪೬ ವ); ವೃತ್ತಮನೇಕಮಿಲ್ಲಿ ರಸಭಾವಸಮೇತದಿ ಪುಟ್ಟಿ ಕಾಮಿನೀ ವೃತ್ತಕುಚಂಗಳಂತೆ ಜನಮಂ ಮಿಗೆ ಮೋಹಿಸುತಿರ್ಪಿನಂ . . . ಕೇಳ್ದು ಸದ್ವೃತ್ತಸಭಾಜನಂ ಪೊಗಳೆ ಪೇಳಲೊಡರ್ಚಿದೆನೀ ಪ್ರಬಂಧಮಂ (ತ್ರಿಪು. ೧-೪೦). ೨, ೩೨ : ಕುಂದದ ಕೋಮಲಾಂಗರುಚಿಯಿಂ ಚೆಲುವಿಂಗೆಡೆಯಾಗಿ ವೃತ್ತದೊಂದಂದದೊಳಿರ್ದ ಪೆರ್ಮೊಲೆಯಿನಂತೆಸದೊಪ್ಪುವನೇಕ ಛಂದದೊಂದಂದದ ಯಾನದೊಂದು ರಮಣೀಯತೆಯಿಂ ಕಡುಗಾಡಿವೆತ್ತ ವಾಕ್ಸುಂದರಿ ಕೂರ್ತು ನಿಲ್ಕೆ ನಯಸೇನಮುನೀಂದ್ರ ಮುಖಾಬ್ಜಷಂಡದೊಳ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೮). 'ಮಾತ್ರಾವೃತ್ತ', 'ವರ್ಣವೃತ್ತ' ಪರಾ.

ವೃತ್ತಜಾತಿ = ಬೇರೆಬೇರೆ ರೀತಿಯ ಛಂದಸ್ಸು, — ಪದ್ಯಜಾತಿ : ಯತಿಯೆಂಬುದುಸಿರ್ವ ತಾಣಂ ಕೃತಾಸ್ಪದಂ ವೃತ್ತಜಾತಿ ಪದಪದ್ಧತಿಯೊಳ್ (ಕವಿರಾ. ೧-೭೧). [ಸಂ.]

ವೃತ್ತಕ (ನಾ). ೧. ಸಮಾಚಾರ ; ಸುದ್ದಿ : ಕರೆದಾಗಳ್ ನಿಜಮಂತ್ರಿಮಂಡಲಮಹಾಸಾಮಂತ ಶುದ್ಧಾಂತಮುಖ್ಯರನಾ ವೃತ್ತಕಮೆಲ್ಲಮಂ ತಿಳಿಯೆ ಪೇಳ್ದು (ಆದಿಪು. ೧-೮೦); ನಿಮ್ಮ ಸೆಱೆಯಂ ಬಿಡಿಸಲ್ ಬಂದೆನಿದು ಮದೀಯ ವೃತ್ತಕಮೆನೆ ಸೀತೆ ಸಂತೋಷಂಬಟ್ಟು . . . ಬೆಸಗೊಂಡಳ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೧-೧೦೧ ವ). ೨. ಕಸುಬು ; ಉದ್ಯೋಗ : ಆ ಮಹೇಶ್ವರಂ . . . ಎತ್ತ ವನಮೆತ್ತ ಮೃಗಯಾವೃತ್ತಕಮೆತ್ತ ತಪಸಿಯತ್ತ ಮೃಗಮೆಂದಂ[ತಾ]ನೆತ್ತಚ್ಚೆನಾತ್ಮಕರ್ಮಾಯತ್ತಂ ಪೆಱತಲ್ತಿದಲ್ಲಮಘಟಿತಘಟಿತಂ ಎಂದು ಚಿಂತಿಸುತ್ತುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೧೩). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗದ್ಯರಚನೆ. ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಲೋಹ ; ಕಬ್ಬಿಣ (?) : "ಖಾತಂ ತಾಂ ವೃತ್ತಿಲೋಹಮೆನೆ ವೃತ್ತಕಮುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೨೯-೮). [ಸಂ.]

ವೃತ್ತಕಟಿ (ನಾ). ದುಂಡಾದ ನಡು, — ಸೊಂಟ : ನಡು ಬಳ್ಕೆ ವೃತ್ತಕಟಿ ಕೆತ್ತೆ . . . ನಿಕಾಮಕೋಮಳೆ ಪರಿತಂದುದಂಗದೊಳೆ ನಿಂದು ಕುಮಾರನನಂದು ನೋಡಿದಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೧೧). [ಸಂ.]

ವೃತ್ತಕುಚ (ನಾ). ಬಟ್ಟಮೊಲೆ ; ದುಂಡಾಗಿರುವ ಸ್ತನ : ವೃತ್ತಕುಚಂಗಳಿಂದುದಿರ್ದ ಚಂದನದೊಳ್ ತಳಿರ್ವಾಸು ಬೆಳ್ಪನಾಳ್ದತ್ತು (ಪಂಪಭಾ. ೫-೧೭). [ಸಂ.]

ವೃತ್ತಕುಚೆ (ನಾ). ಬಟ್ಟಮೊಲೆಗಳನ್ನುಳ್ಳವಳು ; ದುಂಡಾದ ಸ್ತನಗಳನ್ನುಳ್ಳವಳು : ವೃತ್ತಕುಚೆ ಮಱಿದು ನುಡಿದೊಡಿದೆತ್ತಣ ಮಾತೆನ್ನದಿಕ್ಕೆ (ಮದಕ. ೧೦-೬೮) ; ವೃತ್ತಕುಚೆಯರ್ಗೆ ಬೆಮರಿಂದೊತ್ತರಿಸಿತ್ತಂಗದಲ್ಲಿ ಕತ್ತುರಿಯ ಪದಂಬೆತ್ತಂತೆಲರೊಳ್ ನೀರ್ದಳಿದತ್ತನೆ ದೊರೆವೆತ್ತು ಸುರಭಿಪರಿಮಳಮಾಗಳ್ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೯-೨೫).

[ಸಂ. ವೃತ್ತಕುಚಾ (ವೃತ್ತ + ಕುಚ + -)]

ವೃತ್ತಗಂಧಿ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] "ಗದ್ಯರೂಪವಾಗಿ ಹೊರಟು ಮಧ್ಯೆ ಛಂದೋರೂಪಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿ ವೃತ್ತಪಾದಗಳೂ ಪಾದಭಾಗಗಳೂ ಆಗಿ ಪ್ರವಹಿಸುವ ಗದ್ಯಶೈಲಿಗೆ 'ವೃತ್ತಗಂಧಿ' ಎಂದು ಹೆಸರು" (ಕೈಪಿಡಿ. ೧೭೯) : ಗದ್ಯವೆನ್ನುವುದು ಛಂದಸ್ಸಿಲ್ಲದ ಪದಸಮೂಹವೆಂದು ಸ್ಮೃತವಾಗಿದೆ. ಅದಾದರೂ ಉತ್ಕಲಿಕಾ, ಚೂರ್ಣಿಕಾ ಹಾಗೆಯೇ ಲಲಿತ, ವೃತ್ತಗಂಧಿ, ಖಂಡ,ಚಿತ್ರ ಎಂದು ಆರು ವಿಧ (ಚತುಪ್ರ. ೯೮). [ಸಂ.]

ವೃತ್ತತಂಡುಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : "ವೃತ್ತತಂಡುಲಃ – ಬೋಟ, ಹಾರಕ" (ಓಷಧಿ. ೧೫೮). [ಸಂ.]

ವೃತ್ತತರ (ಗು). ೧. ದುಂಡಾಗಿರುವ ; ದುಂಡಾದ : 'ವೃತ್ತತರೋರು' ಪರಾ.(ನಾ). ೨. ದುಂಡಾಗಿರುವುದು ; ಗುಂಡಾಗಿರುವುದು : ಅತಿದೀರ್ಘಮಾಂಸಳಂ ವೃತ್ತತರಂ ಧೃತ ವಿಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿ ಮಾಡಿದುದೈರಾವತ ಪುಂಡರೀಕ ಕರಯುಗವಿತರ್ಕಮಂ ಭುಜಯುಗಂ ನಭಶ್ಚರಪತಿಯಾ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೪೪). [ಸಂ.]

ವೃತ್ತತರೋರು (ನಾ). ದುಂಡಾಗಿರುವ ತೊಡೆ : ಪಿತೃ ಗುರು ವಿಪ್ರಯೋಗ ವಿಯುತಸ್ಥಿತಿ . . . ವೃತ್ತತರೋರುಜಂಘನುಗ್ರತಮನಿಳಾಧಿಪಪ್ರಣುತನೆಂಬುದು ವೃಶ್ಚಿಕ ಗೇಹಜಾತಕಂ (ಜಾತತಿ. ೧೭-೮). [ಸಂ.]

ವೃತ್ತತೆ (ನಾ). ದುಂಡಾಗಿರುವಿಕೆ; ಗುಂಡಾಗಿರುವಿಕೆ; ಬಟುವು : ಬಿಂದುವನುಸ್ವಾರಂ ತಾನೆಂದಕ್ಕುಂ ಸೊನ್ನೆ ಮುತ್ತುವೋಲ್ ವೃತ್ತತೆಯಿಂ ಸಂದಿರ್ಪುದು (ಶಮದ. ೧೧).

[ಸಂ. ವೃತ್ತತಾ]

ವೃತ್ತನಾಮ (ನಾ). ಛಂದೋಬಂಧಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟ ಕೀರ್ತನೆ, — ಹಾಡು : ವಿಜಯದಾಸರ ಸುಳಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪುರಂದರದಾಸರು ತಮ್ಮ ಭೂಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆಯಲ್ಲಿ . . .

೪೦,೦೦೦ ಕಲ್ಯಾಣ ಶತಚರಿತೆಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದರೆಂದೂ, ೩೭,೦೦೦ ವೃತ್ತನಾಮಗಳನ್ನು ಹಾಡಿದರೆಂದೂ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ (ಕಥಾ. IV ಮುನ್ನುಡಿ). [ಸಂ.]

ವೃತ್ತಪತ್ರ (ನಾ). ಸುದ್ದಿ, ಜಾಹೀರಾತು, ಸಾಹಿತ್ಯವಿಷಯಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡು ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಪ್ರಕಟವಾಗುವ ಸಮಾಚಾರಪತ್ರ ; ವೃತ್ತಪತ್ರಿಕೆ : ವೃತ್ತಪತ್ರದೊಡನೆ ಪಡಸಾಲೆಯ ಮಗ್ಗುಲದ ಕೋಣೆಯಲ್ಲಿ ಹೋಗಿ ಕುಳಿತಳು (ಗಂಮಾಯಿ. ೧೨೫). [ಸಂ.]

ವೃತ್ತಪತ್ರಿಕೆ (ನಾ). ೧. = ವೃತ್ತಪತ್ರ : ವೃತ್ತಪತ್ರಿಕಾಕಾಗದ . . . ವೃತ್ತಪತ್ರಿಕೆಗಳು, ಪ್ರಕಟನೆಗಳು . . . ಮುಂತಾದವುಗಳ ಮುದ್ರಣಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗವಾಗುತ್ತದೆ (ಮುದ್ರಣ. ೮೪). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಅಗುಳುಶುಂಠಿ : "ವೃತ್ತಪತ್ರಿಕಾ - ಅಗುಳುಶುಂಠಿ, ಚವ್ಯ" (ಒಷಧಿ. ೧೫೮) [ಸಂ. ವೃತ್ತಪತ್ರಿಕಾ]

ವೃತ್ತಪಯೋಧರೆ (ನಾ). = ವೃತ್ತಕುಚೆ : ಮತ್ತೀ ಕುರುಭೂಪಾಲನನಿಜಸತಿಯುತ್ತಮಜಲಧಿಯೆಂಬೋರ್ವ ವೃತ್ತಪಯೋಧರೆಗುದಧಿಯೆಂಬವಳುತ್ಪತ್ತಿಯಾಗಿ ನೆಱೆ ಬೆಳೆಯ (ನೇಮಿಜಿ. ೧೯-೧೪೭): [ಸಂ. ವೃತ್ತಪಯೋಧರಾ (ವೃತ್ತ + ಪಯೋಧರ + -)]

ವೃತ್ತಪರಿಧಿ (ನಾ). [ರೇಖಾಗ] ವರ್ತುಲದ ಸುತ್ತುಗೆರೆ; ವೃತ್ತದ ಅಂಚಿನ ರೇಖೆ : π, ಅಥವಾ ವೃತ್ತಪರಿಧಿ ÷ ವ್ಯಾಸ, ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಗೆ . . . ೩.೧೭ ಎಂಬ ಬೆಲೆಯ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ (ಗಣಿತ. ೧೦). [ಸಂ.]

ವೃತ್ತಪಾಠಕ (ನಾ). ಮಂಗಳಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ಹಾಡುವವನು ; ಮಂಗಳಪಾಠಕ : ಸಕಲಮಧುವ್ರತಪ್ರಚಯಮೆಂಬ ಪಿಕಾವಳಿಯೆಂಬ ಸದ್ಯಃಶುಕಕುಳಮೆಂಬ ಮೆಚ್ಚಿಸಿದ ಗಾಯಕ ಸತ್ಪ್ರತಿಹಾರ ವೃತ್ತಪಾಠಕತತಿಗಿತ್ತನಗ್ಗಳದ ಮಾವಿನ ಪೂವಿನ ಮಾವಿನಂಕುರಪ್ರಕರದ ಮಾವಿನೊಳ್ಮಿಡಿಯ ಜೀತಮಂ ಮದನಂ ಬಸಂತದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೧೫೯). [ಸಂ.]

ವೃತ್ತಫಲ (ನಾ). ೧. ಬದರಿಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು ; ಎಲಚಿ. ೨. ದಾಳಿಂಬೆ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು. ೩. ಬೇಲದಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು : "ವೃತ್ತಫಲ: — ಬೇಲ, ದಾಳಿಂಬ, ಎಲಚಿ" (ಒಷಧಿ. ೧೫೮). ೪. ಮೆಣಸು. [ಸಂ.]

ವೃತ್ತರೇಖೆ (ನಾ). [ರೇಖಾಗ] ವರ್ತುಲದ ಸುತ್ತುಗೆರೆ, — ಅಂಚಿನ ರೇಖೆ ; ವೃತ್ತದ ಪರಿಧಿ : ಹಿಗ್ಗಲಿಸಲಾಗುವಂತೆ ಒಂದು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಕೀಲಿಸಿರುವ ಎರಡು ಬಾಹುಗಳುಳ್ಳ, ವೃತ್ತರೇಖೆಯನ್ನೆಳೆಯುವ, ಸಲಕರಣೆ: ವೃತ್ತರೇಖಕ; ಕೈವಾರ (Compass. ೨೦೫೧). [ಸಂ. ವೃತ್ತರೇಖಾ]

ವೃತ್ತವಿಹಂಗ (ನಾ). ಚಕ್ರವಾಕಪಕ್ಷಿ : ಇತ್ತರದಲಿ ತೀರ್ವಡೆದಿರ್ದ ಮಾಮರ ಮತ್ತೇಭ ಗಿರಿ ತೀಱವಿಂದು ವೃತ್ತವಿಹಂಗ ಚಕೋರಕಾಲಾಳ್ಗಳ ಮೊತ್ತದಿ ನಡೆದನಲ್ಲಿಯಲಿ (ಮೋಹತ. ೭-೧೯). [ಸಂ.]

ವೃತ್ತವೆಱು (ಕ್ರಿ). ದುಂಡಾಗು ; ವರ್ತುಲಾಕೃತಿಯನ್ನು ಹೊಂದು : ಪೊಂಗುಳಿಗೆಗಳ ಪರಿಯೊಳಂಗುಷ್ಠಂಗಳೊಪ್ಪುಗು . . . ಗುಲ್ಫಂಗಳೆಸೆವವು ವೃತ್ತವೆತ್ತಿನವಕದಲಿ ಸತಿಯ (ಬಸವ. ೪-೧೭). [ವೃತ್ತ + ಪೆಱು]

ವೃತ್ತಸಂಪನ್ನ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ನಡವಳಿಕೆಯುಳ್ಳವನು ; ಸಚ್ಚಾರಿತ್ರ್ಯವಂತ : ಇತರ ರಾಷ್ಟ್ರಾಧಿಪತಿಗಳೂ ಕೂಡ . . . ಈಗ ಆ ಧಾರ್ಮಿಕರೂ ವೃತ್ತಸಂಪನ್ನರೂ ಆದ ಯುಧಿಷ್ಠಿರಾದಿಗಳು ಸತ್ತು ಹುಟ್ಟಿದಂತಾಯಿತೆಂದು ಅಷ್ಟು ಸಂತೋಷಪಟ್ಟು, ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಧಿಕ್ಕರಿಸಿದರು (ಭೀಷ್ಮ. ೮೫). [ಸಂ.]

ವೃತ್ತಸ್ತನ (ನಾ). = ವೃತ್ತಕುಚೆ : ವೃತ್ತಸ್ತನದೊಡನೊಡನತ್ತಿತ್ತಸುವರೆಯಾಗ ನೃಸುರನೇತ್ರಾಳಿ ಪರಾವೃತ್ತಾರೋಚಿತಕಂಪನಿವೃತ್ತೋನ್ನತಘನನಿತಂಬಮೆಸೆದುದು ನಟಿಯಾ (ಲೀಲಾವ. ೪-೧೨೧) ; ಹರುಷದಲುಬ್ಬಿ ಕೀಚಕನನಿಲಜನ ಮ್ಮದಡವಿ ವೃತ್ತಸ್ತನವ ಕಾಣದ ಹದೆದೆ ಬಳಿಕಿಂತೆಂದನವ ನಗುತ (ಕುಮಾವ್ಯಾ. ೩-೮೭). [ಸಂ.]

ವೃತ್ತಸ್ತನೆ (ನಾ). = ವೃತ್ತಕುಚೆ : ವೃತ್ತಸ್ತನೆಯರ ಕುಚತತಟಕೊತ್ತ ನೃಪಂ ಮೃಗಮದಾಂಬುವಂ ಬಗಗೊಳಿಕುಂ ಚಿತ್ರಜಗಜಕುಂಭತಟಾಯತ್ತಾಯತ ದಾನವಾರಿವಾರಿಯ ತೆಱದಿಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು-೧೨೭). [ಸಂ. ವೃತ್ತಸ್ತನಾ (ವೃತ್ತ + ಸ್ತನ + -)]

ವೃತ್ತಹಸ್ತ (ನಾ). ೧. ದುಂಡಾಗಿರುವ ಕೈ ; ಗುಂಡಾಗಿರುವ ಹಸ್ತ. ೨. ದುಂಡಾದ ಕೈಗಳುಳ್ಳವನು : ದಕ್ಷಿಣಕರಾಲಂಬಿತನಿಬಿಡನಿವೇಷ್ಟಿತಾಂಶುಕ ವಿಶಾಲಸ್ಥೂಲ ವೃತ್ತಹಸ್ತನುಂ . . . ಅಂತಃಪುರಪ್ರಮದವನಪ್ರವಿಷ್ಟನಾಗಿ (ಆದಿಪು. ೮-೪೧ ವ). [ಸಂ.]

ವೃತ್ತಾಂತ (ನಾ). ೧. ಕಾರ್ಯಾಚರಣೆಯ ಅಂತ್ಯ, — ಪರಿಣಾಮ. ೨. ಘಟನೆ ; ಸಂಗತಿ ; ಪ್ರಸಂಗ : ಪ್ರವರ ನೃಪ ಕುಮಾರಾತ್ಮೋದಯಾ(ದಿ) ಪ್ರಮೋದಾಸವ ಸಮುದಿತ ಸೇವಾರಾತಿ ವೃತ್ತಾಂತವೃತ್ತಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೨೦೨); ಬಳಿಕ ತೊಱಿಹದೊಂದು ಕಳ್ಬಿಯಂ ಬಿಲಿತುಕೊಂಡೋಪಳ ಮನೆಗೆ ಹೋಗಲವನಿಂದಾದನಿತು ವೃತ್ತಾಂತವನಱದು ಸೂಳೆ ಮುಳಿವುತಂ (ಬಸವ. ೨೮-೧೮). ೩. ಸುದ್ದಿ ; ಸಮಾಚಾರ : ಅನಂತರಮಾ ವೃತ್ತಾಂತಮಂ ತಿಳಿದು . . . ಅಂತು ಬಂದು ತಂದೆಯ ಪದಾರವಿಂದಕ್ಕೆಱಗಿ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೪-೪೩ ವ) ; ಇನಿತು ವೃತ್ತಾಂತಂಗಳಂ ಕೇಳ್ದನಿತಱೊಳು ನಡನಡುಗಿ ಬಸವಂ ಮನಗದಡಿ ಎಡೆಯಡೆಗಿಳಿಯೊಳಪ್ಪಾಂಗವೆಬಗುತ್ತ (ಬಸವ. ೨೨-೪೦). ೪. ಕಥೆ ; ಚರಿತ್ರೆ ; ಪ್ರಕರಣ : ಬಸವಣ್ಣ ನೆಱೆಯಲೀ ವೃತ್ತಾಂತವಂ ತಾನಱದು ಬಾಚಯ್ಯಂಗಳಂ ಮನವಱಗಿ ಬಿನ್ನಹವಾಗಿ ಬರವೇಳ್ದಟ್ಟಿದರ (ಬಸವ. ೫೩-೭೪): ಹರಿರಾಮಾದಿ ಯದುನೃಪಜಾಲವೃತ್ತಾಂತವನು ತನಗಂದಾದ ಪರಿಭವವ . . . ವಿಸ್ತರಿಸಿ ನರನಱುಹಿದನು ಧರ್ಮಜಗೆ (ಶಿಮ್ಮ. ೦-೧). ೫. ವಿಷಯ ; ವಿಚಾರ ; ವಸ್ತು. ೬. ತರಹ ; ವಿಧ ; ಬಗೆ. ೭. ರೀತಿ ; ವಿಧಾನ ; ಕ್ರಮ. ೮. ಸ್ಥಿತಿ ; ಇರವು ; ಅವಸ್ಥೆ. ೯. ಪೂರ್ಣತೆ; ಸಂಪೂರ್ಣತೆ. ೧೦. ವಿಶ್ರಾಂತಿ; ವಿರಾಮ. ೧೧. ಒಂಟಿತನ ; ಏಕಾಂತತೆ. ೧೨. (ವಸ್ತುವಿನ) ಸಹಜಗುಣ, — ಗುಣಧರ್ಮ ; ಸ್ವಭಾವ. ೧೩. ನಡವಳಿಕೆ ; ನಡತೆ ; ಕಾರ್ಯ : ಮತ್ತಗಜವಿಂತಭವನಂ ಭಜಸುತ್ತಮಿರೆ ಮೞಿವಸರದೊಳುಂ ಮತ್ತ ಜೇಡಂ ಬಂದದಱ ವೃತ್ತಾಂತವಂ ನೋಡಿ ಚಿತ್ತದೊಳು ಕೋಪಿಸುತ (ಬಸವ. ೧೮-೪೨). [ಸಂ.]

ವೃತ್ತಾಕಾರ (ನಾ). ದುಂಡಾಗಿರುವ ಆಕೃತಿ ; ವರ್ತುಲಾಕಾರ : ಕೊರಳ ಒಳಗೂ ಹೊಱಗೂ ಮೇಲೆಯೂ ವೃತ್ತಾಕಾರವಾಗಿ ಬಾತುಕೊಂಡು ಗಾತ್ರವಾಗಿ ಹಲ್ಲುನೋವ ಉಂಟುಮಾಡುವದು (ವೈದ್ಯಸಾ. II. ೧೧೮). [ಸಂ.]

ವೃತ್ತಾಕಾರವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ವರ್ತುಲಾಕೃತಿಯನ್ನು ಹೊಂದು ; ಮಂಡಲಾಕಾರವಾಗಿರು ; ದುಂಡಾಗಿರು : ಬಿಡದ ವೃತ್ತಾಕಾರವಿಡಿದ ಸಾಣೆಯೊಳೊರ್ವ ಮಡದಿ ಗಂಧವ ತೇವ ಭರಕೆ ಒಡನಲುಗುವ ಮೊಲೆಗಳು ಚಂದ್ರಮನ ಕಂಡು ನಡುಗುವ ಕೋಕದಂತಿಹುವು (ಕಂಪವಿ. ೨-೮೭). [ವೃತ್ತಾಕಾರ + ಪಿಡಿ]

ವೃತ್ತಾಖ್ಯ (ನಾ). ೧. ದುಂಡಾಗಿರುವ ಆಕೃತಿ ; ವೃತ್ತ ; ವರ್ತುಲ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುತ್ತಿಗೆಯ ಖಾಯಿಲೆ,- ಕಂಠರೋಗ : ಕೊರಳ ಒಳಗೂ ಹೊಱಗೂ ಮೇಲೆಯೂ ವೃತ್ತಾಕಾರವಾಗಿ ಬಾತುಕೊಂಡು ಗಾತ್ರವಾಗಿ ಹಲ್ಲುನೋವು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು. ಅದು ಅತ್ಯಂತ ಉನ್ನತವಾದ ಗ್ರಂಥಿಯಹುದು. ಹೀಗಿದ್ದುದು ವೃತ್ತಾಖ್ಯ ಎಂಬ ಕಂಠರೋಗ (ವೈದ್ಯಸಾ. II. ೧೧೮). [ಸಂ.]

ವೃತ್ತಾಧ್ಯಯನ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಚಾರಿತ್ರ್ಯ, ನಡವಳಿಕೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅಧ್ಯಯನ ; ಸಚ್ಚಾರಿತ್ರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅಭ್ಯಾಸ : ವೃತ್ತಾಧ್ಯಯನಂಗಳ ಸಂಪತ್ತಿಬಲಂ ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸಂ ತಾನಕ್ಕುಂ (ಪದ್ಮಕೀಶ. ೫೮-೩೦). [ಸಂ.]

ವೃತ್ತಿ (ನಾ). ೧. ವರ್ತುಲಾಕಾರವಾಗಿ ಸುತ್ತುವಿಕೆ ; ಚಕ್ರಗತಿಯಲ್ಲಿ ತಿರುಗುವಿಕೆ. ೨. ವೃತ್ತ ಅಥವಾ ಚಕ್ರದ ಪರಿಧಿ ; ವರ್ತುಲದ ಹೊರವಲಯ. ೩. ಇರುವಿಕೆ ; ಅಸ್ತಿತ್ವ. ೪. ಸ್ಥಿತಿ ; ದೆಸೆ ; ಅವಸ್ಥೆ. ೫. ನಡವಳಿಕೆ ; ವರ್ತನೆ ; ಚರ್ಯೆ : ಸೂತ್ರಿಸಿದ ಸೂತ್ರ[ದ] ವೃತ್ತಿ ನಿಜಾತ್ಮವೃತ್ತಿವೋಲ್ ಪರಿಣಮಿಸಿತ್ತು (ಶಂಪಪಾ. ೨-೩೪) ; ಧಾತ್ರೀರಮಣಂ ದಿನಂಗಳನಿತಂ ಕಳೆವಂ ನಿಜಧೈರ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂ (ನಳಚಂ. ೬೨). ೬. ರೀತಿ ; ಕ್ರಮ ; ಪದ್ಧತಿ. ೭. ಜೀವನೋಪಾಯ ; ಕಸುಬು ; ಉದ್ಯೋಗ : ಯಥೋಚಿತವೃತ್ತಿಗಳನಱಪಲೆಂದು . . . ಅಜಂ ಪೇೞೆ ತೋಱೆದೊಡೆ (ಆಂಪು. ೮-೨೦ ವ); ಇಲ್ಲಿ ನಿಮ್ಮಯ ವೃತ್ತಿ ಯಾವುದನೆ (ಸಂಪರ. ೭-೪೭) ; ವಿವಿಧವರ್ಣಗಳವರು ಮಾಡತಕ್ಕ ವೃತ್ತಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಸ್ಮೃತಿಗಳು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿವೆ (ಭಾರತ. ೫೫). ೮. ಕ್ರಿಯೆ ; ಚಲನೆ ; ಚಟುವಟಿಕೆ. ೯. ಪ್ರತಿಫಲದ ಹಣ ; ಭತ್ಯ ; ವೇತನ. ೧೦. ಆಸೆ ; ಬಯಕೆ ; ಅಪೇಕ್ಷೆ;

ಇನಶಶಾಂಕಾದಿಗಳೇ ಲಕ್ಷ್ಮೀವನಿತೆಯರಸನ ದ್ವಾರಪಾಲಕರನಿಸುತಿಹರು ಮನದ ವೃತ್ತಿಗಳೆ ಪದಾತಿಗಳು (ಪಸಾರ. ೫-೨೧) ; ಆಶೆಯು ಹುಟ್ಟಿ ದೇಹೇಂದ್ರಿಯಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಾರಮಾಡಿಸುತ್ತಲೇ ಇರುವುದು. ಇದೇ ವೃತ್ತಿ . . . ಆ ವೃತ್ತಿಯೆಲ್ಲವೂ ನಿನ್ನ ಸಂಕಲ್ಪಾನುಸಾರವಾಗಿ ತಿರುಗುವಂತೆ ಮಾಡಿ . . . ಆತ್ಮವಶವಾಗಿ ಹುಟ್ಟುವ ವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ವ್ಯಾಪಾರಮಾಡುವವನು ಮನುಷ್ಯನು (ಮಪಾಣಿ. ೬೬). ೧೧. ದೇವಸ್ಥಾನ, ಉದ್ಯೋಗ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗಾಗಿ ಬಿಟ್ಟ ಭೂಮಿ ; ಇನಾಂ ; ಜಹಗೀರು : ಸೇನಾನಾಯಕಾದ್ಯನೇಕರ ವೃತ್ತಿ ಪ್ರಪತ್ತಿಗಳಂ ಕಳೆದುಕೊಂಡು (ಪಂಚತಂ. ೨೬-೪) ; ಬ್ರಹ್ಮಪುರೀ ಕೇಶವಪುರದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಜಗದೇಕಮಲ್ಲೇಶ್ವರ ದೇವರಿಂಗೆ ವೃತ್ತಿಯೆರಡು ಪಂಚಲಿಂಗದೇವರಿಗೆ ವೃತ್ತಿಯೆರಡು . . . ಮಾಲಗಾಜಿವೃತ್ತಿ ಒಂದು ಅಸ್ತು ವೃತ್ತಿ ನಾಲ್ವತ್ತಾಱಕ್ಕಂ ಸರ್ವ್ವನಮಸ್ಯದ ಹಳ್ಳಿ ಬೆಟುವಣೆಯುನು . . . ಧಾರ ಎಱೆದು ಬಿಟ್ಟ ತ್ರಿಭೋಗಾಭ್ಯಂತ್ರರಸಿದ್ಧಿಯಪ್ಪುದು (ಎಕ. VII. ಶಿಕಾ. ೧೨೩-೬೨ : 1159). ೧೨. ಬಳಕೆ ; ಉಪಯೋಗ. ೧೩. ಆಗುವಿಕೆ ; ಘಟನ ; ಸಂಭವಿಸುವಿಕೆ. ೧೪. ಬದುಕಿನ ರೀತಿ ; ಜೀವನದ ಧೋರಣೆ. ೧೫. ಜೀವನ ; ಬದುಕು : ಜನನಿಯ ಜಠರದೊಳಗಿರುವ ಸಮಯದಲಿ ವೃತ್ತಿಯನು ಕಲ್ಪಿಸಿದ ಪ್ರಭುವಾರು (ಹರಿಸ್ತು. ೫೬). ೧೬. ಕಾರ್ಯಾಚರಣೆಯ ಕಾರಣ, — ಹೇತು. ೧೭. ಗೌರವಾನ್ವಿತವಾದ ನಡವಳಿಕೆ, — ವರ್ತನೆ ; ಮರ್ಯಾದೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ವ್ಯವಹಾರ. ೧೮. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ನಾಯಕನ ಕಾರ್ಯಾದಿ ಘಟನೆಗಳ ಸ್ವಭಾವ, — ವ್ಯಾಪಾರ ; ☞ ಇದರಲ್ಲಿ ರಸಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಕೈಶಿಕೆ, ಸಾತ್ವತಿ, ಆರಭಟಿ ಮತ್ತು ಭಾರತಿ ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧಗಳಿವೆ : ಭಾರತಿ ಸಾತ್ವತಿ ಕೈಶಿಕೆಯಾರಭಟಿಯು ಮೆಂಬ ವೃತ್ತಿಯೊಳ್ ರಸಮಂ ಸಂಚಾರಿಸುವ ಭಾವಮಂ ವಿಸ್ತಾರಿಸುವ ಬೆಡಂಗು ಬೇಱ್ ನೀಲಾಂಜನೆಯಾ (ಆದಿಪು. ೯-೨೬) ; ಭಾರತಿ ಸಾತ್ವತಿ ಕೈಶಿಕಿಯಾರಭಟಿಯೆನಿಪ್ಪ ವೃತ್ತಿಗಳ್ ನಾಲ್ಕಕ್ಕುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೮೩೭) : ನಾಯಕಕಾರ್ಯಾದಿ ಘಟನೆಗಳ ಸ್ವಭಾವಕ್ಕೆ 'ವೃತ್ತಿ' (ವ್ಯಾಪಾರ — ಕೆಲಸ) ಎಂದು ಹೆಸರು. ಇದು ಕೈಶಿಕೀ, ಸಾತ್ವತೀ, ಆರಭಟೀ, ಭಾರತೀ ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ (ಕೈಪಿಡಿ. ೨೦೧). ೧೯. ವಾಚ್ಯ, ಲಕ್ಷ್ಯ ಮತ್ತು ವ್ಯಂಗ್ಯಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ಶಬ್ದದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ.— ಶಬ್ದಶಕ್ತಿ : ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥ ಕೊಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿದೆ. ಈ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಕ್ಕೆ 'ವೃತ್ತಿ' ಯೆಂದು ಹೆಸರು (ಕೈಪಿಡಿ. ೧೬೬). ೨೦. ಸೂತ್ರರೂಪದಲ್ಲಿರುವುದರ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿವರಣೆ: ಸೂತ್ರಿಸಿದ ಸೂತ್ರ[ದ] ವೃತ್ತಿ ನಿಜಾತ್ಮವೃತ್ತಿವೋಲ್ ಪರಿಣಮಿಸಿತ್ತು (ಪಂಪಭಾ. ೨-೩೪); ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ತಾತ್ಪರ್ಯಾರ್ಥಂ ಪ್ರವರ್ತಿಸುತ್ತಮಿರೆ ವೃತ್ತಿಯಂ ಬರೆದಂ (ಶಮದ. ೬ ಪೀಠಿ. ವೃತ್ತಿ). [ಸಂ.]

ವೃತ್ತಿಕಾರ (ನಾ). ಸೂತ್ರರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಮೂಲಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಬರೆದವನು ; ಟೀಕಾಕಾರ ; ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರ : ಈ ವೃತ್ತಿಕಾರಂ ಪೂರ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಆಚಾರಾನುಸರಣಂ ರತ್ನತ್ರಯಕಾರಣಮೆಂದು ಮಂಗಳಾದಿಗಳಂ ಪೇಳ್ದಲ್ಲಿ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೩); ಕಾರಿಕಾಕಾರನೇ ಬೇರೆ ವೃತ್ತಿಕಾರನೇ ಬೇರೆ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಬರುವಂತೆ ಅಭಿನವಗುಪ್ತನು ತನ್ನ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಕಡೆ ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ (ಭಾರಮೀ. ೫೯) [ಸಂ.]

ವೃತ್ತಿಕಾಱ (ನಾ). ಕಸುಬುದಾರ ; ಉದ್ಯೋಗಸ್ಥ ; ಕೆಲಸಗಾರ : ಇಲ್ಲಿಯ ವೃತ್ತಿಕಾಱರ್ ಕುಳಕರಣಿ ಸೋವಯ್ಯನುಂ ಉತ್ತಮಯ್ಯನುಂ (ಸೌಇ. XX. ೧೯-೬೭; 1015). [ವೃತ್ತಿ + - ಕಾಱ]

ವೃತ್ತಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಬಳೆ ; ಕಂಕಣ ; ವಲಯ : "ವೃತ್ತಿಕೆಯೆನಲು ಬಳೆಯಕ್ಕುಂ' (ಮಂಗರಾ. ೮೯-೨೪). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಶಂಖಪುಷ್ಪೀಗಿಡ : "ವೃತ್ತಿಕೆಯೆನಲ್ ಕಟ್ಟವತ್ತಿ" (ಮಂಗರಾ. ೪೩-೪೩). [ಸಂ. ವೃತ್ತಿಕ]

ವೃತ್ತಿಕ್ಷೇತ್ರ (ನಾ). ಉದ್ಯೋಗದ ಸ್ಥಳ ; ಜೀವನೋಪಾಯದ ಭೂಮಿ : ಆರುಣದವರ್ಗೆ ವೃತ್ತಿಕ್ಷೇತ್ರಮಂ ತನ್ನ ನಾಡಿಯ ಕೊಱಲ್ಯಾಲಿಯಲ್ಲವಂ ಮಾಡಿಲು (ವೀಶೈಪು. ೩-೧೫-೧೯). [ಸಂ.]

ವೃತ್ತಿಗ (ನಾ). = ವೃತ್ತಿಕಾಱ : ಮತ್ತಾನುಂ ಬ್ರತಮಂಜಿಸಿ ವೃತ್ತಿಗರಂ ಕಿಡಿಸಲಾಗದು (ಸೌಇ. IX-i. ೧೧೭-೩೯ ; 1053). [ವೃತ್ತಿ + - ಗ]

ವೃತ್ತಿಗ್ರಂಥ (ನಾ). ಸೂತ್ರರೂಪವಾದ ಮೂಲಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನುಳ್ಳ ಗ್ರಂಥ ; ಭಾಷ್ಯ ; ವಿವರಣಗ್ರಂಥ : ಅಲ್ಪಾಕ್ಷರಮುಂ ಅಸಂದೇಹಮುಂ ಸಾರಮುಳ್ಳುದುಂ . . . ಅರ್ಥೋತ್ಪತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಮುಂ ಅಪ್ಪುದು ಸೂತ್ರಮೆಂಬುದು ಅದಂ ವಿವರಿಸುವುದು ವೃತ್ತಿಗ್ರಂಥಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೩); ಉಪವರ್ಷಾಚಾರ್ಯರು ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಾಸೂತ್ರಕ್ಕೂ ಉತ್ತರಮೀಮಾಂಸಾಸೂತ್ರಕ್ಕೂ ವಿಪುಲವಾದ ವೃತ್ತಿಯೆಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಬರೆದಿರುವರು. ಇವರನ್ನೇ ವೃತ್ತಿಕಾರರೆಂದು ಕರೆದು ಈ ವೃತ್ತಿಗ್ರಂಥದ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು . . . ಉದಾಹರಿಸಿರುವರು (ಸಿಂದಸಾ. ೧೮೭). [ಸಂ.]

ವೃತ್ತಿಜೀವನ (ನಾ). ಜೀವನೋಪಾಯಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಉದ್ಯೋಗ,— ಕಸುಬು : ಇಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸಿರುವ ಘಟನಾವಳಿಗಳೂ ದಂತಕತೆಗಳೂ ಈ ಸಂಗೀತರತ್ನಗಳ ಹಿರಿಮೆ, ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವ, ಗುರಿಯ ಸಾಧನೆ ಮತ್ತು ವೃತ್ತಿಜೀವನ ಇವುಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಬೆಳಕು ಚೆಲ್ಲುತ್ತವೆ (ಸಂ/ಕತ. Vi ೭೮೦೯). [ಸಂ.]

ವೃತ್ತಿಜ್ಞಾನ (ನಾ). ೧. ಉದ್ಯೋಗದ ಬಗೆಗಿನ ತಿಳಿವಳಿಕೆ : ಕಸುಬಿನ ಅರಿವು. ೨. [ವೀಶೈ] ಭೂತ, ಭವಿಷ್ಯತ್ ಮತ್ತು ವರ್ತಮಾನದ ಜ್ಞಾನಗಳು : ಜ್ಞಾನ ಸುಜ್ಞಾನ ಮಹಾಜ್ಞಾನ ಎಂಬ ವೃತ್ತಿಜ್ಞಾನಂಗಳು ಇಲ್ಲದಂದು ಅಖಂಡ ಪರಿಪೂರ್ಣ ಅದ್ವಯ ನಿಷ್ಕಲ ನಿಜಜ್ಞಾನಮೂರ್ತಿ ನೀನೆಯಯ್ಯಾ (ಸಿದ್ಧಪ. ೮-೨೬) ; ವೃತ್ತಿಜ್ಞಾನವಳಿದು ಚಿತ್ತದ ಕೊನೆಯ ಮೊನೆಯಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯಲಿಂಗದ ನೆನಹು ತುಂಬಿ ಸುಳಿಯಬಲ್ಲರೆ ಅಚ್ಚ ಶರಣನೆಂಬೆನಯ್ಯ (ಅಖಂಡೇ. ೧೩೦-೧೦೪). [ಸಂ.]

ವೃತ್ತಿತಂತ್ರ (ನಾ). "ವೃತ್ತಿತಂತ್ರ ; ವ್ಯಾಪಾರದ ಉಪಾಯ" (Trick of the trade. ಪತ್ರಿನಿ. ೯೪). [ಸಂ.]

ವೃತ್ತಿತ್ವ (ನಾ). ಇರುವಿಕೆ ; ಅಸ್ತಿತ್ವ : ಪ್ರಕಾಶಿತವೃತ್ತಿತ್ವಂ ಉದ್ಭಾವನಂ ಎಂಬುದಿಲ್ಲಿಯುಂ ಯಥಾಕ್ರಮದಿಂ ಸದ್ಗುಣೋಚ್ಛಾದನಂ ಅಸದ್ಗುಣೋದ್ಭಾವನಂ ಸಂಬಂಧಿಸೆ ಪಡುಗುಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೬೭). [ಸಂ.]

ವೃತ್ತಿದಾರ (ನಾ). ಇನಾಂಭೂಮಿಯನ್ನು ಪಡೆದವನು ; ಇನಾಂದಾರ ; ಜಹಗೀರುದಾರ : ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಬಡಾಯಿ — ಅಂದರೆ ವೃತ್ತಿದಾರರಾದ ಇನಾಂದಾರರ ಸ್ವಂತ ಅನುಭವ ಅಥವಾ ವಹಿವಾಟನಲ್ಲಿದ್ದವು (ಕಲನ. ೨೫೪). [ವೃತ್ತಿ + - ದಾರ್]

ವೃತ್ತಿಪರಿಕಳ್ಪನೆ (ನಾ). ದಾನವನ್ನು ಕೊಡುವಿಕೆ ; ದಾನಮಾಡುವಿಕೆ : ವೃತ್ತಿಪರಿಕಳ್ಪನೆಯಂ ಮಾಳ್ಪ ಸಂಕಳ್ಪದಿಂ . . . ಶ್ರೀಮತ್ಕಳಚುರಿ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ನಿಃಶಂಕ ಮಲ್ಲ ಸಂಕಮದೇವರಸರ್ಗ್ಗೆ ಬಿನ್ನಪಂಗೆಯ್ದು (ಶಾಸಪ. ೫೩-೯೧: 1179). [ಸಂ. ವೃತ್ತಿಪರಿಕಲ್ಪನಾ]

ವೃತ್ತಿಪರಿಸಂಖ್ಯಾನ (ನಾ). [ಜೈನ] ಬಾಹ್ಯತಪಸ್ಸಿನ ಆರುಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಆಹಾರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಮುನಿನಿಯಮಗಳಲ್ಲೊಂದು ; ☞ ಕೆಲವು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಮನೆ ಅಥವಾ ಬೀದಿಯಲ್ಲಿ ಆಹಾರ ದೊರೆತರೆ ಮಾತ್ರ ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತೇನೆಂದು ನಿಯಮಮಾಡಿಕೊಂಡು ಹಾಗೆ ಸಿಕ್ಕಿದರೆ ಮಾತ್ರ ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು, ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಉಪವಾಸ ಇರುವುದು : ಇಂತಪ್ಪೆಡೆಯೊಳಿಂತೆಂಬವರ್ ನಿಱಿಸಿದೊಡಲ್ಲದೆ ನಿಲ್ಲೆನೆಂಬ ನಿಯಮಂ ಮೊದಲಾಗೆ ವೃತ್ತಿಪರಿಸಂಖ್ಯಾನನಾಮದ ಮೂಱನೆಯ ತಪದೊಳಂ . . . ನೆರೆದು (ಆದಿಪು. ೬-೩೦ ವ) ; ಆನಿನಿತು ಭೋಜ್ಯದಿಂ ಪೆಱತೇನುಮನುಣ್ಣೆನೆಂದ ನೆಂದುಣ್ಣೆಡೆಯೊಳ್ ತಾನಱಿದು ವೃತ್ತಿಪರಿಸಂಖ್ಯಾನ ತಪೋಯುಕ್ತನಾಗಿ ಸಂಯಮಿ ನೆಗಟ್ದಂ (ಸುಕುಮಾ. ೪-೬). [ಸಂ.]

ವೃತ್ತಿರಹಸ್ಯ (ನಾ). "ವ್ಯಾಪಾರದ ಗುಟ್ಟು, ವೃತ್ತಿರಹಸ್ಯ" (Trade Secret. ಪತ್ರಿನಿ. ೮೫). [ಸಂ.]

ವೃತ್ತಿಲಾಭ (ನಾ). ೧. ಉದ್ಯೋಗವು ದೊರಕುವುದು. ೨. [ಜೈನ] ಎಂಟು ಬಗೆಯ ಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ☞ "ಮೊದಲನೆ ದಿನ ಉಪವಾಸವಿದ್ದು ಎರಡನೆಯ ದಿನ ಜಿನೇಶ್ವರನ ಸನ್ನಿಧಿಯಲ್ಲಿ ಪೂಜಾನಂತರ ಗುರುವು ಜಿನದೀಕ್ಷೆ ಕೊಟ್ಟ ಮೇಲೆ ಮನೆಗೆ ಹೋಗಿ ಮಾಡುವ ಪಾರಣೆ" (ಜೈನಕೋ. ೨೩೭) : ಮತ್ತಮವತಾರ ವೃತ್ತಿಲಾಭ [ಪಾಠಾಂ. ಲೋಭ] ಸ್ಥಾನಲಾಭ ಗಣಗ್ರಹಣ

ಪೂಜಾರಾಧ್ಯಪುಣ್ಯಯಜ್ಞದೃಢಚರ್ಯೋಪಯೋಗತ್ವಮೆಂಬೆಂಟುಂಬೆರಸು . . . ಅಜಿಪಿ (ಆದಿಪು. ೧೫-೧೭ ವ). [ಸಂ.]

ವೃತ್ತಿಲೋಪ (ನಾ). ಉದ್ಯೋಗದಲ್ಲಿಯ ಕೊರತೆ ; ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿಯ ಅರೆ ಕೊರೆ : ಅಡಗಿನ ಬಸನಿಗರ್ಗ್ಗಂ ಕಳ್ಳುಡಿವವರ್ಗ್ಗಂ ವೃತ್ತಿಲೋಪಮೆಂಬೀ ನುಡಿಯುಂ ಕಡಗಣ್ ಗಣಿಸದೆ ಮೊದಲಿಂದಂ ಕಿಡಿಪುದದಂ ಸ್ಥಾನಗುರುಗಳುಂ ಪೂರ್ಬ್ಬಿಗರುಂ (ಶಾಸಂ. IX-i, ೧೧೭-೩೮ ; 1055). [ಸಂ.]

ವೃತ್ತಿಲೋಹ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಲೋಹ; ಕಬ್ಬಿಣ (?): "ಖ್ಯಾತಂ ತಾಂ ವೃತ್ತಿಲೋಹಮೆನೆ ವೃತ್ತಕಮುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೨೯-೮). [ಸಂ.]

ವೃತ್ತಿವಂತ (ನಾ). ೧. ಉದ್ಯೋಗವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು ; ಕಸುಬುದಾರ. ೨. ದಾನವಾಗಿ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಪಡೆದವನು ; ಇನಾಂದಾರ; ಜಹಗೀರುದಾರ: ಹನ್ನೆರಡು ಗ್ರಾಮಗಳ ವೃತ್ತಿವಂತರಿಗ ಸಹನೆಯಾಗಲಿಲ್ಲ . . . ಹೇಗಾದರೂ ದಾಸರ ಮೇಲೆ ನಾಯಕನಿಗೆ ಕೋಪ ಬರುವಂತೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ವೃತ್ತಿವಂತರು ಹಂಚಿಕೆ ಮಾಡಿದರು (ಕಭಿಮ. ೮). [ಸಂ. ವೃತ್ತಿವತ್]

ವೃತ್ತಿವಿಳಾಸತೆ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಕೈಶಿಕಿ ಮುಂತಾದ, ಕಾವ್ಯನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿಯ ವೃತ್ತಿಯ ಸೊಬಗು : ಜತಿವೆತ್ತೊಪ್ಪುವ ಮೃದುಪದಗತಿಯುಂ ರಸಮೊಸರ್ವ ಭಾವಮುಂ ವೃತ್ತಿವಿಳಾಸತೆಯುಂ ತಳ್ತಿರೆ ವಿಳಸತ್ಕೃತಿಯಂ ಪೋಲ್ತುಬಳೆ ರಸಿಕರಂ ಮಚ್ಚಿಸಿದಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೧೨-೯೭). [ಸಂ. ವೃತ್ತಿವಿಲಾಸತಾ]

ವೃತ್ತಿವ್ಯಾಸ (ನಾ). ವೃತ್ತಿಯ ವಿಸ್ತಾರ ; ವಿವರಣೆಯ ಹರಿಹು : ಪ್ರಾಸಚ್ಛಂದೋನ್ವಯವಿನ್ಯಾಸದಿನಂತಿಂತು ಶಬ್ದಮಿರ್ಕುಂ ವೃತ್ತಿವ್ಯಾಸಂ ತದ್ವ್ಯಾಕುಲಮೆಂದಾ ಸೂತ್ರಕ್ಕರ್ಥವೃತ್ತಿ ವರ್ತಿಸೆ ಪೇಟ್ದೆಂ (ಶಮದ. ೬ ಪೀಠಿಕೆ). [ಸಂ.]

ವೃತ್ತಿಶಿಕ್ಷಣ (ನಾ). ಉದ್ಯೋಗವನ್ನು ಕಲಿಸುವ ಶಿಕ್ಷಣ ; ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಕಸುಬನ್ನು ಮಾಡಲು ತರಬೇತು ನೀಡುವ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ : ಇಂಗ್ಲೆಂಡು ಅನೇಕ ಶತಮಾನಗಳಿಂದಲೂ ಔದ್ಯೋಗಿಕರಾಷ್ಟ್ರವಾಗಿದ್ದರೂ ಅಲ್ಲಿನ ಶಾಲೆಗಳಲ್ಲಿ ವೃತ್ತಿಶಿಕ್ಷಣ ವಿರಲಿಲ್ಲ (ಶಿಕ್ಷದ. ೧೯೪). [ಸಂ.]

ವೃತ್ತಿಶಿಕ್ಷಣಶಾಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಕಸುಬನ್ನು ಕಲಿಸುವ ಶಾಲೆ; ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಉದ್ಯೋಗವನ್ನು ಮಾಡಲು ತರಬೇತು ನೀಡುವ ವಿದ್ಯಾಕೇಂದ್ರ : ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲೆಂಡು ತನ್ನ ಶಿಕ್ಷಣಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ನಾಟಿಹಾಕಿದಾಗ ವೃತ್ತಿಶಿಕ್ಷಣಶಾಲೆಗಳು ಅಲ್ಲೊಂದು ಇಲ್ಲೊಂದು ಹೆಸರಿಗೆ ಆರಂಭವಾದುವು (ಶಿಕ್ಷದ. ೧೯೪). [ಸಂ. ವೃತ್ತಿಶಿಕ್ಷಣಶಾಲಾ]

ವೃತ್ತ್ಯನುಪ್ರಾಸ (ನಾ). [ಛಂದ] ಅನುಪ್ರಾಸದಲ್ಲಿಯ ಒಂದು ಭೇದ; ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಿಡಿವ್ಯಂಜನಗಳು ಹಲವು ಸಲ ಆವೃತ್ತಿಗೊಳ್ಳುವುದು : ಒಂದಕ್ಕರ ಮಾದೊಡಮೆರಡಕ್ಕರಮಾದೊಡಂ ಪಲವುಂ ವೇಳೆಯೊಳ್ ಬಳಸಿ ಬರುತ್ತಿರೆಯದು ವೃತ್ತ್ಯನುಪ್ರಾಸಮೆನಿಪ್ಪುದು (ಅಪ್ರತಿ. ೩೦-೮) ; ಅನುಪ್ರಾಸದಲ್ಲಿ ಒಂದೋ ಎರಡೋ ಮೂರೋ ಅಕ್ಷರಗಳು ಮತ್ತ ಮತ್ತೆ ಬಂದರೆ 'ವೃತ್ತ್ಯನುಪ್ರಾಸ'ವೆಂದೂ . . . ಹೆಸರು (ಕೃಪಿಡಿ. ೨೫೩). [ಸಂ.]

ವೃತ್ರ (ನಾ). ೧. ಕತ್ತಲೆ ; ತಿಮಿರ. ೨. ಶತ್ರು ; ಅರಿ ; ಹಗೆ. ೩. ಮೋಡ ; ಮೇಘ. ೪. ಇಂದ್ರನಿಂದ ಹತನಾದ ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸನ ಹೆಸರು : "ವೃತ್ರಂ ದಾನವನುಂ ರಿಪುವುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೧೮-೫) ; ವೃತ್ರನ ಹತ್ಯೆಗೆ ಪೇಳ್ವೆಂ ಗೋತ್ರಾರಿ ನಿವೃತ್ತಿಯಧಿಕ ಕೈಲಾಸಾದಿಕ್ಷೇತ್ರ ಸುತೀರ್ಥಚಯಂಗಳ ಯಾತ್ರೆಯನೆಸಗ್ಗೆ ಮಹೇಂದ್ರ ಪೋಪುದು ಪಾಪಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೧-೨-೬೧) ; ಎಲ್ಲರೂ ಸೇರಿ ಅವನಿಗೆ 'ವೃತ್ರ' ಎಂದು ಹೆಸರಿಟ್ಟರು (ಸಡದಾ. II, ೧೪೦೫). ೫. ಶಬ್ದ. ೬. ಚಕ್ರ. ೭. ಒಂದು ಪರ್ವತದ ಹೆಸರು. ೮. ಚರ್ಮ ; ತೊಗಲು. [ಸಂ.]

ವೃತ್ರವೈರಿ (ನಾ). ವೃತ್ರನೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನ ಶತ್ರು ; ಇಂದ್ರ : ಅತ್ರಿಮಹಋಷಿ ಕಂಡನದನಾ ವೃತ್ರವೈರಿ ಕುಚೇಷ್ಟೆಯನು (ನಭಾಗ. ೪-೧೩-೪). [ಸಂ. ವೃತ್ರವೈರಿನ್]

ವೃತ್ರಹ (ನಾ). ವೃತ್ರಾಸುರನನ್ನು ಕೊಂದವನು ; ಇಂದ್ರ : ಅಂತು ನೆಱೆಯ ಜನ್ಮಾಭಿಷೇಕಮಂ ವೃತ್ರಹಂ ನಿರ್ವರ್ತಿಸಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೫೪ವ). [ಸಂ. ವೃತ್ರಹನ್]

ವೃತ್ರಹಮಂತ್ರಿ (ನಾ). ಇಂದ್ರನ ಮಂತ್ರಿ ; ಬೃಹಸ್ಪತಿ : ಶೂರ್ಪಕವೈರಿ ಕಾಲುಗುರ್ಗೆ ವರ್ಪನೊ ವೃತ್ರಹಮಂತ್ರಿ ಜಾಣ್ಗೆ ಮೇಣ್ ವರ್ಪನೊ ಪೇಟಿಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೧೧೮). [ಸಂ. ವೃತ್ರಹಮಂತ್ರಿನ್]

ವೃಥ (ನಾ). ಉಪಯೋಗವಿಲ್ಲದುದು ; ವ್ಯರ್ಥವಾದುದು ; ನಿಷ್ಫಲವಾದುದು : ಅತಿಥಿಯನು ಪೂಜಿಸದಡಿನಿತೂ ವೃಥವದಹುದೆಲೆ ಮಗನೆ ಶಕ್ತಿಯಲತಿಗಮಿಸದರ್ಚಿಸುವುದುಳ್ಳಂದದಲಿ ಬಂದವರ (ನಭಾಗ. ೯-೧೮-೫೮). [ಸಂ. ವೃಥಾ ./ IP ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಇದೊಂದು ಅವ್ಯಯ]

ವೃಥಾ (ಅ). ೧. ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ; ನಿಷ್ಫಲವಾಗಿ ; ಉಪಯೋಗವಿಲ್ಲದೆ : ಬಲಿಯ ಭೂಮಿ ಕರ್ಣನ ಕವಚ ಖಚರನ ಅಸ್ತಿ ಶಿಬಿಯ ಮಾಂಸ ವೃಥಾ ಹೋಯಿತ್ತಲ್ಲಾ. . . ಕೂಡಲಸಂಗನ ಶರಣರನಱಿಯದೆ ಕೀರ್ತಿ ವಾರ್ತೆಗೆ ಮಾಡಿದವನ ಧನವು ವೃಥಾ ಹೋಯಿತ್ತಲ್ಲಾ (ಬಸವ. ೨೨೪) ; ಇನಿತು ದಿವಸಂ ವೃಥಾ ಸವೆದನೆಲೆ ಶಿವ (ಸಂದಿರ. ೬-೧೩೧). ೨. ತಪ್ಪಾಗಿ ; ಅನ್ಯಾಯವಾಗಿ. [ಸಂ.]

ವೃಥಾಕೃತ (ನಾ). ನಿರರ್ಥಕವಾದುದು ; ನಿಷ್ಫಲವಾದುದು : ಈ ವೃಷಧ್ವಜನಿಂದು ಸಮರದೊಳ್ಕಾಯದೂಡೆ ಹಾ ವೃಥಾಕೃತಮಾಗಿ ಪೋಗುತಿರ್ದುದು ಜನ್ಮಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೪-೬೩). [ಸಂ.]

ವೃಥಾಭಿಯೋಗ (ನಾ). ವ್ಯರ್ಥವಾದ ಅಪವಾದ ; ನಿರರ್ಥಕವಾದ ನಿಂದೆ : ಧಿಮ್ಮನೆ ನಿಂದು ಭುಗಿಲೆಂದನು ಕಿರೀಟಿ ವೃಥಾಭಿಯೋಗದ ಮನಕತಕೆ ಮಾರಾಂಕವಾಯ್ತೇ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೩-೯). [ಸಂ.]

ವೃಥಾಯ (ಅ). = ವೃಥಾ ೧ : ಹೊನ್ನು ಹೆಣ್ಣು ಮಣ್ಣೆಂಬ ಕರ್ಮದ ಬಲೆಯಲ್ಲಿ ಸಿಲುಕಿ ವೃಥಾಯ ಬಱುದೊಱೆಹೋಹ ಕೆಡುಕಹಾರುವ ನಾನಲ್ಲ (ಬಸವ. ೭೧೫). [< ಸಂ. ವೃಥಾ]

ವೃಥಾಳಾಪ (ನಾ). ವ್ಯರ್ಥವಾದ ಮಾತು ; ಉಪಯೋಗವಿಲ್ಲದ ಹರಟೆ: ವೃಥಾಳಾಪದಿಂದ ನಿಂದೆ (ಸಕಪ. ಕ. III, ೮೭-೧೭೯). [ಸಂ. ವೃಥಾಲಾಪ]

ವೃಥೆ (ಗು). ೧. ವ್ಯರ್ಥವಾದ; ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕವಾದ ; ಏನೂ ಉಪಯೋಗವಿಲ್ಲದ. ೨. ತಪ್ಪಾದ ; ಸುಳ್ಳಾದ ; ಸರಿಯಲ್ಲದ. (ನಾ). ೩. ವ್ಯರ್ಥವಾದುದು ; ಫಲವಿಲ್ಲದುದು ; ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕವಾದುದು : "ವೃಥ ಮೋಘಂ ವಂಧ್ಯಂ ಮುಧೆ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೧೨-೧೧).

ವೃಥೆಯಾಗು = ವ್ಯರ್ಥವಾಗು ; ನಿರರ್ಥಕವಾಗು ; ದಂಡವಾಗು : ಸಕಲಸಂಸಾರಸುಖಸರ್ವಸ್ವಮಂ ವೃಥೆಯಾಗದಂತನುಭವಿಸುತ್ತುಮಿರ್ದರ್ (ಸುಕುಮಾ. ೩-೨ ವ) ; ಅವಿಚಾರತೆಯಿಂ ನೀನಿಂತವಿವೇಕಂಗಿತ್ತೆಯೆನ್ನನದಱಿಂ ಪೇೞ್ ಸಂಭವಿಸುಗುಮೆ ಸೌಖ್ಯವೆನಗೀ ಭವಮುಂ ವೃಥೆಯಾದುದೆನ್ನ ಕರ್ಮದ ಫಲದಿಂ (ನೇಮಿಪು. ೪-೪೧). [ಸಂ. ವೃಥಾ]

ವೃಥೆಗಳೆ (ಕ್ರಿ). ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿಸು ; ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕಗೊಳಿಸು ; ಉಪಯೋಗವಿಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡು : ರೂಹಿಲ್ಲದೊಡಂ ಕೆಲಬರ ಸಹಾಯದಿಂ ಬಱಿದೆ ತೊನೆದ ವಿಟಸಂದೋಹಮನೊಲಿಸುವರೆಂದೊಡೆ ರೂಹಂ ಪಡೆದೇಕೆ ಮರುಳೆ ನೀಂ ವೃಥೆಗಳೆವೈ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೧೩೦). [ವೃಥೆ + ಕಳೆ]

ವೃಥೋಕ್ತಿ (ನಾ). = ವೃಥಾಳಾಪ : ಮಗನಗರಾಜಧೈರ್ಯನಿಭರಾಜಮನಂ ಮೃಗರಾಜಸತ್ವನರ್ಥಿಗೆ ಭಯಮಿಲ್ಲ ಬಾಟ್ತೆಗೆ ವೃಥೋಕ್ತಿಗಳಿಲ್ಲ ನೆಗಟ್ತೆಗಂ ಪೊಗಟ್ತೆಗಮೞೆಯಿಲ್ಲ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೧೭). [ಸಂ.]

ವೃಥೋತ್ಸಾಹಿ (ನಾ). ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಉತ್ಸಾಹಗೊಂಡವನು ; ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೆ ಉತ್ಸುಕನಾದವನು : ನಾರಣಕ್ರಮಿತಂ . . . ದಾಮೋದರಭಟ್ಟಂ ಮೊದಲಾದ ಛಾಂದಸರು ವೇದಜಡರು ಮಟ್ಟಿಯ ಮರುಳ್ಗಳು ವೃಥೋ[ಪಾಠಾಂ. ತ್ತೋ]ತ್ಸಾಹಿಗಳು . . . ನೆರೆದರಮನೆಗೆ ಬಂದು (ಬಸರ. ೧೦-೨೭). [ಸಂ. ವೃಥೋತ್ಸಾಹಿನ್]

ವೃದ್ಧ (ಗು). ೧. ಹೆಚ್ಚಾದ ; ವೃದ್ಧಿಯಾದ ; ವರ್ಧಿಸಿದ. ೨. ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬೆಳೆದ ; ಪ್ರೌಢವಾದ. ೩. ವಯಸ್ಸಾದ ; ಮುಪ್ಪಾದ ; ಹಿರಿಯ. ೪. ಹಳೆಯದಾದ ; ಹಿಂದಿನ ; ಪ್ರಾಚೀನವಾದ. ೫. ಮುಂದುವರಿದ ;

ಏಳಿಗೆಹೊಂದಿದ ; ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದ. ೬. ರಾಶಿಯಾದ ; ಗುಡ್ಡೆಯಾದ. ೭. ಪಾಂಡಿತ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದ ; ಪ್ರಾಜ್ಞನಾದ. (ನಾ).೮. ವಯಸ್ಸಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಮುದುಕ : ಈಗಳಿಂತು ಪೊಜಗಿರಿಸಲಾಗಳಂತೆ ಬಂದು ಮುಂದಿರ್ದಪನೀ ವೃದ್ಧಂ ಕಿಱುಕುಳನಲ್ಲ ಕಾರಣಿಕನಾಗಲವೇಳ್ಕುಮೆಂದು ನೋಡುತ್ತಿರ್ದ (ಸಂಜಯ. ೬-೬೦) ; ಸೀತಾರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರ್ ವೃದ್ಧನಂ ಪರ್ಯಂಕಕೆತ್ತಿ ಸಂತೈಸುತಿರೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೧-೩೭೭). ೯. ಪೂಜ್ಯನಾದವನು ; ಗೌರವಾರ್ಹನಾದವನು. ೧೦. ವಿದ್ವಾಂಸ ; ಪಂಡಿತ : ಪೇಟ್ಪ್ರೊಡೆಂತಾ ಪ್ರತಿಭಾನಂ ಶಕ್ತಿಲೋಕಾಗಮ ಸಕಲಕಲಾವೇದನಂ ವಿದ್ಯ ಶಾಸ್ತ್ರಾನ್ವಿತನಪ್ಪಂ ವೃದ್ಧನಾಲಸ್ಯಮನುಳಿದಸಪುದ್ಯೋಗಮಭ್ಯಾಸಕರ್ಮಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೨೪). ೧೧. ಯೋಗಿ; ತಪಸ್ವಿ. ೧೨. ವಂಶಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಅನುಗತವಾಗಿ ಬಂದವನು ; ಸಂತತಿಯವನು. ೧೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುವಾಸನಾಧೂಪ ; ಸಾಂಬ್ರಾಣಿ ; ಶಿಲಾಪುಷ್ಪ : "ಕಾಲಾನುಸಾರ್ಯಂ, ವೃದ್ಧಂ, ಅಶ್ಮಪುಷ್ಪಂ, ಶೀತಶಿವಂ, ಶೈಲೇಯಂ - ೫ ಕಲ್ಲುಹೂವಿನ ಪೆಸರು, ಶಿಲಾಪುಷ್ಪ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೪೦). [ಸಂ.]

ವೃದ್ಧಕಂಚುಕಿ (ನಾ). ಮುದುಕನಾದ ಅಂತಃಪುರದ ರಕ್ಷಕ : ಮಹೀಪತಿನಿವೇದನ ಸಂಭ್ರಮಗಮನಸ್ಖಲಿತವೃದ್ಧಕಂಚುಕಿನಿಕರಮುಂ (ಆದಿಪು. ೬-೩೫ ವ) ; ಉಪಾತ್ತೋದಾತ್ತ ವಿಸ್ತಾರಕೀಚಕವೇತ್ರಂ ಭರತಾವನೀಪತಿಮಹೋಸ್ತ್ರೀರಕ್ಷಕಂ ವೃದ್ಧಕಂಚುಕಿ ಮರ್ಯಾದೆಯೋರ್ದನೆಂದು ಮಹಿಪಂ ಹ್ಯಮಾದ್ರಿಯಾ ನೋಡಿದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೬೦).

[ಸಂ. ವೃದ್ಧಕಂಚುಕಿನ್]

ವೃದ್ಧಕದಂಬ (ನಾ). ಹಿರಿಯರ ಸಮೂಹ ; ಮುದುಕರ ಗುಂಪು : ಹೃದಯ ಪ್ರಮೋದಮದಿರಾಮದದಿಂ ಮೆಯ್ಮಱೆದು ಮೇಲುದಂ ಮಱೆದಿರ್ದಾಡಿದುದು ಪಱೆಮಾಣ್ದೊಡಂ ಪಾಣದೆ ಮೆಚ್ಚಿದ ತೆಱದಿನಾಪ್ತವೃದ್ಧಕದಂಬಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೪-೩೭). [ಸಂ.]

ವೃದ್ಧಕ್ಷತ್ರ (ನಾ). ೧. ಮುದುಕನಾದ ಅರಸುಕುಲದವನು ; ಹಿರಿಯನಾದ ಕ್ಷತ್ರಿಯ. ೨. ಮಹಾಭಾರತದ ಜಯದ್ರಥನ ತಂದೆ ; ಸಿಂಧುದೇಶದ ರಾಜ : ತುಡುಕಿ ಖಂಡವ ಕಚ್ಚಿ ನಭದಲಿ ಗಿಡಿಗ ಹಾಯ್ಕಂದದಲಿ ತಲೆಯನು ಹಿಡಿದು ಹಾಯ್ದುದು ಬಾಣ ವೃದ್ಧಕ್ಷತ್ರನಿದ್ದೆಡೆಗೆ (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೧೪-೪೩). [ಸಂ.]

ವೃದ್ಧತೆ (ನಾ). ವಯಸ್ಸಾದ ಸ್ಥಿತಿ ; ಮುಪ್ಪು ; ಮುದಿತನ : ಪದ್ಧತಿಯೆಂದು ಕಯ್ಯೊಳಗಾಂತ ಬೆತ್ತ ವೃದ್ಧತೆಯೊಳಗೆ ತಪ್ಪಿಸಿತು ವಿಪತ್ತ (ಶಾಚುತ. ೬೧ ಅಡಿ).

[ಸಂ. ವೃದ್ಧತಾ]

ವೃದ್ಧತ್ವ (ನಾ). = ವೃದ್ಧತೆ : "ಸ್ಥಾವಿರಂ, ವೃದ್ಧತ್ವಂ — ೨ ಐವತ್ತು ವರುಷಗಳಿಗೆ ಮೀಂಟಿದ ವಯಸ್ಸು, ಮುದಿತನ, ಮುಪ್ಪು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೭೭). [ಸಂ.]

ವೃದ್ಧಧ್ವನಿ (ನಾ). ಮುದುಕನ (ನಡುಗುವ) ಧ್ವನಿ : ಕೋಲನೂಱುತೆ ಕೆಮ್ಮಿ ಕುಮ್ಮುತ್ತ ಸಾಲ್ಗೊಂಡಿರ್ದ ತುಪ್ಪದ ಕೊಡಂಗಳೊಳ್ ನಾಲ್ಕೆರಡನೆಡಹಿ ನಮಃಶಿವಾಯ ಯೆಂಬ ವೃದ್ಧಧ್ವನಿ ಪುಟ್ಟೆ (ಸಂಜಯ. ೬-೪೧). [ಸಂ.]

ವೃದ್ಧರಾಜ್ಯ (ನಾ). ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ದೇಶ ; ಸಮೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದ ನಾಡು : ಪೊಡರದ ಕಪ್ಪಮಿಱಿವ ಪರಮಂಡಳಿಕರ್ . . . ಚಾಗಮಡಱೋಡು ವಿನಂ ಪೊರದೊಳ್ಳಿಗಟ್ಟಿಯೊಳ್ ತೊಡರ್ದಿರೆ ವೃದ್ಧರಾಜ್ಯಮಾಮದೆನೆಸದತ್ತೊ ನಭಶ್ಚರೇಂದ್ರನಾ (ಆದಿಪು. ೨-೨೯). [ಸಂ.]

ವೃದ್ಧಶ್ರವ (ನಾ). ಸ್ವರ್ಗಾಧಿಪತಿ ; ದೇವೇಂದ್ರ ; ಇಂದ್ರ : "ಪುರುಹೂತಂ ಮಘವಂ ದಿವಸ್ಪತಿ . . . ಜಿಷ್ಣು ವೃದ್ಧಶ್ರವಂ ಹರಿವಾಹಂ . . . ಪಾಕನಮುಚಿ ಜಂಭಧ್ವಿಷಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೬-೩೭) ; ಸಲೆ ನಿರ್ಜರಾಧೀಶ ವೃದ್ಧಶ್ರವಂಗಯೊಪ್ಪಲು ಜೀವನಾಗಿ ಚಿತ್ರಶಿಖಂಡಿಜಂ ಮಂತ್ರಿತಿಲಕಂ ಗಡಾ . . . ಅರಸಂಗೆ ಪತಿಮೋಹಿಯೆನಿಪ ಮಂತ್ರೀಶನೆಸೆದಂ (ಭಾವಜು. ೨-೧೯). [ಸಂ. ವೃದ್ಧಶ್ರವಸ್]

ವೃದ್ಧಸೇವಿತ್ವ (ನಾ). ೧. ಮುದುಕರನ್ನು ಸೇವಿಸುವಿಕೆ ; ಹಿರಿಯರನ್ನು ಉಪಚರಿಸುವಿಕೆ. ೨. ವಿದ್ವಾಂಸರನ್ನು ಗೌರವಿಸುವಿಕೆ ; ಪಂಡಿತರಿಗೆ ಮನ್ನಣೆ ನೀಡುವಿಕೆ : ಸಕಲಮಹೀಚರಖೇಚರನಿಕಾಯಸೇವ್ಯತಗ ವೃದ್ಧಸೇವಿತ್ವಮ ಯೋಜಕ ಮಾದುದನಿತು ವಿದ್ಯಾಪ್ರಕಾಶನಕ್ಕಾತನಂತು ನೋಂತರುಮೊಳರೇ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೩೮).

[ಸಂ.]

ವೃದ್ಧಸೇವೆ (ನಾ). ೧. ಹಿರಿಯರ ಸೇವೆ. ೨. ವಿದ್ವಾಂಸರಿಗೆ ತೋರಿಸುವ ಗೌರವ ; ಪಂಡಿತರಿಗೆ ತೋರಿಸುವ ಮನ್ನಣೆ, — ಮರ್ಯಾದೆ : ಪರಮಾಗಮ ಭಾವನೆ ವೃದ್ಧಸೇವೆ . . . ಎಂಬಿವನಾಗಳುಮೊಂದೆ ಕೀಲೆ ದಲ್ ಜಂತ್ರದ ಪಾಪೆಯಂತೊಡ ನೊಡರ್ಚುಪನಿಂದ್ರನುಮಾ ಪ್ರತೀಂದ್ರನುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೧೧೦). [ಸಂ. ವೃದ್ಧಸೇವಾ]

ವೃದ್ಧಾಚಾರ (ನಾ). ಹಿಂದಿನಿಂದ ನಡೆದುಬಂದ ಆಚಾರ, — ನಡವಳಿಕೆ ; ಪೂರ್ವದ ಸಂಪ್ರದಾಯ : ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯ ಸೂತಕಾದಿ ಹೊಲೆಗಳಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ಮೊದಲಾದಾಚಾರಭೇದಮಿರ್ಪುದಱಿಂ ದೇಶಾಚಾರ . . . ವೃದ್ಧಾಚಾರ ಗಣಾಚಾರ ಸಂಪ್ರದಾಯವೆಂಬುದು ಮೊದಲಾದವುಗಳಂ ತಿಳಿದು (ವಿವೇಕ. ೧೪೭). [ಸಂ.]

ವೃದ್ಧಾನುಕ್ರಮ (ನಾ). ಹಿಂದಿನ ನಡವಳಿಕೆ ; ಪೂರ್ವದ ಸಂಪ್ರದಾಯ: ತದಾಶ್ರಮದ ಗುರುಗಳ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದವರ್ಗೆ ವೃದ್ಧಾನುಕ್ರಮದಿಂ ಪೊಡೆವಟ್ಟು . . . ಬೆಸಸಿಮೆನೆ (ಪಂಚತಂ. ೧೨೦-೧೨). [ಸಂ.]

ವೃದ್ಧಾಪ್ಯ (ನಾ). ವಯಸ್ಸಾದ ಸ್ಥಿತಿ ; ಮುದಿತನ ; ಮುಪ್ಪು : ಪಿತನಿಂದ ಬಾಲ್ಯದೊಳ್ಪತಿಯಿಂದೆ ಪ್ರಾಯದೊಳ್ಸುತನಿಂದೆ ವೃದ್ಧಾಪ್ಯದೊಳ್ಕುಲಸ್ತ್ರೀ ಸುರಕ್ಷಿತೆಯಾಗದಿರ್ದೊಡವಳಿಂದೆ ನಿಜವಂಶಕುಪಹತಿ ಬಂದೊದಲ್ಲದಿರದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೫-೩೨).

[< ಸಂ. ವೃದ್ಧ. / ಮರಾ. ವೃದ್ಧಾಪ್ಯ]

ವೃದ್ಧಾಶ್ರಮ (ನಾ). ೧. ಮನುಷ್ಯನ ಕಡೆಯ ಅವಸ್ಥೆ. ೨. (ಪೋಷಕರಿಲ್ಲದ) ಮುದುಕರಿಗೆ ಆಶ್ರಯ ನೀಡುವ ಸ್ಥಳ ; ವೃದ್ಧರನ್ನು ಪೋಷಿಸುವ ಸಂಸ್ಥೆ : ವಾರಸುಗಾರರಿಲ್ಲದ ಆ ಮುದುಕರನ್ನು ಯಾರೋ ವೃದ್ಧಾಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ).

[ಸಂ.]

ವೃದ್ಧಿ (ನಾ). ೧. ಬೆಳೆಯುವುದು ; ವರ್ಧನ ; ವಿಕಾಸ : ಆಕೆಗಳ ಪೀವರತುಂಗ ನಿತಂಬಬಿಂಬದೊಂದಗಲದ ವೃದ್ಧಿ ಪೆರ್ಚೆ ನೆಲೆವೆರ್ಚಿದುದೀ ಕೊಳಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೨೮). ೨. (ಅಮಾವಾಸ್ಯೆಯಿಂದ ಹುಣ್ಣಿಮೆಯವರೆಗೆ) ಚಂದ್ರನು ವರ್ಧಿಸುವಿಕೆ, - ಕಳೆಯೇರುವಿಕೆ : ವೃದ್ಧಿಕ್ಷಯಂಗಳು ಚಂದ್ರಮಗಾದತ್ತು ಆದತ್ತ ಬಡತಾರಗಳಿಗೆ (ಇಂದ್ರಾಣಿ. ೬೮-೩೪). ೩. ಹೆಚ್ಚುವುದು ; ಆಧಿಕ್ಯ. ೪. ಧನದ ಹೆಚ್ಚಳ ; ಐಶ್ವರ್ಯದ ಆಧಿಕ್ಯ ; ಸಂಪತ್ಸಮೃದ್ಧಿ. ೫. ಉನ್ನತಿ ; ಏಳಿಗೆ ; ಅಭಿವೃದ್ಧಿ : ಎನ್ನ ವಾಮಕ್ಷೇಮ ನಿಮ್ಮದಯ್ಯಾ ಎನ್ನ ಹಾನಿವೃದ್ಧಿ ನಿಮ್ಮದಯ್ಯಾ ಎನ್ನ ಮಾನಾಪಮಾನ ನಿಮ್ಮದಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೬೦) ; ಸಮಸಮಾನ ಭಾವ ಬುದ್ಧಿ ಸಮಸಮಾನ ಶುದ್ಧಿಯು ಇದೇ ಬುದ್ಧಿ ಇದೇ ವೃದ್ಧಿ ಇದೇ ಸ್ವತಂತ್ರಸಿದ್ಧಿಯು (ಅಂಕು. ೬೯-೪). ೬. ಧನ ; ಸಂಪತ್ತು ; ಐಶ್ವರ್ಯ. ೭. ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ ; ನೆರವಿ. ೮. ಸಾಲವಾಗಿ ಪಡೆದ ಅಥವಾ ಕೊಟ್ಟ ಹಣಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಫಲವಾಗಿ ಕೊಡುವ ಅಥವಾ ಪಡೆಯುವ ಹಣ ; ಬಡ್ಡಿ : ದೇವರ ನಂದಾದೀವಿಗೆಗೆ ಮಾಕಯ್ಯಂ ಕೊಟ್ಟ ಗದ್ಯಾಣ ೧೫ . . . ಅನ್ತು ೩೦ ಗದ್ಯಾಣ ಮುಱ ಇರ್ಪ್ಪಣ ವೃದ್ಧಿಯನು ಕೊಡುವರ್ (ಮೈಶಿ. ೯೧೨,೫೫-೪೩ ; 1067) ; ಗಗ್ಗರಬಮ್ಮಣ್ಣಂ ಪುಱ್ಕಿಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟ ಗದ್ಯಾಣ ೧ ಈ ಪೊನ್ನ ವೃದ್ಧಿಯೊಳಂ ಕಯ್ಯ ಗುತ್ತಗೆಯೊಳಂ ಗಂಧಧೂಪ ನಿವೇದ್ಯ ನಂದದೀವಿಗೆಗಂ ಅಱ್ಚಿಸುವ ಮಾಣಿಯ ಜೀವಿತಕ್ಕಂ ಕುಡುವುದು (ಕಇ. II. ೯-೨೭ ; 1075) ; ಶ್ರೀಮಾರ್ಕಣ್ಣೇಶ್ವರದೇವರ ಶ್ರೀಪಾದಸನ್ನಿಧಾನದಲು ಶಿವಾನನ್ನ ಯೋಗಿ ನಿವೇದ್ಯಶಾಲೆಯಂ ಮಾಡಿ . . . ಬಿದಿರ ಗದ್ದೆಯ ಮೇಲಿಕ್ಕಿದ ಪಾಣ್ಯ ಗದ್ಯಾಣಂ ಮುವತ್ತುಮನಾ ಪೊನ್ನ ವೃದ್ಧಿಯುಮಂ ಅಗ್ರಕ್ಕೆನ್ನು ಶಾಸನಮಾಗಮಾಡಿಸಿದ ಧರ್ಮ (ಸೌಇಇ. VIII. ೩೮-೧೭ ; 1140). ೯. ಲಾಭ ; ಗಳಿಕೆ. ೧೦. ಮಗುವಿನ ಜನನದಿಂದ ಮನೆಯವರಿಗೆ ಮತ್ತು ದಾಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಅಶುದ್ಧಿ, — ಪುರುಡು ; ಜಾತಸೂತಕ : ಗೋಭಿಲಸ್ಮೃತಿ . . . ಉಪವೀತಪ್ರಕರಣ, ವೃದ್ಧಿ, ಶ್ರಾದ್ಧ, ಉಪಾಕರ್ಮ ಮುಂತಾದ ವಿಚಾರಗಳಿವೆ (ಧಾರದ.೬೬). ೧೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ : "ಜನೇಷ್ಟಃ — ಬಜೆ, ವೃದ್ಧಿ, ಜತುಕೆ" (ಔಷಧಿ. ೬೦). ೧೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಂಧದ್ರವ್ಯ. ೧೩. [ಜ್ಯೋತಿ] ಪಂಚಾಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ ಯೋಗದ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಬಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ವಿಷ್ಕಂಭ ಪ್ರೀತಿ ಆಯುಷ್ಮಾನ್ . . . ಗಂಡ,ವೃದ್ಧಿ ಧ್ರುವ . . . ಐಂದ್ರ ವೈಧೃತಿಗಳೆಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳುಯೋಗಂಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೬೨). ೧೪. [ವ್ಯಾಕ] = ವೃದ್ಧಿಸಂಧಿ. ೧, ೧೪ : ಅವರ್ಣಾವಾದಕ್ಕೆಡೆಯಾಗದೊಳ್ಪಿಂದವರ್ಣಕಾಮರ್

ಗುಣವೃದ್ಧಿಧಾಮರ್ ದಿವಾಕರರ್ ವ್ಯಾಕೃತಿನಾಮಿಗಳ್ ಪೋಲ್ ದಿವಕ್ಕೆ ಪನ್ನಿರ್ವರ ಮುಖ್ಯರಾದರ್ (ಶಮದ. ೯ ವೃತ್ತಿ). [ಸಂ.]

ವೃದ್ಧಿಂಗತ (ನಾ). ೧. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ; ಏಳಿಗೆ : ಭಾರತೀಯನಾರಿಯರು . . . ಆತ್ಮಗೌರವದ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವನ್ನು ವೃದ್ಧಿಂಗತಗೊಳಿಸುತ್ತ ವಿಹರಿಸಲೆಂದೂ ನಾವು ಸದ್ಭಾವ ಹಾರೈಸುವೆವು (ಪ್ರಬಂಧ. ೯೩). ೨. ಹೆಚ್ಚಳ ; ಆಧಿಕ್ಯ.

ವೃದ್ಧಿಂಗತವಾಗು = ೧. ವೃದ್ಧಿಯಾಗು ; ಹಬ್ಬು ; ಹರಡು : ಆ ಜಗದೀಶನ ಕೃಪೆಯಿಂದ ನಮ್ಮ ಪಂತರ ಆಯುರಾರೋಗ್ಯಗಳೂ, ಸುಕೀರ್ತಿಯೂ ವೃದ್ಧಿಂಗತವಾಗಲಿ ಎಂದು ನುಡಿದನು (ಅಂಬಿ. ೧೪೭). ೨. ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದು ; ಏಳಿಗೆಯನ್ನು ಪಡೆ ; ಪ್ರವರ್ಧಮಾನಕ್ಕೆ ಬರು : ಈ ನರನಾಡುಗಳೊಳಗಿನ ನವೀನಸ್ನೇಹದ ಅಧ್ಯಾಯವು ವೃದ್ಧಿಂಗತವಾಗುತ್ತಿರಬೇಕು ಎಂಬ ಸದಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ನಾನು ಈ ಆಮಂತ್ರಣವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿರುವೆನು (ಪ್ರಬಂಧ. ೭). [< ಸಂ. ವೃದ್ಧಿ]

ವೃದ್ಧಿಜೀವನ (ನಾ). ೧. ಹಣವನ್ನು ಸಾಲ ಕೊಟ್ಟು ಬಂದ ಬಡ್ಡಿಯಿಂದ ಉಪಜೀವನ ನಡೆಸುವ ವೃತ್ತಿ ; ಬಡ್ಡಿವ್ಯವಹಾರದಿಂದ ಜೀವನ ನಡೆಸುವಿಕೆ: ಗೋರಕ್ಷಣವು, ಕೃಷಿಯು, ವೃದ್ಧಿಜೀವನವು ಮೊದಲಾದ ಸದ್ಧರ್ಮವನ್ನು ತಪ್ಪದೆ ಆಚರಿಸುವ ವೈಶ್ಯನು (ಕ್ರಿವಾಸ. ೨೧). ೨. ಬಡ್ಡಿವ್ಯವಹಾರದಿಂದ ಜೀವನ ನಡೆಸುವವನು ; ಕುಸೀದಕ : "ಕುಸೀದಃ, ವೃದ್ಧಿಜೀವನಂ — ಈ ೨ ಬಡ್ಡಿಯಿಂದ ಬಾಳ್ವವಂ" (ಹಲಾಯು. ೯೪-೪೧೭). [ಸಂ.]

ವೃದ್ಧಿಜೀವಿಕೆ (ನಾ). ೧. = ವೃದ್ಧಿಜೀವನ ೧. ೨. ಸಾಲವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಹಣದ ಮೇಲಿನ ಬಡ್ಡಿ : "ಅರ್ಥಪ್ರಯೋಗಃ, ಕುಸೀದಂ, ವೃದ್ಧಿಜೀವಿಕಾ — ೩ ಬಡ್ಡಿಯ ಹೆಸರುಗಳು, ಹಣದ ಬಡ್ಡಿ, ತಲವಾಸಿ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೬೪). [ಸಂ. ವೃದ್ಧಿಜೀವಿಕಾ]

ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೆಚ್ಚಿಸು ; ಬೆಳೆಸು ; ಅಧಿಕಗೊಳಿಸು : ಸಂಪತ್ತು ಹೆಚ್ಚಿದಂತೆ ಅದನ್ನು ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವ ಆಶೆ ಮತ್ತೆ ಇನ್ನಷ್ಟು ಹೆಚ್ಚುವುದು (ರಾಜಮ. ೫).

[ವೃದ್ಧಿ + ಪಡಿಸು]

ವೃದ್ಧಿಸಂಧಿ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಸಂಸ್ಕೃತ ಸ್ವರಸಂಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಅ ಆಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದರ ಮುಂದೆ, ಏಕಾರವಾಗಲಿ ಐಕಾರವಾಗಲಿ ಬಂದರೆ ಐಕಾರವೂ, ಓಕಾರವಾಗಲಿ ಔಕಾರವಾಗಲಿ ಬಂದರೆ ಔಕಾರವೂ ಎರಡಕ್ಕೂ ಆದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತವೆ. ಇದಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿಸಂಧಿಯೆಂದು ಹೆಸರು (ಮಧ್ಯಮ. ೧೩೧). [ಸಂ.]

ವೃದ್ಧಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬೆಳೆ ; ಹೆಚ್ಚಾಗು ; ಅಧಿಕಗೊಳ್ಳು : ಅವನ ಪರಿಶ್ರಮದಿಂದ ಅವನ ಸಂಪತ್ತು ವೃದ್ಧಿಸಿತು (ರೂಢಿ). ೨. ಬೆಳೆಯುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಹೆಚ್ಚಿಸು ; ಅಧಿಕಗೊಳಿಸು : ಈ ಪ್ರಸಂಗ ಅವಳ ಕೋಪವನ್ನು ಇಳಿಸುವುದಿರಲಿ, ವೃದ್ಧಿಸಿತು (ಕುಸುಮ. ೧೭). [ವೃದ್ಧಿ + - ಇಸು]

ವೃದ್ಧೆ (ನಾ). ವಯಸ್ಸಾದವಳು ; ಮುದುಕಿ : ಕ್ರಮದಿಂ ಪನ್ನೆರಡಾಗೆ ಬಾಲಿಕೆ . . . ವೃದ್ಧೆಯಾಕ್ರಮಿಸಲ್ ಪಂಚದಶಾಬ್ದಸಂಖ್ಯೆ (ಮಲ್ಲಿ. ೭-೨) : ನೋಡುತಿರೆ ನರೆದ ಜನರಾವಿರೂಪದ ವೃದ್ಧೆ . . . ಮಡಿಲಿಂದೊಂದು ಮುಕುರಮಂ ಪೊರದೆಗೆದು ನೀಡಿದಳ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೧-೫೫೭). [ಸಂ. ವೃದ್ಧಾ]

ವೃದ್ಧೋಕ್ಷ (ನಾ). ಮುದಿಯಾದ ಎತ್ತು ; ವಯಸ್ಸಾದ ವೃಷಭ : ಮುಂದೆ ನಿಂದ ಚತುರಂಗಬಲಂಬೆರಸಬಲಾಬಾಲವೃದ್ಧವೃದ್ಧೋಕ್ಷಶಕಟ ಸಂಕಟಮಪ್ಪ ಕಟಕಮಂ ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನೊಡಗೊಂಡು ಬರ್ಪಂತು . . . ಅಪ್ಪಯಿಸಿ (ಆದಿಪು. ೪-೯೧ ವ). [ಸಂ.]

ವೃದ್ಧಾಂಬು (ನಾ). ಸಮುದ್ರದ ದಡದಲ್ಲಿರುವ ನೀರು, — ದಂಡೆಯಲ್ಲಿರುವ ಜಲ : "ತಟದಲ್ಲಿರ್ಪ ನೀರು ವೃದ್ಧಾಂಬು ಪೇಳಿಯೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೦-೩).

[ಸಂ.]

ವೃದ್ಧ್ಯಾಜೀವ (ನಾ). = ವೃದ್ಧಿಜೀವನ ೨ : "ದ್ವೈಗುಣಿಕಃ, ವಾರ್ಧುಷಿಕಃ, ವೃದ್ಧ್ಯಾಜೀವಃ, ಕುಸೀದಕಃ — ಈ ೪ ಬಡ್ಡಿಗುಡುವವಂ" (ಹಲಾಯು. ೯೩-೪೧೭). [ಸಂ.]

ವೃದ್ಧ್ಯಾಜೀವಿ (ನಾ). = ವೃದ್ಧಿಜೀವನ ೨ : "ಕುಸೀದಕನು ವಾರ್ಧುಷಿಕನಾದ್ವೈಗುಣಿಕನೆನಲು ವೃದ್ಧ್ಯಾಜೀವಿಯೆನೆ [ವಾಣಿಜ್ಯ ವನೆನೆ] ಬಡ್ಡಿಗೊಡುವನಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೭-೧). [ಸಂ. ವೃದ್ಧ್ಯಾಜೀವಿನ್]

ವೃಶ (ನಾ). ೧. ಹಸಿಯ ಶುಂಠಿ ; ಅಲ್ಲ : "ವೃಶ ಶಾಕಪ್ರಭವಂ ಶಾಕಶಾಕಟಂ ಶಾಕಶಾಕಿನಂ ತಾನೆನಿಕುಂ" (ಪಟ್ಟಿಲೋ. ೨೭-೭). ೨. ಮೂಲಂಗಿ. ೩. ಇಲಿ; ಮೂಷಕ. [ಸಂ.]

ವೃಶ್ಚಿಕ (ನಾ). ೧. ಬಾಲದಲ್ಲಿ ವಿಷವುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೀಟ ; ಚೇಳು: ವೃಶ್ಚಿಕ ಬಾಲದಲ್ಲಿ ಸರ್ಪ ಬಾಯಲ್ಲಿ ಕಂಠೀರವ ದಂತದಲ್ಲಿ ಇಂತಿವಟ ಸಂಚವನಚಿದಲ್ಲಿ ಸಂಕಲ್ಪವಿಲ್ಲ (ಸಲ. ೩. I.೨೭೭-೧೦೫೭) ; ಕುಡಿಯಲ್ಕೆಯಂ ವೃಶ್ಚಿಕಂ ಮಿಡಿಯೆ ಮಿಡುಮಿಡನೆ ಮಿಡುಕುವ . . . ಹೆದಟ್ ಹಾ ಎಂದೊಱಲುವಂಗನೆಯ . . . ಭೂತ ಭೇತಾಳವಡೆ ಸುತ್ತಿಮುತ್ತಿ ಬೊಬ್ಬಿಟ್ಟು ಝುಂಕಿಸಿದುವಾ ಕೌಶಿಕನ ಪ್ರೇರಣೆಯೊಳು (ಹರಿಶ್ಚ. ೯-೪೩). ೨. ಏಡಿ; ನಳ್ಳಿ. ೩. ಸಾವಿರ ಕಾಲುಳ್ಳ ಚೇಳು ; ಲಕ್ಷ್ಮಿ ಚೇಳು; ಜರಿ. ೪. ಕಂಬಳಿ ಹುಳು. ೫. ಕಣಜದ ಹುಳು ; ಕಡಜ : "ವೃಶ್ಚಿಕಃ, ಶೂಕಕೀಟಃ — ೨ ಕೊಂಡೀವಿಷದ ಚೇಳು, ಕರೀಚೇಳು, ಖಣಜದ ಹುಳುವಿಗೂ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೫೭). ೬. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಕೊಂಡೀಗಿಡ : "ವೃಶ್ಚಿಕಃ — ೧ ಮುಳ್ಳುಹುಳ, ಚೇಳು, ಚಕಾರದಿಂದ ಕಣಜದ ಹುಳು, ವೃಶ್ಚಿಕರಾಶಿ, ಕೊಂಡೀಗಿಡ, ೫" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೬೭೩). ೭. (ಅಲಂ) ಕೆಟ್ಟಸ್ವಭಾವದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಕೆಡುಕ ; ದುಷ್ಟ. ೮. [ಜ್ಯೋತಿ] ಸೂರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಹಗಳು ಸಂಚರಿಸುವ ಹನ್ನೆರಡು ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಎಂಟನೆಯದು : ಮೃಗ ಕರ್ಕಟಕ ಶಾಕ್ವರ ವೃಶ್ಚಿಕ ಝಷಮಿಮಬಲೆಗಳ್ ಸೌಮ್ಯಂಗಳ್ (ಜಾತಕ. ೧-೨೨) : ಹನ್ನೆರಡು ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ವೃಶ್ಚಿಕ ಒಂದಕ್ಕೇ ಅದರ ಹೆಸರಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಚೇಳಿನ ಆಕಾರವಿರುವುದು (ನಕ್ಷತ್ರ. ೯೭). ೯. ಹನ್ನೆರಡು ಸೌರಮಾನ ತಿಂಗಳುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಸೂರ್ಯನು ವೃಶ್ಚಿಕರಾಶಿಯಲ್ಲಿರುವ ತಿಂಗಳು ; ವೃಶ್ಚಿಕಮಾಸ. ೧೦. [ನಾಟ್ಯ] ನೂರೆಂಟು ಬಗೆಯ ಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; "ಎರಡು ಕೈಗಳಿಂದಲೂ ಕರಿಹಸ್ತವನ್ನು ಮಾಡಿ ಬೆನ್ನನ್ನು ಬಗ್ಗಿಸಿ ಒಂದು ಕಾಲನ್ನು ಚೇಳಿನ ಬಾಲದಂತೆ ಹಿಂದಕ್ಕೆತ್ತುವುದು" (ಶಾಸ್ತ್ರರಂ. ೨೯೭ ಗದ್ಯಾನುವಾದ); ಇದು ಖೇಚರರು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವುದನ್ನು ಅಭಿನಯಿಸುವಾಗ ತೋರುವ ಭಂಗಿ : ಕಂಕರದಿನೊಪ್ಪ ಕೈಗಳ್ ಚರಣಂ ತೆಳ್ಪಾಲದಂತೆ ಪಿಂತಣ್ಣಂ ನೀಡಿರೆ ಬೆನ್ ಬಾಗಲ್ಕದು ತಾಂ ತರುಣೀ ಕೇಳ್ ವೃಶ್ಚಿಕಾಖ್ಯಕರಣಮನಿಕ್ಕುಂ (ಶಾಸ್ತ್ರರಂ. ೪-೧೧೨). [ಸಂ.]

ವೃಶ್ಚಿಕಕೇತನ (ನಾ). ಚೇಳಿನ ಗುರುತುಳ್ಳ ಧ್ವಜವುಳ್ಳವನು ; ವೃಶ್ಚಿಕಲಾಂಛನದ ಪತಾಕೆಯುಳ್ಳವನು : ಮೇಷಾಸ್ಯನೃತವೃಷಭಮೋಹಿ ಗೌರೀಮಿಥುನ ದೋಷಾದಿನಾಶ ಕರ್ಕಾಟಕೋಟಾದಿಗಳೊಳೇಶಾಗ್ರ ನರಸಿಂಹವೃಂಠಿ ಕನ್ಯಾಕ್ಷೀರಪಾಯಿ ತುಲೆಯಮರನೀತೀ ಪ್ರೇಷ ವೃಶ್ಚಿಕಕೇತನಸ್ತುತ್ಯ ಮೇರುಧನುದೋಷಿಹಿಮಕರರಕ್ಷ ಕುಂಭಜಗೆ ಹರಿಮತ್ಸ್ಯವೇಷಿಯಂ ಸಲಹುವಗ್ಗಳವಿತ್ತ ಶಾಂತಮಲ್ಲೇಶ ಕಾರುಣ್ಯರಾಶೀ (ವೀಶೃಪು. ೮-೫-೧). 'ವೃಶ್ಚಿಕಗಮನ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ವೃಶ್ಚಿಕಗಮನ (ನಾ). ಚೇಳನ್ನು ವಾಹನವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು : ಅಕಲಂಕಗಿರಿಜಾಮಿಥುನ ದೇಹ ವೃಷಗ ವೃಶ್ಚಿಕಗಮನದೌವಾರಿಕಂ ಗಿರಿಜಾವರ (ವಿಲೋಪು. ೨-೨). 'ವೃಶ್ಚಿಕ ಕೇತನ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ವೃಶ್ಚಿಕನಿಕುಟ್ಟಕ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ನೂರೆಂಟು ಬಗೆಯ ಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; "ಒಂದು ಕಾಲನ್ನು ಚೇಳಿನ ಬಾಲದಂತೆ ಹಿಂದಕ್ಕೆತ್ತಿ, ಕೈಗಳನ್ನು ಅಲಪದ್ಮ ಹಸ್ತದಿಂದ ಭುಜಶಿರಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಡುವುದು" (ಶಾಸ್ತ್ರರಂ. ೨೯೭ ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ತಲಪುಷ್ಪಪುಟ, ಲೀನ . . . ವೃಶ್ಚಿಕ, ವೃಶ್ಚಿಕನಿಕುಟ್ಟಕ, ವೃಶ್ಚಿಕರೇಚಿತ . . . ಗಂಗಾವತರಣ — ಈ ನೂಱೆಂಟು ಕರಣಂಗಳ್ (ಶಾಸ್ತ್ರರಂ. ೪-೪೨ ವ). [ಸಂ.]

ವೃಶ್ಚಿಕಮಾಸ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಸೌರಮಾನದ ಹನ್ನೆರಡುತಿಂಗಳುಗಳಲ್ಲಿ ಎಂಟನೆಯ ತಿಂಗಳು ; ಸೂರ್ಯನು ವೃಶ್ಚಿಕರಾಶಿಯಲ್ಲಿರುವ ತಿಂಗಳು. [ಸಂ.]

ವೃಶ್ಚಿಕರಾಶಿ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಸೂರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಹಗಳು ಸಂಚರಿಸುವ ಹನ್ನೆರಡು ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು, — ಎಂಟನೆಯ ರಾಶಿ : (ವೃಶ್ಚಿಕರಾಶಿಸ್ಥಿತ ಚಂದ್ರಫಲ) (ಜಾತಕ. ೧೭-೮) ; ವೃಶ್ಚಿಕರಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ತಂದೆ ಗುರು ವಿಪ್ರರನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುತ್ತಾನೆ (ಜಾತಕ. ೧೭-೮ ಟೀ). [ಸಂ.]

ವೃಶ್ಚಿಕರೇಚಿತ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ನೂರೆಂಟು ಬಗೆಯ ಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ;

''ಒಂದು ಕಾಲನ್ನು ಚೇಳಿನ ಬಾಲದಂತೆ ಹಿಂದಕ್ಕೆತ್ತಿ, ಕೈಗಳನ್ನು ಸ್ವಸ್ತಿಕದಂತೆ ಹಿಡಿದು, ಸ್ವಸ್ತಿಕವನ್ನು ಬಿಡಿಸುತ್ತ ರೇಚಿತ ಮಾಡುವುದು'' (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೫೯ ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ಪ್ರಕಟಿತ ವೃಶ್ಚಿಕಮುಂ ವೃಶ್ಚಿಕದ ನಿಕುಟ್ಟಾಖ್ಯಮೆನಿಪ ವೃಶ್ಚಿಕರೇಚಿತಮಕಳಂಕಮಾದ ಲತಾವೃಶ್ಚಿಕಮಾಕ್ಷಿಪ್ತಾರ್ಗಲಾಖ್ಯಮಿಮಾ ಕರಣಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೪-೩೨). [ಸಂ.]

ವೃಶ್ಚಿಕಾಪಸೃತ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ಮೂವತ್ತೆರಡು ಬಗೆಯ ಅಂಗಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಲತಾವೃಶ್ಚಿಕ, ನಿಕುಂಚಿತ, ಮತ್ತಲ್ಲಿ, ನಿತಂಬ, ಕರಿಹಸ್ತ ಮತ್ತು ಕಟೀಛಿನ್ನವೆಂಬ ಆರು ಕರಣಗಳನ್ನೂ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಮಾಡುವುದು : ಸ್ಥಿರಹಸ್ತ, ಪರ್ಯಸ್ತ, ಸೂಚೀವಿದ್ಧ . . . ಅರ್ಧನಿಕುಟ್ಟ, ವೃಶ್ಚಿಕಾಪಸೃತ, ಅಲಾತಕ . . . ಸ್ವಸ್ತಿಕರೇಚಿತ — ಈ ಮೂವತ್ತೆರಡು ಅಂಗಹಾರಂಗಳ ಪೆಸರು (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೫-೭ ವ). [ಸಂ.]

ವೃಶ್ಚಿಕಾಸನ (ನಾ). [ಯೋಗ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಸನ : ಮುಖ್ಯವಾದ ಕೆಲವು ಆಸನಗಳು . . . ೫೮. ಉತ್ತಾನಕೂರ್ಮಾಸನ ೫೯. ವೃಶ್ಚಿಕಾಸನ . . . ೭೯. ಭೈರವಾಸನ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನೇಕವಿವೆ (ಭಾರದ. ೧೭೭). [ಸಂ.]

ವೃಶ್ಚಿಕಾಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ''ಕಾಳಾಂಜನಿ — ಕರಿಯಜೀರಗೆ, ನಿರಸಂ, ವೃಶ್ಚಿಕಾಳಿ, ಕರಿಯತಿಗಡೆ'' (ಒಷಧಿ. ೨೮). [ಸಂ. ವೃಶ್ಚಿಕಾಲೀ]

ವೃಷ (ನಾ). ೧. ಎತ್ತು ; ಹೋರಿ ; ವೃಷಭ : ಶೃಂಗಾರದಿಂ ಭಂಗಿವಡೆದು ವೃಷ ಬಲೀವರ್ಧ್ಯಾನಮುಂ ಗೋವತ್ಸಕದಂಬಹಂಭಾರವಮುಂ ವಿಜೃಂಭಿಸ (ಜಗನ್ನಾ. ೪-೮೦ ವ). ೨. ಶಿವನ ವಾಹನವಾದ ವೃಷಭ ; ನಂದಿ ; ಬಸವ : ತರುಣೋತ್ತುಂಗಶಶಾಂಕಖಂಡಮ ಸುಧಾಬೀಜಂ . . . ವೃಷಂ ಪುಷ್ಪಮಿಶ್ರರಶ್ಮಿಲಂ ಪಲಮಾಗೆ ಕೋಮಲಮುಖೀ ಗೌರೀಲತಾಶ್ಲಿಷ್ಟ ಶಂಕರಕಲ್ಪದ್ರು ಮನೀಗಭೀಷ್ಟಫಲಮಂ ಚಾಳುಕ್ಯನಾರಾಯಣಂ (ಗದಾಯು. ೧-೨). ೩. (ಯಾವುದೇ ವರ್ಗದಲ್ಲಿ) ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು ; ಉತ್ತಮವಾದುದು ; ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದುದು : ''ಮೂಷಕ ಧರ್ಮ ಶ್ರೇಷ್ಠಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶಕಂ ಕವಿವಚೋಕ್ತಿ(ಯಿಂ) ವೃಷಶಬ್ದಂ''(ವಸ್ತುಕೋ. ೧೩೨-೮೪). ೪. ಪ್ರೀತಿಯ ಅಧಿದೇವತೆ ; ಕಾಮ ; ಮನ್ಮಥ. ೫. ಬಲಿಷ್ಠನಾದವನು ; ಬಲಶಾಲಿ ; ಮಲ್ಲ. ೬. ಪುರುಷ ಅಥವಾ ಗಂಡುಪ್ರಾಣಿ ; ಪುರುಷಜಾತಿ. ೭. ಶತ್ರು ; ವೈರಿ ; ಹಗೆ. ೮. ಇಲಿ ; ಮೂಷಿಕ : ''ಆಖುಃ, ವೃಷಃ, ಮೂಷಕಃ - - ಈ ೩ ಇಲಿ'' (ಹಲಾಯು. ೬೯-೮೨). ೯. ಇಂದ್ರ : ವೃಷಕೃತ ಜಿನೇಂದ್ರಜನ್ಮಾಭಿಷವಂ ನಂದೀಶ್ವರತ್ರಯಂಗಳೊಳಮಮಾನುಷಮಾಗಿರೆ ಮಾಟ್ಪ ಮಹಾಭಿಷೇಕದಂತಾಯ್ತು ದಾನಚಿಂತಾಮಣಿಯಾ (ಅಜಿಪು. ೪-೭೭) ; ಹರನೇತ್ರವಹ್ನಿಯುಂ ಸಂಹರಣಾಗ್ನಿಯುಮಿದಱ ಕಾಯ್ಪಿನೊಳ್ ದೊರೆಯಕ್ಕುಂ ದೊರೆಯಲ್ತು ಗರ್ಜನಾಡಂಬರದೊಳಿದರ್ಕೆನಿಪ ವಜ್ರದಿಂ ವೃಷನಿಟ್ಟಂ (ಜಗನ್ನಾ. ೧೩-೧೦೭). ೧೦. ಕರ್ಣ. ೧೧. ವಿಷ್ಣು. ೧೨. ನೀರು ; ಉದಕ. ೧೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ. ೧೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಆಡುಸೋಗೆ ; ಆಡುಮುಟ್ಟದ ಗಿಡ : ''ವೃದ್ಧಮಾತಾ, ಸಿಂಹೀ, ವಾಶಕಾ . . . ವೃಷಃ, ..ಟರೂಷಃ . . . ವಾಜಿದಂತಕಃ - ೮ ಅಡ್ಡಸರದ ಗಿಡ, ಆಡುಸೋಗೇಗಿಡದ ಹೆಸರು, ಆಡುಮುಟ್ಟದ ಗಿಡ, ಮೇಕೆವಲ್ಲದ ಗಿಡ'' (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೫). ೧೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲಿಕೆ : ''ಶೃಂಗೀ, ವೃಷಭಃ . . . ವೃಷಃ - ೩ ಹೆರಗೆ ಹಾಲಯ ಹೆಸರು, ವೃಷಭವೆಂಬುವ ಮೂಲಿಕೆ'' (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೫೪). ೧೬. ನೀತಿ ; ಧರ್ಮ : ಅಂತು ಪುರಂದರನಾನಂದನೃತ್ಯಾವಸಾನದೊಳೀ ಪರಮೇಶ್ವರಂ ಧರ್ಮಾಮೃತವರ್ಷದಿಂ ಭವ್ಯಸಸ್ಯಸಮೃದ್ಧಿಯಂ ಮಾಡುವುದಱಿಂ ವೃಷಮೆಂಬುದು ಧರ್ಮಮದಱಿಂ ದೊಪ್ಪುವುದಱಿಂದಂ . . . ವೃಷಭಸ್ವಾಮಿಯೆಂದು ಪೆಸರನಿಟ್ಟು (ಆದಿಪು. ೭-೧೨೭ ವ) ; ಮೂವತ್ತಾಱು ಗುಣದಿಂ ಭಾವಜನಂ ಕಟ್ಟಿ ಪೆಟ್ಟವೆಟ'ದರ್ ವೃಷದಿಂ ಭಾವಿಪೊಡೆ ಮೇಘಚಂದ್ರತ್ರೈವಿದ್ಯರದೆಂತು ಶಾಂತರಸಮಂ ತಳೆದರ್ (ಪಂಪಾರಾಮಾ. ೧-೧೯). ೧೭. ಪುಣ್ಯ ; ಸುಕೃತ : ಭುವನದ ಪಾಪತಾಪಮುಗಿಯಲ್ ಮುಗಿಯಲ್ ಕರಕಂಜ ಪುಂಜಮೊಪ್ಪುವ ವೃಷವಾರ್ಧಿ ವೃದ್ಧಿವಡೆಯಲ್ ಸಡೆಯಲ್ . . . ಎಳದಿಂಗಳಂತೆ ಬಳೆದಂ ತಳೆದೊಂದೊದವಂ ಜಿನಾರ್ಭಕಂ (ಪುಷ್ಪದ. ೧೨-೫೮). ೧೮. ಬಯಸಿದುದನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯ ; ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರದವಾದ ಕಾರ್ಯ : ವೃಷವೆಂದರ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರದವಾದ ಕಾರ್ಯವು (ಅರ್ಥ. ೯). ೧೯. ಧರ್ಮಸ್ವರೂಪಿಯಾದವನು ; ಧರ್ಮವೇ ಮೂರ್ತಿವತ್ತಾದವನು : ಸಕಲಧರ್ಮಸ್ವರೂಪಿಯಾಗಿರ್ಪುದರಿಂದ ವೃಷನೆಂದು ಹೆಸರು (ಭಾರಶಾಂ. ೪೩). ೨೦. ಒಳ್ಳೆಯತನ ; ಸದ್ಗುಣ ; ಸೌಶೀಲ್ಯ : ''ಶರೀರಭೇದವೊಳ್ಳು ಜನ ವೃಷಂ ಸುಧರ್ಮ ವೃಷವಾಚಕಂ'' (ನಾನಾರ. ೧೭). ೨೧. [ಕಾಮಶಾ] ಮೂರುವರ್ಗದ ಪುರುಷರಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು ; ಅತಿಕಾಮಿಯಾದವನು : ಎಸಗುಂ ಶಶವೃಷಹಯ[ರ್ಗು]ಲ್ಲಸಿತಧ್ವಜಮುಂ ಕುರಂಗಿ ಹಯಹಸ್ತಿಹಯರ್ಗಸಮಾಸ್ತಗೆ ಹಯಮುಂ ಲೆಕ್ಕಿಸಲಾಱೊಂಬತ್ತು ಪನ್ನೆರಟ್ಪೆರಲುದ್ದಂ (ಮನ್ಮ.ವಿ. ೯-೨); ಮುನಿವರ ವಾತ್ಸ್ಯಾಯನ ಮತದೊಳು ನಟ್ಟನ ಶಶವೃಷಹಯರೆಂದೆನಿಪ ಮನುಜರ ಮೂದೆಱನೆನಿಸುವರ್ (ಜನವ.೪-೧). ೨೨. [ಜೈನ] ಮೊದಲನೆಯ ತೀರ್ಥಂಕರ ; ವೃಷಭನಾಥ : ಪಾಪಹರಂ ಪ್ರಕಾಶಿತವೃಷಂ ವೃಷಭಂ ವೃಷಧ್ವಜಂ . . . ಸಮಸ್ತವಿದ್ಯಾಪತಿ ನಾಭಿನಂದನನನುಪಾಶ್ರಿತ ಭವ್ಯಜನಾಭಿನಂದನಂ (ಆದಿಪು. ೧-೪೦). ೨೩. [ವಾಸ್ತು]ಮನೆ, ದೇವಾಲಯ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಎಂಟು ಆಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ವೃಷಭಾಯ : ವಿವಿಧವಾದ ಪ್ರಾಸಾದಾದಿಗಳು ಎಂಟುವಿಧವಾದ ಗಜ, ಉಷ್ಟ್ರ (ಒಂಟೆ), ಖರ, ಸಿಂಹ, ವೃಷ, ಧ್ವಜ, ಧೂಮ, ಶ್ವಾನ ಎಂಬ ಆಯಗಳನ್ನರಿತು ನಿರ್ಮಾಣವಾಗತಕ್ಕದೆಂದೂ . . . ಶಿಲ್ಪಶಾಸ್ತ್ರ ಮತ್ತು ಆಗಮಶಾಸ್ತ್ರಗಳು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ (ಭಾರದ. ೬೦). 'ಧೂಮಾಯ' ಪರಾ. ೨೪. ದೇವಾಲಯದ ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟರೀತಿ, — ಮಾದರಿ. ೨೫. [ಜ್ಯೋತಿ] ಜ್ಯೋತಿಶ್ಚಕ್ರದ ಹನ್ನೆರಡು ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ವೃಷಭರಾಶಿ. [ಸಂ.]

ವೃಷಕೇತು (ನಾ). ಕರ್ಣನ ಮಗನಾದ ವೃಷಧ್ವಜ : ಈ ಘಟೋತ್ಕಚನ ತನುಸಂಭವಂ ಬಡವನೇ ಮೇಘನಾದಂ ಕರ್ಣಸೂನು ವೃಷಕೇತು ತಾಂ ಮೋಘ ವಿಕ್ರಮನೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨-೬೫). [ಸಂ.]

ವೃಷಕೋಷ್ಠ (ನಾ). [ಜೈನ] ಲೋಕಾಂತಿಕದೇವನಿಕಾಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರ್ಗ : ಅರುಣ ಗರ್ದತೋಯಮಧ್ಯದೊಳ್ ವೃಷಕೋಷ್ಠ ಕಾಮಧರರುಂ ಗರ್ದತೋಯ ತುಷಿತಾಂತರದೊಳ್ ನಿರ್ವಾಣ ರಜೋದಿಗಂತರಕ್ಷಿತರುಂ . . . ಇರ್ಪರ್ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೨೨). [ಸಂ.]

ವೃಷಗ (ನಾ). ನಂದಿಯ ಮೇಲೆ ಸಂಚರಿಸುವವನು ; ನಂದಿವಾಹನ ; ಶಿವ : ಅಕಲಂಕಗಿರಿಜಾಮಿಥುನದೇಹ ವೃಷಗ ವೃಶ್ಚಿಕಗಮನದೌವಾರಿಕಂ . . . ಗಿರಿಜಾವರ (ವಿಜಯಪು. ೨-೨). [ಸಂ.]

ವೃಷಗಂಧಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಗಿರಿಕರ್ಣಿಕೆ : ''ವೃಷಗಂಧಿಃ, ವೃಷಪಾದೀ - ಈಯೆರಡುಂ ಗಿರಿಕರ್ಣಿಕೆ'' (ಒಷಧಿ. ೧೫೭). [ಸಂ.]

ವೃಷಣ (ಗು). ೧. ಮಳೆ ಸುರಿಯುವ ; ವರ್ಷಿಸುವ. ೨. ಸಿಂಪಡಿಸುವ. ೩. ಫಲವತ್ತುಗೊಳಿಸುವ. (ನಾ). ೪. ತರಡು ; ಬೀಜ : ''ಮುಷ್ಕಂ, ಅಂಡಃ; ವೃಷಣಃ, ಕೋಶಃ, ಸಂಗ್ರಾಹಃ, ಮುಷ್ಟಿಃ — ಈ ೬ ಅಂಡಂ'' (ಹಲಾಯು. ೮೬-೬೭೯). ೫. ಬೀಜಕೋಶ ; ಅಂಡಕೋಶ. [ಸಂ.]

ವೃಷದಂಶ (ನಾ). ಇಲಿಯನ್ನು ತಿನ್ನುವಂತಹುದು ; ಬೆಕ್ಕು ; ಮಾರ್ಜಾಲ : ''ಮಾರ್ಜಾಲಂ ಬಿಡಾಲಮಾಖುದ್ವಿಷಂ ವೃಷದಂಶವೋತುವೆನೆ ಬೆಕ್ಕೆನಿಕ್ಕುಂ'' (ಮಂಗರಾ. ೪೯-೧೧). [ಸಂ.]

ವೃಷದ್ವಿಪ (ನಾ). ಇಂದ್ರನ ಆನೆ ; ಐರಾವತ : ಕೂಡೆ ಸಮಸ್ತವಸ್ತುಶತಸಾರ ಸಮೃದ್ಧಿಯಿನೊಪ್ಪುತಿರ್ಪುದಾ ನಾಡು ದಿವಕ್ಕೆ ತೋಡು ಕುಸುಮೇಷುಗೆ ಬೀಡು ವೃಷದ್ವಿಪಕ್ಕೆ ತಾಯ್ನಾಡು . . . ನಯನಕ್ಕೆಳದಿಂಗಳ ಕಾಡಿದೆಂಬಿನಂ (ಪುಷ್ಪದ. ೯-೧೮). [ಸಂ.]

ವೃಷಧ್ವಜ (ನಾ). ೧. ನಂದಿಯ ಲಾಂಛನವನ್ನುಳ್ಳವನು ; ಶಿವ : ಯುದ್ಧದೊಳ್ ವೃಷಧ್ವಜನುಮನಿಕ್ಕಿ ಗೆಲ್ದರಿಂಗನೊಳ್ ತಲೆವಟ್ಟದಿರಾಗಿ ನಿಂದು ಸೂತಜನಿಱಿವಂ ಗಡಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೪೦) ; ಅಸುರಪತಿ ಕೇಳಿವನ ಬಿಡು ಕಲಿವೃಷಭನೆಂಬ ಕಪೀಶ್ವರನ ನೀಕ್ಷಿಸು ವೃಷಧ್ವಜನಂದದಲಿ ತೋರ್ಪವನ (ತೊರಾ. ೬-೮-೧೨). ೨. ಇಲಿಯ

ಲಾಂಛನವನ್ನುಳ್ಳವನು ; ಗಣಪತಿ. ೩. ಕರ್ಣನ ಮಗನಾದ ವೃಷಕೇತು : ಆಹವಕಳಿಘ್ನನೆನಿಸುವ ಕರ್ಣಸುತ ವೃಷಧ್ವಜನೆನ್ದು ನಗುತೆ ಕೈಮುಗಿದು ನಿಂದು ವಿಜ್ಞಾಪನಂಗೈದನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨-೩೭). ೪. [ಜೈನ] ಆದಿತೀರ್ಥಂಕರನಾದ ವೃಷಭನಾಥ : ಪಾಪಹರಂ ಪ್ರಕಾಶಿತವೃಷಂ ವೃಷಭಂ ವೃಷಧ್ವಜಂ . . . ಸಮಸ್ತವಿದ್ಯಾಪತಿ ನಾಭಿನಂದನನುಪಾಶ್ರಿತಭವ್ಯಜನಾಭಿನಂದನಂ (ಆದಿಪು. ೧-೪೦). [ಸಂ.]

ವೃಷನಾಥ (ನಾ). [ಜೈನ] ಆದಿತೀರ್ಥಂಕರನಾದ ವೃಷಭನಾಥ : ಹಿಮಶಿಖರಿಶಿಖರಸಮವಿಗ್ರಹಸನಾಥನಂ ಕುಮುದದಲಧವಲರುಚಿರುಚಿರವೃಷನಾಥನಂ (ಆದಿಪು. ೭-೨೭ ರಗಳೆ). [ಸಂ.]

ವೃಷಪಾದಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಗಿರಿಕರ್ಣಿಕೆ : "ವೃಷಗಂಧಿ, ವೃಷಪಾದೀ - ಈಯೆರಡುಂ ಗಿರಿಕರ್ಣಿಕೆ" (ಒಷಧಿ. ೧೫೭). [ಸಂ. ವೃಷಪಾದೀ]

ವೃಷಪಾಳಿ (ನಾ). = ವೃಷಧ್ವಜ ೧ : ಅರಶರೀರದಿಂ ನೆರೆ ವಿರಾಜಿಪ ಮಕುಟಮೌಳಿ ವೃಷಪಾಳಿ ಕೃಪಾಳಿ ರಾಮೇಶ ಸಲಹಾಹಿ (ನವಮೋ. ೭-೧). [ಸಂ. ವೃಷಪಾಲಿ]

ವೃಷಭ (ನಾ). ೧. ಎತ್ತು ; ಗೂಳಿ ; ಹೋರಿ : "ವೃಷ ಸೌರಭೇಯ ಗೋಪತಿ ಋಷಭ ಬಲೀವರ್ದ ಶಾಕ್ವರೋಕ್ಷಕಕುದ್ಮದ್ವೃಷಭಾಖ್ಯಮನಡ್ವಾಹಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೮-೧) ; ಮಳೆಗೆ ತೆರಳದೆ ಕೋಡ ಬಾಗಿಸಿ ಕಲಿವೃಷಭ ಹೊಗುವಂತೆ ದ್ರೋಣನ ಬಲುಸರಳ ಸರಿವಳೆಗೆ ದಂಡೆಯನೊಡ್ಡಿ . . . ಕಟ್ಟಳವಿಯಲಿ ಹೊಕ್ಕನು ಭೀಮ ಬೊಬ್ಬಿರಿದು (ಕುಮಾದ್ರೋ. ೧೩-೧೨) ; ನಿಂದಿರ್ಪನೊರ್ವ ಹರ್ಯಕ್ಷವಕ್ಷಾನ್ವಿತಂ ವೃಷಭಸನ್ನಿಭಗಮನನಿಭಸಮದೃಢಶರೀರಿ ! (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೭೮-೩). ೨. ಈಶ್ವರನ ವಾಹನವಾದ ನಂದಿ ; ಬಸವ : ಆಜಿನೆಯ ಭವಾಂತರದಲ್ಲಿ ವೃಷಭನೆಂಬ ಗಣೇಶ್ವರನ ಮಾಡಿ ಹೆಸರಿಟ್ಟು ಕರೆದು ನಿಮಗೇಜಲು ವಾಹನವಾಗಲೆಂದಿರಿಸಿ ಕೊಂಡಿರ್ದಿರಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೪) ; ವರಶಿಂಶುಮಾರಮರ್ದನ ಶರಣಾಗತ ವೃಷಭಮಹಿಮ ಸುರಸಂಕುಳಮಂ ನೊರಜಿನ ಮಿಗೆ ಮೂಗಿನ ಘನತರ ನಿಸ್ವಾಸೋಸ್ವಾಸದೊಳಾಡಿಸಿದಭವಾ (ಹಮ್ಮಿರ. ೫-೫). ೩. ಯಾವುದೇ ಗಂಡುಪ್ರಾಣಿ ; ಪುರುಷಜಾತಿ. ೪. (ಯಾವುದೇ ವರ್ಗದಲ್ಲಿ) ಒಳ್ಳೆಯದು ; ಉತ್ತಮವಾದುದು ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು : "ಒಳ್ಳಿತಜಲ್ಲಿಯುಂ ವೃಷಭಮೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೩೪-೨೧). ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ : "ಶೃಂಗೀ, ವೃಷಭಃ, ವೃಷಃ – ೩ ಹೆರಿಗೆಗಾಲಿಯ ಹೆಸರು, ವೃಷಭವೆಂಬುವ ಮೂಲಿಕೆ" (ಒಷ್ನಾಂತಿ. ೧೩೮). ೬. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಂಧದ್ರವ್ಯ : "ಶೃಂಗೀ, ವೃಷಭಃ, ವೃಷಃ– ಈ ೩ ವೃಷಭವೆಂಬ ಗಂಧದ್ರವ್ಯ" (ನಾಟರಾ. ೧೧೦). ೭. ಆನೆಯ ಕಿವಿ ; ಗಜಕರ್ಣ. ೮. ಕಿವಿಯ ರಂಧ್ರ,– ತೂತು. ೯. ನೀತಿ ; ಧರ್ಮ ; ನ್ಯಾಯ. ೧೦. ಒಂದು ಪರ್ವತದ ಹೆಸರು : ಶಂಖಕೂಟ ವೃಷಭ ಹಂಸ ಕಾಳಾಂಜನ ಶಿಖರಿಯೆಂಬೈದು ಕುಧರಂಗಳೇ ಉತ್ತರದ ಸುಪಾರ್ಶ್ವದ ಮೂಡಣ ಮಂದರದ ನಡುವಿಹವು (ವಿವೇಕ. ೧೭೧). ೧೧. [ಜ್ಯೋತಿ] ಜ್ಯೋತಿಶ್ಚಕ್ರದ ಹನ್ನೆರಡುರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯದು : ಅಮರಾಸೆಯನಜ ಹರಿ ಧನು ಯಮಾಸೆಯಂ ವೃಷಭ ಕನ್ಯಕಾ ಮಕರಂ ಪಶ್ಚಿಮಮಂ ಮಿಥುನತುಳಾಕುಂಭಮಾಳ್ಕುಮುದಗಾಸೆಯಂ ಕುಳೀರಾಳಿ ಝಷಂ (ಜಾತತಿ. ೧-೨೪) ; ದಿನನಾಥಂ ಮೇಷದೊಳ್ ಶೀತರುಚಿ ವೃಷಭದೊಳ್ ಭಾರ್ಗವಂ ಮೀನದೊಳ್ . . . ಸಂತಮಿರುತ್ತಿರ್ಪಿನಮತ್ಯುತ್ಸಾಹದಿಂದಂ ಗುರುವಿನುದಯದೊಳ್ ಪುತ್ರನಂ ಪೆತ್ತಳಾಗಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೧೦-೨೭). ೧೨. [ಜೈನ] ಬಿಳಿಯ ಎತ್ತು : ಉರಗೇಂದ್ರ ಕ್ಷೀರನೀರಾಕರ ರಜತಗಿರಿ ಶ್ರೀಸಿತಚ್ಛತ್ರ ಗಂಗಾಹರಹಾಸ್ಯೈರಾವತೇಭಸ್ಫಟಿಕ ವೃಷಭ ಶುಭ್ರಾಭ್ರನೀಹಾರಹಾರಾಮರ ರಾಜಶ್ವೇತ ಪಂಕೇರುಹ ಹಳಧರ ವಾಕ್ಶಂಖ ಹಂಸೇನ್ದು ಕುನ್ದೋತ್ಕರ ಚಂಚತ್ಕೀರ್ತಿಕಾನ್ತಂ ಧರೆಯೊಳೆಸೆದಿನೀ ಭಾನುಕೀರ್ತಿವ್ರತೀಂದ್ರಂ (ಎಕ. II(R). ೭೩-೧೧೨ ; 1176). ೧೩. ಆದಿತೀರ್ಥಂಕರ ; ವೃಷಭನಾಥ : ಪಾಪಹರಂ ಪ್ರಕಾಶಿತವೃಷಂ ವೃಷಭಂ ವೃಷಧ್ವಜಂ . . . ಸಮಸ್ತ ವಿದ್ಯಾಪತಿ ನಾಭಿನಂದನನುಪಾಶ್ರಿತ ಭವ್ಯಜನಾಭಿನಂದನಂ (ಆದಿಪು. ೧-೪೦) ; ವೃಷಭ ಅಜಿತ ಸಂಭವ ಅಭಿನಂದನ . . . ನೇಮಿ ಪಾರ್ಶ್ವ ವರ್ಧಮಾನರೆಂಬಿಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ವರ್ ತೀರ್ಥಕರರ್ (ಚಾವುಪು. ೪೦೨). ೧೪. [ಛಂದ] ಸಿಂಹ, ಗಜ, ವೃಷಭ, ಅಜ, ಶರಭ ಮತ್ತು ಹಯ ಎಂಬ ಆರುಬಗೆಯ ಪ್ರಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಹರಿ ಕರಿ ವೃಷಭ ತುರಂಗಂ ಶರಭಮಜಂಗಳು ಮೆನಿಪ್ಪ ಷಟ್ಪ್ರಾಸಕ್ಕುಂ . . . ಗಜದೀರ್ಘಂ ಬಿಂದು ವೃಷಭ ಬೆಂಜನ ಶರಭಂ ಅಜನು ವಿಸರ್ಗಂ ಹಯಮಂಬುಜಮುಖಿ ದಡ್ಡಕ್ಕರಂಗಳವು ಷಟ್ಪ್ರಾಸಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೧-೪೭ ಅಡಿಟಿ ೩) ; ವೃಷಭ : — ಒಂದು ವ್ಯಂಜನಕ್ಕೆ : ಕಂಸವಧಂಗೆಯ್ದು ಮುರಧ್ವಂಸಿಗೆ . . . ವಜ್ರಿ ನುಡಿವುದುಮಾಗಳ್ (ಕೃಪಿಠ. ೭೨). ೧೫. [ಸಂಗೀತ] ಸಪ್ತಸ್ವರಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯದು ; ಋಷಭ ; 'ರಿ' ಎಂಬ ಸ್ವರ : ಷಡ್ಜ ವೃಷಭ ಗಾಂಧಾರ ಮಧ್ಯಮ ಪಂಚಮ ಧೈವತ ನಿಷಾದಂಗಳೆಂಬ ಸಪ್ತಸ್ವರಮುಮಂ . . . ದಶರೂಪಲಕ್ಷಣ ಮುಮಂ ಪಾತ್ರಸಂಕ್ರಮಣದೊಳ್ ನೆಱೆಯೆ ತೋಱೆ (ಆಪು. ೫-೩೦ ವ) ; ಸಪ್ತಸ್ವರಂಗ ಳುತ್ಪತ್ತಿಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಪರಶಿವನ ಈಶ್ವರ ಸದ್ಯೋಜಾತ ವಾಮದೇವ ಅಘೋರ ತತ್ಪುರುಷ ಈಶಾನ ನಿರಂಗವೆಂಬೇಳು ಮುಖಕ್ರಮವಿಡಿದು ಷಡ್ಜ ವೃಷಭ ಗಾಂಧಾರ ಮಧ್ಯಮ ಪಂಚಮ ಧೈವತ ನಿಷಾದಮೆಂಬ ಸಪ್ತಸ್ವರಂಗಳಾದವು (ವಿವೇಕ. ೧೬೫). ೧೬. = ವೃಷ ೨೩ : 'ವೃಷಭಾಯ' ಪರಾ. ೧೭. [ನಾಟ್ಯ] ಇಪ್ಪತ್ತುಮೂರು ದೇಶೀಯ ಸ್ಥಾನಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಒದವಿರ್ದ ಸ್ವಸ್ತಿಕಮಗ್ಗದಿನೊಪ್ಪುವ ವರ್ಧಮಾನ ನಂದ್ಯಾವರ್ತಂ . . . ಸಲೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಂ ವೈಷ್ಣವಮುಂ ಲಲನೇ ಕೇಳ್ ಶೈವಮಸವ ಗರುಡಂ ಕೂರ್ಮಂ ಗೆಲೆ ನಾಗಬಂಧ ವೃಷಭಂ ಸುಲಲಿತಮಿಪ್ಪತ್ತಮೂಱು ದೇಶೀಸ್ಥಾನಂ (ಲಾಸ್ಯರು. ೭-೮). [ಸಂ.]

ವೃಷಭಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ : "ಧುತ್ತೂರಃ — ವೃಷಭಕ ; ಉಮ್ಮತ್ತ" (ಒಷಧಿ. ೮೨) ; ನೆಲಗುಳ್ಳ ಆಡುಸೋಗೆ . . . ಜೀವಕ ವೃಷಭಕಃ . . . ಹಿರಿಮದ್ದಿನ ಬೇರು ಸಹ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಗ ೪ ತೂಕದಲ್ಲಿ ಚೂರ್ಣಂಗೈದು (ಸಚ್ಚ. ೧೨೯). [ಸಂ.]

ವೃಷಭಕ್ರೀಡಿತ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ನೂರೆಂಟು ಬಗೆಯ ಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಚರಣವಲಾತಚಾರಿಯನೊ[ರೆ]ಯಲ್ ಕರಮೆರಡು ರೇಚಿತದಿನೊಪ್ಪುತ್ತಂ ಪಿರಿದುಂ ವ್ಯಾವೃತದಿಂ ಬಾಗಿರಯಲಪದ್ಮಗಳಿಂದೆ ಮುಡುಹಿಂಗೆಯ್ದಲ್ ಕ್ಷಿತಿಯೊಳ್ ಕೇಳ್ ವೃಷಭಕ್ರೀಡಿತಮೆಂಬೀ ಪೆಸರನಾಂತು ಮೆಱೆವುದು ಕರಣಂ (ಲಾಸ್ಯರು. ೪-೧೬೩). [ಸಂ.]

ವೃಷಭಗಮನ (ನಾ). ಎತ್ತಿನ ಮೇಲೆ ಸಂಚರಿಸುವವನು ; ನಂದಿವಾಹನ ; ಶಿವ : ವನಜಲೋಚನಯುಗಳ ಬಂದಳು . . . ಪಾವನಚರಿತೆ ಬಂದಳು ವೃಷಭಗಮನನ ಕೆಲದೊಳಿರ್ದು (ಬಸಪು. ೫೦-೧೦). [ಸಂ.]

ವೃಷಭತಾಣ (ನಾ). = ವೃಷಭ ೧೭ : ಒಂದಿರಲಂಗಲ್ಲಿರಲೆರಡುಂ ಸಂದಿಸಿ ಮೊಳಕಾಲ್ಗಳವನಿಯಂ ಪತ್ತಿರೆ ಕೇಳ್ ಸೌಂದರಮುಖಿ ಸೌಷ್ಠವದಿಂದೊಂದಿರ ತನು ವೃಷಭತಾಣಮೆನಿಕುಂ ಧರೆಯೊಳ್ (ಲಾಸ್ಯರು. ೭-೫೦). [ವೃಷಭ + ತಾಣ]

ವೃಷಭಧ್ವಜ (ನಾ). ೧. ನಂದಿಯ ಲಾಂಛನವುಳ್ಳ ಧ್ವಜ : ನಲಿನಲಿಗಳೊಳು ನೆಗಳ್ದ ವೃಷಭಧ್ವಜಂಗಳಂ ನಲಿನಲಿದು ಕುಣಿವ ಕೇತನದಂಡತತಿಗಳಂ . . . ತೋಱುತುಂ ಪೇಳುತುಂ ಬಾಳುತುಂ ಬರುತಿರಲು (ನಂಜರಾ. ೯-೯೩). ೨. ನಂದಿಯ ಲಾಂಛನವುಳ್ಳವನು ; ಶಿವ : ಶ್ರೀವಚ್ಛಂ ಸಿರಿಯಿಂ ಸಮೃದ್ಧನೆಸೆವಾ ನಾಗಾಂಬಿಕಾಸೂನು . . . ವೃಷಭಧ್ವಜಪ್ರಿಯತಮಂ ನಾರಾಯಣಾತ್ಮೋದ್ಭವಂ ಭಾವಂಬೆತ್ತಿರೆ ಚೆಲ್ವನೆಂದ ನಿಸಿದಂ ಶ್ರೀರೇಚಿದಣ್ಣಾಧಿಪಂ (ಎಕ. VII. ಶಿಕಾಂ. ೧೯೭-೩೭ ; 1181) ; ವೃಷಭಧ್ವಜ ಸಾಂಸಾರಿಕವಿಷಯಂಗಳೊಳಾಶೆಯಿಲ್ಲ ಮತ್ತೇನೆನಲಾಂ ವಿಷಧರವರ್ಧನವಾಹನ ಹೃಷಿಕಪತಿಪದಮನೊಂದನ ನಿಶ್ಚೈಸಿದಪೆಂ (ಮೂದಚಂ. ೧೪-೫೭). ೩. [ಜೈನ] ಆದಿ ತೀರ್ಥಂಕರ ; ವೃಷಭನಾಥ : ವೃಷಭಧ್ವಜ ವೃಷಭನಾಥ (ಜನಾಳಿ. ೧೦-೧೦). [ಸಂ.]

ವೃಷಭಧ್ವಾಂಕ್ಷಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ನಾಗರಮುಸ್ತೆ : "ವೃಷಭಧ್ವಾಂಕ್ಷಿ - ನಾಗರಮುಸ್ತೆ" (ಒಷಧಿ. ೧೫೮). [ಸಂ. ವೃಷಭಧ್ವಾಂಕ್ಷೀ]

ವೃಷಭನಾಥ (ನಾ). [ಜೈನ] ಆದಿತೀರ್ಥಂಕರ ; ವೃಷಭಸ್ವಾಮಿ : ಮನೋಹರ ವೃಷಲಾಂಛನಂ ವೃಷಮುಖಂ ವೃಷವಾಹನನಿಂದುಕುಂದಸೌಂದರತರವರ್ಣನೀ ವೃಷಭನಾಥಕಥಾರಚನೋಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಟ್ಕೆರದೆಮಗಾಗಳುಂ ವೃಷಭಯಕ್ಷನವಿಘ್ನ ಮನಃಪ್ರವೃತ್ತಿಯಂ (ಆದಿಪು. ೧-೮) ; ವೃಷಭಧ್ವಜ ವೃಷಭನಾಥ (ಜನಾಳಿ. ೧೦-೧೦). [ಸಂ.]

ವೃಷಭಪತಿ (ನಾ). ನಂದಿಯ ಒಡೆಯ ; ಪಶುಪತಿ ; ಶಿವ : ಹಂಸಪತಿ ಗರುಡಪತಿ ವೃಷಭಪತಿ ಮೊದಲಾದ ಸರ್ವಜೀವಾಧಿಪತಿ ದೇವರಾಯಮಹಾರಾಯನ ಅರಸುತನ ಹೊಸತು (ಸಕಮ. ೩ III. ೨-೪). [ಸಂ.]

ವೃಷಭಪಾಳಿ (ನಾ). ನಂದಿಧ್ವಜವುಳ್ಳವನು ; ಶಿವ : ಪದ್ಮರಿಪುಖಂಡಮಂಡಲ ಮಂಡಿತಸುಮೌಳಿಧೃತಶೂಲಿ ವೃಷಭಪಾಳೀ . . . ಪಾಲಿಸುಗೆ ರಾಮೇಶ್ವರಾ (ಸವಮೊ. ೪-೧). [ಸಂ. ವೃಷಭಪಾಲಿ]

ವೃಷಭಪುರುಷ (ನಾ). [ಕಾಮಶಾ] ಶಶ, ವೃಷ ಮತ್ತು ಹಯ ಎಂಬ ಮೂರುವರ್ಗದ ಪುರುಷರಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು : ಅಗಲವಾಗಿ ಉನ್ನತವಾದ ತಲೆ ದೊಡ್ಡದಾದ ಮುಖ . . . ಶ್ಲೇಷ್ಮಪ್ರಕೃತಿ ನಡುಪಗಲೊಳು ಸುಖಿಪಂ . . . ಈ ಲಕ್ಷಣಂಗಳುಳ್ಳವಂ ವೃಷಭಪುರುಷಂ (ಕಾಮಶಾ. ೨೧೩). [ಸಂ.]

ವೃಷಭಪ್ರಾಸ (ನಾ). [ಛಂದ] "ಪ್ರತಿಪಾದದ ಮೊದಲೆರಡು ಸ್ವರಗಳ ನಡುವೆ ಒಂದೇ ವಿಧದ ಒಂದು ವ್ಯಂಜನಕ್ಕಾಗಲಿ, ಅನೇಕ ವ್ಯಂಜನಗಳಿಗಾಗಲಿ ಹಿಂದೆ ಅನುಸ್ವಾರವಿರಲು ವೃಷಭಪ್ರಾಸ" (ಕೈಪಿಡಿ. ೬೨). [ಸಂ.]

ವೃಷಭಮಾಸ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಹನ್ನೆರಡು ಸೌರಮಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯದು ; ಸೂರ್ಯನು ವೃಷಭರಾಶಿಯಲ್ಲಿರುವ ತಿಂಗಳು : ಸೂರ್ಯನು ರೇವತೀತಾರೆಯನ್ನು ಸೇರಿದ ಕ್ಷಣವೇ ಮೇಷಸಂಕ್ರಮಣ. ಆ ಕಾಲದಿಂದ ಸೂರ್ಯನು . . . ರೇವತೀತಾರೆಯಿಂದ ಕ್ರಾಂತಿವೃತ್ತದ ೩೦ ಡಿಗ್ರಿಗಳ ದೂರವನ್ನು ಸೇರುವವರೆಗೂ ಆಗುವ ಕಾಲಾಂತರವು ಮೇಷಮಾಸ. ಅಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದಿನ ೩೦ ಡಿಗ್ರಿಗಳನ್ನು ದಾಟಲು ಸೂರ್ಯನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಕಾಲವು ವೃಷಭಮಾಸ (ನಕ್ಷತ್ರ. ೪೮). [ಸಂ.]

ವೃಷಭರಾಶಿ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಜ್ಯೋತಿಶ್ಚಕ್ರದ ಹನ್ನೆರಡುರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯದು : ವೃಷಭರಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ಸುಂದರ ಸಮರ್ಥ ಒಯ್ಯಾರದಿಂದ ನಡೆಯುತ್ತಾನೆ, ಅದೃಷ್ಟಶಾಲಿ (ಜಾತಕ. ೧೬-೨ ಟೀಕೆ). [ಸಂ.]

ವೃಷಭಲಕ್ಷ್ಮ (ನಾ). ಅಂಶಗಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ ರುದ್ರಗಣದ ಹದಿನಾರು ಪ್ರಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಮೊದಲು ಮೂರು ಲಘು, ಅನಂತರ ಎರಡು ಗುರು ಬರುವಂತೆ ರಚನೆಯಿರುವ ರುದ್ರಗಣ (UUU--) : ರುದ್ರಗಣಮಂತಂ ದೊಡೆ : ೧. ಗಂಗಾಧಿಶಂ ೨. ಗಿರಿಜಾಕಾಂತಂ ೩. ನೀಲಕಂಠಂ ೪. ವೃಷಭಲಕ್ಷ್ಮಂ [ಪಾಠಾಂ. ಕ್ಷ್ಮಂ] ೫. ಕಾಮಾಂತಕಂ . . . ೧೬. ಮದನರಿಪು (ಛಂದೋಂಬು. ೫-೨೪೦ ವ). [ಸಂ.]

ವೃಷಭಲಾಂಛನ (ನಾ). ೧. ವೃಷಭಧ್ವಜ ; ಶಿವ. ೨. ವೃಷಭಲಾಂಛನವುಳ್ಳ ಒಬ್ಬ ರಾಜ : ಸ್ವಸ್ತಿ ಸಮಧಿಗತ ಪಞ್ಚಮಹಾಶಬ್ದ ಮಹಾಸಾಮಂತ XXX ವಾನರಧ್ವಜ ವೃಷಭಲಾಂಛನ [ಶೋ]ಣಿತಪುರಾಧೀಶ್ವರ ಪತಿಗೊಣ್ಡಿ ಕೊಲ್ಲ (ಎಕ. IV (R). ಚಾಮರಾ. ೧೧೪-೨ : ಸು. 10 ನೆಯ ಶತ). [ಸಂ.]

ವೃಷಭವಾಹನ (ನಾ). ನಂದಿವಾಹನ ; ಶಿವ : ಬೆಟ್ಟದಪುರದ ಮೇಗಳ ಮನ ಲಿಂಗಣ್ಣನ ಮಗ ನಗಶಟಯ ಮಾಡಿ ವಪಿಸಿದ ಹಿತ್ತಾಳವೃಷಭವಾಹನ ಶೇವಾರ್ಥ (ಎಕ. IV (R). ಪಿರಿಯಾ. ೬೩-೬ ; 1867). [ಸಂ.]

ವೃಷಭವಾಹಿನಿ (ನಾ). ಹಸು ; ಆಕಳು ; ಗೋವು : "ರೋಹಿಣಿಯನಡ್ವಿಯರ್ಜುನಿ ವೃಷೆ ಗೋ ವೃಷಭವಾಹಿನಿಯೆನೆ ಹಸು" (ಮಂಗರಾ. ೫೩-೩). [ಸಂ. ವೃಷಭವಾಹಿನೀ]

ವೃಷಭಾಕ್ಷಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ವೃಷಭಾಕ್ಷೀ — ಬಿಳಿಯಗಿರಿಕರ್ಣಿಕೆ" (ಓಷಧಿ. ೧೨೬). [ಸಂ. ವೃಷಭಾಕ್ಷೀ]

ವೃಷಭಾಚಲ, ವೃಷಭಾಚಳ (ನಾ). [ಜೈನ] ವೃಷಭಾದ್ರಿ : ಇತ್ತುತ್ತರಭರತ ಮನಾಳುತ್ತಿರ್ದರನೇಕಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳ ಪೆಸರ್ ಸುತ್ತಿ ಬರೆದಿರ ನಿಬಂಧದ ಹೊತ್ತಗೆಯೆಂಬಂತಿರ್ದ ವೃಷಭಾಚಲಮಂ ಕಂಡು (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೬೧). **ವೃಷಭಾಚಳ:** ಭರತೇಶ್ವರನುಂ ತೆಂಕವೊಗದೆ ಬಂದುತ್ತರಭರತದ ಮಧ್ಯಮಖಂಡದ ನಡುವೆ ವೃಷಭಾಚಳಮಂ ಕಂಡು ವಿಜಯಪ್ರಶಸ್ತಿಯಂ ಅಲ್ಲಿ ಬರೆಯಿಸುವೆನೆಂದು ಪೋಗಿ (ಚಾವುಂಪು. ೪೨). [ಸಂ.]

ವೃಷಭಾಚಳ 'ವೃಷಭಾಚಲ' ನೋ.

ವೃಷಭಾದ್ರಿ (ನಾ). [ಜೈನ] "ಉತ್ತರಭಾರತದಲ್ಲಿ ಹಿಮವತ್‌ಪರ್ವತದ ಮಧ್ಯಮಕೂಟಕ್ಕೆ ನೇರವಾಗಿ ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿರುವ ಪರ್ವತ. ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳು ತಮ್ಮ ಷಟ್ಖಂಡವಿಜಯಪ್ರಶಸ್ತಿಯನ್ನು ಶಾಸನವನ್ನಾಗಿ ಕೆತ್ತಿಸುವ ಪರ್ವತ" (ಜೈನಪೊ. ೨೫೭) : ಆ ವೃಷಭಾದ್ರಿಯ ಮೇಖಲಾಭಿತ್ತಿಯೊಳಾತ್ಮೀಯ ವಿಶ್ವವಿಶ್ವಂಭರಾ ವಿಜಯಪ್ರಶಸ್ತಿಯನಟ್ಟಿಯೊಳ್ ಬರೆಯಿಸುವಂ (ಆದಿಪು. ೧೩-೭೦ ವ) : ವೃಷಭಾದ್ರಿಯಲ್ಲಿ ತನ್ನಯ ಪೆಸರಂ ಬರಸಿಟ್ಟು ವಜ್ರನಾಭಿಮಹೀಶಂ . . . ಕ್ಷೇಮಂಕರಮುನಿಗಳ ಸಮಕ್ಷದೊಳ್ದೀಕ್ಷೆಗೊಂಡಿರುತ್ತಿರಲ್ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೪-೪೭). [ಸಂ.]

ವೃಷಭಾಧರ (ನಾ). ನಂದಿಯ ಲಾಂಛನವನ್ನುಳ್ಳವನು ; ಶಿವ : ಹರನು ಗೌರೀನಾಥ ವೃಷಭಾಧರನು ಕೈಲಾಸೇಂದ್ರ ಢಮರುಗಧರ ತ್ರಿಶೂಲಿಯು (ಬಬ್ಬೂ. ೬೩-೪೭). [< ಸಂ. ವೃಷಭಧರ./ IP ಇದು ಛಂದಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ ರೂಪ]

ವೃಷಭಾಯ (ನಾ). [ವಾಸ್ತು] ಮನೆ, ದೇವಾಲಯ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಎಂಟು ಆಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಧ್ವಜಾಯಂ, ಧೂಮಾಯಂ, ಸಿಂಹಾಯಂ, ಶುನಕಾಯಂ, ವೃಷಭಾಯಂ, ಖರಾಯಂ, ಗಜಾಯಂ, ವಾಯಸಾಯಂ – ಈ ಎಂಟು ಆಯಂಗಳುಂ ಮೂಡಲ್ ಮೊದಲಾಗಿ ಸವ್ಯದಿಂದ ಎಂಟುದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯುಮಿರ್ಪುವು (ಲೋಕೋಪ. ೩-೧೯ ಟೀಕೆ): ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಉದ್ದ ಅಗಲವನು ಅಳೆದು ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಕೊಂಡ ಕೋಲು ಯೆಷ್ಟೋ ಅದನು ೩ ಹೆಚ್ಚಿ . . . ಅದಂ ೮ ರಿಂ ಭಾಗಿಸಿ ಉಳಿದವು ಆಯಂಗಳೂ . . . ೫ ವುಳಿದರೆ ವೃಷಭಾಯ (ಆಯಚಿ. ೧-೬). 'ಧೂಮಾಯ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ವೃಷಭಾಯತ (ನಾ). ಎತ್ತಿನ ಗಂಭೀರತೆ ; ವೃಷಭದ ಗಾಂಭೀರ್ಯ : ವೃಷಭಾಯತದೊಳಾಂತ ಭಟರೊಳ್ಳಳಂಟುವ ಪರುಷಭಾಷಿತವನಬಲ ನಿನ್ನೊಳಾಡುವುದು ಪೌರುಷಭಾವಮಲ್ಲ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೬-೧೨). [ಸಂ.]

ವೃಷಭಾಸನ (ನಾ). ಇಪ್ಪತ್ತುಮೂರು ಬಗೆಯ ದೇಶೀಯಸ್ಥಾನಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಸ್ವಸ್ತಿಕ, ವರ್ಧಮಾನ, ನಂದ್ಯಾವರ್ತ, ಸಂಹತ, ಸಮಪಾದ . . . ನಾಗಬಂಧ, ವೃಷಭಾಸನ – ಈ ಇಪ್ಪತ್ತಮೂಱು ದೇಶೀಯಸ್ಥಾನಕಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರ. ೬-೧೨ ವ). [ಸಂ.]

ವೃಷಭೇಂದ್ರ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಎತ್ತು ; ಉತ್ತಮವಾದ ಗೂಳಿ : ವೃಷಭೇಂದ್ರನಂದಮಿಗಾಗಳ್ ವಿಷಮತರಂ ಮುನ್ನಿನಂದಮಲ್ಲಂ . . . ದೇವ ನಿಮ್ಮನೇಂ ಬಗೆದಪನೇ (ಪಂಚತಂ. ೯೬-೧೫೮) ; ಮಕರ ತರಕ್ಷು . . . ವೃಷಭೇಂದ್ರ ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯ ಶಶಿ ಭಾನು ನಿಶಾಚರಖಡ್ಗಚಿಹ್ನಕೌತುಕವೆಸೆಯಲ್ (ನಳಚಂ. ೨೪೫). ೨. ಶಿವನ ವಾಹನವಾದ ನಂದಿ ; ಬಸವ : ದೇವಲಋಷಿ ನೆಲಸಿರ್ದತಿಪಾವನ ರುಕ್ಮಾಂಗಪರ್ವತದ ಮಧ್ಯದೊಳಂ ದೇವರ್ಕಳಖಿಸುತಿರಲೊಡನಾ ವಿಭು ವೃಷಭೇಂದ್ರನಿರ್ದ ಪರಿಯಂತಿರ್ಕುಂ (ಹಮ್ಮೀರ. ೫-೨) ; ಪ್ರಮಥಾಮರರೊಂದುಗೂಡಿ ದಿವ್ಯಾನಕರಾವಮುಣ್ಮೆ ವೃಷಭೇಂದ್ರನನೇಱ ನಿಜಾಂಗಕಾಂತಿಯಿಂ ಭಾನುಕರೋತ್ಕರಂ ಮಸುಳೆ ಬಾನ್ನಡೆದರ್ಯ್ಯದನಿತ್ತಲೀಶ್ವರಂ (ಶಬಶಂ. ೫-೫೭). ೩. [ಜೈನ] ಬಿಳಿಯ ಎತ್ತು : ರಜತಗಿರಿಯಂದ್ರನಂ ಜಿತಶರಚ್ಚಂದ್ರನಂ ನಿಜವದನವನಜಮಂ ಪುಗುವ ವೃಷಭೇಂದ್ರನಂ ನೋಡಿ ಗಜಗಮನೆ ಕನಸೆಂದು ಬಗೆವನ್ನೆಗಂ (ಆದಿಪು. ೭-೨೭ ರಗಳೆ). [ಸಂ.]

ವೃಷಭೇಂದ್ರಗಮನ (ನಾ). ನಂದಿಯ ಮೇಲೆ ಸಂಚರಿಸುವವನು ; ಶಿವ : ಘೋರಕಾಲಭುಜಂಗವಿಷಸಂಹಾರನಂ ವೃಷಭೇಂದ್ರಗಮನಾಕಾರನಂ ಭವದೂರನಂ ಕೊಂಡಾಡಿ ಮುಂಡಾಡಿ (ಬಸವು. ೪೭-೭೪). [ಸಂ.]

ವೃಷಭೇಶ್ವರ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಎತ್ತು ; ಉತ್ತಮವಾದ ಋಷಭ. ೨. ಶಿವನ ವಾಹನವಾದ ನಂದಿ ; ಬಸವ : ಪುಣ್ಯದ ಪುಂಜದಂತೆ ಶಿವನ ಸದ್ಗುಣರಾಶಿಯಂತೆ ಭಕ್ತರ ಬೆಳ್ಪಸದಂತೆಸೆವ . . . ಅಖಂಡಚಿತ್ತಿಂಡ ವೃಷಭೇಶ್ವರನಂ ಕಂಡು ದೂರದಿಂ ವಂದಿಸುತ್ತಿರ್ದನಂ (ಹಮ್ಮೀರ. ೫-೪ ವ). ೩. [ಜೈನ] ಆದಿತೀರ್ಥಂಕರ ; ವೃಷಭನಾಥ : ಮುನ್ನಂ ವೃಷಭೇಶ್ವರಂ ವಜ್ರಜಂಘನಾದ ಭವದೊಳಾ ಮಹಾತ್ಮಂಗೆ ತಂಗೆಯಾದ ಸುಂದರಿಯ ಕತಿಪಯಭವಪರಿಭ್ರಮಣದಿಂ ಬಂದು . . . ಸುನಂದೆಗಂದು ನಂದನೆಯಾದಳ್ (ಆದಿಪು. ೮-೫೩ ವ). [ಸಂ.]

ವೃಷಭೋಪಗತೆ (ನಾ). ಗರ್ಭಕಟ್ಟಿದ ಹಸು ; ಗರ್ಭನಿಂತ ಆಕಳು : "ವೇಹತ್, ವೃಷಭೋಪಗತಾ — ಈ ೨ ಕಟ್ಟಿದಾವು" (ಹಲಾಯು. ೪೫-೧೧೪). [ಸಂ. ವೃಷಭೋಪಗತಾ]

ವೃಷಮಾರ್ಗ (ನಾ). ಧರ್ಮಮಾರ್ಗ ; ಸತ್ಪಥ; ಪುಣ್ಯದ ದಾರಿ : ಶ್ರೀದೇವೇಂದ್ರ

ಮುನೀಂದ್ರವಂದಿತಗುಣವ್ರಾತಂ . . . ದುರ್ವಾರಸಂಸಾರವಿಚ್ಛೇದೋಪಾಯನಿಯುಕ್ತ ಸೂಕ್ತಿವೃಷಮಾರ್ಗಾಗ್ರೇಸರಂ ಪಾಪಹೃತ್ಪಾದಾಬ್ಜಂ ದಯೆಗೆಯ್ಯನಕ್ಕೆಮಗೆ ಮುಕ್ತಿ ಶ್ರೀಸುಖಾವಾಪ್ತಿಯಂ (ಆದಿಪು. ೧-೧). [ಸಂ.]

ವೃಷಮುಖ (ನಾ). ೧. ಎತ್ತಿನ ಮುಖ. ೨. [ಜೈನ] ಎತ್ತಿನಂತೆ ಮುಖವುಳ್ಳ ಒಬ್ಬ ಯಕ್ಷ: ಮನೋಹರವೃಷಲಾಂಛನಂ ವೃಷಮುಖಂ ವೃಷವಾಹನನಿಂದುಕುಂದ ಸೌಂದರತರವರ್ಣನೀ ವೃಷಭನಾಥಕಥಾರಚನೋಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಟ್ಕೆರದೆಮಗಾಗಳುಂ ವೃಷಭಯಕ್ಷನವಿಘ್ನಮನಃಪ್ರವೃತ್ತಿಯಂ (ಆದಿಪು. ೧-೮). [ಸಂ.]

ವೃಷರಥ (ನಾ). ೧. ನಂದಿವಾಹನ ; ಶಿವ. ೨. ಮೂಷಿಕವಾಹನ ; ಗಣಪತಿ : ಪರಶುಧರ ಗಣಪತಿ ವಿನಾಯಕ ಗಜಾಸ್ಯ ಜಯ ಪುರಹರತನೂಜ ವೃಷರಥ ಲೋಕವಶ್ಯ ಜಯ (ನಳಚಂ. ೩೩.೨). [ಸಂ.]

ವೃಷರಾಜ (ನಾ). ೧. = ವೃಷಭೇಶ್ವರ ೧. ೨. = ವೃಷಭೇಶ್ವರ ೨ : ಚಂಡ ಸುರಥನ ಶಿರವನಸುರಹರನಾಜ್ಞೆಯಿಂ ಕೊಂಡು ಗರುಡಂ ಪ್ರಯಾಗವ ನೈದಲೀಶ್ವರಂ ಕಂಡು ವೃಷರಾಜನಂ ಕಳುಹಿ ತರಿಸಿದನದಂ ರುಂಡಮಾಲೆಯ ತೊಡವಿಗೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೯ ಸೂಚನ). [ಸಂ.]

ವೃಷರಾಶಿ (ನಾ). = ವೃಷಭರಾಶಿ : ಇನಜಂ ಮೇಷದೊಳೊಂದಿದಂದು ಕಪಟಂ . . . ವೃಷರಾಶಿಯೊಳ್ ನೆಲಸ ವರ್ಜ್ಯಂ ಸ್ವಲ್ಪವಿತ್ತಂ ವಧೂಜನಮಿತ್ರಂ ಬಹುಭಾರ್ಯಂ (ಜಾತು. ೧೭-೬೨). [ಸಂ.]

ವೃಷಲ, ವೃಷಳ (ನಾ). ೧. ಕೀಳುಜಾತಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು; ಶೂದ್ರ ; ಅಂತ್ಯಜ: "ತುರ್ಯಜಾತಿ ತಾಂ ವೃಷ[ಲನಂತ್ಯ]ವರ್ಣಂ ಶೂದ್ರಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೬೩-೭೧). ೨. ಕುದುರೆ ; ಅಶ್ವ. ೩. ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ. ೪. ಅಧಾರ್ಮಿಕನಾದವನು ; ಪಾಪಾತ್ಮ. ೫. ನೃತ್ಯಗಾರ. ೬. ಎತ್ತು ; ವೃಷಭ. ೭. ಬಹಿಷ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು ; ಹೊರಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟವನು. ೮. ಮೇಲ್ಜಾತಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ, ತನ್ನ ಮತಧರ್ಮವನ್ನು ಪಾಲಿಸದೆ ಜಾತಿಭ್ರಷ್ಟನಾದವನು. ೯. ಚಾಣಕ್ಯನಿಂದ ಪೋಷಿತನಾಗಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ರಾಜನಾದ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನ ಹೆಸರು ; ೯ ಇವನು ನಂದರಾಜನಿಂದ ಶೂದ್ರಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ, ಚಾಣಕ್ಯನಿಂದ ಮಾತ್ರ ಹೀಗೆ ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದವನು : ಎಲೈ ವೃಷಲನೇ, ಅಕಾರಣವಾದ ಇಂಥ ಪೋಲುವೆಚ್ಚಮಂ ಮಾಡಕೂಡದು (ಮುದ್ರಾಮಂ. ೬.೫೫). ವೃಷಳ : ೯. ಎಲೈ ವೃಷಳನೇ ದೈವವೇ ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಪೌರುಷಹೀನರಾದವರು ಹೇಳುವರು (ಮುದ್ರಾಮಂ. ೬.೬೧). [ಸಂ.]

ವೃಷಲಾಂಛನ (ನಾ). ೧. = ವೃಷಭಲಾಂಚನ ೩. ೨. [ಜೈನ] ವೃಷಭದ ಚಿಹ್ನೆಯುಳ್ಳ ಒಬ್ಬ ಯಕ್ಷ : ಮನೋಹರವೃಷಲಾಂಛನಂ ವೃಷಮುಖಂ ವೃಷವಾಹನನಿಂದುಕುಂದಸೌಂದರತರವರ್ಣನೀ ವೃಷಭನಾಥ ಕಥಾರಚನೋಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಟ್ಕೆರದೆಮಗಾಗಳುಂ ವೃಷಭಯಕ್ಷನವಿಘ್ನಮನಃಪ್ರವೃತ್ತಿಯಂ (ಆದಿಪು. ೧-೮). [ಸಂ.]

ವೃಷಲಿ (ನಾ). ೧. ಮದುವೆಯಾಗುವ ಮುನ್ನ ಋತುಮತಿಯಾಗಿ ತಂದೆಯ ಮನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಕನ್ಯೆ: ತನ್ನ ತಂದೆಯಾಲಯದೊಳಂ ಮದುವೆಯಾಗದಾ ಮೈನೆರದೊಡಾ ಕನ್ನೆ ವೃಷಲಿಯೆನಿಪ್ಪಳು (ವೀಶೈಪು. ೭-೨-೨೩). ೨. ಮುಟ್ಟಾದ ಹೆಂಗಸು. ೩. ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದ ಸ್ತ್ರೀ; ಬಂಜೆ. ೪. ಹುಟ್ಟುವಾಗಲೇ ಸತ್ತ ಮಗುವನ್ನು ಹಡೆದವಳು. ೫. ಕೀಳುಜಾತಿಯವಳು ; ಶೂದ್ರಸ್ತ್ರೀ. ೬. ತನ್ನ ಗಂಡನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಪರಪುರುಷನನ್ನು ಸೇರಿದವಳು. [ಸಂ. ವೃಷಲೀ]

ವೃಷಲೀಪತಿ, ವೃಷಳೀಪತಿ (ನಾ). ಶೂದ್ರಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾದ ಅಥವಾ ಅಂತಹ ಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು ತನ್ನ ಉಪಪತ್ನಿಯಾಗಿ ಪರಿಗ್ರಹಿಸಿದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. ವೃಷಲೀಪತಿ: ಅಶ್ರೋತ್ರಿಯನಾ ವೃಷಲೀವೃಷಲೀಪತಿಯಂಧನ ಕುರುಡನ ಕೃಶನ ವೀನನ ಸದಾಕೇಶಧಾರಿಯ ದುರಾತ್ಮನ ವಾಚಾಟನಯಿರುವ ಮೊದಲಾದವರ ಶ್ರಾದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೇಳಬಾರದು (ಶೀಷಧ. ೨೦-೧೭). [ಸಂ.]

ವೃಷಲೀವಲ್ಲಭ (ನಾ). = ವೃಷಲೀಪತಿ : ಮೊದಲಲಾ ಮಾಹಿಷಿಕನನು ಮಧ್ಯದಲಿ ವೃಷಲೀವಲ್ಲಭನನಂತ್ಯದಲಿ ವಾಗ್ಘೋಷಕನ ಕಂಡವರುಗಳ ಭಾಗ್ಯನಿಧಿ ಕದಡಿ ಹಂಪುವುದು (ಉಪ್ಪಾಲು. ೪-೪೮). [ಸಂ.]

ವೃಷವಾಹನ (ನಾ). ೧. ನಂದಿಯನ್ನು ವಾಹನವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು ; ಶಿವ. ೨. [ಜೈನ] ವೃಷಭವಾಹನವನ್ನುಳ್ಳ ಒಬ್ಬ ಯಕ್ಷ : ಮನೋಹರವೃಷಲಾಂಛನಂ ವೃಷಮುಖಂ ವೃಷವಾಹನನಿಂದುಕುಂದಸೌಂದರತರವರ್ಣನೀ ವೃಷಭನಾಥ ಕಥಾರಚನೋಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಟ್ಕೆರದೆಮಗಾಗಳುಂ ವೃಷಭಯಕ್ಷನವಿಘ್ನಮನಃಪ್ರವೃತ್ತಿಯಂ (ಆದಿಪು. ೧-೮). [ಸಂ.]

ವೃಷಸತ್ವ (ನಾ). [ಕಾಮಶಾ] ಶಶ, ವೃಷ ಮತ್ತು ಹಯ ಎಂಬ ಮೂರು ವರ್ಗದ ಪುರುಷರಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು : ವಿವಿಧಗುಣಂ ನಾಗರಿಕ ವಿಟ ವಿದೂಷಕ ಪೀಠವರ್ಧನಂ ಪಂಚವ್ಯ[ವ್ರಟ್] ತ್ಯಾಗಿ ವಿವೇಕ ಭೋಗಿ ಚೆಲ್ವಂ ನವಯೌವನನರುಜನರ್ಥಪರಿ(ತಿ?) ವೃಷಸತ್ವಂ (ಮದು. ೧೧-೧೬). [ಸಂ.]

ವೃಷಸ್ಕಂಧ (ನಾ). ಎತ್ತಿನ ಹೆಗಲಿನಂತೆ ವಿಶಾಲವಾದ ಮತ್ತು ದೃಢವಾದ ಹೆಗಲುಳ್ಳವನು : ಆ ಪೀನ ವೃಷಸ್ಕಂಧನುಮಾ ಪದ್ಮಾಸ್ಯೆಯರ ಮನಮನಿರ್ಕುಳಿಗೊಂಡಂ (ಆದಿಪು. ೪-೨೫). [ಸಂ.]

ವೃಷಸ್ಯಂತಿ (ನಾ). ೧. ಬೆದೆಯೇರಿದ ಹಸು ; ಉದ್ರೇಕಗೊಂಡ ಆಕಳು. ೨. ಕಾಮಾತುರೆಯಾದವಳು : "ವೃಷಸ್ಯಂತೀ, ರತಾರ್ಥಿನೀ .... ಈ ೨ ಸುರತದಚಿಕೆಯವಳ್" (ಹಲಾಯು. ೮೦-೩೩೧). [ಸಂ. ವೃಷಸ್ಯಂತೀ]

ವೃಷಳ 'ವೃಷಲ' ನೋ.

ವೃಷಳೀಪತಿ 'ವೃಷಲೀಪತಿ' ನೋ.

ವೃಷಳೆ (ನಾ). = ವೃಷಲಿ ೧ : ಧರೆಯೊಳಂಜನ ಕುಂಜರಾಖ್ಯಂಗುದಿಸಿ ಬೆಳವುತಿರೆ . . . ಬಹುಕಾಲ ವೃಷಳೆಯದೆನಿಪ ತತ್ಸುತಗುಚಿತವರನನು ವನದೊಳಱಸಿದನು (ಶಿಶಿರಾ. ೭-೧೨). [< ಸಂ. ವೃಷಲೀ]

ವೃಷಾಂಕ (ನಾ). ೧. ನಂದಿಯ ಲಾಂಛನವುಳ್ಳವನು ; ಶಿವ : ಒಯ್ಯಗೆ ಪಾರ್ಥಚ್ಚ ವೃಷಾಂಕನಂಬು ತನುವಂ ಪಚ್ಚಂತೆ ಕೊಂಡತ್ತು ತೊಟ್ಟಗೆ ವೈಮಾನಿಕಕೋಟಿಗಂದು ಪಿರಿದೊಂದುತ್ಸಾಹಮಪ್ಪನ್ನೆಗಂ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೧೭). ೨. ಇಲಿಯ ಲಾಂಛನವನ್ನುಳ್ಳವನು ; ಗಣಪತಿ. ೩. ಧಾರ್ಮಿಕ ನಡವಳಿಕೆಯ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಸಾತ್ವಿಕಸ್ವಭಾವದ ಮನುಷ್ಯ. ೧, ೩ : ಅಂಕಿಕಾಮಧ್ವಂಸಿ . . . ವೃಷಾಂಕಂ ವಿಬುಧನುತನುಮಾ ಕಾಮಿನೀಜೀವಿತೇಶಂ ಪರಮೈಶ್ವರ್ಯಾಸ್ಪದಂ ರಕ್ಷಿಸುಗೆ ವಸುಧೆಯಂ ಯುದ್ಧ ರಂಗತ್ರಿಣೇತ್ರಂ (ಜಗವ. ೧-೬). ೪. ನಪುಂಸಕ ; ಷಂಡ. ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ. [ಸಂ.]

ವೃಷಾಕಪಿ (ನಾ). ೧. ವಿಷ್ಣು : "ವಿಷ್ಣುಃ, ಕೃಷ್ಣಃ, ಕೇಶವಃ . . . ವೃಷಾಕಪಿಃ . . . ವನಮಾಲೀ, ಗದಾಧರಃ – ಈ ೪೫ ನಾರಾಯಣನ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೫-೨೬). ೨. ಈಶ್ವರ ; ಶಿವ : ಕಪಿರಥಕುಶಲವನು ಕಂಡಾ ವೃಷಾಕಪಿ [ಪಾಠಾ. ವೃಷಧ್ವಜ] ವೃಷಭನಾನನವನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿ ತೂಗಿದನು ಶಿರವ (ತೊರಂ. ೬-೫೫-೩). ೩. ಬೆಂಕಿ ; ಅಗ್ನಿ. ೪. ಇಂದ್ರ. ೫. ಸೂರ್ಯ. ೬. ಮರದ ಕೊಂಬೆ,– ರೆಂಬೆ. ೭. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪ್ರಾಣಿ. ೮. ಕತ್ತಿ ; ಖಡ್ಗ. "ಶಿಪಿವಿಷ್ಟಾಗ್ನಿ ಮುಕುಂದ ಶಾಖ ಮೃಗಭೇದಂ ಖಡ್ಗಮಿಂತುಂ ವೃಷಾಕಪಿಶಬ್ದಂ" (ನಾನಾ. ೫೯). [ಸಂ.]

ವೃಷಾಧಿಪ (ನಾ). = ವೃಷಭೇಶ್ವರ ೨ : ನಿಶಿತವಿಷಾಣದಿಂ ಮೃಡವೃಷಾಧಿಪ ನೀಡಿಱಿದಿತ್ತ ತತ್ಕ್ಷತ ಪ್ರಸರಮ ತಪ್ಪಲಲ್ಲ ಲಿಪಿಯುಂತಿರೆ ಏಶ್ವಕಧೀಶನೂರ್ವನಿಸಿದಂ (ಶಬಶಂ. ೧-೩೭). [ಸಂ.]

ವೃಷಾವಾಸ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಆಡುಸೋಗೆ ; ಆಡುಮುಟ್ಟದ ಗಿಡ : "ವೃಷಾವಾಸಃ, ಆಟರೂಪಕಃ --- ಈ ೨ ಆಡುಸೋಗೆ" (ಹಲಾಯು. ೬೩-೪೫). [ಸಂ.]

ವೃಷಾಹವ (ನಾ). ಗೂಳಿಗಳ ಕಾಳಗ ; ಹೋರಿಗಳ ಸಣಸಾಟ : ಕಪಿವಿಲಂಘನ ಕೀಟನಿಯುದ್ಧ ದ್ವಿಪರಣಪ್ರಕರಣ ವೃಷಾಹವ[ಪಾಠಾ. ವಹ] ಶಫರಿಸಂಚರ ಸರ್ಪಗತಿ ಸವ್ಯಾಪಸವ್ಯಗಳ ಚಪಲತರ ಪಯಪಾಡುಗಳ ಕಮುಪುಪಿತ ಸರ್ಕಶಮಾನಸದ ರಣನಿಪುಣ ನಿಕಷಾಸೂನುಗಳು ಕಾದಿದರು ಕದುಹಿನಲ (ತೊರಂ. ೬-೧೯-೧೭). [ಸಂ.]

ವೃಷಿ (ನಾ). ೧. ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಯ ಆಸನ ; ದರ್ಭಾಸನ ; ಕುಶಾಸನ. ೨. ನಾಲ್ಕುವೇದಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವವನು ;

ಚತುರ್ವೇದಪಂಡಿತ : ವೇದಶಾಸ್ತ್ರದ ನಿಷ್ಠನೇ ಭಟ್ಟನ್ಯ ನಾಲ್ಕುವೇದಪಾಠಕನೆ ವೃಷಿಯೇಕಶಾಖೆಯ ಮಾತ್ರ ವೇದವೋದುವನ ಸುಶ್ರೋತ್ರಿಯಂ ಸಷಡಂಗವೇದಿಯೆ ಯನೂಚಾನನು (ವೀಕ್ಷಪು. ೭-೨-೧೮). [ಸಂ. ವೃಷೀ]

ವೃಷೆ (ನಾ). ೧. ಹಸು ; ಆಕಳು ; ಗೋವು : ''ರೋಹಿಣಿಯನಡ್ವಿಯರ್ಜುನಿ ವೃಷ ಗೋ ವೃಷಭವಾಹಿನಿಯೆನ ಹಸು'' (ಮಂಗರಾ. ೫೩-೩). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ''ಚಿತ್ರಾ, ಉಪಚಿತ್ರಾ, ನ್ಯಗ್ರೋಧೀ . . . ವೃಷಾ . . . ರಂಡಾ, ಮೂಷಕಪರ್ಣೀ - ೧೦ ಇಲಿಯಾಲದ ಮರಕ್ಕೆ ಹೆಸರು, ಇಲೀಕಿಮಾಗಿಡ'' (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೨). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ. [ಸಂ. ವೃಷಾ]

ವೃಷೇಂದ್ರಧ್ವಜ (ನಾ). ೧. ನಂದಿಯ ಚಿಹ್ನೆಯುಳ್ಳ ಬಾವುಟ, — ಪತಾಕೆ. ೨. ನಂದಿಯ ಧ್ವಜವುಳ್ಳವನು ; ವೃಷಭಲಾಂಛನವುಳ್ಳವನು ; ಶಿವ : ಉರು ಘಂಟಾಕರ್ಣಂ . . . ಶಂಕರನೋಂಕಾರಂ ವೃಷೇಂದ್ರಧ್ವಜಂ . . . ವೀರಭದ್ರಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೪-೧೫೩). [ಸಂ.]

ವೃಷ್ಟಿ (ನಾ). ೧. ಮೋಡ ಕರಗಿ ಸುರಿಯುವಿಕೆ, — ವರ್ಷಿಸುವಿಕೆ ; ಮಳೆ : ಕಡಿಲಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಕಡೆದ ವೃಷ್ಟಿಯ ತೆಱನಂತ ಅವರೆತ್ತ ಬಲ್ಲರು ಎನ್ನ ಸುಖದುಃಖವ (ಬಸವ. ೪೫೫) ; ಅರಸ ಕೇಳ್ಕೆ ವೃಷ್ಟಿಗಳನಾ ಸುರಪ ಸುರಿಯದೆ ನಿಂದನಳಿದವು ಧರೆಯೊಳೋಷಧಿಗಳು ಮಹಾದ್ಭುತವಾಯ್ತು ಲೋಕದಲಿ (ತಿಪ್ಪಶ್ಯ. ೯-೫೨). ೨. ಸುರಿಯುವಿಕೆ ; ವರ್ಷಿಸುವಿಕೆ ; ಧಾರಾಕಾರವಾಗಿ ಬೀಳುವಿಕೆ : ಕವಿತಾ ವಲ್ಲೀಸುಧಾವೃಷ್ಟಿ ಸರ್ವರಸೋತ್ಪಾದನವೀನಸೃಷ್ಟಿ ಬುಧಹರ್ಷಾಕೃಷ್ಟಿ ಸರ್ವಾಂಗ ಸುಂದರಿ ವಿದ್ಯಾನಟಿ ನಾಟಕಂ ನಲಿಗೆ ಮತ್ಕಾವ್ಯಸ್ಥಲೀರಂಗದೊಳ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೧-೬); ಅಂತರ್ಮುಹೂರ್ತಕಾಲಂ ಉತ್ಕೃಷ್ಟದಿಂ ದೇಶೋನಪೂರ್ವ ಕೋಟಿಕಾಲಂ ಭೇದಾಭೇದ ರತ್ನತ್ರಯಾತ್ಮಕಧರ್ಮಾಮೃತವೃಷ್ಟಿಯಿಂ ಆಸನ್ನಭವ್ಯಸಸ್ಯಸಮೃದ್ಧಿಯಂ ಮಾಡುತ್ತುಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೩೬೮). [ಸಂ.]

ವೃಷ್ಟಿಕಾರಕ (ಗು). ೧. ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುವ. (ನಾ). ೨. ಮಳೆ ಸುರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡುವವನು : ವೃಷ್ಟಿಕಾರಕನಾದ ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನಿಯ ಪ್ರಶಂಸೆಯನ್ನು ನಾನೂ ಪಠಿಸುತ್ತೇನೆ (ಋಗ್ಸಾರ. ೬). [ಸಂ.]

ವೃಷ್ಟಿಕೆ (ನಾ). ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆ ; ಮಡಕೆ : ''ಮಣ್ಣ ಮಡಕೆ ವೃಷ್ಟಿಕೆಯೆನಿಪ್ಪುದು'' (ಮಂಗರಾ. ೧೩೮-೨). [ಸಂ. ವೃಷ್ಟಿಕಾ?]

ವೃಷ್ಣಿ (ನಾ). ೧. ಮೋಡ ; ಮೇಘ. ೨. ಆಡು ; ಮೇಷ : ''ಅವಿಮೇಷವುರಭ್ರಂ ಮೇಂಡವದೇಳಕವೃಷ್ಣ್ಯುರಣ(ಕ)ಮೇಕಾರ್ಥಂ'' (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೦-೧೧). ೩. ಬೆಳಕಿನ ಕಿರಣ,— ರೇಖೆ. ೪. ಕೃಷ್ಣನ ಒಬ್ಬ ಪೂರ್ವಜ. ೫. ಯದುವಂಶದ ಒಬ್ಬ ರಾಜ : ರಾಜೀವನೇತ್ರನಿಂತೆನುತುಮಂಧಕವೃಷ್ಣಿಭೋಜರೆನಿಪಖಿಳಯಾದವಕುಲದ ಪಟುಭಟಸಮಾಜಮಂ ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನನೊಡನೆ ಸುರಥನ ರಥಕ್ಕೆಣೆಯೊಡ್ಡಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೪-೩). ೬. ಕೃಷ್ಣ. ೭. ಇಂದ್ರ. ೮. ಬೆಂಕಿ ; ಅಗ್ನಿ. ೯. ವಾಯು ; ಗಾಳಿ. ೧೦. ಸಂಪ್ರದಾಯಬಾಹಿರನಾದವನು ; ಪಾಖಂಡಿ. [ಸಂ.]

ವೃಷ್ಣಿಕುಲ (ನಾ). ಯಾದವಕುಲ ; ಯದುವಂಶ : ಸಾಕಿನ್ನು ಜಿಷ್ಣುವಂ ಕರೆಸು ತೊಲಗೆನುತೊಂದು ಸರಳಿಂದೆ ವೃಷ್ಣಿಕುಲತಿಲಕನ ಕುಮಾರಕನ ಧನುವನೇಳ್ತುಂಡಾಗಿ ಖಂಡಿಸಿದನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೨-೩೨) ; ಭಾಗವತಸಂಪ್ರದಾಯದವರ. ಆಧಾರಗಳನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಿ ನೋಡಿದರೆ ಈ ವಾಸುದೇವ ವೃಷ್ಣಿಕುಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನೆಂಬುದು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ (ಭಾರದ. ೨೮೩). [ಸಂ.]

ವೃಷ್ಯ (ಗು). ೧. ಕಾಮಪ್ರಚೋದಕವಾದ ; ಕಾಮೋತ್ತೇಜಕವಾದ ; ಲೈಂಗಿಕ ಭಾವನೆಗಳನ್ನು ಉದ್ದೀಪನಗೊಳಿಸುವ : ಪರಿಹರಿಸಿದೆ ನಾಂ ವೃಷ್ಯೇಷ್ಟ ರಸಂಗಳನೆಂದು ನಿರ್ಮಳಾಚಾರಪುರಸ್ಸರಮಾ ಮುನೀಂದ್ರನಾರ್ತಿಸಗಿ ರಸಪರಿತ್ಯಾಗಮಂಬ ತಪಮಂ ತಳೆದಂ (ಸುಕುಮಾ. ೪-೭). (ನಾ). ೨. ಕಾಮಪ್ರಚೋದಕವಾದುದು ; ಕಾಮೋತ್ತೇಜಕವಾದ ದ್ರವ್ಯ : ಅಭಿಷವಾಹಾರ — ಧಾನ್ಯಾಮ್ಲಾದಿ ದ್ರವದ್ರವ್ಯಮುಂ ವೃಷ್ಯಮುಂ ಅಪ್ಪ ಅಭಿಷವಾಹಾರಮುಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೮೪). ೩. ಸತ್ತ್ವಯುಕ್ತವಾದುದು ; ವೀರ್ಯವೃದ್ಧಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಂತಹುದು : ಕೂಷ್ಮಾಂಡರಸಾಯನ . . . ಸೇವಿಸಿದರೆ . . . ಶರೀರವು ಪುಷ್ಟವೂ ವೃಷ್ಯವೂ ಬುದ್ಧಿ ಮತ್ತು ಬಲಪ್ರದವೆಂದು ಧನ್ವಂತರಿಯು ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ (ಸಕವ್ಯ. ೪೫೨ ಪಂ). [ಸಂ.]

ವೃಷ್ಯಗಂಧ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ''ವೃಷ್ಯಗಂಧ — ನೆಲಗುಂಬಳ'' (ಓಷಧಿ. ೧೨೭). [ಸಂ.]

ವೃಷ್ಯರಸ (ನಾ). ಕಾಮೋತ್ತೇಜಕವಾದ ರಸ ; ಕಾಮೋದ್ದೀಪನಗೊಳಿಸುವ ದ್ರವ : ಯುವತಿಕಥಾಲೋಕನಭೂತವಿಭವಚಿಂತಾಂಗಸಂಸ್ಕೃತಂ ವೃಷ್ಯರಸಾಭ್ಯವ ಹಾರತ್ಯಜನಂ ಪಂಚವಿಧಂ ಬ್ರಹ್ಮವ್ರತಂ ಜಿನೇಶ್ವರಮತದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೫೪). [ಸಂ.]

- ವೆ (ಪ್ರ). ಧಾತುಗಳ ಮೇಲೆ ಹತ್ತಿ ಭಾವನಾಮದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಒಂದು ಕೃತ್ಪ್ರತ್ಯಯ : 'ತೆಱವೆ', 'ಪೋಲ್ವೆ', 'ಮಱವೆ' ಪರಾ.

ವೆಂಕಟ (ನಾ). (ಮೂಲತಃ ತಿರುಪತಿಯ ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಗೊಂಡು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ) ವಿಷ್ಣುವಿನ ವಿಗ್ರಹ ; ಶ್ರೀನಿವಾಸ ; ವೆಂಕಟೇಶ : 'ವೆಂಕಟರಮಣ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ವೇಂಕಟ./ ☞ ಕಿಟೆಲ್ ಅವರ ಕೋಶದಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದವನ್ನು ದೇಶ್ಯವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಿದೆ]

ವೆಂಕಟಗಿರಿ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ವಿಗ್ರಹವು ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಗೊಂಡಿರುವ ಬೆಟ್ಟ ; ತಿರುಪತಿಬೆಟ್ಟ ; ತಿರುಮಲೆ : ತಿರುಪತಿ ಬೆಟ್ಟವನ್ನು ವೆಂಕಟಗಿರಿ ಎಂದೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ). ೨. ತಿರುಮಲೆಯಲ್ಲಿರುವ ಕೋಟೆ, — ದುರ್ಗ : (ಶಿ). [< ಸಂ. ವೇಂಕಟಗಿರಿ]

ವೆಂಕಟಪತಿ (ನಾ). ೧. ತಿರುಮಲೆಯ ಅಧಿದೇವತೆ ; ವೆಂಕಟೇಶ : ಅವರು ಆರ್ತರಾಗಿ ವೆಂಕಟಪತಿ ನೀನೇ ಗತಿ ಎಂದು ಮೊರೆಯಿಟ್ಟರು (ರೂಢಿ). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಾಣ್ಯ : ಬ್ರಿಟಿಶಸರಕಾರದ ಅಮಲಿನ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ . . . ೧೮ ಪ್ರಕಾರದ ವರಹಗಳು ಅಥವಾ ಹೊನ್ನುಗಳು ನಡಿಯುತ್ತಿದ್ದವು. ಅವುಗಳ ವಿವರ — ೧ ಗಜಪತಿ . . . ೧೪ ವೆಂಕಟಪತಿ; ಇವೆಲ್ಲ ಕಿಮ್ಮತ್ತು ೩ ರೂ ೮ ೮ (ಕಭಾಗ. ೨೮೦). [< ಸಂ. ವೇಂಕಟಪತಿ]

ವೆಂಕಟರಮಣ (ನಾ). ೧. = ವೆಂಕಟಪತಿ ೧ : ತಿರುಪತಿ ವೆಂ[ಪಾಠಾಂ. ವೇಂ]ಕಟರಮಣ ನಿನಗೇತಕೆ ಬಾರದು ಕರುಣ (ಪುರಂದ. ೧-೬೭ ಪಲ್ಲವಿ) ; ಸಂಕಟ ಬಂದಾಗ ವೆಂಕಟರಮಣ (ಗಾದೆ). [< ಸಂ. ವೇಂಕಟರಮಣ]

ವೆಂಕಟಾಚಲ (ನಾ). = ವೆಂಕಟಗಿರಿ ೧ : ವೆಂಕಟಾಚಲನಿಲಯಂ ವೈಕುಂಠಪುರವಾಸಂ ಪಂಕಜನೇತ್ರಂ ಪರಮಪವಿತ್ರಂ (ಪುರಂದ. ಧಾ. ೧-೧೦೦ ಪಲ್ಲವಿ). [< ಸಂ. ವೇಂಕಟಾಚಲ]

ವೆಂಕಟಾದ್ರಿ (ನಾ). = ವೆಂಕಟಗಿರಿ ೧ : ಆದಿನಾರಾಯಣನೆಂಬ ಪರ್ವತವನು ಭೇದಿಸಿ ನಿಂತವನ ಸಾಧಿಸಿ ಮುಂದಣ ವೆಂಕಟಾದ್ರಿಯ ಮೇಲೆ ಪಾದವನೂಱಿದನ . . . ಪಾದವ ತೋಱೆನಗೆ (ಪುರಂದ. ಧಾ. ೩-೮೫-೬). [< ಸಂ. ವೇಂಕಟಾದ್ರಿ]

ವೆಂಕಟೇಶ (ನಾ). = ವೆಂಕಟಪತಿ ೧ : ವೆಂಕಟೇಶ ಬೇಡಿಕೊಂಬೆ ಕೃಪೆಯ ಪಾಲಿಸೋ (ಪುರಂದ. ಧಾ. ೧-೯೯ ಪಲ್ಲವಿ). [< ಸಂ. ವೇಂಕಟೇಶ]

ವೆಂಗದ (ನಾ). ಒಂದು ವಂಶದ ಹೆಸರು : ಗಂಗರ ನೊಳಮ್ಬರಾ ಒಕ್ಕಲಾಚನ್ದ್ರತಾರ ಕಮ್ ಅರ್ಸುಗೆಯ್ವನ್ನಗಮಿ ದತ್ತಿಯಮ್ನೊಮ್ಪಲ್ಲ ವೆಂಗದರ ಒಕ್ಕಲ್ಗೆ ಸಲಿಪ್ಪೋ ಸತ್ಯಮನ್ತ (ಎಕ. X. ಕೋಲಾರ. ೭೯-೧೫ ; ಸು.890). [?]

ವೆಂಗಿ$_{1}$, ಬೆಂಗಿ (ನಾ). (ಈಗಿನ ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶದ ಕರಾವಳಿಯಲ್ಲಿರುವ) ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು ಮತ್ತು ಆ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ☞ ಇದು ಕನ್ನಡದ ಆದಿಕವಿ ಪಂಪನು ಇದ್ದ ಪ್ರದೇಶ : ನಿರುಪಮದೇವನ ರಾಜ್ಯದೊಳರಿಕೇಸರಿ ವೆಂಗಿವಿಷಯಮಂ ತ್ರಿ[ಕಳಿಂಗಂ] ಬೆರಸೊತ್ತಿಕೊಂಡು ಗರ್ವದೆ ಬರೆಯಿಸಿದಂ ಪೆಸರನಖಿಳ ದಿಗ್ಭಿತ್ತಿಗಳೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೨೦) ; ವೆಂಗೀವಿಷಯಂ ತ್ರೈಭುವನಂಗಳೊಳಗ್ಗದ ವಿಷಯಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೪೨). ಬೆಂಗಿ : ಪೊಣರ್ದಿದಿರಾಗಿ ತಾಗಿದೊರನಾನೆಯೊಳೊಕ್ಕುವನೆಂದು ಬೆರ್ಚಿ ಕೊಂಕಣಮಟ್ಟಿಯಿಕ್ಕೆ ಬೆಂಗಿ ಬೆಱಗಾಗೆ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೫೨-೯ ; 1007).

ವೆಂಗಿ$_{2}$ (ನಾ). ದಡ್ಡ ; ಮೂರ್ಖ (?) : ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಲಿಂಗವಲ್ಲದೆ ಬಳ್ಳವೇ ಅದು ವೆಂ[ಪಾಠಾಂ. ಲೆಂ]ಗಿಗಳಿರಾ ಕಂಡುಕಂಡಿನ್ನೇಕೆ ಗಳಹುವಿರಿ (ಬಸವ. ೯-೨೦). 'ಪೆಂಗ' ಪರಾ. [?]

ವೆಂಗಿಪಟು (ನಾ). (ಈಗಿನ ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶದ ಕರಾವಳಿಯಲ್ಲಿರುವ) ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಆ ಮಳಯಾಚಳ ಹಿಮಗಿರಿ ಸೀಮಾವನಿತಳ[ಕೆ] ಬೆಂಗಿಮಂಡಳದೊಳ್ ಚೆಲ್ವಾವಗಮ ತನಗದೊಂದೂರ್ ನಾಮದೊಳಂ ವೆಂಗಿಪಟು ಕರಂ ಸೊಗಯಿಸುಗುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೪-೪೦); ಜಗದೊಳಗಿದೊಂದು ಮಿಗಿಲೆನೆ ನೆಗಟ್ಟಿಪುದು ವೆಂಗಿವಿಷಯಮಾ ವಿಷಯದೊಳೊಳ್ಪಗಣೆತಮನೆ ಸಪ್ತಗ್ರಾಮಗಳೊಳಮಾ ವೆಂಗಿಪಟು ಕರಂ ಸೊಗಯಿಸುಗುಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೧-೧೨). [ವೆಂಗಿ₁ + ಪಟು₁ (< ಪಟುವ)]

ವೆಂಟಣಿಸು, ವೆಂಠಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮುತ್ತು ; ಸುತ್ತುಗಟ್ಟು ; ಆಕ್ರಮಿಸು : ಗೆಂಟರಲಿ ನಮ್ಮೊಡ್ಡ ಸುತ್ತಲು ವೆಂಟಣಿಸಿ ರಿಪುಸೇನೆಯಿದೆ ಏನುಂಟು ಮಾಡುವುಪಾಯವೆಂದನು ನಗುತ ಮುರವೈರಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೦-೨೭); ಪ್ರಳಯದ ಮುಗಿಲ ಮೋಹರದಂತೆ ವೆಂಟಣಿಸಿದರು ರಿಪುಭಟನ (ನಿಭಾಗ. ೪-೯-೧೫) ; ವಿಗಾಲಮಿಂತು ವೆಂಟಣಿಸಿ ನೀ ಮುದಿಯ ಮರಿಯಂತೆ ಕಾವೆ ಪಳನನಸಿನೀ ನಿಧಿಯ? (ಗಿಳಿವಿಂ.೨೭-೯). ೨. ವ್ಯಾಪಿಸು ; ಆವರಿಸು : ಎಂಟುಂ ದೆಸೆಗಳ ನಾದಂ ವೆಂಟಣಿಸೆ ನಿನಾದಮೊಳ್ಪನೆಸಗುವ ಮಾಲಾಘಂಟೆಯುಮಂ ಸೊಗಯಿಸುವ್ವೆ ಗಂಟೆಯುಮಂ ಚಂದ್ರನಾಥಗೃಹಕರ್ಪ್ಪಿಸಿದಂ (ಕಶಾ. I. ೭೫-೪ ; 1484) ; ಉರಿ ಛಡಾಳಿಸಿ ವೆಂಟಣಿಸಿದುದು ತಿರುಗಿ ಬರೆ ಬಳಿಕಮಮ ಲಂಕಾಪುರವನುಪ್ಪರಿಸಿದುದು ಗಾವಳಿ ಗಗನದಳತೆಯಲಿ (ತೊರರಾ. ೫-೮-೭೮) ; ಪಗಲ ದೆಸೆಗಳುಂಕಿ ಪರೆದಿರ್ದ ಬೆಳ್ದಿಂಗಳೀ ನಗರಮಂ ಪೊಕ್ಕು ವೆಂಟಣಿಸಿ ಮಾರ್ಮಲೆತಿರಲ್ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೭-೭). ೩. ಗುಂಡಾಗಿ ಸುತ್ತುವರಿ ; ವರ್ತುಲಾಕಾರವಾಗಿರು : ಜ್ಞಾನವೃಕ್ಷದ ಬಳಿಯೆ ವೆಂಟಣಿಸಿ ಕುಳಿತದರ ಫಲವ ಮೆಲಲಾರದದನಕ್ಕೆಜದೊಳೀಕ್ಷಿಸುವ ಹಳೆಯ ಹಾವನ, ಹೊನ್ನಗದ್ದುಗೆಯನೇರಿ ಕುಳಿತಲ್ಲಿ ತನ್ನೆದುರಲ್ಲಿ ನಿಂದ ಯೇಸುವ ನಿಟ್ಟಿಸಿದನಾ ಪಿಲಾತಂ (ಗೊಲ್ಗೊಥಾ. ೧-೨೨). ೪. ಸೀಳು ; ಒಡೆ ; ಭೇದಿಸು : ತಂದೆ ನಿನ್ನಯ ಗಂಟಲನು ಮುರಿವೆಂದು ಕಂಭವ ವೆಂಟಣಿಸಿ ಬಗಿದೊಗೆದನಲ್ಲಿ ನೃಹರಿ ಜಗವರಿಯೆ (ನಿಭಾಗ. ೭-೧೩-೧೧). ೫. ಉಡು ; ಧರಿಸು : ಖುಲ್ಲರೊಡನೆಯ ಪೇಳವೋಳಕೆ ಚಲ್ಲಣವ ವೆಂಟಣಿಸಲಾ ಜನವೆಲ್ಲ ಮುಱಗಿತು ಧರ್ಮಜನ ಮಱುಪೂಜೆನುಬ್ಬಟೆಗೆ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೭-೪೭). ೬. ಒಟ್ಟಾಗು ; ಗುಂಪುಗೂಡು : ತುರಗಚಯ ವೆಂ[ಪಾಠಾಂ.ಟೆಂ]ಟಣಿಸಿ ಹೂಡಿದ ವರರಥಕೆ ಬಲವಂದು ಕೈದುವ ಧರಿಸಿಯೇಱಿದನರಸ ಮಂಗಳವಾದ್ಯರಭಸದಲಿ (ನಳಚ. ೯-೧೮) ; ಲಕ್ಷಮೊರ್ವನ ಬಳಿಯೊಳು ಗಣೆತಕಿಹುದಿನಿತು ಬಲಮಿನಿತು ಬಲದಿಂದೆ ವೆಂಟಣಿಸಿರ್ಪ ದಳಪತಿಗಳಿಪ್ಪತ್ತು ಮಂದಿ ಸಂದಣಿಸಿ ಬರುತಿಹುದು ಹಂಸಧ್ವಜನೃಪಾಲಕಂ ಪೊಱಮಟ್ಟು ನಡವತೆಯೊಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೦-೪೩). ೭. (ಕೋಪ, ಉದ್ವೇಗ, ಭಯ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ) ಕಂಪಿಸು ; ನಡುಗು ; ಅದುರು : ಕೋಪದಲಿ ವೆಂ [ಪಾಠಾಂ. ಕಂ, ಟೆಂ]ಟಣಿಸುತರಿಭಟನ ತೆಗೆವೆನು ಸುಂಟಿಗೆಯನೆಂದೆನುತ ದಾನವಕಂಟಕನು ತೆಗೆದೆಚ್ಚನಾ ಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ತ್ರದಲಿ ನೃಪನ (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೫೭-೫೩). ೮. ಅಂದಗೊಳ್ಳು ; ಶೋಭಿಸು : ಬೇಱೊಂದು ವರ್ಣವೆಯ್ದಿ ಟೆಂಟಣಿಪ ನುಣ್ಗೊಗಂ ಮೊಳೆವ ಕಂಪನವಿನಿತು ವೆಂಟಣಿಸೆ ಪರವ ಬಗಿಯಪೆ ಮೆಱೆದಳ್ನೀಲಕಂಠನಪರಾವತಾರನ ಸೌಂದರಾಧಿಪನ ಅಂಗಲತೆ ಪೊರೆಯೇಱಲು (ಸಂಂದಪು. ೯-೧೧). ೯. ಸಂಪಾದಿಸು ; ಹೊಂದು ; ಪಡೆ : ಕೃಷ್ಣನ ಮುಂದೆ ಭಾಷೆಯಂ ಪೂರೈಸಿ ಟೆಂಟಣಿಸದೊಡಲಂ ತೊಱೆದು ಮುಕ್ತಿರಾಜ್ಯಮಂ ಪೆಂಟಣಿಸಿಕೊಂಡಂ ಸುಧನ್ವಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೩-೬೨). ೧೦. (ನಾದವು) ಉಂಟಾಗು ; ಹೊರಹೊಮ್ಮು : ತುಂಟರಕ್ಕಸರ ಹಾಹೆಗಳ ಮಧ್ಯದ ಹೊನ್ನಗಂಟೆಯ ನಾದವಂಘ್ರಿಯೊಳು ವೆಂಟಣಿಸಲು ಕೃಷ್ಣನಂದು ಕ್ರೀಡಾಕುಲಮಂಟಪವನು ಸಾರ್ದನೊಲಿದು (ಮೋಹತ. ೧೪-೨೭). ೧೧. ನಮಸ್ಕರಿಸು ; ವಂದಿಸು : ನಸುನಗೆ ಕುಣಿಯೆ ಮುಖದಲಿ ಮುನಿನಿಗೆ ವೆಂಟಣಿಸಿ ಲಜ್ಜಾಭರದಿ ನುಡಿದನು ದೂತನೀ ಮಾತ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೭-೧೦೦). ೧೨. ಅನುವುಗೊಳಿಸು ; ಸಿದ್ಧಪಡಿಸು ; ಸಜ್ಜುಮಾಡು : ಬಂದನು ಭೂಪ ಬೀಯಗರೊಡನೆ ಹಂತಿಯ ವೆಂಟಣಿಸಿದರು ರತುನಗದ್ದುಗೆಯ (ಕಾಶಿರಾ. ೨-೭೧). ೧೩. ಆತಂಕಪಡು ; ತಳಮಳಗೊಳ್ಳು : ಬೇಂಟೆಗಂ ಭೀಮಸೇನಂ ಪೋಗಿ ಹೇಗಿಹನೊ ಉತ್ಪಾತದಪಶಕುನವು ಉಂಟಾಗಿ ತೋರುತಿದೆ ನೋಡಬೇಕೆಂದೆನುತ ವೆಂಟಣಿಸಿ ತಮ್ಮಂದಿರಂ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಪಥ ಕಂಟಕದಿ ತೊಳಲಿ ಬರೆ ಕಂಡರಾ ಭೀಮನಂ ಗಂಟಿಕ್ಕಿದಾ ಸರ್ಪನ (ಕುರಂಗ. ೩೧-೩೨). ೧೪. ಸೇರು ; ಕೂಡು : ಅಣುವಿನಲಿ ಲಘುವಿನಲಿ ಗುರುವಿನಯಣಕೆಯಲಿ ಮಹಿಮೆಯಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯ ಭಣಿತೆಯಲಿ ಶೀಲತ್ವದಲಿ . . . ವೆಂಟಣಿಸಿ ರೇಚಕ ಪೂರಕದ ರಿಂಗಣವನಱಿವುದು ಯೋಗಸಿದ್ಧಿಗೆ ಲಕ್ಷಣವನು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೪-೯). ೧೫. ಲಭಿಸು; ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗು : ತೃಣದ ಕೊನೆಯ ಜಲಕಣವೆನಿಪುದು ವೆಂಟ[ಪಾಠಾಂ. ಠ]ಣಿಸಿದ ಜವ್ವನಮಿದಱೊಳಗೆ ಎಣಿಸದೆ ಕರ್ಮಂಗಳ ಕುಣಿಸಿದವೊಲ್ ಕುಣಿಯದವನೆ ಕುಱಿಯೆನಿಸುವನು (ಜನವ. ೨-೪). ೧೬. (?) : ವೆಂಟಣಿಸುತ ಬಹುರೋಷದುಬ್ಬಿನ ಗಂಟನಲಿ ಸೊಕ್ಕಿರ್ದರು (ಅಭಿಕಾ. ೩೪).

ವೆಂಠಣಿಸು: ೧. ಅವನಿಯದಿರಿತು ಗಗನ ತಾರಾನಿವಹವನು ಬಿದಿರಿತ್ತು ವರಪಾಂಡವರು ಕಣನೊಳು ವೆಂಠಣಿಸಿದರು ಕಮಠ ಟೆಂಠಣಿಸೆ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೧೧ ಸೂಚನೆ) ; ತುಂಟಗಂಡಿಗಳಿಣಿಸಲವು ನೂಱೆಂಟು ಹುಲಿಮುಖನಂಕದರಿಗಳು ವೆಂಠಣಿಸಲವು ಏಳುಸುತ್ತಿನ ಕೋಟೆಗೀ ಕ್ರಮದಿ (ಉತ್ತರ. ೫-೨೭). ೨. ಚಾತುರಂಗದ ದಳದ ತೆರಳಿಕೆ ತೆಕ್ಕೆಮಿಗೆ ಕುರುಸೇನೆ ನಡೆತಂದು ಕಳನ ವೆಂಠಣಿಸಿದವು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೪-೧೪) ; ಘನಮಹಿಮನದಟನ ತಲೆಗೆ ಕೊಟ್ಟನು ವರಸುದರ್ಶನವ ಗಹಗಹಿಪ ಘನತೇಜದಲಿ ಶತಮಿಹಿರರಡಗಲು ಕಮಲಜಾಂಡದ ಕುಹರವನು ವೆಂಠಣಿಸಿ ನಡೆದುದು ಭಟನ ಸಮ್ಮುಖಕೆ (ನಿಭಾಗ. ೧೨-೮೨-೫೨). ೫. ತೆಗೆದು ತಲೆಮಾಲೆಯನು ಹಸುರಂಗಿಗಳ ತೊಟ್ಟನು ಸುತ್ತುಬರೆ ಹೀಲಿಗಳ ಹರಹಿನ ಪಾರಿವದ ಚಲ್ಲಣವ ವೆಂಠಣಿಸಿ[ಪಾಠಾಂ. ಅಳವಡಿಸಿ] . . . ಕಿರಾತವೇಷದ ವಿಗಡದೇವರ ದೇವ ಕೊಂಡನು ಚಾಪ ಮಾರ್ಗಣವ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೫-೨೮). ೧೭. ಹೆಚ್ಚಾಗು ; ಅಧಿಕಗೊಳ್ಳು : ಸುತಶೋಕ ಸೂಚನೆ ನರನ ಚಿತ್ತದೊಳಾಯ್ತು ವೆಂಠಣಿಸಿತ್ತು ಪರಿತಾಪ . . . ಕಡುಶೋಕ ಜಠರದಲುರವಣಿಸಲಾಕಸ್ಮಿಕದ ಭಯವಾಯ್ತು ಪಾರ್ಥಂಗೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೮-೭) ; ವೆಂಠಣಿಸಿದ ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತಿ ನಂದನ ಕಲಕಂಠ ನಿನ್ನಯ ಸವಿವಾತು ಉಂಟಾದುದೆನ್ನಯ ಕರ್ಣಕ್ಕೆ ಪರಲೋಕನಂಟರು ಕೇಳುವಂತುಸಿರು (ಮೋಹತ. ೨-೨). ೧೮. ಏರು ; ಹತ್ತು : ಬಿದ್ದುದಗಣಿತ ಸೇನೆ ಪಡುವಲು ಹೊದ್ದಿದನು ರವಿ ಮತ್ತ ಮೂಡಣ ಗದ್ದುಗೆಯ ವೆಂಠಣಿಸಿದನು ಕುಮುದಾಳಿ ಕಂಠಣಿಸೆ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೭-೪). ೧೯. ಮೆತ್ತಿಕೊಳ್ಳು ; ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳು ; ಹತ್ತಿಕೊಳ್ಳು : ಹಾಱಿತೊಂದೆಸೆಗಾಗಿ ಗದೆ ಮೈಹೇಱಿತುರುಘಾಯವನು ಮೊಳಕಾಲೂಱಿ ಬಿದ್ದನು ವದನದಲಿ ವೆಂಠಣಿಸೆ ರಣಧೂಳಿ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೭-೨೮). [ವೆಂಟಣೆ + -ಇಸು₃]

ವೆಂಟಣೆ (ನಾ). ಎಲ್ಲಾಕಡೆ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವುದು ; ಸರ್ವದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲೂ ಹಬ್ಬಿರುವುದು : ಪೆಂಟಣೆಯನಣುಗನಹ ಚೆನ್ನಬಸವಗೆ ಬಸವ ಪಾಂಟದಿಂ ಗುರುವಾಗಿ ಸುಜ್ಞಾನಬೋಧೆಯಂ ಉಂಟುಮಾಡೆನಲು (ಪ್ರಭುಪು. ೭-೩೫). 'ವೆಂಟಣಿಸು' ಪರಾ. [← ಮರಾ. ವೇಟಣೆ, ವೇಟಾಳಣೆ, ವೇಥಣೆ = ವ್ಯಾಪಿಸು, ಸುತ್ತುವರಿ./ ಸಂ. ವೇಷ್ಟನ]

ವೆಂಟಿ, ವಂಟಿ, ವೆಂಟೆ (ನಾ). ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ : ವಾಸಂತೀವಿಚಕಿಲಂಗಳ ವೆಂ[ಪಾಠಾಂ. ಮಂ]ಟಿಗಳುಮಂ . . . ಮಿಸುಪಸುಕೆಯ ಪಲ್ಲವದ ಮುಡಿಗಟ್ಟಿನ ಪಲ್ಲವಂಗಳುಮಂ ವಿಚಿತ್ರಶೋಭೆವಡೆಯ ವಿರಚಿಸಿ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೦-೧೪೭ ವ). **ವಂಟಿ** : ಕಂಠಮಾಲೆ ವಂಟಿ ನಿಂಬಳ ಚವುಕುಳಿ . . . ಪೆಂಡೆಯಂ ಮೊದಲಾದ ಸಕಲಾಭರಣಂಗಳನಾ ಶೌಂಡಿಕಂಗೆ ತೋಱಿಲ್ (ನನ್ನಚಾ. ೩-೧೧೧ ವ) ; ಕಿವಿಯೊಳು ಶೋಭಿಪ ಮಕರದ ವಂಟಿ (ಕಭಿವಿ. ೭೭೩). **ವೆಂಟೆ** : ತೋರುಮುತ್ತಿನ ಹಾರ ವಂಟೆ ಕಡುರಮ್ಯವಾದ ತಾಟಂಕ (ರುಕ್ಮಾಂಗ. ೧೫-೨೧). [< ಒಂಟಿ₂]

ವೆಂಟಿಸು, ವೆಟ್ಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕೂಡಿಸು ; ಸೇರಿಸು : ಘನಘಂಟೆಗಳ ಪಲತೆಱದ ಪಾದಾಂದುಕಂಗಳ ಪ್ರಭಾಪಟಲಂ ಪವನಪಥಪ್ರಸನ್ನಾದರ್ಶದೊಳ್ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸಲಂಘ್ರಿಗಳಗ್ರಾವನಿಯೊಳ್ ವೆಂಟಿಸಿದ ಪೊಂಗಿಱುಗೆಜ್ಜೆಯ ಭಂಗಿವೆತ್ತ ಚಲ್ಲಣಂಗಳ ಕಟ್ಟಿದ . . . ನಿಷಾದಿಗಳ್ ಮೊಗವಡಂಗಳನುಗಿಯೆ (ಮಹಾಸೀ. ೧೨-೪೭ ವ). **ವೆಟ್ಟಿಸು** : ೨. ಸುರುಳಿಯಾಗು ; ಸುತ್ತಿಕೊಳ್ಳು : ಶಿರದಲ್ಲಿ ಗುಂಡುಗಳ ತಂದಿಡಲು ಭುಜಗತತಿ ವೆಟ್ಟಿಸಲು (ಜ್ಞಾನಚಿಂ. ೧-೮೦). [< ವೆಂಟಣಿಸು ?]

ವೆಂಟೆ 'ವೆಂಟಿ' ನೋ.

ವೆಂಟೆಯ 'ಪೆಂಡೆಯ' ನೋ.

ವೆಂಠಣಿಸು 'ವೆಂಟಣಿಸು' ನೋ.

ವೆಂಡಿಕೆವಣ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ, — ಸುಂಕ : ಇಬಿವ ಗೊರವಂಗೀ ಸ್ಥಾನಮುಮ್ ಅನ್ನಗೆಡೆಯೊಳ್ ಪಿರಿಯ ಗಳೆಯ ೨೩ ಮತ್ತರ್ಗ್ಗದ್ದೆಯ ತಮ್ಮ ಭುಕ್ತಿಯೊಳಲ್ಲಂ ವೆಣ್ಣಕೆವಣಮುಮಂ ಕೊಟ್ಟಂ (ಎಕ. VIII. ಸೊರಬ. ೧೮೪-೩೦ ; 1033 ?). [ವೆಂಡಿಕೆ + ಪಣ]

ವೆಂತರ 'ಬೆಂತರ' ನೋ.

ವೆಂತೆ (ನಾ). ಕ್ಷುದ್ರ (?) : ಸಂತತ ಈರ್ಯಾಪಥ ಮನದೊಳಗಿಲ್ಲ ವೆಂತೆಯ ಗುರುವಿಗೆರಗಲೇಕೆ (ಬಸ್ಸರಾ. ೪-೬೨). 'ವೆಂತರ' ಪರಾ. [?]

ವೆಕ್ಕಸ, ವೆಖ್ಖಸ (ನಾ). ೧. ಒರಟು ; ನಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. ೨. ಕಠಿಣತೆ ; ನಿರ್ದಯತೆ ; ನಿಷ್ಕರುಣೆ : ರಕ್ಕಸರನಿಬರೆಲ್ಲರುಂ ದೀರ್ಘದೇಹಿಗಳ್ಕೆಕ್ಕಸದ ಕೋಪಿಗಳ್ಮೇಲೆ ಪುರುಷಾದಕರ್ಕಸದ ಮುಸುಡವರ್ಬಹಳ ಮಾಯಾವಿಗಳ್ (ಪ್ರಮಿಭಾ. ೧೭-೨೨) ; ಕರ್ಕಶನು ನರಹೊರಗೆ ಸರ್ವರ ಸೊಕ್ಕಿ ವೆಕ್ಕಸವಾಗಿ ಗರ್ವಟ ಧಿಕ್ಕರಿಸಿ ನುಡಿವ (ಅಮೃತ. ೨-೫೨). ೩. ಗರ್ವ ; ಅಹಂಕಾರ : ರಕ್ಕಸನು ರಜತಾದ್ರಿ ವೆಕ್ಕಸದಿ ಎತ್ತಿ ಕೈ ಸಿಕ್ಕಿ ಬಿದ್ದಂತೆಯವ ಕಕ್ಕಸಂಗೊಂಡ (ಶಂಲೀ. ೪೩೬-೬). ೪. ಬೆರಗು ; ಬೆಕ್ಕಸ ; ಆಶ್ಚರ್ಯ : ಇದು ಚಿತ್ರಕ್ಕಂ ಕಕ್ಕಸಮಂ ಕಳವಳಮುಂ ವೆಕ್ಕಸಮುಂ ಬಟಿಕೆ ಬಳದು ಕಿಕ್ಕಿಱಿದಿರ್ಕುಂ (ಚಿಕಂ. ೩-೩೮). ೫. ಬಹಳ ; ಹೆಚ್ಚು ; ಅತಿಶಯ : ಉಱ ಬೆಳೆದ ಕಕ್ಕಸದ ಬಟ್ಟ ಬಲ್ಮೊಲೆಗಳೊಪಪನ ಕೈಗೆ ವೆಕ್ಕಸಂ ನೋಳ್ಪರ್ಗೆ ಕಣ್ಗೆಸುರ್ (ಪ್ರಮಿಭಾ. ೨೬-೧೧) ; ಕಕ್ಕಸದ ಕಾಳಗಕೆ ತೆರಳಲು ವೆಕ್ಕಸದ ಬಲಗೊಂಡು ದನುಜೆಯ ಕಕ್ಕುಲಿತೆಯಂ ಬಿಡಿಸಲ್ಕಿದಿದನಧಿಕರೋಷದಲಿ (ಅನಂರಾ. ೧-೧೪-೬). ೬. ಗಾಬರಿ ; ಗೊಂದಲ : 'ವೆಕ್ಕಸಗೆಯ್' ಪರಾ. ೭. ಕಷ್ಟಕರವಾದುದು ; ಅಸಾಧ್ಯವಾದುದು ; ಶಕ್ಯವಲ್ಲದುದು : ಹೊಕ್ಕವನಾರಂಬುದ ಕೇಳು ಪೇಳುವೆ ರಕ್ಕಸವೈರಿಯ ಮೊಮ್ಮ ಕಕ್ಕಸ ನಿನಗಿದು ಹವಣಲ್ಲ ಭೇದಿಸೆ ವೆಕ್ಕಸವಹುದೆಂದ ನಗುತೆ (ಮೋಹತ. ೩೩-೨೧). 'ಎಕ್ಕಸ', 'ಬೆಕ್ಕಸ' ಪರಾ. ವೆಖ್ಖಸ : ೬. ನಿರುತಾದಲ್ಲಿ ವೃಶ್ಯಾನರಗೆ ವೆಖ್ಖಸವಾಗೆ ಪರಿಹಾರಾ ಕಾಣದ ಭರದಿಂದಲಿ ಅಗ್ನಿ ಹರಿಯಾ ಮೊರೆಯೋಗೆ (ತೀರ್ಥಮ. ೭೫-೮).
[ದೇ. II ತೆಲು. ವೆಕ್ಕಸಮು]

ವೆಕ್ಕಸಂ (ಅ). ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ; ಅಧಿಕವಾಗಿ ; ಅತಿಶಯವಾಗಿ : ಬಕ್ಕವಲಸುಗಳ ಪಣ್ಗೊನೆಗಳಂ ಬಿತ್ತುಗಳ ವೆಕ್ಕಸಂ ಬಿರಿದ ದಾಳಿಂಬವಣ್ಗೊನೆಗಳಂ ಮುಕ್ಕಣ್ಣನಡಗೆ ವನಪಾಲಕಂ ಪೂಜಿಸಿಕೊಂಡ್ಯೆತಂದನಾ ಕ್ಷಣದೊಳು (ಚಬಸು. ೪೫-೨೮). [< ವೆಕ್ಕಸ]

ವೆಕ್ಕಸಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಗಾಬರಿಪಡು; ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಗು : ಒಕ್ಕಯ್ಯ ವಾಘೆಯದೊಳು ನಿಲ್ಲಲೊಲ್ಲದೆ ವೆಕ್ಕಸಗೆಯ್ವುದ ಕಂಡು ಬೆಕ್ಕಸಬೆಱಗಾಗಿ ಬಲರಾಮದೇವರು ನಕ್ಕರು ರಣರಂಗದೊಳಗೆ (ಮೋಹತ. ೩೮-೪೩). [ವೆಕ್ಕಸ + ಕೆಯ್]

ವೆಖ್ಖರಣೆ (ನಾ). ಮದ್ದಳೆಯನ್ನು ಬಾರಿಸುವ ಒಂದು ಕ್ರಮ (?) : ಮದ್ದಳೆಯಂ . . . ಜಾತಿ ಜೋಕು ತುಡುಕು ವಹಣಿ ರಿಗ್ಗವಣೆ ಮಲೆಪು ವೆ[ಪಾಠಾಂ. ವ]ಖ್ಖರಣೆ ಕೌತುಕಳಕೋತ್ತರಂಗಳಿಂ ಕೌತುಕದ ಬಾಜನೆಯೊಳಸಗಿದುವನಿಸಿ ಬಾಜಿಸುತ್ತಿರೆಯುಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೭-೯೩ ವ). [?]

ವೆಖ್ಖಸ 'ವೆಕ್ಕಸ' ನೋ.

ವೆಗಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಅತಿಯಾದ ಸೇವನೆಯಿಂದ) ಬೇಸರ ತರಿಸು ; ಅಸಹ್ಯವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ರುಚಿಗೆಡಿಸು. ೨. (ಅತಿಯಾದ ಸೇವನೆಯಿಂದ) ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸು ; ತಣಿಸು : "ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸು ; ಸಂತೃಪ್ತಮಾಡು, ತಣಿಸು ; ಕಟ್ಟರೆಹಿಡಿಸು ; ವೆಗಟಿಸು, ಕಟ್ಟಡಚು" (Satc. ೧೫೧೦). [ವೆಗಟು + -ಇಸು]

ವೆಗಟು (ಗು). ೧. (ವಿಪರೀತ ಸೇವನೆಯಿಂದ) ರುಚಿಗೆಟ್ಟ; ಅಸಹ್ಯವಾದ ; ಎಗಟಾದ. (ನಾ). ೨. (ಹೆಚ್ಚು ಸೇವನೆಯಿಂದ) ಬೇಸರ ತರುವಂತಹುದು ; ಅಸಹ್ಯವಾದುದು ; ರುಚಿಗೆಟ್ಟಿರುವುದು ; ಎಗಟು : ಕುದಿ ಪಚ್ಚೆ ವೆಗಟಹುದು ಕಡಮೆಯಿರೆ ಹಸಿನಾತ ಕದಡಲೊಡವುದು ಹಾಲು ಸೂಕ್ಷ್ಮವದರ ಹದ (ಮಂಕುತ. ೩೭೮); ಸಂತೋಷ ತರುವ ವಸ್ತುವನ್ನೇ ನಿರಂತರವಾಗಿ ಬಳಸಿದರೆ ಅದು ಅಸಹ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ದಿನವೂ ಅದನ್ನೇ ಸೇವಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆ ರುಚಿಕರವಾದ ಆಹಾರವೂ ವೆಗಟಾಗದೆ ಇರುವುದು ಸಾಧ್ಯವಲ್ಲ (ತತ್ವಪ್ರಾ. ೧೩೮). ೩. (ಹೆಚ್ಚು ಸೇವಿಸುವುದರಿಂದಾಗುವ) ಕಟ್ಟರೆ ; ತಣಿವು ; ತೃಪ್ತಿ : "ಹೊಟ್ಟೆ ಬಿರಿಯ ತೃಪ್ತಿ, ಕಟ್ಟರೆ, ವೆಗಟು" (Satiety. ೧೫೧೦). ೪. (ಸುಖ, ದುಃಖ, ಆಹಾರ, ಪಾನೀಯ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಅತಿರೇಕದಿಂದುಂಟಾಗುವ) ಬೇಸರ ; ಜುಗುಪ್ಸೆ ; ಅಸಹ್ಯ : ಅವರಿಗೆ ಬೇಕಾಗಿದ್ದದ್ದು ಶುಚಿಯಾದ ಸೊಗಸು, — ಯಾರ ಮನಸ್ಸಿಗೂ ಯಾವ ಬಗೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಎಷ್ಟುಮಾತ್ರವೂ ವೆಗಟನ್ನೂ ಅಸಹ್ಯವನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡಲಾರದ ಚಿತ್ತೋತ್ಕರ್ಷಕವಾದ ಸೊಗಸು (ಮಹಾಗ. iii, ಸ್ನೇಹದ ಮಾತು). 'ಎಗಟು' ಪರಾ. [<— ತೆಲು. ವೆಗಟು]

ವೆಗ್ಗಳ, ವೆಗ್ಗಳಿ (ನಾ). ೧. ಹಿರಿಮೆ ; ಅಗ್ಗಳಿಕೆ ; ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ : "ವೆಗ್ಗಳ ಲಂಘನಂಗಳೂಳು ಲಾಗು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೮೩) ; ಹೋಮ ನೇಮ ಜಪತಪದಿಂದ ವೆಗ್ಗಳ ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವಾ ನಿಮ್ಮ ಮಾಣದ ನೆನೆವವಂಗೆ (ಬಸವ. ೬೧೧) ; ಕೆಲಬಲದ ವೇಲಾಯತರ ವೆಗ್ಗಳದ ರಾವ್ತರ ಗಡಣ ನಾಲಗೆದಳೆದುದೆನೆ ಪೊಳೆಪೊಳೆವಡಾಯುಧ ಭಟರು ನೂಕಿದರು (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೫-೭೧) ; ದೇವತಾಸ್ತುತಿಯಲ್ಲ ಕೇಳ್ದೊಡೆ ನರಸ್ತುತಿ ಯಾವ ವೆಗ್ಗಳವೆನಬೇಡ (ಕಂಸವ. ೧-೧೭). ೨. ಹೆಚ್ಚಾದುದು ; ಹೇರಳ ; ಸಮೃದ್ಧಿ : ಕಱೆವ ಪಶುವಿಂಗೆ ತೃಣ ದವಸ ಎಯ್ಯಾದಲ್ಲಿ ಹಾಲ ವೆಗ್ಗಳವ ಕಾಬಂತೆ ಶ್ರೀಶುದ್ಧತೆಯಾಗಿ ಮನವಚನಕಾಯ ತ್ರಿಕರಣಶುದ್ಧವಾಗಿ ಇದ್ದಲ್ಲಿಯೆ ವಸ್ತುವಿನ ಹೆಚ್ಚುಗೆಯ ಒದಗು (ಸಸವ. ಕ. I, ೧೫೦-೫೭೩) ; ವೆಗ್ಗಳ ಹಾಲು ತುಂಬಿದ ತನಹೊತ್ತು ಬಾಗಿ ನಿಂತಿಹವು ಪೈರುಗಳು (ಸಿದ್ಧಪು. ೧-೫೫) ; ಬಿಲ್ಲ, ಮಲ್ಲಿಗೆ, ಗುಲಾಬಿ, ಗಂಧರಾಜ, ಕರಬಿ ಮತ್ತು ರಜನಿಗಂಧಾ ಇವುಗಳೇ ವೆಗ್ಗಳವಾಗಿದ್ದುವು (ಇಪ್ಪತ್ತ. ೧೦೬). ೩. (ವಸ್ತು ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಾಗ) ಹೆಚ್ಚು ; ಜಾಸ್ತಿ ; ಅಧಿಕ : ಲೆಕ್ಕದಲ್ಲಿ ನೀ ಮೊದಲು ಮಾಡಿದ್ದಲ್ಲದೆ ಒಮ್ಮಾನಕ್ಕಿ ವೆಗ್ಗಳವಾಗಿ ಕೊಡುವರುಂಟೆ (ಪುರಂದ. ೧-೧೬೪-೩) ; ಕಿಲ್ಪಿಷಿಯು ಹಲ್ಲ ಸುಲಿಯದವನು ವೆಗ್ಗಳವನುಂಬವನುಂ ನಿಷ್ಠುರವಾಕ್ಯವನುಳ್ಳವನು (ಶಾಮುಲ. ೬-೧೭) ; ವೆಗ್ಗಳವಾಗಿ ಕಾಂಚನ ಕೊಡಿಸಿ . . . ಅನೇಕರ ಕೈಗಳನ್ನೂ ಒಳಿತಾಗಿ ಬಿಸಿಮಾಡಿದರು (ಅನಕ. ೪೨). ೪. (ಹೋಲಿಸಿ ಹೇಳುವಾಗ) ಮಿಗಿಲು ; ಉತ್ತಮ ; ಶ್ರೇಷ್ಠ : ಇಂದೀವರಾಕ್ಷನಿಂ ವೆಗ್ಗಳವಹ ಶೌರ್ಯ ಹೊಂದಿತು ಮೈಸೂರ ನೃಪಗೆ (ಕಂಸವ. ೧೩-೬೬). ೫. ಶ್ರೇಷ್ಠವ್ಯಕ್ತಿ ; ಮೇಲಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಗರತಿಯೇ ಸ್ತ್ರೀಜಾತಿಯೊಳ್ ವೆಗ್ಗಳಂ (ಸೋಮೇಶ. ೪) ; ಕುಲದಲಧಿಕರು ರಾಜ್ಯದಲಿ ವೆಗ್ಗಳರು . . . ಇವರ ಭಂಗಿಸಿ ನಿನಗೆ ಮನ್ನಣೆಯ (ಕುಮಾರವ್ಯಾ.೮-೩೫) ಅವನೀಸುರರಿಗಿಂದಗ್ಗಳರು ಶೌರ್ಯದಲವನಿಪರು ವೆಗ್ಗಳರು ವಿಪ್ರರು ವಿಧಿವಿಹಿತಕರ್ಮದಲಿ ನಮಗಿಂದ (ತೊರವೆ. ೧-೧೭-೬). ೬. ಬಲಶಾಲಿ ; ಶಕ್ತಿ ಶಾಲಿ : ಪಂದಿಯಿದಂದಿನಗ್ಗದ ಗಜಾಸುರನಿಂ . . . ಇರ್ಮಡಿ ವೆಗ್ಗಳವಪ್ಪುದಿಂದಿದಂ ಕೊಂದಪೆನಾನೆ (ಶಬಶಂ. ೪-೨೦) ; ಭುವನೇಶನನಗೆ ವೆಗ್ಗಳವಾದನಿವನಾವ ನವದಿಂದ ಕೊಲುವೆನೆಂತೆಂದು (ಧನ್ವತ. ೨೯೩). ೭. ತೀವ್ರ ; ಬಿರುಸು ; ಜೋರು : ಬವರ ವೆಗ್ಗಳವಾಯಿತೆನೆ ಕೌರವನು ಕರ್ಣನ ಮುಖವ ನೋಡಿದಡಿವನ ಪೌರುಷವುಳಿಯಲೀಯದು ಮರಳಿಲಿಲ್ಲೆನುತ ಅವನಿಪತಿ ಸನ್ನೆಯನು ಮಾಡಲು . . . ರವಿಸುತನು ಬಲುಬಿಲ್ಲ ಸೆಳೆದನು ತಿರುವನೇಱಿಸಿದ (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ಹಿಲಿ. ೬-೩೦ ಆದಿಪರ್ವ) ; ಭಗದತ್ತನ ಆನೆಯು ವೆಗ್ಗಳವಾಗಿ ಆರ್ತಧ್ವನಿಯನ್ನು ಮಾಡುತಲಿದೆ (ಕೃವಾಭೀ. ೧೦೩). ೮. ಹೆಚ್ಚಿನದು ; ವಿಶೇಷವಾದುದು ; ಅತಿಶಯವಾದುದು : ಭಕ್ತರ ಮನೆಗೆ ಸತ್ಯಶರಣರು ಬಂದಲ್ಲಿಯೆ ಮದುವೆಯ ಉತ್ಸಾಹಕ್ಕಿಂದ ವೆಗ್ಗಳವೆಂದು ಕಂಡ (ಏಕಾಕ್ಷ. ೭೮) ; ತಣಿವಿಲ್ಲದ ತವಕಂ ಪೊಣ್ಮೆ ಸತ್ತ್ವಗುಣಂ ಮತ್ತಂ ವೆಗ್ಗಳಮಾಗೆ ಮಿಕ್ಕು ಮಿಾಱೆ (ಬಸರ. ೮-೧೧). ೯. ಅತಿಯಾದುದು ; ವಿಪರೀತವಾದುದು ; ಮೇರೆ ಮಿಾರಿದುದು : ವಿರಸಂ ಬರ್ಪುದು ಬೇಡೆನಲ್ ದ್ರುಪದೆಯಂ ಭೀಮಾರಿ ತಾಂ ನೋಯನೇ ಸರಸಂ ವೆಗ್ಗಳಮಾಗದ್ಕೆ (ಸೋಮೇಶ. ೮೯) ; ಮೂಜಗಂ ವೆಗ್ಗಳದ ಭಯರಸದೊಳೋಲಾಡುತಿರ್ದುದು (ಚಬಸು. ೨೮-೧೧). ೧೦. ಅಸಾಧ್ಯವಾದುದು ; ಕಷ್ಟಕರವಾದುದು : ಅಂತರಂಗದೊಳಾತ್ಮರೂಪನೊಳ್ಗಾಗರುಹಂತ ತಾನಲ್ಲಿರ್ಪನನಲು ವ್ಯಂತರವಶ್ಯ ವಿದ್ಯಾವಶ್ಯ ಕೈವಲ್ಯಕಾಂತಾವಶ್ಯ ವೆಗ್ಗಳವೆ (ಭರತ. ೨-೬೮) ; ಇವನ ಸಾಸಿರ ಕವಚದೊಳಗೊಂದುವನು ನಿಲಿಸಿಯೆ ಮಿಕ್ಕ ಕವಚವನ ವನಿಗೂಱಗಿಸಿದಧಿಕದೇವರದೇವ ನಿನಗಿದು ಸವಱುವುದು ವೆಗ್ಗಳವೆ (ಕೋಗಯ. ೧೦-೯೩). ೧೧. ಏರುಪೇರು ; ಅದಲುಬದಲು ; ವ್ಯತ್ಯಾಸ : ಕೆಳಮೇಲು ಮೇಲುಕೆಳಗಾಗಿ

ನಡೆದುದು ಕಾಲ ವೆಗ್ಗಳವಾಯಿತು (ಪುರಂದ. ೧-೧೬೧-೩). (ಗು). ೧೨. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ; ಹಿರಿಮೆಯ ; ಅಗ್ಗಳಿಕೆಯ : ಪತಿತರಂ ನುಡಿಸಿದಿರೊ ವೆಗ್ಗಳ ವ್ರತಿಗಳಂ ತಪ್ಪಂದಿರೋ (ಶಂಕದಾ. ೭-೫). ೧೩. ಹೆಚ್ಚಿನ ; ಹೇರಳವಾದ ; ಅಧಿಕವಾದ : ಆಣಿಮುತ್ತಿಗ ವೆಗ್ಗಳ ಬೆಲೆಗಟ್ಟುವ ವಾಣಿದರ್ಂದರ್ಕಲದಿ (ಮೋಹತ. ೩-೨೬); ಕಣ್ಗೊಲೆಯಲಿ ಬಾಗೂರ ಹೊಗುವೆನೆಂದು ವೆಗ್ಗಳಬಲದೆ ವೇದೋಜಿ ಬೊಗ್ಗನ್ನತಂದು ಭಂಗಕೆ ಬಂದು ಮನನೊಂದು ಸಿಗ್ಗಾಗೆ ತೆರಳಿದನಾಗ (ಕಂವಿ. ೧೬-೭೮). 'ಎಗ್ಗಳ', 'ಪೆಕ್ಕಳ₁' ಪರಾ.

ವೆಗ್ಗಳೆ : 'ವೆಗ್ಗಳೆಯ' ಪರಾ. [ದೇ. ‖ ತೆಲು. ಪಗ್ಗಲ]

ವೆಗ್ಗಳವಂತ (ನಾ). ಉತ್ತಮಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವವನು ; ಹಣವಂತ ; ಧನಿಕ : ಒಂದಾನೊಂದು ಕಾಲಕ್ಕೆ ಈ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ನಾವು ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತ ವೆಗ್ಗಳವಂತರಾಗಿಯೇ ಇದ್ದೆವು (ಇಪ್ಪತ. ೩೩೩). [ವೆಗ್ಗಳ + - ವಂತ]

ವೆಗ್ಗಳಿಕೆ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಳ ; ಆಧಿಕ್ಯ : ಎಳಲತೆಯ ನುಣ್ಪುಗಳ ನವಪರಿಮಳದ ಪವನನ ಸೊಂಪುಗಳ ವೆಗ್ಗಳಿಕೆ ರಘಳಪಿಸಿ ಹೊಯ್ದು ಸಳೆದುದು ಜನದ ಕಣ್ಮನವ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೫-೮). [ವೆಗ್ಗಳ + - ಇಕೆ]

ವೆಗ್ಗಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಧಿಕವಾಗು ; ಹೆಚ್ಚಾಗು ; ಅತಿಶಯಿಸು : ವೆಗ್ಗಳಿಸಿತು ಹಲವು ಮಾತು ಹಿಗ್ಗಿಹೋದುದಾತ್ಮನಚಿವು (ಶಿವಗೀ. ೧೫೬-೭೯೪) ; ಕಲಿತನದ ಮೃಗವೇಂಟೆಕಾಜಿರು ಅಲಘುಕೇಸರಿಯಂ ತೊತರ್ವತಿಥಲದ ಸತ್ವದ ಜಾಯಿಲಂಗಳು ತವಕ ವೆಗ್ಗಳಿಸೆ ಬಳಸಿ ತನ್ನುವನಯ್ದು ಬರುತಿರ (ಬಸವು. ೩೪-೨೩) ; ಪ್ರಳಯರುದ್ರನ ಕೋಪಶಿಖಿ ವೆಗ್ಗಳಿಸಿತನ ಕಂಗಳಲಿ ಕಿಡಿಗಳು ತುಳುಕಿದವು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೮-೩೩). ೨. ಅತಿಯಾಗು ; ಮಿತಿಮೀರು : ಆಳಿಯರೊಳಿಂತು ಚಂಪಕಮಾಲಿನಿಗೆ ಸರಸಕೇಳಿ ವೆಗ್ಗಳಿಸಿರ್ದ ಸಮಯದೊಳಲರ್ಗೊಯ್ವ ಬೇಳಂಬದಿಂದ ಕೆಲಸಿಡಿದು ಬಂದಾ ವಿಷಯೆ . . . ಚಂದ್ರಹಾಸನಂ ಕಂಡು ಸ್ಮೈವೆಲಗಾದಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೦-೧೯). ೩. ಮೀರು ; ಅತಿಶಯಿಸು : ತಿಲಕುಸುಮದಾಕಾರವಂ ವೆಗ್ಗಳಿಸಿ ಚಂಪಕಪುಷ್ಪದಿರವಂ ಪಳಿದು . . . ಕಿಱುವೆಸಳ ನಯ್ದಿಲುಗಳೀ ಮಡದಿಯ ಕುಡಿತೆಗಂಗಳಿಗೆ ಪಡಿಯಲ್ಲ (ಬಸವು. ೪-೨೫). ೪. ಹೆಚ್ಚಿಸು ; ಅಧಿಕಗೊಳಿಸು : ಸಂಸ್ಕೃತ ದ್ರಾವಿಡಭಾಷೆಗಳ ನಯನುಣುಪುಗಳನ್ನು ವೆಗ್ಗಳಿಸಿರಬಹುದು (ದ್ರಾವಿ. ೧೫ ಹಿನ್ನಲೆ). ೫. ಉದ್ವೇಗಗೊಳ್ಳು ; ಭಾವೋದ್ರೇಕ ಹೊಂದು : ನೋಟ ವೆಗ್ಗಳಿಸಿ ಕೆಲಸೂಸಿ ಪರಿವೃತ್ತಮಿದೆ ಕೂಟದನುವಿಂಗೆ ತನು ವೆಗ್ಗಳಿಸಿ ಕೆತ್ತುತಿದೆ (ನಂಬಿರ. ೩-೮೩) ; ಸಲಿಸಿ ಕಾಮಕ್ರೀಡೆಯಂ ವೆಗ್ಗಳಿಸಿ ಸರಸದೊಳದ್ದಿ ಸಿಕ್ಕಿಸಿ ಲಲನೆಯಂ ಮೇಣಲಸಿದೆಡೆಯ ಶ್ರಮಮನಾಚಿಸುತ ತಿಳುಹಿ (ಬಸವು. ೪೨-೧೬) ; ಅಳುವವರ ನಗಿಸುವುದು ನಗುವರನಳಿಸುವುದು . . . ವಿಪರೀತಗತಿ ವಿಧಿಗೆ ಅಳಲದಿರು ಸುಮ್ಮಾನದಲಿ ವೆಗ್ಗಳಿಸದಿರು ನಿನ್ನವರು ನಿಮಿಷದೊಳಳಲುದೊಚಿಯಲಿ ಮುಳುಗುವಂದವನಿನ್ನು ಕೇಳು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೨-೩). ೬. ಉಬ್ಬು ; ಗರ್ವಹೊಂದು ; ಅಹಂಕಾರಪಡು : ಕೆಳತನದ ನಂಟು ವಿಷಯದ ಬಂಧುವಾತುಗಳ ಬಲದೊಳಾಂ ಕವಿಯೆಂದು ಕವಿರಾಯನೆಂದು ವೆಗ್ಗಳಿಸಿ ಕಾಳ್ಗಿಡೆದಡದ ಸ್ಮರಿಸುವೆನಲ್ಲದಾ ನಂಟನೀಡಾಡಿ ಮಲೆತು . . . ವೆಗ್ಗಳಿಸಿ ದನಿಗ್ಗೈವ ದುಷ್ಕವಿಯ ಗರ್ವದ ಮೂಗನಿಳುಹದಿರನುಭಯಕವಿಶರಭಭೇರುಂಡ (ಹಚಕಾ. ೧-೩೧). ೭. ಚಿಮ್ಮು ; ಹೊರಸೂಸು : ಮಧುರ ರಸಂ ವೆಗ್ಗಳಿಸೆ ಲವಲವಿಸುತುಂ ಪಣ್ಗಳೊಳಳ್ಕುದದೊಂದು ರಾಜಶುಕನತಿಭರದಿಂ (ಗಿರಿಕ. ೨-೪೧). ೮. ಮುನ್ನುಗ್ಗು ; ಮುಂದುವರಿ : ಯಮನಂದನನ ಕೈ ವೆಗ್ಗಳಿಸಿ ತಾಗಿತು ನಿನ್ನ ತನುಜನ ಬಿಲುಸರಳು ರಥ ಸೂತ ವಾಜಿಗಳೊಱಗಿದವು ಧರೆಗೆ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೪-೩೫). ೯. ವಿವರಿಸು ; ವಿಸ್ತರಿಸು : ಮುನಿಗಳಿವರುಪಟಳವನರಸಂಗಱುಹಿದರು ವೆಗ್ಗಳಿಸಿ ಭೀಮಂಗೆಂದರರ್ಜುನ ಯಮಳರಿದಿರಿನಲಿ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೮-೧೫). ೧೦. ಚುರುಕಾಗು ; ಚಟುವಟಿಕೆಯನ್ನು ಹೊಂದು : ಗರವಾವುದೋ ವೆಗ್ಗಳಿಸಿತಿದಕೌಷಧವ ಬಲ್ಲನು ತೋಱಿಸುವೆನು (ನಿಭಾಗ. ೫-೭-೧೨). ೧೧. ತಿರಸ್ಕರಿಸು ; ಅವಹೇಳನ ಮಾಡು : ಎಲೆಲೆ ದುರ್ಮತಿಯುತ ವ್ಯಾಸ . . . ಶಿವನಂ ನಿಂದೆಗೆಯ್ವನ್ನನೇ ಸಲೆ ವೆಗ್ಗಳಿಸಿ ನುಡಿವರೇ ಮೂಢ (ಶರ್ಮರಾ. ೧೦-೧೩). ೧೨. ಅವಸರಪಡಿಸು ; ತ್ವರೆಗೊಳಿಸು : ಜಳಕ ದೇವಾರ್ಚನಕ್ಕೇಳೆಂದು ಸುದತಿ ವೆಗ್ಗಳಿಸುತಿರೆ ಸೋಮನಾಥನ ಮೂರ್ತಿಯಂ ಕಂಡೊಡಲ್ಲದಾನೊಲ್ಲೆನೆನಲು . . . ದಿನಂ ಕಡೆಗಂಡುದು (ಸೋಮಚ. ೪-೨೫). ೧೩. ಮುತ್ತು ; ಆವರಿಸು ; ಆಕ್ರಮಿಸು : ಎಡಬಲ ಬಳಸಿದವು ಮಲುವಾಯಿದವು ವೆಗ್ಗಳಿಸಿದವು ಕುಸುಬಿದವು ಕುನ್ನಿಗಳಖಿಳ ಮೃಗಕುಲವ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೩-೨೭). ೧೪. ಮುನ್ನುಗ್ಗಿ ಕಾದು ; ಮೇಲೆಬಿದ್ದು ಯುದ್ಧಮಾಡು ; ಆಕ್ರಮಣ ನಡೆಸು : ಅಖಿಳ ದಿವ್ಯಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ವೃಷಕೇತು ವೆಗ್ಗಳಿಸೆ ವಾಡಬವೈಷ್ಣವಂಗಳಿಂ ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಳುತರ್ಜುನಾತ್ಮಜಂ ಕೆರಳ್ದಿವನನೆಚ್ಚೊಡುಚ್ಚಳಿಸಿತಚ್ಚೋಣಿತವನು ತೊಳೆಯಲಿಳಿದುವು ಭೋಗವತಿಯ ಜಲಕೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೩-೧೬) [ವೆಗ್ಗಳ + ಇಸು₃]

ವೆಗ್ಗಳೆ 'ವೆಗ್ಗಳ' ನೋ.

ವೆಗ್ಗಳೆಯ (ನಾ). ೧. ಉತ್ತಮವಾದುದು ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು : ವೆಗ್ಗಳೆಯ ಕಂಗಳ ಬೃಂಹಿತವ ಗೊಂದಳದ ಕಳಗರ್ಚಾಯ್ತು ಕೌರವಸ್ಕಂಧಶರಧಿಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೯-೨೭). ೨. ಅಧಿಕವಾದುದು ; ಹೆಚ್ಚಾದುದು : ಕಲಿಯ ರಾಜ್ಯದಲೊಂದು ಪಾದದ ಸಲುಗೆ ಧರ್ಮಕ್ಕಹುದು ಗಡ ವೆಗ್ಗಳೆಯವದಱೊಳಸತ್ಯ ಧರ್ಮದ್ರೋಹ ಮಾತ್ಸರ್ಯ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೪-೩೮). ೩. ಬಲವಾದುದು ; ಶಕ್ತಿಯುತವಾದುದು : ತುಳಿದುದರಿ ಸುಭಟರನು ಸಾವಿರತಲೆಯ ಸೆಳೆದುದು ಸೊಂಡಿಲಲಿ ವೆಗ್ಗಳೆಯ ಮದಕರಿ ಕೇಣಿಗೊಂಡುದು ವೈರಿಮೋಹರವ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೩-೧೪). ೪. ಉತ್ತಮನಾದವನು ; ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು : ಕಳಕಳವ ಕಣ್ದಱವೆಗಳ ಮನಗಲಿತನದ ಮುಳುಮುಟ್ಟುಗಳ ವೆಗ್ಗಳೆಯರುದ್ದುದು ಭೀಮ ಸಾತ್ಯಕಿ ಸೃಂಜಯಾದಿಗಳು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೧-೧೪). ೫. ಕಲಿ ; ಶೂರ ; ಸಮರ್ಥ : ಬಳಿಯ ಸಲನುಗ್ಗಡಣೆಗಳ ವೆಗ್ಗಳೆಯ ಸುಭಟರ ಮೇಳದಲಿ ಬಂದಿಳಿದು ದಂಡಿಗೆಯಿಂದ ನಸುನಗುತಱಿದನು ರಥವ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೬-೨೩). [ವೆಗ್ಗಳೆ (< ವೆಗ್ಗಳ) + - ಅ₁]

ವೆಗ್ಗಳೆಯತನ (ನಾ). ಆಧಿಕ್ಯ ; ಹೆಚ್ಚಳ ; ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ : ಲಲಿತಚಿತ್ರದ ಚದುರ ಭಟರವ್ವಳಿಸಿ ಹೊಯ್ದಾಡಿದರು ನೋಟಕರುಲಿದುದಿಬ್ಬರ ಶ್ರಮದ ಶೌರ್ಯದ ವೆಗ್ಗಳೆಯತನಕೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೪-೮). [ವೆಗ್ಗಳೆಯ + - ತನ]

ವೆಗ್ಗಳೆಯವೆಸರು (ನಾ). ಕೀರ್ತಿಶಾಲಿಯೆಂಬ ಹೆಸರು : ಉಳಿದ ಭೂರಿಯ ಬಣಗುಗಳು ವೆಗ್ಗಳೆಯವೆಸರಿಗೆ ನೋಂತರೇ ಕುರುಬಲದೊಳರಿಬಲದೊಳಗೆ ಸರಿಯಿನ್ನಿವರಿಗಿಲ್ಲೆಂದ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೬-೩೮). [ವೆಗ್ಗಳೆಯ + ಹೆಸರು₁ (< ಪೆಸರ್)]

ವೆಗ್ಗುಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). (?) : ಬಹು ಪದ್ಮಾವೃತರೋಚಿಯಿಂ . . . ಬಹು ಭುಜಂಗವ್ರಾತದಿಂದಾ ಪಯೋರುಹಪತ್ರಾನನೆ ವೆಗ್ಗುಗೆಯ್ಯುಳೆ [ಪರಿಳ್ಪೇಳಿರ್ಪುದುದ್ಯತ್ಸಭಾ] ? ವಹಮಪ್ಪಂಬುರುಹಾಕರಪ್ರಕರಮೊಪ್ಪಿರ್ಕುಂ ವನೋಪಾಂತದೊಳ್ (ಕುಸುಮಾ. ೧-೯೯).
[ವೆಗ್ಗು? + ಕೆಯ್₁]

ವೆಚ್ಚ (ನಾ). ೧. ಖರ್ಚು ; ವ್ಯಯ : ಒಡೆಯರ ಬರವಿಂಗೆ ಕುನ್ನಿ ಬಾಲ ಬಡಿದರೆ ವೆಚ್ಚವೇನು ಹತ್ತುವದು (ಬಸವ. ೨೧೭) ; ಸಿರಿಬಾಗಿದವರಿಗೆ ಸಿರಿಗೊಡಬಹುದು . . . ಧರೆಗೆಲ್ಲ ವೆಚ್ಚವನಿಕ್ಕಿ ಬಹರ ಹುಚ್ಚು ದೊರೆಯೆ (ಭರತ. ೫೩-೪೦) ; ಅಗತ್ಯವಾದ ಉಡುಪುಗಳು, ಪಯಣದ ವೆಚ್ಚಕ್ಕಿರುವ ಹಣ, ಇವುಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಅವರು ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿದ್ದರು (ಹಾಹುತ್ರ. ೯೯). ೨. ಲೆಕ್ಕಾಚಾರ : ಮನವ ಶೋಧಿಸಬೇಕೋ ನಿಚ್ಚಾ ದಿನದಿನ ಮಾಡುವ ಪಾಪ ಪುಣ್ಯದ ವೆಚ್ಚ (ಪುರಂದ. ೧-೪೭ ಪಲ್ಲವಿ).

ವೆಚ್ಚಸಚ್ಚ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಈ ಫರಾಸೀಸರ ದ್ವೀಪದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಪರಿಯಂತ್ರ ಅವರ ಸರಕಾರದವರು ವೆಚ್ಚಸಚ್ಚಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟು ಇರಿಸಿಕೊಂಡು ಇದ್ದರು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೮೬). **ವೆಚ್ಚಮಾಡು, ವೆಚ್ಚವಮಾಡು** = ೧. ಖರ್ಚುಮಾಡು : ಕೊಳ್ಳುವುದು ಕೊಡುವುದು, ವೆಚ್ಚಮಾಡುವುದು . . . ಎಲ್ಲವೂ ಹಣದ ಮೂಲಕವೇ (ಹಣಪ್ರ. ೨). ೨. (ಅಲಂ) ನಾಶಮಾಡು : ಕಪಿಬಲದ ಸುಭಟರ ವೆಚ್ಚಮಾಡಿದನೇನ ಹೇಳುವೆ ದೈತ್ಯನುಬ್ಬಟೆಯ (ತೊರಾ. ೨೦-೨೭). ೩. ನೀಗು ; ಕಳೆ : ಮೂಲೋಕಮಂ ಕ್ಷಣದೊಳ್ ವೆಚ್ಚವ ಮಾಡಿ ಬೇಡ ಬಲಿ ಸಾಲಕ್ಕಂಜಿ ಬಿಟ್ಟೋಡಿದಂ ರುಣಭಾರಕ್ಕಣೆ ಯಾವುದ್ಯ (ಸೋಮೇಶ. ೮೧).
[< ಪ್ರಾ. ವಿಚ್ಚ, ವೆಚ್ಚ = ಖರ್ಚುಮಾಡು./ ಸಂ. ವ್ಯಯ]

ವೆಚ್ಚಬಿರಾಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಂಕ, - ತೆರಿಗೆ : ಕುಳಬಿರಾಡದಿಂದ ಗ ೩ ‖ ೦ ಸುಂಕ ಕೊಡವೀಸ ೧೦೩ ವೆಚ್ಚಬಿರಾಡದಿಂದ ಗ ‖ ೦ (ಎಕ. VIII (S), ತುಂಬಿ. ೧-೧೯; 1721). [ವೆಚ್ಚ + ಬಿರಾಡ (< ಬೀಡಾರ)]

ವೆಚ್ಚಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಖರ್ಚುಮಾಡು ; ವ್ಯಯಿಸು : ತಮ್ಮ ದಾನಧರ್ಮದೊಳು

ಪಯೋಗಮಾಗದುಪಭೋಗಿಸದರ್ಥಮನಾದಮಾನಗಂ ಕುದುರೆಗಮಾರ್ತು ವೆಚ್ಚಿಸದೆ ಪೂಜಿಸಿ (ಆದಿಪು. ೧೨-೧೯): ಬಂತಾರದವಿಳವಸ್ತುವನೊಂದು ತೃಣಮಾಗೆ ಕಂಡು ವೆಚ್ಚಿಸಿ ಚಂದ್ರಹಾಸನ ವಿವಾಹಮಂ ಕೊಂಡಸಗುತಿರ್ದನೊಲವಿಂ ಮದನಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೦-೨೬), ಉಣದುಡದೊಡಲ ದಂಡಿಸುವಾಯಸವಿಲ್ಲ ಪಣವ ವೆಚ್ಚಿಸುವ ಪಾಡಿಲ್ಲ (ಹರಿಬ. ೨-೨೨) ೨. ಹಂಚು ; ವಿತರಣೆಮಾಡು : ಭಕ್ತರಲ್ಲದವರ್ಗ ಏನುವಂ ವೆಚ್ಚಿಸಂ ಶರಣರಯ್ತರೆ ತನ್ನ ಹರಣವಪ್ಪುಂದಂತೆ . . . ನಿತ್ಯಾನಂದದಿಂದೀವ (ಕೂಂಗುರು. ದೀ. ೧೫೨-೧೬) ; ವೆಚ್ಚಿಸಿದನು ವಸ್ತ್ರಾಭರಣಂಗಳನಚ್ಚರಿವಡೆ ಬಂಧುಗಳಿಗೆ (ರಾಮವಿ. ೮-೪೧) ; ಪಾಯದಳದೊಳು ತೇಜಾಧ್ಯರಿಗೆ ಹೊಳವ ಸುವರ್ಣಕಾರಂಡದ ಕಡುಶೃತ್ವದಳದ ಕಪ್ಪುರವ ವೆಚ್ಚಿಸಿದ (ಮೋಹತ. ೧೯-೩೦). ೩. ಕಳೆ ; ನೀಗು : ನಿನ್ನಸುವಂ ಪತಿಕಾರ್ಯದೆ ವೆಚ್ಚಿಸಿದಯ್ ನಿನ್ನನ್ನನಾವನಂಗಾಧಿಪತೀ (ಗದಾಯು. ೫-೨೨). ೪. (ಪ್ರಾಣವನ್ನು) ಕೊಡು ; ನೀಡು ; ಅರ್ಪಿಸು : ಮೆಚ್ಚದಿರ್ದೊಡೆ ಮೇಜೆಯೊಳಿಹರಲ್ಲದೆ ಮೆಚ್ಚಿದ ಬಳಿಕ ವಿಟರಿಗೆ ವೆಚ್ಚಿಸುವರು ಹರಣವ (ಕರಾಸಾಂ. ೨೭-೫) ; ನಜ್ ನಮ್ಮ ಕಾರ್ಯವ ಕುಜಿತು ತಾಂ ಹರಣವನರದೆ ವೆಚ್ಚಿಸಿದನೀ ಶೂರ (ಕಜಾವಿ. ೧೯-೯೧) ; ಪ್ರಾಣವ ವೆಚ್ಚಿಸೇಳೆನಲಾರ್ಭಟಿಸಿ ಕಂಭವ ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿದ (ಪ್ರಹ್ಲಾಚ. ೧೩-೮೮). [ವೆಚ್ಚ + - ಇಸು$_1$]

ವೆಜ್ಜ, **ಹೆಜ್ಜ** (ನಾ). ೧. ತೂತು ; ರಂಧ್ರ : ಕಣಿಯೊಳಪೊಕ್ಕು ತಾರದ . . . ವೆಜ್ಜಮಂ ಕಳೆದು ಕೋಯದ ತಾಂ ಮಱುಮಯ್ಯ ವರ್ಪ ಸದ್ಗುಣಮಣಿಯೆಂಬ ಭೂಷಣದಿನಾವನಲಂಕೃತನಾ ಮಹಾತ್ಮನಂ . . . ಅರ್ಗಳ ಕೀರ್ತಿಸದೀಧರಿತ್ರಿಯೊಳ್ (ಲೀಲಾವ. ೧-೬೦) ; ವಜ್ರದುಂಬಿಗಳು ಹಬ್ಬಿದಿರನು ಕೊಜೆವೂಡೆಯುಬ್ಬುಗವತ್ತ ರೀತಿಯಲಿ ನಿರ್ಜರವೃರಿಯ ನಿಡಿದೋಳ ಶಿಳೀಮುಖ ವೆಜ್ಜವ ಮಾಡಿ ತೋಜಿದುದು (ಮೋಹತ. ೬೫-೪೦). ೨. ಕೊರತೆ ; ಊನ ; ನ್ಯೂನತೆ : ಸಜ್ಜೆಯ ಮನೆ ಮಜ್ಜನದ ನಿಶಾಂತವು ಖಜ್ಜಾಯದ ಮಂದಿರವು ಗುಜ್ಜರಬೀಡು ಸಜ್ಜನ ಗೊಲ್ಲರಾವಾಸ ವೆಜ್ಜವಿಲ್ಲದೆಯಿರುತಿಹವು (ಅಂಜಚ. ೩-೬೩) ; ಊರ್ಜಿತಾಮಳ ಭಕುತಿಯಲ್ಲದ ಭಕ್ತರಿಗೆ ತನ್ನ ನಿರ್ಜರಾರ್ಜಿತ ಪಾದ ಕೊಡುವನು ವೆಜ್ಜವಿಲ್ಲದ ಮಾತಿದೆಂದಾ ಸಜ್ಜನಾಗ್ರಣಿ ಮೈಥಿಲಗೆ ಪೇಳಿದನು (ಸಭಾಗ. ೧೧-೫-೧೩) ; ವೆಜ್ಜವಿಲ್ಲದ ಚಿತ್ರದಿಂದೆಯ್ದುತಿರ್ದನು ಗುಜ್ಜುಮೆಟ್ಟಂದ ಮುಂಗಡೆಗೆ (ಭರಚ. ೧೬-೨೦). **ಹೆಜ್ಜ**: ೧. ಸೂಜಿಯ ಹೆಜ್ಜದಲ್ಲಿ ಆನೆಯನ್ನು ಪವಣಿಸಿದಂತಾಯ್ತು (ಕರ್ನಾಕ. ೫೪). [< ಪ್ರಾ. ವಿಜ್ಝ./ಸಂ. ವಿದ್ಧ]

ವೆಜ್ಜಗೊಡು (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) ಅವಕಾಶವನ್ನುಂಟುಮಾಡು ; ಆಸ್ಪದವನ್ನು ನೀಡು : ಕಜ್ಜುರ ಕಕ್ಕೆ ಸಸಿ ನೇಸಱವಳಗಿಗೆ ವೆಜ್ಜಗೊಡದ ಬೆಳದಿರಲಾ ಬಂಜಂ ಭೀಕರತರಮಾಯ್ತು (ಜಯಕಾ. ೧೩-೨೪). [ವೆಜ್ಜ + - ಕೊಡು$_1$]

ವೆಟ್ಟ 'ಬೆಟ್ಟ' ನೋ.

ವೆಟ್ಟನ (ನಾ). ದುಂಡಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ : ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಮಣಲ ವೆಟ್ಟನ[ಪಾಠಾಂ. ವೇಷ್ಟನ]ಮಂ ಬೇಡಿಯಟ್ಟೆ ಅಭಯಕುಮಾರನ ನಿರೂಪದೊಳ್ ಸಣ್ಣ ಮಣಲಂ ಕೊಂಡು ಅರಸನ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಪೋಗಿ . . . ತೋಱಿದೊಡೆ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೩-೩೦ ವ). [< ಸಂ. ವೇಷ್ಟನ]

ವೆಟ್ಟಿ (ನಾ). ಗ್ರಾಮದ ಕಾವಲುಗಾರ ; ಗ್ರಾಮಸೇವಕ : ಗ್ರಾಮಾಧಿಕಾರಿಗಳು ಮತ್ತು ಗ್ರಾಮನೌಕರರು ೮ ವಿಧಗಳಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವರು . . . ೪ ತೋಟಿ ತಳವಾರ, ವೆಟ್ಟಿ ಬಾರೀಕಿ ಅಥವಾ ಕೋಲುಕಾರನೆಂದು ಹೆಸರುಂಟು (ಗ್ರಾಮಾಕ.೧).
[ದೇ. ॥ ತಮಿ. ವೆಟ್ಟಿಯಾನ್ = ಕೀಳುಕೆಲಸದ ಆಳು]

ವೆಟ್ಟಿವರಿ (ನಾ). ಗ್ರಾಮನೌಕರರ ನಿರ್ವಹಣೆಗಾಗಿ ವಿಧಿಸುವ ಸುಂಕ, — ತೆರಿಗೆ (?): ಗಾವುಣ್ಣನಾಣೆಯಮ್ಮಂ ಮಱುವದಿಂಬರ್ಗ್ಗೆ ಕೊಟ್ಟ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಯಾವುದನ್ನೊಡುಟ್ಟುಗರದುವರಿಸಂ ವೆಟ್ಟಿವರಿಯರಪತ್ತುವರಿಸಂಬರಂ ಮಿಂತರ್ವ್ವಣದುಟ್ಟ ಗೂರ್ವ್ವಜಿನ್ನು ಮಾಣಲಾಗಂ ತಮ್ಮ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯೊಳ್ ನೆಗಟ್ಟುದು (ಕ. V.೪-೧೮ ; 970).
[ವೆಟ್ಟಿ + ವರಿ$_1$]

ವೆಟ್ಟಿವೇರು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಲಾಮಂಚ, ವೆಟ್ಟಿವೇರು, ಕಾಡು ಕರೇದಪ್ಪ, ಸಜ್ಜೆಹುಲ್ಲು (ಪ್ರಾಕಿಶಿ. ೭೭-೧೫೮).
[ದೇ. ॥ ತಮಿ. ವೆಟ್ಟಿವೇರ್; ಮಲ. ತೆಲು. ವೆಟ್ಟಿವೇರು]

ವೆಟ್ಟಿಸು 'ವೆಂಟಿಸು' ನೋ.

ವೆಟ್ಟೆ$_1$ (ನಾ). ಕಾವು ; ಉಷ್ಣ ; ಬಿಸಿ : (೬).
[ದೇ. ॥ ತಮಿ. ವೆಟ್ಟೈ$_1$: ಮಲ. ತೆಲು. ವೆಟ್ಟ]

ವೆಟ್ಟೆ$_2$ (ನಾ). ೧. ಒರಟಾದುದು ; ಬಿರುಸಾದುದು ; ಗಟ್ಟಿಯಾದುದು. 'ಎಟ್ಟೆ$_3$' ಪರಾ. (ಗು). ೨. ಬಿರುಸಾದ ; ಗಟ್ಟಿಯಾದ.
ವೆಟ್ಟೆತಟ್ಟೆ = (ಆಲಂ) ಒರಟಾದ ವರ್ತನೆ, — ನಡವಳಿಕೆ : ಕೊಟ್ಟೊಡವೆಯ ನಾವು ತೆಗೆದುಕೊಂಬವರಲ್ಲ ಮುಟ್ಟದಿರೋ ನಿನಗಿರಲಿ ವೆಟ್ಟೆತಟ್ಟೆಯೊಳೆಮ್ಮ ನೀನೆಂದುದಕೆ ತಕ್ಕ ತಿಟ್ಟವ ಮಾಳ್ಪೆ ನಾನು (ಭರಚ. ೯-೧೨೫). [?/ ತಮಿ. ವೆಟ್ಟೈ$_2$]

ವೆಟ್ಟೆಡೆಗುರವಡಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀ ವೆಟ್ಟೆಡೆಗುರವಡಿಗಳ್ಮಾಣಾಕ್ಕೆ ಸ್ವರ್ಗಂಗಣನ್ನಿಗುರವಡಿಗಳ್ಕೋನ್ನು ಕಾಲಂ ಕೆಯ್ದಾರ್ (ಎಕ. II. ೩೨-೧: ಸು. 700).
[ವೆಟ್ಟಡೆ ? + ಗುರವಡಿ]

ವೆಡಣೆಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಖಾದ್ಯ, — ವಡೆ (?) : ಅರದ ಉದ್ದು ಒಂದು ಭಾಗ ಅರದ ಹೆಸರು ಒಂದು ಭಾಗ ಇವ ಕೂಡಿ ತಕ್ಕಷ್ಟು ಉಪ್ಪನಿಕ್ಕಿ ಮೆಣಸು ಏಲಕ್ಕಿಯ ಚೂರ್ಣ ಅಲ್ಲಂ ಉಳ್ಳಿಯ ಮಿಗಿಲಾಗಿ ಕಾಯಿದಿಕ್ಕಿ ಇಂಗನರೆದು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಲಸಿ ಕೆಂಡಧೂಪವ ಕೊಟ್ಟು ಕಲಸಿ ಒಂದು ಉಂಡೆಯ ಮಾಡಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕುಟ್ಟಿದ ಕಣೆಕದಿಂದ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮುಚ್ಚಿ ಒಂದು ಪಾ(ವ)ಡಾಡೆಯಲ್ಲಿ ತಟ್ಟಿ ವಡೆಯಾಗಿ ವೂತ್ತಿ ಕಾದ ಕಾವಲಿಯ ಮೇಲೆ ಹಾಕಿ . . . ಬೇಯಿಸುವುದು. ಇದೊಂದು ವೆಡಣೆಗೆಯೆಂಬ ವೂಡೆ (ಭೀಮಸೂ. ೧೯). 'ದಿಡ್ಡಣಿಗೆವಡೆ' ಪರಾ. [?]

ವೆಡಿರೂಣ್ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಮತ್ ಶಿವಮಾರಂ ಪ್ರಿಥುವೀರಾಜ್ಯಂ ಕೆಯೆ ವಡಿರೂಣ್ ಸ್ವರ್ಗತ್ತಿಜೆಯ ಮರಿಯಾದಿ ಕೊಟ್ಟಾನ್ (ಎಕ. III (R). ಹೆಗ್ಗಡ. ೧೩೬-೨ ; ಸು. 780 ?). [?]

ವೆಡೆವಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ವಳ್ಳಿಗ್ರಾಮೆಯರ ದಾಸಡಿಯುಂ ಅಮಲಿಯರ ದೇವದಿಯುಂ ವೆಡೆವಳ್ಳಿಯರಾ ದೇವದಿಯುಂ ಅಲವಳ್ಳಿಯರಾ ರವಿಚನ್ದನುಮ್ . . . ರಾಜಶ್ರಾವಿತಮಾಗೆ ಪ್ರಸಾದಂ ಕೆಯ್ದಾರ್ (ಇಇ. XIX. ೧೪೪-೭; 680).
[ವೆಡೆ ? + ಪಳ್ಳಿ$_1$]

ವೆಡ್ಡಯ್ಯು 'ವೇಡಯಿಸು' ನೋ.

ವೆಡ್ಡೈಸು 'ವೇಡಯಿಸು' ನೋ.

ವೆತಿರೇಕ 'ಬೆತಿರೇಕ' ನೋ.

ವೆತೆ 'ಬೆತೆ' ನೋ.

ವೆತ್ತನೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಂಕ, — ತೆರಿಗೆ : ಮಗ್ಗ ಸುಂಕ ಮಾದಾಜಿಕೆ ಸಲಿಯೂರ ವತ್ತನೆ ಮುಂತಾದ ಸರ್ವ ತಜಿಗೆ ಕಾಲುವಳಿಯ ಗ್ರಾಮಗಳು ಸಹ (ಎಕ. IV. ಗುಂಡ್ಲುಪೇ. ೧-೧೯ ; 1522). [?]

ವೆದಿರಕೆಜೆ (ನಾ). ಒಂದು ಕೆರೆಯ ಹೆಸರು : ಕಿಱುಮಾಮಿ ಪಂಳಮ ವೆದಿರಕೆಜೆ ಎ ಸಾಲತ್ತ ಕಾಡೇಟಿನ ಪೇರೊಟ್ಟೆ$_1$ಎ (ಎಕ. IV. ಎಡತೊ. ೬೦-೭೪ ; ಸು. 890).
[ವೆದಿರ? + ಕೆಜೆ$_1$]

ವೆಯ 'ಬಿಯ' ನೋ.

ವೆರಂ 'ವೆಱಂ' ನೋ.

ವೆರತ (ನಾ). ಹಾಳಾದುದು ; ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದುದು ; ವ್ಯರ್ಥ : ನಾ ಬದುಕಿ ಬಹು:::ಸವೂ ವೆರತವೇ ಸರಿಯೆನ್ನ ಕಲಹದೊಳಿರದ ಸಾಗೈ ಕಂದ (ಜನಭಾ. ೬೦-೨೯).
[< ಸಂ. ವ್ಯರ್ಥ]

ವೆರ್ಗಡೆ 'ಪೆರ್ಗಡೆ$_1$' ನೋ.

ವೆರ್ಥಾಯ (ನಾ). ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದುದು: ಹಾರುವರು ಉಪಾಯದೋಳ್ ಕಾಲಮಂ ಕಳೆವವರು ಬರಿದೆ ವೆರ್ಥಾಯದಿಂ ಹಾರುವರ ನೆಚ್ಚದಿರು (ತುರಂಗ. ೫೧-೨೪).
[< ಸಂ. ವೃಥಾ]

ವೆರ್ಮಾಡಿ (ನಾ). ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹಿರಿತನದ ಅಥವಾ ಅಧಿಕಾರದ ಸೂಚಕವಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಹೆಸರಿನೊಂದಿಗೆ ಸೇರುತ್ತಿದ್ದ ಶಬ್ದ (?) :

ರಾಚಮಲ್ಲವೆಮ್ಮಾ್ಡಿಗಳ್ಗಂ (ಎಇ. X. ೬೫-೧೭ ; 892) ; ತತ್ಪುತ್ರಂ ಭೂತುಗವೆರ್ಮಾಡಿ (ಎಕ. VII. ಶಿಕಾ. ೫೭-೧೪ ; 1115). [< ಪೆರ್ಮಾನಡಿ]

ವೆಲೆ 'ಬೆಲೆ₁' ನೋ.

ವೆಲೆಕೊಳ್ 'ಬೆಲೆಗೊಳ್' ನೋ.

ವೆಲ್ಲವಾಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ : ಪಯಸ್ಯಾ— ನೆಲದಾವರೆ, ವಲ್ಲವಾಲೆ, ನಾಗಾರ್ಜುನಿ (ಓಷಧಿ. ೯೧). [?]

ವೆಲ್ಲಿಸು (ಕ್ರಿ). (ನೆಲದ ಮೇಲೆ) ದಿಂಡುರುಳು ; ಉರುಳಾಡು : "ನೆಲದಲ್ಲಿ ಅಡಿಗಡಿಗೆ ವಲ್ಲಿಸುವಲ್ಲಿ ಉಪಾವೃತ್ತ, ಲುಠಿತ ಎನಿಸುಗು, ಇದು ಹೊರಳುವುದು" (ನಾಟಿರಾ. ೧೩೪). [< ಸಂ. ವೇಲ್ಲನ + - ಇಸು₃]

ವೆವಹರ 'ಬೆವಹಾರ' ನೋ.

ವೆವಹರಿಸು 'ಬೇಹರಿಸು' ನೋ.

ವೆವಹಾರ 'ಬೆವಹಾರ' ನೋ.

ವೆಸ 'ಬೆಸ₁' ನೋ.

ವೆಸನ 'ಬೆಸನ₂' ನೋ.

ವೆಸಸು 'ಬೆಸಸು₂' ನೋ.

ವೆಳಂಗ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು (?): ಅಜ್ಜುನರಾಹ ನಾಟಕೆಯೊಳೆ ವೆಳಂಗ ಕೊವರ ಚಬ್ಬಿಸೆಟ್ಟಿಯ ತಮ್ಮ ಮಣಿಯಮಸೆಟ್ಟಿ ತುಱುಗೊಳೆ ತುಱುವನಿಕ್ಕಿಸಿ ಸತ್ತು ಸಗ್ಗಕ್ಕೆ ಸನ್ದಾನ್ (ಎಕ. IX, ದೊಡ್ಡಬ. ೧೦-೨ ; ಸು. 920). [?]

ವೆಳಸು 'ಮೆಟಸು' ನೋ.

ವೆಳಿಯಂಬು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಣ (?) : ಅಱುಗಿ ವೆಳಿಯಂಬ ನೆಱಗಿ ಕಳ್ಕಡೆ ತಳ್ತು ಮಱುವಕ್ಕಮಾದ ನೃಪಕರ್ಕ್ಕಳಾನ್ ಅಂಗರನೆಱಿವೆನಾರದ . . . ಪೂಲಿಯರ್ ಮಾಡಿದ ಸಿಲಾಕಮ್ಮ್ರ್ (ಎಕ. VIII. ಸೊರಬ. ೨೨-೯ ; ಸು. 800?).

[? + ಅಂಬು₂]

ವೆಳಿಯವೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ತಾಗರತ್ತ ಆ ಮಹಾಜನಕ್ಕೆ ಸಾಲೆ ಆಚನ್ದ್ರತಾರಕಂ ವೆಳಿಯವೂರಾ ಮಹಾಜನಕ್ಕೆ ಆಚನ್ದ್ರತಾರಕಂ ಎರಡುಸಾಲೆ . . . ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ದಿಗಟರ ಬೆಸುಗಿ ಕೊಟ್ಟದು (ಎಕ. VII. ಶಿಕಾ. ೪೫-೧೬ ; ಸು. 890 ?).

[ವೆಳಿಯ್ಯ + ಊರ್]

ವೆಳ್ಗೊಳ 'ಬೆಳ್ಗೊಳ' ನೋ.

ವೆಳ್ಪ (ನಾ). ದೂರವನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಒಂದು ಪ್ರಮಾಣ ; ಇಪ್ಪತ್ತುಯೋಜನದ ಅಳತೆ : "ಕ್ರೋಶಂ . . . ನಾಲ್ಕುವರಲು ಯೋಜನಮಕ್ಕುಮಿಪ್ಪತ್ತು ವೆಳ್ಪಮಕ್ಕಿವು ಹತ್ತು ವರ್ತನಾಖ್ಯಂ" (ಮಂಗರಾ. ೯೭-೧೧). [?]

ವೆಳ್ಮಟ್ರಿಕವಾಡ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಮೂಲ (ಲ?)ವಳ್ಳಿ ವೆಳ್ಮಟ್ರಿಕವಾಡ ಪಚ್ಛ(ಷ್ಟ)ನೂರ್ . . . ಇತಿ ಅಸ್ಯ ಭುಕ್ತಿ(ಕ್ತಿ:) (ಇಆ. VIII, ೨೪೩-೧೮ ; 634) ; (ಎಇ. V. ೭-೧೮ ; 634 ನೋ). [ವೆಳ್ಮಟ್ರಿಕ್ಕ + ಬಾಡ₁]

ವೆಳ್ಮಾದ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು (?) : ಶ್ರೀಕಿತ್ತೂರಾ ವೆಳ್ಮಾದದಾ ಧಮ್ಮ್ರಸೇನಗುರವಡಿಗಳಾ ಶಿಷ್ಯರ್ ಬಾಲದೇವಗುರವಡಿಗಳ್ ಸನ್ಯಾಸನಮ್ ನೋನ್ತು ಮುಡಿಪ್ಪಿದಾರ್ (ಎಕ. II. ೨೪-೧ ; ಸು. 700). [?]

ವೆಱಂ, ವೆರಂ (ಅ). ನಿಶ್ಚಿತವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಅವ್ಯಯ ; ಖಂಡಿತವಾಗಿ ; ದಿಟವಾಗಿ ; ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ : ಇನ್ನಂತೆ ಮತ್ತ ಬಱಿ ಮಿಗೆ ಮುಂನಿಲೆ ತಾಂ ಮೇಣ್ ವೆಱಂ ಗಡಂ ಗಳಮಾದಂ ಕೆನ್ನಂ ನಿಲ್ಲೆಂದಿವನೆಂದುಂ ನಿಱಿಸಲ್ಕಲ್ಲದೆಡೆಗಳೊಳ್ ಕಲ್ಲದಿರಿಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೧೩) ; ಕೀಱಿ ಪೌರುಷಮನಾತ್ಮಪುಣ್ಯದಿಂ ಬೇಱ ಮಾಡದೆಸಪೂಂ ವಿರೋಧಿಯಂ ಮಾಱುಗುಂ ವೆಱಮೆಱಂಕೆಯೊಂದಱಿಂ ಪಾಱಲಾರ್ಕಮೆ ಪತತ್ರಿರಾಜನುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೪೯೨); ಏಗಂ ವಲಂ ವೆಱಂ ದಲ್ ತಾಗುಗುಮತಿನಿಶ್ಚಯಾರ್ಥಮಂ (ಶಮದ. ೩೦೭). **ವೆರಂ** : ಸರೆಯಂ ಸವರಲೆಂದೆ ವೆರಮಿಾ ಬವರದಬ್ಬಾಳಿಕೆಯ ಮಟ್ಟಡಿಯ ತಬ್ಬಬೇಕೆ ? (ಗಿಲಎಂ. ೭೧-೨೫) ; ಬೇಳ್ದಳಿಪುಪೊಡಮಾಯ್ತು ತಗುವ ಚಿತವರಮಂದು ಬೀಗಿದೆನದಂ ಪುಗುವನೀಗಳೆ ವಿಧಾತ್ರನಂ (ಸಂಸಪ. ೨೫-೩). [?]

ವೇಱಿ (ನಾ). ಹುಚ್ಚು ; ಮರುಳುತನ ; ಬುದ್ಧಿಭ್ರಮೆ : ವಸ್ತ್ರ[ಱೆ]ಯಾಗಿರ್ದವಂ, ಭೀತನಾಗಿ ಇಹಾತಂ, ಕ್ಲೇಶವಹ ನುಡಿಗಳನುಳ್ಳಾತಂ . . . ಈ ಪೇಟ್ದಿಂತಪ್ಪ ದೂತಂ ಬಂದು ಪಾವ್ ಕಚ್ಚಿತೆಂದು ಪೇೞಲ್, ಗಾರುಡಮಸಾಧ್ಯಂ (ಲೋಕೋಪ. ೧೦-೫ ಟೀಕೆ).

[ದೇ. || ತಮಿ. ಮಲ. ವೆಱಿ ; ತೆಲು. ವೆೞ್ಱಿ / ತುಡಾ. ವೇಡ]

ವೇಗ (ನಾ). ೧. ಜೋರು ; ಶೀಘ್ರತೆ ; ತೀವ್ರತೆ : ಲಕ್ಷ್ಮಣದೇವನೆಸೆದನಯ್ ರಾಗಾನುರಾಗದಲಿ, ವೇಗದಲಿ, ರಭಸದಲಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೭-೭೮೭) ; ದೃಶ್ಯದ ಮಿಲಿಯಗಟ್ಟಲೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮಭಾಗಗಳು ಒಂದರ ಮೇಲೊಂದಾಗಿ ಅತ್ಯಂತ ವೇಗದಿಂದ ಪರದೆಯ ಮೇಲೆ ಮೂಡುವಾಗ . . . ಇಡಿ ಚಿತ್ರದ ಭಾವನೆಯೇ ನಮ್ಮಲ್ಲುಂಟಾಗುವುದು (ವಿಜ್ಞಾವಿ. ೯೮). ೨. ಚುರುಕು; ಚಟುವಟಿಕೆ : ಬಾಗಿಲಿನೊಳವೊಕ್ಕು ಬಂದನೆಂಬುದು ಮತಿವೇಗದೊಳಿದಿರುಗೊಳುವುದು (ಹರಿಬು. ೬-೧೪). ೩. ಪ್ರವಾಹ ; ಹರಿವು : "ವೇಗಃ, ಸ್ರೋತೋಽಪ್ಯಯಃ — ಈ ೨ ಹರಿವುದಕ್ಕೆ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೩೭-೭೯). ೪. ಒತ್ತಡ ; ರಭಸ : ಮಲಮೂತ್ರಾದಿಗಳ ವೇಗವ ತಡೆಯುವುದರಿಂದಲೂ . . . ಬಹುಮೂತ್ರರೋಗವುಂಟಾಗುತ್ತಿಹುದು (ಸಕವೈ. ೩೭೯). ೫. ರಭಸದಿಂದಾಗುವ ಮಲಮೂತ್ರಾದಿಗಳ ವಿಸರ್ಜನೆ : ಒಳ್ಳೆ, ವಿಭೂತಿ ಮತ್ತು ಸಕ್ಕರೆ ಇವನ್ನು ನಿಂಬೆಹುಳಿಯಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ಉಂಡೆ ಮಾಡಿ ಅಡಿಕೆ ಗಾತ್ರದಷ್ಟನ್ನು ಕೊಟ್ಟರೆ ಬಹುಶಃ ವೇಗಗಳು ಹೋಗುವುದು ನಿಲ್ಲುವುದು (ಸಕವೈ.ಪರಿ. ೪೭೭). ೬. ಬಲ ; ಶಕ್ತಿ. ೭. ಹಗೆ ; ಶತ್ರು. ೮. ಬೇಲಿ ; ಪರಿಧಿ. ೯. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿಷ ; ಕಿಂಪಾಕ : "ಮಹಾಜವ ಕಿಂಪಾಕಮರಾತಿಯುಂ ಪರಿಧಿಯಿಂತೀ ನಾಲ್ಕು ವೇಗಾಖ್ಯಯಂ" (ನಾನಾರ. ೯೮) ; ಸರ್ಪ ಕಚ್ಚಿದರೆ ವೇಗ ಉಂಟು (ವಿಪಚಿ. ೯-೨). ೧೦. ಕುದುರೆಯ ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಡಗೆ : "ರಂಹಃ, ತರಃ, ಸ್ಯದಃ, ಪ್ರಸರಃ, ವೇಗಃ, ರಯಃ, ಜವಃ, ವಾಜಃ — ಈ ೮ ಕುದಿರೆಯ ವೇಗಂ" (ಹಲಾಯು. ೭೩-೨೮೯). [ಸಂ.]

ವೇಗಗತಿ (ನಾ). ತ್ವರಿತದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಚಲನೆ ; ಶೀಘ್ರಗತಿ : ಗುಳಿ ತವರನೀಕ್ಷಿಸುತ ಬಟ್ಟೆಯ ಮಳೆ ಮರಂಗಳ ಹೊಯ್ಲು ತಪ್ಪಿಸಿ ನೆಳಲನಱಸುತ ವೇಗಗತಿ ಸಾಮಾನ್ಯಗತಿಗಳಲಿ ಬಳಿವಿಡಿದು . . . ಡಗೆಯ ಸ್ಪರಿಸಿ ಬಳಸುವವನೇ ಛತ್ರಧಾರಕನು (ಕುವ್ಯಾಲು. ೩-೯೯). [ಸಂ.]

ವೇಗಗಾಮಿ (ಗು). ರಭಸದಿಂದ ಚಲಿಸುವ ; ಶೀಘ್ರಗತಿಯ : ಅತ್ಯುತ್ತಮ ಜಾತಿಯ ವೇಗಗಾಮಿ ತೇಜಿಗಳ ಪರಾಟ ತನಗೆ ಅತ್ಯವಶ್ಯವೆಂದು ಅವನು ನಂಬಿಕೊಂಡಿದ್ದನು (ಪುನರು. ೩೩೨). [ಸಂ. ವೇಗಗಾಮಿನ್]

ವೇಗಗೂಡು (ಕ್ರಿ). ರಭಸಹೊಂದು ; ಜೋರಾಗು : ನಾಡಿಯು . . . ಹುಳಿಗೂಡಿದ ಆಹಾರವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿದ್ದರೆ ಎಣ್ಣೆಯ ತೊಡೆದ ಹಾಗೂ ನೀರ ಕಾಗೆಯ ಹಾಗೂ ವೇಗಗೂಡಿ ನಡೆವುದು (ಸಕವೈ. ೧೨). [ವೇಗ + ಕೂಡು₁]

ವೇಗದೂರ (ನಾ). ವೇಗರಹಿತವಾದುದು ; ನಿಧಾನಗತಿಯುಳ್ಳದು : ಚೂತವಲ್ಲೀವನಿತೆಗೆ ಪಡೆವುತ್ತಂಕುರವ್ಯಾಜದಿಂ ನೆಟ್ಟಗೆ ರೋಮಾಂಚಂಗಳಂ ಸದ್ವಿಟನನೆ ಸುಳಿದಂ ವೇಗದೂರಂ ಸಮೀರಂ (ರಾಜಶೇ. ೯-೪೭). [ಸಂ.]

ವೇಗವರ್ಧಕ (ಗು). ೧. ವೇಗವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವ; ಗತಿಯನ್ನು ತೀವ್ರಗೊಳಿಸುವ; "ವೇಗವರ್ಧಕ" (Accelerating. ಇಂಕನ). (ನಾ). ೨. (ಯಾವುದೇ ಜೀವಿ, ವಸ್ತು ಇವುಗಳ) ವೇಗವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವಂತಹುದು : ವೇಗವರ್ಧಕ (ಮನುಷ್ಯ ಅಥವಾ ವಸ್ತು) (Accelerator. ಇಂಕನ). ೩. [ವಿಜ್ಞಾ]ರಾಸಾಯನಿಕಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಶೀಘ್ರಗೊಳಿಸುವ ವಸ್ತು,— ಅಧಿಕಮಾಡುವ ಸಾಧನ : ಕೆಲವು ರಸಾಯನಿಕ ಕ್ರಿಯೆಗಳು ಬಹಳ ನಿಧಾನವಾಗಿ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವುವು. ಇವುಗಳ ವೇಗವನ್ನು ಇತರ ವಸ್ತುಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಅಧಿಕಗೊಳಿಸಬಹುದು. ಹೀಗೆ ಒಂದು ರಸಾಯನಿಕಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಅಧಿಕಮಾಡುವ ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ವೇಗವರ್ಧಕಗಳೆಂದು ಹೆಸರು (ರಸಾಯ. ೩೭). [ಸಂ.]

ವೇಗಾಯಿಲ, ವೇಗಾಯ್ಲ (ಗು). ೧. ತ್ವರಿತವಾಗಿ ಚಲಿಸುವ ; ಅತಿವೇಗದ. (ನಾ). ೨. ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಹೋಗಿ ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ಮುಟ್ಟಿಸುವವನು ; ಹರಿಕಾರ : "ವೇಗಾಯಿಲನೆಂದು ಹರಿಕಾಱಂ" (ಕಶಸಾ. ೫೭-೨೩೦) ; ವೇಗಾಯಿಲಮಿತ್ರನೇ, ನೀನು ತೊಟ್ಟಿರುವ ಕುಡುತೆಯು ಸೇನಾನಿಯಮನಿರ್ಬನ್ಧಗಳ ಬಿಗಿಗಟ್ಟಿನೊಳಗೆ ಸಂಬದ್ಧವಾಗಿರುವ

ವೀರಚಾರವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸುತ್ತಿದೆ (ಚಿಟ್ಟಿ.ಅ. ೭೭-೯). **ವೇಗಾಯ್ಲ** : ೧. ಹರುಷದಲಿ ಬಿನ್ನಹದ ವೋಲೆಯ ಬರೆಸಿದನು ವೇಗಾಯ್ಲ ದೂತರನಟ್ಟಿದನು ಭೂಪ (ಕುಮಾ.ವಿ. ೧೦-೨೯). ೨. "ವೇಗಾಯ್ಲ ಶೀಘ್ರಗಾಮಿಕನಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ ೧೧೨). ೩. ಶೀಘ್ರಗತಿಯ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ವೇಗಶಾಲಿಯಾದವನು : ಆಟಲಿಗರುಂ ವೇಗಾಯ್ಲರುಮಪ್ಪನ್ನಯಾಗತ ನಭೋಗತಿಗಳ್ ಬಿಲ್ಲಿಂ ಸರಳ್ಗಳುಮನ್ನುಗಿಟ್ಟುಮಿಟ್ಟಡೆಯುಮಾಗಿ ತೊಟ್ಟನೆ ನರೆದುರುಳಿ ನೊಂಕುವುದುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೩೩ ವ) ; ಹೊಯ್ಲ ಹೊಗೆಗಳ ಹೋರಟೆಯ ವೇಗಾಯ್ಲ ಮಷ್ಪಾಮುಷ್ಟಿಗತಿಯ ದೃಢಾಯ್ಲರಪ್ಪಳಿಸಿದರು ಪದಘಟ್ಟಣೆಗೆ ನೆಲಕುಸಿಯೆ (ಕುಮಾ.ಸ. ೨-೧೦೮). [ವೇಗ + - ಆಯಿಲ್ಲ]

ವೇಗಾಯ್ಲ 'ವೇಗಾಯಿಲ' ನೋ.

ವೇಗಾಯ್ಲತನ (ನಾ). ವೇಗವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಿಕೆ ; ಶೀಘ್ರಗಾಮಿತ್ವ : ಅವ ಜವವೇನೆಂಬ ಗತಿ ಮೇಣಾವ ದೃಢ ವೇಗಾಯ್ಲತನ ತಾನಾವ ಸೂಟಿಯದಾರು ಬಲ್ಲರು ವಹಿಲ ವಿವರಣವ (ಕುಮಾ.ಅ. ೭-೧೯). [ವೇಗಾಯ್ಲ (< ವೇಗಾಯಿಲ) + - ತನ]

ವೇಗಿ (ಗು). ೧. = ವೇಗಾಯಿಲ ೧. (ನಾ). ೨. = ವೇಗಾಯಿಲ ೨ : "ಜಂಘಾಳಃ, ಜವನಃ, ವೇಗೀ — ಈ ೩ ಹರಿಕಾಱಂ" (ಹಲಾಯು. ೫೯-೨೦೩). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ ; ಗಿಡುಗ. ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಿಕ್ಕುಳುರೋಗ : ಆ ಹಿಧ್ಮವೆಂಬ ಬಿಕ್ಕುಳು ಅನ್ನಜ, ಕ್ಷುದ್ರ, ಯಮಲ, ಮಹತಿ, ವೇಗಿ — ಇಂತ್ಕೆದು ತೆರನಾಗಿ . . . ವೇಗಿ ಎಂಬ ಬಿಕ್ಕುಳೊಂದೇ ಸರ್ವಥಾ ಅಸಾಧ್ಯವೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು (ಸಕವೈ. ೨೪೦). [ಸಂ. ವೇಗಿನ್]

ವೇಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಭರದಿಂದ ಹೆಚ್ಚಿಸು ; ಬೇಗ ವೃದ್ಧಿಸು ; ಜಾಸ್ತಿಮಾಡು : ಯೋಗತತಿಗಳನಪಹರಿಸಿ ನಿಜಯೋಗಸಾಮರ್ಥ್ಯದಲಿ ಭಂಗದ ಸಾಗರದಲದ್ದಿದನು ತದ್ವ್ಯಾಕೃರ್ಯಸಿದ್ಧಿಗಳ ವೇಗಿಸಿದನೀ ದುಷ್ಟನೀತನ ನೀಗಿದ್ಯೆ ನಿಜಶರಣರಕ್ಷಾ (ನಿಭಾಗ. ೭-೮-೨೧). [ವೇಗ + - ಇಸು]

ವೇಗೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ವೇಗೂರಾ ಪರಮಪ್ರಭಾವ ರಿಷಿಯರ್ಸರ್ವಜ್ಞಭಟ್ಟಾರಕರ್ . . . ಸ್ವಗ್ರಾಗ್ರಮಾನೇಜಿದಾರ್ (ಎಕ. II. ೧೩-೨ ; ಪು. 700) ; ಸ್ವಸ್ತಿ ಗುವಳಾಲಂಗೊಂಗುಂ ವಾಣರಸ ಆಳೆ ವೇಗೂರಂ ಪೊಂಪುಲಂ ಆಳೆ (ಎಕ. X. ಮುಳಬಾ. ೨೮೫-೧ ; ಪು. 860). [? + ಊರ್]

ವೇಟಸು (ಕ್ರಿ). ಆವರಿಸು ; ವೇಷ್ಟಿಸು (?) : ಕಳವುಮಾರ್ಗಮದೇಕೆ ಬಯಸುವ ಬಳಿಕ ವೇ[ಪಾಠಾಂ. ಮೇ]ಟಸು ತೋರ್ಪ ಪರಗತಿ ನೆಲೆ ಸುಮಾರ್ಗವೆನಂದು ದಿವಿಜಾಧೀಶ ತೆಗೆದೆಚ್ಚ (ಅಂಬಿಕಾ. ೧೪-೧೪). [< ಸಂ. ವೇಷ್ಟನ + - ಇಸು]

ವೇಟು (ನಾ). (?) : ನಿಷ್ಕುರದೊಳತಿಯುಬ್ಬುಗೊಬ್ಬಿನೊಳ್ ಧೈರ್ಯದೊಳ್ ಶೌರ್ಯಾಂಗಳಾ ಅಂಕೆಯುರು ವೇಟಿನೊಳ್ ನೀಟನೊಳ್ ಮೇಣವರಂಗುಂ ಕಡೆಯೊಳಿಲ್ಲಿಯುಂ ಲೋಕದೊಳ್ ಪರಿಕಿಸಲ್ ಪಮಂ ಕಾಣ ಸರಿಯಪ್ಪ ಸುಭಟರ್ಕಳ (ಪರಶು. ೩೦-೨೦). [?]

ವೇಡಯಿಸು, ವೆಡ್ಡಯ್ಸು, ವೆಡ್ಡೈಸು, ವೇಡಯ್ಸು, ವೇಡಿಸು, ವೇಡೈಸು, ವೇಢಯ್ಸು, ವೇಢೈಸು (ಕ್ರಿ). ಸುತ್ತುವರಿ; ಆವರಿಸು; ಬಳಸು : ಕದನಕರ್ಕಶದ ಮೆಯ್ಸಿರಿಯ ರಾವುತರ್ ಮಾವುತರ್ ಬಳಸಿ ವೇಡಯಿಸಿ [ಪಾಠಾಂ.ವೇಡಯ್ಸಿ]ಬರಲಂ ದಂಧಕಾಸುರಂ ಪೊಱಮಟ್ಟು ಪೊಱಬೀಡನುಱ್ ಬಿಟ್ಟನು(ಜೀಜಪು. ೪೭-೩೨). **ವೆಡ್ಡಯ್ಸು** : ಸಾಂದಿರದ ಮಱಿಮುಂಬಿಗಳ ಸುಖಪಾರಣೆಯ ಬೆಸಗೊಳುತ ನಗುತ ವಿಕಾರಿಗಳು ವೆಡ್ಡಯ್ಸಿ [ಪಾಠಾಂ. ವೇಡೈಸಿ]ದರು ನೃಪಮುನಿನಿಜಾಶ್ರಮವ (ಕುಮಾ.ಅ. ೧೪-೫) ; ತಿವಳದೆರೆಗಳ ನಡುವೆ ರಂಜಿಸುವ ಶೈವಾಲದಂತೆ ಜಘನಾದ್ರಿಯಂ ವೆಡ್ಡಯ್ಸಿ[ಪಾಠಾಂ. ವೆಡ್ಡೈಸಿ]ದಮಲ ಕಾಂಚೀದಾಮದ ದಾವಶಿಖಿಯಿಂದೆ ನಭಕೆಳ್ವ ಕರ್ಪೊಗೆಯಂತೆ . . . ತನುಮಧ್ಯದೊಳ್ಸಾಸ ಕಂಗೊಳಿಸಿರ್ದುದು (ಚೈ.ಪಿ.ಭಾ. ೩೦-೧೧). **ವೆಡ್ಡೈಸು** : ಕೇಸುರಿಯ ಕಜ್ಜೊಗೆಯ ಶಿಖಿ ವೆಡ್ಡೈಸಿತಬುಧಿಯ ಮದದ ಘಾಡಿಕೆ ಘಾಸಿಯಾದುದು (ತೊರರಾ. ೭-೪-೩೭) ; ಮತ್ತ ದಂತಿಗಳು ವೆಡ್ಡೈಸಲು ಕಾಣುತ ಕಿತ್ತೊಂದು ಕೈರದ ಮರನ . . . ಪೊಯ್ಯೆ (ನಾಗಕು. ೧೦-೧೨೦) . **ವೇಡಯ್ಸು** : ಐದಿತೀ ರಘುಪತಿಯನಾ ಕ್ರವ್ಯಾದಬಲ ವೇಡಯ್ಸಿ [ಪಾಠಾಂ. ವೆಡ್ಡೈಸಿ, ವೇಡೈಸಿ]ಕೊಂಡುದು ಕೊಯ್ದ ಮೂಗಿನ ಖಳಸತಿಯ ಕೈಸನ್ನೆಗಾಶ್ರಮವ (ತೊರರಾ. ೩-೭-೧). **ವೇಡಿಸು** : ಶಶಾಂಕನಲಿ ಕಣ್ಣಾಡಿದವು ರೋಹಿಣಿಗೆ ವಾಣಿಗೆ ವೇಡಿಸಿತು ಕಂದರ್ಪಶರ ಸರ್ವಾಂಗದಲಿ ಮನವ (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೨೮-೪) ; ಈ ಮಹಾಕೃತಿಯಿಂದೊಲವು ಮಿಗೆ ವ್ಯೋಮದಲಿ ವಿಧು ವೇಡಿಸಿದ ಪರಿವೇಷದಿಂದೆರೆವ ಕೌಮುದಿಯೊಲೀ ಕನ್ನಡದೊಳಾಸೀಮಮನೆ ನೆಲಸಿಹುದು (ಗಿರಿಜಿ. ೯೩-೧). **ವೇಡೈಸು** : ಲಿಂಗಂಗಳಂ ತರಿಸಿ ಬಂಡಿಗಳ ಮೇಲಳವಡಿಸಿ ಮುಂಕೊಂಡು ನಡೆತಂದೂರ ಮೇಲುದ್ದಂಡದಿಂ ವೇಡೈಸಿ [ಪಾಠಾಂ. ಡಯ್ಸಿ] ಬಿಟ್ಟನು ನಾಚಿದೇವಯ್ಯ (ಬಸಪು. ೫೦-೬೯) ; ಬೇಸರದೆ ಕಾಳೋರಗನನಡ್ಡೈಸಿ ಕಟ್ಟಿರುವೆಗಳು ಮಿಗೆ ವೇಡೈಸಿ ಕಡಿದೆರಯಟ್ಟುವಂದದಲಹಿತಬಲದೊಳಗೆ ಓಸರಿಸದಿಳಿ ಹೊಕ್ಕು (ಕುಮಾ.ಸ. ೧-೭೫) ; ರೂಢನಾಗಿರಲೊಲ್ಲದಾರ್ಜಿಸಿದ ವಿತ್ತಮಂ ವೇಡೈಸಿದಖಿಳ ಜನಕಿತ್ತ ವನವಾಸವೇ ಗತಿ ನಿನಗೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೦-೩೩). **ವೇಢಯ್ಸು** : ಮಹೀಶೂರ ಕೋಟೆಯನ್ನೇ ವೇಢಯ್ಸಿ ಆಕ್ರಮಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ದುರಾಲೋಚನೆಯ . . . ಗುಪ್ತವಾರ್ತೆಯು ಪರಾಂಬರಿಕೆಯಾಯ್ತು (ಚಿಟ್ಟಿ.ಅ. ೭೯-೩). **ವೇಢೈಸು** : ವಹಿಲವನು ವೇಢೈಸುವಡೆ ನರರಹಿಪತಿಗಳೇ (ಕುಮಾ.ಕ. ೨೩-೬) ; ಮಲೆನಾಡವರ್ ಮಲೆತು ನಿಲ್ವಿನಂ ಅವರ್ ವೇಢೈಸಿ ಬಿಗಿದಿತ್ತತ್ತಲಿನಿಸುಂ ಮಿಸುಕಲೀಯದೆ (ಚಿಕವಂ. ೪೧-೨೦) ; ರಾಜಧಾನಿಯೊಳಿರ್ದ ಸೇನೆಯುಮೊಂದುಗೂಡಿ ಬಂದು ವೇಢೈಸಲೊಡಂ (ಮುರಾಚ. ೨-೭೪).

[< ವೇಡ + - ಇಸು]

ವೇಡಯ್ಸು 'ವೇಡಯಿಸು' ನೋ.

ವೇಡಾಂಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೃತ್ಯ (?) : ಹಾಡುತಿಹ ಗುರುನಿರೂಪಿತದ ವಚನಂಗಳಿಂದಾಡುತಿಹ ಪೇರಣೆಯ ವೇಡಾಂಕ [ಪಾಠಾಂ. ವೆಡ್ಡಾಂಗ, ವೇಡಾಂಗ] ಕೇಳಿಕೆಯ ನೋಡುತಿಹ ಪೃಥ್ವಿಯ ಮಹಾಭಕ್ತಜನದ ಸಮ್ಮರ್ದನವ ಕೆಲವಿಂಗಿಸಿ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೮-೭೯). [?]

ವೇಡಿಕೆ (ನಾ). ವಿನೋದ ; ತಮಾಷೆ ; ಹಾಸ್ಯ : ಪೊಱಮಡುವವಸರದೊಳ್ — ಪರರಾಯರಂ ಕಾಣ್ಕೆಡೆಗುಂ, ಸ್ವಯಂವರದೆಡೆಗುಂ, ವೇಡಿಕೆಯ ಕಾಣ್ಕೆಡೆಗುಂ, ರಣದೆಡೆಗುಂ ತಾನೊರ್ವನೆ ಪೋಪುದರಸಂಗೆ ತಕ್ಕುದಲ್ತು (ಆದ್ಯಕ. ೪೩-೧೩).

[ದೇ. II ತಮಿ. ವೇಟಿಕ್ಕೈ; ತೆಲು. ವೇಡುಕ]

ವೇಡಿಸು 'ವೇಡಯಿಸು' ನೋ.

ವೇಡೆ, ವೇಢೆ (ನಾ). ೧. ಸುತ್ತುವರಿಯುವಿಕೆ ; ಮುತ್ತಿಗೆ ; ಆಕ್ರಮಣ : ಇವನ ಹೊಯ್ ಕಟವಾಯ ಕೊಯ್ ತಪ್ಪುವನೆ ಸುರಪತಿ ಶಿವಶಿವಾ ಸುರರವಗಡಿಸುವರ ವೇಡೆಗಡ ಹೈರಣ್ಯನಗರಿಯಲಿ (ಕುಮಾ.ಅ. ೧೨-೧೭); ಕೂಡೆ ನಗರದ ನಿಖಿಳಜನ ತೆಗದೋಡಿತಲ್ಲಿಯದಲ್ಲಿ ದಳ್ಳುರಿವೇಡೆಯಲಿ ಸಿಲುಕಿದ ನಿಶಾಚರರಾ ಪುರಾಂತರದ ಬೇಡಕುಣಿ ಹೊಕ್ಕರಣೆಗಳಲಕ್ಕಾಡಿದರು (ತೊರರಾ. ೫-೮-೭೯) ; ಕಾಳುಗಿಚ್ಚಿನ ವೇಡೆಯಲಿ ವನಜಾಲ ಬೇವುತ್ತಿರಲು (ನಿಭಾಗ. ೨-೩-೨೨). ೨. ಸುತ್ತುಗಟ್ಟಿರುವುದು ; ಆವರಣ; ಬೇಲಿ : ಜೋಡಿಸಿದನಮರೇಂದ್ರನಮರರ ವೇಡೆಯಾಯ್ತು ಹಿರಣ್ಯನಗರಿಗೆ (ಕುಮಾ.ಅ. ೧೨-೧೭). ೩. ಹಿಡಿತ ; ಬಂಧನ ; ಸೆರೆ : ಸುರೇಂದ್ರನ ಕಟಕ ಏಕ್ಕಿದ ವೇಡೆಯಲಿ ಲಟಕಟಸುತ್ತಿದ್ದ ದಾನವರು ಮಾನಚ್ಯುತಿಯ ಮನ್ನಿಸದೆ (ಕುಮಾ.ಅ. ೧೨-೨೮) ; ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರದ ವೇಡೆಗಾನೊಳಗಾಗೆನೆಲೆ ಅಕ್ರೂರ (ಅಕ್ರೂಚ. ೩-೨೫). ೪. ಬಲೆ ; ಜಾಲ : ಹೊಕ್ಕನು ಕಾನನವನನಿಲಜನು ಶಬರವಿತಾನವಿಕ್ಕಿದ ವೇಡೆಗಳ ಬೆಳ್ಳಾರಸುತ್ತುಗಳ . . . ದೀರ್ಘದ್ರೋಣಿಗಳಲಱಸಿದರು ಮೃಗಕುಲವ (ಕುಮಾ.ಅ. ೧೩-೨೪). ೫. ಮಂಡಲಾಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಓಡುವ, ಕುದುರೆಯ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಓಟ : ಮನದಂಕೆಯಂ ತಿಳಿದು ಶಿಕ್ಷಾಪ್ರೌಢಿಯೊಳ್ ನಾಡೆ ನೇರ್ಪಡೆಯುಂ ವೇಡೆಯ ವೇಗದಿಂ ಬಹುಗತಿವ್ಯಾಪ್ತತ್ವದಿಂ ತೋರ್ಕೆಯೊಳ್ ತೊಡರ್ದಯ್ದುಂ ತೆಱನಪ್ಪ ಧಾರೆಗಳನಾಗಳ್ ನೋಡ (ಕುಸುಮಾ. ೮-೭೩) ; ಪೊಳಪುಗತಿ ವೇಡೆ ಜೋಡಿಶಿಚಳಕಂ ದೂವಾಳಿಬಿಡಿಪುದಾಳಿಯರ ಮನಂಗೊಳಿಸಿರೆ ತುರಂಗಗಳ ವಾಹಳಿ ವಾಹಕರಿಂದೆ ಮೆಱೆದುದಾ ಪೊಱವೊಳಲೊಳ್ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೧೭-೧೬). **ವೇಢೆ**: ೩. ಇತ್ತಲಿತ್ತಲು ಭೀಮನೆಂದುಱೆ ಮುತ್ತಿ ಮುಸುಕಿತು ಸೇನೆ ಚಿಮ್ಮಿದನತ್ತಲಾಚೆಯಲಲ್ಲಿ ದಳ ಘಾಡಿಸಿತು ವೇಢೆಯಲಿ (ಕುಮಾ.ಕ. ೧೫-೩೫) ; ಸಿಕ್ಕಿದುದು ನೃಪಕಟಕ ಯಾದವರಿಕ್ಕಿದಾಳ್ಗಳ ವೇಢೆ[ಪಾಠಾಂ. ಡೆ]ಯಲಿ ದಾವಾಗ್ನಿಮಧ್ಯದಲಿ (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೪೮-೨೦) ; ತಾಪಸರಂತೆ

ಭೋಗದ ವೇಢೆಗೊಳಗಾಗಿಪ್ಪ ಹರಿ ನಲಿದಾಡುತುವೆ ಬಂದಡರಿದನು ಮಣಿಖಚಿತವಿಷ್ಟರವ (ಅಕ್ರೂಚ. ೮-೫೭).

ವೇಢೆಯವರು = ಬಲೆಗಾರರು ; ವ್ಯಾಧರು : ಬೊಬ್ಬೆಗಳ ಪಟಹದ ಮೃದಂಗವ ಸರ್ಬಲಗ್ಗೆಯ ಸೋಹಿನಲಿ ಸುಳಿವಬ್ಬರಕೆ ಹಿಂಡೊಡದು ಹಾಯ್ದವು ಸೂಸಿದವು ದೆಸೆಗೆ ತೆಬ್ಬಿದವು ಬೆಳ್ಳಾರವಲೆ ಹರಿದುಬ್ಬಿ ಹಾಯ್ದೊಡೆ ವೇಢೆಯವರಿಗೆ ಹಬ್ಬವಾಯ್ತು (ಕುಮಾ.ಆ. ೧೩-೨೫).

[< ಸಂ. ವೇಷ್ಟ./ ತೆಲು. ವೇಡಮು, ವೇಡೆಮು./ ಪ್ರಾ. ವೇಢ./ ಮರಾ. ವೇಢಾ]

ವೇಢೆಗೆದಱು (ಕ್ರಿ). ಮುತ್ತಿಗೆಯು ಚೆದುರು ; ಒಗ್ಗೊಡೆ : ಸೋತಲಾ ಕೌಂತೇಯ ನಿಮಿಷಕೆ ಬೀತುದೇ ನಿನ್ನಖಿಳಸಿರಿ ವಿಖ್ಯಾತಿ ಬಱತುದ ವೇಢೆಗೆದಱಿತೆ ಮನದ ವಾಸಿಗಳ (ಕುಮಾ.ಸ. ೧೪-೧೧). [ವೇಢ + ಕೆದಱು$_1$ (< ಕೆದಱ್$_1$)]

ವೇಢೆಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಸಿಕ್ಕಿಹಾಕಿಕೊಳ್ಳು ; ಸೆರೆಯಾಗು ; ಬಂಧನಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕು : ಕಾಯಸೌಖ್ಯಕೆ ಕಾಮಸುಖದ ವಿಡಾಯತತುವಕೆ ವೇಢೆಗೊಂಡು ನವಾಯಿಯಲಿ ದುರ್ಗತಿಗೆ ದುವ್ವಾಳಿಸುವನಲ್ಲ (ಕುಮಾ.ಆ. ೮-೩೦). [ವೇಢ + ಕೊಳ್$_1$]

ವೇಢೆಯ, ವೇಢಯ, ವೇಢೆಯ (ನಾ). ೧. ಸುತ್ತುವರಿಯುವಿಕೆ ; ಆವರಿಸುವಿಕೆ : ಎಡ್ಡವನಲಿಂಡೆಗಟ್ಟುವ ಗಡ್ಡುಗೆಗುಡುವಡೆಗ ನೀರನಡಕುವ ಫಲಮಂ ಬಡ್ಡಿಸಿ ನೀಡುವ ವೇಢೆಯ [ಪಾಠಾಂ. ನಿವೇದ್ಯಮಿವೀ, ನೀಡುವ ವೇಢಯ] ಗೊಡ್ಡಾಟದ ಮುಸುಗಳಸೆದುವಾ ಮುನಿಗೃಹದೊಳ್ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೧೧೯೯); (ಜಗ೦. ೧೭-೫೭ ನೋ). ೨. ಸುತ್ತುಗಟ್ಟಿರುವುದು ; ಆವರಣ ; ಬೇಲಿ : ಹರಗಣಾವಳಿ ಹರುಷಪುಳಕಾಂಕುರಿತಮಾನಸರಾಗಿ ಜೈನರನುರವಣಿಸಿ ಹಳಚಿದರು ಸುತ್ತುಂ ವೇಢಯವನಿಕ್ಕಿ (ಬಸವ. ೫೧-೭೦) : ಹರನ ಕೈಲಾಸಮಂ ಪೊಕ್ಕಲ್ಲಿ ಮೆಱೆವ ಶಂಕರನ ಬಲಗೊಂಬಂತೆ ವಾಜಿಗಳು ತಿಱ್ಱೆಂದು ತಿರುಗುವೆಢೆಯವನಿಕ್ಕಿ[ಪಾಠಾಂ. ವೆಡೆಯವನಿಕ್ಕುತ]ಸೆದಿರ್ದರಾ ಕುಮಾರರು ಲೋಕಕತಿಧೀರರು (ಭಾವಚಿ. ೮-೧೧). ೩. ಸೆರೆ ; ಬಂಧನ : ಶಿವಭಕ್ತಿ ಪ್ರಯುಕ್ತನು . . . ಘನಭುಜಾಯತನಾಗುತವರಂ ವೇಢೆಯವನಿಕ್ಕಿ ಕನಲಿ ಶೂಲಂಗಳಲಿ ತೆಗೆಸುತ್ತ (ಬಸವ. ೫೦-೩೨). ೪. ಕುದುರೆಗಳ ಸಮೂಹ ; ಅಶ್ವದಳ; ಹಯಮಂಡಲ : ''ವೇಢೆಯಮಸ ಹಯಮಂಡಲ'' (ಭಾರಾ. ೪೮). ೫. ಕುದುರೆಯ ಓಟದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ ; ವೃತ್ತಾಕಾರವಾದ ಚಲನೆ : ಕಡುಪಿನಿಂ ವೇಢೆಯದ ಬೀದಿಯಂ ತೀವ್ರದುಗ್ಗಡದ ಬಹುಗಮನದಿಂ ಲಂಘಿಸುತ ಬಳಸುತ್ತ . . . ತುರಂಗಮಂ ಪೊಡವಿಪಾಲಕರಣುಗರೇಱುತ್ತ ವೈಹಾಳಿಯುತ್ಸಾಹಮಂ ತಳೆದರಾಗ (ಭಾವಚಿ. ೮-೧೩); ಪರಿಮಂಡಲಾಕೃತಿವಡೆದ ಬೆರಲ ರೇಖೆಯೊಳು ಮೆಱೆದುದಾ ತುರಗವಾ ವೇಢೆಯದೊಳಗೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ೯-೯೫). **ವೇಢೆಯ** : ೨. ಝಾಡಿ ಹೊರಳಿಯ ಹೂಗೆಯ ಜೋಡಿಯ ನೀಡುನಾಲಗೆ ಪುರದ ಸುತ್ತಲು ಕೂಡ ವೇಢಯವಾಯ್ತು ಹರಹಿನ ಕಿಡಿಯ ಗಡಣದಲಿ (ಕುಮಾ.ಕ. ೭-೪೦). **ವೇಢೆಯ** : ೧. ಒಪ್ಪುವ ಕನ್ನಡದೊಳ್ ಸ್ವಭಾವದಿಂ ಕೆಲವು ಮಹಾಪ್ರಾಣಂಗಳೊಳವು ; ಅವಾವುವೆಂದೊಡೆ . . . ವೇಢಯಂ, ಢಂಕೆ, ಢೊಕ್ಕರಂ (ಶಮದ. ೧೫ ವೃತ್ತಿ) ; ಕೃತವರ್ಮ ಗೌತಮರು ಸಾಯಕದ ಮಳೆಗಱೆದು ಕೌರವರಾಯನನು ಹಿಂದಿಕ್ಕಿ ವೇಢಯ ವಾಯುಜನ ವಂಗಡವ ಮುಱಿದರು ತಱಿದರರಿಬಲವ (ಕುಮಾ.ಶ. ೩-೭). ೫. ನಲವಿಂದ ಮಾರ್ಬಲಗಳನಿಬ್ಬಗೆಯೊಳು ನಿಲಿಸಲುತ್ತಮವಾಜಿಯನು ತೂಲಗು ವೇಢಯ ರವಗಾಲು ಬಂಬೀರಿಯೊಳ್ಳಲಿದೇಱಿ ಮಱೆಯುತರ್ತಿಯಲಿ (ಕಂಸವ. ೨೨-೯೪). 'ವೇಡೆ' ಪರಾ.

[< ಸಂ. ವೇಷ್ಟನ./ ಪ್ರಾ. ವೇಢಣ]

ವೇಢೈಸು 'ವೇಡಯಿಸು' ನೋ.

ವೇಢಯ 'ವೇಡೆಯ' ನೋ.

ವೇಢಯ್ಸು 'ವೇಡಯಿಸು' ನೋ.

ವೇಢಿಮ (ನಾ). ಹೂವುಕಟ್ಟುವುದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ ; ದಂಡೆಕಟ್ಟುವಿಕೆ (?) : ಪೂಗಟ್ಟುವರಂ ಕಂಡು ತಾನುಮವರ ಕೆಲದೊಳ್ ಕುಳ್ಳಿರ್ದು ನೂಲಿನಗ್ರ ಗ್ರಂಥಿಮ [ವೇಢಿಮ] [ಪಾಠಾಂ. ಮವೇಯಿಮ] ವೇಢಿಮ ಸಂಪೂರಿ[ಮ ಸಂಘಾಯಿಮ]ಮೆಂಬಯ್ದುಂ ತೆಱದ ಪುಷ್ಪಮಾಲೆಗಳಂ ಸಮೆದಾಗಳ್ (ಬಂಚಂ. ೨-೨೯ ವ). 'ವೇಧಿಮ' ಪರಾ. [? / ಪ್ರಾ. ವೇಢಿಮ]

ವೇಢೆ 'ವೇಡ' ನೋ.

ವೇಢೆಯ 'ವೇಡೆಯು' ನೋ.

ವೇಢೆಯವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಸುತ್ತುವರಿ ; ಬಳಸಿರು ; ವರ್ತುಲಾಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದು : ವೇಢೆಯವಡೆದು ನಿಂದುದು ಪೆಣ್ಣು ಹರಿ ಜಲಕ್ರೀಡೆಯನಾಡಿದ ಬಳಿಕ ಕೂಡಿಸದ್ವಸ್ತ್ರಭೂಷಣ ಗಂಧಮಾಲ್ಯವ ಜೋಡಣೆಗೆಯ್ದ ಶ್ರೀಧರನು (ಮೋಹತ. ೧೪-೯೨).

[ವೇಢೆಯ (< ವೇಡೆಯ) + ಪಡೆ$_1$]

ವೇಢೈಸು 'ವೇಡಯಿಸು' ನೋ.

ವೇಣಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ನೇಯುವಿಕೆ ; ಹೆಣೆಯುವಿಕೆ. ೨. ಹೆಣೆದಿರುವ ಕೂದಲು ; ಜಡೆ ; ತುರುಬು : ಶಿತಿಕಂಠಬರ್ಹಿಶೇಖರ್ ನುತವೇಣಿ ಲಸ್ಪುರಿತ ಚೂಡರಸಕೃತ್ಕ್ರೀಡರ್ (ಜಗ೦. ೩-೭೭) ; ಮನಸಿಜರಾಣಿಯ ಮಧುಕರವೇಣಿಯ ವಿನುತ ಸದ್ಗುಣಶ್ರೇಣಿಯನು ಘನತರಶ್ರೋಣಿಯ ವರಶುಕನಾಣಿಯ ವನಿತೆಯ ಪೊಗಳಲೆನ್ನಳವೆ (ಜೀವಂಸಾಂ. ೧೦-೨೯). ೩. ಕೇಶಸಂಸ್ಕಾರವಿಲ್ಲದೆ ಇಳಿಬಿಟ್ಟ ಕೂದಲು : 'ವೇಣೀಸಂಹಾರ' ಪರಾ. ೪. ಹೆರಳನ್ನು ಉಳ್ಳವಳು ; ಸ್ತ್ರೀ; ಹೆಂಗಸು : ಮೂವರಪ್ರತಿರೂಪಾನ್ವಿತೆಯರ್ ಸಿತಾಂಶುಕೆಯರಿರ್ದರ್ಕನ್ನೆಯರ್ಕಳ್ ಮಧು ವ್ರತಮಾಲಾಯತವೇಣಿಗಳ್ ಜಪಿಯಿಸುತ್ತುಂ ದಿವ್ಯಮಂತ್ರಂಗಳಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೧-೫೮) ; ಬಾಳು, ವೀಣಾಪಾಣಿ ; ಬಾಳು, ಬ್ರಹ್ಮನ ರಾಣಿ; ಗಾನಗೆಯ್, ಹೇಳು, ಓ ಭಾವಗಂಗಾವೇಣಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩-೧೨೨). ೫. ನೆರೆ ; ಪ್ರವಾಹ ; ಹರಿವು : '' ಓಘಃ, ಪ್ರವಾಹಃ, ವೇಣೀ, ಧಾರಾ, ಸ್ರೋತಃ, ರಯಃ– ಈ ೬ ತೊಱೆಯ ಪರಿಹಂ'' (ಪಲಾಯು. ೧೧೦-೪೭); ಕರ್ಣಾಟಕದ ಜನದ ಕರ್ಣವೀಣಾತುಂಬಿ ನಿನ್ನ ವಾಣಿಗೆ ವಿಕಂಪಿಸಿ, ಜೇಂಕೃತಿಯ ಬೀರಿ, ರಸದ ನವನೀತಮಂ ಹೃದಯದಿ ಮಥಿಸುವಂತೆ ಗಾನಗೆಯ್, ಹೇಳು, ಓ ಭಾವಗಂಗಾವೇಣಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫-೧೨೭). ೬. ಎರಡು ಅಥವಾ ಹೆಚ್ಚು ನದಿಗಳು ಸೇರುವಿಕೆ ಮತ್ತು ಹಾಗೆ ಬಂದು ಸೇರುವ ಸ್ಥಳ ; ಸಂಗಮ : 'ತ್ರಿವೇಣಿ' ಪರಾ. ೭. ಕೃಷ್ಣಾನದಿಯ ಹೆಸರು : 'ಕೃಷ್ಣವೇಣಿ' ಪರಾ. ೮. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲಿನ ಹೆಸರು ; ದಾಗಡಿ. ೯. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ದೇವದಾರುವೃಕ್ಷ : ''ವೇಣೀ, ಗರಾಗರೀ, ದೇವತಾಳೀ:, ಜೀಮೂತಃ — ೪ ದೇವತಾಳೀವೃಕ್ಷದ ಹೆಸರುಗಳು'' (ಸಿದ್ಧಾಂತ. ೧೨೭). ೧೦. ಗೆರೆ ; ರೇಖೆ ; ಸಾಲು : ವಿಜಯಶರಾಸವಗುಣಘಾತಜಾತ ಕಾಳಿಕೆಯನೆತ್ತಮುಗ್ಗಳಿಸಿದುದಾ ಭುಜಬಲಿಯ ಭುಜದ್ವಯದೊಳ್ ಭುಜಂಗನಿಶ್ವಾಸ ಧೂಮವೇಣೀನಿಕರಂ (ಆದಿಪು. ೧೪-೧೪೧) ; ದೆಸೆದೆಸೆಗೆರಡುಸಾಸಿರವೇಣಿಗಳನಾಗ ಮಸಗಿ ಬಾನನ ಬಲುಭಟರು ಮುಸುಕಿ ಚೌದಿಕ್ಕಿನ ಕೋಟೆಯ ತನೆಗೆ ಸಂದಿಸಿ ಬೊಬ್ಬೆಱಿದರು (ಕಂಸವ. ೧೪-೧೨). ೧೧. ಒತ್ತಾಗಿ ಹೆಣೆದ ಹೂವಿನ ದಂಡೆ : ಅವರು ಮಾರ್ಕೆಟ್ಟಿನಿಂದ ನಾಲ್ಕು ಕನಕಾಂಬರಹೂವಿನ ವೇಣಿಗಳನ್ನು ತಂದರು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ವೇಣಿ$_2$ (ನಾ). ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ತೂಗುವ ಒಂದು ಪ್ರಮಾಣ : ಹವಳಕ್ಕೆ ಕಣಜುಗಟ್ಟಳೆ ಭುವನದೊಳಂಚಿವು ಅಡಹು ಮುತ್ತಿನ ಮಣಿಗಂ ಧ್ರುವದಿಂ ಮಂ(ಜ)ಡಿ ವಜ್ರಕೆ ಜವದಿಂ ಕತ್ತುರಿಗೆ ವೇಣಿ ತಪ್ಪದು ಗಣಕಾ (ವ್ಯವಹಾ. ಅನುಬಂಧ. ೧-೩-೧೫). [?]

ವೇಣೀಬಂಧ (ನಾ). ಹೆಣೆದ ಕೂದಲು ; ಜಡೆ ; ತುರುಬು : ಉಗುಳುತ್ತುಂ ಸಿಡಿಲಂಬ ತೋರಕಿಡಿಯಂ ಕಾಲೂಱೆ ಭೂಭಾಗದೊಳ್ ಗಗನಾಭೋಗಮನಯ್ದೆ ನೀಳ್ದ ಘನವೇಣೀಬಂಧಮಂ ಬಿರ್ಚಿ . . . ಒಗೆದಂ ಕಾರೆಂಬ ಕಾಳಾಸುರಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೮-೯೪) ; ತಿವಿದವಳಮುತ್ತುಗಳ ಚಂದ್ರಿಕೆ ಜವಳಿಸಿದವೊಂದೊಂದನೌಕಿದವ ವಿರಳಿತಮಣಿಕಿರಣ ವೇಣೀಬಂಧಬಂಧುರದಿ (ಕುಮಾ.ಸ. ೧೩-೨೭). [ಸಂ.]

ವೇಣೀಬಂಧಕ (ನಾ). = ವೇಣೀಬಂಧ : ದೈವದ ಪರುಠವಣೆ ದುಶ್ಯಾಸನನ ನೆತ್ತರಿನ ವೇಣೀಬಂಧಕಘಟಿತವಾಯ್ತು ಸಂಬಂಧ (ಕುಮಾ.ಕ. ೧೭-೪೭). [ಸಂ.]

ವೇಣೀಸಂಹಾರ (ನಾ). ೧. ಬಿಚ್ಚಿದ್ದ ಕೂದಲನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಹೆಣೆಯುವಿಕೆ; ಹೆರಳು ಹಾಕುವಿಕೆ : ಊರುಗಳನುಡಿವನೂದೆವಂ ಕೌರವಪರಿಬೃಢನ ಮಕುಟಮಂ ವೇಣೀಸಂಹಾರಂ ಮಾಡುವಂ (ಗದಾಯು. ೧-೭೦); ಕೌರವಶ್ರೇಷ್ಠನ ತೊಡೆಗಳನ್ನು ಮುರಿಯುತ್ತೇನ . . . ಬಳಿಕ ವೇಣೀಸಂಹಾರ ಮಾಡುತ್ತೇನ (ಭಾಮತಿ. ೩೯).

೨. ಭಟ್ಟನಾರಾಯಣನೆಂಬ ಕವಿಯು ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿದ ಒಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ನಾಟಕದ ಹೆಸರು : ಅವನ 'ವೇಣೀಸಂಹಾರ' ವು ಬಹುವಿನದಿಂದ ಲಾಕ್ಷಣಿಕರಿಗೂ ಪಂಡಿತರಿಗೂ ಪ್ರಿಯವಾದದ್ದಾಗಿದೆ (ಸಂನಾಟ. ೨೩೭). [ಸಂ.]

ವೇಣು (ನಾ). ೧. ಬಿದಿರು; ಬೊಂಬು : ಬೀಡಿಂಗೆ ಬೀಡುವಿಡಲ್ ನೆಲನುಮೊಲೆಗಲ್ಲಳ್ಳಿ ಬೆಟ್ಟುಗಳುಂ ಗುಡಿಯ ಗೂಂಟಕ್ಕೆ ಬಲ್ಲಡವಿಗಳುಂ ದಂಡಿಗೆಗೆ ವೇಣುವನಂಗಳು ಮಾನೆಗಂಬಕ್ಕೆ ಪೆರ್ಮರಂಗಳುಮಾ ಪಡೆಗೆ ನೆರೆಯವನಿಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೧೦೪ ವ); ವಿತತಧರ್ಮಶ್ರವಣವಂತ್ಯಕಾಲದೊಳಗಾಶ್ರಿತಪರ್ವವಿಭವ ವೇಣುಗಳೊಳು ಸ್ವಸ್ವತಾ ಗತಿ ಮುಕ್ತರಾದವರೊಳಲ್ಲದಾ ನಾಡೊಳಿಲ್ಲ (ಹಚಕಾ. ೨-೧೧). ೨. ಬಿದಿರಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಒಂದು ವಾದ್ಯ; ಪಿಳ್ಳಂಗೋವಿ; ಕೊಳಲು : ಮಹಾಶ್ವೇತೆಯ ಕಣ್ಣಾಟಿದು ವೇಣುರವಂಗಳುಮಂ ವೀಣಾನಾದಂಗಳುಮಂ . . . ಪ್ರತೀಹಾರಿಯರ್ ನಿವಾರಿಸುತ್ತ ಮಿರ್ದರ್ (ಕಾದಂಉ. ೪೭): ವೇಣು ವೀಣೆಗಳಿಂಪುದಿಸೆ ಕರ್ಣಕಮೃತಮಂ ಸೂಸುತಿರೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೭೭-೩೫೦). [ಸಂ.]

ವೇಣುಕಾಂಡ (ನಾ). ಬಿದಿರು ಮೆಳೆ : ತದ್ವ್ಯವದೀರ್ಘದಂಡಾಕಾರಮಂ ತಳೆದು ಬಾಂದಳಮಂ ಮುಟ್ಟಿ ನಿಮಿರ್ದು ನಿಂದ ವೇಣುಕಾಂಡದಿಂ . . . ಮಹಾಗಹನವೊಪ್ಪಿರ್ದುದಲ್ಲಿ (ಶಬಶಂ. ೩-೩೫ ವ). [ಸಂ.]

ವೇಣುಗಾನ (ನಾ). ಕೊಳಲನ್ನು ನುಡಿಸುವಿಕೆ ; ಕೊಳಲುವಾದನ : ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ವೇಣುಗಾನಚತುರನೂ ಈಶ್ವರ ಡಮರುಗವಾದಕನೂ ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮ ಮತ್ತು ನಂದಿ ಮದ್ದಳೆವಾದಕರೂ ಆಗಿದ್ದಾರೆ (ಸಂಗೀಚಂ. ೧೦೮). [ಸಂ.]

ವೇಣುಗೀತ (ನಾ). ೧. ಕೊಳಲಿನ ಮೂಲಕ ನುಡಿಸುವ ಹಾಡು ; ವೇಣುಗಾನ : 'ವೇತ್ರಗೀತ' ಪರಾ. ೨. ಕೃಷ್ಣನ ಕೊಳಲಿನ ಮಾಧುರ್ಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ ಶ್ರೀಪಾದರಾಜರು ರಚಿಸಿರುವ ಗೀತಸಾಹಿತ್ಯ : ಶ್ರೀ ಶ್ರೀಪಾದರಾಜರು ರಚಿಸಿರುವ ಭ್ರಮರಗೀತ, ವೇಣುಗೀತ ಮತ್ತು ಗೋಪೀಗೀತಗಳು ತಿಳಿಗನ್ನಡಮಾತುಗಳ ಸುಂದರ ಸಾಹಿತ್ಯ (ಜಗದಾ. ೮೧). [ಸಂ.]

ವೇಣುಗೋಪಾಲ (ನಾ). ಕೊಳಲೂದುವ ಗೋಪಾಲ ; ಮುರಳೀಧರ ; ಕೃಷ್ಣ : ಧ್ಯಾನಮಾಳ್ಪ ಸಜ್ಜನರ ಮಾನದಿಂ ಪರಿಪಾಲಿಸುವ ವೇಣುಗೋಪಾಲಾ ಗೋವಿಂದಾ ವೇದವೇದ್ಯ ನಿತ್ಯಾನಂದಾ (ಪುರಂದ. ಧಾ. ೧-೯೬ ಅನುಪಲ್ಲವಿ) ; ಸಿಕ್ಕಿದನೆಲೆ ಜಾಣೆ ಶ್ರೀ ವೇಣುಗೋಪಾಲ ಭಕ್ತವತ್ಸಲದೇವನು (ಪುರಂದ. ಧಾ. ೪-೫೯ ಪಲ್ಲವಿ). [ಸಂ.]

ವೇಣುಚಕ್ರವಾದ್ಯ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ : ಮುಖವೀಣೆಯ ಮೋಹಿಗಳಿಂದಂ ರಾವಣವೀಣೆಯ ರಂಜಕರಿಂ ವೇಣುಚಕ್ರವಾದ್ಯದ ಚಾಣರಿಂದಂ . . . ಒಪ್ಪಿದತ್ತಾ ಮಹಾಲಿಂಗದಾಸ್ಥಾನಂ (ಪಮ್ಮಿ್ರ. ೮-೪೧ ವ). [ಸಂ.]

ವೇಣುದಂಡ (ನಾ). ಬಿದಿರಿನ ಕೋಲು, –– ಬೆತ್ತ : ಶಿಖಾ ಯಜ್ಞೋಪವೀತ ವೇಣುದಂಡ ಕಮಂಡಲ . . . ಉಳ್ಳಾತನಾಗಿ (ವಿವೇಕ. ೧೧೮) ; ಸಾತಿಶಯ ವೇಣುದಂಡಂ ವಿಚಾರದ ಖರ್ಪರಾ ತಾಮ್ರಮುದ್ರೆಯ ಶಿಲಾಭಸಿತಲೇಪನಂ ನೂತನದ ಕಾಷಾಯದಂಬರಂ ಪ್ರಾಣಲಿಂಗಂ ಚೆನ್ನಮಲ್ಲೇಶ್ವರಂ (ಗುರುಚಾ. ೧-೭೦). [ಸಂ.]

ವೇಣುದಾರಿತ (ನಾ). [ಕಾಮಶಾ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ರತಿಬಂಧ : ಪದ್ಮಿನಿ ಪದ್ಮಾಸನದಿಂ ನಾಗರಕಬಂಧದಿಂ ಚಿತ್ರಿನಿ ಶಂಖಿನಿ ವೇಣುದಾರಿತದೆ ಹಸ್ತಿನಿ ತಣಿಕುಂ ಸ್ಕಂಧಪಾದದಿಂ ಕೂಡುವಿನಂ (ಮನ್ಮವಿ. ೨-೮). [ಸಂ.]

ವೇಣುದಾರಿತಕ (ನಾ). ೧. ಬಿದಿರು ಸೀಳುವಿಕೆ, — ಭಾಗವಾಗುವಿಕೆ. ೨. = ವೇಣುದಾರಿತ. ೧,೨ : ಪರಿಕಿಸೆ ವೃಕ್ಷಾರೋಹಣ ವರಾಹಚರ್ವಿತಕ ವೇಣುದಾರಿತಕಂಗಳ್ ಕರಮಸೆಯೆ ಕಾಮಶಾಸ್ತ್ರದ ದೊರೆಯಾದುದು ಶಬರಶಿಶುಗಳುಜ್ಜುಗಮದರ್ಕೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೩೫). [ಸಂ.]

ವೇಣುನಾದ (ನಾ). ೧. ಕೊಳಲಿನ ಧ್ವನಿ : ವೇಣುನಾದಮನೊಸೆದಾಲಿಸಲ್ ಕಿವಿಗಳೇಕೆಯೊ ಸಾಸಿರವಾದುವಿಲ್ಲೆನುತ್ತಮವರವರಂ ಮನಂಗೊಳೆ ನೆಗಟ್ಟುದು ಕೃಷ್ಣನ ವೇಣುನಿಸ್ವನಂ (ಜಗು. ೫-೬). ೨. ಕೊಳಲನ್ನೂದುವವನು : ಕೃಷ್ಣ : ವೇಣುನಾದ ಬಾರೊ ವೆಂಕಟರಮಣನೆ ಬಾರೊ (ಪುರಂದ. ಧಾ. ೪-೮೨ ಪಲ್ಲವಿ). [ಸಂ.]

ವೇಣುಪತ್ರ (ನಾ). ೧. ಬಿದಿರಿನ ಎಲೆ : ಚೂತಪಲ್ಲವೋದಾರರಸಂಗಳುಂ ಸವಿವ ಕೋಗಿಲೆ ಮಲ್ಲುದ ವೇಣುಪತ್ರಮಂ (ವೃಷವಿ. ೮-೧೧) ; ಒಣಗಿದ ವೇಣುಪತ್ರಗಳಿಂದ ಹರವಿಹೋದ ಹಳ್ಳಿಯ ಅಂಗಳಗಳ ಬದಿಯಿಂದ ನಡೆದು . . . ಹೊರಟದ್ದಾರೆ (ಇಪ್ಪತ. ೩೫೨). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ : "ಕಟ್ಟಂತಸಾಲಿಕಾ – ವೇಣುಪತ್ರ" (ಓಷಧಿ. ೨೭). [ಸಂ.]

ವೇಣುಪತ್ರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ : "ಇಂದೀವರಾ — ವೇಣುಪತ್ರಿ" (ಓಷಧಿ. ೧೪). [?]

ವೇಣುಬೀಜ (ನಾ). ಬಿದಿರಿನ ಅಕ್ಕಿ ; ಬಿದಿರಿನ ಬೀಜ : ವೇಣುಬೀಜಮಂ ವನಚರಿ ಕುಟ್ಟುತುಂ ಪದೆದು ಪಾಡಿದಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೯೩). [ಸಂ.]

ವೇಣುವಾದನ (ನಾ). ಕೊಳಲನ್ನು ಊದುವಿಕೆ : ಮಧುರಸ್ವನಪತ್ರವಾದ್ಯನಿರತರ್ ಮನೋಜ್ಞಗೋಪಾಲವೇಣುವಾದನಸುಭಗರ್ (ಜಗವಿ. ೩-೭೭). [ಸಂ.]

ವೇತಂಡ (ನಾ). ಆನೆ ; ಗಜ : ಇತ್ತಲೀ ಕುವಲಯಾಪೀಡವೇತಂಡಮುಮನೊಡನೊಡನೆ ಕಂಡು (ಜಗವಿ. ೭-೪೮ ವ) ; ಗಜನ್ಮೃಗೇಂದ್ರದಂಷ್ಟ್ರಮಂ ಕಂಡ ವೇತಂಡದಂತೆ . . . ಭಯಂಗೊಂಡು (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೩-೨೭ ವ). [ಸಂ.]

ವೇತಂಡಯಾನ (ನಾ). ಆನೆಯ ನಡಗೆಯಂತಹ ನಿಧಾನವಾದ ನಡಗೆ ; ಗಜಗಮನ : ತೊಂಡೆವಾಯ್ದೆಳೆಯ ಶಶಿಮಂಡಲಾನನದ ವೇತಂಡಯಾನದ . . . ಅಬಲೆ ನೇಪಾಳದವಳು (ಜನಪ. ೭-೧೯). [ಸಂ.]

ವೇತನ (ನಾ). ೧. ಕೆಲಸ ಮಾಡಿದ್ದಕ್ಕೆ ಕೊಡುವ ಪ್ರತಿಫಲ ; ಸಂಬಳ : ಬಗೆದಣಿವಂತೆಂದೆಂದುಂ ಜಗ ಮೆಚ್ಚುವ ತೆರದೆ ಬೀಜ್ ವೇತನಮನಿತೋ (ಮೃಸೂಮ. ೫-೮೮) ; ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಕೆಲಸಗಾರನಿಗೂ ವೇತನವೂ ಗೌರವವೂ ಸಲ್ಲಬೇಕು (ಕ್ರಿಯಾಶಿ. ೧೨). ೨. (ಉನ್ನತವ್ಯಾಸಂಗಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಡುವ) ಸಹಾಯಧನ, — ಪ್ರೋತ್ಸಾಹ ಧನ: ಸೊಸೈಟಿಯವರು ಇವರ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಮನಗಂಡು ಇಂಗ್ಲೀಷ್ ಭಾಷಾಸಾಹಿತ್ಯಗಳ ವಿಶೇಷವ್ಯಾಸಂಗಕ್ಕಾಗಿ ವೇತನ ಕೊಟ್ಟು ಇವರನ್ನು ಆಕ್ಸ್‌ಫರ್ಡಿಗೆ ಕಳುಹಿಸಿದರು (ಸಮಾಲೋ. ೭೫). ೩. ಬೆಲೆ ; ಮೌಲ್ಯ : "ಭೃತಿಃ, ಭೃತ್ಯಾ . . . ವೇತನಂ — ಈ ೭ ಬೆಲೆ" (ಪಲಾಯು. ೧೨೦-೪೩). [ಸಂ.]

ವೇತಸ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಿದಿರು ; ಹಬ್ಬೆ : ವೇತಸ ಕದಂಬ ಪ್ರಿಯಂಗು ಶಿರೀಷ ಪಲಾಶ ರಾಜವೃಕ್ಷಾಭಿಧಾನ ತರುಗಳ್ ಪತಾಕಾಚಿಹ್ನಂಗಳುಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೧೮೭). 'ಅಂಬುವೇತಸ' ಪರಾ. ೨. ಜೊಂಡುಹುಲ್ಲು : ಹರಿವ ಬಹುವಾರಿಪ್ರವಾಹಕೆ ತರುಮಲೆತು ಬೀಳುವುದು ತಲೆವಾಗಿರುತ ವೇತಸಕುಂಜವುಳಿದಿಹವು (ತಿಮ್ಮಶಾಂ. ೩-೪೧). [ಸಂ.]

ವೇತಸೀಯ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ : "ಕುಂಭೀರಃ – ವೇತಸೀಯ ಭೇದ, ಗುಳ್ಳೆ" (ಓಷಧಿ. ೩೫). [?]

ವೇತಾಲ, ವೇತಾಳ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭೂತ ; ದೆವ್ವ : ಬಿಱುದನಿಯ ಭೂತವೇತಾಲ[ಪಾಠಾಂ. ಳ]ಸಂಕುಲದಡಗಿನಱಕೆಗಳ ಸುಡುಗಾಡೊಳಾ ಮಾಂತ್ರಿ ಚಂಡಿಕಾಲಯದೆಡೆಗೆ ನಡೆತಂದನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೧-೫೫). ೨. ಬಾಗಿಲು ಕಾಯುವವನು ; ವೈತಾಲಿಕ ; ದ್ವಾರಪಾಲಕ. ೩. ಉಪಾಧ್ಯಾಯ ; ಗುರು : "ವೇತಾಲ [ಪಾಠಾಂ. ಳ]ನಾಚಾರ್ಯನಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೮೮-೩೮). **ವೇತಾಳ** : ೧. ಭೂತದ ಕೈಯಲೊಂದಱುವ ಅದು ವೇತಾಳನುದ್ದಕ್ಕೆ ನಿಂದಿತು ಭೂತ ಸತ್ತಿತು (ಅವಚಂ. ೨೯೮-೧೩೧೩) ; ಅಣುಗನಂ ವೇತಾಳನಿಹ ವೇದಿಕೆಯ ಮುಂದೆ . . . ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ (ನವಮೋ. ೧೨-೨೩). [ಸಂ.]

ವೇತಾಲಪಂಚವಿಂಶತಿ (ನಾ). ಬೇತಾಳವು ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನಿಗೆ ಹೇಳಿದ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಕಥೆಗಳ ಸಂಗ್ರಹದ ಹೆಸರು : (೬). [ಸಂ.]

ವೇತಾಳ 'ವೇತಾಲ' ನೋ.

ವೇತಾಳಕ (ನಾ). ಮೆಟ್ಟಿಕೊಂಡಿರುವ ಭೂತಪ್ರೇತಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸುವವನು; ಮಂತ್ರವಾದಿ : ಹಳೆಯ ವೇತಾಳಕರು ಹೆಬ್ಬುಲಿ ಹಲವು ಜಟ್ಟುಗ ಮಾಣಿಭದ್ರರು ಬಲು ಭುಜಂಗಳ ತೂಡಿಗಯೊಪ್ಪುವ ರೌದ್ರಮುಖರಿರಲು (ಕೌಶರಾ. ೧೯-೩೫). [< ಸಂ. ವೈತಾಲಿಕ]

ವೇತಾಳವಡೆ (ನಾ). ದೆವ್ವಗಳ ಸಮೂಹ; ಪಿಶಾಚಿಗಳ ಗುಂಪು: ಅಂತುತ್ಪಾತ ವೇತಾಳವಡೆಯಂತೆ ಭಯಂಕರಾಕಾರಮಾದ ಬೇಡವಡೆಯ ನಡುವೆ . . . ಬಂದಂ ಪುಳಿಂದ ಪ್ರಕರ ಬಹುಳಸೇನಾಪರೀತಂ ಕಿರಾತಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೭೭). [ವೇತಾಳ (= ವೇತಾಲ) + ಪಡೆ]

ವೇತ್ತ 'ವೇತ್ತಾರ' ನೋ.

ವೇತ್ತಾರ, ವೇತ್ತ (ನಾ). ತಿಳಿದವನು ; ಜ್ಞಾನಿ : ಲಿಂಗದ ಅನುಭವದಿಂದ . . . ಮಾನವಜೀವನದ ಮಹಾಸಮಸ್ಯೆ ಬಗೆಹರಿದಂತಾಯ್ತು? ಬಗೆಹರಿಯಿತೆಂದು ತಿಳಿದುಕೊಂಡ ವೇತ್ತಾರರಿದ್ದಾರೆ (ವಚಸಂ. XV. ೭೮೮೫). ವೇತ್ತ : ಪಾವನಾತ್ಮನು ಪಾಶದಳನಕಳಾವಿದಂ ದಿವ್ಯಾಗಮಪುರಾಣಾವಿರಳಪರಮಾರ್ಥವೇತ್ತನು (ಚಪಪು. ೪೭-೧). [< ಸಂ. ವೇತ್ತೃ]

ವೇತ್ತಿ (ನಾ). ಲೋಹಗಳನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸುವ ಸಾಧನ ; ಒರೆಗಲ್ಲು : "ಪರೀಕ್ಷಿತಂ ವೇತ್ತಿಯೆನಲೊರೆಗಲ್ಲು" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೫-೧೪). [?]

ವೇತ್ತೃ (ನಾ). ೧. = ವೇತ್ತಾರ. ೨. ಋಷಿ ; ಮುನಿ. ೩. ಹೊಂದುವವನು; ಪಡೆಯುವವನು. [ಸಂ.]

ವೇತ್ತೃತೆ (ನಾ). ತಿಳಿವಳಿಕೆ ; ಜ್ಞಾನ : ಶಾಬ್ದವೇ [ಪಾಠಾಂ. ನೇ]ತ್ತೃತೆ ಷಟ್ತರ್ಕವಿತರ್ಕ ಭೇತ್ತೃತೆ . . . ಏಂ ಚೋದ್ಯಮ ವರ್ಧಮಾನಮುನಿಯೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧-೩೧). [ಸಂ. ವೇತ್ತೃತಾ]

ವೇತ್ರ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಬಿದಿರು ; ಬೆತ್ತ : ಅನೇಕರುಚಿವಿಚಿತ್ರ ವೇತ್ರವಿಶಿಖಾತಿರುಚಿರಪ್ರಾಂತಕುಂತಮನುತ್ತರೀಯಕಂಟಕಮತಿಸುಭಟಮದೋತ್ಕಂಟ ಮಿದು ಕರ್ಣಾಟಬಲಂ (ಆದಿಪು. ೧೩-೪೫ ವ). ೨. (ದ್ವಾರಪಾಲಕನು ಹಿಡಿದು ಕೊಳ್ಳುವ) ಕೋಲು ; ದಂಡ : ಪ್ರಾಂಚತ್ಕಾಂಚನವೇತ್ರಮಂಜುಳಕರಂ ಕೂರ್ಪಾಸವಿಭ್ರಾಜಿತಂ . . . ಬಂದಂ ಪ್ರತೀಹಾರಕಂ (ರಾಜಶೇ. ೫-೨೩). ೩. ಕೊಳಲು; ವೇಣು : 'ವೇತ್ರಗೀತ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ವೇತ್ರಕೀಯ (ಗು.) ೧. ಬಿದಿರಿನ ; ಬೆತ್ತದಿಂದ ಕೂಡಿದ : 'ವೇತ್ರಕೀಯಗೃಹ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ಬೆತ್ತದ ಗಿಡಗಳು ಗುಂಪುಗುಂಪಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವ ಪ್ರದೇಶ. [ಸಂ.]

ವೇತ್ರಕೀಯಗೃಹ (ನಾ). ಬಿದಿರಿನಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಮನೆ, — ಕುಟೀರ : ನಮ್ಮ ದೊರ ವೇತ್ರಕೀಯಗೃಹದಲ್ಲಿದ್ದಾನೆ (ವಚಭಾ. ೪೫). [ಸಂ.]

ವೇತ್ರಖೇಟಕ (ನಾ). ಬೆತ್ತದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಗುರಾಣಿ ; ಬಿದಿರಿನ ಹರಿಗೆ : ಮತ್ತೀ ಭಾಗದೊಳಭಿನವಪ್ರಿಯಂಗುಶ್ಯಾಮಾಂಗಮರ್ಧಚಂದ್ರಬುದ್ಬುದವ್ಯಾಕೀರ್ಣ ತ್ರಿಶೂಲಕರಾಲವಿಶಾಲವೇತ್ರ[ಪಾಠಾಂ. ಮಿತ್ರ]ಖೇಟಕಂ . . . ಇದು ವರಾಟಸುಭಟಬಲಂ (ಆದಿಪು. ೧೩-೪೫ ವ). [ಸಂ.]

ವೇತ್ರಗೀತ (ನಾ). ೧. ಕೊಳಲಿನ ಗಾನ. ೨. ಕೊಳಲನ್ನು ಊದುವವನು : ಮಂತ್ರಿ ಸೇನಾಧವರು ನಾಟಕ ವೇತ್ರಗೀತರು ಹಾಸ್ಯ ಮೊದಲಾಗಿ ತವದ ಅಷ್ಟಾದಶವು . . . ಒಪ್ಪಿಹುದು (ಬಿಜ್ಜಪು. ೨೩-೩೪). [ಸಂ.]

ವೇತ್ರದಂಡ (ನಾ). ದ್ವಾರಪಾಲಕನು ಹಿಡಿಯುವ ಬೆತ್ತದ ಕೋಲು : ವೇತ್ರದಂಡಮಂ ಪಿಡಿದು ನಿಂದಿರ್ದ ಪಡಿಯಱಿತಿಯರಿಂ ರಮ್ಯಂಬಡೆದು ಅನಂಗನಾಜ್ಞೆ ಸೀಮೆಯುಂ ಪಡೆದಂತಿರ್ದ ಪಚ್ಚೆಯ ತೆರೆಯ ಕಂಡು (ನಂದಿರ. ೧೨-೪೧). [ಸಂ.]

ವೇತ್ರದಂಡಧರ (ನಾ). ಬೆತ್ತದ ಕೋಲನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ ದ್ವಾರಪಾಲಕ ; ಕಟ್ಟಿಗೆಕಾರ : ನೃಪತಿ ನುಡಿಯ ನುಡಿಯಿಂ ನೀಮಿರ್ಪೆಡೆಯೊಳಿರಿಂ ನೀಮೞಿವಿರ್ ಮಿಡುಕಿದೊಡನೆ ಚಿತ್ರವೇತ್ರದಂಡಧರರ್ಕಳ್ (ಆದಿಪು. ೯-೬) ; (ಪಂಪಭಾ. ೧೪-೨೨ ನೋ.). [ಸಂ.]

ವೇತ್ರಧರ (ನಾ). = ವೇತ್ರದಂಡಧರ : ಪೆಡಂಮೆಟ್ಟುವ ರಾಜಹಂಸಸಮಾಜ ಮನೋಜೆಯಿಂ ಕರೆದುಚಿತಸ್ಥಾನದೊಳ್ ನಿಲಿಪ ವೇತ್ರಧ[ಪಾಠಾಂ. ಧಾ]ರರಿಂ (ರಾಜಶೇ. ೫-೧೯ ವ) ; ಅನೇಕ ಪರಿಯಲಿ ಪೊಗಳ್ವ ವಂದಿಜನಂಗಳಿಂ ಓದುವ ಪಾಠಕರಿಂ ಉಗ್ಘಡಿಸುವ ವೇತ್ರಧರರಿಂ (ಸನ್ನುಬಾ. ೫-೧೧೮ ವ). [ಸಂ.]

ವೇತ್ರಧಾರಕ (ನಾ). = ವೇತ್ರದಂಡಧರ : ಪರಿಹಾಸ ಮಾಡುತೆಲ್ಲರ ಕುಣಿಸಾಡುತ್ತಿರೆ ಕಂಡು ವೇತ್ರಧಾರಕರು ಪೊಯ್ಯಲವರ ಕೆಟ್ಟು ಬಯ್ಕೆ (ಭೈರವೇ. ೧-೧೬೨). [ಸಂ.]

ವೇತ್ರನಾಳಿ (ನಾ). ಬಿದಿರಿನ ಕೊಳವೆ, — ನಳಿಕೆ : ಚತುರಂಗುಲಪ್ರಮಾಣೋಚ್ಛ್ರಿತ ಮಪ್ಪುದು ವೇ [ಪಾಠಾಂ. ನೇ]ತ್ರನಾಳಿ ತತ್ಸುಷಿರಂ ಪ್ರಸ್ತುತಮಂಗುಲಪ್ರಮಾಣಾಕೃತಿಯಾಗಿ ನಿರೂಹಕರ್ಮಣಕ್ಕುಪಯೋಗ್ಯಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೦-೧೯). [ಸಂ. ವೇತ್ರನಾಲಿ]

ವೇತ್ರಲತೆ (ನಾ). ಎಳಸಾದ ಬೆತ್ತ, — ಬಿದಿರು : ಅವನಿಪತಿಗೃಹದ್ವಾರದಂತೆ ವೇತ್ರ ಲತಾಶತದುಷ್ಪ್ರವೇಶಮುಂ ವಿರಾಟನಗರಿಯಂತೆ ಕೀಚಕಾವೃತಮುಂ . . . ಸಪ್ತವರ್ಣೋಪಶೋಭಿತಮುಂ ಕ್ರೂರಸತ್ತ್ವಮಾಗಿಯುಂ ಮುನಿಜನಸೇವಿತಮುಮೆನಿಪುದುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೦೦). [ಸಂ. ವೇತ್ರಲತಾ]

ವೇತ್ರವತಿ (ನಾ). ೧. ದಂಡವನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಿರುವ ದ್ವಾರಪಾಲಕಿ ; ಕಟ್ಟಿಗೆಕಾರ್ತಿ : ವೇತ್ರವತಿ, ಹೋಮಶಾಲೆಯ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ತೋರಿಸು (ಶಾಕುಂತ. ೬೨-೧೯). ೨. ಒಂದು ನದಿಯ ಹೆಸರು : "ಶರಾವತೀ, ವೇತ್ರವತೀ, ಚಂದ್ರಭಾಗಾ, ಸರಸ್ವತೀ, ಕಾವೇರೀ — ೫ . . . ನದೀವಿಶೇಷಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೮೮). [ಸಂ. ವೇತ್ರವತೀ]

ವೇತ್ರವಿಷ್ಟರ (ನಾ). ಬೆತ್ತದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಪೀಠ ; ಬಿದಿರಿನ ಪೀಠ, — ಆಸನ : ಸಂಹರಿಪ ದಂದುಗಮಂ ಪೊಱಗಿಕ್ಕಿತೆಂಬ ಮೆಯ್ಸಿರಿ ಸಹಜಾತಮಾಗೆ ತಳೆದಿರ್ಪುದನುಕ್ರಮದಿಂದೆ ವೇತ್ರವಿಷ್ಟರನಿಭ ಝಲ್ಲರೀನಿಭಮೃದಂಗನಿಭಾಕೃತಿಯುಂ ಜಗತ್ರಯಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧-೮೯). [ಸಂ.]

ವೇತ್ರಹಸ್ತ (ನಾ). = ವೇತ್ರದಂಡಧರ : ಮಕುಟವರ್ಧನರಂ ಕಟ್ಟಿಗೆಯೆತ್ತಿ ಮಟ್ಟಮಿರಿಸುವ ವೇತ್ರಹಸ್ತರಾಕ್ರಮಣೆಯ ನಡುವೆ ದಂಡನಾಥತ್ರಿಣೇತ್ರನೆನಿಪ ಬಸವ ರಾಜಂ . . . ಸುಖದೊಳಿಪ್ಪಲ್ಲಿ (ಬಸರ. ೬-೩೦) ; ಆ ಪ್ರಸ್ತಾವದೊಳ್ ವಿಚಿತ್ರ ವೇತ್ರಹಸ್ತನುಮಾರ್ಯವೇಷಪ್ರಶಸ್ತನುಮಪ್ಪ ಪ್ರತೀಹಾರನೊರ್ವನುರ್ವೀಶ್ವರಂಗೆ ಪೊಡೆವಟ್ಟು (ಪುಷ್ಪಪು. ೬-೩೬ ವ). [ಸಂ.]

ವೇತ್ರಾಸನ (ನಾ). ಬೆತ್ತದ ಅಥವಾ ಬಿದಿರಿನಿಂದ ಹೆಣೆದ ಆಸನ : ನದೀತನೂಜಂ ಭಾರದ್ವಾಜಂಗೆ ಬಟೆಯನಟ್ಟಿ ಬರಿಸಿ ಪೂರ್ವಸಂಭಾಷಣಾರ್ಘ್ಯಮೆತ್ತಿ ಮಧುಪರ್ಕ ವೇತ್ರಾಸನ ತಾಂಬೂಲ ದಾನಾದಿಗಳಿಂ ಸಂತಸಂಬಡಿಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೫೨ ವ) ; ಮೊದಲೊಳ್ ವೇತ್ರಾಸನದೊಂದಿದಂದಮಂ ನಡುವೆ ಝಲ್ಲರೀವಿಭ್ರಮಮಂ . . . ಪೋಲ್ತುದು ಲೋಕಮಿದಲ್ತೆ ಲೋಕದೊಂದಾಕಾರಂ (ಅಜಿಪು. ೧೧-೪). [ಸಂ.]

ವೇತ್ರಿ (ನಾ). = ವೇತ್ರದಂಡಧರ : ನೃಪವಧೂವರ್ಗಂ ತದಾಳೀಜನಂ ನಿರುತಂ ಮುಂತಿರೆ ವೇತ್ರಿ ಖಡ್ಗಧರರುಂ ಪರ್ಯಂತದಲ್ಲೊಪ್ಪುಗುಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೧-೩೫). [ಸಂ. ವೇತ್ರಿನ್]

ವೇತ್ರಿಗ (ನಾ). ೧. = ವೇತ್ರದಂಡಧರ : ದೇವೇಂದ್ರ ವಂದಿಸು ಕೆಲಕಾಗಿರ್ಪ ದಿಕ್ಪಾಲರೆಲ್ಲ ಯೋಗಿಗಳ್ಮೊಳ್ಳಿರಿರೆಂಬ ವೇತ್ರಿಗರ ಶಬ್ದಾಗಮ ಕೇಳುತೆಯ್ದಿದನು (ಭರತೇ. ೪೪-೭೧). ೨. ಅಧಿಕಾರಸೂಚಕವಾದ ದಂಡವನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು ; ಅಧಿಕಾರಿ : ವೇತ್ರಿಗರು ಚಂದದಿಂ ಕರವೆತ್ತಿ ಅವಧರಿಸೆಂದು ಹೊಗಳಿದರ್ (ಬಿಜ್ಜಪು. ೮೧-೨೩). [ವೇತ್ರ + - ಇಗ]

ವೇದ (ನಾ). ೧. ಅರಿವು ; ತಿಳಿವಳಿಕೆ ; ಜ್ಞಾನ : 'ವೇದ' ಎಂಬ ಮಾತಿಗೆ 'ಜ್ಞಾನ' ಎಂದು ಅರ್ಥ (ಭಾರದ. ೧೯). 'ವೇದನಿಧಿ' ಪರಾ. ೨. ಶ್ರುತಿ, ಧರ್ಮ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಬೋಧಕವಾದ ಅಪೌರುಷೇಯ ವಾಕ್ಯರಾಶಿ ; IP ಋಗ್ವೇದ, ಯಜುರ್ವೇದ ಮತ್ತು ಸಾಮವೇದವೆಂಬ ಮೂರು ವೇದಗಳು ಮೂಲವೆಂದೂ ನಂತರ ಅಥರ್ವಣ ವೇದವು ಸೇರಿತೆಂದೂ ಪ್ರತೀತಿಯಿದೆ : ಪದಿನೆಂಟು ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಂಗಳೊಳಂ ನಾಲ್ಕುವೇದದೊಳಂ . . . ಆರೂಢಸರ್ವಜ್ಞ ಮಹೇಂದ್ರಜಾಣ (?)[ನು]ಮಾಗಿ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೩೪ ವ) ; ವೇದಶ್ರುತಿಗಳ ತಿಳಿಯಲಱಿಯದ ವಾದವ ಮಾಡುವರೆಲ್ಲಾ (ಬಸವ. ೫೪೫) ; ಅರಸುಗಳಿಗಿದು ವೀರ ದ್ವಿಜರಿಗೆ ಪರಮ ವೇದದ ಸಾರ (ಕುಮಾ.ಆ. ೧-೧೯) ; ವೇದ ಸುಳ್ಳಾದರೂ ಗಾದೆ ಸುಳ್ಳಾಗದು (ಗಾದ). 'ಚತುರ್ವೇದ', 'ತ್ರಯೀ' ಪರಾ. ೩. ವಿದ್ಯೆ ; ಶಾಸ್ತ್ರ. ೪. ಬ್ರಹ್ಮ. ೫. ವಿಷ್ಣು. ೬. [ಜೈನ] ಆಚಾರಾಂಗ, ಸೂತ್ರಕೃತಾಂಗ, ಸ್ಥಾನಾಂಗ ಮೊದಲಾದ ದ್ವಾದಶಾಂಗಗಳುಳ್ಳ ಶಾಸ್ತ್ರ : ಎರಡ(ಎಂಟ)ನೆಯ ದೀಕ್ಷಾನ್ವಯಕ್ರಿಯೆಯೊಳ್ ಅವತಾರಮೆಂಬುದು ತನ್ನನಾಶ್ರಯಿಸಿದ ಭವ್ಯಜನಕ್ಕೆ ವೇದಮುಂ . . . ಎಂಬ ದಶವಿಧಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲ ವೇದಮೆಂಬುದು ಸಪ್ತಪರಮಸ್ಥಾನಮನೀವ ದ್ವಾದಶಾಂಗಮುಳಿದ ವೇದಂ ಪಾಪಸೂತ್ರಮೆಂದಱಿಗೆ (ಚಾವುಂಪು. ೨೨೧). 'ದ್ವಾದಶಾಂಗವೇದ' ಪರಾ.

೭. [ಬೌದ್ಧ] "ಬುದ್ಧನು ವೇದಯಿಸಿ ತಿಳಿದ ಜ್ಞಾನ" (ಬುದ್ಧಪ. ಮಿಲಿಂದ. ಕೋಶ. ೧೩೩); ನಾಗಸೇನನು . . . ಸಾಗಲ ನಗರದ ಬಳಿ ಸಾರಿದ್ದನು. ಆತನು ಸಂಘದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನು, ಗಣದ ಮುಖಂಡನು . . . ವೇದಗಳನ್ನು ತಿಳಿದವನು (ಬುದ್ಧಪ. ಮಿಲಿಂದ. ೨೭). ೮. [ಗಣಿತ] ನಾಲ್ಕು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : ಗತಿ ವೇದ . . . ಸತತಂ ಜಳರಾಶಿ ಎಂದು ನಾಲ್ಕಱ ನಾಮಂ (ವ್ಯವಹಾ. ೬-೪) ; ಹರನಯನ ವೇದ ಶಶಿ ಗಿರಿಯಿಂದಂ ಗುಣಿಸಲ್ (ಭಾಸ್ಕರ. ೪೨-೬).

ವೇದಶಾಸ್ತ್ರ = ಚತುರ್ವೇದಗಳು ಮತ್ತು ಶಾಸ್ತ್ರಸಿದ್ಧಾಂತ : ವೇದಶಾಸ್ತ್ರದವರ ಹಿರಿಯರೆನ್ನ ಮಾಯಾಭ್ರಾಂತಿ ಕವಿದ ಗೀತಜ್ಞರ ಹಿರಿಯರೆನ್ನೆ (ಬಸವ. ೬೧೩): ವೇದ ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥ ತತ್ವದ ವಿಚಾರವ ಮಾಡು (ಪುರಂದ. ೨-೫-೨). [ಸಂ.]

ವೇದಂಡ (ನಾ). = ವೇತಂಡ : ಊದ ಕರಿಗಳ ಸರಃಸ್ಯಚ್ಛೋದಕವುಂ ನೆತ್ತಿಗಡರ್ದ ಪನಿಗಳೆ ಮುಸು ಮುತ್ತಾದುವಲ್ಲದೊಡತವಿಯ ವೇದಂಡದ ನೆತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಮುತ್ತುಗಳೊಳವೇ (ಅರ್ಧನೇ. ೩-೧೧೦) ; ಗಂಡಮೃಗ ಮೃಗರಾಜ ಹರಿ ವೇದಂಡ ಸೂಕರ . . . ಚಮರೀಮೃಗ ಶಿಖಿಗಳ ತಂಡವಿಂತನ್ಯೋನ್ಯವೈರವನುಳಿದು ಚರಿಸುತಿಹ ಘನದ ಬಿಲ್ವಾವನದ ಮಹಿಮೆಯ ವಿನುತಿಸುತ ನೋಡುತ್ತ (ಬಸವು. ೧೯-೮೪). [ಸಂ.]

ವೇದಕ (ಗು). ೧. ಜ್ಞಾನವನ್ನು ನೀಡುವ, — ಬೋಧಿಸುವ : ತತ್ವದರ್ಶಕನೇ ವೇದಕಗುರು (ವಿವೇಕ. ೧೯). (ನಾ). ೨. [ಜೈನ] ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವಮೊಂದಱುದಯದಿಂದುೞಿದವಱುಪಶಮದಿಂ ಪುಟ್ಟಿದುದು ವೇದಕಮೆಂಬುದು (ವರ್ಧಮಾ. ೬-೨೮ ವ). [ಸಂ.]

ವೇದಗರ್ಭ (ನಾ). ೧. ವೇದಗಳನ್ನು ಗರ್ಭದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಸಂರಕ್ಷಿಸುವವನು ; ಬ್ರಹ್ಮ : ವೇದಗರ್ಭವರಪ್ರಸಾದಾಹ್ಲಾದಕವಿ ರಘುವರಕಥಾವಿಮಲೋದದಿಂದು ಮಹಾಮುನಿಪ್ರಾಚೇತಸಂ ವಂದೆ (ತೊರೆರಾ. ೧-೧-೮). ೨. ವಿಷ್ಣು. [ಸಂ.]

ವೇದಗೋಚರ (ನಾ). ವೇದಗಳಿಗೆ ಗೋಚರಿಸುವವನು ; ಪರಮಾತ್ಮ : ವೇದಗೋಚರ ಬಾರೋ ಆದಿಕಚ್ಛಪ ಬಾರೋ (ಪುರಂದ. ಧಾ. ೧-೬೩-೧). 'ನಿಗಮಗೋಚರ' ಹೋ. [ಸಂ.]

ವೇದಘೋಟಕ (ನಾ). (ತ್ರಿಪುರಸಂಹಾರದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ) ನಾಲ್ಕುವೇದಗಳನ್ನು ತನ್ನ ರಥಕ್ಕೆ ಕುದುರೆಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡವನು ; ಶಿವ : ವೇದಘೋಟಕ ಭಕ್ತರಾಲಯದಿ ಭಾಂಡದ ಪ್ರಸಾದವನು ತಂದು ಶುನಿಯಾದ ಶಿಷ್ಯಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಪೋದಪೆ ನೆನುತ್ತ (ಪ್ರಭುರಾ. ೧೯-೨೧). [ಸಂ.]

ವೇದಘೋಷ (ನಾ). ೧. ವೇದಗಳನ್ನು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಹೇಳುವಿಕೆ : ಮನೆಮನೆಗಳೊಳ್ ನೆಗಳ್ದ ವೇದಘೋಷಂಗಳಂ . . . ಶಿವಕೀರ್ತನಾವಳಿಗಳಂ ತೋಱುತುಂ (ನಂಬಿರ. ೬-೧೦೩) ; ದೇವಿಗೆ ಆರತಿ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವಾಗ, ಒಳಗಡೆ ಸುಸ್ವರದಲ್ಲಿ ವೇದಘೋಷ ಕೇಳಬಂತು (ಶಾಂತಲಾ. ೧೦೩). ೨. ವೇದಗಳನ್ನು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಹೇಳುವವನು ; ಬ್ರಾಹ್ಮಣ : ವೇದಘೋಷರೂ ಶಾಸ್ತ್ರಿಗರೂ ಯೇನಾದ ವರ್ತನ ನಿಮದು ಯೆನಲು (ಬಿಜ್ಜವ. ೩೧-೧೮). [ಸಂ.]

ವೇದನ (ನಾ). ೧. ತಿಳಿವಳಿಕೆ ; ಅರಿತುಕೊಳ್ಳುವುದು : ಪ್ರತಿಭಾನಂ ಶಕ್ತಿ ಲೋಕಾಗಮಸಕಲಕಲಾವೇದನಂ ವಿದ್ಯೆ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೪೨೪) ; (ಧ್ಯಾನ, ಅರ್ಚನೆ, ಪ್ರಣಾಮ ಮೊದಲಾದುವು) ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ವೇದನ, ಉಪಾಸನ, ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುವುವು (ಹಿಂದೂಮಾ. ೨೫೬). 'ವೇದಿಸು' ಪರಾ. ೨. ದೇಹದ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರಿಯಾನುಭವಗಳ ಅರಿವು. ೩. ನೋವು ; ಬಾಧ : 'ವೇದನಂಗೊಳ್' ಪರಾ. ೪. ಆಸ್ತಿ ; ಸಂಪತ್ತು. ೫. ವಿವಾಹ. [ಸಂ.]

ವೇದನಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಬಾಧೆಗೊಳಗಾಗು ; ಸಂಕಟಕ್ಕೆ ಸಿಲುಕು : ಗುರುಪಾದುಕಂಗಳ ಮುಂದೆ ತನ್ನಯ ಪಾದಯುಗಳಂ ಸೋಂಕಿದಡೆ ಗುರುಭಕ್ತನಾತ್ಮದೊಳು ವೇದನಂಗೊಳುತ (ಬಸವು. ೩೯-೩೧). [ವೇದನ + ಕೊಳ್$_1$]

ವೇದನಿಂದಾಪರ (ಗು). ೧. ವೇದವನ್ನು ನಿಂದಿಸುವ, — ಹೀಯಾಳಿಸುವ. (ನಾ). ೨. ವೇದಗಳನ್ನು ನಿಂದಿಸುವವನು ; ನಾಸ್ತಿಕ : ಗುರುವಿಘಾತಿಯ ವೇದನಿಂದಾಪರನ . . . ನರಕವಾಗಲಿ ಕೊಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ನಾಳೆ ಸ್ಯಂಧವನ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೮-೩೬). [ಸಂ.]

ವೇದನಿಧಿ (ನಾ). ಜ್ಞಾನದ ಭಂಡಾರ ; ತಿಳಿವಳಿಕೆಯ ಆಗರ : ಹಿಮಗಿರಿಯೊಳವಿತಿಹುದು ಚೈತನ್ಯದಗ್ನಿಕಣ ಸ್ತಿಮಿತದಿಂ ನಿಂತಿರ್ಪುದದು ಧರೆಯ ಹಿತಕೆ ಶಮದ ಸುಂದರದ ಸಾತ್ತ್ವಿಕದ ಗಾಂಭೀರ್ಯವದು ನಮಗೊಂದು ವೇದನಿಧಿ (ಮಂಕುತಿ. ೧೧೨). [ಸಂ.]

ವೇದನೀಯ (ಗು). ೧. ತಿಳಿಯಲು ಅರ್ಹವಾದ. (ನಾ). ೨. [ಜೈನ] ಜೀವಕ್ಕೆ ಸುಖ ಅಥವಾ ದುಃಖರೂಪವಾದ ವೇದನೆಯನ್ನು ಉತ್ಪನ್ನಮಾಡುವ ಕರ್ಮ : ನಿಜದ್ವಿಚರಮಸಮಯದೊಳ್ ಅನ್ಯತರವೇದನೀಯ ದೇವಗತಿ . . . ನೀಚೈರ್ಗೋತ್ರಂಗಳೆಂಬ ದ್ವಿಸಪ್ತತಿಪ್ರಕೃತಿಗಳಂ ನಿರವಶೇಷಂ ಕಿಡಿಸಿ (ಆದಿಪು. ೧೬-೪೯ ವ) ; ಸಾತಾಸಾತಸಂವಿಭಾಗದಿನಿರ್ತಱನಪ್ಪ ವೇದನೀಯಮುಮಂ (ಸುಕುಮಾ. ೩-೩೯ ವ). [ಸಂ.]

ವೇದನೆ (ನಾ). ೧. ಜ್ಞಾನ ; ತಿಳಿವಳಿಕೆ : ಬಲ್ಲೆಂದಟ್ಟು ಅದೆಲ್ಲಿದ್ದರು ತನ್ನ ವೇದನೆಯ ಬಿಡದು (ಮೋಳಿವಾ. ೫೫-೨೨೬) ; ಪ್ರತಿಭಾಶ್ರವಣ ಮೇಣತಿಶಯದ ವಾರ್ತಾದರುಶನಗಳತುಳವಪ್ಪಾಸ್ವಾದನವು ವೇದನೆಯುಮೆಂಬಾಱು . . . ಪ್ರಜ್ಞಾಭ್ಯಾಸಕಾಲದಲಂತರಾಯಗಳು (ಅಮೃತ. ೬-೪೯). ೨. ಸಂವೇದನೆ ; ಅನುಭವದ ಅರಿವು : ಈ ಲೋಕವ್ಯಾಪಾರಗಳಿಗೆ ಪಡಿಮಿಡಿಯುವ ಕ್ರಿಯೆಗೆ . . . ವೇದನ (Sensation) ಎನ್ನಬಹುದು (ಸೌಂದರ. ೫) ; ಸ್ಪರ್ಶದಿಂದ ಆಗುವ ಅನುಭವವೇ 'ವೇದನೆ' (ಭಾರದ. ೧೯೫). ೩. ನೋವು ; ತಾಪ ; ಯಾತನೆ : ಸ್ಮರವೇದನೆಯಿಂ ಮಹಿಷಾಸುರನೇಳ್ತರೆ (ಕಾದಂಪೂ. ೪೪) ; ಭೈಷಜ್ಯಜ್ಞಾನಮುಂ ಮಾಡುಗುಮುಂ ವೇದನಾನಿಗ್ರಹಮುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೬-೨೬) ; ಎಲೆ ತಂದ ಎನ್ನವನೆ ಕಣ್ಣ ವೇದನೆ ಘನವಲ್ಕ ತಂದೆ (ಕಣ್ಣರ. ದೇ. ೧೪೬-೨೪). [ಸಂ. ವೇದನಾ]

ವೇದನೆಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ನೋವನ್ನು ಹೊಂದು ; ಬಾಧೆಗೊಳಗಾಗು : ಜೇಡಿದೊಂದು ಪುರುಳಂ ಮಾರ್ಕೊಂಡನೇ ಬೇಡಿ ವೇದನೆ[ಪಾಠಾಂ. ಡನೆ]ಗೊಂಡಾನೆಱೆದಟ್ಟಯುಂ ಬಗೆಯನೇಂ ಗಂಡಂ ಮನಂಗೊಂ[ಪಾಠಾಂ. ಗಂ]ಡನೋ (ಆದಿಪು. ೧೨-೩೬).

[ವೇದನ + ಕೊಳ್$_1$]

ವೇದಪಾರಾಯಣ (ನಾ). ವೇದಗಳನ್ನು ಓದುವಿಕೆ, — ಪಠಿಸುವಿಕೆ : ವೇದಪಾರಾಯಣದ ಫಲ ಗಂಗಾದಿತೀರ್ಥಸ್ನಾನಫಲ . . . ಕನ್ಯಾದಾನಫಲವಹುದಾದರಿಸಿ ಭಾರತದೊಳೊಂದಕ್ಷರವ ಕೇಳ್ದರಿಗೆ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೧-೨೦). [ಸಂ.]

ವೇದಪುರುಷ (ನಾ). ವೇದವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದವನು ; ಪರಮಾತ್ಮ : ಸಹಸಶೀರ್ಷನಾದಿಪುರುಷನು ವೇದಪುರುಷನೊಬ್ಬ ಪುರುಷನು (ಬಸವ. ೯೫೫); ವೇದಪುರುಷನ ಸುತನ ಸುತನ ಸಹೋದರನ . . . ನಾದಿನಿಯ ಜಠರದಲಿ ಜನಿಸಿದನಾದಿ ಮೂರುತಿ ಸಲಹೊ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೧-೨೩). [ಸಂ.]

ವೇದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ (ನಾ). ವೇದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದು ಸರಿಯೆಂದು ತಿಳಿಸುವಿಕೆ; ವೇದದ ಪ್ರಮಾಣತ್ವ : ಯುಕ್ತಿವಾದದ ಬಲದಿಂದಲೇ ವೇದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಆಸ್ತಿಕರು ನಿರೂಪಿಸತೊಡಗಿದರು (ಭಾರದ. ೧೨೦). [ಸಂ.]

ವೇದಪ್ರಿಯ (ನಾ). ವೇದದಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳವನು ; ವೇದಗಳನ್ನು ಪ್ರೀತಿಸುವವನು : ವೇದಪ್ರಿಯ ಶಿವನೆಂಬರು ವೇದಪ್ರಿಯ ಶಿವನಲ್ಲವಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೧೮೧) ; ವೇದಪ್ರಿಯನಲ್ಲ ಎನ ದೇವ (ಸಿದ್ಧಪು. ೨೩-೬೨). [ಸಂ.]

ವೇದಬಾಹಿರ (ನಾ). ೧. ವೇದದಿಂದ ಹೊರತಾದುದು ; ವೇದದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಲ್ಲದುದು : ಆದಡಂಜದಿರಂಜದಿರು ವರ ವೇದಬಾಹಿರವಲ್ಲ ಸತಿಯರೊಳಾದಿಪಾತಿವ್ರತ್ಯ ನಿನಗೆಂದನು ಮಖಧ್ವಂಸಿ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೧೬-೫೦). ೨. ವೇದವನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಅನರ್ಹನಾದವನು ; ವೇದದಿಂದ ಹೊರತಾದವನು : ವಂಚಕರ ನಿಜವೇದಬಾಹಿರ ಹಂಚುಗಳ ಸನ್ಮಾರ್ಗವಿಲ್ಲದ ಪಂಚಮಹಾಪಾತಕರೆ ಜೈನರ ಹಿಂಡು ನರದಾಗ (ಬಸವು. ೫೧-೫೪) ; ಶೈವರು ಚಾರ್ವಾಕರಂತೆ ವೇದದೂಷಕರಲ್ಲ ; ಬೌದ್ಧರಂತೆ ವೇದಬಾಹಿರರಲ್ಲ (ಭಾರದ. ೨೦೯). [ಸಂ.]

ವೇದಬಾಹ್ಯ (ನಾ). = ವೇದಬಾಹಿರ ೨ : ಹರನ ಭಕ್ತಿಗೆ ಕೆಚ್ಚು ಮಿಗೆ ಉಬ್ಬರಿಸಿ ತನುವೇಕಾಂತರಾಮಯನರರೆ ತಾನಿಂತೆಂದು ನುಡಿದನು ವೇದಬಾಹ್ಯಂಗೆ (ಬಸವು. ೪೯-೧೪) ; ಎತ್ತಲೆಂದಱಿಯದ ಜಗಕೆ ಜಡಾತ್ಮರಾಗಿಹ ವೇದಬಾಹ್ಯರ ಮೃತ್ಯುದೇವತೆ ಮುಱಿದು ಮೋದದೆ ಬಿಡುವಳೇಯೆಂದ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೪-೧೧೧). [ಸಂ.]

ವೇದಭಾಷ್ಯ (ನಾ). ವೇದಗಳಿಗೆ ಬರೆದಿರುವ ಟೀಕೆ ; ವೇದಗಳ ಅರ್ಥ ವಿವರಿಸುವ ಗ್ರಂಥ : ಸಾಯಣರ ವೇದಭಾಷ್ಯ, ಮಾಧವರ ಪರಾಶರಮಾಧವೀಯ ಇವೆರಡೂ ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಪ್ರಗತಿಗೆ ವಿಜಯನಗರದ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಮುಖ್ಯ ಕಾಣಿಕೆಗಳು (ಬುಕ್ಕಾರ. ೧೧೧ ಪೀಠಿಕೆ). [ಸಂ.]

ವೇದಮಂತ್ರ (ನಾ). ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಮಂತ್ರ , — ಸೂಕ್ತಿ : ದಹನ ಖನನಗಳೆರಡೂ ವೇದಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ (ಭಾರದ. ೧೭); ತನಗೆ ವೇದಮಂತ್ರಗಳು ಬಾರದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ತನ್ನಲ್ಲಿ ಅಸಮಾಧಾನವೆಂದು ಅವನು ತಿಳಿದ (ಗರುಡಾ. ೧೩೧). [ಸಂ.]

ವೇದಮಾತೆ (ನಾ). ೧. ವೇದದ ಅಧಿದೇವತೆ ; ಗಾಯತ್ರಿ : ಕರದಲ್ಲಿ ಕನಕದ ಚಾಮರವಂಬಿಡಿದು ಭಾಸುರವೇದಮಾತೆ ಗಾಯಿತ್ರಿ ಡಾಳಿಸೆ (ಕುಮಾವ್ಯ. ೧-೭೦) ; ವೇದಪುರುಷನ ಸ್ತ್ರೀರೂಪವಿದು. ಈಕೆಯೇ ವೇದಮಾತೆಯು (ಪುಷ್ಪಾ. ೨೮೫). ೨. ದುರ್ಗಾದೇವಿ. [ಸಂ. ವೇದಮಾತಾ]

ವೇದಮೂರ್ತಿ (ನಾ). ೧. ವೇದವೇ ಮೂರ್ತಿವೆತ್ತಂಥವನು ; ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. ೨. ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿರುವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವಿದ್ವಾಂಸರ ಹೆಸರಿನ ಹಿಂದೆ ಕೆಲವುಸಲ ಸೇರಿಸುವ ಗೌರವಸೂಚಕವಾದ ಶಬ್ದ : ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ . . . ವೇದಮೂರ್ತಿ . . . ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳನ್ನೂ . . . ಪತ್ರ ಸ್ವೀಕರಿಸತಕ್ಕವರ ಹೆಸರಿನ ಹಿಂದೆ ಜೋಡಿಸಿ ಬರೆಯುವ ಸಂಪ್ರದಾಯ ಉಂಟು (ಬುಜುಯಿ. ೪-೮೪). [ಸಂ.]

ವೇದವಾಕ್ಯ (ನಾ). ೧. ವೇದಗಳಲ್ಲಿರುವ ಉಕ್ತಿ , — ಸೂಕ್ತಿ : ಮುಂದೆ ಅಜನಾಗಿ ಪವಮಾನ ಕೃತಯುಗದಲ್ಲಿ ಬಂದು ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಲಿ ಸೃಜಿಸುವನು ಸಚರಾಚರವ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ ತಪ್ಪದು ವೇದವಾಕ್ಯವಿದು (ಪುರಂದ. ೧-೨೧೭-೭) ; ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿನ ವೇದವಾಕ್ಯಗಳಿಗೂ ಆಗಮವಾಕ್ಯಗಳಿಗೂ ಏಕವಾಕ್ಯತೆಯಿರುವ ನಿದರ್ಶನ ಬೇಕಾದಷ್ಟಿದೆ (ಭಾರದ. ೭೧). ೨. (ಆಲಂ) ಪ್ರಮಾಣವಾದ ಮಾತು : ಬಂದೂಕುಧಾರಿಗಳಿಗೆ ಅವನ ಮೇಲೆ ಬಹಳ ಮಮತೆ. ಅವನ ಆಜ್ಞೆ ಅವರಿಗೆ ವೇದವಾಕ್ಯ (ಯೋಧರು. ೧೭) ; ಅವರಂದುದು ಅವರಾಣತಿಯಿತ್ತುದು ವೇದವಾಕ್ಯ ಎಂದು ಚುಟುಕಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿ ಮುಗಿಸಬಹುದು (ಕುರುಕಾ. ೧೯). [ಸಂ.]

ವೇದವಾದಿ (ನಾ). ವೇದವನ್ನು ಆಧರಿಸಿ ವಾದಮಾಡುವವನು : ವೇದವಾದಿಯ ಶಾಸ್ತ್ರಸಾರನುವಾದ ಭೂಸುರರೊಕ್ಕ ಪಾರ್ಥಿವರಾದರೆಲ್ಲೊಡಬಟ್ಟು (ಜೈಪು. ೭೧-೩೭); ಈ ಪರೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ತತ್ತ್ವೋಪದೇಶ ಮಾಡಿದವರ ವಚನಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಸಿದರೆ ಹೊಂದಿಸಿದವರು ವೇದವಾದಿಗಳೇ ಆಗುವರು (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೪೭೭).

[ಸಂ. ವೇದವಾದಿನ್]

ವೇದವಿತ್ತು (ನಾ). ವೇದವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಲ್ಲವನು ; ವೇದಜ್ಞ ; ವೇದ ಸಂಪನ್ನ : ಶ್ರೀರುದ್ರಂ ಮೊದಲಾಗಿ ವೇದವಿತ್ತಪ್ಪ ತ್ರಿಸನ್ಧೆಯೊಳಂ ಪೂಜಿಸುವ ಆಚಾರ್ಯ್ಯವೃತ್ತಿ ಗದ್ಯಾಣ ಆಱು (ಕಇಊ. ೭೯-೧೩-೩೮ ; 1089) ; ಜೋಯಿಸರೊಪ್ಪುವ ಪೌರಾಣಿಕರಾ ಶಕುನವ ಪೇಳುವ ವೇದವಿತ್ತುಗಳ್ ರಂಜಿಸಿದರ್ (ದಶಾವ. ೫-೫೭).

[ಸಂ. ವೇದವಿತ್]

ವೇದವಿದ (ನಾ). = ವೇದವಿತ್ತು : ಇಂತಿದು ಸಕಲಾಂಗವೇದವಿದನಿಂತಿದು ಕಾವ್ಯಕಲಾಪ್ರಗಲ್ಭಂ . . . ಶುಕನುದ್ಗತಾಂಶುಕಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೫೪) ; ವೇದವಿದಂ ಸಕಳಕಳಾ ವೇದಿ ಸಮಸ್ತಾಧಿಕಾರಪರಿಚಿತನಾಶೀರ್ವಾದಪ್ರಿಯಂ ಪರಿಮೃತನಾದನ ವಿಶ್ರುತಬಹು ಶ್ರುತೋದಾತ್ತಯಶಂ (ಸುಕುಮಾ. ೨-೧೨). [ಸಂ. ವೇದವಿತ್]

ವೇದವೇತ್ತ (ನಾ). = ವೇದವಿತ್ತು : ಉತ್ತಮಕುಲೀನನತ್ಯಧಿಕವಿಪ್ರಂ ವೇದವೇತ್ತ[ಪಾಠಾಂ.ವಿತ್ತು] ಸರ್ವಾಗಮಜ್ಞಂ (ಪಚಕಾ. ೧೦-೧೭); ದೀನರಾರ್ಯರು ವೇದ ವೇ[ಪಾಠಾಂ.ವಿ]ತ್ತರನೂನತತ್ತ್ವಜ್ಞರು ಸಕಳವಿದ್ಯಾನಿಪುಣರುಂ (ಬಸವು. ೬-೧೭).

[< ಸಂ.ವೇದವಿತ್]

ವೇದವೇದ್ಯ (ನಾ). ೧. ವೇದಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವವನು ; ಪರಮಾತ್ಮ : ಶ್ರೀವದ್ದೇವಾದಿದೇವಂ ತ್ರಿಭುವನಜನಕಂ ಸರ್ವ್ವಗಂ ವೇದವೇದ್ಯಂ ಸೋಮಂ (ಸೌಇಇ. IX-i , ೧೧೮-೧ , 1057) ; ವೇದವೇದ್ಯನನೀಗ ರಣದಲಿ ಕಾದಿ ಕೈವಲ್ಯವನು ಕೊಡುವೆನಾದಿಮೂರ್ತಿಯನನಂತ ನಗುತತಿಕಾಯನನುವಾದ (ಕಾಶಿರಾ. ೨೭-೧). ೨. ಬ್ರಹ್ಮ. ೩. ವಿಷ್ಣು : ವೃದ್ಧ ಬಂದನು ವೇದವೇದ್ಯ ನೋಡೀಗಲೆ ಶ್ರೀದೇವೀ ರಮಣನು ಶ್ರೀನಿವಾಸನೆಂಬ (ಪುರಂದ. ೩-೧೪೨ ಅನುಪಲ್ಲವಿ). ೪. ಶಿವ. [ಸಂ.]

ವೇದವ್ಯಾಸ (ನಾ). ಅಖಂಡವೇದರಾಶಿಯನ್ನು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಶಾಖೆಗಳಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿದವನು ; ಸತ್ಯವತಿ ಮತ್ತು ಪರಾಶರಮುನಿಯ ಪುತ್ರ ; ಕೃಷ್ಣ ದ್ವೈಪಾಯನ ಮುನಿ : ಕೇಶವನಲ್ಲದೆ ಅತಃಪರದೈವವಿಲ್ಲೆಂದು ವೇದವ್ಯಾಸಮುನಿ ಭಂಗವಾದುದನಱಿಯಿರೆ (ಬಸವ. ೫೪೯) ; ವೇದಗಳನ್ನು ವಿಭಾಗ ಮಾಡಿ ವಿಸ್ತರಿಸಿದುದರಿಂದ ವ್ಯಾಸ ಅಥವಾ ವೇದವ್ಯಾಸರೆಂದೂ . . . ಪುರಾಣಪಂಕ್ತಿಗಳು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ (ಭಾರದ. ೨೭೯).

[ಸಂ.]

ವೇದಸಿದ್ಧ (ನಾ). ವೇದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಹಾಗೆ ಇರುವುದು ; ಸತ್ಯವಾದುದು ; ವೇದವಾಕ್ಯ : ಕಾವಡೆನ್ನಳವಲ್ಲ ಮೇಣ್ ಗಾಂಡೀವಿ ಕೊಲುವವನಲ್ಲ ಕೃಷ್ಣನು ಕಾವರೆಯು ಕೊಲುವರ ಸಮರ್ಥನು ವೇದಸಿದ್ಧವಿದು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೮-೬೧). [ಸಂ.]

ವೇದಸೂಕ್ತ (ನಾ). ವೇದದಲ್ಲಿರುವ ಸ್ತೋತ್ರಭಾಗ, – ಸೂಕ್ತಿ : ಹಾನಿವೃದ್ಧಿವಿನಾಶ ವಭ್ಯುದಯಪ್ರಪಂಚದಲಿ ಮಾಸನಿಧಿಯೇ ವೇದಸೂಕ್ತ ವಿಧಾನದಲಿ ಪರಿಹಾರ ವಿಶ್ವಕ್ಸೇನ ಮಯವೀ ಲೋಕಯಾತ್ರೆಗಳೆಂದನಾ ಮುನಿಪ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೨-೭೪) ; ವೇದಸೂಕ್ತಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥಮಾಡುವ ರೀತಿಯು ಜೈಮಿನೀಯ ಮೀಮಾಂಸಾಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿತವಾಗಿದೆ (ಭಾರದ. ೧೨೮). [ಸಂ.]

ವೇದಹನಸು (ನಾ). = ವೇದಮಂತ್ರ : ಅಲ್ಲಿದ್ದ ವೈದಿಕರು ವೇದಹನಸುಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ಆಶೀರ್ವಾದವನ್ನು ಮಾಡಿ ಫಲಮಂತ್ರಾಕ್ಷತೆಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸಿದರು (ಮಾಮರಾ. ೬೭).

[ವೇದ + ಹನಸು$_2$]

ವೇದಹೀನ (ನಾ). = ವೇದಬಾಹಿರ ೨ : ವೇದಹೀನರಿಗಿತ್ತ ಫಲವಾ ಶ್ರಾದ್ಧಕರ್ಮ ದಲಿ ಐದದಿಹ ದಕ್ಷಿಣೆಗಳೆಂಬಿವು ಬೂದಿಯಲಿ ಬೇಳಿದ ಹವಿಸ್ಸಿನ ಹಾದಿಯಲ್ಲದೆ ಫಲವನೀಯವು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೪-೮೯). [ಸಂ.]

ವೇದಾಂಗ (ನಾ). ಶಿಕ್ಷೆ, ಛಂದಸ್ಸು, ವ್ಯಾಕರಣ, ನಿರುಕ್ತ, ಜ್ಯೋತಿಷ ಮತ್ತು ಕಲ್ಪ ಎಂಬ ವೇದದ ಆರು ಅಂಗಗಳು, — ಶಾಸ್ತ್ರಭಾಗಗಳು : ವೇದಾಂಗಂ ಸ್ಮೃತಿವೇದಮೆಂದಿನಿತುಮಂ ಪೂರ್ಣ್ಪೋದಿದಂ (ಸುಕುಮಾ. ೩-೪೩) ; ಶಿಕ್ಷಾ, ಛಂದಸ್ಸು, ವೈದಿಕಪದಗಳ ನಿರುಕ್ತಿ, ವ್ಯಾಕರಣ . . . ಇವೇ ಮುಂದಿನ ಶತಮಾನಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದು ವೇದಾಂಗಗಳೆಂದು ಕರೆಯುವ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿದುವು (ಭಾರದ. ೩೨). [ಸಂ.]

ವೇದಾಂತ (ನಾ). ೧. ವೇದದ ಕಡೆಯ ಭಾಗ ; ಉಪನಿಷತ್ತು ; ಷಡ್ದರ್ಶನಗಳಲ್ಲಿ ಕಡೆಯದು : ವೇದ ವೇದಾಂತವನೋದಿದೊಡೇನು . . . ಭಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದವರನೊಲ್ಲ ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವ (ಬಸವ. ೧೮೮) ; ಸಂತತವು ಭಕ್ತಸಂಸಾರವನು ಪೊರೆವ ವೇದಾಂತನುತ ಕಾಗಿನೆಲೆಯಾದಿಕೇಶವರಾಯ (ಕನಕ. ೭೯-೫). ೨. ಆಧ್ಯಾತ್ಮ ; ತತ್ತ್ವಶಾಸ್ತ್ರ ; ತತ್ತ್ವಜಿಜ್ಞಾಸೆ : ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪ್ರೀತಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ರಾಯರಿಗೆ ಯಾವ ವೇದಾಂತವೂ . . . ಆಧಾರವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ (ಕಂಬಹು. ೧೨೧). ೩. ತತ್ತ್ವ ; ಸಿದ್ಧಾಂತ : ಅನುಭವವೇದಾಂತವನ್ನು ಲೋಕಕ್ಕೆ ನೀಡಿ . . . ಗಾಯತ್ರಿಯ ಕರ್ತೃವಿನ ಕಥೆಯನ್ನು ಗೌರವಿಸುವರು (ಮಹಾಶಾ. ೭). [ಸಂ.]

ವೇದಾಂತದೆರೆ (ನಾ). ವೇದಾಂತದ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲುವ ತೆರಿಗೆಯ ಆದಾಯ : ವೇದಾನ್ತದರೆ ಮತ್ತ ೧೫ ಹರಳ್ಮತ್ತರು ೧೦ xx ರುಗ್ವೇದದರೆ ಮತ್ತ ೧೫ (ಸೌಇಇ. XX. ೩೦೦-೧೫ ; ಸು. 12ನೆಯ ಶತ). [ವೇದಾಂತ + ತೆರ್$_3$ (< ತೆಱ್$_3$)]

ವೇದಾಂತವಾದ (ನಾ). ವೇದಾಂತವನ್ನು ಕುರಿತು ಮಾಡುವ ಚರ್ಚೆ : ಗಾದ ಓದುಗಳೇಕೆ ವೇದ ಆಗಮವೇಕೆ ವೇದಾಂತವಾದ ತನಗೇಕೆ ಶರಣರ ಹಾದಿ ಹಿಡಿದವಗೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೨೮೪). [ಸಂ.]

ವೇದಾಂತವೇದಿ (ನಾ). = ವೇದವಿತ್ತು : ಸದಾಗ್ನಿಹೋತ್ರಾಚರಿತನಹ ವೇದಾಂತವೇದಿ ಯನು . . . ಅಭಿವಂದಿಸುವರ್ಕೆ ಮೂಱುಮೂರ್ತಿಗಳು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೩-೪೫).

[ಸಂ. ವೇದಾಂತವೇದಿನ್]

ವೇದಾಂತವೇದ್ಯ (ನಾ). ೧. ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವವನು ;

ಪರಮಾತ್ಮ : ಕಂಡ ನಾ ಗೋವಿಂದನ . . . ಯಾದವಕುಲವಂದ್ಯನ ವೇದಾಂತವೇದ್ಯನ ಇಂದಿರಾರಮಣನ (ಪುರಂದ. ೧-೯೦-೨). ೨. ಶಿವ : ಕಂತುಹರನನು ವಿಮಲನನು ವೇದಾಂತವೇದ್ಯನನು . . . ಉದ್ದಂಡದ್ಯೆವವ ಕಂಡನಬುಜಭವ (ಕುಮ್ಮಾ.ಕ. ೬-೧೮). [ಸಂ.]

ವೇದಾಂತಿ (ನಾ). ೧. ವೇದಾಂತವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವವನು ; ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿ : ಬ್ರಹ್ಮಕ್ಕೆ ಹಮ್ಮು ಹೋಹ ಬಹ ಭೇದವ ತಿಳಿದು . . . ಭೀತಿ ನಿರ್ಭೀತಿಯಿಲ್ಲದ ನಿರಂಗಸ್ವರೂಪನಾದಡೆ ವೇದಾಂತಿಯೆಂಬೆ (ವಚಸಂ. ೫೪೧-೨೪) : ನಿತ್ಯಾನಿತ್ಯವಿವೇಕ . . . ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನ ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದಂಗಳೆಂಟುಂ ಬುದ್ದಿಗಳವು ವೇದಾಂತಿಗಳ ಗುಣಂಗಳಕ್ಕುಂ (ವಿವೇ. ೨೭೭). ೨. ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಿ. [ಸಂ. ವೇದಾಂತಿನ್]

ವೇದಾಢ್ಯ (ನಾ). ವೇದವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಪಾರಂಗತನಾದವನು : ಯಿದಂ ಕಾಯದ ಕಾಯ್ಯ(ವಂ) ಪಾಪಿಗೆ . . . ಕವಿಲೆಯಂ ವೇದಾಢ್ಯರಂ ಕೊಂದೊಂದುಯ[ಿ] ಕಂ xx ಮಿಡದ ಸಾಜಿದವಿನೀ ಶೈಳಾಕ್ಷರಭ್ರಾಜಿಗಳ್ (ಸೌಇಇ.VIII. ೩೭೯-೧೮ ; 1074); ನಾದರಸ ಸಮಸ್ತಶ್ರುತಿಮಂತ್ರಗತತತ್ತ್ವಯೋಗವಿದನೇ ವೇದಾಢ್ಯನು (ವಿಶ್ವಪು. ೬-೨-೧೮). [ಸಂ.]

ವೇದಾತೀತ (ನಾ). ವೇದಕ್ಕೆ ನಿಲುಕದವನು ; ವೇದಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಲಾಗದವನು ; ಪರಮಾತ್ಮ : ವೇದಾತೀತ ಷಡುವರ್ಣರಹಿತ ಅಷ್ಟತ್ರಿಂಶತ್‌ಕಳಾತೀತ ವ್ಯೋಮಾತೀತ ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವ (ಬಸವ. ೯೫೩). [ಸಂ.]

ವೇದಾಧ್ಯಯನ (ನಾ). ವೇದಗಳನ್ನು ಅಭ್ಯಸಿಸುವುದು, — ಕಲಿಯುವುದು : ಮಾಡುತಿಹ ಯಜ್ಞವನು ಪರರಿಗೆ ಮಾಡಿಸುವ ವೇದಾಧ್ಯಯನವನು ಮಾಡುತಿಹ ತದ್ವಿಷಯದಲಿ ಯೋಗ್ಯರನು ಮಾಡಿಸುವ . . . ಗುಣವನು ಕೂಡಿಕೊಂಡಿಹನೇ ಸಮರ್ಥನು ವಿಪ್ರರೊಳಗೆಂದ (ಕುಮ್ಮಾಉ. ೪-೬೩) ; ವೇದಗಳು, ವೇದಾಂಗಗಳು, ವೇದದ ಉಪಾಂಗಗಳು ಇಷ್ಟನ್ನು ವೇದಾಧ್ಯಯನವು ಒಳಕೊಂಡಿತ್ತು (ಕಶಾಅ. ೨೩೦). [ಸಂ.]

ವೇದಾಧ್ಯಾಯಿ (ನಾ). ವೇದಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವವನು, — ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡುವವನು : ಶಾಲೆಯಲೋದುವ ವೇದಾಧ್ಯಾಯಿಗಳಿನ್ನೂರ್ವರ್ಗ್ಗ೧೦ . . . ಸರ್ವ್ವನಮಸ್ಯಮಾಗಿ ಕೊಟ ಕೆಯ್ (ಕಾಇ. ೬-೨-೧೯೧ ; 1058). [ಸಂ. ವೇದಾಧ್ಯಾಯಿನ್]

ವೇದಾಭ್ಯಾಸ (ನಾ). = ವೇದಾಧ್ಯಯನ : ದ್ವಾದಶವರ್ಷಗಳ ಕಾಲದ ವೇದಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡುತ್ತಾ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯಾಗಿರು (ಚತಂಬಾ. ೧೦೭). [ಸಂ.]

ವೇದಾಭ್ಯಾಸಜಡ (ನಾ). ಬರಿಯ ವೇದಾಭ್ಯಾಸ ಮಾತ್ರ ಮಾಡಿರುವವನು ; ಲೋಕಜ್ಞಾನಶೂನ್ಯನಾದವನು ; ಲೌಕಿಕವ್ಯವಹಾರಶೂನ್ಯನಾದವನು : ವೇದಗಳ ಕಾಲದ ಜನರು ಬರೀ ವೇದಾಭ್ಯಾಸಜಡ್‌ರಾಗಿದ್ದಿರಲಿಲ್ಲ (ಭಾರದ. ೫೭೭) ; ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳೇನು ಅಷ್ಟೊಂದು ವೇದಾಭ್ಯಾಸಜಡರೇ ? (ಹೊಸಕ್ಕ. ೨೪). [ಸಂ.]

ವೇದಿ$_1$ (ನಾ). ಪಂಡಿತ; ಜ್ಞಾನಿ ; ವಿದ್ವಾಂಸ: ವೇದಾನುವಾದದಿಂ ಸ್ತ್ರೀಪುಂನಪುಂಸಕವೇದಿಗಳ್ಗಂ ಅವೇದಿಗಳ್ಗಂ ಸಾಮಾನ್ಯೋಕ್ತಭಾವಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೪೭) ; ಜಲಧಿ . . . ಮುನೀಶ್ವರರುಗಳ ಧಾತುಗಡಣದ ವೇದಿಗಳ ತಿಳಿದು ಕಾಲದ ಗತಿಯು ಗಮಕಂಗಳನಜಿದು ನಡೆವವರುಗಳು ನಿರ್ಮಳದಲೆಡಹದೆ ಬೆರಸಿಕೊಂಬರು ಮುಕ್ತಿರಾಜ್ಯವನು (ಕುಮ್ಮಾಉ. ೪-೩೪). 'ಚತುರ್ವೇದಿ', 'ತ್ರಿವೇದಿ' ಪರಾ. [ಸಂ. ವೇದಿನ್]

ವೇದಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಯಾಗಕ್ಕಾಗಿ ಪರಿಷ್ಕರಿಸಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಭೂಮಿ ; ಯಾಗಭೂಮಿ; ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡುವ ಸ್ಥಳ : ವೇದಿಯ ಸುತ್ತಲ್ ನಲೆಗೊಂಡಾದಂಸಮಿಧೆಗಳನಾಂತು ಪೊಣ್ಮುವ . . . ವೈತಾನವಹ್ನಿ ಸಲಹುಗೆ (ಶಾಕುಂತ. ೧೨-೮೭) ; ಯಾಗಶಾಲೆಯಂ ನೇರ್ಪಡಿಸಿ . . . ವೇದಿಯಂ ಸಮಕಟ್ಟಿ . . . ಯಾಗಂಗಳಂ ನೆರಯಿಸುತಿರ್ದರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೭-೫). ೨. ಎತ್ತರವಾದ ಜಗುಲಿ ; ವೇದಿಕೆ : ವೇದಿಯ ನಾತ್ಮಗೃಹಾಂಗಣ ವೇದಿಯೊಳೆಡೆಯಾಗೆ ಬಗೆದು (ಆದಿಪು . ೧೨-೭೫); ದಿಶಾಲೋಕ ನಿಮಿತ್ತವೇಜುವಡೆಗನ್ನಿಕ್ಕಿರ್ದ್ದ ವೇದೀವಿಳಾಸದ ವಿಸ್ತಾರಮೊ ಪೇಳನಳ್ಕೆ ಮೆಜಿಗುಂ ಶ್ರೀಕುಣ್ಯಾನಾಥಾಶ್ರಯಂ (ಎಕ. V, ಅರಸೀ. ೧೦೦-೪೯ ; 1255). ೩. ಮುದ್ರೆಯುಂಗುರ. [ಸಂ. ವೇದಿ, ವೇದೀ]

ವೇದಿಕಾವಳಯ (ನಾ). ಸುತ್ತಲೂ ಇರುವ ವೇದಿಕೆ : ವೇದಿಕಾವಳಯಂ ಪೂವಲಿ . . . ಲತಾಮಂಟಪವಂಬಿವಿಲ್ಲದ ಜಿನಾವಾಸಂಗಳಿಲ್ಲಲ್ಲಿಯುಂ (ಪುಷ್ಪ. ೨-೭೩). [ಸಂ. ವೇದಿಕಾವಲಯ]

ವೇದಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಸ್ಥಳ. ೨. ಕಟ್ಟೆ ; ಜಗುಲಿ : ಮಂದರಪ್ರಾಸಾದದ ಕೆಳಗಣ ಸೌಧತಳವೇದಿಕೆಯೊಳ್ ಮಹಾಶ್ವೇತವರಸಿರ್ದಪಳ್ (ಕಾದಂಉ. ೧೭೭) ; ಸಲ್ಲೀಲೆಯಿಂ ವಿವಾಹದ ವೇದಿಕೆಯನಿಕ್ಕಿ (ಸಂಜತ. ೫-೨೭). ೩. ನಾಟಕ, ಭಾಷಣ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಮಾಡಲು (ಹಲಗೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ) ಎತ್ತರವಾಗಿ ಕಟ್ಟಿದ ಸ್ಥಳ ; ರಂಗಸ್ಥಳ : ಗಮಕಿವರ್ಯನ ವೇಣುವಾಣಿಗೆ ಕಲಾರಮಣಿ ವರ್ಣಲಯ ರಾಗಮಯ ನವರಸಾವೇಶದಿಂ ಮಮಕಾವ್ಯವೇದಿಕೆಯನೇರಿ ನರ್ತಿಸುವಂತೆ ನಲಿದುದಾ ಪೂನ್ನಿಗಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೩.೨-೧೨೭) ; ವೇದಿಕೆಯನ್ನೇರಿ ಮಹಾಸಭೆಯನ್ನು ಎದುರಿಸಿ ನಿಂತ (ಸಂಜರು. ೩೯). ೪. ಪೀಠ ; ಆಸನ. ೫. ದಿಬ್ಬ ; ದಿಣ್ಣೆ. ೬. (ಕುಂದುಕೊರತೆ, ಭಾವನೆ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಲು) ಅವಕಾಶವಿರುವ ಸ್ಥಾನ, — ನೆಲೆ ; ಉದಾ. 'ಗ್ರಾಹಕರ ವೇದಿಕೆ', 'ವಿಚಾರ ವೇದಿಕೆ' ಇತ್ಯಾದಿ. ೭. ಮುದ್ರೆಯುಂಗುರ ; ಗುರುತಿನ ಉಂಗುರ : "ವೇದಿಕೆ ಮುದ್ರೆಯುಂಗುರಗಳೆಂಬಿವು ವೇದಿಕೆಯಕ್ಕು" (ನಾನಾರ. ೧೪೯). [ಸಂ.ವೇದಿಕಾ]

ವೇದಿತ (ಗು). ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ; ತಿಳಿದ : ಶಿವನ ಬೆಸನವಿ ವೇದಿತಾಮಳ ಭಕ್ತಿವರ್ಧನ ಕಾರಣವಿ ಬಂದು ಮೇದಿನಿಯೊಳೊಗೆದಂ (ಬಸಪು. ೩-೨೦). [ಸಂ.]

ವೇದಿತಜ್ಞ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಿದ್ವಾಂಸ : ನೀವಪ್ಪೊಡೆ ವಿದಿತ ವೇದಿತಜ್ಞರುಂ ಭಾವಿತಾತ್ಮರುಮಾಗಿರ್ದ ಜ್ಞಾನಿಗಳ್ (ಗದಾಯು. ೫-೪೪ ವ). [ಸಂ.]

ವೇದಿನಿ (ನಾ). ವಿದ್ವಾಂಸೆ ; ಪಂಡಿತೆ : ಸಂತಸ ಮಿಗೆ ಸರ್ವಸರಸವಿದ್ಯಾಸಿದ್ಧಾಂತ ವೇದಿನಿಯರೊಪ್ಪಿಹರು (ಪಜು. ೧-೧೮) ; ಆದಿದರುಶನ ವೇದಿನಿ ಬಾಧಿಸುವ ಮೋಹಿನಿಯು (ಬಿಜ್ಜಪು. ೧೫-೫೮). [ಸಂ. ವೇದಿನೀ]

ವೇದಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡು ; ನಿರೂಪಿಸು : ವೇದ್ಯನಿಂತಹನೆಂದಜಿದು ವೇದಿಸಿದರು ನಮ್ಮ ಪುರಾತನರು (ಅಂಪ. ೧೩೮-೧೩೧) ; ಬತ್ತೀಸಾದಿರಾಗಂಗಳಿಗನಿತು ದಂಡಿಗೆಗಳಂ ರಚಿಸಿ ವೇದಿಸಲು (ಬಸಪು. ೧೯-೬) ; ಭೂವಿನುತ ಜೀವಂಧರನ ಚರಿತವನು ವೇದಿಸುವೆನು ಭಾಮಿನಿಯ ಷಟ್ಪದದಿಂ (ಜೀವಂಚ. ೧-೩೫). ೨. ಅರಿವಾಗು ; ಅರಿವಿಗೆ ಬರು : ಶಬ್ದವೇದಿಗಳೆಂದು ನುಡಿದು ನಡೆವರು ನೋಡಾ ನಿಶ್ಶಬ್ದ ವೇದಿಸದಿದ್ದರ ಗುಹೇಶ್ವರ ನೋಡಿ ನೋಡಿ ನುಡಿದು ನಗುತ್ತಿಪ್ಪ ನೋಡಾ (ಅವಚ. ೧೦೭-೪೮೩) ; ಅದುದು ನವಮಾಸಂ ಪೂರ್ಣೋದರದೊಳ್ ಪಕ್ವಸಮಯಮಲರ್ದುದು ಸುಪಥಂ ವೇದಿಸಿದುದು ಸುಮುಹೂರ್ತಂ ಕಾದಿರ್ದುವು (೧೧೯ಕ. ೩-೪೧) ; ವಾದವೇತಕೆ ನಿನ್ನ ಮನಸಿಗೆ ವೇದಿಸುವ ದಿಟವಲ್ಲ ಮನೆಯವನಾವನಾದೊಡೆ ಬಳಿಕ ನೋಡುವೆನೆಂದಳಾ ಮಾಯೆ (ಪ್ರಭುಲಿ. ೬-೨೦). ೩. ಆಚರಿಸು ; ಜರುಗಿಸು : ನೀವು ನಾಲ್ವರು ವೇದಿಸುವುದೌ ತಪವ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಂಗನೆಗೆ (ಸಂಭಪ. ೩೩-೯). ೪. ಅರಿತುಕೊಳ್ಳು ; ಗ್ರಹಿಸು : ವೇದ ವೇದಿ [ವಾಗಂ. ಧಿ]ಸಲಜಿಯದೆ ಅಭೇದ್ಯಲಿಂಗವೆಂದು ನಡುನಡುಗಿತ್ತು (ಬಸವ. ೯೫೨) ; ವೇದವಿದರುದ್ಯೋಗಪರ್ವಂ ವೇದಿಸುವರಿಗೆ ಶಾಂತಿಪರ್ವಂ ಮೇದಿನಿಯೊಳವಿಳಾಗಮಪ್ಪರ ಕರ್ಣಪರ್ವವಿದು (ಬಸಪು. ೫-೨) ; ನಾದುನಿಯನು ತಾನು ತಕ್ಕಿಸಿಕೊಂಬರ್ತಿಯಾದುದು ತನ್ನೊತ್ತಿಗವಳು ವೇದಿಸಿ ಬಾರಳದಕೆ (ಭರತ. ೯-೫೧). ೫. ಸೋಕು ; ತಾಗು : ಪರುಷ ವೇದಿಸಲು ಲೋಹ ಹೊನ್ನಾದ ತೆಜ ಲಿಂಗಸಂಗಿಗಳಲಿಹನು (ಶಿವಗೀ. ೩೪-೧೫೭) ; ಘನಮನ ವೇದಿಸಿ ಅನುಪಮ ತಾನಾಗಿ ಘನಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಮನ ತಲ್ಲೀಯವಾದನು (ಶಿವಗೀ. ೧೧೧-೫೪೭). ೬. ಇಡು ; ಇರಿಸು: ಒದಿ ಬಿರುದಾವಳಿಯ ನೊಸಲೊಳು ವೇದಿಸಿದ ಕರದಿಂದಲಾ ಸುರವೀಥಿಯಲಿ ಮೆರಸಿದನು ಸಿಂದುರದಗ್ರವಿಪ್ಪಣನ (ಬಿಜ್ಜಪು. ೫೫-೨೦). [ವೇದನ + - ಇಸು]

ವೇದೀಸ್ಥಳ (ನಾ). ಎತ್ತರವಾದ ಜಗಲಿಯ ಪ್ರದೇಶ : ಆ ವೇದೀಸ್ಥಳದೊಳ್ ಹರಿದ್ಯಸುವ ಪಾತ್ರಂಗಳ್ ಲಸದೂರ್ವೆಯುಂ ತೀವಿರ್ದುಂ ನವಚಂದ್ರಕಾಂತ ಚಷಕಂಗಳ್ ಚಂದನಕ್ಷೋದದಿಂ ತೀವಿರ್ದು . . . ಬಟಿದಿರ್ದ ಪೋಲೆಸದುವಾದಂ ವರ್ಣಸಾಮಾನ್ಯದಿಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೬-೫೪). [ಸಂ. ವೇದೀಸ್ಥಲ]

ವೇದೆ (ನಾ). (?) : ಶ್ರೀಪೆರ್ಗ್ಗಡೆ ರೇತಯ್ಯನ ವೇದ ಸಂಕಯ್ಯ (ಎಕ.II.೪೭೭-೨ಪು.1000). [?]

ವೇದೋಕ್ತ (ಗು). ವೇದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ; ವೇದದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿರುವ :

ಭೂವಿಯೊಳದುಕಾರಣಂ ವೇದೋಕ್ತಮಾರ್ಗವಿಪ್ರವರೇಣ್ಯನಾಗಿ ಪಠಣಾವರಣೆ ಜಪತಪಸ್ವಾದಿಯಿಂ ನಡೆವುದುಚಿತಂ (ವಿಶ್ವಪು. ೭-೨-೨೬) ; ವೇದೋಕ್ತಪೂಜೆಯಲಿ ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸದಿರೆ ಆದುದೇನು (ಕನಕ. ೧೬-೬). [ಸಂ.]

ವೇದೋದ್ಧಾರ (ನಾ). ವೇದರಾಶಿಯನ್ನು ಉದ್ಧಾರಮಾಡಿದವನು, –ಕಾಪಾಡಿದವನು : ವೇದೋದ್ಧಾರ ಶ್ರೀವೇಂಕಟನಾಯಕ ಪುರಂದರವಿಟ್ಠಲ ನಮೋ ನಮೋ (ಪುರಂದ. ೩-೪೧-೩). [ಸಂ.]

ವೇದ್ಯ (ನಾ). ೧. ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಾದುದು ; ತಿಳಿಯಬೇಕಾದುದು : ಆದ್ಯರಿಗಲ್ಲದೆ ವೇದ್ಯವಾಗದು (ಬಸವ. ೬೦೩) ; ವೇದ್ಯವಾವುದು ಎಂಬುದನರಿತು ನಿಂದಾತನೇ ಕೃತಾರ್ಥನು (ಉಂಪ. ೧೩೮-೧೩೧). ೨. ತಿಳಿದುದು ; ವಿದಿತವಾದುದು : ಚಿದಂಶವೇದ್ಯಂ ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪಂ . . . ಗುಣಾತೀತಮವ್ಯಕ್ತಂ (ಶಿವಗೀ. ೭೦-೩೪೦) ; ನಿನ್ನ ನಿಜ ಉಂಡ ನಿಲವನ್ನ ಮತಿಗೆ ವೇದ್ಯವು (ಸಿದ್ಧಪು. ೨೬-೫). ೩. ತಿಳಿದವನು ; ಅರಿತವನು ; ಜ್ಞಾನಿ : ಆದ್ಯರ ವಚನ ಆದ್ಯರಿಗಾಯಿತ್ತು ವೇದ್ಯರಿಗಲ್ಲದ ಸಾಧ್ಯವಾಗದು (ಬಸವ. ೮೪೨) ; ಆದ್ಯರಲ್ಲ ವೇದ್ಯರಲ್ಲ ಸಾಧ್ಯರಲ್ಲದ ಹಿರಿಯರ ನೋಡಾ (ಅವಚಂ. ೩೧೦-೧೨೫). [ಸಂ.]

ವೇಧ (ನಾ). ೧. ತೂತುಕೊರೆಯುವಿಕೆ ; ರಂಧ್ರಮಾಡುವಿಕೆ : "ವ್ಯಧಃ, ವೇಧಃ– ೨ ಬಜ್ಜ ಮಾಡೋಣವು, ತೂತು ಕೊರಯುವಿಕೆ, ಚುಚ್ಚುವಿಕೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೫೭). ೨. ತೂತು ; ರಂಧ್ರ. ೩. ಅಡಚಣೆ ; ಅಡ್ಡಿ ; ಉಪಟಳ : ಯಾರಿಗೂ ಯಾವುದೇ ಬಗೆಯ ಕೆಲಸದ ಒತ್ತಡ ವೇಧ ಇರಲಿಲ್ಲ (ಇಪ್ಪ೪. ೧೬೯). ೪. [ಜ್ಯೋತಿ] ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಕಾಲಪರಿಮಾಣ. [ಸಂ.]

ವೇಧನ (ನಾ). ತೂತುಮಾಡುವಿಕೆ ; ರಂಧ್ರಮಾಡುವುದು : 'ವೇಧಿಸು' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ವೇಧನಿಕೆ (ನಾ). ಮುತ್ತು, ರತ್ನಗಳನ್ನು ಕೊರೆದು ರಂಧ್ರಮಾಡುವ ಸಾಧನ. [ಸಂ. ವೇಧನಿಕಾ]

ವೇಧಮುಖ್ಯಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ ; ಕಚೋರ : "ಕಚೋರ . . . ಶಟಿ, ವೇಧಮುಖ್ಯಕ" (ಸಸ್ಯನಿ. ೪೩). [ಸಂ.]

ವೇಧಸ (ನಾ). ೧. ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತ ; ಬ್ರಹ್ಮ. ೨. ವಿಷ್ಣು. [ಸಂ. ವೇಧಸ್]

ವೇಧಸ್ಸಂಕಲ್ಪ (ನಾ). ಬ್ರಹ್ಮಸಂಕಲ್ಪ ; ವಿಧಿನಿಯಮ : ವೇಧಸ್ಸಂಕಲ್ಪಂ ದುರ್ಬೋಧಮಿವಂ ನಿಟ್ಟೆಯಿಂ ನಿರೋಧಿಸಿ ತನುವಂ ಸಾಧಿಸಿಡೊಡೀ ಕೃಪಾಣಮೆ ಬಾಧಾಕರಮಾಯ್ತುಜಾಕೃಪಾಣೇಯದವೋಲ್ (ಪಂಚಾಮಾ. ೯-೨೫). [ಸಂ.]

ವೇಧಾದೀಕ್ಷೆ (ನಾ). [ವೀಶೈ] "ಗುರುಲಿಂಗವು ಶಿವಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯಲು ಆತ್ಮನ ವರ್ತನೆಯು ನಷ್ಟವಾಗುವುದು. ಇದು ಗುರುವಿನ ಹಸ್ತಮಸ್ತಕ ಸಂಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಭಾವಲಿಂಗದ ಕಳೆಯು ಮನುಷ್ಯನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾದುರ್ಭವಿಸುವುದು. ಇದೇ ವೇಧಾದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವಂತಹುದು" (ಶಿವಾಕೋ. ೯೩) : ಆ ದುಃಖಜೀವಿಯಾಗಿದ್ದ ಪ್ರಾಜ್ಞನ ವೇಧಾದೀಕ್ಷೆಯಿಂದ ಭಿನ್ನಜ್ಞಾನವ ನಿವೃತ್ತಿಮಾಡಿ ಪರಿಪೂರ್ಣಜ್ಞಾನಚಿತ್ತ ಪ್ರಭಾವಿಸಿ ಕೊಟ್ಟು ಅಲ್ಲಿ ಭಾವಲಿಂಗ ಸಾಹಿತ್ಯವ ಮಾಡಿದನು (ಮೋಳಿಮಾ. ೨೨೮-೭೮೦ ಟೀಕೆ) ; ಆಣವಮಲ ಮಾಯಾಮಲ ಕಾರ್ಮಿಕಮಲಗಳೆಂಬ ಮಲತ್ರಯಂಗಳಂ ಕಳೆದಿದ್ದೇ ವೇಧಾದೀಕ್ಷೆ ಎನಿಸುವುದು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೩೩೩). [ಸಂ. ವೇಧಾದೀಕ್ಷಾ]

ವೇಧಿತ (ಗು). ತೂತುಮಾಡಿದ ; ರಂಧ್ರಮಾಡಿದ : "ವೇಧಿತಃ, ಛಿದ್ರಿತಃ, ವಿದ್ಧಃ — ೩ ತೊಲಿಯಿಡಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು, ತೂತುಕೊರೆಯಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೫೦). [ಸಂ.]

ವೇಧಿಮ (ನಾ). ಹೂವು ಕಟ್ಟುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಂಧ : ಪೂಗಟ್ಟುವರಂ ಕಂಡು ತಾನುಮವರ ಕೆಲದೊಳ್ ಕುಳ್ಳಿರ್ದು ನೂಲಿನಗ್ರಗ್ರಂಥಿಮ [ವೇಢಿಮ] ವೇಧಿಮ ಸಂಪೂರಿ [ಮ ಸಂಘಾಯಿಮ]ಮೆಂಬಯ್ಯುಂ ತೆಱದ ಪುಷ್ಪಮಾಲೆಗಳಂ ಸಮದಾಗಳ್ (ಬಂಪುರಾ. ೨-೨೯ ವ). [?]

ವೇಧಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಚುಚ್ಚು ; ನಾಟು ; ನೆಡು : ಘನತರದ ಸೂಜಿಕಲ್ಲಂ ಕಾಣೆ ಸೂಜಿ ವೇಧಿಸುವವೊಲು ಮನ ನಟ್ಟಿರೆ (ಪ್ರಭುಪು. ೮-೧೩೨). ೨. ಆಳವಾಗಿ ಒಳಹೊಗು, –ಪ್ರವೇಶಿಸು : ನಡೆ ನುಡಿ ಚೈತನ್ಯ ಒಡಲನೊಂದುಮಾಡಿ ಬಿಡದೆ ವೇಧಿಸುವ ಬೆಡಗ ಕಂಡೆನಯ್ಯ (ಅವಚಂ. ೨೫೧-೧೧೪೫) ; ಲಿಂಗ ಲಿಂಗವ ವೇಧಿಸಿ ಅಂಗ ಲಿಂಗದೊಳಗಾಯಿತ್ತು ಮನ ಲಿಂಗವ ವೇಧಿಸಿ ಮನ ಲಿಂಗದೊಳಗಾಯಿತ್ತು (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೨೬-೫೧) ; ನಾಯ ಬಗುಳದೆ ಕೆಲಕೆ ಸಾರ್ ಸುರೆ ಕಾಯವನು ವೇಧಿ[ಪಾಠಾಂ. ದಿ]ಸಿತೆ (ತೊರರಾ. ೫-೫-೬). ೩. ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ತೋರು : ಗುರುವಚನದಿಂದಲ್ಲದೆ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಕಳೆ ವೇಧಿಸದು (ಅಪಂಡೇ. ೧೮-೩). ೪. ಹೊರಳಿಸು ; ತಿರುಗಿಸು : ಬೊಟ್ಟುಮಾಡಿ ತೋರಿಸುತ್ತ ಆ ಅಪರಿಚಿತನ ಲಕ್ಷ್ಯವನ್ನು ಅತ್ತ ಕಡೆಗೆ ವೇಧಿಸಿದನು (ಅಂಡಲೆ. ೫೫). ೫. ಪುಡಿಮಾಡು : ಸಿತಮಂ ಘೃತಮಂ ಬೆರಸಿಟ್ಟು ಮತ್ತದಂ ಪೆಱವಱೊಳೇಂ ತ್ರಿಜಾತಕದೊಳೊಂದಿರೆ ವೇಧಿಸಿ ಕಮ್ಮಿತಾಗೆ . . . ಮಾಟ್ಪುದು ಕ್ಷೀರದುಂಡೆಯಂ (ಲೋಕೋಪ. ೮-೧೦). [ವೇಧನ + - ಇಸು]

ವೇಧೆ (ನಾ). ೧. ಉಪಟಳ ; ಕಾಟ : ಅವರು ಜಮೀನ್‌ದಾರರ ವೇಧೆಯಿಂದ ತಿನ್ನುವುದಕ್ಕನ್ನವಿಲ್ಲದೆಯೂ ಹೊದೆಯುವುದಕ್ಕೆ ಬಟ್ಟೆಯಿಲ್ಲದೆಯೂ ಶ್ರಮಪಡುತ್ತಲಿರುವರು (ಭತ್ರಿ. ೬೨). ೨. ನೋವು ; ಬಾಧೆ : ವೇದ ಘನವೆಂಬನ ಪ್ರಾಣವೇಧೆಯ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ (ಬಸವ. ೨೦೮) ; ನಿನ್ನರ್ದಪೂವಿನಾ ವೇಧ ಜಗುಳ್ದುದಿಲ್ಲವೆ ತುಳ್ಕಿ ನೇತ್ರಶತಪತ್ರದಿಂ? (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೯೯-೫೭೭). ೩. [ವೀಶೈ] ಇಷ್ಟಲಿಂಗಧ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಸುಜ್ಞಾನಭಕ್ತಿಯೊಡನೆ ಮಗ್ನವಾಗುವಿಕೆ : ಅನವರತ ಅನುಭವಮುಖದಿಂದ ತತ್ವವನಱಿಯುತ್ತಿಪ್ಪ ವೇಧೆಯುಂಟಾದಡೇನು (ಪ್ರಭುವ. ೨೮೮-೨೭೨ ಟೀಕೆ) ; ಸದ್ಗುರು ಶಿಷ್ಯಮಸ್ತಕದೊಳಿಡೆ ಕರವನಂದು ವೇಧೆಯದಾಯ್ತು (ಲಶಿಚಂ. ೫೨-೯). ೪. ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಕಾಲಪರಿಮಾಣ. [ಸಂ. ವೇಧ]

ವೇಪ (ನಾ). ನಡುಕ ; ಕಂಪನ : ಏಱಿಸಿದಂ ಮುರಾರಿ . . . ಚಂಡರೂಪಮನಸ್ತಾಮರವೇಪಮಂ ವಿಜಯವ್ಯಕ್ತಾವಾಸಮಂ ಚಾಪಮಂ (ಜಗು. ೧೨-೭). [ಸಂ.]

ವೇಪಥು (ನಾ). ನಡುಕ ; ಕಂಪನ : "ವೇಪಥುಃ, ಕಂಪಃ — ಈ ೨ ನಡುಕಂ" (ಹಲಾಯು. ೯೮-೪೪೭) ; ವೇಪಥು, ಅಶ್ರು (ಕಣ್ಣೀರು), ವೈಸ್ವರ್ಯ (ಧ್ವನಿ ಬದಲಾಗುವುದು) — ಇವು 'ಸಾತ್ತ್ವಿಕ' ಭಾವಗಳು (ಸಂಸಾಟ. ೧೨). [ಸಂ.]

ವೇಪನ (ನಾ). = ವೇಪಥು : "ಕ್ಷವಥು ವದವಸಾದಂ ಕ್ಲಮಥು ವೇಪನಂ ತಾನದಱೆಗೆ ವೇಪಥುವೆನಿಕುಂ" (ಮಪ್ರಕೋ. ೭೩-೩೪). 'ವೇಪಿಸು' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ವೇಪಮಾನ (ಗು). ನಡುಗುವ; ಕಂಪಿಸುವ: ಪಾಂಡುರ ಜರಾ ಮೂರ್ಧಜೆಯ ವೇಪಮಾನಮಾ ವ್ರತಗೇಹಮಂ ದೇಹಮಂ ಪಿಡಿದನೊಯ್ಯನೆಯೆ ರಾಮಚಂದ್ರಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೭೭-೨೦). [ಸಂ.]

ವೇಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ನಡುಗು ; ಕಂಪಿಸು : ಕೇಗಿತಾ ನೆರವಿ, ಮಳೆಮೋಡಮಂ ಕಾಣುವ ನವಿಲ್‌ಗಳೋಲ್, ವೇಪಿಸೆ ಸಭಾಸ್ಥಾನಮಂಟಪಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫೮-೧೦೦೮). ೨. ತಲ್ಲಣಗೊಳಿಸು : ಪಾಪಿಯಂ ಪ್ರೋತ್ಸಹಿಸಿ ಸುಕೃತಿಯ ಪರೀಕ್ಷಿಸುತ ವೇಪಿಪ ವಿಧಿ ನಮ್ಮ (ಮಂಕುಕ. ೧೫೯). [ವೇಪನ + - ಇಸು]

ವೇಬಿಲ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ವಾರಬದಿಗದಾಲನುಂ ತೆಳ್ಳನುಂ ತಾಳಲಿಯನುಂ ವೇಬಿಲನುಂ ಕಾಟೆರನುಂ ದತ್ತಿಕ್ಕೆ (ಎಕ. III, ನಂಜನ. ೧೪೯-೭ ; 915 ?). [?]

ವೇಮ (ನಾ). ನೂಲಿಂದ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ನೇಯಲು ಬಳಸುವ ಉಪಕರಣ; ಮಗ್ಗ. [ಸಂ.]

ವೇಮದಂಡ (ನಾ). = ವೇಮ : "ನೆಯ್ಗೆಕಾಱನ ನಾಳಿ — ವೇಮ, ವೇಮದಂಡ" (ನಾಚಿರಾ. ೬). [ಸಂ.]

ವೇಮಾಱು (ಕ್ರಿ). ಅಜಾಗರೂಕನಾಗು ; ಮೋಸಹೋಗು : ಮನದೊಳ್ ಕೂರದ ಪಾಂಡುರಾಜಸುತರುಂ ಲಾಕ್ಷಾಗೃಹೋಗ್ರಾಗ್ನಿ[ಯಾ]ನನದೊಳ್ ಮಱ್ಪಿದರೆನ್ನ ಪುಣ್ಯಮರಿಯರ್ ವೇಮಾಱಿ(?)ರಿನ್ನಾರೊ ಬೇರನೆ ಕಿಟ್ಟಿಕ್ಕಿದೆಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೬೨). IP 'ಏಮಾರು' ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇದು ಪೂರ್ವರೂಪವಿರಬಹುದೆ?. [?./ ತೆಲು. ವೇಮಾಱು, ವೇಮಾರು, ವೇಮಱು, ವೇಮರು = ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ, ಪುನಃ ಪುನಃ]

ವೇರ್ 'ಬೇರ್' ನೋ.

ವೇರ (ನಾ). ೧. ದೇಹ ; ಶರೀರ. ೨. ಬದನೆಗಿಡ. ೩. ಕೇಶರ ; ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿ. [ಸಂ.]

ವೇರಡಗಿತ್ತಿ, ವೇರಡಿಗಿತಿ (ನಾ). ಹೀನಕುಲದವಳು ; ಅಕುಲೀನೆ : ಮಾಲೆಗಾರ್ತಿ ಮುದಿಗುಂಟಣಿ ವೇರಡ [ಪಾಠಾಂ. ವೇಡರ]ಗಿತ್ತಿಯೆಂಬ ಪೆಂಡಿರ ನೆರೆಗೊಂಡೊಡಂದಱಿಗೆ ಸಜ್ಜನವಂಡಿತಿ ಕೆಟ್ಟಳೆಂಬುದಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೬೧೦೭). **ವೇರಡಿಗಿತಿ** : ವೇರಡಿ [ಪಾಠಾಂ. ಣ]ಗಿತಿ, ಕುಟುಂಬಿತಿ, ತೆಲುಂಗಿತಿ (ಶಮದ. ೨೦೮ ಪ್ರಯೋ).

[ವೇರಡ್ಡ (P< ಸಂ. ವೇರಟ = ಹೀನಕುಲದವನು) + - ಗಿತ್ತಿ]

ವೇರಡಿಗ (ನಾ). ಕೇರಳಪ್ರದೇಶದವನು (?) : "ಕೇರಳನೆನಲ್ ವೇರಡಿಗನಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೨-೭). [?]

ವೇರಡಿಗಿತಿ 'ವೇರಡಗಿತ್ತಿ' ನೋ.

ವೇಲಾಯೋಗ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಲಗ್ನದಿಂದ ಮೊದಲು ಮಾಡಿ ಏಳು ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಗ್ರಹವಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಯೋಗ ; ಸೌಯೋಗ : ಉದಯಾದ್ಯಸ್ತಗೃಹಂಬರಂ ನೆಲಸೆ ವೇಲಾಯೋಗಮಕ್ಕುಂ . . . ಉದ್ಯೋಗೇಹದಿನಾ ತುರ್ಯಗೃಹಂಬರಂ ನೆಲಸೆ ಚಾಪಯೋಗಮಕ್ಕುಂ ಗ್ರಹಂ (ಜಾತತಿ. ೧೩-೮). P 'ನೌ' ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಭೇಲ' ಎಂಬ ಪರ್ಯಾಯಪದವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ 'ವೇಲಾ' ಎಂಬುದು 'ಭೇಲ' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗ ವಾಗಿರಬಹುದು. [ಸಂ.]

ವೇಲಾವನ, ವೇಳಾವನ (ನಾ). ಸಮುದ್ರದ ತಡಿಯಲ್ಲಿರುವ ವನ ; ಸಮುದ್ರತೀರದ ಕಾಡು : ಏಲಾಲವಂಗಲವಲೀವೇಲಾವನಭೂಮಿಯೊಳ್ ನಿಧೀಶ್ವರ ಸ್ಯನ್ಯವ್ಯಾಲಗಜಂಗಳ್ . . . ಕಣ್ಣವಂದುವು (ಆದಿಪು. ೧೩-೨) ; ವೇಲಾಂಧನಗನಿತಂಬದ ವೇಲಾಂಧಪುರೋಪಕಂಠಮಂ ಸಾರ್ದುದು ಭೂಪಾಲಸ್ಕಂಧಾವಾರಂ ವೇಲಾವನ ವೀಥಿಯಿಲ್ಲದಂಭೋನಿಧಿವೋಲ್ (ಪಂಪಾಮಾ. ೧೨-೭೭). **ವೇಳಾವನ** : ಕೆಂದಳಿರಂ ತದ್ವಾರ್ಧಿ ವೇಳಾವನಸಮಿತಿದವಜ್ವಾಲೆಯಂ ನೀಲಶೈಲಾವಳಿ ಕೈಕೊಂಡಭ್ರಮಂ ತಳ್ತರ್ದವೊಲಡರ್ದ ತ್ರಿತ್ತಲುಂ ಬಳ್ಳಿಮಿಂಚಂ ತಳೆದಾಶಾಮಂಡಲಂ ಕಟ್ಟನೆ ಕುಸಿಯ ಜಳಕ್ಷೀತಜೀಮೂತಜಾತಂ (ಜಗಪ. ೪-೧೪). [ಸಂ.]

ವೇಲಿ 'ಬೇಲಿ' ನೋ.

ವೇಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಟ್ಟೆ : ಜಂಗವೇಲುರೆ ವೆಂಜವೇಲು ಸುರಳಿದೊಪ್ಪು ಕಂಗೊಳಿಸಿದ ಸುರಳಿಗಳು (ದೇವಪು. ४-೧೮೦) ; ಹಸಿ ಹೊಂಬಣ್ಣದ ವೇಲು ಮುಡಿವೇಲು ಗಳಲ್ಲಿ ಹಸಿರತ್ನವೇಲು ಕಾವೇಲು (ದೇವಾಂಪು. ४-೧೭೦). [?]

ವೇಲೆ, ವೇಳೆ$_2$ (ನಾ). ೧. ಸಮುದ್ರದ ತೀರ : ಸುಭದ್ರವಿಜಯಂಗಂ ಶೃಂಗಾರಸಮುದ್ರ ವೇಲಾಲೀಲೆಯನಿಸಿದ ಸುವೇಲಾದೇವಿಗಂ . . . ಸಗರನೆಂಬೊಂ ತನಯನಾಗಿ (ಅಜಪು. ೯-೭ ಪ) ; ಪತಿಚರಿತಾನುಕೂಲೆ ಘನರಾಗರಸಾರ್ಣವವೇಲೆ . . . ಗುಣಮಾಲೆ ಯೆನಲ್ ವನಮಾಲೆ ರಂಜಿಪಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೭೦). ೨. ಸಮುದ್ರದ ಅಲೆ, – ತೆರೆ : ಉದಯಿಸುವುದುಮಮೃತಾಂಶುವಿನುದಯದೊಳಂಭೋಧಿವೇಲೆ [ಪಾಠಾಂ. ಪೆರ್ಚಿ] ಭೋರ್ಗರೆವವೊಲ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೪೬) ; ಸಾಗರವೇಲೆ ಚಂದ್ರಮನ ಕೋಗಿಲೆ ಸುಗ್ಗಿಯ ಕೂರ್ಪಂತೆ ಸತಿಯನುರಾಗದಿನಿಯನ ಜಾನಿಪಳು (ಹಪಬ. ೫೪). ೩. ಸಮುದ್ರದ ಉಬ್ಬರ, – ಭರತ ; ಸಮುದ್ರವು ಉಕ್ಕಿ ಹರಿಯುವಿಕೆ. ೪. ಮೇರೆ ; ಸೀಮೆ; ಎಲ್ಲೆ : ಚತುರುದಧಿವಲಯವೇಲಾಲಂಕೃತವಸುಂಧರಾಸುಂದರೀ ಜೀವಿತೇಶ್ವರನಂ . . . ಕಂಡು (ಪಂಚತಂ. ೧೯೪-೭) ; ತೆರೆವರಂಪರೆ . . . ಅಪ್ಪಳಿಸಿದುದು ನಿರಂತರಂ ತಟಗತ ಅಶೋಕವನ ವಂಕಿಯ ಶಿಲಾವೇಲೆಯಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೩೦-೫). ೫. ಕಾಲ ; ಸಮಯ. ೬. ಅವಕಾಶ ; ಆಸ್ಪದ. ೭. ವಿರಾಮ ; ಪುರಸತ್ತು. ೮. ಮರಣದ ಸಮಯ, - ಕಾಲ. ೯. ಸುಖವಾದ ಮರಣ ; ಸುಲಭವಾದ-ಸಾವು. **ವೇಳೆ$_2$** : ೧. ಗಾಳಿ ವಿಸರ್ಜಿಸೆ ಬಟಿಕಾಂ ವೇಳೆಯೊಳಾಂ ಬಿರ್ದು ಮಲ್ಲನೀಕ್ಷಿಸೆ (ಉದ್ಭಟ. ೭-೮೪) ; ನ್ರಿಪಕಣನರಂ ಸಮಸ್ತೋದಧಿವೇಳೆಯಿಂ ಪೊಜಗೆ ಬೆಳ್ಳೊಡೆಯೊಳ್ಪೆಲಲಂ ನಿಮಿರ್ಚಿದಂ (ಎಕ. XXI, ೧೨-೧೪; 1280). ೨. ಆಗಳೆರಡುಂ ಪಡೆಗಳಪಹಾರತೂರ್ಯಂಗಳು ಬಾಜಿಸಿ ಮುನ್ನೊತ್ತಿದ ವೇ [ಪಾಠಾಂ. ಪೊ]ಳೆಗಳ್ ಸಮುದ್ರಂಗಳಂ ಪುಗುವಂತೆ ತಂತಮ್ಮ ಬೀಡುಗಳಂ ಪೊಕ್ಕರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೨೪ ವ) ; ಜಳನಿಧಿವೇಳಾತರಂಗೋಚ್ಛಳದ್ರತ್ನ ವಿದ್ರುಮಪ್ರಾಂತದೇಶಂ ಸೊಗಯಿಪುದನಸುಂ ನೀಳ್ಪ ವಿಂಧ್ಯಾಚಳೇಂದ್ರಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೩). ೩. ಪೂರ್ವಾನು ಯೋಗಾಬ್ಧಿಯಿಂ ಪೊಱಪೊಣ್ಮುತ್ತುದು ವೇಳೆಯಂತೆ ಕಥೆ ಲಂಬೋದ್ದಾಮ ವೀಚೀಚಯಂ (ಆದಿಪು. ೧-೩೯). ೫. ಕಾಂಚನಕ್ಕೆ ವೇಳೆಯಲ್ಲದೆ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ವೇಳೆಯಿಲ್ಲಾ (ಬಸವ. ३೦೩) ; ಅವಸರದ ವೇಳೆಯೊಳತಿ ಸುಖೋತ್ಸವವಲರಿ ಶಿವಯೋಗ ನಿದ್ರೆಯೊಳಿರಿತಂ ಸಿಕ್ಕಿರಲು (ಬಸಪು. ३३-४೭). [ಸಂ. ವೇಲಾ]

ವೇಲೆಯಮು (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಆತನ ತಮ್ಮಂ ಪೆರ್ಗ್ಗಡೆ ವೇಲೆಯಮು ಬಾವಿಯಂ ಕಟ್ಟಿಸಿ ಮಟವಂ ಮಾಡಿಸಿದಂ (ಎಕ. VIII. ಸೊರಬ. ೭೦-೧೪ : 938).

[ವೇಲ, + ಅಮ್ಮ, (< ಅಮ್ಮ$_1$)]

ವೇಲ್ಲ (ಗು). ೧. ಹೋಗುವ ; ಚಲಿಸುವ. ೨. ನಡುಗುವ ; ಕಂಪಿಸುವ. ೩. ಉರುಳಾಡುವ ; ಹೊರಳಾಡುವ. (ನಾ). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀ ಸಸ್ಯ ; ವಿಡಂಗ : "ವೇಲ್ಲಂ . . . ವಿಡಂಗಂ — ೬ ವಾಯುವಿಳಂಗದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೭). [ಸಂ.]

ವೇಲ್ಲಜ (ನಾ). ಕರಿಮೆಣಸು : "ವೇಲ್ಲಜಂ, ಮರೀಚಂ . . . ಧರ್ಮಪತ್ತನಂ — ೬ ಮೆಣಸುಕಾಳಿನ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೦೪). [ಸಂ.]

ವೇಲ್ಲನ (ಗು). ಅಲುಗಾಡುವ; ಕಂಪಿಸುವ : ಮಾಲತೀಪ್ರತತಿವಿತಾನ ಚೂತವಲ್ಲೀ ವೇಲ್ಲನನಿಸರ್ಗಸೌಂದರಕ್ರೀಡಾಚಲಕೇಲೀಸಮಭಿರಾಮಮುಮಾಗಿ . . . ನಿಜವಿಳಾಸದಿಂ ನಗುವವಲ್ಲಿ ವಲ್ಲೀವನಂ (ಆದಿಪು. ೧೧-೨೭ ವ). [ಸಂ.]

ವೇಲ್ಲಿತ (ಗು). ೧. ಕಂಪಿಸುವ ; ಅಲ್ಲಾಡುವ. ೨. ಸುತ್ತಿಕೊಂಡ ; ಬಳಸಿದ : ಸುರಶರಾಸನೋಪಮಾನನಾನಾನೂನಕಲ್ಪವಲ್ಲೀವೇಲ್ಲಿತ . . . ನೀಳಾಭ್ರವಿಭ್ರಮ ಕುಟ್ಟಿಮದೊಳಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೨-೬೨ ವ). (ನಾ). ೩. ನಡುಗಿದುದು ; ಅಲ್ಲಾಡಿದುದು: "ವೇಲ್ಲಿತಃ, ಪ್ರೇಂಖಿತಃ, ಆವಧೂತಃ, ಚಲಿತಃ, ಅಕಂಪಿತಃ, ಧುತಃ— ೬ ಕದಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಥಾಂದ್ದು, ಅಳ್ಳಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೬೪೭). ೪. ಕೊಂಕಿದುದು ; ಬಗ್ಗಿದುದು : "ವಕ್ರಂ, ವೃಜಿನಂ, ಭಂಗುರಂ, ಆವಿದ್ಧಂ, ವೇಲ್ಲಿತಂ . . . ಊರ್ಮಿಮತ್ — ಈ ೧೨ ಕೊಂಕಿದುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೧೭-೧೧). ೫. ಸುತ್ತುವರಿದುದು ; ಬಳಸಿದುದು : ಆ ಮಹಾರ್ಣವಂ . . . ಅರಣ್ಯದಂತಗಣ್ಯವಿದ್ರುಮವಲ್ಲರೀವೇಲ್ಲಿತಮುಂ . . . ಚತುರ್ಮುಖನಂತೆ ಸರಸ್ವತೀಪತಿಯುಮೆನಿಸಿದುದು (ಜಗಪ. ೧-೪೪ ವ). [ಸಂ.]

ವೇಶ (ನಾ). ೧. ಒಳಗೆ ಹೋಗುವ ದಾರಿ ; ಪ್ರವೇಶದ್ವಾರ. ೨. ಮನೆ ; ವಸತಿ ; ಬೀಡು : ಗುಡಿಗುಳಹಗೆ ಗೂಡಾರಂ . . . ಎಂಬಿವಱಿಂದೆಡೆಗಿಱಿದು ನಾಡೆಯುಂ ಕಣ್ಗೆಡಱಿದುದಾ ನೃಪನ ವಿಜಯಶಿಬಿರಂ ವೇಶಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೮-೫೭). ೩. ವೇಶ್ಯೆಯರ ನಿವಾಸ ; ಸೂಳೆಗೇರಿ. ೪. ಉಡಿಗೆ ತೊಡಿಗೆ ; ವೇಷಭೂಷಣ. ೫. ವೇಷ ; ಸೋಗು : ಬೀಸುವ ನೆವದಿಂದ ವೇಶವನು ತಾಳುವಳು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೦೬೯). [ಸಂ.]

ವೇಶಿ, ವೇಸಿ (ನಾ). ಗಣಿಕೆ ; ಸೂಳೆ : ವೇಶಿಯ ಬಾಯಂಜಲ ತಿಂಬ ದಾಸಿಯ ಸಂಸಾರದಂತೆ (ಬಸವ. ೭೩೩) ; ಮಲುಹಣನು ವಿಟಪುಂಗವಂ ಗುಣನಿಳಯಮಾನಸನೊರ್ಬ ವೇಶಿಯು ತಾನು ಒಲವುಣ್ಣೆ . . . ವರ್ತಿಸುವ ಸಮಯದಲಿ (ಬಸಪು. ४೨-೧) ; ಈಶಭಕ್ತನು ಆಗಿ ವೇಶಿಯನು ಸಾರಿಹರ ಮಾಸಲಾಗಿರ್ದ ಬೋನವನು ಹಂದಿಯು ಮೂಸಿ ಹೋದಂತೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೨೨೫). **ವೇಸಿ** : ವೇಸಿಯನುಳಿದು ಪರಮಾನಂದದಲಿ ಮುಸುಕಿಟ್ಟು ಮಲಗಿರಲು (ಜೀವಂಧ. ३-೨೨) ; ವೇಸಿಯಹ ಪರಿಯಂಕದಲಿ ನಿಜದಾಸಿಯಹ ಶಿಶ್ರೂಷೆಯಲಿ . . . ಏಸುಕಾರ್ಯಕೆ ಮಂತ್ರಿಯೆನಿಸುವ ಮೈಸಿರಿಯನುಳ್ಳವಳು ರಾಣೀವಾಸವೆಂದೆನಿಸುವಳು (ಜಿವ್ಯಾಳು. ೩-೮೦). [< ಸಂ. ವೇಶ್ಯಾ]

ವೇಶ್ಮ (ನಾ). ಮನೆ ; ಗೃಹ : ಮರಕತವೇಶ್ಮರಶ್ಮಿಯರುಣಾಶ್ಮಗೃಹದ್ಯುತಿ ಯಿಂದ್ರನೀಳವಮಂದಿರರುಚಿ ಹೇಮಧಾಮಘೃಣಿ ಮೌಕ್ತಿಕಮಂಡಪಕಾಂತಿಯೆತ್ತಲುಂ ಪರಿಕಲಿಪನ್ನೆಗಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೧-೭೮). [ಸಂ. ವೇಶ್ಮನ್]

ವೇಶ್ಯಾಂಗನೆ (ನಾ). ಸೂಳೆ ; ವೇಶ್ಯೆ : ವೇಶ್ಯಾಂಗನೆಯರು ಚಿತ್ರಕಲಾಕುಶಲೆಗಳೂ ಆಗಿರುತ್ತಿದ್ದರು (ಭಾರದ. ೫೨೪). [ಸಂ. ವೇಶ್ಯಾಂಗನಾ]

ವೇಶ್ಯಾವಾಟ (ನಾ). ವೇಶ್ಯೆಯರು ವಾಸಿಸುವ ಬೀದಿ ; ಸೂಳೆಗೇರಿ : ಗುಡಿ ತುಱುಗಿ ಲತೆಯ ಪೊಸದಾಂಗುಡಿಯನಿಸಿದುದು . . . ವೇಶ್ಯಾವಾಟದೊಳಡೆಗಿಱಿದ ವಿಶಿಷ್ಟಸೌಧಭವನಾವಳಿಯೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೬೯) ; ಮಕರಂದನುಂಬೆರಸರಮನೆಯಂ ಪೊಱಮಟ್ಟು ವೇಶ್ಯಾವಾಟಮಂ ಮುಟ್ಟೆವರೆ (ಲೀಲಾವ. ೨-೫೪ ವ). [ಸಂ.]

ವೇಶ್ಯಾವಾಟಿ (ನಾ). = ವೇಶ್ಯಾವಾಟ : ನಗರದತುಲಸರ್ವಸ್ವಮೆಂಬಂತೆ ವೇಶ್ಯಾವಾಟ ಕಂಗೆಸದುದನಿಲಭವಗೆ (ವಂಶಾರಾ. ೫-೬-೨೬) ; ಪರಿಪರಿಯ ನಾಟ್ಯಗಳ ನಟ್ಟುವರಿರದೆ ಪೊಸತರುಣಿಯರ ತಿದ್ದುವ ಸ್ವರ ಮೊರವು ತೀವಿರುವ ವೇಶ್ಯಾವಾಟ ರಾಜಿಸಿತು (ನಾಗಪ ೨-೬೬). [ಸಂ. ವೇಶ್ಯಾವಾಟೀ]

ವೇಶ್ಯಾವೃತ್ತಿ (ನಾ). ಸೂಳೆಗಾರಿಕೆ; ವೇಶ್ಯೆಯ ಕಸುಬು, –ದಂಧೆ : ದೇವರ ಕಲ್ಲನ್ನು ಎತ್ತಿಸಿ ನೋಡಿದಾಗ ಮೊಮ್ಮಗಳನ್ನು ವೇಶ್ಯಾವೃತ್ತಿಗೆ ಹಚ್ಚಬೇಕೆಂದು ಉತ್ತರ ಬಂದುದನ್ನು . . . ನಂಬಲಿಲ್ಲ (ಗಂಗಾಸಾ. ೧೫). [ಸಂ.]

ವೇಶ್ಯಾಸ್ತ್ರೀ (ನಾ). ಸೂಳೆ ; ಗಣಿಕೆ : ವೇಶ್ಯಾಸ್ತ್ರೀಯರ ಹಾಗೆ ತಲೆಗೂದಲನ್ನು ಅಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಸುತ್ತಿ . . . ಮುಖದ ಮೇಲೆಲ್ಲ ಪೌಡರ್ ಸವರಿಕೊಂಡಿದ್ದಳು (ಭ್ರಾಂತಿಮು. ೫೫೬). [ಸಂ.]

ವೇಶ್ಯೆ (ನಾ). = ವೇಶ್ಯಾಸ್ತ್ರೀ : ಪಲರ್ಗಂ ಕಾಮಸುಖಾರ್ಥಮಿತ್ತನೊಳಿರ್ಪಂತುಂ ಸಮಂತಾರೊಳಂ ಚಲಮಂ ಕೋಪಿಯುಮಾಗದಂತೆ ಪಡೆದಂ ಪದ್ಮಾಸನಂ ವೇಶ್ಯೆಯಂ (ಮರತ. ೧೦-೧) ; ವೇಶ್ಯೆಯ ನೆಚ್ಚಿ ತನ್ನ ನಾರಿಯ ಬಿಡುವಂಥ ಪುರುಷನೇಕೆ (ಪುರಂದ. ೧-೧೪೭-೨). [ಸಂ. ವೇಶ್ಯಾ]

ವೇಷ (ನಾ). ೧. ಅಲಂಕಾರ ಮಾಡುವುದು ; ಸಿಂಗರಿಸುವುದು : "ಆಕಲ್ಪಃ, ಮಂಡನಂ, ವೇಷಃ, ಪ್ರತಿಕರ್ಮ, ಪ್ರಸಾಧನಂ — ಈ ೫ ಶೃಂಗಾರಂಗಯ್ಯುದು" (ಹಲಾಯು. ೪೯-೩೮೫). ೨. ಉಡುಗೆತೊಡುಗೆ ; ಪ್ರಸಾಧನ : ಧರ್ಮಪುತ್ರಂ ಧರಾಮರವೇಷದೊಳ್ ವಿರಾಟನಂ ಕಂಡು (ಪಂಪಭಾ. ೮-೫ ವ) ; ಅಡ್ಡತ್ರಿಪುಂಡ್ರದ ಮಣಿಮುಕುಟದ ವೇಷದ ಶರಣರ ಕಂಡರೆ ನಂಬುವುದೆನ್ನ ಮನವು (ಬಸವ. ೮೮). ೩. ತೋರಿಕೆಯ ರೂಪ ; ಸೋಗು : ಸರಿದುದು ಪುಸಿವೇಷದ ತೆಱ ಸುರಿದುದು ಕೆಯ್ಯಾರ ತೆಱದ ಪೂವಳೆ (ಗಿರಿಕ. ೯-೧೨೦) ; ಶಿವಂ ಸತ್ಯದುರವಣೆಯ ನೇಹಕ್ಕಂಜಿ ಕಡುಪೊಸತನುತ್ತ ವೇಷವ ಬಿಟ್ಟನಂದಂಜಿ (ರುದ್ರಾ. ದೀ. ೨೦೦-೨೦). ೪. (ನಾಟಕ, ಯಕ್ಷಗಾನ ಮುಂತಾದುವುಗಳ) ಪಾತ್ರ : ಇವರ ವೇಷಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಸುಂದರವಾದುದು "ಅರ್ಧನಾರೀಶ್ವರನ ಪಾತ್ರ" (ಸಡಗಾ. III. ೨೨೬).

ವೇಷಭೂಷಣ = ಉಡುಗೆತೊಡುಗೆ ; ಒಡವೆ, ವಸ್ತ್ರ : ಕುಶಲವಿರಚಿತಾನು ರೂಪವೇಷಭೂಷಣನಾಗಿ ರಾಜಸಮಾಜವಿರಾಜಮಾನಮಂ ಸ್ವಯಂವರಪ್ರದೇಶ ಮನಯ್ದುವಂದು (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೬೨ ವ); ಯಕ್ಷಗಾನದಲ್ಲಿ, ಬಹುಮೆಚ್ಚಿನ ಸೌಂದರ್ಯಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಭಾಗವೆಂದರೆ ಅದರ ವೇಷಭೂಷಣಗಳು (ಯಕ್ಷಗಾ. ೧೨೨). **ವೇಷಭೂಷೆ** = ವೇಷಭೂಷಣ : ಅವನ ವೇಷಭೂಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಬದಲಾವಣೆಯಾಗಿತ್ತು (ನೀಸಮು. ೧೫೩) ; ಅವುಗಳ ಹಿಂದೆ ವೇಷಭೂಷೆಯ ಸಂಚಾರಿಪ್ರದರ್ಶನದಂತಿದ್ದ ಸ್ತ್ರೀ ಪುರುಷರ ಮೇಳ (ಅನ್ನ. ೨೪೭). **ವೇಷಹಾಕು** = ೧. ಅಲಂಕಾರಮಾಡು ; ವೇಷ ತೊಡಿಸು : ಆಸ್ತಿಕ ದೈವಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲದ ಸಲ್ಲದ ವೇಷಹಾಕಿ ಮಂಗನಂತೆ ಮರಸುತ್ತಾನೆ (ನಬಸಾ. ೪೨೨). ೨. ಪಾತ್ರವಹಿಸು ; ಅಭಿನಯಿಸು : ಅಶ್ವಘೋಷನು . . . ವೇಷ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಅದನ್ನು ಪಾಟಲಿಪುತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಭಿನಯಿಸಲು ಅದನ್ನು ನೋಡಿದ ೫೦೦ ಕ್ಷತ್ರಿಯಕುಮಾರರು ವೈರಾಗ್ಯ ತಾಳಿ ಬೌದ್ಧಮತವನ್ನು ಕೈಕೊಂಡರೆಂಮೂ . . . ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ (ಸಂನಾಟ. ೬೮). [ಸಂ.]

ವೇಷಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ನಟನೆ ಮಾಡು ; ಸೋಗುಹಾಕು : ನನಗಿಚ್ಛೆಯಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಅವನ ಗೆಳೆಯರ ಕೃಪಾಪ್ರವಾಹದಲ್ಲಿ ಸಮರಸನಾಗಬೇಕೆಂದು ಇಷ್ಟು ವೇಷಕಟ್ಟಿರುವನು (ಜಯಂತ. ೧೧೨) ; ನೀವು ವೇಷಕಟ್ಟೋದರಲ್ಲಿ ತುಂಬ ಬಲ್ಲಿದರು (ಹಾಡುಪು. ೧೮). ೨. (ನಾಟಕ ಮುಂತಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ) ಪಾತ್ರಮಾಡು ; ಅಭಿನಯಿಸು : ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ವೇಷಕಟ್ಟಿ ಆರುತಿಂಗಳ ಕಾಲ ಕುಣಿಯುವುದಕ್ಕೆ ಮಳೆ ರಾಯ ಬಿಡನು (ಯಕ್ಷಬ. ೨೫). [ವೇಷ + ಕಟ್ಟು]

ವೇಷಡಂಭಕ (ನಾ). ತೋರಿಕೆಯ ನಡೆನುಡಿಯವನು ; ಬೂಟಾಟಿಕೆಗಾರ : ವೇಷಡಂಭಕರಿಗೆ ಭಕ್ತಿ ಎಂತಪ್ಪುದಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೬೬೬). [ವೇಷ + ಡಂಭಕ (< ಡಂಬಕ)]

ವೇಷಧಾರಿ (ನಾ). ೧. ವಸ್ತ್ರಭೂಷಣ, ಆಕಾರ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಬದಲಾಯಿಸಿ ಕೊಂಡವನು ; ವೇಷಾಂತರ ಮಾಡಿಕೊಂಡವನು : ಪಾರ್ವತಿಯೂ ಶಿವನ ವೇಷಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಕಿರಾತಿಯ ಉಡುಪನ್ನು ಧರಿಸಿ . . . ಹೊರಡಲು, ಅವರ ಹಿಂದೆ ನಾನಾವೇಷಧಾರಿಗಳಾದ ಭೂತಗಳೂ ಹೊರಟವು (ವಚಭಾ. ೧೨೫). ೨. ಸೋಗುಗಾರ ; ನಟನೆ ಮಾಡುವವನು ; ಬೂಟಾಟಿಕೆಯವನು : ವೇಷಧಾರಿಯಾನು ಉದರಪೋಷಕ ನಾನಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೮೫) ; ಹೇಸಿ ವಿಷಯ ಬಯಸುವಂಥ ವೇಷಧಾರಿಗಳಿಗೆ ಕಾಶೀಯಾತ್ರೆ ಫಲ ಬಾಹೊದೆ (ಪುರಂದ. ೧-೧೮೦-೩). ೩. (ನಾಟಕ ಮುಂತಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ) ಪಾತ್ರ ಮಾಡುವವನು ; ವೇಷಧರಿಸುವವನು : ನಮ್ಮಲ್ಲೀ ಹಲವು ವೇಷಧಾರಿಗಳಿಗೆ, ಇಷ್ಟೆಲ್ಲ ಕಷ್ಟಪಟ್ಟು ಬಣ್ಣಹಾಕಿ ರಂಗಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಬರುವುದೆಂಬುದು ಅರ್ಥಶೂನ್ಯವೆಂದು ತೋರುತ್ತಿದೆ (ಯಕ್ಷಬ. ೧೬೨) ; ವೇಷಧಾರಿಗಳಿಗೆ ಬಗೆಬಗೆ ತೊಡವನು ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟರು ನಮ್ಮ ತಂದೆ (ಇಂಚಾಪ. ೧೧-೪೩). [ಸಂ. ವೇಷಧಾರಿನ್]

ವೇಷಾಂತರ (ನಾ). ಉಡುಗೆ ತೊಡುಗೆಗಳನ್ನು ಮಾರ್ಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ; ಮಾರುವೇಷ ಹಾಕುವುದು : ಅವರಿಬ್ಬರನ್ನು ವೇಷಾಂತರದಿಂದ ದೇಶಾಂತರಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಿ ಲೆಪ್ಪದ ಪ್ರತಿಮೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸಿ ಇಟ್ಟರು (ಸಾಟಿಪ. ೮೬) ; ವೇಷಾಂತರವನಾಂತು ಧರೆಗಿಳಿದ ಭೈರವನೋ (ಕೋಳಲು. ೬೮-೧೬). [ಸಂ.]

ವೇಷಾಡಂಭು (ನಾ). ತೋರಿಕೆ; ಬೂಟಾಟಿಕೆ : ವೇಷಾಡಂಭಿನ ಮಾತಿನ ಬಿನ್ನಾಣಿಗಳಿಗೆ ಗ್ರಾಸ ಉಂಟಲ್ಲದೆ ನೀವಿಲ್ಲ (ಮೋಳಿಗ. ೧೬೬-೬೧). [< ವೇಷ + ಡಂಭು (< ದಂಬ)]

ವೇಷಿ (ನಾ). ವೇಷವನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು ; ವೇಷಧಾರಿ : ಮಹೇಶನು ವರ ತಪೋಧನವೇಷಿಯಾಗೆಯ್ದಿರಲು ಕಂಡೆದ್ದು . . . ಸಾಷ್ಟಾಂಗವೆಱಗಿ (ಬಸವಪು. ೫೨-೩). [ಸಂ. ವೇಷಿನ್]

ವೇಷ್ಟ (ಗು). ೧. ಸುತ್ತುವರಿದಿರುವ ; ಆವರಿಸಿರುವ. (ನಾ). ೨. ಬೇಲಿ ; ಆವರಣ. ೩. ತಲೆಗೆ ಸುತ್ತುವ ವಸ್ತ್ರ ; ರುಮಾಲು, ಪೇಟ ಇತ್ಯಾದಿ. ೪. ಮರದ ರಸ, — ಅಂಟುದ್ರವ. ೫. ಹಲ್ಲಿನ ಕುಳಿ ; ಹಲ್ಲಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ 'ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ : 'ದಂತವೇಷ್ಟ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ವೇಷ್ಟನ (ನಾ). ೧. ಸುತ್ತುವರಿಯುವುದು : 'ವೇಷ್ಟಿಸು' ಪರಾ. ೨. ಬೇಲಿ : ಮತ್ತಮಲ್ಲಿ ಕಂಟಕವೇಷ್ಟನಂ ತೋಂಟಂಗಳೊಳ್ ಬಹುವಿರೋಧಾಮಳಂ ಪೆರ್ಗೆಱ್ಗಳೊಳ್ . . . ಅಲ್ಲದೆ ಪೆಱವೆಡೆಯೊಳಿಲ್ಲ (ವರ್ಧಮಾ. ೧-೪೫ ವ). ೩. ತಲೆಗೆ ಸುತ್ತುವ ಬಟ್ಟೆ ; ರುಮಾಲು, ಪೇಟ ಇತ್ಯಾದಿ : ನಾನು ಪರಿಷೆಗೆ ಬಂದು ತಲೆಯ ವೇಷ್ಟನವನ್ನು ತೆಗೆದರೆ ಅದನ್ನು ನಾನು ಶಿರಸಾ ಮಾಡಿದ ಅಭಿವಾದನವೆಂದು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು (ಬುದ್ಧಚ. ೧೨೯). ೪. ಕಿರೀಟ ; ಮುಕುಟ. ೫. [ನಾಟ್ಯ] ಹತ್ತೊಂಬತ್ತು ಬಗೆಯ ದೇಶೀಯ ಆಕಾಶಚಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; IP "ಒಂದು ಕಾಲನ್ನು ಸಮನಾಗಿರಿಸಿ ಇನ್ನೊಂದು ಕಾಲಿಂದ ಅದನ್ನು ಸುತ್ತುವುದು" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩.೨೪ ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ನಿಂದ ಪದವೊಂದನುಱ ಮತ್ತೊಂದು ಪದಂ ಸುತ್ತಿ ತೋಱ ವೇಷ್ಟನಮೆನಿಕುಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೬-೯೮). [ಸಂ.]

ವೇಷ್ಟಿ (ನಾ). ಸೊಂಟಕ್ಕೆ ಸುತ್ತುವ ವಸ್ತ್ರ ; ಧೋತ್ರ ; ದಟ್ಟಿ : ಪುಲಿದೊವಲ್ ಗಜಚರ್ಮ ಉಟ್ಟ ಹೊದೆದ ವೇಷ್ಟಿಗಳಾಗೆ (ಸಂಬರ. ೬-೧೯) ; ಕುಪ್ಪಸದ ಕಣ ಸಹಿತ ಒಂದು ಶೀರೆ, ಒಂದು ಜೋಡಿ ವೇಷ್ಟಿ, ನಗದಿಯಿಂದ ನಾಲ್ಕು ರೂಪಾಯಿ ಕೈಗೆ ಹಾಕಿದಳು (ವಾಗ್ದೇವಿ. ೧೫೭). [< ಸಂ. ವೇಷ್ಟ./ ತಮಿ. ತುಳು. ವೇಷ್ಟಿ ; ತೆಲು. ವೇಷ್ಟುವ./ ಮರಾ. ವೇಷ್ಟೀ]

ವೇಷ್ಟಿತ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸುತ್ತುವರಿದ ; ಆವರಿಸಿದ : ಜಲಧಿವೇಷ್ಟಿತಸಕಲವಸುಧಾವಲಯ ವನು ಬಹುಪುಣ್ಯಫಲತೆಯಲಲಘುಮಹಿಮೆಯಲಾಳಿ ಭುವನಖ್ಯಾತನನಿಸಿದನು (ತಿಮ್ಮಭಿ. ೧-೧೨೦). ೨. ಉಡಿಸಿದ ; ತೊಡಿಸಿದ. ೩. ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸಿದ ; ತಡೆಗಟ್ಟಿದ.

(ನಾ). ೪. ಸುತ್ತುವರಿದುದು : "ನಿವ್ರುತಂ, ವೇಷ್ಟಿತಂ, ಪರಿವಿಷ್ಟಂ, ವಳಯಿತಂ, ಪರಿಕ್ಷಿಪ್ತಂ – ಈ ೫ ಸುತ್ತಲ್ಪಟ್ಟುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೧೮-೨೭). ೫. [ಕಾಮಶಾ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ರತಿಕ್ರೀಡೆ : ಸ್ತ್ರೀ ಮಲ್ಲನ . . . ಹಿಂದಣ ಕರಣಮನೆ ಒಂದೊಂದು ತೊಡೆಗಳನೊಂದೊಂದು ಕೈಗಳಿಂ ಪಲ್ಲಟದಿಂದೊತ್ತಿ ರಮಿಸಲ್ಕೆ ವೇಷ್ಟಿತಮೆಂಬ ಕರಣಂ (ಕಾಮಶಾ. ೨೩೫). [ಸಂ.]

ವೇಷ್ಟಿಮ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ರಂಗಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಬಳಸಲಾಗುವ ವಾಹನ, ಧ್ವಜ, ಕವಚ ಇತ್ಯಾದಿ ಪರಿಕರ : ಸಂಧಿಮ, ವ್ಯಾಜಿಮ, ವೇಷ್ಟಿಮ ಎಂದು ವರ್ಣಿತನಾಗಿರುವ . . . ಕೃತಕವಾದ ರಂಗವಸ್ತುಗಳಿದ್ದರೂ (ಸಂನಾಟ. ೨೭). [ಸಂ.]

ವೇಷ್ಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸುತ್ತುವರಿ ; ಬಳಸು ; ಸುತ್ತುಗಟ್ಟು : ಹುತವಹತತಿಯಿಂ ವೇಷ್ಟಿಸಿರ್ದಸ್ಥಳಂ . . . ಎಂಬಂದದಿಂ ಕಣ್ಗೊಳಿಸುತ್ತಂ ಯೋಗಿವೃಂದಾರಕರ ನಡುವ ಜಾಬಾಲಿಯೋಗೀಂದ್ರನಿರ್ದಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೩೧) ; ಅಂಬುಜನಾಭ ನಮ್ಮವಯವಂಗಳ ನೂರ್ಮಿಯ ನಿನ್ನ . . . ಕೌಸ್ತುಭವಿಭೂಷಣದೀಧಿತಿ ವೇಷ್ಟಿಸಿತ್ತೊ ಪೀತಾಂಬರಕಾಂತಿ ಸುತ್ತಿದುದೊ (ಜಗಪಿ. ೧೮-೪) ; ಶ್ರೀಕರದಿ ಸಪ್ತಾಬ್ಧಿ ವೇಷ್ಟಿಸಿರೆ ಲವಣರತ್ನಾಕರಂ ಮೊದಲ ಜಂಬುದ್ವೀಪಮಂ ಬಳಸಿ ರಾಮಣೀಯಕಮಾದುದು (ಚಿಬಪು. ೨-೨). ೨. ಆಳವಡಿಸು ; ಹೊಂದಿಸು : ಮನೋಜಗಜಕುಂಭದೊಳ್ ನಕ್ಷತ್ರಮಾಲೆಯಂ ಸುತ್ತುವಂತೆ ರತ್ನರಶನಾ ಸೂತ್ರಮಂ ವೃತ್ತಕಟಿಯೊಳ್ ವೇಷ್ಟಿಸಿಯುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೬-೬೩ ವ). [ವೇಷ್ಟನ + -ಇಸು]

ವೇಸ (ನಾ). ವೇಷಸೋಗು : ವೇಷ-ವೇಸ, ಶೇಷ – ಸೇಸ (ಶಮದ. ೨೩೫ ಪ್ರಯೋ); ವೇಷ- ವೇಸ, ದೋಷ – ದೋಸ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೩೮ ಪ್ರಯೋ). [< ಸಂ. ವೇಷ]

ವೇಸನೆ (ನಾ). (?) : ತಮುಸಿ ಮೂಱ್ ದಿವಸಂ ವೇಸನ ಈ xxx ರ ಉಲ್ಬದು . . . ಪೋಪ್ಪನ್ನು (ಎಕ. III, ಮೈಸೂರು. ೫೫-೧೧ ; ೬ನೆಯ ಶತ). [?]

ವೇಸರ$_1$ (ನಾ). [ವಾಸ್ತು] ಭಾರತೀಯ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪದ ನಾಗರ, ದ್ರಾವಿಡ ಮತ್ತು ವೇಸರಗಳೆಂಬ ಮೂರುಪ್ರಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಚಾಲುಕ್ಯರ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ನಾಗರ ಮತ್ತು ದ್ರಾವಿಡಸಂಪ್ರದಾಯಗಳೆರಡನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದ ರಿಂದ ಇದನ್ನೇ ವೇಸರವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು (ಭಾರದ. ೫೦೨) ; ದೇವಾಲಯವು ವೃತ್ತಾಕಾರವಾದುದು "ವೇಸರ"ವೆಂದೂ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ (ಮೈವಾಸ್ತು. ೨೮); ಶಿಲ್ಪಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಭಾರತೀಯಶಿಲ್ಪವನ್ನು ನಾಗರ, ದ್ರಾವಿಡ, ವೇಸರ ಎಂಬುದಾಗಿ ವಿಭಜಿಸಿ . . . ಕಾವೇರಿಗೆ ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ದ್ರಾವಿಡ, ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ವೇಸರರೀತಿಗಳಿವೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದೆ (ಹೊಯ್ಸವಾ. ೧). [ದೇ. II ತಮಿ. ವೇಚರಮ್]

ವೇಸರ$_2$ (ನಾ). ಕತ್ತೆ ಮತ್ತು ಕುದುರೆಗಳ ಕೂಟದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪ್ರಾಣಿ ; ಹೇಸರಗತ್ತೆ : ಕರ್ತಾರನ ಪೂಜಿಸಿ ಕು [ಟ್ಸಿ]ತ ದೈವಕ್ಕೆರಗುವರು ಕತ್ತೆ ಕುದುರೆಗ ಹುಟ್ಟಿದ ವೇ[ಪಾಠಾಂ. ಹೇ]ಸರನಂತೆ (ಬಸವ. ೬೧೭) ; ಆಸೋದಿಗಳು ನವರತ್ನಸುವರ್ಣವ ವೇಸರದಂತೆ ಹೊತ್ತಿಹರು (ಮೋಹತ. ೫-೫೭). [ಸಂ.]

ವೇಸರಗತ್ತೆ 'ವೇಸರಗಟ್ಟೆ' ನೋ.

ವೇಸರಗಟ್ಟೆ, ವೇಸರಗತ್ತೆ (ನಾ). ಹೇಸರಗತ್ತೆ : ಕನಕಂ ವೇಸರಗಟ್ಟೆ ಭೂಮಿ ಸುಭಗತ್ವಂ ಯುಕ್ತಿ ಮಂತ್ರಜ್ಞಮೆಂಬಿನಿತಕ್ಕುಂ . . . ದಶೋಕ್ಯಾರೋಹಗೇಹಂಗಳೊಳ್ (ಜಾತಿತಿ. ೯-೨೩). ವೇಸರಗತ್ತೆ : "ಚಕ್ರಿಪತಿ ವಾಜಿತರಮೆನಲು ವೇ[ಪಾಠಾಂ. ಹೇ] ಸರಗತ್ತೆಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೫೫-೯). [ವೇಸರ$_2$ + ಕಟ್ಟೆ]

ವೇಸರಮಾರ್ಗ (ನಾ). [ವಾಸ್ತು] ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪದ ಮೂರುರೀತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ ವೇಸರಶೈಲಿ : ಪುರಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಜಗನ್ನಾಥದೇವಾಲಯವು ಉತ್ತರಹಿಂದೂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿರುವ 'ವೇಸರ' ಮಾರ್ಗವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದು (ಬಾಲಪ್ರ. III, ೧೭೨೦). [ವೇಸರ$_1$ + ಮಾರ್ಗ]

ವೇಸರಶಿಲ್ಪ (ನಾ). [ವಾಸ್ತು] ವೇಸರಮಾರ್ಗದ ಶಿಲ್ಪಶೈಲಿ : ಬಂಗಾಳವು ತನ್ನದೊಂದು ವಿಜಾತೀಯವಾದ ಶಿಲ್ಪಶೈಲಿಯನ್ನು ರಚಿಸಿಕೊಂಡಿತು . . . ಇದೇ ವೇಸರಶಿಲ್ಪ ಎನಿಸುವುದು (ಬಾಲಪ್ರ. III, ೧೭೨೪). [ವೇಸರ$_1$ + ಶಿಲ್ಪ]

ವೇಸರಿ (ನಾ). ಹೆಣ್ಣು ಹೇಸರಗತ್ತೆ : ವೇಸರಿಯ ನೆರವಿಯೊಳ್ ಬರ್ಪ ದೇಶಿ ಕುತಪವಿತತಿಯುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೬-೮೦ ವ). [ಸಂ. ವೇಸರೀ]

ವೇಸರಿಗಟ್ಟೆ (ನಾ). = ವೇಸರಿ : ವೇಸರಿಗಟ್ಟೆ [ಪಾಠಾಂ. ನಡೆಗತ್ತೆ, ನಡೆಯ ಕಳ್ತೆ, ನಿಡಿಯಕಳ್ತೆ]ಗಳುಂ ಪಿಡಿಗಳುಂ ಸಿಬಿಗೆಗಳುಮನೇಱ ಸೀಗುರಿಗಳುಮಂ ಕೊಡೆಗಳುಮಂ ಪಿಡಿಯಿಸಿ . . . ವಿದ್ಯಾಧರಿಯರ್ಕಳ್ ಬರ್ಪಂತೆ ಬಂದು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೮೦-೧೧). [ವೇಸರಿ + ಕಟ್ಟೆ]

ವೇಸವಾರ (ನಾ). (ಧನಿಯಾ, ಮೆಣಸು, ಶುಂಠಿ ಮುಂತಾದ ಮಸಾಲೆಪದಾರ್ಥ ಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ವ್ಯಂಜನಪದಾರ್ಥ ; ಮೇಲೋಗರ : "ವೇಸ[ವಾರಾಂ ಶ]ನಾದು, ಉಪಸ್ಕರಂ– ಈ ೨ ಊಟದ ಪರಿಕರಂ" (ಹಲಾಯು. ೫೩-೧೬೭); ವೇಸವಾರ (ಇಂಗು, ಶುಂಠಿ . . . ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಸಂಸ್ಕೃತವಾದ ಜಜ್ಜಿದ ಮಾಂಸ)ವು ಜಡ (ಅಷ್ಟಾಂಗ. ೧೨೬-೨೯ ಟೀ). [ಸಂ.]

ವೇಸಿ 'ವೇಶಿ' ನೋ.

ವೇಹತ್ತು (ನಾ). ೧. ಗರ್ಭಧಾರಣೆ ಮಾಡಿದ ಹಸು ; ಗಬ್ಬದ ಹಸು : "ವೇಹತ್, ವೃಷಭೋಪಗತಾ — ಈ ೨ ಕಟ್ಟಿದಾವು" (ಹಲಾಯು. ೪೯-೧೦೪). ೨. ಸತ್ತ ಕರುವನ್ನು ಹಾಕಿದ ಹಸು : "ವೇಹತ್ – ಗರ್ಭೋಪಘಾತಿನೀ — ೨ ಸತ್ತಕರುವನ್ನು ಈತ ಆಕಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೯೫). ೩. ಗೊಡ್ಡುಹಸು ; ಬಂಜೆಹಸು : "ತನೆ ಮಗು ಟ್ಟುದು ವೇಹತ್ತಳತನ್ನ ತಾಂ ಪ್ರಪ್ಪಾಹಿ ಬಂಜೆ ವಶೆಯೆನೆ ಪಡೆಗುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೦-೮). [ಸಂ. ವೇಹತ್]

ವೇಹಿ (ನಾ). ಬೆದೆಗೆ ಬಂದ ಆಕಳು : "ವೇ [ಪಾಠಾಂ. ನೇ]ಹಿಯೆನೆ ಸಂಭೋಗದಾವು" (ಮಂಗರಾ. ೫೪-೩). [< ಸಂ. ವೇಹತ್]

ವೇಳ (ನಾ). ಒಂದು ಪಂಗಡ ಮತ್ತು ಆ ಪಂಗಡಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ತಂಕಣ ಐಯಾವಳೆಯಾದ ಆಲೂರ ವೇಳರು ಕೋವರು ಕುಣಂದರು ನಲ್ಗೊಡೆಯರು . . . ಬಸದಿಯ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧರಣವಂ ಮಾಡಿಸಿ (ಎಕ. IV (R), ಚಾಮರಾ ೧೯೫-೯ ; 1278). 'ವೇಳಕಾಱ' ಪರಾ. [ದೇ. II ತಮಿ. ವೇಳನ್, ವೇಳಾನ್]

ವೇಳಕಾಱ, ವೇಳೆಕಾಱ (ನಾ). = ವೇಳ : ಗಾತ್ರಿಗರುಂ ವೇಳಕಾಱರುಂ . . . ಗಾವುಂಡಸ್ವಾಮಿಗಳುಮಯ್ಯಾವೊಳೆಪುರವರಮೇಶ್ವರರುಮಪ್ಪ ಶ್ರೀಮದಯ್ಯೂರ್ವ್ವರ ವಿಖ್ಯಾತಿಯನ್ವಂದಡೆ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೧೧೮-೫೫ ; 1057). ವೇಳೆಕಾಱ : ಇವರಲ್ಲಿ ಮುಮ್ಮುರಿದಂಡ . . . ವೇಳೆಕಾಱ ಮುಂತಾದ ಪಂಗಡಗಳಿದ್ದುವು . . . ವೇಳೆಕಾಱ ಎಂಬುದು ಸಮುದ್ರವ್ಯಾಪಾರದೊಡನೆ ಸಂಬಂಧವಿರಿಸಿಕೊಂಡವನನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದೆ? (ವೇಲಾ = ಸಮುದ್ರದ ಅಂಚು) (ಕಶಾಅ. ೨೪೦). [ವೇಳ + - ಕಾಱ]

ವೇಳಾಚರ (ನಾ). ಸಮಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ದೂತ : ಸಮೀರಂ ಸುಳಿದುದು ಬೆಳಗಪ್ಪುದನೊಲ್ದಿಳೆಯರಸಂಗ್ಗಿದಿ ಪೇಳ್ವ ವೇಳಾಚರನಂತೆ (ರಾಜಶೇ. ೧೧-೧೯೨). [ಸಂ. ವೇಲಾಚರ]

ವೇಳಾಪಟ್ಟಿ (ನಾ). (ತರಗತಿ, ವಾಹನನಿಲ್ದಾಣ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ) ಕೆಲಸದ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಸಮಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಪಟ್ಟಿ — ಯಾದಿ : ತರಗತಿಯಲ್ಲಿ ವೇಳಾಪಟ್ಟಿಯಿಲ್ಲ (ಕಾವೇಂ. ೧೧೩). [(ಸಂ. ವೇಲಾ) + ಪಟ್ಟಿ]

ವೇಳಾಪತ್ರಿಕೆ (ನಾ). = ವೇಳಾಪಟ್ಟಿ : ಶಾಲೆಗಳಲ್ಲಿ ವೇಳಾಪತ್ರಿಕೆಯನ್ನು ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದ ಏರ್ಪಡಿಸಬೇಕು (ಶಿಕ್ಷದ. ೯೮); ವಸಂತ ಹತ್ತಿರದ ಗೋಡೆಯ ಮೇಲೆ ಅಂಟಿಸಿದ ವೇಳಾಪತ್ರಿಕೆಯನ್ನು ನೋಡಿಕೊಂಡು ಬಂದ (ಕಮನ. ೧). [ಸಂ. ವೇಲಾಪತ್ರಿಕಾ]

ವೇಳಾಯಿತ (ನಾ). ಸಂಕಟದ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಒದಗುವವನು : ನಿಮಗಿನ್ನರಸ ವೇಳಾ ಯಿತರು ವೆಗ್ಗಳ ದೈತ್ಯಭಟರಲ್ಲ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೨೦-೬೭). [← ಮರಾ. ವೇಳಾಯಿತ, ವೇಳಾಈತ]

ವೇಳಾವನ 'ವೇಲಾವನ' ನೋ.

ವೇಳಾವಳಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ವೇ[ಪಾಠಾಂ.ಪಾ]ಳಾ ವಳಿಯನೊಲವಿಂ ಪ್ರೌಢ ಪಾಡುತ್ತಮಿರ್ದಳ್ (ಲೀಲಾವ. ೨-೩೦); ಕೌಶಿಕೆ ವೇಳಾವಳಿ ಶುದ್ಧಾವಳಿ . . . ಸಯಸೋಧರೆಯೆಂಬ ಮೂವತ್ತುನಾಲ್ಕು ಭಾಷಾಂಗದಿಂದಾದ ರಾಗಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೧೦೮). [ಸಂ. ವೇಲಾವಲೀ]

ವೇಳಾವುಳ (ಗು). ಸಮುದ್ರದ ದಂಡೆಯಲ್ಲಿರುವ ; ಸಮುದ್ರತೀರದ:

ಭಗವತೀವರಪ್ರಸಾದದ್ವಾತ್ರಿಂಶ ವೇಳಾವುಳ ಅಷ್ಟಾದಸಪಟ್ಟಣಂ ಚೌಸಷ್ಟಿಯೋಗಪೀಠಂ ಅಱುವತ್ತನಾಲ್ಕು ಘಟಿಕಸ್ಥಾನಂ (ಕ. IV. ೫೫-೬ : 1000 ?). [⟵ ಮರಾ. ವೇಲಾಉಳ]

ವೇಳಾಳು 'ವೇಳಿಯಾಳು' ನೋ.

ವೇಳುವಾಯ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಸಾಜೀದ ಮಹಾಜನಕ್ಕೆ ಎರಡು ಸಾಲೆ . . . ವೇಳುವಾಯಾ ಮಹಾಜನಕ್ಕೆ ಎರಡು ಸಾಲೆ ಆಚನ್ದ್ರತಾರಂ ಪತ್ತಿಳದಾ ಮಹಾಜನಕ್ಕೆ ಸಾಲ (ಎಕ. VII. ಶಿಕಾರಿ. ೯೫-೧೭ : ಸು. 890). [?]

ವೇಳಿ₁ (ನಾ). ೧. ಒಡೆಯನು ಮರಣಹೊಂದಿದರೆ ಅವನ ಆಶ್ರಿತ ಅಥವಾ ಸೇವಕನು ತಾನೂ ಸಾಯುವುದಾಗಿ ಮಾಡುವ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ; ವೇಳೆವಾಳಿತನ : ವೇಳೆಗೊಂಡಾತಂ ಸಾವಿಗಂಜುವೊಡಂ ತಪಂಗೊಂಡಾತನನುಷ್ಠಾನಕ್ಕಂಜುವೊಡಂ ಅದೆಲ್ಲಿಯ ವೇಳೆ ಅದೆಲ್ಲಿಯ ತಪಂ (ಜೀವಸಂ. ೧೬೦-೨೧); ತೊಱೆದಾಳ್ದನೊಡನೆ ಸಾಯದೆ ಪೆರಗುಟಿದಂ ತೊಱೆದು ಸತ್ತವನ ವೇಳೆ ದಲಾವಳಿಪೆವದನೆಂಬ ಗಂಡರ್ ತೊಱೆದರ್ ಕಲಿಕುವರಲಕ್ಷ್ಮನೊಡನತಿಸುಭಟರ್ (ಎಕ. V. ಬೇಲೂರು. ೧೧೨-೯೬ ; 1220 ?). ೨. ಒಡೆಯನು ಸತ್ತರೆ ತಾನೂ ಸಾಯುವೆನೆಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಜಂಗಮದ ವೇಳಿ[ಪಾಠಾಂ. ಆಳು] ಜಂಗಮದ ಕಿಂಕರನೆಂಬ ಜಂಗಮಪ್ರಾಣ ಜಂಗಮದ ಸಂಪದನೆಂಬ ಬಿರುದೆತ್ತಿ ಕಹಳೆಗಳು ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ ಕರೆವುತಿರೆ (ಬಸವ. ೧೧. ೧೩೬) ; ಬಿದೆಲ್ಲರಲ್ಲಿ ಇಳಿಭಕ್ತರ್ಗೆ ಸುತರಾಗೆ ಇಂದುಶೇಖರನ ಭಕ್ತರ್ಗೆ ವೇಳೆಗಳಾಗೆ (ಇಱಿ.ದೀ. ೧೧೦-೮).

☛ ಇದು 'ವೇಳೆವಾಟಿ' ಎಂಬುದರ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತರೂಪ.

[ದೇ. || ತಮಿ. ವೇಲೈ = ಕೆಲಸ ; ತೆಲು. ವೇಲ = ದಾಸ್ಯ]

ವೇಳಿ₂ 'ವೇಲೆ' ನೋ.

ವೇಳಿಕಳಿ 'ವೇಳಿಗಳೆ' ನೋ.

ವೇಳಿಕಾಱ 'ವೇಳಕಾಱ' ನೋ.

ವೇಳಿಗಳೆ, ವೇಳಿಕಳಿ (ಕ್ರಿ). (ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ) ಸಮಯವನ್ನು ಕಳೆ; ಕಾಲಹರಣ ಮಾಡು : ನೀನು ಕುಡಿದು ಕೊಡು, ವೇಳಗಳೆಯಬೇಡ (ಜಯಂತ. ೨೩೫). **ವೇಳಿಕಳಿ** : ಕಂಪವರ ಇಪ್ಪತ್ತು ಹತ್ತುಗಳಿಗೆ ಮೋಜನಲ್ಲಿ ವೇಳಿಕಳೆಯುವುದೇ ನನ್ನ ಧ್ಯೇಯವಾಗಿಲ್ಲ (ಕಪಪ. ೬). [ವೇಳಿ₂ (= ವೇಲೆ) + ಕಳಿ₁]

ವೇಳಿಗಾಣ್ (ಕ್ರಿ). ಸಮುದ್ರದ ತೀರವನ್ನು ಸೇರು, — ಆಶ್ರಯಿಸು : ಅಹಿತರೋಡಿ ಸಮುದ್ರದ ವೇಳೆಗಂಡು ತಾವನುಮಿಸಿ ವೇಳೆಗೊಣ್ಣು ಸುಖಮಿರ್ಪರಿಂದೇನದಟಂಗೆ ನೋಂತನೊ (ಎಕ. VII. ಶಿಕಾರಿ. ೧೯೭-೪೭ ; 1182 ?). [ವೇಳಿ₂ (= ವೇಲೆ) + ಕಾಣ್]

ವೇಳಿಗಾಯ್ (ಕ್ರಿ). ಸಮಯವನ್ನು ಕಾಯು, — ನಿರೀಕ್ಷಿಸು : ನಿನಗೆಂದುಂ ತಲೆವಾಗದ ನಿನಗಳ್ಕದ ನಿನ್ನ ವೇಳೆಗಾಯದ ಪಿರಿದುಂ ನಿನಗೆ ಬೆಸಕೆಯ್ಯು ಬಾಟದ ನಿನಗೋಡದ ಪಗೆವರೆಂಬರಿಲ್ಲಿಂದುವರಂ (ಛಬ್ಬಕಾ. ೧೪೪). [ವೇಳಿ₂ (= ವೇಲೆ) + ಕಾಯ್₁]

ವೇಳಿಗೊಡು (ಕ್ರಿ). (?) : ಉಪಾಯದಿಂದ ದಳವಾಯ್ತನದ ಉಪಧಾಶುದ್ಧತೆಯನ್ನು ಹಳಯುಪಯ್ಕದವರ ಮಹಾಸಭೆಯು ಒರೆಗಲ್ಲ ವೇಳಗೊಟ್ಟರಬಾರದೆಂದೇವು' (ಮಂತ್ರಶ. ೮೭-೨). [ವೇಳಿ₁ + ಕೊಡು₁]

ವೇಳಿಗೊಳ್₁, ವೇಳಿಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). (ಸೇವಕ ಅಥವಾ ಆಶ್ರಿತನು) ಒಡೆಯನು ಮಡಿದರೆ ತಾನೂ ಮಡಿಯುವುದಾಗಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳು ; ವೇಳೆವಾಳಿಯಾಗು : ನಾಗತ್ತರನ ಮಗಳ್ ತೊಣ್ಣಬ್ಬೆಯು ಕತ್ತವ್ವ ವೇಳೆಗೊಣ್ಣು ಸತ್ತಂ (ಎಕ. IX. ಬೆಂಗಳೂ. ೮೮-೫ ; ಸು. 900) ; ಮಲ್ಲಿಗೆಗಳ್ ವಸಂತದೊಳ್ ಬಿರಿದೊಡೆ ನಲ್ಲರಂ ನೆನೆದು ನಲ್ಲರ ಮಲ್ಲೆರ್ದೆಗಳ್ ನಿರಂತರಂ ಬಿರಿವುವದೆಂತೊ ಮಲ್ಲಿಗೆಗೆ ನಲ್ಲರ ಮಲ್ಲೆರ್ದೆ ವೇಳಿ[ಪಾಠಾಂ. ವೇಳ]ಗೊಂಡುದೋ (ಆದಿಪು. ೧೧-೧೦೭) ; (ಪಂಪಭಾ. ೫-೬೩ ನೋ.) ; ಅನುಜರ್ ನಾಲ್ವರುಮಂ ಧರ್ಮನಂದನಂ ವೇಳೆಗೊಂಡು ಕಾವಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೧೫) ; "ಸಮಯ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ" (ಪಂಪದೀ. ೫೧೫) ; ಮಲಪರ್ಪರ್ಸ್ಥಿತಿಯಿಂ ಕಣ್ಣವಯದೊಳು X ಣ್ಣರ್ತ್ರಿಯಿಂ ವೇಳೆಗೊಣ್ಣರ್ (ಸೌಇಇ. XX. ೪೯-೨೪ ; 1076 ?) ; ವೇಳೆಗೊಂಡಾತಂ ಸಾವಿಗಂಜುವೊಡಂ ತಪಂಗೊಂಡಾತನನುಷ್ಠಾನಕ್ಕಂಜುವೊಡಂ ಅದೆಲ್ಲಿಯ ವೇಳೆ ಅದೆಲ್ಲಿಯ ತಪಂ (ಜೀವಸಂ. ೧೬೦-೨೦ ವ). **ವೇಳಿಗೊಳ್ಳು** : ಜಲಕ್ಕನೀಗಳರಿದಂ ಕವಿಯಲ್ಲಿಯೊ ಪಾದುರ್ಭವಿರ್ಪ ಪಾಡಿನ ಪದಪಿಂತಿದ್ದ; ಕವಿಗೆ ಧನ್ಯನ ನಾನುಮ ವೇಳೆಗೊಳ್ವೆನೇ (ಸಂಸಪ. ೨೦-೬).

[ವೇಳಿ₁ + ಕೊಳ್₁]

ವೇಳಿಗೊಳ್₂ (ಕ್ರಿ). ಸಮುದ್ರತೀರದಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಯವನ್ನು ಹೊಂದು ; ಸಮುದ್ರತೀರವನ್ನು ಸೇರು : ತುಳುವನಳವುಗೆಟ್ಟೋಡಿದಂ . . . ಜಳಧಿನಿಕಟಮಂ ಚೋಳಿಕಂ ವೇಳೆಗೊಂಡಂ (ಎಕ. V. ಅರಸೀ. ೬೨-೩೦; 1177).

[ವೇಳಿ₂ (= ವೇಲೆ) + ಕೊಳ್₁]

ವೇಳಿಗೊಳ್ಳು 'ವೇಳಿಗೊಳ್' ನೋ.

ವೇಳಿತನ (ನಾ). ಆಳುತನ ; ಸೇವಾವೃತ್ತಿ : ತಾಂ ಕೊಲಲಾಱದೆಯುಂ ಮುಳಿಸಿಂ ಕೌರವಬಲಮನಂದು ವೇ[ಪಾಠಾಂ. ವೆ]ಳೆತನಂಗೊಂಡುಂ ಕೌಂತೇಯರಿನಾ ಬಲಮಂ ಕೊಲಿಸಿದನಾಪ್ತನಪ್ಪನೆನಲಾಗಲೀವಂ (ಸಮಪ. ೮-೧೪೨); ಆ ವಸತಿಯ ಸಿರಿಯಂ ಜಿನದೇವಂಗಾಳಾಗಿ ವೇಳೆತನಮಂ ತೋಱಲ್ ಕಾವನೆ ಖತುತತಿಸಹಿತಂ ಕಾವಂ ಕೆಯ್ಯಿಂದ ಮಿಳಿಪನಂಬಂ ಬಿಲ್ಲಂ (ಲೀಲಾವ. ೮-೭೯) ; ರಮಣಿಯ ಮುಖಕ್ಕೆ ವೇಳೆತನಮನಾಂತ ಸರೋಜದಂತೆ ತತ್ಕಾಂಬೂಲಕ್ಕಮರವಧುವಾಂಪ ಕಾಂಚನಕಮಳಾಕೃತಿಯನಿಪ ಡವಕೆ ಪಡೆದುದು ಚೆಲ್ವಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೧-೧೨೮). [ವೇಳಿ₁ + - ತನ]

ವೇಳಿಯಾಳು, ವೇಳಾಳು (ನಾ). = ವೇಳಿ₁ ೨ : ಅನ್ಯದೈವದ ಮನೆಗದೇತಕೆ ಬಾರದವರೆಂದೆನಲಹುದೆ ವತಿ ಜೋಳವಾಳಿಗೆ ವೇಳಿಯಾಳಿಗಿದು[ಪಾಠಾಂ. ನೋಳವಾಗಿರ್ದು, ವೇಳೆಯೊಳಿನಿತು, ವೇಳೆವಾಗಿನಿತು] ಕನಲಲಹುದೇ (ಬಸವ. ೫೫-೩೫). **ವೇಳಾಳು** : ಉಳಿದ ಕ್ಷ್ಮಾಪಾಳರಲ್ಲಾಗಳುಂ ವೇಳಾಳಾಗಿಹರೆಂದದೇಂ ಪೊಗಳ್ವೆನಾ ಭೂಪ ಪ್ರತಾಪೋಗ್ರಮಂ (ಎಕ. XI. ದಾವಣ. ೫೯-೨೮ ; 1280). [ವೇಳಿ₁ + ಆಳು₃ (< ಆಳ್₃)]

ವೇಳಿವಡಿಚ, ಬೆಳವಡಿಚ, ಬೆಳಾವಡಿಚ (ನಾ). = ವೇಳಿ₁ ೨ : ಮುನ್ನಗಟ್ಟ ವೇಳೆವಡಿಚರುಂ . . . ನಿನ್ನನ್ನರೆ ನಿನಗೆ ನೀನೆ ದೊರೆಯ್ಯೆ (ಇಇ. XX. ೬೦-೧೧ ; ಸು. ೫ನೆಯ ಶ) ; ಉರಿವ ಕೊ(ಕೆ)ಂಡಕ್ಕೆ ವಂದ ವೇಳೆವಡಿಚಂಗಂ [ಪಾಠಾಂ. ವೇಳವಡಿ, ವೇಳೆವಡಿವಂ, ವೇಳೆವಡಚಿಗಂ, ವೇಳಿವಡಚಂ] ಮನುಷ್ಯಭವಕ್ಕೆ ಬಂದ ಜೀವಕ್ಕಂ ಗತಿಯಂ ಬಗೆಯಲಲ್ಲದೆ ಪೆಱತು ಮೋಹದೊಳ್ ನೆಗೞಲೆಡೆಯಿಲ್ಲಂ (ಜೀವಸಂ. ೧೧-೨೦); ವೇಳೆವಡಿಚ ಎನ್ನುವುದರಲ್ಲಿನ 'ಡ' ಕಾರವು ತೆಲುಗಿನ 'ಪಾಡಿ'ಯಿಂದ ಬಂದಿರಬೇಕು (ಕಶಾಳ. ೩೧೨). **ಬೆಳವಡಿಚ** : ಆತನ ಬೆಳವಡಿಚ ಅಲ್ಲಿಗಂ ಕೀಱ್ಚುಕ್ಕೆಯಾಗಿ (ಎಕ. XI. ದಾವಣ. ೧೧೯-೬ ; 930). **ಬೆಳಾವಡಿಚ** : ರಟ್ಟಯ[ಣ್ಣ] xxx [ಸಂ] ಬೆಳಾ [ವ]ಡಿಚ ಮೇಲ್ಪಡುವಿ XX ಟ್ಟು (ಸೌಇಇ. XI-i. ೧೧-೧೫ ; 865). ☛ "ವೇಳೆವಾಟಿ < ವೇಳೆವಾಡಿ, ವೇಳೆವಡಿ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಮಯಪಾಲನಮಾಡುವ ಕ್ರಮ ಅಥವಾ ಧರ್ಮ ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹರಿಸುವವನು 'ವೇಳೆವಡಿಚ' ನೆಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿನ – ಇಚ ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಅಥವಾ –ಚ ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು –ಇಗ ದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಳಸಿರುವುದೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು" (ಶಾಸನಗಳು. ಲೇಖನಗಳು. ೬೦೨). [ವೇಳೆವಡಿ₁ + - ಇಚ]

ವೇಳಿವಡಿಯ (ನಾ). = ವೇಳಿ₁ ೨ : ಸ್ವಸ್ತಿ ರಕ್ಕಸನೊಲುಮ್ಮಂ ಪಲ್ಲವಾಭರಣಂ ಶ್ರೀಮುತ್ ಪಾಳಿಗಜ್ಜೆ ಪೂಣ್ಣು ನೆಱಪಿ ಸತ್ತಂ ವೇಳೆವಡಿಯ ಅರಸಿಗನ ಮಯ್ಯುನ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೯. ೪೮-೩ ; 11ನೆಯ ಶತ). [ವೇಳೆವಡಿ₁ + - ಅ₇]

ವೇಳಿವಾಳಿ 'ವೇಳಿವಾಟಿ' ನೋ.

ವೇಳಿವಾಟಿ, ವೇಳಿವಾಳಿ (ನಾ). ೧. ಒಡೆಯನು ಮರಣಹೊಂದಿದಾಗ ತಾನೂ ಸಾಯುವೆನೆಂದು ಅವನ ಆಶ್ರಿತನು ಅಥವಾ ಸೇವಕನು ಕೈಗೊಳ್ಳುವ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ, – ಸ್ವೀಕರಿಸುವ ನಿಯಮ : ಪಾರ್ದು ನೆರವಂ ಸಂಗ್ರಾಮದೊಳ್ ಜೋಳವಾಳಿಗೆ ಕೆಯ್ಯಾಂಪಳೆ ವೇಳೆ[ಪಾಠಾಂ. ವೇರೆ]ಪಾಳಿ Eವಾಟಿ೨ ವೆನಸುಂ ಮುಯ್ಯಾಂಪ ಸಾಮಂತರಂ ನಗುವಂತಿರ್ದುದು ಸಿಂಹಚೂಡನ ಶಿರೋಲ್ಚಂ (ಅನಂತಪು. ೧೧-೭೬). **ವೇಳಿವಾಳಿ** : ೧. ರಾಹುತಗೌಡ ವೇಳೆವಾಳಿಯಿಂ ತಲೆಗೊಟ್ಟಲ್ಲಿ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೨. ೩೦-೮ ; 1124) ; ಜೋಳವಾಳಿಯಾನಲ್ಲ ವೇಳೆವಾಳಿಯವ ನಾನಯ್ಯ (ಬಸವ. ೬೯೮) ; ವೇಳೆವಾಳಿಪದ್ಧತಿಯು ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಲ್ಲದೆ ತಮಿಳುನಾಡಲ್ಲಿಯೂ . . . ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿದ್ದಿತು (ಕಶಾಳ. ೩೧೦).

೨. ಒಡೆಯನು ಸತ್ತರೆ ತಾನೂ ಸಾಯುವೆನೆಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಮಾಡಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ವೇಳೆವಾಳಿಗಳು ಕಿಚ್ಚನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿಯೋ, ಕತ್ತಿಯಿಂದ ಇರಿದುಕೊಂಡೋ ಮಡಿದ ವಿಷಯವನ್ನು ಮೇಲೆ ನೋಡಿದೆವು (ಕಶಾಅ. ೩೦೯). 'ಜೋಳವಾಳಿ' ಹೋ.
[ವೇಳ್$_1$ + ಪಾಳ್$_2$./ ತೆಲು. ವೇಳವಾಳಿ]

ವೇಱುಪಾವಡೆ (ನಾ). ಹೊಸಬಟ್ಟೆ ; ನೂತನವಸ್ತ್ರ : ಹೊಳೆವ ಮುತ್ತಿನ ಸತ್ತಿಗೆ ಸಾಲುಗೊಂಡಿಹ ತಳತಳಿಪಾಲವಟ್ಟಗಳ ನೆಳಲೊಳು ವೇಱುಪಾವಡೆಯ ಸಂಭ್ರಮದಿಂದಲಿಳೆಯಾಣ್ಮ ನಗುತ್ತೆತಂದ (ಕಂನಪ. ೧೨-೫೯).
[ವೇಱು$_0$ (IP ← ತಮಿ. ವೇಱು = ಹೊಸದು) + ಪಾವಡ (< ಪಾವುಡ$_1$)]

ವೈಕಂಕತ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಹುಳಿಬೇಲ. ೨. ಹುಳಿಬೇಲದ ಮರದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಯಾಗದ ಪಾತ್ರೆ : ಶತಜುಹುಗಳಿಂ ವೈಕಂಕತದ ಷಟ್ಸಿಸ್ರುಕ್ಸ್ರುವನಿವಹದಿಂದೆ . . . ಮಖಶಾಲೆ ಕಣ್ಗೆಸೆದುದು (ತ್ರಿಷಭಾ. ೩೩-೬೮). [ಸಂ.]

ವೈಕಕ್ಷ (ನಾ). ೧. (ಯಜ್ಞೋಪವೀತದಂತೆ) ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ಧರಿಸುವ (ಹೂವಿನ) ಹಾರ : ಆ ಕುರುತಿಲಕನ ಮೆಯ್ಯೊಳನೇಕಪಯಃಕಣಗಣಂ ಪೊದಱ್ದುವು ಮುಕ್ತಿಶ್ರೀ ಕಾಂತೆಯಿತ್ತ ಮುತ್ತಿನ ವೈಕಕ್ಷದ ತೆಱದಿನಭಿಷವೋತ್ಸವವಿಧಿಯೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೪೭). ೨. ಹೊದೆಯುವ ವಸ್ತ್ರ ; ಉತ್ತರೀಯ ; ಮೇಲುಹೊದಿಕೆ : "ವೈಕಕ್ಷಂ [ಪಾಠಾಂ. ಕಕ್ಷ್ಯಂ], ಉತ್ತರಾಸಂಗಃ, ಬೃಹತಿಕಾ – (ಈ ೩) ಉತ್ತರಾಸಂಗಂ" (ಹಲಾಯು. ೭೮-೫೬). [ಸಂ.]

ವೈಕಕ್ಷಕ (ನಾ). = ವೈಕಕ್ಷ ೧ : "ಜನ್ನವಿರದಂತಿಕ್ಕಿದ ಹೂವಿನ ಮಾಲೆ ವೈಕಕ್ಷಕಮೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೯೧-೩೯೯). [ಸಂ.]

ವೈಕಟಿಕ (ನಾ). ರತ್ನಪಡಿವ್ಯಾಪಾರಿ : "ವೈಕಟಿಕಂ ಮಣಿಕಾರಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೬೫-೭೯). [ಸಂ.]

ವೈಕರ್ತನ (ಗು). ೧. ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಸೂರ್ಯನ ಮಗ ; ಕರ್ಣ : ಕೂಂ[ಸೆ] ಗುರುಶುಶ್ರೂಷೆಯೊಳಾ ರಾಮನನುಗ್ರಪರಶುಪಾಟಿತರಿಪುವಂಶಾರಾಮನನಿಷುವಿದ್ಯಾಪಾರಗನೆನಿಸಿದುದು ಬಲ್ಮೆ ವೈಕರ್ತನನಾ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೦೪); P "ತನ್ನ ಕರ್ಣಕುಂಡಲಗಳನ್ನೂ ಕವಚವನ್ನೂ ಕತ್ತರಿಸಿ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದ ಕರ್ಣನಿಗೆ ವೈಕರ್ತನ ಎಂಬ ಹೆಸರು" (ಪಂಪದೀ. ೩೮). [ಸಂ.]

ವೈಕಲ್ಪಿಕ (ಗು). ೧. ಸಂದೇಹಾಸ್ಪದವಾದ ; ನಿಶ್ಚಿತವಲ್ಲದ. ೨. ಐಚ್ಛಿಕವಾದ : ಪದದಾದಿಯು ವರ್ಣಕ್ಕಾತ್ವದತ್ವದೆಡೆಗೊತ್ವಮುಂ ಪೊದಳ್ದೋತ್ವಮುಮಪ್ಪುದು ವೈಕಲ್ಪಿಕದಿಂ ಶಬ್ದದಾದಿದೀರ್ಘಕ್ಕೆ ಪಿರಿದುಮಕ್ಕುಂ ಹ್ರಸ್ವಂ (ಶಮದ. ೨೬೦). [ಸಂ.]

ವೈಕಲ್ಪಿತ (ಗು). = ವೈಕಲ್ಪಿಕ ೨ : ಕೇಶಿರಾಜನು ಕೈ, ಕೌಂಗುಗಳನ್ನು ಕೆಯ್, ಕವುಂಗು — ಎಂದು ಬರೆಯಬಹುದೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರೂ, ಇವೆರಡರಲ್ಲೂ ಮುಖ್ಯ ಮತ್ತು ವೈಕಲ್ಪಿತಪ್ರಯೋಗಗಳಾವುವು ಎಂಬುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು (ಭಾಷಾಶಾ. ೧೧೧). [ಸಂ.]

ವೈಕಲ್ಯ (ನಾ). ೧. ವಿಕಲತೆ ; ನ್ಯೂನತೆ : ಮತಿಯ ಮಗ್ಗಿಸಿದವಗೆ ಮಿಗೆ ವೈಕಲ್ಯ ಮತ್ತಣದು (ಗಗತಾ. ೧೬-೫೦) ; ಅಂಗವೈಕಲ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿ ನಗಬಾರದು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೩೪). ೨. ಕ್ಷೋಭೆ ; ಕಳವಳ : ಜಾನಕೀಹರಣಂ ಕರ್ಮವಿಪಾಕಮಾರ ಬಗೆಗಂ ವೈಕಲ್ಯಮಂ ತಾರದೇ (ಪಂರಾಮಾ. ೯-೯೮). ೩. ದೋಷ ; ಕಳಂಕ. ೪. ಅಸಾಮರ್ಥ್ಯ; ಅಶಕ್ತತೆ. ೫. ಅಂಗಹೀನನಾಗಿರುವಿಕೆ. [ಸಂ.]

ವೈಕಾಂಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಣ : ನನಗೆ ತಗಲಿದ ಈ ಬಾಣವು ಖುರಪ್ರವೆ, ವೈಕಾಂಡವೆ, ನಾರಾಚವೆ . . . ಕರವೀರಪತ್ರವೆ? (ಬುದ್ಧಪ. ೮೦). [?]

ವೈಕಾರ (ನಾ). ವಿಕಾರ ; ವಿಕೃತಿ : ಏನೇನೋ ವೈಕಾರಗಳು ದಾನವವಾಯುವಿನ ಧರ್ಮ (ಗಗತಾ. ೯-೭೮). [ಸಂ.]

ವೈಕಾರಕ (ನಾ). ೧. ಬದಲಾವಣೆ ಮಾಡುವವನು ; ಮಾರ್ಪಾಟುಗೊಳಿಸುವವನು : (?). ೨. ಕಮ್ಮಾರ ; ಕಬ್ಬಿಣದ ಕೆಲಸಮಾಡುವವನು : "ವೈಕಾರಕಂ [ಪಾಠಾಂ. ದ್ವೈತಾರಕಂ] ಕಮ್ಮಱಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೧-೧). [< ಸಂ. ವೈಕಾರಿಕ]

ವೈಕಾರಿಕ (ಗು). ೧. ವಿಕಾರ ಹೊಂದುವ ; ಬದಲಾಗುವ. (ನಾ). ೨. [ತತ್ತ್ವಶಾ] ಮೂರುಬಗೆಯ ಅಹಂಕಾರತತ್ತ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಸಾತ್ವಿಕಭಾವ : ಜನಿತ ವೈಕಾರಿಕವೆ ಮನವೆಂದೆನಿಪ ಕರಣವು ತೈಜಸವೆ ಕೇಳನಘ ತನ್ಮಾತ್ರೆಗಳು (ಅಮೃತ. ೪-೧೨); ಮಹತ್ತತ್ತ್ವದ ದೆಶೆಯಿಂದ ವೈಕಾರಿಕ, ತೈಜಸ, ತಾಮಸವೆಂಬ ಮೂರುವಿಧವಾದ ಅಹಂಕಾರತತ್ತ್ವವು ಹುಟ್ಟಿತು (ಪಸಾರ. ೩-೧ ಟೀಕು). [ಸಂ.]

ವೈಕುಂಠ (ನಾ). ೧. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಒಂದು ಹೆಸರು : ವೈಕುಂಠನ ಕಿವಿಯ ಕೂಗ್ಗಿಯಿಂದಂದೊಗೆತಂದಾ ಕೈಟಭನಿವನನೆ ನೀರಾಕರದೊಳ್ ನೆಗೞ್ದನತಿಬಳಂ ಪಂಚಜನಂ (ಜಗಪ. ೭-೧೯) ; ವೈಕುಂಠನಿದಿರಿನೊಳಾರು ದೇವತೆಯ್ಯ (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೧-೩೫). ೨. ಇಂದ್ರ ; ದೇವೇಂದ್ರ. ೩. ವಿಷ್ಣುಲೋಕ ; ಪರಂಧಾಮ : ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣದ ರಂಗನಾಥಸಾಮಿಯಹಿಕೆಯಾಗಿ ಕೈಲಾಸ ವೈಕುಂಠವಹಿಕೆಯಾಗಿ . . . ಶಿಲಾಶಾಸನವನು ನೆಟುಕೊಟೆವು (ಎಕ. IV (R), ಪಿರಿಯಾ. ೫೯-೧೭ ; 1529) ; ಇಷ್ಟುದಿನ ಈ ವೈಕುಂಠ ಎಷ್ಟು ದೂರವೊ ಎನ್ನುತಲಿದ್ದೆ (ಕನಕ. ೨೮ ಪಲ್ಲವಿ). ೪. [ಛಂದ] ಲಘುವಿನ ಚಿಹ್ನೆ,— ಸಂಕೇತ : ಮುನ್ನಂ ಭೂಮಿ ದ್ವಂದ್ವಾಕಾಶಂ ಸುರಪುರ ಗಣತತಿಯಿನಿರೆ ಬಱಿಕ್ಕೆನ್ನುತ್ತುಂ ವೈಕುಂಠೇಶಾನರ್ಕರಿಯೊಳೆ ನಿಲೆಯತಿತತಿ [ಪಾಠಾಂ. ಚಕ್ರಧರಂ ಶರ್ವಂ ವಸುವಿ ರಚಿತಮಹಯತಿ] ಲಲಿತಪದೋತ್ಪನ್ನಂ ವೃತ್ತಂ ಭಿನ್ನಾಬ್ಜಾಕ್ಷೀ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೩೮). [ಸಂ.]

ವೈಕುಂಠಪತಿ (ನಾ). ವೈಕುಂಠದ ಒಡೆಯ ; ವಿಷ್ಣು : ಓಡಿ ಬಾರ್ಯ ವೈಕುಂಠಪತಿ ನಿನ್ನ ನೋಡುವ ಮನದಣಿಯೆ (ಪುರಂದ. ೧-೮೪ ಪಲ್ಲವಿ) ; ವಾಣಿಯರಸನ ಪೆತ್ತ ವೈಕುಂಠಪತಿ ನೀನು (ಕನಕ. ೬೩-೨). [ಸಂ.]

ವೈಕುಂಠಪದ (ನಾ). ಪರಂಧಾಮ; ಮೋಕ್ಷ; ಮುಕ್ತಿ : ಆವಾವ ಪರಿಯಲ್ಲಿ ಸೇವೆಯ ಮಾಡಲು ಪಾವನ ವೈಕುಂಠಪದವೀವಳೆ (ಪುರಂದ. ೨-೧೬೧-೫). [ಸಂ.]

ವೈಕುಂಠಯಾತ್ರೆ (ನಾ). (ಆಲಂ) ಸಾವು ; ಮರಣ : ತಕ್ಕ ಗಿಡದಿಂದ ರುಜೆ ಥಕ್ಕನೆ ಅಡಗಿಹುದು ತಕ್ಕಾದ ಗಿಡನ ಕೊಡಲಱಿಯದನ ಮಾತ್ರ ವೈಕುಂಠಯಾತ್ರೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೨೦೨೫). [ಸಂ. ವೈಕುಂಠಯಾತ್ರಾ]

ವೈಕುಂಠಸಮಾರಾಧನೆ (ನಾ). ಸತ್ತವ್ಯಕ್ತಿಯ ಆತ್ಮಶಾಂತಿಗಾಗಿ ಹದಿಮೂರನೆಯ ದಿನದಂದು ನಡೆಸುವ ಕಾರ್ಯ : ವೈಕುಂಠಸಮಾರಾಧನೆಯನ್ನು ನಡೆಸೋಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧರಿದ್ದೇವೆ (ಸಂಸ್ಕಾರ. ೨೨). [ಸಂ. ವೈಕುಂಠಸಮಾರಾಧನಾ]

ವೈಕುಂಠಿ (ನಾ). ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತ ; ವೈಷ್ಣವ : ರಂಗನ ಸಮಯದ ಗುರುವರ ಶೃಂಗಿಗಳೆಸೆದಿರ್ದರಲ್ಲಿ ಶಿಖಿಯಿಂ ಬೋಳಿಂದಂಗಯಿಸಿ ಱಚ್ಚೆಯ ವಾದಂಗಳನೆಸಗಲ್ಕೆ ವೀರವೈಕುಂಠಿಗಳುಂ (ಹಮ್ಮೀರ. ೭-೨೦). [ಸಂ. ವೈಕುಂಠಿನ್]

ವೈಕುಂಠಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ : ಔಡಲದ ಎಲೆ . . . ವೈಕುಂಠಿಕೆಯ ಸೊಪ್ಪು . . . ಸೋರೆಸೊಪ್ಪು, ಈ ಸೊಪ್ಪುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಒರಳಲ್ಲಿ ತುಳಿದು ಭಾಂಡದಲ್ಲಿ ತುಂಬಿ (ವೈದ್ಯಸಾ. I. ೪೨೮). [ಸಂ. ವೈಕುಂಠಿಕಾ]

ವೈಕುರ್ವಣ (ಗು). ೧. ಬದಲಾಗುವ ; ಮಾರ್ಪಾಡಾಗುವ. ೨. ಸಂತೋಷಪಡುವ; ಸಡಗರಪಡುವ : ತ್ರಿದಶರ್ನೀಡುವ ಶಾತಕುಂಭಕಳಶವ್ರಾತಂಗಳಂ ಪರ್ವಿಕೊರ್ವಿದ ವೈಕುರ್ವಣಹಸ್ತದೊಳ್ತಳೆದು (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೨-೧೪೭). (ನಾ). ೩. [ಜೈನ] ರೂಪವನ್ನು ಮಾರ್ಪಾಡುಗೊಳಿಸುವ ವಿದ್ಯೆ ; ರೂಪಪರಾವರ್ತನ ವಿದ್ಯೆ ; ರೂಪಾಂತರಗೊಳಿಸುವ ಮಾಯಾಶಕ್ತಿ : ಆಕಾರಮಲ್ತು ವಜ್ರಪ್ರಾಕಾರಮಿದೆನಿಸಿ ಲಕ್ಷ್ಮಣಂ ಬರೆ ಚಾಪಂ ವೈಕುರ್ವಣವಿಷಮಫಣೇಂದ್ರಾಕೃತಿಯಂ ಬಿಟ್ಟು ಮಟ್ಟಮಿರ್ದತ್ತಾಗಳ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೫-೯೮); ವಿಕ್ರಿಯೋಪಕ್ರಮಿತ ವೈಕುರ್ವಣದಿನಗುರ್ಬುವೆತ್ತೈರಾವತಂ ಮೊದಲಾದನೇಕ ದೇವವಾಹನಂಗಳ್ಗೆ . . . ಇಂದ್ರನೀಳಮಯವೀಥಿಯಂ ನಿರ್ಮಿಸಿದಾಗಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೨-೭೦ ವ). [< ಸಂ. ವಿಕುರ್ವಾಣ]

ವೈಕೃತ (ಗು). ೧. ಬದಲಾದ ; ಮಾರ್ಪಾಟು ಹೊಂದಿದ : ಪ್ರಕೃತಿಪ್ರಾಣವಾಯುವನು ಸೋಹಂಭಾವದಿಂದೆ ವೈಕೃತಪ್ರಾಣನಂ ಮಾಡಿ . . . ಮನೋಮಾರುತಂಗಳೊಳಗೂಡಿ ಲಯಿಸುವುದೆ ಲಯಯೋಗ ನೋಡಾ (ಅಬಂಡೇ. ೨೧೩-೫೩). ೨. ವಿಕಾರವಾದ : ಭಾವಿಸಲ್ ಬಗೆದವಂ ಮಿಗೆ ಜಾಣನಶೇಷಭಾಷಾ ವಿಶೇಷವಿಷಯಾತಿಶಯಾಮಳಕೌಶಳಂ ದೇವತಾಗುರು ಗುಣೋದಯವೃದ್ಧಜನೋಪಸಂಸೇವನಾಪರನ ಪಾಕೃತ ವೈಕೃತಚಾಪಳಂ (ಕಬರಾ. ೩-೨೨೦). ೩. ಊನವಾದ ; ಅಂಗಹೀನವಾದ. ೪. ಅಸಹಜವಾದ. ೫. ಸಾತ್ತ್ವಿಕವಾದ. (ನಾ). ೬. ಬದಲಾವಣೆ ;

ಮಾರ್ಪಾಡು. ೭. ಅಂಗಹೀನತೆ ; ಅಂಗವಿಕಾರ. ೮. ಜುಗುಪ್ಸೆ ; ಹೇವರಿಕೆ. ೯. [ತತ್ತ್ವಶಾ] ಅಹಂಕಾರತತ್ತ್ವದಲ್ಲಿನ ಒಂದು ಪ್ರಭೇದ ; ರಾಜಸಗುಣ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಅಹಂಕಾರ : ಅಹಂಕಾರದಲ್ಲಿ ತೈಜಸ ಮತ್ತು ವೈಕೃತ ಎಂದು ಮತ್ತೆ ಎರಡು ವಿಧ. ತೈಜಸದಲ್ಲಿ ಸತ್ತ್ವಗುಣವು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿಯೂ ವೈಕೃತ ದಲ್ಲಿ ರಾಜಸಗುಣವು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿಯೂ ಇರುವುವು (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೬೬೪). ೧೦. ಕ್ಷುದ್ರ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು :ದ್ರಾವಿಡ ವೈಕೃತ ಪ್ರಾಕೃತ ಶವನಾದಿ ಕ್ಷುದ್ರಮಂತ್ರಂಗಳಂ . . . ವಿವೇಕಿಸಿ ತಿಳಿದಿರಲಕ್ಕುಂ (ವಿವೇಕ. ೮೧). ೧೧. [ಯೋಗ] ಪ್ರಾಣಾಯಾಮದ ಮೂರುಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಪ್ರಾಕೃತ ವೈಕೃತಮಾದ ದ್ವಿವಿಧ ರೇಚಕ ಪೂರಕ . . . ಉತ್ಕ್ರಾಂತಿ ಎಂಬ ಸಪ್ತಪ್ರಾಣಾಯಾಮಲಕ್ಷಣಂಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೧೩೩). [ಸಂ.]

ವೈಕೃತಿ (ನಾ). ೧. ತಿರಸ್ಕಾರ ; ಅವಮಾನ : ಗುರುವಿನಿಂದ ವೈಕೃತಿಯನು ಪಡೆದು ಸಕಲವಸು ಬಿಟ್ಟಾತನು ದಿಗಂಬರನಾಗಿ ವೈರಾಗ್ಯದಲ್ಲಿ ಚರಿಸುವನು (ತಿಮ್ಮ.ಅ. ೧-೫೦). ೨. ವೈಪರೀತ್ಯ ; ಪ್ರತಿಕೂಲತೆ : ಸೂಕುಸೂಕಾಡುವ ವಿಪತ್ತಿನ ವೈಕೃತಿಗೆ ನಾನೊಬ್ಬನೇ ದಿಟವಾಕೆವಾಳನೆ ಶಿವಶಿವಾ (ಕುವ್ಯಾ.ಅ. ೨೨-೪೭). [ಸಂ. ವೈಕೃತೀ]

ವೈಕೊಂತವಾಸಿ (ನಾ). ವೈಕುಂಠದಲ್ಲಿ ನೆಲಸುವಂಥವನು ; ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿ ಹೊಂದುವವನು : ಇದಕೆ ವಕ್ರವಪ್ಪೊನ್ಪಞ್ಚಮಹಾಪಾತಕನಕ್ಕು ರಕ್ಷಿಪ್ಪೊನ್ ವೈಕೊನ್ತವಾಸಿ ಅಕ್ಕುಂ (ಎಕ. XVI, ಪಾವ್ಗ. ೧೧-೫ : 754). [< ಸಂ. ವೈಕುಂಠವಾಸಿನ್]

ವೈಕ್ರಾಂತ (ನಾ). ವಜ್ರಕ್ಕಿಂತಲೂ ಕಡಮೆದರ್ಜೆಯ ಒಂದುಬಗೆಯ ಹರಳು : ''ಚೂರ್ಣವಜ್ರಂ – ವೈಕ್ರಾಂತ'' (ಒಷಧಿ. ೫೮). [ಸಂ.]

ವೈಕ್ರಾಂತಪಾಷಾಣ (ನಾ). = ವೈಕ್ರಾಂತ : ''ವೈಕ್ರಾಂತ – ವೈಕ್ರಾಂತಪಾಷಾಣ'' (ಒಷಧಿ. ೧೫೭). [ಸಂ.]

ವೈಕ್ರಿಯಕ (ನಾ). [ಜೈನ] ಜೀವರುಗಳ ಐದುಬಗೆಯ ಶರೀರಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯದು ;ಸ್ಥೂಲಶರೀರದಲ್ಲಿ ಬದಲಾವಣೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಂಥ ಸೂಕ್ಷ್ಮಶರೀರ : ತದ್ಭೋಗಾವನೀಭಾಗದೊಳ್ ತನುಗಳ್ ವೈಕ್ರಿಯಕಂಗಳಂತೆ ಕರಗುತ್ತಿರ್ಪನ್ನೆಗಂ ಪುಣ್ಯಸಂಜನಿತೈಶ್ವರ್ಯದಿನಂತೆ ಬಂದು ನೆಲಸಿತ್ತೀಶಾನಕಲ್ಪಾಗ್ರದೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೫-೭೦) : ಔದಾರಿಕ, ವೈಕ್ರಿಯಕ, ಆಹಾರಕ, ತೈಜಸ, ಕಾರ್ಮಣ ಎಂಬ ಐದು ತರದ ಶರೀರಗಳುಂಟು . . . ಸ್ಥೂಲ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಗುರು ಲಘು ಮೊದಲಾದ ವಿಕಾರಗಳನ್ನು ಹೊಂದುವ ಯೋಗ್ಯತೆಯುಳ್ಳ ಶರೀರವು ವೈಕ್ರಿಯಕವು (ಜೈನಧ. ೩೨). [ಸಂ.]

ವೈಕ್ರಿಯಕಶರೀರ (ನಾ). ೧. = ವೈಕ್ರಿಯಕ : ಮುನ್ನ ತಪ್ಪುಸೆರಬಿದಾಯುಷ್ಯಾಂತಂಬರಂ ಸಣ್ಣಗೆಯೊಳ್ ಸಣ್ಣಮಾಗಲೆದು ಸಣ್ಣಸಿದೊಡವಂಪಂದಿರ ವೈಕ್ರಿಯಕಶರೀರಂಗಳ್ ಪಾದರಸದ ಮಾರ್ಗದಿಂ ಪತ್ತುತ್ತುಮಿರ್ಕುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೪೭ವ). ೨. ಐದು ಬಗೆಯ ಶರೀರಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ ವೈಕ್ರಿಯಕಶರೀರವುಳ್ಳವನು : ಏಕರತ್ನಿ ಪ್ರಮಾಣೋತ್ಸೇಧರುಂ ವೈಕ್ರಿಯಕಶರೀರರುಂ ಪರಮಶುಕ್ಲಲೇಶ್ಯಾಪರಿಣಾಮರುಂ ಸಾರ್ಧ ಷೋಡಶಮಾಸಕೃತನಿಶ್ವಾಸರುಂ . . . ಆಗಿ ಸುಖಮಿರ್ಪಿನಂ (ಚಾವುಂಪು. ೩೧). [ಸಂ.]

ವೈಕ್ರಿಯಿಕ (ನಾ). ೧. = ವೈಕ್ರಿಯಕ : ಔದಾರಿಕ – ಔದಾರಿಕವುಂ, ವೈಕ್ರಿಯಿಕ – ವೈಕ್ರಿಯಿಕವುಂ . . . ಶರೀರಾಣಿ – ಶರೀರಂಗಳಯ್ದುತೆಱಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೧೦೪). ೨. ಮನೋವಾಕ್ಕಾಯಯೋಗದ ಮೂರುಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಔದಾರಿಕ ಔದಾರಿಕಮಿಶ್ರ ವೈಕ್ರಿಯಿಕ ವೈಕ್ರಿಯಿಕಮಿಶ್ರ ಆಹಾರಕ ಆಹಾರಕಮಿಶ್ರ ಕಾರ್ಮಣಕಾಯ ಯೋಗಭೇದಜಾತಸಪ್ತವಿಧ ಕಾಯಯೋಗಮುಂ ಕೂಡಿ ಯೋಗಂ ಪಂಚದಶವಿಕಲ್ಪಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೧೭). [ಸಂ.]

ವೈಕ್ರೀಯಕ (ನಾ). = ವೈಕ್ರಿಯಕ : ಔದಾರಿಕ ವೈಕ್ರೀಯಕ[ಮಾ]ಹಾರಕ ತೈಜಸಕಾರ್ಮಣಂಗಳಿವು ತನುವನಿಕಂ (ಸುಕುಮಾ. ೮-೧೦). [< ಸಂ. ವೈಕ್ರಿಯಿಕ]

ವೈಕ್ಲವ್ಯ (ನಾ). ೧. ಗಾಬರಿ ; ಗಡಿಬಿಡಿ ; ಗೊಂದಲ. ೨. ನೋವು ; ಅಳಲು ; ವೇದನೆ : ದುಃಖ - ಪೀಡಾಲಕ್ಷಣಪರಿಣಾಮರೂಪದುಃಖಮುಂ ಶೋಕ – ಅನುಗ್ರಾಹಕ ಸಂಬಂಧವಿಚ್ಛೇದಜನಿತ ವೈಕ್ಲವ್ಯವಿಶೇಷರೂಪಶೋಕಮುಂ . . . ಅಪ್ಪುದಱಿಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೭೦). [ಸಂ.]

ವೈಖರಿ (ನಾ). ೧. ಮಾತು ; ನುಡಿ. ೨. ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಮಾತು ; ಬಿಚ್ಚುನುಡಿ : ವೈಖರಿಯ ನಾರದಂ ಪೇಳ್ದ ಗಡ (ಪರಶು. ೭-೨೮). ೩. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವ ಕಲೆ ; ವಾಕ್ಚಾತುರ್ಯ. ೪. ಶೈಲಿ ; ಧಾಟಿ : ಕಾವ್ಯವಿಮರ್ಶೆಗೆ ಹೊರಡತಕ್ಕವರಿಗೆ ಮೊದಲು ಸೌಂದರ್ಯಾನುಭವದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯ ವೈಖರಿ . . . ಅತ್ಯಂತ ಅಗತ್ಯ (ಸೌಂದಸ.೧. ಮೊದಲಮಾತು) ; ಅವನು ವಿಶೇಷ ವೈಖರಿಯಿಂದ ಕಾಗದವನ್ನು ಮುಕ್ತಾಯಗೊಳಿಸಿದನು (ಪುಸರು. ೨೨೫). ೫. ರೀತಿ ; ಪ್ರಕಾರ : ಭಾಸ್ಕರಂ . . . ಬೈತಲೆಯ ಮಾಣಿಕ್ಯದ ವೈಖರಿಯ ತೊಡವಿನೊಲು ಝಗಝಗಿಸುತುದಯಿಸಲ್ (ವರಶು. ೫-೧) ; ಈಗಿನ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಅದರ ವಿನ್ಯಾಸರಚನೆ, ಅಲಂಕಾರವೈಖರಿ . . . ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಮೀರಿಸಬಲ್ಲ ಕಟ್ಟಡವು ಮತ್ತೊಂದಿಲ್ಲ (ಮೈವಾಸ್ತು. ೧೦೫). ೬. ವಿವಿಧತೆ ; ವೈವಿಧ್ಯ : ಹಲಸು ತಿನಿಸಿನ ವೈಖರಿಯನ್ನು ಪಶ್ಚಿಮಘಟ್ಟಗಳ ಜನಜೀವನದಲ್ಲಿ ಇಂದಿಗೂ ನೋಡಬಹುದು (ಹಸುಹೂ. ೫೦). ೭. ಠೀವಿ ; ದರ್ಪ : ಕಲ್ಪದ್ರುಮದ ಗಾತ್ರಮಂ ತನ್ನ ನೀಳ್ದೀರ್ಘದು ಸೊಂಡಿಲ್ಗಳಿಂ ಸುತ್ತಿ, ಕ್ಷೀರಫೇನಶ್ವೇತಗೀರ್ವಾಣವಾರಣಂ ಮತ್ತ ವೈಖರಿಯಿಂದೆ ಜಗ್ಗಿ ಸೆಳೆವುದು, ಮರಂ ಬಳ್ಳಿಯಾಗುತೆ ಬಳ್ಳುವಂತೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೯-೫೭೫): ಭಟ್ಟರು ಯೋಗ್ಯ ಜನ. ಅವರದೆ ಒಂದು ಗತ್ತು, ವೈಖರಿ (ಹೊಸಕ್ರಿ. ೫೯). ೮. ಪರಾ, ಪಶ್ಯಂತೀ, ಮಧ್ಯಮಾ ಮತ್ತು ವೈಖರೀ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಕಾರದ ವಾಙ್ಮಯರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಸಕಲಸಂಸಾರವ್ಯವಹಾರಕಾರಣಮಪ್ಪುದಱಿಂ ಮುಖ್ಯಬಂಧರೂಪಮಾದ ವಾಣಿಯೇ ವೈಖರಿಯೆನಿಸಿ ಸಕಲಗೋಚರಮಾಗಿರ್ಕುಂ (ವಿವೇಕ. ೧೪೨). [ಸಂ. ವೈಖರೀ]

ವೈಖಾನಸ (ಗು). ೧. ಸಂನ್ಯಾಸಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ವಾನಪ್ರಸ್ಥಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿರುವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ : ''ವಾನಪ್ರಸ್ಥನಂ ವೈಖಾನಸನೆಂಬುದು'' (ಹಲಾಯು. ೬೫-೨೪೦). ೩. ಋಷಿ ; ಮುನಿ : ಕಾನನದಾಶ್ರಮದೊಳ್ ವೈಖಾನಸಕುಲಪತಿ ಮಹಾಜಟಂ ತಂದೆ ಜಯಾಮಾನಿನಿ ತಾಯ್ ತನ್ಮಿಥುನದ ಸೂನುತೆಗೆ ವಿಶಾಖನಂದಿ ಭಾಜನನಾದೊಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೬೩) ; ಸೀತೆಗೆ ವೈಖಾನಸರ ಮುತ್ತೈದೆಯರನೇವೊಲ್ತಿಂಗೆ ಕಾಣ್ಬೆನೋ ಎಂಬೊಂದು ತವಕದಿಂ ನಡೆ ಮುಂಬಿದುದು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩೨-೨೫). ೪. ವೈಷ್ಣವರ ಒಂದು ಪಂಗಡದ ಹೆಸರು ; ವೈಖಾನಸಾಗಮದ ರೀತಿ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಪೂಜೆಮಾಡುವ ಅರ್ಚಕವರ್ಗ ಮತ್ತು ಆ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು : ಬಂದ ವೈಷ್ಣವಮತನಿವಾರಣ ಬಂದ ವೈಖಾನಸಭಯಂಕರ (ಶಂಕದಾ. ೯-೧೭) ; ಅಪ್ಪಾಜಿಯವರು ಸ್ನಾನಮುಗಿಸಿ ಮಡಿಯುಟ್ಟು, ವೈಖಾನಸರ, ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳ, ಪುರೋಹಿತರ ಒಡಗೂಡಿ . . . ಬಂದರು (ಶಾಂತಲಾ. ೨೫೭). ೫. ವೈಷ್ಣವಾಗಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ವಿಷ್ಣುಪರವಾದ ಆಗಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಆಗಮಗಳು — ಶೈವ, ವೈಖಾನಸ, ಪಾಂಚರಾತ್ರಾಗಮಗಳೆಂದು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಮೂರಾಗಿವೆ (ಭಾರದ. ೬೨) ; ವೈಷ್ಣವ ದೇವಾಲಯಗಳಿಗೆ ವೈಖಾನಸ ಅಥವಾ ಪಾಂಚರಾತ್ರ ಆಗಮಗಳು ಆಧಾರಗಳೆಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ (ಹೊಯ್ಸವಾ. ೧೩). [ಸಂ.]

ವೈಖಾನಸಾಗಮ (ನಾ). ವಿಖನಸ ಎಂಬ ಋಷಿಗೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಉಂಟಾದ ತತ್ತ್ವಬೋಧನೆ : ವ್ಯಾಸರಾಯರು . . . ವೈಖಾನಸಾಗಮಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿ, ತಂತ್ರಸಾರೋಕ್ತಮಾರ್ಗದಿಂದ ಆರಾಧನೆಗಳನ್ನೇರ್ಪಡಿಸಿದರು (ಕಭಪ. ೭೪) ; ಭಗವದಂಶ ಸಂಭೂತರಾದ ವಿಖನಸಮಹರ್ಷಿಗಳಿಗೆ ಭಗವಂತನಿಂದ ಉಪದಿಷ್ಟವಾದ ವೈಷ್ಣವಾಗಮವು ವೈಖಾನಸಾಗಮವೆಂದು ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾಯಿತು (ಭಾರದ. ೭೫). [ಸಂ.]

ವೈಚಾರಿಕ (ಗು). ೧. ವಿಚಾರಪೂರ್ಣವಾದ : ನಾಡವರ ಪರವಾದ ವೈಚಾರಿಕ ವಿಮರ್ಶೆಯು ಈ ಕೆಳಗಿನ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗುತ್ತರವನ್ನು ಕೊಡುವುದವಶ್ಯ (ಹುಳಿನಾ. ೫೭) : ನನ್ನ ಮತ್ತು ಇಂದುಮತಿಯ ಸಂಬಂಧದಲ್ಲಿಯೂ ನರಕ – ಸ್ವರ್ಗಗಳ ಅಂತರವಿದೆ . . . ಅದು ಒಂದು ಭೌತಿಕಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲ. ಆದರೆ ಅದೊಂದು ವೈಚಾರಿಕಭಾವನೆ (ಅಪನಾ. ೨೪೪). (ನಾ). ೨. ವಿಚಾರ ಮಾಡುವವನು ; ವಿಚಾರವಂತ : ಸಾಹಿತಿಯಾಗಿ ಮತ್ತು ವೈಚಾರಿಕನಾಗಿ ವಿಜೃಂಭಿಸಿರುವ ಕವಿಯ ಜೀವನವನ್ನು ಮಹಾಮಾತೆಯ ಅಷ್ಟೇ ಉಜ್ವಲವಾದ ಜೀವನದೊಡನೆ ನೋಡಿ ತಿಳಿಯಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ (ಕವಿಚೋ. I, ೪೭೪). [ಸಂ.]

ವೈಚಾರಿಕತೆ (ನಾ). ಆಲೋಚನೆ ; ವಿಚಾರದೃಷ್ಟಿ : ಮನುಷ್ಯ ಕೇವಲ ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಮೂಲಕವಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ, ತನ್ನ ವೈಚಾರಿಕತೆ . . . ಇರುವಿಕೆಯ ರೀತಿ ಇವುಗಳ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಅನುಭವವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾನೆ (ಪೂಶಕ್ತಿ. ೨೭೮). [ಸಂ. ವೈಚಾರಿಕತಾ]

ವೈಚಾರಿಕಮಥನ (ನಾ). ವಿಚಾರಪೂರ್ಣವಾದ ಚಿಂತನೆ : ಈ ವೈಚಾರಿಕ ಮಥನ ತನ್ನ ಅನುಭವರಾಹಿತ್ಯತೆಯನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶನಕ್ಕಿಡುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ, ಯಶೋದ ತನ್ನ ಭವಿಷ್ಯದ ಬಗೆಗೆ ಯೋಚಿಸತೊಡಗಿದಳು (ಪಾತ್ರಲ್ಲ. ೧೩೭). [ಸಂ.]

ವೈಚಿತ್ರ (ಗು). ೧. ವಿಧವಿಧವಾದ ; ಹಲವು ಬಗೆಯ : ಇನ್ನಾ ಪುರಮೂಳಾವವೆಯೂ ವೇದಿಸಿಹ ವೈಚಿತ್ರಕೇತನವಾದವಿನ್ನೆನಿತನಿತೂ (ಜ್ಞಾನಪು. ೨೪-೩೭). ೨. ವಿಚಿತ್ರವಾದ; ವಿಲಕ್ಷಣವಾದ : ವಾರುವನ ವೈಚಿತ್ರಗತಿಯ ನಿಹಾರದಲಿ ಸಾರಥಿ ನರೇಂದ್ರನ ತೇರ ತಿರುಗಿಸಿದನು (ಕುಮಾರ. ೩-೫೭). [ಸಂ.]

ವೈಚಿತ್ರ್ಯ (ನಾ). ೧. ವಿವಿಧತೆ ; ವೈವಿಧ್ಯ : ಆಗಳದಟ ಚಾಷಚ್ಛದಚ್ಛಾಯಾನು ಕಾರಿಯಪ್ಪ ಮಸೃಣವರ್ಣಪ್ರಸರಮೇಳಾಪವೈಚಿತ್ರ್ಯಮಂ ಚಿತ್ರಕಳಾವಿಶಾರದಂ ಪರಿಭಾವಿಸುತ್ತುಮಿರ್ಪನ್ನೆಗಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೪-೫೦ ವ) ; ಅನೇಕ ಉಪಕಥೆಗಳು . . . ಎಷ್ಟು ವೈಚಿತ್ರ್ಯದಿಂದ ತುಂಬಿಕೊಂಡಿರುವುವೋ, ಅಷ್ಟೇ ಸೊಗಸಾಗಿರುವುವು (ಸಾಹಿತ್ಯ. ೯೦). ೨. ಸೋಜಿಗ ; ಆಶ್ಚರ್ಯ. ೩. ವಿಚಿತ್ರವಾದ ರೀತಿ, — ನಡೆ : ಬಡವ ಬಲ್ಲಿದರನು ವಿಧಿ ಕಟಕಿಯಾಡುವನವನ ವೈಚಿತ್ರ್ಯವನಂತ (ಇಂಚಾಪ. ೧೪೩-೫). [ಸಂ.]

ವೈಜನನ (ಗು). ೧. ಹೆರಿಗೆಯ; ಹೆರಿಗೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ : ಸತಿ ವೈಜನನಮಾಸದೊಳಂದು ಪಡೆದಳು ತನುಜನನು (ಉತ್ತರಾ. ೨-೩೦). (ನಾ). ೨. ಬಸಿರಿನ ಕಡೆಯ ತಿಂಗಳು ; ಹೆರಿಗೆಯ ತಿಂಗಳು ; ನವದಿವಸದಂತ ನವಮಾಸಮಂ ನೆಱೆಯೆ ವೈಜನನ [ಪಾಠಾಂ. ವೈಜನವ]ಮಂಬ ಪೆಸರಿಂ ಮಿಸುವ ಮಾಸದೊಳ್ . . . ಕಾಂತ ಪಡೆದಳ್ ಲೀಲಾವತೀದೇವಿಯಂ (ಲೀಲಾವ. ೭-೬೫ ವ). [ಸಂ.]

ವೈಜನಾಥ (ನಾ). ಶಿವನ ಒಂದು ಹೆಸರು : ಧರೆಯೊಳು ವಿದಿತಮಾಗಲು ವೈಜನಾಥನನಲು ವಿರಾಜಿಸಿದ (ಬಸವಪು. ೫೨-೨೯). [< ಸಂ. ವೈದ್ಯನಾಥ]

ವೈಜಬ್ಬೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಮತ್ ಬೆಟ್ಟದವೋ XX ನ ಮಗಳ್ ವೈಜಬ್ಬೆ XX ಬ್ಬಪ್ಪುತೀಜ್ಯದೊಳವೂ ನೋನ್ತು ಸನ್ಯಸನಂ XX (ಎಕ. II, ೭೮-೨ ; ಸು. 950). [ವೈಜ್ಯ + ಅಬ್ಬೆ]

ವೈಜಯಂತ (ನಾ). ೧. ಧ್ವಜ ; ಬಾವುಟ. ೨. ಇಂದ್ರನ ಧ್ವಜ, — ಬಾವುಟ. ೩. ಮನೆ. ೪. ಇಂದ್ರನ ಅರಮನೆ : "ವೈಜಯಂತಃ, ಪ್ರಾಸಾದಃ — ಆತನ ಉಪ್ಪರಿಗೆ ಹೆಸರು" (ಒದ್ದಾಂತಿ. ೨೦). ೫. [ಜೈನ] ದೇವತೆಗಳ ಒಂದು ವರ್ಗ: 'ವೈಜಯಂತವಿಮಾನ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ವೈಜಯಂತವಿಮಾನ (ನಾ). [ಜೈನ] ಲೋಕಾಕಾಶದ ತುದಿಯ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿರುವ ಪುಣ್ಯವಂತರ ವಾಸಸ್ಥಾನ : ಇತ್ತಂ ಪದ್ಮನಾಭನುಂ . . . ವೈಜಯಂತವಿಮಾನದೊಳ್ ಮೂವತ್ತುಮೂಱುಸಾಗರೋಪಮಾಯುಷ್ಯಮನುೞಿಯಂ ಅಹಮಿಂದ್ರನುಮಾಗಿ ಸುಖಮಿರ್ಪಿನಂ (ಚಾವುಂಪು. ೧೨೦). [ಸಂ.]

ವೈಜಯಂತಿ (ನಾ). ೧. ಧ್ವಜ ; ಬಾವುಟ : ಕರ್ಬಿನ ಬಿಲ್ಲ ಕೊಂಕಿನಂತ ಕೊಂಕಿಯುಂ ಪರವನಿತೆಯರೆರ್ದೆಗೆ ಕೊಂಕಿಲ್ಲದೆಯುಂ ಸೊಗಯಿಸುವ ಸುರತಮಕರಧ್ವಜನ ಪುರ್ಬುಗಳ್ ಕಾಮದೇವನ ವಿಜಯವೈಜಯಂತಿಗಳಂತಾದುವು (ಪಂಪಭಾ. ೨-೬೯ ವ) ; ರಚಿಸಿದ ಪ್ರಾಚುರದ ವೈಜಯಂತಿಗಳು ಕರಮೆಸೆದವು (ಗುರುಚಾ. ೧-೨೯). ೨. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಕೊರಳಲ್ಲಿರುವ ಹಾರ, — ಮಾಲೆ : ದಣಿಯ ನೋಡಿದನೋ ವೇಂಕಟನ . . . ಕೊರಳೊಳು ವೈಜಯಂತಿ ಇಹನ (ಪುರಂದ. ೨-೧೨೭-೨). ೩. ವಿಜಯದ ಮುನ್ಸೂಚನೆಯಾಗಿ ಧರಿಸುವ ಹಾರ, — ಮಾಲೆ. ೪. ಒಂದು ನಿಘಂಟಿನ ಹೆಸರು ಮತ್ತು ಆ ನಿಘಂಟನ್ನು ಬರೆದವನು : "ವರ ವೈಜಯಂತಿಯ ನಯಂ ಹಲಾಯುಧನ ವಿಸ್ತರದ ವಚನೋಕ್ತಿಯೆಂಬಿಂತಿವೆಲ್ಲವನು ಸಂವರಿಸಿಯಭಿನವ ಮಂಗನುಸುರಿದಂ" (ಮಂಗರಾ. ೨-೪). ೫. ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು ; P ಈಗಿನ ಬನವಾಸಿಯ ಹಿಂದಿನ ಹೆಸರು : ವೈಜಯಂತಿಯ (ಬನವಾಸಿ) ಒಬ್ಬ ಶ್ರೇಷ್ಠಿಯು ಕಾರ್ಲೆ(ಮುಂಬೈ ಹತ್ತಿರ) ಗುಡ್ಡದಲ್ಲಿ ಚೈತ್ಯಾಲಯ ಮಾಡಿಸಿದ್ದುಂಟು (ಕರ್ನಾಟ. ೧೨೮). ೬. [ಜೈನ] ಭರತಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಅರಮನೆ : ಸರ್ವತೋಭದ್ರಮೆಂಬ ಗೋಪುರದೊಳ್ ಕೂಡಿದ ವೈಜಯಂತಿಯೆಂಬ ದಿವ್ಯಪ್ರಾಸಾದಮುಂ (ಆದಿಪು. ೧೫-೩ ವ). ೭. ವಿಜಯಾರ್ಧ ಪರ್ವತದ ದಕ್ಷಿಣದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ನಗರ : 'ವೈಜಯಂತೀದ್ವಾರ' ಪರಾ. [ಸಂ. ವೈಜಯಂತೀ]

ವೈಜಯಂತಿಕೆ (ನಾ). ೧. = ವೈಜಯಂತಿ ೧ : ಸಂಚಲಚ್ಚಾಮರಮರುತ್ಪ್ರೇಂಖೋಲಿತಾಭರಣವಿಚಿತ್ರನೇತ್ರವೈಜಯಂತಿಕಾಂಚಲನುಂ . . . ಪರಚಕ್ರನುಮಾಗಿ ನಡೆಯೆ (ಆದಿಪು. ೧೨-೬೦.೭). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮುತ್ತಿನ ಹಾರ. ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ತಕ್ಕಿಲೆ : "ಜಯಾ . . . ವೈಜಯಂತಿಕಾ — ೫ ತಕ್ಕಿಲೆಗಿಡ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೨೭). [ಸಂ. ವೈಜಯಂತಿಕಾ]

ವೈಜಯಂತಿಮಾಲೆ (ನಾ). = ವೈಜಯಂತಿ ೨ : ವರುಣನು ಬೇಗ ವೈಜಯಂತಿಮಾಲೆ ಕೊಟ್ಟು ಶರಣೆಂದು ಪೇಳುತಲಿರಲು (ಸಮುಮು. ೨೦). [ಸಂ. ವೈಜಯಂತೀಮಾಲಾ]

ವೈಜಯಂತೀದ್ವಾರ (ನಾ). [ಜೈನ] ವಿಜಯಾರ್ಧಪರ್ವತದ ದಕ್ಷಿಣದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ನಗರದ ಬಾಗಿಲು : ಅಂತು ಭರತೇಶ್ವರಚಕ್ರವರ್ತಿ ದಕ್ಷಿಣ ದಿಗಂಗನಾಳಂಕಾರನಾಗಿ ನಡೆದು ದಕ್ಷಿಣಾಂಬುರಾಶಿಯನೆಯ್ದಿ ವೈಜಯಂತೀದ್ವಾರದೊಳ್ ಬೀಡಂ ಬಿಟ್ಟಾಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೩-೧ ವ) ; ಮುಂಗುಡಿಯ ಬಂದ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ವೈಜಯಂತೀ ದ್ವಾರಾಭಿಮುಖನಾಗಿ ಬೀಡಂ ಬಿಟ್ಟೋಲಂಗಗೊಟ್ಟರೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೬ ವ). [ಸಂ.]

ವೈಜಯಂತೀವಿಮಾನ (ನಾ). = ವೈಜಯಂತವಿಮಾನ : ಷೋಡಶಭಾವನೆಯಿಂ ತೀರ್ಥಕರನಾಮಕರ್ಮಮಂ ಕಟ್ಟಿ ವೈಜಯಂತೀವಿಮಾನದೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿ (ಶಂರಾಮಾ. ೧೭-೬೩ ವ). [ಸಂ.]

ವೈಜಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀ ವೈಜಯ್ಯಾ (ಎಕ. II, ೪೧೭ ; ಸು. 1000). [ವೈಜ್ಯ + ಅಯ್ಯ]

ವೈಜ್ಞಾನಿಕ (ಗು). ೧. ನುರಿತ ; ಪ್ರಾವೀಣ್ಯತೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ. ೨. ವಿಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ : ವೈಜ್ಞಾನಿಕವಿಷಯಗಳ ಬಗೆಗೆ ಸಾಮಾನ್ಯ ಓದುಗರು ಹೆಚ್ಚು ಆಸ್ಥೆವಹಿಸುವಂತಾಗಬೇಕಾದರೆ ಅದು ವಿಜ್ಞಾನಿಗಳ ಜೀವನಚರಿತ್ರೆಗಳ ಮುಖಾಂತರವೇ ಸಾಧ್ಯವೆಂಬುದು ನನ್ನ ಮತ (ಸಸ್ಯಕ. III ಮುನ್ನುಡಿ) , ಇದು ವೈಜ್ಞಾನಿಕವಿಧಾನದಲ್ಲಿ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಬೆಂಕಿಯು ಸಹಜವಾಗಿ ಉರಿಯುವ ಹಾಗಿದೆ (ಅಮಪಾ. ೨೯). (ನಾ). ೩. ವಿಶೇಷವಾದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು ; ನಿಪುಣ. ೪. ಯಾವುದಾದರೊಂದು ವಿಷಯವನ್ನು ಪ್ರಾಯೋಗಿಕವಾಗಿ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ನಂಬುವವನು; ವಿಜ್ಞಾನಿ : ಆಧುನಿಕವೈಜ್ಞಾನಿಕರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ : ವಿಶ್ವವು ಕೂಡ ಅಪರಿಮಿತವಲ್ಲವೆಂದು (ಸಮಾಲೋ. ೩೭) ; ವೈಜ್ಞಾನಿಕರೆದುರಿಗೆ ಅವರ ಪ್ರಯೋಗಪ್ರದರ್ಶನ ನಡೆಯಿತು (ಸಸ್ಯಕ. ೧೦೫). [ಸಂ.]

ವೈಜ್ಞಾನಿಕದೃಷ್ಟಿ (ನಾ). ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಆಲೋಚನೆಯ ರೀತಿ ; ಶಾಸ್ತ್ರೀಯವಾದ ವಿಚಾರಧಾರೆ : ಅವರ ವೈಜ್ಞಾನಿಕದೃಷ್ಟಿ ಕ್ರಮೇಣ ವಿಚಾರಶೂನ್ಯವಾದ ಶ್ರದ್ಧೆಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಬೆಳೆಸಿತು (ಜುಟ್ಟಾರ. ೧೧ ಪೀಠಿಕೆ) ; ಈ ಎರಡೂ ಭಾವನೆಗಳೂ ವೈಜ್ಞಾನಿಕದೃಷ್ಟಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾದುವು (ಭೌತವಿ. ೧೭). [ಸಂ.]

ವೈಜ್ಞಾನಿಕಪ್ರಜ್ಞೆ (ನಾ). ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಅರಿವು, — ಜ್ಞಾನ : ಜನಪದ ಸಾಹಿತ್ಯದ ವೈಜ್ಞಾನಿಕಪ್ರಜ್ಞೆಯೇ ಇಲ್ಲದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಾರೋ ಹೀಗೆಂದು ಕರೆದರು (ಕಜಾ. ೩೭ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ). [ಸಂ. ವೈಜ್ಞಾನಿಕಪ್ರಜ್ಞಾ]

ವೈಡೂರಿಯ (ನಾ). ನವರತ್ನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಮರಕತದ ಮಧುಪಾತ್ರೆ ನೀಲದ ಕರಗ ವೈಡೂರಿಯದ ಪಡಿಗವ ಚರರು ತಂದೊಟ್ಟಿದರು (ಕುಮಾಗ. ೪-೧೫) ; ಪೊಳವ ನೀಲದ ಭಿತ್ತಿ ಬಜ್ಜರದ ಕಂಭಮುಚಿ ತೊಳಪ ವೈಡೂರಿಯದ ಮದನಕ್ಕೆ (ಚೆನ್ನಬಸ. ೧೭-೨೫). [< ಸಂ. ವೈಡೂರ್ಯ]

ವೈಡೂರ್ಯ (ನಾ). ೧. = ವೈಡೂರಿಯ : ಸರ್ವರತ್ನಜಾಂಬೂನದ ವೈಡೂರ್ಯಮಯಮುಂ . . . ಆಗಿ (ಆದಿಪು. ೧-೪೯ ವ) ; ಸುತ್ತುವಳಯದ ಪದ್ಮರಾಗದ ಭಿತ್ತಿಗಳ ವೈಡೂರ್ಯಶಿಲೆಗಳ ಮತ್ತವಾರಣವರವಿಧಾನದಲೆಸೆದುದಾಸ್ಥಾನ (ಕುಮಾರ. ೧-೧೪) ; ಅದೋ ಅಲ್ಲಿ ವೈಡೂರ್ಯಗಳ ರಾಸಿಗೊಂಡಂತೆ, ದಡಂ ಮುಚ್ಚಿ ಪಸುರ್ಮುಡಿದು ಸಾಲ್ಗೊಂಡಿಹವು

ಹೊಂಗೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೧-೬೧). ೨. [ಜೈನ] ಒಂದು ಪರ್ವತದ ಹೆಸರು : ತದವನೀಧರ ವಿದಿಪ್ಪಿಲಿಯಂಗಳಪ್ಪ ವೈಡೂರ್ಯರುಚಕ ಮಣಿಪ್ರಭ ರುಚಕೋತ್ತರಂಗಳೆಂಬ ವಿಕಟಕೂಟಾಧೀಶ್ವರರ . . . ಮಹತ್ತರಿಯರಾಗಲುಂ (ಆದಿಪು. ೭-೩ ವ). [ಸಂ.]

ವೈಡೂರ್ಯದಂಡ (ನಾ). ವೈಡೂರ್ಯಮಣಿಯನ್ನು ಹುದುಗಿಸಿದ ದಂಡ, - ಕೋಲು : ವೈಡೂರ್ಯದಂಡಮುಕ್ತಾಮಣಿಜಾಲಾಲಂಕೃತರತ್ನಶಲಾಕಾಶತ ಕಾಂಚನಕುಂಭಬಿಂಬ ರಜತಚ್ಛದಚ್ಛತ್ರವಿಚಿತ್ರಜಿನೇಂದ್ರಪ್ರತಿಕೃತಿಪ್ರಕೀರ್ಣಮುಂ . . . ಆಗಿ (ಆದಿಪು. ೧-೯೯ ವ). [ಸಂ.]

ವೈಣ (ನಾ). ೧. ಬಿದಿರಿನ ಬುಟ್ಟಿ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಹೆಣೆಯುವವನು; ಮೇದರ. ೨. ವೀಣೆ : ಒಪ್ಪುವ ವಾಂಶ ವೈಣ ಗೇಯಾದಿಗಳಿಂಪು ಪೊಂಪುಳಿ ಸುರೇಶ್ವರಗಾಯಕವಾದನೋದಿತಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೨೨). [ಸಂ.]

ವೈಣಕ (ನಾ). = ವೈಣ ೧ : ಕ್ರೂರಮಾದ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ರಜಕರಾಗಿ . . . ವೈಣಕರಾಗಿ ಅಭಿಲರಾಗಿ ಮ್ಲೇಂಛರಾಗಿ . . . ಜನಿಸುವರು (ಶೀಪಥ. ೧೮-೨೩). [ಸಂ.]

ವೈಣವ (ಗು). ೧. ಬಿದಿರಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ : ವರವೃದ್ಧವಿಪ್ರವೇಷವನ್ನು ಧರಿಸುತ್ತ ಕರದಿ ವೈಣವದಂಡವಿರದ ಪಿಡಿಯುತ್ತ (ಜುಗಿ. ೧೮). (ನಾ). ೨. ಬಿದಿರಿನ ಕೋಲು; ಬೆತ್ತ. ೩. ಬಿದಿರಿನ ಕಾಳು ; "ಬಿದಿರಕ್ಕಿ" : (ನಾಚಿರಾ. ೬). ೪. ಬಿದಿರಿನ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು ; ಮೇದರ. ೫. ಕೊಳಲು. ೬. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು : "ಅಶ್ವತ್ಥಂ, ವೈಣವಂ . . . ಬಾರ್ಹತಂ - ಈ ೬ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಅಶ್ವತ್ಥಾದಿ ವೃಕ್ಷಗಳ ಫಲಗಳಿಗೆ ಹೆಸರು" (ಶಬ್ದಾಂತಿ. ೧೧೩). [ಸಂ.]

ವೈಣವಿಕ (ನಾ). ಕೊಳಲನ್ನು ನುಡಿಸುವವನು ; ವೇಣುವಾದಕ : ಕೊಳಲು . . . ಶ್ವಾಸನಿಯಮವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದ ವೈಣವಿಕನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಇದು ಬಹಳ ಮೃದುಮಧುರ ಗಂಭೀರವಾಗಬಲ್ಲದು (ಗಾನಶ. ೯೮). [ಸಂ.]

ವೈಣಿಕ (ನಾ). ವೀಣೆಯನ್ನು ನುಡಿಸುವವನು ; ವೀಣಾವಾದಕ : ರಾಮಸ್ವಾಮಿದೀಕ್ಷಿತರು ಉದ್ದಾಮಗಾಯಕರು ಹಾಗೂ ವೈಣಿಕರು (ಸಂಗೀತಿಚಿಂ. ೨೪೧) ; ನಾನೆ ವೀಣೆ, ನೀನೆ ತಂತಿ, ಅವನೆ ವೈಣಿಕ (ಪ್ರೇಮಕಾ. ೬೦-೨).

ವೈಣಿಕಶಿಖಾಮಣಿ = ವೀಣೆಯನ್ನು ನುಡಿಸುವವರಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠ ನಾದವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ನಾಲ್ವಡಿಕೃಷ್ಣರಾಜಒಡೆಯರು, ಶೇಷಣ್ಣನವರಿಗೆ 'ವೈಣಿಕಶಿಖಾಮಣಿ' ಎಂದು ಬಿರುದುಕೊಟ್ಟು, ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯಲ್ಲಿ ಅವರನ್ನು ಕೂರಿಸಿ . . . ಮೆರವಣಿಗೆಯಾಗಬೇಕೆಂದು ಅಪ್ಪಣೆಮಾಡಿದರು (ಸಂಗೀತಿಚಿಂ. ೨೭೦). [ಸಂ.]

ವೈಣಿಕೆ (ನಾ). ವೀಣೆಯನ್ನು ನುಡಿಸುವವಳು : ಸಭೆಯ ನಡುವ ಎತ್ತರವಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದ ವೇದಿಕೆಯ ಮೇಲೆ, ವೈಣಿಕೆಯರಿಬ್ಬರಿಗೆ ಸ್ಥಳವೇರ್ಪಡಿಸಲಾಗಿತ್ತು (ಶಾಂತಲಾ. ೫೪). [ಸಂ. ವೈಣಿಕಾ]

ವೈಣುಕ (ನಾ). ೧. = ವೈಣವಿಕ. ೨. ಆನೆಯನ್ನು ನಡೆಸುವಾಗ ಅದನ್ನು ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಡಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ, ಕಬ್ಬಿಣದ ಮೊನಚಾದ ತುದಿಯುಳ್ಳ ಬಿದಿರಿನ ಕೋಲು : "ತೋತ್ರಂ ವೈಣುಕಮಜಿಗೆ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೮೮-೩೩). [ಸಂ.]

ವೈತಂಡವಾದ (ನಾ). ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕವಾದ ವಾದ ; ಹುರುಳಿಲ್ಲದ ಮಾತು : ವೈತಂಡವಾದಿಗಳ ತಾಂಡವವು ನಡೆದಿಹುದು ತಂಡತಂಡಗಳಲ್ಲಿ ಇತ್ತಂಡವೇ (ಮುತ್ತಕಂ. ೪೭-೧). [ಸಂ.]

ವೈತಂಡಿಕ (ನಾ). ೧. ಕಣ್ಕಟ್ಟುವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಬಲ್ಲವನು. ೨. ಜಗಳಗಂಟಿ ಮನುಷ್ಯ ; ವ್ಯಾಜ್ಯಮಾಡುವ ವ್ಯಕ್ತಿ : "ವೈತಂಡಿಕನಜಿ ಕುಹಕತೆಯುಂ ಕೊಂಡಾಡುತುವನಿಂದ್ರಜಾಲಿಕಂ ತಾನಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೬೭-೮೭). [ಸಂ.]

ವೈತಂಸಿಕ (ನಾ). ಪಶುಪಕ್ಷಿಗಳ ಮಾಂಸವನ್ನು ಮಾರಾಟಮಾಡುವವನು; ಕಸಾಯಿಗಾರ : "ವೈತಂಸಿಕಃ, ಸೌನಿಕಃ, ಕೌಟಿಕಃ, ಮಾಂಸವಿಕ್ರಯಾ - ಈ ೪ ಸೂನೆಗಾಱಂ" (ಹಲಾಯು. ೯೭-೪೪೧). [ಸಂ.]

ವೈತನಿಕ (ಗು). ೧. ವೇತನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ಸಂಬಳದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ : 'ವೈತನಿಕನೌಕರಿ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ಸಂಬಳದ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಜೀವಿಸುವವನು : "ಭೃತಕಂ ವೈತನಿಕನಜಿಗೆ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೬೪-೭೨). [ಸಂ.]

ವೈತನಿಕನೌಕರಿ (ನಾ). ವೇತನ ಪಡೆದು ಮಾಡುವ ಕೆಲಸ ; ಸಂಬಳ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಮಾಡುವ ಉದ್ಯೋಗ : ಅವರ ಪದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ, ಕರ್ತವ್ಯಗಳಿಂದ ಹೊರಗಾದ ಯಾವುದಾದರೂ ವೈತನಿಕನೌಕರಿಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರೆ (ಭಾವಾಸ. ೧೮೩). [ವೈತನಿಕ + ನೌಕರಿ]

ವೈತರಣಿ (ನಾ). ೧. ಓಡ್ರ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಹರಿಯುವ ಒಂದು ನದಿಯ ಹೆಸರು. ೨. ನರಕದಲ್ಲಿರುವುದೆಂದು ನಂಬಲಾದ ಒಂದು ನದಿ : ಪ್ರವಾಹಾತ್ಯುಷ್ಣತಾಪ ಹಸಿತಪ್ರಲಯಕಾಲಪ್ರೌಢತರತರಣಿಯಂ ವೈತರಣಿಯಂ ಪೊಕ್ಕಾಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೫-೮೭) ; ಶರಣರ ಸಂಬಂಧವನಜಿದ ಬಳಿಕ ಮರಳಿ ಭವಿಯ ಬೆರಸಬಾರದು ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯ ಭ್ರೂಣಹತ್ಯ ವೈತರಣಿ ದುರ್ಗತಿ ಪಂಚಮಹಾಪಾತಕದಿಂದಧಿಕ ನೋಡಾ (ಬಸವ. ೬೩೦). [ಸಂ. ವೈತರಣೀ]

ವೈತಸವೃತ್ತಿ (ನಾ). ಅಧಿಕಾರಿ, ವೈರಿ ಮುಂತಾದವರ ಎದುರು (ಬೆತ್ತದಂತೆ ಬಾಗಿ) ನಮ್ರವಾಗಿ ವರ್ತಿಸುವುದು : ಭುಜಾಂಗವೃತ್ತಿಗೊಂದಿ ಪರಾಜಿತಮ ಕಾಣಲಾಗ ವೈತಸವೃತ್ತಿ ವ್ಯಾಜಮನಿತಲ್ಲದಾರ್ಗಪರಾಜಿತ ದಮಿತಾರಿಯೊಳ್ ಮಹೀಮಂಡಳದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೫೦). [ಸಂ.]

ವೈತಸಾವಳಿ (ನಾ). ಬೆತ್ತದ ಗಿಡಗಳ ಗುಂಪು : ಭುಜಾಂಗವೃತ್ತಿಯಂ ಬಿಸುಟಾ ಜಗದಧಿಪಂಗೆ ವೈತಸಾವಳಿ ಪರಿವಂದಾ ಜಳಕೆಜಗುವವೋಲ್ ನಯಭಾಜನರೆಜಗಿದ ರಜಿಂಪರೆನಿಸಿದ ಸುಹೃರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೧೫೪). [ಸಂ. ವೈತಸಾವಲಿ]

ವೈತಾನ (ಗು). ೧. ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ಯಾಗಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ : ನವರತ್ನಮಯ ವರ್ಣವೇದಿಕೆ ದುಕೂಲದುರುನವಕವೈತಾನಭೃಂಗಾರಕಲಶಾಳಿಗಳ ವಿವಿಧಪೂತಾಂಬುಪೂರಿತಕುಂಭಗಳ ಮಣಿದೀಪಂಗಳೊಲವಿನಿಂದ . . . ಉದ್ವಾಹ ಮಂಟಪ ತೋರ್ದುದು (ವಂಶಾರಾ. ೧-೨೧-೨೨). 'ವೈತಾನವಹ್ನಿ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ಯಾಗ ; ಯಜ್ಞ. ೩. ಹವಿಸ್ಸು. [ಸಂ.]

ವೈತಾನವಹ್ನಿ (ನಾ). ಯಜ್ಞಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿದ ಅಗ್ನಿ ; ಹೋಮಾಗ್ನಿ : ವೇದಿಯ ಸುತ್ತಲ್ ನೆಲೆಗೊಂಡಾದಂ ಸಮಿಧೆಗಳನಾಂತು . . . ಅಘಪರಿಹಾರಕಮಾದೀ ವೈತಾನವಹ್ನಿ ಸಲಹುಗೆ ನಿನ್ನಂ (ಶಾಕುಂತ. ೫೩-೮೭). [ಸಂ.]

ವೈತಾಲಿ, ವೈತಾಳಿ (ಗು). ೧. ಬೇತಾಳಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. ೨. (ಆಲಂ) ಜೋರಾದ ; ಬಿರುಸಾದ : ಮುಗಿದ ಮೊಗ್ಗೆಯ ಬಾಯ ಮುತ್ತಿಟ್ಟು ತೆರೆಯಿಸುವ; ನೀ ಮೋಡಿಗಾಳಿ ವೈತಾಳಿ ಗಾಳಿ (ಕುಶ್ಯಾ. ೬೭-೧೨). (ನಾ). ೩. ಬೇತಾಳ. ೪. [ಛಂದ] ಮೊದಲನೆಯ ಮತ್ತು ಮೂರನೆಯ ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮಾತ್ರೆಗಳೂ ಎರಡನೆಯ ಮತ್ತು ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಹದಿನಾರು ಮಾತ್ರೆಗಳೂ ಬರುವ ಒಂದು ಮಾತ್ರಾವೃತ್ತ ; ಮಾತ್ರಾಛಂದಸ್ಸಿನ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಮಿಶ್ರಜಾತಿಯ ಅರ್ಧಸಮವೃತ್ತ. ವೈತಾಳಿ : ೪. ಆಱುಮಾತ್ರೆಗಳಕ್ಕು ಮೋಜೆಯೊಳ್ ಕರಿ ಸಂಖ್ಯಾತದ ಮಾತ್ರ ಯುಗ್ಮದೊಳ್ ಮರುದಿಷ್ವಲಗಂ ತದಂತದೊಳ್ ಬರೆ ವೈತಾಳಿ (ಛಂದೋಂಬು. ೩-೨೯೯). ೫. ಮಾಯಾವಿದ್ಯೆ ; ಮಾಂತ್ರಿಕವಿದ್ಯೆ : ಈಗಳಿನ ಮಾಯಾಸ್ತ್ರೀಯುಂ ವೈತಾಳಿಯೆಂಬುದಾತನ ವಿದ್ಯೆಯೆಂಬುದುಂ (ಚಾವುಂಪು. ೧೮೪). ೬. ಮಾಯಾವಿದ್ಯೆಯ ಅಧಿದೇವತೆ : ಅವರೊಳೊರ್ವಂ ವಿದ್ಯಾನಿಧಿ ಎಂಬ ವಿದ್ಯೆಯುನಾ ವೈತಾಳಿಯಂ ಪ್ರಕಟಂ ಮಾಳ್ಪುದುಂ (ಚಾವುಂಪು. ೧೮೪) ; ಆಗಳೆ ಹರ್ಷೋತ್ಕರ್ಷ ದಿನಾ ಗಗನಚರಂ ಕರಾಳಿ ವೈತಾಳಿಯನಾ ಭೋಗಿ ಬರಿಸಲ್ಕೆ ಬಂದಿರ್ದೇಗೆಯ್ಯುದೆನಲ್ಕೆ ವಿದ್ಯೆಗಂದನನಿಂದ್ಯಂ (ನೇಮಿಪು. ೫-೩೭). ೭. (ಆಲಂ) ಬಿರುಸಾದ ಗಾಳಿ ; ಬಿರುಗಾಳಿ : ಕುಂಭಮಾಸದೀ ಗಾಳಿ ತಾನೆ ವೈತಾಳಿಯಾಗಿ ಬಂದು (ಸೂರ್ಯಪಾ. ೧೫-೧). [ಸಂ. ವೈತಾಲೀ]

ವೈತಾಲಿಕ, ವೈತಾಳಿಕ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ರಾಜನನ್ನು ನಿದ್ರೆಯಿಂದ ಎಚ್ಚರಿಸುವವನು ; ಮಂಗಳಪಾಠಕ : ಗಾಯಕ ವಾದಕ ನರ್ತಕ ಕಥಕ ಪುಣ್ಯ ಪಾಠಕ ವೈತಾಳಿ[ಪಾಠಾಂ.೪]ಕನಿಕರಮುಮಂ ಕೊಟ್ಟು (ಆದಿಪು. ೪-೫೪ ವ). ೨. ಮಂತ್ರವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಬಲ್ಲವನು ; ಮಾಂತ್ರಿಕ. ೩. ಬೇತಾಳನ ಅನುಚರ. ವೈತಾಳಿಕ : ೧. ನೋಟ ಮನಭಿನಯಿಸಿಯಾಡಿ ತೋರ್ಪ ವೈತಾಳಿಕರಿಂ ಬೀಭತ್ಸರಸಮುಂ . . . ನೆಗಟುತ್ತಮಿರೆ

(ಜಗಪ್ರಿ. ೨-೩೯ ವ) ; ನವವಿಧದ ವೈತಾಳಿಕರ ವರಯುವತಿಯರ ಭಾರಣೆಯ ಭೂಷಣರವದ ಮೇಳವು ಮುತ್ತಿ ಮುಸುಕಿತು ಚಾರುಚಪ್ಪರವ (ಕುಮ್ಮಾಳ. ೧೨-೧೯). [ಸಂ.]

ವೈತಾಲಿಕೆ, ವೈತಾಳಿಕೆ (ನಾ). = ವೈತಾಲಿ ೪. ವೈತಾಳಿಕೆ : ಮೊದಲೊಳ್ ಪದಿನಾಲ್ಕು ರಡನೆಯದರೊಳ್ ಪದಿನಾಱು ಮೂಱನೆಯೊಳ್ ಪದಿನಾಲ್ಕಗ್ರದ ಪಾದದ ಪದಿನಾಱಿಂತು ದಯಿಪುದಱುವತ್ತು ಮಾತ್ರೆ ವೈತಾಳಿಕೆಗಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೩-೨೯ ಅಡಿವಪ್ಪ). [ಸಂ. ವೈತಾಲಿಕೆ]

ವೈತಾಳ (ಗು). ೧. ಬೇತಾಳಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. ೨. ಮಾಯಾವಿದ್ಯೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ: 'ವೈತಾಳವಿದ್ಯೆ' ಪರಾ . (ನಾ). ೩. ಬೇತಾಳ ; ಪಿಶಾಚಿ : ಮದಮತ್ತರವೈತಾಳ ಸಂಪಾದನವಲ್ಲದ ಅನುಭಾವವಲ್ಲಿಯದೂ (ಬಸವ. ೪೩-೧೦೭). [ಸಂ. ವೈತಾಲ]

ವೈತಾಳವಿದ್ಯೆ (ನಾ). ಮಾಯಾವಿದ್ಯೆ : ಅಶನಿಘೋಷಂ . . . ವೈತಾಳವಿದ್ಯೆಯಂ ಸುತಾರೆಯ ರೂಪನೊಳಲ್ಲಿರಿಸಿ ಪೋದಂ ಇತ್ತಂ ಮಾಯಾಸುತಾರೆಯಂ ಕುಕ್ಕುಟಸರ್ಪಂ ಕೊಂದುದು (ಚಾಪುಪು. ೧೮೮). [ಸಂ. ವೈತಾಲವಿದ್ಯಾ]

ವೈತಾಳಿ 'ವೈತಾಲಿ' ನೋ.

ವೈತಾಳಿಕ 'ವೈತಾಲಿಕ' ನೋ.

ವೈತಾಳಿಕೆ 'ವೈತಾಲಿಕೆ' ನೋ.

ವೈದಂಡಿಕ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಕಂದಗಳೂ ವೃತ್ತಗಳೂ ಇರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾವ್ಯಪ್ರಕಾರ ; ಬೆದಂಡೆ : ''ವೈದಂಡಿಕಂ ನೋಡಲ್ ಬೆದಂಡೆಯೆಂದಕ್ಕು'' (ಕಬ್ಬಿಕೈ. ೮೦) ; ಪರಮೇಶ್ವರನ ಮಹಿಮಾತಿಶಯಮಂಗಳಂಗಳೊಳಂ ಮುಕ್ತಕಂ ಕುಲಕಂ ಕೋಶಂ ಸಂಘಾತಮೆಂಬ ರಚನಾವೈಚಿತ್ರ್ಯಚಿತ್ರಾಯತನ ವೈದಂಡಿಕ ಪ್ರಬಂಧ ಬಂಧುರಪದ್ಯಬಂಧದೊಳಂ . . . ಲೀಲೆಯಂ ತಳೆದು (ಅನಂಪು. ೧೦-೨೮ ವ) ; ಬೆದಂಡ — ವೈದಂಡಿಕಂ (ಶಮದ. ಪಂ. ೨). 'ಬೆದಂಡೆ ' ಪರಾ. [ಸಂ. ವೈದಂಡಿಕಾ]

ವೈದಗ್ಧ್ಯ (ನಾ). ೧. ಪಾಂಡಿತ್ಯ. ೨. ಜಾಣತನ. ೩. ಶಕ್ತಿ ; ಸಾಮರ್ಥ್ಯ. ೪. ರಚನಾಕೌಶಲ. ೫. ಮೋಸ ; ಕಪಟ. [ಸಂ.]

ವೈದಗ್ಧ್ಯಜನ (ನಾ). ವಿದ್ವಜ್ಜನ : ದರ್ಶನಪ್ರಸ್ತಾವಘಟನಾವಸರಪ್ರಾಪ್ತವೈದಗ್ಧ್ಯಜನ ಸಂಭಾಷಣಗೋಷ್ಠೀನಿರ್ದೇಶ . . . ಸಮಾನೋದಿತಕಾಲದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೯೨ ವ). [ಸಂ.]

ವೈದರ್ಭ (ಗು). ೧. ವಿದರ್ಭದೇಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ, — ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ವಿದರ್ಭದೇಶದ ರಾಜ. ೩. ದಮಯಂತಿಯ ತಂದೆ ; ಭೀಮರಾಜ : ಅಟ್ಟಿದಂ ಧರಣೀಶರ್ಗೆಸವೋಲೆಯಂ ಚರರುಮಂ ವೈದರ್ಭಭೂಪಾಲಕಂ (ನಳಚಂ. ೨೨೨). ೪. ರುಕ್ಮಿಣಿಯ ತಂದೆ ; ಭೀಷ್ಮಕ. ೫. ಭೋಜರಾಜ. ೬. ಒಸಡಿನ ಮೇಲೆ ಏಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುರು : ವೈದರ್ಭ ಎಂಬ ದಂತಮೂಲರೋಗ ರಕ್ತವಾತಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟುವುದು (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೧೨೪). ೭. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಮೂರು ಬಗೆಯ ಕಾವ್ಯಮಾರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ವೈದರ್ಭಗೌಡಮಾರ್ಗವಿಭೇದಂ ಬಗೆವೊಡ ಗತಾನುಗತಿಕಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೩೨೨) ; ಪರಿಚ್ಛೇದದ ಬಹುಭಾಗವು ವೈದರ್ಭ, ಗೌಡ ಎಂಬ ಎರಡು ಕಾವ್ಯಮಾರ್ಗಗಳ ವಿಭೇದವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದಕ್ಕೇ ಮೀಸಲಾಗಿದೆ (ಭಾರಮೀ. ೨೯). [ಸಂ.]

ವೈದರ್ಭಮಾರ್ಗ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಕಾವ್ಯಬಂಧದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಶೈಲಿ : ಶ್ಲೇಷ, ಪ್ರಸಾದ, ಸಮತೆ . . . ಸಮಾಧಿ — ಈ ಹತ್ತು ಗುಣಗಳೇ ವೈದರ್ಭಮಾರ್ಗದ ''ಪ್ರಾಣ'' (ಭಾರಮೀ. ೨೯). [ಸಂ.]

ವೈದರ್ಭರೀತಿ (ನಾ). = ವೈದರ್ಭ ೭ : ಗೌಡರೀತಿ ವೈದರ್ಭರೀತಿ ಪಾಂಚಾಲರೀತಿ ತ್ರಯಸಮೇತಮಾಗಿ (ವಿವೇಕ. ೧೯೬). [ಸಂ.]

ವೈದರ್ಭಿ (ನಾ). ೧. ವಿದರ್ಭದೇಶದ ರಾಜಕುಮಾರಿ ; ಭೀಮರಾಜನ ಮಗಳು ; ದಮಯಂತಿ : ತನು ರೋಮಾಂಚನವಪ್ಪುಕೆಯ್ಯಲಧರಂ ಬೆಳ್ಪಾಗಲ್ . . . ಚಿತ್ತ ಕಾಂತನ ಸಂಗಂಬಡೆದಂತೆ ಮೈಮೆವಡೆದಳ್ ವೈದರ್ಭಿ ವಿಶ್ರಾಂತಿಯಂ (ನಳಚಂ. ೧೪೧). ೨. ಭೀಷ್ಮಕರಾಜನ ಮಗಳು ; ರುಕ್ಮಿಣಿ. ೩. = ವೈದರ್ಭ ೭ : ಗೌಡಿ ವೈದರ್ಭಿ ಪಾಂಚಾಲಿ ಎಂಬ ರೀತಿತ್ರಯಂಗೂಡಿ . . . ಪಾಡಿ ಮೋಹಿಸುವ ಗಾಯಕರಿಂ (ವಿವೇಕ. ೧೮೯). [ಸಂ. ವೈದರ್ಭೀ]

ವೈದರ್ಭೀರೀತಿ (ನಾ). = ವೈದರ್ಭ ೭ : ಶ್ಲೇಷ ಪ್ರಸಾದಾದಿ ಹತ್ತು ಗುಣಗಳೂ ಇರುವುದು ವೈದರ್ಭೀರೀತಿಯೆಂದೂ ಗೌಡೀರೀತಿ ಪ್ರಾಯಃ ಇದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವು ದೆಂದೂ ದಂಡಿಯು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ (ಕೃಪಿಡಿ. ೨೨೧). [ಸಂ.]

ವೈದಿಕ (ಗು). ೧. ವೇದಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾದ ; ವೇದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ; ವೇದೋಕ್ತ : ಸಕಳಲೌಕಿಕಸಾಮಯಿಕೋರುವೈದಿಕವಿಶೇಷವಿವೇಕಪರಾ ಯಣಂ ಪ್ರಕಟಿತೋಕ್ತಿವಿವಿಕ್ತಕಳಾಕಳಾಪಕ[ನು]ಪಾಹಿತಸಾಹಿತ್ಯವಿದ್ಯೆಯೊಳ್ (ಕವಿರಾ. ೩-೨೦೮) ; ಶ್ರೀಕಾಂತಾಪತಿ . . . ಲೌಕಿಕವೈದಿಕಶಾಸ್ತ್ರವಿವೇಕಕಲಾಭಿಜ್ಞನೆನಿಸಿ ನೆಗಳ್ದಂ ಧರೆಯೊಳ್ (ಛಂದೋಂಬು. ೧-೨೦). ೨. ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದ ; ವೇದಪಾರಂಗತನಾದ ; ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವಂಥ : ಆ ಗುಡಿಸಲುಗಳಲ್ಲಿ ವೈದಿಕಬ್ರಾಹ್ಮಣರು, ಶಿವಭಕ್ತರಾದ ತಮ್ಮಡಿಗಳು . . . ಜಂಗಮರುಗಳು ಇದ್ದರು (ಶ್ರೀರಾಯ. ೮). ೩. ಪವಿತ್ರವಾದ ; ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ : ಲಲಿತ ವೈದಿಕಧರ್ಮ ಮಾರ್ಗವನಳಿದು ಹೆಚ್ಚಿದ ಕಾಲನೇಮಿಯ ತಲೆಯ ಕೊಂಡನು ಚಕ್ರದಲಿ ವೈಕ್ಕಾರಿ ಪೂರ್ವ ದಲಿ (ಕುಮ್ಮಾಗ. ೫-೮). ೪. ಗೊಡ್ಡು ಸಂಪ್ರದಾಯದ ; ಕಂದಾಚಾರವುಳ್ಳ : ಒಲ್ಲನೆ ವೈದಿಕ ಗಂಡನ ನಾನಲ್ಲಾದರು ನೀರ ದುಮುಕುವೆನಮ್ಮ (ಪುರಂದ. ೨-೧೮೫ ಪಲ್ಲವಿ). (ನಾ). ೫. ವೇದ : ತಾಂತ್ರಿಕ ವೈದಿಕವೆಂಬೆರಡು ಪೂಜಾಭೇದಗಳಂ . . . ಪಂಚಶುದ್ಧಿಗಳಂ ವಿಸ್ತರಿಸುವದಱಲ್ಲಿ . . . ಧ್ಯಾನಾದಿ ರಚನಂಗೈವುದೇ ಆತ್ಮಶುದ್ಧಿಯೆನಿಸುವುದು (ವಿವೇಕ. ೯೨) ; ಭಾರತೀಯ ದಾರ್ಶನಿಕಪದ್ಧತಿಯ ಬೆಳವಣಿಗೆಯಲ್ಲಿ ವೈದಿಕ ಮತ್ತು ಅವೈದಿಕಗಳೆಂಬ ಮುಖ್ಯ ವಿಚಾರಧಾರೆಗಳು ಪ್ರವಹಿಸಿವೆ (ತತ್ವಪ್ರಾ. ೧೯). ೬. ವೇದೋಕ್ತವಾದ ಕ್ರಮ, — ವಿಧಿ : ವಿಪ್ರರ ಕರಸಿ ವೈದಿಕವಿಂದ ರಚಿಸಿದರಗ್ನಿಯನು ಮಾಡಿದರು ಭಾಷೆಗಳ (ಕುಮ್ಮಾದ್ರೋ. ೨-೬) ; ವೈದಿಕ ತಿಳಿಯದಿದ್ದರೂ ಬಯ್ಯಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಬಲ್ಲ (ಗಾದೆ). ೭. ವೇದಪಾರಂಗತನಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ; ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ : ಜನದ ಕವಿತೆಗೆ ಶಿಲ್ಕುವವ ಬಳಿಕ್ಕಾಘ್ರಾಯ ಎನುತಲಾಘ್ರಾಯವಿಂದಂತಿ ವೇದಾಶ್ಯಾನವೆನಲಾ ಸ್ವಯಂಭುನಿತ್ಯಂ ಶಂಭುವುಳಿದರಲ್ಲೆಂಬರ್ಕೆ ವೈದಿಕರಲ್ತೆ (ವೀಶೈವ. ೪-೪-೫೬) ; ಹದಿಬದೆಯರ ಪೆಸರ್ಗೊಂಡು ಪೊಗಳ್ವುದು ಏದಿತವೆಸಲೆ ವೈದಿಕರಿಗೆ (ಹರಿಬ್ರ. ೨-೧೫). ೮. ಆಚಾರಗಳನ್ನು ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಪಾಲಿಸುವವನು; ಸಂಪ್ರದಾಯನಿಷ್ಠ. ೯. ಕಾಲಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ನಾಗರಿಕತೆಯಿಲ್ಲದ ಮನುಷ್ಯ ; ಪುಳಿಚಾರು : 'ವೈದಿಕಗೊಡ್ಡು' ಪರಾ. ೧೦. ಪಿತೃಕಾರ್ಯ ; ಶ್ರಾದ್ಧ : ನಾಳೆ ನಮ್ಮ ತಾತನವರ ವೈದಿಕ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ವೈದಿಕಕ್ರಿಯೆ (ನಾ). ವೇದೋಕ್ತವಾದ ಆಚರಣೆ ; ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ವಿಧಿ : ತಾನು ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮಗಳ ದುಷ್ಫಲಗಳನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸಲು ಬೇರೆಯವರಿಗೆ ಸಾಧ್ಯವಿದೆ ಎಂಬುದು ಶ್ರಾದ್ಧ ಹಾಗೂ ಇತರ ವೈದಿಕಕ್ರಿಯೆಗಳು ತೋರಿಸುತ್ತವೆ (ತತ್ವಪ್ರಾ. ೨೭). [ಸಂ. ವೈದಿಕಕ್ರಿಯಾ]

ವೈದಿಕಗಾನ (ನಾ). ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಸಂಗೀತ ; ವೇದಗಾನ : ವೇದಯುಗದಲ್ಲಿ ಈ ಬಗೆಯ ವೈದಿಕಗಾನವಿದ್ದರೂ ಲೌಕಿಕವಾದ ಸಂಗೀತವೂ ಸಮಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿದ್ದಿರಬೇಕು (ಭಾರಸ. ೫೩೭) ; ಭಾರತೀಯಸಂಗೀತ, ಸ್ಥೂಲವಾಗಿ ಎರಡು ರೀತಿಯಲ್ಲಿದೆ — ೧. ವೈದಿಕಗಾನ ಅಥವಾ ಪವಿತ್ರಗಾನ (ಸಂಗೀಚಂ. ೬೫). [ಸಂ.]

ವೈದಿಕಗೊಡ್ಡು (ನಾ). ಮಂತ್ರಾರ್ಥವನ್ನರಿಯದೆ ಕೇವಲ ಆಚಾರಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಅನುಸರಿಸುವವನು ; ಕಂದಾಚಾರದವನು : ಮೊನ್ನೆ ಸನ್ನ ಗೆಳೆಯರು ಬಂದಾಗ ಕುಡಿಯುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹಟಹಿಡಿದೆ. ಆಗ ಅವರೆಲ್ಲರು ನಿನಗೆ ಏನೆಂದ ರೆಂಬುದನ್ನುಬಲ್ಲೆಯಾ? . . . ವೈದಿಕಗೊಡ್ಡೆಂದು ನಾಮಕರಣ ಮಾಡಿ ನಕ್ಕರು (ಜಯಂತ. ೧೧೪). [ವೈದಿಕ + ಗೊಡ್ಡು]

ವೈದಿಕಛಂದಸ್ಸು (ನಾ). ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಛಂದಸ್ಸು ; ಅಕ್ಷರ ನಿಯಮಕ್ಕೊಳಪಟ್ಟ ಛಂದಸ್ಸು : ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ವೈದಿಕಛಂದಸ್ಸೆಂದೂ ಲೌಕಿಕ

ಛಂದಸ್ಸೆಂದೂ ಎರಡು ವಿಧ. ವೈದಿಕಛಂದಸ್ಸು ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣುವುದು (ಕೃಪಿಠಿ. ೧೦೫) ; ಅಕ್ಷರ ನಿಯಮಕ್ಕೊಳಗಾದ ವೈದಿಕಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪ್ಲುತಕ್ಕೆ ಮೂರುಮಾತ್ರೆಯ ಲೆಕ್ಕಾಚಾರವಿದೆ (ಸಂಶೋಧ. ೧೦೩). [ಸಂ. ವೈದಿಕಛಂದಸ್]

ವೈದಿಕತೇಜಸ್ಸು (ನಾ). ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನದ ವರ್ಚಸ್ಸು : ಒಂದೇ ಜಗಿತಕ್ಕೆ ಅವನು ಕರ್ಮಠತನದತ್ತ ಜಿಗಿದನು . . . ಮುಖವು ವೈದಿಕತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಕಂಗೊಳಿಸತೊಡಗಿತು (ಗಂಮಾಯಿ. ೨೯೫). [ಸಂ. ವೈದಿಕತೇಜಸ್]

ವೈದಿಕದರ್ಶನ (ನಾ). ವೇದದ ಸಾರವನ್ನು ಹೇಳುವ ಶಾಸ್ತ್ರ : ಭರತಖಂಡದಲ್ಲಿ ಆರು ವೈದಿಕದರ್ಶನಗಳು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ (ಭಾರಿದ. ೧೫೦). [ಸಂ.]

ವೈದಿಕಪದ್ಧತಿ (ನಾ). ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿರುವ ಧರ್ಮ,-ಮಾರ್ಗ : ವೈದಿಕಪದ್ಧತಿಗಿಂತಲೂ ಪ್ರಾಚೀನವಾದ ಪದ್ಧತಿ ಯಾವುದೂ ಕಂಡು ಬರುವುದಿಲ್ಲ (ಹಿಂದಸಾ. ೯೩೨). [ಸಂ.]

ವೈದಿಕಮತ (ನಾ). ವೇದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಮತ ; ವೇದೋಕ್ತಪಂಥ : ಪೂರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿ ವೈದಿಕಮತವೂ ಔಪನಿಷದಮತವೂ ಸ್ವತಂತ್ರಗಳಾಗಿ ಶುದ್ಧವಾಗಿ ಮಿಶ್ರವಿಲ್ಲದೆ ಇದ್ದುವು (ಹಿಂದಸಾ. ೧೭೩) ; ವೈದಿಕಮತವು ಭೂತಪೂಜೆಯಿಂದ ಆರಂಭವಾಯಿತೋ ಅಥವಾ ದೇವತಾಪೂಜೆಯಿಂದ ಆರಂಭವಾಯಿತೋ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಿಲ್ಲ (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೩೫). [ಸಂ.]

ವೈದಿಕವಾಙ್ಮಯ (ನಾ). ವೇದದಲ್ಲಿರುವ ಸಾಹಿತ್ಯ ; ವೇದ : ವೈದಿಕವಾಙ್ಮಯದಲ್ಲಿ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳು ಬಹಳ ಮಹತ್ವಪೂರ್ಣ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆದಿವೆ (ಭಾರದ. ೩೫). [ಸಂ.]

ವೈದಿಕವಿದ್ಯೆ (ನಾ). ಪೌರೋಹಿತ್ಯ ಮುಂತಾದ ವೇದಸಂಬಂಧವಾದ ವಿದ್ಯೆ : 'ಈ ವೈದಿಕವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲೇನಿದ ಮಣ್ಣು? ನನ್ನ ಮಗ ದೊಡ್ಡ ಸಾಹೇಬನಾಗಬೇಕು' ಎಂಬ ಹಂಬಲ ಶಾಲಬೈಯದು (ಹೊಸಕ್ಕಿ. ೧೭) ; ರಾಮಭಟ್ಟರು ಎಂತು ವೈದಿಕವಿದ್ಯೆಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳಂತು ಲೌಕಿಕಕೆ (ಇಂಚಾವ. ೧೭-೭೪). [ಸಂ. ವೈದಿಕವಿದ್ಯಾ]

ವೈದಿಕವೃತ್ತಿ (ನಾ). ಪೌರೋಹಿತ್ಯ ಮುಂತಾದ ವೈದಿಕಮಾರ್ಗದ ವಿಧಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸುವ ಕೆಲಸ : ವೈದಿಕವೃತ್ತಿಯನೆ ಎತ್ತಿ ಅವ ಓದನಕೆ ಮನಮನೆಯ ಸುತ್ತಿ (ಪುರಂದ. ೫-೯೩-೫) ; ಅಪ್ಪನದು ಹೀಗೆ ವೈದಿಕವೃತ್ತಿಯಾದರೆ ಶ್ಯಾಮಚಿಕ್ಕನದು ಸಂಪೂರ್ಣಲೌಕಿಕ (ಹೊಸಕ್ಕಿ. ೨೪೯). [ಸಂ.]

ವೈದಿಕಸಂಪ್ರದಾಯ (ನಾ). ವೇದೋಕ್ತವಾದ ರೀತಿ, — ಪದ್ಧತಿ : ವೈದಿಕ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಬೆಳವಣಿಗೆಗೆ ಆಗಾಗ ಅಡ್ಡಿ ಆತಂಕಗಳು ಒದಗಿವೆ (ಭಾರದ. ೨೮) ; ಪ್ರಾಚೀನಕಾಲದಿಂದಲೂ ವೈದಿಕಸಂಪ್ರದಾಯಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಶೈವವಲ್ಲದ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಶೈವಸಂಪ್ರದಾಯಗಳು ಅನುಸರಿಸಿಕೊಂಡು ಬರುತ್ತಿವೆ (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೭೦೮). [ಸಂ.]

ವೈದಿಕಸಂಸ್ಕೃತಿ (ನಾ). ವೇದಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಸಂಸ್ಕೃತಿ: ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ವೈದಿಕಸಂಸ್ಕೃತಿ ಎಂದು ಹೇಳುವುದರಲ್ಲಿ ಔಚಿತ್ಯವಿದೆ (ಮಣ್ಣರ. ೧೭ ಪೀಠಿಕೆ). [ಸಂ.]

ವೈದಿಕಸಿದ್ಧಾಂತ (ನಾ). ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ತತ್ತ್ವ : ಬೌದ್ಧತತ್ತ್ವ ಜೈನಸಿದ್ಧಾಂತಗಳ ಪ್ರವಾಹದ ಎದುರಿಗೆ ವೈದಿಕಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಲು ಯತ್ನಿಸಿದ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಅದ್ವೈತಮತ . . . ಬೌದ್ಧತತ್ತ್ವಕ್ಕೆ ಸಮೀಪ ಎಂಬ ಭಾವನೆ ಬೆಳೆಯಿತು (ಭಾರದ. ೨೮೭). [ಸಂ.]

ವೈದಿಕಾಗಮ (ನಾ). ವೇದೋಕ್ತತತ್ತ್ವಗಳಿಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿರುವ ಆಗಮ ; ವೈಷ್ಣವ ಆಗಮಗಳಾದ ವೈಖಾನಸ ಮತ್ತು ಪಾಂಚರಾತ್ರ ಆಗಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ವಿಶ್ವದ ವಿಶಿಷ್ಟಕಲೆಗಳ ಮಾತೃಕೆಯಾಗಿರುವ ವೈಖಾನಸಾಗಮವು ವೈದಿಕಾಗಮವೆಂದೇ . . . ಪರಿಗಣಿತವಾಗಿದೆ (ಭಾರದ. ೧೭೭). [ಸಂ.]

ವೈದಿಕೋಕ್ತಿ (ನಾ). ವೇದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಮಾತು : ವೈದಿಕೋಕ್ತಿಗಳಿಂ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರಾದಿ ರಾಯರು ರಾಜಸೂಯದೊಳಾದರನಿಬರೊಳಗ್ಗಳೆಯರು (ಕುಮ್ಮಾಸ. ೧-೯೭). [ಸಂ.]

ವೈದೀಕ (ಗು). ೧. ಪೌರೋಹಿತ್ಯ ಮುಂತಾದ ವೈದಿಕಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವ : ಹತ್ತು ಮನೆಯ ಪುರೋಹಿತನಾಗಿ ಕೋಟೇಶ್ವರದಲ್ಲಿ ವೈದೀಕ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾಗಿ ಬಾಳಿದ (ದೇವಹಂ. ೩೧). (ನಾ) ೨. = ವೈದಿಕ ೭ : ವೈದೀಕರಾದ ನಮ್ಮ ತಂದೆಯವರು ಬೆಂಗಳೂರಿಗೆ ಬರುವರೆಂದು ವದಂತಿ (ಗರುಡಾ. ೧೪). ೩. ಶ್ರಾದ್ಧ ; ತಿಥಿ : ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳವರು ವೈದೀಕಕ್ಕೆ ಬರಲು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡರು (ಊಥಿ). [< ಸಂ. ವೈದಿಕ]

ವೈದುಷ್ಯ (ನಾ). ಪಾಂಡಿತ್ಯ ; ವಿದ್ವತ್ತು : ವೈದುಷ್ಯದಿಂ ಪೂಜ್ಯನಾಗದ ವಿಪ್ರನಂತೆ . . . ಅಖಿಳಬಾಂಧವರೊಡನೆ ಬದುಕದ ಮನುಷ್ಯಸಂಸಾರದಿಂದೇನು (ಪ್ರಮಿಭಾ. ೨-೧೮) ; ಷಡಕ್ಷರಿಯ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಆಶ್ಚರ್ಯಕಾರಕವಾದ ಪ್ರತಿಭೆ ಆಳವಾದ ಜೀವನವನ್ನು ಸ್ಪರ್ಶಿಸದೆ ವೈದುಷ್ಯದ ಇಲ್ಲವೆ ಚಮತ್ಕೃತಿಯ ರೂಪ ತಾಳಿರುವುದು ಹೆಚ್ಚು (ಕಸಾಚ. ೩೫೪). [ಸಂ.]

ವೈದೂರ್ಯ (ನಾ). ನವರತ್ನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಬೆಳಗುತಿಹ ಗೋಮೇಧಿಕದ ಕವಾಟಗಳಸದು ಪೊಳವುತಿಹ ಮಾಣಿಕ್ಯಕಲಶಗಳ ವೈದೂರ್ಯಲೋವೆಗಳ ಗಾಡಿಯಿಂದ . . . ಕೌತುಕಂಬಡದಿರ್ದುದು (ವಂಕಾರಾ. ೧-೨೦-೧೧). [ಸಂ.]

ವೈದೃಶ್ಯ (ನಾ). ಪ್ರತ್ಯೇಕತೆ ; ವಿಭಿನ್ನತೆ : ಈ ಮಹಾವಜ್ರದ ಕಾಂತಿಯು ವೈದೃಶ್ಯದಿಂದ ನಮ್ಮ ಗಮನವನ್ನು ಸೆಳೆಯಲೆಂಬಂತೆ . . . ಮಿನುಗುತ್ತಿದೆ (ಸಣ್ಣಕ್ಕ. ೧೧). [ಸಂ.]

ವೈದೇಶಿಗ (ನಾ). ಹೊರನಾಡಿನವನು ; ಪರದೇಶಿ : ನರರು ವೈದೇಶಿಗರು ಕಾರ್ಯಾತುರರು ನಾವು (ಕುಮ್ಮಾಆ. ೧೧-೩೭). [< ಸಂ. ವೈದೇಶಿಕ]

ವೈದೇಹ (ನಾ). ೧. ವಿದೇಹರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು. ೨. ಒಂದು ದೇಶದ ಹೆಸರು : ಸಮಸ್ತಾವನಿಯ ನೃಪರೊಗ್ಗಾಯ್ತು ವರವೈದೇಹನಗರದಲಿ (ತೊರರಾ. ೧-೧೨-೨೭). ೩. ವಿದೇಹದೇಶದ ರಾಜ ; ಸೀತೆಯ ತಂದೆ ; ಜನಕರಾಜ : ವೈದೇಹನಾಗಾ ನೃಪತಿ [ಪಾಠಾಂ. ಬಳಿಕಾ ವಿದೇಹನೃಪಾಲ] ದಶರಥನ . . . ಅವಿರಳೋತ್ಸವದಿಂದಿದಿರ್ಗೊಂಡೊಯ್ದನೂಲವಿನಲಿ (ತೊರರಾ. ೧-೧೭-೧೫). ೪. ವಿದೇಹದೇಶದ ಪ್ರಜೆ ; ವಿದೇಹದೇಶದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವವನು. ೫. ವ್ಯಾಪಾರಿ ; ವರ್ತಕ : "ವಣಿಜಂ ವೈದೇಹಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೬೨-೬೩). [ಸಂ.]

ವೈದೇಹಕ (ನಾ). ೧. ವ್ಯಾಪಾರಿ ; ವರ್ತಕ : ಗ್ರಾಮಭೃತಕ (ಕೂಲಿ ಕೆಲಸಗಾರ)ರಿಗಾಗಲಿ ವೈದೇಹಕ(ವ್ಯಾಪಾರಿ)ರಿಗಾಗಲಿ ಆರಂಭಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟು ಅವರಿಂದ ಹೆಚ್ಚು ಬೆಳೆಯನ್ನು ಎತ್ತಿಸಿ ತಾನು ಅಧಿಕಲಾಭವನ್ನು ಪಡೆಯಬಹುದು (ಭಾರದ. ೩೬೨). ೨. ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ತ್ರೀಗೂ ವೈಶ್ಯನಿಗೂ ಹುಟ್ಟಿದವನು : "ವೈದೇಹಕಂ, ತಸ್ಮಾಂ, ಆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ, ವಿಶಃ - ವೈಶ್ಯನ ದೆಸೆಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದವನ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೦೯). [ಸಂ.]

ವೈದೇಹಿ (ನಾ). ೧. ವಿದೇಹರಾಜನ ಮಗಳು; ಸೀತೆ : ಕುಲಭೂಭೃದ್ಧವಲಕ್ಷ್ಮಣಾಭಿನುತ ರಾಮೋತ್ಕಂಠ ವೈದೇಹಿ ಮಂಜುಲವೇಣೀರಮಣೀಯೆ(ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೮) ; ಹೊಯ್ಸಿದನು ಡಂಗುರವ . . . ವೈದೇಹಿಯನು ವರಿಸುವಡೆ ಈಶದತ್ತಮಹೋಗ್ರತರ ಬಾಣಾಸನವ ತಗದೇಱಿಸುವ ಬಲುಸಾಹಿಗರು ಬಹುದೆಂದು (ತೊರರಾ. ೧-೧೩-೧೨). ೨. ವರ್ತಕನ ಹೆಂಡತಿ. ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಹಿಪ್ಪಲಿ : "ಕೃಷ್ಣಾ, ಉಪಕುಲ್ಯಾ, ವೈದೇಹೀ, ಮಾಗಧೀ, ಪಿಪ್ಪಲೀ, ಕಣಾ — ಈ ೬ ಹಿಪ್ಪಲಿ" (ಪರಾಯು. ೧೦೦-೪೭೦). ೪. ಗೋರೋಚನ. ೫. ಅರಿಶಿನ. ೬. (ವಿದೇಹ ದೇಶದ) ಹಸು. [ಸಂ. ವೈದೇಹೀ]

ವೈದ್ಯ (ಗು). ೧. ವೇದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. ೨. ರೋಗಚಿಕಿತ್ಸೆಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ; ಔಷಧೋಪಚಾರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೩. ಪಂಡಿತ ; ವಿದ್ವಾಂಸ. ೪. ವೇದವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು; ವೇದವಿದ. ೫. ರೋಗಚಿಕಿತ್ಸೆ ; ಔಷಧೋಪಚಾರ : ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯ . . . ವೈದ್ಯ ಗಾರುಡ ಸಂಗೀತ ನಾಟ್ಯ ಸಾಮುದ್ರಿಕ ಭೂತಾದ್ಯಲ್ಪವಿದ್ಯೆಯನೋತು ಕಲ್ತರ (ಕೃಪಿವ. ೪-೪-೨) ; ಪುರ ನಗರ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ರಚನೆ . . . ನೃತ್ಯ, ವೈದ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಅರವತ್ತು ನಾಲ್ಕು ಕಲೆಗಳಿಗೂ ಆಗಮಶಾಸ್ತ್ರವು ಆಶ್ರಯವಾಗಿದೆ (ಭಾರದ. ೬೦). ೬. ರೋಗಗಳಿಗೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡುವವನು; ಡಾಕ್ಟರು : ಭವರೋಗವೈದ್ಯ ನೀನು ಭವವಿರಹಿತ ನಾನು (ಬಸವ. ೬೮) ; ಗುಣವಾಯಿತನ್ನ ಭವರೋಗ ಕೃಷ್ಣನೆಂಬ ವೈದ್ಯನು ದೊರಕಿದನು (ಪುರಂದ. ೨-೧೫೩ ಪಲ್ಲವಿ) ; ರೋಗಿ ಬಯಸಿದ್ದೂ ಹಾಲುಅನ್ನ ವೈದ್ಯ ಹೇಳಿದ್ದೂ ಹಾಲುಅನ್ನ (ಗಾದೆ). ೭. ವಿಷ್ಣು. ೮. (ಕರಾ) ಒಂದು

ಮನೆತನದ ಹೆಸರು : ನಾಗನ ವಿಶಿಷ್ಟಪೂಜೆಯಾದ ನಾಗಮಂಡಲವನ್ನು ಕಾಣುವ ಭಾಗ್ಯವಿದ್ದವರಿಗೆ ಈ ನೃತ್ಯವು ಎಂಥದೆಂದು ತಿಳಿದೀತು. ಅದನ್ನು ಕುಣಿಯಬಲ್ಲ ಆರೆಂಟು ಮನೆತನಗಳು ಮಾತ್ರ ಇಂದು ಉಳಿದಿವೆ. ಅಂಥ ಮನೆತನದವರಿಗೆ ವೈದ್ಯರೆನ್ನುತ್ತಾರ (ಯಕ್ಷಬ.೧೭). [ಸಂ.]

ವೈದ್ಯಕಾಣಿ (ನಾ). ವೈದ್ಯನಿಗೆ ದಾನವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಆಸ್ತಿ ಅಥವಾ ಭೂಮಿ : ವೈದ್ಯರಿಗಾಗಿ . . . ದಾನಮಾಡಿದ ನೆಲಕ್ಕೆ 'ವೈದ್ಯಕಾಣಿ' ಎಂಬ ವಿಶೇಷವಾದ ಹೆಸರಿತ್ತು (ಶಾಸಗಿ. ೬೦). [ವೈದ್ಯ + ಕಾಣಿ₁]

ವೈದ್ಯಕಾರ (ನಾ). ರೋಗವನ್ನು ಗುಣಪಡಿಸುವವನು ; ಚಿಕಿತ್ಸಕ : ಮದ್ದ ತಿನಬೇಕಾದರೆ ವೈದ್ಯಕಾರನಿದ್ದೆಡೆಗೆ ಹೋಗಿ ರೊಕ್ಕಮಂ ಕೊಟ್ಟು . . . ಬೇಡಿಯಾಸಿ ಕೊಂಡು ತಿಂಬರು (ಪದಗೋ. ೧೮-೩೫೪). [ಸಂ.]

ವೈದ್ಯಕೀಯ (ಗು). ರೋಗಚಿಕಿತ್ಸೆಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ : ಮದುವೆಯ ಸುಖವನನುಭವಿಸಿ ದಾಂಪತ್ಯಜೀವನಕ್ಕೆ ತಿಲಾಂಜಲಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು, ಅನೇಕ ಕಷ್ಟಗಳನ್ನನುಭವಿಸಿ ವೈದ್ಯ ಕೀಯವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದ (ಕುಂಕುಮ. ೮೯) ; ಪ್ರಾಚೀನಕಾಲದಲ್ಲಿ ವೈದ್ಯಕೀಯ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಪ್ರೋತ್ಸಾಹವಿತ್ತು (ಶಾಸಗಿ. ೬೦). [ಸಂ.]

ವೈದ್ಯಗಾರ (ನಾ). = ವೈದ್ಯಕಾರ : ಸ್ವರಗಾರ ಹಾಡಿದ್ದೇ ರಾಗ ವೈದ್ಯಗಾರ ಹೇಳಿದ್ದೇ ರೋಗ (ಗಾದೆ). [ವೈದ್ಯ + – ಗಾರ (< – ಕಾಱ)]

ವೈದ್ಯನಾಥ (ನಾ). ೧. ಶಿವ ; ಈಶ್ವರ. ೨. ವೈದ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೀಣನಾದವನು. [ಸಂ.]

ವೈದ್ಯಪರೀಕ್ಷೆ (ನಾ). ೧. ರೋಗನಿದಾನವನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿಯುವಿಕೆ ; ಕಾಯಿಲೆಯ ಕಾರಣವನ್ನು ತಿಳಿಯುವಿಕೆ : ವೈದ್ಯಪರೀಕ್ಷೆಗಳನ್ನು ನಡೆಸಲು ಸರ್ಕಾರ ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ವೈದ್ಯಇಲಾಖೆಯನ್ನು ಇಟ್ಟಿರುವಾಗ ನಿಮಗೇಕ್ರಿ ಅವರ ಇವರ ಕೆಲಸ! (ಹಸುಹೂ. ೧೧೭). ೨. ವೈದ್ಯಪದವಿಯನ್ನು ಗಳಿಸಲು ಮಾಡಬೇಕಾಗುವ ಪರೀಕ್ಷೆ ; ವೈದ್ಯಕೀಯ ಪರೀಕ್ಷೆ : ಮೈಸೂರು ಹುಡುಗ ವೈದ್ಯಪರೀಕ್ಷೆಗೆ ಓದುತ್ತಿದ್ದ (ಹೊಸಕ್ಕ. ೧). [ಸಂ. ವೈದ್ಯಪರೀಕ್ಷಾ]

ವೈದ್ಯಭಾಗ (ನಾ). ೧. ರೋಗವನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಿದುದಕ್ಕೆ ವೈದ್ಯನಿಗೆ ಸಲ್ಲಿಸಬೇಕಾಗುವ ಹಣ ಅಥವಾ ಪರಿಹಾರ. ೨. ವೈದ್ಯಕೀಯವಿಷಯದ ಭಾಗ ; ವೈದ್ಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಭಾಗ : (೬). ೩. (?) : ಗಜ್ಜುಗ ಪ್ರಮಾಣ ಲೇಹ್ಯವಂ ದುಡ್ಡುತೂಕ ತುಪ್ಪವಂ ಯಜ್ಞೇಶ್ವರಗಾಹುತಿಯಂ ಕೊಟ್ಟು ವೈದ್ಯಭಾಗಮಂ ಕೊಟ್ಟು . . . ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು (ಸಕಮ್ಮ. ೩೯೩). [ಸಂ.]

ವೈದ್ಯಮಾತೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ ; ಆಡುಸೋಗೆ : "ವೈದ್ಯಮಾತಾ, ಸಿಂಹೀ . . . ವಾಜಿದಂತಕಃ — ೮ ಅಡ್ಡಸರದ ಗಿಡ, ಆಡುಸೋಗೇಗಿಡದ ಹೆಸರು" (ಒದ್ವಾಂತಿ. ೧೩೫). [ಸಂ. ವೈದ್ಯಮಾತಾ]

ವೈದ್ಯರಾಜ (ನಾ). ೧. ವೈದ್ಯರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು : ಅಶ್ವಿನೀಕುಮಾರರಂತೆ ಆಯುರ್ವೇದವನ್ನು ಕಲಿತು, ಧನ್ವಂತರಿಯಂತ ಎಲ್ಲಾ ರೋಗಗಳನ್ನೂ ನಿರ್ಮೂಲ ಮಾಡಿ, ವೈದ್ಯರಾಜನೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದಿರುವೆನು (ಮುಸಸ. ೩). ೨. ಧನ್ವಂತರಿ. [ಸಂ. ವೈದ್ಯರಾಜನ್]

ವೈದ್ಯವಿದ (ನಾ). ರೋಗಚಿಕಿತ್ಸೆಯಲ್ಲಿ ನಿಪುಣನಾದವನು : ರವಿ ಚಾಪಕ್ಷೇತ್ರದೊಳ್ ನಿಂದೊಡೆ ಧನಪತಿ ಸತ್ಪೂಜಿತಂ ದಾರುಣಂ ವೈದ್ಯವಿದಂ ತಕ್ಕೋಪಜೀವ್ಯಂ (ಜಾತತಿ. ೧೭-೧೭). [ಸಂ. ವೈದ್ಯವಿದ್]

ವೈದ್ಯಶಾಲೆ (ನಾ). ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡುವ ಸ್ಥಳ ; ಆಸ್ಪತ್ರೆ ; ದವಾಖಾನೆ : ಹುಚ್ಚರ ವೈದ್ಯಶಾಲೆಯನ್ನು ರಾಜಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ನಾನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ನೋಡಬೇಕಾಗಿರುವುದು (ಚನ್ನಹೇ. ೧೪೭). [ಸಂ. ವೈದ್ಯಶಾಲಾ]

ವೈದ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ೧. ರೋಗ, ರೋಗನಿದಾನ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ : ಅಷ್ಟಾಂಗಯುಕ್ತವಾದ ಈ ಆಯುರ್ವೇದವೇ ವೈದ್ಯಶಾಸ್ತ್ರವೆನಿಸಿಕೊಂಬುದು (ವೈದ್ಯಸಾ. I, X, ಮುನ್ನುಡಿ); ವೈದ್ಯಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೊಂದು ಸಾರ್ವಜನಿಕಮನ್ನಣೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು . . . ಬೆಳಸಿದ ಕೀರ್ತಿ ಚೋಳರಸರಿಗೆ ಸೇರಿದಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದ (ಶಾಸಗಿ. ೬೦) : ನಾನು ವೈದ್ಯಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರಿತುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ಆಶೆಯಿಂದಲೇ ಓದಿದೆ (ಹೊಸಕ್ಕ. ೮). ೨. ರೋಗ, ರೋಗನಿದಾನ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಗ್ರಂಥ, — ಪುಸ್ತಕ : ಆ ವೈದ್ಯಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಟೀಕಂ ಬರೆದಂ ವೈದ್ಯಪ್ರವೀಣರ್ ಪೊಗಳುತಿರೆ (ಸಕಮ್ಮ. ೪). [ಸಂ.]

ವೈದ್ಯಾಲಯ (ನಾ). = ವೈದ್ಯಶಾಲೆ : ಕಾವಲುಗಾರ ಎಂಟುಗಂಟೆಗೇ ಬಂದು ವೈದ್ಯಾಲಯದ ಬಾಗಿಲು ತೆರೆದ (ಹಸುಹೂ. ೧೮). [ಸಂ.]

ವೈದ್ಯುತ (ಗು). ೧. ಮಿಂಚಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. ೨. ವಿದ್ಯುತ್ತಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ವಿದ್ಯುಚ್ಛಕ್ತಿಯ. (ನಾ). ೩. ವಿದ್ಯುಚ್ಛಕ್ತಿ ; ವಿದ್ಯುತ್ತು. ೪. ಸ್ವರ್ಗದ ಪಟ್ಟಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. [ಸಂ.]

ವೈದ್ಯುತಾಗ್ನಿ (ನಾ). ಪಂಚಾಗ್ನಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ದೇಹದೊಳಗೆ ಮೂಲಾಧಾರಾದಿ ಸ್ಥಾನಂಗಳಲ್ಲಿರ್ಪ ಕಾಲಾಗ್ನಿ ಬಾಡಬಾಗ್ನಿ ಪಾಷಾಣಾಗ್ನಿ ವೈದ್ಯುತಾಗ್ನಿ ಸೂರ್ಯಾಗ್ನಿ ಎಂಬ ಸೂಕ್ಷ್ಮಬಿಂದುರೂಪ ಪಂಚಾಗ್ನಿಧ್ಯಾನಯುಕ್ತನಾಗಿ (ವಿವೇಕ. ೧೨೭). [ಸಂ.]

ವೈದ್ಯುತೆ (ನಾ). ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ನಾಡಿಯ ಹೆಸರು : ಸುಷುಮ್ನಾ ನಾಡಿಯ ಹಿಂಭಾಗಕ್ಕೆ 'ವಜ್ರಿಕೆ' ಬಲಭಾಗಕ್ಕೆ 'ವೈದ್ಯುತಾ' ಎಂದು ಹೆಸರುಗಳು (ಷಸಾರ. ೮-೩. ತಾತ್ಪರ್ಯ). [ಸಂ. ವೈದ್ಯುತ]

ವೈದ್ಯೋಕ್ತ (ನಾ). (ಔಷಧ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ) ವೈದ್ಯರು ಹೇಳಿದಂತೆ ಕೇಳುವವನು : ಉದರಸಮಾಗ್ನಿಯ ಚಿಹ್ನದ ಪದದೊಳ್ ವೈದ್ಯೋಕ್ತನಪ್ಪ ಬಾಣಸಿಗನವೊಲ್ ತ್ರಿದಶಾಮೃತಾನ್ನಮಂ ಕುಡುವುದವರ್ಗೆ ಭೋಜ್ಯಾಂಗ ತುಂಗಕಲ್ಪಮಹೀಜಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೧೧೫). [ಸಂ.]

ವೈಧರ್ಮ್ಯ (ನಾ). ೧. ಸಾದೃಶ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ವ್ಯತ್ಯಾಸ : ಆ ಧರ್ಮವತಿಯ ಪುರದ ಮಹಾಧರ್ಮಯುತರ್ಗೆ ಸುರರ್ಗೆ ಮೈವೆತ್ತುದು ತಾಂ ಸಾಧರ್ಮ್ಯಮೆಂದು ಬಿದಿ ಮಿಗೆ ವೈಧರ್ಮ್ಯ [ಪಾಠಾಂ. ರ್ಮ] ಮನನಿಮಿಷತೆಯನವರೊಳ್ನೆಗಳ್ದು (ರಾಜಶೇ. ೨-೯೨) ; ಜ್ಞಾನ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಸಹಜವಾದ ವೈಧರ್ಮ್ಯವಿಲ್ಲ (ಭಾರರ. ೧೧೫). ೨. ನ್ಯಾಯವಿರುದ್ಧ ವಾದುದು. [ಸಂ.]

ವೈಧವ್ಯ (ನಾ). ಗಂಡನನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡಿರುವ ಹೆಣ್ಣಿನ ಸ್ಥಿತಿ : ಆ ಪ್ರಿಯ ತನೂಜೆಯರ ನವ್ಯವೈಧವ್ಯಮಂ ಕಂಡು . . . ಜರಾಸಂಧನತಿಕ್ರೋಧಮಂ ಕೈಕೊಂಡು (ಜಗಏ. ೭-೩೪ ವ) ; ವೈಧವ್ಯದ ಭಯಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಭಯಪಡಬೇಕು (ಕಪಾಕುಂ. ೭೭). [ಸಂ.]

ವೈಧವ್ಯದೀಕ್ಷೆ (ನಾ). ವಿಧವೆಯ ಪಟ್ಟ : ಆತನಂ ಮುನಿದು ನೀಂ ಕೊಂದು ನಿಜಾನುಜೆಗೆ ವೈಧವ್ಯದೀಕ್ಷೆಯಂ ಕುಡುವುದು ಚದುರಲ್ಲ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೦-೧೬೮ ವ) ; ಪಾರ್ಥನ ಮಾನಿನಿಗೆ ವೈಧವ್ಯದೀಕ್ಷಾವಿಧಿಯ ಕೊಡಲಹುದೆ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೫-೧೩). [ಸಂ. ವೈಧವ್ಯದೀಕ್ಷಾ]

ವೈಧಾತ್ರ (ನಾ). ವಿಧಾತೃವಿನ ಮಗ ; ಸನತ್ಕುಮಾರ : "ಸನತ್ಕುಮಾರಃ, ವೈಧಾತ್ರಃ- ೨ ಬ್ರಹ್ಮಪುತ್ರನಾದ ಸನತ್ಕುಮಾರನ ಹೆಸರುಗಳು" (ಒದ್ವಾಂತಿ. ೨೨). [ಸಂ.]

ವೈಧೃತಿ (ನಾ). ೧. [ಜ್ಯೋತಿ] ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಬಗೆಯ ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಅತ್ಯಂತ ಅಮಂಗಳವೂ ಅನಿಷ್ಟಕಾರಕವೂ ಎಂದು ಭಾವಿಸಲಾದ, ಚಂದ್ರ ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯರ ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಸ್ಥಾನ : ವಿಷ್ಕಂಭ ಪ್ರೀತಿ . . . ಬ್ರಹ್ಮ ಐಂದ್ರ ವೈಧೃತಿಗಳೆಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಯೋಗಂಗಳುಂ (ವಿವೇಕ ೨೭.೨) ; ಯೋಗಗಳತಿಶಯವನರಿಯೆ ಪೇಳುವೆ . . . ವೈಧೃತಿಯು ವ್ಯಾಘಾತಧ್ರುವಪರಿಘವೇಕಾದಶದ ಯೋಗಗಳಶುಭ ಮಿಕ್ಕುಳಿದವೇ ಶುಭಗಳಹವು (ಗಗತಾ. ೪-೬೯). ೨. (ಆಲಂ) ಕೆಟ್ಟದು ; ಅಶುಭಕರ ವಾದುದು : ನಾಳೆಯೆಲ್ಲಾ ಸಮಸ್ತಕಾರ್ಯಕ್ಕೂ ವೈಧೃತಿಯಾಗಿರುವಂಥಾದ್ದು, ಇವತ್ತು ನಾಳೆ ಸಮಸ್ತಕಾರ್ಯಕ್ಕೂ ಅನುಕೂಲವಾಗಿರುವಂಥಾದ್ದು (ಮಾಮರಾ. ೧). [ಸಂ.]

ವೈಧೇಯ (ನಾ). ಏನೂ ತಿಳಿಯದವನು ; ದಡ್ಡ ; ಮೂರ್ಖ : "ವೈಧೇಯಃ . . . ಮೂರ್ಖಃ, ಮಾತೃಶಾಸಿತಃ — ಈ ೧೧ ಅಱಿಯದವಂ" (ಹಲಾಯು. ೫೭-೧೪೧). [ಸಂ.]

ವೈನ 'ವಯಿನ' ನೋ.

ವೈನಕಾಳು (ನಾ). ತಾಂಬೂಲದ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಮಿಶ್ರಮಾಡುವ, ಜೀರಿಗೆಯಂಥ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಳು ; ಸೋಂಪು : ಎಲೆ, ಅಡಕೆ, ಹೊಗೆಕಡ್ಡಿ, ಕಾಚು, ಕಾಯಿ,

ಬಚೆ, ಲವಂಗ, ಪತ್ರೆ, ಏಲಕ್ಕಿ ಕಸದ ಬೀಜ, ವೈನಕಾಳು — ಇತ್ಯಾದಿ ತುಂಬಿದ ತಾಂಬೂಲದ ಚಂಚಿಯನ್ನು ಅವರ ಕೈಗೆ ಕೊಟ್ಟು . . . ಕುಳಿತಳು (ಚಿಲುಮಿ. ೩೨).
[ವೈನ? (P ← ಮರಾ. ವರ್ಯಾಳೀ) + ಕಾಳು$_2$ (< ಕಾಟ್ಟು$_2$)]

ವೈನತೇಯ (ನಾ). ೧. ಕಶ್ಯಪಮುನಿ ಮತ್ತು ವಿನತಾದೇವಿಯ ಮಗ ; ಗರುತ್ಮಂತ : "ವಿಹಂಗರಾಜಃ, ಗರುಡಃ . . . ವೈನತೇಯಃ . . . ಕಶ್ಯಪ ನಂದನಃ — ಈ ೧೦ ಗರುಡನ ಪೆಸರ್" (ಹಲ್ಗಾಯು. ೬-೩೧) ; ಜಯರಾಮನೋ ದುಂದುಮಾರನೋ . . . ಪಂನಗ ವೈನತೇಯನೋ (ಎಕ. VII (R). ನಾಗಮಂ. ೧೭೬-೨೫ ; 1142) ; ಬಂದಂ . . . ಸಕಲಖಗಕುಲಜ್ಯಾಯನಾ ವೈನತೇಯಂ (ಜಗವಿ. ೧೧ ೯೦) ; ಶರನಿಕರದಲಿ . . . ಕಲಿ ವೈನತೇಯನೊ ಕರ್ಣನೋ ನೂವಡಿಯೆವು (ಕುವ್ಯಾ. ೧೨-೨೫). ೨. ಹದ್ದಿನ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ ; ಗರುಡ : ಗರ್ಭೇಶ್ವರಿಯಲ್ಲಿಗೆ ದೂತನನಟ್ಟಿ ಪಸರಂಬಡೆಯದ ವೈನತೇಯನ ಚಿತ್ರವೃತ್ತಿಯಂತೆ ಭುಜಗದ್ವೇಷಿಯಾಗಿರ್ದು(ದ)ನಜಿದು (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೮೩ ವ). ೩. ಅರುಣ. [ಸಂ.]

ವೈನಯಿಕ (ಗು). ೧. ವಿನಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಸೌಜನ್ಯದ. (ನಾ). ೨. ಯುದ್ಧರಥ. ೩. [ಜೈನ] ವಿನಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಅಂಗಬಾಹ್ಯ : ವೈನಯಿಕಮೆಂಬುದು ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನ ಜ್ಞಾನಚಾರಿತ್ರ ತಪೋವಿನಯಮುಂ ಔಪಚಾರಿಕ ವಿನಯಮುಮಂ ವ್ಯಾವರ್ಣಿಸುಗುಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೬೫). [ಸಂ.]

ವೈನಾಯಕಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ವಿನಾಯಕನ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಅಭಿಮಂತ್ರಿಸಿ ಬಿಡುವ ಬಾಣ : ಸಾಯಕವನಭಿಮಂತ್ರಿಸುತ ವೈನಾಯಕಾಸ್ತ್ರವ ಹೂಡಿದನು ಬಲ ಬಾಯ ಬಿಡೆ ಜಿಗಿದಂಬು ಕಡಿದುದು ಕರ್ಣನಂದನನ (ಕುವ್ಯಾ. ೨೦-೬೫). [ಸಂ.]

ವೈನಾಶಿಕ (ಗು). ೧. ನಾಶವಾಗುವ ; ಕ್ಷಣಿಕ. (ನಾ). ೨. [ಬೌದ್ಧ] ಬೌದ್ಧಮತದ ಒಂದು ತತ್ತ್ವ ; ಕ್ಷಣಿಕವಾದ. ೩. ಬೌದ್ಧತತ್ತ್ವದ ಅನುಯಾಯಿ : ವೈನಾಶಿಕರೆಂದರೆ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವಸ್ತುವೂ ಪ್ರತಿಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೂ ಹುಟ್ಟಿ ಉತ್ತರಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೇ ನಾಶವಾಗುವುದು ಎಂದು ವಾದಿಸುವ ಕ್ಷಣಿಕವಾದಿಗಳು (ಹಿಂದಸಾ. ೧೨೮). [ಸಂ.]

ವೈನಿ 'ವಹಿನಿ' ನೋ.

ವೈನೋದಿಕ (ನಾ). ೧. ಹಾಸ್ಯ ; ವಿನೋದ : ರೊಮ್ಯಾಂಟಿಕ್ ನಾಟಕಕಾರರ ಯೋಜನೆಯ ಪ್ರಕಾರ, ಉತ್ಪ್ರೇಕ್ಷಿತ ಭಾವಗಳನ್ನೂ ವೈನೋದಿಕವನ್ನೂ ಸಂದೂಗಿಸುವುದು ಡಿಕನ್ಸನ ಸ್ವಭಾವಪೂರ್ವಕ ವಿಧಾನವಾಗಿತ್ತು (ಸಾಹಿಪ್ರ. ೧೩೫). ೨. ವಿನೋದವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ ನಾಟಕ ; ನಗೆನಾಟಕ : ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಮುಖ್ಯವರ್ಗಗಳನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವುದು ರೂಢಿ : ಸುಖಾಂತನಾಟಕ ಅಥವಾ ವೈನೋದಿಕ ಮತ್ತು ದುರಂತನಾಟಕ ಅಥವಾ ರುದ್ರನಾಟಕ (ಸಾಹಿಪ್ರ. ೨೦೮). ೩. ವಿನೋದವನ್ನು ಮಾಡುವವನು; ಹಾಸ್ಯಗಾರ : ವೈನೋದಿಕರು ಕೋಮೋ ಅಥವಾ ಕ್ರೀಡೆಗಳಿಂದ ತಮ್ಮ ಹೆಸರನ್ನು ಪಡೆಯಲಿಲ್ಲ (ಅಂಕಾ. ೬೬). [ಸಂ.]

ವೈನ್ಸ (ನಾ). ಗಂಡನ ಒಡಹುಟ್ಟಿದವಳು ; ಗಂಡನ ಸೋದರಿ : ವೈನ್ಸ, ನಾನು ನಿಮಗೇನು ಮಾಡಿದರೂ ಅದರಿಂದ ದೇವರು ನನಗೆ ಆಶೀರ್ವಾದ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ (ಸ್ತ್ರೀಚಿ. ೨೧೬). [← ಮರಾ. ವನಸೇ, ವನ್ಸೇ, ವಹಿನ್ಸ, ವೈನಸೇ]

ವೈಪಥ (ನಾ). ಸುಗಮವಲ್ಲದ ದಾರಿ ; ಕೆಟ್ಟಮಾರ್ಗ : ವಿವಿಧವೈಪಥಪಾಂಸುಗಳಿಂದ ನಾಡೆ ಸೀಟಿದ ತಲೆಯುಂ ಕರಂ ಮಲಿನಮಾದ ಪಟಚ್ಚರಮುಂ ನೆಗಟ್ಟಲಂದಿದಿರೊಳಿ ಲೇಖವಾಹನಿವಹಂ ಬರೆ ಕಂಡನಿಳಾಧಿನಾಯಕಂ (ಕಾದಂಉ. ೬೩೬). [ಸಂ.]

ವೈಪರೀತ್ಯ (ನಾ). ೧. ವಿರೋಧ ; ಪ್ರತಿಕೂಲತೆ : ಹಾರಮಿದನ್ನಭವಾಲಂಕಾರ ಮನನುಕರಿಸಿ ಮದ್ಭಿತೀಯನ ಗತಿ ಸಂಸ್ಕಾರಮನಜಿಪಿದೊಡನ್ನ ಶರೀರಕ್ಕಿನಿತಾಯ್ತು ವೈಪರೀತ್ಯಂ ಸಭೆಯೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೨೬) ; ಚಾಪವೀತನ ಕೈಯಲಿರಲಿನ್ನಾ ಪಿನಾಕಿಗೆ ಗೆಲವು ಘಟಿಸದು ವೈಪರೀತ್ಯಕೆ ಬೆದಬಿಲಾಗದು ಸ್ವಾಮಿಕಾರ್ಯವಿದು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೬-೨೯) ; ನನ್ನ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲೇ ಒಂದು ವೈಪರೀತ್ಯ ಉಂಟಾಗಿತ್ತು (ಶಾಂತಲಾ. ೨೫೦). ೨. ಹೊಂದಾಣಿಕೆಯಿಲ್ಲದುದು ; ಅಸಾಮಂಜಸ್ಯ. [ಸಂ.]

ವೈಪು (ನಾ). ೧. ನಿಧಿ ; ನಿಕ್ಷೇಪ ; ಭಂಡಾರ : ಕಲುಬು ಕುಹಕದ ಕಣಜ ಈಡುಪಾಡಿನ ಪಸರ ಕರವ ಕೊಸರುವ ವೈಪು ಸ್ವಪುದೋಋವ ಸೂಳೆಗೇರಿ ಸೊಗಸಾದುದಲ್ಲಿ (ಸಂದಿಮಾ. ೫೩-೧೭). ೨. ಯುಕ್ತಿ ; ಚಾತುರ್ಯ ; ತಂತ್ರ : ಆ ಪುರಾರಿಯ ಶರಣಗಿಗೆ ವಿತ್ತಮನಿತ್ತು ವೈಪಿನಿಂದೆಸೆವ ಗಜತುರಗ ವಾಹನವಿತ್ತು (ಲಿಂಗವು. ೨೧-೪೮) ; ವೈಪು ಉಳ್ಳವ ಕೈಪು ಕಟ್ಟ್ಯಾನೇ? (ಗಾದೆ). [ದೇ. ॥ ತಮಿ. ವೈಪ್ಪು ; ತೆಲು. ವಯಿಪು, ವೈಪು]

ವೈಪುಲ್ಯ (ನಾ). ೧. ಯಥೇಷ್ಟವಾದುದು ; ಹೇರಳವಾದುದು : ಸಂಖ್ಯಾವೈಪುಲ್ಯ ವಾಚಿಯಪ್ಪ ಬಹುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಾಭಾವದಿಂ ಗ್ರಹಣಮಕ್ಕುಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೫೬) ; ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಉಪಲಬ್ಧವಾಗಿರುವ ಗ್ರಂಥ ಮತ್ತು ಲೇಖನಸಂಪತ್ತನ್ನು ಸೂರೆಗೊಂಡಿರುವ ವಿಷಯವೈಪುಲ್ಯ ಈ ಗ್ರಂಥದ ಮೇಲ್ಮೆಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ (ವ್ಯಾಸವಿ. V. ಮುನ್ನುಡಿ). ೨. ವಿಶಾಲವಾದುದು. [ಸಂ.]

ವೈಫಲ್ಯ (ನಾ). ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕೆ ಬಾರದುದು ; ನಿಷ್ಫಲವಾದುದು : ಯಥಾರ್ಥತೆ ಇಲ್ಲವೆ ಅಯಥಾರ್ಥತೆಯ ನಿರ್ಣಯಕ್ಕೆ ಒರೆಗಲ್ಲೆಂದರೆ ಆಯಾ ಜ್ಞಾನಮೂಲಕವಾದ ನಮ್ಮ ವ್ಯಾವಹಾರಿಕಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳ ಸಾಫಲ್ಯ ಇಲ್ಲವೆ ವೈಫಲ್ಯ (ತತ್ವವ್ಯಾ. ೨೩೦). [ಸಂ.]

ವೈಬಾಧ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಅಶ್ವತ್ಥ : ಈ ವಿನಾಶಕತ್ವದ ಕುರುಹಾಗಿ ಅಶ್ವತ್ಥವನ್ನು ವೈಬಾಧ ಎಂದೂ ಕರೆದರು (ಹಸುಹೂ. ೬೩). [ಸಂ.]

ವೈಭವ (ನಾ). ೧. ಶಕ್ತಿ ; ಸಾಮರ್ಥ್ಯ : ಘಟದಲ್ಲಿ ವೈಭವ ಆತ್ಮನಲ್ಲಿ ನಿರೋಧ ಆಚಾರದಲ್ಲಿ ಕರ್ಕಶ ಇಂತೀ ನಿಹಿತಾಚಾರಂಗಳಲ್ಲಿ ನಿರತನಾಗಿ ಕಾಯದ ಕರ್ಮ ಜೀವದ ಭಾವ ಜ್ಞಾನದ ಒಳಗನರಿಯಬೇಕು (ಮೋಲಿವಾ. ೧೦-೬೩). ೨. ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ ; ಮೇಲ್ಮೆ : ಶಿವಭಕ್ತರುಗಳಭಿವೃದ್ಧಿಕರಮಂ ಭಕ್ತಚಾರಿತ್ರಪ್ರಭಾವೈಭವಸಮುನ್ನತಿಯ ವ್ಯಕ್ತಮಾಗಲು ಕಂಡವರ್ಗಳು (ಬಸವು. ೫೮-೧೪) ; ಶ್ರೀ ಭೂಮಿ ನೀಳಾನಾಥನಿಗನುಪಮ ವೈಭವ ವೈಕುಂಠಪತಿಗೆ (ಹರಿಚ. ೩-೧). ೩. ಐಶ್ವರ್ಯ ; ಸಿರಿ ; ಸಂಪತ್ತು : ಸಕಲವೈಭವದಿಂದೆಸೆದಿರ್ಪುದಾಪುರಂ (ಜಗವಿ. ೨-೩೪) ; ಬೊಪ್ಪ ಬನ್ನಹವವರ ಜನಕನು ತಪ್ಪಿ ನಡೆಯನು ನಿಮಗೆ ನೀವಿನ್ನೊಪ್ಪಿಸುವುದಾ ಪಾಂಡುಸುತರಿಗೆ ರಾಜ್ಯವೈಭವವ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೮-೫೯). ೪. ಆಡಂಬರ ; ವಿಜೃಂಭಣೆ : ಆದುದವರಿಗೆ ಬಳಿಕ ಲೌಕಿಕ ವೈದಿಕದ ವೈಭವಗಳಲಿ ಭದ್ರೋದಯದ ಭವಕರ್ಮವು (ತೊರರಾ. ೧-೮-೯) ; ಶಕ್ರನಾಸ್ಥಾನಮಂ ವಿವಿಧವೈಭವದಿಂ ದತಿಕ್ರಮಿಸುವರಸನೋಲಗಮಂ ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತುಪಕ್ರಮಿಸುವಳನಗೆಯೊಳಸುರಾರಿ ನುಡಿದಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨-೫೨). [ಸಂ.]

ವೈಭವಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದು ; ಶ್ರೀಮಂತನಾಗು : ಜನಂಗಳಂ ಪೊರವ ಕಾರ್ಯದೊಳಗ್ಗಳನಪ್ಪ ವೈಭವಂಬಡೆದಿರೆ ಬಂದು ಸಂದಣಿಪ ಬಂಧುಗಳಿರ್ಕೆ (ಶಾಕುಂತ. ೬೩-೧೦೮). [ವೈಭವ + ಪಡೆ$_1$]

ವೈಭಾಗ (ನಾ). ವಂಶಪಾರಂಪರ್ಯವಾಗಿ ಬಂದ ಆಸ್ತಿಯ ಪಾಲು ; ದಾಯಭಾಗ : "ದ್ರವಿಣ ದಾನೋತ್ಕೃಷ್ಟ ವೈಭಾಗ ಕಾನನ ಮಾಟಂಗಳು ದಾಯಶಬ್ದ" (ನಾನಾರ. ೧೪೩). [< ಸಂ. ವಿಭಾಗ]

ವೈಭಾತಿಕ (ಗು). ೧. ಬೆಳಗಿನ ಜಾವದ ; ಪ್ರಾತಃಕಾಲದ : ಲತಿಕಾ ಲಾಸ್ಯೋಪದೇಶವ್ಯಸನಿ ವನಲತಾಂದೋಳಿತಾಮೋದ . . . ಮೃಗಸಂದೋಹ ರೋಮಂಥ ಫೇನೋದ್ಗತಬಿಂದುಸ್ಯಂದಿ ತೀಡಿತ್ತೆಸಗಿ ಸುರಭಿ ವೈಭಾತಿಕಂ ಮಾತರಿಶ್ವಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೪೬) ; ತರವೂಯ್ಯಲೆಂದೆಲ್ಲ ಕಾಸಾರದ ಪರಿಸರದೊಳ್ . . . ಸುಟಿದುದು ವೈಭಾತಿಕಂ ಮಾತರಿಶ್ವಂ (ಜಗವಿ. ೧೭-೧೩೬). (ನಾ). ೨. ಮುಂಜಾನೆ ; ಪ್ರಾತಃಕಾಲ : ಎಸಗಿ ವೈಭಾತಿಕದ ಕ್ರಿಯೆಗಳ . . . ಚೈತ್ಯಾಲಯಕೆ ಭವ್ಯಪ್ರಸರ ಸಹ ತೆರಳಿದನು (ನಾಗಷ. ೩೨-೨೦). [ಸಂ.]

ವೈಭಾತಿಕಕ್ರಿಯೆ (ನಾ). ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ದೇಹಶೌಚ, ಸಂಧ್ಯಾವಂದನಾದಿ ಕಾರ್ಯ ; ಪ್ರಾತರ್ವಿಧಿ : ಎಸಗಿ ವೈಭಾತಿಕಕ್ರಿಯೆಗಳ ಮಲ್ಲನೆ . . . ವಸುಧಾಧಿಪತಿ ನಡೆತಂದ (ನಾಗಕು. ೬-೧೦೭). [ಸಂ. ವೈಭಾತಿಕಕ್ರಿಯಾ]

ವೈಭಾತಿಕಸಮೀರ (ನಾ). ಬೆಳಗಿನ ಗಾಳಿ ; ತಂಗಾಳಿ : ಭ್ರಮರಹಿತಂ ವೈಭಾತಿಕ ಸಮೀರನೆಸಗಿದುದು ಪೋಲ್ತು ಸುವಿಧಿಯ ಬಗೆಯಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೩-೫೮). [ಸಂ.]

ವೈಭಾಷಿಕ (ನಾ). ೧. [ಬೌದ್ಧ] ಬೌದ್ಧರ ಒಂದು ಒಳಪಂಗಡ ಮತ್ತು ಆ ಪಂಗಡಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು : ಸೌತ್ರಾಂತಿಕ ವೈಭಾಷಿಕ ಮಹಾಯಾನಕ ಸೌಶ್ರುತವೆಂದು ನಾಲ್ಕು ತೆಱನಾಗಿರ್ಕುಂ (ಏವೀಶ. ೧೦) ; ಬೌದ್ಧರಲ್ಲಿ ವೈಭಾಷಿಕರೇ ಮೊದಲಾದ ನಾಲ್ಕು

ಪಂಗಡಗಳಿರುವುವು (ಭಾರದ. ೨೦೪). ೨. ನಾಸ್ತಿಕ ದರ್ಶನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಈ ಮೂಲತತ್ತ್ವಾನ್ವೇಷಣರೂಪದಲ್ಲಿ ಚಾರ್ವಾಕ, ವೈಭಾಷಿಕ, ಸೌತ್ರಾಂತಿಕ, ಯೋಗಾಚಾರ, ಮಾಧ್ಯಮಿಕ, ಜೈನದರ್ಶನಗಳೆಂಬ ಆರು ನಾಸ್ತಿಕ ದರ್ಶನಗಳೂ . . . ಆವಿರ್ಭವಿಸಿರುತ್ತವೆ (ಭಾರದ. ೨೨೯). [ಸಂ.]

ವೈಭೋಗ (ನಾ). ಆಡಂಬರ ; ಡೌಲು ; ವಿಜೃಂಭಣೆ : ಶೂಲದ ಮೇಲಣ ತಲೆಯ ವೈಭೋಗವನಾರು ಬಯಸಿದಡಲ್ಲಿಯದು (ಅಪಚಾ. ೧೮೪-೨೦೮) ; ದೇವರ ಅಮೃತಪಡಿ ಅಂಗರಂಗ ವೈಭೋಗ ಮಾಸೋಚ್ಛಾಹ ಮುಂತಾದ ದೇವರ ಸೇವೆಗೆ ಹಿರಿಯ ಸಿಂದೊಗಿಯ ಗ್ರಾಮವನು ಸಮರ್ಪಿಸಿದೆವಗಿ (ಕಇಅ. ೭೨-೯-೧೧ ; 1521); ಈ ಪಾಪಿಜೀವನಕ್ಕೆ ವೈಭೋಗ ಯಾಕೆ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ? (ಮೊಮಗು. ೧೮). 'ಐಭೋಗ' ಪರಾ.

[< ಸಂ. ವೈಭವ./ ತಮಿ. ವೈಪೋಕ]

ವೈಭ್ರಾಜ (ನಾ). ದೇವತೆಗಳ ಉದ್ಯಾನವನ: ನಂದನವು ಬಡಗಣದು ಪಡುವಣ ಚಂದವಹ ವೈಭ್ರಾಜ ತೆಂಕಲು ಗಂಧಮಾದನ ಚೈತ್ರರಥ ಮೂಡಣದು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೬-೩೮).

[ಸಂ.]

ವೈಮತ್ಯ (ನಾ). ೧. ಅಭಿಪ್ರಾಯಭೇದ : ನಮ್ಮದೀ ವೈಮತ್ಯವನ್ನವನಿಗೊಂದಾಗಿ ಒಪ್ಪಿಸುವ! ಅವನೆ ತೀರ್ಚುಗೆ! (ಹಬ್ಬರ. ೪೩-೫). ೨. ಜುಗುಪ್ಸೆ ; ಹೇವರಿಕೆ. [ಸಂ.]

ವೈಮನಸ್ಯ (ನಾ). ೧. ಅತೀವವಾದ ದುಃಖ; ಅಧಿಕವಾದ ಸಂಕಟ: ಸುಯೋಧನನು . . . ಐತಂದು ಗಜಪುರಸೀಮೆಯಲಿ ಪಾಳಯವ ಬಿಡಿಸಿದ ವೈಮನಸ್ಯದಲಿರುಳು ಹೊಕ್ಕನು ಹಸ್ತಿನಾಪುರವ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೧-೩೭) ; ಬಳಲ್ದ ರಿಪು ಚೇತರಿಸಿಕೊಳ್ಳದಿರಲು ವೈಮನಸ್ಯದೊಳಕಟ ತಪ್ಪಿತೆ ರಣಾಟೋಪವೈಮೊಗಂ ಬಲ್ಲನೆನುತವನೆಡೆಗೆ ಬಂದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೪-೧೭). ೨. ಹಗೆತನ ; ವೈರ ; ದ್ವೇಷ : ವೃಮಜಿದನಗಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರಕೆ ವೈಮನಸ್ಯದ ಜಾಡ್ಯರೇಖೆಯ ಸುಯ್ ಮಹಾದ್ಭುತವಾಯ್ತು ಪರಿಣತ ಪಾರವಶ್ಯದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೭-೨೭) ; ಬೇಟದ ಕಟಕಿಗಳಿಂದೆ ಐಮೊಗನ ರಾಣಿಯಂ ನುಡಿಸಿದೊಡೆ ಭೂಪ ಕೇಳ್ದು ಮುಳಿದು ನೋಡಿದಳ್ಬುವನಮಾತೆಯ ಖತಿಯ ವೈಮನಸ್ಯದೊಳುಳಿವರಾರ ಸುರನುರಿದು ಪೋದಂ ಕೂಡೆ ಬೂದಿಯಾಗಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೫-೨೭). [ಸಂ.]

ವೈಮನಸ್ಸು (ನಾ). = ವೈಮನಸ್ಯ ೨ : ಊರಿನಲ್ಲಿ ಹಲವಾರು ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಪಟೇಲ ತಿಮ್ಮೇಗೌಡ ಮತ್ತು ಶ್ಯಾನುಭೋಗ ನರಸಿಂಹಮೂರ್ತಿಗಳಿಗೆ ವೈಮನಸ್ಸು ಇತ್ತು (ಊರಿಕ. ೧೦) ; ಅವಳಿಗೆ . . . ನಾಗಲಕ್ಷ್ಮಿಯೊಡನೆ ಎಂದೂ ವೈಮನಸ್ಸು ಬೆಳೆದಿರಲಿಲ್ಲ (ವಂಶವೃ. ೨೯೭). [< ಸಂ. ವೈಮನಸ್ಯ]

ವೈಮಾನಿಕ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ದೇವತೆ : ವೃಷಾಂಕನಂಬು ತನುವಂ ಪಚ್ಚಂತೆ ಕೊಂಡತ್ತು ತೊಟ್ಟಗೆ ವೈಮಾನಿಕಕೋಟಿಗಂದು ಪಿರಿದೊಂದುತ್ಸಾಹಮಪ್ಪನ್ನೆಗಂ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೧೬) ; ಏನ ಹೇಳುವೆನವನಿಪತಿ ವೈಮಾನಿಕರ ಹಂತಿಗಳ ಹರ ಚತುರಾನನರ ವೊಡ್ಡೋಲಗವ ವಾಗ್ವನಿತವಿಗ್ರಹವ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೨-೩). ೨. ವಿಮಾನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯಾಣಮಾಡುವವನು ; ವಿಮಾನಸಂಚಾರಿ. ೩. ವಿಮಾನವನ್ನು ನಡೆಸುವವನು ; ಪೈಲಟ್ : ಮೊನ್ನೆ ಸಂಭವಿಸಿದ ವಿಮಾನಾಪಘಾತದಲ್ಲಿ ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವೈಮಾನಿಕನೂ ಸೇರಿದಂತೆ ಪ್ರಯಾಣಿಕರೆಲ್ಲರೂ ಪಾರಾದರು (ಯೂಧಿ). ೪. ಗಾಳಿಯಲ್ಲಿ ತೇಲುವ ವಸ್ತು ; ಆಕಾಶಬುಟ್ಟಿ. ೫. [ಜೈನ] ವಿಮಾನದಲ್ಲಿ ನೆಲಸಿರುವವನು ; ಪುಣ್ಯವಂತರ ವಾಸಸ್ಥಳದಲ್ಲಿರುವವನು: ಯಥಾಕ್ರಮದಿಂ ಮೂವತ್ತೆರಡು ಲಕ್ಕೆಯುಮಿರ್ಪತ್ತೆಂಟು ಲಕ್ಕೆಯುಂ ವಿಮಾನಂಗಳಕ್ಕು ಮಲ್ಲಿಯ ವೈಮಾನಿಕರೆಲ್ಲಂ ಸಪ್ತಹಸ್ತೋತ್ಸೇಧಶರೀರರ್ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೬೧ ವ). [ಸಂ.]

ವೈಮಾಳಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉತ್ಸವ : ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ವೈಮಾಳಿಗೆಯ ಉತ್ಸವವು ಆರಂಭವಾಗಿದ್ದಿತು (ಶ್ರೀರಾಯ. ೨೯೩). [?]

ವೈಮೇಯ (ನಾ). ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಮತ್ತೊಂದನ್ನು ಪಡೆಯುವಿಕೆ ; ವಿನಿಮಯ : "ಪರಿವೃತ್ತಿಃ, ವಿನಿಮಯಃ, ವೈಮೇಯಃ — ಈ ೩. ಗೂಡುಮಾಡುಹಂ" (ಹಲಾಯು. ೯೪-೪೯). [ಸಂ.]

ವೈಯಕ್ತಿಕ (ಗು). ಒಂದು ವಸ್ತುವಿಗೆ ಅಥವಾ ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ : ವೈಯಕ್ತಿಕ, ಸಾಂಸಾರಿಕ, ಸಾಮಾಜಿಕ ಮತ್ತು ರಾಜಕೀಯ ಜೀವನಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲ ಧರ್ಮಾಚರಣೆಯ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವನ್ನುಪದೇಶಿಸಿದರು (ಯುಕ್ತಾರ. ೧೦೩ ಪೀಠಿಕೆ) : ಒಂದಾನೊಂದು ಆತ್ಮವು ತನ್ನ ವೈಯಕ್ತಿಕ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಮಾತಾಪಿತೃಗಳ ಶರೀರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸದಿದ್ದರೆ . . . ಜೀವೋತ್ಪತ್ತಿಯಾಗಲಾರದು (ಜೀವಾತ್ಮ. ೧೬೩). [ಸಂ.]

ವೈಯಕ್ತಿಕವಿಷಯ (ನಾ). ಸ್ವಂತವಿಷಯ ; ಖಾಸಗಿವಿಚಾರ : ಅವನ ವೈಯಕ್ತಿಕ ವಿಷಯದಲ್ಲಾಗಲೀ ಆಡಳಿತ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಾಗಲೀ ಯಾವೊಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಸೂತ್ರವನ್ನವಲಂಬಿಸಿರಲಿಲ್ಲ (ಪುನರು. ೩೩೩). [ಸಂ.]

ವೈಯರ್ಥ್ಯ (ನಾ). ವ್ಯರ್ಥತೆ ; ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕತೆ : "ಮೋಘತ ತಾಂ ವೈಯರ್ಥ್ಯಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೧೫-೨೯) ; ಅವುಗಳ ಉಪಯೋಗವಿಲ್ಲ ಎಂದು ನಾನು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ಅದರೊಳಗಿನ ರಾಗದ್ವೇಷಗಳ ವೈಯರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಕುರಿತು ನಾನು ಹೇಳಿದನು (ಸಾಪಿ. ೨೯). [ಸಂ.]

ವೈಯಾಕರಣ (ಗು). ೧. ವ್ಯಾಕರಣಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ವ್ಯಾಕರಣ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡಿದವನು ; ವ್ಯಾಕರಣಪಂಡಿತ : ಇರು ಮರುಳೆ ಶುಷ್ಕವೈಯಾಕರಣಾಂಗಂ ಶುಷ್ಕತಾರ್ಕಿಗಾಂಗಂ . . . ವಿಷಯಮು ಕಾವ್ಯರತ್ನಮತಿ ಚತುರಕವಿಕದಂಬಕವಿಷಯಂ (ಆದಿಪು. ೧-೨೪) ; ವೈಯಾಕರಣನಂತೆ ಶಬ್ದಮನಾಲಿಸಿಯುಂ ಬೇಂಟೆಕಾಱನಂತೆ ಅಡಿವಜ್ಜೆಯನಱಿಸಿಯುಂ (ಗದಾಯು. ೬-೨೮ ವ): ದೊರೆಕೊಳ್ಳದಖಿಳ ವೈಯಾಕರಣರಿನೊಂದೆಂಬುದರ್ಕೊರಂಬಾದೇಶಂ . . . ದೊರೆಕೊಳ್ಳುವುದಲ್ಲದಂದು ಕಾರಾಭಾವಂ (ಶಮದ. ೧೮೭). [ಸಂ.]

ವೈಯಾಕರಣಿ (ನಾ). = ವೈಯಾಕರಣ ೨ : ಬಳಿಕ ಕವಿಯೆಂದು ವೈಯಾಕರಣಿಯೆಂದು ವೆಗ್ಗಳಿಸಿ ದನಿಗೈವ ದುಷ್ಕವಿಯ ಗರ್ವದ ಮೂಗನಿಳುಹದಿರನು . . . ಹಂಪೆಯ ರಾಘವಂ (ಪಚಿಕಾ. ೧-೩೧) ; ಪ್ರಾಕೃತವೈಯಾಕರಣಿಗಳು ಕೂಡ, ದಾಕ್ಷಿಣಾತ್ಯಭಾಷೆಗಳ ಈ 'ಟಕಾರ'ಬಾಹುಲ್ಯವನ್ನೇ ಘೋಷಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ಭಾಷಾಶಾ. ೪೨). [< ಸಂ. ವೈಯಾಕರಣ]

ವೈಯಾಘ್ರ (ಗು). ೧. ಹುಲಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ. ೨. ಹುಲಿಯ ಚರ್ಮವನ್ನು ಹೊದಿಸಿದ. (ನಾ). ೩. ಹುಲಿಯ ಚರ್ಮ. ೪. ಹುಲಿಯ ಚರ್ಮವನ್ನು ಹೊದಿಸಿದ ರಥ : "ದ್ವೈಪಃ, ವೈಯಾಘ್ರಃ - ೨ . . . ಹುಲಿಯ ತೊಗಲು ಹೊದಿಕೆಯುಳ್ಳ ರಥದ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೫೨). [ಸಂ.]

ವೈಯಾಪೃತ್ಯ (ನಾ). ೧. (ಮಧ್ಯ ಪ್ರವೇಶಿಸದೆ) ಯಾರಿಗಾದರೂ ವಹಿಸಿಕೊಟ್ಟ ಕೆಲಸ , — ಕಾರ್ಯ. ೨. [ಜೈನ] ಅಂತರಂಗದಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸುವ ಆರು ಬಗೆಯ ತಪಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಅಭ್ಯಂತರತಪಷ್ಷಟ್ಕದೊಳಂ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ ವಿನಯವೈಯಾಪೃತ್ಯಸ್ವಾಧ್ಯಾಯಧ್ಯಾನವ್ಯುತ್ಸರ್ಗಂಗಳನೊಳಕೊಂಡು (ಆದಿಪು. ೬-೩೩ ವ); ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ ವಿನಯವೈಯಾಪೃತ್ಯ ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯವ್ಯುತ್ಸರ್ಗಧ್ಯಾನಂಗಳೆಂಬ ಷಡ್ವಿಧಾಭ್ಯಂತರತಪದೊಳಂ ನೆಱೆದು (ಆದಿಪು. ೭-೮ ವ). [ಸಂ.]

ವೈಯಾಪೃತ್ಯಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಸೇವೆಯನ್ನು ಮಾಡು ; ಉಪಚರಿಸು : ವ್ಯಾಧಿಯ ಪ್ರಬಲತ್ವಮಂ ಕಂಡು ವೈಯಾಪೃತ್ಯಂಗೆಯ್ವುದರ್ಕಾದಮಾನುವ[ಟ್ಟಿ]ಯೊಡೆಯನಾಗಿ ಪೊಡೆವಟ್ಟು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೨೧-೧೭). [ವೈಯಾಪೃತ್ಯ + ಕೆಯ್]

ವೈಯಾರ, ವಯ್ಯಾರ (ನಾ). ೧. ಬೆಡಗು ; ಬಿನ್ನಾಣ ; ಒನಪು : ನಗೆ ಮುಸುಕಿದ ವದನ ವೈಯಾರ ಮುಸುಕಿದ ವಲಪು . . . ಪ್ರೌಢಿ ಮುಸುಕಿದ ಕೂಟದಂಗನೆಯರೆಸೆದಿರ್ದರಾ ಪಣ್ಯವಾಟಿಯೊಳ್ (ಸಂಧಿಮಾ. ೨೩-೪೧) ; ಆ ಚೈತ್ರಪಾಹಿಸಿ ಕಿರೀಟಿಯೆಡೆಗೈದಿದಳ್, ವರನಡೆಗೆ ವೈಯಾರದಿಂದೈದುವಂಗನೆಯ ಪಾಂಗಿನಿಂದಲ್ತು (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೨೩-೬೧೪). ೨. ಆಸೆ; ಪ್ರೀತಿ: ಭಕ್ತರು ಕ್ರೀವಿಡಿದು ಪದಾರ್ಥವ ಪರಿಯಾಣದಲ್ಲಿ ತಂದರೆ ಭಯಭಕ್ತಿಯಿಂದ ವೈಯಾರದಲಿ ಪ್ರಸಾದವ ಸಲಿಸುವುದೇ ಎನ್ನ ಕ್ರೀಗೆ ಸಂದಿತು (ಘನವ. ೧೮-೧೭). **ವಯ್ಯಾರ**: ೧. ಅವಳ ವಯ್ಯಾರಕ್ಕೆ ಬಲಿಬೀಳದವರು ಅಪರೂಪ (ಪಙ್ಗಮ. ೧೩); ತವಡು ತಿಂಬವಗೆ ವಯ್ಯಾರ ಯಾಕೆ ? (ಗಾದ). ೩. ಅಂದ; ಸೊಗಸು: ಅವಳ ಮುಂದೆ ತನ್ನ ಗಂಟಲ ಗೀತದ ವಯ್ಯಾರವನ್ನೂ . . . ತೋರಿಸಿದ್ದುಂಟು (ಕೃಷ್ಣಸೂ. ೪). [< ಒಯ್ಯಾರ]

ವೈಯಾರಿ, ವಯ್ಯಾರಿ (ನಾ). ಬೆಡಗಿ ; ಬಿನ್ನಾಣಗಿತ್ತಿ : ನಿನಗೇನು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆಯೇ ವೈಯಾರಿ ! (ವಾತ್ಸಲ್ಯ. ೩೦೯). **ವಯ್ಯಾರಿ** : ಎಂಟುಗಂಟೆಗೇ ಊಟಮಾಡಿ ಹೋಗಿದ್ದಳಲ್ಲ ನಿನ್ನ ಆ ವಯ್ಯಾರಿ (ಮೂಡುದಾ. ೩೪.). [< ಒಯ್ಯಾರಿ]

ವೈಯಾಳಿ 'ವೈಹಾಳಿ' ನೋ.

ವೈಯಾಳಿಗ್ಗೆ (ಕ್ರಿ). ಕುದುರೆಸವಾರಿ ಮಾಡು : ಅತ್ತ ಫಣಿಸುತ ಸರಿವರಿಯ ನೃಪಮಾತ್ರಸಹ ವೈಯಾಳಿಗ್ಗೆಯಲು ಉತ್ತಮಾಶ್ವವ ತನ್ನಮನ್ನುತ ಕಳುಹೆ ಸೇವಕರ (ನಾಗಪ. ೯-೩೦). [ವೈಯಾಳಿ (< ವೈಹಾಳಿ) + ಕ್ಕೈ (< ಕೆಯ್)]

ವೈರ (ನಾ). ೧. ಹಗೆತನ; ದ್ವೇಷ; ಶತ್ರುತ್ವ : ಆ ಮುನೀಂದ್ರನ ತಪಃಪ್ರಭಾವದೊಳ ನ್ನೋನ್ಯ ವೈರಂಗಳಂ [ಪಾಠಾಂ. ವೈರ ವೈರಸ್ಯಂಗಳಂ, ವೈರಸ್ಯಂಗಳಂ] ಮಱೆದು ಕರಿಗಳಾ ಕೇಸರಿಗಳ್ಗೆ ಪುಷ್ಕರಧೃತಸ್ವಚ್ಛಾಂಬುವಂ ನೀಡೆ (ಆದಿಪು. ೯-೯೬ ವ) ; ಹರಿಯ ಹಿಸುಣಿಕೆಯವರ ಚಿತ್ರವ ಬೆರಸಿ ವೈರವ ಬೆಳಸಿ ಬಂದರು (ಕುಮಾ.ಭಾ. ೧-೧೯) ; ಮಚ್ಚರಿಸುವ ಸವತಿಯರಿರ್ವರುಮಿಾ ಕೃತಿಗೇಳೆ ಬೇರ್ವರಿದಿರ್ಪ ವೈರದ ಬೇರ ಪರಿದಿಟ್ಟರ್ವರೊಂದನಿಸಿಯೊಪ್ಪುವರು (ಹರಿಚ. ೧-೫೯). ೨. ಸೇಡು ; ಪ್ರತೀಕಾರ. ೩. ಹಗೆ; ವೈರಿ; ಶತ್ರು. ೪. ಶೌರ್ಯ; ಸಾಹಸ. [ಸಂ.]

ವೈರಂಗಿಕ (ಗು). ೧. ಅನಾದರಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರವಾದ. ೨. ಪ್ರಾಪಂಚಿಕ ಸುಖಗಳಿಂದ ದೂರವಾದ. (ನಾ). ೩. ವಿರಾಗಿ ; ವಿರಕ್ತ : "ವೈರಂಗಿಕಃ, ವಿರಾಗರ್ಹಃ – ಈ ೨ ವಿರಕ್ತಂ" (ಹಲಾಯು. ೬೧-೨೧೪). [ಸಂ.]

ವೈರಂಭ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಜೀವಸಂಬಂಧವಾಯುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ವೈರಂಭ ಮುಖ್ಯ ಪ್ರಭಂಜನ ಅಂತರ್ಯಾಮಿ ಸೌಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ನಾಲ್ಕು ಜೀವಸಂಬಂಧ ಮಾದ ವಾಯುಗಳೇ ಮಾನಸಾದ್ಯಂತಃಕರಣಚೇಷ್ಟಾಕಾರಣಂಗಳಾಗಿರ್ಕುಂ (ವಿವೇ. ೩೪); ವೈರಂಭಾದಿ ವಾಯುವಿನ ವರ್ತನದಿಂದಲಹವಿದು ನಿಜವಕ್ಕು (ಹರಿಕೋ. ೨-೮-೩). [ಸಂ.]

ವೈರಂಭಣ (ನಾ). = ವೈರಂಭ : "ಮೇಲಕ್ಕೆ ಚಿಗಿವುದು ಪ್ರಭಂಜನಂ ತಿರಿಗಿಸುವ ಗಾಳಿ ವೈರಂಭಣಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೬-೧೩) ; ವೈಲ ವೈರಂಭಣ ಮುಖಪ್ರಭಂಜನ ಅಂತರ್ವಹ ವಾಯು ಭಾವದ ಚರಿತ್ರ (ಚನ್ನವ. ಶ. ೫೮೭-೧೩೧೪). [ಸಂ.]

ವೈರತ್ವ (ನಾ). ಹಗೆತನ ; ದ್ವೇಷ : ಇಷ್ಟು ವೈರತ್ವವುಳ್ಳ ನಮ್ಮ ಮಿತ್ರನದಾವನಿರಬೇಕು? (ಅಂಬಿಕೆ. ೨೫). [ಸಂ.]

ವೈರಬಂಧ (ನಾ). ಹಗೆ ; ಸೇಡು : ಸ್ಮರಿಸುವುದೀ ಬಾಲಭಾಷಿಗೆ ವೈರಬಂಧವ ಬಿಡುವ ದನುತಾಚಾರಿಯನ ರಥಹಯವ ಹೊದಿಸಿದನಸ್ತ್ರನಿಕರದಲಿ (ಕುಮಾ.ಭಾ. ೮-೩೫). [ಸಂ.]

ವೈರಭಾವ (ನಾ). = ವೈರತ್ವ : ದಿನದಿನಂಪ್ರತಿ ವೈರಭಾವವನೆನಗೆ ಹುಟ್ಟಿಸಿ ಸಂಹರಿಸುವನು ಮುನಿಹೃದಾಂಬುಜವಾಸಗಿದು ನಿಜಲೀಲೆ (ಕೌಶಿರಾ. ೨೩-೧೬). [ಸಂ.]

ವೈರಮುಡಿ 'ವಯಿರಮುಡಿ' ನೋ.

ವೈರವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಹಗೆತನದಿಂದ ಕೂಡಿರು ; ದ್ವೇಷವನ್ನು ತಾಳು : ಒರ್ಬರ್ವರ ಮುಡಿಗೋರೊರ್ವರ ಮುಡಿಯೋರೊರ್ವರ ತೊಡೆಗೋರೊರ್ವರ ತೊಡೆ ವೈರವಡೆದ ವಸ್ತುವಿನಿರವಂ ನಡೆ ಪೋಲ್ತು ಸೊಗಯಿಸಿದುವು (ಜಯಶಾ. ೨-೪). [ವೈರ + ಪಡೆ]

ವೈರಶುದ್ಧಿ (ನಾ). ೧. ದ್ವೇಷವನ್ನು ನಿರ್ಮೂಲಮಾಡುವಿಕೆ ; ಹಗೆತನವನ್ನು ತೊರೆಯುವಿಕೆ. ೨. ಸಿಟ್ಟನ್ನು ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ ; ಸೇಡು ; ಪ್ರತೀಕಾರ: "ವೈರಶುದ್ಧಿಃ, ಪ್ರತೀಕಾರಃ, ವೈರನಿರ್ಯಾತನಂ –೩ ಹಗೆ ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದರ ಹೆಸರು" (ಒಡ್ಡಾಂ. ೨೫೦) ; ಈ ಹುಡುಗಿಗೆ ನೆಗಡಿ ತಪ್ಪದಂತೆ ಮಾಡಿ ಆಕೆ "ಅಯ್ಯೊ ನನ್ನ ಮೂಗೇ" ಎಂದು ಗೋಳಾಡುತ್ತಿದ್ದರೆ, ಅದು ನಿಜವಾದ ವೈರಶುದ್ಧಿಯಾದೀತೆಂದು ಇನ್ನೊಂದು ತಲೆ ಸೂಚಿಸಿತು (ವೀಣಸ್ಸ. ೧೮). [ಸಂ.]

ವೈರಸ್ಯ (ನಾ). ೧. ರಸವಿಲ್ಲದುದು ; ನಿಸ್ಸಾರವಾದುದು. ೨. ಸಮರಸವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ವಿರಸ : ಆ ಮುನೀಂದ್ರನ ತಪಃಪ್ರಭಾವದೊಳನ್ನೋನ್ಯ ವೈರಸ್ಯಂಗಳಂ [ಪಾಠಾಂ. ವೈರಂಗಳಂ, ವೈರವೈರಸ್ಯಂಗಳಂ] ಮಱೆದು (ಆದಿಪು. ೯-೯೬ ವ) : ಈ ಪ್ರಕಾರ ಮದನಸಂಗನಿಗೂ ಕುಸುಮಾಕ್ಷಿಗೂ ವೈರಸ್ಯ ಹುಟ್ಟಿ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವ ಹಾಗಾಯಿತು (ಅದೂಬ. ೧೯೩). ೩. ನೋವು ; ವೇದನೆ : ನಿರ್ಭರ ಪ್ರಥಮಗರ್ಭಭಾರಪರಿಕ್ಲೇಶಾಯಾಸಿತ ಸ್ವಾಂತೆಯುಮಂಗವೈರಸ್ಯಾಕ್ರಾಂತೆಯುಮಾಗಿರ್ದ ವೈಶ್ಯಕಾಂತೆಯನೊರ್ವಳಂ ಕಂಡು (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೩-೭೬ ವ). [ಸಂ.]

ವೈರಾಂಗ (ನಾ). ಖಡ್ಗಯುದ್ಧದಲ್ಲಿಯ ಒಂದು ಪಟ್ಟು ; ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕತ್ತಿವರಸೆ : ಹನ್ನೆರಡು ಪಟ್ಟಿನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಆವದಾನೊಂದು ಪಟ್ಟಿನಿಂದ ಅಂಗ್ಯ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಘಾಯವನು ಹುಟ್ಟಿಸಿ ಆ ವೈರಿಯಿಂದ ಘಾಯವಿಲ್ಲದ ದೇಹವುಳ್ಳವನಾಗಿ ಆವವನ್ನು ಯತ್ನದಿಂದ ಆವಧಾನೊಂದು ಸಾಧನೆಯನು ಮಾಡುವನು ಅವನ ಸಾಧನೆಯು ವೈರಾಂಗವು ಎಂದು ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿತು (ಖಡ್ಗಶಾ. ೫-೭೪). [ಸಂ. ?]

ವೈರಾಗಿ (ನಾ). (ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ವೈಷ್ಣವ) ಸಂನ್ಯಾಸಿ : "ವೈರಾಗಿಯೆಂದನೆ ವಿರಕ್ತನಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೨೦-೧೫). [ಸಂ. ವೈರಾಗಿನ್]

ವೈರಾಗ್ಯ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಪಂಚದ ಎಲ್ಲ ಬಗೆಯ ಆಸೆಗಳನ್ನೂ ತ್ಯಜಿಸುವಿಕೆ ; ಸರ್ವಸಂಗಪರಿತ್ಯಾಗ : ತತ್ವಂ ಮತಿಗೆ ವಿಮಲಮೇಕಾಂತವೈರಾಗ್ಯಮುಸ್ಮೃತ್ಪಭು ಕೂಸಿಂದಿರ್ದನಿಲ್ಲ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೬೨) : ಒಲ್ಲೆನೆಂಬುದು ವೈರಾಗ್ಯ ಒಲಿವೆನೆಂಬುದು ಕಾಯಗುಣ (ಬಸವ. ೭೭೪) ; ಭೀಷ್ಮನ ಹೃದಯದಲಿ ವೈರಾಗ್ಯ ಮನೆಗಟ್ಟಿತ್ತು ನಿಮಿಷದಲಿ (ಕುಮಾ.ಭಾ. ೧೦-೨) ; ಹಸಿವು ತೃಷೆಯ ಸಹಿಸದವಗೆ ಹುಸಿಯಾದ ವೈರಾಗ್ಯವೇಕೆ (ಪುರಂದ. ೧-೩೦-೩). ೨. ಅತೃಪ್ತಿ ; ಅಸಮಾಧಾನ. ೩. ಹೇವರಿಕೆ ; ಜುಗುಪ್ಸೆ. ೪. ದುಃಖ. ೫. ಬಣ್ಣಗೆಡುವಿಕೆ. [ಸಂ.]

ವೈರಾಳ್ (ನಾ). ವೈರಿ ; ಶತ್ರು ; ಹಗೆ : ಬಾಗೆಯೂರ ಬಲ್ಲಹನೇಜನೊಳ್ಳಿಯಾನ್ ವೈರಾಳ್ ಸಮಪದರುಳ್ ಕೊಪುಳವೂರ ಬಾಳಿಯೊಳ್ಪೃನ್ನಡಿಕ್ಕಿಜ್ಜಯ ತಮ್ಮುಳ ಪಡೆಯುಳಿಚಿದು ಸತ್ತನ್ (ಎಕ. XVI. ತುಮಕೂ. ೯೨-೯ ; 9ನೆಯ ಶತ.). [ವೈರ + ಆಳ್]

ವೈರಿ (ಗು). ೧. ಹಗೆತನವುಳ್ಳ ; ದ್ವೇಷದಿಂದ ಕೂಡಿದ. (ನಾ). ೨. ಹಗೆ ; ಶತ್ರು: ವೀರನಾದರ ವೈರಿಗಳು ಮೆಚ್ಚಬೇಕು ವ್ರತಿಯಾದರ ಅಂಗನೆಯರು ಮೆಚ್ಚಬೇಕು (ಬಸವ. ೬೨೧) ; ನಾವು ವೈರಿಗಳೆಂದು ಕೋಪಿಸುವ ಈ ಮರುಳುತನವೆತ್ತಲೀ ರಣ ತಾಮಸಿಕೆ ತಾವೆತ್ತಣದು (ಕುಮಾ.ಭಾ. ೬-೪೦) ; ಚಣಚಣಕೆ ವೈರಿಯಂ ದಳಂ ಬಲಗುಂದು ತಳದುಳಿದು ಹಿಂಜರಿಯುತೋಡುತಿದೆ (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೮೩-೨೨೮೮).

ವೈರಿಕುಳಯಮದಂಡ = ಶತ್ರುಪಕ್ಷದವರಿಗೆ ಯಮನ ಗದೆಯಂತಿರುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು: ಶ್ರೀವಾವಣನೃಪತಿ ವೈರಿಕುಳಯಮದಣ್ಡಂ (ಸೌಇಇ. XX. ೫೫-೨೩ ; 1082). **ವೈರಿನಿಃಕಂಟ** = ಶತ್ರುಗಳ ಉಪಟಳವನ್ನು ನಾಶಗೊಳಿಸುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಸಮರಜಯಘಂಟಾರವಂ ಕಾದಂಬಕಣ್ಠೀರವ(ಂ)ಮಣ್ಣನ ಬಂಟಂ ವೈರಿನಿಃಕಂಟಂ ತೈಲನ ಸಿಂಘಂ (ಸೌಇಇ. XX. ೪೦-೧೧ ; 1068). **ವೈರಿಬಂಗಾಱ, ವೈರಿಭಂಗಾಱ** = ಶತ್ರುಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ರೂಪಮನೋಜಂ ಪರಬಳಸೂಱೆಕಾಱಂ ವೈರಿಬಂಗಾಱಂ ನರಸಂಕಭೀಮಂ ಚಲದಂಕರಾಮಂ (ಸೌಇಇ. XX. ೧೮-೯ ; 980) ; ರಾಯ ರಾಯ ಪುರಸೂಱೆಕಾಱ ವೈರಿಭಂಗಾಱ ವೀರನಾರಾಯಣ (ಎಕ. II. ೧೧೩-೪೦ ; 1131). **ವೈರಿಬಳಮಲ್ಲ** = ಶತ್ರುಪಡೆಗೆ ಮಲ್ಲನಂತಿರುವವನು ; ಮಹಾಶೂರ ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ವೈರಿಬಳಮಲ್ಲಂ ಗಡಿಯಜ್ಜಮಲ್ಲಂ ಮಾರಸಿಜ್ಜನ ನನ್ನನಂ (ಎಕ. III (R). ಪಗ್ಗಡ. ೧೧೪-೫ ; 1087). **ವೈರಿಭಯದಾಯಕ** = ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಭಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಮಹಾಸಂಧಿವಿಗ್ರಹಾಧಿಪತಿ ಮಹಾಪ್ರಚಣ್ಡದಣ್ಡನಾಯಕಂ ವೈರಿಭಯದಾಯಕಂ ಸಾಹಿತ್ಯವಿದ್ಯಾವಿತರ್ಕ್ಕಂ (ಕಇಇ. ೧-೧-೧ ; 1092). **ವೈರಿಭೇರುಂಡ** = ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಭೇರುಂಡಪಕ್ಷಿಯಂತಿರುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಗಣ್ಡರ ಗಣ್ಡಂ ವೈರಿಭೇರುಣ್ಡಂ ಪ್ರತಿಪನ್ನಮಂದರಂ ಶರಣಾಗತವಜ್ರಪಂಜರಂ ಶ್ರೀಮತ್ ಶಾನ್ತಿವರ್ಮ್ಮರಸರ ವಂಶಾವತಾರಮೆಂತೆಂದೊಡೆ (ಸೌಇಇ. XX. ೧೮-೯ ; 980). **ವೈರಿಮದಭಂಜನ** = ಶತ್ರುಗಳ ಸೊಕ್ಕನ್ನು ಅಡಗಿಸುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಸರಣಾಗತ ವಜ್ರಪಂಜರಂ ವೈರಿಮದ ಭಂಜನಂ ಬಿರುದಗುರ್ವ್ವನುಂ... ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಮಣ್ಡಳೇಶ್ವರಂ ಕೀರ್ತ್ತಿವರ್ಮದೇವರ್ (ಸೌಇಇ. XX. ೪೦-೧೨ ; 1068). **ವೈರಿಮನ್ನೆಯ** = ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಮನ್ನಣೆಯನ್ನು ಪಡೆದವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಕಾಮಿನೀಕಾಮಂ ಮಣಲರ ಭೀಮಂ ವೈರಿಮನ್ನೆಯರ ಪಾಪ[ಣ್ಣ] ವೀರ ಮುರಾರಿ (ಸೌಇಇ. XX. ೩೬-೭ ; 1058). **ವೈರಿಸಂತಾಪ** = ಶತ್ರುಗಳಲ್ಲಿ ತಾಪವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಉಭಯಬಳಸುಭಟ ಕೀರ್ತ್ತಿತಪ್ರತಾಪಂ ವೈರಿಸಂತಾಪಂ (ಸೌಇಇ. XX. ೮೬. ೫೯ ; 1072). **ವೈರೀಭಕಂಠೀರವ** = ಶತ್ರುವೆಂಬ ಆನೆಗೆ ಸಿಂಹದಂತಿರುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು:

ವೈರೀಭಕಣ್ಠೀರವ(ಮ) ಮಕರ ರಾಜ್ಯ ನಿರ್ಮೂಲಕ . . . ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವರ್ಧನಹೊಯ್ಸಳ (ಎಕ. III (R). ನಂಜನ. ೩೨೧-೭ ; 1022). [ಸಂ. ವೈರಿನ್]

ವೈರಿಂಚಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಬ್ರಹ್ಮನು ಅಧಿದೇವತೆಯಾಗಿರುವ ಮಂತ್ರಾಸ್ತ್ರ; ಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ತ್ರ : ಆಯುವಂತನ ಕೇಳು ಮಿಕ್ಕಿನ ಸಾಯಕದಲಿವನಳಿಯ ದೈತ್ಯನಿಕಾಯಕ ವಚವಿಭೇದಿ ವೈರಿಂಚಾಸ್ತ್ರ ಹೂಡು (ಕೌಶಿರಾ. ೨೭-೫೦). [ಸಂ.]

ವೈರಿಕ್ಷೋಣಿಪ (ನಾ). ಪ್ರತಿಪಕ್ಷದ ದೊರೆ ; ಶತ್ರುರಾಜ : ಹೂಣೆ ಹೊಕ್ಕನು ಹಿಡಿದು ವೈರಿಕ್ಷೋಣಿಪನ ತಜುಬಿದನು ನಾವಕ್ಷೀಣದುರಿತರು ಹಲುಬಿ ಮಾಡುವು ದಾವುದು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೪-೬). [ಸಂ.]

ವೈರಿಣಿ (ನಾ). ಹಗೆತನವುಳ್ಳವಳು ; ಶತ್ರುತ್ವವಿರುವವಳು : ಕ್ಷುದ್ರಬುದ್ಧಿಯ ಕೈಕೇಯಿಯು ತನ್ನ ವೈರಿಣಿಯನ್ನು ಹಿತಕರ್ತವ್ಯವಾಗಿ ಭಾವಿಸಿದಳು (ತುಳಜಾ. ೧೦೮). [ಸಂ. ವೈರಿಣೀ]

ವೈರಿದೂತ (ನಾ). ಶತ್ರುಪಕ್ಷದ ದೂತ ; ವೈರಿಯ ಕಡೆಯಿಂದ ಬಂದ ಆಳು: ವೈರಿದೂತನ ಕಳುಹಿದನು ಕೈವಾರಿಗಳು ಜಯಜಯಯೆನಲು ಹೊಂದೇರ ಶರಿಸಿದನಬುಜ ನಾಭನ ಪದಯುಗಕೆ ನಮಿಸಿ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೧-೬). [ಸಂ.]

ವೈರಿನಾಯಕವಾಡಿ (ನಾ). ವೈರಿಗಳ ದಳಪತಿ ; ಶತ್ರುಸೇನಾಪತಿ : ಬೇಡ ಮಗನೇ ವೈರಿನಾಯಕವಾಡಿಗಳು ವೆಗ್ಗಳರು . . . ನಿನಗೆಯಸದಳವು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೬೦. ಪು. ೨೭). [ವೈರಿ + ನಾಯಕವಾಡಿ]

ವೈರಿಪದ (ನಾ). ಅರಿಸಮಾಸ ; ವಿರುದ್ಧಸಮಾಸ : ವೈರಿಪದವಪಶಬ್ದವ ಚಮತ್ಕಾರವಧಮೋಪಮ ನಿಯತಿಪದಪೂರಕಂ . . . ಕ್ರಿಯಾಳಂಕಾರಹೀನವೆನಿಪ್ಪ ಪೊಳ್ಳಂ ತೂಱಿ ಕಳೆದು . . . ರಚಿಸುವೆಂ ಕೃತಿಯ (ಬಸವು. ೧-೧೮). [ಸಂ.]

ವೈರಿಬಲ (ನಾ). ಹಗೆಗಳ ಪಡೆ ; ಶತ್ರುಸೈನ್ಯ : ದೆಸೆದೆಸೆಗೋಡಿದನ್ನಕರಿ ದಿಕ್ಕರಿಯಾದುದರಾತಿಭೂಭುಜಪ್ರಸರಮ ದಿಕ್ಪತಿಪ್ರಸರಮಾದುದು ವೈರಿಬಲಂ (ಗದಾಯು. ೧-೫೩) ; ಓಸರಣೆಗೊಡದತಿಬಳರು ದಿವದಾಸೆಗಾಜಿರು ವೈರಿಬಲವನು ಘಾಸಿಮಾಡಿದ ರೊಗ್ಗಿನಲಿ ಹಮ್ಮೀರರಾವುತರು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೪-೬). [ಸಂ.]

ವೈರೂಪ್ಯ (ನಾ). ವಿರೂಪ ; ವಿಕಾರ : ಅನಿಬರುಂ ವೈರೂಪ್ಯಮಂ ಕಂಡು, ಕಿನಿಸಿ, ಮುನಿದಕ್ಷಿಯಿಂ ಪಳಿದು ಮುನ್ ನಡೆಯೆ, ಮಂಥರೆ ಸಾರ್ದಳೊಯ್ಯನೆಯ ಸಂಭ್ರಮಂ ತುಳುಕಿರ್ದ ಕಲ್ಯಾಣಮಂಟಪಕೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೦-೧೭) ; ಅವಳ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಮಗಳಿಗೆ ಮಾತು ಬಾರದಿದ್ದದ್ದು ಒಂದು ವೈರೂಪ್ಯ, ಅಪರಾಧ (ಏಳಜೀ. ೬೪). [ಸಂ.]

ವೈರೋಚನ (ಗು). ೧. ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ. (ನಾ). ೨. ಸೂರ್ಯನ ಮಗ. ೩. ವಿರೋಚನನ ಮಗ ; ಬಲಿ. ೪. ಅಗ್ನಿಯ ಮಗ. ೫. ಒಬ್ಬ ಮುನಿಯ ಹೆಸರು. ೬. [ಜೈನ] ಭವನವಾಸಿ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ : ಚಮರ ವೈರೋಚನಪ್ರಮುಖರಪ್ಪ ಭವನಾಮರರುಮಂ . . . ನಿರವಿಸಿ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೨-೧೧೩ ವ); ಓರೊಂದು ಕುಲದೊಳ್ವರ್ಧಿರ್ವರ್ಚವರ ವೈರೋಚನಾದಿಗಳಿಂದ್ರರಪ್ಪರ್ (ರತ್ನಕ. ೨-೯ ವ). ೭. [ಬೌದ್ಧ] ಒಬ್ಬ ದೇವತೆ : ವೈರೋಚನ, ರತ್ನಸಂಭವ, ಅಮಿತಾಭ, ಅಮೋಘಸಿದ್ಧಿ, ಅಕ್ಷೋಭ್ಯ – ಈ ಐವರಿಗೂ ಕ್ರಮವಾಗಿ ವಜ್ರಧಾತೇಶ್ವರಿ . . . ತಾರಾ ಎಂಬ ಐವರು ಶಕ್ತಿದೇವತೆಗಳುಂಟು (ಕಶಾಳ. ೧೨೦). [ಸಂ.]

ವೈರೋಚನಿ (ನಾ). ೧. ಸೂರ್ಯನ ಮಗ. ೨. ವಿರೋಚನನ ಮಗ ; ಬಲಿ: ತನಗಹಂಕೃತಿಯಿಲ್ಲ ವೈರೋಚನಿಯ ಪಡಿಹಾಱಿಕೆ ಕಿರೀಟಿಯ ಮನೆಯ ಬಂಡಿಯ ಬೋವನಾದನು ವೀರನಾರಯಣ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೧-೪೫) ; ಸಮಯವರಿತು ವೈರೋಚನಿಯು ಧಾಳಿಟ್ಟಮರಪುರವನೊಳಗೈದನು (ಸಮುದ್ರ. ೪-೫). ೩. ಬುದ್ಧ. [ಸಂ.]

ವೈರ್ಮುಡಿ 'ವಯಿರಮುಡಿ' ನೋ.

ವೈಲ[1] 'ವಹಿಲ' ನೋ.

ವೈಲ[2] (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾಯು : ಗಮನದ ಭಾವದಱಿವು ತ್ರಿವಿಧ ವೈಲ ವೈರಂಭಣ ಮುಖಪ್ರಭಂಜನ ಅಂತರ್ವಹವಾಯುಭಾವದ ಚರಿತ್ರ (ಚನ್ನವ. ಕ. ೫೮೭-೧೩೧೪). [?]

ವೈಲಕ್ಷಣ (ನಾ). ಹೊಸತನ ; ನವೀನತೆ : ಕೂರ್ಮಯಿಡು ವೈಲಕ್ಷಣದ ಪರಿಯಂ ಮನದಲಿ (ಗಗತಾ. ೧೩-೬) ; ಬಾಳು ಬಯಲಂತಿರಲು ಮನೆಯಚ್ಚು ಕಟ್ಟೆಂಬು ವೈಲಕ್ಷಣದ ಚೆಂದ (ಮಂಜುಕ. ೪೫೦). [ಸಂ.]

ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯ (ನಾ). ೧. ವಿಲಕ್ಷಣತೆ ; ವಿಚಿತ್ರತೆ. ೨. ವ್ಯತ್ಯಾಸ ; ಭಿನ್ನತೆ : ಚಿನ್ನದಲ್ಲಿ ಕಡಗವು ಅನಭಿವ್ಯಕ್ತರೂಪದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಯಾವ ತೂಕವೋ ಅದೇ ತೂಕವು ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾದಾಗಲೂ ಇರುವದು. ಹೊಸದಾಗಿ ಕಡಗವು ಹುಟ್ಟಿದರೆ ಇಮ್ಮಡಿಯಾದ ತೂಕವಾಗಲೀ ಎಂದು ದೂಷಿಸಬಹುದು. ಕಡಗವಾದಾಗ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ, ಹಿಂದೆ ಅನಭಿವ್ಯಕ್ತಿ (ಮರೆಯಾಗಿರುವಿಕೆ), ಇಷ್ಟೇ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯ (ಭಾರದ. ೨೫೧) ; ಎಲ್ಲ ಪ್ರಾಂತದವರಿಗೂ ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಗ್ರಂಥರಾಶಿಯೂ ಇಲ್ಲದೆ ಹೋದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಂತವೈಲಕ್ಷಣ್ಯಗಳು ಬೆಳೆದು ಒಂದು ಪ್ರಾಂತದ ಜನರ ಭಾಷೆ ಕೆಲವು ಕಾಲಾನಂತರ ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರಾಂತದವರಿಗೆ ಅರ್ಥವಾಗದಂತಾಗಬಹುದು (ಕೃಪಿಠಿ. ೩೦೨). ೩. ಹೊಸತನ ; ನವೀನತೆ : ಒಂದು ಕೃತಿ ಕಲಾಕೃತಿ ಎನಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಅನಿವಾರ್ಯವಾದ ಒಂದು ವಿಶೇಷತೆಯಿರಬೇಕು. ಯಾವ ಅಂತಹ ಒಂದು ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವಿರದಿದ್ದರೆ ಅದು ಕಲಾಕೃತಿ ಎನಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾರದು (ಸೌಂದರ್ಯ. ೬೫). ೪. ವಿಶೇಷವಾದ ಲಕ್ಷಣ : ಸಂಸ್ಕೃತ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತಭಾಷೆಯ ಜೊತೆಗೆ ಹಲವು ವಿಧವಾದ ಪ್ರಾಕೃತಭಾಷೆಗಳೂ ಬರುತ್ತವೆ. ಈ ಅಂಶವು ಸಂಸ್ಕೃತನಾಟಕದ ಒಂದು ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯ (ಸಂನಾಟ. ೨೧). [ಸಂ.]

ವೈವಟ್ಟು 'ವಹಿವಾಟು' ನೋ.

ವೈವಧಿಕ (ನಾ). ೧. ಹೊರೆಯನ್ನು ಹೊತ್ತು, ತಿರುಗಿ ಮಾರಾಟಮಾಡು ವವನು ; ಕೋರಿಶೆಟ್ಟಿ. ೨. ಕಾವಡಿಯಲ್ಲಿ ಭಾರ ಹೊರುವವನು : ಸಿವಿಗೆಯಂ ಭುವನತ್ರಯನಾಥನೇಱಿದಂ . . . ಉರಗವೃಂದಾರಕರುಂ ಸುರವೃಂದಾರಕರುಂ ತರತರದಿಂ ವೈವಧಿಕರುಯ್ಯ ತೆಱದಿಂದುಯ್ದರ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೩-೧೭೩). [ಸಂ.]

ವೈವರ್ಣ್ಯ (ನಾ). ೧. ಬಣ್ಣ ಬದಲಾಗುವುದು : ಸ್ವೇದಂ ವೈವರ್ಣ್ಯಂ ಸ್ವರಭೇದಂ ರೋಮಾಂಚನಂ ಪ್ರಕಂಪನಮಶ್ರೂದ್ಭೇದಂ ಸ್ತಂಭಂ ಲಯಮೆಂದಾದುವಿವೆಂಟು ರಸಕ್ಕೆ ಸಾತ್ವಿಕಭಾವಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೯೬). ೨. ಒಂದು ಜಾತಿಯಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಜಾತಿಗೆ ಬದಲಾಗುವಿಕೆ. ೩. ವ್ಯತ್ಯಾಸ ; ಭಿನ್ನತೆ. ೪. ಭಿನ್ನಭಿನ್ನ ಅಂಶಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ ; ವಿವಿಧತೆ. [ಸಂ.]

ವೈವರ್ತ (ನಾ). ರೂಪಪರಿವರ್ತನೆ : ಅಬಲಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ ಸಬಲಬ್ರಹ್ಮ ನೆರೆ ಬೆರೆತು ಒಂದುಗೂಡಿ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲೆ ವೈವರ್ತವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿ ವಿಶ್ವಮೋಡಿ (ಅರಳು. ೧೦೪-೧೮). [ಸಂ.]

ವೈವಸ್ವತ (ನಾ). ೧. ಸೂರ್ಯನ ಮಗ. ೨. ಯಮ : ಸಮದಾರಾತಿಮರಾಳ ನೀರದರವಂ ಸಂಕ್ರುದ್ಧ ವೈವಸ್ವತೋಪಮವಿದ್ವಿಷ್ಟಫಣೀಂದ್ರಚಂದ್ರಕಿರವಂ . . . ತಾನೆಂಬಿನಂ ವ್ಯೋಮಭಾಗಮನೆಯ್ದಿರ್ದುದು ಚಕ್ರವರ್ತಿವಿಜಯಪ್ರಸ್ಥಾನಭೇರೀರವಂ (ಆದಿಪು. ೧೧-೧೦) ; ಗತಿಗೆಡಿಸಿಕೊಂಡೊಯ್ದು ವೈವಸ್ವತನು ನಾಯಕನರಕದೊಳಗದ್ದುತ ಬಹುನು ಕುಲಕೋಟಿಸಹಿತ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೪-೮೬). ೩. ಸದ್ಯದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ ಏಳನೆಯ ಮನ್ವಂತರ. ೪. ಸದ್ಯದ ಯುಗಪುರುಷನಾದ ಏಳನೆಯ ಮನು : ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಸ್ವಯಂಭು . . . ವೈವಸ್ವತ . . . ಬ್ರಹ್ಮಸಾವರ್ಣಿತರೆಂಬ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮನುಗಳೊಳಗೆ (ಐವಕ. ೧೬೩). ೫. ನವಗ್ರಹಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಶನಿ. ೬. ಅಗ್ನಿಯ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ೭. ಏಕಾದಶರುದ್ರರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ. [ಸಂ.]

ವೈವಸ್ವತಾನ್ವಯ (ನಾ). ಮನುವಂಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು ; ರಾಮ : ಕಾಣಿಕೆಯ ಕೈಕೊಂಡು ಶಬರಶ್ರೇಣಿಯನು ಮನ್ನಿಸಿದನುಚಿತದ ವಾಣಿಯಲಿ ವೈವಸ್ವತಾ[ನಾಶಾಂ. ಹರಿದಶ್ವನ]ನ್ವಯನಾ ಪುಳಿಂದಕರ (ತೊರರಾ. ೩-೬-೫). [ಸಂ.]

ವೈವಾಟ 'ವಹಿವಾಟು' ನೋ.

ವೈವಾಟ 'ವಹಿವಾಟು' ನೋ.

ವೈವಾಟು 'ವಹಿವಾಟು' ನೋ.

ವೈವಾದ (ನಾ). ಭಿನ್ನತೆ ; ವ್ಯತ್ಯಾಸ : "ವೈವಾದಮೆ ಭಿನ್ನ" (ಭಾರಾ. ೧೧). [ಸಂ.]

ವೈವಾಹ (ಗು). ೧. ವಿವಾಹಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ಮದುವೆಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ. (ನಾ). ೨. ಮದುವೆ ; ಲಗ್ನ : ವೈವಾಹಮಂಗಳಮಂ ಮಾಡಿದನಟ್ಟಱಿಂದವರ್ಗೆ

ಸತ್ರಾಜಿನೃಹೀಪಾಲಕಂ (ಜಗವಿ. ೧೧-೫೩) ; ಚೋಳಭೂಪಾಲಕನು ಹರುಸದಿಂದಪ್ಪಿ ಪಟ್ಟದ ಭದ್ರಗಜದ ಮೇಲಿರಿಸಿ ಸೌಂದರನ ತುಂಬುರು ಮಂತ್ರಿಸಹಿತ ವೈವಾಹಕ್ಕೆ ತೆರಳಿಸಿದನು (ಸೌಂದಪು. ೪-೨೫). [ಸಂ.]

ವೈವಾಹಗೈ (ಕ್ರಿ). ಮದುವೆ ಮಾಡು ; ಲಗ್ನ ಮಾಡು : ಮತ್ಸುತೆಯ ಭವದೀಯ ತನುಜಗಂ ಮುದದಿಂದ ವೈವಾಹಗೈದೀವೆ ಹರನೆಡೆಯಲಿದು ಸಿದ್ಧ (ವಂಕಾರಾ. ೧-೨೦-೧೧). [ವೈವಾಹ + ಕೈ, (< ಕೆಯ್)]

ವೈವಾಹಮಂಟಪ (ನಾ). ವಿವಾಹಕ್ಕೆಂದು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ವೇದಿಕೆ; ಲಗ್ನಮಂಟಪ : ಜನಕನೃಪ ಪರಿಪರಿಯಲಂಕಾರಗೈಸಿದಂ ವೈವಾಹಮಂಟಪವನತಿ ವಿಭವದಿ (ವಂಕಾರಾ. ೧-೨೧ ಸೂಚನ); ವೈವಾಹಮಂಟಪಸ್ಮರಣೆಯಂ ಬಗೆಗೊಳಿಸುವೀ ಮನೋಹರ ಚಿತ್ರದೃಶ್ಯಮಂ ನೋಳ್ಪನಗೆ ಬಾಳಿನುರಿ ನೂರ್ಮಡಿಸುತಿದೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೦೭-೩೭). [ವೈವಾಹ + ಮಂಟಪ]

ವೈವಾಹವೇದಿಕೆ (ನಾ). = ವೈವಾಹಮಂಟಪ : ಅಲ್ಲಿ ಉರಗಲದೊಳು ಮಂಟಪವನೊಲಿದಿಕ್ಕಿ ಸಲ್ಲೀಲೆಯಿಂದ ವೈವಾಹವೇದಿಕೆಯ[ಪಾಠಾಂ. ವಿವಾಹದ ವೇದಿಕೆಯನಿ]ಕ್ಕಿ (ಸಂಬರ. ೫-೨೬) ; ಯುವತಿಯರಲಂಕರಿಗ್ಗೆದರಾ ವೈವಾಹವೇದಿಕಾಂತರವ ಪ್ರಿಯದಿ (ವಂಕಾರಾ. ೧-೨೧-೨೦). [ಸಂ. ವೈವಾಹವೇದಿಕಾ]

ವೈವಾಹಿಕ (ಗು). ೧. ಲಗ್ನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ಮದುಮೆಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ. (ನಾ). ೨. ಮದುವೆ ; ಲಗ್ನ : ಚಕ್ರಿ ತಕ್ಕೆಡೆಗಳೊಳ್ ವೈವಾಹಿಕಂ ಕೂಡಿ ಬರ್ಪುದನಾಪೇಕ್ಷಿಸುತುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೭೮) ; ಗೌರಿಯರು ಗಿರಿರಾಜನರಸಿಯ ಚಾರುಗರ್ಭದೊಳವತರಿಸಿ ಮದನಾರಿಯನು ಸಾರಿದಳು ವೈವಾಹಿಕಮಹೋತ್ಸವದೀ (ಯಗಿಕ. ೧೯). ೩. ವಿವಾಹಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ವಸ್ತು. ೪. ಮದುವೆಯ ಸಿದ್ಧತೆ. [ಸಂ.]

ವೈವಾಹಿಕಜೀವನ (ನಾ). ಮದುವೆಯಾದ ನಂತರದ ಜೀವನ ; ದಾಂಪತ್ಯ : ಆನಂದ ಮೋಹಿನಿಯರ ವೈವಾಹಿಕಜೀವನದ ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟೋ ಹಾರುಮಾತುಗಳನ್ನು ವಸಂತ ಕೇಳಿದ್ದ (ಕಮನ. ೪) ; ವೈವಾಹಿಕಜೀವನದ ಸಮರಸತೆ ಹಾಗು ಸಮನ್ವಯಗಳಿಗೆ . . . ಪರಿಶುದ್ಧಕಾಮನು ಬೇಕೇ ಬೇಕು (ಸಾಹಿಸ. ೧೪೩). [ಸಂ.]

ವೈವಾಹಿಕಸಂಬಂಧ (ನಾ). ಮದುವೆಯಿಂದಾದ ಪರಸ್ಪರ ನಂಟು, – ಬಾಂಧವ್ಯ : ನಿಮಗಂ ಅವಗಂ ವೈವಾಹಿಕಸಂಬಂಧಂ ಪರಂಪರೆಯಿಂ ಬಂದುದು (ಚಾವುಂಪು. ೧೫೩). [ಸಂ.]

ವೈವಿಧ್ಯ (ನಾ). ೧. ವಿವಿಧತೆ ; ನಾನಾಪ್ರಕಾರ : ಹೆಂಗಸರ ಕೇಶವಿಧಾನಗಳಲ್ಲಿ ಬಹಳವೈವಿಧ್ಯವಿದೆ (ಭಾರದ. ೧೩). ೨. ವ್ಯತ್ಯಾಸ : ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಶಿಕ್ಷಣ ರಾಜ್ಯಸರ್ಕಾರಗಳ ಹೊಣೆಗಾರಿಕೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶಿಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ವೈವಿಧ್ಯಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿದೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೭೭೩). [ಸಂ.]

ವೈವಿಧ್ಯತೆ (ನಾ). ೧. = ವೈವಿಧ್ಯ ೧ : ದಿವ್ಯರೂಪಗಳ ಸಾಕಾರಸ್ವರೂಪವು ಪ್ರಬಲವಾದುದರಿಂದಲೂ ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳ ಕಾರ್ಯಭಾರದ ವೈವಿಧ್ಯತೆಯು ಹೆಚ್ಚಿದುದರಿಂದಲೂ, ದೇವತ್ವದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಸ್ಪಷ್ಟತೆಯಿದೆ (ತತ್ವಪ್ರಾ. ೨೪) ; ವೈವಿಧ್ಯತೆಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದರೆ . . . "ರಾಮಚಂದ್ರಚರಿತಪುರಾಣವು ಸಾವಿರಕಂಬದ ಬಸದಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿದಂತೆ" (ಸಾಹಿಸ. ೯೦). ೨. ವಿಶೇಷತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದುದು : ಜೋಡಿಸಿದ ಮೊಳೆಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ದೋಷಗಳನ್ನು ನಿವಾರಿಸುವುದು ಒಂದು ವೈವಿಧ್ಯತೆಯ ಕೆಲಸ (ಮುದ್ರಕ. ೩೧). [ಸಂ. ವೈವಿಧ್ಯತಾ]

ವೈಶಂಪಾಯನ (ನಾ). ೧. ವೇದವ್ಯಾಸಋಷಿಯ ಶಿಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದವನೂ ಮಹಾಭಾರತವನ್ನು ಜನಮೇಜಯರಾಯನಿಗೆ ಹೇಳಿದವನೂ ಆದ ಒಬ್ಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಋಷಿ : ರಾಯಜನಮೇಜಯಗೆ ವೈಶಂಪಾಯನನು ಹೇಳಿದನು ಮುನಿದ್ವೈಪಾಯನಭಿವರ್ಣಿಸಿದ ಭಾರತವರಕಥಾಮೃತವ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೨ ಸೂಚನ) ; ಶ್ರೀ ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಗಳು ತಮ್ಮ ಶಿಷ್ಯನಾದ ವೈಶಂಪಾಯನನಿಗೆ ಹೇಳಿದ ಮಹಾಭಾರತ ಕಥೆಯನ್ನು, ವೈಶಂಪಾಯನನು ಜನಮೇಜಯರಾಯನಿಗೆ . . . ಹೇಳಿದನು (ವಚಭಾ. ೧). ೨. ದುರ್ಯೋಧನನು ಪಾಂಡವರಿಗೆ ಹೆದರಿ ಅಡಗಿ ಕುಳಿತಿದ್ದನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುವ ಒಂದು ಸರೋವರದ ಹೆಸರು : ವಿಂಧ್ಯಕ ಜಾಲಕರಂಬ ಕಿರಾತದೂತರ್ . . . ತೃಷ್ಣಾಭಿಭೂತರಾಗಿ ಸಕಲಜಗತ್ಪಾವನಾಪ್ಯಾಯನಕಾರಿಯಪ್ಪ ವೈಶಂಪಾಯನಸರೋವರಕ್ಕೆ ನೀರ್ಗುಡಿಯ ಪೋಗಿ (ಗದಾಯು. ೭-೩೭ ವ) ; ವೈಶಂಪಾಯನ ಸರಸಿಯ ತೀರದಿ ತೋರುವರಾರಲ್ಲಿ? (ಪಾಂಚಜ. ೧೩-೨೨). ೩. ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿ ; ವೇದವ್ಯಾಸ : "ವೈಶಂಪಾಯನಂ ಸತ್ಯವಾದಿ ಪರಾಶರಂ ವ್ಯಾಸನಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೭೭-೧೦). ೪. ನ್ಯಾಯಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬರೆದ ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : (೩). [ಸಂ.]

ವೈಶದ್ಯ (ಗು). ೧. ಶುಭ್ರವಾದ : ಶ್ರೀಶೈಲಾದಿಪ್ರಸಿದ್ಧಂ . . . ಧರಾಧಾರ ಧರ್ಮಂ ವೈಶದ್ಯದ್ಯೋತಿಚಂದ್ರೋಪಲಸಿತಭಸಿತಾನಂತಕಾಂತೋತ್ತಮಾಂಗಂ ಶ್ರೀಶ್ರೀವಶ್ರೀಯಮಂ ಮಾಳ್ಕೆಮಗನವರತಂ ನಂದಿಕೇಶಂ ಮಹೇಶಂ (ರಾಜಶೇ. ೧-೧). (ನಾ). ೨. ಸ್ಪಷ್ಟತೆ ; ವಿಶದತೆ : ಎಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ವೈಶದ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಒಂದೆರಡು ಮಾತುಗಳನ್ನು ಹೇಳಬಹುದೋ ಅಂತಹ ಎಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಹಲಕೆಲವು ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳನ್ನು ಬರೆದಿದೆ (ಭಾಇಪ್ರ. ೧೧). [ಸಂ.]

ವೈಶಾಖ (ನಾ). ೧. ಚಾಂದ್ರಮಾನವರ್ಷದ ಎರಡನೆಯ ತಿಂಗಳು ; ಬೇಸಗೆ ; ವಸಂತಮಾಸ : ವೈಶಾಖದೊಳಾ ಯೋಗೀಶ್ವರಂ ಕಲ್ಶಿಲೆ ನೆಲಸಿ ಹಿಮಾದ್ರೀಂದ್ರಮಿರ್ಪಂತಿರಿರ್ದಂ (ಸುಕುಮಾ. ೪-೧೩) ; ಆ ಮಾಸವೇ ಚೈತ್ರ ವೈಶಾಖ . . . ಫಾಲ್ಗುಣಮೆಂದು ಹನ್ನೆರಡು ಕೆಜನಾಗಿಹುದು (ಏಕೀಶ. ೨೬೩) ; ವೈಶಾಖಮಾಸ ಬಂದರೂ ವೈಶ್ಯರ ಉಪದ್ರ ಬಿಡಲಿಲ್ಲ (ಗಾದೆ). ೨. ಮೊಸರು ಕಡೆಯುವ ಕೋಲು ; ಮಂತು : ಅನಿಮಿಷಾಲಯದಂತೆ ರವಿಯಂತೆ . . . ಗೋಮಯಪಲ್ಲವಾಸ್ಪದಂ ವೈಶಾಖಶಬ್ದದೊಳ್ ವ್ರಜಮೆಸೆದುದು (ಚಿಬಪು. ೧೧-೧೮). ೩. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಎದುರಾಳಿಯ ಮೇಲೆ ಬಾಣಹೂಡುವಾಗ ಒಂದುಅಡಿ ಅಂತರದಲ್ಲಿ ಪಾದಗಳನ್ನಿಟ್ಟು ನಿಲ್ಲುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭಂಗಿ : ರಣಾಂಗಣಮನನೆಯರದಿಂ ಮುಂಗೊಂಡು ನಿಂದ ಭೇದವಂತೆಂದೊಡೆ . . . ಸೋಮಪಾದ ಪ್ರತ್ಯಾಲೀಢಾಲೀಢ ವೈಶಾಖ ಮಂಡಲದಿಂದೆಸೆವ ಶಪಥದ ಸನ್ನಾಹದ ಪನ್ನತಿಕೆಯ . . . ಬಿಲ್ಲಾಳ್ಗಳ (ಹಮ್ಮೀರ. ೩-೩೩ ವ). 'ವೈಶಾಖಸ್ಥಾನ' ಪರಾ. ೪. [ನಾಟ್ಯ] ಆರು ವಿಧವಾದ ಪುರುಷಸ್ಥಾನಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; IP 'ನೆಲಕ್ಕೆ ೩ ½ಗೇಣು ಮೇಲೆ ತೊಡೆಗಳನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿ ಕಾಲುಗಳಿಗೂ ಅಷ್ಟೆ ಅಂತರವಿರುವಂತೆ ತ್ರ್ಯಸ್ತದಿಂದ ನಿಂತುಕೊಳ್ಳುವುದು" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩.೨೭ ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ವೈಷ್ಣವ, ಸಮಪಾದ, ವೈಶಾಖ, ಮಂಡಲ, ಆಲೀಢ, ಪ್ರತ್ಯಾಲೀಢ - ಈ ಆಱು ಪುರುಷಸ್ಥಾನಕಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೭-೧೨ ವ). [ಸಂ.]

ವೈಶಾಖರೇಚಿತ (ನಾ). ೧. [ನಾಟ್ಯ] ನೂರೆಂಟು ಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ನಿಂತುಕೊಳ್ಳುವ ಭಂಗಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ತಲಪುಷ್ಪಪುಟ . . . ವೈಶಾಖರೇಚಿತ . . . ನಾಗಾಪಸರ್ಪಿತ, ಗಂಗಾವತರಣ - ಈ ನೂಱೆಂಟು ಕರಣಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೪-೪೨ ವ). ೨. ಅಂಗಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಸ್ಥಿರಹಸ್ತ, ಪರ್ಯಸ್ತ, ಸೂಚೀವಿದ್ಧ, ಅಪರಾಜಿತ, ವೈಶಾಖರೇಚಿತ . . . ಸಂಭ್ರಾಂತ, ಸ್ವಸ್ತಿಕರೇಚಿತ - ಈ ಮೂವತ್ತೆರಡು ಅಂಗಹಾರಂಗಳ ಪೆಸರು (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೫-೭ ವ). [ಸಂ.]

ವೈಶಾಖವೃತ್ತಿ (ನಾ). ೧. ವೈಶಾಖಮಾಸ. ೨. = ವೈಶಾಖ ೩. ೧, ೨ : ಅತಿಕ್ರಾಂತ ವೈಶಾಖವೃತ್ತಿಯಾಗಿಯುಂ ಅಬರ್ಹಿಲೀಲಾರ್ಹಮಲ್ಲು (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೪೨ ವ). [ಸಂ.]

ವೈಶಾಖಸ್ಥಾನ (ನಾ). ೧. = ವೈಶಾಖ ೩ : ಆಲೀಢಪ್ರತ್ಯಾಲೀಢಸಮಪಾದವೈಷ್ಣವ ಮಂಡಲಾಗ್ರಮುಮೆಂಬ ಪಂಚವಿಧಸ್ಥಾನಕೃತ್ಯಂಗಳೊಳಂ . . . ಎಂಟುಂ ತೆಱದ ಪ್ರಹರಣಂಗಳೊಳಂ ಅತಿಪರಿಚಿತರಾಗಿ ವೈಶಾಖಸ್ಥಾನದೊಳ್ ನಿಂದು . . . ದೃಷ್ಟಿಯುದ್ಧಂಗೆಯ್ಯರ್ (ಗದಾಯು. ೮-೧ ವ) ; ಚಿನ್ನಬೆಳ್ಳಿಗಳಿಂದ ವಿಚಿತ್ರಾಲಂಕಾರ ಮಾಡಿದ ಗದೆಗಳನ್ನು ಇಬ್ಬರೂ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ವೈಶಾಖಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಒಬ್ಬರನ್ನೊಬ್ಬರು ನೋಡತೊಡಗಿದರು (ಭಾಮಿಶ. ೭೫). ೨. = ವೈಶಾಖ ೪ : ಲೋಕಾಕಾರಮನಭಿನಯಿಪಾಕಾರಂ ನೆಗೞ್ ನಿಂದು ವೈಶಾಖಸ್ಥಾನಾಕಾರದೊಳ್ ಮರುದ್ಭೃತನಾ ಕುಲಿಶಾಯುಧನದೊಂದು ಚೆಲ್ವಂ ಪಡೆದಂ (ಆದಿಪು. ೭-೧೧೭) ; ಪುಷ್ಪಾಂಜಳಿ

ವಿಕ್ಷೇಪಂಗೆಯ್ದೆಬಗಿ ಪೊಡವಟ್ಟು ಸರಸಾಗಮಪ್ರಾರಂಭನಿರತನನು ವೈಶಾಖಸ್ಥಾನಸ್ಥಿತನಾಗಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೬೧ ವ). [ಸಂ.]

ವೈಶಾಲ್ಯ (ನಾ). ಹರಹು; ವಿಸ್ತಾರ : ಆ ಮಂಕಾದ ಬಳಿಯ ಆಕಾಶದ ವೈಶಾಲ್ಯದಲ್ಲಿ ಚುಕ್ಕೆಗಳು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಎದ್ದು ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದುವು (ಮಲೆನಾ. ೨೪) ; ಕಾಲಿದಾಸಾದಿ ಮಹಾಕವಿಗಳೂ ಪೂರ್ವಪರಿಚಿತವಾಗಿದ್ದ ಕಥೆಗಳನ್ನೇ ಮಾರ್ಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ತಮ್ಮ ಪ್ರತಿಭೆಯ ನವ ನವೋನ್ಮೇಷಶಾಲಿತ್ವವನ್ನೂ ವೈಶಾಲ್ಯವನ್ನೂ ತೋರ್ಪಡಿಸಲಿಲ್ಲವೇ? (ಸಾಹಿಪ. ೯೧). [ಸಂ.]

ವೈಶಿಕ (ಗು). ೧. ವೇಶ್ಯೆಯು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ, – ಬಳಸುವ. (ನಾ). ೨. (ಗೀತ, ನೃತ್ಯ, ಚಾತುರ್ಯ, ತಂತ್ರ ಮುಂತಾದ) ವೇಶ್ಯೆಯ ವಿದ್ಯೆ, –ಕಲೆ : ವಿಟರ ತವಕ ತಕ್ಕೆಗೂಟವ ಮೋಹಿಪ ದಿಟವ ಸೋಲವ ವೈಶಿಕವ ಸಟೆಯ ಸವಡುನುಡಿಗಳೊಳು ಮಗಳೆ ನೀ ಪಟುವಾಗು (ರಾಮಾ. ೧೦-೪೦) ; ಒದವಿಸಿ ನಡೆನುಡಿನೋಟದ ಪದದಿಂ ಪೆಣ್ಗಳ್ಗೆ ಕಲಿಸುವರ್ ವೈಶಿಕಮಂ ಮುದುಪೆ ದಲೀ ಕುಂಟಣಿ ಮೆಯ್ವದುಳದ ಗೆಯ್ಮೆಯೊಳಮಿಂತು ಪೆತ್ತಿಪಳ್ (ಚಕವ. ೬-೮೬). ೩. ಬೆಡಗು ; ಬಿನ್ನಾಣ : ಕರವಲೆಯ ಕಟಿಸೂತ್ರ ಪದನೂಪುರ ನಿನಾದದ ಬೇಟವಡೆಗಳ ಸರಸ ಹಾಸ್ಯದ ಹಾಸಕದ ವಹಣಗಳ ವೈಶಿ[ಪಾಠಾಂ. ಸಿ]ಕದ ಸರಳಿಸುವ ಕುಕ್ಕುರಕದಂಬದ ವಿರಚಿತಾಡಂಬರದ ನವಶಾಬರಿಯರ್ಕೈದಿದರ್ (ತೊರರಾ. ೧-೫-೪೦). ೪. ಮೋಸ ; ಠಕ್ಕು ; ಕಪಟ : ಸಟೆಯಿಲ್ಲದಂತೆ ಪ್ರಪಂಚುವಿಲ್ಲದಂತೆ ವೈಶಿಕವಿಲ್ಲದಂತೆ ನಡೆಸಯ್ಯಾ ಲಿಂಗತಂದೆ (ಬಸವ. ೬೧) ; ಸ್ವಯಂಪ್ರಯೋಜನಮಾಗಿ ತಾಮಸುಗುವ ಕರ್ಮಜ್ಞಾನಭಕ್ತ್ಯಾದಿಗಳೊಳ್ ಸಾಧನಬುದ್ಧಿಗೆಯ್ವುದು ವೈಶಿಕಮಪ್ಪುದು (ಚಕವಂ. ೧೦೬-೧೦). ೫. ಶೃಂಗಾರನಾಯಕರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ; ಅನೇಕ ವೇಶ್ಯೆಯರೊಂದಿಗೆ ಇರುವವನು : ಕಾಮನ ಕೊಂದು ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ನಿಂದ ಕಾಮರಾಜರಾಜನು ರಾಜಾಧಿರಾಜ ಗಂಡರನೆಲ್ಲರ ಹೆಂಡಿರ ಮಾಡಿ ನೆರೆವ ವೈಶಿ[ಪಾಠಾಂ. ಸಿ]ಕ ಕಾಮ ನೀ ಕೇಳಾ (ಉಂವ. ೩. ೪೧೪-೮). [ಸಂ.]

ವೈಶಿಕತಂತ್ರ (ನಾ). ಆಕರ್ಷಿಸುವ ಉಪಾಯ ; ಮೋಹಿಸುವ ವಿಧಾನ: ಗಾರುಡಕನ್ಯವಾದಾ ದರುಶನವನು ಮಾರಣ ವೈಶಿಕ [ಪಾಠಾಂ. ವಶಿಕರ]ತಂತ್ರ ವಾರುವ ಗಜನರಪಶುಪರೀಕ್ಷೆಯ ಬಲ್ಲ ಭಾರಿ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರಲ್ಲೆಸೆಯೆ (ಅಬ್ಬಲೂ. ೩-೭೮). [ಸಂ.]

ವೈಶಿಷ್ಟಿಕ (ಗು). ೧. ವಿಶೇಷವಾದ ; ಮಹತ್ತರವಾದ. (ನಾ). ೨. ಹೆಚ್ಚುಗಾರಿಕೆ ; ವಿಶೇಷತೆ : ಹೊಸ 'ಜಾತಿಕಟ್ಟು'ಗಳೂ ಸಗೋತ್ರವಿವಾಹವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿವೆ ; ತಮ್ಮ ವೈಶಿಷ್ಟಿಕವಾದ ಆಚಾರ ವ್ಯವಹಾರಗಳನ್ನು ಕಾಪಾಡಿಕೊಂಡು ಬರುತ್ತಿವೆ (ಕಾಸಗಿ. ೩ ಮುನ್ನುಡಿ). [ಸಂ.]

ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ (ನಾ). ವಿಶೇಷವಾದ ಗುಣ ; ಹೆಚ್ಚುಗಾರಿಕೆ ; ಮೇಲ್ಮೆ : ತಂತ್ರದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಕೆಲವೊಂದು ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು (ಸಮಜೀ. ೨೫ ಟೀಕೆ); ಹೊಯ್ಸಳದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು ವಿವಿಧ ಭಾಗಗಳಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಯಬಹುದು (ಹೊಯ್ಸವಾ. ೧೪). [ಸಂ.]

ವೈಶೇಷಿಕ (ಗು). ೧. ವಿಶೇಷವಾದ ; ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ; ವಿಶಿಷ್ಟಗುಣವುಳ್ಳ. (ನಾ). ೨. ವಿಶಿಷ್ಟವಾದುದು ; ವಿಶೇಷ ಲಕ್ಷಣದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು: ವೈಶೇಷಿಕ ಶಬ್ದ ವಿಶೇಷವೆಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸಿದ್ಧಿಸಿದೆ (ಭಾರದ. ೧೨೩) ; 'ವೈಶೇಷಿಕ' ಪದವು ವಿಶೇಷವೆಂಬ ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಬಂದಿರುವುದೆಂದು ಪ್ರಾಯಶಃ ತಿಳಿಯುವರು (ಹಿಂದಸಾ. ೧೧೧). ೩. ಷಡ್ದರ್ಶನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ವಿಶೇಷಗುಣವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ ತತ್ತ್ವಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞನಾದ ಕಣಾದನ ದರ್ಶನ : ವೈಶೇಷಿಕ ಎಂಬ ಇಟ್ಟಿಗೆಯಲೂರಿಸಿ ಕೂಡಲಸಂಗಯ್ಯನೆಂಬ ಕನ್ನಡಿಯ ತೋರುವೆನು (ಬಸವ. ೭೪೬) ; ಈ ಮೂಲತತ್ತ್ವಾನ್ವೇಷಣರೂಪದಲ್ಲಿ . . . ವೈಶೇಷಿಕ, ನೈಯಾಯಿಕ, ಸಾಂಖ್ಯಯೋಗ, ಜೈಮಿನೀಯ, ಔಪನಿಷದಗಳೆಂಬುವ ಆರು ಆಸ್ತಿಕದರ್ಶನಗಳೂ ಆವಿರ್ಭವಿಸಿರುತ್ತವೆ (ಭಾರದ. ೨೨೯). ೪. ವೈಶೇಷಿಕತತ್ತ್ವವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವವನು, – ಪಾಲಿಸುವವನು: ಗೋಪಣಂದಿಮುನಿಪುಂಗವನೆಂಬ ಮದಾಂಧಸಿಂಧುರಂ ತಗಯಲ್ ಜೈಮಿನಿ ತಿಟ್ಟಿಕೊಣ್ಬು ಪರಿಯಲ್ ವೈಶೇಷಿಕಂ ಪೋಗದುಣ್ಣಗೆಯೊತ್ತಲ್ (ಎಕ. II, ೬೯-೪೩ ; 1100); ವೈಶೇಷಿಕರು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ, ಅನುಮಾನಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಸ್ವತಂತ್ರ ಪ್ರಮಾಣಗಳೆನ್ನುತ್ತಾರೆ (ತತ್ವಪ್ರಾ. ೨೩೦). ೫. (ವೈಶೇಷಿಕರ ಪ್ರಕಾರವಿರುವ) ಆತ್ಮನ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಬುದ್ಧಿಸುಖದುಃಖೇಚ್ಛಾದ್ವೇಷಪ್ರಯತ್ನಧರ್ಮಾಧರ್ಮಸಂಸ್ಕಾರರೂಪನವವಿಧ ವೈಶೇಷಿಕಗುಣೋಚ್ಛೇದಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೫). [ಸಂ.]

ವೈಶೇಷಿಕದರ್ಶನ (ನಾ). = ವೈಶೇಷಿಕ ೩ : ಗೌತಮನ ನ್ಯಾಯದರ್ಶನ, ಕಣಾದನ ವೈಶೇಷಿಕದರ್ಶನ, ಕಪಿಲನ ಸಾಂಖ್ಯದರ್ಶನ . . . ಬಾದರಾಯಣನ ಉತ್ತರಮೀಮಾಂಸಾದರ್ಶನ — ಇವೇ ಷಡ್ದರ್ಶನಗಳು (ಭಾರದ. ೧೨೧) ; ವೈಶೇಷಿಕದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ದ್ರವ್ಯ . . . ಅಭಾವವೆಂದು ಏಳು ಪದಾರ್ಥಗಳಾಗಿ ವಿಭಾಗಮಾಡಿರುವರು (ಹಿಂದಸಾ. ೧೧೨). [ಸಂ.]

ವೈಶ್ಯ (ಗು). ೧. ವ್ಯಾಪಾರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಚತುರ್ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ವರ್ಗ : "ಬ್ರಾಹ್ಮಣಃ, ಕ್ಷತ್ರಿಯಃ, ವೈಶ್ಯಃ — ಈ ಮೂಱು ವರ್ಣಮುಂ ದ್ವಿಜರೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೬೫-೨೩೮) ; ವೈಶ್ಯವೆಂಬುದು ಜಾತಿಯಲ್ಲ ವರ್ಣ (ತುಳುನಾ. ೧೭೬). ೩. ಚತುರ್ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು ; ವ್ಯಾಪಾರ ಅಥವಾ ಒಕ್ಕಲುತನ ಮಾಡುವವನು : ತನತನಗೆ ಕಂಡರು ಮಹೀಸುರ ಜನಪ ವೈಶ್ಯ . . . ಹರ ಚತುರ್ಮುಖರ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೪-೩೩) ; ಭಗವದ್ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ವೈಶ್ಯನಿಗೆ ಕೃಷಿ, ಗೋರಕ್ಷೆ, ವಾಣಿಜ್ಯಗಳು . . . ಮತ್ತೆ ಕೆಲವನ್ನು ಸೇರಿಸಿದ್ದಾನೆ (ಭಾರದ. ೫೫); ವೈಶಾಖಮಾಸ ಬಂದರೂ ವೈಶ್ಯರ ಉಪದ್ರ ಬಿಡಲಿಲ್ಲ (ಗಾದೆ). ೪. ರತ್ನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಅರಿಸಿನದ ಬಣ್ಣವನಾಂತು ಮಿಸುನಿಯೊಲು ತೊಳಪುದದು ವೈಶ್ಯಜಾತಿಯು (ರತ್ನಶಾ. ೩-೯) ; ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೀ ಮಣಿ ಚಿತ್ತಂಬುಗೆ ಜಾತರಂಗಮೆನಿಪುದು . . . ವೈಶ್ಯಂ ಸಮಂತು ಸೌಗಂಧಿಕಮ್ಮೆ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೨-೧-೭೦). [ಸಂ.]

ವೈಶ್ಯಕಾಂತೆ (ನಾ). ವೈಶ್ಯಜಾತಿಯ ಹೆಣ್ಣು : ವೈಶ್ಯಕಾಂತೆಯನೊರ್ವಳಂ ಕಂಡು (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೩-೭೭ ವ). [ಸಂ. ವೈಶ್ಯಕಾಂತಾ]

ವೈಶ್ಯಜ (ನಾ). ವಣಿಜರ ವಂಶದವನು ; ವ್ಯಾಪಾರಿ. 'ಪಟವೈಶ್ಯಜ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ವೈಶ್ಯದತ್ತಿ (ನಾ). ವ್ಯಾಪಾರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ದಾನ : ಪುಲಿನಾಡ ಕೊಳತೂರಂ ಪಲ್ಲವಾದಿತ್ಯಪೂರವಾಗೆ ನಕರಂ ಮಾಡಿ ವೈಶ್ಯದತ್ತಿಯಾಗೆ ಮಾಡಿ ನೊಳಂಬಸೆಟ್ಟಿಗೆ ಕೊಡಂಗೆಯಾಗೆ ಕೊಟ್ಟಂ (ಸೌಇ. IX-i, ೪೧-೧೬ ; ಸು. 10ನೆಯ ಶತ). [ಸಂ.]

ವೈಶ್ಯೆ (ನಾ). ವೈಶ್ಯಜಾತಿಯ ಹೆಣ್ಣು. [ಸಂ. ವೈಶ್ಯಾ]

ವೈಶ್ರವಣ (ನಾ). ೧. ವಿಶ್ರವಸ್ಸಿನ ಮಗ ; ಕುಬೇರ : ವಿವಿಧವಿನೋದಸುಖಂ ವೈಶ್ರವಣಂ ಧನದಾದ್ರಿಯೊಳ್ ಸುಖಂ ವಸಿಯಿಸುವಂತವನಿಪನಾ ಮಾಡದೊಳುದ್ಧ ವಾಂಬುನಿಧಿ ವಿಶ್ವಸೇನನನುದಿನಮಿರ್ಕುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೪೯) ; ದಿವಿಜೇಂದ್ರಂಗೆತ್ತಲುಂ ವೈಭವದೊಳ್ . . . ವೈಶ್ರವಣಂಗೆತ್ತೆತ್ತಲುಂ ವಿತ್ತದೊಳಧಿಕನೆನುತ್ತಿರ್ಪನಂ ಸಂದ ನಿಂತೀ ಲವಣಾಂಭೋರಾಶಿವೇಳಾವಲಯಿತಧರಣೀಚಕ್ರದೊಳ್ ತತ್ಕುಮಾರಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೩೭) ; ಇವನು ಸುರಪತಿ ವರುಣ ಯಮ ವೈಶ್ರವಣರೆಂಬರ ಗೆಲಿದ ಪೂರ್ವದಿ ಇವನ ಗೆಲಿದವರಿಲ್ಲ (ಕೌಶಿರಾ. ೨೭-೧೩). ೨. ರಾವಣ. [ಸಂ.]

ವೈಶ್ವಂಭರ (ಗು). ೧. ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಒಂದು ಮತದ ಹೆಸರು; ವೈಷ್ಣವಮತ : ವಿತಂಡಮುನಿಯು . . . ವೈಶ್ವಂಭರವೆಂಬ ಮತವನ್ನು ಕಲ್ಪನೆಮಾಡಿ, ಆ ಪಂಡಿತನು ಅನಂತರ ವಿಷ್ಣುನಾಮಾಂಕಿತವಾದ ಅಷ್ಟಾಕ್ಷರಿಯನ್ನು ಅವರಿಗೆ ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿದನು (ತುಳುನಾ. ೧೦೬). [ಸಂ.]

ವೈಶ್ವದೇವ (ಗು). ೧. ವಿಶ್ವದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ. (ನಾ). ೨. ಗೃಹಸ್ಥನು ಎಲ್ಲ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ದಿನವೂ ಊಟಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಅರ್ಪಿಸುವ ಭೂತಯಜ್ಞ : ಮಧ್ವರಾಯರ ನೆನೆದು ಪರಿಶುದ್ಧರಾಗಿರೊ . . . ಕಾಮವಿಲ್ಲದ ಹರಿಪೂಜೆ ವೈಶ್ವದೇವವಿಡುವಾಗ (ಪುರಂದ. ೧-೨೯೯-೨) ; ದೈವಯಜ್ಞವು ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಮಾಡುವುದು, ಆದ್ದರಿಂದ ಇದನ್ನು ವೈಶ್ವದೇವವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಆರ್ಯಧ. ೧೮೯). ೩. ಋಕ್ಷಾದಿ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ : "ಸೂರತ್ವಷ್ಟಾನಿಲೇಂದ್ರಾನಲಂ ಮಿತ್ರೇಂದು ನೈರುತಿ ಜಲಂ ವೈಶ್ವ[ಪಾಠಾಂ. ಸ್ವ]ದೇವ . . . ಋಕ್ಷಾದಿದೈವಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೯-೩). [ಸಂ.]

ವೈಶ್ವದೇವಿ (ನಾ). ೧. ಮಾಘಮಾಸದ ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷದ ಅಷ್ಟಮಿ. ೨. [ಛಂದ]

ಹನ್ನೆರಡುಮಾತ್ರೆಗಳ ಜಗತೀಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ಪ್ರಭೇದ : ಭೂಮಿದ್ವಂದ್ವ ಕೃತ್ರಲ್ ಜಲದ್ವಂದ್ವಮಿತ್ರಂ ತಾಮಪ್ಪಂತಿಂಬಾಗಿಲ್ಲಿ ಬಂದೊಪ್ಪೆ ಕೇಳ್ ವಿಶ್ರಾಮಂ ಕಾಮಾಸ್ತ್ರಸ್ಥಾನದೊಳ್ ನಿಂದೊಡಕ್ಕುಂ ಕಾಮಪ್ರಾಕಾರೇ ವೈಶ್ವದೇವಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೮೭ ಅಡಿಟಿ). [ಸಂ. ವೈಶ್ವದೇವೀ]

ವೈಶ್ವರೀಯ (ನಾ). "ಎಲ್ಲ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ತರ್ಪಣ ಕೊಡುವುದು" (ಶಂಕರಾ. ಕೋಶ); ಆ ನವಿನಾತಿಥ್ಯಮಿಲ್ಲದೆ ವೈಶ್ವರೀಯವನು ಮಾಡಲೊಲ್ಲರು ವ್ರತವ (ಶಂಕರಾ. ೧-೫೪). [?]

ವೈಶ್ವಾನರ (ಗು). ೧. ಮಾನವಜನಾಂಗಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಬೆಂಕಿ ; ಅಗ್ನಿ : ಇಭವಿದ್ವೇಷಿಗೆ ವಿಕ್ರಮಂ . . . ಹಿಮಾಂಶುಗೆ ಹಿಮಂ ವೈಶ್ವಾನರಂಗುಷ್ಣ[ವ್ರತ್ರ]ಭ . . . ಸಾಜಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೯೪) : ಆಳಾಪಿಸುವ ವಿದಗ್ಧ ವಿಪ್ರಲಂಭ ವೈಶ್ವಾನರದನ್ನೆಯೆಂಬುದನೀ ರಾಗಪ್ರಯೋಗಪು ಪೇಳ್ವಪ್ಪುದು (ಲೀಲಾವ. ೨-೭೦ ವ). ೩. ಜಠರಾಗ್ನಿ. ೪. ಅಗ್ನಿಯ ಅಧಿದೇವತೆ : ಏರಿದನಿಸುತಿಹ ದೇವತಾತ್ರಯವಧಿಕವೆಲ್ಲರಿಗೆ ವರವನಿಪುದಾಮ್ನಾಯ ವೈಶ್ವಾನರನಧಿಕಪದದಿಂದ (ತಮ್ಮಣಾ. ೩-೧೨) ; ವೈಶ್ವಾನರಂ ಈ ಮರ್ಬಿನೊಂದು ಜಂಕಣಿಗೆ ಬೆದಱಿ . . . ಪತಿಪರಾಯಣೆಯಂ ತೋಱಿಸಲೊಡಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೬೪-೨೩). ೫. ಚಿತ್ರಮೂಲದ ಗಿಡ. ೬. [ವೇದಾಂತ] ಸಮಷ್ಟಿಶರೀರದಲ್ಲಿ ಚೈತನ್ಯರೂಪಿಯಾಗಿರುವವನು : ಈ ಸಮಷ್ಟಿಶರೀರದ ಕೂಡೆ ಕೂಡಿದ ಚೈತನ್ಯವು ಸಮಸ್ತಮನುಷ್ಯರುಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಿಮಾನವ ಮಾಡಿತಾಗಿ ವೈಶ್ವಾನರನುಯಂತಾ ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು (ಈಶ್ವರ್ಸ. ೧೮-೨) ; ಜಾಗ್ರತಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಮಾಂಡೂಕ್ಯಉಪನಿಷತ್ತು ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ . . . ವೈಶ್ವಾನರ — ಸಕಲಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಸಂಬಂಧಿಸಿಕೊಂಡಿರುವವನು (ಜೀವಾತ್ಮ. ೧೨೭). ೭. [ಛಂದ] ಒಂದು ಗುರು, ಒಂದು ಲಘು ಪುನಃ ಒಂದು ಗುರು ಇರುವ ಒಂದು ಗಣ ; ರಗಣ (–U–) : ಕುಲಿಶಧರವಾತೋರ್ವೀ ವೈಶ್ವಾನರಾ ನಿಲರಂತ್ಯದೊಳ್ ನೆಲಸೆ ಹರಿಯಿಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೭೭).

ವೈಶ್ವಾನರಚೂರ್ಣ = ಹೊಟ್ಟೆಶೂಲೆ, ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ, ಚಿತ್ರಮೂಲ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚೂರ್ಣ : ವೈಶ್ವಾನರಚೂರ್ಣ — ಶುಂಠಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ . . . ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಗಜಹಿಪ್ಪಲಿ . . . ಬಳಿಸಾಸುವೆ ಇವಂ ಸಮಾಂಶವಾಗಿ ದಿನಂಪ್ರತಿಯೂ ೪ ವರಹ ತೂಕ ತುಪ್ಪದಿಂ ಸೇವಿಸೆ ಗ್ರಹಣಿ, ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ, ಹೊಟ್ಟೆಶೂಲೆ ಸಹ ಪರಿಹರಮಕ್ಕುಂ (ಸಕವ್ಯ. ೬೭೭). [ಸಂ.]

ವೈಷಮ್ಯ (ನಾ). ೧. ಏರುಪೇರು ; ವ್ಯತ್ಯಾಸ : ಅಂತುಭಯನದಿಯ ವೈಷಮ್ಯಮುಮನಾಶ್ಚರ್ಯಂಬಟ್ಟು ನೋಡಿ (ಆದಿಪು. ೧೨-೫೦ ವ) ; ಅಪಬೆಳೆಸಿ ಶಾರೀರ ಮೆಂಬುದು ವಾತಪಿತ್ತದೋಷ ವಿಶೇಷವೈಷಮ್ಯಸಮುದ್ಭವಮಪ್ಪ ಶರೀರಾಶ್ಮಿಕುಕ್ಷಿದಂತಶೂಲಾದಿ ಜನಿತಮಕ್ಕುಂ (ಅಜಿತಪು. ೮-೨೦ ವ). ೨. ವಿಪತ್ತು ; ತೊಂದರೆ : "ವಿಷಮಂ ವೈಷಮ್ಯಂ" (ಚತುನಿ. ೧೨೦). ೩. ದ್ವೇಷ ; ಹಗೆತನ : ನೊಳಂಬರ ರಾಜ್ಯವು ಬಹಳವಟ್ಟಿಗೆ ವಿಸ್ತಾರಗೊಂಡಿತಲ್ಲದೆ ನೊಳಂಬರ ಮತ್ತು ಬಾಣರ ನಡುವೆ ನಿರಂತರವೈಷಮ್ಯಕ್ಕೆ ದಾರಿಮಾಡಿಕೊಟ್ಟಿತು (ನೊಳಂ. ೨೫). [ಸಂ.]

ವೈಷಯ (ಗು). ೧. ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ. (ನಾ). ೨. ವಿಷಯ ; ವಸ್ತು : "ವಿಷಯಂ ವೈಷಯಮೆನಿಪ್ಪುದು" (ಚತುನಿ. ೧೨೦). [ಸಂ.]

ವೈಷಯಿಕ (ಗು). ೧. ವಸ್ತುವಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. ೨. ವಿಷಯಸುಖಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ; ಇಂದ್ರಿಯಸುಖಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ : ರಾವಣಂಗೊಲವು ಪದಿರ್ವ್ಯಡಿಸಿತ್ತಪ್ರಾಪ್ತಿರಸಂಬಡೆಗುಂ ವೈಷಯಿಕಸುಖದೋಳದು ವಿಸ್ಮಯನೇ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೯-೧೮೭) : ತಾವು ವೈಷಯಿಕ ವಾಸನೆಗಿಂತಲೂ ಮೇಲಿನ ಒಂದು ಉಪಅನುಭವವನ್ನು ಪಡೆದವರೆಂಬುದನ್ನು ನಾನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡೆ (ಪ್ರಾಜಲ. ೧೭೩). (ನಾ). ೩. ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವ ವಸ್ತು, — ವಿಷಯ: ನಿರ್ವರ್ತ್ಯವಿಕಾರ್ಯಂ ಪ್ರಾಪ್ಯಮತ್ತಲುಂ ವೈಷಯಿಕಂ (ಶಮಪ. ೧೨೭). ೪. ಭೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು ; ವಿಷಯಲೋಲುಪ. [ಸಂ.]

ವೈಷ್ಣವ (ಗು). ೧. ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ವಿಷ್ಣುವಿನ : ಆ ಸೋಮನಾಥಪುರದ ಆಱು ತತ್ತಿನ ಒಳಗಣ ಬಂಡೂರತತ್ತಿನ ಒಳಗೆ ಆ ವೈಷ್ಣವಬಾಗೆಯ ಪ್ರಿತ್ತಿ ಹದಿನಾಲ್ಕಱ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗಳನೂ . . . ಅನುಭವಿಸಿಕೊಂಡು (ಎಕ. V(R), ತಿರುಮ. ೯೧-೧೨ ; 1281). ೨. ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಆರಾಧಿಸುವ. (ನಾ). ೩. ಹಿಂದೂಮತದ ಮೂರು ಪ್ರಮುಖಪಂಥಗಳಾದ ವೈಷ್ಣವ, ಶೈವ ಮತ್ತು ಶಾಕ್ತ ಎಂಬುವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಹರಿಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ಸಾರುವ ಪಂಥ : ಭರತಖಂಡದಲ್ಲಿ ಶೈವ ಮತ್ತು ವೈಷ್ಣವ ಎಂಬುದಾಗಿ ಎರಡು ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳು . . . ನಾನಾ ಮತಾಚಾರಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾದುವು (ಭಾತತ್ವ. ೬೧೯). ೪. ವೈಷ್ಣವ ಮತಾವಲಂಬಿ : ಬಿಜ್ಜಳನ ಗುರುವಪ್ಪ ನಾರಣಕ್ರಮಿತಂ ಸೌರಿಭಟ್ಟಂ ವಿಷ್ಣುಪದ್ದಿಗಳು ಮೊದಲಾದ ವೈಷ್ಣವರೆಲ್ಲಂ ಕಂಡುಕಂಡು ಅಸೂಯೆಯೊಳು ನಡೆದು (ಬಸರ. ೮-೭೫); ಷಟ್ಕರ್ಮ ಮಾಡಬೇಕು ವೈಷ್ಣವನೆನಿಸಬೇಕು ವಿಷ್ಣುದಾಸರ ದಾಸನಾಗಬೇಕು (ಪುರಂದ. ೩-೭೦-೪); ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ಪರಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವೆಂದು ತಿಳಿದು ಆರಾಧಿಸುವವರು ವೈಷ್ಣವರು (ಭಾರದ. ೨೦) ; ಸ್ಮಾರ್ತರಿಗೆ ಸ್ವಾರ್ಥ ಹೆಚ್ಚು, ವೈಷ್ಣವರಿಗೆ ಉಷ್ಣ ಹೆಚ್ಚು (ಗಾದೆ). ೫. ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಅಭಿಮಂತ್ರಿಸಿ ಬಿಡುವ ಅಸ್ತ್ರ ; ನಾರಾಯಣಾಸ್ತ್ರ : ಲೋಕಮಂ ಬಸಿಱೊಳಗಿಟ್ಟು ಕಾದಳವ ನಾರಳವೊಡ್ಡಿಸ ಕಾದನಾಗಳರ್ವಿಸ ತೆಗೆದೆಚ್ಚ ವೈಷ್ಣವಮನೊಡ್ಡಿಸಿ ವೈಷ್ಣವದಿಂ ಮುರಾಂತಕಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೬೨). ೬. ಯುದ್ಧಮಾಡುವಾಗ ನಿಲ್ಲುವ ಒಂದು ಭಂಗಿ : ಆಲೀಢ ಪ್ರತ್ಯಾಲೀಢ ಸಮಪಾದ ವೈಷ್ಣವ ಮಂಡಲಾಗ್ರಮುಮೆಂಬ ಪಂಚವಿಧಸ್ಥಾನಕ್ರತಂಗಳೊಳಂ . . . ನಿಂದು . . . ದೃಷ್ಟಿಯುದ್ಧಂಗೆಯ್ದರ್ (ಗದಾಯು. ೮-೧ ವ). ೭. [ನಾಟ್ಯ] ಆರು ಬಗೆಯ ಪುರುಷಸ್ಥಾನಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; P "ಪಾದಗಳಿಗೆ ೨$\frac{1}{2}$ಗೇಣು ಅಂತರವಿರುವಂತೆ ಒಂದು ಕಾಲನ್ನು ಸಮನಾಗಿರಿಸಿ ಇನ್ನೊಂದು ಕಾಲಿನ ಬೆರಳುಗಳನ್ನು ಪಕ್ಕಕ್ಕೆ ಮಾಡಿ ಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿ ತ್ರ್ಯಸ್ರದಂತಿರಿಸಿ ಮೊಳಕಾಲನ್ನು ಬಗ್ಗಿಸಿ ಸೌಷ್ಠವದಿಂದ ನಿಂತುಕೊಳ್ಳುವುದು" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩.೨೬ ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ವೈಷ್ಣವ . . . ಪ್ರತ್ಯಾಲೀಢ — ಈ ಆಱು ಪುರುಷಸ್ಥಾನಕಂಗಳ್" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೭-೧೨ ವ).

ವೈಷ್ಣವಗೀತಿಮನೋಹರ = ವಿಷ್ಣುಪರವಾದ ಗೀತೆಗಳನ್ನು ಸುಶ್ರಾವ್ಯವಾಗಿ ಹಾಡುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಗ್ರಾಮನಾಮೋತ್ರಮವೈಷ್ಣವಗೀತಿ ಮನೋಹರರ್ (ಕಆ. II, ೧೦-೯ ; 1080). [ಸಂ.]

ವೈಷ್ಣವದೀಕ್ಷೆ (ನಾ). ವೈಷ್ಣವಮತದ ವ್ರತಗಳನ್ನು ವಿಧಿವತ್ತಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕೈಗೊಳ್ಳುವ ಸಂಸ್ಕಾರ : ನೀನು ನನ್ನೊಡನೆ ಬಾ ವೈಷ್ಣವದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತೇನೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೮೧). 'ಶೈವದೀಕ್ಷೆ' ಪರಾ. [ಸಂ. ವೈಷ್ಣವದೀಕ್ಷಾ]

ವೈಷ್ಣವಪುರಾಣ (ನಾ). ಹದಿನೆಂಟು ಮಹಾಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಕುರಿತ ಪುರಾಣ : ಬ್ರಹ್ಮಪುರಾಣ ಪದ್ಮಪುರಾಣ ವೈಷ್ಣವಪುರಾಣ . . . ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಪುರಾಣವೆಂಬವೆ . . . ಹದಿನೆಂಟು ಮೂಲಪುರಾಣಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೭); ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ವೈಷ್ಣವಪುರಾಣಗಳು ಶಿವ ವಿಷ್ಣುಗಳ ಸಾಮ್ಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತವೆ (ಭಾರದ. ೧೩೭). 'ಶೈವಪುರಾಣ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ವೈಷ್ಣವಮತ (ನಾ). ೧. ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಪೂಜಿಸುವವರ ಮತ, — ಕುಲ: 'ವೈಷ್ಣವಮತ' ಎಂಬ ಹೆಸರು ಸೂಚಿಸುವಂತೆಯೇ ವಿಷಯ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಆರಾಧನೆಯ, ಪೂಜೆಯ ಪರಂಪರೆಗೆ ಅಥವಾ ಸಂಪ್ರದಾಯಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು (ಭಾರದ. ೨೫೩). ೨. ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ, ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ಸ್ಥಾಪಿತವಾದ ಮತ ; ದ್ವೈತಪಂಥ ; ದ್ವೈತಮತ : ಮಧ್ವರಾಯರ ನೆನೆದು ಪರಿಶುದ್ಧರಾಗಿರೊ ಪೊದ್ದಿ ವೈಷ್ಣವಮತವ ಭವಾಬ್ಧಿಯನು ದಾಟಿರೊ (ಪುರಂದ. ೧-೨೦೯ ಅನುಪಲ್ಲವಿ). 'ಶೈವಮತ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ವೈಷ್ಣವವೇದ (ನಾ). ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಕುರಿತ ಗೀತಗ್ರಂಥ ; ಪುರಾತನಕಾಲದ ಆಳ್ವಾರರು ರಚಿಸಿದ ವಿಷ್ಣುಸ್ತೋತ್ರ, : ಆಳ್ವಾರರು . . . ಸುಮಾರು ೪೦೦೦ ಪದ್ಯಗಳನ್ನು ಹಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಪದ್ಯಗಳಿಗೆ ನಾಲಾಯಿರ ದಿವ್ಯಪ್ರಬಂಧಂ ಎಂದು ಹೆಸರು. ವೈಷ್ಣವವೇದ ಎಂಬ ಹೆಸರೂ ಇದೆ (ಭಾರದ. ೩೦೯). [ಸಂ.]

ವೈಷ್ಣವಸಿದ್ಧಾಂತ (ನಾ). ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ತತ್ತ್ವ,– ದರ್ಶನ : ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಸರ್ವಕೃತ್ಯಗಳನ್ನೂ ವಿಷ್ಣುವಿಗೇ ಸಮರ್ಥಿಸಿ ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತಿಯನ್ನೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಕರ್ತವ್ಯವೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಈ ದರ್ಶನಕ್ಕೆ ವೈಷ್ಣವಸಿದ್ಧಾಂತವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ (ಹಿಂದಸಾ. ೨೬೬) ; ವೈಷ್ಣವಾಗಮಗಳ ಬೆಳಕಿನಲ್ಲಿ ವೇದವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವ ಪ್ರಯತ್ನದಲ್ಲಿ ವೈಷ್ಣವಸಿದ್ಧಾಂತಗಳೂ ಪ್ರವೃತ್ತವಾದುವು (ಭಾತಶ್ರ. ೬೧೭). 'ಶೈವಸಿದ್ಧಾಂತ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ವೈಷ್ಣವಾಗಮ (ನಾ). ವಿಷ್ಣುದೇವಾಲಯಗಳ ನಿರ್ಮಾಣ, ವಿಷ್ಣುವಿಗ್ರಹದ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ, ಪೂಜೆ ಮೊದಲಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ ; ವೈಖಾನಸಾಗಮ : ವಿಖನಸಮಹರ್ಷಿಗಳಿಗೆ ಭಗವಂತನಿಂದ ಉಪದಿಷ್ಟವಾದ ವೈಷ್ಣವಾಗಮವು ವೈಖಾನಸಾಗಮವೆಂದು ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾಯಿತು (ಭಾರಗ. ೬೫). 'ಶೈವಾಗಮ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ವೈಷ್ಣವಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ವಿಷ್ಣುಮಂತ್ರವನ್ನು ಅಭಿಮಂತ್ರಿಸಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ ಅಸ್ತ್ರ ; ನಾರಾಯಣನು ಅಧಿದೇವತೆಯಾಗಿರುವ ಅಸ್ತ್ರ ; ನಾರಾಯಣಾಸ್ತ್ರ: ಅಂತು ವೈಷ್ಣವಾಸ್ತ್ರಮತಿನಿರ್ಭರದಿಂ ಚತುರ್ವಲದೊಳ್ ಕಾದುತ್ತುಮಿರೆ (ಜಗವಿ. ೧೨-೩೪ ವ) ; ಇದು ವರಾಹನ ದಾಡೆಯಿದನಾ ತ್ರಿದಶವೈರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟನವನಿಂದಿದುವೆ ಭಗದತ್ತಂಗೆ ಬಂದುದು ವೈಷ್ಣವಾಸ್ತ್ರವಿದು ಇದು ಹರಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳ ಗೆಲುವುದು ಕಣಾ ನಿಮಿಷದಲಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೩ ೭೨). [ಸಂ.]

ವೈಷ್ಣವಿ (ನಾ). ೧. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಶಕ್ತಿ ; ವಿಷ್ಣುಮಾಯೆ. ೨. (ದೇವ, ದಾನವರು ಅಮೃತಕ್ಕಾಗಿ ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರವನ್ನು ಮಥನ ಮಾಡಿದಾಗ) ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವಳು ; ಲಕ್ಷ್ಮಿ : ಬಾಲಭಾಸ್ಕರನು ಪೂರ್ವಾದ್ರಿಯ ಶಿಖರದ ಮೇಲೆ ಮೈದೋರುವಂತೆ ಪಾಲಾಬ್ಧಿಯಲಿ ಜಗತ್ಪಾಲೆ ಕಣ್ಗೆಸೆದಳು ಶೀಲೆ ವೈಷ್ಣವಿಯೂ ಮುಂತೆ (ಸಮುಮ. ೧೯-೧೨). ೩. ಸಪ್ತಮಾತೃಕೆಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳು : "ಬ್ರಾಹ್ಮೀ, ಮಾಹೇಶ್ವರೀ, ಕೌಮಾರೀ, ವೈಷ್ಣವೀ, ವಾರಾಹೀ, ಮಾಹೇಂದ್ರೀ, ಚಾಮುಂಡಾ –ಈ ೭ ಸಪ್ತಮಾತೃಕೆಯರ ಪೆಸರ್" (ಹರಿಯು. ೪-೧೭). ೪. ದುರ್ಗಾದೇವಿ ; ದುರ್ಗೆ : ಹರಿಯಚೇಂದ್ರಾದಿಗಳು ಮುರಿದು ಮರೆಯಾಗೆ ಕಾಯ್ದುಯಿರದೆ ವೈಷ್ಣವಿಯಾಗಿ . . . ಶುಂಭಾಸುರನ ಸಿರವ ನಿಮಿಷದೊಳರಿದು ಚರಣದಿ ಮೆಟ್ಟಿಯಮರರನುಳುಹಿದಗಜೆ ಸಲಹಾ (ನವಮೋ. ೯-೨). ೫. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಭಕ್ತೆ ; ವೈಷ್ಣವಭಕ್ತೆ : ಭಗವಂತನನ್ನು ನಂಬಿಕೊಂಡು ಅವನ ಆರಾಧನೆಯಲ್ಲಿ ವೈಷ್ಣವಿಯರಂತೆ ಕಾಲಕಳೆಯಬೇಕೆಂದು ನಿರ್ಧರಿಸುವ ನನಗೆ ಬೇರಾವ ಬಾಳಿನಲ್ಲಿಯೂ ಆಸೆಯಿಲ್ಲ (ಹೇಮಂತ. ೩೪೦). ೬. ವೈಷ್ಣವಮತವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವವಳು ; ವೈಷ್ಣವಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸು : ಹಸಿರು ಹಣೆಯಿಂದ ಕುಳಿತ ವಿಕ್ಟೋರಿಯಾ ರಾಣಿಗೂ ಚಾಂದಬೀಬಿಗೂ ಒಂದು ಬೊಟ್ಟು ಉದ್ದ ಕುಂಕುಮವಿಟ್ಟು ವೈಷ್ಣವೀ ಮುತ್ತೈದೆಯರ ಸಾಲಿಗೆ ಸೇರಿಸಿದೆವು (ಗಾಳಿಪ. ೭೦). ೭. ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದ ರಾಜರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲೆಂದರಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದ, ವಿಷ್ಣುವಿನ ಉಪಾಸಕಿ ; ವಿರಾಗಿಣಿಯರ ಒಂದು ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವಳು : ವೈಷ್ಣವಿಯು ಆ ದ್ವಾರಪಾಲಕನನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸಿ ಅರಮನೆಯೊಳಗೆ ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿದಳು (ಶ್ರೀರಾಯ. ೬೩). ೮. [ಸಂಗೀತ] ಸಪ್ತಸ್ವರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ ಮಧ್ಯಮಸ್ವರದ ಅಧಿದೇವತೆ : ಬ್ರಾಹ್ಮಿ ಮಾಹೇಶ್ವರಿ ಕೌಮಾರಿ ವೈಷ್ಣವಿ ವಾರಾಹಿ ಮಾಹೇಂದ್ರಿ ಚಾಮುಂಡಿಯೆಂಬವರೇ ಕ್ರಮದಿಂದಾ ಷಡ್ಜಾದಿಸ್ವರಾಧಿದೇವತೆಗಳು (ಎವೇಕ. ೧೮೬). 'ಕೌಮಾರಿ' ಪರಾ. [ಸಂ. ವೈಷ್ಣವೀ]

ವೈಸಣಿಗೆ 'ಬಯಿಸಣಿಗೆ' ನೋ.

ವೈಸರಾಯ 'ವೈಸರಾಯಿ' ನೋ.

ವೈಸರಾಯಿ, ವೈಸರಾಯ (ನಾ). ರಾಜ್ಯಾಧಿಕಾರವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವ ಆಡಳಿತಗಾರ ; ರಾಜನ ಪ್ರತಿನಿಧಿ : ವೈಸರಾಯಿ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ 'ರಾಜನ ಪ್ರತಿನಿಧಿ' ಎಂದರ್ಥವಾಗುವುದು (ಬಾಲಪ್ರ.III, ೧೩೧೭). **ವೈಸರಾಯ** : ದಡುಗನನ್ನು ಸ್ಥಾನಿಕನಾಗಿ ವಿಜಯನಗರದ ವೈಸರಾಯನಾದ ಅಣ್ಣದಾನ ಒಡೆಯನ ಅನುಮತಿ ಮೇರೆಗೆ ನೇಮಿಸಲಾಗಿತ್ತು (ತುಳುನಾ. ೧೩೪). [← ಇಂ. Viceroy]

ವೈಸಾರಿಣ (ನಾ). ಮೀನು ; ಮತ್ಸ್ಯ : "ಮೀನಂ ಝಷಂ . . . ವೈಸಾರಿಣಂ ಮತ್ಸ್ಯಮೆನೆ ಮೀನ್ಗೆ ನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೧-೭). [ಸಂ.]

ವೈಸಿಕ (ನಾ). ೧. ವೇಶ್ಯೆಯರು ವಿಟರನ್ನು ಮನಸೆಳೆಯಲು ಬಳಸುವ ಗೀತ, ನೃತ್ಯ, ಚಾತುರ್ಯ, ತಂತ್ರ ಮುಂತಾದ ವಿದ್ಯೆ,–ಕಲೆ : ನೆರೆವಳ್ ತಂಗಿಯುವಟ್ಟ ತಾನೆ ಬರಲೊಲ್ಲಂ ಲಜ್ಜೆಯಿಂದಾತನಂ ಕರೆಯಲ್ ವೈಸಿ[ಕಾಕಾ. ಶಿ]ಕವೆಂದಪಂ ಸಖಿ ಸರಕ್ಕೊಕ್ಕೆಂ ಗಡಾ ನಲ್ಲನಂ ಬರಿಸನ್ನಲ್ಲಿಗೆ (ಲೀಲಾಪ. ೨-೫೫) ; ಪುಯುವಿನೆಡೆಯುಪಚಾರಗಿಕ್ಕ ವೈಸಿಕದ ಹರವರಿ ಹುಸಿಯ ಹಸರ . . . ಎಂಗೆಸಿಪ ಸೂಳೆಗೇರಿಯು ಹೊಕ್ಕಸವನೀಶನು (ಹಚಕಾ. ೪-೪) ; ಅತಿಕುಟಿಲಮಾದ ಡಂಬಕದ ವೈಸಿಕದೆ ಸಂತತಮೆಸೆವ ವಾರಸತಿಯರ್ ಚಪಳೆಯರ್ ನಾಡೆ ಸಿತಗೆಯರ್ (ಅರಾಚ. ೨-೫-೩೮). ೨. ಠಕ್ಕು ; ವಂಚನೆ : ಆಸುರದ ವ್ಯಾಮೋಹವಿದು ಡೊಳ್ಳಾಸವೋ ಕೌರವರ ಘಟ್ಟಿಸ ವೈಸಿಕವೊ ನಿಮ್ಮಡಿಯ ಮಾಯಾ ಮಯದ ಮಾಲೆಗಳೊ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೬-೫೫) ; ಇಂತು ವೈಸಿಕಮಸಗಿದ ತಚ್ಚೋರಭಟರಂ ಘಾತಿಸಿ (ಮರಾಚ. ೨-೪೩). ೩. ನಿರರ್ಥಕವಾದುದು ; ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದುದು: ಸಾಕಿದೇತಕೆ ಬಿಡಿದೆ ವೈಸಿಕದ ಬಾಣಪ್ರಯೋಗಂಗಳ್ (ಬೃಮಿನಾ. ೨೫-೩೪) ; ವೈಸಿಕದ ಕಿರುವಳ್ಳಿಯು ಕೈಲಾಸಗಿರಿಗೆ ಸಮನೆನಿಸಿ ತೋರಿದ . . . ಶಿವಸಿದ್ಧಪತಿ ನಿನ್ನ ಸಮ್ಮುಖಕೆ ಬರಲೆನಗೆ ಸನ್ಮಾರ್ಗಮಂ ತೋರಿ ನೀನುಪಕರಿಸು (ಕಂಟೀ. ೮-೭೦). [< ಸಂ. ವೈಶಿಕ]

ವೈಸ್ರಸಿಕ (ನಾ). [ಜೈನ] ಶಬ್ದಭೇದದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ ; "ಅಭಾಷಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದಭೇದ-ಸ್ವಭಾವಜನ್ಯವಾದ ಮೇಘಧ್ವನಿ ಮೊದಲಾದುವು" (ಜೈನಕೋ. ೨೪೯) ; ಅಭಾಷಾತ್ಮಕಮುಂ ಪ್ರಾಯೋಗಿಕ ವೈಸ್ರಸಿಕಭೇದದಿಂ ದ್ವಿವಿಧಂ ಅಲ್ಲಿ ಬಲಾಹಕಾದಿಪ್ರಭವಂ ವೈಸ್ರಸಿಕಂ ಅಕ್ಕುಂ (ತತ್ತ್ವಸ್ತ್ರ. ೨೪೨) ; ಶಬ್ದವು ಪ್ರಾಯೋಗಿಕ, ವೈಸ್ರಸಿಕ (ಸ್ವಾಭಾವಿಕ) ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿದೆ . . . ಮೇಘಾದಿಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವುದು ವೈಸ್ರಸಿಕವು (ಜೈನಧ. ೫೭). [ಸಂ.]

ವೈಸ್ವರ್ಯ (ನಾ). ಧ್ವನಿ ಬದಲಾಗುವಿಕೆ: ಸ್ತಂಭ (ಸ್ತಬ್ಧತೆ) . . . ವೇಪಥು, ಅಶ್ರು (ಕಣ್ಣೀರು), ವೈಸ್ವರ್ಯ (ಧ್ವನಿ ಬದಲಾಗುವುದು) -- ಇವು ಸಾತ್ವಿಕಭಾವಗಳು (ಸಂನಾಟ. ೧೨) [ಸಂ.]

ವೈಹಳಿ 'ವೈಹಾಳಿ' ನೋ.

ವೈಹಾಯಸ (ಗು). ೧. ಆಕಾಶದಲ್ಲಿರುವ ; ಗಗನದಲ್ಲಿರುವ. (ನಾ). ೨. ಬಾನು ; ಆಕಾಶ : ವೈಹಾಯಸಯುದ್ಧಸನ್ನದ್ಧರಸಪರಾಜಿತಾನಂತವೀರ್ಯರಂ ಕಂಡು ಪೊಡವಟ್ಟು (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೬೫ ವ) ; ತರಣಿ ವೈಹಾಯಸವನೇಜಿದ ಕರವ ಬೀಸಿದ ವಿಷ್ಣುಚರಣದ ಸರಣಿಯಲಿ ಸರದೆಗೆವ ಗಂಧರ್ವರನು ಖತಿಗೊಳಿಸಿ (ಕಾಶಿರಾ. ೪೧-೧) [ಸಂ.]

ವೈಹಾಸಿಕ (ನಾ). ಹಾಸ್ಯಮಾಡುವವನು ; ಹಾಸ್ಯಗಾರ ; ವಿದೂಷಕ : "ಸುಪರಿಹಾಸಂ ಧ್ರುವಂ ವೈಹಾಸಿಕನೆನಲ್ಕೆ ನೃಪರ ನಗಿಸುವನಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೮೦-೯). [ಸಂ.]

ವೈಹಾಳಿ, ಒಯ್ಯಾಳಿ, ವೈಯಾಳಿ, ವೈಹಳಿ (ನಾ). ೧. ಕುದುರೆ, ಆನೆ, ಟಗರು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ಮಾಡುವ ಸವಾರಿ : ಗೋಳಿಟ್ಟು ಸತಿಯರಂ ವೈಹಾಳಿಯನೇಱಿದನವಳ್ದಿರ ದಾವಣಿಯಂ ಲೀಲೆಯೊಳೆ ಕಟ್ಟಿದಂ ಗುಣಬಳಂ ವಿಟಚಕ್ರವರ್ತ್ತಿ ವಿಭುದೇಮರಸ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೧೧೮-೪೩ ; 1057) ; ರಂಜಿಸುವ ಮಹಿಷಯುದ್ಧಂಗಳಂ ಕಾಣುತುಂ ಕರಿತುರಗವೈಹಾಳಿಯೊಳ್ ಬೆರಸಿ ಬಳೆವುತುಂ (ನಂದಿರ. ೩-೫೯) ; ಎಳಗನ ವೈಹಾಳಿಯ ಮಾಡೇಳ್ಕೆ ಕೆಳೆಯರ ಮೇಳಕೆ ಮನಗುಡಲೇಳ್ಕೆ (ಹಚಕಾ. ೧೨-೩೦ ರಗಳೆ). ೨. ಸಂಚಾರ ; ವಿಹಾರ ; ಗಮನ : ಮೇಲುರತದಲಿ ಪರಿಮಳದ ವೈಹಾಳಿಯಲಿ ಸಲೆ ಬೀದಿವರಿದು ಚಡಾಳಿಸುವ ಸೊಗಸಿನಲಿ ಸೊಂಪಾದಳು ಸರೋಜಮುಖಿ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೦-೪) ; ವಾಯುವಿನ ವೈಹಾಳಿಗೆಡೆಗುಡು ನಿನ್ನ ವಚನವನು (ತೊರರಾ. ೭-೨೩-೨೫). ೩. ಕುದುರೆಸವಾರಿಯನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವ ಸ್ಥಳ ; ಕುದುರೆಸವಾರಿಯ ಮೈದಾನ : ಬನವೆತ್ತಂ ಧವಳಾರ ವಂಕದ ಕಳಂ ವೈಹಾಳಿ ಪೂದೋಂಟದಿಂಬನೆ ತಳ್ತಂಗದಿ ಸೂಳೆಗೇರಿ ಕೆಱೆಗಳ್ ಕಣ್ಗೊಪ್ಪವಂ ಮಾಡೆ (ಎಕ. XIII, ೩೦೨-೧೦ ; 1125). **ಒಯ್ಯಾಳಿ** : ೧. ಕಾನನದೊಯ್ಯಾಳಿಯಿಂದಲಿ ಬರುತಿರ್ದು ತಾನು ಕಂಡನೋ ಮಾರಿದತ್ತ (ಜಿನರಾ. ೫-೭೧) ; ಪುರುಷಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ ರತಿದೇವಿಯರ ಸತ್ಪುತ್ರ

. . . ತುರಗ ರಥ ಗಜಗಳೊಯ್ಯಾಳಿಕೇಳಿಯನರಿದು (ನವಮೋ. ೧೭-೩). **ವೈಯಾಳಿ** : ೧. ತುರಗ ವೈಯಾಳಿಯನು ಮಾಡುವ ತ್ವರಿತದಿಂದಪ್ಪಣೆಯ ಪಾಲಿಸು (ನಾಗಷ. ೯-೩೪). **ವೈಹಳಿ** : ೩. ಪೊಳಲ ಪೊಱಗಣ ನಾಲ್ಕುಂದೆಸೆಗಳೊಳಾನೆಗಳ ಕುದುರೆಗಳ ವಾಹಕರ ಕಳಕಳರವದಿಂದ ಕಣ್ಗೆಸೆದವು ವೈಹಳಿಯ ಕಳಗಳೇನನೆಂಬೆ (ಕುರಾಶಾಂ. ೪-೬೮) ; P ಇದು ಛಂದಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ ರೂಪ. 'ಬಾಹ್ಯಾಳಿ' ಪರಾ.

[< ಸಂ. ವಾಹ್ಯಾಲೀ]

ವೈಹಾಳಿಗ (ನಾ). ವಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಕುದುರೆಸವಾರಿ ಮಾಡುವವನು : ಕೆಲತರದ ಇರಳುಹಕ್ಕಿಗಳು ಈ ವೈಹಾಳಿಗರನ್ನು ಕಂಡೋ ಏನೋ ಕಿರಿಚು - ಕೀಚಲುಗುಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದವು (ವೀರಬಂ. ೨೧). [ವೈಹಾಳಿ + - ಇಗ]

ವೈಹಾಳಿಯಂಕಣ (ನಾ). ಕುದುರೆ ಅಥವಾ ಆನೆಯ ಸವಾರಿಯನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವ ಸ್ಥಳ, — ಮೈದಾನ : ಸೂಕ್ಮಾನ ಕುದುರೆಯ ವೈಹಾಳಿಯಂಕಣದಿಕ್ಕೆ ಕಣ್ಮನಕೆ ರಂಜಿಸಿತು (ಮೋಹತ. ೨-೫೫). [ವೈಹಾಳಿ + ಅಂಕಣ]

ವೊಕ್ಕಳಾರಿ (ನಾ). ಬೇಸಾಯ ಮಾಡುವವನು; ರೈತ(?) : ಹಿನ್ನಕೆ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಸೀಮೆಯವರನೂ ವೊಕ್ಕಳಾರಿ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ತೊಂಡನೂರ ಗದ್ದೆನೂವುಳಿಸುವ ಸಂಮಂಧ ಆದನ ನಾವು ಕುಳವ ಕಡಿದು ಬಿಟ್ಟೆವು (ಎಕ. XIV, ಶ್ರೀರಂಗ. ೨೬೩-೮ ; 1527).

[< ಒಕ್ಕಲ್ + ?]

ವೊಡೆತಿರ್ (ಕ್ರಿ). ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರು ; ಸೇರಿರು : ಶ್ರೀಮದಜಿಬಲ್ಲಹಾ[ಗ್ರ]ನುಂ ಕುಱುಂಗೋಡ ಮೂನೂರ್ವರ್ಮ್ಮಹಾಜನರು ವೊಡೆತಿಟ್ಟು ದೇಗುಲಕೆ ಕುಱುಂಗೋಡ ಪೊಲದೊಳ್ . . . ಕೊಟ್ಟು (ಸೌಇಇ. IX-i, ೬೫-೭ ; 947). 'ಉಡಿತಿಟ್ಟು' ಪರಾ.

[< ಒಡೆತು + ಇರ್]

ವೊಡ್ಡವಾರ 'ವಡ್ಡವಾರ' ನೋ.

- ವೊಲ್ '- ವೋಲ್' ನೋ.

- ವೊಲು '- ವೋಲ್' ನೋ.

ವೋರ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಪನ್ನಿಮ್ಮರ್ತ್ತರ್ಕೆಯ್ಯಂ ಮಾನ್ಯಂಗುಡುಗೆನ್ನು ಪೇಳೆ ವೋ(?)'' ಬೆಸದೊಳ್ . . . ಕೊಟ್ಟು (ಇಅ. XII, ೨೨೩-೫ ; 930). [?]

ವೋರ್ಬಣ್ಣಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದೇ ಆಕಾರ, — ಸ್ವರೂಪ : ಯಿಾಸ್ವರನುರ್ವ್ವೀ ಪರ್ವ್ವಿಯಡಂಗಿಕೊಂಡಿಪ್ಪನು ವೋರ್ಬ್ಬಣ್ಣಿಗೆಯಾಗಿ ಯೋಗಿಗಳ ಮನದ ಕೊನೆಯ ಜೋತೀಸ್ವರನು ವೃಷಭನ ರೂಪಾಗಿ (ಎಇ. XXIII. ೩೦-೫ ; 1285). 'ಒಬ್ಬಣ್ಣಿಗೆ' ಪರಾ.

[P ಇದು 'ಒರ್ಬಣ್ಣಿಗೆ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

- ವೋಲ್, - ಒಲ್$_2$, - ಒಲ್ಲು$_2$, - ಓಲ್, - ವೊಲ್, - ವೊಲು, - ವೋಲು (ಪ್ರ). ಎಂಬಂತೆ, ಹಾಗೆ, ಆ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಾಗುವ ಒಂದು ಪ್ರತ್ಯಯ : "ವೋಲೋಲ್ ಪಾಂಗಂತೆವೊಲೆಂಬೀ ಲಲಿತಾಭಿಖ್ಯ ಸಾಮ್ಯಮೆಂಬರ್ಥಂ" (ಚಶುನಿ. ೩೨) ; ಬಾಳಾ ಮೇಲ್ಸಿಖಿ ಮೇಲೆ ಸರ್ಪ್ಪದ ಮಹಾ ದನ್ತಾಗ್ರದುಳ್ಸಲ್ಪವೋಲ್ (ಎಕ. II, ೨೨-೧ ; ಸು. 700) ; ಹೃದಯದೊಳ್ ತಾಳ್ದ ಮಣಿಹಾರಂ ಬೋ[ಪಾಠಾಂ. ಬೊ]ಲ್ ಸೊಗಯಿಸುವ ವಚನವಿರಚನೆ ನೆಗಟ್ಗುಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೩) ; ಪರಮಶ್ರೀನಿಳಯಂ ಶಶಧರಕಾಂತಿವಿರೋಧಿರೋಚಿವದನಂ ನಿನ್ನಾ ಸರಸಿರುಹದ ವೋಲ್ (ಕವಿರಾ. ೩-೭೨) ; ತನ್ಮೃಗಶಾಬಾಕ್ಷಿಯ ಕಂಪು ತಟ್ಟೆ ಮಧುಪಂಬೋಲ್ ಸೋಲ್ತು (ಪಂಪಭಾ. ೧-೭೦) ; ವೋಲೆಂಬುದುಂ ಅಂತೆ ಎಂಬುದುಂ ಉಪಮೆಯೊಳ್ ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ಪತ್ತುಗುಂ . . . ವೋಲೆಂಬುದು ವಿಕಲ್ಪದಿಂ ಹ್ರಸ್ವಮುಮಕ್ಕುಂ (ಶಮದ. ೨೧೪ ವೃತ್ತಿ). P ಅಕಾರಾಂತ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ 'ವೋಲ್' ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬಕಾರ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗವಾಗುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಮೇಲೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೩) ; (ಪಂಪಭಾ. ೧-೭೦)ರ ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು ನೋಡಬಹುದು. **- ಒಲ್$_2$** : ಪುರಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ತಲೆದುಡುಗೆಯೊಲಿರು[ತಿಹ] ಪುರುಷಾರ್ತ್ಥತೀರ್ತ್ಥನಾ . . . ಮಹಿಮಾಮನೋಹರಿಪ್ರಿಯ ನಾದಂ (ಕೊಲ್ಹಾಶಾ. ೨೩-೪೦ ; 1209); ಹೃತ್ಕಮಲಕರ್ಣಿಕಾಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಎಡೆವಿಡದೊಲಾವಾಗಮಿರ್ಪ ಪಂಪಾಕ್ಷೇತ್ರದೊಡೆಯಂ ವಿರೂಪಾಕ್ಷನೇ ಪೇಳಿಸಿದೊಡೆ . . . ಪೇಳ್ದಂ (ಚಿಬಪು. ೧-೩೦) ; ನಿಜಪುರಕೆ ಮೃಗಧರನೊಲೆಸೆವ ಶಿಶುವಂ ಕೊಂಡು ಪರಿಜನದೊಡನೆ ಬಂದನುತ್ಸವದೊಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೮-೫೯). **-ಒಲು$_2$** : ಸೂಳೆಗವಳ ದೂತಿಕೆ ನುಡಿದಳವನಂ ಜಱಿದು ಪೊಗಳ್ಗೊಲು (ಜೈಮಿಭಾ. ೬-೩೫). **- ಓಲ್** : ಸುರಪತಿಯೊಡ್ಡೋಲಗಕ್ಕಮಿದು ಮಿಗಿಲೆಂಬೋಲ್ ಕರಮೊಪ್ಪಿರ್ದುದು ಸಭೆಯಾ ತರಳಾಕ್ಷಿಯರಿಂ ಪೊದಟ್ಟು ನೂರ್ಮಡಿ ಚೆಲ್ವಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೧೪೭) ; ಗೋಪಿತಾರ್ಥವ ಕೊಟ್ಟು ಜನ ಸವ್ಯಾಪರಾಹೋಲ್ ರಚಿಸುವದಕುಪಮಾಪದವ ಕೊಡು ಚಂದ್ರನಾಥನ ಕೋಮಲಾಕೃತಿಯಾ (ಬಿಜ್ಜಪು. ೪-೧೫). **- ವೊಲ್** : "ವೊಲೆಂದೊಡೆ ಹೋಲಿಪರ್ಥಮಕ್ಕುಂ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೫೬) ; ಕಟ್ಟಿದ ಸಿಂಘಮನ್ನೆಟ್ಟೊಡೇನೆಮಗೆನ್ನು ಬಿಟ್ಟ ವೊಲ್ (ಇಅ. X, ೬೧-೯; 700); ವಿಪರೀತಂ ತರುತತಿಯವೊಲಪರಾಗಂ ಶುದ್ಧ ಭೂಮಿವೋಲ್ಪದ್ಮಿನಿವೋಲುಪಗತವಿಭ್ರಮರಹಿತಂ ಕುಪಿತಾಕೃತಿಯೆಂಬುದುಪಮ ಸಂಧಾನಾಂಕಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೮೩). **- ವೊಲು** : ಜಲದನಿನದಕೆ ಕುಣಿವ ನವಿಲ್ಗಳವೊಲು . . . ಸೂರ್ಯೋದಯಕೆ ಮನವಲರ್ವ ಚಕ್ರಂಗಳವೊಲಾಗಳಖಿಳಶಿವೈಕ್ಯರು ನಿನ್ನ ಬರವಂ ಬಯಸುವರು (ಬಸಪು. ೩೭-೫೪) ; ಬೆತ್ತ ಬೆಳೆದದ್ರಿಯವೊಲಿದ್ದುದು ಮತ್ತಗಜನೊಂದಱಿಯದನಿಬರ ಬಾಣಹತಿಗಳಲಿ (ಕುಮಾದ್ರೋ. ೩-೩೯) ; ಅಂಗಜಾಂತಕನಾಲಯದವೊಲು . . . ಎಸೆದುದುಗ್ಗದ ರಾಷ್ಟ್ರಕೋಸಲದ (ತೊರರಾ. ೧-೯-೭). **- ವೋಲು** : ಹೊರೆದೆನಕಟಾ ತನುವನಿದ ಸೂಕರನ ಶುನಕನವೋಲು (ತೊರರಾ. ೧-೪-೧೦) ; ಪುರಲಕ್ಷ್ಮಿ ಕೈಗಳೆತ್ತಿದವೋಲು ಡಂಕಣಿ ಮೆಱೆದುವೆಣ್ದೆಸೆಯೊಳು (ಕಂನವಿ. ೨-೬೫).

-ವೋಲು '- ವೋಲ್' ನೋ.

ವ್ಯಂಗ (ನಾ). ೧. ಅಂಗಹೀನ ; ಹೆಳವ. ೨. ದೋಷ ; ಕುಂದು : ಹಲವು ಜೀನಸುಗಳು ಹುಳುತಿರುವವು . . . ಹೊಲಸ ನಾರುವ ಜೀನಸುಗಳು — ಹೀಂಗೆ ಬಗೆಬಗೆಯ ವ್ಯಂಗಗಳಿರುವವು (ಮುಂಬುವ್ಯಾ. ೭೩). [ಸಂ.]

ವ್ಯಂಗ್ಯ (ಗು). ೧. ಕೊಂಕಾಗಿ ಸೂಚಿಸಿದ ; ಅಣಕದ : 'ವ್ಯಂಗ್ಯಚಿತ್ರ', 'ವ್ಯಂಗ್ಯನುಡಿ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ಕೊಂಕು ; ಅಣಕ : ಇಂಗಿತಗಳನಿದಿರಿಂಡಲೆಳಸುವ ನೋಟ . . . ವ್ಯಂಗ್ಯವ ಕಲಿವ ಒಳ್ನುಡಿ ಬಗೆಗೊಳೆ ಕೋಮಲಾಂಗಿಯ ಕೂರ್ತೆಱಗಿಪುದು (ಹರಿಬ. ೬-೨೨) ; ವೇಂಬುಲಿಗೆ ವ್ಯಂಗ್ಯ ಅರ್ಥವಾಗಲಿಲ್ಲ (ಹುಹುಹೊ. ೪೯). ೩. ಅಣಕದ ಮಾತು ; ಕೊಂಕುನುಡಿ : ಶರಣನಾಡಿದ ವ್ಯಂಗ್ಯಗಳನಾದರಿಸಿ ಮನದೊಳು ನಾಚಿ (ಶಂಕರಾ. ೭-೨) ; ನೀವೇನು ಧರ್ಮರಾಜರೋ . . . ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ರ‍್ಯರೊ? ಎಂದು ಜಾನಕಿಬಾಯರು ವ್ಯಂಗ್ಯವಾಡಿದರು (ಸಮಜೀ. ೩೨೩). ೪. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಾಗುವ ವಾಚ್ಯ ಲಕ್ಷ್ಯ ಮತ್ತು ವ್ಯಂಗ್ಯವೆಂಬ ಮೂರು ಬಗೆಯ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ವ್ಯಂಜನಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಬೋಧ್ಯವಾಗುವ ಅರ್ಥ,- ಧ್ವನಿತವಾಗುವ ಅರ್ಥ : ವ್ಯಂಗ್ಯಮಾಗಿ ತೋರ್ಪರ್ಥ ವ್ಯಕ್ತಮಾಗಿ ಮನೋಹರಮಾಗಿರೆ (ಅಪ್ರತಿ. ೧-೧೮ ವ) ; ಅರ್ಥವು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ವಾಚ್ಯ, ಲಕ್ಷ್ಯ, ವ್ಯಂಗ್ಯವೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ (ಕೈಟಿಡಿ. ೧೭೭). [ಸಂ.]

ವ್ಯಂಗ್ಯಚಿತ್ರ (ನಾ). ಅಣಕದ ಚಿತ್ರ ; ನಗೆ ತರಿಸುವ ಚಿತ್ರ : ಮಾನವಾಕೃತಿಗಳು ಕೂಡಾ ಏನೋ ಸಂಪ್ರದಾಯಕ್ಕೆ ಗೀಚಿದಂತಿವೆ ; ವ್ಯಂಗ್ಯಚಿತ್ರಗಳಂತಿವೆ (ಭಾರದ. ೫೩೧).

[ಸಂ.]

ವ್ಯಂಗ್ಯನುಡಿ (ನಾ). ಕೊಂಕನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವ ಮಾತು ; ಅಣಕದ ನುಡಿ : ಕೈಯೊಡ್ಡಿ ಕಾಸು ಕೇಳಿದೆವು. ಆಗ ನಮಗೆ ದೊರೆತದ್ದು ವ್ಯಂಗ್ಯನುಡಿ (ಜೀವನ. ೨ ಅಂಕ).

[ವ್ಯಂಗ್ಯ + ನುಡಿ$_2$]

ವ್ಯಂಗ್ಯಾರ್ಥ (ನಾ). = ವ್ಯಂಗ್ಯ ೪ : ಆವ ಕಾವ್ಯದೊಳು ವಾಚ್ಯಾರ್ಥಕ್ಕತಿಶಯವಾದ ವ್ಯಂಗ್ಯಾರ್ಥವು ತೋರದಿರಲ್ಕೆ ಚಿತ್ರವೆನಿಸುವುದು (ಕುವಲ. ೭) ; ಅನುಕ್ತವಾದರೂ ಅರಿವಿಗೆ ವಿಷಯವಾಗುವ ವ್ಯಂಗ್ಯಾರ್ಥವೇ ಕಾವ್ಯದ ಸಾರ (ಭಾರಮಿ. ೫೧) ; ಪ್ರಾಚೀನರ ಮತಾನುಸಾರವಾಗಿ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ವಾಚ್ಯಾರ್ಥಕ್ಕೇ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯ ; ವ್ಯಂಗ್ಯಾರ್ಥವಿದ್ದರೆ, ವಾಚ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಪುಷ್ಟಿಗೊಳಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯ (ಕೈಟಿಡಿ. ೧೬೫).

[ಸಂ.]

ವ್ಯಂಗ್ಯೋಕ್ತಿ (ನಾ). ೧. = ವ್ಯಂಗ್ಯನುಡಿ : ವ್ಯಂಗ್ಯೋಕ್ತಿಯು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಮೂಡಿ ವಿರಸದ ತೀಕ್ಷ್ಣತೆಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತದೆ (ಸಮಜೀ. ೩೭ ಪೀಠಿಕೆ) ; ಅಯ್ಯೋ ಪಾಪ, ಯಾರಾದರೂ

ಅಪ್ಪಾಜಿಯವರಿಗೆ ಹೇಳಬೇಕು ಎಂಬ ವ್ಯಂಗ್ಯೋಕ್ತಿಯಿಂದ ಅವನನ್ನು ಕಳಿಸಿಬಿಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಶಾಚಕಾ. ೧೯೨). ೨. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಂಜನಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಬೋಧ್ಯವಾಗುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಮಾತು , — ನುಡಿ : ಮಂಗಳ ಮಹಿಮನ ಪುರುಷವಿರಹದೊಂದು ಸಾಂಗತ್ಯದಾ ಸಂಗತಿಯೊಳು ವ್ಯಂಗ್ಯೋಕ್ತಿಯಿಂ ಚಕುಪಾದ್ಯಕೃತಮಿದಕ್ಕೆ ಮಂಗಳಮಹಶ್ರೀ ಶ್ರೀ ... ೩೮-೧೦೦) ; ಕಾವ್ಯದ ರೀತಿ ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗಿ ಅಲಂಕಾರಾತ್ಮಕವೂ ವ್ಯಂಗ್ಯಪ್ರ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ, ಅದರ ರಚನೆಯ . . . ವ್ಯಂಗ್ಯೋಕ್ತಿ, ವಕ್ರೋಕ್ತಿಗಳನ್ನು . . . ರಸಾನುಭವಮೌಲ್ಯದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಪರಿಗಣಿಸಬೇಕು (ಸಾಹಿಪ್ರ. ೧೧೫). [ಸಂ.]

ವ್ಯಂಜಕ (ಗು). ೧. ಸ್ಪಷ್ಟಗೊಳಿಸುವ ; ವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸುವ : ಬೇಱೊಂದರ್ಥಮಂ ಸೂಚಿಪ ಶಬ್ದಾದಿಕವೇ ವ್ಯಂಜಕಶಬ್ದಮಕ್ಕುಂ (ಎಪಜ. ೧೧೬) ; ವ್ಯಂಜಕಶಬ್ದ, ವ್ಯಂಜಕ ಅರ್ಥ, ವ್ಯಂಜನಾವ್ಯಾಪಾರ ಇವುಗಳೆಲ್ಲವುಗಳ ಸಮುದಾಯರೂಪವಾದ ಕಾವ್ಯವನ್ನೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಧ್ವನಿಯೆನ್ನಲಾಗಿದೆ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೨೮ ಅಟು). (ನಾ). ೨. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ವ್ಯಂಗ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಪದ ಅಥವಾ ಅರ್ಥ : ವ್ಯಂಜನಾವ್ಯಾಪಾರ ವನ್ನುಳ್ಳದ್ದಕ್ಕೆಲ್ಲ — ಅದು ಶಬ್ದವಾಗಲಿ, ಅರ್ಥವಾಗಲಿ — ವ್ಯಂಜಕವೆಂದು ಹೆಸರು (ಭಾರಮೀ. ೨೮೫) ; ಅರ್ಥವು ವಾಚ್ಯ, ಲಕ್ಷ್ಯ, ವ್ಯಂಗ್ಯವೆಂದು ಮೂರುವಿಧ. ಈ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ (ಕ್ರಮವಾಗಿ) ವಾಚಕ, ಲಕ್ಷಕ, ವ್ಯಂಜಕಗಳೆಂದೂ . . . ಹೆಸರು (ಕೃಪಿಡಿ. ೧೭೭). ೩. [ನಾಟ್ಯ] ಹಸ್ತವಿನ್ಯಾಸಗಳಿಂದ ಭಾವವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವುದು : "ವ್ಯಂಜಕಃ, ಅಭಿನಯಃ— ೨ ಹಸ್ತವಿನ್ಯಾಸಗಳಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೭೨). [ಸಂ.]

ವ್ಯಂಜನ (ನಾ). ೧. ಸ್ಪಷ್ಟಗೊಳಿಸುವಿಕೆ ; ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ. ೨. ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಕಕಾರದಿಂದ ಹಕಾರದವರೆಗೂ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಕಕಾರದಿಂದ ಳಕಾರದವರೆಗೂ ಇರುವ ಅಕ್ಷರಗಳ ಸಮೂಹ : ಅಂತಕಾರಾದಿ ಹಕಾರಾಂತ ಸ್ವರ ವ್ಯಂಜನ ಭೇದ ಭಿನ್ನ ಶುದ್ಧಾಕ್ಷರಂಗಳುಮಂ (ಆದಿಪು. ೮-೫೫ ವ) ; ಪ್ರಕಟತರ ವ್ಯಂಜನ ಸಂಜ್ಞೆ ಕಕಾರದಿನಾ ಳಕಾರ ಪರ್ಯಂತಂ ಪಂಚಕ ಪಂಚಕಂಗಳಿಂ ಪಂಚಕಮಕ್ಕುಂ (ಶಮದ. ೧೩) ; ಸ್ವರದ ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದೆ ಉಚ್ಚರಿಸಲಾಗದ ವರ್ಣಕ್ಕೆ ವ್ಯಂಜನ ಎಂದು ಹೆಸರು (ಮಧ್ಯಮ. ೧೧). ೩. ಚಿಹ್ನೆ ; ಗುರುತು. ೪. ಸ್ತ್ರೀ ಅಥವಾ ಪುರುಷರಿಗೆ ಯೌವನಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ದೇಹದಲ್ಲಿ ತೋರುವ ಚಿಹ್ನೆ,— ಗುರುತು. ೫. ಊಟದಲ್ಲಿ ಬಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಅಥವಾ ನಂಜಿಕೊಳ್ಳುವ ಪದಾರ್ಥ ; ನಂಜಿಕೆ : "ನಿಷ್ಠಾನಂ, ವ್ಯಂಜನಂ — ಈ ೨ ವ್ಯಂಜನಂ" (ಹಲಾಯು. ೫-೧೭೭) ; ವಿವಿಧ ಭಾಜನಂಗಳೊಳಿಡುವ ಘೃತ ಲವಣ ತೈಲಕ್ಷೀರದಧಿವ್ಯಂಜನಂಗಳೊಳ್ ಸಂಸ್ಕಾರಂ ಮಾಡುವ . . . ತೆಱನುಮಱಿಯೆ ಪೇೞ್ದು (ಆದಿಪು. ೬-೭೭ ವ) ; ಮೊಸರನ್ನದ ಜತೆಗೆ ಈ ವ್ಯಂಜನವಿಲ್ಲದೆ ತುತ್ತು ಗಂಟಲಿನಲ್ಲಿ ಇಳಿಯುವುದೇ ಇಲ್ಲ (ಹಸುಹೊ. ೩೦೯). ೬. ಸ್ತ್ರೀ ಮತ್ತು ಪುರುಷರ ಮರ್ಮಾಂಗ: "ವ್ಯಂಜನಂ — ಗುರ್ತು, ಗಡ್ಡಮೀಸೆ, ಮಜ್ಜಿಗೆಪಳಿದ್ಯ, ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರ ಗುಹ್ಯಾವಯವ, ಅಕ್ಷರ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೪೦೨). ೭. ಜೊತೆಯ ವಸ್ತು ; ಪರಿಕರ : ನೇಗಿಲುಗಳೂ . . . ಸುವರ್ಣಮಾಲಿಕೆಗಳೂ ತುಮುರು ತುಮುರಾದ ವಿಚಿತ್ರವ್ಯಂಜನಗಳೂ (ಕ್ಷವಾಕ. ೧೦೧). ೮. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಅಭಿಧಾ, ಲಕ್ಷಣ, ವ್ಯಂಜನವೆಂಬ ಮೂರು ಶಬ್ದಶಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಧ್ವನಿಶಕ್ತಿ : ಅಭಿಧ, ಲಕ್ಷಣ, ವ್ಯಂಜನವೇ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಈ ಕಾಲದ ಯಾವ ಕವಿಯೂ ಕಣ್ಣೆತ್ತಿ ನೋಡಲಿಲ್ಲ (ಧಾರದ. ೪೭೩). ೯. [ಜೈನ] "ಕ್ಷುಲ್ಲಕ ಲಕ್ಷಣ" (ಜೈನಕೋ. ೨೫೯): ಚತುರ್ವಿಧಶುಕ್ಲಧ್ಯಾನದೊಳ್ ಪೂರ್ವಾಪರ ವಿಷಯ ಏವಿಕ್ತಾರ್ಥವ್ಯಂಜನ ಯೋಗಸಂಕ್ರಮಣಲಕ್ಷಣಮಪ್ಪ . . . ಉಪಶಾಂತ ಗುಣಸ್ಥಾನದೊಳ್ ಪ್ರಾಣಪರಿತ್ಯಾಗಂಗೆಯ್ದು (ಆದಿಪು. ೬-೩೪ ವ) ; ಅಂತು ಜನಾರ್ಭಕಂ ನೋಡಿ ತದೀಯಾಂಗ ಸಂಗತಲಕ್ಷಣವ್ಯಂಜನಂಗಳಂ ನೋಡಲಱಿಯದೆಯುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೭ ವ). ೧೦. ಆಹಾರವನ್ನು ಅಗಿಯುವುದು : ಚತುರಾಬ್ದಂ(ಬರಲ್) ಬೀೞ್ವುವಯ್ಯಾದಂತಲ್ಲಂ ಬರ್ಕುವಲ್ಲಿಂ ಬಱಿಯುವನಿತುಮುಂ ವ್ಯಂಜನ ಕ್ಕಾಶ್ರಯಂಗಳ್ (ರಂಜಕೋಪ. ೧೧-೭೯). [ಸಂ.]

ವ್ಯಂಜನನಿಮಿತ್ತ (ನಾ). [ಜೈನ] ದೇಹದ ಮೇಲಿನ ಸುಳಿ, ಕಪ್ಪುಚುಕ್ಕಿ, ಕಾರೆಳ್ಳು ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಸ್ಥಾನಮಾನ, ಪ್ರಭುತ್ವ, ಲಾಭನಷ್ಟ ಮೊದಲಾದ ಫಲಾಫಲಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದು : ಸ್ವರಮಂ ಕೇಳ್ದುದು ಸ್ವರನಿಮಿತ್ತ ಮ್ಮೆಯ ಕಾರೆಳ್ಳು ಮೊದಲಾದುವಂ ನೋಡಿ ಫಲಮಂ ಪೇೞ್ವುದು ವ್ಯಂಜನನಿಮಿತ್ತ ಮೆಂಬುದು (ಶ್ರಾವಕಾ. ೯೩-೨). [ಸಂ.]

ವ್ಯಂಜನಪದಾರ್ಥ (ನಾ). ಊಟದಲ್ಲಿ ಬಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಪದಾರ್ಥ ; ನಂಜಿಕೆ : ಅನ್ನ, ವ್ಯಂಜನಪದಾರ್ಥಗಳು . . . ಮೊದಲಾದ ಭೌತಿಕಸಾಮಗ್ರಿಗಳಿಂದ ಹೊಟ್ಟೆಯನ್ನು ತುಂಬಿಸುವುದು ಆಧಿಭೌತಿಕಪೂರ್ತಿ (ಕಮಕ. ೨೦). [ಸಂ.]

ವ್ಯಂಜನಸಂಧಿ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಎರಡು ವ್ಯಂಜನಗಳು ಸೇರಿ ಆಗುವ ಸಂಧಿ : ವ್ಯಂಜನಸಂಧಿ — ಆದೇಶ . . . ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಆದೇಶವಿಲ್ಲ (ಕೃಪಿಡಿ. ೧೦). [ಸಂ.]

ವ್ಯಂಜನಾಂಗ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ವ್ಯಂಜನಾಕ್ಷರದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು : ಮುಖ್ಯೋಚ್ಚಾರಣಕ್ಕೆ ಬಾರದ ಕತದಿಂ ಪರಿಕಿಸೆ ಬಿಂದು ವಿಸರ್ಗಂ ಸ್ವರಾಂಗಮುಂ ವ್ಯಂಜನಾಂಗಮುಂ ತಾವೆಂಬರ್ (ಶಮದ. ೧೨). [ಸಂ.]

ವ್ಯಂಜನಾಂತ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ವ್ಯಂಜನದಿಂದ ಕೊನೆಯಾಗುವ ಶಬ್ದ: ಸ್ವರಾಂತವಾಗಿರುವ ಅನೇಕ ಶಬ್ದಗಳು ಹಳಗನ್ನಡದಲ್ಲಿ ವ್ಯಂಜನಾಂತವಾಗಿದ್ದು ದೆಂಬುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು (ಕೃಪಿಡಿ. ೬) ; ವ್ಯಂಜನಾಂತಗಳಾದ ಅರಲ್, ಪುರುಳ್ — ಎಂಬಂಥವು . . . ಸ್ವರಾಂತಗಳಾಗಿ ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತಿರೂಪಗಳೇ ಆಗುತ್ತವೆ (ಸಂಕಹಳ. ೫೪). [ಸಂ.]

ವ್ಯಂಜನಾವೃತ್ತಿ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಶಬ್ದಾರ್ಥಗಳ ಸಂಬಂಧದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಮೂರುವೃತ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ವ್ಯಂಗ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಕ್ತಿ : ಅರ್ಥವು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ವಾಚ್ಯ, ಲಕ್ಷ್ಯ, ವ್ಯಂಗ್ಯವೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ . . . ಅವುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಕ್ಕೆ (ಅಥವಾ ವೃತ್ತಿಗೆ - ಕ್ರಮವಾಗಿ) ಅಭಿಧಾವೃತ್ತಿ, ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿ, ವ್ಯಂಜನಾವೃತ್ತಿ ಎಂದು ಹೆಸರು (ಕೃಪಿಡಿ. ೧೭೭); ಅರ್ಥವಿಶೇಷವನ್ನು ಬಾಯಿಬಿಟ್ಟು ಹೇಳದಿದ್ದರೂ ಸನ್ನಿವೇಶಮಹಿಮೆಯಿಂದ ವ್ಯಂಜನಾವೃತ್ತಿಯೆಂಬ ಬೇರೊಂದು ವೃತ್ತಿಯ ಮೂಲಕ ಸೂಚಿಸಬಲ್ಲುದು (ಭಾರಮೀ. ೪೯). [ಸಂ.]

ವ್ಯಂಜಿತ (ನಾ). ವ್ಯಕ್ತವಾದುದು ; ಸ್ಫುಟಗೊಂಡುದು : ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯಂಜಿತವಾಗಿರುವ ಭಾವಗಳು . . . ನನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನ ನಿವೇದನ (ಎಂಪಿಗ. VI. ಪೀಠಿಕೆ). [ಸಂ.]

ವ್ಯಂಜಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಗು ; ಪ್ರಕಟವಾಗು : ಮಾಯೆಯ ಪಂಜರದ ಪರಮಾತ್ಮನೋ ಹರಹರಮಹಾದೇವ ವ್ಯಂಜಿಸುವ ಸರ್ವಾಂಗಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಕಂಜನಯನನ ಕೋಮಲಾಕೃತಿ ರಂಜಿಸಿತು (ನಿಭಾಗ. ೫-೪-೩೪). [ವ್ಯಂಜನ + - ಇಸು]

ವ್ಯಂತರ (ನಾ). ೧. ಭೂತ ; ಪಿಶಾಚಿ. ೨. [ಜೈನ] ಜ್ಯೋತಿಷೀ , ವಿಮಾನವಾಸೀ, ಭವನಪತಿ ಮತ್ತು ವ್ಯಂತರವೆಂಬ ನಾಲ್ಕುಬಗೆಯ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗುಂಪು ; P "ಮಹಾಮೇರುಪರ್ವತದ ತುದಿಯಿಂದ ಭವನಲೋಕದವರೆಗೆ ಇರುವ ದೇವತೆಗಳು" (ಜೈನಕೋ. ೨೫೯) : ಮರ್ತ್ಯ ವಿದ್ಯಾಧರರಾಜವ್ಯಂತರಾಧೀಶ್ವರಕರಸರಸೀಜಂಗಳಂ . . . ಮುಗಿಯಿಸೆ (ಆದಿಪು. ೬-೪೭) ; ಸತ್ತ ಮನುಷ್ಯರುಂ ವ್ಯಂತರರಾಗಿ ಪುಟ್ಟಿ ಪದ್ಮಾದಿ ಸರೋವರಂಗಳೊಳಂ . . . ಕ್ರೀಡಿಸುತ್ತಿರ್ಪರ್ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೫೪ ವ) ; ದಾನವಾಮರ ಮಾನುಷ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕರು ಭೂನುತವಾದ ವ್ಯಂತರರು (ತ್ರಿಷ್ಠಿಪು. ೧೩-೧೪೭). [ಸಂ.]

ವ್ಯಂತರಿಗ (ನಾ). = ವ್ಯಂತರ ೧ : ಕಿನ್ನರ ಕಿಂಪುರುಷ ಮಹೋರಗ ಗಂಧರ್ವ ಯಕ್ಷ ರಾಕ್ಷಸ ಭೂತ ಪಿಶಾಚ ಈ ಎಣ್ಬರು ವ್ಯಂತರಿಗರುಂ (ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ. ೬-೪). [ವ್ಯಂತರ + - ಇಗ]

ವ್ಯಂಶಿತ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ನೂರೆಂಟು ಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; P "ಒಂದು ಕೈಯನ್ನು ಎದೆಯ ಹತ್ತಿರ ಕೆಳಮುಖವಾಗಿಯೂ, ಇನ್ನೊಂದನ್ನು ಮೇಲ್ಮುಖವಾಗಿ ಕೆಳಗಡೆಯೂ [ಪಕ್ಕೆಯಲ್ಲಿ] ಹಿಡಿದು ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿ ಉದ್ವೇಷ್ಟಮಾಡುತ್ತ ಕೆಳಕ್ಕೂ ಪರಿವರ್ತಮಾಡುತ್ತ ಎದೆಗೂ ಕೈಗಳನ್ನು ತಂದು, ಒಂದು ಕೈಯನ್ನು ಮೇಲ್ಮುಖವಾಗಿಯೂ, ಇನ್ನೊಂದು ಕೈಯನ್ನು ಕೆಳಮುಖವಾಗಿಯೂ ರೇಚಿತಮಾಡಿ ಆಲೀಢಸ್ಥಾನಕದಿಂದ

ನಿಂತುಕೊಳ್ಳುವುದು. ೭ — ಆಂಜನೇಯಾದಿ ಮಹಾಕಪಿಗಳ ಪರಿಕ್ರಮವನ್ನು ಅಭಿನಯಿಸುವಾಗ'' (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨೯೫ ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ಭುಜಂಗಾಂಚಿತಕಂ ಮಿಗೆ ದಂತರೇಚಿತಂ ಚತುರಂ ನಿಶ್ಚಿತ ಕಟಿಭ್ರಾಂತಮುಂ ವ್ಯಂಶಿತಮ್ಮಶಾಖಾಕ್ಷರೇಚಿತಂಗಳವಿನಿತುಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೪-೩೧) : ತಲಪುಷ್ಪಪುಟ . . . ಕಟಿಭ್ರಾಂತ, ವ್ಯಂಶಿತ . . . ಗಂಗಾವತರಣ — ಈ ನೂರೆಂಟು ಕರಣಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೪-೪೨ ವ). [ಸಂ.]

ವ್ಯಕ್ತ (ಗು). ೧. ಪ್ರಕಟವಾದ ; ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡ. ೨. ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ. ೩. ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದ ; ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿರುವ. (ನಾ). ೪. ಸ್ಪಷ್ಟವಾದುದು ; ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಣುವಂತಹುದು : ಮುನ್ನಾರು [೦] ಜಾತಕಮಂ ಕನ್ನಡದಿಂ ವ್ಯಕ್ತಮಾಗಿ ಪೇಳ್ದನ್ನಿತರಿಲ್ಲ (ಜಾತಿ. ೧-೧೭) : ವ್ಯಕ್ತಂ ಸಾಮಮಯಮಮಾತ್ಮೋಕ್ತಿ ಸಮುಚ್ಚಂಡದಂಡ ಮಯಮಿತ್ರಲಪತ್ಕೋಕ್ತಿಯವೆರಡುಮನನುಸರಿಪುಕ್ತಿಯ ವಕ್ತವ್ಯಮೆನಗೆ ಸುಘಟಿತ ಭಾವ್ಯಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೯-೧೨೭) ; ನಮ್ಮನ್ನು ವ್ಯಕ್ತದ ಅಂಚಿಗೆ ಎಳೆದೊಯ್ಯು ಅವ್ಯಕ್ತದ ಗಭೀರತೆಯನ್ನು ವೀಕ್ಷಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ (ಭಾವಗೀ. ೩೧). ೫. ಪಂಡಿತ. ೬. ವಿಷ್ಣು : ಲಕುಮಿ ನಾರಸಿಂಹನ ರೂಪಗುಣಗಳು . . . ಕಾರಣಂಶಾವೇಶ ವ್ಯಾಪ್ತವತಾರ ಕಾರ್ಯವ್ಯಕ್ತವುವಾರು ನಾಲ್ಕು ವಿಭೂತಿಯಂತರ್ಯಾಮಿರೂಪಗಳು (ಹರಿಸಾರ. ೭-೨೭).

ವ್ಯಕ್ತವಾಗು = ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗು ; ತಿಳಿ : ಆತನಲ್ಲಿ ಉಳಕೊಳ್ಳಲೊಲ್ಲನೆಂದೂ . . . ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ (ಮೂರುಮು. ೯೦). [ಸಂ.]

ವ್ಯಕ್ತಂ (ಅ). ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿ ; ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ; ಖಚಿತವಾಗಿ : ಉಕ್ತವಿಚಾರಂ ನ್ಯಾಯನಿಯುಕ್ತಂ ಕ್ರಮಮಿನ್ನದಕ್ಕೆ ಬಾರದುವಲ್ಲಂ ವ್ಯಕ್ತಂ ನ್ಯಾಯವಿರುದ್ಧಂ ಪ್ರೋಕ್ತ ಮಹಾದೋಷಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೧೭). [ಸಂ.]

ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸು ; ಪ್ರಕಟಿಸು : ಕೆಲವರು ಪ್ರಾಚ್ಯದೇಶದ ಸಹನ, ಧಾರ್ಮಿಕ ಸಹಿಷ್ಣುತೆಯ ವಿಷಯವಾಗಿ ಗೌರವವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದರು (ಧರ್ಮಸಾ. ೫೦) ; ನಲಿನಿಯನ್ನು ಅರಳಿಸದ ಚಂದ್ರನ ಉದಯವೂ ನಿರರ್ಥಕವೆಂದು ಬಿಲ್ಹಣನು ತನ್ನ ನಿರಾಶೆಯನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದನು (ಸಂಚಿಪ. ೭). [ವ್ಯಕ್ತಪಡು + -ಇಸು]

ವ್ಯಕ್ತಪಡು (ಕ್ರಿ). ಪ್ರಕಟವಾಗು ; ತಿಳಿದು ಬರು ; ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗು : ಅಶಿಸ್ತಿಗೆ ಕೆಲವು ಪ್ರಮುಖ ಕಾರಣಗಳು ವ್ಯಕ್ತಪಟ್ಟಿವೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೩೨೦). [ವ್ಯಕ್ತ + ಪಡು]

ವ್ಯಕ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತೋರಿಬರುವಿಕೆ ; ನಿಚ್ಚಳವಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ : ಕ್ರಿಯೆಯಂ ಪ್ರತಿಷೇಧಂಗೆಯ್ವ ನಿಯತಫಳ ವ್ಯಕ್ತಿಯದು (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೩೭) ; ವ್ಯಕ್ತಿಗಾತ್ಮನ ತಂದರಲ್ಲರು ಮುಕ್ತರು ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ತಾರದಿದ್ದವರು ಯುಕ್ತಸಂಸಾರಿಗಳಹುದು (ಭರತೇ. ೭೮-೨೨). ೨. ಮನುಷ್ಯ ; ಮಾನವ : ಶರೀರ, ಇಂದ್ರಿಯ, ಮನಸ್ಸು, ಪ್ರಾಣ, ಜ್ಞಾನ, ಜೀವಾತ್ಮ ಎಂಬ ಆರುಭೇದಗಳುಳ್ಳ ಸಂಪುಟವೇ ವ್ಯಕ್ತಿ (ಭಾರದ. ೨೮೧) ; ಸಮಾಜದ ಕೈವಾಡ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಮೇಲೆ ಪರಿಣಾಮಗೊಳಿಸುವುದು (ಶಿಕ್ಷದ. ೨). [ಸಂ.]

ವ್ಯಕ್ತಿಗತ (ನಾ). ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು ; ವೈಯಕ್ತಿಕವಾದುದು : ಸ್ವಾನುಭವಜನ್ಯ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯು ವ್ಯಕ್ತಿಗತವಾದುದು (ಗ್ರಂಥಾಲ. ೧). [ಸಂ.]

ವ್ಯಕ್ತಿಗೌರವ (ನಾ). ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಗೂ ಸಲ್ಲುವ ಮರ್ಯಾದೆ : ವ್ಯಕ್ತಿಗೌರವವನ್ನೂ ರಾಷ್ಟ್ರದ ಏಕತೆಯನ್ನೂ ಸುನಿಶ್ಚಿತವಾಗಿ ನೆಲೆಗೊಳಿಸುವಂಥ ಬಂಧುಭಾವನೆ (ಭಾಧಾನ. ೧ ಪ್ರಸ್ತಾವನ). [ಸಂ.]

ವ್ಯಕ್ತಿತೆ (ನಾ). ತನ್ನತನ ; ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವ : ಭವ್ಯವಾದುದರ ಮುಂದ ನಮ್ಮ ವ್ಯಕ್ತಿತೆ ತತ್ತರಿಸುತ್ತದೆ (ಸೌಂದರ್ಯಸ. ೩೮೮). [ಸಂ. ವ್ಯಕ್ತಿತಾ]

ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವ (ನಾ). ತನ್ನದೇ ಆದ ವಿಶಿಷ್ಟಗುಣ ; ತನ್ನತನ : ಅಲ್ಲಮನ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವ ಉದ್ದಕ್ಕೂ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ (ಶೂನ್ಯಸಂ. ೧೨೭) ; ಮಕ್ಕಳು ಉಪಾಧ್ಯಾಯರ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವನ್ನೇ ಸಾಧಿಸಬೇಕೆಂದು ವಾದಿಸುವರು (ಶಿಕ್ಷದ. ೨೦೮). [ಸಂ.]

ವ್ಯಕ್ತಿನಿಷ್ಠ (ಗು). ೧. [ಕಾವ್ಯಮಿ] ಯಾರಾದರೂ ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಕುರಿತ : ಕನಕದಾಸರು ದಾಸಪರಂಪರೆಯೊಳಗೆ ನಿಂತು ಆದಕ್ಕೆ ವ್ಯಕ್ತಿನಿಷ್ಠ ಕೀರ್ತನೆಗಳ ಮೂಲಕ ಗೌರವವನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸಿದ್ದು (ಪರಿಶೀ. ೧೧೧). (ನಾ). ೨. ಒಬ್ಬವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಕುರಿತುದು : ವ್ಯಕ್ತಿನಿಷ್ಠಾನುಭವವನ್ನೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದರ ಮೂಲಕ ಸೌಂದರ್ಯ ವ್ಯಕ್ತಿನಿಷ್ಠವೆನ್ನುವ ವಾದವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ (ಸೌಂದ. ೭೭). 'ವಸ್ತುನಿಷ್ಠ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ವ್ಯಕ್ತಿಪೂಜೆ (ನಾ). ಯಾರಾದರೂ ಒಬ್ಬನೇ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಅತಿಯಾಗಿ ತೋರಿಸುವ ಬೆಂಬಲ, — ನಿಷ್ಠೆ : ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಿಪೂಜೆ ಒಳ್ಳೆಯದಲ್ಲ (ರೂಢಿ). [ಸಂ. ವ್ಯಕ್ತಿಪೂಜಾ]

ವ್ಯಕ್ತಿವಾದ (ನಾ). ವ್ಯಕ್ತಿಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಪರವಾದ ವಾದ, — ತತ್ತ್ವ : ''ವ್ಯಕ್ತಿಭಾವ, ಅಹಂಭಾವ . . . ವ್ಯಕ್ತಿವಾದ'' (Individualism . ಇಂಇನಿ). [ಸಂ.]

ವ್ಯಕ್ತಿವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ (ನಾ). ವೈಯಕ್ತಿಕ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ; ತನ್ನತನದ ವಿಶೇಷಲಕ್ಷಣ : ವಿಜ್ಞಾನಿಗಳು ಅನುಭವದಿಂದ ತಮಗಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು (Individuality) ಅರಿತುಕೊಳ್ಳುವವರೆಗೆ ಅವರಿಂದ ಮಹತ್ಕಾರ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ವಿಜ್ಞಾಕ. ೧೧). [ಸಂ.]

ವ್ಯಕ್ತಿಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ (ನಾ). ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಇರುವ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ : ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವಿಕಾಸ ಹಾಗೂ ವ್ಯಕ್ತಿಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವೇ ಅದರ ಹೆಗ್ಗುರಿ (ನವ್ಯಕಾ. ೧೭) ; ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಿಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಕ್ಕೆ ಬೆಲೆಯಿದೆ (ಭಾರತಿ. ೪೯). [ಸಂ.]

ವ್ಯಕ್ತೀಕರಣ (ನಾ). ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವುದು ; ವಿಶದಗೊಳಿಸುವುದು : ವ್ಯಕ್ತೀಕರಣಕಲೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಮನೋರಾಜ್ಯದ ಅನೇಕ ಅಂಶಗಳು ನುಸುಳಿಕೊಂಡು ಬಂದು ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೬೪೦) ; ಬುದ್ಧಿಯ ವ್ಯಕ್ತೀಕರಣಕ್ಕೆ ಆತ್ಮಸಾಧನವಿದ್ದಂತೆ ದೇಹ ಮರಣಾನಂತರ ಅಳಿದುಹೋಗುತ್ತದೆ (ನ್ಯಾಯಸಂ. ೨೦೫). [ಸಂ.]

ವ್ಯಕ್ತೀಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸು ; ವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸು ; ವಿಶದಪಡಿಸು : ಯುಕ್ತಿಗೆ ಯುಕ್ತಮನಿಸುವಾಗಮಮಂ ವ್ಯಕ್ತೀಕರಿಸುವುಪಾಧ್ಯಾಯರನಾಂ ಭಕ್ತಿಯನಭಿವಂದಿಸುವಂ (ಜಯುಕಾ. ೧-೪) ; ಉಪಾಧ್ಯಾಯರಲ್ಲಿರಬೇಕಾದ ಲಕ್ಷಣಗಳು . . . ಭಾವಗಳನ್ನು ನಿರ್ವಿಕಾರವಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತೀಕರಿಸುವ ಶಕ್ತಿ (ಶಿಕ್ಷದ. ೬೭೧). [ವ್ಯಕ್ತೀಕರಣ + -ಇಸು]

ವ್ಯಗ್ರ (ಗು). ೧. ಗಾಬರಿಯಾದ ; ಕಳವಳಗೊಂಡ : ಕುತೂಹಲಂಬೆರಸು ಮುನ್ನಿನಡೆಗೆ ಬಂದು ನೋಡಿ ಕಾಣದ ವ್ಯಗ್ರಮನನಾಗಿ (ಕಾದಂಪೂ. ೮೨೨) ; ಎದೆಯ ಚಾಂಚಲ್ಯಮಂ ನಿಗ್ರಹಿಸಿ ವ್ಯಗ್ರಮನದಿಂದ (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೫೧-೧೩೪೮). ೨. ಆಸಕ್ತವಾದ ; ಮಗ್ನವಾದ : ಕಿಜಿದಾನುಂಬೆಗಮಿರ್ದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯವ್ಯಗ್ರ ಪಾಪಿಪಾಶಾತ್ರಿತರಲ್ಲರುಂ ಕೇಳಲೆಂದು ಮಹೀಭುಜನಿಂತೆಂದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೮ ವ). (ನಾ). ೩. ಕಳವಳ ; ಉದ್ವೇಗ ; ಆತುರ : ಶಿವ ಶರಣೆನುತ್ತಿರಲು ಕೇಳ್ದು ಸ್ಮರಿಸಲಾಜದಹಿಕಟಕನು ವ್ಯಗ್ರದಿಂ ನಿಜವರಸಿ ಬಂದು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೭-೪೦) ; ಉಗ್ರಕರ್ಮವ ನೆನೆಯಬೇಡ ವ್ಯಗ್ರದಲಿ ಸಾಧಿಸಿದೆವವಧಿಸಮಗ್ರವನು (ಕುಮಾವ್ಯಾ. ೪-೫೭). ೪. ಕಳವಳಗೊಂಡವನು ; ಗಾಬರಿಯಾದವನು : ನರಹಿತ್ತು ತೆಜಿಹಿಲ್ಲೆನಿಸಿ ಪುರದೊಳಗೆ ಉಗ್ರರುಂ ಶಾಂತರುಂ ಮೃದುಗಳುಂ ಮಧುರರುಂ ವ್ಯಗ್ರರುಂ (ಅನೀರ. ದೇ. ೮೪-೧೧). ೫. ತ್ವರೆಪಡುವವನು ; ಆತುರಪಡುವವನು : ''ವ್ಯಗ್ರಃ, ೧. ಆಸಕ್ತನು, ತ್ವರೆಪಡುವವನು ೨'' (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೪೧೭). [ಸಂ.]

ವ್ಯಗ್ರಚಿತ್ತ (ನಾ). ಉದ್ವೇಗಗೊಂಡ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು : ದ್ರುಪದಂ ರಾಜ್ಯಮದಿರಾಮದೋನ್ಮತ್ತನುಂ ಗರ್ವಗ್ರಹವ್ಯಗ್ರಚಿತ್ತನುಮಾಗಿ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೪೭ ವ). [ಸಂ.]

ವ್ಯಗ್ರತೆ (ನಾ). ವಿಷಾದ ; ಖೇದ ; ಕಳವಳ : ಭೀತಿಯಂ ಪೇಳ್ವನೆಂಬೀ ಮನಮಂ ನೀಂ ಮಾಡದಿರ್ವ್ಯಗ್ರತೆಯನುಳಿದು (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೮) ; ಚಾರುನ ಈ ತವಕಕ್ಕೆ, ಈ ಅತಿರೇಕದ ವ್ಯಗ್ರತೆಗೆ ಭೂಪತಿಯು ಹಿಗ್ಗಿ ಹತ್ತಾಗಿ (ಇಪ್ಪತ. ೨೦೮). [ಸಂ. ವ್ಯಗ್ರತಾ]

ವ್ಯಗ್ರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಆತುರಪಡು ; ಉದ್ವೇಗಗೊಳ್ಳು : ಒತ್ತರಿಸಿ ತವಕ ತನುವೆತ್ತಂದದಿಂ ವ್ಯಗ್ರಿಸುತ್ತಂದು ನಂದಿ ನಡೆತಂದು ವಂದಿಸಿ ನಿಂದು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೫-೧). ೨. ವಿಕಾರಹೊಂದು ; ವಿಕೃತಗೊಳ್ಳು : ನಾಲ್ದೆಸೆಯಿಂದ ಬಂದ ಲೋಕವಾರ್ತೆಗಳಿಂ ವ್ಯಗ್ರಿಸದೆ ನಿಜತತ್ತ್ವಮಂ ಭಾವಿಸುವನ ಭವಭೂಜಬೀಜಮಾಗದ ಭಸ್ಮಂ (ಉಷಾರ. ೧೬೨). [ವ್ಯಗ್ರ + -ಇಸು]

ವ್ಯಜನ (ನಾ). ಗಾಳಿಯನ್ನು ಬೀಸುವ ಸಾಧನ ; ಬೀಸಣಿಗೆ : ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವಿಭವದಂತೆ ಚಮರೀವಾಲವ್ಯಜನೋಪೇತಶೋಭಿತಮುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೧೧) ; ಹೊಂಬಳೆಯ ತೆರಸೀರೆಗಳ ಛತ್ರ ವ್ಯಜನ ಸೀಗುರಿಯ . . . ದಿಂಡುಗಳೊಟ್ಟಿದವು (ಕುಮಾಗ. ೪-೧೪). [ಸಂ.]

ವ್ಯತಿಕರ (ನಾ). ೧. ಪರಸ್ಪರ ಕೂಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು, — ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುವುದು. ೨. ಸೇರುವೆ ; ಸಂಬಂಧ : ಜೋಡಣೆ : ನೇಜಿಲ ಪಣ್ಣಳನಾ ಕೂಸಿನ ಪಕ್ಕಕ್ಕಾಗಿ

ಸಾರ್ಚಿ ಕೊಟ್ಟು ತದನಂತರದಾ ವ್ಯತಿಕರದಿನಂತರಾಯಮಾಗಿ ಮಗುಳ್ದು ಬಂದು (ಸುಕುಮಾ. ೪-೬೩ ವ). ೩. ಘಟನೆ ; ಪ್ರಸಂಗ ; ಸಂದರ್ಭ : ರಾಜಸೂಯವ್ಯತಿಕರದೊಳ್ ದಿಗ್ವಿಜಯಂಗೆಯ್ದು ಲಂಕೆಯ ವಿಭೀಷಣನನೊಂದ ದಿವ್ಯಾಸ್ತ್ರದೊಳೆಚ್ಚು ಕಪ್ಪಂಗೊಂಡ ವಿಕ್ರಮಾರ್ಜುನನ ವಿಕ್ರಮಮುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೫೨ ವ) , ನಲ್ಮೆಗೆ ದಿವ್ಯಂಬಿಡಿದಳೊ ಪೇಟೆಮೆನಿಪಳಾ ವ್ಯತಿಕರದೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೦-೧೨೧). ೪. ಆಪತ್ತು ; ವಿನಾಶ ; ಕೇಡು : ಆ ಪ್ರಸ್ತಾವದೊಳಾದಿಭಟ್ಟಾರಕವ್ಯತಿಕರ [ಪಾಠಾಂ. ರವ್ಯವ]ಸ್ಥಿತಿಯನಾನಂದ ನಂಬುಲು ಧರ್ಮಕಾರ್ಯನಿಮಿತ್ತಂ ಬಂದಟಿಪಿದೊಡೆ (ಆದಿಪು. ೧೬-೪೯ ವ) ; ಪತಿಯ ಸಹಸಂಭವನ ಮರಣವ್ಯತಿಕರವ ನೋಡಿದಡೆ (ಜಮ್ಮಾಕ. ೧೯-೬೧). ೫. ತಡೆ ; ಅಡ್ಡಿ : ಎನಗಿಂ ಸ್ವೇಚ್ಛಾವಿಹಾರವ್ಯತಿಕರಮೊಗದತ್ತೇಕೆ (ಎಕ. VII. ಶಿಕಾ. ೧೩೭-೫೯ : 1114). ೬. ತೊಂದರೆ ; ಉಪದ್ರವ : ಅನ್ನೆಗಮಿತ್ತ ಸುಗ್ರೀವಂ ಮಾಯಾಸುಗ್ರೀವನ ವ್ಯತಿಕರದೊಳ್ ಶರಣಾಗತಶರಣ್ಯನಪ್ಪ ರಾಮನಂ ಕಂಡು ತನ್ನ ವೃತ್ತಾಂತಮಂ ಬಿನ್ನವಿಸೆ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೧೧-೧೦೦ ವ) ; ಕ್ಷಿತಿಯ ಪಾಲಿಸುವುದು ವಿರೋಧಿವ್ಯತಿಕರವ ಬಿಡಿಸುವುದು (ಜಮ್ಮಾಕು. ೬-೨೧). ೭. ಹರಡುವಿಕೆ ; ಚೆದರುವಿಕೆ. [ಸಂ.]

ವ್ಯತಿಕರಣ (ನಾ). ೧. ಸಂಧಿಕಾಲ ; ಕೂಡುವ ವೇಳೆ : ಆತನ ಕಡೆಯೊಳುಚಿತಮನ್ವಂತರ ವ್ಯತಿಕರಣ [ಪಾಠಾಂ. ವ್ಯತಿಕ್ರಮ]ದೊಳ್ . . . ಪದಿಮೂಱನೆಯ ಕುಲಧರಂ ಪುಟ್ಟಿ (ಆದಿಪು. ೬-೬೩ ವ). ೨. ಬೆರಕೆ ; ಮಿಶ್ರಣ : ಎರಡುಂ ವಿರುದ್ಧರಸಮೊಡವೆರಸಿರೆ ತರವಾಂತರಸ್ಥಮೊಂದನ್ಯರಸಂ ಪರಿಪುಷ್ಟಮಾಗಯುಂ ವ್ಯತಿಕರಣಂ ಮೇಣ್ ತಾಮವಾಗೆಯುಂ ನಿರ್ದೋಷಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೮೩೩). [ಸಂ.]

ವ್ಯತಿಕೀರ್ಣ (ಗು). ೧. ಕೆದರಿದ ; ಚೆದರಿದ : ವ್ಯತಿಕೀರ್ಣ ಪದಕ್ರಮಮನುಚಿತಾನ್ವಯಂ ವ್ಯವಹಿತಾನ್ವಯಂ ತಾನದು ದಲ್ ಮತಿಸಮ್ಮೋಹಮನಿರದವರ್ಗೆ ತೊಡರ್ಚಲ್ಕೆ ಟ್ಟೊಡಲ್ಲಿಗಲ್ಲದು ದೋಷಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೪೫೬). ೨. ಕೂಡಿದ ; ಮಿಶ್ರಣಗೊಂಡ. [ಸಂ.]

ವ್ಯತಿಕ್ರಮ (ನಾ). ೧. ಮಾರುವುದು ; ದಾಟುವುದು ; ಉಲ್ಲಂಘನೆ : ದುರ್ಗತಿಹೇತು ಪೂಜ್ಯಪೂಜಾವ್ಯತಿಕ್ರಮಮಂ ಕಿಡೆದು ದುಃಖಮಂ ಮಾಡುಗುಮೇ (ಆದಿಪು. ೩-೪೯) ; ಗುಣವ್ರತದೊಳ್ ದಿಗ್ವಿರತಿಗಕ್ಕುಮತಿಚಾರಮನಾರತಮೂರ್ಧ್ವಾಧಃ ಸ್ತಿರ್ಯಗ್ವ್ಯತಿಕ್ರಮ ಕ್ಷೇತ್ರವೃದ್ಧಿವಿಸ್ಮರಣಂಗಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೬-೧೮). ೨. ವ್ಯತ್ಯಾಸ ; ಅದಲುಬದಲು. ೩. ಪಾಪ ; ಅಪರಾಧ. ೪. ಆಪತ್ತು ; ತೊಂದರೆ ; ಕ್ಲೇಶ. ೫. [ಜೈನ] ವಿರುದ್ಧವಾದ ನಡವಳಿಕೆ ; ಅತಿಚಾರ ; P "ಅವಶ್ಯಕಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ಸಮಯಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ಮಾಡುವುದು" (ಜೈನಕೋ. ೨೪೦) : ಭಯಮಖಿಲಕಾಂಕ್ಷೆ ವಿಚಿಕಿತ್ಸೆ ಯನ್ಯದೃಷ್ಟಿ ಪ್ರಶಂಸೆ ಸಂಸ್ತವನಮೆಂಬೀ ಕ್ರಿಯೆ ಸಮ್ಯಗ್ದೃಷ್ಟಿಗೆ ನೋಡೆ ಯಥಾಕ್ರಮದಿಂ ವ್ಯತಿಕ್ರಮಮಂ ತಾನಕ್ಕುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೬-೪೫). [ಸಂ.]

ವ್ಯತಿಕ್ರಮಣ (ನಾ). ಅತಿಕ್ರಮಣ ; ಉಲ್ಲಂಘನೆ : ಮರಣದ ಜನ್ಮದ ನಿಗಳಂ ನಿರಾಕುಳಂ ಪತ್ತುವಿಡುವಿನಂ ಜಿನ ನಿನ್ನಂ ಸ್ಮರಿಯಿಪುದನಱೋರಣ್ಯಂತರ ವ್ಯತಿಕ್ರಮಣ ಮಾತ್ರಮಂ ಮಱೆದಪನೇ (ಆದಿಪು. ೧೦-೫೯). [ಸಂ.]

ವ್ಯತಿಪಾತ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಬಗೆಯ ಜ್ಯೋತಿಷಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಹದಿನೇಳನೆಯ ಯೋಗ : ವ್ಯತಿಪಾತಯೋಗಕ್ಕೆ ಸಾಯಾ ೧೭ ಗಳಿಗೆ ಮೇಲೆ ತ್ಯಾಜ್ಯಾ (ಭಾಸ್ಕರ. ೭೦-೫) ; ಆ ಹುಡುಗಿ ಹುಟ್ಟಿದಾಗ ಖಗ್ರಾಸಗ್ರಹಣ, ವೈಧೃತಿ, ವ್ಯತಿಪಾತ ಎಲ್ಲಾ ಇದ್ದವು (ಭಾಗ್ಯಶ್ರೀ. ೩). [ಸಂ.]

ವ್ಯತಿರಿಕ್ತ (ಗು). ೧. ಭಿನ್ನವಾದ ; ವಿರೋಧವಾದ. ೨. ತಡೆಹಿಡಿದ ; ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸಿದ. (ನಾ). ೩. ಹೊರತಾದುದು; ಬೇರೆಯಾದುದು : ಒಂದಂಶ ಮತ್ತೊಂದನ್ನು ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವೆನಿಸುವಂತಿರಬಾರದು (ಶಿಕ್ಷದ. ೨೬೮). [ಸಂ.]

ವ್ಯತಿರಿಕ್ತತೆ (ನಾ). ಅಗಲಿಕೆ ; ವಿಯೋಗ : ಸುತ ನಿನ್ನ ಚಂದ್ರವದನವ್ಯತಿರಿಕ್ತತೆಯಿಂ ಸಭಾನಭೋವಳಯಂ ಸಂವೃತವಾಯ್ತು ತಮದಿಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೧೩). [ಸಂ. ವ್ಯತಿರಿಕ್ತತಾ]

ವ್ಯತಿರೇಕ (ನಾ). ೧. ಹೆಚ್ಚುಗಾರಿಕೆ ; ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ. ೨. ಅಗಲಿಕೆ ; ವಿಯೋಗ. ೩. ವ್ಯತ್ಯಸ್ತ ಸ್ಥಿತಿ : ಆ ವ್ಯತಿರೇಕದೊಳಿನ್ನ ಛತ್ರಧಾರಿಣಿ ನೋಡಿ (ಕಾದಂಪೂ. ೭೭೨). ೪. ಅದಲುಬದಲು ; ವ್ಯತ್ಯಾಸ : ಖಳಂ ಸ್ತ್ರೀರತ್ನದಿಂ ವೀರರತ್ನಮನರ್ಘ್ಯಂ ಪಿಡಿದುಯ್ಯನೀತನನನುತಂ ಕನ್ನೆಯಂ ಬಿಟ್ಟು . . . ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ನೆಗೆದಂ ವ್ಯೋಮಕ್ಕೆ ಗಾಂಡೀವಿಯಂ ಆ ವ್ಯತಿರೇಕದೊಳತಿಕುಪಿತನಾಗಿ ಶಂಬರಸೂದನನಂಬೆರಸು ನಡೆತಂದು (ಜಗನ್ನಾ. ೧೫-೪ ವ). ೫. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಉಪಮಾನ ಮತ್ತು ಉಪಮೇಯಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವರ್ಣನೆ : ಆದಿಪ್ರತೀತಿಯಿಂ ಶಬ್ದಾದರದಿಂ ಸದೃಶಮಾದ ವಸ್ತುದ್ವಯದೊಳ್ಬೇದಮನಱಿಪುವುದು . . . ವ್ಯತಿರೇಕಂ (ಕವಿರಾ. ೬-೩೯) ; ವ್ಯತಿರೇಕಮುಭಯಸಾಮ್ಯಪ್ರತೀತಿಯಿಂ ತೋಱೆ ಭೇದಮಂ ಮಾಟ್ಟುದು (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೪೨) ; ವರ್ಣನಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶ್ಲೇಷ, ರೂಪಕ, ವ್ಯತಿರೇಕ ಇತ್ಯಾದಿ ಅಲಂಕಾರಗಳು ಪ್ರಯತ್ನವಿಲ್ಲದೆಯೇ ಮೂಡಿಬರುತ್ತವೆ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೬೩). ೬. [ತರ್ಕಶಾ] ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ಅಭಾವ, ಸಾಧ್ಯಾಭಾವ ಮತ್ತು ಹೇತ್ವಭಾವಗಳ ವ್ಯಾಪ್ತಿ , — ಸಾಹಚರ್ಯ : ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಅನ್ವಯ ಮತ್ತು ವ್ಯತಿರೇಕ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೨೭೨). [ಸಂ.]

ವ್ಯತಿಹಾರ (ನಾ). ಅದಲುಬದಲು ; ವಿನಿಮಯ : ಶ್ರೀಮತಿ ವಜ್ರಜಂಘರ ಜನ್ಮಾಂತರಸ್ನೇಹರಸಾಮೃತಪಾತ್ರಚಿತ್ರಪಟವ್ಯತಿಹಾರಮಂ ವಜ್ರಜಂಘಾನುಚರರಿಂದ ಮಱಿದು (ಆದಿಪು. ೪-೨೫ ವ). [ಸಂ.]

ವ್ಯತೀತ (ಗು). ಕಳೆದುಹೋದ ; ಮುಗಿದುಹೋದ : ಆ ನಗದೊಳ್ ವ್ಯತೀತ ಬಹುಚಕ್ರಿಗುಣಾನ್ವಯತತ್ಕೃತಾಪಸಂತಾನಲಿಪಿಪ್ರಪಂಚವಚನಾಳಿಯನೋಳಿಯೆ ಕೇಳ್ದು ಕೇಳ್ದು . . . ಲಜ್ಜಾನತಮಾದುದುನ್ನತಶಿರೋಮಣಿ ಪಂಚಮಚಕ್ರವರ್ತಿಯಾ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೬೨). [ಸಂ.]

ವ್ಯತೀಪಾತ (ನಾ). ೧. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟುಹೋಗುವುದು. ೨. ಅನರ್ಥ ಸೂಚಕವಾಗಿ ಮುಂದೊದಗುವ ದೊಡ್ಡ ಉತ್ಪಾತ, — ಕೇಡು. ೩. [ಜ್ಯೋತಿ] ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಬಗೆಯ ಜ್ಯೋತಿಷಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಹದಿನೇಳನೆಯ ಯೋಗ : ಆದಿತ್ಯವಾರಮುಂ ಸಂಕ್ರಾಂತಿಯುಂ ವ್ಯತೀಪಾತಮುಂ ಕೂಡಿದ ಪುಣ್ಯದಿನದನ್ನು (ಸೌಇಇ. XX. ೩೪-೧೭ : 1053) ; ಗ್ರಹಣ ಸಂಕ್ರಾಂತಿಯಿಂದ ವೆಗ್ಗಳ ಏಕಾದಶಿ ವ್ಯತೀಪಾತದಿಂದ ವೆಗ್ಗಳ . . . ನಿಮ್ಮ ಮಾಣದ ನೆನೆವವಂಗೆ (ಬಸವ. ೬೧೧) ; ವ್ಯತೀಪಾತ ವೈಧೃತಿಗಳೆಂಬಿಪ್ಪತ್ತೇಳು ಯೋಗಂಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೩೦). ೪. ಶ್ರಾದ್ಧಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಒಂದು ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ೯೬ ಶ್ರಾದ್ಧಗಳು ಬರುವವು. ಅವು ಯಾವುವೆಂದರೆ- ಮನ್ವಾದಿಗಳು ೧೪ . . . ವ್ಯತೀಪಾತಗಳು ೧೩ (ಹಸಾರ. ೨೪-೨ ಟೀಕು). [ಸಂ.]

ವ್ಯತ್ಯಯ (ನಾ). ೧. ಗಮನಿಸದಿರುವುದು ; ಲಕ್ಷಿಸದಿರುವುದು. ೨. ವಿರೋಧ : ನನ್ನ ಧ್ಯೇಯಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಸಹ ವ್ಯತ್ಯಯ ಬಾರದಂತೆ ಈ ಎಚ್ಚರಿಕೆಯನ್ನು ವಹಿಸದ ಹೋದನಾದರ (ಮಹಾಯೋ. ೨೪೧). ೩. ಅಡ್ಡಿ ; ತಡೆ ; ಧಕ್ಕೆ : ಸಾಲೆಯ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ವ್ಯತ್ಯಯವಾಗಹತ್ತಿತು (ಆವವಾ. ೩೧) ; ಬಾಗಿಲನಿಕ್ಕಿಕೊಳ್ಳುವಾಗ ಆಕೆಗೆ ಅವನಿಂದ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ವ್ಯತ್ಯಯವುಂಟಾಗಲಿಲ್ಲ (ಅಂದಿಕೆ. ೩೩). ೪. ಬದಲಾವಣೆ ; ಪರಿವರ್ತನೆ : ಪುರುಷತ್ರಯಂ ಕ್ರಮದಿನಿರ್ದೊಡಂ ವ್ಯತ್ಯಯಮಾಗಿರ್ದೊಡಂ ಕೂಡಿ ನುಡಿವೆಡೆಯೊಳ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯತ್ವಂ (ಶಮದ. ೨೨೩ ವೃತ್ತಿ). ೫. ವಿಪರೀತತೆ ; ವಿಪರ್ಯಯ : "ವ್ಯತ್ಯಯಂ ವಿಪರ್ಯಾಸಮೆನೆ ವಿಪರೀತಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೦-೧೯). ೬. ದುರ್ಗತಿ : ಅತಿರಾಗತೆಯಿಂ ಸ್ತ್ರೀಪದಹತಿಗಂ ದಳವೇಱೆಯಲರ್ದಶೋಕಂ ಫಳಹೀನತೆಗೆಡೆಯಾದುದು ಕಡೆಯೊಳ್ ಮತಿಗೆಟ್ಟಂಗೀಗುಮತ್ಯಯಂ ವ್ಯತ್ಯಯಮಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೭-೯೫). [ಸಂ.]

ವ್ಯತ್ಯಸ್ತ (ಗು). ೧. ಬದಲಾದ ; ಪಲ್ಲಟಗೊಂಡ ; ಬುಡಮೇಲಾದ : ಸ್ವಸ್ತಿಕಂ ಲೋಚನೋಷ್ಠದ್ವಿತಯವ್ಯತ್ಯಸ್ತವರ್ಣಸ್ಥಿತಿ . . . ಕಣ್ಗೆವಂದಿರ್ದುದು (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೭-೧೪೯). (ನಾ). ೨. ವ್ಯತ್ಯಾಸ ; ಬದಲು : ಮನುಷ್ಯನು ಕಾಲಸ್ಥಿತಿಗನುಸರಿಸಿ ತನ್ನ ಉಡುಪಿನಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟೋ ವ್ಯತ್ಯಸ್ತ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರಲಿ (ಕಗದ್ಯ. ೧೧೮) ; ಊರು ಹೆಸರು ಮುಂತಾದ್ದನ್ನು ವ್ಯತ್ಯಸ್ತ ಮಾಡಿ ತಾರುಮಾರಾಗಿ ಬರೆದರು (ಪುರಾವಿ. ೨ ಉಪೋದ್ಘಾತ). [ಸಂ.]

ವ್ಯತ್ಯಾಸ (ನಾ). ೧. ಅದಲು ಬದಲು ; ಮಾರ್ಪಾಡು ; ವಿಪರ್ಯಯ : ನಮ್ಮ ಅಂತರಂಗಜೀವನದ ಮತಗಳನ್ನೂ ಸಮಾಜಸಂಪ್ರದಾಯಗಳನ್ನೂ ಸಹ

ವ್ಯತ್ಯಾಸಗೊಳಿಸುತ್ತ್ರದ (ಸಾಹಿಶ. ೮೨). ೨. ವಿರೋಧ ; ವ್ಯತ್ಯಯ : ಈ ಭಾಷೆಗಳ ನಡುವೆ ಹಲಕೆಲವು ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳೂ ಇವೆ (ದ್ರಾವಿ. ೫, ೬ನ್ನೆ೮). ೩. ಅಂತರ ; ಹೆಚ್ಚುಕಡಿಮೆ : ಭರತಖಂಡದ ಬದುಕಿನಲ್ಲಿ ಮೂಲಭೂತವಾದ ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳಾಗಿವೆ (ಹಂಪ್ರ. iii, ಮುನ್ನುಡಿ) ; ನದಿಯಿಂದ ಅರ್ಧಮೈಲಿ ದೂರದಲ್ಲಿ ಒಂದಕ್ಕೊಂದಕ್ಕೆ ಐದು ಆರು ಮೈಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಕಾಸಕ್‌ಹಳ್ಳಿಗಳಿವೆ (ಮಲೆನಾ. ೧೯). [ಸಂ.]

ವ್ಯಥಕ (ಗು). ೧. (ಮನಸ್ಸಿಗೆ) ನೋವುಂಟುಮಾಡುವ ; ದುಃಖದಾಯಕವಾದ, (ನಾ). ೨. ನೋಯಿಸುವವನು : "ಅರುಂತುದಃ, ವ್ಯಥಕಃ — ಈ ೨ ನೋಯಿಸುವವಂ" (ಹಲಾಯು. ೭೧-೩೯೭), ೩. ಅಂಜುಬುರುಕ : "ವ್ಯಥಕಃ, ವ್ಯಥಮಾನಃ— ಈ ೨ ನೋವುಗನುಂ, ಅಂಜುಬುರುಕನುಂ" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೧೩೫). [ಸಂ.]

ವ್ಯಥನ (ನಾ). ೧. ನೋವು ; ಯಾತನೆ. ೨. ಅಂಜುಬುರುಕುತನ. ೩. ನಾಶ ; ನಷ್ಟ : ಮಥನವೋ ಸಾಗರದ ಕೌತುಕಕಥನವೋ ಕೇಳುವರ ದುರಿತವ್ಯಥನವೋ ಬೆಸಲಾದುದಿಷ್ಟಾರ್ಥ (ನಿಘಾಗ. ೮-೭ ಸೂಚನೆ). [ಸಂ.]

ವ್ಯಥಿತ (ಗು). ೧. ಗಾಬರಿಗೊಂಡ ; ಅಂಜಿದ. ೨. ನೊಂದ ; ಕ್ಲೇಶಗೊಂಡ ; ದುಃಖಿತ. (ನಾ). ೩. ನೊಂದುದು ; ಕ್ಲೇಶಗೊಂಡುದು : ವ್ಯಥಿತವಾಯಿತು ವೈರಿಬಲ ಸಂಪ್ರಥಿತಸಾಹಸನಾದ ಸೇನನ ಶಿಥಿಲಸಂಶಯಸಂಗಚಿತ್ತವನಿತ್ತನಾತಂಗೆ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೨-೩). ೪. ನೊಂದಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಅವರು ಮೊದಲೇ ವ್ಯಥಿತರಾಗಿರುವರು (ಅವಮಾ. ೪೯). [ಸಂ.]

ವ್ಯಥಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ನೋಯು ; ಬೇನೆಪಡು : ಎದೆಯ ಮೇಲೆ ಕೋಲ್ಕೀಲಿಸಲ್ ವ್ಯಥಿಸಿ ಮೈಮರೆದನು (ಬ್ರಮಭಾ. ೭-೩೯). ೨. ನೋಯುವಂತೆ ಮಾಡು : ಕೊಳಲ ಬಾರಿಸುತಿರುಳ ಮೌನವನು ವ್ಯಥಿಪನಿಂತೆ (ಗೋಕುಸಿ. ೭೨-೧೦). [ವ್ಯಥನ + - ಇಸು]

ವ್ಯಥೆ (ನಾ). ೧. ನೋವು ; ಬಾಧೆ ; ಯಾತನೆ : ಅಪಚಾರಕುಪಿತೆಗೆನಗಿನ್ನುಪಚಾರಂ ವ್ಯಥೆಯನೀಗುವಿಭಾಗುಮ ಸುಖಮಂ (ಜಗಪ. ೧೨-೯೫) ; ರಥದ ಮೇಲಂಬುಗಳು ರಿಪುಸಾರಥಿಯ ಮೈಯಲಿ ಘಾಯ ತುರಗವ್ಯಥೆಯನೇವೇಳುವೆನು. . . ಪೃಥುಳಬಲನ್ಮೆ ಭೀಮನೆಚ್ಚನು ಗುರುತನೂಭವನ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೩-೨೩) ; ಹುಡುಗಿಯನ್ನು ನಟರಾಜ ಹಾಗೆ ಹೊಡೆದು ಬೈದು ಹಿಂಸಿಸುತ್ತಿದ್ದುದು ಪಾರ್ವತಮ್ಮನಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ವ್ಯಥೆಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡಿತು (ಪರ್ವಮಂ. ೨೩೪). ೨. ಅಂಜಿಕೆ ; ಗಾಬರಿ. [ಸಂ. ವ್ಯಥಾ]

ವ್ಯದ್ವಿತೆ (ನಾ). ಶೂನ್ಯ ; ಸೊನ್ನೆ : "ಶೂನ್ಯ . . . ವ್ಯದ್ವಿತ — ಇಂತಿನಿತುಂ ಸೊನ್ನೆಗೆ ಹೆಸರು" (ವ್ಯವಹಾ. ೧೧-೭). [?]

ವ್ಯಧಿಕರಣ (ನಾ). ೧. ವಿರುದ್ಧವಾದ ಮಾತು : ಎನ್ನ ಮೇಲೆ ವ್ಯಧಿಕರಣ ನುಡಿದಳೇ ದೂತಿ ಪನ್ನಗಶಯನ ನೀ ಕಿವಿಕೊಟ್ಟು ಕೇಳಿದ್ಯೋ (ಶ್ರೀಕೃಪಾ. ೨೧). ೨. ಬೇರೆ ಬೇರೆಯ ಅಧಿಕರಣ ; ವಿಭಿನ್ನವಾದ ಆಶ್ರಯ, — ಸ್ಥಾನ. [ಸಂ.]

ವ್ಯಪಗತ (ಗು). ೧. ಬೇರೆಯಾದ ; ದೂರವಾದ : ನೃಪತೀ ಪರೋಪಕಾರೀ ವಿಪುಳಗುಣೀ . . . ವ್ಯಪಗತಭಯಾ ದಯಾಲೂ ರಿಪುವರ್ಗಮನಲೆದು ಗೆಲ್ವೆ ಯಾಗಾಹವದೊಳ್ (ಕವಿರಾ. ೨-೨೪) ; ದ್ರುಪದನಾಗಲಿಯೆಂದು . . . ಕೆಲಬರು ಭೀಮಸುತನೆಂದು ಅಪರಿಮಿತಮತವಾಗೆ ಸಮರವ್ಯಪಗತಾಂ ಸುರೇಂದ್ರಸುತನೀ ದ್ರುಪದಸುತ ಸೇನಾಧಿಪತಿಯಹುದೆಮ್ಮ ಮತ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೧೧-೩೧). (ನಾ). ೨. ನಿಂತುಹೋಗುವಿಕೆ ; ತಪ್ಪಿಹೋಗುವುದು : ಈ ಸಂವಿಧಾನವು ಆಚರಣೆಗೆ ಬರದೆ ಇದ್ದಿದ್ದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ, ರಾಜಗಾಮಿಯಾಗುವುದರಿಂದ ಅಥವಾ ವ್ಯಪಗತವಾಗುವುದರಿಂದ . . . ಸಂಘದ ವಶದಲ್ಲಿ ನೆಲಸತಕ್ಕುದು (ಭಾಧಾನ. ೧೭೦). [ಸಂ.]

ವ್ಯಪದೇಶ (ನಾ). ೧. ತಿಳಿವಳಿಕೆ ; ಸೂಚನೆ. ೨. ಹೆಸರು ; ಅಭಿಧಾನ : ಅಮೃತಾರ್ಣವೋದ್ಧೃತ ಘಟಾಮೃತಕ್ಕೆ ತಚ್ಛಕ್ತಿಯೋಗದಿಂ ಅಮೃತವ್ಯಪದೇಶಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೩) ; ಚೇತನವು ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಅಭಿಮಾನಿಸಿ ಅನೇಕ ವ್ಯಪದೇಶಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದರೂ ಅದರ ಸ್ವರೂಪಕ್ಕೆ ಯಾವ ಹಾನಿಯೂ ಸಂಘಟಿಸುವುದಿಲ್ಲ (ಶಕ್ತಿವಿ. ೪೮). ೩. ನೆವ ; ನಿಮಿತ್ತ : ಆ ಮಾಯಾವಿಯಂ ಧನುರ್ಮಹೋತ್ಸವಾಮಂತ್ರಣವ್ಯಪದೇಶದಿಂ ವಿನಾಶಮನೆಯ್ದುಸುವೆಂ (ಜಗಪ. ೫-೯೧ ವ). ೪. ಉಪಾಯ ; ಹಂಚಿಕೆ. ೫. ಕಪಟ ; ಮೋಸ. ೬. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಉಪಮಾಲಂಕಾರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ ; ಉಪಮಾನವು ಉಪಮೇಯಕ್ಕೆ ಹೀನವಾದಾಗ ಅಥವಾ ಅಧೀನವಾದಾಗ ಆಗುವ ಅಲಂಕಾರ ; ☞ ನವೀನಾಲಂಕಾರಿಕರು ಇದನ್ನು 'ಕೈತವಾಪಹ್ನುತಿ ಅಲಂಕಾರ' ಎಂದು ಕರೆಯುವರು : ಉಪಮೇಯನ್ಯಗ್ಭಾವೋಪ ಪನ್ನ ಮುಪಮಾನಮಾಗೆ ಮುಖ್ಯಮದಕ್ಕುಂ ವ್ಯಪದೇಶಂ ಮುಂ ಪೋದುದನಪೂರ್ವಮಂ ಕಂಡು ನೆನೆವುದದು ತಾಂ ಸ್ಮರಣಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೧೩). [ಸಂ.]

ವ್ಯಪನೀತ (ನಾ). ಹೋಗಲಾಡಿಸುವಂಥದು; ನೀಗುವಂಥದು : ಚಾರುಘನಮ್ಮತಿ ವಿಳಸದ್ವಾಸ್ತರಂ ವ್ಯಪನೀತನೂಷ್ಮತಾಪಪ್ರಸರಂ ಕಾರಂತಿರೆ ವಿಜಯಾರ್ಧಕುಮಾರಂ ಬಂದೆಟಗಿದಂ ಮಹೀಭೃತ್ಪದದೊಳ್ (ವರ್ಧಮಾ. ೯-೩೦). [ಸಂ.]

ವ್ಯಪಸರ್ಗ (ನಾ). ಬಿಟ್ಟುಬಿಡುವುದು ; ತ್ಯಾಗ : ವ್ಯ[ಪಾಠಾಂ. ವ್ಯು]ಪಸರ್ಗ ವಿಷಯರೂಪಪ್ರಪಂಚಿತಮನೇಕಭೇದಮದು ತಾನಕ್ಕುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೬೬). [ಸಂ.]

ವ್ಯಪಾಕೃತ (ಗು). ಬಿಡುಗಡೆ ಹೊಂದಿದ ; ಮುಕ್ತ : ಸರ್ವಾಂಗಮಲಧರಂ ಪರಿ ನಿರ್ವೃತಿ ಸೌಖ್ಯೋನ್ಮುಖಂ ವ್ಯಪಾಕೃತಮೋದಂ . . . ಒರ್ವಂ ಋಷಿಯಿರ್ದಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೯-೨೦). [ಸಂ.]

ವ್ಯಪಾಯ (ನಾ). ೧. ಇಲ್ಲವಾಗುವಿಕೆ ; ಅದೃಶ್ಯವಾಗುವಿಕೆ ; ನಿರ್ಗಮನ : ಚ್ಯುತಿಯಾಗೆ ಭೋಗಭೂಮಿಸ್ಥಿತಿ ಕಲ್ಪಮಹೀರುಹವ್ಯಪಾಯದೊಳಂತುಂ ಕ್ಷಿತಿಪತಿ ಕಲ್ಪವಹೀಜಸ್ಥಿತಿಯಿಂ ತಾನಿಂತು ಜನವನೇಂ ನಿಟಿಸಿದನೋ (ಆದಿಪು. ೭-೭೮). ೨. ಅಡೆತಡೆ ; ವಿಘ್ನ : "ಅಂತರಾಯಂ ವ್ಯಪಾಯಂ ವಿಘ್ನವೆನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೭೫-೫). ೩. (ಅಲಂ) ಸಾವು; ಮರಣ : ಲಕ್ಷ್ಮೀಮತಿಮಹಾದೇವಿಯು ಮನುಂದರಿವರಸು ಚಕ್ರವಲ್ಲಭ ವ್ಯಪಾಯ [ಪಾಠಾಂ. ವಿಯೋಗ]ದೊಳ್ ಪುಂಡರೀಕನಂ ಕೈಕೊಂಡಿರೆ (ಆದಿಪು. ೪-೮೧ ವ). [ಸಂ.]

ವ್ಯಪಾಯಿ (ನಾ). = ವ್ಯಪಾಯ ೧ : ಅದಟಿಂ ವಿಜ್ಞಾನಾಶ್ರಿತಂಗಳಪ್ಪ ಶರೀರೇಂದ್ರಿಯ ಬುದ್ಧಿಗಳೇಕಕ್ಷಣಾಂತರಾಳವರ್ತಿಗಳುತ್ತರಕ್ಷಣವ್ಯಪಾಯಿಗಳದರ್ಕೇಕಾತ್ಮಜಂ ಜೀವ ಮೆಂಬುದಾದುದು (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೪೨ ವ). [< ವ್ಯಪಾಯ]

ವ್ಯಪೇಕ್ಷೆ (ನಾ). ೧. ನಿರೀಕ್ಷೆ. ೨. ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧ : ವಿಶೇಷಣವಿಶೇಷ್ಯ ಸಂಬಂಧಮುಳ್ಳೊಡಂ ಶಬ್ದಶಕ್ತಿವ್ಯಪೇಕ್ಷೆಯಿಂ ಉಪಾತ್ತಲಿಂಗಸಂಖ್ಯಾವ್ಯತಿಕ್ರಮಮಾಗದು (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೯). [ಸಂ. ವ್ಯಪೇಕ್ಷಾ]

ವ್ಯಪೇಕ್ಷೆಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಬಯಸು ; ನಿರೀಕ್ಷಿಸು : ಸ್ವಪೂರ್ವವಾಸನೆಯ ಬಲದಿನಂತಾತಂ ವೇದಪುರಾಣವೇದಿಯಾದಂ ವ್ಯಪೇಕ್ಷೆಗೆಯ್ವುವೆ ವಿಶುದ್ಧವಾಣಿ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೭-೧೮). [ವ್ಯಪೇಕ್ಷೆ + ಕೆಯ್]

ವ್ಯಪೇತ (ಗು). ೧. ಬೇರೆಯಾದ ; ಅಗಲಿದ. ೨. ವಿರುದ್ಧವಾದ ; ವಿರೋಧವಾದ. (ನಾ). ೩. ದೂರೀಕರಿಸಿದವನು ; ತೊರೆದವನು : ಸಪ್ತರ್ಧಿಸಂಪನ್ನನುಂ ಅಷ್ಟ ಮಲವ್ಯಪೇತನುಂ . . . ಪಂಚದಶಪ್ರಮಾದಪರಿವರ್ಜಿತನುಮಾಗಿ (ಅಜಿಪು. ೩-೧ ವ) ; ಸಹಜಸುರಭಿಗಂಧಿಯುತಂ ದೋಷದಾಹಮಳವಿಹೀನನುಂ ನಖ[ತ] ನೂರುಹಶ್ಮಶ್ರುಕೇಶ ರೋಮವ್ಯಪೇತನುಂ . . . ಎನಿಸಿ (ವರ್ಧಮಾ. ೭-೪೭ ವ) . [ಸಂ.]

ವ್ಯಪೇತತೆ (ನಾ). ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ಅಭಾವ : ಮಗಳೀಬುಂಜವ್ಯನಮುಮಂ . . . ವಿಲಾಸಸಮೇತತೆಯುಮಂ ಮಿಥುನಲೀಲಾವ್ಯಪೇತತೆಯುಮಂ . . . ಮಂತ್ರಿವರ್ಗ ದೊಳಾಲೋಚಿಸಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೧೯ ವ). [ಸಂ. ವ್ಯಪೇತತಾ]

ವ್ಯಪೇತಾವ್ಯಪೇತ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಶಬ್ದಾಲಂಕಾರ , — ಯಮಕ : ವ್ಯಪೇತಾವ್ಯಪೇತಕ್ಕೆ – ಸಬಳಿಕೆಯಿಂ ಪಾಟಿಯನೊಕ್ಕು ಬೇರನಂತಾ ಕುಬೇರನಾಯಕನತಿವಿಕ್ಲಬಚಿತ್ತಂ ತೊಟ್ಟಗೆ ತಾಗಿ ಬಾಗಿದಂ ತಾಗಿ ಬಾಗಿದಂ ನರನಡಿಯೊಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೫೪೪). [ಸಂ.]

ವ್ಯಭಿಚರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಬಿಡು ; ಅಡ್ಡದಾರಿಗೆ ಬೀಳು : ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಪರಿಚ್ಛೇದ್ಯಂ ವಸ್ತುತತ್ತ್ವಮನುಮಾನದಿಂ ವ್ಯಭಿಚರಿಸುಗುಂ ಎಂದು ನುಡಿದು (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೨೪ ವ). ೨. ಹಾದರ ಮಾಡು : "ರಂಕತೀಿತಿ – ವ್ಯಭಿಚರಿಸಿದ ಪಳಂಬುದು" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೨೫). [(ಸಂ. ವ್ಯಭಿಚರ) + - ಇಸು]

ವ್ಯಭಿಚಾರ (ನಾ). ೧. ದಾರಿಬಿಟ್ಟು ಹೋಗುವಿಕೆ. ೨. ವಿಷಯಲಂಪಟತೆ ;

ಹಾದರ : ಕ್ಷಿತಿಜಾರ್ಕಜಮಧ್ಯದೊಳುಡುಪತಿ ನಿಲೆ . . . ಆ ದಂಪತಿಗಳ್ ವ್ಯಭಿಚಾರಶೀಲ ರಿರ್ವರುಮಪ್ಪರ್ (ಜಾತಕ. ೨೦-೭). ೩. [ತರ್ಕಶಾ] ಹೇತ್ವಾಭಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ವ್ಯಭಿಚಾರವೆಂದರೆ ಹೇತುವಿರತಕ್ಕ ಸ್ಥಲದಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದೇ ಇರುವುದು (ಓಂದಪಾ. ೧೪೧). [ಸಂ.]

ವ್ಯಭಿಚಾರಿ (ಗು). ೧. ದಾರಿಬಿಟ್ಟು ಸಾಗುವ ; ಹಾದಿತಪ್ಪಿ ನಡೆಯುವ. ೨. ನೀತಿಗೆಟ್ಟ ; ನಿಯಮಬಾಹಿರವಾದ : ಹಗಲು ನನ್ನವರು ಮಾಂಸದೃಷ್ಟಿಯ ಮುಂದೆ, ರಾತ್ರಿ ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ಜಯಂತನು ದೃಷ್ಟಿಜ್ಞಾನದ ಮುಂದೆ. ಈ ವ್ಯಭಿಚಾರಿ ಸಂಗಮವನ್ನು ಹೇಗೆ ನಿವಾರಿಸಬೇಕೆಂಬುದೇ ತಿಳಿಯದು (ಜಯಂತ. ೪೧೮). (ನಾ). ೩. ಹಾದರ ಮಾಡುವ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಹಾದರಿಗ : ಆ ನೀಚ ವ್ಯಭಿಚಾರಿಯ ಹಿಡಿತದಿಂದ ಪಾರಾಗಿ ಹೋಗಬೇಕೆಂಬುದೊಂದೇ ಆಕೆಯ ಯೋಚನೆಯಾಗಿತ್ತು (ಬ್ಯಾಲಾಮು. ೩೩೭). ೪. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ನಿಯತವಾಗಿ ಇರದ, ದೊಡ್ಡ ಭಾವಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಬಂದು ಹೋಗುತ್ತಿರುವ ಭಾವ ; ಸಂಚಾರಿಭಾವ : ವೀರರಸವೂ ವ್ಯಭಿಚಾರಿಯಾಗಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ (ಕರ್ನಾಜ. ೭೭). 'ವ್ಯಭಿಚಾರಿಭಾವ' ಪರಾ. [ಸಂ. ವ್ಯಭಿಚಾರಿನ್]

ವ್ಯಭಿಚಾರಿಣಿ (ನಾ). ನೀತಿಗೆಟ್ಟವಳು ; ಹಾದರಗಿತ್ತಿ : ಆಕೆ ವ್ಯಭಿಚಾರಿಣಿ ಎಂದು ಸುಳ್ಳು ಹೇಳಿದವರು ಕೂಡಾ ವೇದಪಾರಾಯಣಪ್ರವೀಣರೆ (ದೇವಪಂ. ೮೭) ; ಹುಟ್ಟಿದ ವಂಶಕ್ಕೆ ಅಗೌರವ ತಂದ ವ್ಯಭಿಚಾರಿಣಿ ಪುನಃ ತವರಿಗೆ ಹೋಗುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ (ಸೋತುಗೆ. ೧೩೯). [ಸಂ. ವ್ಯಭಿಚಾರಿಣೀ]

ವ್ಯಭಿಚಾರಿಭಾವ (ನಾ). = ವ್ಯಭಿಚಾರಿ ೪ : ಇವು ನಿಯತವಾಗಿ ಒಂದು ಕಡೆ ಇರದೆಯೂ ದೊಡ್ಡ ಭಾವಗಳ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತ ಹೋಗುತ್ತಲೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಇವುಗಳನ್ನು 'ವ್ಯಭಿಚಾರಿ'ಭಾವ ಅಥವಾ 'ಸಂಚಾರಿ' ಭಾವಗಳೆಂದೂ . . . ಕರೆಯುತ್ತಾರ (ಕೃಪಿಡಿ. ೧೪೭). 'ಸ್ಥಾಯಿಭಾವ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ವ್ಯಯ (ನಾ). ೧. ನಷ್ಟ ; ನಾಶ ; ಕಡಮೆಯಾಗುವಿಕೆ : ಆತ್ಮೋಪಾತ್ತಶರೀರ ಪ್ರಮಾಣನುಂ ಉತ್ಪಾದವ್ಯಯದ್ರವ್ಯಾತ್ಮಕನುಂ . . . ಅಪ್ಪ ಜೀವನುಂಟೆಂದು (ಆದಿಪು. ೨-೧೦ ವ) ; ವಸ್ತುಸ್ವರೂಪವು ಉತ್ಪಾದ, ವ್ಯಯ, ಧ್ರೌವ್ಯ (ಸ್ಥಿರ) ಎಂಬ ಮೂರು ರೂಪವಾಗಿದೆ (ಭಾರದ. ೧೪೦). ೨. ಸಂಪಾದನೆಯ ದ್ರವ್ಯದ ಬಳಕೆ ; ವೆಚ್ಚ ; ಖರ್ಚು : ರಾಮಣೀಯಕವಸ್ತುದಾನವ್ಯಯದ ವೈಭವಕೆ . . . ದ್ವಿಜವರರನರ್ಚಿಸಿದ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೬-೧೦) ; ನಮ್ಮ ಆವಶ್ಯಕತೆಗಳನ್ನು ಪೂರೈಸಲು, ನಮ್ಮ ಆದಾಯವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿದರೆ, ಅದಕ್ಕೆ ವ್ಯಯವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ (ಗೃಹವಿ. ೧೯೪). ೧, ೨ : ವ್ಯಯಮಪ್ಪ ಧನಮನೇ ಸದ್ವ್ಯಯಮಂ ಸತ್ಪಾತ್ರದಾನದಿಂದೊಳ್ಪೆತೆದಲ್ ವ್ಯಯಸುಖಮಂ ಪಡೆಯದವಂ ವ್ಯಯಮಂ ತಾನೆಯ್ದಿ ಪೋಪುದೇನಚ್ಚರಿಯೆ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೬-- ೧೧೪). ೩. ಅರುವತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತನೆಯದು : ಆ ವರ್ಷವೆ ಪ್ರಭವ . . . ವ್ಯಯ . . . ಅಕ್ಷಯವೆಂದಱುವತ್ತು ತೆಱನಾಗಿಹುದು (ವಿವೇಕ. ೨೬೩). ೪. ಲಗ್ನದಿಂದ ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಸ್ಥಾನ : ಸಹಜಾಯವ್ಯಯಧನ ದಶಸುಹೃದಗ್ರ್ಯಹಸ್ಥಾಯಿಯಾಗೆ ತತ್ಕಾಲದೊಳಾ ಗ್ರಹವುಂತದು ತಾತ್ಕಾಲಿಕ ಸುಹೃದ್ಗ್ರಹಂ ಪರಯುತಂ ದ್ವಿಷದ್ಗ್ರಹಮನಿಕುಂ (ಜಾತಕ. ೨-೧೭). [ಸಂ.]

ವ್ಯಯಗೃಹ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಲಗ್ನದಿಂದ ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಸ್ಥಾನ : ಜಲಜಪ್ರಿಯ ರವಿಜಕುಜೋತ್ಪಲಪ್ರಿಯರ್ ನಿಧನಧನರಿಪುವ್ಯಯಗೃಹದೊಳ್ ನೆಲಸಿರೆ . . . ಕಣ್ಗೆಡುಗುಂ (ಜಾತಕ. ೨೦-೧೭). [ಸಂ.]

ವ್ಯಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಖರ್ಚುಮಾಡು ; ವೆಚ್ಚಮಾಡು : ಚುನಾವಣೆಗಾಗಿ ಸಾವಿರಗಟ್ಟಲೆ ವ್ಯಯಿಸುವ ಹಣವನ್ನು ಬಡವರ ಕಲ್ಯಾಣಕ್ಕಾಗಿ ವ್ಯಯಿಸಬಾರದೇಕೆ (ದೀಶಧು. ೬೩) ; ಆವಶ್ಯಕವಿದ್ದಷ್ಟನ್ನೇ ವ್ಯಯಿಸಿ ನಮಗೆ ಬೇಕಾದ ಸುಖ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಪಡೆಯುವುದೇ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಲಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು (ಭಾಷಾಶಾ. ೨೭೨). [ವ್ಯಯ + - ಇಸು]

ವ್ಯರ್ಥ (ಗು). ೧. ನಿರುಪಯುಕ್ತವಾದ ; ಅಪ್ರಯೋಜಕವಾದ : ವಿಪ್ರರೊಳಗೆ ಸಮರ್ಥರಾರು ಸುಧಾತ್ರಿಯೊಳಗೆಯು ವ್ಯರ್ಥಜೀವಿಗಳಾರು ಚಿತ್ರಸು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೪-೫೪) ; ವಿವಿಧ ಪಯೋಜದಿ ವ್ಯರ್ಥಯಾಸದಿ ತೊಳಲಿದೆ ತೃಪ್ತಿಯ ಚರನಧಿಗೆ (ಅಗ್ನಿಹಂ. ೩-೫). (ನಾ). ೨. ನಿರುಪಯುಕ್ತತೆ ; ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕತೆ : ಮಱುಭವಂ ನಾಡೆಯುಂ ವ್ಯರ್ಥಮಲ್ತೇ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೪-೧೮). ೩. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ವಾಕ್ಯದೋಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ವ್ಯಪಹತಮೇಕಾರ್ಥಂ ವ್ಯರ್ಥವಪಕ್ರಮಂ . . . ಇಂತು ವಾಕ್ಯದೋಷಮಿವಕ್ಕುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೪೫೫).

ವ್ಯರ್ಥಂಮಾಡು, ವ್ಯರ್ಥಮಾಡು = ನಿರರ್ಥಕಗೊಳಿಸು ; ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು : ಕಾಲಲಬ್ಧಿವಶದಿಂ ನಿವೃತ್ತಿಪರಿಣತಿಯೊಳ್ ಪರಿಣಮಿಸಿದ ಸುಸ್ಥತೆಯಂ ವ್ಯರ್ಥಂಮಾಡದೆ . . . ಒಡಂಬಡುವುದೆ ನಿನಗೆ ವಿನಯಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೪-೧೮ ವ) ; ಇದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಹಣವನ್ನು ವ್ಯರ್ಥಮಾಡುತ್ತಾರಲ್ಲವೆ (ಸಂಚುರು. ೧೯). ವ್ಯರ್ಥವಾಗು - ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕವಾಗು ; ಉಪಯೋಗವಿಲ್ಲವಾಗು : ವ್ಯರ್ಥವಾಯ್ತಕಟಕಟ ಜನ್ಮ ನಿರರ್ಥವಾಯ್ತು (ತೊರಾ. ೧-೪-೨) ; ಮಕ್ಕಳಿಗೆ . . . ಒಳ್ಳೇ ನಡತೆಯನ್ನಷ್ಟು ಕಲಿಸದೆ ಬಿಟ್ಟರೆ ಅದೆಲ್ಲಾ ವ್ಯರ್ಥವಾಗುವುದು (ಮುಜಯು. ೪-೬೩). [ಸಂ.]

ವ್ಯರ್ಥತೆ (ನಾ). ನಿಷ್ಫಲತೆ ; ನಿರರ್ಥಕತೆ : ನಿನ್ನೊಳ್ಳಾಂ ವ್ಯರ್ಥತೆಯಂ ಪಡಗುಂ ಪರಮಾರ್ಥವಚೇತನತೆಯಿಂದೆ ಕಲ್ಪಕುಜಾತಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೪೪). [ಸಂ. ವ್ಯರ್ಥತಾ]

ವ್ಯರ್ಥಾಯ (ಅ). ವೃಥಾ ; ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ : ವ್ಯರ್ಥಾಯ ನೊಂದು ಇತ್ಯರ್ಥವ ಕಾಣದ . . . ನರಕಗರ್ತದೊಳಿಳಿವನು ಕೀರ್ತಿ ಮರೆದು (ಮೋಕ್ಷದೀ. ೧೫೦-೧).

[< ವ್ಯರ್ಥ]

ವ್ಯರ್ಥಾಲಾಪ, ವ್ಯರ್ಥಾಳಾಪ (ನಾ). ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕವಾದ ಮಾತು ; ನಿರರ್ಥಕವಾದ ನುಡಿ : "ಜಱುಚೆಂದು ವ್ಯರ್ಥಾಲಾಪಂ" (ಕಶಸಾ. ೬೭-೪೮೪). ವ್ಯರ್ಥಾಳಾಪ : ವ್ಯರ್ಥಾಳಾಪದೊಳೇಂ ಧನಮರ್ಥಂ ಪ್ರಾಣಂ ನಿಜಕ್ಕೆ ನಿನ್ನದು (ದಶಕು. ೮-೧೨೭). [ಸಂ.]

ವ್ಯರ್ಥಾಳಾಪ 'ವ್ಯರ್ಥಾಲಾಪ' ನೋ.

ವ್ಯಲೀಕ, ವ್ಯಳೀಕ (ನಾ). ೧. ಸೇರಿಕೆಯಾಗದುದು ; ಅಸಹ್ಯವಾದುದು. ೨. ಅಯೋಗ್ಯವಾದ ಕೆಲಸ ; ತಪ್ಪು ; ಅಪರಾಧ. ೩. ದುಃಖ ; ನೋವು. ೪. ವಂಚನೆ ; ಮೋಸ ; ಕಪಟ. ೫. ಅನೃತ ; ಸುಳ್ಳು. ವ್ಯಳೀಕ : ೨. "ವ್ಯಳೀಕಂ, ಅಪರಾಧಃ, ಆಗಃ, ಮಂತುಃ, ವಿಪ್ರಿಯಃ — ಈ ೫ ಅಪರಾಧಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೨೩-೬೪). ೪. "ವಂಚನಂ, ಅತಿಸಂಧಾನಂ, ವ್ಯಳೀಕಂ, ಪ್ರತಾರಣಂ — ಈ ೪ ಆಟಿಗೊಳ್ಳುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೨೩-೬೩). [ಸಂ.]

ವ್ಯವಕಲನ (ನಾ). ೧. ಬೇರೆಮಾಡುವಿಕೆ ; ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸುವುದು. ೨. [ಗಣಿತ] ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಮತ್ತೊಂದು ಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ ಕಳೆಯುವುದು : ವ್ಯವಕಲನಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕೂ ಸಮತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕೂ ಚಿಹ್ನೆಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು (ಗಣಿತ. ೪೮). 'ಸಂಕಲನ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ವ್ಯವಚ್ಛೇದ (ನಾ). ೧. ಕತ್ತರಿಸುವಿಕೆ ; ತುಂಡಾಗಿಸುವಿಕೆ. ೨. ಬೇರ್ಪಡಿಸುವಿಕೆ : ದ್ರವ್ಯತ್ವವಿಧಾನಪ್ರಕರಣಮಪ್ಪುದಱಿಂ ಉಕ್ತಜೀವಂಗಳ್ಗಂ ಅದ್ರವ್ಯತ್ವವ್ಯವಚ್ಛೇದಾರ್ಥಂ ಉತ್ತರಸೂತ್ರಾವತಾರಂ (ತತ್ತ್ವಾಪ್ರ. ೨೫೧). ೩. ಬಾಣಬಿಡುವಿಕೆ : "ಬಿಲ್ಲ ತಿರುವಿಂದ ಓಳಿಕು ಬಳಿಚುವುದು ವ್ಯವಚ್ಛೇದಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೮೮-೬೭). [ಸಂ.]

ವ್ಯವಧಾನ (ನಾ). ೧. ಬಿಡುವು ; ಸಾವಕಾಶ : ಅವಧಿಯಳಿಯಿತ್ತು ವ್ಯವಧಾನ ಉಳಿಯಿತ್ತು ನಿಜವ ನಿಜವನೊಡಗೂಡಿತ್ತು ಕೇಳಾ (ಅವಚ. ೨೫೫-೧೧೬೫) ; ಸಾಹೇಬರಿಗೆ ವ್ಯವಧಾನವಿರಲಿಲ್ಲ (ರಂಗರೂ. ೧೨೩). ೨. ಅಡೆತಡೆ ; ವಿರೋಧ ; ಭಂಗ : ಸವಿಶೇಷಾಲಂಕಾರೋದ್ಭವಮಾಗಿಯುಮೊಂದುವರ್ಗದೊಳ್ಸಂಬಂಧವ್ಯವಧಾನಮಾದೊಡಕ್ಕುಂ ವ್ಯಪಹತದೋಷಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೯೦) ; ಆನಂದಾಶ್ರುಜಲವ್ಯವಧಾನಕ್ಕುಮ್ಮಳಿಸಿದಂತೆವೋಲ್ ಕಣ್ಮಲರಿಂದಾ ನೃಪನಂ ನೋಡದೆ ಕಮಲಾನನೆ ನೆನಪಿನೊಳ್ ಪದೆದು ಸೋಡುತಿರ್ದಳ್ (ಕಾದಂಉ. ೮೪). ೩. ತಾಳ್ಮೆ ; ಸಹನೆ : ನಿಜಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಪರಿಭಾವಿಸುವ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಾಗಲಿ, ವ್ಯವಧಾನವಾಗಲಿ ಅವನಿಗೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲ (ಭಾರಮಿ. ೧೬೭) ; ಅವುಗಳನ್ನು ನೀರಿಗೆ ಚೆಲ್ಲುವಷ್ಟು ವ್ಯವಧಾನ ನನಗೆ ಇಲ್ಲದೇ ಹೋಯಿತಲ್ಲಾ (ಸಂಸ್ಕಾರ. ೯೫). ೪. ನೆವ ; ನೆಪ : "ತಿರೋಧಾನಮನೆ ನೆವನಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೫-೧೩). ೫. ಕೊನೆ ; ಸಮಾಪ್ತಿ : ನೀವರಗುಮನೆಯಲಿ ಹೊತ್ತಿಸಿದ ಫಲ ಬಂದುದೇ ವ್ಯವಧಾನವಾದುದಲೆ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೮-೧೦). ೬. ಕಾಣದಂತಾಗುವುದು ; ಅದೃಶ್ಯವಾಗುವುದು. [ಸಂ.]

ವ್ಯವಸಾಯ (ನಾ). ೧. ಪರಿಶ್ರಮ ; ಪ್ರಯತ್ನ : "ಉತ್ಸಾಹಃ, ವ್ಯವಸಾಯಃ, — ೨ ಮಹಾಕಾರ್ಯ ವಿಷಯವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ ಪ್ರಯತ್ನಕ್ಕೆ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೬೭). ೨. ಕಾರ್ಯನಿರ್ವಾಹ ; ಕಾರ್ಯಾಚರಣೆ : ಚಿತ್ರಸಂಭವನಂ ಸಂಹರಿಸಲ್ ಕಷಾಯಭಟರಂ ಬೆನ್ನಟ್ಟಲೊಪ್ಪೀ ಮಹಾವ್ಯವಸಾಯಂ ತಮಗಾಗ (ಆದಿಪು. ೧-೫). ಅರಸನೀತನ ಭಕ್ತಿಗಂ ವ್ಯವಸಾಯಕ್ಕಂ ಮೆಚ್ಚಿ ತನ್ನ ತಂದರ್ಮಗಳೊಳೊಂದುಮಂ ಕೊಳ್ಳದೆ ನೀನೇ ಕೊಳ್ಳೆಂದು ಕೊಟ್ಟೊಡೆ (ಸುಕುಮಾ. ೭-೩೫ ವ) ; ನನ್ನ ವ್ಯವಸಾಯ ಪೂರ್ಣವಾಯಿತು (ಹೊಸಕ್ಕ. ೧೪). ೩. ಕಸುಬು ; ಉದ್ಯೋಗ : ವ್ಯವಸಾಯಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪುವ ವೇಷ, ತಾನು ಕೈಕೊಂಡ ಕೆಲಸದ ಎಲ್ಲ ಮಾಹಿತಿ, ಇವೆರಡೆ ಪ್ರಚಾರಕನ ಕೈಪಾಡಿನಲ್ಲಿದ್ದರೆ ತೀರದು (ತಿಳ್ಳಿಡಿ. ೧೦೦). ೪. ಸಾಗುವಳಿ ; ಬೇಸಾಯ ; ಒಕ್ಕಲುತನ : ನಮ್ಮ ತಂದೆಯವರು ನೇಗಿಲು ಮೇಲೆ ಎಂದೂ ಕೈಯಿಟ್ಟವರಲ್ಲವಾದರೂ ವ್ಯವಸಾಯದಲ್ಲಿ ನಿಪುಣರು (ಚಂಗಾಳ್ಯ. ೧). [ಸಂ.]

ವ್ಯವಸಾಯಗಾರ (ನಾ). ಬೇಸಾಯಗಾರ ; ಒಕ್ಕಲುತನ ಮಾಡುವವನು ; ರೈತ : ವ್ಯವಸಾಯಗಾರನೇ ದೇಶದ ಭಾಗ್ಯ (ಚಂಗಾಳ್ಯ. ೧) ; ವ್ಯವಸಾಯಗಾರರ ಮತ್ತು ನಡುವರ್ಗಗಳವರ ಉತ್ಪನ್ನಕ್ಕೆ ಲಾಭಕರವಾದ ಪೇಟೆ ದೊರೆಯುವಂತೆ ಸೌಕರ್ಯ ಕಲ್ಪಿಸಲಿದೆ (ಹಣಪ್ರ. ೬೯೪). [ವ್ಯವಸಾಯ + — ಗಾರ(< — ಕಾಬ)]

ವ್ಯವಸಾಯಿ (ನಾ). ೧. ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ ಕೆಲಸಮಾಡುವವನು ; ಕಷ್ಟಪಟ್ಟು ದುಡಿಯುವವನು : ಭುವನೈಕಮಲ್ಲದೇವನ ಭವನದೊಳಂ ತಾನೆ ಮಾನಸಂ ತಾನೆ ಮಹಾವ್ಯವಸಾಯಿ (ಸುಕುಮಾ. ೨೮೦ ಪರಿಶಿಷ್ಟ). ೨. ಕಸುಬುದಾರ : ಮೂಲದಲ್ಲಿ ರೈತನೂ ಕೈಕಸಬಿನ ಚಿಕ್ಕ ವ್ಯವಸಾಯಿಯೂ ತನ್ನ ದುಡಿಮೆಯಿಂದ ದುಡ್ಡು ಗಳಿಸಿ . . . ತನ್ನ ಧನೋತ್ಪಾದನೆಯ ಸಾಧನಗಳ ಮೇಲ ತನ್ನದೇ ಒಡೆತನವುಳ್ಳವನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ (ಮಾವಾದ. ೧೨೯). [ಸಂ. ವ್ಯವಸಾಯಿನ್]

ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕ (ಗು). ೧. ಏರ್ಪಾಡುಮಾಡುವ ; ನಿರ್ವಹಿಸುವ : ಜೀವ ಪರಮಾಣುಗಳ ವಿಕಸನಗುಣದಿಂದ ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕಶಕ್ತಿ (Organising force) ಯೊಂದುಂಟಾಗುತ್ತದೆ (ನಿತಿಉ. ೨೫೩). (ನಾ). ೨. ಏರ್ಪಾಡು ಮಾಡುವವನು ; ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕ : ದೇಶದ ಹಣದ ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕರು ಧೈರ್ಯದಿಂದ, ನಿಷ್ಪಕ್ಷಪಾತದಿಂದ, ಸಮದರ್ಶಿತೆಯಿಂದ, ದೇಶದ ಪ್ರಯೋಜನದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ವ್ಯಾಪಾರದ ಬೆನ್ನ ಹಿಂದೆ ನಿಲ್ಲಬೇಕು (ಹಣಪ್ರ. ೫೭). [ಸಂ.]

ವ್ಯವಸ್ಥಿತ (ಗು). ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸಿದ ; ಕ್ರಮಪಡಿಸಿದ : ದಿಕ್‌ಚತುಷ್ಟಯವ್ಯವಸ್ಥಿತದೇವ ಮಾನವತಿರ್ಯಗ್ನಿನೇಯಜನಸುಖಾರೋಹಣಹೇತು (ಆದಿಪು. ೧೦-೨೨ ವ) ; ಮಕ್ಕಳ ಬೆಳವಣಿಗೆಯ ವ್ಯವಸ್ಥಿತಜ್ಞಾನವೇ ಮನೋವಿಜ್ಞಾನ (ಶಿಕ್ಷದ. ೪೦೮). [ಸಂ.]

ವ್ಯವಸ್ಥೆ (ನಾ). ೧. ಏರ್ಪಾಡು ; ಸಜ್ಜು : ಶ್ರೀಧರಭಟ್ಟರ್ . . . ತವಗಂ ಮಹಾಜನಕ್ಕಂ ಪ್ರಜೆಗಂ ಮಾಡಿದ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯುಂ (ಎಪಿ. XX. ೬೭-೧೫ ; 1012) ; ದೇವರಿಗೆ ನಮ್ಮ ಹಳ್ಳಿಗರು ಸಕಲ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗಳನ್ನೂ ಪೂರೈಸಿದ್ದಾರೆ (ದೂರದೇ. ೭). ೨. ಕಟ್ಟಳೆ ; ನಿಯಮ ; ಕ್ರಮ : ಗಾವುಣ್ಣ ನಾ[ಗಿ]ಯಮ್ಮಗಮುಖುವರಿಂಬರ್ಗ್ಗಂ ಕೊಟ್ಟ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಯಾವುದೆನ್ನೊಡೆ (ಸೌ‍ಇ. Xi-i. ೪೩-೧೭ ; 970) ; ಅದರ್ಕೆ ಲಿಂಗವಚನ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿಲ್ಲ (ಶಮದ. ೪೭ ವೃತ್ತಿ). ೩. ಇರವು ; ಸ್ಥಿತಿ : "ತನ್ನಿರವಿನಲಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲಿ ಸ್ಥಿತಿಯೆನಿಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೪೩-೨೨). ೪. ರಚನೆ ; ವಿನ್ಯಾಸ : ಕಾವ್ಯದ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಹೇಗೆಂದು ಕೇಳಬಹುದು (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೨೫೬). [ಸಂ. ವ್ಯವಸ್ಥಾ]

ವ್ಯವಹರಣ (ನಾ). ರೂಢಿ ; ಬಳಕೆ : ವ್ಯವಹರಣತದಾಚರಣಪ್ರವಣನೊಳಕ್ಕುಂ ಸಮಂತು ಗ ಪ್ರತ್ಯಯಂ (ಶಮದ. ೨೦೪). [ಸಂ.]

ವ್ಯವಹರಣೆ (ನಾ). ೧. ನಡತೆ ; ಆಚರಣೆ ; ವರ್ತನೆ : ಸುಳಿವ ಸುತ್ತುವ ವ್ಯವಹರಣೆಯುಳ್ಳನ್ನಕ್ಕರ ಅಜಿಯೆನಜಿಯೆ ನೆಜಿ ಶಿವಪಥವ (ಅವಚಿಂ. ೬೭-೨೯೪). ೨. ವಹಿವಾಟು : ಇವರದಾವನ ಪಕ್ಷಪಾತವ್ಯವಹರಣೆಯವರಲ್ಲ ಕೇಳು (ಕುಮಾವ್ಯಾ. ೯-೧೪) ; ಯುಕ್ತವಾದ ವ್ಯವಹರಣೆಯ ಮೂಲಕ . . . ಆಶ್ವಾಸನ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ (ಭಾಧಾನ. ೧೯). [ಸಂ. ವ್ಯವಹರಣ]

ವ್ಯವಹರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಉದ್ಯೋಗಿಸು ; ತೊಡಗು : "ಪಣತೀತಿ ವ್ಯವಹರಿಸಿದಪುದೆಂಬುದು" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೩೪). ೨. ವ್ಯವಹಾರ ಮಾಡು ; ವಹಿವಾಟು ನಡೆಸು : ವ್ಯಾಪಾರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದಂತಪ್ಪ ಠಾವಿನೊಳ್ ಆವನೊರ್ವಂ ವ್ಯವಹರಿಸಲಿಚ್ಛೈಸಿಹಂ . . . ಕೇಡನೈದುವಂ (ಪಂಚತಂ. ೨೯-೧೧) ; ಮಕ್ಕಳು ಆಗುವ . . . ವ್ಯವಹರಿಸುವ ಎಲ್ಲ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳೂ ಅವರ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಪರಿಣಾಮ ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತಲೇ ಇವೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೫೩). ೩. ಉಂಟಾಗು ; ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗು : ಸಂಧ್ಯಕ್ಷರಮನ ಯಥಾರ್ಥದಿಂ ವ್ಯವಹರಿಸುಗುಮೇಕಾರಮಾದಿಯಾಗಿರೆ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೨) ; ಅವಿಕೃತಿಗಳೆವರ್ಣವೊರ್ಣವಂತ್ಯವೆನಿಸಿದ ನಿಪಾತಮವಧಾರಣೆ ಶಬ್ದವಿಶಂಕೆಗಳೆಂಬವರ್ಗಳೊಳ್ ವ್ಯವಹರಿಸದು ಸಂಧಿಯಾ ಪ್ಲುತಕ್ಕಮಭಾವಂ (ಶಮದ ೫೭) ; ವ್ಯವಹರಿಸೀಕುಹಕಮತಿ ನಿಮ್ಮ ಗುಣಪಾಲನಮತಿವಿ (ತೊರೆರಾ. ೨-೧-೩೩). ೪. ರೂಢಿಗೆ ಅಥವಾ ವಾಡಿಕೆಗೆ ತರು ; ಬಳಸು : ನಮ್ಮ ಕಾಲವನ್ನು ವಿಜ್ಞಾನದ ಯುಗವೆಂದು ವ್ಯವಹರಿಸುವುದು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದಿರುವ ಸಂಗತಿ (ಸಾಹಿಶ. ೬೦). [ವ್ಯವಹರಣ + - ಇಸು]

ವ್ಯವಹಾರ (ನಾ). ೧. ಕೆಲಸ ; ಉದ್ಯೋಗ : ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೂ ಆಹಾರಕ್ಕೂ ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯ ಮಾಡಬಾರದು (ಗಾದೆ). ೨. ಕಾರ್ಯಭಾರ ; ವಹಿವಾಟು : ಭಾರತದ ವಾಣಿಜ್ಯ ವ್ಯವಹಾರಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವುದು ಹೇಗೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೫೪೯) ; ಲಿಪಿರಹಿತಭಾಷೆಯನ್ನು ಆಡುವವರ ವ್ಯವಹಾರವೆಲ್ಲಾ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸಂಭಾಷಣೆಯಲ್ಲೇ ನಡೆಯುತ್ತವೆ (ದ್ರಾಭಾವಿ. ೪೫). ೩. ನಡತೆ ; ಆಚರಣೆ ; ವರ್ತನೆ : ವ್ಯಂಗ್ಯವಾದ ನಾಯಿಕಾ ನಾಯಕರ ವ್ಯವಹಾರವು (Behaviour) ಪ್ರಸ್ತುತಕ್ಕೆ (= ವಾಚ್ಯಾರ್ಥಕ್ಕೆ) ಪೋಷಕ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೨೯ ಅಡಿಟಿ). ೪. ದಿನನಿತ್ಯ ಮಾಡುವ ಕೆಲಸ ; ದೈನಂದಿನಕಾರ್ಯ : ವ್ಯವಹಾರ ಮಂಗಳಾಚಾರವೆಲ್ಲವಂ ತೀರ್ಚಿ ಮುಖ್ಯಮಾಂಗಲ್ಯಮನಾ ಯುವತಿ ಜಿನಪೂಜೆಯಂ ಮಾಡಿ ವಿಚಿತ್ರಮನಿಪ್ಪ ಚಿತ್ರಶಾಲೆಗೆ ಬಂದಳ್ (ಪಂಚಾಮಾ. ೩-೮೩). ೫. ಸಂಬಂಧ ; ಬಳಕೆ : ಯುವತಿಯರ ವ್ಯವಹಾರವೆಂಬ ವಿಕಳತೆ ಹತ್ತಿ ಯೋಗದ ಸಮತೆ ಸಡಿಲಿತ್ತು ನೋಡಾ (ಸಿದ್ಧೇವ. ೧೫೦). ೬. ರೂಢಿ ; ವಾಡಿಕೆ. ೭. ವ್ಯಾಜ್ಯ ; ದಾವೆ : ಯಾವುದಾದರೂ ಉಚ್ಚನ್ಯಾಯಾಲಯವು ವ್ಯವಹಾರದ ಬಾಬಿನ ವ್ಯವಹರಣೆಯಲ್ಲಾಗಲಿ . . . ಕೊಟ್ಟ ನಿರ್ಣಯದ ಮೇಲೆ . . . ಉಚ್ಚತಮ ನ್ಯಾಯಾಲಯಕ್ಕೆ ಅಪೀಲು ಮಾಡಲು ಅವಕಾಶವಿರತಕ್ಕದು (ಭಾಧಾನ. ೬೧).

ವ್ಯವಹಾರಹೂಡು = ೧. ವ್ಯಾಪಾರ ಆರಂಭಿಸು ; ಉದ್ಯೋಗವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸು : ನಾನು ಫಲಿಡೆಲ್ಫಿಯಾದಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹಾರಮಾಡುವುದನ್ನು ಬಲವಾಗಿ ಶಿಫಾರಸು ಮಾಡಿ ಅದರಿಂದ ನನ್ನ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಾಗುವುದೆಂದು ಬರೆದಿದ್ದನು (ಬೆಂಜಮ್. ೪೮). ೨. ಮೊಕದ್ದಮೆ ಹೂಡು ; ದಾವೆ ಮಾಡು : ಒಬ್ಬನ ಮೇಲೆ ನ್ಯಾಯಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹಾರಹೂಡು, ಕ್ರಮ ನಡಸು, ದಾವಾ ಹಾಕು, ವ್ಯಾಜ್ಯ ಹೂಡು (Proceed Against. ಇಂಕ). [ಸಂ.]

ವ್ಯವಹಾರಕಾಲ (ನಾ). ೧. ಕೆಲಸದ ವೇಳೆ ; ವಹಿವಾಟಿನ ಸಮಯ. ೨. [ಜೈನ] ಸಮಯ, ಆವಲಿ, ಲವ, ಘಟಿಕೆ ಮೊದಲಾದ ಸಮಯರೂಪ ಕಾಲ : ವ್ಯವಹಾರಕಾಲಮೆಂಬುದು ಮುಖ್ಯಕಾಲನಿರ್ವರ್ತಿತ ಕ್ರಿಯಾರೂಪಂ (ಆದಿಪು ೬-೪೮ ವ) ; ಕಾಲಮಿತ್ರೆಜಿನಕ್ಕು ಪರಮಾರ್ಥಕಾಲಮೆಂದುಂ ವ್ಯವಹಾರಕಾಲಮೆಂದು (ಶ್ರಾವಕಾ. ೪-೧೦). [ಸಂ.]

ವ್ಯವಹಾರಕುಶಲ (ನಾ). ಲೌಕಿಕವಹಿವಾಟಿನಲ್ಲಿ ಜಾಣನಾಗಿರುವವನು ; ದೈನಂದಿನಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕೌಶಲ್ಯವುಳ್ಳವನು : ವ್ಯವಹಾರಕುಶಲವೃದಿಕರಾದ ಸುಬ್ಬಣ್ಣಾಚಾರ್ಯರಲ್ಲಿ ಕ್ರಮೇಣ ಒಂದು ದುಷ್ಟತನವು ತಲೆಯೆತ್ತುತ್ತದೆ (ಸಮಜೀ. ೨೯ ಪೀಠಿಕೆ). [ಸಂ.]

ವ್ಯವಹಾರಚತುರ (ನಾ). = ವ್ಯವಹಾರಕುಶಲ : ವ್ಯವಹಾರಚತುರನಾದ . . . ಅವನನ್ನು ಕರೆದು ಬರಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದನು (ಇಪ್ಪಕ. ೧೬೩). [ಸಂ.]

ವ್ಯವಹಾರಚತುಷ್ಟಯ (ನಾ). ಒತ್ತೆ, ವಿಕ್ರಯ, ದಾನ ಮತ್ತು ವಿನಿಮಯಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ವಹಿವಾಟುಗಳು : ಇಲ್ಲಿಂದಾ ಮುಂದೆ ನೀಉ ಮಾಡುವ ದಾನ ಅಧಿಕ್ರಯ ಪರಿವರ್ತನೆಗಳೆಂಬ ವ್ಯವಹಾರಚತುಷ್ಟಯಕ್ಕು ಯೋಗ್ಯವಾಗಿ (ಎಕ. XVI, ಚಿಕ್ಕನಾ. ೫೩-೨೭ ; 1623). [ಸಂ.]

ವ್ಯವಹಾರಚಾತುರ್ಯ (ನಾ). ಲೌಕಿಕವಹಿವಾಟನಲ್ಲಿ ಇರುವ ಚತುರತೆ : ವ್ಯವಹಾರಚಾತುರ್ಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಇಂದು ಬಾಳುವುದೇ ಅಸಾಧ್ಯ (ನಿಶಲು. ೧೧೯) ; ಅದರಲ್ಲಿ ಭೀಮೂನ ಕಾರ್ಯಕುಶಲತೆಯೂ ಮೇನಕೆಯ ವ್ಯವಹಾರಚಾತುರ್ಯವೂ ಮುಖ್ಯವಿರುವುದು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಗೊತ್ತಿದ್ದಂತೆ ತೋರಿತು (ಸಮುಜೀ. ೭೬೬). [ಸಂ.]

ವ್ಯವಹಾರಜ್ಞಾನ (ನಾ). ಲೌಕಿಕವಹಿವಾಟುಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವ ತಿಳಿವಳಿಕೆ, — ಅರಿವು : ಅದರ ಉದ್ದೇಶವೂ ಕೂಡ . . . ವ್ಯವಹಾರಜ್ಞಾನವನ್ನು ಜನರಿಗೆ ಒದಗಿಸುವುದೇ ಆಗಿದೆ (ಜೈನಪ. ೮೪೭). [ಸಂ.]

ವ್ಯವಹಾರನಯ (ನಾ). [ಜೈನ] "ಗುಣಧರ್ಮಕೃತ,ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವಕೃತಭೇದಗಳ ಮೇಲೆ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಬೀರಿ ವಿಶ್ವದ ನಿರೀಕ್ಷಣ ಮಾಡುವುದು; ಸಂಗ್ರಹ ನಯಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದುದು; ವಸ್ತುವಿನ ಸಾಮಾನ್ಯ ಭಾವವನ್ನನುಲಕ್ಷಿಸಿ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ಅನುಲಕ್ಷಿಸುವುದು" (ಜೈನಕೋ. ೨೪೦) : ವ್ಯವಹಾರನಯಾಶ್ರಿತ ಶುದ್ಧವನಿಶ್ಚಯವಿಶಿಷ್ಟ ರತ್ನತ್ರಯಮೆಂಬಿವು ಮುಕ್ತಿಗೆ ಕಾರಣಮಪ್ಪುವು ವಿಮಳ ಧ್ಯಾನಮಂತರಕ್ಕೆ ನಿಮಿತ್ತಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೬-೨೨೨). [ಸಂ.]

ವ್ಯವಹಾರಪಲ್ಯ (ನಾ). [ಜೈನ] ಒಂದು ಕಾಲದ ಅವಧಿ : ಉತ್ತರಪಲ್ಯವ್ಯವಹಾರ ಬೀಜತ್ವದಿಂ ಆದ್ಯಂ ವ್ಯವಹಾರಪಲ್ಯಮೆಂಬುದು (ತತ್ತ್ವಾಪ್ರ. ೧೬೫) ; ಮಱಿಗುಱಿಯ ರೋಮಂಗಳಂ ಕೊಂಡು . . . ವರ್ಷಕ್ಕೊಂದಂ ಪೊಱಗಿಕ್ಕಲು ವಂದಿಂಗಂ ತಿರ್ಗುಮಯದು ವ್ಯವಹಾರಪಲ್ಯಮಕ್ಕುಂ (ಶ್ರಾವಕಾ. ೫-೧೫). [ಸಂ.]

ವ್ಯವಹಾರಶೂನ್ಯ (ನಾ). ಲೌಕಿಕಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದವನು ; ಪ್ರಾಪಂಚಿಕ ರೀತಿ ನೀತಿಯನ್ನು ಅರಿಯದವನು : ನನ್ನ ಪರಮೈಕಾಂತವೇ ನನ್ನನ್ನು ಸುಖಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ಸೆರೆಹಿಡಿದು ವ್ಯವಹಾರಶೂನ್ಯನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದೆ (ಜಯಂತ. ೧೦೦). [ಸಂ.]

ವ್ಯವಹಾರಿ (ಗು). ೧. ರೂಢಿಯ ; ವಾಡಿಕೆಯ ; ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ. ೨. ಕಾಯಿದೆಯ ಕಾರ್ಯಾಚರಣೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ಕಾನೂನುಬದ್ಧವಾದ. (ನಾ). ೩. ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುವವನು ; ವ್ಯಾಪಾರಿ : ಜಂಬೂದ್ವೀಪದ ವ್ಯವಹಾರಿ ಖಂಡಭಂಡವ ತುಂಬಿ ಕುಂಭನಿಯಿದರದ ಮೇಲೆ ಪಸರವನಿಕ್ಕಿದ (ಅವಚಂ. ೧೮). ೪. ದಾವಾಹೂಡಿದವನು ; ವ್ಯಾಜ್ಯಮಾಡುವವನು. [ಸಂ. ವ್ಯವಹಾರಿನ್]

ವ್ಯವಹಾರಿಕ (ಗು). ೧. ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ಉದ್ಯೋಗಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. ೨. ರೂಢಿಯ ; ವಾಡಿಕೆಯ. ೩. [ವೇದಾಂತ] ಲೌಕಿಕ; ಪ್ರಾಪಂಚಿಕ : ಶ್ರೀ ಶಂಕರರು . . . ಉಪಾಸನೆಯು ವ್ಯವಹಾರಿಕಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿದೆಯಲ್ಲದೆ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೩೦೧). (ನಾ). ೪. = ವ್ಯವಹಾರಿ ೩. ೫ = ವ್ಯವಹಾರಿ ೪. [ಸಂ.]

ವ್ಯವಹಿತ (ಗು). ೧. ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿಟ್ಟ ; ಬೇರೆ ಇರಿಸಿದ. ೨. ಮುಚ್ಚಿಟ್ಟ; ಮರೆಮಾಡಿದ : ಆಕಾಶಸ್ಫಟಿಕಾಂತರಿತ ದಹನಾರ್ಚಿಯಂತಾನುಮಚ್ಛಸಲಿಲವ್ಯವಹಿತ ಪದ್ಮರಾಗಮಣಿಯಂತ . . . ಜಿನಾರ್ಭಕಂ ಬಳೆಯೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೨೦೪ ವ); ನಭೋವಿಭಾಗಮಾಚ್ಛಾದಿತದಿಙ್ಮುಖಂ ವ್ಯವಹಿತಾಖಿಲದೃಷ್ಟಿಪಥಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೭೯-೬). ೩. ನಿರಂತರವಾಗಿರದ ; ಒಂದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಒಂದು ಇರುವ; ಅನುಕ್ರಮವಿಲ್ಲದ. ೪. ವಿರೋಧವಾದ ; ಅಡ್ಡಿಯಾದ. ೫. ಕೈಬಿಟ್ಟ; ಲೋಪವಾದ. ೬. ಮೀರಿದ ; ದಾಟಿದ. ೭. ನಾಚಿಕೆಗೇಡಾದ; ಅವಮಾನಕ್ಕೀಡಾದ. ೮. ನೆರವೇರಿಸಿದ ; ಆಗುಮಾಡಿದ. (ನಾ). ೯. ಬಹಳ ಅಂತರ ; ದೂರ. ೧೦. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ವಾಕ್ಯದೋಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಚ್ಯುತಯಥಾಸಂಖ್ಯಂ ವ್ಯವಹಿತಮಚ್ಛಂದಂ ವಿಸಂಧಿಕಂ ನೇಯಾರ್ಥಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೬೯); ವ್ಯವಹಿತಮೇಕಾರ್ಥಂ . . . ಭಿನ್ನವೃತ್ತಮೆಂದಿಂತು ವಾಕ್ಯದೋಷಮಿವಕ್ಕುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೪೫೫) ; ಶಬ್ದಪುನರುಕ್ತಿ ಅರ್ಥಪುನರುಕ್ತಿ . . . ವ್ಯವಹಿತ ವಿಸಂಧಿ ನೇಯಾರ್ಥವೆಂಬೆಂಟು ಶಬ್ದದೋಷಂಗಳಿಲ್ಲದೆ (ವಿವೇಕ. ೨೨೬). ೧೧. ಯಮಕದ ಒಂದು ಭೇದ : ವ್ಯವಹಿತಕ್ಕೆ: ಮಾಣಿಕದಂತೊಪ್ಪಿದನೀ ಮಾಣ ಕರಂ ಕಟಿಯ ಚೆಲ್ವುವಡೆದೆಂಬಿನೆಗಂ ಕ್ಷೋಣಿಯನಳೆಯಲ್ ಮುನ್ನಂ ಕ್ಷೋಣಿಮನಂ ವಿಷ್ಣು ತಾನ ವಾಮನನಾದಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೫೩೬). [ಸಂ.]

ವ್ಯವಹೃತಿ (ನಾ). ಬಳಕೆ ; ವ್ಯವಹಾರ : ಕೃತಕೃಷಿಕರ್ಮವ್ಯವಹೃತಿಯಿಂ ಕೃತಯುಗಮಂಬ ವಿಕಲ್ಪಮನಾದಿಕಾಲದೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿಸಿದಂ (ಪಂಚಾಮಾ. ೧-೯೩) ; ಕರಣೇಂದ್ರಿಯ ವ್ಯವಹೃತಿಗಳಲ್ಲವುಂ ಲಿಂಗಕರಣೇಂದ್ರಿಯವ್ಯವಹೃತಿಗಳಾಗಿ (ಪದ್ಮರಾ. ೧-೧೨). [ಸಂ.]

ವ್ಯವಾಯ (ನಾ). ೧. ಭಿನ್ನವಾಗುವಿಕೆ; ಬೇರ್ಪಡುವಿಕೆ. ೨. ಕಾಣೆಯಾಗುವಿಕೆ ; ಮರೆಯಾಗುವಿಕೆ ; ಅದೃಶ್ಯ. ೩. ಹೀನಸ್ವಭಾವ ; ಚಂಚಲಗುಣ. ೪. ಅಡೆತಡೆ ; ವಿಘ್ನ ; ತೊಂದರೆ. ೫. ಸುರತಸುಖ ; ಸಂಭೋಗ : "ಸುರತದಲ್ಲಿಯುಂ ವ್ಯವಾಯಮೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೩೬-೨೯). ೬. ದುಃಖ ; ವ್ಯಥೆ ; ಉದ್ವೇಗ : "ಉದ್ವೇಗ ಚಂಚಲಮೇಕಾಂತಮಿವು ವ್ಯವಾಯಮೆನಿಕುಂ" (ನಾನಾರ. ೧೫೩). [ಸಂ.]

ವ್ಯಷ್ಟಿ (ನಾ). ೧. ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು. ೨. ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಪೂಜಿಪೆವಲ್ತೆ ವ್ಯಷ್ಟಿರೂಪದಿನಿಳದ ಸೃಷ್ಟಿಯ ಸಮಷ್ಟಿಯಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೧-೨೯೬). ೩. ಸಮಷ್ಟಿಯಿಂದ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವುದು ; ಬಿಡಿಬಿಡಿಯಾಗಿರುವುದು : ಏಕವೃಕ್ಷವಾದರೆ ಯಾವ ವ್ಯಕ್ಷವೆಂತ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆಯೋ ಹಾಗೆ ಏಕಸೂಕ್ಷ್ಮಶರೀರವೂ ವ್ಯಷ್ಟಿಯೆಂತಲೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು (ಈಶ್ವಸ್ವ. ೧೫-೨) ; ವ್ಯಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಸಮಷ್ಟಿ : ಸಮಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಷ್ಟಿ ಕಂಡುಬಂದಂತೆ ಅಕ್ಕನ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಹತ್ತಾರು ಮುಖಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು (ಕರ್ನಾಕ. ೭೫). 'ಸಮಷ್ಟಿ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ವ್ಯಸನ (ನಾ). ೧. ದುಃಖ ; ವ್ಯಥೆ : ಕೆಟ್ಟ ಸುದ್ದಿ ಕೇಳಿ ಬಹಳ ವ್ಯಸನವಾಯಿತು (ರೂಢಿ). ೨. ಗೀಳು ; ಅತ್ಯಾಸಕ್ತಿ : ಅತಿರಭಸರಣವ್ಯಸನಮನಾತ್ಮೀಯಶಾಸನಾಯತ್ತಂ ಮಾಡಿದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೪೧ ವ) ; ಪೋ ಮಾಣೆನ್ನನ್ನಕವಿಸ್ತುತಿವ್ಯಸನಮಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೩) ; ದೇವರ್ದಿಗ್ವಿಜಯವ್ಯಸನಾವಷ್ಟಂಭದೊಳೆ ನಡೆಯದಾಟವಿಕರೊಳಾದೀ ವಿಗ್ರಹಕ್ಕೆ ನಡವುದಿದಾವುದು ಜಸಂ (ಪಂಚಾಮಾ. ೪-೪೭). ೩. ದುರಭ್ಯಾಸ ; ಕೆಟ್ಟಚಟ : ವ್ಯಸನತೃಷ್ಣೆಯ ಕೀಳುಚಿತ್ತದ ಮಿಸುನಿಯೊಳು ಬೆರೆಸಿತು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೩-೧೪) ; ಚೀನದೇಶದ ಜನರಿಗಂತೂ ಅಫು ತಿನ್ನುವ ವ್ಯಸನವೂ ಸೇದುವ ವ್ಯಸನವೂ ಪರಮಾವಧಿ ಯುಂಟು (ಮುಂಜಯ. ೪-೪೦). ೪. ಚಿಂತನೆ ; ಧ್ಯಾನ: ಧಾತ್ರಂ ಪದಂಗೆಯ್ದು ಸಂತೋಸದಿಂ ಧರ್ಮದೊಳೊಂದಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದನೀ ವಿಶ್ವಂಭರಾರಕ್ಷಣವ್ಯಸನವ್ಯಾಪ್ತ ಯಶೋವಿಳಾಸವಿಳಸದ್ಭೂನಾಕನಂ ನಾಕನಂ (ಎಕ. V. ಹಾಸನ. ೭೬-೪೭ ; 1165).

ವ್ಯಸನಪಡು = ದುಃಖಿಸು ; ಶೋಕಿಸು : ಸ್ವಾಮಿ, ತಾವು ಇಷ್ಟು ವ್ಯಸನಪಡತಕ್ಕ ಅಗತ್ಯವಿಲ್ಲ (ನೀತಿಚಿಂ. VII. ೨೩). [ಸಂ.]

ವ್ಯಸನಿ (ನಾ). ೧. ದುರ್ವ್ಯಸನಿ ; ದುಃಖಿ. ೨. ಕೆಟ್ಟಚಟವುಳ್ಳವನು; ದುರಭ್ಯಾಸಿ : ಜ್ಞಾತಿ ಬಹಿಷ್ಕೃತಂ ವ್ಯಸನಿ . . . ವಿಕಳತಂತ್ರನನಿಶ್ಚಿತಮಂತ್ರನಾಗಳುಂ (ಪಂಚತಂ. ೨೨೧-೭) ; ನಾನು ಕಾಮುಕನಾದರೂ ವ್ಯಸನಿಯಲ್ಲ (ರಕ್ತಾಕ್ಷಿ. ೧೭೦). ೩. ಅತ್ಯಾಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು ; ತಲ್ಲೀನ : ಪೊಸ ಪಂದಿವೇಂಟೆಯ ವ್ಯಸನಿ ಕೊಲ್ವುಲ್ತಲಿರೆ (ನನ್ನಕಾ. ೧೦-೨೧). [ಸಂ. ವ್ಯಸನಿನ್]

ವ್ಯಸ್ತ (ಗು). ೧. ಕೆದರಿದ ; ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾದ ; ಹರಡಿದ : ವ್ಯಸ್ತರಜಸ್ತತಿ ಯಾಯ್ತುಳಾವಳಯಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೩-೯೪). ೨. ಬೇರ್ಪಡಿಸಿದ ; ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸಿದ. ೩. ಬೇರೆಬೇರೆಯಾದ ; ಭಿನ್ನವಾದ : ವ್ಯಸ್ತವಯಸ್ಕರಾದ ಈ ಇಬ್ಬರು ಸ್ನೇಹಜೀವಿಗಳ ನಡುವಿನ ಅದೇ ಆ ಹಳೆಯ ನಗೆಯಾಟ ನಡೆದಾಗ ನನ್ನ ಹೃದಯ ಹಿಗ್ಗಿ ಹತ್ತಾಗುತ್ತದ (ಇಪ್ಪ. ೬೭). ೪. ಗಾಬರಿಗೊಂಡ ; ಕಾತರಗೊಂಡ. ೫. ತಿರುವುಮುರುವಾದ; ತಲೆಕೆಳಗಾದ : 'ವ್ಯಸ್ತಜ್ಞಾನ' ಪರಾ. ೬. ಜಾರಿದ ; ಕಳಚಿಕೊಂಡ : ಗಳಿತಾಶ್ರುಪ್ರವಿಲೋಚನಂ ಕುಚತಟವ್ಯಸ್ತಾಂಬರಂ ಪ್ರಸ್ತಕುಂತಳಕೇಶಂ (ಗದಾಯು. ೧೦-೧೩). (ನಾ). ೭. ಬೇರೆ ; ಪ್ರತ್ಯೇಕ : ಬೆರಸಿರೆ ಸಮಾಸದೊಳ್ ಬಂಧುರಮಾಗದು ಕಾವ್ಯಬಂಧಮೆಂದುಂ ಕೃತಿಯೊಳ್ ದೊರೆಕೊಳ್ಳ ಪದವಿಶೇಷ್ಯಾಂತರಮದಱಿಂ ವ್ಯಸ್ತಮಾಗಿ ಪೇೞ್ಗೆ (ಕವಿರಾ. ೨-೯೨). ೮. ಪ್ರತ್ಯೇಕ ವಾಗಿರುವವನು : ವ್ಯಸ್ತನೆನಿಸುವ ಸರ್ವರೊಳಗೆ . . . ವಿಶುದ್ಧಾತ್ಮ ಲೋಕದೊಳು (ಹಸಾರ. ೨೨-೨೨). ೯. ಕೆದರಿದುದು ; ಚೆದರಿದುದು : "ವ್ಯಸ್ತಃ, ಅಪ್ರಗುಣಃ, ಆಕುಲಃ — ೩ ಕೆದರಿದ್ದು, ಛಿನ್ನಿಸಿ ಹೋದದ್ದು, ಚದರಿಹೋದದ್ದು, ಕೆದರಿಕೊಂಡಿರುವದು"

(ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೮೨). ೧೦. (?) : ಆಸನ್ನಭವ್ಯಜನಾರಾಧ್ಯಂಗಳಾಗಿ ದರ್ಶನವಿಶುದ್ಧಿಸಹಿತ ಸಮಸ್ತಂಗಳುಂ ವ್ಯಸ್ತಂಗಳುಂ ತೀರ್ಥಕರನಾಮಕರ್ಮಾಸ್ರವಕಾರಣಂಗಳಪ್ಪುದರಿಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೬೬). [ಸಂ.]

ವ್ಯಸ್ತಪದ (ನಾ). ೧. ಗೊಂದಲಮಯವಾದ ಹೇಳಿಕೆ. ೨. [ವ್ಯಾಕ] ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಪದ ; ಸಮಾಸಪದವಲ್ಲದುದು. [ಸಂ.]

ವ್ಯಸ್ತರೂಪಕ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮಿ] ರೂಪಕಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ ; ಸಮಾಸಪದಘಟಿತವಲ್ಲದ ರೂಪಕ : ಕುಸುಮಂ ಸ್ಮಿತಮಲಿನಯನಂ ಕಿಸಲಯಮಧರಂ . . . ಎಂಬುದಿದಸಮಸ್ತಂ ವ್ಯಸ್ತರೂಪಕಕ್ರಮಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೪). IP ಸ್ಮಿತಕುಸುಮ, ಅಧರಪಲ್ಲವ ಎಂಬುವು ಸಮಸ್ತರೂಪಕ, ಕುಸುಮಂ ಸ್ಮಿತಂ, ಕಿಸಲಯಮಧರಂ ಎಂಬುವು ವ್ಯಸ್ತರೂಪಕ. [ಸಂ.]

ವ್ಯಲೀಕ 'ವ್ಯಲೀಕ' ನೋ.

ವ್ಯಾಕರಣ (ನಾ). ೧. ವಿಭಜನೆ ; ವಿಶ್ಲೇಷಣೆ. ೨. ಭಾಷೆಯ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ ; ಆರು ವೇದಾಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ವ್ಯಾಕರಣಕಾವ್ಯನಾಟಕಲೋಕಕಳಾಸಮಯಮಾದಲಂಕೃತಿಗಳೊಳಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೬) ; ಉಭಯವ್ಯಾಕರಣಪರಿಣತಂ ಕವಿರತ್ನಂ (ಅಜಿತಪು. ೧೨-೪೩) ; ಶಬ್ದಗಳ ಸಾಧುತ್ವ ಅಥವಾ ಪ್ರಯೋಗಾರ್ಹತೆ ಬೋಧಿಸುವ ವಿಷಯವು ವ್ಯಾಕರಣವೆಂದು ವಿಶದವಾಗುವುದು (ಸಂಶೋಧ. ೭೮). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಕರಣಕಾರ (ನಾ). ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ರಚಿಸುವವನು ; ವೈಯಾಕರಣಿ : ಕೆಲಂಬರ್ ವ್ಯಾಕರಣಕಾರರ್ ಸ್ವರಸಂಜ್ಞೆಯಲ್ಲಿ ಪೇಳ್ವರ್ (ಶಮದ. ೧೩ ವಿವಾ). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಕರಣಜ್ಞ (ನಾ). ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು ; ವ್ಯಾಕರಣಪಂಡಿತ : ಅಖಿಳ ವೈಯಾಕರಣರಿಂ = ಸಮಸ್ತವ್ಯಾಕರಣಜ್ಞರಿಂದೆ (ಶಮದ. ೧೮೭ ಟೀಕು). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಕರಣಿ (ನಾ). ಭಾಷೆಯ ನಿಯಮಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು ; ವ್ಯಾಕರಣದಲ್ಲಿ ಪರಿಣತ : ತರ್ಕಿಗಳ್ನೈಂಕಗೂಳ ವ್ಯಾಕರಣಿಗಳ್ ಪಿಸ್ಸಲರಾಗೆ (ಉದ್ಭಟ. ೪-೬೩ ವ). [ಸಂ. ವ್ಯಾಕರಣಿಸ್]

ವ್ಯಾಕೀರ್ಣ (ಗು). ೧. ದಿಕ್ಕುದಿಕ್ಕಿಗೆ ಚೆಲ್ಲಿದ,—ಹರಡಿದ: ಭೂಪ್ರನ್ನಿವಹವ್ಯಾಕೀರ್ಣನಾನಾಮಕುಟಮಣಿಗಣದ್ಯೋತಿ ವರ್ತಿತ್ತದಾಗಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೫೯೩). ೨. ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತವಾದ ; ಅವ್ಯವಸ್ಥೆಗೊಂಡ : ಆ ಕಾಳಿಕಾಲಯಕೆ ಬಂದದಟ ಬಳಕಿನೊಳ್ವ್ಯಾಕೀರ್ಣಕೇಶದ ನಿಮಿರ್ದ ಕೈಕಾಲುಗಳ . . . ಸುಕುಮಾರನಂ ಕಂಡನು (ಜೈಮಿನಿಭಾ. ೩೧-೫೭). (ನಾ). ೩. ವ್ಯಾಪಿಸಿದುದು ; ಹರಡಿದುದು : ಘೋರವಾದ್ಯಧ್ವಿಸ್ವರದವ್ಯಾಕೀರ್ಣಮಂ ನಿರ್ಜನವನಮನಿದಂ ಬಂದು ನೀಸಂತು ಪೊರ್ಕ್ಕ (ಮಂಚಕಾ. ೫೭-೪). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಕೀರ್ಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹರಡಿಕೊಳ್ಳು ; ಆವರಿಸು : ಗುಹೆಯೊಳಗಗ್ನಿ ವ್ಯಾಕೀರ್ಣಿಸುವುದದು ಸಹಜ (ಭಾರತಿ. ೨೮-೭೮). [ವ್ಯಾಕೀರ್ಣ + - ಇಸು]

ವ್ಯಾಕುಂಚಿತ (ಗು). ೧. ಬಾಗಿದ ; ಓರೆಯಾದ : ಶ್ರೀಕಮಲಲೋಚನಂ . . . ತಿರ್ಯಗ್ವಲಿತ ವ್ಯಾಕುಂಚಿತಕಂಠನೂದುತಿರ್ದಂ ಕೊಳಲಂ (ಜಗಪಿ. ೫-೧). (ನಾ). ೨. ಬಾಗಿದುದು ; ಡೊಂಕಾದುದು : ವಕ್ರಂ, ವೃಜಿನಂ . . . ವ್ಯಾಕುಂಚಿತಂ, ಊರ್ಮಿಮತ್ -- ಈ ೧೨ ಕೊಂಕಿದುದು (ಹಲಾಯು. ೧೧೩-೧೧). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಕುಲ, ವ್ಯಾಕುಳ (ನಾ). ೧. ದುಃಖ ; ಅಳಲು ; ವ್ಯಥೆ : ಏಕೀಭಾವದ ನಿಷ್ಠೆ ಭವದ ವ್ಯಾಕುಲವನೆಬ್ಬಟ್ಟುವುದು ನೋಡಾ (ಸಿದ್ಧಮ. ೪೦೪) ; ಅಮ್ಮಯ್ಯನು ನನ್ನ ಮುಖ ನೋಡಿ ನನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನ ವ್ಯಾಕುಲವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡರು (ಚಂಗಾಳ್ವ. ೧೩). ೨. ಗಾಬರಿ ; ಗೊಂದಲ ; ಕಾತರ. ೩. ತಲ್ಲೀನತೆ ; ಮಗ್ನತೆ. ೪. ಶೋಕದಿಂದ ದಿಕ್ಕೆಟ್ಟವನು ; ದುಃಖದಿಂದ ದಿಗ್ಭ್ರಾಂತನಾದವನು : ''ವಿಹಸ್ತ:, ವ್ಯಾಕುಲ: — ೨ ಶೋಕಾದಿಗಳಿಂದ ಹಿಂದುಮುಂದು ತಿಳಿಯದವನ ಹೆಸರುಗಳು'' (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೩೪) ; ಆ ಹೊಸಮನೆಯಲ್ಲಿ ಅವಳನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವವರು ಇರುವರೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಅವನು ವ್ಯಾಕುಲನಾದ (ಭಾರತಿ. ೪೬). ವ್ಯಾಕುಳ : ೪. ''ವಿಹಸ್ತಂ ವ್ಯಾಕುಳಂ ಕಳವಳಿಗನೆನಿಕ್ಕು'' (ಮಂಗರಾ. ೭೧-೧೮) ; ಆಗಳಾಕುಳ ವ್ಯಾಕುಳರಾಗಿ ನಾಣ್ಚಿ . . . ಪೋಪುದುಂ (ಆದಿಪು. ೩-೪೯). ೫. ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು ; ಅಭಿರುಚಿಯುಳ್ಳವನು : ವ್ಯಾಕರಣ ಕಾವ್ಯನಾಟಕ ಲೋಕಕಳಾಸಮಯಮಾದಲಂಕೃತಿಗಳೊಳಂ ವ್ಯಾಕುಳನಲ್ಲದನೇಕೆ ವಿವೇಕಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ನಗರಮಂ ಪುಗುತರ್ಪಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೮). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಕುಲತೆ, ವ್ಯಾಕುಳತೆ (ನಾ). ಚಿಂತೆ ; ಕಳವಳ : ಗೌಳಿ ಮೆಯ್ಯ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದ ಫಲ . . . ಬಲದ ಹೆಗಲ ಮೇಲೆ ಬೀಚೆ ವ್ಯಾಕುಲತೆ (ಲೋಕೋಪ. ಪಂ. ೨. ಪು. ೨೬೩) ; ಎಡವಟ್ಟುತನ, ವ್ಯಾಕುಲತೆ, ತಾನು ಹೆರವರಿಗಿಂತ ಕೀಳೆಂಬ ಭಾವನೆ ಮೊದಲಾದ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಕಾಣಿಸುವುವು (ಅಡುಸಾ. ೬೧). ವ್ಯಾಕುಳತೆ : ವ್ಯಾಕುಳ [ಶಾಪಾಂ. ಲ]ತೆ ನಮಗಿಹುದು ಮೂರ್ಖತೆ ಸಾಕು (ತೊರರಾ. ೪-೧೧-೧೨).

[ಸಂ. ವ್ಯಾಕುಲತಾ]

ವ್ಯಾಕುಲಿತ, ವ್ಯಾಕುಳಿತ (ಗು). ೧. ಗಾಬರಿಗೊಂಡ ; ಕಳವಳಗೊಂಡ. (ನಾ). ೨. ಗೊಂದಲ ; ಗಾಬರಿ : ಪಿನಾಕಿಭಕ್ತರು ಮುನಿದಡಂ ಬದುಕುವನೆ ತಾನೆನುತ ವ್ಯಾಕುಲಿತಯುತಹೃದಯರಾಗುತ (ಬಸವಪು. ೬೧-೫). ವ್ಯಾಕುಳಿತ : ೧. ವ್ಯಾಕುಳಿತಮನದೊನಾಗಿ ಇನ್ನಿದನವೋಘಂ ನೋಟ್ಪೆನೆಂದಾ ದೆಸೆಗಾಗಿ ಸಲ್ವನಂ (ವದ್ಧಾರಾ. ೫೫-೪). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಕುಳ 'ವ್ಯಾಕುಲ' ನೋ.

ವ್ಯಾಕುಳತೆ 'ವ್ಯಾಕುಲತೆ' ನೋ.

ವ್ಯಾಕುಳಿತ 'ವ್ಯಾಕುಲಿತ' ನೋ.

ವ್ಯಾಕೃತ (ಗು). ೧. ವಿಭಜಿಸಿದ ; ವಿಂಗಡಿಸಿದ : ಅವ್ಯಾಕೃತವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳವನೂ ವ್ಯಾಕೃತವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳವನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯು . . . ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದಾನೆ (ಋಗ್ವೇ. ೪೨). ೨. ವಿರೂಪ ಹೊಂದಿದ ; ವಕ್ರವಾದ. (ನಾ). ೩. ಒಂದು ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟುದು : ವ್ಯಾಕೃತದಿನವ್ಯಾಕೃತಾದಿ ಸತ್ಕಕೆ ನಿನ್ನ ಚಾಗ್ಯತಿಪ ಮತಿಧರ್ಮ (ಮಂಕುತಿ. ೯೮). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಕೃತಿ (ನಾ). ೧. ವಿಭಜನೆ ; ವಿಶ್ಲೇಷಣೆ. ೨. ವಿವರಣೆ ; ಪ್ರತಿಪಾದನೆ. ೩. ರೂಪಬದಲಾವಣೆ ; ಆಕಾರಪರಿವರ್ತನೆ. ೪. ರೀತಿ ; ಬಗೆ : ''ವ್ಯಾಕೂ(ಕೃ)ತಿಃ, ಭಂಗಿಃ— ಈ ೨ ಪರಿ'' (ಹಲಾಯು. ೧೨೫-೭೭). ೫. ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರ : ದಿವಾಕರರ್ ವ್ಯಾಕೃತಿ ನಾಮಿಗಳ್ ಪೋಲ್ ದಿವಕ್ಕೆ ಪನ್ನಿರ್ವರೆ ಮುಖ್ಯರಾದರ್ (ಶಮದ. ಸ. ೧೯ ವೃತ್ತಿ). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಕೃತಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮಾರ್ಪಡಿಸು ; ವಿಕಾರಗೊಳಿಸು ; ಬದಲಾಯಿಸು : ಪ್ರಕೃತಿಯನವರತ ಮನುಜನ ತಿದ್ದುತಿರುವಂತೆ . . . ಭೂಕೃಷಿಕ ರಸತಂತ್ರಿ ಶಿಲ್ಪಿ ವಾಹನಯಂತ್ರಿ ವ್ಯಾಕೃತಿಸರೇನವಳ ? (ಮಂಕುತಿ. ೮೫೯). [ವ್ಯಾಕೃತಿ + - ಇಸು]

ವ್ಯಾಕೋಚ (ನಾ). ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಅರಳುವಿಕೆ ; ಪೂರ್ಣವಿಕಾಸ : ''ಉನ್ಮೀಲಿತಂ . . . ವ್ಯಾಕೋಚಂ, ವಿಕಾಸಃ - ಈ ೯ ಅಲರ್ವುದರ್ಕೆ ಪೆಸರ್ (ಹಲಾಯು. ೩೧-೩೩).

[ಸಂ.]

ವ್ಯಾಕೋಚನ (ನಾ). = ವ್ಯಾಕೋಚ : ಹೇಳೀ ಕರಾವಮರ್ಶನಜಾತ ವ್ಯಾಕೋಚನಾಳೀಕ ಸುಮರೇಣುಸೌರಭ್ಯರಾಗ ಸುಮಧೂಳೀಪರಂಪರೆಯು ಪರಪಿರಲ್ (ಪಂಪರಾ. ೧-೪-೨೬). [< ವ್ಯಾಕೋಚ]

ವ್ಯಾಕೋಶ (ನಾ). = ವ್ಯಾಕೋಚ : ಘನಬಾಹಾಬಹಳೋರ್ಮ್ಮಿಭಾಸಿತ ಮುಖವ್ಯಾಕೋಶ ಪಂಕೇಜಮಣ್ಣನೆ (ಎಕ. II, ೩೨೭-೪೩ ; 1181). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾಕಾರ (ನಾ). (ಗ್ರಂಥಗಳಿಗೆ) ಟೀಕೆಯನ್ನು ರಚಿಸುವವನು ; ಟಿಪ್ಪಣಿ ಬರೆಯುವವನು ; ಭಾಷ್ಯಕಾರ : ಮಹರ್ಷಿಗಳ ದರ್ಶನಲಾಭವನ್ನು ಲೋಕಕ್ಕೆ ವಿವರಿಸುವ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಕಾರರು (ಋಗ್ವೇ. ೯೯ ಪೀಠಿಕೆ) ; ಇತರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಕಾರರ ಮತಖಂಡನಕ್ಕಾಗಿ ಬರೆದಿರುವರೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು (ಓಂದಸಾ. ೧೫೧). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾತ (ಗು). ೧. ವಿವರಿಸಿದ ; ವಿಸ್ತರಿಸಿದ : ಜೀವಂಗಳುಂ ದ್ರವ್ಯಂಗಳಪ್ಪುವು ಬಹುತ್ವ ನಿರ್ದೇಶಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತ ಭೇದ ಪ್ರತಿಪತ್ತ್ಯರ್ಥಮಾದುದು (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೩೨). (ನಾ). ೨. = ವ್ಯಾಖ್ಯಾಕಾರ : ವ್ಯಾಖ್ಯಾತರು ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೆಚ್ಚು ವಿಮರ್ಶೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ (ಮೂಲಲು. ೫ ಮುನ್ನುಡಿ). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾತೃ (ನಾ). = ವ್ಯಾಖ್ಯಾಕಾರ : ತದುಪಾಧ್ಯಾಯಿಗಳು ೩ ಭಟ್ಟದರ್ಶನ ವ್ಯಾ[ಸ] ಪ್ರಭಾಕರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತೃಗಳ್ಳೂ ವರ್ಗಂ . . . ಸರ್ವನಮಸ್ಯಮಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಕೆಯ್ ಮಾಣಿಕೇಶ್ವರದಗಟಿಂ ಬಡ[ಗ] ಮತ್ತರು ೧೨೦೦ (ಕ೩ಇ. ೬-೨-೧೯೪: 1058) ; ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುವ ಪದಗಳಂತೂ ಆಗಾಮಿವ್ಯಾಖ್ಯಾತೃಗಳ ಪಾಂಡಿತ್ಯಪ್ರದರ್ಶನ, ತರ್ಕ ರಸಿಕತೆಗಳಿಗೆ ಸ್ವರ್ಣಭೂಮಿ(ಅಂಕಾ. ೨೯). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ (ನಾ). ೧. ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹೇಳುವುದು ; ಕೂಲಂಕಷವಾದ ವರ್ಣನೆ ; ವಿವರಣೆ : 'ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಂಗೆಯ್' ಪರಾ. ೨. ಟೀಕೆ ; ಟಿಪ್ಪಣಿ : ಇವುಗಳಿಂದ ಹೊರಟ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ, ಚರ್ಚೆ — ಇದಿಷ್ಟು ಮಾತ್ರವೇ ಸಾಹಿತ್ಯ ಎಂಬುದು ರೂಢಿಯಿಂದ ಬಂದ ತಿಳಿವಳಿಯಾಗಿತ್ತು (ಸಾಹಿಶ. ೫೯) ; ಅನುಮತ, ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ . . . ಇವುಗಳ ಅರ್ಥಪ್ರಯೋಗಗಳು; ಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ವಿಧವಿಧವಾಗಿವೆ (ಭಾರಿದ. ೩೬೯). ೩. ಭಾಷಣ ; ಉಪನ್ಯಾಸ : "ಅಧ್ಯಾಪಕಂ ಮುಂದೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಂ ಪೇಳ್ವವಂ" (ಮಂಗರಾ. ೭೪-೪) ; ನಾರದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವ ಮಾಡುತಿರೆ ಅಗಸ್ತ್ಯನದಕ್ಕೆ ತೂಕಡಿಸುತಿರೆ (ಗಣೇಶ. ೧೧-೨೭೩).

ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಬಿಗಿ = ಭಾಷಣ ಮಾಡು : ಪ್ರೇಮದ ಮೇಲೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಬಿಗಿದಿದ್ದಾನೆ (ಮೂರುದಾ. ೨೬೬). **ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡು** = ವಿವರಣೆ ನೀಡು ; ಅರ್ಥಮಾಡು : ಆತ್ಮಾರ್ಪಣಭಾವದ ಪ್ರಕಟನೆಯೇ ಕರ್ಪೂರದಾರತಿಯ ಅರ್ಥ ಎಂದೂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದರು (ಶಾಸಗಿ. ೫೧). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ವಿವರಣೆ ನೀಡು ; ವರ್ಣಿಸು ; ನಿರೂಪಿಸು : ಉದಾರಸಾರತರವಚನರಚನೆಗಳಿಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಂಗೆಯ್ಯಲ್(ಜುಜುಮಾ. ೩-೩೯ ವ). [ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ + ಕೆಯ್,]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರ (ನಾ). = ವ್ಯಾಖ್ಯಾಕಾರ : ಶ್ರೀವಿಜಯನೇ ನೃಪತುಂಗದೇವನೆಂಬುದು ಈ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರನ ಬರವಣಿಗೆಯಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ (ಶಮಪಾಂ. ೪೩). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಶಾಲೆ (ನಾ). ಉಪನ್ಯಾಸಮಂದಿರ ; ಪಾಠಶಾಲೆ : ಶಾಸ್ತ್ರಸಮಿತಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಶಾಲಾಪರಂಪರೆ ಸುತ್ತಿರ್ಪಿನೆಗಂ ನೃಪಂ ನಿಜಸುತಂಗಾನಂದದಿಂ ಮಾಡಿಸಲ್ ಕರಮೊಪ್ಪಿತ್ತು ಸಲೀಲಕೇಳಿವನದೊಳ್ ವಿದ್ಯಾಮಹಾಮಂಡಪಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೪-೫೪). [ಸಂ. ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಶಾಲಾ]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. = ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಂಗೆಯ್ : ಇಂತು ಪ್ರಕೃತಿಸಂಗ್ರಹಂ ರಚನಾನುಸಾರವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಲ್ಪಟ್ಟುದು (ಗೂವ್ಯಾಸಾ. ೬೧-೨) ; ಯೋಗಿಕ ಶಬ್ದಪುಂಜಗಳನ್ನೇ ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಂಡು ತಮ್ಮ ಕಾವ್ಯಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾರೆ (ತ್ರೀಷಪ್ರ. ೧೪೬). ೨. ಭಾಷಣ ಮಾಡು ; ಉಪನ್ಯಾಸ ಕೊಡು : ಬೇರೆ ಬೇರೆ ತಜ್ಞರು ಬಂದು ಹೈನದ ಬಗ್ಗೆ ಬೇರೆಬೇರೆ ವಿಷಯಗಳನ್ನೆತ್ತಿ, ಬೇರೆಬೇರೆ ದೃಷ್ಟಿಕೋನದಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದರು (ಗೋಗ್ರಾಸ. ೯). [ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ + - ಇಸು,]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾಪ್ರಜ್ಞಪ್ತಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಜೈನಶಾಸ್ತ್ರದ ಹನ್ನೆರಡು ವಿಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ℙ "ಶ್ರುತಾಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ಗಣಧರರು ಕೇಳಿದ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳು ಮತ್ತು ಅವಕ್ಕೆ ತೀರ್ಥಂಕರರ ಉತ್ತರಗಳು ; ಇದರಲ್ಲಿ ಅರವತ್ತು ಸಾವಿರ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ ಉತ್ತರಗಳಿವೆ" (ಜೈನಕೋ. ೨೪೧) : ಆಚಾರವಮುಂ . . . ವ್ಯಾಖ್ಯಾಪ್ರಜ್ಞಪ್ತಿಯುಂ . . . ಎಂದು ಅಂಗಪ್ರವಿಷ್ಟಭೇದದಿಂ ದ್ವಾದಶವಿಕಲ್ಪಮುಂ ಅಕ್ಕುಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೫೮) ; ಆಚಾರ, ಸೂತ್ರಕೃತ, ಸ್ಥಾನ, ಸಮವಾಯ, ವ್ಯಾಖ್ಯಾಪ್ರಜ್ಞಪ್ತಿ, ಜ್ಞಾತೃಧರ್ಮಕಥಾ, ಉಪಾಸಕಾಧ್ಯಯನ, ಅಂತಕೃದ್ದಶ, ಔಪಪಾದಿಕದಶ, ಪ್ರಶ್ನ ವ್ಯಾಕರಣ, ವಿಪಾಕಸೂತ್ರ, ದೃಷ್ಟಿವಾದ ಎಂಬುವು ಹನ್ನೆರಡು ಅಂಗಗಳು (ಭಾಶಶ್ವ. ೨೨೮). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಖ್ಯೆ (ನಾ). ೧. ವಿವರಣೆ. ೨. ಟೀಕೆ ; ಟಿಪ್ಪಣಿ : ಪ್ರಾಚೀನಋಷಿವರ್ಯರು ಧರ್ಮದ ವ್ಯಾಖ್ಯೆಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾರೆ (ಧರ್ಮಸಾ. ೩). ೩. ಸೂತ್ರ ; ಲಕ್ಷಣನಿರೂಪಣೆ: ಅಭಾಗಲಬ್ಧಸಂಖ್ಯೆಗಳಿಗೆ ನಿಖರವಾದ ವ್ಯಾಖ್ಯೆ (definition) ಮತ್ತು ಸಿದ್ಧಾಂತ (Theory)ಗಳನ್ನು ಭಾರತೀಯರೂ ಕಂಡುಹಿಡಿಯಲಿಲ್ಲ (ಗಣಚ. ೧೯೩). [ಸಂ. ವ್ಯಾಖ್ಯಾ]

ವ್ಯಾಗನ್, ವಾಗೀನು (ನಾ). ೧. ಸಾಮಾನು ಸಾಗಿಸುವ ರೈಲುಬಂಡಿ ; ಸರಕು ಬಂಡಿ : ನಿನ್ನೆ ಹತ್ತಾರು ವ್ಯಾಗನ್‌ಗಳು ಕಂಬಿ ತಪ್ಪಿದ ಸುದ್ದಿಬಂದಿತ್ತು (ರೂಢಿ). ೨. ನಾಲ್ಕುಚಕ್ರದ ಕುದುರೆ ಬಂಡಿ ; ಸಾಮಾನುಗಾಡಿ : ಫೈಲ್, ವ್ಯಾಗನ್ ; ಲೋಡು ಬರದುಕೊಂಡರು ನೋಡು, ತಂತಮ್ಮ ಖಾನೆಗನುಕೂಲವಾಗಿ (ಅರರೂ. ೨೦). ವಾಗೀನು : ೧. ರೈಲ್ಕಕಂಬಿಗಳ ಮೇಲೆ ಬಾಯ್ತೆರೆದುಕೊಂಡು ನಿಂತಿದ್ದ ವಾಗೀನುಗಳಿಗೆ ಹಲವರು ಅದಿರನ್ನು ತುಂಬುತ್ತಿದ್ದರು (ಹೊಸಮ. ೧೫). ೨. ವಾಗೀನು ವೇಳೆಗೆ ಸಿಗುವಂತಿಲ್ಲ (ಪ್ರಾಪ. ೩೬). [<—— ಇಂ. Waggon]

ವ್ಯಾಘಾತ (ನಾ). ೧. ಹೊಡೆತ ; ಪೆಟ್ಟು : ಪ್ರಚಂಡಗಾಂಡೀವವ್ಯಾಘಾತದೊಳಿಂದ್ರ ನೀಲಂಗಳನಡಸಿದಂತಪ್ಪ ಮುಂಗೆಯ್ಯುಮಂ ಕಂಡು (ಪಂಪಭಾ. ೫-೧೦೩ ವ) ; ಗದ್ಯ ಕವಿತೆಯಲ್ಲಿ . . . ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿಯೇ ಅದಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಘಾತ ವುಂಟಾಗಿದೆ (ನಿಬಂಧ. II, ೩.೨೩). ೨. ವಿರೋಧವಾದ ಹೇಳಿಕೆ ; ಅಸಂಬದ್ಧವಾದ ಹೇಳಿಕೆ : ವ್ಯರ್ಥಂ ಪೂರ್ವಾಪರವಿಹಿತಾರ್ಥವ್ಯಾಘಾತದಿಂ ವಿರುದ್ಧಾರ್ಥಪದಂ ಸಾರ್ಥಕಮಕ್ಕುಮನ ರ್ಥಕದರ್ಥಿತ ಜನದುಕ್ತಿವಿಷಯದೊಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೪೬೫). ೩. ವಿರೋಧಾಲಂಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ವ್ಯಾಘಾತ . . . ಉದಾತ್ತಾದ್ಯಲಂಕಾರಗಳೊಡಗೂಡಿ (ವಿವೇಕ. ೨೫) : ಆವ ಕಾರ್ಯಕೆ ಸಾಧನವಾ ಕಾರ್ಯಕೆ ವಿರೋಧಭಾವ ತೋರೆ ವ್ಯಾಘಾತ (ಕುವಲ. ೮೮). ೪. [ಜ್ಯೋತಿ] ಜ್ಯೋತಿಶ್ಶಾಸ್ತ್ರದ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ವ್ಯಾಘಾತ . . . ವೈಧೃತಿಗಳೆಂಬಿಪ್ಪತ್ತೇಳು ಯೋಗಂಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೩.೨೦). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಘ್ರ (ನಾ). ೧. (ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಬೇಟೆಯಾಡಿ ಜೀವಿಸುವ) ಮಾಂಸಾಹಾರಿಯಾದ ಒಂದು ದುಷ್ಟಪ್ರಾಣಿ ; ಹುಲಿ : ವರಾಹ ವ್ಯಾಘ್ರ . . . ಮಹೋರಗಾದಿ ಮೃಗಸಂದೋಹಂಗಳತ್ಯಂತಭೀಕರಶಬ್ದಂಗಳಿನೆಯ್ದೆ ತೀವಿ ಮೆರೆಗುಂ ತಚ್ಛೈಲಾನುಸ್ಥಳಂ (ಯಾದಚಂ. ೪-೪೭) ; ವ್ಯಾಘ್ರ ಭಲ್ಲೂಕ ಹರ್ಯಕ್ಷ ವಿಷಧರೋರಗ ಭೀಷಣಂ ಮಹಾಟವಿ ! (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೮೮-೨೮೭). ೨. ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು : ಸಗಲ ಶಲ್ಯ ಸಿಂಹ ಗಜಾನನ ವ್ಯಾಘ್ರವೆಂಬೈದು ಮಂತ್ರಿನರಕಂಗಳ ಮೇಳದಲ್ಲಿ ಮಹಾಚಂಡ ವೆಂಬರಸುನರಕವಿಹುದು (ವಿವೇಕ. ೧೫೨). ೩. ಕೆಂಪುಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಹರಳಿನ ಗಿಡ : "ವ್ಯಾಘ್ರಃ- ಹುಲಿ, ಕೆಂಪಿನೌಡಲ" (ಒಷಧಿ. ೧೫೬). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಘ್ರಕೇತನ (ನಾ). ೧. ಹುಲಿಯ ಚಿತ್ರವಿರುವ ಧ್ವಜ ; ಹುಲಿಯ ಲಾಂಛನ ವಿರುವ ಬಾವುಟ. ೨. ಹುಲಿಯ ಚಿಹ್ನೆಯಿರುವ ಧ್ವಜವುಳ್ಳವನು ; ಶಲ್ಯ : ಮದ್ರವಿಷಯಾಧಿಪತಿಯುಂ ವ್ಯಾಘ್ರಕೇತನನುಂ ಶಸ್ತ್ರನಿರ್ಭರನಿಪುಣನುಂ ಸಮರೇಭ ಶಲ್ಯನುಮೆನಿಸಿದ . . . ಶಲ್ಯನ ಸಂಹರಣದೊಳಂ (ಗದಾಯು. ೬-೧೦ ವ). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಘ್ರನಖ (ನಾ). ೧. ಹುಲಿಯ ಉಗುರು. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಂಧದ್ರವ್ಯ : ಮುಡಿವಾಳ ವ್ಯಾಘ್ರನಖವೆಂಬ ಗಂಧಿಗದ್ರವ್ಯ (ಸಕಪ್ಕ. ೧೪೮). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಘ್ರಪಾದ (ನಾ). ೧. ಹುಲಿಯ ಹೆಜ್ಜೆ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ವ್ಯಾಘ್ರಪಾದಃ- ಹುಲುಮಾಣಿಕ" (ಒಷಧಿ. ೧೫೬). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಘ್ರಪುಚ್ಛ (ನಾ). ೧. ಹುಲಿಯ ಬಾಲ. ೨. ಔಡಲಮರ ; ಹರಳುಮರ : (ಪಂಬಿತ. ೨೭೪). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಘ್ರಮುಖ (ನಾ). ೧. ಹುಲಿಯ ಬಾಯಿ. ೨. ಹುಲಿಯ ಮುಖದ ಆಕಾರದಲ್ಲಿರುವ ಹೆಬ್ಬಾಗಿಲು ; ಹುಲಿಮುಖ : ಪೊಳಲಂ ನಿರ್ಮಿಪುದೈ . . . ಡೆಂಕಣಿಗಳಿಂದಟ್ಟಾಲಸತ್ಪಂಕ್ತಿಯಿಂ ವಿಳಸದ್ವ್ಯಾಘ್ರಮುಖಂಗಳಿಂದೆ ಕರುಮಾಡಂಗಳ್ ಸಮಂತೊಪ್ಪಿರಲ್ (ಪಾಲಾಸ್ಯ. ೧-೪-೫೨). ೩. (ಆಲಂ) ಹುಲಿಯ ಬಾಯಿಯಂತಿರುವ ಭಯಾನಕವಾದ ಪ್ರದೇಶ : ತುರಗದಡಬಲ ಗಜದ ಸಮ್ಮುಖ ತರುಣಿಯರುಗಳ ಸರ್ವತೋಮುಖ ಓದು ದುರ್ಜನನಿದ್ದ ದೇಶವದೆಯ್ದೆ ವ್ಯಾಘ್ರಮುಖ . . . ಅಲ್ಲಿಹುದುಚಿತವಲ್ಲ (ಕುವ್ಯಾಬ. ೩-೬೭). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಘ್ರವಕ್ತ್ರ (ನಾ). ೧. ಹುಲಿಯ ಮುಖ. ೨. ಹುಲಿಯ ಮುಖದಂತೆ ಇರುವ ಮುಖವುಳ್ಳವನು ; ಶಿವನ ಪ್ರಮಥಗಣದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನು : ಹಂವಕ್ತ್ರಂ . . . ವ್ಯಾಘ್ರವಕ್ತ್ರಂ ಪಯಸ್ತರವಕ್ತ್ರಂ ರುರುವಕ್ತ್ರನೆಂಬರೆಸೆದರ್ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಾಸ್ಥಾನದೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೧೪-೧೨೪). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಘ್ರುವಲೆ (ನಾ). ಹುಲಿಯನ್ನು ಹಿಡಿಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ : ಬೀಸುವಲೆ ವ್ಯಾಘ್ರುವಲೆ ಸಿಂಗವಲೆ . . . ಶಶಕವಲೆಯು (ರುಕ್ಮಾಂಗ. ೧೦-೧೯). [ವ್ಯಾಘ್ರ + ಬಲೆ]

ವ್ಯಾಘ್ರುಸಮ್ಮ (ನಾ). ಹುಲಿಯ ಚರ್ಮ : ಉಡುಗೆ ವಲ್ಕಲ ವ್ಯಾಘ್ರುಸಮ್ಮ ಕಕ್ಷಸ್ಥಳದಿ ಪಿಡಿದು . . . ಕಡುಶುಭ್ರತೇಜದೊಬ್ಬುಳಿ ಮೂರ್ತಿಗೊಂಡುದೊ (ನವಮೋ. ೨೭-೧೯). [ವ್ಯಾಘ್ರ + ಸಮ್ಮ]

ವ್ಯಾಘ್ರಾಜಿನ (ನಾ). ಹುಲಿಯ ಚರ್ಮದ ಆಸನ : ಆ ಬ್ರಹ್ಮಸಭೆಯ ಇದಿರಿನಲ್ಲಿ, ಮಿತಿಪರಿವಾರದ ನಡುವೆ, ಜನಕರಾಜ ವ್ಯಾಘ್ರಾಜಿನದ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತಿದ್ದಾನೆ (ಚತುಬಾ. ೧೫೧). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಘ್ರಾಟ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ ; ಭರದ್ವಾಜ : "ವ್ಯಾಘ್ರಾಟಃ, ಭರದ್ವಾಜಃ - ಈ ೨ ಹೆಗ್ಗಾರ" (ಪಲಾಯು. ೪೨-೯೫). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಘ್ರಾಭ (ನಾ). ಹುಲಿಯ ಬಣ್ಣದ ಕುದುರೆ : ಹುಲಿಯ ಬಣ್ಣವುಳ್ಳ ಅಶ್ವವು ವ್ಯಾಘ್ರಾಭವೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವದು (ಸೌಗಂಧಿ. ೩೧೨-೯). [ಸಂ. ?]

ವ್ಯಾಘ್ರಾಸನ (ನಾ). ೧. ಹುಲಿಯ ಚರ್ಮದ ಆಸನ : ಆ ತಪೋಧನರು ಜರ್ಝರಿಸಿ . . . ವ್ಯಾಘ್ರಾಸನವ್ರಾತಗಳನುಳಿದು (ನವಮೋ. ೬-೨೪). ೨. ಹುಲಿಯ ಪ್ರತಿಮೆಗಳ ಮೇಲೆ ಅಳವಡಿಸಿರುವ ಪೀಠ : ಟೀಪೂಸುಲ್ತಾನನ ಮನೆಯಲ್ಲಿದ್ದ . . . ರತ್ನಮಯವಾದ ವ್ಯಾಘ್ರಾಸನವನ್ನು ಮುರಿದು ಆ ದ್ರವ್ಯದ ಸಂಗಡ ತಮ್ಮ ದೇಶಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಿದರು (ಮಹಾವಂ. I. ೨೪೫). 'ಸಿಂಹಾಸನ' ಪರಾ. ೩. [ಯೋಗ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಸನ : ತುಂಬು ವ್ಯಾಘ್ರಾಸನದಿ ಮೋಕ್ಷವು (ಗಗತಾ. ೪-೨೪). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಘ್ರಿ (ನಾ). ೧. ಹೆಣ್ಣುಹುಲಿ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ನೆಲಗುಳ್ಳ ; ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳ : "ವ್ಯಾಘ್ರೀ - ಉಳ್ಳಿ, ನೆಲಗುಳ್ಳ" (೬ಷಧಿ. ೧೫೨). [ಸಂ. ವ್ಯಾಘ್ರೀ]

ವ್ಯಾಜ (ನಾ). ೧. ಕಪಟ ; ಮೋಸ ; ಮರೆ : ನೂತನಚೂತಾವನಿಜಾತಗುಚ್ಛನಿವಹ ವ್ಯಾಜಂಗಳೊಳ್ ನಿಂದು (ಸುಕುಮಾ. ೪-೪೫). ೨. ನೆವ ; ನೆಪ : ತದ್ವ್ಯಾಪದೀಲಲನಾವ್ಯಾಜದಿನೀಗಳೊಂದೆ ಪೊಟಲೊಳ್ ಸಂದಿರ್ದ ಭಾಸ್ವತ್ಸುಹೃದ್ಬಲಕಂ ಮಾರ್ವಲಕಂ ಗುಣಾರ್ಣವ ಶರಪ್ರಾಗಲ್ಭ್ಯಮಂ ತೋಱುವಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೩೩) ; ದೃಷ್ಟಾಂತಪೂರ್ವಕಂ ಪಾರ್ವತೀ ವ್ಯಾಜದಿಂ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ ಭೃಂಗಿಗಾಂ ಲೆಂಗಿಯಪ್ಪೆಂ (ಪದ್ಮರಾ.೧-೮). ೩. ತುಂಟತನ ; ದುಷ್ಟತನ. [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಜನಿಂದೆ (ನಾ). ೧. ಸ್ತುತಿಮಾಡುವ ನೆವದಿಂದ ಹೀಯಾಳಿಸುವುದು. ೨. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಲಂಕಾರ ; "ಒಂದು ನಿಂದೆಯಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ನಿಂದೆ ಗೋಚರಿಸಿದರೆ ಅದು ವ್ಯಾಜನಿಂದೆ" (ಕೃಪಿಡಿ. ೨೮೮) : ಆಲಿಸಿನ್ನನ್ಯರ ನಿಂದೆಯೊಳ್ ನಿಂದೆಯು ಪೇಳಲ್ಕೆ ವ್ಯಾಜನಿಂದೆಯು ಕೀಲಾಲಜಾಸನ ನಿನ್ನ ಶಿರವನು ಮೊದಲು ಶೂಲಿಯು ತರಿದ ದುಷ್ಟನು (ಕುವಲ. ೬೮-೧). [ಸಂ. ವ್ಯಾಜನಿಂದಾ]

ವ್ಯಾಜರೂಪಕ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಲಂಕಾರ ; ಅಪ್ರಕೃತ ವಸ್ತುವಿನ ಗುಣಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಪ್ರಕೃತವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಜಾಂತರದಿಂದ ಆರೋಪಿಸುವುದು : ನಗೆಯೆಂಬ ನೆವದೆ ಬೆಳಗೀ ಮೊಗವೆಂಬೀ ನೆವದೆ ತಿಂಗಳೊಳಗೆಸೆದಾದಂ ಸೊಗಯಿಸಿ ತೋರ್ಕುಂ ಲೋಚನಯುಗಮೆಂಬೀ ನೆವದ ಲಕ್ಷ್ಮಮೆನೆ ತದ್ವ್ಯಾಜಂ (ವ್ಯಾಜರೂಪಕಂ) (ಕವಿರಾ. ೩-೨೭). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಜಸಂಸ್ತವ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಲಂಕಾರ ; ಸ್ತೋತ್ರರೂಪದಲ್ಲಿ ನಿಂದೆಯೂ ನಿಂದೆಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಸ್ತೋತ್ರವೂ ವರ್ಣಿತವಾಗುವ ಅಲಂಕಾರ : ತಗುಳೆ ಪಟ್ಟವಂತೆ ಕೆಯ್ಮಿಗೆ ಪೊಗಟ್ಟುದು ತಾಂ ವ್ಯಾಜಸಂಸ್ತವಾಖ್ಯಮೆನಿಕ್ಕುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೨೫೫). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಜಸ್ತುತಿ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಲಂಕಾರ ; ☞ "ಸ್ತೋತ್ರದ ರೂಪದಲ್ಲಿ ನಿಂದೆಯೂ, ನಿಂದೆಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಸ್ತೋತ್ರವೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದ್ದರೆ ಅದು 'ವ್ಯಾಜಸ್ತುತಿ' (ಕೃಪಿಡಿ. ೨೮೮) : ಅತಿಶಯಮಾಗಿರೆ ಗುಣಸಂತತಿಯಂ ದೋಷಮನೆ ಪೇಳ್ವವೋಲ್ಪೇಳ್ವುದು ನಿಶ್ಚಿತಶಬ್ದಾರ್ಥಂ ವ್ಯಾಜಸ್ತುತಿಯೆಂಬುದು (ಕವಿರಾ. ೩-೧೭೦) ; ಅಂದದಿ ಸ್ತುತಿಮಾಡುತ್ತದರೊಳ್ ನಿಂದೆಯು ತೋರೆ ಛಂದದಿಂದಿದು ವ್ಯಾಜಸ್ತುತಿಯು (ಕುವಲ. ೬೪-೧). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಜಾಂತರ (ನಾ). ಬೇರೊಂದು ನಿಮಿತ್ತ ; ಕಾರಣಾಂತರ : ನಾರದಂ ವ್ಯಾಜಾಂತರದಿನಾ ರಾಜನಂ ಬೇಱೊಂದೆಡೆಗೆ ಕರೆದೊಯ್ದು (ಅದ್ಭುತ. ೯-೪). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಜಿಮ (ನಾ). ಮಣ್ಣು, ಮರ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ರಂಗಪರಿಕರ ; ಪುಸ್ತ : ಸಂಧಿಮ, ವ್ಯಾಜಿಮ, ವೇಷ್ಟಿಮ ಎಂದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವ ('ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ', ಅಧ್ಯಾಯ ೨೧) ಕೃತಕವಾದ ರಂಗವಸ್ತುಗಳಿದ್ದರೂ . . . ಅನೇಕ ಕ್ರಿಯೆಗಳೂ, ಪದಾರ್ಥಗಳೂ ನಾಟ್ಯಧರ್ಮಿಯನ್ನನುಸರಿಸಿ ಅಭಿನಯಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದುವು (ಸಂನಾಟ. ೨೭). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಜೃಂಭಣ (ನಾ). ವಿಸ್ತಾರ ; ಹಬ್ಬುಗೆ ; ವಿಜೃಂಭಣ : ಅಂತು ನಡೆದ ಚಾತುರ್ದಂತಬಲಜಲಧರರಭಸಂ ಪ್ರಭಿನ್ನ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಾಖಂಡಶಂಕೆಯಂ ಪುಟ್ಟಿಸೆ ತೊಟ್ಟನೆ ಕೊಳೆ ತದ್ವಿಯಚ್ಚರಸೇನಾವ್ಯಾಜೃಂಭಣಮಾ ಪ್ರಸ್ತಾವದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೧೦೧ ವ). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಜೋಕ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಮೋಸದ ಮಾತು ; ಕಪಟೋಕ್ತಿ : ಉಗುರಂ ನೋಟ್ಪಂದದಿಂ ಪಾಣಿಪಲ್ಲವಮಂ ಕೆಂದಳದಿಂದಮರ್ಚುವಳಿಪಂ ವ್ಯಾಜೋಕ್ತಿಯಿಂದಂ ನಿಮಿರ್ಚುವತಿಪ್ರೌಢೆಯ ಪೊರ್ದುವಾಸೆಗೆ ನೃಪಂ ರೋಮಾಂಚಮಂ ತಾಳ್ದುವಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೪೩). ೨. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರ ; ಕಾರಣವಲ್ಲದ್ದನ್ನು ಕಾರಣವಾಗಿ ಹೇಳಿ ನಿಜಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಮುಚ್ಚುವುದು : ಸಮಾಸೋಕ್ತಿ ಪರ್ಯಾಯೋಕ್ತಿ . . . ಸತ್ಕಸಂಗತಿ ತದ್ಗುಣ ಅತದ್ಗುಣ ವ್ಯಾಜೋಕ್ತಿ ಸ್ವಭಾವೋಕ್ತಿ ಭಾವಿಕ ಉದಾತ್ತವೆಂಬ ಅಱುವತ್ತ್ಯದಲಂಕಾರಂಗಳಿಂದೊಡಗೂಡಿ (ಎವೇಕ. ೧೭೯) ; ಅನ್ಯೋಕ್ತಿಯ ನೆವದಿಂದ ತನ್ನಾಕೃತಿ ಮರೆಮಾಡೆ ಚೆನ್ನಾಗಿದು ವ್ಯಾಜೋಕ್ತಿಯೆನಿಪೆ ಎನ್ನಂಗವು ಸದನೋಪವನಕುಸುಮಧೂಳಿಂದ ಇನ್ನು ಮಾಸಿದೆ ನೋಡೆ ಸಖಿಯೇ (ಕುವಲ. ೧೫೭-೧). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಜ್ಯ (ನಾ). ೧. ಜಗಳ ; ಕಲಹ : ಕುದುರೆ ದೇವರ್‍ಗೆ ಬರಗೊಡರುಯೆಮ್ಮ ವ್ಯಾಜ್ಯದ ಮೇಲೆ . . . ನೀವು ಬಂದು ಅರ್ಜಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿ . . . ನಿಮ್ಮ ಸ್ಥಲಮಿರಿಸಿ ನಿಮಗೆ ಕೊಟು ತಾಮ್ರದ ಶಾಸನದ ಲಿಪಿ ಬರೆಸಿ ಕೊಟುಯಿದೇವೆ (ಎಕ. XII. ಶಿರಾ.೧೧೨-೨೫; 1720); ನಂಗೆ ವ್ಯಾಜ್ಯ ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ (ಚಂದತೋ. ೧೬೯). ೨. ದಾವೆ ; ಮೊಕದ್ದಮೆ : ಆ ಹೊತ್ತು ನಾನು ಒಂದು ವ್ಯಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣ ವಿಚಾರ ಮಾಡದಲೆ ಅನ್ಯಾಯದ ತೀರ್ಪು ಕೊಟ್ಟೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೮೮).

ವ್ಯಾಜ್ಯತೀರಿಸು = ಜಗಳ ಬಿಡಿಸು ; ನ್ಯಾಯವನ್ನು ಬಗೆಹರಿಸು : ಅವರು ಊರಿನಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಜ್ಯತೀರಿಸುವುದರಲ್ಲೇ ಜೀವ ಸವೆಸಿದರು (ರೂಢಿ). ವ್ಯಾಜ್ಯಮಾಡು = ಜಗಳವಾಡು ; ನ್ಯಾಯತೆಗೆ : ವ್ಯಾಜ್ಯಮಾಡುವವ ಅಜ್ಜಗೆ ಬಿಟ್ಟಾನೇ ? (ಗಾದ). ವ್ಯಾಜ್ಯವಾಡು = ೧. ಜಗಳವಾಡು. ೨. ಖಟ್ಲೆಹಾಕು ; ದಾವೆಹೂಡು : ವ್ಯಾಜ್ಯವಾಡಿ ಇದ್ದ ಆಸ್ತಿಯನೆಲ್ಲಾ ನೀಗಿಕೊಂಡ (ರೂಢಿ). ವ್ಯಾಜ್ಯಹೂಡು = ಕೋರ್ಟಿನಲ್ಲಿ ದಾವೆ ದಾಖಲುಮಾಡು ; ಕೇಸು ಹಾಕು : ಅವನ ದಾಯಾದಿಗಳು ಹೈಕೋರ್ಟಿನಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಜ್ಯಹೂಡಿ ಅವನ ಆಸ್ತಿಯನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕಸಿದುಕೊಂಡರು (ಬಂಕಿಮ. ೧೩೨). [? ./ ತಮಿ. ವಿಯಾಚ್ಚಿಯಮ್ ; ತುಳು. ವ್ಯಾಜ್ಯ; ತೆಲು. ವ್ಯಾಜ್ಯ, ವ್ಯಾಜ್ಜೆ./ ಮರಾ. ವ್ಯಾಜ್ಯ = ಚಿಂತೆ./ ಸಂ. ವ್ಯಾಜ = ಕಪಟ, ಮೋಸ]

ವ್ಯಾತ್ಯುಕ್ಷಿ (ನಾ). ಪರಸ್ಪರ ನೀರೆರಚುವುದು ; ನೀರಾಟ ; ಜಲಕ್ರೀಡೆ : ಅಸಿಬರುಮವರ್ ವ್ಯಾತ್ಯುಕ್ಷೀಶಕ್ತರೋಕುಳಿಯಾಡಿದರ್ (ವರ್ಧಮಾ. ೧೨-೪೦). [ಸಂ. ವ್ಯಾತ್ಯುಕ್ಷೀ]

ವ್ಯಾದೀರ್ಣ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ಗದ್ದವನ್ನು ಚಾಚುವ ಒಂದು ಭಂಗಿ ; ☞ "ಗದ್ದವನ್ನು ನೀಡುವುದು ; ಆಕಳಿಸುವುದು, ಆಲಸ್ಯ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ವಿನಿಯೋಗಿಸಬೇಕು" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨೮೧ ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ನಿಡುಚಿಬುಕಂ ವ್ಯಾದೀರ್ಣಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩-೧೦೦). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಧ (ನಾ). ೧. ಬೇಟೆಗಾರ ; ಬೇಡ ; ಕಿರಾತ : ಅಭಯಾರ್ಥಿವ್ಯಾಧರಾಜಪ್ರತತಿಗಭಯಮಂ ಕೊಟ್ಟು (ಆದಿಪು. ೧೩-೭೮) ; ವ್ಯಾಧನೊಂದು ಮೊಲವ ತಂದರೆ ಸಲುವ ಹಾಗಕ್ಕೆ ಬಿಲಿವರಯ್ಯ (ಬಸವ. ೧೫೪) ; ನೀಜೆ ಪಡೆದರ್ಭಕಗೆ ಮೂಱು ಕಣ್ಣಿಹವಂದು ಪುರಜನ ವ್ಯಾಧಭಜಕಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಮಾರಹರ ಪೇಳಲು (ಪ್ರಾಭುರಾ. ೧೦-೭). ೨. ದುರುಳ ; ನೀಚ. [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಧನಿವಾಸ (ನಾ). ಬೇಡರು ವಾಸಿಸುವ ಸ್ಥಳ ; ಬೇಡರ ಹಟ್ಟಿ : ಮಹೇಂದ್ರಸಿಂಹನೊರ್ವನೆ ನಾನಾವಿಧ ಗಿರಿಗಹನ ವಿಷಯ ವಿಷಮಪ್ರದೇಶಂಗಳುಮಂ ವ್ಯಾಧನಿವಾಸಂಗಳುಮಂ ಯಥಾಕ್ರಮದಿಂದಂ ಕಟಿದು ಪೋಗಿ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೫೪-೯). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಧಿ (ನಾ). ೧. (ದೈಹಿಕ) ರೋಗ ; ಖಾಯಿಲೆ ; ಬೇನೆ : ಸನತ್ಕುಮಾರಭಟಾರರು ಮೇಱುನೂಱು ವ್ಯಾಧಿಗಳಂ ನೂಱುವರುಷಂಬರೆಗಂ ಸೈರಿಸಿ ಘೋರವೀರತಪಶ್ಚರಣಂಗೆಯ್ದು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೭೦-೧೧) ; ಬಳಿಯಿಸುವುದು ನೀತಿಯ ವಿರೋಧಿಯಂ ವ್ಯಾಧಿಯುಮಂ (ಜಗವಿ. ೩-೨೨). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಗದಂ – ವ್ಯಾಧಿ, ಕೋಷ್ಠ, ವಿಷ" (ಓಷಧಿ. ೪೪) ; "ವ್ಯಾಧಿ – ಚಂಗಲುಕೋಷ್ಠ" (ಪಂಚತ. ೨೧೭). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಧಿಗ್ರಸ್ಥ (ನಾ). ಬೇನೆಗೆ ಒಳಗಾದವನು ; ರೋಗಪೀಡಿತನಾದವನು : ಪಥ್ಯ ಅರುಚಿಯಾಗುವ ವ್ಯಾಧಿಗ್ರಸ್ಥನಂತೆ (ಚತಂಪಾ. ೭೧). [< ಸಂ. ವ್ಯಾಧಿಗ್ರಸ್ತ]

ವ್ಯಾಧಿಘಾತ (ನಾ). ಒಂದುಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ : "ವ್ಯಾಧಿಘಾತ - ಕಕ್ಕೆಗಿಡ" (ಪಂಚತ. ೨೧೭). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಧಿತ (ಗು). ೧. ಖಾಯಿಲೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ರೋಗಪೀಡಿತವಾದ. (ನಾ). ೨. ಖಾಯಿಲೆ ಬಿದ್ದವನು ; ರೋಗಗ್ರಸ್ತ ; ರೋಗಿ : ಮೞವ ಗಜಹಯಶಾಲೆಯಲಿ ಮೈಮುಱಿಕ ವೃದ್ಧ ವ್ಯಾಧಿತಾವಳಿ ಮಱಿಗುದುರೆ ಮಱಿಯಾನ ತಗೆದವು ಲಕ್ಕಸಂಖ್ಯೆಯಲಿ (ಜೈಮಿ. ೪-೧೭). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಧಿನಿರ್ಹರಣ (ನಾ). ರೋಗನಿವಾರಣೆ ; ವ್ಯಾಧಿನಿರ್ಮೂಲನ : ಇಂದು ಇಷ್ಟದೇವತಾಸಮಾರಾಧನಂಗೆಯ್ದು ರಾಸಭಮಂ ವ್ಯಾಧಿನಿರ್ಹರಣಾರ್ಥಂ ದಿವ್ಯೌಷಧಮಂದು ಬಗೆದಾರೋಗಿಸಿಂ (ಪಂಚತಂ. ೨೮೪-೧೮). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಧಿಷ್ಠ (ಗು). = ವ್ಯಾಧಿತ ೧ : ಸುಣ್ಣವಿಲ್ಲ ಭಾಗವತರ . . . ವೀಳ್ಯ ಹಾಕುವವನಲ್ಲ ವ್ಯಾಧಿಷ್ಠ ಗಂಡನು ಬಾಳು ಸಟೆ ಎನ್ನ ಬಾಯ ನೋಡಿ (ಪುರಂದ. ೨-೮೪-೧). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾನ (ನಾ). ಶರೀರದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಣ, ಅಪಾನ, ವ್ಯಾನ, ಉದಾನ ಮತ್ತು ಸಮಾನಗಳೆಂಬ ಐದು ಪ್ರಾಣವಾಯುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : "ಸರ್ವದೇಹಾನಿಲಂ ವ್ಯಾನಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೫-೧೨) ; ವಾಯು ಅಗ್ನಿಯು ಬೆರಸಿದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾನ ವಾಯುವಿನ ಜನನ (ಸಿದ್ಧೇವ. ೨೯-೭೪) ; ಪ್ರಾಣಾಪಾನ ವ್ಯಾನೋದಾನ ಸಮಾನಗಳೆಂಬ ಪಂಚಪ್ರಾಣಗಳು ಹುಟ್ಟುವುವು (ಓಂದಪಾ. ೧೯೭). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾನಮ್ರ (ಗು). ವಿನಮ್ರವಾದ ; ವಿನಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ : ವ್ಯಾನಮ್ರಶ್ರೀಮುಖಸುರವಧೂವಕ್ತ್ರಪದ್ಮಪ್ರಭಾಂಭಸ್ಸ್ನಾನೋನ್ಮೀಲತ್ಪದಕಮಳೆ . . . ಗೌರೀ ನೀನೆನ್ನಂ ರಕ್ಷಿಪುದು (ರಾಜಶೇ. ೨-೧೪೩). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಪ (ನಾ). ೧. ವ್ಯವಹಾರ ; ದಂಧೆ ; ಕೆಲಸ : ನನಗೋ ಈ ಪತ್ರಿಕೆಯ ವ್ಯಾಪದಲ್ಲಿ ಇರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ (ಇಪ್ಪಿಕ. ೨೪೧). ೨. ಗೀಳು ; ಆಸಕ್ತಿ : ನನಗೀಗ ದೇವರ ನಾದ ಹತ್ತಿತ್ತು. ನನಗೆ ಮತ್ತೆ ಯಾವ ವ್ಯಾಪವೂ ಇದ್ದಿಲ್ಲ (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೨೧೭).

[<—— ಮರಾ. ವ್ಯಾಪ]

ವ್ಯಾಪಕ (ಗು). ೧. ಹರಡುವ ; ಆವರಿಸುವ ; ತುಂಬುವ : ಕರುಣಕಥೆಗಳನ್ನೂ . . . ವ್ಯಾಪಕರೂಪದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟಗೊಳಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಭಾರತಿ. ii ೦೬೦೬). ೨. ಎಲ್ಲಕಾಲಕ್ಕೂ ಸತ್ಯವಾಗಿರುವ; ನಿತ್ಯವಾದ : ಅಣುವೂ ವ್ಯಾಪಕವೂ ಅಲ್ಲದ ವಸ್ತುಗಳು ನಾಶ ಹೊಂದುತ್ತವೆ (ಭಾರಪ. ೨೩೭). (ನಾ). ೩. ಎಲ್ಲೆಲ್ಲೂ ಆವರಿಸಿರುವಂಥದು ; ಸರ್ವವ್ಯಾಪಿಯಾದುದು : ನಿಯತಪ್ರತೀತಿಯಂ ಕಳೆಯಲಕ್ಕುಮೇ ವ್ಯಾಪಕಮಂ (ಕವಿರಾ. ೩ ೩೦) ; ಅಧಿಕದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ವಸ್ತುವಿಗೆ ವ್ಯಾಪಕವೆಂದು ಹೆಸರು (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೧೭೭). ೪. ಎಲ್ಲಕಡೆ ಇರುವವನು ; ಸರ್ವರನ್ನು ಪ್ರತಿನಿಧಿಸುವವನು : ಪ್ರಾಪಕ ಸಾ ಪಕ ನಿಯಾಮಕ ವ್ಯಾಪಕಯೆಂದಱಿದು (ಹಪಾರ. ೪-೨೯) ; ಆ ವ್ಯಕ್ತಿ ತಾನೊಬ್ಬನೆ ಸರ್ವಜ್ಞನೆಂಬಂತೆ ಅವರ ಬಾಯಿ ಮುಚ್ಚಿಸಿ ವ್ಯಾಪಕನಂತೆ ಮಾತಾಡುತ್ತಿದ್ದನು (ಪುಸರು. ೨೫). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಪಕತೆ (ನಾ). ಹಬ್ಬಿರುವಿಕೆ ; ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವಿಕೆ : ಅವರು ವಿಶ್ವದ ಅನಂತತ ಮತ್ತು ಅಪರಿಮಿತ ವ್ಯಾಪಕತೆಗಳನ್ನರಿಯಲಿಲ್ಲ (ಸುಕ್ಷಾರ. ೫ ೦೬೦೬). [ಸಂ. ವ್ಯಾಪಕತಾ]

ವ್ಯಾಪಕತ್ವ (ನಾ). = ವ್ಯಾಪಕತೆ : ಶಿವನ ಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವ , ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವ, ಪೂರ್ಣತ್ವ ,ನಿತ್ಯತ್ವ , ವ್ಯಾಪಕತ್ವ ಎಂಬ ಶಕ್ತಿಗಳು . . . ಕ್ರಮೇಣ ಪಂಚಕಂಚುಕಗಳಾಗುತ್ತವೆ (ಭಾರದ. ೨೧೪). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಪನೆ (ನಾ). ಹರಡಿದುದು : ಸುತ್ತುಮುತ್ತು ಇರುವ ಊರುಗಳಿಗೂ ಗ್ರಾಮಗಳಿಗೂ ವ್ಯಾಪನೆಯಾಗಿತ್ತು (ಮಾಮರಾ. ೪೩). [ಸಂ. ವ್ಯಾಪನ]

ವ್ಯಾಪರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಾರ್ಯಮಾಡು ; ವ್ಯವಹರಿಸು : ಆ ಲಿಂಗ ತನ್ನಸರ್ವಾಂಗದಲ್ಲಿ ತಾ ವ್ಯಾಪರಿಸುವಲ್ಲಿ . . . ಅಂದಂದಿಗೆ ಬಂಧ ಮೋಕ್ಷಕರ್ಮ ಹಿಂಗಿ ನಿಂದ ನಿಜಲಿಂಗಾಂಗಿಗೆ ಭರಿತಾರ್ಪಣ (ಸರ್ವವ. ೧೩೦-೬೫೭) ; ಸೃಷ್ಟಿವಿಧಾನಕರ್ಮದಲಿ ವ್ಯಾಪರಿಸಲೆನ್ನನು ರಜೋಗುಣ ಲೇಪಿಸದು (ನಿಭಾಗ. ೨-೨-೨). 'ವ್ಯಾಪಾರಿಸು' ಪಠಾ.

[< ವ್ಯಾಪಾರ + - ಇಸು]

ವ್ಯಾಪಾದ (ನಾ). ೧. ನಾಶ ; ಧ್ವಂಸ. ೨. ಬೇರೆಯವರನ್ನು ಹಿಂಸೆಪಡಿಸುವ ಹಂಬಿಕೆ ; ಹಿಂಸಾಬುದ್ಧಿ : "ವ್ಯಾಪಾದಃ, ದ್ರೋಹಚಿಂತನಂ – ೨ ದ್ರೋಹಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಕೆಟ್ಟ ಇಚ್ಛೆಯ ಪೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೪೫) ; ಕಾಮಚ್ಛಂದ ವ್ಯಾಪಾದ . . . ವಿಚಿಕಿತ್ಸೆ ಎಂಬ ಐದು ನೀವರಣಗಳಿಗೆ ಜರಡಿಯೆಂಬುದು ಸಂಜ್ಞೆ (ಬುದ್ಧಪ. ೬೩). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಪಾದಕ (ಗು). ೧. ನಾಶಗೊಳಿಸುವ ; ಧ್ವಂಸಮಾಡುವ. ೨. ಕೊಲ್ಲುವ ; ಕೊಲೆಮಾಡುವ. (ನಾ). ೩. ಬೇರೆಯವರನ್ನು ಹಿಂಸೆಗೊಳಪಡಿಸುವವನು ; ಹಿಂಸಕ ; ಪೀಡಕ : ನಿಶಿತಾಸಿ ಮುಸಲ ಮುದ್ಗರಾದಿ ಪ್ರಹರಣತಾಡನಸಪೀಡನಾದಿಗಳಿಂ ವ್ಯಾಪಾದ್ಯಮಾನಶರೀರನುಂ ವ್ಯಾಪಾದಕರೊಳ್ ಇನಿತಪ್ಪೊಡಂ ಮನೋವಿಷಾದಮಂ ಮಾಡದನುಂ (ಸತ್ತ್ವಪ್ರ. ೩೩೩). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಪಾದನ (ನಾ). ಕೊಲೆ ; ವಧೆ : "ಮಾರಣಂ, ನಿಶರಣಂ . . . ವ್ಯಾಪಾದನಂ . . . ಸಂಜ್ಞಪನಂ – ಈ ೨೧ ಕೊಲೆ" (ಪಲಾಯು. ೭೮-೩೨೪) ; ಬಾಲಕ್ರೀಡೆಯೆ ಪೂತನಾಬಕಮುಖವ್ಯಾಪಾದನಂ (ವಸ್ತುಪಂ. ೨-೧೧) . [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಪಾದಿತ (ಗು). ನಾಶವಾದ ; ಇಲ್ಲವಾದ : ಸಂಭ್ರಮಾಕುಲಿತಚಿತ್ತಂ ಸ್ವಯಂಪ್ರಭೆಗಮಱಿಪಿ ವಿಷಾದ ವ್ಯಾಪಾದಿತಪ್ರಮೋದರಾಗಿರ್ಪಿನೆಗಂ(ಶಾಂತಿಪು. ೬-೩೦ವ). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಪಾರ (ನಾ). ೧. ಉದ್ಯೋಗ ; ವ್ಯವಹಾರ : "ವ್ಯಾಪಾರಮಯುದ್ಯೋಗಂ" (ಭಾರಾನಿ. ೫೯); ವ್ಯಾಪಾರ ನಮಗಾಯಿತು ಶ್ರೀಪತಿ ಪಾದಾರವಿಂದಸೇವೆಯೆಂಬೊ (ಪುರಂದ. ೨-೧೫ ಪಲ್ಲವಿ). ೨. ಕಾರ್ಯಶಕ್ತಿ ; ಚಟುವಟಿಕೆ : ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಾಗಿ ಗುರುಶುಶ್ರೂಷಾದಿ ವ್ಯಾಪಾರದಿಂ ಭರವಸಂಗೆಯ್ದು (ಸುಕುಮಾ.೨-೩೫ ವ); (ಧರ್ಮವೆಂಬುದು) ಪುರುಷನ ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕೆ ಅಧೀನವಾಗಿರುತ್ತದೆ (ಬ್ರಸ್ತಭಾ. ೧೧). ೩. ಕೊಳ್ಳುವ, ಮಾರುವ ವ್ಯವಹಾರ ; ವಾಣಿಜ್ಯ : ಬೂಸದ ವ್ಯಾಪಾರವಾದರೂ ತಕ್ಕಮಟ್ಟಿಗೆ ನಡೆಯುತ್ತದೆ (ಮುಬುಯಿ. ೪-೧೪೩). ೪. ಕೆಲಸ ; ಕಾರ್ಯ ; ಕ್ರಿಯೆ : ಪೌರವಾರವಿಲಾಸಿನಿಯರಾತ್ಮೀಯಭವನವ್ಯಾಪಾರ ಚಿಂತಾಂತರಾಳಾಪಂಗಳಂ ಮಱೆದು (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೭ವ); ಜನನಿ ಪಿತ ಭೂ ವಾರಿದಾಂಬರವೆನಿಪ ಪಂಚಾಗ್ನಿಯಲಿ ನಾರಾಯಣನ ತ್ರಿಂಶತಿಮೂರ್ತಿಗಳ ವ್ಯಾಪಾರವ್ಯಾಪ್ತಿಗಳ ನೆನೆದು (ಹಪಾರ. ೬-೧). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಪಾರಕ (ನಾ). ತೊಡಗಿರುವವನು ; ವ್ಯವಹರಿಸುವವನು : ವಿಶ್ವವಿದ್ವೇಶ್ವರನುಮುಪಗತಾನೇಕಲೋಕವ್ಯಾಪಾರಕನುಂ [ಪಾಠಾಂ. ವ್ಯಾಪಾರನುಂ] ಜನ್ಮಾಂತರಾಭ್ಯಸ್ತಕಲಾಕುಶಲನುಂ (ಆದಿಪು. ೮-೩ ವ). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಪಾರಕೇಂದ್ರ (ನಾ). ವಾಣಿಜ್ಯವಹಿವಾಟುಗಳು ನಡೆಯುವ ಮುಖ್ಯಸ್ಥಳ ; ಮಲಯ . . . ಹಳೆ ವ್ಯಾಪಾರಕೇಂದ್ರಗಳಾದ ಸಿಂಗಪುರ, ಪೀನಾಂಗ್, ಮಲಕ್ಕಾ ಇದಕ್ಕೆ ಸೇರಿವೆ (ಭೂವಿಪ. ೪೧೧). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಪಾರಗಾರ (ನಾ). ವಾಣಿಜ್ಯವಹಿವಾಟು ನಡೆಸುವವನು ; ಕೊಳ್ಳುವ, ಮಾರುವ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ಮಾಡುವವನು ; ವ್ಯಾಪಾರಿ ; ವಣಿಕ : ವ್ಯಾಪಾರಗಾರರಿಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಸಾಲದ ಹಣವೊದಗಿಸಬೇಕೆಂದಾಗ ನೇರವಾಗಿಯೋ ಪರೋಕ್ಷವಾಗಿಯೊ ಸೆಂಟ್ರಲ್‌ಬ್ಯಾಂಕಿನ ಸಹಾಯವನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ (ಹೊಪ್ರ. ೧೭೯). [ವ್ಯಾಪಾರ + - ಗಾರ (<- ಕಾಱ)]

ವ್ಯಾಪಾರಚಿಹ್ನೆ (ನಾ). ವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಮೇಲೆ ಅದನ್ನು ಉತ್ಪಾದಿಸುವವರು ತೋರಿಸುವ ವೈಯಕ್ತಿಕವಾದ ಗುರುತು ; ವ್ಯಾಪಾರಸ್ವಾಮ್ಯಮುದ್ರೆ : ಏಕಸ್ವಗಳು; ನವನಿರ್ಮಿತಿಗಳು ಮತ್ತು ನಕ್ಷೆಗಳು ; ಕೃತಿಸ್ವಾಮ್ಯ; ವ್ಯಾಪಾರಚಿಹ್ನೆಗಳು ಮತ್ತು ಪಣ್ಯಚಿಹ್ನೆಗಳು (ಭಾಧಾಸ. ೨೮೨). [ಸಂ. ವ್ಯಾಪಾರಚಿಹ್ನ]

ವ್ಯಾಪಾರದಾರ (ನಾ). = ವ್ಯಾಪಾರಗಾರ : ಇದು ಅನುಭವಕ್ಕೆ ತಂದ ಈ ಮಾಲಿನ ವ್ಯಾಪಾರದಾರರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಗೊತ್ತೇ ಇರಬಹುದು (ಮುಬಪ್ಪಾ. ೨೮೪). [ವ್ಯಾಪಾರ + - ದಾರ್]

ವ್ಯಾಪಾರನೀತಿ (ನಾ). ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುವ ಪದ್ಧತಿ ; ವಾಣಿಜ್ಯದ ರೀತಿ ನೀತಿ : ಆಗ ವ್ಯಾಪಾರನೀತಿಯನ್ನೂ ಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸಮಾಡಿಕೊಂಡು ಆ ದುಃಸ್ಥಿತಿಯಿಂದ ಪಾರಾಗಬೇಕಾದೀತು (ಹಣಪ್ರ. ೧೭೭). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಪಾರಸಂಸ್ಥೆ (ನಾ). ಕೊಳ್ಳುವ ಮತ್ತು ಮಾರುವ ಸಂಸ್ಥೆ ; ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ನಡೆಸುವ ಸಂಸ್ಥೆ : ೧೯೪೮ರಲ್ಲಿ ಅಂತರರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ವ್ಯಾಪಾರಸಂಸ್ಥೆಯೊಂದನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಲು ಹವಾನಾ ಪ್ರಣಾಳಿಕೆ ಎಂಬ ಕರಡು ಒಪ್ಪಂದವನ್ನು ತಯಾರಿಸಲಾಯಿತು (ಮೈಕೋ. I. ೭೦೪). [ಸಂ. ವ್ಯಾಪಾರಸಂಸ್ಥಾ]

ವ್ಯಾಪಾರಸ್ಥ (ನಾ). = ವ್ಯಾಪಾರಗಾರ : ವ್ಯಾಪಾರಸ್ಥರೂ ಎಲ್ಲಿ ಅಗ್ಗವಾದ ಬೆಲೆಗೆ ಸಾಮಾನು ಸಿಕ್ಕುವುದೊ ಅಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಕೊಳ್ಳುವರು, ಎಲ್ಲಿ ಪೇಟೆಧಾರಣೆ ಏರಿ ಹೆಚ್ಚು ಲಾಭ ಬರುವುದೊ ಅಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಸಾಮಾನನ್ನು ಮಾರುವರು (ಹಣಪ್ರ. ೫೫). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಪಾರಿ (ನಾ). ೧. ಯಾವುದಾದರೂ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುವವನು ; ಉದ್ಯೋಗಸ್ಥ : ಅತಿಪ್ರಮತ್ತನಾಗಿ ದ್ವಂದ್ವದುಃಖವನ್ನು ಸಹಿಸದೆ ಯೋಗಕ್ಷೇಮ ವ್ಯಾಪಾರಿಯಾದಂಥವನಿಗೆ ನಿಷ್ಕಾಮತ್ವವು ಕೂಡದು (ಕೃವಾಭಿ. ೩೭). ೨. ಕ್ರಯವಿಕ್ರಯ ಮಾಡುವವನು ; ವರ್ತಕ ; ಹರದ : ಇಬ್ಬರು ಮದೋನ್ಮತ್ತರು ಒಬ್ಬ ವ್ಯಾಪಾರಿಯ ಹಡಗನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಿದ್ದರು (ಆರ್ಯಕ. ೯೨). [ಸಂ. ವ್ಯಾಪಾರಿನ್]

ವ್ಯಾಪಾರಿಗ (ನಾ). = ವ್ಯಾಪಾರಿ : ವ್ಯಾಪಾರಿಗನಾಗಿ ದೇಶದೇಶಗಳನ್ನು ಸುತ್ತಿ ನೋಡಿದ್ದ ಅವನು ಇಂತಹ ಕಲಾಕುಶಲತೆಯನ್ನು . . . ಕಂಡಿರಲಿಲ್ಲ (ಶಾಂತಲಾ. ೧೩೩). [ವ್ಯಾಪಾರ + - ಇಗ]

ವ್ಯಾಪಾರಿಸು (ಕ್ರಿ). ವ್ಯವಹರಿಸು ; ಕಾರ್ಯಮಾಡು : ವ್ಯಾಪಾರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದಂತಪ್ಪ ಠಾವಿನೊಳ್ ಆವನೊರ್ವಂ ವ್ಯವಹರಿಸಲಿಚ್ಛೈಸಿಹಂ ಆತಂ ಕೀಲನುರ್ಚಿದ ಕೋಡಗನಂತೆ ಕೇಡನೆಯ್ದುವಂ (ಪಂಚತಂ. ೨೯-೧೦) ; ಶ್ರುತಜ್ಞಾನಂ ತದ್ವಿಷಯಂಗಳೊಳು ವ್ಯಾಪಾರಿಸುಗುಂ (ತಸೂವ್ಯ. ೨೫). [ವ್ಯಾಪಾರ + - ಇಸು]

ವ್ಯಾಪಾರೀಬುದ್ಧಿ (ನಾ). ಲಾಭವನ್ನು ಗಳಿಸುವ ಚತುರತೆ ; ವ್ಯಾವಹಾರಿಕ ಜಾಣತನ : ನಿನ್ನ ವ್ಯಾಪಾರೀಬುದ್ಧಿ ಈ ಹುಡುಗನನ್ನು ಈಗ ಸಾಕಿದರ ಮುಂದೆ ತನಗೆ ಕೈಲಾಗದಿದ್ದಾಗ ಸಲಹಲಿಕ್ಕಾದೀತು ಎಂದೆಣಿಸಿತು (ಮುಂಗಾಮು. ೭). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಪಿ (ನಾ). ೧. ಎಲ್ಲೆಲ್ಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ಗುಣ. ೨. ಯೋಗಿಯು ಮೈಮೇಲೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಬಟ್ಟೆ ; ಯೋಗಪಟ : "ಯೋಗಪಟ ವ್ಯಾಪಿಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೭೭-೯). ೩. ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವವನು ; ಆವರಿಸಿರುವವನು : ಜೀವನೂ ಅಣುವಾಗದೆ, ವ್ಯಾಪಿಯಾಗದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅನಿತ್ಯನಾದಾನು (ಭಾರದ. ೫೩೭). [ಸಂ. ವ್ಯಾಪಿನ್]

ವ್ಯಾಪಿತ (ಗು). ತುಂಬಿರುವ ; ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ; ಹರಡಿದ : ಮುಂದಸಯೊಳುದಿತ ವ್ಯಾಪಿತಾಂತರ್ಗತ ಸುವಾಸನೆ ರಂಜಿಸುತ್ತಿರಲು (ಬಸಪ್ಪ. ೩೩-೭). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಆವರಿಸು ; ಹರಡು ; ಹಬ್ಬು : ಮಣಿದೀಪಕಲಾಪೂರ್ದ್ಯ ಜ್ಯೋತಿಗಳ್ ದಿಶಾಮಂಡಲಮಂ ವ್ಯಾಪಿಸುತಿರೆ (ಆದಿಪು. ೫-೪೦) ; ಆಪಾದಮಸ್ತಕಂ . . . ಬಳ್ಳಿಯುಂ ಪುತ್ತುಗಳುಂ ವ್ಯಾಪಿಸಿದುವು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೨೧೪) ; ಪರಿಮಳಿಸುವ ಸಾಂಬ್ರಾಣಿಧೂಪವಾಸನೆ ದಿಕ್ತಟವ ವ್ಯಾಪಿಸೆ (ಕಂನವಿ. ೭-೧೦೨); ವಿಷವು ಅವನ ರಕ್ತವನ್ನು ಸೇರಿ ಅವನ ಶರೀರವನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿತು (ಮಣಿಸ. ೫೦). ೨. ಚಲಿಸು ; ಅಲುಗಾಡು : ನಟ್ಟಡವಿಗೆ ನಡೆತಂದೇಱ್ ಬಿಲ್ಲಾಗ್ರಮುಂ ವ್ಯಾಪಿಸದತ್ತಿತ್ತಂ ಮೃಗಧ್ಯಾನದೊಳಿರೆ (ಪಂಪಾಶ. ೧೫). ೩. ಮುನ್ನುಗ್ಗು ; ತಲೆಹಾಕು : ಪರರ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಪಿಸದೆ ಸುಮ್ಮನೆ ಇರು (ಕೃವಾಸ. ೧೨). [ವ್ಯಾಪನ + - ಇಸು]

ವ್ಯಾಪುತ (ನಾ). ಹರಡಿದ ; ತುಂಬಿದ ; ಹಬ್ಬಿದ : ಜಲ ಅನಿಲ ಅನಳ ಬಯಲ ಮಿಕ್ಕಾದ ವಸ್ತುದೊಳಗೆ ವ್ಯಾಪುತನೆಂಬಗ್ಗಳಿಕೆ ಏನೋ (ಮೋಕ್ಷದೀ. ೨೧-೧). [< ಸಂ. ವ್ಯಾಪ್ತ]

ವ್ಯಾಪೃತ (ನಾ). ೧. ತೊಡಗುವಿಕೆ ; ನಿರತವಾಗುವಿಕೆ : ಅವನ ಮನಸ್ಸು ಹಿಂದೂಧರ್ಮ, ಧರ್ಮಗ್ರಂಥಗಳ ವ್ಯಾಸಂಗ, ಗೀತೋಕ್ತಧರ್ಮದ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ವ್ಯಾಪೃತವಾದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ (ಬಂಕಿಪು. ೧೪೪). ೨. ಮನೆಗೆಲಸದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದವನು ; ಗೃಹಸ್ಥ ; ಸಂಸಾರಿ : "ವ್ಯಾಪೃತಂ [ಪಾಠಾಂ. ವ್ಯಾಪ್ರಕಂ] ಕುಟುಂಬಿಯೆನಲ್ಕೆ ಮನೆವಾರ್ತೆಯುಳ್ಳನಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೬೯-೧೨); ವ್ಯಾಪೃತನೆಂದರೆ ಅದರಲ್ಲಿ ಯತ್ನಮಾಡುವವನು (ಪೊಸುಗ. ೮೮). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಪೃತಿ (ನಾ). ವ್ಯವಹಾರ ; ಉದ್ಯೋಗ ; ಕಾರ್ಯ : ತಳ್ತತಳದಿಂದೊಸೆದಟ್ಟು ವಿನಾದಿಸತ್ಕ್ರಿಯಾವ್ಯಾಪೃತಿಯೆಲ್ಲಮಂ ನಜೆಯನುಷ್ಠಿಸಿ ಪೋಗಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೨೧೯) ; ಸುಸೌಖ್ಯೋಪಚಯನಿರ್ದನುಚಿತವ್ಯಾಪೃತಿಯಿಂ ಜೈನಜನಮನೋಹರಚರಿತಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೧). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಪ್ತ (ಗು). ೧. = ವ್ಯಾಪುತ : ಶ್ರವ್ಯಮವ್ಯಾಕುಲಂ ವ್ಯಾಪ್ತದಿಗಂತಂ ಕಾವ್ಯಮೆಂದನ್ವಿತಸುಕವಿಜನಂ ಮೆಚ್ಚೆ (ಆದಿಪು. ೧-೨೭). (ನಾ). ೨. ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ : "ಅಚಿತಂ, ನಿಚಿತಂ, ವ್ಯಾಪ್ತಂ . . . ಪೂರ್ಣಂ — ಈ ೯ ಸಂದಣಿ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೩-೧೭). ೩. ತುಂಬಿರುವವನು ; ಆವರಿಸಿರುವವನು : ವ್ಯಾಪ್ತನೆಂದರೆ ಒಳಗೂ ಹೊರಗೂ ಸಂಪುಟದಂತೆ ಸಕಲಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಆವರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವವನು (ಹನಾರ. ೧೩-೨೭ ತಾತ್ಪರ್ಯ). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಪ್ತಿ (ನಾ). ೧. ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವಿಕೆ ; ಹರಹು : ಸರ್ವವಿದ್ಯಾಸಕಲಕಳಾವ್ಯಾಪ್ತಿಯನಱಿಯಬಹುದು (ಅಪಚಂ. ೧೧೧-೫೦೨) ; ಈ ಚರಾಚರವಿಚಾರವ್ಯಾಪ್ತಿ ನಿಮ್ಮಡಿಗಗೋಚರವೆ ಶಿವಶಿವಾ ಸಾಕಿದೇತಕೆ ಬಱಿದೆ ನಾಚಿಸುವಿರಿ (ಪ್ರಭುಲಿಂಲೀ. ೨-೫೫); ಸಮಸ್ತ ಅನುಭವಗಳ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ನಮ್ಮ ಎಲ್ಲಾ ಅನುಭವಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಎಷ್ಟೋ ಪಾಲು ಅಧಿಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೧೪೦). ೨. ಸಂಪೂರ್ಣತೆ ; ಪರಿಪೂರ್ಣತೆ : ಜನನಿಪಿತಭೂವಾರಿದಾಂಬರವನಿಪ ಪಂಚಾಗ್ನಿಯಲಿ ನಾರಾಯಣನ ತ್ರಿಂಶತಿಮೂರ್ತಿಗಳ ವ್ಯಾಪಾರವ್ಯಾಪ್ತಿಗಳ ನೆನೆದು (ಹಸಾರ. ೭-೧). ೩. ಉದ್ಯೋಗ ; ವ್ಯಾಪಾರ : ಕೂರ್ಪವರನಾರನೂ ಕಾಣೆನು ಡೋಹಾರ ಕಕ್ಕಯ್ಯನಲ್ಲದೆ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯುಳ್ಳ ನಮ್ಮ ಮಡಿವಾಳ ಮಾಚಯ್ಯ ನಿನ್ನಾಪತ್ತಿಗಿಱುವರಯ್ಯ ಕೂಡಲಸಂಗಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೬೫೧) ; ಕಾಫಿತೋಟಗಳಲ್ಲಿ ದುಡಿಯಲು ಆಳುಗಳನ್ನು ಸರಬರಾಯಿ ಮಾಡುವವರು. ಈ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಅನೇಕ ವರುಷಗಳಾಗಿದ್ದವು (ರಕ್ತರೂ. ೨೭). ೪. (ಅಧಿಕಾರ ನಿರ್ವಾಹದ) ಪರಿಧಿ ; ಸೀಮೆ : ಅವು ಅನಿವಾರ್ಯವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಿ, ಶಾಸನದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಗೊಳಪಡಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ ಅವುಗಳಿಗೆ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹ ನೀಡುತ್ತೇವೆ (ಪ್ರಸರು. ೧೬೦). ೫. ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಅನ್ಯೋನ್ಯಸಂಬಂಧ : ಧೂಮವಿರುವ ಕಡೆ ವಹ್ನಿ ಇರುವುದೆಂದೂ ವಹ್ನಿ ಇಲ್ಲದ ಕಡೆ ಧೂಮವಿರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದೂ ತಿಳಿದಿದೆ. ಧೂಮವಹ್ನಿಗಳಿಗೆ ನಿಯತವಾದ ಸಂಬಂಧ ಇರುವುದೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುವುದು. ಈ ನಿಯತಸಂಬಂಧಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಎಂದು ಹೆಸರು (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೧೭೭). ೬. [ಸಂಗೀತ] ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಆಲಾಪನೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಆಳಾಪ ಕಾಳಾಪ ಹೆಲ್ಲಣೆ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಮುಂತಾದ ಇಪ್ಪತ್ತು ನಾಲ್ಕು ತೆಱದಲ್ಲಿ ಸರಿಗಮಪಧನಿ ಎಂಬ ಸಪ್ತಸ್ವರಾಕ್ಷರಂಗಳನು . . . ಆಳಾಪಿಸಿ (ಏಕೋ. ೯೫೧). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಪ್ಯ (ನಾ). ೧. ಹರಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದುದು : ವ್ಯಾಪ್ಯವೆಂದರ ವ್ಯಾಪ್ತಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದುದು ಎಂದರ್ಥ (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೨೬೧). ೨. ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಆವರಿಸಿರುವವನು ; ಪರಮಾತ್ಮ : ವ್ಯಾಪ್ಯನಂದದಿ ಸರ್ವಜೀವರೊಳಿಪ್ಪ ಚಿನ್ಮಯ ಘೋರಭವಸಂತಪ್ಯಮಾನರು ಭಕುತಿಗಳಿಂದಲಿಹಪರದಿ ಪ್ರಾಪ್ಯನಾಗುವನು (ಹಪಾರ. ೧೨-೨೭). ೩. [ತತ್ತ್ವಶಾ] ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಅನ್ಯೋನ್ಯಸಂಬಂಧವು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುವಿಕೆ : ಅನುಮಾನಪ್ರಮಾಣವು ಉಪಪತ್ತಿ, ವ್ಯಾಪ್ಯ, ಯುಕ್ತಿ, ಲಿಂಗ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು (ಒಂದಶಾ. ೨೫೧) ; ಸಾಮಾನ್ಯ ವಿಧಿಯು ವ್ಯಾಪಕ. ವಿಶೇಷ ವಿಧಿಯು ವ್ಯಾಪ್ಯ (ಭಾರಡ. ೨೫೦). ೪. ಒಳಕೊಳ್ಳುವುದು ; ಗ್ರಾಹ್ಯವಾಗಬೇಕಾದುದು : (ಕ). ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ : "ವ್ಯಾಪ್ಯ — ಚಂಗಲುಕೋಷ್ಠ" (ವಂಡಿತ. ೨೦೭). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಬದ್ಧ (ಗು). ಬಲವಾಗಿ ಬಿಗಿದ ; ಭದ್ರವಾಗಿ ಕಟ್ಟಿದ : ಕಪಿಂಜಲನುದ್ವಾಷ್ಪಪರ್ಯಾಕುಲವ್ಯಾಬದ್ಧಲಕ್ಷ್ಯದೃಷ್ಟಿಯಪ್ಪ ಮಹಾಶ್ವೇತೆಯನೆಯ್ದುವಂದು (ಕಾದಂಬ. ೬೦೫). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಬಾಧೆ (ನಾ). ೧. ಕಾಯಿಲೆ ; ರೋಗ : ಜರಾಮಯವ್ಯಾಬಾಧಾಬಾಧಿತ್ವಮುಂ ಗಂಭೀರಮೃದುಮಧುರವಾದಿತೆಯುಂ . . . ತನಗನುಸಂಗತಮಾಗೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೯೪ ವ). ೨. ಕಾಟ ; ಹಿಂಸೆ : ದಿತಿಸುತವ್ಯಾಬಾಧೆಗಳ್ ದೇವರ್ಗಿಲ್ಲ . . . [ಸಂ. ವ್ಯಾಬಾಧ]

ವ್ಯಾಭಾಸಿ (ನಾ). ಹೊಳಪು ; ಕಾಂತಿ : ಸಸ್ಪೃಹಸಾನಂದಸಲೀಲಸಸ್ಮಿತಮುಖವ್ಯಾಭಾಸಿ ನೋಡಿಂತು ಸನ್ನಿಹಿತಂ ಸೌಂದರರೂಪಮಿಸ್ಸುಮೆರ್ದಯೊಳ್ ಮಜ್ಜೀವಿತಾಧೀಶನಾ (ಆದಿಪು. ೩-೪೨). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಭಾಸಿತ (ಗು). ಹೊಳೆಯುವ ; ಕಾಂತಿಯುಕ್ತವಾದ : ವ್ಯಾಭಾಸಿತರತ್ನಚಯಂ ಶೋಭಾವತಿಯೆಂಬ ಪುರವರಂ ರಂಜಿಸುಗುಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೮೩-೨೦). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಭುಗ್ನ (ಗು). ೧. ಬಾಗಿದ ; ಬಗ್ಗಿದ ; ಡೊಂಕಾದ. (ನಾ). ೨. [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಭಿನಯಿಸಿ ತೋರಬೇಕಾದ ಮುಖದ ಒಂದು ಭಂಗಿ ; IP "ಮುಖವನ್ನು ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ನೀಡುವುದು. ನಿರ್ವೇದ, ಔತ್ಸುಕ್ಯ, ಚಿಂತೆ ಇವುಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುವಾಗ ಇದನ್ನು ವಿನಿಯೋಗಿಸಬೇಕು" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೫೭೨ ಗದ್ಯಾನುವಾದ)! ಸತಿ ವ್ಯಾಭುಗ್ನಂ . . . ವಿವೃತಂ ನುತವಿನಿವೃತ್ತಮೆವಾಱುಂ ಮತದಿಂ ರಂಜಿಸುಗುಮಾಸ್ಯಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩-೧೦೪) ; ವ್ಯಾಭುಗ್ನ, ಭುಗ್ನ, ಉದ್ವಾಹಿತ, ವಿಧುತ, ವಿವೃತ, ವಿನಿವೃತ್ತ - ಈ ಆಱು ವದನಭೇದಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩-೧೦೪ ವ). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಮ (ನಾ). ೧. ಅಡ್ಡವಾಗಿ ಚಾಚಿದ ಎರಡು ತೋಳುಗಳ ಮಧ್ಯದ ಅಳತೆ ; ಒಂದುಮಾರು ಅಳತೆ : "ವ್ಯಾಮಃ . . . ಕೈಗಳಿಂದೊಡಗೂಡಿದ ಅಡ್ಡವಾಗಿ ಚಾಚಲ್ಪಟ್ಟ ತೋಳುಗಳೆರಡರ ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶ, ಮಾರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೯೪). ೨. ಒಂದುನೂರು ; ಶತ. ೩. ಅನಾರೋಗ್ಯದವನು ; ಖಾಯಿಲೆಯುಳ್ಳವನು . "ಅಳತೆ ಶತಂ ಸರೋಗಮಿವು ವ್ಯಾಮಸಮಾಹ್ವಯ" (ನಾನಾರ. ೧೩೦). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಮಿಶ್ರ (ಗು). ೧. ಕಲೆತಿರುವ ; ಬೆರೆತಿರುವ. (ನಾ). ೨. ಒಂದರೊಳಗೊಂದು ಸೇರಿರುವಿಕೆ, — ಬೆರೆತಿರುವುದು : ಈಗಿನವರ ಮನೋವೃತ್ತಿಗಳು ವಲ್ಲಿವಲ್ಲಿಯಾಗಿ ವ್ಯಾಮಿಶ್ರವಾಗಿ ಹೊರಟಿರುವುದು (ರಾಜ್ಯಶಾ. ೧೯). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಮುಗ್ಧ (ಗು). ಅತಿಶಯವಾದ ಪ್ರೀತಿಯ : ತಾವರೆಯರಲೊಳ್ ಸರಸನಿಜಾಮೋದದೊಳೊಂದಿ ನಲಿದು ಮಕರಂದರಜೋವ್ಯಾಮುಗ್ಧದೊಳೀ ಮುಗುಳೊಳಮಾ ಮಾಟ್ಕೆಯನಱಸಿ ಸುೞಿವುದಳಿ ಕೆಲಕೆಲದೊಳ್ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೨೭). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಮೋಹ (ನಾ). ೧. ಅತಿಶಯವಾದ ಮೋಹ ; ಹೆಚ್ಚಿನ ಪ್ರೀತಿ : ಬೆಸನಿಮಿದನೆನ್ನ ಮನದೊಂದು ಸಂಶಯಂ ಪತ್ತುವಿಡುವಿನಂ ವ್ಯಾಮೋಹಂ ಪ್ರಶಮಿಸುವಿನಂ (ಸುಕುಮಾ. ೫-೭) ; ತನಯನ ಮೇಲಣ ವ್ಯಾಮೋಹವುಳ್ಳುದಕೆ ತಲೆಯನೇತಕೆ ಬೈಕಿರಿ (ಬಸವು. ೨೪-೨೪). ೨. [ಕಾಮಶಾ] ದಶವಿಧ ಕಾಮಾವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : [ಮನೋವ್ಯಥಕಲ್ಕ ರೋಮಾಂಚಕಸ್ತಂಭಕ ಕಂಪ [ಸ್ವೇದವೈವರ್ಣ್ಯ] ಸಂತಾಪನಾಹಾರವ್ಯಾಮೋಹ ಗದ್ಗದಾಶ್ರು ಮೋಕ್ಷ ಮೂರ್ಛಾದಿ ನಾನಾವಿಕಾರಂಗಳನೊಡನೊಡನೆ ತೋಱುವುದುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೫೯ ವ). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಮೋಹಿತ (ಗು). ೧. ಅತಿಶಯವಾದ ಮೋಹಕ್ಕೆ ಒಳಗಾದ. (ನಾ). ೨. ಅತಿಶಯವಾದ ಮೋಹಕ್ಕೆ ಒಳಗಾದವನು : ಕಿರಾತನತಿವ್ಯಾಮೋಹಿತನಾಗಿ ಪೋಗದಲ್ಲಿಯೇ ನಿಂದಂ (ಪಂಚತಂ. ಅ. ೨೧೨-೨೩). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಯಾಮ (ನಾ). ೧. ಅಂಗಸಾಧನೆ ; ಕಸರತ್ತು : ವ್ಯಾಯಾಮದಿಂ ಮೆಯ್ಸಡಿಲದೆಸೆಯೆ (ಕಾದಂಪೂ. ೩೭) ; ಒಲನಿನ್‌ಗೆ ವ್ಯಾಯಾಮದಿಂದಲೂ . . . ಪ್ರಶಂಸೆಯಿಂದಲೂ ಉತ್ಸಾಹವುಂಟಾಗಿದ್ದಿತು (ಮಲೆನಾ. ೧೦೭). ೨. ದೇಹಪರಿಶ್ರಮ ; ದಣಿವು : ವ್ಯಾಯಾಮಶ್ರಮದಿಂ ಸಡಿಲ್ದವಯವಂ . . . ಸಮುತ್ಪಾತಕೌಕ್ಷೇಯಂ ರಂಜಿಸುವೂರ್ಬವಿಕ್ರಮಭುಜಂ ಸಂರಂಭದಿಂ ಬರ್ಪುದುಂ (ದಶಕು. ೪-೨) ; ಆಡಿಗೆಯವನಿಗೆ ಸಾಕಷ್ಟು ವ್ಯಾಯಾಮವುದಗಿಸುವುದೇ ಅವುಗಳ ಏಕಮಾತ್ರ ಪ್ರಯೋಜನವಾಗಿತ್ತು (ಪುನರು. ೨೦೦). ೩. ಪ್ರಯತ್ನಪೂರ್ವಕವಾದ ಕ್ರಿಯೆ ; ಸಾಧನೆ : ಬೇಂಟೆಯಾತಂಗೆ ಮೃಗವ್ಯಾಯಾಮಕಾರ್ತಿಕೇಯಂ ಮೆಚ್ಚಿ ಮೆಚ್ಚುಗೊಟ್ಟಂ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೪೭ ವ) ; ಧರ್ಮಪದದಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧನು 'ವ್ಯಾಯಾಮ' ಅಮರಜೀವನಕ್ಕೆ ಹೆದ್ದಾರಿ . . . ಎಂದು ಸಾರಿದ್ದಾರೆ (ಭಾರದ. ೩೭೪). ೪. = ವ್ಯಾಮ ೧ : ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾಗ್ನಿವೇದಿಕೆಯ ಅಗಲವು ಒಂದು 'ವ್ಯಾಯಾಮ' ದಷ್ಟಿದ್ದು ಐದುವರಸೆ . . . ನಿರ್ಮಿತವಾಗಬೇಕು (ಗಣಿತ. ೧೯೩). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಯಾಮಶಾಲೆ (ನಾ). ಅಂಗಸಾಧನೆ ಮಾಡುವ ಮನೆ ; ಗರಡಿಮನೆ : ಜನ ಜೀವನದ ಕ್ಷೇಮಕ್ಕೆ ಆಸ್ಪತ್ರೆ, ವ್ಯಾಯಾಮಶಾಲೆಗಳು ಅಗತ್ಯ (ಬಾಲಿಪು. IX. ಮುನ್ನುಡಿ). [ಸಂ. ವ್ಯಾಯಾಮಶಾಲಾ]

ವ್ಯಾಯೋಗ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ದಶರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; IP "ವ್ಯಾಯೋಗದಲ್ಲಿ ಇತಿವೃತ್ತವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದಾಗಿರಬೇಕು. ಸ್ತ್ರೀಪಾತ್ರಗಳು ಕಡಮೆ. ಪಂಚಸಂಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಗರ್ಭ ಮತ್ತು ವಿಮರ್ಶ ಸಂಧಿಗಳಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುಮಂದಿ ಪುರುಷಪಾತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರಬೇಕು. ಇದು ಏಕಾಂಕರೂಪಕ. ಇದರಲ್ಲಿ ನಾಯಕನು ಪ್ರಖ್ಯಾತ" (ಸಂಪಾ) : ನಾಟಕ, ಪ್ರಕರಣ, ಭಾಣ, ಪ್ರಹಸನ, ಡಿಮ, ವ್ಯಾಯೋಗ, ಸಮವಕಾರ, ವೀಥಿ, ಅಂಕ, ಈಹಾಮೃಗ — ಎಂದು ರೂಪಕಗಳು ಹತ್ತುವಿಧ (ಸಂನಾಟ. ೨೯). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಲ, ವ್ಯಾಳ (ಗು). ೧. ಕೆಟ್ಟ ; ದುಷ್ಟ. ೨. ಕ್ರೂರವಾದ ; ಹಿಂಸ್ರ. (ನಾ). ೩. ಹಾವು ; ಸರ್ಪ : ಮುಡಿದ ಪೂಮಾಲೆಯುಗ್ರವ್ಯಾಲನಾದೊಡಂ . . . ಮಲಯಮಾರುತಂ ಸುಡುವ ಕಿಚ್ಚಾದೊಡಂ ಶಿವಭಕ್ತರಿತರ ಧನಕೆಳಸುವರೆ ಧಾತ್ರೀಧವಾ (ಪದ್ಮರಾ. ೬-೧೭). ೪. ಕ್ರೂರಮೃಗ ; ಹಿಂಸ್ರಪ್ರಾಣಿ. ೫. ವಂಚಕ ; ಮೋಸಗಾರ. ೬. ಸೊಕ್ಕಿದ ಆನೆ ; ಮದ್ದಾನೆ. ವ್ಯಾಳ : ೩. "ಉರಗಂ ಸರೀಸೃಪಂ . . . ಭುಜಗನಾವ್ಯಾಳನೆನಲು ಸರ್ಪಂಗೆ ನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೮-೧) ; ವ್ಯಾಳ ಕಡೆಯುಮದಾಗೆ ವೇದಾಗಮಪುರಾಣಜಾಲಂಗಳುಲಿವ ತೊಡರಾಗೆ ಕಣ್ಗೆಸೆದಂ ತ್ರಿಶೂಲಿ (ಧಶ್ಮಾಚ. ೧-೧೩). ೪. ಸಿಂಹಶರಭಶಾರ್ದೂಲವ್ಯಾಳಮೃಗಮಿಥುನಂಗಳ್ . . . ವಿಷಮ ಸ್ವಭಾವಮನಪ್ಪುಕೆಯ್ದುದುಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧-೬೦ ವ); ವಿಪಿನಂ ಕ್ರೂರವ್ಯಾಳವೃಕಸೂಕರ . . . . ನಿಷೇವಿತಮಲ್ತೆ ! (ರಾಮಾಶ್ವ. ೨೮-೧೩). ೫. ಪರದಂ ವ್ಯಾಳಂ ಪೆಂಡತಿ ದುರಾತ್ಮೆ ವಿಟನೆಗ್ಗಂ (ಮದಿತ. ೧೦-೫೧). ೬. ಉಭಯವ್ಯಾಳದಂತಿ [ವ]ಧ್ಯಕ್ರಮಂಗಳೊಳ್ ಭಾರ್ಗವರ್ ಸುರಿಗಿಱಿವಂತಿಱಿಯೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೯೨ ವ) ; ತುರಗ ಕುಳೀರ ಕುಕ್ಕುರ ವ್ಯಾಳ ಕಚ್ಛಪ ಕರಿ ಮತ್ಸ್ಯಮಕರಾದಿಗಳ ಹರವರಿಯಿಂ ಶೀಕರಗಳಿಂ ನೊರೆಗಳಿಂ ಕರಮೆ ವಿರಾಜಿಸುತಿಹುದು (ನಾಗಕು. ೨-೭). ೭. ನಾಯಿ. ೮. ದುಷ್ಟ ; ಕೆಡುಕ . "ಪನ್ನಗನೊಳುರ್ವ ಭಯಕಾರನೊಳು ಕೋಳ್ಮಿಗದೊಳಿಭದೊಳಾ ವ್ಯಾಳಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೯೩-೨೨) ; "ಉರಗಂ ಭಯಕಾರಿ ಮದೇಭದುರ್ಜನಂ ಶುನಕಮತೀವಹಿಂಸಕರ ಕೋಳ್ಮಿಗ ಮೆಂಬಿವು ವ್ಯಾಳವಾಚಕಂ" (ನಾನಾರ. ೭೫). ೩ , ೮ : ಅಂಗುಳೊಳಡಸಿದ ವಿಷಮುಂ ಭಂಗುರತರ ವಿಷಮದೃಷ್ಟಿಯುಂ ವ್ಯಾಳಸಮಾಸಂಗಮುಮುಮರ್ದಿರ ಮದನಹರರಿಗೆಣೆಯೆನಿಪುದೞಿನಿಮಗೆ ಖಳರಭಿವಂದ್ಯರ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೭೩). ೯. ಒಂದು ಸಸ್ಯದ

ಹೆಸರು ; ಚಿತ್ರಮೂಲ : "ಚಿತ್ರಮೂಲ ವ್ಯಾಳವಗ್ನಿ ಚಿತ್ರಕವಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೬೯-೨೭). ೧೦. [ಗಣಿತ] ಏಳು ಎಂಬುದರ ಸಂಕೇತ. "ಶುನಕಂ ಕೋಕಮೃಗಂ ದುರ್ಜನ ಭಯವರನುಂ ಸರ್ಪಮಿಭಮತಿಹಿಂಸಕಂ ಮುನಿಸಂಖ್ಯೆ ವ್ಯಾಳಶಬ್ದಂ" (ನಾನಾಕಂ. ೧೦೫). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಲಂಬಿವಾಲ (ನಾ). ೧. ಅಲ್ಲಾಡುವ ಬಾಲ. ೨. ಅಲುಗಾಡುತ್ತಿರುವ ಬಾಲವುಳ್ಳದು : ಬದ್ದೋದರಂ ದಕ್ಷಿಣೋಚ್ಚರದಂ ಕ್ರೋಡನಿತಂಬನಂಬುದರವಂ ವ್ಯಾಲಂಬಿವಾಲಂ . . . ಸಿಂಧುರಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೯-೯೯); ಸಮದಂತಮುಜ್ವಳಮುಖಂ ವ್ಯಾಲಂಬಿವಾಲಂ ಲಸದ್ಧ್ವನಿ ಚೇತೋಗತಿ . . . ಏಳ್ತಂದುದಭಂಗಭಂಗ ವಿಳಸದ್ರಂಗತ್ತುರಂಗವ್ರಜಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೭೮). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಲಕುಂಡಲ (ನಾ). ಸರ್ಪಗಳನ್ನು ಕಿವಿಯಾಭರಣವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು ; ಶಿವ : ಜೋ ಜೋ ಎನ್ನಿರಿ ವ್ಯಾಲಕುಂಡಲಗೆ (ಅಪಂಗ. ೩೫೭-೩೪). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಲಗಂಧಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ನಾಂಗುಲಿಕ : "ವ್ಯಾಲ[ಪಾಠಾಂ. ಳ] ಗಂಧಿಯನೆ ನಾಂಗುಲಿಕವಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ४೦-೨೧). [< ಸಂ. ವ್ಯಾಲಗಂಧಾ]

ವ್ಯಾಲಗ್ನ (ಗು). ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಕೂಡಿದ , — ಬೆರೆತ : ಮಕುಟವ್ಯಾಲಗ್ನರತ್ನಪ್ರಭಾ ಪರಿವೇಷಂ (ಆದಿಪು. ೭-೧೨೭) ; ಬಾಷ್ಪಸಂದ್ರವ್ಯಾಲಗ್ನಕೀರ್ಣಭ್ರಮರಕಮವ್ಯತಾ ಪಾಂಡುಗಂಡಸ್ಥಲಂ (ರಾಜಶೇ. ೭-೭೯). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಲಾಧರತ್ವ (ನಾ). ೧. ಸರ್ಪವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವುದು. ೨. ಸರ್ಪವನ್ನು ಹಿಡಿಯುವುದು ; ವ್ಯಾಲಾಧರತ್ವದಿಂದಿಹರು ಗಾರುಡಿಗರುಂ (ವಿವೇಕಚಿಂ. ೨-೭೪). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಲಾಯುಧ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಹುಲಿಯುಗುರುಗಿಡ : "ವ್ಯಾಲಾ[ಪಾಠಾಂ. ಡಾ, ಳಾ]ಯುಧಂ, ವ್ಯಾಘ್ರನಖಂ, ಕರಜಂ, ಚಕ್ರಕಾರಕಂ — ೪ ವ್ಯಾಘ್ರನಖವೆಂಬ ಗಂಧದ್ರವ್ಯ , ಹುಲಿಯುಗುರುಗಿಡವು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೪೧). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಲಾರಿ (ನಾ). ಹಾವಿನ ವೈರಿ ; ಗರುಡ : "ಖಗಜಾಲಪತಿ . . . ವ್ಯಾಲಾ[ಪಾಠಾಂ. ಳಾ]ರಿ ವೈನತೇಯಂ ಸುರಪರಿಪುಗರುತ್ಮನನಕ್ಕೆ ಗರುಡನಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೭-೨೧). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ವ್ಯಾಲಿ[ಪಾಠಾಂ. ಳಿ] ಕೋಟರಪುಷ್ಪಿ ಯೆನಲಮ್ಮವಳ್ಳಿ" (ಮಂಗರಾ. ४४-४೭). [?]

ವ್ಯಾಲಿಕ (ನಾ). ೧. ವಂಚನೆ ; ಮೋಸ : "ವ್ಯಾಲಿ[ಪಾಠಾಂ. ಳಿ]ಕಂ ವಂಚನಂ ವಿಪ್ರಕಾರಣಮೆನಲ್ಕಾಳಿಗೂಳುಹಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೦-೧೭). ೨. ಸುಳ್ಳು ; ಅಸತ್ಯ : (೬). [< ಸಂ. ವ್ಯಲೀಕ]

ವ್ಯಾಲೋಲ, ವ್ಯಾಲೋಳ (ಗು). ೧. ಚಲಿಸುವ ; ಅಲುಗಾಡುವ : ವ್ಯಾಲೋಲ ಕರ್ಣೋತ್ಪಲವಮನಮರ ಸ್ಮೈತಿಕ್ಕುತಂ (ಕಾದಂಬ. ४೯) ; ಮೃಡಾಣಿವರನಂ ವ್ಯಾಲೋಲಬಾಲೇಂದುಶೇಖರನಂ ತಾಳ್ದಿದನಾತ್ಮಹೃತ್ಕಮಳದೊಳ್ (ಪಂಚತಂ. ೭೧-೯). ೨. ಕೆದರಿರುವ ; ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾದ; ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತವಾದ. ೩. ನಶ್ವರವಾದ ; ಶಾಶ್ವತವಲ್ಲದ : ವ್ಯಾಲೋಲರಾಜ್ಯವಿಭವವಿಶಾಲವಿಭೂಷಣಕಳಾಪವಂ ಕಳದೊಲವಿಂದೋಲಾಡುತಿರ್ದನುಪಶಮಲೀಲಾರಸದೊಳ್ ಸರಸ್ವತೀಶೃಂಗಾರಂ (ಅರ್ಥನೇ. ४-३೯). ವ್ಯಾಲೋಳ : ೧. ತೀರ್ಥಸಮೀಪಮಂಬುಸಿವಹವ್ಯಾಳೋಳ ಕಾಳಿಂದಿಯಾ ವನಮುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೭४). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾವರ್ಣನೆ (ನಾ). ಅತಿಶಯವಾದ ಬಣ್ಣನೆ ; ವ್ಯಾಪಕವಾದ ವರ್ಣನೆ : ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದ ವ್ಯಾವರ್ಣನೆಯಂ ಮಾಡುವಲ್ಲಿ ಪನ್ನೆರಡನೆಯ ಸಹಸ್ರಾರಕಲ್ಪಮಂ ನೋಡುತುಮಿರ್ಪದುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೮-೩೨); ಎಲ್ಲಾ ವ್ಯಾವರ್ಣನೆಗಳು ಸ್ವಾಪ್ನದೊಳಗು ಎಲ್ಲ ವಚನಂಗಳು ತಾವದೊಳಗು (ತೂನ್ಯಸಂ. ೧೭೩). [ಸಂ. ವ್ಯಾವರ್ಣನ]

ವ್ಯಾವರ್ಣಿತ (ಗು). ೧. ಬಹುವಾಗಿ ಬಣ್ಣಿಸಿದ ; ವಿಶೇಷವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. (ನಾ). ೨. ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸ್ತುತ್ಯನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ವೃದ್ಧ ಕಂಚುಕಿ ವ್ಯಾ[ಪಾಠಾಂ. ಬ್ಯಾ] ವರ್ಣಿತರಪ್ಪವನಿಚರ ಗಗನಚರ ಕುಮಾರಕರನವಧರಿಸಿ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೩.). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾವರ್ಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಬಣ್ಣಿಸು ; ಅತಿಶಯವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸು : ತನಗ ವ್ಯಾವರ್ಣಿಸಿ ಪೇಟ್ ಕೇಳ್ವು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೨-೬) ; ಕವಿಗಳ ರೂಪಂ ವ್ಯಾವರ್ಣಿಪರೆನೆ ರೂಪನದೇವೂಗಟ್ಟೆ (ಸೌಇಂ. XX. ४೯-४४ ; 1076) ; ಪೊಸಗನ್ನಡದಿಂ ವ್ಯಾವರ್ಣಿಸುವಂ ಸತ್ಕೃತಿಯಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-४೧). [ವ್ಯಾವರ್ಣನೆ + - ಇಸು]

ವ್ಯಾವರ್ತ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಬಿಳಿಯ ಹೂಲಿಯ ಬೇರು ವ್ಯಾವರ್ತದ ಬೇರು ಇವನ್ನು ತೇದು ಮೈಗೆ ಪೂಸಿಕೊಂಡರೆ ಅಗುಳಿಕೆ ತಗೆಯುವುದು (ವಿಪ್ರವಿ. ೨೧೫). ೨. [ನಾಟ್ಯ] ನರ್ತನದಲ್ಲಿ ತೋರಬೇಕಾದ ಕೈಬೆರಳುಗಳ ಒಂದು ಭಂಗಿ ; P "ಕಿರುಬೆರಳು ಮೊದಲುಮಾಡಿ ತೋರುಬೆರಳು ವರೆಗಿನ ಬೆರಳುಗಳನ್ನು ಬಗ್ಗಿಸುತ್ತ ಅಂಗೈಯನ್ನು ಪಕ್ಕೆಯಿಂದ ತಂದು ಎದೆಗೆದುರಾಗಿ ಹಿಡಿಯುವುದು" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨೯೭ ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ನೆಗಳ್ದಿರ್ದಾ ವೇಷ್ಟಿತಮೀ ವಿಗೆ ಕಿಱುವೆರಳಾದಿಯಾಗಿ ಬರೆ ವ್ಯಾವರ್ತಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ४-೯). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾವರ್ತಕ (ಗು). ೧. ಸೇರಿಸದ ; ಬಿಟ್ಟ ; ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸಿದ : ಉಳಿದ ದ್ರಾವಿಡಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ವ್ಯಾವರ್ತಕ ಹಾಗೂ ಅಭಿವ್ಯಾಪಕವೆಂಬ ವಿಂಗಡಣೆ ಬ್ರಾಹೂಈ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ (ದ್ರಾವಿ. ೧೭४). (ನಾ). ೨. ವಿಶೇಷ ಲಕ್ಷಣ : ಅವಿನೀತನ ಸೋದರನಾವನಾದ ಕೃಷ್ಣವರ್ಮನಿಗೆ ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಜಿ ಎಂಬುದು ವ್ಯಾವರ್ತಕ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿತ್ತು (ಕರ್ನಾಅ. ೨೨). ೩. ಬೇರ್ಪಡಿಸುವ ಪದಾರ್ಥ ; ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸುವ ಸಾಧನ : ಅವಚ್ಛೇದ, ಅವಚ್ಛೇದಕ, ಅವಚ್ಛಿನ್ನವೆಂಬ ಪದಗಳಿಗೆ ಪರ್ಯಾಯ ಪದಗಳಾಗಿ ವ್ಯಾವೃತ್ತಿ, ವ್ಯಾವರ್ತಕ, ವ್ಯಾವರ್ತ್ಯ . . . ಎಂದು ವ್ಯವಹರಿಸುವರು (ಓಂದಸಾ. ೧೯೯). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾವರ್ತಿತ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯದಲ್ಲಿನ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಹಸ್ತಚಲನೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಆವೇಷ್ಟಿತ, ಉದ್ವೇಷ್ಟ, ವ್ಯಾವರ್ತಿತ, ಪರಿವರ್ತಿತ — ಈ ನಾಲ್ಕು ಹಸ್ತಕರಣಭೇದಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ४-೬ ವ). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾವಸಾಯಿಕ (ಗು). ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಕಸುಬಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ : ನಾಗಾರಾಧನೆಯಲ್ಲಿ ಪಾತ್ರವಹಿಸುವ 'ವೈದ್ಯ'ರು ಅಂತಹ ವ್ಯಾವಸಾಯಿಕ ಜನಗಳು (ಜಾನಪೀ. ೧೦). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾವಹಾರಿಕ (ಗು). ೧. ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿರುವ : ಕೆಲವು ವ್ಯಾವಹಾರಿಕಕಾರಣಗಳಿಂದ . . . ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗೂ ತಡೆದವು (ವೀರಯೋ. xii, ೬೮೬). ೨. ದಿನಬಳಕೆಯಲ್ಲಿರುವ ; ಪ್ರಚಲಿತವಾದ ; ರೂಢಿಯಲ್ಲಿರುವ : 'ವ್ಯಾವಹಾರಿಕಭಾಷೆ' ಪರಾ. ೩. ಕೋರ್ಟು ವಹಿವಾಟಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ಕಾನೂನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. ४. ಉಪಯೋಗಕರವಾದ. (ನಾ). ೫. ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿರುವುದು ; ರೂಢಿಯಲ್ಲಿರುವುದು : ಭಾಷೆಗಳನ್ನು ವ್ಯಾವಹಾರಿಕ, ಗ್ರಾಂಥಿಕ ಎಂದು ವಿಭಾಗಿಸಬಹುದು. ವ್ಯಾವಹಾರಿಕವೆಂದರೆ ಜನರು ಮಾತನಾಡುತ್ತಿರುವ ಭಾಷೆ (ಕೃಟಿ. ೨೯೩). ೬. ಉಪಯೋಗ ; ಪ್ರಯೋಜನ : ಪ್ರಲೋಭನ ಪಿಶಾಚಿ ತನ್ನ ಧ್ವನಿಯನ್ನೇರಿಸಿ . . . ಯಾವುದು ವ್ಯಾವಹಾರಿಕವೆಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯ ಕಡೆಗೆ ಅವನನ್ನು ತುಯ್ಯಲು ಹವಣಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ವುನರು. ೧೯೫). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾವಹಾರಿಕಜೀವನ (ನಾ). ಪ್ರಾಪಂಚಿಕಬಾಳು ; ಲೌಕಿಕಜೀವನ : ನಮ್ಮ ವ್ಯಾವಹಾರಿಕಜೀವನವು ಈ ಎರಡು ನೀತಿಗಳ ಸಮನ್ವಯವಾಗಬೇಕು (ಧರ್ಮಸಾ. ೧೪೭). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾವಹಾರಿಕಭಾಷೆ (ನಾ). ದಿನಬಳಕೆಯ ಮಾತು ; ರೂಢಿಯಲ್ಲಿರುವ ಭಾಷೆ ; ಆಡುಮಾತು : ಸಂಸ್ಕೃತ ಪ್ರಾಕೃತಗಳೆರಡೂ ಆಸ್ಥಾನ ಮತ್ತು ವ್ಯಾವಹಾರಿಕ ಭಾಷೆಗಳಾಗಿದ್ದವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು (ಕರ್ನಾಅ. ೫) ; ವ್ಯಾವಹಾರಿಕಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಗ್ರಾಮ್ಯತೆ, ಶಬ್ದಸಂಸ್ಕಾರರಾಹಿತ್ಯವೇ ಹೆಚ್ಚು (ಸಂಶೋಧ. ೭೯). [ಸಂ. ವ್ಯಾವಹಾರಿಕಭಾಷಾ]

ವ್ಯಾವೃತ (ಗು). ಮುಚ್ಚಿದ ; ಮರೆಮಾಡಿದ ; ಆಚ್ಛಾದಿಸಿದ : ವ್ಯಾವೃತ ಖಡ್ಗಿಗಳಂ ಲೀಲಾವಹ ಮಹಿಷೀವಿತಾನದಿಂ ಕಂಚುಕಿವೇತ್ರಾವಳಿಯಿಂ ನೃಪಕಟಿಯವೋಲಾವಗ ಮುಸದತ್ತು ಚಿತ್ರಕೂಟನಗೇಂದ್ರಂ (ಕುಸುಮಾ. ೧-೭೦) ; ವ್ಯಾವೃತವಿದ್ರುಮಮುಕ್ತಾಳಿಕಾ ವಿದ್ಯತಮನಂತಹರಿಮಯಂ ಶಿಖಿಯುತಮಂತಾ ವನಮಮೃತಾಬ್ಧಿಗೆ ಸರಿ ಭಾವಿಪೊಡಮ ಬಾಧ್ಯದಿಂದಭಂಗದಿನಧಿಕಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೩-४೫). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾವೃತ್ತ (ಗು). ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸಿದ ; ಹೊರತುಪಡಿಸಿದ : ಸಾಮಾನ್ಯ ವಿಶೇಷ ವ್ಯಾವೃತ್ತ ವಿರುದ್ಧಾವಿರುದ್ಧ ಧರ್ಮಕ್ರಮದಿಂ (ಸುಕುಮಾ. ೩-೩೯ ವ). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾವೃತ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸುವುದು ; ಹೊರತುಪಡಿಸುವುದು : ಸಕಳಾಳಾಪ ಕಳಾಕಳಾಪಕಥಿತವ್ಯಾವೃತ್ತಿಯೊಳ್ ಕೂಡಿ ಚಿತ್ರಕರಂಬೋಲ್ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೫೦) ; ಜೀವ ಸಂಘ್ನಯಿಹೊತ್ತ ಚಿದ್ರೂಪವನು ತದ್ವ್ಯಾವೃತ್ತಿಯನು ಮಾಡಿ ... ವಿಶುದ್ಧಸಂವಿತ್ತ್ಯವದು ತಾನೆಂದು ನಿಲುವುದು ಮುಕ್ತಿ (ನಿಭಾಗ. ೩-೧೨-೪೪). ೨. ಸುತ್ತ ತಿರುಗುವುದು ; ಪರಿಭ್ರಮಣ. ೩. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಪದಗಳು, ವರ್ಣಗಳು ಒಂದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚುಸಲ ಆವೃತ್ತಿಗೊಳ್ಳುವಿಕೆ ; ಯಮಕ : ಮಗುಟ್ಟುಂ ಮ[ಗುಟ್ಟ್ಯಾ] ಮಾತಂ ನೆಗಟ್ಟಿರೆ ಪೇಳ್ವಾಗಳಕ್ಕುಮಾ ವ್ಯಾವೃತ್ತಿ (ಕವಿರಾ. ೩-೨೦೦) ; ಪದವರ್ಣಾವ್ಯಾವೃತ್ತಿ ದಲದು ಯಮಕಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೫೫೫). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಸ (ನಾ). ೧. ಭಾಗಮಾಡುವುದು ; ವಿಭಜಿಸುವುದು . ೨. ಹರಡುವಿಕೆ ; ವಿಸ್ತರಿಸುವಿಕೆ : "ವ್ಯಾಸಃ, ಪ್ರಪಂಚಃ, ವಿಸ್ತಾರಃ — ಈ ೩ ಹಿಂದು ಮಾಡುಹ" (ಹಲಾಯು. ೧೨೭-೮೧). ೩. ಹರಹು ; ವಿಸ್ತಾರ : ಯಥಾಕ್ರಮದಿಂ ದ್ವಿಲಕ್ಷಯೋಜನವಲಯವ್ಯಾಸಮುಂ ಪಂಚಲಕ್ಷಯೋಜನಪ್ರಮಾಣಸೂಚೀವ್ಯಾಸಮುಂ ಅಕ್ಕುಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೧೨೮) ; ಇದಱೊಳ್ "ಒಜವಡೆದೋದುಗು" ಎಂಬರ್ಥಮನೇ ಬಿತ್ತರಿಸಿ ಪೇಳ್ವುದಱಿಂ ವ್ಯಾಸಮನಿಪುದು (ಅಪ್ರಶಿ. ೧೯-೨) . ೪. ವಿವರಣೆ : ವ್ಯಾಸಮುನಿ ಪ್ರಣೂತಕೃತಿಯಂ ಸಲೆ ಪೇಳ್ವು ಪೊದ[ಟ್ಟ] ಸತ್ಕವಿವ್ಯಾಸಸಮಾಗಮಾನ್ವಿತಾದಿ ಪುರಾಣಮನೆಯ್ದೆ ಪೇಳ್ವು (ಶಂಪಭಾ. ೧೯-೬೨). ೫. [ರೇಖಾಗ] ವರ್ತುಲ ಅಥವಾ ಗೋಳದ ಕೇಂದ್ರಬಿಂದುವಿನ ಮೂಲಕ ಹಾದು, ವೃತ್ತಪರಿಧಿಯ ಎರಡು ಬಿಂದುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸುವ ಸರಳರೇಖೆ; ವರ್ತುಲವನ್ನು ಸಮವಾಗಿ ವಿಭಾಗಿಸುವ ರೇಖೆ : ಭೂಗೋಳದ ವ್ಯಾಸವು ಅಥವಾ ಭೂಗರ್ಭದ ಪಾರಳತೆಯು ೭೯೧೨ ಮೈಲುಗಳುಳ್ಳದ್ದಾಗಿದೆ (ಭೂಗೋಳ. ೩). ೬. ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುವವನು : ಕವಿಗಳೂ, ವ್ಯಾಸರೂ, ಲೇಖಕರೂ ಸಾವಿರ ಗಟ್ಟಲೆಯಾಗಿದ್ದರು (ಭಾಷಾಪ್ರ. ೨೬೩). ೭. ಒಬ್ಬ ಮುನಿಯ ಹೆಸರು ; ಸತ್ಯವತಿ ಮತ್ತು ಪರಾಶರಮುನಿಯ ಮಗನಾಗಿ ಜನಿಸಿ, ಮಹಾಜ್ಞಾನಿಯಾಗಿ ಮಹಾಭಾರತವೇ ಮೊದಲಾದ ಪುರಾಣಗಳನ್ನು ಬರೆದ ಋಷಿ; ಕೃಷ್ಣದ್ವೈಪಾಯನ ; IP ಅಖಂಡ ವೇದರಾಶಿಯನ್ನು ನಾಲ್ಕು ಭಾಗಗಳಾಗಿ ಮಾಡಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಶಾಖೆಗಳಾಗಿ ಮಾಡಿದುದರಿಂದ 'ವ್ಯಾಸ' ಎಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು: ವ್ಯಾಸಮುನೀಂದ್ರ ರುಂದ್ರವಚನಾಮೃತವಾರ್ಧಿಯನೀಸುವೆಂ ಕವಿವ್ಯಾಸನೆನೆಂಬ ಗರ್ವಮನಗಿಲ್ಲ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೩) ; ಸ್ತುತಿಗೆಯ್ಯಂ ಕೃತ ಪಂಚಮಶ್ರುತಿಪುರಾಣವ್ಯಾಸನಂ ವ್ಯಾಸನಂ (ಜಗನ್ನಾ. ೧-೮). ೮. ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾಗಿ ಒಗೆಯುವುದು : (೬).

ವ್ಯಾಸನ ತೋಳು = ೧. ನಂದಿಧ್ವಜಕ್ಕೆ ಅಳವಡಿಸುವ, ತೋಳಿನ ಆಕಾರ ದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಅಲಂಕಾರ : ವ್ಯಾಸನ ತೋಳು — ವೀರಶೈವರು ನಂದಿಧ್ವಜಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟುವ ಒಂದು ಬಿರುದು (ಶರಸಾ. ೨೮-೭). ೨. ಮಾಸ್ತಿಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಕೆತ್ತಿರುವ ತೋಳಿನ ಆಕಾರ : ಬರಿಯ ತೋಳು ಇರುವ ಮಾಸ್ತಿಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಸನ ತೋಳು ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ (ಕಶಾಲ. ೩೧೯). 'ವ್ಯಾಸಧ್ವಜ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಸಂಗ (ನಾ). ೧. ಆಸಕ್ತಿ ; ಒಲವು : ಸಾಸಿಗನೂರ್ವರನುಜರೆನಗವರನ್ನ ವ್ಯಾಸಂಗದೊಳು ಕಾಣ್ಬರು (ಭರತೇ. ೫೫-೧೨೩). ೨. ಒಂದೇ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಮಾಡುವ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ,- ಅಭ್ಯಾಸ : ನನ್ನ ವ್ಯಾಸಂಗ ಚೆನ್ನಾಗಿ ನಡೆದಿತ್ತು (ಹೊಸಕ್ಕ. ೩). ೩. ಆಯಾಸ ; ಶ್ರಮ : ವ್ಯಾಸಂಗಪರಂಪರಾಭಃ — ಆಯಾಸದ ಮೇಲಾಯಾಸಂ ಗಳಿಂ (ನೀತಿವಾ. ೨೩-೮೦). ೪. ಅಗಲಿಕೆ ; ವಿಯೋಗ : ಎನ್ನೊಬ್ಬ ತಂಗಿ ಕೈಲಾಸ ದೊಳ್ತಪಸುದಾಳಿದಳು ವ್ಯಾಸಂಗದಾ ನೋವು ನಿನ್ನ ಕಂಡಗಲಿತು (ಭರತೇ. ೩೫-೮೭).

ವ್ಯಾಸಂಗ ಮಾಡು = ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡು : ಅವರ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ವ್ಯಾಸಂಗಮಾಡುವ ಅದೃಷ್ಟ ಒದಗಲಿಲ್ಲ (ಚಂಗಾಳ್ಯ. ೨). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಸಂಗಗೋಷ್ಠಿ (ನಾ). ಅಧ್ಯಯನಕೂಟ : ಈ ದಿನದ ವ್ಯಾಸಂಗಗೋಷ್ಠಿಗೆ ನೀವೆ ಅಧ್ಯಕ್ಷರು (ಹೇಮಕೂ. ೧೦೩). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಸಂಗವೇತನ (ನಾ). ವಿಶೇಷವಾದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹರೂಪವಾಗಿ ಕೊಡುವ ವೇತನ, — ಧನಸಹಾಯ ; ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿವೇತನ : ಅಲ್ಲಿಯ ವಿಶಿಷ್ಟ ಸಮಸ್ಯೆಗಳನ್ನು ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಲು, ಸಂಶೋಧನಾವ್ಯಾಸಂಗವೇತನವನ್ನು ಗಳಿಸಿಕೊಂಡನು (ಸಸ್ಯಕ. ೭೮). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಸಕೂಟ (ನಾ). ವ್ಯಾಸರಾಯರ ಅನುಯಾಯಿಗಳ ಪಂಥ, — ಗುಂಪು : ವ್ಯಾಸಕೂಟವೆಂದರ ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಪಂಥ (ಹೇಮಕೂ. ೧೦೫) ; ಅದೇ ಸುಮಾರಿನಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಸ ಕೂಟವು ಬಳಕೆಗೆ ಬಂದಿತು (ಭಾರದ. ೨೯೩). 'ದಾಸಕೂಟ' ಪರಾ. [ವ್ಯಾಸ + ಕೂಟ]

ವ್ಯಾಸಧ್ವಜ (ನಾ). ನಂದಿಧ್ವಜಕ್ಕೆ ಅಳವಡಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೋಳಿನಾಕಾರದ ಅಲಂಕಾರ ; P ಶಿವನ ಗುಡಿಯಲ್ಲಿ ಹರಿ ಸರ್ವೋತ್ತಮ ತ್ವವನ್ನು ಸಾರಿ ಹೇಳಿದ ವೇದವ್ಯಾಸನ ತೋಳುಗಳನ್ನು ನಂದೀಶ್ವರನು ಕತ್ತರಿಸಿದನೆಂಬ ಕತೆಯು ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದ್ದು, ಕತ್ತರಿಸಿದ ಆ ತೋಳುಗಳ ಸಂಕೇತವಾದ ತೋಳಿನಾಕಾರದ ಈ ಅಲಂಕಾರವನ್ನು 'ವ್ಯಾಸನ ತೋಳು' ಎಂದು ಕರೆಯುವ ವಾಡಿಕೆ ಬೆಳೆದುಬಂದಿದೆ : ನಂದಿಯ ಕಂಭದ ಧ್ವಜ ಉಪ್ಪರಗುಡಿಪತಾಕೆ ವ್ಯಾಸಧ್ವಜ ಒಪ್ಪುತ್ತಿರ್ಪವಯ್ಯಾ (ಚನ್ನವ. ೧೫೬-೩೫೭). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಸಪೀಠ (ನಾ). ೧. ಭಾಷಣಕಾರರು ಅಥವಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರರು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಪೀಠ, — ಉನ್ನತಾಸನ : ಅದು ವ್ಯಾಸಪೀಠದ ಮೇಲಣ ವಕ್ತೃತ್ವವೂ ಅಲ್ಲ (ಕಥಾ. ೭೯) ; ಪತ್ರಿಕೋದ್ಯಮಿಯ ವ್ಯಾಸಪೀಠದಿಂದ ಅವರು ಮಾಡಿದ ಕಾರ್ಯವು ಪತ್ರಿಕೋದ್ಯಮಿಗಳಿಗೆಲ್ಲ ಆದರ್ಶಪ್ರಾಯವಾಗಿದೆ (ಮಹಾಯೋ. ೧೫೬). ೨. (ಪವಿತ್ರಗ್ರಂಥಗಳ ಪಠಣ ಮಾಡುವಾಗ) ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಒರಗಿಸಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಮರದ ಒಂದು ಉಪಕರಣ : ಎದುರುಗೆ, ಮಡಿಸಲು ಬರುವಂತಹ ವ್ಯಾಸಪೀಠ (ವಂಶವೃ. ೫). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಸರೇಖೆ (ನಾ). = ವ್ಯಾಸ ೫ : ಭೂಮಿಯ ವ್ಯಾಸರೇಖೆ ಮೇರುವಿನಿಂದ ಮೇರುವಿಗೆ ೭,೯೦೦ ಮೈಲಿ (ಭೂವಿವ. ೮). [ಸಂ. ವ್ಯಾಸರೇಖಾ]

ವ್ಯಾಸಸ್ಮೃತಿ (ನಾ). ವೇದವ್ಯಾಸರಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಸ್ಮೃತಿ, — ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ: ವ್ಯಾಸಸ್ಮೃತಿ . . . ವಶಿಷ್ಠಸ್ಮೃತಿಗಳೆಂಬಿವೇ ಆಯಾಯ ನಾಮಧೇಯವುಳ್ಳವ ರಿಂದುಕ್ತಮಾದ ಹತ್ತೊಂಬತ್ತು ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಗಳು (ವಿವೇಕ. ೪). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಸಹಸ್ತ (ನಾ). = ವ್ಯಾಸಧ್ವಜ : ಪುಣ್ಯಪದವಿಗಳ ಬೇಹವರು ಬಹು ದೆಂದು ಕರೆಯಲೆತ್ತಿದ ಹಸ್ತವೋ ಎನಿಪಂತೆ ಗಳಿಗಳ ಘನವ್ಯಾಸಹಸ್ತಂ ಮೆಱೆದುದು (ಹರಿಕಾ. ೧೦-೩೯) ; ಸುತ್ತ ನೆಗಹಿದ ವೃಷಭಧ್ವಜಂಗಳಿಂ ಕತ್ತಲಿಸಲೆತ್ತಿದ ವ್ಯಾಸಹಸ್ತಂಗಳಿಂ . . . ಬಸವೇಶ್ವರಂ ಸಕಲಗಣಂಗಳ್ವೆರಸಿ ಪುರವಂ ಪೊಱಮಟ್ಟು ಕಿಱಿದಂತರಂ ಪೋಗೆ (ನನ್ನಬಾ. ೨-೫೦ ವ). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಹತ (ಗು). ೧. ತಡಗಟ್ಟಿದ ; ಬಿಟ್ಟುಬಿಟ್ಟ . (ನಾ). ೨. ತಡೆಹಿಡಿಯುವಿಕೆ ; ಬಿಟ್ಟುಬಿಡುವಿಕೆ : ಸಮರೋತ್ಸಾಹಶಕ್ತಿಗೆ ಠಾವದಲ್ಲ ವ್ಯಾಹತವೆ ಮತವೆಂದು . . . ಬೆಸಗೊಂಡ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೨-೯೩). ೩. ವಿರುದ್ಧವಾದುದು ಸಾಧಕವಾದುದು : ಸರ್ವನಿಯಾಮಕ ಬ್ರಹ್ಮನ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಈ ನಿಯಮಗಳಿಂದ ಕಟ್ಟಿಹಾಕುವ ಭಾವ ವ್ಯಾಹತವಾಗುವುದು (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೪೮೭). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಹತಿ (ನಾ). ೧. ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವುದು ; ತಡೆಯುವುದು. ೨. ವ್ಯರ್ಥಪಡಿಸುವುದು. ೩. ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಓಡಿಸುವುದು ; ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿಸುವುದು. ೪. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಅರ್ಥದೋಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ವ್ಯಾಹತಿ (ಯಾವುದಾ ದರೂ ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಹೊಗಳಿ ಅಥವಾ ನಿಂದಿಸಿ ಆಮೇಲೆ ಅದಕ್ಕೆ) ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಮತ್ತೇನನ್ನಾದರೂ ಹೇಳುವುದು (ಕೃಪಿಡಿ. ೨೨೯). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಹಾರ (ನಾ). ೧. ಉಚ್ಚರಿಸುವುದು; ನುಡಿಯುವುದು : "ಅಭಿಧಾನಂ, ವ್ಯಾಹಾರಃ, ಉದೀರಣಂ, ಕಥನಂ — ಈ ೪ ಮೊದಲಾಗುಳ್ಳವು ನುಡಿಯ ಭೇದಂಗಳ್" (ಹಲಾಯು. ೨೩-೧೩೭). ೨. ಧ್ವನಿ ; ಶಬ್ದ : ನೆಯ್ದಿಲ್ಗೊಳಂ ಮೇಲ್ಮರಲ್ದರಲುತ್ತಿರ್ದುವು ಚಂಚರೀಕ ಮಧುರವ್ಯಾಹಾರವಾಚಾಲಿತಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೭-೭). ೩. ನಗೆಮಾತು; ಹಾಸ್ಯದ ನುಡಿ. [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಹೃತ (ಗು). ೧. ಹೇಳಿದ ; ವಿವರಿಸಿದ ; ನಿರೂಪಿಸಿದ. ೨. ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ; ಗಣ್ಯನಾದ : ಸತಿಶಿರೋಮಣಿ ಕುಳ್ಳಿರ್ದ ವ್ಯಾಹೃತ ಗೃಹಸ್ಥನು ಕುಳ್ಳಿರೆನುತವ ಮುನಿಪ ಮಂಡಿಸಿದ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೭-೪೪). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಹೃತಿ (ನಾ). ೧. ಉಚ್ಚಾರಣೆ ; ನುಡಿಯುವಿಕೆ. ೨. ಹೇಳಿಕೆ ; ನಿರೂಪಣೆ. ೩. ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಸಂಧ್ಯಾವಂದನೆ ಮಾಡುವಾಗ ಪ್ರಣವಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಜಪಿಸುವ ಮಂತ್ರ ; ಓಂ ಭೂಃ ಭುವಃ ಸ್ವಃ ಎಂಬ ಮಂತ್ರೋಚ್ಚಾರಣೆ : ವ್ಯಾಹೃತಿಯ ಶಿಕ್ಷಾಕೃತದ ವಿಮಲಾಹುತಿ ಸ್ವಾಹಾ ವಷಟ್ಕೃತಿ ಸೋಹಿ ತಂದುದು ಸುರರ ಸುಹವಿರ್ಭಾಗ ಭೋಗಿಗಳ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೭-೩೩) ; ಅದು ಸಹಜಬುದ್ಧಿ ಮತ್ತು ಅಂತಃಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದ ಪ್ರಕಟವಾದ ಛಂದೋಮಯಿ ವ್ಯಾಹೃತಿ (ಭಾರರ. ೩೭). [ಸಂ.]

ವ್ಯಾಳ 'ವ್ಯಾಲ' ನೋ.

ವ್ಯಾಳಕಂಕಣ (ನಾ). ಹಾವುಗಳನ್ನು ಕಂಕಣವಾಗಿ ಧರಿಸಿಕೊಂಡವನು ; ನಾಗಾಭರಣ ; ಶಿವ : ಭಾಳಾಕ್ಷಭಕ್ತ ಕೊಂಗುಲಿಯನಾರಂಬವಂ ವ್ಯಾಳಕಂಕಣಗೆ ತ್ರೈದಶಸೇರುಧೂಪವನು ಅರ್ಪಿಸುವ ನೇಮವಿಡಿದು (ಪ್ರಾಥರಾ. ೧೨-೬). [ಸಂ. ವ್ಯಾಲಕಂಕಣ]

ವ್ಯಾಳಕುಳ (ನಾ). ಹಾವುಗಳ ಗುಂಪು ; ಸರ್ಪವಂಶ : ವ್ಯಾಳಕುಳಾಂಗನಾಜನದ ದೈನ್ಯವಚನಪರಂಪರೆಗೇಳ್ದು ಕರುಣಂಗೆಯ್ದು (ಜಗಎ. ೩-೧೧೪ ವ) ; ನಾನಾ ವ್ಯಾಳ ಕುಳಾಧಿಷ್ಠಾನಂ . . . ಹಿಮತೇಜಂ (ಹಮ್ಮಿರ. ೧-೪೩). [ಸಂ. ವ್ಯಾಲಕುಲ]

ವ್ಯಾಳಗಜ (ನಾ). ಸೊಕ್ಕಿದ ಆನೆ ; ಮದ್ದಾನೆ : ವ್ಯಾಳಗಜಂಗಳನಗ್ಗದ ಸೂಳೆಯರೊಕ್ಕಲನನರ್ಘ್ಯವಸ್ತುಗಳನಿಳಾಪಾಳಂ ಸೋಲ್ದೊಡೆ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೬) ; ವ್ಯಾಳಗಜಂಗಳಂ ಕೆಲಬರುದ್ಧತವಾಜಿಗಳಂ ಕೆಲಂಬರ್ . . . ಸಮುತ್ತಾಳದೊಳೇಱಿ (ನಳಚಂ. ೨೪೩). [ಸಂ. ವ್ಯಾಲಗಜ]

ವ್ಯಾಳನಖ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ : "ವ್ಯಾಳತಿಲಃ, ವ್ಯಾಳನಖಃ - — ಈ ಯೆರಡುಂ ವ್ಯಾಳನಖ" (ಒಷಧಿ. ೧೫೨). [ಸಂ. ವ್ಯಾಲನಖ]

ವ್ಯಾಳವಿಷ (ನಾ). ಹಾವಿನ ನಂಜು ; ಸರ್ಪವಿಷ : ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಭೋಗವ್ಯಾಳ ವಿಷಕಂಜುವೆನು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೭-೫೧) ; ವ್ಯಾಳವಿಷ ಸೋಂಕಿದವೊಲ್ ಭೂಪಾಲ ಕರಿರಾಯ ಮರದೊರಗಿದನು (ಕಂಠ. ೧೧೭-೨). [ಸಂ. ವ್ಯಾಲವಿಷ]

ವ್ಯಾಳಾಢ್ಯ (ನಾ). ಸೊಕ್ಕಿದವನು ; ಉದ್ಧತ : ವ್ಯಾಳಾಢ್ಯಂ ಪೊರೆ ಪಾಪಿ ಕಷ್ಟರನಣಂ ತಜ್ಞಾಢ್ಯದಿಂ ದುರ್ಜರೋಜ್ಞಾಳಂ . . . ಪಾತಾಳಂ ತುಂಬಿಳೆಯಿಂದಲುಣ್ಮೆ ಕವಿಯಿತ್ತೆಂಬಂತೆ ದಿಕ್ಚಕ್ರದೊಳ್ ಕಾಳಾಭೀಳಮಹಾಂಧಕಾರವೆಸೆಗುಂ (ಹಮ್ಮಿರ. ೩-೧೭). [ಸಂ. ವ್ಯಾಲಾಢ್ಯ]

ವ್ಯಾಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕ್ರೂರಪ್ರಾಣಿ ; ಸಿಂಹವನ್ನು ಸಂಹರಿಸ ಬಲ್ಲುದೆಂದು ನಂಬಲಾದ ಒಂದು ಹಿಂಸ್ರಮೃಗ : ಸಿಂಹ, ಶಾರ್ದೂಲ, ವ್ಯಾಳಿಗಳು ಮೈಕೊಡವಿ ಕಿವಿ ಕೇಸರ ಲಾಂಗೂಲಗಳನ್ನು ನಿಮಿರಿಸಿಕೊಂಡು ದಿಕ್ತಟಗಳು ಬಿರಿಯುವಂತೆ ಗರ್ಜಿಸಿ . . . ನಡೆದವು (ಶಾಂತಲಾ. ೨೫೧) ; ಸಿಂಹವನ್ನು ಕ್ಷಣಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಸಂಹರಿಸಬಲ್ಲ ಪ್ರಾಣಿ 'ವ್ಯಾಳೀ' ಎಂದು ಪ್ರಾಚೀನ ಹೇಳಿಕೆ ಇದೆ (ಸಂಗೀಚಂ. ೩೧೮). 'ಯಾಳಿ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ವ್ಯಾಲ?]

ವ್ಯಾಳೇಭ (ನಾ). = ವ್ಯಾಳಗಜ : ಲೀಲೆಯೊಳೆ ಪಿಡಿದು ನಿಲಿಪಂ ವ್ಯಾಳೇಭಮನೊಂದು ಪೊಯ್ಯಿನಿಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೪೩೮) ; ಯುವರಾಜಂ . . . ಏಱಿದಂ ದ್ವಿರದಮ ವ್ಯಾಳೇಭವಜ್ರಾಂಕುಶಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೧೫). [ಸಂ. ವ್ಯಾಲೇಭ]

ವ್ಯಾಳೋಳ 'ವ್ಯಾಲೋಲ' ನೋ.

ವ್ಯುಚ್ಛಿತ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಕತ್ತರಿಸುವಿಕೆ ; ಬೇರ್ಪಡಿಸುವಿಕೆ. ೨. ಸಂಪೂರ್ಣ ಹಾಳು ; ವಿನಾಶ : ಘೋರಸಂಸಾರನಾನಾವ್ಯಸನವ್ಯುಚ್ಛಿತ್ತಿಯೊಳ್ . . . ವಾಗ್ವಧೂಮುದ್ರೆಯೊಳು ಮುದ್ರಿಸಿ ನಿಂದತ್ತಾದಿತೀರ್ಥೇಶ್ವರನ ಚರಿತದೊಳ್ ವಾಕ್ಯಮಾಣಿಕ್ಯಕೋಶಂ (ಆದಿಪು. ೧೬-೭೯). [ಸಂ.]

ವ್ಯುಚ್ಛೇದ (ನಾ). ೧. = ವ್ಯುಚ್ಛಿತ್ತಿ ೧ : 'ವ್ಯುಚ್ಛೇದಕಾಲ' ಪರಾ. ೨. = ವ್ಯುಚ್ಛಿತ್ತಿ ೨ : 'ಧರ್ಮವ್ಯುಚ್ಛೇದ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ವ್ಯುಚ್ಛೇದಕಾಲ (ನಾ). ೧. ಬೇರ್ಪಡೆಯಾದ ಸಮಯ ; ವಿರಹಕಾಲ. ೨. [ಜೈನ] ಜೀವನು ಒಂದು ಗುಣಸ್ಥಾನದಿಂದ ಇನ್ನೊಂದು ಗುಣಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಮೊದಲಿನ ಗುಣಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಬರುವ ಸಮಯ : ಜೀವವು ತಿರುಗಿ ತನ್ನ ಗುಣಸ್ಥಾನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವವರೆಗಿನ ನಡುವಿನ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಅಂತರಕಾಲವೆನ್ನುವರು. ಇದಕ್ಕೆ ವಿರಹಕಾಲ, ವ್ಯುಚ್ಛೇದಕಾಲವೆಂದೂ ಹೆಸರಿವೆ (ಜೈನಪ. ೩೧೭). [ಸಂ.]

ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮ (ನಾ). ೧. ಸರಿಯಾದ ದಾರಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಹೋಗುವಿಕೆ ; ಉಲ್ಲಂಘನೆ : ಮಹಾರಾಜ, ಈ ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮವು ಬೇಡ (ಮಹಾನಾ. ೬೦). ೨. ತಿರುವುಮುರುವು ಮಾಡಿದ ಸ್ಥಿತಿ ; ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತಕ್ರಮ. ೩. ಗೋಜು ; ಗೊಂದಲ. [ಸಂ.]

ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮಗಣನೆ (ನಾ). ವಿರುದ್ಧವಾದ ಎಣಿಕೆ : ಇಲ್ಲಿ ಕೆಲರ್ ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮಗಣನೆಯಿಂದೆ ನಿಂದಿತಕ್ರಮಮೆಂದು ಪೇೞ್ವರ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೦೫ ವ). [ಸಂ. ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮಗಣನಾ]

ವ್ಯುತ್ಥಾನ (ನಾ). ೧. ಎದುರುಬೀಳುವಿಕೆ ; ನಿಷೇಧಿಸಿದ್ದನ್ನು ಮಾಡುವುದು : "ವ್ಯುತ್ಥಾನಂ — ಅಡ್ಡವಿಡುವಿಕೆ ; ಪ್ರತಿಕೂಲವಾಗಿ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೮೦೨). ೨. ಮನಬಂದಂತೆ ನಡೆಯುವಿಕೆ ; ಸ್ವತಂತ್ರವೃತ್ತಿ : "ಸ್ವಚ್ಛಂದ . . . ಸ್ವತಂತ್ರ ವ್ಯುತ್ಥಾನಂ ವಿವೃತ್ತಿಯೆನಲೊಲಿದಂತೆ ನಡಹವಾಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೩-೩೦). ೩. ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬಂದಂತೆ ನಡೆಯುವವನು : "ಸ್ವತಂತ್ರವೃತ್ತಿಃ, ವ್ಯುತ್ಥಾನಂ — ಈ ೨ ಒಲಿದಂತೆ ನಡೆವವಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೬೮-೯೩). ೪. ಧಾರ್ಮಿಕ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಪೂರೈಸುವಿಕೆ ; ವ್ರತ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಪಾಲಿಸುವುದು. [ಸಂ.]

ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಶಬ್ದದ ಹುಟ್ಟು, — ಮೂಲ ; ನಿಷ್ಪತ್ತಿ : ರಮಂತೇ . . . ಇತಿ ರಾಮಃ ಎಂಬುದಾಗಿ ಇನ್ನೊಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿ 'ರಾಮ' ಶಬ್ದಕ್ಕಿದೆ (ಭಾರರ. ೭೯) ; ತೆಲುಗಿನ 'ಒಕ್ಕ' ದ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯೇನಿರಬಹುದು ? (ಹಸುಹೂ. ೩೯೦). ೨. ಪರಿಣತಿ ; ನೈಪುಣ್ಯ : ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಲ್ಲದೆ ಇರುವುದರಿಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಪ್ರತಿಭೆಯಿಲ್ಲದೆ ಇರುವುದರಿಂದಾಗಲಿ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವು ಬಾಧಿತವಾಗಿರುವಂತಹ ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು (ಕವಿಯು) ಮಾಡಿದರೆ, ಅದನ್ನು ಧ್ವನಿಯೆಂದು ವಿಮರ್ಶಕರು ತಿಳಿಯಲಾಗದು (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೧೧೪). ೩. ಪಾಂಡಿತ್ಯ ; ಬಹುಶ್ರುತತ್ವ : "ಬಹುಜ್ಞತಾ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಃ" ಅನೇಕ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವುದೇ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿ (ಭಾರಮೀ. ೧೮೩). [ಸಂ.]

ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಶಬ್ದದ ಮೂಲವನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳುವ ಶಾಸ್ತ್ರ ; ನಿರುಕ್ತಿಶಾಸ್ತ್ರ : ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಶಾಸ್ತ್ರವು ಈ ಮಾತನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿಯಲಾರದು (ಸಮುಜೀ. ೩). [ಸಂ.]

ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞ (ನಾ). ನಿರುಕ್ತಿಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು : ಒಬ್ಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರಿಗೆ ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಕೇಳಿದಾಗ ಅದು ಮೊದಲು 'ಮಾಗಾಯಿ' ಯಾಗಿರಬೇಕೆಂದು ಅವರು ಹೇಳಿದರು (ಸಮುಜೀ. ೩). [ಸಂ.]

ವ್ಯುತ್ಪನ್ನ (ಗು). ೧. ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ; ದೊರೆತ ; ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ. ೨. ಪ್ರಾವೀಣ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ನೈಪುಣ್ಯವುಳ್ಳ. (ನಾ). ೩. [ವ್ಯಾಕ] ಪ್ರಕೃತಿ, ಪ್ರತ್ಯಯಗಳ ಜೋಡಣೆಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಶಬ್ದ : ಧಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಸಹಜ, ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ (ವ್ಯುತ್ಪನ್ನ), ಸಂಯುಕ್ತ (ಸಮಗ್ರ) ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧಗಳಿವೆ (ಕೈಪಿಡಿ. ೪೨). ೪. ಪ್ರವೀಣ ; ನಿಪುಣ ; ಪಂಡಿತ : ಆಧುನಿಕ ವಿದ್ಯಾಸಂಸ್ಥೆಗಳ ಸ್ಥಾಪಕಾಚಾರ್ಯರೂ ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕಮಹಾಶಯರೂ ಅನ್ಯಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯುತ್ಪನ್ನರಾದವರು (ಆರ್ಯಧ. ೩) ; ಇಷ್ಟರಿಂದಲೇ ವ್ಯುತ್ಪನ್ನರಾದ ಸಹೃದಯರ ಬುದ್ಧಿಗೆ ಪ್ರಕಾಶವು ದೊರೆತು . . . ಸಂದೇಹಕ್ಕೆಡೆಯಿರುವುದಿಲ್ಲ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೭೭). [ಸಂ.]

ವ್ಯುತ್ಸರ್ಗ (ನಾ). [ಜೈನ] ಆರು ಬಗೆಯ ತಪಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; "ಗೃಹಧನಾದಿ ಬಾಹ್ಯೋಪಾದಿಗಳನ್ನೂ, ಕ್ರೋಧಾದಿ ಅಂತರಂಗೋಪಾದಿಗಳನ್ನೂ ತ್ಯಾಗಮಾಡುವುದು ; ಶರೀರದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಮತೆ" (ಜೈನಕೋ. ೨೪೧) : ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ ವಿನಯ ವೈಯಾವೃತ್ಯ ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯ ಧ್ಯಾನ ವ್ಯುತ್ಸರ್ಗಂಗಳನೊಳಕೊಂಡು

(ಆದಿಪು. ೬-೩೩ ವ) ; ವ್ಯುತ್ಪನ್ನಗೋತ್ರರತಪದೊಳತಿವಿಶುದ್ಧಾಂತರಂಗನೆನಿಸಿದಂ (ಸುಕುಮಾ. ೪-೧೯). [ಸಂ.]

ವ್ಯುಷ್ಟಿ (ನಾ). ೧. ಮುಂಜಾನೆ ; ಪ್ರಭಾತಸಮಯ. ೨. ಹೆಚ್ಚಳ ; ಉನ್ನತಿ ; ಏಳಿಗೆ. ೩. ಪ್ರಯೋಜನ ; ಫಲ ; ಪರಿಣಾಮ : "ವ್ಯುಷ್ಟಿ — ೧. ಪ್ರಯೋಜನ, ಸಮೃದ್ಧಿ ೨" (ನಿಘಂಟಿ. ೩೮೩). ೪. [ಜೈನ] ಐವತ್ತುಮೂರುಗರ್ಭಾನ್ವಯ ಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಮಗುವಿಗೆ ಮಾಡುವ ಮೊದಲನೆಯ ವರ್ಷದ ಹುಟ್ಟುಹಬ್ಬ : ದ್ವಾದಶಾಂಗಡೊಳ್ ಪೇಳ್ದ ದಾನ ಪ್ರೀತಿ ಸುಪ್ರೀತಿ . . . ಅನ್ನಪ್ರಾಶನ ವ್ಯುಷ್ಟಿ ಕೇಶಾವಾಪ . . . ತ್ಯಾಗನಿರ್ವೃತಿಯೆಂಬಯ್ವತ್ತುಮೂಱು ಗರ್ಭಾದಿ ನಿರ್ವಾಣಪರ್ಯಂತಂಗಳಪ್ಪ ಗರ್ಭಾನ್ವಯಕ್ರಿಯೆಗಳುಂ (ಆದಿಪು. ೧೫-೧೫ ವ). [ಸಂ.]

ವ್ಯೂಢ (ಗು). ೧. ವಿಶಾಲವಾದ ; ಹರವಾದ ; ದೊಡ್ಡ : ವ್ಯೂಢವಕ್ಷಸ್ಥಳನಾಜಾನು ಪ್ರಲಂಬಪ್ರಬಲಭುಜಯುಗಂ (ಆದಿಪು. ೮-೫೧) ; ವ್ಯೂಢವಕ್ಷಸ್ಥಲರುಂ . . . ಅಪ್ಪನೇಕ ವೀರದಾನವಸೇನಾಗ್ರಣಿಗಳಂ (ಜಗಮಿ. ೨-೬೯ ವ). ೨. ರಚಿಸಿದ ; ಸನ್ನಾಹಗೊಳಿಸಿದ ; ಯೋಜಿಸಿದ : ವ್ಯೂಢಸಂಕಲ್ಪಂ ಸುರತಿಯಲಿ ರೂಢವಾಗಲ್ಕಿವರೊಡಲನು ಗೂಢಮರೆಯಿಂ ರಕ್ಷಿಸುವರಂತಾ ಶರೀರವನು (ವಿವೇಛ. ೧೫-೧೩). [ಸಂ.]

ವ್ಯೂಢೋರಸ್ಕ (ನಾ). ಹರವಾದ ಎದೆಯುಳ್ಳುದು ; ವಿಶಾಲವಕ್ಷಸ್ಥಳವುಳ್ಳುದು : ಮಂಗಳವಸದನಂಗೊಂಡು ಪರಿಪೂರ್ಣಾಬ್ಜಶಿರೋಧ್ವರಣನಂ ವ್ಯೂಢೋರಸ್ಕನಂ . . . ತರಿಸಿ ದಿಗ್ವಿಜಯಕ್ಕೆ ಜಿನೇಂದ್ರಚಂದ್ರದೇವಂ ಪೊಱಮಟ್ಟನೇಱಿ ಜಯವಂ ಜಯಪರ್ವತಯಾನಮಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೧೪೨ ವ). [ಸಂ.]

ವ್ಯೂಹ (ನಾ). ೧. ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ : ಸುರವ್ಯೂಹಮಂಬರದಲ್ಲಿ ಹೂಮಳೆಗಳಂ ಹಿಡಿದು ಮೋಹರಂಬೆತ್ತು ನೋಡುತ್ತಿರಲು (ಪಚಿಕಾ. ೧೩-೧೩). ೨. ಸೈನ್ಯ ; ದಳ ; ಪಡೆ : ಪರವ್ಯೂಹಭಯಂಕರಂ ನೆಗದು ಪಾರ್ಥಾರ್ದೆಚ್ಚೊಡೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೧೭). ೩. ರಚನೆ ; ವ್ಯವಸ್ಥೆ : ನವನವವ್ಯೂಹಂಗಳಬುಜೋದ್ಭವನ ಪಾಳಿ ವಿಖಂಡ ನವರಸ ನವವಿಧಗ್ರಹನಾಟಕಂಗಳ ಲಕ್ಷಣವನಱಿದು . . . ನಡೆವುದು (ಕುಮಾರಉ. ೪-೬೭) ; ಕರದೊಯ್ಯನತಿಥಿಗಳನಾ ಗಿರಿಧರವ್ಯೂಹಮಂ ತೋಱಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೯೩-೨೬೨) . ೪. ದಳವನ್ನು ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟರಚನೆಯಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವ ಕ್ರಮ ; ಸೈನ್ಯದ ರಚನೆ : ಇದು ಚಕ್ರವ್ಯೂಹಮಿ ವ್ಯೂಹಮನೊಡೆವದಟಂ ಪಾರ್ಥನಂತಾತನುಂ ಗೆಂಟದನಮ್ಮಿ ನಾಲ್ವರುಂ ಭೇದಿಸಲಱಿಯೆವು (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೪೭) ; ವ್ಯೂಹವನು ರಚಿಸುವನು ನಾಳೆನೊಳಾಹವಕೆ ತಳತಂತ್ರವೊಂದೇ ಮೋಹರಕೆ ನಡೆತರಲಿ ಷಡುರಥಾದಿ ಯಾದವರು (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೮-೬೭). ೫. (ಅಲಂ) ತಂತ್ರ ; ಕೈವಾಡ : ಎಲೆ, ದುರ್ವಿಧಿಯೆ, ನಿನ್ನ ವ್ಯೂಹಕೆ ಪ್ರತಿವ್ಯೂಹಮಂ ಒಡ್ಡದಿರೆ ನಷ್ಟಬುದ್ಧಿಯ ನಾದಿಟಂ ದುಷ್ಟಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲು (ಚಂದ್ರಸ. ೯೨-೨೭). ೬. [ವಿಶಿಷ್ಟಾ] ಪರಮಾತ್ಮನ ಐದು ವಿಧವಾದ ರೂಪಗಳು : ಈ ಸಂಪ್ರದಾಯದಂತೆ ಪರಮಾತ್ಮನು ಪಂಚವ್ಯೂಹ ರೂಪದಿಂದ ವಿಶ್ವಾತ್ಮಕನಾಗಿಯೂ ವಿಶ್ವಾತೀತನಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತಾನೆ (ಭಾರದ. ೨೬೨). ೭. ಪರಮಾತ್ಮನ ಐದುವಿಧವಾದ ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಪರ, ವ್ಯೂಹ, ಅಂತರ್ಯಾಮಿ, ವಿಭವ, ಅರ್ಚಾ ಎಂಬುವುಗಳೇ ಪಂಚವ್ಯೂಹಗಳು (ಭಾರದ. ೨೬೨). [ಸಂ.]

ವ್ಯೂಹಚ್ಛೇದ (ನಾ). ಸೈನ್ಯದ ರಚನೆಯನ್ನು ಭೇದಿಸುವುದು ; ಸೈನ್ಯದ ಕಟ್ಟನ್ನು ಒಡೆಯುವಿಕೆ : ಶಸ್ತ್ರಯುದ್ಧ, ವ್ಯೂಹಬಂಧ, ವ್ಯೂಹಚ್ಛೇದ ಮುಂತಾದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ರಮಗಳು ಜರುಗುತ್ತಿದ್ದುವು (ಶಾಂತಲಾ. ೭೮). [ಸಂ.]

ವ್ಯೂಹಬಂಧ (ನಾ). ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟರೀತಿಯಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವುದು ; ಸೇನಾರಚನೆ : ಶಸ್ತ್ರಯುದ್ಧ, ವ್ಯೂಹಬಂಧ, ವ್ಯೂಹಚ್ಛೇದ ಮುಂತಾದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ರಮಗಳು ಜರುಗುತ್ತಿದ್ದವು (ಶಾಂತಲಾ. ೭೮). [ಸಂ.]

ವ್ಯೂಹೋತ್ಕರ (ನಾ). ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುವಿಕೆ : ಗುರುಮುಖದೊಳಾ ಕುಮಾರಂ... ಯಂತ್ರಪ್ರಯೋಗಮಖಿಲವ್ಯೂಹೋತ್ಕರಮಂಬಿನಿತಱೊಳಂ ಬಲ್ಲರೆಲ್ಲರುಂ ಮೆಚ್ಚೆ ಪಡೆದನತಿಕೌಶಲಮಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೪-೬೦). [ಸಂ.]

ವ್ಯೋಕಾರ (ನಾ). ೧. ಕಬ್ಬಿಣದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು; ಕಮ್ಮಾರ. ೨. ಕಬ್ಬಿಣ , ತಾಮ್ರ , ಹಿತ್ತಾಳೆ, ಕಂಚು ಮೊದಲಾದ ಲೋಹಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು : "ವ್ಯೋಕಾರಃ , ಲೋಹಕಾರಃ — ಈ ೨ ಬೋಗಾಱಿಂ" (ಹಲಾಯು. ೯೬-೪೩೪). [ಸಂ.]

ವ್ಯೋಮ (ನಾ). ೧. ಪಂಚಮಹಾಭೂತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಆಕಾಶ ; ಗಗನ : ಶ್ರೀಮಚ್ಚಳುಕ್ಯವಂಶವ್ಯೋಮಾಮೃತಕಿರಣಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೫) ; ಪವಮಾನವಿಸ್ತಾರಂ ವ್ಯೋಮದೊಳ್ . . . ಅಲ್ಲದೆ ಜನಪದದ ಜನಂಗಳೊಳಿಲ್ಲ (ಜಗಮಿ. ೨-೧ ವ) ; ವ್ಯೋಮಸಾಗರಸಮು ನಿನ್ನ ರಾಮಾಯಣಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪-೯೭). ೨. ವಾಯುಮಂಡಲ ; ವಾತಾವರಣ. ೩. [ಗಣಿತ] ಬಿಂದು; ಸೊನ್ನೆ; ಶೂನ್ಯವೆಂಬುದರ ಸಂಕೇತ : ಗಗನಂ ಶೂನ್ಯಾಂಬರ ಖಂ ಮಿಗೆಯಾಕಾಶಂ ವಿಯತ್ತಳಂ ವ್ಯೋಮಾಂಬರ ಮಿಗೆ ಘನಮಾರ್ಗಂ ನಭಮುಂ ಸೊಗಯಿಪ ಬಿಂದುವಿನ ನಾಮಂ (ವ್ಯವಹಾ. ೧೦-೧೦). ೪. [ಛಂದ] ಎಂಟು ಬಗೆಯ ಅಕ್ಷರಗಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ತಗಣ ; ಎರಡು ಗುರು ಒಂದು ಲಘುವಿರುವ ಗಣ (– – U) : ಧರಣಿ ಜಲಾಗ್ನಿ ಮರುದ್ ವ್ಯೋಮರವಿ ಶಶಾಂಕೇಂದ್ರನಿಲಯಮಿವು ಗಣದ ಪೆಸರ್ (ಛಂದೋಂಬು. ೧-೬೭). [ಸಂ.]

ವ್ಯೋಮಕಪರ್ದಿ (ನಾ). ಆಕಾಶವನ್ನೇ ಜಡೆಯಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು ; ಶಿವ : ರಸ ಸಮೃದ್ಧಿಯೇ ಬುದ್ಧಿಯ ಸಿದ್ಧಿ ಸರ್ವರಸನಲಾ ವ್ಯೋಮಕಪರ್ದಿ (ಗಣೇಶ. ೧೦-೨೫೨). [ಸಂ. ವ್ಯೋಮಕಪರ್ದಿನ್]

ವ್ಯೋಮಕೇಶ (ನಾ). ೧. ಆಕಾಶವನ್ನೇ ಕೂದಲಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು ; ಶಿವ : ರಾಮ ಸೋಮಯ್ಯನು ಪ್ರೇಮದಿಂದೊಡಗೂಡಿ ವ್ಯೋಮಕೇಶನ ಧ್ಯಾನಿಸುತಲಿ ತಾಮಸವಿಲ್ಲದೆ ಬಂದರು ಮುನಿಗುಂದದಾ ಮಹಗಿರಿಯನೀಕ್ಷಿಸುತ (ಅಬ್ಬಲೂ. ೩-೧೩). ೨. ಶಿವನ ಪ್ರಮಥಗಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನು ; ಒಬ್ಬ ಗಣನಾಥನ ಹೆಸರು : ಎಡದ ಕಣ ಪಾದದಲ್ಲಿ ವ್ಯೋಮಕೇಶನೆಂಬ ಗಣೇಶ್ವರನೆನಿಸಿರ್ಪರಿ ಅಯ್ಯ (ಸಿದ್ಧವ. ೬೪-೧೮೮). [ಸಂ.]

ವ್ಯೋಮಗ (ನಾ). ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವಂತಹುದು ; ದೇವತೆ, ಪಕ್ಷಿ, ಗ್ರಹ, ವಿಮಾನ ಮುಂತಾದುವು : ತದ್ವ್ಯೂಹಮಂ ನಿರೀಕ್ಷಿಸೆ ಪಲರ್ ವೀರ್ಯಾನ್ವಿತರ್ ವ್ಯೋಮಗರ್ ಪಲವುಂ ಕುತ್ತಮವುಂಕೆ ಪುಟ್ಟಿದ ನರಂ ಪಂಚತ್ವ ಮಂ ಪೊರ್ದುಗುಂ (ಜಾತಕ. ೨೩-೧) ; ವ್ಯೋಮಗಸ್ಯಂದನದೊಳಡಗಿ ರಥಿ ರಾವಣಂ ನೋಡಿದನು . . . ದಶರಥಸುತನ ಸತಿಯನೋರ್ವಳಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೪೨-೩೮೪). [ಸಂ.]

ವ್ಯೋಮಚರ (ನಾ). = ವ್ಯೋಮಗ : ಅನಂತಕಾಂತವ್ಯೋಮಚರಕಾಂತಾಕಟಾಕ್ಷೈಕ ಲಕ್ಷ್ಯಂ ದಮಿತಾರಿಮಹಾರಾಜಂ ಮೃಗರಾಜಾಸನಾಸೀನನೊಡ್ಡೋಲಗಂಗೊಟ್ಟಿರೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೫೧ ವ). [ಸಂ.]

ವ್ಯೋಮಯಾನ (ನಾ). ೧. ಗಗನಸಂಚಾರ : ವ್ಯೋಮಯಾನಂ ತುಚ್ಛಮೆನೆಯುಂ ಗ್ರಾಮಯಾನಮತುಚ್ಛಮೆನೆಯುಂ ಧರ್ಮೋಪದೇಶಂಗೆಯುತ್ತುಮುತ್ತಮ ತೀರ್ಥೇಶ್ವರಂ ವಿಹಾರಿಸೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೨೩ ವ). ೨. ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ವಿಮಾನ : "ನಡೆಮಾಡ ಪಾಱಿನೆ ವ್ಯೋಮಯಾನನಾಮಂ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೧೧) ; ವ್ಯೋಮಯಾನದಿಂದ ಹೊರಟುಹೋಗುವಳು (ಶಾಕುಂತ. ೯೩-೮). [ಸಂ.]

ವ್ಯೋಮಾಪಗೆ (ನಾ). ಆಕಾಶಗಂಗೆ ; ದೇವನದಿ : ವಿಲಸದ್ವ್ಯೋಮಾಪಗೆಯ ಸಲಿಲಮದಱೊಳ್ ನೆನೆದೊಡಮಳದಿವ್ಯಸ್ನಾನಂ (ವಿಷ್ಣುಪು. ೨-೨-೧೫೭). [ಸಂ. ವ್ಯೋಮಾಪಗಾ]

ವ್ಯೋಷ (ನಾ). ಮೆಣಸು, ಹಿಪ್ಪಲಿ ಮತ್ತು ಶುಂಠಿಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಔಷಧಿಗಳ ಕೂಟ ; ತ್ರಿಕಟುಕ : "ತ್ರಿಕಟು, ತ್ರ್ಯೂಷಣಂ, ವ್ಯೋಷಂ — ಈ ೩ ತ್ರಿಕಟುಕಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೧-೪೬೩). [ಸಂ.]

ವ್ರಜ (ನಾ). ೧. ಹೋಗುವಿಕೆ ; ತಿರುಗಾಟ. ೨. ದಾರಿ ; ಮಾರ್ಗ ; ರಸ್ತೆ. ೩. ಸಮೂಹ ; ಗುಂಪು : ಎರೆದರ್ಥಿವ್ರಜಂಗಳ್ಗೆ ಚಿಂತಾಮಣಿಯುಂ ಸಾಮಂತ ಚೂಡಾಮಣಿಯನಣಿಯರಂ ಬಂದು ಕಂಡಂ ಸುರೇಂದ್ರಂ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೯೫); ಸುಗ್ರಾಮಾಗ್ರಹಾರವ್ರಜದಲಂಪುಗಳ . . . ಈಕ್ಷಿಸುತರಸನೈತಂದ (ತೊರರಾ. ೧-೬-೧೧) . ೪. ತುರುವಿನ ಮಂದೆ ; ದನಗಳ ಹಿಂಡು : ದ್ವಿಜವಂಶಾಂಬರತಿಗ್ಮರೋಚಿ

ಸುಬಳಕ್ಷ್ಮಾಪಾಲಪಾಣಿಗ್ರಹವ್ರಜಸಂರಕ್ಷಣದಕ್ಷನಾಶ್ರಿತಜನಾಧಾರಂ . . . ವಿದ್ವಜ್ಜನಾಳಂಕೃತಂ (ಸುಕುಮಾ. ೨-೩೯). ೫. ದನಗಳ ಕೊಟ್ಟಿಗೆ. ೬. ಆಗ್ರಾ ಮತ್ತು ಮಥುರಾದ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲ ಪ್ರದೇಶ ; P ನಂದಗೋಪನ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿದ್ದ ಗೋಕುಲ : ಆ ಸುತರುಂ ಗೋಪಾಲವ್ಯಾಸಂಗದ ಕೆಲವು ಕಾಲಮಿರ್ಕುಂ ವ್ರಜದೊಳ್ (ಜಗ. ೧ ೭೭). ೭. (ಪರಿವ್ರಾಜಕರ) ಸಮೂಹ ; ಸಂಘ : ಸುವ್ರತನಿಲಯಂ ಸಕಲಮಹಾವ್ರತಿ ಸಂತಾನಕಲ್ಪಭೂಜಂ ದಶವರ್ಮ್ಮವ್ರಜನಿಯುಕ್ತನಸದಂ ಪ್ರವ್ರಜ್ಯಮಹೇಂದ್ರಸೋಮಪಣ್ಣಿತದೇವಂ (ಎಕ. XVI. ೩೯-೨೯ ; 1152). [ಸಂ.]

ವ್ರಜಭಾಷೆ (ನಾ). ಆಗ್ರಾ ಮತ್ತು ಮಥುರಾದ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಲಿತವಿರುವ ಒಂದು ಭಾಷೆ ; ಹಳೆಯ ಹಿಂದಿ ಭಾಷೆ : ಈತನ ಕವಿತೆಗಳು ವ್ರಜಭಾಷೆಯಲ್ಲೂ ಗದ್ಯಗ್ರಂಥಗಳು ಆಧುನಿಕ (ಖಡೀಬೋಲೀ) ಹಿಂದಿಯಲ್ಲೂ ರಚಿತವಾಗಿವೆ (ಭಾರಕ. ೪೭೩). [ಸಂ. ವ್ರಜಭಾಷಾ]

ವ್ರಜವಧು (ನಾ). ವ್ರಜದೇಶದ ಯುವತಿ ; ಗೋಪಿಕೆ ; ಗೊಲ್ಲಿತಿ : ಆನನಾಂಬುಜ ಸೌಭಗದ ರಸದ ಸುಧೆಯ ಸವಿಸವಿದಕ್ಕಿಗಳಿಗನವಧಿಕತೃಪ್ತಿಗಳಾಗವೈ ವ್ರಜವಧುಗಳೇತಕೆ ಮರುಳುಗೊಂಡರು ವಿದುರ ಹೇಳೆಂದ (ನಿಭಾಗ. ೩-೨-೧೧). [ಸಂ.]

ವ್ರಣ (ನಾ). ೧. ಹುಣ್ಣು : ವ್ರಣಗಳಿಗೆ:- ತಲೆಹುಣ್ಣಿಗೆ — ತಂಗಿನ ಕಾಯ ಓಟೆಯ ರಸವ ತೊಡೆಯಲು ತಲೆಹುಣ್ಣು ಮಾಣ್ಬುಂ (ವಿವ್ಯವ. ೭೭) ; ಕ್ಷಯರೋಗ . . . ಈ ರೋಗಾಣು ಶ್ವಾಸಕೋಶವನ್ನು ಸೇರಿದಾಗ ಅಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ ವ್ರಣ ಅತಿಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿರುತ್ತದೆ (ಕೆಲರೋ. ೮೩). ೨. ಆಯುಧ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಮೈಯಲ್ಲಿ ಆದ ಸೀಳು ; ಗಾಯ : ಕ್ಷಣಕೆ ಮರಳೆಚ್ಚತ್ತನಸ್ತ್ರವ್ರಣವ ತೊಳೆದರು (ಕುವ್ಯಾ.ಶ. ೩-೪೮) ; ನಿನಗೀ ಕೂರ್ಗಣೆಯತ್ತವುದು ನವವ್ರಣಮನೆಯಂ ಕೊಳ್ಳೆಂದು ಸಿಂಹಳಂ ಪದದಚ್ಚಂ (ರಾಜಶೇ. ೭-೯೮). ೩. ಗುಳ್ಳೆ ; ಬೊಕ್ಕೆ ; ಹೂಪ್ಪಳೆ. [ಸಂ.]

ವ್ರಣಚಿಕಿತ್ಸೆ (ನಾ). ಹುಣ್ಣಿಗೆ ಮಾಡುವ ಔಷಧೋಪಚಾರ : ಬಹಳ ಹೊಮ್ಮಿ ಪಕ್ವವಾದ ವಿದ್ರಧಿಯಲ್ಲಿ ವ್ರಣಚಿಕಿತ್ಸೆಯನು ನಡೆಸುವುದು (ವೈದ್ಯಸಾ. I. ೨೫೦). [ಸಂ. ವ್ರಣಚಿಕಿತ್ಸಾ]

ವ್ರಣಜಾಡ್ಯ (ನಾ). ಹುಣ್ಣಿನ ರೋಗ : ಶ್ರೀರಂಗರಾಯರು ಚಿಕಿತ್ಸೆಗೆ ಅಸಾಧ್ಯವಾದ ಬೆನ್ನುಫಣಿಯೆಂಬ ವ್ರಣಜಾಡ್ಯವು ತಮಗೆ ಸಂಭವಿಸಿದೆ . . . ಎಂದು ತಿಳಿದು (ಮಹಾವಂ. I. ೨೩). [ಸಂ.]

ವ್ರಣರೋಗ (ನಾ). ಮೈಯಲ್ಲಿ ಹುಣ್ಣೇಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ : ಕಾಚು, ಶುಂಠಿಚೂರ್ಣ, ಮೈಲತುತ್ತ, ಬಿಳಿಯ ಧೂಪ, ಕಾಕಿಮಾರೀಬೀಜ, ಅರಿಸಿನ ಇವಂ ಚೂರ್ಣವಂ ಮಾಡಿ, ಆ ತೈಲದೊಳು ಮರ್ದಿಸಿ ಅರ್ಚನೆಯಂ ಮಾಡಿ ವ್ರಣಕ್ಕೆ ಹಚ್ಚಲು ಮೇಗಾಲು ಹುಣ್ಣು ಮಾಣ್ಬುಂ, ಅವ ವ್ರಣರೋಗಕ್ಕೂ ಇದೇ ಔಷಧ (ವಿವ್ಯವ. ೧೭೩). [ಸಂ.]

ವ್ರಣವಿದ್ರಧಿ (ನಾ). ಕುರು ; ಬೊಕ್ಕೆ : ಗಂಡೂಷಗುಣ — ಸಕಲವಾದ ಕಂಠರೋಗವನ್ನು . . . ದಾಡೆಯೊಳಾದ ವ್ರಣವಿದ್ರಧಿ ಇವೇ ಮುಂತಾದ ರೋಗಗಳಂ ಪರಿಹರಿಸಿ ದೃಷ್ಟಿಪ್ರಸನ್ನತೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು (ಸಕವ್ಯ. ೨೭). [P ಇದು ಒಂದೇ ಅರ್ಥದ ಎರಡು ಶಬ್ದರೂಪಗಳು ಸೇರಿ ಆದ ರೂಪ]

ವ್ರಣವೈದ್ಯ (ನಾ). ೧. (ಮೈಮೇಲೆ ಉಂಟಾಗುವ) ಗಾಯಗಳನ್ನು ಗುಣಪಡಿಸುವ ವೈದ್ಯ. ೨. ಗಾಯಗಳನ್ನು ಗುಣಪಡಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವೈದ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ. [ಸಂ.]

ವ್ರಣಾಶನ (ನಾ). ಹುಣ್ಣಿನ ರಕ್ತ, ಕೀವುಗಳನ್ನು ಹೀರಿ ಬದುಕುವ ಕ್ರಿಮಿ : "ವ್ರಣಾಶನಮನಲ್ಲುಣ್ಣೆ" (ಮಂಗರಾ. ೪೯-೧೪). [ಸಂ.]

ವ್ರಣೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ತೇ[ವಾತಾಂ. ಕ್ಯಾ]ರಣಂ ವ್ರಣೆಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೯-೧೪). [ಸಂ.]

ವ್ರತ (ನಾ). ೧. ನಡವಳಿಕೆ ; ಆಚರಣೆ ; ಆಚಾರ : ಎನಿತಾನುಂ ತೆಱದ ಕಥೆಗಳುಮಂ ದೃಷ್ಟಾಂತಂಗಳುಮಂ ತೋಱಿ ನುಡಿದುಂ ವ್ರತಕ್ಕೆ ತರಲಾಱದೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೧-೧೭೯). ೨. (ತಾನಾಗಿ ಕೈಗೊಳ್ಳುವ) ನಿಯಮ ; ನೋಂಪಿ ; ಕಟ್ಟುಪಾಡು : ವ್ರತಮಂ ಪೇಟ್ಪೊಡೆ ನೋಂತು . . . ಧರ್ಮದುನ್ನತಿಯಂ ಪೆರ್ಚಿಸುವಂದು ನೀನೆ ಪಿರಿಯೈ ಶ್ರೀದಾನಚಿಂತಾಮಣೀ (ಅಜಿಪು. ೧೨-೮) ; ವ್ರತವುಳ್ಳವರ ಬತಗೆಡಿಸಿತ್ತು ನೋಡಾ ಮನವು (ಅಮರೇ. ೨೫೭-೫) ; ರಾಜೇಂದ್ರ ಮೆಚ್ಚಿತಯ್ ನಿನ್ನೀ ವ್ರತಕ್ಕೆ ಖತಂ (ಶ್ರೀರಾಮ. ೧೪-೩೫೭). ೩. ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾಗಿ ಮಾಡುವ ಪೂಜೆ, ಉಪವಾಸ ಮುಂತಾದ ಧಾರ್ಮಿಕಕ್ರಿಯೆಗಳ ಆಚರಣೆ : ಇದರಂತೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಸಮಯದ ಚಾತುರ್ಮಾಸವ್ರತ, ಗಣೇಶವ್ರತ . . . ಮುಂತಾಗಿ ಅನೇಕ ವ್ರತಗಳಿವೆ (ಭಾಷಪ್ಪ. ೪೮). ೪. ಯಜ್ಞ ; ಯಾಗ : ವ್ರತ ಮುಗಿಯೆ ವ್ರತಿಗಳನು ಕಳುಹಿದ ದಾನದಲಿ ತಣಿಸಿ (ಜೈಶಿರಾ. ೧-೬೪). ೫. ನಡತೆ ; ಶೀಲ ; ಚಾರಿತ್ರ್ಯ : 'ವ್ರತಗೆಡಿಸು' ಪರಾ.

ವ್ರತತಪ್ಪು = ನಿಯಮವು ಹಾಳಾಗು ; ನೇಮಗೆಡು : ವ್ರತತಪ್ಪಲು ಶರೀರವಿಡಿವ ನರಕಂಗೆ ಮುಕ್ತಿ ಇಲ್ಲ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೮೬-೮೫೯). **ವ್ರತೋಪವಾಸ** = ನೋಂಪಿ ಮತ್ತು ಉಪವಾಸ : ವ್ರ [ಪಾಠಾಂ. ಬ್ರ] ತೋಪವಾಸಂಗಳಿಂ ಮಯ್ಯಂ ದಂಡಿಸುತ್ತಂ ಸಲ್ಪುದೊಂದು ದಿವಸಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೭೨-೨೩) ; ಅಪುತ್ರವಂತನು ಮಾಡುವ ವ್ರತೋಪವಾಸಗಳು ವ್ಯರ್ಥ (ವಚಿಕಾ. ೮೩). [ಸಂ.]

ವ್ರತಕೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ನೋಂಪಿಯನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳು : ಶ್ರೀಮತ್ ಎಱೆಯಪಗಾಮುಣ್ಣನು ಮದ್ದಯ್ಯನು ಬನ್ನಿಲ್ಲಿ ವ್ರತಕೊಣ್ಣರ್ (ಎಕ. II. ೪೬೮ ; 950). [ವ್ರತ + ಕೊಳ್]

ವ್ರತಗೆಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಶೀಲವನ್ನು ಹಾಳುಮಾಡು ; ಶೀಲವನ್ನು ಕೆಡಿಸು : ಶಿಲೆಯ ಸತಿಯಳ ಮಾಡಿ ತ್ರಿಪುರರ ಲಲನೆಯರ ವ್ರತಗೆಡಿಸಿ ಕೂಡಿದ ಕೆಲಸವುತ್ತಮವಾಯ್ತು (ಹರಿಶಾ. ೩೦) ; ಲಲನೆಯರು ಯೇಕಾಕಿಯಾಗಿ ಸುಳಿದೊಡೆ ನೋಡಿಯೆಳಸಿ ವ್ರತಗೆಡಿಸುವರು ಕಾಮುಕರು (ನವಮೋ. ೮-೫೨). [ವ್ರತ + ಕೆಡಿಸು]

ವ್ರತಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ನೇಮಭಂಗವಾಗು ; ನಿಯಮವು ಹಾಳಾಗು : ವ್ರತಗೆಟ್ಟ ಬಳಿಕ ಫಟ ಉಳಿಯಬಲ್ಲುದೆ (ಅವಚಿಂ. ೪೨-೧೮೨) ; ಸಿತನಾಗನಾಳ್ವನರ್ಧಾಂಗಿಗೋಸುಗವಿಂತನ್ನ ವ್ರತಗೆಟ್ಟು ನೃಪಗೆ ಸಿಕ್ಕಿದನ . . . ತಮ್ಮನ ತಱೆದಾತಗಾನತನಾಗಿ ಪೇಳು ಮೇಲ್ಗತೆಯ (ಮೋಹತ. ೪-೦). [ವ್ರತ + ಕೆಡು]

ವ್ರತಗೇಡಿ (ನಾ). ಕಟ್ಟುಪಾಡನ್ನು ಹಾಳುಮಾಡುವವನು ; ನಿಯಮವನ್ನು ಕೆಡಿಸುವವನು : ವ್ರತಗೇಡಿ ವ್ರತಗೇಡಿ ಎಂಬುವ ತಾನೆ ವ್ರತಗೇಡಿ (ಅವಚಿಂ. ೪೨-೧೮೨) ; ತರುಣ ರಜಸ್ವಲೆಸ್ತ್ರೀಯುಮಾದ ಮೂರು ದಿವಸದೊಳು ಪುರುಷ ಸಂಯೋಗ ಮಾಡಲು ಜಾರ ಪುಟ್ಟುವನು . . . ಆರು ದಿವಸದಲಿ ನಿರುತವ್ರತಗೇಡಿ . . . ತಾಂ ಸಂಭವಿಸುವ (ನವಮೋ. ೧೪-೪೧). [ವ್ರತ + ಕೇಡಿ]

ವ್ರತಚರ್ಯೆ (ನಾ). ೧. ಪುಣ್ಯಕಾರ್ಯಾಚರಣೆ : ಬಳಲಿದೆಯಲಾ ತನಗೋಸುಗಿನ್ನೆಗವಕಟಕಟ ನಿಯತಾಶನವ್ರತಚರ್ಯೆಯಲಿ ಮತ್ತಾದಿದೇವಿಯಲಿ . . . ಎನುತಾಸನದಲಿರದೆದ್ದು ತಕ್ಕೈಸಿದನು ನಿಜಸತಿಯ (ನಿಭಾಗ. ೩-೧೧-೩). ೨. [ಜೈನ] ಐವತ್ತುಮೂರು ಗರ್ಭಾನ್ವಯಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; "ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯು ಹಿಂಸಾತ್ಯಾಗವೇ ಮೊದಲಾದ ವ್ರತಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿ ಅಧ್ಯಯನವನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳುವುದು (ಜೈನಕೋ. ೮೫): ಆದಾನ ಪ್ರೀತಿ . . . ಉಪನಯನ ವ್ರತಚರ್ಯಾ . . . ತ್ಯಾಗನಿರ್ವೃತಿಯೆಂಬಯ್ವತ್ತುಮೂಱು ಗರ್ಭಾದಿ ನಿರ್ವಾಣಪರ್ಯಂತಂಗಳಪ್ಪ ಗರ್ಭಾನ್ವಯಕ್ರಿಯೆಗಳುಂ (ಆದಿಪು. ೧೫-೧೫ ವ). [ಸಂ. ವ್ರತಚರ್ಯಾ]

ವ್ರತತಿ (ನಾ). ೧. ಹರಹು ; ವಿಸ್ತಾರ. ೨. (ಹಬ್ಬುವ) ಬಳ್ಳಿ ; ಲತೆ : ಕಲ್ಪವ್ರತತೀಸಂಸಕ್ತಕಲ್ಪಕ್ಷಿತಿರುಹಮೆನೆ ಪೊಲ್ದಿರ್ದನಾ ಕಾಂತೆಯರ್ ತಮ್ಮಿರಿಗಾಂಪೆರ್ಚೆ ತನ್ನಿರ್ಕೆಲದೊಳಮಿರೆ ತನ್ನಾಧಿರಾಜಾಗ್ರಪುತ್ರಂ (ಆದಿಪು. ೮-೨೩) ; ಜಾಜಿ ಮೊಲ್ಲೆಗಳೆನಿಪ ವ್ರತತಿಗಳಿಂದ ವನ ಸದ್ದಿನಯಗೊಂಡಿಹುದು (ದಿಜ್ಜಪು. ೧೯-೧೪). ೩. ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ ; ಸಂದಣಿ : ಸತಿಯರೋಲಗಸಾಲೆಯೊಳು ಗುಣವತಿಯ ಸುತನಾಡಿಸುವ ಸಖಿಯರ ವ್ರತತಿಯೊಳಗಾ ತಾರೆ ನಡುವಣ ರೋಹಿಣಿಂಬಂತೆ ವಿತತದಿಂದೊಪ್ಪಿರಲು (ದಿಜ್ಜಪು. ೯೩-೧೨). [ಸಂ. ವ್ರತತೀ]

ವ್ರತನಿಯಮ (ನಾ). ಯಾವುದಾದರೂ ವ್ರತಾಚರಣೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕಟ್ಟುಪಾಡು,— ಕಟ್ಟಳೆ : ಜಾತಾಭಿಜಂಗಮಾಗಮಜಾತಕ್ಷ(ಮ)ವಿತತಯಾಯ್ತು

ಮುನಿಪತಿಯಸದಿರ್ದಾ ತನು ಸಪ್ತರ್ಷಿಸಮನ್ವಿತಂ ವ್ರತನಿಯಮಯುಕ್ತ್ಯಗಸ್ತ್ಯೀಭೂತಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೧೨); ಸತಿಯರ ಕೈಸೋಂಕಿದನ್ನವ ಸವಿವುದತಿಶಯವಾಡಲೆನ್ನಳವೆ ಅತಿಕೃಚ್ಛ್ರ ಚಾಂದ್ರಾಯಣ ಸಾಂತಪನಾದಿ ವ್ರತನಿಯಮದ ಪವಣಲ್ಲ (ಹರಿವಿ. ೨-೧೩). [ಸಂ.]

ವ್ರತಭಂಗ (ನಾ). ನೇಮವನ್ನು ಮೀರುವುದು ; ನಿಯಮದ ಉಲ್ಲಂಘನೆ : ಪುಸಿನುಡಿಗಳಂ ಪರಪುವುದುಂ ತಪಂಗಿಡಿಪುದುಂ ವ್ರತಭಂಗಂ ಮಾಳ್ಪುದುಂ . . . ದರ್ಶನ ಮೋಹನೀಯಕರ್ಮದಾಸ್ರವಮಕ್ಕುಂ (ತಸಾರ. ೪೭); ವ್ರತಭಂಗಮಿಲ್ಲಮಿದರೆಂದತಿಶಯಮುದಮಾಳ್ಪು ತೊರೆದ ಪಶುಗಳ ಮೊಲೆಯಂ ಮತಿ ಮಿಗೆ ನಲಿದುಂಡವು ಜನಪತಿಯಚ್ಚರಿವಡೆದು ಕೀರ್ತಿಸುತ್ತಿರೆ ಧರೆಯೊಳ್ (ವೃಷಪು. ೫೧-೨೭). [ಸಂ.]

ವ್ರತಭ್ರಷ್ಟ (ನಾ). = ವ್ರತಗೇಡಿ : ವ್ರತಭ್ರಷ್ಟರನಿಟ್ಟೂರಿಸುವ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೪೭-೮೭೦); ಅಧಿಕಪ್ರತಿಜ್ಞೆಗಳನಾಂತ ನಿನ್ನ ವ್ರತಭ್ರಷ್ಟನನಿಸಿ ಜೋಡಾಡಿ ಕಾಡುವನು (ಹಚಣಾ. ೨-೩೪). [ಸಂ.]

ವ್ರತಸ್ಥ (ನಾ). ಧಾರ್ಮಿಕ ಕ್ರಿಯಾಚಾರಗಳ ಕಟ್ಟುಪಾಡಿಗೆ ಬದ್ಧನಾದವನು ; ನೋಂಪಿಯನ್ನು ಕೈಗೊಂಡವನು ; ವ್ರತಿ : ಹುಸಿ ನುಸುಳು ಕೊಲೆ ಕಳವು ಪಾರದ್ವಾರವ ಮಾಡುವನ್ನಬರ ವ್ರತಸ್ಥನಲ್ಲದ ನೇಮಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೮೯-೮೯೧). [ಸಂ.]

ವ್ರತಹಾನಿ (ನಾ). ಹಿಡಿದ ನೇಮಕ್ಕೆ ಉಂಟಾಗುವ ಅಪಚಾರ ; ನಿಯಮಭಂಗ : ವ್ರತಹಾನಿ ಹಿಂಸೆಯೊಂದೀ ಗತಿಗಿಕ್ಕಿದುದುಳಿದ ನಾಲ್ಕುಮಾಡೊಡೆ ಬಲೀಕೇಂ ಚತುರಂಗ ಬಲಸಮೇತಂ ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಂ ಶೂರನಾದೊಡೇನಂ ಮಾಡಂ (ಯಶೋಚ. ೪-೩೪). [ಸಂ.]

ವ್ರತಹೀನ (ನಾ). ೧. = ವ್ರತಗೇಡಿ : ವ್ರತಹೀನರ್ ಸನ್ಮಾರ್ಗಪ್ರತಿಕೂಲರ್ ವ್ಯಸನವಶಗತರ್ ಪಾಪಿಗಳಿಂತತಿಕಷ್ಟರಪ್ಪರವನಿಯೊಳತಿಥಿಗಳೆನ್ನನ್ನದಾನವಂ ಕುಡುವೆಡೆಯೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೫-೪೩); ವ್ರತಹೀನನ ಬೆರೆಯಲಾಗದು ಬೆರೆದರ ನರಕ ತಪ್ಪದು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೦೭-೮೬೩). ೨. ನೇಮ ತಪ್ಪುವುದು ; ನಿಯಮಬಾಹಿರತೆ : "ಅಪರಾಷ್ಣ ದರ್ಭೆಯಂಜಳಿ ವ್ರತಹೀನಮುಂ ಕುತಪಮೆಂದನಿಕುಂ" (ನಾನಾರ. ೧೧೮). [ಸಂ.]

ವ್ರತಾಚರಣ (ನಾ). ೧. ಹಿಡಿದ ನೋಂಪಿಯನ್ನು ನಿಯಮಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಆಚರಿಸುವುದು . ೨. ಯಜ್ಞದ ಆಚರಣೆ : ಅರಸಂ ದೀಕ್ಷಿತನಿಲ್ಲಿ . . . ನೀನುಂ ಗೃಹೀತವ್ರತಾಚರಣವ್ಯಾಪಿಕೆಯುಂ ಭವತ್ಪ್ರಭವಂ ಸಂಚಾರಕಂ ಕೌರವೇಶ್ವರನೀತಂ ಪಶುವಾಗಿ ಬೇಳ್ದನಿವನಂ ಕೋಪಾಗ್ನಿಯಿಂದಗ್ನಿಜೇ (ಗದಾಯು. ೮-೪೭). [ಸಂ.]

ವ್ರತಾಚರಣೆ (ನಾ). = ವ್ರತಾಚರಣ ೧ : ವ್ರತಾಚರಣೆಯಲ್ಲೇ ಕಾಲ ಕಳೆದಿದ್ದನೆ . . . ನಿಮಗೆ ಅವೆಲ್ಲಾ ಹೇಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು (ಹಂಸಕೊ. ೪). [ಸಂ. ವ್ರತಾಚರಣ]

ವ್ರತಾಚಾರ (ನಾ). = ವ್ರತಾಚರಣ ೧ : ಲಿಂಗದ ಪರಿಪೂರ್ಣವ ಕಾಣದಿಹ ಅಂಗಹೀನರಿಗೇಕೆ ವ್ರತಾಚಾರದ ಹೊಲಬು (ಅವಚಂ. ೨೫೭- ೧೧೬೮); ವ್ರತಾಚಾರವ ಹಿಡಿದು ಬಿಟ್ಟಲ್ಲಿ ಗುರುವಾದಡೂ ಪರಿಹರಿಸಬಾರದು . . . ಜಂಗಮವಾದಡೂ ಪರಿಹರಿಸಬಾರದು (ಸಚವ. I. ೨೧೪-೮೨೭). [ಸಂ.]

ವ್ರತಾವತರಣ (ನಾ). [ಜೈನ] ಐವತ್ತುಮೂರು ಗರ್ಭಾನ್ವಯಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; IP "ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯವ್ರತತ್ಯಾಗಕ್ರಿಯೆ ; ಹನ್ನೆರಡು ಅಥವಾ ಹದಿನಾರು ವರ್ಷಗಳ ನಂತರ ಬಾಲಕನು ಗುರುಸಾಕ್ಷಿಕವಾಗಿ ಪೂಜೆಮಾಡಿ ಕೈಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದ ಸಾರ್ವಕಾಲಿಕವ್ರತ" (ಜೈನಕೋ. ೮೫): ಆದಾನ ಪ್ರೀತಿ ಸುಪ್ರೀತಿ . . . ಉಪನಯನ ವ್ರತಚರ್ಯಾವ್ರತಾವತರಣ . . . ವಿಹಾರಯೋಗ್ಯತ್ಯಾಗನಿರ್ವೃತಿಯೆಂಬಯ್ವತ್ತುಮೂಱು ಗರ್ಭಾದಿನಿರ್ವಾಣಪರ್ಯಂತಂಗಳಪ್ಪ ಗರ್ಭಾನ್ವಯಕ್ರಿಯೆಗಳಂ (ಆದಿಪು. ೧೫-೧೫ ವ); ವ್ರತಚರ್ಯೆಯುಂ ವ್ರತಾವತರಣಮುಂ ವಿವಾಹಮುಂ . . . ಅಪ್ಪಯ್ವತ್ತುಮೂಱು ಗರ್ಭಾನ್ವಯಕ್ರಿಯೆಯೊಳು (ಚಾವುಂಪು. ೨೧೨). [ಸಂ.]

ವ್ರತಿ (ನಾ). ೧. ನಿಯಮಬದ್ಧವಾದ ನಡವಳಿಕೆಯುಳ್ಳವನು : ಅತಿಗಂಭೀರನುದಾರಧೀರನು ಮಹಾಸಂಪನ್ನ . . . ಲಂಚಕ್ಕೆ ಕೈನೀಡದಂ ವ್ರತಿ ಸದ್ಧರ್ಮವಿಚಾರಶಾಲಿ ಚತುರೋಪಾಯಂಗಳಂ ಬಲ್ಲವಂ ಪತಿಕಾರ್ಯಂ ಪರಮಂತ್ರಿಯ್ಕೆ (ಸೋಮೇಶ. ೬೧). ೨. ಯಾವುದಾದರೊಂದು ನೋಂಪಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ನಿಯಮಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ನಡೆಸುವವನು ; ನೇಮಾನುಷ್ಠಾನಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವವನು : ವೀರನಾದರೆ ವ್ರತಿಗಳು ಮೆಚ್ಚಬೇಕು (ಚಿವ. ೬೮೧); ತನುಮನದ ಅಪಗುಣವೆಂಬ ಭವಿಯ ಕಳೆಯದೆ ಹೊಱಗೆ ವ್ರತಿಗಳೆಂದರೆ ಆರು ಮೆಚ್ಚುವರಯ್ಯಾ (ಸಿದ್ಧೇವ. ೧೦೦-೭೦೭). ೩. ತಪಸ್ಸು ಮಾಡುವವನು ; ತಪಸ್ವಿ : ಪೆಗ್ಗಳಿಸುವ ಜಿತೇಂದ್ರಿಯರು ನಿಷ್ಕಾಮಿಗಳು ವ್ರತಿಗಳೊಳಗಾದವರ ಕುಸುಮಬಾಣನಂಡಲೆಯೋಳಳವಳಿಪಂತೆ ಮಾಳ್ಪನು (ಹಚಣಾ. ೩-೨೫); ವ್ರತಿ ವಾನಪ್ರಸ್ಥಂ ಯತಿಗಳಿರದೆ ಗೃವತಿಘೋರತಪದಾಚರಣೆ ಸತಿಯರ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಸರಿಯಲ್ಲೆಂದು ಗೀಷ್ಪತಿಯಗಸ್ತ್ಯ ನೊಳಾಡಿದನು (ಹರಿಚ. ೨-೪೫); ವಜ್ರರೋಮನ ಚಿತ್ರವಜ್ರದ ಮಹಿಮೆಗಳ್ಮಿತಾ ವ್ರತಿಯ ಕೈಂಕರ್ಯಮಂ ನೋಂತಿರ್ದ ವ್ಯಾಪ್ತಮುಂ ಧ್ಯಾನಸ್ಥಮುನಿಯ ಪಕ್ಕದೊಳರೆಯ ಮೇಲಿರ್ದು ನೋಡುತಿರಯರ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೪೩-೪೩). ೪. ಯಾಗಮಾಡುವವನು ; ಯಜ್ಞದೀಕ್ಷಿತ : ವ್ರತ ಮುಗಿಯೆ ವ್ರತಿಗಳನು ಕಳುಹಿದ ದಾನದಲಿ ತಣಿಸಿ (ಕೌಶಿರಾ. ೧-೩೪). ೫. [ಜೈನ] ಜೈನಸಂನ್ಯಾಸಿ ; ಸವಣ : ಈ ವ್ರತಿಗಳು ತಂತಮ್ಮ ಸೀಮೆಯಂ ಪೊಱಗೆ ಮಹಾವ್ರತಿಗಳೆನೆ ಪಡುವರ್ (ಹಸಾರ. ೩೧೧). [ಸಂ. ವ್ರತಿನ್]

ವ್ರತಿಕ (ನಾ). [ಜೈನ] ಧರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಗಳನ್ನು ನಿಯಮಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಆಚರಿಸುವವನು : ಪರಮದಯಾತತ್ಪರನೆನಿಸಿದ ಶಲ್ಯತ್ರಯವಿರಹಿತನೆರೆದನೆಯ ನೆಲೆಯವಂ ತಾಂ ವ್ರತಿಕಂ (ಸುಕುಮಾ. ೬-೨೭); ವ್ರ[ಪಾಠಾಂ. ಪ್ರ]ತಿಕಂಗಂ ಭಾವಿಪಡವ್ರ [ಪಾಠಾಂ. ಪ್ರ]ತಿಕಂಗಾವುದುತ್ತರಂ ಸುರಮಣಿಯೊಳ್ ಪ್ರತಿಯಿಡೆ ಕಾಚಿನ ಮಣಿಯೊಳು ಮಿತರಂ ನಾಲಗೆ ಮುರುಂಟಿ ಪೋಗದೆ ಧರೆಯೊಳ್ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೫-೫೪); ಎಮ್ಮರಸನ ಕಂಡು ಕೆಲಕೆಲರು ವ್ರತಿಕರಾದರು (ಭರತೇ. ೪೭-೧೦೨). [ಸಂ.]

ವ್ರತಿಪ (ನಾ). ತಪಸ್ವಿ ; ಋಷಿ ; ಮುನಿ : ಕರುಣೆಸುವವೊಲು ಕರುಣತನವನು ಮಱೆಯಲೋಸುಗವಿರದೆ ಗುಗನೇಚರರ ಗತಿಯಲಿ ಬಂದನ್ನ ದ್ವೈಪಾಯನವ್ರತಿಪ (ಕುಮಾವ್ಯಾ. ೭-೨೦). [ಸಂ.]

ವ್ರತಿಪತಿ (ನಾ). = ವ್ರತಿಪ : ವಂದ್ಯಂ ವರ್ಧಮಾನವ್ರತಿಪತಿ ಸುಕುಮಾರಂ ಕಥಾನಾಯಕಂ ತಚ್ಚರಿತಂ ಕಾವ್ಯಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೬೦) ; ವ್ರತಿಪತಿಯಿದು ಸಂಸಾರಸ್ಥಿತಿ ಮಾಣ್ಬುದು ದುಃಖವೇಗಮಂ ನೀಮೆನುತುಂ ಪ್ರತಿಬೋಧಿಸೆ ಮಾಣ್ಬಂತಾ ಕ್ಷಿತಿಪತಿಗಳ್ ಬಂದು ಪೊಕ್ಕು ಮಧುರಾಪುರಮಂ (ಮಹಾಪು. ೭೭-೯೧). [ಸಂ.]

ವ್ರತೀಕ (ನಾ). = ವ್ರತಿ ೫ : ಜಯಭದ್ರಾಖ್ಯ ಸುಭದ್ರ ಪಾಂಡುಯತಿ ಕಂಸಾಚಾರ್ಯ ಲೋಹಾರ್ಯ ಸಜ್ಜಯಪಾಳಾರ್ಯ ವಿಶಾಖದತ್ತ ಜಯಬಾಹ್ವಾದಿ ವ್ರತೀಕರ್ . . . ಸಂದರ್ ಧರಾಚಕ್ರದೊಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೧೨).

[IP ಇದು 'ವ್ರತಿಕ' ಎಂಬುದನ್ನು ಛಂದಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ ರೂಪ]

ವ್ರಯ 'ಬಿಯ' ನೋ.

ವ್ರಹ್ಮಾದೇಯ (ನಾ). ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ದಾನವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಭೂಮಿ, –ಉಂಬಳಿ : ಸಿರಿವಚ್ಚನುಂ ಶ್ರೀಪುರುಷನುಂ ದೇವಾಸುರರಾ ಶಿವಮಾರನುಂ ಅಗ್ರಹಾರಮೆಳಮ್ಮುನುಸೆ ವ್ರಹ್ಮಾದೇಯಮಾಸಾಮಿಗ ಶ್ರೀ(?ಪ್ರಿ)ತಿ ಅಱಿದು ಕೊಳೆ ಕೊಡಲಾರದೆ ಎನೆಬಿರು ಎಱಿದು ಸತ್ತೂರ್ (ಮೈಆರ್. ೧೯೪೪, ೬-೨ ; 808). 'ಬ್ರಹ್ಮಾದೇಯ' ಪರಾ.

[IP ಇದು 'ಬ್ರಹ್ಮದೇಯ'ವೆಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ವ್ರಾತ (ನಾ). ೧. ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ : ಅವನಿಪತಿವ್ರಾತಮಣಿಮಕುಟಕಿರಣದ್ಯೋತಿತಪಾದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೭); ದುಮ್ಮಿಕ್ಕುವರ್ಬಿಯಾಘಾತದಿಂ ಭೀಷ್ಮವಹ ಜಲಪಾತವ್ರಾತಂಗಳಿಂ ಭೀಕರಮರಣ್ಯಂ! (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೮೮-೨೯೧). ೨. ದೇಹಶ್ರಮ ; ಪರಿಶ್ರಮ. [ಸಂ.]

ವ್ರಾತ್ಯ (ನಾ). ೧. ಉಪನಯನ ಮೊದಲಾದ ಸಂಸ್ಕಾರವಿಲ್ಲದವನು ; ಅಸಂಸ್ಕೃತ : "ಸಂಸ್ಕಾರಗಳಿಲ್ಲದವನಂ ವ್ರಾತ್ಯನೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೬೬-೨೫೦); ಶ್ರುತಿಯನುಷ್ಠಾನರಹಿತಂ ಬಹುಲಸತ್ಕಾರತತಿರಹಿತನೇ ವ್ರಾತ್ಯನವಕೀರ್ಣಿಯಪ್ಪನ್ನೆ ವ್ರತಹತಂ ದುಶ್ಶೀಲನೇ ಸಿತಾಖ್ಯಂ ತ್ಯಕ್ತಘಾತಕಂ ವೀರಹಾಖ್ಯಂ (ವಿಶ್ವಪು. ೭-೨-೨೨). ೨. ಶೂದ್ರಪುರುಷನಿಂದ ಕ್ಷತ್ರಿಯಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನು. ೩. ನೀಚ ;

ಅಧಮ ; ಕೆಟ್ಟವನು : ಲೋಭ . . . ಪತಿತ ವ್ರಾತ್ಯ ಸೋಮವಿಕ್ರಯಿಯರಾದಿಯಾದ ದುರಾಚಾರಿಗಳ ಮನೆಗಳೊಳೊರ್ಮೆಯುಂ ತಿರಿದುಂಡು ದೇಹಮಂ ಪೊರೆಯಲಾಗದು (ಭಾರಶಾಂ. ೩೬-೨೬೫); ಏ ಬಿನದಕೆ ನನ್ನೆಡೆಗೈತಂದೆ ವ್ರಾತ್ಯನೆಡೆಗೆ ದೇಹಿ ಎಂದು ಬಂದೆ ? (ಗಣೇಶ. ೩-೫೦). [ಸಂ.]

ವ್ರಾಮ್ಮಣ (ನಾ). ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ; ಹಾರುವ : ಈದಾನಟ್ಟ್ರೋನ್ . . . ಸಾಸಿರ್ವ್ವರು ವ್ರಾಮ್ಮಣರು ಸಾಸಿರ ಕವಿಲೆಯೋಮಾನ್ ಕೊನ್ಡೋನ್ ಅಪ್ಪೊನ್ (ಎಕ. IV (R). ಹೆಗ್ಗಡ. ೧೫೬-೧೦; ಸು. 700).

[IP ಇದು 'ಬ್ರಾಹ್ಮಣ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತ]

ವ್ರಿತ್ತಿ , ವಿರ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಜೀವನೋಪಾಯಕ್ಕಾಗಿ ಬಿಟ್ಟ ಉಂಬಳಿ, – ದತ್ತಿ : ಉತ್ತರಾಯಣಸಂಕ್ರಾಂತಿಯಂದು ತಮ್ಮ ವಲ್ಲುಗಾಣದ ನಾಲ್ಕು ವ್ರಿತ್ತಿಯೊಟಗೆ ಬಿಟ್ಟ ವ್ರಿತ್ತಿ ಒಂ XXX (ಸೌಇ. XX. ೬೪-೧೩; 1100). ೨. ಗ್ರಾಮಗಳ ಸಮುದಾಯ ; ಹಳ್ಳಿಗಳ ಗುಂಪು : ಉತ್ತರಾಯಣಸಂಕ್ರಾತಿಯಂದು ತಮ್ಮ ಮಲ್ಲುಗಾಣದ ನಾಲ್ಕು ವ್ರಿತ್ತಿಯೊಟಗೆ ಬಿಟ್ಟ ವ್ರಿತ್ತಿ ಒಂ XXX (ಸೌಇ. XX , ೬೪-೧೩; 1100). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ಶ್ರೀಮದ್ರಾಜಗುರು ರುದ್ರಶಕ್ತಿದೇವರಿಗೆ ಯೆರಡು ವ್ರಿತ್ತಿ (ಎಕ. XVI. ಗುಬ್ಬಿ. ೬೬-೨೩; 1252). ವಿರ್ತಿ : ೩. ಇತ್ರ್ತಿ ವಿರ್ತಿಯ ಸಲಿಸದವರ್ ೬೦,೦೦೦ವರ್ಷ ಕುಂಭೀಪಾಕನರಕಯೊಳುತ್ತ XXX ಕುತ್ರಿಸದೆ ಮಂಗಳಮಹಾಶ್ರೀ (ಎಕ. XI. ಹೊಳಲ್ಕೆ. ೧೪-೨೪; 1210). 'ವಿತ್ತಿ' ಪರಾ.

[IP ಇದು ಸಂಸ್ಕೃತದ 'ವೃತ್ತಿ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತ]

ವ್ರಿತ್ತಿಮಂತ (ನಾ). ಉಂಬಳಿಯನ್ನು ಪಡೆದವನು : ಆ ವ್ರಿತ್ತಿಮನ್ತರುಗಳ ಕುಳ ಶ್ರೀಮದ್ರಾಜಗುರುರುದ್ರಶಕ್ತಿದೇವರಿಗೆ ಯೆರಡು ವ್ರಿತ್ತಿ (ಎಕ. XVI. ಗುಬ್ಬಿ. ೬೬-೨೨; 1252); ಆ ತತ್ರಿನ ವ್ರಿತ್ತಿಮನ್ತರುಗಳಿಗೆ ಈ ಹಸುಗೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ . . . . ಕೊಟ್ಟ ಬೇಡರ ಮೂಡೆಒಕ್ಕಲು (ಎಕ. XII. ತಿಪಟೂ. ೪೧-೪೭ ; 1324 ?).

[IP ಇದು 'ವೃತ್ತಿವಂತ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ವ್ರಿಹಿಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಏಕದಳಧಾನ್ಯ ; ನೆಲ್ಲು ; ಬತ್ತ : ಕ್ರತುಗಳೆಡೆಯೊಳಗರಮನೆಯಲಿ ಪ್ರತಿದಿನವು ರಂಜಿಸುತ ದೇವರಿಗತಿಶಯದ ನೈವೇದ್ಯ ತಾನಹನೆಂದನಾ ವ್ರಿಹಿಗ (ರಾಮಚ. ೩೮). [< ವ್ರೀಹಿ + - ಗ$_2$./ IP ಇದು 'ವ್ರೀಹಿಗ' ಎಂಬುದನ್ನು ಛಂದಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ ರೂಪ]

ವ್ರೀಡಾಕರ (ನಾ). ಲಜ್ಜೆ ತರುವಂಥದು ; ನಾಚಿಕೆಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವಂಥದು : ಅಪ್ರತಿಕಂಗೆಱಗದ ವೀರವ್ರತಮಂ ಕೇಳ್ದು ಹರ್ಷಮಂ ತಾಳ್ದದ ನಿನ್ನಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಂ ವರ್ಯಜನ ವ್ರೀಡಾಕರಮದಂ ವಿಚಾರಿಸವೇಡಾ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೭-೫೧). [ಸಂ.]

ವ್ರೀಡೆ (ನಾ). ೧. ನಾಚಿಕೆ ; ಲಜ್ಜೆ ; ಸಿಗ್ಗು : ಕ್ರೀಡೆಯುಂ ವ್ರೀಡೆಯುಂ ಪಡೆವನ್ನಂ ಮುದಮಂ ಮುಕುಂದನತಿರಾಗೋದ್ರೇಕಮಂ ತಾಳ್ದಿದಂ (ಜಗವಿ. ೧೦-೧೩೮) ; ಭರ್ತೃವಾಕ್‍ಶಲ್ಯರೂಕ್ಷತೆಗೆ ಬಾಗಿದಳ್ ವ್ರೀಡೆಯಿಂ ಬಡಿಗೆ ಪೊಯ್ಯುಂತವೊಲ್ ಬೆನ್ನ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೮೪೩-೪೫೮). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ವ್ರೀಡೆ ಜಕ್ಕುಲಿಗಾರೆ" (ಮಂಗರಾ. ೪೦-೭೨). ೩. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಸಂಚಾರಿಭಾವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ವ್ರೀಡಾ ಎಂದರೆ ನಾಚಿಕೆ ; ಇದು ಚಿತ್ತದ ಸಂಕೋಚಸ್ಥಿತಿ (ಭಾರಮಾ. ೩೪೭). [ಸಂ. ವ್ರೀಡಾ]

ವ್ರೀಹಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಏಕದಳಧಾನ್ಯ ; ನೆಲ್ಲು ; ಭತ್ತ : "ವ್ರೀಹಿ :, ಸ್ತಂಭಕರಿಃ - ಈ ೨ ನೆಲ್" (ಹಲಾಯು. ೯೫-೪೨೫) ; ಕರ್ಮರನುಂ ವ್ರೀಹಿಯನಾದಮಂ ಬೆಳೆಯಿಕುಂ ಜೋಳಂ ಮಹೀಭಾಗದೊಳ್ (ಚಟ್ನನು. ೪-೧೦) ; ಚರು ಪುರೋಡಾಶಂಗಳಿಂ ತಿಲ ವ್ರೀಹಿಗಳ ನೆರವಿಯಿಂ . . . ದಕ್ಷನಧ್ವರಶಾಲೆ ಕಣ್ಗೆಸೆದುದು (ಚಬಪು. ೩೦-೨೪) ; [ಸಂ.]

ವ್ರೀಳಿತ (ಗು). ನಾಚಿಕೆಗೊಳಗಾದ ; ಲಜ್ಜೆಯ ; ಸಿಗ್ಗಿನ : ವ್ರೀಳಿತಾನನಕಮಲೆ ಕಾಂತನ ಕಾಲ ಮೇಲಡೆಗೆಡೆದು ತನ್ನನು ಪಾಲಿಸಾಯ್ತಪರಾಧವೆನ್ನದೆನುತ್ತ ಹಲುಬಿದಳು (ನಿಭಾಗ. ೩-೪-೧೪). [< ಸಂ. ವ್ರೀಡಿತ]

ವ್ರೀಟ್ (ನಾ). = ವ್ರೀಡೆ ೧ : ನಾಡಿ, ನಾಟ್ . . . ವ್ರೀಡಾ, ವ್ರೀಟ್ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೪೦ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ) ; ವ್ರೀಟ್‍ಯಿನೆಱಗಲ್ ಕಣ್ಗಳ್ . . . ವಧು ಭೂಪಾಳಕನೊಳ್ ಮಾಡಿದಳ್ ದರಸ್ಮಿತಕೃತಿಯಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೪೦ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ). [< ಸಂ. ವ್ರೀಡಾ]

ವ್ರೈಹೇಯ (ನಾ). ಬತ್ತದ ಗದ್ದೆ ; ಶಾಲಿವನ : "ನೆಲ್ಲ ಗದ್ದೆ ವ್ರೈಹೇಯವೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೨೭-೭) ; ಲೀಲೆಯಿನದಱ ನೆಲಂ ಪರಿಪಾಲಿಸಿದುವು ಕಣ್ಗೆ ನಾಡೆ ಮೌದ್ಗಂ ಮಾಷ್ಯಂ ಶಾಲೇಯಂ ವ್ರೈಹೇಯಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧-೯೧). [ಸಂ.]

✷

ಶ

ಶ (ನಾ). ೧. ಕನ್ನಡ ವರ್ಣಮಾಲೆಯ ಐವತ್ತನೆಯ ಅಕ್ಷರ. ೨. [ಗಣಿತ] ಐದು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : ''ಜಣಮಶಮದ್ಯದು'' (ಮಂಗರಾ. ೧೦೪-೫೦).

ಶಂಕತಾಳ (ನಾ). ಕಂಕುಳಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಕುರು: ಬಾಣಂತಿಯಾಗಿದ್ದಾಗ ಅವಳಿಗೆ ಶಂಕತಾಳವಾಗಿತ್ತು (ರೂಢಿ). [?./ತಮಿ. ಚಙ್ಕಮ್ = ಕಂಕುಳು]

ಶಂಕರ (ಗು). ೧. ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ; ಮಂಗಳಪ್ರದವಾದ. (ನಾ). ೨. ಮನೋಹರವಾದುದು; ಸುಂದರವಾದುದು : ಮೊನೆಯುಗುರ ಗುರ್ವಿಂದೆ, ಮಿಂಚುಬೇರ್ಗಳ ಸಿಡಿಲ ಮರವನೆ, ಪದದ್ವಯಂ ರುದ್ರಶಂಕರವಪ್ಪುದು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೯೨-೮೧೪). ೩. ಮಂಗಳವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು; ಶಿವ : ಹರಹರ ಶಂಕರ ಶಿವಶಿವ ಶಂಕರ ಜಯಜಯ ಶಂಕರ ಶರಣೆನ್ನುತ್ತಿರ್ದೇನೆ ಎನ್ನ ಪಾತಕ ಪರಿಹಾರ (ಬಸವ. ೭೯) ; ರುರು ಘಂಟಾಕರ್ಣನಂಡಾಭರಣನಹಿಧರಂ . . . ಶಂಕರಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೪-೧೫೬). ೪. [ಅದ್ವೈತ]ಮತಪ್ರವರ್ತಕರಾದ ಆದಿಶಂಕರಾಚಾರ್ಯ : ಬುದ್ಧ, ಶಂಕರ, ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ, ವಿವೇಕಾನಂದ ಇತ್ಯಾದಿ ಮಹಾಪುರುಷರು ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಉದ್ಧಾರಕರು (ಋಷ್ಯಾರ. ೧೦೫ ಪೀಠಿಕೆ). ೫. [ಛಂದ] ಅಂಶಗಣದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ; ನಾಲ್ಕು ಅಂಶಗಳಿರುವ ಗಣ; ರುದ್ರಗಣ: ಮದನನ ತಂದೆಯ ಮುಂದುದಯಿಸ ಶಂಕರ ನೊಳ್ಪುದವಿರ ಸಂದುದು ನೋಡಿದ ಸತಿ ಚೌಪದಿಗೆ (ಛಂದೋಂಬು. ೫-೨೫೨). [ಸಂ.]

ಶಂಕರಗಂಡ₁ (ನಾ). ೧. ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ಒಬ್ಬ ಸಾಮಂತನ ಹೆಸರು: ಯಾದವ ವಂಶದೊಳ್ಬಾಣ್ಮರ ರಾಜನಾತನ ಮಗಂ ಶಂಕರಗಂಡನ್ (ಶಾಸಪ. ೫-೫; ಕ್ರಿ. 965). ೨. ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಪಿರಿಯಂ ಶಂಕರಗಂಡನಲ್ತೆ ಪಿರಿಯಂ ತದ್ದ್ವಾರಮಂ ಪೊತ್ತು ನಿತ್ತರಿಸುತ್ತಿರ್ಪುದಜಿಂದೆ · ನೀನೆ ಪಿರಿಯೈ ಶ್ರೀದಾನಚಿಂತಾಮಣೀ (ಅಜಿಪು. ೧೨-೯). [ಶಂಕರ + ಗಂಡ]

ಶಂಕರಗಂಡ₂ (ನಾ). ಜೋಳ; IP ''ತಮ್ಮಲ್ಲಿ ಯಾರ ತೂಕ ಹೆಚ್ಚೆಂದು ಶಿವ ಶಿವೆಯರು ಸ್ಪರ್ಧಿಸಿ ತೂಗಿಕೊಳ್ಳಲು, ಶಿವೆಯ ಕಡೆ ಒಂದು ಜೋಳದ ಕಾಳು ಹಾಕಿದಾಗ ಅವರಿಬ್ಬರ ತೂಕ ಸರಿಹೋಯಿತು. ಅಂದಿನಿಂದ ಜೋಳಕ್ಕೆ 'ಶಂಕರಗಂಡ' ನೆಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು'' (ಶಿಪಶ. ೪೩೨) : ಬರುತಿರಲ್ಕೊಂದೊಂದು ಬಿಳಿಯ ಜೋಳದ ರಾಶಿ . . . ಇರಲದಂ ಮುಂದುಗೊಂಡೊರ್ವನಾ ವ್ಯವಹಾರಿ ಕರೆವುತಂ . . . ಎಲೆಲೆ ಶಂಕರಗಂಡನಂ ಕೊಳ್ಳಿರೇ ಎನುತ ಸಲೆ ಬರ್ದುಕಿರೇಯಮೃತಮಯ ಧಾನ್ಯವೆಂದೆನುತಿರ್ಪಲ್ಲಿ ಬೊಮ್ಮಿತಂದೆಗಳೊಲಿದು ನೋಡುತಂ (ಬಾಸೂರಪ. ೩೧-೭); ಎಳ್ಳು ಜವೆ ಗೋಧೂಮ . . . ಹುಟ್ಟಿದವೆಲ್ಲ ಮೂವತ್ತಾಱು ಶಂಕರಗಂಡ ಮೊದಲಾಗಿ ಎಲ್ಲ ಧಾನ್ಯವನೆಣಿಸ ಹದಿನೆಂಟಲ್ಲಿ (ಸಂಭಪು. ೫-೧೧೩); ಮಾದಣ್ಣ . . . ಜೋಳಕ್ಕೆ, ಒಕ್ಕಲುಕಾಲದಲ್ಲಿ 'ಶಂಕರಗಂಡ' ಎಂದೇ ಕರೆದಾನು (ಚಳುವ. ೨೩೬). [?]

ಶಂಕರಪಾಳಿ 'ಶಂಕರಪಾಳೆ' ನೋ.

ಶಂಕರಪಾಳೆ, ಶಂಕರಪಾಳಿ, ಶಂಕರಪೋಳಿ (ನಾ). ಸಕ್ಕರೆ, ತುಪ್ಪ ಮತ್ತು ಕಣಿಕ ಇವುಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸಿ ಕರಿದುಮಾಡುವ ಒಂದುಬಗೆಯ ಸಿಹಿತಿಂಡಿ: ನನ್ನ ದತ್ತೂ ಕಾಕಾ ಬರುತ್ತಾರೆ. ಅವರಿಗಾಗಿ ಅಜ್ಜಿ ಉಂಡಿ, ಅನಾರಸ, ಕರಜೀಕಾಯಿ, ಶಂಕರಪಾಳೆ ಇತ್ಯಾದಿ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಳೆ (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೪೨೩). **ಶಂಕರಪಾಳಿ:** ಶಂಕರಪಾಳಿ, ಅನರಸ - ಮುಂತಾದ ರಾಜಸ ಮತ್ತು ತಾಮಸ ಆಹಾರಗಳಿಂದ ಆದಷ್ಟು ದೂರಾಗಿರ್ರಿ (ಬ್ರಪ್ಪಪ್ರ. ೧೩೪). **ಶಂಕರಪೋಳಿ:** ಶಂಕರಪೋಳಿ, ಕೋಡುಬಳೆ, ಚಕ್ಕುಲಿ ಅಷ್ಟನ್ನೂ ಮಾಡಬೇಕಾದರೆ ಅರ್ಧದಿನ ಪೂರ್ತಿ ಒಡಿಯಿತು (ರೂಢಿ). 'ಶಂಖಪಾಲ' ಪರಾ.
[← ಮರಾ. ಶಂಕರಪಾಳಾ, ಶಂಕರಪಾಳೆ; ಹಿಂ. ಶಕರಪಾರಾ ; ಪಾರ. ಶಂಕರ ಪಾರಹ್, ಸಕ್ಕರಪಾರಾ]

ಶಂಕರಪೋಳಿ 'ಶಂಕರಪಾಳೆ' ನೋ.

ಶಂಕರಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಕಣ್ಣಯ್ಯನುಂ ಶಂಕರಯ್ಯನುಂ ಕುಱುಮ್ಬೂರ ಮಹಾಜನಂ ನೂಱೆಣ್ಬರ್ಗ್ಗಂ ಪದಿನಯ್ದುಗದ್ಯಾಣ ಪೊನ್ನ ಕೊಟ್ಟರ್ (ಎಶಿ. X, ಚಿಂತಾಮ. ೪೩-೧೪ ; 960 ?). [ಶಂಕರ + ಅಯ್ಯ]

ಶಂಕರಾಭರಣ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು: ಮಧುಮಾಧವಿ ಶಂಕರಾಭರಣ ಹಿಂದೋಳ . . . ಕರ್ನಾಟಕ ಬಂಗಾಳಮೆಂಬಿಪ್ಪತ್ತೇ ರಾಗಾಂಗದಿಂದಾದ ರಾಗಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೧೮೮); ಮಹಾವೈದ್ಯನಾಥ ಅಯ್ಯರ್ ಅವರು ಏನೂ ಮಾತಾಡದೆ ಶಂಕರಾಭರಣರಾಗವನ್ನು ಹಾಡಲು ಸಿದ್ಧರಾದರು (ಸಂಗೀತ. ೧೩). [ಸಂ.]

ಶಂಕರಾರಿ (ನಾ). ಶಿವನ ಶತ್ರು; ಮನ್ಮಥ : ಘೋಂಕೆಂಬ ಅಳಿಗಳಂ ಕಾಲೊಳಗ ಕಟ್ಟೆಂದು ಶಂಕರಾರಿಯ ತಾಪದಿಂ ಮರುಳ್ಗೊಂಡಳೊಬ್ಬಳು ಮನೆಯ ಮುಂದ ಮುಗುದೆ (ಪಟಕಾ. ೪-೪೮). [ಸಂ.]

ಶಂಕರಿ (ನಾ). ೧. ಶಿವನ ಹೆಂಡತಿ; ಪಾರ್ವತಿ : ನುತಿಪೆಂ . . . ಸತತಾರಾಧಿತ ಶಂ[ಪಾಠಾಂ. ಶಾಂ]ಕರೀರಮಣ ಪಾದಾಂಭೋಜನಂ ಭೋಜನಂ (ರಾಜಶೇ. ೧-೧೮). ೨. ಶಮೀವೃಕ್ಷ. ೩. ಮಂಗಳವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವಳು: ನಿನ್ನಳಲ ಲಕ್ಕಿಸದೆ ಪತಿಹಿತಂಕರಿಯಾಗು; ಲೋಕಶಂಕರಿಯಾಗು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೯೩-೪೭೨). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಾತ್ರೆ ; ಗಿಂಡಿ : ''ಶಂಕರಿ ಸರಕಮನೆ ದಾರೆವಟ್ಟಲಕ್ಕಂ'' (ಮಂಗರಾ. ೭೩-೨೫). [ಸಂ. ಶಂಕರೀ]

ಶಂಕಹುಲ್ಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಿಂಕೆ: ಚಿಗರಿಹುಲ್ಲೆ, ಕೊಂಡಗುರಿ, ಶಂಕಹುಲ್ಲೆ (ನಮ್ಮನು. ೨೬೯). [ಶಂಕ + ಹುಲ್ಲೆ (< ಪುಲ್ಲೆ)]

ಶಂಕಾಂತರ (ನಾ). ಬೇರೊಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ ; ಸಂಶಯಭಾವನೆ: ದಿವ್ಯಾಪ್ಸರೋವೃಂದಮಿಾ ಕ್ಷಿತಿಗೇಸಿಂದ್ರನ ಶಾಪದಿಂದಿೞಿದುವೋ ಪೇೞೆಂಬ ಶಂಕಾಂತರಂ ಮತಿಗಂ ಪುಟ್ಟುವಿನಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೩೯). [ಸಂ.]

ಶಂಕಾಕಾರಿ (ಗು). ಅನುಮಾನವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ; ಸಂಶಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ: ವಿಜಯಶ್ರೀ ಕೇಶಹಸ್ತಶಂಕಾಕಾರಿ ಶಂಕುಕೇಳೀಮಯೂರ ಶೋಭೆಯೊಳಂ . . . ಮಂಗಲಾನೇಕರವಶ್ರವಣ ಕಂಪಿತಪರಚಕ್ರನುಮಾಗಿ ನಡೆಯೆ (ಆದಿಪು. ೧೨-೭೧ ವ). [ಸಂ. ಶಂಕಾಕಾರಿನ್]

ಶಂಕಾಕುಲ (ನಾ). ಸಂಶಯದಿಂದ ಪೀಡಿತನಾದವನು; ಸಂದೇಹಗ್ರಸ್ತನಾದವನು : ಲಂಕೆಯಿಂದೀತನಂ ವಿಪರೀತಾತ್ಮನನೀಗಳಿಂದೆ ಕಳೆಯಿಂ ಶಂಕಾಕುಲಂ ಬಾಳ್ತೆಯಾದಪನೇ ಸಂಗರಕೇಳಿಗೆ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೨-೭೪). [ಸಂ.]

ಶಂಕಾಕುಳಿತ (ಗು.) ೧. ಅನುಮಾನದಿಂದ ಪೀಡಿತವಾದ; ಸಂಶಯಗ್ರಸ್ತವಾದ. (ನಾ). ೨. ಸಂದೇಹದಿಂದ ಪೀಡಿತವಾದುದು; ಸಂಶಯಗ್ರಸ್ತವಾದುದು: ಆ ಶಿಶುವಿನಟ್ಟ ತಕ್ಕನೆ ತೀವಿತ್ತನಿತುಂ ದಿಕ್ತಟಮಂ ಘೋರನೆ ಶಂಕಾಕುಳಿತಮಪ್ಪಿನಂ ಭುವನಜನಂ (ಜಗವಿ. ೩-೧೨). [ಸಂ. ಶಂಕಾಕುಲಿತ]

ಶಂಕಾವಹ (ಗು). = ಶಂಕಾಕಾರಿ : ಆಹವಮಹಾಹುಂಕಾರ ಕಾಳಕೂಟವಿಟಪಿಪ್ರರೋಹ ಶಂಕಾವಹನಾಭಿಕೂಪಾವಲಂಬಿಕೂರ್ಚಕಳಾಪಂ (ಆದಿಪು. ೧೩-೪೫ ವ). [ಸಂ.]

ಶಂಕಿತ (ಗು). ೧. ಅನುಮಾನಕರವಾದ; ಸಂಶಯಾಸ್ಪದವಾದ. (ನಾ). ೨. ಸಂದೇಹ; ಅನುಮಾನ: ಶಂಕಿತದ ಮನದವನೆ ಮೊರಟದ ಬಂಕಿದೇವನ ಲಂಕ ನೆನಗಾತಂಕವುಂಟೇ ವೀರಭಕ್ತಂಗೆ (ಬಸವಪು. ೫೨-೩೫). ೩. ಅನುಮಾನ ಹೊಂದಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಸಂದೇಹಗ್ರಸ್ತ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಹುತ್ತದ ಮೇಲಣ ರಜ್ಜು ಮುಟ್ಟಿದರೆಯೂ ಸಾವರು ಶಂಕಿತರಾದವರು (ಬಸವ. ೭೭೧); ಪ್ರಾಣೇಶಾಚಾರ್ಯರ ನಡುಮನೆಯಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಆಲಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಹೆಂಗಸರು ತಮ್ಮ ಗಂಡಸರು ಎಲ್ಲಿ ದುಡುಕಿಬಿಡುತ್ತಾರೋ

ಎಂದು ಶಂಕಿತರಾದರು (ಸಂಸ್ಕಾರ. ೫೭). ೪. ಹೆದರಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಅಂಜುಕುಳಿ: "ಚಕಿತ, ಚಕಿತಃ . . . ಶಂಕಿತಃ- ಈ ೬ ಪ(ಹ)ಂದ" (ಪರ್ಯಾಯ. ೫೮-೧೯೯). [ಸಂ.]

ಶಂಕಿನಿ (ನಾ) ಅಪ್ಸರ ಸ್ತ್ರೀ (?): ಸಜ್ಜನ ಕೀರ್ತಿಪ್ರಭೆಯಿಂದಂ ಕಾಮಿನಿ ಭೂಮಿ ಗೌರಾಚಿಯಿಂದಸದಂ ಶಙ್ಖಿನಿಯಾದಳೂ ಗೀತಾಲಙ್ಕೃತನಾನಾವಿನೋದವಿಳಸಿತ ಗತಿಯಿಂ (ಎಇ. VII. ನಿಸಾ. ೧೯೭-೭೫ ; 1182). [< ಸಂ. ಶಙ್ಖಿನೀ]

ಶಂಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅನುಮಾನಿಸು ; ಸಂದೇಹಪಡು: ನಿಮ್ಮ ಅಂಕಗ ಝಂಕಗ ಶಂಕಿಸಿದನಾವರ ಎಸ್ಸ ಲಂಕತನಕ್ಕೆ ಹಾನಿ (ಬಸವ. ೭೨೮) ; ಉಸಿರನಾರ್ತ್ಯದು ನಿರ್ಜೀವನೆಂದೆಂದು ಶಂಕಿಸಿ . . . ಪೂರದಿಂದ ದೀವಿಗೆವಿಡಿದು ದಿಟ್ಟಿಸಿದರು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೨-೪). ೨. ಆತಂಕಪಡು ; ಹೆದರು: ಬಿಸಸನ[ಯುಂ]ನುಡಿಯಲ್ ಶಂಕಿಸಿದಪೆ ನಾನೆಂದೊಡೆಕೆ ಶಂಕಿಸುವೈ ನೀಂ ಬೆಸವೇಳಿಸ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೯೦) ; ದುರ್ಗಂಧಕ್ಕಿರ ಲಾಗದೆ ಲಂಕರ್ ದಂಡಂಗೊಂಡರಂತೆ ಶಂಕಿಸುತ್ತುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೧೫೯); ಬಿಂಕದತಿರಥರಂಟುಕೋಟಿ ತುರಂಗ ಪಾಯದಳ ಶಂಕಿಸುವನೇ ಬಳಿಕ ಯದುಕುಲ ದಂಕಕಾರನು ನಿಂದನನಿಬರಿಗೆ (ಜೈಮಿನಿ. ೩-೧೪). [ಶಂಕೆ + - ಇಸು]

ಶಂಕು₁ 'ಸಂಕ₁' ನೋ.

ಶಂಕು₂ (ನಾ.) ೧. ಗೂಟ; ಬೆಣೆ : "ಗೂಂಟಂ ಶಂಕು" (ಮಂಗರಾ. ೫೯-೧೩). ೨. ದಸಿ ; ಕಂಬ : ಶಂಕುವಿನ (Cone) ಘನಫಲವು ಸಿಲಿಂಡರದ (Cylinder) ಘನಫಲದ ಮೂರನೇ ಒಂದರಷ್ಟು ಎಂದೂ ಸಾಧಿಸಿದನು (ಗಣಿತ. ೨೮). ೩. ಮರದ ಕೊರಡು. ೪. ನೆರಳಿನಿಂದ ಕಾಲವನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿಯುವ ಯಂತ್ರದ ಮುಳ್ಳು; ಛಾಯಾಯಂತ್ರದ ಸರಳುಸೂಚಿ : ಆರ್ಕಿಮಿಡೀಸನು ಮಾರ್ಸೆಲಸ್ಸನ ಹತ್ತಿರ ಹೋಗಬೇಕೆಂದು ತನ್ನ ಗೋಳಗಳು, ಶಂಕು (Sun-Dial) ಪಾದವೃತ್ತಯಂತ್ರ . . . ಮೊದಲಾದ ಸಲಕರಣೆಗಳನ್ನು ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿರಲು (ವಿಜ್ಞಾ. ೧೮). 'ಶಂಕುಯಂತ್ರ' ಪರಾ. ೫. (ಭೂಮಿಯನ್ನು) ಅಳೆಯುವ ಒಂದು ಸಾಧನ: ಒಂದು ಅಥವಾ ಒಂದೂವರೆ ಅಂಗುಲ ದಪ್ಪವುಳ್ಳ, ನಾಲ್ಕುಕಡೆಯೂ ನಾಲ್ಕು ಅಥವಾ ಆರು ಅಂಗುಲ ಪ್ರಮಾಣದ ಚಚ್ಚೌಕವಾದ ಒಂದು ತುಂಡುಹಲಿಗೆಗ ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಅಡ್ಡವಾಗಿ ಎರಡು ಗರ ಕೊಯಿದು ಅದನ್ನು ಎರಡೂವರ ಗಜದ ಸುಮಾರು ಉದ್ದದ ಪೂಂದು ಕೋಲಿನ ಮೇಲೆ ಕೂಡಿಸುವುದು. ಇದನ್ನೇ ಶಂಕುವೆಂಬುವುದು (ಭೂಮಿಅ. ೨). ೬. ಒಂದುಬಗೆಯ ಮೀನು : "ಶಿಂಶುಮಾರಃ . . . ಶಂಕು, ನೀರಹಂದಿ, ಮಕರಃ, ಚೋರಮೀನು - ೮ ಜಲತಂತು ವಿಶೇಷಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೮೩). ೭. ಈಟಿ; ಭಲ್ಲೆ : "ತೋಮರ . . . ಶಂಕು ಯಷ್ಟಿಗಳ್ ಕೈದುಗಳ ಭೇದಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೮೮-೩೮); ಇಟ್ಟವನಿಟ್ಟಗಳನ್ನಂ ನಟ್ಟೊಡಮನ್ನಿಟ್ಟ ಶಂಕುಸಂಕುಲಮವನಂ ನಟ್ಟೊಡಮಿಭರದ ಮಿಭಮಂ ನಟ್ಟೊಡಮನ್ನವನ ಮುಳಿಸನಟಿಯಲ್ಕಕ್ಕುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೭೯). ೮. ತೂತು; ರಂಧ್ರ. ೯. ಸಂಕೀರ್ಣವಾದುದು. ೧೦. ನಾಶ; ಅಳಿವು : "ಛಿದ್ರ ಸಂಕೀರ್ಣ ಕಾಷ್ಠ ಲಯಂ ಶಂಕು ಸಮಾಖ್ಯಂ" (ನಾನಾಅ. ೧೯೮). ೧೧. [ಗಣಿತ] ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆ; ಹತ್ತು ದಶಕೋಟಿ. ೧೨. ಗಣಿತಶಾಸ್ತ್ರದ ಒಂದುವಿಧಾನ : ದಶಮಾಂಶ, ಶಂಕು ಮುಂತಾದ ಗಣಿತಶಾಸ್ತ್ರವಿಧಾನಗಳೂ ಭೂಮಿಯ ವೃತ್ತಾಕೃತಿಯೂ ಈ ಖಗೋಳಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರಿಗೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದ್ದುವು (ಭಾಷ್ಪ. ೨೭೭). [ಸಂ.]

ಶಂಕುಫಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ಶಮೀವೃಕ್ಷ: ಅಲೆಗ್ಸಾಂಡರನು ತನ್ನ ನೌಕಾನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಪೀತದಾರು, ಶಂಕುಫಲ, ಸೀಡಾರ್ ಮುಂತಾದ ಮರಗಳನ್ನು ಕಡಿಸಿ. . . ದೊಡ್ಡ ನೌಕಾಪಡೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದನು (ಪ್ರವಾ. ೧, ೫೧). [ಸಂ. ಶಂಕುಫಲಾ]

ಶಂಕುಯಂತ್ರ (ನಾ). ಸೂರ್ಯನ ನೆರಳಿನಿಂದ ಕಾಲವನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿಯುವ ಸಾಧನ; ಛಾಯಾಯಂತ್ರ; ನೆರಳುಗಡಿಯಾರ: ಅವರಿಗ ಹೊತ್ತು ತಿಳಿಯಲಿಕ್ಕೆ ಶಂಕುಯಂತ್ರದ ಹೊರ್ತು ಎರಡನೇ ಸಾಧನವಿಲ್ಲ (ಮುದ್ರಾಮಂ. ೪-೧೮೭). [ಸಂ.]

ಶಂಕುಸ್ಥಾಪನೆ (ನಾ). ಕಟ್ಟಡಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಖದಿರ ಮೊದಲಾದ ಮರಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಗೂಟ ಅಥವಾ ಅಡಿಗಲ್ಲನ್ನು ಇಡುವ ಒಂದು ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ವಿಧಿ : ಶುಭಮುಹೂರ್ತದಲ್ಲಿ ಹೊಸದೇವಾಲಯದ ಶಂಕುಸ್ಥಾಪನೆಯನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿದರು (ಶಾಸಲಾ. ೧೩೭). [ಸಂ. ಶಂಕುಸ್ಥಾಪನ]

ಶಂಕೆ (ನಾ). ೧. ಸಂದೇಹ ; ಸಂಶಯ: ಮತ್ತೊಂದುದಿವಸಂ ಶ್ರೀಧರಂ ಕುಬೇರ ಕಾಂತನೊಡನ ನಿಸ್ಪೃಗ್ಯದಾತನ ರತ್ನಕಂಬಳಮಂ ಪೊದೆದು ತನ್ನ ಮನೆಗ ಬರ್ಪೂನಂ ಕಂಡು ಸವತಿಯೊಳಪ್ಪ ಶಂಕೆಯಿಂದಂ ಪ್ರಸಾದದ ಮೇಗಣಿಂದಂ ನೆಲಕ್ಕಿಕ್ಕಿ ಬಿಟ್ಟು ಸತ್ತೊಳ್ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೬೯-೩); ಚಕ್ರಿಗುಂಟುಮಾಡಿದುದು ಪೊಟಲ್ ಸುರಾದ್ರಿಮಥಿತಾಂಬುಧಿಜಾತ ನಿನಾದಶಂಕೆಯಂ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೨೭); ಶಂಕೆಯನ ಬಿಟ್ಟು ಮನದೊಳ್ ಶೋಂಕದ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಮಂಬ ಪರ್ಬುಲಿವಿಂದಂ ಸೋಂಕದೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೫). ೨. ಅಳುಕು; ಹಿಂಜರಿತ: ಅಂಗದ ಕಳೆ ಲಿಂಗಸಂಗವಾಗಿ ಅಂಗವೆಂಬ ಶಂಕೆಯ ಭಂಗವ ತೋಱದು (ಅದಪ. ೪೫-೧೨೪); ಕರಿಯ ಕೊಲ್ಲುವ ಹರಿಗೆ ಮರಿಯೆಂಬ ಶಂಕೆ ತಾನೇಕೆ? (ತ್ರಿರಾಮಪ. ೨೮-೨೦). ೩. ಅಂಜಿಕೆ; ಭಯ: ಕಲಿಗಂ ಶಂಕೆಯೆ ಚಾಗಿಗಂ ಬೆಳಗ . . . ಚಲವಂ ಗಂಡುಮುನಪ್ಪುಕೆಯ್ಯಗವೂ ಕೌಂತೇಯರೊಳ್ ಸಂಧಿಯೇ (ಗದಾಯು. ೫-೪೭); ಆ ಹೂಹಗುರ ಶಿಶುವಿದ್ದಕಿದ್ದಂತೆ ಗಿರಿಭಾರಮಾಗಿ ಬರ, ನೆಗಪಲಾರದ ತಾಯಿ ತೇಂಕಿದಳು ಕಾತರಿಸಿ ಮಗನಭ್ಯುದಯಶಂಕೆಯಿಂ (ಶ್ರೀರಾಮಪ. ೧೮-೪೬). ೪. ಭರವಸ; ನಂಬಿಕೆ. ೫. ವಾದದಲ್ಲಿ ಎತ್ತುವ ಆಕ್ಷೇಪ: "ವಿತರ್ಕ ಸಂದೇಹ ವಿಕಲ್ಪ ಶಂಕಾಮತಿ ಭ್ರಮಾಖ್ಯಂ ವಿಚಿಕಿತ್ಸಿತಾರ್ಥಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೧೬-೧೨). ೬. (ದೇವ್ವ, ಪೀಡೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಸೋಂಕಿನಿಂದುಂಟಾಗುವ) ಮನೋವೈಕಲ್ಯ: ಮನೆಯಾಕೆಯಾರೋಗ್ಯವಿದ್ದಕ್ಕಿದ್ದಂತೆಯೆ ಕೆಟ್ಟಿತದೇತಕೊ ಅರಿಯ ಅಂಜಿಕೆಯನೆಲಾರ ಶಂಕೆಯೆಂದೆನಲಾರ ತಾನಾದಳೊಮ್ಮೆಗಧೀರೆ (ಇಂಗ್ಲಾಪ. ೪೩-೨); ಗಾಳಿ ಹಿಡಿದ ಶಂಕೆ ಆದ ಎಷ್ಟೋ ಜನ ಬೆಟ್ಟಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ, ಅಲ್ಲಿ ಕೋಳಿ ಕುರಿ ಬಲಿಕೊಟ್ಟು , ಕಲ್ಲುಹುಯ್ಯಿಸಿ ಬರುತ್ತಾರ (ಸನ್ನೂರು. ೨೦೭). ೭. ದೇಹದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಪ್ರಾಕೃತಿಕ ವಿಸರ್ಜನೆಯ ಪ್ರೇರಣೆ, - ಒತ್ತಡ : 'ಅಲ್ಪಶಂಕೆ' ಪರಾ. ೮. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಮೂವತ್ತುಮೂರು ಸಂಚಾರಿಭಾವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ತನ್ನ ತಪ್ಪಿನಿಂದಾಗಲಿ, ಬೇರೆಯವರ ತಪ್ಪಿನಿಂದಾಗಲಿ ಅನರ್ಥವನ್ನು ಭಾವಿಸುವಿಕೆ : ಮತಿ ನಿರ್ವೇದಾಪಹಿತ್ಥ ಶ್ರಮ . . . ಶಂಕಾತ್ರಸನ . . . ಮೃತಿಗಳಿವಿಂತೆಯ್ದೆ ಸಂಚಾರಿಭಾವಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೫೫). ೯. [ನಾಟ್ಯ] ಇಪ್ಪತ್ತು ವಿಧವಾದ ಸಂಚಾರಿಭಾವದೃಷ್ಟಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ☞ "ಚಂಚಲ ಮತ್ತು ಸ್ಥಿರದೃಷ್ಟಿಗಳಿಂದ ಪಕ್ಕವನ್ನು ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ನೋಡಿ ಜಾಗ್ರತ ತಿರುಗುವುದು" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨೬೯ ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ಪಲವಿಧ ಚಲದಿಂ ನಿಲವಿಂ ಕೆಲಪೊಱಗಂ ನೋಡ ತಿರುಗೆ ಶಂಕೆಯನಿಕ್ಕುಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩-೨೯). [ಸಂ. ಶಂಕಾ]

ಶಂಕೆಗೈ (ಕ್ರಿ). ಸಂದೇಹಿಸು; ಅನುಮಾನಪಡು: ಶಂಕೆಗೈವರಿಗಿಂತು ದ್ವೈತದ ಶಂಕೆದೋರುತ್ತಿಹುದು (ಗಗತಾ. ೧೩-೪೭). [ಶಂಕೆ + ಗೈ (< ಕೆಯ್₁)]

ಶಂಕೆಪಡು (ಕ್ರಿ). = ಶಂಕೆಗೈ: ತಂದೆಯೂ ಹಿರಿಯನೂ ಆದ ಮಹಾರಾಜನು ಏನು ಹೇಳಿದರ ಅದನ್ನು ಶಂಕೆಪಡದ ನಡೆಸಬೇಕು (ಪಟಭಾ. ೩೧). [ಶಂಕೆ + ಪಡು]

ಶಂಖ (ನಾ). ೧. ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಲಚರಜೀವದ ಗೂಡು, — ಚಿಪ್ಪು ; ಕಂಬು: "ಕಂಬುಃ , ಶಂಖಃ - ಈ ೨ ಶಂಖಂ" (ಪರ್ಯಾಯ. ೧೧೯-೪೨): ಶಂಖದಿಂದ ಬಿದ್ದರೇ ತೀರ್ಥ (ಗಾದೆ). ೨. ಮಂಗಳಕರವಾದ ಪಂಚಮಹಾವಾದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಪಟುಪಟಹತುಣವಭಂಭಾಮರ್ದಳ ಝಲ್ಲರಿ ಮುಕುಂದತಾಳ ಕಾಹಳ ಶಂಖವಂಶವೀಣಾಸ್ವರಂಗಳಸೆಯೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೮೪-೧); ಕಹಳ ಪಟಹ ಶಂಖ ಭೇರಿ ಜಯಘಂಟೆಯೆಂಬ ಪಂಚಮಹಾವಾದ್ಯವಾದನವಿಚಕ್ಷಣರಿಂ (ವಿವೇಕ. ೧೧೦); ಶಂಖದುಂದುಭಿರವದ ಮಂಗಳಂ ಮೊಳಗುತಿರೆ . . . ಆ ಪುತ್ರಯುಗ್ಮಮಂ ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟನೈ ನೃಪತಿ ಯತಿಯೊಡನೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೦-೪೪). ೩. ಕೆನ್ನೆಯ ಎಲುಬು: ಕಟದ ಕಡಗಣ್ಣ ಸಮೀಪದ ಮೇಗಣ್ಣೆ ಶಂಖಮಂಬ ಪೆಸರಕ್ಕುಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೮೭-೩೦). ೪. ಹಣೆಯ ಮೂಳೆ. ೫. ಕುಬೇರನ ನವನಿಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಶ್ರೀಗೃಹದೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿದ ಕಾಳ ಮಹಾಕಾಳ ನೈಸರ್ಪ ಪಾಂಡುಕ ಪದ್ಮ ಪಿಂಗಳ ಮಾಣವಕ ಶಂಖ ಸರ್ವರತ್ನಗಳೆಂಬ ನವನಿಧಿಗಳುಂ (ಆದಿಪು. ೧೩-೩ ವ); ಕಾಳ ಮಹಾಕಾಳ . . . ಶಂಖ ಸರ್ವರತ್ನಂಗಳೆಂಬೊಂಬತ್ತು ನಿಧಿಗಳುಮನನುಕ್ರಮದೊಳರ್ಚಿಸಿ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೬-೧೧೦ ವ). ೬. ಒಂದುಬಗೆಯ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ. ೭. ಬಿಳಿದು; ಶ್ವೇತ. ೮. ಸೇನಾರಚನೆಯ ಒಂದುವಿಧ ; ವ್ಯೂಹಭೇದ : "ನಿಧಿ ಕಂಬು ವ್ಯೂಹ ಸಂಖ್ಯಂ ಸಿತ ಪ್ರಾತಂ

ಶಂಖಮನಿಕ್ಕು'' (ನಾಪಾನ. ೬೭). ೯. ಕುದುರೆಯ ಒಂದು ಅಂಗ: ತಕ್ಕ್ರಿಯಿಂ ಕೆಟಗ ಮಂಜರಿಯೆಂಬ ಪೆಸರಕ್ಕುಂ ನಡುವೆ ಶಂಖಮಂಬ ಪೆಸರಕ್ಕುಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೮೯-೨೩). ೧೦. [ಗಣಿತ] ಶತಕೋಟಿ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ: ''ಹರ್ವ ಪದ್ಮ ಕ್ಷೋಣಿ ಶಂಖಂ ಕ್ಷಿತಿ ಕ್ಷೋಭಪೂರ್ವಮಪ್ಪಂಕೆಯಾದಿಗೆ . . . ಚಪ್ಪೀಸ ತಾಣವರ ಸಂಖ್ಯೆಯಕ್ಕುಂ'' (ಮಂಗರಾ. ೧೦೭೫-೭೩) : ಏಕಂ, ದಶಂ . . . ಶಂಖ, ಸಮುದ್ರ, ಮಧ್ಯ, ಅಂತ್ಯ ಮತ್ತು ಪರಾರ್ಧ (ಪ್ರವಾ. ೧. ೬೪೭). ೧೧. ವಿಳು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ: ಸಪ್ತಭಯ, ಅದ್ರಿ, ಗಿರಿ, ಮುನಿ, ಪಾತಾಳ, ಶಂಖ, ಸಾಗರ . . . ಅಶ್ವ ಇಂತಿಪುಂ ೭ಕ್ಕೆ ಪೆಸರು (ವ್ಯವಹಾ. ೧೦). ೧೨. ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಹತ್ತೊಂಬತ್ತನೆಯ ಸ್ಥಾನ ಮತ್ತು ಹತ್ತೊಂಬತ್ತು ಅಂಕೆಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಸಂಖ್ಯೆ: ಏಕಂತು ಪ್ರಥಮಸ್ಥಾನಂ ದ್ವಿತೀಯಂ ದಶಸಂಜ್ಞಕಂ . . . ಶಂಖಂ ನವದಶಸ್ಥಾನಂ (ವ್ಯವಹಾ. ೮). ೧೩. [ನಾಟ್ಯ] ಸಂಯುತಹಸ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; IP ''ಬೆರಳುಗಳು ಪರಸ್ಪರ ಅಭಿಮುಖವಾಗುವಂತೆ ಕೈಯನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ಸಂಕುಚಿಸಿ ಹಿಡಿಯಬೇಕು'' (ನಾಟ್ಯರಂ. ೨೫೧ ಗದ್ಯಾನುವಾದ): ಅಭಿನಯದರ್ಪಣದಲ್ಲಿ- ೧.ಅಂಜಲಿ. . . ೧೨. ಶಂಖ . . . ೨೪. ಅವಹಿತ್ಥ (ಅಭಾಷ್ಯ. ೪೮).

ಶಂಖಚಕ್ರದ ಕಲ್ಲು = ಶಂಖ ಮತ್ತು ಚಕ್ರಗಳನ್ನು ಕೆತ್ತಿರುವ ವೈಷ್ಣವಮುದ್ರೆಯ ಕಲ್ಲು: ಆ ಗ್ರಾಮದ ಚತುಸ್ಸೀಮೆಯಲು ಶಂಖಚಕ್ರದ ಕಲ್ಲ ನಡಿಸಿ ಕೊಟ್ಟು (ಎಕ. XVI. ೨೨೭-೫೭: 1414). ಶಂಖಚಕ್ರದ ಕೋಲು = ದನಕರುಗಳಿಗಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಮನುಷ್ಯರಿಗಾಗಲಿ ಮುದ್ರೆಹಾಕಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಶಂಖ ಮತ್ತು ಚಕ್ರಗಳ ಗುರುತಿರುವ ಕೋಲು: (೬). ಶಂಖದ ಹುಂಕಿ = ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ : ''ನಖಶಂಖಃ - ಶಂಖದ ಹುಂಕಿ, ನಖಿ'' (ಒಷ್ಠ. ೮೪). ಶಂಖದ ಹುಳು = ಅಧಿಕ ತೇವಾಂಶವಿರುವ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೃದ್ವಂಗಿ ಕೀಟ : ಶಂಖದ ಹುಳುವನ್ನು ಮುಟ್ಟಿದಕೂಡಲೇ ಅದು ತನ್ನ ಇಡೀ ದೇಹವನ್ನು ಚಿಪ್ಪಿನೊಳಕ್ಕೆ ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). ಶಂಖ ಪುಟಿಸು = (ಆಲಂ) ಕೂಗಾಡು; ಬೊಬ್ಬೆಯಿಡು: ತಮ್ಮ ಬೋರ್ಡುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಸುಟ್ಟುಬಿಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆಂದು ಪಟ್ಟಣದೊಳಗಿನ ಎಲ್ಲ ವಕೀಲ, ಜ್ಯೋತಿಷಿ, ಡಾಕ್ಟರುಗಳು ಶಂಖ ಪುಟಿಸುವರು (ಪೋಜಿಪ. ೧೭). ಶಂಖ ಹೊಡೆ = ಶಂಖ ಪುಟಿಸು : ಶಂಖಾ ಹೊಡೀಬ್ಯಾಡ (ತಿಮ್ಮಗು. ೨). [ಸಂ.]

ಶಂಖಧ್ವಾನ (ನಾ). ಶಂಖವನ್ನು ಊದುವುದರಿಂದುಂಟಾಗುವ ಧ್ವನಿ : ವಿನಾಥೀಶಬಿಂಬಂಬರಂ ಧೀಂಕಿಡ ಶಂಖಧ್ವಾನವಾಶಾವಿವರವನಿತುಮಂ ತೀವ ಭೇರೀರವಂ . . . ಮುಟ್ಟಿವಂದರ್ ಕಮುಚೆಲ್ಲಂಬೆತ್ತ ಲಂಕಾಪುರದುಪವನಮಂ (ಪಂಪಾರಾ. ೧೫-೨): ಸಮರಸಿದ್ಧರಾಗಿ ಬಂದ ಕುರುಪಾಂಡವ ವೀರರೆಲ್ಲ . . . ಕದನಕುತೂಹಲರಾಗಿ ಶಂಖಧ್ವಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ಭಾರದ. ೧೧೧). [ಸಂ.]

ಶಂಖನಖ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಲಚರ ; ಬಸವನ ಹುಳು. ೨. ಚಿಕ್ಕ ಶಂಖ; ಗುಳ್ಳೆಶಂಖ: ''ಕ್ಷುದ್ರಶಂಖಾಃ, ಶಂಖನಖಾಃ - ೨ ಗುಳ್ಳೆಗಳು, ಗುಳ್ಳೆಶಂಖಗಳು'' (ಚಿನ್ತಾಮಣಿ. ೮೪). [ಸಂ.]

ಶಂಖಪಾಯ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೀನು : ಹಗ್ಗರಿಲುಂ ಕಲ್ಲಡಿ ಶಂಖಪಾಯ ನರಿಲುಂಬಂ ಸಾನ ಮೂಗುಂ. . . ಪಂದಿಗನೆಂಬ ಮೀಂದೆಗೆದನಾ ಭಕ್ಷ್ಯಂ ಮಹಾಲೀಲೆಯಿಂ (ತ್ರಿಷಷ್ಟಿ. ೫೭-೮). [?]

ಶಂಖಪಾಲ, ಶಂಖಪಾಳ (ನಾ). ೧. ಅಷ್ಟಫಣೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಎಂಟುದಿಕ್ಕಿನ ಭೂಮಿಯುಂ ಕ್ರಮದಿಂ ಪೊತ್ತು ಅನಂತ ತಕ್ಷಕ ವಾಸುಕಿ ಶಂಖ [ಪಾಠಾಂ. ಕ]ಪಾಲ ಪದ್ಮ ಕರ್ಕೋಟಕ ಕ್ರೋಢ ಕಾಳವೆಂಬಷ್ಟಕುಲಫಣೆಗಳಿರ್ಕುಂ (ವಿವೇಕ. ೧೫೦) ; ಬೆನ್ನಿನಲ್ಲಿ ತ್ರಿಶೂಲದ ಅರ್ಧಚಂದ್ರಾಕೃತಿ ಉಳ್ಳದು ಶಂಖಪಾಲನೆನಿಸಿಕೊಂಬುದು (ವಿಷಚಿ. ೨-೨). ೨. = ಶಂಕರಪಾಳೆ. ೩. ಸೂರ್ಯ. ಶಂಖಪಾಳ: ೧. ''ಘನದನಂತಂ . . . ಶಂಖಪಾಳಂ ಕುಳಿಕನೆಂದು ನಾಗರಕುಲಂಗಳೆಂಟಕ್ಕೆ ನಾಮಂ'' (ಮಂಗರಾ. ೧೧೯-೪): ಮುಂದಾಸವೇ ಶಂಖಪಾಳ ಸರ್ಪಾಕಾರವಾಗಿಯಾರ್ಭಟಿಸುತ್ತ ತೋಳ ಪರಿಯಂತರಂ ಸುತ್ತಿ ಹಡೆಯಿಂ ಮುಖವ ಬಡಿಯಲತಿ ಭೀತಿಗೊಂಡು (ಗುರುಬಾ. ೨-೬೭). [ಸಂ.]

ಶಂಖಪಾಷಾಣ (ನಾ). [ವಿಜ್ಞಾ] ಕಾಯಿಸಿದರೆ ಕರಗದೆ ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿಯ ವಾಸನೆಯ ಹಬೆಯನ್ನು ಹೊರಸೂಸುವ, ಬಿಳಿಯ ಆರ್ಸನಿಕ್ ಎಂಬ ಖನಿಜವಸ್ತು: ಶಂಖಪಾಷಾಣವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ ತಂದು ಬ್ರಾಂದಿಯೊಡನೆ ಸೇರಿಸಿ ಆ ವರ್ತಕನಿಗೆ ಕುಡಿಸುವುದೆಂದು ಮಾಸ್ಲೋವಳನ್ನು ಪುಸಲಾಯಿಸಿ . . . ಅಪಾದನೆ ಹೊರಿಸಿದ (ಪುನರು. ೪೭). [ಸಂ.]

ಶಂಖಪಾಳ 'ಶಂಖಪಾಲ' ನೋ.

ಶಂಖಪುಷ್ಪಬಳ್ಳಿ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ, ನೀಲಿಯ ದೊಡ್ಡದೊಡ್ಡ ಹೂವುಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ: ''ಕಂಠಿಸೊಪ್ಪು. . . ಶಂಖಪುಷ್ಪಬಳ್ಳಿ, ಬಿಳೀ ಸಟುಗ, ಬಿಳಿಯ ಗಿರಿಕರ್ಣಿಕೆ'' (ಸಸ್ಯನಿ. ೬೭). [ಶಂಖಪುಷ್ಪ + ಬಳ್ಳಿ]

ಶಂಖಪುಷ್ಪಿ (ನಾ). ಒಂದುಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ''ಲಂಬಫಲಾ - ಶಂಖಪುಷ್ಪಿ'' (ಒಷಧಿ. ೧೪೨): ''ವನವಿಲಾಸಿನೀ - ಶಂಖಪುಷ್ಪಿ'' (ಒಷಧಿ. ೧೪೯) [ಸಂ. ಶಂಖಪುಷ್ಪೀ]

ಶಂಖಪ್ರಣಾದ (ನಾ). = ಶಂಖಧ್ವಾನ : ಒಗೆದತ್ತುತ್ತಾರರಾಗಂ ತ್ರಿಭುವನ ಭವನೋದ್ಯೇವಿ ಶಂಖಪ್ರಣಾದಂ (ಶಾಂತೀಶ. ೪೨೪). [ಸಂ.]

ಶಂಖಭಸ್ಮ (ನಾ). ಶಂಖದಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ರಾಸಾಯನಿಕ ಭಸ್ಮ : ಶಂಖಭಸ್ಮ:- ಶಂಖವನ್ನು ಕೊಲುವೆಯಲ್ಲಿ ಮೂರು ಮೂರು ಬಾರಿ ಕಾಸಿ ನಿಂಬೇಹುಳಿಯಲ್ಲಿ ಅದ್ದಿದರೆ ಭಸ್ಮವಕ್ಕು (ವಿಷ್ಣುವಿ. ೫೦). [ಸಂ. ಶಂಖಭಸ್ಮನ್]

ಶಂಖಮುದ್ರೆ (ನಾ). ೧. (ಜಪ ಪೂಜಾದಿಗಳಲ್ಲಿ) ಶಂಖದ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ವಿಶಿಷ್ಟರೀತಿಯ ಕರವಿನ್ಯಾಸ; ಮಂತ್ರಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಸ್ತಮುದ್ರೆ: ಚಕ್ರಮುದ್ರೆ, ಶಂಖಮುದ್ರೆಗಳು ವಿಷ್ಣುಪೂಜೆಗೆ ಅತ್ಯಾವಶ್ಯಕ (ರೂಢಿ). ೨. [ದ್ವೈತ] ಮಾಧ್ವರು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಶಂಖ, ಚಕ್ರ, ಗದೆ, ಪದ್ಮ ಮತ್ತು ನಾರಾಯಣ ಎಂಬ ಐದು ವಿಧವಾದ ಮುದ್ರೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಶಂಖಮುದ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನು ಪ್ರತಿಹಾರನಾಮದಿಂದ ಇರುತ್ತಾನೆಂಬ ನಂಬಿಕೆಯಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ. ಶಂಖಮುದ್ರಾ]

ಶಂಖರೇಖೆ (ನಾ). [ಸಾಮುದ್ರಿ] ಶಂಖದ ಆಕಾರದ ಹಸ್ತರೇಖೆ : ಶಂಖರೇಖೆಯಿರಲು ನೂರುಕೋಟಿದ್ರವ್ಯಕ್ಕೆ ಅಧಿಪತಿಯಾಗುವನು (ಸಾಮುದ್ರಿ. ೫೫-೨೧). [ಸಂ. ಶಂಖರೇಖಾ]

ಶಂಖಲಿಪಿ (ನಾ). ಶಂಖದಂತೆ ಕೊನೆಗೆ ಬಾಗಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಲಿಪಿ; ಒಗಟುಲಿಪಿ. [ಸಂ.]

ಶಂಖವಟಕ (ನಾ). ಒಂದುಬಗೆಯ ಔಷಧಿಯ ಗುಳಿಗೆ: ಶಂಖವಟಕಃ - ಹುಣಸೇಚೆಕ್ಕೆಯ ಬೂದಿ ೧ ಪಲ . . . ಗಂಧಕ ಗ ೧ ತೂಕ ಇವೆಲ್ಲವ ಕೂಡಿ ಅಲ್ಲದ ರಸದಲ್ಲೂ ಏಳು ಬಾರಿ ಬಿಲ್ವದೊಳು ಮರ್ದಿಸಿ. . . ಮಲ್ಲಲು ಶೂಲೆ, ಗುಲ್ಮ ಮುಂತಾದ ರೋಗ ಹರ (ವಿಷ್ಣುವಿ. ೫೦). [ಸಂ.]

ಶಂಖವಾದ್ಯ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ: ಚಂಡಮದ್ದಳೆಗಳ ಶಂಖವಾದ್ಯಗಳ ಕೋಲಾಹಲದಲ್ಲಿ (ಪುರಪ್ಪಾಡು) ಪ್ರಥಮಪಾತ್ರವು ರಂಗಭೂಮಿಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತದೆ (ಭಾರದ. ೫೨೭).

ಶಂಖವಾದ್ಯ ಮಾಡು : ೧. ಬೊಬ್ಬೆಹಾಕು; ಕೂಗಾಡು: ವೇದನೆಯನ್ನು ತಾಳಲಾರದ ಆಚಾರ್ಯರು ಶಂಖವಾದ್ಯ ಮಾಡಿದರು (ಚಿಪಂ. ೬೭) ; ೨. (ಅಳುವಾಗ) ಬಾಯಿಬಡಿದುಕೊಳ್ಳು : ತಾಯಿ ಬಿಟ್ಟುಹೋದುದರಿಂದ ಮಗು ಶಂಖವಾದ್ಯ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅಳುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಶಂಖಾಸು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ; ತುಂಬೆ: ''ಶಂಖಾ[ಪಾಠಾಂ.ಕಾ]ಸುಪುನ ತುಂಬೆ'' (ಮಂಗರಾ. ೪೫-೪೮). [?]

ಶಂಖಿ (ನಾ). ೧. ಕಡಲು; ಸಮುದ್ರ. ೨. ಶಂಖವನ್ನು ಊದುವವನು. ೩. ವಿಷ್ಣು. [ಸಂ. ಶಂಖಿನ್]

ಶಂಖಿನಿ (ನಾ). ೧. ಅಪ್ಸರೆ; ದೇವತೆ. ೨. ಮುತ್ತಿನ ಚಿಪ್ಪು. ೩. ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಧಾನವಾದ ನಾಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಶಂಖಿನಿ ನಾಡಿಯ ಸಪುರನಾಳಮೊಳಗಣ ಸಣ್ಣ ಬಣ್ಣದ ಹೊಲಬನಣ್ಣಗಳತ್ತ ಬಲ್ಲರು (ಅಪಚಂ. ೪. ೪೨೯-೧೧೨೫); ಒಂದೊಂದು

ನಾಡಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ನದಿಗಳು ಕುಂದದೆವುಂಟು ಹನ್ನೆರಡರಲ್ಲಿ ಮಂದಾಕಿನೀ ಯಾಡಾನಾಡಿಯಲ್ಲಿ . . . ತಪತಿ ಶಂಖಿನೀನಾಡಿಯಲ್ಲಿ ವಾಸಯಂದು ತಿಳಿಯೊ (ವಿಷು. ೧೪-೩). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಕಡಿಯಾಲದ ಗಿಡ : "ಶಂಖಿನೀ, ಚೋರಪುಷ್ಪೀ, ಕೇಶಿನೀ - ೩ ಕಡಿಯಾಲದ ಗಿಡದ ಪೆಸರುಗಳು" (ಚಿನ್ತಾಂ. ೧೪೧). ೫. [ಕಾಮಶಾ] ಪದ್ಮಿನಿ, ಚಿತ್ತಿನಿ, ಹಸ್ತಿನಿ, ಶಂಖಿನಿ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಸ್ತ್ರೀಜಾತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮತ್ತು ಆ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಹೆಣ್ಣು: ಕಾಮದೇವನ ಕಟಾಕ್ಷಕ್ಕಂಜಿ ರತಿದೇವಿಗಡಿಗಡಿಗೆ ಕೆಯ್‌ಮುಗಿದು ಕೆಲಸಾರ್ದಿರ್ಪ ಶಂಖಿನಿಯಿಂ (ಗಂಡ. ೭-೧೧ ವ); ಬಡವಲ್ಲದುಬ್ಬಲ್ಲದೂಡಲು . . . ಕೆಂಪ ನುಡುವತಿ ಚದುರಿನವಳ ಶಂಖಿನಿ [ಪಾಠಾಂ. ಣಿ]ಯೆನಿಪಳು (ಜನಪ. ೨-೧೫).

[ಸಂ. ಶಂಖಿನೀ]

ಶಂಖೋದರ (ನಾ). ಶಂಖದ ಒಳಭಾಗ: ಕುಂಭಾಂಬುವಿಂದಂಬುಧಿಜಳಂ . . . ಕ್ಷುದ್ರಶಂಖೋದರದಿಂ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಗರ್ಭಂ ಪಿರಿದೆನೆ (ಜಗನ್ನಾ. ೧-೧೯). [ಸಂ.]

ಶಂಟ 'ಶಾಟ$_2$' ನೋ.

ಶಂಡ (ನಾ). ೧. ನಪುಂಸಕ; ಶಿಖಂಡಿ: "ತೃತೀಯಾಪ್ರಕೃತಿಃ, ಶಂಡಃ, ಷಂಡಃ, ಕ್ಲೀಬಂ, ನಪುಂಸಕಂ - ೫ ನಪುಂಸಕನ ಪೆಸರುಗಳು" (ಚಿನ್ತಾಂ ೧೭೮). ೨. ಗುಂಪು; ನೆರವಿ. ೩. ಬೀಡು ; ಪಾಳೆಯ : "ನಿವೇಶ, ಶಿವಿರ, ಪಾಳಯ - ಈ ೩ ಶಂಡ" (ನಾಚಿರಾ. ೬). 'ಷಂಡ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಶಂಡ (ನಾ). ೧. = ಶಂಡ ೧. ೨. ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಾಗಿ ತಿರುಗುವ ಗೂಳಿ. [ಸಂ.]

ಶಂಪ (ನಾ). ಮಿಂಚು; ವಿದ್ಯುತ್ತು: ಶಂಪದಂತ ವಿಜಯವಿಠಲ ಪೊಳವದ ಪಚ್ಚ (ಜಗದಾ. ೧೩೧). [ಸಂ. ಶಂಪಾ]

ಶಂಪಾಕ (ನಾ). ಗೊಂಚಲು ಗೊಂಚಲಾಗಿ ಹಳದಿಯ ಹೂವು ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ಕಕ್ಕೆ: "ಕಕ್ಕೇಗಿಡ, ಕೊಂಡೆ, ರಾಜತರು . . . ಸ್ವರ್ಣಪುಷ್ಪ, ಸಂಪಾಕ, ಶಂಪಾಕ" (ಷಟ್ಪ. ೩೦). [← ಹಿಂ. ಶಂಪಾಕ. / ಸಂ. ಸಂಪಾಕ]

ಶಂಪೆ (ನಾ). = ಶಂಪ : ರಸನಾಶಂಪಾಶತಂ ಸಂಚಳಿಸ ಪುದಿಯ ಪೂತ್ಕಾರ ಮಾಶಾಂತಮಂ ದಳ್ಳಿಸ ವಹ್ನಿಜ್ವಾಲೆ . . . ವಜ್ರಾವರ್ತಚಾಪಂ ಪಡೆದುದು ಭಯಮಂ ಕಾಳಕಾಳಾಹಿರೂಪಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೫-೭೪). [ಸಂ. ಶಂಪಾ]

ಶಂಪೆ$_1$, ಶಂಬೆ$_2$, ಶಂಬೆ, ಸಂಬೆ$_2$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: "ಇಂಪುವತಿ ಶಂಪೆ[ಪಾಠಾಂ. ಸಂಪಿ]ಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೩೫-೧೪); ಧರಣಿ(ರ)ಗೆ ಶಂಪೆಯಿಂ ಬಡಗ ಪುತ್ತಿರ ಕೇಳ್ ಮರುಳಾಗದಯ್ದುಕೆಯ್ಯಿರಲಗುಬ್ಬಾಗಳೊಪ್ಪುರುಷದಿಂ ಫಣಿ ಭಾವಿಸ ಲೊಮ್ಮಿಗೊಮ್ಮಿಗುಬ್ಬರಿಸುವ ಮಣ್ . . . ಜಲಧಾರ ಮಹೇಂದ್ರನಾ(ಶಯಿಂ)ಕದಿಂ (ಜಲ್ಪನು. ೧೧-೨೦). ಶಂಬೆ$_1$: ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ: "ಶಂಬೆ[ಪಾಠಾಂ. ಸಿಂಬೆ, ಸೆಂಬೆ] ಪತ್ರವತಿಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೫-೪೮) ; ತಮಟೇಬಳ್ಳಿ , ಶಂಬೆ (ವೃಷಜಿ. ೧೭-೨೯೭). ಶೆಂಬೆ : ೨. ಶಂಬೆಯೆಲೆ ಲಶುನ ವಚೆಗಳ್ "ಶಿಂಬಹುನಾ" ಭುಜಸಂಗತ ವಿಷದಾಡಂಬರಮಂ ಪಿಂಗಿಸುಗುಮವಂಬಲದೂಡನರದು ನಸ್ಯಮಂ ಮಾಡಲೊಡಂ (ವಿಷಮ. ೭-೩೫). ಸಂಬೆ$_2$: ೧. "ಜಂಬೀರಜಂಬಲ, ಜಯಜಯ್ನಾವರ - ಈಯೆರಡುಂ ಸಂಬೆಯ ಮರ" (ಓಷಧಿ. ೬೧). 'ಸಂಬೆ$_1$' ಪರಾ. [?/ ತಮಿ. ಚೆಮ್ಪು]

ಶಂಫಳಿ (ನಾ). ತಲೆಹಿಡುಕಿ ; ಕುಂಟಣಿ: ಕುಂಟಣಿ ಶಂಫಳಿ[ಚುಂಡೀ]ಯೆನೆ ನೆಗಳ್ಬುಂ ಕೆಳದಿಯೊಳಾಳೀ ಸವೀವಯಸ್ಯಾ ಶಬ್ದಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೨೩-೮). 'ಶಂಭಲಿ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಶಂಫಲೀ]

ಶಂಬ (ನಾ). ೧. ಇಂದ್ರನ ಆಯುಧ; ವಜ್ರಾಯುಧ: "ಪವಿ ಶತಧಾರಂ ದಂಭೋಳಿ ವಜ್ರಂ . . . ಶಂಬವಿನಿತ್ತುಮುಂ ತದೇಕಾರ್ಥವಾಚಿ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೭-೩೪); ಬೆಡಂಗಾಯ್ತು ಯುಕ್ತವ್ರಜಗರ್ವೋರ್ವೀದ್ರ, ಶಂಬಂ ನಯನಸುಖಲತಾಸ್ತಂಬಮಾತ್ರೇಯ ಬಿಂಬಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೮-೩೪); ಕಣ್ಗೆ ಚೆಲ್ವಾದುದು ಚಂಚದೃಕ್ಕದಂಬಂ ತಿಮಿರಕುಧರಶಂಬಂ ದಿನಾಧೀಶ ಬಿಂಬಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೨-೩೪). ೨. ಹಡಗು ; ಛತ್ರ : "ದಂಭೋಳಿ ಹಡಗಿದೆರಡುಂ ಶಂಬಾಖ್ಯಂ" (ನಾನಾಕಂ. ೧೪೩). [ಸಂ.]

ಶಂಬಪಾಣಿ (ನಾ). ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಹಿಡಿದವನು ; ಇಂದ್ರ : ಶಂಬಪಾಣಿ ವಿಧಾತ್ರ ವಿಷ್ಣುಕುಟುಂಬಿನೀ ಪರಿಪಾಲಿನೀ ತುಂಬುರಾಜಜಗಾನಲೋಲೆ ಮದಂಬೆ ರಕ್ಷಿಪುದೀಶ್ವರೀ (ವೃಷಪು. ೭-೫೮). [ಸಂ.]

ಶಂಬಮಣಿ (ನಾ). ವಜ್ರ : ಶಂಬಮಣಿರದನ . . . ಕಾಂತಾಶಿರೋಮಣಿ ಕಾಂಭೋಜ ರಾಜನ ಪುತ್ರಿ ಕಾಂತ ಗೌರೀದೇವಿ (ಹಮ್ಮೀರ. ೨-೩೨ ವ). [ಸಂ.]

ಶಂಬರ (ನಾ). ೧. ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನನಿಂದ ಹತನಾದ ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ: ಮಯನೋ ಶಂಬರನೋ ದಶಾಸ್ಯಸುತನೋ ಮಾರೀಚನೋಯೆಂದಿಸಂ . . . ಶಿವಾಜಿಯ ಸೂರ್ಕ್ಕಂ ಮುಟಿದಿಕ್ಕಿಯಪ್ರತಿಮವೀರಾಭಿಖ್ಯೆಯನ್ನಾಳ್ದಿದಂ (ಎಕ.III. ಶ್ರೀರಂಗ. ೬೪-೭ ; 1722). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಿಂಕೆ : "ವಾತಪ್ರಮಿ, ಶಂಬರಃ , ಕೃಷ್ಣಸಾರಃ - ಈ ೩ ಕೃಷ್ಣಮೃಗಂ" (ಹಲಾಯು. ೩೯-೭೭) ; ಶಂಬರ ಭಾಸ್ವತ್ಪುಂಡರೀಕಸ್ಫುರಿತ ಹರಿ ಮರುದ್ವ್ಯಾಜಿತಂ ಪಾರ್ಥಿಯಂ . . . ಪೋಲ್ತು ಚೆಲ್ವಾಯ್ತರಣ್ಯಂ (ರಾಜಶೇ. ೫-೨೫). ೩. ನೀರು; ಜಲ : ಶಕಾರಕ್ಕೆ-ಅಶನಿ-ಅಸನಿ . . . ಶಂಬರ - ಸಂಬರ (ಶಮದ. ೨೫೩ ಪ್ರಯೋ); ಇರುಳು ನರಿಗಳ ಪಿಡಿದು ತಂಮು ಚರಪಾದ ಶಂಬರವ ತಳಿದುತ್ತಮಾಶ್ನಗಳ ಮಾಡಿ (ರಾಘವ. ೧೧-೪೦). ೪. ಮೋಡ; ಮುಗಿಲು. ೫. ಇಂದ್ರನಿಂದ ಹತನಾದ ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. [ಸಂ.]

ಶಂಬರಕೇಳಿ (ನಾ). ನೀರಾಟ; ಜಲಕೇಳಿ : ಪರವ ಸೌಂದರರು ಶಂಬರಕೇಳಿಯಲ್ಲಿ ಶಂಕರನ ನೆನಹ ನೆಲೆಗೊಳಿಸಿ ಹರುಷದಿಂದೋರ್ವರೋರ್ವರ ಮೇಲೆ ಚಲ್ಲಿದರ್ ಪಿಂದಿರ್ಘ್ಯವೀಶಗಿತ್ತಂತೆ (ಪ್ರಭುದೇ. ೨-೩೬). [ಸಂ. ಶಂಬರಕೇಲಿ]

ಶಂಬರಜಾತ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದು ; ಕಮಲ: ಮನ್ಮಥಾಂರೂಪನ ಚಿಕವೀರದೇವನ ಚಿದಂಬರಶಂಬರಜಾತಮಿತ್ರನಾ (ರಾಜಶೇ. ೧-೬೭). [ಸಂ.]

ಶಂಬರಧಿ (ನಾ). ಸಾಗರ ; ಸಮುದ್ರ : ಇದು ತಮಮಂಬ ಶಂಬರಧಿಯಂ ಸಲೆ ಪೀರ್ವ ಮಹೌರ್ವವಹ್ನಿಯೋ (ರಾಜಶೇ. ೧೧-೪೫). [ಸಂ.]

ಶಂಬರಮಥನ (ನಾ). ಶಂಬರನೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಕೊಂದವನು ; ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ: ಶಂಬರಮಥನ ಶಿಂಜಿನೀಲೋಲಕುಂತಳೆಯೆಂದು ಕರೆದ ಗಡ ನೀನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೬-೨೨). [ಸಂ.]

ಶಂಬರಸೂದನ (ನಾ). = ಶಂಬರಮಥನ : "ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನಃ . . . ಶಂಬರಸೂದನಃ . . ಮನೋಭವಃ - ಈ ೨೮ ಕಾಮ(ದೇವ)ನ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೭-೩೩); ಆ ವ್ಯತಿರೇಕದೊಳತಿಕುಪಿತನಾಗಿ ಶಂಬರಸೂದನಂಬೆರಸು ನಡೆತಂದು (ಜಗನ್ನಾ. ೧೫-೪ ವ). [ಸಂ.]

ಶಂಬರಹರ (ನಾ). = ಶಂಬರಮಥನ: ನಿನ್ನಂ ವಿಜಿತಶಂಬರಹರಂ ಮೆಚ್ಚಿ ನಿಜದೊಳೊಂದಿಸುವೆನೆಂದಯ್ದ ನೆನೆದಿಂತು ನೆಗಳ್ದಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೧೩-೧೫) ; ಜಯ ಶಂಬರಹರಾಹಿತ ಶತಾಂಬಕಸುತಸ್ತುತ ಚಿದಂಬರ ದಿನೇಶಾ (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೫೪). [ಸಂ.]

ಶಂಬರಾರಿ (ನಾ). ಶಂಬರನೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನ ವೈರಿ; ಮನ್ಮಥ: "ಮನಸಿಜಂ . . . ಶಂಬರಾರಿ ಶೂರ್ಪಕವೈರಿ ದರ್ಪಕಂ ಪುಷ್ಪಾಯುಧಂ . . . ಮಾರನೆನೆ ಮದನನಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೭-೨೨); ಅಲ್ಲಿ . . . ಶಂಬರಾರಿಯ ಕರ್ವುವಿಲ್ಲಿನ ಮೌರ್ವಿಯಾಗದಳಿಮಾಲೆಯ ಝಂಕಾರಮಿಲ್ಲ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೨೧ ವ). [ಸಂ.]

ಶಂಬಲ (ನಾ). ೧. ದಡ; ತೀರ. ೨. ಪ್ರಯಾಣಕಾಲದ ಬುತ್ತಿ; ಪಾಥೇಯ. ೩. ಈರ್ಷ್ಯೆ ; ಕರುಬು. [ಸಂ.]

ಶಂಬವತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ: "ಶಂಬ[ಪಾಠಾಂ. ಸಂಬ; ಸಂಭ]ವತಿಯನೆ ಮೊಟಗು" (ಮಂಗರಾ. ೩೭-೧೮). [?]

ಶಂಬಾಕೃತ (ನಾ). ಎರಡುಸಲ ಉಳುಮೆಮಾಡಿದುದು: "ಶಂಬಾಕೃತಂ ದ್ವಿಸೀತ್ಯಮೆನಿಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೭೩-೭೦). [ಸಂ.]

ಶಂಬುಕ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚಿಕ್ಕಚಿಪ್ಪು; ಗುಳ್ಳೆಶಂಖ. ೨. ಬಸವನಹುಳು. ೩. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸನ ಹೆಸರು: ರಾಘವರಾಯನನುಜನು ದಂಡಕಾರಣ್ಯದಲಿ ಮುಟಿದನು ಶಂಬುಕಾಸುರನ (ತೊರರಾ. ೩-೩ ಸೂಚನ). [ಸಂ.]

ಶಂಬೂಕ (ನಾ). ೧. = ಶಂಬುಕ ೧: "ಶಂಬೂಕಮಂಛತ್ರುಕ್ತಿಪ್ರಖ್ಯಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೩-೯). ೨. = ಶಂಬುಕ ೨ : ಶಂಬೂಕ ಮಾತೃವಾಪಿ ಶಂಖ ಶುಕ್ತಿ ಗಂಡುವಾಳ ಜಲೂಕ ಭೂನಾಗಾಪಾದೋದರ ಕ್ರಿಮ್ಯಾದಿ ದ್ವೀಂದ್ರಿಯಗಳ್ . . . ಅಪ್ಪುವು (ತತ್ವಾಪ್ರ. ೯೮). [ಸಂ.]

ಶಂಬೆ₁ (ನಾ). ಹೊಲ, ಗದ್ದೆಗಳ ಎರಡನೆಯ ಉಳುಮೆ. [ಸಂ. ಶಂಬ]

ಶಂಪೆ₂ 'ಶಂಪ್ಪ₂' ನೋ.

ಶಂಭ (ನಾ). ಕುದುರೆಯ ಒಂದು ರೋಗ (?): ಅನವರತಮಜ್ಜಜಲ ಅರಿಶಿನವರ್ಸಂ ಕಫಸಂಜನಿತಂ ತುರಗಕ್ಕೆ ಶಂಭಮಂಬುದಕ್ಕುಂ (ಅಶ್ವವೈ. ೧೨-೫೩); ಎಣ್ಣೆ ಷಡುತುಊಕ ಕನಕದ ಹಣ್ಣಿನ ರಸವೆಂಟುತುಊಕ ಕುಪ್ಪೆಯ ರಸಮಂ ಕಣ್ಣಿನ ತೂಕಮದನಿತಂ ನುಣ್ಣನೆ ನಶ್ಯಂಗಳಿಂದ ಶಂಭಗಳೆಳಿಗುಂ (ಅಶ್ವವೈ. ೧೨-೬೭). 'ಸೆಂಬ' ಪರಾ. [ಸಂ. ?]

ಶಂಭಲಿ, ಶಂಭಳಿ (ನಾ). ತಲೆಹಿಡುಕಿ; ಕುಂಟಣಿ. **ಶಂಭಳಿ** : "ಕುಟ್ಟನೀ, ಶಂಭಳೀ - ೨ ತಲೆಹಿಡಿಕಿಯಾದ ಕುಂಟ್ಣಗಿತ್ತಿಯ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೬೨).
[ಸಂ. ಶಂಭಲೀ]

ಶಂಭವ (ನಾ). [ಜೈನ] ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕುಜನ ತೀರ್ಥಂಕರರಲ್ಲಿ ಮೂರನೆ ಯವನು : ವೃಷಭ ಅಜಿತ ಶಂ[ಪಾಠಾಂ. ಸಂ]ಭವ . . . ವರ್ಧಮಾನರೆಂಬಿಪ್ಪತ್ತು ನಾಲ್ವರ್ ತೀರ್ಥಕರರ್ (ಚಾವುಂಪು. ೪೦೨). [ಸಂ.]

ಶಂಭಳಿ 'ಶಂಭಲಿ' ನೋ.

ಶಂಭು (ಗು). ೧. ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ; ಸಂಪತ್ತನ್ನು ನೀಡುವ. (ನಾ). ೨. ಸುಖ ಮತ್ತು ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು; ಶ್ರೀಮಂತ. ೩. ಶಿವ; ಈಶ್ವರ: "ಭವನೀಶಂ ಶಂಭು ರುದ್ರಂ ಪಶುಪತಿ ಗಿರಿಶಂ ಶೂಲಿ ಭರ್ಗಂ . . . ವೃಷಾಂಕಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩-೧೩); ಶಂಭು ಪದಾಬ್ಜಷಟ್ಟರಣನೋಹಿಲನಾಗ . . . ಒಂದು ದಿನದೊಳ್ ದಿವಮಂ ಪಡೆದಂ (ಉದ್ಭಟ. ೧೧-೩೮). ೪. ಬ್ರಹ್ಮ; ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತ: "ಬ್ರಹ್ಮಾ . . . ಶಂಭು, ಸ್ವಯಂಭೂ . . . ಕಮಲಾಸನಃ - ಈ ೨೦ ಬ್ರಹ್ಮನ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೨-೭). ೫. ವಿಷ್ಣು: "ಸನಾತನಃ, ಅಜಿತಃ (ಜನಃ), ಶಂಭುಃ . . . ಪುರುಷೋತ್ತಮಃ- ಈ ೧೧ ನಾರಾಯಣನ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೭-೨೬). ೬. ಅರ್ಹಂತ. ೭. ಪೂಜ್ಯ; ಹಿರಿಯ. ೮. ಯುಧಿಷ್ಠಿರ. ೯. ಕುಶಲ; ಕ್ಷೇಮ. "ಅಜ ರುದ್ರಂ ಪಿರಿಯರ್ ಧರ್ಮಜ ಕುಶಲಮಿದ್ದೆದು ಶಂಭು ಶಬ್ದ" (ನಾನಾರ್ಥ. ೯೮). [ಸಂ.]

ಶಂಭುನಟನ (ನಾ). ೧. ಪರಮೇಶ್ವರನ ನರ್ತನ; ನಟರಾಜನ ತಾಂಡವ. ೨. [ಛಂದ] ಅಕ್ಷರಛಂದಸ್ಸಿನ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಬಗೆಯ ಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತಾರನೆಯದಾದ, ಪಾದದಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ ಉತ್ಕೃತಿ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ : ಜಸಂ ನಭಜಸಂ ನಭಲಗಂ ಬಗೆಗೊಳಲ್ ಸೊಗಯಿಸಿರ್ಪುದದು ಶಂಭುನಟನಂ (ಛಂದೋ. ೮೯). [ಸಂ.]

ಶಂಶೇರು, ಶಮಶೇರಿ (ನಾ). ೧. ಕತ್ತಿ; ಖಡ್ಗ: ಹುಜೂರಿಂದಾ ಇನಾಯತ ಆಗಿರುವ ಶಂಶೇರನ್ನು ಆ ಇಬ್ಬರು ಸಾಹೇಬರ ಮುಬಾರಕ್ ಹಸ್ತದಿಂದಾ ಸಮ್ಮ ನಡುವಿಗೆ ಕಟ್ಟಿ ಬಹಳ ಖುಷಿ ಮಾಡಿದರು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೨೫೭). **ಶಮಶೇರಿ** : ೨. ಹಿಂದೆ ಚಲಾವಣೆ ಯಲ್ಲಿದ್ದ ಹದಿನೆಂಟು ಬಗೆಯ ವರಹಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಸುಮಾರು ಮೂರೂವರೆ ರೂಪಾಯಿ ಬೆಲೆಯ ಒಂದು ಚಿನ್ನದ ನಾಣ್ಯ: ೧೨. ಶಮಶೇರಿ, ೧೩. ಅಶ್ವಪತಿ, ೧೪. ವೆಂಕಟಪತಿ, ಇವಲ್ಲ ಕಿಮ್ಮತ್ತು ರೂ. ೩, ಆ. ೮ (ಕಘಾಗ. ೨೮೦).
[← ಪಾರ. ಹಿಂ. ಶಮಶೀರ್, ಶಮಶೇರ್ ; ಮರಾ. ಸಮಶೇರ್]

ಶಂಸನ (ನಾ). ೧. ಹೊಗಳುವುದು; ಸ್ತುತಿಸುವುದು. ೨. ಹೇಳುವುದು; ನುಡಿಯುವುದು. ೩. ಕಂಠಪಾಠ ಒಪ್ಪಿಸುವುದು. [ಸಂ.]

ಶಂಸಿತ (ಗು). ೧. ಹೊಗಳಿದ. ೨. ಹೇಳಿದ. (ನಾ). ೩. ಖಚಿತವಾದ ನಿರ್ಧಾರವುಳ್ಳವನು ; ದೃಢಮನಸ್ಕ: "ಶಂಸಿ[ಪಾಠಾಂ. ಸಂಶಿ]ತನಾ ಸುನಿಶ್ಚಿತಂ ದೃಢಚಿತ್ತನೆಂದೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೭೫-೫). [ಸಂ.]

ಶಂಸು (ನಾ). ನಂಬಿಕೆಯುಳ್ಳವನು; ವಿಶ್ವಾಸವುಳ್ಳವನು: ವಿಮಲಧರ್ಮದ ಶಂಸುಗಳು ಓಡಿದರಿಯ ಮರ್ದಿಸರು (ತಿಮ್ಮಆ. ೧-೧೦). [ಸಂ.?]

ಶಕ₁ (ನಾ). ೧. ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಕಾಲದಿಂದ ಆರಂಭಿಸುವ ಕಾಲಗಣನೆ; ಯುಗ; IP ಈ ಪದವು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಕ್ರಿಸ್ತಶಕ ಎಪ್ಪತ್ತೆಂಟರಿಂದ ಆರಂಭವಾಗುವ ಶಾಲಿವಾಹನ ಶಕಕ್ಕೆ ಅನ್ವಯವಾಗುತ್ತದೆ : 'ಶಕವರುಷ' ಪರಾ. ೨. ಪರಿವರ್ತನೆಯ ಕಾಲ; ಸಂಕ್ರಮಣಕಾಲ: ಈ ಹೊಸದೊಂದು ಶಕವನ್ನೇ ಕಾರ್ಲ್‌ಮಾರ್ಕ್ಸ್‌ನು ಮೊದಲು ಮಾಡಿದನು (ಮಾವಾದ. ೧೦೪). [ಸಂ.]

ಶಕ₂ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ದೇಶದ ಹೆಸರು; IP ಸುಮಾರು ೧, ೨ ನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಶಕರು ಆಳಿದ ಪಶ್ಚಿಮಭಾರತದ ಒಂದು ಪ್ರದೇಶ : ಶಕ ಕಾಶ್ಮೀರಾಂಧ್ರ ಕರ್ನಾಟಕ . . . ದೇಶಂಗಳ ಸಕಳವಿಷಯೋತ್ಕರಕ್ಕೆಲ್ಲಮುತ್ಕೃಷ್ಟಮಂ ಮಾಡುತ್ತಮಿರ್ದಂ (ಆದಿಪು. ೧೦-೬೮). ೨. ಒಂದುಜನಾಂಗದ ಹೆಸರು: ಕ್ರಿಸ್ತಪೂರ್ವ ಮೊದಲ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಶಕರು, ಕುಷಾಣರು, ಹಿಂದೂ ವರ್ತಕರು ಬೌದ್ಧಧರ್ಮವನ್ನು ಪೂರ್ವತುರ್ಕಿಸ್ತಾನಕ್ಕೆ ಒಯ್ದರು (ಭಾರಧ. ೩೪೮). [ಸಂ. ಶಕಾ]

ಶಕಟ (ನಾ). ೧. ಗಾಡಿ ; ಬಂಡಿ ; ರಥ: ಅನೇಕಶರಭರಿತಶಕಟಸಹಸ್ರಮನೊಂದು ಮಾಡಿ ಗಾಂಗೇಯನ ಪೆಱಗೆ ನಿಲಿಸಿದಾಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೭೬ ವ); ಹೋಗಬಿಡೆ ನಿನ್ನನಿಲಜನ ತಲೆವಾಗಿಸುವೆನಿನ್ನನುತ ಶಕಟದ ಬಾಗಿಲಲಿ ಗಿರಿಯಂತೆ ನಿಂದನು ಸಮರಕನುವಾಗಿ (ಕುಮಾವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೩-೧೫); ಮಾರನೆಯ ದಿನ ನರಸಿಂಹ ಶಕಟಾರೂಢನಾಗಿ ಹೊರಟ (ನಾಡಗ. ೪೯). ೨. ಕೃಷ್ಣನಿಂದ ಹತನಾದ ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ: ತದಂಘ್ರಿಹತಳಂ ಮುಟ್ಟೆ ಸಿಡಿಲ್ ಪೊಡೆದ ತೆಱದ ಕೆಡೆದಂ ಶಕಟಂ (ಜಗನ್ನಾ. ೬-೨೮). ೩. [ಜ್ಯೋತಿ] ಐದುನಕ್ಷತ್ರಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುವ ಗಾಡಿಯ ಆಕಾರದಲ್ಲಿರುವ ರೋಹಿಣೀ ನಕ್ಷತ್ರ: ಮೂಱುದಿನಂಬರಂ ಶಕಟಮಂ ಚಂದ್ರಂ ಗೆಲಲ್ ಶೋಭನಂ (ಜಟ್ಮಪು. ೬-೧೫೩). ೪. ಮೂವತ್ತೆರಡು ಬಗೆಯ ನಾಭಸಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಉದಯಾಸ್ತದೊಳೊಂದಿರೆ ಶಕಟಂ (ಜಾತಕ. ೧೩-೨). 'ನಾಭಸಯೋಗ' ಪರಾ. ೫. [ನಾಟ್ಯ] ಸಂಯುತಹಸ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಅಭಿನಯ ದರ್ಪಣದಲ್ಲಿ-೧. ಅಂಜಲಿ . . . ೧೧. ಶಕಟ . . . ೨೪. ಅವಹಿತ್ಥ (ಅಭಾನ್ಯ. ೪೮).
[ಸಂ.]

ಶಕಟಪ್ರಸಂಹಾರ (ನಾ). ಶಕಟಾಸುರನನ್ನು ಕೊಂದವನು; ಕೃಷ್ಣ: ಶಕಟ ಪ್ರಸಂಹಾರನಾಡಿದನಾಡಿದಂ ಯಮಳಾರ್ಜುನದ್ರುಮಘಾತಿಯೆಂಬೀ ರವಂ ನೆಗಱಲ್ಕೆ . . . ಮುರಾರಿ ಕೈಪಱೆಗಾಡಿದಂ (ಜಗನ್ನಾ. ೩-೫೫). [ಸಂ.]

ಶಕಟಭಂಗ (ನಾ). [ಸಾಮುದ್ರಿ] ಪುತ್ರರನ್ನು ಮತ್ತು ಸುಖವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಸುಳಿ : ಭಗ ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣಸುಳಿಯಿರಲು ರಾಜಪತ್ನಿ ಆಗುವಳು. ಆ ಸುಳಿಯು ಶಕಟಭಂಗವೆಂಬ ಪೆಸರುಳ್ಳದಾದರ ಅನೇಕವಾದ ಪುತ್ರರನ್ನು ಸುಖವನ್ನು ಕೊಡುವದು (ಸಾಮುಲ. ೧೪೨-೧೭). [ಸಂ.]

ಶಕಟಭವ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಶಕಟಯೋಗದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು: ಶಕಟಭವಂ ತದುದಿತಭೋಕ್ತೃ ಕುತ್ಸಿತಸ್ತ್ರೀಯುತಂ ಸರೋಗಂ (ಜಾತಕ. ೧೩-೧೩). [ಸಂ.]

ಶಕಟರೇಖೆ (ನಾ). [ಸಾಮುದ್ರಿ] ಬಂಡಿಯಾಕಾರದ ಹಸ್ತರೇಖೆ : ಹಸ್ತದಲ್ಲಿ ಶಕಟರೇಖೆಯಿರಲು ಧನವಂತನಾಗುವನು (ಸಾಮುಲ. ೧೦೩-೪). [ಸಂ. ಶಕಟರೇಖಾ]

ಶಕಟರೇಫ (ನಾ). ದ್ರಾವಿಡಭಾಷೆಯ ವರ್ಣಮಾಲೆಯ ಒಂದು ವಿಶೇಷಾಕ್ಷರ; 'ಱ' ಎಂಬ ಅಕ್ಷರ ; IP ಬಂಡಿಯ ಚಕ್ರದ ಆಕಾರದಲ್ಲಿದ್ದುದರಿಂದ ಈ ಅಕ್ಷರಕ್ಕೆ ಶಕಟರೇಫವೆಂಬ ಹೆಸರಾಯಿತು; ಈಗ ಇದರ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯರೇಫ(ರ)ದ ಬಳಕೆಯಿದೆ: ಹೀಗೆ 'ಱ' ಕ್ಕೆ ರಳ ಎಂದು 'ಱ' ಕ್ಕೆ ಶಕಟರೇಫ ಅಥವಾ ಬಂಡಿಯ 'ರ' ಎಂದೂ ಹೆಸರಾಯಿತು (ಕೃಪಿಡಿ. ೪). [ಸಂ.]

ಶಕಟವ್ಯೂಹ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೇನಾವ್ಯೂಹ ; ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಬಂಡಿಯಾಕಾರದಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವುದು: ಶಕಟವ್ಯೂಹದ ಪೆಱಗೆ . . . ಅಧಿಕಬಲರಪ್ಪ ಸೌಬಲ ದುಶ್ಶಾಸನಾದಿ ಪ್ರಧಾನ ವೀರಭಟಕೋಟಿಯ ನಡುವೆ ಸಿಂಧುರಾಜನ ನಿರಿಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೧೩೨ ವ); ತೆಗೆದು ಯೋಜನವಾಱಱಲಿ ಕಾಳಗಕೆ ಶಕಟ ವ್ಯೂಹವನು ಹೂಣಿಗರ ಬಲಿದನು ಕೌರವೇಂದ್ರಾನುಜರ ಗಡಣದಲಿ (ಕುಮಾವ್ಯಾದ್ರೋ. ೯-೧೭).
[ಸಂ.]

ಶಕಟಾಸ್ಯ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ಹದಿನಾರು ಬಗೆಯ ಭೌಮಚಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ''ಎದೆಯನ್ನು ಉದ್ವಾಹಿತ ಮಾಡಿ ಕಾಲನ್ನು ಅಗ್ರತಲಸಂಚರದಿಂದ ಮುಂದಕ್ಕೆ ನೀಡುವುದು'' (ನಾಟ್ಯರ. ೬೧೬ ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ಪಿರಿದುದ್ವಾಹಿತದುರದಿಂ ಚರಣಮನೊಲ್ದಗ್ರತಲ[ದ] ಸಂಚರದಿಂ ನೀಡಿರೆ ಮುಂದಕ್ಕಾವುರಮೇ ಸ್ಥಿರವಾಗಿರ ಚಾರಿಯುದುವೆ ಸಕಟಾಸ್ಯಂ ಕೇಳ್ (ನಾಟ್ಯರ. ೬-೨೧). [ಸಂ.]

ಶಕನೃಪಕಾಲ (ನಾ). ಶಾಲಿವಾಹನಶಕ ಗಣನೆಯ ಕಾಲ; ಶಕವರ್ಷ: ಸ್ವಸ್ತಿ ಶಕನೃಪಕಾಲಾತೀತಸಂವತ್ಸರಶತಂಗ[ಳ್] ೯೮೬ನೆಯ ಕ್ರೋಧಿಸಂವತ್ಸರಂ (ಎಕ. I (R). ೭೧-೧ ; 1064); ಈ ಕಾಲಗಣನೆಗೆ ಶಕನೃಪಕಾಲವೆಂಬ ಹೆಸರಿತ್ತು (ಮುಂಜಯು. ೫-೨೬). [ಸಂ.]

ಶಕಪುರುಷ (ನಾ). ೧. ಶಕೆಯನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲು ಕಾರಣನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಶಾಲಿವಾಹನನು ಒಬ್ಬ ಶಕಪುರುಷ (ರೂಢಿ). ೨. ಒಂದು ಕಾಲದ ಅತ್ಯಂತ ಸತ್ತ್ವಶಾಲಿಯಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಯುಗಪುರುಷ: ಮಹಾತ್ಮಾಗಾಂಧಿಯವರು ಶಕಪುರುಷರೆಂದು ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲೇ ಖ್ಯಾತಿಯನ್ನು ಗಳಿಸಿ ಅಮರರಾದರು (ಕ್ರಿಯಾಶಿ. ೧೨). [ಸಂ.]

ಶಕಲ, ಶಕಳ (ನಾ). ೧. ತುಂಡು ; ಚೂರು : ವ್ಯೋಮವಿಸ್ತೀರ್ಣ ರಂಗಾಂತರ ವೀಥೀವ್ಯಸ್ತತಾರಾಸ್ಫಟಿಕಶಕಲವುಂ ನೂಂಕುತಂ . . . ಕುಂಕುಮಘನರಸಮಂ ಸಿಂಪಿಸುತ್ತಿರ್ದಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೪೧) ; ಒಡೆಯೆಂಬುದು ಬೇಡೆಂಬುದು ಕಾಡೆಂಬುದು ಭಾಂಡ ಶಕಲ ಪಕ್ಕಣದವರ್ಗೊಳ್ ಕೂಡಿದ ನುಡಿಯಲ್ಲದೆಯಾ ನಾಡೊಳಗಿಲ್ಲ (ಹಮ್ಮೀರ. ೧-೪೮) ; ಎಷ್ಟು ಶಕಲವ ಕೂಡಿಸಿದರೆ ಇಡಿ ಒಂದಾದೀತು? (ಆರು. ४೨೦-೧). ೨. ಅರ್ಧಭಾಗ : ''ಖಂಡಃ, ಅರ್ಧಃ(ರ್ಧಂ), ನೇಮಃ, ಶಕಲಂ, ಭಿನ್ನಂ, ಸಾಮಿ - ಈ ೬ ಅರ್ಧಂ'' (ಹಲಾಯು. ೧೧೮-೨೮). ೩. ಮಡಕೆಯ ಚೂರು; ಬೋಕಿ. ೪. ತಲೆಬುರುಡೆ ; ಕಪಾಲ: ''ತಲೆಯಲುವಱಿಗೆ ಕರೋಟ[ಶಕಲಮ]ಕ್ಕೆ ಕಪಾಲಂ'' (ವಸ್ತುಕೋ. ೭೨-೨೯). ೫. ತೊಗಲು; ತೊಗಟೆ. ೬. ಮೀನಿನ ಚರ್ಮವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಮೇಲುಪದರ ; ಶಲ್ಕ : ''ವಲ್ಕಲಮುಂ ಶಕಲಮುಮವು ಶಲ್ಕಂಗಳ್'' (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೨४-೩೯). **ಶಕಳ** : ೧. ಅನೇಕ ನೃಪಶಿರಕಪಾಳಶಕಳಜರ್ಜರಿತಮುಂ ಪರಸ್ಪರಸಮರರಭಸ[ಸಮುತ್ಸಾ]ರಿತಮುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೫೧ ವ); ತ್ರಿದಶೇಂದ್ರಮಕುಟಮಂ ಪೊಡೆದ ದೃತ್ಯಗದೆಯಿಂ ಸಿಡಿಲ್ದ ಶಕಳಮ ತಾನಾದುದು ಕೃಷ್ಣ ನಿನ್ನ ಗದೆಯನೆ (ಜಗಸಿ. ೯-೬೧). [ಸಂ.]

ಶಕಲಿ (ನಾ). ಮೀನು ; ಮತ್ಸ್ಯ : ''ವೈಸಾರಿಣಃ . . . ಶಕಲೀ, ಶಲ್ಕೀ, ಸಹಸ್ರದಂಷ್ಟ್ರಃ, ಪಾಠೀನಃ - ಈ ೧೩ ಮೀನ್'' (ಹಲಾಯು. ೧೨೮-೩೩). [ಸಂ. ಶಕಲಿನ್]

ಶಕಲು (ನಾ). ೧. ಉಪಾಯ; ಯುಕ್ತಿ: ಇದಕ್ಕ ಏನಾದರೂ ಶಕಲಾ ತೆಗದೀ ಏನು ನಿಂಗೀ ? (ರಕ್ತಪ್ರ. ೧೯೯). ೨. ಚಹರೆ; ಲಕ್ಷಣ: ಇವನ ಕಳಾ, ಶಕಲ ನನಗ ಗೊತ್ತ (ನಾಟಬಿ. ४೬). [← ಅರ. ಶಕ್ಲ್; ಹಿಂ. ತಕಲ್; ಮರಾ. ಶಕಲ್, ಶಕ್ಕಲ್]

ಶಕವರುಷ (ನಾ). ಶಾಲಿವಾಹನ ಶಕಗಣನೆಯ ವರ್ಷ : ಕೋವಿದರು ಕೇಳ್ವೊಳ್ಳಿತನಲುಡುದೇವನಿಧಿನಯನೇಂದು ಸಂಖ್ಯೆಗಳೋವಿ ಶಕವರುಷಂಗಳಾಗಲು . . . ಬಸವಚರಿತ ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತ್ತು (ಬಸಪು. ೬೧-೬೨) ; ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ಶಕವರುಷ ೧೩೫೭ನೆಯ ಆನಂದಸಂವತ್ಸರದ ಚಯಿತ್ರ ಶು ೧ಲು ಮಾಡಿದ ಪಡಸಾಲೆ ಮಂಗಳಮಹಾಶ್ರೀ (ಎಕ. V (R). ಮೈಸೂರು. ೧೯೯-೧; -434). [< ಸಂ. ಶಕವರ್ಷ]

ಶಕವರ್ಷ (ನಾ). = ಶಕವರುಷ : ಶಕವರ್ಷಮಂಟುನೂಱಕ್ಕ ಕಡೆಯೊಳಱುವತ್ತು ಮೂಱು ಸಂದಂದು ಜಗತ್ ಪ್ರಕಟಪ್ಲವಸಂವತ್ಸರದ ಕಾರ್ತಿಕಂ ಮುದಮನೀಯೆ (ಆದಿಪು. ೧೬-೭೬) ; ಸ್ವಸ್ತಿ ಶಕವರ್ಷ ೯೮೦ತ್ತನೆಯ ವಿಳಂಬಿಸಂವತ್ಸರದ ಉತ್ತರಾಯಣ ಸಂಕ್ರಾಂತಿಯಂದು (ಎಕ. I (R). ೭೨-೨ ; 1059) ; ಶ್ರೀ ವಿಜಯನಾರಾಯಣಸ್ವಾಮಿಯನ್ನು . . . ಶಕವರ್ಷ ೧೦೯೪ ಹೇವಿಳಂಬಿಸಂವತ್ಸರ ಚೈತ್ರಶುದ್ಧ ಪಂಚಮಿ ವಡ್ಡವಾರ ಸುಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸಿ (ರಾಕತಶಾ. ೧೨೧). [ಸಂ.]

ಶಕಸಂವತ್ಸರ (ನಾ). = ಶಕವರುಷ : ಶಕಸಂವತ್ಸರಮುಂದು ಸಾಸಿರದ ನೂಱ್ಯವತ್ತರಬ್ದೊಳಿನಂ ವಿಕೃತಾಬ್ದಂ ಬರೆ . . . ಮಾಡಿಸಿದಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯನಸಂತಶ್ರೀ ಪುರಾಣಕ್ಕೆ . . . ಜನ್ನಮರಸಂ (ಅನಂಪು. ೧೪-೮४). [ಸಂ.]

ಶಕಳ 'ಶಕಲ' ನೋ.

ಶಕಾಬ್ದ (ನಾ). = ಶಕವರುಷ: ಶಾಲಿವಾಹನ ಶಕಾಬ್ದ ೧೭೭೫ನೇ ಸಂದ ವರ್ತಮಾನವಾದ ಪ್ರಮಾದೀಚನಾಮಸಂವತ್ಸರದ ಜೇಷ್ಠ ಬಹುಳ ೧೦ ಗುರುವಾರದಲ್ಲು (ಎಕ. III (R). ನಂಜನ. ೧೨-೧ ; 1853). [ಸಂ.]

ಶಕಾರ (ನಾ). 'ಶ' ಎಂಬ ಅಕ್ಷರ : ಅಕ್ಕರಂಗಳಕಾರಂ ಮೊದಲಾಗಿ ಳಕಾರಪರ್ಯಂತಂ ಪರಿಪೂರ್ಣಮಾಗಿರ್ಪುವು: ಶಕಾರ, ಷಕಾರ . . . ಕ್ಷಳಂಗಳೆಂಬಕ್ಕರಂಗಳಂ ಕಳೆ (ಶಮದ. ೩೬ ಟೀಕೆ). [ಸಂ.]

ಶಕುಂತ (ನಾ). ೧. ಹಕ್ಕಿ; ಪಕ್ಷಿ: ಬಸಂತವ ಪಿಕಂ ತಿಳಿವೊಲೊಕ್ಕಣ್ಣನ ಶಕುಂತ ತಿಳಿಯುವುದೆ (ಮಡಿಪು. ೧-೧೬) ; ನಳನಳಿಸಿರ್ದ ನಂದನದಿ . . . ನಾನಾ ಶಕುಂತಂಗಳೇಕ ಕಾಲದೊಳುಲಿಯತೊಡಗಿದುವು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೬-೩४೭). ೨. ಶಕುನದ ಹಕ್ಕಿ; ಹಾಲಕ್ಕಿ: ''ಪಿಂಗಲಿ ಶಕುಂತ ಭಾಸಮನಲು ಪಾಲ್ವಕ್ಕಿಯೆಂದೆನಿಕ್ಕುಂ'' (ಮಂಗರಾ. ೫೨-೮). ೩. [ಜ್ಯೋತಿ] (ಚರ ಮತ್ತು ಸ್ಥಿರಗಳೆಂಬ) ಹನ್ನೊಂದು ಬಗೆಯ ಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಎಂಟನೆಯದು; ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಲಮಾನ: (೮). [ಸಂ.]

ಶಕುಂತವರ (ನಾ). ಪಕ್ಷಿಶ್ರೇಷ್ಠ ; ಗರುಡ : ಒರ್ಮೆ ಕೃಷ್ಣಂ . . . ಶಕುಂತವರನನೇಱಿ . . . ಗಂಧಮಾದನನಗಕ್ಕೆಯ್ದಿ (ಪದ್ಮರಾ. ೧೧-೮೩). [ಸಂ.]

ಶಕುಂತಿ (ನಾ). = ಶಕುಂತ ೧: ಮೃಗ ಶಕುಂತಿ ಬಿಡದೊಲುತಿರ್ಪುದಂ . . . ಪೇಱುಮಱಿಯಧಿಕ ತಾನೆಂಬುದಂ (ಅಭಿಮ. ೨-೧). [ಸಂ.]

ಶಕುತಿ, ಸಕತಿ, ಸಕುತಿ (ನಾ). ೧. ಕಸುವು ; ಬಲ : ಯುಕುತಿಯಿನ್ನಿದಕಿಲ್ಲ ಪಾರ್ಥನ ಶಕುತಿ ಘನವು (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೮-೬೦) ; ಈ ಶಕುತಿಗು ಮಿಗಿಲಿಲ್ಲವು ಆದ ಬಗ್ಗೆಸಲಳವೆ? (ಅಪಲ್ಮ. ೧೯). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ: ಸಾಲಱಿದು ನಿಲಿಸಿದನು ನಿಶಿತ ಶರಾಳಿ ಚಾಪ ಕೃಪಾಣ ಪರಶು ತ್ರಿಶೂಲ ಮುದ್ಗರ ಚಕ್ರ ಸೆಲ್ಲಹ ಶಕುತಿ [ಪಾಶಂ ವಿಟ್ಟಿ] ತೋಮರವ (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೯-೧). ೩. ಶಕ್ತಿದೇವತೆ ; ಪಾರ್ವತಿ : ಸಕಲಲೋಕಾಧೀಶ್ವರೇಶ್ವರ . . . ಕೇಳು ನೀ ಶಿವಶ [ಪಾಶಂ. ಸ]ಕುತಿಗಳನುತ್ತರಿಸಿದವಳ ಬ್ರಹ್ಮವೆಂಬುದನು (ನಿಭಾಗ. ४-೬-೧೧). **ಸಕತಿ** : ೧. ಈ ಶೂರ್ಪಣಖಿ ನಿನ್ನ ವಿಕಳಗೊಳಿಸಿದಳೆಂಗಜನ ಮೋಹಕದ ಮದ್ದಿನಲಾದಿಪುರುಷನ ಸಕತಿ ಸಾಧ್ಯವೆ ಸಾಕು ಕೊಳ್ಳದು ನಿನ್ನ ಬಗೆ (ತೊರರಾ. ೩-೭-೩४). **ಸಕುತಿ** : ೧. ಸಕುತಿಯಾದ ನಾ ಪ್ರಾಣಲಿಂಗಕೆ ಮನವೊಲಿದು (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೯೬-೨೨೩); ನುಡಿಯುವ ಸಕುತಿಯ ನೀಡೆನಗಂ ನೀಂ ನಡೆನುಡಿಯೊಡೆಯನ ಬಸವನ ಕನ್ನಡ ಜೇನಿನ ನುಡಿ ತಾಯೆ (ಸಾಸಮಾ. ೧೯೯). ೨. ಸರಳು ಕಡಿದವು ಸಕುತಿ ಸೆಲ್ಲಹ ಪರಶು ಕವಿದವು . . . ಅಖಿಳದೆಸೆಗಳಲಿ (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೫-೮). [< ಸಂ. ಶಕ್ತಿ]

ಶಕುತಿಗೆಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬಲಗುಂದಿಸು ; ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಉಡುಗಿಸು : ಸೌಂದರನ ಬಲವನೊರ್ಬುಳಿಮಾಡಿ ಗರ್ಬಂಗೆಡಿಸಿ ಕಂಗೆಡಿಸಿ ಶಕುತಿಗೆಡಿಸಿ ಒಡಿಮೊಲಂ ಗೂಂಮೊಡೆಯುಚ್ಚಿಕೊಂಡು (ಸಂಬರ ೧೮-೩೭). [ಶಕುತಿ + ಕೆಡಿಸು]

ಶಕುನ (ನಾ). ೧. ಪಕ್ಷಿ ; ಹಕ್ಕಿ : ''ಶಕುನಿ . . . ಶಕುನಂ ಶಕುಂತಂ ಶಕುಂತಿಯನ ಪಕ್ಷಿ'' (ಮಂಗರಾ. ೫೦-೧). ೨. ಶುಭಾಶುಭಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ನಿಮಿತ್ತ: ಪುತ್ರಲಾಭದ ಫಲವಿಶೇಷಿತ ಶಕುನ ಹಿಗ್ಗಿಸಿತವನಿಪನ ಮನವ (ತೊರರಾ. ೧-೬-೬); ಶಕುನವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಬೆಳಗು ತನಕ ಕದ್ದರ ಆದೀತೇ ? (ಗಾದೆ). ೩. ಸುಳಿವು; ಸೂಚನೆ: ನಲನಂ ನಿಱುಗೆಯುಂ . . . ಶಕುನಮನೊಳ್ಪಿತ್ತುಪಾಯಮುಂ ಪಿಡಿವಂದೀತನೆ ವಂದಿ ಕುರುತು ಕುಂಟೆಂದಲಸದಱಿದಿಂತು ಬಲ್ಮೆಗೆ ಬೆರಲೆತ್ತಿ ಪಚ್ಚೆಯಂ ನೆಲೆಗಳಂ ಕಿಡಲೀಯದೆ ಸಿಲೆಯ ಮೇಲಾದೊಡಂ ಶಕುನಮಂ ನಿಱಿಪಂತೆ ನಿಱಿಸುವಂ ಪಂದಿಯಂ ನೀಂ ಮೆಚ್ಚಲುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೪೬); ಅಬ್ಬರವ ಕೇಳಿಯಾಲಿಸುತ ಸೂಪ್ಪಂ ಬೆದಕುತಿಬ್ಬಗಿಯ ತೃಣವಾಂ ಶಕುನಮಮ ನೋಡಿ ಹಬ್ಬಂದಿ ವಿಪಿನದೊಳು ನಿಂದುದಾ ಶಬರಂಗೆ ವ್ಯತ್ಯುತಾನೆಂಬಂದದಿ (ಹರಿಶಾ. ೬-೬). ४. ನಿಮಿತ್ತಗಳ ಮೂಲಕ ಮುಂದಿನ ಆಗುಹೋಗುಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ : ವರಸೂಪಶಾಸ್ತ್ರವೃಘುಚಿತ್ರರಸಾಳಂಕಾರ ಗಣಿತಗಜಹಯವೈದ್ಯಂ ಸ್ವರಶಕುನಕಾವ್ಯನಾಟಕ ಭರದಿ ಕಳಾವಿದನೆನಿಪ್ಪುದತಿಚದುರವಿಟಂ (ಮದಶಿ. ೧೦-೧೮) ; ಶಕುನಂ ಜೋಯಿಸಮಾದಿಯಾಗಿ ಪೆಱವುಂ ವಿಜ್ಞಾನವಿದ್ಯಾವಿಶೇಷ

ಕಳಾಳಾಪದೊಳಾಂ ಸಮಗ್ರಂ (ಜಗಮಾ. ೩-೨೦) : ಮಗನ ಮದುವೆಗೆ ಶಕುನವ ನೋಡ ಹೋಹಾಗ ಇದಿರಲ್ಲೊಬ್ಬ ಮೂಕೊಜಿತಿಯ ಹಾವಾಡಿಗನ ಕಂಡು ಶಕುನ ಹೊಲ್ಲೆಂಬ ಚದುರನ ನೋಡಾ (ಬಸವ. ೧೦೫).

ಶಕುನದ ಹಕ್ಕಿ = ಶುಭಾಶುಭಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಪಕ್ಷಿ; ಹಾಲಕ್ಕಿ: ಶುಭನುಡಿಯೇ ಶಕುನದ ಹಕ್ಕಿ ಶುಭನುಡಿಯ (ನಾಡಲಿ. ೩-೨); ಈ ಶಕುಂತ ಇಲ್ಲವೆ ಶಕುನದ ಹಕ್ಕಿಯು ಭವಿಷ್ಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದೆಂದು ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿಯೂ ಬೇರೆ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಬಗೆಯಲಾಗಿದೆ (ಪರಪ. ೭೫); ಶಕುನದ ಹಕ್ಕಿಯ ಗೋಣು ಮುರಿದ ಹಾಗೆ (ಗಾದ). [ಸಂ.]

ಶಕುನಜ್ಞಾನ (ನಾ). = ಶಕುನ ೪ : ಬರೆಪಂ ಬಾಜನ . . . ಶಕುನಜ್ಞಾನಂ ರಥಾರೋಹಣಂ . . . ಅಖಿಲವ್ಯೂಹೋತ್ಕರಮೆಂಬಿನಿತಜಾಳಂ ಬಲ್ಲರೆಲ್ಲರುಂ ಮೆಚ್ಚೆ ಪಡೆದನತಿಕೌಶಲಮಂ (ಪುಪ್ಪಪು. ೪-೫೪). [ಸಂ.]

ಶಕುನಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). = ಶಕುನ ೪ : ಜ್ಯೋತಿಷ, ವೈದ್ಯ, ಶಕುನಶಾಸ್ತ್ರ ಮುಂತಾದವು ಗಳಲ್ಲಿ ವೇಮನನಿಗಿಂತ ಈತನಿಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರವೇಶವಿದೆ (ಸಾಹಿವೇ. ೧೧೧). [ಸಂ.]

ಶಕುನಿ (ನಾ). ೧. ಪಕ್ಷಿ; ಹಕ್ಕಿ: ಅಖಿಳಕಾದ್ರವೇಯವಿದ್ರಾವಣಂ ಸಕಲಶಕುನಿಗಣಸಮೇತಂ ಕ್ಷೀರಪಾರಾವಾರಾಭಿಮುಖನಾಗಿ (ಪಂಚತಂ. ೧೭೦-೬) ; ವನಮೃಗ ಶಕುನಿವ್ರಜ ಶಕುನಂ ಶುಭಮನ . . . ಎಯ್ದಿದಂ (ಜಗ೨. ೫-೭೭). ೨. ಶಕುನದ ಹಕ್ಕಿ; ಹಾಲಕ್ಕಿ: ಶಕುನಿ ಗಳ್ ಕೂಡೆ ಕೂಗುತಿವ ದುಶ್ಶಕುನಮಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೩-೧೪೫). ೩. ಗುಂಡು ಮುಳುಕನ ಹಕ್ಕಿ: "ಆತಾಪೀ, ಶಕುನಿಃ, ಚಿಲ್ಲಃ - ಈ ೩ ಗುಂಡುಮುಳುಕ (ನ ಹಕ್ಕಿ)ಂ" (ಪಲಾಯು. ೪೨-೯೭). ೪. ಹದ್ದು ಅಥವಾ ಗಿಡುಗ. ೫. ಕೌರವರ ಸೋದರಮಾವ; ಗಾಂಧಾರಿಯ ಸಹೋದರ: ದುಶ್ಶಾಸನ ಕರ್ಣ ಶಕುನಿ ಸೈಂಧವರೆಂಬ ದುಷ್ಟ ಚತುಷ್ಟಯದೊಳ್ ಮಂತಣಮಿರ್ದು (ಪಂಪಭಾ. ೬-೭೭ ವ); ಶಕುನಿ ಬಂದನು ಕೌರವೇಂದ್ರನ ರಾಜಮಂದಿರಕೆ (ಐಪ್ಯಾಸ. ೧೨-೮). ೬. = ಶಕುಂತ ೩. : ಶಕುನಿ ಚತುಷ್ಕ ನಾಗವ ಕಿಂಸ್ತುಘ್ನವೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಸ್ಥಿರಕರಣಂಗಳು (ಎವಶ. ೨೬೨). 'ನಾಗವ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಶಕುನಿಕರಣ (ನಾ). = ಶಕುಂತ ೩: ಶಕುನಿಕರಣಕ್ಕೆ ವನಂ ೪ ಗಳಿಗೆ ಮೇಲೆ ತ್ಯಾಜ್ಯಾ (ಭಾಸ್ಕರ. ೭೧-೮). [ಸಂ.]

ಶಕುನಿಗ (ನಾ). ಶಕುನಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಭವಿಷ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವವನು; ನೈಮಿತ್ತಿಕ : ಕರಮುಖಚೇಷ್ಟೆಯನಟೆಗೆ ತಾಂ ಶಕುನಿಗನಂತಿರೆ (ಮದತಿ. ೧೧-೭೭); ಅರಸಂ . . . ಶಕುನಿಗರಂ ಕರೆಯಿಸಿ ಈ ಶಕುನಮದೇನಂ ಪೇಟ್ವುದೆಂದು ಬೆಸಗೊಳ್ಳುದುಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೨೭-೧೭) ; ಆ ವೇಳೆಯೊಳೊರ್ವ ಶಕುನಿಗನೆಯ್ತಂದಾ ವಸುಪಾಲನನೆಯ್ದಿ ಭೂವಲ್ಲಭಗೆ ಮುಂದಪ್ಪ ಕಾರ್ಯಂಗಳನೋವದೆ ಪೇಳ್ದಂ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೪-೨೮).

[ಶಕುನ + -ಇಗ]

ಶಕುನಿಪರಿಯಂಕ (ನಾ). ಪಕ್ಷಿಗಳ ಕೆತ್ತನೆಯ ಅಲಂಕಾರದ ಕಾಲುಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಮಂಚ: ಶಕುನಿಪರಿಯಾ‌ಙ್ಕಯತೆಂಕ ಮೃದುವಾಸಿಕೆಯ ಮೇಲೆ ಒಲವಿಂ ಕ್ಷಿತಿ ಮೂರು ಲೋಕದಾ ಸತಿಯರಸಿ ರತಿದೇವಿಯ ಬಲದ ನುಣ್ದೋಳ ಮ್ಯಾಲೆ ತಾನತಿಶಯದಿ ಸಿರಿದಲೆಯ ನಿಟ್ಟು . . . ಸುಖನಿದ್ರೆಯೊಳಗಿರಲು (ನವಮೋ. ೨೭-೨೫). [< ಸಂ. ಶಕುನಿಪರ್ಯಂಕ]

ಶಕುನಿಮಂಚ (ನಾ). = ಶಕುನಿಪರಿಯಂಕ : ಕರೆದೊಯ್ದು ಶಕುನಿಮಂಚದ ಮೇಲೆ ಪ್ರೀತಿಯಲಿ ಕುಳ್ಳಿರಿಸುತ (ಪ್ರಾಥರಾ. ೯-೧೭); ತೂಗುಮಂಚ ಶಳಮಂಚ ಶಕುನಿಮಂಚ ಚಪ್ಪರಮಂಚ . . . ಉಯ್ಯಾಲೆಯಿಂ ಮರೆಯ (ನವಮೋ. ೧೭-೪೧). [ಸಂ.]

ಶಕುನಿವಟ್ಟಲು (ನಾ). ಹಕ್ಕಿಗಳಿಗೆ ನೀರುಕುಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಇಟ್ಟಿರುವ ಬಟ್ಟಲು : ಅಲರಂಬನ ಕಯ್ಯೊಳಸೆವ ಶಕುನಿವಟ್ಟಲುಲುಪಿನಂತುಚಿ ಮೋಹಿಸುವ ಕಲರವದಿಂದ ಮೆಱೆವ ಪಾರಿವಂಗಳ ಕಲಕಲವೆಸದುದದಟೊಳು (ಕುರಾಪಾಂ. ೮-೯).

[ಶಕುನಿ + ಬಟ್ಟಲು (< ಬಟ್ಟಲ್)]

ಶಕುಲ, ಶಕುಳ (ನಾ). ೧. ಒಂದುಬಗೆಯ ಸಣ್ಣಮೀನು ; ಸೀಗಡಿ: "ಎಳವೀನಂಗಳ್ ಶಕುಲಂಗಳ್" (ವಸ್ತುಕೋ. ೨೩-೬). ೨. ಮೀನು; ಮತ್ಸ್ಯ: 'ಶಕುಲನೇತ್ರೆ' ಪರಾ. ಶಕುಳ : ೧. "ಶ[ಪಾಠಾಂ.ಸು]ಕುಳಮತಿಚಿಕ್ಕಮೀನಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೦-೭). [ಸಂ.]

ಶಕುಲನೇತ್ರೆ (ನಾ). ಮೀನಿನಂತೆ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವಳು ; ಮೀನಾಕ್ಷಿ: ನಿರುಪಾಧಿಕ ಯೊಳನ್ನವ ನೀಡುವುದು ಶರಣರಿಗೆ ಮತವಲ್ಲೆಲೆ ಶಕುಲನೇತ್ರೆ (ಶಂಕರಾ. ೬-೨೦).

[ಸಂ. ಶಕುಲನೇತ್ರಾ]

ಶಕುಲಾದನಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದುಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ; ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ: "ಕಟುಃ, ಕಟುಂಭರಾ . . . ಶಕುಲಾದನೀ — ೯ ಕಟುಕರೋಹಿಣೀ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೧). ೨. ಒಂದುಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ನೀರುಹಿಪ್ಪಲಿ : "ಲಾಂಗಲೀ, ಶಾರದೀ, ತೋಯಪಿಪ್ಪಲೀ, ಶಕುಲಾದನೀ - ನೀರುಹಿಪ್ಪಲೀ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೭). [ಸಂ. ಶಕುಲಾದನೀ]

ಶಕುಳ 'ಶಕುಲ' ನೋ.

ಶಕೃತ್ತು (ನಾ). (ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪ್ರಾಣಿಗಳ) ಮಲ; ಪುರೀಷ : "ವರ್ಚಸುತ್ತರ್ಗಂ . . . ಶಕೃದ್ವಿಷ್ಠೆ ವಿಶ್ವಟಮಸಲ್ ವರ್ಚಸ್ಕಮೆನಲು ಮಲಮಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೭-೫).

[ಸಂ. ಶಕೃತ್]

ಶಕೆ (ನಾ). = ಶಕ ೧ : ಶಾಲೀವಾಹನನು ನಮ್ಮ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಶಕೆಯನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದನು (ರೂಢಿ). [ಸಂ. ಶಕ]

ಶಕ್ಕು, ಷಕ್ಕು (ನಾ). ಸಂದೇಹ; ಅನುಮಾನ: "ಶಕ್ಕು - ಸಂಶಯ" (ಜಾನಕೋ. ೪೫). ಷಕ್ಕು: ಯಾ ಮಾತಿನ ಷಕ್ಕು ಬಂದಲ್ಲಿ . . . ಅವನ ರೋಜಗಾರಿ ನಿಲ್ಲತಕ್ಕದ್ದಿಲ್ಲ (ಮಹಾಪಾಂ. II, ೭೭). [← ಅರ. ಶಕ್; ಹಿಂ. ಶಕ್, ಶಕ್ಕ್ ; ಮರಾ. ಶಕ್]

ಶಕ್ಕುಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕರಿದ ತಿಂಡಿ ; ಚಕ್ಕುಲಿ: ನಾಲಿಗೆಯ ದೋಸೆ ಕರ್ಣಗಳ ಶಕ್ಕುಲಿ ಯಂತ್ರಜಾಲ ಶಾವಿಗೆ (ವಂಕಾರಾ. ೬-೪೭-೫೩). 'ಚಕ್ಕುಲಿ' ಪರಾ.

[< ಸಂ. ಶಷ್ಕುಲೀ, ಶಸ್ಕುಲೀ]

ಶಕ್ಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ(?): ಶಮ್ಯಾಕ = ಶಕ್ಕೆ . . . ಮೂತ್ರಂ = ಗೋಮೂತ್ರವೆಂಬುವು, ವಿರೇಚನಾನಿ = ವಿರೇಚನದ್ರವ್ಯಗಳು (ವಿಷ್ಣು. ೫೯). [?]

ಶಕ್ತ (ಗು). ೧. ಕಸುವುಳ್ಳ; ಬಲಿಷ್ಠವಾದ. (ನಾ). ೨. ಅರ್ಹನಾದವನು; ಯೋಗ್ಯನಾದವನು: "ಕ್ಷಮಃ, ಶಕ್ತಃ - ಈ ೨ ಅರ್ಹವಂ" (ಹಲಾಯು. ೬೪-೨೬೨); ಶಿವನಾಗಮಯ್ಯಂ ಸದಮಳಾಚಾರಚಿತ್ರಶಕ್ತನು ಬಸವನಿಂ ಹೃಣಿಪತ್ರಿಯಂ ಕೈಕೊಳುತ (ಬಸವ. ೫೫-೨). ೩. ಅರ್ಹವಾದುದು; ಯೋಗ್ಯವಾದುದು: ಭೂರಿವಿಜೃಂಭಣಕ್ಕೆ ಮುಖಮೇನವಗಾಹನಶಕ್ತಮೋ ನಿಜಾಕಾರದೊಳಿಟ್ಟುದೀ ಜಗದ ಚೆಲ್ವನಶೇಷಮುಮಂ ಕುಮಾರಿಯಾ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೧೧೯). ೪. ದಕ್ಷತೆ; ಕುಶಲತೆ: ಸೂಕ್ತಿ ಹೊಗಳಲು ಸರ್ವಮಯನಂ ಭಕ್ತಹೃನ್ಮಯವಾಗಿ ಕರುಣಿಸಿ ಶಕ್ತದಿಂ ಸರ್ವೇಶನಂ ಪ್ರಾಣೇಶನಂ ಮಾಡಿ (ಬಸವ. ೩೯-೧೨). ೫. ಶೂರ; ಪರಾಕ್ರಮಿ: ಭಕ್ತನಿಗೆ ಭುಕ್ತಿ, ಶಕ್ತನಿಗೆ ಕತ್ತಿ (ಗಾದ). ೬. [ತರ್ಕಶಾ] ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ ಪದ : ಪದಗಳಿಂದ ಪದಾರ್ಥಜ್ಞಾನವು, ಪದದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಬರುವುದು. ಸಾಮರ್ಥ್ಯವೇ ಶಕ್ತಿ. ಪದವು ಶಕ್ತ. ಅರ್ಥವು ಶಕ್ಯ (ಓಂಕಾರಾ. ೨೦೫). [ಸಂ.]

ಶಕ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಕಸುವು; ಬಲ: ಅನುಪಮರಣನಿಸ್ಸಾರಕನನೂನಶಕ್ತ್ಯನ್ವಿತಂ ವಿಚಾರಕ್ಷಮನೆಂಬ ನೆಗಳ್ತೆಯಿಂದ ಬಲ್ಲಾಳನೃಪಾಳಂ . . . ಒಪ್ಪಿಪ್ಪಂ (ಎ.ಕ. V. ಅರಸೀ. ೩೮-೧೭; ಸು. -200); ಸೃಷ್ಟಿಯ ಶಕ್ತಿದೂತನಂ, ರಾಜೇಂದ್ರ, ಋತಚಿನ್ಮಯಿ ಲೀಲೆಗಾಂ ಕವಿಕ್ರತು ಕಣಾ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೨-೬೫೩); ಶಕ್ತಿಇದ್ದವನಾದರೂ ಯುಕ್ತಿ ಇದ್ದವನ ಕೆಳಗೆ (ಗಾದ). ೨. ಪಾರ್ವತಿ ; ಆದಿಶಕ್ತಿ : ಶಕ್ತಿ ಲಕ್ಷ್ಮಿ ದುರ್ಗಿ ಎಂಬ ಕಿಱುಕುಳದೈವವಮಂ ಪೂಜಿಸಿ (ಸರ್ವವ. ೧೭೮-೮೫) ; ಶಕ್ತಿಯೆಂಬುದು ಮಾಯೆ (ಹಂಸಾ. ೭೩); ಶಿವ ಮತ್ತು ಶಕ್ತಿ ಈ ಈರ್ವರಿಂದಲೇ ಸಮಸ್ತಪ್ರಪಂಚವೂ ನಡೆಯುತ್ತಿದೆ (ಭಾರದ. ೨೨೫). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ: ದೇವಾರಿ ಮುರಾರಿಯಂ ಗೆಲಲ್ ನೆಱೆಯದೆ . . . ಶಕ್ತಿಯೊಳಿಟ್ಟಂ (ಜಗ೨. ೧೨-೪೩); ಶಕ್ತಿ (ನಾಲ್ಕು ಹಸ್ತಗಳಷ್ಟು ಉದ್ದದ ಲೋಹಾಯುಧ. ಕರವೀರದ ಎಲೆಯನ್ನು ಹೋಲುತ್ತದೆ. ಹಿಡಿಯು ಆಕಳಿನ ಕೆಚ್ಚಲನ್ನು ಹೋಲುತ್ತದೆ) (ಕಶಾಳ. ೨೭೭). ೪. ಹೆಣ್ಣು ; ಸ್ತ್ರೀ: ತನ್ನ ಸತಿಗೆ ಗರ್ಭ ತಲೆದೋಱದಲ್ಲಿಯೆ ಮುಖವ ಕಾಬುದಕ್ಕೆ ಮುನ್ನವೆ ಲಿಂಗಧಾರಣಮಂ ಮಾಡಿ . . . ಶಕ್ತಿಯಾದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ನೇಮದ ವ್ರತಿಗಳಿಗೆ ಕೊಟ್ಟೆಹನೆಂದು ಸುತನಾದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ನೇಮದ

ವ್ರತಿಗಳಲ್ಲಿ ತಂದಿಹೆವೆಂದು ಗಣಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿ ವಿಭೂತಿಯ ಪಟ್ಟಮಂ ಕಟ್ಟಿ (ಎಪಿಇಕ್ಷ. ೬೧). ೫. ಕತ್ತಿ; ಖಡ್ಗ. ೬. ಕಸುವುಳ್ಳವನು; ಬಲಾಢ್ಯ: "ಗಿರಿಸುತೆ ಖಡ್ಗ ಕಾಮಿನಿ ಬಲಾನ್ವಿತರೆಂಬಿವು ಶಕ್ತಿ ಶಬ್ದಂ" (ನಾನಾರ. ೬೧). ೭. ಒಬ್ಬ ಋಷಿ ; ವಸಿಷ್ಠರ ಮಗ: "ಶಕ್ತಿ: = ದೇವತೆಯುಂ, ಬಲ್ಮೆಯುಂ, ವಸಿಷ್ಠನ ಮಗನುಂ" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೨೦೪). ೮. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಕವಿತಾರಚನೆಗೆ ಮೂಲಕಾರಣವಾದ ಪ್ರತಿಭೆ: ಪ್ರತಿಭಾನಂ ಕಾವ್ಯವಿದ್ಯಾಪ್ರಚಯಪರಿಚಯಮಂ ವೃದ್ಧಸೇವಾನುರಾಗಂ ಸತತಾಭ್ಯಾಸ ಪ್ರಯತ್ನಂ ಕವಿತೆಗೆ ನಿಯತಂ ಕಾರಣಂ ಪೇಬ್ಯೂಡಂತಾ ಪ್ರತಿಭಾನಂ ಶಕ್ತಿ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೪೦೪); ಕಾವ್ಯ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಅಭಿಧಾವೃತ್ತಿ ಅಥವಾ 'ಶಕ್ತಿ' ಇರುವಂತೆ 'ಭಾವಕತ್ವ', 'ಭೋಜಕತ್ವ' ಎಂಬ ಮತ್ತೆರಡು ಶಕ್ತಿಗಳಿವೆ (ಕೃವಿ. ೧೯೨). ೯. [ಜ್ಯೋತಿ] ಮೂವತ್ತೆರಡು ಬಗೆಯ ನಾಭಸಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಈ ಇದರಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ಗ್ರಹಗಳೂ ೭, ೮, ೯ ಮತ್ತು ೧೦ನೆಯ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿದ್ದು ಜಾತಕನು ಧನಹೀನನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ: ಸಮುಜ್ಜ್ವಿತ ಧನರಾಶಿ ಶಕ್ತಿಜನಿತಂ (ಜಾತಕ. ೧೩-೧೮). 'ನಾಭಸಯೋಗ' ಪರಾ. ೧೦. [ತರ್ಕಶಾ] ಪದಕ್ಕೂ ಅರ್ಥಕ್ಕೂ ಇರುವ ಸಂಬಂಧ: ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ಮರಣಕ್ಕೆ ತರಲು ಅನುಕೂಲವಾದ ಪದಾರ್ಥದ ಸಂಬಂಧಕ್ಕೆ ಶಕ್ತಿ ಎಂದು ಹೆಸರು (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೮೪೭). ೧೧. [ಶೈವ] ಮೂವತ್ತಾರು ತತ್ತ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಮೂವತ್ತಾರು ತತ್ತ್ವಗಳು . . . ಶುದ್ಧಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಬಿಂದು ಮಹಾಮಾಯೆಯೆಂಬ ಶಿವತತ್ತ್ವ, ಶಕ್ತಿತತ್ತ್ವ . . . ವಿದ್ಯಾತತ್ತ್ವಗಳಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿ ಪಂಚತತ್ತ್ವಗಳಾಗುವವು (ಹಿಂದಸಾ. ೨೪೭). ೧೨. ಐವತ್ತುನಾಲ್ಕು ಮಂತ್ರ ಸಾಧನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಷಡಾಮ್ನಾಯಮೂಲ . . . ಶಕ್ತಿಕೀಲಕ ಅಕ್ಷರದೇವತ ಅಧಿದೇವತೆ. . . ಆತ್ಮೈಕ್ಯಗಳೆಂಬ ಪಂಚಚತ್ವಾರಿಂಶನ್ಮಂತ್ರಸಾಧನಂಗಳೊಳು ಪ್ರಜ್ಞೆಗೊಂಡು (ವಿವೇಕ. ೮೦).

ಶಕ್ತಿಮೀರು = ಸಂಪೂರ್ಣಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸು : ಸಾಧ್ಯ ವಾದುದನ್ನು ಶಕ್ತಿಮೀರಿ ಮಾಡುವೆ (ಕೊತಕಾ. ೪೩). [ಸಂ.]

ಶಕ್ತಿಗಿಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬಲವನ್ನು ಕುಂದಿಸು; ನಿತ್ರಾಣಗೊಳಿಸು: ಮುಕ್ತಿಪದದ ಹೊಲಬಂ ಮುಗುಳ್ಗಣೆಯನ ಶಕ್ತಿಗಿಡಿಪ ಪರಿವಿಡಿಯಂ . . . ವ್ಯಕ್ತೀಕರಿಸು ವುಪಾಧ್ಯಾಯರನಾಂ ಭಕ್ತಿಯನಭಿವಂದಿಸುವೆಂ (ಜಯಕಾ. ೧-೪).

[ಶಕ್ತಿ + ಕಿಡಿಸು (< ಕೆಡಿಸು)]

ಶಕ್ತಿಗುಂದು (ಕ್ರಿ). ನಿತ್ರಾಣವಾಗು ; ಶಕ್ತಿಹೀನವಾಗು : ಶರೀರದಲ್ಲಿ ರಕ್ತದ ಅಂಶ ಕಡಿಮೆಯಾದಾಗ ಶಕ್ತಿಗುಂದುವುದು (ಆಹುಪಾ. ೫೯)..

[ಶಕ್ತಿ + ಕುಂದು]

ಶಕ್ತಿಗೆಡು (ಕ್ರಿ). = ಶಕ್ತಿಗುಂದು: ಚಪ್ಪರಿಸಿ ಬಂದು ನಿನ್ನಂ ಮುಪ್ಪಡಿಸಿದುದು . . . ಬಸನವುನಿನ್ನಪ್ಪಡಮಿಲ್ಲನಿಸಿ ಶಕ್ತಿಗೆಟ್ಟಂದುಬೀವೋ (ಅಜಿಪು. ೨-೯೭); ಬಡಿವತ್ತ[ಬಡವ]ನಂತೆ ಶಕ್ತಿಗೆಟ್ಟು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೭೮) ; ನಿರತಮಂತ್ರದ ಶಕ್ತಿಗೆಟ್ಟಂತರದೊಳಾಡುವ ದೋವತಿಗಳೀ ಧರಗಿಳಿಯಲೊಡನಾತನಂಜುತ್ತಾಗಳೆಯಿ ತಂದು (ಬಸವಪು. ೫೭-೩). [ಶಕ್ತಿ + ಕೆಡು]

ಶಕ್ತಿತ್ರಯ (ನಾ). ೧. [ರಾಜನೀ] ಅರಸನಿಗಿರಬೇಕಾದ ಪ್ರಭು, ಮಂತ್ರ ಮತ್ತು ಉತ್ಸಾಹಗಳೆಂಬ ಮೂರುಬಗೆಯ ಬಲಗಳು: ಆಕೆಯ ವಳಿತ್ರಯಂಗಳುಂ ಪಗೆವರ ಶಕ್ತಿತ್ರಯಂಗಳುಮೊಡನೊಡನೆ ಕೆಟ್ಟುವು (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೪೧ ವ) ; ನಯಮಸಯ ನೆಗಟ್ಟ ಶಕ್ತಿತ್ರಯದೊಳ್. . . ಪ್ರಭುಶಕ್ತಿ ಎಸವವೋಲೆಸದಂ . . . ಕಾಳಿದಾಸ ದಣ್ಣಾಧೀಶಂ (ಎಇ. ೨-೩-೭೮; -058). ೨. ಕ್ರಿಯಾಶಕ್ತಿ, ಜ್ಞಾನಶಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಇಚ್ಛಾಶಕ್ತಿಗಳೆಂಬ ಮೂರುಶಕ್ತಿಗಳು : ಮನದಿ ಮೂರ್ತಿತ್ರಯವು ಕೇಳ್ಕೆ ಮನದಿ ಶಕ್ತಿತ್ರಯ ಜಗತ್ರಯ . . . ಮನದಿ ಸರ್ವಾರೂಪು ವ್ಯವಹರ (ಭಾಸಹಿ. ೧೦-೫೫). [ಸಂ.]

ಶಕ್ತಿದಾಯಕ (ಗು). ಬಲವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ; ಬಲವನ್ನು ನೀಡುವ: ಈ ಶಕ್ತಿದಾಯಕ ಆಹಾರಾಂಶಗಳೆಲ್ಲವೂ ಉರಿಯಬಲ್ಲ ಸಾವಯವಸಂಯುಕ್ತ ಪದಾರ್ಥಗಳು (ಗೃಹವಿ. ೨). [ಸಂ.]

ಶಕ್ತಿಧರ (ನಾ). ೧. ಶಕ್ತ್ಯಾಯುಧವನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು. ೨. ಷಣ್ಮುಖ; ಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿ: ಹರಿಯಿಂದಂ ಹರನಿಂದೆ ಶಕ್ತಿಧರನಿಂ ನೀರಿಂದ ಪಾಳಾದ ದುಷ್ಕರ ಲಂಕಾಪುರಮಂ . . . ಸುಸ್ಥಿರ ಹಮ್ಮಿರಪುರಕ್ಕೆ ತೋಡಿಸಲೊಡಂ ಮೂಢೋಕ್ತಿ ಮೂಲೋಕದೊಳ್ (ಹಮ್ಮಿರ. ೧ ೬೪). [ಸಂ.]

ಶಕ್ತಿಪರಿಷೆ (ನಾ). [ಶೈವ] ಕಾಳಾಮುಖ ಶೈವಗುರುಗಳ ಸಂಘ: ಸೋಮಗ್ರಹಣದೊಳ ಕಾಲಂ ಕರ್ಚಿ ಧಾರೆಯೆಱುದು ಕೊಟ್ಟರ್ ಶಕ್ತಿಪರಿಷೆಯ ಸ್ಥಾನಂ ನನ್ನಿಯ ಬಟುಕ್ಕ ದೇತಾಭೂಗಡೆ ಸಲ್ಲ ಮಣ್ಣನೂ . . . ಬಳಿವತ್ತ್ರಮುಂ ಸಲ್ವದು (ಎಕ. III (R). ನಂಜನ. ೨೯೪-೮ : 977) ; ಮೂವರ ಕೋಣೆಯ ಸಸ್ತಾನದ ಶಕ್ತಿಪರಿಷೆಯೊಳ್ಗೆಗಳ್ಗೆವಡೆದು ಶಿಷ್ಯಚಾತಕ ವರ್ಷಾ ಕಾಳಾಮುಖರೆನಿಸಿದ ಕಾಳಾಮುಖರೊಳ್ (ಎಕ. VII. ಶಿಕಾ. ೯೯-೯೪ : 1113). [ಶಕ್ತಿ + ಪರಿಷೆ (< ಪರಿಷ)]

ಶಕ್ತಿಪಾಣಿ (ನಾ). ೧. = ಶಕ್ತಿಧರ ೧. ೨. = ಶಕ್ತಿಧರ ೨ : "ಗೌರೀಪುತ್ರಃ, ಷಣ್ಮುಖಃ, ಶಕ್ತಿಪಾಣಿಃ . . . ಶರಜನ್ಮಾ(ಚ ಕಥ್ಯತೇ) - ಈ ೨೦ ಕಾರ್ತಿಕೇಯನ ಪೆಸರ್" (ಪಲಾಯು. ೫-೨೦). [ಸಂ.]

ಶಕ್ತಿಯೋಗ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಮೂವತ್ತೆರಡು ಬಗೆಯ ನಾಭಸಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಜನನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಏಳನೆಯ ಸ್ಥಾನದಿಂದ ಹತ್ತನೆಯ ಸ್ಥಾನ ಪೂರ್ತಿ (ನಾಲ್ಕು ಸ್ಥಾನಗಳೊಳಗೆ) ಎಲ್ಲ ಗ್ರಹಗಳೂ ಇರುವಿಕೆ : ಶಕ್ತಿಯೋಗದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ಹಣವಿಲ್ಲದವನಾಗುತ್ತಾನೆ (ಜಾತಕ. ೧೩-೧೭ ಅಟಿ).

[ಸಂ.]

ಶಕ್ತಿವಂತ (ನಾ). ಬಲಶಾಲಿ ; ಶಕ್ತಿಶಾಲಿ: ಆತನು ಘನತನಪೋದ್ಯುಕ್ತ ಭಾವಫಲ ಪ್ರಭಾವದ ಶಕ್ತಿವಂತನದಲ್ಲದೇ ಆರ್ಮದು ನೋಡಿದಡ ಭಕ್ತರೊಳು ಸಲೆ ಸಂದುವಡೆದನು (ಬಸವಪು. ೫೩-೨೦). [< ಸಂ. ಶಕ್ತಿಮತ್]

ಶಕ್ತಿವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಜೀವಾತ್ಮ ಪರಮಾತ್ಮರ ಸಾಮರಸ್ಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಸಿದ್ಧಾಂತ; "ಪರಾಶಕ್ತಿ ವಿಶಿಷ್ಟ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಮಾಯಾಶಕ್ತಿ ವಿಶಿಷ್ಟಜೀವನು ಸಮರಸವಾಗಿ ಬೆರೆಯುವುದಕ್ಕೆ ಶಕ್ತಿ ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತವೆಂದು ಹೆಸರು" (ಶಕ್ತಿವಿ. ೨೦): ಜೀವಾತ್ಮ ಮತ್ತು ಪರಮಾತ್ಮ(ಅಂಗ ಲಿಂಗ)ರು ಒಂದು ಗೂಡುವುದೇ (ಸಾಮರಸ್ಯವು) ಶಕ್ತಿವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತ ಪದದ ವಿಶಿಷ್ಟಾರ್ಥವು (ಭಾವದ. ೨೪೫). [ಸಂ.]

ಶಕ್ತಿಶಾಲಿ (ನಾ). = ಶಕ್ತಿವಂತ: ಅವರೂ ಸಹ ವೈದುಂಬರ ಜೊತೆಗೂಡಿ ಸಾಕಷ್ಟು ಶಕ್ತಿಶಾಲಿಗಳಾಗಿಯೇ ಇದ್ದರು (ಸೂಳಿಯ. ೬೦). [ಸಂ. ಶಕ್ತಿಶಾಲಿನ್]

ಶಕ್ತಿಹೀನ (ನಾ). ಬಲಹೀನ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಕಸುವು ಕಳೆದುಕೊಂಡ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಹಾಸಿಗೆಯ ಮೇಲೆ ಶಕ್ತಿಹೀನಳಾಗಿ ಮಲಗಿದ್ದ ಪ್ರಭೆಯನ್ನು ಶೇಖರ ದಿಟ್ಟಿಸಿ ನೋಡಿದಾಗ ಒಂದು ನಿಮಿಷ ಅವನ ಮೈ ಜುಂ ಎಂದಿತು (ಮೂಪ್ರೇಮ. ೪೭). [ಸಂ.]

ಶಕ್ತ್ಯನುರೂಪ (ಗು). ಶಕ್ತಿಗೆ ಹೊಂದುವ; ಯಥಾಶಕ್ತಿಯಾದ: ಅಭಯ ದಾನಾದಿಗಳೊಲ್ ಶಕ್ತ್ಯನುರೂಪ ತ್ಯಾಗಮುಮುಗ್ರೂಢ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಶರೀರಕ್ಲೇಶ ಲಕ್ಷಣಮುಮಪ್ಪ ಶಕ್ತ್ಯನುರೂಪತಪಮುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೧-೨೨ ವ). [ಸಂ.]

ಶಕ್ತ್ಯನುಸಾರ (ಗು). ಶಕ್ತಿಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗುವ ಮಟ್ಟಿನ: ತನ್ನ ಶಕ್ತ್ಯನುಸಾರ, ತನ್ನ ವ್ಯವಸಾಯಾನುಸಾರ ವಿಸ್ತೃತವಾದ ಮಾನವಹೃದಯವು . . . ಹೊಸದೊಂದು ಅನುಭವದ ಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಎದುರು ನೋಡುತ್ತಿರುತ್ತದೆ (ಚದೇವ. ೨೦). [ಸಂ.]

ಶಕ್ತ್ಯಾನುಸಾರ (ಗು). = ಶಕ್ತ್ಯನುಸಾರ: ನಾವು ಧನಿಯರ ಲಗ್ನಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ನಮ್ಮ ಶಕ್ತ್ಯಾನುಸಾರ ಮರ್ಯಾದಿ ಮುಟ್ಟಿಸಿ . . . ಕರಕೊಂಡು ಬಂದು ಈ ಊರಾಗ ಅವರ್ನ ಇಟಗೋತೀವು (ಮನಚ. ೩೯).

ಶಕ್ತ್ಯಾನುಸಾರವಾಗಿ = ಸಾಧ್ಯವಾದಷ್ಟು ಮಟ್ಟಿಗೆ; ಶಕ್ತಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ: ಶ್ರೇಯಸ್ಸಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಶಕ್ತ್ಯಾನುಸಾರವಾಗಿ ಪ್ರಯತ್ನಿಸುವೆನು (ಶಾಕುಂತ. ೧೧೫-೨೪).

[< ಸಂ. ಶಕ್ತ್ಯನುಸಾರ]

ಶಕ್ತ್ಯಾಯುಧ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ: ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ಶಕ್ತ್ಯಾಯುಧವನ್ನು ಅಭಿಮಂತ್ರಿಸಿ ಶಲ್ಯನ ಮೇಲೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲು (ವಚಭಾ. ೩೦೨). [ಸಂ.]

ಶಕ್ಯ (ಗು). ೧. ಸಾಧ್ಯವಾದ; ಮಾಡಬಹುದಾದ. (ನಾ). ೨. ಸಾಧ್ಯವಾದುದು; ಮಾಡಬಹುದಾದುದು: ಶಕ್ಯಂ ತಾನಲ್ತಣಂ ಬಣ್ಣಿಪ ಫಣಿಪತಿ ವಾಕ್ಯಕ್ಕಮಂಬಂತು ಶೋಭಾಧಿಕ್ಯಂಬೆತ್ತತ್ತು... ತ್ರೈಲೋಕಾಧೀಶಾಭಿಷೇಕೋಚಿತಮಮರಕೃತಂ ಕಾಯಮಾನಂ ನವೀನಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೨-೧೦೭); ತದ್ಗುರುವಮಹಿಮೆಯಂ ವಿವರಿಸಲು ಶಕ್ಯವೆ ಪುರಹರಂಗಾದಡೇವೊಗಳ್ವೆ (ಬಸವ. ೬೯-೨೦) ; ಶಕ್ಯವಲ್ಲದ ಕಾರ್ಯ ಸಕ್ಕರೆಯಲ್ಲ (ಗಾದೆ). ೩. ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಶಬ್ದದಿಂದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಗೊಂಡ ಅರ್ಥ; ಅಭಿಧೇಯ : ಪದಗಳಿಂದ ಪದಾರ್ಥಜ್ಞಾನವು, ಪದದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಬರುವುದು. ಸಾಮರ್ಥ್ಯವೇ ಶಕ್ತಿ. ಪದವು ಶಕ್ತ. ಅರ್ಥವು ಶಕ್ಯ (ಶಿಂದಾ. ೨೦೫). [ಸಂ.]

ಶಕ್ಯತೆ (ನಾ). ೧. ಸಾಧ್ಯವಾಗುವಿಕೆ; ಸಾಧ್ಯತೆ. ೨. ಅರ್ಹತೆ : ಈ ಸಂಬಂಧಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪುವ ಶಕ್ಯತೆ, ಕಲ್ಪನೆಗೆ ಅತಿ ದೂರವಾಗಿತ್ತು (ದೀಪಪ. ೩, ೨೯); ಕಾವ್ಯಲಕ್ಷಣಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ನಾಮಧೇಯಗಳಾಗುವ ಶಕ್ಯತೆಯುಂಟು (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೨೫ ಪೀಠಿಕೆ). [ಸಂ. ಶಕ್ಯತಾ]

ಶಕ್ಯಾನುಷ್ಠಾನ (ನಾ). ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಮಾಡುವ ಪ್ರಯತ್ನ: ಜನಮಂಗೀಕರಿಪುದು ನೆಟ್ಟನೆ ಸಂಬಂಧಾಭಿಧೇಯ ಶಕ್ಯಾನುಷ್ಠಾನ ನಿಜೇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಗಳ್ ನೆಲಸಿ ನಿಂದ ಕಾರಣದೆ ಶಬ್ದಮಣಿದರ್ಪಣಮಂ (ಶಮದ. ಪೀಠಿಕೆ ೭) ; ಸಂಬಂಧವೆಂದು ಪೊರ್ದುಗೆ ; ಅಭಿಧೇಯಮೆಂದರ್ಥಂ ; ಶಕ್ಯಾನುಷ್ಠಾನಮೆಂದಾ ಪದಾರ್ಥಮಂ ಸಾಧಿಸಲ್ಬರ್ಕುದ್ಯೋಗಂ (ಶಮದ. ಪೀಠಿಕೆ ೭ ವೃತ್ತಿ). [ಸಂ.]

ಶಕ್ರ (ನಾ). ೧. ದೇವತೆಗಳ ಅಧಿಪತಿ; ಇಂದ್ರ: ತ್ರಿಶಂಕುನರಾಧೀಶನ ಲಕ್ಷ್ಮಿ ಶಕ್ರನ ಮಹಾಹುಂಕಾರದಿಂ ಬಿರ್ದಲೆಂಬಿನೆಗಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೫) ; ಅಧಿಕ ವಿಭವದೊಳ್ ಶಕ್ರನೆಂತಂತೆ . . . ಏಸೆದನಭಿನವಂ ಭಾರತೀಭಾಗಧೇಯಂ (ರಾಜಶೇ. ೪-೧೨೪). ೨. ಅರ್ಜುನ ವೃಕ್ಷ ; ಮತ್ತಿ ಮರ. ೩. ಕೊಡಸಿಗೆಮರ; ಕುಟಜವೃಕ್ಷ. ೪. ಬಿಳಿದು; ಶುಭ್ರವಾದುದು. ೫. ಕೃಷ್ಣ. ೬. ಕಾಲ ; ಯಮ. ೭. ಕಳ್ಳಿಯ ಗಿಡ ; ಎಲೆಗಳ್ಳಿ : ''ಸಿತದೊಳಿಂದ್ರನೊಳು ಗಿರಿಮಲ್ಲಿಗೆ ಯೊಳೆಲೆಗಳ್ಳಿಯೊಳು ಶಕ್ರವಕ್ಕು'' (ಮಂಗರಾ. ೧೫೧-೫೩); ''ಹರಿ ಶಕ್ರಂ ವಜ್ರ ಕಾಲಂ ವಿಚಕಿಲ ಕುಟಜಂ ಶುಭ್ರಮುಂ ಶಕ್ರನಾಮಂ'' (ನಾನಾರ. ೮೧). [ಸಂ.]

ಶಕ್ರಗೋಪ (ನಾ). ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದುಬಗೆಯ ಹುಳು; ಮಿಂಚುಹುಳು ; ಇಂದ್ರಗೋಪ : ಶಕ್ರಗೋಪತತಿ ಸೂಸುವ ರಕ್ತಕಣಂಗಳಾಗೆ ಕಂಗೊಳಿಸೆ ಖರಾಂಶು... ಫಾಲನೇತ್ರನಿರ್ದಳಿತ ಜಲಂಧರರೋಗ್ರಶಿರಮಂಬವೊಲಾದುದು ನೀಲನೀರದಂ (ವೃಷಪ. ೧೪-೧೭). [ಸಂ.]

ಶಕ್ರಚಾಪ (ನಾ). ಕಾಮನಬಿಲ್ಲು ; ಇಂದ್ರಚಾಪ : ದಶದಿಙ್ಮಂಡಲಮಂ ಪಳಂಚಲೆಯ ಭೇರೀನಿಸ್ವನಂ . . . ಶಕ್ರಚಾಪಶತಂಗಳ್ ನೆಲೆವೆರ್ಚೆ ಲಕ್ಷ್ಮಣಸಮೇತಂ ರಾಮದೇವಂ . . . ಪುರಮಂ ಪೊಕ್ಕಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೭-೪೨); ಬಸವನ ನುಡಿ ಶಿಲಾಶಾಸನವು ತಪ್ಪದ ನುಡಿಗಳಲ್ಲದೆ ಮಿಕ್ಕಿನಂತೆ ಕೆಡುತ್ತ ಹುಟ್ಟುತಿಹ . . . ಶಕ್ರಚಾಪವೆ ಸೊಡರ ಬೀದಿಯ ಗಾಳಿಯೇ (ಬಸವ. ೩೭-೨೫). [ಸಂ.]

ಶಕ್ರತನುಜ (ನಾ). ೧. ಇಂದ್ರನ ಮಗ. ೨. ಜಯಂತ. ೩. ವಾಲಿ. ೪. ಅರ್ಜುನ: ಶಕ್ರತನುಜನ ಕರೆದು ಮೂದಲಿಸಿದನು ತುಳುಕಿದನಂಬಿನಂಬುಧಿಯ (ಕುಮಾವ್ಯಾ. ೧೦-೪೮). [ಸಂ.]

ಶಕ್ರಧನು (ನಾ). = ಶಕ್ರಚಾಪ: ಕಮಲವನಕ್ಕಿನೋದಯಂ . . . ನವಿಲಿಂಗೆ ಕಲಾಪವರ್ಣಮಂತಮರ್ದ ಮುಗಿಲ್ಗೆ ಶಕ್ರಧನುವೊಲ್. . . ರಾಜಸೂನುಗೆಸೆದತ್ತನಸುಂ ನವವಯವ್ಯನೋದಯಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೪೪೨). [ಸಂ. ಶಕ್ರಧನುಸ್]

ಶಕ್ರನಂದನ (ನಾ). ೧. ಇಂದ್ರನ ಮಗ. ೨. ಜಯಂತ. ೩. ವಾಲಿ. ೪. ಅರ್ಜುನ: ದೃಢಸತ್ತ್ವಭಾರತ ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳರಸನನಿಸಿದ ಶಕ್ರನಂದನನಾತ್ಮ ಬಾರೆಂದೆನುತಲಪ್ಪಿದನು (ಕೃಷ್ಣಾಕಾ. ೨೮-೭೧). [ಸಂ.]

ಶಕ್ರನೃತ್ಯ (ನಾ). [ಜೈನ] ಜಿನನ ಜನ್ಮಾಭಿಷೇಕಸಮಯದಲ್ಲಿ ಜಿನನ ಮಾತಾಪಿತರ ಮುಂದೆ ಇಂದ್ರ(ಸೌಧರ್ಮೇಂದ್ರ)ನು ಮಾಡುವ ನೃತ್ಯ: ತ್ರಿದಶಗಣಾಧಿನಾಯಕನ . . . ಬಾಹುಪರಿಭ್ರಮಂಗಳೊಳ್ ಬೆದಬೆದ ಶಕ್ರನೃತ್ಯದೊಳೊಡಂಬಡೆ ನರ್ತಿಸುವಲ್ಲಿ ಜತ್ತವಟ್ಟದ ಮಣಿಯಂತದೇಂ ಪದುಳಮಾದುದೊ ದಿವ್ಯವಧೂಕದಂಬಕಂ (ಆದಿಪು. ೭-೧೨೫). [ಸಂ.]

ಶಕ್ರಪುಷ್ಪಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದುಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಅಗ್ನಿಶಿಖೆ: ''ವಿಶಲ್ಯಾ... ಶಕ್ರಪುಷ್ಪೀ- ಇ ಬೆಣ್ಣೆಬಿದುರುಸೊಪ್ಪು , ಅಗ್ನಿಶಿಖೆ'' (ನಿಘಂಟು. ೧೪೩). ೨. ಕೋಲುಕುಟಕನ ಗಿಡ; ಲಾಂಗಲಿ. [ಸಂ. ಶಕ್ರಪುಷ್ಪೀ]

ಶಕ್ರಭೋಗ (ನಾ). ಇಂದ್ರನ ವೈಭವ: ಉಪಕ್ರಮಿಪ ಭಾವಲಿಂಗೈಕ್ಯವಿಂತಿವು ಮೂಱು ಶಕ್ರಭೋಗತೃಣೀಕೃತನ ಕೇಳ್ಕೆ ಭಾವಲಿಂಗೈಕ್ಯವೆಂದಱಿವುದು (ವೀಶೈಷ. ೮-೧೦-೪೫). [ಸಂ.]

ಶಕ್ರರಿಪು (ನಾ). ೧. ಇಂದ್ರನ ಶತ್ರು. ೨. ಪರ್ವತ : ಶಕ್ರರಿಪುಧರ್ಮ ಮುದ್ರಿತ ಕರಾಂಭೋಜೈಕಚಕ್ರರಥತನುಭವಾಂಭೋಧಿ ಬಾಡಬ ಸಂಗಮೇಶ ರಕ್ಷಿಪುದೆನ್ನನು (ಪ್ರಾಭಲಿ. ೮-೧). ೩. ರಾವಣ. ೪. ಇಂದ್ರಜಿತು. ೫. ವೃತ್ರಾಸುರ. [ಸಂ.]

ಶಕ್ರವೈರಿ (ನಾ). ೧.ಇಂದ್ರನ ಶತ್ರು. ೨. ಪರ್ವತ. ೩.ರಾವಣ: ಪೃಥಿವಿಗಿಳಿ ದತ್ತತುಲಮಾ ಪೃಥುಲಪುಷ್ಪಕಂ ಪೊಕ್ಕನೆಲೆವನೆಗಾ ಶಕ್ರವೈರಿ ! (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೧೪-೧೯೯). ೪. ಇಂದ್ರಜಿತು. ೫. ವೃತ್ರಾಸುರ. [ಸಂ. ಶಕ್ರವೈರಿನ್]

ಶಕ್ರಸಾರಥಿ (ನಾ). ಇಂದ್ರನ ರಥವನ್ನು ನಡೆಸುವವನು ; ಮಾತಲಿ: ''ಮಾತಳಿ, ಶಕ್ರಸಾರಥಿ: - ಈ ೨ ಇಂದ್ರನ ಸಾರಥಿಯ ಪೆಸರ್'' (ಹಲಾಯು. ೧೧-೬೧). [ಸಂ.]

ಶಕ್ರಸುತ (ನಾ). ೧. ಇಂದ್ರನ ಮಗ. ೨. ಜಯಂತ. ೩. ವಾಲಿ. ೪. ಅರ್ಜುನ: ಶಕ್ರಸುತನೆಸಿಪ ನಿನಗಂ ವಿಕ್ರಮಪರನಪ್ಪ ವಿಷ್ಣುಗಂ ದುರ್ಗಮಮಂ ಚಕ್ರವ್ಯೂಹಮನೊರ್ವನೆಯಾಕ್ರಮಿಸಿಯೆ ಕೊಂದು ತವಿಸಿದಂ ನಿಜತನಯಂ (ನೇಮಿಪು. ೧೨-೫೭); ಚಕ್ರಿಸೇವಕನೀ ಕಿರೀಟಿ ದುರ್ಯೋನುಜಂ ಶಕ್ರಸುತನೆನ್ನ ತಾತಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೪-೨೮). [ಸಂ.]

ಶಕ್ರಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ೧. ಇಂದ್ರನ ಆಯುಧ; ವಜ್ರಾಯುಧ. ೨. ಸಿಡಿಲು: ಮುಗಿಲ ಇಡ್ದಂ ಕುಡುಮಿಂಚನಬ್ಬರವಮಂ ಶಕ್ರಾಸ್ತ್ರಮಂ ತಂದಲಂ. . . ತೋಱುತಿಳೆ ಗೆಟ್ಟಿರ್ದಿಂದ್ರಕಾಂತಾಜನಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೪-೪೭). [ಸಂ.]

ಶಕ್ರೇಜ್ಯ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ]ಗ್ರಹಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಗುರು: ಶನಿ ಶಕ್ರೇಜ್ಯಗೃಹಸ್ಥನಾಗೆ ನೃಪರಿಂ ಶುದ್ಧಾತ್ಮಕಂ . . . ಪುರಗ್ರಾಮಪತ್ತನಸೇನಾಶ್ರಿತನಲ್ಲಿ ಮತ್ತಧಿಕನಕ್ಕುಂ (ಜಾತತಿ. ೧೭-೩೪). [ಸಂ.]

ಶಕ್ರೇಭ (ನಾ). ಇಂದ್ರನ ಪಟ್ಟದ ಆನೆ ; ಐರಾವತ: ''ಸಿರಿ ಶಕ್ರೇಭಂಗೆಳಬ್ಜಾಹ್ವಯಂ'' (ನಾನಾರ. ೧೨೫). [ಸಂ.]

ಶಕ್ವರ (ನಾ). ಎತ್ತು ; ಗೂಳಿ : ಅತಿಸ್ವಚ್ಛಸ್ವಾದುಸಲಿಲಪಾನದೊಳಂ ಮಲ್ಲಮೆಲ್ಲನೆ ಮೆಲ್ಲಾಡಿ ಪಥಪರಿಶ್ರಮಮನಾಱಿಸಿಕೊಂಡು ಕೆಲವು ದಿವಸಕ್ಕೆ ಬಾಲೇಂದುಶೇಖರ ಶಕ್ವರಾಕಾರಮಂ[ಪಾಠಾಂ. ವೃಷಭನ ವಿಲಾಸಮಂ] ತಾಳ್ದಿ (ಪಂಚತಂ. ೨೪-೧೫); ರತ್ನದಿಂ ನಿರ್ಮಲಗುಣನಿಳಯಂ [ಶಕ್ವರಾ]ಧೀಶನಿಂ ಸೌಖ್ಯಪದಂ ಪಂಚಾಸ್ಯನಿಂದಂ ಪರಮಜಿನ ಮತಾಂಭೋಜಿನೀರಾಜಹಂಸಂ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೧೧೭). [ಸಂ.]

ಶಕ್ವರಾರೋಹ (ನಾ). ೧. ಎತ್ತಿನ ಮೇಲೆ ಸವಾರಿ ಮಾಡುವವನು: ''ಪ್ರಚಂಡದೆತ್ತೇಱುವವನನಡ್ವವಾಹನಂ ಶಕ್ವರಾರೋಹನೆಂದೆನಿಕ್ಕುಂ'' (ಮಂಗರಾ. ೭೩-೨೭). ೨. ವೃಷಭವಾಹನ ; ಶಿವ. [ಸಂ.]

ಶಕ್ವರಿ (ನಾ). ೧. ಬೆರಳು. ೨. ಬೆರಳುಗಳಿಂದ ಮುಟ್ಟುವುದು, - ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು. ೩. ನಡುಕಟ್ಟು ; ನಡುಪಟ್ಟಿ. ೪. ಗೋವು; ಹಸು. ೫. ಸಾಮವೇದದ ಒಂದು ಮಂತ್ರದ ಹೆಸರು. ೬. [ಛಂದ] ವರ್ಣಛಂದಸ್ಸಿನ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಬಗೆಯ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಸಮವೃತ್ತ: ಅಲ್ಲಿ ಉಕ್ತೆ . . . ಶಕ್ವರಿ, ಅತಿಶಕ್ವರಿ . . . ಉತ್ಕೃತಿ - ಎಂದಿಪ್ಪತ್ತಾಱು ಛಂದಂಗಳಕ್ಕುಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೧-೨೦ ವ). [ಸಂ. ಶಕ್ವರೀ]

ಶಖಿ 'ಸಕೆ' ನೋ.

ಶಚಿ (ನಾ). ಇಂದ್ರನ ಪಟ್ಟದ ಅರಸಿ; ಇಂದ್ರಾಣಿ: ಶಚಿಶುಚಿತಮ ನಿಜಭೂಷಣ ರುಚಿನಿಚಯಂ ಪರೆಯೆ ಬಂದು ಸೂತಿಗೃಹಮಂ . . . ಪೊಕ್ಕು (ನೇಮಿಪು. ೮-೧೧೨);

ಆ ದಂಪತಿಗೆ ತನೂಭವನಾದಂ ಶಚಿಗಂ ಸುರಾಧಿಪತಿಗಂ ಮುಂನಂತಾದಂ ಜಯಂತನಂತ (ಎಕ. II, ೪೯೪-೧೦; 1181). [ಸಂ.]

ಶಚಿರಮಣ (ನಾ). ಶಚೀದೇವಿಯ ಪತಿ; ಇಂದ್ರ: ಶಚಿರಮಣ ಗರುಡರಥನತಚರಣ ಪುರವನುರುಹಿದ ಮಹಿಮ ಕುಶಧಿಸುತಧರ ದುರಿತರಹಿತವಿಷಗಳನ ಸಲಹು (ಪ್ರೌಢರಾ. ೨೧-೪೨). [< ಸಂ. ಶಚೀರಮಣ]

ಶಚೀಪತಿ (ನಾ). = **ಶಚಿರಮಣ**: ಭೂಪತಿತಿಲಕಂ ಮತ್ತಂ ಗೋಪುರಮಂ ಕೆಲವು ಗುಡಿಗಳಂ ವರಣಮನಗಜಾಪತಿ ಗೌರೀಶಂಗೆ ಶಚೀಪತಿನಿಭನೊಲ್ದು ರಚಿಸಿದಂ ಮಂಟಪಮಂ (ಎಕ. IV, ಎಳಂದೂ. ೧-೫೦; 1654). [ಸಂ.]

ಶಟಗೋಪ, ಶಠಕೋಪ, ಶಠಗೋಪ, ಶಡಗೋಪ (ನಾ). ವಿಷ್ಣುದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಭಕ್ತರ ತಲೆಯ ಮೇಲಿಟ್ಟು ಆಶೀರ್ವದಿಸುವ, ವಿಷ್ಣುಪಾದಾಂಕಿತವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಲೋಹದ ಕಿರೀಟ: ಶ್ರೀಭಂಟಾವತಾರ ಪರಕಾಲಸ್ವಾಮಿಗಳವರಿಗೆ ಮೊದಲು ತೀರ್ಥ ತಿರುಮಾಲ ವರಶವಿನಿಯೋಗ ಶ್ರೀಶಟಗೋಪ ಮುಂತಾದ ಸಕಲಮರಿಯಾದೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಥಮತಾ ಕೊಡುವಂತ ಅಪ್ಪಣೆ ಕೊಡ್ಸಿ (ಮೈಆ. ೧೯೩೮, ೧೯-೮; 1811). **ಶಠಕೋಪ** : ಅರ್ಚಕರ್ಕೊರಲ್ಲೆ ದುಂಡುಮಲ್ಲಿಗೆದಂಡೆಯಂ ತಲೆಯರ್ದ ಭುಜಂಗಳ್ಗೆ ಶಠಕೋಪಮಂ ಕಯ್ಯ ತೀರ್ಥಮಂ ಬಟ್ಕೆಭಯಹಸ್ತಮಂ ಕುಡ ಅಂಗೀಕರಿಸಿ (ಚಿಕದೇ. ೧೩೧). **ಶಠಗೋಪ** : ಮಹಿಶೂರ ಸಂಸ್ಥಾನ . . . ಕೃಷ್ಣರಾಜವಡಯರವರು ಸಮರ್ಪಿಶಿದ ರತ್ನಪಡಿ ಶಠಗೋಪ (ಮೈಆ. ೧೯೩೮, ೩೫-೭ : ?). **ಶಡಗೋಪ**: ಕಡುಗಿ ವಿಭಾಗಿಸಿ ಕರಣದ ಪಡೆಯ ಶಡಗೋಪವಸರನು ಪಡದಗ್ಗಡೆಯ ಪಿಡಿದಿರುವನು (ಗೀತಗೋ. ೪೫). '**ಶಠಾರಿ**' ಪರಾ.

[← ತಮಿ. ಚಟಕೋಪಮ್; ತೆಲು. ಶಟಕೋಪಮು./ಸಂ. ಶಟಗೋಪ = ಒಬ್ಬ ಆಚಾರ್ಯರ ಹೆಸರು]

ಶಟವಿ 'ಸಟವಿ$_2$' ನೋ.

ಶಟಿ (ನಾ). ಒಂದುಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಕಾಡುಅರಿಶಿನ: "ಶಟೀ . . . ಪಲಾಶಃ - ಐ ಗಂಟಿಕಚೋರ" (ಸದ್ವಾಂತ. ೧೪೭). [ಸಂ. ಶಟೀ]

ಶಟುಕರ್ಮ (ನಾ). ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಅಧ್ಯಾಪನ, ಅಧ್ಯಯನ, ಯಜನ, ಯಾಜನ, ದಾನ ಮತ್ತು ಪ್ರತಿಗ್ರಹಗಳೆಂಬ ಷಟ್ಕರ್ಮಗಳು : ಜಪ ನಿಯಮ ಹೋಮ ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯ ಧ್ಯಾನ ಧಾರಣ ಮೋನಾನುಷ್ಠಾನ ಪರಾಯಣರುಂ . . . ಶಟುಕರ್ಮ್ಮನಿಯತರುಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೧೯೯-೨೪; 1230).

[< ಸಂ. ಷಟ್ಕರ್ಮನ್]

ಶಟ್ಟೆ (ನಾ). ಒಂದುಬಗೆಯ ಮೀನು : ಮುದುಕಿ . . . ಮೊಮ್ಮಗನಿಗಾಗಿ . . . 'ಬೊಟ್ಟೆ ರೊಟ್ಟಿ' ಹಾಗೂ 'ಶಟ್ಟೆಯ ಖಾರಪಳದಿ' ಮಾಡಿಟ್ಟಿದ್ದಾಳೆ (ಹೊಸಕ್ಕ. ೭೭).

[?]

ಶಠ (ಗು). ೧. ಕೆಟ್ಟತನದ; ದುಷ್ಟತನದ. (ನಾ). ೨. ದುಷ್ಟ; ಧೂರ್ತ: "ಖಳನುಗ್ರಂ ಪಾಪಿ ದುಷ್ಟಾತ್ಮಕ(ನವನ) ಶಠಂ ದುರ್ಜನಂ ತಾನನಾರ್ಯಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೦೦-೧೧) : ಧನುವಿನೊಳಿರೆ ಚಂದ್ರಂ . . . ಶಠನುಮವಂ (ಜಾತಕ. ೨೦-೯); ಹಿಂಸಾಪರನ ಹಿಸುಣನ ಶಠನ ಕೃಪಣನ ನರಕವಾಗಲಿ ಕೊಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ನಾಳೆ ಸ್ಕಂಧವನ (ಕುಮಾರ್ದ್ರೋ. ೮-೩೭); ಶಠನು, ಸ್ವಜನನಿರ್ದಯನಾ ಸುಯೋಧನನು (ಜಾಸಪಾ. ೬೯). ೩. ಮೋಸ; ವಂಚನೆ: ಅಕೃತಿತಯರಧಮಯರು ಶಕ್ತಿಗೆ ಮಿಕ್ಕ ಗೋಟುಗಳಣಕಿಗಳು ಶಠದಿಕ್ಕೆಯರು (ಜಜಷ್ಠ. ೪೦-೫೨). ೪. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಶೃಂಗಾರನಾಯಕರಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಧ; ಅನೇಕ ನಾಯಿಕೆಯರಲ್ಲಿ ಸಮಾನಾನುರಾಗವನ್ನು ತೋರುತ್ತ, ಅಂತರಂಗಿಕವಾಗಿ ಒಬ್ಬಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪ್ರೀತಿಸುವವನು: ಶಠನಂದರ, ಅನೇಕ ನಾಯಿಕೆಯರಲ್ಲಿ ಹೊರಗೆ ಸಮನಾದ ಅನುರಾಗವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತ ಒಳಗೆ ಒಬ್ಬಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪ್ರೀತಿಸುತ್ತ ಮತ್ತೊಬ್ಬಳಿಗೆ ತೂಂದರಮಾಡುವವನು (ಕೃಪಿಟಿ. ೨೧೧); ಶೃಂಗಾರನಾಯಕರಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣ, ಧೃಷ್ಟ, ಅನುಕೂಲ, ಶಠ ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ (ಸಂನಾಟ. ೧೮). [ಸಂ.]

ಶಠಕೋಪ 'ಶಟಗೋಪ' ನೋ.

ಶಠಗ (ನಾ). ಕಪಟಿ; ವಂಚಕ: ಬರು ಶಠಗನ ಭಕ್ತಿ ದಿಟವೆಂದು ನಚ್ಚಲು ಬೇಡ (ದೇವಪಾ. ೨೧-೩೪). [ಶಠ + - ಗ$_2$]

ಶಠಗೋಪ 'ಶಟಗೋಪ' ನೋ.

ಶಠಣೆ (ನಾ). ಕೆಟ್ಟಸ್ವಭಾವ; ದುಷ್ಟತನ: ಮಣದೆಸವ ಭೂಪನಂ ಮನ್ನಿಸದ ಶಠಣೆಯಿಂ ಭೃಗುರಾಮನು ನಟ್ಟ ಸುಸ್ತಂಭದೊಲು ನಿಂದಿರಲು (ಪರಶು. ೩೮-೩೦). [< ಶಠ]

ಶಠತನ (ನಾ). = **ಶಠಣೆ** : ಮಠಪತಿಯಾದರೂ ಶಠತನ ಬಿಡಲಿಲ್ಲ (ಗಾದೆ).

[ಶಠ + - ತನ]

ಶಠತೆ (ನಾ). ವಂಚನೆ; ಕಪಟ: ಶಸ್ತ್ರವನು ಸಹನೆಯಲಿ, ಶಠತೆಯನು ಸತ್ಯದಲಿ ಜಯಿಸಿದ ಕಲಿ (ಅಮತಂ. ೩೮-೪). [ಸಂ. ಶಠತಾ]

ಶಠತ್ವ (ನಾ). ಕೆಟ್ಟತನ ; ದುಷ್ಟತನ : "ಚಹ ಚುಹ . . . ಡುಹ - ಪರಿಕಲ್ಕನೇ, ಶಠತ್ವಮೊಳ್" (ಶಾಶಕ್ಕ. ೬೫). [ಸಂ.]

ಶಠಪ್ರಕೃತಿ (ನಾ). ದುಷ್ಟಸ್ವಭಾವದವನು: ಶಠಪ್ರಕೃತಿ ನಿರ್ಗುಣಂ ಸಕಲಧರ್ಮಭೂಜಾವಳೀಕುಠಾರನಿರದಯ್ಯದಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೧-೧೭). [ಸಂ.]

ಶಠಾಗಮಿಕ (ನಾ). ವಂಚನೆಯಲ್ಲಿ ಪಾರಂಗತನಾದವನು; ದಗಾಕೋರ: ಶಠಾಗಮಿಕ ನಿನಗಂಜುವನು (ಶವ್ಯಾಅ. ೧೪-೨೯). [ಸಂ.]

ಶಠಾರಿ (ನಾ). = **ಶಟಗೋಪ**: ವ್ಯಕ್ತಿವಡೆದ ಶಠಾರಿಯ ಭಕ್ತಿಯಂತೆಯುಂ ಸನ್ನದಮಾದ ನಾಥಮುನಿಯ ಬಿನ್ನಣದಂತೆಯುಂ . . . ಶ್ರೀವೈಷ್ಣವರ ಭಾಗ್ಯದಂತೆಯುಂ ತೋರ್ಪ ಶ್ರೀರಾಮಾನುಜರಡಿಗಳಿಗೆ (ಚಿಕದೇ. ೧೧೯); ಅರ್ಚಕ ತಲೆಯ ಮೇಲ ಶಠಾರಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಸೊಂಟದುದ್ದ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ನಿಂತುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನ (ಗಂಡಾ. ೭೮). [← ತಮಿ. ಚಟಾರಿ]

ಶಠೆ$_1$ (ನಾ). ವಂಚಕಿ ; ಮೋಸಗಾತಿ: ಕಿಸುಗುಳಿ ಕಳ್ಳೆ ಮೂರ್ಖೆ ಶಠೆ ಪಾಪಿ ಕುರೂಪಿಯ ಸತ್ಯವಾದಿ . . . ದುರಾತ್ಮೆಯಪ್ಪ ವಧು ಸಜ್ಜನಮೇ (ಮದಕ. ೮-೭).

[ಶಠ + - ಎ$_2$]

ಶಠೆ$_2$ (ನಾ). ಮೋಸ; ವಂಚನೆ: ಶಠೆಯಿಂದಾದ ಅಜಾಂಡಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಕೋಟಿಗಳ ನುಂಗಿಪ್ಪ ಲಿಂಗವೇ (ಉಂಪಕ. ೪೯-೧೫೨); ಅಮಿತವಹ ಪ್ರಿಯಯಿಂದ ಶಠೆಯಿಂದ ಲಾಂಮೊಡಂ ನಮಸ್ಕಾರಕೃತ ಲಿಂಗ ಸರ್ವಪಾಪಂ ಹರೋಹರಯೆಂದುದಾಗಿ ಮತ್ತೆ ಸುಮತಿಗಳು ಗುರುಲಿಂಗಜಂಗಮಕೆ ವಂದಿಸಲು (ಗುರುಬಾ. ೭-೯೭). [ಸಂ. ಶಠ]

ಶಡಗೋಪ 'ಶಟಗೋಪ' ನೋ.

ಶಣಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲಿಕೆ: "ಕಲಪುಃ - ಶಣಕಿ" (ಒಷಧಿ. ೨೦).

[?./ ತಮಿ . ಚನಕಿಪ್ಪುಣ್ಣು, ಚಾಣಾಕ್ಕಿ]

ಶಣಗ (ನಾ). (?): "ಗಂಟಿಕ್ಕುವಂ ಶಣಗನಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೭-೩). [?]

ಶಣಪುಷ್ಪಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಗಜ್ಜುಗದ ಗಿಡ. ೨. ಸೆಣಬಿನ ಗಿಡ. [ಸಂ. ಶಣಪುಷ್ಪಿಕಾ]

ಶಣಸೂತ್ರ (ನಾ). ಸೆಣಬಿನ ಹಗ್ಗ: ಪ್ರಣವಂ ಶೃಂಖಲ ಸಾರಮೇಯ ಮಮುದರ್ಮಾಮ್ನಾಯಂ ಪುರಾಣವ್ರಜಂ ಶಣಸೂತ್ರಂ . . . ನಾರಾಚಂ ತಪೋವಿಸ್ತರಂ (ಶಬಶಂ. ೩-೨೫). [ಸಂ.]

ಶತ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಸಂಖ್ಯಾವಾಚಕ; ನೂರು: ಯಕ್ಕಂ ದಾಹಂ ಶತಂ ಸಾವಿರ ದಾಸಾವಿರ ಲಕ್ಕ ದಹಲಕ್ಕಾ (ಭಾಸ್ಕರ. ೧೧-೭); ವರುಷಶತ ಗತವಾದರಳಿಯ ದನುರಾಗದಲಿ, ಹರುಷಭೋಗದಲಿ! (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೬೫-೧೬೬೦). ೨. ಬಹಳ; ಅನೇಕ : 'ಶತದಲ' ಪರಾ. ೩. [ಗಣಿತ] ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಸ್ಥಾನ ಮತ್ತು ಮೂರು ಅಂಕೆಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆ: ತೃತೀಯಂ ಶತಮಿತ್ಯಾಹುಃ (ವ್ಯವಹಾ. ೮).

ಶತಂಪಾತಾಳ = (ಆಲಂ) ಅತ್ಯಂತವಾದ ಆಳ; ಬಹಳ ಆಳ: ಪರಲಾಲನಿಗೆ . . . ನೈರಾಶ್ಯದ ಶತಂಪಾತಾಳದ ಪಂಕವನ್ನು ಆಲೋಡನ ಮಾಡಿ ನೋಡುವ ಅವಧಿ ಹಚ್ಚಿತು (ಇಪ್ರಕ. ೩೨೮). **ಶತಂಸಾಟ** = (ಆಲಂ) ಹೆಚ್ಚುಹೆಚ್ಚಾಗಿ; ಬಹಳವಾಗಿ (?): ನಾನು ಶತಂಸಾಟ ಹಟ ಮಾಡಿ . . . ಆ ಐದು ರೂಪಾಯಿ ಬರುವ ಹಾಗ ಮಾಡಿದ (ಸರಸ. ೨). **ಶತಶತಮಾನ** = ನೂರಾರು ವರ್ಷ; ಅನೇಕ ವರ್ಷ: ಶತಶತಮಾನಗಳಂತು ಧುಮುಕಿದೆ! ಘನತಿಮಿರದ ಪಾತಾಳದ ಗರ್ಭಕೆ ಧುಮುಕಿದ!

(ಪಾಂಚಜ. ೫೪-೫). **ಶತಾಯ ಗತಾಯ** = (ಆಲಂ) ಏನೇ ಆದರೂ; ಎಷ್ಟೇ ಕಷ್ಟವಾದರೂ : ಶತಾಯ ಗತಾಯ ನಿಮ್ಮ ಕೇಸು ನಡಸೋದಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಗೆಲ್ಲಿಸಿ ಕೊಡೋದು ನನ್ನ ಭಾರ (ಚಂದತೂ. ೧೪೯). [ಸಂ.]

ಶತಕ (ನಾ). ೧. ನೂರರ ಮೊತ್ತ ; ನೂರು. ೨. ನೂರು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲಮಾನ; ನೂರುವರ್ಷ; ಶತಮಾನ : ಇದರ . . . ಆಂತರಿಕವಿಭಜನ ಅರ್ಥಪೂರ್ಣವಾಗಿದೆ, ಪಾಂಡಿತ್ಯಪೂರ್ಣವಾಗಿವೆ ಎಂದು ಈ ಶತಕದ ಆದಿಯಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ (ಗ್ರಂಥಾಲ. ೨೫); ಕ್ರಿಸ್ತಾಬ್ದದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಶತಕಗಳ ನಡುವಣ ಧಾರ್ಮಿಕ ಹಾಗೂ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸ್ಥಿತ್ಯಂತರಗಳ ಸ್ಥೂಲಪರಿಚಯವಾದರೂ ಇರುವುದು ಅವಶ್ಯವಿದೆ (ಕರ್ನಾಟ. ೪೩೦). ೩. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ನೂರುಪದ್ಯಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಕೃತಿ : ಧರೆಯೊಳ್ ಕೈಕೊಂಡು ರಕ್ಷಾಶತಕವನೊಲವಿಂ ಪ್ರೇಮದಿಂ ನಚ್ಚಿ ಪೇಳ್ದಂ ಹರಿದೇವಂ (ರಕ್ಷಾಶ. ೧೭-೧೦೦); ಜಳದಿಂದಂ ಗಂಧದಿಂದಂ ಸರಳಶತಕದಿಂದಂ ಸುಪುಷ್ಪಂಗಳಿಂದಂ ವಿಳಸತ್ಸಾನ್ನಾಯ್ಯದಿಂದಂ ಥಳಥಳಿಸುವ ದೀಪಂಗಳಿಂ . . . ಪೂಜಿಸಿದನೊಸೆದು (ಬಾಧಪು. ೧೧-೧೭೮). [ಸಂ.]

ಶತಕುಂಭ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಪರ್ವತದ ಹೆಸರು; ▶ ಇದರಲ್ಲಿ ಚಿನ್ನವು ದೊರಕುವುದೆಂಬ ಪ್ರತೀತಿಯಿದೆ. ೨. ಒಂದು ಯಾಗದ ಹೆಸರು: ಅವರು ಶತಕುಂಭವೆಂಬ ಯಜ್ಞವನ್ನು ನೋಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ . . . ಹೋದರು (ಬಾಲಪ್ರ. II. ೯೨೪). [ಸಂ.]

ಶತಕೋಟಿ (ನಾ). ೧. ಇಂದ್ರನ ಆಯುಧ; ವಜ್ರಾಯುಧ : ದೂಟಿ ಬಿದ್ದವು ಸೀಸಕವು ಶತಕೋಟಿ ಘಾಯದ ಘಟನೆಯೊಳು ಶತಕೋಟಿ ಘಾಯಕೆ ಸಿಡಿವ ಹೇಮಾಚಳದ ತುದಿಯಂತೆ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೭-೧೨); ಸಾಸಂದಮುನಿವರದ ಯೇನಾದ್ರಿ ಶತಕೋಟಿ ನೀಸ ಗತಿಯಾಗೆಸಗ (ಗುರುಬಾ. ೯-೪೭). ೨. ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆ ; ನೂರುಕೋಟಿ : "ಏಕಂ ದಹಂ . . . ಶತಕೋಟಿಯರ್ಬುದನ್ಯರ್ಬುದಂ" (ಮುಗರಾ. ೧೦೫-೧೨); ಸಲಿಸಿ ತಾಂ ಶತಕೋಟಿವರುಷಂಗಳೊಳ ಮೇಣ್ ಸಾಸವೆಯ ತೋರದ ಶಿಲೆಗಳನ ಮಲಿದುಗ್ರತಪವಂ ಮಾಡಿದಾತಂಗೆ ಒಲಿದು (ಬಸವು. ೧-೬೫). ೩. [ಗಣಿತ] ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಹತ್ತನೆಯ ಸ್ಥಾನ ಮತ್ತು ಹತ್ತು ಅಂಕೆಗಳಿರುವ ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆ : ಕೋಟಿ ದಹಕೋಟಿ ಶತಕೋಟಿ ಅರ್ಬುದಾ . . . ಇವು ೩೨ ವೃಘಟಣೆ ಕುಸರುಗಳು (ಭಾಸ್ಕರ. ೧೧-೭). [ಸಂ.]

ಶತಕ್ರತು (ನಾ). ೧. ನೂರುಯಾಗ : ಕೃತಯುಗದೊಳ್ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರನೆಂಬ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಶತಕ್ರತುವಂ ನಿರ್ವರ್ತಿಸಿ . . . ಮಹೀತಳಮಲ ಮಂ ಧರಾಮರರ್ಗಳ್ಗೆ ದಕ್ಷಿಣೆಗೊಟ್ಟಂ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೧೭ ವ). ೨. ನೂರುಯಾಗಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದವನು ; ಇಂದ್ರ : ಕ್ರಮದಿಂ ಪೂಜಿಸುವಂ ಶತಕ್ರತುವ ಪೂಜಾವಸ್ತು ಕಲ್ಪದ್ರುಜಾತಮೆ ಪೂಜ್ಯಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೧-೫೭). [ಸಂ.]

ಶತಖಂಡ (ನಾ). ೧. ನೂರಾರು ಚೂರಾದುದು; ಛಿದ್ರಛಿದ್ರವಾದುದು: ಕಾವೇರಿಯ ನೀರ್ವೊಲಿತ್ತ ಬರೆ ನಿಮ್ಮ ಬಲಂ ಶತಖಂಡವಾಗದೇ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೪೩೫ ಶೂದ್ರಕ); ಪ್ರತಿಮಾರೂಪವಮಘಾತಿ ಪ್ರತಿರೂಪದ ಗರ್ವಪರ್ವತಾರೂಢತೆಯಿಂ ಶತಖಂಡಂ ಮಾಡಿದುವೇನತರ್ಕ್ಯವೋ ಜಿನನ ಪದದಘಾತಿವಿಘಾತಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೩೭). ೨. ಚಿನ್ನ; ಬಂಗಾರ. [ಸಂ.]

ಶತಘ್ನಿ (ನಾ). ೧. ಚೂಪಾದ ಮೊನೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಗುಂಡಾಗಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ: ಬಿಲ್ಲು ತೀರು . . . ಶತಘ್ನಿ . . . ಖೇಟಕ ಮುಂತಾದ ಶತ್ರುಜಯಾತ್ಮರಕ್ಷಾದಿ ಸಾಧನವಿಶೇಷಂಗಳಿಂದಲೂ (ಏವೇಕ. ೨೭೭); ಶತಘ್ನಿಗಳ್, ಯಷ್ಟಿಗಳ್ . . . ಭೀಕರಂ ತಾನಾಗಿ ಜೃಂಭಿಸಿದುದು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೭೫೦-೪೪). ೨. ತೋಪು; ಫಿರಂಗಿ : ಕೋಟೆಕೊತ್ತಳಗಳ ತಾಗಿ ಕೆಂದೂಳ್ವಹ ದಾಟಿ ಪಾಱುವ ಶತಘ್ನಿಗಳ ಮಾಟನ ಗುಂಡುಗಳೆಸೆದುವು (ಕಂಸವ. ೧೨-೧೯); ಹತ್ತಿರಿರ್ದೊಂದರೆಯನತ್ತಿ ಸಿಡಿರೋಷದಿಂ ಬಿಟ್ಟನ್ ಶತಘ್ನಿ ಗುಂಡಿಡುವಂತೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೦೭-೧೩೨). ೩. ಹೆಣ್ಣುಚೇಳು. ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಂಟಲುರೋಗ. ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ. [ಸಂ. ಶತಘ್ನೀ]

ಶತಚೂರ್ಣ (ನಾ). ನೂರಾರು ಚೂರು ; ಛಿದ್ರಛಿದ್ರ : ಕೋಪಿಸುತೆದ್ದು ಸೆಳದು ಸಿಡಿ ನೆ ಸೀಳೆ ಸಂದಣಿಸಿ ಶತಚೂರ್ಣವಾಗಿ ನೆಲದೊಳು ಬೀಳೆ (ನಂಬಿರ. ೭-೮೭). [ಸಂ.]

ಶತಚ್ಛಿದ್ರ (ನಾ). = ಶತಚೂರ್ಣ: ವರಧರ್ಮರೂಪನಂ ಕಾನನಕೆ ಕಳುಪೆನ್ನು ತೂರೆವ ನಾಲಗೆ ಶತಚ್ಛಿದ್ರಮಾಗದೆ (ವಂಕಾರಾ. ೨-೭-೫೧). [ಸಂ.]

ಶತತಂತ್ರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ : ಅವರ ಗಾಯನದಲ್ಲಿ ಸಹಾಯ ನೀಡಲು ಕಾಲಕ್ರಮೇಣ 'ಶತತಂತ್ರಿ' ಅಥವಾ 'ವಾನಾ' ಎಂಬ ವಾದ್ಯವನೂ, 'ಭೂಮಿದುಂದುಭಿ' ಎಂಬ ಲಯವಾದ್ಯವನ್ನೂ ಅವರು ಸೃಷ್ಟಿಸಿಕೊಂಡರೆಂದು ತಿಳಿದುಬಂದಿದೆ (ಸಂಗೀಚಂ. ೨೨). [ಸಂ. ಶತತಂತ್ರೀ]

ಶತತಾರೆ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ನೂರು ನಕ್ಷತ್ರಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುವ ಒಂದು ತಾರಾಪುಂಜ ; ಶತಭಿಷಾನಕ್ಷತ್ರ. [ಸಂ. ಶತತಾರಾ]

ಶತದಲ, ಶತದಳ (ನಾ). ಅನೇಕ ಎಸಳುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು; ತಾವರೆ; ಕಮಲ: ಅಭವಂ ಕ್ಷಿತಿಧರೇಂದ್ರಸುತಾಸ್ಯಶತದಲ [ಪಾಠಾಂ. ಳ]ಮದಮಧುವ್ರತನು (ಬಸವು. ೧೩-೩೦). **ಶತದಳ**: ಈ ಮಾನಸಜಾತ ಶತದಳಂ ಗುಣಯುಕ್ತಂ . . . ಕುಡುಗೆ ನಲವಂ ಗೆಲವಂ (ವಸ್ತುವಂ. ೧೨೨). [ಸಂ.]

ಶತದಲಾಸನ (ನಾ). ಕಮಲವನ್ನು ಪೀಠವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು ; ಬ್ರಹ್ಮ : ಶತದಲಾ [ಪಾಠಾಂ. ಳಾ]ಸನ ಶತಮಖಾಮರ . . . ನಶಶತದಳಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಮಾಗಿರ್ದು (ಬಸವು. ೧೭-೨೭). [ಸಂ.]

ಶತದಳ 'ಶತದಲ' ನೋ.

ಶತಧರ್ಮ (ನಾ). = ಶತಕ್ರತು ೨: ಪರಮೇಷ್ಠಿ ಶತಧರ್ಮವಂದಿತಪದಾಂಭೋಜ ಒಲಿದು ಪಾಲಿಪುದೆನ್ನ ಸಂಗಮೇಶ್ವರಪ್ರಸನ್ನ (ಪ್ರಾಢರಾ. ೧೭-೧). [ಸಂ.]

ಶತಧಾರ (ನಾ). ನೂರು ಅಲಗುಗಳನ್ನುಳ್ಳದು ; ವಜ್ರಾಯುಧ : ಶತಧಾರೋದ್ಯತ್ರಸುತ್ರಂ ತವದೊಣೆ ವಿಧ್ಯತೋಚ್ಚಂಡಗಾಂಡೀವಮುಜ್ಜೃಂಭಿತ . . . ಅತ್ಯುದ್ಧತ ಬಾಹಾದರ್ಪಂ (ನೇಮಿಪು. ೧೨-೧೫೨). [ಸಂ.]

ಶತಧೃತಿ (ನಾ). ೧. = ಶತಕ್ರತು ೨: ಶತಧೃತಿ ಸೂಸಿದನು ಪುಷ್ಪಾಂಜಲಿಯ ಮಳೆಯ (ಭಾಗ. ೧-೮-೬೨). ೨. ಬ್ರಹ್ಮ : ತನ್ನಯ ಲೀಲೆಯದು ಮಿಗಿಲೊತ್ತೆ ತಾನದನರಿತು ತನ್ನಯ ಚಿತ್ತದಲಿ ನಿರ್ಮಿಸುತಲಾ ಶತಧೃತಿಯನಾವಾಗ (ಗಗಹಾ. ೫-೨೨). ೩. ಗೌತಮಋಷಿಯ ಮಗನೂ ನಿಮಿಕುಲದ ಪುರೋಹಿತನೂ ಆದ ಶತಾನಂದ: ಈ ರಹಸ್ಯಮಂ ನಿನ್ನ ಬಿಲ್ಲೋಜನಪ್ಪ ಶತಧೃತಿಯಂ ಕೇಳೆಂದು ಮಾರ್ನುಡಿದಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೪೮-೨). [ಸಂ.]

ಶತಧೃತಿಪೌತ್ರ (ನಾ). ಬ್ರಹ್ಮನ ಮೊಮ್ಮಗನಾದ ರಾವಣ : ಶತಧೃತಿ ಪೌತ್ರನುಂ ಜಿತಜಗತ್ರಯವೀರನುಮಾಗಿ ನೀಂ ಮಹಾಸತಿಗವನಿಜೆಗನ್ಯವಧುಗಾಟಿಸೆ (ಪಂಪಶಂ. ೧೬೫-೩). [ಸಂ.]

ಶತನಾಮೆ (ನಾ). ೧. ಒಂದುಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು ; ಸಬ್ಬಸಿಗೆ : "ಶತನಾಮೆ [ಪಾಠಾಂ. ಮಿ] ಶತಪುಷ್ಪಿಯೆನೆ ಸಬ್ಬಸಿಗೆ ಚೋಪಾರನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೫೧-೩೪). ೨. ಒಂದುಬಗೆಯ ಹೂವು : (೬). [ಸಂ. ಶತನಾಮಾ]

ಶತಪತ್ರ (ನಾ). ೧. = ಶತದಲ : ವಿದಳಿತನೂತ ಶತಪತ್ರದ ಪುದುವಿನೊಳಿರದಗಲೆ ವೋದ ಹಂಸನನಱಸಲ್ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೫೩); ಭಾವಿಸೆ ಪೋಲ್ವುದು . . . ಜಲದೇವಿಯ ಪಿಂಛಾತಪತ್ರಮನ ಶತಪತ್ರಂ (ಗದಾಯು. ೬-೪೧). ೨. ಸಾರಸಪಕ್ಷಿ : "ಸಾರಸವಲ್ಲಿಯುಂ ಶತಪತ್ರಮೆಂಬುದು" (ಪಲಾಯು. ೧೩೨-೯). ೩. ಮರಕುಟಿಗನ ಹಕ್ಕಿ. ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೂವು ; ಸೇವಂತಿಗೆ. ೫. ಇಂದ್ರ. "ತಾವರೆ ಸಾರಸವಕ್ಕಿಯು ಸೇವಂತಿಗೆ ಸುರಪ ನಾಲ್ಕು ಶತಪತ್ರಾಖ್ಯಂ" (ನಾನಾಶಂ. ೮೨). [ಸಂ.]

ಶತಪತ್ರಕ (ನಾ). = ಶತಪತ್ರ ೩ : "ಶತಪತ್ರಕಃ, ದಾರ್ವಾಘಾಟಃ - ೨ ಮರಗುಟಕನ ಹಕ್ಕಿ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೫೮). [ಸಂ.]

ಶತಪಥ₁ (ನಾ). ನೂರು ಅಧ್ಯಾಯಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ, ಶುಕ್ಲಯಜುರ್ವೇದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಒಂದು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗ್ರಂಥ : ಮನುವು ಆ ಮತ್ಸ್ಯವನ್ನು ಆ ನದಿಯಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಬೆಳೆಸಿದ್ದು . . . ಮೊದಲಾದ ಸಂಗತಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಶತಪಥದಲ್ಲಿ ಹತ್ತನೆಯ ಕಂಡಿಕೆಯವರೆಗೂ ಪ್ರಸಕ್ತಗೊಂಡಿದೆ (ಭಾರದ. ೧೪೩). [ಸಂ.]

ಶತಪಥ$_2$ (ನಾ). ಅನೇಕ ಹೆಜ್ಜೆಗಳನ್ನು ಅತ್ತಿಂದಿತ್ತ ಇತ್ತಿಂದತ್ತ ಹಾಕುವಿಕೆ : ಶತಪಥಮಲೆವನೇಕವಂ, ಏಕಾಂಗಿ ? (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೭೮-೬).

ಶತಪಥ ತಿರುಗು = ಅತ್ತಿಂದಿತ್ತ ಇತ್ತಿಂದತ್ತ ನಡೆದಾಡು: ಅವರು ಚಣಕಾಲ ಏನು ಮಾಡುವುದೆಂದು ಶತಪಥ ತಿರುಗಿದರು (ರಾಷ್ಟ್ರೋದ. ೧೯೦); ಬೆಟ್ಟದ ಒಡೆಯರು . . . ಒಂದೆಡೆಯಲ್ಲಿ ಶತಪಥ ತಿರುಗುತ್ತಿದ್ದರು (ಬಡಕ. ೧೨). **ಶತಪಥ ಹಾಕು** = ಶತಪಥ ತಿರುಗು: ಆಚೀಚೆ ಪ್ಲೇಟ್‌ಫಾರ್ಮಿನಲ್ಲಿ ಶತಪಥ ಹಾಕಿದ (ಅಳಿ. ೬); ಏನು ಮಾಣ . . . ಶತಪಥ ಹಾಕುತ್ತೀಯಲ್ಲ (ಮುಂಜ್ಮ. ೭೦). [< ಸಂ. ಶತಪದ್]

ಶತಪಥಂಬೋಗು (ಕ್ರಿ). ಅತ್ತಿಂದಿತ್ತ ಇತ್ತಿಂದತ್ತ ನಡೆದಾಡು, - ತಿರುಗಾಡು: ಆ! ಚಂದ್ರಶಾಲೆಯೊಳೂರ್ಮೆಯುಂ ಶತಪಥಂಬೋಗೆ ಬಸವಳಿವ ಗರ್ಭಿಣಿ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩೩-೩). [ಶತಪಥ$_2$ + ಪೋಗು]

ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣ (ನಾ). ನೂರುಅಧ್ಯಾಯಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಶುಕ್ಲ ಯಜುರ್ವೇದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಒಂದುಬ್ರಾಹ್ಮಣಗ್ರಂಥ : ಯಜುರ್ವೇದದ ಕಾಣ್ವಶಾಖೆಯ ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ಕಡೆಯ ಕೆಲವು ಅಧ್ಯಾಯಗಳೇ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕ (ಭಾರದ. ೩೮) ; ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣವಲ್ಲಿ "ಯಾರು ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನವಿಂದ ಯಜ್ಞಗಳನ್ನಾಚರಿಸುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅವರು ಮರಣಾನಂತರ ಪುನಃ ಹುಟ್ಟಿ ದುಃಖವನ್ನನುಭವಿಸುವರು" ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೨೪). [ಸಂ.]

ಶತಪದ (ನಾ). = ಶತಪಥ$_2$: ಶ್ರೀಮಂತರೊಬ್ಬರೆ ತಮ್ಮ ಮನೆಯ ಪಡಸಾಲೆಯ ಶತಪದ ಮಾಡುತ್ತಲಿದ್ದಾರೆ (ತಿಡುಗು. ೩೧). [ಸಂ. ಶತಪದ್]

ಶತಪದಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಅತ್ತಿಂದಿತ್ತ, ಇತ್ತಿಂದತ್ತ ತಿರುಗಾಡು, – ನಡೆದಾಡು : ಕೆಯ್ಯ ಭಲ್ಲೆಯದೊಬ್ಬನಾ ಜಾವದ ಪ್ರಹರಿ ಸಿಲುಬೆಗಳ ಮುಂಗಡೆಯೊಳತ್ತಿತ್ತ ಶತಪದಂಗೆಯ್ವು (ಗೊಲ್ಗಥಾ. ೧೫-೩೬೩). [ಶತಪದ + ಕೆಯ್$_1$]

ಶತಪದಿ (ನಾ). ಅನೇಕ ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳ ಒಂದುಬಗೆಯ ಹುಳು; ಜರಿ: ಶತಪದಿಗಳಿಗೆ ಶರೀರದ ಪ್ರತಿಭಾಗಕ್ಕೂ ಒಂದು ಜೊತೆ ಒಟ್ಟು ೧೨-೬೯ ಜೊತೆ ಕಾಲುಗಳಿವೆ (ಅಬಜ. ೧೫). [ಸಂ. ಶತಪದೀ]

ಶತಪರ್ವ (ನಾ). ಅನೇಕ ಗಂಟು ಅಥವಾ ಗಿಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು; ಬಿದಿರು: "ವಂಶಃ . . . ಶತಪರ್ವಾ, ಯವಫಲಃ, ವೇಣುಃ, ಮಸ್ಕರಃ, ತೇಜನಃ - ೧೦ ಬಿದುರು ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೪೯). [ಸಂ. ಶತಪರ್ವನ್]

ಶತಪರ್ವಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಗರಿಕೆ ಹುಲ್ಲು: "ದೂರ್ವಾ, ಶತಪರ್ವಿಕಾ . . . ಅನಂತಾ - ೬ ಗರಿಕೆಹುಲ್ಲಿನ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ ೧೪೯). ೨. ಬಜೆ : "ವಚಾ . . . ಶತಪರ್ವಿಕಾ - ೫ ಬಜೇ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೫). [ಸಂ. ಶತಪರ್ವಿಕಾ]

ಶತಪುಷ್ಪೆ (ನಾ). ಕಾಡುಸಬ್ಬಸಿಗೆ ಸೊಪ್ಪು ; ಶತನಾಮೆ: "ಶತಪುಷ್ಪಾ, ಸಿತಛತ್ರಾ . . . ಕಾರವೀ - ೭ ಕಾಡುಸಬ್ಬಸಿಕೇ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೪೭). [ಸಂ. ಶತಪುಷ್ಪಾ]

ಶತಪ್ರಯತ್ನ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಿನ ಯತ್ನ; ಅಧಿಕ ಪ್ರಯತ್ನ : ಯಾವುದು ನಡೆಯಬಾರದು ಎಂದು ಅವರು ಶತಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಿದ್ದರೋ ಅದೇ ಅತ್ಯಂತ ಅನಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆದುಹೋಗಿತ್ತು (ಮೂರುದಾ. ೨೫೨). [ಸಂ.]

ಶತಪ್ರಾಸ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಕಣಗಿಲೆ ಗಿಡ ; ಗನ್ನೇರಳೆ : "ಪ್ರತಿಹಾಸಃ, ಶತಪ್ರಾಸಃ . . . ಕರವೀರಃ - ೫ ಗನ್ನೇರಳೆ, ಕಣಗಲ ಗಿಡದ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೨೯). [ಸಂ.]

ಶತಭಿಷೆ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಶತಭಿಷ ಮೂಲಂ ಫಣಿ ರೇವತಿ ಪೂರ್ವಾಷಾಢೆಯುತ್ತರಾಭಾದ್ರೆಯುಮಾಪತಿಯೆನಿಸಿದ ನಕ್ಷತ್ರಪ್ರತತಿ (ಲೋಕೋಪ ೪-೮೫); ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಬಲಗಡೆಯದು ಶತಭಿಷಾ (೨೪) ಯೋಗತಾರೆ (ನಕ್ಷತ್ರ, ೨೬). [ಸಂ. ಶತಭಿಷಾ]

ಶತಮಖ (ನಾ). ೧. ನೂರುಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದವನು ; ಇಂದ್ರ: ಶತಮಖನರಸಿಗೆ ಕರ್ಣಾವತಂಸಮಾಗಲ್ಕೆ ನೋಂತ ಪಲ್ಲವಪುಷ್ಪಪ್ರತತಿಯನೆ ಮೆಚಿದು ಚೆಲ್ವೆಳೆಗತಿಶಯಮೆನಿಸಿದುದು ಪಾರಿಜಾತಕುಜಾತಂ (ಆದಿಪು. ೬-೯೯); ನಿಖಿಳನಿರ್ಜರಬಲ ಸಹಿತ ಶತಮಖನೊಡನೆ ವಿಗ್ರಹವಲಾ ಸಮ್ಮುಖಕೆ ಬಂದುದು ಭಂಗವೆಂದನು ನಗುತ ಮುರವೈರಿ (ಜಯ್ಮಾಳ. ೨೦-೧೭). ೨. [ಛಂದ] ಮೂರುಲಘುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಅಕ್ಷರಗಣ ; ನಗಣ (UUU).: ಶತಮಖಭಾನುಯುಗಾಗ್ರಲಗಂ ಶೀತಕರ ತ್ರಿತಯಾಗ್ರಹರಂ ಮತಿಯುತೆ ಬಂದೊಡಿದಚ್ಯುತಕಂ ಭೂತಳದೊಳ್ ಗಲ್ವರ್ಧಸಮಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೩-೨೦೭). [ಸಂ.]

ಶತಮನ್ಯು (ನಾ). = ಶತಮಖ ೧ : ನಿನಗೀ ಜನ್ಮಸ್ಥಿತಿಯಂ ಪೇಟಲ್ವೊಡೆ ಭೂಪತಿ ಶತಮನ್ಯುಗೆ ಪೇಟ್ಟ ತೆಱನ ನಾಕಶ್ರೀಯಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೩೧). [ಸಂ.]

ಶತಮಾನ (ನಾ). ೧. ನೂರರ ಅಳತೆ ಅಥವಾ ಪ್ರಮಾಣ. ೨. ನೂರರಷ್ಟು; ನೂರುಮಡಿ. ೩. ಒಂದು ಪಲದ ತೂಕದ ಬೆಳ್ಳಿ. ೪. ೯೨ ತೊಲಗಳ ತೂಕದ ಒಂದು ಪ್ರಮಾಣ. ೫. ನೂರುವರ್ಷಗಳ ಅವಧಿ, –ಕಾಲಮಾನ: ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಹತ್ತನೆಯ ಶತಮಾನವು ಬಹಳ ಮಹತ್ವಪೂರ್ಣವಾದುದು (ಸಾಚಿಸ. ೧) ; ಕ್ರಿ.ಶ. ಮೂರು ನಾಲ್ಕನೆಯ ಶತಮಾನಗಳಲ್ಲಿ . . . ಶರದ್ವಿಷುವದ್ಬಿಂಬವು ಚಿತ್ತಾನಕ್ಷತ್ರದ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿಯೇ ಇತ್ತು (ನಕ್ಷತ್ರ. ೬೮). [ಸಂ.]

ಶತಮೂರ್ಖ (ನಾ). ಅತಿಯಾದ ದಡ್ಡತನವುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಮಹಾಅವಿವೇಕಿ: ಮೂರ್ಖರಿರುವ ಊರಲ್ಲಿ ವಿವೇಕಿಯಾಗಲೆತ್ನಿಸುವವನು ಶತಮೂರ್ಖನಾಗುತ್ತಾನೆ (ಪಂಜಪಂ. ೧೯೯); ನೀನು ಶತಮೂರ್ಖಳೆಂದು ಇಂದು ಖಾತ್ರಿಯಾಯಿತು (ಸ್ವಾತಿಚ. ೩೪೯). [ಸಂ.]

ಶತಮೂಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಡ್ಡೆ; ಶತಾವರಿಗಡ್ಡೆ: "ಶೇರು ಶತಮೂಲಿ ಯೆನಲಾಸಡಿಯೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೦-೩೧). [ಸಂ. ಶತಮೂಲೀ]

ಶತಮೂಲಿಕೆ (ನಾ). = ಶತಮೂಲಿ: "ಶತಮೂಲಿ[ಪಾಠಾಂ.೪]ಕಾ, ಆಭೀರುಃ - ೨ ಆಸಡಿ" (ಪಲಾಯು. ೧೦೧-೪೬೫). [ಸಂ. ಶತಮೂಲಿಕಾ]

ಶತಮೊಂಡ (ನಾ). ಬಹಳ ಹಟಮಾರಿ: ಇವನೊಬ್ಬ ಬುದ್ಧಿಗೆಟ್ಟ ಶತಮೊಂಡ (ವೀರಯೋ. ೧೭). [ಶತ + ಮೊಂಡ (< ಮುಂಡು$_2$)]

ಶತಯಜ್ಞ (ನಾ). = ಶತಮಖ ೧: ಆ ಪಾರ್ವತಿ ಶತಯಜ್ಞನಜಹರಿಗಳಾದಿಯಾಗಿರ್ದ ದೇವತೆಗಳಿತ್ತರು ಬಳಿಕ್ಕೊಂದೊಂದು ಬಾಣಮಂ (ವೀಕ್ಷ್ಣಪು. ೩-೧೩-೨೮); ಯಜ್ಞಪುರುಷನ ನೇಮದಲಿ ಶತಯಜ್ಞನಪರಾಧವನು ಮಱದನು (ನಭಾಗ. ೪-೧೩ ಸೂಚನೆ). [ಸಂ.]

ಶತರಂಜ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ ; ಚದುರಂಗ: ಹಗಲು ಶತರಂಜ, ಹೆಡ್ಡ ಆಡುತ್ತಿದ್ದ (ಜಮಿನ್ನಾ. ೬೭). [← ಅರ. ಶತ್ರಂಜ್; ಪಾರ. ಹಿಂ. ಶತರಂಜ್ ; ಮರಾ. ಶತರಂಜ್, ಶತ್ರಂಜ್. / ಸಂ. ಚತುರಂಗ]

ಶತರಂಜಿ (ನಾ). ಅನೇಕ ಬಣ್ಣಗಳುಳ್ಳ ರತ್ನಗಂಬಳಿ: ಗದ್ದುಗೆಯ ಸಾಲ್ಗಳನಿಟ್ಟು ಶತರಂಜಿಗಳ ಹಾಯಿಕಿ ಸಿಂಗರಿಸಿತೋಲಗದ ಮಂಟಪವ (ಪ್ರಹ್ಲಾಚ. ೧೭-೪೧); ಹುಲ್ಲಿನ ಶತರಂಜಿಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತಿದ್ದೆ (ಕಪ್ಪುಸು. ೫೨). [← ಪಾರ. ಶತ್ರಂಜೀ; ಹಿಂ. ಶತರಂಜೀ; ಮರಾ. ಶತರಂಜೀ, ಸತರಂಜೀ, ಸತ್ರಜೀ]

ಶತರುದ್ರೀಯ (ನಾ). ಯಜುರ್ವೇಧದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಶಿವಸ್ತೋತ್ರ: ಹರನ ಕರುಣದ ಹದನನೀತಂಗೊರೆದು ಶತರುದ್ರೀಯವನು ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಬಿಜಯಂಗೈದನಾ ಮುನಿಪತಿ ನಿಜಾಶ್ರಮಕೆ (ಕುಮ್ಮಾದ್ರೋ. ೧೯-೫೪); ಸ್ಮೃತಿವಿತತಪುರಾಣೌಘದೊಳತಿಶಯಮಾ ಶ್ರುತಿಸಮೂಹಮದಱೊಳ್ನೆಸದಂ ಶತರುದ್ರೀಯಮದತಿಶಯಂ (ರಾಜಶೇ. ೪-೮೮). [ಸಂ.]

ಶತವೀರ್ಯೆ (ನಾ). ೧. ಬಿಳಿಯ ಗರುಕೆ ; ದೂರ್ವೆ : "ಗೋಲೋಮಿ, ಶತವೀರ್ಯಾ - ೨ . . . ಬಿಳೀಗರಿಕೆಹುಲ್ಲು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೪೯). ೨. ಶತಾವರಿಯ ಗಿಡ : "ಶತವೀರ್ಯಾ - ಹೇರಾಸಡಿ, ಮಧುದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಮೂರ್ವೆ, ರಂ(ಬ)ಬಿ(ಕೆ)ಗೆ" (ಓವಧಿ. ೧೬೧). [ಸಂ. ಶತವೀರ್ಯಾ]

ಶತವೃದ್ಧ (ನಾ). ೧. ನೂರುವರ್ಷ ವಯಸ್ಸಾದವನು ; ಶತಾಯು. ೨. ಬಹಳ ವಯಸ್ಸಾದವನು ; ತುಂಬಾ ಮುದುಕ : ಒರ್ವ ಶತವೃದ್ಧನಾಗಿ ನಿಂದಿರ್ದಂ (ಸಂಜಿರ. ೬-೧೪) : ಶತವೃದ್ಧ ಕೊಡೆ ಕಮಂಡಲು ದರ್ಭೆಗಳನಾಂತು ಯತಿಯ ಬಳಿಗೆ . . . ಬಂದು (ವೀಕ್ಷ್ಣಪು. ೨-೧೩-೩೦). [ಸಂ.]

ಶತವೇಧಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ; ಹುಳಿಹಚ್ಚೆ: ಶಿಶು ಕಂಡ ಕನಸಿನಂತೆ ಪಶುವಿನ ಉದರದಲ್ಲಿ ಸೋಂಕಿದ ಶತವೇಧಿಯಂತೆ ಇದು ಲಿಂಗೈಕ್ಯವು (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೨೪-೪೮೩). [ಸಂ. ಶತವೇಧಿನ್]

ಶತಸಂಕುಲೆ (ನಾ). [ಜೈನ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿದ್ಯೆ: ಪ್ರಜ್ಞಪ್ತಿ . . . ಶತಸಂಕುಲಾ [ಪಾಠಾಂ.೪]ಕುಂಭಾಂಡಿ . . . ಅಭೋಗಿನಿಯೆಂಬಿವು ಮೊದಲಾಗ ಕುಲವಿದ್ಯೆ ಜಾತಿವಿದ್ಯೆ ಸಾಧಿತವಿದ್ಯೆಗಳೊಳ್ ಸಂಪನ್ನನಾಗಿರ್ದು (ಚಾವುಪು. ೧೯೬). [ಸಂ. ಶತಸಂಕುಲಾ]

ಶತಸಪ್ತತಂತು (ನಾ). ನೂರುಯಾಗಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದವನು; ಇಂದ್ರ: ಶತಸಪ್ತತಂತುಗಮರಾವತಿಯಂ ಫಣಿಪತಿಗೆ ನೆಗಟ್ದ ಭೋಗಾವತಿಯಂ ಮತಿಗೆಟ್ಟು ಜಡರ್ ಬಣ್ಣಿಸುವ ತೆಱದಿ ಬಣ್ಣಿಪೆಮೆ ನಿನಗೆ ಮುಕ್ತಿಯ ಸುಖಮಂ (ಅಜಪು. ೬-೮೦). [ಸಂ.]

ಶತಸಹಸ್ರ (ನಾ). ೧. ನೂರುಸಾವಿರ; ಲಕ್ಷ: ಆಯುಧಶಾಲೆಯೊಳ್ ಶತಸಹಸ್ರ ರವಿಪ್ರವಿಭಾಸಿದೇವ ಚಕ್ರಾಯುಧಮಿಂದು ಬಂದು ನೆಲಸಿರ್ದುದು (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೫೩). ೨. ಸಾವಿರಾರು; ಬಹಳ; ಅನೇಕ: ಶತಸಹಸ್ರ ಕಂಠಗಳು ಏಕಕಂಠವಾಗಿ "ಉಘೇ! . . . ಉಘೇ" ಎಂದು ಬೊಬ್ಬಿರಿದವು (ಶಾಂತಲಾ. ೧೦೭). [ಸಂ.]

ಶತಸಾವಿರ 'ಶತಸಾಸಿರ' ನೋ.

ಶತಸಾಸಿರ, ಶತಸಾವಿರ (ನಾ). ೧. = ಶತಸಹಸ್ರ ೧. ೨. = ಶತಸಹಸ್ರ ೨: ಶತಸಾಸಿ[ಪಾಠಾಂ.ವಿ]ರದ ಸಂಖ್ಯೆಯ ತುಱುಸಮೂಹದ ಭರದೊಳಿಂತು ಕಿರಾತರು ಗಳೆಯ್ತಂದು (ಜೀವಂಚ. ೬-೬). **ಶತಸಾವಿರ**: ೨. ಶತಸಾವಿರ ದಿವಾಕರಬಿಂಬವೆಸೆದುದು ಝಳದ ಹೊಯಿಲಿನಲಿ (ಕುಮ್ಮಾಭಿ. ೬-೩೩). [< ಸಂ. ಶತಸಹಸ್ರ]

ಶತಸ್ಸಿದ್ಧ (ನಾ). ನೂರಕ್ಕೆ ನೂರುಪಾಲು ಆಗತಕ್ಕುದು; ಖಂಡಿತವಾಗಿ ನಡೆಯತಕ್ಕುದು: ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಊರಿಗೆ ಬರುವುದು ಶತಸ್ಸಿದ್ಧ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.?]

ಶತಹ್ರದ (ನಾ). ಮಿಂಚು; ವಿದ್ಯುತ್ತು: ಸ್ತನಿತಧನುರ್ಗುಣಧ್ವನಿ ಶತಹ್ರದ ಶಸ್ತ್ರಮರೀಚಿ ನಾಡೆ ಕರ್ಗನೆ ಕನಿವೊಡ್ಡು ಕಾರಮುಗಿಲಂತಿರೆ ಭೋರನೆ ಕೊಂಡು ದಾಗಳೆಂಬಿನ ಮಟ್ಟೆ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೧೩-೪೯). [ಸಂ. ಶತಹ್ರದಾ]

ಶತಹ್ರದೆ (ನಾ). = ಶತಹ್ರದ: "ಶಂಪಾ, ಚಪಲಾ, ಕ್ಷಣಿಕಾ, ಶತಹ್ರದಾ . . . ಐರಾವತೀ (ಚ ವಿಜ್ಞೇಯಾ) - ಈ ೧೧ ಮಿಂಚು" (ಹಲಾಯು. ೧೧-೬೦). [ಸಂ. ಶತಹ್ರದಾ]

ಶತಾಂಗ (ನಾ). ೧. ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಯುದ್ಧಸಮಯದಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಬಂಡಿ, — ರಥ : "ಅನಃ, ಶತಾಂಗಃ, ಶಕಟಃ . . . ಕೂಬರೀ - ಈ ೯ ರಥಂ" (ಹಲಾಯು. ೬೩-೨೯೦). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ಹುಲಿಗಿಲು: "ಶತಾಂಗ — ಹುಲಿ(ಗಿ)ವಿಲು, ಗೇರು" (ಓಷಧಿ. ೧೫೯). [ಸಂ.]

ಶತಾಂಬಕಸುತ (ನಾ). ಇಂದ್ರನ ಮಗ ; ಅರ್ಜುನ : ಜಯಶಂಬರಹರಾಹಿತ ಶತಾಂಬಕಸುತಸ್ತುತ ಚಿದಂಬರದಿನೇಶಾ (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೫೪). [ಸಂ.]

ಶತಾಧಿಕ (ನಾ). ನೂರಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾದುದು; ಮಿಗಿಲಾದುದು: ಗೌರೀದೇವಿಯು ಗಯ್ಯಾಳಿಯೆಂದು ಎಷ್ಟು ಹೆಸರು ಪಡೆದಿದ್ದಳೋ ಅದಕ್ಕಿಂತ ಶತಾಧಿಕವಾಗಿ ಪಾತಿವ್ರತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ . . . ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದು ಪತಿಯೊಡನೆ ಸುಖವಾಗಿದ್ದಳು (ಮಂಜುವಾ. ೬೫); ವಾಚಕರಿಗೆ ಹೇಗೋ ಅದಕ್ಕೆ ಶತಾಧಿಕವಾಗಿ ಪ್ರೇಕ್ಷಕರಿಗೂ ರಸ ದೊರಕಲಿ (ವೀರಯೋ. VII. ಮುನ್ನುಡಿ). [ಸಂ.]

ಶತಾಧ್ವರಿ (ನಾ). ನೂರುಯಾಗಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದವನು ; ಇಂದ್ರ : ಆ ಧ್ವನಿಗಳ್ ನಿಜನಿಜಕರ್ಣಾಧ್ವಗಮೆನೆ ಜೈನಪೂಜೆಗಿತರೇಂದ್ರರ್ ನಾನಾಧ್ವಜನಿವೆರಸು ನೆರೆದು ಶತಾಧ್ವರಿ ಸೌಧರ್ಮನಲ್ಲಿಗಂದೆಯ್ತಂದರ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೪-೧೯೧). [ಸಂ. ಶತಾಧ್ವರಿನ್]

ಶತಾನಂದ (ನಾ). ೧. ಬ್ರಹ್ಮ: "ಬ್ರಹ್ಮಾ . . . ಶತಾನಂದಃ, ಶಂಭುಃ . . . ಕಮಲಾಸನಃ - ಈ ೨೦ ಬ್ರಹ್ಮನ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೨-೬); ಹರಿ ಸಿರಿದೇವಿಯ ಚರಣರಜವನ್ನು . . . ಸ್ಮರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ ಮೈಮರೆವ ಶತಾನಂದ ಜಗವ ಪುಟ್ಟಿಸುವ ಮಹಧೀರ (ಎಡಾಕೃ. ೭೦-೧). ೨. ಒಬ್ಬ ಋಷಿಯ ಹೆಸರು; ಗೌತಮ ಮತ್ತು ಅಹಲ್ಯೆಯರ ಮಗ: ಸುಮೇಘಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಅತ್ರಿ . . . ಶತಾನಂದ . . . ಉಪಮನ್ಯು ಮೊದಲಾದಷ್ಟಾಶೀತಿಸಹಸ್ರಋಷೀಶ್ವರರ್ಗನಂತಾಶ್ರಯಂಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೧೭೪). ೩. ವಿಷ್ಣು. ೪. ವಿಷ್ಣುವಿನ ರಥ. [ಸಂ.]

ಶತಾಪರಾಧ (ನಾ). ಅನೇಕ ಅಪರಾಧ, — ತಪ್ಪು : ಮಜೆ ದೇವ ಮದೀಯ ಶತಾಪರಾಧಮಂ (ಕಬಿಶ. ೫-೧೯); ಶತಾಪರಾಧ ಮಾಡಿದ ಪರಮಪಾಪಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ ಇಂಥಾ ಕೆಲಸ . . . ಸಂಕಟಕರ (ವೀರಯೋ. ೧೫). [ಸಂ.]

ಶತಾಬ್ದ (ನಾ). ನೂರುವರ್ಷಗಳ ಕಾಲಮಾನ; ಶತಮಾನ: ಪೆಸರಸಿವಗ್ರಸಂಧಿಗೆ ಕನಿಷ್ಕಿಕೆ ಮಿಕ್ಕಿರೆ ದಲ್ ಶತಾಬ್ದಮೆಂಗೆ . . . ನರಂಗೆ ಯಥೋಚಿತಾಯು(ವ)ರ್ಷಂ (ಲೋಕೋಪ. ೧೧-೧೮) ; ಕ್ರಿಸ್ತಪೂರ್ವ ಎರಡು ಮೂರನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಿಂದ ಮೌರ್ಯ ಮತ್ತು ಶಾತವಾಹನರ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಕೆಲವು ದೇವಾಲಯಗಳು ಬಹಳ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು (ಹೊಯ್ಸವಾ. ೧). [ಸಂ.]

ಶತಾಬ್ದಿ (ನಾ). = ಶತಾಬ್ದ : ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದನೆಯ ಶತಾಬ್ದಿಗೆ ಕಾಲಿಡುತ್ತಿದ್ದೇವೆ (ರೂಢಿ). [< ಸಂ. ಶತಾಬ್ದ]

ಶತಾಯು (ನಾ). ೧. ನೂರುವರ್ಷಗಳ ಆಯುಷ್ಯ : ಈ ಲೌಕಿಕರಾದ ಮನುಷ್ಯರ ಒಂದು ಮಾಸವೇ ಪಿತೃಗಳಿಗೊಂದುದಿನವಹುದಾ ದಿನ ಮುನ್ನೂಱಱುವತ್ತಾದೊಡೊಂದು ವರ್ಷವಹುದಾ ಕ್ರಮದಿಂದವರ್ಗೆ ಶತಾಯುವೆಂದಱಿಯಲ್ವೇಳ್ಕುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೬೪). ೨. ನೂರುವರ್ಷ ಆಯುಸ್ಸುಳ್ಳವನು: ಶತಾಯುಗಳಾಗಿ ತುಂಬುಜೀವನ ನಡೆಸಿ ೧೯೬೨ನೇ ಇಸವಿ ಏಪ್ರಿಲ್ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಅವರು ನಿಧನರಾದರು (ಕವಪು. ೬-೧೨೫). [ಸಂ.]

ಶತಾರ (ನಾ). ೧. ಇಂದ್ರನ ಆಯುಧ ; ವಜ್ರಾಯುಧ. ೨. [ಜೈನ] ಅರವತ್ತುಮೂರು ಇಂದ್ರಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ದಿವಮಂತಂತೆ ಶತಾರಮಗ್ರಿಮ ಸಹಸ್ರಾರಂ ಸಹಸ್ರಾರಮಪ್ರವಿಲಕ್ಷ್ಮಂ ದಿನಪೋಪಮಾನವಳಯಂ ಜಾಜ್ವಲ್ಯಮಾನಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೧೧೫) ; ಓರಂತೆ ತೊಳಗಿ ಪೊಳೆವ ಶತಾರ ಸಹಸ್ರಾರಕಲ್ಪಯುಗಂಗಳ್ ಶೋಭಾರಮಣೀಯಂಗಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೬೬). [ಸಂ.]

ಶತಾರಕಲ್ಪ (ನಾ). = ಶತಾರ ೨: ವಿಶಾಖಭೂತಿಯ ಪುಟ್ಟಿದಾ ಶತಾರ ಕಲ್ಪದೊಳ್ ಸಾಮಾಜಿಕದೇವನಾಗಿ ಪುಟ್ಟಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೬೦ ವ) ; ತಪಂಗೆಯ್ದು ಶತಾರಕಲ್ಪದೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿಬಂದೀಗಳಾ ಭಾವನನುಂ ಪೂರ್ಣಘನನಾದಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೧೦-೯೩ ವ). [ಸಂ.]

ಶತಾರೇಂದ್ರ (ನಾ). [ಜೈನ] ಶತಾರಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ; ಇಂದ್ರ : ಆ ಕಲ್ಪಂಗಳೆರಡಕ್ಕಂ ಶತಾರೇಂದ್ರನಿಂದ್ರನಕ್ಕುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೬೬ ವ). [ಸಂ.]

ಶತಾವರಿ (ನಾ). ೧. ಶತಮೂಲಿ ಗಿಡ : ಸಿಂಗರವತ್ತ ಶತಾವರಿ ಸಹದೇವಿ ಕಂಗೊಳಿಸುವ ವರ್ಷಾಭೂ (ಸಾಳ್ವಸಾಂ. ೨೦) ; ಶತಾವರಿಯ ಅಂಕುರುಗಳ ಕಹಿ (ಅಷ್ಟಾಂಗ. ೧೫೯-೯೭). ೨. ಇಂದ್ರಾಣಿ ; ಶಚೀದೇವಿ. [ಸಂ. ಶತಾವರೀ]

ಶತೃಂತ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] 'ಅತ್' ಎಂಬ ವರ್ತಮಾನಕೃದಂತಪ್ರತ್ಯಯವುಳ್ಳ ಪದ: ವಿದಿತಮನಿಪ್ಪವ್ಯಯಮುಂ ತೃದಾದಿಯುಂ ಶತೃಂತಮುಂ ಸಂಸ್ಕೃತದೊಳ್ ಪದವಿಧಿಯಂ ನೆಱೆ ತಳೆದಲ್ಲದ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗಮಾಗವು ನಿಜದಿಂ . . . ಕ್ವಣತ್, ಝಣತ್, ಭ್ರಮತ್ (ಶಮದ. ೮೧). [ಸಂ.]

ಶತ್ರ (ನಾ). ಉಚಿತವಾಗಿ ವಸತಿ ಹಾಗೂ ಊಟವನ್ನು ಒದಗಿಸುವ ಸ್ಥಳ ; ಧರ್ಮಚತ್ರ : ಪೃಥಿವಿಗಂಗರಸಂ . . . ಶತ್ರಕ್ಕಂ ಮೂವತ್ತು ಗದ್ಯಾಣ ಪೊನ್ನಂ ಕೊಟ್ಟಂ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೫, ೧೫-೬ ; 9ನೆಯ ಶತ?) ; ಸಾರಂಗೇಶ್ವರದೇವರ್ಗ್ಗಮಲ್ಲಿಯ ಶತ್ರಕ್ಕಂ ಸರ್ವ್ವನಮಸ್ಯಮಾಗೆ ಬಿಟ್ಟ ಸಿರಿಪುರಂ (ಸೌಇಇ. IX - i, ೧೦೯-೩೩; 1057). 'ಚತ್ರ.' ಪರಾ. [IP ಇದು 'ಸತ್ರ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಶತ್ರಸಾಲೆ (ನಾ). ಚತ್ರ; ಧರ್ಮಶಾಲೆ: ತ[ನ್ನ]ಮುನ್ನ ಪಡಿಸಲಿಸಿ ಮಾಡಿಸಿದ ಎಷ್ಟು ಗೃಹದ ಪ್ರತಿಬದ್ಧಮಾಗೆ ಶತ್ರಸಾಲೆಯಂ ಮಾಡಿಸಿ (ಸೌಇಇ. XI- i, ೮೪-೧೪ ; 1049). [IP ಇದು 'ಸತ್ರಶಾಲೆ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಶತ್ರು (ನಾ). ೧. ಹಗೆತನವುಳ್ಳವನು; ವೈರಿ: ಎನ್ನ ಶತ್ರುವದೊಂದು ತಾಣದೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿರ್ದಂ ಆತನಂ . . . ಕೊಂದಿಕ್ಕುವುದೆಂದು ಬೆಸಸಿದಂ (ಜಗವ. ೩-೨೨ ವ). ೨. ಹಗೆಯಾದ ನೆರೆಯ ಅರಸ ; ನೆರೆಹೊರೆಯ ವೈರಿರಾಜ: ಶತ್ರುಗಳುಮ ನಭ್ಯಂತರಶತ್ರುಗಳಾಱುಮನದಿರ್ಪಿ ಗೆಲ್ದುದಱಿಂದಂ ಶತ್ರುಂತಪನೆನಿಸಿದ ಜಿತಶತ್ರುಗೆ ಜಿತಶತ್ರುನಾಮಮಾಯ್ತನ್ವರ್ಥಂ (ಅಜಪು. ೨-೪೯). [ಸಂ.]

ಶತ್ರುಂತಪ (ನಾ). ವೈರಿಗಳಿಗೆ ದುಃಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು: ಶತ್ರುಗಳಾಱು ಮನದಿರ್ಪಿ ಗೆಲ್ದುದಱಿಂದಂ ಶತ್ರುಂತಪನೆನಿಸಿದ ಜಿತಶತ್ರುಗೆ ಜಿತಶತ್ರುನಾಮ ಮಾಯ್ತನ್ವರ್ಥಂ (ಅಜಪು. ೨-೪೯). [ಸಂ.]

ಶತ್ರುಂದಮ (ನಾ). ಹಗೆಗಳನ್ನು ನಾಶಗೊಳಿಸಿದವನು : ಇಂದಗಿ ಸಾಧಾರಣ ಶರಸಂದೋಹದಿನೆಚ್ಚು ಕಾದಲಣಮಾಜಿದ ಶತ್ರುಂದಮನೊಳ್ ಲಕ್ಷ್ಮಣನೊಳ್ ತಂದಂ ದಿವ್ಯಾಸ್ತ್ರಗರ್ಭಶರಧಿಗೆ ಕೈಯಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೪-೧೯). [ಸಂ.]

ಶತ್ರುಘ್ನ (ನಾ). ೧. ಹಗೆಗಳನ್ನು ಸಂಹರಿಸುವವನು. ೨. ಶ್ರೀರಾಮನ ತಮ್ಮ; ದಶರಥನ ಕಿರಿಯ ಮಗ: ಶುಭದಿನಮುಹೂರ್ತದೊಳ್ ಸುಮಿತ್ರ ಲಕ್ಷ್ಮಣನಂ ಕೈಕೆ ಭರತನಂ ಸುಪ್ರಭೆ ಶತ್ರುಘ್ನನಂ ಪಡೆವುದುಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೩-೧೩೩ ವ) ; ಲಕ್ಷ್ಮಣ ಭರತ ಶತ್ರುಘ್ನರೊಡಗೂಡಿ ತಳೆದು ಕೌಶಿಕನ ಮಖಮಂ ಕಾಯ್ದು (ಭೈಮಿಭಾ. ೧೮-೨). [ಸಂ.]

ಶತ್ರುತ್ವ (ನಾ). ಹಗೆತನ; ದ್ವೇಷ: ಉಳಿದವರ ಶತ್ರುತ್ವಕ್ಕಾಗಲೀ, ಮಿತ್ರತ್ವಕ್ಕಾಗಲೀ ಬೆಲೆಯಿಲ್ಲ (ಅನ್ನಾವ. ೨೪) ; ನಿನ್ನಂತವನ ಶತ್ರುತ್ವವನ್ನು ಗಳಿಸಿ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡಿರುವನು (ಸಂಜೀವಿ. ೮೫). [ಸಂ.]

ಶತ್ರುದಲ್ಲಣ (ನಾ). ಹಗೆಗಳನ್ನು ತಲ್ಲಣಗೊಳಿಸುವವನು; ದ್ವೇಷಿಗಳನ್ನು ಹೆದರಿಸುವವನು: ಪರನಾರಿಸೋದರಸು ವರ ಶತ್ರುದಲ್ಲಣನು ಕರ ಪಾಪಭಯವ ಹೊರೆವ ಗುಣಯುಹ ನೃಪಗೆ ಸ್ಥಿರವಿಹಳು ಲಕ್ಷ್ಮಿ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೭೨೬). [ಶತ್ರು+ತಲ್ಲಣ (<ತಲ್ಲಟ)]

ಶತ್ರುಸಂಘಾತ (ನಾ). ಹಗೆಗಳ ಸಮುದಾಯ ; ವೈರಿಗಳ ಗುಂಪು: ಶತ್ರು ಸಂಘಾತಮಿದಿರ್ಚೆ ದೀಪ್ತಿಗಿದಿರಾದ ಪತಂಗದ ಮಾಳೆಯಾದುದುಂ (ಪುಷ್ಪಸ್ತು. ೩-೧೯). [ಸಂ.]

ಶತ್ರುಹ (ನಾ). ೧. = ಶತ್ರುಘ್ನ ೧. ೨. = ಶತ್ರುಘ್ನ ೨: ಸುಮಿತ್ರೆಯಣುಗರ ನೇಮದಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮಣನು ಶತ್ರುಹ ನಾಮವಿಟ್ಟಾದರದಿ ಸಲಹಿದ ನಿಜಕುಮಾರಕರ (ಕೌಶಿರಾ. ೧-೬೦); ಶತ್ರುಹಂ - ಅಣ್ಣಯ್ಯ! ದೇವಿ ಸಾಕ್ಷಾಲ್ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೆಂಬುದಂ ನೀನಱಿಯೆಯ? (ರಾಮಾಶ್ವ. ೨೫-೧೨). [ಸಂ.]

ಶನಿ (ನಾ). ೧. ಸೂರ್ಯನ ಮಗ ; ಈತನ ಬಣ್ಣ ಕಪ್ಪು, ಕೃಷ್ಣವರ್ಣದ ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಧರಿಸಿದ ಈತನು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಕೆಡುಕನ್ನುಂಟುಮಾಡುವನೆಂದು ನಂಬಲಾಗಿದೆ: ಮೂಱು ತಿಂಗಳಾಯ್ತವಚಱನಿಂತು ನಿಂದನೊಳನೇ ಶನಿ ನಿಲ್ವವೊಲಿಲ್ಲಿ ಪಾಟಿಗಿನ್ನವರೆಗಮಿರ್ದು (ಆದಿಪು. ೯-೮೯) ; ತ್ರಿಪೃಷ್ಠನರಾತಿಧ್ವ[ಜ]ನೀಸಮಸ್ತಮದ ಸಾಮಜಕುಲನಗಕುಲಕೆ ಶನಿಯುಮಶನಿಯುಮಾದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೨೪) ; ದಿನ ದಿನ ಶನಿ ಕಾಡಿದರೆ ಬಾಳೋದು ಯಾವಾಗ? (ಗಾದ). ೨. ಶಿವನ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ೩. ಶನಿವಾರ. ೪. ಹಾವು ; ಸರ್ಪ: "ಉರಗಂ . . . ಶನಿ ಗೂಢಪಾದ್ವಿಷಧರಂ ಸರ್ಪಂ ದ್ವಿಜಿಹ್ವಾಹ್ವಯಂ" (ಪಸ್ತುಕೋ. ೧೯-೬). ೫. [ಜ್ಯೋತಿ] ನವಗ್ರಹಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಶನಿ ರೋಹಿಣಿಯೊಳ್ ಕುಜನಶ್ವಿನಿಯೊಳ್ ಗುರು ಪುಷ್ಯದೊಳ್ . . . ಇರೆ ಸಿದ್ಧದಿನಂ (ಲೋಕೋಪ. ೧-೨೦) ; ಶನಿ ಘಟ ಮೃಗಕ್ಕೆ ಗುರು ಝಷ ಧನುಗೆ ಬುಧಂ ಮಿಥುನ ವಧುಗೆ ಶಶಿ ಕರ್ಕಿಗೆ ಭೌಮನಜಾಳಿಗೆ ರವಿ ಹರಿಗುಶನನುಕ್ಷತೌಳಿಗೆ ತದಂಶ ಕಕ್ಕಮಧೀಶರ್ (ಜಾತಕ. ೧-೨೫). [ಸಂ.]

ಶನಿಕಾಟ (ನಾ). ಶನಿದೇವತೆಯಿಂದುಂಟಾಗಿರುವುದೆಂದು ನಂಬಲಾದ ಹಿಂಸೆ: ಯಾವ ಶನಿಕಾಟದಿಂದ ಅವನು ಹೀಗಾದನೊ (ಸಂಸ್ಕಾರ. ೨೨). [ಶನಿ + ಕಾಟ]

ಶನಿಗ್ರಹ (ನಾ). = ಶನಿ ೫: ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಒಂದು ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆ ಹಾಕುವುದಕ್ಕೆ ಶನಿಗ್ರಹಕ್ಕೆ ೨೯ ವರ್ಷಗಳಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ (ಆಕಾಶ. ೨೪). 'ನವಗ್ರಹ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಶನಿಪ್ರದೋಷ (ನಾ). ಶನಿವಾರದಂದು ಬೀಳುವ ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷದ ತ್ರಯೋದಶಿಯ ಸಂಜೆಯಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಶಿವಪೂಜೆ: ಶನಿಪ್ರದೋಷದಿ ವೋತು ಸಾವಿರ ಬಿಲ್ವಪತ್ರಾರಾಧನದ ಫಲವ ಈ ತತುಕ್ಷಣ ಕೊಟ್ಟಡೆ (ಕೌಶಿರಾ. ೧-೭೬). [ಸಂ.]

ಶನಿಬಲ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ನಿರ್ದಿಷ್ಟಸಮಯದಲ್ಲಿ ಶುಭಫಲವನ್ನು ಕೊಡಲು ಶನಿಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಇರುವ ಶಕ್ತಿ: ಗುರುಬಲ ಶನಿಬಲವಿರವಂ ತರದಿಂದಂ ಕೇಳ್ದು ನೋಡಿ ನಡೆದರ್ ಮೊನೆಗಂ (ಹಮ್ಮೀರ. ೩-೨). [ಸಂ.]

ಶನಿವಾರ (ನಾ). ವಾರದ ಏಳುದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಶನಿಯು ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿರುವ ದಿವಸ: ಒಂದು ಶನಿವಾರ ಮೂರನೆಯ ತರಗತಿಯ ಮಕ್ಕಳು ಶಾಲೆಗೆ ಬಂದರು (ಕಪಪು. ೩-೬೨) ; ಮಾರನೆಯ ದಿನ ಶನಿವಾರವಾಗಿದ್ದುರಿಂದ . . . ಶಾಲೆಯಿರಲಿಲ್ಲ (ಕಾಸಂ. ೨೨೨).

ಶನಿವಾರ ಸಿದ್ಧಿ = ಶನಿವಾರವು ಶುಭಸೂಚಕವೆಂದು ಭಾವಿಸಿರುವವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು: ಚಾಳುಕ್ಯರಾಜ್ಯರಾಜ್ಯಾಭಿವೃದ್ಧಿ ಶನಿವಾರಸಿದ್ಧಿ ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಮಣ್ಡಳೇಶ್ವರ ಆಹವಮಲ್ಲ ಪೆರ್ಮ್ಮಾನಡಿಗಳು (ಕಇಅ. ೪೫-೩-೧೯; 1084); ಶನಿವಾರ ಸಿದ್ಧಿ ಸದ್ಧರ್ಮ್ಮಬುದ್ಧಿ ಗಿರಿದುರ್ಗ್ಗಮಲ್ಲ ರಿಪುಹೃದಯಸೆಲ್ಲ (ಎಇ. II, ೫೭೧-೨೩; 1163). [ಸಂ.]

ಶನೀಶ್ವರ (ನಾ). = ಶನಿ ೧ : ಸಾಮಾನ್ಯರ ಬಾಯಿಯಲ್ಲಿ 'ಶನೈಶ್ಚರ' ಹೋಗಿ 'ಶನೀಶ್ವರ' ಆಗಿದೆ (ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿ. ೧೩೬) ; ರಾಮೇಶ್ವರಕ್ಕೆ ಹೋದರೂ ಶನೀಶ್ವರ ಬಿಡ (ಗಾದ). [< ಸಂ. ಶನೈಶ್ಚರ]

ಶನೈಶ್ಚರ (ಗು). ೧. ನಿಧಾನವಾಗಿ ಚಲಿಸುವ; ಮಂದಗತಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಗುವ. (ನಾ). ೨. = ಶನಿ ೧: "ಅಸಿತಃ . . . ಶನೈಶ್ಚರಃ, ಶೌರಿಃ - ಈ ೬ ಶನಿಯ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೯-೪೯) ; ರವಿ ಶನೈಶ್ಚರ ರಾಹು ಬುಧ ಭಾರ್ಗವರು ಕರ್ಣನ ದೆಸೆಯಲಾ ಮಿಕ್ಕವರು ಪಾರ್ಥನ ದೆಸೆಯಲಾಯಿತು (ಕುಮಾರ. ೨೨-೬). ೩. [ಜ್ಯೋತಿ] ನಿಧಾನವಾಗಿ ಚಲಿಸುವ ಗ್ರಹ; ಶನಿಗ್ರಹ: "ಶನೈಶ್ಚರ" ಎಂದರ ಮೆಲ್ಲನ ನಡೆಯುವವನು (ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿ. ೧೩೬). [ಸಂ.]

ಶಪಥ (ನಾ). ೧. ಶಾಪ. ೨. ಆಣೆ ; ಭಾಷೆ ; ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ : "ಶಪಥಂ ಸೂರುಳ್" (ಪಸ್ತುಕೋ. ೮೦-೩೪) ; ಅವನಿಯನೆಯ್ದೆ ಕೊಂಡಡಂತದನೊಡಂಬಟ್ಟು ಶಪಥಕ್ಕೆ ಮೆಯ್ಯೊಟ್ಟನವನಲ್ಲಿ ಹುಸಿ ಹುಟ್ಟದಿನ್ನಕಟ (ಹಚಕಾ. ೮-೬೧); ಶಪಥವುಂಟೆ ದ್ಯೂತವರ್ತಿಗೆ (ಕೌಶಿರಾ. ೧೯-೨೧). [ಸಂ.]

ಶಪಥಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಆಣೆಯನ್ನು ಮಾಡು; ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಮಾಡು : ಶಪಥಂ ಗೆಯ್ದಲ್ಲದೆಂತುಂ ಬಿಡನೆನುತಧಟಂದಿರ್ವರಂ ತೀರ್ಥವಾರಿ ಸ್ನಪನಂಗೆಯ್ಯುತ್ತ (ವೃಷಪಿ. ೧೭-೭೮). [ಶಪಥ + ಕೆಯ್]

ಶಪನ (ನಾ). ೧. ಬಯ್ಗುಳು; ನಿಂದೆ: ತೀವಿಮದು ಶಪನಶತಂ . . . ಅದಱೊಡನೆ ಚೈದ್ಯ ನಿನ್ನಾಯುಷ್ಯಂ (ಜಗಪಿ. ೧೭-೪೮). ೨. ಆಣೆ ; ಪ್ರಮಾಣ ; ಭಾಷೆ. [ಸಂ.]

ಶಪಿತ (ಗು). ೧. ಶಾಪಗ್ರಸ್ತವಾದ. (ನಾ). ೨. ಶಾಪಗ್ರಸ್ತನಾದವನು; ಶಾಪಕ್ಕೊಳಗಾದವನು: ಗುರುವಿನಿಂದ ಶಪಿತನಾದ ನೀನು ತಿರಿಗಿ ತಾತನಂ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ (ಕಜಮಾ. ೯೮-೮). [ಸಂ.]

ಶಪಿಯಿಸು 'ಶಪಿಸು' ನೋ.

ಶಪಿಸು, ಶಪಿಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಶಾಪವನ್ನು ಕೊಡು : ಈ ಅಳೀಕಕಾಮಿಯಾನುಸಿರ್ದಂತೆ ಗಿಳಿಯಾಗಿ ಪುಟ್ಟುಗೆಂದು ಶಪಿಸಲೊಡನೆ (ಕಾದಂಉ. ೫೭೪) ; ಬನಕೆ ಬಂದೆನಗೆ ನಮಿಸದೆ ಹೋದನೆಂದು ನಟ್ಟನೆ ಶಪಿಸದಿರನು (ಹಚಣ. ೬-೫೫); ಕಣ್ವಮುನಿ ತಾ ಮುನಿದನಾದರೆ ಶಪಿಸುವನು (ಕುಮಾಅ. ೩-೧೫). ೨. ನಿಂದಿಸು; ತೆಗಳು : ಪೀಡಿತಗ್ರಾಮಶ್ಯಾಮಾಂಗಿ ಕೋಪಕ್ಕಳುತೆ ಬೈಯುತ್ತೆ ಶಪಿಸುತ್ತೆ ತೊಳಲುವಳ್ (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೫೩-೧೪೫೭). ಶಪಿಯಿಸು : ೧. ಪರಮಾರ್ಥಂ ನಿಜಜನಕರ್ಪರಸಿದ ಪರಕೆಗಳು ಬಯ್ದು ಬಯ್ಗುಳ್ಮಕ್ಕಳ್ಗಿರದೆಯ್ದುಗುಮದಱಿಂದಂತಿರೆ ಶಪಿಯಿಸಲಾಗದು (ಕಾದಂಉ. ೪೮೭). [ಶಪನ + - ಇಸು]

ಶಪ್ಪ (ನಾ). ಗುಹ್ಯೇಂದ್ರಿಯದ ಮೇಲಿನ ಕೂದಲು; ಶಾಟ: ಕೊಟ್ಟರ ನನ್ನಪ್ಪ ಕೊಡದಿದ್ದರ ಶಪ್ಪ (ಗಾದ). [< ಸಂ. ಶಷ್ಪ]

ಶಫ (ನಾ). (ಹಸು ಮೊದಲಾದ) ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಕಾಲಿನ ಗೊರಸು, – ಕೊಳಗು: ರಾಸಭರಾಕ್ಷಸ . . . ಪಾತಾಳತಳದ ಮುಚ್ಚುಳನೊಡೆದು ಕಳೆದಪುದೆಂಬಂತೆ ಭೂತಳಮನಪ್ಪಳಿಸಿ ಪೊಯ್ಯ ನಿಷ್ಠುರಶಫಟಂಕಮುಂ ಭಯಂಕರಮಪ್ಪಿನಂ ಬಂದು (ಜಗಪಿ. ೪-೪೦ ವ). [ಸಂ.]

ಶಫರ (ನಾ). ೧. ಹೊಳಪುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಣ್ಣ ಮೀನು. ೨. ಮೀನು; ಮತ್ಸ್ಯ : ಅಖಿಲಶಫರಪದಾತ್ಯುತ್ಕರಮುಗ್ರಗ್ರಾಹರಥಂ ಭರತಂಗಿತ್ತುದು ಪಯೋಧಿಬಳ ವಿಳಸನಮಂ (ಆದಿಪು. ೧೨-೭೮); ಮನೋಜರಾಜವಿಜಯಕೇತನಶಫರ ಸಂಚಾರಮಿಲ್ಲದ ಸರೋವರಂಗಳಿಲ್ಲ (ಪಂರಾಮಾ. ೧-೧೦೭ ವ); ಮಡುಗಟ್ಟಿದ ಮುಖರಸದೊಳ್ತೇಂಕಿ ತೇಲ್ವ ಚಪಲಶಫರಂಗಳೆಂಬಂತೆ ಚಂಚಲಾಕ್ಷಿಗಳೆಸೆಯೆ (ರಾಜಶೇ. ೫-೧೯ ವ). [ಸಂ.]

ಶಫರಲೋಚನೆ (ನಾ). ಮೀನಿನಂತೆ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವಳು ; ಮೀನಾಕ್ಷಿ: ಕೇಳ್ವನಜಾನನೇ ಶಫರಲೋಚನೇ . . . ಈಟ್ಟುಕೊಂಡುವಳಿಗಳ್ ಸುಮನೋ ಮಕರಂದಗಂಧಮಂ (ಆದಿಪು. ೭-೭೯). [ಸಂ. ಶಫರಲೋಚನಾ]

ಶಫರಿ (ನಾ). ೧. = ಶಫರ ೧: ತರಳನಯನವೂ ಶಫರಿಗಳೂ ತಾವರೆಯೂ ಮುಖವೋ ತುಂಬಿಗಳೂ ನಿಡುಗುರುಳುಗಳೊ (ಜನ್ನಾಅ. ೧೩-೧೪). ೨. ಹೆಣ್ಣುಮೀನು: "ಪ್ರೋಷ್ಠಾ, ಶಫರೀ - ಈ ೨ ಪ(ಹ)ಣ್‍ಮೀನ್" (ಪಲಾಯು. ೧೦೪-೩೭). ೩. [ಜ್ಯೋತಿ] ಕ್ಷೀಣಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ನಕ್ಷತ್ರಪುಂಜ : ಶಫರಿಯ ಗ್ರೀಕ್ ಹೆಸರು ವೋಲನ್ಸ್ - ಹಾರುವ ಮೀನು (ನಕ್ಷತ್ರ. ೭೫). [ಸಂ. ಶಫರೀ]

ಶಬ 'ಸಬ' ನೋ.

ಶಬರ (ನಾ). ೧. ಬೇಡ ; ಕಿರಾತ : ಒರ್ವ ಶಬರ ಶಿಬಿರಾಧಿನಾಯಕಂ ಬೇಂಟೆವೋಗಿ ಪಕ್ಷಿಗಳನಲ್ಲಿಯುಂ ಪಡೆಯದೆ . . . ಕಂಪಿತಶರೀರನಾಗಿ ಬರುತ್ತುಂ (ಪಂಚತಂ. ೨೪೫-೫); ಶಬರರೊಳೊಂದಿವೂರನಿಜಿವಲ್ಲಿ ನಿಶಾತಶತಾಸ್ತ್ರಘಾತದಿಂದವಿರಳರಕ್ತಧಾರೆ . . . ಪೊಣಿಪೊಣ್ಮೆ ಜೀವನಂ ತವುತರ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೪-೭೩). ೨. ಶಿವ. ೩. ನೀರು. ೪. ಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರದ ಜೈಮಿನೀಸೂತ್ರಗಳ ಭಾಷ್ಯಕಾರ : ಜೈಮಿನಿ, ಶಬರ, ಪ್ರಭಾಕರ, ಕುಮಾರಿಲ ಮೊದಲಾದವರು ನಿರೀಶ್ವರವಾದಿಗಳೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿರುವುದು (ಒಂದಸಾ. ೧೫೩). 'ಶಬರೋಕ್ತಿ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಶಬರಪಳ್ಳಿ (ನಾ). ಬೇಡರು ವಾಸಿಸುವ ಹಳ್ಳಿ: "ಶಬರಪಳ್ಳಿ ಪಕ್ಕಣಮನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೫೫-೧೨). [ಶಬರ + ಪಳ್ಳಿ]

ಶಬರಾಧಿಪ (ನಾ). ಬೇಡರ ಒಡೆಯ; ಮುಖಂಡ : "ಶಬರಾಧಿಪರಲ್ಲರ್ ನೆರೆದು ಬಂದು . . . ಕವರಲ್ಕೆ (ದಶಕು. ೧೦-೧೦). [ಸಂ.]

ಶಬರಿ (ನಾ). ೧. ಬೇಡರ ಹೆಂಗಸು; ಬೇಡಿತಿ: ಇದಿರೊಳ್ ಗರ್ಜಿಸಿ ಪುಲಿ ನಿಲೆ ಬೆದಱೆ ಕರಂ ಶಬರಿ ಬರಿಯನಪ್ಪಲೊಡಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೫೯) ; ಎಸೆದುದಾ ಗಿರಿ . . . ಕಾಡುಗಳ ಬೀಡುಗಳ ಶಬರಿಯರ ಸಂಕುಲದೊಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೦-೩) ; ರೂಪಮದೋನ್ಮತ್ತ ಶಬರಿಯ ಸುಖದೊಳು ಸಂದವು ಬಹಳ ದಿನಗಳು (ಗಾಥಾಸ. ೨-೧೯). ೨. ರಾಮನ ಭಕ್ತೆಯಾದ ಒಬ್ಬ ಬೇಡರ ತಪಸ್ವಿನಿ : ರಾಕ್ಷಸಕುಲಾಂತಕರೈದಿದರು ಶಬರಿಯ ನಿಜಾಶ್ರಮವ (ತೊರರಾ. ೩-೧೨-೨೭) ; ತಾಳಲಾರದ ಶೋಕಭಾರದಿಂ ದಾಶರಥಿ ಏಳಲಾರದೆ ಶಯ್ಯೆಯಿಂ ಶಬರಿಶುಶ್ರೂಷೆಯಂ ಬೇಳ್ಪತಿಥಿಯಾದನ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೭೪-೩೦೧). [ಸಂ. ಶಬರೀ]

ಶಬರೋಕ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಬೇಡನ ಮಾತು; ಕಿರಾತನ ನುಡಿ. ೨. ಜೈಮಿನೀಯ ಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಬರೆದ ಶಬರಸ್ವಾಮಿಯ ಹೇಳಿಕೆ. ೧, ೨: ಷಡಭಿಜ್ಞಂ ಕ್ಷಣಿಕಂ ಜಡಾತ್ಮನೆನಿಪಂ ನೈಯಾಯಿಕಂ ವೃತ್ರವಿದ್ವಿಡಮಾತ್ಯಂ ಸಲೆ ಶೂನ್ಯವಾದಿ ಶಬರೋಕ್ತ್ಯಾಸಕ್ತಮೀಮಾಂಸಕಂ ನಡೆವಂ ಕಾಪಿಳವೃತ್ತಿಯಂ ಬಿಡದೆ ಸಾಂಖ್ಯಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧-೨೫). [ಸಂ.]

ಶಬಲ, ಶಬಳ (ಗು). ೧. ಅನೇಕ ಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ; ಬಣ್ಣಬಣ್ಣದ: ಮಧುಕರಕುಲಶಬಲಮಲ್ಲಿಕಾಮುಕುಳದೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೭-೨೭ ವ). ೨. ಚುಕ್ಕೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. (ನಾ). ೩. ಅನೇಕ ಬಣ್ಣ; ಮಿಶ್ರವರ್ಣ : "ಶಬಲಮನಲು ಸಾರಂಗಮನ ಹಲವುವರ್ಣಕ್ಕೆ ನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೧-೨೨). ೪. ಚುಕ್ಕೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದು. ಶಬಳ : ೩. "ಸಾರಂಗಃ, ಶಬಳಃ - ಈ ೨ ಬೆರಕೆವರ್ಣಂ" (ಪಲಾಯು. ೧೨-೮೧). ೫. ಬೆರಕೆ ; ಮಿಶ್ರಣ: "ಚಿತ್ರಿತಂ . . . ಶಬಳಮನೆ ಕಬರಮನೆ ಶಾರಮನೆ ಮಿಶ್ರಕ್ಕೆ ನಾಮಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೨-೨೫). [ಸಂ.]

ಶಬಲತೆ (ನಾ). ೧. ಅನೇಕ ಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ. ೨. ಅನೇಕ ಗುಣ, — ಬಗೆ: 'ಶಬಲತೆವೆಱು' ಪರಾ. ೩. ಮಿಶ್ರಣ: ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ವ್ಯಭಿಚಾರಿಭಾವಗಳ ಶಬಲತೆಯೇ ಹೃದಯವಿಶ್ರಾಂತಿಸ್ಥಾನವಾಗಬಹುದು (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೫೯). [ಸಂ. ಶಬಲತಾ]

ಶಬಲತೆವೆಱು (ಕ್ರಿ). ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಗುಣಗಳ ಮಿಶ್ರಣವನ್ನು ಹೊಂದು: ತತ್ತ್ವನಿಪ ವಾಚ್ಯದಲಿ ಶಬಲತೆವೆತ್ತ ಬ್ರಹ್ಮದಲಾಯ್ತು ಸದಸದ್ವ್ಯಕ್ತಿಯಾದವ್ಯಕ್ತವದಱಿಂದೀ ಮಹತ್ತತ್ತ್ವ (ಅಮೃತ.೪-೧೧). [ಶಬಲತೆ + ಪೆಱು]

ಶಬಲಿತ, ಶಬಳಿತ (ಗು). ೧. ಅನೇಕ ಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ; ಬಣ್ಣಬಣ್ಣದ: ಭಯಾನಕೋಭಯತಟಗುಹಾಗಹ್ವರ ನಿರ್ಯಜ್ಝರದಜಗರಗಲಗಲಿತಗರಲ ಶಬಲಿ[ಪಾಠಾಂ.ಳಿ]ತ ಸಲಿಲಪ್ರವಾಹೆಯಂ . . . ವೈತರಣಿಯಂ ಪೊಕ್ಕಾಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೫-೯೭ ವ) (ನಾ). ೨. ಬಣ್ಣಬಣ್ಣವಾದುದು; ಅನೇಕ ಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದು: ವಿವಿಧ ಮಣಿಶಬಲಿತಂ . . . ದೇವಾಗಾರಂ (ಜಗದ. ೩-೩೩). ಶಬಳಿತ: ೧. ನೀಲಮಣಿಶಬಳಿತ ವಿಭ್ರಮಮುಂ ಪಡೆದುವು ಪಂಚಮಸಮುದ್ರ ವಿದ್ರುಮಲತಾಪ್ರತಾನಾವಳಿಗಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೧೦೫); ವಿಚಿತ್ರವರ್ಣ ಶಬಳಿ[ಪಾಠಾಂ. ಲಿ]ತ ಸುವರ್ಣಪರ್ಯಾಣಂಗಳಿಂದುನ್ಮುಖಮಯೂಖ . . . ಮಣಿಪುತ್ರಿಕೆಗಳಿಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೨-೨ ವ). [ಸಂ.]

ಶಬಳ 'ಶಬಲ' ನೋ.

ಶಬಳಚ್ಛಾಯೆ (ನಾ). ಅನೇಕ ಬಣ್ಣಗಳ ಕಾಂತಿ, — ಹೊಳಪು: ಕಣ್ಗೆಸದುದು ಶಬಳಚ್ಛಾಯೆಯಿಂ ಶಕ್ರಚಾಪಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೮-೮೫). [ಸಂ. ಶಬಲಚ್ಛಾಯಾ]

ಶಬಳಮರೀಚಿ (ನಾ). = ಶಬಳಚ್ಛಾಯೆ: ವಿವಿಧವರ್ಣವಿಶೇಷಚ್ಛದಕುಸುಮಫಳಕುಳಂ ತೋರ್ಪುದು ಶಬಳಮರೀಚಿಕೃದ್ಯಮುದ್ಯಾನವನಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೧-೫೧). [ಸಂ. ಶಬಲಮರೀಚಿ]

ಶಬಳಿತ 'ಶಬಲಿತ' ನೋ.

ಶಬಾಲಯ (ನಾ). ಶವಸಂಸ್ಕಾರವನ್ನು ಮಾಡುವ ಸ್ಥಳ; ಸುಡುಗಾಡು; ಸ್ಮಶಾನ: ನಡತಂದಾ ಬಿಚ್ಚಾಧರ ಪೊಳಲ ತೆಂಗಡೆಯ ಶಬಾಲಯಕಾಗಿ . . . ಪೋಗುತಿರೆ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೭-೧೫೨). [< ಸಂ. ಶವಾಲಯ]

ಶಬಾಸ್ 'ಶಹಬಾಸ್' ನೋ.

ಶಬಾಸು 'ಶಹಬಾಸ್' ನೋ.

ಶಬುದ 'ಸಬುದ' ನೋ.

ಶಬೆ 'ಸಬೆ' ನೋ.

ಶಬ್ದ (ನಾ). ೧. ಸದ್ದು; ಸಪ್ಪುಳ; ಧ್ವನಿ: ಜಂಗಮದ ಶಬ್ದವ ಕೇಳಿ ಪ್ರಸಾದಕ್ಕೆ ಕೈದುಡಿಕಿದರೆ ಅದು ಪ್ರಸಾದವಲ್ಲ ಕಿಲ್ಬಿಷ (ಬಸವ. ೩೯೯) ; ಶಬ್ದವೆಂದರೆ ನಮ್ಮ ಕಿವಿಗಳಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಒಂದು ಅನುಭವ ಮತ್ತು ಆ ಅನುಭವವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಬಲ್ಲ ಕಾರಣವಿಶೇಷ (ಭೌತವಿ. ೧೫೩). ೨. [ವ್ಯಾಕ] ಅಕ್ಷರಗಳ ಗುಂಪು ; ಪದ: ಪ್ರಾಯಿಕಮಕ್ಕುಂ ದೀರ್ಘಾಮ್ನಾಯಮದಂತಲ್ಲ ಶಬ್ದದೊಳ್ ವೃತ್ತಿಗತಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೨೫೧); ಅನುಕೂಲಪವನನಿಂ ಜೀವನಿಷ್ಟದಿಂ ನಾಭಿಮೂಲದೊಳ್ ಕಹಳೆಯ ಪಾಂಗಿನವೋಲ್ ಶಬ್ದದ್ರವ್ಯಂ ಜನಿಯಿಸುಗುಂ ಶ್ವೇತಮದಱ ಕಾರ್ಯಂ ಶಬ್ದಂ (ಶಮದ. ೨). ೧, ೨ : ವೈಯಾಕರಣನಂತೆ ಶಬ್ದಮನಾಲಿಸಿಯುಂ ಬೇಂಟೆಕಾಱನಂತೆ ಅಡಿವಜ್ಜೆಯನಱಸಿಯುಂ (ಗದಾಯು. ೭-೨೪ ವ). ೩. ವ್ಯಾಕರಣ. ೪. [ನ್ಯಾಯ] ಹನ್ನೆರಡು ಪ್ರಮಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಪ್ರಮಾಣವು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ, ಅನುಮಾನ, ಉಪಮಾನ, ಶಬ್ದ, ಅರ್ಥಾಪತ್ತಿ . . . ಪ್ರಾತಿಭ ಎಂದು ಹನ್ನೆರಡು ಎಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ಒಂದಸಾ. ೧೨೩). ೫. [ದ್ವೈತ] ನಲವತ್ತು ವಿಧವಾದ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಶಬ್ದ ಬುದ್ಧಿ . . . ಸೌಭಾಗ್ಯವೆಂದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ನಲವತ್ತು ವಿಧ ಗುಣಗಳು (ಒಂದಸಾ. ೨೩೯). 'ದ್ರವತ್ವ' ಪರಾ. ೬. [ಶೈವ] ಶೈವಾಗಮದ ಮೂವತ್ತಾರು ತತ್ತ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಷಟ್ತ್ರಿಂಶತ್ತತ್ವಗಳು: - ಶಿವ , ಶಕ್ತಿ . . . ಶಬ್ದ, ಸ್ಪರ್ಶ, ರೂಪ, ರಸ, ಗಂಧ, ಆಕಾಶ . . . ಭೂಮಯಃ (ಇವು ಶೈವಾಗಮದಲ್ಲಿರುವ ತತ್ತ್ವಸಂದೋಹಗಳು) (ಭಾರದ. ೭೫ ಅಡಿಟ). 'ಷಟ್ತ್ರಿಂಶತ್ತತ್ವ' ಪರಾ. ೭. [ಜೈನ] ವಸ್ತುವಿನ ಭಾವ; ದ್ರವ್ಯತ್ವ: ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದ್ರವ್ಯತ್ವಮಂ ಜೈನರ್ ಪೇಳ್ವಪರ್ (ಶಮದ. ೨ ಟೀಕೆ). 'ಶಬ್ದದ್ರವ್ಯ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಶಬ್ದಂಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಕಿವುಡಾಗು : ಬಳಕೋಳಾಹಲದಿಂ ವಿಯಚ್ಚರಗಣಂ . . . ಪೊಲಗೆಟ್ಟೋಡಿಯಳುರ್ಕೆಗೆಟ್ಟು ಕಿವಿ ಶಬ್ದಂಗೆಟ್ಟು ನಿಲ್ವನ್ನೆಗಂ ತಳರ್ದಂ . . . ಮಾಗಧಂ (ಜಗದ. ೭-೪೧). [ಶಬ್ದ + ಕೆಡು]

ಶಬ್ದಕಳಾಪ (ನಾ). ೧. ಶಬ್ದಗಳ ಗುಂಪು, – ಸಮೂಹ: ಈ ಪೇಳ್ದನಿತುಂ ಶಬ್ದಕಳಾಪಂ ಸ್ತ್ರೀವಿಷಯಮಾದೊಡಿತಿಪರಮಕ್ಕುಂ ರೂಪಾನ್ಯತ್ವದೊಳಾವಿಗೆ ಲೋಪಂ ತತ್ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಸಂಭವಿಸಿರ್ಕುಂ (ಶಾಬ್ದಾವ. ೩೬೦). ೨. ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರ. ೧,೨: ಚತುರತ ಸತ್ಕವಿತ್ವದೊಳಭಿಜ್ಞತೆ ಶಬ್ದಕಳಾಪದೊಳ್ ಪ್ರಸನ್ನತೆ ಮತಿಯೊಳ್ . . . ದೇವಕೀರ್ತಿ ವಿಬುಧಾಗ್ರಣಿಗೊಪ್ಪುವುದೀ ಧರಿತ್ರಿಯೊಳ್ (ಎಕ. II, ೬೩-೨೭ ; 1163). [ಸಂ. ಶಬ್ದಕಲಾಪ]

ಶಬ್ದಕೋಶ (ನಾ). ನಿಘಂಟು ; ಅರ್ಥಕೋಶ : ಸಂವಿಧಾನದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವ ಪಾರಿಭಾಷಿಕಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ . . . ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕಾದ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ನಿರ್ದಿಷ್ಟಪಡಿಸಿದ ಒಂದು ಶಬ್ದಕೋಶವನ್ನೂ ಭಾರತಸರ್ಕಾರದವರು ಗೊತ್ತುಮಾಡಿದರು (ಭಾದಾನ. ೬೮೬). [ಸಂ.]

ಶಬ್ದಕ್ರಿ (ನಾ). ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಉಳಿಯುವ ಕ್ರಿಯೆ: ಶಾಸ್ತ್ರ ಬಲ್ಲಿತ್ತೆಂಬೆನೆ ಶಬ್ದಕ್ರಿ . . . ಇದು ಕಾರಣ ಕೂಡಲಸಂಗಯ್ಯನೇ ನಿತ್ಯ (ಬಸವ. ೫೮೨). [< ಸಂ. ಶಬ್ದಕ್ರಿಯಾ]

ಶಬ್ದಖಂಡನ (ನಾ). ೧. ಶಬ್ದವನ್ನು ತಪ್ಪೆಂದು ಹೇಳುವುದು, - ಖಂಡಿಸುವುದು. ೨. [ತರ್ಕಶಾ] (ಗ್ರಂಥದ ಅಥವಾ ಕಾವ್ಯದ) ಶಬ್ದವು ಪ್ರಮಾಣಬದ್ಧವಲ್ಲವೆಂದು ಖಂಡಿಸುವುದು; ತರ್ಕದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಶಬ್ದಖಂಡನಮರ್ಥಖಂಡನಮನುಮಾನಖಂಡನಮೆಂಬ ತರ್ಕತಂತ್ರಕೋವಿದರಪ್ಪ ವಾದಿಗಳೊಳಂ (ಗಿರಿಕ. ೨-೧೦೫ ವ). 'ಅರ್ಥಖಂಡನ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಶಬ್ದಗುಣ (ನಾ). ೧. ಶಬ್ದವನ್ನು ಗುಣವಾಗಿ ಹೊಂದಿರುವ ದ್ರವ್ಯ; ಆಕಾಶ: "ವಿಹಾಯಸಃ . . . ಶಬ್ದಗುಣಃ, ಮೇಘದ್ವಾರಂ, ಮಹಾಬಿಲಂ – ೭ ಆಕಾಶದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೭). ೨. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಗುಣ; P ಇದರಲ್ಲಿ ಶ್ಲೇಷ, ಪ್ರಸಾದ, ಸಮತೆ, ಮಾಧುರ್ಯ, ಸೌಕುಮಾರ್ಯ, ಅರ್ಥವ್ಯಕ್ತಿ, ಉದಾರತ್ವ, ಓಜಸ್ಸು, ಕಾಂತಿ ಮತ್ತು ಸಮಾಧಿಗಳೆಂಬ ಹತ್ತು ಗುಣಗಳು ಇವೆ : ಶಬ್ದಾರ್ಥಗುಣಂಗಳಂ ಬೇರ್ಪಡಿಸಿ ಪೇಳದೆ . . . ಶಬ್ದಗುಣಂಗಳ್ ಪತ್ತು ಅರ್ಥಗುಣಂಗಳ್ ಪತ್ತು ಎಂಬ ಪಕ್ಷಮೆ ಲೇಸು (ಅಪ್ರತಿ. ೭-೧೧); ಶ್ಲೇಷ ಪ್ರಸಾದಾದಿ ಶಬ್ದಗುಣಗಳು ಹತ್ತೆಂದೂ ಅದೇ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಅರ್ಥಗುಣಗಳು ಹತ್ತೆಂದೂ ಹೀಗೆ ಗುಣಗಳು ಒಟ್ಟು ಇಪ್ಪತ್ತೆಂದೂ ವಾಮನನ ಅಭಿಪ್ರಾಯ (ಕೈಬಿಡಿ. ೨೩೨). 'ಅರ್ಥಗುಣ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಶಬ್ದಗ್ರಹ (ನಾ). ೧. ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಹಿಡಿಯುವುದು; ನಾದವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವುದು. ೨. ಶ್ರವಣೇಂದ್ರಿಯ; ಕಿವಿ: "ಕರ್ಣಃ, ಶಬ್ದಗ್ರಹಃ . . . ಶ್ರವಃ – ೬ ಕಿವಿಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೯೭). [ಸಂ.]

ಶಬ್ದಚಿತ್ರ (ನಾ). ೧. ಶಬ್ದಗಳ ಮೂಲಕ ಚಿತ್ರಿಸಿದ ವಸ್ತು, – ವಿಷಯ: ವಿಜಯನಗರವನ್ನು ಕುರಿತು . . . ಯಾವ ಕೃತಿಯಲ್ಲಾದರೂ ಶಬ್ದಚಿತ್ರ ತೆಗೆದಿರುವರೆ? (ಕರ್ನಾಜ. ೭೨). ೨. ಬಾನುಲಿಯಲ್ಲಿ ಬಿತ್ತರಿಸುವ, ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ನಾಟಕಮುಂತಾದುವು: ಮೊನ್ನೆ ಬೆಂಗಳೂರು ಆಕಾಶವಾಣಿ ನಿಲಯದವರು ಸೊಗಸಾದ ಶಬ್ದಚಿತ್ರವನ್ನು ಬಿತ್ತರಿಸಿದರು (ರೂಢಿ). ೩. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ವ್ಯಂಗ್ಯಶೂನ್ಯ ಹಾಗೂ ಶಬ್ದಪ್ರಧಾನವಾದ ಅಲಂಕಾರ; ಶಬ್ದಾಲಂಕಾರ: "ಚಿತ್ರ"ವು ಶಬ್ದಚಿತ್ರ, ವಾಚ್ಯಚಿತ್ರ ಎಂದು ಎರಡು ಬಗೆ; ವ್ಯಂಗ್ಯಶೂನ್ಯವಾದ ಶಬ್ದಾಲಂಕಾರವು ಶಬ್ದಚಿತ್ರಕ್ಕೂ ಅಂಥದೇ ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರವು ವಾಚ್ಯಚಿತ್ರಕ್ಕೂ ವಿಷಯವಾಗುತ್ತದೆ (ಭಾರಮೀ. ೩೧೮). [ಸಂ.]

ಶಬ್ದಚ್ಛಲ (ನಾ). ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥಾಂತರಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಮಾಡುವ ವಾದ: ಸರ್ವಜ್ಞಂಗೆ ಕಥಂ ಬಿದಾಹಾರಮುಂಟೆಂದು ಪರಮಾಗಮದೊಳ್ಪೇಳ್ವಟ್ಟೊಡಾಹಾರಮುಂಟೆಂಬ ಶಬ್ದಚ್ಛಲಂಬಿಡಿದು ದುರಾಗ್ರಹದಿಂ ಕೇವಳಿಜಿನಂಗ ಭುಕ್ತಿಯುಂಟೆಂಬೊಡೆ (ಪಸಾರ. ೫.೨೦). [ಸಂ.]

ಶಬ್ದಜ್ಞ (ನಾ). ೧. ವ್ಯಾಕರಣವನ್ನು ತಿಳಿದವನು; ವೈಯಾಕರಣ: ತಜ್ಞರ್ಪರೀಕ್ಷಿಸಲು ಶಬ್ದಜ್ಞಂ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞನಖಿಳತರ್ಕಜ್ಞಂ ಕಾವ್ಯಜ್ಞಂ . . . ಶ್ರೀರಾಜಗುರು ಕಳೇಶ್ವರದೇವಂ (ಶಾಸಪ. ೫೩-೬೭; 1179); ಸಂಖ್ಯಾವ್ಯಯಂಗಳಂ ಕಳೆದುಳಿದ ನಿಘಂಟುವಿನ ಸುಲಲಿತಾಕ್ಷರಂಗಳಪ್ಪ ನಾಮಪ್ರಕೃತಿಗಳಂ ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ಸರಿಮಾಡಿ, ಸಮಸಂಸ್ಕೃತಮೆಂಬ ಪೆಸರನಿಟ್ಟು, ಶಬ್ದಜ್ಞರ್ ಲಿಂಗಮಂ ಮಾಳ್ಪರ್ (ಶಮದ. ೮೦ ವೃತ್ತಿ). ೨. [ಸಂಗೀತ] ತಾಳಹಾಕುವವನು : "ಶಬ್ದಜ್ಞನೆಂದೆನಲ್ ತಾಳಧರನೆನಿಸಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೧-೩). [ಸಂ.]

ಶಬ್ದದೋಷ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಕಾವ್ಯದೋಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಶಬ್ದಗತ ದೋಷ: ಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಯಾವ ದೋಷವೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೇಳುವವನ ದೋಷವೇ ಶಬ್ದದೋಷ. ಅದು ಪ್ರಮಾದ, ಅಶಕ್ತಿ, ಆಲಸ್ಯ ಇವುಗಳಿಂದುಂಟಾಗುವುದು (ಪಿಂದಸಾ. ೧೩೭); ಪಿಂಡಕ್ಕೆ ಬನ್ನಿರೋ, ತಂಡುಲಾರ್ಥಾರ್ಥಾರ್ಥ ತದರ್ಥನಾಯಕ ಅಷ್ಟಾರ್ಥಾರ್ಥ ಬಾಹುಗಳು, ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಶಬ್ದದೋಷಗಳು (ಆರ್ಯಧ. ೫೫). 'ಅರ್ಥದೋಷ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಶಬ್ದದ್ರವ್ಯ (ನಾ). ಶಬ್ದಗಳು ಹುಟ್ಟಲು ಉಪಾದಾನಕಾರಣವಾದ ವಸ್ತು : ಅನುಕೂಲಪವನನಿಂ ಜೀವನಿಷ್ಟದಿಂ ನಾಭಿಮೂಲದೊಳ್ ಕಹಳೆಯ ಪಾಂಗಿನವೋಲ್ ಶಬ್ದದ್ರವ್ಯಂ ಜನಿಯಿಸುಗುಂ ಶ್ವೇತಮದರ ಕಾರ್ಯಂ ಶಬ್ದಂ (ಶಮದ. ೨). [ಸಂ.]

ಶಬ್ದನಿರೂಪಣ (ನಾ). ಒಂದುಪದದ ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುವುದು; ಶಬ್ದಾರ್ಥದ ವಿವರಣೆ: "ಧನಂ ಜೀವಂ ಶಬ್ದನಿರೂಪಣಂ ವಿಮಲಯೋಗಂ ತಾವಿವರ್ಥಾಂಕಿತಂ" (ನಾನಾರ. ೧೨೭). [ಸಂ.]

ಶಬ್ದಪ್ರಮಾಣ (ನಾ). ಲಿಖಿತವಾದ ಅಥವಾ ಮೌಖಿಕವಾದ ಆಧಾರಗಳ ಪ್ರಮಾಣ: ಶಬ್ದಪ್ರಮಾಣಮನೆ:- ಇರ್ದುದನಿರ್ದಂತೆ ತಿಳಿಸುವ ನುಡಿ (ಚಉಜು. ೧೨); ಶಬ್ದಪ್ರಮಾಣವೆಂದರೆ ವೇದಾದಿಶಾಸ್ತ್ರಗಳೆಂಬ ಆಗಮವೇ ಶಬ್ದಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಹಿಂದೆ ವ್ಯವಹಾರವಿರಬಹುದು (ಪಿಂದಸಾ. ೧೪೪). [ಸಂ.]

ಶಬ್ದಪ್ರವೀಚಾರ (ನಾ). ೧. [ಜೈನ] ಐದುಬಗೆಯ ಪ್ರವೀಚಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಶ್ರವಣಮಾತ್ರದಿಂದ ಇಂದ್ರಿಯಜನಿತಸುಖವನ್ನು ಹೊಂದುವಿಕೆ : ಪರಿಹಾಸಂ ರಸನೀತಿ . . . ವಿಶ್ರುತವಿನೋದಂ ತನ್ನೊಳಾಗಿರ್ಪನಂ ಪರಿವಾರಾಮರಕಾಮಿನೀಪರಿವೃತಂ ಶಬ್ದಪ್ರವೀಚಾರದಿಂ ಪರಮಾನಂದದೊಳೆಯ್ದೆ ಮಾಡಿ ತಳೆದಂ ಪ್ರೀತಿಂಕರ[ಂ] ಪ್ರೀತಿಯಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೭-೬೫). ೨. ಶ್ರವಣಮಾತ್ರದಿಂದ ಇಂದ್ರಿಯಜನಿತ ಸುಖವನ್ನು ಹೊಂದುವವನು: ಆ ಕಲ್ಪಂಗಳೆರಡಕ್ಕಂ ಶತಾರೇಂದ್ರನಿಂದ್ರನಕ್ಕುಂ . . . ವೃಂದಾರಕರೆಲ್ಲಂ ಹಸ್ತಚತುಷ್ಟಯೋತ್ಸೇಧರುಂ ಅಷ್ಟಾದಶರತ್ನಾಕರೋಪಮಾಯುಷ್ಯರುಂ ಶಬ್ದಪ್ರವೀಚಾರರುಮಪ್ಪರ್ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೬೭ ವ). [ಸಂ.]

ಶಬ್ದಮಾಧುರ್ಯ (ನಾ). ಪದದ ಸೊಗಸು; ಶಬ್ದದ ಇಂಪು: ವಾಲ್ಮೀಕಿಯ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಶಬ್ದಮಾಧುರ್ಯವು ಸ್ವರ್ಗೀಯವಾದುದು (ಭಾರದ. ೯೨). [ಸಂ.]

ಶಬ್ದರೂಪ (ನಾ). ೧. [ವ್ಯಾಕ] ವ್ಯಾಕರಣಬದ್ಧವಾದ ಪದದ ರೂಪ: ಈ ಶಬ್ದರೂಪವು ಸಂದೇಹವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಶ್ನಾರ್ಥಕಚಿಹ್ನೆಯನ್ನು ಹಾಕಲಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). ೨. ಶಬ್ದಪ್ರಧಾನವಾದುದು: ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಶಬ್ದರೂಪವಾದ ಗ್ರಂಥವನ್ನು 'ಕಾವ್ಯ', 'ಶಾಸ್ತ್ರ' ಎಂದು ಎರಡುಭಾಗ ಮಾಡಬಹುದು (ಕೈಬಿಡಿ. ೧೭೮). [ಸಂ.]

ಶಬ್ದವಿದ್ಯೆ (ನಾ). ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರ: ನಯವಿದ್ಯಾವಿದರಿಂ ಕವಿಪ್ರಕರದಿಂ ತರ್ಕಜ್ಞರಿಂ ಶಬ್ದವಿದ್ಯೆಯೊಳಬ್ಜಾಸನಕಲ್ಪರಪ್ಪ ವಿಳಸದ್ಭೂದೇವರಿಂ . . . ಒಪ್ಪುವ ಗುಪ್ತವಂಶ ವಸುಧಾಧೀಶಾವಳೀರಾಜಧಾನಿಯನುಚ್ಚೈಃನಿಯನೆಯ್ದಿ ಬಂದನಜಿತಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೯೩-೧೫). [ಸಂ. ಶಬ್ದವಿದ್ಯಾ]

ಶಬ್ದವೇದಿ (ನಾ). ಶಬ್ದಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು; ವಿದ್ವಾಂಸ: ಶಬ್ದವೇದಿಗಳೆಂದು ನುಡಿದು ನಡೆವರು ನೋಡಾ ನಿಶ್ಶಬ್ದ ವೇದಿಸದಿದ್ದರೆ ಗುಹೇಶ್ವರ ನೋಡಿ ನೋಡಿ ನಗುತ್ತಿಪ್ಪ ನೋಡಾ (ಅವಚಂ. ೧೦೭-೪೮೩). [ಸಂ. ಶಬ್ದವೇದಿನ್]

ಶಬ್ದವೇಧಿ (ನಾ). ೧. ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣದಿರುವ ವಸ್ತುವಿನ ಕಡೆಗೆ ಕೇವಲ ಶಬ್ದವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಬಾಣವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವಿಕೆ; ಶಬ್ದಗ್ರಹಣ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಗುರಿಹಿಡಿದು ಹೊಡೆಯುವುದು: ಕಣ್ಣರಿಯದಾ ಕಳ್ತಲೊಳ್, ಶಬ್ದವೇಧಿಧನುರ್ವಿದ್ಯಾ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯಿಂ ಕೊಂದುದಕೆ, ವಿಧಿ ನನಗೆ ವಿಧಿಸಿದೀ ಶಾಪಮಂ

ಕಾಣ್! (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೦೨-೬೪): ಕುಂಜುಶಟ್ಟಿ ಶಬ್ದವೇಧಿಯನ್ನೂ ಬಲ್ಲವನಂತ (ಶಾಂತಲಾ. ೨೨೨). ೨. ಶಬ್ದಗ್ರಹಣಮಾತ್ರದಿಂದ ಬಾಣಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಮಾಡುವವನು: ಧನುರ್ವೇದಿಯುಂ ಶಬ್ದವೇದಿEಧಿತೆಯುಮಪ್ಪ ಬಿಲ್ಲ ಬಿನ್ನಣಯನೂರ್ವನಂ ಕರೆದು (ಪಂಚತಂ. ೧೨೭-೧೮). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಣ: ಅರ್ಜುನನು ಮಂತ್ರಾಸ್ತ್ರಗಳಿಂದಲೂ ಶಬ್ದವೇಧಿ ಬಾಣಗಳಿಂದಲೂ ಹೊಡೆಯಲು ಮೊದಲುಮಾಡಿದನು (ವಚಭಾ. ೧೭೯). ೪. ಬಿಲ್ಲುಗಾರ. ೫. ಯೋಧ; ಸಿಪಾಯಿ. ೬. ದಶರಥ. ೭. ಅರ್ಜುನ. [ಸಂ. ಶಬ್ದವೇಧಿನ್]

ಶಬ್ದವೇಧಿತ್ವ (ನಾ). = ಶಬ್ದವೇಧಿ ೧: ಬಾಣಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ಆ ಲಾಘವವನ್ನೂ ಶಬ್ದವೇಧಿತ್ವವನ್ನೂ ಹೊಗಳಿದರು (ವಚಭಾ. ೧೯). [ಸಂ.]

ಶಬ್ದವೇಧಿವಿದ್ಯೆ (ನಾ). ಶಬ್ದಗ್ರಹಣಮಾತ್ರದಿಂದ ಬಾಣಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಮಾಡುವ ವಿದ್ಯೆ: ದಶರಥ, ಅರ್ಜುನಾದಿಗಳು ಶಬ್ದವೇಧಿವಿದ್ಯೆಯನ್ನಭ್ಯಸಿಸಿದ್ದರೆಂದು ಕೇಳಿದ್ದೇವಷ್ಟೆ? ಶಬ್ದವು ನೇರವಾಗಿ ಪ್ರಸರಿಸುವುದೇ ಈ ವಿದ್ಯೆಗೆ ಮೂಲಾಧಾರವಾಗಿದೆ (ಭೌತಶಾ. ೧೧೪). [ಸಂ. ಶಬ್ದವೇಧಿವಿದ್ಯಾ]

ಶಬ್ದಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಶಬ್ದವನ್ನು ಕುರಿತ ಶಾಸ್ತ್ರ; ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರ: ಲಿಪಿ ಶಬ್ದಶಾಸ್ತ್ರಮಭಿಧಾನಪರಂಪರೆ ನಾಟಕಪ್ರಯೋಗಂ ಕಾವ್ಯಂ... ಅಖಿಲವ್ಯಾಹೋತ್ಕರ ಮೆಂಬಿನಿತಜೀಗಿಳಂ ಬಲ್ಲರೆಲ್ಲರುಂ ಮೆಚ್ಚೆ ಪಡೆದನತಿಕೌಶಲಮಂ (ಪುಪ್ರಪು. ೪-೫೮); ಕರ್ಣಾಟಕ ಲಕ್ಷಣ ಶಬ್ದಶಾಸ್ತ್ರಮುಂ ಲಾಕ್ಷಣಿಕರ್ವೇಳೆಂದು ಬೆಸಸೆ ಬಗೆವುಗೆ ಪೇಳ್ವೆಂ (ಶಮದ. ಪೀಠಿಕೆ ೩); ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೂ ಆಧಾರಭೂತವಾದ ಶಬ್ದಶಾಸ್ತ್ರ ಹಾಗೂ ಬುದ್ಧಿಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಮೂಲಪುರುಷರಾದ ಪಾಣಿನೀ ಕಾಣಾದರನ್ನು... ಶಾಸ್ತ್ರಕಾರರು ನಿರ್ವಚಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಭಾರದ. ೧೨೩). [ಸಂ.]

ಶಬ್ದಶ್ಲೇಷ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಒಂದುಪದವನ್ನು ನಾನಾರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಭಾಗಮಾಡಿದಾಗ ನಾನಾವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಒಂದು ಅಲಂಕಾರ: ಎರಡರ್ಥಮೊಂದೆ ಶಬ್ದಾಂತರದೊಳ್ ನೆಗಟ್ಟಂತು ಪೇಳ್ಪುದರ್ಥಶ್ಲೇಷಂ ದೊರೆಕೊಳೆ ಶಬ್ದಾವಯವದೊಳೆರಡಭಿಮತಶಬ್ದಮಱಿಗೆ ಶಬ್ದಶ್ಲೇಷಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೫೩); ಉದಾ:- ಕುವಲಯಬಾಂಧವನಸೆವನ ಕುವಲಯಮಂ ಬೆಳಗಿ ಕುವಲಯಂ ಪೂಜಿಗನ ಪಾಂಡವರ ಪೂಜಿಗಾಗೆ ನಿನಗೀ ಕುವಲಯಪತಿಯೆಂಬ ಪೆಂಪೊದಂಬಡೆ ನೃಪತೀ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೬೭). 'ಅರ್ಥಶ್ಲೇಷ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಶಬ್ದಸಂಖ್ಯೆ (ನಾ). [ಗಣಿತ] ಪದಗಳ ಮೂಲಕ ತಿಳಿಸುವ ಸಂಖ್ಯೆ: ಪದ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿ ಸಂಖ್ಯೆಗಳನ್ನು ಕೆಲವು ವಸ್ತುಗಳ ಹೆಸರಿನ ಮೂಲಕ ತಿಳಿಸುವ ಪದ್ಧತಿಯು ಇಂಡಿಯದ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಈಗಲೂ ಇದೆ. ಉದಾ: ಸೂರ್ಯ = ೧, ಕರಿ (ಆನೆ) = ೮, ರಾಜ = ೧೬, ಅಗ್ನಿ = ೩, ವೇದ = ೪, ಬಾಣ = ೫ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಸಂಖ್ಯೆಗಳು ಶುಲ್ಬಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಕೂಡ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ (ಗಣಚಿ. ೨೨೫). [ಸಂ. ಶಬ್ದಸಂಖ್ಯಾ]

ಶಬ್ದಸಂಗ್ರಹ (ನಾ). ಗ್ರಂಥಗಳಿಂದ ಪದಗಳನ್ನು ಆಯ್ದು ಶೇಖರಿಸುವಿಕೆ: ನಿಘಂಟುರಚನೆಗೆ ಶಬ್ದಸಂಗ್ರಹವೇ ಮೊದಲ ಮೆಟ್ಟಲು (೬೩೩). [ಸಂ.]

ಶಬ್ದಸಂದರ್ಭ (ನಾ). ಶಬ್ದದ ಬಳಕೆ, — ಪ್ರಯೋಗ: ಕಿವಿಯಂ ಜಕ್ಕುಲಿಪಂತೆ ನುಣ್ಪಡರ್ದ ಶಬ್ದಂ ಶಬ್ದಸಂದರ್ಭದೊಳ್ ಸವಿಯಂ ಮುಂದಿಡು ವರ್ಥಮರ್ಥದೊಳೊಡಂಬಟ್ಟೊಳ್ಪನೋರಂತೆ ಬೀಱುವ ಭಾವಂ... ಪೊಣ್ಮುವ ನಾನಾರಸಮಿರ್ಪ ವಸ್ತುಕೃತಿಯಂ ಪೇಳ್ವಗ್ಗಳಂ ಮೆಚ್ಚಿಪಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧-೫೧). [ಸಂ.]

ಶಬ್ದಸಂದೇಹ (ನಾ). ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥ ಮತ್ತು ರೂಪಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಅನುಮಾನ: ಇದು ಸಮಸ್ತಶಾಬ್ದಿಕಜನಮನೋಜನಿತಶಬ್ದಸಂದೇಹ ಶಲ್ಯಚಾರು ಚುಂಬಕಾಯಮಾನಾನೂನ ಕರ್ಣಾಟಕಲಕ್ಷಣಶಿಕ್ಷಾಚಾರ್ಯ ಸುಕವಿ ಕೇಶಿರಾಜ ವಿರಚಿತಮಪ್ಪ ಶಬ್ದಮಣಿದರ್ಪಣದೊಳ್ ಸಂಧಿಕಾರ್ಯಮೆಂಬ ಪ್ರಥಮಸಂಧಿ ಸಂಪೂರ್ಣಂ (ಶಮದ. ಸಂಧಿ. ೧. ಸಂಧ್ಯಂತ್ಯ ವಾಕ್ಯ). [ಸಂ.]

ಶಬ್ದಸಂಪತ್ತು (ನಾ). ಪದಗಳ ವಿಪುಲತೆ, — ಆಧಿಕ್ಯ: ಪರ್ಜಿಭಾಷೆಯ ವ್ಯಾಕರಣಾಂಶಗಳ, ಶಬ್ದಸಂಪತ್ತಿನ ವಿವರ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ (ದ್ರಾಭಾಪ. ೧೮೨). [ಸಂ. ಶಬ್ದಸಂಪದ್]

ಶಬ್ದಸಂಸ್ಕಾರ (ನಾ). ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಜ್ಞಾನ; ವ್ಯಾಕರಣ: ಬರೆಯಲುಂ ಬಾಜಿಸಲುಂ ಬಲ್ಲ ಶಬ್ದಸಂಸ್ಕಾರವುಳ್ಳಾತ ನಾಗದೇಸಿಗರ್ಗೆ ನಿತ್ಯ ಸ್ಥಿತಿಯೊನ್ಸ್ಟ ಪೊಟ್ಟಬೂಹಾರವುಮುಂ ವರಿಶಕ್ಕೊನ್ಸು ಕಪ್ಪಡವುವನಿಕ್ಕಿಯೋದಿಸಿ (ಎಂ.ಆ. XX. ೬೮-೨೬: 1012). [ಸಂ.]

ಶಬ್ದಸಾಮರ್ಥ್ಯ (ನಾ). = ಶಬ್ದಶಕ್ತಿ: ಶಬ್ದಸಾಮರ್ಥ್ಯಮಮರೆ, ವಿಸ್ತರದಿಂ ಕರ್ಣಾಟಕ ವ್ಯಾಕರಣ ಶಬ್ದಮಣಿದರ್ಪಣಮೆಂಬ ಪೆಸರನಿಟ್ಟು... ಪೇಳ್ವೆಂ (ಶಮದ. ಪೀಠಿಕೆ ೩ ವೃತ್ತಿ). [ಸಂ.]

ಶಬ್ದಸಾರಾಯ (ನಾ). ಶಬ್ದದ ಒಟ್ಟು ಅರ್ಥಸ್ವಾರಸ್ಯ: ಒಂದು ಮಾತನ್ನಬಹುದ ಶಬ್ದಸಾರಾಯವನು ಒಂದು ಮಾತನ್ನಬಹುದೆ ಶರಣಸಂಬಂಧವನು (ಬಸವ. ೬೪೧). [ಶಬ್ದ + ಸಾರಾಯ]

ಶಬ್ದಸಿದ್ಧಿ (ನಾ). ಶಬ್ದಗಳ ಸರಿಯಾದ ಬಳಕೆ, - ಪ್ರಯೋಗ: ಪಂಪನಿಗಿಂತ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಗಕಾವ್ಯವು ಕನ್ನಡ-ಸಂಸ್ಕೃತಗಳ ಶಬ್ದಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದು... ಪಂಡಿತಪ್ರತಿಭೆಯ ಮೂರ್ತಿಯಾಗಿ ತಲೆದೋರಿತ್ತೆಂದು 'ಶೂದ್ರಕ'ವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ (ಕಸಾಚ. ೫೧). [ಸಂ.]

ಶಬ್ದಸಿದ್ಧಿಸ್ಮರಣ (ನಾ). ಶಬ್ದಗಳ ಸಾಧಿತರೂಪಗಳ ನಿಯಮ: ಪರಮಾರ್ಥಂ ಪೇಟ್ ಪಟ್ಟರ್ದಧಿಕರಣಮಿವಿಂತಯ್ದುಆಗೊಳ್ ಶಬ್ದಸಿದ್ಧಿಸ್ಮರಣಕ್ಕಾದ್ಯಕ್ಕುದಾತ್ರಪ್ರಕರಣ ಗಣನಾವೃತ್ತಿಯಿಂ ಪೂರ್ದಿ ನಿಲ್ಕುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬). [ಸಂ.]

ಶಬ್ದಸುಖ (ನಾ). ಮಧುರವಾದ ಮಾತು, ಸಂಗೀತ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಆನಂದ: ಶಬ್ದಸುಖಕ್ಕೆ ಮೆಚ್ಚಿ ಮಾತಿಂಗೆ ಮಾತನ ಕೊಟ್ಟು ಕೆಟ್ಟೆನಯ್ಯಾ ಅನುಭಾವ ಅಕ್ಕವೆಯಾಗದೆ ಬೆಬ್ಬನೆ ಬೆಱತೆನಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೫೯೩). [ಸಂ.]

ಶಬ್ದಸುಖಿ (ನಾ). ಮಾತುಗಳ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯಕ್ಕೆ ಗಮನವಿಟ್ಟು ಆನಂದವನ್ನು ಪಡುವ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಪರಮತತ್ತ್ವದ ನಿಜಸಂಯುಕ್ತರ ಅನು ನೀನೆಂಬ ಶಬ್ದಸುಖಿಗಳ ತೋಱೂ ಎನಗೆ (ಬಸವ. ೫. ೧೮೦). [ಸಂ. ಶಬ್ದಸುಖಿನ್]

ಶಬ್ದಸೌಷ್ಠವ (ನಾ). ಶಬ್ದದ ಸೊಬಗು. [ಸಂ.]

ಶಬ್ದಾಂತ (ನಾ). ಪದದ ಕೊನೆ; ಶಬ್ದದ ಕೊನೆ: ತಿಳಿ ಬಹುಳದೆ ಶಬ್ದಾಂತಂಗಳ ನತ್ವಕ್ಷತ್ವಕತ್ವದೆಡೆಗೆ ಣಕಾರಂ ತಳೆಗುಂ (ಶಮದ. ೩೭೮). [ಸಂ.]

ಶಬ್ದಾಂತರ (ನಾ). ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಶಬ್ದ; ಭಿನ್ನಶಬ್ದ: ಪ್ರಕರಣದಿಂ ಶಬ್ದಾಂತರದ ಕೊಟದಿಂದಭಿನಯಂಗಳಿಂದಿಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರಕಟನಮಕ್ಕುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೪೩೧). [ಸಂ.]

ಶಬ್ದಾನುವಿದ್ಧ (ನಾ). [ಯೋಗ] ದೃಶ್ಯಾನುವಿದ್ಧ, ಶಬ್ದಾನುವಿದ್ಧ, ನಿಃಸಂಕಲ್ಪ, ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪ, ನಿರ್ವೃತ್ತಿಕ ಮತ್ತು ನಿರ್ವಾಸನ ಎಂಬ ಆರು ಬಗೆಯ ಸಮಾಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಒಳಹೊರಗೆ ಬೆಳಗುತಲಿ ಕರಣದ್ವಾರದಿಂದಾವ ತಿಳಿಯುತಿಹನೂ ಆತ ತಾನೆಂದೊಳಗೆ ತನ್ನನು ಕಂಡು ಮನನದೊಳೊಲಿದು ಸೋಹಮ್ಮೆನುತಲಿರೆ ಶಬ್ದಾನುವಿದ್ಧವದು (ಅಮೃತ. ೬-೫೯). [ಸಂ.]

ಶಬ್ದಾನುಶಾಸನ (ನಾ). ೧. ಶಬ್ದಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ; ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರ: ಅಭಿಮತಜೈನೇಂದ್ರವಚೋವಿಭವಂ ಶಬ್ದಾನುಶಾಸನಪ್ರಭವ ವಚೋವಿಭವಮೊಡನೆಸೆಯೆ ರಂಜಿಪಂ... ಕವಿರತ್ನಂ (ಅಜಿಪು. ೧-೪೩). ೨. ಭಟ್ಟಾಕಳಂಕನು ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿದ ಕನ್ನಡ ವ್ಯಾಕರಣಗ್ರಂಥ: ಅತ್ವಮದೆಂತೆಂದೊಡೆ- ಶಬ್ದಾನುಶಾಸನದಲ್ಲಿ... ಅತ ಓಷ್ಠ್ಯೇ... ಎಂಬುದಾಗಿ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಓಷ್ಠ್ಯಸ್ವರಂ ಪರಮಾಗೆ, ವತ್ವಸಂಧಿಯಾಗುವುದು (ಶಮದ. ೫೫ ಟೀಕೆ). [ಸಂ.]

ಶಬ್ದಾರ್ಥ (ನಾ). ಪದದ ಅರ್ಥ, — ಅಭಿಪ್ರಾಯ: ಇರ ಶಬ್ದಾರ್ಥಗಳ್ ತತ್ಪರತೆಯನದು ಕಾವ್ಯಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೪೩೦). [ಸಂ.]

ಶಬ್ದಾಲಂಕಾರ, ಶಬ್ದಾಳಂಕಾರ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಅನುಪ್ರಾಸ, ಯಮಕ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಪ್ರಧಾನವಾದ ಅಲಂಕಾರ: ಅವಱೊಳ್ ಶಬ್ದಾಲಂಕಾರ ವಿಭಾಗಂ ಯಮಕಮೆಸವನುಪ್ರಾಸಂ ಚಿತ್ರವಿಚಿತ್ರ ಭಿತ್ತಿವಕ್ರೋಕ್ತಿವಿಶೇಷಮುಮೆನ ಚತುರ್ವಿಧಂ ತಾನಕ್ಕುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೧೨೪); ಶಬ್ದಾಲಂಕಾರಗಳು, ಸದ್ದಿಗೋಸ್ಕರ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡಿರುವ ಗೆಜ್ಜೆ ಪಾಡಗಗಳಂತಿರುವುವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು (ಕೈಪಿಡಿ. ೨೪೮). **ಶಬ್ದಾಳಂಕಾರ:** ಮುನ್ನಂ ಶಬ್ದಾಳಂಕಾರಂ ನಿಶ್ಚಿತಮಕ್ಕೆ ಪೇೞ್ದ ಮಾೞ್ಕೆಯೊಳ್ (ಕವಿರಾ. ೨-೩). [ಸಂ.]

ಶಬ್ದಾವೃತ್ತಿದೀಪಕ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ದೀಪಕಾಲಂಕಾರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ; ಯಾವುದಾದರೂ ಪದ್ಯ ಅಥವಾ ಗದ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ, ಒಂದೇ ಪದವು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಚಮತ್ಕಾರವಾಗುವಂತೆ ಬರುವುದು: ಇದು ಅರ್ಥಂ ಬೇಱಾಗಿರ್ದೊಡಂ ಶಬ್ದಂ ಪಳಸಿವರೆ ಶಬ್ದಾವೃತ್ತಿದೀಪಕಮೆಂದುಂ (ಅಪ್ರತಿ. ೫೮-೧೭); ಉದಾ : ಚುರ್ಚೆ ಮಹೀಶೂರ ಬಾಣಮಿರ್ವಿರ್ಚಿದ ಕೆಳದಿಯವರಱಗಿ ನರಪತಿಗಳ್ಕಿಂ ಕರ್ಚಿವರಡಿಯುಂಗುಟವುಂ ಕರ್ಚಿದರೊಡನುಗುವ ಸೊಗದ ಕಣ್ಣೀರ್ವೊನಲಿಂ (ಅಪ್ರತಿ. ೫೬-೫೩). [ಸಂ.]

ಶಬ್ದಾಳಂಕಾರ 'ಶಬ್ದಾಲಂಕಾರ' ನೋ.

ಶಬ್ದಿಸು (ಕ್ರಿ). ಧ್ವನಿಮಾಡು; ಶಬ್ದಮಾಡು : ರಾಜಕುಮಾರನ ಪ್ರಯಾಣಸೂಚಕವಾಗಿ ಭೇರಿಯು ಶಬ್ದಿಸಿತು (ನಾಗಕು. ೫೨). [ಶಬ್ದ + – ಇಸು]

ಶಬ್ಬಿ, ಶೆಬ್ಬಿ, ಸೆಬ್ಬೆ₂ (ನಾ). ಮೃದುವಾಗಿರುವುದು; ಹದವಾದುದು: ರೊಟ್ಟಿ ಬಹು ಶಬ್ಬಿಯಾಗಿಹುದು; ಬಿಸಿ ಬಿಸಿ ರೊಟ್ಟಿ ಮಲ್ಲನೊಳಗಡೆ ಬಂದು ಸುತ್ತ ನೋಡಿತು ನಾಯಿ (ಹಾವನ. ೪೧-೨೩); ಮಳೆಯಲ್ಲಿ ನೆನೆದು ಮೆತ್ತಗಾಗಿ ಸಗಿ ತಿನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಶಬ್ಬಿಯಾಗಿತ್ತು (ಕಥಾವಂ. IV. ೪೦). **ಶೆಬ್ಬಿ :** ಉದ್ದಿನ ಬೇಳೆಯನ್ನು ಒಡೆದು ಹೊಟ್ಟಿಲ್ಲದೆ ತೊಳೆದು ಶೆಬ್ಬಿಯಾಗಿ ರುಬ್ಬಿ (ಕಥಾಮಂ. IV. ೧೪). **ಸೆಬ್ಬೆ₂ :** ಮಳೆಯಾಯಿತು. ಹೊಲ ಉಳುಮಗ ಸಬ್ಬೆಯಾಗಿಲ್ಲ (ಜಾನ). [ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಚೆವ್ವಿ, ಚೆವ್ವೈ. / ಮರಾ. ಚವ]

ಶಮ (ನಾ). ೧. ನೆಮ್ಮದಿ ; ಶಾಂತಿ ; ಸಮಾಧಾನ : [ಶ] [ಪಾಠಾಂ. ಸ]ಮಮನ ಕೆಯ್ಕೊಳ್ವೊಡ ಬಿಲ್ಲುಮಂಬುಮಂ ಬಿಸುಟು ತಪಕೆ ನೀಂ ಬಗೆವೊಡ ವಿಕ್ರಮಮಂ ಪಗೆಯಂ ಕಿಡಿಸುವ ಶ[ಪಾಠಾಂ. ಸ]ಮದಿಂ ಮುನಿಗಾಯ್ತು ಸಿದ್ಧಿ ಭೂಪತಿಗಾಯ್ತೇ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೫೧) : ಚೈತನ್ಯದಗ್ನಿಕಣಸ್ತಿಮಿತದಿಂ ನಿಂತಿರ್ಪುದದು ಧರೆಯ ಹಿತಕೆ ಶಮದ ಸುಂದರದ ಸಾತ್ತ್ವಿಕದ ಗಾಂಭೀರ್ಯವದು ನಮಗೊಂದು ದೇವನಿಧಿ (ಪುಂಡಿಕ. ೧೧೨). ೨. ಮನೋನಿಗ್ರಹ : ಅಂತಃಕರಣನಿಗ್ರಹವೇ ಶಮವಕ್ಕುಂ (ವಿವೇಕ. ೧೫). ೩. [ದ್ವೈತ] ನಲವತ್ತು ಬಗೆಯ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಶಮ ದಮ ದಯೆ . . . ಸೌಭಾಗ್ಯವೆಂದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ನಲವತ್ತು ವಿಧ ಗುಣಗಳು (ಪಿಂದಸಾ. ೨೬೫). ೪. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಶಾಂತರಸಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಸ್ಥಾಯೀಭಾವ : "ರತಿಃ, ಹಾಸಃ . . . ವಿಸ್ಮಯಃ, ಶಮಃ – ಈ ೯ ಸ್ಥಾಯೀಭಾವಂಗಳ್" (ಶಬ್ದಾಯು. ೧೭-೯೧). [ಸಂ.]

ಶಮನ (ನಾ). ೧. ಶಾಂತಗೊಳಿಸುವುದು; ಸಮಾಧಾನಗೊಳಿಸುವುದು. ೨. ನಿವಾರಣೆ ; ಪರಿಹಾರ : ಯಾವ ಹಾದಿಯು ತಪ್ಪೊ ಯಾವ ಹಾದಿಯು ಒಪ್ಪೊ ಎಂಬ ಶಂಕೆಗೆ ಎಲ್ಲಿ ಶಮನವೆಂದ! (ಕಯುಶ್ರಾ. ೬೯-೧೮). ೩. ನೋವು, ರೋಗ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ತಗ್ಗಿಸುವುದು, - ಕಡಮೆ ಮಾಡುವುದು : ಔಷಧವೆಂಬುದು ಶೋಧನವೆಂದೂ, ಶಮನವೆಂದೂ ಸಂಕ್ಷೇಪದಿಂದ ಎರಡು ತರನಾಗಿರುವುದು (ಸಕವ. ೧೮). ೪. ನಾಶಗೊಳಿಸುವುದು ; ಲಯಗೊಳಿಸುವುದು. ೫. (ಯಜ್ಞ ಯಾಗಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು) ಕೊಲ್ಲುವಿಕೆ; ಬಲಿಕೊಡುವಿಕೆ. ೬. ದಕ್ಷಿಣ ದಿಕ್ಕಿನ ಅಧಿಪತಿ ; ಯಮ : ಶಮನನಂ ಕಳುಹಿದನು ಹರನು (ಬಸವ. ೪೧-೨೯); ಸುರಪ ಶಿಖಿ ಶಮನ ನೈಋತಿ ವರುಣಾನಿಲ ಧನಪತೀಶರೊಲವಿಂ ಕೆದರ್ದಂತಿರೆ . . . ಸಂಧ್ಯಾನಟಂಗ ನೆಗೆದುದು ಭಗಣಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೧-೪೨). [ಸಂ.]

ಶಮನ₂ (ನಾ). ಮೇಲುಹೊದಿಕೆ; ಉತ್ತರೀಯ : ಸಾವಳಗಿಶಿವಲಿಂಗೇಶ್ವರಮಠದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಮಹಮ್ಮದೀಯ ಗುರುಗಳ ಲಾಂಛನವಾದ ಹಸಿರು ಸಿಲೇಮನಿ, ಶಮನ, ಟೊಪ್ಪಿಗೆಗಳ ಧಾರಣೆಯಾಗುತ್ತದ (ಶರಚ. ೭೧೧). [?]

ಶಮನಶಮನ (ನಾ). ಯಮನಿಗೆ ಯಮನಾದವನು; ಶಿವ : ಶಮನಶಮನ ಜಿತಕಾಮ . . . ವಿರೂಪಾಕ್ಷ ಕರುಣಿಸುವುದು (ಹಚಕಾ. ೧-೩). [ಸಂ.]

ಶಮನಿಸು (ಕ್ರಿ). ಶಾಂತವಾಗು; ಸಮಾಧಾನಗೊಳ್ಳು : ರಮಣಿ ಒಬ್ಬಳು . . . ವೀರಮೂರ್ತಿಯ ಬಳಿಗೆ ಬಂದು, ರಮಣನಾ ಮೋರೆಮುಸುಕನು ತೆರೆದಳೆಂದು, ಶಮನಿಸದು ಗಮನಿಸದು ಕಾಂತೆಯ ಮುಖವೆಂದು (ಲಿಪ್ಪು. ೪೮-೩). [ಶಮನ₁ + – ಇಸು]

ಶಮಲ (ಗು). ೧. ಪಾಪಕರವಾದ; ಅಪವಿತ್ರವಾದ : ವಿಮಲಮತಿ ದುಷ್ಕಾರ್ಯಮಂ ಕಾರ್ಯರೂಪನಿಸಿ ಶಮಲಪಾತಕವನಂ ಪುಣ್ಯಮನಿಸುತಂ (ಪಂಕಾ. ೨-೩೪-೧). (ನಾ). ೨. ಮಲ; ಅಮೇಧ್ಯ : "ವರ್ಚಃ . . . ಪುರೀಷಂ, ಶಮಲಂ, ಮಲಂ – ಈ ೧೩ ವಿಷ್ಟ" (ಶಬ್ದಾಯು. ೧೦೫-೧೫). ೩. ದೋಷ; ಕುಂದು : ಧ್ಯಾತೃಹೃದಯ ಮಹೌಘಶಮಲ ವ್ರಾತ ಪರ್ವತವಜ್ರನನು . . . ನನೆವುದು (ನಿಭಾಗ. ೩-೧೩-೩೯). [ಸಂ.]

ಶಮಶೇರಿ 'ಶಂಶೇರು' ನೋ.

ಶಮಿ₁ (ನಾ). ೧. ಬನ್ನಿಯ ಮರ : "ಶಮಿಯೆನೆ ಬನ್ನಿಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೩೫-೧೩); ಸಾಲ ಶಮಿ ಗುಗ್ಗುಳ ಮಧೂಕಾಶೋಕ ಬಿಲ್ವಾಮಲಕ ಜಂಬೀರಾದಿಗಳು ನುಗ್ಗಾಯ್ತು ನಿಮಿಷದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೮-೩೭): ಶಾಂತಾತ್ಮ ನಿನ್ನ ಸುತೆ . . . ಮರೆದಪಳಂತಶ್ಶಿಖಿಯಾದ ಶಮಿಯವೋಲ್ (ಶಾಕುಂತ. ೪೯-೮೨). ೨. ಕಾಳುಗಳ ಅಥವಾ ಧಾನ್ಯಗಳ ಮೇಲಿನ ಸಿಪ್ಪೆ – ಹೊಟ್ಟು. ೩. ಕಾಯಿ; ಅಪಕ್ವಫಲ : "ಶಮಿ ಬೀಜಕೋಶಮೆನೆ ಕಾಯ್ಗೆ ನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೩೩-೬). ೪. ಕರಿಯ ಜಾಲಿಮರ : (ಕ).

[ಸಂ. ಶಮಿ, ಶಮೀ]

ಶಮಿ₂ (ಗು). ೧. ನೆಮ್ಮದಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಶಾಂತವಾದ. (ನಾ). ೨. ಶಾಂತಸ್ವಭಾವದವನು : ಏಕಾಕಿ, ಪರಮಶಮಿ ಆಗಿ ನಮ್ಮಾ ಮನವು ನಿಸ್ಸ ಸರಿಯಲ್ಲಿಯೇ ನೆಲೆಸಬೇಕು (ಅರಳು. ೨೩೩-೧೩). [ಸಂ. ಶಮಿನ್]

ಶಮಿತ (ಗು). ೧. ಶಾಂತಗೊಳಿಸಿದ. ೨. ನಿವಾರಿಸಿದ. ೩. ಸಂಹರಿಸಿದ; ಕೊಂದ : ಶಮಿತಶಮನೇ ಶ್ರೈವಾಧಾರೇ ಶಿವೇ ಶರ್ವಾಣೀ ದಮಿಸು ಭವಮಂ ಧರ್ಮಾಕಾರೇ ದಯಾವತಿ ಪಾರ್ವತೀ (ವೃಷವಿ. ೪-೧೨೭). [ಸಂ.]

ಶಮಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಶಾಂತಗೊಳಿಸು; ಸಮಾಧಾನಗೊಳಿಸು : ಯುಕ್ತಿಯಿಂ ಕರಣಚೇಷ್ಟಿತವ ತಿದ್ದುತ ಶಮಿಪ ಶಕ್ತಿವಂತನ ಮುಕ್ತ (ಮಂಕುಕ. ೬೪೭). ೨. ಲಯವಾಗು : ಎದೆಯ ಹಾಲಿನಲಿ ಬಗೆಯ ಸಕ್ಕರೆಯ ಹರಳು ಕರಗುತಿಹುದು. ತೇಜದಲ್ಲಿ ತಮ ಶಮಿಸಿ ಸೋಮ ರಸಿಕತೆಯೊಳರಗುತಿಹುದು (ಹೃದಸ. ೯-೨೦).

[ಶಮನ₁ + – ಇಸು]

ಶಮೀಪೂಜೆ (ನಾ). (ವಿಜಯದಶಮಿಯ ದಿನ) ಬನ್ನಿಯ ಮರಕ್ಕೆ ಮಾಡುವ ಪೂಜೆ, – ಅರ್ಚನೆ : ಮಹಾರಾಜರು ಪುಷ್ಪಕದಿಂದ ಇಳಿದು, ವಿಜಯದಶಮಿಯ ಶಮೀಪೂಜೆಗೆ ಸಿದ್ಧರಾಗಿದ್ದಾರೆ (ಚಂದಯ. ೧೦೩). [ಸಂ. ಶಮೀಪೂಜಾ]

ಶಮೆ (ನಾ). ಮನೋನಿಗ್ರಹ : ಆ ಮಹಾದೇವರುದರದೊಳು . . . ಶಮೆ ದಮೆ ಶಾಂತಿ ದಾಂತಿ . . . ಸದ್ಗುಣಸ್ತೋಮವೆಲ್ಲಂ ನೆರೆದು ರೂಪಾದುದು (ಹಚಕಾ. ೧-೧೨); ಅಂತರಿಂದ್ರಿಯನಿಗ್ರಹವೆ ಶಮೆ (ಗಗತಾ. ೩-೨೫). [ಸಂ. ಶಮ]

ಶಮ್ಮ 'ಸಮ್ಮ' ನೋ.

ಶಮ್ಯಾಕ (ನಾ). ಕಕ್ಕೆಗಿಡ : "ಕೃತಮಾಳಂ ಶಮ್ಯಾಕಂ ಚತುರಂಗುಳಮೆಂಬುದಕ್ಕು ಮಾರಗ್ವಧದೊಳ್" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೫-೧೩); ಶಮೀ ಶಮ್ಯಾಕ ಜಂಬಾಳಡಂಬದಿಂ . . . ನಿಚುಳಾಕ್ಕೋಣಂಗಳಿಂದೊಪ್ಪುಗುಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೫-೪೮). [ಸಂ.]

ಶಮ್ಯಾರಮ್ಯ (ನಾ). ೧. ಬನ್ನಿಯ ಮರಗಳಿಂದ ಶೋಭಿಸುವುದು. ೨. ತಾಳವಾದ್ಯಗಳಿಂದ ಇಂಪಾದುದು. ೧, ೨ : ತಾಳಪಾತವಿಧಿಯಂತೆ ಶಮ್ಯಾರಮ್ಯಮುಂ ತಳೋಪಲಾತಮುಂ . . . ಅಲ್ತು (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೫೨ ವ).

[ಸಂ. (ಶಮಿ + ಆರಮ್ಯ ; ಶಮ್ಯಾ + ರಮ್ಯ)]

ಶಮ್ಯೆ (ನಾ). ೧. ನೊಗದ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಸೇರಿಸುವ ಬೆಣೆ : "ಶಮ್ಯಾ, ಯುಗಕೀಲಕಃ – ಈ ೨ ಕಳೆಯಡಕು" (ಶಬ್ದಾಯು. ೯೪-೪೨೧). ೨. ದಂಡ; ಕೋಲು. ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಂಚಿನ ವಾದ್ಯ ; ತಾಳ. [ಸಂ. ಶಮ್ಯಾ]

ಶಯ (ನಾ). ೧. ನಿದ್ರಿಸುವುದು. ೨. ನಿದ್ರೆ. ೩. ಹಾಸಿಗೆ ; ಮೆತ್ತೆ. ೪. ಕೈ ; ಹಸ್ತ: "ಪಾಣಿಃ, ಶಯಃ, ಪಂಚಶಾಖಃ, ಕರಃ, ಹಸ್ತಃ — ಈ ೫ ಕೆಯ್" (ಪಲಾಯು. ೮೪-೩೫೭). [ಸಂ.]

ಶಯನ (ನಾ). ೧. ಮಲಗಿರುವಿಕೆ ; ಪವಡಿಸಿರುವಿಕೆ : 'ಶಯನಂಗೆಯ್' ಪರಾ. ೨. ನಿದ್ರೆ : ಶಯನ ಕ್ಲೇಶದೊಳನ್ನಪಾನಗಮನಾಯಾಸಂಗಳೊಳ್ ನಿನ್ನ ಸೇದೆಯುಮಂ ನೋಡದತಿಪ್ರಯತ್ನಪರಿಚರ್ಯಾರಂಭದಿಂ ಸೀತೆಯುಮಂ ರಾಮನುಮಂ ಸಮಾಹಿತಮನ ಮಾ‌ಡೆಂದು ಸಂಪ್ರೀತಿಯಿಂ ಪ್ರಿಯದಿಂ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದಳ್ (ಪಂಪಾರಾ. ೬-೧೭೬) : ಅಯನ ನೋಡಿದ್ದೂ ಇಲ್ಲ, ಶಯನ ಮಾಡಿದ್ದೂ ಇಲ್ಲ (ಗಾದೆ). ೩. ಹಾಸುಗೆ ; ಮೆತ್ತೆ : "ಶಯ್ಯಾ, ತಯನೀಯಂ, ಶಯನಂ - ೩ ಹಾಸಿಗೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೯೦). ೪. ಮಂಚ; ಪರ್ಯಂಕ: "ಶಯನಮಾ ಪರಿಯಂಕಮಾ ಶಯ್ಯೆಯೆನೆ ಮಂಚಮೆಸಿಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೬೦-೨೩). ೫. ಕೂಟ; ಸಂಭೋಗ. ೬. ನೆಲೆ; ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನ : "ಶಯನು ಸ್ಥಾನಮನೆ ಠಾವಿಗತಿಶಯಮದಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೪-೩೧). ೭. ರೀತಿ ; ಕ್ರಮ : "ಶಯನಂ, ಸ್ಥಾನಂ — ಈ ೨ ಬಗೆ" (ಪಲಾಯು. ೧೨೫-೭೭). [ಸಂ.]

ಶಯನಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಮಲಗು; ಪವಡಿಸು: ಪರ್ಯಂಕಾಗ್ರದೊಳೊಪ್ಪಿ ನಾಡ ಶಯನಂಗಯ್ದಿರ್ದು ಮಂತ್ರಾತ್ಮಕಂ. . . ಗುಣಾಧಿಕಂಗಳನಣಂ ತೋರ್ಪಂತೆ ಸಂಚೇಷ್ಟಿಪಂ (ಷಮ್ಮರ. ೨-೨೯). [ಶಯನ + ಕೆಯ್]

ಶಯನಗೃಹ (ನಾ). ಮಲಗುವ ಕೋಣೆ ; ಸೆಜ್ಜೆಮನೆ: "ಅಂತಃಪುರಂ . . . ರಾಜ್ಞೀನಿವಾಸಮವರೋಧಂ ಮತ್ತಂತದು ಶಯನಗೃಹಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೪೮-೧೩). [ಸಂ.]

ಶಯನಸದನ (ನಾ). = ಶಯನಗೃಹ: ಪುಷ್ಕಲಾಪತಿಯೆಂಬ ಶಯನಸದನಮುಂ ಕುಬೇರಕಾಂತಮೆಂಬ ತವದ ಭಂಡಾರಮುಂ (ಆದಿಪು. ೧೫-೩ ವ) ; ಜಿನನಿರ್ದ ಶಯನಸದನ ಮನನಿಮಿಷವಧು ಮೂಮ ಭಕ್ತಿಯಿಂ ಬಲಗೊಳುತಂ . . . ಬಳಸುವಂಚೆಯಂ ನೆನೆಯಿಸಿದಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೦-೧೭). [ಸಂ.]

ಶಯನಸ್ಥಾನ (ನಾ). ೧. ಮಲಗುವ ಜಾಗ, — ಸ್ಥಳ: "ಪಟ್ಕೆ—ಶಯನಂ; ಶಯನಸ್ಥಾನಂ" (ಶಮದ. ಪಂ. ೧) ; ರವಿಸೂನು ದರ್ಭಾಂಕುರದ ಶಯನಸ್ಥಾನದಲಿ ಮಾಡಿದನು ಜಾಗರವ (ಐಮ್ಮಾಕ. ೮-೯). ೨. = ಶಯನಗೃಹ. [ಸಂ.]

ಶಯನಾಗಾರ (ನಾ). = ಶಯನಗೃಹ: ಶಯನಾಗಾರದಲ್ಲಿ ಜೊತೆಗಾತಿಯಿಲ್ಲದ ತಾನೊಂಟಿಯಾಗಿದ್ದಾಗ ಅದನ್ನು ಲಕೋಟೆಯಿಂದ ಪೂರ್ತಿತೆಗೆದು ಕಣ್ಣಾನ ತಣಿಯುವ ತನಕ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದಳು (ಪುನರು. ೩೨೩). [ಸಂ.]

ಶಯನಿಸು (ಕ್ರಿ). = ಶಯನಂಗೆಯ್ : ಲಲನೆ ಶಯನಿಸುವಮಳಪುಷ್ಪಕನಿಳಯಲಂಬಿತ ರತ್ನಮಾಲಾಕಲಿತಮಣಿಗಣದೀಪವಿಭ್ರಮಕಾಂತಿಯಗ್ಗಳಿಸೆ (ಜಸಪು. ೧೨-೩೭) ; ಭೂಷಣ್, ಕುಮಾರರು . . . ಸುಸ್ವಾದವರಂತೆ ಶಯನಿಸುವರು (ಕಂಕಕೂ. ೩೭). [ಶಯನ + -ಇಸು]

ಶಯನೀಯ (ಗು). ೧. ಮಲಗಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. (ನಾ). ೨. ಹಾಸುಗೆ ; ತಲ್ಪ: "ಶಯನೀಯಂ ಪರ್ಯಂಕಂ ಶಯನಂ ಶಯ್ಯಾಖ್ಯೆ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೪೯-೨೨); ಅಸುಕೆದಳಿರಿಂದ ವಿರಚಿಸುತ ಶಯನೀಯಮಂ ಮಿಸುಪ ಭಕ್ತಿಯೊಳೆ ಲಕ್ಷ್ಮಣ ನಡೆದನು (ಕುಮುರಾ. ೭-೧೦). [ಸಂ.]

ಶಯನೋತ್ಸವ (ನಾ). ದೇವರ ಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ಮಲಗಿಸುವ ಒಂದು ಪೂಜಾ ವಿಧಾನ: ಮುಮ್ಮಡಿಕೃಷ್ಣರಾಜಒಡೆಯರವರು . . . ಶಯನೋತ್ಸವಕ್ಕೆ ಅಮ್ಮನವರಿಂದ ಸಹಿತವಾದ ಬೆಳ್ಳಿಯ ವೇಣುಗೋಪಾಲಸ್ವಾಮಿಯನ್ನೂ . . . ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ ಮಾಡಿಸಿದರು (ಮಹಾವಂ. II. ೧೪೩) ; ಮಂಗಳ ಹಾಡಿದ ಮೇಲೆ — ದೇವರಿಗೆ ಶಯನೋತ್ಸವ ಮಾಡಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಮತ್ತಲ್ಲಿಯ ಕೀರ್ತನೆ ? (ಕಭವಿ. ೫೨೫). [ಸಂ.]

ಶಯಾನಕ (ನಾ). ೧. ಮಲಗುವಿಕೆ. ೨. ನಿದ್ರಿಸುವಿಕೆ. ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೆಬ್ಬಾವು. ೪. ಓತಿಕೇತ; ಹೆಂಟೆಗೊದ್ದ : "ಶಯಾನಕಂ ಬಲಿಸೂರ್ಯಮನಲು ಗೋಸುಂಬೆ" (ಮಂಗರಾ. ೪೯-೨೨). [ಸಂ.]

ಶಯಾಲು (ಗು). ೧. ನಿದ್ರೆಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ. (ನಾ). ೨. ನಿದ್ರೆಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದವನು; ತೂಕಡಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದವನು. ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಾವು. ೪. ನಾಯಿ. ೫. ನರಿ. [ಸಂ.]

ಶಯು (ನಾ). = ಶಯಾಲು ೩: ಶೇಷ ಶಯು ವಾಸುಕಿ ರಾಜಿಳಜಾಳನಿಕೇತಂ ಕಟ್ಟಿಳಿಪುದು ಫಣಿಲೋಕದಂತೆ ತತ್ಕಾಂತಾರಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೩-೩೭): ಶಯುದಂಷ್ಟ್ರಾವಿಷದಂಶವೊಂದೆ ಜತುಗೇಹೋದ್ದೀಪನಂ ತಾನದೊಂದು . . . ಪೇಟ್ಟುಗಳೊರ್ಮೆಯೊ ಮೇಣರ್ಮೆಯೊ ಮೂರ್ಮೆಯೋ ಕುರುಕುಳಪ್ರಾರಬ್ಧದುರ್ವೃತ್ತಕಂ (ಕಾವ್ಯಾಪ. ೩೪೯). [ಸಂ.]

ಶಯ್ಯಾಗಾರ (ನಾ). = ಶಯನಗೃಹ: ಈ ಕೊಠಡಿಗಳು . . . ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಮುಂದಿನದು ಕಾರ್ಯಾಗಾರ, ಹಿಂದಿನದು ಶಯ್ಯಾಗಾರ (ನಂಬರು. ೧೮). [ಸಂ.]

ಶಯ್ಯಾಗೃಹ (ನಾ). = ಶಯನಗೃಹ : ಅಲ್ಲಿಂ ತಳರ್ದು ನಿರ್ವರ್ತಿತಸಂಧ್ಯೋಚಿತ ಜಿನೇಂದ್ರವಂದನಂ ಶಯ್ಯಾಗೃಹಕ್ಕೆವಂದನಲ್ಪತಲ್ಪತಲಗತನಾಗಿರೆ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೨-೪೭); ನಗುವ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿನ ಗುಡಿಸಿಲನ್ನು ಬೆಳಗಿ ರತ್ನದೀಪರಂಜಿತವಾದ ಸಾಮ್ರಾಟನ ಶಯ್ಯಾಗೃಹವೋ ಎನ್ನುವಂತೆ ಮಾಡಿತು (ಮಹಾಣ. ೧೫೦). [ಸಂ.]

ಶಯ್ಯಾಗ್ರ (ನಾ). ಹಾಸುಗೆ; ತಲ್ಪ : ಸೂಸಿರ್ದಳಕಂ . . . ಕಣ್ಗೊಳಿಪನ್ನಂ ಲೀಲೆಯಿಂದುಪ್ಪವಡಿಸಿದಳ್ ಹೃದ್ಯಾಂಗಿ ಶಯ್ಯಾಗ್ರದಿಂದಂ (ಜಗವ. ೨-೭೮). [ಸಂ.]

ಶಯ್ಯಾತಳ (ನಾ). ಹಾಸುಗೆ; ತಲ್ಪ : ಒರ್ವಂ ಶ್ರೀವಿಜಯಂ ನೀನೊರ್ವಯ್ ಖಚರೇಶ ಪೊತ್ತು ನಿಂದಿರ್ ಮೂರವತ್ತುರ್ವೀಭರಮಂ ಪೋದುದು ಶರ್ವರಿ ಬೆಳಗಾದುದೇಂ ಶಯ್ಯಾತಳದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೮೪) ; ಬದಗುಳಿಗನ ತೋಳ್ಮುಟ್ಟಿದ ಸುದತಿಯೊಳಿಂಬಾಗದಂತೆ ಕೆಟ್ಟುದು . . . ಪತಿಗೆ ಶಯ್ಯಾತಳದೊಳ್ (ಸುಕುಮಾಚ. ೨-೯೯). [ಸಂ. ಶಯ್ಯಾತಲ]

ಶಯ್ಯಾವಸಥ (ನಾ). = ಶಯನಗೃಹ : "ಶಯ್ಯಾವಸಥಮನೆ ಸೆಜ್ಜೆಮನೆಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೫೮-೮). [ಸಂ.]

ಶಯ್ಯಾಸದನ (ನಾ). = ಶಯನಗೃಹ: ಶಯ್ಯಾಸದನಕ್ಕುದ್ಭಟನೊಪ್ಪನ ನಡೆತರೆ . . . ಸೆಜ್ಜೆಯ ಮನೆ ರಯ್ಯಮೆನಲ್ಕಿಗೆ ವಿರಾಜಿಸಿದುದು (ಉದ್ಭಟ. ೬-೬೮); ಶಯ್ಯಾಸದನ ಗವಾಕ್ಷಮನೊಯ್ಯನೆ ಪೊಕ್ಕಲಿದು ನೃಪನ ಸುಖನಿದ್ರೆಯ ಕೆಯ್ಯಂ ತೊಲಗಿಸಿತು . . . ಪ್ರಭಾತಸಮೀರಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೮-೨೦). [ಸಂ.]

ಶಯ್ಯೆ (ನಾ). ೧. ಹಾಸುಗೆ; ತಲ್ಪ : "ಪಟ್ಕೆ ಸೆಜ್ಜೆಯೆನಲಾದರಿಪ ಶಯ್ಯೆಗೊಪ್ಪುವ ಪೆಸರು" (ಕಬ್ಬಿಗ. ೨೯). ೨. ಮಂಚ ; ಪಲ್ಲಂಗ : "ಪರ್ಯಂಕಃ, ಶಯನಂ, ಶಯ್ಯಾ— ಈ ೩ ಮಂಚಂ" (ಪಲಾಯು. ೫೬-೧೫೩) ; ಮಾಂದಳಿರ ತೂಗುಯ್ಯಲೆಯ ಶಯ್ಯೆಯಲಿ . . . ಎಣೆವಕ್ಕಿಗಳ ಹೋಲಿ ಭೋಗಿಸಿದರನುದಿನಂ (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೪೧-೧೧೩೦). ೩. ಮಲಗುವಿಕೆ : "ಧಾನ್ಯದೊಳ್ ಶಯ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಪೆಸರಕ್ಕು ಸೆಜ್ಜೆಯೆಂಬುದಕೆ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೮೮). ೪. ನಿದ್ರೆ. ೫. ಹೆಂಗಸು; ಸ್ತ್ರೀ : "ವಧು ತಲ್ಪಂ ನಿದ್ರೆ ಶಯ್ಯಾಹ್ವಯಂ" (ನಾನಾರ. ೭೬). ೬. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಶಬ್ದ ಅಥವಾ ಪದಗಳ ಜೋಡಣೆ: ಭಾವಂ ಭಾವಜನ ಪೂವಿನಂಬಿನಂತೆ ಮನಮಂ ನಾಂಟಿ . . . ಶಯ್ಯೆ ರಯ್ಯಮಾಗೆ ಬಂಧಮಗುಂದಲೆವಡೆಯೆ (ರಾಜಶೇ. ೫-೯೮ ವ) ; ಪದಗಳಿಗೆ ಇರತಕ್ಕ ಅನ್ಯೋನ್ಯವಾದ ಮೈತ್ರಿಗೆ ಶಯ್ಯೆ ಎಂದು ಹೆಸರು (ಕೈಪಿಡಿ. ೨೨೪). [ಸಂ. ಶಯ್ಯಾ]

ಶರ (ನಾ). ೧. ಅಂಬು ; ಸರಳು ; ಬಾಣ: ಶರಮನಿದಂ ಕಡಿಕಡಿದುಂಬಿದು . . . ರಿಪುಬಲಗಹನಾಂತರಮಂ ಸುಡಲ್ (ಆದಿಪು. ೧೨-೧೦೨) ; ಕೋದಂಡಮಂ ಸೆಳೆದು ಶರಮೂಡಿಗೆಯ ಮಡಲಿರ್ದು ಕೈಸೂಡಯನು ತಿದ್ದಿ . . . ನಡೆ ಮೃತ್ಯುದೇವತೆಗೆ ಬಿಪ್ಪನಿಕ್ಕುವೆನೆಂದು ಭೂವಲ್ಲಭಂ ನುಡಿಯೆ (ಹಚಕಾ. ೭-೨೮). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು ; ಬಿಳಿಯ ಹುಲ್ಲು: "ಶರಃ, ಮುಂಜಃ - ಇವೆರಡುಂ ಮೊದೆ" (ಪಲಾಯು. ೬೨-೬೮). ೩. ಹಾಲಿನ ಕೆನೆ. ೪. ಗಾಯ; ವ್ರಣ. ೫. ನೀರು; ಜಲ: "ನೀರಂ ಶರಂ . . . ಪಾನೀಯಮಂದಿಂತನಾಕುಳದಿಂದಂ ತಿಳಿಸಲ್ಕೆ ನೀರ್ಗೆ ಪೆಸರಂ ಪರ್ಯಾಯದಿಂ ವಾಗ್ಮಿದರ್" (ವಸ್ತುಕೋ. ೨೨-೧). ೧, ೫: ಸ್ಫುರದ್ವನು ಶ್ರೀಕರ ಚಂಚಲೇಕ್ಷಣಂ ಶರಧ್ಯುಪಾತ್ತೋರುಶರಂ ಘನಸ್ವನಂ ಹರಿಪ್ರಬಂ ನೀರದರಾಜನಟ್ಟಿದಂ . . . ನಿದಾಘನಂ (ರಾಜಶೇ. ೮-೧೦೪). ೬. ಸರೋವರ. ೭. ಶಬ್ದ ; ಧ್ವನಿ. "ತೃಣ ಬಾಣ ಸರೋವರ ವಾರಿ ನಿಸ್ವನಂ ಕ್ರಮದಿ ಶರಾಹ್ವಯಂ" (ನಾನಾರ. ೩೭). ೮. ತೆನೆಯ ಕಾಳಿನ ಮೇಲಿರುವ ಸುಂಕು, — ಮುಳ್ಳು : "ಶರದಲ್ಲಿಯುಂ ಕಿಂಶಾರುಮೆಂಬುದು" (ಪಲಾಯು. ೧೭೧-೫). ೯. [ಗಣಿತ] ಐದು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ: "ಶರ ಕರಣಮ್ಮೆದು" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೩-೪) ; ಪಂಚವ್ರತ, ಇಂದ್ರಿಯ, ಶರ,

ವಿಷಯ . . . ಶುಕ್ಲ- ಇಂತಿನಿತುಂ ಶಿಕ್ಕೆ ಹೆಸರು (ವೃಷಪಾ. ೧೦). ೧೦. = ಶರ ಷಟ್ಪದಿ: ಶರ ಕುಸುಮ ಭೋಗ ಭಾಮಿನಿ ಪರಿವರ್ಧಿನಿ ವಾರ್ಧಕಂಗಳೆಂದಾಱು ತೆಱಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೫-೨೫೯ ಅವಿಷದ್ಯ). ೧೧. ರುದ್ರಗಣ : ಜಯಕೀರ್ತಿಯು . . . ಬ್ರಹ್ಮ ವಿಷ್ಣು ರುದ್ರ ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳ ಬದಲಾಗಿ 'ರತಿ', 'ಮದನ', 'ಶರ' ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಬಳಸಿದ್ದಾನೆ (ಛಂದೋವಿ. ೧೩೦). ೧೨. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಚಿತ್ರಕಾವ್ಯದ ಒಂದು ಬಗೆ; ಬಾಣದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಹೊಂದುವಂತೆ ಬರೆದ ಪದ್ಯ; ಶರಂ: ಉದಾ : ಸುಂದರಾಕಾರಸಂಪನ್ನನೆಂದುಮಿಾ ನೃಪನಂದನಂ ನಂದನಂ ಬುಧ ಕೀರಾಳಿವೃಂದಕ್ಕೆ ಸಕಲರ್ತುಕಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೫.೭೧). [ಸಂ.]

ಶರಕರರಸನ (ನಾ). ಐದು ಮತ್ತು ಎರಡು–ಹೀಗೆ ಒಟ್ಟು ಏಳುನಾಲಿಗೆಗಳುಳ್ಳವನು; ಸಪ್ತಜಿಹ್ವ; ಅಗ್ನಿ : 'ಶರಕರರಸನನೇತ್ರ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಶರಕರರಸನನೇತ್ರ (ನಾ). ಉರಿಗಣ್ಣುಳ್ಳವನು ; ಅಗ್ನಿನೇತ್ರ ; ಶಿವ: ಶರಕರರಸನನೇತ್ರ. . . ಶತಧರ್ಮವಂದಿತಪದಾಂಭೋಜ ಒಲಿದು ಪಾಲಿಪುದೆನ್ನ ಸಂಗಮೇಶ್ವರ ಪ್ರಸನ್ನ (ಪ್ರೌಢಾ. ೧೭-೧). [ಸಂ.]

ಶರಚೌಪದಿ (ನಾ). [ಛಂದ] ನಾಲ್ಕುಪಾದಗಳಾಗಿ ಮಾರ್ಪಟ್ಟ ಶರಷಟ್ಪದಿ: ಶರಚೌಪದಿ : ಶರಷಟ್ಪದಿಯು ಈಚಿನ ಕವನಗಳಲ್ಲಿ . . . ನಾಲ್ಕುಚರಣಗಳಿಗೆ ತಿರುಗಿದ ರೂಪವು (ಛಂದೋವಿ. ೨೬೭). [< ಸಂ. ಶರಚತುಷ್ಪದೀ]

ಶರಚ್ಚಂದ್ರ (ನಾ). ಶರದೃತುವಿನ ಚಂದ್ರ; ಶರತ್ಕಾಲದ ಚಂದ್ರ: ಅಡಿರಕ್ತಾಂಭೋಜಮಂಬಂತಿರೆ . . . ಆಸ್ಯಂ ಶರಚ್ಚಂದ್ರನನಿಟಿಸೆ ಕರಂ ಧನ್ಯ(ಸ)ತತ್ಕನ್ಯೆಯಕ್ಕುಂ (ಶೋಕೋಪ. ೧೦-೯೦); ನಿರ್ಮಲ ಶರಚ್ಚಂದ್ರಕಿರಣಗಳೆನಂಬರಂ ಪ್ರೋಲ್ಲಾಸಗೊಳ್ವಂತೆ ದಶರಥಂ ಬಗೆಯುರ್ಬಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೪-೬೨೦). [ಸಂ.]

ಶರಚ್ಚಂದ್ರಿಕೆ (ನಾ). ಶರತ್ಕಾಲದ ಬೆಳುದಿಂಗಳು : ಶರಚ್ಚಂದ್ರಿಕೆಯ ಬಳಸಿನೊಳಗಣ ಚಂದ್ರಮನಂತಿರ್ದನನುಪಮಂ ಜಿನಚಂದ್ರಂ (ಪುಷ್ಪದ. ೧೧-೬೦). [ಸಂ. ಶರಚ್ಚಂದ್ರಿಕಾ]

ಶರಜನ್ಮ (ನಾ). ಲಾಳದ ಕಡ್ಡಿಯ ಪೊದರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ; ಷಣ್ಮುಖ: ಚೂತಫಲಮಂ ಶಂಭು ಪಿಡಿದಿರಲು ಶರಜನ್ಮ ವಾರಣಾಸ್ಯರು ಬೇಡೆ . . . ಮುಂಬಂದವರ್ಗೆ ಕೊಟ್ಟಪೆನೆನಲು (ಪ್ರೌಢರಾ. ೧-೧೧); ಕರಿಮುಖನಿದು ಪೊಸತೆಂದಂ ಶರಜನ್ಮಂ ಚಿತ್ರಮೆಂದಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೪-೧೧೫). [ಸಂ. ಶರಜನ್ಮನ್]

ಶರಜಾಲ (ನಾ). ಬಾಣಗಳ ಗುಂಪು, – ಸಮೂಹ : ಕುರುಪ್ರಭು ಕಂಡಂ ಶರಜಾಲಜರ್ಜರಿತಗಾತ್ರತ್ರಾಣನಂ ದ್ರೋಣನಂ (ಗದಾಯು. ४-४७); ನರನೆಸಲಾವು ದಂಬರವಾವುದವನಿಯದಾವುದರಿಬಲವೆನಲು ಹಬ್ಬಿತು ಪಾರ್ಥಶರಜಾಲ (ಕುಮಾವ್ಯಾವಿ. ೮-೩೩). [ಸಂ.]

ಶರಟು 2ಷರಟು' ನೋ.

ಶರಣ್, ಶರಣು, ಸರಣ್, ಸರಣು (ನಾ). ೧. ಆಶ್ರಯ ; ರಕ್ಷಣೆ : ಶರಣಕ್ಕೆನಗರಿಕೇಸರಿಯರಡುಪದಾಂಬುಜಮುಮಿಾಗಳೆಂಬುದುಮಾಗಳ್ ಹರಿ ಚಕ್ರಂಗೊಳ್ಳದೆ ನರ ಶರಮುರ್ಚದೆ ದಹನಶಿಖೆಗಳುರದೆ ಅವನಂ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೯೯); ನೀಂ ಶರಣೆಂದು ಬಂದ ರಿಪುಭೂಪಾಳರ್ಕ್ಕಳಂ ಕಾದು . . . ಒಪ್ಪಿಟ್ಟಪವಮ್ (ಎಕ. XVIII, ೫-೦೫: ಸು. 1082). **ಶರಣು** : ೧. ಭವಭವದಲ್ಲಿ ನಿಮ್ಮ ಜಂಗಮವ ಶರಣಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೪೭೧); ಇದಕೆ ನುಡಿಯಿನ್ನಿಲ್ಲ ಮೌನವೇ ಶರಣೆಮಗೆ (ತಿರುರ. ದೇ. ೧೭-೮). ೨. ವಂದನೆ; ನಮಸ್ಕಾರ : ಶರಣು ಸಿದ್ಧಿ ವಿನಾಯಕ ಶರಣು ವಿದ್ಯಾಪ್ರದಾಯಕ ಶರಣು ಪಾರ್ವತಿತನಯ ಮೂರುತಿ ಶರಣು ಮೂಷಿಕವಾಹನ (ಪುರಂದ. ೧-೫ ಪಲ್ಲವಿ); ಶರಣು ನಿಷ್ಕ್ರಿಯ ನಿಷ್ಕಲಾಪನ (ಗಗತಾ. ೧-೯೩). **ಸರಣ್**: ೧. 'ಸರಣ್ಬೊಗು' ಪರಾ. **ಸರಣು** : ೨. ಮಲೆವದಟರ್ಕ್ಕಡಂಗುವ ಮಹೀಪತಿಗಳು ಸರಣೆಂಣದಿದ್ರ್ದು ಮಂಡಲಿಕರಡಂಗದಾಟವಿಕರೊರ್ವ್ವರುವಿಲ್ಲೆನೆ . . . ಆಳ್ವ (ಕಾಅ. ೭४-೧೨-೧೦; -1170); ಶ್ರೀ ಸಿದ್ಧರಾಮನಾಥ ಸರಣು (ಎಕ. XXIII, ೩೦-೧; 1265) ; ನಿಂಗ ಸರಣು ಮಾಡಲ್ಲವಾ ನಾವು ನೀರಿಗಿಳಿಯೋದು? (ನಡೆದಾ. II , ೧೪೪೦).

ಶರಣುಶರಣು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಶರಣುಶರಣೆಂದೆನ್ನ ಲಿಂಗಕೆ ಗುರುವನೆಂದುಂ ಕಾಣೆ . . . ದುರ್ಮಾರ್ಗವಂ ಮಾಣೆ (ಬಸವು. ೪೧-೭); ತೊಳಲಿ ಬಳಲುವ ಜೀವಭಾವದೊಳುಳಿವುದಾವುದು . . . ಸಮರಕೆ ಶರಣುಶರಣೆಂದ (ಕುಮಾವ್ಯಾಭೀ. ६-४०).

ಶರಣಾಗು = ೧. ಆಶ್ರಯ ನೀಡು; ಕಾಪಾಡು : ದೇವರ್ಕಳಿರಾ ವಿದ್ಯಾಧರರ್ಕಳಿರಾ ಶರಣಾಗಿಮಾರಪ್ಪೊಡಮನ್ನಂ ರಕ್ಷಿಸಿಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೫೮-೬೦). ೨. ಮನಸ್ಸನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸು; ಸೋಲು : ಅವನು ಶರಾಬಿಗೆ ಶರಣಾದ (ರೂಢಿ). **ಶರಣು ಮಾಡು** = ೧. ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡು; ಪಾದಕ್ಕೆರಗು : ತನ್ನ ಕಾಲಿಗೆ ತಾನೇ ಶರಣು ಮಾಡಿ ಹರಸಿಕೊಂಡ ಹಾಗೆ (ಗಾದೆ). ೨. ಒಪ್ಪಿಸು ; ಸಮರ್ಪಿಸು : ನಂಮ ಹೆಸರಲ್ಲು ಮಠವ ಕಟ್ಟಿಸಿ ನಿಮಗೆ ಶರಣುಮಾಡಿದ ವಶೀಕೃತ ಮಠದ ಧರ್ಮಕೆ ಹೇರುವ ಮಾನ್ಯದ ಎತ್ತು (ಎಕ. VII, ಶಿಮ್ಮೊ. ೨೮-೧೨; 1670) ; ಗೌಡ ಮರಿಯನು ತನ್ನ ಉಂಬಳಿಯಿಂದ ಶರಣುಮಾಡಿದ ಬಗೆಲು ಗ ೬ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೨೯-೨೪ ; 1712). **ಶರಣುಹೊಡೆ** = ೧. ನಮಸ್ಕರಿಸು; ತಲೆಬಾಗು : ಎದುರಿಗೆ ಬಂದ ಅವನಿಗೆ ಶರಣುಹೊಡೆದು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೋದ (ರೂಢಿ). ೨. (ಆಲಂ) ಬಿಡು; ತ್ಯಜಿಸು : ನೌಕರಿಗೆ ಶರಣು ಹೊಡೆಯುವುದೇ ವಿಹಿತವೆಂದು, ಅವಳು ನಿರ್ಧರಿಸಿಕೊಂಡಳು (ಸ್ಖಲಿಮ. ४४); ಮಹೇಶನು ಕಾಲೇಜಿಗೆ ಶರಣುಹೊಡೆದ (ಮಾಲತೀ. ೫). **ಶರಣುಹೋಗು** = ಮೊರೆಹೊಗು : ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಇತಿಹಾಸಕ್ಕಂತೂ ಪ್ರವಾಸಿಗಳ ಕಥನಕ್ಕೆ ಶರಣುಹೋಗದೆ ಬೇರೆ ಮಾರ್ಗವೇ ಇಲ್ಲವಾಗಿದೆ (ಪ್ರವಾ. II, VIII, ಪ್ರಸ್ತಾವನ); ಇದರ ಒಗಟನ್ನು ಬಿಡಿಸಬೇಕಾದರೆ ಇವುಗಳ ಹಳಗನ್ನಡರೂಪಕ್ಕೆ ಶರಣುಹೋಗುವುದು ಅವಶ್ಯಕ (ಸಂಶೋಧ. ೬೧). [< ಸಂ. ಶರಣ]

ಶರಣ (ನಾ). ೧. ಆಶ್ರಯ ; ರಕ್ಷಣೆ : ಭದ್ರಬಾಹುಚರಣಂ ಶರಣಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧-೧೧); ಎನಗಭಿಮತಮಂ ವಿಷ್ಣು ನೆಗಟ್ಟದೊಡೆವಹಿಗದಾರ ಚರಣಂ ಶರಣಂ (ಜಗನ್ನಾ. ೧-೩४); ಸಕಲಭಯಹರನ ನಿನ್ನಭಯಕರಂ ಸಂಸಾರವಾರ್ಧಿತರಣಂ ಶರಣಂ (ವಸ್ತುಪಂ. ೧೭-೧೨೧). ೨. ಕಾಪಾಡುವವನು; ರಕ್ಷಕ. ೩. ಮನೆ; ನಿವಾಸ: ಕೃತಾಂತಶರಣಂ ಶರಣಂ ಶರಣಂ ಮುರಾರಿಗಾರಿಂದಱಿವೆಂ (ಜಗವಿ. ೧೭-೩೩). ೪. ದೇವರಿಗೆ ತನ್ನನ್ನು ಸಮರ್ಪಿಸಿಕೊಂಡವನು ; ಭಕ್ತ : ರಾಘವಂ . . . ಲಂಕಾಧಿಪತ್ಯಮಂ ಶರಣಂಗೊಪ್ಪಿಸಿ ತಾಂ ಸೀತಾಸಮೇತಂ ಅಯೋಧ್ಯೆಯೊಳರಸುಗೆಯ್ಯುತಿರ್ದಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೭-೧೮). ೫. [ವೀಶೈ] ಶಿವಭಕ್ತ; ಶಿವಶರಣ: ಅಱಿದಱಿದು ನಿಮ್ಮ ಶರಣನು ಆಚರಿಸುವಾಚರಣೆಯ ಕಂಡು ಕಣ್ಣೆಱೆದೆನಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೫) ; ಶರಣರೇ ಕುಲದೈವವೆಂದು ಕೊಂಡಾಡುತಂ ಶರಣರ್ಗೆ ವಂಚನೆಯದಿಲ್ಲೆನಿಸಿ ಮಾಡುತಂ (ತಿರುರ. ದೇ. ೯-೧) ; ಶರಣರ ಬಾಳು ಮರಣದಲ್ಲಿ ನೋಡು (ಗಾದೆ). ೬. ಷಟ್ಸ್ಥಲಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಐದನೆಯ ಸ್ಥಲ : ಐಕ್ಯ ಶರಣವೆಂಬ ಸ್ಥಲದ್ವಯವು ಕಾರಣಶರೀರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಜ್ಞ ಜೀವಾಶ್ರಿತವಾಗಿರುವುದು (ಶಿವಾಸೂ. ೫೦-೧೪ ಟೀಕೆ); ಈ ಭಕ್ತಿ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುತ್ತಾ ಹೋದರೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಭಕ್ತ, ಮಹೇಶ, ಪ್ರಸಾದಿ, ಪ್ರಾಣಲಿಂಗಿ, ಶರಣ, ಐಕ್ಯ ಎಂಬ ಆರು ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ (ಭಾರತ. ೨೦೭).

ಶರಣದೇಹಿಕದೇವ = ಭಕ್ತರನ್ನು ತನ್ನ ದೇಹವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಶರಣದೇಹಿಕದೇವನೆಂಬೀ ಬಿರುದ ಮೆಱೆಯಲು ರಾಯಭಾರವ ಧರಿಸಿ ಕೌರವನರಮನೆಗೆ ನಡೆತಂದನಸುರಾರಿ (ಕುಮಾವ್ಯಾಉ. ೮ಸೂಚನೆ); ಶರಣದೇಹಿಕದೇವನೆನಿಸುವ ಬಿರಿದ ಧರಿಸಿ (ಗಗತಾ. ೫-೨೫). **ಶರಣಸತಿ ಲಿಂಗಪತಿ** = [ವೀಶೈ] ಶಿವನಿಗೆ ಸರ್ವಸಮರ್ಪಣೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಭಕ್ತಿಭಾವ ; ಸತಿಪತಿ ಭಾವ : ಲಿಂಗವ ಗೆಲುವರೆ ಶರಣಸತಿ ಲಿಂಗಪತಿ ಎಂಬುದೊಂದಲಗು ಸಾಲದೆ ಎನಗೆ ನಿನಗೆ ಜಂಗಮಪ್ರಸಾದವೆಂಬಲಗು ಸಾಲದೆ (ಬಸವ. ೭೩४). [ಸಂ.]

ಶರಣಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). ಆಶ್ರಯವನ್ನು ಪಡೆ; ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಹೊಂದು : ಎನ್ನೂರ್ವನನ ನಂಬಿ ಶರಣಂಬಡೆಯೆ (ವಸ್ತುಪಂ. ೧೫-೧೧೧). [ಶರಣ + ಪಡೆ]

ಶರಣಮಾರ್ಗ (ನಾ). ಶರಣುಹೋಗುವ ಮಾರ್ಗ: ಸಾಧಕನು ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಪೂರ್ಣ ಶರಣಾಗತನಾಗುವುದರಿಂದ ಇದು ಶರಣಮಾರ್ಗವೆನಿಸುವುದು (ಮಾಅ.೬೧). [ಸಂ.]

ಶರಣಸಂಗವ್ಯಸನ (ನಾ). ಭಕ್ತರ ಒಡನಾಟದ ಹಂಬಲವುಳ್ಳವನು: ಶರಣಸಂಗವ್ಯಸನ ಭುಜಗಾಭರಣನಮರಮಂಡಿತಚರಣ ಚಾರುಚರಿತ್ರ . . . ಸಲಹುಗೆ ಭಕುತಜನರನು (ಕುಮಾವ್ಯಾಆ. ೧-೨). [ಸಂ.]

ಶರಣಸನ್ಮತ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಶಿವಶರಣರ ಸದಾಚಾರ : ಶರಣಸನ್ಮತ [ಪಾಠಾಂ. ಸನ್ನಿಹಿತ]ವಪ್ಪ ನಿಜಗುಣಭರಿತನಪ್ಪಡೆ ಸತ್ತ್ವ ರಜ ತಮ ಕ್ರೋಧ ಬಿಡದನ್ನಕ್ಕ ಅನುಭಾವವೆಲ್ಲಿಯದೊ (ಬಸವ. ೮೫೫) ; ಐಕ್ಯ ಶರಣಸನ್ಮತವಾಗಿ ಶರಣ ಪ್ರಾಣಸನ್ಮತವಾಗಿ . . . ಭಕ್ತನ ಸಮ್ಯಕ್ರಿಸನ್ನದ್ಧನಾಗಿ . . . ನಿಶ್ಚಿಂತನಾದೆಯಲ್ಲಾ (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೩೪ ೫೧೮). [ಸಂ.]

ಶರಣಸಾರಾಯ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಶರಣರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು : ಜೀವತಾಪಸದ ಮಾಯದ ಬಲೆಯ ಭ್ರಾಂತಿಗೆ ಸೋಲುವ ಶರೀರ ಸಂಸಾರಸಂಗವ ಭೇದಿಸಿ ನೋಡುವರೆ ದೂರ ಚಿಂತೆಯನೆ ಗೆಲಿದು ಸುಳಿದಡೆ ಗುಹೇಶ್ವರನೆಂದಱಿದ ಶರಣಸಾರಾಯನು (ಅವಚ. ೭೭-೩೩೭). [ಶರಣ + ಸಾರಾಯ್$_{2}$]

ಶರಣಸ್ಥಲ, ಶರಣಸ್ಥಳ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಷಟ್ಸ್ಥಲಗಳಲ್ಲಿ ಐದನೆಯದು : ಷಡ್ವಿಧವಿಚಾರವಿಡಿದು ಆನಂದಭಕ್ತಿಯಿಂದ . . . ಆಕಾಶದ ಭ್ರಮೆಯನು ಪರಿಣಾಮದಿಂ ತಿಳಿದು ಕರ್ಮನಾಸ್ತಿಯಾಗಿ ಶರಣಸ್ಥಲವನಂಗಂಗೊಂಡುದೀಗ ಸುಜ್ಞಾನದ ನೆಲೆ (ಮಿಶ್ರಾರ್ಪ. ೬೯೦): ವ್ಯೋಮಾಂಗದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಹಸ್ತದಿಂದ ಪ್ರಸಾದಲಿಂಗಾರ್ಚನೆ ಪರವಾದುದೇ ಶರಣಸ್ಥಲ (ಶಿವಾಸೂ. ೯೭-೩೭ ಟೀಕೆ). **ಶರಣಸ್ಥಳ** : ಎನ್ನ ಆಪತ್ತು ಸುಖ ದುಃಖವನಿನ್ನಾರಿಗೆ ಹೇಳುವೆ ಶರಣಸ್ಥಳದವರಿಗೆ ಹೇಳಿದರೆ ಮಚ್ಚರ (ಬಸವ. ೩೮೯). [ಸಂ.]

ಶರಣಸ್ಥಳ 'ಶರಣಸ್ಥಲ' ನೋ.

ಶರಣಸ್ಥಾನ (ನಾ). ರಕ್ಷಣೆಯ ಸ್ಥಳ ; ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನ : ಪೃಥ್ವೀಮಹಾವಲ್ಲಿಯಂ ತಾಂ ಬಳಸಿರ್ದಾವಾಲದಂತಿರ್ಪುದು . . . ಕುಲಗಿರಿಶರಣಸ್ಥಾನಮುತ್ಕೀರ್ಣಫೇನಂ (ಜಗವಿ. ೧-೨೩). [ಸಂ.]

ಶರಣಾಗತ (ಗು). ೧. ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಬಂದ ; ಮೊರೆಹೊಕ್ಕ : ಶರಣಾಗತಜನಭರಣಂ ಪರತರಧರ್ಮಂ ತಪಸ್ವಿಗಳ್ಗದಱಿಂದಂ ಪೊರೆಯೆನ್ನಂ (ಕಾದಂಬ. ೫೭೯) ; ಭಾಪು ಶರಣಾಗತಜನಾಯುಸ್ಥಾಪನಾಚಾರ್ಯ ಕ್ಷಮಪ್ರಾಣೋಪಕಾರಿಗೆ ಮರಳಿಯುಪಕಾರವನೆ ಮಾಡಲ್ಕೆ ಆಪೆವೇ ನಾವು (ಬಸಪು. ೩೨-೪೭). (ನಾ). ೨. ರಕ್ಷಣೆ ಪಡೆಯಲು ಬಂದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಆಸರೆಯನ್ನು ಬೇಡಿ ಬಂದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ತನಗೆ ಶರಣಾಗತನಾದ ವಿಜಯಾದಿತ್ಯನಂ ಕಾದ ಬಲ್ಲಾಳ್ತನದೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೪-೩೭ವ); ಲಕ್ಷ್ಮೀಕಾಂತನು . . . ತನ್ನ ಶರಣಾಗತರನೊಂದುಪಾಯದೊಳುಳುಹದಿರನೆಂದು ಧೈರ್ಯವಂ ತಾಳ್ದರು (ಜೈಮಿಭಾ. ೯-೩೪).

ಶರಣಾಗತಪಡಿಪಂಜರ = ಶರಣಾಗತರನ್ನು ಪಂಜರದಲ್ಲಿಟ್ಟು ರಕ್ಷಿಸುವಂತೆ ಕಾಪಾಡುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಕಾವ ಮಹಿಮಾಸ್ಪದರೊಳ್ ಶರಣಾಗತಪಡಿಪಂಜರರರವಿಂದೋದರನ ದೊರೆಯ[ರೀ] ಮೂನೂರ್ವ್ವರ್ (ಕಣಇ. ೯೭-೪-೭೦; 12ನೆಯ ಶತ). **ಶರಣಾಗತವಜ್ರಪಂಜರ** = ಶರಣಾಗತರನ್ನು ಭದ್ರವಾದ ಪಂಜರದಲ್ಲಿಟ್ಟು ಕಾಯುವಂತೆ ರಕ್ಷಿಸುವವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು: ಪ್ರತಿಪನ್ನಮಂದರಂ ಶರಣಾಗತವಜ್ರಪಂಜರಂ ಶ್ರೀಮತ್‌ಶಾಸ್ತ್ರವರ್ಮರಸರ ವಂಶಾವತಾರ ಮೆಂತೆಂದೊಡೆ (ಸೌಇಇ. XX, ೧೮-೯; 980); ಅತ್ಯುದಾತ್ತಮಹಿಮಂ ಶರಣಾಗತ ವಜ್ರಪಂಜರಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೦-೨೩೭). [ಸಂ.]

ಶರಣಾಗತರಕ್ಷಣ (ನಾ). ಶರಣಾಗತರಾದವರಿಗೆ ಆಶ್ರಯ ನೀಡುವುದು : ಕ್ಷತ್ರಿಯಜಾತಿಗೆ ಸತ್ಯ ತ್ಯಾಗ ಪ್ರಜಾಪಾಲನ ಶರಣಾಗತರಕ್ಷಣ ಪ್ರಹರಣಕ್ಷಮಾದಿ ಗುಣಾಚರಣಮುಮಂ (ಆದಿಪು. ೮-೭೩ವ) ; ಶರಣಾಗತರಕ್ಷಣಮೇ ನರಪಂಗೆ ವಿಶೇಷಲಕ್ಷಣಂ ನಿಶ್ಚಯಂ (ಪಂಚತಂ. ೨೫೦-೨). [ಸಂ.]

ಶರಣಾಗತರಕ್ಷಣೆ (ನಾ). = ಶರಣಾಗತರಕ್ಷಣ : ಧರ್ಮಾಧರ್ಮವಿವೇಕ . . . ಶರಣಾಗತರಕ್ಷಣೆ, ಪರೋಪಕಾರ, ಸಹನೆ ಮುಂತಾದ ಮಾನವಧರ್ಮದ ವಿವೇಚನೆಯೇ ಈ ಕಥೆಗಳ ತತ್ತ್ವವಾಗಿದೆ (ಭಾರದ. ೧೦೨). [ಸಂ. ಶರಣಾಗತರಕ್ಷಣ]

ಶರಣಾಗತಿ (ನಾ). ಆಶ್ರಯವನ್ನು ಬಯಸುವುದು ; ಮೊರೆಹೋಗುವುದು : ಜೀವಾತ್ಮನನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ನೀನೇ ರಕ್ಷಕನೆಂದು ಒಪ್ಪಿಸುವಿಕೆಯೇ ಶರಣಾಗತಿ (ಭಾರದ. ೨೭೪). [ಸಂ.]

ಶರಣಾಯಾತ (ನಾ). ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಬೇಡಿ ಬಂದವನು : ಶರಣಾಯಾತರನೆಯ್ದೆ ಕಾದು ಮುನಿಸಿಂ ಮಾಱಾನ್ತರಂ ಕೊಂದು (ಎಇ. XIII, ೩೨೯-೫; 930); ಶರಣಾಯಾತರ್ಕಳಂ ಕಾವುದು . . . ಕ್ಷತ್ರಧರ್ಮಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೮-೪). [ಸಂ.]

ಶರಣಾರ್ತಿ (ನಾ). ೧. ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಬಯಸಿ ಬಂದವನು. ೨. ನಮಸ್ಕಾರ ; ಶರಣು : ಶರಣಾರ್ತಿ ದೇವ ಶರಣೆಂದು ಕಾಲೊಳ್ ಕೆದೆದು (ಇಇಇ. ದೇ. ೩೩-೨೩); ಕಂಕುಳಲ್ಲಿ ದೊಣ್ಣೆ, ಕೈಯಲ್ಲಿ ಶರಣಾರ್ತಿ (ನೀತಿಚಂ)

ಶರಣಾರ್ತಿಮಾಡು = ನಮಸ್ಕರಿಸು : ಸಿದ್ಧಬಸವರಾಜದೇವರಿಗೆ ಶರಣಾರ್ತಿಮಾಡಿ ೧೫ ದೇವರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ದುಗಿಹಟಗ್ರಾಮಾ (ಎಕ. XIV, ಎಳಂದೂ. ೧೫-೧೩; 1511 ?).

[< ಸಂ. ಶರಣಾರ್ಥಿನ್]

ಶರಣಾರ್ಥಿ (ನಾ). ೧. = ಶರಣಾರ್ತಿ ೧. ೨. = ಶರಣಾರ್ತಿ ೨ : ಪಾದಾರ್ಚನೆಯ ಮಾಡುವೆನಯ್ಯಾ ಪಾದೋದಕದ ಹಂಗಿಂಗೆ ಶರಣಾರ್ಥಿ ಎಂಬೆನಯ್ಯಾ ಒಕ್ಕುದ ಕೊಂಬ ಹಂಗಿಂಗೆ (ಬಸವ. ೮೪೭) ; ತಿರಿಗೆ ತಿರಿಗಿದುದು ಬಸವನ ಜೀವಪವರೊಡನೆ ಶರಣಾರ್ಥಿ ಯೆಂಬ ನುಡಿ ಶರಣರೊಳು ಸೇರಿತ್ತು (ಬಸರ. ೯-೧೪೫). [ಸಂ. ಶರಣಾರ್ಥಿನ್]

ಶರಣಾರ್ಥಿಸು (ಕ್ರಿ). ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಯಾಚಿಸು ; ಸಹಾಯವನ್ನು ಕೋರು : ಜೀಯರಿಗೆ ಒಸಗೆಯೇ ಶರಣಾರ್ಥಿ ಶರಣಾರ್ಥಿಸುವೆನೆನಲೊಡನಂತೊಡನೆ ತಾಪಸವರಂ ಶಿವಮಸ್ತು ಶಿವಮಸ್ತೆಂದು ಪರಸಲ್ಕೆ (ಬಸಪು. ೩೨-೧೪). [ಶರಣಾರ್ಥಿ + - ಇಸು$_{3}$]

ಶರಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕಾಪಾಡು ; ರಕ್ಷಿಸು : ಇವನ ಕೊಲ್ಲದೆ ಶರಣಿಸಿದೆನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೯-೫). ೨. ನಮಸ್ಕರಿಸು : ಶರಣಿಸಿದನುಜನತ್ತಿಂತೆಂದ ದಶಕಂಠ (ತೊರಾಪಾ. ೩೭೭-೩೦). [ಶರಣು (< ಶರಣ್) + - ಇಸು$_{3}$]

ಶರಣು 'ಶರಣ್' ನೋ.

ಶರಣುಗತಿ (ನಾ). ಶರಣಾದ ಸ್ಥಿತಿ : ನೀವಿರಿಸಿದ ಮನದಲ್ಲಿ ನಾನಂಜೆನಯ್ಯಾ ಮನವು ಮಹಾಘನಕ್ಕೆ ಶರಣುಗತಿವೊಕ್ಕುದಾಗಿ (ಬಸವ. ಕ. ೭೨೯). [< ಸಂ. ಶರಣಾಗತಿ]

ಶರಣುಗೈ (ಕ್ರಿ). ನಮಸ್ಕರಿಸು : ಶರಣುಗೈದಾ ಬಸವನಿಗೆ ಶಿವಗುರುವು ನೀನೀ ಲೋಕಪಾವನಗರೆಯಲವತಾರವನುಯೆತ್ತಿದೆಯೆನುತಲಿ (ವಿಜ್ಞಪು. ೫-೩).

[ಶರಣು (< ಶರಣ್) + ಗೈ (< ಕೆಯ್$_{1}$)]

ಶರಣುಪೊಗು 'ಶರಣ್ಬೊಗು' ನೋ.

ಶರಣುವೊಗು 'ಶರಣ್ಬೊಗು' ನೋ.

ಶರಣುಹೊಗು 'ಶರಣ್ಬೊಗು' ನೋ.

ಶರಣೆ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಶಿವಭಕ್ತೆ ; ಶಿವಶರಣೆ : ಅನುಭಾವದ ಗಮನವ ನಾನಱಿಯೆ ಶರಣೆ ಏನಪ್ಪೆನಯ್ಯ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೮೦-೨೦೧) ; ೧೨ನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ . . . ಅನೇಕ ಶರಣೆಯರು ವಚನಗಳನ್ನು ಬರೆದರು. ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕಸಾಧನೆಯಲ್ಲಿ ಶರಣರಂತೆಯೇ ಶರಣೆಯರೂ ಮುಂದುವರಿದಿದ್ದರು (ಶಬ್ದಕೃ. ೧೦೫). [ಶರಣ + - ಎ$_{2}$]

ಶರಣೆನ್, ಶರಣೆನು, ಶರಣೆನ್ನು (ಕ್ರಿ). ೧. ಶರಣಾಗತನಾದೆನೆಂದು ಹೇಳು,- ನುಡಿ : ಶರಣೆಂದಾರ್ ಬಂದೊಡಂ ಕಾಯಲುಮೆರೆದವರ್ಗಾರ್ತಿಯಲುಂ ಮಾಡಿದಂ (ಆದಿಪು. ೧೦-೯) ; ಶರಣೆಂಬೀ ಮಾತು ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ ನಟ್ಟನೆ ಪುಟ್ಟಿರ್ದೊಡೆ ಸಾಲ್ಪುದಲ್ತೆ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೮-೩೭) ; ಶರಣೆಂದ ಶೈವಲಾಂಛನಧರರಂ ಬಿಟ್ಟು (ವೃಷಪು. ೩೪-೧೦೨). **ಶರಣೆಸು** : ೧. ಬಸವ ಶರಣೆನೆ ವಚನರಚನಾಸಿದ್ಧಿ ವರ್ಧಿಸುಗು (ಬಸಪು. ೧-೨೫) **ಶರಣೆನ್ನು** : ೨. ನಮಸ್ಕಾರವೆಂದು ಹೇಳು : ಸಿರ ಹಱಿದು ಅಟ್ಟೆ ನೆಲಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದರೆ ನಾಲಗೆ ಕೂಡಲಸಂಗಾ ಶರಣೆನ್ನುತ್ತಿದ್ದೀತಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೬೯೧).

[ಶರಣ್ + ಎನ್$_{1}$]

ಶರಣೆನು 'ಶರಣೆನ್' ನೋ.

ಶರಣೆನ್ನು 'ಶರಣೆನ್' ನೋ.

ಶರಣ್ಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ರಕ್ಷಣೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು; ಕಾಪಾಡು : ಪತಿವ್ರತ ಪುರುಷಾನುಕೂಲತೆಯುಮವರ್ಗೆ ಸ್ಥಿರದಿ ನೇಮಿಸಿಯಿತ್ತು ಶರಣ್ಗೊಂಡು ಕಳುಪುತ್ತೆ (ನವಮೋ. ೫-೨). [ಶರಣ್ + ಕೊಳ್$_{1}$]

ಶರಣ್ಬುಗು 'ಶರಣ್ಬೊಗು' ನೋ.

ಶರಣ್ಪೊಗು, ಶರಣುವೊಗು, ಶರಣುವೊಗು, ಶರಣುಹೊಗು, ಶರಣ್ಬುಗು, ಸರಣ್ಬುಗು, ಸರಣ್ಪೊಗು (ಕ್ರಿ). ರಕ್ಷಣೆ ಹೊಂದು ; ಆಶ್ರಯ ಪಡೆ ; ಮಿಷ್ಷನಾದೊಡಂ ಶರಣ್ಪೊಕ್ಕನಲ್ಲಿ ಮಹಾಪುರುಷರ್ಗೆ ಪಿರಿದು ಸ್ನೇಹಮುಂಟಾಗಿಹುದು (ಪಂಚತಂ. ೧೦೩-೫) : ದೇವಿ ಕೇಳ್ ನಿಮ್ಮುವನು ಬೆದಱಿಸಿದಾ ವಿಹಂಗಾಧಮನನಾ ನರದೇವನುಳುಹಿದ ಗಡ ಶರಣ್ಪೊಗಲಿದುವೆ ನಿಶ್ಚಯವೆ (ತೊರವೆ. ೫-೩-೮೫) ; ಶರಣ್ಪೊಗು ಪಿಂದಣಱಿದಱಿದು ಪೆಳ್ದೆವು ಕೆಡಲ್ ಬೇಡವನೆ ಖಳಂ ಖತಿಯೊಳಂದಿಂತೆಂದನು (ಚಂಪು. ೪೮-೪೫). **ಶರಣುವೊಗು :** ವರುಣ . . . ಶರಣುವೊಕ್ಕನು ಕಾಯಬೇಹುದು ಹರಣವನು ನೀನೆಂದು (ತೊರವೆ. ೧-೮-೩೬). **ಶರಣುವೊಗು :** ಶಿವಭಾವದಿ ಶರಣುವೊಗಲಾ ಸುಹಿಮನಾ ದೇವತೆಗಳು ಕಾಯ್ದು ಸಲಹುತ್ತ (ಬಸವ. ೨೬-೧೭) : ಮುರಾರಿಯ ಶರಣುವೊಕ್ಕರೆ ಸರ್ವಥಾ ಕೊಲ್ಲೆನು ಜಯದ್ರಥನ (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೮-೩೬). **ಶರಣುಹೊಗು:** ಶರಣುಹೋಗ [ಪಾಠಾಂ. ಪುಗ] ನರರಾದೊಡಂ ಪತಿಕರಿಸಿ ಕಾವರು (ಬಸವ. ೨೮-೧೨); ಶರಣುಹೊಕ್ಕುದು ಬಂದು ಮಕುಟದ ಗರುವರವನೀಪಾಲಕರು (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೧೭-೨೦) ; ಶರಣುಹೊಕ್ಕೆನು ದೇವದೇವರ ಚರಣಕಮಲವನು (ತೊರವೆ. ೨-೭-೧೯). **ಶರಣ್ಬುಗು:** ಶರಣ್ಬುಗಲೆಂದಿರ್ಪ್ಪವನೀಶ್ವರಪ್ರತತಿಯಂ ಕೈಕೊಣ್ಬು (ಎ.ಕ. XIII. ೩೨೮-೯; 929); ಶರಣ್ಬುಗುವನೆಂಬಂತೆ ಮನದೊಳಡೆಗುಡೆಂದಳುಪಂ ತೋಱುವಂತೆ (ಆದಿಪು. ೭೪೭); ಈಯಲಿಱಿಯಲ್ಕರಣ್ಬುಗೆ ಕಾಯಲ್ ಕ್ಷತ್ರಿಯರೆ ಬಲ್ಲರ್ (ಗದಾಯು. ೨-೧೭). **ಸರಣ್ಬುಗು :** ತಂನ ಸರಣ್ಬುಗುವರ್ಗೆ ಲೇಸುಮಂ ಪ್ರೀತಿಸಲೋಸುಗಂ ಜಪಿಸುತಿರ್ಪ್ಪಳ್ (ಎ.ಕ. XI. ದಾವಣ. ೫೮-೯: 1280). **ಸರಣ್ಪೊಗು:** ಬಡಬಾನಲಂಗೆ ಸಡೆದಿಂಗಡಲೆ ಸರಣ್ಪೊಕ್ಕುದಮರಶೈಲಮನೆಂಬೀ ಪಡೆಮಾತಂ ನೀರ್ಗಾದಿಗೆ ಪಡೆಯುತ್ತುಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೧-೧೦೩). [ಶರಣ್ + ಪೊಗು]

ಶರಣ್ಯ (ಗು). ೧. ರಕ್ಷಣೆಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ. (ನಾ). ೨. ರಕ್ಷಣೆ ; ಆಸರೆ. ೩. ಆಶ್ರಯಸ್ಥಳ ; ರಕ್ಷಣೆಯ ಸ್ಥಾನ. ೪. ರಕ್ಷಿಸುವವನು ; ಆಸರೆ ನೀಡುವವನು: ಶರಣಾಯಾತಶರಣ್ಯನಪ್ರತಿರಥಂ ರಾಜಾನ್ವಯೈಕವಿಸ್ತರಣಂ ಮಾಗಧಕಲ್ಪಶಾಖಿಮಗಧಾಧೀಶಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೧೦೭); ಆಸ್ತಿಕಜನಶರಣ್ಯನಗಣ್ಯಪುಣ್ಯನು ಮುಸುಟಚೌಡಾರ್ಯ (ಬಸವ. ೩೨-೬೩). [ಸಂ.]

ಶರತ 'ಶರತ್ತು' ನೋ.

ಶರತ್ಕಾಲ (ನಾ). ವರ್ಷದ ಆರುಋತುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಆಶ್ವಯುಜ ಮತ್ತು ಕಾರ್ತಿಕಮಾಸಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಕಾಲ ; ಮಳೆಗಾಲದ ನಂತರ ಬರುವ ಋತು: "ಶರತ್ಕಾಲದೊಳುಪಜನಿತಂ ಶಾರದಂ" (ಪುಷ್ಪದಂ. ೧೨೦-೬೧); ನೆಱೆ ಶೋಭಿಸುವ ಶರತ್ಕಾಲದೊಳ್ವಿರುಗಿತಧ್ವರಹಯಂ ಧರೆಯ ಮೇಲೆ (ಜೈಮಿನಿಭಾ. ೫೯-೫); ಶರತ್ಕಾಲವು ಚಿತ್ರಗಳ ವೀಕ್ಷಣೆಗೆ ಬಹುಸೂಕ್ತಕಾಲವೆಂದೂ . . . ತ್ರಿವಿಕ್ರಮನು 'ನಳಚಂಪೂ'ವಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ (ಭಾರತ. ೫೩೪). [ಸಂ.]

ಶರತ್ತು, ಶರತ, ಶರ್ಯತ್ತು, ಷರತ್ತು (ನಾ). ೧. ಪಣ; ಪಂದ್ಯ: (೬). ೨. ಕರಾರು; ನಿಯಮ ; ನಿಬಂಧನೆ : ಸಾಂಬಾರದ ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ . . . ಒಪ್ಪಿದ ಬೆಲೆ ಕೊಡುತ್ತೇನೆಂದೂ, ತಾನು ಇಚ್ಛಿಸಿದ ಕಡೆ ಕೋಠಿಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಲೂ . . . ಗಾಮಾ ಶರತ್ತು ಹಾಕಿದ (ಪ್ರಸಾ. II. ೨೩೬); ಈ ಒಡಂಬಡಿಕೆಯ ಶರತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಝಾಂಸಿಯ ರಾಜ್ಯವು ರಾಮಚಂದ್ರರಾಯನ ಕುಟುಂಬದಲ್ಲಿಯೇ ಇರಬೇಕೆಂದೂ . . . ನಿಷ್ಕರ್ಷೆಯಾಯಿತು (ಝಾಂಸಿ. ೨). **ಶರತ:** ೨. ಯಾವ ಶರತವೂ ಇಲ್ಲದ . . . ವಾಚನ್ನು ನನಗೆ ಕಳುಹಿಸಿಕೊಟ್ಟು ಏನು ಮೋಸಮಾಡಬಲ್ಲನಾತ? (ಮುಂಗಾರು. ೧೬) : ಹೇಳಿದಷ್ಟು ಸಂಬಳದ ಶರತದ ಮೇಲೆ ಒಬ್ಬನನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡಿದಾಗ (ರೂಪಸಾ. ೧೨). **ಶರ್ಯತ್ತು :** ೧. ಬಹಳ ಉಪ್ಪವಾದ ಮತ್ತು ಸುಂದರವಾದ ಮಾಸ ಇದ್ದವರಲ್ಲಿ ಶರ್ಯತ್ತು ನಡೆದು ಒಬ್ಬನಿಗೆ ಬಹುಮಾನ ದೊರೆಯಿತಂತೆ! (ಚಂದ್ರಹಾ. ೫೮); ಓಡುವ ಶರ್ಯತ್ತಿನಲ್ಲಿ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಖಂಡಿತ ಗೆಲ್ಲುತ್ತೇನೆ (ಬಡುಜ. ೯೬). **ಷರತ್ತು :** ೨. ಗದ್ದವರಿಗೆ ಸೋತವರು ಐದುನೂರುರೂಪಾಯಿ ಕೊಡಬೇಕೆಂಬ ಷರತ್ತು ಬೇರೆ (ಭೀಮಸೇ. ೮) ಆತ ಒಂದು ಷರತ್ತಿನ ಮೇಲೆ ಹಾಡಲು ಒಪ್ಪಿದರು (ಸುಳಿತ. ೧೮). [<– ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಶರ್ತ್]

ಶರತ್ಸಮಯ (ನಾ). = ಶರತ್ಕಾಲ : "ವಸಂತ ಗ್ರೀಷ್ಮಂ ಪ್ರಾವೃಟ್ಛರತ್ಸಮಯಂ ಹೇಮಂತಂ ಶಿಶಿರಮೆಂಬಂತವು ತಾವಕ್ಕುಂ ಋತುಗಳ್ ಮತ್ತಾರುಂ" (ಪುಷ್ಪದಂ. ೧೭-೧೨); ಅವ್ಯತಮಯೋಕ್ತಿ ಶರತ್ಸಮಯಸುಧಾಂಶುವಿಶದಕೀರ್ತಿವಿತಾನಂ (ಆದಿಪು. ೧-೩೦); ಶರತ್ಸಮಯದಂತೆ ಸುಮನೋವನಾಭಿರಾಮಮುಂ . . . ಯಾಮ್ಯವಿಶಯಂತ ಧರ್ಮಪ್ರಭಾವ ವಿಭಾವಿತಮುಮೆಂಬ ಮಹನೀಯಮಹಿಮೆಯಂ ತಳೆದು (ಪುಷ್ಪದಂ. ೯-೩೦ ವ). [ಸಂ.]

ಶರದ (ನಾ). = ಶರತ್ಕಾಲ : ಒರ್ಮೆಯೆ ಬಂದುದಂದು ಶರದಂ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಕಣ್ ಬರ್ಪಿನಂ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೬೧) ; ಶರದದ ಹೊಳೆಯೊ ಮೇಘಸ್ಥಿತಿಯೊ ಸುರಪತಿ ಚಾಪವಿಭ್ರಮವೊ ಇಳೆದ ಜವ್ವನದೊಲುಮೆಯೊ ಕುರುಬಲವ ಕಂಡೆನು . . . ನಿನ್ನ ಕುಮಾರನೊಡ್ಡಿನಲಿ (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೨೬-೨). [ಸಂ. ಶರದ್]

ಶರದಂಬರ (ನಾ). ಶರತ್ಕಾಲದ ಶುಭ್ರವಾದ ಆಕಾಶ, – ಗಗನ : ಶರದಂಬರಮುಂ ಮತ್ತೀ ಸರವರಮುಂ ವಿಳಸದತನುಧವಳಚ್ಛವಿಗಳ್ ಹರಿಣಾಲಂಕೃತಮುಂಬರಮಿಾ ಕೊಳಮುಚಿತ ರಾಜಹಂಸೋತ್ತಂಸಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೯೬). [ಸಂ.]

ಶರದಂಬುದ (ನಾ). ಶರತ್ಕಾಲದ ಮೋಡ. – ಮುಗಿಲು: ಪರಹಂಸಕದಂಬಕ ಮದು ಶರದಂಬುದಮಲ್ತು (ಕವಿರಾ. ೩-೧೧೩). [ಸಂ.]

ಶರದಭ್ರ (ನಾ). = ಶರದಂಬುದ : ಸುರಧನುವಂ ವಿಮಾನಮಣಿಕುಟ್ಟಿಮಮಾ ಶರದಭ್ರಮಂ ನಿಜಾಸ್ತರಣದುಪಚ್ಛದಂ . . . ನಿರಾಕರಿಸ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೧೪); ಶರದಭ್ರಾಕಾರಸೌಧ ಪ್ರಕಟವಿಘಟಿತಾಭ್ರರ್ಣನಾನಾಗವಾಕ್ಷೋತ್ಕರದಿಂದಂ ನೋಡುವಂತ (ಆದಿಪು. ४೭೬). [ಸಂ.]

ಶರದಾಗಮನ (ನಾ). ಶರತ್ಕಾಲದ ಆರಂಭ, – ಆಗಮನ: ತ್ರಿಭುವನ ಗುರುಪರಿನಿಷ್ಕ್ರಮಣಕಲ್ಯಾಣ ಶರದಾಗಮನ [ಪಾಠಾಂ. ಶಾರದಾಗಮ] ಪ್ರತೀಕ್ಷಣ ದಿವ್ಯಹಂಸರುಂ ಬ್ರಹ್ಮಕಲ್ಪಾಂತವಾಸಿಗಳುಮಪ್ಪ . . . ಎಣ್ಬರುಂ ಲೋಕಾಂತಿಕದೇವರ್ ಬಂದು (ಆದಿಪು. ೯-೬೦ ವ). [ಸಂ.]

ಶರದಾತಪ (ನಾ). ಶರತ್ಕಾಲದ ಬಿಸಿಲು : ಚಳದಳಕೆಯರರೆಬರದೇಂ ಕಳೆದರೊ ಶರದಾತಪಪ್ರಭೂತಶ್ರಮಮಂ (ಆದಿಪು. ೧೧-೬೪). [ಸಂ.]

ಶರದೃತು (ನಾ). = ಶರತ್ಕಾಲ : ಆ ಮಾಸವೆರಡಕ್ಕೊಂದು ಋತುವಹುದಾ ಋತುವೇ ಹಿಮ ಶಿಶಿರ ವಸಂತ ಗ್ರೀಷ್ಮ ವರ್ಷ ಶರದೃತುಗಳೆಂಬಾಱು ತೆಱನಾಗಿ (ವಿವೇ. ೩೫೧); ಇಂತೊಗೆತಂದ ಶರದೃತುವಿನೊಳಾ ಕುಮಾರಂ ವಿಜಯಯಾತ್ರೆಗೆ ಪೋಗಲು (ರಾಜಶೇ. ೭-೧೧ ವ). [ಸಂ.]

ಶರಧರ (ನಾ). ಮೋಡ; ಮುಗಿಲು : ಎಱೆವ ಶರಧರದ ತುಱುಗಲ್ಕಱೆವ ಘನೋಪಳ ಕದಂಬಮುಡುಗಣಮನೆ ಮೇಣ್ ತಱಿಸಂದು ನುಂಗಿ (ರಾಜಶೇ. ೧-೧೨೦). [ಸಂ.]

ಶರಧಿ (ನಾ). ೧. ಬತ್ತಳಿಕೆ ; ಮೂಡಿಗೆ : ಕರ್ಣಂ . . . ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯಂಗೆ ಪೊಡೆಮಟ್ಟು ಶರಧಿಯಿಂ ದಿವ್ಯಾಸ್ತ್ರಂಗಳನುರ್ಚಿಕೊಂಡು (ಪಂಪಭಾ. ೨-೬೪ ವ); ಶರಮಂ ಶರಧಿಯಿನಸುರಾರಿ ತೆಗೆದು ತೊಟ್ಟೆಚ್ಚಂ (ಜಗವ. ೧೩-೯೯). ೨. ಕಡಲು ; ಸಮುದ್ರ: ತರುಣಿಯ ವಿಭೂಷಣಾರ್ಥದೆ ಶರಧಿಗೆ ಪೋಪಂ ಕುಬೇರದಂತಕ್ರಮಂಶಂ (ಜಾತಕ. ೧೯-೧೨); ಶರಧಿಯ ನೀರಂ ನದಿಗಳ್ ಧರಿಯಿಸಲಾರ್ತಪುವೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೧೩೪) ; ನೂರುಯೋಜನದಾಚೆ, ಲಂಕೆ, ರಾಕ್ಷಸದ್ವೀಪಮಿದೆ ಶರಧಿಮೇಖಲೆಯಾಗಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೯೪-೬೭೪). ೧, ೨ : ಶರಧ್ಯುಪಾತ್ತೋರುಶರಂ ಘನಸ್ವನಂ ಹರಿಪ್ರಭಂ ನೀರದರಾಜನಟ್ಟಿದಂ . . . ನಿದಾಘಸಂ (ರಾಜಶೇ. ೮-೧೦೪). ೩. ನದಿ. ೪. ಕಾಡು; ಅಡವಿ. "ಬತ್ತಳಿಕೆ ಸಮುದ್ರದೊಳರಣ್ಯದಿ ನದಿಯೊಳಂ ಇದು ನಾಲ್ಕುಂ ಶರಧಿಶಬ್ದಮೆನಿಕುಂ" (ನಾನಾಶಂ. ೩೫). ೫. [ಗಣಿತ] ನಾಲ್ಕು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : ಚೌ. ಚತು . . . ಶರಧಿ . . . ಕಷಾಯ ಇಂತಿನಿತು ಆಕ್ಕೆ ಹೆಸರು (ವ್ಯವಹಾ. ೧೦). [ಸಂ.]

ಶರಧಿಶಯನ (ನಾ). (ಕ್ಷೀರ) ಸಮುದ್ರದ ಮೇಲೆ ಮಲಗಿರುವವನು; ವಿಷ್ಣು: "ಹರಿ ಶೌರಿ ವಿಷ್ಣು . . . ಶರಧಿಶಯನಂ ಮುಕುಂದಂ . . . ಗೋವಿಂದನಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೭-೧೭). [ಸಂ.]

ಶರಧಿಸಂಭವ (ನಾ). ಕಡಲಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ; ಚಂದ್ರ : ಶರಧಿ ಸಂಭವನು ಯ್ಯತರಲು ನೈದಿಲೆನೀಕವರಳೆ ಪರಿಶೋಭಿಸೆ (ನನಮೋ. ೧೧-೨೬). [ಸಂ.]

ಶರಧಿಸುತೆ (ನಾ). ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವಳು ; ಲಕ್ಷ್ಮಿ : "ಶರಧಿಸುತ ರಾಮ . . . ಮನ್ಮಥಮಾತಯೆನಲು ಸಿರಿಗಕ್ಕ ನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೬-೧೮); ಶರಧಿಸುತ ಸನಕಾದಿವಂದಿತ ಸುರನರೋರಗಮಾತ . . . ಪದ್ಮಜಮುಖ್ಯಸಕಲಾಮರಸುಪೂಜಿತ ಲಕ್ಷ್ಮಿ ಕೊಡುಗೆಮಧಿಕಸಂಪದವ (ಕುವ್ಯಾ ೮. ೧೯). [ಸಂ. ಶರಧಿಸುತಾ]

ಶರಧೃತ (ನಾ). ೧. ಜೊಂಡಿನಿಂದ ಕೂಡಿದುದು. ೨. ಬಾಣಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರುವುದು. ೧, ೨ : ಶುಭಸುರಭಿಸಂಭೃತಂ ರಣದಂತ ಶರಧೃ [ಪಾಠಾಂ. ವೃ]ತಂ ಸಭೆಯಂತೆ ಚಿತ್ರಪತ್ರಾನ್ವಿತಂ . . . ಆಗಿ ತಚ್ಛೈಲಮಸದಿರ್ದುದು (ಚೆನ್ನಭಾ. ೧೦-೫). [ಸಂ.]

ಶರನಿಧಿ (ನಾ). ೧. ಕಡಲು ; ಸಮುದ್ರ : "ಕಡಲಿನ ಶರನಿಧಿ"(ಚತು. ೩೩); ಶರನಿಧಿ [ಪಾಠಾಂ. ವರನದಿ]ಯಂದದಿಂದತಿಗಭೀರಗುಣೋನ್ನತಿಯಿಂದ ಸಂದ ಮಂದರಧರ ಬಾಹುಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೩೨೦); ಶರನಿಧಿರತ್ನರಾಶಿಗಳಿನುರ್ವರ ರೋಹಣಪರ್ವತಂಗಳಿಂ . . . ಒಪ್ಪಮಂ ತಳೆದುದು (ಪಂಪರಾಮಾ. ೫-೩೬); ಶರನಿಧಿ ತನ್ನಯ ರತ್ನಾಕರನಾಮಮನಿಲ್ಲಿ ಸಾರ್ಥಕಂಮಾಡಲ್ ಬಂದಿರುತಿರ್ದಪುದೆನೆ ಮಣಿಗಾಜಿರ ಪಸರಂ ಮಿಸುಗುತಿರ್ಪುದಾ ಪುರವರದೊಳ್ (ಜಸುಮಾ. ೨-೧೦೩). ೨. ಬಾಣಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನವಾದುದು ; ಬತ್ತಳಿಕೆ : ಕಡಿದುಡಿದ ಕೋಲ್ಗಳ ರಾಸಿಯಂ ನೋಡೆ ಸಾಜಮಾಗಿ ಶರನಿಧಿಯಂತೆ ಕಾಣಿಸಿತು (ಅದ್ಭುತ. ೪೫-೧೫). ೩. [ಜೈನ] ಸಾಮಾನ್ಯ ಎಣಿಕೆಗೆ ನಿಲುಕದ ಬಹುದೀರ್ಘಕಾಲ; ಸಾಗರ ಎಂಬ ಕಾಲಗಣನೆ : ಮೂವತ್ತು ಮೂಜು ಶರನಿಧಿ ಜೀವನ ಪರಿಸಂಖ್ಯೆ ತತ್ಪ್ರಮಾಣಸಹಸ್ರಾಬ್ದಾವಧಿ ಸುಧಾಶನಸ್ಮರಣಾವಸರಮನಿತ್ರ ಪಕ್ಷಮಾಗುಸಿರ್ವ ಪದಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೧-೩೫). [ಸಂ.]

ಶರನ್ನವರಾತ್ರಿ 'ನವರಾತ್ರಿ' ಪರಾ.

ಶರಪಂಜರ (ನಾ). ೧. ಬಾಣಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಪಂಜರ : ತಜಿದೊಟ್ಟ ಸೂರ್ಯಹಾಸದ ಮಱುವಕ್ಕದ ಪುದಿದು ಪೆಣೆದ ಶರಪಂಜರದಿಂ ಪೊಱಮಟ್ಟ ಮೃಗೇಂದ್ರನಂತಿರ್ದನುಪೇಂದ್ರಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೯-೬೨); ಗುರುಸುತನನೊಟ್ಟೈಸಿ ಫಲುಗುಣ ತಿರುಗಿ ಹಾಯ್ದನು ಮುಂದೆ ಶರಪಂಜರವ ಹೂಡಿದನು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೮-೩೦). ೨. ಬಾಣಗಳ ಮಂಚ ; ಶರತಲ್ಪ : ಕುರುಕುಳವನಸಿಂಹಂ ಶರಪಂಜರದೊಳೊಱಗಿದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೯೭ ವ). [ಸಂ.]

ಶರಪರಿಣತಿ (ನಾ). ಬಾಣಪ್ರಯೋಗದ ನೈಪುಣ್ಯ, – ಪ್ರೌಢಿಮೆ : ಗುಣಾರ್ಣವನ ಶರಪರಿಣತಿಯಿಂದ ಕುಲಶೈಲಂ ಬೀೞ್ವಂತೆ ನೆಲನದಿರೆ ಬಿೞ್ದಾಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೨೧೩ ವ) ; ಲಕ್ಷ್ಮಣಂ . . . ಶರಪರಿಣತಿಯಂ ನೆಱೆಯೆ ಮೆಱೆದು ಕಾದುತ್ತಿರ್ದಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೧೭-೧೩). [ಸಂ.]

ಶರಪುಂಖ (ನಾ). ೧. ಗರಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬಾಣದ ಹಿಂಭಾಗ; ಹಿಳುಕು. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ : "ಶರಪುಂಖ ಗೋರ್ಗಿ ತಾನದು" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೮-೩೦) ; ಶರಪುಂಖಿಯನಂಬಿಲದಿಂ ನಿರೂಹಮಂ ಮಾಟ್ಪೆ ಮೊಕ್ಕಳಂ ಕದಡಿ ಬಸಿಱ್ ಪರಿವೂಡೆ ಮೊಸರಂ ಕುಡುವುದು ಪರಿಭವಿಸಿರ್ಕಟ್ಟುಗಟ್ಟಿವಂತಿರೆ ನಿಲ್ಗುಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೧-೩೩); ಶುಂಠಿಯನೂ ಶರಪುಂಖಿಯನೂ ನೀರಿಂದ ಅರೆದು ನೀರಲ್ಲಿಯೇ ಕುಡಿಯ ಕೊಡಿಸಲು ನೀರ ಕೋಳಿ ಕಚ್ಚಿದ ವಿಷ ಹರವಹುದು (ವೈದ್ಯಸಾ. II. ೨೧೩).
[< ಸಂ. ಶರಪುಂಖಾ]

ಶರಪುಂಖೆ (ನಾ). ೧.= ಶರಪುಂಖ ೧. ೨. = ಶರಪುಂಖ ೨ : "ಶರಪುಂಖಾ– ಓಗ್ಗಿ" (ಒಷಧಿ. ೧೩೦). [ಸಂ. ಶರಪುಂಖಾ]

ಶರಬಂಡಿ (ನಾ). ಬಾಣಗಳನ್ನು ತುಂಬಿರುವ ಗಾಡಿ : ಚೂರಿಸುವ ಮೊಗಸೂನಿಗೆಯ ಕೊಲ್ಲಾರಿಗಳ ಶರಬಂಡಿಗಳ ಹೊಂದೇರು ಕವಿದುವು ಕೋಲ ಕೋಲಾಹಲದ ತೋಹಿನಲಿ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨-೪೪). [ಶರ + ಬಂಡಿ]

ಶರಬಂಧ (ನಾ). ಬಾಣಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದು : ಬಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರಂ – ದಿಶಾಬಲಿ – ವಸವಲಿ ; ಶರಬಂಧ – ಸರವಂದ (ಶಮದ. ೨೯೨ ವೃತ್ತಿ). [ಸಂ.]

ಶರಬತ್ 'ಶರಬತ್ತು' ನೋ.

ಶರಬತ್ತು, ಶರಬತ್, ಷರಬತ್ತು (ನಾ). (ನಿಂಬೆ, ಕಿತ್ತಳೆ, ದ್ರಾಕ್ಷಿ, ಮೊದಲಾದ) ಹಣ್ಣುಗಳ ರಸವನ್ನು ನೀರಿಗೆಮಿಶ್ರ ಮಾಡಿ ಅದಕ್ಕೆ ಸಕ್ಕರೆ, ಏಲಕ್ಕಿ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ತಯಾರಿಸುವ ಪಾನೀಯ ; ಪಾನಕ : ಈ ಶರಬತ್ತು ತುಸು ತಗೆದುಕೋ(ಶಿರಿಂಗ. ೨೯); ಶರಬತ್ತು ತುಂಬಿಸಿದ ಎರಡು ಟಂಬ್ಲರುಗಳನ್ನು ಒಂದು ತಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ತಂದಿಟ್ಟರು (ನಿಸ್ವಾಮಿ. ೧). ಶರಬತ್: ಹೋಗು ಮಾಲೀ. ಎರಡು ಲೋಟ ಶರಬತ್ ತಯಾರಿಸು (ಪಾತ್ರಲ್ಯ. ೧೩೩); ಹತ್ತಿರದ ಅಂಗಡಿಯಿಂದ ತಂಪಾದ ಶರಬತ್ ತರಿಸಿದರು (ಬದುಕು. ೬೪). ಷರಬತ್ತು : ಸೊಗದೆಯ ಬೇರಿನ ಷರಬತ್ತು (ಭಾರಮಿ. ४००); ಷರಬತ್ತೋ, ಎಳನೀರೋ ಇವರು ಏನು ತಗೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೋ . . . ಅದನ್ನು ಅವರ ಕಯ್ಯಲ್ಲೆ ಇವರಿಗೆ ಕಳಿಸು (ಕೃಷ್ಣಭೂ. ೧೪೮). [← ಅರ. ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಶರಬತ್]

ಶರಭ (ನಾ). ೧. ಪುರಾಣಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿತವಾಗಿರುವ, ಸಿಂಹಕ್ಕಿಂತಲೂ ಬಲಿಷ್ಠವೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾಗಿರುವ, ಎಂಟುಕಾಲುಗಳ ಒಂದುಬಗೆಯ ಪ್ರಾಣಿ : "ಶರಭಮದಷ್ಟಾಪದಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ४०-೧). ೨. ಒಂದುಬಗೆಯ ಕಾಡುಮೃಗ: ಶರಭಂಗಳ್ಗಡೆ ಸಿಂಹದುರ್ವು ವನಗಂಧೇಭೋತ್ಕರಕ್ಕೆಂದುಮಾಗರವಿಶಾ ಭೂಧರಂ (ಆದಿಪು. ೧೩-೮೨); ನುಡಿದಡೆ ದನಿಗೆ ಶರಭ ಶಾರ್ದೂಲವಯ್ವಂಮ ಬಗಿವುವು (ಹಚಕಾ. ೯-೪೨). ೩. ಆನೆಯ ಮರಿ. ೪. ಮಹಾಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಗಾಯತ್ರಿ ಮೃತ್ಯುಂಜಯ ದಕ್ಷಿಣಾಮೂರ್ತಿ ನೀಲಕಂಠ ಶರಭ ವೀರಭದ್ರ . . . ಲಲಿತಾಶೂಲಿನ್ಯಾದಿ ಮಹಾಮಂತ್ರಂಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೮೧). ೫. ವೀರಭದ್ರ : "ವೀರಂ ಭಯಂಕರಂ ದಕ್ಷಾರಿ ಶರಭನೆನೆ ವೀರಭದ್ರನಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೫-೧೫). ೬. [ಛಂದ] ಆರು ಬಗೆಯ ಪ್ರಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಎರಡು ವ್ಯಂಜನಗಳ ಸಂಯೋಗವುಳ್ಳ ಒಂದು ಪ್ರಾಸ : ಹರಿ ಕರಿ ವೃಷಭ ತುರಂಗಂ ಶರಭಮಜಂಗಳುಮೆನಿಪ್ಪ ಷಟ್‌ಪ್ರಾಸಕ್ಕುಂ ತರುಣಿ ನಿಜದೀರ್ಘಬಿಂದುವಿಸಿರದೊತ್ತುಂ ವ್ಯಂಜನಂ ವಿಸರ್ಗದ ಬಳ್ಳಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೧-೪೬ ಅಧಿಪದ್ಯ); ಶರಭ: – ಎರಡು ವ್ಯಂಜನಗಳ ಸಂಯೋಗಕ್ಕೆ: ಆ ಕ್ಷಣದೊಳ್ ಪರಸ್ಪರನಿರೀಕ್ಷಣದಿಂ ಮುಳಿಸುಣ್ಮೆ . . . ಬಿಗುರ್ತೀಕ್ಷ್ಣಸ ಮಾಜಿದರ್ ವಿಕಟಶೃಂಗಸಮಗ್ರಕುಲಾಚಲಂಗಳಂ (ಕೈಪಿ. ೭೩). [ಸಂ.]

ಶರಭಂಗ (ನಾ). ೧. ಬಾಣದ ತುಣುಕು. ೨. ನೀರಿನ ತೆರ. ೧, ೨ : ಸ್ಫುರಿತಶಿಲೀಮುಖಮುತ್ಪಲಸರಕ್ತಕಂಜಾತಯುತಮುಪಾತ್ತಕಬಂಧಂ ಶರಭಂಗಾನ್ವಿತಮಿರ ದನುಕರಿಸಿದುದಾ ಬನದ ತಿಳಿಗೊಳಂ ಕೊಳುಗುಳಮಂ (ಶಬಶಂ. ೨-೫೨). [ಸಂ.]

ಶರಭಪ್ರಾಸ (ನಾ). = ಶರಭ ೬ : ಪ್ರತಿಪಾದದ ಮೊದಲೆರಡುಸ್ವರಗಳ ನಡುವೆ ಒಂದೇ ವಿಧದ ವಿಜಾತೀಯಸಂಯುಕ್ತವ್ಯಂಜನಗಳು ಬಂದು ಅವುಗಳ ಹಿಂದೆ ಅನುಸ್ವಾರ ವಿಸರ್ಗಗಳಿಲ್ಲದಿರಲು ಶರಭಪ್ರಾಸವಾಗುವುದು (ಕೈಪಿ. ೭೨). [ಸಂ.]

ಶರಭಯುಗ (ನಾ). ಶರಭಗಳ ಜೋಡಿ, – ಮಿಥುನ : ಅಮಿತಪರಾಕ್ರಮರಿವರನಿಪ ಮಕ್ಕಳಂ ಪಡೆವ ಶರಭಯುಗದರ್ಶನದಿಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೧೧ ೬೪). [ಸಂ.]

ಶರಭರಿಪು (ನಾ). ಶರಭದ ಶತ್ರು ; ಗಂಡಭೇರುಂಡ : ಕರಿಗೆ ರದನಂ ಭಯಂಕರತರದಂಷ್ಟ್ರಾಂಕುರಮಿಭಾರಿಗುನ್ನತಪಕ್ಷಂ ಶರಭರಿಪುಗಾದುದೆಂಬಂತಿರ ಲೆಸೆವರ್ ಪ್ರಭುಗಳಲ್ಲಿ ತತ್ಪತ್ತನದೊಳ್ (ಶಾಸಮಂ. ೬೯-೩೭೮; 1122). [ಸಂ.]

ಶರಮಂಚ (ನಾ). ಬಾಣಗಳಿಂದಾದ ಮಂಚ. – ಪರ್ಯಂಕ : ಕವಲಂಬಾ ತಲೆಗಿಂಬನೆ ಕವುಳುಡೆ ಶರಮಂಚವೆರಸದಂತಿಯ ಹಾಸಂಬಿವು ಬಾಣಂ ಬಿಡದಸದಿರ ದಿವಿಜನಟೀಸೂನು XXX ಶರಶಯನದೊಳಿರ್ದಂ (ಗದಾಯು. ೫-೩೯). [ಸಂ.]

ಶರಮಪಟ್ಟೆಯಾಟ (ನಾ). ಗೆರೆಗಳನ್ನು ಬರೆದು ಆಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ; ತಿಳ್ಳಿಯಾಟ : (ಶಿ). [ಶರಮಪಟ್ಟೆ + ಆಟ]

ಶರಮುಂಡಿ (ನಾ). (ಬಾಣದಂತಹ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಧನ ; ಕವಣೆ ; ಮಿಂಟೆ : "ಶರಮುಂಡಿ ಮಿಂಟೆಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೪೭-೩೫). [?]

ಶರರುಹ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದು; ತಾವರೆ : ಹೃದಯಸ್ಥ ವಿರಹವಹ್ನಿಗೆ ಕೈಯಂ ಸ್ಮರನೊಡ್ಡಿ ಕಾಸಿ ಬಿಲ್ಲಂ ತಿರುಪೂಪ್ಪುಸುತಿರ್ಪನಸಿತಶರರುಹಶರದಿಂ (ರಾಜಶೇ. ೯-೨೧). [ಸಂ.]

ಶರವಣ (ನಾ). ಲಾಳದ ಮೆಳೆ ; ಜೊಂಡಿನ ಪೊದೆ : ಅವರ ಗರ್ಭವನಾ ಮಹಾವೀರ್ಯವಪ್ಪು ತದ್ಯುಪತಿಯುರದಿಂ ಧರಿಸಲಾಱದಮ್ಮಂ ಭವಿಸ ಯವರಱುವರಲ್ಲಿರ್ದುದಂ ಶರವಣದೊಳಿರಿಸಿಮನ (ಶಬ್ದಮಾ. ೧೦ ೨೨೪). [ಸಂ.]

ಶರವಣಭವ (ನಾ). ಜೊಂಡಿನ ಪೊದೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು; ಸ್ಕಂದ: ಪಶುಪತಿಪ್ರಿಯರಾಗದಲ್ಲಿ 'ಶರವಣಭವ ಸಮಯಮಿದಿರಾ' ಎಂಬ ಕೀರ್ತನೆ ರಚಿತವಾಗಿದೆ (ದೂಥಿ). [ಸಂ.]

ಶರವಣೋದ್ಭವ (ನಾ). = ಶರವಣಭವ : ಶರವಣೋದ್ಭವ ನಂದಿಕೇಶ ಮದ್ದಳೆಗಳಂ ಹರುಷದಿಂ ಧಿಂಧಿಮಿಕಿಟೆಂದು ಧ್ವನಿಮಾಡೆ . . . ಭರತಕಟ್ಟಳೆಗೆ ಕುಣಿದನೀಶಂ (ಗುರುಚಾ. ೧-೧೯). [ಸಂ.]

ಶರವರ್ಷ (ನಾ). ಬಾಣಗಳ ಸುರಿಮಳೆ, – ವೃಷ್ಟಿ : ಧನುರ್ಧರನ ಶರವರ್ಷಂ ನವಪಯೋದಪ್ರಮೋದಬಿಂದುವರ್ಷದಂತೆ ಕಳೆಯೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೮೮) : ಶರವರ್ಷಮಂ ಕಱೆಯುತರ್ಜುನನ ಸಮ್ಮುಖಕೆ ಬಂದು ನಿಂದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೨-೮). [ಸಂ.]

ಶರವಳೆ (ನಾ). = ಶರವರ್ಷ : ಬೊಬ್ಬಿಱಿದು ಶರವಳೆಯ ಸುರಿಸುಂದುಬ್ಬರದ ಬವರದೊಳಗಹಿತರಿಗುಬ್ಬಸವನೆಸಗುವನ ಜೋಧನು (ಕುಮ್ಮಾಉ. ೬-೧೦೨) ; ಜಡಿವ ತುಂತುರ್ವನಿಗಳನು ಬಿಱುಗಾಳಿ ಮೊಗೆವವೊಲನಿತು ಸೆಲ್ಲೆಹ ಶರವಳೆಯ ಗದೆಯಿಂದ ಘಟ್ಟಿಸಿದ (ಕುಮ್ಮಾಗ. ೧-೩೫). [ಶರ + ಮಳೆ (< ಮೞೆ)]

ಶರವಿದ್ಯೆ (ನಾ). ಬಾಣಬಿಡುವ ಕೌಶಲ; ಬಿಲ್ಲುವಿದ್ಯೆ : ಶರವಿದ್ಯಾಬಲದಿಂದ ಕೊಂಡುಕೊನೆವಾ ಯುದ್ಧಂಗಳಂ ಮೆಚ್ಚನಾಂ ಪಿರಿದುಂ ಮೆಚ್ಚುವೆನಿಂತುಟೊಂದು ನಿಮಿಷಂ (ಜಗನ. ೬-೮೦); ಅರ್ಜುನನ ಶರವಿದ್ಯೆ ವಿವರಿಸೆ ದುರ್ಜಯವಲಾ (ಕುಮ್ಮಾವಿ. ೮-೪೨). [ಸಂ. ಶರವಿದ್ಯಾ]

ಶರವೃಷ್ಟಿ (ನಾ). = ಶರವರ್ಷ : ಅನಂತವೀರ್ಯನ ಶರವೃಷ್ಟಿಯೊಳ್ ಗಗನದಿಂ ನವಲೋಹಿತವೃಷ್ಟಿಗಳ್ ಪಲುಮ್ಮನೆ ಕೊಳೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೩೩); ಶರವೃಷ್ಟಿಯನಾ ಗಿರಿಶಾಗ್ರದೊಳೆಯ್ದೆ ಕಱೆದನರ್ಜುನನದಟಿಂ (ಕಬಿಶಂ. ೪-೧೧). [ಸಂ.]

ಶರವೇಗ (ನಾ). (ಬಾಣದಂತೆ) ತೀವ್ರವಾದ ವೇಗ, – ರಭಸ : ಶರವೇಗದಲ್ಲಿ ಬಂದ ಹದ್ದು ಕೋಳಿಮರಿಗಳ ಮೇಲೆ ಎರಗಿತು (ದೂಥಿ). [ಸಂ.]

ಶರವೇದ (ನಾ). = ಶರವಿದ್ಯೆ : ಶರವೇದವಿದ್ಯೆಯಂ ತನ್ನರಸಿಗೆ ಮಱೆಯಲ್ಕೆ ದೇವಿ ನೋಡೆನುತಚ್ಚಂ (ಯಶೋಚ. ೪-೩೭) ; ಶರವೇದಮೂರ್ತಿಗಳ ತೆಱದಿಂದೆ ರಾಜಿಸುವ ತರಳರಂ ಮಣಿದತ್ತ . . . ಇದೆತ್ತಣ ಬಲೋತ್ಕರದೆಲ್ಲೆ ಪೇಳ್ವುದೆನ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೦-೪೪). [ಸಂ.]

ಶರವೈರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ ; ಸರಕೂಟ : "ಶರ[ಪಾಠಾಂ.ಸ]ರವೈರಿಯನಲಾ ಕಕೂಟಮೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೫೧-೬). 'ಶರಾರಿ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಶರವೈರಿನ್?]

ಶರವ್ಯ (ನಾ). ಬಾಣಪ್ರಯೋಗಕ್ಕೆ ನಿರ್ದೇಶಿಸುವ ಗುರಿ, – ಲಕ್ಷ್ಯ : "ಲಕ್ಷ್ಯಂ ಶರವ್ಯಂ ನಿಮಿತ್ತಮೆನೆ ಗುಱಿಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೮೭-೬೩). [ಸಂ.]

ಶರಶಯ್ಯೆ (ನಾ). ಬಾಣಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧಮಾಡಿದ ಹಾಸುಗೆ, – ತಲ್ಪ: ಶರಶಯ್ಯಾಗ್ರದೊಳಿಂತು ನೀಮಿರೆ . . . ಸಂಧಾನಮಂ ವೈರಿಭೂಪರೊಳಿಂ ಸಂಧಿಸಿ ಪೇೞೆಮಾರ್ಗ ಮಱೆವಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೬೧); ನಂದಿಹೋಗುತ್ತಿರುವ ಬೆಂಕಿಯಂತೆ ಶರಶಯ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಮಲಗಿರುವ ಭೀಷ್ಮನನ್ನು ಕುರಿತು ಯೋಚಿಸುತ್ತಿದ್ದ (ಪರ್ವಭಾ. ೩೩೭). [ಸಂ. ಶರಶಯ್ಯಾ]

ಶರಶಲ್ಯ (ನಾ). ಬಾಣದ ಚೂಪಾದ ಮೊನೆ : ಶರಶಲ್ಯಮಿನಿತು ಸಿಲ್ಕಿಯುಮಂದುಸುವ ಪಿಡಿಯಲೆರ್ದೆಯನಲ್ಲದ ನಡೆ ವಿಸ್ಮರಶರತತಿ ಕಿಟಲರಿಯವು ವಿರಹಿಯ ನೋವಿಂಗೆ ಸಾಯಲಿಲ್ಲದಱಿಂದಂ (ಅಧರ್ಮ. ೪-೮೪). [ಸಂ.]

ಶರಶಾಳಿ (ನಾ). ಬಾಣಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ಚತುರನಾದವನು ; ಒಳ್ಳೆಯ ಬಿಲ್ಲುಗಾರ : ಶರಶಾಳಿಯನೆಂಬುದನೀ ಶರದಿಂದಮಗಱಿಪಲೆಚ್ಚು . . . ಅಧಟನ ಪುರುಳಂ ಪೊಣರ್ದಾಗಳಱಿವೆನುಗ್ರಾಹವದೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೨-೯೯). [ಸಂ. ಶರಶಾಲಿನ್]

ಶರಷಟ್ಪದಿ (ನಾ). [ಛಂದ] ಆರು ಬಗೆಯ ಷಟ್ಪದಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ¶ "ನಾಲ್ಕುಮಾತ್ರೆಯ ಗಣವು ಒಂದೆರಡು ನಾಲ್ಕನೈದನೆಯ ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡೆರಡೂ, ಮೂರಾರನೆಯ ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರುಮೂರೂ ಒಂದು ಗುರುವೂ ಇರಲು ಶರಷಟ್ಪದಿಯೆನಿಸುವುದು" (ಕಶಬ್ದಿ. ೫೫) : ಮಱೆವರಡದಿ ಯುತ್ತರದೆರಡಡಿಯೊಳ್ ಕರಿಲಘುಗಳ್ ಮೂಱಱನೆಯಾ ಚರಣದ ಮನುವಿಂತಬುವತ್ತು ಲಘುವು ಶರಷಟ್ಪದಿಗೆ (ಛಂದೋಂಬು. ೫-೨೫೫ ಆದಿಪದ್ಯ). [ಸಂ. ಶರಷಟ್ಪದೀ]

ಶರಸಂಧಾನ (ನಾ). ಬಾಣವನ್ನು ಬಿಲ್ಲಿಗೆ ಹೂಡುವುದು : ಶರಸಂಧಾನದ ಬೇಗಮಂಬುಗಳನಂಬೀಂಬಂತೆ ಮೇಣಂಬಿನಾಗರಮೆಂಬಂತೆನೆ ಪಾಯ್ವರಾತಿಶರ ಸಂಘಾತಂಗಳಂ ನುರ್ಗೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೪೦) ; ಶರಸಂಧಾನದ ವೇಗಂ ಪರಿಕಿಸಲರಿದೆನಿಸಿ ದಿವಿಜಪತಿಯುಂ ದಶಕಂಧರನುಂ ಕಾಯ್ವುಸೆ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೧೧-೨೦೭); ಶರಸಂಧಾನವಿಲ್ಲದ ಸಮರ ಮಱೆಯದು (ಕುಮ್ಮಾಉ. ೩-೫೦). [ಸಂ.]

ಶರಸಂನ್ಯಾಸ (ನಾ). ಬಾಣಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಕೈಬಿಡುವುದು ; ಶಸ್ತ್ರಸಂನ್ಯಾಸ: ಎಲವೊ ಶರಸಂನ್ಯಾಸವನು ಕುರುತಿಲಕನವಸಾನದಲಿ ಮಾಡಿದನಳಲಿದಡೆ ಫಲವೇನು (ಕುಮ್ಮಾಗ. ೧೧-೧೮). [ಸಂ.]

ಶರಸನ್ಯಾಸ (ನಾ). = ಶರಸಂನ್ಯಾಸ : ಎನ್ನೊಡನೆ ರಣದಲಿ ಹಳಚಿ ನೀ ತಲೆವರಿಸಿ ಮರಳಿದಡಿಳುಹುವೆನು ಕೈದುವನು ಶರಸನ್ಯಾಸ ನನಗೆಂದ (ಕುಮ್ಮಾವಿ.ಪ್ರ. ೫-೪೨). [< ಶರಸಂನ್ಯಾಸ]

ಶರಸೋನೆ (ನಾ). ಒಂದೇ ಸಮನೆ ಸುರಿಯುವ ಬಾಣಗಳ ಮಳೆ : ಕರ್ಣನಂಬಿನ ಪರಹು ಹೇಱಿತು ದಳಪತಿಯ ಶರಸೋನೆ ಸಾರವಲಾ (ಕುಮ್ಮಾಶ. ೨-೪೭). [ಶರ + ಸೋನೆ]

ಶರಸ್ತಂಬ (ನಾ). ಜೊಂಡುಹುಲ್ಲಿನ ಪೊದರು ; ಲಾಳದ ಪೊದೆ : ಒಗದ ಶರಸ್ತಂಬದೊಳರ್ಬಗಿಯಾಗಿ ಮನೋಜರಾಗರಸಮುಗುತರ . . . ಅಗಲ್ದನಾಶ್ರಮ ದಿನುದಿತಲಜ್ಜಾವಶದಿಂ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೩೩) ; ಚಲಿಸಿತಾತನ ವೀರ್ಯವವನಿಯಲಿ ಅದು ಶರಸ್ತಂಬದಲಿ ನೆಲೆಯಾದುದು (ಸಂಭಪ. ೧೭-೬೭). [ಸಂ.]

ಶರಹತಿ (ನಾ). ಬಾಣದ ಹೊಡೆತ, – ಪೆಟ್ಟು : ಅರಿಯ ಶರಹತಿಗುತ್ತರನ ತನು ಬಿರಿಯೆ ಬಸವಳಿದನು ಕಪೀಶ್ವರನೊಱಲಿದನು ರಾವಣನ ಗಾಯವ ನೆನೆದನಡಿಗಡಿಗೆ (ಕುಮ್ಮಾವಿ. ೮-೫೫) : ಮನುಜಶತ್ರುಘನ ಶರಹತಿಗೆ ನೋಯದ ಮುನ್ನಂ . . . ಎಮ್ಮವರಂ ಕಂಡು ಮಱೆವಾಳ್ದುದು ಮೇಲ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೪೩-೫). [ಸಂ.]

ಶರಾ₁, ಷರಾ₁ (ನಾ). ದಾಖಲೆ, ಪತ್ರ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಬರೆಯುವ ವಿಶೇಷ ವಿಷಯ, – ಟಿಪ್ಪಣಿ : ನನ್ನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕೆಟ್ಟ ಶರಾ ಬರೆದು . . . ಬೈದು ಹೋಗಿದ್ದಾರೆ (ಜನಜೀ. ೫೯). ಷರಾ₁ : ನಮ್ಮ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಮೆಚ್ಚಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಸಾಹೇಬರು ನಮ್ಮ ಕಚೇರಿಯ ಬಗೆಗೆ ಉತ್ತಮ "ಷರಾ" ಬರೆದರು (ಬಂಗಾರ. ೯); ಬಸಪ್ಪನು ನ್ಯಾಯಾಲಯಕ್ಕೆ ಹೋಗದಂತೆ . . . ಬಸಪ್ಪನು ಊರಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಸುಳ್ಳು ಷರಾ ಬರೆಯಿಸಿದರು (ಪಂಜಶಂ. ೨೧೪). [← ಅರ. ಹಿಂ. ಶರಹ್]

ಶರಾಗ್ನಿ (ನಾ). ಬಾಣಗಳಿಂದುಂಟಾದ ಬೆಂಕಿ, – ಜ್ವಾಲೆ : ಎಲೆಲೆ ಪಾಪಿಗಳಿರ ವೃಥಾ ತಮ್ಮೊಳಗೆ ತೋಟಿ ಶರಾಗ್ನಿಯಿತ್ತಲು ಮೊಳಗುತ್ತದೆ ಕಿಡೆ ಬೀಳಹೊಯ್ ಕುನ್ನಿಗಳನು (ಕುಮ್ಮಾದ್ರೋ. ೧೯-೩೦); ಕಾದುವ ಭಟರ ಕೈದುಗಳ್ವಿಡಿಯಲಿಂದೆನಲ್ಕಾದವು ಶರಾಗ್ನಿಗಾಹುತಿ ಗಜಹಯಾದಿಗಳ್ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೩-೧೩). [ಸಂ.]

ಶರಾಫ 'ಸರಾಫ' ನೋ.

ಶರಾಬು, ಷರಾಬು (ನಾ). ಮಾದಕಪಾನೀಯ ; ಸಾರಾಯಿ : ಅಪ್ಪರಸ್ನು ಸಂಜೆ ಹೆಂಡದಂಗಡಿಗೆ ಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೆಂಡ, ಹಣ ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಇದ್ದರೆ ಶರಾಬು ಕುಡಿಸುವುದು (ರಕ್ತರೂ. ೨೮). ಷರಾಬು : ಶೇಂದಿ ಷರಾಬು ಎಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿ ಪರಿಮಿಂತರಕ್ಕೂ ಅಲಾಯಿದಾಬಾಬು ಇದೆಯೊ ಅದು ಯಾವತ್ತು ಬಾಬಗೂ ತಿಂಗಳುಗಟ್ಟಲೆ ಪ್ರಕಾರ ಐವಜು ವಸೂಲಾಗತಕ್ಕದ್ದನ್ನೆಲ್ಲಾ ವಸೂಲುಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ಮಹಾವಂ. II. ೬೬); ಷರಾಬಿನಲ್ಲಿ ಮಾದಕವಸ್ತುವಿದೆಯೆಂಬುದನ್ನು ನಾವು ಅನುಭವದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತೇವೆ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೬೦). [← ಅರ. ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಶರಾಬ್]

ಶರಾಭ್ಯಾಸ (ನಾ). ಬಿಲ್ಲುವಿದ್ಯೆಯ ಕಲಿಕೆ, – ವ್ಯಾಸಂಗ : "ಶರಾಭ್ಯಾಸಃ, ಉಪಾಸನಂ – ೨ ಬಿಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಬಾಣವಸೆಯುವ ಧನುರ್ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿತುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೬೪). [ಸಂ.]

ಶರಾಯಿ, ಷರಾಯಿ (ನಾ). ದಪ್ಪಬಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಲಿದ ಇಜಾರ, – ಪಾಯಿಜಾಮ : ಈ ಕೋಟು, ಈ ಶರಟು, ಈ ಶರಾಯಿ, ಈ ಭಗ್ನಜೋಪಡಿಯು ನಿನ್ನದೇ (ಸವ್ಯಸ. ೮೭). **ಷರಾಯಿ:** ಚಿಕ್ಕಮಕ್ಕಳು ಇಂಗ್ಲೀಷಿನವರಂತೆ ಷರಾಯಿ ಲಂಗಗಳನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದವು (ಘಟ್ಟಸ. ೭) : ರಾಜಣ್ಣ, ಷರಾಯಿಜೇಬಿಗೆ ಕೈತುರುಕಿ ನೋಡಿದಾಗ ಸಿಗರೇಟು ಸಿಕ್ಕಿತು (ಕಣ್ಣಿ. ೭೩). [← ಪಾರ. ಶಲೀಯ]

ಶರಾರತ್ತು (ನಾ). ತಂಟೆ ; ತಕರಾರು : ಕೊಡಗು ಜನ ಯಾವತ್ತು ತಿರುಗಿಬಿದ್ದು ಶರಾರತ್ತು ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೫೯); ಕೆಲವರ ಗಲ್ಲು ಹಾಕಿ ಈ ಮೇರ ಶರಾರತ್ತು ನಡಿಸಿದ್ದರಿಂದ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೯೦). [← ಅರ. ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಶರಾರತ್]

ಶರಾರಿ (ನಾ). = ಶರವ್ಯರಿ : "ಆಟಿಃ, ಶರಾರಿಃ, ಆತಿಃ – ಈ ೩ ಸರಕೂಟವಕ್ಕಿ" (ಪಲಾಯ. ೪೨-೯೭). [ಸಂ.]

ಶರಾರು (ಗು). ೧. ಕೆಡುಕನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ; ಹಾನಿಕರವಾದ. (ನಾ). ೨. ಕೊಲ್ಲುವವನು; ಕೊಲೆಗಡುಕ : "ಶರಾರು ಘಾತುಕ ಹಿಂಸಕಂ ಕೊಲ್ಲುವವನಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೭೦-೧೫). ೩. ಹಿಂಸ್ರಜಂತು. [ಸಂ.]

ಶರಾರುಕ (ನಾ). = ಶರಾರು ೨ : ತೀರದಕಟಕಟ ರಕ್ಕಸ ಶರಾರುಕನ ಮಾಯೆಯಂ ಗೆಲುವದೀ ಪರಿ (ಪಂಕಾರಾ. ೭-೪೭-೫೦). [ಸಂ.]

ಶರಾವ (ನಾ). ೧. ಮಣ್ಣಿನ ಓಡು ; ಶ್ರಾವೆ : ನಿರಾವರಣಗಗನದೇಶಸ್ಥಿತಾವಧೃತ ಪ್ರಕಾಶಪರಿಮಾಣಪ್ರದೀಪಕ್ಕೆ ಶರಾವಮಾಣಿಕಾವರಕಾದ್ಯಾವರಣವಶದಿಂ ತತ್ಪರಿಮಾಣತೆ ಪೇಂತಂತೆ ನಿಶ್ಚಯದಿಂ ಅಮೂರ್ತಸ್ವಭಾವನಾಗಿಯುಂ ಬಂಧಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಂ ಪಕತ್ವಮುಂಟಪ್ಪುದರಿಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೩೮) ; ಕೀಟಪ್ರಾನಿಸರಶ್ರಾಂತಮುಗುಟ್ಟ ಶರಾವಂಪೊಲಮರ್ದ ವೇಶ್ಯಾಧರಮಂ ತಳ್ಳದೆ ಚುಂಬಿಸಿ ನರಕದೊಳಾಟ್ಟುದದೇಂ ನೀತಿಯೋ (ಉದ್ಭಟ. ೧೦-೮೨). ೨. ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಒಂದು ಪ್ರಮಾಣ: ೨. ಕುಡವ = ೧. ಮಾಸಿಕಾ (ಶರಾವ – ಸೇರು – ೮ ಪಲ) (ಸಕಪ್ಪ. XIII. ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ). [ಸಂ.]

ಶರಾವತಿ (ನಾ). ೧. ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಹರಿಯುವ ಒಂದು ನದಿಯ ಹೆಸರು: "ಶರಾವತೀ, ವೇತ್ರವತೀ, ಚಂದ್ರಭಾಗಾ, ಸರಸ್ವತಿ, ಕಾವೇರೀ – ೫. . . . ನದೀವಿಶೇಷಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತ. ೮೮). ೨. ಶ್ರೀರಾಮನ ಮಗನಾದ ಲವನ ರಾಜಧಾನಿ. ೩. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು: ಶರಾವತೀರಾಗವು . . . ಎಲ್ಲಾ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ (ಚತುಪ್ರ. ೧೩೯). [ಸಂ. ಶರಾವತೀ]

ಶರಾವೆ (ನಾ). = ಶರಾವ ೧: ದಡದಡನ ಹೋಗಿ, ಮೂಲೆಯ ಮಡಕೆಯಿಂದ ಮೊಗೆಯಲ್ಲಿ ಎಣ್ಣೆಯನ್ನೂ ಅದರ ಮುಚ್ಚಳ ಶರಾವೆಯಿಂದ ಬತ್ತಿಗಳನ್ನೂ ತಂದು . . . ಹೊತ್ತಿಸುವಳು (ಚಿಟ್ಟಿ. ೧೦೭-೪). [ಸಂ. ಶರಾವ]

ಶರಾಶ್ರಯ (ನಾ). ಬಾಣಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದುದು; ಬತ್ತಳಿಕೆ: "ಹೂದೆಯೊತ್ತು ಡೊಣ ಶರಧಿ ತೂಣಂ ಶರಾಶ್ರಯಮುಪಾಸಂಗಂ ನಿಷಂಗಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೮೭-೭೪). [ಸಂ.]

ಶರಾಸನ (ನಾ). ಬಿಲ್ಲು; ಧನುಸ್ಸು : ಮುನೀಂದ್ರನಿಂದ್ರಿಯದೊಳೊಗೆದ ಪೆಣ್ಗೂಸುಮಂ ಗಂಡುಗೂಸುಮನವಳ ಕೆಲದೊಳಿರ್ದ ದಿವ್ಯಶರಾಸನಶರಂಗಳುಮಂ ಕಂಡು (ಪಂಪಭಾ. ೨-೩೩ ವ); ಶರಾಸನಂ ಸಫಲಮಿಂದಾಯ್ತೆಂಬ ನಚ್ಚಿಂ ಮುಗುಳ್ನಗೆ ನಕ್ಕು (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೧೭.೫): ಕಲಿ ಸುಬಾಹು ಶರಾಸನವ ಪಿಡಿದಲಘುಮಹಿಮನನೆಸುತ ತಱುಬಲು . . . ತಱೆದು ಬಿಸುಟನು ಖಳನ ಹಿಂದಲೆಯ (ತೊರಾ. ೧-೯೨). [ಸಂ.]

ಶರಾಸನಾಗಮ (ನಾ). ಅಸ್ತ್ರಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು ಕುರಿತ ಶಾಸ್ತ್ರ; ಧನುರ್ವಿದ್ಯೆ: ಭರದಿಂ ರಾಮಂ ಕಾಕಾಸುರನ ಮುನಿದಿಸುವ ತೆಱದಿನೆಚ್ಚಂ ವಿಹಗೇಶ್ವರನೆನಿಪ ಹಂಸನಂ ವರಶರಾಸನಾಗಮವಿಶಾರದಂ ತತ್‌ಕ್ಷಣದಿಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೨೮-೭). [ಸಂ.]

ಶರಾಸಾರ (ನಾ). = ಶರವರ್ಷ : ಅಂತು ನರನಾರಾಯಣರಿರ್ವರುಮನವರತ ಶರಾಸಾರಶೂನ್ಯೀಕೃತಕಾನನಮಾಗೆಚ್ಚು ಮೃಗವ್ಯವ್ಯಾಪಾರದಿಂ ಬಱಲ್ದು . . . ಬರವರ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೫೦ ವ) : ಬಿಲ್ಲೊವಜಂ ಗಾಂಡೀವಿಯೊಳ್ಕಾದಿದನವರ ಶರಾಸಾರಮಂ ನೀನ ಕಂಡ್ಯೆ (ಗದಾಯು. ೨-೭೦). [ಸಂ.]

ಶರಿರ, ಸರಿರ (ನಾ). ಒಡಲು ; ಮೈ ; ದೇಹ : ಶಂಕರನೆಂದು ತನ್ನ ತಿಂಗಳ ಶಿಶುವ ಕೊಡಲ್ . . . ಉರಿವ ಕಿಚ್ಚಿನ ಹೊರೆಯೊಳಿರಿಸಲದು ಸನ್ನಿವಟ್ಟು ಶರಿರವೆಲ್ಲಂ ಕಂದಿ ಕುಂದಿತು (ಭಾವಬೋ. ೭-೧) ; ಶರಿರಮನಭಾವಗಳ ಗುರುಲಿಂಗಜಂಗಮಕೆ ಹದಣ ಮುಂತಾಗಿ ಅರ್ಪಿಸಿದ ಶರಣ ತಾ ಮರಳಿ ಜನಿಸುವನೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೪೫). **ಸರಿರ :** "ಸರಿರಂ ವಿಗ್ರಹದೊಳ್" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೮೪): ಸರಿರವಿಲ್ಲದ ಲಿಂಗರೂಪಾಗಿ ಕೂಡಿಪ್ಪ . . . ಗುರು ಮನಮೊಳಿರಲಡಿಯನರ್ಚಿಸುವಂ (ವೀಕ್ಷಪು. ೧-೧-೩). [< ಸಂ. ಶರೀರ]

ಶರಿರಗುಂದು (ಕ್ರಿ). ದೇಹವು ಸೊರಗು, – ಬಡವಾಗು: ತರಳೆ ಪೌರ್ಣಮಿಯ ಮುಂದಣ ಚಂದಿರನಂತೆ ಶರಿರಗುಂದಿದಳಾ ಕ್ಷಣಾದಿ (ಜೀವಂಸಾ. ೧೨-೭೪). [ಶರಿರ + ಕುಂದು$_1$]

ಶರೀಕು, ಷರೀಕು, ಷೆರೀಕು (ನಾ). ಶಾಮೀಲು ; ಜೊತೆ : ಈ ಮೋಸದಲ್ಲಿ ಇಬ್ಬರೂ ಶರೀಕಾಗಿದ್ದಾರೆ (ಜನಪ). **ಷರೀಕು:** ಇಬ್ಬರೂ ಷರೀಕಾಗಿ ಸಮನ್ಸ್ ಮೇಲೆ . . . ಸುಳ್ಳು ಷರಾ ಬರೆಯಿಸಿ . . . ಅವರ ಕಡೆ ಗಣಂಗಳ ರುಜು ಹಾಕಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಪಾಂಚಾಂ. ೪೭). **ಷೆರೀಕು:** ನಾವೆಲ್ಲರೂ ಷೆರೀಕಾಗಿರುತ್ತೇವೆ (ಅಲಮ. ೫೩). [← ಅರ. ಹಿಂ. ಶರೀಕ್]

ಶರೀರ (ನಾ). ೧. ಒಡಲು ; ಮೈ ; ದೇಹ : "ತನು ಗಾತ್ರಂ . . . ಶರೀರಂ ಕಳೇಬರಂ ಕಾಯಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೭-೭೧); ನರಶರಕೋಟಿ ಜರ್ಜರಿಸೆ ತನ್ನ ಶರೀರಮನಸ್ಥ ವೇದನಾಪರವಶನಾಗಿಯುಂ ಮಱೆದನಿಲ್ಲ ಮುಕುಂದನಂ (ಗದಾಯು. ೫-೩೮): ನರೆ ಕನ್ನೆಗೆ ತೆರೆ ಗಲ್ಲಕೆ ಶರೀರ ಗೂಡುವೋಗದ ಮುನ್ನ . . .ಮೃತ್ಯು ಮುಟ್ಟದ ಮುನ್ನ ಪೂಜಿಸು ನಮ್ಮ ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವನ (ಬಸವ. ೧೭೧). ೨. [ನ್ಯಾಯ] ಹನ್ನೆರಡು ವಿಧವಾದ ಪ್ರಮೇಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ನ್ಯಾಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆಂದರೆ- ಆತ್ಮ ಶರೀರ ಇಂದ್ರಿಯ ಅರ್ಥ ಬುದ್ಧಿ ಮನಸ್ಸು ಪ್ರವೃತ್ತಿ ದೋಷ ಪ್ರೇತ್ಯಭಾವ ಫಲ ದುಃಖ ಅಪವರ್ಗವೆಂದು ಹನ್ನೆರಡು ವಿಧವಾಗಿ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಭಾಗ ಮಾಡಿರುವರು (ಓಂದಸಾ. ೧೧೫). [ಸಂ.]

ಶರೀರಗುಣ (ನಾ). ದೇಹದ ಸ್ವಭಾವ; ದೇಹಪ್ರಕೃತಿ : ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರ ಶರೀರಗುಣ ಒಂದೊಂದು ಬಗೆಯಿರುತ್ತದೆ (ಜನಪ). [ಸಂ.]

ಶರೀರಜ (ಗು). ೧. ದೇಹದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, – ಉಂಟಾದ. (ನಾ). ೨. ದೇಹದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದುದು : ಅಕ್ಕಜದ ರುಜೆಯೇನು ಮಾನಸವೋ ಶರೀರಜವೋ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧-೧೦). ೩. ಕಾಯಿಲೆ ; ರೋಗ. ೪. ಕಾಮಾಸಕ್ತಿ ; ವಿಷಯಾಭಿಲಾಷೆ. ೫. ಮಗ. ೬. ಮನ್ಮಥ ; ಕಾಮ. [ಸಂ.]

ಶರೀರತಪ (ನಾ). ತಪಸ್ಸು, ಉಪವಾಸ, ವ್ರತ, ವ್ಯಾಯಾಮ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ದೇಹವನ್ನು ದಂಡಿಸುವಿಕೆ ; ದೇಹದಂಡನೆ : ನಿತ್ಯಹರುಷದಿ ಯಾಸು ಮಾಡುತ ದೇಹ ದಂಡಿಸೆ ನೀ ಸಕಲವರಿ ಮಗನೆ ಶರೀರತಪವಿದು (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೩೧-೩೦). [ಸಂ.]

ಶರೀರತ್ಯಾಗ (ನಾ). ದೇಹವನ್ನು ಬಿಡುವುದು; ಸಾವು; ಮರಣ. [ಸಂ.]

ಶರೀರದಂಡ (ನಾ). = ಶರೀರತಪ: ಭರತಂ ಶರೀರದಂಡಮಂ ಮಾಡಿದಂ (ಚಾವುಂಪು. ೧೧). [ಸಂ.]

ಶರೀರಧರ್ಮ (ನಾ). ೧. ದೇಹದ ಸ್ವಭಾವ, – ಪ್ರಕೃತಿ : (:). ೨. ದೇಹದಲ್ಲಿ ತನ್ನಷ್ಟಕ್ಕೆ ನಡೆಯುವ ಶ್ವಾಸೋಚ್ಛ್ವಾಸ ಮುಂತಾದ ಕಾರ್ಯ; ದೇಹಧರ್ಮ. [ಸಂ.]

ಶರೀರನಾಮಕರ್ಮ (ನಾ). [ಜೈನ] ಶುದ್ಧಸ್ವಭಾವದ ಜೀವನಿಗೆ ಹೆಸರಿನ ಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ಕರ್ಮವು ಆಚ್ಛಾದಿತವಾಗಿ ಮನುಷ್ಯ, ತಿರ್ಯಕ್ ಮೊದಲಾದ ರೂಪಗಳನ್ನು ಕೊಡುವಿಕೆ : ಶರೀರನಾಮಕರ್ಮಂ ಪಂಚವಿಧಮಕ್ಕುಂ (ಗೊಮ್ಮಸಾ. ೩-೮). [ಸಂ. ಶರೀರನಾಮಕರ್ಮನ್]

ಶರೀರಪೂಜೆ (ನಾ). ಗತಿಸಿದವರ ದೇಹಕ್ಕೆ ಮಾಡುವ ಪೂಜೆ: ದಮಿತಾರಿಗೆ ಶರೀರಪೂಜೆಯಂ ಮಾಡಲ್ವೇೞ್ದು (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೫೭ ವ) ; ಕಾದಿ ಸತ್ತ ನೆಗೞ್ತೆಯ ಖೇಚರರ್ಗೆಲ್ಲಂ ಶರೀರಪೂಜಾಪೂರ್ವಕಂ ಸಂಸ್ಕಾರವಿಧಿಯಂ ನಿರ್ವರ್ತಿಸಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೭೪ ವ). [ಸಂ. ಶರೀರಪೂಜಾ]

ಶರೀರಪ್ರಕೃತಿ (ನಾ). = ಶರೀರಗುಣ : ನನ್ನ ಶರೀರಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಅದು ಒಗ್ಗುವುದಿಲ್ಲ (ರಥ). [ಸಂ.]

ಶರೀರಪ್ರತ್ಯಾಖ್ಯಾನ (ನಾ). [ಜೈನ] ದೇಹವನ್ನು ತಿರಸ್ಕಾರಭಾವದಿಂದ ಕಾಣುವುದು ; ದೇಹದ ಬಗೆಗೆ ತೋರುವ ಅಗೌರವ, – ಅಲಕ್ಷ್ಯ : ಆಂ . . . ಜಾತಿಸ್ಮರರುಮಾಗಿ ಪರಸ್ಪರವೈರಮಂ ಬಿಸುಟ್ಟಾಹಾರಶರೀರಪ್ರತ್ಯಾಖ್ಯಾನಪೂರ್ವಕಂ ಸನ್ಯಸನವಿಧಿಯಿಂದಸುವಂ ವಿಸರ್ಜಿಸಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೭೧ ಪ). [ಸಂ.]

ಶರೀರಸಂಬಂಧ (ನಾ). ೧. ಮದುವೆಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ನಂಟುತನ, – ಬಾಂಧವ್ಯ : ಉತ್ತರ – ಹಿಂದೂಸ್ತಾನದ ಸಾರ್ವಭೌಮರಾಗಿದ್ದ ಗುಪ್ತವಂಶದ ಅರಸರೊಂದಿಗೆ ಇವರು ಶರೀರಸಂಬಂಧವನ್ನು ಬೆಳೆಸಿದ್ದರು (ಕರ್ನಾಅ. ೪); ಶರೀರಸಂಬಂಧವನ್ನು ಮಾಡಿ, ಸ್ನೇಹವನ್ನು ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಬೇಕು (ಮಂಜುಕ. ೧೬). ೨. ಗಂಡು ಹೆಣ್ಣುಗಳ ಪರಸ್ಪರ ದೇಹಸಂಬಂಧ. [ಸಂ.]

ಶರೀರಸಲ್ಲೇಖನೆ (ನಾ). [ಜೈನ] ಅಂತ್ಯಕಾಲವು ಹತ್ತಿರವಾದಾಗ ದೇವರನ್ನು ಧ್ಯಾನಿಸುತ್ತ, ಆರ್ಯಕೆ, ಔಷಧ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಪವಾಸ ವ್ರತದಿಂದ ಶರೀರವನ್ನು ಕ್ರಮೇಣ ಕುಗ್ಗಿಸುತ್ತ ದೇಹತ್ಯಾಗ ಮಾಡುವುದು : ಅನಶನಾದಿ ಬಾಹ್ಯತಪಂಗಳಿಂ ಶರೀರಮಂ ಕೃಶಂ ಮಾಳ್ಪುದು ಶರೀರಸಲ್ಲೇಖನ (ಶ್ರಾಪಕಾ. ೧೫೬ ೯) ; ಉಪವಾಸ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಶರೀರವನ್ನು ಕೃಶಮಾಡುವುದು ಶರೀರಸಲ್ಲೇಖನೆಯು (ಜೈನಪ. ೫೬೫). [ಸಂ. ಶರೀರಸಲ್ಲೇಖನ]

ಶರೀರಸ್ಥ (ಗು). ದೇಹದಲ್ಲಿ ನೆಲಸಿರುವ : ಜೀವನು ಶರೀರಕ್ಕಿಂತ ಭಿನ್ನವಸ್ತುವಾದುದಾದರೆ ಶರೀರವು ನಷ್ಟವಾದ ಮೇಲೆ ಜೀವನೂ ನಾಶವಾಗುತ್ತಾನೆಯೋ? . . . ಅವನ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯೇನು? ಈ ಸ್ಥಿತಿಗೂ ಶರೀರಸ್ಥಸ್ಥಿತಿಗೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವೇನು? (ಜೀವಾತ್ಮ. ೧೯). [ಸಂ.]

ಶರೀರಿ (ನಾ). ೧. ಶರೀರವಿರುವಂತಹ ಮನುಷ್ಯ, ಪ್ರಾಣಿ ಮುಂತಾದುವು: ಸಾಧಿತಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನಬೋಧಚರಿತ್ರಂಗಳೆಂಬ ಧರ್ಮಮಿದವ್ಯಾಬಾಧಂ ಧರ್ಮಮಿದಲ್ಲದುದಾಧಿವ್ಯಾಧಿಪ್ರದಂ ಶರೀರಿಗಪಥ್ಯಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೪೯). ೨. ದೇಹವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ ಆತ್ಮ, – ಚೇತನ. [ಸಂ. ಶರೀರಿನ್]

ಶರೀರೋಪಾದಾನ (ನಾ). ಹುಟ್ಟು ; ಜನನ : ಜೀವಂಗಳ್ ಶುಭಾಶುಭಕರ್ಮಶೈಲೂಷಪ್ರೇರಿತಂಗಳಾಗಿ . . . ನಾನಾಕಾರಶರೀರೋಪಾದಾನಪರಿತ್ಯಜನಪುರಸ್ಸರಂ ಪರಿಭ್ರಮಿಸುಗುಂ (ಆದಿಪು. ೧೬-೫೬ವ). [ಸಂ.]

ಶರೆ 'ಸರೆ[5]' ನೋ.

ಶರ್ಕರಾದಂತ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ದಂತರೋಗ : ಶುಷ್ಕವಾದ ಶ್ಲೇಷ್ಮವಾತಂಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ಶರ್ಕರಾದಂತವೆಂಬ ದಂತರೋಗದಲ್ಲಿ ಹಲ್ಲುಗಳು ಸಣ್ಣಪಾರೆಕಲ್ಲಿನ ಹಾಗೆ ಕಠಿಣವಾಗಿ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಇಹವು (ವೈದ್ಯಸಾ. II. ೧೨೨). [ಸಂ.]

ಶರ್ಕರಾಪ್ರಭೆ (ನಾ). [ಜೈನ] ಒಂದುನರಕದ ಹೆಸರು : ಘಂಸೆಯೆಂಬ ಹೆಸರ ಶರ್ಕರಾಪ್ರಭೆಯೆಂಬೆರಡನೆಯ ನರಕಮಿರ್ದುದಾ ನರಕಬಿಲಂಗಳೆಲ್ಲಮಿಪ್ಪತ್ತೈಯ್ದು ಲಕ್ಷಮಕ್ಕುಂ (ಅಜಿಪು. ೧೧-೬ ವ); ಲಕ್ಷ್ಮೀಧರಂಗೆ ಧರ್ಮಮಂ ಪ್ರತಿಬೋಧಿಸಲೆಂದು ಶರ್ಕರಾಪ್ರಭೆಯೆಂಬ ನರಕಕ್ಕೆ ಪೋಗಿ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೧೬-೭೦ ವ). [ಸಂ. ಶರ್ಕರಾಪ್ರಭಾ]

ಶರ್ಕರಾವರ್ತ (ನಾ). ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಕಲ್ಲುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸುಂಟರಗಾಳಿ : ಶರ್ಕರಾವರ್ತಂ ಪ್ರವರ್ತಿಸಿತು ಪಾರ್ಥಜಂ ಕರ್ಕಶದ ಬಾಣಮಂ ತೆಗೆದಿಸಲ್ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೩-೪೬). [ಸಂ.]

ಶರ್ಕರಾವರ್ಷ (ನಾ). ನೊರಜುಗಲ್ಲುಗಳ ಮಳೆ: ಮಿಗಿಲೆನಿಪವೊಲು ಶರ್ಕರಾವರ್ಷಗಳೆನಿಸಿಯೆಡಬಿಡದೆ ಬಿರುಗಾಳಿಗಳು ಬೀಸಿದವು (ತಿಮ್ಮಪೂ. ೧-೩). [ಸಂ.]

ಶರ್ಕರಿಲ (ಗು). ೧. ನೊರಜುಗಲ್ಲುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. (ನಾ). ೨. ನೊರಜುಗಲ್ಲುಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ ನೆಲ : "ಸಶರ್ಕರಂ ಶರ್ಕರಿಲಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೨೬-೫). [ಸಂ.]

ಶರ್ಕರೆ (ನಾ). ೧. ಸಣ್ಣಕಲ್ಲು; ನೊರಜುಗಲ್ಲು. ೨. ನೊರಜುಗಲ್ಲುಗಳುಳ್ಳ ನೆಲ, – ಭೂಮಿ : "ಶರ್ಕರಾ, ಶರ್ಕರಿಲಃ, ಶಾರ್ಕರಃ, ಶರ್ಕರಾವಾನ್ – ೪ ನೊರಜುಕಲ್ಲುಗಳುಳ್ಳ ನೆಲದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಬಿದ್ಯಾಂಡಿ. ೪೯೫). ೩. ಸಕ್ಕರೆ : ಪುದಿದ ಶಿಥಿಲಪರಿಣಾಮದೊಳೊದವಿದ ದುರಿತಾನುಗತಮದನುಭಾಗಮೆನಿಪ್ಪುದು ಶರ್ಕರಾವಿಕಿಂಪಾಕದುರ್ವಿಪಾಕಪ್ರಭಾವಶಕ್ತಿಪ್ರತಿಮಂ (ಸುಕುಮಾ. ೮-೩೦); ಸಿರಿಕಂಡಂ ಬಾಳಂ ಶರ್ಕರ ಬೇವಿನ ಕಡ್ಡಿ ಭದ್ರಮುಸ್ತ ದ್ರಾಕ್ಷೆಂಬೆರಸರದು ಕುಡಿಯಲ್ಕೆಐದಡೆ ಪರಿಹರಿಸುಗುಮಿಪ್ಪಿ ಪಿತ್ತಜನಿತಜ್ವರಮಂ (ಕಲ್ಯಾಕಾ. ೭-೩೬). ೪. ಮಡಕೆಯ ಚೂರು ; ಬೋಕಿ : "ಶರ್ಕರಾ – ಹೆಂಚುಚೂರು, ಮರಳು, ಸಕ್ಕರೆ" (ಬಿದ್ಯಾಂಡಿ. ೪೧೫). [ಸಂ. ಶರ್ಕರಾ]

ಶರ್ಕರೆವಿಲ್ಲು (ನಾ). ಕಬ್ಬಿನ ಬಿಲ್ಲು: ಅಲರ್ದ ತಿಲಕುಸುಮಿರಲು ನಾಸಲರ್ಗಣ್ಣು ಶರ್ಕರೆವಿಲ್ಲ ನಿಡುಪುರ್ಬು (ಜಗಾಪಜ. ೧೮-೪೩). ☞ ಇದು 'ಇಕ್ಷುಚಾಪ', 'ಇಕ್ಷುಕೋದಂಡ' ಎಂಬ ಪದಗಳ ಸಾಮ್ಯದಿಂದ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ರೂಪ. [ಶರ್ಕರೆ + ಬಿಲ್ಲು[1] (< ಬಿಲ್[2])]

ಶರ್ಟು 'ಷರಟು' ನೋ.

ಶರ್ಧ (ನಾ). ೧. ಗುಂಪು ; ತಂಡ. ೨. ಕಸುವು ; ಶಕ್ತಿ. ೩. ಅಪಾನವಾಯು; ಹೂಸು. [ಸಂ.]

ಶರ್ಧಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅಪಾನವಾಯುವನ್ನು ವಿಸರ್ಜಿಸು : (ಕ). [ಶರ್ಧ + – ಇಸು[1]]

ಶರ್ಮ (ಗು). ೧. ಸುಖವನ್ನು ಕೊಡುವ ; ಆನಂದದಾಯಕ : ಎಸೆವ ನಿರ್ಮಿತ ಶರ್ಮಧರ್ಮಹರ್ಮ್ಯದೊಳ್ಕೂರ್ಮೆಯಿಂ ಪೆರ್ಮೆವೆತ್ತು ಪದಪದಮರ್ದಿರೆ (ರಾಜಶೇ. ೨-೧೨೦ ವ). (ನಾ). ೨. ಸಂತೋಷ; ಆನಂದ: ಧರ್ಮಮ ದೇಹಿಗ (ಮಿ) ಹಪರಶರ್ಮಕ್ಕೆ ನಿದಾನಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೧೦೮): ನೆಗಟ್ಟನೃಂ ಪ್ರಜೆಗಳ್ ಸ್ವಜಾತ್ಯುಚಿತ ತತ್ತದ್ಧರ್ಮದಿಂ ಶರ್ಮದಿಂ ನೆಗಟ್ಟಂ ಶ್ರೀಚಿಕದೇವರಾಯಂ (ಅಪ್ರತಿ. ೧ ೨೬). ೩. ಆಶೀರ್ವಾದ ; ಅನುಗ್ರಹ. ೪. ಆಸರೆ; ರಕ್ಷಣೆ. ೫. ಮನೆ ; ಗೃಹ. ೬. ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು : ಅಧಿಕಾರಿಗಳೆನಿಪವರಾರ್ ಬುಧರ್ಗೆನಿಪಂ ಬಮ್ಮನಖಿಳಬುಧಜನಶರ್ಮ್ಮ (ಎಕ. VII. ಶಿಕಾರಿ. ೧೦೨-೨೧: 1162). ೭. ಕೆಲವು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಹೆಸರಿನ ಮುಂದೆ ಸೇರುವ ಒಂದು ಪದ: ಕೃಷ್ಣಶರ್ಮನೆಂದನಗೆ ಸುತನೊರ್ವನುಂಟು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೬-೩೩). [ಸಂ. ಶರ್ಮನ್]

ಶರ್ಮಕಾರಣ (ನಾ). ಸಂತೋಷಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದುದು; ಸುಖಕ್ಕೆ ನಿಮಿತ್ತವಾದುದು : ಶರ್ಮಕಾರಣಕರ್ಮವೆಂಬರು ಕೆಲರು ನಿಜಸುಖಕೆ ಪ್ರಮೆಯ ಪುಟ್ಟಿಸುವೈಶ್ವರಿಯವು . . . ಎಮಗೆ ಸಾಧನಮುಕ್ತಿಯೆಂಬರು ಕೆಲರು (ಬಿಭಾಗ. ೧೧-೨೧-೬). [ಸಂ.]

ಶರ್ಮಿ (ಗು). ೧. ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. (ನಾ). ೨. (ಸಲ್ಲ ಅಥವಾ ನಲ್ಲೆಯರ) ವಿಗ್ರಹ, – ಪ್ರತಿಮೆ: ಗಮ್ಯೆಯಲ್ಲದ ಸತಿಯನಾವನು ಗಮ್ಯೆಯಲ್ಲದವರನನಾವಳು . . . ರಮಿಸುವರು ಮೇಣವರ ಯಾಮ್ಯರುಭಯವ ಕಾದ ಲೋಹದ ಶರ್ಮಿಯನು ತೋಳುಗಳಲಪ್ಪಿಸಿ ಕರ್ಮ ಸವವನ್ನವರ ಬಿಡಲೀಸರು ದುರಾತ್ಮಕರ (ಬಿಭಾಗ. ೫-೧೧-೨೮). [ಸಂ. ಶರ್ಮಿನ್]

ಶರ್ಯತ್ತು 'ಶರತ್ತು' ನೋ.

ಶರ್ವ (ನಾ). ೧. ಶಿವನ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಪರ್ವಿಸಿಲರ್ವಿಸೆ ಮುಮ್ಮನೊಡ್ಡಿ ತಾಂ ನಿರ್ವಹಿಸಲ್ಕಮಾಐದೆ ಹಿಮಾಂಶುಕಳಾಳಿಯನೆತ್ತಿ ಪೊತ್ತನಾ ಶರ್ವಂ (ಬಾಧಪು. ೪-೮೧); ಸುಖಮನುಂಟುಮಾಳ್ಪುದರಿಂದಂ ಶರ್ವನೆಂದು ಹೆಸರು (ಭಾರಶಾಂ. ೪೩). ೨. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ೩. [ಶೈವ] ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಶಿವಾಗಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಕಾಮಿಕ, ಯೋಗಜ . . . ಶರ್ವ, ಪಾರಮೇಶ್ವರ, ಕಿರಣ, ವಾತುಲಗಳೆಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಶಿವಾಗಮಗಳು (ಭಾರಡ. ೭೨). ೪. [ಛಂದ] ಗುರು ಅಕ್ಷರದ ಸಂಕೇತ : ಉರ್ವೀಮಾರುತ ಭಾಸ್ಕರಾನಿಲವಿಯದ್ವಂದ್ವಂ ಪದಾಂತಂಗಳೊಳ್ ಶರ್ವಂ ವಿಶ್ರಮಣಂ ದಿನೇಶರಡೆಯೊಳ್ನಿಲ್ಕುಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೬೩). ೫. ಒಂದು ಗಣದ ಹೆಸರು ; ರುದ್ರಗಣ : ಗಿರಿಶಂ ಧೂರ್ಜಟಿ ಶರ್ವಂ ಪುರಾರಿ ಪುರರಿಪುವೆನಿಪ್ಪುದಿಂತಯ್ದು ಗಣಂ ಬರೆ (ಛಂದೋಂಬು. ೪-೨೨೮). [ಸಂ.]

ಶರ್ವರಿ (ನಾ). ೧. (ನಕ್ಷತ್ರಗಳಿಂದ ಪ್ರಕಾಶವಾದ) ಇರುಳು : ರಾತ್ರಿ : ಪೋದುದು ಶರ್ವರಿ ಬೆಳಗಾದುದೇಟ ಶಯ್ಯಾತಳದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೮೪) : ಶರ್ವರಿಯ

ಸತ್ತ ಸಪ್ಪಿಲಿಮೆಯ್ಯ ಮಾಂಸಮಂ ಮುದ್ದಮುದ್ದಯೆ ಕಿತ್ತಳೆಯುವಂತೆ, ಕೀಳ್ಪುವಯ್ ಕೋಳ್ಗಗಳೊಳ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೨೯-೧೩೦). ೨. ಸಂಜೆ ; ಸಾಯಂಕಾಲ. ೩. ಅರಿಸಿನ. ೪. ಹಂಗಸು. [ಸಂ. ಶರ್ವರೀ]

ಶರ್ವರೀಧವ (ನಾ). ರಾತ್ರಿಯ ಒಡೆಯ; ಚಂದ್ರ : ಅಮರೇಂದ್ರನಮೃತಮಂ ತಪನೀಯಕಲಶದೊಳ್ತುಂಬಿ ಪರಿಪೂರ್ಣದಿಂದೆ ಪವಿತ್ರಮಹಿಮಂಗೆ ಕಳುಹಿದ ನೆನಲ್ಶರ್ವರೀಧವಂ ಥಳಥಳಿಸಿದಂ (ಮಲ್ಲಪು. ೫.೧೯). [ಸಂ.]

ಶರ್ವರೀಶ (ನಾ). = ಶರ್ವರೀಧವ: ಪಾರ್ವತೀವರ ಶರಣಾಗತಪ್ರಕರರಕ್ಷಕ ಶಂಕರ ಶರ್ವರೀಶಶೇಖರ ಜಯ (ರಾಜಶೇ. ೧೪-೯೯). [ಸಂ.]

ಶರ್ವಾಣಿ (ನಾ). ಶಿವನ ಪತ್ನಿ ; ಪಾರ್ವತಿ : ಶರ್ವಾಣಿಯ ಸೌಂದರ್ಯಮನೊರ್ವಂ ಬಣ್ಣಿಸುವನೆಂಬವಂ ಗಾಂಪಂ (ಗಿರಿಜಾ. ೪.೧೦). [ಸಂ. ಶರ್ವಾಣೀ]

ಶರ್ವಾಣೀಶ (ನಾ). ಶರ್ವಾಣಿಯ ಪತಿ ; ಶಿವ : ಶರ್ವಾಣೀಶಗ್ಯತಕ್ಕೆ . . . ಮಹಾಯದಾತ್ಮೀಯಕಳಾಸರ್ವಜ್ಞತೆಯಂ ಮಹದಂ ಗೀರ್ವಾಣಸ್ಪತಿ ನಿಮ್ಮ ಗೃಹವಿರಚನೆಯಿಂ (ಜಗನ್ನಾ. ೯-೧೩೧). [ಸಂ.]

ಶಲ, ಶಳ (ನಾ). ೧. ಮುಳ್ಳುಹಂದಿಯ ಮೈಮೇಲಿರುವ ಮುಳ್ಳು ; ಕಣೆ : "ಶಲಲಿ ಶಲ್ಯಕನಯ್ಯಮ್ಮಗಮಕ್ಕು ಶಲಲಮಾ ಶಲಮೆನಲ್ಕದಜ ಮುಳ್ಳಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೪೯-೧೨). ೨. ಸಲಾಕೆ ; ಈಟಿ. ೩. ಶಿವಗಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ. ೪. ಒಂಟೆ. ೫. ಮುಳ್ಳುಹಂದಿ: ಕರಡಿ ಕಾಸರ ಶಲ ಮೃಗಾದನ ಖಡ್ಗ ಗೋಮಾಯು . . . ಕುರಂಗಪ್ರಮುಖಮೃಗಕುಲವುಱುಬಿ ಬಿದ್ದುದು ದಳ್ಳುರಿಯ ಬೆಳ್ಳಾರವಲೆಗಳಲಿ (ಜಮ್ಮಾಪು. ೨೦-೫೧). ಶಳ : ೧. ಶಳ [ಪ್ರಾಂ. ಸಲೆ] ಸೂಚೀಭಿನ್ನವಕ್ತ್ರಂ . . . ವಿನಿಪ್ಪ್ಯಾಂತಜಿಹ್ವಾಪ್ರವಾಳಂ ಪೂಳೆದೊಂದೇಂ ಬಂದುದೋ ಬೇಡನ ಬಲೆವಿವಲೆಯಂ ಶ್ವಾನಸೇನಾವಸಾನಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೩-೬೨). [ಸಂ.]

ಶಲದಿ₁ 'ಸಲಂದಿ' ನೋ.

ಶಲದಿ₂, ಚಲದಿ (ನಾ). ೧. (ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಸಿಡುಬು, ದಡಾರ ಮುಂತಾದುವು ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡಾಗ ಅವು ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಹೊಮ್ಮಲೆಂದು ಕೊಡುವ) ಶೀತಕಾರಕವಾದ ಆಹಾರಪದಾರ್ಥ; ತಂಪನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಆಹಾರ ಪದಾರ್ಥ: ಹುಳಿ ಶಲದಿ ವರ್ಜ್ಯವಾಗಿ ಪಥ್ಯ (ಸಕಪ್ಪ. ೨೦೯): ಹುಳಿ ಶಲದಿ ವರ್ಜ್ಯ (ಕಾಮಶಾ. ೨೬೭). ೨. ಶೀತದಿಂದ ಚರ್ಮದ ಸಂಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಂಪಾಗಿ ಕೊಳೆತಂತಾಗುವುದು, — ಸೆಲೆತುಕೊಳ್ಳುವುದು : ಮಗುವಿನ ತೊಡೆಯಲ್ಲಿ ಶಲದಿಯಾಗಿದ (ತಂಜಾ). (ಗು). ೩. ಶೀತಕಾರಕವಾದ; ತಂಪನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ: ಗಂಟಲುಬೇನೆ ಇರುವವರು ಶಲದಿಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿನ್ನಬಾರದು (ರೂಢಿ). 'ಸೆಲೆ₂' ಪರಾ. ಚಲದಿ : ೧. ಈ ರೋಗಕ್ಕೆ ಚುರುಕಾದ ಮತ್ತು ಚಲದಿಯಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಸುತರಾಂ ನಿಷಿದ್ಧ (ವೈಚಿ. ೩೬). [ದೇ. II ತಮಿ. ಚಲತಿ; ತೆಲು. ಚಲಿದಿ]

ಶಲಭ (ನಾ). ೧. ಒಂದುಬಗೆಯ ಹುಳು ; ದೀಪದ ಹುಳು; ಪತಂಗದ ಹುಳು: "ಶಲಭಂ ಪತಂಗವಿನನುಂ . . . ಎಂದಱಿಗೆ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೧೯-೬); ಅರಿಕೇಸರಿರಾಜಂ ತೇಜೋಗ್ನಿಮಗ್ನರಿಪುನೃಪಶಲಭಂ ಮಗನಾದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೪೧); ಪೂಸಮಸಯ ಸರಲ್ ನಗಧರನ ಮೇಲೆ ಪಾಯ್ವುವು ನಗದಗ್ನಿಮುಖಕ್ಕೆ ಪಾಯ್ವ ಶಲಭಂಗಳವೋಲ್ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೯-೬೦) ; ಹನುಮ ತಿರುಗಲು ಮುತ್ತಿತಮರಾರಿಗಳು ಶಿಖಿಯನು ಶಲಭ ಕವಿವಂತೆ (ತೊರವೆ. ೧೧-೨೬). ೨. ಮಿಂಚುಹುಳು ; ಮಿಣುಕುಹುಳು: "ಶಲಭಂ ಬಾಣ ವಿಹಂಗಮಂ ರವಿ ಪತಂಗಾಖ್ಯಾನ" (ನಾನಾರ. ೬೨). ೩. ಮಿಡತೆ; ಮಿಡಿಚೆ: "ಪತಂಗಃ, ಶಲಭಃ — ೨ ಪತಂಗದ ಹುಳುವಿನ ಹೆಸರುಗಳು. ಮಿಡಿಚೆಗೂ ಹೆಸರಾಗುವುದು" (ಸಿದ್ಧಾಂತ. ೧೩೨). ೪. ಅಮಂಗಳವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರತ್ನ : ಕರ್ಕರೆಂಬುದು ಮೊರಬನಂತೆ ಧರಿಸಲು ಪಾಪಂ . . . ದುಃಖಮಂ ತೋರಿಪುದು ಶಲಭಮೆಂಬುದು (ರತ್ನಶಾ. ೧೭-೪). [ಸಂ.]

ಶಲಲ (ನಾ). ೧. ಮುಳ್ಳುಹಂದಿ. ೨. ಮುಳ್ಳುಹಂದಿಯ ಕಣೆ, — ಮುಳ್ಳು : "ಶಲಲಿ ಶಲ್ಯಕನಯ್ಯಮ್ಮಗಮಕ್ಕು ಶಲಲಮಾ ಶಲಮೆನಲ್ಕದಜ ಮುಳ್ಳಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೪೯-೧೨). [ಸಂ.]

ಶಲಲಿ (ನಾ). ೧. = ಶಲಲ ೨ : ಬಿಲ್ಲು ತೀರು . . . ಶಲಲೀ ಭಲ್ಲ . . . ಖೇಟಕ ಮುಂತಾದ ಶತ್ರುಜಯಾತ್ಮರಕ್ಷಾದಿಸಾಧನವಿಶೇಷಂಗಳಿಂದಲುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೬೩). ೨. ಮುಳ್ಳುಹಂದಿ : "ಶಲಲಿ ಶಲ್ಯಕನಯ್ಯಮ್ಮಗಮಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೯-೧೨) : ಶಲಲಿ ತರಕ್ಷು . . . ಭೀಕರದುರಗತತಿ ತದ್ಘೋರಕಾನನದಲ್ಲಿ ವರ್ತಿಪುವು (ತಿಮ್ಮಅ. ೭-೨೧). [ಸಂ. ಶಲಲೀ]

ಶಲವು 'ಸಲವು' ನೋ.

ಶಲಾಕಾಗ್ರ (ನಾ). ಹೂವಿನ ತಂತುವಿನ ಅಗ್ರಭಾಗ, — ತುದಿ : ಶಲಾಕಾಕೋಶವನ್ನು ಮೂರುಭಾಗಗಳನ್ನಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಬಹುದು. ೧. ಅಂಡಕೋಶ (Ovary) ೨. ಶಲಾಕೆ (Style) ೩. ಶಲಾಕಾಗ್ರ (Stigma) (ಸಸ್ಯಶಾ. ೬೦). [ಸಂ.]

ಶಲಾಕಾಪುರುಷ (ನಾ). [ಜೈನ] ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ತೀರ್ಥಂಕರರು, ಹನ್ನೆರಡು ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳು, ಒಂಬತ್ತು ವಾಸುದೇವರು, ಒಂಬತ್ತು ಬಲದೇವರು ಮತ್ತು ಒಂಬತ್ತು ಪ್ರತಿವಾಸುದೇವರು ಎಂಬ ಅರುವತ್ತುಮೂರು ಶ್ರೇಷ್ಠಪುರುಷರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ : ಅಭ್ಯುದಯನಿಶ್ರೇಯಸಸುಖನಿಮಿತ್ತಂಗಳುಮುದಿತೋದಿತನುಂ ಶಲಾಕಾಪುರುಷನುಂ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯುಂ ಮನ್ಮಥನು ತೀರ್ಥಂಕರಪರಮದೇವನುಮಪ್ಪ ಸುಪುತ್ರೋತ್ಪತ್ತಿಹೇತುಭೂತಂಗಳುಮಪ್ಪ . . . ಒಳ್ಗನಸನಂಬಿಕೆ ಕಂಡು (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೨೦೮ ವ): ಚರಿತಪುರಾಣದೊಳೊಂದನ ಬರದರ್ಬರರ್ದಿಕದ ತ್ರಿಷಷ್ಟಿ ಶಲಾಕಾಪುರುಷರ ಪುರಾಣಮಂ ಕವಿಪರಮೇಶ್ವರರಂತು ಜಗಕೆ ನೋಂತರುಮೊಳರ (ಚಾವುಂಪು. ೨): ಜೈನಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿರುವ ಅರುವತ್ತುಮೂವರು ಶಲಾಕಾಪುರುಷರು ಜನ್ಮವೆತ್ತಿ . . . ಜಗತ್ತನ್ನು ದಿಗ್ಭ್ರಮೆಗೊಳಿಸುತ್ತಾರೆ (ಭಾರತ. ೧೬೨). [ಸಂ.]

ಶಲಾಕೆ (ನಾ). ೧. ಚೂಪಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ; ಈಟಿ ; ಶಲ್ಯ : "ಆ ಶಲಾಕೆಯಲಿ ಕೈದುವಿನಲ್ಲಿ ಸಂದ ಶಲ್ಯಮದೆಂಬುದು" (ಮಂಗರಾ. ೧೪೩-೨೩). ೨. ಲೋಹದ ತೆಳ್ಳನೆಯ ಕಂಬಿ, ಮರದ ಕೋಲು ಮುಂತಾದುವು : ವೈಡೂರ್ಯದಂಡಮುಕ್ತಾಮಣಿಜಾಲಾಲಂಕೃತರತ್ನಶಲಾಕಾಶತಕಾಂಚನ ಕುಂಭಬಿಂಬ ರಜತಚ್ಛದಚ್ಛತ್ರವಿಚಿತ್ರಜಿನೇಂದ್ರಪ್ರತಿಕೃತಿಪ್ರಕೀರ್ಣಮುಂ (ಆದಿಪು. ೧-೧೪೮); ಶಶಿಲೇಖೆಯೆನಲ್ ಕರ್ಪೂರಶಲಾಕೆಯೆನಲ್ ವಿಲೋಚನೋತ್ಸವಮಂ ಮಾಡಿ . . . ಭುವನಮಂ ಸೋಲಿಸಿದಳ್ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೪-೩೦). ೩. ಚೂಪುತುದಿಯುಳ್ಳ, ಗರಿಕೆ, ಮೂಳೆ, ಸೂಜಿ ಮುಂತಾದುವು. ೪. ಮೂಳೆ ; ಎಲುಬು. ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ; ಶಾರಿಕೆ. ೬. ಹೂವಿನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ತಂತು: ಎಲೆಯ ಮಧ್ಯನಾಳವು ಎಲೆಯ ತುದಿಯಿಂದ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಬೆಳೆದು ಶಲಾಕೆಯಾಗುವುದು (ಸಸ್ಯಶಾ. ೬೧). [ಸಂ. ಶಲಾಕಾ]

ಶಲಾಟು (ಗು). ೧. ಎಳೆಯದಾದ ; ಬಲಿಯದ. (ನಾ). ೨. ಎಳೆಯ ಕಾಯಿ; ಹೀಚು; ಮಿಡಿ : ಅಂಕುರಪಲ್ಲವದಳಕೋರಕಕುಸುಮಶಲಾಟುಫಲ ಪಕ್ವಫಲಗಳ ಪಂಕ್ತಿಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೨೭) ; ವಿವಿಧಾಮೃತಾನ್ನ ದೇವಾನ್ನ ದಿವ್ಯಾನ್ನದಿ ನವಭಕ್ಷ್ಯಘೃತ ಬಹುಶಲಾಟುಶಾಕಂಗಳಿಂ ತವೆ ತೃಪ್ತಿವಡಿಸಿ (ರಾಘವ. ೨-೫೦). ೩. ಬಿಲ್ವಮರ. ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಡ್ಡೆ. ೫. ಒಣಗಿದ ಹಣ್ಣು : (೬). [ಸಂ.]

ಶಲಾಟುಕ (ನಾ). = ಶಲಾಟು ೨ : "ಅಂಗುಲಿಪ್ರಹರಣ ಶಲಾಟುಕಂ ಗಳೋಳ್ಕಿಡಿಯೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಶಬ್ದಮ. ೯೩). [ಸಂ.]

ಶಲೆ 'ಸಲೆ₄' ನೋ.

ಶಲ್ಕ (ನಾ). ೧. ತುಂಡು ; ಚೂರು. ೨. ಮರದ ತೊಗಟೆ ; ಚೆಕ್ಕೆ : "ವಲ್ಕಲಮುಂ ಶಕಲಮುಮವು ಶಲ್ಕಂಗಳ್" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೨೪-೩೯); ಪಗಲುಳ್ಕಮುಳ್ಳುವಂದದಿನೊಗೆವ ಗದಾಶಲ್ಕಮುಳ್ಳಿ . . . ಗದಾಹವಮಗುರ್ವುಮದ್ಭುತಮುಮಾಯ್ತು ಕುರುಪಾಂಡವರಾ (ಗದಾಯು. ೮-೧೨); ಕಾಮಿನೀಜನಂ ಅಂತು ಪೊಕ್ಕು ಶತಪತ್ರಸೂತ್ರಂಗಳೊಳಂ ರಂಭಾವಲ್ಕಲಶಲ್ಕಂಗಳೊಳಂ ಶೀರ್ಣನಾಳಿಕೇರಪರ್ಣಂಗಳೊಳಂ ಅಮರ್ಕೆಯುಂ ಪೋಲ್ಕೆಯುಂ ಒಲ್ಪುಂ ಚೆಲ್ವುಮಾಗೆ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೭-೧೧೫ ವ). ೩. ಕೆಲವು ಬಗೆಯ

ಕೀಟಗಳ ಮೈಮೇಲಿರುವ ಚಿಪ್ಪು: ಚರ್ಮದ ಮೇಲಿರುವ ಬಿರುಗೂದಲು, ಮುಳ್ಳು, ಕೂದಲು ಮತ್ತು ಶಲ್ಕಗಳು . . . ಸ್ವಾಭಾವಿಕಶತ್ರುಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿಸುತ್ತವೆ (ಕೀಟಬ. ೨೦). [ಸಂ.]

ಶಲ್ಕಿ (ನಾ). ಮೀನು : "ಮೀನಂ ಝಷಂ ತಿಮಿ ವಿಸಾರಮಾ ಶಲ್ಕಿ . . . ಮತ್ಸ್ಯಮನ ಮೀನ್ಗೆ ನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೦-೬). [ಸಂ. ಶಲ್ಕಿನ್]

ಶಲ್ಮಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಬೂರುಗ : "ಪಿಚ್ಛಿಲಾ . . . ಶಲ್ಮಲೀ — ಈ ಬೂರುಗದ ಗಿಡ, ಚಿಕಮುಕ್ಕೀ ಹತ್ತೀಗಿಡ" (ಸಿದ್ಧಾಂತ. ೧೨೨). 'ಶಾಲ್ಮಲಿ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಶಲ್ಮಲೀ]

ಶಲ್ಯ₁, ಶಲ್ಯೆ, ಶಲ್ಲೆ, ಸಲ್ಲೆ, ಸೆಲ್ಲೆ, ಸೆಲ್ಲೆಯ₁ (ನಾ). ತೆಳುವಾದ ಹೊದೆಯುವ ವಸ್ತ್ರ; ಉತ್ತರೀಯ : ನೀನಿಲ್ಲಿಯೇ ನಿಲ್ಲು ನಿಲ್ಲೆಂದು ಬಿಳಿಯ ಶಲ್ಯಮಂ (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೮೩-೬) : ಅವರ ಅಂಗಿ ಮುಂಡಾಸು ಶಲ್ಯ ಬಣ್ಣ ಬಣ್ಣದ ಚಣ್ಣ ನೋಡಿದರೇ ಹೇಳಿಬಿಡಬಹುದು (ತಂಗಿಫ. ೩) : ಹೆಗಲ ಮೇಲೊಂದು ಶಲ್ಯ ಹೊದ್ದಿದ್ದ (ಮೂಷ್ಟು. ೧೦). **ಶಲ್ಯೆ** : ಹೊದೆಯಲು ಜರತಾರಿಶಲ್ಯೆ . . . ಎಂದು ನಿಷ್ಕರ್ಷೆ ಮಾಯಿತು (ರಾಯಸ. ೪೩). **ಶಲ್ಲೆ** : ಮೇಲೆ ಹೊಂಬಣ್ಣದ ಶಲ್ಲೆಯನ್ನು ಹೊತ್ತುಕೊಂಡಿದ್ದಳು (ಮುಂಬಯಿ. ೫ ೨೦೦). **ಸಲ್ಲೆ** : 'ಸಲ್ಲೆವಿಕ್ಕು' ಪರಾ. **ಸೆಲ್ಲೆ** : ಕಂಠಂಗಳಂ ದಟಿಸಿ ಸೆಲ್ಲೆ [ಪಾಠಾಂ. ಸೇಲೆ]ಯೊಳು ಬಿಗಿದು ಕಟ್ಟಿ (ಗುರುಚಾ. ೧೦-೪೧) : ಮೋಡವೆಂಬ ಸೆಲ್ಲೆಯನ್ನು ತಲೆಗೆ ಸುತ್ತಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೀನ (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೨೭). **ಸೆಲ್ಲೆಯ** : "ಸೆಲ್ಲಯ — ಹೊದಿಕೆ ; ಮುಸುಕು ; ಮೇಲುದು ; ಸೆರಗು; ಒಲ್ಲಿ" (ಕಂಪುಷು. ೯೨).
[ದೇ. ॥ ತುಳು. ಶಲ್ಯ, ಶಲ್ಲೆ. ತೆಲು. ಸೆಲ್ಲ. / ಸಂ. ಚೇಲ]

ಶಲ್ಯ₂ (ನಾ). ೧. ಈಟಿ; ಬರ್ಜಿ : "ಶಲಾಕೆಯಲಿ ಕೈದುವಿಸಲ್ಲಿ ಸಂದ ಶಲ್ಯಮದೆಂಬುದು" (ಮಂಗರಾ. ೧೪೬-೨೩) : ಶರಣತತಿ ತಮ್ಮ ಬೈಯಲ್ಲಲ್ಲಿಯುಂಟಲ್ಲಿಗೆಯ್ದುದರುಯೆಂದುಸುರ ಶಲ್ಯವೆರ್ದೆಯಲ್ಲಿ ಮೂಡಿದ ಮಾಳ್ಕೆ ಹಾ ಬಸವ . . . ಬಸವ ಬಯಲಾದೆಯಾ ಎಂದು ಅಳಲಿ ಗೀತವ ಪಾಡಲು (ಗುರುಚಾ. ೨-೬೬) ; ಈ ಚಿಂತೆಯು ಭಯಂಕರವಾದ ಶಲ್ಯದಂತೆ ನನ್ನ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ನಟ್ಟುಕೊಂಡು ಯಾತನೆ ಕೊಡುತ್ತಿದೆ (ಪಚಿಫಾ. ೨೯). ೨. (ಸೂಜಿ, ಕೊಂಡಿ, ಮುಳ್ಳು, ಮೊಳೆ ಮುಂತಾದ) ಚೂಪಾದ ಮೊನೆಯುಳ್ಳ ವಸ್ತು : ಇದು ಸಮಸ್ತಶಾಬ್ದಿಕಜನಮನೋಜನಿತಶಬ್ದಸಂದೇಹಶಲ್ಯಚಾರುಚುಂಬ ಕಾಯಮಾನಾನೂನ ಕರ್ಣಾಟಕಲಕ್ಷಣಶಿಕ್ಷಾಚಾರ್ಯ ಸುಕವಿಕೇಶಿರಾಜವಿರಚಿತಮಪ್ಪ ಶಬ್ದಮಣಿದರ್ಪಣದೊಳ್ . . . ಸಂಪೂರ್ಣಂ (ಶಮದ. ೩೨೨ ವೃತ್ತಿ). ೩. ಮೂಳೆ; ಎಲುಬು : ಅಡಗಿನ ತೊಲ ನೆತ್ತರ ಮಿದುಳ್ಗಳ ಶಲ್ಯದ ಪುಂಜಮೊತ್ತಿ ಬಂದಡಸುವ ವಾತಪಿತ್ತಕಫದೋಷಸಮೂಹದೆ ಪತ್ತಿ ನಿಲ್ಕುದು . . . ಈಯೊಡಲು (ಚಿವಸ. ೧೨೯-೨೦); ಅಲ್ಲಿಂ ಮುಂದೆಕೆ ನಡೆಯುತ್ತಿರ್ಪಡೆಯಲ್ಲಿ ಶಲ್ಯದೊಳ್ಳಳಿ ಸೋರಲ್ ಬಿತ್ತರದಿಂದದಟೊಳ್ ಭೂಪೋತ್ತಮನೊಗೆದಂ ಪ್ರತಾಪಿ ಶಲ್ಯನನಿಪ್ಪಂ (ಧರ್ಮಪ. ೩-೬೩). ೪. ಮುಳ್ಳುಹಂದಿ : "ಶ್ವಾವಿತ್, ಶಲ್ಯಃ — ೨ ಮುಳ್ಳುಹಂದಿಯ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತ. ೧೨೪). ೫. ಆವರಣ ; ಬೇಲಿ. ೬. ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿರುವ ಮದ್ರದೇಶದ ರಾಜ; ಮಾದ್ರಿಯ ಅಣ್ಣ : ಶಲ್ಯನನಂದಶಲ್ಯನಂ ಬಗವಪೂಲೇಳದಂ ಬಗದು ದಂತಿಯನಾಗಡೆ ತೋಟಿ ಕೊಟ್ಟು ತೊಟ್ಟಗೆ ರಥಮಂ ಪಡಲ್ವಡಿಸಿ ಪೂಣ್ದನರಾತಿಯನಸ್ತ್ರಕೋಟಿಯಿಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೧೦೦) : ರವಿಜ ಗುರುಸುತ ಶಲ್ಯ ಕಲಶೋದ್ಭವರು . . . ಅವನಿಪಾಲನ ಕಂಡರಂದೇಕಾಂತಭವನದಲಿ (ಕುಮಾವ್ಯ. ೧ ೨): ಸುಯೋಧನ ಶಲ್ಯ ಮುಖ್ಯಬಾಂಧವರನೀಡಾಡಿದವು ಬದುಕಲೇ ಕಿನ್ನಿಳೆಯೊಳು (ತೃಮಿಭಾ. ೨-೧೭). ೭. ತೊಂದರೆ ; ಕಷ್ಟ. ೮. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮುಳ್ಳಿನ ಗಿಡ; ಮಂಗಾರೆಗಿಡ : "ಪಿಂಡೀತಕಃ . . . ಶಲ್ಯಃ, ಮದನಃ — ೬ ಮಂಗಾರೆಗಿಡದ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತ. ೧೨೮). ೯. ಒಂದು ಬಗೆಯ ನರಕ: ಸಕಲ ಶಲ್ಯಸಿಂಹಗಜಾನನವ್ಯಾಘ್ರಮುಂಬ್ಯೆದು ಮಂತ್ರಿನರಕಂಗಳ ಮೇಳದಲ್ಲಿ ಮಹಾ ಚಂಡವೆಂಬರಸುನರಕವಿಹುದು (ವಿವೇಕ. ೧೮೦). ೧೦. ಪಾಪ. ೧೧. ವಿಷ. ೧೨. ತೆಗಳಿಕೆ. ೧೩. ಬಿಲ್ವವೃಕ್ಷ. ೧೪. ನೀರು. ೧೫. ಬಡಕಲು ದೇಹ. ೧೬. ತುಂಡು ; ಚೂರು : "ಶಲಾಕೆ ಶಸ್ತ್ರಮುಂ ವಾರಿ ಕೃಶಾಂಗ ಪಾರ್ಥಿವವಿಭೇದಲವಂಗಳು ಶಲ್ಯಶಬ್ದಂ" (ನಾನಾರ. ೧೩೪). ೧೭. [ಜೈನ] ಮುಳ್ಳಿನಂತೆ ಬಾಧೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಮೋಹ : ಮಿಥ್ಯಾಶಲ್ಯಂ ಮಾಯಾಶಲ್ಯಂ ನಿದಾನಶಲ್ಯಮೆಂಬ ಮೂಱುಂ ಶಲ್ಯಂಗಳಿಂ ಪಿಂಗಿದಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೧೬೧೦); ಶಲ್ಯಂಗ ಳಿರ್ದೊಡಂ ವ್ರತಕಲ್ಪಕ್ಕೆಡಗುಡದ ಧೃತಿಯನವಳಂಬಿಸಿ ನಿಶ್ಶಲ್ಯೋವ್ರತಿಯೆನಿಸಿದ ವಾತ್ಸಲ್ಯಪರಂ ಪರಮತತ್ತ್ವಮಂ ಭಾವಿಸಿದಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೨-೯೮). 'ಶಲ್ಯತ್ರಯ' ಪರಾ. ೧೮. (ಆಲಂ) ನೋವು; ವ್ಯಥೆ. ೧೯. ಹಿಂಸೆಪಡಿಸುವವನು; ಉಪದ್ರವಕಾರಿ : ಆ ಶಲ್ಯರುಗಳ ಮಾತ ಕೇಳಿ ಪಲ್ಲುದಿನುತ ನಿದ್ರಾವರಣೀಯವಹ ಗೆಲ್ಲಕಾಜಿರು ಬಂದರಂದು (ತ್ರಿಪುರಾ ೧೬-೧೨೫). [ಸಂ.]

ಶಲ್ಯಕ (ನಾ). ೧. ಮುಳ್ಳುಹಂದಿ : "ಶಲಲಃ, ಶಲ್ಯಕಃ, ಶ್ವಾವಿತ್ — ಈ ೩ ಎಯ್" (ಪಲಾಯು. ೩೯-೪೦). ೨. ಈಟಿ. ೩. ಮುಳ್ಳು. ೪. ಬೇಡ ; ವ್ಯಾಧ. [ಸಂ.]

ಶಲ್ಯಚಿಕಿತ್ಸೆ (ನಾ). ಆಯುಧವನ್ನು ಬಳಸಿ ಮಾಡುವ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ; ಶಸ್ತ್ರಚಿಕಿತ್ಸೆ: ದಿವೋದಾಸನೆಂಬ ಧನ್ವಂತರಿ ಸುಶ್ರುತನನ್ನೇ ಮುಂದಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಔಷಧೀನವ, ವ್ಯತರಣ, ಔರಪ್ರ ಮುಂತಾದವರಿಗೆ ಶಲ್ಯಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಉಪದೇಶಿಸಿದ (ಕವಿಕೋ. I. ೮೧೧). [ಸಂ. ಶಲ್ಯಚಿಕಿತ್ಸಾ]

ಶಲ್ಯತಂತ್ರ (ನಾ). ೧. ಶಸ್ತ್ರಚಿಕಿತ್ಸೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಆಯುರ್ವೇದದ ಒಂದು ಭಾಗ : ದೇಹಾರೋಗ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡತಕ್ಕ ಆಯುರ್ವೇದವು ಶಲ್ಯತಂತ್ರ ಶಾಲಾಕ್ಯತಂತ್ರ ಕಾಯಚಿಕಿತ್ಸೆ ಭೂತವಿದ್ಯೆ . . . ವಾಜೀಕರಣತಂತ್ರಗಳೆಂಬ ಎಂಟುಭಾಗಗಳುಳ್ಳದ್ದಾಗಿದೆ (ಸುಜ್ಞಾಟು. ೯೪). ೨. ತಂತ್ರಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ಸಿದ್ಧಿಯಾಗುವ ಮಂತ್ರ; ತಾಂತ್ರಿಕಮಂತ್ರ: ಶಾಬರತಂತ್ರ ಶಾಕಿನೀತಂತ್ರ ಡಾಕಿನೀತಂತ್ರ ಕಚಿಮಾರತಂತ್ರ ಶಲ್ಯತಂತ್ರ . . . ವಚನತಂತ್ರಾದಿ ತಾಂತ್ರಿಕಸಿದ್ಧಿ ಮಂತ್ರಂಗಳು . . . ಉಪದೇಶ ಅನುಷ್ಠಾನ ಪರೀಕ್ಷೆಗಳಿಂ ವಿವೇಕಿಸಿ ತಿಳಿದಿರಲಕ್ಕುಂ (ವಿವೇಕ. ೮೭). [ಸಂ.]

ಶಲ್ಯತ್ರಯ (ನಾ). [ಜೈನ] ಮಾಯಾಶಲ್ಯ, ಮಿಥ್ಯಾಶಲ್ಯ ಮತ್ತು ನಿದಾನ ಶಲ್ಯಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಬಗೆಯ ಮೋಹಗಳು : ಪರಮದಯಾತತ್ಪರ ನನಿಸಿದ ಶಲ್ಯತ್ರಯವಿರಹಿತನೆರಡನೆಯ ನಲೆಯವಂ ತಾಂ ವ್ರತಿಕಂ (ಸುಕುಮಾ. ೬-೨೭): ಗತಗೌರವತ್ರಯಂ ನಿರ್ಜಿತದಂಡತ್ರಯನಪೇತಶಲ್ಯತ್ರಯಂ . . . ಅನಾಪ್ತಗುಪ್ತಿ ತ್ರಿತಯಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೪-೧೫). [ಸಂ.]

ಶಲ್ಯವಿದೂರ (ನಾ). [ಜೈನ] ಮಿಥ್ಯೆ, ಮಾಯೆ ಮತ್ತು ನಿದಾನಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಬಗೆಯ ಮೋಹಗಳನ್ನು ತೊರೆದವನು: ಶಲ್ಯವಿದೂರ ಬಂಕರಸನಂಕದ ಮಾಚಿಯತಂದೆ . . . ಬರೆದಪಂ ಬುಧಮಾಧವನೀ ಪ್ರಬಂಧಮಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೪-೩೭). [ಸಂ.]

ಶಲ್ಯೆ 'ಶಲ್ಯ₁' ನೋ.

ಶಲ್ಲಕಿ (ನಾ). ೧. (ಆನೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ಆನೆಬೇಲ; ತದರು : "ಗಜಭಕ್ಷ್ಯಾ, ಸುವಹಾ, ಸುರಭಿಃ . . . ಶಲ್ಲಕಿ, ಹ್ರಾದಿನಿ — ೮ ತದರಿನ ಗಿಡದ ಹೆಸರು, ಆನೆಬೇಲ" (ಸಿದ್ಧಾಂತ. ೧೪೦). ೨. ಮುಳ್ಳುಹಂದಿ. [ಸಂ. ಶಲ್ಲಕೀ]

ಶಲ್ಲೆ 'ಶಲ್ಯ₁' ನೋ.

ಶಲ್ಲೆಯ 'ಸಲ್ಲೆಹ' ನೋ.

ಶಲ್ಲೆಹ 'ಸಲ್ಲೆಹ' ನೋ.

ಶವ (ನಾ). ೧. ಹೆಣ ; ಕಳೇಬರ : ಶವಶೃಂಗಾರಂಗೆಯ್ದಲ್ ಭವನಕ್ಕಾ ಕಾಮಪಾಲಸಚಿವನ ನಿಜದೇಹವನುಯ್ಯೋವರಿಯೊಳ್ ಸಂತವಿಟ್ಟು ಮನ್ಮಾರ್ಗಮಂ ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತಿರ್ದಳ್ (ದಶಕು. ೯-೧೦೩) : ಕರ್ಣಕುಂಡಲಗಳಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಬಲಗಿವಿಗೆ ನೇತಾಡುತ್ತಿರುವ ಮನುಷ್ಯನ ಶವವೂ ಎಡಗಿವಿಗೆ ಗೂಬೆಯ ಚಿತ್ರವೂ . . . ಕೆತ್ತಲಾಗಿದೆ (ನೊಳಂಬ. ೧೦೭). ೨. ನೀರು.

ಶವದ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ = ಹೆಣವನ್ನು ಇಡುವ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ : (Coffin. ಪಾಂಶಿ. ೧೭). [ಸಂ.]

ಶವಪರೀಕ್ಷೆ (ನಾ). (ಆತ್ಮಹತ್ಯೆ, ಕೊಲೆ ಮುಂತಾದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ) ಸಾವಿನ ಕಾರಣವನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿಯಲು ಮಾಡುವ ಹೆಣದ ವೈದ್ಯಕೀಯಪರೀಕ್ಷೆ;

ಮರಣೋತ್ತರ ದೇಹಪರೀಕ್ಷೆ : ಸ್ಕಲ್ಲೋಯ್‌ನ ಶವಪರೀಕ್ಷೆಯಿಂದ . . . ಅವನು ವಿಷಪ್ರಾಶನದ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ತೀರಿಕೊಂಡಿದ್ದನೆಂಬ ಅಂಶ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿತ್ತು (ಪುಸು. ೪೩). [ಸಂ. ಶವಪರೀಕ್ಷಾ]

ಶವವಾಹಕ (ನಾ). ಹೆಣವನ್ನು ಹೊರುವವನು : ವ್ಯತನ ಸಂಸಾರಕಥೆ ಶವವಾಹಕರಿಗೇಕೆ? (ಮಂಹಿಕ. ೭೧೭). [ಸಂ.]

ಶವಸಂಪುಟ (ನಾ). ಹೆಣವನ್ನು ಇಟ್ಟು ಹೂಳುವ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ: "ಹೆಣವಿಟ್ಟು ಹೂಳುವ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ: ಹೆಣದ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ, ಶವಸಂಪುಟ" (Coffin. ೫೦೮೩). [ಸಂ.]

ಶವಸಂಸ್ಕಾರ (ನಾ). ಮರಣಾನಂತರ ದೇಹವನ್ನು ಒಪ್ಪಮಾಡುವುದು; ಹೆಣವನ್ನು ಹೂಳುವ ಅಥವಾ ದಹನ ಮಾಡುವ ಕ್ರಿಯೆ : ನೀನು ಸತ್ತಾಗ ನಿನ್ನ ಶವಸಂಸ್ಕಾರ ಮಾಡಲು ಹಿಂದೂ ಮುಸ್ಲಿಮರಿಬ್ಬರೂ ನನಗೆ ಬೇಕು, ತನಗೆ ಬೇಕು ಎಂದು ಅದನ್ನು ಕೇಳುವಂತೆ ಬಾಳು ನಡೆಸು (ಭಾರದ. ೩೨೮). [ಸಂ.]

ಶವಾಲು (ನಾ). ಮಹಮ್ಮದೀಯರ ಹಿಜರಿವರ್ಷದ ಹತ್ತನೆಯ ತಿಂಗಳು: ಅದಕ್ಕೆ ದರಜವಾಬಾಗಿ ಶವಾಲುತಿಂಗಳು ೫ನೇ ತಾರೀಕಿನಲ್ಲು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೧೨೬).
[← ಅರ. ಹಿಂ. ಶವ್ವಾಲ್; ಮರಾ. ಸವಾಲ್]

ಶವಾಸನ (ನಾ). [ಯೋಗ] ಎಚ್ಚರದಿಂದಿದ್ದರೂ ದೇಹ ಮತ್ತು ಮನಸ್ಸುಗಳಿಗೆ ವಿಶ್ರಾಂತಿಯನ್ನೂ ಲವಲವಿಕೆಯನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುವ, ನೆಲದಲ್ಲಿ ಬೆನ್ನ ಮೇಲೆ ಉದ್ದಕ್ಕೂ ಹೆಣದಂತೆ ಮಲಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಸನ : ಶವಾಸನದಲ್ಲಿ ನನಗೆ ಸುಖವೇನೂ ಕಾಣಲಿಲ್ಲ (ಗಾಳಿಪ. ೫೮). [ಸಂ.]

ಶವ್ವಾಪದ (ಗು). ೧. ಕಾಡುಮೃಗಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಕಾಡುಮೃಗ; ಕ್ರೂರಪ್ರಾಣಿ : ಬುಧಲಕ್ಷನಂ ಬಾಲಿಶ ದುರಾತ್ಮ ಕಾನನಕಂತು ಕಳಿಪುವಂ ಶವ್ವಾ [ಪಾಠಾಂ. ಸರ್ವಾ] ಪದಂಗಳೆಡೆಗೆ (ಪಂಚಾರಾ. ೨-೭-೪); ಕರುಳ ಖಂಡಂಗಳಂ ಧರಣಿಯೊಳಗುಳ್ಳಪಿಳಿತರುಣಪೈಶಾಚಶವ್ವಾಪದಂಗಳು ತಿಂದು ಸುರಿವ ರಕುತವನೀಂಟ ಸಂತೋಷಕರಮಾಗಿ ಪೊಗಳಿ ಪಾಡುವುವು (ವಂಶಾರಾ. ೩-೧೦-೬). [< ಸಂ. ಶ್ವಾಪದ]

ಶಶ (ನಾ). ೧. ಮೊಲ : "ಮೊಲಂ ಶಶ[ಪಾಠಾಂ. ಶಶಕ]ಮೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೪೮-೩); ಪರಿಣ ಶಶ . . . ಕೇಕಿಗಳೆಂಜುತ್ತಿರದ ಪವನೇಂದು . . . ಷಣ್ಮುಖರಂ ಮಿಗೆ ಸಾರ್ದುಳಿದವು (ಹಮ್ಮಾರ. ೪ ೬೩). ೨. ಚಂದ್ರನಲ್ಲಿರುವ ಮೊಲದ ಆಕಾರದ ಕಲೆ, – ಗುರುತು. ೩. ಲೋಧ್ರವೃಕ್ಷ. ೪. ಜಿಂಕೆ. ೫. [ಕಾಮಶಾ] ಪುರುಷರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು : ಮುನಿವರ ವಾತ್ಸ್ಯಾಯನಸಮತದೊಳು ನೆಟ್ಟನ ಶಶ[ಪಾಠಾಂ. ಶಿ]ವೃಷ ಹಯರೆಂದೆನಿಪ ಮನುಜರ್ ಮೂದಜನನಿಸುವರವರೊಳು . . . ಕಿಱುಕಾಮದ ಸುಖದಿಕದ ನಿದ್ರೆಗೆ ತೆಱೆಪೀಯದ ಮಿಗೆ ಪೂಗಂಪು ತುಱುಗಿದ ತನುಜಲದೊಳೆವಾಱಂಗುಲದುಱುವ ಧ್ವಜದವನೇ ಶಶನು (ಜನಪ. ೪-೧); ಶಶ ವೃಷ ಹಯರೆಂಬ ತ್ರಿವಿಧಪರಿಮಾಣಪುರುಷರಿಂ (ವಿವೇಕ. ೨೨೮). ೬. ಗಾತ್ರಪ್ರಮಾಣಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿದ ಮನುಷ್ಯನ ಐದು ವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ವರಾಹಮಿಹಿರನು ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಶರೀರದ ಅಳತೆ ಆಕಾರದ ಮೇಲೆ ಐದು ಜಾತಿಗಳನ್ನಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸುತ್ತಾನೆ. ಹಂಸ, ಶಶ, ರುಚಕ, ಭದ್ರ, ಮಾಲವ್ಯ – ಎಂಬುವೇ ಈ ಐದು ಜಾತಿಗಳು (ಭಾರದ. ೫೧೭). [ಸಂ.]

ಶಶಕ (ನಾ). = ಶಶ ೧ : ಮುನಿಮುಖ್ಯರ ಪಕ್ಕದೊಳಾಗಳುಮಗಲದ ಕರಿರುರುಹರಿಣಶಶಕ ಸಾರಂಗಮ ಮೊದಲಾದ ಮೃಗಂಗಳೊಡನೆ ಬದ್ಧವೈರಮಂ ಪತ್ತುವಿಟ್ಟು (ಪಂಚತಂ. ೧೧೧-೨೦) ; ಬಸುಱ್ ಪೇವ ಶಶಕ ತೊಡೆ ಪೇವ ಹುಲ್ಲೆ ಬಾಲಂ ಪೇವ ಕೋಣ . . . ದೆಸೆಗೆಟ್ಟು ಕವಿದವು ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರಭೂಪತಿಯ ಮೇಲೆ (ಹರಿಕಾ. ೧೧-೯). [ಸಂ.]

ಶಶಕರ್ಣ (ನಾ). ೧. ಮೊಲದ ಕಿವಿ. ೨. ಮೊಲದ ಕಿವಿಯಂತೆ ಕಿವಿಯುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿ : ವಿದಿಗ್ಗತದ್ವೀಪಸಂಸ್ಥಿತರ್ ಸಪ್ಪುಲಿಕರ್ಣರುಂ . . . ಲಂಬಕರ್ಣರುಂ ಶಶಕರ್ಣರುಂ ಅಪ್ಪರ್ (ತತ್ತ್ವಾಪ್ರ. ೧೪೮). [ಸಂ.]

ಶಶಕವಲೆ (ನಾ). (ಮೊಲವನ್ನು ಹಿಡಿಯುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ: ಹಾಸುವಲೆ ಕಣ್ಣವಲೆ . . . ಸುಲಭವಲೆ ನೀರುವಲೆ ಶಶಕವಲೆಯು (ರುಕ್ಮಾಂಗ. ೧೦-೧೯).
[ಶಶಕ + ಬಲೆ]

ಶಶಕಸರ್ಪ (ನಾ). ಮೊಲವನ್ನು ತಿಂದ ಹಾವು ; "ಹೆಬ್ಬಾವು" (ಶಬ್ದರಾ. ಕೋಶ): ಗೋಱು ಮಸಗಿತು ಶಶಕಸರ್ಪನ ತೋಱಿಕೆಯ ರುಜೆಯಂತೆ ಚಲಿಸಿದವೇಳಿಳಿವ ಜೀವದಲಿ ಕೈಕಾಲುಸುರವಲ್ಲಭನ (ಶಬ್ದರಾ. ೬-೨೩-೧೭). [ಸಂ.]

ಶಶಧರ (ನಾ). ೧. ಚಂದ್ರ; ಶಶಿ: ಅರಮನೆಯೊಳರಸನಂಬರತಳದೊಳ್ ವರತಾರಾಪರಿಗತಶಶಧರನಂತೊಪ್ಪಿರೆ (ಕವಿರಾ. ೨-೧೦). ೨. ಕರ್ಪೂರ. [ಸಂ.]

ಶಶಪುರುಷ (ನಾ). = ಶಶ ೫ : ಕೆಂಪಾಗಿ ಅಗಲವಾಗಿ ಇರುವ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವನು. ಸಣ್ಣವಾಗಿ ಅಗಲವಾದ ಪಲ್ಲುಗಳುಳ್ಳವನು. ಬಟ್ಟಮೊಗಂ . . . ಅಲ್ಪಕಾಮಸುಖಂ ಶುಚಿವಂತಂ ಧನವಂತಂ ಬಿಳಿದಾಗಿ ಪರಿಮಳವುಳ್ಳ ಕಾಮಜಲವುಳ್ಳವರು. ಕಾಂತಿಹರುಷಂಗಳುಳ್ಳವರು. ಅಭಿಮಾನಮುಳ್ಳವರು. ಆರು ಅಂಗುಲಪ್ರಮಾಣಲಿಂಗದವರು. ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳವರು ಶಶಪುರುಷರುಗಳು (ಕಾಮಶಾ. ೨೧೩). [ಸಂ.]

ಶಶಪ್ಲುತ (ನಾ). [ಕಾಮಶಾ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಖಕ್ಷತ : ಮೊಲೆದುದಿಯ ಬಳಿಯನಂಡಲದ್ಮದುಗುರನೊತ್ತಿ ನಿಲಿಸುತೊಂದಿಸಿ ಸೆಳೆದು ಬಿಡಲಂತದು . . . ಸಲೆ ಶಶಪ್ಲುತಮೆಂದು ಪೆಸರಾದುದು (ಜನಪ. ೭-೪೧) ; ಪಂಚಕನಖಯೋಗ ದ್ವಂದ್ವಯೋಗ ಅರ್ಧಚಂದ್ರಕಮಂಡಲ ಮಯೂರಪ್ಲುತ ಶಶಪ್ಲುತ ಉತ್ಪಲವೆಂಬ ಸಪ್ತವಿಧ ನಖೋಪಕ್ಷತವಿಹಿತರಿಂ (ವಿವೇಕ. ೨೩೦). [ಸಂ.]

ಶಶಲಕ್ಷ್ಮ (ನಾ). ಮೊಲದ ಚಿಹ್ನೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು ; ಚಂದ್ರ : ಸಂಧಿಗಳುಂ ಕೆಲವೆಡೆಯೊಳ್ ಬಂದು ವಿರೂಪಂಗಳಾಗಿ ಸಮನಿಸೆ ಕವಿತಾಬಂಧನದೊಳಾಗೆ ದೋಷಾಬಂಧುಗೆ ಶಶಲಕ್ಷ್ಮದಂತೆ ಕಲೆಯಂ ತರ್ಕುಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೬೪) ; ಶಶಲಕ್ಷ್ಮಂ ಮಂದನೊಳ್ ಮೇಷ್ ಮಹೀಜನೊಳೊಂದಿರ್ದೊಡೆ ಸೌಮ್ಯರೀಕ್ಷಿಸ ದೊಡಕ್ಕುಂ ಲಗ್ನಜಂ ಪೊಂದುಗುಂ (ಜಾತಕ. ೭-೪೨). [ಸಂ. ಶಶಲಕ್ಷ್ಮನ್]

ಶಶಲಾಂಛನ (ನಾ). = ಶಶಲಕ್ಷ್ಮ : ಶಶಲಾಂಛನನಿಂದಂ ದ್ವಾದಶದೊಳ್ ಬುಧ ಶುಕ್ರರಿರೆ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯಿರೆ ತಾನೆ ಶುಭಗ್ರಹಗೃಹಮೆನಿಸಿದ ದಶಮದೊಳುದು ನಾಥಜಾತದುರಿತವಿನಾಶಂ (ಜಾತಕ. ೭-೬). [ಸಂ.]

ಶಶವಿಷಾಣ (ನಾ). ಮೊಲದ ಕೊಂಬು, – ಕೋಡು ; P ಮೊಲಕ್ಕೆ ಕೊಂಬು ಇರುವುದು ಎಷ್ಟು ಅಸಂಭವವೋ ಹಾಗೆಯೇ ಅಸಂಭವ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಮಾತು: ಶಶವಿಷಾಣಂ ವಿಯತ್‌ಪುಷ್ಪದಂತಿಲ್ಲದುದೇ ಸತ್ಯಂ (ರಕ್ಷಾಶ. ೯೭); ಹಡೆಯಬಹುದಾ ಶಶವಿಷಾಣವ . . . ನಿಮ್ಮ ಚಿತ್ತವ ಪಡೆವುದಂತೋ ದೇವ (ಕೌಶಿಕಾ. ೪೩-೨೭). [ಸಂ.]

ಶಶಶೃಂಗ (ನಾ). = ಶಶವಿಷಾಣ : ನೀನುಂತ ಮುಂತಳಿಯದುಲಿವ ನೀತೋಕ್ತಿಗಳವೆಲ್ಲಿಯುಂ ಸತ್ಯಮಾಗವು ಭಾವಿಸ ಸಂತತಂ ಶಶಶೃಂಗದಂತೆ ಮಿಥ್ಯಂಗಳಾಗಿಂತು ವರ್ತಿಸುತಿರ್ಕುಂ (ಆರಾಧ. ೩-೩-೫೨). [ಸಂ.].

ಶಶಾಂಕ (ನಾ). ೧. ಚಂದ್ರ : ಪರಾಕ್ರಮಧವಳಂಗೆ ಶಶಾಂಕವಿಶದಯಶಮೆ ತೆರಳ್ವುರುಳಿಗೊಂಡಂತಿರ್ದ ಶಂಖಮಂ ಬಾಸಣಿಗೆಗಳೆದು (ಪಂಪಭಾ. ೬-೩ ವ) ; ತಮ ಶಶಾಂಕನ ನುಂಗಲಾಱದೆ ಕ್ರಮದಲಾ ರೋಹಿಣಿಯ ನುಂಗಲು ಭ್ರಮಿಸಿ ಹರಿತಹವೋಲು ರಾವಣ ಮೈಥಿಲಿಯ ಬಳಿಗೆ ಅಮಮ ಹರಿದನು (ಕೌಶಿಕಾ. ೩೭-೧೫). ೨. ಕರ್ಪೂರ. ೩. [ಛಂದ] ಒಂದು ಗುರು, ಎರಡು ಲಘುಗಳಿರುವ ಒಂದು ಗಣ ; ಭಗಣ: ಎಂಟುಗಣಂ ಧರಣಿ ಜಲಾಗ್ನಿ ಮರುದ್ವ್ಯೋಮ ರವಿ ಶಶಾಂಕೇಂದ್ರನಿಲಯಮಿವು ಗಣನಾಮಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೧-೩೭). ೪. [ಗಣಿತ] ಒಂದು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ: ಶಶಾಂಕ ಸೋಮಂ ಸುಧಾಂಶು . . . ಒಂದಱ ನಾಮಂ (ವ್ಯವಹಾ. ೯-೧). [ಸಂ.]

ಶಶಾಂಕಕಿರಣಲೇಹ್ಯ (ನಾ). ಔಷಧಿಗಾಗಿ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಲೇಹ್ಯ : ಶಶಾಂಕಕಿರಣಲೇಹ್ಯಂ, – ಎಮ್ಮೆಹಾಲು ಸೇ. ೨ನ್ನು ಮೃದ್ವಗ್ನಿಯಿಂದ ಒಂದು ಸೇರು ಸಕ್ಕರೆಗೂಡಿ, ಕಾಯಿಸಿ . . . ಶುಂಠಿ, ಜೀರಿಗೆ, ಶ್ರೀಗಂಧದ ಚಕ್ಕೆ, ಕರಿಜೀರಿಗೆ ಇವು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಗದ್ಯಾಣ ೪ ತೂಕವಂ ಚೂರ್ಣವ ಮಾಡಿ ಪಾಕದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಲೇಹ್ಯಪಾಕವಾಗಿ ಆಟ್ಟು (ಸಕಪ್ಪ. ೧೩೭). [ಸಂ.]

ಶಶಾಂಕಜ (ನಾ). ಚಂದ್ರನ ಮಗ ; ಬುಧ : ಶಶಿ ಕನ್ನೆಯೊಳಿರೆ ವೀಕ್ಷಿಸೆ ಶಶಾಂಕಜಾದಿತ್ರಯಂ ನೃಪಂ ಸೇನಾಪಂ ಕುಶಲನೆನಿಕ್ಕುಂ (ಜಾತಕ. ೨೦-೬). [ಸಂ.]

ಶಶಾಂಕಧರ (ನಾ). ಚಂದ್ರನನ್ನು ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿದವನು ; ಶಿವ : ಶ್ರೀಮತ್ಶಶಾಂಕಧರ ಸತ್ಕೋಮಳಪದಪದ್ಮಭೃಂಗನಘರಿಪುಸಿಂಗಂ ವಾಮಶಿವದೇವಪುತ್ರಂ ಬಾಮಂ (ಎಕ V, ಮಾಜರಾ. ೪೫-೧; ಕ್ರಿ. 1030). [ಸಂ.]

ಶಶಾಂಕಲೇಖೆ (ನಾ). ಬಾಲಚಂದ್ರ ; ಎಳೆಯಚಂದ್ರ : ಬಾಂಬೊಳೆ ತಳ್ತ ಕೆಂಜಡೆಯ ಬಲ್ಮುಡಿ ತಾಳ್ದ ಶಶಾಂಕಲೇಖೆ ಭಾಳಾಂಬಕಮುಲ್ಲಸತ್ಫಣಿಪಕುಂಡಲಂ . . . ವಿರಾಜಿಸ ರಂಜಿಸಿದಂ ಮಾಹೇಶ್ವರಂ (ತಜಶ. ೧-೭೪). [ಸಂ. ಶಶಾಂಕಲೇಖಾ]

ಶಶಾಂಕವಂಶ (ನಾ). ಚಂದ್ರನು ಮೂಲಪುರುಷನಾಗಿರುವ ಚಂದ್ರವಂಶ : ರಿಪುನಗರಂ ಕರಂ ವಿಜನವಾಗಿಯುವರ್ಜ್ಜುನರಾಜರಾಜಿತಂ ವಿಪುಳಶಶಾಂಕವಂಶ ಕನಕಾಶ್ಮಾತವಂತದ ವಿಭ್ರಮಾನ್ವಿತಂ ಚಪಳಭುಜಂಗಭೀಮನಕುಳಾಶ್ರಯಮುದ್ಗತ ಪುಂಡರೀಕಮ್ (ಎಕ. XI, ದಾವಾ. ೪೪-೩೭; ಕ್ರಿ. 1180). [ಸಂ.]

ಶಶಾಂಕಸೂನು (ನಾ). = ಶಶಾಂಕಜ: ಶಶಾಂಕಸೂನು ಸಿತರಂಬೀಯಿರ್ವರುಂ ಕೇಂದ್ರಗೇಹದೊಳಿರ್ದಂದು ರಿಪು ತ್ರಿಲಾಭಗೃಹದೊಳ್ ಮಿಕ್ಕನ್ನರಿರ್ದಂದು ಪುಟ್ಟಿದಮರ್ತ್ಯಂಗೆ ಚಿರಾಯು ಸಂಭವಿಸುಗುಂ (ಜಾತತಿ. ೮-೧೫). [ಸಂ.]

ಶಶಾದನ (ನಾ). ಮೊಲವನ್ನು ತಿನ್ನುವಂತಹುದು ; ಗಿಡುಗ : "ಶಶಾದನಃ, ಪತ್ರೀ, ಶ್ಯೇನಃ – ೩ ಗಿಡಗನ ಹಕ್ಕಿ" (ಅಭ್ಯಾಂತಿ. ೧೧೭). [ಸಂ.]

ಶಶಿ (ನಾ). ೧. ಚಂದ್ರ : ಶನಿ ಘಟಮೃಗಕ್ಕೆ . . . ಶಶಿ ಕರ್ಕಿಗೆ ಭೌಮನಜಾಳಿಗೆ ರವಿ ಹರಿಗುಶನನುಕ್ಷತೌಳಿಗೆ ತದಂಶಕಕ್ಷಮಾಧೀಶರ್ (ಜಾತತಿ. ೧-೨೫); ಶಶಿಯಂ ಜೋಡಾಡುತಿರ್ದಂ ಮೊಗಂ (ಲೀಲಾವ. ೭-೯೩): ಮಂಥರೆಯ ಬಾಳ್ ನಿಶೆಗೆ ಶಶಿಯುದಿಸಿದಂತಾಯ್ತು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೩-೭೦೯). ೨. ಕರ್ಪೂರ. ೩. ಪಟ್ಟಣದ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹಾಯ್ದುಹೋಗುವ ದಕ್ಷಿಣೋತ್ತರವಾದ ಬೀದಿ: ಕಮಲಗರ್ಭನಾ ಕಲ್ಯಾಣವ ಹುಸುಗೆಯ ಮಾಡಿದ ತೆಱದಿಂ ಶಶಿ ರವಿನಾಮದಲಿ ವೀಥಿಗಳ್ಮೆಱದಿರ್ದುವು (ಸಪ್ತಚಾ. ೨-೧೮). 'ಚಂದ್ರವೀಧಿ' ಹೋ. ೪. [ಯೋಗ] ಮೂಗಿನ ಎಡಹೊರಳೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಉಸಿರು : "ನಾಸಿಕದಿ ಸೇದುವನಿಲಂ ಪೂರಕಮನಿಕ್ಕೆಡಂ ಶಶಿ ಬಲಂ ಭಾಸ್ಕರಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೭-೧೪). ೫. = ಶಶಾಂಕ ೩: ಆದಿಯ ಮಧ್ಯಾಂತದ ಗುರುವಾದೊಡೆ ಶಶಿ ಸೂರ್ಯವಾಯು (ಛಂದೋಂಬು. ೧-೩೮ ಅಡಿವದ್ದ). ೬. = ಶಶಾಂಕ ೪ : "ಧರಣಿ ಶಶಿಯೆನಲೊಂದು" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೩-೪) ; ಶಶಿಯಿಂದು . . . ಇಳೆ ರೂಪವ್ಯೆಕವೊಂದದಱ ನಾಮಂ (ವೃಷಾ. ೯-೧).

[ಸಂ. ಶಶಿನ್]

ಶಶಿಕರ (ನಾ). ಚಂದ್ರನ ಕಿರಣ : ಶಶಿಕರದಿಂ ನೀರೇಱುವ ಶಶಿಕಾಂತಪ್ರತಿಮಯಿಂದದಿಂ ಘರ್ಮಾಂಬುಪ್ರಶಮಿತತಿಲಕಮದಾಗಿರೆ ಶಶಿಮುಖಿ ಮಳಯಜದ ಜಳಮನೊಲವಿಂ ಸುರಿದಳ್ (ತ್ರಿಪುವ. ೧೯-೪೭) : ಶಶಿಕರಂ ಸೋಂಕಿದ ಸಸಿಗಲ್ಲ ಪುತ್ತಳಿಯಂತೆ ಬೆಮರ್ತು (ಶಬತಂ. ೩-೩೫ ವ). [ಸಂ.]

ಶಶಿಕಲೆ, ಶಶಿಕಳೆ (ನಾ). ೧. ಚಂದ್ರನಲ್ಲಿರುವ ಷೋಡಶಕಲೆಗಳು. ೨. [ಕಾಮಶಾ] ಕಾಮೋದ್ರೇಕವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಸ್ಥಾನ : ಒಗವ ಶಶಿಕಲೆಯೆಲ್ಲರಿಗೆ ಸರಿಯದನೆ ನಿನಗೆ ಮೃಗನೇತ್ರೆ ಪೇಳ್ವೆನು (ಜಸವ. ೩ ಸೂಚನೆ). **ಶಶಿಕಳೆ:** ೩. ಬಾಲಚಂದ್ರ ; ಎಳೆಯ ಚಂದ್ರ : ಮೂಡಿದನು ಕೆಂಜಡೆಯ ಶಶಿಕಳೆಯ . . . ಕಾಶೀರಮಣ ವಿಶ್ವನಾಥಂ ಸುರರ ನೆರವಿ ಜಯ ಜಯ ಎನುತಿರೆ (ಹಚಕಾ. ೧೩-೧೯). ೪. ಚಂದ್ರ : ಶಶಿಕಳೆಯೊಂದೆಯೆಂತು ಕುಮುದಾಳಿವಿಕಾಸಮನೆಯ್ದೆ ಮಾಳ್ಪುದಂತಸಿಯಳ ಗಾಡಿಯೊಂದ ಜಗತೀಜನಲೋಚನಸಂಚಯಕ್ಕೆ ಸಂತೊಸಮನೆ ಮಾಡಿ ರೂಢಿವಡೆದತ್ತು (ಬಾಧಪು. ೨-೩೩). [ಸಂ. ಶಶಿಕಲಾ]

ಶಶಿಕಳಾಚೂಡ (ನಾ). ಬಾಲಚಂದ್ರನನ್ನು ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿದವನು; ಶಿವ: ಶಶಿಕಳಾಚೂಡ ವೃಷಭಾರೂಢ . . . ಭಕ್ತಪೋಷಾ (ಸಪಮೋ. ೩-೧).

[ಸಂ. ಶಶಿಕಲಾಚೂಡ]

ಶಶಿಕಳೆ 'ಶಶಿಕಲೆ' ನೋ.

ಶಶಿಕಾಂತ (ನಾ). ೧. ಚಂದ್ರನ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ದ್ರವಿಸುವುದೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಲ್ಲು ; ಚಂದ್ರಕಾಂತಶಿಲೆ : ವೈಡೂರ್ಯದ ಗಡಗೆಗಳೆಸೆಯೆ ಬೇಱ ಶಶಿಕಾಂತದ ಜಂತೆಗಳೊಪ್ಪಿ ತೋಱೆ (ಕುಕುಮಾ. ೧೦-೭೭ ರಗಳೆ); ಬರೆದ ವಿಚಿತ್ರ ಪತ್ರನಿಚಯಂ ನಿಜಲೋಚನಚಂದ್ರಿಕಾಪರಂಪರೆ ನಡೆನಟ್ಟು ಸೋರ್ವ ಶಶಿಕಾಂತದ ಕೇರ್ಗಳ ನೀರ್ಮೊನಲ್ಗಳಿಂ ಪರೆಯೆ (ಪಂರಾಮಾ. ೧-೧೧೭) ; ಕರಗುವುದು ಶಶಿಕಾಂತ ಚಂದ್ರನ ಕಿರಣ ತಾಗಲು (ಜಪ್ಯಾಶ. ೯-೪೫). ೨. [ಛಂದ] ಅಕ್ಷರ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಬಗೆಯ ಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಆರು ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ ಗಾಯತ್ರಿ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ: ಶೀತಕರತೋಯಂ ದ್ಯೋತಿಸಿರೆ . . . ಶಶಿಕಾಂತಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೭೭). [ಸಂ.]

ಶಶಿಕಿರಣ (ನಾ). ಚಂದ್ರನ ಕಾಂತಿ ; ಬೆಳುದಿಂಗಳು : ಮಲಯಾನಿಲನುಂ ಮಲಯಜಜಲಮುಂ ಶಶಿಕಿರಣಮುಂ ವಿಯೋಗಿಗಳೆರ್ದೆಯೊಳ್ಕೆಲಸಿರ್ದುವು (ಕವಿರಾ. ೩-೬೨): ಶಶಿಕಿರಣಮನಾಯ್ದಾಯ್ದೊಳ್ಪಸೆಯಲ್ ಪೋಣಿಸಿದ ತೆಱದ ಮುಕ್ತಾಹಾರಂ ನಸುಸೋಂಕೆ ಮುಗಿದುವೆಂಬಂತಸೆಗುಂ ಕುಚಕಮಲಕುಟ್ಮಲಂ (ದಶಕು. ೬-೪೦). [ಸಂ.]

ಶಶಿಕುಲ (ನಾ). ಚಂದ್ರವಂಶ : ಭೂಪಾಲಕ ನಿದಾನಿಸಿ ಕೇಳು ಶಶಿಕುಲಮುಕುರ ವಿತ್ತಂಡದಲಿ ನೆನೆಯವು ಭೇದಬುದ್ಧಿಗಳ ಯುಕುತಿಯಿನ್ನಿದಕಿಲ್ಲ ಪಾರ್ಥನ ಶಕುತಿ ಘನವು (ಜಿವ್ಯಾದ್ರೋ. ೮-೬೦). [ಸಂ.]

ಶಶಿಖಂಡ (ನಾ). ಬಾಲಚಂದ್ರ: ಅಪನೀತಕಲಾಕಲಾಪಂ (ಸ)ಶಶಿಖಂಡನಿರ್ಮಲ ಯಶೋವಿವಿಧಾವತಂಸಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೨೩೦) ; ಆ ಕ್ಷೋಣೀಧರವಲ್ಲಭ ದಕ್ಷಿಣವಿಜ್ಜ್ಮುಖದೊಳೆಸೆದು ಶಶಿಖಂಡದವೋಲೀಕ್ಷಣಸುಖಮಾಯಮಿರ್ಪುದು ದಕ್ಷಿಣಭರತ ತ್ರಿಖಂಡದಾರ್ಯಾಖಂಡಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧-೪೫). [ಸಂ.]

ಶಶಿಗದಿರ್ಗಲ್ (ನಾ). ಚಂದ್ರಕಾಂತ ಶಿಲೆ : ಪೊಳೆವ ಶಶಿಗದಿರ್ಗಲ್ಗಳಿಂದ ಬಂಧಿಸಿದ ತಿಳಿಗೊಳಲವೊತ್ತಿಲಿ ಮರುಗ ದವನ ಪಚ್ಚೆಯದಿಂದ ಬಳಸಿ ರಚಿಸಿದ ಭಿತ್ತಿ . . . ಕಮಲಚಯತೋರಣದಿ ಮೆರೆದುದು (ಸಪಮೋ. ೪-೩೭). [ಶಶಿ + ಕದಿರ್$_2$ + ಕಲ್$_3$]

ಶಶಿಗೇಹ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಚಂದ್ರನ ಕ್ಷೇತ್ರ ; ಕರ್ಕಾಟಕ ರಾಶಿ: ಬುಧಂ . . . ಶಶಿಗೇಹದೊಳ್ ನೆಲಸೆ ಬಂಧುದ್ವೇಷಿ ತೋಯೋದ್ಭವ ದ್ರವಿಣಂ (ಜಾತತಿ. ೧೭-೨೪).

[ಸಂ.]

ಶಶಿಚೂಡ (ನಾ). ಚಂದ್ರನನ್ನು ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿದವನು ; ಶಿವ : ಕೂಡದನ್ನಂ ಬಿಟ್ಟು ಕಳೆ ಶಶಿಚೂಡನಲ್ಲದತಃಪರವನಾನಱಿಯೆನಲ್ಲದಡೆ ನಾಡ ಮಾತುಗಳೇಕೆ (ಬಸವು. ೫೧-೯). [ಸಂ.]

ಶಶಿಜೂಟ (ನಾ). = ಶಶಿಚೂಡ : ಆಡಿನ ಓಕ್ಕೆಯಂ ಶಶಿಜೂಟನೀಶ್ವರನೆಂದು ಪಾಲಂ ತಾನದಱ ಮೇಲೆ ಪಾಟಕುಂಭದಿ ಕಱೆದೆಱೆದು (ಬಸವು. ೯-೧೨) ; ವಿಮಲ ಕಾತ್ಯಾಯನೀವದನಸನ್ನುತದಿವ್ಯಕಮಲಾರ್ಕ ಶಶಿಜೂಟ ಶರಣಜನತಾಪಹರ (ವಿಶ್ವಪು. ೨-೫೧). [ಸಂ.]

ಶಶಿಧರ (ನಾ). = ಶಶಾಂಕಧರ : ಕರುಣದಿಂ ಶಶಿಧರಂ ನಾಟ್ಯವಾಡಿದನಿಲ್ಲಿ ಹರುಷದಿಂದಂ ವ್ಯಾಘ್ರಪಾದ ನೋಡಿದನಿಲ್ಲಿ (ತಿರು. ದೇ. ೩-೧೮). [ಸಂ.]

ಶಶಿನಿ (ನಾ). ಚಂದ್ರನ ಹದಿನಾರು ಕಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಚಂದ್ರನಾದೊಡೆ ಅಮೃತಾ ಮಾನದಾ ಪೂಷಾ ತುಷ್ಟಿ ಪುಷ್ಟಿ ರತಿ ಧೃತಿ ಶಶಿನಿ . . . ಕಾಮದಾಯಿನಿಯೆಂಬ ಷೋಡಶಕಲಾಭರಿತನಾಗಿ . . . ರಂಜಿಸುತ್ತಿರ್ಪಂ (ವಿವೇಕ. ೨೭೭). [ಸಂ. ಶಶಿನೀ]

ಶಶಿಬಿಂಬ (ನಾ). ಚಂದ್ರಬಿಂಬ : ಎಸೆವ ಪಾಲ್ಗಡಲಿಂದ ಶಶಿಬಿಂಬವೊಗೆವಂತೆ ಶಿವನ ಭಕ್ತಿಯ ಸೊಬಗು ಮೂರ್ತಿಗೊಂಡೊಗೆವಂತೆ (ನಂಬಿರ. ೧-೧೦೭); ಶಶಿಬಿಂಬಂ ರವಿಬಿಂಬಮೆಂಬ ವರಘಂಟಾಯುಗ್ಮಮಂ ಕಾಂತೆಯೆಂಬೆಸವೀ ನೇಣನೊಳೆಯ್ದೆ ಕಟ್ಟಿ (ಬಾಧಪು. ೫-೭). [ಸಂ.]

ಶಶಿಭೂಷಣ (ನಾ). ಚಂದ್ರನನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು ; ಶಿವ : ಸಕಳಸುಖಮಂ ಶಿವಂಗೊಡನೊಡನೆ ಅರ್ಪಿಸುತೆ ಇಂತು ಶಶಿಭೂಷಣನ ಸುಕುಮಾರನೊಪ್ಪಿದಂ (ನಂಬಿರ. ೧-೧೯೭): ಶಶಿಭೂಷಣನ ಮತ್ತೊಂದಭೀಷ್ಟವನೊಲ್ಲೆನವಧರಿಸು (ಬಸವು. ೫೦-೭೧). [ಸಂ.]

ಶಶಿಮಂಡಲ (ನಾ). = ಶಶಿಬಿಂಬ : ಪಡೆಯಱಿಯಲಾದೊಡ[ರಿ]ಯಂ ಕಿಡಿಸುಗುಮಂತಃಕಳಂಕನೃಪಮಂಡಲಮಂ ತಡೆಯದೆ ತಮಸ್ಸ್ವಭಾವಂ ಕಿಡಿಸುವ

ಪೋಲಱಿದು ರಾಹು ಶಶಿಮಂಡಲಮಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೪೭) : ಶಶಿಮಂಡಲಮಂ ಗಲೆವಂದುದು . . . ಮೊಗಂ ಸಕಳಸುರಮನೋರಂಜನನಾ (ಜಗವಿ. ೩-೩೪). [ಸಂ.]

ಶಶಿಮಣಿ (ನಾ). = ಶಶಿಕಾಂತ ೧ : ಈ ಸಗದ ಸಗದ ಶಶಿಮಣಿಸಾನುಗಳಿಂದೊಱೆತು ಪರಿವ ಪರಿಪೂರಲನಿರುಳ್ ತಾನೆಡೆಯಱಿಯದೆ ಶಿಖಿಸಂತಾನಂ ಫಣಿಗೆತ್ತು ಕರ್ಚಿ ಬೆಚ್ಚಿಸ ಸುಯ್ಯುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೯೫): ಬೆಳರ್ತ ತರುಣಿಯ ವದನಂ ಸೆಳೆದುದು ಕಾವನ ಕೈಯೊಳ್ ತೊಳಗುವ ಶಶಿಮಣಿಯ ಮಣಿಯ ಮುಕುರದ ಚೆಲ್ವಂ (ರಾಜಶೇ. ೪-೩೨). [ಸಂ.]

ಶಶಿಮತ (ನಾ). ಬ್ರಹ್ಮತತ್ತ್ವ ಒಂದೇ, ಎರಡಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ನಂಬಿರುವವನು ; ಅದ್ವೈತಿ : ಸಾಧ್ಯವಲ್ಲವು ಮುಕುತಿ ಸಾಧ್ಯವಲ್ಲವು . . . ಋತುಗಳ ಘಸಣಿಗಂಜದ ಶಶಿಮತನಾಗದೆ ಕಕುಭಬದ್ಧನೆನಿಸಿ . . . ಪ್ರಸನ್ನವೆಂಕಟಅರಸನ ಚರಣವ ಸ್ಮರಿಸದೆ ಬರಿದೆ (ಪ್ರಸಕೀ. ೫೮-೧). [ಸಂ.]

ಶಶಿಮುಖಿ (ನಾ). ಚಂದ್ರನಂತೆ ಮುಖವುಳ್ಳವಳು ; ಇಂದುಮುಖಿ : ಶಶಿಮುಖಿಗೆ ಗರ್ಭಚಿಹ್ನಂ ತೋಱಿದುದು ನೋಡ ಸು[ರು]ಚಿರನಿಧಾನದೊಳಗಿರ್ಪ ವಸುಮತಿಯಂತೆ (ನಂಜರಾ. ೧-೯೮). [ಸಂ. ಶಶಿಮುಖೀ]

ಶಶಿಮೌಲಿ, ಶಶಿಮೌಳಿ (ನಾ). ಚಂದ್ರನನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು; ಶಿವ : ಆ ಕುಸುಮವಂ ಶಶಿಮೌಲಿ [ಶಾಲಾ. ೪] ಗರ್ವಿತವನುತ ಮನದೊಳು ನೆನೆಯಲು (ಬಸವು. ೪೧-೧೮). ಶಶಿಮೌಳಿ : ಇನ್ನು ದೈತ್ಯರ ಹೋಱಿಗೆಯನು ನೀ ಮಱೆದ ನಿನ್ನವರಱಿಯಲಾ ಜಯವಿಜಯರೆಂಬವರೆಂದ ಶಶಿಮೌಳಿ (ಕಾಶಿರಾ. ೪೩-೫೧). [ಸಂ.]

ಶಶಿಮೌಳಿ 'ಶಶಿಮೌಲಿ' ನೋ.

ಶಶಿಲೇಖೆ (ನಾ). ಚಂದ್ರನ ಕಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಪತಿಯನ ಬೇಡಿ ರುದ್ರನ ಸವಿಾಪದೊಳುಗ್ರತಪಕ್ಕೆ ನಿಂದಳೋ ರತಿ ಶಶಿಲೇಖೆಯಂ ನೆನೆದು ಬಂದಳೋ ಮೇಣಮೃತಾರ್ಣವಾಧಿದೇವತೆ . . . ಎನಲೇಸೆಸೆದಿರ್ದುದೊ ರೂಪು ಕಾಂತೆಯಾ (ಕಾಮಂಪು. ೬೬೨) : ಶಶಿಲೇಖೆಯೆನಲ್ ಕರ್ಪೂರಶಲಾಕೆಯೆನಲ್ ವಿಲೋಚನೋತ್ಸವಮಂ ಮಾಡಿ ಶಿಲೀಮುಖಕುಂತಳೆ . . . ಭುವನಮಂ ಸೋಲಿಸಿದಳ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೪-೩೦).

[ಸಂ. ಶಶಿಲೇಖಾ]

ಶಶಿವಂಶ (ನಾ). = ಶಶಾಂಕವಂಶ: ಅತ್ಯುತ್ಸುಕರಾಗಿ ಶಶಿವಂಶಕೇತುಗೆ ರಾಜ್ಯಾಭಿಷೇಕಂಗೆಯ್ಯೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೧೦೨ ವ): ಈ ಮಹಿಳೆಯಭಿವಂದನೀಯೆ ನಿರಾಮಯದ ಶಶಿವಂಶಜನನಿ ಸನಾಮೆಯಲ್ಲಾ (ಕುಮ್ಯಾಅ. ೮-೧೮). [ಸಂ.]

ಶಶಿವದನ (ನಾ). ಚಂದ್ರನಂತೆ ಮುಖವುಳ್ಳವನು : ಶಶಿವದನನಿಗೆ ಬೆಣ್ಣೆಯ ನೀಡಲೋಸುಗ ಏಣಾಂಕಮುಖಿಯರು ಹೊಸಬೆಣ್ಣೆಯನು ತೆಗೆದು . . . ಕೊಡಲು (ಪುರಂದ. ಧಾ. ೪-೨೮-೪). [ಸಂ.]

ಶಶಿವದನೆ (ನಾ). = ಶಶಿಮುಖಿ : ಶಶಿವದನೆಯೊರವುತ್ತಿಪ್ಪ ಸಲ್ಲಾಪಂಗಳಾತಂಗೆ ಉರಿಯೊಳಾಜ್ಯವನೆಱೆದಡಂತುಬ್ಬರಿಸಿ ಧಗಧಗ ಎನುತ (ಬಸವು. ೪-೧) ; ಸುಹೃದನ ದರುಶನದೊಳಗೆ . . . ಶಶಿವದನೆಯುತ್ಸಾಹವತಿಥಾಳಿಸಿತು (ಕುಮ್ಯಾಕ. ೧೯-೮೪).

[ಸಂ. ಶಶಿವದನಾ]

ಶಶಿಶಕಲಧರ (ನಾ). = ಶಶಿಕಳಾಚೂಡ : ನೀಲಕಂಠಂ ಶಶಿಶಕಲಧರಂ ಕೃತ್ತಿವಾಸಂ ಪಿನಾಕಂ . . . ತೋಱಿದಂ ವಿಶ್ವರೂಪಂ (ಉದ್ಭಟ. ೧೧-೧೨೮). [ಸಂ.]

ಶಶಿಶೇಖರ (ನಾ). = ಶಶಿಭೂಷಣ : ಶಶಿಶೇಖರಂ ನೆಟ್ಟನಂತರ್ಧಾನದೊಳ್ ಸಂದನೀಶ್ವರಂ (ನಂಜರಾ. ೭-೧೭೭). [ಸಂ.]

ಶಶಿಹಾಸ (ನಾ). ೧. ಬೆಳುದಿಂಗಳಿನಂತಹ ನಗೆ. ೨. ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತನಾದ ಕುಂತಳದೇಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ ; ಚಂದ್ರಹಾಸ : ಶಶಿಹಾಸನನುಚರರ್ಬಂದು ಕಾಣಲ್ಕೆ . . . ಅಸುವಿಡಿದಿಹನ ಕುಳಿಂದಕನೆಂದು ಶಂಕೆಯಿಂ ಕೇಳ್ದನಾ ದುಷ್ಟಬುದ್ಧಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೯-೨೦). [ಸಂ.]

ಶಶೋರ್ಣ (ನಾ). ೧. ಮೊಲದ ಚರ್ಮ. ೨. ಮೊಲದ ಕೂದಲಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕಂಬಳಿ : ''ಶಶೋರ್ಣಂ, ಶಶಲೋಮ — ಮೊಲದ ಕೂದಲುಗಳಿಂದ ನೆಯಿದ ಕಂಬಳಿ'' (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೦೭). [ಸಂ.]

ಶಶ್ವಜ್ಜೀವನ (ನಾ). ೧. ಶಾಶ್ವತವಾದ ಜೀವನ ; ಪರಮಪದ ; ಮೋಕ್ಷ. ೨. ನಿರಂತರವಾಗಿ ಹರಿಯುವ ನೀರು. ೧, ೨: ಶಶ್ವಜ್ಜೀವನಮನೀವ ಕಾವ . . . ವಿಶ್ವರೂಪಿಣಿಯೆನೆ ಮಱೆವ ನೆಲಗಾಣದ ನಿನ್ನೀ ಮೈಮೆಯುಂ ಬಣ್ಣಿಸಲಾವಂ ಸಾಲ್ವಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩೧-೪). [ಸಂ.]

ಶಷ್ಕುಲಿ (ನಾ). ೧. ಕಿವಿಯ ತೂತು, – ರಂಧ್ರ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಖಾದ್ಯ ವಿಶೇಷ ; ಚಕ್ಕುಲಿ : ಶಷ್ಕುಲಿ - ಚಕ್ಕುಲಿ (ಶಮದ. ೨೬೩ ಪ್ರಯೋ.). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಕ್ಕಿಗಂಜಿ. [ಸಂ. ಶಷ್ಕುಲೀ]

ಶಷ್ಕುಲಿಕರ್ಣ (ನಾ). ಚಕ್ಕುಲಿಯಂತಿರುವ ಕಿವಿಯುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿ : ವಿದಿಗ್ಗತ ದ್ವೀಪಸಂಸ್ಥಿತರ್ ಶಷ್ಕುಲಿಕರ್ಣರುಂ ಕರ್ಣಪ್ರಾವರಣರುಂ ಲಂಬಕರ್ಣರುಂ ಶಶಕರ್ಣರುಂ ಅಪ್ಪರ್ (ತತ್ತ್ವ ಪ್ರ. ೧೪೮). [ಸಂ.]

ಶಷ್ಪ (ನಾ). ಎಳೆಯ ಹುಲ್ಲು ; ಗರುಕೆ : ''ಎಳೆಯ ಪುಲ್ ಶಷ್ಪಂ ಬಾಲತೃಣಮನಿಕ್ಕುಂ'' (ಮಂಗರಾ. ೩೩-೭). [ಸಂ.]

ಶಸನ (ನಾ). ೧. ಕೊಲ್ಲುವುದು. ೨. ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಪಶುವಧೆ : ''ಪರಂಪರಾಕಂ, ಶಸನಂ, ಪ್ರೋಕ್ಷಣಂ — ೩ ವಧಾರ್ಥಕಂ, ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ವೇದೋಕ್ತಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಮಾಡುವ ಪಶುವಿಶಸನವೆಂಬ ಶ್ರೌತ. ಪಶುವಧೆ'' (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೨೧). [ಸಂ.]

ಶಸ್ತ (ಗು). ೧. ಹೊಗಳಿದ ; ಶ್ಲಾಘಿಸಿದ. ೨. ಉತ್ತಮವಾದ ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ: ''ಹಸ್ತಂ ಪಾಶಂ ಪಕ್ಷಂ ಶಸ್ತಕಚಪ್ರಚಯವಾಚಕಂ ತತ್ಪರದೊಳ್'' (ಪಮ್ಪಕೀ. ೭೦-೧೯). ೩. (ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ) ಹೇಳಿದ; ನುಡಿದ. ೪. ಗಾಯಗೊಂಡ. ೫. ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟ. (ನಾ). ೬. ಹೊಗಳಲ್ಪಟ್ಟುದು; ಕೊಂಡಾಡಲ್ಪಟ್ಟುದು : ''ಈಡಿತಂ, ಶಸ್ತಂ, ಪಣಾಯಿತಂ . . . ಸ್ತುತಂ — ೧೨ ಹೊಗಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು'' (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೫೦). ೭. ಉತ್ತಮವಾದುದು ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು : ನವಪಿಷ್ಟಚರ್ಚಿಕಾಶಸ್ತಮುಪಾತ್ತದರ್ಭರಚನಂ ನಿಖಿಲೌಷಧಿಪುಂಜಿತಂ ಪರಿನ್ಯಸ್ತಮದೊಂದು ಪೂರ್ಣಕಲಶಂ ತಳೆದತ್ತತುಳಂ ವಿಳಾಸಮಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೬-೫೩) ; ವಸ್ತುವೆಯಾತ್ಮಸ್ವರೂಪವೆಂಬಾ ಬುದ್ಧಿ ವಿಸ್ತರದ ದೇವತೆಗದೇಸ್ಥಾನಮಯಗುಣದ ಶಸ್ತವೆನಿಸಿಸುವ ಜಗತ್ತಂ ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತ . . . ನಾಡೆ ಮೆಱೆವ ಚೈತನ್ಯವೇ (ವೀಶೈವು. ೫-೧೭-೧೪). ೮. ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು; ಉತ್ತಮ : ಪ್ರಸ್ತುತಬುಧಸ್ತವನಭಾಜನಶಸ್ತನಂ ಗುರುಭಕ್ತಿಕೀರ್ತಿ ಗಭಸ್ತಿಭಾಸುರನಂ ಸಮುದ್ಧೃತ್‌ಚಿತ್‌ಪ್ರಭಾಕರನ . . . ನೋಡಿ (ಬಸವು. ೩೯-೫೪). [ಸಂ.]

ಶಸ್ತ್ರ (ನಾ). ೧. ಕೈದು ; ಆಯುಧ : ಶಸ್ತ್ರಸಂಪನ್ನನೆ ಆಗಿ ಶಲ್ಯನನ ಸಾರಥಿಯಾಗಿರೆ ಮಾಡಿ ಕಾದು ನೀಂ ನಿನ್ನಯ ಬಲ್ಲ ಮಾಱ್ಕೆಯೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೫೭) ; ವೈರಚಿಕಿತ್ಸೆಗೆ ಇದೆ ಶಸ್ತ್ರ; ಅಣುಬಾಂಬಿಗೂ ತಾ ಪ್ರತ್ಯಸ್ತ್ರ (ಅನಿಕೇ. ೩೪-೫) ; ಶಸ್ತ್ರದ ಅಭ್ಯಾಸವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ವಸ್ತ್ರ ಕದಿಯಲಿಕ್ಕೆ ತಿಳಿಯದೋ ? (ಗಾದೆ). ೨. ಕಬ್ಬಿಣ. ೩. ಉಕ್ಕು: ''ಶಸ್ತ್ರಂ, ತೀಕ್ಷ್ಣಂ, ಅಯುಃ, ಪಾರಸವಂ — ಈ ೪ ಉಕ್ಕು'' (ಹಲಾಯು. ೨೮-೧೭).

ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರ = (ನಾನಾಬಗೆಯ) ಆಯುಧಗಳು : ಧನುವ ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರವ ಸುದರ್ಶನ ಕನಕ ಕವಚ ಕೃಪಾಣವನು ಸ್ಯಂದನದೊಳಿಳುಹು (ಕುಮ್ಯಾಉ. ೭-೬) : ಅಖಿಳ ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರದಿಂ ಸಮವಿಷಮ ಸೋಲಗೆಲವುಗಳಿಲ್ಲದೆ ತ್ರಿಭುವನಕೆ ರಣರಂಗದೊಳ್ಸುಭಟ ನರ್ತನವನಭಿನಯಿಸುವಂತೆ . . . ಎಚ್ಚಾಡಿದರ್ಕರ್ಣನಂದನ ಸುಧನ್ವರಂದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೨-೨೭). [ಸಂ.]

ಶಸ್ತ್ರಕರ್ಮ (ನಾ). ೧. ಆಯುಧಪ್ರಯೋಗ; ಶಸ್ತ್ರಪ್ರಯೋಗ : ನಿಖಿಲಕ್ಷತ್ರಿಯ ಸಮೂಹಕ್ಕೆ ಶಸ್ತ್ರಕರ್ಮಮುಮಂ . . . ಯಥಾಯೋಗ್ಯಮುಪದೇಶಂಗೆಯ್ದು (ಆದಿಪು. ೮-೬೪ ವ). ೨. (ಅಂಗವಿಕಾರ, ಗಾಯ, ವ್ಯಾಧಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ಗುಣಪಡಿಸಲು ಮಾಡುವ ಆಯುಧಪ್ರಯೋಗದ ಚಿಕಿತ್ಸೆ : ಜನಿಯಿಸಿದ ಶೋಫಮದು ಲೇಪನದಿಂ ಪೋಗದೊಡೆ ಶಸ್ತ್ರಕರ್ಮವನೆಸಪಂತೆ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೨-೪೩).

[ಸಂ. ಶಸ್ತ್ರಕರ್ಮನ್]

ಶಸ್ತ್ರಕೌಶಲ (ನಾ). ಆಯುಧಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ತೋರುವ ನೈಪುಣ್ಯ,– ಚಾತುರ್ಯ: ಶಸ್ತ್ರಕೌಶಲಪ್ರದರ್ಶನವಾದ ಮೇಲೆ ಗದೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಅದರಲ್ಲಿ ವಿವಿಧ ಚಲನವಲನಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿದನು (ಪಚಭಾ. ೨೪). [ಸಂ.]

ಶಸ್ತ್ರಕ್ರಿಯೆ (ನಾ). = ಶಸ್ತ್ರಕರ್ಮ ೨: ಉಸಿರಾಡಲು ಕಂಠನಾಳ (Larynx) ದೊಳಗೆ ತೊಂದರೆಯುಂಟಾದಾಗ . . . ಉಸಿರುಕೊಳವೆ (Trachea)ಯ ಮೇಲೆ ಶಸ್ತ್ರಕ್ರಿಯೆ ನಡೆಸಿ ಉಸಿರಾಡಲು ಒಂದು ನಾಳವನ್ನು ಇಡಬೇಕು (ಕಲರಜೀ. ೨೬). [ಸಂ. ಶಸ್ತ್ರಕ್ರಿಯಾ]

ಶಸ್ತ್ರಚಿಕಿತ್ಸಕ (ನಾ). ಶಸ್ತ್ರಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ವ್ಯಾಧಿಯನ್ನು ಗುಣಪಡಿಸುವವನು : ಗಾಜಿನಲ್ಲುಂಟಾಗುವ ಪರೆಯ ಬದಲಾವಣೆಗಳನ್ನು . . . ಪರಿಣತರಾದ ಶಸ್ತ್ರಚಿಕಿತ್ಸಕರಿಂದ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಹೊಂದಿ ದೃಷ್ಟಿ ಪಡೆಯುವುದು ಮೇಲು (ನಿಮ್ಮದೃ. ೧೬೧). [ಸಂ.]

ಶಸ್ತ್ರಚಿಕಿತ್ಸೆ (ನಾ). = ಶಸ್ತ್ರಕರ್ಮ ೨: ಆತನಿಗೆ . . . ಶಸ್ತ್ರಚಿಕಿತ್ಸೆಯಿಂದ ದೃಷ್ಟಿ ಹಿಂತಿರುಗುವುದೆಂಬ ನಂಬಿಕೆಯನ್ನು ತುಂಬಬೇಕು (ನಿಮ್ಮದೃ. ೧೬೨) : ಅದೆಲ್ಲಾ ತನಗೆ ಶಸ್ತ್ರಚಿಕಿತ್ಸೆಯಾಗಿ ಚೇತರಿಸಿಕೊಂಡ ಮೇಲೆ (ಯೋಧಪ್ರ. ೨). [ಸಂ. ಶಸ್ತ್ರಚಿಕಿತ್ಸಾ]

ಶಸ್ತ್ರಚ್ಯುತಿ (ನಾ). ಆಯುಧವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡದಿರುವುದು; ಶಸ್ತ್ರವನ್ನು ತೊರೆಯುವುದು : ಕ್ಷಿತಿಪನಂತ್ಯದೊಳಲ್ಲಿ ಶಸ್ತ್ರಚ್ಯುತಿಯ ಮಾಡಿ ವಿರಾಗದಲಿ ವನಗತಿಕರಾವ್ಯತಂದೆವಂದರು ಗುರುಸುತಾದಿಗಳು (ಕುವ್ಯಾಗ. ೧೧-೨೪). [ಸಂ.]

ಶಸ್ತ್ರಜೀವಿ (ನಾ). (ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ) ಆಯುಧಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು; ಯೋಧ : "ಕೆಯ್ದುವಿಡಿವಂ ಶಸ್ತ್ರಜೀವಿಯು" (ಮಂಗರಾ. ೬೫-೬). [ಸಂ. ಶಸ್ತ್ರಜೀವಿನ್]

ಶಸ್ತ್ರಜ್ಞ (ನಾ). ಆಯುಧಗಳ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು : ಸಾಳುವನ ಕೂಡರಗಳಿಗೆ ಸಮಮೇಳವೇ ಶಸ್ತ್ರಜ್ಞನಾದಡೆ ಸೋಲುವುದೆ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೧-೫೮). [ಸಂ.]

ಶಸ್ತ್ರತ್ಯಾಗ (ನಾ). = ಶಸ್ತ್ರಚ್ಯುತಿ : ಅಶ್ವತ್ಥಾಮನ ಮರಣವಾರ್ತೆಯಿಂದ ಮಾತ್ರ ದ್ರೋಣನು ಶಸ್ತ್ರತ್ಯಾಗ ಮಾಡುವನು (ಭಾರದ. ೧೦೨). [ಸಂ.]

ಶಸ್ತ್ರಧರ (ನಾ). ೧. ಆಯುಧವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವನು. ೨. ಯೋಧ. [ಸಂ.]

ಶಸ್ತ್ರಧಾರಿ (ನಾ). = ಶಸ್ತ್ರಧರ ೨ : ಎಲ್ಲ ಯೋಧರಿಗೂ ಆಚಾರ್ಯನೂ ಹಿರಿಯನೂ ಶಸ್ತ್ರಧಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ರೇಸರನೂ ಆದ ದ್ರೋಣನನ್ನು ಸೇನಾಪತಿಯಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳೋಣ! (ಪಚಿಭಾ. ೨೬೯). [ಸಂ. ಶಸ್ತ್ರಧಾರಿನ್]

ಶಸ್ತ್ರಪಾಣಿ (ನಾ). = ಶಸ್ತ್ರಧರ ೧: ಉಭಯಪಕ್ಷದವರೂ ಶಸ್ತ್ರಪಾಣಿಗಳಾಗಿ ಹೋರಾಡುವರು (ಕರ್ನಾಅ. ೫೯). [ಸಂ.]

ಶಸ್ತ್ರಪ್ರಯೋಗ (ನಾ). ೧. ಆಯುಧವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದು. ೨. (ಶಸ್ತ್ರಚಿಕಿತ್ಸೆಯಲ್ಲಿ) ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಬಳಸುವುದು : ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ಹುಣ್ಣನ್ನು ತೆಗೆಯುವ ಸಲುವಾಗಿ ಶಸ್ತ್ರಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡುವಾಗ ಜೀವಕ್ಕೆ ಅಪಾಯವಾಗದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಶಸ್ತ್ರಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಬೇಕು (ಪಂಜಪಂ. ೧೦೪). [ಸಂ.]

ಶಸ್ತ್ರಮರಣ (ನಾ). (ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ) ಆಯುಧದಿಂದುಂಟಾಗುವ ಸಾವು: ದುರ್ಯೋಧನನ ವಶವರ್ತಿಗಳಾದ ರಾಜರೂ ರಾಜಪುತ್ರರೂ ಶಸ್ತ್ರಮರಣವನ್ನು ಪಡೆದು ಸದ್ಗತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ! (ಪಚಿಭಾ. ೨೬೦). [ಸಂ.]

ಶಸ್ತ್ರಮಾರ್ಜ (ನಾ). ಆಯುಧವನ್ನು ಸಾಣೆ ಹಿಡಿಯುವವನು,– ಹರಿತಗೊಳಿಸುವವನು : "ಶಸ್ತ್ರಮಾರ್ಜಃ, ಅಸಿಧಾವಕಃ — ೨ ಸಾಣೆಗಾರನ ಪೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೧೦). [ಸಂ.]

ಶಸ್ತ್ರಯುದ್ಧ (ನಾ). ಕತ್ತಿಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಕಾಳಗ ; ಕತ್ತಿಕಾಳಗ. [ಸಂ.]

ಶಸ್ತ್ರವಿಡಂಬ (ನಾ). ಆಯುಧಗಳ ಆಡಂಬರ,– ಅಟಾಟೋಪ: ಸೂಕಮರ್ಕಟ ದರ್ಭಪಾಣಿ ಯಮಜಂ . . . ದಸ್ರಾತ್ಮಜರ್ ದಂಡಮುಷ್ಟಿಕರರ್ ಶಸ್ತ್ರವಿಡಂಬ ಮೇವುದವರ್ಗಂ (ಗದಾಯು. ೩-೩೪). [ಸಂ.]

ಶಸ್ತ್ರವಿದ (ನಾ). = ಶಸ್ತ್ರಜ್ಞ : ಶಸ್ತ್ರವಿದರೊಳ್ ಭರದಿಂ ನಿಜಶಸ್ತ್ರವಿದ್ಯೆಯಂ ಪರಿವಿಡಿಗೆಯ್ಯೆ ರಾಜಸುತರೊಪ್ಪುಗುಮಾ ಪುರಗೋಪುರಂಗಳೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೨-೧೬). [ಸಂ. ಶಸ್ತ್ರವಿದ್]

ಶಸ್ತ್ರವಿದ್ಯೆ (ನಾ). ಆಯುಧಗಳ ಪ್ರಯೋಗಕ್ರಮವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ: ಶಸ್ತ್ರವಿದರೊಳ್ ಭರದಿಂ ನಿಜಶಸ್ತ್ರವಿದ್ಯೆಯಂ ಪರಿವಿಡಿಗೆಯ್ಯೆ ರಾಜಸುತರೊಪ್ಪುಗುಮಾ ಪುರಗೋಪುರಂಗಳೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೨-೧೬). [ಸಂ. ಶಸ್ತ್ರವಿದ್ಯಾ]

ಶಸ್ತ್ರವಿಧಿ (ನಾ). = ಶಸ್ತ್ರಕರ್ಮ ೨ : ಬಾಲ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ವೃದ್ಧಾಪ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಕ್ಷಾರವಿಧಿ, ಅಗ್ನಿವಿಧಿ, ಶಸ್ತ್ರವಿಧಿಗಳನ್ನು ವೈದ್ಯನು ಮಾಡಲಾಗದು (ಸಕವ್ಯ. ೧೫). [ಸಂ.]

ಶಸ್ತ್ರವೈದ್ಯ (ನಾ). ೧. ಆಯುಧದಿಂದ ಮಾಡುವ ಚಿಕಿತ್ಸೆ : ಗುರೂಪದೇಶ ಮಂತ್ರವೈದ್ಯ ಜಂಗಮೋಪದೇಶ ಶಸ್ತ್ರವೈದ್ಯ ನೋಡಾ ಭವರೋಗವ ಗೆಲುವ ಪರಿಯ ನೋಡಾ (ಬಸವ. ೬೫೫). ೨. = ಶಸ್ತ್ರಚಿಕಿತ್ಸಕ :ಗಾಯಗಳನ್ನೂ ಅಂಗವಿಕಾರಗಳನ್ನೂ, ರೋಗಗಳನ್ನೂ ಕೈಚಳಕದಿಂದಾಗಲಿ ಶಸ್ತ್ರದಿಂದಾಗಲಿ ಗುಣಪಡಿಸುವ ವೈದ್ಯ: ಶಸ್ತ್ರವೈದ್ಯ (Surgeon. ಇಂಅ). [ಸಂ.]

ಶಸ್ತ್ರವ್ರಣ (ನಾ). ಆಯುಧದಿಂದಾದ ಗಾಯ : ಗಂಡರ್ ಗುಣಮನೆ ಮೆಚ್ವುದು ಶಸ್ತ್ರವ್ರಣಮಂ ಸಿನ್ನಂತೆ ಮೆಚ್ವುದಿಚ್ಚಿವಬೆಡಂಗಾ (ಗದಾಯು. ೨-೫). [ಸಂ.]

ಶಸ್ತ್ರಶಯನ (ನಾ). ಆಯುಧಗಳ ಹಾಸುಗೆ : ತುಜುಗಿದಂಬುಗಳ . . . ವಿಕ್ರಮಾಗ್ನಿಯ ತಗಹು ಬಿಡದಭಿಮನ್ಯು ಮೆಚ್ಚಿದನು ಶಸ್ತ್ರಶಯನದಲಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೬-೬೨). [ಸಂ.]

ಶಸ್ತ್ರಶಾಲೆ (ನಾ). ಯುದ್ಧಸಾಧನಗಳನ್ನು ಶೇಖರಿಸಿಡುವ ಮನೆ; ಆಯುಧಶಾಲೆ : ಶಸ್ತ್ರಶಾಲಾಜಾತಂಗಳಪ್ಪ ಚಕ್ರಾಸಿದಂಡಚ್ಛತ್ರರತ್ನಂಗಳಿಂದಂ ಶ್ರೀಗೃಹಾದಿ ಸಮುತ್ಪನ್ನಂಗಳಪ್ಪ ಮಣಿಚರ್ಮಕಾಕಿಣೀರತ್ನಂಗಳಿಂದಂ . . . ನೆಟ್ಟಿದು (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೮೪ ಪ); ಒಳಗೆ ತಳತಳಿಸಿ ಪೊಳೆವ ಕೆಯ್ದುಗಳ ಬಳಗಮಂ ತಳೆದ ವಿಷಮವಿಷಧರ [ಪೂರ್ಣ]ಮಪ್ಪ ಪಾತಾಳಕುಹರದಂತಗುರ್ವಿಸುವ ಶಸ್ತ್ರಶಾಲೆಯುಂ . . . ಅಳುಂಬಮಾಗೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೯೧ ಪ). [ಸಂ. ಶಸ್ತ್ರಶಾಲಾ]

ಶಸ್ತ್ರಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಆಯುಧಗಳ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ: ನರಸಿಂಗ ಮೊನೆಯರು ತಮ್ಮ ಪಟ್ಟಣದ ಘನಶಸ್ತ್ರಶಾಸ್ತ್ರಮಂ ಬಲ್ಲವರ್ಗಳಂ ಕ್ಷಣದಲಲ್ಲಿ ಕರಸುತ್ತವರ್ ಬರೆ (ನಂಬಿರ. ೩-೨೮). [ಸಂ.]

ಶಸ್ತ್ರಸಂನ್ಯಾಸ (ನಾ). = ಶಸ್ತ್ರಚ್ಯುತಿ : ಮೋಸದಿಂದ ಶಸ್ತ್ರಸಂನ್ಯಾಸ ಮಾಡಿಸಿದ ಆ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ರಕ್ತವನ್ನು ಇಂದು ಭೂಮಿಯು ಕುಡಿಯಲಿ! (ಪಚಿಭಾ. ೫೯೧). [ಸಂ.]

ಶಸ್ತ್ರಸಜ್ಜಿತ (ಗು). ಆಯುಧಗಳಿಂದ ಸಜ್ಜಾಗಿರುವ ; ಆಯುಧಸಹಿತವಾದ : ಸೆರೆಮನೆಯ ಸುತ್ತಲೂ ಶಸ್ತ್ರಸಜ್ಜಿತ ಪೋಲೀಸಿನವರ ಕಾವಲಿತ್ತು (ಪಂಜಪಂ. ೧೯೫). [ಸಂ.]

ಶಸ್ತ್ರಸನ್ಯಾಸ (ನಾ). = ಶಸ್ತ್ರಚ್ಯುತಿ : ದ್ರೋಣನಿಂದ ಶಸ್ತ್ರಸನ್ಯಾಸ ಮಾಡಿಸುವ ಉಪಾಯವನ್ನು ಅವನು ಯೋಚಿಸುತ್ತಾನೆ (ಭಾರದ. ೧೦೨). [< ಶಸ್ತ್ರಸಂನ್ಯಾಸ]

ಶಸ್ತ್ರಾಗಾರ (ನಾ). = ಶಸ್ತ್ರಶಾಲೆ : ಚಿತಗಾಂಗ್ ಶಸ್ತ್ರಾಗಾರದ ಮೇಲಿನ ಧಾಳಿ ಬ್ರಿಟಿಷ್‌ಸರ್ಕಾರವನ್ನು ನಡುಗಿಸಿತು (ಆತ್ಮಾಚರ್. ೧೪೩). [ಸಂ.]

ಶಸ್ತ್ರಾಗ್ನಿ (ನಾ). ಆಯುಧದಿಂದ ಹೊಮ್ಮುವ ಬೆಂಕಿ, – ಉರಿ : ಶಸ್ತ್ರಾಗ್ನಿಯಿಂ ತೀವ್ರಕೋಪದಿನುದ್ವೃತ್ತ ಬಳಾಬ್ಧಿಯಂ ಸುಡೆ (ಚಂಪಭಾ. ೧೨-೩೫). [ಸಂ.]

ಶಸ್ತ್ರಾಘಾತ (ನಾ). ಆಯುಧದ ಪೆಟ್ಟು, – ಹೊಡೆತ: ಜಲಜಾತಪ್ರಿಯನೆಂಟಚೊಳ್ ನಿಲೆ ಮನುಷ್ಯಂ ಕಿಚ್ಚಿನಿಂ . . . ಮಹಿಜಾತನಲ್ಲಿ ನಿಲೆ ಶಸ್ತ್ರಾಘಾತದಿಂ . . . ಅರ್ಕಜಂ ನಿಲೆ ಮಹಾಕ್ಷುಧ್ವ್ಯಾಧಿಯಿಂ ಪೊಂದುಗುಂ (ಚಾತು. ೨೩-೨). [ಸಂ.]

ಶಸ್ತ್ರಾಜೀವ (ನಾ). ಯೋಧ; ಸೈನಿಕ: "ಶಸ್ತ್ರಾಜೀವಃ, ಕಾಂಡಪೃಷ್ಠಃ — ಈ ೨ ಕೆಯ್ದುವಿಡಿವವಂ" (ಪಲಾಯು. ೬೬-೫೧೧). [ಸಂ.]

ಶಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸ (ನಾ). ಆಯುಧಗಳ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಕುರಿತ ವ್ಯಾಸಂಗ,–ಕಲಿಕೆ: ಇಂತು ಶಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸಮಾಗಲ್ಕೆ (ನಂಬಿರ. ೩-೪೩); ಷಡುರಸದೂಟ ಕರ್ಣನ ಕೂಡೆ ಶಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸವವ ಕೂಡೆ . . . ತಾವಿಬ್ಬರೊಂದೆನಿಸಿದರು ಜಗವಳಿಯೆ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೬-೪೪). [ಸಂ.]

ಶಸ್ತ್ರಾಶಸ್ತ್ರಿ (ನಾ). ಆಯುಧಗಳಿಂದ ನಡೆಸುವ ಯುದ್ಧ : ಜಟ್ಟಿಗರೊಳ್ ಶಸ್ತ್ರಾಶಸ್ತ್ರಿಯುಂ ಖಡ್ಗಾಖಡ್ಗಿಯುಂ ದಂಡಾಂದಡಿಯಂ ಕಚಾಕಚಿಯುಮಾಗಿ (ಅನಂಪು. ೧೧-೮೩ ಪ). [ಸಂ.]

ಶಸ್ತ್ರಿ (ನಾ). ಚೂರಿ ; ಚಾಕು : "ಶಸ್ತ್ರೀ, ಅಸಿಪುತ್ರಿ, ಛುರಿಕಾ, ಅಸಿಧೇನುಕಾ — ೪ ಸುರಿಯಕತ್ತಿ, ಸೂರುಕತ್ತಿ, ಚೂರಿ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೬೬). [ಸಂ. ಶಸ್ತ್ರೀ]

ಶಸ್ತ್ರಿಕೆ (ನಾ). = ಶಸ್ತ್ರಿ : "ತಿಳಿಯೆ ಶಸ್ತ್ರಿಕೆ ಪತ್ರಮಸಿಧೇನುವೆಂದೆನಲ್ಕೆಲೆ ಸುರಗಿಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೮೫-೩೬). [ಸಂ. ಶಸ್ತ್ರಿಕಾ]

ಶಸ್ತ್ರೋಪಜೀವನ (ನಾ). ೧. (ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ) ಆಯುಧಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಉಪಜೀವನ ನಡೆಸುವುದು : ಪಾತಕವಲಾ ದ್ರೋಣ ನಿನಗೀ ಭೂತಹಿಂಸೆಯದೇಕೆ . . . ಶಸ್ತ್ರೋಪಜೀವನವೇತಕಿಮು ನಿನಗೆ (ಕುಮಾ.ದ್ರೋ. ೧೮-೯೫). ೨. ಶಸ್ತ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿ ಉಪಜೀವನ ನಡೆಸುವವನು : ಶಸ್ತ್ರೋಪಜೀವನನಿವನು ಚುಪಿಯೇ (ಕುಮಾ.ದ್ರೋ. ೧೯-೨೩). [ಸಂ.]

ಶಸ್ಯ (ಗು). ೧. ಹೇಳಿದ : (೬). ೨. ಹೊಗಳಲು ಅರ್ಹವಾದ. ೩. ಉತ್ತಮವಾದ. ೪. ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ೫. ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟ. (ನಾ). ೬. ಕಣದಲ್ಲಿರುವ ಕಾಳು, – ಧಾನ್ಯ. ೭. ಸಸ್ಯಗಳಿಂದ ಬರುವ ಉತ್ಪತ್ತಿ : (೬). [ಸಂ.]

ಶಹ, ಶಹಾ, ಷಹ, ಷಹಾ (ನಾ). ೧. ಚದುರಂಗದಾಟದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಕ್ಷದ ರಾಜನಿಗೆ ಜಾಗ ಬಿಡಲು ವಿಧಿಸುವಂತೆ ಕಾಯಿ ಇಡುವುದು : ಇದು ಪಾರ್ಥನ ವೀರತ್ವಕ್ಕೆ ಚದುರಂಗದಾಟದೊಳಗಿನ ಕೊನೆಯ ಶಹ – ಪೇದೆಮಾತೇ ಅಲ್ಲವೇ? (ಚದುರ. ೭ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ). ೨. (ಆಲಂ) ನೇರವಾಗಿ ಒಡ್ಡುವ ಅಡ್ಡಿ, – ಆತಂಕ : ಶಿವಾಜಿಯು ನಮಗೆ ನಿಜವಾಗಿಯೇ ಶಹ ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಮಾಡಿರಬಹುದು. ಈ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ನಾವು ಶಹಕ್ಕೆ ಕಾಟಶಹವನ್ನು ಕೊಡಲೇಬೇಕು (ಛತ್ರಪ. ೧೯೯). **ಶಹಾ** : ೧. ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ತೀರ ಹೊಂದಿಕೊಂಡು ಹೋದ . . . ಶಬ್ದಗಳೆಂದರೆ . . . ಬಂದೋಬಸ್ತ, ಬಂಗಲಾ, ಶಹಾ (ಭಾಷಾಶಾ. ೧೬೭). ೩. ದೊರೆ ; ರಾಜ : (೬). **ಷಹ**: ೧. ದೊರೆಗೆ ಷಹ ಕೊಟ್ಟರ ಆ ಪ್ಯಾದೆಗೆ ದೇವರೇ ಗತಿ (ದುಂಪಕ. ೪). **ಷಹಾ** : ೧. ಸುಲ್ತಾನನಿಗೆ ಇನ್ನೊಂದು 'ಷಹಾ' ಕೊಡುತ್ತೇನ (ದೌಲತ್. ೭೮).

[← ಪಾರ. ಶಾಹ್; ಹಿಂ. ಮರಾ. ಶಹ್]

ಶಹಣೆ, ಶಹಣ್ಯಾ, ಶಹಾಣೆ, ಶಾಣ$_2$, ಶಾಣೆ, ಶಾಣೆಯ, ಶಾಣ್ಯಾ, ಶಾಹಣೆ, ಶ್ಯಾಣ, ಶ್ಯಾಣ್ಯಾ (ನಾ). ೧. ಜಾಣ; ಬುದ್ಧಿವಂತ : ಶಾಮರಾವ್ ಬಲು ಶಹಣೆ. ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿದ್ದಾನೆ ಅಂತ ಧೈರ್ಯ (ಮನೋಸಂ. ೮೦) ; ಬಲರಾಮನ ಜನಕರು ತಮ್ಮ ಪುತ್ರರುಗಳು ಬಹಳ ಶಹಣೆಯರು ಎಂದೇ ಹೇಳುವರು (ವಾಮಪ. ೩೬). **ಶಹಣ್ಯಾ** : (ಗು). ೨. ಜಾಣತನದಿಂದ ಕೂಡಿದ; ಚಾಲೂಕಿನ : ಶಹಣ್ಯಾ ಮಕ್ಕಳು ತನ್ನವು! (ಬಸು. ೧೩೦). **ಶಹಾಣೆ** : ೧. "ಶಹಾಣೆ (ಶಾಣೆ) – ಬುದ್ಧಿವಂತ; ವಿಚಾರವಂತ" (ಚಾಸಕೋ. ೪೫). **ಶಾಣ$_2$** : ೧. ಒಳ್ಳೇ ಶಾಣಾ ಇದಾನವನು (ರೂಪಸ. ೧೦೨). **ಶಾಣೆ** : ೧. ವಾರ. ಶಾಣೆ ಇದ್ದಿ ನೀನು (ಬದುಜ. ೨). **ಶಾಣೆಯ** : ೧. 'ಶಾಣೆಯತನ' ಪರಾ. **ಶಾಣ್ಯಾ**: ೧. ದೇವರಿದ್ದಾನ, ನಮ್ಮ ಗಣಪತಿ ಕಲಿತು ಶಾಣ್ಯಾ ಆದರ ಸಾಕು (ಜೀವರಂ. ೩೮). **ಶಾಹಣೆ** : ೧. ತಾ ಶಾಹಣೆ ಅಂಬೊ ಸೊಕ್ಕು ಬಹಳ ಅವಗ (ಶ್ರೀರಂಗ. ೪). **ಶ್ಯಾಣ** : ೨. ದೋಸ್ತಿಮಾರ್ಗದಿಂದ ನಮ್ಮ ಕಡೆ ವಬ್ಬ ಶ್ಯಾಣಗೃಹಸ್ಥಗ ಕಳುಹಿಸಿ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೯೫). **ಶ್ಯಾಣ್ಯಾ**: ೧. ಕಲಿತು ಚಲೋ ಶ್ಯಾಣ್ಯಾ ಆಗಿದ್ದೀ (ನಾಘೂಲೀ. ೧೩); ಏನ್ ತಿಳೀತ್ಕತಿ ಅದರಾಗಲ್ಲಾ ನಿನಗ? ಭಾಳ ಶ್ಯಾಣ್ಯಾ ಅಂತ ತಿಳಕೊಂಡಿಯೇನು? (ಹೊಸಂಪಾ. ೨೫). [← ಮರಾ. ಶಹಾಣಾ]

ಶಹಣ್ಯಾ 'ಶಹಣೆ' ನೋ.

ಶಹನ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಶಹನ :– ೨೮ನೇ ಮೇಳಕರ್ತ ಹರಿಕಾಂಭೋಜಿಯಲ್ಲಿ ಜನ್ಯ . . . ಕರುಣಾರಸಪ್ರಧಾನರಾಗ (ಸಂಗೀಚಂ. ೧೪೯).

[ಸಂ. ಶಹನಾ]

ಶಹನಾಯ್ 'ಶಹನಾಯಿ' ನೋ.

ಶಹನಾಯಿ, ಶಹನಾಯ್ (ನಾ). ನಾದಸ್ವರದಂತಹ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಊದುವ ವಾದ್ಯ : ಹೊಕ್ಕಳ ಹುರಿಯ ಕತ್ತರಿಸಿ ಮುಗಿಯೆ ಶಹನಾಯಿ ಆಗಸದ ಚಿಪ್ಪೊಡೆದು ಜೀವ ತೆರೆಯಿತು ಬಾಯಿ (ನಲಮು. ೭೨-೧೩) ; ಇವರಲ್ಲಿದ್ದ ಶಹನಾಯಿ ಎಂಬ ಚಿಕ್ಕ ಓಲಗವನ್ನು ನುಡಿಸುವವನ ವಾದ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಕಡಿಮೆ ದ್ರವ್ಯ ಹಿಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಿತು (ಧ್ರುವರಾಣಿ. ೬೮). **ಶಹನಾಯ್**: ಡೋಲು, ಶಹನಾಯ್, ತಾಳಗಳು ಸೂಕ್ತ ಹಿಮ್ಮೇಳ ಒದಗಿಸುತ್ತವೆ (ಭಾರಬಾ. ೧೯೯). [← ಪಾರ. ಹಿಂ. ಶಹನಾಈ]

ಶಹಬಾಸ್, ಶಬಾಸ್, ಶಬಾಸು, ಶಹಬಾಸು, ಶಹಭಾಸ್, ಶಾಬಾಸ್, ಶಾಭಾಸ್, ಶಾಭಾಸು, ಶಾಹಬಾಸು (ನಾ). ಲೇಸು, ಸರಿ, ಒಳ್ಳೆಯದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಒಂದು ಕೊಂಡಾಟದ ಮಾತು: ಶತ್ರುವಿಗೆ ಬೆನ್ನು ತೋರಲಿಲ್ಲ ಶಹಬಾಸ್ (ಆರ್ಯಕ. ೭೯). **ಶಬಾಸ್**: ಅತ್ತೆಯನ್ನು ಈಗಲೂ ಪೊರೆಯುತ್ತಿರುವ ಮಾವನಾದರೆ, ಅಳಿಯನ 'ವೀರತನಕ್ಕೆ' ಸೈಯೆಂದು ಶಬಾಸ್ ಸಹ ಕೊಡುತ್ತಾನ (ಹುಚ್ಚುಪು. ೧೨) ; ನಮ್ಮ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ . . . ಅನ್ಯದೇಶೀಯವೆಂದು ಗುರುತಿಸಲಾಗದ ಶಬ್ದಗಳೆಂದರೆ ಕಚೇರಿ . . . ಶಬಾಸ್ (ಭಾಷಾಶಾ. ೧೬೬). **ಶಬಾಸು** : ಸುರೆರಿಗಲಗಣಸಾದರನು ಸಂಹರಿಸಿ ಸುರಪತಿಯಿಂ ಶಬಾಸನು ಹರುಷಮುಖದಿಂ ಪಡೆದು (೬ೀರಗು. ೮-೮). **ಶಹಬಾಸು** : "ಶಹಬಾಸು ವಾಹ್ವಾ. ಭಪ್ಪರೆ (ಶಹಬಾಸುಗಿರಿ ಹೊಗಳಿಕೆ)" (ಚಾಸಕೋ. ೪೫). **ಶಹಭಾಸ್**: ಬಾಲಗುರುಗಳು ಅವನಿಗೆ 'ಶಹಭಾಸ್' ಎನ್ನುತ್ತಾರ (ಧ್ರುವರಾಣಿ. ೧೭). **ಶಾಬಾಸ್**: ಈ ಸುದ್ದಿಯ ದೂತರು ಖಾನಗಬುಹೆ ಶಾಬಾಸೆಂದು . . . ಪೊಗಳಿದನು (೬ಂಸು. ೧೭-೪೯) ; ಸಕಲಬುಧಿಸಮೂಹಂಗಳೂ ದುಷ್ಕರವಾದ ಭೀಷ್ಮನ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು 'ಶಾಬಾಸ್' ಎಂದು ಸ್ತುತಿಸಿ (ಭವಾಂ. ೧೮೭). **ಶಾಭಾಸ್** : 'ಶಾಭಾಸ್‌ಗಿರಿ' ಪರಾ. **ಶಾಭಾಸು** : ದೊಡ್ಡಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಉಪಕಾರ ಮಾಡಿ ಶಾಭಾಸು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವಂಥಾದ್ದಕ್ಕೆ . . . ಪ್ರಾಣವಿಲ್ಲಾ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೧೮೯). **ಶಾಹಬಾಸು** : 'ಶಾಹಬಾಸುಗಿರಿ' ಪರಾ.

[← ಪಾರ. ಹಿಂ. ಶಾಬಾಶ್ ; ಮರಾ. ಶಾಬಾಸ್]

ಶಹಬಾಸು 'ಶಹಬಾಸ್' ನೋ.

ಶಹಬಾಸುಗಿರಿ, ಶಹಭಾಸ್‌ಗಿರಿ, ಶಾಬಾಸ್‌ಗಿರಿ, ಶಾಭಾಸ್‌ಗಿರಿ, ಶಾಹಬಾಸುಗಿರಿ (ನಾ). ಹೊಗಳಿಕೆ ; ಪ್ರಶಂಸೆ ; ಮೆಚ್ಚುಗೆ : ಪಾಠಕನು ಅನುಗ್ರಹಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಓದುತ್ತ ಸ್ವಲ್ಪ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬರೆದರೂ ಶಹಬಾಸುಗಿರಿ ಪಡೆಯುತ್ತ . . . ತಾನು ನಿಯಮವ್ರತನಿರತನಾಗುವುದು ಮಹಾಸತ್ವಶಾಲಿಗೇ ಸಾಧ್ಯ (ಬಂಕಿಮ. XXI. ಕವಿಕಾವ). **ಶಹಭಾಸ್‌ಗಿರಿ** : ಸುಬ್ಬಪೂಜಾರಿ, ಮಕ್ಕಳಂತೆ ಸಾಕಿ, ಬೆಳೆಸಿದ ತರಕಾರಿ ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟು ಗುರಿಕಾರನು ಶಹಭಾಸ್‌ಗಿರಿಯನ್ನು ಕಲೆಕ್ಟರರಿಂದ ಪಡೆದಿದ್ದಾನ (ಚಗುಬು. ೨೫). **ಶಾಬಾಸ್‌ಗಿರಿ** : ಅವನ ಕಾರ್ಯದಕ್ಷತೆಗೆ ಮೆಚ್ಚಿ ಅಧಿಕಾರಿಯು ಶಾಬಾಸ್‌ಗಿರಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟರು (ರೂಢಿ). **ಶಾಭಾಸ್‌ಗಿರಿ** : ಸಾಚಾಇಸಮು ಅನ್ನಿಸಿ ಶಾಭಾಸ್‌ಗಿರಿ ಪಡೆದಿದ್ದ (ಚಂಗೂಲಿ. ೮೩). **ಶಾಹಬಾಸುಗಿರಿ** : ಇಂಗ್ಲಿಷರ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಚಿತ್ರದ ಸ್ವರದೊಡನೆ ದನಿಗೂಡಿಸಿ ಅವರು ಬಹುಮಾನ ಶಾಹಬಾಸುಗಿರಿಗಳನ್ನು ಪಡೆದರೇ? (ಸಿಂಧ. II. ೨೯೭).

[ಶಹಬಾಸು (< ಶಹಬಾಸ್) + – ಗಿರಿ$_2$]

ಶಹಭಾಸ್ 'ಶಹಬಾಸ್' ನೋ.

ಶಹಭಾಸ್‌ಗಿರಿ 'ಶಹಬಾಸುಗಿರಿ' ನೋ.

ಶಹರ 'ಶಹರು' ನೋ.

ಶಹರು, ಶಹರ, ಷಹರ, ಷಹರು (ನಾ). ನಗರ; ಪಟ್ಟಣ: ಲೋಹ - ಪಾಷಾಣ ನಿರ್ಮಿತ ಶಹರುಗಳ ನಿಶಿತದೀಪ್ತಿ (ಸಪ್ತರ್ಥ. ೨-೧೭); ಗಂಗಾಧರರಾಯನು ಶಹರಿನ ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿದ್ದನು (ಧ್ರುವರಾಣಿ. ೬). **ಶಹರ** : ಅದು ನೈಸರ್ಗಿಕಸಂಪತ್ತಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ನಾಡು. ಶಹರ ಪಟ್ಟಣಗಳಿಂದ ಅತಿ ದೂರ (ಪುಮಂಚ. ೧) ; ಶಹರಗಳಲ್ಲಿ ಗಿರಣಿ ಕಾರಖಾನೆಗಳಲ್ಲಿ . . . ದುಡಿದು ದುಃಖಪಡುವ ಅಸಂಖ್ಯ ಕೆಲಸಗಾರರೆಲ್ಲರೂ ಒಂದೇ ಬಗೆಯ ದೈನ್ಯದ ದಡ್ಡಿಯಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿದ ಜೀವಿಗಳು (ಮಾವಾದ. ೧೪೯). **ಷಹರ** : ಮುಂಬಯಿ ಷಹರದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಪ್ರಕಾರದ ವ್ಯಾಪಾರಗಳು ನಡಿಯುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯ್ಯಾ. ೧೨. ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ). **ಷಹರು** : ಪುನಹ ಷಹರು ಕಸಬೆ ಸೋಮವಾರದ ಪೇಟೆ (ಎಕ. IX. ಬೆಂಗಳೂ. ೩-೩; 1855); ಬೆಂಗಳೂರುಷಹರು ಮತ್ತು ಲಷ್ಕರುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮೈಸೂರುರಾಜಧಾನಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಮುನಿಸಿಪಾಲಿಟಿಗಳನ್ನೇರ್ಪಡಿಸಿದರು (ಮುಹಾಪಂ. II. ೧೧೨).

[← ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಶಹರ್]

ಶಹಾ 'ಶಹ' ನೋ.

ಶಹಾಣೆ 'ಶಹಣೆ' ನೋ.

ಶಹಾನಿಶಿ (ನಾ). ಕೊನೆಯ ನಿರ್ಣಯ ; ಆಖೈರು ತೀರ್ಮಾನ : ಎಡಕಿನ ಮನಿ ರಾಮರಾಯನರ್ೂ ಕರಸ್ರಿ, ಬಲಕಿನ ಮನಿ ಶ್ಯಾಮರಾಯನರ್ೂ ಕರಸ್ರಿ. ಆಗೇ ಹೋಗ್ಲಿ ಶಹಾನಿಶಿ (ಹೊಸಂಪಾ. ೧೧೩). [← ಮರಾ. ಶಹನಿಶಹ್, ಶಹಾನಿಶಾ]

ಶಹಾಪುರಿ (ನಾ). ಶಹಾಪುರ ಎಂಬ ಊರಿನ ಟಂಕಸಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಮುದ್ರಿತವಾದ ನಾಣ್ಯ : ಬ್ರಿಟಿಶ ಸರಕಾರದ ಅಮಲು ಆದ ಬಳಿಕ . . . ಹದಿನಾರು ಪ್ರಕಾರದ ರೂಪಾಯಿಗಳು ನಡಿಯುತ್ತಿದ್ದವು. ಅವು — ೧ರಂಗಾಬಾದಿ, ೨. ಬಾಗಲಕೋಟ ಅಥವಾ ಮಲ್ಹಾರಶಾಹಿ, ೩ ಅಂಕುಶೀ, ೪. ಹಲ್ಲಿಶಿಕ್ಕಾ, ೫. ಶಾಹುಪುರೀ, ೬. ಕಿತ್ತೂರ ಶಹಾಪುರೀ . . . ೧೬ ಪೀರಖಾನಿ (ಕಭಾಗ. ೨೮೧).

[← ಮರಾ. ಶಹಾಪುರೀ = ಶಹಾಪುರವೆಂಬ ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ]

ಶಹಾಮೃಗ (ನಾ). ೧. ಹದ್ದಿನ ತಲೆ, ರೆಕ್ಕೆಗಳು ಮತ್ತು ಸಿಂಹದ ಶರೀರವೂ ಉಳ್ಳದೆಂದು ನಂಬಲಾದ ಗ್ರೀಕರ ಒಂದು ಪೌರಾಣಿಕ ಪ್ರಾಣಿ : (೬). ೨. ಆಫ್ರಿಕಾ ಮತ್ತು ಅರೇಬಿಯಾದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ವಾಸಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ : ಉಷ್ಟ್ರ : ಏಶಿಯ, ಆಫ್ರಿಕಖಂಡಗಳೊಳಗಿನ ವಿಸ್ತೀರ್ಣ ಮರುಪ್ರದೇಶಗಳೇ ಶಹಾಮೃಗದ ಮೂಲಸ್ಥಾನವು (ಮುಂಬಯಿ. ೪ ೧೮೭): ಏಳೆಂಟು ರೂಪಾಯಿಗೆ ಶಹಾಮೃಗದ ಪುಚ್ಛದ ಹ್ಯಾಟು ಕೊಂಡು. ಹಳೆಯದಾದಾಗ ಮಾರಿದರೆ ಒಂದು ಬಿಲ್ಲಿ ಕೂಡ ಬರುವದಿಲ್ಲ (ಗೋಪಾತ್ರ. ೩೩). [← ಪಾರ. ಶಾಹೇಮೃಗ ; ಮರಾ. ಶಹಾಮೃಗ]

ಶಹಾವಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಶತಾವರಿ : ಶೀಬಾರಿಬೇರು, ಶಹಾವಲಿ, ಆಪಾಥಿಬೇರು, ಆಹೇರು ಮಜ್ಜಿಗೆಗಡ್ಡೆ (ವೃಶಿಗಿ. ೧೦-೧೭೮). [?]

ಶಳ 'ಶಲ' ನೋ.

ಶಳಲು (ಕ್ರಿ).(?) : ಒಮ್ಮೆಯಳಲುವರೊಮ್ಮೆ ಬಳಲುವರೊಮ್ಮೆ ತೊಳಲುವರೊಮ್ಮೆ ಶಳಲುವರೊಮ್ಮೆ ಮೂರ್ಛೆಪರೊಮ್ಮೆ ಚೇತರಿಸೊಮ್ಮೆ ಪೊರಳುವರು (ತಿಮ್ಮಕ್ಕೈ. ೩-೧೭).

[?]

ಶಾಂಕರಿ (ನಾ). ಶಂಕರನ ಪತ್ನಿ ; ಪಾರ್ವತಿ : ಶಾಂಕರಿಗೆಸೆದುದು ಮುಂದಲೆಯೊಳಗರಳೆಲೆ ಬಹುರತ್ನಸೂತ್ನ ಕಾಂತಿಗಳಿಂದಂ (ಗಿರಿಕ. ೩-೮೧). [< ಸಂ. ಶಂಕರೀ]

ಶಾಂಖಿಕ (ನಾ). ಶಂಖದಿಂದ ಒಡವೆಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವನು : "ಶಾಂಖಿಕಃ, ಕಾಂಬವಿಕಃ — ೨ ಶಂಖದಿಂದ ಕೈಬಳೇ ಮೊದಲಾದ್ದನ್ನು ಮಾಡಿ ಮಾರುವವನ ಪೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೧೦). [ಸಂ.]

ಶಾಂಡಿಲ್ಯ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆಯ ಮರ : "ಬಿಲ್ವಃ, ಶಾಂಡಿಲ್ಯಃ , ಶೈಲೂಷಃ, ಮಾಲೂರಃ, ಶ್ರೀಫಲಃ — ೫ ಬೆಲ್ಲವತ್ರದ ಮರ, ಬಿಲ್ವವೃಕ್ಷ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೧೯). ೨. ಒಬ್ಬ ಮಹರ್ಷಿಯ ಹೆಸರು: ಶಾಂಡಿಲ್ಯನೆಂಬ ಮುನಿಯೊರ್ವನತ್ಯಂತಪಾಷಂಡಮತಮಂ ಹರಿಸದಿಂ ನೆಗಳ್ದಿ (ಜರಾಚ. ೩-೮-೯). [ಸಂ.]

ಶಾಂತ (ಗು). ೧. ಉಪಶಮನಗೊಂಡ; ಸಮಾಧಾನ ಹೊಂದಿದ. ೨. ತಳಮಳವಿಲ್ಲದ ; ಕ್ಷೋಭೆಯಿಲ್ಲದ : ಚಿದ್ರಾಮಾವರಕಾಂತ ಶಾಂತಶಿವನಂ ಸೋಮಾಭಿರಾಮಾಂಗನಂ ಹೃದ್ರಾಜೀವದೊಳಿಟ್ಟು ನಾಡ ನೆನೆದಂ ಮುದ್ರಾಜನುರ್ವೀಶ್ವರಂ (ಹಮ್ಮಾರ. ೨-೭) : ಶಾಂತಗಾಂಭೀರ್ಯದಲಿ, ಭದ್ರರೂಪದಲಿ, ತನುಕಾಂತಿಯಲಿ ಮೆರೆವನಾ ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರನಂಬರಮಹಾಮಂಡಲಮ ಮೂರ್ತಿವೆತ್ತಂತೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೭-೬೮೧). ೩. ಅಂತ್ಯವಾದ; ಕೊನೆಗೊಂಡ. ೪. (ದೀಪ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ) ನಂದಿದ ; ಆರಿದ. ೫. ಮೃದುವಾದ ; ಕೋಮಲವಾದ. ೬. ಸಾಧುವಾದ; ಸಭ್ಯ. ೭. ವಾಸಿಯಾದ; ಗುಣವಾದ. ೮. ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ; ನಿಲ್ಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ೯. ಸತ್ತ; ಗತಿಸಿದ. ೧೦. ನಿಶ್ಶಬ್ದವಾದ; ಸದ್ದಿಲ್ಲದ. (ನಾ). ೧೧. ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದವನು; ಜಿತೇಂದ್ರಿಯ: ಬಲುಮೋಲೆಯ ಸೋಂಕಿನಲಿ ಶಾಂತರ ತಲೆಕೆಳಕ ಮಾಡುವವು (ಕುಮ್ಮಾಅ. ೧೮-೧೪). ೧೨. ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕು; ಪಡುವಲು: ಮರಸರ್ಪಂ . . . ಶಾಂತದೊಳ್ ತೋರ್ಪೊಡೆ ನೃಪತಿ ಜಯಂ (ಲೋಕೋಪ. ೪-೪೦). ೧೩. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ನವರಸಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ವೀರಾದ್ಭುತ ಕರುಣಾ ಶೃಂಗಾರಭಯಾನಕರೌದ್ರ ಬೀಭತ್ಸಮಹಾಸಾರತರ ಹಾಸ್ಯಶಾಂತಾಧಾರಂ ನವವಿಧವಿಕಲ್ಪಮಾ ರಸಮಾರ್ಗಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೮೮); ಸಮಭಾವ ಪ್ರಭವಂ ಶಾಂತಮಕ್ಕುಮಂತಾ ಸಮತ್ವಮುಂ ವರ್ತಿಸುಗುಂ ಸಮನಿಸಿ ಸಮ್ಯಗ್‌ಜ್ಞಾನಂ ತಮಮುಂ ರಾಗಮುಮನಲೆದು ತೊಲಗಿಸೆ ಮನದಿಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೮೨೮). ೧೪. [ತತ್ತ್ವಶಾ] ಶಾಂತ, ಉದಿತ, ಮತ್ತು ಅವ್ಯಪದೇಶ್ಯ ಎಂಬ ಮೂರುಬಗೆಯ ಭಾವನೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಶಾಂತ ಉದಿತ ಅವ್ಯಪದೇಶ್ಯಗಳೆಂಬ ಈ ಮೂರುವಿಧ ಭಾವನೆಗಳಿಗೆ ಫಲವಾಗಿ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತೀ ಎಂಬುದು ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸಿದ್ಧಿ. ಇದರಲ್ಲೇ ವಿವೇಕ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವು (ಹಿಂದುಸಾ. ೧೦೮).

ಶಾಂತಂಪಾಪಂ = ಕೆಡಕು ಪರಿಹಾರವಾಗಲಿ, ಅಮಂಗಳವುಂಟಾಗದಿರಲಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವ ಮಾತು : ಶಾಂತಂ ಪಾಪಂ, ಶಾಂತಂ ಪಾಪಂ, ಅಕ್ಕನಿಗೆ ಮಂಗಳವಾಗಲಿ . . . ಎಂತಹ ಭೀಕರವಾದ ಮಾತನ್ನಾಡಿದೆ! (ಶಾಂತಲಾ. ೭೭). [ಸಂ.]

ಶಾಂತಕಲ್ಯಾಣಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು: ಶಾಂತಕಲ್ಯಾಣಿ ರಾಗವು ಯಾವಾಗಲೂ ಹಾಡುವಂತಹವು (ಚತುಃಪ್ರ. ೧೪೩). [ಸಂ. ಶಾಂತಕಲ್ಯಾಣೀ]

ಶಾಂತಗುಣ (ನಾ). ೧. ಸಮಾಧಾನವಾಗಿರುವ ಗುಣ ; ಸಮಚಿತ್ತ. ೨. ಸೌಮ್ಯಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನು : ಶಾಂ [ಪಾಠಾಂ. ಕಾಂ] ತಗುಣನಟ್ಟು ಪೋಗಿ ಕರಂ ತಡೆದಂ ಸಚಿವನೇಕೆ ತಡೆದನವಲ್ಲಿರ್ಪಂ ತಿಳಿಪಿಮೆಂದೊಡೆ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೪-೮೪). [ಸಂ.]

ಶಾಂತತೆ (ನಾ). = ಶಾಂತಗುಣ ೧ : ಶಾಂತತೆಯನೆ ತಳೆದು ರೂಪಿಂತಿದು ಕಾರ್ಗಾಲ ಮಿಂಚಿದನೆ ಕಣ್ ಕೋರೈಪಂತಿರೆ ಪೊಳೆಯುತ್ತಿರ್ದಪುದೆಂತಕ್ಕುಮೊ ತಪದ ಮಹಿಮ ಮುನಿಪುಂಗವನಾ (ಆದಿಪು. ೨೪೭); ಆಲರ್ವ ಮುಕ್ತಿಯದೆಲ್ಲಿಯದು ನಿಶ್ಚಲಿತ ಶಾಂತತೆ ಎಲ್ಲಿ ಹೊಕ್ಕಡೆ ತೊಲಗುವುದೆ ಸಕಳೇಶ ನೀ ಮಾಡಿದ ಮಹಾಮಾಯೆ (ಬಸವು. ೨೦-೨೫).

[ಸಂ. ಶಾಂತತಾ]

ಶಾಂತಪ್ರಾಸ (ನಾ). [ಛಂದ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪ್ರಾಸ; ಭಿನ್ನಸ್ವರಗಳೊಡನೆ ಸೇರಿದ ವಿಜಾತೀಯ ದ್ವಿತ್ವಪ್ರಾಸಾಕ್ಷರ : ಶಾಂತಪ್ರಾಸದ ಭೇದಮದಿಂತಕ್ಕುಂ ವರ್ಗದಕ್ಕರಂಗಳ್ ನಾಲ್ಕುಂ ಸಂತಮಿರೆ ಪೇಳ್ದ ತಾಣದೊಳಂತಕ್ಕುಂ ಪ್ರಾಕ್ತನೋಕ್ತ ವರ್ಗಪ್ರಾಸಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೩೭). [ಸಂ.]

ಶಾಂತಬಿಲಹರಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ವಸಂತಭೈರವಿ ಶಾಂತಬಿಲಹರಿ ನಾದರಾಮಕ್ರಿಯೆಯೆಂಬ ಮೂಱುಂ ರಾಮಕ್ರಿಯೆಯ ಮಿಶ್ರರಾಗಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೨೩೫). [ಸಂ. ಶಾಂತಬಿಲಹರೀ]

ಶಾಂತಮನ (ನಾ). ನೆಮ್ಮದಿಯಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು ; ನಿರ್ವ್ಯಾಕುಲಚಿತ್ತ: ಬುಧಸಂತತಿಗಪ್ಪಂತು ಪೇಳ್ದನಿದು ಶಾಂತಮನಂ ಕವಿತಾಗುಣೋದಯಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೪೨೨).

[ಸಂ.]

ಶಾಂತಮಾನಸ (ನಾ). = ಶಾಂತಮನ : ಈ ನರೇಶ್ವರಂ . . . ಪ್ರಜೆಗಳಂ ನಿಜಪುತ್ರರ ಪೋಷಿಪಂದದಿಂ ನಡಸಿ ವಿವಿಕ್ತಮಾದೆಡೆಯ ಸೇವಿಸುವಂ ಸಲೆ ಶಾಂತಮಾನಸಂ (ಶಾಕುಂತ. ೭೨-೧೦೫). [ಸಂ.]

ಶಾಂತರಸ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ನವರಸಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಕೇಸರಿಣೀಸ್ತನ್ಯಮನನ್ಯವನ್ಯಗಜಪೋತಾನೀಕಮುಂಡಾಡೆ ಶಾಂತರಸಂ ಪೊಂಪುಳಿವೋದುದಾ ಮುನಿಪನಿಂ ತತ್ಕಾಂತಕಾಂತಾರದೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೯-೯೭); ಅಭಿನವಗುಪ್ತನ ಕಾಲಕ್ಕೆ . . . ಅವನು ಶಾಂತರಸವನ್ನು ಒಪ್ಪಿ ಅದಕ್ಕೆ ಅಗ್ರಸ್ಥಾನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು (ಭಾರಮೀ. ೪೧೭).

[ಸಂ.]

ಶಾಂತಾಂತರಂಗ (ನಾ). = ಶಾಂತಮನ : ಓಮಚೂಳಂ ಕುರುಳ್ಪರಿಯೋಡಿದನಿತ್ತ ಶಾಂತಾಂತರಂಗಂಗೆ ಕನಕಶಾಂತಿಮುನಿಮುಖ್ಯಂಗೆ ಪೊಡೆವಟ್ಟು ಧರಣೇಂದ್ರಂ ಪೋಗೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೨೧ ವ). [ಸಂ.]

ಶಾಂತಾಂಶು (ನಾ). ಸೌಮ್ಯವಾದ ಕಿರಣಗಳುಳ್ಳವನು ; ಚಂದ್ರ : ವಾರಕಾಂತೆಯರು ಶಶಿಯ ತಪಸ್ಸಾಮ್ಯಕ್ಕೆ ಪೋಲಿಸುವರೆಂದು ಗಗನಕ್ಕೆ ನೆಗದು ಶಾಂತಾಂಶುವಿನ ನೋಡಿರವುವೆಂದು ಮರಳಿ ಬರ್ಪಂತೆ . . . ಉಯ್ಯಲೆಯ ಜಡಿದೊದೆದು ತೂಗತಲಿರ್ದರಂಬರವ ಚುಂಬಿಪಂತೆ (ನವಮೋ. ೧೭-೩೭). [ಸಂ.]

ಶಾಂತಾಗಮ (ನಾ). [ಶೈವ] ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ದಿವ್ಯಾಗಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಆ ಸಿದ್ಧಾಂತಭೇದಂಗಳಾವಾವವೆಂದೊಡೆ ಕಾಮಿಕಾಗಮ . . . ಶಾಂತಾಗಮ ಸರ್ವೋತ್ತಮಾಗಮ ಪಾರಮೇಶ್ವರಾಗಮ ಕಿರಣಾಗಮ ವಾತೂಲಾಗಮವೆಂಬವೇ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ದಿವ್ಯಾಗಮಂಗಳಕ್ಕುಂ (ವಿವೇಕ. ೬೨). [ಸಂ.]

ಶಾಂತಾತ್ಮ (ನಾ). = ಶಾಂತಮನ : ಶಾಂತಾತ್ಮ ಮದುವನಿಲ್ ನೀ ನಿಂತನ್ನ ಗೃಹಸ್ಥಧರ್ಮದಿಂದಂ ನೀನೆಂತಂತೆ ಸಲೆ ನೆಗಟ್ ಜಗತೀಸಂತತಿ ನಿಲೆ ನಿನ್ನ ಧರ್ಮಸಂತತಿ ನಿಲ್ಕುಂ (ಆದಿಪು. ೮-೧೩) : ಶಾಂತಾತ್ಮಂಗೆಸದುಮ ತಪಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೧-೧೦): ಶಾಂತಾತ್ಮ ನಿನ್ನ ಸುತೆ ದುಷ್ಯಂತನ ಕೈವಿಡಿದು ಧರಿಸಿ ಗರ್ಭವನುರ್ವಿಸಂತೋಷಾರ್ಥಂ ಪೆರೆದಪಳ್ (ಶಾಕುಂತ. ೪೯-೮೨). [ಸಂ. ಶಾಂತಾತ್ಮನ್]

ಶಾಂತಿ (ನಾ). ೧. ನೆಮ್ಮದಿ ; ಚಿತ್ತಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯ. ೨. ತಾಳ್ಮೆ ; ಸ್ಥೈರಣೆ : ಶಾಂತಿಯೇ ಮನ ನಿಮ್ಮ ಚರಣದ ಚಿಂತೆಯೇ ಮನವಾರ್ತೆ (ಐವ್ವಾ.ಅ. ೫-೧೯): ಶಾಂತಿಯುಂ ಸುಖ ದುಃಖವುಭಯವನಿಂತು ಸೈರಿಸುವುದ ತಿತಿಕ್ಷೆಯು (ಗಗನಾ. ೩-೨೫). ೩. (ಭಾವೋದ್ರೇಕ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ಉಪಶಮನ ಮಾಡುವುದು; ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸುವುದು. ೪. ಅನಿಷ್ಟಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಜಪ, ತಪ, ಹೋಮ ಮುಂತಾದ ವಿಧಿ : ಏನ ಮಾಡುವ ಎನ್ನ ಪುಣ್ಯದ ಫಲವು ಶಾಂತಿಯ ಮಾಡಹೋದರೆ ಕೂಡೆ ಬೇತಾಳನಾಯಿತ್ತು (ಬಸವ. ೫೨೬) : ತತ್ಸಮಯೋಚಿತಶಾಂತಿಯನುತ್ಸವದಿಂ ಮಾಡಿ ವಿವಿಧರಕ್ಷಾವಿಧಿಯಂ ವತ್ಸಂಗೆ ನೆಗಳ್ಚಿ ಸಕಲಸುಹೃತ್ಸಂತತಿ ಪರಸೆ ನಂದನಿರ್ದಂ ಸುಖದಿಂ (ಜಗವಿ. ೩-೨೬) : ಆ ನುಡಿಗೆ ರಾಜಂ ನೊಂದು, ಮೇಣ್ ಶಾಂತಿಯೇನೆಂಬುದುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೬೬-೨೬). ೫. ಒಳ್ಳೆಯ ಅದೃಷ್ಟ ; ಸೌಭಾಗ್ಯ. ೬. ಕೋಮಲತೆ ; ಮೃದುತ್ವ: (ಕ). ೭. ವಿರಾಮ ; ವಿಶ್ರಾಂತಿ : (ಕ). ೮. ಮೌನ; ನೀರವತೆ: (ಕ). ೯. ಯುದ್ಧದ ಗಲಭೆಯಿಲ್ಲದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ : ಅಕ್ಕಪಕ್ಕದ ದೇಶಗಳು ಪಂಚಶೀಲವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದರೆ ಶಾಂತಿ ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). ೧೦. (ಕರಾ) ದೇವಾಲಯದ ಅರ್ಚಕ, – ಪೂಜಾರಿ : ಅವರಿಗೆ ಮಲೆಯಾಳದ ತಿರುಚೂರಿನಲ್ಲಿ ಶಾಂತಿಯ ಕೆಲಸ (ಮೊಮ್ಮಗ. ೧೨). ೧೧. [ಶೈವ] ನಿಯತಿ, ವಿದ್ಯಾ, ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ, ಶಾಂತಿ ಮತ್ತು ಶಾಂತ್ಯತೀತ ಎಂಬ ಪರಶಿವನ ಐದು ಕಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಷಡ್ಗುಣೈಶ್ವರ್ಯ ಸಂಪನ್ನನಾದ ಪರಮೇಶ್ವರನು ನಿಯತಿ, ವಿದ್ಯಾ, ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ, ಶಾಂತಿ, ಶಾಂತ್ಯತೀತಗಳೆಂಬ ಐದು ಕಲೆಗಳಿಗಾಶ್ರಯವಾದ ಸದ್ಯೋಜಾತ, ವಾಮದೇವ, ಅಘೋರ, ತತ್ಪುರುಷ, ಈಶಾನಮುಖಗಳಿಂದ . . . ಭಕ್ತಾನುಗ್ರಹ ಮಾಡುತ್ತಾನೆಂಬುದು ಶೈವಾಗಮದ ಸಿದ್ಧಾಂತ (ಭಾರದ. ೭೫). ೧೨. [ಜೈನ] ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ಜನ ತೀರ್ಥಂಕರರಲ್ಲಿ ಹದಿನಾರನೆಯವನು : ತಜ್ಜಿನಚಕ್ರವರ್ತಿ ಜಿನನಾಥಂ ಷೋಡಶಂ ಧರ್ಮಚಕ್ರ ನಿಯುಕ್ತಂ ಭರತೋರ್ವಿಗಿಂತು ಸಲೆ ನೋಂತಂ ಶಾಂತಿತೀರ್ಥೇಶ್ವರಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೧೬): ವೃಷಭ ಅಜಿತ . . . ಶಾಂತಿ . . . ವರ್ಧಮಾನರೆಂಬಿಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ತೀರ್ಥಕರರ್ (ಚಾಪುಂಪು. ೪೦೨). [ಸಂ.]

ಶಾಂತಿಕ (ನಾ). = ಶಾಂತಿ ೪ : ಶಾಂತಿಕ ಪೌಷ್ಟಿಕಕ್ರಿಯಾಕುಶಲನಂ ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಾದಿ ಕುಶಲನುಮಪ್ಪ ಬುದ್ಧಿಸಾಗರನೆಂಬ ಪುರೋಹಿತರತ್ನಮುಂ (ಆದಿಪು. ೧೧-೩ ವ) ; ಷಟ್ಪದ ನಿಬದ್ಧಝಂಕಾರೈಕಾಕ್ಷರದಿವ್ಯಮಂತ್ರದಿಂದಂ ವಿರಚಿಸಿದನೊ ಮನಸಿಜಂಗೆ ಮಧು ಶಾಂತಿಕಮಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೫-೫) : ದಾನಂಗೊಟ್ಟಾ ದ್ವಿಜರಿಂ ಗೆಯ್ಯಿಸುಗೆ ಹೋಮಮಂ ಶಾಂತಿಕಮಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೪-೨೫). [ಸಂ.]

ಶಾಂತಿಕಕ್ರಿಯೆ (ನಾ). ಅನಿಷ್ಟಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ದಾನ, ಧ್ಯಾನ, ಪೂಜೆ, ಸಂತರ್ಪಣೆ ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮ: ಭಗವದರ್ಹದಭಿಷೇಕ ಮುನಿಪೂಜನ . . . ಸಂತರ್ಪಣಾದಿ ಶಾಂತಿಕಕ್ರಿಯೆಗಳಂ ನೆಗಟ್ಚು (ಆದಿಪು. ೧೫-೪೮ ವ). [ಸಂ. ಶಾಂತಿಕಕ್ರಿಯಾ]

ಶಾಂತಿಕರ್ಮ (ನಾ). = ಶಾಂತಿಕಕ್ರಿಯೆ : ಸಕಲಮಹೀವಲಯಕ್ಕೆ ಶಾಂತಿಕರ್ಮಂ ಬಲಮನಿಸಲ್ ಜಾತಕರ್ಮಮೇಂ ನೆಗ‌ಳ್ದತ್ತೋ (ಆದಿಪು. ೧೧-೫): ಗೋಪಿ ಬಂದು . . . ತತ್ಕಮಳಾಕ್ಷನನೆತ್ತಿಕೊಂಡು ಘೂಂಕರಿಸಿ ನಿಜೇಶ್ವರಂಗೆಚಿಪಿ ಮಾಡಿಸಿದಳ್ ಬಹುಶಾಂತಿ ಕರ್ಮಮಂ (ಜಗವಿ. ೩-೩೨): ಸ್ಮೃತಿಗಳು ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯ ಜೀವನ . . . ಆಪದ್ಧರ್ಮ, ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ ಮತ್ತು ಶಾಂತಿಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ವಿವರಿಸುತ್ತವೆ (ಭಾರದ. ೫೭).
[ಸಂ. ಶಾಂತಿಕರ್ಮನ್]

ಶಾಂತಿಕೆ (ನಾ). ಸಮಚಿತ್ತ ; ಸಮತೆ: ವಿವೇಕದಿಂಪು ವಿಕಸಿತಸುಮತಿಯಲಂಪು ಶಾಂತಿಕೆಯರಳ ಪೊಸಕಂಪು (ಬಸವಪು. ೬-೮). [ಶಾಂತ + – ಇಕೆ]

ಶಾಂತಿಧನ (ನಾ). ನೆಮ್ಮದಿಯೇ ಸಂಪತ್ತಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು : ಶಾಂತಿಪುರಾಣದ ನಿರ್ವಾಣಂ ತಕ್ಕುದೆ ಮಲ್ಲಪಯ್ಯನಿಂ ತದನುಜನಿಂ ಶಾಂತಿಧನ ಪುನ್ನಮಯ್ಯನಿನೇಂ ತಮ್ಮುತ್ತಿರ್ವರುಂ ಕೃತಾರ್ಥರೊ ಜಗದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೫೨). [ಸಂ.]

ಶಾಂತಿಪರ್ವ (ನಾ). ೧. ಸಮಾಧಾನದ ಉತ್ಸವ, – ಹಬ್ಬ : ವೇದವಿದರುದ್ಯೋಗ ಪರ್ವಂ ಪೇದಿಸುವರಿಗೆ ಶಾಂತಿಪರ್ವಂ ಮೇದಿನಿಯೊಳಖಿಳಾಗಮಜ್ಞರ ಕರ್ಣಪರ್ವವಿದು (ಬಸವಪು. ೫-೨). ೨. ಮಹಾಭಾರತದ ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಪರ್ವ; ಯುಧಿಷ್ಠಿರನಿಗೆ ಭೀಷ್ಮನು ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳುವ ಪರ್ವ: ಕರ್ನಾಟ ಕೃಷ್ಣರಾಯಭಾರತಕಥಾಮಂಜರಿ ಯೊಳ್ ಶಾಂತಿಪರ್ವವು ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು (ತಿಮ್ಮಶಾಂ. ೧೦-೮೬ ಪ). [ಸಂ. ಶಾಂತಿಪರ್ವನ್]

ಶಾಂತಿಪಾಠ (ನಾ). ೧. ಶಾಂತಿಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವಿಕೆ : "ಅಗ್ನಯೇ ನಮಃ" ಎಂಬ ಶಾಂತಿಪಾಠವನ್ನು ಒಂದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ (ಶಾಸಗಿ. ೬೬). ೨. ಶಾಂತಿಯನ್ನು ಸಾರುವುದು : ಭಾರತದ ಶಾಂತಿಪಾಠದಿಂದಲೇ ಜಗತ್ತು ಉಳಿಯಬಲ್ಲುದೆಂದು ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯರೂ ಅರಿತುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ಭಾರದ. ೫೮೧). [ಸಂ.]

ಶಾಂತಿಪಾಲಕ (ನಾ). ನೆಮ್ಮದಿಯನ್ನು ಕಾಪಾಡುವವನು : ಆ ಬಡಾವಣೆಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ ಕೋಮುಗಲಭೆಯು ಹಲವಾರು ಶಾಂತಿಪಾಲಕರಿಂದ ನಿಂತಿತು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಶಾಂತಿಪಾಲನೆ (ನಾ). ನೆಮ್ಮದಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದು : ಚುನಾವಣೆಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ನಾಗರಿಕರು ಶಾಂತಿಪಾಲನೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹಿರಿಯ ಪೋಲೀಸ್‌ಅಧಿಕಾರಿಯು ಮನವಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ. ಶಾಂತಿಪಾಲನ]

ಶಾಂತಿಭಂಗ (ನಾ). ನೆಮ್ಮದಿಯ ನಾಶ; ಗೊಂದಲ : ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಶಾಂತಿಭಂಗ ಮಾಡಿದವರನ್ನು ಹೊರಹಾಕಲಾಯಿತು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಶಾಂತಿಮಂತ್ರ (ನಾ). ೧. ಅನಿಷ್ಟನಿವಾರಣೆಗಾಗಿ (ವೈದಿಕಧರ್ಮದಲ್ಲಿ) ಪಠಿಸುವ ಕೆಲವು ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ೨. (ಆಲಂ) ಸಹನೆಯ ಉಪದೇಶ : "ಹಾಗೆಲ್ಲ ಹೊಡೆದಾಡಬಾರದು, ಇದರಿಂದ ಒಳ್ಳೇದಾಗೋಲ್ಲ" ಎಂದು ಮಾತ್ರ ಹೇಳಿದ. ಇನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಅವನಿಗೆ ಶಾಂತಿಮಂತ್ರವನ್ನು ಬೋಧಿಸಿ ಪ್ರಯೋಜನವಿರಲಿಲ್ಲ (ಮಾರ್ಗದ. ೧೦೪). [ಸಂ.]

ಶಾಂತಿಮಜ್ಜನ (ನಾ). ಅನಿಷ್ಟನಿವಾರಣಾರ್ಥವಾಗಿ ನಡೆಸುವ ಶಾಂತಿಕರ್ಮದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಮಂತ್ರಪೂತವಾದ ತೀರ್ಥೋದಕದ ಸ್ನಾನ: ಶೀತಳೋದಕವಿಪುಲೆ ಶಾಂತಿಮಜ್ಜನವೆರೆದನಸುರೇಂದ್ರನು (ಸಸಮೋ. ೧೯-೨೨). [ಸಂ.]

ಶಾಂತಿಮರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ತಾರೇಮರ, ಶಾಂತಿಮರ (ವೃಕ್ಷಶಿ. ೭೪-೧೫೧೧). [← ತುಳು. ಶಾಂತಿಮರ, ಸಾಂತಿಮರ]

ಶಾಂತಿಮುದ್ರೆ (ನಾ). ಮಂತ್ರಶಾಸ್ತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಸ್ತಮುದ್ರೆ: ಶಾಂತಿಮುದ್ರೆ ಆವಾಹನಮುದ್ರೆ . . . ಆಚ್ಛಾದನಮುದ್ರೆ ಸಂಹಾರಮುದ್ರೆಯೆಂಬಾದಿ ಯಾಗಿ ಸಕಲಮುದ್ರೋಪಮುದ್ರಾಬಂಧಲಕ್ಷಣಂಗಳಂ ಗುರುಮುಖದಿಂದಱಿತು (ವಿವೇಕ. ೧೦೩). [ಸಂ. ಶಾಂತಿಮುದ್ರಾ]

ಶಾಂತಿವಲಯ (ನಾ). ೧. ಯುದ್ಧದ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳಿಲ್ಲದ ಪ್ರದೇಶ; ಯುದ್ಧವಿರಾಮ ಪ್ರದೇಶ : ಆ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಶಾಂತಿವಲಯವೆಂದು ಘೋಷಿಸಲಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). ೨. [ಭೂಗೋಳ] ಒಂದು ಭೂಪ್ರದೇಶ : ಈಶಾನ್ಯ ವಾಣಿಜ್ಯಮಾರುತ ಕ್ಷೇತ್ರದ ಉತ್ತರತುದಿಯಲ್ಲಿರುವ ಶಾಂತಿವಲಯಗಳು (Horse-Latitudes. ೫೦೩). [ಸಂ.]

ಶಾಂತಿವಾಚನ (ನಾ). ಮಂಗಳಕರವಾದ ಪಠನ : ಸುಲಗ್ನಾಸ್ಸಾವಧಾನ, ಸುಮುಹೂರ್ತಾಸ್ಸಾವಧಾನ ಎಂದು ಪುರೋಹಿತರೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೂ ಶಾಂತಿವಾಚನ ಮಾಡುತ್ತಿರಲು . . . ತೆರೆಯು ಒಂದು ಪಕ್ಕಕ್ಕೆ ಸರಿಯಿತು (ಶಾಂತಲಾ. ೧೨೮). [ಸಂ.]

ಶಾಂತೆ (ನಾ). ೧. ಪಾರ್ವತಿಯ ಹೆಸರು: ಇದೇ ಶಕ್ತಿಯೇ . . . ಇಚ್ಛಾ, ಜ್ಞಾನ, ಕ್ರಿಯಾರೂಪದಿಂದ ಭೇದವನ್ನು ತೋರಿಸಿದರೂ ಸಮಷ್ಟಿರೂಪದಲ್ಲಿ "ಶಾಂತಾ" ಎನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಳು (ಭಾರದ. ೨೨೨). ೨. ಋಷ್ಯಶೃಂಗನ ಹೆಂಡತಿ. ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು. ೪. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಶ್ರುತಿ. [ಸಂ. ಶಾಂತಾ]

ಶಾಂತೇಕ್ಷಣ (ನಾ). (ಕತ್ತಲೆಯಿಂದ) ಕಣ್ಣು ಕಾಣಿಸದಂತಾದವನು : ರಣಮಹೀಸಂತಮಸಶಾಂತೇಕ್ಷಣರು ದಿಗುಭ್ರಮೆಯಲಿ ಸ್ವಕೀಯಕ್ಷಣನವನು ರಚಿಸಿದರು ರೌರವವಾಯ್ತು ರಾತ್ರಿಯಲಿ (ಜಿಪ್ಪಾದ್ರೋ. ೧೫-೩೦). [ಸಂ.]

ಶಾಂತೋದಕ (ನಾ). ತಂಪಾದ ನೀರು; ತಣ್ಣೀರು : ಮಿಗೆ ನಳಿನದಳದ ದೊನ್ನೆಯೊಳು ಶಾಂತೋದಕವ ಮೊಗದು ಪಾನಂಗೈಸಿ ನುಡಿಸಿದೊಡ (ನವಮೋ. ೬-೬೦). [ಸಂ.]

ಶಾಂತೋಪನತ (ನಾ). = ಶಾಂತಪ್ರಾಸ : ವಿನುತಪ್ರಾಸಂ ಶಾಂತೋಪನತಂ ವರ್ಗೋದಿತಂ ಸಮಿಪಾಗತಂ ಮತ್ತಸುಗತಮಂತಗತಂ ಸಂಜನಿತವಿಭೇದೋಕ್ತಿಯಿಂದ ಮಿಂತಾಱುತೆಱಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೩೧). [ಸಂ.]

ಶಾಂತ್ಯತೀತ (ನಾ). [ಶೈವ] ಪರಶಿವನ ಐದು ಕಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಡೆಯದು : ಪರಮೇಶ್ವರನು ನಿಯತಿ, ವಿದ್ಯಾ, ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ, ಶಾಂತಿ, ಶಾಂತ್ಯತೀತಗಳೆಂಬ ಐದು ಕಲೆಗಳಿಗಾಶ್ರಯವಾದ ಸದ್ಯೋಜಾತ, ವಾಮದೇವ, ಅಘೋರ, ತತ್ಪುರುಷ ಈಶಾನಮುಖಗಳಿಂದ . . . ಪಂಚಕೃತ್ಯಗಳನ್ನು . . . ಪಂಚಮೂರ್ತಿಗಳಿಂದ ನೆರವೇರಿಸುತ್ತ ಭಕ್ತಾನುಗ್ರಹ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ (ಭಾರದ. ೬೫). [ಸಂ.]

ಶಾಂತ್ಯಭಿಷೇಕ (ನಾ). ಅನಿಷ್ಟನಿವಾರಣೆಗಾಗಿ ದೇವರ ಪ್ರತಿಮೆಗೆ ಮಾಡುವ ಅಭಿಷೇಕ : ಇರಂದಿನಿಸ ಶಾಂತ್ಯಭಿಷೇಕಪುರಸ್ಸರಂ ಪೂಜಾವಿಧಾನವಮಂ ಸಪ್ತವಾಸರಾವಸಾನಂಬರಂ ಮಾಡಲ್ವಗುಳ್ವುದುಂ ಪರಿಪೂರ್ಣಾವಧಿದಿವಸಸಾಯಂತನ ಸಮಯದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೨೮ ವ). [ಸಂ.]

ಶಾಂತ್ಯುದಕ (ನಾ). ಅನಿಷ್ಟನಿವಾರಣೆಗಾಗಿ ಪ್ರೋಕ್ಷಿಸುವ ಮಂತ್ರಪೂತವಾದ ತೀರ್ಥಜಲ ; ಮಂಗಳೋದಕ : ನಿಷ್ಕಂಟಕೀಕೃತಾಶೇಷಜಗದಕಾಂಡೋತ್ಥಿತ ಪ್ರಚಂಡ ವಿಪಕ್ಷೋತ್ಪಾತಪ್ರಶಮನಶಾಂತ್ಯುದಕಧಾರಾಕಾರತತ್ಕ್ಷಣಕ್ಷರದಜಸ್ರದಾನ ಜಲಧಾರಾಭಿರಾಮಕರಟಘಟಾಚಕ್ರನುಂ . . . ಬರ್ಪಾಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೪-೯೧ ವ): ನಾನು ಕೂಡ ಶಕುಂತಳೆಗೋಸ್ಕರ ಯಾಗಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಶಾಂತ್ಯುದಕವನ್ನು ಗೌತಮಿಯ ಕರದಲ್ಲಿ ಕಳುಹಿಸಿಕೊಡುವೆನು (ಶಾಕುಂತ. ೩೧-೧೬). [ಸಂ.]

ಶಾಂಬರ (ನಾ). ಕಣ್ಕಟ್ಟು; ಇಂದ್ರಜಾಲ: ಇದು ಕಣಾ ಮಾಯಾವಿಗಳು ಮಾಡಿದ ಮಹಾಶಾಂಬರ [ಪಾಠಾಂ. ಶಾಂಬವ, ಶಾಬರ, ಶಬರಾ]ದ ಕೆಲಸದ ಸುದತಿ ಸುಳಿದರೆ ಬಲ್ಲವಾವ್ ನಮ್ಮವರ ಮಾಯೆಗಳ (ತೊರೆರಾ. ೬-೪೧-೬೫). [ಸಂ.]

ಶಾಂಬರಿ (ನಾ). ೧. = ಶಾಂಬರ : "ಮಾಯಾ, ಶಾಂಬರೀ — ೨ ಇಂದ್ರಜಾಲ ಮೊದಲಾದ ಮಾಯೆಯ ಪೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೧೧). ೨. ಮಾಟ ; ಶೂನ್ಯ. ೩. ಮಾಟಗಾತಿ. [ಸಂ. ಶಾಂಬರೀ]

ಶಾಂಭವ (ಗು). ೧. ಶಿವನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ: ದೇವಿ ಶಾಂಭವ [ಪಾಠಾಂ. ವಿ] ದೀಕ್ಷೆಯಿಂ ಕೊಟ್ಟೋವಿ ದೃಢಶಿವಭಕ್ತಿಮಹಿಮಾಭಾವನೆಯನಿತ್ತು . . . ಶಿವ ಶಿವನಲ್ಲಿಗೆಯ್ದಿದಳು (ಬಸವ. ೫೦-೪) ; ಭಜಿಸಿದೈ ಭರ್ಗನನು ಶಾಂಭವಯಜನಸಾರಸಮಾಧಿ ಶಿವಪದರಜವ ಬೆರಸಿತ (ಕುಮಾ.ಅ. ೧೧-೨೭). (ನಾ). ೨. ಶಿವನ ಆರಾಧಕ ; ಶಿವಭಕ್ತ. ೩. ಶಿವನ ಮಗ. ೪. ಕರ್ಪೂರ. ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿಷ. ೬. ಗುಗ್ಗುಳ. ೭. [ಯೋಗ] ಶಿವನಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಏಕಾಗ್ರತೆಯಿಂದಿರಿಸುವುದು: ಶಾಂಭವ ವಿಶಿಷ್ಟದದ್ವೈತದೊಳಗಿಹುದಲ್ಲ ಶಾಂಭವಿಯ ಚಿದಚಿದ್ವಿಕಾರ (ಅನುಭ. ೩. ೪೫೮-೧೨೫೯): ಯೋಗಕ್ಕೆ ಶಾಂಭವ ಭೋಗಕ್ಕೆ ರಜತಾದ್ರಿ ಆಗಮವೆಂಬಡದ ಕೇಳ್ವ ಯೋಗವ ನೆಚಿ ಬಿಟ್ಟು ಭೋಗಕ್ಕೆ ಮನವಿಟ್ಟು ಆಗಳೆ ಬಂದೆ ನಾ ಬಿಟ್ಟು (ಕೋಡಿಪ. ೧-೪೫). [ಸಂ.]

ಶಾಂಭವಪ್ರಣವ (ನಾ). ಐದು ವಿಧವಾದ ಪ್ರಣವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಸಾಕಲ್ಯಪ್ರಣವ ಶಾಂಭವಪ್ರಣವ ಸಾಂಖ್ಯಪ್ರಣವ ಸಾವಸ್ಯಪ್ರಣವ ಸಾಯುಜ್ಯಪ್ರಣವವೆಂಬ ಪಂಚಪ್ರಣವಮಂತ್ರಗಳಂ . . . ಬೇಱೆ ಬೇಱೆ ಉಪದೇಶ ಅನುಷ್ಠಾನ ಪರೀಕ್ಷೆಗಳಿಂ ವಿವೇಕಿಸಿ ತಿಳಿದಿರಲಕ್ಕುಂ (ವಿವೇಕ. ೮೦). [ಸಂ.]

ಶಾಂಭವಿ (ನಾ). ೧. ಶಂಭುವಿನ ಪತ್ನಿ ; ಪಾರ್ವತಿ : ಶಂಭು ಶಾಂಭವಿಕುಂಭ ವಕ್ಷರುಹ ಕಲಿತಕರ ಶಂಬರಜ ಶಂಬರಾಹಿತ ಮಾತುಳಾಭರಣ ಸಂಗಮೇಶ್ವರಪ್ರಸನ್ನ (ಪ್ರೌಢರಾ. ೧೫-೧) ; ಶಾಂಭವಿ ಚೆನ್ನನಲ್ಲರ ವಿಲಾಸದ ಬಂದನಹೇಂದ್ರಭೂಷಣಂ (ಶಬಶಂ. ೫-೫೭). ೨. = ಶಾಂಭವೀಮುದ್ರೆ: ಷಣ್ಮುಖೀ ಖೇಚರೀ ಶಾಂಭವಿ ಮೊದಲಾದ ಮುದ್ರಾಭೇದಂಗಳಂ (ವಿವೇಕ. ೧೫೪). [ಸಂ. ಶಾಂಭವೀ]

ಶಾಂಭವೀಧವ (ನಾ). ಪಾರ್ವತಿಯ ಪತಿ ; ಶಿವ : ನಿಷ್ಕಲ ನೀಲಕಂಠ ನಿರ್ಜರನತ ನಿಷ್ಕಳಂಕ ಜಯಶಂಕರ ನಿರ್ಜಡ ಶಾಂಭವೀಧವಾ (ಶಬಶಂ. ೫-೨೪). [ಸಂ.]

ಶಾಂಭವೀಮುದ್ರೆ (ನಾ). [ಯೋಗ] ಶ್ವಾಸೋಚ್ಛ್ವಾಸವನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಿ, ರೆಪ್ಪೆ ಬಡಿಯದೆ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಕೇಂದ್ರೀಕರಿಸಿ ಮಾಡುವ ಧ್ಯಾನದ ಒಂದು ಭಂಗಿ: ನೇತ್ರಂಗಳ ತುದಿಯ ಸೂಕ್ಷ್ಮರಂಧ್ರವನುಳ್ಳ ಕೃಷ್ಣತಾರಾಮಂಡಲದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಶುದ್ಧಚಿತ್ತದಿಂದ ನಿಶ್ಚಲಮಾದ ಪರಮಾತ್ಮಜ್ಯೋತಿಸ್ಸ್ವರೂಪಮಪ್ಪ ದಿವ್ಯಲಿಂಗಮಂ ಕಾಣ್ಬುದೇ ಶಾಂಭವೀಮುದ್ರೆಯೆನಿಸುವುದಯ್ಯಾ (ಅನುಭ. ೨೨೬-೬೩): 'ಖೇಚರಿಮುದ್ರಾ' . . . ಇದನ್ನೇ ಶಾಂಭವೀಮುದ್ರೆ ಅಥವಾ ಉನ್ಮನ್ಯವಸ್ಥೆ ಎಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ಭಾರದ. ೧೬೬). [ಸಂ. ಶಾಂಭವೀಮುದ್ರಾ]

ಶಾಕ$_1$ 'ಸೇಕ$_1$' ನೋ.

ಶಾಕ$_2$ (ನಾ). ೧. ಅಡುಗೆಗಾಗಿ ಬಳಸುವ ಕಾಯಿ, ಸೊಪ್ಪು, ಗೆಡ್ಡೆ ಮುಂತಾದುವು; ತರಕಾರಿ; ಕಾಯಿಪಲ್ಯ : ಬಾಱಿಕಂ — ಸೀಟ್ಯೊಣಗಿ ಬಾಱ್ದ ಶಾಕಂ (ಶಮದ. ಪಂ. ೧); ದಂಟು ಕುಡಿ ಕಾಯೆಲೆ ಮಿಡಿಗಾಯಿಗಳೆಂಬ ಪಲವಗೆ ಶಾಕದೊಳುಚಿತಾನುಚಿತವ ನೆಲೆಯಱಿವುದು ನೇಮದೊಳು (ಹರಿಬ. ೮-೧೭). ೨. ಸೊಪ್ಪು, ತರಕಾರಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಮೇಲೋಗರ ; ಪದಾರ್ಥ : ಶಾಕಂ ಲೇಸಾದುವು . . . ಮಗಮಗಿಸಿದ ತುಪ್ಪಂ ನೆಗಟ್ಟೀ ಪದಾರ್ಥಂ ಸಾಕೆಂಬಂತಿರ್ದುದು (ನೇಮಿಜಿ. ೪೭೭) : ಪರಿಪರಿಯ ಬಹುಭಕ್ಷ್ಯಪಾಕದ ಪರಿಮಳದ ಶಾಕಾದಿಗಳ ವೊಗ್ಗರಣೆಗಳ ಸೌರಭಕೆ ತೀಳದುದು ನಿದ್ರೆ ಪವನಜನ (ಕುಮಾ.ಅ. ೧೦-೨೩); ಮಿಸುನಿಯ ವಣ್ಣದ ತೊಗರಿಯ ಬೇಳೆಯ ಕುಶಲದ ಸೂಪಶಾಕಗಳ ಶಶಿಮುಖಿಯರು ಸಂತೋಷದ ಬಡಿಸಿದರೊಸೆದು ಭೂಪಾಲನಿಗಾಗ (ಕಂಸವ. ೮-೮೭). ೩. ಶಕ್ತಿ ; ಸಾಮರ್ಥ್ಯ. ೪. ಸಪ್ತದ್ವೀಪಗಳಲ್ಲಿ ಆರನೆಯದು. ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ತೇಗ : "ನಂದ್ಯಾವರ್ತಃ, ಸರಲಃ, ಸಾಲಃ, ಶಾಕಃ ಧವಃ, ಅರ್ಜುನಃ . . . ಮೋಕ್ಷಃ— ಎಂಬಿವು ಮರಗಂಳುಮಪ್ಪುವು" (ಹಲಾಯು. ೧೩೩-೨೬).

ಶಾಕಾಯಲವಣಾಯ = ೧. ತರಕಾರಿ ಮತ್ತು ಉಪ್ಪಿಗೆ ಸಾಕಾಗುವಷ್ಟು. ೨. (ಆಲಂ) ಅಹನ್ಯಹನಿಕಾಲಕ್ಷೇಪ : ನಿನ್ನ ಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಪೂರ್ಣಫಲ ದೊರೆಯದೆ ಹೋದರೂ ಏನಾದರೂ 'ಶಾಕಾಯ ಲವಣಾಯ' ದೊರೆಯುವಂತೆ ಏರ್ಪಾಡು ಮಾಡುತ್ತೇನ (ನಾಗೀ. ೨೪೮). [ಸಂ.]

ಶಾಕಂಭರಿ (ನಾ). ೧. ಸಸ್ಯಗಳ ಅಲಂಕಾರವನ್ನು ಉಳ್ಳವಳು ; ವನದೇವಿ : ಕ್ಷಿತಿ ಶಾಕಂಭರಿ ವಾರದೇವತೆಯರಾಶಾದೇವಿಯರ್ . . . ಎಯ್ದಿದರ್ (ಶಬಶಂ. ೩-೧೩); ವನದೇವಿಗೆ — ಎಲೆ ಶಾಕಂಭರಿ! ಇದಕೊಳ್ ಭಾಗ್ಯಲಕ್ಷ್ಮಿ ನಿನ್ನ ಕೆಳೆತನಕ್ಕೆಳಸಿ ಬಂದಿರ್ಪಳ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩೯-೮). ೨. ದುರ್ಗೆ.

ಶಾಕಂಭರಿವೇಷ = ದೇವರಿಗೆ ತರಕಾರಿಗಳಿಂದ ಮಾಡುವ ಅಲಂಕಾರ : ಚಾಮುಂಡೇಶ್ವರಿಗೆ ಇಂದು ಶಾಕಂಭರಿವೇಷವನ್ನು ಹಾಕಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ. ಶಾಕಂಭರೀ]

ಶಾಕಟ (ಗು). ೧. ಗಾಡಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ನೊಗಕ್ಕೆ ಹೂಡಿದ ಎತ್ತು, ಕೋಣ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಣಿ : "ಯುಗ್ಯಃ, ಪ್ರಾಸಂಗ್ಯಃ, ಶಾಕಟಃ - ಈ ಮೂರು . . . ನೊಗವನ್ನು ಹೊರುವ ಎತ್ತು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೯೬). ೩. ಭೂಮಿ; ಕ್ಷೇತ್ರ. [ಸಂ.]

ಶಾಕಟಿಕ (ಗು). ೧. = ಶಾಕಟ ೧. ೨. ಗಾಡಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ : ಮತ್ತೊಂದುದಿವಸಂ ಪಲಂಬರ್ ಶಾಕಟಿಕಪರದರುಂಬೆರಸು ಬಂಡಿಗಳೊಳ್ ಪಟ್ಟಿಯುಂ ಧಾನ್ಯಮುಂ ತೀವಿಕೊಂಡು ಪೊಬಲ್ಗೆ ಮಾಱಲೆಂದು ಪೋಪನ್ನೆಗಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೭೭-೧೧). [ಸಂ.]

ಶಾಕಪಾಕಿ (ನಾ). ಸಸ್ಯಾಹಾರವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವವನು : ಶಾಕಪಾಕಿಗಳಲ್ಲ ಏಕಧರ್ಮದಿ ಕೂಡಿ ಶಾಕಪಾಕಿಗಳ ಲಗ್ನಗಳ ಜಗದೊಳಗೆ ಏಕಮಾಡುವರು (ಕಾಲಜ್ಞಾ. ೬೩-೭೪). [ಸಂ. ಶಾಕಪಾಕಿನ್]

ಶಾಕವಂಗಿ (ನಾ). (ಬದನೆಕಾಯಿಯಿಂದ ತಯಾರಿಸುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೇಲೋಗರ: ಮೃದುವಾಗಿಯತ್ತರದೊಳಟ್ಟ ಬದನೆಯಕಾಯ ಹದನಱಿದು ತುಪ್ಪದೊಳಗುಳ್ಳಿಯಲ್ಲದ ರಸವ ಹುದುಗಿ ಬೇಯಿಸಿ ಸೀಳಿ ಕೀರ ನಱುವಲು ಚಕ್ಕವತ್ತ ಸೊಲೆ ಸಬ್ಬಸೀಗೆ ಮೊದಲಾದ ಸೊಪ್ಪುಗಳ ಬೇಱೆಬೇಱುಕ್ಕರಿಸಿದುದುದುರೆಯಂ

ತುಪ್ಪದೊಳು ಹುರಿದ ಹೋಳುಗಳೊಳಗೆ ಹುದುಗಿ ಕೆಲವಂ ತಾಳಿಸಿದೊಡಮವು ತಾ ಶಾಕವಂಗಿ ಹೆಸರಂ ಪಡೆದವು (ಸೂಪಶಾ. ೪-೧೭).

[ಶಾಕ$_2$ + < ವಾಂಗಿ$_0$ (ಳ ← ಮರಾ. ವಾಂಗೀ)]

ಶಾಕವರ್ತಿಕ, ಶಾಕವರ್ತಿಗೆ (ನಾ). ತರಕಾರಿಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಭಕ್ಷ್ಯವಿಶೇಷ: ಅನಿಷ್ಠುರೋಷ್ಣಪುಟಮಧ್ಯಸಂಧಾರಣಮಾತ್ರಚೂರ್ಣನೀಯಶಾಕ [ಪಾಠಾಂ. ಯಾಶಾಕ, ಯಾಶೋಕ]ವರ್ತಿಕಮುಮತಿದೂರೋಚ್ಛ್ವಾಸವಿಕಾಸನಾಸಾಂಜಲಿಪುಟ ಪೀಯಮಾನ ದುಗ್ಧಪಯ್ಯಂಗವೀನಮುಂ (ಆದಿಪು. ೧೧-೨೭ ವ). **ಶಾಕವರ್ತಿಗೆ:** ಮೃದುಲಲಿತ ಕೋಮಲತಲಸಂಗಮಾತ್ರದ್ರಾವಣೆಯಪ್ಪ ಶಾಕವರ್ತಿಗೆಗಳುಮಂ ಪಾಲ್ಗಡಲ ನೊರೆಯ ಪೊರೆಯ ತೆರಯನನುಕರಿಸಿಯುಮಲ್ಪದಶನದಂಶಮಾತ್ರ ಖಂಡನೀಯಕರಂ ಗಳೆನಿಸಿದ ಮಂಡಕಂಗಳುಮಂ . . . ಬಡ್ಡಿಸಿದಾಗಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೫೯ ವ).

[ಶಾಕ$_2$ + ?]

ಶಾಕವರ್ತಿಗೆ 'ಶಾಕವರ್ತಿಕ' ನೋ.

ಶಾಕಶಾಕಟ (ನಾ). ತರಕಾರಿಯನ್ನು ಬೆಳೆಯುವ ಭೂಮಿ; ತರಕಾರಿ ತೋಟ: ''ಶಾಕಶಾಕಟ[ಪಾಠಾಂ. ಸಾಕಸಾಕಟ] ಮಸಲು ಶಾಕಶಾಕೀನಮೆಂಬಲಾ ಕಾಯ ತೋಟಮೆನಿಸಿಕ್ಕು'' (ಮಂಗರಾ. ೫೯-೫). [ಸಂ.]

ಶಾಕಶಾಕಿನ (ನಾ). = ಶಾಕಶಾಕಟ : ''ಶಾಕಶಾಕಟಂ, ಶಾಕಶಾಕಿನಂ — ಈ ೨ ಬಾಡು, ಕಾಯ ತೋಂಟಂ'' (ಪಲಾಯು. ೨೭-೯). [ಸಂ.]

ಶಾಕಾಹಾರ (ನಾ). ತರಕಾರಿಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಆಹಾರ; ಸಸ್ಯಾಹಾರ : ಬೊಮ್ಮಣ್ಣ ಕೇಶಿರಾಜ ಶಂಕಿಸಿದ್ದಂತೆ ಮಾಂಸಾಹಾರವನ್ನೇನೂ ನೀಡಲಿಲ್ಲ ; ಶಾಕಾಹಾರವನ್ನೇ ಎಡಮಾಡಿದ (ಶಂಚ. ೧೦೧) ; ಹೊಯಿಸಳ ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನಪ್ರಭುವಿನ ರಾಷ್ಟ್ರದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಶಾಕಾಹಾರಭೋಜನ ಸಮರ್ಪಕವಾಗಿ ಏರ್ಪಟ್ಟಿತ್ತು (ಶಾಂತಲಾ. ೪೭). [ಸಂ.]

ಶಾಕಾಹಾರಿ (ನಾ). ತರಕಾರಿಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಆಹಾರವನ್ನು ಸೇವಿಸುವವನು; ಸಸ್ಯಾಹಾರಿ : ಊಟಕ್ಕೆ ಕರೆದವರಿಗೆ ''ನಾನು ಶಾಕಾಹಾರಿ'' ಎಂದು ಅರಿಕೆ ಮಾಡಿದರೆ ಸಾಲದು (ಸಚುರು. ೧೧೮) : ಶಾಕಾಹಾರಿಗಳು ಈ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದ ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುಗಳನ್ನೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲಾರರು (ಆಟುಪಾ. ೭೦). [ಸಂ. ಶಾಕಾಹಾರಿನ್]

ಶಾಕಿನ (ನಾ). ಭೂಮಿ ; ಜಮೀನು : 'ಶಾಕಶಾಕಿನ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಶಾಕಿನಿ (ನಾ). ೧. ತರಕಾರಿಯ ತೋಟ. ೨. ದುರ್ಗೆಯ ಪರಿಚಾರಿಕೆಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳು ; ಒಬ್ಬ ಕ್ಷುದ್ರದೇವತೆ : ಉರಗಮುಖೋಗ್ರದಂಷ್ಟ್ರಸಹಜಾತೆಯ ನೂರ್ಜಿತಕಾಲಪಾಶನಿಷ್ಠುರತರರೂಪೆಯಂ ಸಹಜಶಾಕಿನಿಯಂ . . . ಬೆಸಗೊಳ್ವುದೆ (ಕಾದಂಪೂ. ೭೦೪); ಶಾಕಿನಿಯರೊಡಲೋರೆ ನನೆಯದ ಡಾಕಿನಿಯರಿಗೆ ಡೊಳ್ಳು ಸಾಲಿಡದೆ ಕೌರವನ ತನಿಗರುಳ ದಂಡೆಯ ತೋರಣದ ಬಾಗಿಲಿನ ವಿಭವದಿ ವಾರಣಾಹ್ವಯನಗರಿಯನು ಹೊಗದಿಹನೆ (ಕುಮ್ಮಾಭಾ. ೧೧-೧೦). [ಸಂ. ಶಾಕಿನೀ]

ಶಾಕಿನೀತಂತ್ರ (ನಾ). [ತಂತ್ರಶಾ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಾಂತ್ರಿಕಸಿದ್ಧಿಮಂತ್ರ : ಶಾಕಿನೀತಂತ್ರ ಡಾಕಿನೀತಂತ್ರ . . . ಶಲ್ಯತಂತ್ರಾದಿ ಸಿದ್ಧಿಮಂತ್ರಂಗಳಂ . . . ಬೇಡ್ ಬೇಡ್ ವಿವೇಕಿಸಿ ನೋಡಿ (ವಿವೇಕ. ೮೧). [ಸಂ.]

ಶಾಕಿನೀದೋಷ (ನಾ). ಶಾಕಿನೀದೇವತೆಯಿಂದುಂಟಾಗುವುದೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾದ ಬಾಧೆ, — ಪೀಡೆ : ಪಂಚಾಮೃತಘೃತ — ಗೋಮೂತ್ರ ಪಲ ೧, ಈ ಸಗಣಿಯ ರಸ, ಮೊಸರು, ಹಾಲು, ತುಪ್ಪ . . . ಕಾಸಿ ಹದದಲ್ಲಿಳುಹಿಕೊಂಡು ಹಸಿಅಡಕೆ ಪ್ರಮಾಣವಂ ಸಕ್ಕರೆವೆರಸಿ ಸೇವಿಸೆ ಪಿತ್ತಭ್ರಮಣೆ, ಅಪಸ್ಮಾರ, ಶಾಕಿನೀದೋಷ ಮುಂತಾದ ಸಮಸ್ತವ್ಯಾಧಿ ಪರಿಹಾರಮಕ್ಕುಂ (ಸಕವೈ. ೧೩೯). [ಸಂ.]

ಶಾಕುನ (ಗು). ೧. ಪಕ್ಷಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. ೨. ಶಕುನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೩. ಶಕುನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವಿಷಯ : ತಳುವದೀಗಲೆ ಮುತ್ತಬೇಕೆನಲಲಘು ಸಾಹಸಿಗೆಂದನೊಬ್ಬನು ಸಲೆ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯಣುಗ ಜ್ಯೋತಿರ್ಮುಖನು ಶಾಕುನವ (ಕೌಶಿರಾ. ೩೨-೨). [ಸಂ.]

ಶಾಕುನಿಕ (ಗು). ೧. ಹಕ್ಕಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. ೨. ಶಕುನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೩. ಹಕ್ಕಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವವನು; ಹಕ್ಕಿಯ ಬೇಡ: ಮಾವುತರು . . . ಮೃಗಜೀವಿಗಳು ಶಾಕುನಿಕರೆಸೆದರು ರಾಜಸಭೆಯೊಳಗೆ (ಕುಮ್ಮಾಭಾ. ೨-೨೭). ೪. ಶಕುನಗಳ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ, — ವಿವರಣೆ. [ಸಂ.]

ಶಾಕೋಟ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮುಳ್ಳಿನ ಗಿಡ : ''ಶಾಕೋಟಃ, ಶಾಕೋಟಕೀ — ಈ ಯೆರಡುಂ ಮಿಟಲಿ'' (ಓಷಧಿ. ೧೬೩). [< ಸಂ. ಶಾಖೋಟ]

ಶಾಕೋಟಕಿ (ನಾ). = ಶಾಕೋಟ : ''ಶಾಕೋಟಃ, ಶಾಕೋಟಕೀ — ಈ ಯೆರಡುಂ ಮಿಟಲಿ'' (ಓಷಧಿ. ೧೬೩). [< ಸಂ. ಶಾಖೋಟಕ]

ಶಾಕ್ತ (ಗು). ೧. ಶಕ್ತಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ; ಸಾಮರ್ಥ್ಯಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ. ೨. ಶಕ್ತಿದೇವತೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ : ಕೊಲ್ಹಾಪುರವು ಸುಮಾರು ಕ್ರಿಸ್ತಶಕ ಒಂದನೆಯ ಶತಾಬ್ದದಿಂದಲಾದರೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಶಾಕ್ತಕ್ಷೇತ್ರವಾಗಿದ್ದಿತು (ಹೊಯ್ಸಳವಾ. ೧೫೦). (ನಾ). ೩. ಶಕ್ತಿದೇವತೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು: ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಪಾಲಿಕವು ಶೈವವಾದರೆ ಕೌಲವು ಶಾಕ್ತ (ಶೂನ್ಯಕು. ೪ ಪುಸ್ತಕ). ೪. ಶಕ್ತಿದೇವತೆಯನ್ನು ಆರಾಧಿಸುವ ಪಂಥ: ''ಶಾಕ್ತಂ, ಶಾಕ್ತೇಯಂ, ಈ ೨ ದುರ್ಗಾಮತಂ'' (ಕಾಶಕ್ಕ. ೨೦೪). ೫. ಶಕ್ತಿದೇವತೆಯನ್ನು ಪೂಜಿಸುವವನು; ದುರ್ಗೆಯ ಉಪಾಸಕ : ಶಾಕ್ತರು ಮರೆಯುತಿಹರಾ ಶಕ್ತಿತತ್ವಾದಿಯಲಿ (ಗುಡಾ. ೮-೬೭); ಶಾಕ್ತರು ಹಣೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಂಕುಮವನ್ನೂ ಭುಜಗಳ ಮೇಲೆ ಚಿನ್ನದ ಪಾದುಕೆಗಳನ್ನೂ ಧರಿಸುವರು (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೧೧೨). [ಸಂ.]

ಶಾಕ್ತಧರ್ಮ (ನಾ). ಶಕ್ತಿದೇವತೆಯನ್ನು ಶ್ರೇಷ್ಠಳೆಂದೂ ಪರಾಶಕ್ತಿ ಎಂದೂ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಮತ : ವೈಷ್ಣವಧರ್ಮವು ಮತ್ತೆ ತಲೆಯೆತ್ತಿ ಶಾಕ್ತಧರ್ಮವು ನಶಿಸುವಂತಾಯಿತಲ್ಲಾ (ಭಕ್ತವಿ. ೬೩). [ಸಂ.]

ಶಾಕ್ತಮತ (ನಾ). = ಶಾಕ್ತಧರ್ಮ : ಶಕ್ತಿಗೆ ಪಾರಮ್ಯವನ್ನು ಎಣಿಸಿ ವಿಚಾರ ಮಾಡುವ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಶಾಕ್ತಮತ ಎಂದು ಎನಿಸುತ್ತದೆ (ಭಾರದ. ೨೨೧). [ಸಂ.]

ಶಾಕ್ತಾಗಮ (ನಾ). ಪರಾಶಕ್ತಿಯೇ ಪರದೈವವೆಂದು ಸಾರುವ ಆಗಮ; ಶೈವಾಗಮದ ಒಂದು ಪ್ರಭೇದ: ಶೈವಾಗಮದಲ್ಲಿ . . . 'ಶೈವಾಗಮ', 'ದೇವ್ಯಾಗಮ ಅಥವಾ ಶಾಕ್ತಾಗಮ', 'ವಾತುಳಾಗಮ ಅಥವಾ ತಾಂತ್ರಿಕಾಗಮ' ಮತ್ತು 'ವೀರಶೈವಾಗಮ' ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ಒಳಭೇದಗಳಿವೆ (ಘಾರದ. ೬೪). [ಸಂ.]

ಶಾಕ್ತೇಯ (ನಾ). ೧. ದುರ್ಗೆಯನ್ನು ಆರಾಧಿಸುವ ಪಂಥ: ''ಶಾಕ್ತಂ, ಶಾಕ್ತೇಯಂ, ಈ ೨ ದುರ್ಗಾಮತಂ'' (ಕಾಶಕ್ಕ. ೨೦೪). ೨. ದುರ್ಗೆಯ ಉಪಾಸಕ : ಭಜಿಸುವರು ಶಕ್ತಿಯನೆ ಪರಳೆನುತ ಶಾಕ್ತೇಯರುಗಳು (ಗುಡಾ. ೫-೬೭). [ಸಂ.]

ಶಾಕ್ಯ (ನಾ). ೧. ಗೌತಮಬುದ್ಧನ ವಂಶ ಮತ್ತು ಆ ವಂಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು : ನಿವಸತಿಯಂ ತೇಗುಮರಂ ಕವಿದೆಡೆಯೊಳ್ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಕಾರಣದಿಂದಂ ಅವರೇ ಶಾಕ್ಯರೆನಿಪ್ಪರುಂ (ಸೌನಂದ. ೧-೩೪). ೨. ಬೌದ್ಧಮತಸಂಸ್ಥಾಪಕನಾದ ಗೌತಮ ಬುದ್ಧನ ಹೆಸರು : ''ಶೌದ್ಧೋದನಿಃ, ದಶಬಳಃ, ಬುದ್ಧಃ, ಶಾಕ್ಯಃ . . . ಸಿದ್ಧಾರ್ಥಃ — ಈ ೧೧ ಬುದ್ಧನ ಪೆಸರ್'' (ಪಲಾಯು. ೧೫-೮೫). [ಸಂ.]

ಶಾಕ್ಯಮತ (ನಾ). [ಬೌದ್ಧ] ಗೌತಮಬುದ್ಧನಿಂದ ಸ್ಥಾಪಿತವಾದ ಮತ; ಬೌದ್ಧಧರ್ಮ : ತಥಾಗತಮತಮಂ ತಿರಸ್ಕರಿಸಿ ತನ್ನೊಳಶಕ್ಯಾನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ ಪೊಣರ್ದ ಲೋಕಾಯತಶಾಕ್ಯಮತಾವಲಂಬಿಯನವಿಲಂಬಿತಂ ಗೆಲ್ದು (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೪೭ ವ). [ಸಂ.]

ಶಾಕ್ವರ (ನಾ). ೧. ಎತ್ತು ; ವೃಷಭ : ನರದೊಂದಿ ನಿಂದ ಶಾಕ್ವರವರಯೂಥ ಮನವನಿನಾಥ ಕಂಡುದಱಿಂದೂರ್ವರೆ ವಿಹರಿಪುದಂ ಬಿಸುಟಿಂಬರಾಂಬರರ್ ತಮ್ಮ ಸಮುದಯಂ ಪೆರಸಿರ್ಪರ್ (ಆದಿಪು. ೧೫-೩೨); ಮೇಲುವಲಗೆಯ ಸುತ್ತ ಚಮರೀಜಾಳ ಕನಕಧ್ವಜದ ತುದಿಯಲಿ ಮೇಳವಿಸಿದನು ವಿಶ್ವಕರ್ಮನು ವಿಪುಳಶಾಕ್ವರವ (ಕುಮ್ಮಾಕ. ೭-೭). ೨. [ಜ್ಯೋತಿ] ವೃಷಭರಾಶಿ : ನವಮಂ ಮೇಣ್ ಪಂಚಮಂ ಶಾಕ್ವರ ಧನುವೆನಿಪಂದಲ್ಲಿ ನಿಂದಂದಿನಂ ನೋಡುವೊಡುಗ್ರರ್ ಕಾಕನೇತ್ರಂ ಮನುಜನನಿಕುಂ (ಜಾತಿ. ೫೧-೨೨). [ಸಂ.]

ಶಾಕ್ವರಚಿಹ್ನ (ನಾ). ೧. ವೃಷಭದ ಗುರುತು, — ಲಾಂಛನ. ೨. ವೃಷಭದ ಗುರುತುಳ್ಳ ಧ್ವಜ : ಕೊರಲ ಕಱ್ ಶಿರದ ಪಱ್ ನೊಸಲುರಿಗಣ್ ಧೃತಚಾಪಹಸ್ತ ಶಾಕ್ವರಚಿಹ್ನಂ ವಿರಚಿಸೆ ಕೃಪಕೃತವರ್ಮರ್ಚರಸಾಗಳ್ ಮುಳಿದು ಬಂದನಶ್ವತ್ಥಾಮಂ (ಗದಾಯು. ೯-೨). [ಸಂ.]

ಶಾಕ್ಕರಾರೋಹ (ನಾ). ಎತ್ತನ್ನು ಏರಿದವನು : "ಪ್ರಚಂಡದತ್ತೀಜುವವನಸತ್ವ ವಾಹಸಂ ಶಾಕ್ಕರಾರೋಹನೆಂದೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೬೩-೨೬). [ಸಂ.]

ಶಾಖ₁ 'ಸೇಕ₁' ನೋ.

ಶಾಖ₂ (ನಾ). ಕೊಂಬೆ ; ಗೆಲ್ಲು : ಒಂದು ಶಾಖಂ ನಾಗಕೇಶರವೊಂದು ಶಾಖಂ ನಾರಿಕೇಳವದೊಂದು ಶಾಖಂ ಚಂದನಂ ಘನಸಾರವೊಕ್ಕೊಂಬು (ಬಸವ. ೧೯-೬೪). [ಸಂ. ಶಾಖಾ]

ಶಾಖಾಚರ (ನಾ). ಕೊಂಬೆಗಳ ಮೇಲೆ ಸಂಚರಿಸುವ ಕೋತಿ, ಅಳಿಲು ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಣಿ : ಅಂತು ಶಾಖಾಚರಂ ತಂದಿತ್ತ ಫಲಂಗಳಂ ಕೊಂಡು ಶಿವಭೂತಿಯುಮಂದಿನ ದಿವಸಮಲ್ಲಿರ್ದು (ಪಂಚತಂ. ೧೧೧. ೨೦) ; ಸ್ಥಳಚರ ವನಚರ ಜಲಚರ ಶಾಖಾಚರಂಗಳಪ್ಪ ತಂತಮ್ಮ ವಾಹನಂಗಳ್ಗೆ ಯೋಗ್ಯಂಗಳಾದ ಸ್ಥಾನಂಗಳಂ ನೋಡಿ (ಬಾಧಪು. ೮-೨೦ ವ.). [ಸಂ.]

ಶಾಖಾಚರಬಂಧ (ನಾ). ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದ ಒಂದು ಪಟ್ಟು; ಕಪಿಮುಷ್ಟಿಯಂತ ಬಿಗಿಯಾದ ಹಿಡಿತ : ತಳಹತ್ತಂ ದಣುಪಟ್ಟ ಖೊಪ್ಪರವುರೋಬಂಧಂ ಲತಾಬಂಧಮುಜ್ಜ್ವಳಶಾಖಾಚರಬಂಧಮಾಯತಿಕೆಬಂಧಂ... ಬಾಹುತಳಂ ಚಮತ್ಕರಿಸ ನಾನಾಕೌಶಲಂದೋಱಿದರ್ (ಶಬತಂ. ೪-೬೫). [ಸಂ.]

ಶಾಖಾಧ್ಯಾಯಿ (ನಾ). ವೇದದ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಶಾಖೆಯನ್ನು ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡುವವನು : ಆ ವೇದಪಾಠಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಜನ ಶಾಖಾಧ್ಯಾಯಿಗಳಿದ್ದಾರ (ರೂಢಿ). [ಸಂ. ಶಾಖಾಧ್ಯಾಯಿನ್]

ಶಾಖಾನಗರ (ನಾ). (ರಾಜಧಾನಿ ಅಥವಾ ಪಟ್ಟಣದ) ಬಡಾವಣೆ ; ಉಪನಗರ: "ಶಾಖಾನಗರಂ, ಉಪನಗರಂ — ಈ ೨ ರಾಜಧಾನಿಯ ಕೆಲದ ಬೀಡು" (ಹಲಾಯು. ೪೮-೧೩೧) ; ಶಾಖಾನಗರೋಪವನಂ ಶಾಖಾಯತಕರಮನೆತ್ತಿ (ಧರ್ಮನಾ. ೪-೫೫): ಈ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಈಗ ಶಾಖಾನಗರಗಳು ಸಹಿತವಾಗಿ ಸುಮಾರು ೧,೬೦,೦೦೦ ಜನರು ವಾಸಿಸುತ್ತಾರೆ (ಮುಂಯು. ೬-೪೯). [ಸಂ.]

ಶಾಖಾಪಥ (ನಾ). ಕವಲುದಾರಿ ; ಸೀಳುಹಾದಿ : ಆ ದಿನ ಗುಪ್ತಸಂಕೇತವನ್ನು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಅನುಸರಿಸುತ್ತ ಒಂದು ವಿಶೇಷಸ್ಥಾನದಿಂದ ಕಲ್ಲು ಮೀಟಿ ತೆಗೆದು ಒಂದು ಶಾಖಾಪಥವನ್ನು ಆವಿಷ್ಕಾರ ಮಾಡಿದನು (ಇಪ್ಪಕ. ೩೪೨). [ಸಂ.]

ಶಾಖಾಪುರ (ನಾ). = ಶಾಖಾನಗರ : ಖಳರಿಗೆ ಕೇಡುಗಾಲವಿದು ಮೊಳೆವುದಿಲ್ಲಿರ ಬಾರದೆಂದಳವಳಿವುತಲ್ಲಿಯದಲ್ಲಿ ಬಲ್ಲವರಿಳಿದು ದುರ್ಗವನ್ನೈದಿದರು ಶಾಖಾಪುರಾಳಿಗಳ (ತುರರಾ. ೫-೬-೧೫). [ಸಂ.]

ಶಾಖಾಮೃಗ (ನಾ). ೧. ಮರದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಪ್ರಾಣಿ ; ಕೋತಿ : ಶಾಖಾಮೃಗಮಲರ ಮಾಲೆಗೀಳಲ್ ಮಿಗೆ ಬಲ್ಲುದದಲ್ಲದಂತಿರೇಂ ರಚಿಯಿಕುಮೇ (ತಬತಂ. ೧-೧೫). ೨. ಅಳಿಲು. [ಸಂ.]

ಶಾಖಾರಂಡ (ನಾ). ವೇದಾಧ್ಯಯನದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಶಾಖೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮತ್ತೊಂದು ಶಾಖೆಯನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ : ತನ್ನ ಶಾಖೆಯ ನೋಡದನ್ಯಶಾಖೆಯ ಪಠಿಸುವಂ ನೋಡಲಾಗಿ ಶಾಖಾರಂಡನೆನಿಸುವನು (ವೀಶ್ವಪು. ೭-೨-೫೩). [ಸಂ.]

ಶಾಖಾಸ್ಥಿ (ನಾ). ಕೈ ಅಥವಾ ಕಾಲಿನ ಮೂಳೆ : "ನಳಕಮೆನ ಶಾಖಾಸ್ಥಿಯೆಂದೆನಲು ಕೈಕಾಲಯೆಲುವು" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೭-೬). [ಸಂ.]

ಶಾಖಿ (ಗು). ೧. ಕೊಂಬೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ. (ನಾ). ೨. ಮರ ; ವೃಕ್ಷ : ಒಲ್ಪೆಱಪಂತೆ ತಳ್ತ ಪೂವಿನ ಪೊಸಗೊಂಚಲಿಂ ಮರನಿದೇನಸೆದಿರ್ದುವೊ ಕಲ್ಪುವಾಗದೇ ವಿನಯಮನೀ ತಪೋಧನರ ಕೈಯೊಳೆ ಶಾಖಿಗಳುಂ ನಗೇಂದ್ರ [ದಾ] (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೧೬); ಇತ್ತುದದೊಂದು ಶಾಖಿ ಶುಭಕಾಗೂಲವಿಂ ಶಶಿಪಾಂಡುವಸ್ತ್ರಮಂ (ಶಾಕುಂತ. ೫೧. ೮೩). ೩. ವೇದ. ೪. ವೇದದ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಶಾಖೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು. ೫. ವೇದದ ಶಾಖೆಯೊಂದನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವವನು. [ಸಂ. ಶಾಖಿನ್]

ಶಾಖೆ (ನಾ). ೧. ಮರದ ಕೊಂಬೆ, —ಟೊಂಗೆ : "ಶಾಖಾ, ಲತಾ — ೨ ಕೊಂಬೆಗಳ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೧೨). ೨. ವಿಭಾಗ ; ಅಂಗ. ೩. ತೋಳು. ೪. ಪಂಗಡ; ವರ್ಗ : ಇಂಡೋ - ಆರ್ಯನ್ ವರ್ಗ ಇಂಡೋ—ಯೂರೋಪಿಯನ್ ಕುಟುಂಬದ ಒಂದು ಪ್ರಧಾನಶಾಖೆ (ದ್ರಾವಿ. ೨೦ ಒಸ್ಸಲ). ೫. ಉಪಸಂಸ್ಥೆ : ತಾಂಡೂರ — ಇಲ್ಲಿಯ ಅಂಗಡಿಯು ಕಲಬುರ್ಗಿ ಅಂಗಡಿಯ ಶಾಖೆಯು (ಮುಂಬ್ಯಾ. ೨೮). ೬. ಒಂದು ಸಂಸ್ಥೆಯ ಅಥವಾ ಕಚೇರಿಯ ಒಳವಿಭಾಗ : ನಗರದ ಈ ಶಾಖೆಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಕೆಲಸಗಾರರಿದ್ದಾರೆ. (ರೂಢಿ). ೭. ಪರಂಪರಾಗತವಾಗಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅಧ್ಯಯನ ಸಂಸ್ಥೆ ಅಥವಾ ಪಂಥಗಳಿಗೆ ಅನೂಚಾನವಾಗಿ ಬಂದ ವೇದಪಾಠ ಮತ್ತು ಆ ವೇದಪಾಠವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವ ಪಂಥ. ೮. ನಾಲ್ಕು ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಪಾಠ : ಓದಿಸಾ ಪದಖಂಡವರ್ಗಾ ಪಾದಶಾಖೆ ಗಳೆಂಬವಱೊಳ್ (ಬಸವ. ೫೧-೪೫): ನಾನಾಗೋತ್ರದ ನಾನಾಸೂತ್ರದ ನಾನಾಶಾಖೆ ಗಳಾದ ಸಕಲವಿದ್ಯಾಪಾರೀಣರಾದ ಪಾತ್ರಭೂತರಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋತ್ತಮರಿಗೆ... ಸರ್ವ ಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಧಾರೆ[ಯ]ನೆರದು ಕೊಟ್ಟೆನಾಗಿ (ಎಕ. IV. ಕೃಷ್ಣರಾ. ೬೭-೨೪: 1663). ೯. [ರಾಜನೀ] ಮಂತ್ರಿಯ ಅಧಿಕಾರಕ್ಷೇತ್ರ, — ಖಾತೆ. ೧೦. [ನಾಟ್ಯ] ಆಂಗಿಕಾಭಿನಯದ ಮೂರು ವಿಧಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; "ಆಂಗಿಕಾಭಿನಯವು ಶಾಖೆ, ಅಂಕುರ, ವೃತ್ತ ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ... ಕರವರ್ತನೆಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದೇ ಶಾಖೆ" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨೨೦ ಗದ್ಯಾನುವಾದ): ವಿರಚಿಪ ಕರವರ್ತನದಿಂ ದೊರೆವುದು ತಾ ಶಾಖೆ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೧-೭೯).

ಶಾಖೋಪಶಾಖೆ = ಮರದ ದೊಡ್ಡ ಕೊಂಬೆ ಮತ್ತು ಅದರ ಟಿಸಿಲುಗಳು: ಇಟ್ಟಣಿಸಿ ಥಿಟಥಿಟಸಿ ಶಿಖಿ... ಭುಗಿಲಿಟ್ಟು ಕವಿದುದು ತುದಿಗೆ ಬಹುಶಾಖೋಪ ಶಾಖೆಗಳ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೨೦-೫೫); ಹೊರವಾಗಿ ಬೆಳೆಯಿತು ಹಸುರಾಗಿ ಹರಡಿತು ಶಾಖೋಪಶಾಖೆಗಳಾಗಿ (ಇಂಚಾಪ. ೧೪೪-೭). ೨. ಮೂಲಸಂಸ್ಥೆಯ ಉಪಸಂಸ್ಥೆ ಮತ್ತು ಅದರ ಒಳವಿಭಾಗಗಳು : ಬಹಳ ಹಿಂದೆಯೇ ಸ್ಥಾಪಿತವಾದ ಆ ಸಂಸ್ಥೆಯು ಈಗ ತನ್ನ ಅನೇಕ ಶಾಖೋಪಶಾಖೆಗಳನ್ನು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಊರುಗಳಲ್ಲಿ ತೆರೆದಿದೆ(ರೂಢಿ). [ಸಂ. ಶಾಖಾ]

ಶಾಗಮಟ್ಟೆ (ನಾ). ಕೇದಿಗೆ; ತಾಳೆಹೂವು : ಹಳ್ಳವಿಲ್ಲದ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಶಾಗಮಟ್ಟೆ ಎಂದರ ಕೇದಿಗೆಗೆ ಹೆಸರು, ಆ ಕೇದಿಗೆಯನ್ನಾದರೂ ಬೇಲಿಯ ಹೊರಮೈಯಲ್ಲಿ ಹಚ್ಚಬೇಕು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೨೦೬). 'ಚಾಗಮಟ್ಟೆ' ಪರಾ. [?]

ಶಾಜೀರಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉತ್ತಮವಾದ ಜೀರಿಗೆ: ಜೀರಿಗೆಯನ್ನಾದರೂ ಮುಂಗಾರಿಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಿತ್ತಬೇಕು. ಹಾಗೆ ಶಾಜೀರಿಗೆಯನ್ನಾದರೂ ಬಿತ್ತಿದರೆ ಬರುತ್ತದೆ (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೬೮). [← ಪಾರ. ಶಾಹಜೀರಹ್; ಮರಾ. ಶಹಾಜಿರೇ; ಗುಜ. ಶಾಜಿರು]

ಶಾಟ₁ (ನಾ). ೧. ಅರಿವೆ ; ಬಟ್ಟೆ ; ವಸ್ತ್ರ. ೨. ಶುಭ್ರವಾದ ಉಡಿಗೆ ; ಮಡಿಯಾದ ಉಡುಪು: (ಕಿ). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೆಂಗಸರ ಉಡುಪು. ೪. ಒಳಲಂಗ. [ಸಂ.]

ಶಾಟ₂, ಶಂಟ (ನಾ). ಗುಹ್ಯಾಂಗದ ಮೇಲೆ ಬೆಳೆಯುವ ಕೂದಲು; ಶಪ್ಪ : ಊಟಕ್ಕಿಲ್ಲದ ಉಪ್ಪಿನಕಾಯಿ ಕತ್ತೆಶಾಟಕ್ಕಿಂತ ಕಡೆ (ಗಾದ). ಶಂಟ: ಕಂಡು ಕರೆಯದ ನೆಂಟ ಗಂಡುಕತ್ತೆಯ ಶಂಟ (ದಾಸಪ. ೬. ೫೪-೪); ದೇವರ ಗಂಟು ಹೋದರೆ ಪೂಜಾರಿ ಶಂಟ ಹೋಯಿತು (ಗಾದ). [← ಮರಾ. ಶೇಠ್, ಶೇಂಟ್]

ಶಾಟಕ (ನಾ). ಬಟ್ಟೆ; ವಸ್ತ್ರ. [ಸಂ.]

ಶಾಟಿ (ನಾ). ೧. = ಶಾಟಕ. ೨. ಮೇಲುಹೊದಿಕೆ ; ಧೋತರ ; ವಲ್ಲಿ : "ಬೃಹತಿಕೆ ಶಾಟಿ ವೃಕಕ್ಷಮಾ ಪೊದೆವವುತ್ತರಾಸಂಗಮಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೭೭-೯): ಚೀರ, ಸೀರೆ, ಚೇಲ, ಸಾಡಿ, ಶಾಟಿಗಳು ಮೂಲತಃ ವಲ್ಕಲಗಳು (ಕರ್ಣಾಪು. ೧೫೦). ೩. ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳು ತೊಡುವ ಕಾವಿಬಣ್ಣದ ಬಟ್ಟೆ ; ಕಾಷಾಯವಸ್ತ್ರ : ನೀರಲ್ಲಿ ಸನೆದಿರ್ದ ಶಾಟಿಯಂಗಿಯ ತೋಳ ತೋರಿಲ್ಕೆ ಮತ್ತೇಳುಘಳಿಗೆಯೊಳು ಬಂದೋರ್ವ ಧಾರುಣಿಯೊಳುಂ ಬಿದ್ದು ನುತಿಸುತಿರೆ (ಗುರುಚಾ. ೩-೨೪) : ಆಚಾರ್ಯರು ಬಹಳ ಕನಿಕರದಿಂದ ಒಮ್ಮೆ ತಮ್ಮ ಶಾಟಿಯನ್ನು ಅತ್ತ ಬೀಸುತ್ತಲೇ ಆ ಹಡಗಿಗೆ ಅನುಕೂಲ ಮಾರುತನ ಸಹಾಯವಾದಂತಾಗಿ ಅದು ಸರಾಗವಾಗಿ ದಂಡೆಗೆ ಬಂದು ಮುಟ್ಟಿತು (ಭಟ್ಕೋಟಿ. ೩೮). ೪. ಪಂಚೆ : ಚೆಲ್ಲಣಂ ಬಾಲಗ್ಯಪಂ ಬಿಗಿದ ಕಾಸೆ ಬಿಳಿಯೊಲ್ಲಿ ಕಾವಿಯ

ಶಾಟಿಯಂಗದಟ್ಟುಂ ಬೆಳೆದ ಚೆಳ್ಳುಗುರು (ಗುರುಚಾ. ೩-೫೦); ವರಿಷ್ಠರನ್ನು ಕಾಣಬೇಕಾದಾಗ ಸೂಟು ಬಿಟ್ಟು ಶಾಟ ಧರಿಸಿದರೆ ಸೃಷ್ಟಿಯೆ ನಿಂತುಹೋಗಬೇಕಾದೀತು (ಮುಂಗಾಫ಼. ೨೫).
[ಸಂ. ಶಾಟೀ]

ಶಾಠಿ 'ಸಾಟಿ$_2$' ನೋ.

ಶಾಠ್ಯ (ನಾ). ೧. ಮೋಸ ; ವಂಚನೆ : ಕೊಲಿಸುವ ಕೊಲ್ವ ಶಾಠ್ಯಪರವಾಗಿಸುವಾಗುವ ಕಳ್ವ ಕಳ್ವರೊಳ್ ಸರೆ ಪುದುಗೊಳ್ವ ಪಾದರಮನಾಡಿಸುವ ಕಾಂಕ್ಷೆಯೊಳ್ ಮನಂ ಸಲಿಸುವ ಸ್ವಲ್ಪಪಾಪಪರನುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೫-೪೪). ೨. ಹಟಮಾರಿತನ; ಚಂಡಿತನ : ತನ್ನ ಶಾಠ್ಯ, ಅನ್ಯಾಯ, ಅಜ್ಞಾನ, ಕಾಮಾಂಧತ — ಇವೇ ಈ ದುಃಖಮಯತೆಯನ್ನು ತಂದಿರಬಹುದೆಂಬುದರ ಕಲ್ಪನೆಯು ಅವನಿಗೆ ತುಸುವಾದರೂ ಬರಲಿಲ್ಲ (ಸಮಜೀ. ೧೨೫). ೩. ದುಷ್ಟತನ ; ಕೇಡಿಗಬುದ್ಧಿ. [ಸಂ.]

ಶಾದ್ವಲ, ಶಾದ್ವಳ (ಗು). ೧. ಹಸುರಾದ; ಹಚ್ಚನೆಯ: ಪಕ್ಷಂಗಳ ಶಾದ್ವಲಚ್ಛವಿ ಮನಂಗೊಳ ಪಾಱುವ ಕೀರಮಾಲೆ . . . ತೋರಣದಂತೆ ರಂಜಿಕುಂ (ಜಗ಼. ೪-೭೭). (ನಾ). ೨. ಎಳೆಯ ಹುಲ್ಲಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪ್ರದೇಶ; ಹಚ್ಚಹಸುರಾದ ಹುಲ್ಲುಗಾವಲು ; ಹಸಲೆ : ಜೀರ್ಣಚರನ್ಮೃಗಾಳಿ . . . ಜಗದ್ವಿವರಾಂತಮಪ್ಪ ರಾಮನ ಘನಚಾಪದಂಡರವಮಂ ನೆನೆದತ್ತಲುಮಿಕ್ಕಿಸುತ್ತೆ ಕಂಬನಿಗಳನಿಕ್ಕಿ ಮೇವುಗೊಳಲೊಲ್ಲವು ರೂಢಿಯ ಶಾದ್ವಲಂಗಳೊಳ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೧೧) ; ರಾಜಿಸ ನೀರ್ದಾಣದೊತ್ತಿನೊಳ್ ಪಚ್ಚನೆ ಬೆಳೆದ ಹರಿತಶಾದ್ವಲಮುಂ, ಸುತ್ತುಂ ನೀಳ್ದ ಪೂಟದುಂಗಯ ಚೊಂಪಮುಂ . . . ಚೆಲ್ವಾಯ್ತು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩೦-೧೯). **ಶಾದ್ವಳ** : ೨. ಆ ಮಹಾತ್ಮಂ ಜಲದೇವತಾನುಗ್ರಹಮಂ ಪಡೆದು ಶಾದ್ವಳರುಚಿರಗಿರಿನಿತಂಬ ದೋಪಳದೊಳೊಡಂಬಡಿನೊಳೊಱಗುವ ನಗಜೇಂದ್ರನಂತೆ (ವರ್ಧಚ. ೮-೯೭ ವ). ೩. ಎಳೆಯ ಹುಲ್ಲು ; ಗರಿಕೆ : ಬಳವಳಿದ ರಥತುರಂಗವ್ರಂದಮಂ ಬಿಟ್ಟು ಶೀತಳವಾರಿಯಂ ತೋಱಿ ಮಯ್ಯೊಳೆದು ಲಲಿತಶಾದ್ವಳವನೊಲವಿಂ ಕೊಯ್ದು ಮುಂದಿಟ್ಟು ಕಟ್ಟಿ ಪ್ರಧಾನ ನಟ್ಟಡವಿಯೊಳಗೆ . . . ವಿಶ್ರಮಿಸಲು (ಹಚಕಾ. ೭-೪೧). 'ಶಾದ್ವಲ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಶಾದ್ವಳ 'ಶಾದ್ವಲ' ನೋ.

ಶಾಣ$_1$ (ಗು). ೧. ಸೆಣಬಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಹರಿತಗೊಳಿಸುವಿಕೆ : (೩). ೩. ಸಾಣೆಕಲ್ಲು ; ಮಸೆಗಲ್ಲು. ೪. ಚಿನ್ನ, ಬೆಳ್ಳಿ ಮುಂತಾದ ಲೋಹಗಳನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸುವ ಕಲ್ಲು; ಒರೆಗಲ್ಲು; ನಿಕಷ: 'ಖರಶಾಣ' ಪರಾ. ೫. ಗರಗಸ. ೬. ಒಂದು ತೂಕದ ಮಾನ; ನಾಲ್ಕು ಮಾಷಗಳ ತೂಕ : "ಶಾಣಮದು ನಿಕಷಮುಂ ಪರಿಮಾಣಮುಮೆರಡುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೨೫-೪೪) : ೪. ಮಾಷ = ೧ ಶಾಣ ೪.೮ ಗ್ರಾಂ. (ಸಕನ್ನ xiii. ಪ್ರಸ್ತಾವನ). ೭. ಗೋಣಿತಾಟು. [ಸಂ.]

ಶಾಣ$_2$ 'ಶಹಣೆ' ನೋ.

ಶಾಣಶಿಲೆ (ನಾ). ಒರೆಗಲ್ಲು : ನಿರ್ಮಲಶಾಣಶಿಲೆಗಳಂ ನೀರಾಜನಾರ್ಥಫಲಕ ವ್ಯಜನನಿಕರಂಗಳಂ . . . ಬೇಡುವರ ಬಗೆಯಱಿದವರ್ಗಾ ವಸ್ತುವಂ ಕುಡುತೆ (ಅರಾಚ. ೫-೭-೧೭). [ಸಂ. ಶಾಣಶಿಲಾ]

ಶಾಣಾರಿಕಾಸು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಾಣ್ಯ : ನವಾಬರು ಅವನಿಗೆ ಸನ್ಮಾನಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ, ೪ ಲಕ್ಷ ಶಾಣಾರಿಕಾಸುಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟರೆ ನಿನ್ನ ಕಲ್ಲಿಕೋಟೆಯನ್ನು ನಿನಗೆ ಕೊಡುತ್ತೇನೆಂದು ಹೇಳಿ . . . ದೇವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಇಳಿಸಿದ್ದನು (ಮಹಾವಂ. I. ೨೦೧).
[ಶಾಣಾರಿ? + ಕಾಸು$_2$]

ಶಾಣಿತ (ಗು). ಹರಿತಗೊಳಿಸಿದ : ನೋಡು ಮತ್ತ ಕಾಮಿನಿ, ವಳಿತ ಶಾಣಿತ ತೀರನು (ಕೋಟಿಮಾ. ೧೧೨). [ಸಂ.]

ಶಾಣೆ 'ಶಹಣೆ' ನೋ.

ಶಾಣೇತನ, ಶಾಣೆಯತನ, ಶಾಹಣೇತನ, ಶ್ಯಾಣ್ಯಾತನ (ನಾ). ಜಾಣತನ; ಚಾತುರ್ಯ : ಧಡ್ಡಮಂದೀಗ ಛಾಡೀ ಹೇಳೋ ಶಾಣೇತನಾ ಎಲ್ಲೈತಿ? (ಉದ್ಧವ. ೧೫); ಗಂಡನ್ನ ಇಟಗೊಂಬೋ ಶಾಣೇತನ ಇಲ್ಲದ ಮುಗ್ಧಲಗೇಡಿಗೆ ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ರಂಡೆಮುಂಡೆತನದ ಗೊಡವಿ ಯಾಕ? (ಸಮಜೀ. ೨೦೫). **ಶಾಣೆಯತನ** : ಶಾಣೆಯತನವು ಮಾನವಮಾನವು ಶ್ವಾನ್ಯಗಳು ಕನಸಣ್ಣಾ (ಚಿರಾವ. ೩೪-೫). **ಶಾಹಣೇತನ** : ದಮಡಿ ದಮಡಿ ಶಾಹಣೇತನ ಮಾಡಿ ಐವತ್ತುಸಾವಿರ ರೂಪಾಯಿ ಕೂಡಹಾಕಿ (ಬಾಂಡಾಯ. ೪). **ಶ್ಯಾಣ್ಯಾತನ** : ದುಡ್ಡು ಗಳಿಸಿದರ ಉಪಯೋಗ ಮಾಡಿಕೊಂಡೇನು ಅನ್ನೂ ಶ್ಯಾಣ್ಯಾತನ ಬೇಕೊ ಬ್ಯಾಡೋ? (ಅಪನಾ. ೨೦೪). [ಶಾಣೆ (< ಶಹಣೆ) + – ತನ]

ಶಾಣೆಯ 'ಶಹಣೆ' ನೋ.

ಶಾಣೆಯತನ 'ಶಾಣೇತನ' ನೋ.

ಶಾಣೋಪಲ (ನಾ). ಸಾಣೆಕಲ್ಲು ; ಮಸೆಗಲ್ಲು : ಪಲುಕಿನ ಶಾಣೋಪಲದೊಳ್ಮಿಗೆ ಬಗೆಗೊಳೆ ಕತ್ತುರಿಯಂ ತೇಯುತ್ತಿರ್ದೊರ್ವಳ ಪಾಂಗಂತನೆ (ಉದ್ಭಟ. ೨-೬೬); ಕುಸುಮಶರನಸುಗೆಸರಮಂ ಮಸೆಯೆ ಸುಧಾಕಿರಣಬಿಂಬಶಾಣೋಪಲದೊಳ್ಪಸಗಿ ಪನಿ ಪತ್ತಿ ತುದಿಯೊಳ್ಪಸುಗುವುದನ ಮೆಱೆದುವವಳ ಪದತಳದುಗುರ್ಗಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೭-೨೭).
[ಸಂ.]

ಶಾಣ್ಯಾ 'ಶಹಣೆ' ನೋ.

ಶಾತ (ಗು). ೧. ಹರಿತವಾದ ; ಚೂಪಾದ : ಕೂಟಾಗ್ರ [ಮು]ದಗ್ರವಜ್ರಘಾತ ದಿಂದುರುಳ್ವಂತೆ ರತ್ನಮಕುಟಮರಾತಿಶಾತಶರದಿನುರುಳ್ವುದುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೨೦೨ ವ); ಪೂಜಿಮಟ್ಟತ್ತು ಕಾಂತಾರದಿಂ ಪಾಟಲನೇತ್ರಂ . . . ಶಾತಶೃಂಗಂ ಗವೇಂದ್ರಂ (ಜಗ಼. ೫-೩೫) ; ಆ ತಳೋದರಿ . . . ಸಾವಿಗೆ ಶಾತಖಡ್ಗಕೆ ಕೈದುಡುಕಿದಳು ಕಾವಲಸುರೆಯರ (ತೊರರಾ. ೫-೩-೬೮). ೨. ತೆಳ್ಳನೆಯ : 'ಶಾತಕುಕ್ಷಿ' ಪರಾ. (ನಾ). ೩. ಹರಿತಗೊಳಿಸಿದುದು : "ನಿಶಿತಂ, ಕ್ಷತಂ, ಶಾತಂ, ತೇಜಿತಂ — ೪ ಹದವಿಡಲ್ಪಟ್ಟವು" (ಸಿದ್ಧಾಂಚಿ. ೩೪೭). ೪. ತೆಳುವಾಗಿರುವಂಥದು : "ಸನ್ನಮನೆ ಶಾತ [ಪಾಠಾಂ. ಶಾಂತ] ಮೆನೆ ಸಣ್ಣನದು" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೨-೨೬). ೫. ನಿತ್ರಾಣ; ನಿಶ್ಶಕ್ತಿ; ದುರ್ಬಲತೆ : (೩). ೬. ಸಂತೋಷ ; ಹಿಗ್ಗು : "ಮುತ್, ಪ್ರೀತಿಃ, ಪ್ರಮದಃ, ಹರ್ಷಃ . . . ಶಾತಂ, ಸುಖಂ — ೧೨ ಸಂತೋಷದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂಚಿ. ೪೨). ೭. ಚೆಲುವು; ಮನೋಹರತೆ : (೩). ೮. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಧತ್ತೂರ. [ಸಂ.]

ಶಾತಕುಂಭ (ನಾ). ೧. ಹೊನ್ನು ; ಬಂಗಾರ ; ಚಿನ್ನ : ರಂಭಾಸ್ತಂಭೋಪಮಾನೋರು ಯುಗಳೆಯರ್ ಶಾತಕುಂಭರಂಭಾವನಂಗಳುಮಂ . . . ವಿಲಾಸದಿಂ ತೊಟಲ್ವಲ್ಲಿ (ಆದಿಪು. ೧೧-೯೩ ವ) ; ಕ್ಷೀರಾದಿ ಸವನಪಾವನರಸವಿಚಿತ್ರಾನೇಕಶಾತಕುಂಭಕುಂಭಂಗಳಿಂ . . . ಮನಂಗೊಳಿಪ ದೇವಪೂಜಾಗ್ರಹಮಂ ಪೊಕ್ಕು (ಪಂಚಾಮಾ. ೧೨-೨ ವ); ಆ ತುರಂಗದ ಖುರಪುಟದ ನವಶಾತಕುಂಭದ ಗಾಲಿಯುಱುಬೆಯನಾ ತತುಕ್ಷಣವಾಂಪರಾರೆನೆ ಕವಿದುದುಭಯದೊಳು (ಜೈಮಿ. ೪-೯೩). ೨. ಧತ್ತೂರದ ಕಾಯಿ. [ಸಂ.]

ಶಾತಕುಕ್ಷಿ (ನಾ). ತೆಳ್ಳನೆಯ ನಡುವಿನ ಹೆಣ್ಣು ; ತನೂದರಿ : ಚೇತನದ ವರ್ಗದಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಜಾತಸೌಖ್ಯಮದಾವುದನಲಾ ಶಾತಕುಕ್ಷಿಯರಾದ ಪೆಣ್ಗಳ ಕೈಪುದಿವು ಏವತೆದೊಂದೆ (ವಿವೇಚ. ೪-೨೨). [ಸಂ. ಶಾತಕುಕ್ಷೀ]

ಶಾತನ (ನಾ). ೧. ಹರಿತಗೊಳಿಸುವುದು. ೨. ಪತನಗೊಳಿಸುವಿಕೆ; ನಾಶಗೊಳಿಸುವಿಕೆ : ಅನ್ಯದೈವಮದಾಟವೀಪಟುಶಾತನಕುಠಾರ ಅನ್ಯದೈವಮತಾಗಮದಹರಿ (ಬಸವ. ೫೩-೪). ೩. ಅಳಿವು ; ನಾಶ. ೪. ಬಾಡುವಿಕೆ ; ಸೊರಗುವಿಕೆ. [ಸಂ.]

ಶಾತಮನ್ಯು (ನಾ). ೧. ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು. ೨. ಐಂದ್ರಾಸ್ತ್ರ : ಅರ್ಜುನ ಕೊಂಡನಗ್ಗದ ಶಾ[ಪಾಠಾಂ. ಜಾ]ತಮನ್ಯುವನು ಆ ಮಹಾಬಾಣಾಭಿಮುಖದಲಿ ಸೋಮಧರಮಾರ್ಗಣವನಿಂತೀ ಭೀಮವಿಕ್ರಮ ಕರ್ಣನೆಚ್ಚನು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೩-೪೭).

ಶಾತಮನ್ಯುವದೆಸೆ = ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸೇರಿದ ದಿಕ್ಕು ; ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕು : ಈತನುತ್ತರದೆಸೆಗೆ ಭೀಮನು ಶಾತಮನ್ಯುವ ದೆಸೆಗೆ ಯಮಳರ ಭೀತರಿದ್ದಲ್ಲೆಸೆಗೆಂದು ವೇದವ್ಯಾಸ ನೇಮಿಸಿದ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೩-೧೨). [< ಸಂ. ಶತಮನ್ಯು]

ಶಾತೋದರಿ (ನಾ). = ಶಾತಕುಕ್ಷಿ : ಶಾತೋದರಿ ಬಯಸುವ ನಳನೀತಂ ತಾಂ ದೂತನಾಗಿ ಪೋದೊಡೆ (ನಳಚಂ. ೨೬೪) ; ನೀತಿರಹಿತ ನರಪತಿಯ ವಿಭವಜಲಜಾತ ದಲಾಂಬುವಿನಂತೆ ಶಾತೋದರಿಯರ ಬಱುನೋಟದಂತತಿಕಾತರತೆಯನೆಯ್ದಿದುದೆ (ಕುರಾಪಾಂ. ೩೫-೩೪). [ಸಂ. ಶಾತೋದರೀ]

ಶಾತ್ತುಮೊರೆ (ನಾ). ೧. ವೈಷ್ಣವದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ 'ಪ್ರಬಂಧವಾಚನ'ದ ನಂತರ ಮಾಡುವ ಪವಿತ್ರಸ್ತೋತ್ರಗಳ ಪಠಣ : ನಮೋ . . . ಪುಳಿಯೋರೆಯರದ ಮೊರೆಯದ ಶಾತ್ತುಮೊರೆಗು ಕಣ್ಮುಚ್ಚಿ ಕೈಮುಗಿದು ಕೂಳ್ ಕಾಯ್ವ ನಿಮಗು ಮುಗಿಯದೇ ನಿಮ್ಮ ಮರೆಯೊಳು ಬಾಳ್ವ ನನಗು! (ಗಣೇಶ. ೭೧-೬). ೨. ಆಳ್ವಾರುಗಳ ಉತ್ಸವಸಮಾರಂಭದ ಕೊನೆ, – ಮುಕ್ತಾಯ : ಉತ್ಸವ ಜರುಗುತ್ತಿರುವ ಇಂದಿನ ಸನ್ನಿವೇಶದಲ್ಲಿ ನಾನು ಬಹಳ ಉಲ್ಲಾಸವಾಗಿದ್ದೇನೆ. ಇನ್ನೇನು ಮಧ್ಯಾಹ್ನವಾಗಿ ಶಾತ್ತುಮೊರೆಯ ವೇಳೆ ಸಮೀಪಿಸುತ್ತಿದೆ (ಈಚಿಕೆ. ೮೬). [← ತಮಿ. ಚಾತ್ತುಮುಱೈ]

ಶಾತ್ರವ (ಗು). ೧. ಶತ್ರುವಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಹಗೆ ; ಶತ್ರು : ವಿಕ್ರಾಂತಕ್ಷತ್ರಚಾರಿತ್ರಂಗಳಂ ಕೇಳದ ಶಾತ್ರವಗಣನೆಯೊಳಂ ವಿರೋಧಿದ್ವಜಿನೀ ಧೂಳೀಪಟಲಪಿಹಿತದೃಷ್ಟಿಗಳಾಗಿ (ಆದಿಪು. ಬ. ೧೪-೮೬ ವ); ಅವಯವದಿಂದುದುರ್ಚುವ ಭವಭಯಮುಂ ಶಿಥಿಲಮಾದುದೆಂದೊಡೆ ತಾಂ ಶಾತ್ರವಭಯಮೇಗಹನಮೊ ಕರ್ಮ ವ್ಯರಿನಿರ್ಮೂಲನಾಂಘ್ರಿಕಮಲಾಂತಿಕದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೪೧); ಇವು ಮಹಾರಣರಂಗದಲಿ ಶಾತ್ರವನಿವಾರಣವ್ಯಸೆಲೆ (ಕುಮಾ.ಆ. ೬-೨೮). ೩. ಹಗೆತನ; ಶತ್ರುತ್ವ. ೪. ಹಗೆಗಳ ಗುಂಪು; ಶತ್ರುಸಮೂಹ. [ಸಂ.]

ಶಾತ್ರವಮಂತ್ರಪಂಚಕ (ನಾ). [ರಾಜನೀ] ಶತ್ರುವಿನೊಂದಿಗೆ ವ್ಯವಹರಿಸುವಾಗ ಕೈಕೊಳ್ಳುವ ಕರ್ಮಾರಂಭೋಪಾಯ, ಪುರುಷದ್ರವ್ಯಸಂಪತ್ತು, ದೇಶಕಾಲ ವಿಭಾಗ, ವಿನಿಪಾತಪ್ರತೀಕಾರ ಮತ್ತು ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿ ಗಳೆಂಬ ಐದು ಬಗೆಯ ಉಪಾಯಗಳು : ಅವಯವದಿಂದಟಿಗುಂ ಪಂಚವಿಧಾಹಿತವರ್ಗದುರ್ಗಪಂಚಕಮಂ ಶಾತ್ರವಮಂತ್ರಪಂಚಕವನೊಪ್ಪುವ ತತ್ಪ್ರಭುಮಂತ್ರಶಕ್ತಿಗಳ್ ತೀವ್ರಂಗಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೪೭). [ಸಂ.]

ಶಾದ (ನಾ). ೧. ಎಳೆಯ ಹುಲ್ಲು. ೨. ಕೆಸರು; ರಾಡಿ : "ಶರಿಷಜ್ಜಂಬಾಲ ನಿಷದ್ವರಕರ್ದಮ ಶಾದ" (ಚಮ್ಪುಕೋ. ೩೫-೨೦). [ಸಂ.]

ಶಾದ್ವಲ (ಗು). ೧. ಹಚ್ಚನೆಯ ; ಹಸುರಾದ. (ನಾ). ೨. ಹಚ್ಚನೆಯ ಹುಲ್ಲುಗಾವಲು : "ಶಾದ್ವಲಃ, ಶಾದಹರಿತ – ಎಳೇಹುಲ್ಲಿನಿಂದ ಹಚ್ಚಗಿರುವ ದೇಶಕ್ಕೆ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೬೫). ೩. ಹಸಿರಾದ ಹುಲ್ಲು : ಶಾದ್ವಲದ ಮೇಲೆ ಕಿಸಲಯದ ಪರ್ಯಂಕದಲಿ . . . ವಿಶ್ರಮಿಸಿಕೊಳುತ (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೪೨-೧೧೪೫). [ಸಂ.]

ಶಾನಬಾಗ 'ಸೇನಬೋವ' ನೋ.

ಶಾನಬಾವ 'ಸೇನಬೋವ' ನೋ.

ಶಾನಬೋವ 'ಸೇನಬೋವ' ನೋ.

ಶಾನಭಾಗ 'ಸೇನಬೋವ' ನೋ.

ಶಾನಭೋಗ 'ಸೇನಬೋವ' ನೋ.

ಶಾನಭೋಗತನ 'ಸೇನಭೋಗತನ' ನೋ.

ಶಾನಭೋವ 'ಸೇನಬೋವ' ನೋ.

ಶಾನಾಯ, ಸೇನಾಯ (ನಾ). ಶಾನುಭೋಗನು ಶುಲ್ಕದ ರೂಪದಲ್ಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ, ರೈತರ ಬೆಳೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ : 'ಶಾನಾಯಮುದ್ರೆ' ಪರಾ. ಸೇನಾಯ : 'ಸೇನಾಯಮುದ್ರೆ' ಪರಾ. [?]

ಶಾನಾಯಮುದ್ರೆ, ಸೇನಾಯಮುದ್ರೆ (ನಾ). ಶಾನುಭೋಗನಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕಾದ ಆದಾಯವೆಂದು ತಿಳಿಸುವ ಮೊಹರು : ಕೋರಿನ ದವಸದಲ್ಲಿ ಸೊಲಿಗೆಗುಡ್ಡೆ ಆಯ ಎಂಬುದಾಗಿ ರುಸುಂ ಮಾಡಿ ಕೊಟ್ಟು, ಗೌಡ ಮತ್ತು ಶ್ಯಾನುಭಾಗರಿಗೆ ಶಾನಾಯಮುದ್ರೆ ಎಂಬದಾಗಿ ಕೊಡುವಂತ ನೇಮಕಮಾಡಿಸಿದಲ್ಲದೆ . . . ಕಾಣಿಕೆ ಕದ್ದಾಯ ಮುಂತಾದ್ದನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಡುವಂತೆ ನಿಬಂಧನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದರು (ಮಹಾವಂ. I.೧೧೯). ಸೇನಾಯಮುದ್ರೆ : ಊರಲ್ಲಿ ಚಾವಡಿಯ ಶಾವಲ್ದಾರರು . . . ಸೇನಾಯಮುದ್ರೆ, ಕಡತದ ಕಾಣಿಕೆ . . . ಲಂಚ, ಸಂಚ, ಅದು, ಇದು – ಎನ್ನುತ ಎಲ್ಲಾವನ್ನೂ ಸಲ್ಲಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರ (ಬ್ರಿಟ್ಟು.ಆ. ೧೫೫-೨೩). [ಶಾನಾಯ + ಮುದ್ರೆ]

ಶಾನುಭಾಗ 'ಸೇನಬೋವ' ನೋ.

ಶಾನುಭಾವ 'ಸೇನಬೋವ' ನೋ.

ಶಾನುಭೋಗ 'ಸೇನಬೋವ' ನೋ.

ಶಾನುಭೋಗಿಕೆ 'ಸೇನಬೋಯಿಕೆ' ನೋ.

ಶಾನೆ₁, ಶ್ಯಾನೆ₁ (ನಾ). ೧. ಬಾಹುಳ್ಯ ; ಹೆಚ್ಚಳ ; ಆಧಿಕ್ಯ : ಭಸ್ಮಪರಿಧಾನದಿಂ ಪೂಜಾಗ್ನಿ ಶಾನೆಯಿಂ ಕುಳಿತೆಲ್ಲ ತಾಣದಿಂ ಯತಿಗಳ ನಿಧಾನದಿಂ ತೀರಮಸೆಯೆ (ಶರಚಾ. ೪-೬೦). (ಗು). ೨. ಅಧಿಕವಾದ; ಬಹಳ: ನಿನ್ನ ಪದವೆ ಶರಣುಂ ಶರಣೆಂದೆನುತ ಶಾನೆ ದೈನ್ಯದಲಿ . . . ರೋಧಿಸಲು (ಸೌಗಂಧಿ. ೯೫-೪); ಬೇಗೆ ಮಸಗಲಿಂತು ಶಾನೆ ದೂರವೆ ವೃಷ್ಟಿ? (ಗೀಪಿಂ. ೧೦೭-೨೯); ಶಾನೆ ಕ್ಷೀರವ ಕೊಡುವ ನಿತ್ಯವು ಮಾನವರಿಗುಪಕಾರಿಯು (ಗೋಪಾಡು. ೧೩-೬೦). ಶ್ಯಾನೆ₁ : ೨. ಸರ್ವಜ್ಞರ ನನಗೆ ಶ್ಯಾನೆ ಹೆದರಿಕೆ (ಚಂಗಾಳ್ವ. ೩೯). [← ತೆಲು. ಶಾನಾ]

ಶಾನೆ₂, ಶ್ಯಾನೆ₂ (ಅ). ಹೆಚ್ಚಾಗಿ; ತುಂಬ : ಆಳುಮಂದಿ ಶಾನ ಇರಲಿ ಕಾಲನು ತಾ ಬೆನ್ನ ಬಿಡನು (ಪುರಂದ. ೨-೪೯-೪). ಶ್ಯಾನೆ : ಯಾ ಸಮಯದೊಳ್ ಸೇನ ಶ್ಯಾನೆಯಿರಬೇಕು (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೬೧-೧೭). [< ಶಾನೆ]

ಶಾಪ (ನಾ). ೧. ಕೆಡುಕನ್ನು ಬಯಸಿ ಹೇಳುವ ಮಾತು : ನಿನಗಾನಿತ್ತ ಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ತ್ರವೆಂಬ ದಿವ್ಯಾಸ್ತ್ರಮವಸಾನಕಾಲದೊಳ್ ಬೆಸಕೆಯ್ಯದಿರ್ಕೆಂದು ಶಾಪಮನಿತ್ತಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೧೫ ವ); ಎಲೆ ನಪುಂಸಕ ಗಂಡುವೇಷದ ಸುಳಿವು ನಿನಗೇಕೆನುತ ಸತಿ ಕಳವಳಿಸಿ ಕರವೆತ್ತಿದಳು ಹಿಡಿ ಹಿಡಿ ಶಾಪವಿದೆಯೆನುತ (ಕುಮಾ.ಆ. ೮-೪೦); ತನ್ನಿಂದಾದ ಹದನನು ತಿಳಿಯ ಹೇಳಿದು ಶಾಪವನು ಕೈಗೊಳಿಸಿ ತನಗೆಂದವರ್ಗೆ ಕೈಗಳ ಮುಗಿದೆ ನಾನೆಂದ (ತೊರರಾ. ೨-೫-೨೩). ೨. ನಿಂದೆ; ಬಯ್ಗುಳು : "ಶಾಪಃ, ಆಕ್ರೋಶಃ . . . ವಿರೂಕ್ಷಣಾ – ಈ ೫ ಬಯ್ಗುಳ್" (ಪಲಾಯು. ೨೪-೧೪೮). ೩. ಪ್ರಮಾಣ ; ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ.

ಶಾಪತಟ್ಟು = ಶಾಪ ತಗುಲು : ಅದಕ್ಕೆ ಏನೋ ಶಾಪ ತಟ್ಟಿದೆ; ಅದರ ಹಣೆಯ ಬರಹವೇ ಕೆಟ್ಟದ್ದು (ಯೋಧಪು. ೭೪). **ಶಾಪಹಾಕು** = ಬಯ್ಯು ; ನಿಂದಿಸು : ಹುಡುಗರು ಸೀಬೆಮರ ಹತ್ತಿದುದನ್ನು ಕಂಡು ಆಕೆ ಒಂದೇ ಸಮನೆ ಶಾಪ ಹಾಕಲಾರಂಭಿಸಿದಳು (ರೂಢಿ). **ಶಾಪಾದಪಿಶರಾದಪಿ** = ಶಾಪದಿಂದಾಗಲಿ ಬಾಣದಿಂದಾಗಲಿ : ರಿಪುಬಲವ ಗೆಲುವಲ್ಲಿ ಶಾಪಾದಪಿಶರಾದಪಿಯೆಂಬ ಜಯಲೋಲುಪನು . . . ಮಡಿದನು (ಕುಮಾದ್ರೋ. ೧೮ ಸೂಚನ). [ಸಂ.]

ಶಾಪಂಗೊಡು, ಶಾಪಕೊಡು (ಕ್ರಿ). ಶಾಪವನ್ನು ನೀಡು ; ಶಪಿಸು : ಇರ್ಮ ನೀಂ ಮರ್ತ್ಯಲೋಕದೊಳ್ಪುಟ್ಟೆನುತ್ತ ಶಾಪಂಗೊಟ್ಟಂ (ಕಾದಂಬ. ೬೧೦). **ಶಾಪಕೊಡು** : ಎಂದಿಗೂ ಶಾಪಕೊಡದವನು ಸತ್ಯಾಗ್ರಹಿ! (ಪಾಂಚಜ. ೨೦-೧೦). [ಶಾಪ + ಕೊಡು]

ಶಾಪಕೊಡು 'ಶಾಪಂಗೊಡು' ನೋ.

ಶಾಪಗ್ರಸ್ತ (ನಾ). ಶಾಪಕ್ಕೆ ಈಡಾದವನು, – ಗುರಿಯಾದವನು: ಆ ಸೌದಾಸನರಪತಿಯು ಶಾಪಗ್ರಸ್ತನಾಗಿ ಆಸುರೀಧರ್ಮವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಕಾಲ ಕಳೆಯುತ್ತಿರುವನು (ಮಣಿಸ. ೬೪) ; ನಮ್ಮವರು ಶಾಪಗ್ರಸ್ತರು, ಮೂರ್ಖರು, ನೀವು ಮನುಷ್ಯರೆಂದೇ ಅವರು ಪರಿಗಣಿಸುವುದಿಲ್ಲ (ಮಲನಾ. ೬೪). [ಸಂ.]

ಶಾಪಮೋಕ್ಷ (ನಾ). ಶಾಪದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಯಾಗುವಿಕೆ ; ಶಾಪದ ನಿವಾರಣೆ: ಪುಂಡರೀಕನ ಶರೀರಮಂ ಕಿಡದಂತು ತಂದು . . . ಶಾಪಮೋಕ್ಷಪರ್ಯಂತಮಿರಿಸಿದಪ್ಪಂ (ಕಾದಂಬ. ೬೧೨) ; ಹೋಗದೆಂತುಂ ಮುನ್ನ ತಾವನುಭೋಗಿಸದೆ ಮೇಣ್ ಶಾಪವೋಕ್ಷವದಾಗಿ ಬದುಕುವ ಮಾರ್ಗವೆಮಗೆಂದಿಂಗಹುದು ದೇವಾ (ಬಸವು. ೩೪-೧೨). [ಸಂ.]

ಶಾಪಮೋಕ್ಷಿತ (ನಾ). ಶಾಪದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಹೊಂದಿದವನು ; ಶಾಪದಿಂದ ಮುಕ್ತನಾದವನು : ಭೂತಳದೊಳಗೆ ಶಾಪಮೋಕ್ಷಿತರಾಗಿ ತಾವಲ್ಲಿ ಖ್ಯಾತಿ ಮಿಗೆ ಗಂಧರ್ವರಾಗಿ . . . ಕೈಲಾಸಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಿರಲು (ಬಸವು. ೩೪-೨೫). [ಸಂ.]

ಶಾಪವಿಮುಕ್ತಿ (ನಾ). = ಶಾಪಮೋಕ್ಷ : ಶಾಪಕೊಟ್ಟವರಿಂದಲೇ ಶಾಪವಿಮುಕ್ತಿಯೂ ಆಯಿತು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಶಾಪವಿಮೋಕ್ಷ (ನಾ). = ಶಾಪಮೋಕ್ಷ : ನಿಮ್ಮ ಕೈಯಲಿ ಮಡಿದಡಲ್ಲದೆ ಎಮ್ಮ ಶಾಪವಿಮೋಕ್ಷ [ಪಾಠಾಂ. ವಿಶಾಪ]ವಾಗದು (ಬಸವು. ೩೪-೧೭) ; ನಿನ್ನ ದೆಸೆಯಿಂದಾಯ್ತಲೇ ಪ್ರತಿಪನ್ನ ಶಾಪವಿಮೋಕ್ಷ (ಕುಮಾ.ಆ. ೧೩-೭೦). [ಸಂ.]

ಶಾಪವಿಮೋಚನೆ (ನಾ). = ಶಾಪಮೋಕ್ಷ : ಶಕುಂತಳೆಯನ್ನು ಶಾಪವಿಮೋಚನ ಯಿಂದ ಸ್ಮರಣೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ದುಷ್ಯಂತನು ಪರಿಗ್ರಹಿಸಿದನು (ಶಾಕುಂತ. ೧೧೫-೧೩) ; ನನಗೆ ಶಾಪವಿಮೋಚನೆಯಾದರೂ ನಾನು ದೇವಿಯನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ನಿಮ್ಮನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತೇನೆ (ಬಂಜಮ. ೧೨೨). [ಸಂ. ಶಾಪವಿಮೋಚನ]

ಶಾಪಹತ (ನಾ). ಶಾಪಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಾದವನು ; ಶಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು : ಅಂತು ಕರ್ಣನುಂ ಶಾಪಹತನಾಗಿ ಮಗುಳ್ದು ಬಂದು ಸೂತನ ಮನೆಯೊಳಿರ್ಪನ್ನೆಗಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೦೫ ವ) ; ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ನೋಡುತ್ತ ಕಣ್ಣಾಣೆನಂಬವನಂತೆ ಶಾಪಹತರಿಗೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ಲಲಾಮಭೀಮ ಸಂಗಮೇಶ್ವರಲಿಂಗವು ಅಸಾಧ್ಯ ನೋಡಾ (ಸರ್ವವ. ೧೩೩-೭೭೭). [ಸಂ.]

ಶಾಪಹಸ್ತ (ನಾ). ಶಾಪ ನೀಡುವಾಗ ತೋರುವ ಕರವಿನ್ಯಾಸ ; ಶಪಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿದ ಕೈ : ಧರಣಿಸುರನೆಂದೆನ್ನ ಅಕ್ಕಿಸಿ ಶರವ ಬೇಡಿದೆ ಕಾಳಗದೊಳೀ ಶರ ನಿರರ್ಥಕವಾಗಲೆಂದನು ಶಾಪಹಸ್ತದಲಿ (ಕುಮಾ.ಕ. ೯-೩೨). [ಸಂ.]

ಶಾಪಾಂತ (ನಾ). = ಶಾಪಮೋಕ್ಷ : ಈಗ ಶಾಪಾಂತ ಒದಗಿದೆ ; ಮಹೇಶಪುರದ ಭೈರವೀದರ್ಶನದಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ! (ಬಂಜಮ. ೧೨೨). [ಸಂ.]

ಶಾಪಾಯುಧ (ನಾ). ಶಾಪವನ್ನು ಅಸ್ತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು ; ತಪಸ್ವಿ : ಆ ಪಾಕ ಶಾಸನ ಯಾವರ ನುಡಿಗೇಳಿ ಶಾಪಾಯುಧರಿಗೇಗೆ ಗೋಪನಿಂತೆಂದ (ಹಮಚ. ೭). [ಸಂ.]

ಶಾಪಾರುಹ (ನಾ). ಶಾಪಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಾದವನು: ಕುರುಕುಲಾನ್ವಯಜನನಿ ಕೋಪಸ್ಫುರಣದಲಿ ಶಪಿಸೆನಗೆ ಶಾಪಾರುಹನು ತಾನು (ಕುಮಾ.ಗ. ೧೧-೭೪). [< ಸಂ. ಶಾಪಾರ್ಹ]

ಶಾಪಿಸು (ಕ್ರಿ). = ಶಾಪಂಗೊಡು : ಮುನಿಶರಾ ಗಿರಿಶನ ಲಿಂಗಮುಂ ಪಡೆಯ ಶಾಪಿಸೆ ಬಿರ್ದುದಿದೆಂಬರೆಲ್ಲರುಂ (ಸಮುಪ. ೮-೮) ; ಹರಹರ ಕಾಯವೇಡಾಯನ್ನದುಪತಾಪಿಸದ ಶಾಪಿಸದ ಈಯಣುಗನಂ ಕ್ರೂರಸರ್ಪನ ಬಾಯಿಗೀವರೆ (ಬಸವ. ೪೮-೧೧) ; ರುದ್ರನನು ಶಾಪಿಸಿದ ವಾಣೀಪತಿಯು ವಿನಯದಲಿ ಹೊದ್ದುವುದು ಭೂಮಿಯಲಿ . . . ಘನತೆಯಲಿ ಕಲ್ಪಾಯುವಾಗಿಹುದು (ಸಂಧಪ. ೩೩-೭೭). [ಶಾಪ + -ಇಸು]

ಶಾಪು (ನಾ). ೧. ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು ಮಾರುವ ಸ್ಥಳ ; ಅಂಗಡಿ. ೨. ದವಾಖಾನೆ; ಚಿಕಿತ್ಸಾಲಯ : ಏನು ಶಿವು, ಮುಂದಿನ ಯೋಚನೆಯೇನು? ಸರಕಾರಿ ನೌಕರಿಯ, ಖಾಸಗಿ ಶಾಪೇ? (ಜಾಯುದಾ. ೧೯). [← ಇಂ. Shop]

ಶಾಬ (ನಾ). ೧. (ಯಾವುದಾದರೂ ಪ್ರಾಣಿಯ) ಮರಿ ; ಪೋತ : ಪದ್ಮಣದೇಶಿಕ ಪ್ರವರ ಹರಿಣಧರಂ . . . ಶಿಷ್ಯಚಕೋರಶಾಬನಿಕರಂಗಳೀ ಪಿಂದು ತಣಿಪುತ್ತ (ಆರಾಚ. ೧-೧-೩೩) ; ಕಿರಾತವನಿತಾಕರ್ಣೋತ್ಪಲಾಕರ್ಷಮರ್ಕಟಶಾಬಾಶ್ರಿತಶಾಖಿ ಪಾದಪಯುತಂ ಕಣ್ಗೊಪ್ಪಿತ್ತಾ ಕಾನನಂ (ರಾಜಶೇ. ೫-೫೫). ೨. ಮಗು ; ಶಿಶು : "ಶಿಶು ಪೋತ ಬಾಲಕ ಶಾಬ ಡಿಂಬವರ್ಭಕ ಪಾಕವೆನೆ ಪಡೆದ ಕೂಸೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೯೧-೮). [ಸಂ.]

ಶಾಬಕ (ನಾ). = ಶಾಬ ೧ : ಕೋಮಳಶುಕಶಾಬಕಪ್ರಕರಮಂ ತೆಗದಂ ದಯೆಗೆಟ್ಟು ಲುಬ್ಧಕಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೭೦) ; ಜಲದ ನೆಳಲಿನಲೆವ ಚಲಿಸದಾ ಜಲಜಲೋಚನೆ ನೋಡುತಿರ್ದಳು ವಿಲಸದಭಿನವಚಿತ್ರಗತಿಯ ಕುರಂಗಶಾಬಕವ (ಕುವರಾ. ೩-೮-೫೫) ; ಕಲಿತರ್ಕೆ ಬಲ್ಪಿಜ್ಜೆಯಂ, ವೇದಮಂ ನೀತಿನಯವಿನಯನಿಯತಿಯಂ, ಶಾರ್ದೂಲಶಾಬಕಂ ಬೇಂಟೆಕಲ್ಪಿಯ ಕಲಿಯುವಂತೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೫-೭೭೦). [ಸಂ.]

ಶಾಬರ₁ (ನಾ). ಇಂದ್ರಜಾಲ ; ಯಕ್ಷಿಣಿ ; ಕಣ್ಕಟ್ಟು : ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದರೆ ಕಲ್ಲು ಸಿಕ್ಕಿತ್ತಲ್ಲದೆ ಲಿಂಗವಿಲ್ಲವೆಂದೆ ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ನೋಡಿ ಶಾಬರ ಕಳೆದೆವೆಂದಡೆ ಅದು ಕೌಳಿಕವೆಂದೆ (ಮೋಣಮೂ. ೨೬-೧೦೭) ; ಇದು ಭೀತಿಶಂಕೆಯೆ ? ಶಾಬರಪ್ರಯೋಗವೇ ? (ಮಾಮುರಾ. ೨೧೦). 'ಶಾಬರಯಂತ್ರ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಶಾಂಬರ]

ಶಾಬರ₂ (ಗು). ೧. ಅನಾಗರಿಕವಾದ ; ಬರ್ಬರ. ೨. ಕೀಳಾದ ; ಅಲ್ಪ. ೩. ಬೇಡರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೪. ಕಿರಾತ ; ಬೇಡ : "ಕೃಪಣಂ ಶಾಬರರಾರ್ದ್ರ ಲುಬ್ಧಕಮನಿಕ್ಕುಂ" (ನಾನಾರ. ೧೨೪). ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ಲೋಧ್ರ. ೬. ತಪ್ಪು; ದೋಷ. ೭. ಪಾಪ. [ಸಂ.]

ಶಾಬರಯಂತ್ರ (ನಾ). ಮಾಯೆಯ ಯಂತ್ರ ; ವಶೀಕರಣಯಂತ್ರ : ಮಂತ್ರಸಿದ್ಧಿಯೊ ಮೇಣು ಶಾಬರಯಂತ್ರರಕ್ಷೆಯೊ (ಕುಮಾ.ಳ. ೧೫-೨೨). [ಶಾಬರ₁ + ಯಂತ್ರ]

ಶಾಬರಲೋಧ್ರ (ನಾ). ಲೋಧ್ರ ಮರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ : "ಶ್ರೀಮಾನ್ — ಅರಳಿ, ವೃಷಭಕ, ಕಲ್ಲತ್ತಿ, ಬೆಲ್ಲವತ್ತ, ಶಾಬರಲೋಧ್ರ" (ಓಷಧಿ. ೧೭೭) ; ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಬಜೆ, ಶಾಬರಲೋಧ್ರ ಇವಂ ಎಮ್ಮೆಹಾಲಿನಿಂದರೆದು ಲೇಪಿಸಿ . . . ನೀರಿನಿಂದ ತೊಳೆಯಲು ಮುಖದ ಮೇಲೆ ಹುಟ್ಟಿದ ಮೊಡವೆಬೊಕ್ಕೆಗಳು ಮಾಣುವುದು (ಸಚ್ಚ. ೧೪೯). [ಸಂ.]

ಶಾಬರಿ (ನಾ). ಬೇಟೆಗಾತಿ ; ಬೇಡಿತಿ : ಸರಳಿಸುವ ಕುಕ್ಕುರಕದಂಬದ ವಿರಚಿತಾಡಂಬರದ ನವಶಾಬರಿಯರ್ಕೈದಿದರರಸ ಕೇಳ್ ಮುನಿಮೃಗ ವನಾಂತರವ (ತೊರರಾ. ೧-೫-೪೦). [ಶಾಬರ₂ + -ಇ]

ಶಾಬರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಲೋಧ್ರ : "ಅಕ್ಷಿಲೋಧ್ರಃ — ಶಾಬರಾ, ಬಿಳಿಯ ಲೋಧ್ರ" (ಓಷಧಿ. ೬). [ಸಂ. ಶಾಬರ]

ಶಾಬಾಸ್ 'ಶಹಬಾಸ್' ನೋ.

ಶಾಬಾಸ್‌ಗಿರಿ 'ಶಹಬಾಸುಗಿರಿ' ನೋ.

ಶಾಬೂದಾಣ 'ಸಾಬೂದಾಣೆ' ನೋ.

ಶಾಬ್ದ (ಗು). ೧. ಧ್ವನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ. ೨. ಶಬ್ದದಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ. ೩. ಬಾಯಿಮಾತಿನ ; ವಾಚಿಕ. ೪. ಅನುರಣನವಾಗುವ. (ನಾ), ೫. ವೈಯಾಕರಣ. [ಸಂ.]

ಶಾಬ್ದವೇತ್ತೃತೆ (ನಾ). ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಪಾಂಡಿತ್ಯ : ವಿದ್ವನ್ನುತವೀರ ಸೇನತ ನಿಜಂ ಕಾನಂದೊಡಿಂ ಶಾಬ್ದವೇತ್ತೃತೆ ಷಟ್ತರ್ಕ ವಿತರ್ಕಭೇತ್ತೃತೆಯಹಾರಾಧ್ಯಾಂತ ತತ್ತ್ವಪ್ರಮಾತೃತೆಯೊಳಂ ಚೋದ್ಯಮೆ ವರ್ಧಮಾನಮುನಿಯೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧-೩೧). [ಸಂ. ಶಾಬ್ದವೇತ್ತೃತಾ]

ಶಾಬ್ದಿಕ (ಗು). ೧. ಧ್ವನಿ ಅಥವಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ : ಅದೊಂದು ಶಾಬ್ದಿಕ ಕಸರತ್ತು! (ಕಾನಾ.ಕ. ೨). ೨. ಅನುರಣನವಾಗುವ. ೩. ಆಡುಮಾತಿನ ; ವಾಚಿಕ. (ನಾ). ೪. ಶಬ್ದ ; ಪದ : ಪ್ರಕಟತರಂ ಶಬ್ದಂ ಶಾಬ್ದಿಕಸಮ್ಮತಮರ್ಥಮರ್ಥದೃಷ್ಟಿ ಮನಃಕೌತುಕಜನಕಂ ಭಾವಂ ಭಾವುಕ ಭಾವ್ಯಂ ಕಾವ್ಯತತಿಯೊಳಗ್ಗಳ ನಿಸ್ಸಾ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧-೫೮). ೫. ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರ ಪಂಡಿತ ; ವೈಯಾಕರಣ : ವಳಿ ಪ್ರತ್ಯಯಂ ಮುಂತಾದುದಟಿದ ಪ್ರತ್ಯಯಂಗಳಂ ಶಾಬ್ದಿಕರಿನನ್ನಿತರಜಿಪುದು (ಶಮದ. ೨೧೫ ಪ್ರಯೋ.) ; ಸಾವಿರಗಟ್ಟಲೆ ಶಾಬ್ದಿಕರಿರುವರು ತಾರ್ಕಿಕರಿರುವರು ಬಹಳ (ಇಂಚಾಸ. ೪೧-೯೨). ೬. ನಿಘಂಟುಕಾರ ; ಕೋಶಕಾರ.

ಶಾಬ್ದಿಕತಿಳಕ = ವ್ಯಾಕರಣಪಾಂಡಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಸಕಳಕಳಾಬ್ರಹ್ಮಂ ಶಾಬ್ದಿಕತಿಳಕಂ ಬ್ರಹ್ಮಕವಿಚೂಡಾಮಣಿ ವಾಜಿಕುಳನಭಸ್ಥಳರವಿ (ಸೌಇಶಾ. XI-i, ೫೦-೨; 1005). [ಸಂ.]

ಶಾಭಾಸ್ 'ಶಹಬಾಸ್' ನೋ.

ಶಾಭಾಸ್‌ಗಿರಿ 'ಶಹಬಾಸುಗಿರಿ' ನೋ.

ಶಾಭಾಸು 'ಶಹಬಾಸ್' ನೋ.

ಶಾಮಂತಿಗೆ 'ಸೇವಂತಿಗೆ' ನೋ.

ಶಾಮಕ (ಗು). ೧. ಅಡಗಿಸುವ ; ಉಪಶಮನಗೊಳಿಸುವ. (ನಾ). ೨. ಉಪಶಮನ ; ಶಾಂತಿ : "ಚಿಕಿತ್ಸಾ, ರುಕ್ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯಾ — ೨ ರೋಗಕ್ಕೆ ಶಾಮಕವಾಗಿ ಔಷಧಾದಿ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ಮಾಡುವಿಕೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತ. ೧೪೨). 'ಅಗ್ನಿಶಾಮಕ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಶಾಮನ (ನಾ). ೧. = ಶಾಮಕ ೨ : ಪ್ರೇಮ ಕನಲೆ ಪಿಶಾಚಿ . . . ಮಾಮಕವಿದೆಂದಾವುದಕೊ ತಾನೆ ಬಲಿಪೋಗಿ ಶಾಮನವನೊಂದುವುದು (ಮಂಕುತಿ. ೪೨೬). ೨. ಯಮ. ೩. ಕೊಲೆ ; ವಧೆ. ೪. ಕೊನೆ; ಮುಕ್ತಾಯ. [ಸಂ.]

ಶಾಮಲ (ನಾ). ತಲೆಗೆ ಧರಿಸುವ ವಸ್ತ್ರವಿಶೇಷ : ಕಮಲಾಕಾಂತನು ಕಪ್ಪುಹಸುವಿನ ಕಡೆ ನೋಡದೆ, ವಕೀಲನ ಶಾಮಲದ ಕಡೆ ನೋಡಿ (ಕಮಕ. ೧೭೭). [← ಬಂಗಾಳಿ. ಶಾಮಲಾ]

ಶಾಮಿಲಾತು (ನಾ). ಜಮೀನಿಗೆ ಸೇರಿದ ಜಂಟಿ ಆಸ್ತಿ ; ಅವಿಭಕ್ತಸ್ವತ್ತು : ಒಪ್ಪು ಇಲ್ಲದ ಭೂಮಿಗೆ ಶಾಮಿಲಾತು ಕೂಡೀತೋ ? (ಗಾದೆ). [← ಹಿಂ. ಶಾಮಿಲಾತ್]

ಶಾಮಿಲ್ 'ಶಾಮೀಲು' ನೋ.

ಶಾಮೀಲ 'ಶಾಮೀಲು' ನೋ.

ಶಾಮೀಲು, ಶಾಮಿಲ್, ಶಾಮೀಲ, ಷಾಮೀಲು (ನಾ). ೧. ಒತ್ತಾಸೆ ; ನೆರವು; ಜೊತೆ : ಯಾವುದೋ ಒಂದು ನೆನಪು ಶಾಮೀಲಾಗಿ ಬಂದು ಹೀಗೆ ಮಾಡಿರಬಹುದು (ಪ್ರಸಂಗಾ. ೭೯). ೨. ಜೊತೆಗಾರ; ಒತ್ತಾಸೆ ನೀಡುವವನು : ಮನೆಯವರೇ . . . ಅವನಿಗೆ ಶಾಮೀಲಾಗಿದ್ದಿರಬೇಕು (ಕಲಿತ. ೯೯); ಆಗ ನಮ್ಮ ಶಾನುಭೋಗರೂ ಗುಮಾಸ್ತರೂ ಶಾಮೀಲಾಗಿ ಬಿಡುತ್ತಿದ್ದರು (ನನ್ನೂರು. ೧೫೪). **ಶಾಮಿಲ್** : ಯಾರದ್ದಾದ್ರೂ ಅದಕ್ಕೆ ನೀನೂ ಶಾಮಿಲ್ ಇರಲೇಬೇಕು (ಹಸ್ತಿಮೋ. ೪೭). **ಶಾಮೀಲ**: ೨. ಕುಂಪನಿಸರಕಾರದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಶಾಮೀಲರ ಸಂಗಡ ಏನೊಂದು ಮನಸುಬಾ ಮಾಡಿದಾಗ್ಯೂ ತಮಗೆ ನಾವು ಚನ್ನಾಗಿ ಸುದ್ದಿ ಎತ್ತಿಸಿಕೊಡುತ್ತೇವೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೧೭೪). **ಷಾಮೀಲು** : ೧. ಇವರು ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಅವರ ಷಾಮೀಲು, ಅವರು ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಇವರ ಷಾಮೀಲು (ಗೃಹಲ. ೧೩೦). ೨. ಹಾಗಾದರೆ ನೀವೂ ಅವರ ಕಡೆ ಷಾಮೀಲಾಗಿದೀರಿ? (ಮದೇ. ೧೮೭) ; ಮಂಜುನಾಥ ತಾಯಿಯೊಡನೆ ಷಾಮೀಲು ಆದ (ಚಂಗು. ೧೩೩).

[← ಅರ. ಪಾರ. ಹಿಂ. ಶಾಮಿಲ್; ಮರಾ. ಶಾಮಿಲ್, ಶಾಮೀಲ್, ಸಾಮೀಲ್]

ಶಾಮೀಲುದಾರ (ನಾ). = ಶಾಮೀಲು ೨: ಸಹಾಯಕ ; ನೆರವಿಗ . . . ದುಷ್ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಹಾಯ ಮಾಡುವವನು. ಅಥವಾ ಮೊದಲೇ ಅದಕ್ಕೆ ಅಭಿಮತ ಕೊಡುವವನು ; 'ಶಾಮೀಲು' ದಾರ (Access.೩೦೩). [ಶಾಮೀಲು + – ದಾರ್]

ಶಾಯಿ (ನಾ). ಮಸಿ ; ಇಂಕು : ಕ್ರಿಷ್ಣರಾಜವಡೇರುಯುಂಬದಾಗಿ ಬಾಳ ಬಂದು ಅಕ್ಷರದಲು ಶಾಯಿಮೊಹರಾ ಮಾಡಿಯಿದೆ (ಎಕ. VI. ಕೊಪ್ಪ. ೪೮-೫೦; 1811); ಈ ಮೇಜಿನ ಒಂದು ಮೂಲೆಯಲ್ಲಿ ಶಾಯಿಯನ್ನು ಇಡುವ ಗಾಜಿನ ಒಂದೆರಡು ದೌತಿಗಳು, ಗರಿ ಲೇಖನಿಗಳು, ರತಿದಾನಿ ಕಾಣುತ್ತಿವೆ (ಏಧಿನ್ನ. ೬೫).

[← ಪಾರ.ಸಿಯಾಹೀ; ಹಿಂ.ಸ್ಯಾಹೀ ; ಮರಾ. ಶಾಈ, ಶಾಯಿ]

ಶಾಯಿಕುಡಿಕೆ (ನಾ). ಮಸಿಯನ್ನು ತುಂಬಿಟ್ಟಿರುವ ಕುಡಿಕೆ : ಶಾಯಿಕುಡಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಶಾಯಿ ಮುಗಿದುಹೋಗಿದೆ (ಬಳಕೆ). [ಶಾಯಿ + ಕುಡಿಕೆ]

ಶಾಯಿದಿ 'ಶಾಹಿದೀ' ನೋ.

ಶಾಯಿದಿದಾರ (ನಾ). ಸಾಕ್ಷ್ಯ ನೀಡುವವನು ; ಸಾಕ್ಷಿಗಾರ : (ಶಿ).

[← ಮರಾ. ಶಾಹಿದೀದಾರ್]

ಶಾರ (ಗು). ೧. ಚುಕ್ಕೆಗಳುಳ್ಳ. ೨. ಬಣ್ಣಬಣ್ಣದ ; ನಾನಾವರ್ಣದ. ೩. ಹಳದಿ ಬಣ್ಣದ. (ನಾ). ೪. ಅನೇಕ ಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದು; ಮಿಶ್ರವರ್ಣ: "ಚಿತ್ರಿತಂ ಕಲ್ಮಾಷಂ ಕರ್ಬುರಂ . . . ಶಾರಮನ ಮಿಶ್ರಕ್ಕೆ ನಾಮ ಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೭-೩೫). 'ಶಾರೋದರ' ಪರಾ. ೫. ಗಾಳಿ ; ವಾಯು : "ಶಾರ: – ವಾಯು, ನಾನಾಬಣ್ಣಗಳುಳ್ಳದ್ದು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೧೩). [ಸಂ.]

ಶಾರದ (ಗು). ೧. ಶರದೃತುವಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ಶರತ್ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ : ವಾರಣಘಟೆ ನೆರೆದು ಪತ್ತಿ ಶೀಕರಜಲಮಂ ಧಾರಿಣಿಗೆ ಸೂಸಿದಪುವೆನೆ ಶಾರದಘನಘಟೆಯನೆಱಗಿದುವು ಬೆಳ್ದಿಂಗಳ್ (ಜಗ. ೪-೬೭). ೨. ವರ್ಷಾವಧಿಯ; ವಾರ್ಷಿಕ. ೩. ಹೊಸತಾದ ; ನವೀನವಾದ. ೪. ಸೌಜನ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ; ನಯುವಾದ. ೫. ಬಿಳಿಯ ; ಶುಭ್ರವಾದ : 'ಶಾರದನೀರದ' ಪರಾ. (ನಾ). ೬. ಶರದೃತು; ಶರತ್ಕಾಲ : ಕುವಳಯಕೀರ್ತಿಗೆ ಶಾರದಮವಧಾರಿತಮಾಯ್ತು ಗಂಬುದುತ್ತರವಾರ್ಗಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೬೩) ; ನಿಷ್ಕಲ್ಮಷಾಶಾಂಬರಸ್ಫುರಿತಂ ಶಾರದದೊಳ್ ಸುಧಾಧವಳಧಾಮಂ ಸೋಮನೊಳ್ . . . ಸಮಾನಮೆನಿಕುಂ ಪ್ರೋತ್ತುಂಗಚೈತ್ಯಾಲಯಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೭೫) ೭. ಒಳ್ಳೆಯವನು ; ಉತ್ತಮ : "ಕರಂ ಶಾಲೀನಂ ಶಾರದಾಖ್ಯನಕ್ಕುಮಧೃಷ್ಟಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೬೪-೭೭). ೮. ಒಡೆಯುವಿಕೆ ; ಚೂರು ಮಾಡುವಿಕೆ. ೯. ತಿಂದುಮಿಕ್ಕುದು; ಶೇಷ. ೧೦. ಬಡವು; ಕೃಶ. ೧೧. ಆಕಾಶ; ಗಗನ. ೧೨. ನಾವೆ; ದೋಣಿ. ೧೩. ಚತುರತೆ ; ಜಾಣತನ. ೧೪. ಸತ್ತ್ವ ; ಸಾರ. ೧೫. ಸರಸ್ವತಿ. ೧೬. ಕಾರ್ಯಭಂಗ. ೧೭. ಒಳ್ಳೆಯ ಬುದ್ಧಿ. "ಸಾರದೊಳು ಕುಶಲದೊಳು ಖಂಡನಕ್ರಿಯೆಗಳೊಳು ಭಾರತಿ ಯೊಳಮಲಪಾಂಡುರದೊಳು ಸುಬುದ್ಧಿಯೊಳು ಶಾರದಾಖ್ಯಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೪೯-೪೭) ; "ಕೌಶಲ ನಘೋಚ್ಛಿಷ್ಟಂ ಕ್ರಿಯಾಖಂಡನಂ ಋತು ಭೃತ್ರಂ ಕೃಶ ಬುದ್ಧಿ ಸಾರ ಧವಳಂ ವಾಕ್ಕಾರದಾಖ್ಯಾನಂ" (ನಾನಾರ. ೨೯). ೧೮. ಏಳೆಲೆಬಾಳೆಯ ಗಿಡ: "ಸಪ್ತವರ್ಣ:, ಶಾರದ:, ಶಾರದೀ, ವಿಷಮಚ್ಛದ: – ೪ ಏಳೆಲೇಬಾಳೇಗಿಡ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೧೭). ೧೯. ನಾನಾ ಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದು; ಮಿಶ್ರವರ್ಣ. ೨೦. ಮಾಡಿದ ಕೆಲಸ: "ಗಗನಂ ಕೃಶಮುಚ್ಛಿಷ್ಟಂ ಪೊಗರುಂ ಋತು ಬುದ್ಧಿ ಬಾಳೆ ಸಿತಕೃತವಡಗುಂ ಮಿಗೆ ಸಾರಂಗಂ ನುಡಿವೆಣ್ ಸೊಗಸುವ ಪನ್ನೊಂದು ಶಬ್ದ ಶಾರದಮೆನಿಕುಂ" (ನಾನಾಶಂ. ೬೭). ೨೧. ಕಾಳು; ಧಾನ್ಯ. ೨೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ಬಕುಳ : ಸಾರರಂಭಾಶ್ರಮುಕಶಾರದ ಮುಖ್ಯಭೂರುಹವ್ಯಂದದಿಂ (ಕುಚೇಲೋ. ೪೪). ೨೩. ಬಿಳಿಯ ಕಮಲ, – ತಾವರೆ : "ಶಾರದಂ - ಬಿಳಿಯ ತಾವರೆ" (ಒಷಧಿ. ೧೬೩) ; ಶಾರದಂಗಳ ಜಸದೇಬ್ಗೆ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಮುಗುಳ್ನಗೆ ಜೊನ್ನದ ಬಾಳ್ಕೆ ರತ್ನಸಂಕುಳದಗ್ಗಳಿದ್ದೆಮಂದಿಸೆ ದುದುಜ್ಜಳಮೌಕ್ತಿಕಹಾರಮಂಡಲಂ (ಕಾದಂಬ. ೧೦೭). ೨೪. ಶರತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದು: "ಶರತ್ಕಾಲದೊಳುಪಜನಿತಂ ಶಾರದಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೧೦-೭೧). [ಸಂ.]

ಶಾರದನೀರದ (ನಾ). ಶರತ್ಕಾಲದ ಶುಭ್ರವಾದ ಮೋಡ; ಬಿಳಿಮುಗಿಲು: ಶಾರದನೀರದನಿಕಾಯವಿಶಾಲಧವಲದುಕೂಲಾಂಬರವಿರಾಜಮಾನಮುಂ . . . ಅಗಿದ್ದಾರ್ಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೧-೧೦೫); ಅನಿಮಿಷಪಾಪದಂತೆ ಸಿರಿ ಶಾರದನೀರದಕಾಂತಿಯಂತೆ ಯೌವನದೆಸಕಂ (ಪಂಪಭಾ. ೫೯-೧೪). [ಸಂ.]

ಶಾರದಾಬಿಲ್ಲು (ನಾ). (ಆಂಗ್ಲರ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಮೊದಲ ಬಾರಿಗೆ ಜಾರಿಗೆ ಬಂದ) ಸ್ತ್ರೀಯರ ವಿವಾಹಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕಾನೂನು; ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಹದಿನಾಲ್ಕುವರ್ಷಗಳು ಮೀರುವ ಮುಂಚೆ ಮದುವೆ ಮಾಡಬಾರದೆಂಬ ನಿಯಮ, – ಕಾನೂನು: ಇನ್ನೂ ಹದಿಮೂರೇ ಅಂತ ಹೇಳುವವ ಇದ್ದೆ ನಾನು . . . ಆದರ ಅಷ್ಟರೊಳಗ ಆ ಪೀಡಾ ಶಾರದಾಬಿಲ್ಲು ಪಾಸಾಯಿತು (ಆಶ್ರಮ. ೫); ಮದುವೆಯ ವಯಸ್ಸು ಶಾರದಾಬಿಲ್ಲು ದಾಟುವ ವಯಸ್ಸು (ಹುಟ್ಟು. ೬೬).

[P 'ಹರವಿಲಾಸಶಾರದ' ಎಂಬುವನು ಈ ಮಸೂದೆಯನ್ನು ತಂದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಈ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ]

ಶಾರದಾಭ್ರ (ನಾ). = ಶಾರದನೀರದ: ಸುಂದರತುಹಿನಾಚಳಸಂಕ್ರಂದನಗಜ ಶಾರದಾಭ್ರಶಾರದ್ರಿಪಯಃಕುಂದೇಂದುಯಶೋಭಾಸುರನಂದು ಪುನಂಗೊಂಡು (ಸುಕುಮಾ. ೧-೫೭); ಶಾರದಾಭ್ರಂ ತಳ್ತ ಶಶಾಂಕನೆನಿಸಿ ಬೆಳ್ಪಟ್ಟಿಯಂ ಪದದುಟ್ಟು . . . ರುಜುಭಾವದಿಂ ಕುಳ್ಳಿರ್ದ (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೪೩ ವ). [ಸಂ.]

ಶಾರದಾಲಿಪಿ (ನಾ). ಚಂಬಾಕಣಿವೆ ಮತ್ತು ಕಾಶ್ಮೀರದಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಲಿಪಿ: ಶಾರದಾಲಿಪಿಯಲ್ಲಿ ಭೂರ್ಜಪತ್ರದ ಮೇಲೆ ಬರೆದಿರುವ ಮಹಾಭಾರತದ ಆದಿಪರ್ವದ ಒಂದು ಪ್ರತಿ ತುಂಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ (ಕನ್ನಸಂ. ೬೭). [ಸಂ.]

ಶಾರದಿ (ನಾ). ೧. ಆಶ್ವೀಜಮಾಸದ ಹುಣ್ಣಿಮೆ. ೨. ಏಳೆಲೆಬಾಳೆಗಿಡ: "ಸಪ್ತಪರ್ಣ:, ವಿಶಾಲತ್ವಕ್, ಶಾರದೀ, ವಿಷಮಚ್ಛದ: – ೪. ಏಳೆಲೇಬಾಳೇಗಿಡ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೧೭). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ; ನೀರುಹಿಪ್ಪಲಿ: "ಲಾಂಗಲೀ, ಶಾರದೀ, ತೋಯಪಿಪ್ಪಲೀ, ಶಕುಲಾದನೀ - ನೀರುಹಿಪ್ಪಲೀ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೭).

[ಸಂ. ಶಾರದೀ]

ಶಾರದೆ (ನಾ). ೧. ವಿದ್ಯಾಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯಾದ ಸರಸ್ವತಿಯ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಶಾರದೆ ರಂಜಿಪರ್ವ ಮುಖಪಂಕಜಮಂ ಸಲೆ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯೊಪ್ಪುವೀ ಪೇರುರಮಂ . . . ಚುಂಬಿಸಿಯುಪ್ಪುವ ಧೈರ್ಯಮಂ ಮಹೋವಾರದೊಳೆಳ್ಚಿಸಿ (ದಶಕು. ೭-೬೭); ವಾಗ್ದೇವಿಸನ ಸಕಲಶಾಸ್ತ್ರವಿಚಾರದುದ್ಭವೆ ವಚನರಚನೋದ್ಧಾರೆ . . . ಶಾರದೆಯ ನರ್ತಿಸುಗೆ ನಲಿದೂಲಿದೆನ್ನ ಜಿಹ್ವೆಯಲಿ (ಜೈಮಿ. ೧-೫). ೨. ದುರ್ಗೆಯ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವೀಣೆ. [ಸಂ. ಶಾರದಾ]

ಶಾರವಿ (ನಾ). "ಕುದುರ(?)" (ಆರಾಚ. ಕೋಶ) : ಶಾರವಿ [ಶಾಲಾಂ. ೮]ಯನೇರ್ದಿರ್ದ ಪಟುಭಟನ ಭಂಗಿಯಂತ . . . ಪಂಡಿತೇಂದ್ರಂ ಕೋಪದ ಮಿಗೆ . . . ದುಬ್ಬುರ ನಟ್ಟಸುತ್ತ ನುಡಿದಂ (ಆರಾಚ. ೩-೨-೨). [?]

ಶಾರಾಬ್ಬಾರ (ನಾ). ಶಿಲ್ಪಿ; ರೂವಾರಿ (?): ಭುವನಗಿರಿಯ ದುರ್ಗದರಮನೆಯ ಭವಂತಿಗಳೊಳ್ ಶಾರಾಬ್ಬಾರ ನಾಗಪ್ಪನ ಮುಖದಿಂ ಶಿಲಾಸ್ತಂಭಂಗಳಂ ನಿಲಿಸಿ . . . ರಾಜಾಲಯಮಂ ದೃಢತರಮನಾಗಿಸಿ (ಶಿಸ್ವ. ೧೦-೯೪ ವ). [?]

ಶಾರಿ (ನಾ). ೧. ಪಗಡೆಯ ಕಾಯಿ; ಲೆತ್ತದ ಕಾಯಿ: 'ಪಾಶಕಶಾರಿ' ಪರಾ. ೨. ಚದುರಂಗದ ಕಾಯಿ; ಪೇದೆ. [ಸಂ.]

ಶಾರಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ; ಗೊರವಂಕ; ಮೈನಾ: ಶುಕಶಾರಿಕಾದಿ ವಿಹಗಪ್ರಕರಂ ಮುಂ ಕೇಳ್ದ ವಚನಮಂ ನುಡಿವುದು ಕೌತುಕಂ (ಕಾದಂಪು. ೬೪); ಸುಬಿಂಬಾಧರಾಸಮುದಂತಕ್ಮರಶಾರಿಕಾಶುಕರವಂ ಕೂಜತ್ಪಿಕಾಲಾಪನೀಕ್ರಮಸಂವಾದಿತ ಸಾಧುನಾದವಹ ವೀಣಾರಾವಮಲ್ಲೊಪ್ಪುಗುಂ (ರಾಜಶೇ. ೨-೧೩೭); ಕೋಕಿಲವು ಕುಕಿಲಿದೆ! ಶಾರಿಕೆಯ ಸ್ವರ ಕೇಳಿದೆ (ಚೀತನ. ೪೮ ೨೨). ▶ ಶಾರಿಕೆ ಹಾಗೂ ಸಾರಿಕೆ ಎಂಬ ಪದಗಳನ್ನು ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಮೈನಾಹಕ್ಕಿ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಬಳಸಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಕನ್ನಡಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಎರಡನ್ನು ಹೆಣ್ಣುಗಿಳಿ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಕೆಲವೆಡೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ. "ಪುರುಳಿಯೆಂದುಂ ಸಾರಿಕೆಯೆಂದುಂ ಪೆಣ್ಗಿಳಿ" (ಕಶಸಾ. ೫೫-೨೦೩). ೨. ಅಂಬಾರಿ; ಹೌದಾ: ನಿಜಚತುರ್ಬಲಂ ಬಂದು ಕೂಡಲೊಡಂ ವಿಜಯವಾರಣಮಣಿಶಾರಿಕೆಯೊಳ್ ಸಹಸ್ರಲೋಚನನುಮುತ್ಪಲನೇತ್ರೆಯುಮುಭಯಪಾರ್ಶ್ವಮನಲಂಕರಿಸಿರೆ (ಶಂಠಾಮಾ. ೧೦-೮೭ ವ). [ಸಂ. ಶಾರಿಕಾ]

ಶಾರಿಬೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿಮೂಲಿಕೆ; ಸೊಗದೆ: "ಗೋಪೀ, ಶ್ಯಾಮಾ, ಶಾರಿಬಾ, ಚಂದನಾ, ಉತ್ಪಲಶಾರಿಬಾ — ಇ ಸುಗಂಧಪಾಲಗಿಡದ ಹೆಸರು, ಸೊಗದೆಬೇರು ಪ್ರಸಿದ್ಧ" (ಸಸ್ಯಾಂತ. ೧೩೭): ಶಾರಿಬಾದಿ ಗಣದ ಕಷಾಯಂಗಳನ್ನು ಸಕ್ಕರೆ ಸಹ ಸೇವಿಸೆ, ಪಿತ್ತಜ್ವರ ಗುಣವಾಗುವುದು (ಸಕವೃ. ೮೧). [ಸಂ. ಶಾರಿಬಾ]

ಶಾರೀರ (ಗು). ೧. ಶರೀರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ; ದೇಹಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ. ೨. ಶರೀರವನ್ನು ಹೊಂದಿದ; ಸಶರೀರವಾದ. (ನಾ). ೩. ಮೈ; ದೇಹ: ವಾರವಾರಕೆ ಬೆಳೆದು ಶಾರಿ ತಗಲಿ ಬಳಲಿ ಶಾರೀರವನ್ನ ಪೊತ್ತು ತತ್ತ್ವ ಪಾರಕಟುಲವಣಾದಿ ಘೋರತರಮಹಕ್ಲೇಶವಾರಿಧಿಯೊಳಗೆ ಮುಳುಗಿ (ವಿದಾಕೃ. ೫೪-೧). ೪. ದೇಹಪ್ರಕೃತಿ. ೫. ಶರೀರಸಂಬಂಧವಾದುದು; ದೈಹಿಕವಾದುದು: ಅಹಿಂಸಾದಿ ಶುಭಯೋಗವು ಶಾರೀರವು; ಸತ್ಯಮಿತಹಿತಭಾಷಣಾದಿಗಳು ವಾಚಕವು (ಜಿಂದಾಸಾ. ೮೯). ೬. ಎತ್ತು. ೭. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧ. ೮. [ವೇದಾಂತ] ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ಆತ್ಮ; ಜೀವಾತ್ಮ: ಜೀವ (ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವವನು), ಶಾರೀರ (ಶರೀರವುಳ್ಳವನು), ವಿಜ್ಞಾನಾತ್ಮ (ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು) - ಇವೆಲ್ಲ ಪರ್ಯಾಯಗಳು (ಬ್ರಹ್ಮಾಭಾ. ೧೬೧ ಅಡಿಟಿ). ೯. [ಜೈನ] ಐದು ಬಗೆಯ ದುಃಖಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ದೇಹದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ದುಃಖ: ಅಂತು ಶಾರೀರಮಾನಸ ಕ್ಷೇತ್ರಜ ಪರಸ್ಪರೋದೀರಿತ ದನುಬೋದೀರಿತಂ ಗಳೆಂಬಯ್ದುಂ ತೆಱದ ದುಃಖಂಗಳೊಳರ್ದಿ (ಅಮ. ೫ ೮೮ ವ): ಶಾರೀರಂ ಮಾನಸಂ ಕ್ಷೇತ್ರಜಂ ಪರಸ್ಪರೋದೀರಿತಂ ಸಂಕ್ಲಿಷ್ಟಾಸುರೋದೀರಿತಂಗಳೆಂಬ ಪಂಚಪ್ರಕಾರ ದುಃಖಂಗಳನನೇಕಪ್ರಕಾರದಿನನುಭವಿಸುತ್ತಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೪೭ ವ). ೧೦. [ಸಂಗೀತ] ಕಂಠದ ನಾದಮಾಧುರ್ಯ; ಧ್ವನಿ: ಕೋಮಲಿತ ಶಾರೀರ ಹೃದಯದ ರಾಮಣೀಯಕ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಸನಾವನೆನಿಸುವನವನ ಗಾಯಕನು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೩-೯೫); ಮಹಾವೈದ್ಯನಾಥಅಯ್ಯರ್ ಅವರ ಶಾರೀರವು ಧ್ವನಿಸಂಪತ್ತಿನಿಂದ ಕೂಡಿತ್ತು (ಸಂಗೀತ. ೩). ೧೧. [ನಾಟ್ಯ] ಆಂಗಿಕಾಭಿನಯದ ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಆಂಗಿಕಾಭಿನಯವು ಶಾರೀರ ಮುಖಜ ಚೇಷ್ಟಾಕೃತ ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ (ಸಂನಾಟ. ೧೧). [ಸಂ.]

ಶಾರೀರಕ (ಗು). ೧. ದೇಹಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ: ಜ್ವರ ಕುಷ್ಠ ಮೊದಲಾದ ರೋಗಂಗಳೆ ಶಾರೀರಕರೋಗವೆನಿಸಿಕೊಂಬುವು (ಸಕವೃ. ೨೪). (ನಾ). ೨. ದೇಹದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದುದು: ಶಾರೀರಕವೆಂದೂ, ಮಾನಸವೆಂದೂ, ಆಗಂತುಕವೆಂದೂ, ಸಹಜವೆಂದೂ ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ರೋಗಂಗಳೆನಿಸಿಕೊಂಬುವು (ಸಕವೃ. ೨೪). ೩. = ಶಾರೀರ ೮: ಶಾರೀರಕ ಪದಕ್ಕೆ ಶರೀರದೊಳಗಿರುವ ಆತ್ಮನೆಂದರ್ಥ. . . ಈ ಶಾರೀರಕವೆಂಬ ಪದ "ಶಾರೀರ ಆತ್ಮಾ" ಎಂಬ ಉಪನಿಷತ್ತು ಮೂಲಕವಾಗಿ ಬಂದಿರುವುದು (ಹಿಂದಸಾ. ೧೦೬). ೪. ಜೀವಾತ್ಮನ ವಿಷಯವನ್ನು ವಿಚಾರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ತಿಳಿಸುವ ವೇದಾಂತಶಾಸ್ತ್ರ: ಆತ್ಮೈಕತ್ವದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಪಕ್ಷದವರಾಗಿರುವ ಅವರೆಲ್ಲರ ತಿಳಿವಳಿಕೆಗಾಗಿ . . . ಈ ಶಾರೀರಕವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿರುತ್ತದೆ (ಬ್ರಹ್ಮಾಭಾ. ೪೬೫ ಅಡಿಟಿ); ಸಂಕ್ಷೇಪಶಾರೀರಕವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಕೆಲವರು ಶುದ್ಧಬ್ರಹ್ಮನೇ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣ ಎನ್ನುವರು (ತತ್ವಪ್ರಾ. ೩೧೦). [ಸಂ.]

ಶಾರೀರಾಗ್ನಿ (ನಾ). ಜಠರದಲ್ಲಿ ಆಹಾರವನ್ನು ಜೀರ್ಣವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಅಗ್ನಿ; ಪಾಚಕರಸ; ಜಠರಾಗ್ನಿ: ಈ ಶಾರೀರಾಗ್ನಿಗೆ ಹಾಕತಕ್ಕ ಉರುವಲು ಯಾವದೆಂದರೆ ನಾವು ದಿನಾಲು ತಿನ್ನುವ ಅನ್ನವೇ (ಮುಂಬಯು. ೪-೩೦). [ಸಂ.]

ಶಾರೀರಿಕ (ಗು). ಶರೀರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ; ದೈಹಿಕ: ಆ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಶಾರೀರಿಕ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಚರ್ಚಿಸಲಾಯಿತು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಶಾರೀರಿಕಶಿಕ್ಷಣ (ನಾ). ಅಂಗಸಾಧನೆ; ವ್ಯಾಯಾಮ: ಶಾಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಶಾರೀರಿಕ ಶಿಕ್ಷಣವನ್ನು ಕಡ್ಡಾಯಗೊಳಿಸಲಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಶಾರೆ 'ಸೇರೆ₁' ನೋ.

ಶಾರೆಗಣ್ಣು 'ಸೇರೆಗಣ್' ನೋ.

ಶಾರೋದರ (ಗು). ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶವುಳ್ಳ: ಕುಸುಮಚಾಪಂಗೆ ವಕ್ರಮಾಡಿದ ಚಂದ್ರಾಪೀಡನನಪಾಂಗವಿಕ್ಷೇಪ ತರಳತರ ತಾರಶಾರೋದರನಯನಂಗಳಿಂದಡಿಗಡಿಗೆ ನೋಡುತ್ತಮಿರ್ದು (ಕಾದಂಉ. ೫೧). [ಸಂ.]

ಶಾರ್ಕರ (ಗು). ೧. ನೊರಜುಗಲ್ಲುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ; ಸಣ್ಣಕಲ್ಲುಗಳುಳ್ಳ. ೨. ಸಕ್ಕರೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದ; ಸಕ್ಕರೆಯ. (ನಾ). ೩. ನೊರಜುಗಲ್ಲಿನ ನೆಲ, — ಪ್ರದೇಶ: "ಶರ್ಕರಾ, -- ಶರ್ಕರಿಲಃ, ಶಾರ್ಕರಃ, ಶರ್ಕರಾವಾನ್ — ೪ ನರುಜುಕಲ್ಲುಗಳುಳ್ಳ ನೆಲದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸ್ವರ್ತ್ವಂತಿ. ೯೫). [ಸಂ.]

ಶಾರ್ಙ್ಗ (ಗು). ೧. ಕೊಂಬಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ; ಕೊಂಬಿನಿಂದಾದ: 'ಶಾರ್ಙ್ಗಚಾಪ' ಪರಾ..(ನಾ). ೨. ಬಿಲ್ಲು ; ಧನುಸ್ಸು. ೩. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಬಿಲ್ಲು: ಚಿತ್ರಮಣಿ ಪ್ರಭಾವಿಳಂ ಗಗನದಿನಂದು ಬಂದು ನೆಲಸಿರ್ದುದು ಶಾರ್ಙ್ಗಮುಪೇಂದ್ರಹಸ್ತದೊಳ್ (ಜಗಪು. ೭-೬೪). [ಸಂ.]

ಶಾರ್ಙ್ಗಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ: ಈ ದಾವಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಉಳಿದವು ಆರು ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಮಾತ್ರ; ಅವರು ಯಾರೆಂದರೆ, ತಕ್ಷಕನ ಮಗ ಅಶ್ವಸೇನ, ಮಯನೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸ, ಮತ್ತು ನಾಲ್ಕು ಶಾರ್ಙ್ಗಕಪಕ್ಷಿಗಳು (ವಚಭಾ. ೭೪). [ಸಂ.]

ಶಾರ್ಙ್ಗಚಾಪ (ನಾ). ಕೊಂಬಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಬಿಲ್ಲು, — ಧನುಸ್ಸು: ಜಿನಚಂದ್ರಂ . . . ಒಂದಂಬಿನಿಂದೆಚ್ಚನಾ ದಮಿತಾರಿ ದ್ರುಮ ಶಾರ್ಙ್ಗಚಾಪ ಜಯವಜ್ಞಾಪಾಶವಂ ಕೇಶವಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೯೮). [ಸಂ.]

ಶಾರ್ಙ್ಗಧನ್ವ (ನಾ). ಶಾರ್ಙ್ಗವೆಂಬ ಬಿಲ್ಲನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವನು; ವಿಷ್ಣು. [ಸಂ. ಶಾರ್ಙ್ಗಧನ್ವನ್]

ಶಾರ್ಙ್ಗಧರ (ನಾ). ೧. ವಿಷ್ಣು. ೨. [ಜೈನ] ವಾಸುದೇವ: ಅಂತಶ್ವಗ್ರೀವಂ . . . ಚಕ್ರಮಂ ಕೊಂಡಿದೆ ಶಾರ್ಙ್ಗಧರಂ ಕಡಗೊಂಡೊಂ ಕುಡುವಂತ ಮಗುಳ್ಚದಂ ಕೊಂಡಿದೆ ತಚ್ಚಂಡಾರಿಶಿರಂ ಸಿಂಧುರದಂದಿಗೆ ಧರೆಗನಿಸಿ ಮುಂದೆ ಬಿಲ್ದುದು ಪರಿಯಾ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೬೩). [ಸಂ.]

ಶಾರ್ಙ್ಗಪಾಣಿ (ನಾ). ೧. ವಿಷ್ಣು. ೨. = ಶಾರ್ಙ್ಗಧರ ೨: ಪಿರಿಯಣ್ಣನ ಜರ್ವಿಂಗೋಸರಿಸಿದುದಲ್ಲದೊಡೆ ಶಾರ್ಙ್ಗಪಾಣಿಯ ಮುನಿಸುಂ ಹರಸುರಿಗಣ್ಣುಂ ಲೋಕಮನರಗೆಟಿಗೆ ಬೂದಿಮಾಡಲ್ಕುದೊಂದಚ್ಚರಿಯೇ (ಶಂಠಾಮಾ. ೭-೧೪೫). [ಸಂ.]

ಶಾರ್ಙ್ಗಿ (ನಾ). ೧. ಬಿಲ್ಲುಗಾರ. ೨. ಶಾರ್ಙ್ಗವನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು; ವಿಷ್ಣು: ಮಗಧಾಧ್ಯನೇಕನೃಪರೋರ್ಮಿಯ ತಾಗಿದರಂದು ಶಾರ್ಙ್ಗಿಯಂ (ಜಗಪು. ೮-೬೦);

ಸತ್ಯಭಾಮಾಪರಿಭಾಸ್ವತ್ಸಂಗದಿಂ ಶಾರ್ಙ್ಗಿಯಂ . . . ಪೋಲ್ವಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧-೮೬). ೩. ಶಿವ. [ಸಂ. ಶಾರ್ಙ್ಗಿನ್]

ಶಾರ್ಙ್ಗೀಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪ್ರಾಣಿ: ಭೂನಾಯಕಂ ವಿಪ್ರನೆಂದು ಮನ್ನಿಸಿ ತಿಳಿದನೂನಪಾಪಂ ಸಂಭವಿಸಿತೆಂದು ಬೆಟ್ಟೇರಿ ಬೀಳ್ವ ಶಾರ್ಙ್ಗೀಲಿಯಾಗಿ ಅದನನುಭವಿಸಿ ತೋಳನಾಗಿ . . . ನವಿಲಾಗಿರಲ್ಕೆ (ಪದ್ಮರಾ. ೧೦-೧೭೨). [IP ಇದು ಸಂಸ್ಕೃತದ 'ಶೃಗಾಲ' ಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿರಬಹುದೆ ?]

ಶಾರ್ದೂಲ (ನಾ). ೧. ಹುಲಿ; ವ್ಯಾಘ್ರ: ಮುನಿಪತಿಯ ಮುಖಾರವಿಂದಮಂ ನೋಡುತ್ತಿರ್ದ ಶಾರ್ದೂಲವರಾಹಗೋಲಾಂಗೂಲಸಕುಳಂಗಳಂ ನೋಡುತ್ತುಂ (ಆದಿಪು. ೫-೨ ವ); ಭೂಪಾಲನು . . . ಸಿಂಹವೃಕಶಾರ್ದೂಲಭಯವನು ಪರಿಹರಿಸಿ ಮುನಿಪಾಳಿಗಾಶ್ರಯವೆನಿಸಿದನು ಪಾವನ ತಪೋವನವ (ಹವ್ಯಾಅ. ೫-೧) ; ಎತ್ತಲುಂ ಮೊಳೆವ ಸಿಂಹಶಾರ್ದೂಲಭಲ್ಲೂಕ ವೃಕಸೂಕರಾದಿ ದುಷ್ಟಮೃಗಂಗಳ ನಿಷ್ಠುರಧ್ವನಿಗೆ ಅಳ್ಕುವೆನಯ್! (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩೪-೩). ೨. ಉತ್ತಮ, ಶ್ರೇಷ್ಠ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸಮಾಸದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರುವ ಶಬ್ದ: ನೃಪಾಲಶಾರ್ದೂಲ ಕೇಳ್ ಸಿದ್ಧಾರ್ಥಮಾನೊಂದು ಜನ್ಮಮಂ ಕೈಕೊಂಡು ತೊಡಗಿಹೆನ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೮-೧೩). ೩. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸನ ಹೆಸರು: ಸಿಂಧುರ ಜಟಾಭಸ್ಮ ಶಾರ್ದೂಲಾಂಧಲಾಲಾತಾಗಕಗುಹ ಜಲಂಧರಪ್ರಮುಖಾಸುರರನಪಹರಿಸನೇ ಹರನು (ಬಸವು. ೫೪-೫೭). [ಸಂ.]

ಶಾರ್ದೂಲವಿಕ್ರೀಡಿತ, ಶಾರ್ದೂಳವಿಕ್ರೀಡಿತ (ನಾ). ೧. ಹುಲಿಯ ಕ್ರೀಡೆ, — ಆಟ: ರಂಗತ್ಪಿಂಗಳಲೋಚನಂ ಘುಳುಘುಳುಪ್ರಧ್ಮಾನರೌದ್ರಾನನಂ . . . ವ್ಯಾಕೀರ್ಣಕರ್ಣಂ ಕುಮಾರಂಗಾಶ್ಚರ್ಯಮುಮಾರ್ಗಮಾದುದು ಭಯಂ ಶಾರ್ದೂಲ ವಿಕ್ರೀಡಿತಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೭೦). ೨. [ಛಂದ] ವರ್ಣಛಂದಸ್ಸಿನ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಬಗೆಯ ಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಹತ್ತೊಂಬತ್ತು ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ ಅತಿಧೃತಿ ಎಂಬ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ: ಉರ್ವೀಮಾರುತಭಾಸ್ಕರಾನಿಲವಿಯದ್ವಂದ್ವಂ ಪದಾಂತಂಗಳೊಳ್ . . . ಭುವನತ್ರಯಂಗಳೊಳಗೀ ವೃತ್ತಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ಕರಂ ಚಾರ್ವಂಭೋರುಹಪತ್ರನೇತ್ರ ಪೆಸರಿಂ ಶಾರ್ದೂಲವಿಕ್ರೀಡಿತಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೭೩). ಶಾರ್ದೂಳವಿಕ್ರೀಡಿತ : ೨. ಶಾರ್ದೂಳವಿಕ್ರೀಡಿತಂ ಇದು ಜಾತ್ಯಳಂಕಾರಂ (ಶಾಲಿ. ೪೧-೫೮-೩೧; 1087). [ಸಂ.]

ಶಾರ್ದೂಳವಿಕ್ರೀಡಿತ 'ಶಾರ್ದೂಲವಿಕ್ರೀಡಿತ' ನೋ.

ಶಾರ್ವರ (ಗು). ೧. ರಾತ್ರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. ೨. ಕೇಡುತರುವ; ದುಷ್ಟತನದ. (ನಾ). ೩. ಕಗ್ಗತ್ತಲೆ; ಅಂಧಕಾರ: "ಶಾರ್ವರಂ — ಕಾರುಗತ್ತಲು, ಘಾತುಕ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೪೧೭). [ಸಂ.]

ಶಾರ್ವರಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಇರುಳು; ರಾತ್ರಿ : ಶಾರ್ವರಿ ಪರಿಪೂರ್ಣಚಂದ್ರನಂ ಪಡೆವಂತಂತರ್ವತ್ನಿ ಸರ್ವಲಕ್ಷಣಸರ್ವಗುಣಾನ್ವಿತನೆನಿಪ್ಪ ಸುತನಂ ಪಡೆದಳ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೩-೧೦೯); ಲಂಕಾಪುರದ ಸಿರಿ ಸೇರಿರ್ದುದಾ ಶಾರ್ವರಿಯ ಪರಿಯಟನಪ್ರಚಂಡ ಸುಮಾಲ್ಯವಂತಂಗೆ (ತೊರರಾ. ೧-೮-೨೫). ೨. ಶಕ್ತಿದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳು: ಶಾರ್ವರಿ ರತಿ ಮುಕ್ತಕೇಶಿ . . . ಎಯ್ದಿದರ್ (ಶಬಶಂ. ೩-೧೨). [ಸಂ. ಶಾರ್ವರೀ]

ಶಾರ್ವರಿ$_2$ (ನಾ). ಅರುವತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತು ನಾಲ್ಕನೆಯದು: ಆ ವರುಷವೇ ಪ್ರಭವ . . . ಶಾರ್ವರಿ . . . ಅಕ್ಷಯವೆಂದರುವತ್ತು ತೆಱನಾಗಿಹುದು (ವಿವೇಕ. ೩೪೨). [ಸಂ. ಶಾರ್ವರಿನ್]

ಶಾರ್ವರೀಶ (ನಾ). ರಾತ್ರಿಯ ಒಡೆಯ; ಚಂದ್ರ : ಶಾರ್ವರೀಶನ ಶಕಲನಿಟಲೆ ಸೂರ್ಪಕಹರನ ಮೌರ್ವಿಯಂ ಪಳಿವ ಬಂಧುರನೀಲಚಿಕುರೆ (ನವಮೋ. ೧೭-೨). [ಸಂ.]

ಶಾಲ$_1$ (ನಾ). ೧. ಮನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ : ಶಾಲ [ಪಾಠಾಂ. ಳ] ಹರಿನೀಲ ಮಣಿಕಿರಣಾಳಿ ಪೊದಟ್ಟೆಸೆಯೆ ರಾಹುಗೆತ್ತಗಿದಗಿದಿಟ್ಟಾಳಕಗಳಲ್ಲಿ . . . ತಡೆದು ನಡವಂ ದಿನಪಂ (ಆದಿಪು. ೬-೧೦೫). ೨. ಮನೆ; ನಿವಾಸ : ಉನ್ಮತ್ತ ಗಜಗಮನೆಯರ್ ಬಂದೊತ್ತಗೆ ನಿಲ್ವರ್ ಶಾಲದೊಂದಂಗಣದೊಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೬೨). ೩. ಕುದುರೆಯ ಲಾಯ. ೪. ಮರದ ಮುಖ್ಯವಾದ ಕೊಂಬೆ. ೫. ಮರದ ಕಾಂಡ. [ಸಂ. ಶಾಲಾ]

ಶಾಲ$_2$, ಶಾಳ (ನಾ). ೧. ಅಂಟುದ್ರವವನ್ನು ಸ್ರವಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಎತ್ತರವಾದ ಮರ; ಸರ್ಜವೃಕ್ಷ: "ಸರ್ಜಂ ಶಾಲಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೪-೧೧); ಶಾಲವೃಕ್ಷಗಳಿಂದ ಗೃಹಗೃಹವೂ ಶೋಭಿಸಿತು (ಶಾಂತರಾ. ೯೯). ೨. ಮರ; ವೃಕ್ಷ: "ವೃಕ್ಷಃ . . . ಶಾಲಃ . . . ದ್ರುಮಃ, ಪಾದಪಃ — ಈ ೧೯ ಮರಂ" (ಹಲಾಯು. ೨೯-೨೩). ೩. ಸುತ್ತುಗೋಡೆ; ಆವರಣ; ಪ್ರಾಕಾರ: ಶಾಲಂ ವೇದಿದ್ವಿತಯಂ ಶಾಲೋನ್ನತ ವೇದಿಶಾಲವೇದಿಕೆ ವಿಳಸಟ್ಟಾಲಂ . . . ಸೊಗಯಿಸುತಿರ್ಕುಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೭-೧೨); ನಗರವೆಸೆದುದು . . . ಚಾಮೀಕರದ ಚಟುಳಪ್ರಭೆಯ ಶಾಲಾವರಣದಲಿ ಮಖಶಾಲೆಗಳ ಸೌಧಗಳ ಸೊಂಪಿನಲಿ (ತೊರರಾ. ೧-೯-೯). ೪. (ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಚಲಿಸುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೀನು: "ಶಾಲಃ, ಶಲಕಃ . . . ಪಲ್ಲವಕಃ — ಈ ೬ ಮತ್ಸ್ಯದ ಭೇದಂಗಳ್" (ಹಲಾಯು. ೧೦೯-೩೭). **ಶಾಳ** : ೩. ಉದಗ್ರಕನಕಶಾಳದಿಂದೊಳಗೆ ಕುಲನಗಂಗಳೆನಿಪ ದೇವಕುಲದ ಭೋಗದಿಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೫೮); ಅಗಲಂ ತನಗೊರ್ಗಾವುದ ಮಿಗಿಲಿಲ್ಲೆನೆ ಶಾಳಮೂಳದಿಂದೆ ತಗುಳ್ದೊಪ್ಪುಗುಮಾ ಶ್ರೀಮಂಡಪದೊಳಗೆ ಗಣಾವನಿದೇಶಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೫-೭೯). [ಸಂ.]

ಶಾಲಕ, ಸಾಲಕ (ನಾ). ತಂಗಿಯ ಗಂಡ ; ಮೈದುನ : "ತಂಗಿಯಧಿಪಂ ಶಾಲಕಾಖ್ಯನಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೯೨-೧೩). **ಸಾಲಕ** : ಮದನನೆನಿಪ್ಪ ಸಾಲಕನು ದುರುಳ ಕಾಷ್ಠಾಂಗಾರಕಗೆ ಕೈನೆರವ ಬಂದು (ಜೀವಂಚ. ೪-೬೬). [< ಸಂ. ಶ್ಯಾಲಕ]

ಶಾಲಗ್ರಾಮ (ನಾ). ವಿಷ್ಣುವಿನ ಸ್ವರೂಪವೆಂದೂ ಪೂಜಾರ್ಹವೆಂದೂ ಭಾವಿಸಲಾದ, ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ಗಂಡಕೀನದಿಯಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುವ ಕಪ್ಪನೆಯ ದುಂಡುಕಲ್ಲು; ಸಾಲಿಗ್ರಾಮ: ನಿಷ್ಠೆಯಿಂದಲಿ ಶಾಲಗ್ರಾಮಶಿಲೆಯ ಸಂಪುಷ್ಟ ಪೊಳಿರಿಸಿ ಪೂಜಿಸು (ಪುರಂದ. ೨-೩೮-೨); ದಿವ್ಯಶಾಲಗ್ರಾಮಶಿಲೆಯೊಳುದಿಸಿದ ಕೊಳಲ ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿಯ ಮಧುರಮುರಲಿನಾದವು ತಮದ ಕಣ ಕುಣಿಸುತಿದ (ಉಯ್ಯಾಲೆ. ೪-೧೦). 'ಸಾಲಗ್ರಾಮ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಶಾಲಣ, ಸಾಲಣ (ನಾ). ಶಾಲವೃಕ್ಷದ ಅಂಟು; ರಾಳ: ಶಕಾರಕ್ಕೆ — ಅಶನಿ — ಅಸನಿ . . . ಶಾಲಣ — ಸಾಲಣ (ಶಮದ. ೨೫೩ ಪ್ರಯೋ). **ಸಾಲಣ** : ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ. [< ಸಂ. ಶಾಲನ]

ಶಾಲಪರ್ಣಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ಮೂರೆಲೆಹೊನ್ನೆ: "ಶಾಲಪರ್ಣಿ [ಪಾಠಾಂ. ಲಿಪರ್ಣಿ, ಲಿಪನ್ನಿ] ಯೆನಲ್ಕೆ ಹೊನ್ನೆಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೩೯-೨೯). [ಸಂ. ಶಾಲಪರ್ಣೀ]

ಶಾಲಭಂಜಿಕೆ, ಶಾಳಭಂಜಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಶಾಲವೃಕ್ಷದ ಮರದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಬೊಂಬೆ. ೨. ಪುತ್ತಳಿ; ವಿಗ್ರಹ: ಎಡೆಯಾಡುತಿಹ ನರಪನ ರೂಪುಗಾಣುತ ಮಡದಿಗೆ ಮರವಟ್ಟ ಭಾವ ತುಡುಕಿದವೊಲು ಶಾ[ಪಾಠಾಂ. ಸಾ]ಲಭಂಜಿಕೆಗಳು ಕಣ್ಣೆ ಕೊಡುವುದು ಮೋಹನರಸವ (ವರ್ಧಚ. ೧-೧೩೩); ಸಾಲ ಮಣಿಮಯದ ಸೋಪಾನ ದೊಳ್ನಿಲಿಸಿರ್ದ ಶಾ[ಪಾಠಾಂ. ಸಾ] ಲಭಂಜಿಕೆಗಳೊ ವಿಚಿತ್ರಮೆನೆ . . . ಅಬಲೆಯರ ರೂಪುಗಳ್ಕಣ್ಗೆಸೆದುವು (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೦-೧೩). 'ಸಾಲಭಂಜಿಕೆ' ಪರಾ. ೩. ಸೂಳೆ; ವೇಶ್ಯೆ. **ಶಾಳಭಂಜಿಕೆ** : ೧. ಅನೇಕಕೂಟಕೋಟೀವಿಶಾಳಶಾಳಭಂಜಿಕಾರಂಜಿತಮುಂ ನಾಟ್ಯಶಾಳಾಳಂಕೃತಮುಂ (ಶಾಲಿ. ೬-೩-೨೩೩; 1062); ಪಾಂಥರ ಕಣ್ಗೆ . . . ಮನಂಗೊಳಿಸಿರ್ಪರನಂಗರಾಜಧಾರಾಗೃಹ ಶಾಳಭಂಜಿಕೆಗಳಂತಱವಟ್ಟಿಗೆಯೊಳ್ ಲತಾಂಗಿಯರ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೨೧). [ಸಂ. ಶಾಲಭಂಜಿಕಾ]

ಶಾಲಭಂಜಿಕೆಗಿಱು (ಕ್ರಿ). ಬೊಂಬೆಯೆಂದು ಭ್ರಮಿಸು: ಶಾಲ[ಪಾಠಾಂ. ಸಾರ, ಸಾಲ] ಭಂಜಿಕೆಗೆ [ಪಾಠಾಂ. ವೆ] ತ್ತರಸಂ ನೋಡಿದಂ ಲಲಾಟಕೋಮಲೆಯಂ (ಶಮದ. ೨೪೦ ಪ್ರಯೋ). [ಶಾಲಭಂಜಿಕೆ + ಗಿಱು]

ಶಾಲಾಕ್ಯತಂತ್ರ (ನಾ). (ಕಣ್ಣು, ಕಿವಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ರೋಗಗಳಿಗೆ ಚೂಪಾದ ಆಯುಧಗಳಿಂದ ಮಾಡುವ) ಚಿಕಿತ್ಸೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಆಯುರ್ವೇದದ ಒಂದು ಭಾಗ : ಆಯುರ್ವೇದವು ಶಲ್ಯತಂತ್ರ ಶಾಲಾಕ್ಯತಂತ್ರ . . . ವಾಜೀಕರಣತಂತ್ರಗಳೆಂಬ ಎಂಟುಭಾಗಗಳುಳ್ಳದ್ದಾಗಿದೆ (ಸುಜ್ಞಾಚಂ. ೯೪). [ಸಂ.]

ಶಾಲಾಜಿರ (ನಾ). ಬಾಯಿ ಅಗಲವಾಗಿದ್ದು ಹುರಿಯಲು ಅನುಕೂಲವಾಗು ವಂತಿರುವ ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆ ; ಓಡು; ಶ್ರಾವೆ: "ಶಾಲಾ[ಪಾಠಾಂ. ಳಾ]ಜಿರಃ, ವರ್ಧಮಾನಃ, ಶರಾವಃ — ಈ ೩ ಶ್ರಾವೆ" (ಹಲಾಯು. ೫೨-೧೬೦). [ಸಂ.]

ಶಾಲಾವೃಕ (ನಾ). ೧. ನಾಯಿ: "ಕೌಲೇಯಕಃ . . . ಭಷಕಃ, ಮೃಗದಂಶಃ, ಶಾಲಾವೃಕಃ — ಈ ೮ ನಾಯ್(ಯಿ)" (ಹಲಾಯು. ೪೭-೧೨೭). ೨. ತೋಳ. ೩. ನರಿ. ೪. ಬೆಕ್ಕು. ೫. ಜಿಂಕೆ. ೬. ಕೋತಿ. [ಸಂ.]

ಶಾಲಿ (ಗು). ೧. ಮನೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ; ಗೃಹಕೃತ್ಯದ. ೨. ಪಡೆದಿರುವ; ಹೊಂದಿರುವ. ೩. ಉಜ್ವಲವಾದ; ಕಾಂತಿಯುಕ್ತವಾದ. [ಸಂ. ಶಾಲಿನ್]

ಶಾಲಿ, ಶಾಳಿ (ನಾ). ೧. ನೆಲ್ಲು ; ಬತ್ತ : ಕಳವೆ ಶಾಲಿಗೆ ಒಗರದ ಉದಕ ವನೆಱೆದವರಾರಯ್ಯ (ಮುಹಾದೇ. ೬.೧೧-೩); ಫಳಭಾರಂಗಳಿಂ ನಮ್ರಂಗಳಾಗಿ ಶೋಭಿಸುವ ಶಾಲಿವ್ರೀಹ್ಯಾದಿ ಸಮಸ್ತಸಸ್ಯಂಗಳೊಪ್ಪೆ (ರತ್ನಕ. ೧-೩೦೭); ಕಾಲುವೆಯ ನೀರಿಂದ ಹೊರವಾಗಿ ಬೆಳದ ಶಾಲಿಗಳ ಮಡಿಯೇನು (ನವರಾ. IV.೬೮). ೨. ಪುನುಗುಬೆಕ್ಕು. ಶಾಳಿ : ೧. ಪೊಸ ನೃದಿಲ ಕಂಪನ ಬೀಱ್ ಕಾಯ್ತ ಕಂಗೊಲೆಯೊಳೆ ಜೋಲ್ವ ಶಾಳಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೫೨); ಶಾಳಿಯ ಕಂಪನೊಬ್ಬ ನಳಿನಂಗಳನಳ್ಕಿಸಿ . . . ತೀಡಿದುದು ಮೂಡಣ ಗಾಳಿ (ಅರ್ಜನ. ೪-೬೨); ಶಾಳಿಗಳಂ ಬಹುಪರಿಮಳಶಾಳಿಗಳಂ . . . ರುಚಿನಿಚಿತದಿ ಶಾಳಿಗಳಂ ಬೆಳೆವ ನೆಲನ ಪೊಲನಾ ನೆಲದೊಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೧೪). [ಸಂ.]

ಶಾಲಿಕೆ (ನಾ). ಮನೆ ; ನಿವಾಸ : ಹರಿಚಂದನವಂದನಮಾಲಿಕೆಗಳ್ ಪರಿವೇಷ್ಟಿಸ ಮೆಱೆದುವು ಶಾಲಿಕೆಗಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೪-೬೩ ರಗಳೆ). [ಸಂ. ಶಾಲಿಕಾ]

ಶಾಲಿಗ್ಗಾಮೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಭೂತಶರ್ಮ್ಮರ್ಗ್ಗೆ ಶಾಲಿಗ್ಗಾಮೆ ಸರ್ವ್ವಪರಿಯಾರ ಪರಿಗ್ರಹದಿನ್ತು ಪಾಣಿಗ್ರಹಣಂ ಕೆಯ್ದು ಕೊಟ್ಟಾರ್ (ಮೈಆಂ. ೧೯೭೧. ೧-೩೨; 788). [< ಸಂ. ಶಾಲಿಗ್ರಾಮ]

ಶಾಲಿಗ್ರಾಮ (ನಾ). = ಶಾಲಗ್ರಾಮ: ತಲೆತಲಾಂತರದಿಂದ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಪೂಜೆ ಮಾಡಿದ ಆ ಶಾಲಿಗ್ರಾಮವನ್ನ ಅವ ನೀರಿಗೆ ಎಸದು ಥೂ ಎಂದು ಉಗಿದು ಬಿಡೋದ? (ಸಂಸ್ಕಾರ. ೯). [ಸಂ.]

ಶಾಲಿನಿ (ನಾ). ೧. ಮನೆಯ ಒಡತಿ; ಯಜಮಾನಿ. ೨. [ಛಂದ] ವರ್ಣ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಬಗೆಯ ಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಹನ್ನೊಂದು ಅಕ್ಷರ ಗಳುಳ್ಳ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ಪೆಂಬ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ: ಭೂಮಿವ್ಯೋಮದ್ವಂದ್ವ ರುದ್ರದ್ವಯಂಗಳ್ ತಾಮೆತ್ತಂ ಚೆಲ್ವಾಗೆ ಶೈಲಂಗಲೊಳ್ವಿಶ್ರಾಮಂ ನಿಲ್ವಂದಕ್ಕುಮಾ ನಾಕಿಯಿಂದಂ ಭೂಮಿಖ್ಯಾತಂ ಶಾಲಿನೀನಾಮವೃತ್ತಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೨೧). [ಸಂ. ಶಾಲಿನೀ]

ಶಾಲಿಪಾಲಿಕೆ (ನಾ). ಬತ್ತದ ಗದ್ದೆಯನ್ನು ಕಾಯುವವಳು : ಎಸವ ಶಾಲಿಪಾಲಿಕೆ ಯರಂ ನೋಡುತುಂ ಮುಂತು ಪವನದ ಪೊಱೆಯನೆಯ್ದೆ ವನಲಕ್ಷ್ಮಿ ಹರಿದಂತದೊಳ್ ಪಸರಿಸಿದ ಕಹಳಾರವದಿನವರ ಬರವಱಿದು ಗಂಧವಹನಂ ನೀಂ ತಳ್ಳದಿಲ್ಲಿಗಾರ್ಯನ ಕರೆದು ತಾರೆಂದು ಸಂತಸದೆ ಕಳಿಪಿದಳೊಯೆನೆ ಬಂದುದುದ್ಯಾನದಿಂ ತಂಬೆಲರ್ (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೨೧). [ಸಂ. ಶಾಲಿಪಾಲಿಕಾ]

ಶಾಲಿವನ, ಶಾಳಿವನ (ನಾ). ಬತ್ತದ ಗದ್ದೆ: ಶಾಲಿವನಾಳಿಯ ಪಂಪಿನಿಂದನಾವರಿಸೆ ಪೊಲಂ ಸರೋಜಕುಮುದೋಜ್ವಲಮಾಗೆ ಕೊಳಂ . . . ಬಂದುದತಿನಿರ್ಮಲ ನೀರದವಪ್ಪ ಶಾರದಂ (ಕಾದಂಬ. ೬೩೨); ತುಂಬುರನಲ್ಲಿ ಬಿನ್ನೈಸುತುಂ ಬರಲು ಮುಂದ ನಳನಳಿಸುತ್ತ ಶಾಲಿವನವೊ[ಪಾಠಾಂ. ಶಾಸನವದೊ]ಪ್ಪಿರಲು (ನಂಬಿರ. ೯-೧೨). **ಶಾಳಿವನ** : ಸಕಲದಿಶಾಳಿಯಂ ಪುದಿದ ಶಾಳಿವನಂ (ವಾಲ್ಮಿಪು. ೨-೧೨); ಸೊಂಪುವೆತ್ತ ಪೆಂಪಿನ ಕುಂಭಿನಿಯೊಳ್ ಮುಖ್ಯವಾದ ಶಾಳಿವನವಿರ್ದುದು (ಹಮ್ಮೀರ. ೧-೪೯ ವ). [ಸಂ.]

ಶಾಲಿವಾಹನ (ನಾ). ೧. ಶಕಪುರುಷನೆಂದು ನಂಬಲಾದ ಒಬ್ಬ ರಾಜನ ಹೆಸರು. ೨. ಕ್ರಿಸ್ತಶಕ ಎಪ್ಪತ್ತೆಂಟರಲ್ಲಿ ಶಕೆಯೊಂದನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿದ ಒಬ್ಬ ಕನಿಷ್ಕರಾಜನ ಹೆಸರು: ವಿಕ್ರಮಸಂವತ್ಸರದ ಮೂಲಪುರುಷ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನನ್ನು ಶಾಲಿವಾಹನನು ಸೋಲಿಸಿದನೆಂದು ಕಥೆಗಳಿವೆ (ಕಶಾಅ. ೫೩). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕ್ರಿಮಿ : ವರಶಾಲಿವಾಹನಕ್ರಿಮಿಯಂತೆ ನಿರ್ಲೇಪಕರನಾಗಿ ಭ್ರಮರದಂತತಿಸುವಾಸನೆಗಳಿಸಿ (ಪರಶು. ೯-೭). [ಸಂ.]

ಶಾಲಿವಾಹನಶಕ (ನಾ). ಕ್ರಿಸ್ತಶಕ ಎಪ್ಪತ್ತೆಂಟರಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಶಾಲಿವಾಹನನೆಂಬ ರಾಜನಿಂದ ಆರಂಭವಾದ ಶಕೆ : ಶಾಲಿವಾಹನಶಕದ . . . ಬಹುಳದಶಮಿಯಾ ಗುರುವಾರಕತಿಸಾಂಗದೆ ವೇಳೆ ಮುಗಿಸಿದ ಪಂಡಿತಾಗ್ರಣಿ ವಿರೂಪಾಕ್ಷ ಲೀಲೆಯಿಂ ಚೆನ್ನಬಸವೇಶನ ಪುರಾಣವ (ಚಬಪು. ೬೩-೭೭); ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀವಿಜಯಾಭ್ಯುದಯ ಶಾಲಿವಾಹನಶಕವರ್ಷ ಸಾ೧೫೯೧ ಸಂದ ವರ್ತ್ತಮಾನವಾದ ಸೌಮ್ಯನಾಮಸಂವತ್ಸರದ ಕಾರ್ತ್ತಿಕಶುದ್ಧ ೧೨ ಭಾನುವಾಸರಗಲ್ಲಿ . . . ಸಿಂಹಾಸನಾಧೀಶ್ವರರಾಗಿ (ಎಕ. IV. ಹುಣಸೂ. ೧೩೯-೪; 1669); ಶಾಲಿವಾಹನಶಕದ ವರ್ಷ ಚೈತ್ರಶುದ್ಧ ಪ್ರತಿಪದೆಯಿಂದ ಆರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ (ಧಾಪ್ರು. ೫೭). [ಸಂ.]

ಶಾಲಿಸೌಂದರ (ನಾ). ಉಜ್ವಲವಾದ ಸೌಂದರ್ಯ; ಕಾಂತಿಯುಕ್ತವಾದ ರೂಪ: ನೀವುಮನ್ನಂತೆ ರಮಣೀಯಮಾದ ಶಾಲಿಸೌಂದರದ ರೂಪಂಗಳಂ ತಳೆದು . . . ಪಟ್ಟಣಕೆ ಬಹುದೆಂದು ಭೃತ್ಯರ್ಗೆ ತರಣಿಜಂ ನೇಮಿಸಿದನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೭-೨೭). [ಸಮ್ಮ]

ಶಾಲಿಹೋತ್ರ, ಶಾಳಿಹೋತ್ರ (ನಾ). ೧. ಕುದುರೆ; ಹಯ: ನಡೆದು ಬಂದರು ಶಾಲಿಹೋತ್ರನ ನಡುವೆ ಕಂಡುಪಚರಿಸಿಕೊಂಡರು ಪಡುವಲಭಿಮುಖರಾದರನಿಬರು (ಕುಮ್ಮಾಆ. ೯-೨೫). ೨. ಕುದುರೆಗಳ ಶಕ್ತಿ, ಸ್ವಭಾವ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ; ಅಶ್ವಶಾಸ್ತ್ರ: ತರ್ಕ ವ್ಯಾಕರಣ ಅಮರಸಿಂಹ ಛಂದಸ್ಸು ನಿಘಂಟು ಶಾಲಿಹೋತ್ರ . . . ಮಂತ್ರತಂತ್ರಸಿದ್ಧಿ ಇವೆಲ್ಲವ ಕಲಿತಡೇನೋ ಚೌಷಷ್ಟಿವಿದ್ಯಾ ಕಳಾವಿದನೆನಿಸಿಕೊಂಬನಲ್ಲದೆ ಲಿಂಗವಂತನೆನಿಸಿಕೊಂಬುದಿಲ್ಲ (ಮಹಿಮಾ. ೪೩-೬೧). ೩. ಅಶ್ವಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬರೆದ ಒಬ್ಬ ಋಷಿಯ ಹೆಸರು: ಜಾತ್ಯಶ್ವಂಗಳಂ ತಿರ್ದುತಿರ್ಪವರ್ಗೇಂ ಸಾರ್ದುಪೂ ಶಾಲಿಹೋತ್ರ ರವಿಪುತ್ರಾರೋಹಣಪ್ರೌಢಿಗಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೫೮) ; ತುರಗಾರೋಹಣದಲಿ ನಿರ್ವಾಳಶಾಲಿಹೋತ್ರನಂತೆಸೆವ (ಮೋಹತ. ೧೭-೭೯). **ಶಾಳಿಹೋತ್ರ** : ೨. ಸಾಮುದ್ರಿಕಂ ಶಾಳಿಹೋತ್ರಂ . . . ಶುಶ್ರುತಮುಮೆಂದಿವು ಮೊದಲಾದ ನರವೈದ್ಯಮುಮಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೨೩-೧೫). [ಸಂ.]

ಶಾಲೀನ (ಗು). ೧. ವಿನಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ; ನಮ್ರವಾದ. ೨. ಹೋಲುವ; ಸಾಮ್ಯವುಳ್ಳ. (ನಾ). ೩. ಗೃಹಸ್ಥ. ೪. ಒಳ್ಳೆಯವನು; ಸಭ್ಯ: "ಶಾಲೀ . . . ಶಾಲೀನಃ, ಶಾರದಃ — ಈ ೫ ಒಳ್ಳಿದಂ" (ಹಲಾಯು. ೬೨-೨೨೦). [ಸಂ.]

ಶಾಲೀನತೆ (ನಾ). ವಿನಯ; ಸೌಜನ್ಯ: ಮನೋರಥಮಸಂಭಾವ್ಯಮೆಂದು ಭಾವಿಸುತ್ತಂ ಶಾಲೀನತೆಯನವಲಂಬಿಸಿ ನುಡಿಯಲಱಿಯದೆ ಸುದತಿ ಪೆಱತೊಂದು ನೆವದಿಂ ಕೆದಱಿದಳೊಂದಿನಿಸು ಮಂದಹಾಸದ್ಯುತಿಯಂ (ಕಾದಂಬ. ೨೪೮); ಅಲ್ಲಿಯೇ ಒಂದು ಬದಿಗೆ ಶಾಲೀನತೆಯಿಂದ ಕೂತಿದ್ದ ಹೊಸನಟಿಯನ್ನು ನೋಡಿ ಅವನಿಗೆ ಆನಂದವೆನಿಸದಿರಲಿಲ್ಲ (ಪುನರ್ಮಿ. ೨೧೫). [ಸಂ. ಶಾಲೀನತಾ]

ಶಾಲು, ಶಾಹಲು (ನಾ). (ವಿಶೇಷವಾಗಿ) ಉಣ್ಣೆ ಅಥವಾ ರೇಷ್ಮೆ ಎಳೆಗಳಿಂದ ನೆಯ್ದು, ಹೊದೆಯುವ ವಸ್ತ್ರ : ಕಂಬಳಿಯ ಹೊದೆವವಗೆ ಶಾಲದೇಕೆ [ಪಾಠಾಂ. ಮಡಿಯೇತಕೆ] (ಪುರಂದ. ೨-೬೨-೨); ನವರತ್ನಖಚಿತಮಾದಾಭರಣಜಾಲಮಂ ನವದುಕೂಲಂಗಳನ್ನುತ್ಕೃಷ್ಟ ಶಾಲುಗಳನವಸರದಿ ಕಾಯದೊಳ್ ತೊಟ್ಟುಟ್ಟು (ವರ್ಧವ. ೩-೧೨); ಮೋಡ ನೂತೇ ನೂಲುವದು ಬಿಳಿದಾರ ಧಾರಾಕಾರದಿ . . . ಗದ್ದೆ ಹೊಲ ತೋಟಕ್ಕೆ ಹೊಚ್ಚಿದ ಕೆಂಪುಬಾದಿಯ ಶಾಲನು (ನಲಮು. ೧೧-೨೦). **ಶಾಹಲು** : ಮೇಲೆ ಶಾಹಲನ್ನು ಪೊದ್ದು ನೀಲದುಂಗುರವನಿಟ್ಟು (ಯನಳ. ೧೨೩).

ಶಾಲುಜೋಡಿ = ಎರಡು ಶಾಲು; ಜೋಡಿ ಶಾಲು: ಸಭೆಯ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಗೌರವಸೂಚಕವಾಗಿ ಶಾಲುಜೋಡಿಯನ್ನು ನೀಡಲಾಯಿತು (ರೂಢಿ).

[← ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಶಾಲ್]

ಶಾಲುನಾಮೆ (ನಾ). ಜರಿಯ ನಕಾಶೆಕೆಲಸ ಮಾಡಿದ ಶಾಲು : ಪಟಗಾರ ರಾಯಂಣನಾಯ್ಕನಿಗೆ ಬಿಳಿಚತ್ರಿ ಪಚೆ ವಂಟ ತೋಡ ಬಳೆ ಶಾಲುನಾಮೆ ಸಹ ಕೊಟ್ಟು ಕಂಪಣಕ್ಕೆ ಕರ್ತ ನೆಂದು . . . ನಿಯಮಿಸಿ (ಮೈಆಂ. ೧೯೫೦, ೧೩-೬೨; 1345 ?).

[← ಪಾರ. ಮರಾ. ಶಾಲ್‌ನಾಮಾ]

ಶಾಲೂಕ (ನಾ). ತಾವರೆಯ ಗೆಡ್ಡೆ ; ಕಮಲದ ಗೆಡ್ಡೆ : ಕೊಳದಿಂದಂ ತೆಗೆದೂಟ್ಟಿಕೊಂಡ . . . ಶಾಲೂಕಮೃಣಾಳಜಾಲಮನಿಡುತ್ತೀಡಾಡುತಂ . . . ಪೋಗಲ್ ಮದೇಭಂಗಳ್ (ರಾಜಶೇಪು. ೬೩೦). [ಸಂ.]

ಶಾಲೂರ (ನಾ). ಕಪ್ಪೆ ; ಮಂಡೂಕ: ಜಳಮೃಣಾಳನಾಳಮಂ ಜಳವ್ಯಾಳಮೆಂದು ಕೆಲದ ಬಿಲದಿಂ ಪಿಡಿಯಲೆಂದು ಧೀಂಕಿಡುವ ವಿಷಾಪಹಾರಶಾಲೂರಬಾಲಂಗಳೊಳಂ . . . ಭೀಷಣರಮಣೀಯಮನಿಸಿತ್ತು (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೪೦ ವ). [ಸಂ.]

ಶಾಲೆ$_1$ 'ಸಾಲೆ$_2$' ನೋ.

ಶಾಲೆ$_2$ 'ಸಾಲಿ$_2$' ನೋ.

ಶಾಲೆ$_3$ (ನಾ). ೧. ಮರದ ದೊಡ್ಡ ರೆಂಬೆ, – ಕೊಂಬೆ : ''ಸ್ಕಂಧಶಾಖಾ:, ಶಾಲಾ: – ಈ ೨ ಮರದ ಹೆಗ್ಗೊಂಬು'' (ಪಲಾಯು. ೩೦-೨೮). ೨. ಮನೆ; ನಿಲಯ: ''ಕುಟಿ ಕುಲಂ ಶಾಲೆ . . . ಗೇಹಮನ ಧಿಷ್ಣ್ಯಮೆನಲಿವು ಮನೆಗೆ ಪೆಸರಕ್ಕು'' (ಮಂಗರಾ. ೫೮-೭); ಆ ನಳಿನಾಕರಜಲದೆಡೆಗಾನೆಸಗಿದ ಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ನೆಲಸಿದೆನರಸಾ (ದಶಕು. ೧೩-೪೮). ೩. ಹಜಾರ ; ನಡುಮನೆ. ೪. ಕುದುರೆಯ ಲಾಯ; ಅಶ್ವಶಾಲೆ: ಕುದುರೆಗಳು ಶಾ[ಪಾಠಾಂ. ಸಾ]ಲೆಗಳೊಳಿದ್ದಹಗೆ ಉರಿದು ಬಕ್ಕನೆ ಬಿರಿದು ಬಿದ್ದವು ಸುರಿಯೆ ಬಾಲುಂಗಳಲಿ ಕೆಂಡವು (ಬಸವ. ೬೧-೩೮). ೫. ಮರದ ಬಿಳಲು: ''ಸ್ಕಂಧಶಾಖಾ, ಶಾಲಾ – ೨ ಗಿಡಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಳಗಡೆ ಬಿಟ್ಟಿರುವ ಬಿಳಲು ಹೆಸರುಗಳು'' (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೧೨). ೬. ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿಸುವ ಸ್ಥಳ ; ಪಾಠಶಾಲೆ : ಶಾಲೆಯ ಬಾಗಿಲು ಮುಚ್ಚಿದ ತಕ್ಷಣ ನನಗೆ ಗಣಿತದ ವಿಷಯ ಮರತೇಹೋಯಿತು (ಶಾಲಮ. ೧). [ಸಂ. ಶಾಲಾ]

ಶಾಲೇಯ (ನಾ). ೧. ಬತ್ತದ ಗದ್ದೆ : ''ಕಲವೆಯ ಗದ್ದೆ ಶಾಲೇಯಮೆಂಬುದು'' (ಪಲಾಯು. ೨೭-೬); ಲೀಲೆಯಿನದಟ ನೆಲಂ ಪರಿಪಾಲಿಸಿದುವು ಕಣ್ಣೆ ನಾಡೆ ಮೌದ್ಗಂ ಮಾಷ್ಯಂ ಶಾಲೇಯಂ ವ್ರೈಹೇಯಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧-೯೧). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು; ಸಬ್ಬಸಿಗೆ: ''ಶಾಲೇಯಃ . . . ಮಿಶ್ರೇಯಾ – ೬ ಸಬ್ಬಸಿಕೇ ಹೆಸರುಗಳು'' (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೫). [ಸಂ.]

ಶಾಲ್ಮಲಿ, ಶಾಳ್ಮಳಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದುಬಗೆಯ ಮರ ; ಎಲವ ; ಬೂರುಗ: ಇದು ಶಾಲ್ಮಲಿಪಾದಪಮಿಂತಿದು ಜಂಬೂವೃಕ್ಷಮಿದುವೆ . . . ದಶಾಂಗಕಲ್ಪಕುಜ-ನಿಳಯಂಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೨-೨೬); ಇಲ್ಲಿ ಪುಟ್ಟಿರ್ದ ಶಾಲ್ಮಲಿಗೆ ಸರಿಯೆ ಸಗ್ಗದ ಭೂರುಹಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೧೩-೬೯); ಮರಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲ ಅತಿ ದೊಡ್ಡದು ಶಾಲ್ಮಲಿ ಎಂಬುದನ್ನು ವೇದಕಾಲದ ಋಷಿಗಳು ಅರಿತಿದ್ದರು (ಪಶುಪು. ೧೯೬). ೨. ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು : ಶಾಲ್ಮಲಿ . . . ಸರೂಪವೆಂಬೈದು ಮಂತ್ರಿನರಕಂಗಳಿಂದಾಢ್ಯಮಾಗಿ ದೀಪ್ತವೆಂಬರಸುನರಕವಿಹುದು (ವಿವೇಕ. ೧೫೩). ಶಾಳ್ಮಳಿ : ೧. ಪೞದಿರ್ದ ಬೆಳ್ಮುಗಿಲ್ಗಳ ಮುಱಗಳಿವೆನಿಸಿದುವು ಶಾಳ್ಮಳೀಫಳತೂಳಂ (ಪುಷ್ಪದ. ೫-೮೫). [ಸಂ. ಶಾಲ್ಮಲಿ, ಶಾಲ್ಮಲೀ]

ಶಾಲ್ಯಕ್ಷತ (ನಾ). ಮಂಗಳಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಅರಿಸಿನ ಅಥವಾ ಕುಂಕುಮದೊಂದಿಗೆ ಕಲಸಿದ ಅಕ್ಕಿ ; ಅಕ್ಷತೆ ; ಮಂತ್ರಾಕ್ಷತೆ: ಶಾಲ್ಯಕ್ಷತಧೂಪ ದೀಪಚರುಸಂದೋಹಂಗಳಿಂ ಸರ್ವಮಂಗಳಸಂಪೂರ್ಣಮೆನಿಪ್ಪ ಜೈನಗೃಹಮಂ ಪೊಕ್ಕಂ . . . ಸಾಹಿತ್ಯವಿದ್ಯಾಧರಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೪-೧೩೧); ಘುಸೃಣಾಭ್ಯುಕ್ಷಣವರ್ಣ . . . ಶಾಲ್ಯಕ್ಷತ ಪ್ರಸರಕ್ಷಾಲನತೋರಣಗ್ರಥನ ಮುಕ್ತಾಮಾಳಿಕಾಳಂಬನ ವ್ಯಸನವ್ಯಗ್ರಕರಂ ಕರಂ ಸೊಗಯಿಸಿತ್ತಂತಲ್ಲಿ ಕಾಂತಾಜನಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೬-೫೫). [ಸಂ.]

ಶಾಲ್ಯನ್ನ (ನಾ). ೧. ಒಂದುಬಗೆಯ ಉತ್ತಮವಾದ ಬತ್ತ : ಕಳವೆ ರಾಜಾನ್ನ ಶಾಲ್ಯನ್ನ [ಪಾಠಾಂ. ಶಾಲಿ, ಶಾಲ್ಯಯನ]ಕ್ಕೆ ಒಗರದ ಉದಕವನೆಱೆದವರಾರಯ್ಯಾ (ಮಹಾದೇ. ೩. ೪-೪). ೨. ಒಂದುಬಗೆಯ ಉತ್ತಮವಾದ ಅಕ್ಕಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಅನ್ನ : ಸಣ್ಣ ಶಾವಿಗೆಯು ಶಾಲ್ಯನ್ನವನು ನಿಮಿಷದೊಳ್ ಬಣ್ಣಿಸಿ ದುರ್ಗಾದೇವಿ ಬಡಿಸಿದಳಯ್ಯ (ಪುರಂದ. ೨-೧೭೯-೪); ಈಗ ನೀನೂ ನಿನ್ನ ಆಚಾರ್ಯನೂ ಇರುವಂತೆ, ಕಪ್ಪು ಆರಿಸಿ ತೆಗೆದ ಶಾಲ್ಯನ್ನವನ್ನೂ ಅನೇಕ ಸೂಪ ವ್ಯಂಜನಗಳನ್ನೂ ತಿನ್ನುತ್ತಿದ್ದರೆ? (ಬುದ್ಧಪ. ೧೦೬). ೩. (ವಿಶೇಷವಾಗಿ ವಿಷ್ಣು) ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ನೈವೇದ್ಯಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಅಭಿಷೇಕಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಮಾಡುವ, ಹಾಲು, ಬೆಲ್ಲ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಹಾಕಿಮಾಡಿದ ಅನ್ನವಿಶೇಷ. [ಸಂ.]

ಶಾಲ್ಯಾನ್ನ (ನಾ). = ಶಾಲ್ಯನ್ನ ೨ : ಶಾಲ್ಯಾನ್ನಂ ಸ್ಮಿತಮಲ್ಲೀ ಮೌಲ್ಯಮನತಿಮೃದುತೆಯಿಂದ ಪರಿಮಳದಿಂ ನೈವರ್ತಲ್ಯದಿನೇಟಿಸಿ . . . ಎಂ ಸೊಗಯಿಸಿತೋ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೮-೫೬) : ಶ್ರೀಕಂಠೇಶ್ವರನಿಗೆ ಶಾಲ್ಯಾನ್ನದ ಅಭಿಷೇಕ ಮಾಡಿಸಿ . . . ನಮ್ಮ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತೇವೆ (ಅಲೆಮ. ४೦). [< ಶಾಲ್ಯನ್ನ]

ಶಾಲ್ಯೋದನ (ನಾ). = ಶಾಲ್ಯನ್ನ ೨ : ಎಸೆವ ಪೊಂಬರಿವಾಣ ಮಿಸುನಿವಟ್ಟಲ್ಗಳೊಳ್ಮಿಸುಪ ಶಾಲ್ಯೋದನಂ ಸೂಪಘೃತಭಕ್ಷ್ಯ ಪಾಯಸ . . . ಪಾಲ್ಯೊಸರ್ಗಳಿವು ಬಗೆಗೊಳಿಸಿ ಪೊಸತನಿಸಿರಲು ಸವಿದನಚ್ಯುತಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೬-೪೪). [ಸಂ.]

ಶಾವಂತಿ 'ಸೇವಂತಿ' ನೋ.

ಶಾವಂತಿಗೆ 'ಸೇವಂತಿಗೆ' ನೋ

ಶಾವಕ (ನಾ). ಮರಿ ; ಪೋತ. [ಸಂ.]

ಶಾವರ (ನಾ). ಅರಗಿನ ಗಿಡ ; ಲೋಧ್ರ. [ಸಂ.]

ಶಾವಿಗೆ 'ಸೇವಗೆ' ನೋ.

ಶಾವೀರ 'ಶಾಹೀರ' ನೋ.

ಶಾವೆ 'ಸೇಬೆ' ನೋ.

ಶಾಶಾಂಕಿ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ನವಗ್ರಹಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಬುಧ : ಧರಣೀಜಂ ಪದಿನ್ನೈದು ಘರ್ಮರುಚಿ ಪತ್ತೊಂಬತ್ತು ಶಾಶಾಂಕಿ ಪನ್ನೆರಡಿಪ್ಪತ್ತು ದಿನಾಧಿನಾಥಸುತಂ . . . ದೈತ್ಯಗುರುವಿಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಸಂವತ್ಸರಂ ಪರಮೋಚ್ಚಾಂಶದೊಳೊಂದಿ ನಿಂದೊಡದು ಪಿಂಡಾಯುಷ್ಯಮಕ್ಕುಂ (ಜಾತತಿ. ೮-೧೧). [ಸಂ.]

ಶಾಶಾಂಕಿಮಂದಿರ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಬುಧನ ಕ್ಷೇತ್ರ ; ಮಿಥುನ ಮತ್ತು ಕನ್ಯಾರಾಶಿ : ಸುರವಂದ್ಯಂ ವೃಷಶಾಲಿಯೊಳ್ ನಿಲೆ ಸುಹೃತ್ಸುತ್ರಾಧಿಕಂ . . . ಶಾ[ಪಾಠಾಂ. ಶ]ಶಾಂಕಿಮಂದಿರದೊಳ್ ಪೂರ್ಣಸುಹೃತ್ತ್ರನೂಜಪರಿವಾರಂ ಸೌಖ್ಯಯುಕ್ತಂ (ಜಾತತಿ. ೧೭-೨೭). [ಸಂ.]

ಶಾಶ್ವತ (ಗು). ೧. ನಿತ್ಯವಾದ; ಅಮರವಾದ: ಜೀವಜಗತ್ತುಗಳು . . . ಸತ್ಯನಿತ್ಯಶಾಶ್ವತವಸ್ತುಗಳೇ ಆಗಿರುವುವು (ಕಶ್ಯಪ. ೧೪). (ನಾ). ೨. ನಿತ್ಯವಾದುದು; ಚಿರವಾದುದು : ''ಸನಾತನಂ . . . ಶಾಶ್ವತಂ, ಅನಶ್ವರಂ – ಈ ೫ ಕೇಡಿಲ್ಲದ ವಸ್ತು'' (ಪಲಾಯು. ೨೧-೧೨೫). ೩. ನಿತ್ಯನಾದವನು; ಪರಮಾತ್ಮ : ಸ್ವಾಮಿ ನೀನು ಶಾಶ್ವತ ನೀನು ಎತ್ತಿದೆ ಬಿರುದ ಜಗವೆಲ್ಲಱಿಯಲು ಮಹಾದೇವ ಮಹಾದೇವ ಇಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದೆ ಶಬ್ದವಿಲ್ಲ (ಬಸವ. ೫೨೮); ಶಾಶ್ವತನವತರಿಸಿರ್ದಂ ಗದಾಶಂಖಚಕ್ರಾಂಕಿತಹಸ್ತಂ ವಾಸುದೇವಂ (ಜಗವ. ೨-೧೦೦). ೪. ಶಿವ ; ಈಶ್ವರ. ೫. ವ್ಯಾಸ. ೬. ಸೂರ್ಯ. ೭. ಸ್ವರ್ಗ. [ಸಂ.]

ಶಾಶ್ವತಪದ (ನಾ). ನಿತ್ಯವಾದ ಸ್ಥಿತಿ ; ಮೋಕ್ಷ ; ಮುಕ್ತಿ: ಶ್ರೀಮತ್ಸಮಂತಭದ್ರಸ್ವಾಮಿಗಳ ಜಗತ್‌ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಕವಿಪರಮೇಷ್ಠಿಸ್ವಾಮಿಗಳ ಪೂಜ್ಯಪಾದಸ್ವಾಮಿಗಳ ಪದಂಗಳೀಗೆ ಶಾಶ್ವತಪದಮಂ (ಆದಿಪು. ೧-೧೧); ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಸ್ವಾಮಿ ಜಿನಂ ಮಾಟ್ಕೆ ನಮಗೆ ಶಾಶ್ವತಪದಮಂ (ಜಾತತಿ. ೧-೧). [ಸಂ.]

ಶಾಸಕ (ನಾ). ೧. ಆಳುವವನು; ಶಾಸನ ಮಾಡುವವನು: ಕೊಲೆಮಾಡುವ ಶಾಸಕರ ಅತ್ಯಾಚಾರಗಳನ್ನು ತಾಳಿಕೊಂಡೂ ಹಿಂದೂಧರ್ಮ ಬದುಕಿತು (ಕರ್ನಾಟ. ೩೮); ವಿಜ್ಞಾನಶಾಸ್ತ್ರವು ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಶಾಸಕನಂತಿರುವ ಒಬ್ಬ ಚೇತನನನ್ನು ಸಿದ್ಧಮಾಡಲಿಲ್ಲ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೧೨೫). ೨. ಶಿಕ್ಷಿಸುವವನು. ೩. [ರಾಜನೀ] ಶಾಸನಸಭೆಯ ಸದಸ್ಯ: ''ಶಾಸಕರು'' ಎಂದರೆ . . . ಆ ರಾಜ್ಯದ ಶಾಸಕರೆಂದು ಯಾರು ತತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ರಾಷ್ಟ್ರಪತಿಯವರಿಂದ ಅಂಗೀಕಾರ ಹೊಂದಿದ್ದಾರೋ ಅಂಥ ರಾಜರು, ಪ್ರಭುಗಳು (ಭಾಧಾನ. ೨೨೧). [ಸಂ.]

ಶಾಸಕಭವನ (ನಾ). ಶಾಸನಸಭಾಸದಸ್ಯರು ತಂಗುವ ಕಟ್ಟಡ : ಸಂಸತ್ತಿನ ಅಧಿವೇಶನಕ್ಕಾಗಿ ಬಂದ ಶಾಸಕರೆಲ್ಲಾ ಶಾಸಕಭವನದಲ್ಲಿ ಇಳಿದುಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಶಾಸನ (ನಾ). ೧. ಆಡಳಿತ ನಡೆಸುವಿಕೆ ; ಆಳ್ವಿಕೆ ; ಪ್ರಭುತ್ವ : ದೇವದೇವಂ ಪುಲಿಗಿರಿನಗರೀಶಾಸನಾಂಕಂ ವೃಷಾಂಕಂ ಸೋಮೇಶಂ (ಸೋಮೇಶ. ೧).

೨. ಅಪ್ಪಣೆ ; ಆಜ್ಞೆ : "ಶಾಸನಮಾಜ್ಞೆಯುಂ" (ಪಮ್ಪ್ರಕೋ. ೬೧-೫೮) ; ಧಾತ್ರಿಯೊಳ್ನಡಿದುದನ್ನಿ ಮಾಡಿದುದ ಶಾಸನಮಿತ್ತುದೆ ದೇವರಿತ್ತುದೆಂದೊಡೆ ಗುಣದೊಳ್ಪನೇಕ ಬೆಸಗೊಂಡಪನೀ ಗುಣದಂಕಕಾರ್ತಿಯಾ (ಅಜಿಪು. ೧೨-೧೮). 'ಶಾಸನಧಾರಕ' ಪರಾ. ೩. ಕಾನೂನು; ವಿಧಿ ; ಕಟ್ಟಳೆ : ಜನದ ಕ್ಷೇಮಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಸೌಖ್ಯಕ್ಕಾಗಿಯೂ . . . ಯಾವ ಯಾವ ಸಾಧನಗಳೂ ಸಂಧಾನಗಳೂ ಯುಕ್ತವೋ ಅದನ್ನೆಲ್ಲಾ ಗೊತ್ತುಮಾಡುವ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ "ಶಾಸನ" ಎಂದು ಹೆಸರು (ರಾಜ್ಯಶಾ. ೫೧). ೪. ಧರ್ಮ. ೫. ದಾಖಲೆ : 'ಶಾಸನಿಗ' ಪರಾ. ೬. ಶಿಕ್ಷೆ ; ದಂಡನೆ ; ಶಾಸ್ತಿ : ಫ್ರಾಂಕ್ ಜನರಲ್ಲಿ ಯಾವನಾದರೂಬ್ಬನು ಪ್ರಾಣಹತ್ಯ ಮಾಡಿದರೆ, ಆವನಿಗೆ ರೋಮನ್ನರಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಶಾಸನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಮಾಂಬಯು. ೯-೨೯೭). ೭. ನಿಗ್ರಹ ; ಹಿಡಿತ : ಜಯಜಯ ದೇವದೇವ ಪುರಶಾಸನಶಾಸನ ಶಾಸನೈಕಚಿನ್ಮಯಮಾಯನಾತ್ಮಸಂಪದ . . . ಕರಾಲಸದ್ಭುಜಾ (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೫೨). ೮. ಕಲಿಸುವಿಕೆ ; ಶಿಕ್ಷಣ. ೯. ತಾಮ್ರದ ತಗಡು ಅಥವಾ ಕಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ದಾನ, ದತ್ತಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಬಗೆಗೆ ಕೊರೆದಿಟ್ಟ ಬರಹ ; ಶಿಲಾಲೇಖ, ತಾಮ್ರಲೇಖ ಮುಂತಾದುವು : ಚಾಗದ ಕಂಬಮಂ ನಿಱಿಸಿ ಬೀರದ ಶಾಸನಮಂ ನೆಗಟ್ಟಿ ಕೋಳ್ಗೋಗದ ಮಂಡಲಂಗಳನೆ ಕೊಂಡು (ಪಂಪಭಾ. ೧-೫೦); ತರದಿಂದಾಲಿಸಿ . . . ಮನದೊಳ್ ತದ್ವೃತ್ತಂ ಶಾಸನಂ ಬರೆದಿರ್ದಂತೆ ಜಲಕ್ಕನಾಗೆ (ಸುಕುಮಾ. ೬-೫); ವಿಶ್ವಕಥೀಶನೊರ್ವನೆಸಿಸಿದನುಮೇಶನೆಂದು ಬಿದಿ ಶಾಸನಮಂ ಬರೆದಿಟ್ಟು ನಟ್ಟನಲ್ಮೆಸುನಿಯ ಕಂಬದಂತೆಸೆದುದಾ ಗಿರಿ (ಶಬಶಂ. ೧-೩೬). ೧೦. (ಲಿಖಿತಮೂಲಕವಾದ) ಒಪ್ಪಂದ ; ಕರಾರು. [ಸಂ.]

ಶಾಸನಇಲಾಖೆ (ನಾ). ಶಾಸನಗಳ ಬಗೆಗೆ ಆಳವಾದ ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ಶಾಸನಗಳು ಮತ್ತು ಶಾಸನತಜ್ಞರಿರುವ ಇಲಾಖೆ : ಶಾಸನಇಲಾಖೆಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಜನ ಶಾಸನತಜ್ಞರಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). [ಶಾಸನ + ಇಲಾಖೆ]

ಶಾಸನಂಬಿಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ದಾನ ಮುಂತಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಶಿಲಾಲಿಪಿಯಲ್ಲಿ ಕೊರೆಯಿಸು, – ಕಂಡರಿಸು : ಚೈತ್ಯಾಲಯಂಗಳಂ ಮಾಡಿಸಿ ಭಕ್ತಿಪೂರ್ವಕದಿಂ ಶಾಸನಂಬಿಡಿಸುವುದುಂ ಮುನಿಜನಂಗಳಂ ಪೂಜಿಸುವುದುಮಕ್ಕುಂ (ಅಜಿಪು. ೧೨-೧).
[ಶಾಸನ + ಬಿಡಿಸು]

ಶಾಸನಕವಿ (ನಾ). ಶಾಸನದ ಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ಬರೆಯುವ ಕವಿ : ನಾಗಚಂದ್ರನು ಮಹಾಕವಿಯಾಗುವ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ಶಾಸನಕವಿಯಾಗುವ ಜಾನಪದಸನ್ಮಾನವು ದೊರೆತಿರಲು ಸಾಕು (ಸಾಹಿಸಂ. ೬); ಶಾಸನದ ವಿಷಯ ಶಾಸನಕವಿಯ ಸಂವೇದನೆಗನುಗುಣವಾಗಿ ಸೊಗಸು ಸ್ವಾರಸ್ಯಗಳು ನಿರೂಪಿತವಾಗಬಹುದು (ನೊಳಂಬ. ೮೫). [ಸಂ.]

ಶಾಸನತಜ್ಞ (ನಾ). ಶಾಸನವನ್ನು ಕುರಿತು ಆಳವಾದ ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದವನು: ಅವರು ಕರ್ನಾಟಕದ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಶಾಸನತಜ್ಞರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಶಾಸನದೀಪಕ (ನಾ). [ಜೈನ] ಧರ್ಮವನ್ನು ಬೆಳಗುವವನು : ಆಸನ್ನಭವ್ಯರರ್ಹಚ್ಛಾಸನದೊಳ್ ಭಕ್ತರೆಂದೊಡಿಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೋದ್ಭಾಸಿಯನೀಕ್ಷಿಸಿ ಜಿನನಂ ಶಾಸನದೀಪಕರ ಭಕ್ತಿ ಕಿಱಿದಾದಪುದೇ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೭೯). [ಸಂ.]

ಶಾಸನಧಾರಕ (ನಾ). ೧. ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ಪಾಲಿಸುವವನು, – ನಡೆಸುವವನು. ೨. ಧರ್ಮಾನುಯಾಯಿ : ಪಾಶುಪತಾದಿ ಶಾಸನಧಾರಕರು ಬಂದು ತಾವು ತಮತಮಗೆಲ್ಲರುಂ ಮನವೋವಿ ಲಿಂಗೈಕ್ಯರುಗಳಂ ಕಂಡು (ಬಸವು. ೫೮-೧೫). [ಸಂ.]

ಶಾಸನಪಾಠ (ನಾ). ಶಾಸನದಲ್ಲಿನ ಬರಹ, – ವಿಷಯ, – ಒಕ್ಕಣೆ : ನೊಳಂಬರ ವಂಶಪರಂಪರೆಯನ್ನು ತ್ರಿಣಯನಪಲ್ಲವನಿಂದ ಆರಂಭಿಸಿ ಇಱಿವನೊಟಂಬನೇಕವಾಕ್ಯದಿಲೀಪರಸನೊಡನೆ ಕೊನೆಗೊಳ್ಳುವುದು. ಈ ವಂಶಾವಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಶಾಸನಪಾಠವು ಹೀಗಿದೆ (ನೊಳಂಬ. ೮೨). [ಸಂ.]

ಶಾಸನಬಾಹಿರ (ನಾ). ಕಾನೂನಿಗೆ ಹೊರತಾದುದು ; ಕಾನೂನಿನಿಂದ ಬಹಿಷ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟುದು : ಶಾಸನಬಾಹಿರವಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು (ರೂಢಿ).
[ಸಂ.]

ಶಾಸನಸಭೆ (ನಾ). ೧. [ರಾಜನೀ] ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕಾಯದೆಗಳನ್ನು ರೂಪಿಸುವ ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಸಭೆ ; ವಿಧಾನಸಭೆ ; ಸಂಸತ್ತು : ಇಲ್ಲಿ ಶಾಸನಸಭೆಗಳು ಕೂಡುವ ವಿಧಾನಸೌಧ ಎಂಬ ನವೀನ ಭವ್ಯ ಮಂದಿರವಿದೆ (ಕರಪು. ೫-೪೯). ೨. [ಜೈನ] ಜಿನನ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಸೇರುವ ಸಭೆ ; ಸಮವಸರಣಸಭೆ : ಆ ಪರಮೇಶ್ವರಂ ಪ್ರಥಿತಷೋಡಶತೀರ್ಥಕರಂ ಸಚೋದ್ಯವಿದ್ಯಾಪರಿಪಾಕಶಾಸನಸಭಾವಳಯಂ ಗಣನಾಥಯೂಥಮಂ . . . ಇಂತೆಂದು ಬೆಸಸಿದಂ (ಶಾಂತಿಪು ೧೨-೩). [ಸಂ. ಶಾಸನಸಭಾ]

ಶಾಸನಸ್ಥ (ನಾ). ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿತವಾಗಿರುವಂಥದು : ತಂಗಲು [ಬೆಳ್ಳ] ನೂ[ರ] ಮೂಡ[ದ] ಪಡುವಲು ಕಂಬ(ರ)ಬಸ್ತಿಯ ಶಾಸನಸ್ಥವಹಯೇಕನಿವರ್ತ್ತನಾಂತರವಹ XXX ಯುಗಲಪ್ರಮಾಣದ ಪಳೆಯವ ಅವಧಿಯಾಗಿ (ಸೌಇ. XX. ೨೩೨-೨೦; 1412). [ಸಂ.]

ಶಾಸನಹರ (ನಾ). ಲೇಖನವನ್ನು ತರುವವನು ; ಓಲೆಕಾರ : ಪುರೋಹಿತಂ ನಿನತೊಂದೋಲೆಗೆ ತೀರ್ವುದೊಂದು ಮನೆವಾರ್ತೆಗಿದೇನೆಂದರಸಬಳಿಯೆ ನುಡಿದಪೆಯೆಂದಟ್ಟಲೆವೇಟ್ಟನವರ್ಗೆ ಶಾಸನಹರರಂ (ಆದಿಪು. ೧೪-೩೦).
[ಸಂ.]

ಶಾಸನಿಕ (ನಾ). ಶಾಸನವನ್ನು ಬರೆಯುವವನು ; ಶಾಸನಗಳ ಲಿಪಿಕಾರ : ಕರಣ(ಕ) ಅಥವಾ ಅಪರೂಪವಾಗಿ ಕರಣಿನ್, ಶಾಸನಿಕ ಮತ್ತು ಧರ್ಮಲೇಖಿನ್ – ಇವು ಶಾಸನಲೇಖಕರ ಇತರ ವೃತ್ತಿನಾಮಗಳು (ಭಾರದ. ೧೮). [ಶಾಸನ + – ಇಕ]

ಶಾಸನಿಗ (ನಾ). ದಾಖಲೆಗಳ ಅಧಿಕಾರಿ : ಆ ದೇವರಾ[ಚಾರ್ಯ್ಯ]ರ ಮಠಕ್ಕೆ ಆ ಶಾಸನಿಗರು ಆ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಯ [ದೇವಾಲ್ಯದ] ಪೌಳಿಯ ನಿ(ನೀ)ಳದ ೨೫ ಹಸ್ತದಗಲದ ನಿವೇಶನವಂ . . . [ಕೊ]ಟ್ಟರು (ಎಇ. XIX. ೨೫-೫೨; 1245). [ಶಾಸನ + – ಇಗ]

ಶಾಸಿತ (ಗು). ೧. ಆಳಿದ ; ಪ್ರಭುತ್ವ ನಡೆಸಿದ. ೨. ನಿರ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ; ಮಾರ್ಗದರ್ಶನ ಹೊಂದಿದ. ೩. ಶಿಕ್ಷೆಗೊಳಗಾದ; ದಂಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. [ಸಂ.]

ಶಾಸಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಆಳು ; ಪ್ರಭುತ್ವ ನಡೆಸು : ಶಾಸಿಸುವ ವಿಧಿಗಳಿಗೆ ಸಿಲುಗನು ಹಾಸಿ ದುಃಖಂಬಡುವ ಜಗವಿನ್ನೇಸು ಮಾಯಾಗುಣವಿಮೂಢವೊ (ನಿಭಾಗ. ೬-೧೫-೨೪). ೨. ಅಪ್ಪಣೆ ಮಾಡು ; ಆಜ್ಞಾಪಿಸು: (ಕ). ೩. ದಂಡನೆ ಮಾಡು ; ಶಿಕ್ಷಿಸು: "ಶಾಸಿಸು-ಶಿಕ್ಷಾಯಾಂ" (ಶಮಧಾ); ಉಳಿದೋಡಿದನ್ಯಭೂಕಾಂತರನಂತಕಾನನದೊಳಲ್ಲಿರೆ ಶಾಸಿಸಿ . . . ಜೋಗಮನೃಪಂ ಮೆಱೆದಂ (ಎಕ. XI, ದಾಮಾ. ೪೨-೨೨ ; ಸು. 1162) ; ಈ ಧರ್ಮ್ಮಕ್ಕಾವನಾನುಂ ತಪ್ಪಿದವನಂ ಶಾಸಿಸುವುದು (ಸೌಇ. XX. ೯೩-೬೫ ; ?). ೪. ವಿಧಿಸು; ನಿಯಮಿಸು : ಶಾಸಿಸುವರ್ ನೂಱರ್ಕಂ ಸಾಸಿರಕಂ ಪ್ರಾಂತಲೋಪಮಂ ಕೆಲವೆಡೆಯೊಳ್ (ಶಬ್ದಾವ. ೨೭೮). ೫. ನಿಯಂತ್ರಿಸು; ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಡು : ನಾವು ನಮ್ಮ ಶರೀರಗಳನ್ನು ಶಾಸಿಸುತ್ತಿರುವಂತೆ ಈ ಕೀಟಾಣುಗಳ ಶರೀರಗಳನ್ನೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾದ ಇಚ್ಛಾಶಕ್ತಿಗಳು . . . ನಡೆಯಿಸುತ್ತಿರಬಹುದು (ಜೀವಾತ್ಮ. ೧೨೫). ೬. ಪರಿಪಾಲಿಸು : ಶಾಸಿಸುತ ಸದ್ಧರ್ಮವನು ಹರಿ ಪರಿತೋಷಕರವೆಂದೆಲ್ಲರಿಗೆ ಕರುಣಾಸಮುದ್ರನು ನಡೆದು ತೋಱುತಿರ್ದನೀ ಧರೆಗೆ (ನಿಭಾಗ. ೪-೧೦-೧).
[ಶಾಸನ + – ಇಸು]

ಶಾಸೆ 'ಸೇಸೆ' ನೋ.

ಶಾಸ್ತಿ (ನಾ). ದಂಡನೆ ; ಶಿಕ್ಷೆ : ಭೀಷ್ಮಕನನೀಗಳ್ ಶಾಸ್ತಿ[ಪಾಠಾಂ. ಸಾಸ್ತೆ]ಯಂ ಮಾಡನುತ್ತವೆ ಚಂದ್ರಧ್ವಜಭೂಭುಜಂ ನುಡಿದಂ (ಕುಮುಮಾ. ೧೫-೨೭); ವಿದೂಷಕನರಸಿಂಗೆ ವಿಚಾರಮುಳ್ಳೊಡೀ ದರ್ಪಕನ ತಪ್ಪಿಂಗೆ ರತಿಗೆ ಶಾಸ್ತಿ ಬಾರದೆಂದು ನಗಿಸುತ್ತುಂ ನಡೆದು (ಅನಂಪು. ೬-೧೧ ವ); ಈ ಅಧರ್ಮಾಚರಣೆಗೆ ತಕ್ಕ ಶಾಸ್ತಿಯಾಯಿತು (ವಚಬಾ. ೧೬೧).
[ಸಂ.]

ಶಾಸ್ತಿಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ದಂಡಿಸು ; ಶಿಕ್ಷೆ ಮಾಡು : ಅರಸಂ ಕಡುಮುಳಿದು ಕಪಿಳನಂ ಪಿಡಿದು ಪೊಡೆಯಿಸಿ ಶಾಸ್ತಿಗೆಯ್ಯದೆ ಕರುಣಿಸಿ ನಾಡ ಗಡಿಯಿಂ ಪೊಱಮಡಿಸಿ ಕಳೆಯೆ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೬-೩೮ ಪ). [ಶಾಸ್ತಿ + ಕೆಯ್]

ಶಾಸ್ತೃ (ನಾ). ಬೋಧಿಸುವವನು ; ಗುರು : ತನ್ನ ಸ್ವಂತ ಸಂಕಲ್ಪದಿಂದ . . . ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದು ಆ ಮುಕ್ತಿಮಾರ್ಗವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ "ಶಾಸ್ತೃ" ಎಂದರೆ ಗುರು ಆದವನು (ಭಾರದ. ೨೦೫). [ಸಂ.]

ಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ೧. ಅಪ್ಪಣೆ ; ಆಜ್ಞೆ ; ಕಟ್ಟಳೆ. ೨. ಧಾರ್ಮಿಕ ವಿಷಯ, ತತ್ತ್ವ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಬಗೆಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಬರೆದ ಪ್ರಮಾಣಗ್ರಂಥ ; ದರ್ಶನ : "ಶಾಸ್ತ್ರಮೆಂಬುದಕ್ಕುಂ ಗ್ರಂಥಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೩೧-೭೮): ಆತ್ಮರುಚಿ ವ್ಯಪೇತ ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥರಚನೆಯೊಳ್ ಸುಕವಿಯಲ್ಲದೊಂ ರಂಜಿಪನೇ (ಜಾತಕ. ೧-೯) ; ಹಲವು ವೇದಪುರಾಣಶಾಸ್ತ್ರವ ತಿಳಿದು ನೀ ಮರುಳಾದೆ (ಕೌಶಿರಾ. ೬೭-೧೮). 'ಷಟ್ಶಾಸ್ತ್ರ' ಪರಾ. ೩. ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕವಾದ ಆಚರಣೆ, – ಪದ್ಧತಿ : ಮುತ್ತೈದೆಯರು ಒಂದನ್ನೂ ಬಿಡದ ಎಲ್ಲಾ 'ಶಾಸ್ತ್ರ'ವನ್ನೂ ಮಾಡಿದರು (ಸುಷಮ. ೩೧) : ಶಾಸ್ತ್ರ ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ, ಬದನೆಕಾಯಿ ತಿನ್ನಲಿಕ್ಕೆ (ಗಾದೆ). ೪. ವಿಜ್ಞಾನ, ಗಣಿತ, ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸುವ ಜ್ಞಾನ : ಆರಯ ತಚ್ಛಾಸ್ತ್ರವ್ಯವಹಾರಜ್ಞಾನಾರ್ಥಮಾಗಿ ಪೇಟಲ್ಪಡುಗುಂ ಧೀರರಿನಕ್ಷರಸಂಜ್ಞಾಕಾಶಂ ವ್ಯಾಕರಣದಾದಿಯೊಳ್ ಪರಿವಿಡಿಯಿಂ (ಶಮದ. ೧); ಮನುಷ್ಯ ವ್ಯಾಪಾರಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಬುದ್ಧಿಕಾರ್ಯದುವು; ಅವು ಶಾಸ್ತ್ರ ವಿಷಯಗಳು: – ಭೌತ ರಾಸಾಯನಿಕ ವಿಜ್ಞಾನ, ಗಣಿತ, ತರ್ಕ ಮೊದಲಾದವು (ರಾಜ್ಯಶಾ. ೨೮೨);ಶಾಸ್ತ್ರವೆಂದರೆ ತಿಳಿಯದೇ ಇರುವ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವುದೆಂದರ್ಥ (ಓಂದಾ. ೨೮೩). ೫. ಗ್ರಂಥದ ತಿಳಿವಳಿಕೆ ; ಜ್ಞಾನ : ಶಾಸ್ತ್ರಂ ಬಂದೊಡೆ ಶಾಂತಿ ಸ್ಮರಣೆ . . . ನಿಜಾತ್ಮಚೇತ ನಿಲವೇಟ್ಟುಂ (ರಕ್ಷಾಶ. ೭೩). ೬. (ಆಲಂ) ತೋರಿಕೆಯ ಸಂಪ್ರದಾಯ ಪಾಲನೆ; ತೋರಿಕೆಯ ನಿಯಮಪಾಲನೆ: ಅವರು ನನ್ನ ಸಮ್ಮತಿ ಕೇಳುವುದು "ಶಾಸ್ತ್ರ" ಕ್ಕೆ (ಸುಷಮ. ೧೪).

ಶಾಸ್ತ್ರ ಕೇಳು = ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಭವಿಷ್ಯ, ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಬಗೆಗೆ ಕೇಳು : ಲಗ್ನ ಕೂಡಿಬರುತ್ತೋ ಹೇಗೆ ಅಂತ ಶಾಸ್ತ್ರಕೇಳಬೇಕು (ರೂಢಿ). **ಶಾಸ್ತ್ರಮಾಡು** = ನೆಪಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ತೋರಿಕೆಗೆ ಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನು ಪಾಲಿಸು : ಈವತ್ತು ಮಧ್ಯಾಹ್ನವೂ ಕೂಳಿನ ಶಾಸ್ತ್ರ ಮಾಡಿದಂತೆ ಮಾಡಿದಳು (ಮುಂದಿನಾ. ೨೮೩). **ಶಾಸ್ತ್ರಮುಟ್ಟು** = (ಆಣೆ ಮಾಡಿ ಹೇಳುವಾಗ) ಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥವನ್ನು ಸ್ಪರ್ಶಮಾಡು : ತಪ್ಪಿನ ಗಂಟು ತಲಿಗಿ ಬಂದರ ಎಪ್ಪಾ ನನ್ನ ಕೆಲಸ ಅಲ್ಲಾ ಶಪ್ಪತ್‌ಮಾಡಿ ಹೇಳತೀನಂತ ಶಾಸ್ತ್ರಮುಟ್ಟತಾರ (ಹೊಸಂಶಾ. ೧೭). **ಶಾಸ್ತ್ರ ಹೇಳು** = ಭವಿಷ್ಯ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಹೇಳು : ಯಾರೋ ಒಬ್ಬನು ಅಡ್ಡಾದಿಡ್ಡಿಯಾಗಿ ರುಮಾಲನ್ನು ಸುತ್ತಿಕೊಂಡು ಕುಳಿತು ಒಬ್ಬನ ಕೈ ಹಿಡಿದು ಶಾಸ್ತ್ರ ಹೇಳುತ್ತಿರುವುದೂ ಕಾಣಿಸಿತು (ಚದೀವ. ೯೭). [ಸಂ.]

ಶಾಸ್ತ್ರಕಾರ (ನಾ). (ಆಯಾ) ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಬರೆಯುವವನು : ಆಂ – ಶಾಸ್ತ್ರಕಾರನಾದ ನಾಂ . . . ಕವಿ ಕೇಶವನಂ = ಕೇಶಿರಾಜಕವೀಶ್ವರನೆಂ (ಶಮದ. ೨ ೬೮೪). [ಸಂ.]

ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞ (ನಾ). ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದಿರುವವನು; ಪಂಡಿತ ; ವಿದ್ವಾಂಸ: ತಜ್ಞಪ್ಪರ್ಪರೀಕ್ಷಿಸಲು ಶಬ್ದಜ್ಞಂ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞನಖಿಳತರ್ಕಜ್ಞಂ ಕಾವ್ಯಜ್ಞಂ . . . ಶ್ರೀ ರಾಜಗುರು ಕಳೇಶ್ವರದೇವಂ (ಶಾಸಪ. ೯೨) ; ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞನ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಅಶ್ವಿನೀ ಭರಣೀ ಕೃತ್ತಿಕಾದಿ ನಕ್ಷತ್ರನಾಮಗಳೂ . . . ಬರಿಯ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲ, ತಾರೆಗಳೂ ಅಲ್ಲ (ನಕ್ಷತ್ರ. ೪೯). [ಸಂ.]

ಶಾಸ್ತ್ರದಾನ (ನಾ). [ಜೈನ] ಆಹಾರ, ಅಭಯ, ಔಷಧ ಮತ್ತು ಶಾಸ್ತ್ರವೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ದಾನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಜೈನಶಾಸ್ತ್ರಪುರಾಣ ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥಗಳ ಹಸ್ತಪ್ರತಿಯನ್ನು ಜನರಿಗೆ ಹಂಚುವುದು : ಭವಾಂಬುಧಿಯುಮ ನೀಸುವರಭಯೌಷಧ ಶಾಸ್ತ್ರದಾನಫಲವಿಲಸನದಿಂ ಎಂಬುದುಮಾ ಶ್ರೇಯೋವಚನಂ (ಆದಿಪು. ೧೦-೧೧) ; ಶಾಸ್ತ್ರದಾನಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವರು ಯಾವುದಾದರೂ ತಮ್ಮ ಧರ್ಮಗ್ರಂಥವೊಂದನ್ನು ಹಲವು ಪ್ರತಿಗಳಾಗಿ ಬರೆಯಿಸಿ ಹಂಚುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಲೇಖಕರಿಗೆ ಅಥವಾ ಲಿಪಿಕಾರರಿಗೆ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹ ದೊರೆಯುತ್ತಿತ್ತು (ಕನ್ನಸ. ೪೭). [ಸಂ.]

ಶಾಸ್ತ್ರಪದ್ಧತಿ (ನಾ). ಆಯಾ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಸೂಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಕ್ರಮ; ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾದ ಸಂಪ್ರದಾಯ. [ಸಂ.]

ಶಾಸ್ತ್ರಪಾರಗ (ನಾ). ಆಯಾ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಆಳವಾಗಿ ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದವನು : ಕರಣಾನುಯೋಗ ದ್ರವ್ಯಾನುಯೋಗಂಗಳಂ ಕಲ್ತು ಶಾಸ್ತ್ರಪಾರ[ಪಾಶಾಂ. ರಾವಾರ]ಗರಾಗಿ ಭಟಾರರಂ ಬೆಸಗೊಂಡು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೦೩-೧೭). [ಸಂ.]

ಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರಮಾಣ (ನಾ). ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಆಧಾರ : ಆ ಬ್ರಹ್ಮವೆಂಬುದು ಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಅರಿಯಲ್ಪಡತಕ್ಕದೇ (ಬ್ರಸ್ಮಭಾ. ೩೧). [ಸಂ.]

ಶಾಸ್ತ್ರಮಾರ್ಗ (ನಾ). = ಶಾಸ್ತ್ರಪದ್ಧತಿ : ಶಿವನನಾಳ್ಗೊಂಡು ದೂದಟ್ಟುವ ಪವಣವ ಶಾಸ್ತ್ರಮಾರ್ಗದೊಳುಂಟು ಪೇಳಿದಿರವನ ಕೀರ್ತಿಯನೆಂದು ನುಡಿದನು (ತ್ರಿಭುತಿ. ೧೭-೬೭). [ಸಂ.]

ಶಾಸ್ತ್ರವಚನ (ನಾ). ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಮಾತು, – ಹೇಳಿಕೆ; ಪ್ರಮಾಣ ವಾಕ್ಯ : ಮಲಿನವ ಧಣಿಸಲಾಗದು ಶಾಸ್ತ್ರವಚನವು ವರವಿಭೂಷಣದಿಂದಲಂಕೃತೆಯಾಗ ಬೇಕು (ಕೌಶಿರಾ. ೪೩-೧೩). [ಸಂ.]

ಶಾಸ್ತ್ರವಿದ (ನಾ). = ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞ : ನರಯುಗ್ಮೋದಯದೊಳ್ ಬುಧಂ ನೆಲಸೆ ವಾಚಾಳಂ ಕಲಾವೇದಿ ಸೌಖ್ಯರತಂ ಶಾಸ್ತ್ರವಿದಂ ಪ್ರಿಯಂವದನೆನಿಕ್ಕುಂ (ಜಾತಕ. ೧೭-೨೩). [ಸಂ. ಶಾಸ್ತ್ರವಿದ್]

ಶಾಸ್ತ್ರವಿರುದ್ಧ (ನಾ). ೧. ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ವಿರೋಧವಾದುದು. ೨. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಕಾವ್ಯದೋಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ವಿರೋಧವಾದ ವಿಷಯಗಳ ಹೇಳಿಕೆ: ವ್ಯವಹಿತಮೇಕಾರ್ಥಂ ವ್ಯರ್ಥಮಪಕ್ರಮಮಖಿಳಲೋಕಶಾಸ್ತ್ರವಿರುದ್ಧಂ ಸುವಿದಿತ ಯತಿಭಂಗಂ ಭಿನ್ನವೃತ್ತಮೆಂದಿಂತು ವಾಕ್ಯದೋಷಮಿವಕ್ಕು (ಕಾವ್ಯಾವ. ೪೫೫). [ಸಂ.]

ಶಾಸ್ತ್ರವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿ (ನಾ). ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಇರುವ ಸರಿಯಾದ ಅರಿವು, – ಜ್ಞಾನ. [ಸಂ.]

ಶಾಸ್ತ್ರಶಾಲೆ (ನಾ). ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಕಲಿಸುವ ಸ್ಥಳ ; ವಿದ್ಯಾಲಯ : "ಸತತಂ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ ಜನೋಚಿಶಾಸ್ತ್ರದಮಕ್ಕುಂ ಮತಂ ಶಾಸ್ತ್ರಶಾಲೆ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೪೮-೨೦). [ಸಂ. ಶಾಸ್ತ್ರಶಾಲಾ]

ಶಾಸ್ತ್ರಶ್ರವಣ (ನಾ). ಧಾರ್ಮಿಕ ಗ್ರಂಥಪಠಣವನ್ನು ಆಲಿಸುವುದು : ಮನನ ಶಾಸ್ತ್ರಶ್ರವಣ ನಿಯಮಾಸನ ಸಮಾಧಿಧ್ಯಾನ ವಿದ್ಯಾವಿನಯವಲ್ಲವೆ ರಣದ ಜಂಜಡವೇಕೆ ನಿಮಗೆ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೩-೫೦). [ಸಂ.]

ಶಾಸ್ತ್ರಸಂಪ್ರದಾಯ (ನಾ). = ಶಾಸ್ತ್ರಪದ್ಧತಿ : ಈ ನಿಷ್ಪಕ್ಷಪಾತ ಗಾಂಭೀರ್ಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಶಾಸ್ತ್ರಸಂಪ್ರದಾಯಗಳು ಆ ಕಾರ್ಯಕಲಾಪಗಳಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸಿದವರಿಗೆ ತುಂಬ ತೃಪ್ತಿಕರವಾಗಿದ್ದುವು (ಪುನರಾ. ೩೭). [ಸಂ.]

ಶಾಸ್ತ್ರಸಿದ್ಧ (ನಾ). ಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ಸಮ್ಮತವಾದುದು, – ಅಂಗೀಕರಿಸಿದುದು : ಧರಣ ನುಂಗುವಳಿಬ್ಬರನು ಸಂಗರವ ಬಯಸದ ನೃಪನ ದೇಶಾಂತರವ ಚರಿಸದ ಪಂಡಿತನನಿದು ಶಾಸ್ತ್ರಸಿದ್ಧವಲೆ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೩-೨೨) ; ಪಾತಕದಿಂದ ನರಕದ ಕೂಪದಲಿ ಮುಳುಗುವುದು ತಪ್ಪದು ಶಾಸ್ತ್ರಸಿದ್ಧವಲೇ (ಪಂಪಾ ೬೧). [ಸಂ.]

ಶಾಸ್ತ್ರಸಿದ್ಧಾಂತ (ನಾ). ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸತ್ಯಸಂಗತಿ. [ಸಂ.]

ಶಾಸ್ತ್ರಾಧ್ಯಾಯಿ (ನಾ). ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡುವವನು, – ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವವನು : ಶಾಲೆಯಲೋದುವ ವೇದಾಧ್ಯಾಯಿಗಳನ್ನೂರ್ವರ್ಗ್ಗಂ ಶಾಸ್ತ್ರಾಧ್ಯಾಯಿಗಳಯ್ದಿಂಬರ್ಗ್ಗಂ . . . ತ್ರೈಪುರುಷದೇವರ ಶಾಲೆಯ ಪರಿಷಮಾಣೆಯರ್ಗ್ಗೆ ಸರ್ವನಮಸ್ಯಮಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಕೆಯ್ಯಾಣೆಕೇಶ್ವರದಗಳೆಂ ಬಡ[ಗ] ಮತ್ತರು ೧೦೦೦ (ಕಶಾಅ. ೭-೨-೧೯೨ ; 1058). [ಸಂ. ಶಾಸ್ತ್ರಾಧ್ಯಾಯಿನ್]

ಶಾಸ್ತ್ರಾನ್ವಿತ (ನಾ). = ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞ : ಆ ಪ್ರತಿಭಾನಂ ಶಕ್ತಿಲೋಕಾಗಮ ಸಕಲ ಕಲಾವೇದನಂ ವಿದ್ಯೆ ಶಾಸ್ತ್ರಾನ್ವಿತನಪ್ಪಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೪೨೪). [ಸಂ.]

ಶಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸ (ನಾ). ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಅಧ್ಯಯನ, – ಕಲಿಕೆ : ಪಾರಾವತಪ್ರಕರಕ್ಕೆ ಮಕರಕೇತು ಶಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸಪ್ರಾಸಾದಂಗಳಾದ ಮಣಿಮಯಕೃತಕಗಿರಿಗಳುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧-೧೦೭) ; ಶಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸದೊಳೆಂತುಂ ವಿಸ್ತೃತಮತಿಯಾದನಾದನೀ ಕಂದರ್ಪಂ (ಕುಸುಮಾ. ೭-೫೭). [ಸಂ.]

ಶಾಸ್ತ್ರಿ (ನಾ). ೧. = ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞ : ವರಕೋವಿದ ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳಂ ಧರಣೀಶಂ ಕೇಳ್ವನಂದು ಕಲಿಗಳ ಬಗೆಯಂ (ಹಮ್ಮೀರ. ೪-೩) ; ಆ ಶಾಸ್ತ್ರದಿಂ . . . ಕಲಹಮುದ್ಧರ್ವಂ ಮನಂಗೊಂಡೊಡಾ ಶಾಸ್ತ್ರಂ ಶಸ್ತ್ರಮೆ ಶಾಸ್ತ್ರಿ ಶಸ್ತ್ರಿಕನಲಾ (ರಕ್ಷಾಶ. ೭೩). ೨. ಕೆಲವು ಮನೆತನಗಳಲ್ಲಿ, ಗೌರವವಾಚಿಯಾಗಿ ಹೆಸರಿನ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರುವ ಪದ: ಸಂಗಮೇಶ್ವರಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು ಬಹಳ ಧರ್ಮಭೀರುಗಳು (ಸಂಗೀತ. ೮೦). [ಸಂ. ಶಾಸ್ತ್ರಿನ್]

ಶಾಸ್ತ್ರಿಗ (ನಾ). = ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞ : ಲೆಕ್ಕಿಗಂ, ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಂ, ಬಾಗರಣೆಗಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೪೦೮ ಪ್ರಯೋ). [ಶಾಸ್ತ್ರ + – ಇಗ]

ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ (ಗು). ೧. ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾದ ; ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾದ: ದಕ್ಷಿಣಾದಿ ಸಂಗೀತ . . . ವೇದಕಾಲದ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ಬುನಾದಿಯ ಮೇಲೆ ಬೆಳೆದು ಬಂದು ತನ್ನ ಮೂಲರೂಪ ಉಳಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ (ಸಂಗೀಚಿಂ. ೧೪೧) ; ಸರಳ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ವ್ಯಾಸಂಗದಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಕಾಲ ಕಳೆದವು (ನಕ್ಷತ್ರ. ೬೭). (ನಾ). ೨. ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾದುದು; ವೈಜ್ಞಾನಿಕವಾದ ರೀತಿ : ಇತರ ಶೈವಧರ್ಮಗಳಿಂದ ವೀರಶೈವಧರ್ಮ ಎಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನವಾಗಿದೆಯೆಂಬುದನ್ನು ಗಮನದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು . . . ಅವುಗಳನ್ನು ಶಾಸ್ತ್ರೀಯವಾಗಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿದೆ (ಶೂನ್ಯಕು. ೧೪೬). [ಸಂ.]

ಶಾಸ್ತ್ರೀಯದೃಷ್ಟಿ (ನಾ). ವೈಜ್ಞಾನಿಕವಾದ ತಿಳಿವಳಿಕೆ : ಇಬ್ಬರೂ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ತಮ್ಮ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದರೆ ಬಲುಮಟ್ಟಿಗೆ ಏಕರೂಪತೆ ಸಾಧ್ಯ (ಕನ್ನಸಂ. ೨೪೬). [ಸಂ.]

ಶಾಸ್ತ್ರೀಯಸಂಗೀತ (ನಾ). ಸಂಗೀತಶಾಸ್ತ್ರದ ಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾದ ಸಂಗೀತ : ಮದ್ರಾಸ್ ಮತ್ತು ಮೈಸೂರುಪ್ರಾಂತ್ಯಗಳು ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ಸಂಗೀತದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಅಭಿರುಚಿ ಮತ್ತು ಪ್ರಗತಿ ತೋರುತ್ತವೆ (ಸಂಗೀಚಿಂ. ೧೪೦). [ಸಂ.]

ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತ (ಗು). ೧. ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ, – ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿರುವ : ಯತಿಯೆಂಬುದುರ್ವಿ ತಾಣಂ ಕೃತಾಸ್ಪದಂ ವೃತ್ತಜಾತಿಪದಪದ್ಧತಿಯೊಳ್ ಸತತಂ ಛಂದೋವಿದಿತಪ್ರತೀತಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತಮಾರ್ಗದಿಂದಱಿವುದಿದಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೭೧) ; ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿ ಶಿಶುವಿಗೆ 'ನಚಿಕೇತ' ಎಂದು ನಾಮಕರಣ ಮಾಡಿದರು (ಚಿತಂಜ. ೬೨). (ನಾ). ೨. ಸಂಪ್ರದಾಯಬದ್ಧವಾದುದು ; ವಿಧಿವತ್ತಾದುದು: ವಾಜಶ್ರವಸ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮಂಥಕರ್ಮವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿದ (ಚಿತಂಜ. ೫೮). [ಸಂ.]

ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತಿ (ನಾ). ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಮಾತು, – ವಚನ : ಪರಮಾಯುಷ್ಯ ಮುಮಯ್ಯುರುಳ್ಳರಸು ನೂಱಿಪ್ಪತ್ತುವರ್ಷಂ ನರದ್ವಿರದೌಘಕ್ಕೆ . . . ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತಿಯಿಂ (ಜಾತಕ. ೮-೧೦). [ಸಂ.]

ಶಾಹಣೆ 'ಶಹಣೆ' ನೋ.

ಶಾಹಣೇತನ 'ಶಾಣೆತನ' ನೋ.

ಶಾಹಬಾಸು 'ಶಹಬಾಸ್' ನೋ.

ಶಾಹಬಾಸುಗಿರಿ 'ಶಹಬಾಸುಗಿರಿ' ನೋ.

ಶಾಹಲು 'ಶಾಲು' ನೋ.

ಶಾಹಿ, ಷಾಹಿ (ನಾ). ರಾಜ್ಯ ; ಅರಸೊತ್ತಿಗೆ : ನಿಮ್ಮೊಡನೆ ಯವನಶಾಹಿಯು ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ (ರಾಜ್ಯೋದ. ೧೯೯). **ಷಾಹಿ** : ಅಹಮದ್ ನಗರದಲ್ಲಿ ನಿಸಾಂ ಷಾಹಿ ಸಂತತಿಯವರು (ಪಾಳೆಗಾ. ೧೩). [← ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಶಾಹೀ]

ಶಾಹಿದೀ, ಶಾಯಿದಿ (ನಾ). ೧. ಸಾಕ್ಷ್ಯ ; ರುಜುವಾತು ; ಪ್ರಮಾಣ : ಈ ವಿವರಗಳು ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ ಇರುವ ಬಗ್ಗೆ, ಬರೆಸಿ ಶಾಹಿದೀ ಬಗ್ಗೆ, ಖಾಸಾ ದಸ್ಕತ್ತು ಮೋಹರ ಮಾಡಿ, ಮಡಗಿ ಇದೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೨೪೭). **ಶಾಯಿದಿ** : ೧. ಇಂಗ್ರೇಜ್‌ಸರದಾರರ ಶಾಯಿದಿಯಿಂದ ಗುರುಹಿರಿಯರ ಕೈಯಿಂದ . . . ಧಾರೆಯನೆರೆಸಿಕೊಂಡು. ವಿವಾಹವಾದರು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೧೧೦). ೨. ಸಾಕ್ಷಿ ಹೇಳುವವನು.
[← ಅರ. ಹಿಂ. ಶಾಹಿದ್; ಪಾರ. ಶಾಹಿದೀ; ಮರಾ. ಶಾಹದೀ, ಶಾಹೀದೀ, ಶಾಯದೀ]

ಶಾಹೀದುಡ್ಡು 'ಶಾಹೂದುಡ್ಡು' ನೋ.

ಶಾಹೀರ್ 'ಶಾಹೀರ' ನೋ.

ಶಾಹೀರ್‌ಗಾಣ (ನಾ). ಮಡಿದ ವೀರರನ್ನು ಕುರಿತು ಹೊಗಳಿ ಹಾಡುವ ಲಾವಣಿ, – ಹಾಡು : ಸೈನಿಕರಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಜಾಸಾಮಾನ್ಯರಲ್ಲಿಯೂ ರಾಜನಿಷ್ಠೆ ದೇಶಾಭಿಮಾನಗಳನ್ನೂ, ಸ್ವಾಭಿಮಾನ – ಆತ್ಮವಿಶ್ವಾಸಗಳನ್ನೂ ಹುಟ್ಟಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಈ 'ಶಾಹೀರ್‌ಗಾಣ'ದ ಉಪಯೋಗವನ್ನಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡರು (ಕರ್ನಾಜ. ೧೧೯).
[ಶಾಹೀರ್ (< ಶಾಹೀರ) + ಗಾನ$_{3}$]

ಶಾಹೀರ್‌ಗೀತ (ನಾ). = ಶಾಹೀರ್‌ಗಾಣ : ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದಲ್ಲಿ 'ಶಾಹೀರ್ ಗೀತ'ಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ 'ಶಾಹೀರ'ರ ಜಾತಿಯೊಂದು ತಲೆಯತ್ತಿ ನಿಂತಿತು (ಕರ್ನಾಜ. ೧೧೯). [ಶಾಹೀರ್ (< ಶಾಹೀರ) + ಗೀತ]

ಶಾಹೀರ, ಶಾವೀರ, ಶಾಹೀರ್ (ನಾ). ಜನಪದಗೀತೆಗಳನ್ನು ರಚಿಸುವವನು: ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದಲ್ಲಿ 'ಶಾಹೀರ್‌ಗೀತ' ಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ 'ಶಾಹೀರ'ರ ಜಾತಿಯೊಂದು ತಲೆಯತ್ತಿ ನಿಂತಿತು (ಕರ್ನಾಜ. ೧೧೯). **ಶಾವೀರ** : ಕನ್ನಡ 'ಶಾವೀರ'ರು ಹಾಡುವ ಹಾಡುಗಳೆಂದರೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ, ಹೆಣ್ಣು ಗಂಡಿನ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಮೆಯ ಹೊಡೆದಾಟದ ಹಾಡುಗಳು (ಕರ್ನಾಜ. ೧೧೦). **ಶಾಹೀರ್** : ಮರ್ಹಾಟರು 'ಷಾಯರ್' ಎಂದಿರುವ ಪರ್ಷಿಯನ್ ಪದವನ್ನು ಕೆಡಿಸಿ 'ಶಾಹೀರ್' ಎಂದು ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವರು (ಕರ್ನಾಜ. ೧೧೯).
[← ಅರ. ಶಾಇರ್, ಶಾಯರ್ ; ಹಿಂ. ಶಾಯರ್ ; ಮರಾ. ಶಾಹೀರ್]

ಶಾಹೀರಗಾನ (ನಾ).= ಶಾಹೀರ್‌ಗಾಣ : ಲಾವಣಿ, ಗೀಗೀಪದಗಳು, ಕೀರ್ತನ ಪ್ರವಚನಗಳು ಶಾಹೀರಗಾನಗಳು (ಮೋಹಬ. ೧೯೪). [ಶಾಹೀರ + ಗಾನ$_{3}$]

ಶಾಹೂದುಡ್ಡು, ಶಾಹೀದುಡ್ಡು (ನಾ). ಪೇಶ್ವೆ ಆಡಳಿತದಲ್ಲಿ ಚಲಾವಣೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಾಮ್ರದ ನಾಣ್ಯ : ಈ ಶೀಮೆಯಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಪೇಶವಾಯಾ ಅಮಲು ಇದ್ದ ಕಾರಣ . . . ಶಾಹೂದುಡ್ಡಲ್ಲದೆ ಶಾಹೀದುಡ್ಡು ಅಥವಾ ಕರೆದುಡ್ಡು ನಡಿಯುತ್ತಿತ್ತು (ಕಭಾಗ. ೨೮೧). **ಶಾಹೀದುಡ್ಡು** : ಈ ಶೀಮೆಯಲ್ಲಿ . . . ಶಾಹೀದುಡ್ಡು ಅಥವಾ ಕರೆದುಡ್ಡು ನಡಿಯುತ್ತಿತ್ತು (ಕಭಾಗ. ೨೮೧).
[ಶಾಹೂ + ದುಡ್ಡು$_{1}$]

ಶಾಹೂಪೈಸಾ (ನಾ). ಪೇಶ್ವೆ ಆಡಳಿತದಲ್ಲಿ ಚಲಾವಣೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಾಮ್ರದ ನಾಣ್ಯ : ಈ ಶೀಮೆಯಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಪೇಶವಾಯಾ ಅಮಲು ಇದ್ದ ಕಾರಣ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ "ಶಾಹೂಪೈಸಾ" ಯೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ನಾಣ್ಯವು ಯೆಲ್ಲ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ನಡಿಯುತ್ತಿತ್ತು (ಕಭಾಗ. ೨೮೧). [← ಮರಾ. ಶಾಹೂಪೈಸಾ]

ಶಾಳ 'ಶಾಲ' ನೋ.

ಶಾಳಭಂಜಿಕೆ 'ಶಾಲಭಂಜಿಕೆ' ನೋ.

ಶಾಳಿ 'ಶಾಲಿ$_{2}$' ನೋ.

ಶಾಳಿಕ್ಷೇತ್ರ (ನಾ). ಬತ್ತದ ಗದ್ದೆ : ಪಸುರಾದುದು ಶಾಳಿಕ್ಷೇತ್ರವೆಸೆಗುಮಿಳೆಗತಿಭಾಗ್ಯಂ (ಪಮ್ಮಿಂ. ೧-೫೦). [ಸಂ. ಶಾಲಿಕ್ಷೇತ್ರ]

ಶಾಳಿಗೋಪಿ (ನಾ). ಬತ್ತದ ಗದ್ದೆಯನ್ನು ಕಾಯುವವಳು : ಧವಳೇಕ್ಷುಚ್ಛಾಯ ನಿಷಣ್ಣ ವಪ್ರಗಳಂದದೊಳೆ ನೆಗಟ್ದ ಬಣ್ಣಮನಾ ಶೈಶವದಿಂ ಕಾಕಳಿಯೊಳ್ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯಂ ಪಾಡಿ ಶಾಳಿಗೋಪಿಯರೆಸೆದರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೧೩೪).
[ಸಂ. ಶಾಲಿಗೋಪೀ]

ಶಾಳಿನೀವಿತಾನ (ನಾ). [ಛಂದ] ವರ್ಣಛಂದಸ್ಸಿನ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಬಗೆಯ ಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಆರು ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ, ಗಾಯತ್ರಿಯೆಂಬ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ : ಜ್ವಾಳೆ ತೋಯಮಯ್ತಂದೋಳವೆತ್ತೊಡಕ್ಕುಂ . . . ಶಾಳಿನೀ [ಪಾಠಾಂ. ಮಾಲಿನೀ] ವಿತಾನಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೭೪). [ಸಂ. ಶಾಲಿನೀವಿತಾನ]

ಶಾಳಿವನ 'ಶಾಲಿವನ' ನೋ.

ಶಾಳಿಹೋತ್ರ 'ಶಾಲಿಹೋತ್ರ' ನೋ.

ಶಾಳೀವನ (ನಾ). ಬತ್ತದ ಗದ್ದೆ : ಪ್ರವರೋದ್ಯಾನಂಗಳಿಂ ಪ್ರವಿಲಸಚ್ಛಾಳೀವನಕ್ಕಾಗಿ ಪಾಱುವ ಕೀರಾವಳಿ . . . ಎತ್ತಲುಂ ಸೊಗಯಿಕುಂ (ಪಂಪರಾ. ೪-೩೩) ; ಫಳರಸದಿಂ ಬೆಳೆವ ನವಶಾಳೀವನಂಗಳಿಂ (ಶಬರ. ದೇ. ೨-೧೦). [< ಶಾಲಿವನ]

ಶಾಳ್ಮಲಿ 'ಶಾಲ್ಮಲಿ' ನೋ.

ಶಿಂಗಣಿಕ 'ಸಿಂಗಳೀಕ' ನೋ.

ಶಿಂಗರೂಪ, ಸಿಂಗರೂಪ (ನಾ). ಪಾದರಸದಿಂದಾದ ಒಂದು ಅದಿರು ; ಇಂಗುಲಿಕ; ರಸಸಿಂಧೂರ : ಪ್ಯಾಟಿಯಲ್ಲಿ ಮಾರಾಟಕ್ಕೆ ಬರುವ ಕೆಲವು ಜಿನಸಗಳ ಹೆಸರು : - ಲೋಭಾನಾ . . . ಹಿಂಗಡಾ, ಹಿಂಗೂಳ (ಶಿಂಗರೂಪ) . . . ಎಣ್ಣೆ, ಗುಲಾಬನೀರು ಮುಂತಾದವುಗಳು (ಮುಂಬ್ಯಾ. ೧೦೦). **ಶಿಂಗರೂಪ** : ಪುಡಿಗಳ ಮೇಲೆ

ಕಿಮ್ಮತ್ತು ಆಗತಕ್ಕ ಜಿನಸಗಳು — ೧. ಪಸ್ಮ . . . ೪. ಇಂಗಲೀಕ (ಸಿಂಗರೂಪ) (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೧೩೭).

[← ಪಾರ. ಶಂಗರ್ಫ್ ; ಹಿಂ. ಶಿಂಗರಫ್ ; ಮರಾ. ಶಿಂಗರೂಪ್, ಶಿಂಗರೂಬ್]

ಶಿಂಗಲೀಕ 'ಸಿಂಗಲೀಕ' ನೋ.

ಶಿಂಗವೆಣ್ಣಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಕೋಟೆಯ ಕೊಳ್ಳಸ್ಸ ಶಿಙ್ಗವಣ್ಣಮ ಪೃಥ್ವಿಯ ಗಙ್ಗ ಪ್ರಭುಮಲ್ಲನೊಬ್ಬಾಗುಣ್ಣನ್ ಆಳಿಯವ್ಪುಡಗಲು ಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರೆ (ಎಕ. XII. ತಿಪಟೂ. ೪೭-೭, ಸು. ೬೮೦). [?]

ಶಿಂಗಲೀಕ 'ಸಿಂಗಲೀಕ' ನೋ.

ಶಿಂಗಾಡಿ 'ಸಿಂಗಾಡಿ' ನೋ.

ಶಿಂಗಾಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ, ಶೃಂಗಾಟಕ : ಶೃಂಗಾಟಕ (ಶಿಂಗಾಡೆ) . . . ಇವು ರುಕ್ಷ ಸ್ತಂಭಕ ಶೀತ ಮತ್ತು ಜಡವಿರುತ್ತವೆ (ಅಷ್ಟಾಂಗ. ೧೩೮-೯೦). [← ಹಿಂ. ಸಿಂಘಾಡಾ ; ಮರಾ. ಶಿಂಗಡಾ, ಶಿಂಗಾಡಾ, ಸಿಂಗಾಡಾ./ ಸಂ. ಶೃಂಗಾಟ./ ಪ್ರಾ. ಸಿಂಘಾಡಗ, ಸಿಂಘಾಡಯ]

ಶಿಂಜಿತ (ಗು). ೧. ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಿರುವ ; ಧ್ವನಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ : ಮಣಿಮಯ ಮಂಜೀರ ಮಂಜುಶಿಂಜಿತವಾಚಾಳಚಾರುಚರಣೆಯರುಂ . . . ನಿಜಾಂತಃಪುರ ಪುರಂಧ್ರಿಯರ್ವೆರಸು ಪೋಗಿ (ಪಂಚತು. ೧೫೯-೪). (ನಾ). ೨. (ಆಭರಣಗಳ) ಧ್ವನಿ ; ನಾದ : "ಭೂಷಣನಿನದಿತಂ ಶಿಂಜಿತಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೮೧-೩೭) ; ಪಾದತಲಂಗಳೊಳಂದು ಕೆಂಪೆಸೆವಿನಮತ್ತಲಿತ್ತಲಡೆಯಾಡುವ ದಂದುಗದಾಗಳೇಂ ಪೊದಟ್ಟೆಸದುದೊ ಚಾರುದೇವಗಣಿಕಾಮಣಿನೂಪುರಮಂಜುಶಿಂ[ಪಾಠಾಂ. ಸಿಂ]ಜಿತಂ (ಆದಿಪು. ೭-೩೨) ; ನಿರ್ಜಿತಮದನಧನುರ್ಜ್ಯಾಲತಾಟಂಕೃತಂ ತರ್ಜಿತವೀಣಾಶಿಂಜಿತಂ ಭಂಜಿತರತಿರಮಣೀ ರತ್ನಕಾಂಚೀಪ್ರಕ್ವಾಣದಿಂ (ಶಂರಾಮಾ. ೧೦-೧೧೦). [ಸಂ.]

ಶಿಂಜಿನಿ (ನಾ). ೧. ಬಿಲ್ಲಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಹಗ್ಗ ; ಹೆದೆ : ಧನುಶರವ ಕರವಾಂತು ಶಿಂಜಿನಿ ನಿನದವೆಸಗಲು (ಉತ್ತರ. ೩೩-೪). ೨. ಕಾಲಿಗೆ ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ ; ಕಾಲಂದುಗೆ ; ನೂಪುರ : "ಶಿಂಜಿನಿ ನೂಪುರಮಂದುಗೆ ಮಂಜೀರಂ ಹಂಸಕಂ ತುಳಾಕೋಟಿ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೭೭-೭). [ಸಂ. ಶಿಂಜಿನೀ]

ಶಿಂಜಿನಿಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬಿಲ್ಲಿಗೆ ನಾರನ್ನು ಸೇರಿಸು ; ಹೆದೆಯೇರಿಸು : ಕಿಡಿಗಣ್ಣನಭಿಮತವತುದೆಂದು ಶಾರ್ಙ್ಗವ ಪಿಡಿದೆತ್ತಿ ಶಿಂಜಿನಿಗೊಳಿಸಿ ನುಡಿಸಿದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ (ಮೋಹತ. ೩೯-೨೩). [ಶಿಂಜಿನಿ + ಕೊಳ್, + - ಇಸು]

ಶಿಂತರ್ಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು ; ಈ ಕೊಲ್ಹಾಪುರಜಿಲ್ಲೆಯ ಈಗಿನ ಶಿತೂರ್ : ಕನ್ನವಾಡ ಗಂಗವಾಡ ಬಳಯವಾಡ . . . ಸರ್ಬರಸ ಕೊಟೋರ್ ಶಿನ್ತರ್ಗೆ ಆಜುಂಬಾಳಿಗೆಯೊಡಂ (ಪ್ರಆಂ. ೧೯೫೯, ೧೧೮-೨ ; ೯ನೆಯ ಶತ). [?]

ಶಿಂಪಿಗ 'ಸಿಂಪಿಗ' ನೋ.

ಶಿಂಬಿಧಾನ್ಯ (ನಾ). ಬೀಜದ ಕಾಳುಗಳಿರುವ ಧಾನ್ಯ : ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗೆ . . . ಚಪ್ಪರದವರೆಕಾಯಿ ಮೊದಲಾದ ಶಿಂಬಿಧಾನ್ಯ, ದಿವಾನಿದ್ರ, ಮುಂತಾದಿವೆಲ್ಲಂ ಅಪಥ್ಯದ್ರವ್ಯಗಳೆಂದರಿವುದು (ಸಪ್ತ. ೨೯೮). [< ಸಂ. ಶಿಂಬೀಧಾನ್ಯ]

ಶಿಂಬಿನಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : "ಶಿಂಬಿನೀ — ಶಿಂಬಿನೀತೃಣ" (೬ಪಧಿ. ೧೬೩). [ಸಂ. ಶಿಂಬಿನೀ]

ಶಿಂಶಪೆ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧದ ಮರ ; ಅಗರು : "ಪಿಚ್ಛಿಲಾ, ಅಗುರು, ಶಿಂಶಪಾ — ೩ ಅಗುರುಗಿಡದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಶಬ್ದಾಂಶಿ. ೧೨೭). ೨. ಅಶೋಕವೃಕ್ಷ : "ಸಿಸವೆ — ಶಿಂಶಪ = ಅಶೋಕ, ಅಗುರು" (ತದ್ಭಕೋ. ೪೫).

[ಸಂ. ಶಿಂಶಪಾ]

ಶಿಂಶುಪ (ನಾ). = ಶಿಂಶಪೆ ೨ : ಇತ್ತ ಗುಹನು ಶಿಂಶುಪವೃಕ್ಷದ ಬುಡದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀರಾಮನ ಅನುಜ್ಞೆಯಿಂದ . . . ಫಲಮೂಲಗಳನ್ನು ದೊನ್ನೆಗಳಲ್ಲಿ ತುಂಬಿ ತುಂಬಿ ತಂದಿಟ್ಟನು (ತುಳಸೀ. ೧೪೯) ; ಬೆಳಗುಜಾವದೊಳ್ ಬಂದನಿಲ್ಲಿಗೆ, ಕುಳ್ತೀ ಶಿಂಶುಪದ ಮರದ ಶಾಖಾಗ್ರದೊಳ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫೧೦-೨೮೪). [ಸಂ. ಶಿಂಶುಪಾ]

ಶಿಂಶುಮಾರ (ನಾ). ೧. ಮೊಸಳೆ ; ನೆಗಳು : ಭಯಂಕರಶಿಂಶುಮಾರವಿಕಟದಂಷ್ಟ್ರಾಕ್ರಕಚಪಾಟ್ಯಮಾನನಾರಕನಿಕರ . . . ಸಲಿಲಲಹರಿಕಾನಿಕರಕರಾಳೆಯಂ (ಆದಿಪು. ೫-೮೭ ವ) ; ಶಿಂಶುಮಾರಂ ಮಾರುತವೇಗದಿಂ ಭೋರನೆ ಬಂದತ್ತಿಯ ಮರದ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಸಾರಲ್ (ಪಂಚತಂ. ೨೮೧-೭). ೨. [ಜ್ಯೋತಿ] ಮೀನಿನಾಕಾರದ ಒಂದು ನಕ್ಷತ್ರಪುಂಜದ ಹೆಸರು : ವೈಶ್ವಾನರನ ದುಸ್ಥಿತಿಯ ಮಾಜ್ ನಡವುದು ಶಿಂಶುಮಾರೋದಾರಚಕ್ರವ ಕಳೆದು ಸೂಕ್ಷ್ಮಶರೀರದಲಿ ಸಲುವನು ತಪೋಲೋಕಕ್ಕೆ ವರಯೋಗಿ (ಭಾಗ. ೨-೧-೪೨). [ಸಂ.]

ಶಿಂಶುಮಾರಕ (ನಾ). = ಶಿಂಶುಮಾರ ೧ : ಶಿಂಶುಮಾರಕನ ವಾನರನ ಹಯ ಕುಂಜರನ ಪಂಚಾನನನ . . . ಗುಣವಾ ನರೇಂದ್ರನೊಳಿರಲು ಬೇಹುದು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೩-೧೯). [ಸಂ.]

ಶಿಕಲ, ಶಿಕಲಿ, ಶಿಕ್ಕಲಿ, ಸಿಕಲ, ಸಿಕಲಿ, ಸಿಕಿನಿ (ನಾ). ಅಸ್ತ್ರ, ಶಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಸಾಣೆ ಹಿಡಿಯುವುದು : 'ಶಿಕಲಗಾರ' ಪರಾ. ಶಿಕಲಿ : 'ಶಿಕಲಿಗಾರ' ಪರಾ. ಶಿಕ್ಕಲಿ: 'ಶಿಕ್ಕಲಿಗಾರ' ಪರಾ. ಸಿಕಲ : 'ಸಿಕಲಗಾರ' ಪರಾ. ಸಿಕಲಿ : 'ಸಿಕಲಿಗಾರ' ಪರಾ. ಸಿಕಿನಿ : 'ಸಿಕಿನಿವಳೆಯ' ಪರಾ.

ಶಿಕಲಿಮಾಡು = ಸಾಣೆಹಿಡಿ ; ಹೊಳಪು ಕೊಡು : ಶಿಕಲಗಾರರು . . . ಇವರು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಕತ್ತಿಗಳನ್ನು ಶಿಕಲೀ ಮಾಡುವರು (ಕಭಾಗ. ೨೦೫).

[← ಅರ. ಸ್ಯಕಲ್; ಹಿಂ. ಸಿಕಲೀ ; ಮರಾ. ಶಿಕಲ್, ಶಿಕೀಲ್, ಶಿಕ್ಕಲ್, ಸಿಕಲ್, ಸಿಕ್ಕಲ್]

ಶಿಕಲಗಾರ, ಶಿಕಲಿಗಾರ, ಶಿಕ್ಕಲಿಗಾರ, ಸಿಕಲಗಾರ, ಸಿಕಲಿಗಾರ, ಸಿಕ್ಕಲಗಾರ (ನಾ). ಕತ್ತಿ, ಚಾಕು, ಚೂರಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಸಾಣೆ ಹಿಡಿಯುವವನು, — ಹರಿತಗೊಳಿಸುವವನು : ಶಿಕಲಗಾರರು . . . ಈಗ ಚೂರಿ, ನಾದಿಗರ ಕತ್ತಿ . . . ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಸಾಣೇ ಹಿಡಿಯುವರು (ಕಭಾಗ. ೨೦೫). **ಶಿಕಲಿಗಾರ** : ನಾನು ಶಿಕಲಿಗಾರನು ಕತ್ತಿಯ ಮಾರಲಿಕ್ಕೆ ಹೋಗುವೆನು (ಕಾಾರ. ೭೭). **ಶಿಕ್ಕಲಿಗಾರ** : ನಾನು ಡೆಮಾಸ್ಕನಿಸ್ ಶಿಕ್ಕಲಿಗಾರ ಹಸುಳೆ (ಯಕ್ಷಪ್ರ. ೧೩೭). **ಸಿಕಲಗಾರ** : "ಸಾಣೆಹಿಡಿಯುವವ, ಶಸ್ತ್ರಮಾರ್ಜ" (ಗಂಗಾಮ. ೬). **ಸಿಕಲಿಗಾರ** : ಜೀನಗಾರಗೆ ಸಿಕಲಿಗಾರ ಸಾಕ್ಷಿ (ಗಾದೆ). **ಸಿಕ್ಕಲಗಾರ** : ಕಮ್ಮಾರರು, ಸಿಕ್ಕಲಗಾರರು, ಬಡಿಗರು, ದಂಡಾಳುಗಳಿಗೋಸ್ಕರ ಶಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಅಹೋರಾತ್ರಿ ದುಡಿಯುತ್ತಿದ್ದರು (ಯದುರಾ. ೭೭).

[ಶಿಕಲ + - ಗಾರ (< - ಕಾಱ). / ಮರಾ. ಸಿಕಲಗಾರ್, ಸಿಕ್ಕಲಗಾರ್]

ಶಿಕಲಿ 'ಶಿಕಲ' ನೋ.

ಶಿಕಲಿಗಾರ 'ಶಿಕಲಗಾರ' ನೋ.

ಶಿಕಸ್ತು, ಶಿಖಸ್ತು (ನಾ). ೧. (ಕಾಗದದಂತೆ ಮಡಿಸಿ) ಹರಿದಿರುವುದು ; ಭಗ್ನವಾದ ಸ್ಥಿತಿ : (೬). ೨. (ಹಡಗು, ನಾವೆ ಮುಂತಾದುವು) ಒಡೆದುದು; ಮುರಿದುದು : (೬). ೩. (ಕಟ್ಟಡ ಮುಂತಾದುವು) ದುರಸ್ತು ಇಲ್ಲದೆ ಜೀರ್ಣವಾಗಿರುವಿಕೆ, — ಶಿಥಿಲಗೊಂಡಿರುವಿಕೆ : (೬). **ಶಿಖಸ್ತು** : ೩. "ಶಿಖಸ್ತು" ಆಗಿದ್ದರೆ "ದುರಸ್ತು" ಮಾಡಿಸುವುದು, ತಾಲ್ಲೂಕುಅಧಿಕಾರಿಗಳ ಕರ್ತವ್ಯ (ಕಲನ. ೧೪೫).

ಶಿಕಸ್ತಾಗು = ಚೆದರು ; ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾಗು : ನವಾಬರಾ ದಂಡು ಹೊಡೆದು ಆಗ್ಗೆ ಇವರು ಶಿಕಸ್ತಾಗಿ ಗಿಡಾಬಿದ್ದು ವೋಡಿಹೋಗುವಾಗ್ಗೆ ನಾವು ಮುಂದೆ ಇರುವಲ್ಲು ಲಡಾಯಿ ಬಿತ್ತು (ಮದಟ. ೪೩-೧೨). [← ಪಾರ. ಹಿಂ. ಶಿಕಸ್ತ್; ಮರಾ. ಶಿಕಸ್, ಸಿಕಸ್]

ಶಿಕಾರಾ, ಷಿಕಾರ (ನಾ). (ತಂಗಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ಇರುವ) ನದಿಯಲ್ಲಿ ತೇಲಾಡುವ ದೋಣಿಮನೆ : ಒಂದು ಬಾರಿ ಶಿಕಾರಾ(ದೋಣಿ)ದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ನಾವು ವಿಹಾರಕ್ಕೆ ಹೋಗಬಾರದೇಕೆ? (ರಕ್ತಸ. ೪೭). **ಷಿಕಾರ** : ಷಿಕಾರದಂತೆ ಗೃಹನೌಕಯೂ ಬೆಟ್ಟ ದಾಲಸರಸಿಯು ಕಣಿವೆ ಉದಕಮಂಡಲ ತೋರೆ ಶ್ರೀನಗರದಂತೆ (ಮಾನಸ. ೭೯-೧೦). [← ಹಿಂ. ಶಿಕಾರಾ]

ಶಿಕಾರಿ, ಷಿಕಾರಿ (ನಾ). ೧. (ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ) ಮೃಗಪಕ್ಷಿಗಳನ್ನು ಬೆನ್ನಟ್ಟಿ ಹೋಗಿ ಹಿಡಿಯುವ ಅಥವಾ ಕೊಲ್ಲುವ ಕ್ರೀಡೆ ; ಬೇಟೆ : ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯರಾಯನು . . . ಒಂದು ದಿನ ಶಿಕಾರಿಗಾಗಿ ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ನಾನಾಮೃಗವಂ ಸಂಹರಿಸಿ ಬರುವಲ್ಲಿ (ಬ್ರುತ್ತೀಸ. ೬೩) ; ಅವರು ಹಮೇಷಾ ಶಿಕಾರಿಗೆ ಹೋಗುತ್ತಾ ಇದ್ದಾರೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೫೫). **ಷಿಕಾರಿ** : ೧. ಷಿಕಾರಿಮಾಡುವುದು, ಷಿಕಾರಿಗೋಸ್ಕರ, ತಿನ್ನುವುದಕ್ಕಲ್ಲ ! (ಬಂಕಿಮ. ೬೭);

ಈಗ ಅವನೊಬ್ಬ ನುರಿತ ಬೇಟೆಗಾರ. ವನಮೃಗಗಳನ್ನು ಅವುಗಳ ದಾಡು ಹಿಡಿದು ಶಿಕಾರಿ ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಎತ್ತಿದ ಕೈ (ಮಗಮಾಂ. ೨೫). ೨. ಬೇಟೆಯಾಡುವವನು ; ಬೇಟೆಗಾರ: ರಾಯರು ನಿಪುಣ ಶಿಕಾರಿಗಳೆಂದು ನಮ್ಮ ಊರಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ರಾಗಿದ್ದರು (ರಾಯಕ. ೧೪). ೩. ಬೇಟೆಗೆ ಗುರಿಯಾಗುವ ಪ್ರಾಣಿ: ಈಗ ನೀವು ನನ್ನ ಬಂದಿ, ನನ್ನ ಶಿಕಾರಿ (ದೌಲತ್. ೧೨೮).

[← ಶಾರ ; ಹಿಂ. ಮರಾ. ಶಿಕಾರ್, ಶಿಕಾರೀ]

ಶಿಕ್ಕಲಿ 'ಶಿಕಲ' ನೋ.

ಶಿಕ್ಕಲಿಗಾರ 'ಶಿಕಲಗಾರ' ನೋ.

ಶಿಕ್ಕಾ 'ಸಿಕ್ಕಾ' ನೋ.

ಶಿಕ್ಕಾಮೋರ್ತಬ್ಬ 'ಸಿಕ್ಕೆಮೋರ್ತಬ' ನೋ.

ಶಿಕ್ಕೆ 'ಸಿಕ್ಕಾ' ನೋ.

ಶಿಕ್ಥ (ನಾ). ಅನ್ನದ ಅಗುಳು : ಮಕರಕೇತುಪ್ರಹರರೂಪಂಗೆ ಭಾಂಡೋದನದ ಶಿಕ್ಥದಿಂ ತಣಿಪುದು ಚಕಿತಮಲ್ಲವೆ ನಮಗೆ ಗುರುರಾಯ (ದುರಷ. ೧೭. ೪೪). [< ಸಂ. ಸಿಕ್ಥ]

ಶಿಕ್ಮಿ, ಷಿಕಮಿ, ಷಿಕ್ಮಿ (ನಾ). (ಜಮೀನನ್ನು ಮೂಲಗೇಣೇದಾರನಿಂದ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಗೇಣಿಗೆ ಪಡೆದ) ಒಳಗೇಣಿ ; ಪೋಟಗೇಣಿ ; ಜಮೀನುದಾರನಿಂದ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಗೇಣಿಗೆ ಜಮೀನನ್ನು ಪಡೆದು ಒಳಗೇಣಿದಾರನಿಂದ ಸರ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲಬೇಕಾದ ಭಾಗವನ್ನು ಸಂದಾಯಪಡಿಸುವುದು : (ಮೈಗಜೆ. IV, ೭೮೫). 'ಶಿಕ್ಮಿದಾರ' ಪರಾ. **ಷಿಕಮಿ** : (೬). **ಷಿಕ್ಮಿ** : ಕೆಲವು ಡಿಸ್ಟ್ರಿಕ್ಟುಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಯರು ಅಮಾನಿಯಾಗಿಯೂ ಇನ್ನು ಕೆಲವು ಡಿಸ್ಟ್ರಿಕ್ಟುಗಳಲ್ಲಿ ಷಿಕ್ಮಿಯಾಗಿಯೂ ನಡೆಯುತ್ತಿತ್ತು (ಚಾಮವಂ. ೩೩೪).

ಷಿಕಮಿಕುಳ = ಕಂದಾಯವನ್ನು ನೇರವಾಗಿ ಸರ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟದೆ ಭೂಮಾಲೀಕನ ಮೂಲಕ ಸಂದಾಯ ಮಾಡುವ ರೈತ : ಪಟ್ಟೇದಾರನ ಷಿಕಮಿಕುಳಗಳ ಗೋಣಗಾಟಗಳಿಗೆ ಸ್ವಲ್ಪವಾದರೂ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದಂತೆ ನಿಮಾನಿಮಿ ಕಂದಾಯವನ್ನು ಪಟ್ಟೇದಾರನಿಗೆ ಇತರ ಕುಳಗಳು ಕೊಡುವುದು (ಭೂಮಿಅ. ೩೭). **ಷಿಕ್ಮೀಹಿಡುವಳಿದಾರ** = ಒಳಗೇಣಿಯನ್ನು ಪಡೆದವನು ; ಒಳಗೇಣಿದಾರ : ಕಂದಾಯವು ಬಾಕಿ ಉಳಿದಲ್ಲಿ ಬಾಕಿ ಷಿಕ್ಮೀಹಿಡುವಳಿದಾರರ ಜಮೀನನ್ನು ಹರಾಜು ಮಾಡಬೇಕೇ ವಿನಹ . . . ಉಳಿದ ಷಿಕ್ಮಿಹಿಡುವಳಿಗಳನ್ನು ಹರಾಜು ಮಾಡಲ್ಪಡಕೂಡದು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೭೮). [← ಪಾರ. ಶಿಕಮಿ, ಶಿಕ್ಮ್ ; ಹಿಂ. ಶಿಕಮೀ ; ಮರಾ. ಶಿಕಮ್, ಸಿಕಮ್]

ಶಿಕ್ಮಿದಾರ, ಷಿಕಮಿದಾರ, ಷಿಕ್ಮಿದಾರ (ನಾ). ಒಳಗೇಣಿ ಪಡೆದವನು ; ಒಳಸಾಗುವಳಿದಾರ : (ಮೈಗಜೆ. IV. ೭೮೫). **ಷಿಕಮಿದಾರ** : (೬). **ಷಿಕ್ಮಿದಾರ** : ಜಮೀನು, ಎಂದರೆ ಜಮೀನಿನಲ್ಲಿನ ಅಥವಾ ಅದರ ಮೇಲಿನ ಅಧಿಕಾರ, ಜಮೀನಿನ ಮಾಲೀಕನ ಮತ್ತು ಷಿಕ್ಮಿದಾರನ ಸಂಬಂಧವೂ ಸೇರಿ ಜಮೀನುಹಿಡುವಳಿ ಮತ್ತು ಕಂದಾಯದ ವಸೂಲಿ (ಭಾಧಾಸ. ೨೮೯). [ಷಿಕ್ಮಿ + -ದಾರ್. / ಮರಾ. ಶಿಕಮೀದಾರ್]

ಶಿಕ್ಯ (ನಾ). ೧. ಪಾತ್ರ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ತೂಗುಹಾಕಲು ಬಳಸುವ ಸಾಧನ; ನೆಲುವು : " ಕಾಚಂ ಶಿಕ್ಯಮವಲಂಬಮೆನೆ ನೆಲಹು" (ಮಂಗರಾ. ೬೩-೨೭). ೨. ತಕ್ಕಡಿಯ ತಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿರುವ ಹುರಿ. [ಸಂ.]

ಶಿಕ್ಯಿತ (ಗು). ೧. ನೆಲುವಿನಲ್ಲಿ ನೇತುಬಿಟ್ಟ, – ಇಳಿಬಿಟ್ಟ. (ನಾ). ೨. ನೆಲುವಿನಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟಿದ್ದು : "ಕಾಚಿತಂ, ಶಿಕ್ಯಿತಂ – ೨ ಉಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ತಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೪೭). [ಸಂ.]

ಶಿಕ್ಯೋತ್ಸವ (ನಾ). ಕೃಷ್ಣಜನ್ಮಾಷ್ಟಮಿಯ ಮರುದಿನದಂದು ಹಾಲು, ಮೊಸರು ಮತ್ತು ಬೆಣ್ಣೆಯ ಮಡಕೆಗಳ ನೆಲುವನ್ನು ತೂಗುಹಾಕಿರುವ ಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣನ ಮೂರ್ತಿಯನ್ನಿಟ್ಟು ನಡೆಸುವ ಉತ್ಸವ, – ಮೆರವಣಿಗೆ : (೩).

[ಸಂ.]

ಶಿಕ್ಷ (ನಾ). ೧. ಉಪಾಧ್ಯಾಯ ; ಗುರು : ವಿಖ್ಯಾತನಚಳಿತಂ ಶಿಕ್ಷನೆನಿಸಿರ್ದುವರ್ಕನ ದಸೆಯೊಳ್ (ಜಾತತಿ. ೯-೧೭). ೨. ದಂಡಿಸುವವನು ; ಶಿಕ್ಷಿಸುವವನು: 'ದುಷ್ಟಶಿಕ್ಷ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಶಿಕ್ಷಕ (ನಾ). ೧. ಉಪಾಧ್ಯಾಯ ; ಗುರು : "ಕಲ್ಪಾಯ್ತನೆಂದು ವಿದ್ಯಾಶಿಕ್ಷಕಂ" (ಕಬ್ಬಿಗ. ೩೫) ; ಒಕ್ಕಣಿಕೆಗಳನ್ನು ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿ ಹ್ಯಾಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶಿಕ್ಷಕನು ಹುಡುಗರಿಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಸಿಕೊಡಬೇಕು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೮೪); ಸದಾಶಿವರಾಯರು . . . ಸರಕಾರಿಶಾಲೆಯ ಶಿಕ್ಷಕರಾದರು (ಇಂಚಾಪ. ೬-೧೯). ೨. ದಂಡಿಸುವವನು ; ಶಿಕ್ಷಿಸುವವನು: 'ದುಷ್ಟಶಿಕ್ಷಕ' ಪರಾ. ೩. ಕಲಿಯುವವನು. ೪. [ಜೈನ] ಶಿಕ್ಷಾವ್ರತಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸುವವನು : ನಾಲ್ಸಾಸಿರದ್ಯೆನೂಱಯ್ಮದಿಂಬರ್ ಶಿಕ್ಷಕರುಂ ಒಂಭೈಸಾಸಿರ್ವರವಧಿಜ್ಞಾನಿಗಳುಂ (ಆದಿಪು. ೧೭-೪೦ ವ) ; ಎರಡುಲಕ್ಕೆಯ ಪತ್ತುಸಾಸಿರದ ನಾಲ್ಘೂರ್ವರ್ ಶಿಕ್ಷಕರುಂ ಇಚ್ಛಾಸಿರ್ವರವಧಿಜ್ಞಾನಿಗಳುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೫-೮೧ ವ). [ಸಂ.]

ಶಿಕ್ಷಕವೃತ್ತಿ (ನಾ). ಉಪಾಧ್ಯಾಯನ ಕೆಲಸ : ಶಿಕ್ಷಕವೃತ್ತಿಯ ಪಾವನಯಾತ್ರೆಯ ಕೊನೆಯ ಮೆಟ್ಟಿಲನು ಹತ್ತಿ ನಿಂದೆ (ಇಂಚಾಪ. ೫೪-೫೮). [ಸಂ.]

ಶಿಕ್ಷಕಿ (ನಾ). ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿಸುವವಳು ; ಉಪಾಧ್ಯಾಯಿನಿ : ಸುಮತಿ . . . ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳ ಸಾಲೆಯಲ್ಲೇ ಶಿಕ್ಷಕಿಯಾಗಿದ್ದಾಳೆ (ಆಜೋಲಿ. ೭೩). [ಶಿಕ್ಷಕ + – ಇ₂]

ಶಿಕ್ಷಣ (ನಾ). ೧. ತಿಳಿಯುವಿಕೆ ; ಕಲಿಯುವಿಕೆ ; ಜ್ಞಾನಾರ್ಜನೆ : ವ್ಯಕ್ತಿ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಬರುತ್ತಿರುವ ಅನುಭವವೇ ಶಿಕ್ಷಣ. ಈ ಶಿಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಆಧಾರ ಜೀವನ (ಶಿಕ್ಷದ. ೨). ೨. (ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು) ಕಲಿಸುವಿಕೆ ; ಬೋಧಿಸುವಿಕೆ. ೩. ತರಬೇತಿ ; ತರಪೇತು: ಅರ ಎಡೆ ಹಸ್ತಿಶಿಕ್ಷಣವಿಚಕ್ಷಣರಿಂದರ ಎಡೆ ಅಶ್ವಶಿಕ್ಷೆಯಿಂ (ಶಮದ. ೫೭ ಪ್ರಯೋ). ೪. ಶಿಕ್ಷಿಸುವುದು ; ದಂಡಿಸುವುದು: 'ದುಷ್ಟಶಿಕ್ಷಣ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಶಿಕ್ಷಣಇಲಾಖೆ (ನಾ). ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕ, ಶಿಕ್ಷಕರ ನೇಮಕ ಮುಂತಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಸರಕಾರದ ಒಂದು ಆಡಳಿತ ಶಾಖೆ : ಶಿಕ್ಷಣಇಲಾಖೆಯ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕಸಮಿತಿಯು ಈ ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಹತ್ತನೆಯ ತರಗತಿಯ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕವನ್ನಾಗಿ ಆಯ್ಕೆಮಾಡಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಶಿಕ್ಷಣ + ಇಲಾಖೆ]

ಶಿಕ್ಷಣಕೇಂದ್ರ (ನಾ). ತರಪೇತನ್ನು ನೀಡುವ ಮುಖ್ಯಸ್ಥಳ : ನೂತನರೀತಿಯ ಶಿಕ್ಷಣವನ್ನು ಉಪಾಧ್ಯಾಯರಿಗೆ ಕೊಡಲು ಶಿಕ್ಷಣಕೇಂದ್ರಗಳು ಹೆಚ್ಚಬೇಕು (ಶಿಕ್ಷದ. ೧೩೯).

[ಸಂ.]

ಶಿಕ್ಷಣತಜ್ಞ (ನಾ). ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ನುರಿತವನು: ಶಿಕ್ಷಣತಜ್ಞರೂ ಪೌರನೀತಿವಿಶಾರದರೂ . . . ತಮ್ಮ ಓದಿನ ಪರಿಜ್ಞಾನವನ್ನು ತಮ್ಮ ಜೊತೆಯ ಜನರ ಯೋಗಕ್ಷೇಮಕ್ಕಾಗಿ ಬರೆದು ಪ್ರಸಾರಮಾಡಬೇಕು (ರಾಮರಾ. ೪೫).

[ಸಂ.]

ಶಿಕ್ಷಣಮಂಡಲಿ (ನಾ). ಶಿಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಆಗುಹೋಗುಗಳನ್ನೂ ನಿಯಮಾವಳಿಗಳನ್ನೂ ರೂಪಿಸಿ ವ್ಯವಸ್ಥಿತಗೊಳಿಸುವ ಆಡಳಿತಸಂಸ್ಥೆ: ಶಿಕ್ಷಣಮಂಡಲಿಯ ಆದೇಶವನ್ನು ಪಡೆಯಲಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ. ಶಿಕ್ಷಣಮಂಡಲೀ]

ಶಿಕ್ಷಣಮಾಧ್ಯಮ (ನಾ). ವಿದ್ಯಾಸಂಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಶಿಕ್ಷಣದ ಪ್ರಸಾರದ ಮಾಧ್ಯಮವಾಗಿ ಬಳಸುವ ಭಾಷೆ ಇತ್ಯಾದಿ : ದೇಶಭಾಷೆ ಶಿಕ್ಷಣ ಮಾಧ್ಯಮವಾಗಬೇಕು (ಗೃಹವಿ. III. ಮುನ್ನುಡಿ). [ಸಂ.]

ಶಿಕ್ಷಣವೇತ್ತ (ನಾ). ಶಿಕ್ಷಣದ ರೀತಿ, ಉದ್ದೇಶಗಳನ್ನು ಕೂಲಂಕಷವಾಗಿ ಬಲ್ಲವನು : ಪಠ್ಯವಸ್ತುವಿನ ರಚನೆ ಮತ್ತು ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಕಡೆಗೆ ಶಿಕ್ಷಣವೇತ್ತರು ಹೆಚ್ಚಿನ ಗಮನಕೊಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೧೭೧). [ಸಂ. ಶಿಕ್ಷಣವೇತ್ತೃ]

ಶಿಕ್ಷಣಶಾಖೆ (ನಾ). ಸಾರ್ವಜನಿಕಶಿಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಆಡಳಿತವನ್ನುಳ್ಳ ವಿಭಾಗ : ಶಿಕ್ಷಣಶಾಖೆಯ ಮಂತ್ರಿಗಳು ಪ್ರವಾಸದಲ್ಲಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ).

[ಸಂ. ಶಿಕ್ಷಣಶಾಖಾ]

ಶಿಕ್ಷಣಶುಲ್ಕ (ನಾ). ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಶಾಲೆಗೆ ಅಥವಾ ಗುರುವಿಗೆ ಕೊಡುವ ಹಣ : ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿವೇತನದಿಂದ ಆ ಹುಡುಗನ ಶಿಕ್ಷಣಶುಲ್ಕ ಕಡಮೆಯಾಯಿತು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಶಿಕ್ಷಾಕ್ರಮಣ (ನಾ). ತರಬೇತಿಯ ಹತೋಟಿ : ತಿಮಿರವಡಗಿದ ಲೋಕ ಶಿಕ್ಷಾಕ್ರಮಣವಡಗಿದ ವಂತಿ ಕರ್ಮಭ್ರಮೆಗಳಡಗಿದ ಯೋಗಿ (ಜವ್ವಾಅ. ೮-೨೪). [ಸಂ.]

ಶಿಕ್ಷಾಗುರು (ನಾ). ೧. ಉಪಾಧ್ಯಾಯ ; ಶಿಕ್ಷಕ : ಬರಲಿ ಕರ ಕೈತವದ ಶಿಕ್ಷಾಗುರುವನೆನುತವನೀಶ ದೂತರ ಹರಿಯಬಿಟ್ಟನು ಹರಿಯ ನಿಳಯಕೆ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೮-೪೭). ೨. ಧರ್ಮೋಪದೇಶ ನೀಡುವವನು ; ಧಾರ್ಮಿಕಗುರು. [ಸಂ.]

ಶಿಕ್ಷಾಚಾರ್ಯತನ (ನಾ). ಗುರುವಾಗಿರುವಿಕೆ : ಹಿಡಿಹಿಡಿದುಕೊಂಡರ್ತಿಯಲಿ ಬೆಂಬಿಡದ ಶಿಕ್ಷಾಚಾರ್ಯತನದಲಿ ಜಡಿದು ಜಂಕಿಸಿ ಮುದ್ದುತನ ಮಿಗೆ ಮಾಯೆ ತನ್ನಂತೆ ನಡೆಯ ಕಲಿಸಿದಳಂಚೆವಿಂಡಿಗೆ (ಪ್ರಭುಲಿಂ. ६-೬೩). [ಶಿಕ್ಷಾಚಾರ್ಯ + -ತನ]

ಶಿಕ್ಷಾಧ್ಯಕ್ಷ (ನಾ). ದಂಡನೆಮಾಡುವವನು ; ಪರಮೇಶ್ವರ : ತ್ರಾಹಿಮಾಂ ಜಗದುದಯರಕ್ಷ ಶಿಕ್ಷಾಧ್ಯಕ್ಷ ತ್ರಾಹಿಮಾಂ (ಪಚಿಕಾ. ೫-೭೮). [ಸಂ.]

ಶಿಕ್ಷಾಪದ (ನಾ). [ಬೌದ್ಧ] ಧರ್ಮಸ್ವೀಕಾರ ಮಾಡುವವನು ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ನಿಯಮ ; ಶೀಲ : ಭಗವಂತನು ಶ್ರಾವಕರಿಗೆ ಶಿಕ್ಷಾಪದವನ್ನು ಅಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಜ್ಞೆ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ (ಬುದ್ಧಪ. ಮಿಲಿಂದ. ೧೦೩) ; 'ಜೈನಶ್ರಾವಕರು ಪರಿಪಾಲಿಸಬೇಕು' ಎಂದು ವಿಮರ್ಶಕರು ತೋರಿಸಿಕೊಟ್ಟಿರುವ ಎಂಟು "ಅಣುವ್ರತ"ಗಳಂತೆಯೇ ಬೌದ್ಧಉಪಾಸಕರಿಗೂ ಕೆಲವು ಶಿಕ್ಷಾಪದಗಳು ವಿಧಿಸಲಾಗಿವೆ (ಶೀರ್ಷಿಕ. ೯೮). [ಸಂ.]

ಶಿಕ್ಷಾರ್ಹ (ನಾ). ದಂಡನೆಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದುದು ; ಶಿಕ್ಷೆಗೆ ಅರ್ಹವಾದುದು : ಲೋಕದ ಕಣ್ಣನಲ್ಲಿ ಅದು ಅನ್ಯಾಯ ಅಕ್ರಮ್ಯ ಶಿಕ್ಷಾರ್ಹ ಎಂದು ಕಂಡುಬಂದರೂ . . . ಅಂಜದೆ ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ ನೆರವೇರಿಸಿ ಕೃತಕೃತ್ಯನಾದವನು (ವೀರಯೋ. VI. ಮುನ್ನುಡಿ). [ಸಂ.]

ಶಿಕ್ಷಾಲಯ (ನಾ). ಶಿಕ್ಷಣವನ್ನು ನೀಡುವ ಸ್ಥಳ ; ಪಾಠಶಾಲೆ : "ಶಿಕ್ಷಾಲಯಮದೋದುವಾಗಾರವಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೫೫-೧೧). [ಸಂ.]

ಶಿಕ್ಷಾವಚನ (ನಾ). ಬೋಧನೆಯ ಮಾತು ; ಉಪದೇಶದ ನುಡಿ : ಗುರುಶಿಕ್ಷಾವಚನಂಗಳಂ ಹೃದಯದೊಳ್ ಮಾಂಗಲ್ಯಗೀತಾಮೃತಸ್ವರಮಂ ಕರ್ಣದೊಳಾಂತು . . . ಮಣಿಶೃಂಗೋತ್ತುಂಗಮಂ ಮೌಳಿಯಂ ಶಿರದೊಳ್ ತಾಳ್ದಿದಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೪-೨೫). [ಸಂ.]

ಶಿಕ್ಷಾವಿದ (ನಾ). ಆನೆ, ಕುದುರೆ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಶಿಕ್ಷಿಸಿ ಪಳಗಿಸುವವನು, – ತರಪೇತು ನೀಡುವವನು : ಇದು ಭದ್ರಾಶ್ವಂ ಶಿಕ್ಷಾವಿದನಿದರೊಳ್ನನ್ನ ಬಲ್ಮೆಯಂ ಮೆಚೆಯನೆ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೯-೪೭). [ಸಂ. ಶಿಕ್ಷಾವಿದ್]

ಶಿಕ್ಷಾವ್ರತ (ನಾ). [ಜೈನ] ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿರುವ ಶ್ರಾವಕರು ಪಾಲಿಸಬೇಕಾದ ಸಾಮಾಯಿಕ, ಪ್ರೋಷಧ, ಅತಿಥಿಸಂಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಸಲ್ಲೇಖನಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಕಾರದ ವ್ರತ : ವಿವಿಧ ಪ್ರಾಣಿಗಣಂಗಳೊಳ್ ಸಮತೆ . . . ಜೀವಿತಾಂತ್ಯದೆಡೆಯೊಳ್ ಸನ್ಯಾಸಮುಂ ಮಾಟ್ಪುದೆಂದಿವು ನೇರ್ಪಟ್ಟೆಸೆವನ್ನೆಗಂ ನೆಗಟ್ಟುವಂ ಶಿಕ್ಷಾವ್ರತಂ ನಾಲ್ಕುಮಂ (ಆದಿಪು. ೭-೯) ; ಶೀಲೋಪವಾಸಮುಂ ದಾನವ್ರತಮುಂ ನಿಖಿಲ ಸಮತೆಯುಂ ಸನ್ಯಾಸವ್ರಜನಮುಮೆಂಬಿವು ಶಿಕ್ಷಾವ್ರತಮಿದು ನಾಲ್ಕು ತೆಜಿನನೂನಾಗಮದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೯೦). [ಸಂ.]

ಶಿಕ್ಷಾಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ವೇದಾಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಸ್ವರ, ವ್ಯಂಜನಗಳನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸುವ ವಿಧಾನ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ ; ☞ ಇದು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ವೇದಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಪದವಾಗಿದ್ದು, ಈಚೆಗೆ ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಅನ್ವಯವಾಗುತ್ತಲಿದೆ : "ಧ್ವನಿಶಾಸ್ತ್ರ ; ಶಿಕ್ಷಾ(ಶಾಸ್ತ್ರ). (ಒಂದು ಭಾಷೆಯ) ಧ್ವನಿಪದ್ಧತಿ" (Phonology. ೫೦೫೧). [ಸಂ.]

ಶಿಕ್ಷಾಸೂತ್ರ (ನಾ). ಶಿಕ್ಷಾಶಾಸ್ತ್ರದ ನಿಯಮ ; ಉಚ್ಚಾರಣಾಕ್ರಮ : ಈಕ್ಷಿಸಿ ಶಿಕ್ಷಾಸೂತ್ರದ ಲಕ್ಷಣಮಂ ಲೋಕರೂಢಿ ಕೆಡದವೊಲಜಿವರ್ ಲಕ್ಷಿಪುದು ನುಡಿಗಳೊಳ್ ಬಹುಳಾಕ್ಷೇಪಣಮಿಲ್ಲದಿರೆಯುಮಜಿಯದ ಕೆಲವಂ (ಶಮದ. ೨೫೨). [ಸಂ.]

ಶಿಕ್ಷಿಕೆ (ನಾ). ಉಪಾಧ್ಯಾಯಿನಿ ; ಶಿಕ್ಷಕಿ : ಒಬ್ಬ ಶಿಕ್ಷಿಕೆಯರೊಡನೆ ಹೋಗಿದ್ದವು (ಅನ್ನ. ೮೫). [ಸಂ. ಶಿಕ್ಷಿಕಾ]

ಶಿಕ್ಷಿತ (ಗು). ೧. ಕಲಿತ ; ಬೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ೨. ತರಬೇತುಗೊಂಡ ; ಪಳಗಿದ. ೩. ಚತುರತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. (ನಾ). ೪. ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿತವನು ; ಶಿಕ್ಷಣ ಪಡೆದವನು : ಕೃತಮುಖಿವೊಡೆ ಸದ್ಗುರುಶಿಕ್ಷಿತನಪ್ಪವನಜಿಗುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೪-೨೪). ೫. ನಿಷ್ಣಾತ ; ಪ್ರವೀಣ : "ಚತುರಃ, ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞಃ . . . ಶಿಕ್ಷಿತಃ, ಪ್ರವೀಣಃ – ಈ ೧೧ ಬಲ್ಲವಂ" (ಹಲಾಯು. ೫೫-೧೮೦). [ಸಂ.]

ಶಿಕ್ಷಿತಾಯುಧ (ನಾ). ಶಸ್ತ್ರಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಣಾತನಾದವನು: "ಸ್ವಹಸ್ತಃ, ಶಿಕ್ಷಿತಾಯುಧಃ – ಈ ೨ ಕೈಯ್ಯುವಿಡಿವವಂ" (ಹಲಾಯು. ೬೧-೨೧೮). [ಸಂ.]

ಶಿಕ್ಷಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕಲಿಸು ; ಬೋಧಿಸು : ಶಾಸ್ತ್ರಂಗಳೊಳ್ ಪರಿಣತರ್ ನೀಮುಮಪ್ಪಿರಂತನಿತುಮನೀ ಕೂಸಿಂಗೋದಿಸಿ ಶಿಕ್ಷಿಸಿದುದಂ ತೋಟಿದಿರಪ್ಪೊಡೆ ಕೂಸು ನಿಮ್ಮ ಮಗಳಪ್ಪುದು ನಿಶ್ಚಯಂ (ಸುಕುಮಾ. ೭-೪೫ ವ); ನಯದಿಂದಂ ತಾಯುಂ ತಂದೆಯುಮೊಳ್ಪನೆ ಶಿಕ್ಷಿಪಂತೆ ಮನುಜಾವಳಿಯಂ ನಯದಿಂ ಸಂಭೋದಿಸಿ (ಸಮಪ.೧-೨೯);ವಿದ್ಯೋಪವಿದ್ಯೆಗಳನತಿಹೃದ್ಯಂಗಳನಾತ್ಮಜಂಗೆ ಶಿಕ್ಷಿಸುವಂತಾತೋದ್ಧರವ ಮುಗ್ಧೆ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೪-೪). ೨. ತರಪೇತು ಕೊಡು ; ತಿದ್ದು : ಸಕಲಶಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸ ವಂಗೆಯ್ಯುಮಂದಿರ್ಪಮಿವರ್ ನಮ್ಮನತ್ಯಾಗ್ರಹದಿಂ ಶಿಕ್ಷಿಸಿ ಸಾಕ್ಷರಿಕರಂ ಮಾಲ್ಪೊಡೆ ನಮ್ಮೊಲ್ಲದುದಾವುದೆಂದು . . . ಒಡಂಬಟ್ಟು (ಸುಕುಮಾ. ೨-೫೫ ವ) ;ದೀಕ್ಷೆಯನಗಿಲ್ಲ ಪಾಪಾತ್ಮನಂ ಪತಿಕರಿಸಿ ಕರುಣದಿಂ ಧರ್ಮಪಥಕೆ ಶಿಕ್ಷಿಸಿದೆ ನೀನೆ ಗುರುವು (ಬಬುಪು. ೫೧-೨೧). ೩. ದಂಡಿಸು ; ಶಿಕ್ಷೆಕೊಡು : ಕಸದೊಡನೆ ಕೂಡಿ ಪೆರ್ಚಿದ ಸಸಿಯುಂ ಶಿಕ್ಷಿಸದ ಮಕ್ಕಳುಂ . . . ಒಪ್ಪರಲಾರ್ಕುಮೆ ಕಡೆಯೊಳ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೮೨); ಗಂಡಹೆಂಡಿರನತ್ಯುಗ್ರದಿ ಶಿಕ್ಷಿಸಲ್ ಪ್ರಜೆಗಳಂ ಭೂಪಾಲಕಂ ಬಾಧಿಸಲ್ (ಸೋಮೇಶ. ೨೯); ತನ್ನ ಸಹಜಮಲ್ಲದ ಪಿರಿದಲಂಕರಿಸಿಕೊಂಬವಳ್ಳಿಲ್ಲಳೇ ಶಿಕ್ಷಿಸಿದೊಡೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೫-೫೭). [ಶಿಕ್ಷ್ + -ಇಸು]

ಶಿಕ್ಷೆ (ನಾ). ೧. ಕಲಿಕೆ ; ಜ್ಞಾನಾರ್ಜನೆ ; ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ : ಆ ಸಮಯದಲಿ ಬಂದನೊಬ್ಬನು ಭೂಸುರನು ಸಟುತೂಹಲನು ಬಹುದೇಶಪರಿಯಟಣ ಪ್ರವಾಸಾಭ್ಯಾಸ ಶಿಕ್ಷೆಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೧-೨). ೨. ತರಬೇತು ; ಶಿಕ್ಷಣ : ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಮೀನುಗಳು ಶಿಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆಯಿದ್ದಾಗ್ಯೂ . . . ವಿಚಿತ್ರಗಮನಗಳಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವವು (ಅರ್ಣಮಾ. ೪೭) ; ಒಳ್ಳೆಯ ಶಿಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದವನಂತೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ (ಹೊಸಕ್ಕಿ. ೧). ೩. ದಂಡನೆ; ದಂಡ : "ಶಿಕ್ಷೆ, ಪಡೆ – ಈ ೨ ದಂಡಮೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೪೭-೩೭) ; ಸಾಕ್ರಟೀಸನು ನಾಸ್ತಿಕನೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಿ, ವಿಷ ಕುಡಿಸಿ ಅವನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಬೇಕೆಂಬ ಶಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ವಿಧಿಸಿದರು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೮೨) ; ನಾಲ್ಕುವರ್ಷದ ಹುಡುಗ ಕಳ್ಳತನ ಮಾಡಿದರೆ ಅವನಿಗೆ ಯಾವ ಶಿಕ್ಷೆಯೂ ಇಲ್ಲ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೨೬೫). ೪. (ಶಿಕ್ಷೆ, ಕಲ್ಪ, ವ್ಯಾಕರಣ, ನಿರುಕ್ತ, ಛಂದಸ್ಸು ಮತ್ತು ಜ್ಯೋತಿಷ ಎಂಬ ಆರುಬಗೆಯ ವೇದಾಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಶಿಕ್ಷಾಶಾಸ್ತ್ರ : "ವೇದಾಂಗಷಟ್ಕಯಂ ಶಿಕ್ಷಾದಿಗಳುಪನಿಷದಮೆಂಬುದದು ವೇದಾಂತ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೬-೧೨) ; ಶಿಕ್ಷೆಯೇ ಉದಾತ್ತ ಅನುದಾತ್ತ ಸ್ವರಿತ ಪ್ರಚಯಗಳೆಂಬ ಚತುರ್ವಿಧಸ್ವರಕರಣಪೂರ್ವಕಮಾದ ಪದಪಾಠಕ್ರಮದಿಂ ವೇದಾಧ್ಯಯನಾದಿಕವ ಶಿಕ್ಷಿಸುವುದು (ವಿವೇಕ. ೪).

ಶಿಕ್ಷೆಕೊಡು = ದಂಡನೆಯನ್ನು ನೀಡು ; ಶಿಕ್ಷಿಸು : ತಪ್ಪು ಮಾಡಿದ್ದಕ್ಕೆ ಶಿಕ್ಷೆ ಕೊಡುವನೆಂಬ ಭಯದಿಂದಲೋ ಏನೋ ಎಲ್ಲರೂ ನಾನಲ್ಲ ತಾನಲ್ಲ ಎಂದುಬಿಟ್ಟರು (ಪಸುಪೂ. ೨೦೭). **ಶಿಕ್ಷೆವಿಧಿಸು** = **ಶಿಕ್ಷೆಕೊಡು** : ಅವನಿಗೆ ಗಲ್ಲಿಗೇರಿಸಬೇಕೆಂದು ಶಿಕ್ಷೆವಿಧಿಸಿರುವುದರಿಂದ, ಅವನಿದ್ದರೂ ಸತ್ತ ಕೂಟವೇ (ಕಲನ. ೧೮೩). [ಸಂ. ಶಿಕ್ಷಾ]

ಶಿಕ್ಷೆಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಅಂಕೆಯಿಲ್ಲವಾಗು ; ದಂಡನೆಗೆಡು : ಇನಿತುಂ ಮೋಹಂ . . . ಅಪ್ಪುದಜಿಂದನಿಯತಿಕೆಯಿಂದೆ ನಡೆಸಲ್ಕಿನಿತಾದುದು ಶಿಕ್ಷೆಗೆಟ್ಟ ಕಾರಣದಿಂದಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೮೧). [ಶಿಕ್ಷೆ + ಕೆಡು]

ಶಿಕ್ಷೆಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಕಲಿಸು ; ಬೋಧಿಸು : ತಾನುಮಾ ಮಾರ್ಗದೊಳತಿನಿಷ್ಠುರತೆಯಿಂ ಶಿಕ್ಷೆಗೆಯ್ಯುತ್ತುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೨-೫೭ವ) ; ಆಚಾರ್ಯಂ ಶಿಷ್ಯನ ಶೀಲಾಚಾರಮನಜಿತು ಶಿಕ್ಷೆಗೆಯ್ವುದು (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೧-೧). [ಶಿಕ್ಷೆ + ಕೆಯ್]

ಶಿಕ್ಷೋಪಕರಣ (ನಾ). ಪಳಗಿಸುವ ಉಪಕರಣ,– ಸಲಕರಣೆ : ಪಿಂಡಾನೆಗಳೊಂದುಗೂಡಿ ಶಿಕ್ಷೋಪಕರಣಂಬೆರಸು ಸುಳಿದೇಜುವ ಸುತ್ತಂ ಮಟ್ಟಸುವ ವಿಸಟಂಬರಿವ . . . ಆ ಧೋರಣನ್ನರನೆರೆದು (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೧ ವ). [ಸಂ.]

ಶಿಖಂಡ (ನಾ). ೧. ತಲೆಯ ಎರಡೂ ಪಕ್ಕಗಳಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟಿರುವ ಕೂದಲು ; ಚಂಡಿಕೆ ; ಶಿಖೆ : "ಬಾಳಕರ ಶಿಖೆ ಶಿಖಂಡಂ ಚೂಳಾಖ್ಯಂ ಕಾಕಪಕ್ಷ ಮೆಂಬುದದಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೭೦-೨೧) : ಚಂಚದ್ಭ್ರಮರಚಲಶಿಖಂಡಂ . . . ಲೀಲೆಯಿಂ ಬಾಲಕನನೆ ಸುಳಿದಂ ಸ್ವೈರಚಾರಂ ಸಮೀರಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೧-೭೭). ೨. ತಲೆ ; ಶಿರಸ್ಸು: ಸ್ವಸ್ತಿಸಕಲರಾಜಶಿಖಂಡಶೇಖರಾರ್ಚಿತಚರಣಾರವಿಂದನುಂ . . . ಎನಿಸಿದ ಶ್ರೀಮತ್ತಾರಾಪೀಡದೇವಂ . . . ಕಾರ್ಯಮಂ ಬೆಸಸಿರ್ಪಂ (ಕಾದಂಉ. ೨೫೮). ೩. ನವಿಲು ಮುಂತಾದ ಪಕ್ಷಿಗಳ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಇರುವ ತುರಾಯಿ ; ಕೊಟ್ಟು. ೪. ನವಿಲುಗರಿ : "ಪ್ರಚಳಾಕಃ, ಶಿಖಂಡಃ — ಈ ೨ ಹೀಲಿ" (ಹಲಾಯು. ೪೧-೮೯). [ಸಂ.]

ಶಿಖಂಡಕ (ನಾ). = ಶಿಖಂಡ ೧ : "ಶಿಖಂಡಕಂ ಚಂಡಿಕೆಯದು" (ಮಂಗರಾ. ೯೪-೬); ತೋರ ಮಾಮಿಡಿ ಶಿಖಂಡಕದಂತಿರೆ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಂಗೊಳಿಪಳಿವಿಂಡು ತದ್ರಜಮ ಮೃದ್ರಜದಂತಿರೆ . . . ಮಾಮರಮದೇನೊಪ್ಪಿತು ಮಾರನ ಮಲ್ಲನಂತವೋಲ್ (ರಾಜಶೇ. ೯-೫೬). [ಸಂ.]

ಶಿಖಂಡಮಂಡನ (ನಾ). ಮುಡಿಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ರತ್ನ ; ಚೂಡಾಮಣಿ : ಲೋಕೈಕಮಿತ್ರಂ . . . ಇಳಾವಿಳಾಸಿನಿಯ ಶಿಖಂಡಮಂಡನವೆಂತಿರ್ದ ಶಿಖಂಡಮೆಂಬ ಮಂಡಳದೊಳಗೆ ಬರೆವರೆ (ಪುಷ್ಪದ. ೫-೫೯ ವ). [ಸಂ.]

ಶಿಖಂಡಮಣಿ (ನಾ). = ಶಿಖಂಡಮಂಡನ : ತನಗೆ ಪೊಡೆವಟ್ಟ ವಜ್ರಬಾಹುವಂ . . . ಆತ್ಮೀಯಶಿಖಂಡ [ಪಾಠಾಂ. ಶಿಖಂಡಮಂಡನ, ಶಿಖಂಡಿತ] ಮಣಿಮರೀಚಿಗಳಿಂ ನಿಜ ಪದಕಮಲದೊಡನೆ ವಸುಂಧರೆಯುಮನಳಂಕರಿಸಿದ ವಸುಂಧರೆಯುಮಂ ನಿಜಾನುಜೆಯಂ ಪರಸಿ (ಆದಿಪು. ೪-೨೪ ವ) ; ಕ್ಷಿತಿಗೆಯ್ದನ್ನ ಗುಣಂ ಶಿಖಂಡಮಣಿಯಾಯ್ತನ್ನನ್ವಯಂ ಲೋಕಪೂಜಿತಮಾಯ್ತು (ಪುಷ್ಪದ. ೧೪-೧೨). [ಸಂ.]

ಶಿಖಂಡರತ್ನ (ನಾ). = ಶಿಖಂಡಮಂಡನ : ಆಸ್ಥಾನಮಂಡಪಮಂಡನೀಭೂತ ಮಣಿಮಯಾಸನ ಪ್ರಾಚ್ಯಾಚಲಶಿಖಂಡರತ್ನಮಾಗಿರ್ದ ಕುಮಾರನಂ ಸಾರೆವಂದು . . . ಕುಳ್ಳಿರ್ದು (ಆದಿಪು. ೮-೮ ವ). [ಸಂ.]

ಶಿಖಂಡಿ (ಗು). ೧. ಜುಟ್ಟನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ; ಚಂಡಿಕೆಯುಳ್ಳ. (ನಾ). ೨. ಶಿಖಂಡವುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಜಟಾಧಾರಿ : ಹೇ ಶಿಖಂಡಿ ಹೇ ತ್ರಿದಂಡಿ ನಿನ್ನೊಡ ಚಾಮುಂಡೀತಾಂಡವಕ್ಕೆ ಹಾಸ್ಯಲಾಸ್ಯ ಬೆರಸುವ ರಣಚಂಡೀ (ಅರಳು. ೪೦೫-೫). ೩. ನವಿಲು ; ಮಯೂರ : ಶಿಖಂಡಿಕುಲಸ್ವನಮಿತ್ರಲಿತ್ತ ಕೇಸರಿರವಮಿತ್ರಲಿತ್ತ ಮೆನುತಿರ್ಪ ರವಂ ನೆಗೆದತ್ತು ಸುತ್ತಲುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೫೬) ; ಶಿಖಂಡಿ ತಾಂಡವಕ್ಕಲಸಿದುದು . . . ಶರತ್ಪ್ರಥಮಪ್ರವೇಶದೊಳ್ (ಜಗಏ. ೪-೩೭). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಾವು : "ರಾಜಿಲಃ, ಡುಂಡುಭಃ— ೨ ಎರಡುತಲೆಗಳುಳ್ಳ ಶಿಖಂಡಿಯೆಂಬ ಸರ್ಪಭೇದದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೭೨). ೫. ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನ ಹೆಸರು. ೬. ದ್ರುಪದರಾಜನ ಒಬ್ಬ ಮಗ ; ☞ ಕಾಶಿರಾಜನ ಮಗಳಾದ ಅಂಬೆಯು ಭೀಷ್ಮನ ಮೇಲಿನ ಸೇಡುತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಶಿವನನ್ನು ಕುರಿತು ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಿ ಶಿಖಂಡಿ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ದ್ರುಪದರಾಜನ ಮಗನಾಗಿ ಜನಿಸಿದಳೆಂದು ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ : ಕೋಲು ಪಾರ್ಥನವಿವು ಶಿಖಂಡಿಯ ಕೋಲುಗಳು ತಾನಲ್ಲ (ಕುಮಾವ್ಯಾ. ಭೀ. ೧೦-೯). ೭. (ಆಲಂ) ಷಂಡ ; ನಪುಂಸಕ : ನಿನಗಾಜಿರಂಗದೊಳ್ ಸಾರಥಿ ಯಪ್ಪೊಡಪ್ಪುದು ಶಿಖಂಡಿಯ ನಿನ್ನೊರೆಗಂತೆ ಗಂಡರಾರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೯೭) ; ಬೇಕಾದರೆ ಅವಳು ತನ್ನನ್ನು ಶಿಖಂಡಿಯೆಂದು ಭಾವಿಸಲಿ (ಭ್ರಮಾನ. ೧೯) ; ನಪುಂಸಕನಂತೆ ಮಾತನಾಡುವ ನೀನು ಶಿಖಂಡಿಯೇ ಆಗಿಹೋಗು (ಕೊನಪ್ಪ. ೨೦೮). [ಸಂ. ಶಿಖಂಡಿನ್]

ಶಿಖಂಡಿಕೆ (ನಾ). = ಶಿಖಂಡ ೧ : "ಶಿಖಾ, ಕಾಕಪಕ್ಷ, ಶಿಖಂಡಿಕಾ — ಈ ೩ ಚಂಡಿಕೆ" (ಹಲಾಯು. ೮೮-೬೭೮). [ಸಂ. ಶಿಖಂಡಿಕಾ]

ಶಿಖಂಡಿತಾಂಡವ (ನಾ). ನವಿಲಿನ ಕುಣಿತ ; ಜಾಗರ : ಉತ್ಕಶಿಖಂಡಿ ತಾಂಡವಮನೋಹರಮುಜ್ವಲರತ್ನರಾಜಿರಾಜತ್ಕಟಕಂ . . . ಒಪ್ಪುಗುಂ ಕುಮುದ ಪಾಂಡುರಮಾ ವಿಜಯಾರ್ಧಪರ್ವತಂ (ಆದಿಪು. ೧-೬೩). [ಸಂ.]

ಶಿಖರ (ನಾ). ೧. ತುದಿ ; ಅಗ್ರಭಾಗ. ೨. ಬೆಟ್ಟದ ತುದಿ, — ಅಗ್ರಭಾಗ : ಶಿರವಾನಿನರಶ್ಮಿಪದತಳಸರೋಜವಾಂ ತಪನತಪ್ತಶಿಖರಾಗ್ನಿ . . . ಸುಡೆ (ಸುಕುಮಾ. ೪-೧೪) ; ಬೆಟ್ಟಗಳ ಗುಲಾಬಿಬಣ್ಣದ ಶಿಖರಗಳು ಉದಯಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಸೂರ್ಯನ ಕಾಂತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿದ್ದವು (ಮಲೆನಾ. ೧೮). ೩. ಮರದ ತುದಿ : "ಪ್ರಾಗ್ರಂ (ತು), ಶಿಖರಂ, ಶಿರಃ - ಈ ೩ ಮರದ ತುದಿ" (ಹಲಾಯು. ೩೦-೩೭). ೪. ದೇವಾಲಯದ ಮಹಾದ್ವಾರದ ಮೇಲಿನ ಗೋಪುರ : ಪಲ್ಲವರ ಮತ್ತು ಚೋಳರ ದೇವಾಲಯಗಳ ಶಿಖರಗಳು ದ್ರಾವಿಡನಮೂನೆಯ ಮುಖ್ಯಉದಾಹರಣೆಗಳು (ಭಾರದ. ೪೯೨). ೫. [ನಾಟ್ಯ] ಅಸಂಯುತಹಸ್ತಮುದ್ರೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ ; ☞ "ಮುಷ್ಟಿಹಸ್ತದಲ್ಲಿ ಹೆಬ್ಬೆರಳನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತುವುದು" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩೯ ಗದ್ಯಾನುವಾದ); ಧರಿಸಲ್ ಮುಷ್ಟಿಸ್ವಸ್ತಿಕಕರಮೆಂದುಂ ನೃತ್ತಹಸ್ತಮಕ್ಕುಂ ಮತ್ತಂ ಪಿರಿದುಂ ಸ್ವಸ್ತಿಕವೇಳೆಯೊಳಿರಿಪುಂ ಶಿಖರಾಖ್ಯ ಹಸ್ತಮಕ್ಕುಂ ಕಪಿತ್ಥಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨-೬೨); ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಅಸಂಯುತಹಸ್ತಗಳು ಯಾವುವೆಂದರೆ — ೧. ಪತಾಕ . . . ೮. ಶಿಖರ (ಆಧಾನ್ಯ. ೪೭). [ಸಂ.]

ಶಿಖರಣೆ 'ಸೀಕರಣೆ' ನೋ.

ಶಿಖರಿ (ಗು). ೧. ಶಿಖರವನ್ನುಳ್ಳ ; ತುದಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ. (ನಾ). ೨. ಬೆಟ್ಟ ; ಪರ್ವತ : ಸಮರ್ಥಕಮೇರುವಿನ ಭುಜಶಿಖರಂಗಳ್ ಕುಲಶಿಖರಿ ಶಿಖರಂಗಳಂತಾದುವು (ಪಂಪಭಾ. ೨-೩೯ ವ) ; ದಿನಲಕ್ಷ್ಮೀಕಾಂತೆ . . . ಎಯ್ತರ್ಪಲ್ಲಿ ಕಾಲಿಂ ನವಮಣಿಮಯಮಂಜೀರಕಂ ನುಣ್ಚುತಂ ತೀವಿ ನಿಜಪ್ರದ್ಯೋತದಿಂ ಪಶ್ಚಿಮಶಿಖರಿಶಿರೋಭಾಗದೊಳ್ ಬಿಟ್ಟುದೆಂಬಂತಿನಬಿಂಬಂ ರಂಜಿಸಿತ್ತು (ಕಾದಂಪೂ. ೫೦೭). ೩. ಮರ ; ವೃಕ್ಷ : "ವೃಕ್ಷಃ, ಅಂಘ್ರಿಪಃ, ಕ್ಷಿತಿರುಹಃ, ಶಿಖರೀ . . . ದ್ರುಮಃ, ಪಾದಪಃ — ಈ ೧೯ ಮರಂ" (ಹಲಾಯು. ೨೯-೨೩). ೪. ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕೊಟ್ಟುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ ; ಕೊಟ್ಟುಕ : "ಶಿಖರಿಯೆನೆ ಕೊಟ್ಟುಕಂ" (ಮಂಗರಾ. ೫೧-೬). ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ಅಪಾಮಾರ್ಗ ; ಉತ್ತರಣೆ : "ಉತ್ತರಣೆ ಶಿಖರಿಯಪಾಮಾರ್ಗಮೆನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೩೮-೨೬). ೬. ಮುಚ್ಚುಳ : "ಉದ್ಘಟಂ ಕರಚೋನಮಕ್ಕದಟ ಮುಚ್ಚಳಂ ಶಿಖರಿಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೬೨-೨೪). ೭. ಕಾಡು ; ಅರಣ್ಯ. ೮. ಬಂಗಾರ ; ಚಿನ್ನ : "ಅರಣ್ಯ ಕಾಂಚನ ಕುಜ ಪರ್ವತಂ ಶಿಖರಿಯಕ್ಕು" (ನಾನಾರ. ೬೬). ೯. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಲ್ಲಿಗೆ. ೧೦. ಗೋಂದು ; ರಾಳ. ೧೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಿಂಕೆ : ಕೋಡಗಂ ಶಿಖರಿ ಪೇರುಡು ಮುಂಗುಲಿ . . . ಮೊದಲಾದನೇಕಮೃಗಮಿರ್ಪವು ತದ್ಗಹನಾಂತರಾಳದೊಳ್ (ತ್ರಿಷಷ್ಟಿ. ೨೭-೨೩). [ಸಂ. ಶಿಖರಿನ್]

ಶಿಖರಿಣಿ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠಳಾದ ಹೆಂಗಸು ; ಉತ್ತಮ ಸ್ತ್ರೀ. ೨. ಸಕ್ಕರೆ, ಮೊಸರು ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಬೆರಸಿ ತಯಾರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿಹಿಯಾದ ದ್ರವಪದಾರ್ಥ ; ಸೀಕರಣೆ : ಶಿಖರಿಣಿ ಲವಂಗಂ ನಾಗೋರ್ವೀರುಹ ಕುಸುಮಮಲ್ಲಂ ಮೆಣಸು ಸ್ಕಂಧವಂ ಬೆಲ್ಲಂ ಪತ್ರಂ ತ್ರುಟಿಯುನಿತುಮಂ ಕೂಡಿ ಮೊಸರೊಳ್ ಶಿವಾಲಾಕ್ಷಾಕ್ಷ್ಮಾದ್ರೇಕ್ಷುರಸಮಿವಜಿಂ ಧೂಪಿಸಿ ಹಿಮಾಂಶುವಿಂದಂ ವೇಧಂಗೆಯ್ದೆ ಶಿಖರಿಣಿಯಕ್ಕುಂ ಪೆಸರೊಳ್ (ಲೋಕೋಪ. ೮-೫೪) ; ಇದು ಮಜ್ಜಿಗೆ ತಾನಿದು ಶಿಖರಿಣಿಯೆನುತುಂ ತಿಂಬಿದಿಂಬಿ ತಂದೆಚೆದರಬಲೆಯರ್ ಸಿರ್ಪುಗಳಿಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೩೧); ಹುಳಿದಾಳಿದ ಸಾಟು ಶಿಖರಿಣಿ ಬಹುಕೂಟಗಳೆದ ನಿಂಬೆಯ ಹಣ್ಣ ಸವಿದು ಗಳಿಲನೆ ಬಡಿಸಲೊಗ್ಗರಣೆಯಿಂಗಿನ ಕಂಪು ಸುಳಿದುದು ಬಹಿಃಸ್ಥಳಕೆ (ಮೋಹತ. ೩-೫೩). ೩. ನಾಭಿಯಿಂದ ಎದೆಯವರೆಗಿರುವ ಕೂದಲಿನ ಸಾಲು ; ಬಾಸೆ. ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ದ್ರಾಕ್ಷಿ. ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ. ೬. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಲ್ಲಿಗೆ. ೭. [ಛಂದ] ವರ್ಣಛಂದಸ್ಸಿನ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಬಗೆಯ ಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ, ಹದಿನೇಳು ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ ಅತ್ಯಷ್ಟಿಯೆಂಬ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ : ವನಂ ಧಾತ್ರೀಚಕ್ರಂ ಸುರಪಪವನಂ ಶೀತಕರನಬ್ಜನಾಭಂ ಭೂತೇಶಂ ನೆಲಸಿ ನಿಲೆ ವಿಶ್ರಾಂತಿಯವಜೆಯೊಳ್ ಮನಂಗೊಂಡಾಜೆಂಬೀಯೆಡೆಯೊಳಿರೆ ಕರ್ಣಾಮೃತರಸಂ ಜನಾನಂದಂ ಛಂದಂ ಶಿಖರಿಣಿ ಮದೇಭೇಂದ್ರಗಮನೇ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೬೫) ; ಯಮಂ ನಂ ಸಂ ತೋರಲ್ ಶಿಖರಿಣಿಯದೊಂದಲ್ ಭಲಗಮುಂ (ಕೃಪಿಡಿ. ೮೫). [ಸಂ. ಶಿಖರಿಣೀ]

ಶಿಖರಿದಶನ (ನಾ). ದಾಳಿಂಬೆಯ ಬೀಜದಂತೆ ಹೊಳೆಯುವ, ಚೂಪಾಗಿರುವ ಹಲ್ಲು : ಶಿಖರಿದಶನದ್ಯುತಿಯ ಬೆಳ್ಪಗೆಯ ಸೂಸಲನೆ . . . ತಿಳಿನೀರ ತುಂತುರ್ವನಿಗಳೆಸ ದಿರ್ದುವು (ಧ್ವಮಿಭಾ. ೩೦-೧೧). [ಸಂ.]

ಶಿಖರಿದಾವರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಾವರೆ ; ಬೆಟ್ಟದಾವರೆ : ಸುರಗಿ ಪುನ್ನಾಗ ತಮಾಲ ಕುರವಕ ಶಿಖರಿದಾವರೆ . . . ನಿನ್ನ ಬರವ ಪಾರ್ದವು (ಭೈರಸೂ. I. ೨೬೬). [ಶಿಖರಿ + ತಾವರ (< ತಾಮರ)]

ಶಿಖರಿಶಿಖರ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟದ ಅಗ್ರಭಾಗ, – ತುದಿ : ಅಂತು ವೃಷಭೇಶ್ವರಂ ತ್ರಿಲೋಕಶಿಖರಿಶಿಖರಶೇಖರಾಯಮಾನನುಂ ಕ್ರಮೋನ್ನತನುಮಾಗಿ . . . ನೆಲಸಿರ್ದಂ (ಆದಿಪು. ೧೬-೫೦ ವ) ; ಆ ಶಿಖರಿಶಿಖರಮೆ ಕಳನಾಗಿಯುಂ ವನದೇವತಾಪೇಟಕಮ ನೋಟಕರಾಗಿಯುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೭೭ ವ). [ಸಂ.]

ಶಿಖಸ್ತು 'ಶಿಕಸ್ತು' ನೋ.

ಶಿಖಾ 'ಸಿಕ್ಕಾ' ನೋ.

ಶಿಖಾಕಲಾಪ, ಶಿಖಾಕಳಾಪ (ನಾ). ಉರಿಯ ಗುಂಪು ; ಜ್ವಾಲೆಯ ಸಮೂಹ : ಅಸಹ್ಯಶೋಕಪಾವಕಶಿಖಾಕಲಾಪಸಂತಪ್ತಮಾನಮಾನಸನುಂ ಭಗ್ನಮನೋರಥನುಮಾಗಿ ಭಗೀರಥಂ ಬಂದು (ಅಜಿಪು. ೧೦-೩೧ ವ). **ಶಿಖಾಕಳಾಪ** : ಆತಂಗೆ ತದುತ್ಥಿತಶಿಖಿಶಿಖಾ ಕಳಾಪಪ್ರಶಮನದರ್ಶನದಿಂದೊಂದು ತಿಂಗಳಾಯುಷ್ಯಂ (ಆದಿಪು. ೨-೪೩ ವ) ; ಉರಿದುದು ರಾಯರಾಯಪುರವಾ ಪುರವಹ್ನಿಶಿಖಾಗಳಾಪವಾ ಪರಿದುವ ಕಾಂಚಿಯತ್ತಲೆನುತಂ (ಎಕ. V. ಬೇಲೂರು. ೧೭-೪೯ ; 1136). [ಸಂ.]

ಶಿಖಾಕಳಾಪ 'ಶಿಖಾಕಲಾಪ' ನೋ.

ಶಿಖಾಚಕ್ರ (ನಾ). "ಮಸ್ತಕದಲ್ಲಿರುವ ಚಕ್ರ" (ಅಪಂಡಿ. ಕೋಶ) : ಎನ್ನ ಶಿಖಾಚಕ್ರದಲ್ಲಿ ಶೂನ್ಯಲಿಂಗವಾಗಿ ಮೂರ್ತಿಗೊಂಡಾತ ಬಸವಣ್ಣ (ಮಡಿವಾ. ೩೭-೫೩) ; ಎನ್ನ ಶಿಖಾಚಕ್ರದಲ್ಲಿ ಅಖಂಡಬೆಳಗನೊಳಕೊಂಡು ಬೆಳಗುತಿರ್ಪಿರಯ್ಯಾ ನೀವು (ಅಖಂಡೇ. ೨೫೧-೮೨). [ಸಂ.]

ಶಿಖಾಮಣಿ (ನಾ). ೧. ಮುಡಿಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಆಭರಣ ; ಚೂಡಾಮಣಿ : ಉಷ್ಣೀಷಪಟ್ಟಂ ಶಿಖಾಮಣಿಯುಂ ಕಂಧರವಾರದಿಂ ನೊಸಲುದಾರಾಶ್ಚತ್ರ ಪತ್ರಾಂಕದಿಂ ಅಲಂಕೃತನಾಗಿಯುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೫೮). ೨. ಶ್ರೇಷ್ಠ ವ್ಯಕ್ತಿ ಅಥವಾ ವಸ್ತು : ಶ್ರೀ ಮಜ್ಜನಭವನಮನಖಿಲಾಮರನರಖಚರಚಕ್ರವರ್ತಿಸ್ತುತಮಂ ಮೂಮೆ ಬಲಗೊಂಡು ಭವ್ಯಶಿಖಾಮಣಿಯೆನಿಸಿದ ಸರಸ್ವತೀ ಮಣಿಹಾರಂ (ಆದಿಪು. ೪-೧) : ಶ್ರೀಮತ್ಸಮಸ್ತಲೋಕ ಶಿಖಾಮಣಿ (ಜನಾಶ್ರ. ೧-೧). [ಸಂ.]

ಶಿಖಾಮೊಹರು (ನಾ). ನಿರೂಪಗಳಿಗೆ ಅಧಿಕಾರಯುಕ್ತವಾಗಿ ಒತ್ತಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದ ರಾಜಚಿಹ್ನೆಯುಳ್ಳ ಮುದ್ರೆ : ಶಿಖಾಮೊಹರು ರುಜುವಿನಿಂದ ಬರದುಕೊಟ್ಟ ಶಾಸನ (ಚಿತ್ರಶಾ. ೧೦) ; ರಾಜಚಿಹ್ನೆಗಳಾದ ಪಟ್ಟದ ಕತ್ತಿ ಮತ್ತು ಶಿಖಾಮೊಹರುಗಳನ್ನು ಆ ಚಾಮರಾಜರಿಂದ ತೆಗೆದುಕೋ (ಒಡೆ. ೫೯). [← ಮರಾ. ಶಿಕ್ಕಾ ಮೋಹೋರ್]

ಶಿಖಾವಟ್ಟು (ನಾ). ಹೇಳಿಕೊಡುವುದು ; ಬೋಧನೆ : ನಿಜವಾಗಿ ಹೇಳು, ನಂಜಪ್ಪನವರು ಸನ್ನ ರುಜು ಹಾಕಿ, ನಿನಗೆ ಶಿಖಾವಟ್ಟು ಮಾಡಲಿಲ್ಲವೇ ? (ಕಲಸ. ೧೬೩). [← ಹಾರ. ಶಕಾವತ್ = ದೂರು ; ಅರ, ಹಿಂ. ಶಿಕಾಯತ್ = ನಿಂದೆ, ದೂರು]

ಶಿಖಾವಲ, ಶಿಖಾವಳ (ಗು). ೧. ಜುಟ್ಟನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ; ಶಿಖೆಯಿರುವ. (ನಾ). ೨. ನವಿಲು : "ಮಯೂರಃ, ಬರ್ಹಿಣಃ . . . ಶಿಖಾವಲಃ [ಪಾಠಾಂ. ಳಃ], ಶಿಖೀ, ಕೇಕೀ, ಮೇಘನಾದಾನುಲಾಸೀ – ೯ ನವಿಲಿನ ಹೆಸರುಗಳು" (ಅಭ್ರಾಂಟೀ. ೧೬೨). **ಶಿಖಾವಳ** : ೨. "ಕೇಕೀ, ಶಿಖೀ, ಶಿಖಂಡೀ . . . ಶಿಖಾವಳಃ, ಶ್ಯಾಮಕಂಠ (:) – ಈ ೧೦ ನವಿಲ್" (ಹಲಾಯು. ೪೦-೪೮). [ಸಂ.]

ಶಿಖಾವಳ 'ಶಿಖಾವಲ' ನೋ.

ಶಿಖಾಪುತ್ರ (ನಾ). ಮೊಹರುಸಹಿತವಾದ ಜವಾಬು, – ಉತ್ತರ : ದೇವರಾಜೈಯ್ಯನವರ ಬಳಿಗೆ ಅರ್ಜಿ ಬರಸಲಾಗಿ ದಳವಾಯಿ ದೇವರಾಜೈಯ್ಯನವರು ಅಪ್ಪಣೆ ಕೊಟ್ಟ ಶಿಖಾಪುತ್ರ ಮಲ್ಲರಾಜೈಯ್ಯನವರಿಗೆ ಬರೆಸಿದ ವಿವರ (ಪ್ಪಡಿಕ. ೨೨). [ಶಿಖಾ (< ಸಿಕ್ಕಾ) + < ಉತ್ತರ]

ಶಿಖಾಸರ (ನಾ). ಪಟ್ಟದ ಚಿಹ್ನೆಯಾಗಿ ಧರಿಸುವ ರಾಜಮುದ್ರೆಯಿರುವ ಹಾರ : ಪಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕಕೃಷ್ಣರಾಜವಡೇರಿಗೆ ಶಿಖಾಸರಾ ಹಾಕಿ ದೊಡ್ಡ ವೋಲಗವಾಗಿ (ಪ್ಪಡಿಕ. ೩೭) ; ಈ ದಿನ ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಳೆಯ ಮೇರೆಗೆ ಓಲಗವು ಬೆಳೆದ ನಂತರ . . . ಶಿಖಾಸರವನ್ನೂ ದರ್ಪರವನ್ನೂ ಸಹ ಪೂಜಿಸಿ (ಮಹಾವಂ. I. ೩೮) ; ನಿನ್ನನ್ನಾಳುವ ಮಹಾರಾಜನಿಗೆ ಮೇಲಾಳ್ತನದ ಮುದ್ರೆಯ ಶಿಖಾಸರವಾಗಿರುವ ಮಹತ್ಕರ್ತವ್ಯ ಭಾರಗಳ ಈ ಹಳೆಯ ಪಯ್ಯದವರ ಮಹಾಸಭೆಯ ಸಭಾಸನ್ದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಬಾಯ್ದರದು (ಮಂತ್ರಶ. ೭೦-೮). [ಶಿಖಾ (< ಸಿಕ್ಕಾ) + ಸರ]

ಶಿಖಾಸೇವೆ (ನಾ). ಬೆಂಕಿ ಕಾಯಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು : ಕಳಿದರೀ ಚಂಡಾಂಶು ವಂಶೋಜ್ವಲರು ಬಳಿಕಾ ಹಿಮಸಮಯವನು . . . ತಳಿರ ತಗಡಿನ ಮನೆಗಳಲಿ ತಳಿಗಳ ಶಿಖಾಸೇವೆಯಲಿ (ತೊರಾ. ೩-೨-೫). [ಸಂ. ಶಿಖಾಸೇವಾ]

ಶಿಖಾಸ್ರಜ (ನಾ). ಮುಡಿಗೆ ಧರಿಸುವ ಹೂವಿನ ದಂಡೆ : ಸುರುಚಿರಕುಂದಬ್ರಂದದ ಶಿಖಾಸ್ರಜಮಂಬಿವನಬ್ಜಸೂತ್ರದಿಂ ವಿರಚಿಪ ಮಾಲೆಗಾರ್ತಿಯರ ಮಂತಣಮೊಪ್ಪುಗುಂ (ರಾಜಶೇ. ೨-೧೦೪). [ಸಂ. ಶಿಖಾಸ್ರಜ್]

ಶಿಖಿ (ಗು). ೧. ತುದಿಯಿರುವ. ೨. ಜುಟ್ಟುಳ್ಳ ; ಚಂಡಿಕೆಯುಳ್ಳ. (ನಾ). ೩. ಜುಟ್ಟು ; ಚಂಡಿಕೆ : "ಕಾಕಪಕ್ಷಂ ಶಿಖಿ ಶಿಖಂಡಕಂ ಚಂಡಿಕೆಯದು" (ಮಂಗರಾ. ೯೪-೬) ; ಈ ತೀರ್ಥವು ವಿರಾಟ್ಪುರುಷನ ಶಿಖಿಯ ಗಂಟಿನ ಧಾರೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿತೆನಲು (ಅರ್ಕಮಾ. ೧೦). ೪. ನವಿಲು ; ಮಯೂರ : ಶಿಖಿನಾದಭೀತ ಫಣಿವರ್ಜಿತ ಚಂದನಭೂಜರಾಜಿಯಿಂದೊದವಿದ ರಾಗದಿಂದವನಭೀಕ್ಷಿಸುತಾಂ ಚೆಲಿಸುತ್ತಮಿರ್ದೆಸಂ (ಕುಮಾರ. ೬೨೨) ; ಗಿರಿಶಿಖರದಿ ಶಿಖೆಯನೆತ್ತಿ ಶಿಖಿಯು ಕೇಕೆ ಕರೆವುದು (ಅರ್ಕಿ. ೪೦೫-೧). ೫. ಬೆಂಕಿ ; ಅಗ್ನಿ : ಶ್ರೀದಾಹಾಮೇಲ್ಮಿಖಿ ಮೇಲೆ ಸಪ್ತಗಾದ ಮಹಾದನ್ನಾಗ್ರದುಳ್ಳಲ್ಲವೊಲ್ ಸಾಲಾಮ್ಯಾಲ ತಪೋಗ್ರದಿನ್ನು ನಡದೂಂ ನೂರೆಣ್ಟು ಸಂವತ್ಸರಂ (ಎಕ. II. ೨೨-೧ ; ಸು. 700) ; ಆತಂಗೆ ತದುತ್ಥಿತಶಿಖಿಶಿಖಾಕಳಾಪ ಪ್ರಶಮನದರ್ಶನದಿಂದೊಂದು ತಿಂಗಳಾಯುಷ್ಯಂ (ಆದಿಪು. ೨-೪೩ ವ) ; ರವಿ ಕಂದಿ ಜಲನಿಧಿ ಬತ್ತಿ ಶಿಖಿ ಹಿಮಂದಳೆದ ದಿನದೊಳು ಸತ್ಯನಿಧಿ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರರಾಯನ ವಾಕ್ಯದೊಳು ಹುಸಿಗಳು ಮೊಳೆಯವು (ಪಚಕಾ. ೨-೧೦೪) ; ಅತ್ಯಲಿತ್ತಲು ಹನುಮ ತಿರುಗಲು ಮುತ್ತಿತಮರಾಂಗಳು ಶಿಖಿಯನು ಶಲಭ ಕವಿವಂತೆ (ಕೌರಾ. ೧೧-೨೭). ೬. ಮರ ; ವೃಕ್ಷ : "ತರು ಶಾಖಿ ಪಾದಪಂ . . . ಕುಟಮನೋಕಹಂ ಶಿಖಿ ವೃಕ್ಷಂ" (ಹಪ್ರುಕೋ. ೩೦-೧). ೭. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಚಿತ್ರಕ. ೮. ದ್ವಿಜ ; ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. ೯. ನವಗ್ರಹಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಕೇತು : "ಕೇತುಃ, ಶಿಖೀ – ಈ ೨ ಕೇತುವಿನ ಪೆಸರು" (ಹಲಾಯು. ೯-೪೯). ೧೦. ಮಂಗಳಗ್ರಹ ; ಅಂಗಾರಕ. ೧೧. ಧೂಮಕೇತು ; ಬಾಲಚುಕ್ಕೆ. ೧೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಲೋಹ ; ತಾಮ್ರ : "ನವಿಲೊಳಗ್ನಿಯೊಳು ತಾಂಬ್ರದೊಳು ವಕ್ರನೊಳು ವೃಕ್ಷದೊಳು ಚೂಡದೊಳು ಕೇತುವಿನೊಳಕ್ಕು ಶಿಖಿಯೆಂಬ ನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೭-೩೯). ೧೩. ಮರದ ತುದಿ. ೧೪. ತಲೆ ; ಶಿರಸ್ಸು. ೧೫. ತಲೆಯ ರಕ್ಷಣೆಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಉಕ್ಕಿನ ಟೋಪಿ. ೧೬. ಕಾಳೋರಗ ; ಕೃಷ್ಣಸರ್ಪ. ೧೭. ಮೂಲಿಕೆ : "ಅಂಗಾರಕ ಪಾದಪಾಗ್ರ ನವಿಲಾನಲ ಸೀಸಕ ತಾಮ್ರ ಕೇತು ಕಾಳೋರಗ ವಿಪ್ರ ಚೂಡ ಶಿರ ಮೂಲಿಕೆಗಂ ಶಿಖಿಯೆಂಬ ವಾಚಕಂ" (ನಾನಾರ. ೪). ೧೮. ಸಿಡಿಲಿನ ಬೆಂಕಿ : "ಗೋಯಿನಲು ವಜ್ರವೆಂಬುದಕ್ಕದಟ ದನಿ ಸ್ಫೂರ್ಜಥುವೆನಿಕ್ಕದಟ ಜ್ವಾಲೆ ಶಿಖಿ [ಪಾಠಾಂ. ಬಿ]ಯೆಂದೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೩-೫). ೧೯. [ಗಣಿತ] ಮೂರು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : ಶಿಖಿ, ತ್ರಿ(ತಯ), ಮೂರ್ತಿ, ಶಂಕುನೇತ್ರ, ತ್ರಿಪುರ . . . ಇಂತಿನಿತುಂ ಒಕ್ಕೆ ಹೆಸರು (ವ್ಯವಹಾ. ೧೦-೧೭). ೨೦. [ಛಂದ] ಎರಡು ಗುರುಗಳ ನಡುವೆ ಒಂದು ಲಘು ಬರುವ ಗಣ ; ರಗಣ : ಗುರು ಮೊದಲಾಗಿ ಭಾತ್ರಿ ಮುಂತರದು ಬೀಸ್ಕಿಂ ತೋಯಮಾದ್ಯಂತದೊಳ್ ಒರ ವಕ್ರಂ ಶಿಖಿಯೊಂದು ಕೊಂಕು ಕಡೆಯಿಂದಾ ಮಾರುತಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೧-೩೮). [ಸಂ. ಶಿಖಿನ್]

ಶಿಖಿಗ್ರೀವ (ನಾ). ೧. ನವಿಲಿನ ಕೊರಳು : (ಅ). ೨. ಮೈಲುತುತ್ತ : "ತುತ್ಥಾಂಜನಂ, ಶಿಖಿಗ್ರೀವಂ . . . ಕರ್ಪರೀ – ೫ ತುತ್ಥಾಂಜನದ ಪೆಸರು (ಅಭ್ರಾಂಟೀ. ೩೦೫). [ಸಂ.]

ಶಿಖಿತೆ (ನಾ). ಉರಿ; ಕಾವು : ಹಲವು ತೆರದಿ ನುಡಿ . . . ಚಲುವರಸ ನಿನ್ನನಗಲ್ದ ಚಿಂತೆಯ ಶಿಖಿತೆಯಿಲ್ಲ? (ಚಕಸ. ೫೫). [ಸಂ. ಶಿಖಿತಾ]

ಶಿಖಿಧ್ವಜ (ನಾ). ೧. ನವಿಲನ್ನು ಪತಾಕೆಯಾಗುಳ್ಳವನು ; ಷಣ್ಮುಖ. ೨. ಒಬ್ಬ ರಾಜನ ಹೆಸರು ; ಮಯೂರಧ್ವಜ : ಎಲ್ಲಮಂ ವಾಚಿಸಂದಾ ಶಿಖಿಧ್ವಜ ನಾಡಲಾ ವಿಪ್ರನಿಂತೆಂದು ತನ್ನ ವೃತ್ತಾಂತಮಂ ವಿವರಿಸಿದನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೬-೩೨). [ಸಂ.]

ಶಿಖಿನಯನ (ನಾ). ಅಗ್ನಿಯನ್ನು (ಮೂರನೆಯ) ಕಣ್ಣಾಗುಳ್ಳವನು ; ಶಿವ : ಇಲ್ಲಿಗರೆಗಾವುದದಿ ಶಿಖಿನಯನ ಕಪಿಲೇಶಲಿಂಗದಭಿಷೇಕಕ್ಕೆ ಭಕುತಿಯಿಂದೂರ್ವ ಪನ್ನೊಂದುಸಾಸಿರಕುಂಭ ಕ್ಷೀರವನು ಎರೆಯಲು (ಪ್ರಾಭರಾ. ೨೦-೩). [ಸಂ.]

ಶಿಖಿನೇತ್ರ (ನಾ). = ಶಿಖಿನಯನ. [ಸಂ.]

ಶಿಖಿವಟ್ಟೆ (ನಾ). ಬೆಂಕಿಯ ಮಾರ್ಗ, — ವಲಯ : ಸೋಮರವಿಯಗ್ನಿಯಪ್ಪಾ ಮೂಱುನಯನದಿಂ ಕಾಮಹರ ಕಲ್ಪಿಸಿದನತುಳಬಲಕ್ಕೆದುವಂ ಆ ಮಹಾಚಕ್ರರೂಪಂ ಚಂದ್ರನಾದಿತ್ಯವಳಯ ಶಿಖಿವಟ್ಟೆಯೆನಲು (ಲಚಿಟಂ. ೧೧-೪). [ಶಿಖಿ + ಬಟ್ಟೆ]

ಶಿಖಿವಾಹನ (ನಾ). ನವಿಲನ್ನು ವಾಹನವನ್ನಾಗುಳ್ಳವನು ; ಷಣ್ಮುಖ : "ಶರಜನ್ಮಂ ಗುಹಂ . . . ಶಿಖಿವಾಹನಂ ಸ್ಕಂಧಂ ಕುಮಾರಂ ಷಡಾನನಂ ವಹ್ನಿಜಂ ತಾರಕರಿಪು ಸ್ವಾಮಿ ಕಾರ್ತಿಕೇಯಂ" (ಮಂಗರಾ. ೫-೧೬) ; ಕರೆದು ಸಿಂಹಾಸನದ ಸನ್ನಿಧಿಗೆ ಗಜಮುಖನನುರಗಕಂಕಣದ ಕರದಿಂ ಶಿಖಿವಾಹನನ [ಪಾಠಾಂ. ನವಿಲನದರ್ದನಂ] ಶಿರವ ತಡವುತ್ತೆ (ಭಾವಚಿಂ. ೧-೩೪). [ಸಂ.]

ಶಿಖಿಶರ (ನಾ). ಅಗ್ನಿಮಂತ್ರವನ್ನು ಅಭಿಮಂತ್ರಿಸಿ ಬಿಡುವ ಬಾಣ ; ಆಗ್ನೇಯಾಸ್ತ್ರ : ಧನಂಜಯ ಕೊಂದರನ್ನಾನೇಕೆಯರಸನ ತಂದು ಕೊಡು ಬೇಗದಲಿ ಉಪಸಂಹರಿಸು ಶಿಖಿಶರವ (ಕುವ್ಯಾ.ಅ. ೧೧-೩೫). [ಸಂ.]

ಶಿಖೆ (ನಾ). ೧. ಮೊನಚಾದ ತುದಿ ; ಚೂಪಾದ ಭಾಗ. ೨. ಜುಟ್ಟು ; ಚಂಡಿಕೆ: "ಶಿಖಾ, ಕಾಕಪಕ್ಷಃ, ಶಿಖಂಡಿಕಾ – ಈ ೩ ಚೆಂಡಿಕೆ" (ಹಲಾಯು. ೪೦-೩೭೮). ೩. ನವಿಲಿನ ಜುಟ್ಟು ; ಕೊಟ್ಟು : "ಶಿಖಾ, ಚೂಡಾ – ಈ ೨ ನವಿಲ ಕೊಟ್ಟು" (ಹಲಾಯು. ೪೧-೮೯) ; ಗಿರಿಶಿಖರದಿ ಶಿಖೆಯನೆತ್ತಿ ಶಿಖಿಯ ಕೇಕೆ ಕರೆವುದು (ಅರಟು. ೪೦೫-೧). ೪. ತುದಿ ; ಅಗ್ರಭಾಗ. ೫. ಮೊಲೆಯ ತೊಟ್ಟು ; ಕುಚಾಗ್ರ: "ಕುಚಮುಖಂ, ಚೂಚುಕಂ, ವೃಂತಂ, ಶಿಖಾ – ಈ ೪ ಮೊಲೆಯ ಕೊ(ತೊ)ಟ್ಟು" (ಹಲಾಯು. ೮೭-೩೭೨). ೬. ಉರಿ ; ಜ್ವಾಲೆ : ಜೃಂಭತ್ಕೋಕೀವಿಯೋಗಾನಲವಿಪುಲ ಶಿಖಾಜಾಲ ಮುತ್ತಾಲನೃತ್ತಾರಂಭಕ್ಷುಭ್ಯದ್ಗಿರೀಶಪ್ರಚುರತರಜಟಾವಾಲವಾಶಾಂಗನಾ ಕೌಸುಂಭಾರಕ್ತೋತ್ತರೀಯಂ ಮಸಗಿತು (ಚಕಪ. ೬-೮). ೭. ಕಿರಣ ; ರಶ್ಮಿ. ೮. ಕಾಂತಿ ; ಪ್ರಕಾಶ : "ಅಗ್ನಿಯ ಏಶಾಲಕಾಂತಿದ್ಯೋತಿ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸುಹೇತಿ ಶಿಖೆಯರ್ಚಿ ಪ್ರಭಾಖ್ಯಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೪-೮). ೯. ಕಾಮಜ್ವರ. ೧೦. ಮರದ ಶಾಖೆ ; ಕೊಂಬೆ. ೧೧. ತಲೆ ; ಮಸ್ತಕ : ಶುದ್ಧಪ್ರಸಾದವ ಶಿಖೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿದ (ಘನವ. ೬೯-೫೭). [ಸಂ. ಶಿಖಾ]

ಶಿಗ್ರು (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ನುಗ್ಗೆ : "ಕತಕಂ ಪ್ರಸಾದನಂ . . . ಶಿಗ್ರು ಶೋಭಾಂಜನಕಂ" (ಮನ್ಮಕೋ. ೩೫-೧೩). ೨. ತರಕಾರಿ ; ಕಾಯಿಪಲ್ಲೆ : "ಶಾಕಂ, ಹರಿತಕಂ, ಶಿಗ್ರು – ೩ ಪಲ್ಯ, ತರಕಾರಿ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೮೪). [ಸಂ.]

ಶಿಡಕು 'ಸಿಡುಕು' ನೋ.

ಶಿತ (ಗು). ೧. ಹರಿತವಾದ ; ಚೂಪಾದ : ತಣಿವಂತಿರ ರಸದಿಂ ಬುಧರಣಿಯರ ಮಸಗುವುದು ಸುಕವಿ ಸತ್ಕೃತಿಯನನಾಂ ಗುಣವರ್ಮನಾಗಿ ಶಿತಮಾರ್ಗಣದಂತು ಚ್ಛಳಿವದಿರ್ಪನಂ ಖಳವಚನಂ (ಪುಷ್ಪ. ೧-೬೦). ೨. ಬಡವಾದ; ನಿಶ್ಶಕ್ತವಾದ. (ನಾ). ೩. ಬಡವಾದುದು ; ಸೊರಗಿದುದು : ರಾಗಭರಪರಿಲಿಪ್ತಮಾನಸಯೋಗ ವಿಂದ್ರಿಯಗಳಲಿಯಖಿಳೋದ್ಯೋಗವನು ವಿರಚಿಸುತಲಲ್ಲ ಶಿತಂಗಳಾಗಿಹವು (ಶಿವ್ಯಸಾ. ೬-೪೦). [ಸಂ.]

ಶಿತಶೂಕ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಧಾನ್ಯ ; ಯವೆ ; ಜವೆ : "ಶಿತಶೂಕಃ, ಯವಃ – ೨ ಯವೆಗಳೆಂಬ ಧಾನ್ಯದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೭೮). ೨. ಗೋದಿ. [ಸಂ.]

ಶಿತಾಸಿ (ನಾ). ಹರಿತವಾದ ಕತ್ತಿ ; ಚೂಪಾದ ಖಡ್ಗ : ಆ ವ್ರತ ಶಿತಾಸಿ ಸಂಸಾರವ್ರತತಿಚ್ಛಿದುರಮಕ್ಕುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೭) : ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಮಂ ನೆಟ್ಟನುತ್ತಮ ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವಶಿತಾಸಿಯಿಂದಮಿಱಿ (ಜೀವಸಂ. ೧೫೪-೬). [ಸಂ.]

ಶಿತಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಹರಿತವಾದ ಬಾಣ : ಕಡಿದೊಡ ಕಡುಪಿಂದಂ ಕಿಡಿಕಿಡಿಯಾಗಿ ಶಿತಾಸ್ತ್ರನಿಕರಮಂ ಪ್ರತಿವಿಂಧ್ಯಂ ಕಡಿದವನ ರಥಮನೂರ್ಮೆಯ ಕಡಿದಂ ತಲೆಯುಮ ನದೊಂದು ದಾರುಣಶರದಿಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೭೪). [ಸಂ.]

ಶಿತಿ (ಗು). ೧. ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ ; ಬಿಳುಪಾದ. ೨. ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣದ ; ಕಪ್ಪಾದ: ಶ್ರೀಗಿರಿಂಜಾಪ್ರಿಯರ್ ಶಿತಿಸಿತಚ್ಛವಿಗಳ್ನುತಕೌಸ್ತುಭಸ್ಫುರದ್ಭೋಗಿವಿಭೂಷಣರ್ (ಎಕ. XI. ದಾವಣ. ೩೫-೧ ; ಕ್ರಿ. 1160) ; ಇಂದುಮುಖಿ ಮೃಗವಿಲೋಚನೆ . . . ಭೃಂಗೀಬೃಂದಶಿತಿಕೇಶವಿಳಸಿತ ಚೆಂದವ್ವೆ ವಿನೂತೆಯಾದಳಖಿಳೋರ್ವ್ವರೆಯೊಳ್ (ಎಕ.II. ೩೨೭-೫೮ : 1181). (ನಾ). ೩. ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣ ; ಶ್ಯಾಮಲವರ್ಣ : "ಶಿತಿ ಕೃಷ್ಣಮಸಿತಂ ಮೇಚಕಂ ಕಾಳಮೆನೆ ಕಪ್ಪಿಗಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೧-೨೦). [ಸಂ.]

ಶಿತಿಕಂಠ (ನಾ). ೧. ಕಪ್ಪಾದ ಕೊರಳು ; ನೀಲಕಂಠ : ಭವದ ಗರಳವ ಗುಡಿಯ ಶಿತಿಕಂಠದೊಳು ಶಮಿಸಿ ನವಜಾತಚಿತ್ರದೊಳು ಜೀವ ರಮಿಸೆ (ಮರಳು. ೪೬-೧). ೨. ಕಪ್ಪಾದ ಕೊರಳುಳ್ಳವನು ; ನೀಲಕಂಠ ; ಶಿವ : ಕಳಶಸಂಭವಂ . . . ಅರ್ಚಿತಶಿತಿಕಂಠನುಮಾಹುತಿಹುತಾಗ್ನಿಹೋತ್ರನುಂ ಪೂಜಿತಧರಾಮರನುಂ ನೀರಾಜಿತರಥತುರಗನುಮಾಗಿ ರಜತರಥಮನೇಱೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೧೩೨ ವ) ; ಶಿತಿಕಂಠನಾಮಪೂರಿತವಾಕ್ಯಪ್ಯುತನಿರೀಕ್ಷಿತನಯನ ಮಣಿಮುಕುರಮಧ್ಯಬಿಂಬಿತವದನಂ (ಹಚಿಕಾ. ೪-೫೮) ; ಶಿವ ಶಿತಿಕಂಠ ಶಂಭು ಶಶಿಶೇಖರ (ಶಂಕಶ. ೩೨). ೩. ನವಿಲು. [ಸಂ.]

ಶಿತಿಕಂಠಬರ್ಹ (ನಾ). ನವಿಲಿನ ಗರಿ ; ನವಿಲುಗರಿ : ಬಾಲಕರಸೆದರ್ . . . ಚಿತ್ರಕುಸುಮಮಯವನಮಾಲರ್ ಶಿತಿಕಂಠಬರ್ಹಶೇಖರರ್ (ಜಗಪು. ೩-೭೫). [ಸಂ.]

ಶಿತಿಕಂಠಬಾಣ (ನಾ). ಶಿವಮಂತ್ರದಿಂದ ಅಭಿಮಂತ್ರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಬಾಣ : ವೀರಲಕ್ಷ್ಮಣ ಖಳನ ಮಾಯವ ಗೆಲಿದನಾ ಶಿತಿಕಂಠಬಾಣದಲಿ (ಕೌಶಿರಾ. ೨೨-೩೩). [ಸಂ.]

ಶಿತಿಕಾಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಗೆ ; ಡೊಂಬಕಾಗೆ : "ಶಿತಿಕಾಕಂ ವನಾಶ್ರಯಂ ಮೌಕುಳಿ ದ್ರೋಣಮಾ ಕಾಕೋಳಮನೆ ಕಾಡ ಕಾಗೆ" (ಮಂಗರಾ. ೫೦-೪). [ಸಂ.]

ಶಿತಿಗಲ, ಶಿತಿಗಳ (ನಾ). = ಶಿತಿಕಂಠ ೨ : ಶಿತಿಗಲನು ಶಿವಜಂಗಮಾಕಾರ ದಿಂದ್ಮೆದುತತಿಕರುಣದಿಂದೆಮ್ಮ ಬಡತನವ ಪರಿಹರಿಸಿ . . . ಪೋದನು (ದುರಪ್ಪ. ೫೯-೨೦). **ಶಿತಿಗಳ**: ಸತತಸರ್ವವಿಘ್ನಾಧಿಪತಿಯುಯಿಂದೊಡಾ ಶಿತಿಗಳನ ಕವಿಗಳುಂ ಪೆರೆದಲೆಯನೆಂದು ಗಣಪತಿಯ ಬಗೆಯದೆಯಿಹರು (ನವಮೋ. ೧-೧೧). [ಸಂ.]

ಶಿತಿಗಳ 'ಶಿತಿಗಲ' ನೋ.

ಶಿತಿಶ್ವೇತ (ನಾ). ಬಿಳುಪುಮಿಶ್ರಿತವಾದ ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣ ; ಕಂದುಬಣ್ಣ : "ಶಿತಿಶ್ವೇತ ಮನ ಶ್ಯೇನಿಯನ ಕುಮುದವರ್ಣಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೧-೨೨). [ಸಂ.]

ಶಿತಿಸಾರಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ತೂಬರೆ : "ತಿಂದುಕಃ, ಸ್ಫೂರ್ಜಕಃ, ಕಾಲಸ್ಕಂಧಃ, ಶಿತಿಸಾರಕಃ – ೪ ತುಂಬರಗಿಡ, ತೂಬರೆಗಿಡ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೨೦). [ಸಂ.]

ಶಿತ್ರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ : ಐವತ್ತಾರುದೇಶಾಧೀಶ್ವರರಾದ ಆನ್ನಿಜ ಸುಲದಿ ಕಂಬುಕಂಟಿ ಕುಲಿಶಾವನ ಶಿತ್ರಾ ನಂದಿಕೋಲು ಸಂಗಮೇಶ್ವರನ ನುಡಿಗೆ ಸಬಳ ಶಾಸ್ತ್ರಿಕ ಸಯಲ್ಲಿ ಕತ್ತಿ . . . ಮೊದಲಾದಾ ಬತ್ತೀಶಾಯುಧಾಶಕ್ತ ಸಮರ್ತಕರಾದಾ (ಎಕ. XVI. ಗುಬ್ಬಿ. ೭೪-೨೦ : ಕ್ರಿ. 1776). [?]

ಶಿಥಿಲ, ಶಿಥಿಳ (ಗು). ೧. ಸಡಿಲವಾದ ; ಅಳ್ಳಕವಾದ : ಉತ್ಸವದಿಂದ ಹಾಸ್ಯರಸಮಾ ಮಧುರೋಕ್ತಿಗಳಿಂದಮಲ್ತೆ ಬೀಭತ್ಸರಸಾಂತರಂ ಶಿಥಿಲಬಂಧನದಿಂ (ಕವಿರಾ. ೨ ೧೨೦). ೨. ದೃಢವಲ್ಲದ ; ಜೋತುಬಿದ್ದ : ಸುಕ್ಕು ನಿರಿನಿರಿಯಾಗಿ ಬತ್ತಿದ ತೊವಲ್ ಪತ್ತಿ ಬಿಗಿದೆಲ್ವುಗೂಡಿನಾ ಶಿಥಿಲಕಂಕಾಲತೆಯ . . . ಅಸ್ಥಿಪಂಜರದಂತೆವೋಲಸ್ಥಿರಸ್ಥವಿರೆಯಂ ಕಂಡು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೦-೩೪೭). ೩. ಬಡವಾಗಿರುವ; ಕೃಶವಾಗಿರುವ: ಶಿಥಿಲಮಧ್ಯದ ಲಘುಶ್ವಾಸದತ್ಯಸಮರಾಗಾಧರದ ಗೂಢನಾಭಿಯ ಮಾಱೆ ಕೊಬ್ಬಿದ ನಿತಂಬಯುಗದ . . . ಅನಾಮಿಕೆಯರು

(ಹಚಕಾ. ೭-೩). ೪. ಜೀರ್ಣವಾದ : ದೊಡ್ಡೇಶ್ವರ (ನೊಳಂಬೇಶ್ವರ) ದೇವಾಲಯದ ದಕ್ಷಿಣಭಾಗದ ಗೋಡೆಯ ಮೇಲೆ ವರುಣಶಿವಭಟಾರರ ಹೆಸರನ್ನುಳ್ಳ ಒಂದು ಶಿಥಿಲಶಾಸನವೊಂದಿದೆ (ನೊಳಂಬ. ೧೨೦). ೫. ಕಟ್ಟದಿರುವ; ಬಿಚ್ಚಿದ. ೬. (ತೊಟ್ಟಿನಿಂದ) ಕಳಚಿದ ; ಬೇರ್ಪಟ್ಟ. ೭. ಶಕ್ತಿಗುಂದಿದ ; ಬಲಹೀನವಾದ. ೮. ಕರಗಿದ ; ಲೀನವಾದ. ೯. ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ; ಅಸ್ಫುಟವಾದ : 'ಶಿಥಿಲಾಕ್ಷರ' ಪರಾ. (ನಾ). ೧೦. ದೃಢವಲ್ಲದುದು : ಪುರುಷನ ಲಿಂಗ ಶಿಥಿಲಮಾದೊಡಂ ಘನವಹುದು (ಕಾಮಶಾ. ೨೩೩). ೧೧. ಜೀರ್ಣವಾದುದು : ದುರ್ಗದ ಬಾಗಿಲು ಶಿಥಿಲವಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನು, ಹೊಸತಾಗಿ ಬಲು ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಬಾಗಿಲುಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸಿದ್ದ (ಶಾಂತಲಾ. ೪೦೦). ೧೨. ನಿಶ್ಶಕ್ತವಾದುದು ; ಬಲಹೀನವಾದುದು : ಅವಯವದಿಂದಂದುರ್ಚುವ ಭವಭಯಮುಂ ಶಿಥಿಲಮಾದುದೆಂದೊಡೆ ತಾಂ ಶಾತ್ರವಭಯಮೇಗಹನಮೊ ಕರ್ಮವೈರಿನಿರ್ಮೂಲನಾಂಘ್ರಿಕಮಲಾಂತಿಕದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೪೧); ಆ ಅಂಗದ ಸಂಬಂಧ ಕೈಗೆ ತಪ್ಪಿ ಶಿಥಿಲವಾಗಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡಲು ಅಸಮರ್ಥವಾಯಿತು (ಜೀವಾತ್ಮ. ೭೯). ೧೩. ಅಳಿವು ; ನಾಶ : ಶಿಥಿಲವಾಯಿತು ವೈರಿಬಲಪತಿಮಥನವಾಯಿತು ದೈತ್ಯನೊಳಗ ಪೃಥುವಿ ಲಘುತರವಾಯ್ತು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೫-೬೭). ೧೪. ವಿರಳವಾದುದು : ಮಿಗೆ ನಿಬಿಡಬಂಧಮೆಂಬುದು ತಗುಳ್ಕುವು ವರ್ಣಂಗಳಗಲದಿರೆ ಮತ್ತಕ್ಕುಂ ನೆಗಟ್ಟಲ್ಪಪ್ರಾಣಾಕ್ಷರ ನಿಗದಿತಮೇತದ್ವಿಪರ್ಯಯೋಕ್ತಂ ಶಿಥಿಲಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೬೪). ೧೫. ದುರ್ಬಲನಾದವನು ; ಶಕ್ತಿಹೀನನಾದವನು : "ಅರಮುಪ್ಪು ಬಲ್ಪಾಗೆ ಶಿಥಿಲಸಪ್ಪಂ" (ಮಂಗರಾ. ೯೧-೧೦). ೧೬. ಸೋಮಾರಿ ; ಜಡಸ್ವಭಾವದವನು : "ಅಲಸಃ, ಶಿಥಿಲಃ . . . ಮಂಥರಃ — ಈ ೬ ಸೋಂಬಂ" (ಹಲಾಯು. ೬೪-೨೩೩). ೧೭. ಸಡಿಲವಾದುದು; ದುರ್ಬಲವಾದುದು : ಇಮ್ಮಡಿ ವೀರನರಸಿಂಹರಾಯನ ಆಡಳಿತವು ಬಹಳ ಶಿಥಿಲವಾಗಿತ್ತೆಂದೂ, ಆತನ ರಾಜನೀತಿಯು ಅಷ್ಟಾಗಿ ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಲಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಹಿಂದಿನ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆಯಷ್ಟೆ (ಕೃದೇವ. ೧೧). ೧೮. [ವ್ಯಾಕ] ತೇಲಿಸಿ ಉಚ್ಚಾರ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಸಂಯುಕ್ತಾಕ್ಷರ ; ತೇಲಿಸಿ ಉಚ್ಚರಿಸಬೇಕಾದ ಒತ್ತಕ್ಷರ : ಆದಿ ದೀರ್ಘಮಾದೊಡಂ ಗುರುವಾದೊಡಂ ಶಿಥಿಲಮಿಲ್ಲ — ಬಾಸುಳ್ಗಳ್ . . . ಪೊಕ್ಕುಳ್ಗೆ (ಶಮದ. ೪೨ ಪ್ರಯೋ). **ಶಿಥಿಳ:** ೧೦. "ಶ್ಲಥಂ, ಶಿಥಿಳಂ - ಈ ೨ ಸಡಿಲ್ಪುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೨೪-೯೨). [ಸಂ.]

ಶಿಥಿಲಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ದುರ್ಬಲವಾಗು ; ಶಕ್ತಿಹೀನವಾಗು : ಕಾರಣಾಂತರಗಳಿಂದ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ ಅನುಭವಗಳು . . . ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದ ಹಾಗೆ ಯಾವುದೋ ತಡೆಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತವೆ. ಆಗ ಆರಂಭವಾಗಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವದ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಶಿಥಿಲಗೊಂಡು ಅವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಕಾಣುತ್ತದೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೬೪೨). [ಶಿಥಿಲ + ಕೊಳ್ಳು$_1$ (< ಕೊಳ್$_1$)]

ಶಿಥಿಲತೆ (ನಾ). ೧. ದುರ್ಬಲತೆ ; ನಿಶ್ಶಕ್ತಿ : ಘೋಟಪ್ರತತಿಗೆ ಗಜಯೂಥಕ್ಕೆ ಪಾದಾತಿವೃಂದಕ್ಕರಿದಾರ್ಗಂ ರೇಣು ಪಂಕಂ ಶಿಥಿಲತೆ ದೆಸೆಗೆಟ್ಟಿತ್ತು (ಗಿಂಕ. ೬-೪೯) ; ಅರವತ್ತರ ನಂತರ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಆ ಶಿಥಿಲತೆ ಮತ್ತು ಅದರ ಪ್ರಭಾವ ತೀವ್ರಗತಿಯಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚುತ್ತಿರುತ್ತದೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೪೪೫). ೨. ಸಡಿಲ ; ಅಳ್ಳಕ : 'ಶಿಥಿಲತೆವೆಱು' ಪರಾ. ೩. [ವ್ಯಾಕ] ದ್ವಿತ್ವವಿದ್ದರೂ ತೇಲಿಸಿ ಉಚ್ಚರಿಸುವುದು : ಗದವಜಕಾರಮಿವಿದಿರೆ ಪದಮಧ್ಯಂ ವಿಷಯಮಾಗನೇಕಾಕ್ಷರದೊಳ್ ಪುದಿಯೆ ಲಘೂಪಧೆ ಕೆಲಕೆಲ ವೊದವಿರ್ಕುಂ ರಾಂತ ಳಾಂತಮವು ಶಿಥಿಲತೆಯಂ (ಶಮದ. ೪೩). [ಸಂ. ಶಿಥಿಲತಾ]

ಶಿಥಿಲತೆವಡೆ (ಕ್ರಿ). ನಿಶ್ಶಕ್ತವಾಗು ; ದುರ್ಬಲವಾಗು : ನಡುಗುವ ತಲೆ ಜಗ್ಗಿದ ಬೆನ್ನು ಶಿಥಿಲತೆವಡೆದಂಗ ದಡದಡಿಸುತ್ತದಡಿವಿಡಿದಡಿಯಿಟ್ಟು ಮಡದಿಯ ಮಂದಿರದೆಡೆಗಾಗಿ ಕಡುವೃದ್ಧನೆಯ್ದಿದೆ (ಜೀವಂಸಾಂ. ೧೬-೩೧). [ಶಿಥಿಲತೆ + ಪಡೆ$_1$]

ಶಿಥಿಲತೆವೆಱು (ಕ್ರಿ). ಸಡಿಲವಾಗು ; ಅಳ್ಳಕವಾಗು : ತನುಲತೆ ಸೌರಭ್ಯಮಂ ಬೀಜೆ ಸೂಸಿರ್ದಳಕಂ ಚೋಲ್ಪಿರ್ದ ಬಂಬಲ್ಮುಡಿ ಶಿಥಿಲತೆವೆತ್ತಿರ್ದ ನೀವೀಭರಂ ಕಣ್ಗೊಳಿಪನ್ನಂ ಲೀಲೆಯಿಂದುಪ್ಪವಡಿಸಿದಳ್ ನಿದ್ರಾಂಗಿ (ಜಗವಿ. ೨-೬೮). [ಶಿಥಿಲತೆ + ಪೆಱು$_1$]

ಶಿಥಿಲತ್ವ (ನಾ). = ಶಿಥಿಲತೆ ೩ : ಪುಗೆ ದದಪವಕಾರಂ ವಿಧಿಯ ಗಕಾರಂ ವರ್ತಮಾನ ಕಾಲದ ಗುಂ ಧಾತುಗೆ ಬಟ ಕುಳ ರೇಫಾಂತಕ್ಕೊಗೆಗುಂ ಶಿಥಿಲತ್ವಮಗುರು ಪೂರ್ವಸ್ಥಿತಿಯಿಂ (ಶಮದ. ೪೪). [ಸಂ.]

ಶಿಥಿಲದ್ವಿತ್ವ (ನಾ). = ಶಿಥಿಲ ೧೮ : ಇನ್ನು ಶಿಥಿಲದ್ವಿತ್ವಕ್ಕೆ — ಮುಗುಳ್ದಂ . . . ತೆಗಳ್ದಂ, ನೆಗಳ್ದಂ, ತಿಮಿರ್ದಂ (ಶಮದ. ೩೬ ಪ್ರಯೋ) ; 'ಶಿಥಿಲದ್ವಿತ್ವ' ಎಂದರೆ ಒತ್ತಿ ಉಚ್ಚರಿಸದೆ ತೇಲಿಸಿ ಉಚ್ಚರಿಸುವ ಒತ್ತಕ್ಷರ . . . ಅದು ಗುರುವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಲಘುವಾಗಿಯೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ (ಕೈಪಿಡಿ. ೧೨). [ಸಂ.]

ಶಿಥಿಲಮತಿ (ನಾ). ತೀಕ್ಷ್ಣವಲ್ಲದ ಬುದ್ಧಿ ; ಮಂದಬುದ್ಧಿ : ಎರಡನೆಯ ಮೃಡ ಹಮ್ಮೀರನ ನುತಿಯೆನ್ನ ಶಿಥಿಲಮತಿಗಂ ಪವಣೇ (ಹಮ್ಮೀರ. ೧-೨೮). [ಸಂ.]

ಶಿಥಿಲವೃತ್ತಿ (ನಾ). = ಶಿಥಿಲತೆ ೩ : ಬರ್ದಿಲಂ . . . ಅದಿರ್ಮುತ್ತೆ ವೊದಟ್ಟಿರ್ದೆಯೆಂಬಿವು ಸಹಜ ಶಿಥಿಲವೃತ್ತಿಯನಾಳ್ಗುಂ (ಶಮದ. ೪೫). [ಸಂ.]

ಶಿಥಿಲಾಕ್ಷರ (ನಾ). ಅಸ್ಫುಟವಾದ ಮಾತು : ಕೆಮ್ಮುತೊಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಗೂಹಗೂಹೆ ಗುಟ್ಟುತುಂ ಶಿಥಿಲಾಕ್ಷರಂಗಳಿಂ ನಮಃಶಿವಾಯ ನಮಃಶಿವಾಯಯೆನುತ್ತೆನಲಾಬದಂತೆ ನಡುಗುತ್ತುಂ (ನಂಬಿರ. ೬-೨೭). [ಸಂ.]

ಶಿಥಿಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಡಿಲಗೊಳಿಸು : ಪ್ರಾರಬ್ಧದಲ್ಲಿ ನಿನ್ನ ಪುಣ್ಯವಿನಿತಾನುಮಿರೆ ಸೇರೆ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪಭಾರವದರೊಡನೆ ದಾರುಣದ ಕರ್ಮನಿಯತಿಯನಿನಿತು ಶಿಥಿಲಿಪುದು ಕಾರುಣ್ಯದಿಂ ದೈವ (ಮಂಕುತ. ೫೧೯). [ಶಿಥಿಲ + - ಇಸು$_1$]

ಶಿಥಿಳ 'ಶಿಥಿಲ' ನೋ.

ಶಿದ್ದಿಗೆ 'ಸಿದಿಗೆ' ನೋ.

ಶಿಪಾಯಿ 'ಸಿಪಾಯಿ' ನೋ.

ಶಿಪಾರಸು 'ಶಿಫಾರಸ್ಸು' ನೋ.

ಶಿಪಾರಸ್ಸು 'ಶಿಫಾರಸ್ಸು' ನೋ.

ಶಿಪಿ (ನಾ). ೧. ಬೆಳಕಿನ ಕಿರಣ. ೨. ತೊಗಲು ; ಚರ್ಮ. [ಸಂ.]

ಶಿಪಿಗೆಂಡೆ 'ಸೀಪಿಯ ಗೆಡ್ಡೆ' ನೋ.

ಶಿಪಿವಿಷ್ಟ (ಗು). ೧. ಕುಷ್ಠರೋಗದಿಂದ ಕೂಡಿದ. (ನಾ). ೨. ವಿಷ್ಣು : ಆತ ಸಂಗ್ರಾಮನಾಯಕ ; ಇಂದ್ರಸಹಾಯಕ. ಆತ ಅಚಿಂತ್ಯ, ಶಿಪಿವಿಷ್ಟ (ಭಾರದ. ೨೮೦). ೩. ಈಶ್ವರ ; ಶಿವ : ಆ ನಾಯನಾರರ ಪರಮಭಕ್ತಿಯ ನಿಷ್ಠೆಯಿಂ ಶಿಪಿವಿಷ್ಟಂ ಕೊಂಡಾಡುತ್ತಾಗಳ್ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೧೫-೪೫ ವ). ೪. ಕುಷ್ಠರೋಗ : "ಹೊಲ್ಲಹ ಚರ್ಮದಲ್ಲಿಯುಂ ಶಿಪಿವಿಷ್ಟಮೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೩೬-೩೧). ೫. ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಕೂದಲಿಲ್ಲದವನು ; ಬೋಳುತಲೆಯವನು : "ಖಳತಿಃ, ಶಿಪಿವಿಷ್ಟಃ, ಐಂದ್ರಲುಪ್ತಕಃ — ಈ ೩ ತಬಟದಲೆ(ಯಂ)" (ಹಲಾಯು. ೯೯-೪೫೪). ೬. ಕಾಯಿಲೆಯವನು; ರೋಗಿ. ೭. ಕುಷ್ಠರೋಗಿ. "ಅರೋಮಕ ಕುಷ್ಠಚರ್ಮಮುಂ ಅಂಗಜವ್ಯಂ ರೋಗಯುತರೆಂಬಿನಿತುಂ ಶಿಪಿವಿಷ್ಟವಾಚಕಂ" (ನಾನಾರ. ೧೪೪). [ಸಂ.]

ಶಿಫಾರಸ್ 'ಶಿಫಾರಸ್ಸು' ನೋ.

ಶಿಫಾರಸು 'ಶಿಫಾರಸ್ಸು' ನೋ.

ಶಿಫಾರಸುಪತ್ರ (ನಾ). ವರ್ಚಸ್ಸುಳ್ಳವರು, ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಬರೆಯುವ ಕಾಗದ : ಇವರ ಶಿಫಾರಸುಪತ್ರದ ಮೇಲೆ ನಾವು ಬದುಕುವದು ಅಷ್ಟರಲ್ಲೇ ಇದ (ಮೂರುದಾ. ೧೬೦). [ಶಿಫಾರಸು (< ಶಿಫಾರಸ್ಸು) + ಪತ್ರ]

ಶಿಫಾರಸ್ಸು, ಶಿಪಾರಸು, ಶಿಪಾರಸ್ಸು, ಶಿಫಾರಸ್, ಶಿಫಾರಸು, ಶಿಫಾರ್ಸು, ಸಿಪಾರಸು, ಸಿಫಾರಸು (ನಾ). ೧. ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಬೀರುವುದು ; ವರ್ಚಸ್ಸನ್ನು ಬೀರುವುದು ; ವಶೀಲಿ : ಶಿಫಾರಸ್ಸಿಗೆ ಬರುತ್ತಾರಲ್ಲ - ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರು ಐದ್ಹದು ರೂಪಾಯ್ನಾದ್ರೂ ಕೊಟ್ರೆ (ನವನೀ. ೪೧). ೨. ಅರ್ಹತೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸಿ ಪ್ರಶಂಸಿಸುವುದು ; ಮೆಚ್ಚುಗೆ ; ತಾರೀಫು : ಅಂದರೆ ಆಕೆಯ ಬಗ್ಗೆ ನಿನ್ನ ಶಿಫಾರಸ್ಸು ತಾನೇ? (ದೇವಹಂ. ೧೯೪). **ಶಿಪಾರಸು :** (೩). **ಶಿಪಾರಸ್ಸು:** ೧. ದಿವಾನರಿಗೆ ಅವನ ಶಿಪಾರಸ್ಸು ಬೇಕಿಲ್ಲ (ದೌಲತ್. ೧೧೫). **ಶಿಫಾರಸ್ :** ೩. = ಶಿಫಾರಸುಪತ್ರ: ಅವರು ತಮ್ಮ ಪೂರ್ಣ ಮೆಚ್ಚುಗೆಯನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿ ಶಾಲೆಗೆ ಸರಕಾರದ ಮಂಜೂರಾತಿಗೂ, ವರ್ಷಾಸನಕ್ಕೂ (Grant) ಶಿಫಾರಸ್ ಬರೆದು ಕಳುಹಿಸಿದರು (ಚಿತಸ. ೨೭). **ಶಿಫಾರಸು:** ೧. ಅವರ ಕೃತಿಗೆ ಯಾರ ಶಿಫಾರಸೂ ಅವಶ್ಯವಿಲ್ಲ (ಮಸಾಗ. II. ಸ್ನೇಹದ ಮಾತು) ; ನನಗೆ ಅವನ ಶಿಫಾರಸು ಗಿಫಾರಸು ಬೇಕಿಲ್ಲ (ರಂಗಕ. ೧೦೭). **ಶಿಫಾರ್ಸು :** ೧. ಶ್ರೀಮಂತರಿಗೆ

ದೇವರೇಕೆ? ದೇವರ ಶಿಫಾರ್ಸು ಅವರ ಮರ್ಜಿ ಏನೂ ಬೇಕಿಲ್ಲ (ಚಂಗೂಲಿ. ೧೪೧). **ಸಿಫಾರಸು** : ೧. ಅವಳ ಸಿಫಾರಸಿನಿಂದಲೂ, ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆಯಿಂದಲೂ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣಿ, ಇಂದಿರೆ ಇಬ್ಬರೂ ಅಡಿಗೆಯ ಕೆಲಸಕ್ಕಾದರು (ಬಂಕಿಮ. ೧೧೯). **ಸಿಫಾರಸು** : ೧. ಸಹಾನುಭೂತಿಯುಳ್ಳ ಮೇಲಧಿಕಾರಿಗಳ ಸಿಫಾರಸೂ ಬಹಳ ಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ (ಮೇದಿಮ. ೨೦೦) ; ಯಾರ ಯಾರ ಸಿಫಾರಸಿನ ಪ್ರಭಾವದಿಂದಲೋ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬರುವ ಈ ಹುಡುಗ ಅಮಲ್ದಾರರುಗಳಲ್ಲಿ ಬೈಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಯಿತಲ್ಲಾ (ಬಸ್ತಕ. ೨೭).

ಶಿಫಾರಸ್ಸು ಮಾಡು, ಶಿಫಾರಸು ಮಾಡು = ವಶೀಲಿ ಮಾಡು ; ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಬೀರು : ಶಿವಣ್ಣನ ಮನೆಗೆ ಹೋಗಿ ನನಗೆ ಶಿಫಾರಸ್ಸು ಮಾಡು ಎಂದು ಕೇಳಲ (ಚಂಗಾಳ್ಳ. ೫೭೧) ; ಸೈನ್ಯದ ಮುಖ್ಯಾಧಿಕಾರಿಗೆ ನಿನ್ನ ಸಾಹಸವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದೇನೆ . . . ಒಂದು ಕ್ರಾಸ್‌ಗೆ ಶಿಫಾರಸು ಮಾಡಿದ್ದೇನೆ (ಮಲನಾ. ೧೧೭).

[← ಪಾರ. ಸಿಫಾರಿಶ್; ಹಿಂ. ಸಿಪಾರಸ್, ಸಿಫಾರಿಶ್; ಮರಾ. ಶಿಫಾರಸ್, ಸಿಪಾರಸ್]

ಶಿಫಾರ್ಸು 'ಶಿಫಾರಸ್ಸು' ನೋ.

ಶಿಫೆ (ನಾ). ೧. ನಾರಿನಂತಿರುವ ಸಣ್ಣ ಬೇರು. ೨. ಮರದ ಬಿಳಲು : "ಜಟಾ, ಶಿಫಾ – ಈ ೨ ಮರದ ಬೀಬಲ್" (ಹಲಾಯು. ೩೦-೨೯). ೩. ಕಮಲದ ಗಡ್ಡೆ : "ಕರಹಾಟಃ, ಶಿಫಾ, ಕಂದಃ – ೩ ತಾವರೆಗಡ್ಡೆಯ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೯೦).

[ಸಂ. ಶಿಫಾ]

ಶಿಬಂದಿ 'ಸಿಬ್ಬಂದಿ' ನೋ.

ಶಿಬಿ (ನಾ). ೧. ಇತರ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಕೊಂದು ತಿನ್ನುವ ಹಿಂಸ್ರಪಶು. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಭೂರ್ಜ. ೩. ಪುರಾಣಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಒಬ್ಬ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಹೆಸರು ; ಪಾರಿವಾಳರೂಪವಾಗಿದ್ದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಗಿಡಗರೂಪವಾಗಿದ್ದ ಇಂದ್ರನಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಿ, ಪಾರಿವಾಳದ ತೂಕದ ಮಾಂಸವನ್ನು ತನ್ನ ದೇಹದಿಂದ ಕೊಟ್ಟ ಮಹಾದಾನಿ: ಇನಜಂ ಕೊಟ್ಟ ತೊವಲ್ಕಿಬಿಮುನಿ ಕೊಟ್ಟಡಗಾ ದಧೀಚಿ ಕೊಟ್ಟೆಲ್ಲುಗಳೇಂ ಧನದನ್ತ ಸೇವ್ಯವೆ ಪೇಳೆನುತಂ ಹೊಂಗಳನೆ ಕೇಶವಂ ಕುಡುತಿರ್ಪ್ಪಂ (ಎಕ. VII. ಶಿಕಾರಿ. ೧೨೩-೩೧; 1158); ಬೇಡಿದೊಡೆ ತನಗುಳ್ಳ ವಸ್ತುವಂ ಕುಡದೆ ಕಡೆನೋಡುವವನಧಿಕನ ದಧೀಚಿ ಶಿಬಿಗಳ ಮಾಳ್ಕೆ ಖೋಡಿಯಾದುದೆ ಮಣಯನೀವಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೪-೨೧). [ಸಂ.]

ಶಿಬಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಅಂದಣ ; ಪಲ್ಲಕ್ಕಿ : ಆ ವೃಷಭನಾಥನುಂ . . . ಗುಣಶ್ರೇಣಿಯನೇಱುವುದನಭ್ಯಾಸಂಗೆಯ್ವಂತೆ ಸುದರ್ಶನವೆಂಬ ಶಿಬಿಕೆಯನೇಱಿದಾಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೯-೭೨ ವ) ; ಶಿಬಿಕಾಂದೋಳವಾಜಿವಾರಣವರೂಥವಿಸರಾದಿ ನಾನಾಯಾನಂಗಳುಮಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೭-೮೫ ವ); ಶಿಬಿಕಾರತ್ನಮನಾಂತರೇಬಡಿವರಂ ಭೂಪೇಂದ್ರರಲ್ಲಿಂ ಬಟಿಕ್ಕೆ ಬಲಾಧ್ಯರ್ ಖಚರೇಂದ್ರರ್ (ವರ್ಧಪು. ೧೫-೪) ; ಶಿಬಿಕಾಂದೋಳವರೂಥದಂತಿಹಯಮಂ ನೇಪಥ್ಯರತ್ನಾವಳೀಶಬಲಚ್ಛಾಯೆ ಮುಸುಂಕೆ (ಅನಂಪು. ೪-೩). ೨. ಚಟ್ಟ ; ಸಿದಿಗೆ : ಕಳಲ್ದ ಶಿಬಿಕೆಗಳ ಚಿತೆಯೊಳ್ಬೇವ ಕುಣಪಂಗಳ . . . ಚಂಡಿಕಾಲಯದೆಡೆಗೆ ನಡೆತಂದನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೧-೫೫); ಮೊಗಂ ಪಳದಿಗೊಂಡರಸನಾ ಕಾಯವಮಂ, ಕನಕಶಿಬಿಕೆಗೆ ನಗಹಿ, ಸುಡುನೆಲಕೆ ಪೊತ್ತುಯ್ದರಾಕ್ರಂದಿಸುತೆ ಜನಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೧೯-೨೦೯) : ಪೋಲೀಸರು ರಂಗನ್ನ ಶಿಬಿಕೆಯ ಮೇಲಿರಿಸಿಕೊಂಡು ಹೊರಡುವರು (ಶಕಾರ. ೩೭). [ಸಂ. ಶಿಬಿಕಾ]

ಶಿಬಿರ (ನಾ). ೧. ಸೈನ್ಯವು ತಾತ್ಕಾಲಿಕವಾಗಿ ಬೀಡುಬಿಡುವ ಸ್ಥಳ ; ಠಾಣ್ಯ : ಶಿಬಿರರಕ್ಷಕರ ಗರ್ಭಮುಂ ಶಿಬಿರನಿತಂಬಿನಿಯರ ಗರ್ಭಮುಂ ಒಡನೊಡನೆ ಗಟಿಯಿಸೆ ಸಿಂಹಗರ್ಜನೆಯಿಂ ಗರ್ಜಿಸಿ . . . ಬಂದಾಗಳ್ (ಗದಾಯು. ೭-೩೧ ವ) ; ಹರಿ ಕಿರೀಟಗಳತ್ತ ಶಿಬಿರಕೆ ತಿರುಗಿದರು (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೮-೭); ರಮಣನುಂಗುರವನೆದೆಯಲ್ಲಿ ಗುಟ್ಟಾಗಿ ಬೈಚಿಟ್ಟು ನಡೆದಳ್ ಶಿಬಿರದೆಡೆಗೆ (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೫೭-೧೫೩೭). ೨. ರಾಜನ ವಸತಿ, – ಪಾಳೆಯ. ೩. ತಾತ್ಕಾಲಿಕವಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ವಸತಿ, – ಬೀಡು : ಶಿಬಿರಂ ಫಣಿಹಿಂಸನಮಿಲ್ಲದಲ್ಲಿ ತೋಲ್ಕನೆ ಪೊಲಸಿಲ್ಲದಲ್ಲಿ ಶಬರಂ ಸುಖಮಿರ್ಪನಿದೇಂ ಸುಚಿತ್ರಮೋ (ಅರ್ಧನೇ. ೩-೭೭) ; ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಸರಕಾರದವರು ನಿರಾಶ್ರಿತರ ನೆರವಿಗಾಗಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಶಿಬಿರಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿರುವರು (ಪ್ರಾಸ. ೬೫). [ಸಂ.]

ಶಿಬಿರಾಗ್ನಿ (ನಾ). ಪಾಳೆಯದಲ್ಲಿ ಉರಿಸುವ ಬೆಂಕಿ : "ಶಿಬಿರದಲ್ಲಿ ಉರಿಸುವ ಬೆಂಕಿ: ಶಿಬಿರಾಗ್ನಿ" (Campfire. ಇಂಕನಿ). [ಸಂ.]

ಶಿಬ್ಬಂದಿ 'ಸಿಬ್ಬಂದಿ' ನೋ.

ಶಿಯಳಾರ 'ಸಿಯಳಾಟ' ನೋ.

ಶಿರ$_1$ (ನಾ). ೧. ರಕ್ತನಾಳ ; ನರ ; ಧಮನಿ : ಹಣೆಯ ಮೇಲಿನ ಶಿರ ಎದ್ದು ಕಾಣುತ್ತಿತ್ತು (ಮೂರಾಬ. ೨೦೦). ೨. ಲೋಹಾಂಶದ ಎಳೆಯಿರುವ ಖನಿಜದ್ರವ್ಯ: ಜ್ವಾಲಾಮುಖಿಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಶಿಲೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ತಾಮ್ರ ಕಬ್ಬಿಣ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಶಿರಗಳು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ದೊರಿಯುವುದುಂಟು (ಮುಂಬುಯು. ೭-೧೭).

[ಸಂ. ಶಿರಾ]

ಶಿರ$_2$ (ನಾ). ೧. ತಲೆ ; ರುಂಡ : ವಕ್ಕಾರುಣಂ ಸಂಜೆಯಂ ಗೆಲೆ ಪೋಲ್ತತ್ತು ತಳಪ್ರಹಾರಿಯ ಶಿರಂ ಹೇಮಾದ್ರಿಯಾಕಾರಮಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೫೨೫ ಶೂದ್ರಕ); ಎನ್ನ ಕಾಲೇ ಕಂಭ . . . ಶಿ[ಪಾಠಾಂ. ಸಿ]ರ ಹೊನ್ನ ಕಳಸವಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೮೨೦) ; ಶಿರದೊಳ್ ಮುಸುಱಿದ ಮದ ಮಧುಕರನಿಕರಮನಲೆವ ಪವನಸಂಚಲಶಾಖಾಂಕುರಮೆಸೆದುದು (ಶಿಶುವ. ೧೪-೯೨); ಗರುಡನಾಕಾರದಲಿ ಬಲವನು ಸರಿಸ ಮಿಗೆ ಮೋಹಿದನು ವಿಹಗನ ಶಿರಕೆ ಕೃಪ ಕುರುರಾಯ ದುಶ್ಶಾಸನನ ನಿಲಿಸಿದನು (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೨-೨೧). ೨. ಅಗ್ರಭಾಗ; ತುದಿ : ಪರ್ವತ ಶಿರದಿ ಜನ್ಮವೆತ್ತಿದ ತೊರೆ ಸಮುದ್ರಾಭಿಮುಖಿಮಾಗಿ ಪರಿಯಲರಿವುತ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೫-೭೭೨). ೩. ಮರದ ತುದಿ : "ಪ್ರಾಗ್ರಂ (ತು), ಶಿಖರಂ, ಶಿರಃ – ಈ ೩ ಮರದ ತುದಿ" (ಹಲಾಯು. ೩೦-೨೭). ೪. ಮೆಣಸಿನ ಬೇರು. ೫. ಹಿಪ್ಪಲಿಯ ಬೇರು : "ಶಿರ – ಮೋಡಿ, ಹಿಪ್ಪಲೀಬೇರು" (ಗಂಗಾಮ. ೩೦೭). ೬. ಒಂದು ಬಗೆಯ ದೊಡ್ಡ ಹಾವು.

ಶಿರದೊಳಾಂ = (ಆಜ್ಞೆ, ಅಪ್ಪಣೆ ಮುಂತಾದುವನ್ನು) ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳು; ಶಿರಸಾವಹಿಸು : ನಿಮ್ಮ ಯಾಚ್ಞೆಯನೆ ಶಿರದೊಳಾಂತು ಪುರಾಂತಕನು ನೀಂ ಕರೆಯಲೋ ಎನುತಿರ್ದನು (ಬಸಪು. ೨೮-೭೪). **ಶಿರಸಾವಹಿಸಿಕೊಳ್ಳು** = ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸು : ಶಿವಪ್ರಸನ್ನವರವಂ ಶಿರಸಾವಹಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಂತಃಪುರಮಂ ಪೊಕ್ಕು . . . ನಿದ್ರೆಗೆಯ್ವಾಗಳ್ (ಹಮ್ಮೀರ. ೨-೧೭ ವ). **ಶಿರಸಾವಹಿಸು** = (ಆಲಂ) ಅಪ್ಪಣೆ, ಆಜ್ಞೆಗಳನ್ನು ನಮ್ರಭಾವದಿಂದ ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳು : ನೂರೊಂದು ಮಂದಿ ನಮ್ಮ ವಂಶದ ಅರಸುಗಳೆಲ್ಲರೂ ಆತನ ಶಾಸನವನ್ನು ಶಿರಸಾವಹಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಕೃವಾಸ. ೨೩). [ಸಂ.]

ಶಿರ$_3$ 'ಶಿರಾ' ನೋ.

ಶಿರಂಟು, ಸಿರಂಟು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಪಾದರು, ನೆಲವೆಂಬು, ಗಂಟುಕಾಲು, ಕೆರೇಹಿಪ್ಪಲಿ, ಶಿರಂಟು, ನಾರವೆ (ನಮ್ಮನು. ೨೩೮). **ಸಿರಂಟು** : ಸಿರಂಟುಗಿಡ (ಮೃಔಗಿ. ೭೪-೧೩೦೩). [?]

ಶಿರಂದೂಗು, ಶಿರದೂಗು (ಕ್ರಿ). ಮೆಚ್ಚುಗೆ, ಸಮ್ಮತಿ ಮೊದಲಾದ ಭಾವಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ತಲೆಯನ್ನು ಅಲ್ಲಾಡಿಸು ; ತಲೆದೂಗು : ಅಂಗುಲ್ಯಂಕುಶಾಕರ್ಷಣಮಮರೆ ಶಿರಂದೂಗುತಂತೆ [ಪಾಠಾಂ. ಚಿರಂರಾಗದಿಂದೆ]ತ್ತಿ ಕೆಯ್ಯಂ ಕೆದಱುತ್ತಂ ಧೂಳಿಯಂ ಪ್ರೀತಿಯನೊದವಿಪ [ಗಂಡೋಚ್ಚಲಡ್ಡಿಂಡಿ ಮಧ್ಯಾನ ದಿನಂದೋ ಮುಂದೆ ಮನ್ನಂದನನೆಸೆವ ಗಜಕ್ರೀಡೆಯಿಂದಾಡುತಿರ್ಪಂ] (ಕಾದಂಪೂ. ೩೯೯). **ಶಿರದೂಗು**: ಶಿಷ್ಯನ ಸ್ವಾನುಭವನಿಸ್ಪೃಹತೆಗೆ ಯುಕ್ತಚಿತ್ತನು ಶಿರದೂಗುತಲಿ (ಗಗಕಾ. ೨-೨೯). [ಶಿರ$_2$ + ತೂಗು$_1$ (< ತೂಂಕು$_1$)]

ಶಿರಂಬರಂ (ಅ). ತಲೆಯವರೆಗೂ ; ತಲೆಮಟ್ಟ : ತಳ್ತಿಱಿದೊಡುಂಗುಟದಿಂದ ಶಿರಂಬರಂ ವರಾಹಂ ದಿಟಮೆತ್ತ ಮತ್ತಿಱಿಯ ಮತ್ತೆ ಕರಂ ಸೆಳೆದತ್ತ ನೊಂದು ತಾನೊಂದೆಸೆಯೊಳ್ ವರಾಹಪತಿಯೊಂದೆಸೆಯೊಳ್ ಕೆಡೆದತ್ತರಣ್ಯದೊಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೧-೧೦೯). [ಶಿರ$_2$ + ಬರಂ (< ವರಂ)]

ಶಿರಃಕಂಪ (ನಾ). ತಲೆದೂಗುವಿಕೆ ; ತಲೆಯ ಅಲುಗಾಟ : ನಮಗಿಂತಿರ ಮುನ್ನೆ ನೋಂತರಾರ್ ಎಂದು ಪರಮಾಶ್ಚರ್ಯಪರ್ಯಾತೀತ ಶಿರಃಕಂಪಂಬೆರಸು ಸುರಪತಿ ಕೆಯ್ಮುಱಿದು. . . ಪೊಗಟಲಱಿಯಂ ಸಭೆಯೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೭೫ ವ). [ಸಂ.]

ಶಿರಃಪ್ರಧಾನಿ (ನಾ). ಪ್ರಮುಖ ಸಚಿವ ; ಸಚಿವಮುಖ್ಯ : ಕದನಕನುವಾಗಿರಲಿ ಪಾಯದಳಮೆಂದು ನುಡಿದಂ ಸುಬುದ್ಧಿ ಮೊದಲಾಗಿಹ ಶಿರಃಪ್ರಧಾನಿಗಳ ಕೂಡೆ (ಧ್ವಮಭಾ. ೧೭-೩೦). [ಸಂ. ಶಿರಃಪ್ರಧಾನಿನ್]

ಶಿರಃಪ್ರಹರಣ (ನಾ). ತಲೆಯು ಕತ್ತರಿಸಿ ಹೋಗುವುದು : ಅಹಿತರ್ ಸಂಧಿಯುಮಂ ವಿಗ್ರಹಮುಮನಾತನೊಳೊಡರ್ಚರೇಕೆನೆ ಸರ್ವಸ್ವಹರಣಮಂ ಸಂಧಿ ಶಿರಃಪ್ರಹರಣಮಂ ತಮಗೆ ವಿಗ್ರಹಂ ಮಾಳ್ಪುದಱಿಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೧೧೪). [ಸಂ.]

ಶಿರಗೊಡಹು (ಕ್ರಿ). (ನಿಷೇಧಾರ್ಥಸೂಚಕವಾಗಿ) ತಲೆಯನ್ನು ಅಲುಗಾಡಿಸು; ತಲೆ ಕೊಡಹು : ಪರಿಪರಿಯನ್ನಪಾನವ . . . ತರತರದೊಳು ನೀಡುತಿಹಳು ಶಿರಗೊಡಹುವನು ಸಾಕೆಂದು (ಭರತ. ೧೮-೫೫). [ಶಿರ$_2$ + ಕೊಡಹು (< ಕೊಡಪು)]

ಶಿರಚ್ಛೇದ (ನಾ). ತಲೆಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವಿಕೆ, – ಛೇದಿಸುವಿಕೆ. [ಸಂ. ಶಿರಶ್ಛೇದ]

ಶಿರಚ್ಛೇದನ (ನಾ). = ಶಿರಚ್ಛೇದ : ತಗೆದುಕೋ ಈ ಕರವಾಳವನ್ನು, ಇದರಿಂದ ನನ್ನ ಶಿರಚ್ಛೇದನ ಮಾಡಿ ನೀನು ಆತ್ಮಹತ್ಯೆಮಾಡಿಕೊ (ಗಾಲತ್. ೪೧೧) ; ಇವಳ ಶಿರಚ್ಛೇದನ ನಾಳೆ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಆಗಲಿ (ಕೊವಷ್ಟ. ೧೩೧). [ಸಂ. ಶಿರಶ್ಛೇದನ]

ಶಿರದೂಗು ‘ಶಿರಂದೂಗು’ ನೋ.

ಶಿರಪೇಚ ‘ಸಿರಪೇಷ್’ ನೋ.

ಶಿರಪೇಚು ‘ಸಿರಪೇಷ್’ ನೋ.

ಶಿರಪೇಷು ‘ಸಿರಪೇಷ್’ ನೋ.

ಶಿರಪೊಟ್ಟಲಿ, ಸಿರಪೊಟ್ಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಈ ಮುಂದ ಹೂವು, ಹಣ್ಣು, ಕಾಳು, ಗಡ್ಡೆ ಎಲ್ಲ ಸೇರಿದ ಪಟ್ಟಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದೆ . . . ಶಿರಪೊಟ್ಟಲಿ, ಅಂಟುಪುರುಲೆ, ಉತ್ತರಾಣಿ, ಬಸಲೆ, ಬಾಯಿಬಸಲೆ (ನಮ್ಮನು. ೨೩೮). **ಸಿರಪೊಟ್ಲ** : ಸಿರಪೊಟ್ಲಗಿಡ (ಮೃಜೀ. ೬೨-೧೨೬೫). [?]

ಶಿರಪ್ರಧಾನ (ನಾ). = ಶಿರಃಪ್ರಧಾನಿ : ಕೃಷ್ಣರಾಯರ ನಿರೂಪದಿಂ ಅವರ ಶಿರಪ್ರಧಾನರಾದ ಸಾಳುವಗೋವಿಂದರಾಜಯ್ಯನವರು . . . ಅಲಕೆಜೆಯ ನಾನಾಗೋತ್ರದ . . ವ್ರಿತ್ತಿಯ ಅಶೇಷಮಹಾಜನಂಗಳಿಗೆ ಧಾರೆಯನೆಱೆದು ಕೊಟ್ಟರು (ಎಕ. XIV. ಎಳಂದೂ. ೧೯೦ ಅ ; ಸು. 1519) [ಸಂ.]

ಶಿರಬಾಗು (ಕ್ರಿ). ೧. ನಮಸ್ಕರಿಸು ; ತಲೆಬಾಗು : ಕಡುವೇಗದಿಂದ ಮಾಗಡದ ತೀರ್ಥಕೆ ಬಂದು ಒಡನೆ ಸ್ನಾನವ ಮಾಡಿ ಮುದದಿ ಪೊಡಮಟ್ಟು ಶಿರಬಾಗಿದ [ಪಾಠಾಂ. ಶಿರವ ಬಾಗಿದು] ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನಡಿಗೆಜಗಿವನು ಭಕ್ತಿಯಲಿ (ಅಪ್ಪಣ್ಣ. ೩-೩) ; ಪ್ಪುಡಿಸುವಾರ್ತಿಯುಂ ನೆನೆದು, ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆಯಲಿ ಕೈ ಮುಗಿದು ಶಿರಬಾಗಿ ಗುಡಿಯ ವಿಗ್ರಹಕೆ ಸೂರುಸೂರುಟಳು (ಚತ್ರಾಂಗ. ೭-೧೮೯). ೨. (ಆಲಂ) ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸು : ಅಧಿಕಾರಿಯು ಕೊಟ್ಟ ತೀರ್ಮಾನಕ್ಕೆ ಕಿರಿಯ ಅಧಿಕಾರಿ ಶಿರಬಾಗಿದನು (ರಂಥ). ೩. ಸೋಲನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳು : ಅಲೆಕ್ಸಾಂಡರನಿಗೆ ಅನೇಕ ರಾಜರು ಶಿರಬಾಗಬೇಕಾಯಿತು (ರೂಢಿ). [ಶಿರ$_2$ + ಬಾಗು$_1$]

ಶಿರಬೇರು (ನಾ). ನಾಳ ಸಹಿತವಾದ ಕುತ್ತಿಗೆ, – ಕತ್ತು : ಕರಿಮುಖಿ ಶಾರದೆಯರು ಲೋಕದೊಳು ಮತಿಗರುಹರೆಂಬರು ಕಾಣದವರು ಶಿರಬೇರು ನಾಸಿಕವರಿವಾಗ ಮತಿಯುಕ್ತಿಯರಿದುಮೊ ಅವರಿರ್ವರಿಗೆ (ಅಮುಸು. ೧-೨೨).

[ಶಿರ$_2$ + ಬೇರು (< ಬೇರ್$_1$)]

ಶಿರಮುದ್ದು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ದಿವ್ಯ (?) : ಪರವಾದಿಗೆ ನಾಂ ತೊಡರ್ದು ಮುಡಿಗೆ ವಿಷಸರ್ಪ ಶಿರಮುದ್ದುಗಳು ಮುಂತಾದ ದಿವ್ಯಂಗಳಂ ಗೆದ್ದು ಪೋರ್ದವನ ಕೊಂತಮಂ ಬಾಯಿಸುವೆನು (ರಾಜಾಚ. ೧೯-೧೦೦). [?]

ಶಿರಮುಂಡನ (ನಾ). ತಲೆಯನ್ನು ಬೋಳಿಸುವುದು : ಎಣ್ಣೆ ಅರಿಸಿನ ಗಂಧ ಕುಂಕುಮಂ ಪುಷ್ಪಂಗಳನ್ನುಳಿದು ಶಿರಮುಂಡಗಾಣಿಸಿದ ಬೋಳುಮುಂಡೆಯಾಗಿನ್ನುಂ ನಿರಾಶ್ರಯದಿ ಬಾಳುವೆನ (ನವಮೋ. ೬-೧೫). [ಸಂ.]

ಶಿರಶ್ಛೇಧನ (ನಾ). ತಲೆಯನ್ನು ಕಡಿಯುವಿಕೆ, – ಕತ್ತರಿಸುವಿಕೆ : ಕಂಚವೀರಾಖ್ಯಂಗ ಮುದದೆ ಪೇಳ್ದೀ ವೀರಶೈವಾಮೃತದೊಳಗಾದುದು ವಿಧಿ ಶಿರಶ್ಛೇದನದ ಕಾಣಕೆರಡು ಕಾಂಡದ ಮೇಲೆ ಸಂಧಿಯೊಂದು (ವೀಶೈಕೃ. ೩-೧-೧೩) : ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಕ್ರೂರ ಕಿರಾತನಾದ ದುಷ್ಟಬುದ್ಧಿಗೆ . . . ಶಿರಶ್ಛೇದನವನ್ನು ಮಾಡಿಸಿದ ವರ್ತಮಾನವನ್ನೂ ಪಾಂಡ್ಯರಾಜನಿಗೆ ಬಿನ್ನವತ್ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಬರೆದು ಮಧುರಾಪುರಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಿದರು (ಕವಿಕ. ೫೪). [ಸಂ.]

ಶಿರಸಿಜ (ನಾ). ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದು ; ತಲೆಕೂದಲು : “ಚಿಕುರಂ ಕಚಂ ಶಿರಸಿಜಂ ಕೇಶಮಾ ವಾಳಮೆನೆ ಕೂಂದಲಕ್ಕು” (ಮಂಗರಾ. ೯೪-೫). [ಸಂ.]

ಶಿರಸು (ನಾ). ತಲೆ ; ಶಿರ : ಪರಿಹರಿಸಿ ಮತ್ಸ್ಯಾವತಾರವನುರಗಕಟಕಂ ಸುತ್ತಿದನಲಾ ಶಿರಸಿನಲಿ ಕೂರ್ಮನ ಶಿರಂ ಹರ ಹಾರಮಧ್ಯದಲಿ (ಬಸವು. ೫೪-೪೨). [ಸಂ. ಶಿರಸ್]

ಶಿರಸ್ತೆ, ಷಿರಸ್ತೆ (ನಾ). ೧. ಕಂದಾಯ, ತೆರಿಗೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ವಸೂಲಿಯನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಇಲಾಖೆ : ‘ಶಿರಸ್ತೆದಾರ’ ಪರಾ. ೨. ಶಿರಸ್ತೇದಾರನ ಪದವಿ, – ಅಧಿಕಾರ : ಸರ್ವಾಧಿಕಾರಿ ನಂಜರಾಜಯ್ಯನಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿ ಗಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಮಲು ಶಿರಸ್ತೆ ಕಿಲ್ಲೆ ಮುಂತಾದ ಅಧಿಕಾರಗಳನ್ನು ಕೊಡಿಸುತ್ತ (ಮಹಾವಂ. I. ೧೬೫) ; ರಾಮಯ್ಯನವರಿಗೆ ತಾಲೂಕಿನ ‘ಶಿರಸ್ತೆ’ ಪದವಿ ಸಿಕ್ಕಿತ್ತು (ದಕ್ಷಿನ. ೯೮). ೩. ಪದ್ಧತಿ ; ರೂಢಿ : ಎರಡನೇ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಹೋಗುವ ಜೀನಸುಗಳಿಗೆ ಮೊದಲನೇ ಶಿರಸ್ತೆಯ ಪ್ರಕಾರ ತಕ್ಕೊಳ್ಳಲಾದೀತು (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೨೪೮). **ಷಿರಸ್ತೆ** : ೩. ನಾವ್ ಷಿರಸ್ತೆ ಪ್ರಕಾರ ಬಡ್ಡಿ ತಗೋತಾವ್ (ಮೋಟನೀ. ೪೧).

[← ಪಾರ. ಸರಿಶ್ತ; ಹಿಂ. ಸರಿಶ್ತಾ, ಸಿರಿಶ್ತಾ; ಮರಾ. ಶಿರಸ್ತಾ, ಶಿರಿಸ್ತಾ]

ಶಿರಸ್ತೆದಾರ, ಶಿರಸ್ತೇದಾರ, ಸಿರಸ್ತೇದಾರ (ನಾ). ೧. ತಾಲ್ಲೂಕು ಮತ್ತು ಜಿಲ್ಲಾ ಕಚೇರಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಂದಾಯದ ಇಲಾಖೆಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಅಧಿಕಾರಿ ; ಮುಖ್ಯ ಅಧಿಕಾರಿ : ಯಾ ಸಂನ್ನದಿನ ನಕಲಂನ್ನ ನಿಂಮ ನಿಂಮ ಗಡಿಗಳ ಶಿರಸ್ತೆದಾರರ ಲೆಖಕೆ ಬರ್‍ದಿ (ಮೈಅರಿ. ೧೯೩೮. ೧೯-೧೯ : 1811) : ಅರಮನೆ ಶಿರಸ್ತೆದಾರ ಹಿರಣ್ಣಯ್ಯನ ಮಗ ಮೋದಿಖಾನೆ ಶಿರಸ್ತೆದಾರ ನರಸ್ಯಯ್ಯನು (ಎಕ. XIV. ಮಂಡ್ಯ. ೧೩೪-೬ ; 1865) ; ಸುಬೇದಾರ, ಶಿರಸ್ತೆದಾರ, ಕಿಲ್ಲೆದಾರ ಮುಂತಾದವರಿಗೆ ಅವರವರ ಚಾಕರಿಯ ವಿಧವರಿತು ಸಂಬಳವನ್ನು ನಿಷ್ಕರ್ಷಿಸಿ . . . ಕಟ್ಟಳೆಮಾಡಿದರು (ಮಹಾವಂ. I. ೧೧೮). ೨. ನ್ಯಾಯಾಲಯದ ಕಚೇರಿಯಲ್ಲಿರುವ ಮುಖ್ಯಕರಣಿಕ : (ಮೈಗೆಜ. IV. ೭೮೭). **ಶಿರಸ್ತೇದಾರ** : ೧. ಸಾಲಿಗ್ರಾಮದ ಅರಳಿಕಟೆ ಶಿರಸ್ತೇದಾರ ಸುಬ್ಬಯ್ಯನವರ ಮಗ . . . ಸುಬ್ಬರಾಯನ ಸೇವೆ (ಎಕ. XIV. ಶ್ರೀರಂಗ. ೩೧೯-೪ ; ?) : ಕಲೆಕ್ಟರ ಕಚೇರಿಯ ಶಿರಸ್ತೇದಾರರೂ, ಅವನ ದುರ್ಬೋಧನೆಗೆ ಒಳಗಾಗಿರುವ ಕಲೆಕ್ಟರೂ ದೇವರಾಜಪಿಳ್ಳೆಯವರಿಗೆ ಆಗದವರು (ಪ್ರತಾಪ. ೬೨). **ಸಿರಸ್ತೇದಾರ** : ೧. ಅಮೀಲಾನೆ ಸಿರಸ್ತೇದಾರಾನೆ ಹುಲಯಿಸ್ತಕಬಾಲ ವೆಂಕದ್ದಮಾನೆ ಮುಜಾರಿಯಾನೆ (ಎಕ. VI. ಕೊಪ್ಪ. ೪೮ ೨೧; 1811). [← ಪಾರ. ಸರಿಶ್ತದಾರ್; ಹಿಂ. ಸಿರಿಶ್ತೇದಾರ್, ಸರಿಶ್ತೇದಾರ್; ಮರಾ. ಶಿರಸ್ತೇದಾರ್, ಶಿರಿಸ್ತೇದಾರ್]

ಶಿರಸ್ತೇದಾರ ‘ಶಿರಸ್ತೆದಾರ’ ನೋ.

ಶಿರಸ್ತೋದ (ನಾ). ತಲೆನೋವು ; ತಲೆಬೇನೆ : ದುಷ್ಕೃತಿಯಂ ವಿಸ್ತಾರಿಸಿ ಸಲೆ ಸುಜನ ಶಿರಸ್ತೋದಮನೇಕೆ ಮಸಗಿ ಮಾಳ್ಪರೊ ಕೆಲಬರ್ (ಲೀಲಾವ. ೧-೨೨). [ಸಂ.]

ಶಿರಸ್ತ್ರ (ನಾ). ೧. ತಲೆಯ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಧರಿಸುವ ಲೋಹದ ಟೊಪ್ಪಿಗೆ. ೨. ಟೋಪಿ, ಪೇಟ, ರುಮಾಲು ಮುಂತಾದುವು : “ಶೀರ್ಷಕಂ, ಶೀರ್ಷಣ್ಯಂ, ಶಿರಸ್ತ್ರಂ – ೩ ತಲೆಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಲೋಹದ ಟೊಪ್ಪಿಗೆ, ತೊಗಲ ಟೋಪಿ, ಕುಳ್ಳಾವಿ ಮುಂತಾದ ಶಿರಸ್ತ್ರಾಣದ ಹೆಸರು” (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೫೭). [ಸಂ.]

ಶಿರಸ್ತ್ರಾಣ (ನಾ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಾಧನ ; ತಲೆಕಾಪು : ದಂಡನಾಯಕಂಗೆ ಶರಣಾಗತರಾಗಿ ನಿಜಶಿರಸ್ತ್ರಾಣಪರಾಯಣರಾದರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೨೪ ವ) : ಬಿಲ್ಲು ತೀರು ಹೆದೆ . . . ಶಿರಸ್ತ್ರಾಣ ಮಧ್ಯತ್ರಾಣ . . . ಮಾಯಾರಿ ಖೇಟಕ ಮುಂತಾದ ಶತ್ರುಜಯಾತ್ಮರಕ್ಷಾದಿಸಾಧನವಿಶೇಷಂಗಳಿಂದಲು (ವಿಷೇಕ. ೨೪೧) ; ತನ್ನ ಶಿರಸ್ತ್ರಾಣವನ್ನೂ ನಿಲುವಂಗಿಯನ್ನೂ ಅದರ ತುದಿಗೆ ಸಿಕ್ಕುಹಾಕಿ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡರು (ಮೇದಿಮ. ೧೮೩). ೨. ಪೇಟ, ಟೋಪಿ ಮುಂತಾದ ತಲೆಯುಡುಗೆ : ಇಂತಹದೊಂದು ಯಜ್ಞಸಮಾರಂಭದಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಹೊಸ ಜರತಾರಿ ಶಿರಸ್ತ್ರಾಣ ಅಗ್ನಿಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿ ಪರಂಧಾಮಕ್ಕೆ ಹೋಯಿತು (ಗಾಂವ. ೧೨೯) ; ಅವರ ಬಟ್ಟೆಬರೆಗಳಲ್ಲಿ ಆಡಂಬರವಿರಲಿಲ್ಲ. ಮಾಸಲುಬಣ್ಣಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿದ ಪಂಚೆ, ಅಂಥದೇ ಶಿರಸ್ತ್ರಾಣ (ರಂಗರೋ. ೭). [ಸಂ.]

ಶಿರಸ್ಥಲ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಲಿಂಗಧಾರಣೆಯ ಮೂರು ಸ್ಥಳಗಳಾದ ಕರ, ಉರ ಮತ್ತು ಶಿರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಕಾಯಸ್ಥಲ ಕರಸ್ಥಲ ಉರಸ್ಥಲ ಶಿರಸ್ಥಲ ಪ್ರಾಣ ಸ್ಥಲ ಭಾವಸ್ಥಲವೆಂದು ನುಡಿದಾಡುವರು ಆ ಸ್ಥಲದೊಳಗಣ ಸ್ವಯಸ್ಥಲವನರಿಯರು ಕಾಣಿರೇ . . . ಶಿರಸ್ಥಲವನರಿದರೆ ಶಿವನೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲ (ಪಚಸಂ. ೧೪೬-೩೩). [ಸಂ.]

ಶಿರಸ್ನಾನ (ನಾ). ತಲೆಗೆ ಎರೆದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ ; ಅಭ್ಯಂಜನ. [ಸಂ.]

ಶಿರಸ್ಸು (ನಾ). ೧. ತಲ; ಶಿರ : "ಚೂಡದೊಳು ಶಿಖಿಯಲ್ಲಿ ಶಿರಸ್ಸೆಂಬುದು" (ಮುಂಗರಾ. ೧೩೬-೭) ; ಮಧ್ಯಮಾ ಸಂಜ್ಞೆ ಕಾವಾಣಿಯ ಉರಸ್ಸು ಕಂಠ . . . ಶಿರಸ್ಸೆಂಬ ಸ್ಥಾನಾಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣವಾಯುಸಂಬಂಧಮಾಗಲು (ವಿವೇಕ ೧೭೦) ; ಮನಸ್ಸು ಪಯಸ್ಸು ಯಶಸ್ಸು ಶಿರಸ್ಸು (ಶಬ್ದಾನು. ೧೩೩ ಪ್ರಯೋ). ೨. ಮಕುಟ ; ಕಿರೀಟ. ೩. ದಿಕ್ಕು ; ದೆಸೆ. ೪. ಹಾಸುಗೆ. ೫. ಕಬ್ಬು, ಬಿದಿರು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಗಂಟು ; ಪರ್ವ. ೬. ತಲೆಬುರುಡೆ. ೭. ನಿಜವಾದುದು ; ಖಂಡಿತವಾದುದು. ೮. ಕಣ್ಣೆದುರಿನದು; ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ. ೯. ಪರ್ವತದ ತುದಿ ; ಶಿಖರ. "ದೆಸೆಯುಂ ತಳ್ಪಮುಂ ಪರ್ವಮುಂ ತಾಂ ನಿರುತಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಮುಂ ಸನ್ಮಕುಟ ಶಿಖಿ ಶಿರಂಗಳ್ ಶಿರಸ್ಸೆಂದೆನಿಕುಂ" (ನಾನಾರ. ೧೬೩). [ಸಂ. ಶಿರಸ್]

ಶಿರಾ, ಶಿರ್ಾ, ಸಿರ್ಾ, ಸಿರಾ (ನಾ). (ಉಕ) ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ರವೆಯನ್ನು ಹುರಿದು ಸಕ್ಕರೆ ಹಾಕಿ ಬೇಯಿಸಿ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿಹಿತಿಂಡಿ ; ಸಜ್ಜಿಗೆ ; ಕೇಸರಿಭಾತು : ಎರಡುನಿಮಿಷದಲ್ಲಿ ಜವಾನ ಹಾಲು ಮತ್ತು ಶಿರಾ ತಂದು ಮೇಜಿನ ಮೇಲೆ ಇರಿಸಿದ (ನಿರ್ದೋಷಿ. ೬೫) ; ನಿನಗೆ ಶಿರಾ ಮಾಡಿಕೊಡುತ್ತೇನೆ (ಸ್ವಾರ್ಥಿ. ೧೨೩). **ಶಿರ್ಾ** : ಪುರಿ, ಶ್ರೀಖಂಡ, ಶಿರ ಎಲ್ಲ ತಿಂದು ತಿಂದು ಮತ್ತೆ ಚೆಲ್ಲಬೇಕಾಯ್ತು (ಇತ್ತೀ. ೫೩). **ಸಿರ್ಾ** : ಗಿರಾಕಿಗಳ ಬಾಯಲ್ಲಿ ರಸಮೊಸರುವಂತೆ ತಯಾರಿಸುವ ಸಿರ, ಕರಿದ ಎಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿಯ ಕರಿದರೂ . . . ರುಚಿ ಕೊಡುವ ಆ ಭಜಿ (ಮುಂಗಾವು. ೫೭). **ಸಿರಾ**: ಅಡುಗಲಜ್ಜಿ 'ಸಿರಾ' ಮಾಡಿ ತಿನಬಯಸುವಳು (ಗರಬಾ. ೩). [← ಹಿಂ. ಸೀರಾ = ಹಲ್ವ; ಮರಾ. ಶಿರಾ]

ಶಿರಾಜಿ 'ಶಿರಾದಿ' ನೋ.

ಶಿರಾದಿ, ಶಿರಾಜಿ, ಸಿರಾಜಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ : ಶಿರಾದಿ ಚೂರಿ ಚಕ್ಕತಾರಿ . . . ವಂಕಿ ಲೌಡಿ ಜವದಾಡಿಯೆಂಬ ಬತ್ತೀಸಾಯುಧಪಾಣಿಗಳಾದ ಘನದೇವತೆಗಳಿರ್ಕುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೮೨). **ಶಿರಾಜಿ** : ಗರಗಸಂ ಮುಸಲ ಚಕ್ರ ಚೂರಿ ಪಾಶಪಟಿಯ ಶಿರಾಜಿಯು ಕಠಾರಿ . . . ಮರವ ಜವದಾಡಿಟ್ಟಿಯೆಂಬ ಮೂವತ್ತೆರಡು ಪರಿಯ ಶಸ್ತ್ರಗಳಾಂತು ಘನದೇವತೆಗಳಿರ್ಕುಂ (ಚತುಪು. ೫-೨-೪೪). **ಸಿರಾಜಿ** : ನಾನು ನಿಮಗೋಸುಗ ಬಸವಾಪಟ್ಟಣದಿಂದ ಉತ್ತಮವಾದ ಸಿರಾಜಿಯನ್ನು ತಂದಿದ್ದೇನೆ (ವಿಶಾಶ. ೫೩). [← ಪಾರ. ಹಿಂ. ಶಿರಾಜ್, ಶಿರಾಜಿ = ಪರ್ಷಿಯಾದೇಶದ ಒಂದು ನಗರ./ ತೆಲು. ಸಿರಾಜ = ಒಂದು ದೇಶ; ಸಿರಾಣ = ಒಂದು ಆಯುಧ]

ಶಿರೀಷ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಕೋಮಲವಾದ ಅದರ ಹೂವು; ಬಾಗೆ: "ಶುಕತರು ಭಾಂಡಿ ಶಿರೀಷಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೫-೧೪) ; ವಿನಮಿತಚೂತಕುಜಾತಸಮಾಜಂ ಶಾಳತಾಳ ಹಿಂತಾಳ ಶಿರೀಷಂ ಸ್ಥೂಳಕ್ಕಾಳ ಕರೀರಾಶೋಕಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೫೫ ರಗಳೆ) ; ರುದ್ರಾಕ್ಷ ಭದ್ರಾಕ್ಷ ಗುಂಜಾ ಶಿರೀಷಾದಿ ಲತಾಗೃಹಂಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೧೧). [ಸಂ.]

ಶಿರೀಷಕುಸುಮ (ನಾ). ಬಾಗೆಯ ಹೂವು : ವನಭೃತ್ಯುಂತಳೆಯಾ ಶಿರೀಷ ಕುಸುಮಾಭಾಂಗಕ್ಕೆ ಕಂದಂ . . . ಚಿತ್ತಕ್ಕೆ ಸಂತಾಪಮಂ ನಿನಗಂ ಮಾಡಿದೆನಾವನಾತನ ವಲಂ ಗಂಧೇಭವಿದ್ಯಾಧರಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೭೪) ; ಚಂದನಲೇಪಂಗಳಿಂ ಧವಳಾಯ ಮಾನಮುಂ ಶಿರೀಷಕುಸುಮಾಭರಣಂಗಳಿಂ ಹರಿತಾಯಮಾನಮುಮಪ್ಪ ಮಾರ್ಗಮಂ ನೋಡುತೆ ಬರ್ಪನ್ನೆಗಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೦೧೧೦). [ಸಂ.]

ಶಿರುನಾರುಗೆಡ್ಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; "ವನಕೋಲಕಂದ" (ವಂಡಿತ. ೨೭೭) : ಕಾಡುಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ, ಶಿರುನಾರುಗೆಡ್ಡೆ, ಸೀಮೆನರೀಈರುಳ್ಳಿ (ಮೈಶಿಗ. ೬೮-೧೩೪೭). [? + ಗೆಡ್ಡೆ (< ಗಡ್ಡೆ)]

ಶಿರೆ (ನಾ). ನರ ; ರಕ್ತನಾಳ ; ಧಮನಿ : "ಎಲೆಯ ಮುಖ್ಯ ಶಿರ, ನರ" (Nervure. ಇಂಕಾನಿ). [ಸಂ. ಶಿರಾ]

ಶಿರೋಗೃಹ (ನಾ). ಮಹಡಿಯ ಮೇಲಿರುವ ಅಂಗಳ ; ಚಂದ್ರಶಾಲೆ : "ಚಂದ್ರಶಾಲಾ, ಶಿರೋಗೃಹಂ — ೨ ಚಂದ್ರಶಾಲ" (ಹಲಾಯು. ೫೧-೧೪೯). [ಸಂ.]

ಶಿರೋಗ್ರ (ನಾ). ತಲೆಯ ಮೇಲುಭಾಗ : ಸುಮನೋಮಾಲೆಯುಮೊರ್ಮೆಯುಂ ಓಮಮುಳೀಂ ಬಾಡಿರ್ದಗಲ್ಲಿರ್ಕುಮಗ್ಗಿಮಮೂಪಾಲಶಿರೋಗ್ರಮಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೫೧). [ಸಂ.]

ಶಿರೋಗ್ರಂಥಿ (ನಾ). ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಆಭರಣವಾಗಿ ಧರಿಸುವ ಮುತ್ತಿನ ಗೊಂಡೆ: "ತೊಂಡಿಲು ಶಿರೋಗ್ರಂಥಿಯೆನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮುಂಗರಾ. ೯೯-೨೦). [ಸಂ.]

ಶಿರೋಜ (ನಾ). ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದು ; ತಲೆಕೂದಲು : "ತಲೆರೋಮಂ ಚಿಕುರಂ ಕಚಂ ಶಿರಸಿಜಂ ಕೇಶಂ ಶಿರೋಜಂ ನವಿರ್" (ವಸ್ತುಕೋ. ೭೦-೨೦) ; ವಪೌಳಿಯೊಳುನ್ನ್ನಮಧ್ಯಮರಭಾರವಿಭಗ್ನಮಧೂಳಿ ಮಾಲತೀಮಾಳ ಮನಕ್ಕೆ ವಂದೆಸೆದುದಾ ದಮಿತಾರಿಯ ಕೀರ್ತಿ ಲೋಕಮಂ ವ್ಯಾಳಿ ತೆಟುಲ್ಲು ತನ್ನ ಗಮನಶ್ರಮಮಂ ಕಳೆಯಲ್ಕೆ ತನ್ನಹೀಪಾಳಶಿರೋಜರಾಜಿ ಪರಭಾಗಮನಾಶ್ರಯಿಸಿರ್ದಳೆಂಬಿನಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೩೭). [ಸಂ.]

ಶಿರೋದಳನ (ನಾ). ತಲೆಯನ್ನು ಸೀಳುವಿಕೆ, – ಕತ್ತರಿಸುವಿಕೆ : ಅರಿಕೇಸರಿ ಗಾತ್ರಜರರಿನರಪ ಶಿರೋದಳನ ಪರಿಣತೋಗ್ರಾಸಿಭಯಂಕರಕರರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೨೨). [ಸಂ. ಶಿರೋದಲನ]

ಶಿರೋದಾಹ (ನಾ). (ಉಷ್ಣದ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ) ತಲೆ ಬಿಸಿಯಾಗಿರುವುದು: ಆ ಚೂರ್ಣವಂ ಸಕ್ಕರೆಗೂಡಿ ಹಸುವಿನ ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಸೇವಿಸಲು ಆವರಣರೋಗ, ಮೂತ್ರ ಕೃಚ್ಛ್ರ, ರಕ್ತಪಿತ್ತ, ಕಾಮಾಲೆ, ಶಿರೋದಾಹ . . . ಪರಿಹರಮಕ್ಕುಂ (ಸಕವೈ. ೧೪೭). [ಸಂ.]

ಶಿರೋದೇಶ (ನಾ). ೧. ತಲೆ ; ಮಂಡೆ : ಶಿಷ್ಯನ . . . ಶಿರೋದೇಶದಲಭಯವಿಡುತ ವರನಿರಂಜನನೆಂಬ ನಾಮವ . . . ತಾನಿಡುತ (ಗಗತಾ. ೨-೩೮). ೨. ಹಣೆ ; ನೊಸಲು: "ನೀಚಕೀ, ಶಿರೋದೇಶ - ಈ ೨ ಹಣೆ" (ಹಲಾಯು. ೪೪-೧೧೨). [ಸಂ.]

ಶಿರೋದ್ಗತ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಹದಿನೈದು ವಿಧವಾದ ಸ್ವರದೋಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; IP (ಒಂಟೆಯ ಹಾಗೆ) ಕತ್ತನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹಾಡುವ ಉಚ್ಚಾರಣಾ ದೋಷ : ಕಂಪಿತ ಚಂತಿತ ಅನುನಾಸಿಕ ಶಿರೋದ್ಗತ . . . ತಾಳವಿಹೀನವೆಂಬ ಪದಿನೈದು ಸ್ವರದೂಷಣಂ ಪೊರ್ದದೆ ಪಾಡಿ ಮೋಹಿಸುವ ಗಾಯಕರಿಂ (ವಿವೇಕ. ೧೯೦). [ಸಂ.]

ಶಿರೋಧರ (ನಾ). ಕತ್ತು ; ಕೊರಳು : "ಕೊರಲುಮಾಸ್ಕಂ ಗಳಂ ಧಮನಿ ಕಂಧರ ಶಿರೋಧರಮದಾ ಗ್ರೀವಮೆನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೬೫-೭). [ಸಂ. ಶಿರೋಧರಾ]

ಶಿರೋಧರೆ (ನಾ). = ಶಿರೋಧರ : "ಗ್ರೀವಾ, ಧಮನೀ:, ಮನ್ಯಾ, ಶಿರೋಧರಾ, ಕಂಧರ:, ಗಳ:, ಕಂಠ: — ಈ ೭ ಕೊರಲ್" (ಹಲಾಯು. ೮೫-೩೬೨). [ಸಂ. ಶಿರೋಧರಾ]

ಶಿರೋಧಾರ್ಯ (ನಾ). ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದುದು ; ಪೂಜ್ಯವಾದುದು : ನಿನ್ನ ಆಜ್ಞೆ ನನಗೆ ಶಿರೋಧಾರ್ಯ (ರಾಜ್ಯೋದ. ೧೦೮). [ಸಂ.]

ಶಿರೋಧಿ (ನಾ). = ಶಿರೋಧರ : ತ್ರಿಜ್ಜನನಿಯ ಹಾರಮನಾಂತುಜ್ಜಳಿಪ ಶಿರೋಧಿ ಹಾರವ ಮನನವರತಂ ಕಜ್ಜಳಮಂ ತಳೆವಕ್ಷಿಗಳಜ್ಜಳಮಂ ತಾಳ್ದಿ ತನಯ ನೀಂ ಸ್ಮರಿಪುದೇ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೧೨) ; ಮುಳಿದು ಶಿರೋಧಿಯಂ ಕಡೆಯಲೆಚ್ಚವರಾರ್ಬಿಸ ನಾಳಕಾಂಡ ಕೋಮಳತರಕಂಠಮಂ ಕಡಿದುರುಳ್ಚಿದರಾರ್ (ರಾಜಶೇ. ೧೩. ೧೦೫). [ಸಂ.]

ಶಿರೋನಾಮ (ನಾ). ಗ್ರಂಥ, ಲೇಖನ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಕೊಡುವ ಹೆಸರು ; ತಲೆಬರಹ ; ಶೀರ್ಷಿಕೆ : "ಭಾರತದ ಪೇಲಿಯೋ ಬಾಟನಿ" ಎಂಬ ಶಿರೋನಾಮದಿಂದೊಡಗೂಡಿದ ಒಂದು ಸಂಚಿಕೆಯನ್ನು ತನ್ನ ನೇತೃತ್ವದಲ್ಲಿಯೇ ನಡೆಸಿಕೊಂಡು ಬಂದನು (ಸಸ್ಯಕ. ೧೨೭); ವಿಷಯ ನಿರ್ಣಯಿಸುವಾಗ ಗ್ರಂಥದ ಶಿರೋನಾಮ, ಮುನ್ನುಡಿ, ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ . . . ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಅವಲೋಕಿಸುತ್ತಾನೆ (ಗ್ರಂಥಾಲ. ೧೬). [ಸಂ. ಶಿರೋನಾಮನ್]

ಶಿರೋನಾಮೆ (ನಾ). = ಶಿರೋನಾಮ : ವಿಷಯಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಶಿರೋನಾಮಗಳನ್ನು (Titles) ಬರೆಯುವುದು - ಇವು ಇವನು ಮಾಡಿರುವ ಕೆಲಸ (ಕನ್ನಸಂ. ೨೪) ; ಒಂದೊಂದು ಅಂಶಕ್ಕೂ ಉಚಿತವೆನಿಸುವ ಶಿರೋನಾಮೆಯಿರಬೇಕು (ಶಿಕ್ಷದ. ೨೭೮). [< ಸಂ. ಶಿರೋನಾಮನ್]

ಶಿರೋಭೂಷಣ (ನಾ). ತಲೆಗೆ ಧರಿಸುವ ಆಭರಣ : ಯಾರ ಶಿರೋಭೂಷಣವು ಚಂದ್ರಾರ್ಧವೋ ಅವನನ್ನು ಶ್ರೇಯಃಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ನಮಸ್ಕರಿಸುತ್ತೇನೆ (ಭಾರದ. ೧೨೫). [ಸಂ.]

ಶಿರೋಭ್ಯಂಜನ (ನಾ). ತಲೆಗೆ ಎರೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು : ನೇತ್ರಾಭ್ಯಂಗನದಿಂದ ಶಿರೋರೋಗವೂ ಶಿರೋಭ್ಯಂಜನದಿಂದ ಸರ್ವರೋಗವೂ ಹರವಾಗುವುದು (ಸಕವ. ೩೧). [ಸಂ.]

ಶಿರೋಭ್ರಮಣ (ನಾ). ತಲೆ ತಿರುಗುವಿಕೆ ; ತಲೆ ಸುತ್ತುವುದು : ದ್ರಾಕ್ಷಿಹಣ್ಣು, ಅಮರದ ವಳ್ಳಿ . . . ಶುಂಠಿ ಇವಂ ಕಷಾಯವಿಕ್ಕಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ವಾತಪಿತ್ತಜ್ವರ, ಶಿರೋಭ್ರಮಣ, ತಲೆನೋವು, ದಾಹ ಸಹ ಗುಣವಾಗುವುವು (ಸಕವ. ೯೪) : ಮಣಿದುಂಬಿಗಳ್ಗೆ ಸಂಪಗೆಯತ್ತಣನೊದವಿದ ಶಿರೋಭ್ರಮಣಮನಟಿಯಿಸಿಯುಂ, ಬಸಂತಂ ಬೆಜ್ಜನನ ಮೈದೋಱಲ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೬-೨೦). [ಸಂ.]

ಶಿರೋಭ್ರಮಣೆ (ನಾ). = ಶಿರೋಭ್ರಮಣ : ಕರ್ರನ ಕವಿಯ ಕಣ್ಣೆ ಕತ್ತಲೆ ಶಿರೋಭ್ರಮಣೆಯಿಂ ಕೃಷ್ಣ ಫಲುಗುಣರ್ಗೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೩-೩೫). [ಸಂ. ಶಿರೋಭ್ರಮಣ]

ಶಿರೋಭ್ರಮೆ (ನಾ). = ಶಿರೋಭ್ರಮಣ : ತವಕ್ಷೀರ ಗ ೪ ತೂಕ, ಯಷ್ಟಿಮಧುಕ ಗ ೫ ತೂಕ, ಇಷ್ಟು ಚೂರ್ಣವಂ ಮಾಡಿ ಸಕ್ಕರೆ ಗ ೧೨ ತೂಕವನ್ನು ಬೆರಸಿ, ಹಸುವಿನ ಹಾಲು ಬೆಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಕ್ಷಯ . . . ಶಿರೋಭ್ರಮೆ, ಇನಿತು ವ್ಯಾಧಿಗಳ ಹರ (ಎವೈವಿ. ೪೭); ಆದಿವಾರದ ದಿವಸ ನೆಲತಂಗನ್ನು ತಂದು ಕತ್ತರಿಸಿ ನೆಳಲಲ್ಲಿ ಒಣಗಿಸಿ ಚೂರ್ಣಂಗೈದು . . . ಎಳನೀರಲ್ಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಶಿರೋಭ್ರಮೆ ತೀರ್ಗುಂ (ಸಕವ. ೧೧೩). [ಸಂ. ಶಿರೋಭ್ರಮಾ]

ಶಿರೋಮಂಡನ (ನಾ). = ಶಿರೋಭೂಷಣ : ಮಂಗಳಾಲಂಕರಣಾಭಿರಾಮ ರಾಜಭವನ ಲಕ್ಷ್ಮೀಶಿರೋಮಂಡನೋಪಮಾನ ಮೌಕ್ತಿಕಮಣಿಮಯಮಂಡಪದೊಳ್ . . . ಅಪೂರ್ವಮಾಗ ಹರಿ ಪೌರೋಹಿತ್ಯಮಂ ತಾಳೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೭೭ ವ). [ಸಂ.]

ಶಿರೋಮಣಿ (ನಾ). ೧. ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ರತ್ನ ; ಚೂಡಾಮಣಿ. ೨. (ಆಲಂ) ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಭಕ್ತಿತ್ರಯವಿನಿಶ್ಚಲಗುಣಯ ಸುಜನಶಿರೋಮಣಿಯ ಮಧ್ಯ ಸವಧೀಮಣಿಯ (ಬಸವಪು. ೬೧-೭೦) : ತೊಳಲುತಱಸುವ ಬಳಿ ಕಾಲ್ವೊಡಕಿ ದಂತರಸುಗಳ ಶಿರೋಮಣಿಗೆ ಸಂಭ್ರಮದೊಳೆತಂದು ಬಿನ್ನೈಸಿದ ಚರನೊರ್ವನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨-೪೫). [ಸಂ.]

ಶಿರೋರತ್ನ (ನಾ). = ಶಿರೋಮಣಿ ೧: "ಚೂಡಾಮಣಿಃ, ಶಿರೋರತ್ನಂ — ೨ ತಲೆಯೊಳಗೆ ಧರಿಸತಕ್ಕ ಮಾಣಿಕ್ಯವೆಂಬ ರತ್ನಾಭರಣ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೯೮). [ಸಂ.]

ಶಿರೋರುಹ (ನಾ). = ಶಿರೋಜ : ಕದಳೀಗರ್ಭಶ್ಯಾಮಮ ಮೃದುಕುಟಿಲಶಿರೋರುಹಂ ಸರೋರುಹವದನಂ ಮೃದುಮಧ್ಯಮತನು ಹಿತಮಿತಮೃದುವಚನಂ ಲಲಿತ ಮಧುರಸುಂದರವೇಷಂ (ಆದಿಪು. ೧-೨೫) : ಅರೆಮುಗಿದಿರ್ದ ದಿಟ್ಟಿ ನಸುಗರ್ಚಿದ ನಾಲಗೆ ಏರ್ಚ ನೆತ್ತರೊಳ್ ಪೊರೆದ ಶಿರೋರುಹಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೧-೧೧೮). [ಸಂ.]

ಶಿರೋಲಿಂಗ (ನಾ). [ಜೈನ] (ಲಿಂಗದ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ) ಮುಂಡನ ಮಾಡಿಸಿಕೊಂಡ ತಲೆ : ಮನ ವಚನ ಕಾಯಗತರಾಗಂಗಳಂ ಕಿಡಿಸಲೆಂದು ಮುಂಡನಂಗೆಯ್ವುದು ಶಿರೋಲಿಂಗಂ (ಚಾವುಂಪು. ೨೧೫). [ಸಂ.]

ಶಿರೋವಲಯ (ನಾ). ೧. ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದ ಒಂದು ಪಟ್ಟು, — ವರಸೆ ; ಕತ್ತನ್ನು ತೋಳಿನಲ್ಲಿ ಬಳಸಿ ಹಿಡಿಯುವುದು : ತಳಹತ್ತಂ ದಣುವಟ್ಟ . . . ತೋರಹತ್ತಂ ಶಿರೋವಲ[ಪಾಠಾಂ. ಳ]ಯಂ ಬಾಹುತಳಂ ಚಮತ್ಕರಿಸೆ ನಾನಾಕೌಶಲಂದೋಱದರ್ (ಕಬ್ಬಾಂ. ೪-೭೫). [ಸಂ.]

ಶಿರೋವೇದನೆ (ನಾ). ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ನೋವು ; ತಲೆನೋವು : ಅವರಿಗೆ ಶಿರೋವೇದನೆಯೆಂದು ಕೇಳಿದ ಕ್ಷಣದಿಂದಲೂ ನನ್ನ ಮನಸ್ಸು ಅವರನ್ನು ನೋಡುವುದಕ್ಕೆ ತಳಮಳಿಸುತ್ತದೆ (ರಾಕ್ಷಮು. ೫೭): ಶ್ರಮ — ಶಿರೋವೇದನೆಗಳಲ್ಲದೆ ಇನ್ನೇನನ್ನು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ ಇದರಿಂದ ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ? (ಗಾಂಪ. ೧೪೧). [ಸಂ. ಶಿರೋವೇದನಾ]

ಶಿರೋವೇಷ್ಟನ (ನಾ). ತಲೆಗೆ ಸುತ್ತುವ ವಸ್ತ್ರ ; ರುಮಾಲು ; ಪೇಟ : ಧೃತವೇತ್ರಂ ಚಾರುಚೀನಾಂಬರರಚಿತ ಶಿರೋವೇಷ್ಟನಂ ಘಂಟಿಕಾಲಂಬಿತಕೂರ್ಪಾಸಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೨-೭೪). [ಸಂ.]

ಶಿರೋವೇಷ್ಟಿ (ನಾ). = ಶಿರೋವೇಷ್ಟನ : ಶಿರೋವೇಷ್ಟಿಯನುಂ ಪತ್ರೆ ಭೋಂಕನೆ ಕಳೆದು ಬಿಸುಟು ತಲ್ಲಣಿಸಿ ತಲೆದಡವುತೆಡವುತ್ತೇಳ್ತಂದು ಶಿವಾಗಾರದ ಹಿಂದಣ ಜಲಕುಂಡದೊಳ್ಪಡಲಿಡುವುಪಾಧ್ಯಾಯರುಂ (ವೃಷಪು. ೩೮-೯೮ ವ). [ಸಂ.]

ಶಿರೋವ್ಯಾಧಿ (ನಾ). = ಶಿರೋವೇದನೆ : "ಮಂಡೆನೋವದು ಶಿರೋವ್ಯಾಧಿಯೆನಿಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೪-೪) : ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಹಳ್ಳವಾಗಿ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಅಗಲವಾಗಿ ನಾಲಗೆ ಇದ್ದರೆ ಶಿರೋವ್ಯಾಧಿ ಹೆಚ್ಚುವುದು (ಸಕವ. ೧೪). [ಸಂ.]

ಶಿರೋವ್ಯೂಢ (ಗು). ತಲೆಯವರೆಗೆ (ಆಳುದ್ದ) ಪೇರಿಸಿದ : ಶಿರೋ[ಪಾಠಾಂ. ಲಾ]ವ್ಯೂಢ ಧಾನ್ಯಸಂಚಯೋಪಭೋಗಿಜನನಿವಾಸಿಗಳಪ್ಪ ಸಂವಾಹಗಳುಮಂ . . . ಮಾಡಿದಂ (ಆದಿಪು. ೮-೬೩ ವ). [ಸಂ.]

ಶಿರೋವ್ರತ (ನಾ). ಮುಖ್ಯವಾದ ಒಂದು ಧಾರ್ಮಿಕವ್ರತ : ಎಲ್ಲ ರುಷಿಶ್ರೇಷ್ಠರೊಳು ಶ್ರೇಷ್ಠನೆನಿಸುತ ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಸುಖಿಸುತ್ತಿರ್ಪ ಶ್ರೀವೀರಶೈವಮತವಲ್ಲ ಶೈವಂಗಳ ಶಿರೋವ್ರತಮ್ಮದನುಯಾಚರಿಸುವರೆ ನಿತ್ಯರಹರು (ನವಮೋ. ೧೮-೨೧) ; ಲಿಂಗಧಾರಣ, ಲಿಂಗಪೂಜಾವ್ರತವನ್ನು ಶಾಂಭವವ್ರತ, ಪಾಶುಪತವ್ರತ, ಶಿರೋವ್ರತವೆಂದು ಶಿವಾಗಮಗಳು ಹೇಳುತ್ತವೆ (ಭಾರದ. ೨೫೦). [ಸಂ.]

ಶಿರೋಸ್ಥಿ (ನಾ). ತಲೆಬುರುಡೆ : "ಶಿರೋಸ್ಥಿ ಕರೋಟಿಯನೆ ಕಪಾಲಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೭-೬). [ಸಂ.]

ಶಿಲ (ನಾ). ೧. (ಕೊಯ್ಲಾದ ಮೇಲೆ) ಹೊಲದಲ್ಲಿ ಉಳಿದ ತೆನೆ, ಕಾಳು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಆಯುವುದು. ೨. (ಕೊಯ್ಲಾದ ಮೇಲೆ) ಹೊಲದಲ್ಲಿ ಉಳಿದ ತೆನೆ, — ಧಾನ್ಯ : ಕೊಡುವ ಕೊಂಬವರ ನಿಹಿತಕ್ಕಂಜಿ ನಡೆವನ ವ್ರತ ಜಂಬುಕ ಶಿಲವ ಹಿಡಿದು ನಾಲಗಯ ಮುಟ್ಟದೆ ನುಂಗುವ ತೆಱದಂತ (ಏಕೋತ್ತ. ೬೧). 'ಉಂಛಶಿಲ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಶಿಲಂಧರ (ನಾ). (?) : ಶರ ಶಕ್ತಿ ತೋಮರ ಕಣೆಯ . . . ಸುರಗಿ ಶಲ್ಲೆಹ ಕಡಿತಲೆಗಳ ಬಲು ಶಿಲಂ [ಪಾಠಾಂ. ಶಿಲಾ, ಶೀಲಂ]ಧರರು ಮೋಹರಿಸಿತ್ತೊಗ್ಗಿನಲಿ (ಕುರಾಸಾಂ. ೪೩-೮೫). [ಸಂ.]

ಶಿಲಕು 'ಶಿಲುಕು' ನೋ.

ಶಿಲವೃತ್ತಿ (ನಾ). (ಕೊಯ್ಲಾದ ಮೇಲೆ) ಹೊಲದಲ್ಲಿ ಉಳಿದ ತೆನೆಯ ಕಾಳುಗಳನ್ನು ಆರಿಸಿ ಜೀವಿಸುವಿಕೆ ; ಹಕ್ಕಲಾರಿಸುವ ಕಸುಬು : "ಋತಂ, ಉಂಛಶಿಲಂ, ಉಂಛವೃತ್ತಿಗೂ ಶಿಲವೃತ್ತಿಗೂ ಹೆಸರು, ಊರುಕೇರಿಗಳಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿರುವ ಕಾಳನ್ನು ಆರಿಸಿಕೊಂಡುಂಡು ಬದುಕುವದಕ್ಕೆ ಉಂಛವೃತ್ತಿಯೆಂದು ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೭೪) ; ಉಂಛವೃತ್ತಿಯಿಂದಲೂ ಶಿಲವೃತ್ತಿಯಿಂದಲೂ ಜೀವಿಸುವುದು ಸರ್ವೋತ್ತಮವಾದುದು (ಆರ್ಯಧ. ೮೪). [ಸಂ.]

ಶಿಲಹರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ದಕ್ಷಿಣತಃ ಶಿಲಹರೇ(ಚೇ) ಗ್ರಾಮಃ (ಇಇ. XII. ೨೭೭-೫೫ ; 972). [?]

ಶಿಲಾಕರ್ಮ (ನಾ). ಕಲ್ಲಿನ ಕೆತ್ತನೆಯ ಕೆಲಸ ; ಶಿಲ್ಪ : ಹೇಮಕರ್ಮ್ಮ ಲೋಹಕರ್ಮ್ಮ ಶಿಲಾಕರ್ಮ ರತ್ನಕರ್ಮ . . . ಸಮಸ್ತಹಸ್ತಕುಶಳತೆಯುಳ್ಳ ವಿಶ್ವಕರ್ಮ ನಿರ್ಮಿತಮಪ್ಪ ಗವಜಾಚಾರ್ಯನಾತನ ಪುತ್ರ . . . ಮಾಡಿಶಿದ ಧರ್ಮ್ಮಪುರೋವೃದ್ಧಿಯೆನ್ನೆನ್ನಡ (ಎಕ. VI (R). ಕೃಷ್ಣರಾ. ೬೬-೧೧ ; 1117) ; ಇಂದ್ರಜಾಲಮಱಕಂ ಲೇಪ್ಯಂ ಶಿಲಾಕರ್ಮ ಮುತ್ತುರಣಂ ಚಿತ್ರವಿವಕ್ಷೆ ವಾಸ್ತು ಶಕುನಜ್ಞಾನಂ . . . ಅಖಿಲವ್ಯೂಹೋತ್ಕರ ಮಂಬನಿತಱೊಳಂ ಬಲ್ಲವರಲ್ಲರುಂ ಮೆಚ್ಚೆ ಪಡೆದನತಿಕೌಶಲಮಂ (ಪುಷ್ಪದ. ೪-೫೯). [ಸಂ. ಶಿಲಾಕರ್ಮನ್]

ಶಿಲಾಕೂಟ (ನಾ). ಸಮಾಧಿಕಲ್ಲು ; ನಿಸಿದಿಕಲ್ಲು (?) : ದಹನಸ್ಥಾನದೊಳ್ಪರೋಕ್ಷ XX ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಬೈರೋಜನಿಂ ಮಾಡಿಸಿದ ಬಾಳಚಂದ್ರದೇವರ ಮಗನಾ XX ನ ಶಿಲಾಕೂಟಂ (ಎಕ. II(R). ೫೪೯-೧೪ ; ಸು. 1214). [ಸಂ.]

ಶಿಲಾಕ್ಷರ (ನಾ). ಕಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಕೆತ್ತಿರುವ ಅಕ್ಷರ ಲಿಪಿ : ವಾಗೀಶರ ದಿವ್ಯನಾಮವನ್ನು ಶಿಲಾಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ ಬರೆದಿರುವೆನು (ಪುರಾವಿ. ೧೩೮). [ಸಂ.]

ಶಿಲಾಜತು (ನಾ). ೧. ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಖನಿಜ : ಶಿಲಾಜತುಮಯವೆಂಬ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಬರುವ ಇದ್ದಲಿಯು ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಮೇಲಾದ್ದೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ಮುಂಜಾಯು. ೬-೨೫೬). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೆಂಪುಖನಿಜ ; ಗೈರಿಕ. [ಸಂ.]

ಶಿಲಾಜಿತು (ನಾ). = ಶಿಲಾಜತು ೨ : ಓವು . . . ಶಿಲಾಜಿತು, ಜಾಕಾಯಿ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ ಸಂವತ್ಸರಲವಣ ಇವನ್ನೆಲ್ಲ ಸಮಾನವಾಗಿ ಕೂಡಿ . . . ತಾರಕಾಯ ಪ್ರಮಾಣ ಗುಳಿಗೆಯಂ ಮಾಡಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಸಕಲವಾದ ಗ್ರಂಥಿಯೂ ಮಾಣ್ಬುಂ (ಸಕವ. ೩೪೮). [ಸಂ. ಶಿಲಾಜಿತ್]

ಶಿಲಾತಲ, ಶಿಲಾತಳ (ನಾ). ಸಮತಲವಾಗಿರುವ ಶಿಲಾಭಾಗ ; ಶಿಲಾಫಲಕ : ಪಾಂಡುಕ ಪಾಂಡುಕಂಬಲ ರಕ್ತಕಂಬಲಾತಿರಕ್ತಕಂಬಲ ವಿಶಾಲರತ್ನಶಿಲಾತಲ [ಪಾಠಾಂ. ಳ] ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತ ಭಗವಜ್ಜನ್ಮಾಭಿಷೇಕಸಿಂಹಾಸನಾಲಂಕೃತಮುಮಾಗಿ (ಆದಿಪು. ೧-೪೯ ವ) ; ಎಲೆ ಮಿತ್ರನೆ ಈ ಶಿಲಾತಲದ ಒಂದು ಭಾಗವನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸಬೇಕು (ಶಾಕುಂತ. ೩೯-೭). ಶಿಲಾತಳ : ಆತನ ಪೂಣ್ಣ ಪೂಣ್ಕೆ ಶಿಲಾತಳಾಕ್ಷರಮೆನಿಸಿರ್ಪ ಜನೋಕ್ತಿಯಂ ಪುಸಿ ಮಾಟ್ಪನೇ (ಗದಾಯು. ೧-೭೧). [ಸಂ.]

ಶಿಲಾತಳ 'ಶಿಲಾತಲ' ನೋ.

ಶಿಲಾಧಾತು (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೃದುವಾದ ಬಿಳಿಯ ಮಣ್ಣು ; ಸುದ್ದೆಮಣ್ಣು. ೨. = ಶಿಲಾಜತು ೨ : ಜಟಾಮಾಂಸಿಶಿಲಾಧಾತು ಕುಸುಂಬೆ ಹುವ್ವು . . . ಸೈಂಧವಲವಣಂಗಳು ಇದರೊಳಗೆ ಒಂದು ಯೋನಿಗೆ ಲೇಪನಂಗೆಯ್ಯೆ ಸವ್ರುಖ್ಯಾಗ್ಯಮಪ್ಪುದು (ಕಾಮಶಾ. ೨೭೫). [ಸಂ.]

ಶಿಲಾನ್ಯಾಸ (ನಾ). ಕಟ್ಟಡಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ, ಅಡಿಗಲ್ಲನ್ನು ಇಡುವ ಕಾರ್ಯ ; ಶಂಕುಸ್ಥಾಪನೆ : ನನಗೆ ಅದರ ಶಿಲಾನ್ಯಾಸ ಮಾಡುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಅಧ್ಯಕ್ಷರನ್ನೂ ಉಪಾಧ್ಯಕ್ಷರನ್ನೂ ಕರೆಸುವ ಯೋಚನೆ ಬಂದಿತ್ತು (೬೦ಟದ. ೧೫೩). [ಸಂ.]

ಶಿಲಾಪಟ್ಟ (ನಾ). ೧. (ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲು ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದಾದ) ಅಗಲವೂ ಮಟ್ಟಸವೂ ಆದ ಕಲ್ಲು ; ಹಾಸುಗಲ್ಲು : ನಿರ್ಮಲ ಶಿಲಾಪಟ್ಟದೊಳ್ ನಿಬಿಡನಿಬದ್ಧಪಲ್ಯಂಕಾಸನನುಂಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖನುಮಾಗಿರ್ದಾಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೦-೧೩ ವ); ಬಳಸಿರ್ದಭ್ರಾಳಿಯಿಂದಂ ತುಹಿನಗಿರಿ ಶಿಲಾಪಟ್ಟಮೆಂಬಂತೆ ಚೆಲ್ವಾದ ಲತಾಂತಂ ತಳ್ತ ಶಯ್ಯಾಶ್ರಿತ ಸಿತ ಮೃದುಳಪ್ರಚ್ಛದಚ್ಛನ್ನಶಯ್ಯಾತಲದೊಳ್ . . . ಸುಖಾಸೀನನಾಗಿರ್ದಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೮೦). ೨. (ಸಂಬಾರ ಮುಂತಾದುವನ್ನು) ಅರೆಯಲು ಬಳಸುವ ಸಮತಟ್ಟಾದ ಕಲ್ಲು ; ಅಸಿಯ ಕಲ್ಲು : "ಅಸು ಶಿಲಾಪಟ್ಟಮನಲಸಿಯ ಕಲ್" (ಮಂಗರಾ. ೬೧-೧೯). [ಸಂ.]

ಶಿಲಾಪಟ್ಟಿಕ, ಶಿಲಾಪಟ್ಟಕ (ನಾ). = ಶಿಲಾಪಟ್ಟ ೧ : ಕಸ್ತುರಿ ಮೃಗಮದಮಂ ತೊಡದತ್ತಳಿಸೆ ಸುರೇಂದ್ರ, ದಾರುರಸದಿಂ ವಿಶದೋದಾತ್ತ ಶಿಲಾಪಟ್ಟಕಮಂ ಬಿತ್ತರಿಸಿದರಂದು ಯತಿಗೆ ವನದೇವತೆಗಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೧೦೬). ಶಿಲಾಪಟ್ಟಿಕ: ೧. ತತ್ಸಮಿಪಸ್ಥಿತರಕ್ತಾಶೋಕಮಹೀರುಹತಳವಿಶಾಳಶಿಲಾಪಟ್ಟಿಕದೊಳ್ ಉತ್ತರಾಭಿಮುಖನಾಗಿ ಕುಳ್ಳಿರ್ದು (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೧೨೨ ವ) ; ಸಹಕಾರ ಭೂರುಹದ ಮೊದಲೊಳಿರ್ದತಿ ವಿಶಾಳ ಶಿಲಾಪಟ್ಟಕದ ಮೇಲೆ ನಿಯಮಂಗೆಯ್ದು (ವರ್ಧಮಾ. ೨-೪೩ ವ). ೨. = ಶಿಲಾಪಟ್ಟ ೨: "ಅಸುವೆ ಶಿಲಾಪಟ್ಟಕಾಭಿಧಾನಮನಾಳ್ವಂ" (ಪಮ್ಮಕೋ. ೫೦-೩೨). [ಸಂ.]

ಶಿಲಾಪರೀಕ್ಷೆ (ನಾ). ಕಲ್ಲಿನ ಗುಣಾವಗುಣಗಳನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿಯುವ ವಿದ್ಯೆ : ಭೂಪರೀಕ್ಷಾ, ಶಿಲಾಪರೀಕ್ಷಾ, ರತ್ನಪರೀಕ್ಷೆ . . . ನೃತ್ಯ, ವೈದ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಅರವತ್ತು ನಾಲ್ಕು ಕಲೆಗಳಿಗೂ ಆಗಮಶಾಸ್ತ್ರವು ಆಶ್ರಯವಾಗಿದೆ (ಭಾರದ. ೭೦). [ಸಂ. ಶಿಲಾಪರೀಕ್ಷಾ]

ಶಿಲಾಪಾತ್ರೆ (ನಾ). ಕಲ್ಲಿನ ಪಾತ್ರೆ ; ಕಲ್ಲು ಪರಟಿ : ಮರದ ಪಾತ್ರೆ , ಶಿಲಾಪಾತ್ರೆ . . . ತೆಂಗಿನ ಕರಟ ಮುಂತಾದ ಪಾತ್ರೆಗಳಲ್ಲಿ ಭೋಜನವನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ದಾರಿದ್ರ್ಯ ಉಂಟಾಗುವುದು (ಸಕವ. ೪೯). [ಸಂ. ಶಿಲಾಪಾತ್ರ]

ಶಿಲಾಪೀಠ (ನಾ). ಕಲ್ಲಿನ ಆಸನ : ಮರದ ನೆಳಲಿಂದ ಶೀತಲವಾದ ಈ ಶಿಲಾಪೀಠದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊ (ಶಾಕುಂತ. ೨೩-೨೭). [ಸಂ.]

ಶಿಲಾಪ್ರತಿಮೆ (ನಾ). ಶಿಲೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ವಿಗ್ರಹ, – ಪುತ್ತಳಿ; ಕಲ್ಲಿನ ಬೊಂಬೆ: ಪೇಳಲಾಟಿಸಲ್ ಮಂತ್ರಿ ರಘುರಾಮಸಂದೇಶಮಂ ಮೌನದಿಂ ಕೇಳ್ವನು ಶಿಲಾಪ್ರತಿಮೆಯೊಲ್ (ಶ್ರೀ ರಾಮಾ. ೧೧೧-೨೭) : ಸುತ್ತಲೂ ಒಂದು ಸುತ್ತು ತಿರುಗಿ ಶಿಲಾಪ್ರತಿಮೆಯಂತೆ ನಿಂತಳು (ದೌಲತ್. ೬೫೯). [ಸಂ. ಶಿಲಾಪ್ರತಿಮಾ]

ಶಿಲಾಫಲಕ (ನಾ). ೧. ಹಲಗೆಯ ಹಾಗೆ ಅಗಲವಾಗಿರುವ ಕಲ್ಲು ; ಹಾಸುಗಲ್ಲು : ಶಕುಂತಳೆಯು, ಕುಸುಮಾಸ್ತರಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಶಿಲಾಫಲಕದಲ್ಲಿ ಮಲಗಿ, ಸಖಿಯರಿಂದ ಸಂತೈಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವಳು (ಶಾಕುಂತ. ೩೩-೨೦). ೨. ರಾಜ ಮುಂತಾದವರು ಮಾಡಿದ ದತ್ತಿ, ದಾನ, ಆಜ್ಞೆ, ಮಂತಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಕೆತ್ತಲು ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದ ಕಲ್ಲಿನ ಹಲಗೆ : ನೀನು ಶ್ರವಣಬೆಳಗೊಳಕ್ಕೆ ಹೋದಾಗ ನೋಡಲಿಲ್ಲವೆ ಹೆಜ್ಜೆಹೆಜ್ಜೆಗೂ ಸಲ್ಲೇಖನದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಸಾರುವ ಶಿಲಾಫಲಕಗಳು! (ದಾನಚಿಂ. ೨೦). [ಸಂ.]

ಶಿಲಾಬಾಲಿಕೆ (ನಾ). ಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಕೆತ್ತಿರುವ ಹೆಣ್ಣುಬೊಂಬೆ; ಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಕಡೆದ ಸ್ತ್ರೀ ವಿಗ್ರಹ : ಶಿಲಾಬಾಲಿಕೆಯರನ್ನು ಕಡೆದು, ದೇವಾಲಯದ ಸುತ್ತಲೂ ಕಣ್ಣಿಗೆ ರಮ್ಯವಾಗಿ ಕಾಣಬರುವ ಎಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಜೋಡಿಸಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿದರು (ಶಾಂತಲಾ. ೧೩೩) ; ಕೊಳಲಿನ ನೃತ್ಯದ ಶಿಲಾಬಾಲಿಕೆಯ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಕೆತ್ತಿದ ಮಲ್ಲಿಯಣ್ಣ . . . ಪಾದರಿ ಮಲ್ಲೋಜ ಇವರೆಲ್ಲರೂ ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನನ ಶಿಲ್ಪಿಗಳು (ಭಾರದ. ೫೦೫). [ಸಂ. ಶಿಲಾಬಾಲಿಕಾ]

ಶಿಲಾಭೇದಿ (ನಾ). ೧. ಕಲ್ಲನ್ನು ಸೀಳಲು ಬಳಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಧನ; ಉಳಿ; ಚಾಣ. ೨. ಮೂತ್ರಕೋಶದ ಕಲ್ಲನ್ನು ಕರಗಿಸಬಲ್ಲ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಶಿಲಾಭೇದಿ ಹಿಟ್ಟಳಿಕೆಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೩೯-೨೫). 'ಪಾಷಾಣಭೇದಿ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಶಿಲಾಭೇದ]

ಶಿಲಾಭೋಗ (ನಾ). (?) : ನರಭೋಗ ಶಿಲಾಭೋಗ ಪ್ರತಿಮಾಭೋಗ ದ್ರವ್ಯಭೋಗಾದಿಗಳ ವೈಚಿತ್ರ್ಯಮುಳ್ಳ ಲೋಕದೃಷ್ಟಾಂತಗಳಂ ನಂದಿ ನಾರದ ಭರತದೇವಲಾದಿ ಪುರಾವೃತ್ತಗಳಂ ಸಮನ್ವಯಗೊಂಡು ತನ್ನ ಮರಣಕಾಲಕ್ಕೆ . . . ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಂ ಸಹಾಯಗೂಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಕ್ಕುಂ (ವಿವೇಕ. ೧೯೬). [ಸಂ.]

ಶಿಲಾಮಂದಿರ (ನಾ). ಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿದ ಕಟ್ಟಡ, – ಮನೆ: ಶಿಲಾಮಂದಿರದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವುದರಿಂದ ಶೀತವನ್ನೂ ಬಿಸಿಲನ್ನೂ ಹೋಗಲಾಡಿಸಿ, ಹೆಚ್ಚಿದ ಮದವನ್ನು ಕೆಡಿಸಿ, ಪಾದರೋಗಗಳ ನಾಶಮಾಡುವುದು (ಸಕವ. ೫೭). [ಸಂ.]

ಶಿಲಾಮುದ್ರಣ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಸಿಯಿಂದ ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನೂ ನಕ್ಷೆಯ ರೇಖೆಗಳನ್ನೂ ತೆಗೆಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕಲ್ಲಿನ ಸಾಧನ ಮತ್ತು ಅದರಿಂದ ಮಾಡುವ ಮುದ್ರಣ; ಕಲ್ಲಚ್ಚು : ಈ ರೀತಿಯ ಮುದ್ರಣದಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಬಳಕೆಗೆ ಬಂದದ್ದು ಒಂದು ಬಗೆಯ ಶಿಲಾಮುದ್ರಣ (ಲಿಥೊಗ್ರಫಿ) (ಮುದ್ರಕ. ೩). [ಸಂ.]

ಶಿಲಾಯಂತ್ರ (ನಾ). ೧. (ಯುದ್ಧಸಮಯದಲ್ಲಿ) ಕಲ್ಲನ್ನು ತೂರುವ ಯಾಂತ್ರಿಕ ಸಾಧನ : ಗಂಡಶೈಲಾಭೀಲ ಶಿಲಾ[ಪಾಠಾಂ. ಶಿಳಾ]ಯಂತ್ರಭಯಂಕರಂಗಳುಂ . . . ಯಂತ್ರಾಯುಧಾವರಣೋಪಕರಣಪರಿಣತಂಗಳಾಗಿರ್ದ ದುರ್ಗಂಗಳೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೩-೯೭ ವ). ೨. ಮುದ್ರಣಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕಲ್ಲಚ್ಚಿನ ಸಾಧನ: ಅಕ್ಷರಮಾಲೆ . . . ಭೂಗೋಲಗಳನ್ನು ಶಿಲಾಯಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಚ್ಚುಮಾಡಿಸಿದರು (ಸಾಪಿಸಂ. ೧೮೨). [ಸಂ.]

ಶಿಲಾಯುಗ (ನಾ). ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಕಲ್ಲಿನ ಉಪಕರಣಗಳೂ ಆಯುಧಗಳೂ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದ್ದ , ಯಂತ್ರಗಳ ನಾಗರಿಕತೆಯಿಲ್ಲದಿದ್ದ ಕಾಲ : ಮಧ್ಯಪ್ರಾಚೀನ ಶಿಲಾಯುಗದ ಆದಿಭಾಗದಲ್ಲಿ . . . ಚಕಮಕಿ ಕಲ್ಲಿನ ಹತಾರಗಳು ಕಾಣಬರುತ್ತವೆ (ಶಿಲ್ಪಸಾ. ೧೯). [ಸಂ.]

ಶಿಲಾರಸ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುವಾಸನೆಯ ದ್ರವ್ಯ : ಹಾಲಮಡ್ಡಿ ಕರ್ಪೂರ ಶಿಲಾರಸ ದೇವದಾರ ಲೋಲ ನಾಗರಮೋಥೆ ಚಂದನ ಕರ್ಚೂರ ರಾಳ ಗುಗ್ಗುಳದ ದಶಾಂಗ (ಸಿದ್ಧಪು. ೧೯-೩). ೨. [ಭೂಗೋಳ] ಜ್ವಾಲಾಮುಖಿಯಿಂದ ಹೊರಹೊಮ್ಮುವ

ಧಾತುಗಳ ರಸ : ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಅಗ್ನಿಶಿಲೆಗಳು ಶಿಲಾರಸದಿಂದಲೋ (ಲಾವಾ) ಅಥವಾ ಶಿಲಾಪಾಕಗಳಿಂದಲೋ (ಮ್ಯಾಗ್ಮ) ಜನ್ಮತಾಳಿದುವು (ಕವಿಕೋ. I. ೨೯೫). [ಸಂ.]

ಶಿಲಾಲಿಖಿತ (ನಾ). ಕಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಕೆತ್ತಿದ ಬರಹ, – ಬರವಣಿಗೆ : ಶಿಲಾಲಿಖಿತವೇನು ಜಲಲಿಪಿಯಂತೆ ಕೆಡುವುದೇ (ವಿಶ್ವೆಪು. ೩-೧೪೬). [ಸಂ.]

ಶಿಲಾಲಿಪಿ (ನಾ). ಕಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಕೆತ್ತಿರುವ ಬರಹ; ಶಿಲಾಶಾಸನ : ಸಾತಕರ್ಣಿ ಎಂಬ ರಾಜನ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಎರಡನೆಯ ವರ್ಷದ ಶಿಲಾಲಿಪಿಯಿಂದ ರಾಜನು ... ಭೂದಾನ ಮಾಡುವಂತೆ ಮಹಾವಲಭನೆಂಬ ತನ್ನ ಅಧಿಕಾರಿಗೆ ಅಪ್ಪಣೆ ಕೊಟ್ಟನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದ (ಕರ್ನಾಟ. ೩) : ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ದೊಡ್ಡ ಆಸ್ತಿಯಾಗಿವೆ, ಈ ಶಿಲಾಲಿಪಿಗಳು (ಕನ್ನಸಂ. ೪೨). [ಸಂ.]

ಶಿಲಾಲೇಖ (ನಾ). = ಶಿಲಾಲಿಪಿ : ಶಿಲಾಲೇಖವು ಅಚ್ಚಳಿಯದಂತಿರುವುದು (ಕವಾಸೂ. ೧೩೦-೨೭) : ಆ ಕಾಲದ ಶಿಲಾಲೇಖಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದಂಥ ಇತಿಹಾಸದ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಬೈಲಿಗೆ ತಂದಿದ್ದಾರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೨೯೭). [ಸಂ.]

ಶಿಲಾವಲ್ಕ (ನಾ). ಪಾಚಿಯೊಡನೆ ಬೆಳೆಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಣಬೆ; ಕಲ್ಲುಹೂವು : ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಹಾವುಚಿ ಜಲನೀಲಿಕಾ ಶಿಲಾವಲ್ಕಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತವೆ (ಭೂವಿವ. ೧೬೭). [ಸಂ. ಶಿಲಾವಲ್ಕಾ]

ಶಿಲಾವಿಗ್ರಹ (ನಾ). ಕಲ್ಲಿನ ಬೊಂಬೆ, – ಪ್ರತಿಮೆ : ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಗಣಪತಿ ಮೊದಲಾಗಿ ಹೇಳಿರುವ ಶಿಲಾವಿಗ್ರಹಗಳನ್ನೂ . . . ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ ಮಾಡಿಸಿದರು (ಮಹಾವಂ. II. ೧೩೭). [ಸಂ.]

ಶಿಲಾವೃಷ್ಟಿ (ನಾ). ೧. ಕಲ್ಲಿನ ಮಳೆ : ಚಾರು ಮನಾನಂದದ ಸಲುವಾಗಿ ಅತ್ಯಂತ ಏಕಾಂತದಲ್ಲಿ ಆ ಒಂದು ಸಣ್ಣದಾದ ಸಾಹಿತ್ಯನೀಡವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾಳೆ. ಅದರ ಮೇಲೆ ಇಂದು ಹಠಾತ್ ಪ್ರಶಂಸಾರೂಪದ ಶಿಲಾವೃಷ್ಟಿಯಾಗಿ . . . ಅವಳ ನಿಭೃತನೀಡವನ್ನು ಆಮೂಲಾಗ್ರ ಕೆಡವಿಬಿಡುವಂತಾಯಿತಲ್ಲ (ಇಪ್ಪ. ೨೫೪). ೨. ಆಲಿಕಲ್ಲು. [ಸಂ.]

ಶಿಲಾಶಾಸನ (ನಾ). ರಾಜ ಮುಂತಾದವರಿಂದ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ ದತ್ತಿ, ದಾನ, ಧರ್ಮ, ಆಜ್ಞೆ ಮುಂತಾದ ನಿರೂಪಗಳನ್ನು ಕಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಕೆತ್ತಿರುವ ಬರಹ: ನುಡಿದು ತಪ್ಪದ ಭಾಷೆ ಬಸವನ ನುಡಿ ಶಿಲಾಶಾಸನವು (ಬಸವು. ೩೭-೨೫) ; ಇದೇ ರಾಜನ ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ವರ್ಷದ ಶಿಲಾಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಈ ರಾಜನ ಮಗಳು . . . ಕೆರೆಯನ್ನೂ ಒಂದು ವಿಹಾರವನ್ನೂ ದಾನ ಮಾಡಿದಳೆಂದು ತಿಳಿದು ಬಂದಿದೆ (ಕರ್ನಾಟ. ೩). [ಸಂ.]

ಶಿಲಾಸಂಕಟ (ನಾ). ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು : ಕ್ಷಾರಕೂಪ ಅಂಧತಮಃಕೂಪ ಅಮೂಲವಿಶಾತನ ಮುಸಲೋಲೂಖಲಮರ್ದನ ಶಿಲಾಸಂಕಟ[ಪಾಠಾಂ. ಶಕಟ]ವೆಂಬೈದು ಮಂತ್ರಿನರಕಂಗಳಿಂದೊಪ್ಪಿ ವಿಷವರ್ತುಳವೆಂಬರಸುನರಕವಿಹುದು (ವಿವೇಕ. ೧೪೧). [ಸಂ.]

ಶಿಲಾಸಂಗ (ನಾ). ಶಿಲೆಗಳ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳುದು, – ಸಂಪರ್ಕವುಳ್ಳುದು: ಶೃಂಗಮಯಮುರುಶಿಲಾಸಂಗ[ಪಾಠಾಂ. ಪಾಂಗ]ಮಯಮಧಿಕಮಾತಂಗಮಯಮನುಪಮ ಭುಜಂಗಮಯಂ . . . ಅಮರಿಯರನಂಗಮಯಕೇಳಿಗಳ ಸಂಗಮಯಮೆನಿಪ ಗಿರಿ ಭಂಗಮಯಮಲ್ಲದುತ್ತುಂಗಮಯಮಾಗಿರ್ದುದು (ಭವ್ಯಭಾ. ೧೧-೭). [ಸಂ.]

ಶಿಲಾಸನ (ನಾ). ಕಲ್ಲಿನ ಆಸನ, – ಪೀಠ : ಘನಸಮಯದೊಳಿರ್ದ ಶಿಲಾ[ಪಾಠಾಂ. ಖಾ, ಳಾ]ಸನದೊಳ್ ಶೈಳೇಯುಸುರಭಿತಳದೊಳ್ ಗೋವರ್ಧನ ಕಂದರದೊಳ್ ಶಿಖಿನರ್ತನಂಗಳಂ ನೋಡು ಮದನಮದಗಜಗಮನೇ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೧೩೦); ಮೃತ್ಯುಂಜಯನು ತನ್ನ ಆ ಶಿಲಾಸನವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಎದ್ದು ಸಿಂತನು (ಇಪ್ಪತ ೩೪೦). [ಸಂ.]

ಶಿಲಾಸಾರ (ನಾ). ಕಬ್ಬಿಣ : "ಗಿರಿಸಾರಂ ಶಿಲಾಸಾರವಾಯಸಂ ಲೋಹಮೆನಕರ್ಬೊನ್ನಿಗಕ್ಕು ನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೩೦-೩) [ಸಂ.]

ಶಿಲಾಸ್ತಂಭ (ನಾ). ೧. ಕಲ್ಲಿನ ಕಂಬ : ಮುನಿದಮ್ಮಂ ಕೊಲಲೊಡ್ಡಿದಂದಿನ ಶಿಲಾಸ್ತಂಭಕ್ಕೆ ಕೆಯ್ಯಾಡಿದಂದಿನ . . . ನಿನ್ನ ಗರ್ಜನೆಯುಂ ಬೀರಮುಮಿಾಗಳಿಂತು ಪುಡಿಯೊಳ್ ಚೀ ಸೀ ಪೊರಳ್ದಿರ್ಪುದೇ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೬೦). ೨. ಶಾಸನಸ್ತಂಭ; ಶಿಲಾಶಾಸನದ ಕಂಬ : ಮಣ್ಣಾಲಕ್ಕೆಲ್ಲಂ ಪಡಿಛನ್ನಮಾಗೆ ಶಿಲಾಸ್ತಂಭಶಾಸನಮಾಗೆ ನಟ್ಟಿ೦ (ಎಕ. III (R), ಪಗ್ಗಡ. ೭೦-೩೨; 1057). ೩. (ಶಿಲಾಶಾಸನದ) ಕಂಬದಂತಿರುವವನು : ಸುಯೋಧನೋರು ಮಕುಟೋದ್ಭಟ್ಟ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಕ್ಷರಾವಳಿವಿನ್ಯಸ್ತ ವಿಶಾಲನಿಶ್ಚಳಶಿಲಾಸ್ತಂಭಂ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದೊಳ್ ಪ್ರಳಯೋಗ್ರಾಂತಕನಂತಗುರ್ವನೊಳ ಕೊಂಡಿರ್ದಂ ಹಿಡಿಂಬಾಂತಕಂ (ಗದಾಯು. ೧-೫೫). [ಸಂ.]

ಶಿಲಾಹಾರ (ನಾ) (ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ಣಾಟಕದ) ಒಂದು ರಾಜಮನೆತನದ ಹೆಸರು: ತಗರಪುರವರಾಧೀಶ್ವರ ಶಿಲಾಹಾರನರೇಂದ್ರ ಜೀಮೂತವಾಹನಾನ್ವಯಪ್ರಸೂತ (ಕೊಲ್ಲಾಶಾ. ೨೪ ೩ ; ?) ; ಕೊಲ್ಹಾಪುರದ ಶಿಲಾಹಾರದ ಮುಕ್ಕಾಲುಭಾಗ ಶಿಲಾಶಾಸನಗಳು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿವೆ (ಭಾಷಾಶಾ. ೧೯೫). 'ಸಿಯಳಾಚ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಶಿಲಾಹಿ (ನಾ). ಕಲ್ಲಿನ ಹಾವು ; ಕಲ್ಲಿನ ನಾಗರ : ಚರಲಿಂಗಮುಂಬ ಪೊಗರ್ದೊಳ್ ತೃಪ್ತನಕ್ಕುಮಿಾಶ್ವರನದಂ ಬಿಟ್ಟು ಲಿಂಗಾಸ್ಯದೊಳ್ ಕುಡೆ ಶಿಲಾಹಿಗೆ ಪಾಲನೆರೆದಂತದು (ಆರಾಟ. ೧-೧೨-೨೭). [ಸಂ.]

ಶಿಲಿ (ನಾ). ೧. ಬಾಗಿಲಿನ ಕೆಳಮರ. ೨. ಹೆಣ್ಣು ಎರೆಹುಳು : "ಶಿಲೀ, ಗಂಡೂಪದೀ – ೨ ಹೆಣ್ಣುಯರುಬುಹುಳುವಿನ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತ. ೮೪). ೩. ಈಟಿ. ೪. ಬಾಣ. ೫. ಹೆಣ್ಣುಕಪ್ಪೆ. [ಸಂ. ಶಿಲಿ, ಶಿಲೀ]

ಶಿಲೀಂಧ್ರ, ಶಿಳೀಂಧ್ರ (ನಾ). ೧. ನಾಯಿಕೊಡೆ; ಅಣಬೆ : ಪುಟ್ಟಿದುವಲ್ಲಿಗಲ್ಲಿಗೆ ಶಿಲೀಂಧ್ರಚಯಂ[ಪಾಠಾಂ. ಶಿಶಿಪ್ರಚಯಂ, ಶಿಖಿಪ್ರಚಯಂ] ಕರುಮಾಡದಲ್ಲಿ ಜೇನಿಟ್ಟುದು (ಜಗವ. ೧೨-೪); ಮಾನವನಲ್ಲೂ ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲೂ ಐವತ್ತಕ್ಕೂ ಮಿಾರಿದ ಬಗೆಗಳ ಅಣಬೆ (ಬೂಜು, ಬೂಷ್ಟು, ಶಿಲೀಂಧ್ರ)ಗಳಿಂದ ಸೋಂಕುರೋಗಗಳು ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ (ಕವಿಕೋ. I. ೨೨೭). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : "ಅಣಂಬೆಯಲಿ ವೃಕ್ಷದಲ್ಲಿ ನಾಮಂ ಶಿಲೀಂ[ಪಾಠಾಂ. ಶಿಳಿಂ]ಧ್ರಮೆನಿಸಿರ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೪೩-೨೦). ೩. ಬಾಣ; ಶರ: "ಅಣಂಬ ಶರ ವೃಕ್ಷಂಗಳ್ ಶಿಲೀಂಧ್ರಾಹ್ವಯಂ" (ನಾನಾರ. ೮೭). **ಶಿಲೀಂಧ್ರ**: ೧. ಪೊಡವಿ ಘನಾಗಮನೃಪನಂ ಸಡಗರದುತ್ತವದಿನಿದಿರ್ಗೊಳಲ್ಕೆತ್ತಿದ ಬೆಳ್ಗೊಡೆಗಳ್ ತಾವೆಂಬಂತಿರೆ ಬಿಡದೆಸೆದುವು ಪರಿಕಿಸಲ್ ಶಿಲೀಂಧ್ರವ್ರಾತಂ (ತ್ರಿಷು. ೮-೩೦). [ಸಂ.]

ಶಿಲೀಮುಖ, ಶಿಳೀಮುಖ (ನಾ). ೧. ಬಾಣ; ಶರ: ಶಿರೋಪಚಾರದಿಂ ಖಚರ ಶಿರೋಮಣಿ . . . ಮನೋಜ ಶಿಲೀ[ಪಾಠಾಂ. ಳೀ]ಮುಖ ಕೀಲಿತ ಹೃತ್ಕುಶೇಶಯಂ ತಡದು ಮೂರ್ಛೆಯಿಂದೆಚ್ಚರ್ತಂ (ಪಂಪಾಮಾ. ೪-೯೪) : ಅವರು ಮುಗುಳೆಚ್ಚರು ಶಿಲೀಮುಖದವಯವದೊಳುಬ್ಬೆದ್ದು ಗಿರಿಗಳು ಕವಿಯ ಕಡಿದೊಟ್ಟದನು ಭಾರಿಯ ವಜ್ರಬಾಣದಲಿ (ಜವ್ವಾಳ. ೧೨-೪೩). ೨. ದುಂಬಿ; ಭ್ರಮರ : ಶಿಲೀಮುಖ ಕುಂತಳ ಮದನಶಿಲೀಮುಖದಂತೆ ಭುವನಮಂ ಸೋಲಿಸಿದಳ್ (ಪಂಪಾಮಾ. ೪೦-೩೦). ೧, ೨ : ಪರಿಕಲಿತ ಶಿಲೀ[ಪಾಠಾಂ. ಳೀ]ಮುಖ ವಾನರಚಿಹ್ನಂ . . . ಎನಿಪಂತಕಕೃತ ನವತರು ವಿರ್ಪಂತಿರ್ದುದಲ್ಲಿ ಗಾಂಡಿವಿಯ ರಥಂ (ಗದಾಯು. ೪-೩೪) ; ಕೆದರಿದುದು ಶಿಲೀಮುಖ ಪಾತದಿಂದ ಶೋಣಿತಪರಾಗತತಿ ಪದ್ಮವ್ಯೂಹದೊಳೆನೆ ಕೃಷ್ಣಶರಾಘಾತದಿನೊಗೆದುದು ದೈತ್ಯಬಲದೊಳರುಣಜಲೌಘಂ (ಜಗವ. ೧೨-೧೩); ಆ ಮಹಾವನಂ . . . ಚಮೂರಚಿತಪ್ರಹರಣವಿಶೀರ್ಣರೂಪಮುಂ ದಂತಿದಾನವವಿಲೀನಶಿಲೀಮುಖಮುಂ . . . ಆಗಿಯುಂ ಅಪರ್ಣಾನ್ವಿತಮಲ್ತು (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೫೨ ವ). ೩. ಮೂರ್ಖ. **ಶಿಳೀಮುಖ**: ೧. ತೊಟ್ಟರೋರೋರ್ವರು ಶಿಳೀಮುಖವಿಟ್ಟರೋರೋರ್ವರ ಸಮಾಪಕೆ (ಮುಲ್ಲಾಶಾ. ೭-೨೩). ೨. ನಿಖಿಳವಿನಮನ್ನರೇಶ್ವರ ಮುಖಾಬ್ಜನೇತ್ರೋತ್ಪಳಾಳ ಕಾಳೋಳಶಿಳೀಮುಖನಿಕರದಿನೆಸೆವುದು (ಎಕ. II. ೧೩೩-೫೪; 982). ೧, ೨ : ಕಾದಲಿದಿರ್ಚಿ ಬಂದ ಪಗೆ ಸಂಪಗೆಯಂತೆ ಶಿಳೀಮುಖಕ್ಕೆ ಗೆಂಟಾದುದು (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೮೭); ಧನುರ್ಧರರ ಕಳಾಪದಂತೆ ರಮಣೀಯ ಶಿಳೀಮುಖಸಂಕುಳಂ ಕೊಳಂ (ಗಿರಿಕ. ೨-೫೪); ಚೆಳಶಿಳೀಮುಖರವಕೆ ಪಟುಭಟರಳುಕಿದರು ವಿರಹಿಗಳವೊಲು (ಜವ್ವಾಳ. ೭-೯). [ಸಂ.]

ಶಿಲುಕು, ಶಿಲಕು, ಶಿಲ್ಕು, ಶಿಲ್ಲಕು, ಸಿಲುಕು, ಸಿಲ್ಕು, ಸಿಲ್ಲಕು (ನಾ). ೧. ಹಣ, ಪದಾರ್ಥ ಇತ್ಯಾದಿ ವಸ್ತುಗಳು ಖರ್ಚಾದ ನಂತರ ಉಳಿದಿರುವ ಬಾಕಿ, – ಶೇಷ : ನಿನ್ನಿನ ಸಾಯಂಕಾಲದವರೆಗಿನ ಜಮೆಯ ಹಾಗೂ ಖರ್ಚಿನ ರಕಮುಗಳ ಬೇರೀಜು ಮಾಡಿ, ಶಿಲುಕು ತೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು (ಭಾಮಿನ. ೫೭); ತನ್ನ ಬೀಗದ ಕೋಣೆಯ ಬಾಗಿಲನ್ನು ತೆಗೆದು ಅದರಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ಶಿಲುಕು ಉಳಿದಿದೆ ಎಂದು ಲೆಕ್ಕಮಾಡಿ ನೋಡಿದನು (ವಿಧಿವ. ೧೪೫). **ಶಿಲಕು** : ೧. ಪೂರ್ವದ ಶಿಲಕು ಸಹಾ ಖರ್ಚು ಮಾಡುತ್ತಾ (ಹೃದಲ. ೩೦). **ಶಿಲ್ಕು** : ೧. ಅಂಗಡಿಯ ಬೀಗ ಮುರಿದು ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಶಿಲ್ಕನ್ನೆಲ್ಲ

ಹೊತ್ತಿದ್ದರು (ಆಅನಿ. ೧೭೧). ೨. ಕಾಯ್ದಿರಿಸಿದುದು; ಮೀಸಲು: ಎಲ್ಲಾ ಕೇಂದ್ರ ಬ್ಯಾಂಕುಗಳ ವಿದೇಶಿ ವಿನಿಮಯ ಶಿಲ್ಕುಗಳ (Reserves) ಸ್ವಲ್ಪ ಭಾಗವನ್ನು ಅಂತರರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಶೀರುವೆಯ ಬ್ಯಾಂಕಿನಲ್ಲಿ ಕೇಂದ್ರೀಕೃತಗೊಳಿಸಿ . . . ಸೂಕ್ತ ಕ್ರಮಗಳನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿತು (ಅಂತಸಂ. ೧೪೭). **ಶಿಲ್ಲಕು :** ೧. ಒಟ್ಟು ಶಿಲ್ಲಕು ಉಳಿದ ಹಣವೆಷ್ಟು ಸೆಟ್ಟರೆ? (ಜಯಾ. ೨೮೮). **ಸಿಲುಕು₄ :** ೧. "ಸಿಲುಕು-ಉಳಿತಾಯ" (ಜಾನಕೋ. ೪೯). **ಶಿಲ್ಕು₃ :** ೧. ಆತನ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಮಣಗಟ್ಟಲೆ ಅಫು ಸಿಲ್ಕು ಇರುತ್ತಿತ್ತು (ಹಹಾ. ೧೫೦). ಸಿಲ್ಲಕು . ೨. ಪದ್ಮಾವತಿಯೂ ತನ್ನ ಹೆಂಗಿಗೆ ಬೇಕೆಂದು ಕುರುಳುಗಳನ್ನು ಸಿಲ್ಲಕು ಮಾಡತೊಡಗಿದಳು (ಅಶೋಕ.೧೪೮). [← ಅರ. ಸಲ್ಸ್; ಮರಾ. ಶಿಲಕ್, ಶಿಲ್ಲಕ್]

ಶಿಲುಬೆ, ಸಿಲುಬೆ, ಸಿಲುವೆ (ನಾ). ೧. (ಕ್ರೈಸ್ತಜನಾಂಗದವರಲ್ಲಿ) ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ತಪ್ಪಿತಸ್ಥರನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಅಡ್ಡಮರ ಹಾಕಿದ ಉದ್ದವಾದ ದಸಿಗೆ ಬಂಧಿಸಿ, ಮೊಳೆಹೊಡೆದು ಸಾಯಿಸಲಾಗುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರದ ಸಾಧನ; ಈ ಸಾಧನವನ್ನು ಬಳಸಿ ಏಸುಕ್ರಿಸ್ತನನ್ನು ಶಿಕ್ಷಿಸಲಾಗಿತ್ತು : ಬ್ಲೇಕಿನ ಮತ್ತೊಂದು ಕಾಣಿಕೆ ಎಂದರೆ ಆತ ಶಿಲೆಗೆ ಬಂಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಮಿತ್ಯೂಸಿನಲ್ಲಿ ಶಿಲುಬೆಗೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಕ್ರಿಸ್ತನ ಪ್ರತಿಮೆಯನ್ನು ಕಂಡದ್ದು (ಬಧ್ರಪ್ರ. XX ೫೦೬); ಭವ್ಯವಾದ ಆ ಪ್ರಾರ್ಥನಾಮಂದಿರದಲ್ಲಿ . . . ಶಿಲುಬೆಯಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿಸಿದ ಏಸುಕ್ರಿಸ್ತರ ಪ್ರತಿಮೆಯಿತ್ತು (ರಕ್ತರೂ. ೫೩). ೨. ಏಸುವಿನ ಸ್ಮಾರಕವಾಗಿ ಕ್ರೈಸ್ತಧರ್ಮದವರು ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಲಾಂಛನ; ಕ್ರೂಜೆ : ಚಿನ್ನದ ಶಿಲುಬೆಯನ್ನುಳ್ಳ ವಿಧಿವಿಹಿತವಾದ ರಜತವರ್ಣದ ಪೋಷಾಕಿನಲ್ಲಿ ಪುರೋಹಿತರೂ . . . ಗಾಯಕರೂ ರಾರಾಜಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಪುನರು. ೬೯). **ಸಿಲುಬೆ:** ೧. ಬೆತ್ಲೆಹೆಂಗೆ ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ಜೆರುಸಲೆಂ ರಾಜಧಾನಿ. ಯೇಸುಕ್ರಿಸ್ತನು ಸಿಲುಬೆಗೆ ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ ಸ್ಥಳ (ಭೂಗೋಳ. ೧೦೫); ಕಂಬದಿಂ ಕವಿವಂದು . . . ಅರಳಿಯಡಿ ತಪಿಪಂದು ಸಿಲುಬೆಯಿಂ ಕ್ಷಮಿಪಂದು - ರವಿಯೊ ಮೇಣ್ ಕವಿಯೊ ಕಾಣಿಸುವನಂದುಮನಿಂದು? (೧೪೨ಎಂ. ೩೨-೪೨); ಸತ್ಯಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಸಿಲುಬೆಯನ್ನೇರಲಿಕ್ಕ ಸಿದ್ಧವಾದ . . . ಸ್ವಾಮಿಭಕ್ತಿಗೋಸ್ಕರ ಅಸುವನ್ನು ನೀಗಲು ಉದ್ಯುಕ್ತವಾದ ಜೀವನಗಳ ಗುಚ್ಛನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿಯುವುದು ಸಾಮಾನ್ಯ ಕೆಲಸವಲ್ಲ (ಕವೀರ. ೭೫). **ಸಿಲುವೆ :** ೧. ಬೆರಳಲಿ ಬೇಡನ ಬಾಣ ಬೇಯುತಿರ ಸಿಲುವೆ ಮೊಳೆಗೆ ಕೆಯ್ನಾಡಿದೆಯಾ ? (೧೪೨ಎಂ. ೪೧-೯). [← ಸಿರಿಯಕ್. ಸ್ಲೀಬೊ./ ತಮಿ. ಚಿಲುವೈ; ಮಲ. ಶ್ಲೀಬ; ತೆಲು. ಸಿಲುವ. / ಪಾರ. ಶಲೀಬ್]

ಶಿಲುವು 'ಸಿಲುಪು' ನೋ.

ಶಿಲೆ (ನಾ). ೧. ಕಲ್ಲುಬಂಡೆ ; ಅರೆ : ನಡವ ತಳರ್ನಡೆಯೊಳ್ ಪುಡಿವುಡಿಯಾದುವು ಶಿಲೆಗಳೊಡೆದು ಕರಿಗಳ್ ಭೀಮಂ ಪಿಡಿದಡರ್ದೊಡೆ ಬಾಯ್ಬಿಟ್ಟಲ್ಲಡಗಾದುವು (ಪಂಪಭಾ. ೨-೫); ಭೀಮ ಬಿದ್ದನು ತೊಡೆಯ ಮೇಲಿಂದೀ ಮಹಿಗೆ ಶಚ್ಚೈಲಶಿಲೆ ನಿರ್ನಾಮವಾದುದು ಹಸುಳೆ ಹೊರಳಿದು ಬಿದ್ದ ಭಾರದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೪-೫೭). ೨. ಅರೆಯುವ ಗುಂಡು; ರುಬ್ಬುಗುಂಡು. ೩. ಹೊಸ್ತಿಲ ಮುಂದೆ ಕಾಲಿಡಲು ಹಾಕಿರುವ ಹಲಗೆ, — ಮೆಟ್ಟುಹಲಗೆ. [ಸಂ. ಶಿಲಾ]

ಶಿಲೆದಾರ, ಶಿಲೇದಾರ, ಸಿಲೆದಾರ, ಸಿಲೇದಾರ (ನಾ). ಅಶ್ವದಳದ ಯೋಧ; ಕುದುರೆಫೌಜಿನ ಸೈನಿಕ : ಆ ಜನರಿಗೂ ಮತ್ತು ಇಲಾಖೆಯ ಶಿಲೆದಾರರಿಗೂ ಸಾಗುವಳಿಗಾಗಿ ಜಮೀನುಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟದ್ದರಿಂದ ಆ ಜನರು ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯವಸಾಯ ಜೀವಿಗಳೆನಿಸಿ ಸ್ಥಳವಂತರಾದರು (ಮಹಾವಂ. II. ೪೮). **ಶಿಲೇದಾರ:** ಶಿಲೇದಾರನು ಅಲ್ಲಿಂದೆದ್ದು ಕುದುರೆಗೆ ಜೀನು ಹಾಕಿದನು (ಅಮಾರಾ. ೧೭). **ಸಿಲೆದಾರ :** ಚಿರಕಾಲದಿಂದಲೂ ಮೈಸೂರುಸಿಲೆದಾರರು ಹೆಸರುವಾಸಿ ಪಡೆದಿರುವರು (ಮಹಾವಂ. II. ೧೫). **ಸಿಲೇದಾರ :** ಅಶ್ವಸೇನೆಯಲ್ಲಿ ಭಾರ್ಗೀರಿಯವರೂ ಸಿಲೇದಾರರೂ ಎಂದು ಎರಡು ಬಗೆಯವರಿದ್ದರು (ಭಪ್ರಶಿ. ೧೫೩).

ಶಿಲೆದಾರಿಯಿಲಾಖೆ = ಕುದುರೆಯ ಸೈನ್ಯದ ವಿಭಾಗಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಇಲಾಖೆ: ಈಚೆಗೆ ಶಿಲೆದಾರಿಯಿಲಾಖೆಯಲ್ಲಿ ತಿದ್ದುಪಾಟಾಗಿ ೭ ತುಕಡಿಗಳೇರ್ಪಟ್ಟು ಪ್ರತಿಯೊಂದಕ್ಕೂ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬ ತುಕಡಿದಾರರನ್ನು ನೇಮಿಸಿದರು (ಮಹಾವಂ. II. ೪೭). [← ಅರ. ಪಾರ. ಸಿಲಾಹ್‌ದಾರ್ ; ಮರಾ. ಶಿಲೇದಾರ್]

ಶಿಲೇದಾರ 'ಶಿಲೆದಾರ' ನೋ.

ಶಿಲೇಮುದ್ದ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ಶಿಲೇಮುದ್ದರ ಮರ್ಮ್ಮಾನ್ ಸರ್ವ್ವಸಿದ್ಧಿ ಆಚಾರ್ಯ[ರ್ಯ್ಯ]ರ ಚಟ್ಟರ ರೇವಡಿಒವಜ್ಜರ್ ತೆಂಕಣದಿಶೆ ಮಾಡಿದೊರ್ (ಎಇ X. ೧೭೦-೧ ; ೮ನೆಯ ಶತ). [?]

ಶಿಲೋಂಛಜೀವಿ (ನಾ). ಹಕ್ಕಲಾರಿಸುವ ಕಸುಬಿನಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು : ಕುಶೂಲಧಾನ್ಯ, ಕುಂಭೀಧಾನ್ಯ, ತ್ರ್ಯಾಹಿತ, ಅಶ್ವಸ್ತನ, ಶಿಲೋಂಛಜೀವಿ ಇವರುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಮೊದಲು ಹೇಳಿದವರಿಗಿಂತಲೂ ಆಮೇಲಾಮೇಲೆ ಹೇಳಿದವರು ಶ್ರೇಷ್ಠರು (ಆರ್ಯಧ. ೮೭). [ಸಂ. ಶಿಲೋಂಛಜೀವಿನ್]

ಶಿಲೋಂಛವೃತ್ತಿ (ನಾ). ಕೊಯ್ಲಾದ ಮೇಲೆ ಹೊಲದಲ್ಲಿ ಉಳಿದ ತೆನೆಯ ಕಾಳುಗಳನ್ನು ಆರಿಸಿ ಜೀವಿಸುವಿಕೆ; ಹಕ್ಕಲಾರಿಸುವಿಕೆಯ ಕಸುಬು: ಕ್ಷಮಾಶೀಲರಾಗಿ ನಡದುಕೊಂಬಂಥಾ ಭೂಭುಜರೊರ್ಮೆ ಕಾಲವಶದಿಂದ ಕಡುದರಿದ್ರ ರಾಗಿ ಶಿಲೋಂಛವೃತ್ತಿಗಳಿಂದಂ ಬಾಳ್ಕೆಯನೆಸಗುತ್ತಿರ್ದೊಡಂ (ಭಾರಶಾಂ. ೧೪-೭೭); ಮುದ್ಗಲನು ಸತ್ಯಸಂಧನಾಗಿ, ಅಸೂಯಾರಹಿತನಾಗಿ ಶಿಲೋಂಛವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದನು (ಭಾರರ. ೧೦೫). [ಸಂ.]

ಶಿಲೋಚ್ಚಯ, ಶಿಳೋಚ್ಚಯ (ನಾ). ಕಲ್ಲುಬಂಡೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದು; ಬೆಟ್ಟ; ಪರ್ವತ : ಆ ಕುಜುವದ ಕಿಱಿದಾನುಂ ಶಿಲೋ[ಪಾಠಾಂ..ಳೋ]ಚ್ಚಯಮನೇಱಿ ನೋಟ್ಪನಲ್ಲಿ ಕಾಯೋತ್ಸರ್ಗದೊಳಿರ್ದ ಮುನೀಂದ್ರನಂ ಕಂಡು ಮನಂಗೊಂಡು ಬಲವಂದು (ನೇಮಿಪು. ೪-೧೦೬ ವ) ; ಶಿಲೋಚ್ಚಯಸಾನುವಿನ ಗಹ್ವರದ ಗಂಡಸ್ಥಾನ ದೀರ್ಘದ್ರೋಣಗಳಲಡಿಸಿದರು ಮೃಗಕುಲವ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೧೩-೨೪). **ಶಿಳೋಚ್ಚಯ :** "ಅಚಳಃ, ಶಿಳೋಚ್ಚಯಃ, ಶೈಲಃ, ಕ್ಷಿತಿಧರಃ . . . ಅದ್ರಿಃ, ಕುಧ್ರಃ — ಈ ೧೪ ಬೆಟ್ಟು" (ಪಲಾಯು. ೨೭-೧೧). [ಸಂ.]

ಶಿಲ್ಕು 'ಶಿಲುಕು' ನೋ.

ಶಿಲ್ಪ (ನಾ). ೧. ಸಂಗೀತ , ನೃತ್ಯ , ಚಿತ್ರಕಲೆ ಮುಂತಾದ ಅರುವತ್ತುನಾಲ್ಕು ವಿದ್ಯೆಗಳು : ಪರನಿರ್ಮಿಪ ಮಾಱುವ ದೊರೆವಡೆದ ನಿಯೋಗದನ್ಯತದಱಿತದ ಋಣದಾಚರಣದ ಶಿಲ್ಪದ ಮೂಲದ ಸರಸಂ ಪೇಟ್ವಲ್ಲಿ ಮಾಟ್ಕಿಗಪ್ರತ್ಯಯಮಂ (ಶಮದ. ೧೯೭) ; ಭಾರತೀಯರ ಪ್ರಕಾರ ಶಿಲ್ಪ ಮತ್ತು ಕಲೆ ಎರಡೂ ಅಭಿನ್ನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಳಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಶಿಲ್ಪ ಎನ್ನುವುದು ಸಮಸ್ತಕಲೆಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆ (ಸೌಂದಕ. ೧೧೯). ೨. ಕಲ್ಲು, ಲೋಹ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಕೆತ್ತಿ ಆಕೃತಿ ಕೊಡುವ ಕಲೆ; ಕೆತ್ತನೆಯ ಕೆಲಸ : ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ವಿಷಯವನ್ನು . . . ರೇಖಾದಿಗಳಿಂದ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದರೆ ಚಿತ್ರವಾಗುವುದು; ಶಿಲಾಲೋಹಾದಿಗಳಿಂದ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದರೆ ಶಿಲ್ಪವಾಗುವುದು (ಕೃಪಿಡಿ. ೧೭೮); ಭಗವಂತನ ಔನ್ನತ್ಯವನ್ನು ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ ಬಗೆ ಎರಡು (ಶಾಂತಲಾ. ೧೨೬). ೩. ಕೆಲಸ; ವೃತ್ತಿ; ಉದ್ಯೋಗ: ಶಿಲ್ಪವಂದರ ಜೀವನೋಪಾಯದ ಕೆಲಸವು (ಹೊಸಗ. ೮೫). ೪. ಕಟ್ಟಡ, ಸೇತುವೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವ ವಿಜ್ಞಾನ; ವಾಸ್ತುಕಲೆ : 'ಶಿಲ್ಪಶಾಸ್ತ್ರ' ಪರಾ. ೫. ಸಂಗೀತ, ನೃತ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ ಕಲೆಗಳಲ್ಲಿರುವ ನೈಪುಣ್ಯ, — ಕುಶಲತೆ. ೬. ರಚನೆ; ನಿರ್ಮಾಣಕಾರ್ಯ: 'ಶಿಲ್ಪಿಸು' ಪರಾ. ೭. ಮಿಳ್ಳೆ; ದರ್ವಿ. [ಸಂ.]

ಶಿಲ್ಪಕ (ನಾ). ೧. ಯಾವುದಾದರೂ ಕುಶಲಕಲೆಯಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಣಾತನಾದವನು: ಮಾಡುವನೊಳಂ . . . ವರ್ತಕನೊಳಂ, ಶಿಲ್ಪಕನಲ್ಲಿಯುಂ ಮೂಲದಲ್ಲಿಯುಂ - ಇಗ ಪ್ರತ್ಯಯಮಕ್ಕುಂ (ಶಮದ. ೧೯೭ ವೃತ್ತಿ). ೨. [ನಾಟ್ಯ] ಹದಿನೆಂಟು ಉಪರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಇಂದ್ರಜಾಲ , ತಂತ್ರಶಾಸ್ತ್ರ ಮುಂತಾದ ವಿಧಿಗಳನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೃತ್ಯರೂಪಕ : ಉಪರೂಪಕಗಳು-೧.ನಾಟಿಕಾ . . . ೧೩. ಶಿಲ್ಪಕ. ೧೪. ವಿಲಾಸಿಕಾ. ೧೫. ದುರ್ಮಲ್ಲಿಕಾ. ೧೬.ಪ್ರಕರಣೀ. ೧೭. ಹಲ್ಲೀಶ. ೧೮. ಭಾಣಿಕ (ಸಂನಾಟ. ೬೨): ಶಿಲ್ಪಕ - ಇದರಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಅಂಕಗಳು. ನಾಲ್ಕು ವೃತ್ತಿಗಳು; ಶಾಂತ ಹಾಸ್ಯರಸಗಳಿಲ್ಲ . . . ಆಶಂಸೆ ಮುಂತಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಅಂಗಗಳಿರುತ್ತವೆ (ಸಂನಾಟ. ೬೫). [ಸಂ.]

ಶಿಲ್ಪಕರ್ಮ (ನಾ). ಕುಶಲಕಾರ್ಯ; ಕುಶಲವೃತ್ತಿ: ಅಸಿ ಮಷಿ ಕೃಷಿ ವಣಿಗ್ವಿದ್ಯಾಶಿಲ್ಪಕರ್ಮಂಗಳಿಂ ಶುದ್ಧವೃತ್ತಿಯಿಂದರ್ಥೋಪಾರ್ಜನಂಗೆಯ್ಯೆ ವಾರ್ತೆಯುಂ (ಆದಿಪು. ೧೫-೧೬ ವ). [ಸಂ. ಶಿಲ್ಪಕರ್ಮನ್]

ಶಿಲ್ಪಕಲೆ (ನಾ). ಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಕೆತ್ತನೆ ಮಾಡುವ ಕುಶಲವಿದ್ಯೆ : ಕರ್ಣಾಟಕದಲ್ಲಿ ಶಿಲ್ಪಕಲೆಯು ಊರ್ಜಿತಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದ್ದಿತೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು (ಕರ್ಣಾಅ. ೬). [ಸಂ. ಶಿಲ್ಪಕಲಾ]

ಶಿಲ್ಪಕಾರ (ನಾ). ಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಕೆತ್ತನೆ ಮಾಡುವವನು; ಶಿಲ್ಪಿ : ಶಿಲ್ಪಕಾರರು ಮೊದಲಾದವರಂ ಕಳುಹಿಸೆಂದು ನೇಮಿಸಲು (ಸೌಗಂಧ. ೧೨೬-೧). [ಸಂ.]

ಶಿಲ್ಪಜ್ಞ (ನಾ). ಶಿಲ್ಪಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ತಿಳಿದವನು : ಎಂಟನೆಯ ಶತಮಾನದ . . . ಗಣೇಶ ಮತ್ತು ನಂದಿಯ ಮೂರ್ತಿಗಳು ಶಿಲ್ಪಜ್ಞರ ಮೆಚ್ಚುಗೆ ಪಡೆದಿವೆ (ಭಾರದ. ೫೯). [ಸಂ.]

ಶಿಲ್ಪವಿದ್ಯೆ (ನಾ). ೧. ಕುಶಲಕಲೆ; ಲಲಿತಕಲೆ : ಸೈರಂಧ್ರಿ-ಲೋಗರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಇದ್ದವಳಾಗಿ ಮಕರಿಕಾಪತ್ರ ಮೊದಲಾದ ಶಿಲ್ಪವಿದ್ಯೆಯ ಮಾಡುವವಳು (ನಾಚಿರಾ. ೬). ೨. ಯಂತ್ರರಚನೆಯನ್ನು ಕುರಿತ ಶಾಸ್ತ್ರ : ಮಾನವನ . . . ನಾಗರಿಕತೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಯುಗದಲ್ಲಿಯೂ ಶಿಲ್ಪವಿದ್ಯೆಯಿಂದ (Engineering) ಏನು ನೆರವು ದೊರಕಿದೆ? (ಶಿಲ್ಪಸಾ. ೧). [ಸಂ. ಶಿಲ್ಪವಿದ್ಯಾ]

ಶಿಲ್ಪಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ೧. ಕಟ್ಟಡ, ವಿಗ್ರಹ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ನಿರ್ಮಾಣವನ್ನು ಕುರಿತ ವಿದ್ಯೆ ; ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಶಾಸ್ತ್ರ : ಶಿಲ್ಪಶಾಸ್ತ್ರ ವಿಶಾರದರಪ್ಪಾಚಾರ್ಯರಂ ಬರಿಸಿ . . . ನೆಲಗಟ್ಟಂ ಶೋಧಿಸಲ್ಯುದ್ಯೋಗಮಂ ತಾಳ್ದಿರ್ಪಾಗಳ್ (ತ್ರಿಷುವಿ. ೨೧-೩ ವ); ಹೊಯ್ಸಳದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ವಿಗ್ರಹಗಳನ್ನು ಯಾವ ಶಿಲ್ಪಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನನುಸರಿಸಿ ಶಿಲ್ಪಿಗಳು ಮಾಡಿದರೆಂಬುದನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸುವುದು ಕಷ್ಟವಾಗಿದೆ (ಹೊಯ್ಸವಾ. ೧೨). ೨. = ಶಿಲ್ಪವಿದ್ಯೆ ೨: ಸ್ಥಿತಿಸ್ಥಾಪಕತ್ವಪ್ರಕರಣವು ಶಿಲ್ಪಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ (Engineering) ಬಹುಮುಖ್ಯವಾದುದಾಗಿದೆ (ಭೌತವಿ. ೧೪೯). ೩. ಸಂಗೀತ, ನೃತ್ಯ, ಚಿತ್ರಕಲೆ ಇತ್ಯಾದಿ ಲಲಿತಕಲೆಗಳನ್ನು ಕುರಿತ ಶಾಸ್ತ್ರ: (೬). [ಸಂ.]

ಶಿಲ್ಪಿ₁ (ನಾ). ೧. ಕುಶಲಕಲೆಯನ್ನು ಬಲ್ಲವನು; ಕುಶಲಕರ್ಮಿ : ಶಿಲ್ಪಿ ಗಡ ಕಲ್ಪಪತಿ ಸಂಕಲ್ಪಂ ರತ್ನೋಪಲಂ ದಳಂ ಗಡ ಶೋಭಾತಲ್ಪಮಿದನ್ನದ ಬೇಟ್ ವಿಕಲ್ಪಿಸುವನೆ ಗಾಂಪನೆನಿಸುಗುಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧-೧೨೫). ೨. ಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಕೆತ್ತನೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು: ಕಲಿತರ್ಕ ಬಲ್ಲಿಚ್ಚೆಯಂ . . . ಬಂಡೆಯ ಕೊರೆದು ವರಶಿಲ್ಪಿ ಭುವನ ಸುಂದರಕಲಾಲಕ್ಷ್ಮಿಯಂ ಸೃಜಿಪಂತೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೫-೬೭೪) ; ವಂಶಪಾರಂಪರ್ಯವಾಗಿ ನಡೆದುಕೊಂಡು ಬಂದಿದ್ದ ಸ್ಥಪತಿಗಳ ಮತ್ತು ಶಿಲ್ಪಿಗಳ ವಂಶಗಳೆಲ್ಲ ನಾಶವಾಗಿ ಹೋದವು (ಪ್ರವಾಸ್ತು. ೩೨). ೩. ಯಂತ್ರಶಿಲ್ಪವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು; ಯಂತ್ರಶಿಲ್ಪಿ : ಭೂಗೋಳವನ್ನೇ ಒಂದುಗೂಡಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಉಪಕರಣಗಳನ್ನು ಶಿಲ್ಪಿಯೇ ನಮಗೆ ಒದಗಿಸಿದ್ದಾನೆ (ಶಿಲ್ಪಸಾ. ೮). ೪. ಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಕಡೆದ ವಿಗ್ರಹ : (೬). [ಸಂ. ಶಿಲ್ಪಿನ್]

ಶಿಲ್ಪಿ₂ 'ಸಿಲ್ಪಿ' ನೋ.

ಶಿಲ್ಪಿಗ (ನಾ). ೧. ಕಲ್ಲು, ಲೋಹ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿಗ್ರಹ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಕಡೆಯುವವನು: ಕಂಚುಗಾರರು ಕೈದುಗಾರರು ಹೊಳೆವ ಹೊಮ್ಮಿಂಚುಗಾರರು ಶಿಲ್ಪಿಗರು ಸಂಚಗಾರರು ಸದ್ವಿದ್ಯಾಧಿಕರಾದ ಪಾಂಚಾಳರಿಂದರಿಕ್ಕೆಲದಿ (ಮೋಹತ. ೩-೨೨); ಶಿಲ್ಪಿಗರ ಕೈದುಗಳು ಯಂತ್ರಗಳು . . . ಕಡಿಮೆ ಧಾತುಗಳಿಂದಾಗುವವು (ಮುಖಯು. ೪-೯೧). ೨. ಸೇತುವೆ , ಕಟ್ಟಡ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ನಿರ್ಮಾಣ ಕಾರ್ಯದ ನಿರ್ದೇಶಕ ; ಯಂತ್ರಶಿಲ್ಪಿ : ಭೂ ಗಗನ ಪಾತಾಳದರಮನೆಗಳಿದಿರೊಡನೆ ತೂಗೆ ಸಂಬಾರಪೆಂದೆಲ್ಲರುಂ ಪೊಗಳಲತಿವೇಗದಿಂದಾ ಶಿಲ್ಪಿಗಂ ಬಂದು ಮಯ್ಯಿಕ್ಕಿ ಬಸವನೊಡನಿಂತೆಂದನು (ಚೆಬಸಪು. ೫-೫೨). [ಶಿಲ್ಪ + - ಇಗ]

ಶಿಲ್ಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ರಚಿಸು; ರೂಪಿಸು: ಕನ್ನಡನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಅವರು ಶಿಲ್ಪಿಸಿದ ಮಹತ್ಕಾರ್ಯಗಳು, ಸಮುದ್ರಗಳು ಅವರ ಸಜೀವಪ್ರತಿಮೆಗಳಾಗಿ ಅಚ್ಚಳಿಯದೆ ನಿಂತಿವೆ (ಕಸಾ. ೧೩೯). [ಶಿಲ್ಪ + — ಇಸು]

ಶಿಲ್ಲುಕು 'ಶಿಲುಕು' ನೋ.

ಶಿವ (ಗು). ೧. ಮಂಗಳಕರವಾದ; ಶುಭಕರವಾದ : ಅನಿಬರುಂ ತೊರೆಯ ಶಿವಸಲಿಲದೊಳ್ ಮೊಗಂದೊಳೆದು ಮುಂಬರಿದರಾ ಚಿತ್ರಕೂಟಕ್ಕೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೩೯-೪೦೧). (ನಾ). ೨. ಮಂಗಳ; ಶುಭ: ಶಿವದ ಶಾಶ್ವತಮಪ್ಪ ಸೌಖ್ಯಮನೀಯಲಾರ್ಪ ಜಿನೇಶ್ವರ ಪ್ರವರಪಾದದೊಳಲ್ಲದರ್ತಿಯುಂ (ಧರ್ಮಾಪ್ರ. ೨-೩೩೨); ವೈರಮಂ ಹಿಂಸೆಯಂ ತೊರೆಯಲೆಳಸುವ ತಪದ ಸಾಧನೆಗೆ ಪ್ರಾರ್ಥನಾನಿರತಳಾದಳ್ ಶಿವದ ಸಫಲತೆಗೆ (ಶ್ರೀರಾವಾ. ೩೨೬-೧೯೦). ೩. ಸಂತೋಷ; ಆನಂದ. ೪. ಏಳಿಗೆ; ಅಭ್ಯುದಯ. ೫. ವೇದ. ೬. ಗಂಡಸಿನ ಜನನೇಂದ್ರಿಯ ; ಶಿಶ್ನ. ೭. ದೇವತೆ. ೮. ಪಾದರಸ. ೯. ಗುಗ್ಗುಳ. ೧೦. ಮದ್ಯ. ೧೧. ಮಜ್ಜಿಗೆ. ೧೨. ಮಾಣಿಕ್ಯ. ೧೩. ಕಾಲ. ೧೪. ಪರಿಷ್ಕಾರಹೊಂದಿದ ಬಿಳಿಗಾರ. ೧೫. ಕಡಲುಪ್ಪು. ೧೬. ಕಲ್ಲುಪ್ಪು. ೧೭. ಕಬ್ಬಿಣ. ೧೮. ಚಂದನ. ೧೯. ಮೋಕ್ಷ ; ಮುಕ್ತಿ: 'ಶಿವನಿಲೆ', 'ಶಿವಪಥ' ಪರಾ. ೨೦. ಹಸುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಮರದ ಕಂಬ, – ಗೂಟ. ೨೧. ತ್ರಿಮೂರ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ; ಈಶ್ವರ : ಶಿವನಾಮಾಂಕಿತಮಂ ರತ್ನವಿರಚಿತ ಮನುತ್ತಮಾಂಗದೊಳ್ ಪಾದೂಯುಗ್ಮವನೆಸೆಯೆ ತಳೆದು . . . ಇರ್ದಳ್ (ಶಾಪಂಪು. ೬೬೦) ; ಮಾಡಿದನೆಂಬುದು ಮನದಲ್ಲಿ ಹೊಳೆದರೆ ಏಡಿಸಿ ಕಾಡಿತ್ತು ಶಿವನ ಡಂಗುರ (ಬಸವ. ೨೩೪); ಶಿವನಂ ಮರುಳ್ಗೊಂಡು ಭವಾನಿಯಿರೆ ಕಂಡು (ಗಿರಿಕ. ೩-೯೮ವ). ೨೨. ಹಾವು ; ಸರ್ಪ. ೨೩. ನರಿ ; ಜಂಬುಕ : ನಿನ್ನಯ ಗೊಡವೆ ಬೇಡೆಂದಾ ಶಿವಾಗ್ರಣಿ ಪುಲಿಗೆ ಪೇಳಿದುದು (ತಿಪ್ಪಶಾಂ. ೪-೨೨). ೨೪. ಗಿಣಿ ; ಶುಕ. ೨೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಾಯಿ; ಅಣಲೆ. ೨೬. ನೆಲ್ಲಿಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಾಯಿ; ಆಮಲಕ: ಸಲೆ ಶಿವಮಯಂ ಶಿವಮಯಂ ಶಿವಮಯಂ ಸಮುಜ್ವಲಶಿಖಿಮಯಂ . . . ಶಬರಬಲ ಬಾಣಮಯ ಬಾಣಮಯ ಬಾಣಮಯವಾಗಿ ಕಾನನಂ ಕಣ್ಗೆಸೆದುದು (ಹಚಿಕಾ. ೫-೧೮). ೨೭. ದಟ್ಟವಾದುದು ; ಸಾಂದ್ರವಾದುದು. ೨೮. ನೊರೆ ; ಬುರುಗು. "ಗಿರಿಜೇಂದ್ರನೊಳು ತರಣಿಯೊಳು ಫೇನದೊಳು ಸರ್ಪದೊಳು ಸಾಂದ್ರ ಶುಭದೊಳು ನರಿಯೊಳಣಲೆಯೊಳು ನೆಲ್ಲಿಯೊಳು ಶಿವಶಬ್ದಮಂದನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೪೫-೩೧). ೨೯. ಆಲದ ಮರ ; ವಟವೃಕ್ಷ. ೩೦. ಕರಿಯ ಮದ್ದುಗುಣಿಕೆ; ಕರಿಯ ಉಮ್ಮತ್ತಿ. ೩೧. ನೀರು ; ಜಲ. ೩೨. ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣ ; ಧವಳವರ್ಣ. ೩೩. ಮರಳು. ೩೪. ಒಂದು ಅಳತೆ ; ನಾಲ್ಕು ಬಳ್ಳಗಳ ಪರಿಮಾಣ; ಕೊಳಗ: "ಸಾ[ವಾಶಾಂ.ಶಾ]ಖ್ಯಂ ಶಿವಂ ಕೊಳಗಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೬೧-೧೯). ೩೫. ವಿದ್ಯೆಯ ಅಧಿದೇವತೆ; ಸರಸ್ವತಿ : "ಶುಕ ಜಲ ಫೇನ ಶಂಕರ ಸರಸ್ವತಿ ಸಾಂದ್ರ ಫಣೇಂದ್ರ ಪುಣ್ಯ ಕೀಲಕಮಭಯಾದ್ರಿಜಾಮಲಕ ಭದ್ರಸುಖಂ ಧವಳಂ ಶೃಗಾಲಮುಂ ಸಿಕತ ವಟಾದಿಗಳ್ ಶಿವಮನಿಕ್ಕು" (ನಾನಾರ. ೭). ೩೬. [ಜ್ಯೋತಿ] ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ವಿಷ್ಕಂಭ . . . ಶಿವ . . . ವೈಧೃತಿಗಳೆಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಯೋಗಂಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೬).

ಶಿವಶಿವ, ಶಿವಶಿವಾ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) = (ಆಶ್ಚರ್ಯ, ದುಃಖ ಮುಂತಾದ ಭಾವನೆಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ) ಒಂದು ಉದ್ಗಾರವಾಚಕ ಪದ : ಶಿವಶಿವ ನಳಿನಳಿಸುವ ಶೈಶವದೊಳ್ ಬಳೆಯುತ್ತುಮಿರ್ಪ ಗಿರಿಜೆಗೆ . . . ದಶವರ್ಷವದಾಯ್ತು (ಗಿರಿಕ. ೪-೨) ; ರವಿಯೊಡನೆ ತಮ ಕೈ ಮೇಳವಿಸಿತೇ ಶಿವಶಿವಾಯೆನುತಸುರ ಹಲುಮೊರೆದ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೨-೨೭). **ಶಿವನ ಪಾದಸೇರು** = ಸಾಯು; ಮರಣಹೊಂದು : ಮುಂದ ಶಿವನ ಪಾದ ಸೇರಿದರು (ಮನಬ. ೧೮). **ಶಿವಪಾದಶೇಖರ** = ಒಂದು ಬಿರುದು : ಮಚ್ಚರಿಪವರ ಗಣ್ಡಂ ವನ್ನಿಚಿನ್ತಾಮ[ಣಿ] ಶಿವಪಾದಶೇಖರಂ ನಿಜಸುತೆಗನುರಾಗದಿಂ ಮಣ್ಣಾಲಕ್ಕೆಲ್ಲ ಪಡಿಭನ್ನವಾಗೆ ಶಿಲಾಸ್ತಂಭಂ ಶಾಸನಮಾಗೆ ನಟ್ಟಂ (ಎಕ. IV, ಹುಣ್ಸೂ. ೧೮ ೩೨; 1057). [ಸಂ.]

ಶಿವಂಕರ (ಗು). ೧. ಮಂಗಳಕರವಾದ; ಶುಭದಾಯಕವಾದ. (ನಾ). ೨. ಮಂಗಳವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು; ಶುಭದಾಯಕನಾದವನು: "ಶಿವತಾತಿಃ, ಶಿವಂಕರಃ- ಈ ೨ ಸುಖವಂ ಮಾಳ್ಪವಂ" (ಪಲಾಯು. ೫೭-೧೮೫). [ಸಂ.]

ಶಿವಂಗಿ₁ 'ಸಿವಂಗಿ' ನೋ.

ಶಿವಂಗ್ನಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಕಳ್ಳಿ ದಾಳಿಂಬರದ ತೊಕ್ಕು ಹಗ್ಗುಳ್ಳದ ಬೀಜ ಕೋಷ್ಠಂ ಶಿವಂಗಿಯ ರಸಮನಾರುಮಡಿಯ ಕೂಡಿ ಎಲ್ಲಮಂ ಸಾಸುವಯಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಅಟ್ಟು ಪೂಸಲು ಲಿಂಗವೃದ್ಧಿ (ಕಾಮಶಾ. ೨೮೪). 'ಸೀವನ್ನಿ' ಪರಾ. [?]

ಶಿವಕ (ನಾ). ಗೂಟ; ಕಂಬ: "ಧ್ರುವಕಃ, ಶಿವಕಃ . . . ಕೀಲಕಃ - ಈ ೬ ಗುಡಿಯ ಗೂಂಟಂ" (ಶಬ್ದಾಯ. ೭೪-೨೮೭). [ಸಂ.]

ಶಿವಕಲೆ (ನಾ). ೧. ಮಂಗಳಕರವಾದ ಕುಶಲಕಲೆ: ಇನ್ನೊಮ್ಮೆ ಸಾಲಿದರ್ ತಮ್ಮ ಕಣ್ಣಿನ್ ಕಂಡು ಪೊಸಪೊಸತು ಪರಿಯಿನ್, ಆಳ ಬಾಟನ್ ಕಡೆವ ಶಿವಕಲೆಯ ಕೃಪೆಯಿನ್: ಅದು ಶಿವಂ, ಸತ್ಯಮದು, ಸುಂದರಂ (ಹೊಂಗಳ. ೪೦-೯). ೨. ಶಿವನ ಅಂಶ: ಮಗುವಿಗೆ ಎಂಟುವರ್ಷಗಳು ಕಳೆದ ಮೇಲೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಕುಂಡ, ಮಂಡಪ, ಪಂಚಕಲಶಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿ ಸುಪ್ತಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಶಿವಕಲೆಯನ್ನು ಶಿವಯೋಗಬಲದಿಂದಲೂ ಆಯಾಯ ಮುದ್ರಾಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದಲೂ ಜಾಗ್ರದವಸ್ಥೆಗೊಳಿಸಿ (ಭಾರದ. ೨೪೯). ೩. ಭಸ್ಮ; ವಿಭೂತಿ: "ಶಿವಕಲೆ - ವಿಭೂತಿ" (ಶರಸಾ. ೨೪-೮): ಮಗುವಿಗೆ ಎಂಟು ವರ್ಷಗಳು ಕಳೆದ ಮೇಲೆ . . . ಶಿವಕಲಾಸಮಾವಿಷ್ಟವಾದ ಲಿಂಗವನ್ನು ಮಂತ್ರೋಪದೇಶಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ನೆಲೆಗೊಳಿಸುವನು (ಭಾರದ. ೨೪೯). [ಸಂ. ಶಿವಕಲಾ]

ಶಿವಕವಿ (ನಾ). ಈಶ್ವರ ಹಾಗೂ ಆತನ ಭಕ್ತರನ್ನು ಕುರಿತು ಕಾವ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸುವವನು: ಈ ಕಾವ್ಯಮಂ ವಿಸ್ತರದಿಂ ತಾನೊಲ್ದು ಪೇಳ್ವಂ ಶಿವಕವಿ ಹರಿದೇವಂ (ಗಿರಿಜ. ೧-೩೩) ; ಶಾಂತನಂಜೇಶ್ವರನ ಪಾದತಾಮರಸ ಮತ್ತಮದಭೃಂಗ ಶಿವಕವಿ ಜನಸ್ತೋಮಸನ್ನುತ ಮಲ್ಲಣಾಚಾರ್ಯಗಕ್ಕಳಿಂ ವೀರಹಲಗೆಯ ದೇವರು . . . ಪೇಳ್ದೀ ಮಹಾವೀರಶೈವಾಮೃತಪುರಾಣದೊಳು (ವೀಶೈಪು. ೮-೧-೨). [ಸಂ.]

ಶಿವಕೀರ್ತನ (ನಾ). ಈಶ್ವರನ ಗುಣಗಾನ: ಶಿವಕೀರ್ತನಮಂ ಕೇಳ್ವಂ ಶಿವಾಂಘ್ರಿ ಪೂಜೆಯನೊಲಿದಲ್ಲು ನೋಳ್ವಂ . . . ಶಿವಂಗೆ ಕೊಟ್ಟಿಲ್ಲದೇನುಮಂ ಕೊಳಲೊಲ್ಲಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೧೨೭). [ಸಂ.]

ಶಿವಕುಲ (ನಾ). ವೀರಶೈವರ ಜಾತಿ; ಲಿಂಗವಂತರ ಮತ: ಶಿವಕುಲಮ ಮಿಗಿಲೆಂದು ವಾದದೊಳ್ ಭೂದೇವನಿವಹಕ್ಕೆ ಸಾಱಿ (ಅರಾಚ. ೧-೧-೨೮). [ಸಂ.]

ಶಿವಕೂಟ (ನಾ). ೧. ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಶಿವಭಕ್ತರು ದಾಸೋಹಕ್ಕಾಗಿ ಸೇರುವ ಸ್ಥಳ: (೬). ᵖ ನಂಜನಗೂಡಿನ ನಂಜುಂಡೇಶ್ವರದೇವಾಲಯದ ಭೋಜನ ಶಾಲೆಗೆ ಈ ಹೆಸರಿದೆ. ೨. ಜಂಗಮರ ಸಭೆ: "ಶಿವಕೂಟ: ಜಂಗಮರ ಓಲಗ" (ಕನ್ನಶಾ. ೧೯೯). [ಸಂ.]

ಶಿವಕ್ಷೇತ್ರ (ನಾ). ೧. ಈಶ್ವರನು ನೆಲಸಿರುವ ಸ್ಥಳ: ಸದ್‌ಭಕ್ತಮಹೇಶ್ವರರು ಇದ್ದ ಠಾವೆಲ್ಲ ಶಿವಕ್ಷೇತ್ರ (ಅಮರಶೀ. ೫೫-೧). ೨. ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಈಶ್ವರದೇವಾಲಯಗಳಿರುವ ಶ್ರೀಶೈಲ, ಕಾಶಿ, ರಾಮೇಶ್ವರ ಇತ್ಯಾದಿ ತೀರ್ಥಕ್ಷೇತ್ರ: ನಮ್ಮ ದೇಶದಲ್ಲಾದರೋ . . . ಮಧುರೆ, ರಾಮೇಶ್ವರ ಮುಂತಾದ ಶಿವಕ್ಷೇತ್ರಗಳೂ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಪುಣ್ಯಸ್ಥಳಗಳೂ ಇವೆ (ಏಡಕ. ೪೯); ಅನೇಕ ಶಿವಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಶೈವಾಗಮದ ಉತ್ತರತಂತ್ರವಾದ "ವಾತುಳಾಗಮ" (ತಾಂತ್ರಿಕಾಗಮ)ದ ಅನುಷ್ಠಾನವು ಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಅನಾದಿಯಾಗಿ ನಡೆದು ಬರುತ್ತಿದೆ (ಭಾರದ. ೭೪). [ಸಂ.]

ಶಿವಗಣ (ನಾ). ಈಶ್ವರನ ಭಕ್ತಸಮೂಹ; ಪ್ರಮಥರು, ಜಂಗಮರು ಮುಂತಾದವರ ಸಮೂಹ: "ಆ ಮಹಾಶಿವಗಣಂ ಪ್ರಮಥರಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೩-೧೪); ನೂತನಪುರಾತನಶಿವಗಣಪ್ರೀತಿಗಳು ಶಿವಧರ್ಮವರ್ಮವಿನೀತಿಗಳು (ಬಸಪು. ೩೭-೧೭); ಶಿವಗಣಕೆ ನೀಂ ಕುಡುವ ದಂತಿ ವಾಜಿ . . . ವನಿತಾಮಣಿಗಳ್ ವಿವರಿಪೊಡೆ ವಾಳ್ತ ಸರಿದ್ವನಂಗ ಮುಗಿಲೀವ ಪನಿಗಳಂತಿರೆ ಧರೆಯೊಳ್ (ವೃಷಪು. ೧೭-೧೩). [ಸಂ.]

ಶಿವಗಣಾರಾಧನೆ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಶಿವೈಕ್ಯರಾದವರಿಗಾಗಿ ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ದಿನ ಮಾಡುವ ಪುಣ್ಯತಿಥಿ ಮತ್ತು ಆ ಸಂಬಂಧವಾಗಿ ಮಾಡುವ ಅನ್ನಸಂತರ್ಪಣೆ: ಸ್ವಾಮಿಗಳ ಶಿವಗಣಾರಾಧನೆಯನ್ನು ಮಠದಲ್ಲಿ ಏರ್ಪಡಿಸಿದ್ದರು (ಬಳಕೆ). 'ಗಣಾರಾಧನೆ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಶಿವಗಣಾರಾಧನಾ]

ಶಿವಗತಿ (ನಾ). ಮೋಕ್ಷ; ಮುಕ್ತಿ: "ಅಪವರ್ಗಂ . . . ಕೈವಲ್ಯಪದವಿ ಶಿವಗತಿ ನಿರಾಮಯಂ ನಿರ್ವಾಣಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೨೦-೯೯). [ಸಂ.]

ಶಿವಗೀತ (ನಾ). ಈಶ್ವರನ ಸ್ತುತಿ: ಶಿವನ ಕಹಳೆಯ ದನಿಗೆ ಬಳೆದ ಕೋಕಿಳನಿಲ್ಲಿ ಶಿವಗೀತದೊಳು ಬೆರಸಿ ಬಳೆದ ಮಧುಕರವಿಲ್ಲಿ (ಸಂಭರ. ೯-೪೨); ಶಿವಕಥನಂ ಶಿವಗೀತಂ . . . ಶಿವಭಕ್ತನೃತ್ಯಮೆಸೆಯಲ್ ಶಿವಮಯಮಾಗಿರ್ಪುದಾವಗಂ ತತ್ಪುರದೊಳ್ (ತ್ರಿಪುರ. ೯-೪). [ಸಂ. ಶಿವಗೀತಾ]

ಶಿವಗೃಹ (ನಾ). ಈಶ್ವರನ ಆಲಯ, — ದೇವಸ್ಥಾನ: ತನ್ನ ದೇಹದೊಳಾಂ ಬಿತ್ತರಿಪಂ ಶಿವಗೃಹಮಂ (ತ್ರಿಪುರ. ೨೧-೫) ; ಶಿವಗೃಹದಂತರಾಳಮನಣಂ ಪುಗಲಂಜ ಮುರಾರಿ ನಿಲ್ವಂ (ವೃಷಪು. ೨೪-೮೩). [ಸಂ.]

ಶಿವಗೋಷ್ಠಿ (ನಾ). ಶಿವಭಕ್ತರ ಕೂಟ; ಶರಣರ ಸಭೆ: ಶಿವಗೋಷ್ಠಿರಸದಿಂದ ಬಳೆದ ಶರಣನ ತಡೆದ ತನೆವಾಲನುಂಡು ಬಳೆದವು ಗಿಳಿಗಳು (ಸಂಭರ. ೯-೧೭).
[ಸಂ. ಶಿವಗೋಷ್ಠೀ]

ಶಿವಚರಿತ (ನಾ). ಈಶ್ವರನ ಕಥೆ, — ಚರಿತ್ರ: ಶಿವಚರಿತಮನಾಕರ್ಣಿಪ ಶಿವನಡಿಯಂ ಪೂಜೆಗೆಯ್ವ ಬಯಕೆ ಕರಂ ಸಂಭವಿಸಿದುದು ಸತಿಗೆ (ವೃಷಪು. ೩-೮). [ಸಂ.]

ಶಿವಜನ್ಮ (ನಾ). ವೀರಶೈವನಾಗಿ ಹುಟ್ಟುವಿಕೆ: ಶಿವಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಲಿಂಗೈಕ್ಯರಾಗಿ ತಮ್ಮಂಗದ ಮೇಲೆ ಲಿಂಗವಿರಲು . . . ಅನ್ಯರ ವಚನವ ಕೊಂಡಾಡಲು ಕರ್ಮ ಬಿಡದು (ಬಸವ. ೧೦೭). [ಸಂ. ಶಿವಜನ್ಮನ್]

ಶಿವಜ್ಞಾನ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಶಿವಸಂಬಂಧವಾದ ತಿಳಿವಳಿಕೆ, — ಅರಿವು: ಶಿವಚಿಂತೆ ಶಿವಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದ ಮನುಜರು ಸಗಣಿಗೆ ಸಾಸಿರಹುಳು ಹುಟ್ಟವೆ ದೇವಾ (ಬಸವ. ೧೨೭); ಶಿವಜ್ಞಾನದ ಸೀಮೆಗೆ . . . ರುದ್ರಾಣಿಗೆ ರಕ್ಷಣಾರ್ಥಂ ತಂದೆ ನಿಯಾಮಿಸಿ ಕೊಟ್ಟ ದಂಡಿಗೆಯ ಧವಳಛತ್ರದ . . . ವಿಳಾಸಿನಿಯರ್ವೆರಸು ನಡೆತಂದು (ಗಿರಿಜ. ೩-೯೦.ವ); ಶಿವನಡೆ ಶಿವನುಡಿ . . . ಶಿವಜ್ಞಾನ ಶಿವಾನುಭಾವ ಶಿವಶರಣರ ಸಂಗ ಇವನ ಕರುಣಿಸಿ ಬದುಕಿಸಯ್ಯ ಎನ್ನ (ಅಮರಶೀ. ೧೪೮-೧೪೩). [ಸಂ.]

ಶಿವಜ್ಞಾನಿ (ನಾ). ಶಿವಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವವನು: ಇದಿರ ಹಳಿದು ತನ್ನ ಬಣ್ಣಿಸುವನ್ನಕ್ಕರ ಶಿವಜ್ಞಾನಿ ಎಂತಪ್ಪನಯ್ಯಾ ಹಮ್ಮು ಬಿಮ್ಮು ಹೆಮ್ಮೆ ಹಿರಿತನವುಳ್ಳನ್ನಕ್ಕರ ಶಿವಜ್ಞಾನಿ ಎಂತಪ್ಪನಯ್ಯಾ (ಅಮರಶೀ. ೧೯೦-೯). [ಸಂ. ಶಿವಜ್ಞಾನಿನ್]

ಶಿವತತ್ತ್ವ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಶಿವನ ಪಾರಮ್ಯವನ್ನು ಸಾರುವ ಸಿದ್ಧಾಂತ: ಶರಣ ನುಡಿದುದ ಶಿವತತ್ತ್ವ ಕಾಣಿರೋ (ಬಸವ. ೬೨೨); ವಿಶಾಲಚಿಚ್ಛಂದ್ರಮಧ್ಯಸ್ಥನೇ ಶಿವನ ಶಿವತತ್ತ್ವ ವಿದ್ಯಾತತ್ವನೇ (ವೀಶೈಪು. ೩-೧೭-೭೨); ಶುದ್ಧಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಮೂಲಕಾರಣವಾಗಿರುವ ಜಡವಾದ ನಿತ್ಯವಾದ ದ್ರವ್ಯವೇ ಶಿವತತ್ತ್ವ (ಓಂದಶಾ. ೨೫೮). [ಸಂ.]

ಶಿವತಾಂಡವ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ಶಿವನ (ಉಗ್ರವಾದ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೃತ್ಯ: ಎಲ್ಲ ನಾಟ್ಯಗಳಿಗೂ ಶಿವತಾಂಡವವೇ ಮೂಲ (ಭಾರದ. ೫೪೯). [ಸಂ.]

ಶಿವತಾತಿ (ಗು). ೧. ಮಂಗಳದಾಯಕವಾದ; ಶುಭಕರವಾದ. (ನಾ). ೨. ಮಂಗಳಕರವಾದುದು; ಶುಭಪ್ರದವಾದುದು. ೩. ಶುಭವನ್ನು ಮಾಡುವವನು: "ಶಿವತಾತಿಃ, ಶಿವಂಕರಃ - ಈ ೨ ಸುಖಮಂ ಮಾಳ್ಪವಂ" (ಶಬ್ದಾಯ. ೫೭-೧೮೫). [ಸಂ.]

ಶಿವದಾನ (ನಾ). ೧. ಈಶ್ವರನ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ನೀಡುವ ದಾನ: (೬). ೨. ಕಡೆದ ಮೊಸರು; ಮಜ್ಜಿಗೆ: ದಾಸಯ್ಯ ಶಿವದಾನವನೆಱೆಯ ನೋಡಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೩೪೩); ನೆನಹಿನ ಅವಲಂಬವೇ ಅಭಿಘಾರವಾಗಿ ನಿರ್ಮಲವೆಂಬ ಶಿವದಾನವನೆಳವಡಿಸಿ ಕಾದಿದ್ದರಯ್ಯ ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯವೆಂಬ ಶುನಕ ಮುಟ್ಟದಂತೆ (ಅವಚಂ. ೨೭೭-೧೨೭೦); ನಾಲ್ವತ್ತುಒಡೆಯರುಗಳಿಗೆ ಸಲುವ ಸಕಲ ಸಯಿದಾನ ಅಭಿಗರ ಪರುಪು ಪದಾರ್ಥ ಶಿವದಾನ ವಿಳಯ ಮುಂತ್ತಾಗಿ ಸಲುವುದನೆ (ಎಕ. III (R), ಗುಂಡ್ಲುಪೇ. ೭೭-೧೯; 1478); ಅಲ್ಲಿ ಉಂಟು, ಇಲ್ಲಿ ಉಂಟು ಕಲ್ಲೊಳಗುಂಟೇ ಶಿವದಾನ? (ಗಾದೆ). [ಸಂ.]

ಶಿವದಾರ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ವೀರಶೈವರು ಇಷ್ಟಲಿಂಗದ ಕರಡಿಗೆಯನ್ನು ಧರಿಸಲು ಬಳಸುವ ದಾರ: ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಶಿವದಾರವ ಕಂಡೆ ಬೀದಿಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದ ಸಜ್ಜೆಯ ಕಂಡೆ ಪ್ರಾಣಲಿಂಗವ ಬೈಚಿಟ್ಟುಕೊಂಡೆ (ಅವಚಂ. ೧೪೮೦-೫೮೫); ತಿಳಿವೊಡಾ ಶಿವದಾರ ಸಜ್ಜೆಗಳೆಳವಡುವೊಡಾ ಮೂಱುತನುವಿನ ಮಲುಕಿನಂತಿರಲ್ (ಪ್ರಭುಲಿ. ೧೭-೨೩).
[ಶಿವ + ದಾರ]

ಶಿವದಿಡು (ಕ್ರಿ). ಶಿವ, ಶಿವ ಎಂದು ಆರ್ತನಾದ ಮಾಡು; ಮೊರೆಯಿಡು: ಅವರಿಂ ಮುನ್ನವೆಯ್ತಂದೊಳಗಂ ಪೊಕ್ಕು ತೋರಣದ ತಳಿರಂ ಪಱಿದು ಶಿವದಿಡುತ್ತಿರಲ್ (ನಂಬಿರ. ೬-೫೧); ಎಳಹೂಟೆಯಿಂದೆಳೆಸಿಕೊಂಡು ಶಿವದಿಡುವರಂ (ಲಿಂಗಪು. ೩೦-೩೮); ಶಿವ ಶಿವ ಶಿವದಿಡುತಿರ ಶರಣಾಗಣ ರಚಿಸಿರೆ ನಾಲ್ಕೆಗ ಮಂತ್ರಾವರಣ (ಗಣಿಶ. ೧೫-೩೮೩).
[< ಶಿವಧೋ + ಇಡು]

ಶಿವದೀಕ್ಷೆ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ವಿಧಿವತ್ತಾಗಿ ದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವಾಗ ನಡಸುವ ಸಂಸ್ಕಾರವಿಶೇಷ : ಅಳಿಮನದವಂಗೆ ಶಿವದೀಕ್ಷೆಯ ಕೊಟ್ಟರೆ ಭಕ್ತ ಎಂತಹುದೂ (ಬಸವ. ೯೨) ; ವಿನಯದಿಂ ಶ್ವಪಚಯ್ಯಗಳ ಪದವನಜಯುಗಳಕ್ಕೆಱಗಿ ವಂದಿಸಿ ಮನವೊಲಿದು ಶಿವದೀಕ್ಷೆಯಂ ಸಲೆ ಪಡೆದು (ಬಸಪು. ೫೭. ೪) ; ಸದಾಶಿವನೀಶ್ವರಂ ಮಾಹೇಶಂ ರುದ್ರರೆನಿಪವರ್ ಶಿವದೀಕ್ಷೆವಡೆದಾರ್ಯರಾಗಿಯೂ ಸಕಲಗಣಕುಲಕೆ ದೀಕ್ಷೆಯನೆ ಮಾಡಿ (ಚಬಪು. ೫೯-೨೦). [ಸಂ. ಶಿವದೀಕ್ಷಾ]

ಶಿವದೂತ (ನಾ). ಈಶ್ವರನ ಕಿಂಕರ, — ಸೇವಕ : ಲಿಂಗವ ಪೂಜೆಯ ಮಾಡಿ ಜಂಗಮವ ಕಂಡುದಾಶೀನವ ಮಾಡಿದರೆ ಆ ಲಿಂಗಪೂಜಕರಿಗೆ ಮಾಡಿದ ಶಿವದೂತರ ದಂಡವೆಂಬುದು (ಬಸವ. ೪೨೩). [ಸಂ.]

ಶಿವದೊಡಕು (ನಾ). ಶಿವನ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನು ವಿವರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ ಅನೂಹ್ಯ ಸ್ಥಿತಿ : ಕುಱುಹಿಲ್ಲ ಕುಱುಹಿಲ್ಲ ಲಿಂಗವೆಂದೆಂಬರ ತೆಱಹಿಲ್ಲ ತೆಱಹಿಲ್ಲ ಜಂಗಮವೆಂದೆಂಬರ ಇದೆ ನೋಡಾ ಶಿವಾಚಾರ ಇದೆ ನೋಡಾ ಶಿವದೊಡಕು (ಬಸವ. ೯೪೮).
[ಶಿವ + ತೊಡಕು (< ತೊಡಂಕು)]

ಶಿವದ್ರೋಹಿ (ನಾ). ಶಿವನಿಗೆ ದ್ರೋಹಮಾಡಿದವನು : ಅಯ್ಯೋ ಶಿವನ ಬಾಯ ತುತ್ತನಿಂತೊಕ್ಕನೇ ಅಯ್ಯೋ ಶಿವದ್ರೋಹಿಯಾನಿನ್ನು ಬಾಳ್ವನೇ (ಅರಿ.ದೇ. ೧೭೭-೪); ಮೃಡನ ಬೋನವನಿಂತು ತುಡುತಿಂದನು ಶಿವದ್ರೋಹಿ ಕಡುದುರುಳನಿವನು (ಬಸಪು. ೨೯-೫೭).
[ಸಂ. ಶಿವದ್ರೋಹಿನ್]

ಶಿವಧರ್ಮ (ನಾ). ವೀರಶೈವ ಧರ್ಮ : ಶಿವಧರ್ಮವ ಕೆಡಿಸಿದವನು ಅಧರ್ಮಕ್ಕೊಳವನು ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿ (ಬಸವ. ೬೨೫) ; ಶಿವಧರ್ಮಪಥಕುಮುದ ಸಮುದಯವಿಧು ಚರಪ್ರಾಣ ಬಸವ ಪರಸಮಯಗಜಸಿಂಹನೆಂಬುದು ಪುರಾತನ ಸೂಕ್ತಿ (ರಾಘವ. ೮-೩೫). [ಸಂ.]

ಶಿವಧರ್ಮಪುರಾಣ (ನಾ). ಹದಿನೆಂಟು ಉಪಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಸನತ್ಕುಮಾರಪುರಾಣ ನಾರಸಿಂಹಪುರಾಣ ನಂದಿಪುರಾಣ ಶಿವಧರ್ಮಪುರಾಣ . . . ಭಾರ್ಗವಪುರಾಣವೆಂಬವೇ ಆಯಾಯ ನಾಮಧೇಯಮುಳ್ಳವರಿಂ ನಿರೂಪಿತಂಗಳಾದ ಹದಿನೆಂಟು ಉಪಪುರಾಣಂಗಳು (ಎವೇಕ. ೯). [ಸಂ.]

ಶಿವಧಾತು (ನಾ). ೧. ಪಾದರಸ; ಪಾರದ . ೨. ಅಮೃತಶಿಲೆ ; ಹಾಲುಗಲ್ಲು : ಸ್ಫಟಿಕ, ಗೋಮೇದ, ಅಕೀಕ, ಶಿವಧಾತು . . . ಇವು ಸಿಲಿಕದ . . . ರೂಪಾಂತರಗಳಿರುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೪೬). [ಸಂ.]

ಶಿವಧೋ (ಅ). ಆರ್ತತೆಯಿಂದ ಶಿವ ಶಿವ ಎಂದು ಮೊರೆಯಿಡುವ ಒಂದು ಶಬ್ದ : ಶಿವಧೋ ಎನುತ್ತ ಅಡಸಿ ಬಸವಂ ಸುತ್ತಿ ಮುತ್ತಿ ಗೋಳಿಡೆ (ಪಚಾ. ೩-೬೫) ; ಸಂಗರಬಾಧೆಗಳ್ಗಿ ಶಿವಧೋ ಎನುತಿರ್ದನದೊರ್ಬ ಭೂಸುರಂ (ದಶಕು. ೫-೪೭). 'ಅವಿಧೋ' ಪರಾ.

ಶಿವಧೋ ಶಿವಧೋ, ಶಿವಧೊ ಶಿವಧೊ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಸಂಸಾರವೆಂಬ ಬಲೆಯಲ್ಲಿ ಸಿಲುಕಿದೆನಯ್ಯಾ . . . ಹುರುಳಿಲ್ಲ ಹುರುಳಿಲ್ಲ ಕೂಡಲ ಸಂಗಮದೇವಾ ಶಿವಧೋ ಶಿವಧೋ (ಬಸವ. ೧೩); ನಿಮ್ಮ ಕಾಣದ ಕಣ್ಣಡಕದ ಕಣ್ಣನಂತ ಕಣ್ಣನಿಸಿ ಕೆಟ್ಟೆನಯ್ಯ ಶಿವಧೊ ಶಿವಧೊ (ಆದಯ. ೧೫-೩೨). [ಶಿವ + ಉಧೋ?]

ಶಿವಧ್ಯಾನ (ನಾ). ಈಶ್ವರನನ್ನು ಕುರಿತ ಧ್ಯಾನ : ಶಿವಧ್ಯಾನರಕ್ತಂ ಶಿವಜ್ಞಾನಯುಕ್ತಂ . . . ಶಿವಪ್ರಾಣಿಯೊಲ್ಪೊಪ್ಪಿದಂ ಮಾದಿರಾಜಂ (ವೃಷಪು. ೧೧-೫). [ಸಂ.]

ಶಿವನಕಡ್ಲೆ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಅಂಟುತೊಗರಿ, ಬಾಲರಾಕ್ಷಸ, ಶಿವನ ಕಡ್ಲೆ, ಚಟ್ಟಾಮುಟ್ಟಗಿಡ" (ಸಸ್ಯನಿ. ೧೦೨). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : (೪).
[< ಶಿವ + ಕಡ್ಲೆ (< ಕಡಲೆ)]

ಶಿವನಾಭಿ (ನಾ). ೧. ಶಿವಲಿಂಗದ ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ರೂಪ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಚಂದ್ರಿಕೆ, ಸೂತ್ರನಾಭಿ, ಶಿವನಾಭಿಗಿಡ . . . ಸರ್ವಗಂಧ" (ಸಸ್ಯನಿ. ೧೮೩). [ಸಂ.]

ಶಿವನಾರುಬಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಶಿವನಾರುಬಳ್ಳಿ , ಕಡ್ಡಿಯರಕಿನ ಗಿಡ (ವ್ಯಾಪ್ತಿ. ೪೮-೯೨೮). [ಶಿವನಾರ್ದು + ಬಳ್ಳಿ]

ಶಿವನಿ$_1$ 'ಸೀವನ್ನಿ' ನೋ.

ಶಿವನಿ$_2$ 'ಸಿವನಿ' ನೋ.

ಶಿವನಿಲೆ (ನಾ). ಮೋಕ್ಷಪದವಿ; ಮುಕ್ತಿಸ್ಥಾನ: ಚನ್ದ್ರದೇವಾಚಾರ್ಯ್ಯನಾಮನ್ ಉದಿತಶ್ರೀಕಟ್ಟಪ್ಪಿನುಳ್ಳೇ ರಿಷಿಗಿರಿಶಿಲೆಮೇಲ್ನೋನ್ತು ತನ್ನೇಹಮಿಕ್ಕಿ ನಿರವದ್ಯನ್ನೇಱಿ ಸ್ವರ್ಗ್ಗಂ ಶಿವನಿಲೆ ಪಡೆದಾಪ್ತಾಧುಗಳ್ಪೂಜ್ಯಮಾನನ್ (ಎಕ. II. ೮೪-೪; ಸು. 700).
[ಶಿವ + ನಿಲೆ (< ನಲೆ)]

ಶಿವನೆ 'ಸಿವನೆ' ನೋ.

ಶಿವನ್ನಿ 'ಸೀವನ್ನಿ' ನೋ.

ಶಿವಪಥ (ನಾ). ಮೋಕ್ಷದ ದಾರಿ ; ಮುಕ್ತಿಮಾರ್ಗ : ಶಿವಪಥವೊಲ್ಲದವರೊಡ ನಾಡದಂತ ಅನ್ಯಜಾತಿಯ ಸಂಗವ ಮಾಡದಂತ ಎನ್ನ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸು ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವಾ (ಬಸವ. ೨೮೬) ; ವಿಗತಾಲೋಕಂ ಶಿವಪಥವಿಗಳಿತಮೆನಿಸಿದ ಜನಕ್ಕೆ ಕೃತಸನ್ಮಾರ್ಗಾನು ಗತೋಪದೇಶದಿಂದೀ ಜಗದೊಳ್ ನೀನಾದೆ ನಾಥ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೨೯). [ಸಂ.]

ಶಿವಪದ (ನಾ). ೧. ಶಿವನ ಪಾದ, — ಚರಣ : ಶ್ರೀಮತ್ ಅಜವವ್ವಗೆಯ ಜೋಗಿ ಮಯ್ಯಂ ಶಿವಪದಪಂಕಜಭ್ರಮರನೀಸ್ವರದಾಸಿ ಸಾಸನಮನಿ[ಕ್]ಸಿದಂ (ಸೌ.ಇ. XX. ೩೮-೩೭; 1058); ಶಿವಪದಭಕ್ತಿಯ ತಾಯ್ಯನೆ ನವರಸದೆಡೆ ಲಕ್ಷ್ಮ ಲಕ್ಷ್ಮಣಂಗಳ ನೆಲೆಯಾಯ್ತವನಿಗೆ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೧-೩೮); ಇವನಂತ ಶಿವಪದದಂದುಗದ್ವನಿಗೇಳ್ವ ಕಿವಿಗೇಳ್ವ ಕಿವಿಗಳ ಪಡೆದವರಾರ್ (ತ್ರಿಪುತ. ೨೫-೩೮). ೨. ಮೋಕ್ಷ; ಮುಕ್ತಿ : ಕಾರ್ಯಮಮಗಿದುವೆ ಶಿವಪದ ಪರ್ಯಂತಂಬರಮಮೋಘಮುದ್ಧರಿಸುಗೆ ತಾತ್ಪರ್ಯದಿನರ್ಹತ್ಸಿದ್ಧಾ ಚಾರ್ಯೋಪಾಧ್ಯಾಯ ಸರ್ವಸಾಧುಗಳೆಮ್ಮಂ (ಆದಿಪು. ೧-೬). [ಸಂ.]

ಶಿವಪಸಾಯ (ನಾ). ಈಶ್ವರನ ಪ್ರಸಾದ, — ಅನುಗ್ರಹ : ಜೋಳದ ರಾಶಿಯಂ ಶಿವಪಸಾಯದ ನಿರ್ಮಳದಿವ್ಯದೃಷ್ಟಿಯಿಂ ಮೇಳಿಸಿ ನೋಡೆ ಪೊಚ್ಚಪೊಸ ಮುತ್ತಿನ ರಾಶಿಯದಾಗೆ (ವೃಷಪು. ೬-೨೨). [ಶಿವ + ಪಸಾಯ]

ಶಿವಪಸಾಯತ (ನಾ): ಈಶ್ವರನಿಂದ ಅನುಗ್ರಹೀತವಾದುದು : ಶಿವನಾಗ ಮಯ್ಯಂಗಳಿಳಿತನುವೆರಸಿ ವಂದಿಸುತ್ತವೆ ಶಿವಪಸಾಯತವೆಂದೆನಿಪ ಶಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಹಸ್ತಂ ಸಂಧಿಸುತ್ತಂ ಸರಸವಾಡುವ ಹಾಂಗೆ ಲಾಲಿಸುತ (ಬಸಪು. ೫೭-೮೧).
[ಶಿವ + ಪಸಾಯತ (< ಪಸಾಯ್ತ)]

ಶಿವಪಾದೋದಕ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಶಿವಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಅಭಿಷೇಕ ಮಾಡಿದ ನೀರು : ಶಿವಪಾದೋದಕಬಿಂದುಗಳವೆ ಶಿರದೊಳ್ತಳೆದ ಮೌಕ್ತಿಕದ ಜಾಲಿಕೆಯಂದವನೀಯ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೧೭-೧೧೭). [ಸಂ.]

ಶಿವಪುರ (ನಾ). ೧. ಶಿವನು ನೆಲಸಿರುವ ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರ : ಭವನಂ ಶಿವಭವನಂ ಗಳೂರೆಲ್ಲ ಶಿವಪುರಂ ವಿವಿಧ ಜನವೆಲ್ಲ ಶಿವಭಕ್ತನಿರಂತರಂ (ಮಾದರ.ದೇ. ೩೦೭-೧೭); ಪಲವು ಶಿವಪುರಂಗಳಂ ಪೊಕ್ಕು ಸಲುಗೆಯಿಂ ಬೇಡುತುಂ . . . ತಿರುವಾರೂರ್ಗೆ ನಡೆತಪ್ಪಾಗಳು (ನಂಬಿರ. ೮-೭೭). ೨. ಈಶ್ವರನ ನೆಲೆ ; ಕೈಲಾಸ : ಶಿವಪುರಕೆ [ಪಾಠಾಂ. ಶಿವನ ಪುರಿಗಾಗಿ] ಬಾಲಕಂ ತಾ ಪೋದಂ (ಬಸಪು. ೨೫-೧೧). [ಸಂ.]

ಶಿವಪುರಾಣ (ನಾ). ಹದಿನೆಂಟು ಮಹಾಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಶಿವಮತ ದೊಳುಚ್ಚರಿಪ ಶಿವಪುರಾಣಂಗಳಂ . . . ತೋಱುತುಂ (ನಂಬಿರ. ೯-೧೦೧). [ಸಂ.]

ಶಿವಪೂಜೆ (ನಾ). ೧. ಈಶ್ವರನ ಆರಾಧನೆ : ನಡೆತಂದಳ್ ಶಿವಪೂಜೆಗೆಂದಗಜೆ ಪುಷ್ಪವ್ರಾತಮಂ ಕೊಂಡು ಸಂಗಡದೊಳ್ ಬರ್ಪ ವಿಲಾಸಿನೀನಿಕರದಿಂ (ಗಿರಿಕ. ೮-೪೧); ಶಿವಪೂಜೆಗೆ ತಂದಲರ್ಗಳನವನಿಗೆ ಕರಿ ಚೆಲ್ಲಿ ತಕಟ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೨೨-೨೦); ಶಿವಪೂಜೇಲಿ ಕರಡಿ ಬಿಟ್ಟ ಹಾಗೆ (ಗಾದೆ). ೨. [ವೀಶೈ] ಇಷ್ಟಲಿಂಗದ ಪೂಜೆ : ಶಿವಪೂಜೆ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ 'ಮಾದರಸ'ರಿಗೆ ಊಟವೇ ಸೊನ್ನೆ (ಚಟುಮ. ೭೭). [ಸಂ. ಶಿವಪೂಜಾ]

ಶಿವಪ್ರಸಾದ (ನಾ). ಶಿವನಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಿ ಪಡೆದ ನೈವೇದ್ಯ: ಇಲ್ಲಿ ಉಂಟೆ ಶಿವಪ್ರಸಾದವನಲ್ಲಿ ಚಂಡೇಶಂಗೆ ಗೌರೀವಲ್ಲಭಂ ಕೊಟ್ಟಂದವಂ ನೀವಱಿಯದಡೆ ಕೇಳಿ (ಬಸಪು. ೫೮-೩೧); ಆ ಮಹಾನುಭಾವಂ ಮಿತವಚನಸಮೇತಂ ಶಿವಪ್ರಸಾದ ಸುಧಾಸ್ವಾದನಂಗೆಯ್ದು (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೧೪). [ಸಂ.]

ಶಿವಪ್ರಸಾದಿತ (ಗು). ಶಿವನಿಂದ ಅನುಗ್ರಹೀತವಾದ : ತದ್ಗೃಹಮಂ ಪೊಕ್ಕು ಶಿವಗಣಪದಾಂಬುವಿಂ ಮಂಗಳಮಜ್ಜನಂಗೆಯ್ದು ಶಿವಪ್ರಸಾದಿತ ದಿವ್ಯಪ್ರಸಾಧನಮಂ ತಳೆದು (ವೃಷವಿ. ೫-೧೫ ವ). [ಸಂ.]

ಶಿವಪ್ರಾಣಿ (ನಾ). ಶಿವನನ್ನು ಪ್ರಾಣವೆಂದು ತಿಳಿದವನು; ಲಿಂಗವಂತ; ಶಿವಶರಣ : ಶಿವಪ್ರೇಮಧಾಮಂ ಶಿವಾನಂದಭೂಮಂ ಶಿವಪ್ರಾಣಿಯೊಲ್ಪೊಪ್ಪಿದಂ ಮಾದಿರಾಜಂ (ವೃಷವಿ. ೧೧-೫). 'ಜಂಗಮಪ್ರಾಣಿ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಶಿವಪ್ರಾಣಿನ್]

ಶಿವಪ್ರೇಮ (ನಾ). ಶಿವನ ಬಗೆಗಿರುವ ಅನುರಾಗ, – ಭಕ್ತಿ : ಭಕ್ತಿಯೆಂಬ ನಿಧಾನವ ಸಾಧಿಸುವರೆ ಶಿವಪ್ರೇಮವೆಂಬಂಜನವನೆಚ್ಚಕೊಂಬುದು (ಬಸವ. ೨೪೩); ಶಿವಪ್ರೇಮಧಾಮಂ . . . ಶಿವಪ್ರಾಣಿಯೊಲ್ಪೊಪ್ಪಿದಂ ಮಾದಿರಾಜಂ (ವೃಷವಿ. ೧೧-೫). [ಸಂ. ಶಿವಪ್ರೇಮನ್]

ಶಿವಬಟ್ಟೆ (ನಾ). ಈಶ್ವರನನ್ನು ಅರಿಯುವ ಮಾರ್ಗ ; ಶರಣರ ಹಾದಿ : ಶಿವಬಟ್ಟೆಯೊಳೆನ್ನನು ಇರಿಸಯ್ಯಾ ಹರನೇ ಹೊಲಬುಗೆಟ್ಟೆನು ಬಟ್ಟೆಯ ತೋಱಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೬೩). [ಶಿವ + ಬಟ್ಟೆ₁]

ಶಿವಬೀಜ (ನಾ). ಶಿವಭಕ್ತನಿಂದ ಜನಿಸಿದವನು : ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಶಿವಬೀಜವಲ್ಲದವರಿಗೆ ವೇದ್ಯವಾಗದು ಶಿವಜ್ಞಾನ ಶಿವಭಕ್ತಿ ಲಿಂಗಸ್ಥಳವಳವಡದು (ಬಸವ. ೮೫೮). [ಸಂ.]

ಶಿವಬೀಜಾಕ್ಷರ (ನಾ). ಪಂಚಾಕ್ಷರೀಮಂತ್ರ: ಶಿವಬೀಜಾಕ್ಷರದಿಂದಂ ದಿವಿಜಾಳಿಗೆ ಬಸಿಱ ಬೇನೆ ಜವನೂರ ಲಯಂ ಭವರೋಗಂ ಕ್ಷಯಮಪ್ಪುದು (ಪದ್ಮರಾ. ೭-೪೫). [ಸಂ.]

ಶಿವವ್ರತಿ (ನಾ). ಶಿವೋಪಾಸನೆಯ ವ್ರತವನ್ನು ಹಿಡಿದವನು; ಶಿವಭಕ್ತ: ಒಸೆದು ಶಿವಲಿಂಗಮಂ ಪೂಜಿಸುವ ಶಿವವ್ರತಿಗೆ ಭಕ್ತಿಯಂ ಮಾಳ್ಪ ಜಗಕ್ಕೆಸೆಯೆ ಶಿವಾಲಯಮಂ ಮಾಡಿಸುವಂಗೆ ನೊಳಂಬವಟ್ಟಮೆಂಬುದು ಬರಿದೇ (ಸೌಇಂ. XX. ೪೯-೬೨: ಪು. 1076). [< ಸಂ.ಶಿವವ್ರತಿನ್]

ಶಿವಬ್ರಾಹ್ಮಣ (ನಾ). ಶಿವಭಕ್ತನಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ; ಆರಾಧ್ಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ : ಪುರದ ಪಲಂಬರು ಶಿವಬ್ರಾಹ್ಮ[ಣ]ರ ಪೆಸರ್ಗೊಂಡೊಡೆ ಕೇಳದಂತಿರ್ಪ ಪರವೆಯರು ನಿಮ್ಮಡಿಗಳ ನಾಮಗ್ರಹಣಂಗೊಳಲೊಡನಂತಂತೆ ಪುಳಕಿಸುತ ತಲೆವಾಗಿ ಲಜ್ಜಿತೆಯಾಗಿರಲ್ (ನಂಬಿರ. ೧೧-೧೮). [ಸಂ.]

ಶಿವಭಕ್ತ (ನಾ). ೧. ಪರಮೇಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು. ೨. [ವೀಶೈ] ಶಿವದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಪಡೆದವನು; ಲಿಂಗವಂತ; ವೀರಶೈವ : ಎನ್ನಿಂದ ಕಿಱಿಯರಿಲ್ಲ ಶಿವ[ಪಾಠಾಂ.ಲಿಂಗ]ಭಕ್ತರಿಂದ ಹಿರಿಯರಿಲ್ಲಾ ನಿಮ್ಮ ಪಾದಸಾಕ್ಷಿ (ಬಸವ. ೩೩೪); ಶಿವಭಕ್ತನಾದಡೆ ಹೇಂಗೆ ತಾ ಶಿವಭಕ್ತನಂ ಕೊಂದ (ಬಸಪು.೨೫-೨೨): ಶಿವಭಕ್ತಂ ಕೊಳಲೂದುವ ರವದೊಳ್ಪಿಗೆ ಸೋಲ್ತು ಮೂರ್ಛೆಯಿಂ ಬಿದ್ದಂ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೧೫-೧೯). [ಸಂ.]

ಶಿವಭಕ್ತಿ (ನಾ). ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿಟ್ಟಿರುವ ನಿಷ್ಠೆ ,– ಶ್ರದ್ಧೆ : ಎಂತೋ ಶಿವಭಕ್ತಿಯ ನಾನುಪಮಿಸುವೆನಯ್ಯಾ (ಬಸವ.೪೭); ಶಿವಭಕ್ತಿಗಿಕ್ಕೆದಾಣಂ ಶಿವಭಕ್ತರ ಜನ್ಮಭೂಮಿ ಶಿವಭಕ್ತರ ಸದ್ಮವನಂ ತಾನೆನಿಸುತ್ತೊಪ್ಪುವ ಕಾರಿಯಕಾಲಿಗಾವ ಪುರವಣೆ ಧರೆಯೊಳ್ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೬೧-೩). [ಸಂ.]

ಶಿವಭಜನೆ (ನಾ). ಪರಮೇಶ್ವರನ ಸ್ತುತಿ; ಶಿವನ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದ ಹಾಡು: ಶಿವಭಜನೆಗವಸರಮನಾ ರವಿ ಕಾಣದೆ ಪಿಡಿದು ಕಮಳಮಂ ತಿರುಗುವನು (ವೃಷವಿ. ೨೯-೪೪). [ಸಂ. ಶಿವಭಜನ]

ಶಿವಭವನ (ನಾ). ೧. ಈಶ್ವರನ ನಿಲಯ: ಎಮೆಯಿಕ್ಕಲಿಂಬಿಲ್ಲದಿರ್ಪ ಶಿವಭವನದಿಂ ಕ್ರಮದಿಂದೆ ಮಿಗೆ ಮೆಱೆವ ತಿರುನಾಳ್ಗಳೊಪ್ಪದಿಂ ಸರ್ವದೆಸೆಗಂ ಪರೆದು (ತಿರುರ. ದೀ. ೨-೫). ೨. ನರಿಯ ವಾಸಸ್ಥಾನ. ೧ , ೨: ಆ ಕಾನನ ಚಂದ್ರ ಸೂರ್ಯಾವಾಸ ಮತ್ತಾ ಕಾನನ ಶಿವಭವನ ಆ ಕಾನನ ಹರಿಕೌಶಿಕವನೆಯಂತೆ ಭೂಕಾಂತನ ಕಣ್ಗೆಸೆಯೆ (ಜೀವಂಸಾ. ೨೦-೪). [ಸಂ.]

ಶಿವಭಾವ (ನಾ). ೧. ಮಂಗಳವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಮನಸ್ಸು, – ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿ: ಶಿವನಡೆ ಶಿವನುಡಿ ಶಿವನೋಟ ಶಿವಭಾವ . . . ಶಿವಶರಣರ ಸಂಗ ಇವನ ಕರುಣಿಸಿ ಬದುಕಿಸಯ್ಯ ಎನ್ನ (ಅಖಂಡೇ. ೧೪೮-೧೪೩). ೨. ಶಿವನ ಸ್ವರೂಪ ; ಶಿವತ್ವ: ಜೀವನ ಸ್ವಾಭಾವಿಕಸ್ಥಿತಿ ಜೀವಭಾವ ; ಅವನ ವಾಸ್ತವಿಕಸ್ಥಿತಿ ಶಿವಭಾವ (ಶಕ್ರಿವಿ. ೬೧). [ಸಂ.]

ಶಿವಮಂತ್ರ (ನಾ). ಈಶ್ವರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವ ಸ್ತೋತ್ರಭಾಗ ; ಪಂಚಾಕ್ಷರಿ ಮಂತ್ರ : ಶಿವಮಂತ್ರದೋಲೆ ಬೈಲಿಗೆ ಕವಿಯಲ್ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೩೩-೬೬) ; ವಿಭೂತಿಯನು ಧರಿಸಿ ಶಿವಮಂತ್ರವ ಜಪಿಸಿರ್ದವರ ಕಂಡು (ನನ್ನಬಾ. ೫-೮೩). [ಸಂ.]

ಶಿವಮಂದಿರ (ನಾ). ಈಶ್ವರನ ಆಲಯ, – ದೇವಸ್ಥಾನ : ಶಿವಮಂದಿರದೊಳ್ಳು ಓರಿದು ಪೊಗಟಲ್ಕದನಹಿರಾಜಂಗಮರಿದು (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೬ ರಗಳೆ) ; ನರಪತಿ ಧರೆಯೊಳ್ ಶಿವಮಂದಿರಮಂ ಸಮೆಯಲ್ಕೆ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೨೧-೫). [ಸಂ.]

ಶಿವಮಠ (ನಾ). ವೀರಶೈವಗುರುಗಳ ವಾಸಸ್ಥಾನ : ಶಿವಮಠದೊಳುಚ್ಚರಿಪ ಶಿವಪುರಾಣಂಗಳಂ . . . ತೋಱುತುಂ (ನಂಬಿರ. ೯-೧೦೧). [ಸಂ.]

ಶಿವಮತ (ನಾ). ಶೈವಧರ್ಮ : ಜಿನಮತಮಂ ಶಿವಮತಮಂ ಘನವೆಂಬುದನಱಿವೊಡೆ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೩೩-೫೮) ; ಶಿವಮತವಾರ್ಧಿವರ್ಧನಶಶಾಂಕನಂ . . . ಕುವರನನೀಗಳೆನ್ನ ಬಗೆಯುಂ ಬಯಸಿರ್ದಪುದು (ರಾಜಶೇ. ೩-೬೧). [ಸಂ.]

ಶಿವಮಲ್ಲಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಕೊಕ್ಕರೆಹೂವಿನ ಗಿಡ : "ಶಿವಮಲ್ಲೀ, ಪಾಶುಪತಃ, ಏಕಾಷ್ಠೀಲಃ, ಬಕಃ, ವಸುಃ - ೫ ಬಕಪುಷ್ಪದ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೧). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ನೀಲಿಗಿಡ : ಶಿವಮಲ್ಲಿ, ನೀಲಮಲ್ಲಿ, ಕೊಗ್ಗೆ (ಮೃಜೀ. ೪೫-೮೯೬). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ಅಗಸೆ. [ಸಂ. ಶಿವಮಲ್ಲೀ]

ಶಿವಮಾರ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು; ಪ್ರ ಕರ್ನಾಟಕದ ಅರಸು ಮನೆತನಗಳಲ್ಲೊಂದಾದ ಗಂಗವಂಶದ ಒಬ್ಬ ರಾಜ: ವಿಜಯಸಂವತ್ಸರ ಇಪ್ಪದಾ ಎಣ್ಬನೆಯೊಳು ಶಿವಮಾರ ಕದಮ್ಬೂರ ಆಳೆ (ಎಕ. X, ಕೋಲಾರ. ೬-೨: 753); ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ಶಿವಮಾರ ಪೃಥುವೀರಾಜ್ಯಂಕೆಯೆ ಪುನ್ನಾಡಱುಸಾಸಿರಕ್ಕೆ ಎಱೆಯರ್ ನೆಲ್ಲಕ್ಕಿ ಸೊಲ್ಲಿಗೆ ಬಿಟ್ಟು (ಎಕ. III. ನಂಜನ.೨೬-೧ ; ಪು. 810). 'ಸೈಗೊಟ್ಟ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಶಿವಮಾರಗಾವುಂಡ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಎಡೆನಾಡ ಪಿರಿಯ ಪೊಲ್ಮದ ಪನ್ನಿಬ್ಬರ್ಗರಂ ಒಲಭರ ಶಿವಮಾರಗಾವುಣ್ಡರ ಮಗಂ ಅಯ್ಯಪಗಾವುಣ್ಡನುವಿಟ್ಟು (ಎಕ.III. ನಂಜನ. ೧೮೩-೫ ; 977). [ಶಿವಮಾರ + ಗಾವುಂಡ (< ಗಾಮುಂಡ)]

ಶಿವಮಾರಮ್ಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಪುತ್ತೂರುಡ ಶಿವಮಾರಮ್ಮಂ ದುಣ್ಣಗೆಗ್ಗಂ ನಲ್ಲತ್ತೂರೊಡ ಒಗ್ಗಮನೆ ಬಳಿಗಮುಂ ಅಯ್ದುಮ್ಬು ಮೆದಕಟನಿಯು ಎಟ್ಟುಮ್ಬು ಬಳಿ ತೊಟ್ಟಪಟ್ಟು, ಬ್ರಹ್ಮದೇಯಂ ಕೊಟ್ಟೋದು (ಎಕ. X. ಕೋಲಾರ. ೨೩೧-೪ ; ಪು. 800?). [ಶಿವಮಾರ + ಅಮ್ಮ₁]

ಶಿವಮಾರ್ಗ (ನಾ). = ಶಿವಬಟ್ಟೆ : ಇದು ಚೇರಮಾಂಕಭೂವರನ ಚಾರಿತ್ರ . . . ಸದಮಲಾಸಂದನಂದನಚೈತ್ರ ಶಿವಮಾರ್ಗದೆ ಚರಿಸುವ ಭಕ್ತಜನಮಿತ್ರ (ಶಿಷಾತ.೧-೨೨). [ಸಂ.]

ಶಿವಮೂರ್ತಿ (ನಾ). ಶಿವನ ವಿಗ್ರಹ, –ರೂಪ : ದೇವಗಣತತಿಯೊಳಗೆ ಶಾಂತಾರ್ಕ ಕೋಟಿ ಪ್ರಭಾಪುಂಜದಿಂ ಬೆಳಗೆ ಮಂತೆ ಶಿವಮೂರ್ತಿ ಜಗವೆಲ್ಲಱೊಳು ತೊಳತೊಳಗೆ (ನಂಬಿರ. ೭ ೧೨೪). [ಸಂ.]

ಶಿವಯಗವುಂಡ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಅಧಿಕರಿಗವುಣ್ಡನೂ ಚರಮಗವುಣ್ಡನು ಶಿವಯಗವುಣ್ಡನು ಮುವರುಮಿಟ್ಟು ಇಗ್ಗಲಿಯೂರಾಗವತೆಯ ವಿಡಿಸಿದ (ಎಕ.III (R). ನಂಜನ. ೧೩೮-೫; ೯ನೆಯ ಶತ?). [ಶಿವ + ಅಯ್ಯ₁ (< ಅಯ್ಯ₁) + ಗವುಂಡ (< ಗಾಮುಂಡ)]

ಶಿವಯೋಗ (ನಾ). ೧. ಶುಭಯೋಗ : ಭಾದ್ರಪದಬಹುಳ ಶ್ರೀಯೇಕಾದಶಿ ಆದಿವಾರ ಪುಸ್ಯನಕ್ಷತ್ರಶಿವಯೋಗಬಾಲವಾಕರಣದಂದು (ಎಕ IV. ಹಗ್ಗಡ. ೨೫-೧೨; 1211). ೨. [ವೀಶೈ] ಶಿವನೇ ಪರತತ್ತ್ವವೆಂಬ ಸಾಧಕನ ಚಿಂತನೆ, – ಧ್ಯಾನ: ಇಹಪರವೆಂಬ ಭೇದಾಭೇದವ ತಿಳಿದು ಶೈವಮಾರ್ಗದಷ್ಟಾಂಗಯೋಗವನುಳಿದು ವೀರಶೈವ

ಶಿವಯೋಗಸಂಪನ್ನನಾಗಿ ಭಕ್ತಿ ಜ್ಞಾನ ವೈರಾಗ್ಯದಲ್ಲಾಚರಿಸಿ . . . ಬದುಕಿದ ಕಾಣಾ (ಪುಡಿವಾ. ೬೧-೪೯); ಭೂಪಂ . . . ಸುಖದಿಂ ಶಿವಯೋಗ ನಿದ್ರಾಮುದ್ರಿತ ಭದ್ರಾಂಗನಾಗಿರಲೊಡಂ (ಹಮ್ಮೀರ. ೨-೧೨ ವ) ; ಶಿವಯೋಗ ಸುಖಮನಾಳ್ದುವ್ವ ಮಾಹಾರ್ಯನ ಮರುಳ್ಗಲಾರ್ತುದೆ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವಿಶೇಷ ಸುಖಂ (ವೃಷಪ. ೧೧-೬). [ಸಂ.]

ಶಿವಯೋಗಿ (ನಾ). ಶಿವಯೋಗದಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದವನು : ಅಂತೂರ್ಪ ಶಿಲೆಯಾಂಡಾಪ್ಪ ಶಿವಯೋಗಿ ನಿಜದೇಹದೊಳ್ ಶಿವಗೃಹವಂ ವಿರಚಿಪೆನಂ ದುದ್ಯೋಗಿಸಿರಲ್ (ಕ್ರಿಷ್ಟಾ. ೨೦-೩ ವ) ; ಶಿವಯೋಗಿ ನಾರದಮುನೀಶ್ವರನುಸುರ್ದನಿಂತೆಂದು (ನವಪೊ. ೧೩-೧೬). [ಸಂ. ಶಿವಯೋಗಿನ್]

ಶಿವರಸ (ನಾ). (ಮೂರು ದಿವಸಗಳಷ್ಟು ಹಳೆಯದಾಗಿ) ಹುಳಿ ಬಂದಿರುವ ಅನ್ನದ ಗಂಜಿ, – ಅಂಬಲಿ : ಶರಣಪಥ ತನಗುಳ್ಳರೆ ಶಿವಭಕ್ತರ ಮನೆಯ ಶಿವರಸವ ಪಂಚಾಮೃತವ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ಬಸವ. ೬೭೨). [ಸಂ.]

ಶಿವರಾತ್ರಿ (ನಾ). ಮಾಘಮಾಸದ ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷದ ಚತುರ್ದಶಿಯ ರಾತ್ರಿ ಮತ್ತು ಶಿವನ ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಅಂದು ಆಚರಿಸುವ ವ್ರತೋಪವಾಸ : ಅರ್ಚಿಸಲಱಿಯೆ ಪೂಜಿಸಲಱಿಯೆ ನಿಚ್ಚನಿಚ್ಚ ಶಿವರಾತ್ರಿಯ ನಾ ಮಾಡಲಱಿಯೆ (ಬಸವ. ೩೪೧); ಜಿನನೆಂದು ಶಿವನೆಂದು ಪೆಸರೀಶಗುಂಟದು ಜಿನರಾತ್ರಿ ಶಿವರಾತ್ರಿಯೆಂದು ಮನುಜರು ಮನ್ನಿಸುತಿರ್ದರು (ಭರತೇ. ೭೧-೯೭); ಏಕಾದಶೀ ಮನೆಗೆ ಶಿವರಾತ್ರಿ ಔತಣಕ್ಕೆ ಬಂದ ಹಾಗೆ (ಗಾದೆ). [ಸಂ.]

ಶಿವರಾತ್ರೆ (ನಾ). = ಶಿವರಾತ್ರಿ : ಅಕ್ಕಿ ಮುಡಿ ೪೮ ಶಿವರಾತ್ರ ಪೂಜೆಗೂ (ಸೌಇಂ. ೧೯೩೨, ಉಡುಪಿ. ೨೮೩-೩೦; 1485); ಶಿವರಾತ್ರೆಯ ಪುಣ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ . . . ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ವಾಮನಮುದ್ರೆಯ ಕಲ್ಲನ ಚತುಸ್ಸೀಮೆಗೆ ಹಾಕಿಸಿ ಕೊಟ್ಟು (ಎಕ. III (R). ಗುಂಡ್ಲುಪೇ. ೧೭೪-೫; 1497). [< ಸಂ. ಶಿವರಾತ್ರಿ]

ಶಿವರಾಮಕಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಳ್ಳಿಗಿಡ : ಪಾಪಾಸುಕಳ್ಳಿ, ಶಿವರಾಮಕಳ್ಳಿ, ಚಪ್ಪಟೆಕಳ್ಳಿ (ವೃಷಿಜಿ. ೩೪-೧೧೭೧). [ಶಿವರಾಮ್ಮ + ಕಳ್ಳಿ]

ಶಿವರಾಯಿಹೊನ್ನು (ನಾ). (ಚಿತ್ರದುರ್ಗದ ಪಾಳೆಯಗಾರನಾಗಿದ್ದ ಕಡೆಯ ಮದಕರಿನಾಯಕನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದ್ದ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಂಗಾರದ ನಾಣ್ಯ : ಬಂಗಾರದ ನಾಣ್ಯಗಳು ವಿಶೇಷವಾಗಿದ್ದವು, ಯಾವುವೆಂದರೆ :- ೧, ಗಬರು . . . ೧, ಶಿವರಾಯಹೊನ್ನು, ೧,ಬಾದಷಾಯಿಹೊನ್ನು (ಚಿತ್ರವಾ. ೧೦೪). [ಶಿವರಾಯ್ಮ (IP ← ಮರಾ. ಶಿವರಾಈ = ಶಿವಾಜಿಯ ಕಾಲದ ನಾಣ್ಯ) + ಹೊನ್ನು (< ಪೊನ್)]

ಶಿವಲಗ್ನ (ನಾ). ಶುಭಲಗ್ನ ; ಮಂಗಳಕರವಾದ ಮುಹೂರ್ತ: ನಾಳೆ ಲಗ್ನಂ ದೇವ ತಡಹಿಲ್ಲ ಶಿವಲಗ್ನ ಸಾರಾಸನಂ ದೇವ (ಸಂಬರ. ೫-೪೮). [ಸಂ.]

ಶಿವಲಾಂಛನ (ನಾ). ವಿಭೂತಿ, ರುದ್ರಾಕ್ಷಿ ಮುಂತಾದ ಶಿವಾಚಾರದ ಗುರುತು, – ಚಿಹ್ನೆ : ಎನಗೊಲಿದು ಶಿವಲಾಂಛನವ ಕೊಟ್ಟ ಕಾರಣವೇನಯ್ಯ ಗುರುವೆ (ಘನವ. ೭-೫). [ಸಂ.]

ಶಿವಲಿಂಗ (ನಾ). ೧. ಈಶ್ವರನ ಪ್ರತೀಕವೆಂದು ಭಾವಿಸುವ ಕಲ್ಲಿನ ಅಥವಾ ಇತರ ಲೋಹದ ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಆಕಾರ, – ಮೂರ್ತಿ: ಶಿವಲಿಂಗೇಕ್ಷಣ ಲೋಲುಪ ಶಿವಪ್ರಸಾದಾತ್ತಚಿತ್ತ ಶಿವಭಕ್ತ (೧೧೪೭೩ ೪೯); ಮಹಾಹಾಟಕೇಶ್ವರನೆಂಬ ಶಿವಲಿಂಗಮಿರೆ . . . ಪುಂಡರೀಕಂ ಮಣಿದನು (ಪ್ರಭುಲಿ. ೨೯-೧೪). ೨. [ವೀಶೈ] ಆಚಾರಲಿಂಗ, ಗುರುಲಿಂಗ, ಶಿವಲಿಂಗ, ಜಂಗಮಲಿಂಗ, ಪ್ರಸಾದಲಿಂಗ ಮತ್ತು ಮಹಾಲಿಂಗ ಎಂಬ ಆರು ಬಗೆಯ ಲಿಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಆಚಾರಲಿಂಗವಿಡಿದು ಗುರುಲಿಂಗವ ಕಾಣಬೇಕು ಗುರುಲಿಂಗವಿಡಿದು ಶಿವಲಿಂಗವ ಕಾಣಬೇಕು ಶಿವಲಿಂಗವಿಡಿದು ಜಂಗಮಲಿಂಗವ ಕಾಣಬೇಕು (ಅಪಚು. ೧೭೪-೭೫೭); ಆವ ಕುಲವಾದರೇನು ಶಿವಲಿಂಗವಿದ್ದವನ ಕುಲಜನು (ಬಸವ. ೭೦೭) ; ಬಿಂದುವಾಚಾರ ರಸವೆಂದು ಗುರುಲಿಂಗ ಕಳೆಯೆಂದು ಶಿವಲಿಂಗ (ಮನೋವಿ. ೨-೪೨). [ಸಂ.]

ಶಿವಲಿಂಗಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ : ಲಿಂಗತೊಂಡೆಬಳ್ಳಿ, ಶಿವಲಿಂಗಿ (ವೃಷಿಜಿ. ೧೪-೨೫೯). [< ಸಂ. ಶಿವಲಿಂಗಿನೀ./ ಹಿಂ. ಶಿವಲಿಂಗೀ]

ಶಿವಲಿಂಗೈಕ್ಯ (ನಾ). ಶಿವಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಬೆರೆತವನು, – ಐಕ್ಯನಾದವನು : ತನುಶುಚಿಗಳ ಮನಶುಚಿಗಳ ತೋಱು ಇಂತಪ್ಪ ಶಿವಲಿಂಗೈಕ್ಯರ ತೋಱ್ ಬದುಕಿಸು (ಬಸವ. ೫೧೪); ಶಿವಲಿಂಗೈಕ್ಯಾತಿಸೌಖ್ಯಂಬಡೆದು ಮಱಪಿನಿಂದಿರ್ದಪನೋ . . . ದೇಶಿಕೇಂದ್ರಂ (ವೃಷಪ. ೨೩-೧೪). [ಸಂ.]

ಶಿವಲೀಲೆ (ನಾ). ೧. ಪರಮೇಶ್ವರನ ಲೀಲೆ, – ವಿನೋದ; IP "ಲೀಲೆಗಳು - ೨೫ : ಸೋಮಧಾರಿತ್ವ, ಉಮಾಸಮೇತತ್ವ, ವೃಷಭಾರೂಢತ್ವ, ನೃತ್ಯ ವಿಲಾಸಿತ್ವ, ವಿವಾಹೋತ್ಸಾಹಿತ್ವ, ಭಿಕ್ಷಾಟನತ್ವ, ಕಾಮಾರಿತ್ವ, ಕಾಲಾರಿತ್ವ, ತ್ರಿಪುರಾರಿತ್ವ, ಜಲಂಧರಾರಿತ್ವ, ಅಜಾರಿತ್ವ, ವೀರಭದ್ರಾವತಾರಿತ್ವ, ಹರಿ ಧ್ವಂಸಿತ್ವ, ಅರ್ಧನಾರೀಶ್ವರತ್ವ, ಕಿರಾತರೂಪತ್ವ, ಕಂಕಾಳಧಾರಿತ್ವ, ಚಂಡೇಶಾನುಗ್ರಾಹಿತ್ವ, ವಿಷಾಪಹಾರಿತ್ವ, ಚಕ್ರಪ್ರದಾನದಕ್ಷತ್ವ, ವಿಘ್ನೇಶ್ವ ಪ್ರಧಾನಾಭಿಮುಖತ್ವ, ಉಮಾಕುಮಾರಸಹಿತತ್ವ, ಏಕಪಾದತ್ವ, ಸುಖಪ್ರದತ್ವ, ದಕ್ಷಿಣಾಮೂರ್ತಿ ಸ್ವರೂಪತ್ವ ಮತ್ತು ಮಹಾಲಿಂಗಸ್ವರೂಪತ್ವ" (ಶ್ರೀತತ್ತ್ವ. ೩೬೫) : ಶಿವಲೀಲಾಕಥನಾವಳೀಶ್ರವಣದಿಂ ತತ್ಪಾದಪೂಜಾಸಮುತ್ಸವದಿಂ . . . ಕಾಂತಾಸಮೇತಂ ಮಹೋಧವನೊಪ್ಪಿರ್ದಂ (ರಾಜಶೇ. ೯-೨). ೨. ಶಿವನೊಂದಿಗೆ ಆಡುವ ಆಟ : ಇಂತು ಬಾಲಲೀಲೆ ಶಿವಲೀಲೆಯಾಗಿ . . . ಭವಾನಿಯಿರೆ ಕಂಡು (೧೧೯೭. ೩-೪೦ ವ). ೩. (ಆಲಂ) ಭ್ರಮೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಾತು, ಕೆಲಸ ಮುಂತಾದುವು: ಹುಚ್ಚಲ್ಲ, ಬೆಪ್ಪಲ್ಲ, ಶಿವಲೀಲೆ (ಗಾದೆ). [ಸಂ. ಶಿವಲೀಲಾ]

ಶಿವಲೋಕ (ನಾ). ಪರಮೇಶ್ವರನು ನೆಲೆಸಿರುವ ಸ್ಥಳ; ಕೈಲಾಸ: ದುದ್ದರಸಂ . . . ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ್ಗೆ ಚಿತ್ರಮಂ ನಿಲಿಸಿ ತೊಱ್ ಗಟ್ಟಿಯ ಮಾಡಿಸಿ ಅನೇಕ ಧರ್ಮಮ ಬೆಳಗಿ ಶಿವಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತನಾಗಲ್ (ಎಕ. I. ೬೨-೪೮; 1095); ಶಿವಲೋಕಕ್ಕೆ ಸರಿ ಬೇಱ್ ಮಂತ್ರವಿಲ್ಲ (ಬಸವ. ೭೪೭); ಸಂತತಮುಂ ಭೋಗದೊಳಿರ್ದು ನಂಬಿ ಶಿವಲೋಕಕ್ಕೆದನೇ (ಉದ್ಭಟ. ೧೨-೧೨). [ಸಂ.]

ಶಿವವಳ್ಳಿ, ಶಿವಳ್ಳಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು; IP ಉಡುಪಿ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಈಗಿನ ಶಿವಳ್ಳಿ: ಇದನಟಿದೂ ಬಾರಣಾಸಿಯು ಶಿವವಳ್ಳಿಯುಮ ಅಟಿದ ಪಞ್ಚ ಮ(ಹಾ)ಪಾತಕನಕ್ಕು(ಕ್ಕುಂ) (ಎಇ. IX. ೨೨-೧೬; 8ನೆಯ ಶತ). **ಶಿವಳ್ಳಿ** : ೨. ಶಿರಸಿ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು :ಶಿರಸಿಯಿಂದ ಒಂಭತ್ತು ಮೈಲು ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಸಾಂತಪುರವೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದ ಶಿವಳ್ಳಿ ಗ್ರಾಮದಿಂದ ಈ ಹೆಸರು ಅವರಿಗೆ ಬಂದುದಾಗಿದೆ (ತುಳುನಾ. ೨೫೦). ೩. ಶಿವಳ್ಳಿ ಎಂಬ ಊರಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಪಂಗಡದ ಹೆಸರು : ಕೋಟರು, ಸಕಲಾಪುರಿ, ಶಿವಳ್ಳಿ ಇವು ಮೂರು ಹೈಗರೊಳಗಿನ ಒಳಭೇದಗಳು (ಕಛಾಗ. ೮೫); ಶಿರಸಿಯ ಹತ್ತಿರದ ಶಿವಳ್ಳಿಯವರು ಮತಾಂತರ ಹೊಂದಿದ ಹವಿಕರು ಎಂಬುದರಲ್ಲಿ ಎರಡು ಮಾತಿರಲಾರದು (ತುಳುನಾ. ೨೫೦). [ಶಿವ + ಪಳ್ಳಿ]

ಶಿವವಿಪ್ರ (ನಾ). = ಶಿವಬ್ರಾಹ್ಮಣ : ಜಗತಿಯೊಳು ಶ್ರೀಕಾಳಿಯೆಂಬಾ ನಗರಿಯಲ್ಲಿ ಕುಮಾರನಂಶದಿನೊಗೆದು ಶಿವವಿಪ್ರಂಗೆ ಪಿಳ್ಳೆಯ ನಾಯನಾರೆನಲು (ಬಸಪು. ೫೦-೧). [ಸಂ.]

ಶಿವಶಕ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಪರಮೇಶ್ವರನ ಪತ್ನಿಯೆಂದು ಭಾವಿಸುವ ಶಿವನ ಶಕ್ತಿ. ೨. ದೈವಶಕ್ತಿ : ಈ ಎರಡು ಚಾವಗಳ ಹಿಂದೆಯೂ ಒಂದು ಶಿವಶಕ್ತಿ ಇದ್ದೆ ಇರುತ್ತದೆ (ಇಂಜಾಪ. III. ೪೦೫). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಅಗ್ನಿಶಿಖೆ: ಕರಡಿಕನ್ನಿನ ಗಡ್ಡೆ, ಕೋಳಿಕುಟುಮನ ಗಡ್ಡೆ, ಶಿವಶಕ್ತಿ, ಲಾಂಗುಲಿಕ (ವೃಷಿಜಿ. ೩೯-೭೭೭). [ಸಂ.]

ಶಿವಶಕ್ತಿವಾಸ (ನಾ). ಹದಿನೆಂಟು ಬಗೆಯ ಕೊಳಲುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಬಳಿಕ ಹದಿನಂಟಂಗುಲ ಹದಿನೇಳಂಗುಲ . . . ಒಂದಂಗುಲ ಪ್ರಮಾಣಿನ ಕ್ರಮವಿಡಿದು ಜಾತಿವಾಸ ಸಜಾತಿವಾಸ . . . ಶಿವಶಕ್ತಿವಾಸ ಭುವನಾಧಿಪತಿವಾಸವೆಂಬ ಹದಿನೆಂಟು ತೆಱದ ವಾಸಂಗಳ ಲಕ್ಷಣವನಱಿದು (ವಿವೇಕ. ೧೯೧). [ಶಿವಶಕ್ತಿ + ವಾಸ]

ಶಿವಶರಣ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ವೀರಶೈವ ಮತಾನುಯಾಯಿಯಾದ ಶಿವಭಕ್ತ : ಹಿಂಗಲಾಗದು ಶಿವಶರಣಪಥ [ಪಾಠಾಂ.ಶರಣಪಥ, ಶರಣಸ್ಥಲ]ಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲದಾಗಿ ಕೂಡಲ ಸಂಗಮದೇವರ ಹಿಂಗಿ ನುಂಗಿದುಗುಳು ಕಿಲ್ಬಿಷ (ಬಸವ. ೭೩೩); ಶಿವಾನುಭಾವ ಶಿವಶರಣರ ಸಂಗ ಇವನೆ ಕರುಣಿಸಿ ಬದುಕಿಸಯ್ಯ (ಅಖಂಡೇ. ೧೧೪-೧೧೩); ಅನುಭಾವಿಗಳಾದ

ಸ್ತ್ರೀ ಪುರುಷರು . . . ಶಿವಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರಸಾರಮಾಡಿದರು. ಈ ಅನುಭಾವಿಗಳಿಗೆ ಶಿವಶರಣರೆಂಬ ಹೆಸರಿದೆ (ಭಾರದ. ೩೦೮). [ಸಂ.]

ಶಿವಶರಣೆ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ವೀರಶೈವಮತಾನುಯಾಯಿಯಾದ ಶಿವಭಕ್ತೆ : ನಿಜದೇವಿ ಶಿವನನ್ನೇ ಮೋಹಿಸಿ ವೀರವಿರಾಗಿಣಿಯಾಗಿ ಕಲ್ಯಾಣಕ್ಕೆ ಬಂದು ಬೊಂತಾದೇವಿ ಯೆಂಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಶಿವಶರಣೆಯಾದ ಸಂಗತಿ ಅನೇಕ ವೀರಶೈವಗ್ರಂಥಗಳು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ (ಮೋಮಾ. ೮೨ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ). [ಶಿವಶರಣ + -ಎ]

ಶಿವಶಾಸನ (ನಾ). ಶಿವನ ಅಪ್ಪಣೆ : ಭಕ್ತರೆಂದುದೆ ತನಗೆ ಶಿವಶಾಸನಂ ನೋಡ (ಸೌಪಿರ. ದೇ. ೫೯-೧೩). [ಸಂ.]

ಶಿವಸಮಯ (ನಾ). ಶೈವಧರ್ಮ, – ಮಾರ್ಗ : ಆತನಿಂದಮ್ಮ ಶಿವಸಮಯಂ ಪ್ರಬಲಮಪ್ಪುದು (ಪದ್ಮರಾ. ೨-೫೪); ಪರಸಮಯದವನಾದಡೂ ಆಗಲಿ ಶಿವಸಮಯ ದವನಾದಡೂ ಆಗಲಿ ಪರ್ಮಗಟ್ಟು ನುಡಿವ ಕರ್ಮಜೀವಿಗಳ ಬಾಯಲ್ಲಿ ಬಾಲ್ಗುಳ ಸುರಿಯದೆ ಮಾಣ್ಬನೆ ಹೇಳಾ (ಅಪಂಡೀ. ೨೭೭-೭). [ಸಂ.]

ಶಿವಸಾದಾಖ್ಯ (ನಾ) [ವೀಶೈ] ಐದು ಬಗೆಯ ಸಾದಾಖ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಶಿವಸಾದಾಖ್ಯಸ್ವರೂಪವಾದ ಪ್ರಸಾದಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಯಕಾರಮಂತ್ರಸ್ವರೂಪವಾದ ಶ್ರವಣೇಂದ್ರಿಯಸಂಯೋಗವ ಮಾಡಬಲ್ಲಾತನೆ ಪ್ರಾಣಲಿಂಗಿ (ಅಪಂಡೀ. ೨೪೯-೯೮). [ಸಂ.]

ಶಿವಸಾಯುಜ್ಯ (ನಾ). ಶಿವನಲ್ಲಿ ಐಕ್ಯ ಹೊಂದುವುದು; ಮುಕ್ತಿ : ಸಾಧಕನು . . . ಜ್ಞಾನಮಾರ್ಗ ಅಥವಾ ಸನ್ಮಾರ್ಗವನ್ನನುಸರಿಸಿ ಧ್ಯಾನಪೂರ್ವಕ ಸಮಾಧಿಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಶಿವಸಾಯುಜ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದುವನು (ಭಾರದ. ೩೧೭); ಶಿವಸಾಯುಜ್ಯಪದವಿಗೆ ಇವರಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚಿನ ಅರ್ಹತೆಯನ್ನು ಪಡೆದವರಾರು? (ರಂಗರೋ. ೧೭೦). [ಸಂ.]

ಶಿವಸುಖ (ನಾ). ಶಾಶ್ವತವಾದ ಆನಂದ; ಮೋಕ್ಷಸುಖ : ಶಿವಸುಖಮನಜಿಯದೀ ಮಾನವಸುಖದ ನಿಮಿತ್ತದಿಂ ತವಂಗೆಯ್ವವರೊಪ್ಪುವ ಮಾಣಿಕಮಂ ತೌಡಿಂಗವಯವದಿಂ ಮಾಱುಗುಡುವ ಮರುಳಂ ಪೋಲ್ಗುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೯೧); ಆಗದಾಗದು ಮರ್ತ್ಯದ ಮನುಜರಿಗೆ ಶಿವಸುಖ (ಲಿಂಗವ. ೨೨-೪೭). [ಸಂ.]

ಶಿವಸೂತ್ರ (ನಾ). = ಶಿವದಾರ : ಈಶಂ ತನ್ನುಡಿಯ ಶಿವಸೂತ್ರಮಂ ತೋಱಿ (ಬಸವಪು. ೪೪-೬೧). [ಸಂ.]

ಶಿವಸೆರಗು (ನಾ). [ವೀಶೈ] "ಶಿವಸೆರಗು – ಸಮಾಧಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜಂಗಮರಿಗೆ ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆ ಮತ್ತು ದಕ್ಷಿಣೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಡುವ ಹೊಸಬಟ್ಟೆಯ ಗಂಟು" (ಶರಸಾ. ೫೪-೮). [ಶಿವ + ಸೆರಗು (< ಸಱಂಗು)]

ಶಿವಸೊಮ್ಮು (ನಾ). ದೇವರ ಸಂಪತ್ತು : ಆರು ಶಿವಸೊಮ್ಮ ಶಿವನವರ್ಗೀವನೆಂಬವರ ಘೋರಭವಭಾರವ ನಿವಾರಿಸುವ ಶಿವನವರ ಪಡೆದನೆಂದೊಡವೆಯಂ ಮಡಗಿ ನೀಂ ಕೆಡಬೇಡ (ದಾಕ್ಷಾಯೋ. ೩೩-೧೧೧೭); ಶಿವಾಭ್ಯಂಜನಕೆ ಮನವೊಲಿದು ತಿಲಗಳಂ ಪರಪಿ ಶಿವಸೊಮ್ಮಂದು ಬಲ್ಲಾವಲಿಕ್ಕಿರಲ್ಕೆ (ರಾಘವ. ೧೨-೨೬). [ಶಿವ + ಸೊಮ್ಮು]

ಶಿವಸೋದರಿ (ನಾ). ಶೈವಮತಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಹೆಣ್ಣು : ಎನ್ನ ಶಿವಸೋದರಿಯ ಮಠದಲಿ ಚೆನ್ನಪಾಯಸವುಂಟು ಬೇಕೆಂದೆನ್ನು ನಿನಗಾನಿಯ್ವ ತಂದಪೆನೆಲೆ ಮಹಾದೇವ (ಬಸವಪು. ೧೮-೧೩). [ಸಂ. ಶಿವಸೋದರೀ]

ಶಿವಳಿಕೆ (ನಾ). ಹಣ್ಣನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಲು ಹಾಕುವ ಉಂಡಿಗೆ: ಹಲಸಿನ ಹಣ್ಣಿಗೆ ಶಿವಳಿಕೆ ಹಾಕು (ರೂಢಿ). [?]

ಶಿವಳ್ಳಿ 'ಶಿವವಳ್ಳಿ' ನೋ.

ಶಿವಾಂಗಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಬಾಗೆಯ ಮರ : "ಶಿವಾಂಗಿ [ಪಾಠಾಂ. ಗೆ]ಯನ ಬಾಗೆಯನಿಕು" (ಮಂಗರಾ. ೩೮-೨೫). 'ಶಿವಂಗಿ₂' ಪರಾ. [?]

ಶಿವಾಕ್ಷಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಾಯಿ; ರುದ್ರಾಕ್ಷಿ: ಶಿವಾಕ್ಷಿ ವೃಕ್ಷದಡಿಯಲುದಿರಿರ್ದ ಸುಪಣ್ಣ ಛಿದ್ರಮಂ ಮಾಡುತ ನಾರಿನೊಳ್ ಸರವನೇಱಿಸಿ ನಾಯ ಕೊರಳಿಗೆ ಕಟ್ಟಲು (ನನ್ನಚಾ. ೫-೧೦೮); ಕೊರಲೊಳ್ಪಳ್ಳ ಶಿವಾಕ್ಷಿ [ಪಾಠಾಂ. ಶಿವಾಕ್ಷ]ಮಾಲೆ ಭಸಿತಾಲೇಪಂ ಲಲಾಟಾಗ್ರದೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೩-೪೪). [ಸಂ. ಶಿವಾಕ್ಷ]

ಶಿವಾಗಮ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಶಿವೋಪಾಸನೆ, ಶಿವದೀಕ್ಷೆ ಮುಂತಾದ ಶಿವಾಚಾರಗಳ ಸಾಧನೆ ಹಾಗೂ ಸಿದ್ಧಿಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಧರ್ಮ; ಶೈವಧರ್ಮ; ಇವು ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಬಗೆ : ಕಾಮಿಕ, ಯೋಗಜ, ಚಿಂತ್ಯ, ಕಾರಣ, ಅಜಿತ, ದೀಪ್ತ, ಸೂಕ್ಷ್ಮ, ಸಹಸ್ರ, ಅಂಶುಮತ್, ಸುಪ್ರಭೇದಕ, ವಿಜಯ, ನಿಶ್ವಾಸ, ಸ್ವಾಯಂಭುವ, ಅನಲ, ವೀರ, ರೌರವ, ಭಾಕುಟ್ಟ, ವಿಮಲ, ಚಂದ್ರಜ್ಞಾನ, ಬಿಂಬ, ಪ್ರೋದ್ಗೀತ, ಲಲಿತ, ಸಿದ್ಧ, ಸಂತಾನ, ಶರ್ವೋಕ್ತ, ಪಾರಮೇಶ್ವರ, ಕಿರಣ ಮತ್ತು ವಾತುಲ : ಸೌಗತ ಸಾಂಖ್ಯ ಶಿವಾಗಮಗಳಂ ನ್ಯಾಯನಯ ಪ್ರಮಾಣಸುವಚಃಕ್ರಮದಿಂ ಸಲೆ ಸೋಲೆ ಗೆಲ್ದುಪಾಧ್ಯಾಯರಜೇಯರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೪); ಮೊಂಣುಪಾಲಿನವನ ಶಿವಾಗಮದ ಸೇವೆಗೆ ನೇಮಿಸಿ ಹುಡುಗರು ಪೂಜಾಕರ್ತರೆಂದು ಇವರು ಉತ್ತ ಭೂಮಿಗೆ ತೆಂಗೆ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಮಾಡಿ (ಮೈಶಾ. ೧೯೩೦. ೧೩-೩೧; ಸು. 1345); ವೇದಾರ್ಥ ಪ್ರತಿಪಾದಕಗಳಾಗಿಯೂ ಪಶು ಪತಿ ಪಾಶಗಳೆಂಬ ತ್ರಿಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಾಗಿಯೂ ನಾಲ್ಕುಪಾದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಕಾಮಿಕ . . . ವಾತುಲಗಳೆಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಶಿವಾಗಮಗಳು (ಭಾರದ. ೭೨). [ಸಂ.]

ಶಿವಾಚಾರ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ವೀರಶೈವರ ಧಾರ್ಮಿಕ ಆಚರಣೆ ಹಾಗೂ ಸಂಪ್ರದಾಯ; ಶೈವಮತೀಯರ ಆಚಾರ : ಕುಱುಹಿಲ್ಲ ಕುಱುಹಿಲ್ಲ ಲಿಂಗವೆಂದೆಂಬರ ತೆಱಹಿಲ್ಲ ತೆಱಹಿಲ್ಲ ಜಂಗಮವೆಂದೆಂಬರ ಇದೆ ನೋಡಾ ಶಿವಾಚಾರ ಇದೆ ನೋಡಾ ಶಿವದೊಡಕು (ಬಸವ. ೯೪೮); ದೇವರಾಜಒಡೆಯರು ಸುಜನ ಶುದ್ಧ ಶಿವಾಚಾರ ಸಂಪನ್ನರುಮಪ್ಪ ನಂಮ ಶ್ರೀಗುರು ಶ್ರೀ ರುದ್ರಾಕ್ಷಿ ಒಡೆಯರ ದಿವ್ಯಶ್ರೀಪಾದಪದ್ಮಂಗಳಿಗೆ ನಾವು ಶರಣಾರ್ತ್ಥಿ ಮಾಡಿ (ಎಕ. IV, ಗುಂಡ್ಲುಪೇ. ೪೭-೬-1469 ?); ಶಿವಾಚಾರ ಶಿವಭಕ್ತಿ ಶಿವಜ್ಞಾನ ಶಿವಾನುಭಾವ ಶಿವಶರಣರ ಸಂಗ ಇವನೆ ಕರುಣಿಸಿ ಬದುಕಿಸಯ್ಯ ಎನ್ನ (ಅಪಂಡೀ. ೧೪೮-೧೪೩). [ಸಂ.]

ಶಿವಾಚಾರಿ (ನಾ). ಶಿವಾಚಾರವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವವನು : ಶರಣರ್ಬಂದೊಡುಟ್ಟುದಂ ಪೊದೆದುದಂ ಉತ್ತಮಶಿವಾಚಾರಿ ಕೊಟ್ಟಪ್ಪನುಳ್ಳುದಂ (ಸೌರ. ದೇ. ೫೦-೧೭). [ಸಂ. ಶಿವಾಚಾರಿನ್]

ಶಿವಾಚಾರ್ಯ (ನಾ). ವೀರಶೈವಮತದ ಗುರು, – ಆಚಾರ್ಯ : ಭೂಪಂ . . . ಶಿವಸ್ಥಾನ ಶಿವಾಚಾರ್ಯನಿಳಯಂಗಳನೀಕ್ಷಿಸುತ್ತ ಸಂತಸದಿಂದಿಯ್ದುವಾಗಳ್ (ಹಮ್ಮೀರ. ೨-೯೨೩). [ಸಂ.]

ಶಿವಾಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲಿಕೆ; ಕೊಮ್ಮೆ; ಗಣಜಿಲು. [ಸಂ. ಶಿವಾಟೀ]

ಶಿವಾಟಿಕೆ (ನಾ). ೧. = ಶಿವಾಟಿ : "ಗಣಜಿಲ ಪುನರ್ನವಿ ಶಿವಾಟ [ಪಾಠಾಂ. ಶಿವಾಟ]ಕೆ ಯನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೪೦-೩೧). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು. [ಸಂ. ಶಿವಾಟಿಕಾ]

ಶಿವಾಣಿ (ನಾ). ಶಿವನ ಹೆಂಡತಿ ; ಪಾರ್ವತಿ : ಭವನಾಶಿನಿ ಎಂಬ ಶಿವಾಣಿಯ ಸಿರದಲ್ಲಿ ಜಗಂಜ್ಯೋತಿಯ ಕಂಡೆನಯ್ಯ (ಸಿದ್ಧೇವ. ೧೨೫-೩೮೧); ರಜತಶೈಲಮಂ ಶಿವ ಶಿವಾಣಿಯರೂಪನೆ, ಬೇರ್ ಬಿಡಿಸುತಳ್ಕಾಡಿ ನೆಗಹಿದೀ ದೈತ್ಯರ ದೊರೆಯ ತೋಳ್ . . . ಪೂವಸಳ ಪೊರೆಗಾರುಳ್ಪುದು ಸೋಲ್ತು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೧೯-೫೮). [< ಸಂ. ಶಿವಾನೀ]

ಶಿವಾಣು (ನಾ). ಪಂಚಾಕ್ಷರಿಮಂತ್ರ (?) : ಅಖಿಲಭಕ್ತಪಾದಾಬ್ಜಮಂ ಸ್ಮರಿಸುತುಂ ಶಿವಾಣುವನುಚ್ಚರಿಸುತೇಳ್ತು ನಡೆಯಲೊಡನೆ (ಪದ್ಮರಾ. ೯-೨೦). [ಶಿವ + ಅಣು?]

ಶಿವಾದ್ವೈತ (ನಾ). ೧. ಶಿವ ಮತ್ತು ಜೀವರಲ್ಲಿರುವ ಅಭೇದಭಾವ : ತಾನೇ ಶಿವಾರ್ಪಿತವದುವ[ಪಾಠಾಂ. ಯರ್ಪಿತವಾದುದೆ]ಶಿವಾದ್ವೈತವಿದ್ಯಾನಿರತಸದ್ಭಕ್ತಿಚರಿತವೆಂದೂರದ ಪರಮಾನಂದಮೂರ್ತಿಯೆನಿಸುವ ದೇಶಿಕೋತ್ತಮನ ಚರಣಾಂಬುಜಕ್ಕೆ ಶರಣು (ಅಂಬಿಚಂ. ೫೪-೪೦). ೨. ಶಕ್ತಿವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತ ಸಿದ್ಧಾಂತ : ಶಿವನನ್ನು ಬಿಡದ ಜೀವಿಸುವಿಕೆ ಅರ್ಥಾತ್ ಶಿವಾತ್ಮಕವಾದ ಜೀವನ ಎಂಬುದೇ ಶಕ್ತಿವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತ ಅಥವಾ ಶಿವಾದ್ವೈತ ಸಿದ್ಧಾಂತ (ಭಾರದ. ೧೩೦). ೩. ಶಿವಾದ್ವೈತ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಅನುಯಾಯಿ : ಚೇತೋ ಜ್ಯೋತಿರಖಂಡಸತ್ತರಲಸಚ್ಛಲ್ಲಿಂಗಯುಕ್ತಂ ಶಿವಾದ್ವೈತಂ ಭಾಸುರಭದ್ರ ಭಕ್ತಿಚರಿತಂ ರಾಜೇಂದ್ರ ಚಕ್ರೇಶ್ವರಂ (ಹಮ್ಮೀರ. ೧-೨೭). [ಸಂ.]

ಶಿವಾಧೀನ (ನಾ). ಮರಣಹೊಂದುವುದು; ಶಿವನನ್ನು ಸೇರುವುದು; ದೈವಾಧೀನವಾಗುವುದು : ವಿಕಾರಿಸಂವತ್ಸರದ ಮಾಘ ಬ ೧೦ ಯು ಬುಧವಾರ ದಿವಿ ಗಳಿಗೆ ೨೭½ ಗೆ ಶಿವಾಧೀನವಾದ್ದು (ಎಕ. I (R). ೫೯-೭; 1779). [ಸಂ.]

ಶಿವಾನುಬಂಧ (ನಾ). ೧. ಮಂಗಳಕರವಾದ ಸಂಬಂಧ. ೨. ಶಿವನ ಭಕ್ತಿ. ೧, ೨ : ಆ ನರೇಂದ್ರಂ . . . ಶಿವಾನುಬಂಧಸಯುಕ್ತನಾಗಿಯುಂ ದಶಾನನಾಸ್ತ್ರಂಗತ ಪ್ರಾಭವನಲ್ಲದ ಪುಣ್ಯಜನೇಶ್ವರನುಮನಿಸಿ ದೇವತಾಸ್ವರೂಪನಾದಂ (ಪುಷ್ಪಸ. ೩-೨೧೨). [ಸಂ.]

ಶಿವಾನುಭವಿ (ನಾ). ಶೈವಮತದ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು ; ಶಿವತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಿ: ಹತ್ತನೆಯ ಶತಮಾನದ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಶೈಲಕ್ಷೇತ್ರವು ವೀರಶೈವ ಗುರುವರ್ಯರ ಶಿವಾನುಭವಿಗಳ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿ ಹೆಸರುಗೊಂಡಿತ್ತು (ಸಾಹಿಸ. ೩೪). [ಸಂ. ಶಿವಾನುಭವಿನ್]

ಶಿವಾನುಭಾವ (ನಾ). ಶಿವಸಂಬಂಧವಾದ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನ; ಶಿವತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನ: ಶಿವಾಚಾರ ಶಿವಭಕ್ತಿ ಶಿವಜ್ಞಾನ ಶಿವಾನುಭಾವ ಶಿವಶರಣರ ಸಂಗ ಇವನೆ ಕರುಣಿಸಿ ಬದುಕಿಸಯ್ಯ ಎನ್ನ (ಅಬಂಡಃ. ೧೪೮-೧೪೩). [ಸಂ.]

ಶಿವಾಯ 'ಶಿವಾಯಿ$_{2}$' ನೋ.

ಶಿವಾಯಿ$_{1}$ (ಗು). ಬೇರೆ ವಿಧವಾದ ; ಇತರ : 'ಶಿವಾಯಿಬಾಬು', 'ಶಿವಾಯಿಮದತ್ತು' ಪರಾ. [← ಹಿಂ. ಸಿವಾ‌ಇ, ಸಿವಾಯ್, ಸಿವಾ = ಅಧಿಕವಾದ]

ಶಿವಾಯಿ$_{2}$, ಶಿವಾಯ, ಸಿವಾಯಿ (ಅ). ಹೊರತು; ವಿನಾ : ಶ್ರೀಗಂಧ ಹೊರ್ತು ಕಡಿಮೆ ಯಾವತ್ತು ಬಾಬುಗಳಂನ್ನು ಶಿವಾಯಿ ಬೇರೀಜಿಗೆ ದಾಖಲಾದ ಅಲಾಯಿದಾ ಸಾಗವಳಿ ಆಗಿಯಿರುವ ಬಾಜೆ ಬಾಬುಗಳು ಸಹಾ . . . ಅನುಭವಿಸುವದೂ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೯, ೪೨-೯೭: 1825); ನಾನು ಹೇಳುವುದಲ್ಲಾ ಸತ್ಯ ಶಿವಾಯಿ ಅನ್ಯಥಾ ಅಲ್ಲಾ (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೭೩). **ಶಿವಾಯ** : ಕೆಲಸದ ಶಿವಾಯ ಅವರಿಗೆ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ವಿಷಯದ ಧ್ಯಾನವೇ ಇಲ್ಲದಂತೆ ಅವರ ಬಾಳುವೆಯಾಗಿತ್ತೆಂದರೆ ಅತಿಶಯೋಕ್ತಿಯಾಗಲಾರದು (ಹೇಮಂತ. ೧೯೦). **ಸಿವಾಯಿ**: ನಾನು ಪಾಠ, ಊಟದ ಹೊತ್ತುಗಳ ಸಿವಾಯಿ ನಿಮ್ಮ ಬಂಗಲೆಯಲ್ಲಿ ಇರೋದಿಲ್ಲ (ಕಲನ.೪೧೭).
[← ಅರ. ಸಿವಾ : ಮರಾ. ಶಿವಾಈ , ಶಿವಾಯ]

ಶಿವಾಯಿಜಮೆ (ನಾ). ೧. ಹಕ್ಕುದಾರರಿಲ್ಲದವರ ಆಸ್ತಿಪಾಸ್ತಿಯನ್ನು ಸರ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡುದು : (೬). ೨. ಬೇರೆ ಬಾಬತ್ತಿನಿಂದಾದ ಜಮೆ, – ಸಂಗ್ರಹ : ಜಮಾಬಂದಿಪ್ರಕಾರ ಐನುಜಮೆ, ಶಿವಾಯಿಜಮೆಯೂ ಗುದಸ್ತಾಬಾಕಿ ಸುದಾ ದಾಖಲುಮಾಡಿ (ಮಹಾಮಂ. II, ೬೪). [← ಮರಾ. ಶಿವಾಈಜಮಾ]

ಶಿವಾಯಿಬಾಬು (ನಾ). ಇತರ ಬಾಬತ್ತು ; ಬೇರೆ ಬಾಬತ್ತು: ಆಚಾರಬಾಬು, ಶಿವಾಯಿಬಾಬುಗಳೆಂಬ ಧಾರ್ಮಿಕನಿಬಂಧನೆ ಪ್ರಕಾರ ಕಲಹಗಳ (ವ್ಯಾಜ್ಯ)ನಿರ್ಣಯ ಮಾಡಿ (ಗುರುದ.೧೯). [ಶಿವಾಯಿ$_{1}$ + ಬಾಬು$_{1}$]

ಶಿವಾಯಿಮದತ್ತು (ನಾ). ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವಿಧವಾದ ಸಹಾಯ, – ಉಪಕಾರ : ರಾಜ್ಯಸಂರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ರಾಣೀಸಾಹೇಬರಿಂದ ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪೌಜಿನ ಖರ್ಚು ಶಿವಾಯಿಮದತ್ತು ಮಾಡಿದವರ ತವಜ್ಞಾ . . . ರಾಣಿಯವರ ಕಡೆಯಿಂದ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವದಿಲ್ಲ (ಚಾಮವಂ. ೨೨೫). [ಶಿವಾಯಿ$_{1}$ + ಮದತ್ತು]

ಶಿವಾರಮಣ (ನಾ). ಪಾರ್ವತಿಯ ಪತಿ; ಪರಮೇಶ್ವರ : ಹಲಾಯುಧನನೂರ್ಜಿತ ರಜತಶೈಲಕ್ಕೆ ಕೊಂಡೊಯ್ವನು ಶಿವಾರಮಣ (ಬಸವು. ೨೫-೫೧). [ಸಂ.]

ಶಿವಾರ್ಚನೆ (ನಾ). ಈಶ್ವರನ ಪೂಜೆ, – ಆರಾಧನೆ : ಕಂಡ ಕನಸು ದಿಟವಾಗಿ ಜಂಗಮ ಮನೆಗೆ ಬಂದರೆ ಶಿವಾ[ಪಾಠಾಂ.ಲಿಂಗಾ]ರ್ಚನೆಯ ಮಾಡಿಸುವೆ (ಬಸವ. ೩೭೧); ಆ ಸುಪ್ರಭಾತಸಮಯದೊಳ್ ಶಿವಾರ್ಚನೆಯಂ ಮಾಡಿ ಸಂಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಸನ್ನದ್ಧನಾಗಿ ನಡೆಯಲ್ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ (ಹಮ್ಮೀರ. ೩-೨೭ವ): ಶಿವಾರ್ಚ್ಚನೆಯನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಸುಖದಲ್ಲಿಯಿರುವವರಿಯೆಂದು ಕೊಟ್ಟ ದಾನಸಾಧ(ನ)ನಾ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೧, ೫೨-೫೯; 1563). [ಸಂ. ಶಿವಾರ್ಚನ]

ಶಿವಾರ್ಪಿತ (ನಾ). ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸಿದುದು: ಶಿವಪ್ರಸಾದಾಮೃತಮಂ . . . ಶಿವಾರ್ಪಿತದೊಡನೆ ಕೈಕೊಂಡು (ಸಂಜಿರ. ೧೦-೩೭): ಕೇತಿಹಳಿಗ್ರಾಮವನೂ . . . ಮಹುತ್ತಿನ ಮಠದ ಅನ್ನದಾನದ ಧರ್ಮಕೆ ಶಿವಾರ್ಪ್ಪಿತವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟೆವಾಗಿ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೧, ೩೩-೧೩ ; 1668). [ಸಂ.]

ಶಿವಾಲಯ (ನಾ). ೧. ಶಿವನ ದೇವಸ್ಥಾನ; ಈಶ್ವರನ ದೇವಾಲಯ : ಉಳ್ಳವರು ಶಿವಾಲಯವ ಮಾಡುವರು ನಾನೇನ ಮಾಡುವೆ ಬಡವನಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೮೨೦): ಮರುಳುಗೊಂಡು ಶಿವಾಲಯಕೆ ಮಱೆದಾದಡಂ ಹೋಗಿ ಶರಣು ಶರಣೆಂದೆನ್ನ (ಬಸವು. ೪೧-೭). ೨. ಈಶ್ವರನ ಆವಾಸಸ್ಥಾನ; ಕೈಲಾಸ. [ಸಂ.]

ಶಿವಾಲ್ಯ 'ಸಿವಾಲ್ಯ' ನೋ.

ಶಿವಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಐದು ಮಂತ್ರಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಶಿವಾಸ್ತ್ರ ಕ್ಷುರಿಕಾಸ್ತ್ರ ಪಾಶುಪತಾಸ್ತ್ರ ವ್ಯೋಮಾಸ್ತ್ರ ಅಘೋರಾಸ್ತ್ರವೆಂಬ ಪಂಚಾಸ್ತ್ರ ಮಂತ್ರಗಳಂ (ವಿವೇಕ. ೭೫). [ಸಂ.]

ಶಿವಾಸ್ಪದ (ಗು). ಮಂಗಳಕರವಾಗಿರುವ ; ಶುಭಕ್ಕೆ ನೆಲೆಯಾದ : ಸದಾಚಾರ ಸಮೇತರಾದರೆಮಗೀಗೆ ಶಿವಾಸ್ಪದಮುಖ್ಯಸೌಖ್ಯಮಂ ಸೂರಿಗಳಂಗಜಾರಿಗಳ ತತ್ತ್ವವಿದಾರಿಗಳುದ್ಧಚಾರಿಗಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೩). [ಸಂ.]

ಶಿವಿಕೆ (ನಾ). ಪಲ್ಲಕ್ಕಿ; ಡೋಲಿ : ನಾನು ಬರುತ್ತಲೇ ಅವರು ಶಿವಿಕೆಗಳನ್ನೇರಿ ಗಂಗಾತೀರದತ್ತ ಹೊರಟರು (ಬಾಾಅ. ೯೧). [ಸಂ. ಶಿವಿಕಾ]

ಶಿಬಿಗೆ 'ಸಿಬಿಗೆ' ನೋ.

ಶಿಬಿರ (ನಾ). ಪಾಳೆಯ ; ಶಿಬಿರ: ಶಿವಿರಾಭ್ಯುಸ್ಥಿತಕಾಹಳಾಘನರವಂ ಮುಟ್ಟಿತ್ತು ದಿಕ್ಪ್ರಾರಮಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೦-೧೮). [ಸಂ.]

ಶಿವೆ (ನಾ). ೧. ಶಿವನ ಪತ್ನಿ; ಪಾರ್ವತಿ: ಚಂದ್ರಧರಂಗೆ ಮುದದಿಂದಂ ಚಂದ್ರಾನನ ಶಿವೆಯನೊಲ್ದು ಕೊಡು ಗಿರಿರಾಜಾ (ಗಿರಿಕ. ೧೦-೨೭ವ); ಶಿವೆಯ ವರದಿಂದ ಪುಟ್ಟಿದ ಕುವರಿಯಿವಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೮-೭೭). ೨. ಅಳಿಲೆಕಾಯಿ; ಹರೀತಕಿ: "ಚೇತಕಿ ಶಿವೆ ಹೈಮಾವತಿ ಹರೀತಕಿ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೫-೧೨); ಶಿವೆ[ಪಾಠಾಂ.ಸಿಲೆ]ಯಂ ಫಲತ್ರಯಮನ ಮರ್ದುವಳ್ಳಿಯಂ ಮಧುಕಮಂ . . . ಸಣ್ಣಿಸಿ ತಿನೆ ಬೇಱ್ವೇಱ್ ನಿರ್ವ್ಯಾಜದಿಂ ಪ್ರಮೇಹಂ ಕಿಡುಗುಂ (ಕರ್ಣಾಟಕಲ್ಯಾ. ೯-೧೩೭). ೩. ನೆಲ್ಲಿಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಾಯಿ; ಆಮಲಕ: "ಧಾತ್ರೀ, ಆಮಳಕೀ, ಶಿವಾ – ಈ ೩ ನೆಲ್ಲಿ" (ಹಲಾಯು. ೧೦೧-೪೭೪). ೪. ಬನ್ನಿಮರ; ಶಮೀವೃಕ್ಷ : "ಶಮೀ, ಸಕ್ತುಫಲಾ, ಶಿವಾ – ೩ ಬನ್ನೀಮರದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೨೪). ೫. ನರಿ; ಜಂಬುಕ : ಈ ಮಹೋಗ್ರಕೇಸರಿಕರಿಕಂಠಗರ್ಜಿತ ಮಹಾಟವಿಯೊಳ್ ಮಱಕೆಂದಿ ನೀಮುಮಿ ಮರದಡಿಯೊಳ್ ಶಿವಾಶಿವರವಂಗಳಿ ನೆಟ್ಟಱುವಂತುಟಾದುದೇ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೧೧). ೬. ಅದೃಷ್ಟವಂತೆ. ೭. ಮುಕ್ತಿ. ೮. ಹುಲ್ಲು; ಗರಿಕೆ. ೯. ಅರಿಸಿನ. [ಸಂ. ಶಿವಾ]

ಶಿವೇತರ (ನಾ). ಅಶುಭವಾದುದು : ಶೈವಾಧಾರೇ ಶಿವೇತರವಾರಿಣೀ ಹಮಿಸು ಭವಮಂ . . . ಪಾರ್ವತೀ (ವೃಷವಿ. ೪-೧೨೭). [ಸಂ.]

ಶಿವೈಕ್ಯ (ನಾ). ೧. ಶಿವನಲ್ಲಿ ಸೇರುವುದು, – ಲೀನವಾಗುವುದು. ೨. ಶಿವನಲ್ಲಿ ಸೇರಿದವನು : ಶಿವನಂ ಭಜಿಸಿ ಮೞ್ವ ಶಿವೈಕ್ಯರಾಳಾನು (ಬಸವು. ೨೭-೭೧). [ಸಂ.]

ಶಿವೋಚ್ಛಿಷ್ಟಭುಕ್ತಿ (ನಾ). ಶಿವನಿಗೆ ನೈವೇದ್ಯ ಮಾಡಿದ ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಭುಜಿಸುವುದು : ಉದಯದೊಳ್ ಜಪ ಶಿವಾರ್ಚನೆ ಶಿವಧ್ಯಾನಗಳ್ ತದನಂತರಾಗಮ ಪುರಾಣನಿಗಮಾವಳಿಯ ಚದುರಪ್ರಸಂಗ ಮೇಣದಱ ಕಡೆಯೊಳ್ ಶಿವಾರ್ಚನೆ ಶಿವೋಚ್ಛಿಷ್ಟಭುಕ್ತಿ (ಏಕೋಪು. ೭-೪೪). [ಸಂ.]

ಶಿವೋಪಾಸನೆ (ನಾ). ಶಿವನ ಸೇವೆಮಾಡುವುದು ; ಶಿವನನ್ನು ಉಪಚರಿಸುವುದು: ಶಿವೋಪಾಸನೆಯ ವಿನಾ ಅನ್ಯದೇವೋಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡದೆ, ಶಿವಜೀವೈಕ್ಯಬೋಧಕವಾದ ವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ನಿರತರಾಗಿರುವವರು (ಭಾರದ. ೭೪). [ಸಂ. ಶಿವೋಪಾಸನ]

ಶಿವೋಹಂ (ನಾ). 'ನಾನೇ ಶಿವನು' ಎಂಬ ಭಾವ : ಸೋಹಂ ಎಂದಡೆ ಅಂತರಂಗದ ಗರ್ವ ಶಿವೋಹಂ ಎಂದಡೆ ಬಹಿರಂಗದ ಅಹಂಕಾರ (ಅಬಂಡಃ. ೪೧-೭೧); ಶಿವೋಹಂ– ಶಿವನೇ ನಾನೆಂಬ ಭಾವ , 'ಶಿವೋಸ್ಮಿ' ಎಂಬುದು (ಸರಸಾ. ೨೪-೮). 'ದಾಸೋಹಂ' ಪರಾ. [IP ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ 'ಶಿವಃ ಅಹಂ' ಎಂಬುದು ಒಂದು ವಾಕ್ಯ. ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಇದು ಒಂದು ಪದವಾಗಿ ಬಳಕೆಯಾಗಿದೆ]

ಶಿಶಿರ (ಗು). ೧. ತಣ್ಣಗಿರುವ; ತಂಪಾದ; ಶೀತಲವಾದ : ಅಂತು ಕಾಳಿಂದೀಜಲಶಿಶಿರ ಶೀಕರವಾರಿಚಾರಿಯುಂ . . . ಅಗಿ ಬಂದ ಮಂದಾನಿಲಕ್ಕೆ ಮೆಯ್ಯನಾಣಿಸುತ್ತುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೫೩ವ). (ನಾ). ೨. ತಂಪು; ಶೀತ; ಚಳಿ. ೩. ಹಿಮ; ಮಂಜು : "ಪ್ರಾಲೇಯಂ . . . ಶಿಶಿರಂ, ಹಿಮಂ, ತುಷಾರಂ, ಮಿಹಿಕಾ, ನೀಹಾರಃ - ಈ ೮ ಮಂಜು" (ಹಲಾಯು.೧೧೭-೨೮); ಶಿಶಿರಪಯಃಕಣವೆಳಸಿದ ಕುಶೇಶಯಚ್ಛದವಮನಕ್ಕಿಗಳ್ ಬಾಷ್ಪಜಲಪ್ರಶಮಿತರುಚಿಗಳ್ ಪೋಲ್ತಿರೆ (ಜಗಪ. ೩-೯೭). ೪. ಆರು ಋತುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಮಾಘ ಮತ್ತು ಫಾಲ್ಗುನ ಮಾಸಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡಿರುವ ಋತು: ಮುಂ ಮಹಿಯೆಲ್ಲಮಂ ಶಿಶಿರರಾಜನೆ ಬಿಚ್ಚಿತಮಾಳ್ವಂ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೩೦) ; ಶಿಶಿರದ ತವುದಲೆಯುಂ ನವವಸಂತಸಮಯ ಪ್ರವೇಶಮುಂ ತಮ್ಮೊಳ್ ಸಂಧಿಸ ಬಣ್ಣಿಸಲರಿ ದಾದೊಡಂ . . . ವಿಭಾಗಿಸಿ ಪೇಳ್ವೆಂ (೧೦೬. ೭-೩೫). ೫. ಹಿಮಕರ; ಚಂದ್ರ: ಗಗನಕ್ಕೆ ಶಿಶಿರನಂತೆ ಕೊಳಕ್ಕುಳ್ಳಲರ್ದಬ್ಬದಂತೆ ಕುರುಜಾಂಗಲವಿಷಯಂ ನಯನವಿಷಯಸುಖಮಂ ಪಡೆಗುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೩೨). [ಸಂ.]

ಶಿಶಿರಕರ (ನಾ). ೧. (ಚಂದ್ರನ) ತಂಪಾದ ಕಿರಣ,— ಶೀತಲ ರಶ್ಮಿ : ಆ ಬಾಲಕರ್ . . . ಶಿಶಿರಕರನಿಕರದಂತೆ ಕುಮುದಪ್ರಕಾಶಕರರುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೨-೫ ವ). ೨. ತಂಪಾದ ಕಿರಣಗಳುಳ್ಳವನು ; ಚಂದ್ರ : ಅಮೃತಭವಂ ಶಿಶಿರಕರಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೭೪); ಶಿಶಿರಕರನಲ್ಲಿ ನಿಂದೊಡವುಶಿಶಿರಕಿರಣಾದಿಗಳ್ ನಿರೀಕ್ಷಿಪೊಡೆ ಫಲಂ . . . ದೊರೆಕೊಳ್ಗುಂ (ಜಾತಕ. ೨೦-೧೫). [ಸಂ.]

ಶಿಶಿರಾಂಶು (ನಾ). = ಶಿಶಿರಕರ ೨ : ಅಮೃತಮಯಕಿರಣನೆಂಬುದುಮಮರದು ಶಿಶಿರಾಂಶುವೆಂಬುದುಂ ಶಶಿಗೆಂದುಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೮೩). [ಸಂ.]

ಶಿಶಿರೋಪಚಾರ (ನಾ). ತಂಪನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಶುಶ್ರೂಷೆ ; ಶೈತ್ಯೋಪಚಾರ: ತರಳಿಕೆ ತಂದ ಚಂದನದ ಚರ್ಚೆಗಳಿಂ ಮತ್ತಮನೇಕಶಿಶಿರೋಪಚಾರಂಗಳಿಂದುಪಚರಿಸಲ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೮೮೪); ಮೂರ್ಛಾಪ್ರಸಂಗನಾದ ಪನ್ನಗಪತಾಕಂಗೆ ಶಿಶಿರೋಪಚಾರ ಕ್ರಿಯೆಗಳಂ ಮಾಳ್ಪ ಸಂಜಯನಿರವಂ ತತ್ಪರಿಜನಂ ಕಂಡು (ಗದಾಯು. ೩-೭೭ ವ); ಪರಿಹರಿಸಲೆಂದು ವಿರಹಜ್ವರಮಂ ಶಿಶಿರೋಪಚಾರಮೆಸಗಿದೊಡದು ತಾಂ ಪಿರಿದಾದುದಕಟ (ರಾಜಶೇ. ೭-೭೫). [ಸಂ.]

ಶಿಶಿರೋಪಸೇವನೆ (ನಾ). ೧. ಶಿಶಿರಋತುವಿನ ಆಗಮನ ; ಶಿಶಿರವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು. ೨. ತಂಪನ್ನು ಹೊಂದುವಿಕೆ; ಶೈತ್ಯೋಪಚಾರ. ೧ , ೨: ಘನಸಮಯಾತ್ಮನಾಥವಿರಹಾತುರೆ ಭೂವಧು ಭೂಮಿಬೃದ್ಘನಸ್ತನ ಶಿಶಿರೋಪಸೇವನೆಯ ನೊಂದಿರೆ ಬಂದಿರೆ ಚೈತ್ರನಾಗಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೫-೩೦). [ಸಂ. ಶಿಶಿರೋಪಸೇವನ]

ಶಿಶು (ನಾ). ೧. ಕೂಸು; ಮಗು; ಹಸುಳೆ : ಬಾಲತ್ವದೊಳಂ ಗುಣಮಣಿಮಾಲಿನಿ ಶಿಶು ಸುಮತಿ . . . ಜನಪತಿಗೆ ವಿನಯವಿನಮಿತೆಯಕ್ಕುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೮೭); ಹೊಲಬುಗೆಟ್ಟ ಶಿಶು ತನ್ನ ತಾಯ ಬಯಸುವಂತೆ . . . ಬಯಸುತ್ತಿರ್ದೆನಯ್ಯಾ ನಿಮ್ಮ ಶರಣರ ಬರವನು (ಬಸವ. ೩೬೫). ೨. ಯಾವುದಾದರೂ ಪ್ರಾಣಿಯ ಮರಿ : "ಶಿಶು ಶಾಬಂ ಪೋತಂ ಮಱೆ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೮೭-೨೫); ಜಲವಿಕಳಮಾಗಿರ್ದ ಜಲಾಶಯದೊಳ್ ಶಿಶುಕುಳೀರಂ ನೀರಂ ಪಡೆಯದೆ ಮಲುಮಲನೆ ಮಱುಗುತ್ತಿರ್ದುದಂ ಕಂಡು ಕರುಣಿಸಿ (ಪಂಚತಂ. ೨೮೮-೧೭). ೩. ಶಿಷ್ಯ; ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ. [ಸಂ.]

ಶಿಶುಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೀನು; ಉಣಚಿ : "ಉಲೂಪೀ, ಶಿಶುಕಃ — ೨ ಶಿಶುವಿನ ಹಾಗೆ ಚಪಲವಾದ ಉಣಚಿಮೀನಿನ ಹೆಸರುಗಳು" (ಚಿನ್ನಾಂತಿ. ೮೨). [ಸಂ.]

ಶಿಶುಗೀತ (ನಾ). ಮಕ್ಕಳಿಗಾಗಿ ರಚನೆಯಾದ ಹಾಡು; ಮಕ್ಕಳ ಹಾಡು: ಜಾನಪದಗೀತ ಮತ್ತು ಶಿಶುಗೀತ; ಲಯದ ಗೂಢಾತ್ಮ; ಅಲಗ್ವಾಂಡ್ರೀಯ, ಅಷ್ಟಾಕ್ಷರೀಯ ಮತ್ತು ಸರಳರಗಳೆಯ ಛಂದೋಬಂಧಗಳು (ನವ್ಯಕಾ.೧೩೨). [ಸಂ.]

ಶಿಶುಘಾತಕ (ನಾ). ಮಗುವನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವವನು; ಶಿಶುಹತ್ಯೆ ಮಾಡುವವನು: ಜ್ವಲನದನ ಶಿಶುಘಾತಕನ ಪಂದಳಿತಧರ್ಮನ ಗತಿಗಳಲಿ ತಾನಿಳಿವೆನಿಂದೀ ಕೊಲ್ಲದಿರ್ದರೆ ಸೂತನಂದನನ (ಕುಮಾ.ಕ. ೧೮-೭). [ಸಂ.]

ಶಿಶುತನ (ನಾ). ೧. ಎಳೆಯ ಪ್ರಾಯ; ಶೈಶವ: ಶಿಶುತನದಲಿ ಸಮಸ್ತ ವಿದ್ಯಾವ್ಯಸನಿಗಳು ಯೌವನದೊಳನುಭವವಿಷಯಿಗಳು (ತೊರರಾ. ೧-೩-೧೯); ಕಲ್ಲೊಳಗುದಯಿಪ ಹಗ್ಗಿಯವೊಲ್ ಶಿಶುತನವುಳಿದೇಱುಂಜೌವನವ ವಿದಿತಮನಲ್ಲದೆದರಸುವಾಗನ ನಿಜವದನಂಗಾಣುತ (ಜಯನೃ. ೨-೬೭). ೨. ಹುಡುಗಾಟಿಕೆ; ಬಾಲಿಶ ಭಾವ: ಅಸಮಪದ್ಮವ್ಯೂಹವನು ಭೇದಿಸುವನಾವವನೆನಲು ಕೇಳಿದು ಶಿಶುತನದಲಾಹವಕೆ ನಡೆದನು ನಾವು ಬೇಡೆನಲು (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೮-೨೨). [ಶಿಶು + — ತನ]

ಶಿಶುತೆ (ನಾ). = ಶಿಶುತನ ೧: ಮನುಜಂ ವಜ್ರಸಮುದ್ಭವಂ ಶಿಶುತೆಯೊಳ್ ವೃದ್ಧತ್ವದೊಳ್ ಸೌಖ್ಯಭಾಜನನಕ್ಕುಂ (ಜಾತಕ.೧೩-೧೭); ನವೋದಯದೊಳವಾ ಪ್ರಶಮಿತತಮನೊಳ್ ನೆಱೆದುದು ಶಿಶುತೆಯೊಳಂ ನಾಡೆ ರೂಢಿವತ್ತ ವಿವೇಕಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೨-೧೯). [ಸಂ. ಶಿಶುತಾ]

ಶಿಶುತ್ವ (ನಾ). = ಶಿಶುತನ ೧: "ಶಿಶುತ್ವಂ, ಶೈಶವಂ, ಬಾಲ್ಯಂ — ೩ ಹದಿನಾರು ವರುಷಗಳಿಗೆ ಕಡಮೆಯಾದ ವಯಸ್ಸು, ಹುಡುಗುತನ" (ಚಿನ್ನಾಂತಿ.೧೭೯). [ಸಂ.]

ಶಿಶುಪ್ರಾಸ (ನಾ). ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾಗುವಂತೆ ರಚಿಸುವ ಪ್ರಾಸಸಹಿತವಾದ ಪದ್ಯ : ಈಚೆಗೆ ಕನ್ನಡದಲ್ಲೂ ಶಿಶುಪ್ರಾಸಗಳ ರಚನೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಶಿಶುಮತಿ (ನಾ). ೧. ಮಗುವಿನ ಬುದ್ಧಿ. ೨. ಮಗುವಿನಂತೆ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು: ಶಿಶುಮತಿಗಳಿಗೆ ಹೇಳಯ್ಯ ನಿನ್ನ ಹದಿಬದೆತನದ ಹಿರಿಮೆಯುಂ ! (ಶ್ರೀರಾಮಪೂ. ೨೨೨-೩೧೮). [ಸಂ.]

ಶಿಶುಮಾರ (ನಾ). ೧. ತಿಮಿವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಸಮುದ್ರಪ್ರಾಣಿ: ಮೊಸಳೆ: ಲೋಭಮಕರಾನೀಕಂಗಳಾಟಂದು ನುಣ್ಣಗೆ ನುಂಗುತ್ತಿರೆ ಮಾರರಾಗಶಿಶುಮಾರಂಗಳ್ ಮಹೋಗ್ರಂಗಳನ್ನಗಮೋರಂತೆ ತೊಟಲ್ವೆಂ (ಆದಿಪು. ೯-೬೦); ಮಧುವಿಂ ಕೃತಪಾನದ ನಸ್ಯದಿಂದೆ ತಾಂ ತೊಲಗುಗುವುಗ್ರಮಪ್ಪ ಶಿಶುಮಾರವಿಷಂ (ಖಮದ. ೧೩-೯೭). ೨. [ಜ್ಯೋತಿ] ಒಂದು ನಕ್ಷತ್ರಪುಂಜದ ಹೆಸರು. [ಸಂ.]

ಶಿಶುರಾಜ (ನಾ). ೧. ಮಕ್ಕಳ ನಾಯಕ; ಶಿಶುಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು. ೨. ಬಾಲಚಂದ್ರ. ೧ , ೨: ಕುಮುದಾನಂದನನಪರಾಜಿತಂ ಪ್ರಸನ್ನಂ ಶಿಶುರಾಜಂ ವಲಿನೆ ಸಂದು ಪರಿಪೂರ್ಣೇಂದುವಿಲಾಸದಿನದೇಂ ಪೊಡಟ್ಟೊದವಿದನೋ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೨). [ಸಂ. ಶಿಶುರಾಜನ್]

ಶಿಶುವಧ (ನಾ). ಮಗುವಿನ ಕೊಲೆ; ಹಸುಳೆಯ ಹತ್ಯೆ : ದ್ವಿಜವಧಪಟುಗೆ ನಿನಗಭಿಭವಮಿ ಶಿಶುವಧಮೆನಲ್ಕೆ ಮಾಣ್ಪನೆ ಮತ್ತೀಭವಧಪ್ರಚಂಡಯಮದಂಡವದೇಂ ಮಾಣ್ಬುದೆ ಪಿಪೀಲಿಕಾವಧವಿಧಿಯಂ (ಜಗಪ. ೨-೫೪). [ಸಂ.]

ಶಿಶುವಿಹಾರ (ನಾ). ಮಕ್ಕಳ ದೈಹಿಕ ಹಾಗೂ ಮಾನಸಿಕವಿಕಾಸಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ರಚನೆಯಾದ ಪಾಠಶಾಲೆ; ಬಾಲವಾಡಿ: ಹೊಸದಾಗಿ ಸ್ಥಾಪಿತವಾಗಿರುವ ಒಂದು ಶಿಶುವಿಹಾರಕ್ಕೆ ಅವಳೇ ಮುಖ್ಯೋಪಾಧ್ಯಾಯಿನಿ (ದೂರಸ. ೩೩೩); ೩ ವರ್ಷಗಳಿಂದ ೬ ವರ್ಷಗಳ ತನಕ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಅನುಕೂಲಿಸುವಂತೆ ಶಿಶು ವಿಹಾರಗಳೆಂಬ ನೂತನಶಿಕ್ಷಣಸಂಸ್ಥೆಗಳು ಪ್ರಚಾರಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿವೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೧೮೪). [ಸಂ.]

ಶಿಶುವೇಷ (ನಾ). ೧. ಮಗುವಿನ ಉಡುಗೆತೊಡುಗೆ. ೨. ಮಗುವಿನ ರೂಪ, ಆಕಾರ : ನಂಬಿಯಣ್ಣಂ ಶಿಶುವೇಷದೊಳ್ ನಳನಳಿಸಿ ತೊಳತೊಳಗಿ ಕಂಡವರ ಕಣ್ಣ ಮಣಿ . . . ಎನಿಸಿ (ನಂಬಿಅ. ೨-೧). [ಸಂ.]

ಶಿಶುಸಂಗೋಪನೆ (ನಾ). ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಸಾಕುವುದು; ಹಸುಳೆಗಳನ್ನು ಪೋಷಿಸುವುದು : ಗೃಹದೇವತೆಗೆ ಶಿಶುಸಂಗೋಪನೆಯೊಂದಿಗೆ ಮನೆಯ ಎಲ್ಲಾ ಕೆಲಸಗಳ ಹೊಣೆಯೂ ಸೇರಿದ್ದು (ಪೋಷ್ಯ.೩೦). [ಸಂ. ಶಿಶುಸಂಗೋಪನ]

ಶಿಶುಹತ್ಯೆ (ನಾ). = ಶಿಶುವಧ : ಅವನು ಹಿಂದೂಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದು ಬಂದಿದ್ದ ಸ್ತ್ರೀ, ಶಿಶುಹತ್ಯೆ, ಸಹಗಮನ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಣಬಲಿ ಮುಂತಾದ ಪದ್ಧತಿಗಳನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಲು . . . ಸಾಮಾಜಿಕ ಸುಧಾರಣೆಗಳನ್ನು ಕೈಗೊಂಡ (ಕವಿಕೋ. I. ೧೫೮). [ಸಂ. ಶಿಶುಹತ್ಯಾ]

ಶಿಶ್ನ (ನಾ). ೧. ಪುರುಷನ ಜನನೇಂದ್ರಿಯ : ಗುದ ಶಿಶ್ನ ನಖಗಳಂ . . . ಕಿಟ್ಟಂ ಮೂತ್ರಗಳ್ವಹಂ ಭೇದಿಸಿಯೆ ಪೊಱಮಡುವವು (ಲಚಿಕಿ. ೩೯-೩೦). ೨. ಬಾಲ. [ಸಂ.]

ಶಿಷ್ಯಸಂತತಿ (ನಾ). ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಪರಂಪರೆ : ಸನ್ನಿಗಣದ ಶಾಂತಿಮುನಿಗಳ ಶಿಷ್ಯಸಂತತಿ ಶ್ರೀ ವಾದಿರಾಜದೇವರ ಶಿಷ್ಯರು (ಮೈಶಾ. [illegible]). [ಶಿಷ್ಯಸಂತತಿ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತ]

ಶಿಶ್ರೂಷೆ (ನಾ). ಸೇವೆ; ಉಪಚಾರ : ವೇಸಿಯಹ ಪರಿಯಂಕದಲಿ ನಿಜದಾಸಿಯಹ ಶಿಶ್ರೂಷೆಯಲಿ [ಪಾಠಾಂ. ಪರಿಚರ್ಯೆಯೊಳು] ನಿರ್ದೋಷಿಯಹ ಪತಿಭಕ್ತಿಯಲಿ ಮೋಹದಲಿ ತಾಯೆನಿಸಿ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೩-೮೦). [< ಸಂ. ಶುಶ್ರೂಷಾ]

ಶಿಷಿತ್ತಿ, ಶಿಷ್ಷಿಂತಿ, ಷಿಶಿಂತಿ, ಸಿಶ್ಯಂತಿ, ಸಿಷಿತ್ತಿ, ಸಿಷ್ಯಿಂತಿ (ನಾ). ಗುರುಗಳಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡುವವಳು; ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿನಿ; ಶಿಷ್ಯೆ: ಅದೆ ಯಱನಾಡ ಚಿತ್ತೂರ ಮೋನಿಗುರವಡಿಗಳ ಶಿಷಿತ್ತಿಯರ್ ನಾಗಮತಿಗನ್ತಿಯರ್ ಮೂರುತಿಂಗಳ್ ನೋನ್ತು ಮುಡಿಪ್ಪಿದರ್ (ಎಕ. II, ೨೦-೧; ಸು. 700); ಸನ್ಯಸನಂಗೆಯ್ದು ಮುಡಿಪಿದರವರ ಶಿಷಿತ್ತಿಯರಪ್ಪ ಮಾದೇವಿಕಂತಿಯರ್ (ಎಕ. XIV, ಮಂಡ್ಯ. ೧೫೧-೯; ?). **ಶಿಷ್ಷಿಂತಿ:** ಮಹತ್ತ್ವದಿಂ ಸಿರಿಯನನ್ದಿಮುಸೇಂದ್ರರೆ ದೇವರುರ್ವ್ವಿಯೊಳ್ ಅವರ ಶಿಷ್ಷಿಂತಿಯರ್ (ಇಇ. XVIII, ೩೮-೯; 1076). **ಷಿಶಿಂತಿ:** ತೊಯ್ಯಬ್ಬೆರಳಿಯರ ಪೆರಿಯ ಷಿಶಿನ್ತಿಯಳ್ ಅಮಿಬ್ಬೆಕನ್ತಿಯಳ್ (ಎಕ. XIV, ತಿರುಮ. ೮೮-೧೧; ?). **ಸಿಶ್ಯಂತಿ:** ಗುಣ[ಭದ್ರ] ಸಿದ್ಧಾಂ[ತಿ]ದೇವರ ಸಿಶ್ಯಂತಿಯರಪ್ಪ ಶ್ರೀಮೋಸಿಮುಸಿಕನ್ತಿಯರ (ಸೌಇಇ. XX, ೩೨-೪೦; 1045). **ಸಿಷಿತ್ತಿ:** ಮಾಳವೆಕನ್ತಿಯರ ಸಿಷಿತ್ತಿಯುರಪ್ಪ ಮಂಕಬ್ಬೆಕನ್ತಿಯರ್ (ಎಕ. IX (S), ಬೆಂಗಳೂ. ೯೩-೭; 1000). **ಸಿಷ್ಯಿಂತಿ:** ಶ್ರೀಮತ್ ಪ್ರಭಾಚನ್ದ್ರಸಿದ್ಧಾನ್ತದ ಭಟಾರರ ಸಿಷ್ಯಿನ್ತಿಯರಪ್ಪ ಡೇವಿಯಬ್ಬೆ ಕನ್ತಿಯರ ನಿಸಿಧಿಗೆ (ಎಕ. XV, ಹೊಳನ. ೬೫-೧೦; 950). [< ಶಿಷ್ಯ + - ಇತ್ತಿ]

ಶಿಷ್ಟ (ಗು). ೧. ಉಳಿದ; ಮಿಕ್ಕ. ೨. ಅಪ್ಪಣೆಮಾಡಿದ; ಆಜ್ಞಾಪಿಸಿದ. ೩. ಯೋಗ್ಯವಾದ; ಉತ್ತಮವಾದ: ರೂಢಿವಶದಿಂ ಸಲೆ ಸಲ್ಲುದಿದಲ್ತೆ ಶಿಷ್ಟಸಂಭಾವಿತಮಪ್ಪ ಕಾವ್ಯಸಮಯಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೮೪೪); ಶಿಷ್ಟ ಸಾತ್ವಿಕಕೆ ಸೆಡೆಯುವುದೆ ಭ್ರಷ್ಟ... ಸನೀತಿ? (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೯೧ - ೧೫೭). ೪. ಪಳಗಿದ; ತರಪೇತು ಹೊಂದಿದ. (ನಾ). ೫. ಒಳ್ಳೆಯದು; ಉತ್ತಮವಾದುದು : ಆ ಮಾತು ಶಿಷ್ಟವಿರುದ್ಧ ಸಾಧ್ಯವಲ್ಲವೆಂದು ನಿನಗೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದೆ (ಶಾಂತಲಾ. ೨೫೯). ೬. ಒಳ್ಳೆಯ ನಡವಳಿಕೆ; ಸದಾಚಾರ : ಬಸವ ಶಿಷ್ಟದಿಂ ಕಾಣ್ಬಳತೆಯಲಿ ನಡೆವಷ್ಟು ದೂರಂ ಕೀರ್ತಿ ಸುತ್ತೂಸದಷ್ಟವಂತ್ರದೊಳಿಂತು ಯೋಜನವಾತ್ರವ್ಯತಂದು (ಬಸಪು. ೪-೫೦). ೭. ಯೋಗ್ಯನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಉತ್ತಮನಾದವನು : ಶಿಷ್ಟರಶಿಷ್ಟಮನೆ ಪಾಸಱೆಯೊಳ್ ಕೂಸನಪ್ಪಳಿಸಿ (ಜಗವಿ. ೨-೫೩ವ); ಓಲೆಯುಡುಗೊಱೆಸಹಿತ ಧರಣೀಪಾಲರಿಗೆ ಪಾಂಡವರು ಶಿಷ್ಟರು ಕಾಳಗಕೆ ನೆರವಾಗಲೋಸುಗ ಕರೆದರಲ್ಲಲ್ಲಿ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೧-೧೫); ಮೋಹಕ್ಕೆ ಬೀಳದವನೂ, ಕ್ರೋಧವಿಲ್ಲದವನೂ, ಶಿಷ್ಟನೆಂದು ಬೋಧಾಯನರು ನುಡಿದಿದ್ದಾರೆ (ಆರ್ಯಧ. ೫೭). ೮. ಜ್ಞಾನಿ ; ತಿಳಿದವನು. ೯. ಆದೇಶ ; ಆಜ್ಞೆ. [ಸಂ.]

ಶಿಷ್ಟಜನ (ನಾ). ಯೋಗ್ಯರಾದ ಮಂದಿ; ಸುಸಂಸ್ಕೃತರಾದ ಜನ: ಶಿಷ್ಟಜನೋಚ್ಛಿಷ್ಟಂ ಬಹುಕಷ್ಟಂ ಬಹುದುಷ್ಟಮಷ್ಟಕರ್ಮಾಗ್ನಿಪರಿಪುಷ್ಟಂ . . . ಸಂಸಾರಂ (ಅಜಪು. ೨-೭೪); ನೀರ್ಗುಡಿಯಲೆಱೆವೃತ್ತ ಮೊನೆವೆರಸಿದಲಗಂ ತೋರ್ಪ ಕುಡಿ ನಾಲಗೆಯೊಳೊಪ್ಪೆಯೊಪ್ಪಿದರು ಶಿಷ್ಟ[ಪಾಠಾಂ.ಪಾಂಥ]ಜನಕಿಟ್ಟ ಬಲುಗಾಣದಂತೆ (ಹಚಕಾ. ೪-೩೮). [ಸಂ.]

ಶಿಷ್ಟತನ (ನಾ). ಯೋಗ್ಯವಾಗಿರುವಿಕೆ; ಸಭ್ಯವಾಗಿರುವಿಕೆ: ಕಟ್ಟಾಳು ಶಿಷ್ಟತನಕ್ಕೆ ಹೋಹ ಕಷ್ಟವ ನೋಡಾ (ಬಸವ. ೬೯೭). [ಶಿಷ್ಟ + - ತನ]

ಶಿಷ್ಟತೆ (ನಾ). ಸಭ್ಯವಾಗಿರುವಿಕೆ; ಯೋಗ್ಯವಾಗಿರುವಿಕೆ: ಶಿವಾರ್ಚನ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕದ ಕರ್ಮಗಳ ಸನುಮತದಲಾರ್ಜಿಸಲು ಶಿಷ್ಟತೆ ಜನಕೆ ಕರ್ಮವಿಲೋಪಭ್ರಷ್ಟತೆ ಎನುತ ವಿಧಿಯಿರಲೆಂತುಪೇಕ್ಷೆಯ ಮಾಡಲಹುದೆಂದ (ಗಗತಾ. ೧೭-೩೧). [ಸಂ. ಶಿಷ್ಟತಾ]

ಶಿಷ್ಟಪರಿಪಾಲಕ (ನಾ). ಸಭ್ಯರನ್ನು ಕಾಪಾಡುವವನು; ಸಜ್ಜನರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವವನು : ದುಷ್ಟನಿಗ್ರಹ ಶಿಷ್ಟಪರಿಪಾಲಕ ನಮ್ಮ ಕೂಡಲ ಸಂಗಮದೇವ (ಬಸವ. ೫೪೮). [ಸಂ.]

ಶಿಷ್ಟಪರಿಪಾಲನೆ (ನಾ). ಸಭ್ಯರನ್ನು ಕಾಪಾಡುವಿಕೆ; ಯೋಗ್ಯರನ್ನು ಸಲಹುವಿಕೆ: ದುಷ್ಟನಿಗ್ರಹ ಶಿಷ್ಟಪರಿಪಾಲನೆಯೇ ಭಗವದವತಾರದ ಗುರಿ (ರೂಢಿ). [ಸಂ. ಶಿಷ್ಟಪರಿಪಾಲನ]

ಶಿಷ್ಟಪಾಲಕ (ನಾ). = ಶಿಷ್ಟಪರಿಪಾಲಕ: ಶಿವಂ ಸರ್ವಥಾ ದುಷ್ಟನಿಗ್ರಹ ಶಿಷ್ಟಪಾಲಕಂ (ಚೆಬಸು. ೪೭-೨೭). [ಸಂ.]

ಶಿಷ್ಟಪ್ರತಿಪಾಲನ (ನಾ). ಯೋಗ್ಯರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದು: ದುಷ್ಟನಿಗ್ರಹ ಶಿಷ್ಟ ಪ್ರತಿಪಾಲನಾರ್ಥಮೆನ್ನವತಾರಂ (ಜಗವಿ. ೩-೮೨); ವಿಹಿತಂ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಂದನಂಗೆ ದಿಟಮೆಂತುಂ ನೀತಿಯೊಳ್ ದುಷ್ಟನಿಗ್ರಹ ಶಿಷ್ಟಪ್ರತಿಪಾಲನಂಗಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೫). [ಸಂ.]

ಶಿಷ್ಟಬಾಗೆ (ನಾ). ಬಾಗೆಮರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ: ಶಿಸ್ಸು, ಬಿರಡಿ, ಶಿಷ್ಟಬಾಗ, ಬಿಂಡಿ, ಇರಗುಂಡಿಮಾವು (ಮೃಔಗಿ. ೨೮-೫೨). [? + ಬಾಗೆ]

ಶಿಷ್ಟಭಾಷೆ (ನಾ). ತಿಳಿದವರು ಆಡುವ ಭಾಷೆ; ಸುಧಾರಿಸಿದ ಭಾಷೆ: ಇದರಂತೆ ಲಂಡನ್ನಿನ ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಭಾಷೆ ಇಂಗ್ಲೆಂಡಿನ ಪ್ರಮಾಣಭಾಷೆ ಅಥವಾ ಶಿಷ್ಟಭಾಷೆಯಾಯಿತು . . . ಮೈಸೂರಿನ ಕನ್ನಡಭಾಷೆ ಕರ್ನಾಟಕದ ಶಿಷ್ಟಭಾಷೆಯಾಗಿದೆ! (ದ್ರಾವಿವಿ. ೩೮೧). [ಸಂ. ಶಿಷ್ಟಭಾಷಾ]

ಶಿಷ್ಟಾಚಾರ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ನಡವಳಿಕೆ , –ಸಂಪ್ರದಾಯ: ಇದು ಮಹಾಋಷಿ ಸೇವಿತಾಶ್ರಮವಿದಱ ಶಿಷ್ಟಾಚಾರವನು ಕೆಡಿಸಿದವರೇ ಕ್ಷಯವಹರು (ಕುವ್ಯಾಆ. ೧೮-೧೦); ನೀವು ಶಿಷ್ಟಾಚಾರದ ಮಾತು ಏನನ್ನೂ ಹೇಳಬೇಡಿ (ದೂರಸ. ೩೧). ೨. (ಆಲಂ) ತೋರಿಕೆಯ ಆಚಾರ; ಮನಃಪೂರ್ವಕವಲ್ಲದ ನಡವಳಿಕೆ: ಏನೋ ಶಿಷ್ಟಾಚಾರಕ್ಕಾಗಿ ಕಾರ್ಯಮಾಡಿ ಮುಗಿಸಿದರು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಶಿಷ್ಟಿ (ನಾ). ೧. ಆಳ್ವಿಕೆ; ಪ್ರಭುತ್ವ: ಜಾನಪದಶಿಷ್ಟಿಯಲಿ ಸಂಪತ್ಸಮಷ್ಟಿಯಲಿ ಜ್ಞಾನಸಂಧಾನದಲಿ, ಮೌಲ್ಯಗಣನೆಯಲಿ . . . ಧಾರ್ಮಿಕತೆಯದ್ದು ನಿಲೆ ಆನಂದ ಧರೆಗಂದು (ಮಂಟುಕ. ೮೮೫). ೨. ಅಪ್ಪಣೆ; ಶಾಸನ; ಆಜ್ಞೆ: "ಅಪವಾದಃ . . . ಶಿಷ್ಟಿಃ, ಆಜ್ಞಾ - ೫ ಆಜ್ಞೆಗೆ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೪೨). ೩. ಶಿಕ್ಷೆ; ದಂಡನೆ. [ಸಂ.]

ಶಿಷ್ಯ (ನಾ). ೧. ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ; ಛಾತ್ರ : ಆದಿಗುರು ಅನಾದಿಶಿಷ್ಯ ಈ ಉಭಯಕುಳ ಸ್ಥಳವ ಬಲ್ಲರೆ ಆತ ಲಿಂಗಸಂಬಂಧಿ (ಬಸವ. ೮೦೩); ಭಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ ಶಿಷ್ಯಗೊತ್ತಿಕೊಟ್ಟುಪದೇಶ ಬತ್ತಿದ ಕೆಱೆಯ ಬಯಲಲ್ಲಿ ರಾಜಾನ್ನ ಬಿತ್ತಿ ಬೆಳೆದಂತೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೭೭); ಗುರುವಿನಂತೆ ಶಿಷ್ಯ, ತಂದೆಯಂತೆ ಮಗ (ನೀತಿಚಿಂ. IV, ೨೨). ೨. (ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಅವಧಿಯವರೆಗಿನ ಒಪ್ಪಂದದ ಮೇಲೆ) ಕೆಲಸ ಕಲಿಯುತ್ತಿರುವವನು; ಅಭ್ಯಾಸಿ : (ಕ). [ಸಂ.]

ಶಿಷ್ಯತ್ವ (ನಾ). ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ; ಶಿಷ್ಯನಾಗಿರುವಿಕೆ: ಆತ್ಮೀಯ ವಿದ್ಯಾಗರ್ವಪರ್ವತಮವರ ವಚೋವಜ್ರನಿರ್ಘಾತದಿಂ ನುಚ್ಚುನುಱಿಯಾಗಿ ಪೋದೊಡೆ . . . ತಚ್ಛಿಷ್ಯತ್ವಮಂ ಪೂಣ್ದು (ಆಚಪು. ೩-೬೫ ವ); ನರೇಂದ್ರ ರಾಮಕೃಷ್ಣರ ಶಿಷ್ಯತ್ವವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ (ಧರ್ಮಸಾ. ೪೭). [ಸಂ.]

ಶಿಷ್ಯವೃತ್ತಿ (ನಾ). ೧. = ಶಿಷ್ಯತ್ವ: ಭೀಷ್ಮನು ತನ್ನ ಮೊಮ್ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಅವನಲ್ಲಿ ವಿಧಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಶಿಷ್ಯವೃತ್ತಿ ಕೈಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ನೇಮಿಸಿದನು (ವಚಭಾ. ೧೮). ೨. ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ದೊರೆಯುವ ವೇತನ; ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿವೇತನ : ಸ್ತ್ರೀವರ್ಗದಿಂದ ಇವರಿಗೊಂದು ಶಿಷ್ಯವೃತ್ತಿ ಸಿಕ್ಕಿದೆ (ಸಂಜೀವಿ. ೧೭) ; ಹರಲಾಲನು ಎಫ್. ವಾಯ್ ಪಾಸಾಗಿ ಶಿಷ್ಯವೃತ್ತಿ ಪಡೆದು ಮೂರನೆಯ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಓದುತ್ತಿದ್ದಾನೆ (ಇಪ್ಪಕ. ೩೦೪). [ಸಂ.]

ಶಿಷ್ಯವೇತನ (ನಾ). = ಶಿಷ್ಯವೃತ್ತಿ ೨ : 'ಸಾಮ್ಯೂಯೆಲ್ ಕೋಲಿನ್ಸ್' ಎಂಬಾತನೊಬ್ಬನ ಸಹಾಯದಿಂದ ಕೇಂಬ್ರಿಡ್ಜ್ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದಲ್ಲಿ ರೇಗೆ ಒಂದು ಶಿಷ್ಯವೇತನ ದೊರೆಯಿತು (ಷ್ಯಕ. ೧). [ಸಂ.]

ಶಿಷ್ಯೆ (ನಾ). ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿಯುವವಳು; ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿನಿ: ಸಂಯಮವ ಸಾಧಿಸಿ ಮತ್ತೆ ನುಡಿದೋರಿದಳ್ ಮನ್ಮಥನ ಶಿಷ್ಯೆ (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೩೮-೧೦೩೪). [ಸಂ. ಶಿಷ್ಯಾ]

ಶಿಷ್ಷಿಂತಿ 'ಶಿಷಿತ್ತಿ' ನೋ.

ಶಿಸವೆ 'ಸಿಸವೆ' ನೋ.

ಶಿಸ್ತು, ಸಿಸ್ತು (ನಾ). ೧. ಅಲಂಕಾರ; ಶೃಂಗಾರ : ಕಸ್ತೂರಿತಿಲಕವನಿಟ್ಟು ಶಿಸ್ತಿನಿಂದಾ ಪರಿಮಳಾವ ಹಂಸೆಗವಮನೆಗೆ ಧರಿಸಿ ಬೇಗಾದಿ ಆ ವನಿತೆಯಾರು ಮುತ್ತಿನಾ ಮೂಗುತಿಯಾನಿಟ್ಟಾರು (ಯನಳ. ೪೯); ಚಿತ್ರವರ್ಣಂಗಳಾದ ಬಟ್ಟೆಗಳಿಂದ ಶಿಸ್ತು ಮುಸ್ತೈದಗಳಂ ಮಾಡಿಕೊಂಡು (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೮೧-೧೫); ಸೆಟ್ಟಿ ಶಿಸ್ತುಮಾಡುವುದರೊಳಗೆ ಪಟ್ಟಣ ಸೂರೆ ಹೋಯ್ತು (ಗಾದೆ). ೨. ಕಟ್ಟುಪಾಡು; ಕಟ್ಟಳೆ; ನಿಯಮ : ಹಡಗಿನಲ್ಲಿ ಶಿಸ್ತು ಎಂಬುದೇ ಉಳಿಯಲಿಲ್ಲ. ಶಿಸ್ತನ್ನು ಕಾಪಾಡಲು ಗಾಮಾನಂಥ ಗಟ್ಟಿಗನಿಗೂ ಕಷ್ಟವಾಯಿತು (ಪ್ರವಾಇ. II, ೨೨೨); ಮಕ್ಕಳು ಶಿಸ್ತಿನಿಂದ ಇರುವುದು ಒಳ್ಳೆಯದು (ಮಹಾತ್ಮ. ೭). ೩. ಒಪ್ಪ; ಓರಣ: ಮನೆಯ ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು . . . ಒಂದು ಬಗೆಯ

ಶಿಸ್ತಿನಿಂದ ಜೋಡಿಸಿ, ಆನೆಯಾಗಿದುತ್ತಿದ್ದಳು (ಮಲಮಂ. ೮೦); ಇಡೋದೆಲ್ಲ ಶಿಸ್ತಾಗಿ ಇಟ್ಟೇಯಿರ್ಲ್ರೋ (ಅಶ್ವಮೇ. ೮೧). ೪. ಗುರಿ; ಲಕ್ಷ್ಯ: ಆ ಫಿರಂಗಿಯಿಂದ ಖಾಸಾ ವೀರರಾಜೇಂದ್ರ ಒಡೆಯರವರೇ ಶಿಸ್ತುನೋಡಿ ಕೋಟೆಗೆ ಇಡುತ್ತಿದ್ದರು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೪೯). ೫. ಕಂದಾಯ; ತೆರಿಗೆ: ಆ ಅಮರದ ಮಾಗಣೆ ಯರಡುಸಾವಿರವರಹ ಶಿಸ್ತಿನದು ಇದೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೧೨೦). ೬. ಕಂದಾಯ ಬಾಕಿ ನಿಂತ ಕುಳಗಳ ದಾಖಲೆಯ ಪುಸ್ತಕ,— ಕಟ್ಟು : (ಕ). ಸಿಸ್ತು: ೨. ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ವಿಶಿಷ್ಟ ಆಚರಣೆಗಳು, ನಡತೆ ಮತ್ತು ಸಿಸ್ತಿನ ನಿಯಮಾವಳಿಗಳು ಮತ್ತು ಬೋಧನೆಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಸಂನ್ಯಾಸೀಸಂಘಟನೆಗಳು ಅಸ್ತಿತ್ವಕ್ಕೆ ಬಂದುವು (ತತ್ತ್ವಪ್ರಾ. ೫೪೪). ೫. ತಾನುಗೂಡಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಗದ್ದೆ ಖ ಆಕ್ಕೆ ಸಿಸ್ತು ಗ ೮ ಗುಬ್ಬಿ ಬಯಲಲ್ಲಿ ಗದ್ದೆ ಖಂ ೧೦ ೧/೪ (ಮೈಆಿ. ೧೯೫೯, ೧೮-೬; 1402); ಮೂರು ವರಹಾಂನ್ನು ಆರು ಹಣವಿಗೆ ವಿವರ ಸಿಸ್ತಿನಿಂದ ಮೂರು ವರ ಗ ೩ ನಷ್ಟ (ಮೈಆಿ. ೧೯೩೪, ೯-೯; -690); ಕೊಡಲಿಮಂದೆ ಸ್ಥಳ ವಂದಕ್ಕೆ ಹುಟ್ಟುವಳಿ ಸಿಸ್ತು ಗ ೩೦೦ ಮುಂನೂರು ವರಹ (ಮೈಆಿ. ೧೯೩೩, ೩೪-೧೫ ; 1756).

ಶಿಸ್ತುಕಟ್ಟು = ಗುರಿ ತಾಗುವಂತೆ ಬೇಟೆಯ ಸಲಕರಣೆ ಜೋಡಿಸು : ರೈತನು ಹೊತ್ತಾರೆ ಎದ್ದು ಶಿಸ್ತು ಕಟ್ಟಿದ್ದ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಹೋದನು (ಪಂಚತಂ. ೨೩). **ಸಿಸ್ತುಮಾಡು** = ಕಂದಾಯವನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡು, — ನಿಗದಿಪಡಿಸು : ಯಿ ಗ್ರಾಮದಲು ಹಳೇಪೇಠೆಯಲು ಪ್ರಕು ಯಿದ್ದ ಹೂಗೊಪಲಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ತೆರಿಗೆಯಿಲ್ಲ ಯಿ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಸಿಸ್ತುಮಾಡಿ ಯಿ ಸ್ಥಳನ ಹಾಲುತ್ತಾರ ಕೊಡಬೇಕೆಂದು (ಎಕ. VIII. ಸೊರಬ. ೩೫೪-೧೪; 1743).

[← ಪಾರ.ಮರಾ. ಶಿಸ್ತ್]

ಶಿಸ್ತುಗಾತಿ, ಸಿಸ್ತುಗಾತಿ (ನಾ). ೧. ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುನಿಟ್ಟಾಗಿ ಪಾಲಿಸುವವಳು : ಆಕೆ ಎಲ್ಲ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲೂ ಶಿಸ್ತುಗಾತಿ (ರೂಢಿ). **ಸಿಸ್ತುಗಾತಿ :** ೨. ಅಂದವಾಗಿ ಅಲಂಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವಳು; ಸೊಗಸುಗಾತಿ : ಸಿಸ್ತುಗಾತಿಯರ . . . ನೋಡಿ (ಸೌಂದರ. ೪-೫೨). [ಶಿಸ್ತು + — ಗಾತಿ]

ಶಿಸ್ತುಗಾರ, ಸಿಸ್ತುಗಾರ (ನಾ). ೧. ಅಲಂಕಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು; ಶೋಕಿಲಾಲ: (ಕ). ೨. ಸ್ತ್ರೀಲಂಪಟ : (ಕ). ೩. ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುನಿಟ್ಟಾಗಿ ಪಾಲಿಸುವವನು: ಆತ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆಯೇ ಕಛೇರಿಯಲ್ಲೂ ಶಿಸ್ತುಗಾರ (ರೂಢಿ). **ಸಿಸ್ತುಗಾರ :** ೨. ಹಸ್ತದಿ ಮಲ್ಲಿಗೆಚೆಂಡು ಸಿಸ್ತುಗಾತಿಯರ ಕುಚಗಳಿಗಣಿಯ ನೋಡಿ ಸಿಸ್ತುಗಾರರು ಇಟ್ಟು ನಗುತ (ಸೌಂದರ. ೪-೫೨). [ಶಿಸ್ತು + — ಗಾರ (< - ಕಾರ)]

ಶಿಸ್ತುಗಾರಿಕೆ, ಸಿಸ್ತುಗಾರಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಅಲಂಕಾರ; ಸೊಗಸುಗಾರಿಕೆ: ಶಿಸ್ತುಗಾರಿಕೆಗೆ ಅವರು ಹೆಸರುವಾಸಿ (ರೂಢಿ). ೨. ಜಾರತನ; ಕಾಮುಕತೆ: (ಕ). ೩. ಕಟ್ಟುಪಾಡು; ನಿಯಮ: ಯಾವುದೇ ಕೆಲಸವನ್ನಾದರೂ ಶಿಸ್ತುಗಾರಿಕೆಯಿಂದ ಮಾಡುವುದನ್ನು ಕಲಿಯಬೇಕು (ರೂಢಿ). **ಸಿಸ್ತುಗಾರಿಕೆ:** ೨. ಅವನನ್ನು ಕುರಿತು ಹಲುಬುವ ಈ ವಿರಹಿಣಿಯ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಅವನ ಸಿಸ್ತುಗಾರಿಕೆಯೂ ಇವಳ ಪ್ರೇಮವೂ ಒಟ್ಟೊಟ್ಟಿಗೆ ಹೇಗೆ ಹೊಮ್ಮುತ್ತವೆ! (ಸುವಾಲೀ. ೫೦). [ಶಿಸ್ತುಗಾರ + — ಇಕೆ]

ಶಿಸ್ತುಗಾರ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಲಂಕಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವವಳು; ಸೊಗಸುಗಾತಿ: (ಕ). ೨. ಜಾರೆ; ವ್ಯಭಿಚಾರಿಣಿ : (ಕ).

[ಶಿಸ್ತುಗಾರ + — ತಿ₁ (< — ಇತ್ತಿ)]

ಶಿಸ್ತುಪಟ್ಟಿ (ನಾ). ಎರಡುಜಮೀನುಗಳ ನಡುವೆ ಇರುವ ಸ್ಥಳ : ಎರಡುನಂಬರಿನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಇರುವಂತಾ ಬದುವಿಗೆ ಶಿಸ್ತುಪಟ್ಟಿಯೆಂದು ಕರೆಯುವುದು (ಭೂಮಿಳ. ೨೪).

[ಶಿಸ್ತು₁ + ಪಟ್ಟಿ₁]

ಶಿಸ್ತುಬಿಡು (ಕ್ರಿ). ಎರಡು ಜಮೀನುಗಳ ನಡುವೆ ಸ್ಥಳಬಿಡು : ಪ್ರವಾಹ ಬಂದು ಬಾಂದು ಕೊಚ್ಚಿಹೋಗುವ ಸಂಭವವಿರುತ್ತಿದ್ದಿತೋ ಅಂತಹ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಶಿಸ್ತುಬಿಟ್ಟು ಹಾಗೆ ೬-೮ ಕೈದೂರದಲ್ಲಿ ಬಾಂದು ಹಾಕಬೇಕು (ಭೂಮಿಳ. ೨೩). [ಶಿಸ್ತು₁ + ಬಿಡು₁]

ಶಿಸ್ತುಹೊಡೆಸು (ಕ್ರಿ). ಗುರಿಯಿಟ್ಟು ಹೊಡೆಯಿಸು : ಕರಾಚೂರಿ ನಂಜರಾಜಯ್ಯ ಅರಸಿನವರು ನಿಂಬೆಹಣ್ಣು ಗುರಿಯಿಡಿಸಿ ಸರ್ವಜನರಿಂದಾಲು ಶಿಸ್ತುಹೊಡೆಸಲಾಗಿ ವಬ್ಬರ ಕೈಯಿಂದಲೂ ಗುರಿ ತಗಲದೆ ಶಾಬಾಸಾಬರ ತಮ್ಮ ಹೈದರಲ್ಲಿಖಾನರ ಕೈಯಿಂದಾ ಬಂದೂಖಿನ ಗುರಿ ತಗಲಿದ ಕಾರಣ (ಹೈದರ. ೨೩). [ಶಿಸ್ತು + ಹೊಡೆಸು (< ಪೊಡೆಯಿಸು)]

ಶಿಸ್ಸು 'ಶಿಸವೆ' ನೋ.

ಶಿಳಬಿ 'ಸಿಯಳಾಬಿ' ನೋ.

ಶಿಳಾಪಟ್ಟಕ 'ಶಿಲಾಪಟ್ಟಕ' ನೋ.

ಶಿಳಾಬಿ 'ಸಿಯಳಾಬಿ' ನೋ.

ಶಿಳೀಂಧ್ರ 'ಶಿಲೀಂಧ್ರ' ನೋ.

ಶಿಳೀಮುಖ 'ಶಿಲೀಮುಖ' ನೋ.

ಶಿಳೋಚ್ಚಯ 'ಶಿಲೋಚ್ಚಯ' ನೋ.

ಶಿಳ್ಳಿ 'ಸಿಳ್ಳು₁' ನೋ.

ಶಿಳ್ಳಿಹೊಡೆ 'ಸಿಳ್ಳುಹೊಡೆ' ನೋ.

ಶಿಳ್ಳು 'ಸಿಳ್ಳು₁' ನೋ.

ಶಿಳ್ಳುದನಿ (ನಾ). ಶೀಟಿ ಹಾಕಿದಂತೆ ಕೇಳುವ ಧ್ವನಿ : ಹಳದಿ ಹಾಗೂ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ರೆಕ್ಕೆಗಳುಳ್ಳ ಪಕ್ಷಿಯೊಂದು ಶಿಳ್ಳುದನಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಡುತ್ತದೆ (ಪ್ರವಾ. I, ೧೪೪).

[ಶಿಳ್ಳು (< ಸಿಳ್ಳು₁) + ದನಿ₁]

ಶೀಂಬಾಲ 'ಸೀಂಬಾಲ' ನೋ.

ಶೀಕರ್ಣ (ನಾ). ಕಾಂತಿಯುತವಾದ ಕಿವಿ : ಚಂಬಾಯ್ಕೇನನೀಂಟುತ್ತುಮಗ್ಗಳದೊಳ್ಪರಿವ ಗೂಗಿನಿಂ ತಣಿಪನಾನಿನ್ನ ಶೀಕರ್ಣಮಂ (ಚಿಕವ. ೬-೨೫೩). [< ಸಂ. ಶ್ರೀಕರ್ಣ]

ಶೀಕರ (ನಾ). ತುಂತುರು; ಹನಿ: ಆಕಾಶಕ್ಕುಚ್ಚಳಿಸುವನೇಕಪಯಶ್ಶೀಕರಂಗಳಿಂದಂ ಜ್ಯೋತಿರ್ಲೋಕಮಿದೊಂದುಂಟು (ಅದಿಪು.೭-೯೪); ಅಮರನದೀಶೀಕರರೋದಾರತಾರಾ ರಾಮಂ . . . ಆನಂದಮಂ ಮಾಡುಗೆಂದುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೧); ತರಳತರತರಂಗಾ ವರ್ತಗರ್ತನೀಹಾರಶೀಕರದ ನಿಕರಂ . . . ಜಳೂಕವ್ಯಾಳಕೋಳಾಹಳಧ್ವಾನವೆರಸಿ ಜಲನಿಧಿ ಮಱೆದುದು (ಹರಿಕಾ. ೧-೩೩). [ಸಂ.]

ಶೀಕರಣೆ 'ಸೀಕರಣೆ' ನೋ.

ಶೀಕೆ (ನಾ). ಭೂಮಿಯ ಒಂದು ಅಳತೆ (?) : ಕಿಕ್ಕುಂದನಾಡ ನಡುಭಾಗಿಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವದತ್ತ ಹೊಜಗಾಗಿ ಕೇ ೬ ಕಂ ಶೀಕೆ ೧ ಶೆಡೆ ೨೫ಂ ಕೊಳುವ ವರಹ ಗದ್ಯಾಣ ೧೨೭ (ಮೈಆಿ. ೧೯೩೩, ೨೪-೪೫ ; ಸು.1366). [?]

ಶೀಗೆ 'ಸೀಗೆ' ನೋ.

ಶೀಗೆಕಾಯಿ 'ಸೀಗೆಕಾಯಿ' ನೋ.

ಶೀಗೆಹುಣ್ಣಿಮೆ 'ಸೀಗೆಹುಣ್ಣಿಮೆ' ನೋ.

ಶೀಘ್ರ (ಗು). ೧. ವೇಗದಿಂದ ಕೂಡಿದ; ತ್ವರಿತವಾದ. (ನಾ). ೨. ಜಾಗ್ರತೆ; ತ್ವರೆ: "ಇನಿತು ಬೋಂಕನೆ . . . ಚಕ್ರನಯನಲ್ ನೋಡಲಿಳಿಗಿದುವ ಶೀಘ್ರಾರ್ಥ ಮಕ್ಕುಂ" (ಕಬ್ಬಿಗ. ೪೯); ಒಂದು ದಿನದಲ್ಲಿ ಹೊತ್ತುದಕವಂ ಶೀಘ್ರದಿಂದ ತರುತ್ತ ಹಳ್ಳವನಾಟೆದಾಟಲು (ಬಸವ. ೪೪-೫). ೩. ಬಾಣಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಧ : ಪಾತಂ ಲಕ್ಷ್ಯಂ ಶೀಘ್ರಂ ಘಾತಂ ಬಹುವೇಗಮೆಂಬಿವಯ್ದೇಸಿನೊಳಂತೀತನ ದೊರೆಯಿಲ್ಲನಿಸಿದುದಾತನ ಬಿಲ್ಬಲ್ಮೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೮೫). [ಸಂ.]

ಶೀಘ್ರಕಾರಿ (ನಾ). ವೇಗವಾಗಿ ಕೆಲಸಮಾಡುವವನು; ಅವಸರದವನು : ಎಲ್ಲೆ ಶೀಘ್ರಕಾರಿಯೇ ಬಳಿಗಾರ ಶೆಟ್ಟಿಯಾದ ಚಂದನದಾಸನಂ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಾರೆಂದು ಹೇಳಲು (ಮುದ್ರಾಮಂ.೨೯೮). [ಸಂ. ಶೀಘ್ರಕಾರಿನ್]

ಶೀಘ್ರಕೋಪಿ (ನಾ). ಬೇಗನೆ ಸಿಟ್ಟು ಬರುವ ಸ್ವಭಾವದವನು ; ಮುಂಗೋಪಿ: ಆ ಶೀಘ್ರಕೋಪಿಯ ಬಳಿಗೆ ಇವನನ್ನು ಕಳಿಸಿದರೆ ಜಗಳ ಕಟ್ಟಿಟ್ಟದ್ದು (ರೂಢಿ).

[ಸಂ. ಶೀಘ್ರಕೋಪಿನ್]

ಶೀಘ್ರಗಾಮಿ (ನಾ). ವೇಗವಾಗಿ ನಡೆಯುವವನು; ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ಹೋಗುವವನು. [ಸಂ. ಶೀಘ್ರಗಾಮಿನ್]

ಶೀಘ್ರತೆ (ನಾ). ವೇಗ ; ತ್ವರೆ : ಬಲ್ಮೆ ಶೀಘ್ರತೆ ಕಿಱಿದುಂಟು ಪೇಟ್ವೊಡ ವರನ್ನಳವಲ್ಲದುದಂತಣಂ ಸರಸ್ವತಿ ವರವಿತ್ರವೋಲ್ಮೆಲಬರೋದದ ಕೇಳದ ಕಲ್ಲಳಂತೆ ಗರ್ವಿತರಡಸಿರ್ಪರರ್ಥ ಕೃತಿಗೇಂ ಮತಿವಂತರೊ ಪುಣ್ಯವಂತರೋ (ಗದಾಯು. ೧-೫೦).

[ಸಂ. ಶೀಘ್ರತಾ]

ಶೀಘ್ರಲಿಖಿತ (ನಾ). ವೇಗವಾಗಿ ಬರೆಯುವ ಬರಹದ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ : ನಾಗನಾರ್ಯ್ಯನ ಶೀಘ್ರಲಿಖಿತಂ (ಸೌಇಇ. XI - i, ೪೨-೩೬ ; ಸು. 971). [ಸಂ.]

ಶೀಘ್ರಲಿಪಿ (ನಾ). ಭಾಷಣ ಮುಂತಾಗುವವನ್ನು ಯಥಾವತ್ತಾಗಿಯೂ ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿಯೂ ಬರೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಬಳಸುವ ಸಂಕೇತಲಿಪಿ : ಶೀಘ್ರಲಿಪಿಯಿಂದ ಬರೆದುಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಶ್ರೀಧರ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದ (ವಾತ್ಸಲ್ಯ. ೧೦೦). [ಸಂ.]

ಶೀಘ್ರವೇಧಿ (ನಾ). ವೇಗವಾಗಿ ಬಾಣಪ್ರಯೋಗವಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ನಿಪುಣನಾದವನು; ನಿಷ್ಣಾತನಾದ ಬಿಲ್ಲುಗಾರ: "ಲಘುಹಸ್ತಃ, ಶೀಘ್ರವೇಧೀ — ಈ ೨ ಶೀಘ್ರವಿಸುವಾತಂ" (ಹಲಾಯು. ೭೭-೩೧೭). [ಸಂ. ಶೀಘ್ರವೇಧಿನ್]

ಶೀಘ್ರಸಂಧಾನ (ನಾ). ವೇಗವಾಗಿ ಬಿಲ್ಲಿಗೆ ಬಾಣವನ್ನು ಹೂಡುವಿಕೆ, — ಸೇರಿಸುವಿಕೆ: ಅಂತು ಕಡುಗೆಯ್ಯನಾಗಿ ಶೀಘ್ರಸಂಧಾನಮಿಸುವಶ್ವಗ್ರೀವನ ತಕ್ಕುಂ ಬೇಗಯ್ಮೆಯುಂ ಕಿಡೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೭೦ ವ). [ಸಂ.]

ಶೀಘ್ರಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). = ಶೀಘ್ರವೇಧಿ: ಶೀಘ್ರಾಸ್ತ್ರನಾದ ಅರ್ಜುನನು ನನ್ನ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಹೂಡಿದ ಅಂಥ ದಿವ್ಯರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಯುದ್ಧಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಉಪಕ್ರಮಿಸಿದರೆ . . . ಅವನಿಗೆ ಯಾರು ಸಮನಾಗಬಲ್ಲರು? (ವಚಭಾ. ೭೧). [ಸಂ.]

ಶೀಘ್ರಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ; ದಂತಿಮರ; "ಪ್ರತ್ಯಕ್ಪರ್ಣೀ" (ಪಂಚಿತ. ೨೪೪). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ; ರಕ್ತಪದಿ: "ಹತ್ತಿದರ ಮುರುಟುಹಂ ರಕ್ತಪದಿ ಶೀಘ್ರಿಯದು" (ಮಂಗರಾ. ೪೩-೪೩). [ಸಂ. ಶೀಘ್ರಾ]

ಶೀತ$_1$ 'ಸೀನ್$_1$' ಪರಾ.

ಶೀತ$_2$ (ಗು). ೧. ತಣ್ಣಗಿರುವ; ಶೈತ್ಯವುಳ್ಳ. (ನಾ). ೨. ಚಳಿ; ಶೈತ್ಯ; ಥಂಡಿ: ಶೀತದಿನುಷ್ಣದಿನುತ್ಕಟವಾತದಿನನ್ಯೋನ್ಯಘಾತದಿಂ ತೀವ್ರರುಜಾವ್ರಾತದಿಂ . . . ನೋಗುಂ ಸಾಗುಂ (ಜೀವಸಂ. ೯೭-೫); ಶೀತ ಮಿಾಂದವನಿಗೆ ವಾತದ ಭಯವೇನು ? (ಗಾದೆ). ೩. ನೀರು; ಉದಕ. ೪. ಜಡ; ಸೋಮಾರಿ. ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ; ಹಬ್ಬೆಯ ಗಿಡ: "ವಾನೀರಃ. ವಂಜುಳಃ. ಶೀತಃ. ವಿದುಳಃ, ವೇತಸಃ — ಈ ೫ ಹಬ್ಬೆ(ಬ್ಬೆ)ಯ ಮರಂ" (ಹಲಾಯು. ೩೩-೪೪). ೬. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ; ಚಳ್ಳೆಗಿಡ: "ಶೇಲುಃ, ಶ್ಲೇಷ್ಮಾತಕಃ, ಶೀತಃ, ಉದ್ದಾಲಃ, ಬಹುವಾರಕಃ — ೫ ಚಳ್ಳೆಮರ, ಬೆಂಕೇಕಾಯಿಗಿಡ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೯೯). ೭. ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು: ರೌರವ ಧ್ವಾಂತ ಶೀತ ಉಷ್ಣ ಸಂತಾಪ ಅಂಬುಜ ಮಹಾಂಬುಜ ಕಾಲಸೂತ್ರಂಗಳೆಂಬವೇ ನರಕಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೧೫೧). [ಸಂ.]

ಶೀತಕ (ನಾ). ೧. ತಣ್ಣಗಿರುವ ಪದಾರ್ಥ. ೨. ಜಡ; ಸೋಮಾರಿ: "ಮಂದಃ . . . ಶೀತಕಃ, ಅಲಸಃ, ಅನುಷ್ಣಃ — ೬ ಆಲಸ್ಯಕಾರನ ಪೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೧೨). ೩. ತಣ್ಣಗೆ ಇಡುವಂಥದು: ಘನೀಂಗಾಲದ ಡೈಆಕ್ಸೈಡ್ ಮತ್ತು ಈಥರ್ ಇವುಗಳ ಮಿಶ್ರಣ ಒಳ್ಳೆಯ ಶೀತಕ (ರೆಫ್ರಿಜಿರೆಂಟ್) ಎಂಬುದನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದ (ಕಪಕೋ. I, ೩೦೨). ೪. ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ತಣ್ಣಗೆ ಇರಿಸುವ ಸಾಧನ, — ಸಲಕರಣೆ: "ತಣ್ಣಿಸುವ ಪಾತ್ರ; (ಬಿಸಿ) ಆರಿಸುವ ಪಾತ್ರ; ಶೀತಕ" (Cooler. ೩೦೯೨). [ಸಂ.]

ಶೀತಕರ (ನಾ). ೧. ತಂಪಾದ ಕಿರಣಗಳುಳ್ಳವನು; ಚಂದ್ರ: ತ್ರಿದಶಾಧೀಶ್ವರಮಂತ್ರಿ ಶೀತಕರರೆಂಬೀಯಿರ್ವರುಂ ಕರ್ಕಗೇಹದೊಳಿರ್ದಂದು (ಜಾತತಿ. ೬-೧೫): ಶೀತಕರನಿಂ ಸಾಂದ್ರತರಕೌಮುದೋಜ್ವಳಂ ಪುಟ್ಟುವಂತಿರೆ ಪುಟ್ಟಿದಂ ಶಿವನ ಶಿಶುವಲ್ಲಿ (ಬಸವ. ೧-೧೫). ೨. ಕರ್ಪೂರ. ೩. [ಛಂದ] ಒಂದು ಗುರುವಿನ ನಂತರ ಎರಡು ಲಘುಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಒಂದು ಅಕ್ಷರಗಣ ; ಭಗಣ : ಶೀತಕರ ತೋಯಂ ದ್ಯೋತಿಸಿರೆ . . . ಶಶಿಕಾಂತಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೭೭). [ಸಂ.]

ಶೀತಕರಧರ (ನಾ). ಚಂದ್ರನನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು; ಶಿವ: ಪ್ರೀತಿಯಿಂದುಂತಾಡುತಾಡುತ ಶೀತಕರಧರನೊಲಿದ ಭಕ್ತನು ಭೂತಳೇಶನು ನಗಲು (ಬಸವ. ೪೩-೯); ಶೀತಕರಧರನ ಪೂಜಾಸೌಖ್ಯದಿಂ ಘನಪುರಾತನರ ವಚನಾಗಮಾರ್ಥಮಂ ಬಿತ್ತರಿಪ ಗೀತಗಳ ಸೊಗಸಿನಿಂದಿರೆ ಬಂದುದಾ ಶರತ್ಕಾಲ (ಭಾವಚಿಂ. ೭-೧೫). [ಸಂ.]

ಶೀತಕಷಾಯ (ನಾ). ತಂಪನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಕಷಾಯ: ಔಷಧಗಳನಿಡಿದು ಉದಯ ತೊಡಗಿ ಸಾಯಂಕಾಲ ಪರ್ಯಂತ ನೆನೆಯಿಕ್ಕಿ ಹಿಂಡಿಕೊಂಡುದು ಶೀತಕಷಾಯವೆನಿಸಿಕೊಂಬುದು (ವೈದ್ಯಸಾ. I, ೧೧೫); ದ್ರಾಕ್ಷಿಹಣ್ಣು, ಯಷ್ಟಿಮಧುಕ . . . ಇವಂ ಕಷಾಯವನಿಟ್ಟಾದರೂ ಶೀತಕಷಾಯವನಾದರೂ ಸೇವಿಸೆ ಸಮಸ್ತತೃಷ್ಣೆ, ಮದಮೂರ್ಛೆ, ಬುದ್ಧಿಭ್ರಂಶ ಇವೆಲ್ಲ ಪರಿಹರಮಕ್ಕುಂ (ಸಕಷ್ಟ. ೨೬೫). [ಸಂ.]

ಶೀತಕಾಲ (ನಾ). ಚಳಿಗಾಲ; ಶಿಶಿರಋತು; ಹೇಮಂತ: ಕಾಲಭೇದ — ಕಾಲವು ಸಂಕ್ಷೇಪದಿಂದ ಶೀತಕಾಲ, ಉಷ್ಣಕಾಲ, ವರ್ಷಾಕಾಲವೆಂದು ಮೂರುತೆರನಾಗಿರುವುದು (ಸಕಷ್ಟ. ೧೫); ಈ ಆರುತಿಂಗಳುಗಳ ಮಧ್ಯದ ಮೂರುತಿಂಗಳು ನಮ್ಮ ಶೀತಕಾಲ (ನಕ್ಷತ್ರ. ೪೩). [ಸಂ.]

ಶೀತಕಿರಣ (ನಾ). ತಂಪಾದ ಕಿರಣಗಳನ್ನುಳ್ಳವನು ; ಚಂದ್ರ : ಯಾದವಕುಲ ಮಹಾಂಬುನಿಧಿ ಶೀತಕಿರಣಂ ತನ್ನ ಶರಣರನುಳಿದನೊ (ಜೈಮಿಭಾ. ೪-೪); ವನದ ಚಕೋರದ ಸವಿಮುತ್ತಿದಾವುದು ಹರಿಣವಿಲ್ಲದ ಶೀತಕಿರಣ (ಇಂಚಾಪ. ೧೭೯-೩೧). [ಸಂ.]

ಶೀತಕೃತ್ಕರ (ನಾ). ೧. ತಣ್ಣನೆಯ ಕಿರಣಗಳಿಂದ ತಂಪನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು; ಚಂದ್ರ. ೨. ತಂಪನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಚಂದ್ರನ ಕಿರಣ: ಚೂತವನಪ್ಪಿ ಪುಷ್ಪವತಿಯಾದುದು ಮಲ್ಲಿಗೆ ಶೀತಕೃತ್ಕರವ್ರಾತಮನಪ್ಪಿಯೊಪ್ಪೆ ಕರಗಿತ್ತು ಹಿಮೋಪಲಂ (ಗಿರಿಕ. ೪-೧೧೨). [ಸಂ.]

ಶೀತಗು (ನಾ). = ಶೀತಕರ ೧: ಜಲರುಹಬಂಧು ಚಂದ್ರಮನಿನಕ್ಕೆ ವಿಲಗ್ನದಿನಕ್ಕೆ ಪತ್ತಜಿಯೊಳ್ ನಿಲೆ ಪಿತೃವಿಂ ಧನಂ ಸಮನಿಕುಂ ನಿಲೆ ಶೀತಗು ಮಾತೃವಿಂ (ಜಾತತಿ. ೧೧-೧). [ಸಂ.]

ಶೀತಜ್ವರ (ನಾ). ಚಳಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಜ್ವರ: "ಹಿಮಘರ್ಮಮನೆ ಶೀತಜ್ವರಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೪-೪); ಶೀತಜ್ವರವು ದೇಹವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುವ ಕ್ರಮ — ತ್ವಕ್ಕನಾಶ್ರಯಿಸಿರುವ ಶ್ಲೇಷ್ಮವಾಯುಗಳು ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಶೀತಜ್ವರವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುವು (ಸಕಷ್ಟ. ೧೦೦). [ಸಂ.]

ಶೀತದಂತ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ದಂತರೋಗ: ದಂತಗಳಿಗೆ ಆಧಾರವಾದ ಮಾಂಸ ಕೆಟ್ಟು ಕಪ್ಪಾಗಿ ಮೃದುವಾಗಿ ದುರ್ಗಂಧಸಹಿತವಾಗಿ ರಕ್ತವು ಸುರಿವದು. ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿದ್ದುದು ಶೀತದಂತವೆನಿಸಿಕೊಂಬುದು. ಇದು ಶ್ಲೇಷ್ಮರಕ್ತಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟುವದು (ವೈದ್ಯಶಾ. II. ೧೨೩). [ಸಂ.]

ಶೀತದ್ಯುತಿ (ನಾ). ಚಂದ್ರ : ಶೀತದ್ಯುತಿ ನಿಚ್ಚಂ ಕಂದುತುಂ ಕುಂದುತು ಮುದಯಿಪ ವೆಂಬುಕ್ತಿಗಾ ಕಾಂತೆ ಪೋಲ್ತಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೯೧). [ಸಂ.]

ಶೀತಬಾಧೆ (ನಾ). ಶೈತ್ಯದಿಂದಾಗುವ ತೊಂದರೆ; ಥಂಡಿಯಿಂದಾಗುವ ಬಾಧೆ: ಅಗ್ನಿಷ್ಟಿಕೆಯನ್ನು ಸಂತತವೂ ಉರಿಸುತ್ತಾ ಶೀತಬಾಧೆಯನ್ನು ದೂರವಿರಿಸಿರಬಹುದು (ಸಂಚರು. ೪೦). [ಸಂ. ಶೀತಬಾಧ]

ಶೀತಭೀತ (ನಾ). ಚಳಿಗೆ ನಡುಗುವವನು, - ಹೆದರುವವನು: ವನಿತಾಪುತ್ರರತಂ ವಿಲಜ್ಜನಲಸಂ ಧರ್ಮಧ್ವಜಂ ಶೀತಭೀತನಧೋಭಾಗಕೃಶಂ (ಜಾತತಿ. ೧೭-೧೦). [ಸಂ.]

ಶೀತಭೀರು (ಗು). ೧. ಚಳಿಗೆ ಹೆದರುವ. (ನಾ). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಲ್ಲಿಗೆ: "ತೃಣಶೂಲ್ಯಂ . . . ಮಲ್ಲಿಕಾ, ಭೂಪದೀ, ಶೀತಭೀರುಃ — ೪ ಮಲ್ಲಿಗೇಗಿಡದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೨೪). [ಸಂ.]

ಶೀತಮರೀಚಿ (ನಾ). = ಶೀತಕರ ೧: ಸೊಗಯಿಪ ತಾರಕೋತ್ಕರದ ಮಧ್ಯದ ಶೀತಮರೀಚಿ ರೋಹಿಣೀಯುಗಮನೆ ಚೆಲ್ವುವೆತ್ತ . . . ವನಿತಾಳಿಯ ಮಧ್ಯದೊಳಂದು ನಾಡೆಯುಂ ಬಗೆಗೊಳಿಸಿತ್ತು ಮತ್ತಜಿತಸೇನಮಹೀಶಶಶಿಪ್ರಭಾಯುಗಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೭-೧೫೦). [ಸಂ.]

ಶೀತಮಾರುತ (ನಾ). ತಣ್ಣನೆಯ ಗಾಳಿ; ತಂಪಾದ ಗಾಳಿ: ಶೀತಮಾರುತಗಳು . . . ಧ್ರುವದ ಕಡೆಯಿಂದ ಸಮಶೀತೋಷ್ಣವಲಯದ ಕಡೆಗೆ ವರ್ಷವೆಲ್ಲಾ ಬಹಳ ತಣ್ಣಗೆ ಗಾಳಿ ಬೀಸುತ್ತದೆ (ಭೂವಿವ. ೬೧). [ಸಂ.]

ಶೀತರುಕ್ತನುಜಾತ (ನಾ). ಚಂದ್ರನ ಮಗ; ಬುಧ: ಶೀತರುಕ್ತನುಜಾತಂ ಪದಿನೈದಜೊಳ್ . . . ನಿಂದೊಡಲ್ಲಿ ನಿಜೋಚ್ಚಾಲಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪರಮೋಚ್ಚಸ್ಥಾಯಿ ತಾನಾ ಗ್ರಹಂ (ಜಾತತಿ. ೧-೪೧). [ಸಂ.]

ಶೀತರುಕ್ಸುತ (ನಾ). = ಶೀತರುಕ್ತನುಜಾತ: ಇರೆ ಜಲಲಗ್ನದೊಳಸಿತಂ . . . ಶೀತರುಕ್ಸುತಂ ನೋಡಲುದಕದೊಳ್ ಪೆಱುಗುಮವಳ್ (ಜಾತತಿ. ೪-೨೦). [ಸಂ.]

ಶೀತರುಚಿ (ನಾ). = ಶೀತಕರ ೧: ಪ್ರೀತಿಯಿಂದಂಬುಧಿಗೆ ಮಣಿಯಂ ಶೀತರುಚಿಗಳೆಯುಂ ಕೊಡುವವೊಲು ಪೂತ ನವರತ್ನಾಂಬರಂಗಳನಿತ್ತು (ಬಸವ ೧೧-೧೮). [ಸಂ.]

ಶೀತರೋಚಿ (ನಾ). = ಶೀತಕರ ೧: ಖರಕಿರಣಂ ತೀವ್ರಂ ಶೀತರೋಚಿ ಜಡಮೂರ್ತಿ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷಂ ಸ್ತಬ್ಧಂ ನಿರತಿಶಯಗುಣಂಗೀ ನೃಪವರಂಗೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೭೭); ಪಾಪಯುಗ್ಮಮಧ್ಯದೆ ಚತುರಸ್ರರಾಶಿಗಳೊಳಸ್ತ್ರದೊಳಕ್ಕಿರೆ ಶೀತರೋಚಿ ಪುಟ್ಟಿದ ಮನುಜಂ ಸುಧಾರಸಮನೀಂಟಿದೊಡಂ ಬದುಕಲ್ಕೆ ಬಲ್ಲನೇ (ಜಾತತಿ. ೬-೪೧). [ಸಂ. ಶೀತರೋಚಿಸ್]

ಶೀತಲ, ಶೀತಳ (ಗು). ೧. ತಣ್ಣಗಿರುವ; ತಂಪಾಗಿರುವ. (ನಾ). ೨. ತಂಪು; ಶೈತ್ಯ. ೩. ತಂಪಾದ ಪದಾರ್ಥ; ಶೈತ್ಯವಸ್ತು : ತಿಳದೊಳ್ ಶೀತಲದೊಳ್ ಪಯೋವಿಕೃತಿಯೊಳ್ ನೀರೊಳ್ . . . ಉಪ್ಪಿನೊಳ್ ಜನಿಯಿಕುಂ ಶ್ಲೇಷ್ಮಂ ವಸಂತಾಗ್ರದೊಳ್ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೬). ೪. ಶಾಂತಸ್ವಭಾವದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಸೌಮ್ಯ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯವನು: ಲವಲೇಶವಾದರೂ ಹೊಟ್ಟೆಯ ಕಿಚ್ಚಿನ ಕಿಡಿಕಾರದಂಥ ಶೀತಲರು (ಇಂಚಾಪ. ೨೨-೯೮). ೫. ಸೋಮಾರಿ; ಆಲಸಿ; ಮೈಗಳ್ಳ: "ಅಳಸಂ ಮಂದಂ ಜಡಂ ಮಂಥರನೆನಿ (ಪನವನುಂ) ಶೀತಲಂ ದೀರ್ಘಸೂತ್ರಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೦೦-೧೧). ೬. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : "ವಾತಕಃ, ಶೀತಲಃ, ಅಪರಾಜಿತಾ, ಶತಪರ್ಣೀ — ೪ ಸಿಡಿಲೊಲ್ಲದ ಗಿಡ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೪೬). ೭. [ಜೈನ] ತೀರ್ಥಂಕರರಲ್ಲಿ ಹತ್ತನೆಯವನು : ವೃಷಭ . . . ಶೀತಲ . . . ವರ್ಧಮಾನರಂಬಿಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ವರ್ ತೀರ್ಥಕರರ್ (ಚಾವುಂಪು. ೪೦೨). **ಶೀತಳ**: ೨. ಜಳಮಂ ಶೀತಳಮಂ ನಿರಸ್ತಮಳಮಂ ತೀವಿರ್ದ ಕುಂಭಂಗಳಾಗಳೆ . . . ಎತ್ತಿ ಬಿತ್ತರಿಸಿದರ್ ಗಂಧೋದಕಸ್ನಾನಮಂಗಳಮಂ ತೀರ್ಥಕರಂಗೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೧-೪೬); ಪಾತಿವ್ರತ್ಯದೇಳ್ಗೆಯ ಪರಿಕಿಪನೆಂದೋಕು ರಾಘವನುಸಿರ್ದೊಡನೆ ಸೀತೆ ಬೆಂಕಿಯ ಪುಗೆ ಶೀತಳಮಾದುದು (ಪದಬು. ೨-೪೬). ೮. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಶೀತರೋಗ; ಸನ್ನಿಪಾತ: "ಶೀತಳಮೆನಲು ಸನ್ನಿ" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೪-೪). [ಸಂ.]

ಶೀತಲಕ್ರಿಯೆ (ನಾ). ತಂಪುಂಟುಮಾಡುವಿಕೆ; ಶೈತ್ಯೀಕರಣ: ಮನುಷ್ಯಲೋಕದೊಳಾದ ಸುಖಮಲ್ಲ ದಾಹಕ್ಕೆ ಶೀತಲಕ್ರಿಯೆಗೆಯ್ವಂತೆ ನೋವನಾಜಿಸುವ ಸುಖಂ ಅದು ಸುಖಮ (ಜೀವಸಂ. ೫೧-೨೪ ವ). [ಸಂ. ಶೀತಲಕ್ರಿಯಾ]

ಶೀತಲೆ (ನಾ). ಸಿಡುಬು; ಮೈಲಿ: (ಕ). [ಸಂ. ಶೀತಲಾ]

ಶೀತವಲಯ (ನಾ). [ಭೂಗೋಳ] ಶೈತ್ಯವು ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ ಸಮಭಾಜಕ ವೃತ್ತದ ಉಭಯಪಾರ್ಶ್ವಗಳಲ್ಲಿರುವ ಭೂಭಾಗ: ಅತ್ಯಂತಶೈತ್ಯಕರವಾದ ಭೂಭಾಗಗಳಿಗೆ ಶೀತವಲಯಗಳು . . . ಎಂದು ಹೆಸರು (ಭೂಗೋಳ. ೯); ಉತ್ತರದಕ್ಷಿಣಮೇರುವೃತ್ತಗಳ ಒಳಭಾಗದಲ್ಲಿರತಕ್ಕವು ಅನುಕ್ರಮವಾಗಿ ಎರಡು ಶೀತವಲಯ (ಭೂವಿವ. ೧೯). 'ಉಷ್ಣವಲಯ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಶೀತವಾತ (ನಾ). ೧. ತಣ್ಣನೆಯ ಗಾಳಿ; ಥಂಡಿಗಾಳಿ: ಪನ್ನಗವಿತತಿ ರಸಾರಂಧ್ರಮಂ ಪಾಂಥವರ್ಗಂ ವರಕಾಂತಾಶ್ಲೇಷಮಂ ಕೆಯ್ಕೊಳಲಲೆದುದುದೀಚೀಭವಂ ಶೀತವಾತಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೬-೩೩). ೨. ಶೈತ್ಯದಿಂದುಂಟಾಗುವ ವಾತರೋಗ: ಸವಳದ ಸಿತಘೃತಮಿಶ್ರಿತಮವುಂಗುರುಂ ಸೂಸಲೆಂಬಿವಂ ಸೇವಿಸೆ . . . ಶೀತವಾತಮುಂ ಕೆಟ್ಟು ನಿರುಜನಕ್ಕುಂ ಮನುಜಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೭). [ಸಂ.]

ಶೀತವೇತಾಳವಿದ್ಯೆ (ನಾ). ಮನುಷ್ಯ, ಪ್ರಾಣಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ರೂಪಾಂತರಗೊಳಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಾಂತ್ರಿಕವಿದ್ಯೆ: ಮನೋಹರ ನಗರದ ಭೀಷಣ ಸ್ಮಶಾನದೊಳು ಶೀತವೇತಾಳವಿದ್ಯೆಯಿಂ ಕುಮಾರನಂ ಜರತೀರೂಪುಧರನಂ ಮಾಡಿ ಬಿಸುಟು ಪೋಪುದುಂ (ಚಾವುಂಪು. ೭೪). [ಸಂ. ಶೀತವೇತಾಲವಿದ್ಯಾ]

ಶೀತಶಿವ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು ; ಸಬ್ಬಸಿಗೆ. ೨. ಕಲ್ಲುಹೂವು; ಶಿಲಾಪುಷ್ಪ: "ಕಾಲಾನುಸಾರ್ಯಂ, ವೃದ್ಧಂ, ಅಶ್ಮಪುಷ್ಪಂ, ಶೀತಶಿವಂ, ಶೈಲೇಯಂ – ೫ ಕಲ್ಲುಹುವ್ವಿನ ಪೆಸರು, ಶಿಲಾಪುಷ್ಪ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೪೦). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉಪ್ಪು; ಸೈಂಧವಲವಣ: "ಸೈಂಧವಃ, ಶೀತಶಿವಂ, ಮಾಣಿಬಂಧಂ — ೩ ಸಿಂಧುಜ, ಸೈಂಧಲವಣದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೫೫). ೪. ಹಾಲುಮಡ್ಡಿ; ಗುಗ್ಗುಳ: (ಕ). [ಸಂ.]

ಶೀತಶಿವೆ (ನಾ). = ಶೀತಶಿವ ೧: "ಶಾಲೇಯಃ, ಶೀತಶಿವಾ . . . ಮಿಶ್ರೇಯಾ — ೬ ಸಬ್ಬಸಿಗೆ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೫). [ಸಂ. ಶೀತಶಿವ]

ಶೀತಳ 'ಶೀತಲ' ನೋ.

ಶೀತಳಿಕೆ$_1$ (ನಾ). ನೆಮ್ಮದಿ; ಸಮಾಧಾನ : ಕೂಷ್ಮಾಂಡಗಣವರ್ಯ ಬೇವಸಂಬಳೆದು ಮುಮ್ಮುಳಿಗೊಳ್ಳ ಸಂದಿಯು ಮನಕ್ಕೆ ಶೀತಳಿಕೆ ಸಂಭವಿಸಿ ಪುರುಳೊಗೆವಂತೆ ಸಾರ ಮಾಧುರ್ಯೋತ್ತರವ ನುಡಿದನು (ನಂದಿಮಾ. ೧೦-೪).
[ಶೀತಳ (= ಶೀತಲ) + — ಇಕೆ]

ಶೀತಳಿಕೆ$_2$ (ನಾ). ತಾವರೆ: ಒತ್ತುವ ಶೀತಳಿಕಾಕದಂಬಕಂ ಬೀಸುವ ಪುಷ್ಪವೀಜನವಮರ್ಚುವ ಕಪ್ಪುರವಚ್ಚವಾಗಳುಂ ಪೂಸುವ ಚಂದನಂ ಬಿಸುಪನಾಜಿಸಲಾಜವೆ ಸತ್ಯಭಾಮೆಯಾ (ಜಗವಿ. ೧೧-೨೦). [< ಸಂ. ಶೀತಲಕ]

ಶೀತಾಂಗಿ (ನಾ). ಶೀತಶರೀರಪ್ರಕೃತಿಯುಳ್ಳವಳು: ವಿನುತಶ್ಯಾಮೆ ಮೃದುಚ್ಛವಿ ದ್ವಿಜನಖಾಕ್ಷಿದ್ವಂದ್ವೆ ಶೀತಾಂಗಿ ಮಾನಿನಿ (ಮದತಿ. ೫-೨). [ಸಂ. ಶೀತಾಂಗೀ]

ಶೀತಾಂಬು (ನಾ). ತಣ್ಣಗಿರುವ ನೀರು; ತಂಪಾದ ಜಲ: ಯಶೋಭದ್ರೆ . . . ಇದಂ ಕೇಳ್ದು ತಟ್ಟನೆ ಮೂರ್ಛಾಗತೆಯಾಗೆ ಬಂಧುಜನಮೆಲ್ಲಂ ಬಂದು ಶೀತಾಂಬುವಂ ಘನವಾಗಲ್ತಳಿದಾಗಳೆಚ್ಚಱಿಸಲ್ (ಸುಕುಮಾ. ೧೨-೧೯); ಸೊಗಯಿಸುವ ಶೀತಾಂಬುಧಾರೆಯ ನೀಂಟುತೆ (ಚೈಮಭಾ. ೩-೧೨). [ಸಂ.]

ಶೀತಾಂಶು (ನಾ). ತಂಪಾದ ಕಿರಣಗಳುಳ್ಳವನು; ಚಂದ್ರ: ಇನನಂ ಶೀತಾಂಶುವಂ ಮಂಜಿನ ಮುಗಿಲ ಪೊಡರ್ಪಿಂ ಜನಂ ಕಾಣದಾಕಂಪನವಂ ಕೈಕೊಳ್ವುದುಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧-೮೦) ; ಕೀಲಿಸಿದ ಹೃದ್ಬೀಜಬಿಂದು ಚಢಾಳಿಸಿದ ಶೀತಾಂಶುವಾಗಲು ಮೇಳವಿಸಿ ತನುವೊಪ್ಪುತಿರ್ದುದು ಪಾರ್ವತೀಪತಿಯ (ಪ್ರಭುಲಿ. ೨-೧೦) ; ಒಡಲಿನೊಂದು ಸೂಡುಂ ಸೀತಾಂಗನಾವದನಶೀತಾಂಶುದರ್ಶನದತ್ತಣಂ ತಿಳಿದು ಮಾರ್ಪಟ್ಟುದೋ ಎನೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೨೯-೨೨). [ಸಂ.]

ಶೀತಾದ್ರಿಜಾತೆ (ನಾ). ಹಿಮವಂತನ ಮಗಳು; ಪಾರ್ವತಿ; ಗಿರಿಜೆ: ಶೀತಾದ್ರಿಜಾತಾರ್ಧಶೋಭಿತಶರೀರ ಮನ್ಮಾಥ ನಿಗಮಾತೀತನೆ . . . ರಕ್ಷಿಸೆನ್ನಂ (ಪ್ರಾಥಶಾ. ೯-೧).
[ಸಂ. ಶೀತಾದ್ರಿಜಾತಾ]

ಶೀತಾಶ್ಮ (ನಾ). ಹಿಮಗಲ್ಲು; ಮಂಜುಗಡ್ಡೆ: ತಪ್ತಾಶ್ಮಂ ಶೀತಾಶ್ಮದಂತಿರೆ ಕೋಡುಗುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೮೫). [ಸಂ. ಶೀತಾಶ್ಮನ್]

ಶೀತಾಳ$_1$ 'ಸೀತಳ' ನೋ.

ಶೀತಾಳ$_2$ 'ಸೀತಾಳೆ' ನೋ.

ಶೀತಾಳು (ಗು). ಶೈತ್ಯದಿಂದ ಸೊರಗಿದ: ಶೀತಾಳುಕಮಲೋಪಮಿತಮೆನಿಸಲಾ ಮೊಗಂ ಮೇತಾಳಸೋಂಕನನುಕರಿಸಿ ಬರೆ ಶುಭರದಂ ಸೋತಾಳಿಯಂದದೊಳ್ಕೆಡೆದಳ್ (ಪಂರಾಲಾ. ೨-೯-೨). [ಸಂ. ಶೀತಾಲು]

ಶೀತೋದಕ (ನಾ). = ಶೀತಾಂಬು : ಅಕಳಂಕಜಿನಾಭಿಷವೋತ್ಸವದೊಳ್ ನಾಂದಾಜಿಸಲ್ಕೆ ಪರಪಿದ ಕುಟಳಾಳಕದೊಳ್ ತಗುಳ್ದ ಶೀತೋದಕವನೆ ಕರ್ಬುರಿತಮಾಗಿ ಸೊಗಯಿಸಿ ತೋರ್ಕುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೫೩); ಶೀತಪ್ರದೇಶಗಳಿಂದ ಉಷ್ಣಪ್ರದೇಶಗಳಿಗೆ ಹರಿಯುವ ಉದಕಪ್ರವಾಹ ಶೀತೋದಕಪ್ರವಾಹ (ಭೂವಿವ. ೯೧). [ಸಂ.]

ಶೀಧು (ನಾ). ಮದ್ಯ; ಹೆಂಡ ; ಮಧುಃ - ಪಕ್ವವಾದ ಕಬ್ಬಿನ ರಸದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಹೆಂಡ; ಸಾರಾಯಿ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ ೧೨೫); ಅಂಥಾತ್ಮಶೀಧುಗಳ ಸಿಂಧುವನಲೆಸೆವುದೀ ದೈವಸುಂದರಭಾವ ಜಾನಪದಿಕ (ಪಲದೀ. ೪೦-೫). [ಸಂ.]

ಶೀನ (ಗು). ೧. ಹೆಪ್ಪುಗಟ್ಟಿದ; ಘನೀಭೂತವಾದ. (ನಾ). ೨. ಹೆಪ್ಪಾದುದು; ಗರಣೆ : "ಶೀನಂ ಸ್ತ್ಯಾನಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೨-೨). ೩. ಮೂರ್ಖ ; ದಡ್ಡ. ೪. ಅಜಗರ ; ಹೆಬ್ಬಾವು. [ಸಂ.]

ಶೀನು 'ಸೀನ್$_1$' ನೋ.

ಶೀಬಾರಿಬೇರು 'ಸೀಬರಿಬೇರು' ನೋ.

ಶೀಮೆ (ನಾ). ಪ್ರದೇಶ; ಪ್ರಾಂತ : ಘನಗಿರಿನಗರಕ್ಕೆ ಪಶ್ಚಿಮಭಾಗದಲ್ಲಿಯಿಹ ವೈತಳದ ಶೀಮೆ (ಎಕ. XII, ಚಿಕ್ಕನಾ. ೧-೮ ; 1622); ಬೈಲುಶೀಮೆ ಅಥವಾ ಬೆಳವಲು (ಕಥಾಗ. ೪).
[< ಸಂ. ಸೀಮಾ]

ಶೀಯುವಲ್ಲವರಸ 'ಸೀಯುವಲ್ಲವರಸ' ನೋ.

ಶೀರಣಗಾಣಿ (ನಾ). (ಉಳಿಯಿಂದ) ಕೆತ್ತನೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು (?) : ಅಂದದ ಕಂಚುಗಾಣಿರ ತಮ್ಮಟೆ ದ್ವಂದ್ವ ಅಕಸಾಲೆ ಚನಿವಾರನು ಬಂದ ಶೀರಣಗಾಣಿ ಗಾಣಿಗ ಕೇಣಿ ಮಣಿಗಾಣಿ . . . ಹಳಿದ ಅಂಗಿಯ ಹೊಲಿವ ಸೂಜಿಗ (ಸಂದಿಲೀ. ೯-೯).
[ಶೀರಣ್ < ಚೀರಣ] + – ಗಾರ (< – ಕಾಱ)]

ಶೀರಣಗೆಹಂಬು 'ಸೀರನಿಗೆಹಂಬು' ನೋ.

ಶೀರ್ಣ (ಗು). ೧. ಒಣಗಿದ; ಬತ್ತಿದ: ಅಸುರಾತ್ಮಜನ್ಮನ ಮಹಾವಿದ್ಯಾಬಲಂ ಶೀರ್ಣಪಲ್ಲಲ[ದು]ತಾಗೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೩೮). ೨. ಹಳೆಯದಾದ ; ಜೀರ್ಣವಾದ. ೩. ಹರಿದುಹೋದ; ಚಿಂದಿಯಾದ: ಎನ್ನ ಮೆಯ್ಯ ದುರ್ಗಂಧಕ್ಕೆ ಪೇಸಿ ಕಂಡವರೆಲ್ಲಮಟ್ದು ಕಳೆಯೆ ಪರೇತವನಭೂಮಿಯೊಳ್ ಜೀರ್ಣಶೀರ್ಣಚೀರಂಗಳೊಳ್ ಪುದಿದಿರಿಸಿ ಪೋಗಿ ತಾವಿರ್ಬರುಂ . . . ಬಳೆಯೆ (ಆದಿಪು. ೩-೩೮ ವ). ೪. ಸೀಳಿದ : ರಂಭಾವಲ್ಕಲಶಲ್ಕಂಗಳೊಳಂ ಶೀರ್ಣನಾಳಿಕೇರಪರ್ಣಂಗಳೊಳಂ . . . ಗೊಜ್ಜಗೆಯ ಮುಗುಳ ಗೆಜ್ಜೆಯುಮಂ ಬಂದುಗೆಯಂದುಗೆಯುಮಂ . . . ಮನೋಹರಮನ ಸಮೆದು (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೭-೧೦೫ ವ). ೫. ಕೃಶವಾದ; ತೆಳ್ಳಗಿರುವ. ೬. ಚೂಪಾಗಿರುವ; ಮೊನಚಾದ: ಪುಣ್ಯಂತಿನಗೆಟಿಗೆ ನೊಳಂ ಶೀರ್ಣಶೃಂಗಾಗ್ರದಿಂ ಮಾರ್ದೋಡೆಯುತ್ತುಂ ಪಾಯ್ದು ಪಿಂಡಂ ಕಲಂಕೆ ಕೆರೆಯುತುಂ . . . ಬಂದುದು ಮದವಿದಳತ್ಸಿಂಗಳಾಕ್ಷಂ ಮಹೋಕ್ಷಂ (ಲೀಲಾವ. ೫-೮೭). [ಸಂ.]

ಶೀರ್ಷ (ನಾ). ೧. ತುದಿ; ಅಗ್ರ : ಗಿರಿಶೀರ್ಷಗತಂಗಳ್ ಅಱುನೂಱುಯೋಜನಂ ಪೋದಲ್ಲಿರ್ಪುವು (ತ್ರ.ಪ್ರ. ೧೧೮); ಆ ಗಿರಿಯ ಶೀರ್ಷದೊಳ್ಕವಲೋಕವಿರ್ಪುದದನೀಗರಿದು ಬಣ್ಣಿಸುವರಾರು (ಶಮಾಪು. ೦-೪೫). ೨. ತಲೆ; ಶಿರ: "ಮುಂಡಃ . . . ಶೀರ್ಷಃ, ಮೂರ್ಧಾ, ಕಂ — ಈ ೮ ಮಂಡೆ" (ಪಲಾಯು. ೮೫-೩೬೪). [ಸಂ.]

ಶೀರ್ಷಕ (ನಾ). ೧. ತುದಿ ; ಅಗ್ರಭಾಗ. ೨. ತಲೆ; ಶಿರ. ೩. ತಲೆಯ ಬುರುಡೆ; ಓಡು. ೪. ತಲೆಗೆ ಧರಿಸುವ ಕುಲಾವಿ, ಟೋಪಿ, ರುಮಾಲು ಮುಂತಾದುವು: "ಶೀರ್ಷಕಂ ತಲೆಸುತ್ತು" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೦-೨೮). ೫. ಶಿರಸ್ತ್ರಾಣ; ಸೀಸಕ: "ಶೀರ್ಷಕಂ, ಶೀರ್ಷಣ್ಯಂ, ಶಿರಸ್ತ್ರಂ — ೩ ತಲೆಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಲೋಹದ ಟೊಪ್ಪಿಗೆ" (ಚಿನ್ನಾಂ.). ೬. ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಹೂವು, ಆಭರಣ ಮುಂತಾದುವು: "ಮಂಡೆಯಲಿ ಮುಡಿದ ಹೂ ಚೌರಿಗಳು ಶೀರ್ಷಕಂ" (ಮಂಗರಾ. ೬೮-೨೦); ನಾನಾರತ್ನ ಸುವರ್ಣಪಟಕವಿರಚನಾದಿ ಭೇದದಿಂ ಪ್ರತ್ಯೇಕಶೀರ್ಷಕೋಪಶೀರ್ಷಕಾವಘಾಟಕಪ್ರಕಾಂಡಕ ತರಲತರಬಂಧೋಪಪದಪಂಚಕಸಮೇತಂಗಳಾಗಿ (ಆದಿಪು. ೮-೫೪ ವ). [ಸಂ.]

ಶೀರ್ಷರತ್ನ (ನಾ). ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮಣಿ; ಚೂಡಾಮಣಿ: ಅಹಿರಾಜರುಚಿರಶೀರ್ಷರತ್ನದ್ಯುತಿಬೀಜಕರಾಂಕುರತತ್ಪ್ರತಾಪವಲ್ಲರಿ ರವಿರೋಚಿಯೆಂಬ ವಿಷಧಿಂ ದಶದಿಕ್ಕನೆ ಪರ್ಬಿ ಪೆತ್ತುದೊ (ರಾಜಶೇ. ೫-೫). [ಸಂ.]

ಶೀರ್ಷಾಭರಣ (ನಾ). ೧. ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಒಡವೆ; ಶಿರೋಭೂಷಣ. ೨. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು; ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದುದು: ಶೀರ್ಷಾಭರಣಂ ಧರೆಗುತ್ಕರ್ಷ ವಿಳಾಸನದ ಭೂಮಿ ಸಕಳಜನಕ್ಕಂ ಹರ್ಷಮನೀವುದು . . . ರಾಜಪುರಂ (ಯಶೋಚ. ೧-೨೭). [ಸಂ.]

ಶೀರ್ಷಾಸನ (ನಾ). [ಯೋಗ] ತಲೆಯನ್ನು ಕೆಳಗೆ ಮಾಡಿ ನಿಲ್ಲುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಸನ : ಆಸನಗಳಲ್ಲಿ ಶೀರ್ಷಾಸನ, ಸರ್ವಾಂಗಾಸನ ಎರಡು ಹೊತ್ತು ಮಾಡಬೇಕಾದವುಗಳಾಗಿವೆ (ಭಾರದ. ೧೩೭). [ಸಂ.]

ಶೀರ್ಷಿಕೆ (ನಾ). ತಲೆಬರಹ ; ಶಿರೋನಾಮೆ: 'ಈ ವಾರದ ವ್ಯಕ್ತಿ' ಎಂಬ ಶೀರ್ಷಿಕೆ ... ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು (ಅಪನಾ. ೭); "ಆನಂದವರ್ಧನನ ಕಾವ್ಯಮೀಮಾಂಸೆ" ಎಂಬ ... ಕೆಯಲ್ಲಿಯೂ . . . ಪ್ರಕಟವಾದುವು (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. XII, ಅಂಕ). [ಸಂ. ಶೀರ್ಷಿಕಾ]

ಶೀರ್ಷೋದಯ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಅಗ್ರಭಾಗದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ರಾಶಿ; IP ಸಿಂಹ, ಕನ್ಯಾ, ತುಲಾ, ವೃಶ್ಚಿಕ, ಕುಂಭ - ಈ ಐದು ಶೀರ್ಷೋದಯ ರಾಶಿಗಳು : ಅರಿ ನೀಚಗೃಹಂ ಪೊರ್ದಗಿರೆ ಶೀರ್ಷೋದಯದೊಳಿರೆ ಸಮಸ್ತ ಗ್ರಹಮೊಂದಿರೆ ಕರ್ಕಲಗ್ನದೊಳ್ ಶೀತರೋಚಿ ಪರಿಪೂರ್ಣನಾಗೆ ನೃಪನಕ್ಕುಮವಂ (ಜಾತಕ. ೧೨-೭). [ಸಂ.]

ಶೀಲ, ಶೀಳ (ನಾ). ೧. ನಡತೆ; ಸ್ವಭಾವ : "ಶೀಲಂ ಸುಚರಿತ್ರಮುಂ ಸ್ವಭಾವಮುಮಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೨೩-೩೩) ; ಶೀಲ ಒಳ್ಳೇದಾದರೂ ಗುಣ ಕೆಟ್ಟದ್ದು (ಗಾದೆ). ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆ; ಸದಾಚಾರ: ಶೀಲಾಲಂಕೃತೆಯನಾ ಮಹಾಸತಿಯಂ ಶ್ರೀತ್ರೈಲಾಂಬಿಕೆಯಂ . . . ಕಲಂಕಮೇಂ ಪೊರ್ದುಗುಮೇ (ಅಜಿಪು. ೧-೭೪); ವಿದ್ಯೆ ಗುಣ ಜ್ಞಾನ ಧರ್ಮ ಆಚಾರ ಶೀಲಂಗಳ ನಮ್ಮ ಕೂಡಲಸಂಗನ ಶರಣರು ಸಾಧಿಸಿದ ಸಾಧನೆಯನ ಸಾಧಿಸುವುದು (ಬಸವ. ೬೧೩); ಶೀಲದ ಫಲಮೇಂ ಶ್ರೀಯೊಳ್ ಮೇಲಪ್ಪನಿತೆ ವಲಮದುದುವುಮಿಂ . . . ಲೀಲೆಯನೀ ಭವದೊಳಪ್ಪ ಸಿರಿಯದು ಪೊಲ್ಲಾ (ಜೀವಸಂ. ೨೨೭-೩೭). ೩. ಒಳ್ಳೆಯ ಆಕಾರ, – ರೂಪ. ೪. ಹೆಣ್ಣಿನ ಪಾವಿತ್ರ್ಯ,– ಪವಿತ್ರತೆ : ಶೀಲ ಒಳ್ಳೇದಾದರೂ ಗುಣ ಕೆಟ್ಟದು (ಗಾದೆ). ೫. ಮಡಿವಂತಿಕೆ : ನೀರು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಶೀಲ, ಕೂಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕುಲ (ಗಾದೆ). ೬. (ಸಮಾಸಪದದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಪದವಾಗಿ ಬಂದಾಗ) 'ಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳವನು', 'ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನು' ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಶಬ್ದ: 'ದಾನಶೀಲ' ಪರಾ. ೭. [ಜೈನ] ಧಾರ್ಮಿಕ ಆಚರಣೆಯ ನಿಯಮ; IP "ದಿಗ್ವ್ರತ, ದೇಶವ್ರತಾದಿಗಳಿಗೆ ಮತ್ತು ಸಾಮಯಿಕ ಪ್ರೋಷಧೋಪವಾಸಾದಿಗಳಿಗೆ ಶೀಲವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ" (ಆದಿಪು. ಜೈನಪಾರಿಭಾಷಿಕ ಶಬ್ದಕೋಶ): ಬಗೆಯೊಳ್ ಪೊಣ್ಮೆ ದಯಾರಸಂ ಚರಿತದೊಳ್ ಕೈಗಣ್ಮೆ ಚಾರಿತ್ರಮಾಗಮಾವಶ್ಯಕದೊಳ್ ತಗುಳ್ದು ಪಲವುಂ ಶೀಲಂಗಳಂ ತಾಳ್ದಿ (ಆದಿಪು. ೧-೫); ನಿಯಮಂ ವ್ರತಿ ಶೀಲಮಾಳವಳಮನಲ್ಕೇಟ್ಗೆಯನಾಳ್ದು ಸುಖದ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಯನಾಗಿಪ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷಮಲ್ಲದೆ ಧರ್ಮಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೩-೫೫). ೮. [ವೀಶೈ] ಯೋಗ್ಯವಾದ ಆಚಾರಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವುದು; IP ಇದರಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ಮತ್ತು ಅರುವತ್ತುನಾಲ್ಕು ಪ್ರಭೇದಗಳಿವೆ : ಆದಿ ಆಧಾರ ತನುಗುಣ ಉಳ್ಳನ್ನಕ್ಕರ ಸಮತೆ ಎಂಬುದೇನೋ ಕಾಲಕಲ್ಪಿತ ಉಪಾಧಿ ಉಳ್ಳನ್ನಕ್ಕರ ಶೀಲವೆಂಬುದು ಭಂಗ (ಅವಚ. ೧೧೫-೪೭೭) ; ಇಂತಿವಿಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕೀ ತೆಱದ ಶೀಲಗಳನಂತವುಂಟೈ ಕೆಂಚವೀರಾಪ್ಪಯ್ಯಾ ಕೇಳು (ಏಕಪು. ೭-೧೬-೩೨); ತಿಳಿದೆಯಾ ಶೀಲವಱುವತ್ತನಾಲ್ಕುಂ ಮಹೋಜ್ವಳವಾದವೈ (ಏಕಪು. ೭-೧೭-೫೫). ಶೀಳ್: ೭. ಕೈಕೊಂಡು ಪರ್ಯುಷ್ಟಿಯನನವರತಂ ಮಾಟ್ಪ ಶೀಳೋತ್ಕರಂ ಕೂಡಿರೆ ವ್ಯಯಾಪೃತ್ಯಮೆಂಬೀ ತಪದೊಳೆಸಗಿದಂ ಸೂರ್ಯಮಿತ್ರಪ್ರತೀಂದ್ರಂ (ಸುಕುಮಾ. ೪-೧೭).
[ಸಂ.]

ಶೀಲಭದ್ರ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಗುಣವುಳ್ಳವನು: ಶ್ರೀಶೀಲಭದ್ರಂ ದ್ವಿಪಜ್ಜನ ದುರ್ಭಾರಗಜಾಂಕುಶಂ ಸುಜನರತ್ನಂ ತಾತನಲ್ಲೀಂ [ಕೃತಾ]ರ್ಥನೊ . . . ಶ್ರೀಧರಂ (ಜಾತಕ ೧-೫). [ಸಂ.]

ಶೀಲವಂತ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆಯುಳ್ಳವನು; ಸಚ್ಚರಿತ: ಶೀಲವಂತರ ಕೈಯ ಕನ್ನಡಿ ಕಾಲಕಂಠನ ಕೂರಲಗು ಕರುಣಾಳ ಬಸವಂ ಲಿಂಗಜಂಗಮದೊಳು ಸೊಬಗನು (ಬಸಪು.೧-೩೩) ; ಶೀಲವಂತರನಂತರುಂಟವಳಂತೊಱಿಂತೆಯನೆಯ್ದ ತಮ್ಮಾಲಯಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ತೋಱಿದರುಂಟೆ (ವೃಷವಿ. ೬೨-೪೮); ಶೀಲವಂತರಿಗೆ ಶಿಲೆಯೂ ಒಲಿಯುವುದು (ಕೃಮುಪ. ೪೭). ೨. ಲಿಂಗಾಯಿತರ ಒಂದು ಪಂಗಡ: ಶೀಲವಂತರ ಸಂಖ್ಯೆ ಬಹು ಸ್ವಲ್ಪವಿರುತ್ತದೆ (ಕಥಾಗ.೧೫). ೩. [ವೀಶೈ] ಅರುವತ್ತುನಾಲ್ಕುಶೀಲಗಳನ್ನು ಪಾಲಿಸುವ ಸಂಕಲ್ಪಮಾಡಿಕೊಂಡವನು : ಲಿಂಗದ ಹೊಲಬನಱಿಯದೆ ಭಕ್ತ ಶೀಲವಂತನಾದ ಆದಿಮಧ್ಯಾವಸಾನದಲ್ಲಿ ಗುಹೇಶ್ವರಲಿಂಗವು ಅಱಿವಿನ ಮಱೆಯಲ್ಲಿಹುದನಾದರೂ ಅಱಿಯರಲ್ಲಾ (ಅವಚ. ೧೧೪-೫೧೭); ವೀರಮಹೇಶ್ವರಾರಾಧಕನಾದ ಶೀಲವಂತ ದಳವಾಯಿ ಪರಮ X ಪ್ಪ X ಮಠ ಕೆರೆ ತೋಟ ಯ XX ಮಾಡಿಸಿ (ಎಕ. XVI, ಚಿಕ್ಕನಾ. ೧-೧೧ ; 1623).
[ಸಂ. ಶೀಲವತ್]

ಶೀಲವತಿ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆಯುಳ್ಳವಳು ; ಸದಾಚಾರಿಣಿ: ಜಳದೇವತ ಕೋಡುವ ತಿಳಿಗೊಳದೊಳಗಿರ್ಪಂತೆ ಶೀಲವತಿ ಸೀತೆ ವಿನಿಶ್ಚಳಮಿರೆ ಮನದೊಳ್ ಜನಪತಿಚಳನಂ ದಳ್ಳುರಿಯ ನಡುವೆ ಕೋಡುತ್ತಿರ್ದಳ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೬-೨೮).
[ಸಂ. ಶೀಲವತೀ]

ಶೀಲವ್ರತ (ನಾ). [ಜೈನ] ಮುನಿಜೀವನದ ವ್ರತಾಚರಣೆ : ದರ್ಶನವಿಶುದ್ಧನಾಗಿಯುಂ ಶೀಲವ್ರತಭಾವನಾರಹಿತನಸಂಯುತಂ ಜಘನ್ಯಪಾತ್ರಂ (ಆದಿಪು. ೧೦-೯ ವ); ಶೀಲವ್ರತಮಂ ತಾಳ್ದದೆ ಮೇಲೆನಿಸುವ ಪಾತ್ರದಾನಮಂ ಮಾಡದ ಸಲ್ಲೀಲೆಯನಿಂದ್ರನ ಸಿರಿಯಂ ಪಾಲಿಸಲೆಲೆ ಮರುಳೆ ಬಾರದವನೀತಳದೊಳ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೧೩೦). [ಸಂ.]

ಶೀಲಸಂಪನ್ನ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಅವರು ಶೀಲಸಂಪನ್ನರು (ರೂಢಿ). ೨. [ಜೈನ] ಶೀಲವ್ರತವನ್ನು ಆಚರಿಸುವವನು: ದರ್ಶನವಿಶುದ್ಧನುಂ ಶೀಲಸಂಪನ್ನನುಮಪ್ಪ ಸಂಯತನುತ್ತಮಪಾತ್ರಂ (ಆದಿಪು. ೧೦-೯.ವ); ವಿಶದಯಶೋನಿಳಯಂ ವಿಮಳಶೀಲ[ಪಾಠಾಂ. ೪]ಸಂಪನ್ನನುಚಿತಭೃತ್ಯಾನೀಕಂ (ಸುಕುಮಾ. ೬-೩೬). [ಸಂ.]

ಶೀಲಸಂಪನ್ನೆ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವಳು : ನೀನು ಶೀಲಸಂಪನ್ನೆಯಾಗಿ ಕನ್ನಡಕನ್ನೆಯರ ಚೂಡಾಮಣಿಯಾಗಿರುವೆ (ದಾನಚಿಂ. ೧೭೬). [ಶೀಲಸಂಪನ್ನ + – ಎ]

ಶೀಲಿಗ (ನಾ). ನಟನೆ ಮಾಡುವವನು: ಅಯ್ಯಾ ನಾಟಕನಲ್ಲ ಬೂಟಕನಲ್ಲ ಶೀಲಿಗನಲ್ಲ ಕಪಟನಾಟಕನಲ್ಲ . . . ನೋಡಾ ನಿರವಯಶೂನ್ಯಲಿಂಗಮೂರ್ತಿ ಗುಹೇಶ್ವರಲಿಂಗವು (ವಚಸಾ. I. ೧). [< ಸಂ. ಶೀಲಿಕ]

ಶೀವಿಗೆಡ್ಡೆ 'ಸೀವಿಯ ಗೆಡ್ಡೆ' ನೋ.

ಶೀಶೆ 'ಸೀಸೆ' ನೋ.

ಶೀಷೆ 'ಸೀಸೆ' ನೋ.

ಶೀಸೆಬಿರಟುಮರ 'ಸೀಸೆಬಿರಟುಮರ' ನೋ.

ಶೀಳ 'ಶೀಲ' ನೋ.

ಶುಂಟ, ಶೊಂಟಿ, ಸುಂಟ (ನಾ). ೧. ದಡ್ಡ; ತಿಳಿಗೇಡಿ; ಮೂರ್ಖ: ಆ ಶುಂಟನಿಗೆ ಎಷ್ಟು ಹೇಳಿದರೂ ಬುದ್ಧಿ ಬಾರದು (ರೂಢಿ). **ಶೊಂಟಿ** : ೧. 'ಶೊಂಟಿಕೊಂಬು' ಪರಾ. **ಸುಂಟ**: ೧. ನಂಬಿದರ್ಗೆರಡ ಬಗೆವವನ ಸುಂಟಂ ತುಂಟಗಂಟುಕನ ಪರರೊಡವೆಗಂ ಪಂಬಲಿಸುವನ . . . ತುಚ್ಛದ ಮದಡನಂ (ಪ್ರಭುಪು. ೬-೨೩೮). ೨. ಹಠವಾದಿ; **ಮೊಂಡ**: ಅನೇಕವಾದದಿಂದನ್ಯವಾದಕೋಲಾಹಳಂಗೆಯ್ಯಲೊಡಂ ಸೋಲ್ತು ತಲೆ ಸತ್ತುಂ ಬಾಲಂ ಸಾಯದೆಂಬ ಸುಂಟರಂತೆ ಕುಂಠಿತಮಾದ ನೀತಿಹೀನ ನಿಷ್ಠುರವಾದದಿಂ ಜಿನುಗುತ್ತಿರೆ ನೋಡಿ (ಹಮ್ಮಾರ. ೬-೪೫ ವ). [< ಸಂ. ಶುಂಠ./ ತೆಲು. ಶುಂಠ./ ಮರಾ. ಶುಂಟ, ಶುಂಠ]

ಶುಂಟಿಕೆ 'ಸುಂಟಿಗೆ' ನೋ.

ಶುಂಠ (ಗು). ೧. ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದ; ಮೂರ್ಖತನದಿಂದ ಕೂಡಿದ : ಬದ್ಧವಾದ ನಯನುಡಿಯು ಇಲ್ಲದಾತನ ಹೊಲೆಯ ಶುದ್ಧ ತಾನೆಂಬಾತ ಶುಂಠ ಹೊಲೆಯ (ಪುರಂದ. ೧-೧೭೬-೩); ಪಂಡಿಸಲಘ್ ದ ಧರೆಯನೊಪ್ಪಿಸಿಕೊಟ್ಟು ಶುಂಠಭೂಪರ ಬಟ್ಟು ಬಂದು (ಕಂಪವಿ. ೨೧-೬೦); ಶುಂಠಮನುಷ್ಯರಾ ಧರಣಿಪರ್ ದನುಜರ್ ಮುನಿಗಳ್ (ಕಜೆಕಂ. ೬). (ನಾ). ೨. ದಡ್ಡ; ಮೂರ್ಖ: ಶುಂಠನ ನೆರೆ ಸಲ್ಲ ಕುಂಟನ ಕೆಳೆ ಸಲ್ಲ ತುಂಟನೊಳೇಕಾಂತ ಸಲ್ಲ (ಇಂಚಾಪ. ೧೬೦-೪೫); ಶುಂಠನಿಗೆ ಎಂಟಷ್ಟು ಕಲಿಸಿದರೂ ವ್ಯರ್ಥ (ಗಾದೆ). [ಸಂ.]

ಶುಂಠತನ (ನಾ). ೧. ದಡ್ಡತನ; ಮೂರ್ಖತನ: ಅವನ ಶುಂಠತನಕ್ಕೆ ಮಿತಿಯೇ ಇಲ್ಲ (ರೂಢಿ). ೨. (ಆಲಂ) ಮೋಸ; ವಂಚನೆ: ಭೂಪರ ಹಣಗಳನ್ನು ತಿಂದು . . . ನಿಜಶ್ರೇಯಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಶುಂಠತನದಲಿ ಮೆಱೆವ ಕರಣಿಕಧೂರ್ತರನು ಕಂಡ (ಕೌಶಿರಾ. ೧೦-೩೦). [ಶುಂಠ + – ತನ]

ಶುಂಠಿ (ನಾ). ೧. (ಅಡುಗೆಗೂ ಔಷಧಿಗೂ ಬಳಸುವ) ಅರಿಸಿನದ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬೇರು: ರಾಜಾನ್ನದಕ್ಕಿ ಜೀರಿಗೆ ಕೊತ್ತುಂಬರಿ ಶುಂಠಿ ಲಂಬಿವೊಡಗೂಡಿರೆ ಕಾಸಿದ ಗಂಜಿ (ಕಲ್ಯಾಕಾ. ೩-೨೫); ಜೀರಿಗೆ ಶುಂಠಿ ಹಾರಕಂ (ಸೂಪಶಾ. ೧೩-೪೩); ಅರಿಶಿನ, ಶುಂಠಿ – ಇವುಗಳು ೬ ತಿಂಗಳಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿರ ಬೇಕಾದ ಕಾರಣ ವರ್ಷಕ್ಕೆ ಆಗುವುದು ಒಂದೇ ಬೆಳೆ (ವ್ಯವಮ. ೫೪). ೨. (ಆಲಂ) ಶೂನ್ಯ; ಸೊನ್ನೆ: ಕಾವಲುಗಾರರಿಗೆ ಹಿಂದೂಸ್ತಾನೀಭಾಷೆ 'ಶುಂಠಿ' (ಯದುರಾ. ೧೩). ೩. ದಡ್ಡ; ಮೂರ್ಖ : ಇವನೊಬ್ಬ ಶುದ್ಧ ಶುಂಠಿ (ರೂಢಿ).

ಶುಂಠಿಕಷಾಯ = ಶುಂಠಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಹಾಕಿ ಕಾಯಿಸಿ ಮಾಡಿದ ದ್ರವ : ಶುಂಠಿಕಷಾಯ ಶೀತಕ್ಕೆ ತುಂಬಾ ಒಳ್ಳೆಯದು (ರೂಢಿ). **ಶುಂಠಿಯ ಘೃತ** = ಶುಂಠಿಯನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಪಾಕಮಾಡಿ ತಯಾರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಲೇಹ್ಯ : ಶುಂಠಿಯ ಘೃತ – ತೊಕ್ಕ ತೆಗೆದ ಶುಂಠಿ ಒಂದು ಮಾನ, ಹಿಪ್ಪಲಿಮೂಲ ಒಂದು ಪಡಿ ಸಹ ಜಜ್ಜುಗುಟ್ಟಿ ಎರಡುಬಳ್ಳ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ . . . ಕಾಸಿ ಹದದಲ್ಲಿಳುಹಿ ದಿನಂಪ್ರತಿಯೂ ಗ ೧ ತೂಕವಂ ಸೇವಿಸೆ ನನೆಹೊರಟ ಸರ್ವಾತಿಸಾರಂ ಮಾಣ್ಗುಂ (ಸಕವ್ಯ. ೩.೨೯). [ಸಂ. ಶುಂಠಿ, ಶುಂಠೀ]

ಶುಂಠಿಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು: ಶುಂಠಿಹುಲ್ಲು, ಕರೀಕಡ್ಡಿಹುಲ್ಲು (ಮೈಪಶಿ. ೫೯-೧೧೧೦). [ಶುಂಠಿ + ಹುಲ್ಲು (< ಪುಲ್)]

ಶುಂಡ (ನಾ). ೧. ಆನೆಯ ಸೊಂಡಿಲು : ಎಸೆವ ಶುಂಡಂ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ನೀಲ್ದ ಪೆರ್ಬಾವು (ಕುಮಾಪು. ೪-೧೯೨). ೨. ಆನೆಯ ಮದೋದಕ. ೩. ಕಪ್ಪೆ; ಮಂಡೂಕ: "ಇಭಹಸ್ತಂ ಭೇಕ ಶುಂಡಾಂಕಿತಂ" (ನಾನಾರ. ೧೩.೨). [ಸಂ.]

ಶುಂಡಲ 'ಸುಂಡಿಲ್' ನೋ.

ಶುಂಡಾದಂಡ (ನಾ). ಆನೆಯ ಸೊಂಡಿಲು : ದ್ವಿಪಶುಂಡಾದಂಡಸೀತ್ಕಾರ ದಿನರದಚಲಚ್ಚಕ್ರಚೀತ್ಕಾರದಿಂ . . . ಶಬ್ದಾತ್ಮಕಂ ಮಾಡಿದುದುಭಯಮಹೀಭೃಚ್ಚಮೂಚಕ್ರವಾಳಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೦-೬೭); ಮದನಮದಗಜದ ಮದರಸಂ ಪತ್ತಿದ ಶುಂಡಾದಂಡಾಗ್ರಮನದಱ ಕಂಪಿಗೆಳಸಿ ಬಳಸಿದಳಿಮಾಲೆಯ ಲೀಲೆಯಂ ತಳೆದು (ರಾಜಶೇ. ೧೨-೫೬ ವ). [ಸಂ.]

ಶುಂಡಾಪಾನ (ನಾ). ಮದ್ಯಪಾನ ಮಾಡುವ ಅಥವಾ ಮದ್ಯವನ್ನು ಮಾರುವ ಸ್ಥಳ ; ಗಡಂಗು. [ಸಂ.]

ಶುಂಡಾಲ, ಶುಂಡಾಳ (ನಾ). ೧. ಆನೆ : ಇಕ್ಷುದಂಡಪ್ರಣೀತನಿಜಭುಜದಂಡ ಕ್ರೀಡಾವಖಂಡಿತೋಚ್ಚಂಡ ಶುಂಡಾಲ[ಪಾಠಾಂ. ೪] ಗಾತ್ರಾಪರಮತಿಬಾಲಕದಲಿಕಾ ಕಾಂಡಲೀಲಾಚ್ಛಿನ್ನಸಿಂಧುರಮಧ್ಯಹಸ್ತಂ (ಆದಿಪು. ೧: ೭೫ ವ); ಸಿಂಹ ಶರಭ . . . ಶುಂಡಾಲ ಶಾರ್ದೂಲ ಸರ್ಪಾದಿ ಕ್ರೂರರೂಪಂಗಳಿಂ ಬಾಧಿಸದಂತು ಶಾಂತಿಯಂ ಮಾಡಲ್ವೇಳ್ಬುದು (ಜಗವ. ೪-೭೭ವ). ೨. ಸೊಂಡಿಲು: "ದಿಗ್ಗಜದ ಹಸ್ತಮಂ ಶುಂಡಾಲಮೆಂಬುದು" (ಮಂಗರಾ.೧೪೦-೧೧); ಮಹಾಲಿಂಗನೆಂಬ ಬಾಲಕ ಅರಸನ ಆನೆಯ ಶುಂಡಾಲಕ್ಕೆ ಸಿಲುಕಿ ಸತ್ತುಹೋಗುತ್ತಾನೆ (ಕರಚ. ೭೦೪). ೩. ಕಪ್ಪೆ : "ಗಜಹಸ್ತ ಕಪ್ಪೆಯರಡುಂ ನಿಜದಿಂ ಶುಂಡಾಲ" (ನಾನಾಕಂ. ೧೫೪). **ಶುಂಡಾಳ** : ೧. ಇದು ಶುಂಡಾಳಂ ನರೇಂದ್ರಂ ನಿಮಗೆ ಕುಡುವನಾಗಿರ್ದಪಂ ನೋಡೆ ದೃಷ್ಯಂ (ಸುಕುಮಾ. ೩-೭). [ಸಂ.]

ಶುಂಡಾಲಕೇತನ (ನಾ). ಆನೆಯ ಚಿಹ್ನೆಯುಳ್ಳ ಧ್ವಜ, – ಪತಾಕೆ : ಕುಮಾರಂ ಬಾಲಕಂ ಯುದ್ಧಯೋಗ್ಯನೆ ಕೈಕೊಳ್ಳುದು ದೇವರಿಂದಗಿಯನೆಂದಾಲೋಲ ಶುಂಡಾಲಕೇತನಮಂ ಚೋದಿಸಿದಂ ದಶಾಸ್ಯರಥಮಂ ಸೂತಂ ಮನೋವೇಗದಿಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೦-೨೦೫). [ಸಂ.]

ಶುಂಡಾಳ 'ಶುಂಡಾಲ' ನೋ.

ಶುಂಡಿಲ್ 'ಸುಂಡಿಲ್' ನೋ.

ಶುಂಡಿಲು 'ಸುಂಡಿಲು' ನೋ.

ಶುಂಡೆ (ನಾ). ೧. ಆನೆಯ ಸೊಂಡಿಲು : "ಆನೆಯ ಕೈಯಲ್ಲಿಯುಂ ಶುಂಡಾಯೆಂಬುದು" (ಪಲಾಯು. ೧೩೪-೨೦). ೨. ಮದ್ಯ; ಕಳ್ಳು: "ಮಧು . . . ಸ್ವಾದುರಸಾ, ಶುಂಡಾ . . . ಮಧು - ಈ ೨೪ ಕಳ್ಳು" (ಪಲಾಯು. ೫೫-೧೭೪). ೩. ಮದ್ಯಪಾನ ಮಾಡುವ ಸ್ಥಳ : "ಶುಂಡಾ, ಪಾನಂ, ಮದಸ್ಥಾನಂ – ೩ ಮದ್ಯಪಾನ ಮಾಡುವ ಮನೆಯ ಹೆಸರು; ಗಿಡ್ಡಂಗಡಿ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೦೮). ೪. ಕಮಲದ ಬಳ್ಳಿ. ೫. ಸೂಳೆ. [ಸಂ. ಶುಂಡಾ]

ಶುಂಭ 'ಸೋಂಬ' ನೋ.

ಶುಕ (ನಾ). ೧. ಗಿಣಿ; ಗಿಳಿ: ಶುಕಶಾರಿಕಾದಿವಿಗ್ರಹಪ್ರಕರಮುಂ ಕೇಳ್ದ ವಚನಮಂ ನುಡಿವುದು ಕೌತುಕಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೬೪); ಒದಿತ್ತು ಕಾಣೆರೋ ಶುಕನು ಶಿವಪಥವನಱಿಯದನ್ನಕ್ಕ

(ಬಸವ. ೧೪೩); ಶುಕಪಿಕದುಂದುಭಿಧ್ವನಿಗಳುಣ್ಮೆ ಮನೋಭವರಾಜನಾ ವಸಂತಕ ಸಖಯುಕ್ತನಾಗಿ ಬರಲ್ (ಕುಸುಮಾ. ೧-೯೪). ೨. ಒಬ್ಬ ಋಷಿಯ ಹೆಸರು; ವ್ಯಾಸ ಮಹರ್ಷಿಯ ಮಗ : ಸುಮೇಘಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಅತ್ರಿ . . . ಶುಕ . . . ಉಪಮನ್ಯು ಮೊದಲಾದ ಅಷ್ಟಾಶೀತಿಸಹಸ್ರಋಷಿಗಳಿಗನಂತಾಶ್ರಯಂಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೧೭) ; ಮನದ ರಂಭೆಯ ಗೆದ್ದು ಶುಕನಾತನಸ್ಖಲಿಸಿ. ಭಕ್ತಿಗಂಗೆಯ ಭಾರತದ ತೃಷೆಗೆ ತಂದಂ (ಗಿರಿಜಾ. ೪೫-೩). ೩. ಶಿವ; ಈಶ್ವರ ೪. ರಾವಣನ ಒಬ್ಬ ಮಂತ್ರಿಯ ಹೆಸರು: "ಚೂತಕುಜಂ ಗಿಳಿಯತಿವರಭೂತೇಶನುಮಸುರಸಚಿವನಲವದಮರನೆಂಬಾತ ಶಯನಾರು ನಾಮಂ ಕೌತುಕಮಲ್ಲನಿತು ಸಲುವ ಶುಕ ಶಬ್ದಂಗಳ್" (ನಾನಾಕಂ. ೧೭). ೫. ಬೂರುಗದ ಮರ; ಶಾಲ್ಮಲೀವೃಕ್ಷ: ಶುಕಮಯಂ ಶುಕಮಯಂ ಶುಕಮಯಂ ಗಿರಿಯ ಸಾನುವಿಂದೊಸರ್ದು ಪರಿವ ಜಲ ಹರಿಮಯಂ . . . ಕಾನನಂ ಕಣ್ಗೆಸೆದುದು (ಪುಟಾ. ೫-೧೮). ೧, ೨, ೫ : ಭಾರದ್ವಾಜ ಶಾಂಡಿಲ್ಯಕ ಶುಕವಿಮದಾಗಸ್ತ್ಯಕಂ ತಾಪಸಪ್ರೋತ್ಕರಮಂ ಸೋಮಾರ್ಕರುಕ್ಪಾಂಚಿತಮದು ನಭಮಂ ಪೋಲ್ತು ಚೆಲ್ವಾಯ್ತರಣ್ಯಂ (ರಾಜಶೇ. ೫-೭೫). ೬. ಬಾಗೆಮರ ; ಶಿರೀಷವೃಕ್ಷ : "ಮಾಕಂದಂ ಗಿಳಿ ಯೋಗಿ ಶಾಲ್ಮಲಿ ಕುಜ ರುದ್ರಂ ಶುಕವಾಚಕಂ" (ನಾನಾರ. ೧೫೪). ೭. ಮಾವಿನ ಮರ ; ಚೂತ. ೮. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧದ ಗಿಡ ; ಮಾಚಿಪತ್ರೆ: "ಗ್ರಂಥಿಪರ್ಣಂ, ಶುಕಂ, ಬರ್ಹಂ, ಪುಷ್ಪಂ, ಸ್ಥಾಣೇಯಂ, ಕುಕ್ಕುರಂ — ೬ ಸ್ಥಾಣೇಯಕವೆಂಬ ಗ್ರಂಥಿದ್ರವ್ಯದ ಹೆಸರುಗಳು, ಮಾಚಿಪತ್ರೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೪೨). [ಸಂ.]

ಶುಕಕಾಮಿನಿ (ನಾ). ಹೆಣ್ಣುಗಿಳಿ; ಶಾರಿಕೆ : ರತದೊಳಗಗ್ಗಳಂ ಮುಖರತಂ ಸುರತೋತ್ಸವಕೆಂದು ಕಾಮಿನೀಪ್ರತತಿಗೆ ತೋರ್ಪವೋಲ್ . . . ಆಮ್ರಭೂಷಿತಕ ಮನಾಮ್ರಪಕ್ವಫಳದೊಳ್ ಶುಕಕಾಮಿನಿ ಚೆಲ್ವುದೋಱಿದಳ್ (ಅಬಿಪು. ೧೧-೯೭). [ಸಂ. ಶುಕಕಾಮಿನೀ]

ಶುಕತುಂಡ (ನಾ). ೧. ಗಿಳಿಯ ಕೊಕ್ಕು, – ಚಂಚು. ೨ [ನಾಟ್ಯ] ಇಪ್ಪತ್ತು ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಅಸಂಯುತ ಹಸ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಅಸಂಯುತಹಸ್ತಗಳು ಯಾವುವೆಂದರೆ – ೧. ಪತಾಕ . . . ೬.ಶುಕತುಂಡ, ೭. ಮುಷ್ಟಿ . . . ೨೪. ತಾಮ್ರಚೂಡ (ಅಭಾನ್ಯ. ೪೭). [ಸಂ.]

ಶುಕದೇರ (ನಾ). ಗಿಣಿಯನ್ನೇ ವಾಹನವಾಗುಳ್ಳವನು; ಕಾಮ; ಮನ್ಮಥ: ಶುಕದೇರನೆಚ್ಚ ಪೂಸುಗೋಲುಗಳು ಪೆರ್ಚೆ ಷಣ್ಮುಖನ ಮೈಮುತ್ತಿ (ನವಮೋ. ೩೦-೪೩). 'ಗಿಳಿದೇರ' ಪರಾ. [ಶುಕ + ತೇರು$_2$ (< ತೇರ್$_2$) + – ಅ$_7$]

ಶುಕನಾಸ (ಗು). ೧. ಗಿಣಿಯ ಕೊಕ್ಕಿನಂತೆ ಮೂಗನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ. (ನಾ). ೨. ಗಿಳಿಯ ಕೊಕ್ಕಿನಂತೆ ಮೂಗುಳ್ಳವನು; ಗಿಣಿಮೂಗಿನವನು. ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ :"ಮಂಡೂಕಪರ್ಣ:, ಪತ್ರೋರ್ಣ:. . .ಶುಕನಾಸ: . . . ಅರಳು: –೧೨ ಹೆಮ್ಮರದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೨೫). ೪. ಬಾಣಕವಿಯ 'ಕಾದಂಬರಿ' ಎಂಬ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಿತವಾಗಿರುವ ತಾರಾಪೀಡನೆಂಬುವನ ಮಂತ್ರಿ; ವೈಶಂಪಾಯನನ ತಂದೆ : ಶುಕನಾಸಾರ್ಯಗುರುತ್ವದಿಂದ . . . ಕುಮಾರಂಗೆ ಮಹಾ ಪ್ರಧಾನತನಮಂ ಯುವತ್ವಮಂ ತಾಳ್ದಿದಂ (ಕಾದಂಪೂ.೪೪೦). [ಸಂ.]

ಶುಕಫಲನ್ಯಾಯ (ನಾ). ಲೌಕಿಕನ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಗಿಳಿಯ ಕೆಂಪಾದ ಕೊಕ್ಕನ್ನು ದುಂಬಿಯು ಮುತ್ತುಗದ ಹೂವೆಂದೂ ದುಂಬಿಯನ್ನು ಗಿಣಿಯು ನೇರಿಳೆಹಣ್ಣೆಂದೂ ಪರಸ್ಪರ ಭ್ರಾಂತಿಯಿಂದ ಭಾವಿಸುವಿಕೆ: ಅದು (ಲಂಕಾನಗರ) ನಿಮಗೆ ಚಿರಕಾಲವಿರತಕ್ಕುದು ವಿಚಾರಿಸೆ ಶುಕಫಲನ್ಯಾಯದಲಿ ಸಾರ್ದುದು ನಿಮಗೆನುತ ತತ್ಪುರಕೆ ಕಳುಹಿದನು (ಉತ್ತರಾ. ೨-೧೭). [ಸಂ.]

ಶುಕಲೂರ್ತಿ 'ಶುಕ್ಲೂರ್ತಿ' ನೋ.

ಶುಕವಾಣಿ (ನಾ). ೧. ಗಿಳಿಯ ಮಾತು. ೨. ಗಿಳಿಯಂತೆ ಮಾತನಾಡುವವಳು. [ಸಂ. ಶುಕವಾಣೀ]

ಶುಕವೃತ್ತಿ (ನಾ). ಗಿಣಿಯಂತೆ ಹೇಳಿಕೊಟ್ಟುದುದನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೇಳುವುದು; ಗಿಳಿಪಾಠ: ನಚಿಕೇತನ ಚಿತ್ತ, ಕಲಿಸಿದುದನ್ನು ಆಡುವ ಶುಕವೃತ್ತಿಗೆ ಒಗ್ಗುವುದಿಲ್ಲ (ಚಿತಂಬಾ. ೧೦೩). [ಸಂ.]

ಶುಕಿ (ನಾ). ಹೆಣ್ಣುಗಿಳಿ: ಗರಿಯ ತಿದ್ದಿ ಬೆಡಗಿ ಶುಕಿಯು ಕೊರಲ ಕೊಂಕಿದೆ (ಮಾರ್ದನಿ . ೧೦-೧). [ಸಂ. ಶುಕೀ]

ಶುಕ್ತ (ನಾ). ೧. (ಹುಳಿಯಾದ) ಗಂಜಿ; ಅಂಬಲಿ: "ಅಭಿಷವಂ, ಅವಂತಿಸೋಮಂ, ತುಷೋದಕಂ, ಶುಕ್ತಂ[ಪಾಠಾಂ. ಕ್ಲಂ] — ೪ ಅಕ್ಕಿಗಬ್ಬು" (ಕರ್ಣಾಯು. ೫೩-೧೬೩). ೨. ಹುಳಿ; ಆಮ್ಲ. ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಳಿರಸ; ಆಮ್ಲಾಯ ದ್ರವ: (೬). ೪. ಒರಟಾದುದು ; "ಪರುಷ , ಬಿಱುಸಿಹುದು" (ನಾಚಿರಾ. ೬). [ಸಂ.]

ಶುಕ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಮುತ್ತಿನ ಅಥವಾ ಕಪ್ಪೆಯ ಚಿಪ್ಪು : ಶುಕ್ತಿಕರಂಡದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದ ಅಪ್ಪು ಶುಕ್ತಿಯ ಭೇದವೋ ಕರಂಡದ ಭೇದವೋ ಅಪ್ಪುವಿನ ಭೇದವೋ (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೨೮-೪೯೭); ಲಲಿತಶುಕ್ತಿಗೆ ಕರ್ಮಕಾಂಡಸ್ಥಲಂ ವಿಮಲಜಲಜಪತ್ರಮ (ಲಶಿಚಂ. ೫೪-೧೩) ; ದೇವೀ! ಕಡಲ ಶುಕ್ತಿಯಿಂ ಜಗುಟ್ಟ ನುಣ್ಮುತ್ತುಗಳನುಂಡ ವಿಂಗಳೀಗಳುಗುಟ್ಟುವಿಂತನೆ . . . ಸುರಿವಶ್ರುಧಾರೆಯಿರವಿದೇಂ ಪೇಟ! (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೯-೨೩). ೨. ಚಿಪ್ಪು : ಕಾಳಾಯಸಶುಕ್ತಿಯಿಂ ಸಮೆದ ಸೀಸಕದಿಂ ಬಹುರಾಹು ಮಂಡಲಪ್ರಾಯಮೆನಿಪ್ಪ ದಾನವರ ಪಂದಲೆಗಳ್ ರವಿಮಂಡಲಂಬರಂ ಪಾಯೆ ಬಿಸಿಲ್ ಪೊಡರ್ಪುಗಿಡೆ ಪಾಳಿಸಿದತ್ತುಪರಾಗಲೀಲೆಯಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೩-೬೨). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ: "ಹನು:, ಹಟ್ಟವಿಲಾಸಿನೀ, ಶುಕ್ತಿ:, ಶಂಖ:, ಖುರ:, ಕೋಲದಳಂ, ನಖಂ - ೭ ನಖವೆಂಬುವ ಗಂಧಿಕದ್ರವ್ಯ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ.೧೪೨). ೪. ಕುದುರೆಯ ಕೊರಳು ಅಥವಾ ಎದೆಯಲ್ಲಿರುವ ಸುಳಿ. [ಸಂ.]

ಶುಕ್ತಿಕೆ (ನಾ). ೧. = ಶುಕ್ತಿ ೧: ಶುಕ್ತಿಕೆಗಳಿಂ ಮುಕ್ತಾಫಲಂ ಪುಟ್ಟುವೇ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧-೩೭); ಮಿಸುಪ ಶುಕ್ತಿಕೆಗಳೆನಲ್ ದೇವಿಯ . . . ಕೆಳ್ಗದಂಪುಗಳೆಸಗುಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೬-೪೮); ಶುಕ್ತಿಕೆ ಸಮುದ್ರಮಂ ಒಳಕೊಳ್ವುದೇನ್? (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೭೨-೫೪೭). ೨. (ಸುಗಂಧ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನಿಡುವ) ಕಪ್ಪೆಚಿಪ್ಪಿನ ಆಕಾರದ ಭರಣಿ,- ಸಂಪುಟ: ಪಳಿಕಿನ ಶುಕ್ತಿಕೆಯೊಳ್ ಕಣ್ಗೊಳಿಸುವ ಕತ್ತುರಿಯ ಕರ್ದಮಂ . . . ನಯನೋತ್ಪಳಮನಲರ್ಚಿದುದು (ಪಂರಾಮಾ.೩-೭೭) ; ಮೌಕ್ತಿಕದ ಶುಕ್ತಿಕೆಗಳೊಳಂ . . . ತೀವಿದನಿತಾನುಂ ತೆಱದ ಬಂಧುರಸುಗಂಧವಸ್ತುಸಂದೋಹಮಂ ಒಡಿದು . . . ಕುಬ್ಜೆಯೆಂಬ ಸೈರಂಧ್ರಿ ನಡೆತರೆ (ಜಗವಿ. ೬-೧೮ ವ). [ಸಂ. ಶುಕ್ತಿಕಾ]

ಶುಕ್ತಿಜ (ನಾ). ಚಿಪ್ಪಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದು; ಮುತ್ತು: ಮಳರಹಿತತಾಮ್ರ ಪರ್ಣೀಜಳದೊಳೆ ಶುಕ್ತಿಜಮಣಿಪ್ರಕಾಂಡಪ್ರಭವಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೮೮೩); ಶುಕ್ತಿಜದಳರ್ಕೆ ಸರೋಜದ ಗುಣ್ಪು . . . ಚೆಲ್ವ ಬಿತ್ತರಿಸೆ ಪೊಡರ್ಪುವೆತ್ತು ಬಗೆಗೊಂಡುದು ಪೂರ್ಣಗುಣಂ ಮಹಾರ್ಣವಂ (ಶಬ್ದಕಂ. ೧-೩೪). [ಸಂ.]

ಶುಕ್ತಿಪುಟ (ನಾ). ಮುತ್ತು ಇರುವ ಚಿಪ್ಪು : ಕುಂತಿಯ ದಿವ್ಯಗರ್ಭೋದರಮೆಂಬ ಶುಕ್ತಿಪುಟೋದರದೊಳ್ ತನ್ನ ದಿವ್ಯಾಂಶಮೆಂಬ ಮುಕ್ತಾಫಲೋ[ದ]ಬಿಂದುವನಿಂದ್ರಂ ಸಂಕ್ರಮಿಸಿ ನಿಜನಿವಾಸಕ್ಕೆ ಪೋದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೩೯ ವ) ; ಕಡಲೊಳ್ಪಡಬಾನಲಜ್ವಲ ಜ್ವಾಲೆಯಿಂ ಶುಕ್ತಿಪುಟಂ ಗಿಳಿಲನೆ ಸಿಡಿದೊಡದಱಿಂದುಚ್ಚಳಿಸಿದಚ್ಚವಮುತ್ತಂದು ತುಡುಂಕಲವ್ವಳಿಪ ಖೇಚರಾಂಗನೆಯರಂ (ರಾಜಶೇ. ೧-೧೦೨ವ). [ಸಂ.]

ಶುಕ್ತಿಮುದ್ರೆ (ನಾ). ಮಂತ್ರಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಸ್ತಮುದ್ರೆ: ಅಸ್ತ್ರಮುದ್ರೆ . . . ಶುಕ್ತಿಮುದ್ರೆ, ಬೀಜಮುದ್ರೆ . . . ಸಂಹಾರಮುದ್ರೆಯೆಂಬ ಸಕಲಮುದ್ರಾ ಲಕ್ಷಣವನಱಿದಾಯಾ ಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ (ವಿವೇಕ. ೧೦೩); ಪುಷ್ಪಯಪ್ಪು ವನಾಂತು ಶುಕ್ತಿಮುದ್ರೆಯಲಿ ಮಂತ್ರೋಕ್ತದಿಂ . . . ಅರ್ಘ್ಯಮುಮನಿತ್ತು (ನವಮೋ. ೧೯-೧೩). [ಸಂ. ಶುಕ್ತಿಮುದ್ರಾ]

ಶುಕ್ತಿರಜತನ್ಯಾಯ (ನಾ). ಲೌಕಿಕನ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಕಪ್ಪೆಚಿಪ್ಪಿನಲ್ಲಿ ಬೆಳ್ಳಿಯಂತೆ ಮಿನುಗುವಂಥದು ; ಬರಿಯ ಭ್ರಮೆ : ಉಪಾಧಿಯಿಂದ ತೋರ್ಪುದಲ್ಲ ನಿಜವ ಅಯ್ಯ ಸ್ಥಾಣುಚೋರನ್ಯಾಯದಂತೆ ಶುಕ್ತಿರಜತನ್ಯಾಯದಂತೆ ರಜ್ಜುಸರ್ಪನ್ಯಾಯದಂತ ಅಧ್ಯಾರೋಪವಾದ ಅವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಲೇಸುಂಟೇ (ಸಿದ್ಧವ. ೩೯). [ಸಂ.]

ಶುಕ್ತಿಸಂಪುಟ (ನಾ). = ಶುಕ್ತಿಪುಟ: ನಿನ್ನ ಜನ್ಮದಿಂ ಜನನುತರಾದೆವಾವಮಳ ಮೌಕ್ತಿಕ ರತ್ನ[ಕೆ] ಜನ್ಮಭೂಮಿಯಾದನುಪಮಶುಕ್ತಿಸಂಪುಟದವೋಲ್ ಸುರಶೇಖರ ರತ್ನಪೂಜಿತಾ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೨-೯೨). [ಸಂ.]

ಶುಕ್ರ (ಗು). ೧. ಹೊಳೆಯುವ; ಕಾಂತಿಯುತವಾದ. ೨. ಬಿಳುಪಾದ; ಬೆಳ್ಳಗಿರುವ. (ನಾ). ೩. ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣ; ಧವಳವರ್ಣ. ೪. ನಕ್ಷತ್ರ; ತಾರೆ: 'ಶುಕ್ರನಕ್ಷತ್ರ', 'ಶುಕ್ರೋದಯ' ಪರಾ. ೫. ಅಗ್ನಿಯ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: "ಅಗ್ನಿಃ . . . ಶುಕ್ರಃ, ಚಿತ್ರಭಾನುಃ, ವಿಭಾವಸುಃ, ಶುಚಿಃ, ಅಪ್ಪಿತ್ತಂ - ೩೪ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರನ ಹೆಸರುಗಳು" (ಷಿಲ್ಮಾಂ.೨೩). ೬. ರಾಕ್ಷಸರ ಗುರು; ಭೃಗುಋಷಿಯ ಮಗ: "ದನುಜರ ಗುರು . . . ಭೃಗು ಶುಕ್ರಂ" (ಷಟ್ಪಡೋ. ೧೩-೭೪); ಶುಕ್ರ ವಕ್ರನಾದರೂ ತಕ್ರ ಬಿಡ (ಗಾದೆ). ೭. ವೀರ್ಯ; ರೇತಸ್ಸು: ಉತ್ಪತ್ತಿ ಶುಕ್ರ ಶೋಣಿತದಿಂದಾದ ಲಕ್ಷ್ಮ ಸಾಲದೇ (ಬಸವ. ೧೯೯). ೮. ಮಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಾಸ : "ಕ್ರಮದೊಳೊಂದಿರೆ ಮಧುಮಾಧವಂ ಶುಕ್ರಂ ಶುಚಿ ನಭೋಮಾಸಂ ನಭಸಾಖ್ಯ" (ಷಟ್ಪಡೋ. ೧೭-೧೧). ೯. [ಜ್ಯೋತಿ] ನವಗ್ರಹಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: 'ಶುಕ್ರದೆಸೆ' ಪರಾ. ೧೦. [ಜೈನ] ಹದಿನಾರು ಕಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಒಂಬತ್ತನೆಯದು : ಸೌಧರ್ಮ . . . ಶುಕ್ರ ಮಹಾಶುಕ್ರ ಶತಾರ . . . ಅಚ್ಯುತಮೆಂಬ ಪದಿನಾಱುಂ ಕಲ್ಪಂಗಳೊಳಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೯೭-೨೭); ಈ ಹದಿನಾರು ಕಲ್ಪಗಳನ್ನು ೧೨ ಜನ ಇಂದ್ರರು ಆಳುವರು . . . ಶುಕ್ರ ಮಹಾಶುಕ್ರಗಳು ಶುಕ್ರೇಂದ್ರನಿಂದ ಆಳಲ್ಪಡುವುವು (ಜೈನಧ. ೪೪). [ಸಂ.]

ಶುಕ್ರದೆಸೆ (ನಾ). ೧. [ಜ್ಯೋತಿ] ಶುಕ್ರಗ್ರಹವು ಒಳ್ಳೆಯ ಫಲಗಳನ್ನು ನೀಡುವ ಕಾಲ; ☞ಆಯುರ್ದಾಯ ಗಣನೆಯಿಂದ ಒಂದಿರುವ ದೆಸೆಯನ್ನೂ ನೈಸರ್ಗಿಕ ದೆಸೆಯನ್ನೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಗಣಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇವೆರಡೂ ಒಂದೇ ಆದರೆ ಪೂರ್ಣ ಶುಭಫಲವಿರುತ್ತದೆ. ಶುಕ್ರದೆಸೆಯ ಅವಧಿ ಇಪ್ಪತ್ತುವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ. ೨. (ಆಲಂ) ಅಭ್ಯುದಯಕಾಲ; ಅದೃಷ್ಟದ ಕಾಲ : ಈ ಓಲೆ ನಮ್ಮ ಮನೆಗೆ ಬಂದಾಗಿನಿಂದ ಶುಕ್ರದೆಸೆ ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು (ಹೂಹಣ್ಣು. ೧೨).

[ಶುಕ್ರ + ದಸ್, (< ದಸ)]

ಶುಕ್ರನಕ್ಷತ್ರ (ನಾ). ಒಂದು ನಕ್ಷತ್ರದ ಹೆಸರು; ಬೆಳ್ಳಿಚುಕ್ಕೆ : ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರರಾದ ಮೇಲೆ ನಾವು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಶುಕ್ರನಕ್ಷತ್ರವನ್ನು ನೋಡುತ್ತೇವೆ (ಆಕಾಶ.೧೭). [ಸಂ.]

ಶುಕ್ರಮೂಢ (ನಾ). ೧. ಶುಕ್ರಗ್ರಹವು ಅಸ್ತಂಗತವಾಗಿರುವಿಕೆ, – ಮರೆಯಾಗಿರುವಿಕೆ; ಶುಕ್ರಾಸ್ತ. ೨. [ಜ್ಯೋತಿ] ವಿವಾಹಾದಿ ಮಂಗಳ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಪ್ರಶಸ್ತವಲ್ಲದ ಕಾಲ; ಅಶುಭಕಾಲ. [ಸಂ.]

ಶುಕ್ರವಾರ (ನಾ). ವಾರದ ಏಳುದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಶುಕ್ರನು ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿರುವ ದಿನ : ಭಾಗ್ಯದ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಬಾರಮ್ಮ . . . ಶುಕ್ರವಾರದ ಪೂಜೆಯ ವೇಳೆಗೆ ಅಕ್ಕರವುಳ್ಳ ಅಳಗಿರಿರಂಗನ ಚೊಕ್ಕಪುರಂದರವಿಠಲನ ರಾಣಿ (ಪುರಂದ. ೧-೨೦೦-೫). [ಸಂ.]

ಶುಕ್ರಶಿಷ್ಯ (ನಾ). ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯನ ಶಿಷ್ಯ ; ರಾಕ್ಷಸ : "ದನುಜರ್ ದೈತೇಯರ್ . . . ಸುರದ್ವಿಷರನ ದೈತ್ಯರ್ ಶುಕ್ರಶಿಷ್ಯರ್ರಾಗ್ಗಮದ್ಯಶ್ಕರ್" (ಷಟ್ಪಡೋ. ೬-೩); ಶುಕ್ರಶಿಷ್ಯಾಧಿಪ ಶಿರೋಮಾಲ ಕರಶೂಲ ನಕ್ರಕೇತನನಾಶ . . . ಸಂಗಮೇಶ ರಕ್ಷಿಪುದನ್ನನು (ಪ್ರಾಥರಾ. ೮-೧). [ಸಂ.]

ಶುಕ್ರಾಸ್ತ (ನಾ). = ಶುಕ್ರಮೂಢ ೨ : ಶುಕ್ರಾಸ್ತದಲ್ಲಿ ಮದುವೆ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಶುಕ್ರೋದಯ (ನಾ). ಬೆಳ್ಳಿಚುಕ್ಕೆ ಮೂಡುವ ಸಮಯ: ಶುಕ್ರೋದಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಂದ ಕಲ್ಪನಾವಿಲಾಸ (ಮುಕ್ತಕಂ. ೭೨-೧೫). [ಸಂ.]

ಶುಕ್ಲ (ಗು). ೧. ಬಿಳುಪಾದ. ೨. ಶುಭ್ರವಾದ. ೩. ಹೊಳಪುಳ್ಳ (ನಾ). ೪. ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣ; ಶ್ವೇತವರ್ಣ: "ಅವದಾತಂ ಶುಭ್ರಂ . . . ಶುಕ್ಲಂ ಧವಳಂ ವಳಕ್ಷಮೆನೆ ಗೌರವರ್ಣಂ" (ಷಟ್ಪಡೋ. ೧೦೮-೬೨); ಶುಕ್ಲ ರಕ್ತ ಪೀತ ಕೃಷ್ಣ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ಜಾತಿವಿಭಾಗವೆಂದು ಮಹಾಭಾಷ್ಯವಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ (ಓದಿದಾ. ೧೫೭). ೫. ರೇತಸ್ಸು; ವೀರ್ಯ: "ಧಾತು ರೇತಂ ಶುಕ್ಲಂ" (ಷಟ್ಪಡೋ. ೭೨-೩೦); ರತಿಯ ಪದದಲ್ಲಿ ಗರ್ಭಸ್ಥಿತಿಯೊಳು ಶುಕ್ಲಂ ವಿಶೇಷಮಾದಡೆ ಪುರುಷಂ (ಮದನ. ೧-೬೨); ಮಜ್ಜೆಯಿಂತದಱಿಂ ಸರೆಯಸ್ಸಿ ನುಖಗಳಾ ಕೇಶಗಳುಮದಱಿಂನಿಂದ್ರಿಯ ಪೆರ್ಚೆ ಶುಕ್ಲವಹುವಾ ಬಲದಿ ದೇಹ ಪರಿಪೂರ್ಣವಹುದು (ಲಿಂಟಿಂ. ೩೬-೩೨). ೬. ತಿಂಗಳಿನ ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಧಭಾಗ; ಪಾಡ್ಯದಿಂದ ಹಿಡಿದು ಪೌರ್ಣಮೆಯವರೆಗಿನ ಕಾಲಮಾನ : "ಶುಕ್ಲಃ, ಕೃಷ್ಣಃ – ಪೂರ್ವಾಪರೌ – ಕ್ರಮದಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕ್ಕೂ – ಅಪರಪಕ್ಷಕ್ಕೂ ಹೆಸರುಗಳು" (ಷಿಲ್ಮಾಂ.೩೭). ೭. ಅರುವತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತೇಳನೆಯ ಸಂವತ್ಸರ : ಆ ವರುಷವೇ ಪ್ರಭವ ವಿಭವ ಶುಕ್ಲ . . . ಕ್ರೋಧನ ಅಕ್ಷಯವೆಂದಱುವತ್ತು ತಱಿನಾಗಿಹುದು (ವಿವೇಕ. ೩೪೨). ೮. ಕಣ್ಣು; ನೇತ್ರ: "ಸುರತರಸದೊಳ್ ಕಣ್ಣನೊಳು ಬಿಳಿದಿನೊಳ್ ಕಲಿಯೊಳಿರೆ ಶುಕ್ಲಮಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೪೯-೪೪). ೯. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಣ್ಣಿನ ರೋಗ. ೧೦. ಒಂದು ತಿಂಗಳಿನ ಹೆಸರು; ವೈಶಾಖ. ೧೧. ದೊಡ್ಡದು; ವಿಶಾಲವಾದುದು. ೧೨. ಕಲಿ; ವೀರ. ೧೩. ಕಸ್ತೂರಿಮೃಗದಿಂದ ದೊರಕುವ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ : ಮೂಱುಲೋಕಕ್ಕಾದ ಬೇಡಿದವರಿಗಿತ್ತು ಭಾವಕ್ಕೆ ಹೊಱಗಾದವಂಗೆ ಲೀಲೆಯುಂಟೆ ಆ ಗುಣ ಚಿಪ್ಪಿನ ಮುತ್ತಿನ ತೆಱ ಕಸ್ತುರಿಯ ಶುಕ್ಲದ ತೆಱ ಕದಳಿಯ ಕರ್ಪುರದ ತೆಱ ಬಂದುದಕ್ಕೆ ಸಂದೇಹವ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ (ಮೋಳಿಮಾ. ೪-೧೨). ೧೪. ಅಕ್ಕಿ ತೊಳೆದ ನೀರು; ಅಕ್ಕಚ್ಚು: "ಅಭಿಷವಂ, ಅವಂತಿಸೋಮಂ, ತುಷೋದಕಂ, ಶುಕ್ಲಂ[ಪಾಠಾಂ. ಕ್ತಂ] - ಈ ೪ ಅಕ್ಕಿಗರ್ಚು" (ಹಲಾಯು. ೫೩-೧೭೩). ೧೫. ವಿಷ್ಣು. ೧೬. [ಗಣಿತ] ಏಳು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : "ಋಷಿಸಂಖ್ಯೆ ಶುಕ್ಲಶಬ್ದಮೆನಿಕ್ಕು" (ನಾನಾಶಂ. ೬೭). ೧೭. ಐದು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : ಪಂಚವ್ರತ, ಇಂದ್ರಿಯ . . . ಹರವಕ್ತ್ರ, ಪಾಂಚಜನ್ಯ, ಶುಕ್ಲ – ಇಂತಿನಿತುಂ ಐಕ್ಕೆ ಪೆಸರು (ವ್ಯವಹಾ. ೧೦-೨೨). ೧೮. [ಜೈನ] ಕರ್ಮಮಲವು ನಾಶವಾಗಿ ಮೋಕ್ಷವು ಸಿದ್ಧಿಸುವ ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ಆತ್ಮಧ್ಯಾನ: ಶುಕ್ಲಧ್ಯಾನಮುಂ ಶುಕ್ಲ ಪರಮಶುಕ್ಲಮೆಂದಿತ್ತೆಱನಕ್ಕುಂ ಅವಱೊಳ್ ಶುಕ್ಲಮೆಂಬುದು ಪೃಥಕ್ತ್ವವಿತರ್ಕ ವಿಚಾರಮುಂ ಏಕತ್ವವಿತರ್ಕವಿಚಾರಮುಂ ಎಂದೆರಡುತೆಱನಕ್ಕುಂ (ಆದಿಪು. ೮-೨೮ ವ). ೧೯. [ಜ್ಯೋತಿ] ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಯೋಗ : ವಿಷ್ಕಂಭ ಪ್ರೀತಿ . . . ಶುಕ್ಲ ಬ್ರಹ್ಮ ಐಂದ್ರ ವೈಧೃತಿಗಳೆಂಬಿಪ್ಪತ್ತೇಳು ಯೋಗಂಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೩೦). [ಸಂ.]

ಶುಕ್ಲಕೀಟ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚೇಳು : ಕುಂದುರುಜ, ರಕ್ತಪುಚ್ಛ, ಎಮ್ಮೆ ಚೇಳು, ಶುಕ್ಲಕೀಟ ಎಂದು ಚೇಳುಗಳು ನಾಲ್ಕು ತೆಱ (ವೈದ್ಯಸಾ. II. ೧೯೦). [ಸಂ.]

ಶುಕ್ಲತ್ವ (ನಾ). ಬೆಳ್ಳಗಿರುವುದು ; ಬಿಳುಪು. [ಸಂ.]

ಶುಕ್ಲದ್ರವ್ಯ (ನಾ). ಸುಂಕದ ಹಣ : ಅಂತು ಸೋಮೇಶ್ವರಭಟ್ಟರು ತಮ್ಮ ಪಿತೃಧನಂ ಶುಕ್ಲದ್ರವ್ಯಮಪ್ಪ ಧಸವಂದದ ಸರ್ವಬಾಧಾಪರಿಹಾರಂ ಮಾನ್ಯದ ಏಳುಸ್ಥಳದ ಭೂಮಿಯುಂ . . . ಕೊಟ್ಟರು (ಕಈಇ. ೭೯-೧೩-೩೪; ಶ. 1088).

[☞ ಇದು 'ಶುಲ್ಕದ್ರವ್ಯ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಶುಕ್ಲಧಾತು (ನಾ). ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ಸಪ್ತಧಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಧಾತುಗಳು – ರಸಧಾತು, ರಕ್ತಧಾತು, ಮಾಂಸಧಾತು, ಮೇದೋಧಾತು, ಅಸ್ಥಿಧಾತು, ಮಜ್ಜಧಾತು, ಶುಕ್ಲಧಾತು ಎಂದು ಏಳು ತೆರನಾಗಿವೆ (ಸಕವ. ೯೮). [ಸಂ.]

ಶುಕ್ಲಧ್ಯಾನ (ನಾ). [ಜೈನ] ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ಆತ್ಮಧ್ಯಾನ : ಮೃತಕಸಜ್ಞೆಯೊಳಿರ್ದು ಸಂನ್ಯಸನಂಗಯ್ದು ಧರ್ಮಧ್ಯಾನ ಶುಕ್ಲಧ್ಯಾನಂಗಳಂ ಧ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿರ್ಪನ್ನೆಗಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೨೯-೨); ಪ್ರಥಮಶುಕ್ಲಧ್ಯಾನಪರಿಣತನಾಗಿರ್ದಾಯುಃಕರ್ಮಮನುಟಿಪಿ ಮತ್ತಿನುೞಿದ ಕರ್ಮಂಗಳಂ . . . ನಿರ್ಜರಾದಿ ವಿಧಿಯಿನನುಕ್ರಮದಿಂ ಕಿಡಿಸುತ್ತುಂ (ಆದಿಪು. ೧೦-೧೪ ವ) ; ತಾನಯ್ದು ಮೊದಲ ಶುಕ್ಲಧ್ಯಾನಮನೊಳಕೆಯ್ದು ಬಟೆಯಮುಪ ಶಾಂತಗುಣಸ್ಥಾನದೊಳ್ ನಿಂದು ಸುಕೃತನಿಧಾನಮನಾ ಯೋಗಿನಾಯಕಂ ಸಾಧಿಸಿದಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೦-೨೭). [ಸಂ.]

ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷ (ನಾ). ಪಾಡ್ಯದಿಂದ ಪೌರ್ಣಮೆಯವರೆಗಿನ ಹದಿನೈದು ದಿನಗಳ ಕಾಲಮಾನ; ಚಂದ್ರನು ವೃದ್ಧಿಹೊಂದುವ ಪಕ್ಷ: ಆಷಾಢಮಾಸದ ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷದ ಚತುರ್ದಶಿಯೊಳಪರಾಹ್ಣವೇಳೆಯೊಳ್ ಸುಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿಗೆ . . . ಪುಣ್ಯಸಂಪದಮ ಸಾರ್ಚಿದಂತೆ ಯೋಗಸಾರ್ಚಿತ ಬಂದು (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೩೭ ವ); ರಾಮಭಟ್ಟಾರಕ ರಂತುಮಸ್ಖಲಿತಚಿತ್ತರಿಂ ಶುಕ್ಲಧ್ಯಾನಪ್ರವಿಷ್ಟರಾಗಿ ಮಾಘಮಾಸದ ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷದ ದ್ವಾದಶಿಯ ಬೆಳಗಪ್ಪ ಜಾವದೊಳ್ (ಶಂರಾಮಾ. ೧೩-೬೨ ವ) ; ಕಳೆಗಳೇಱಲು ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷದಿ ಬಲದೊಳಿಳಿಯಲು ಮುನ್ನದದ ಕಡೆಯಲಿ ಮೊಳೆವ ಮನುಮಥರಸಾಂಭೋನಿಧಿಯೊಳಂತದ್ದಿ ಜಲಜದಳಲೋಚನೆಯರಂ . . . ಕೈಗೊಳಿಸಿ (ಬಸವ. ೯೦-೨೧). [ಸಂ.]

ಶುಕ್ಲಪ್ರಮೇಹ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂತ್ರರೋಗ : ಫಲದಾನಂದರಸ: – ರಸ ಹಣ ಒಂದು ತೂಕ, ಗುಂಜಿಯ ತೂಕವನ್ನು ಆಲದ ರಸದಲ್ಲಿ ಕೊಡಲು, ವಾತ . . . ಸಂಗ್ರಹಣಿ, ಶುಕ್ಲಪ್ರಮೇಹ ಇಷ್ಟೂ ಮಾಣುವುವು (ಎಪ್ರಿ. ೬೧) ; ಅವಿಪತ್ಕಾದಿ ಚೂರ್ಣ . . . ಸಮಸಕ್ಕರೆವೆರಸಿ ಸೇವಿಸಲು ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು, ಉರಿಪ್ರಕೃತ, ಶುಕ್ಲಪ್ರಮೇಹ, ತ್ರಿದೋಷದಿಂದಾದ ಗುಲ್ಮ, ಜಲೋದರ, ಹಳೆಜ್ವರ, ಕ್ಷಯ, ಪಾಂಡುರೋಗ ಸಹ ಗುಣವಹುದು (ಸಕವೈ. ೩೦೨). [ಸಂ.]

ಶುಕ್ಲಮೇಹ (ನಾ). = ಶುಕ್ಲಪ್ರಮೇಹ : ಶುಕ್ಲಶೋಷಣದಿಂದಾದ ಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛ್ರದಲ್ಲಿ ಶುಕ್ಲವೂ ರಕ್ತವೂ ಮೂತ್ರವೂ ಮೂರೂ ಕೂಡಿ ಬೀಳುವುದು. ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳದೆ ಕ್ರಮದಿಂದ ರಕ್ತಮೇಹ, ಶುಕ್ಲಮೇಹಮೆಂದರಿವುದು (ಸಕವೈ. ೩೭೦). [ಸಂ.]

ಶುಕ್ಲಯೋಗ (ನಾ). ೧. [ಜ್ಯೋತಿ] ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯದು: ದೊರೆವತ್ತಾ ಪುಷ್ಯಮಾಸಂ . . . ಶುಕ್ಲಯೋಗಂ ಸಮಂತೊಂದಿರೆ ಲೋಕಕ್ಕಗ್ಗಳಂ ಸಂತಸಮೊಗೆವಿನೆಗಂ ಪುಟ್ಟಿದಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೨-೩೦); ಶುಕ್ಲಯೋಗಕ್ಕೆ ಮಯಾ ೧೫ ಗಳಿಗೆ ಮೇಲೆ ತ್ಯಾಜ್ಯ (ಭಾಸ್ಕರ. ೭೦-೪). ೨. = ಶುಕ್ಲಧ್ಯಾನ : ಅಜೀವು ಬೆಳಗು ಸುಖ ಪಿರಿದಾಗಿ ತೋಱುತ ಮೞೆಸದಿಹುದು ಶುಕ್ಲಯೋಗ (ಭರತೇ. ೬೯-೩೮). 'ಧರ್ಮಯೋಗ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಶುಕ್ಲಲೇಶ್ಯೆ (ನಾ). [ಜೈನ] ಆರು ಬಗೆಯ ಲೇಶ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಶುಭಭಾವ ಶುಕ್ಲಲೇಶ್ಯಾನುಭಾವದಿಂ ಧವಳಪುಂಡರೀಕನಿಕಾಶಪ್ರಭೆ ದೊರೆಕೊಂಡುದು . . . ತನುಭೃದ್ಗಣದಾ (ಆದಿಪು. ೬-೪೨); ನಿರತಿಶಯಶುಕ್ಲಲೇಶ್ಯಾಪರಿಣಾಮಮ ಮೂರ್ತಿಗೊಂಡು ಪರಿಣಮಿಸಿದ ವೋಲ್ . . . ಧವಳಪ್ರಭಾಕರಂ ಕರಮಸೆದಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೨-೪೫). [ಸಂ. ಶುಕ್ಲಲೇಶ್ಯಾ]

ಶುಕ್ಲವತ್ರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ನೆಲಬೇವುಬೇರು . . . ಶುಕ್ಲವತ್ರಿಬೇರು ಇವಂ ಸಮಾಂಶವಾಗಿ ಹಾಕಿ ಕಷಾಯಂ ಮಾಡಿ ಕುಡಿಸೆ ಎಂತಹ ಜ್ವರವಾದರೂ ಗುಣಮಕ್ಕುಂ (ಸಕವೈ. ಪರಿ. ४೦४). [?]

ಶುಕ್ಲವೃತ್ತಿ (ನಾ). ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಂದಲೇ ಭಿಕ್ಷೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಉಪಜೀವನ ನಡೆಸುವುದು : ಗೋಪಾಳಾ ಹಾಕ್ರಪ್ಪಾ ಎನ್ನುತ್ತ ಶುಕ್ಲವೃತ್ತಿಗಾಗಿ ಬರುವಳು (ಹುಟ್ಟಾಟ. ೯೦); ಮೊದಲು ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಶುಕ್ಲವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಜೀವನ ಸಾಗಿಸುತ್ತಿದ್ದ (ಚವರ. ೨೧). [ಸಂ.]

ಶುಕ್ಲಾಂಬರ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಉಡುಗೆ; ಶ್ವೇತವಸ್ತ್ರ : ಶುಕ್ಲಾಂಬರವನುಟ್ಟು ಚಕ್ರಧರಗೆ ನಮಿಸಿ ವಕ್ರಬುದ್ಧಿಯ ತಿದ್ದಿಕೊಂಬೆ ನಾನು (ಕರ್ನಾಕ. ೨೭೪). [ಸಂ.]

ಶುಕ್ಲಾಪಾಂಗ (ನಾ). ಕಣ್ಣಿನ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಬಿಳುಪನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಂಥದು; ನವಿಲು. [ಸಂ.]

ಶುಕ್ಲೂರ್ತಿ, ಶುಕಲೂರ್ತಿ (ನಾ). ೧. (ಉಕ) ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಇತರ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ನೀಡುವ ಸಹಾಯ, – ನೆರವು. ೨. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಲ್ಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಅಕ್ಕಿಯ ಭಿಕ್ಷೆ : ಈ ಶುಕ್ಲೂರ್ತಿ ಬೇಡೋದರಕ್ಕಿಂತ ಸರಕಾರದ ಮ್ಯಾಲೆ ಪೋಟಿಗೆ ದಾವೆ ಮಾಡ್ರಿ (ತಿರುಗು.೬). ಶುಕಲೂರ್ತಿ : ೨. ಓಣಿಯಲ್ಲಿಯ ನಾಲ್ಕು ಮನೆಗಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ಅವನ ಹಂಡತಿ ಬೇಡಿ ತರಹತ್ತಿದಳು. ಬರಬರುತ್ತ ಶುಕಲೂರ್ತಿಯೇ ಅವರಿಗೆ ರೂಢಿಯಾಗಿ ಬಿಟ್ಟಿತು (ಕಾಲಚಿ. ೫೪). [< ಸಂ. ಶುಕ್ಲವೃತ್ತಿ]

ಶುಚ್ಮಲಿನ (ನಾ). ದುಃಖದಿಂದ ಮಲಿನನಾದವನು ; ವ್ಯಥೆಯಿಂದ ಕಲುಷಿತನಾದವನು : ಭುವನದುಲ್ಲಣಕೆ ಮರುಗಿ ಶುಚ್ಮಲಿನನಾಗಿ ಸಂತಾತ್ಮವೈಭವದ ಮಲೆಗುಡಿಯ ನೆನೆದಿಂತು ಸಂಪೃಷ್ಟನಾದನ್ಯ ಕೊರಗ ನೀಗಿ (ಮಲದೇ. ೫೯-೯). [ಸಂ.]

ಶುಚಿ (ಗು). ೧. ನಿರ್ಮಲತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ : ಬಾಯ್‌ವಾಯೊಳ್ ನೆಲಸಿಯುಮತಿ ಶುಚಿ ವಾಗ್ದೇವಿ ಕೂರ್ತು ಮಾಟ್ಕೆಮಗೞಿವಂ (ಜಾತತಿ. ೧-೨). (ನಾ). ೨. ನಿರ್ಮಲವಾದುದು; ಶುಭ್ರವಾದುದು : "ಶುಚಿ, ಮೇಧ್ಯಂ, ಪವಿತ್ರಂ, ಪುಣ್ಯಂ, ಪಾವನಂ - ಈ ೫ ಶುದ್ಧಮಪ್ಪ ವಸ್ತು" (ಪಲಾಯು. ೨೨-೧೩೨). ೩. ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣ; ಶ್ವೇತವರ್ಣ : "ಬೀಳದರಲ್ಲಿಯುಂ ಶುಚಿಯೆಂಬುದು ರಾಮಮುಮೆಂಬುದು" (ಪಲಾಯು. ೧೩೪-೨೨). ೪. ಪವಿತ್ರವಾದುದು; ಪರಿಶುದ್ಧವಾದುದು: "ಪಾವನಂ ಶುಚಿ ಮೇಧ್ಯಮನೆ ಪವಿತ್ರಮದಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೯-೨೯) ; ಶುಚಿಯಾವಿಭಾಗ ಮಣಿಗಣರುಚಿತಾಸನದಲ್ಲಿ ತಂದು ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ ನೃಪಂ . . . ಚಾರಣರ ಚರಣಕಮಲಮಂ ಕ್ಷಾಲಿಸಿದಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೬-೪೬). ೫. ಪವಿತ್ರನಾದವನು; ಪರಿಶುದ್ಧನಾದವನು: ಶುಚಿ ತಾನಾಗದೆ ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರನಿಪುಣಂ ತಾನಾಗದೆ . . . ವಚನಬ್ರಹ್ಮದೆ ಮುಕ್ತಿಯೇ (ಸೋಮೇಶ. ೧೦೦); ಮಲಿನತರಂ ಬರೆ ಶುಚಿ ಸುವೃತ್ತನೇನಿರ್ದಪನೇ (ರಾಜಶೇ. ೮-೯೭). ೬. ಪ್ರಾಮಾಣಿಕನಾದ ಮಂತ್ರಿ. ೭. ಒಳ್ಳೆಯ ಮಿತ್ರ, – ಸ್ನೇಹಿತ. ೮. ಮುನಿ; ತಪಸ್ವಿ. ೯. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. ೧೦. ಬೆಂಕಿ; ಅಗ್ನಿ: "ವಸುಸಿತೇತರಗತಿ ಸ್ವಾಹಾಪ್ರಿಯಂ . . . ಧೂಮಕೇತನಂ ಶುಚಿ ವಿರೋಚನನೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೪-೬) ; ಸಚರಸ್ಥಾವರಕೆಲ್ಲ ಸರ್ವಸುಖದುಃಖಂಗಳ್ ಸಮಾನಂಗಳೆಂದಬಲಾನಂದದಿ ತನ್ನನ್ನ ಕರಣಿಸಲ್ ಸುಜ್ಞಾನಿಗಳ್ ನೀರಿನೊಳ್ ಶುಚಿಯೊಳ್ ಪಾದವನಿಟ್ಟು ತೋರ್ಪ ತೆಱದೊಳ್ (ಸೋಮೇಶ. ೯೯). ೧೧. ಅಮರವಾದುದು ; ಶಾಶ್ವತವಾದುದು. ೧೨. ಅಮೃತ; ಸುಧೆ. ೧೩. ಮುಖ್ಯವಾದುದು; ಪ್ರಧಾನವಾದುದು. ೧೪. ಆಷಾಢಮಾಸ : "ಮಧುಮಾಧವಂ ಶುಕ್ರ ಶುಚಿ ನಭೋಮಾಸಂ . . . ಚೈತ್ರಾದಿ ನಾಮಂಗಳ್" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೭-೧೨). ೧೫. ಕಟ್ಟಿಗೆ; ಸೌದೆ : "ಲತ ಯೋಗಿಯಗ್ನಿ ಶುದ್ಧಂ ಋತುವಿಪ್ರಾಷಾಢಮಾಸ ಕೇಡಿಲ್ಲದದುಂ ಸಿತಮುಖ್ಯಕಾಷ್ಠಮವ್ಯಯಂ ಮಿತಿಯಿಂ ಪನ್ನೆರಡು ನಾಮ ಶುಚಿಶಬ್ದಂಗಳ್" (ನಾನಾಶಂ. ೫೦). ೧೬. [ನಾಟ್ಯ] ಹಸ್ತಮುದ್ರೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಪತಾಕ, ಅರ್ಧಚಂದ್ರ . . . ಶುಚಿ, ಕಪಿತ್ಥ, ಶಿಖರಹಸ್ತ – ಮೊದಲಾದ ನೂರಾರು ಹಸ್ತಮುದ್ರೆಗಳಿವೆ (ಬಾಲವ್ರ. II, ೯೯೯). [ಸಂ.]

ಶುಚಿಗೈ (ಕ್ರಿ). ಚೊಕ್ಕಟಮಾಡು; ಪರಿಶುದ್ಧಗೊಳಿಸು : ಮಹಡಿಯ ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳನು ಶುಚಿಗೈವಂದು ಮೇಲಿನಿಂದುಡುಗುವರಲ್ತೆ ಮೊದಲು ಮೇಲಧಿಕಾರಿ ಸಲೆ ತಿದ್ದಿಕೊಳುವುದು ತನ್ನ ಚಾರಿತ್ರವನಂತೆ (ಇಂಚಾಪ. ೨೦೪-೬). [ಶುಚಿ + ಗೈ (< ಕೆಯ್)]

ಶುಚಿಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). = ಶುಚಿಗೈ : ಡಬ್ಬಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿದಿನ ಖಾಲಿಮಾಡಿ, ಶುಚಿಗೊಳಿಸಿ ಬಿಸಿಲಲ್ಲಿ ಒಣಗಿಸಬೇಕು (ಆರುಸಾ. ४೦). [ಶುಚಿ + ಕೊಳ್ + – ಇಸು]

ಶುಚಿತನ (ನಾ). ೧. ಸ್ವಚ್ಛವಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಪರಿಶುದ್ಧವಾಗಿರುವಿಕೆ. ೨. ಒಳ್ಳೆಯತನ; ಸಜ್ಜನಿಕೆ : ಸೆರಗಿಲ್ಲದೀವ ದಾನದೊಳೆರವಿಂದಪ್ರಿಯತನೂಜನಂ ಶುಚಿತನದೊಳ್ಮರುತಾತ್ಮಜರಂ ದೇವರೊಳ್ಸೊರೆ ಪಂಡಿತಪುಂಡರೀಕವನಮಾರ್ತಂಡಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೫೭-೨೦; 1084); ವಿಚರಿತಾನ್ವಯವೆರಡನೆತ್ತುವ ಶುಚಿತನವು ನಿಮಗಲ್ಲದಿತರರಲಚಲತೆಯದಾರ್ಗುಂಟೆಂಬುದ ನೋಡಿ ನೀವು (ತೊರರಾ. ೨-೩-೨೦).

[ಶುಚಿ + – ತನ]

ಶುಚಿತೆ (ನಾ). = ಶುಚಿತನ ೨ : ವರಶುಚಿ ವೀರರಾಮನ ಚರಿತವನಿದನೊರವನೂಲಿದು . . . ಆದರಿಪುದು ಶುಚಿತೆ ವೀರತೆ ಬಂದು ದೊರೆಕೊಂಬುದಂತರಂಗದೊಳು (ಜರಾಮಾಂ. ೧-೦೫). [ಸಂ. ಶುಚಿತಾ]

ಶುಚಿತ್ವ (ನಾ). = ಶುಚಿತನ ೧ : ಎಷ್ಟೇ ಬಡವರ ಮನೆಯಾಗಿರಲಿ, ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಶುಚಿತ್ವ ಮತ್ತು ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟುತನ ಬೇಕು (ಆರುಸಾ. ೩೭). [ಸಂ.]

ಶುಚಿರ್ಭೂತ (ನಾ). ೧. ಚೊಕ್ಕಟ; ಪರಿಶುದ್ಧ: 'ಶುಚಿರ್ಭೂತಗೊಳಿಸು' ಪರಾ. ೨. ನಿರ್ಮಲನಾದವನು : ಜೈನದೇವತೆಗೆ ಶುಚಿರ್ಭೂತನಿತ್ತನರ್ಘ್ಯವನು (ಭರತೇ. ೧೭-४೯). [ಸಂ.]

ಶುಚಿರ್ಭೂತಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚೊಕ್ಕಟಗೊಳಿಸು; ಪರಿಶುದ್ಧಗೊಳಿಸು : ಸಾಹಿತ್ಯವು ಮಾನವಜನಾಂಗದ ಮನಸ್ಸನ್ನೇ ಶುಚಿರ್ಭೂತಗೊಳಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಉದಾತ್ತ ಗುಣಗಳನ್ನೂ . . . ನೋಡುವ ನವೀನದೃಷ್ಟಿಕೋನವನ್ನೇ ನಿರ್ಮಿಸಬಲ್ಲುದು (ಪ್ರಬಂಧ. ४). [ಶುಚಿರ್ಭೂತ + ಕೊಳ್ + – ಇಸು]

ಶುಚಿರ್ಭೂತತೆ (ನಾ). = ಶುಚಿತನ ೧ : ಕೂಡಲಸಂಗನ ಶರಣರ ಒಕ್ಕುದ ಕೊಂಡು ಅನ್ಯವನಾಚರಿಸಿದೊಡೆ ತಪ್ಪದು ಸೂಕರನ ಶುಚಿರ್ಭೂತತೆಯ ಪ್ರಾಣಿಯಂತೆ (ಬಸವ. ೬೨೮). [ಸಂ. ಶುಚಿರ್ಭೂತತಾ]

ಶುಚಿವಂತ (ನಾ). ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ನಡತೆಯುಳ್ಳವನು; ಸಚ್ಚರಿತ : ಧಾರ್ಮಿಕನೂ ಶುಚಿವಂತನೂ ಆದ ನಿನಗೆ ಲೋಕವೇದಗಳೆರಡಕ್ಕೂ ವಿರೋಧವಾದ ಈ ಆಚರಣೆ ಹೇಗೆ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬಂತು? (ವಚಭಾ. ೫೯). [ಸಂ. ಶುಚಿವತ್]

ಶುಚಿಸ್ಮಾಂತೆ (ನಾ). ನಿರ್ಮಲವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವಳು; ಶುದ್ಧವಾದ ಅಂತಃಕರಣವುಳ್ಳವಳು: ಚಿಂತಿತ ಫಳದಾಯಕಮಂ ಚಿಂತಾಮಣಿಯಂ ಕುಳಾಧಿದೇವತೆ ತಂದೀವಂತೆ ಶುಚಿಸ್ಮಾಂತೆ ಶಚೀಕಾಂತೆ ಜಿನಾರ್ಭಕನನಿತ್ತಳಿಂದ್ರನ ಕೈಯೊಳ್ (ಮಲ್ಲಿ.ಪು. ೧೨-೪೮). [ಸಂ. ಶುಚಿಸ್ಮಾಂತಾ]

ಶುಚೀಭೂತ (ನಾ). = ಶುಚಿರ್ಭೂತ ೨ : ಇರ್ವರುಂ ಶುಚೀಭೂತರಾಗಿ ಪೋಗಿ ಪೊಡೆವಟ್ಟು ಅರ್ಚಿಸಿ ಮಗುಂಬಡೆವವಕ್ಕೆ ಎಂದು ಪರಸಿ ಬಂದು ಮನೆಗೆ ವಂದಿರ್ಪುದುಂ (ಜೀವಸಂ. ೬೭-೨೨ ವ). [ಸಂ.]

ಶುಚಿ (ನಾ). ಅಳಲು; ದುಃಖ. [ಸಂ. ಶುಚಾ]

ಶುಚ್ಯಂಬಕ (ನಾ). ಉರಿಗಣ್ಣುಳ್ಳವನು; ಅಗ್ನಿನೇತ್ರ; ಶಿವ: ಒಪ್ಪಿದಂ . . . ಶರಣಾನುಸಂಗಜನನಚ್ಯುತನಿಗಮನುತ ಸುಧಾಸೂತಿ ಹರಿದಶ್ವಶುಚ್ಯಂಬಕಂ (ಉದ್ಭದ. ೭-೬೬). [ಸಂ.]

ಶುದ್ಧ (ಗು). ೧. ಚೊಕ್ಕಟವಾದ ; ಶುಭ್ರವಾದ. ೨. ಪವಿತ್ರವಾದ ; ಪುನೀತವಾದ : ತನ್ನ ಬೆಳಗೆ ಬೆಳಗಾಗಿ ಶುದ್ಧಗರ್ಭಾವಾಸದೊಳ್ ಜಿನಾರ್ಭಕಂ ಬಳೆಯೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೨೦೪ ವ). ೩. ಪೂರ್ಣವಾದ; ಸಮಗ್ರವಾದ. ೪. ಅಪ್ಪಟವಾದ: ಈ ವಿಕರ್ಣ ಶುದ್ಧಹುಡುಗನಾದರೂ ಮಹಾಬುದ್ಧಿವಂತನ ಹಾಗೆ ಮಾತನಾಡುತ್ತಾನೆ (ವಚಭಾ. ೧೦೦) ; ನೀನು ಮುದುಕ, ಇಂತಹ ಮಾತುಗಳನ್ನೇ ಹೇಳುವುದು. ಇದು ಶುದ್ಧಪಾಪ (ಮಲೆಪಾ. ೬೭). ೫. ತಪ್ಪಿಲ್ಲದ; ದೋಷರಹಿತವಾದ : 'ಶುದ್ಧಪಾಠ', 'ಶುದ್ಧಪ್ರತಿ' ಪರಾ. (ನಾ). ೬. ಚೊಕ್ಕಟ; ಶುಚಿ: "ಮಲವಿದೂಷಿತಂ ಶುದ್ಧಮದು" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೦೬-೭೧); ಹೊಜಿಗೆ ಹೂಸಿ ಏವನಯ್ಯ ಒಳಗೆ ಶುದ್ಧವಾಗದನ್ನಕ್ಕ (ಬಸವ. ೪೨೫). ೭. ಮಡಿ ; ನೈರ್ಮಲ್ಯ : ಶುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೋದರೆ ಒದ್ದೆ ಉಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ (ಗಾದೆ). ೮. ಸಂಪೂರ್ಣ; ಸಮಗ್ರ; ಪೂರ್ತಿ: ಮುಸಲ್ಮಾನನಾದನೆಂದು ಆತ್ಮೀಯರೆಲ್ಲರೂ . . . ಶುದ್ಧವಾಗಿ ತ್ಯಜಿಸಿಬಿಟ್ಟರು (ಕಥಾಕಂ. ೩೪). ೯. ಸರಿಯಾದುದು; ತಪ್ಪಿಲ್ಲದುದು: ಇರ್ಬರ್ಕರ್ತೃಗಳ್ಗೆ ನಿಮಿತ್ತಮಪ್ಪ ಸತಿಸಪ್ತಮಿಗೆ ಏಕಾರಮಕ್ಕುಂ; ಆ ಏಕಾರಕ್ಕೆ ಅಲುವಂ ಕೆಲರ್ ಅಂಜದೆ ಪೇಳ್ದರ್ ; ಅದುವುಮಾಗದು ; ಅಲೂಡಮಂದೊಡೆ ಶುದ್ಧಂ (ಶಮದ. ೨೪೯ ವೃತ್ತಿ). ೧೦. = ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷ: "ಸಿತಪಕ್ಷಮನೆ ಶುದ್ಧಮಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೧-೫) ; ಕೃಷ್ಣಶುಕ್ಲಪಕ್ಷಗಳನ್ನು ಬಹುಳ ಶುದ್ಧಗಳೆಂದೂ ಕರೆಯುವ ವಾಡಿಕೆಯುಂಟು (ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿ. ೨೧೬). ೧೧. ಪರಿಶುದ್ಧನಾದವನು ; ನಿರ್ಮಲನಾದವನು: ಅಷ್ಟವಿಧಾರ್ಚನೆ ಷೋಡಶೋಪಚಾರವ ಅಂದಂದಿನ ಕೃತ್ಯವನಂದಂದಿಗೆ ಆನು ಮಾಡಿ ಶುದ್ಧನಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೫೦೮). ೧೨. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಪ್ರಹಸನದ ಒಂದು ಭೇದ; ಸರಳವಾದ ವಸ್ತುವುಳ್ಳದ್ದು : ಪ್ರಹಸನವು ಶುದ್ಧ, ಸಂಕೀರ್ಣ, ವಿಕೃತ ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ (ಸಂನಾಟ. ೩೦); ವಸ್ತುಗಳು (plot) ಶುದ್ಧವೋ (simple) ಅಥವಾ ಸಂಕೀರ್ಣವೋ (complex) ಆಗಿರುತ್ತವೆ (ಅಂಕಾ. ೮೭). ೧೩. [ಶೈವ] ಎರಡು ಬಗೆಯ ಸೃಷ್ಟಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಸೃಷ್ಟಿ ಶುದ್ಧ, ಅಶುದ್ಧವೆಂದು ಎರಡು ಪ್ರಕಾರ . . . ಶುದ್ಧಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಐದು, ಅಶುದ್ಧಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತು, ಪುರುಷನೂ ಸೇರಿ ಮೂವತ್ತಾರು ತತ್ತ್ವಗಳು (ಶಿಂದಾ. ೨೯೬). ೧೪. [ವೀಶೈ] ಶುದ್ಧ, ಸಿದ್ಧ ಮತ್ತು ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಬಗೆಯ ಪ್ರಸಾದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಗುರುವು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಉಳಿದುದು: ನಿಗುತಪ್ರಸಾದವುಂ ಮೂಱುವಿಧವುಂಟಲ್ಲಿ ಉರು ಶುದ್ಧ ಸಿದ್ಧ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ . . . ಇನಿತುಮಂ ನಿಯಮದಿಂದಿರದೆ ಕೊಂಬರ ವಿವರಮಂ ಪೇಳ್ವೆನು (ಲಿಂಚಿಂ. ೪೭-೧೫) ; ಶುದ್ಧ ಸಿದ್ಧ ಪ್ರಸಿದ್ಧವೆಂದು ಪ್ರಸಾದಲಿಂಗ ತ್ರಿವಿಧವಪ್ಪಲ್ಲಿ ಗುರುಭುಕ್ತಶೇಷವೇ ಶುದ್ಧವೆನಿಸುವದು (ವಿವೇಕ. ೧೨೩). ೧೫. ವೀರಶೈವದ ಒಂದು ಪ್ರಭೇದ : ಶುದ್ಧ ವಿಶೇಷ ನಿರ್ವಾಣ ಎಂದು ವೀರಶೈವವು ಮೂಱು ತೆಱನಾಗಿರ್ಪುದು (ಸಿದ್ಧೇವ.೪-೯). ೧೬. [ಸಂಗೀತ] ಆರು ಸಾಧಾರಣ ರಾಗಜಾತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಶುದ್ಧ ಭಿನ್ನ ಗೌಡ ಅಷ್ಟಸಾಧಾರಣ ಸಪ್ತಸಾಧಾರಣ ಷಟ್ಸ್ವರವೆಂಬಾಬು ಸಾಧಾರಣ ಜಾತಿಗಳು (ವಿವೇಕ. ೧೮೭). ೧೭. ಶುದ್ಧ, ಸಾಳಗ ಮತ್ತು ಸಂಕೀರ್ಣಗಳೆಂಬ ಮೂರು ರಾಗಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಬೇರೆಯ ರಾಗಗಳ ಅವಲಂಬನೆಯಿಲ್ಲದ ರಾಗ : ಸ್ಥಾಯಿ ಸಂಚಾರಿಗಳ ಸರಿಗಮಪಧನಿಯ ಸರದಾಯತದ ಶುದ್ಧ ಸಂಕೀರ್ಣ ಸಾಳಗದ ಪೂರಾಯತ ಸುತಾನಂಗಳಂ ತಾರಮಧ್ಯಮಂದ್ರಗಳಿಂದೆ ಸೊಗಸುಗೊಳಿಸಿ . . . ಪಾಡಿದರು (ಭೀಮಭಾ. ೨೧-೫೮). ೧೮. ಮೃದಂಗವಾದನದ ನಾಲ್ಕುಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಶುದ್ಧ ಸಾಳಗ ಸಂಕೀರ್ಣ ಠವಣೆಗಳೆಂಬ ಚತುರ್ವಿಧ ಮೃದಂಗಮಂ ಮೇಳೈಸಿ (ವಿವೇಕ. ೨೬೭). ೧೯. ತಾಳದ ಆರುಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಭಂಗತಾಳ ಉಪಭಂಗತಾಳ ವಿಭಂಗತಾಳ ವಿತಾಳ ಶುದ್ಧತಾಳ ಅನುತಾಳವೆಂಬಾಬು ವರ್ಗಸಂಖ್ಯಾಭೇದ ಮಾಗಿಹುವೆಂದು ಪೇಳ್ದ ಭರತಶಾಸ್ತ್ರ ಪರಿಣತರಪ್ಪ ತಾಳಧಾರಿಗಳಂ (ವಿವೇಕ. ೧೯೨).

ಶುದ್ಧಕಳ್ಳ = ಪಕ್ಕಾ ಕಳ್ಳ : ಒಳ್ಳಿದರ ಒಡನಾಡಿ ಕಳ್ಳನೊಳ್ಳಿದನಕ್ಕು ಒಳ್ಳಿದನು ಕಳ್ಳರೊಡನಾಡಿ ಅವ ಶುದ್ಧಕಳ್ಳ ತಾನಕ್ಕು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೮೫೩). ಶುದ್ಧಮೊದ್ದು = ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅಜ್ಞಾನಿಯಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ : 'ಶುದ್ಧಮೊದ್ದು' ಎಂದು ಮಾಲತಿ ನಿರ್ಧರಿಸಲು ತಡವಾಗಲಿಲ್ಲ (ವಾತ್ಸಲ್ಯ. ೪೭). ಶುದ್ಧಸುಳ್ಳು = ಅಪ್ಪಟಸುಳ್ಳು : ಅವನು ಹೇಳುತ್ತಿರುವುದೆಲ್ಲಾ ಶುದ್ಧ ಸುಳ್ಳು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಶುದ್ಧಕ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಮೂಲಾಕ್ಷರ ; ಶುದ್ಧಾಕ್ಷರ : ವರ್ಣಸಮಾಮ್ನಾಯೇ ಶುದ್ಧಕಃ ಪರಿಕೀರ್ತಿತಃ (ಶಬ್ದಾನು. ೧ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ); ಶುದ್ಧಕ ಎಂದರೆ ವರ್ಣವೆಂತಲೂ ವರ್ಣಮಾಲೆಯೆಂತಲೂ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗುವುದು. ಶುದ್ಧಾಕ್ಷರ, ಶುದ್ಧಕ ಇವೆರಡೂ ಸಮಾನಾರ್ಥಕಗಳು (ಸಂಶೋಧ. ೧೩). 'ಸುದ್ದಗೆ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಶುದ್ಧಗೆ 'ಸುದ್ದಗೆ' ನೋ.

ಶುದ್ಧಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚೊಕ್ಕಟಮಾಡು; ಶುಚಿಮಾಡು : ಎರಡುದಿನ ರಜೆಯಿದ್ದದ್ದರಿಂದ ಮನೆಯನ್ನೆಲ್ಲಾ ಶುದ್ಧಗೊಳಿಸಿದೆ (ರೂಢಿ).
[ಶುದ್ಧ + ಕೊಳ್, + – ಇಸು]

ಶುದ್ಧತಾನ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಸ್ವರಗಳ ಕ್ರಮಸಂಚಾರದಿಂದಾಗುವ ತಾನ; ವಕ್ರಸಂಚಾರವಿಲ್ಲದ ತಾನ : ತಾನದಲ್ಲಿ ಕೂಟತಾನವೆಂದೂ ಶುದ್ಧತಾನವೆಂದೂ ಎರಡು ವಿಧ . . . ಶುದ್ಧತಾನದಲ್ಲಿ ಸ್ವರಗಳ ವಕ್ರತ್ವವಿಲ್ಲ (ಸಂಗೀಚಂ. ೮೫). 'ಕೂಟತಾನ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಶುದ್ಧತೆ (ನಾ). ೧. ಪರಿಶುದ್ಧವಾಗಿರುವಿಕೆ; ಸ್ವಚ್ಛತೆ : ಈ ವಿನುತಸಿತಕೀರ್ತಿಯಾ ಸದ್ಭಾವಶುದ್ಧತೆಯಾ ಪ್ರಸಿದ್ಧತೆಯಾ ವಿಬುಧಸನ್ಮಾನತೆಯ ನಿಮಗೀಯಹಂಕೃತಿಯ (ಬಸಪು. ೪೭-೧೧). ೨. ದೋಷರಹಿತವಾಗಿರುವಿಕೆ ; ತಪ್ಪಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ : 'ಬಿ' ಯ ಎಲ್ಲ ಪಾಠಾಂತರಗಳ ಶುದ್ಧತೆಗೂ ಇದು ಒಂದು ಅಳತೆಗೋಲೆಂದು ಭಾವಿಸಬಾರದು (ಭಾರಪ. ೪೭). [ಸಂ. ಶುದ್ಧತಾ]

ಶುದ್ಧಧವಳಿತ (ನಾ). ಅಚ್ಚಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದವನು : ಒಬ್ಬ ಕೆಂಚನೊಬ್ಬ ಕರಿಕನೊಬ್ಬ ಶುದ್ಧಧವಳಿತನೆಂತಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೫೪೩). [ಸಂ. ಶುದ್ಧಧವಳಿತ]

ಶುದ್ಧಧೈವತ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಸ್ವರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ; ☞ ಶುದ್ಧ, ಚತುಶ್ರುತಿ, ಷಟ್ಶ್ರುತಿ ಎಂಬ ಮೂರು ಧ್ವನಿಭೇದಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಧೈವತಸ್ವರದ ಒಂದು ಭೇದ : ಇಲ್ಲಿ ಹೊರಗಿನ ಸ್ವರಗಳನ್ನೂ ಅಂತರಗಾಂಧಾರ, ಶುದ್ಧಧೈವತ ಮತ್ತು ಕಾಕಲಿನಿಷಾದವನ್ನೂ ಬಳಸಿಲ್ಲ (ಸಂಗೀತ. ೫೦). [ಸಂ.]

ಶುದ್ಧನೀರು (ನಾ). ಸ್ವಚ್ಛವಾದ ನೀರು : ಹೊಲತಿ ಶುದ್ಧನೀರ ಮಿಂದಂತಾಯಿತ್ತಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೬೮೯). [ಶುದ್ಧ + ನೀರು (< ನೀರ್)]

ಶುದ್ಧಪಾಠ (ನಾ). [ಗ್ರಂಥಸಂ] ದೋಷರಹಿತವಾದ ಗ್ರಂಥಸ್ವರೂಪ ; ತಪ್ಪಿಲ್ಲದ ಪಾಠ : ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಎರಡು ಹಸ್ತಪ್ರತಿಗಳಲ್ಲಿ 'ಎ' ಕೆಳಮಟ್ಟದ್ದೇ ಆದರೂ ಅದು ಕೆಲವೆಡೆ 'ಬಿ'ಯಲ್ಲಿಲ್ಲದ ಶುದ್ಧಪಾಠಗಳನ್ನು ಉಳಿಸಿಕೊಂಡಿರಬಹುದು (ಭಾರಪ. ೪೭).
[ಸಂ.]

ಶುದ್ಧಪಾರ್ಷ್ಣಿ (ನಾ). ೧. ಬಲಯುತವಾದ ಹಿಂಬೂಣೆಸೈನ್ಯ. ೨. ಬಲಯುತವಾದ ಹಿಂಬೂಣೆಸೈನ್ಯವುಳ್ಳವನು : ಅಂತಪರಿಮಿತ ಶುದ್ಧಪಾರ್ಷ್ಣಿಯಿಂ ಗುಪ್ತಮೂಲಪ್ರತ್ಯಂತನುಂ . . . ವಿಜಯಪ್ರಸ್ಥಾನೋದ್ಯುಕ್ತಂ ಮಂಗಳವಸದನಂಗೊಂಡು (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೧೪೨ ವ). [ಸಂ.]

ಶುದ್ಧಪೂರ್ವರಂಗ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ನಾಟಕವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುವ ಕ್ರಮದ ಒಂದು ಬಗೆ : ವಸ್ತುತಃ ಹಿಂದೆ ಎರಡು ಪದ್ಧತಿಗಳೂ ಇದ್ದುವೆಂದೂ, ಇವುಗಳಿಗೆ

ಕ್ರಮವಾಗಿ 'ಶುದ್ಧಪೂರ್ವರಂಗ', 'ಚಿತ್ರಪೂರ್ವರಂಗ' ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳಿದ್ದಂತೆಯೂ ತೋರುತ್ತದೆ (ಶ.ಪಿ. ೨೧೩). 'ಚಿತ್ರಪೂರ್ವರಂಗ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಶುದ್ಧಪ್ರತಿ (ನಾ). [ಗ್ರಂಥಸಂ] ತಪ್ಪಿಲ್ಲದ ಪಾಠಭಾಗವುಳ್ಳ ಪ್ರತಿ; ದೋಷರಹಿತವಾದ ಪ್ರತಿ. [ಸಂ.]

ಶುದ್ಧಪ್ರಸಾದ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಶುದ್ಧ, ಸಿದ್ಧ ಮತ್ತು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಎಂಬ ಮೂರು ಬಗೆಯ ಪ್ರಸಾದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಗುರುವು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಉಳಿದುದು : ತ್ರಿವಿಧ ಪ್ರಸಾದವೆಂದೆಂಬರು ಅದೆಂತಹುದೋ ಶುದ್ಧಪ್ರಸಾದ ಗುರುವಿನದದು ಸಿದ್ಧಪ್ರಸಾದ ಲಿಂಗದದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಪ್ರಸಾದ ಜಂಗಮದದು ಇಂತೀ ತ್ರಿವಿಧವೊಂದಾದವರ ತೋಱೂ (ಬಸವ.ಕ. ೭೯೦). [ಸಂ.]

ಶುದ್ಧಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚೊಕ್ಕಟಮಾಡು; ನಿರ್ಮಲಗೊಳಿಸು : ಒಳಗ ಶೋಧಿಸಿ ಹೊಱಗೆ ಶುದ್ಧಯಿ [ಪಾಠಾಂ. ವಿ] ಸಿ ಒಳಹೊಱಗೆಂಬ ಉಭಯಶಂಕೆಯ ಕಳದು ಸ್ಫಟಿಕದ ಶಲಾಕೆಯಂತ ತಳವೆಳಗು ಮಾಡಿ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೨೧-೩೬) : ಶುದ್ಧ + ಇಸಿದಂ - ಶುದ್ಧಯಿಸಿದಂ; ತಾರ + ಇಸಿದಂ - ತಾರಯಿಸಿದಂ (ಶಮದ. ೫೪ ವೃಯೋ).

[ಶುದ್ಧ + -- ಇಸು]

ಶುದ್ಧವಾಹಿನಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಕೌಶಿಕ . . . ಕುರಂಜಿ ಶುದ್ಧವಾಹಿನಿ ಪ್ರಥಮಮಂಜರಿ ನಟನಾರಾಯಣೀ ಫಳಮಂಜರಿ ಸಯಸೋದರೆಯೆಂಬ ಮುವತ್ತುನಾಲ್ಕು ರಾಗಂಗಳೇ ಭಾಷಾಂಗದಿಂದಾದ ರಾಗಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೧೪೮).

[ಸಂ. ಶುದ್ಧವಾಹಿನೀ]

ಶುದ್ಧವಿಷ್ಕಂಭ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ನಾಟಕದ ಒಂದು ಅಂಗ; IP "ನಡೆದು ಹೋದ ಮತ್ತು ಮುಂದೆ ನಡೆಯುವ ಕಥಾಂಶಗಳನ್ನು ಮಧ್ಯಮಪಾತ್ರಗಳ ಮೂಲಕ ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಸೂಚಿಸುವುದು" (ಶ.ಪಿ. ೨೦೬) : ವಿಷ್ಕಂಭ — ನಡೆದುಹೋದ ಕಥಾಂಶವನ್ನು ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಸೂಚಿಸುವುದು; ಇದನ್ನು ಪ್ರಧಾನ ಪಾತ್ರಗಳು ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಮಧ್ಯಮಪಾತ್ರಗಳಿಂದಾದರೆ 'ಶುದ್ಧವಿಷ್ಕಂಭ'ವಾಗುತ್ತದೆ (ಸಂನಾಟ. ೧೫). [ಸಂ.]

ಶುದ್ಧವೃತ್ತ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆ ; ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ನಡವಳಿಕೆ. ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆಯುಳ್ಳವನು; ಸದಾಚಾರಿ : ಆ ಪುರುಷೋತ್ತಮಂ ತಿಳಿಪಿದಂ ಕನಸಂ ನೆನಸಾಗ ರಾಗದಿಂ . . . ಕುಂಭದಿಂದುತ್ತಮನಮಲಪಯಸ್ಸದ್ಮದಿಂ ಶುದ್ಧವೃತ್ತಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೨೦೦); ಭೂಮಿಪಾಲಕಂ ಸಂದು ವಿರಕ್ತಿಗಾಗಳೆ ತದೀಯ ಸಮಕ್ಷದೆ ದೀಕ್ಷೆಗಂ ಮನಂದುದನದಂತೆ . . . ಎಡೆಯೊಳ್ ನಿಲಲೀಗುಮ ಶುದ್ಧವೃತ್ತರಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೭-೨೭).

[ಸಂ.]

ಶುದ್ಧಶೈವ (ನಾ). ೧. [ಶೈವ] ಸಾಮಾನ್ಯ, ಮಿಶ್ರ, ಶುದ್ಧ ಮತ್ತು ವೀರ ಎಂಬ ಶೈವಮತದ ನಾಲ್ಕು ಪಂಗಡಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಶುದ್ಧಶೈವಸಂಪನ್ನರಪ್ಪ ಅಱವತ್ತು ಮೂವರು ಅಸಂಖ್ಯಾತರು (ಆದಪ. ಮು.೫೦-೭೮); ಇಂತು ಬಸವರಾಜಂ . . . ಕೀರ್ತಿಯ ತಳೆದು . . . ಶುದ್ಧಶೈವಸರೋನಿಧಿತರಂಗಮಾಲಾನಿಮಗ್ನಚಿತ್ತನಾಗಿರ್ದಂ (ಬಸ. ೧೨-೩); ವಾತೂಲ ಶುದ್ಧಾಖ್ಯವೆಂಬ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯಶೈವ, ಮಿಶ್ರಶೈವ, ಶುದ್ಧಶೈವ, ವೀರಶೈವ ಎಂದು ಶೈವಮತವನ್ನು ನಾಲ್ಕಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಭಾರಪ. ೭೪). ೨. ಶೈವಮತದ ನಾಲ್ಕು ಪಂಗಡಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ ಶುದ್ಧಶೈವಪಂಗಡಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು : ಕೌಶಿಕ . . . ಗೌತಮರೆಂಬ ಆದಿಶೈವರ ಗೋತ್ರಸಂಭವನಾಗಿ ಮಹಾಶೈವನೆನಿಪ ಶಿವದ್ವಿಜನೇ ಶುದ್ಧಶೈವನು (ವಿವೇಕ. ೭೮). [ಸಂ.]

ಶುದ್ಧಸಾವೇರಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು: ಶುದ್ಧಸಾವೇರಿ ರಾಗದ . . . ತ್ಯಾಗರಾಜಕೀರ್ತನೆಗಳನ್ನು ಅವರು ಹಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಸೌಂದರ್ಯ, ಜೀವಂತತೆ, ಸೊಗಸು ಮತ್ತು ಗಾಂಭೀರ್ಯಗಳು ತುಂಬಿರುತ್ತಿದ್ದುವು (ಸಂಗೀತ. ೨೭).

[ಸಂ. ಶುದ್ಧಸಾವೇರೀ]

ಶುದ್ಧಾಂತ (ನಾ). ೧. ಅಂತಃಪುರ ; ರಾಣೀವಾಸ : ಪ್ರಿಯಕುಬ್ಜವಾಮನ ಗಣಾಲಾಪಂಗಳತ್ಯಂತಸೌಂದರ‌ಶುದ್ಧಾಂತವಧೂಕದಂಬಂಕಮನೇಂ ಮೆಯ್ಮೆರ್ಚಿಸ ಲ್ಯಾರ್ತುದೋ (ಆದಿಪು. ೧೧-೪೨); ಒಳ್ಪುವೆತ್ತ ಶುದ್ಧಾಂತನಿತಂಬಿನೀನಿವಹಮೊಲ್ದೆಳಸು ತ್ತಿರೆಯುಂ ಧರಾಂಗನಾಕಾಂತನ ಚಿತ್ತವೇಕಚಿಯೆಮೊಂದದಣಂ ಸುರತೋಪ ಭೋಗಮಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೦); ಶುದ್ಧಾಂತಕ್ಕೆದಿ ಮುದದಿ ಪೊಡವಿಪತಿಯಂ ಕಂಡು ಪೊಡಮಟ್ಟು (ಪಂಪಾ. ೨-೮-೧). ೨. ರಾಜನ ಅಂತಃಪುರದ ಸ್ತ್ರೀವರ್ಗ. [ಸಂ.]

ಶುದ್ಧಾಕ್ಷರ (ನಾ). ವರ್ಣಮಾಲೆಯ ಮೂಲಾಕ್ಷರ : ಅಂತಕಾರಾದಿ ಹಕಾರಾಂತ ಸ್ವರ ವ್ಯಂಜನ ಭೇದ ಭಿನ್ನ ಶುದ್ಧಾಕ್ಷರಂಗಳುಮಂ ಯೋಗವಾಹಚತುಷ್ಕಮುಮಂ ಸಂಯೋಗಾಕ್ಷರಂಗಳುಮಂ ಬ್ರಹ್ಮಿಗೆ . . . ಉಪದೇಶಂಗೆಯ್ದು (ಆದಿಪು. ೮-೫೯ ವ); ನಮಃಸಿದ್ಧೇಭ್ಯ ಎಂದಾದಿತೀರ್ಥೇಶರ್ ವಂದಿಸಿ ದೀಕ್ಷೆಗೆಯ್ದು [ರದಟಿ೦] ಸಿದ್ಧಂ ನಮಾದ್ಯಂ ಜಗತ್ಕಾ ಶುದ್ಧಾಕ್ಷರಮೆಂಬ ಸುದ್ದಿಗೆಯುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೨). [ಸಂ.]

ಶುದ್ಧಾತ್ಮ (ನಾ). ೧. ನಿರ್ಮಲವಾದ ಮನಸ್ಸು. ೨. ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು ; ಸಾತ್ವಿಕ : ಶುದ್ಧಾತ್ಮ ಪರಮಾತ್ಮರಿಬ್ಬರೂ ಒಂದು ರತ್ನಕ್ಕೆ ಹಣಗಾಟವನಾಡಿಹರು (ಬಸವ. ೯೦೫); ಮದ್ದುಮಂತ್ರಗಳ ಸಾಧ್ಯವ ಮಾಡಿಕೊಳುತಿಹ ಶುದ್ಧಾತ್ಮರುಗಳ ನೋಡಿದನು (ಅಭ್ಯಲೂ. ೩-೪೪). [ಸಂ. ಶುದ್ಧಾತ್ಮನ್]

ಶುದ್ಧಾವಳಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಕೌಶಿಕೆ ವೇಳಾವಳಿ ಶುದ್ಧಾವಳಿ . . . ಸಯಸೋದರಿಯೆಂಬ ಮೂವತ್ತುನಾಲ್ಕು ರಾಗಂಗಳೇ ಭಾಷಾಂಗದಿಂದಾದ ರಾಗಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೨೩೩). [ಸಂ. ಶುದ್ಧಾವಲಿ]

ಶುದ್ಧಾಶುದ್ಧಪತ್ರಿಕೆ (ನಾ). ಗ್ರಂಥದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸುವ ತಪ್ಪು ಒಪ್ಪುಗಳ ಪಟ್ಟಿ : ಮುದ್ರಣದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ತಪ್ಪುಗಳು ಉಳಿದು ಬಿಟ್ಟ ಕಾರಣ ನಂತರದಲ್ಲಿ ಶುದ್ಧಾಶುದ್ಧಪತ್ರಿಕೆಯನ್ನು ಸೇರಿಸಲಾಯಿತು (ರೂಢಿ). [ಸಂ. ಶುದ್ಧಾಶುದ್ಧಪತ್ರಿಕಾ]

ಶುದ್ಧಿ (ನಾ). ೧. ಪರಿಶುದ್ಧತೆ; ಪವಿತ್ರತೆ. ೨. ಚೊಕ್ಕಟ ಮಾಡುವುದು; ಶುಚಿಗೊಳಿಸುವುದು. ೩. (ದೋಷ , ಮೈಲಿಗೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು) ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. ೪. ಸಾಲ ಮುಂತಾದ ಋಣವನ್ನು ತೀರಿಸುವುದು; ಋಣಸಂದಾಯ. ೫. ದೋಷವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ; ಸರಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ: 'ಪಾಯಶುದ್ಧಿ' ಪರಾ. ೬. ಎಚ್ಚರ ; ಜ್ಞಾನ; ಪರಿವೆ : ಮಾಮಾ ಹೇಗೋ ತನ್ನ ಕೈಯನ್ನು ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಡಾಗ ನನ್ನ ಕೈಕಾಲುಗಳಲ್ಲಿಯ ಶಕ್ತಿ ಹೋದಂತಾಯಿತು. ನಾನು ಶುದ್ಧಿಯ ಮೇಲಿದ್ದೆ (ಸ್ಫಟಿಕ. ೧೯೧); ಅವಳಿಗೆ ಮೈಮೇಲಿನ ಶುದ್ಧಿಯೇ ಇದ್ದಂತಿರಲಿಲ್ಲಮ್ಮಾ (ಮುಯ್ಯಿ. ೨೬). ೭. ಶೋಧನೆ; ತಪಾಸಣೆ : (ಶ). ೮. ಸಮಾಚಾರ; ಸುದ್ದಿ : ಲಂಕಾನಗರಿಗ ಪೋಗಿ ನುಡಿದು ದಶಕಂಧರನೊಳ್ ಜಾನಕಿಯ ಶುದ್ಧಿಯಂ (ಪಂಪಾಪು. ೧೧-೪೨). ೯. (ತೆರಿಗೆಯ) ವಿನಾಯಿತಿ (?) : 'ಕುಳಾಗ್ರಶುದ್ಧಿ' ಪರಾ. ೧೦. [ಜೈನ] ವೀತರಾಗರಾದ ಮುನಿಗಳು ಉತ್ತಮಸಂಯಮವನ್ನು ಕಾಪಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಧಿಸಬೇಕಾದ ನೈರ್ಮಲ್ಯ: 'ಅಷ್ಟವಿಧಶುದ್ಧಿ', 'ಶುದ್ಧ್ಯಷ್ಟಕ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಶುದ್ಧಿಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಶುಚಿಗೊಳಿಸು; ಸ್ವಚ್ಛಮಾಡು : ಅಂಗಡಿ ಮನೆ ಮುಂಗಟ್ಟುಗಳಲ್ಲಿ ಇಮ್ಮಡಿಯ್ಯ ಕಿಟಕಿ ಬಾಗಿಲುಗಳನ್ನು ತೆರೆದು, ಶುದ್ಧಿಗೊಳಿಸಲಾಗಿತ್ತು (ಪುನರು. ೧೮೨). [ಶುದ್ಧಿ + ಕೊಳ್$_1$ + — ಇಸು$_3$]

ಶುದ್ಧಿಪತ್ರ (ನಾ). ೧. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಗ್ರಂಥಗಳ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸುವ ತಿದ್ದುಪಡಿಯ ಭಾಗ; ತಪ್ಪೋಲೆ. ೨. ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತದ ಮೂಲಕ ಪಡೆದ ಪ್ರಮಾಣಪತ್ರ. [ಸಂ.]

ಶುದ್ಧೀಕರಣ (ನಾ). ೧. ಸ್ವಚ್ಛಗೊಳಿಸುವಿಕೆ ; ಶುಚಿಮಾಡುವಿಕೆ. ೨. ಶುದ್ಧಿಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಕರ್ಮ : ಈಗ ಈ ಪ್ರಕರಣ . . . ಜಗದ್ಗುರು ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗುವದೆಂದೂ, ನಂತರ ಟಿಳಕರ ಶುದ್ಧೀಕರಣವಾಗಬೇಕೆಂದೂ ಗೊತ್ತಾಯಿತು (ಸ್ಫಟಿಕ. ೨೦೭). [ಸಂ.]

ಶುದ್ಧೀಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ನಿರ್ಮಲಗೊಳಿಸು; ಶುಚಿಗೊಳಿಸು : ನಲ್ಲಿ ಪದ್ಧತಿಯಿರುವ ಪಟ್ಟಣ ದೊಡ್ಡನಗರಗಳಲ್ಲಿ ಶುದ್ಧೀಕರಿಸಿದ ನೀರು ಸಿಗುವುದು (ಅಡುಸಾ. ೮೪). ೨. ಪವಿತ್ರಗೊಳಿಸು; ಸಂಸ್ಕಾರಗೊಳಿಸು : ಇಷ್ಟೆಲ್ಲಾ ಪಾಪಕೃತ್ಯಗಳು ತುಂಬಿ ತುಳುಕುವ ಈ ದೇಹವನ್ನು ಶುದ್ಧೀಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನನ್ನ ಆತ್ಮಸಂತೋಷದಿಂದ ನನ್ನ ಹತ್ಯೆಯನ್ನು ಮಾಡುವ ಈ ಸಾಹಸಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಕೈ ಹಾಕುವೆ (ದೇಶಧ. ೧೦೫).

೩. ಪರಿಷ್ಕರಿಸು; ಸುಧಾರಿಸು: ಸ್ಕ್ರಾಬೋವಿನ . . . ಲೇಖನಗಳಂತೆ ಅಲಗ್ಸಾಂಡರನು . . . ಇಲ್ಲಿಂದ ಒಂದು ಗಾಯಕವಾದಕತಂಡವನ್ನು ಗ್ರೀಸ್‌ಸಂಗೀತವನ್ನು ಶುದ್ಧೀಕರಿಸಲು ಕರೆದೊಯ್ದನಂತೆ (ಭಾರತ. ೫೪೫). [ಶುದ್ಧೀಕರಣ + - ಇಸು]

ಶುದ್ಧೆ (ನಾ). ಪರಿಶುದ್ಧಳಾದವಳು; ಪವಿತ್ರಳಾದವಳು : ಲೋಕವಱಿಯಲು ಶುದ್ಧೆ ಜಾನಕಿ ಸಾಕು ಕಾಡದೆ ಕೂಡಿಕೊಳ್ಳು (ತೊರ. ೪೩-೪೦). [ಸಂ. ಶುದ್ಧಾ]

ಶುದ್ಧ್ಯಷ್ಟಕ (ನಾ). [ಜೈನ] ವೀತರಾಗಿಯಾದ ಮುನಿಯು ಸಾಧಿಸಬೇಕಾದ ಎಂಟುಬಗೆಯ ಶುದ್ಧಿಗಳು: ಭಾವಶುದ್ಧಿಯುಂ ಕಾಯಶುದ್ಧಿಯುಂ ವಿನಯಶುದ್ಧಿಯುಂ ಈರ್ಯಾಪಥಶುದ್ಧಿಯುಂ ಭಿಕ್ಷಾಶುದ್ಧಿಯುಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪನಶುದ್ಧಿಯುಂ ಶಯನಾಶನಶುದ್ಧಿಯುಂ ವಾಕ್ಯಶುದ್ಧಿಯುಮೆಂಬ ಶುದ್ಧ್ಯಷ್ಟಕದೊಳಂ (ಅಜಪು. ೭-೮೪). [ಸಂ.]

ಶುನಕ (ನಾ). ೧. ನಾಯಿ; ಸೊಣಗ : ಸ್ವರಾಗಸಂತತಿ ಶುನಕಗೋಷ್ಠಿಯೊಳು ಚತುರಧ್ವಿಜೋಪಚಾರಂ ದಂತಧಾವನದೊಳು . . . ಸ್ವಸ್ವತಾಗತಿ ಮುಕ್ತರಾದವರೊಳ್ಳಲ್ಲದಾನಾಡೊಳಿಲ್ಲ (ಪಚಕಾ. ೨-೧೧) ; ಕೆಳೆಯುಂ ಪಗೆಯುಂ ದುರ್ಜನನೊಳನುತ್ತಮಂ ನೋಡೆ ದರ್ ಶುನಕಂ ಕೂರ್ತುಂ ಮುಳಿದುಮಪಕಾರಮಂ ಮೊಕ್ಕಳಮಾಗಿರೆ ನೆಕ್ಕಿ ಕರ್ಚಿ ಮಾಡದುದುಂಟೇ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೪-೪೭); ದಾಸರೋ ನಾವೆಲ್ಲ ಶುನಕನಂದದಿ ಜಗದ ವಾಸನೆಗಳೆಳತಕ್ಕೆ ದಿಕ್ಕುದಿಕ್ಕಿನಲಿ (ಮಂಕುತ. ೩೮೯). ೨. ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು: ಶುನಕ ಸೂಕರ ಅಜ ಮಹಿಷ ಆವಿಕವೆಂಬ್ಯದು ಮಂತ್ರಿನರಕಂಗಳ ನಡುವೆ ಚಂಡಕೋಲಾಹಲ ವೆಂಬರಸುನರಕವಿಹುದು (ವಿವೇಕ. ೧೮೦). ೩. ಒಬ್ಬ ಋಷಿಯ ಹೆಸರು. [ಸಂ.]

ಶುನಕಿ (ನಾ). ಹೆಣ್ಣುನಾಯಿ: ಶುನಕನೊಡಗೂಡಿ ತಿರ್ದಿದ ಶುನಕಿಗಮಾ ತಿರ್ದೆ ತಿರ್ದು ಬೆನ್ನಡೆತಂದಾ ಶುನಕಂ ವಕ್ರಿಸಿದ ನಯಂ ಶುನಕಿಯ ತಿರ್ದಕ್ಕುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೧೨-೩೨). [ಸಂ. ಶುನಕೀ]

ಶುನಾಸೀರ (ನಾ). ದೇವೇಂದ್ರ; ಇಂದ್ರ. [ಸಂ.]

ಶುನಿ (ನಾ). ನಾಯಿ: "ಶ್ವಾನಂ ಶುನಿ" (ಪ್ರಬೋ. ೯೦-೧೧); ನೆಲಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದರೆ ನಾನೆತ್ತಿಕೊಂಬುದಕೆ ಮುನ್ನವೇ ಶುನಿ ಎತ್ತಿಕೊಂಬಂತೆ ಮಾಡಾ (ಬಸವಾದಿ. ಬ. ೬೯-೨೦೦); ಕಲಿಯುಗಮಹಿಮೆಯೊ ನೆಲನ ವಾಸಿಗಳುಂಟೊ ಮೂಲ ಶುನಿಗಳನು ಕೊಲ್ಲುವದು (ಅಮುಸಾಂ. ೨-೩೫); ಸತ್ರವರ ಬಾಯೊಳಗೆ ಒತ್ತಿ ನೀರೆಱೆದಂತೆ ಚಿತ್ತವಿಲ್ಲದವಳ ಸಂಸಾರ ಶುನಿ ಹೆಣನ ಹತ್ತಿ ತಿಂದಂತೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೭೦೩). [ಸಂ.]

ಶುನಿಗಿಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ : ಶಕುನಿ ಶುನಿಗಿಲು ಟಿಟ್ಟಿಭಂ ಕೌಶಿಕಂ . . . ನಾಗರಪಕ್ಷಿ ಮುಖ್ಯಗಳ್ ಸುಖಮಿಪ್ಪವಾ ವನದೊಳು (ಚಿಣಪು. ೧೦-೬೦). [?]

ಶುಭ (ಗು). ೧. ಹೊಳೆಯುವ ; ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ. ೨. ಮನೋಹರವಾದ ; ಸುಂದರವಾದ. ೩. ಮಂಗಳಕರವಾದ; ಒಳ್ಳೆಯ. (ನಾ). ೪. ಮಂಗಳಕರವಾದುದು ; ಒಳ್ಳೆಯದು : ಶ್ರೀಕಾಂತೆಯುಂ . . . ಸಮಸಂದಿಷ್ಟಾರ್ಥಮಂ ಮಾಳ್ಕೆ ಕಾಂತನ್ನಲೋಕಸ್ತುತ ನಿನ್ನೊಳಿಂದು ವಿಜಯಂ ಭದ್ರಂ ಶುಭಂ ಮಂಗಳಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೮-೬೪) ; ಶುಭಗಳು ಪರಿಗ್ರಾಹ್ಯಗಳು ; ಅಶುಭಗಳು ಪರಿತ್ಯಾಜ್ಯಗಳು (ಒಂಪಜಾ. ೫೭). ೫. ವಿಶೇಷವಾದುದು; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು. ೬. ಪರಿಶುದ್ಧವಾದುದು; ನಿರ್ಮಲವಾದುದು. ೭. ಒಳ್ಳೆಯ ಅದೃಷ್ಟ; ಭಾಗ್ಯ. ೮. ಸಂತೋಷ; ನಲಿವು. ೯. ಬಟ್ಟೆ; ವಸ್ತ್ರ. ೧೦. ಪೌರುಷ; ಪರಾಕ್ರಮ: "ಮಂಗಳದಲ್ಲಿ ಪಟದಲ್ಲಿ ವಿಕ್ರಾಂತದಲಿ ವಿಶೇಷದಲಿ ಶುಭಶಬ್ದಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೪-೬೭). ೧೧. ಅರಸುತನ; ದೊರೆತನ. ೧೨. ನಿಜವಾದುದು; ಸತ್ಯವಾದುದು. ೧೩. ಮರ ; ವೃಕ್ಷ : "ವಿಕ್ರಾಂತ ಭೂಜಾತಮಂಗಳಮುಂ ರಾಜ್ಯಪದಂ ವಿಶೇಷವಿಮಲಂ ಸತ್ಯಂ ಶುಭವಾಚಕಂ" (ನಾನಾ. ೧೪೦). ೧೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಳ್ಳಿಗಿಡ : (?). ೧೫. [ಜೈನ] ನಾಮಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಶರೀರದ ಅವಯವಗಳನ್ನು ಸುಂದರಗೊಳಿಸುವ ಕರ್ಮ : ಅಸ್ಥಿರ ಶುಭ ಅಶುಭ ಸುಭಗ . . . ತೀರ್ಥಕರನಾಮಮೆಂದಿಂತಲ್ಲಿ ಗತಿನಾಮಕರ್ಮಂ ಚತುರ್ವಿಧಮಕ್ಕುಂ (ಗೊಮ್ಮಸಾ. ೩-೭). ೧೬. [ಜ್ಯೋತಿ] ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಇಪ್ಪತ್ತುಮೂರನೆಯ ಯೋಗ : ವಿಷ್ಕಂಭ . . . ಶುಭ ಶುಕ್ಲ ಬ್ರಹ್ಮ ಐಂದ್ರ ವೈಧೃತಿಗಳೆಂಬಿಪ್ಪತ್ತೇಳು ಯೋಗಂಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೩೨೦). [ಸಂ.]

ಶುಭಂಕರಕತ್ತಿಗೆ 'ಶುಭಂಕರಗತ್ತಿಗ' ನೋ.

ಶುಭಂಕರಗತ್ತಿಗೆ, ಶುಭಂಕರಕತ್ತಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕತ್ತಿ : ಸುಗಿ ಶುಭಂಕರಗತ್ತಿಗೆ ಕರಗಂ ತಲೆವಂಡೆ ಮರುಳ ಬಾಯ್ವಿಟ್ಟ ಪಡೆಯಾಗಿರೆ ಕಳದೊಳೆಡೆಯಲಿರ್ದುವು ನೆರೆದು ನಿಶಾಚರರ ತಕ್ಕಿನೆಕ್ಕತುಳಂಗಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೬).

ಶುಭಂಕರಕತ್ತಿಗೆ : ಕಾಳರಕ್ಕಸಿ ಶುಭಂಕರಕತ್ತಿಗೆಯಿಂದ ಗಂಟಲಂ ಕೊಯ್ದು (ಅರ್ಧನೇ. ೫-೩೮). [ಶುಭಂಕರ್ಕ + ಕತ್ತಿಗೆ]

ಶುಭಕರ (ಗು). ೧. ಮಂಗಳಕರವಾದ; ಕಲ್ಯಾಣವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. (ನಾ). ೨. ಮಂಗಳವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು; ಕಲ್ಯಾಣವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಂಥದು: ಊರೂರೊಳತಿಶುಭಕರಮೆನಲು ಸಿರಿಯಾಳಚರಿತೆಯನೊರೆದೊರೆದು ವಿರಚಿಪರು ಭಕ್ತಸಭಾಂತರಂಗಳೊಳು (ಬಸವಪು. ೨೫-೨೦). [ಸಂ.]

ಶುಭಕರಣ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಒಳ್ಳೆಯ ಸಮಯ; ಶುಭಯೋಗ: ಇಂದಿನ ಕರಣ ಶುಭಕರಣ ಇಂದಿನ ಯೋಗ ಶುಭಯೋಗ (ಪುರಂದ. ೫-೧೬೦-೧೪೩); ಶುಭಕರಣದಿಂ ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿಯು ಶುಭಕರಗಳಹವಾಗಿ . . . ತಿಥಿವಾರಗಳನಾರ್ಸೆದ ನಂತರದಿ (ಗಗಾ. ೪-೨೦). [ಸಂ.]

ಶುಭಕರ್ಮ (ನಾ). ೧. ಮದುವೆ, ಮುಂಜಿ ಮುಂತಾದ ಮಂಗಳಕಾರ್ಯ. ೨. [ವೀಶೈ] ಕರ್ಮಚತುಷ್ಟಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಸ್ವರ್ಗಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಕರ್ಮ : ಕರ್ಮವು ಅಶುಭಕರ್ಮ, ಶುಭಕರ್ಮ, ಜ್ಞಾನಕರ್ಮ, ಪ್ರಸಾದಕರ್ಮವೆಂದು ನಾಲ್ಕು ತೆರನಾಗಿರುವುದು. ಅಶುಭಕರ್ಮದಿಂದ ನರಕವೂ, ಶುಭಕರ್ಮದಿಂದ ಸ್ವರ್ಗವೂ ಲಭಿಸುವುವು (ಶಿವಾನು. ೧೩೧). [ಸಂ. ಶುಭಕರ್ಮನ್]

ಶುಭಕಾಮನೆ (ನಾ). ಮಂಗಳಕರವಾದ ಅಪೇಕ್ಷೆ ; ಶುಭಾಶಯ: ಇಬ್ಬರು ಮಹಾವಿಭೂತಿಗಳ ಶುಭಕಾಮನೆ ಮಹಾರಾಜರನ್ನು ವಜ್ರಕೋಟೆಯಂತೆ ಸುತ್ತುಗಟ್ಟಿದೆ (ದೂರೆಜಾ. ೫೮); ಆ ಪತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಶೋಕನು ತನ್ನ ವಿವಾಹವಾಗುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿ ಅವಳಿಂದ ಶುಭಕಾಮನೆಯನ್ನು ಕೇಳಿದ್ದನು (ಮ್ಯಜಲ. ೧೬೭). [ಸಂ. ಶುಭಕಾಮನಾ]

ಶುಭಕಾರ್ಯ (ನಾ). ಶುಭ ಕರ್ಮ ; ಒಳ್ಳೆಯ ಕೆಲಸ : ಶೈವಸಮಯ ಸಮುದ್ಧರಣ ವಿದ್ಯಾವಿಶಾರದನತಿವಿಭವದಿಂ ಜೀವಿಸುತ ಶುಭಕಾರ್ಯಮಂ ಮಾಡುತ್ತಲಿ (ಬಸವಪು. ೩೦-೧) ; ಶುಭಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಹೋಗುವಾಗ ಉಡುವುದಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗವಾಗುವಷ್ಟು ಉತ್ತಮವಾದ ಸೀರೆ ಅದು (ಪದ್ಮಸ. ೫೦೨). [ಸಂ.]

ಶುಭಕೃತು (ನಾ). ಅರವತ್ತುಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತಾರನೆಯದು : ಆ ವರ್ಷವೇ ಪ್ರಭವ . . . ಶುಭಕೃತು ಶೋಭನಕೃತು ಕ್ರೋಧಿ ವಿಶ್ವಾವಸು . . . ಅಕ್ಷಯವೆಂದಱುವತ್ತುತೆಱನಾಗಿಹುದು (ವಿವೇಕ. ೩೬೩). [ಸಂ. ಶುಭಕೃತ್]

ಶುಭಗಳಿಗೆ (ನಾ). ಮಂಗಳಕರವಾದ ಸಮಯ; ಒಳ್ಳೆಯ ಕಾಲ : ಯಾವ ಕೆಲಸವನ್ನೇ ಆಗಲಿ ಶುಭಗಳಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಬೇಕು (ರೂಢಿ). [ಶುಭ + ಗಳಿಗೆ (< ಗಟಿಗೆ)]

ಶುಭಗೇಡಿ (ನಾ). ಅಮಂಗಳವನ್ನು ನುಡಿಯುವವನು : ಶುಭ ನುಡಿಯೋ ಶುಭಗೇಡಿ ಅಂದರ ಹಂದರದವರಲ್ಲ ಬೋಳಿಯರು ಅಂದ (ಗಾದೆ). [ಶುಭ + ಕೇಡಿ]

ಶುಭಚರಿತ (ನಾ). ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ನಡವಳಿಕೆಯುಳ್ಳವನು : ಉಭಯಕುಲವಿಶುದ್ಧರ್ ನ್ಯಾಯವಂತರ್ . . . ಮುನ್ನ ನಿಮ್ಮಜ್ಜಪಜ್ಜರ್ ಶುಭಚರಿತ ತದೀಯಾನೂನ ವಂಶಾಧಿಪತ್ಯ ಪ್ರಭವನಯದಱಿಂದೀ ದುರ್ಯಶಕ್ಕೆಂತು ನೋಂತ್ಯ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೭೭). [ಸಂ.]

ಶುಭಚರಿತೆ (ನಾ). ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ನಡವಳಿಕೆಯುಳ್ಳವಳು : ಪರಮಾನಂದರಸಾರ್ಣವ ಪರಿಸರವೃಕ್ಷಮೇ ಕೊನರ್ತುದೆನೆ ವಸುದೇವಂ ಧರಿಯಿಸಿ ಪುಳಕಮನಾ ಶುಭಚರಿತೆಗೆ ತತ್ಪಲಮನಱಿಪಲೆಂದಿಂತೆಂದಂ (ಜಗಪು. ೨-೮೨). [ಸಂ. ಶುಭಚರಿತಾ]

ಶುಭತಿಥಿ (ನಾ). ಮಂಗಳಕರವಾದ ದಿವಸ : ಶುಭತಿಥಿ ಶುಭನಕ್ಷತ್ರ ಶುಭವಾರಂ ಶುಭಮೂಹೂರ್ತಮನ ಗಣಕನಿಳಾಪ್ರಭುವೊಗೆದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೨೭). [ಸಂ.]

ಶುಭದ (ಗು). ೧. ಮಂಗಳಕರವಾದ; ಶುಭಕರವಾದ : ಸಿತಪಕ್ಷದ ಪಂಚಮಿ ದಿನಪತಿವಾರಂ ಶುಭದ ಮೂಲನಕ್ಷತ್ರದೊಳನ್ವಿತಮಾಗೆ ನೆಗಳ್ದುದೀ ಮತ್ಕೃತಿ ಜಗದೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೬-೭೭). (ನಾ). ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವಂಥದು: ದಿನಪಾದಿ ಗ್ರಹಮಾತ್ಮೋಚ್ಚನಿಳಯದಿಂ ದ್ವಾದಶಾಲಯಂಗಳ ನವಸಂಖ್ಯೆ ನವಾಂಶಕ ದೊಳು ತಾಂ ನೆಲಸಿ ನಿಂದುದುಚ್ಚಾಭಿಲಾಷಿ ತದ್ದಸೆ ಶುಭದಂ (ಜಾತತಿ. ೯-೪); ಅತಿಶುಭದಂ ಪದ್ಮಜನ ಧವಳಮಂಗಳವೇಷಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೪-೮೨). [ಸಂ.]

ಶುಭದಾಯಕ (ನಾ). ೧. ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಂಥದು. ೨. ಸಂತೋಷ ವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು. [ಸಂ.]

ಶುಭದಾಯಕಿ (ನಾ). ೧. ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವಳು. ೨. ಮಂಗಳವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವಳು ; ಕಲ್ಯಾಣವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವಳು: ಪರಮಮಂಗಳಮೂರ್ತಿ ಶುಭದಾಯಕಿಯೆ ಕಲ್ಯಾಣಿ . . . ಕೊಡು ಕಾರುಣ್ಯದಿಂ ದೆಮಗಧಿಕಸಂಪದವ (ತೊರರಾ. ೧-೧-೪). [< ಸಂ. ಶುಭದಾಯಿಕಾ]

ಶುಭದಿನ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ದಿವಸ ; ಮಂಗಳಕರವಾದ ದಿವಸ : ಶುಭದಿನ ನಕ್ಷತ್ರಮುಹೂರ್ತದೊಳ್ . . . ಜಿನೇಂದ್ರಮಂದಿರಂಗಳಂ ನಿರ್ಮಿಸಿ (ಆದಿಪು. ೮-೭೩ ವ) ; ತನ್ನ ಮಳಮಂ ಕಿಡಿಸಲ್ ಪುಟ್ಟಿದುದೆನೆ ಶುಭದಿನದೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿದುದಖಿಳಾವಬೋಧಿ ಕೇವಳಬೋಧಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೭೮) ; ಶುಭದಿನಮುಹೂರ್ತದೊಳ್ ನಿಜವಿಭವಂ ಕೈಗಣ್ಮೆ . . . ಹೇಮಪ್ರಭೆಯಂ ಗುಣಿ ರತ್ನದತ್ತನಿತ್ತನಲಂಪಿಂ (ದಶಹ. ೨-೮೨). [ಸಂ.]

ಶುಭಧ್ಯಾನ (ನಾ). ಮಂಗಳಕರವಾದ ಚಿಂತನೆ, – ಮನನ : ಚತುರ್ಮುಖ ಪ್ರತಿಮಾಯೋಗದೊಳ್ ನಿಂದು ಶುಭಧ್ಯಾನಮಾನಪ್ಪುಕೆಯ್ದು ಮಹರ್ಷಿಯರಂ ಕಂಡಯ್ದುವಪ್ಪುದುಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೮-೪೬ ವ). [ಸಂ.]

ಶುಭಪಂತುವರಾಳಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಪಲ್ಲವಿ ಶೇಷಯ್ಯರ್ ಅವರು ನಾದನಾಮಕ್ರಿಯಾ . . . ಶುಭಪಂತುವರಾಳಿ, ಪೂರ್ವಕಲ್ಯಾಣಿ ಮತ್ತು ಷಣ್ಮುಖಪ್ರಿಯ ರಾಗಗಳಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿರುವ ಕೃತಿಗಳು ಮನಮೋಹಕವಾಗಿವೆ (ಸಂಗೀತ. ೪೮). [ಸಂ. ಶುಭಪಂತುವರಾಲೀ]

ಶುಭಮುಹೂರ್ತ (ನಾ). ಮಂಗಳಕರವಾದ ಗಳಿಗೆ; ಒಳ್ಳೆಯ ಸಮಯ : ನೈಮಿತ್ತಿಕನಂ ಬರಿಸಿ ತದಾತನಮುಮತ್ಯಂತನೂತನಮುಮಪ್ಪುದೊಂದು ಲಗ್ನಮಂ ಪೇಳಿಮೆಂಬುದುಂ ಆತಂ ತನ್ಮುಹೂರ್ತಮೆ ಶುಭಮುಹೂರ್ತಮೆಂಬುದುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೩೭ ವ). [ಸಂ.]

ಶುಭಯೋಗ (ನಾ). ೧. = ಶುಭಧ್ಯಾನ : ಶುಭಯೋಗಭಾಗಿಯೋಗ ಪ್ರಭುವಧೆ ಯಿಂದಾದ ಪಾಪದಿಂ ದುಃಖದವಪ್ರಭವಾಟವಿಯೆನಿಪ ತಮಃಪ್ರಭೆಯೊಳ್ ಜನಿಯಿಸಿ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೨-೭೭). ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ಸಮಯ : ಶುಭಯೋಗದಲಿ ರೋಗ ಹರ (ಗಗತಾ. ೪-೭೧). ೩. [ಜ್ಯೋತಿ] ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಮಂಗಳವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಯೋಗ : ಶುಭಯೋಗಕ್ಕೆ ರವಿ ೪೨ ಗಳಿಗೆ ಮೇಲೆ ತ್ಯಾಜ್ಯ (ಭಾಸ್ಕರ. ೭೦). [ಸಂ.]

ಶುಭಲಕ್ಷಣ (ನಾ). ಮಂಗಳಕರವಾದ ಚಿಹ್ನೆ, – ಗುರುತು : ಸಂಗತ ದಶಧ್ರುವ ಕ್ಷೇತ್ರಂಗಳ್ ಶುಭಲಕ್ಷಣಂಗಳವೃತೋದ್ಭವವಾಹಂಗಳಜಮ್ಮುಗ್ಮುಳೂಕಭವಂಗಳ್ ಪದಿನೆಂಟುಕೋಟಿ ಜಾತ್ಯಶ್ವಂಗಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೧೨೮); ಶುಭಲಕ್ಷಣಾಶ್ವಯುಕ್ತಮಂ . . . ಪ್ರಭಾವಿರಾಜಿತಮನೇಱಿದಂ ಪೊಂದೇರಂ (ಜಗಪಿ. ೫-೬೬). [ಸಂ.]

ಶುಭಲಕ್ಷಣೆ (ನಾ). ಮಂಗಳಕರವಾದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನುಳ್ಳವಳು : ಶುಭಲಕ್ಷಣೆ ರತ್ನತ್ರಯವಿಭೂಷಣಾಲಂಕೃತಾಂಗಿಯಾಗಿ . . . ತಪಃಪ್ರಭಾವದಿಂ ನೆಗಟ್ಟಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೬). [ಸಂ. ಶುಭಲಕ್ಷಣಾ]

ಶುಭಲಗ್ನ (ನಾ). = ಶುಭಮುಹೂರ್ತ : ಎಮ್ಮವರು ಬೆಸಗೊಂಡರೆ ಶುಭ ಲಗ್ನವೆನ್ನಿರಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೮೩). [ಸಂ.]

ಶುಭಲೇಶ್ಯೆ (ನಾ). [ಜೈನ] ಕರ್ಮಲೇಪದಿಂದ ಜೀವನಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಮಂಗಳಕರವಾದ ಬಣ್ಣ ; ಪೀತ, ಪದ್ಮ ಮತ್ತು ಶುಕ್ಲಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಲೇಶ್ಯೆಗಳು: ಪೀತ, ಪದ್ಮ, ಶುಕ್ಲಲೇಶ್ಯೆ – ಶುಭಲೇಶ್ಯೆಯುಳ್ಳವರು ಏಳನೆಯ ಗುಣಸ್ಥಾನದವರೆಗೂ ಮುಂದರಿಯುವರು (ಜೈನಪ. ೩೦೨). 'ಅಶುಭಲೇಶ್ಯೆ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಶುಭಲೇಶ್ಯಾ]

ಶುಭವಾರ್ತೆ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಸುದ್ದಿ, – ಸಮಾಚಾರ : ಸುಗ್ಗಿಯಲ್ಲಿ ಮದುವೆಯೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಮಾಡಿದರು. ಈ ಶುಭವಾರ್ತೆಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಮೆಚ್ಚಿ ಬಳಗದವರೆಲ್ಲ ದಿನವನ್ನು ಕಾಯುತ್ತಿದ್ದರು (ಕಾಲೂರ. ೫ ಕಥಾಸಾರ). [ಸಂ. ಶುಭವಾರ್ತಾ]

ಶುಭವೃತ್ತ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ನಡವಳಿಕೆಯುಳ್ಳವನು; ಸಜ್ಜನ : ಧರ್ಮಚಿತ್ತನೆಂಬುದು ಶುಭವೃತ್ತನೆಂಬುದು ಮಹೋದಯನೆಂಬುದು ದೇವಭಕ್ತನೆಂಬುದು ಪತಿಭಕ್ತನೆಂಬುದು ಜಗದ್ವಳಯಂ ಪಡೆವಳ್ಪತ್ಕಲನಂ (ಅಜಿಪು. ೧೨-೩೫). [ಸಂ.]

ಶುಭಶಕುನ (ನಾ). ಮಂಗಳಕರವಾದ ಸೂಚನೆ, – ನಿಮಿತ್ತ : ಶುಭಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಹೊರಡುವ ಮುನ್ನ ಶುಭಶಕುನವನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಶುಭಸೂಚನೆ (ನಾ). = ಶುಭಶಕುನ : ಪ್ರಾಣಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಣವೊಂದಾಗಿ ಶುಭಸೂಚನೆ ಯೊಂದಾಗಿರದ ನಚ್ಚು ಮಚ್ಚು ಪಾರವೈದುವುದೆ (ಬಸವ. ೬೯೦); ಶುಭಸೂಚನೆಗಳನಾ ಹಯಮಭಿನಯಿಸುವುದಂ ಸಮಂತಭೀಕ್ಷಿಸುತಾಗಳ್ ಸಭೆ ಜಯಜಯ ಎನುತಿರೆ (ಕುಸುಮಾ. ೮-೭೦). [ಸಂ. ಶುಭಸೂಚನಾ]

ಶುಭಸ್ವೀಕಾರ (ನಾ). ಮೃತನ ಶವಸಂಸ್ಕಾರವಾದ ಹದಿಮೂರನೆಯ ದಿನ (ವೈಕುಂಠಸಮಾರಾಧನೆಯ ಮರುದಿನ) ಮೃತನ ಮನೆಯವರು ಶುಭವಾದುದನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವ ಗುರುತಾಗಿ ಆಚರಿಸುವ ಒಂದು ವಿಧಿ : ದಾಸರಿಗೆ ಬಹಿಷ್ಕಾರಪತ್ರವನ್ನು ತರಿಸಿ ಶುಭಸ್ವೀಕಾರದ ದಿವಸ ಅದನ್ನು ಓದಿಸಿದರು (ಕಥಾವಿ. ೪೧೫). [ಸಂ.]

ಶುಭಾಂಗಿ (ನಾ). ಸುಂದರವಾದ ಅವಯವಗಳುಳ್ಳವಳು; ಚೆಲುವೆ: ಶುಭಾಂಗಿ ಸರ್ವಮಂಗಳೆ ರತಿಕೋಟಿಯಂ ಪಳಿದು ರಂಜಿಸಿದಳ್ ಪದವೆತ್ತ ಚೆಲ್ವಿನಿಂ (ಶಬಶಂ. ೧-೭೬). [ಸಂ. ಶುಭಾಂಗೀ]

ಶುಭಾವಹ (ಗು). ಮಂಗಳವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ; ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು ಮಾಡುವ. [ಸಂ.]

ಶುಭಾಶಯ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯದಾಗಲೆಂಬ ಹಾರೈಕೆ : ಮಂಗಳವೆನ್ನಿ ರಕ್ಷಿಸಿ ನಿಮ್ಮ ಶುಭಾಶಯ ಸಂಜೀವಿನಿಯ ನೆರೆದಣುಗನನೋವಿ (ಇಂಚಾಪ. ೨೪೪-೧೧೦). [ಸಂ.]

ಶುಭೇತರ (ನಾ). ಕೆಡುಕು; ಅಮಂಗಳ : ನಿನ್ನಸಿಮುಖದಿಂ ದಾವಣೆಗುಱಿಯಂ ತಱಿದೊಡೆ ದೇವಿ ಶುಭೇತರವಿನಾಶಮಂ ದಯೆಗೆಯ್ಗುಂ (ಯಶೋಚ. ೩-೧೩). [ಸಂ.]

ಶುಭೇದಾರ 'ಸುಬೇದಾರ' ನೋ.

ಶುಭೇದಾರು 'ಸುಬೇದಾರ' ನೋ.

ಶುಭೋದಯ (ನಾ). ಮಂಗಳಕರವಾದುದು; ಶುಭವಾದುದು : ಹದುಳದಿಂದೆಜೆ ಧಾರೆಯನು ಸಂಪದದ ಮುಕುತಿಯ ಪದವನೊಲುವಡೆ ಇದು ಶುಭೋದಯ (ಜವ್ಯಾಕ. ೨೭-೧೭); ಕಾರುಣ್ಯದಿಂ ಮಾಳ್ಪುದು ಶುಭೋದಯವನೆನಗೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨-೨೪). [ಸಂ.]

ಶುಭೋರ (ನಾ). ೧. ಸುಂದರವಾದ ವಕ್ಷಸ್ಥಳ. ೨. ಮನೋಹರವಾದ ವಕ್ಷಸ್ಥಳವುಳ್ಳವನು : ಅವಂ ಕಂಡಂ . . . ವಿಲಸಿತಶ್ರೀವತ್ಸಕೌಸ್ತುಭಶುಭೋರನಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೫-೬). [ಸಂ. ಶುಭೋರಸ್]

ಶುಭ್ರ (ಗು). ೧. ಹೊಳೆಯುವ ; ಕಾಂತಿಯುತವಾದ. ೨. ಬಿಳುಪಾದ ; ಬಿಳಿಯ: ಕನಕಶೈಲದೆ ಮೂಡಿ ಶುಭ್ರಮೇಘವ ಪೊಕ್ಕನಿಮಿಷಚಾಪದಂತೆ . . . ವಿನುತ ತೋರಣಗಳೊಪ್ಪಿದುವು (ಕಂನವಿ. ೬-೩೯). ೩. ನಿರ್ಮಲವಾದ; ಸ್ವಚ್ಛವಾದ. (ನಾ). ೪. ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣ; ಬಿಳುಪು : ಪೊಡವಿಪ ಪುರಲಕ್ಷ್ಮಿಗೆ . . . ಎತ್ತಿದಾ ಬೆಳ್ಗೊಡೆಗಳ ಸಡಗರದಂತೆ ಶುಭ್ರದ ಸಾಲುಸಚ್ಚೆಗಳ್ಕಡುಚಲುವಿಕೆಯ ಬೀಱಿದುವು (ಕಂನವಿ. ೬-೩೭). ೫. ನಿರ್ಮಲತೆ; ಸ್ವಚ್ಛತೆ. [ಸಂ.]

ಶುಭ್ರಕರ (ನಾ). ೧. ಬೆಳಕಿನ ಕಿರಣ. ೨. ಬೆಳಕಿನ ಕಿರಣಗಳುಳ್ಳವನು; ಚಂದ್ರ: ಶುಭ್ರಕರಶಕಲಶೋಭಿತ ಗುರುಜಟಾಮೌಳಿ . . . ಪೋಷಿಸೆಮ್ಮ (ನವಮೋ. ೧೦-೧). [ಸಂ.]

ಶುಭ್ರಕರಿ (ನಾ). ೧. ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ ಆನೆ; ಐರಾವತ. ೨. ಐರಾವತವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು; ಇಂದ್ರ : "ಗಿರಿ ನಮುಚಿ ಬಲವೃತ್ರ ಜಂಭರಿಪುವೆನೆ ಶುಭ್ರಕರಿ ಪೂರ್ವದಿಗಧಿಪ ದಿವಸ್ಪತಿದಿವ ಶಚಿಪಾಲನೆಂದರೆ ಶಕ್ರನಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೨-೨). [ಸಂ. ಶುಭ್ರಕರಿನ್]

ಶುಭ್ರಚ್ಛದ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ ಪಕ್ಷಿ; ಹಂಸ : "ಕಾದಂಬಕಂ ಮನಸೌಕಸಂ ಶುಭ್ರಚ್ಛದಂ ಮರಾಳಂ" (ಮಂಗರಾ. ೫೧-೭). [ಸಂ.]

ಶುಭ್ರವಣ್ಣ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣ; ಬಿಳುಪು : ಸಣ್ಣಸೇವಗೆ ಹಾಲುಂಡ ಜೇನ್ನೊಡ ಶುಭ್ರವಣ್ಣದುದ್ದಿನ ಸವಿಗಡುಬು . . . ಭೂಪಗೆ ಮುದ್ದುವೆಣ್ಣುಗಳೆಡೆಮಾಡಿದರು (ಕಂನು. ೮-೮೭). [< ಸಂ. ಶುಭ್ರವರ್ಣ]

ಶುಭ್ರವಸನ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಸೀರೆ : ಮಿಸುಪ ಸಂಪಗೆಗಾವಿ ಸಂಧ್ಯಾವಳಿ ಚೆಲ್ವ ಪೊಸಶುಭ್ರವಸನವನುಟ್ಟು (ಕಂನು. ೨೧-೧೮). [ಸಂ.]

ಶುಭ್ರವಸ್ತ್ರ (ನಾ). ನಿರ್ಮಲವಾದ ಬಟ್ಟೆ : ಶುಭ್ರವಸ್ತ್ರಾಸನದಿ ಕಾಂತಿಯು (ಗಗತಾ. ೪-೨೩). [ಸಂ.]

ಶುಭ್ರವಾಹನ (ನಾ). ೧. ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ ಕುದುರೆ. ೨. ಬಿಳಿಯ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ವಾಹನವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು; ಅರ್ಜುನ : ಶುಭ್ರವಾಹನ ಮಯೂರಧ್ವಜ ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ ಬಭ್ರುವಾಹನ ಹಂಸಕೇತು ನೃಪರಿವರ್ಶ್ವವರಭ್ರವಾಹನನಂತೆ ಸರ್ವತ್ರಗಮನದ ವರೂಥದ ಮಹಾವೀರರು (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೨-೨೪). [ಸಂ.]

ಶುಭ್ರವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಶುಭ್ರತೆಯನ್ನು ಹೊಂದು; ನಿರ್ಮಲವಾಗು : ಆ ಪುರದತುಳ ಭಾಗ್ಯಕೀರ್ತಿಯ ನಗುತಾಗ ಗೋಪತಿಗಬುಹುವಂದದಲಿ ತಾ ಪಿರಿದಾಗಿ ಬಾಗಿಲ ಸಜ್ಜೆಯಭ್ರವ ವ್ಯಾಪಿಸಿದುವು ಶುಭ್ರವಿಡಿದು (ಕಂನು. ೬-೧೩). [ಶುಭ್ರ + ಪಿಡಿ]

ಶುಭ್ರಾಂಶು (ನಾ). ೧. ಬಿಳುಪಾದ ಕಿರಣಗಳುಳ್ಳವನು; ಚಂದ್ರ : ಶಿವಸುಜ್ಞಾನವ ಯೋಗಿಗಳ್ಗೆ ನಯನಂ ಚಂಡಾಂಶುಶುಭ್ರಾಂಶುಗಳ್ ಭವನೇತ್ರಂ (ಸೋಮೇಶ. ೮೭). ೨. ಕರ್ಪೂರ. [ಸಂ.]

ಶುಭ್ರಾತಪತ್ರ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ ಕೊಡೆ; ಶ್ವೇತಚ್ಛತ್ರ : ಸ್ಮರನೃಪವರ ಶುಭ್ರಾತಪತ್ರಂ ವಿಯನ್ನೀರಜನಿ ಮಧ್ಯೋಲ್ಲಸತ್ಪಾಂಡುರತರಶತಪತ್ರಂ ಬೆಡಂಗಾಯ್ತು (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೮-೩೪). [ಸಂ.]

ಶುಭ್ರಾಭ್ರ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ ಮೋಡ : ರಜತಗಿರಿಶಿಖರಮಂ ಸಾರ್ದ ಶುಭ್ರಾಭ್ರದೊಳ್ಮೂಡಿದಮರೇಂದ್ರಚಾಪದಂತೆ . . . ಸೀಗುರಿ ಚೌರಿಗಳ ಸಾಲ್ಗಳೆಸೆದುವು (ಜೈಮಿಭಾ. ೬-೧೧); ಹಬೆಯಾಡಿಸುತ ಶುಭ್ರಾಭ್ರಚ್ಛವಿ ಮೋದಕ ಬರಲು ಮುದವಾಂತಟ್ಟವಳಂ ಹರಸುವೊಲು (ಗಣೇಶ. ೧೩-೩೩೧). [ಸಂ.]

ಶುಭ್ರೋಪಲ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಕಲ್ಲು ; ಬಳಪ : "ಬಳಪಮದು ಶುಭ್ರೋಪಲಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೬-೧೫). [ಸಂ.]

ಶುರು, ಷುರು, ಸುರು, ಸುರುವು (ನಾ). ಮೊದಲು; ಪ್ರಾರಂಭ : ಈಗ ಯಾವ ವಿಚಾರಕ್ಕೆ ಜಗಳ ಶುರುವಾಗಿದೆ ? (ದೂಬಟ್ಟ. ೭೭); ಮೇಷ್ಟ್ರುಗಳು ಕಾಟಕೊಡಲು ಈಗಾಗಲೇ ಶುರುಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ (ರೂಪಸಂ. ೩೫). **ಷುರು** : ಆ ನೌಕರಿಗೆ ಷುರುವಿನಲ್ಲಿ ಲಗತ್ತಾಗಿದ್ದ ಕೆಲಸಗಳು ಈಗ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರಲಿ (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೮೪); ನೀವು ಹೊಗಳಲು ಷುರು ಮಾಡಿದರೆ, ಅದಕ್ಕೆ ಕೊನೆಯ ಇರುವುದಿಲ್ಲ (ಶೀಪ್ರಪ್ರ. ೩೮). **ಸುರು** : ಎಂಟಾಯಿತು, ಇನ್ನು ದಿನದ ಕೆಲಸ ಸುರುವಾಗಬೇಕು (ಅನ್ನ. ೧೯೪); ಶಿಶುವಿಗೆ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಶ್ವಾಸ ಸುರುವಾದಂದಿನಿಂದ ಆ ಜೀವ ಜನ್ಮಜನ್ಮಾಂತರಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿ ಕೊನೆಗೆ . . . ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲೂ ಸಹ ವಾಯುದೇವರ ಸಂಬಂಧ ಕಡಿಯುವಂತಿಲ್ಲ (ಜಗದಾ. ೨೭೫). **ಸುರುವು** : ನಾವು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವಷ್ಟರಲ್ಲಿ ನಾಟಕ ಸುರುವು ಆಗಿಬಿಟ್ಟಿತು (ರೂಢಿ).

ಷುರೂಹುಕುಮು = ಮೊದಲು ಕೊಟ್ಟ ಅಪ್ಪಣೆ : ಆ ಆಫೀಸರವರೇ ತಾವು ಇನ್ನೊಂದು ಹುದ್ದೆಯಲ್ಲಿದ್ದಾಗ್ಗೆ ಸದರೀ ಆಪೀಲಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಷುರೂಹುಕುಮನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೯೮).

[← ಅರ. ಶುರೂ, ಶುರೂಅ್; ಹಿಂ. ಶುರೂ; ಮರಾ. ಶುರೂ, ಸುರೂ]

ಶುರುಳಮುದು (ನಾ). ವೀಳೆಯದ ಎಲೆ ಮತ್ತು ಅಡಿಕೆ; ತಾಂಬೂಲ : ಅಂತು ತಿರುಪಂಣ್ಯಾರಕೆ ಗ ೧೧೪ಕ್ಕಂ ಶುರುಳಮುದು ಗ ೩೪೦ ಅನ್ನು ನಿತ್ಯಗಟ್ಟಳೆ ಆರೋಗಣೆ ಗ ೪೧೨ ವರಹ ದೀಕ್ಷೆಯ ಕಟ್ಟಳೆ (ಎಕ. XIV, ಶ್ರೀರಂಗ. ೫೮-೧೦; 1544). 'ಚುರುಳೊಮುದು' ಪರಾ. [← ತಮಿ. ಚುರುಳಮುತು]

ಶುಲ್ಕ (ನಾ). ೧. ಸುಂಕ; ತೆರಿಗೆ : ಶುಲ್ಕ ಮತ್ತು ದಂಡ. ಸುಂಕಗಳು ಜನರಿಗೆ ಉಪದ್ರವಪಡಿಸದಂತೆ ಅತಿಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ವಿಧಿಗಳು ಕಲ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದವು (ಭಾರದ. ೩೫೮). ೨. ಕನ್ಯಾಶುಲ್ಕ; ತೆರ. ೩. ವಧುವಿಗೆ ತಂದೆ, ಗಂಡ ಮುಂತಾದವರು ಕೊಡುವ ಧನ ; ಸ್ತ್ರೀಧನ : "ಸ್ತ್ರೀದ್ರವ್ಯದೊಳು ಶುಲ್ಕಮಂಬಾಭಿಧಾನಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೪೩-೨೦). ೪. ವೇಶ್ಯೆಗೆ ತೆರುವ ಹಣ; ಒತ್ತೆ : ಶಾಲಾವತಿಯೊಡನೆ ಒಂದು ರಾತ್ರೆ ಕಳೆಯುವುದಕ್ಕೆ ಕೊಡಬೇಕಾದ ಶುಲ್ಕವನ್ನು ಎರಡುಸಾವಿರ ಚಿನ್ನದ ನಾಣ್ಯಗಳೆಂದು ನಿಗದಿಮಾಡಿದನು (ಪತ್ತುಮು. ೧೧೦). ೫. ವ್ಯಾಪಾರಿಗೆ ದೊರೆಯುವ ಶೇಕಡ ರುಸುಮು; ದಳ್ಳಾಳಿ ಹಣ : ಅವನ ಶುಲ್ಕ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದ ಹಾಗೆ ಮನೆಯ ಒಟ್ಟು ಬೆಲೆಯ ಮೇಲೆ ಶೇಕಡಾ ೧೧ರಷ್ಟು (ಯೋಧಪ್ರ. ೩೪). ೬. ಶಿಕ್ಷಣಕ್ಕಾಗಿ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಯಿಂದ ಪಡೆಯುವ ಹಣ; ಶಿಕ್ಷಣವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಯು ಉಪಾಧ್ಯಾಯ ಅಥವಾ ವಿದ್ಯಾಸಂಸ್ಥೆಗೆ ನೀಡುವ ಹಣ : ಎಷ್ಟು ಕಡಿಮೆ ಶುಲ್ಕ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ ಕಾಲೇಜಿನವರು (ನನ್ನಪ. ೧೧೫); ಅನುಭವಶಾಲೆಯ ಶುಲ್ಕ ದುಬಾರಿಯಾದಲ್ಲಿ ರಿಯಾಯಿತಿಯಿಲ್ಲ (ಇಂಚಾಪ. ೧೦೮-೨೯). ೭. ಲಾಭ; ಗಳಿಕೆ. ೮. ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ದೃಢಪಡಿಸಲು ಕರಾರಿನಂತೆ ತೆರುವ ಮುಂಗಡ ಹಣ; ಸಂಚಕಾರ . [ಸಂ.]

ಶುಲ್ಬ (ನಾ). ೧. ಹುರಿ; ಹಗ್ಗ : "ಶುಲ್ಬಂ, ವಟಾರಕಃ, ರಜ್ಜುಃ, ವಟೀ, ತ್ರಿಗುಣಃ - ೫ ನೇಣಿನ ಪೆಸರು. ಹುರಿ, ಹಗ್ಗ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೦೪). ೨. ತಾಮ್ರ : "ತಾಮ್ರಕಮುದುಂಬರಂ ಕಿಸು ಶುಲ್ಬಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೨೯-೯). ೩. ಯಜ್ಞಕಾರ್ಯ; ಯಾಜ್ಞಿಕವಿಧಿ. [ಸಂ.]

ಶುಶ್ರೂಷ (ನಾ). ಉಪಚಾರ; ಪರಿಚರ್ಯೆ; ಸೇವೆ : "ಶುಶ್ರೂಷಮದಿಷ್ಟಮುಪಚಾರಂ ಪ್ರಸಾದನಮುಪಾಸ್ತಿ ಪರಿಚರ್ಯಮೆನೆ ಸೇವೆಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೮-೨೭). [ಸಂ. ಶುಶ್ರೂಷಾ]

ಶುಶ್ರೂಷಣ (ನಾ). = ಶುಶ್ರೂಷ : ಕಾಲಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಅಸೂಯಾಪ್ರಾದುರ್ಭಾವದಿಂದ ವರ್ಣಧರ್ಮಗಳ ವ್ಯತ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಶೂದ್ರರು ಶುಶ್ರೂಷಣವನ್ನು ಬಿಟ್ಟರು. (ಓಂದಸಾ. ೨೬೧). [ಸಂ.]

ಶುಶ್ರೂಷೆ (ನಾ). ೧. = ಶುಶ್ರೂಷ : ಮುನಿಮಂಡಳೀಪದಪಯೋಜಶುಶ್ರೂಷೆಯಿಂ ವಿದಗ್ಧಜನವಲ್ಲಭಂ ಕಳೆವನಿಂತು ಪೊಟ್ಟಂ ನೃಪಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೨); ನಿನ್ನ ಪೆಸರು ನಂಬಿಯೆಂಬುದು ಇನಿತುದಿನಂ ಶುಶ್ರೂಷೆಗೆ ಸಮರ್ಥನಲ್ಲದ ಕಾರಣದಿಂ ಬಾರದಿರ್ದವು (ನಂಬಿರ. ೭-೯೪). ೨. ವಿಧೇಯತೆ. [ಸಂ. ಶುಶ್ರೂಷಾ]

ಶುಶ್ರೂಷೆಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಸೇವೆಮಾಡು ; ಉಪಚರಿಸು; ಪರಿಚರ್ಯೆಮಾಡು : ವದನಂ ತೋಳ್ ತೊಡೆ ಪಾದಮೆಂಬವನಿವಂ ಶುಶ್ರೂಷೆಗೆಯ್ವಲ್ಕೆ ಲಾಭದಲಂಪಿಂ ನಡೆಯಲ್ಕೆ . . . ಆ ವರ್ಣಚತುಷ್ಕಮಂ ಕುಮತಿಗಳ್ ತತ್ಸ್ಥಾನದೊಳ್ ಮುನ್ನ ಪುಟ್ಟಿದುವೆಂಬರ್ (ಆದಿಪು. ೮-೭೩). [ಶುಶ್ರೂಷೆ + ಕೆಯ್]

ಶುಶ್ರೂಷೆಗೆಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸೇವಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು; ಉಪಚರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು: ಗಿರಿರಾಜಂ ಗೌರಿಯನಾ ಹರಂಗೆ ಶುಶ್ರೂಷೆಗೆಯಿಸಲೊಡಗೊಂಡೊಯ್ಯಂತಿರೆ ಸತಿಯ ಪೆಜಗೆ . . . ಕಂಚುಕಿ ಬಂದಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೯೯). [ಶುಶ್ರೂಷೆಗೆಯ್ + – ಇಸು]

ಶುಷಿ (ನಾ). ೧. ಒಣಗುವಿಕೆ ; ಬತ್ತುವಿಕೆ. ೨. ನೆಲದಲ್ಲಿಯ ತೂತು, – ರಂಧ್ರ. [ಸಂ.]

ಶುಷಿರ (ಗು). ೧. ತೂತುಗಳುಳ್ಳ; ರಂಧ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. (ನಾ). ೨. ತೂತು; ಕುಳಿ : "ನಿಮ್ನಂ, ಅಗಾಧಂ, ಗರ್ತಃ, ಶ್ವಭ್ರಂ, ಶು[ಪಾಠಾಂ. ಸು]ಷಿರಂ . . . ದರಃ – ೧೫ ಕುಟಿ" (ಪಲಾಯು. ೧೦೩-೨). ೩. ಕಹಳೆ, ಕೊಳಲು, ಮುಂತಾದ ರಂಧ್ರಗಳ ಮೂಲಕ ಊದುವ ವಾದ್ಯ. [ಸಂ.]

ಶುಷ್ಕ (ಗು). ೧. ಒಣಗಿದ ; ಬಾಡಿದ : ಶುಷ್ಕಪತ್ರಂಗಳನಾದರದಿಂ ಮೇವಜಕುಲಮಂ ದೊರೆಕೊಳೆ ನೀಂ ಸ್ಪಷ್ಟಕಾಲದೊಳ್ ಕಂಡುದಱಿಂ (ಆದಿಪು. ೧೫-೬೫). ೨. ಸಾರವಿಲ್ಲದ;

ನೀರಸವಾದ : ಹೃದಯದ ಕಾವ್ಯವು ನ್ಯಾಯಾಲಯದ ಶುಷ್ಕತರ್ಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಬುದ್ಧಿಯ ರಣಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದಾಗ (ಪ್ರಬಂಧ. ೫೩). ೩. ಆಧಾರವಿಲ್ಲದ. ೪. ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ ; ವ್ಯರ್ಥವಾದ. ೫. ಸಣಕಲಾದ; ಬಡಕಲಾದ : ಶುಷ್ಕತನು ಬೇತಾಳಂ ಸ್ಥೂಲಶಿರನಾರ್ದು ಕುಣಿದಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೫-೨೭). ೬. ತೋರಿಕೆಯ; ನಟನೆಯ. ೭. ಒರಟಾದ; ಕಠಿಣವಾದ. ೮. ನೀರಸವಾದ; ನಿಸ್ಸಾರವಾದ; 'ಶುಷ್ಕಪಾಂಡಿತ್ಯ' ಪರಾ. (ನಾ). ೯. ಒಣಗಿದುದು; ನೀರಸವಾದುದು. ೧೦. ತೆಳುವಾದುದು; ಸಪೂರವಾದುದು : ಆವಾತನ ಕೆಳಗಣ ತುಟಿ . . . ಶುಷ್ಕವಾಗಿರೆ ಸೌಭಾಗ್ಯವಂತನು (ಸಾಮುಲ. ೧೭-೮). [ಸಂ.]

ಶುಷ್ಕತಾರ್ಕಿಕ (ನಾ). ನೀರಸನಾದ ತಾರ್ಕಿಕ : ಇರು ಮರುಳೆ ಶುಷ್ಕವೈಯಾಕರಣಂಗಂ ಶುಷ್ಕತಾರ್ಕಿಕ [ಪಾಠಾಂ. ಗ]ಂಗಂ ಪೆಳ್ಳಕ್ಕರಿಗಂಗಂ ವಿಷಯಮ ಕಾವ್ಯರತ್ನಮತಿಚತುರ ಕವಿಕದಂಬಕವಿಷಯಂ (ಆದಿಪು. ೭. ೧-೨೩). [ಸಂ.]

ಶುಷ್ಕಪಾಂಡಿತ್ಯ (ನಾ). ನಿಸ್ಸಾರವಾದ ವಿದ್ವತ್ತು; ನೀರಸವಾದ ಪಾಂಡಿತ್ಯ: ಅವನು ಶುಷ್ಕಪಾಂಡಿತ್ಯಕ್ಕೆ ಮನಸೋಲದೆ, ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಯಾಸವಿಲ್ಲದೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಲಿತು . . . ಪದಕಗಳನ್ನು ಅನಾಯಾಸವಾಗಿ ಗಳಿಸಿದ್ದನು (ಪುನರು. ೩೭೦). [ಸಂ.]

ಶುಷ್ಕವೈಯಾಕರಣ (ನಾ). ನೀರಸನಾದ ವ್ಯಾಕರಣಪಂಡಿತ: ಇರು ಮರುಳೆ ಶುಷ್ಕವೈಯಾಕರಣಂಗಂ ಶುಷ್ಕತಾರ್ಕಿಕಂಗಂ . . . ವಿಷಯಮೆ ಕಾವ್ಯರತ್ನಮತಿ ಚತುರಕವಿಕದಂಬಕವಿಷಯಂ (ಆದಿಪು. ೭. ೧-೨೩). [ಸಂ.]

ಶುಷ್ಕಸಾಧನ (ನಾ). (ಸೌದೆ ಮುಂತಾದ) ಒಣಗಿದ ಸಾಮಗ್ರಿ; ನಿರ್ದ್ರವವಾದ ವಸ್ತು : ಹೋಮಾಗ್ನಿಯಂ ನಂದಿಸಲುಂ ಕುಂದಿಸಲುಮಾಯದೆ ಶುಷ್ಕಸಾಧನಂ [ಪಾಠಾಂ. ಸಮಿತ್ತು]ಗಳಂ ಸಂಧಿಸುವ ಕರಿಕರೇಣುಗಳುಮಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೧೮-೧೯). [ಸಂ.]

ಶುಷ್ಕಹೃದಯ (ನಾ). ನೀರಸನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಸಾಕೆನ್ನ ಮನಸೆ ನಮಗೇನಾತ್ಮತೃಪ್ತನಾ ಶುಷ್ಕಹೃದಯನ ಬಗೆಯ ಗೊಡವೆ ? (ಗೊಲ್ಲಳ್ಗಾ. ೩-೭೫). [ಸಂ.]

ಶುಷ್ಕೇಂಧನ (ನಾ). ಒಣಗಿದ ಕಟ್ಟಿಗೆ, – ಸೌದೆ: ಸಮುಚ್ಛಿನ್ನಕ್ರಿಯಾನಿವೃತ್ತಿಧ್ಯಾನ ಪರಿಣತಿಯನಘಾತಿಚತುಷ್ಕಶುಷ್ಕೇಂಧನಪಾವಕನಾಗಲೊಡಂ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೧೭). [ಸಂ.]

ಶುಷ್ಮ (ನಾ). ೧. ಶಕ್ತಿ; ಪರಾಕ್ರಮ. ೨. ಕಾಂತಿ; ತೇಜಸ್ಸು. ೩. ಸೂರ್ಯ. ೪. ಅಗ್ನಿ. ೫. ಗಾಳಿ; ವಾಯು. ೬. ಪಕ್ಷಿ. [ಸಂ.]

ಶೂಕ (ನಾ). ೧. ಧಾನ್ಯದ ಮೇಲಿನ ಊಬು; ಸುಂಕು : "ಕಿಂಶಾರು ಶೂಕಮದು" (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೫-೭೨). ೨. (ಧಾನ್ಯ, ಆಯುಧ ಮುಂತಾದುವುಗಳ) ಚೂಪಾದ ತುದಿ, – ಮೊನೆ : ಲಸಿತವಿಘ್ನೋನ್ನತಶರೀರಂ ನಿಸಿತಶೂಲದ ಶೂಕನಿಹತಿಗೆ ಕುಸಿಯದೇ (ಚಪು. ೩೯-೭೪). ೩. ಕರುಣೆ; ದಯೆ: "ಅನುಕ್ರೋಶಃ, ಕೃಪಾ, ಶೂಕಂ, ದಯಾ, ಕರುಣಾ, ಘೃಣಾ - ಈ ೬ ಕರುಣಂ" (ಪಲಾಯು. ೧೨೦-೩೯). ೪. (ಕೀಟಗಳ) ಬಿರುಸಾದ ಕೂದಲು, ಮೊನಚಾದ ಕೊಂಡಿ ಮುಂತಾದುವು : 'ಶೂಕಕೀಟ' ಪರಾ. ೫. ಬಿರುಸು ಕೂದಲುಗಳುಳ್ಳ ಕೀಟ. [ಸಂ.]

ಶೂಕಕೀಟ (ನಾ). ೧. ಮೈತುಂಬ ಬಿರುಸಾದ ಕೂದಲಿರುವ ಹುಳು; ಕಂಬಳಿಹುಳು. ೨. ಕೊಂಡಿಯಿರುವ ಕಣಜ, ಚೇಳು ಮುಂತಾದ ಕೀಟ : "ವೃಶ್ಚಿಕಃ, ಶೂಕಕೀಟಃ - ೨ ಕೊಂಡೀವಿಷದ ಚೇಳು, ಕರಿಚೇಳು, ಖಣಜದ ಹುಳುವಿಗೂ ಹೆಸರು" (ಬಿದ್ರಾಂತಿ. ೧೫೭). [ಸಂ.]

ಶೂಕಧಾನ್ಯ (ನಾ). ಊಬುಸಹಿತವಾದ ಕಾಳು; ಧಾನ್ಯ : "[ಶಾಲಿ]ಸ್ತಂಬಕರಿ ಪ್ರಭೃತಿ ಶೂಕಧಾನ್ಯಮದಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೫ ೨೨). [ಸಂ.]

ಶೂಕರ (ನಾ). ಹಂದಿ; ವರಾಹ: ತರುಣಿ ಮಿಂದಾಟಕೆಯೊಳಾರ್ಜಿಸಿದುರು ಮಹಾಪಿತ್ತದಲಿ ಜೀವಿಪ ಪುರುಷನ . . . ನರಳ ತುಳಿದಡೆ ಜನ್ಮಜನ್ಮಾಂತರದಿ ಶೂಕರಜನ್ಮ (ಅಂಬಿಗಾ. ೪೭-೬೦); ಮಕರರಾಶಿಗೆ ಗುರು ಬಂದರ ಶೂಕರಗೆ ಏನು ? (ಗಾದ). [ಸಂ.]

ಶೂಕಲ, ಶೂಕಳ (ನಾ). ತುಂಟ ಕುದುರೆ; ದುಷ್ಟಾಶ್ವ : ಶೂಕಲ [ಪಾಠಾಂ. ಸೂಕಳ]ವಾಲ್ಲಿದು ಸಕಲಗುಣಾಕರಮೆನೆ ಜನಕಮುಖವಿಲೋಕನದಿಂದುದ್ರೇಕಮನುಟಿದಿರ ವಾಹಕರಾ ಕುಟಿಲಾಶ್ವಕ್ಕೆ ಖರಖಲೀನಮನಿಟ್ಟರ್ (ಪಂಪಾಮಾ. ೪-೧೧೪). ಶೂಕಳ: "ಶೂ[ಪಾಠಾಂ. ಸೂ]ಕಳನೆಂಬುದು ಸಿಲುಕುಗುದಿರೆ" (ಪಲಾಯು. ೭೨-೨೮೭). [ಸಂ.]

ಶೂಕಲಾಶ್ವ (ನಾ). = ಶೂಕಲ: ಪೊಟಕಾಲೊಳ್ ನಡೆವ ಶೂಕಲಾಶ್ವಮಂ ಬೇಗದಿಂ ಬೆಂಗವಾಯ್ದು ರಾಘೆಯೊಳೊಂಕಿ ವಾಘೆಯೊಳ್ ನಿಲಿಸಿ . . . ನಡೆತಂದು (ಗಿರಿಕ. ೨-೧೦೫ ವ). [ಸಂ.]

ಶೂಕಶಿಂಬಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ನಸುಗುನ್ನಿ ಗಿಡ : "ಆತ್ಮಗುಪ್ತಾ . . . ಶೂಕಶಿಂಬಿಃ . . . ಮರ್ಕಟೀ - ೯ ನಸುಗುನ್ನೀಗಿಡ" (ಬಿದ್ರಾಂತಿ. ೧೩೨). [ಸಂ. ಶೂಕಶಿಂಬೀ]

ಶೂಕಳ 'ಶೂಕಲ' ನೋ.

ಶೂದ್ರ (ನಾ). ೧. ಚತುರ್ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯದು : ಶೂದ್ರಗಣದ ಮದುವೆಯೊಳೊನ್ವಂ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತನಿಮಿತ್ತದೊಳಾಯದ . . . ಪಣಮುಂ ಪೆರ್ಗ್ಗ[ಣ]ಟಿಗಾಯಮಿದನ್ನೊಸದು(ಸದು) ಕೊಟ್ಟೊಂ ದ್ವಿಜಮುಖ್ಯರ್ (ಶಾ. II. ೪-೮ ; ೨-೩). ೨. ಚತುರ್ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ವರ್ಗದವನು; ಚತುರ್ವರ್ಣೀಯ : ಕ್ಷತ್ರಿಯರ್ಗೆ ಸತ್ಕಾರದಿಗಳುಮಂ . . . ಶುಶ್ರೂಷಾದಿಯಂ ಶೂದ್ರಂಗೆ ವರ್ತನಂ ಮಾಡಿ (ಚಾವುಂಪು. ३೬): ಹಾರುವರೆಲ್ಲರೂ ನೆರೆದು ಶೂದ್ರನ ಹಾರುವನ ಮಾಡುವಲ್ಲಿ ನಂದಿಮುಖವಲ್ಲದೆ ಮಾಡಲಾಗದು (ಬಸವ. ೬೧೪); ನಿಖಿಳವೈಶ್ಯವ್ರಜ ಘನೋರುಗಳಿಂದ ಶೂದ್ರರು ಪಾದಪದ್ಮದಲಿ . . . ಜನಿಸಿದರು (ಜೈಮಿನಿ. ೯-೨೨). ೩. ರತ್ನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಪೊಳೆವುದರಿಸಿನದ ಬಣ್ಣವನಾಂತು ಮಿಸುನಿಯೊಲು ತೊಳಪುದದು ವೈಶ್ಯಜಾತಿಯು ಸಾಣೆ [ವಿಡಿ]ದಲಗಿನೊಳುಗಾಂತಿ ಯಿಂದಮಳಗಪ್ಪು ಮೆರೆದಿರೆ ಶೂದ್ರಜಾತಿಯಂಬರು (ರತ್ನಶಾ. ३-೯). 'ವೈಶ್ಯ' ಪರಾ. ೪. ಹಾವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಅಡವಿ ನೀರು ಕಲ್ಲುಸಂಧಿ ಯಿ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ (ಸರ್ಪ)ಯಿರುವದು ಶೂದ್ರಜಾತಿ (ವಿಷಚಿ. ೫ ೨). [ಸಂ.]

ಶೂದ್ರಕ (ನಾ). ೧. ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ನಾಗಮ್ಮನೀ ಶೂದ್ರಕನ್ ಪೆರ್ಮ್ಮಾಕ್ಕಿ ಮೇಗಿರೆ ಪತ್ತೊನ್ನಿದೊಡೆ ಕಾದು ರಣಸಾಗರನನ್ನರಿಯಾರಂ ಕೊಟ್ಟನ್ (ಸೌಇ. IX - ೧, ೩೯೨-೫; ಸುಮಾ ೫ಶ); ಪಾದಪದ್ಮಂಗಳನೊತ್ತುತ್ತಿರಲು ಶೂದ್ರಕನೃಪತಿ ಸುಖಾಸೀನನಾಗಿರ್ದನಾಗಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೮೦). ೨. 'ಮೃಚ್ಛಕಟಿಕಾ' ಎಂಬ ಸಂಸ್ಕೃತ ನಾಟಕದ ಕರ್ತೃವಿನ ಹೆಸರು. ೩. ಒಂದನೆಯ ಗುಣವರ್ಮನು ರಚಿಸಿದ ಒಂದು ಚಂಪೂಕಾವ್ಯದ ಹೆಸರು. [ಸಂ.]

ಶೂದ್ರತ್ವ (ನಾ). ಶೂದ್ರನ ಸ್ಥಿತಿ ; ಶೂದ್ರತನ : ಜಾತಿಶೂದ್ರತ್ವದ ಪರೇತವಿಮುಕ್ತಿ ಯಾಚರಣೆಯೊಳಲಾ ಬಹುದು (ಚಪು. ೫೫-೪೨). [ಸಂ.]

ಶೂದ್ರವಾಡ (ನಾ). ಶೂದ್ರರು ವಾಸಿಸುವ ಸ್ಥಳ : ಈ ಗ್ರಾಮ ಶೂದ್ರವಾಡವಾಗಿದ್ದುದನೂ ಅಗ್ರಹಾರವ ಮಾಡಿ (ಮೈಆ. ೧೯೪೦, ೩೫-೬; ಸು. 15ನೆಯ ಶತ); ಶೂದ್ರವಾಡದ ಗೊರು ಗದ್ದೆಗ್ರಾಮದ ವಳಗಣ ಮಠವ ಹೊಂದಿದ ಹೊಳೆಹೊನ್ನಿನ ಸ್ಥಳ ೧ (ಮೈಆ. ೧೯೩೩, ೨೮-೨೮; 1630). [ಶೂದ್ರ + ವಾಡ]

ಶೂದ್ರಿ (ನಾ). ಶೂದ್ರಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸು : ರಾಯರಂಬವರಿಲ್ಲಲಾ ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯ ಕಟ್ಟುದು ಮುಟ್ಟದರುಪಾಧ್ಯಾಯರನು ಶೂದ್ರಿಯರು ಸೆಳೆದರು ಮೌಂಜಿಮೇಖಲೆಯ (ಜೈಮಿ. ೧೮-೯). [ಸಂ. ಶೂದ್ರೀ]

ಶೂದ್ರಿತಿ (ನಾ). = ಶೂದ್ರಿ : ಶೂದ್ರಿತಿ ಸಹವಾಗಿ ಈ ಹದಿಮೂರು ಮಂದಿ ಊಯಿ . . . ಪಾರುಪತ್ಯವ ಮಾಡಿ ನಡಸಿಯರು (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೩೩-೭೨; ಸು. 1430); ಮಾನುಷಯೋನಿಯಲಿ ಶೂದ್ರಿತಿಗೆ ಜನಿಸನು (ಸಂಭವ. ೧೪-೧೮) ; ಕ್ಷತ್ರಿಯಿತಿ, ಒಕ್ಕಲಿಗಿತಿ, ಶೂದ್ರಿತಿ (ಶಬ್ದಾನು. ೮೮೧ ಪ್ರಯೋ.). [ಶೂದ್ರ + – ಇತಿ, (< – ಇತ್ರಿ)]

ಶೂದ್ರೆ (ನಾ). = ಶೂದ್ರಿ. [ಸಂ ಶೂದ್ರಾ]

ಶೂನ್ಯ (ಗು). ೧. ಖಾಲಿಯಾದ; ಬರಿದಾದ. ೨. ಇಲ್ಲದ; ವಿಹೀನವಾದ : 'ಶೂನ್ಯಶೀರ್ಷ' ಪರಾ. ೩. ಅರ್ಥಹೀನವಾದ ; ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದ. ೪. ಏಕಾಂಗಿ ಯಾದ ; ಒಂಟಿಯಾದ. ೫. ಹಾಳಾದ ; ನಶಿಸಿದ : (೩). (ನಾ). ೬. ಬರಿದಾದುದು; ಇಲ್ಲವಾದುದು; ರಿಕ್ತವಾದುದು : ಅಲಕಂ ಮಂದಾರಶೂನ್ಯಂ ಕದಪು ಮಕರಿಕಾಪತ್ರಶೂನ್ಯಂ ಲಲಾಟಂ ತಿಲಕಾಲಂಕಾರಶೂನ್ಯಂ (ಆದಿಪು. ೩-೧೩) ; ಎನಗೆ ಮನಮಿಂದು ಶೂನ್ಯಂ ಮನೆ ಶೂನ್ಯಂ ಬೀಡು ಶೂನ್ಯಮಾದುದು ಸಕಲಾವನಿ ಶೂನ್ಯಮಾಯ್ತು

ದುಶ್ಶಾಸನನಿಲ್ಲದೆ ಕರ್ಣನಿಲ್ಲದೆ (ಗದಾಯು. ೩-೬೯); ವನಮಿಂದು ಶೂನ್ಯಂ . . . ಎನ್ನಯ ರಾಜ್ಯಮುಮಿಂದು ಶೂನ್ಯಮೇ (ಅಭಿನವ. ೫-೫೨). ೭. ನಿರ್ಜನವಾದ ಪ್ರದೇಶ; ಬಯಲು: ಶೂನ್ಯಮನ ಪಿಡಿದೆಳಸಿ ಬೋಳ್ಕೆಸಿದನ್ ಲಲ್ಲೆಗ್ಯೆಯುತ ಕುಮಾರನಾ ಮುದ್ದುವೆಸರಂ ಮಲ್ಲನುಚ್ಚರಿಸಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೦೦-೧೧). ೮. ಆಕಾಶ ; ಗಗನ : ಅದು ಆ ಪರಮದ ಪೀಠದಿನ್, ಶೂನ್ಯಕ್ಕೆ ಬೀಸಿ ಎಸೆದಪುದು ಅವನನ್ (ಬಿದ್ದಪ್ರ. ೪೮-೧೦೪೩). ೯. ವಸ್ತುವಲ್ಲದುದು : ಸತ್ ಅಸತ್ತೂ ಆಗಲಾರದು. ಶೂನ್ಯದಿಂದ ವಸ್ತುವಾಗಲಾರದು. ಇರುವ ವಸ್ತು ಶೂನ್ಯಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ತಾಳಲಾರದು (ಋಗ್ವಾರ. ೯ ಪೀಠಿಕೆ). ೧೦. ಮಾಟ; ಮಾಯ : ಪೀಡಾಪರಿಹಾರಾರ್ಥವಾಗಿ ಮೃತ್ಯುಂಜಯಜಪ . . . ಶೂನ್ಯವನ್ನು ಹಿಂತಿರುಗಿಸುವ ಪ್ರತೀಕಾರ. ಇವುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಮಾಡಿ ಮುಗಿಸಿದರು (ಮುಸುಗ. ೧೪೭). ೧೧. [ವ್ಯಾಕ] ಬಿಂದು; ಅನುಸ್ವಾರ : ಬಿಂದು ಮುತ್ತಂ ಪೂಲ್ಲು ಸೊನ್ನೆಯಂತ ಬಟ್ಟೆತ್ತಾಗ್ರಿರ್ಪುದೆಣಿಂ ಶೂನ್ಯಶಬ್ದಂ (ಶಬ್ದ. ೧೧ ವೃತ್ತಿ). ೧೨. [ಗಣಿತ] ಸೊನ್ನೆ : ಗಗನಂ ಶೂನ್ಯಾಂಬರಂ ಖಂ . . . ಬಿಂದುವಿನ ನಾಮ (ಛಮಪಾ. ೧೦-೧೦). ೧೩. [ಯೋಗ] ಪ್ರಾಣಾಯಾಮದ ಏಳು ಬಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : "ಓಸರಿಸಿ ನಡೆಯದಿರ ಶೂನ್ಯಮಕ್ಕು"(ಮಂಗರಾ. ೧೭-೧೪); ರೇಚಕ ಪೂರಕ . . . ಶೂನ್ಯ ಉತ್ಕ್ರಾಂತಿ ಎಂಬ ಸಪ್ತಪ್ರಾಣಾಯಾಮಲಕ್ಷಣಂಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೧೩೩). ೧೪. [ಬೌದ್ಧ] ದಕ್ಷಿಣಭಾರತದ ಬೌದ್ಧತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಿ ನಾಗಾರ್ಜುನನು ಬೋಧಿಸಿದ ಒಂದು ವಾದ; ☞ ದುಃಖ, ಜೀವ ಮತ್ತು ನಿರ್ವಾಣ ಎಂಬುವು ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಲ್ಲವೆಂದು ಈ ವಾದ ಸಾರುತ್ತದೆ : ಶೂನ್ಯವೆಂದರೆ ಒಂದು ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಬಹುದಾದ ನಾಲ್ಕು ಕಲ್ಪನೆಗಳಿಗೆ ಗೋಚರವಲ್ಲದಿರುವುದು (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೨೦೭). ೧೫. [ವೀಶೈ] ಆಕಾರವಿಲ್ಲದುದು; ನಿರವಯ; ಬಯಲು : ವಾರಿ ಬಲಿದು ವಾರಿಕಲ್ಲಾದಂತೆ ಶೂನ್ಯವೇ ಸ್ವಯಂಭುವಾಯಿತ್ತು (ಅವಚಂ. ೧೬೫-೬೪೭). ೧೬. ದಿವ್ಯಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ; ಮೋಕ್ಷ : ಶೂನ್ಯ ಎಂಬ ಮಾತನ್ನು . . . ಸಾಧಕನಿಗೆ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಒದಗುವ ಬ್ರಹ್ಮ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ, ಆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರದ ಅನುಭವ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ (ಶೂನ್ಯಕು. ೨೯). ೧೭. [ನಾಟ್ಯ] ಇಪ್ಪತ್ತು ವಿಧವಾದ ಸಂಚಾರಿಭಾವದ ನೋಟಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ☞ "ಚಲಿಸದೆ ನೋಡುವ ಪದಾರ್ಥದ ಅರಿವಿಲ್ಲದಂತೆ ಮಬ್ಬಾದ ಸಮದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡುವುದು" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨೯ ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ಚಲನಮನೊಂದದೆ ಸಮಪುಟವಲಸದೆ ನಿಂದಾಲಿಯಾಗಿ ದೂಸರವರ್ಣದೊಲೊಲವಿಂ ನೋಡಲ್ ಕುಱುಪಂ ನೆಲೆಗೊಳ್ಳದ ನೋಟಮದುವೆ ಶೂನ್ಯಮೆನಿಕ್ಕುಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩-೨೭).

ಶೂನ್ಯದ ಬೊಂಬೆ = ಮಾಂತ್ರಿಕನು ನಾಶಪಡಿಸಬೇಕೆಂದಿರುವ, ಮನುಷ್ಯನ (ಮಣ್ಣಿನ) ಪ್ರತಿಕೃತಿ : (೬). [ಸಂ.]

ಶೂನ್ಯಗಾರ (ನಾ). ಮಾಟಮಾಡುವವನು; ಮಾಂತ್ರಿಕ : 'ಶೂನ್ಯಗಾರ್ತಿ' ಪರಾ. [ಶೂನ್ಯ + – ಗಾರ (< – ಕಾಱ)]

ಶೂನ್ಯಗಾರ್ತಿ (ನಾ). ಮಾಟ ಮಾಡುವವಳು : (೬).

[ಶೂನ್ಯಗಾರ + – ತಿ (< – ಇತ್ತಿ)]

ಶೂನ್ಯತತ್ತ್ವ (ನಾ). ಬ್ರಹ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರದ ತತ್ತ್ವ : ಅದರ ಕೆಳಗಣ ಮನೆಯ ನಾಳ ಅಲ್ಲಿ ನ್ಯಾಸವಾದ ಕ್ಷಕಾರವ ಶೂನ್ಯತತ್ತ್ವ . (ಅದ್ವವಾ. ೮-೪). [ಸಂ.]

ಶೂನ್ಯತೆ (ನಾ). ಬರಿದಾದುದು; ರಿಕ್ತವಾದುದು : ಇಲ್ಲಿ ಸತ್ತ್ವಾಸತ್ತ್ವ . . . ಕಾರಣತ್ವಾ ಕಾರಣತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಸರ್ವಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೂ ನಿರ್ಣಯಿಸಲಶಕ್ಯವಾದುದೇ ಶೂನ್ಯತೆ, ಮಿಥ್ಯೆ, ಮಾಯೆ (ಪಿಂಡಪಾ. ೨೧೦). [ಸಂ. ಶೂನ್ಯತಾ]

ಶೂನ್ಯದೃಷ್ಟಿ (ನಾ). ಅರ್ಥಹೀನವಾದ ನೋಟ, – ದೃಷ್ಟಿ : ರಾಮಸಿಂಗ್ ಸ್ವಲ್ಪ ಆಶ್ಚರ್ಯದಿಂದ ಬಿಡುಗಣ್ಣಾಗಿ ಶೂನ್ಯದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡುತ್ತಾನೆ (ಏಕರಾಯ. ೨೮). [ಸಂ.]

ಶೂನ್ಯದೈವತ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ದೈವಬಲವಿಲ್ಲದವನು : ಬಲವದ್ಗ್ರಹಧರ್ಮಮಾರ್ಗತತ್ಪರನನಿಕುಂ ವಿಹೀನಬಲರೆಲ್ಲರುಮಾಗಿರೆ ಶೂನ್ಯದೈವತಂ (ಜಾತಕ. ೧೭-೩). [ಸಂ.]

ಶೂನ್ಯಪೀಠ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಶಿವಧರ್ಮತತ್ತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಪೀಠ : "ಶೂನ್ಯಪೀಠ – ಶಿವಧರ್ಮವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಪೀಠ" (ಶರಸಾ. ೨೪-೭). [ಸಂ.]

ಶೂನ್ಯಮಾಸ (ನಾ). ಧನುರ್ಮಾಸ : ಶೂನ್ಯಮಾಸದಲ್ಲಿ ಶುಭಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಶೂನ್ಯಲಿಂಗ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಬಯಲೇ ರೂಪವಾಗಿರುವ ಶಿವಲಿಂಗ : ಆದಿ ಅನಾದಿಯ ಮೇಲಣ ಜ್ಯೋತಿರ್ಮಯವಪ್ಪ ಶೂನ್ಯಲಿಂಗಮಂ ಬೆರಸಿ ಭಿನ್ನವಿಲ್ಲದಿರ್ಪ ಆಚರಣೆಯ ವೀರಮಾಹೇಶ್ವರ ಬಲ್ಲನಲ್ಲದೆ ಅಜ್ಞಾನಿ ಬಾಯಿಬಡಿಕರವರೆತ್ತ ಬಲ್ಲರಯ್ಯ (ಘನವ. ೪೭-೪೧). 'ಆಕಾಶಲಿಂಗ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಶೂನ್ಯವಾದ (ನಾ). [ಬೌದ್ಧ] ಎಲ್ಲವೂ ಶೂನ್ಯವೆಂಬ ವಾದ ; ನಿರೀಶ್ವರ ವಾದ; ನಾಸ್ತಿಕವಾದ : ಶೂನ್ಯವಾದಪ್ರಕಾಶನವರನಾವುದಂತರ್ಬಹಿರೂಪದಿಂ ವಿಶದ ದರ್ಶನಾವಗಮ್ಯಮದೆಲ್ಲಮಸತ್ಯಾವಭಾಸಿಯೆಂತು ಮರುಮರೀಚಿಕಾ ಸ್ವಪ್ನೇಂದ್ರ ಜಾಲಾದಿಗಳೊಳ್ . . . ಜೀವಮೆಂಬುದೆಲ್ಲಿತ್ತು (ಆದಿಪು. ೨-೯ ವ). [ಸಂ.]

ಶೂನ್ಯವಾದಿ (ನಾ). [ಬೌದ್ಧ] ಶೂನ್ಯವಾದವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವವನು ; ನಿರೀಶ್ವರವಾದಿ ; ನಾಸ್ತಿಕ : ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನಿಗಳು ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳೊಂದು ದಿವಸಮಜಿತಂಜಯನೊಡನೆ ಪೋಗಿ (ಚಾವುಂಪು. ೨೧) ; ನಿಮ್ಮಡಿ ನೀವಿಂತು ವಿಪರೀತಗ್ರಹಣಂಗೆಯ್ಯು ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳಾಗಿರಲಾಗದು (ಪಂಚತಂ. ೨೧೩ ೧೪).

[ಸಂ ಶೂನ್ಯವಾದಿನ್]

ಶೂನ್ಯಶೀರ್ಷ (ನಾ). ಏನನ್ನೂ ಧರಿಸಿರದ ತಲೆ; ಬರಿದಾದ ಅಗ್ರಭಾಗ : ಮಣಲ ಲಿಂಗದ ಮಸ್ತಕಾಗ್ರದ ಪುಷ್ಪಮಂಜರಿ ಮಾಣದಾಕ್ಷಣಮೆ ತಳ್ತಡರ್ದಾ ಕಿರಾತನ ಮಂಡೆಯಲ್ಲಿರೆ ಕಂಡು . . . ಮಗುಳ್ದೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಣೆಯರಂ ಬಡದಿತ್ತ ಲಿಂಗದ ಶೂನ್ಯಶೀರ್ಷಮನರ್ಜುನಂ (ಕಬಚಂ. ४-೧೦೮). [ಸಂ.]

ಶೂನ್ಯಸಂಪಾದನೆ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಶಿವಶರಣ–ಶರಣೆಯರ ವಚನಗಳನ್ನು ಸಂದರ್ಭೋಚಿತವಾಗಿ ಜೋಡಿಸಿ ಬರೆದ ವೀರಶೈವಸಾಹಿತ್ಯದ ಒಂದು ಸಂಕಲನ ಗ್ರಂಥ : 'ಶೂನ್ಯಸಂಪಾದನೆ' ಎಂಬುದು ವೀರಶೈವರಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಪವಿತ್ರವಾದ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲೊಂದು (ಶೂನ್ಯಕು. ೧. ಒಸ್ಸಳ); ಶೂನ್ಯಸಂಪಾದನೆಯಲ್ಲಿ ಮೋಳಿಗೆಯ ಮಾರಯ್ಯಗಳ ಸಂಪಾದನೆಯನ್ನೂ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಮೋಳಿಮಾ. ೫೧ ಪ್ರಸ್ತಾವನ).

[ಸಂ. ಶೂನ್ಯಸಂಪಾದನ]

ಶೂನ್ಯಸಿಂಹಾಸನ (ನಾ). ೧. = ಶೂನ್ಯಪೀಠ. ೨. ಅನುಭವಮಂಟಪದ ಅಧ್ಯಕ್ಷಪೀಠ : ಶೂನ್ಯಸಿಂಹಾಸನವೆನ್ನುವುದು ಕೇವಲ ಭೌತಿಕಪೀಠವಲ್ಲ, ಅದೊಂದು ಪದವಿಯೂ ಹೌದು (ಶೂನ್ಯಕು. ೧೪೫). [ಸಂ.]

ಶೂನ್ಯಾಧ್ವ (ನಾ). ೧. ಆಕಾಶಮಾರ್ಗ; ನಭೋಮಾರ್ಗ. ೨. ಮಾಟ ಮಾಡಿದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನಿರಿಸಿದ ದಾರಿ. ೧, ೨: ಕುಮಂತ್ರಜಪಮಂ ತದ್ವೇಷದಿಂ ಮಾಡೆ ಕೋಮಳೆ ಶೂನ್ಯಾಧ್ವಮನ್ನೆದೆ ದಾಂಟೆ ನಿಜಪಾದಂ ಪೋಗೆ ಮೈಗಂದಿ ಬಿಳ್ಪಳಿದಂ . . . ಭಾಸ್ಕರಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೩೨). [ಸಂ. ಶೂನ್ಯಾಧ್ವನ್]

ಶೂನ್ಯಾಲಯ (ನಾ). ಯಾರೂ ವಾಸವಿರದ ಮನೆ; ಬರಿದಾದ ಮನೆ: ಹೇಳಲೇನು ಸಮುದ್ರವಿಭವವನೇಳಿಸುವ ಪಾಳೆಯದ ಸಿರಿ ಶೂನ್ಯಾಲಯಕೆ ಜೋಡಿಸಿತಲೈ (ಕುಮ್ಮಾಗ. ४-೧೮). [ಸಂ.]

ಶೂನ್ಯಾಸನ (ನಾ). ಏಕಾಂತಸ್ಥಾನ : ನಮ್ಮಯ ನಗರಿ ಶೂನ್ಯಾಸನದಲಿಹುದು (ಕುಮ್ಮಾಶ.೧೫–೨೮). [ಸಂ.]

ಶೂರ (ಗು). ೧. ಕಲಿತನದಿಂದ ಕೂಡಿದ; ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ : ಶೂರ ಪದಾತಿ ಮುಂದೆ ಘಟೆ ಪಿಂದೆ ರಥಂ ನಡುವಿರ್ಕೆಲಂಗಳೊಳ್ ಸಾರ ಹಯೋತ್ಕರಂ ನೆರೆದು ನಿಲ್ವಿನ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೧೧೪); ಶೂರಜೋದರ ಮೇಲುವಾಯಿದು ವೀರಸಿರಿ ಬಿಗಿಯಪ್ಪ (ಕುಮ್ಮಾಭೀ. ४-೮೭). (ನಾ). ೨. ಕಲಿ; ವೀರ : ದಾನಿಯುಮಂ ಶೂರನುಮಂ ತಾನೆಚ್ಚಱಿಕುಂ ಗದಾನಿಲಂ ಮೂರ್ಛಿತನಂ (ಗದಾಯು. ೮-೩೩). ೩. ಸಿಂಹ. ೪. ವರಾಹ; ಹಂದಿ. ೫. ಸೂರ್ಯ. ೬. ಶಾಲವೃಕ್ಷ. ೭. ಎಕ್ಕದ ಮರ. ೮. ನಾಯಿ. ೯. ಹುಂಜ. ೧೦. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ತಾತನಾದ ಒಬ್ಬ ಯಾದವನ ಹೆಸರು; ಶೂರಸೇನ. [ಸಂ.]

ಶೂರಣ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಡ್ಡೆ ; ಸುವರ್ಣಗಡ್ಡೆ ; "ಸೂರಣ" (ಪಂಚತಂ. ೨೫೧). [ಸಂ.]

ಶೂರತನ (ನಾ). ಕೆಚ್ಚು; ಕಲಿತನ; ಶೌರ್ಯ : ಪುರುಷನ ಭಾವಂ, ಪುರುಷತನಂ; ಏವಂ ವೀರತನಂ, ಶೂರತನಂ, ಬಲ್ಲಿತನಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೪೬೦ ವೃತ್ತಿ). [ಶೂರ + –ತನ]

ಶೂರತೆ (ನಾ). = ಶೂರತನ : ನೃಪಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞತೆಗಿಲ್ಲಿ ಮಲ್ಲಪನೊಳಶ್ರೀಭಾಗಮಕ್ಕಿಲ್ಲಿ ಮಲ್ಲಪನೊಳ್ ಶೂರತೆಗಿಲ್ಲಿ ಮಲ್ಲಪನೊಳಾರ್ತೀಪೊಳ್ಳುಣಕ್ಕಿಲ್ಲಿ . . . ಕಾಣಲಾಗದು ಸಮಾನಂ ಮಾನವಾನೀಕಮಂ (ಅಜಿತಪು. ೧-೨೭); ಆರು ಬಣ್ಣಿಸಬಲ್ಲರಾ ಮುಮ್ಮಡಿಕಾರ ನೃಪನ ಮಹಾಪ್ರತಾಪವ ಶೂರತೆಯ ಸಾಹಸವನು (ಪ್ರಭುಲಿಂ. ೩-೭). [ಸಂ. ಶೂರತಾ]

ಶೂರತ್ವ (ನಾ). = ಶೂರತನ : ಶಾಂತಿಯೆಂಬ ನಿಶಾತಖಡ್ಗದಿ ಕೋಪವಂಬಭಯಾತಿಯಂ ಖಂಡಿಸುವಂ ತಾನಾವನವನಿಯೊಳು ಆತನೇ ಶೂರತ್ವವುಳ್ಳವನು (ಚನ್ನಪು. ೩೮-೬೪). [ಸಂ.]

ಶೂರ್ಪ (ನಾ). ೧. ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ಕೇರಿ ಶುದ್ಧಪಡಿಸುವ ಸಾಧನ; ಮೊರ : "ಕ(ಗ)ರಸಿ(ಶಿ)ಕೂರ್ಪಮನಿಕ್ಕು ಶೂರ್ಪಮನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೬೦-೨೨). ೨. ಎರಡು ದ್ರೋಣಗಳ ಒಂದು ಅಳತೆ. ೩. ಒಂದು ದೇಶದ ಹೆಸರು : ಸ್ತ್ರೀರಾಜ್ಯಂ ಶೂರ್ಪ ವಂಗಂ ಮಗಧ ಮಹಿತಳಂ ಪಾಂಡ್ಯ ಸೌರಾಷ್ಟ್ರಂ (ಜಗನ್ನಾ. ೧೨-೭೨). [ಸಂ.]

ಶೂರ್ಪಕ (ನಾ). ೧. = ಶೂರ್ಪ ೧. : "ಶೂರ್ಪಕಂ ಪ್ರಸ್ಫೋಟಂ" (ಪಮ್ಪಶಿಂ. ೪೯ ೨೭). ೨. ಮನ್ಮಥನ ವೈರಿಯಾದ ಒಬ್ಬ ದೈತ್ಯ : ಅರಿಭೂಪಾಲದರ್ಪ ಶೂರ್ಪಕದರ್ಪಕಂದರ್ಪಕೋಪವಮಾಪೂರ್ವರೂಪಂ ರೂಪಿಸುವೂಡರಿಂದೆನಿಸುವ ಮಲತರಕೀರ್ತಿ (ಪದ್ಮರಾ. ೩ ೨೩). [ಸಂ.]

ಶೂರ್ಪಕರ್ಣ (ನಾ). ೧. ಮೊರದಂತೆ ಅಗಲವಾದ ಕಿವಿಯುಳ್ಳದು; ಆನೆ. ೨. ಗಣಪತಿ : ಏಕದಂತನು ಶೂರ್ಪ[ಪಾಠಾಂ. ಪೂರ್ವ]ಕರ್ಣ . . . ವಿನಾಯಕ ನಂಘ್ರಿಗೊಂಪಿಸುವೆ (ಅಜ್ಞಲಾ. ೧ ೬). [ಸಂ.]

ಶೂರ್ಪಶ್ರವ (ನಾ). = ಶೂರ್ಪಕರ್ಣ ೧ : ಕಿಸಲಯಜಾಲಾನುಸಂಸರ್ಪಿ ಶೂರ್ಪಶ್ರವ ಸಂಪ್ರಸ್ಮೃತಶಂಗಾಶಯ ಶಯಗಳಿತಾಪತ್ರಿತತ್ಕೀರ್ಣಪರ್ಣಂ (ಅರ್ಜನ. ೩ ೩೭). [ಸಂ. ಶೂರ್ಪಶ್ರವಸ್]

ಶೂಲ (ನಾ). ೧. ಚೂಪಾದ ತುದಿಯುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ; ಈಟಿ: ಚಾಪುಭಂಜನಿಶೂಲಪ್ರಕರಪರಿವೃತಂಗಳುಂ (ಆದಿಪು. ೧೩ ೫೭ ವ); ಆಕಾಶವ ಶೂಲದಟ್ಟಿಕ್ಕಿದ ಬಲ್ಲಿದ ತಳವಾರನೀತನು (ಅವಚು. ೧೧೧-೫೪೦); ಗಿರಿದುರ್ಗದಲ್ಲಿ ಶೂಲಗಳು ಮೆರೆದುವು (ಕುರಾನಾಂ. ೨೧-೧೩). ೨. ಶಿವನ ಆಯುಧ; ತ್ರಿಶೂಲ: ಲಲಿತಖಟ್ವಾಂಗದ ಕಪಾಲದ ಪೊಳೆವ ಶೂಲದ ಕರದ ನಿಗಮಾವಳಿ ಶಿರೋಮಣಿ ಮೆರೆದನುಪೇಶಾನವಕ್ತ್ರದಲಿ (ಜಮ್ಮಾಅ. ೬-೭೩); ಪರಶು ಮೃಗ ಢಮರು ಶೂಲವ ಧರಿಸುತ (ಗಗತಾ. ೭-೮೫). ೩. ಮಾಂಸವನ್ನು ಸುಡಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಚೂಪಾದ ಸಲಾಕಿ; ಸುಡುಗಂಬಿ. ೪. ಮರಣದಂಡನೆಗೊಳಗಾದವರನ್ನು ಏರಿಸಿ ಕೊಲ್ಲಲು ಬಳಸುವ ಮೊನಚಾದ ಕಬ್ಬಿಣದ ಕಂಬ : ಸ್ಥೂಲಶಿರನಾರ್ದು ಕೂಡಿದಂ ಶಾ [ಪಾಠಾಂ. ಸೂ]ಲದ ತಲ ಕುಣಿವ ತೆರದ (ಅರ್ಜನ. ೫-೨೭); ಬಸಿದ ಶೂಲಕೆ ಸವಣನನು ಸೇರಿಸಿದ ಗಾದಯ ಪೊಲ್ಪರೆಯುಪಯಶವ ಹೊತ್ತ (ತೊರರಾ. ೪-೫-೧೮); ದುಃಕರಶೂಲಕ್ರೀಡಾದಿ ಪರವಮನಿ ಮಾಂಡವ್ಯನ ಪರತವದಿಂ (ಪಮ್ಮಿ.ರ. ೨-೧೮). ೫. ತೀವ್ರವಾದ ನೋವು, – ಯಾತನೆ: ಉದಯಿಸುಗುಂ ಶೂಲಂ ವಾತದಿನುಂ ಪಿತ್ತದಿಂ ಶ್ಲೇಷ್ಮದಿಂ (ಲೋಕೋಪ. ೬-೩). ೬. (ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ತಲೆಯಲ್ಲಿ) ಉಂಟಾಗುವ ತೀವ್ರ ನೋವಿನ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ : ವಾತ ಪಿತ್ತ ಶ್ಲೇಷ್ಮ . . . ಪಿಟಕಂ ಶೂಲ ಭಗಂದರಂ ಕುಷ್ಠಕ್ಷಯ ಗಂಡ ಶಿರೋವೇದನ ಮೊದಲಾಗೊಡೆಯ ವೇದುನೂಱುವ್ಯಾಧಿಗಳೊರ್ಮೊದಲೆ ಮೆಯ್ಯೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿದೊಡೆ (ಪದ್ಮರಾ. ೬೯-೧೧). ೭. ಉರುಳು; ಪಾಶ : "ಉರಲು ತಂತ್ರಿ ಶೂಲಾಖ್ಯಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೨-೫). ೮. ಸಾವು ; ಮರಣ. ೯. ಗುರುತು ; ಲಾಂಛನ. ೧೦. ಮಾರಾಟ ಅಥವಾ ಮಾರಾಟದ ವಸ್ತು. ೧೧. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಶೂಲದ ಆಕಾರದ ಚಿತ್ರಬಂಧವುಳ್ಳ ಪದ್ಯ : ಶರಶೂಲಚಾಪಚಕ್ರಾಸಿರೂಪಮುಭರಹತುರಂಗಪದಗತಪಾತಂ ಮುರಜಂ ಗೋಮೂತ್ರಿಕೆ ಪುಷ್ಕರಮರ್ಧಭ್ರಮಣಸರ್ವತೋಭದ್ರಂಗಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೫೬೮). ೧೨. [ಜ್ಯೋತಿ] ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂಬತ್ತನೆಯದು : ಅಶ್ವಿನೀ ಮೊದಲಾದಿಪ್ಪತ್ತೇಳುನಕ್ಷತ್ರಂಗಳುಂ ವಿಷ್ಕಂಭ ಪ್ರೀತಿ ಆಯುಷ್ಮಾನ್ ಸೌಭಾಗ್ಯಶೋಭನ ಅತಿಗಂಡ ಸುಕರ್ಮ ಧೃತಿ ಶೂಲ . . . ವೈಧೃತಿಗಳೆಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಯೋಗಂಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೮೨) ; ಯೋಗಗಳತಿಶಯವನರಿಯ್ಯೆಯ . . . ವಿಷ್ಕಂಭ ಶೂಲವು (ಗಗತಾ. ೪-೬೯). ೧೩. ಸಂಖ್ಯಾಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಏಳು ಗ್ರಹಗಳು ಮೂರುರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿರುವಿಕೆ : ನಿಲೆ ಸಪ್ತಗ್ರಹಮೊಂದ ರಾಶಿಯೊಳ್ ಯೋಗಂ ಗೋಳನಾಮಂ ಯುಗಂ ನಿಲೆ ಗೇಹದ್ವಯದೊಳ್ ತ್ರಿಗೇಹದೊಳಿರಲ್ ಶೂಲಂ (ಜಾತತಿ. ೧೩-೫).

ಶೂಲಕ್ಕೇರಿಸು = ಶೂಲಕ್ಕೆ ಹಾಕು ; ಮರಣದಂಡನೆಗೊಳಪಡಿಸು: ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಅಜ್ಞೆಯಂತೆ . . . ಧರ್ಮಗುರುಗಳನೇಕರನ್ನು ಶೂಲಕ್ಕೇರಿಸಲಾಗಿತ್ತು (ಅಶ್ವಮ. ೪೧). **ಶೂಲದಮರ** = ಮರಣದಂಡನೆಗೊಳಗಾದವರನ್ನು ಏರಿಸಿ ಕೊಲ್ಲಲು ನೆಟ್ಟಿರುವ ಕಂಬ : ಶೂಲದ ಮರಕ್ಕೋಸ್ಕರವಾಗಿಯೇ ಹುಟ್ಟಿರುವ ಕೂಳಕಳ್ಳರೇ ! (ಚ್ಯುಆ. ೫೦-೨೧). **ಶೂಲದ ಹಬ್ಬ** = ಗುಂಡಬ್ರಹ್ಮಯ್ಯನೆಂಬ ಶರಣನನ್ನು ಶೂಲಕ್ಕೆ ಏರಿಸಿದ ದಿನ ಮತ್ತು ಆ ಶರಣನ ಸ್ಮರಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಅಂದು ಆಚರಿಸುವ ಹಬ್ಬ : ಆ ಕಾಲದೊಳು ಬಂದುದು ಶೂಲದ ಹಬ್ಬ (ಹರಾಶಾಂ. ೨೧-೮) ; ಆ ಗುಂಡಬ್ರಹ್ಮಯ್ಯರನ್ನು ಶೂಲಕ್ಕೆ ಏರಿಸಿದ ದಿನದ ಹಬ್ಬವೇ ಶೂಲದ ಹಬ್ಬ (ಸಚರಾ. II. ೯೭೧). [ಸಂ.]

ಶೂಲಧರ (ನಾ). ೧. ತ್ರಿಶೂಲವನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಿರುವವನು ; ಶಿವ : "ಉಮಾಪತಿಯೆನಲು . . . ಕಪಾಲಶೂಲಧರನನೆ ಶಿವಾಖ್ಯಂ" (ಮಂಗರಾ. ४-೧೨) : ಶೂಲಧರಭಕ್ತನಿವಹಮನೀ ಲೋಕದ ಸುಜನನಿಕರಮಂ ಪರಮತಮಂ ಲಾಲಿಸಲುಂ ಪಾಲಿಸಲುಂ ಸೋಲಿಸಲುಂ ಮಹಿಗೆ ಬಂದ ಮಹಿಮಾಧಾರಾ (ವೃಷಪು. ೨೪-೪೫). ೨. [ಛಂದ] ರುದ್ರಗಣದ ಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ರುದ್ರಗಣಮಂತೆಂದೊಡೆ ೧. ಗಂಗಾಧೀಶಂ . . . ೭. ಶೂಲಧರಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೫-೨೪೮ ವ). [ಸಂ.]

ಶೂಲಪಾಣಿ (ನಾ). = ಶೂಲಧರ ೧ : ಹರಹರ ಶೂಲಪಾಣಿ ಮುಕುಂದಯೆನುತಪೆ ರವಿಯನೀಕ್ಷಿಸುತ . . . ತಲೆಬಾಗಿದಳು ತರಳೆ (ಅನ್ನಾ.ವಿ. ೨-೨೪). [ಸಂ.]

ಶೂಲಮುದ್ರೆ (ನಾ). ಮಂತ್ರಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಸ್ತಮುದ್ರೆ: ಅಸ್ತ್ರಮುದ್ರೆ . . . ಶೂಲಮುದ್ರೆ . . . ಸಂಹಾರಮುದ್ರೆಯೆಂಬ ಸಕಲಮುದ್ರಾ ಲಕ್ಷಣವನರಿದಾಯಾ ಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ (ವಿವೇಕ. ೯೩). [ಸಂ. ಶೂಲಮುದ್ರಾ]

ಶೂಲಯೋಗ (ನಾ). ೧. [ಜ್ಯೋತಿ] ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಯೋಗ : ಶೂಲಯೋಗಕ್ಕೆ ದೇಶ ೫೮ ಗಳಿಗೆ ಮೇಲೆ ತ್ಯಾಜ್ಯಾ (ಭಾಸ್ಕರ. ೬೦-೧). ೨. ಏಳು ಗ್ರಹಗಳು ಮೂರುರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿರುವಿಕೆ : ೩ ರಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಗ್ರಹರಿರಲೂ ಶೂಲ ಯೋಗವೆಂಬುದುಂ, ಇದರಿಂದ ಮೃತ್ಯುಫಲ (ಆಯುರ್ಬ. ೨೪-೭). [ಸಂ.]

ಶೂಲವರಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ (?) : ಪೊಂಗೊಡುವೆಲದ ಗ್ರಾಮುಗಳಲೂ ಅರಮನೆಗೆ ಎತ್ತಿ ಬಹ ಜೋಡಿ ಶೂಲವರಿಗಳನೂ ಬಿಟ್ಟು ತಿರುಪತಿಯ ಕೆರೆಗೆ ಮೂನೂರು ಹೊನನೂ ಕೊಟ್ಟು (ಶಾಸನ. IX- ii. ೪೬೨-೩ ; 1467). [ಶೂಲ + ವರಿ]

ಶೂಲಾಕೃತ (ಗು). ೧. ಸುಡುಗಂಬಿಯಲ್ಲಿ ಚುಚ್ಚಿ ಬೇಯಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಸುಡುಗಂಬಿಗೆ ಚುಚ್ಚಿ ಸುಟ್ಟ ಮಾಂಸ ಮೊದಲಾದುವು : "ಶೂಲಾಕೃತಂ, ಭಟಿತ್ರಂ, ಶೂಲ್ಯಂ — ೩ ಕುಡುಗೋಲಿಗೆ ಚುಚ್ಚಿ ಪಕ್ವಮಾಡುವ ಭಕ್ಷ್ಯಕ್ಕೂ, ಸುಟ್ಟು ನಂಜಿಕೊಳ್ಳುವ ಪದಾರ್ಥಕ್ಕೂ ಪೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೪೭). [ಸಂ.]

ಶೂಲಾರೋಹಣ (ನಾ). (ಮರಣದಂಡನೆಗಾಗಿ) ಶೂಲಕ್ಕೆ ಏರಿಸುವುದು : ಶಕಟದಾಸನಂ ಶೂಲಾರೋಹಣವಂ ಮಾಡಿಸುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಾರ್ಥಕನೆಂಬುವನು ಖಡ್ಗಪಾಣಿಯಾಗಿ ಅಟ್ಟಿ ಬಂದು . . . ಶಕಟದಾಸನಂ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಎಲ್ಲಿಯೋ ಪಲಾಯನಂಗೈದನಂತೆ (ಮುದ್ರಾಮಂ. ೩೦೩). [ಸಂ.]

ಶೂಲಾಸನ (ನಾ). [ಯೋಗ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಸನ : ಸಿದ್ಧಾಸನ . . . ಶೂಲಾಸನ ಸುಖಾಸನ . . . ಅರ್ಧಾಸನಾದಿ ಎಂಭತ್ತುನಾಲ್ಕು ಆಸನಭೇದಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೧೩೧). [ಸಂ.]

ಶೂಲಿ, ಶೂಳಿ (ಗು). ೧. ಶೂಲವನ್ನು ಹಿಡಿದ,- ಧರಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಶೂಲವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವನು. ೩. = ಶೂಲಧರ₁ ೧ : ಕೃತಯುಗಕ್ಕೆ ಅರಸು ಶೂಲಿ . . . ದ್ವಾಪರ ಯುಗಕ್ಕೆ ಅರಸು ಸರಸ್ವತಿಯ ಪತಿ (ಪೋಳಿಮಾ. ೩-೧೦) ; ಶೂಲವೀತಗೆ ಕೈದು ಗೆಲುವರೆ ಶೂಲಿಗಸದಳ (ಶಾಶಿರಾ. ೨೫-೮). ೪. ತೀವ್ರವಾದ ಯಾತನೆಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವಿಕೆ. ೫. ತೀವ್ರವಾದ ಯಾತನೆಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವವನು. **ಶೂಳಿ** : ೩. ಶೂಳಿಯನುಗರು ಬಾಂಗುಪೊಲ್ಲಂದು ಪರಸುತಿರೆ ಪಶುಪಾಶಮುಂ ಪಡೆಯಲೊದೆದು (ಕೊಂಗುರ.ದೇ. ೧೨೭-೧೪), ಕಾಲನಂ . . . ಶೂಲಬಂದಿವಿಡಿದೊತ್ತಿದನಲಾ ಶೂಳಿ [ಪಾಠಾಂ. ಲಿ] (ಬಸವ. ೫೪-೫೧). [ಸಂ. ಶೂಲಿನ್]

ಶೂಲಿಕ (ಗು). ೧. ಶೂಲವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ. (ನಾ). ೨. ಚುಚ್ಚುವಿಕೆ : (ಶ). ೩. ಕೊಲ್ಲುವಿಕೆ : (ಶ). ೪. ಅಪರಾಧಿಗಳನ್ನು ಶೂಲಕ್ಕೆ ಹಾಕುವವನು. ೫. ಮೊಲ. ೬. ಹುಂಜ. ೭. ಸುಡುಗಂಬಿಗೆ ಚುಚ್ಚಿ ಸುಟ್ಟ ಮಾಂಸ. [ಸಂ.]

ಶೂಲಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಮೊನಚಾದ ಆಯುಧವನ್ನು ತುದಿಗೆ ಅಳವಡಿಸಿರುವ ಕೋಲು; ಹಾರೆಗಟ್ಟಿಗೆ : "ಒತ್ತುವ ಹಾರೆಗಟ್ಟಿಗೆ ಅಯೋಮುಖಂ ಶೂಲಿಕೆಯೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೪೭-೬). ೨. ಕಬ್ಬಿಣದ ಕಂಬಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿಸಿ ಕೆಂಡದಲ್ಲಿ ಸುಟ್ಟ ಮಾಂಸ : "ಬಡಿಗೆಂಡದೊಳು ಸುಟ್ಟುದಂ ಶೂಲಿಕೆಯೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೫೪-೪). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಶೂಲಿಕೆಯೆನಲ್ ಬಾಲೆ" (ಮಂಗರಾ. ೪೨-೩೭). [ಸಂ. ಶೂಲಿಕಾ]

ಶೂಲಿಗೆ 'ಸೂನಗೆ' ನೋ.

ಶೂಲಿನಿ (ನಾ). ೧. ಪಾರ್ವತಿ; ದುರ್ಗೆ. ೨. ಒಂದು ಮಂತ್ರದ ಹೆಸರು : ದುರ್ಗಾ ಕಾಳಿ . . . ಶೂಲಿನ್ಯಾದಿ ಮಹಾಮಂತ್ರಂಗಳಂ (ವಿವೇಕ. ೮೧). [ಸಂ. ಶೂಲಿನೀ]

ಶೂಲೆ₁ (ನಾ). ೧. ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ನೋವು. – ವೇದನೆ : ಶೂಲೆ ಬಾಧಿಸುತಿಪ್ಪ ಸಂಕಟಕಾಬಡಿದಿಳೆಯೊಳು ದೊಪ್ಪದೊಪ್ಪನೆ ಕೆಡೆದು ಹೊರಳುತ ಮಿಗೆ ನರಳುತಿರಲು (ಬಸವ. ೪೯-೨೬) ; ಉಂಡ ಮೇಲೆ . . . ಸಂಕಟ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ ೩-೪ ತಾಸುಗಳು ಸಂಕಟ ಶೂಲೆ ಎಲ್ಲವೂ ಕಾಡುತ್ತದೆ (ಮನೆಮದ್ದು. ೭೧). ೨. = ಶೂಲ ೬ : 'ಶೂಲೆವೇನೆ' ಪರ್ಯಾ. [ಸಂ. ಶೂಲ]

ಶೂಲೆ₂ (ನಾ). ೧. ಸೂಳೆ; ವೇಶ್ಯೆ. ೨. ಅಪರಾಧಿಗಳನ್ನು ಶೂಲಕ್ಕೇರಿಸುವ ಕಂಬ ; ಶೂಲದ ಮರ. [ಸಂ. ಶೂಲಾ]

ಶೂಲೆಗಂಟು (ನಾ). ತೀವ್ರವಾದ ಹೊಟ್ಟೆನೋವಿನಿಂದ ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಗಡ್ಡೆ : ಶೂಲೆಗಂಟಿಗೆ:- ಹುಣಸೆಚಕ್ಕೆ ಕೆಂಡವಾಗಲೀ ಕರಟದ ಕೆಂಡವಾಗಲೀ ಹಾಕಲು ಶೂಲೆಗಂಟು ಮೊದಲಾದುದೆಲ್ಲ ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿಷ್ಣುವಿ. ೬೪). [ಶೂಲೆ₁ + ಗಂಟು]

ಶೂಲೆಗೂಡು (ಕ್ರಿ). ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ವೇದನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರು : ನರವು . . . ಕಠಿಣವಾಗಿ ಅತಿವೇಗವಾಗಿ ಇಲಿಯ ನಡೆಯಂತೆ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದರೆ ಶೂಲೆಗೂಡಿದ ಕ್ಷಯವೆಂದರಿವುದು (ಸಕವೈ. ೧೨). [ಶೂಲೆ₁ + ಕೂಡು₁]

ಶೂಲೆರೋಗ (ನಾ). = ಶೂಲ ೬ : ಶೂಲಮಂತ್ರವನರಿದೆಯಾದಡೆ ಶೂಲೆರೋಗ ನಿರೋಗವಹುದು (ಬಸವ. ೪೯-೨೮) ; ಶ್ರಾವಕಾಚಾರ್ಯನಂ ಶೂಲೆರೋಗಂ ಕಾಡಲ್ (ವಾಸುಪೂ. ೪-೯೪). [ಶೂಲೆ₁ + ರೋಗ]

ಶೂಲೆವೇನೆ (ನಾ). = ಶೂಲ ೬ : ಇಂಗು ಬಜೆ . . . ಮಣಸು ಮದ್ಯಂ ಪಿಂಗಿಸುಗುಂ ಶೂಲೆವೇನೆಯುಂ ತತ್ಕ್ಷಣದೊಳ್ (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೧-೧೩). [ಶೂಲೆ + ಬೇನೆ]

ಶೂಲೆವ್ರಣ (ನಾ). ಶೂಲೆರೋಗದಿಂದಾದ ಹುಣ್ಣು : ಇಲಿಪಾಷಾಣ ವರಹತೂಕ ಇಕ್ಕಿ ಗೋಧಿ ಹಿಟ್ಟು ಸುತ್ತ ಕಟ್ಟಿ ಇಪ್ಪೇಎಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಮರ್ದಿಸಿ ಅದ . . . ಮೂವತ್ತೊಂದು ದಿನ ಅರೆಸಿ ಕಿವಿಯಲ್ಲಡೆಯಲು ಶೂಲೆವ್ರಣ ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿಷ್ಣುವಿ. ೧೭೪). [ಶೂಲೆ₁ + ವ್ರಣ]

ಶೂಲೋದ್ಭವ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಶೂಲಯೋಗದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು: ಶೂಲೋದ್ಭವಂ ಧನದೂರಂ ವರಶೀಲಶೌರ್ಯನಿಧಿ (ಜಾತತಿ. ೧೩-೧೫). [ಸಂ.]

ಶೂಲ್ಯ (ಗು). ೧. ಚುಚ್ಚುಗಂಬಿಯಿಂದ ಬೇಯಿಸಿದ, – ಪಕ್ವಮಾಡಿದ. (ನಾ). ೨. ಸುಟ್ಟ ಮಾಂಸ : "ಶೂಲ್ಯಂ, ಭಟಿತ್ರಂ - ಈ ೨ ಸುಂಟಗೆ" (ಹಲಾಯು. ೫೪-೧೬೮). [ಸಂ.]

ಶೂಳಿ 'ಶೂಲಿ' ನೋ.

ಶೃಂಖಲ, ಶೃಂಖಳ (ನಾ). ೧. ಸರಪಣಿ; ಸಂಕೋಲೆ. ೨. ನಡುವಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಸರಪಣಿ; ಮೇಖಲೆ. ೩. ಉಡಿದಾರ; ಸೊಂಟದ ದಾರ : "ಶೃಂಖಲಂ ಪುಂಸ್ಕಟ್ಯಾಂ - ಪುರುಷನ ಉಡದಾರ, ಕಟಿಸೂತ್ರ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೦೧). ೪. ಆನೆಯ ಕಾಲಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಸರಪಣಿ : "ಶೃಂಖಲಂ, ಅಂದುಕಃ , ನಿಗಳಃ - ೩ ಆನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಹಾಕುವ ಲೋಹದ ಸರಪಣಿ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೪೮). **ಶೃಂಖಳ** : "ಹಿಂಜೀರಮಂದುಕಂ ಶೃಂಖಳಂ[ಪಾಠಾಂ. ಲಂ]ಪಾದಬಂಧಂ ನಿಗಳಮೆನಲು ಸಂಕಲೆಯೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೪೬-೨). [ಸಂ.]

ಶೃಂಖಲಕ, ಶೃಂಖಳಕ (ನಾ). ೧. ಸರಪಣಿ. ೨. ಮರದ ಕಾಲ್ಬಂದಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂಟೆ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಮರಿ. ೩. ಒಂಟೆ : "ದಾಸೇರಕಃ, ಕ್ರಮೇಳಕಃ, ಉಷ್ಟ್ರಃ . . . ಶೃಂಖಲ[ಪಾಠಾಂ. ಳ]ಕಃ - ಈ ೭ ಒಟ್ಟೆ" (ಹಲಾಯು. ೪೭-೧೨೫). **ಶೃಂಖಳಕ:** ೩. "ರವಣಮುಷ್ಟ್ರಂ . . . ಶೃಂಖಳಕಮನೆ ದಾಸೇರಮನಲೊಂಟೆಗಭಿಧಾನಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೫೫-೭). [ಸಂ.]

ಶೃಂಖಲಾಬದ್ಧ (ಗು). ೧. ಸರಪಣಿಯಿಂದ ಕಟ್ಟಿದ ; ಸಂಕೋಲೆಯಿಂದ ಬಂಧಿಸಿದ : ಶೃಂಖಲಾಬದ್ಧ ಘಂಟಾಸ್ಯನಾಮುದದೆ ಕಾಂಸ್ಯಂ ಹೇಮಕೃತ ಪುಣ್ಯಾದಿಂದಪೂರ್ವದ ಸುಘಂಟಾಕರ್ಣನಧಿಕಪದಮಂ ಪಡೆದು . . . ಇರ್ವನಾ ಶಿವಪುರದೊಳು (ವೀಶೈವ. ೭-೫-೪೦). (ನಾ). ೨. ಸರಪಣಿಯ ಕೊಂಡಿಗಳಂತೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವುದು , – ಸಂಗತವಾದುದು : ಅವನು ಆ ಮುಂದಿನ ಒಂದೊಂದೇ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಶೃಂಖಲಾಬದ್ಧವಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತ ವಿಚಾರಮಗ್ನನಾಗಲು (ಅಂಬಿಕೆ. ೧೩೫). [ಸಂ.]

ಶೃಂಖಲೆ (ನಾ). ೧. = ಶೃಂಖಲ ೧ : ಲಲಿತನಿಜಕನಕಮಯಶೃಂಖಲೆಯುಂ ಹರಿಚರಣಯುಗಳಮುಂ ನಿಯಮಿಸಿ . . . ಮುಂದೆ ಸಾರ್ಚಿದನಾಗಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೬೪೭). ಪ್ರಣವಂ ಶೃಂಖಲೆ ಸಾರಮೇಯಮಮರ್ದಾಮ್ನಾಯಂ ಪುರಾಣವ್ರಜಂ ಶಣಸೂತ್ರಂ (ಶಬಶಂ. ೩-೨೫). ೨. = ಶೃಂಖಲ ೪: "ನಿಗಳಃ, ಪಾದಬಂಧಃ, ಹಿಂಜೀರಃ, ಶೃಂಖಲಾ, ಅಂದುಕಃ - ಈ ೫ ಆನೆಯ ಕಾಲ್ಗಟ್ಟು" (ಹಲಾಯು. ೩೭-೭೦). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ : "ಕಾಂಡೀರಿ ಪವಿಮೂರ್ತಿ ಶೃಂಖಲೆಯಸ್ಥಿವಳ್ಳಿ ಮಂಗುರವಳ್ಳಿ" (ಮಂಗರಾ. ೪೩-೪೩). [ಸಂ ಶೃಂಖಲಾ]

ಶೃಂಖಳ 'ಶೃಂಖಲ' ನೋ.

ಶೃಂಖಳಕ 'ಶೃಂಖಲಕ' ನೋ.

ಶೃಂಗ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಾಣಿಯ ಕೊಂಬು, – ಕೋಡು : "ವಿಷಾಣಂ, ಶೃಂಗಂ - ಈ ೨ ಕೊಂಬು" (ಹಲಾಯು. ೪೫-೧೧೩); ಮುತ್ತ ಸಿಂಗಕ್ಕೆ ತನ್ನ ಕೇಸರಮ ಜಾಲಮಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸೆ . . . ಕಡವೆ ಕೇಳ್ಕು ನೆಟ್ಟನಾ ಎಡೆಗೆ ಬಂದು ತನ್ನೆರಡುಂ ಶೃಂಗದಿಂ ಸಿರ್ಕಿರ್ಂಗೂಂದಲಂ ಬಿಡಿಸುತಿರೆಯುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೪೨-೨೮). ೨. ಬೆಟ್ಟದ ತುದಿ ; ಶಿಖರ : ಕುಡೆ ವೈಡೂರ್ಯ ಮರೀಚಿಜಾಳಜಳದಿಂ ಮುಂ ಪಾದ್ಯಮಂ ಸೇಸೆಯಂ ಕುಡೆ ಶೃಂಗಂ . . . ಮಂದರಮಂದದೇನಡರ್ದುದೊ ದೇವೇಂದ್ರನೈರಾವತಂ (ಮಲ್ಲಿನಾ. ೧೨-೯೩); ಗಿರಿಶೃಂಗೋತ್ತುಂಗ ಚಂಚಚ್ಚಟುಲಖರರುಚಿಗ್ರಾವದಗ್ರಂಗಳೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೫-೫೦). ೩. ಕೊಂಬಿನಾಕಾರದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಊದುವ ವಾದ್ಯ. ೪. ಎತ್ತರ ; ಔನ್ನತ್ಯ. ೫. ಆಳ್ವಿಕೆ; ಪ್ರಭುತ್ವ. ೬. ಮುಖ್ಯವಾದುದು; ಪ್ರಧಾನವಾದುದು: "ಶೃಂಗಂ, ಪ್ರಧಾನಂ - ಈ ೨ ಕಕುದಮೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೩೭-೩೫). ೭. ದೊರೆ; ರಾಜ. ೮. ಆನೆಯ ದಂತ ; ಕೋರೆ : "ಪ್ರಭು ದೊಡ್ಡಿತು ಗಿಂದುದಿವಿಭಕೋಡ್ಗಳ್ ಶೃಂಗ ಶಬ್ದ" (ನಾನಾಕಂ. ೨೪-೬೬). ೯. ಮರದ ತುದಿ. ೧ , ೯ : ವರವೃಷಭನಂತೆ ಶೃಂಗಾಂಕಿತಂ ಪರಮವಮಂಗಳನಂತೆ ಕುಜನಾವದಿಂ ಶರನಿಧಿಯುಮೊಲಖಿಳ ಪಕ್ಷಿಗಳ ರವದಿಂದೆ . . . ಒಪ್ಪುವೆತ್ತೊಂದು ವಟವೃಕ್ಷವು (ನವಮೋ. ೮-೩೦).

೧೦. ಚಂದ್ರನ ಕೋಡು,– ಕೊಂಬು. ೧೧. ಪಿಚಕಾರಿ; ಜೀರ್ಕೊಳವೆ. ೧೨. ಧನುರ್ದಂಡ. ೧೩. ಕಮಲ. ೧೪. ಕುಚ. ೧೫. ಒಬ್ಬ ಮುನಿಯ ಹೆಸರು; ಋಷ್ಯಶೃಂಗ. ೧೬. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಜೀವಕ. ೧೭. [ರೇಖಾಗ] ತ್ರಿಕೋನದ ಮೂಲೆ, – ತುದಿ : ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಮೂಲ ಅಥವಾ ಶೃಂಗ(vertex)ದಲ್ಲಿಯೂ ಇವುಗಳಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ೩, ೩, ೪, ೩, ೫ ಮುಖಗಳು ಸೇರುತ್ತವೆ (ಗಣಿತ. ೨೦). ೧೮. [ಜ್ಯೋತಿ] ಒಂದು ನಕ್ಷತ್ರಪುಂಜದ ಹೆಸರು : ರೋಹಿಣಿಯು ಶೃಂಗದ ಬಲ ಅಡಿಯಲ್ಲಿದೆ (ನಕ್ಷತ್ರ. ೮). [ಸಂ.]

ಶೃಂಗಬೇರ (ನಾ). ಹಸಿಶುಂಠಿ; ಅಲ್ಲ : "ಆರ್ದ್ರಕಂ, ಶೃಂಗಬೇರಂ – ಈ ೨ ಅಲ್ಲದ ಕೊಂಬು" (ಪಲಾಯು. ೧೦೧-೪೬೨). [ಸಂ.]

ಶೃಂಗರ 'ಸಿಂಗಾರ' ನೋ.

ಶೃಂಗರಂಗ್ಯೆ 'ಸಿಂಗರಂಗೆಯ್' ನೋ.

ಶೃಂಗರವಡು 'ಸಿಂಗರವಡು' ನೋ.

ಶೃಂಗರಿಸು 'ಸಿಂಗಾರಿಸು' ನೋ.

ಶೃಂಗರುಹೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಶೃಂಗರುಹಾ - ಶೃಂಗಾಟಕ" (ಓಷಧಿ. ೧೬೦). [ಸಂ. ಶೃಂಗರುಹಾ]

ಶೃಂಗವೇರ (ನಾ). = ಶೃಂಗಬೇರ : "ಶೃಂಗವೇರಮನ ಹಸಿಯಲ್ಲವಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೧-೩೫). [ಸಂ.]

ಶೃಂಗಸಭೆ (ನಾ). ರಾಷ್ಟ್ರಗಳ ಅತ್ಯುನ್ನತ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ನಡೆಸುವ ಸಭೆ ; ವರಿಷ್ಠರ ಸಭೆ : ರಾಷ್ಟ್ರದ ಅತ್ಯುನ್ನತ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಶೃಂಗಸಭ ಸೇರಿ ರಾಷ್ಟ್ರದ ಏಳಿಗೆಯ ಬಗ್ಗೆ [illegible]ರ್ಘಚರ್ಚೆ ನಡೆಸಿದರು (ರೂಢಿ). [ಸಂ. ಶೃಂಗಸಭಾ]

ಶೃಂಗಾಟ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ದಾರಿಗಳು ಸೇರುವ ಸ್ಥಳ ; ಚೌಕ : "ಬಟ್ಟೆಗಳು ಕೂಡ ಶೃಂಗಾಟಮದು" (ಮಂಗರಾ. ೫೬-೫). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮುಳ್ಳಿನ ಬಳ್ಳಿ : "ಜಲ[illegible] ಶೃಂಗಾಟ(ಕ)" (ಓಷಧಿ. ೬೦). ೩. [ಜ್ಯೋತಿ] ನಾಭಸ ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಉದಯಿಸುತ ನವಮರಾಶಿಯೊಳ್ ನಿಂದೊಡೇಟುಮದು ಶೃಂಗಾಟಂ (ಜಾತತಿ. ೧೩-೨). [ಸಂ.]

ಶೃಂಗಾಟಕ (ನಾ). ೧. = ಶೃಂಗಾಟ ೧ : "ಬಟ್ಟೆಗೂಡಿದಡೆ ಶೃಂಗಾಟಕವೆಂಬುದು" (ಪಲಾಯು. ೪೮-೧೩೪). ೨. = ಶೃಂಗಾಟ ೨ : ತಾಲಪತ್ರ ಶೃಂಗಾಟಕನಿಚಯನಿಚಿತಂಗಳುಂ . . . ದುರ್ಗಮಂಗಳಪ್ಪ ದುರ್ಗಂಗಳೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೩-೫೬ ವ); ಮದಮತಂಗ ಜಾಂಘ್ರಿತಳಮನಳಜಿಸುವ ಶೃಂಗಾಟಕಂಗಳಂ ಸಂಗಳಿಸಿಯುಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೭-೭೯). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮುಳ್ಳುಗಿಡ; ಕೊಳಗುಳಿಕೆ; "ಕೋಕಿಲಾಕ್ಷ" (ಪಂಡಿತ. ೩೩೪). ೪. = ಶೃಂಗಾಟ ೩ : ಶೃಂಗಾಟಕಸಂಭವನನವರತಂ ಸುಖಮಿರ್ಪಂ ಹಲಸಮುದ್ಭವಂ ಕೃಷಿಗೆಯ್ಯಂ (ಜಾತತಿ. ೧೩-೧೩). ೫. [ವೀಶೈ] ಎರಡು ಹುಬ್ಬುಗಳ ನಡುವಿನ ಸ್ಥಳ ; ಭ್ರೂಮಧ್ಯಸ್ಥಾನ : ಸ್ವಸ್ಥ ತುರೀಯಾತೀತಾವಸ್ಥೆಯನೊಳಕೊಂಡು ತೊಳಪ ಶೃಂಗಾಟಕ ಪದ್ಮಸ್ಥಿತನೊಳನಘನೊಳ್ ನಿರವಸ್ಥನೊಳೊಡವೆರೆದು ಬಾಹ್ಯಮತಿಯಚೆತಿರ್ದಂ (ಶಬಶಂ. ೨-೧೦೩) ; ಭಂಡಿಸಿದ ಚಾರ್ವಾಕಮುಖ್ಯದುಶ್ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಮಂಡಿಸಿದ ರಾಜಭೃಂಗತ್ವದೊಳ್ ಶೃಂಗಾಟಕದ ಪದ್ಮಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ . . . ರಾಮನಾಥಾಗ್ರಗಣ್ಯಂ (ಏಕೋಪು. ೮-೫೯). [ಸಂ.]

ಶೃಂಗಾಟಕವ್ಯೂಹ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೇನಾರಚನೆ ; ನಾಲ್ಕು ದಾರಿಗಳು ಕೂಡುವ ಸ್ಥಳದಂತಿರುವ ಸೇನಾರಚನೆ : ಸಮಭೂಮಿಯೊಳ್ ಚತುರ್ಬಲಂಗಳನೊಂದುಮಾಡಿ ಶೃಂಗಾಟಕವ್ಯೂಹಮನೊಡ್ಡಿ ನಿಂದಾಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೬ ವ). [ಸಂ.]

ಶೃಂಗಾರ (ನಾ). ೧. ಅಲಂಕಾರ ; ಭೂಷಣ : "ಸಿಂಗರಮನ ಶೃಂಗಾರ" (ಕವಿಕಂ. ೨೬೫); ಶರಣರಿಗೆ ನೊಸಲ ವಿಭೂತಿಯೇ ಶೃಂಗಾರ (ಬಸವ. ೭೪); ಆ ಸ್ವಾಮಿಗಾನಲ್ತು ಮೊದಲೊಳ್, ಕರ್ಣನ್. ಸೇನಾಧಿಪತ್ಯಮೇ, ಕರ್ಣನ್ ; ಶೃಂಗಾರಮೇ, ಕರ್ಣನ್ (ಅಶ್ವತ್ಥಾ. ೧೮-೩೭೯); ಬಂಗಾರವಿದ್ದರೆ ಶೃಂಗಾರ (ಗಾದೆ). ೨. ವಿಲಾಸದ ಉಡುಗೆ; ರಸಿಕವೇಷ : ತರುಣ ಶೃಂಗಾರದ ಮಹಾಬಂಧುರದ ನೂರ್ವರು ಕೌರವೇಂದ್ರನ ವರಕುಮಾರರು ಮುಂದೆ ಮೆಜೆದರು ಲಕ್ಷಣಾದಿಗಳು (ಕುಮಾವ್ಯಾಉ. ೮-೩೩). ೩. ಅನುರಾಗ; ಪ್ರಣಯ. ೪. ಕಾಮಲಾಲಸೆ ; ಕಾಮಾಸಕ್ತಿ. ೫. ಸಿಂದೂರ. ೬. ಗುರುತು; ಚಿಹ್ನೆ. ೭. ಲವಂಗ. ೮. ಹಸಿಶುಂಠಿ. ೯. ಸುಗಂಧಚೂರ್ಣ. ೧೦. ಕೃಷ್ಣಾಗರು; ಕಾಳಾಗರು. ೧೧. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ನವರಸಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ವಿಭಾವ, ಅನುಭಾವ ಮತ್ತು ಸಂಚಾರಿಭಾವಗಳಿಂದ ಪರಿಪುಷ್ಟವಾದ 'ರತಿ' ಎಂಬ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವದಿಂದ ವ್ಯಂಗ್ಯವಾಗುವ ರಸ : ವೀರಾದ್ಭುತಕರುಣಾಶೃಂಗಾರ ಭಯಾನಕಸರೌದ್ರಬೀಭತ್ಸಮಹಾಸಾರತರ ಹಾಸ್ಯಶಾಂತಾಧಾರಂ ನವವಿಧವಿಕಲ್ಪಮಾ ರಸಮಾರ್ಗಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೮೯); ಶೃಂಗಾರಾಂಭೋಧಿವೇಳಾವಿಳಸನದೆಸಕಂ . . . ಎಂಬಂತೆ ಲೀಲಾಪಾಂಗಜ್ಯೋತ್ಸ್ನಾಮೃತಾಂಭಃಪ್ಲವಧವಳಿತದಿಗ್ಭಿತ್ತಿ ಬಂದತ್ತು ಪುಷ್ಪಾಸ್ತ್ರಂಗೇಕಚ್ಛತ್ರಮಾಯ್ತು ಜಗಮೆನೆ ಭರತಾಂತಃಪುರಸ್ತ್ರೀಸಮೂಹಂ (ಆದಿಪು. ೧೧-೪೪); ಶೃಂಗಾರಾದಿಗಳಪ್ಪ ರಸಂಗಳ್ ವರ್ತಿಸುಗುಮಂತವೆಂಟೆ ವಲಂ ಕಾವ್ಯಾಂಗಕ್ಕೆ ಸತ್ಕ್ರಿಯಾರೂಪಂಗಳ್ ರತ್ಯಾದಿ ಭಾವಸಂಪನ್ನಂಗಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೯೩). [ಸಂ.]

ಶೃಂಗಾರಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಅಲಂಕಾರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು; ಸಿಂಗರಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಚಿತ್ರಚೀನಾಂಶುಕಸುಗಂಧಾನುಲೇಪನ ನೂತ್ನರತ್ನಾಭರಣಂಗಳಿಂ ಶೃಂಗಾರಂಗೆಯ್ದು ಪರಿವೇಷ್ಟಿಸಿರ್ದಂಗನಾಜನಂಗಳಿಂ ಶೃಂಗಾರರಸಮುಂ . . . ನೆಗಟುತ್ತುಮಿರೆ (ಜಗಪ. ೨-೩೯ ವ); ಮುಂದಿಟ್ಟಿಪಿದ ಸುಗಂಧಾನುಲೇಪನ ಕುಸುಮವಸನಭೂಷಣಂಗಳಿನರಸಿಯುಂ ತಾನುಂ ಶೃಂಗಾರಂಗೆಯ್ದು ವಿಳಾಸಿನೀಜನಕ್ಕಮಿಾಯಲೊಡಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೭-೧೫೦ ವ). [ಶೃಂಗಾರ + ಕೆಯ್$_1$]

ಶೃಂಗಾರಂಬೆಱು (ಕ್ರಿ). ಅಲಂಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದು; ಶೃಂಗಾರದಿಂದ ಕೂಡಿರು: ಮಧುರಶೀತಳಸುರಭಿಸಲಿಲಸಂಭೃತಕನಕಭೃಂಗಾರಮುಂ ಶೃಂಗಾರಂಬೆತ್ತು ಪಿಡಿದು ನಿಂದ ವರುಣಾಂಗನೆಯುಂ (ಶಬಶಂ. ೧-೭೯ ವ). [ಶೃಂಗಾರ + ಪೆಱು$_1$]

ಶೃಂಗಾರಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). = ಶೃಂಗಾರಂಬೆಱು : ಕುಶಲಪರಿಕರ್ಮದಿಂ ಶೃಂಗಾರಗೊಂಡು ಕಲೆ ಬಾಡಿರುವ ಮೊಗವೆತ್ತಿ ಬೇಡುತಿಹ ವರವೇ (ಮಲದೇ. ೧೬-೫).
[ಶೃಂಗಾರ + ಕೊಳ್ಳು$_1$ (< ಕೊಳ್$_1$)]

ಶೃಂಗಾರಚೇಷ್ಟೆ (ನಾ). ಪ್ರಣಯವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವ ಹಾವಭಾವ; ಕಾಮಚೇಷ್ಟೆ : ಆ ದಿವಿಜವನಿತೆಯರನಿತಾನುಂ ತೆಱದ ಶೃಂಗಾರಚೇಷ್ಟೆಗಳನುಪಯೋಜಿಸಿಯುಮಂತುಮೇಗೆಯ್ದುಮಾ ಜಂಗಮಮೇರುವೆನಿಸಿದ ಸೌಜನ್ಯಕಂದಾಂಕುರನಂ ಸಂಚಳಿಸಲಾಱದೆ ಸಿಗ್ಗಿನನುಕಂಪೆಯಂ ತರೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೯೯ ವ); ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಹಲವು ಬಗೆಯ ಶೃಂಗಾರಚೇಷ್ಟೆಗಳನ್ನು ಮನ್ಮಥನೇ ಹೇಳಿಕೊಡುತ್ತಾ ಇದ್ದಾನೆ (ವಚನ. ೧೮). [ಸಂ. ಶೃಂಗಾರಚೇಷ್ಟಾ]

ಶೃಂಗಾರದೃಷ್ಟಿ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಣಯಭಾವದ ನೋಟ. ೨. [ನಾಟ್ಯ] ಪ್ರೇಮವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವ ದೃಷ್ಟಿ ; IP "ಸಂತೋಷದಿಂದ ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ನೋಡುತ್ತ ಆಲಿಗಳನ್ನು ಚಲಿಸುವುದು. ವಿ–ಹರ್ಷ ಮತ್ತು ಅನುಗ್ರಹಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುವಾಗ" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨೬೬ ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ಒದವಿದ ಕಣ್ಣಾಲಿಗಳತಿ ಮುದದಿಂದಂ ನೋಡಿ ನೋಡಿ ಮರಳ್ದಂ ತಿರುಗಲ್ ಉದಯಿಸುವಪಾಂಗಮದು ತಾಂ ಮದವಾರಣ ಗಮನೆ ಕೇಳ್ ಕಟಾಕ್ಷಮೆನಿಕ್ಕುಂ - ಇದು ಶೃಂಗಾರದೃಷ್ಟಿ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩-೧೦). [ಸಂ.]

ಶೃಂಗಾರಯೋನಿ (ನಾ). ಕಾಮ ; ಮನ್ಮಥ : "ಶೃಂಗಾರಯೋನಿಃ ಶ್ರೀಪುತ್ರಃ ಶೂರ್ಪಕಾರಾತಿಃ - ೩ ಮನ್ಮಥನ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೮). [ಸಂ.]

ಶೃಂಗಾರಸಾರ (ನಾ). ಶೃಂಗಾರರಸವನ್ನು ಸತ್ತ್ವವನ್ನಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು : ಇವಳಂ ಶೃಂಗಾರಸಾರಂ ಕುಸುಮಶರನೆ ಮೇಣ್ ಮಾಡಿದಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೪೨). [ಸಂ.]

ಶೃಂಗಾರಾಜಿತೆ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕೋಡುಗಳಿಂದ ಶೋಭಿಸುವವಳು ; ಕಾಮಧೇನು. ೨. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಪರ್ವತಶೃಂಗದಿಂದ ಶೋಭಿಸುವವಳು ; ಕಾವೇರಿ. ೧, ೨ : ಚಾರುಪಯೋಧರೆ ಮಹಿಮಾಧಾರೆ ಸದಾನಿಮಿಷಸೇವ್ಯರಸಯುತೆ ವರಶೃಂಗಾರಾಜಿತೆಯೆನಿಸುವ ಕಾವೇರಿ ಧರಾಕಾಮಧೇನುವೆನಿಪುದು ಪುಸಿಯೇ (ರಾಜಶೇ. ೨-೮). [ಸಂ. ಶೃಂಗಾರಾಜಿತಾ]

ಶೃಂಗಾರಿ (ಗು). ೧. ಪ್ರಣಯಭಾವದ; ಅನುರಾಗದಿಂದ ಕೂಡಿದ. ೨. ಕಾಮಾಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳ. ೩. ಸಿಂದೂರದ ಕಲೆಯುಳ್ಳ. (ನಾ). ೪. ಅನುರಾಗಿ; ಪ್ರಣಯಿ. ೫. ಅಲಂಕಾರ; ಭೂಷಣ. ೬. ಪದ್ಮರಾಗ. ೭. ಆನೆ. ೮. ವೀಳೆಯದೆಲೆಯ ಬಳ್ಳಿ, — ಹಂಬು. [ಸಂ. ಶೃಂಗಾರಿನ್]

ಶೃಂಗಾರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಲಂಕೃತವಾಗು; ಸಿಂಗರಗೊಳ್ಳು : ಕುಶನ ಕೇಳ್ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕದ ಪಸತಿ ಶೃಂ[ಗಾರಾ. ಸಿಂ]ಗಾರಿಸಿತು (ತೊರವೆ. ೨-೨-೧೪). ೨. ಪ್ರಣಯ ಭಾವವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸು : ಮನೋಹರರೂಪಮಂ ನೆನೆವ ಯುವತಿ ಶೃಂಗಾರಿಸುವ ಚೇಷ್ಟೆಯನವಿರತಂ ನೆನೆವಂ (ಚಪಾಪು. ೪೨-೨೧). [ಶೃಂಗಾರ + -- ಇಸು]

ಶೃಂಗಿ$_1$ (ಗು). ೧. ಕೊಂಬುಳ್ಳ ; ಕೋಡುಳ್ಳ. (ನಾ). ೨. ಬೆಟ್ಟ ; ಪರ್ವತ : "ಧರಮದ್ರಿ ಕುಧರಂ . . . ಶೃಂಗಿ ಸಾನುಮಂತಂ ಗೋತ್ರಮೆನಲು ಬೆಟ್ಟಕ್ಕೆ ನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೨೯-೧). ೩. ಕೋರೆಯುಳ್ಳದ್ದು ; ಆನೆ : ಶೃಂಗಿಯಲಿ ಉರಗನಲಿ . . . ದುಶ್ಚರಿತನಲಿ ವಿಶ್ವಾಸಿಸೆ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೧೯). ೪. ಎತ್ತು ; ವೃಷಭ. ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಿಂಕೆ; ಸಾರಂಗ : "ರುಷ್ಯಮದು ಮರುತ್ ಪೃಷತಮಾ ಶೃಂಗಿಯೆನೆ ಸಾರಂಗಮಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೮-೧೦) ; ಕಂಗಳ ಮಧ್ಯದ ಮಲೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ನಿಸ್ಸಂಗ ಶೃಂಗಿ ಮೇವುತ್ತದೆ (ಸಶವ. ೪. I, ೪೨-೧೫೦). ೬. ಕುದುರೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಕರ್ಣಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಕೀಲಿನಲ್ಲಿ ಸುಳಿಯುಳ್ಳ ಅಶ್ವವು ಶೃಂಗಿಯೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವದು (ಸೌಗಂಧಿ. ೩೧೨-೮). [ಸಂ. ಶೃಂಗಿನ್]

ಶೃಂಗಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲಿಕೆ; ಹರಿಗೆಹಾಲೆ : "ಶೃಂಗೀ, ವೃಷಭಃ, ವೃಷಃ - ೩ ಹರಿಗೆಹಾಲೆಯ ಹಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತ. ೧೩೦). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಮೂಲಿಕೆ; ಅತಿಬಜೆ : "ಶ್ಯಾಮಕಂದಂ ಶೃಂಗಿಯೆಂದೊಡತಿಬಜೆಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೧-೩೭); ಇ(ಹಿ)ಂಗು ಬಜೆ ಚಿತ್ರಮೂಲಂ ಶೃಂಗಿಯುಮಜಮೋದ . . . ತಿಗಡೆಯುಂತಿವನಿಂಗು ಮೊದಲ್ಮಾಡಿ ಕೊಳ್ಗೆ ಭಾಗೋತ್ತರಮಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೧೧-೬). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಕಡಸಿಗೆ : "ಅ ಶೃಂಗಿ ಕಡಸಿಗೆ ದ್ಯುತಿಯೆನಲು ಮುಷ್ಕೆಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೫-೪೮). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಭೂರ್ಜ. ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿಷ : ಸಿಡಿಲೇಂ ಶೇಷನ ದಾಡೆಯೇಂ ವಡಬನೇಂ ಕಾಲಾಗ್ನಿಯೇಂ ಶೃಂಗಿಯೇಂ ತಡೆದಾಂತಗ್ಗಳೆಯಂ ಗಡಂ ಮದನನೇಂ ಪಾಪಾರಿಯೇಂ ಕಾಲನೇಂ . . . ನಿಲಲ್ಕೆಣೆಗುಮೇ (ರಕ್ಷಾಶ. ೧೦೫). [ಸಂ. ಶೃಂಗೀ]

ಶೃಂಗಿಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿಷ : "ಶೃಂಗಿಕಃ . . . ವಿಸ್ಫುಲಿಂಗಃ — ಈ ೬ ವಿಷಭೇದಂಗಳ್" (ಹಲಾಯು. ೧೦೬-೨೫). [ಸಂ.]

ಶೃಖಂಡ (ನಾ). ಶ್ರೀಗಂಧ ; ಚಂದನ : ಶ್ರೀಬ್ರಹ್ಮೇಸ್ವರದೇವರ ನಂದಾದೀವಿಗೆಗಂ ಶೃಖಣ್ಡಕ್ಕಂ ನಾಲ್ಕುನಾಡ ಸುಂಕಮಂ ಪೂರ್ವ್ವಮರ್ಯ್ಯಾದೆಯಂ ಪ್ರತಿಪಾಳಿಸಿ ಕೊಟ್ಟ ಸಾಸನಂ (ಕಶಾ. ೧೧೫-೧೯-೨೫ ; 1052). 'ಸಿರಿಕಂಡ' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಶ್ರೀ ಖಂಡ]

ಶೃಗಾಲ (ನಾ). ನರಿ ; ಜಂಬುಕ : ಪಡುವಣದಡವಿಯ ರಾಜಕಾರಣಪಟು, ಬಂದಿತಾ ಶೃಗಾಲ (ದ್ಯಾವಾಪೃ. ೯-೨). [ಸಂ.]

ಶೃಣಿ (ನಾ). ಅಂಕುಶ : ಇಸೆ ಮದನನಾಗಳ್ಕುಸುಮಬಾಣಮಂ ಬಲುನೊಂದು ವಿರಹವಿಹ್ವಲತೆಯಿಂ ಕಯ್ಯ ಶೃಣಿ ನೆಲದಲ್ಲಿ ಬೀಳೆ ಧೈರ್ಯದ ಬೆಸುಗೆ ಬಿರ್ಚೆ ತನು ಕಾಮಾಗ್ನಿಯಿಂ ಬೆಂದುದು (ಕುಮಾಪು. ೩-೭೨). [ಸಂ.]

ಶೃತ (ಗು). ೧. ಕುದಿಸಿದ ; ಮರಳಿಸಿದ : ಔಷಧಗಳನಿಡಿದು ಜಜ್ಜುಗುಟ್ಟಿ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಚತುರ್ಭಾಗಾವಶೇಷವಾದುದು ಶೃತಕಷಾಯವೆನಿಸಿಕೊಂಬುದು (ವೈದ್ಯಸಾ. , I. ೧೧೫). (ನಾ). ೨. ಬೇಯಿಸಿದ ಪದಾರ್ಥ. ೩. ಕಾಸಿದ ತುಪ್ಪ : "ಶೃತಂ, ಪಕ್ವಂ — ಈ ೨ ಕಾಸಿದ ತುಪ್ಪ" (ಹಲಾಯು. ೪೬-೧೨೧). [ಸಂ.]

ಶೆಂಕಟುನೀರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು : ಶೆಂಕಟುನೀರ್ (ಎಕ XVIII. ೧೩೯-೧೯; ೧೪೩೪). [← ತಮಿ. ಚೆಙ್ಕಟುನೀರ್]

ಶೆಂತಮಿಳ (ನಾ). ಶುದ್ಧವಾದ ತಮಿಳುಭಾಷೆ : ಶೆನ್‌ತಮಿಳದೊಳಗಿನ ಅತಿಸರಸವಾದ ಕುರಲ್ ಎಂಬ ಪ್ರಾಚೀನಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತಶಬ್ದಗಳು ಬಹುತರ ಕಾಣಸುವುದಿಲ್ಲ (ಮುಬಯಿ. ೪-೧೨೬). 'ಚೆಂದಮಿಟ್' ಪರಾ. [← ತಮಿ. ಚೆನ್ತಮಿಟ್]

ಶೆಂಬಾಜ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಕನ್ನವಾಡ ಗಂಗವಾಡ ಬಳೆಯವಾಡ ರರ್ನಾಡಾಳ ಸಿಯಳಾಜಿಸಾಮಿ ಸರ್ಬರಸ ಕೊಟ್ಟೋರ್ ಶಿನ್ನರ್ಗೆ ಅ ಶೆಂಬಾಜ ಗಯೋದಂ (ಮೈಅಂ. ೧೯೫೯, ೧೧೮-೨; 820). [?]

ಶೆಂಬ 'ಶಂಪ$_2$' ನೋ.

ಶೆಟವಿ 'ಸೆಟವಿ$_2$' ನೋ.

ಶೆಟ್ಟಿ$_1$ 'ಸೆಟ್ಟಿ' ನೋ.

ಶೆಟ್ಟಿಗಾರ 'ಸೆಟ್ಟಿಕಾರ' ನೋ.

ಶೆಡ್ಡು, ಷೆಡ್ಡು (ನಾ). ದನಕರುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದು, ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು ಶೇಖರಿಸಿ ಇಡುವುದು, ವಾಹನಗಳನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುವುದು ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಗಾಗಿ ಕಟ್ಟಿರುವ ಕೊಠಡಿ : ಡ್ರೈವರು ಕಾರು ಸ್ಟಾರ್ಟ್‌ಮಾಡಿ ಶೆಡ್ಡಿನಿಂದ ಹೊರತಂದನು (ಗೋಪುರ. ೧೨೦). **ಷೆಡ್ಡು** : ಸಣ್ಣ ಜಂಕ್‌ಷೀಟ್ ಷೆಡ್ಡಿನಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಹಿತ್ತಿಲಲ್ಲೇ ವಾಸವಾಗಿದ್ದ ಚೆಲುವ . . . ಕೆಮ್ಮಿದ (ಬಂಗೂಲಿ. ೧). [← ಇಂ. Shed]

ಶೆಬ್ಬಿ 'ಶಬ್ಬಿ' ನೋ.

ಶೆಲೆ 'ಸೆಲೆ$_4$' ನೋ.

ಶೆಲ್ಫು (ನಾ). "(ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನಿಡಲು) ಕಲ್ಲು, ಮರ, ಲೋಹ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಹಲಗೆಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಸಾಧನ : ಅವಳು ಶೆಲ್ಫಿನ ಮೇಲಿನ ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು ತಿರುವಿಹಾಕುತ್ತಿದ್ದಹಾಗೆ . . . ಅವಳ ದೃಷ್ಟಿ ಅತ್ತ ತಿರುಗಿತು (ಜನಿವಾ. ೩೧). [← ಇಂ. Shelf]

ಶೆಲ್ಲೆಹ 'ಸಲ್ಲೆಹ' ನೋ.

ಶೆಶಿಗಳಬೀವ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಶೆಶಿಗಳಬೀವನುರ್ಗ್ಗವೃಷ್ಣಂಗಯ್ಯ ಕೂದಲಿಯ ನಿಜೀದು (ಎಕ VIII. ಸೊರಬ. ೨೦೨-೪; 955). [?]

ಶೇಂಗಾ, ಸೇಂಗ, ಸೇಂಗಾ (ನಾ). ಮೇಲೆ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಸಿಪ್ಪೆ ಇದ್ದು ಒಳಗಡೆ ಕಾಳುಗಳಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಯಿ; ನೆಲಗಡಲೆ ; ಕಡಲೆಕಾಯಿ : ತಂಗು. — ಶೇಂಗಾ, ಎಣ್ಣೆಯ ಕಾಳು ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಬೇಸಾಯದಲ್ಲಿಯೂ . . . ಬಂಡವಾಳಗಾರಿಕೆಯು ತಲೆಹಾಕುವದು (ಮಾವಾರ. ೧೪೫). **ಸೇಂಗ** : ಎತ್ತು ಮೂಟೆ ಹೊತ್ತಂತೆ ಡಿಗ್ರಿಗಳನ್ನು ಹೊತ್ತು, ಸೇಂಗ ತಿಂದು ಸಂತೆಗಳಲ್ಲಿ ಟೊಪ್ಪಿಗೆಗಳನ್ನು ಮಾರಿ ಸತ್ತವರು ವಿಭೂತಿಗಳು (ಹುಚ್ಚುಹು. ೮೩). **ಸೇಂಗಾ** : ಸ್ವಲ್ಪ ಕಪ್ಪು ಅಥವಾ ಕೇಸರಿ ನೆಲವಾದರೆ ಮೆಣಸಿನಗಿಡ. ಸೇಂಗಾ . . . ಬೆಳೆಯಬಹುದು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೪೨); ಅವರ ಚಿತ್ತವೆಲ್ಲ ವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ ರೂಪಾಯಿ ಆಣೆ ಕಾಸುಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಲ್ಲದ ಪೆಂಟೆ, ಮೆಣಸಿನಕಾಯಿ ಸೇಂಗಾ ಧಾರಣೆಗಳಲ್ಲಿ (ಮೋಹಬ. ೪೧).

[← ಮರಾ. ಶೇಂಗ]

ಶೇಕ 'ಸೇಕ$_1$' ನೋ.

ಶೇಕಡ 'ಶೇಕಡಾ' ನೋ.

ಶೇಕಡಾ, ಶೇಕಡ, ಸೇಕಡಾ (ನಾ). ೧. ನೂರಕ್ಕೆ ಇಷ್ಟು; ಪ್ರತಿಶತ : ಪ್ರತಿನೂರಕ್ಕೆ, ಪ್ರತಿಶತ, ಶೇಕಡಾ (Per cent. ಪತ್ರಿಪ. ೬೧). ೨. ಪ್ರತಿಶತವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಚಿಹ್ನೆ; (%) : ಇಂಗ್ಲೀಷ್‌ಭಾಷೆಯ ಮೇಲ್ಪಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ . . . ಸಮುಚ್ಚಯಾಕ್ಷರಗಳು, ಶೇಕಡಾ, ಆವರಣ, ಅರ್ಧವಿರಾಮ . . . ಇರುತ್ತವೆ (ಮುದ್ರಕ. ೨೩). **ಶೇಕಡ** : ೧. ಶೇಕಡ ಒಂಭತ್ತಕ್ಕಿಂತ ಕಡಿಮೆ (ಗಲಿಪ್ರ. ೭೦); ಎ ಮತ್ತು ಇ ಗುಂಪಿನವರು ಶೇಕಡ ೭-೭ ರಂತೆ (ಶಿಕ್ಷದ.೩೪೬). **ಸೇಕಡಾ** : ೧. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಒಬ್ಬರೇ ಮೇಷ್ಟರು ಇರುವ ಪಾಠಶಾಲೆಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ಹೆಚ್ಚು ; ಸೇಕಡಾ ಎಪ್ಪತ್ತರವರೆಗೆ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದಾಗಿತ್ತು (ರಂಗಕ. ೩೫).

ಸೇಕಡಾವಾರು = ನೂರರ ದರ; ಪ್ರತಿಶತ ಸಂಖ್ಯೆ : ಯಾವುದಾದರೂ ವಿತ್ತೀಯ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ . . . ಗೊತ್ತುಮಾಡಬಹುದಾದಷ್ಟು ಸೇಕಡಾವಾರು ಮೊಬಲಗು (ಭಾದಾನ. ೧೫೩). [← ಹಿಂ. ಸೈಕಡೇ]

ಶೇಕದಾರ, ಶೇಕ್ದಾರ, ಷೇಕ್‌ದಾರ (ನಾ). ಭೂಕಂದಾಯವನ್ನು ವಸೂಲುಮಾಡುವ ಇಲಾಖೆಯ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕ, — ಅಧಿಕಾರಿ : ಆಯಾ ಗ್ರಾಮಗಳ ಶೇಕದಾರ, ಗೌಡ, ಶ್ಯಾನುಭಾಗ ವಗೈರೆ ರೈತರಿಗೆ . . . ತಾಕೀತು ಮಾಡಿ

(ಮಹಾಪು. ೧, ೬೦) : ಅಮಲ್ದಾರರೂ, ಶೇಕದಾರರೂ ಫಾರಂನ್ನು ಶಾನುಭೋಗನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು, ಬಟ್ಟರ ಕೃತಕೃತ್ಯರಾದೆವೆಂದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರ (ಚಕ್ಕಕ. ೩೪). **ಶೇಕ್ದಾರ** : ಶೇಕ್ದಾರ ಶಾನುಭೋಗರನು ಕರದುಕೊಂಡು ನಾಳಿನ ಸಂಚೆಗ್ಗದಿಂ (ಅಜಾಪಿ. ೩೧-೪೦). **ಷೇಕ್‌ದಾರ** : ನಮ್ಮೂರಿಗೆ ಷೇಕ್‌ದಾರ್ರೇ ಕಣಪ್ಪೋ ಸರ್ಕಾರ! (ನಮ್ಮ. ೯, ೧೧).

[← ಮರಾ. ಶೇಕದಾರ್, ಶೇಖದಾರ್]

ಶೇಕದಾರಿ (ನಾ). ಜಿಲ್ಲೆ ಅಥವಾ ಹೋಬಳಿಯ ಕಂದಾಯವನ್ನು ವಸೂಲು ಮಾಡುವ ಅಧಿಕಾರ, - ಹುದ್ದೆ : (೬). [← ಮರಾ. ಶೇಖದಾರೀ]

ಶೇಕ್ದಾರ 'ಶೇಕದಾರ' ನೋ.

ಶೇಖದಾರಿಕೆ (ನಾ). = ಶೇಕದಾರಿ. [ಶೇಕದಾರ + - ಇಕೆ]

ಶೇಖರ₁ (ನಾ). ಒಟ್ಟಾದುದು ; ಸಂಗ್ರಹ : ಆ ಜಿಲ್ಲೆಯಿಂದ ಸಂತ್ರಸ್ತರಿಗಾಗಿ ಸಾವಿರಾರು ರೂಪಾಯಿಗಳು ಶೇಖರವಾಯಿತು (ರೂಢಿ). 'ಶೇಖರಿಸು' ಪರಾ.

[ದೇ. ॥ ತಮಿ. ಚೇಕರಮ್; ಮಲ. ಶೇಖರಮ್; ತೆಲು. ಸೇಕರಮು]

ಶೇಖರ₂ (ನಾ). ೧. ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಹೂಮಾಲೆ, ಒಡವೆ ಮುಂತಾದವು: "ಆಪೀಡಃ, ಶೇಖರಃ – ಈ ೨ ಬಾಸಿಗಂ" (ಹಲಾಯು. ೯೧-೧೦೦). ೨. ಕಿರೀಟ; ಮಕುಟ. ೩. (ಬೆಟ್ಟದ) ತುದಿ; ಶಿಖರ. ೪. ಮುಖ್ಯನಾದವನು ; ಮುಖಂಡ : ಬಸವಯ್ಯ ಅಭಯಾಘನದಯಾನಂಬುಧಿಯ ಭಯಮಭಯವವಾತ್ಮಶೇಖರನೆ ಎಂದುವುಂ ನಿಮ್ಮಡಿಯ ಸರಿಯೇ ತಂದ (ಬಸವು. ೫೧-೬೦). ೫. ತುದಿಯನ್ನು ಮುಟ್ಟಿದವನು : ಕೋಕನದಬಾಂಧವನುದಯಾಚಳಶಿಖರಶೇಖರನಾದಂ (ಶಂಕ. ೬-೧೧೨). [ಸಂ.]

ಶೇಖರಣೆ (ನಾ). ಕೂಡಿಸುವಿಕೆ ; ಸಂಗ್ರಹಿಸುವಿಕೆ : ಕೆಲವು ದಿನಗಳ ನಂತರ ನಿರಾಶ್ರಿತರಿಗಾಗಿ ಹಣ ಶೇಖರಣೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಎಲ್ಲ ಶಿಬಿರದವರಿಗೂ ಸೂಚನೆ ಬಂದಿತು (ಗೋಪುರ. ೪೮); ಹಣದ ಗುಣ ಅದರ ಸದ್ವಿನಿಯೋಗದಲ್ಲಿದೆ; ಆದರೆ ಅದರ ಶೇಖರಣೆಯಲ್ಲಿಲ್ಲ (ರಂಗಬೋ. ೧೫೪). [ಶೇಖರಿಸು + - ಅಣೆ]

ಶೇಖರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕೂಡಿಡು; ಸಂಗ್ರಹಿಸು : ಅನೇಕವರ್ಷಗಳು ವಾಸಿಸಿಯವರು ಖಾಸನ ಆಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದು ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಒಡವೆಗಳನ್ನೂ ಚಿನ್ನವನ್ನೂ ಶೇಖರಿಸಿದರು (ಪ್ರವಾ. ೧, ೭) ; ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬೀಳುವ ಮಳೆಯನ್ನು ಜಲಾಶಯಗಳಲ್ಲಿ ತಡೆಹಿಡಿದು, ಶೇಖರಿಸಿ ಬೇಸಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಬಳಸುತ್ತೇವೆ (ನನಟ. ೪).

[ಶೇಖರ₁ + - ಇಸು₁ / ತೆಲು. ಸೇಕರಿಂಚು]

ಶೇತಕಿ (ನಾ). (ಉಕ) ವ್ಯವಸಾಯ ; ಕೃಷಿ ; ಒಕ್ಕಲುತನ.

ಶೇತಕೀಶಿಕ್ಷಣಶಾಲಾ = ಕೃಷಿವಿದ್ಯಾಲಯ : ಪ್ರತಿಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಶೇತಕೀಶಿಕ್ಷಣ ಶಾಲೆಯನ್ನು ತೆರೆಯುವ ಅಗತ್ಯವಿದೆ (ರೂಢಿ). [← ಮರಾ. ಶೇತಕೀ]

ಶೇನಭಾವಿಕೆ 'ಸೇನಬೋಯಿಕೆ' ನೋ.

ಶೇನಭೋಗ 'ಸೇನಬೋವ' ನೋ.

ಶೇಫ (ನಾ). ೧. ಪುರುಷನ ಜನನೇಂದ್ರಿಯ ; ಶಿಶ್ನ : "ಶಿಶ್ನಃ, ಶೇಫಃ, ಮೇಢ್ರಃ, ಲಿಂಗಂ, ಮೇಹನಂ, ಶೇಫಸ್ - ಈ ೬ ಶೇಫಂ" (ಹಲಾಯು. ೬೫-೩೬೦). ೨. ತರಡು. ೩. ಬಾಲ. [ಸಂ.]

ಶೇಫಸ್ಸು (ನಾ). = ಶೇಫ ೧ : "ಶಿಶ್ನಃ, ಶೇಫಃ, ಮೇಢ್ರಃ, ಲಿಂಗಂ, ಮೇಹನಂ, ಶೇಫಸ್ – ಈ ೬ ಶೇಫಂ" (ಹಲಾಯು. ೬೫-೩೬೦); ವರತಪಸ್ಸಿಂ ಸ್ಥೂಲಮಪ್ಪ ಶೇಫಸ್ಸು ಸತ್ತಿರ ಮೃತ್ಯುಮಾನವೆಂದೆಮ್ಮುಡಿಗೆ ಪಾಯ್ವುದು ತಿಂಬರು ಕಣಾ (ಪಿತ್ಯವು. ೪-೭-೫೦).

[ಸಂ. ಶೇಫಸ್]

ಶೇಫಾಲಿಕೆ, ಶೇಫಾಳಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ಕರಿಯ ಲಕ್ಕಿಗಿಡ : ಬದ್ದಿರುವ ಹೂಗಳನೆ ಅಂಸಿಕೊ ಗೌಡಸೂಸ ಶೇಫಾಲಿಕೆಯ ನೀನಲ್ಲಾಡಿಸದಯ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೧೧೩). **ಶೇಫಾಳಿಕೆ** : ಕಂಡೂಗದೊಸಗೆ ಮನಕ್ಕಧಿಕಮಾಗೆ ಶೇಫಾಳಿಕೆ ಸಂತಸದಿಂದಿಕ್ಕಿದ ಬಾಷ್ಪಪ್ರಸರಮನಿಳಿಸಿದುವು (ಕಾವ್ಯಾವ. ೮೭೭). [ಸಂ. ಶೇಫಾಲಿಕಾ]

ಶೇಫಾಳಿಕೆ 'ಶೇಫಾಲಿಕೆ' ನೋ.

ಶೇಮುಷಿ (ನಾ). ೧. ಬುದ್ಧಿ ; ಜ್ಞಾನ : ಸಭಾಮಂಡಿತಾಂತಡೊಳಿಂದ್ರವಂತಿ ಏಕಾಶಾತಿ[ಶ]ಯ ಶೇಮುಷಿಕಲ್ಪವೃತ್ತರ ಮಹತ್ತರಾಮರಮುಮು[ಮ]ಗಣ್ಯ ಲಾವಣ್ಯ ರಸ . . . ಮಾಸನೀಯ ಮಹಾದೇವೀಜನಮುಮ[೦] (ಪರ್ಧಮಾ. ೬-೪೦ ಪ). ೨. ಉದ್ದೇಶ. [ಸಂ. ಶೇಮುಷೀ]

ಶೇರವಾನಿ, ಷೆರ್ವಾನಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಡಿಲವಾದ ನಿಲುವಂಗಿ : ಕಡ್ಡಿಪೊಟ್ಟಣ, ಸಿಗರೇಟು ಮತ್ತು ಇಸ್ಪೀಟುಗಳ ಕೇಸುಗಳು, ಬೂದಿಕರಂಡಗಳು, ಶೇರವಾನಿ, ಶರ್ಟುಕೋಟುಗಳ ಗುಂಡಿಗಳು (ಕುಕೊ. ೧, ೬೫೦). **ಷೆರ್ವಾನಿ** : ಕೆಲವರು ಯೂರೋಪಿಯನ್ ಉಡುಪು . . . ಇನ್ನು ಕೆಲವರು ಉತ್ತರ ಹಿಂದೂಸ್ಥಾನದ ಷೆರ್ವಾನಿ ಮತ್ತು ಸುರ್ವಾಲ್ (ವಿಲ್ಲ. ೩. ೪೪). [← ಪಾರ. ಮರಾ. ಶೇರವಾನ್, ಶೇರವಾನೀ; ಹಿಂ. ಶೇರವಾನೀ]

ಶೇರು 'ಸೀಱು₃' ನೋ.

ಶೇಲು (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ಚಳ್ಳೆಮರ : "ಶೇಲುಃ . . . ಬಹುವಾರಕಃ – ಚಳ್ಳೆಮರ, ಬೊಂಕೇಕಾಯಿಗಿಡ" (ಬಿದ್ದಾಂತಿ. ೧೧೯). ೨. ಅಂಬಟೆಯ ಗಿಡ : "ಶೇಲುಃ, ಶ್ಲೇಷ್ಮಾತಕಃ – ಈ ೨ ಅಂಬಟೆಮರದ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೩೩-೪೪).

[ಸಂ.]

ಶೇಲೆ 'ಸೇಲೆ' ನೋ.

ಶೇವ (ನಾ). ೧. ಹಾವು; ಸರ್ಪ. ೨. ಎತ್ತರ; ಔನ್ನತ್ಯ. ೩. ಸಂತೋಷ; ಆನಂದ. ೪. ಸಂಪತ್ತು ; ಐಶ್ವರ್ಯ. ೫. ಅಗ್ನಿ. ೬. ಶಿಶ್ನ. ೭. ಸೋಮರಸ.

[ಸಂ.]

ಶೇವಂತಿ 'ಸೇವಂತಿ' ನೋ.

ಶೇವಣಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : ನಲ್ಲಿ ಶೇವಣಿಗೆ . . . ಚಂದನಂಚೆತ್ತ ಪೇರ್ಮೆಳೆಗಳೊಳು ವಲ್ಲರಿಗಳುಂ ಪರ್ವಿ (ಪ್ರಭುಪು. ೩-೧೩೦). [?]

ಶೇವಧಿ (ನಾ). ೧. ನಿಧಿ; ಸಂಪತ್ತು. ೨. ಕುಬೇರನ ನವನಿಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು.

[ಸಂ.]

ಶೇವಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : "ಹಸುರುಂಬ್ಬನ್ ಗಿಡ, ಕುದುರೆಬಾಲದ ಗಿಡ, ಶೈವಾಲ, ಶೇವಲ, ಶೈವಲಿ" (ಸಸ್ಯಸಿ. ೧೩೩). [ಸಂ]

ಶೇಷ (ಗು). ೧. ಉಳಿದ ; ಮಿಕ್ಕ. (ನಾ). ೨. ಉಳಿಕೆ ; ಮಿಕ್ಕುದು; ಶಿಲ್ಕು : ಶೇಷಗ್ರಹಣಂ ಉಕ್ತಾವಶಿಷ್ಟ, ಸಂಗ್ರಹಾರ್ಥಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೧೮೨); ಶೇಷಕ್ಕೆ – ಬಳ್ಳದಟಿ: ಆದಟ ಮಱ (ಶಮದ. ೧೩೨ ಪ್ರಯೋ). ೩. ತಿಂದು ಉಳಿದುದು ; ಎಂಜಲು ; ಉಚ್ಛಿಷ್ಟ. ೪. ದೇವರು, ಗುರುಹಿರಿಯರಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಿ ಪಡೆದ ಆಹಾರ ಪದಾರ್ಥ ಮುಂತಾದುವು ; ಪ್ರಸಾದ : ಶಿವಪ್ರಸಾದವನಿತ್ತು ಕುವರ ನಾಳಿನ ದಿವಸ ನಿನಗೆ ಪುಟ್ಟುವ ನಿನ್ನ ಸತಿಸಹಿತ ಈ ಶೇಷವ ತವಕದಿಂ ಸೇವಿಸೆನಲು (ಪ್ರಾಭರಾ. ೮-೭೪); ಸಕಲ ಭೋಗಾದಿ ಭೋಗಂಗಳಂ ಶಂಭುಶೇಷವನಲ್ಲದನುಭವಿಸನಾ ಭಕ್ತ (ಗುರುಚಾ. ೧೧-೧೮). ೫. (ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವ) ಸಾವಿರ ಹೆಡೆಗಳುಳ್ಳ ಸರ್ಪ; ಆದಿಶೇಷ : ಶೇಷಂ ಫಣಂ ಬಳ್ಕೆ ಸುರ್ಕಿದವಂ ಸೀರೆಯ ಸಿಂಬಿವೋಲ್ ಖಳನ್ನಪಾಲಾಕ್ಸೌಹಿಣೀಭಾರದಿಂ (ಜಗಪು. ೧-೬೦). ೬. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಾವು : "ತನುವಿನಲಿ ಕಪ್ಪಿರಲು ಕಾಳಿಂಗನಕ್ಕು ಕಾಂಚನವರ್ಣಮಾಗೆ ಶೇಷನೆನಿಕ್ಕು" (ಪಂಗರಾ. ೧೧೯-೪); ಶಿರಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಶಂಖ ಉಳ್ಳುದು ಶೇಷನೆನಿಸಿಕೊಂಬುದು (ವಿಷಚಿ. ೨-೫). ೭. ಬಲರಾಮ. ೮. ಲಕ್ಷ್ಮಣ. ೯. ದಿಗ್ಗಜಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ೧೦. [ಗಣಿತ] ಭಾಗಾಕಾರಲೆಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಭಾಗವಾಗದೆ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಉಳಿಯುವ ಸಂಖ್ಯೆ : ಮೇಲಿನ ಲೆಕ್ಕದಲ್ಲಿ, ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಸಂಖ್ಯೆಗಳಿಂದ ಭಾಗಿಸಿದರೆ, ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಶೇಷಗಳು ನಿಲ್ಲುತ್ತವೆ (ಗಣಚು. ೩೦೨).

[ಸಂ.]

ಶೇಷಧರ (ನಾ). ಹಾವನ್ನು ಆಭರಣವಾಗಿ ಧರಿಸಿರುವವನು ; ಶಿವ : ಶೇಷಧರನಂತಿರದ ತಾಪಸವೇಷದಿಂದೆಯ್ತಂದು ಸೂನೃತಭಾಷಣಂ ಸಿರಿಯಾಳಸೆಟ್ಟಿಯ ಪುತ್ರನಂ ಬೇಡೆ (ಬಸವು. ೨೫-೧೪). [ಸಂ.]

ಶೇಷಧಾಮ (ನಾ). ಆದಿಶೇಷನನ್ನು ನೆಲೆಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡವನು; ವಿಷ್ಣು : ಸದ್ಯಾಮಾಪಹಾಹಿತಗ್ರಾಮಾಂತಕಾಶ್ಮಲಜಾಮಾತ ಜಯಶೇಷಧಾಮಾ ಕಲಿತವಿಗ್ರಹ (ಉದ್ಧದೇ. ೨-೬೯). [ಸಂ. ಶೇಷಧಾಮನ್]

ಶೇಷಪ್ರಸಾದ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ದೇವರು, ಗುರುಹಿರಿಯರಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಿ ಪಡೆದ ನೈವೇದ್ಯ : ನಿಮ್ಮ ಒಕ್ಕ ಶೇಷಪ್ರಸಾದವನಿಕ್ಕಿ ಎನ್ನ ಪಾವನಮಾಡಿ ಉಳಿಹಿದೆಯಯ್ಯ ಲಿಂಗವ (ಕರ್ನಾಕ. ೧೩೧). [ಸಂ.]

ಶೇಷಭೂಷಣ (ನಾ). = ಶೇಷಧರ : ಭಾಷಗೆಟ್ಟರ್ದವನ ಸಭೆಯಲಿ ದೋಷವಲ್ಲಾ ಕುಳಿತಿದ್ದಡೆ ಶೇಷಭೂಷಣಭಕ್ತರಿದ್ದಹರವರ ಸಾಕಿನ್ನು ದೂಷಿಸಲು ನಾವಜಿಯೆವು (ಬಸವ. ೩೭-೧೨). [ಸಂ.]

ಶೇಷಮೂರ್ತಿ (ನಾ). ಶಾಶ್ವತವಾಗಿರುವವನು; ಆದಿಶೇಷ : ಜಗಂ ವಿಲಯಮನ ಯ್ದುವಾ ಪದದೊಳಂ ಲಯಮಯ್ದದ ಶೇಷಮೂರ್ತಿ ನೀಂ (ಜಗವಿ. ೪-೫೫). [ಸಂ.]

ಶೇಷಶಯನ (ನಾ). ಆದಿಶೇಷನನ್ನು ಹಾಸಿಗೆಯಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು : ವಾಸಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲ ಗೋಕುಲವಿನ್ನು . . . ಸೋಳಸಾಸಿರ ಹೆಂಗಳ ಶೇಷಶಯನ ಕೃಷ್ಣ ಮೋಸಮಾಡಿದ ಮೇಲ (ಪುರಂದ. ಧಾ. ೪-೧೦೦ ಅನುಪಲ್ಲವಿ). [ಸಂ.]

ಶೇಷಶಾಯಿ (ನಾ). = ಶೇಷಶಯನ : ಕೊಡಬಹುದೇ ಮಗಳ . . . ಶೇಷಶಾಯಿ ಯಾದಂಥ ಪುರಂದರವಿಠಲನೆಂದಜಿಯದೆ (ಪುರಂದ. ಧಾ. ೩-೯೧-೨). [ಸಂ. ಶೇಷಶಾಯಿನ್]

ಶೇಷಾಕ್ಷತ (ನಾ). ಆಶೀರ್ವಾದಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ಅಕ್ಷತೆ; ಸೇಸೆ : ನಿರ್ವರ್ತಿತಾಶೇಷದಿಗ್ವಿಜಯಸಾಹಸಾಶ್ಚರ್ಯಾವಲೋಕನನಿರತಪುರ ಜನಾಶೀರ್ವಾದ ಶೇಷಾಕ್ಷತಂಗಳನಾಂತು (ಆದಿಪು. ೧೪-೧೪೮ ವ) ; ಬುದ್ಧಿವೇಳ್ದು ಶೇಷಾಕ್ಷತಮನಿಕ್ಕಿ ಪರಸಿ (ರಾಜಶೇ. ೯-೩೮ ವ). [ಸಂ.]

ಶೇಷಾಕ್ಷತೆ (ನಾ). = ಶೇಷಾಕ್ಷತ : ಮುದದಿಂದಿದಿರ್ವಂದುನ್ನತ ನೃಪಾಂಗನಾವ್ರತ ಮನ್ನಿಸಿ ತಳಿದಳ್ ಸುತಂಗೆ ಶೇಷಾಕ್ಷತೆಯಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೪-೭೫). [ಸಂ ಶೇಷಾಕ್ಷತ]

ಶೇಷಾದ್ರಿ (ನಾ). ತಿರುಪತಿಯ ಬೆಟ್ಟಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : 'ಶೇಷಾದ್ರಿವಾಸ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಶೇಷಾದ್ರಿವಾಸ (ನಾ). ತಿರುಪತಿಯ ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ನೆಲಸಿರುವವನು; ಶ್ರೀನಿವಾಸ: ವಾಸುಕಿಶಯನನು ತಂದೆ ಪುರಂದರವಿಠಲ ಶೇಷಾದ್ರಿವಾಸನಯ್ಯ (ಪುರಂದ. ೪-೧೭೨-೩). [ಸಂ.]

ಶೇಷಾನ್ನ (ನಾ). ಊಟ ಮಾಡಿ ಮಿಕ್ಕ ಅನ್ನ, — ಆಹಾರ : ಮತ್ತ ಶೇಷಾನ್ನದಲಿ ತೋಱುತ ತುತ್ತುಗಳ ತೂಗುತ್ತ ಮಾರುತಿ ಮತ್ತಿಕೊಂಡನು ಬಾಯೊಳವನನು ಬೆರಳ ಲೇಡಿಸುತ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೧೦-೩೨); ಏಕಾದಶೀವ್ರತವಾಲಂಘ್ಯಶ್ರಾದ್ಧಮಿನಿತೊಂದು ದಿನವು ಸಂಗತವಾದೊಡೆಂತು ಕರ್ತವ್ಯವುನ ಪ್ರತ್ಯಕದ ಶೇಷಾನ್ನಮಾಘ್ರಾಣಿಸ ಕೃತಭೋಜ್ಯಮಾದಪುದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೧-೨೦). [ಸಂ.]

ಶೇಷಿಸು (ಕ್ರಿ). ಉಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡು; ಉಳಿಸು : ಮೊದಲಿಂದ್ರಕಂ ಮನುಷ್ಯ ಕ್ಷೇತ್ರಮಾತ್ರಂ ಕಡೆಯಿಂದ್ರಕಂ ಜಂಬೂದ್ವೀಪಪ್ರಮಾಣಂ ಎರಡುಮಂ ಶೇಷಿಸಿ ರೂಪೋನೇಕೇಂದ್ರಕ ಸಂಖ್ಯೆಯಿಂ ಭಾಗಂಗೊಂಡೊಡೆ ಬಂದ ಲಬ್ಧಂ ಹಾನಿವೃದ್ಧಿಯಕ್ಕುಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೧೨೦). [ಶೇಷ + — ಇಸು]

ಶೇಷೆ (ನಾ). ೧. ದೇವತಾರಾಧನ ಅಥವಾ ಶುಭಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪೂಜಾದಿಗಳ ನಂತರ ವಿತರಿಸುವ ಹೂವು, ಅಕ್ಷತೆ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಸಾದ : ಜಿನಸಿದ್ಧ ಶೇಷೆಯನಪ್ಪಾಜಿ ಕೈಕೊಳ್ಳದೆನುತ ಪೊಂದಟ್ಟೆಯ ನೀಡೆ (ನಾಗಕು. ೩-೧೮). ೨. ಆಶೀರ್ವಾದ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ಅಕ್ಷತೆ ; ಸೇಸೆ : ಮುದ್ದುಮಗನಂ ತೋಳ್ಗಳಿಂ ಬಾಚಿದಳ್ ತಬ್ಬಿ ಕಣ್ಣೀರ ಧಾರೆಯನರೆದು ತಳಿದಳಾ ತಾಯಿ ಮಂಗಳಾಶೀರ್ವಾದಶೇಷೆಯಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೮೪-೧೭೫). [ಸಂ. ಶೇಷಾ]

ಶೈಕ್ಷ (ನಾ). ೧. ವೇದದ 'ಶಿಕ್ಷಾ' ಎಂಬ ಅಂಗವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ. ೨. ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವವನು; ಕಲಿಯುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನು : ಶೈಕ್ಷ — ಶ್ರುತಜ್ಞಾನಶಿಕ್ಷಾಶೀಲರುಂ ಅಖಂಡಿತವ್ರತೋಪೇತರುಂ ಅಪ್ಪ ಶಿಕ್ಷಕರುಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೩೪೪); ಇನ್ನು ಶೈಕ್ಷನಹನನಿತರೊಳ ಶಾಸ್ತ್ರನಿಮೂ ಪರಿ ನಿರ್ವೃತಿಸಲಿರುವನನಿತನ್ನೊಳಾತನನುಕಂಪೆ! (ವೃಶಾಖ. ೭೭-೩೪೧). [ಸಂ.]

ಶೈಕ್ಷಣಿಕ (ಗು). ಶಿಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ : ಸಾಮಾಜಿಕ-ಧಾರ್ಮಿಕ ಸಮಾನತೆ ಸ್ತ್ರೀ ಪುರುಷರಲ್ಲಿದ್ದಾಗ, ಬಾಲಕನಿಗೆ ದೊರೆವ ಶೈಕ್ಷಣಿಕ ಅವಕಾಶವು ಬಾಲಕಿಗೂ ದೊರೆಯುತ್ತಿತ್ತು (ಕರ್ನಾಕ. ೪). [ಸಂ.]

ಶೈಕ್ಷ್ಯ (ನಾ). ನೈಪುಣ್ಯ ; ಪ್ರಾವೀಣ್ಯ : ಗುರುಶೈಕ್ಷ್ಯಗ್ಯಾನಸಂಘಪ್ರವಣಗಣತಪೋ ನಿಷ್ಠಿತಾನೀತ ಸಾಧೂತ್ಕರದೊಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೪-೧೭). [ಸಂ.]

ಶೈತ್ಯ (ನಾ). ತಂಪು ; ಶೀತಲತೆ : "ಕುಳಿರನೆ ಶೈತ್ಯಂ" (ರನ್ನಕಂ. ೧); ಚಂದ್ರನ ಶೈತ್ಯದಲು ಬೆಳೆದ ಕಾಯಕ್ಕೆ ಬೆಳದಿಂಗಳ ಬಯಸುವ ಹಂಗೇಕಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೪೪೨) ಉರಿ ಶೈತ್ಯವಾದಂತೆ ವಿಷವಮೃತವಾದಂತೆ ತರಣಿ ತಂಪಾದಂತೆ (ಪಚಿಕಾ. ೧-೫೭). [ಸಂ.]

ಶೈತ್ಯಕಾರಿ (ನಾ). ಶೀತವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು : ಶೈತ್ಯಕಾರಿಯು ಪರಮಾಣು ಮಾತೃಕೆಯಲ್ಲಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾದ ಉಷ್ಣವನ್ನು ಹೀರಿ ಅದನ್ನು ತಣ್ಣಗಿಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ (ಶಿಲ್ಪಸಾ. ೨೭೪). [ಸಂ. ಶೈತ್ಯಕಾರಿನ್]

ಶೈತ್ಯಚುಂಬನ (ನಾ). [ಕಾಮಶಾ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚುಂಬನ : ಸ್ತ್ರೀಯು ಗಂಡನು ಮಲಗಿದ ಹಾಗೆ ತಾಂ ನಿದ್ರೆಗೈಯದೆಯುಂ ಕೃತಕನಿದ್ರೆಯಂ ಮಾಡದೆಯುಂ ಸ್ತ್ರೀ ಚುಂಬಿಸುವುದು ಶೈತ್ಯಚುಂಬನವೆಂಬುದು (ಕಾಮಶಾ. ೨೨೭). [ಸಂ.]

ಶೈತ್ಯಪೂರ (ನಾ). ತಂಪಿನಿಂದ ತುಂಬಿದುದು : ಕೌರವಜನಪ ಬಂದನು ತತ್ಸರೋವರಕನಿಲನಿದಿರಾದನು ಸುಗಂಧದ ಶೈತ್ಯಪೂರದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೩-೩೭). [ಸಂ.]

ಶೈತ್ಯಭಾರ (ನಾ). ತಂಪಿನಿಂದ ಭಾರವಾದುದು ; ಅತ್ಯಂತ ತಂಪಾದುದು : ಸಾರತರಶೈತ್ಯಭಾರಂ ಸ್ಥಿರಚರರ್ ಸುಟ್ವುದಲ್ಲಿ ಚಾರುಸಮೀರಂ (ಜಗವಿ. ೨-೨೫). [ಸಂ.]

ಶೈತ್ಯವಕ್ಕೆ (ನಾ). ತಣ್ಣನೆಯ ಹಾಸುಗೆ : ತಕ್ಕೆಗೊಂಡನ್ನ ಪೀಡಿಸಬೇಡ ಕಡುಶೈತ್ಯ ವಕ್ಕೆಯೊಳಿರಿಸು (ಮೋಹತ. ೨೭-೫೯). [ಶೈತ್ಯ + ಪಕ್ಕೆ (< ಪಟ್ಟೆ)]

ಶೈತ್ಯಸಾಲೆ (ನಾ). ತಂಪಾಗಿರುವ ಮನೆ; ಕುಳಿರ್ವನೆ : ದೇಶದೇಶದ ಬಂಧುನೃಪ ಜನರು ಬರಲವರ್ಗೆ . . . ಉಪವನಶೈತ್ಯಸಾಲೆಗಳಯೆಡೆ ಬಿಡಾರಮನು ತೋರಿ (ಸಪಮೋ. ೧೩-೩೪). [ಶೈತ್ಯ + ಸಾಲೆ]

ಶೈತ್ಯಾಲಯ (ನಾ). = ಶೈತ್ಯಸಾಲೆ : "ಶೈತ್ಯಾಲಯಂ ಕುಳಿರ್ವನೆಯನಿಕ್ಕು" (ಕಷ್ಟಿಕ. ೨೨). [ಸಂ.]

ಶೈತ್ಯೋಪಚಾರ (ನಾ). ಮೂರ್ಛೆ, ಜ್ವರ ಮೊದಲಾದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ನೀರು ಚಿಮುಕಿಸಿ, ಗಾಳಿ ಬೀಸುವುದೇ ಮೊದಲಾದ ತಂಪುಂಟುಮಾಡುವ ಉಪಚಾರ ; ಶೀತಲಕ್ರಿಯೆ : ಕುಂತಿಯು . . . ಮೂರ್ಛೆ ಹೋದಳು; ವಿದುರನು ಶೈತ್ಯೋಪಚಾರದಿಂದ ಅವಳನ್ನು ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸಿದನು (ಪಚಿಭಾ. ೨೫); ರಾಜಮಾತೆಯವರ ಧ್ವನಿ ನಿಂತಿತು . . . ಚೇಟಿಯರು ಶೈತ್ಯೋಪಚಾರ ನಡೆಸಿದರು (ಶಾಂತಲಾ. ೧೦೭). [ಸಂ.]

ಶೈಥಿಲ್ಯ (ನಾ). ೧. ಅಳ್ಳಕ ; ಸಡಿಲ. ೨. ದೌರ್ಬಲ್ಯ ; ದುರ್ಬಲತೆ : ನಾವು ಅರ್ಥವನ್ನು ಭಿಕ್ಷೆಯಿಂದ ಪಡೆಯಲಾರವು . . . ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಶೈಥಿಲ್ಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಕ್ಷಾತ್ರವನ್ನು ಹಿಡಿ (ಪಚಿಭಾ. ೧೨೧). ೩. ಆಲಸ್ಯ. ೪. ಉದ್ದೇಶರಾಹಿತ್ಯ. ೫. ಔದಾಸೀನ್ಯ; ಅಲಕ್ಷ. ೬. [ವ್ಯಾಕ] ಶಿಥಿಲವಾದ ಅಕ್ಷರದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು : ಕಲವು ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ಶೈಥಿಲ್ಯವು ಸಹಜವಾಗಿರುತ್ತದೆ (ಕ್ಷಿಪಿಡಿ. ೧೬). [ಸಂ.]

ಶೈಲ, ಶೈಳ (ಗು). ೧. ಶಿಲೆಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ. ೨. ಕಲ್ಲಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ; ಶಿಲೆಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ. (ನಾ). ೩. ದೊಡ್ಡಗಾತ್ರದ ಕಲ್ಲು; ಬಂಡೆ. ೪. ಕಲ್ಲುಗಳಿಂದಾದುದು; ಬೆಟ್ಟ; ಪರ್ವತ : ಕಟವಪ್ರಶೈಲಮಡಕ್ಸೇನಮ್ಮಾ . . . ಪೆರ್ಗ್ಗೊರವಂ ಸಮಾಧಿ ನೆಱದೋನ್ (ಎಕ. II(R). ೨೫-೩; 7ನೆಯ ಶತ); ಅಮರಾವಗೆ . . . ಗಗನದಿನಂಧಕದ್ವಿಷಜಟಾಟವಿಯೊಳ್ ಬಟಿಕಾದ ಶೈಲದೊಳ್ ಸೊಗಯಿಸೆ ಪಾಯ್ದು ದಿಂತಿಡುವ ಬಂಧುರಕೂಟಕುಳಂ ಹಿಮಾಚಳಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೧೩); ಸೀಳಬಹುದೇ ಸೀಸಮುಳಿಯಲಿ ಶೈಲವನು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧-೨೯). ೫. [ಗಣಿತ] ಏಳು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : ಸಪ್ತ . . . ಶೈಲ, ಅಚಲ, ನಗ, ಸಿತಾಂಶು?. ಹಯದ್ವೀಪ. ಅಶ್ವ—ಇಂತನಿತುಂ ೭ಕ್ಕೆ ಪೆಸರು (ವ್ಯವಹಾ. ೧೦-೧೧ ವ). ೬. [ವೀಶೈ] ಜಗದ್ಗುರುವಿನ ಪಟ್ಟಾಧಿಕಾರವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವಾಗ ಧರಿಸುವ ರಾಜಮರ್ಯಾದೆಯ ಮೂರು ಬಗೆಯ ಲಾಂಛನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಶಿಖಾಶೈಲ : "ಇವೆರಡನ್ನೂ

ಶೂನ್ಯಸಿಂಹಾಸನದ ಜಗದ್ಗುರುಪಟ್ಟವನ್ನು ಕಟ್ಟುವಾಗ ಆ ಪಟ್ಟಾಧಿಕಾರಿಯ ಕೊರಳಿಗೆ ಹಾಕುವಂಥವು" (ಮಹಾಪಿ. ೬೦೫) : ಸ್ವರ್ಣ ಸಿಂಹಾಸನಂ ವರಶಿಖಾಶೈಲಂಗಳಂ ಅವನ ವಶಕೇ ತ್ರಿವಿಧವಂ ಕೊಟ್ಟು (ಮಹಾಪಿ. ೧೭-೭೮); ಲಕ್ಷಿತ ಶಿಖಾಶೈಲ ಸ್ವರ್ಣಸಿಂಹಾಸನಗಳ ಕ್ಷೇಮದಿಂ ನಿನ್ನ ಪೂರ್ವಜ ವಜೀರನಾದ ಕ್ಷುದ್ರನಾದ ಮಲ್ಲುಖಾನನೆಂಬನ ವಶಕ್ಕಿತ್ತು ಪೋದಂ (ಮಹಾಪಿ. ೧೭-೭೪); ಪಂಚಮುದ್ರಿಕೆಗಳಂ ಕರ ಬೆರಳುಗಳ್ಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದಾ ಶಿಖಾಶೈಲಂಗಳಂ ಕೊರಳಿಂಗೆ ಧರಿಸುತೆ (ಮಹಾಪಿ. ೨೫-೨೦). **ಶೈಳ** : ೪. ಶೈಳಮನೆತ್ತುವುದುಂ ಗೋಪಾಳಂ ಫಣಮಣಗಳಸೆಯೆ . . . ಪಾವಿನ ಪೇಳಿಗೆಯಂ ತೆರೆದ ತೆರದಿನೇಂ ತೋಱಿದುವೋ (ಆರ್ಧನೇ. ೮-೧೫). [ಸಂ.]

ಶೈಲಚಾಪ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟವನ್ನು ಬಿಲ್ಲಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು; ಶಿವ : ಅತಿಭಕ್ತಿ ವಶೀಕೃತ ಶೈಲ ಚಾಪನಾತ್ತವಯ ಜಿತತ್ರಿತಾಪ ಬಸವೇಶ್ವರನೀಗಮುಗೀಶಭಕ್ತಿಯಂ (ರಾಜಶೇ. ೧-೧೧). [ಸಂ.]

ಶೈಲಜಾಧವ (ನಾ). ಪಾರ್ವತಿಯ ಪತಿ ; ಶಿವ : ಹೃದ್ಗೃಹದಲ್ಲಿ ಶೈಲಜಾಧವನನ ನಿಟ್ಟು ಜಾನಿಪ . . . ತಾಪಸವರ್ಯರೊಪ್ಪಿದರ್ (ರಾಜಶೇ. ೧-೧೩೦). [ಸಂ.]

ಶೈಲಜಾಧಿಪ (ನಾ). = ಶೈಲಜಾಧವ : ದೀಪದ ಕಲಿಯನಿಪ್ಪ ಶಿವೈಕ್ಯಂ . . . ಶೈಲಜಾಧಿಪನೊಬ್ಬನುಂ ಜೀರ್ಣಾಲಯದೊಳಿರೆ ನೋಡಿ ತನ್ನೊಳು ಹೆದಱುತಿಂತೆಂದ (ಬಸವು. ೧೭-೧). [ಸಂ.]

ಶೈಲಜೆ (ನಾ). ಪರ್ವತರಾಜನ ಮಗಳು; ಪಾರ್ವತಿ : ಶೈಲಜಾ ಮುಖಾಬ್ಜ ಗಂಧಲುಬ್ಧ ಚಂಚರೀಕವಿಕ್ಲೇಲಸರ್ವಲೋಕಪಾಲ . . . ರಕ್ಷಿಸನ್ನನೀಶ್ವರ (ಉದ್ಭಟ. ೪-೧೧). [ಸಂ. ಶೈಲಜಾ]

ಶೈಲಪ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟಗಳ ಒಡೆಯ ; ಗಿರಿರಾಜ : ಬಾರನ್ನ ಮಾತಾಮಹಾ ಬಾರ ಸ್ವಾಳ್ಪಳನೆತ್ತುಮೊಲ್ದು ಕರದಂ ಶರ್ವಾಣಿಯಂ ಶೈಲ[ಪಾಠಾಂ. ಳ]ಪಂ (ಗಿರಿಜಾ. ೩-೧೦೫). [ಸಂ.]

ಶೈಲಪತಿ, ಶೈಳಪತಿ (ನಾ). ೧. ಹಿಮಾಲಯ ಪರ್ವತ. ೨. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಪರ್ವತ : ವಿಜಯಾರ್ಧ ಶೈಲಪತಿ ಸವಯಿಸಿ ತಂದೊಳೆಯ ನಿಱಿಸಿದ ಬೆಳ್ಳಿಯ ರಾಳಾವಿಂಡಿಗೆವೊಲಿರ್ಪುವಿದಱ ಮಡಲ್ಗಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೧೦೪). **ಶೈಳಪತಿ** : ೩. ಹಿಮಾಲಯದ ಒಡೆಯ; ಶಿವ : ಶೈಳಪತಿಯುಂ ಶರ್ವಾಣಿಯುಂ ಸ್ನೇಹದಿಂದಿರೆ (ಗಿರಿಜಾ. ೧೦-೬೪). [ಸಂ.]

ಶೈಲಪುತ್ರಿ (ನಾ). = ಶೈಲಜೆ : ಕಟಿಯ ಕತದ ಮದ್ದೇಷಮಂ ತಾಳ್ದಿದಂ ಸಂಗರಮಂ ಕೆಯ್ಕೊಂಡಿವಂಗಿತ್ತಪೆನಿವನೆಳಸಿರ್ದಸ್ತ್ರಮಂ ಶೈಲಪುತ್ರೀ (ಶಬಶಂ. ೪-೭೯). [ಸಂ. ಶೈಲಪುತ್ರೀ]

ಶೈಲರಾಜ (ನಾ). = ಶೈಲಪತಿ ೨ : ಕನಕಕಳಶದ ನೀರ್ಗಳ್ ಸುರಿದುವು ವಿಭುಶಿರದೊಳ್ ಶೈಲರಾಜಮಸ್ತಕದೊಳೆಱಗಿದಬ್ದಜಲಂಬೋಲ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೧೦೩). [ಸಂ.]

ಶೈಲಲಿಪಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಲಿಪಿ : ಗಗನಲಿಪಿ ಧೂಮಲಿಪಿ ಜಲಲಿಪಿ ಪಿಶಾಚಲಿಪಿ ಖಗಲಿಪಿ . . . ಶೈಲಲಿಪಿ, ದೇವಲಿಪಿ ನಂದಿಲಿಪಿ ಈ ಅಗಣಿತ ಲಿಪಿಗಳನೋದಲೆದಿಱಿಯದ ಬಿಜ್ಜಳರಾಯನ ಸಭೆಯೊಳು ಕಳಕಳಗೊಳುತಿದ್ದರು ವಿದ್ವಾಂಸರುಗಳೆಲ್ಲಾ (ಭಾಸ್ಕರ. ೭೭-೬). [ಸಂ.]

ಶೈಲಾಂಗನೆ (ನಾ). = ಶೈಲಜೆ : ಶೈಲಾಂಗನೆಯ ಲೀಲೆಯಲಾಡುವರೆಲ್ಲರು ಕಾಲಬಂಧುಗಳು (ಪೋಲಿಮಾ. ೧೨-೪೩). [ಸಂ. ಶೈಲಾಂಗನಾ]

ಶೈಲಾಟ (ನಾ). ೧. ಪರ್ವತನಿವಾಸಿ. ೨. ಸಿಂಹ. [ಸಂ.]

ಶೈಲಾದಿ (ನಾ). ಶಿವಗಣದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ; ನಂದಿ : ಭೂತಲದಲ್ಲಿ ಮಾನುಷತ್ವಂ ಬಡವುದನಲಾಗಿ ಕುಲಿಶದಿಂ ತಾಡಿಸಿದ ಗಿರಿಯಂತುಟಾದನಾ ಶೈಲಾದಿ ಶಾಪದಿಂದ (ವೀಶೈವ. ೩-೨೦-೧೧). [ಸಂ.]

ಶೈಲಾಲಿ (ನಾ). ೧. ನರ್ತಿಸುವವನು; ನರ್ತಕ. ೨. ನಟ ; ಅಭಿನೇತೃ : "ಶೈಲಾಲೀ, ಶೈಲೂಷಃ, ಕುಶೀಲವಃ . . . ನಟಃ - ಈ ೮ ನಟ್ಟುವಿಗಂ" (ಹಲಾಯು. ೯೭-೬೩೮); ಶಿಲಾಲಿ ಕೃಶಾಶ್ವ ಎಂಬವರು ನಟಸೂತ್ರಕಾರರೆಂದೂ ಅವರ ಅನುಯಾಯಿಗಳಾದ ನಟರಿಗೆ ಶೈಲಾಲಿ ಕೃಶಾಶ್ವಿಗಳೆಂದು ಹೆಸರಾಯಿತೆಂದೂ ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ (ಸಂನಾಟ. ೪೧). [ಸಂ. ಶೈಲಾಲಿನ್]

ಶೈಲಿ (ನಾ). ೧. ಕ್ರಮ ; ಧಾಟಿ : ಹಿರಿಯಣ್ಣನಂ ಚಿರದಿನಂ ಬೆಂಬಿಡದೆಯಿರ್ದ ಲಕ್ಷ್ಮಣದೇವನಸದನಯ್ . . . ನೆರೆಯೇರ್ದ ಮಳೆಗಾಲದ ಮಹಾತರಂಗಿಣಿಯ ಧೀರ ಶೈಲಿಯಲಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೬-೬೪೧). ೨. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಕಾವ್ಯರಚನೆಯಲ್ಲಿಯ ರೀತಿ, — ಮಾರ್ಗ : ನಾಟಕದ ಗದ್ಯವು ಮೊದಮೊದಲು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ, ಸಂಭಾಷಣೆಗೆ ಉಚಿತವಾದ, ಸರಳ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿರುತ್ತದೆ (ಸಂನಾಟ. ೨೧) ; ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ಅವರ ಮಾತುಗಳೇ ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವಂತೆ ರಚನೆಯಾಗಿರಬೇಕು (ಶಿಕ್ಷದ. ೨೬೯). [ಸಂ. ಶೈಲೀ]

ಶೈಲೂಷ (ನಾ). ೧. = ಶೈಲಾಲಿ ೧. ೨. = ಶೈಲಾಲಿ ೨ : "ಶೈಲಾಲೀ, ಶೈಲೂಷಃ . . . ಭರತಃ ನಟಃ - ಈ ೮ ನಟ್ಟುವಿಗಂ" (ಹಲಾಯು. ೯೭-೬೩೮). ೩. ಸೂತ್ರಧಾರ : ಜೀವಂಗಳ್ ಶುಭಾಶುಭಕರ್ಮಶೈಲೂಷಪ್ರೇರಿತಂಗಳಾಗಿ ಚತುಸ್ಸಂಸರಣಂಗಳೊಳ್ . . . ಪರಿಭ್ರಮಿಸಿಗುಂ (ಆದಿಪು. ೧೭-೫೭ ವ); ಜಯಲಕ್ಷ್ಮೀನರ್ತ್ತಕೀನರ್ತ್ತನ ಪರಿಣತ ಸ್ಯ(ಶೈ)ಲೂಷನುರ್ವಿರ್ವೀವಧೂಟೀಪ್ರಿಯ . . . ಚಟ್ಟಯದೇವಂ (ಎಕ. XIII. ೩೦೨-೭; 1125). ೪. ಮೋಸಗಾರ ; ವಂಚಕ. ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಬಿಲ್ವ : "ಬಿಲ್ವಃ, ಶಾಂಡಿಲ್ಯಃ, ಶೈಲೂಷಃ, ಮಾಲೂರಃ, ಶ್ರೀಫಲಃ — ೫ ಬೆಲ್ಲವತ್ತದ ಮರ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೯೯). [ಸಂ.]

ಶೈಲೇಂದ್ರ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು; ಹಿಮಾಚಲ : ನೋಡಿಮಮಗೀ ಶೈಲೇ[ಪಾಠಾಂ. ಳೇ]ಂದ್ರಮೆಂದೆಂದು ತೋಱಿದನಾ ತನ್ನೊಡವರ್ಪ ಭೂಪನಿಕರಕ್ಕುತ್ತುಂಗ ಹೈಮಾದ್ರಿಯಂ (ಆದಿಪು. ೧೩-೭೯). [ಸಂ.]

ಶೈಲೇಯ, ಶೈಳೇಯ (ಗು). ೧. ಕಲ್ಲುಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ. ೨. ಗಡುಸಾದ; ಕಠಿಣವಾದ. (ನಾ). ೩. ತೇವವಾಗಿರುವ ಕಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಬೆಳೆಯುವ ಸಸ್ಯ ; ಪಾಚಿ ; ಕಲ್ಲುಹೂವು : "ಕಾಲಾನುಸಾರ್ಯಂ, ವೃದ್ಧಂ . . . ಶೈಲೇಯಂ — ೫ ಕಲ್ಲುಹುವ್ವಿನ ಪೆಸರು, ಶಿಲಾಪುಷ್ಪ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೪೦). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧ ದ್ರವ್ಯ ; ಸಾಂಬ್ರಾಣಿ. ೫. ಸಿಂಹ. ೬. ದುಂಬಿ. **ಶೈಳೇಯ** : ೭. ಶಿಲಾಜಿತುವೆಂಬ ಖನಿಜದಿಂದ ಕೂಡಿದ : ಘನಸಮಯದೊಳಿರ್ದು ಶಿಲಾಸನದೊಳ್ ಶೈಳೇಯ ಸುರಭಿತಳದೊಳ್ . . . ಶಿಖಿ ನರ್ತನಮಂ ನೀಂ ನೋಡ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೧೩೧). [ಸಂ.]

ಶೈವ (ಗು). ೧. ಶಿವನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ . (ನಾ). ೨. ಶಿವನ ಆರಾಧನೆಯನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಆಗಮ; ಶಿವಾಗಮ : ಮಹತ್ವದ ಸಮಯಾದಿ ಶೈವಂಗಳೆಂಬುವೆಲ್ಲಾ ಶರಣೆನ್ನುತ್ತಿದ್ದುವು (ಬಸವ. ೮೧೭); ಆಗಮಗಳು — ಶೈವ, ವೈಖಾನಸ, ಪಾಂಚರಾತ್ರಾಗಮಗಳೆಂದು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಮೂರಾಗಿವೆ (ಭಾರದ. ೩೨). ೩. ಶಿವನ ಆರಾಧನೆಯನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಮತ; ಶೈವಮತ. ೪. ಶಿವನ ಆರಾಧಕ ; ಶೈವ ಮತಾವಲಂಬಿ : "ಶರಣನೆನೆ ಶೈವನೆನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೭೫-೨೨); ಭೂವಳಯದೊಳಗೆಮ್ಮುವಱಿಯದ ಶೈವನಾವನು ಇಲ್ಲ (ಬಸವು. ೨೫-೫); ಶೈವರುಗಳಿಗೆ ಪರಶಿವನಿಳಯತತ್ತ್ವಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವದು (ಗಗತಾ. ೮-೭೭); ಶಿವನನ್ನೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮ ಸ್ವರೂಪವೆಂದು ತಿಳಿದು ಆರಾಧಿಸುವವರು ಶೈವರು (ಭಾರದ. ೨೦೭). ೫. [ನಾಟ್ಯ] ಇಪ್ಪತ್ತುಮೂರು ದೇಶೀಯಸ್ಥಾನಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; IP "ಎಡಗಾಲನ್ನು ಸಮನಾಗಿರಿಸಿ ಬಲಗಾಲನ್ನು ಕುಂಚಿತಮಾಡಿ ಎತ್ತಿ ಎಡಮೊಳ ಕಾಲ ಹತ್ತಿರ ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವುದು" (ಶಾಸ್ತ್ರಂ. ೩೩೧ ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ಶೈವ- ಎಡಗಾಲ್ ಸಮಪದಮಂ ಕೇಳ್ ಪಡೆದಿರಲಾ ಜಾನುವಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣಪಾದಂ ಬಿಡದಡ್ಡವಾಗಿ ಕುಂಚಿತಮೊಡರ್ಚುತೆತ್ತಿರ್ದೊಡಾಯ್ತು ಶೈವಸ್ಥಾನಂ (ಶಾಸ್ತ್ರಂ. ೭-೪೭). [ಸಂ.]

ಶೈವದೀಕ್ಷೆ (ನಾ). ಶೈವಮತದ ವ್ರತಗಳನ್ನು ವಿಧಿವತ್ತಾದ ಸಂಸ್ಕಾರದಿಂದ ಕೈಗೊಳ್ಳುವಿಕೆ : ಮಂಗಳಪ್ರದ ಶೈವದೀಕ್ಷಾಲಿಂಗಿತನನಂತ್ಯಜನೆನುತ್ತವೆ ಹೇಂಗೆ ನುಡಿಯಲುಬಹುದು (ಬಸವು. ೫೭-೭೭). [ಸಂ. ಶೈವದೀಕ್ಷಾ]

ಶೈವಪುರಾಣ (ನಾ). ಹದಿನೆಂಟು ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಬ್ರಹ್ಮಪುರಾಣ ಪದ್ಮಪುರಾಣ ವೈಷ್ಣವಪುರಾಣ ಶೈವಪುರಾಣ . . . ಹದಿನೆಂಟು ಮೂಲಪುರಾಣಂಗಳವು (ವಿವೇಕ. ೮). [ಸಂ.]

ಶೈವಮತ (ನಾ). ಶಿವನ ಶ್ರೇಷ್ಠತೆಯನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಪಂಥ, – ಪಂಗಡ: ಶಿವಪಾರಮ್ಯವನ್ನು ಮುಖ್ಯವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ತತ್ತ್ವವಿಚಾರವನ್ನು ಮಾಡುವ ಸಂಪ್ರದಾಯಕ್ಕೆ ಶೈವಮತವೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿದ (ಭಾರದ. ೨೨೦). [ಸಂ.]

ಶೈವಲ, ಶೈವಳ (ನಾ). ನೀರಿನ ಮೇಲೆ ಬೆಳೆಯುವ ಪಾಚಿ; ಹಾವಸೆ : ತಮಾಲ ನೀಲ ಭಾಸುರತರರೋಮರಾಜಿ ನವಶೈವಲದೊಳ್ಪಡದಾಡಿ ತನ್ನುಬಿಂಬುರುಹ ರಸಪ್ರವಾಹದ ಮುಳುಂಗಿದುವಕ್ಕೆರಥಾಸಂಗಳಾತನಾ (ರಾಜಶೇ. ೭-೬೩). **ಶೈವಳ** : "ಶೈವಾಳಂ, ಶೈವಲಂ, ಜಳಶೂಕಂ, ನೀಲಿಕಾ - ಈ ೪ ಪಾವಸ" (ಪರಾಯು. ೧೧೬-೭೧). [ಸಂ.]

ಶೈವಲಿನಿ, ಶೈವಳಿನಿ (ನಾ). ನದಿ; ಹೊಳೆ : ಕುಲದ ನಗಳ್ಕೆಯುಮಂ ನೀಂ ಕಲುಷಿತಮು ಮಾಡಲನ್ನುಮಂ ಕೆಡವಲ್ಕೆಳೆಸುವ ಕೂಲಂಕಷ ಶೈವಲಿನಿಯವೋಲ್ ತಿಳಿದ ಜಲಮುಮಂ ತಟಜಮುಮಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬೯-೧೨೧). **ಶೈವಳಿನಿ** : "ಸಿಂಧುಃ . . . ಶೈವಳಿನೀ, ಸರಸ್ವತೀ, . . . ರೋಧೋವಕ್ರಾ - ಈ ೨೧ ತೊರೆ" (ಪಲಾಯು. ೧೧೦-೪೩). [ಸಂ. ಶೈವಲಿನೀ]

ಶೈವಶಮಿ (ನಾ). ಶೈವಮುನಿ, – ತಪಸ್ವಿ : ಯುದ್ಧವಿಧಿಯೊಳ್ಸನ್ನಿತ್ತು ನಾಯುಂಣದೋಡಿನಲುಂಡಿರ್ದ್ದವನತ್ತ ಶೈವಶಮಿಪೊಲ್ಲಾವಂತದಾವೋದರಂ (ಎಕ. II, ೨೪೦-೨೭; ಕ್ರಿ. 1175). [ಸಂ. ಶೈವಶಮಿನ್]

ಶೈವಶೃಂಗಾರ (ನಾ). ಶೈವಮತಸ್ಥನಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಅಲಂಕಾರ, – ವೇಷ ಭೂಷಣ: ಆಗಮಸ್ನಾನದೊಳಿಟ್ಟ ವಿಭೂತಿಯ ತೊಟ್ಟ ರುದ್ರಾಕ್ಷಿಯ . . . ಶಾಂತಿಮುಖದ ಶೈವಶೃಂಗಾರಂ ಸರ್ವಾಂಗದೊಳ್ ಬಳೆಯ (ಸಂದರ. ೧೩. ೧೦೩). [ಸಂ.]

ಶೈವಸಂಪನ್ನ (ನಾ). ಶಿವಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಪರಿಪೂರ್ಣನಾದವನು ; ಶರಣ : ಪರಮಾರ್ಥದ ತಿರುಳ ಪುಣ್ಯದಂತಿರ್ದ ಸೌಂದರನಂ ನೋಡಿ . . . ಎಲ್ಲರುಂ ಶೈವಸಂಪನ್ನರಾಗಿ ಪುಳಕದ ಪುಂಜವಾಗಿ . . . ನುಡಿಯಲಳಿಯದ ನೋಡುತ್ತಮಿರ (ಸಂದರ. ೮-೪೦). [ಸಂ.]

ಶೈವಸಿದ್ಧಾಂತ (ನಾ). ಶೈವಧರ್ಮದ ಒಂದು ಪಂಥ, – ಸಂಪ್ರದಾಯ : ಪಾಶುಪತ, ಕಾಳಾಮುಖ, ಲಕುಲೀಶ, ಮಾಹೇಶ್ವರ, ಶೈವಸಿದ್ಧಾಂತ, ವೀರಶೈವ — ಇವೇ ಮೊದಲಾದವು ಶಿವಭಕ್ತಿ ಪಂಥದ ಮುಖ್ಯ ಪ್ರಭೇದಗಳು (ಭಾರದ. ೩೦೭). [ಸಂ.]

ಶೈವಸ್ತವ (ನಾ). ಶಿವನ ಕೀರ್ತನೆ ; ಶಿವಸ್ತುತಿ : ಅಮಲಶೈವಸ್ತವವ ಹೇಳುತು ನಮಿಸಿದನು ಬಲವಂದು (ಹರ್ಮ್ಯಾಳಿ. ೬-೪೪). [ಸಂ.]

ಶೈವಳ 'ಶೈವಲ' ನೋ.

ಶೈವಳಿನಿ 'ಶೈವಲಿನಿ' ನೋ.

ಶೈವಾಗಮ (ನಾ). ಶಿವನ ಆರಾಧನೆಯನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಆಗಮ; ಶೈವಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ : ಶೈವಾಗಮಾರ್ಥವಿದನಾ ಷಡಂಗಂ ಸಹಿತ ಪಾವನ ಮಹಾ ವೇದವಂ ಪಠಿಸಿದಾತನಲ ಕೋವಿದೆಯ ಕೇಳು (ವೀಶ್ವಪು. ೭-೪೦೩); ಶಿವೋಪಾಸನೆಗೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಶೈವಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದೇ ಶೈವಾಗಮದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ (ಭಾರದ. ೭೫). [ಸಂ.]

ಶೈವಾಲ, ಶೈವಾಳ (ನಾ). = ಶೈವಲ : ಆಗಳಾಕೆಗಳ ಪಸುರ್ಪಸವಸಿಯ ಬಾಸ ಲಾವಣ್ಯನದಿಯ ಶೈವಾಲಲತೆಯ ಲಾಸ್ಯಮನಪಹಾಸ್ಯಂಗೆಯ್ಯೆಯುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೧೩೩ ವ). **ಶೈವಾಳ** : ಶೈವಾಳಜಾಳವಲ್ಲರಿ ಪೀವರಕುಚಕೋಕಮಿಥುನ ಮೊಲದೊಂದೊಂದರ್ಕೀವಲ್ಲಿ ಜಗುಳ್ದುದೆನೆ ರೋಮಾವಳಿ ರಂಜಿಸಿದುದಾ ಸರೋಜಾನನೆಯಾ (ಲೀಲಾವ. ೩-೩೨); ಕರಿಮಕರನಕ್ರಶೈವಾಳವಿದ್ರುಮ . . . ವ್ಯಾಳಕೋಲಾಹಳಧ್ವಾನವೆರಸಿ ಜಲನಿಧಿ ಮೆಚೆದುದು (ಪಚಳಾ. ೧-೩೩). [ಸಂ.]

ಶೈವಾಳ 'ಶೈವಾಲ' ನೋ.

ಶೈವಾಳಂಬೊರೆ (ಕ್ರಿ). ಪಾಚಿ ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳು, – ಮೆತ್ತಿಕೊಳ್ಳು : ಮರಕತಮಣಿ ಕುಂಡಳರಶ್ಮಿರೇಖೆಯಿಂ ಗಂಡಮಂಡಳಂ ಶೈವಾಳಂಬೊರದ ಕನಕಾಬ್ಜದಳದಂತಿರ ಕಣ್ಗೆಸದು ನರೇಂದ್ರಚೂಡಾರತ್ನಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೮-೧೨೩). [ಶೈವಾಳ (= ಶೈವಾಲ) + ಪೊರ್]

ಶೈಶವ (ನಾ). ೧. ಎಳಮೆ ; ಶಿಶುತನ : ಪಾಡಿವದ ಚಂದ್ರಮನಂತೆ ಚಂದ್ರಾಪೀಡಂ ಪ್ರತಿದಿನಂ ಪ್ರವೃದ್ಧಮಾನನಾಗೆ... ಶೈಶವಮಂ ಪತ್ತುವಿಡುವುದಂ ಕ್ರೀಡಾವ್ಯಸನಮಗಲ್ವಂತು . . . ವಿದ್ಯಾನಿಕೇತನಮಂ ಮಾಡಿಸಿ (ಕಾದಂಬ. ೪೩೩); ಶೈಶವವಂ ಸ್ಮಿತಬಂಧು ಕುಶೇಶಯನಿನನಂತಿರಿಂತು ಕಳೆದುರುತೇಜೋರಾಶಿ ವಿರಾಜಿಸಿದಂ . . . ತೀರ್ಥಕರಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೫-೩). ೨. ಶಿಶು; ಹಸುಳೆ : ಐಸಲೇ ಮುನಿನಾಥ ರಾಮನದ್ಯಸರವನತ್ತುಂಬ ಪರೆಯದ ಶೈಶವನ ಕೈಯಿಂದ ಸಲಹಿಸಿಕೊಂಬುದೇ ಯಜನ (ತೊರರಾ. ೧-೯-೨೯). [ಸಂ.]

ಶೈಶವಕೇಳಿ (ನಾ). ಮಕ್ಕಳಾಟ ; ಬಾಲಲೀಲೆ : ಶೈಶವಕೇಳಿ ಮನಕ್ಕಮೃತಾಶನ ಸೇವನಪ್ರೀತಿಯ ಸುಖಮುಂ ಶಿಶುಗುರ್ವೀಶಂ ಮಾಡಿದನನ್ನಪ್ರಾಶನ ಚೌಲೋಪನಯನ ವಿಧಿಯುಂ ಕ್ರಮದಿಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೭-೬೩). [ಸಂ. ಶೈಶವಕೇಲಿ]

ಶೈಶವಭಾವ (ನಾ). = ಶೈಶವ ೧ : ತೃತೀಯ ಭಾಗಿನೇಯಂ ಮುನ್ನಮುಳ್ಳ ಭಾಗಾಂಶಮೆಲ್ಲಮಂ ತ್ಯಾಗಭೋಗೋಪಭೋಗಾದಿ ವ್ಯಸನಕ್ಕಸದ್ವ್ಯಯಂ ಮಾಡಿ ಕಿಡಿಪಿಯುಂ ಶೈಶವಭಾವದಿಂ ತಾಳ್ದಿನ್ನಗಂ ಸುವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಭಾಗ್ಯಮುಂ . . . ಕಂಡು (ಸುಕುಮಾ. ೨-೩೨ ವ). [ಸಂ.]

ಶೈಶಿರ (ಗು). ೧. ಶಿಶಿರಋತುವಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ಚಳಿಗಾಲದ : ಒಂದಾದ ಮೇಲೊಂದು ನಿರ್ವಾಣಪೂಂದಲಾ ತ್ಕಲಾರ್ಚತತಿ, ಮಂಜುಮಂಜಾಗಿ ತೋರ್ದಡಂ ಕೈಗಣ್ಣದೋಲಾಯ್ತು ಶೈಶಿರಜ್ಯೋತ್ಸ್ನ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೪೯-೧೦೭). (ನಾ). ೨. ಚಳಿಗಾಲ; ಮಾಗಿಕಾಲ ; ಶಿಶಿರ : ಐಕಲಿಂದೆ ಹೇಮಂತ ಶೈಶಿರದ ಮಾಗಿ ಮಡಲಿಡೆ ತರಣ ಸೋಮನಂತಿರ . . . ಕುಗ್ಗಿದುವು ಕೋಗಿಲೆಯ ಕಂಠಕಲರವಗಳು (ಚೈಮಿಭಾ. ೨೮-೧). [ಸಂ.]

ಶೈಳ 'ಶೈಲ' ನೋ.

ಶೈಳಪತಿ 'ಶೈಲಪತಿ' ನೋ.

ಶೈಳಾಕ್ಷರ (ನಾ). ಕಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಕೊರೆದ ಲಿಪಿ ; ಶಿಲಾಲಿಪಿ : ಮುನೀಂದ್ರರಂ ಕವಿಲೆಯಂ ವೇದಾಢ್ಯರಂ ಕೊಂದೊಂದುಯ(ಳ)ಶಂ XX ಮಿಡದ ಸಾಜೆದವೀ ಶೈಳಾಕ್ಷರ ಛ್ರಾಜಿಗಳ್ (ಸೌಇಇ. VIII, ೩೭೬-೧೯; 1074); ವಾರಣಾಶಿಯೊಳೆಳ್ಕೋಟಿ ಮುನೀಂದ್ರರಂ ಕವಿಲೆಯಂ ವೇದಾಢ್ಯರಂ ಕೊಂದುದೊಂದಯಸಂ ಸಾರ್ದ್ದಪುದೆಂದು ಸಾಜೆದಪುದೀ ಶೈಳಾಕ್ಷರಂ ಧಾತ್ರಿಯೊಳ್ (ಕಾಇ. ೯೫-೩೩. 1124). 'ಶಿಲಾಕ್ಷರ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಶೈಲಾಕ್ಷರ]

ಶೈಳೇಯ 'ಶೈಲೇಯ' ನೋ.

ಶೈಳೋದಕ (ನಾ). ಪರ್ವತದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಶೀತಲವಾದ ನೀರು : ಬಿಡದೇ ದುರ್ವಾರೋಹವುಂ ನಿರ್ವೃತಿಗೆಳಸದೆಲೇ ದೇಹಸಂಬಂಧದಿಂದಂ ಜಡನಾದಂ ದೇಹಿ ಶೈಳೋದಕವನೆಳಸಿ ಕಲ್ಲಪ್ಪನೊಲ್ಲಾಕ್ಷಮಲ್ಲಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೩-೯೮). [ಸಂ. ಶೈಲೋದಕ]

ಶೊಂಟಿ 'ಶುಂಟಿ' ನೋ.

ಶೊಂಟಿಕೊಂಬು (ನಾ). ೧. ಶುಂಠಿಯ ಬೇರು : ಶೊಂಟಿಕೊಂಬು, ಜೀರಿಗೆ, ಮೆಣಸು ಹಾಕಿ ಕಷಾಯಮಾಡುತ್ತಾರ (ರೂಢಿ). ೨. (ಆಲಂ) ದಡ್ಡ; ತಿಳಿಗೇಡಿ : ಆ ಸಾವುಕಾರ ಸಂಕನ ಮಗ ಶುದ್ಧ ಶೊಂಟಿಕೊಂಬು (ಜೀಮು. ೧೩೧). [ಶೊಂಟಿ (< ಶುಂಟಿ) + ಕೊಂಬು]

ಶೊತ್ತ್ರಿಯ (ನಾ). ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ; ವೈದಿಕ ; ಶ್ರೋತ್ರಿಯ : ಯಜ್ಞೋನ್ನತಸೂತ್ರಮೊಪ್ಪಲುಜ್ವಲೋತ್ತಮಶೋಭಿವರಲ್ಲಿ ಶೊತ್ತ್ರಿಯರ್ (ಉದ್ಭಟ. ೪-೩೩). [< ಸಂ. ಶ್ರೋತ್ರಿಯ]

ಶೊತ್ರ 'ಸೂತ್ರ' ನೋ.

ಶೋಕ (ನಾ). ೧. ಅಳಲು ; ದುಃಖ : ಕೊಂತಿಯುಂ ಕರ್ಣನ ಶೋಕದೊಳ್ ಧರ್ಮಪುತ್ರನಂ ಬೀಟ್ಕೊಂಡವರೊಡನೆ ತಪಶ್ಚರಣಪರಾಯಣೆಯಾದಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೪-೧೦೬); ತನ್ನ ಕಾಣಲೊಡನಿರ್ಮಿಡಿಸಿದ ಶೋಕದಾವಾನಲನೆರ್ದೆಯೊಳ್ ಪೊಟ್ಟರದ ಕರ್ಬಿನಂತಳುರ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೯೪ ವ) ; ಶೋಕಂ ಮಿಗೆ ಫಣರಾಜಪತಾಕಂ ವಿಗಳಿತವಿವೇಕನವಿರಳಬಾಷ್ಪೋದ್ರೇಕಂ . . . ಮೂರ್ಛೆಗೆ ಸಂದಂ (ಗದಾಯು. ೩-೭೭). ೨. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಕರುಣರಸದ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವ: ರತಿ ಪರಿಹಾಸಂ ಶೋಕೋದ್ಧತ ಮುತ್ಸಾಹಂ ಭಯಂ ಪ್ರಕೋಪಂ ವಿಜುಗುಪ್ಸತೆ ವಿಸ್ಮಯಾಶಯತ್ವಂ ಪ್ರತಿನಿಯತ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವಮುವು ತಾಮಕ್ಕುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೪೯). [ಸಂ.]

ಶೋಕಗೀತೆ (ನಾ). ವಿಯೋಗದ ಶೋಕವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವ ಗೀತೆ : ವ್ಯಯಕ್ತಿಕ ಕವಿತೆಯ ಅತ್ಯಂತಮುಖ್ಯವಿಭಾಗಗಳಲ್ಲೊಂದಾದ ಶೋಕಗೀತೆ(Elegy)ಗೆ ಬರುತ್ತೇವೆ (ಸಾಹಿಪ್ರ. ೯೮). [ಸಂ. ಶೋಕಗೀತ]

ಶೋಕಗ್ರಹಣಿ (ನಾ). ಗ್ರಹಣಿರೋಗದ ಒಂದು ಭೇದ : ಬಳುಗಾರ, ಕಾಂತಭಸ್ಮ, ಲೋಹಭಸ್ಮ, ಅಭ್ರಕಭಸ್ಮ ಇವು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಗ ೫ ತೂಕ . . . ಸೇವಿಸಲು ವಾತಗ್ರಹಣಿ, ಪಿತ್ತಗ್ರಹಣಿ, ಶ್ಲೇಷ್ಮಗ್ರಹಣಿ, ಭಯಗ್ರಹಣಿ, ಶೋಕಗ್ರಹಣಿ . . . ಮುಂತಾದ ಸಕಲರೋಗಗಳೂ ಗುಣಮಕ್ಕುಂ (ಚಿಕಿತ್ಸ. ೩೯೦). [ಸಂ. ಶೋಕಗ್ರಹಣೀ]

ಶೋಕಬಾಷ್ಪ (ನಾ). ದುಃಖದಿಂದ ಸುರಿಯುವ ಕಂಬನಿ : ಸೂಟ್ಟೂಟೋಳ್ ಪರ್ಚಿ ಬಂದೊರ್ದುಗುವ ಶೋಕಬಾಷ್ಪಂಗಳುಮನಾನಂದಾಶ್ರುಜಲಂಗಳುಮಂ ತೊಳೆದು (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೧೦೪ ವ). [ಸಂ.]

ಶೋಕರಸ (ನಾ). =ಶೋಕ ೨ : ಮುನ್ನಾದ ಶೋಕರಸಮೆಲ್ಲಂ ಪೋಗಿ ನಿರ್ವೇಗ ರಸಂ ಪುಟ್ಟಿ ಸಿದ್ಧರಸಂ ಮುಟ್ಟಿದ ಲೋಹದಂತೆ ಶುದ್ಧಾಂತರಂಗನಾಗಿ (ಆದಿಪು. ೩-೫೬ ವ). [ಸಂ.]

ಶೋಕವರಾಳಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಶೋಕವರಾಳಿ ವಸಂತ ವರಾಳಿ . . . ನಾಗವರಾಳಿಯೆಂಬ ವರಾಳಿಸಪ್ತಕವೇ ಶುದ್ಧವರಾಳಿಗೆ ಮಿಶ್ರರಾಗಂಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೫೩). [ಸಂ. ಶೋಕವರಾಲೀ]

ಶೋಕಾಂಧ (ನಾ). ದುಃಖದಿಂದ ಕುರುಡಾದವನು, – ಕಂಗೆಟ್ಟವನು : ಶೋಕಾಂಧಂ ಕರ್ಣವಿರಹಿತನಪ್ಪುದಱಿಂ ಸಂಕ್ರಂದನನಂದನಂಗೆ ಮುಳಿದು ತರಣಿಯ ತನಯನ ನೆನೆದು (ಗದಾಯು. ೫-೩೬ ವ). [ಸಂ.]

ಶೋಕಾಕುಲ (ನಾ). ದುಃಖದಿಂದ ಕೊರಗುವವನು, – ಕಳವಳಪಡುವವನು : ಈಶ್ವರ ವಿರಹದ ಶೋಕಾಕುಲಂ ವಿಶೇಷಾಪ್ತಜನಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೩೧). [ಸಂ.]

ಶೋಕಾಕುಲಿತೆ (ನಾ). ದುಃಖದಿಂದ ಚಿಂತೆಗೊಳಗಾದವಳು: ದಂತದ ಕೃತ್ರಿಮದ ಶಿರವ ಧರಣಿಸುತೆ ದಿಟವೆಂದು ಬಗೆದಳು ಓರಿದು ಶೋಕಾಕುಲಿತೆಯಾದಳು (ಕೌಶಿರಾ. ೧೭-೫೭). [ಸಂ. ಶೋಕಾಕುಲಿತಾ]

ಶೋಕಾಕುಲೆ (ನಾ). = ಶೋಕಾಕುಲಿತೆ : ಶೋಕಾಕುಲೆಯಾದ ಶಕುಂತಳೆ ನಮ್ಮ ಸಂಗಡ ಬರುವಳು (ಶಾಕುಂತ. ೭೨-೧೧). [ಸಂ. ಶೋಕಾಕುಲಾ]

ಶೋಕಾರ್ತ (ನಾ). ದುಃಖದಿಂದ ನರಳುವವನು ; ದುಃಖಿತ : ಘೋರತರ ಗಹನಕೊರ್ವಳೆ ಬಂದೆಯೆಂತಕಟ ಭೀರು ಹೇಳಾ ಬೆದಱಬೇಡ ವಾಲ್ಮೀಕಿ ನಾಂ ಭೂರಿಶೋಕಾರ್ತರಾಗಿರ್ದರಂ ಕಂಡು ಸುಮ್ಮನೆ ಪೋಪವನಲ್ಲ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೯-೩೯). [ಸಂ.]

ಶೋಕಾಶ್ರುಗಱೆ (ಕ್ರಿ). ಕಂಬನಿ ಸುರಿಸು ; ಅಳು : ನೀನಿಲ್ಲಿಗೇಕೆದ್ದು ಬಂದನ್ನ ಕಂದ ಈಕಡು ಬರವೇನು ಕಾರಣ ಹೇಳೆಂದು ಶೋಕಾಶ್ರುಗಱೆದಳಕ್ಕಿಯಲಿ (ಮೋಹತ. ೨೭-೩೩). [ಶೋಕಾಶ್ರು + ಕಱೆ]

ಶೋಕಿ 'ಶೋಕು' ನೋ.

ಶೋಕಿಗ (ನಾ). ದುಃಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವವನು; ದುಃಖಿತ : ವ್ಯಾಕುಲಿತ ವಿಪ್ರರ ವಿಸತಿಯ . . . ದಾಯಭಾಗಿಗಳ ಶೋಕಿಗರ . . . ಸರ್ವಿಕಮತ್ಸರದೊಳಗೆ ಬದುಕುವನಾವ ಪೇಳೆಂದ (ಕುಮಾ.ಆ. ೮-೫೧). [ಶೋಕ + – ಇಗ]

ಶೋಕಿಗಾರ (ನಾ). ಥಳುಕುಮಾಡುವವನು; ವಿಲಾಸಪ್ರಿಯ : ನನ್ನ ಸ್ನೇಹಿತ ಸೀತಾಪತಿ . . . ಬಹಳ ಶೋಕಿಗಾರ (ಚಿಕ್ಕ. ೧೭).

[ಶೋಕಿ (< ಶೋಕು) + – ಗಾರ (< – ಕಾಱ)]

ಶೋಕಿತೆ (ನಾ). ದುಃಖಹೊಂದಿದವಳು ; ದುಃಖಿತೆ : ಸಾಕು ಮೂಪರು ಸುತರು ತನಗೆಂದೀಕೆ ಮಾದ್ರಿದೇವಿಗಗ್ಗದ ಶೋಕಿತೆಗೆ ಮಂತ್ರೋಪದೇಶವಿಧಾನವನು ಕಲಿಸಿ ನಾಕನಿಲಯರ ಪೊಲಿಸೆನಲು (ಕುಮಾ.ಆ. ೪-೨೫). [ಸಂ. ಶೋಕಿತಾ]

ಶೋಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ದುಃಖಪಡು; ವ್ಯಥೆಗೊಳ್ಳು : ನೀನ ಗಳ ಶೋಕಾಕ್ರಾಂತೆಯುಮಾಗೆ ಶೋಕಿಸಲ್ವಂತಯಿಸುವರಾರಂಧನೃಪತಿಯಂ ನೃಪತಿಯುಮಂ (ಗದಾಯು. ೪-೪); ಹಾಡಲಱಿಯೆವು ಶೋಕಿಸುತ ಕೊಂಡಾಡಲಱಿಯೆವು ಬಣ್ಣಿಸುತ ಕೈಗೂಡಿ ಕೈವಿಡಿ ಗೊಡಲಱಿಯೆವಾವಲ್ಲಿಗೈತಂದು (ಬಸವ. ೩೬-೧೮) ; ಇಂತು ನೀನೇಕೆ ಶೋಕಿಪೆ (ವರ್ಧಮಾ. ೮-೩೮). [ಶೋಕ + – ಇಸು]

ಶೋಕು, ಶೋಕಿ, ಷೋಕಿ, ಷೋಕು (ನಾ). ೧. ವಿಲಾಸ ; ಚೈನಿ : ಕಲಿಯುವುದಕ್ಕೆ ಬಂದವರು ಶೋಕುಮಾಡಿ ತಿರುಗಿದರ ಸಾಲದು (ಕ್ಯಾಗಮ. ೧೮೪). **ಶೋಕಿ** : ೧. ಯುವಕರು ಬೀಡಿ ಸಿಗರೇಟು ಸೇದಿಕೊಂಡು ಶೋಕಿಯಾಡುತ್ತ . . . ಬಂದರು (ನೀಚ್ಚಕ. ೭೫). ೨. ಡೌಲು ; ಆಡಂಬರ ; ಥಳುಕು : ಬರಿಯ ಶೋಕಿಗಾಗಿ, ವಿಲಾಸಕ್ಕಾಗಿ ಮೋಹಕ್ಕೆ ಬಲಿಬಿದ್ದು ಜನರು ಅನ್ಯರ ಆಚರಣೆ, ಸಂಸ್ಕಾರಗಳನ್ನು ಅನುಕರಿಸುವುದುಂಟು (ಯಕ್ಷ.ಬ.೩). ೩. ಅಭಿರುಚಿ : ಬೇರೆ ಬೇರೆ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ . . . ಯಾವ ಜಾತಿಯ ಮಟ್ಟಿನ ಇಲ್ಲವೆ ಬೂಟ್ಸಿನ ಶೋಕಿ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದವೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯುವರು (ಬಾಳಪ್ರ. ೧. ೪೭೦). **ಷೋಕಿ** : ೧. ಯೌವನದಲ್ಲಿ ಬಹುಷೋಕಿಯಿಂದ ಕಾಲ ಕಳೆದನು (ಉರ್ದುಪಾ. ೧೦೩). ೨. ಮೋಟು ಪಂಚೆ ವಿನಾ ಬತ್ತಲೆಯಾಗಿದ್ದ ಮರಾಟಿಯವನ ಮುಂದೆ ಹೊಲೆಯನು ಕೊಳೆ ಸರ್ವವ್ಯಾಪ್ತಿಯಾಗಿದ್ದರೂ, ಷೋಕಿಯಾಗಿದ್ದನು (ಮಲಮ. ೨). ೩. ಏನಾದರೂ ಅವನಿಗೆ ಬೈಸಿಕಲ್ಲು ಸವಾರಿಯ ಷೋಕಿ, ಕುದುರೆಸವಾರಿಯ ಷೋಕಿಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಅಮರಿಬಿಟ್ಟಿತ್ತು (ಮಲಮ. ೩೩); ನನಗೆ ಪಗಡೇಲಿ ಬಹು ಷೋಕಿ (ಮಲ್ಲಿ. ೨೧). **ಷೋಕು** : ೧. ಕೃಷ್ಣಭಟ್ಟರು ಷೋಕಿನಲ್ಲಿ ಮುಂದಾಗಿ ಓದಿನಲ್ಲಿ ಹಿಂದಾಗಿ ಒಂದೊಂದೇ ಕ್ಲಾಸುಗಳಲ್ಲಿ ಚನ್ನಾಗಿ ಸರ್ವಿಸುಮಾಡುತ್ತಾ ಇಂಗ್ಲಿಷು ಕಲಿಯತೊಡಗಿದರು (ಧ್ರಾಂತಿಸು. ೭). ೪. ಅಚ್ಚು ಕಟ್ಟು ; ಒಪ್ಪ : ದುಃಖ ದುಃಖ ಅಂತಾನ ಅದೇನು ಷೋಕಾಗಿ ಬಾಣಂತನ ಮಾಡಿಸಿಕೊಂಡಳು ಅಂತೀರಿ (ಬಾಹಿಮ. ೧೪). [<– ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಶೌಕ್]

ಶೋಕೋದ್ರೇಕ (ನಾ). ೧. ದುಃಖದ ಆಧಿಕ್ಯ ; ದುಃಖಾತಿರೇಕ : ನಿನಗಿನಿತು ದೇವಿ ಬಗೆಪೊಡಯುಕ್ತಂ ಹೃದಯಶರೀರೇಂದ್ರಿಯಶೋಷದಾಯಕಂ ತಾನೆನಿಪ್ಪ ಶೋಕೋದ್ರೇಕಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೩-೬೪); ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರಂಗೆ ಮಕ್ಕಳ ಮೇಲ ನೆನಹಾಯ್ತಧಿಕ ಶೋಕೋದ್ರೇಕ ಪಲ್ಲವಿಸೆ (ಕುಮಾ.ಆ. ೧-೫೪). ೨. ಶೋಕದಿಂದ ಉದ್ರಿಕ್ತನಾದವನು; ಶೋಕಭರಿತನಾದವನು : ಬಿಟ್ಟೆಳಂದಜಿತಸೇನ ನೃಪಾಲಪದಾಬ್ಜ ಮೂಲದೊಳ್ ಅದಂ ಕಾಣಲೊಡಂ ದ್ವಿಗುಣೀಭೂತಶೋಕೋದ್ರೇಕನಾಗಿ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೧೧ ವ). [ಸಂ.]

ಶೋಚನೀಯ (ಗು). ೧. ದುಃಖಪಡಬೇಕಾದ. (ನಾ). ೨. ದುಃಖಪಡಬೇಕಾದುದು : ಅವನ ಪರಶುರಾಮಚರಿತವೂ . . . ಅವುಗಳಿಂದಲೇ ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ವೆಂದು ಖಚಿತವಿರುವ ಪದ್ಯಗಳಾದರೂ ದೊರೆಕಿಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಶೋಚನೀಯವೇ (ಮೂರುಉ. ೨). [ಸಂ.]

ಶೋಚನೀಯಸ್ಥಿತಿ (ನಾ). ದುಃಖಪಡಬೇಕಾದ ಸ್ಥಿತಿ ; ಸಂಕಟಕರವಾದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ : ರಾಮನಂ ಗಂಗೆಯೆಡೆ ಬೀಳ್ಕೊಂಡು ಬಂದಾ ಸುಮಂತ್ರನಾ ಕಂಡನೀ ಶೋಚನೀಯಸ್ಥಿತಿಯ ರಾಜೇಂದ್ರನಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೧೧-೩೦). [ಸಂ.]

ಶೋಚಿ (ನಾ). ೧. ಬೆಳಕು; ಕಾಂತಿ. ೨. ಕಿರಣ ; ರಶ್ಮಿ : "ರೋಚಿಃ, ಶೋಚಿಃ, ಅಭೀಷುಃ . . . ವಿರೋಕಃ, ಗೌಃ – ಈ ೩೨ ರಶ್ಮಿಗಳ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೭-೩೮).

[ಸಂ. ಶೋಚಿಸ್]

ಶೋಚ್ಯ (ನಾ). = ಶೋಚನೀಯ ೨ : ಆದರ್ಕಾನಂದಮಂ ತಾಳ್ದದಾಕುಲಮಂ ತಾಳ್ವುದೇ ಮದಗ್ರಜನೊಳಾದೀ ಪೌರುಷಂ ಶೋಚ್ಯಮೇ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೬-೧೬೧).

[ಸಂ.]

ಶೋಣ (ಗು). ೧. ಕೆಂಪಾದ. (ನಾ). ೨. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ : ಗಿರಿಶಿಖರಾವನಿಯೊಳ್ ಮಿಳ್ಳಿಸಿದುದು ಕೇತನಪಲ್ಲವಮೊಂದಶೋಕಪಲ್ಲವಶೋಣಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೧೦-೪೯); ಶೋಣನವೀನವಾಸಮನಲಂಪಿನೊಳುಟ್ಟೆಳೆಮುತ್ತುದೊಟ್ಟು (ರಾಜಶೇ. ೮-೭೩). ೩. ರಕ್ತವರ್ಣದ ಕುದುರೆ : "ರಕ್ತವರ್ಣದ ಕುದಿರೆ ಶೋಣನೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೭೨-೨೮೬); ಬಂದುಗೆಯರಲಂ ತೊಳಗುವ ಸಿಂಧೂರಮಂ ಪವಳಮಂ ಪ್ರಭಾತದೊಳುದಯಿಪ್ಪಂದೀವರಮಿತ್ರನ ರುಚಿಯಂದಮನನುಕರಿಸಿ ತೋರ್ಪ ತುರಗಂ ಶೋಣಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೨-೩). ೪. ಒಂದು ನದಿಯ ಹೆಸರು : "ಶೋಣಃ, ಹಿರಣ್ಯಬಾಹುಃ – ಈ ೨ ಶೋಣ ನದಿ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೧-೫೨); ಈ ಕುರುಬರು . . . ಮಧ್ಯಪ್ರಾಂತ, ಗಂಗಾ ಶೋಣ - ಭದ್ರಾನದೀತೀರದವರೆಗೂ ವಾಸವಾಗಿದ್ದುದನ್ನು ಇಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಿಕೊಳ್ಳ ಬಹುದಾಗಿದೆ (ಕರ್ನಾಟ. ೬೨). ೫. ಬೆಂಕಿ ; ಅಗ್ನಿ. ೬. ಗಂಡುನದಿ. ೭. ಪದ್ಮರಾಗ; ಮಾಣಿಕ್ಯ. ೮. ರಕ್ತ ; ನೆತ್ತರು. ೯. ಸಿಂದೂರ ; ಚಂದ್ರ. [ಸಂ.]

ಶೋಣಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ತಿಗಡೆ : "ಮಂಡೂಕಪರ್ಣ:, ಪತ್ರೋರ್ಣ:, ನಟ:, ಕಟ್ವಂಗ: . . . ಶೋಣಕ:, ಅರಳು: - ೧೨ ಹೆಮ್ಮರದ ಹೆಸರುಗಳು, ದೊಡ್ಡಮರ, ತಿಗಡುಮರ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧.೨೫). [ಸಂ.]

ಶೋಣತೆ (ನಾ). ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ : ಅವಿಶೇಷದಿನುದ್ಗಮದೊಳ್ ಧವಳತೆ ಮಾಣಿಕ್ಯನಿಕರದೊಳ್ ಶೋಣತೆ ಮೇಘವಿತಾನದೊಳ್ ಪಿನೀಳತೆ . . . ಒಂದಿರ್ದುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೮೯೪). [ಸಂ. ಶೋಣತಾ]

ಶೋಣತೆವೆಱು (ಕ್ರಿ). ಕೆಂಪಾಗು : ಶೋಣತವೆತ್ತ ಮರೀಚಿಶ್ರೇಣಿಯ ಕಿಂದಳಿರನಗ್ರದೊಳ್ ತಳೆದು (ಜಗಪ. ೧೭-೧೦೫); ಶೋಣತವೆತ್ತ ನಿಜಾಂಶುಶ್ರೇಣಿಯೊಳಿರ್ಪರುಣನಂತ (ಉದ್ಧಟ. ೮-೫೧). [ಶೋಣತ + ವೆಱು]

ಶೋಣಮಣಿ (ನಾ). ಕೆಂಪುರತ್ನ; ಮಾಣಿಕ್ಯ : ಶೋಣಮಣಿಕಳಶಕರಕಿಸಲಯಂಗಳಾ ನಭಶ್ರೀಯನಾಲಿಂಗಿಸುವ ಬಾಗಿಲ್ವಾಡಂಗಳೊಳಮವಜ ಮುಂದ ಸಂದಣಿಸಿದ ಮರಕತ ಮಕರತೋರಣಂಗಳೊಳತಿರಮಣೀಯಮಾಗಿ (ಪಂರಾಮಾ. ೫-೩೪ ವ). [ಸಂ.]

ಶೋಣಾಂಬುಜ (ನಾ). ಕೆಂಪುತಾವರೆ; ಕೆಂದಾವರೆ : ಅರಳ್ದ ಶೋಣಾಂಬುಜ [ಪಾಠಾಂ. ಶೋಣಾಂಬರ]ಚ್ಛಾಯೆಗಳಡರ್ದುವೆನೆ ಭರದಿಂದ ಕತ್ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಬಹ ರವಿಯ ರಥತುರಗಖುರಪುಟದಿಂದಮೇಳ್ವ ಕೆಂದೂಳ್ಗಳೆನೆ . . . ಸಂಧ್ಯಾರಾಗಮ್ಮದ ರಂಜಿಸುತಿರ್ದುದಂದು ಮೂಡಣದೆಸೆಯೊಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೭-೧೧). [ಶೋಣ + ಅಂಬುಜ]

ಶೋಣಾಶ್ವ (ನಾ). ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ಕುದುರೆ : ಶೋಣಾಶ್ವಂಗಳ್ ರಜತರಥಮಂ ಪೂಡೆ ಕುಂಭಧ್ವಜಂ . . . ಮಾ[ಜೊ]ದ್ದು ದಲ್ ಸಾಲದನ್ನೀ ಬಾಣಾವಾಸಕ್ಕೆನುತುಮಳವಂ ಪೇಱುತುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧. ೫೬). [ಸಂ.]

ಶೋಣಿತ (ಗು). ೧. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ. (ನಾ). ೨. ನೆತ್ತರು ; ರಕ್ತ : ಕುರುಕುಲ ಶೋಣಿತಪಾದಪದ್ಮತಳಂ ತಳೋದರಿಗೆ ವೃಕೋದರನಾಗಿಪಂ ಕಚಬಂಧ ಬಂಧು ರತೆಯಂ (ಗದಾಯು. ೧-೭೧). ೩. ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿ. ೪. (ಸಂತತಿಯ ಮೂಲ ರೂಪವಾದ) ಸ್ತ್ರೀಯ ಗರ್ಭಾಣು, – ಅಂಡಾಣು : ಉತ್ಪತ್ತಿ ಶುಕ್ರ ಶೋಣಿತದಿಂದಾದ ಲಜ್ಜೆ ಸಾಲದೇ ಮತ್ತ ದುರಿತಂಗಳ ಹೆಱುವ ಪೇಗತನವೇಕಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೧೫೯); ಸ್ತ್ರೀಯ ಶೋಣಿತ ಅಧಿಕವಾದರ ಸ್ತ್ರೀಯಹಳು ಪುರುಷನ ಶುಕ್ಲ ಅಧಿಕವಾದರ ಪುರುಷನಹನು (ವಿವ್ರವಿ. ೨೦೬). [ಸಂ.]

ಶೋಣಿತಮೇಹನ (ನಾ). ಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ರಕ್ತಹೋಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ ; ರಕ್ತಮೇಹ : ಇನಿತಿನಿತು ರಕ್ತಮಂ ನೀರನಿತನಿತುಂ ಮೂತ್ರಿಸುತ್ತುಮಿರ ಶೋಣಿತಮೇಹನಮೆಂಬುದು (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೧-೨೩). [ಸಂ.]

ಶೋಣೋತ್ಪಲ (ನಾ). ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ನೈದಿಲೆ : "ಅರುಣಂ-ಕುಂಕುಮ, ಸಿಂಧೂರ, ಶೋಣೋತ್ಪಲ" (ಚಿಪ್ಪು. ೩). [ಸಂ.]

ಶೋತೆ 'ಸೊದೆ' ನೋ.

ಶೋಥ (ನಾ). ಊದಿರುವುದು ; ಬಾವು : "ಶೋಥ:, ಶ್ವಯಥು:, ಶೋಫ:— ಬಾತುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ, ಬಾವು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೮೩). [ಸಂ.]

ಶೋಥಘ್ನಿ (ನಾ). (ಊತವನ್ನು ವಾಸಿಮಾಡುವ) ಕೊಮ್ಮೆಗಿಡ ; "ಶ್ವೇತ ಪುನರ್ನವ" (ಪಂಡಿತ. ೩೩೭). [ಸಂ. ಶೋಥಘ್ನೀ]

ಶೋಧ (ನಾ). ೧. ಶುದ್ಧಿಗೊಳಿಸುವುದು ; ಶುಭ್ರಗೊಳಿಸುವುದು. ೨. ಹುಡುಕುವುದು ; ಪತ್ತೆ ಹಚ್ಚುವುದು. ೩. ತನಿಖೆ ; ತಪಾಸಣೆ : ಸಿಂಹವು . . . . ಬೇಟೆಯ ಶೋಧಕ್ಕಾಗಿ ನಡೆಯಿತು (ಮುಂಬೆಳು. ೪ ೮೭). ೪. ಹೊಸದಾಗಿ ಕಂಡುಹಿಡಿಯುವುದು ; ಶೋಧನೆ : ಹೊಸ ವೈಜ್ಞಾನಿಕ ಶೋಧಗಳಿಂದ ಅವನ ಇರುವಿಕೆ ಇನ್ನೂ ಬದಲಾಗಿರಲಿಲ್ಲ (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೨); ಉದಯನೂ ಸುರೇಶನೂ . . . ತಾವು ಮಾಡಿದ ಶೋಧದ ಬಗೆಗೆ ಹೆಮ್ಮೆಪಟ್ಟರು (ಕಪವು. ೪-೭೮). ೫. ತಪ್ಪನ್ನು ತಿದ್ದುವುದು, – ಸರಿಪಡಿಸುವುದು. [ಸಂ.]

ಶೋಧಕ (ಗು). ೧. ಶುದ್ಧಿಗೊಳಿಸುವ ; ಸ್ವಚ್ಛಗೊಳಿಸುವ. (ನಾ). ೨. ಬರವಣಿಗೆಯ ಲೋಪದೋಷಗಳನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸುವವನು. ೩. ಪತ್ತೆ ಹಚ್ಚುವವನು; ಹುಡುಕುವವನು : ಶೋಧಕನಾದರೆ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲ (ಗಾದೆ). [ಸಂ.]

ಶೋಧನ (ನಾ). ೧. ಶುದ್ಧಗೊಳಿಸುವುದು ; ಸ್ವಚ್ಛಮಾಡುವುದು. ೨. (ಲೋಹದಂತೆ) ಪರಿಶುದ್ಧಿಗೊಳಿಸುವುದು. ೩. ತಪ್ಪುಗಳನ್ನು ತಿದ್ದುಪಡಿಮಾಡುವುದು. ೪. ಸಾಲತೀರಿಸುವಿಕೆ; ಋಣ ಸಂದಾಯ. ೫. ಶಿಕ್ಷೆ; ದಂಡನೆ. ೬. ಸುಣ್ಣ. ೭. [ಗಣಿತ] ಕಳೆಯುವುದು ; ವ್ಯವಕಲನ : "ಗತ ಮದೂನಂ ಶೋಧನಂ ಕಳಸಮಕ್ಕು" (ಪಂಗಣಿ. ೧೩೦-೧೮). ೮. (ವಮನ, ವಿರೇಕ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಮೂಲಕ) ಶರೀರವನ್ನು ಶುದ್ಧಿಗೊಳಿಸುವುದು: ಔಷಧವೆಂಬುದು ಶೋಧನವೆಂದೂ ಶಮನವೆಂದೂ ಸಂಕ್ಷೇಪದಿಂದ ಎರಡು ತರ ನಾಗಿರುವುದು (ಸಶವ್ಯ. ೧೮). [ಸಂ.]

ಶೋಧನಿ (ನಾ). ಕಸಪೊರಕೆ; ಬರಲು : "ಸಮ್ಮಾರ್ಜನೀ, ಶೋಧನೀ - ೨ . . . ಪರಕೆ, ಕಸಬರಲು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೦೪). [ಸಂ. ಶೋಧನೀ]

ಶೋಧನೆ (ನಾ). ೧. ಶುದ್ಧಿಗೊಳಿಸುವಿಕೆ. ೨. ಸೋಸುವಿಕೆ : (ಶ). ೩. ಪರಿಶೀಲನೆ ; ಪರಿಶೋಧನೆ : ರುದ್ರನಾಟಕವು ಕರುಣೆ ಭಯಗಳನ್ನು ಪ್ರಚೋದಿಸಿ ಅಂತಹ ಭಾವಗಳ ಶೋಧನೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಅರಿಸ್ಟಾಟಲನು ಹೇಳಿರುವುದು ತಾತ್ವಿಕವಾಗಿ ಸರಿಯಾದುದೇ . . . ಎಂಬುದನ್ನು ಈಗ ವಿಮರ್ಶಿಸಬಹುದು (ಅರಿಕಾ. ೧೯೭). ೪. ಹುಡುಕುವುದು; ಪತ್ತೆಹಚ್ಚುವುದು. ೫. ತನಿಖೆ; ತಪಾಸಣೆ. ೬. ತಪ್ಪುಗಳನ್ನು ತಿದ್ದುವುದು, – ಸರಿಪಡಿಸುವುದು. ೭. ಸಾಲ ತೀರಿಸುವುದು; ಋಣಸಂದಾಯ. ೮. ಹೊಸದಾಗಿ ಕಂಡುಹಿಡಿಯುವುದು; ಸಂಶೋಧನೆ : ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಚಟುವಟಿಕೆಯಿಂದಿರಲು ತುಂಬ ಆಸೆ. ಅವರ ಆಸಕ್ತಿಯ ಪ್ರವಾಹ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಆಟ, ಸಮಾಜಜೀವನ, ರಚನೆ, ಶೋಧನೆ, ಕಲಾಕೌಶಲ — ಈ ಐದು ಮಾರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಹರಿಯುತ್ತದೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೧೪೦). [ಸಂ. ಶೋಧನ]

ಶೋಧಿತ (ಗು). ೧. ಚೊಕ್ಕಟಗೊಳಿಸಿದ ; ಶುದ್ಧಮಾಡಿದ. ೨. ಸೋಸಿದ. ೩. ಸರಿಪಡಿಸಿದ ; ತಿದ್ದಿದ. ೪. ಋಣದಿಂದ ವಿಮೋಚನೆ ಹೊಂದಿದ ; ಸಾಲದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಹೊಂದಿದ. ೫. ದೇಹದ ಕಲ್ಮಶವನ್ನು ವಿರೇಚಕಗಳ ಮೂಲಕ ಶುದ್ಧಿಗೊಳಿಸಿದ. [ಸಂ.]

ಶೋಧಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಚೊಕ್ಕಟಗೊಳಿಸು; ಶುದ್ಧಿಮಾಡು : ಆಗಳಾ ಗುಹಾದ್ವಾರಮಂ ಆ ಪತಾಕಿನೀಪತಿ ಪಡೆಗೆ ನಡೆಯಲಿಂ ಬರ್ಪಂತು ಶೋಧಿಸಿ [ಪಾಠಾಂ. ಮಾಡಿ] (ಆದಿಪು. ೧೩-೪೦ ವ); ಪೂರ್ವದ ರಾಜಸೂಯದ ವಿನುತಮಖಭೂಮಿಯನು ಶೋಧಿಸಲಲ್ಲಿ ಲಾಂಗಲದ ಮೊನೆಗೆ ಸಿಲುಕಿದ ಭೂಗತಾಲಯವನರುಹಾಕರವಿರಲು ಕಂಡನು . . . ಕೋಮಲೆಯ (ತೊರರಾ. ೧-೧೭-೨೭). ೨. (ಕೃತಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳ) ದೋಷವನ್ನು ತಿದ್ದಿ ಪರಿಷ್ಕರಣಗೊಳಿಸು : (ಶ). ೩. ಸೋಸು ; ಗಾಳಿಸು : ತಣ್ಣತಪ್ಪಸ್ರವಣೆಯಂ ಶೋಧಿಸಂದಂಬ ಸಣ್ಣೀರಮಪ್ಪ ಸಿರಿಗಂಧಮಂ ಬೆರಸಿಂಬ (ಬಸರ. ೭-೪೭); ಒಳ್ಳಿತಾಗವೂ ನಿನ್ನ ಸಾರಕಯಲ್ಲಿ ಜಂತುಗಳಿದ್ದು ಶೋಧಿಸಿಲ್ಲವೋ (ಬಸ್ಸು. ೪೭-೧೪) ; ಶೋಧಿಸಿದ ತನಿಬೆಲ್ಲವಿಕ್ಕಿದ ಹೂರಿಗೆಯ ಮದೆಯಲ್ಲಿ ಪರಡಿಯ ಶಾವಿಗೆಯ . . . ನವಘೃತ ಸೂಪದಂಶಕದಲ್ಲಿ ನೋಡಲಿ ನಮ್ಮನೆಂದುದು ಧೂರ್ತ ವಟುನಿಕರ (ಕುಮ್ವಾಭಾ. ೧೫-೭); ಕಷಾಯವನ್ನು ಕಂಚಿನ ಬಟ್ಟಲಿಗೆ ಶೋಧಿಸಿ ಬಿಟ್ಟರು (ಚೀಂಗ್ಲ. ೧೫೫). ೪. ಅಕ್ಕಿ ಮುಂತಾದ ಧಾನ್ಯಗಳಿಂದ ಕಸವನ್ನು ಆರಿಸಿ ತೆಗೆ; ಹಸನುಗೊಳಿಸು : (ಶ). ೫. ಹುಡುಕು; ಅರಸು : ಸಜ್ಜೆಯ ಕಾಪಿನವರ್ ಪಂತಂದು ಶೋಧಿಸಿ ನೋಡಿ ಪಚ್ಚಡಿಕೆಯಂ ಪತ್ರಿರ್ದ ಕೂಚೆಯಂ ಕಂಡು (ಪಂಚತಂ. ೧೩೦-೧೪) ; ಜಲಗಾರನೊಬ್ಬ ಜಲವ ಹೊಕ್ಕು ಶೋಧಿಸಿ ಹಲವು ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಕೊಂದು ನಲಿನಲಿದಾಡುವ (ಮಹಾದೇ. ೬ ೪೭-೧೯೯); ನಿನ್ನ ಶಸ್ತ್ರವ ಬಿಸುಟು ಯೋಗವಿಪನ್ನನನು ನೀನೇನ ಮಾಡಿದ ನಿನ್ನ ಶೋಧಿಸಿ ಬಳಿಕ ಪರರನು ಹಳಿವುದೇನೆಂದ (ಕುಮ್ವಾದ್ರೋ. ೧೯-೨೦); ಮನೆ ಮನೆಯ ರಕ್ಕಸಮಡದಿಯರ ಮಣಿದೊಬಗಿದರ ವಂಗಡವ ಶೋಧಿಸಿ ದಾಟಿದನು ಕೋಟೆಯನು (ತೊರರಾ. ೫-೨-೧೭). [ಶೋಧನ + – ಇಸು]

ಶೋಧ್ಯ (ಗು). ೧. ಶೋಧಿಸಬೇಕಾದ. (ನಾ). ೨. ಪರೀಕ್ಷೆಗೊಳಗಾಗಬೇಕಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ದಿವ್ಯವನ್ನು ನಡೆಯಿಸುವ ನ್ಯಾಯಾಧಿಪತಿ ಮತ್ತು ದಿವ್ಯಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಾಗಿರುವ 'ಶೋಧ್ಯ'ರಿಬ್ಬರೂ ಹಿಂದಿನ ದಿನ ಉಪವಾಸವಿದ್ದು ಮಾರನೆಯ ದಿನ ಪ್ರಾತಃಕಾಲ

ಸ್ನಾನಮಾಡಬೇಕು (ಕಶಾಅ. ೧೯೩). ೩. [ಗಣಿತ] ಕಳೆಯುವುದು ; ವ್ಯವಕಲನ : ರಜತಂ, ರಜಿತಂ . . . ವಿಶೋಧ್ಯಂ, ಶೋಧ್ಯಂ, ತ್ಯಜಿಸು, ಕಳೆ — ಇಂತಿನಿತುಂ ಕಳೆವುದಕ್ಕೆ ಪೆಸರು (ವ್ಯವಹಾ. ೧೧-೨೨). [ಸಂ.]

ಶೋಫ (ನಾ). ೧. ಬಾವು ; ಊತ : ಜನಿಯಿಸಿದ ಶೋಫಮದು ಲೇಪನದಿಂ ಪೋಗದೊಡೆ ಶಸ್ತ್ರಕರ್ಮವನೆಸಪಂತೆ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೨-೪೩); ನೊಸಲೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿದ ಶೋಫಂ ಪಸರಿಸಿ ತಲೆ ಬಾತು ಸುಬ್ಬೊಡಂ . . . ವಿಗತಜೀವಿತನಕ್ಕುಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೬-೪೪); ಗಣಕೆಯ ಸಮೂಲವಂ ಅಂಬಿಲದಲ್ಲಿ ಅರೆದು ನೆತ್ತಿಗೆ ಒತ್ತಲು ಮೈಯ ಮಾಸಲು ಜಲಗರ ಶೋಫ ವಾತ ಗುಣ (ವಿವೇಕ. ೪). ೨. ಕ್ಷಯರೋಗ : "ರಾಜಯಾಕ್ಷ್ಮ, ಕ್ಷಯಃ, ಶೋಫಃ – ಈ ೩ ಕ್ಷಯವ್ಯಾಧಿ" (ಪಲಾಯು. ೯೪-೪೪೮). [ಸಂ.]

ಶೋಬಾನ 'ಸೋಬಾನ' ನೋ.

ಶೋಬೆ, ಶೋಭೆ₁ (ನಾ). ೧. ಖಾಯಿಲೆಯಿಂದುಂಟಾಗುವ ಊತ,– ಬಾವು: (೬). ೨. ಹೊಟ್ಟೆಯು ಊದಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಖಾಯಿಲೆ; ಜಲೋದರ: 'ಶೋಬೆರೋಗಿ' ಪರಾ. ಶೋಭೆ₁ : ೧. ಹೃದಯ, ಶ್ವಾಸಕೋಶ, ಪಿತ್ತಕೋಶ, ಮೂತ್ರಕೋಶ ಸಂಬಂಧವಾದ ರೋಗಗಳಿಂದಲೂ ಶೋಫೆಯುಂಟಾಗುವುದು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೧೪೨); ನನ್ನ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಈಗ ತಿಂಗಳಿಂದ ಕೇವಲವಾಗಿ ಅಲಸಿಕೆಯಾಗಿದೆ. ಜ್ವರ ಬಂದು ಬಹಳಮಟ್ಟಿಗೆ ನಿತ್ರಾಣಮಾಡಿತು. ಶೋಭೆ ಕಾಣಿಸಿದೆ (ಮಾಮರಾ. ೧೦). ೨. ಕೆಂಪಾದ ಚಂದನವನ್ನು ಧರಿಸಿದರೆ . . . ವಿಸರ್ಪರೋಗವನ್ನೂ ಶೋಭೆ ಮೊದಲಾದ ರೋಗವನ್ನೂ ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುದು (ಸಕವ್ಯ. ೪೨). [< ಸಂ. ಶೋಫ. / ತಮಿ. ಚೋಪ್ಪ]

ಶೋಬೆರೋಗಿ (ನಾ). ಜಲೋದರರೋಗವುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಶೋಬೆರೋಗಿ, ರಕ್ತಪಿತ್ತರೋಗಿ, ಮೇಹರೋಗಿ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ರೋಗವುಳ್ಳವರು ಮರ್ದನಕ್ಕೆ ಅಯೋಗ್ಯರು (ಸಕವ್ಯ. ೩೦). [ಶೋಬೆ + ರೋಗಿ]

ಶೋಭಕೃತು (ಗು). ೧. ಶುಭವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. (ನಾ). ೨. ಅರುವತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಆ ವರ್ಷವೇ ಪ್ರಭವ . . . ಶೋಭ [ಪಾಠಾಂ. ಶೋಭನ] ಕೃತು ಕ್ರೋಧಿ ವಿಶ್ವಾವಸು . . . ಅಕ್ಷಯವೆಂದರುವತ್ತು ತೆಱನಾಗಿಹುದು (ವಿವೇಕ. ೨೬೩) [ಸಂ. ಶೋಭಕೃತ್]

ಶೋಭನ (ಗು). ೧. ಹೊಳೆಯುವ ; ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ. ೨. ಮಂಗಳಕರವಾದ: ಇಂದಿನ ವಾಸರಮೆ ಶೋಭನವಿಧೇಯವಾಸರಮಿಂದಿನ ದಿವಸಮೆ ಶುಭದಿವಸಾಗ್ರೇಸರಂ (ಆದಿಪು. ೪-೩೦ ವ); ಎಲೆ ಕಮಲನಾಭನೆ ನಿನ್ನ ಭಕ್ತನು ಆವವನಾದರೂ ಶೋ[ೇ]ಭನ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಪದವನು ಸುಲಭವಾಗಿ ಕಾಣುವನು (ಶೀಷಧ. ೨). (ನಾ). ೩. ಹೊಳಪು; ಕಾಂತಿ : ಶೋಭನದ ದೊಣೆಯೊ ಸಿದ್ಧರಸದ ಸದನವೋ . . . ಇಂತೊಪ್ಪುವಾ ಕಲಧೌತಶೈಲದಲಿ (ಬಸವಪು. ೧-೩೯). ೪. ಮಂಗಳಕರವಾದುದು; ಕಲ್ಯಾಣಕರವಾದುದು: ಶುಭಮಸ್ತು, ಶೋಭನಮಸ್ತು (ಮದಶಿ. ೧-೧ ಅಡಿಟ). ೫. ಸೊಗಸು; ಚೆನ್ನು ; ಅಂದ : ನೃತ್ಯಗೀತಂಗಳಿಂದತಿಶೋಭನಮಾಗೆ ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿಯಿಂ ಶಿವನಂ ಭಜಿಸಿ (ಪಮ್ಮರ. ೨-೫೫ ವ); ಎಲೆ ಶೋಭನವಾದ ಹುಬ್ಬುವುಳ್ಳಾಕೆಯೆ ರುದ್ರಾದಿ ನಾಮಗಳ್ ನಾರಾಯಣನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಬೇಕು (ತಾತ್ಪನಿ. ೪-೧). ೬. ಹಿತ; ಇಂಪು : ಕೆಲರಾ ಕುಂಮಿಂಗ ದ್ವಿತ್ವಮಂ ಪೇಟ್ಟರ್; ಅದಂ ಶ್ರವಣಕ್ಕೆ ಶೋಭನವಾಗದ ತಾಣದೊಳ್ ಪೇಟಲಾಗದು (ಶಮದ. ೨೨೮ ವೃತ್ತಿ). ೭. ವಿವಾಹ ಮುಂತಾದ ಮಂಗಳಕಾರ್ಯ, - ಶುಭಕಾರ್ಯ : ನೀವಱಿವಡೆಯೊಳ್ ರೂಪವಯೋವಿದ್ಯಾವಿಭವ ವಂಶಸಂಪತ್ತಿಯೊಳಿಂದೀವರನೀಕೆಗ ತೊಣೆಯೆನೆ ಭೂವರರೊಳ್ನೋಡಿ ಮಾಡುವುದು ಶೋಭನಮಂ (ವರ್ಧಪು. ೯-೪೦). ೮. ಮಂಗಳಕರವಾದ ದಿನ ; ಶುಭದಿವಸ : ಶುಭಾಶುಭದ ಫಲವ ಹೊತ್ತು 'ಶೋಭನ'ವಿದೊ ಬಂದಿದೆ (ನಲಮು. ೫೫-೧೪). ೯. ಮಂಗಳಪ್ರಸಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಡುವ ಹಾಡು; ಸೋಬಾನೆ : ಮುತ್ತೈದೆಯರು ಪಾಡಿದರು ಶೋಭನವನು (ಭಾವಟಿ. ೫-೨೬); ಗಂಧರ್ವಸ್ತ್ರೀಯರು ಗಾನವ ಕೇಳಿಸಲು ರುದ್ರಕನ್ನಿಕೆಯರು ಶೋಭನವಂ ಪಾಡಲು (ಭೈರಸೂ. ೬ ೩೪). ೧೦. ನಿಷೇಕ; ಪ್ರಸ್ತ : ಮದುವೆಯಾದ ಮರುತಿಂಗಳಲ್ಲೇ ಶ್ರದ್ಧಾ ಮೈನೆರೆದಳು. ಶೋಭನವೂ ಆಯಿತು (ಹೂಹಕ್ಕಿ. ೧೯). ೧೧. ಮೈಥುನ; ಸಂಭೋಗ. ೧೨. [ಜ್ಯೋತಿ] ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಐದನೆಯದು : ವಿಷ್ಕಂಭ ಪ್ರೀತಿ ಆಯುಷ್ಮಾನ್ ಸೌಭಾಗ್ಯ ಶೋಭನ . . . . ವೈಧೃತಿಗಳೆಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಯೋಗಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೬೦). [ಸಂ.]

ಶೋಭನಂಬೆಱು (ಕ್ರಿ). ಅಂದವಾಗು ; ಮನೋಹರವಾಗು : ಪೊಸಜಾದಿ ಚೆಲ್ವನೀಯುತ್ತಿರೆ ದೇಸಿಯಿಂ ನಿಮಿರ್ದ ಸೋರ್ಮುಡಿಯೊಳ್ ನೊಸಲಲ್ಲಿ ಶೋಭನಂಬೆತ್ತಿರೆ ಚಾರುಚಂದನದ ಬೊಟ್ಟು . . . ಪೆಂಡವಾಸದೊಳುವೆಂಡಿರಲಂಕೃತಿಯಿಂದಮಿರ್ಪನಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೧೩೬). [ಶೋಭನ + ಪೆಱು]

ಶೋಭನಗಾನ (ನಾ). = ಶೋಭನ ೯ : ವಿದ್ಯಾಧರನಂಸುರೋರಗಾದಿಗಳ ಮುತ್ತೈದೆಯರು ಶೋಭನಗಾನಂಗಳನೆಸಗೆ . . . ಬೃಹಸ್ಪತಿಯಯ್ಯ ಜಾತಕರ್ಮಮಂ ರಚಿಯಿಸಿದ (ಪಾರಾಸ್ಕ. ೧-೧೨-೧೬ ವ). [ಸಂ.]

ಶೋಭನಗೂಡು (ಕ್ರಿ). ಸಂತೋಷಹೊಂದು : ಭಕ್ತರು ಪಾಡೆ ಶೋಭನಗೂಡ ತಾಯ್ ಮೊಲೆಯೂಡೆ ಮುದ್ದುಗಳ ಬೇಡೆ ಧನಮಂ ನೀಡೆ ಬುಧರಿದು ಕೋಡೆನುತ ಕೊಂಡಾಡೆ (ಬಸವಪು. ೨೪-೪೫). [ಶೋಭನ + ಕೂಡು]

ಶೋಭನಿಕ (ನಾ). ನಟರ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ : "ಗ್ರಂಥಿಕ"ರು ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಕಂಸವಧ ಬಲಿಬಂಧಗಳನ್ನು "ಶೋಭನಿಕರು" (ಅಥವಾ "ಶೌಭಿಕರು") ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಮಾಡಿ ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಸಂನಾಟ. ೪೧). [ಸಂ.]

ಶೋಭಸ್ಕರ 'ಸೋಬಸ್ಕರ' ನೋ.

ಶೋಭಾಂಜನ (ನಾ). ನುಗ್ಗೆಯ ಮರ : "ಶಿಗ್ರು ಶೋಭಾಂಜನಕಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೫-೧೩). [ಸಂ.]

ಶೋಭಾಕರ (ಗು). ೧. ಸೊಬಗನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ; ಸೊಗಸುಗೊಳಿಸುವ : ಅನಂತದರ್ಶನಮುಮವ್ಯಾಬಾಧಶೋಭಾಕರಾಕ್ಷರನಿರ್ವ್ಯಾಕುಲಮಪ್ಪನಂತಸುಖಮುಂ ಮಯ್ವೆತ್ತು ನಿನ್ನೊಳ್ಕರಂ ದೊರೆವೆತ್ತಿರ್ದುದು (ಸುಕುಮಾ. ೪-೫೨). (ನಾ). ೨. ಸೊಗಸನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವಂಥದು : ನಿರತಿಶಯಕಾವ್ಯ ಶೋಭಾಕರಂಗಳಾಗಿರ್ಪ ಧರ್ಮಾವು ಗುಣಮಕ್ಕುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೪೯); ಹರಿಹರ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಾದಿ ಸಕಲಗೀರ್ವಾಣ ಮಣಿಭವನವಾಪೀಕೂಪ ದೀರ್ಘಿಕಾತಟಾಕ ತಟನೀನಿಕರ ಶೋಭಾಕರಮುಂ (ಜಗವಿ. ೨-೧ ವ). [ಸಂ.]

ಶೋಭಾಕ್ಷತೆ (ನಾ). ಮಂಗಳಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಅಕ್ಷತೆ : ಅಕ್ಷತೆಯೊಳು ಕುಂಕುಮದಲರ್ಗೂಡಿ ಶೋಭಾಕ್ಷತೆವಟ್ಟಲಿಟ್ಟಿಹಳು (ಮೋಹತ. ೨೧-೧೦). [ಸಂ. ಶೋಭಾಕ್ಷತ]

ಶೋಭಾಡಂಬರ (ನಾ). ಅತಿಶಯವಾದ ಸೊಬಗು ; ಶೋಭೆ : ವಿನುತಪ್ರಾಸ ಸಂಬಂಧಾಕ್ಷರದೊಳೆಲ್ಲ ಮಾತ್ರೆಗಳುಂ ತಲ್ಪಿಂಬಾಗಿ ಬೆರಸೆ ಶೋಭಾಡಂಬರಮಂ ಪಡೆಗುಮುಚಿತ ಕಾವ್ಯೋಕ್ತಿಗಳೊಳ್ (ಕವಿರಾ. ೨-೩೪). [ಸಂ.]

ಶೋಭಾನ 'ಸೋಬಾನೆ' ನೋ.

ಶೋಭಾನಪಾಠಕ (ನಾ). ಮಂಗಳಗೀತೆಯನ್ನು ಹೇಳುವವನು : ಶುಕ ಶಂಖಂ ಗಜವಾಜಿ ವೀಣೆ ಪಶು ತಾಳಂ ಭೇರಿ ಶೋಭಾನಪಾಠಕ ನೃತ್ಯಂ . . . ಪರ್ಗಿಚ್ಚನಾರ್ ಕಂಡೊಡಂ ಶಕುನಂ ಶೋಭನಕಾಸ್ಪದಂ (ಸೋಮೇಶ. ೬೬). [ಶೋಭಾನ (< ಸೋಬಾನೆ) + ಪಾಠಕ]

ಶೋಭಾನೆ 'ಸೋಬಾನೆ' ನೋ.

ಶೋಭಾವಹ (ಗು). ೧. ಸೊಗಸಾದ ; ಮನೋಹರವಾದ. (ನಾ). ೨. ಸೊಗಸಾದುದು ; ಮನೋಹರವಾದುದು : ಶ್ರೀವನಿತಾಸ್ವಯಂವರ ವಿನೀಳಸರೋರುಹಮಾಳೆಯಂತೆ ಶೋಭಾವಹಮಾಗೆ ಖಡ್ಗಲತೆ . . . ಅವಗಮೊಪ್ಪೆ ಪೆಳ್ದೊಡೆ ಮನೋಹರಮಾದುದು ರಾಜ್ಯಮಂಡಪಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೯-೧೧೦). [ಸಂ.]

ಶೋಭಾಷ್ಟಕ (ನಾ). ಮದುವೆ, ಮುಂಜಿ ಮುಂತಾದ ಮಂಗಳಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕವಾಗಿ ಶುಭವನ್ನು ಕೋರಿ ಹೇಳುವ ಎಂಟು ಮಂಗಳ ಶ್ಲೋಕಗಳು : ವೀಣಾನಿಕರನಾದಂ ಮೊರೆಯೆ ಶೋಭಾಷ್ಟಕ [ಪಾಠಾಂ. ಶಕುಭಾಷ್ಟಕ] ವದಿರುತಿರೆ ಚಾಂಗುಬಲುಯೆಂಬಾ ರವಂಗಳಲಿ (ಬಸವಪು. ೪-೬). 'ಮಂಗಳಾಷ್ಟಕ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಶೋಭಿತ (ಗು). ೧. ಸುಂದರವಾದ ; ಅಂದವಾದ. ೨. ಅಲಂಕೃತವಾದ. (ನಾ). ೩. ಅಂದವಾದುದು ; ಮನೋಹರವಾದುದು : ಶೋಭಿತವನಿಪ ಧಿರಿತವಾಗಿರದಖಂಡಬಿಲ್ವಪತ್ರೆಯನಿಯ್ಯ ಕೊಯ್ದು (ಬಸವ. ೪೩-೨೬); ಚತುರಪದಗತಿಯ ಸರಸಧ್ವನಿಯ ವರ್ಣಶೋಭಿತದಲಂಕಾರದ ಸುಲಕ್ಷಣದ ಲಾಲಿತಶ್ರುತಿರಂಜನದ . . . ವಾಜಿಯಂ ಕಂಡು (ಜೈಮಿಭಾ. ೪-೮). [ಸಂ.]

ಶೋಭಿತಾಂಗ (ನಾ). ಸುಂದರವಾದ ಅವಯವಗಳುಳ್ಳವನು; ಚೆಲುವ : ಶ್ರೀವೃಕ್ಷ ಸಂಪೂರ್ಣ ಲಾಂಛನವಕ್ಷಂ ಕರಮೊಪ್ಪಿ ತೋರ್ಪ ಧವಳಾಕ್ಷಂ ಶೋಭಿತಾಂಗಂ ಭುಜಾನಸಮೆಂದಿಂತಿವಗಣ್ಯಪುಣ್ಯಜನಿತಂ ಜೀವಕ್ಕೆ ನಿರ್ವ್ಯಾಕುಲಂ (ಸುಕುಮಾ. ೫ ೩೬). [ಸಂ.]

ಶೋಭಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಂದವಾಗು ; ಚೆಲುವಾಗು : ದಸ ಮುಖಧೂಮದಿಂ ದ್ವಿಜರ ಹೋಮದಿನೊಳ್ಗಳ ಹಂಸಕೋಕಸಾರಸಕಳನಾದದಿಂದೊಳಗೆ ವೇದನಿನಾದದಿನತ್ತಮಯ್ದು ಶೋಭಿಸ (ಪಂಪಭಾ. ೧೪-೩೭); ಹೇಳಲೇನದನಂಗ ಧರಣೀಪಾಲನವನಿಯ ಸಿರಿಯ ಸೂಂಪಿನ ಲೀಲೆಗಿದು ನೆಲವೀಡೆನಲು ಶೋಭಿಸಿತು ಸೂಗಸಿನಲಿ (ತೊರವೆ. ೧-೬-೮). ೨. ಒಪ್ಪು ; ಹೊಂದು ; ಅಳವಡು : ಗುಣವರ್ಮನ ಜಾಣ್ಮವಿರತ್ನನೋಜ ಶೋಭಿಸ ನೆಲಸಿರ್ಕ ಧಾರಿಣಿ ಮನುಗೊಳಿಪತ್ತ್ರಿಯೊಳ್ನಿರಂತರಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೩೪); ಕೈಶಿಕಿಯೊಳ್ ವರಾಳಿವರ್ಣಂ ಶೋಭಿಸುಗುಂ (ಪುಷ್ಪ. ೨-೧೦ ವ). [ಶೋಭನ + – ಇಸು₁]

ಶೋಭೆ₁ 'ಶೋಬೆ' ನೋ.

ಶೋಭೆ₂ (ನಾ). ೧. ಹೊಳಪು ; ಕಾಂತಿ ; ಪ್ರಕಾಶ : "ಉದ್ಯನ್ಮಂಡಲಾಗ್ರಂ ಸಲೆ ಘನಪದವೀಶೋಭೆಯಂ ಪೆರ್ಚಿಸುತಿರ್ಪಿನಮೊಳ್ಪಂ ಪತ್ತುದಾತ್ತಂ ಬೆಳಗುಗೆ ಜಗಮಂ ಗೋಪಮಾರ್ತಾಂಡದೇವಂ (ಜಗನ್ನಾ. ೧-೪); ಲಲಿತೆಯ ಮುಖದಲ್ಲೊಂದು ಬಗೆಯ ಶೋಭೆ, ಕಣ್ಣನಲ್ಲೊಂದು ಹೊಸ ಕಾಂತಿ ಸೂಸುತ್ತಿತ್ತು (ಅಲಪು. ೮೦). ೨. ಚೆಲುವು ; ಅಂದ ; ಸೊಗಸು : ಶೋಭಾಧಾಮಾಮರೇಂದ್ರಸ್ತುತಜನಿರ ಕುಂಭಾಗ್ರದೊಳ್ . . . ದೇವೇಭಂ ಶ್ರೀಪಾಂಡುರಂ ಮುನ್ನದರ್ದಮರಕುಭೃತ್ಕಂದರಕ್ಕೆಯ್ದಿದಾಗಳ್ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೪-೬೦); ಸೊಂಡಿಲೊಂದು ಚೆಲ್ವಿನ ಪಲ್ಲಮುಟ ಬಗೆಯೊಳೂಡರ್ವಂತು ಪೊತ್ತ ನಾಲ್ದೋಳ ಶೋಭೆಯ ಕಂದನೂಂದಿರಂ ಮನಂಬುಗಲೊಡಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೭೭-೧೩); ಇವನಿಲ್ಲದೆಯ ಯಾವ ಸಭೆ ಸಮಾರಂಭಕ್ಕು ಶೋಭೆಯಿಲ್ಲ (ನಲಮು. ೨೯-೩). ೩. ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಅರ್ಹತೆ, – ಯೋಗ್ಯತೆ. ೪. ಬೆಡಗು ; ವಿಲಾಸ. ೫. ಲಕ್ಷ್ಮಿ : "ಸಿರಿ ವಿಭ್ರಮ ಕಾಂತಿ ಗದಾಟಿ ಶೋಭೆಯಕ್ಕು" (ನಾನಾರ. ೧೬೦). ೬. ಎಣೆ; ಜೋಡು; ಸಮಾನ : "ಪಡಿ ದೂರ ಪಾಸಟ ಪಾಟಿಯು ಗಡೆಯಣೆಯನೆ ಶೋಭೆ" (ಕವಿಕಂ. ೧೩೬). [ಸಂ. ಶೋಭಾ]

ಶೋಭೆಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಅಂದವಾಗು; ಮನೋಹರವಾಗು : ಅರುಹಮಂದಿರ ಶೋಭೆಗೊಂಡಿರೆ . . . ಪುರಜನ ರಾಜಸುತ ಬಂದಿರಲು (ಬಿಜ್ಜಪು. ೧೦೩-೧೦೦).

[ಶೋಭೆ₂ + ಕೊಳ್ಳು₁ (< ಕೊಳ್₁)]

ಶೋಭೆವಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅಂದಗೊಳಿಸು; ಸೊಗಸುಗೊಳಿಸು : ತೊಂಡಲು ಝಲ್ಲಿ ಜಲ್ಲರಿಯನಿಳುಹಿಯತಿಶೋಭೆವಡಿಸೀಯಲ್ಲಭಿತ್ತಿಯನ್ನು ಕರ್ಪೂರಕದಡಿಂ ಪೂಸಿ ಸಲ್ಲಲಿತಕುಂಕುಮವ ಕಾರಣೆಯ ರಚಿಸಿ (ನವಮೋ. ೨೦-೧೭). [ಶೋಭೆ₂ + ಪಡಿಸು]

ಶೋಭೆವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಚೆಲುವಾಗು ; ಮನೋಹರವಾಗು : ಇಳಾಪತಿ ರಂಜಿಸಿರ್ದನತ್ಯಂತ ವಿಚಿತ್ರ ಶೋಭೆವಡೆದೋಲಗಶಾಲೆಯೊಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೭-೨೫). [ಶೋಭೆ₂ + ಪಡೆ₁]

ಶೋಭೆವೆಱು (ಕ್ರಿ). = ಶೋಭೆವಡೆ : ನಾನಾವನಕುಸುಮಕೃತೋತ್ತಂಸಕರ್ಣಾವತಂಸಂ ಮನುವಂಶಂ ಶೋಭೆವೆತ್ತಂ ಸುಕವಿಜನಮನೋಮಾನಸೋತ್ತಂಸಹಂಸಂ (ಆದಿಪು. ೧೧-೧೨೭); ವಿನಯ XX ದಾರವಮುನ್ನತಿಕುಲಂಗಾಜಯಮ್ವಶ್ಚರ್ಯಮಂಬಿನಿತುಂ ಶೋಭಿಸ ಶೋಭೆವೆತ್ತನೆನುತುಂ . . . ಕೀರ್ತ್ಯನಗೆಯ್ದುಂ (ಎಕ. VII. ಶಿವಮೊ. ೯೭- ೭. ೧೧೧೫); ತಲೆವಾಲೆಗಳ್ ಶೋಭೆವೆತ್ತು ರಂಜಿಸ ಮದನಬಲಶಿಕ್ಷನವಾಳಭಾಳಾಕ್ಷಂ ವಿರೂಪಾಕ್ಷನಿರ್ದಂ ವಿಲಾಸದಿಂದೆ (ಚಿಬಸು. ೨-೨೨). [ಶೋಭೆ₂ + ಪೆಱು]

ಶೋಷ (ನಾ). ೧. ಒಣಗುವಿಕೆ; ಬಾಡುವಿಕೆ. ೨. ಕ್ಷಯರೋಗ : ನುಗ್ಗೆ, ಮಂಗರವಳ್ಳಿ, ಕೀರಕಸಲೆ, ಗಣಜಿಲೆ, ಇವುಗಳ ರಸದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ೭ ಭಾವನೆ ಕೊಟ್ಟು ಬಿಸಿ ನೀರಲ್ಲಿ . . . ಕೊಡಲು ಉಚ್ಚರಿಸುವುದು ಮಾಣ್ಗುಂ. ಶೋಷ ಹರ (ವೈದ್ಯ. ೧೬). [ಸಂ.]

ಶೋಷಂಬೆರು (ಕ್ರಿ). ಒಣಗಿಹೋಗು ; ಬಾಡು : ಈ ಕೋಮಳ ಕಾಮುಕ್ಕಿಪ್ಪ ಚಿತ್ರಕ್ಕಳಲನೊಲವುಮಂ ಪುಟ್ಟಿಪಳ್ ನೋಡೆ ಪತ್ರಾವಳಿ ಶೋಷಂಬೆತ್ತ ಚೈತ್ರಾಗಮಪವನ ಪರಿಸ್ಪೃಷ್ಟವಾಸಂತಿಯಾವೋಲ್ (ಶಾಕುಂತ. ೩೫-೬೧).

[ಶೋಷ + ಪೆರು₁ (< ಪೆಱು₁)]

ಶೋಷಣ (ಗು). ೧. ಒಣಗುವಂತೆ ಮಾಡುವ ; ಒಣಗಿಸುವ. (ನಾ). ೨. ಒಣಗುವಿಕೆ ; ಬಾಡುವಿಕೆ : "ಶಕುನ ಶೋಷಣಗಳೊಳ್ ತಾಚಿಸಿಕ್ಕುಂ" (ಶಬ್ದಮ. ೧೧೭). ೩. ಒಣಗಿಸುವಿಕೆ : ಗ್ರಹಣ, ಕಬಳನ, ಶೋಷಣ, ದಹನ, ಶೋಧನವೆಂಬ ಪಂಚಕ್ರಿಯೆಗಳಂ . . . ವಿಭೂತಿಗಳ್ಳಮದಿಂ ಜನಿಸಿ (ವಿವೇ. ೧೦೩). [ಸಂ.]

ಶೋಷಣೆ (ನಾ). ೧. ಬತ್ತಿಹೋಗುವುದು ; ಒಣಗುವುದು : ವಯಸ್ಸಾಗಿದ್ದ ಆಕೆಗೆ ಈ ದುರ್ಭರ ದುಃಖದಿಂದ ಮಿದುಳಿನ ಒಂದು ಭಾಗಕ್ಕೆ ರಕ್ತ ಶೋಷಣೆ ಉಂಟಾಗಿದ್ದಿತು (ಶಾಂತಲಾ. ೩೨೪). ೨. (ಆಲಂ) ತುಳಿತ ; ಮೆಟ್ಟುವಿಕೆ : ದಲಿತರು ಶೋಷಣೆಗೆ ಗುರಿಯಾಗುವುದನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಬೇಕು (ರೂಢಿ). [ಸಂ. ಶೋಷಣ]

ಶೋಷರುಜಾರ್ತ (ನಾ). ಕ್ಷಯರೋಗಪೀಡಿತನಾದವನು; ಕ್ಷಯರೋಗಿ : ಖರಕಿರಣಂ ಚಂದ್ರಾಂಶದೊಳಿರೆ ಚಂದ್ರಂ ಖರಕರಾಂಶದೊಳ್ ನೆಲಸಿರೆ ಶೋಷರುಜಾರ್ತಂ (ಜಾತಕ. ೨೦-೧೪). [ಸಂ.]

ಶೋಷಿತ (ಗು). ೧. ಬಾಡಿದ ; ಸೊರಗಿದ. ೨. (ಆಲಂ) ತುಳಿತಕ್ಕೆ ಒಳಗಾದ: ಇಡೀ ಉತ್ತರಭಾರತದ ಶೋಷಿತವರ್ಗದ ಜನತೆಯ ನಿತ್ಯಜೀವನದ ಪರಿಚಯವನ್ನು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟ ಕಲಾವಿದ ಈತ (ಪ್ರಾರಬ. ೪೬೭). [ಸಂ.]

ಶೋಷಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಒಣಗು ; ಬಾಡು ; ಬತ್ತು : ಸಮಸ್ತ ದುರ್ಜನರ ಹೃತ್ಕುಮುದಂ ಮುಗಿಯೆ ಸುಜನಚಕ್ರಂಗಳೊಡಗೂಡೆ ದುರ್ಭವರಸಂ ಶೋಷಿಸೆ (ಪದ್ಮರಾ. ೨-೮೨); ತಟಾಕಗಳೆಲ್ಲವು ಶೋಷಿಸಿ ನಷ್ಟವಾಗುವದಂ ನೋಡಿ . . . ಸಿದ್ಧವಿದ್ಯಾಧರ ಸಂಘವುಯಿದೇನೆಂದು ವಿಸ್ಮಯಪಡುತ್ತಿರಲು (ಸೌಗಂಧಿ. ೨೯೮-೭); ಮನವಚನದಿಂ ಸ್ಮರಿಸುವರ ಭವವನಧಿ ಶೋಷಿಸಿ ಪೋಗುವುದು (ಜಗದಾ. ೨೫೫). ೨. ಒಣಗಿಸು ; ಶುಷ್ಕಗೊಳಿಸು; ಬತ್ತಿಸು : ರಸೆಯಂ ಸಂತಾಪಿಸುತ್ತುಂ ಜಳಭರಿತತಟಾಕಂಗಳಂ ಶೋಷಿಸುತ್ತುಂ . . . ದವಶಿಖಿಯವೊಲೆಳ್ವತ್ತ್ರಮೋಘಂ ನಿದಾಘಂ (ಗಿರಿಜಾ. ೯-೧೭); ವಾಯುವ್ಯಾಸ್ತ್ರವಿಂದ ಶೋಷಿಸಿದನಾ ಜಲವನರ್ಜುನನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೩-೧೫). ೩. (ಆಲಂ); ತುಳಿ ; ಮೆಟ್ಟು : ದಲಿತರನ್ನು ಶೋಷಿಸುವುದೇ ಕೆಲವರ ಹವ್ಯಾಸವಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಶೋಷಣ + – ಇಸು₁]

ಶೌಂಡ (ಗು). ೧. ಕುಡಿದ ; ಮತ್ತೇರಿದ. ೨. ಮದ್ಯಸೇವನೆಯ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳ. ೩. ಆಸಕ್ತನಾದ. (ನಾ). ೪. ಆಸಕ್ತನಾದವನು ; ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು : ಕದನಪ್ರಾರಂಭಶೌಂಡಂ ರಿಪುನೃಪಬ[ಲದಾ]ವಾನಲಂ ವ್ಯಂಭೂಜನ್ನದವನ್ಮಾತಂಗಕುಂಭಸ್ಥಲದಳನ[ಖ]ರೋಗ್ರಾಸಿಪಂಚಾಸ್ಯಧೈರ್ಯಂ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೭೭). ೫. ಚತುರ; ನಿಷ್ಣಾತ: 'ಜಯಶೌಂಡ', 'ದಾನಶೌಂಡ' ಪರಾ. ೬. ಮದ್ಯಪಾನ ಮಾಡಿ ಮತ್ತನಾದವನು. [ಸಂ.]

ಶೌಂಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ದೊಡ್ಡಹಿಪ್ಪಲಿ : "ಕೃಷ್ಣಾ, ಉಪಕುಲ್ಯಾ, ಪ್ರದೇಪೀ . . . ಶೌಂಡೀ. ಕೋಲಾ – ೧೦ ಪಿಪ್ಪಲೀಗೀಡದ ಹೆಸರುಗಳು" (ನಿಘಂಟು. ೧೩೪). [ಸಂ. ಶೌಂಡೀ]

ಶೌಂಡಿಕ (ನಾ). ಮದ್ಯವನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನು ಮತ್ತು ಮಾರುವವನು : "ಕಲ್ಯಪಾಲಃ, ಶೌಂಡಿಕಃ – ಈ ೨ ಕಳ್ಳವಾಳಂ" (ಹಲಾಯು. ೯೭-೪೩೯). [ಸಂ.]

ಶೌಂಡೀರ (ಗು). ಜಂಬದಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಗರ್ವದಿಂದ ಕೂಡಿದ. ೨. ಮೇಲತ್ತಿದ. [ಸಂ.]

ಶೌಕ (ನಾ). ಗಿಳಿಗಳ ಗುಂಪು, – ಸಮೂಹ : "ಶೌಕಂ – ಗಿಣಗಳ ಹಿಂಡು" (ನಿಘಂಟು. ೧೬೭). [ಸಂ.]

ಶೌಕ್ತಿಕೇಯ (ನಾ). ಮುತ್ತು ; ಮೌಕ್ತಿಕ : ಪಾದಾಲಂಕಾರ ಶೌಕ್ತಿಕೇಯದೀರ್ಘದೀಧಿತಿ ಕ್ಷೀರಧಾರಾಪ್ರಕ್ಷಾಳಿತಾಕ್ಷೂಣಹರಿನೀಳಮಣಿಕುಟ್ಟಿಮನುಮಾಗಿ ಪಾದಮಾರ್ಗದಿಂ ಪೋಗಿ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೭೮ ವ). [ಸಂ.]

ಶೌಕ್ಲಿಕೇಯ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿಷ : "ಬ್ರಹ್ಮಪುತ್ರಃ, ಶೌ(ಕ್ಲಿ)ಲ್ಕಿಕೇಯಃ, ದಾರದಃ . . . ವಿಷಂ ಈ ೯ ವಿಷಂ" (ಪಲಾಯು. ೧೦೭ ೨೪). [ಸಂ.]

ಶೌಕ್ಲ್ಯ (ನಾ). ಬಿಳುಪು ; ಧವಳತೆ : "ಶ್ವೇತಿಮಮದು ಶೌಕ್ಲ್ಯಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೧೫ ೨೭). [ಸಂ.]

ಶೌಚ (ನಾ). ೧. ನೈರ್ಮಲ್ಯ; ಪರಿಶುದ್ಧತೆ : ಸ್ವದೇಹಮಲವಿಮೋಚನಾರ್ಥಮಾಗಿ ಮೃತ್ತಿಕೆಜಲಂಗಳಿಂ ಮನೋಮಲಹರಾರ್ಥಮಾಗಿ ಮಂತ್ರಧ್ಯಾನಾದಿಗಳಿಂ ಮಾಳ್ಪುದೇ ಶೌಚವೆನಿಸುವುದು (ವಿವೇಕ. ೧೪೮); ಮೀಣೊಂದಡೆಯೊಳ್ ಶೌಚದ ಸ್ನಾನದ ವೇದಪಾರಾಯಣದ ಸಂಧ್ಯೋಪಾಸಿಯ ಜಪದ ತಪದ ಸಂಕೀರ್ತನೆಯ . . . ಋಷಿವರ್ಗದಿಂ ಸೊಗಯಿಸಿದುದು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೪೩-೨೯). ೨. ಕಳಂಕರಹಿತವಾದ ನಡತೆ; ಸದಾಚಾರ : ಸುಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿಯ ರೂಪಮಂ . . . ಶುಚಿತ್ವಮಂ ಶೌಚಮಂ ಶ್ರೀಯಂ . . . ನೆನೆದು (ಪಶ್ಪಾರಾ. ೩೦-೧೦); ಲೋ[ಬ]ದ ದೆಶೆಯುಚಿಯದ ಜಾಗಮನ್ಯವನಿತಾಜನದೊಳ್ ಸುಸಿಲದಿಯದ ಶೌಚಂ (ಕಇಆ. ೨-೨-೪೫: 1058) ; ಶೌಚದ ಪೆಂಪು ತಾಂ ಪರವಧುವಿಂಗೆಳಗದಿರ್ಪುದೆ (ಜೀವಸಂ. ೨೨-೭). ೩. ಮಲಮೂತ್ರ ವಿಸರ್ಜನೆ: ಶೌಚಕ್ಕೆಂದು ಹೋಗಿದ್ದ ನಾನು ನಿರ್ಜನವಾದ ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಲಗಿದ್ದ ಆ ಮಗುವನ್ನು ಕಂಡು ಕರೆತಂದೆ (ಪಚಭಾ. ೩೯೪). ೪. [ಜೈನ] ಹತ್ತು ಕುಲಧರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಲೋಭವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸುವುದು : ಉತ್ತಮಕ್ಷಮಾಮಾರ್ದವಾರ್ಜವಸತ್ಯಶೌಚಸಂಯಮತಪಸ್ತ್ಯಾಗಾಕಿಂಚನ್ಯಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಪರ್ಯಾಯಪರ್ಯಾಪ್ತದಶಧರ್ಮಂಗಳಿಂ ಕೈಕೊಂಡು (ಆಪು. ೭-೩೦ ವ) ; ಉತ್ತಮಕ್ಷಮಾಮಾರ್ದವಾರ್ಜವಶೌಚಸತ್ಯಸಂಯಮತಪಸ್ತ್ಯಾಗಾಕಿಂಚನ್ಯಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಾಭಿಧಾನ ದಶಕುಲಧರ್ಮನಿರ್ಮಳರೆನಿಸಿದ ಸುಧರ್ಮಾಚಾರ್ಯರ ಪಾದಪದ್ಮಮಂ ನಿಚೋತ್ತಂಸಂಗಳಂ ಮಾಡಿ (ಸುಕುಮಾ. ೩-೪೪ ವ). ೫. [ಯೋಗ] ಯೋಗಾಂಗದ ನಿಯಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ನಿಯಮಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದಾದ ಶೌಚವು ಶರೀರಕ್ಕೆ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತದೆ (ಭಾರದ. ೨೬೩); ನಿಯಮವೆಂದರೆ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು. ಅದು ಶೌಚ ಸಂತೋಷ ತಪಸ್ಸು ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯ ಈಶ್ವರ ಪ್ರಣಿಧಾನ ಎಂದು ಐದು ಪ್ರಕಾರ (ಹಿಂದುಸಾ. ೧೦೫).

ಶೌಚಾಂಜನೇಯ = ಶುಚಿತ್ವದಲ್ಲಿ ಮಾರುತಿಯಂತಿರುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಕದನತ್ರಿಣೇತ್ರಂ ಮನುಜಮಾಂಧಾತಂ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಗಾಂಗೇಯಂ ಶೌಚಾಂಜನೇಯನಕಳಂಕ ರಾಮಂ ಸಾಹಸಭೀಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೪೮ ವ); ಶೌಚಾಂಜನೇಯಂ ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮೀ ಲಬ್ಧವರಪ್ರಸಾದಂ ಕದನಕೇಳೀವಿನೋದ ಶ್ರೀಮತ್ತ್ರಿಭು ವನಮಲ್ಲದೇವ ಪಾದಾರಾಧಕಂ (ಸೌಇಇ. XI-ii. ೧೩೫-೮ : 1087). [ಸಂ.]

ಶೌಚಕೂಪ (ನಾ). ಮಲವಿಸರ್ಜನೆಯ ಸ್ಥಳ; ಕಕ್ಕಸು : ಚೌಡಪ್ಪ ಅಲ್ಲಿಂದ ಎದ್ದು ಹೊರಗೆ ಹೋಗಿ ಶೌಚಕೂಪಕ್ಕೆ ಪ್ರಯಾಣ ಬೆಳಸಿದರು (ಹಳ್ಳಿಸಾ. ೫೫). [ಸಂ.]

ಶೌಚಮಣಲೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಶೌಚಮಣಲೆಯರುಂ ನನ್ನಿ ಮಳಲೂರುಂ ಸನ್ಯಸನಮಾಳಕಿಯುವಟ್ಟಗರಾ ಪನ್ನಿರ್ವ್ವರ್ಗ್ಗ(ಂ) ರಣಪಾರರಾ ಮಣಲೆಯ ರಸರಾ ಸಮಾಧಿಯ ಸಮಾಧಿ (ಎಕ. XIV. ತಿರುಮ. ೨೫೩-೨: ಸು. 800). [?]

ಶೌಚವಿಧಿ (ನಾ). ೧. ಮಲಮೂತ್ರವಿಸರ್ಜನೆ, ಸ್ನಾನಮಾಡುವುದು ಮೊದಲಾದ ಶುದ್ಧಿಕಾರ್ಯ : ಬ್ರಾಹ್ಮೀಮುಹೂರ್ತದಲ್ಲಿ ಎದ್ದು ಶೌಚವಿಧಿ ತೀರಿಸಿಕೊಂಡು ಶುಚಿಯಾಗಿ ಸ್ವಸ್ಥಾನನಾಗಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಬುದು (ಸಕಷ. ೨೮). ೨. ಬಂಧುವಿನ ಮರಣ ಸೂತಕವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಮಾಡುವ ಶುದ್ಧಿಕ್ರಿಯೆ. [ಸಂ.]

ಶೌಚಾಚಾರ (ನಾ). ೧. ಕೊಳೆ, ಮೈಲಿಗೆ, ಸೂತಕ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಮಾಡುವ ಶುದ್ಧಿಕ್ರಿಯೆ. ೨. ಕಳಂಕರಹಿತವಾದ ನಡತೆ; ಸದಾಚಾರ : ತ್ರಿದಶರ್ ಪೂಜಿಸ ಮಾನವರ್ ಪೊಗಟ್ ಶೌಚಾಚಾರಮಂ ದಿವ್ಯದಿಂ ವಿದಿತಂ ಮಾಡಿದರಾರ್ ಮಹಾಸತಿಯರಾರ್ ನಿಮ್ಮಂದದಿಂ . . . ಎಂದೆಡಿಗಿ ಸೀತಾಸಂಸ್ತವಂ ಮಾಡಿದರ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೭-೩೭); ಸತ್ಯಶೌಚಾಚಾರಕುಲ ವೇದಶಾಸ್ತ್ರ ಪಾಂಡಿತ್ಯದ ಸುವಿಪ್ರರಿಪ್ಪತ್ತು ಸಾವಿರಕೆ . . . ಪೊನ್ನಂ ಕುಡುವುದು (ಷಮಿಭಾ. ೨-೨೭). [ಸಂ.]

ಶೌಚಿ (ನಾ). ಶುಚಿಯಾದ ನಡವಳಿಕೆಯುಳ್ಳವನು; ಸದಾಚಾರಿ : ವನಿತೆಯ ಮೊಲೆ ಮುಟ್ಟ ಶೌಚಿ ಯಾವಂ ಜಗದೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೪-೧೧). [ಸಂ. ಶೌಚಿನ್]

ಶೌಚೇಯ (ನಾ). ಮಡಿವಾಳ; ಅಗಸ. [ಸಂ.]

ಶೌಭಿಕ (ನಾ). ನಟರ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ : ಕಂಸವಧ ಬಲಿಬಂಧಗಳನ್ನು "ಶೋಭನಿಕರು" (ಅಥವಾ "ಶೌಭಿಕರು") ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಮಾಡಿ ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಸಂನಾಟ. ೪೧). [ಸಂ.]

ಶೌರಸೇನ (ಗು). ೧. ಶೂರಸೇನರಿಗೆ ಸೇರಿದ, – ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಪ್ರಾಕೃತಭಾಷೆಯ ಪ್ರಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಸಂಸ್ಕೃತ ಪ್ರಾಕೃತ ಪೈಶಾಚಿಕ ಮಾಗಧ ಶೌರಸೇನ ಭಾಂಡೀರ ಅಪಭ್ರಂಶ ವೈಕಟಿತ ಶುದ್ಧ ಮಿಶ್ರಾದಿ ಭಾಷಾಭೇದಂಗಳಿಂ ಪೇಳ್ವ (ವಿವೇಕ. ೨೪೨). [ಸಂ.]

ಶೌರಸೇನಿ (ನಾ). = ಶೌರಸೇನ ೨ : ಮಧ್ಯಮಾಧಮಪಾತ್ರಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಕೃತಭಾಷಾಪ್ರಭೇದವಾದ ಶೌರಸೇನೀಭಾಷೆಯೂ . . . ವ್ಯವಹಾರಾರ್ಹವಾಗಿ ವಿಹಿತವಾಗಿರುವುದು (ಭಾರದ. ೪೩೫). [ಸಂ. ಶೌರಸೇನೀ]

ಶೌರಿ (ನಾ). ೧. ಶೂರಸೇನನ ವಂಶದವನು; ಕೃಷ್ಣ : ಯಶೋದೆಗೆ ಸಂಭವಿಸಿರ್ದ ಕನ್ನೆಯೊಳ ಶೌರಿಯನಂದು ಪಲ್ಲಟಿಸಿ ಬೆಚ್ಚರವಾಕೆಯನೆತ್ತಿಕೊಂಡು . . . ಪರಿದ್ಯದಿದನಾತ್ಮಗೇಹಮಂ (ಜಗವಿ. ೩-೧೧); ಸೈರಿಸುವೆನಪರಾಧಶತವ ಕುಮಾರಕನ ತಾ ಕೊಲ್ಲನೆಂದೀ ಶೌರಿ ಭಾಷೆಯ ಮಾಡಿ ಹಿಂಗಿದನಿವನ ತಾಯೊಡನೆ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೦-೩೭). ೨. ಬಲರಾಮ. ೩. ವಸುದೇವ. ೪. [ಜ್ಯೋತಿ] ನವಗ್ರಹಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಶನಿ : "ಅಸಿತಃ, ಕ್ರೋಡಃ, ಪಂಗುಃ, ಛಾಯಾತನಯಃ, ಶನೈಶ್ಚರಃ, ಶೌರಿಃ – ಈ ೮ ಶನಿಯ ಪೆಸರ್" (ಪಲಾಯು. ೯-೪೯). [ಸಂ.]

ಶೌರಿಯ 'ಸೌರಿಯ' ನೋ.

ಶೌರ್ಯ (ನಾ). ೧. ಸಾಹಸ ; ಪರಾಕ್ರಮ : "ವಿಕ್ರಾಂತಂ ಪರಾಕ್ರಮಂ ಶೌರ್ಯಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೧೨-೮); ತಮ್ಮಣ್ಣನಂ ಶೌರ್ಯದಿಂದಂ ಕಾದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೬೧); ಬಲುಸರಿಯ ನಾರಾಚಜಾಳದ ಮಳೆಯ ನೆತ್ತರ ಹೊನಲುಗಳ ರೌಕುಳದ ಮಳೆಗಾಲದಲಿ ಹಚ್ಚಿತು ಭಟರ ಶೌರ್ಯಶಿಖಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೫-೨೯). ೨. ಯುದ್ಧೋತ್ಸಾಹ ಪ್ರದರ್ಶನವುಳ್ಳ, ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಾಟಕ.

ಶೌರ್ಯಮಾರ್ತಂಡ = ಪರಾಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನಂತಿರುವವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಚಲಕೆ ಬಲ್ಲಗ್ಣಂ ಶೌರ್ಯ್ಯಮಾರ್ತ್ತಣ್ಡಂ . . . ಶ್ರೀ ಮನ್ಮಹಾಮಣ್ಡಳೇಶ್ವರಂ ಲಕ್ಷ್ಮರಸರ್ (ಸೌಇಇ. XX. ೪೭ ೭: 1074). [ಸಂ.]

ಶೌರ್ಯಮದ (ನಾ). ಅಷ್ಟಮದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಪರಾಕ್ರಮದಿಂದುಂಟಾದ ಅಹಂಕಾರ : ಅಂತು ಶೌರ್ಯಮದಜ್ವರಂ ಮಂತ್ರಿವರ್ಗವೈದ್ಯವಚನೌಷಧಿಗಳಿಂ ಪತ್ತುವಿಡೆ (ಆಪು. ೧೨-೧೦೯ ವ). [ಸಂ.]

ಶೌರ್ಯವಂತ (ನಾ). ಪರಾಕ್ರಮಿ ; ಶೂರ. [ಸಂ. ಶೌರ್ಯವತ್]

ಶೌರ್ಯವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ಹೊಂದು; ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಪಡೆ : ಮದ್ದೂರ ಸುಭಟರು . . . ಮಾರ್ಬಲವ ಹೊದ್ದಿ ಯಿಚಿದು ನಾನೂರು ಮೂಗಿಚಿದಾಗ ಸದ್ದದ ಶೌರ್ಯವಡೆದರು (ಕಂನವಿ. ೧೩-೫೭). [ಶೌರ್ಯ + ಪಡೆ]

ಶೌರ್ಯವಿಪನ್ನ (ನಾ): ಪರಾಕ್ರಮದಿಂದ ಕಷ್ಟಕ್ಕೆ ಒಳಗಾದವನು; ಸಾಹಸದಿಂದ ಕುಗ್ಗಿದವನು : ತನ್ನೊಡನೆ ಹಗಬೆಳೆದ ಶೌರ್ಯವಿಪನ್ನರನು ತೋಱ್ಕೆ ಜನಾರ್ದನ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೧೨-೨). [ಸಂ.]

ಶೌರ್ಯವೃದ್ಧ (ನಾ). ಪರಾಕ್ರಮದಿಂದ ಹಿರಿಯನೆನಿಸುವವನು; ಸಾಹಸದಿಂದ ದೊಡ್ಡವನಾದವನು : ಜ್ಞಾನವೃದ್ಧರು ವಿಪ್ರರಲಿ ಸನ್ಮಾನನೀಯರು ಶೌರ್ಯವೃದ್ಧರು ಮಾನವೇಂದ್ರರೊಳಧಿಕವಿದು ಪೌರಾಣಸಿದ್ಧವಲೆ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೮-೫೦). [ಸಂ.]

ಶೌರ್ಯಸಖ (ನಾ). ಪರಾಕ್ರಮದ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ನೆರವಾಗುವ ಸ್ನೇಹಿತ : ಕಾರ್ಯಸಖಂ ಶಕುನಿ ಗಡಾ ಶೌರ್ಯಸಖಂ ಸೂತಜಂ ಗಡಾ (ಗದಾಯು. ೨-೨೭). [ಸಂ.]

ಶೌಲ್ವಿಕ (ನಾ). ತಾಮ್ರದ ಕೆಲಸಮಾಡುವವನು. [ಸಂ.]

ಶೌಷ್ಕಲ (ನಾ). ೧. ಒಣಗಿದ ಮಾಂಸ ಅಥವಾ ಮೀನು ತಿಂದು ಜೀವಿಸುವವನು. ೨. ಒಣಗಿದ ಮಾಂಸವನ್ನು ಮಾರುವವನು. [ಸಂ.]

ಶ್ಮಶಾನ (ನಾ). ಹೆಣಗಳನ್ನು ಸುಡುವ ಅಥವಾ ಹೂಳುವ ಪ್ರದೇಶ; ಸುಡುಗಾಡು; ಮಸಣ : ಎನ್ನುಮನೀತನಂತೆ ಪೆಡಂಗಯ್ಯುಡಿಯೆ ಕಟ್ಟಿಯೊಂದೆ ವಣೆಗುಟ್ಟಿ ನೀಮಲ್ಲ ನಂಟರ್ ನೋಡ ಶ್ಮಶಾನಕ್ಕುಯ್ದು ಸೂಲದೊಳಿಕ್ಕಿ ಕೊಲ್ವರ್ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೪ ೧೨); ಶ್ಮಶಾನಧರೆಯರಮನೆ ಪ್ರೇತಗಾಹಿನ ತವಗ ಮಣಿಪೀಠ . . . ಸಂಬಳಿಗೋಲು ಕರವಾಳು ಸತ್ಕಭಂಡಾರ ಪತಿಯಾಜ್ಞೆ ಭಾಸುರತರ ಕ್ಷತ್ರಧರ್ಮಗಳೆಂದೇ ಕಾಣುತಿರ್ದನು ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರನು (ಹಚಕಾ. ೧೧-೪೬). [ಸಂ.]

ಶ್ಮಶಾನವಾಸಿ (ನಾ) ಸುಡುಗಾಡಿನಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವವನು; ಶಿವ. [ಸಂ. ಶ್ಮಶಾನವಾಸಿನ್]

ಶ್ಮಶಾನವೈರಾಗ್ಯ (ನಾ) ಸ್ಮಶಾನವನ್ನು ನೋಡಿದ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಉಂಟಾಗುವ ವಿರಕ್ತಿ ; ತಾತ್ಕಾಲಿಕವಾದ ವೈರಾಗ್ಯ. [ಸಂ.]

ಶ್ಮಶ್ರು (ನಾ). ೧. ಕೂರ್ಚ; ಮೀಸೆ : ಅಭಿನವೋದ್ಭಿದ್ಯಮಾನಮೃದುಕುಟಿಲ ಶ್ಮಶ್ರುಮಧುಕರಪಟಲಪರಿವೃತಮುಗ್ಧಮುಖಸರಸಿಜನುಂ (ಆಪು. ೩ ೯೦ ವ); ಕುವಲಯನಯನಂ ತುಂಗಘೋಣಂ ಗಭೀರಧ್ವನಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮಶ್ಮಶ್ರು . . . ಅಂತಂತಸಯೆ ನೃಪಸುತಂ ನೋಡೆ ಕಣ್ಗೆಡ್ಡಮಾದಂ (ಪುಷ್ಪಸ. ೪-೬೬). ೨. ಗಡ್ಡ ; ದಾಡಿ : ಎಳಮಿಂಚಂ ಪೋಲ್ವ ಬಂಬಲ್ವೆಡೆ ಬಳೆದ ಘನಶ್ಮಶ್ರು ಭಸ್ಮತ್ರಿಪುಂಡ್ರಂ ತೊಳಪುದ್ಯದ್ವಾಳಮಾಲಂಬಿತ ವಿಳಸಿತರುದ್ರಾಕ್ಷಮಾಲಾಳಿ . . . ಮಿಸುಗೆ ಚರಿಯಿಪರ್ ತಪ್ಪಲೊಳ್ ತಾಪಸೇಂದ್ರರ್ (ರಾಜಶೇ. ೧-೧೩೨); ಪರ್ವತವಾಸೀಕಿರಾತರು ಅವರ ವಿಶಾಲದೇಹ ನಿಬಿಡ ಶ್ಮಶ್ರು ಹಾಗೂ ಮಧುರಸದಯವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ನೋಡಿ ಮುಗ್ಧರಾದರು (ಶುಂಪಂ. ೮೯). [ಸಂ.]

ಶ್ಮಶ್ರುಲೇಖ (ನಾ). ೧. ಗೆರೆಯಂತಿರುವ ಮೀಸೆ. ೨. ಗೆರೆಯಂತಹ ಮೀಸೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು : ಯೂಥಪತಿ ಪ್ರಥಮೋದ್ಭಿನ್ನದಾನಲೇಖಾನುಕಾರಿ ಶ್ಮಶ್ರುಲೇಖನುಂ ಗಜಮದಮಳಿನಕೇಸರಿಜಟಾಕುಟಿಳಕುಂತಳಕಳಾಪನುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೬೬): ಅವಿರಳಗಳದಶ್ರುಬಿಂದುಸಂದೋಹಮಿಶ್ರಿತಶ್ಮಶ್ರುಲೇಖನುಂ . . . ಆಗಿ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೯ ವ). [ಸಂ. ಶ್ಮಶ್ರುಲೇಖಾ]

ಶ್ಯಾಣ 'ಶಹಣೆ' ನೋ.

ಶ್ಯಾಣ್ಯಾ 'ಶಹಣೆ' ನೋ.

ಶ್ಯಾಣ್ಯಾತನ 'ಶಾಣೆತನ' ನೋ.

ಶ್ಯಾನಭಾಗ 'ಸೇನಬೋವ' ನೋ.

ಶ್ಯಾನಭಾವ 'ಸೇನಬೋವ' ನೋ.

ಶ್ಯಾನಭೋಗ 'ಸೇನಬೋವ' ನೋ.

ಶ್ಯಾನುಭಾಗ 'ಸೇನಬೋವ' ನೋ.

ಶ್ಯಾನುಭೋಗ 'ಸೇನಬೋವ' ನೋ.

ಶ್ಯಾನೆ$_1$ 'ಶಾನ$_1$' ನೋ.

ಶ್ಯಾನೆ$_2$ 'ಶಾನ$_2$' ನೋ.

ಶ್ಯಾನೆ$_3$ (ನಾ). (?) : ಯರಕೆರೆಗೆ ಬರುವ ಶ್ಯಾನೆ ಬಡಗವತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಗಂಗ್ಯಾಡಿಯವರು (ಎಕ. III, ತಿರುಮ. ೬೩-೪೯೭; 1748). [?]

ಶ್ಯಾಮ (ಗು). ೧. ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣದ; ಕಡುನೀಲವರ್ಣದ. (ನಾ). ೨. ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣ; ಅಸಿತ ವರ್ಣ : "ಶ್ಯಾಮಂ ಕಾಳಂ" (ಮಪ್ರಕೋ. ೧೦೮-೬೩); ಸಾಮಂತಚೂಡಾಮಣಿಯ ಮೈಯ ಬಣ್ಣಂ ವಿಧಾತ್ರನೆಂಬ ಚಿತ್ರಕಾರಿಯ ವರ್ಣಕ್ರಮಂಗೆಯ್ದ ಕದಳೀಗರ್ಭಶ್ಯಾಮಮೆಂಬ ಬಣ್ಣದಂತಾದುದು (ಪಂಪಭಾ. ೨-೬೯ ವ). ೩. ಕಪ್ಪುಮಿಶ್ರವಾದ ಕಡುಹಸುರು ಬಣ್ಣ : "ಶ್ಯಾಮಂ, ಶ್ಯಾಮಳಂ . . . ಹರಿತ್- ಈ ೬ ಪ(ಹ)ಸುರ್" (ಹಲಾಯು. ೧೨೧-೪೯); ಅರಮನೆಯ ಉದ್ಯಾನಶಾದ್ವಲಶ್ಯಾಮವೇದಿಕೆಯಲ್ಲಿ ರಾಣಿಯರ್ ತಮ್ಮ ಮಕ್ಕಳ್ವೆರಸಿ ವಿಹರಿಸುತ್ತಿರ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೯-೪೯೮). ೪. ದತ್ತೂರದ ಗಿಡ. ೫. ಪ್ರಿಯಂಗುವೃಕ್ಷ : "ಫಳಿನಿ ಶ್ಯಾಮಂ ಪ್ರಿಯಂಗು ನಾಮಂ" (ಮಪ್ರಕೋ. ೩೩-೪). ೬. ಹೊಂಗೆಮರ. ೭. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಏಕದಳಧಾನ್ಯ; ಸಾಮೆ. ೮. ಮೋಡ. ೯. ಸಮುದ್ರದ ಉಪ್ಪು. ೧೦. ಕರಿಯ ಮೆಣಸು. ೧೧. ಕೋಗಿಲೆ. ೧೨. ನೀಲವರ್ಣದವನು. ೧೩. ವಿಷ್ಣು. ೧೪. ರಾಮ : ರಾಮನಂ . . . ಕುವಲಯಶ್ಯಾಮನಂ ನಿಜತನು ಶ್ಯಾಮನಂ ಘನಪುಣ್ಯನಾಮನಂ ಸಂತತಂ ನಾ ಮನಂದಣಿಯೆ ರಮಿಸದೆ ಬಾಳ್ವೆನೆಂತು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೯-೨೨); ಲಕ್ಷ್ಮಣದೇವನಸದನಯ್ . . . ಶ್ಯಾಮಶ್ರೀಯೊಲ್ಮೆಯಲಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೬-೬೮೭). ೧೫. ಕೃಷ್ಣ. [ಸಂ.]

ಶ್ಯಾಮಂತಿಗೆ 'ಸೇವಂತಿಗೆ' ನೋ.

ಶ್ಯಾಮಕ (ಗು). ೧. ಕಪ್ಪನೆಯ; ಶ್ಯಾಮಲವರ್ಣದ : ಅರಸಿಯರ ತನು ಶ್ಯಾಮಕಾಗ್ರಂಗಳೊಳ್ ಸ್ನೇಹವಶಾನಂಗಾಗ್ನಿಯುಂ ನೀರ್ದಳಿದು ನದಿಪುವಂತಾದ ನಂಘೋದಲೀಲಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೩೧). (ನಾ). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಏಕದಳ ಧಾನ್ಯ; ಸಾಮೆ : "ಶ್ಯಾಮಾಕಃ, ಶ್ಯಾಮಕಃ - ಈ ೨ ಸಾವೆ" (ಹಲಾಯು. ೯೬-೪೩೦). ೩. ಸಾವೆಯ ಹುಲ್ಲು. [ಸಂ.]

ಶ್ಯಾಮಕಂಠ (ನಾ). ೧. ಕಡುನೀಲಿಬಣ್ಣದ ಕೊರಳುಳ್ಳದು; ನವಿಲು : "ಕೇಕೀ, ಶಿಖೀ . . . ಶ್ಯಾಮಕಂಠ(:) - ಈ ೧೦ ನವಿಲ್" (ಹಲಾಯು. ೪೦-೮೮). ೨. ಕಪ್ಪು ಕೊರಳುಳ್ಳವನು ; ನೀಲಕಂಠ ; ಶಿವ. [ಸಂ.]

ಶ್ಯಾಮಕಂಧರ (ನಾ). ೧. = ಶ್ಯಾಮಕಂಠ ೧. ೨.= ಶ್ಯಾಮಕಂಠ ೨ : ಶ್ಯಾಮಕಂಧರನೀವನೀ ಕೃತಿಗತಿಚಮತ್ಕೃತಿಯ (ಬಸಪು. ೧-೫); ಶ್ಯಾಮಕಂಧರ ನಾಗಾಸುರಚರ್ಮಾಂಬರ ಪ್ರೇಮದಿಂದೊಲಿದು ರಕ್ಷಿಪುದು (ಹರಿಸಾಂ. ೧-೧). ೩, ಹಾವು; ಸರ್ಪ : ಶ್ಯಾಮಕಂಧರರಾಜಕಟಕಂ ಶ್ಯಾಮಕಂಧರನೀವನೀ ಕೃತಿಗತಿಚಮತ್ಕೃತಿಯ (ಬಸಪು. ೧-೫). [ಸಂ.]

ಶ್ಯಾಮಕಂಧರಗಮನ (ನಾ). ನವಿಲನ್ನು ವಾಹನವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು; ಷಣ್ಮುಖ: ಶ್ಯಾಮಕಂಧರಗಮನಜನಕಂ ಶ್ಯಾಮಕಂಧರರಾಜಕಟಕಂ ಶ್ಯಾಮಕಂಧರನೀವನೀ ಕೃತಿಗತಿಚಮತ್ಕೃತಿಯ (ಬಸಪು. ೧-೫); ಶ್ಯಾಮಕಂಧರಗಮನನಯ್ಯ ಪಾಲಿಪುದೆನ್ನ (ಪ್ರಾಭರಾ. ೧೦-೧). [ಸಂ.]

ಶ್ಯಾಮಗಾತ್ರ (ನಾ). ೧. ನೀಲವರ್ಣದ ಶರೀರವುಳ್ಳವನು. ೨. ವಿಷ್ಣು. ೩. ಕೃಷ್ಣ : ಶ್ಯಾಮಗಾತ್ರಪ್ರೀಯ ತಾಮರಸಶರವಿಜಯ . . . ಪಾಲಿಪುದು ಕಾಮಿತವನಿತ್ತು ಮುದದಿ (ಪ್ರಾಭರಾ. ೧-೧). [ಸಂ.]

ಶ್ಯಾಮತೆ (ನಾ). ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣ : ಶ್ಯಾಮತೆಯಿಂ ವಿರೂಪತೆಯಿನಾರಯೆ ನಿನ್ನ ಸಖಂ ಮನೋಜನಂತಾ ಮದನಂಗಮಾದುದು ವಸಂತನ ಪೊರ್ದುಗೆಯಿಂದಮುತ್ಸವೋದ್ದಾಮತೆ (ಚಂಪ್ರ. ೭-೭೮). [ಸಂ. ಶ್ಯಾಮತಾ]

ಶ್ಯಾಮತೆವೆಱು (ಕ್ರಿ). ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣವನ್ನು ಹೊಂದು : ನಿಬಿಡಮನೆ ಮುಸುಂಕಿದ ಮಧುಮುದಿತಮಧುಕರಪ್ರತಾನದಿಂ ಶ್ಯಾಮತೆ [ಪಾಠಾಂ. ಶ್ಯಾಮಳತೆ]ವೆತ್ತು ನಿಜಮೂಲದೊಳ್ ಬಳಸಿ ತಳೆರ್ತ ಚೆಂದಳಿರ್ಗಳುಟ್ಟ ಪೀತಾಂಬರದಂತಿರೆ (ಶಬಶಂ. ೨-೪೨ ವ). [ಶ್ಯಾಮತೆ + ಪೆಱು$_1$]

ಶ್ಯಾಮಪುಷ್ಪಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಧ್ಯಾಮಂ - ಗಂಜಳಿಗೆಬುಲ್ಲು, ಶ್ಯಾಮಪುಷ್ಪಿ, ಶ್ಯಾಮಲೋಧ್ರ" (ಔಷಧಿ. ೮೨). [ಸಂ. ಶ್ಯಾಮಪುಷ್ಪೀ]

ಶ್ಯಾಮಲ, ಶ್ಯಾಮಳ (ಗು). ೧. ಕಪ್ಪನೆಯ : ಹಾ! ರಮಣ . . . ನಿನ್ನ ಘನಶ್ಯಾಮಲ ಕೋಮಲಗಾತ್ರಮುಮಂ, ನಿನ್ನ ಸೊಬಗುಗುವ ಮುಖಕಮಲಮುಮಂ . . . ಕಂಡು ಸೋಲ್ತು ಮೆಚ್ಚಿದಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩೬-೭). (ನಾ). ೨. ಕಪ್ಪು ; ಕಡುನೀಲವರ್ಣ. ಶ್ಯಾಮಳ: ೨. ಪದಧೂಳೀಕ್ಷೋಭದಿಂ ದಿಗ್ಯುವತಿವದನಮಂ ಶ್ಯಾಮಳಂ ಮಾಡಿ (ಆಪು. ೧೪-೮೮); ಕಾಳಾಗುರು ಧೂಪೋದ್ದಾಮಧೂಮಸ್ತೋಮಜಲಜೀಮೂತಸಮುದಯ ಶ್ಯಾಮಳಮುಂ . . . ಎನಿಸಿ ಗೋವರ್ಧನನಗಂ ಸೊಗಯಿಸೆ (ಜಗವಿ. ೪-೮೨ ವ). ೩. ಅಚ್ಚ ಹಸುರು : "ಶ್ಯಾಮಂ, ಶ್ಯಾಮಳಂ . . . ಹರಿತಂ, ಹರಿತ್ - ಈ ೬ ಪ[ಹ]ಸುರ್" (ಹಲಾಯು. ೧೨೧-೪೯). [ಸಂ.]

ಶ್ಯಾಮಲಾಂಗ, ಶ್ಯಾಮಳಾಂಗ (ನಾ). ೧. ನೀಲವರ್ಣದ ಶರೀರವುಳ್ಳವನು. ೨. ವಿಷ್ಣು. ೩. ಕೃಷ್ಣ. ೪. ಶಿವ : ಶ್ಯಾಮಳಾಂಗೀಸಂಗತಾಂಗಂ ಶ್ಯಾಮಲಾಂ [ಪಾಠಾಂ. ಳಾಂ]ಗ ದೃಗಂಕಪಾದಂ . . . ಸಿದ್ಧವಟನಾಥಂ (ಬಸಪು. ೧-೫). ಶ್ಯಾಮಳಾಂಗ : ೩. ಮೇಘಶ್ಯಾಮಳಾಂಗಂ ತ್ರಿಭಂಗದಿನಿಂಬಾಗಿರೆ . . . ತಾನಾಗಳಾಡಿದಳ್ (ಜಗವಿ. ೩-೧೬). [ಸಂ.]

ಶ್ಯಾಮಲಾಂಗಿ (ನಾ). ಕಪ್ಪಾದ ದೇಹವುಳ್ಳವಳು; ಕಾಳಿ; ಪಾರ್ವತಿ : ಶ್ಯಾಮಲಾಂ [ಪಾಠಾಂ. ಳಾಂ]ಗೀ ಸಂಗತಾಂಗಂ . . . ಸಿದ್ಧವಟನಾಥ (ಬಸವ. ೧-೫). [ಸಂ. ಶ್ಯಾಮಲಾಂಗೀ]

ಶ್ಯಾಮಲಿತ (ಗು). ಕಪ್ಪಾದ; ಶ್ಯಾಮಲವಾದ : ಅತಿಬಹಳದಹ್ಯಮಾನ ಕಾಳಾಗುರುಧೂಪಧೂಮಯಷ್ಟಿಘಟಿತಘನಶ್ಯಾಮಲಿ [ಪಾಠಾಂ. ಳಿ]ತವ್ಯೋಮತಳ ಧೂಪಂಗಳಿಂದಂ (ಆದಿಪು. ೨-೩೨ ವ); ಬಹುಳಕಾಲಾಗರುಧೂಮ ಶ್ಯಾಮಲಿತ ಕಲಧೌತ ಧೂಪಘಟಂಗಳಿಂ ಕ್ಷೀರಾದಿ ಸವನಪಾವನರಸವಿಚಿತ್ರಾನೇಕಶಾತಕುಂಭಕುಂಭಂಗಳಿಂ . . . ಯಥಾವಿಧಿಯನಭಿಷವಮಂ ತೀರ್ಚಿ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೨-೨ ವ). [ಸಂ.]

ಶ್ಯಾಮಳೆ (ನಾ). = ಶ್ಯಾಮಲಾಂಗಿ. [ಸಂ. ಶ್ಯಾಮಲಾ]

ಶ್ಯಾಮಳ 'ಶ್ಯಾಮಲ' ನೋ.

ಶ್ಯಾಮಳಾಂಗ 'ಶ್ಯಾಮಲಾಂಗ' ನೋ.

ಶ್ಯಾಮಾಂಗ (ನಾ). ೧. ಕಪ್ಪಾದ ಶರೀರ; ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣದ ದೇಹ : ಈ ಭಾಗದೊಳಭಿನವಪ್ರಿಯಂಗುಶ್ಯಾಮಾಂಗಮರ್ಧಚಂದ್ರಬುದ್ಬುದವ್ಯಾಕೀರ್ಣ ತ್ರಿಶೂಲ . . . ಅನೇಕಾಹವ ದೃಷ್ಟದೋಸ್ಸಾಹಸಮಿದು ವರಾಟ ಸುಭಟಬೀಜಂ (ಆದಿಪು. ೧೩-೧೫ ವ). ೨. ಶ್ಯಾಮಲಶರೀರವುಳ್ಳವನು; ವಿಷ್ಣು : 'ಶ್ಯಾಮಾಂಗಸಖ' ಪರಾ. ೩. ಬುಧಗ್ರಹ. ೪. [ಛಂದ] ವರ್ಣಛಂಧಸ್ಸಿನ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಬಗೆಯ ಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ, ಪಾದದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ ಮಧ್ಯೆ ಎಂಬ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ : ಭೂಮಿಪ್ರೋದ್ದಾಮಂ ಕೇಳ್ ಶ್ಯಾಮಾಂಗೀ ಶ್ಯಾಮಾಂಗಂ [ಪಾಠಾಂ. ವಾಮಾಂಗೀ ವಾಮಾಂಗಂ] (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೫೭). [ಸಂ.]

ಶ್ಯಾಮಾಂಗಸಖ (ನಾ). ವಿಷ್ಣುವಿನ ಸ್ನೇಹಿತ ; ಶಿವ : ಶ್ಯಾಮಾಂಗಸಖ ಪಾಹಿ ಮಂದರನಿಲಯನೆ ಪಾಹಿ (ಪ್ರಾಭರಾ. ೨೧-೪೩). [ಸಂ.]

ಶ್ಯಾಮಾಂಗಿ (ನಾ). ೧. ಶ್ಯಾಮಲವರ್ಣದವಳು : ಭೂಮಿಪ್ರೋದ್ದಾಮಂ ಕೇಳ್ ಶ್ಯಾಮಾಂಗೀ ಶ್ಯಾಮಾಂಗ [ಪಾಠಾಂ. ವಾಮಾಂಗೀ ವಾಮಾಂಗಂ] (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೫೭) ; ಗ್ರಾಮಶ್ಯಾಮಾಂಗಿ ಕೋಪಕ್ಕಳುತೆ ಬೈಯುತ್ತ ಶಪಿಸುತ್ತ ತೊಳಲುವಳ್ ಗದ್ದೆಯಂ ಮರುಳಮರ್ದಳಂತೆ (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೫೩-೧೪೫೦). ೨. ಕಾಳಿ ; ದುರ್ಗೆ. [ಸಂ. ಶ್ಯಾಮಾಂಗೀ]

ಶ್ಯಾಮಾಕ (ನಾ). = ಶ್ಯಾಮಕ ೨ : "ಶ್ಯಾಮಾಕಃ, ಶ್ಯಾಮಕಃ - ಈ ೨ ಸಾವೆ" (ಹಲಾಯು. ೯೬-೪೩೦); ಶ್ಯಾಮಾಕ . . . ಕ್ಷೀರಾದಿ ಚರು ಪುರೋಡಾಶಾದಿಗಳಿಂದಲು (ವಿವೇಕ. ೧೩೯). [ಸಂ.]

ಶ್ಯಾಮೆ (ನಾ). ೧. ಇರುಳು; ರಾತ್ರಿ : "ತಮಿಸ್ರಾ . . . ವಾಸತೇಯಾ, ಶ್ಯಾಮಾ, ರಾತ್ರಿಃ – ಈ ೧೯ ಇರುಳಿನ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೧೮-೧೦೮). ೨. ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದ ಮಧ್ಯವಯಸ್ಸಿನ ಹೆಂಗಸು : ಅಲ್ಲಿ ಪ್ರಮದಯರು . . . ಶ್ಯಾಮೆಯರು ಮತ್ತು ಪದ್ಮರಾಗಿಣಿಯರು (ಧನ್ಯಾಲೋ. ೯೪). ೩. ಪ್ರಿಯಂಗುಮರ : "ಪ್ರಿಯಂಗುಃ, ಫಲಿನೀ, ಶ್ಯಾಮಾ - ಈ ೩ ಪ್ರಿಯಂಗು" (ಹಲಾಯು. ೩೨-೪೦). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಕರಿಯ ತಿಗಡೆ : "ಶ್ಯಾಮಾ, ಪಾಳಿಂದೀ . . . ಕಾಲಮೇಷಿಕಾ - ೬ ಕರಲಾಲ್ ತಿಗಡ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೬). ೫. ಸೊಗದೇಬೇರು : "ಶ್ಯಾಮಾ- ಪ್ರಾಯದವಳು, ಸೊಗದೇಬೇರು, ರಾತ್ರಿ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೪೦೮). ೬. ನೆರಳು; ಛಾಯೆ. ೭. ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣದ ಹೆಂಗಸು. ೮. ಹಸು. ೯. ಅರಿಸಿನ. ೧೦. ಹೆಣ್ಣು ಕೋಗಿಲೆ. ೧೧. ನೀಲಿಗಿಡ. ೧೨. ತುಳಸಿ. ೧೩. ಯಮುನಾನದಿ. ೧೪. ದುರ್ಗೆ. ೧೫. ಕಮಲದ ಬೀಜ. [ಸಂ. ಶ್ಯಾಮಾ]

ಶ್ಯಾಲ (ನಾ). ಹೆಂಡತಿಯ ಸಹೋದರ; ಭಾವಮೈದುನ. [ಸಂ.]

ಶ್ಯಾಲಕ (ನಾ). = ಶ್ಯಾಲ : ಅರ್ಜುನ ನೆನದುದೇ ತಡ; ಆ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೇ ಕೃಷ್ಣ ಗರುಡನಿಂದ ತನ್ನ ಶ್ಯಾಲಕನ ರಥಾಗ್ರಕ್ಕೆ ಇಳಿಯಲು ಸೇನೆಯಲ್ಲಿ ಉತ್ಸವವಾಯಿತು (ಐದುರ. ೫೯). [ಸಂ.]

ಶ್ಯಾವ (ನಾ). ಕಪ್ಪುಮಿಶ್ರವಾದ ಕೆಂಪು; ಕಂದುಬಣ್ಣ : "ಶ್ಯಾವಃ, ಕಪಿಶಃ - ೨ . . . ಕೆಂಪಾದ ಬಣ್ಣ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೪೮). [ಸಂ.]

ಶ್ಯಾವಂತಿ 'ಸೇವಂತಿ' ನೋ.

ಶ್ಯಾವಂತಿಗೆ 'ಸೇವಂತಿಗೆ' ನೋ.

ಶ್ಯಾವದಂತ (ನಾ). ಹಲ್ಲು ಕಪ್ಪಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ದಂತರೋಗ : ಶ್ಯಾವದಂತವೆಂಬ ದಂತರೋಗದಲ್ಲಿ ಹಲ್ಲುಗಳು ಪಿತ್ತ ರಕ್ತದೋಷಗಳಿಂದ ಬೆಂದು ಕಂದುವ ಕಾರಣ ಕಪ್ಪಾಗಿಹವು (ವೈದ್ಯಾ. II ೧೨೨). [ಸಂ.]

ಶ್ವೇತ (ಗು). ೧. ಬಿಳುಪಾದ ; ಧವಳವರ್ಣದ. (ನಾ). ೨. ಬಿಳುಪು ; ಶ್ವೇತವರ್ಣ : "ಶುಕ್ಲಃ, ಶುಭ್ರಃ, ಶುಚಿಃ, ಶ್ವೇತಃ, ವಿಶದಃ, ಶ್ಯೇತಃ . . . ಅರ್ಜುನಃ – ೧೬ ಬಿಳುಪು ಬಣ್ಣದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೪೭). [ಸಂ.]

ಶ್ಯೇನ (ನಾ). ೧. ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣ; ಬಿಳುಪು. ೨. ಗಿಡುಗ; ಡೇಗೆ : ಮಾನಿಸರ ನುಡಿವ ತಱಿದಿಂ ಶ್ಯೇನನುಮರವೊಱಸುಮಿಂತು ಗಟಪಿದಪುದಿದಂ ಶ್ರೀನಾಥ ಬೆಸಸಿಮವಧಿ ಜ್ಞಾನದಿನಱಿದು (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೪೧); ಇವರ್ . . . ನಗೆನುಡಿಗಳಿಂದ ಕೈಯೊಳಗಾದರನವೇಡ ಪಾಱುವರ್ ಶ್ಯೇನನಂತೆ (ಆರಾಧ. ೨-೫-೪೭). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೇನಾವ್ಯೂಹ. ೪. ಹಿಂಸೆ. [ಸಂ.]

ಶ್ಯೇನವ್ಯೂಹ (ನಾ). (ಗಿಡುಗನ ಆಕಾರದಲ್ಲಿದ್ದು, ಭೇದಿಸುವುದಕ್ಕೆ ತೊಡಕಾಗಿರುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೈನ್ಯವ್ಯೂಹ : ಮರುದಿನ ಪಾಂಡವರು ಶ್ಯೇನವ್ಯೂಹವನ್ನೂ ಕೌರವರು ಮಕರವ್ಯೂಹವನ್ನೂ ರಚಿಸಿ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಮಾಡಿದರು (ವಚಭಾ. ೨೦೨). [ಸಂ.]

ಶ್ಯೋನಾಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ತಿಗಡೆಮರ ; "ಪತ್ರೋರ್ಣ" (ಪಂಡಿತ. ೨೩೭). [ಸಂ.]

ಶ್ರಂಥನ (ನಾ). ೧. (ಹೂವಿನಂತೆ) ಒಂದನ್ನೊಂದು ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟುವುದು. ೨. (ಗ್ರಂಥದ) ರಚನೆ : "ಶ್ರಂಥನಂ ಗ್ರಂಥನಂ ಗುಂಫಮೆನೆ ರಚನೆಗಭಿಧಾನಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೭-೩). ೩. ಸಡಿಲಗೊಳಿಸುವುದು. ೪. ನಾಶಪಡಿಸುವುದು. ೫. ಕೊಲ್ಲುವುದು. [ಸಂ.]

ಶ್ರದ್ಧಾಂಜಲಿ (ನಾ). ೧. ಮೃತರಿಗಾಗಿ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಬಿಡುವ ತರ್ಪಣ : ಗಂಗೆಯಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಮಿಂದು ತನ್ನ ಬದುಕಿಗೆ ಈ ರೂಪ ಬರುವುದಕ್ಕೆ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಒದಗಿಬಂದಿದ್ದ ಶಟ್ಟರ ಪುಣ್ಯಾತ್ಮಕ್ಕೆ ತನ್ನ ಶ್ರದ್ಧಾಂಜಲಿಯನ್ನರ್ಪಿಸಿದ (ಹೊಸಕ್ಕ. ೬೯). ೨. ಮೃತರಿಗೆ ಸಲ್ಲಿಸುವ ಶ್ರದ್ಧಾಪೂರ್ವಕವಾದ ವಂದನೆ : ಹೊಸ ಬತ್ತಿಯಲಿ ಸ್ವಂತ ಬೆಳಕು ಹಿಡಿದು ಎದೆಹಣತೆಯಲಿ ಸಲಿಸು ಶ್ರದ್ಧಾಂಜಲಿಯ ಅವನ ಹೊಂಗನಸುಗಳ ದೀಕ್ಷೆ ಪಡೆದು (ನಲಮು. ೫೦-೧೧). [ಸಂ.]

ಶ್ರದ್ಧಾಭಕ್ತಿ (ನಾ). ೧. ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಭಕ್ತಿ. ೨. [ವೀಶ್ಯೆ] ಆರು ವಿಧವಾದ ಭಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಭಕ್ತಿ ಆರು ವಿಧವಾಗಿದೆ. ಶ್ರದ್ಧಾಭಕ್ತಿ, ನೈಷ್ಠಿಕಭಕ್ತಿ, ಸಾವಧಾನಭಕ್ತಿ, ಅನುಭಾವಭಕ್ತಿ, ಆನಂದಭಕ್ತಿ, ಸಮರಸಭಕ್ತಿ, ಭಗವತ್ತಾದಾತ್ಮ್ಯವೇ ಭಕ್ತಿಯ ಅಂತಿಮಗಮ್ಯ (ಭಾರದ. ೧೯೯) ; ನಮ್ಮ ಶಿವಶರಣರೂ ತಮ್ಮ ಷಟ್ಸ್ಥಲ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಶ್ರದ್ಧಾಭಕ್ತಿ, ನಿಷ್ಠಾಭಕ್ತಿ, ಅವಧಾನಭಕ್ತಿ, ಅನುಭಾವಭಕ್ತಿ, ಆನಂದಭಕ್ತಿ ಸಮರಸಭಕ್ತಿಯೆಂಬುದಾಗಿ ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಸಾಧಕನ ನೆಲೆಗನುಸರಿಸಿ ಷಡ್ವಿಧವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವರು (ಸಾಏ. ೪೮). [ಸಂ.]

ಶ್ರದ್ಧಾಲು, ಶ್ರದ್ಧಾಳು (ಗು). ೧. ವಿಶ್ವಾಸದ; ನಂಬಿಕೆಯ. (ನಾ). ೨. ವಿಶ್ವಾಸವುಳ್ಳವನು; ನಂಬಿಕಸ್ಥ : ಅವನೊಬ್ಬ ದಯಾಮಯಿಯೂ ಶ್ರದ್ಧಾಲುವೂ ಆದ ಅಧಿಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದನು (ಪುನರು. ೨೨೨). ಶ್ರದ್ಧಾಳು : ೩. ಗರ್ಭಿಣಿಯಾಗಿ ಬಯಕೆಯುಳ್ಳವಳು : "ಶ್ರದ್ಧಾಳುಃ, ದೋಹದವತೀ - ೨ ಬಸುರಿಂದ ಬೈಕೆಯುಳ್ಳವಳ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೩). [ಸಂ.]

ಶ್ರದ್ಧಾವಂತ (ನಾ). ವಿಶ್ವಾಸವುಳ್ಳವನು ; ನಿಷ್ಠೆಯುಳ್ಳವನು : ಈತನು ರಾಜಕಾರ್ಯನಿಪುಣನೂ, ಕಾರ್ಯನಿಷ್ಠನೂ, ಶ್ರದ್ಧಾವಂತನೂ ಮತ್ತು ಧರ್ಮಭೀರುವೂ ಆಗಿದ್ದನೆಂದು ಅನೇಕ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ (ಸೂಳಂಬು. ೫೭). [ಸಂ. ಶ್ರದ್ಧಾವತ್]

ಶ್ರದ್ಧಾಳು 'ಶ್ರದ್ಧಾಲು' ನೋ.

ಶ್ರದ್ಧೆ (ನಾ). ೧. ನಂಬಿಕೆ; ವಿಶ್ವಾಸ : ಗುರುವೇದಾಂತ ವಾಕ್ಯಂಗಳೊಳು ದೃಢತರಮಾದ ವಿಶ್ವಾಸವೇ ಶ್ರದ್ಧೆಯೆನಿಸುವುದು (ವಿವೇಕ. ೧೫). ೨. ಬಯಕೆ; ಅಪೇಕ್ಷೆ : ಶುದ್ಧಜೀವನು ಶಿವಶಕ್ತಿಯರೆಂಬ ತಂದೆತಾಯಿಗಳನ್ನು ಸೇರಿ ಸುಖಿಸಬೇಕೆಂಬ (ಹಂಬಲ) ಉತ್ಕಟೇಚ್ಛೆಗೆ "ಶ್ರದ್ಧೆ" ಎಂದು ಹೆಸರು (ಭಾರದ. ೨೫೪). ೩. ಗರ್ಭಿಣಿಯ ಬಯಕೆ, — ಆಸೆ : "ದೋಹಳಂ, ದೌಹೃದಂ. ಶ್ರದ್ಧಾ, ಲಾಲಸಾ — ಈ ೪ ಬಯಕೆ" (ಹಲಾಯು. ೮೨-೩೪೪). ೪. ಗೌರವ ; ಮನ್ನಣೆ. ೫. ಸೂರ್ಯನ ಮಗಳು : ಸೂರ್ಯಪುತ್ರಿಯಾದ ಶ್ರದ್ಧೆಯು ಪರ್ಜನ್ಯನಂತೆ ಬಲಶಾಲಿಯೂ ಪೂಜ್ಯನೂ ಆದ ಸೋಮನನ್ನು ದ್ಯುಲೋಕದಿಂದ ತಂದಳು (ಋಗ್ವಾರ. ೫೨). [ಸಂ. ಶ್ರದ್ಧಾ]

ಶ್ರದ್ಧೇಯ (ಗು). ೧. ನಂಬಿಕೆಗೆ ಅರ್ಹವಾದ ; ವಿಶ್ವಾಸಾರ್ಹವಾದ. (ನಾ). ೨. ನಂಬಲರ್ಹನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ವಿಶ್ವಾಸಯೋಗ್ಯ : ಇಂತಹ ಯಶಸ್ವಿಯಾದ ಶ್ರದ್ಧೇಯರಾದ ಪುರುಷರಿಗೆ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತದ ಅಗತ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ (ಪ್ರೇಮಾತ್ರ. ೨೩೭). [ಸಂ.]

ಶ್ರಮ (ನಾ). ೧. ದಣಿವು; ಆಯಾಸ ; ಬಳಲಿಕೆ : ವನಿತಾಸೇವನೆ . . . ಶ್ರಮಮತ್ಯಜೀರ್ಣಮಿವಱಿಂ ಕಾರ್ಗಾಲದೊಳ್ ಮಾರುತಂ ಜನಿಯಿಸ್ಕುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೪); ಪಸಿದಿರ್ ನೀರಡಿಸಿದಿರೆಂದು ಸೇದೆಯಂ ಶ್ರಮಮನಱಿವುದೆನಸುಂ ಗೆಂಟು (ಸುಕುಮಾ. ೨-೬೫). ೨. ಕಷ್ಟ ; ತೊಂದರೆ : 'ಶ್ರಮಿಸು' ಪರಾ. ೩. ಯತ್ನ; ಪ್ರಯತ್ನ. ೪. ಅಂಗಸಾಧನೆ; ವ್ಯಾಯಾಮ. ೫. ಶಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸ : "ಬವರಮೆನಲ್ ಸಂಗ್ರಾಮಂ . . . ಶ್ರಮಮೆನಲ್ಕಭ್ಯಾಸಂ" (ಭಾರನಿ. ೪೨). 'ಗರುಡಿಶ್ರಮ' ಪರಾ. ೬. ತಪಸ್ಸು. ೭. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಸಂಚಾರಿಭಾವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಮತಿನಿರ್ವೇದಾವಹಿತ್ಥ ಶ್ರಮಮದ . . . ಮೋಹಾಮಯಮೃತಿಗಳಿವಿಂತೆಯ್ದೆ ಸಂಚಾರಿಭಾವಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೧೫); "ಪುನಃ ಶರೀರಖೇದಂ ಶ್ರಮಂ" - ಇದು ಪ್ರಯಾಣ, ವ್ಯಾಯಾಮ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಒದಗುವುದು (ಭಾರಮೀ. ೩೪೭). [ಸಂ.]

ಶ್ರಮಂಗಳಿ (ಕ್ರಿ). ಆಯಾಸವನ್ನು ನಿವಾರಿಸು; ಬಳಲಿಕೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸು : ತುಂತುರ್ಗಳಂ ತಳಿದು ಬರ್ಪೆಲರಿಂದೆ ಬೀಸಿ ಇಂತೊಯ್ಯನೊಯ್ಯನೆ ಶ್ರಮಂಗಳಿ ರಾಮಭದ್ರಂ ಸಂತಾಪದಿಂದಿರೆ ಸುಖಂಗೊಡು ದೇವಿ ನೀನು (ಉರಾಚ. ೬೦).
[ಶ್ರಮ + ಕಳಿ$_1$ (< ಕಱಿ$_1$)]

ಶ್ರಮಗಾರ (ನಾ). ಕಷ್ಟಪಟ್ಟು ಕೆಲಸಮಾಡುವವನು; ಶ್ರಮಜೀವಿ : ಶ್ರಮಗಾರರಿಗೆ ಜ್ವರದ ಕಾಟ ಇಲ್ಲವೆಂದಲ್ಲ (ಚಿಟ್ಟಜೀ. ೧೩೪). [ಶ್ರಮ + — ಗಾರ (< - ಕಾಱ)]

ಶ್ರಮಗೃಹ (ನಾ). ಶಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸದ ಸ್ಥಳ ; ಗರುಡಿಯ ಮನೆ : "ಖಲೂರಿಕೆ ಶ್ರಮ [ಪಾಠಾಂ. ವ]ಗೃಹಂ ಗರುಡಿಸಾಧನೆಯ ಮನೆಯೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೫೯-೧೦). [ಸಂ.]

ಶ್ರಮಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಶಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸವನ್ನು ಮಾಡು : "ಖಲೂರಿಕಾ ಎಂಬುದು ಶ್ರಮಗೆಯ್ವ ಠಾವು" (ಹಲಾಯು. ೭೭-೩೧೬). [ಶ್ರಮ + ಕೆಯ್$_1$]

ಶ್ರಮಜೀವಿ (ನಾ). = ಶ್ರಮಗಾರ : ಅಜಂತಾಚಿತ್ರಕಾರರು ಸಾಮಾನ್ಯ ಶ್ರಮಜೀವಿಗಳು, ಕೃಷೀವಲರು, ಕರ್ಮಕುಶಲರು ಇವರ ಜೀವನವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಭಾರದ. ೫೮೦).
[ಸಂ. ಶ್ರಮಜೀವಿನ್]

ಶ್ರಮಣ (ಗು). ೧. ದುಡಿಯುವ; ಕಷ್ಟಪಡುವ . ೨. ಕೀಳಾದ; ನೀಚತನದ. (ನಾ). ೩. ಶ್ರಮಪಡುವಿಕೆ. ೪. ನೀಚ ; ಅಧಮ. ೫. ಯತಿ; ಮುನಿ : ಶ್ರಮಣರು ಊರ ಹೊರಗೆ ವಾಸಮಾಡುತ್ತ ಸದಾ ದೇವರ ಧ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಕಾಲಕಳೆಯುತ್ತಾರೆ (ಪ್ರವಾ. I. ೧೫೨). ೬. [ಬೌದ್ಧ] ಸಂನ್ಯಾಸಿ ; ಕ್ಷಪಣ : ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕ್ಷತ್ರಿಯರು, ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು, ವೈಶ್ಯರು, ಶೂದ್ರರು, ವಿವಿಧ ಶ್ರಮಣ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಜನರು ಅಲ್ಲಿ ಸಭೆ ಸೇರುತ್ತಿದ್ದರು (ಬುದ್ಧಪ. ಮಿಲಿಂದ. ೧೬). ೭. [ಜೈನ] ಸಂನ್ಯಾಸಿ ; ಶ್ರವಣ : ನಿಜವಾಗಿಯೂ ನರನು ಸಮತೆಯಿಂದ ಶ್ರಮಣನಾಗುತ್ತಾನೆ (ಜೈನಪ. ೫೦). ೮. (?). : ಅಱಿತಿಹನಱಿತಿಹನೆಂದು ಹೊಱಹೊಮ್ಮುವಾಗ ಕಾಯ ಮಱುಜವಣಿಯ ಮಹಾಪ್ರಳಯಕ್ಕೆ ಶ್ರಮ [ಪಾಠಾಂ. ವ]ಣವೆ ಅವತಾರಕ್ಕೆ ಹೊಱಗಾದ ನಿರಂಗವ ಅಸಗ ನೀರಡಿಸಿ ಸತ್ತಂತಾಯಿತ್ತು ಅವನಿರವು (ಮೋಳಿಮಾ. ೭೨-೨೮೫). [ಸಂ.]

ಶ್ರಮಣಕ (ನಾ). = ಶ್ರಮಣ ೬ : ಈ ಮುಂಡಕರು, ಶ್ರಮಣಕರು, ಇಭ್ಯರು, ಕೃಷ್ಣರು, ಬಂಧುಪಾದಾಪತ್ಯರು - ಇವರೆಲ್ಲಿ ! (ಬುದ್ಧಪ. ೧೦೪). [ಸಂ.]

ಶ್ರಮಣಿ (ನಾ). ೧. ಸಂನ್ಯಾಸಿನಿ : ರಾವಣಾಂ ಧರಣಿಜೆಯ ಕದ್ದೊಯ್ಯಲು ಶ್ರಮಣಿ ಪೇಳಿದ ಪರಿಯೊಳಲ್ಲಿ ವಾನಿಯಂತ ಸಂಭ್ರಮದಿಂದ ಬಂದುದಾದುದು (ಪಂಕಾರಾ. ೪-೩-೪). ೨. [ಬೌದ್ಧ] ಭಿಕ್ಷುಣಿ : ಬೌದ್ಧರಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯರೂ ಕೂಡ ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳಂತೆ ವಿರಕ್ತರಾಗಿ ಸಂಘಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿ ಶ್ರಮಣಿಗಳಾಗುತ್ತಿದ್ದರು (ಕರ್ನಾಸಂ. ೮೩). [ಸಂ. ಶ್ರಮಣಾ]

ಶ್ರಮಣೆ (ನಾ). ೧. ವಿರಾಗಿಣಿ ; ವಿರಕ್ತೆ. ೨. [ಜೈನ] ಸಂನ್ಯಾಸಿನಿ; ಕಂತಿ : "ಶ್ರಮಣಾ, ಭಿಕ್ಷುಕೀ, ಮುಂಡಾ - ಈ ೩ ಕಂತಿ" (ಹಲಾಯು. ೮೦-೩೩೩). [ಸಂ. ಶ್ರಮಣಾ]

ಶ್ರಮದಾನ (ನಾ). ಸಾಮಾಜಿಕ ಸೇವೆಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ಶ್ರಮದ ಕೆಲಸ : ನಿಮ್ಮ ಶಾಲೆಯವರು ಮಾಡಿದ ಶ್ರಮದಾನದ ಬಗೆಗೆ ಬರೆಯಿರಿ (ಕಪಪು. ೩-೭೫). [ಸಂ.]

ಶ್ರಮದಾಯಕ (ಗು). ಕಷ್ಟವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ; ಆಯಾಸಕರವಾದ : ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರಮದಾಯಕ ಮತ್ತು ಸಹನಾತೀತಕೆಲಸವನ್ನು ನಾವು ಏಕೆ ಮಾಡಬೇಕು ? (ಬಂಗಾಪ. ೫೪). [ಸಂ.]

ಶ್ರಮಪಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ತೊಂದರೆಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು : ಶ್ರಾದ್ಧದ ಊಟಕ್ಕೆ ಕರೆದು ಶ್ರಮಪಡಿಸಿದ ಹಾಗೆ (ಗಾದ). [ಶ್ರಮಪಡು + — ಇಸು$_3$]

ಶ್ರಮಪಡು (ಕ್ರಿ). ಕಷ್ಟಪಡು; ತೊಂದರೆ ಅನುಭವಿಸು : "ನೀನ್ಯಾರು ಯಾರವಳು? ಬಹಳ ಶ್ರಮಪಟ್ಟು ಬಂದಿದ್ದೀಯೆ ಎಲ್ಲಿಂದ ಬಂದೆ?" (ನೀತಿಬಂ. VII. ೧೬). [ಶ್ರಮೆ + ಪಡು$_1$]

ಶ್ರಮರಹಿತ (ಗು). ೧. ಆಯಾಸವಿಲ್ಲದ; ದಣಿವಿಲ್ಲದ. (ನಾ). ೨. ಕಷ್ಟವಿಲ್ಲದವನು : ಸಮಕೊಂಡ ಪುಣ್ಯಮುಂ ಪಾಪಮುಮಿಲ್ಲದೊಡಾಳ್ವನಾಳ್ ಸರೋಗನರೋಗಂ ಶ್ರಮರಹಿತಂ ಕ್ಲೇಶಕೃತಶ್ರಮನೆಂಬೀ ಲೋಕಯಾತ್ರೆ ಕಿಡದೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೪೦). [ಸಂ.]

ಶ್ರಮಸಹಿಷ್ಣುತೆ (ನಾ). ಕಷ್ಟವನ್ನು ತಾಳಿಕೊಳ್ಳುವುದು; ದಣಿವನ್ನು ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು : ನಮ್ಮ ದೇಶದಲ್ಲಿಯೇ ಆಹಾರಪದ್ಧತಿಯ ವೈವಿಧ್ಯತೆಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಜನರ ಎತ್ತರ, ದೇಹದಾರ್ಢ್ಯ, ಶ್ರಮಸಹಿಷ್ಣುತೆ ಮತ್ತು ಆರೋಗ್ಯ ವಿವಿಧವಾಗಿರುತ್ತವೆ (ಗೃಹಪ. ೧). [ಸಂ. ಶ್ರಮಸಹಿಷ್ಣುತಾ]

ಶ್ರಮಸ್ಥಾನ (ನಾ). ಶಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸವನ್ನು ಮಾಡುವ ಸ್ಥಳ : ಈವೊತ್ತು, ಪ್ರಾತಃಕಾಲ, ಸೈನ್ಯಗಳ ಶ್ರಮಸ್ಥಾನದ ಬಯಲಲ್ಲಿ, ತನ್ನದೊಂದು ಹೊಸಕಲ್ಪಿತದ ಸೇನಾನಿಯಮದಂತೆಯೇ ತಮ್ಮ ಹೆಗ್ಗಡೆಗೆ ವೀರವನ್ನವನೊಪ್ಪಿಸಲಿಲ್ಲವೆಂದು . . . ನೂಂಕಿಸಿಬಿಟ್ಟನು (ಮಂತ್ರಶ. ೬೮-೪). [ಸಂ.]

ಶ್ರಮಾಪಹಾರಿ (ನಾ). ಆಯಾಸವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವಂಥದು : ಕಲ್ಯಾಣಮಲ್ಲನು . . . ಶ್ರಮಾಪಹಾರಿಯಾದ ತೀಪ್ರಮದ್ಯವನ್ನು ಒಂದು ಪಾತ್ರೆಗೆ ಬಗ್ಗಿಸಿಕೊಂಡು ಹೀರಿಬಿಟ್ಟನು (ಚನ್ನಬೀ. ೪೮). [ಸಂ. ಶ್ರಮಾಪಹಾರಿನ್]

ಶ್ರಮಿ (ನಾ). ಕಷ್ಟಪಡುವ ವ್ಯಕ್ತಿ : ದಮಿ ನೀನು, ನಾನು ದುರ್ದಮ್ಯ, ನಿನ್ನ ಕರುಣೆಯೊಳ ಸನ್ನ ತೊಯ್ಸು, ಶ್ರಮಿ ನೀನು ನಿನ್ನ ಶ್ರವಮಾಡಿಕೊಂಡೆ ಮೈಮುರಿಯೆ ನನ್ನ ಗೈಸಿ (ಅರಳು. ೧೪೬-೧೨). [ಸಂ. ಶ್ರಮಿನ್]

ಶ್ರಮಿಕ (ನಾ). = ಶ್ರಮಗಾರ : ಇಂದಿಗೆ ಬಂಡವಾಳಗಾರ ಮಧ್ಯಮವರ್ಗವನ್ನು ಇದುರಿಸಿ ನಿಂತ ಎಲ್ಲ ವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕೇವಲ ಶ್ರಮಿಕವರ್ಗವೇ . . . ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಕ್ರಾಂತಿಕಾರಿಯಾಗಿರುವುದು (ಮಾವಾದ. ೯೯); ಮಲೇರಿಯಾ ಬೆಳವಣಿಗೆ, ಶ್ರಮಿಕರ ಸಂಖ್ಯೆ ಕಡಿಮೆಯಾದುದು, ಇವೆಲ್ಲ ಸಾಗುವಳಿಯ ಕ್ಷೇತ್ರ ಕಡಿಮೆಯಾಗಲು ಮುಖ್ಯ ಕಾರಣಗಳು (ಕರವೀ. ೯). [ಸಂ.]

ಶ್ರಮಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕಷ್ಟಪಡು ; ದುಡಿ : ಸೇವೆಗೋಸ್ಕರ ಶ್ರಮಿಸುತ್ತಲೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಅಮರನಾಗಿರುವಂತೆ ಹರಸಿದ್ದಾನೆ (ನನಡಿ. ೩೯). ೨. ತಪಸ್ಸುಮಾಡು (?) : ಮರ್ದಿತ ಸಂಗೀತರಸ ಗಂಗಣ್ಣಳಡಿಗೆತಿಯ ನಿರುತ ನರ್ತನದಿಂ ವಸಂತ ನೃಪಾಲಕನಪುರಿವ ವಿನಿಯೋಗದಾಸ್ಥಾನಮನೆ ಮೆರೆದುದಾ ವನ ಶ್ರಮಿಸುವರ ಪಾವನ (ನಪಮೋ. ೨೪-೫೬). [ಶ್ರಮ + — ಇಸು$_3$]

ಶ್ರಮೆ (ನಾ). ದಣಿವು ; ಆಯಾಸ : ಸ್ವಾಮಿಯ ಪಾದಗಳ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು, ಶ್ರಮೆಯಿಂದಲೂ ಶಿವನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದಲೂ ನಿದ್ರೆಗೈದರು (ಪುರಾವಿ. ೨೨೭); ಭ್ರಮೆಯಿದ್ದವಗೆ ಶ್ರಮೆಯಿಲ್ಲ, ಶ್ರಮೆಯಿದ್ದವಗೆ ಭ್ರಮೆಯಿಲ್ಲ (ಗಾದ). [ಸಂ. ಶ್ರಮ]

ಶ್ರಯ₁ (ನಾ). ಆಸರೆ ; ರಕ್ಷಣೆ : ಶಿವಶಿವ ಮಹಾದೇವಾ ಶ್ರಯ [ಪಾಠಾಂ ಮ]ವೆನಲು ತಾನೀ ಶಿಶುವ ಕತಿಪಯದಿನವನಾರೈದು ಹರಿಣಾನ್ವಯಕ ಕೇರಿಸಿಕೊಡುವುದೇ ಸದ್ಧರ್ಮವೆನಗೆಂದ (ನಿಭಾಗ. ೫-೫-೨೨). [ಸಂ.]

ಶ್ರಯ₂ (ನಾ). ೧. ಸಾಗುವಳಿಯಿಂದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವುದು: ಶ್ರಯ ಸಷ್ಟ. ಗ ೨ . . . ಬಿರಾಡಬಿಂದಲು ಭತ್ತ ಸುಂಕ (ಮೈಅಣ. ೧೯೩೩. ೨೮-೨೫; 1620). ೨. ಭೂಮಿಯನ್ನು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಲು ನಿಕೃಷ್ಟ ಭೂಕಂದಾಯದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ವರ್ಷಂಪ್ರತಿ ಹೆಚ್ಚುತ್ತಾ ಹೋಗಿ ಕೊನೆಯ ಮಟ್ಟಕ್ಕೇರುವ ಪ್ರಗತಿಪರ ವಾರ್ಷಿಕ ಕಂದಾಯ (ಕೃಸಗ. II. ೫೬೨). ೩. ಕಡಮೆ ಕಂದಾಯದ ಕರಾರಿನಿಂದ ಮಾಡುವ ಭೂಮಿಯ ಸಾಗುವಳಿ: ಆ ಪ್ರಕಾರಕ್ಕೆ ಶ್ರಯಕ್ಕೆ ಮಾಡಿಕೊಡಿದ್ದೇನೆ (ಮಹಾಪಂ. II. ೭೯). [?]

ಶ್ರಯಣ (ನಾ). ಆಶ್ರಯಿಸುವಿಕೆ ; ಅವಲಂಬನ : "ಶ್ರಾಯಃ, ಶ್ರಯಣಂ - ೨ ಆಶ್ರಯಿಸುವಿಕೆ, ಅವಲಂಬಿಸುವಿಕೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೯೯). [ಸಂ.]

ಶ್ರಯಣೀಯ (ನಾ). ಆಶ್ರಯಿಸಿದವನು; ಅವಲಂಬಿಸಿದವನು : ನಯಶಾಲಿ ವತ್ಸಗೋತ್ರಶ್ರಯಣೀಯನನೇಕಸಕಳಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥವಿನಿಶ್ಚಯಮತಿಕೃತಿಮಾಧವಸೋಮಯಾಜಿ ಸಲೆ ನೆಗಳ್ದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೪-೬೨). [ಸಂ.]

ಶ್ರಯಪಟ್ಟೆ (ನಾ). ಪ್ರಗತಿಪರ ಭೂಕಂದಾಯದ ದಾಖಲಿನ ಪತ್ರ; ಕಂದಾಯದ ಪಟ್ಟೆ : ಪಾಳುಭೂಮಿ ಸಾಗುವಳಿಮಾಡುತ್ತೇನೆಂದು . . . ದರಖಾಸ್ತು ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ಸಹ ಅಮಿಲ ಶಿರಸ್ತೆದಾರರ ರುಜುವಿನಿಂದ ಶ್ರಯಪಟ್ಟೆ ಬರೆಮಕೊಡುವ ಕಾಯಿದ ತಪ್ಪೀಲು (ಮಹಾಪಂ. II. ೬೧). [ಶ್ರಯ₂ + ಪಟ್ಟೆ₁]

ಶ್ರಯಸಾಗುವಳಿ (ನಾ). ಕಡಿಮೆ ಕಂದಾಯದ ಕರಾರಿನಿಂದ ಸಾಗುವಳಿ ಮಾಡುವ ಭೂಮಿ : (೬). [ಶ್ರಯ₂ + ಸಾಗುವಳಿ]

ಶ್ರವ₁ 'ಸವ₃' ನೋ.

ಶ್ರವ₂ 'ಸಬ' ನೋ.

ಶ್ರವ₃ (ನಾ). ೧. ಕೇಳುವಿಕೆ; ಆಲಿಸುವಿಕೆ. ೨. ಶ್ರವಣೇಂದ್ರಿಯ; ಕಿವಿ : ಶ್ರವ [ಪಾಠಾಂ. ಮ]ದಿಂ ಭಾಳಕ್ಕೆ ಬಾನಲ್ಗರಿದ ಕುರುಳ ಕಸ್ತೂರಿಕಾರೇಣುಜಾಳದ್ರವಮಂ ಕಂಡರ್ದಿಕೊಂಡೊಳ್ಪನೆಯ ಮೊನೆಯೊಳಾಂ ಬಂದಪೆಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೫-೭೩). [ಸಂ.]

ಶ್ರವಣ₁, **ಸವಣ₁** (ನಾ). ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗನ ಚಿಮ್ಮಟ, - ತಂಡಸ : (೬). **ಸವಣ₁** : (೬). [ದೇ. ಆ ಮಲ. ಚವಣ; ತೆಲು. ಶ್ರಾವಣ, ಸ್ರಾವಣ]

ಶ್ರವಣ₂ (ನಾ). ೧. ಕೇಳುವಿಕೆ ; ಆಲಿಸುವಿಕೆ : ಅಂತು ನಿಜತನೂಜನ ಮರಣಶ್ರವಣಾಶನಿಘಾತದಿಂ ಕುಳಶೈಲಂ ಕಿಡೆವಂತೆ ಕೆಡೆದು ಮೂರ್ಛಾಗತನಾದ ಧರ್ಮಪುತ್ರನಂ . . . ಮುಂದಿಟ್ಟೊಡಗೊಂಡು ಬೀಡಿಂಗೆ ಪೋದರಾಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೧೦೭ ವ) ; ನಾನಾಕಥಾಶ್ರವಣದಿಂದಧ್ವಶ್ರಮಂಗಳಂ ನೀಗುತಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೯-೩೦೭); ಶ್ರವಣದಿಂದ ಮನನ, ಮರಣದಿಂದ ಮುಕ್ತಿ (ಗಾದೆ). ೨. ಕಿವಿ; ಶ್ರವಣೇಂದ್ರಿಯ : ಮಹೋಗ್ರರಿಪುಭೂಭುಜಶ್ರವಣಭೈರವಾಡಂಬರಂ ಗುಹಾಗಹನಗಹ್ವರೋದರವಿಶೀರ್ಣಮಾದಂದದೇಂ ಮುಹುಃಪ್ರಕಟಮಾದುದಾ ರವಿತನೂಭವಜ್ಯಾರವಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೭೭); ಶಿವಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನಾಗುತಾಗ ಮನವಿಪ್ಪ ಬೇಡನಲು ಮಾಡಿದಘವನು ಪೇಳಿ ತನಗೆ ಶ್ರವಣದಿ ಕೇಳ್ಕ ಉಲುಹ ನಿರ್ಮಲಗಯ್ಯು ಅನುನಯದಿ ನಿನ್ನುದರದೊಳಗಿರಿಸಿಕೊಳ್ಳುದೆಂದವನಿಪಂ ಬಿನ್ನೈಸಲು (ಪ್ರಾಥರಾ. ೧೪-೧೩). ೩. (ಕೇಳುವುದರ ಮೂಲಕ) ಕಲಿಯುವುದು; ಅಧ್ಯಯನಮಾಡುವುದು. ೪. ಯಜ್ಞಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ೫. ಒಳ್ಳೆಯ ಗಾಯನ ; ಸುಮಧುರಸಂಗೀತ. ೬. ಮೂಗು; ನಾಸಿಕ. ೭. [ಜ್ಯೋತಿ] ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡನೆಯ ನಕ್ಷತ್ರ : ಶ್ರವಣಂ ಧನಿಷ್ಠೆ ರೋಹಿಣಿ (ಲೋಕೋಪ. ೪-೮೪); ಅಶ್ವಿನಿ ಭರಣಿ . . . ಶ್ರವಣ ಧನಿಷ್ಠ ಶತವಿಶಾಖ ಪೂರ್ವಾಭಾದ್ರಪದ ಉತ್ತರಾಭಾದ್ರಪದ ರೇವತಿಗಳೆಂಬಿಪ್ಪತ್ತೇಳು ನಕ್ಷತ್ರಂಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೫೮) ; "ಅಧ್ವರಭೇದ ನಾಸಿಕಂ ಪಾಡುವ ಗಾನ ಕರ್ಣ ಭಗಣಾದಿಗಳುಂ ಶ್ರವಣಾಭಿಧಾನಮುಂ" (ನಾನಾರ. ೫೧). ೮. [ವೇದಾಂತ] ಗುರುಮುಖದಿಂದ ವೇದಾಂತದ ನುಡಿಗಳನ್ನು ಆಲಿಸುವುದು, — ಕೇಳುವುದು: ಶ್ರವಣಮನನವಾ ನಿಧಿಧ್ಯಾಸನವನೆ ತ್ರಿಪುಟಿಭೇದಂಗಳಿಂದಂ ಪುಟ್ಟಿ ರಾಜಿಸಿರ್ಪ ಪರೋಕ್ಷದನುಭವಂ (ವಿಕ್ರಪು. ೫-೧೧-೧೧); ಇದುವೆ ಶ್ರವಣವು ಪ್ರಥಮವಾದುದು ಯಿದುವೆ ತನಗೆಯು ನಿಶ್ಚಯಕೆ ಬರೆ (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೧೨-೧೭). ೯. [ಜೈನ] ಜೈನಸಂನ್ಯಾಸಿ : ಶ್ರವಣರುಗಳಂ ನೋಡಿ ಜೇಡರ ದಾಸಿಯಿಂತೆಂದ (ಬಸವ. ೫೧-೩೭) ; ಜಿನ್ನನೇ ದೈವವಲ್ಲದ ಬೇಱೆಯಿಲ್ಲೆನುತ ತನ್ನ ಪುರಜನಕ್ಕೆಲ್ಲ ಶ್ರವಣರನ ಭಜಿಸೆಂದು ಮುನ್ನ ಡಂಗುರ ಸಾಱೆ (ಪ್ರಾಥರಾ. ೧೪-೩೫). [ಸಂ.]

ಶ್ರವಣಪಟುತೆ (ನಾ). ಕಿವಿಯ ಗ್ರಹಣಶಕ್ತಿಯ ಚುರುಕುತನ, — ಸೂಕ್ಷ್ಮತೆ : ಕಿವಿಯಿಂ ಜನವರಚರಿತಶ್ರವಣಪಟುತೆ ಪಿಂಗದನ್ನಮಾರ್ಜಿಪೆನಜಿನಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೧೭). [ಸಂ. ಶ್ರವಣಪಟುತಾ]

ಶ್ರವಣಭೂಷಣ (ನಾ). ೧. ಕಿವಿಯ ಆಭರಣ ; ಕರ್ಣಕುಂಡಲ. ೨. ಶ್ರವಣನಕ್ಷತ್ರ. ೧ , ೨ : ಶ್ರವಣಭೂಷಣವಿಂದೆ ಹಸ್ತಾಭರಣದಿಂದ ದ್ವಿಜಪದ ಮಸವಂತ ಕುಂತಳಶ್ರೀಯ ವೈಭವದಿಂದೆ ರಮಣೀಯ ಕಾಂಚೀಪ್ರದೇಶದಿಂ ಭೂಭಾಗ ಮೊಪ್ಪುವಂತೆ . . . ವಿಷಯ ಕಂಗೊಳಿಸಿರ್ದಳು (ಚೆನ್ನಬಾ. ೩೧-೧೧). [ಸಂ.]

ಶ್ರವಣವಿವರ (ನಾ). ಕಿವಿಯ ತೂತು, — ರಂಧ್ರ : ಶ್ರವಣವಿವರದೊಳ್ ತಪ್ಪಾಯ ಸಮುಂ ಪೊಯ್ದುಂತೆ ದಾರಕವಿದಾರಣಮುಂ ದಾರಪರಾಭವಮುಂ ತನಗಟಲನೆರ್ದೆ ವಟಲುವಮನೂಡವಿಸೆ (ಪಂಚಾಮಾ. ೯-೪೭ ವ). [ಸಂ.]

ಶ್ರವಣಶೂಲ (ನಾ). ೧. ಕಿವಿನೋವು; ಕರ್ಣಶೂಲೆ. ೨. ಕಿವಿಗೆ ಶೂಲದಂತೆ ಇರಿಯುವುದು; ಕರ್ಣಕಠೋರವಾದುದು : ಪರಸುವ ಪೌರರ ಪರಕೆಯ ಸರಂ ಶ್ರವಣಶೂಲಮಾಗಿ ಕಿವಿಯೊಳ್ ಪುಗುವಂತಿ[ರೆ] ಕಿವಿಯಂ ಪುಗೆ ನೆರೆದರಸರ ಮಕ್ಕಳ್ ವಿರಸರಾದರಾ ಸಂಕಟದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೩). 'ಕರ್ಣಶೂಲ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಶ್ರವಣಸುಖ (ನಾ). ಕೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಹಿತಕರವಾದುದು ; ಆಲಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಸುಖಕರವಾದುದು : ಭವದಗ್ರಜ ದಿಗ್ವಿಜಯೋತ್ಸವಮಧಿಕಮಹೋತ್ಸವಂ ವಲಂ ನಿನಗಾದಂ ಶ್ರವಣಸುಖಮಂದೆ ದಿಜ್ಞಾತ್ರವರ್ಣನಂಗೆಯ್ಯೆನುಂತದೇನ್ನಳವೇ (ಆದಿಪು. ೧೪-೫೦). [ಸಂ.]

ಶ್ರವಣಾಭರಣ (ನಾ). ೧. ಕಿವಿಯ ಆಭರಣ. ೨. ಶ್ರವಣನಕ್ಷತ್ರದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು. ೧ , ೨ : ಮಲಯಮೇಖಲೆಯಂತೆ ಚಂದನಪಲ್ಲವಾವತಂಸೆಯುಂ ನಕ್ಷತ್ರಮಾಲೆಯಂತೆ ಚಿತ್ರಾಶ್ಲೇಷಶ್ರವಣಾಭರಣಭೂಷಿತೆಯುಂ (ಕಾದಂಬ. ೪೯). [ಸಂ.]

ಶ್ರವಣಾಮಯ (ನಾ). ಕಿವಿಯ ರೋಗ ; ಕರ್ಣವ್ಯಾಧಿ : ಶ್ರವಣಾಮಯಮುಂ ನಿಜಭೃತ್ಯವೈರಮುಂ ಪಾಪಕರ್ಮವಿರಸತೆಯುಂ . . . ಸಮನಿಸುಗುಂ ಸುರೇಜ್ಯನವ ರೋಹಿಣಿಯೊಳ್ (ಜಾತಕ. ೯-೨೬). [ಸಂ.]

ಶ್ರವಣೇಯೆ (ನಾ). ಶ್ರವಣಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವಳು : ಇವರಪ್ಪುಡೆ ವಿದ್ಯಾದೇವತಾತ್ಮಿಕೆಯರ್ ಶ್ರವಣೇಯೆಯರಲ್ಲದನುಭವನೀಯೆಯರಲ್ಲರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೮೧ ವ). [ಸಂ. ಶ್ರವಣೇಯಾ]

ಶ್ರವಣೇಂದ್ರಿಯ (ನಾ). ಶಬ್ದವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವ ಅಂಗ; ಕಿವಿ : ಶ್ರವಣೇಂದ್ರಿಯ ವಿಷಯದಿಂದ ಎರಳೆ ಕೆಡುವುದು ಬೇಟೆಗಾಱನ ಸರಳಿನಲಿ (ಅಮಿಂಡೇ. ೭-೪). [ಸಂ.]

ಶ್ರವಿಷ್ಠೆ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡನೆಯ ನಕ್ಷತ್ರ; ಧನಿಷ್ಠೆ : "ಧನಿಷ್ಠಾ, ಶ್ರವಿಷ್ಠಾ - ಈ ೨ ಧನಿಷ್ಠೆ" (ಪಲಾಯು. ೧೦-೫೦). [ಸಂ. ಶ್ರವಿಷ್ಠಾ]

ಶ್ರವ್ಯ (ಗು). ೧. ಕಿವಿಗೆ ಬೀಳುವ: ಕೇಳುವ. ೨. ಕೇಳಲು ಅರ್ಹವಾದ; ಇಂಪಾದ. (ನಾ). ೩. ಕೇಳಲು ಯೋಗ್ಯವಾದುದು; ಕಿವಿಗೆ ಇಂಪಾದುದು: ವಿಚಾರಕ್ಷಮಮುಚಿತಪದಂ ಶ್ರವ್ಯಮವ್ಯಾಕುಲಂ ವ್ಯಾಪ್ತದಿಗಂತಂ ಕಾವ್ಯಮೆಂದನ್ನಿತಸುಕವಿಜನಂ ಮೆಚ್ಚೆ ನಿಚ್ಚಂ (ಆದಿಪು. ೧-೨೬); ಪರ್ವತದಿಂದ ಹೊಮ್ಮುವ ಆನಂದದ ಬುಗ್ಗೆಯಂತೆ ನಮ್ಮ ಈ ಹಾಡುಗಳು ಬೃಹಸ್ಪತಿಗೆ ಶ್ರವ್ಯವಾಗಿಪ (ಭಾವಗೀ. ೧೧೧). ೪. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಕಾವ್ಯದ ಎರಡು ಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಕೇಳಲು ಹಿತವಾದ ಕಾವ್ಯ : ನಾಂದೀವಿಧಿಯಂ ನಿರ್ವರ್ತಿಸಿ ದೃಶ್ಯ ಶ್ರವ್ಯ ದೃಢಮಾತ್ರಾದಿ ಪ್ರಯೋಗಂಗಳೊಳಂ ನಾನಾವಿಧವಾದ್ಯಂಗಳೊಳಮಾಂಗಿಕಾಭಿನಯಂಗಳೊಳಮಸೆಯೆ (ಆದಿಪು. ೭-೧೧೫ ವ);

'ಶ್ರವ್ಯ'ವೆಂದರೆ ಕೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾದವುಗಳು. ಮಹಾಕಾವ್ಯ, ಖಂಡಕಾವ್ಯ, ಕಥೆ ಮುಂತಾದ ಗ್ರಂಥಗಳೆಲ್ಲಾ ಈ ಪಂಗಡಕ್ಕೆ ಸೇರುತ್ತವೆ (ಕೃಪಿ. ೧೪೧). 'ದೃಶ್ಯ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಶ್ರವ್ಯಕಾವ್ಯ (ನಾ). ಕೇಳಲು ಹಿತವಾದ ಕಾವ್ಯ : ದೃಶ್ಯಕಾವ್ಯ ಶ್ರವ್ಯಕಾವ್ಯಗಳೆರಡಕ್ಕೂ ತಿರುಳು ಒಂದೇ (ಭಾರಮ. ೭). [ಸಂ.]

ಶ್ರವ್ಯೋಪಕರಣ (ನಾ). ಕೇಳಲು ಸಹಾಯಕವಾದ ಉಪಕರಣ, – ಸಾಧನ : ವಿವಿಧರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪಾಠೋಪಕರಣಗಳಾಗಿ ಬಳಕೆಗೆ ಬರುತ್ತಿವೆ. ಅವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಲು ಅನುಕೂಲಿಸುವ ದೃಶ್ಯ ಮತ್ತು ಶ್ರವ್ಯೋಪಕರಣಗಳೂ ಪ್ರಚಾರಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿವೆ (ಶಿಶ್ತದ. ೨೯೦). [ಸಂ.]

ಶ್ರಾಂತ (ಗು). ೧. ದಣಿದ; ಆಯಾಸಗೊಂಡ. ೨. ಶಾಂತವಾದ; ನೆಮ್ಮದಿಯ. ೩. ವಿಶ್ರಮಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ : ವಿದಿತ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನಾಶಾಕರನಿಕಟತಟಶ್ರಾಂತದಾನಂ ಭರಂಗೆಯ್ದುದಿರೊಳ್ ವಿಶ್ರಾಂತತುಂಗಂ ಹರಿಗನಿರೆ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೭೭). (ನಾ). ೪. ದಣಿದುದು ; ಆಯಾಸಗೊಂಡುದು : ರಾಯಸಿಂದುವೊದಲಿನ ಉತ್ಸಾಹಮೂರ್ತಿಯಲ್ಲ, ಉಲ್ಲಾಸಮೂರ್ತಿಯಲ್ಲ. ಮನಸ್ಸು ಚಿಂತಾಕುಲ, ದೇಹ ಶ್ರಾಂತ (ಆಶಾ. ೧೭೭). ೫. ಬಳಲಿದವನು ; ಆಯಾಸಗೊಂಡವನು : ಆ ಪಸಾಂತರಾಳ ಮಧ್ಯಸ್ಥಿತವಿಶಾಲವಟವಿಟಪಿಯನೆಯ್ತಂದದಱ ಕೆಲಗಯ್ಯುರುಮನಿಟಿಪಿ . . . ಪರಿಶ್ರಮಶ್ರಾಂತರ್ ನಿದ್ರಾ[ಭ]ರಪರವಶರಾಗಿರೆ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೧೦ವ); ದಿನವೆಲ್ಲಾ ದುಡಿದು ತಾವು ಶ್ರಾಂತರಾಗಿದ್ದೀರಿ (ಸಣ್ಣಕ. I. ೮-೩). ೬. ಶಾಂತನಾದವನು ; ಉದ್ವೇಗವಿಲ್ಲದವನು : ಕುಂತೀಸುತ ಭೀಮಗದಾಭ್ರಾಂತಂ ಜಂಘಾವ್ಯಪೇತನುಣ್ಮುವ ರಕ್ತಾತ್ಯಂತ ಪ್ರವಾಹಸಹಿತ ಶ್ರಾಂತಂಯೋಗಿಯ ಮುನಿವೊಲಿರ್ದನಾ ಕುರುರಾಜಂ (ಗದಾಯು. ೯-೧೬). ೭. ಇಂದ್ರಿಯನಿಗ್ರಹವುಳ್ಳವನು; ಮುನಿ: "ಇಂದ್ರಿಯದೃಢನು ಶಾಂತಂ ಶ್ರಾಂತನೆನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೭೪-೪). ೮. ಹಸಿದವನು; ಕ್ಷುಧಿತ : "ಕ್ಷುತ್ಕ್ಷಾನ್. ಬುಭುಕ್ಷಿತಃ, ಶ್ರಾಂತಃ, ಜಿಘತ್ಸುಃ, ಕ್ಷುಧಿತಃ – ಈ ೫ ಹಸಿದಾತಂ" (ಹಲಾಯು. ೫೯-೨೦೫). ೯. [ನಾಟ್ಯ] ದಣಿವನ್ನು ತೋರುವ ಅಭಿನಯ; IP "ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಬಹಳ ದೂರ ಪ್ರಸರಿಸದೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಮೇಲುದೃಷ್ಟಿಮಾಡಿ ರೆಪ್ಪೆಯ ರೋಮಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕರೀಗುಡ್ಡೆ ಬೀಳುವುದೋ ಎನ್ನುವಂತೆ ಕಡೆಗಣ್ಣಿನಿಂದ ನೋಡುವುದು" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨೬೯ ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ಕಡುದೂರಂ ಪರಿಯದೆ ಮೇಲೊಡರ್ಚಿದ[ರ] ನೋಟದಿಂದೆ ಮೆಲ್ಲನೆ ಪಕ್ಷ್ಮಮನೊಡಗೂಡಿಯಾಲಿಬೀಳ್ವವೊಲಿರುಕಿಡಿದಾ ನೋಟಮದುವ ಶ್ರಾಂತಮೆನಿಕ್ಕುಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩-೨೮). [ಸಂ.]

ಶ್ರಾಂತಿ (ನಾ). ಬಳಲಿಕೆ; ಆಯಾಸ : ಶ್ರಾಂತಿಯುಂ ಘನಮಾದತ್ತು ತುರಂಗಮಕ್ಕ ದಱನಾಂ ನೀರ್ದಾಣಮಂ ನೋಡಿ ಮೆಲ್ಲನೆ ಸಾರ್ದಲ್ಲಿ ಬಱಲ್ಕೆಯಂ ಕಳೆದು ಪೋಪಂ (ಜಾವಂಪು. ೭೯) ; ಶಿಖರಶಾಖೆಯ ನೆಟಲಿಂ ಮಸುಳಿಸಿ ಖಚರಶ್ರಾಂತಿ [ಪಾಠಾಂ. ಶ್ರುತಿ] ಯನೆಸೆದುದು ಭುವನೈಕಭವನದಂತಾ ಭೂಜಂ (ಜಗಪು. ೪-೪೬); ಘನಶ್ಯಾಮ, ರಾಧೇಶ್ಯಾಮ ಎಂದು ಕರೆದು ನಾವು ಸ್ವಲ್ಪಹೊತ್ತು ನಮ್ಮ ಶ್ರಾಂತಿಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತೇವೆ (ಈಜಿಕ. ೧೨೪). [ಸಂ.]

ಶ್ರಾಣ (ಗು). ೧. ಕುದಿಸಿದ. ೨. ಬೇಯಿಸಿದ. ೩. ಒದ್ದೆಯಾದ; ತೇವವಾದ. [ಸಂ.]

ಶ್ರಾಣೆ (ನಾ). ಅನ್ನದ ಗಂಜಿ : "ಯವಾಗೂಃ, ಉಷ್ಣಿಕಾ, ಶ್ರಾಣಾ (ಶ್ರೋಣಾ), ತರಳಾ, ವಿಲೇಪಿಕಾ – ಈ ೫ ಗಂಜಿ" (ಹಲಾಯು. ೫೩-೧೬೫). [ಸಂ. ಶ್ರಾಣಾ]

ಶ್ರಾದ್ಧ (ಗು). ೧. ನಂಬಿಕೆಯುಳ್ಳ; ನಿಷ್ಠೆಯುಳ್ಳ (ನಾ). ೨. (ಮೃತರಾದ ಪಿತೃಗಳ. ಆತ್ಮತೃಪ್ತಿಗಾಗಿ) ಶ್ರದ್ಧಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಆಚರಿಸುವ ಕರ್ಮ : ಮತ್ತೊರ್ಮೆ ಜಾಲದೊಳ್ಸಿಕ್ಕತ್ತ್ರಯಾಗಿರ್ದ ಮೀನದಂ ಶ್ರಾದ್ಧಕ್ಕತ್ಯುತ್ತಮಾಲೋಚಿತ ಮತ್ಸ್ಯಮುಮುತ್ತಮಮೆಂದೊಂದು ಕಡೆಯನಡಿಸಿದನರಸಂ (ಯಶೋಚ. ೩-೫೦); ಚಂಡಿ ಪೇಳಿದವೊಲಾ ಶ್ರಾದ್ಧಮಂ ಮಾಡಿ (ಚೈಮಭಾ. ೧೦-೩೦). [ಸಂ.]

ಶ್ರಾದ್ಧದೇವ (ನಾ). ಪಿತೃಗಳ ಒಡೆಯ; ಯಮ : ಭೂವರನ ನಿನ್ನ ಕೊಂಡೊಯ್ಯನೆ ನಲಾ ಶ್ರಾದ್ಧದೇವನೊಳು ಮರಳಿ ರಾಜಶ್ವೇತನಾಡಿದಂ (ವೀಶೈಪು. ೨-೫-೧೬). [ಸಂ.]

ಶ್ರಾದ್ಧಭೋಕ್ತೃ (ನಾ). ಶ್ರಾದ್ಧದ ಅನ್ನವನ್ನು ತಿನ್ನುವವನು. [ಸಂ.]

ಶ್ರಾಪ 'ಸಾಪ' ನೋ.

ಶ್ರಾಪಿಸು 'ಸಾಪಿಸು' ನೋ.

ಶ್ರಾಯ (ನಾ). ೧. ಆಸರೆ; ಆಶ್ರಯ. ೨. ಆಶ್ರಯಿಸುವುದು; ಅವಲಂಬಿಸುವುದು: "ಶ್ರಾಯಃ, ಶ್ರಯಣಂ – ೨ ಆಶ್ರಯಿಸುವಿಕೆ" (ಸಿಸ್ಯಾಂಶಿ. ೩೯೫). ೩. ಸುಭಿಕ್ಷದ ಕಾಲ; ಏಳಿಗೆಯ ಸಮಯ : ಸಮನಾದ ಶ್ರಾಯ ಬಂದಾಗ, ಅಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲುವುದಕ್ಕೂ ಜನರು ಬಂದು ಕಿಕ್ಕಿರಿಯುತ್ತಾರೆ (ಸಂಧಿಸಾ. ೧) ; ಮಿಡಿಯ ಶ್ರಾಯ ಕಳೆಯಿತು; ಗೊರಟು ಮೂಡಿದ್ದರೆ ನನ್ನನ್ನು ಮಾತ್ರ ದೂರಬಾರದು (ಸ್ವಪ್ನಹೂ. ೪೮). [ಸಂ.]

ಶ್ರಾವಕ (ನಾ). ೧. ಕೇಳುವವನು; ಆಲಿಸುವವನು : ಗಾಯಕಗಣಕಂಠರವಂ ಶ್ರಾವಕಮಧುರಸ್ನಿಗ್ಧಮೆಸೆದುದಾಸ್ಥಾಯಿಕೆಯೊಳ್ (ಅಜಿಪು. ೫-೧೧); ಸಂಪನ್ನಸಂಗೀತಗಾರರು ಶ್ರಾವಕರಿಗೆ ವಾಗ್ಗೇಯಕಾರರ ಹೃದಯವನ್ನು ಕೊಂಚವಾದರೂ ಬಿಚ್ಚಿ ತೋರಿದ್ದಾರೆನ್ನಬಹುದು (ಸಂಗೀತ. ೧). ೨. ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ; ಶಿಷ್ಯ. ೩. [ಜೈನ] ಐದು ಅಣುವ್ರತ, ಮೂರುಗುಣವ್ರತ ಮತ್ತು ನಾಲ್ಕು ಶಿಕ್ಷಾವ್ರತಗಳನ್ನು ಪಾಲಿಸುವವನು; ಗೃಹಸ್ಥ : ಗೃಹೀತೋಪಾಸಕವ್ರತಂ ಶ್ರುತಕೀರ್ತಿಯೆಂಬಂ ಶ್ರಾವಕಾಗ್ರಣಿಯಾವಂ (ಆದಿಪು. ೧೦-೬೫ ವ): ಅಹಿಂಸಾಪರಮೋಧರ್ಮ ಎಂಬ ಶ್ರಾವಕರ ನಾನಾರಸೂ ಕಾಣೆ (ಕಪಚಿ. ೧೭೦-೭೭೪); ಪರಮಶ್ರಾವಕನಮಳಂ ಧರಣಿಯೊಳೀ ಶಿವೆಯನಾಯಕಂ ವಿಭುವೆಸೆದಂ (ಎಕ. II. ೩೨೭-೪೭; 1181). [ಸಂ.]

ಶ್ರಾವಕತನ (ನಾ). [ಜೈನ] ಗೃಹಸ್ಥಧರ್ಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವಿಕೆ : ವಿನಯದಿ ನವಳ ಶ್ರಾವಕತನಮಂ ಲೇಸಾಗಿ ಕಿಡಿಸಿ ತಿಳಿಪಿ ಬಱಿಕ್ಕಾ ವನಿತೆಯನೇಗೆಯ್ವುಂ . . . ಧರ್ಮದೊಳ್ಪತ್ತಿಸುವಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೧೯೪). [ಶ್ರಾವಕ + – ತನ]

ಶ್ರಾವಕತ್ವ (ನಾ) = ಶ್ರಾವಕತನ : ಪ್ರಭಾವತೀಮಹಾದೇವಿಯ ಶ್ರಾವಕತ್ವಮಂ ಕಿಡಿಸುವ ಉಪಾಯಮಂ ಚಿಂತಿಸಿ ತನ್ನೊಳಿಂತೆಂದಳ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೨೦೧). [ಸಂ.]

ಶ್ರಾವಕಧರ್ಮ (ನಾ). [ಜೈನ] ಶ್ರಾವಕರ ಮತ; ಜೈನಧರ್ಮ : ಜಿನವರ್ಮನುಂ ಪಲವುಂ ಜಿನಾಲಯಂಗಳಂ ಮಾಡಿಸಿ ದಾನ ಪೂಜೆ ಶೀಲೋಪವಾಸಮೆಂಬಿಂತು ಚತುರ್ವಿಧಮಪ್ಪ ಶ್ರಾವಕಧರ್ಮದೊಳಗ್ಗಳನಾಗಿ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೭೪-೩); ಶ್ರಾವಕ ಧರ್ಮದೊಳ್ ದೊರೆಯೆನಲ್ ಪೆಱರಿಲ್ಲನೆ ಸಂದ ರೇವತೀ ಶ್ರಾವಕಿ ತಾನೆ ಸಜ್ಜನಿಕೆಯೊಳ್ ಜನಕಾತ್ಮಜೆ ತಾನೆ . . . ಎಂದು ಭವ್ಯಾವಳಿ ಮೆಚ್ಚಿ ಬಣ್ಣಿಪುದು (ಅಜಿಪು. ೧-೫೩); ಜೈನಆಚಾರಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಶ್ರಾವಕಧರ್ಮ, ಮುನಿಧರ್ಮಗಳೆರಡರ ವಿವರವೂ ಇದೆ (ಜೈನಪ. ೪೫೭). [ಸಂ.]

ಶ್ರಾವಕಬ್ರತ (ನಾ). [ಜೈನ] ಶ್ರಾವಕರು ಪಾಲಿಸಬೇಕಾದ (ಐದು ಅಣುವ್ರತ, ಮೂರು ಗುಣವ್ರತ ಮತ್ತು ನಾಲ್ಕು ಶಿಕ್ಷಾವ್ರತಗಳೆಂಬ ಹನ್ನೆರಡು) ವ್ರತಗಳು : ತನ್ನಂ ತಾನೆ ಪೞಿದು ನಿಂದಿಸಿ ಪಾಪಕ್ಕಂಜಿ ಅಣುವ್ರತಂ ಮೊದಲಾಗೊಡೆಯ ಶ್ರಾವಕ ಬ್ರತಂಗಳಂ ಕೈಕೊಂಡು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೧-೩೦). [< ಸಂ. ಶ್ರಾವಕವ್ರತ]

ಶ್ರಾವಕಮಾನಿ (ನಾ). ಶ್ರಾವಕನೆಂದು ಗೌರವಹೊಂದುವವನು, – ಮನ್ನಣೆ ಪಡೆಯುವವನು : ಶ್ರಾವಕಮಾನಿಗಳನನೇಕವಿಧವಿನುಪಜೀವಿಪರಜ್ಞಾನಿಗಳ ಬುದ್ಧಿ ಪೌರುಷಹೀನಮಜೀವಿಕೃತಂ ಬೃಹಸ್ಪತಿಮತದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೩೧). [ಸಂ. ಶ್ರಾವಕಮಾನಿನ್]

ಶ್ರಾವಕವ್ರತ (ನಾ). = ಶ್ರಾವಕಬ್ರತ : ಸಕಲಶ್ರಾವಕವ್ರತಾರೋಪಣಪವಿತ್ರನಾಗಿ ಧರ್ಮಕಥಾಪ್ರಸಂಗದೊಳಂ ಲಬ್ಧಪ್ರಸ್ತಾವನವರೊಳಾದಿತ್ಯಗತಿಗಳಂ ಮನ್ನಿಸಿ (ಆದಿಪು. ೨-೩೩ ವ) ; ಪರಮಶ್ರಾವಕವ್ರತಪ್ರಾಸಾದಕ್ಕಧಿಷ್ಠಾನಸೋಪಾನಪಂಕ್ತಿಗಳಾಗಿ ನೆಗಟ್ತೆವೆತ್ತ ವಿಮಳಾಣುಬ್ರತಪಂಚಕಮುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೫-೪೧ ವ). [ಸಂ.]

ಶ್ರಾವಕಾಚಾರ (ನಾ). [ಜೈನ] ಶ್ರಾವಕವ್ರತದ ಆಚರಣೆ : ಇಂತೀ ಸಮೀಚೀನ ಶ್ರಾವಕಾಚಾರಂಗಳಂ ನಿರತಿಚಾರಮಾಗೆ ತಾಳ್ದಿದ ದೇಶವಿರತಂಗಿಚ್ಛೆ ವಾರ್ತೆ . . . ತಪಮುಂದಾರ್ಯಕರ್ಮಮಾಱುತೆಱನಕ್ಕುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೬-೨೫ ವ). [ಸಂ.]

ಶ್ರಾವಕಿ (ನಾ). ೧. ಕೇಳುವವಳು; ಆಲಿಸುವವಳು. ೨. [ಜೈನ] ಶ್ರಾವಕವ್ರತವನ್ನಾಚರಿಸುವವಳು : ಅರ್ಹದ್ದಾಸಿಯರ್ಮೊದಲಾಗಿ ನಾಲ್ಕು ಲಕ್ಕೆಶ್ರಾವಕಿಯರುಂ (ಚಾವುಂಪು. ೨೪೭); ಶ್ರಾವಕಧರ್ಮದೊಳ್ ದೊರೆಯೆನಲ್ ಪೆಱರಿಲ್ಲನೆ ಸಂದ ರೇವತೀ

ಶ್ರಾವಕಿ ತಾನೆ ಸಜ್ಜನಿಕೆಯೊಳ್ ಜನಕಾತ್ಮಜೆ ಶೀಲದೊಳ್ ದೇವಕಿ ತಾನ . . . ಎಂದು ಭವ್ಯಾವಳಿ ಮೆಚ್ಚಿ ಬಣ್ಣಿಪುದು (ಅಜಪು. ೧-೫೩) ; ಪಂಗುಶ್ರೀಯೆಂಬ ಶ್ರಾವಕಿಯಕ್ಕುಂ (ಶ್ರಾವಕಾ. ೧೭). [ಶ್ರಾವಕ + — ಇ₃]

ಶ್ರಾವಣ (ಗು). ೧. ಕೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. ೨. ಶ್ರವಣನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ. (ನಾ). ೩. ಕಿವಿಗೆ ಕೇಳುವಂತಹುದು : ವ್ಯವಹರಿಪ್ಪವರದುರೂಪಿಂದವಕ್ಕರಂ ಶ್ರಾವಣಂ ಸ್ವನ್ಯಕಾರಂ ವಿವಿಧಾಕಾರಂ ಲಿಪಿಭೇದ ವೃತ್ತಿಯಿಂ ಚಾಕ್ಷುಷಂ ಪುರಾತನ ಮತದಿಂ (ಶಮದ. ೩). ೪. ಚಾಂದ್ರಮಾಸದ ಐದನೆಯ ತಿಂಗಳು; ಶ್ರವಣ ನಕ್ಷತ್ರದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹುಣ್ಣಿಮೆಯುಳ್ಳ ಮಾಸ : ಶ್ರಾವಣಬಹುಳಪಕ್ಷದಶಮಿ ಜೀವವಾರದೊಳಾದಿವೃಷಭೇಂದ್ರಾವತಾರದ ಬಸವಚರಿತೆ ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು (ಬಸಪು. ೬೧-೯೨) ; ಬಳಿಕಾ ಮಾಸವೇ ಚೈತ್ರ ವೈಶಾಖ ಆಷಾಢ ಶ್ರಾವಣ ಭಾದ್ರಪದ ಆಶ್ವೀಜ ಕಾರ್ತಿಕ ಮಾರ್ಗಶಿರ ಪುಷ್ಯ ಮಾಘ ಫಾಲ್ಗುನಮೆಂದು ಹನ್ನೆರಡು ತೆಱನಾಗಿಹುದು (ವಿವೇಕ. ೩-೨೧). ೫. ಶ್ರಾವಣಮಾಸದ ಹುಣ್ಣಿಮೆ. ೬. ಮುಂಗಾರು ಮಳೆಗಾಲ: ಶ್ರಾವಣಾ ಬಂತು ಕಾಡಿಗೆ ಬಂತು ನಾಡಿಗೆ ಬಂತು ಬೀಡಿಗೆ ಶ್ರಾವಣಾ ಬಂತು (ಕೃಷ್ಣಾಕ. ೩೪-೧) ; ಬೇಸಗೆ ಬಣಬಣ, ಚಳಿಗೋ ಒಣಒಣ, ಶ್ರಾವಣ ತಣ್ಣಗೆ ನಡುವೆ (ನೆಲಮು. ೧೦-೧೪). [ಸಂ.]

ಶ್ರಾವಣಮಾಸ (ನಾ). = ಶ್ರಾವಣ ೪ : ಶ್ರಾವಣಮಾಸದ ಚವತಿಯ ಉಪವಾಸ ಹಾವನು ಮನೆಯಲಿ ತಂದಿಟ್ಟುಕೊಂಡು . . . ಮಣ್ಣುಹುತ್ತಿಗೆ ಹಾಲನೆಱೆದಯೆ ಮೂಳಿ (ಪುರಂದ. ಧಾ. ೫-೧೨೭-೫). [ಸಂ.]

ಶ್ರಾವಣಿ (ಗು). ೧. ಕೇಳುವಂತೆ ಮಾಡುವ. (ನಾ). ೨. ಶ್ರವಣನಕ್ಷತ್ರದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಶ್ರಾವಣಮಾಸದ ಹುಣ್ಣಿಮೆಯ ದಿನ ; ಹೊಸ ಯಜ್ಞೋಪವೀತವನ್ನು ಧರಿಸುವ ಅಂದಿನ ಸಮಾರಂಭ; ಉಪಾಕರ್ಮ; ನೂಲ ಹುಣ್ಣಿಮೆ: ಶ್ರಾವಣಿಯಾದ್ದರಿಂದ ನಾವು ಹೋದಾಗ ಸುಮಾರು ೫೦೦ ಜನ ವಟುಗಳು ಅಗ್ನಿಕಾರ್ಯ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ದಿಲ್ಲಿಪ. ೫೭); ಶ್ರಾವಣಿಯ ದಿನ . . . ಜನಿವಾರವನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಂಡ ನೆನಪು ಅವನಿಗಾಯಿತು (ಕವಲು. ೩೭). [ಸಂ. ಶ್ರಾವಣೀ]

ಶ್ರಾವಣಿಕ (ನಾ). = ಶ್ರಾವಣ ೪ : "ಶ್ರಾವಣಃ, ನಭಾಃ ಶ್ರಾವಣಿಕಃ - ೩. ಶ್ರಾವಣ ಮಾಸದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂಪ. ೪೦). [ಸಂ.]

ಶ್ರಾವಿಕೆ (ನಾ). = ಶ್ರಾವಕಿ ೨ : ಮುನಿನಾಥರ್ ಕಲ್ಪಕಾಂತಾಜನತತಿಗಣಿನೀ ಶ್ರಾವಿಕಾ ಸಂಕುಲಂ . . . ಸಿಂಹಾದಿ ತಿರ್ಯಕ್ ಸಮೂಹಂ ಎಂಬೀ ದ್ವಾದಶಗಣಂಗಳಿರ್ಕುಂ (ಆದಿಪು. ೧೦-೩೬); ಮೂವತ್ತಾರುಸಾವಿರ ಶ್ರಾವಿಕೆಯರು ಜೈನಧರ್ಮವನ್ನು ಪ್ರಸಾರಮಾಡಿದರೆಂಬ ಪ್ರತೀತಿಯಿದೆ (ಕರ್ನಾಕ. ೧೦). [ಸಂ. ಶ್ರಾವಿಕಾ]

ಶ್ರಾವಿತ (ಗು). ೧. ಕೇಳುವಂತೆ ಮಾಡಿದ. (ನಾ). ೨. ಕೇಳುವಂತೆ ಮಾಡಿದುದು. 'ರಾಜಶ್ರಾವಿತ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಶ್ರಾವೆ, ಸರವೆ₁, ಸ್ರಾವೆ (ನಾ). ೧. ಅಗಲವಾಗಿರುವ (ಮಣ್ಣಿನ) ಪಾತ್ರೆ ; ಶರಾವೆ : "ಶಾಳಾಜಿರಃ, ವರ್ಧಮಾನಃ, ಶರಾವಃ - ಈ ೩ ಶ್ರಾವೆ" (ಪಲಾಯು. ೫೨-೧೬೦) ; ತಮತಮಗೆ ಭಕ್ತರು ತೀವಿ ಪೊಂಗಳಸಂಗಳೊಳು ತತ್ ಶ್ರಾ [ಪಾಠಾಂ. ಸಾ]ವಗಳೊಳುಂ ಪೊನ್ನ ತಂಬುಗೆಗಳೊಳು ಮೊಗೆಮೊಗೆದು ತಂದು . . . ಲಿಂಗಾರ್ಪಿತಂಗಳೆನಿಸುಂದಿಸುತ ಕೈಕೊಳುತ (ಬಸಪು. ೫೧-೬೩). ೨. (ಮಣ್ಣಿನ) ಮುಚ್ಚುಳ, — ತಟ್ಟೆ : ಒಂದು ಮಡಿಕೆಗೆ ಕೆಳಗೆ ನಾಲ್ಕು ಸಣ್ಣ ರಂಧ್ರಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಅವುಗಳಿಗೆ ಕಡ್ಡಿಗಳನ್ನು ಸಿಕ್ಕಿಸಿ ಒಳಗೆ ಈ ಒಣಗಿದ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಒಂದು ಶ್ರಾವೆಯನ್ನು ಮುಚ್ಚಿ (ಸಕವ್ಯ. ಪಾ. ೫೮೨). ೩. ಮಣ್ಣಿನ ಹಣತೆ; ಪ್ರಣತಿ : ಎದೆಮಟ್ಟದ ಕಂಬಗಳ ಮೇಲೆ ಇಟ್ಟಿದ್ದ ನೂರಾರು ಶ್ರಾವೆಗಳಿಂದ ಬೆಳಗುತ್ತಿದ್ದ ಕಂದುಬಣ್ಣದ ಬೆಳಕಿನಲ್ಲಿ ರಾತ್ರಿದರ್ಬಾರು ಆರಂಭವಾಗಿತ್ತು (ಕೃಷ್ಣಭೂ. ೨೨೪). **ಸರವೆ₁** : ೧. ರಸವ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಸರವೆಯಲ್ಲಿ ಹನಿಸಿ (ವಾಕಾಟ. ೪೪-೫). ೩. ಜ್ಞಾನಸರವೆಯನೆ ಹಚ್ಚಿ (ಚಿದಾವ. ೧೧೫-೩). **ಸ್ರಾವೆ** : ೧. ಸಾವಿರ ಚಿನ್ನದ ತಗಡಿನ ಸೀರೆಯ ಸಾವಿರ ಸ್ರಾವೆಯಲ್ಲಿರಿಸಿ (ಜನರಾ. ೮-೧೨೧); ಶ್ರಾವಕರ್ . . . ಅನ್ನಮಂ ಬೇಡಿಕೊಂಡು ಸ್ರಾವೆಯೊಳ್ ಬಸದಿಯೊಳಿಟ್ಟಿರ್ದು (ರಾಜಾವ. ೪೯-೨೭). [< ಸಂ. ಶರಾವ]

ಶ್ರಾವ್ಯ (ಗು). ೧. ಕೇಳಬಹುದಾದ; ಆಲಿಸತಕ್ಕ. (ನಾ). ೨. ಕಿವಿಗೆ ಇಂಪಾದುದು; ಶ್ರವಣಯೋಗ್ಯವಾದುದು : ಶ್ರಾವ್ಯಮಾದೆಡೆಯೊಳ್ ಎರಡುಂ ಪತ್ತುಗುಂ - ಸೂಚಿಸುಗು, ಸೂಚಿಕುಂ; ಮಾಡುಗುಂ, ಮಾಟ್ಕುಂ (ಶಮದ. ೨೨೭. ಪ್ರಯೋ). ೩. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಎರಡು ಬಗೆಯ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಕೇಳಬಹುದಾದುದು; ಶ್ರವಣಯೋಗ್ಯ ವಾದುದು : (ನಾಟ್ಯಧರ್ಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ) ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಭಾಗಗಳು 'ಶ್ರಾವ್ಯ'ವಾಗಿಯೂ ಮತ್ತೆ ಕೆಲವು ಭಾಗಗಳು 'ಅಶ್ರಾವ್ಯ'ವಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತವೆ (ಕೈಪಿಡಿ. ೨೦೭). [ಸಂ.]

ಶ್ರಾಹೆ, ಸ್ರಾಹೆ (ನಾ). ಹನ್ನೆರಡು ತಿಂಗಳ ಅವಧಿ ; ವರ್ಷ : ಮಾನ್ಯಕಾಜಿಮಾರ್ಗೆಱು ಶ್ರಾಹೆಗೆ ಪರಿಯರ ಗದ್ಯಾಣವನ್ನಿಱುವರ್ (ಸೌಇಇ. IX - ೧. ೭೭-೨೯; 992): ತದ್ವರ್ಷಂ ಮೊದಲಾಗಿಯೆರಡು ಶ್ರಾಹೆಯ ಸಿದ್ಧಾಯಮೋಳಗಾಗಿ ಸರ್ಬ್ಬಬಾಧಾಪರಿಹಾರಂಗೊಟ್ಟು (ಎಇ. XV. ೭೯-೨೦; 1050). **ಸ್ರಾಹೆ** : ಎಲ್ಲಾ ಕಾಲಕೆ ಸರ್ವ್ವನಮಸ್ಯವಪ್ಪಂತಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಕೆಯ ಸ್ರಾಹೆ ಟೊಕ್ಕಿ ಗದ್ಯಾಣ ಹದಿನಾಱು (ಸೌಇಇ. XX. ೩೨೦-೭; 12ನೆಯ ಶತ).
[< ಸಂ. ಶರದ್, ಶರದಾ]

ಶ್ರಿತ (ಗು). ೧. ಆಶ್ರಯಿಸಿದ ; ಮರೆಹೊಕ್ಕ. ೨. ಮನ್ನಿಸಿದ ; ಗೌರವಿಸಿದ. ೩. ಆಚ್ಛಾದಿಸಿದ ; ಹೊದಿಸಿದ. ೪. ಹೊಂದಿದ ; ಕೂಡಿದ. (ನಾ). ೫. ಆಸರೆಗಾಗಿ ಬಂದವನು : ಬಿಸಿಲಿನ ಬೇಗೆಗೆ ತಲೆಯಾನಿಸಿ ತರುವುಂ ಶ್ರಿತರ ತಂಪಿಸುವುದಲೆ ನೆಳಲಿಂ (ಶಾಂತೀಶ. ೬೩-೧೦೭). [ಸಂ.]

ಶ್ರಿತಜನ (ನಾ). ಆಶ್ರಿತರಾದ ಜನ ; ಮರೆಹೊಕ್ಕವರು : ಮಾರುತಮತ ಶ್ರಿತಜನ ಚತುರರ ಸತತಸಂಗತಿ ಕೊಡು ಮುಕುತಿಗೆ ದಿತಿಸುತಮಥನ (ವಿದ್ಯಾಕ. ೬೦-೨). [ಸಂ.]

ಶ್ರೀ (ನಾ). ೧. ಸಿರಿ; ಸಂಪತ್ತು; ಐಶ್ವರ್ಯ : ಶ್ರೀಗೆ ನೆಗಟ್ತೆಗೆ ವೀರಶ್ರೀಗಾಗರಂ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೧) ; ಶ್ರೀಗೆಂತುಂ ವಿನಯಮೊಂದೆ ಭೂಷಣಮಲ್ತೇ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೫-೧೭); ಶ್ರೀಗೆಣೆಯಿಲ್ಲ ವಿಕ್ರಮದಳುರ್ಕೆಯೊಳೆಲ್ಲಿಯುಮಾ ನರೇಂದ್ರನಿಂ ಮೇಗಣಮಿಲ್ಲ ಪೆಂಪಿನಡೆಯೊಳ್ ದೊರೆಯಪ್ಪವರಿಲ್ಲ ಮಾನಿಸರ್ (ಜೀವಸಂ. ೧೮-೩೫). ೨. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ; ಏಳಿಗೆ. ೩. ಘನತೆ; ಗಾಂಭೀರ್ಯ. ೪. ಕಾಂತಿ; ಶೋಭೆ : "ಲಕ್ಷ್ಮೀ, ಶ್ರೀ, ಕಾಂತಿ, ವಿಭ್ರಮಮೆಂಬವು ಶೋಭೆಯಲ್ಲಿಯುಂ ವರ್ತಿಸುಗುಂ" (ಪಲಾಯು. ೧೩೫-೨೭). ೫. ಸಂಪತ್ತಿನ ಅಧಿದೇವತೆ ; ಲಕ್ಷ್ಮಿ : ಶ್ರೀ ತಳ್ತುರದೊಳ್ ಕೌಸ್ತುಭಜಾತಮೈತ್ರಿ ಬಳಸಿ ಕಾಂಡಪಟದಂತಿರೆ ಸಂಪ್ರೀತಿಯಿನಾವನನಗಲಳ್ಕೀತಿ ನಿರಂತರನುದಾರನಾ ನೃಪತುಂಗಂ . . . ನೆಲೆಗೊಳ್ಗೆ ಕೂರ್ತು ಮನ್ಮಾನಸದೊಳ್ (ಕವಿರಾ. ೧-೧); ಶ್ರೀಗಗಲುರಮಂ ಕೀರ್ತಿಶ್ರೀಗೆ ದಿಗಂತಮುಮನಪಿತರರ್ಗೆಲ್ಲ ಜಯಶ್ರೀಗೆ ಭುಜಶಿಖರಮಂ ನೆಲೆಯಾಗಿಸಿ ನೀಂ ನೆಲಸು ನೀಸಲುಳ್ಳನಮರಿಗಾ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೧); ಶ್ರೀಗಂ ಪರಮಾತ್ಮಪದಶ್ರೀಗಂ ನೆಲೆ ಧರ್ಮಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೦-೧). ೬. ಹೆಚ್ಚುಗಾರಿಕೆ ; ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ. ೭. ಅಲಂಕಾರ. ೮. ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿ; ಪ್ರತಿಭೆ. ೯. ಧರ್ಮ, ಅರ್ಥ, ಕಾಮಗಳೆಂಬ ತ್ರಿವರ್ಗಗಳು: ಶ್ರೀಯುಂ ಶ್ರೀಯುಂ ಶ್ರೀಯುಂ ರಾಯರ ಪತಿ ಕೊಡೆ ಕಡಂಗಿ ನತನುತಹಿತವರ್ಗಾಯವನಱಿದು ಮುಕುಂದಂ ಶ್ರೀಯುಂ ಪೊಕ್ಕಂ (ಪುಷ್ಪಗ. ೨-೪೨). ೧೦. ಲವಂಗ : "ಕೇಶವನರಸಿಯೊಳು ಲೋಕೇಶನ ಮರಾಣಿಯಲ್ಲಿಯೈಶ್ವರ್ಯದೊಳುಂ ಪೋಷಿಪ್ಪನದೊಳಗೆ ವರ್ತಿಪ ಶ್ರೀಶಬ್ದಂ" (ನಾನಾಕಂ. ೧೬೮). ೧೧. (ದೇವರು, ವ್ಯಕ್ತಿ, ಪವಿತ್ರಗ್ರಂಥ ಮೊದಲಾದ ಹೆಸರುಗಳ ಹಿಂದೆ ಸೇರುವ) ಒಂದು ಗೌರವಸೂಚಕ ಪದ : ಶ್ರೀ ಮಾಸೇನರ್ಪ್ಪರಮ ಪ್ರಭಾವ ರಿಷಿಯರ್ಕಟ್ವಪ್ಪಿನಾ ವೆಟ್ಟದುಳ್ಳೀಸಂಗಂಗಳ ಪೇಳ್ದ ಸಿದ್ಧ ಸಮಯನ್ತಪ್ಪಾದೆ ನೋಸ್ತಿಮ್ಮಿನಿನ್ . . . ಸ್ವರ್ಗ್ಗಾಗ್ರಮನೇಱಿದಾರ್ (ಎಕ. II (R). ೩೦-೧; 700); ಪ್ರೌಢವಿಲಾಸಿನೀಮನಸಿಜಾ ಶ್ರೀ ಶೀಲಭದ್ರಂ (ಜಾತಕ. ೧-೫); ತಿಪ್ಪಣಾರ್ಯನೆಂದೆಂಬ ಸುಕವಿ ಶ್ರೀ ಹನುಮದ್ವಿಲಾಸವಂ ಭಕ್ತಿಯೊಳ್ ಗೈದನೊಮ್ಮನದಿಂದ (ಹನುಮ. ೧೧೪). ೧೨. ಸ್ವಾಮಿಗಳನ್ನು ಗೌರವಸೂಚಕವಾಗಿ ಸಂಬೋಧಿಸುವ ಒಂದು ಶಬ್ದ : ಶ್ರೀಗಳವರ ದರ್ಶನದಿಂದ ಧನ್ಯನಾಗಿ ಮಕ್ಕಳನ್ನವರ ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಿಸಿದನು (ಶಭವ. ೩೧೦); ಶ್ರೀಗಳವರು . . . ಧರ್ಮನಿಷ್ಠೆ ಅಗತ್ಯವೆಂದು ಬೋಧಿಸಿದರು (ಮುಯ್ಯಿ. ೧೯೭). ೧೩. ಮಂಗಳಸೂಚಕವಾಗಿ ಬರವಣಿಗೆಯ ಪ್ರಾರಂಭ ಅಥವಾ

ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಬರೆಯುವ ಪದ : ಕಾಗದ ಬರೆಯುವಾಗ ಮೇಲುಗಡೆ ಶ್ರೀ ಎಂದು ಬರೆಯುವುದು ಸಂಪ್ರದಾಯ (ರೂಢಿ). ೧೪. ಚಂದ್ರನ ಹದಿನಾರು ಕಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಅಮೃತಾ ಮಾನದಾ ಪೂಷಾ ತುಷ್ಟಿ . . . ಶ್ರೀ ಅಂಗದಾ ಪೂರ್ಣ ಪೂರ್ಣಾಮೃತಾ ಕಾಮದಾಯಿನಿಯೆಂಬ ಷೋಡಶಕಲಾಭರಿತನಾಗಿ (ವಿವೇಕ. ೨೬೭). ೧೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ. ೧೬. [ಛಂದ] ವರ್ಣಛಂದಸ್ಸಿನ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಬಗೆಯ ಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅಕ್ಷರವಿರುವ ಉಕ್ತೆ ಎಂಬ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ : ಶ್ರೀ ವೃತ್ತಂ - ಶ್ರೀ ಶಂ ಕಾಂ ತೇ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೫೧). ೧೭. [ಜೈನ] ಅಷ್ಟದಿಕ್ಕನ್ನಿಕೆಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳು : ಅಲಂಬೂಷೆ ಮಿತ್ರಕೇಶಿ ಪುಂಡರೀಕಿಣಿ ವಾರುಣ್ಯಾದರ್ಶೆ ಶ್ರೀ ಹ್ರೀ ಧೃತಿಯೆಂಬಣ್ಣರುಂ ದಿಕ್ಕನ್ಯೆಯರಂ ಮರುದೇವಿ ಮಹಾದೇವಿಗೆ ಚಾಮರಮನಿಕ್ಕಲುಂ (ಆದಿಪು. ೭-೩ ವ). ೧೮. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು.

ಶ್ರೀಓನಾಮ = ಬರವಣಿಗೆಯ ಆರಂಭ ಅಥವಾ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಂಗಳಕರವಾದುದು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಪದ : ಈ ಪ್ರಾಣಿಗೆ ಈ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಈಗ ತಾನೆ ಶ್ರೀ ಓ ನಾಮ ಆಗುತ್ತಿದೆ (ಶಿವರಾ. ೧೪). ಶ್ರೀರೂಪವಿದ್ಯಾಧರಿ = ವಿದ್ಯಾಧರಿಯಂತೆ ಅತಿಶಯವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳವಳು; ಒಂದು ಬಿರುದು: ಎಸವ ಜಯಶ್ರೀಯನಲ್ಲಿಕ್ಕಿ ಕಾಂತಾತಿಳಕಂ ಶ್ರೀರೂಪವಿದ್ಯಾಧರಿಗೆ ಸಮನಿವಳನ್ಯಕಾಂತಾ ಕದಂಬಂ (ಸೌಇಇ. XX. ೪೮-೩೦ ; ಸು. 1076). [ಸಂ.]

ಶ್ರೀಕಂಠ (ನಾ). ೧. ಸುಂದರವಾದ ಕೊರಳುಳ್ಳವನು ; ಶಿವ : "ಈಶಾನಃ . . . ಶ್ರೀಕಂಠಃ, ಉಗ್ರಃ, ಹರಃ, . . . ನೀಲಲೋಹಿತಃ - ಈ ೪೫ ಮಹಾದೇವರ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೩-೧೧) ; ಶ್ರೀಕಂಠನೆನಿಸುವ ಕಣೆಗಳ್ ವೈಕುಂಠನನೆಯ್ದು ಮುಸುಱುತಿರ್ದುವು ರಣದೊಳ್ (ಜಗಪು. ೧೮-೨೮) ; ಶ್ರೀಮಂನ್‌ಮಹಾದೇವದೇವೋತ್ತಮ ಶ್ರೀನಂಜಲುಗೂಡು ಶ್ರೀಕಂಠದೇವರ ಅಮೃತಪಡಿ ಅಂಗರಂಗಭೋಗಕ್ಕೆ ಸಮರ್ಪಿಸಿ ಕೊಟ್ಟ ಗ್ರಾಮದ ಶಿಲಾಶಾಸನದ ಕ್ರಮ (ಮೈಆರ್. ೧೯೪೭, ೧೮-೪; 1488). ೩. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಕೌಶಿಕ . . . ಶ್ರೀಕಂಠ ಬೃಹಸ್ಪತಿ . . . ಎಂಬ ಮೂವತ್ತುನಾಲ್ಕು ಭಾಷಾಂಗದಿಂದಾದ ರಾಗಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೧೮೮). [ಸಂ.]

ಶ್ರೀಕಂಠಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಕಣ್ಠಯ್ಯ (ಎಕ. II. ೧೨೫; 10ನೆಯ ಶತ). [ಶ್ರೀಕಂಠ + ಅಯ್ಯ]

ಶ್ರೀಕಂಠರಿಪು (ನಾ). ಶಿವನ ಶತ್ರು ; ಮನ್ಮಥ : ಶ್ರೀಕಂಠರಿಪುವಿನಸ್ತ್ರಾನೀಕಂ ಬಗೆವುಗಲದೊರ್ಮೆ ಸತ್ರಾಜಿತ್ಕನ್ಯಾಕಾರಂ ಬಗೆವೊಕ್ಕುದು (ಜಗಪು. ೧೧-೧). [ಸಂ.]

ಶ್ರೀಕಂಠಸಖ (ನಾ). ಶಿವನ ಸ್ನೇಹಿತ ; ಕುಬೇರ : "ಐಲಬಿಲಃ, ಪೌಲಸ್ತ್ಯಃ . . . ಶ್ರೀಕಂಠಸಖಃ . . . ಪುಣ್ಯಜನೇಶ್ವರಃ - ಈ ೧೭ ಕುಬೇರನ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೧೪-೭೮). [ಸಂ.]

ಶ್ರೀಕಂಡಿಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ತಾಟ್ಟೆಲ್ಲರ x x ಮನ್ನಯರಾ ಶ್ರೀಕಣ್ಡಯ್ಯ ತುಱುಗೊಣ್ಡಲ್ಲಿ ಪುಯಲ್ದಾಗಿ ತುಱು ಅಟ್ಟಿ ಸತ್ತ (ಎಕ. X. ಶ್ರೀನಿವಾ. ೫೦-೮; ಸು. 880 ?). [☞ ಇದು 'ಶ್ರೀಕಂಠಯ್ಯ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಶ್ರೀಕರ (ನಾ). ೧. ಸಂಪತ್ತನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಂಥದು : ಶ್ರೀಕರವ ಸರ್ವಜ್ಞನಾಮಂ ಪ್ರಾಕಟಮನಲು ಸಲುವುದೆಲ್ಲಾ ಲೋಕದೊಳಗ (ಬಸವು. ೨-೩೮); ಪರಿಶೋಭಿಸಿತು ಮುಂದ . . . ಶ್ರೀಕರಂ ಪದ್ಮಾಕರಂ ಚೆಲ್ವನ (ಪ್ರಮಭಾ. ೧೫-೮). ೨. ವೈಭವದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು: ಶ್ರೀಕರಮೆನಿಸುವ ಚೀನಪತಾಕಾವಳಿತೋರಣಾವಳೀವೃತಪುರಮಂ ವೈಕುಂಠನೊಸೆದು ನೋಡುತ್ತ (ಜಗಪು. ೧೨-೧). ೩. ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿ ; ವಿಷ್ಣು. ೪. ಕೆಂಪುತಾವರೆ; ಕೆಂದಾವರೆ. ೫. ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಕೈ. ೧, ೫ : ಆವಗಂ ನಿರ್ಮಲಶ್ರೀಕರಗ್ರಾಹಿ ಮತ್ತಾವಗಂ ಪ್ರಣುತವನಮಾಲಾಸುಶೋಭಿ ತಾನಾವಗಂ ಮನ್ಮಥೋದ್ಭವಕಾರಿ ಹರಿವೊಲಾನೆಬ ಪೆಂಪಿಂದೆಸೆದುದು (ಪ್ರಮಭಾ. ೩-೧). [ಸಂ.]

ಶ್ರೀಕರಣ (ನಾ). ೧. ಲೇಖನಿ. ೨. ಲೆಕ್ಕಪತ್ರಗಳ ಮುಖ್ಯಾಧಿಕಾರಿ ; ಕರಣಿಕ : ಮಂತ್ರಿ ಪುರೋಹಿತ ಶ್ರೀಕರಣಮುಂ ಸಾಸಿರ್ವರುಂ ಅಱುನೂರ್ವರುಂ ಸಹಿತಂ ತಮ್ಮ ಪ್ರಸಾದವರನಪ್ಪೊನ್ನೆ ಆರಿದ (ಹಾರೀತ) ಗೋತ್ರಜನ್ನೆ . . . ಗೋಪಾಲದೇವರ್ ಕೊಟ್ಟರ್ (ಎಇ. XXI. ೧೭೮-೭, ಸು.೮ನೆಯ ಶತ); ಶ್ರೀಕರಣಮೆನೆ ನೆಗಟ್ದನಂ . . . ಕರಣುಂತ[ನ]ಮೆಂಬುದು ಜಗಜ್ಜನಂ ಶ್ರೀಧರನಂ (ಜಾತಕ. ೧-೬); ಇನ್ತೆನಿಸಿದ ಕರಣಂಗಳೊಡನೆ ಬರೆ ಬೆಳ್ವಲನಾಡಧಿಕಾರಿ ಶ್ರೀಕರಣಂ ಬಾಹತ್ತರನಿಯೋಗಾಧಿಪತಿ ಮಹಾಪ್ರಚಂಡ ದಂಡನಾಯಕಂ ತೇಜರಾಜಂ (ಕಇಇ. ೧೨-೭೫-೪೬; 1170).

ಶ್ರೀಕರಣದ ಹೆಗ್ಗಡೆ = ಲೆಕ್ಕಪತ್ರಗಳ ಮುಖ್ಯಸ್ಥ : ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಪ್ರಧಾನಂ ಸರ್ವಾಧಿಕಾರಿ ಪಿರಿಯ ದಂಡನಾಯಕಂ ಭರತಿಮಯ್ಯಂಗಳುಂ ಶ್ರೀಕರಣದ ಹೆಗ್ಗಡೆ ಬೂಚಿಮಯ್ಯಂಗಳುಂ (ಎಕ. II(R). ೭೦-೧೦೨; 1163); ಶ್ರೀಕರಣದ ಹೆಗ್ಗಡೆ ಎಲೆಯಣ್ಣನ ಕಯ್ಯಲು ಕ್ರಯದಾನಂ ಕೊಣ್ಡು (ಎಕ. XIV. ಶ್ರೀರಂಗ. ೨೨೪-೪; ಸು. 1175). [ಸಂ.]

ಶ್ರೀಕರಣಬೋವ (ನಾ). = ಶ್ರೀಕರಣ ೨ : ಅಪೂರ್ವ್ವಯವೊಳಗಾಗಿ ಗ್ರಾಮಕೆ ಶ್ರೀಕರಣಬೋವಮರ್ಯ್ಯಾದೆಯ ಬಳಯ ಹೊನ್ನು ಸಹಿತ ಅಚಳಪ್ರಕಾಶಸ್ವಾಮಿಗಳ ಕಯ್ಯಲು ಧಾರಾಪೂರ್ವ್ವಕಂ ಮಾಡಿ ತಾಂಮ್ರಶಾಸನಮಂ ಕೊಟ್ಟರು (ಮೈಆರ್. ೧೯೪೦. ೩-೨೭; 1215). [ಶ್ರೀಕರಣ + ಬೋವ (< ಬೋಯ)]

ಶ್ರೀಕಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಶ್ರೀಕಲ, ಸೂರ್ಯಾವರ್ತ, ನಿರಿಡಿಬಿತ್ತ (ಮೈಕಿಗಿ. ೪೧-೮೨೦). [?]

ಶ್ರೀಕಾಂತ (ನಾ). ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿ ; ವಿಷ್ಣು : ಶ್ರೀಕಾಂತಂ ವಿಶದಯಶಃಶ್ರೀಕಾಂತಂ ಬೀಡುವೊಕ್ಕು ಸುಖಮಿರೆ (ನೇಮಿಪು. ೧೨-೧); ಶ್ರೀಕಾಂತ ಎನ್ನ ಮೇಲೆ ಏಳ್ತಷ್ಟು ದಯವಿಲ್ಲ (ಪುರಂದ. ಧಾ. ೧-೮೪ ಪಲ್ಲವಿ). [ಸಂ.]

ಶ್ರೀಕಾಂತೆ (ನಾ). ಸಂಪತ್ತಿನ ಅಧಿದೇವತೆ ; ಲಕ್ಷ್ಮಿ : ಮಹೀಕಾಂತೆಯುಮಂ ಶ್ರೀಕಾಂತೆಯುಮಂ ಕಣ್ಣಡೆ ಪಡೆಯ (ಗದಾಯು. ೯-೨೯ ವ); ಶ್ರೀಕಾಂತೆ ಭೂಕಾಂತೆಯರ್ ನಮ್ಮನುಳಿವರು ಮುಂದೆ ಅನ್ಯರನೊಲಿದವರು (ಇಂಚಾಪ. ೮೮-೩೦). [ಸಂ. ಶ್ರೀಕಾಂತಾ]

ಶ್ರೀಕಾರ (ನಾ). ೧. ಪುಸ್ತಕ, ಪತ್ರ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಬರೆಯುವ 'ಶ್ರೀ' ಎಂಬ ಶುಭಸೂಚಕವಾದ ಅಕ್ಷರ : ವಿಮಳತ ಶ್ರೀಕಾರದಾಕಾರ ಮನೆಣಕೆಗೊಳ್ಳದೆ ಮಿಱುಗುವುವು ಕುಮುದದಳಲೋಚನೆಯ ಕರ್ಣಂಗಳಂ ಪೊಸತಿವೆನಿಸಿ (ಬಸವು. ೪-೨೭). ೨. ಮೊದಲು ; ಪ್ರಾರಂಭ : ಬಲ್ಲಾಣನಾಗೆಂದು ಹರಸಿದುದೆ ನನಗಾಚ್ಛೆ ಮೇಣದುವ ಸನ್ನ ಕಲಿಕೆಗೆ ಗಡಾ ಶ್ರೀಕಾರ! (ಹಚ್ಚಿರ. ೨೯-೨೩). [ಸಂ.]

ಶ್ರೀಕಾರ್ಯ (ನಾ). ಪೂಜಾಕಾರ್ಯ ; ಸೇವೆ : ಗಂಗೇಶ್ವರದೇವರ ದೇವಾಲ್ಯಮಂ ಮಾಡಿಸಿ ಆ ದೇವರ ಶ್ರೀಕಾರ್ಯ್ಯಕೆ ಅಮೃತರಾಸಿ ಗುರುಗಳ ಕಾಲಂ ಕರ್ಚ್ಚಿ . . . ಬಿಟ್ಟ ದತ್ತಿ (ಎಕ. VII. ಶಿವಮೊ. ೫-೪೯; 1218); ನಂಜನಾಥದೇವರ ಶ್ರೀಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟ ಮಗ್ಗ ತೆಱಿಗೆ (ಮೈಆರ್. ೧೯೨೮, ೬೬-೭;?). [ಸಂ.]

ಶ್ರೀಖಂಡ[1] (ನಾ). ೧. ಶ್ರೀಗಂಧದ ಮರ ; ಚಂದನವೃಕ್ಷ : "ಮಳಯರುಹಂ ಚಂದನದ್ರುಮಂ ಶ್ರೀಖಂಡಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೭೭-೧೩). ೨. ಶ್ರೀಗಂಧದ ಕೊರಡನ್ನು ತೇದು ಮಾಡಿದ ಲೇಪನ ವಸ್ತು, — ಗಂಧ : ದೇವರ್ಗ್ಗೆ [ಶ್ರೀ]ಖಣ್ಡಕ್ಕಂ ಧೂಪಕ್ಕಂ . . . ಬಿಟ್ಟ ಗದ್ದೆ ಕಮ್ಮ ನಾಲ್ವತ್ತ X (ಸೌಇಇ. XX. ೨೦-೨೦; 1015); ಮಯ್ಯಣ್ಣುಗಳಂ ಶ್ರೀಖಂಡ ಕರ್ಪೂರದೆ ರಚಿಸಿತೊ ಮುಕ್ತಾಳಿಯಂ ತೊಟ್ಟುದೋ . . . ಎಂಬಂತದೇಂ ಪರ್ಚಿದುದೊ ನೃಪನತಿಸ್ಫೂರ್ತಿ ಕೀರ್ತಿಪ್ರತಾನಂ (ಪುಷ್ಪದ. ೩-೧೪). [ಸಂ.]

ಶ್ರೀಖಂಡ[2] (ನಾ). ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಕೆನೆಮೊಸರಿಗೆ ಸಕ್ಕರೆ, ಏಲಕ್ಕಿಪುಡಿ, ಕೇಸರಿ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಹಾಕಿ ತಯಾರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿಹಿಖಾದ್ಯ : ಶ್ರೀಖಂಡವು ಪೌಷ್ಟಿಕ, ವೀರ್ಯವರ್ಧಕ (ಅಷ್ಟಾಂಗ. ೧೨೧-೩೩); ವೀರಪ್ಪ ಈ ದಿನ ಮೇಜವಾನಿ ಉತ್ತಮ ಮಾಡಿಸಿದ್ದ! ಪುರಿ, ಶ್ರೀಖಂಡ, ಶಿರ ಎಲ್ಲ ತಿಂದು ತಿಂದು ಮತ್ತೆ ಚೆಲ್ಲಬೇಕಾಯ್ತು (ಇಚ್ಛಾ. ೫೩). [<— ಮರಾ. ಶ್ರೀಖಂಡ. / ಗುಜ. ಸಿಖಂಡ. / ಪ್ರಾ. ಛಿಹಂಡಅ]

ಶ್ರೀಖಂಡಶರ್ಕರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿಸಸ್ಯ : "ಶಾರ್ಕರಜಾ — ಶ್ರೀಖಂಡಶರ್ಕರ" (ಓಷಧಿ. ೧೬೩). [?]

ಶ್ರೀಗಂಧ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೀಗಂಧದ ಮರ : ಕೃಷ್ಣಾಗರು ಶ್ವೇತಾಗರು ಶ್ವೇತಗುಗ್ಗುಲ ಶ್ರೀಗಂಧ ಕರ್ಪೂರವೆಂಬ ದಶಾಂಗಗಳಂ (ವಿವೇಕ. ೧೧೫). ೨. ಶ್ರೀಗಂಧದ ಕೊರಡು, — ಚೆಕ್ಕೆ : ಶ್ರೀಗಂಧವನ್ನು ತೇದು ಕುಡಿಯ ಓಕರಿಕೆ ಮಾಣ್ಬುಂ (ವಿಷ್ವವಿ. ೭).

೩. = ಶ್ರೀಖಂಡ೧ ೨ : ಕೇಸರಿ, ಶ್ರೀಗಂಧ, ಅಗರು, ಪನ್ನೀರು ಮುಂತಾದ ಸಹಜ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿ ತೇಲಿದವರು ಆ ಕಾಲದವರು (ಸಾಹಿಚಿ. ೫೨).

ಶ್ರೀಗಂಧದ ಮರ = ಚಂದನದ ಮರ : ಶ್ರೀಗಂಧದ ಮರವು ಒಂದು ಉಪಸಸ್ಯ (ಸಸ್ಯಶಾ. ೧೦೮). [ಸಂ.]

ಶ್ರೀಗದಿತ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಉಪರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಧ : ೧. ನಾಟಿಕಾ . . . ೧೨. ಶ್ರೀಗದಿತ. ೧೩. ಶಿಲ್ಪಕ . . . ೧೮. ಭಾಣಿಕಾ — ಎಂದು ಉಪರೂಪಕಗಳು ಹದಿನೆಂಟು ವಿಧ (ಸಂನಾಟ. ೬೨). [ಸಂ.]

ಶ್ರೀಗಿರಿ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೀಶೈಲ: ಶಿಲಾದನುಗ್ರಹಪವನೊಡರ್ಚಿದನಾದಿಯೆನಿಪ್ಪ ಶ್ರೀಗಿರಿಯ ನೈರುತ್ಯಭಾಗದಲಿ (ಬಸಪು. ೧-೬೪). ೨. ತಿರುಪತಿ ಬೆಟ್ಟ : ಏಳಯ್ಯ ಬೆಳಗಾಯಿತು . . . ಏಳು ಶ್ರೀಗಿರಿಯೊಡೆಯ ವೆಂಕಟೇಶ (ಪುರಂದ. ಧಾ. ೧-೧೭೭ ಪಲ್ಲವಿ). [ಸಂ.]

ಶ್ರೀಘನ (ನಾ). ೧. ಹುಳಿಮೊಸರು. ೨. ಗೌತಮಬುದ್ಧ : "ಸರ್ವಜ್ಞಸ್ಸುಗತಃ, ಬುದ್ಧಃ . . . ಶ್ರೀಘನಃ, ಶಾಸ್ತಾ, ಮುನಿಃ — ೧೮ ಬುದ್ಧದೇವರ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೭). [ಸಂ.]

ಶ್ರೀಚಕ್ರ (ನಾ). [ತಂತ್ರಶಾ] ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ ಲಕ್ಷ್ಮೀಮಂತ್ರದ ಬೀಜಾಕ್ಷರಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಪವಿತ್ರಯಂತ್ರ : ಶ್ರೀಚಕ್ರಾದಿ ಯಂತ್ರಗಳನ್ನು ಸಂಪ್ರದಾಯದಂತೆ ನಿರ್ಮಿಸಿ, ತಾಂತ್ರಿಕ ಕಲ್ಪರೀತ್ಯಾ ಪೂಜೆ ಮಾಡುವುದು ಬಹಿರ್ಯಾಗವೆನಿಸುತ್ತದೆ (ಭಾರದ. ೨೨೭); ಇತರ ಭುವನೇಶ್ವರಿಗಳಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡು ಕಿರಣದ ನಕ್ಷತ್ರ, ವೃತ್ತ, ಶ್ರೀಚಕ್ರ, ೧೬ ಕಿರಣದ ನಕ್ಷತ್ರ ಇತ್ಯಾದಿ ನಕಾಸೆಗಳಿವೆ (ಹೊಯ್ಸವಾ. ೫೫). [ಸಂ.]

ಶ್ರೀಚಾವುಂಡಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀ ಚಾವುಣ್ಡಯ್ಯ (ಎಕ. II. ೩೯-೧; ಕ್ರಿ. 960). [ಶ್ರೀ + ಚಾವುಂಡ + ಅಯ್ಯ]

ಶ್ರೀಚೂರ್ಣ (ನಾ). ಶ್ರೀವೈಷ್ಣವರು ನಾಮದ ಮಧ್ಯರೇಖೆಗೆ ಬಳಸುವ ಕೇಸರಿಬಣ್ಣದ ಪುಡಿ ; ತಿರುಚೂರ್ಣ : ಶ್ರೀಚೂರ್ಣಧಾರಣೆಯಿಂದ ಶ್ರೇಯಸ್ಸೂ, ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯೂ ಹೆಚ್ಚುವುವು (ಸಕವ್ಯ. ೪೧). [ಸಂ.]

ಶ್ರೀಚ್ಛಾಯಾವಲ್ಲಭ (ನಾ). ಐಶ್ವರ್ಯಕ್ಕೆ ಒಡೆಯನಾದವನು; ರಾಜ; ಚಕ್ರವರ್ತಿ : ಶ್ರೀಚ್ಛಾಯಾವಲ್ಲಭನಪರಾಜಿತನಯವಿನಯಗುಣನಿದಾನಂ ಬುಧಸಾಮಾಜಿಕಮತಮನ ಪೇಳ್ದು ವಿರಾಜಿತಮನನದರ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೫೯). [ಸಂ.]

ಶ್ರೀತಾಲ, ಶ್ರೀತಾಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಾಳೆ. ಶ್ರೀತಾಳ: "ಬಂಧಿನೀ — ಶ್ರೀತಾಲ" (ಒಷಧಿ. ೧೦೫). [ಸಂ.]

ಶ್ರೀತಾಳ 'ಶ್ರೀತಾಲ' ನೋ.

ಶ್ರೀತಾಳಿ (ನಾ). = ಶ್ರೀತಾಲ : "ಕರತಾಳಿ ಹಿಂತಾಳಿ ಶ್ರೀತಾಳಿಯೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೫-೧೫). [ಸಂ. ಶ್ರೀತಾಲೀ]

ಶ್ರೀತಾಳಿಕ (ನಾ). = ಶ್ರೀತಾಲ : ಪ್ರೇಂಖೋಲಿತಮನಸಿಜವಿಜಯಪ್ರಶಸ್ತಿ ಲೇಖಪರ್ಣಿಚಿತಚ್ಛದ ಶ್ರೀತಾಳಿಕಮುಮಪ್ಪ ವೇಲಾವನದೊಳಾವಾಸಿತವಿಜಯಕಟಕನಾಗಿ ಪೂರ್ವಪಶ್ಚಿಮೆಯೊಳೆ ಪೋಗಿ (ಆದಿಪು. ೧೩-೩ ವ). [ಸಂ. ಶ್ರೀತಾಲಿಕ]

ಶ್ರೀತಾಳೆ (ನಾ). = ಶ್ರೀತಾಲ : "ಲೇಖಾಪರ್ಣ — ಶ್ರೀತಾಳೆ" (ಒಷಧಿ. ೧೦೩); ತಾಳೆಎಲೆ, ವಾಲೆ, ಶ್ರೀತಾಳೆ ಎಲೆ, ತೆಂಗಿನ ಎಲೆ . . . ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಊಟಮಾಡುವುದರಿಂದ ಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛ್ರ . . . ಮುಂತಾದ ರೋಗಗಳನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುವು (ಸಕವ್ಯ. ೪೯). [< ಸಂ. ಶ್ರೀತಾಲ]

ಶ್ರೀತುಲಸಿ, ಶ್ರೀತುಳಸಿ (ನಾ). ತುಳಸಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಶ್ರೀತುಲಸಿಯನ್ನು ಧರಿಸುವುದರಿಂದ ಸಕಲಪಾಪಗಳನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡಿ . . . ವಾತ ಶ್ಲೇಷ್ಮ ದೋಷಂಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವುದು (ಸಕವ್ಯ. ೪೫). ಶ್ರೀತುಳಸಿ : ವಿಷ್ಣುತುಳಸಿ, ಕರಿತುಳಸಿ, ಶ್ರೀತುಳಸಿ (ವೃಬಿಗಿ. ೫೭-೧೧೪). 'ವಿಷ್ಣುತುಳಸಿ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಶ್ರೀತುಲಸೀ]

ಶ್ರೀತುಳಸಿ 'ಶ್ರೀತುಲಸಿ' ನೋ.

ಶ್ರೀತೊಲಸಿ, ಶ್ರೀತೊಳಸಿ (ನಾ). = ಶ್ರೀತುಲಸಿ : ಪಕ್ಷಕ್ಕೊಂದುಪವಾಸ ಪುಷ್ಕರ ಶ್ರೀತೊಲಸಿ ಸಿಕ್ಕಿಸಿಕ್ಕಿದಲಿ ಹರಿನಾಮ ಭವಭವದಿ ಸಿಕ್ಕಿ ಸಾಯುವದು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೯೧೪). ಶ್ರೀತೊಳಸಿ : ಅಹೋರಾತ್ರ ಶತಬಲಪತ್ರ ಶ್ರೀತೊಳಸಿ ಸಹ ಮುಡಿ ೯ ಅಂತುಯಪ್ಪತ್ತು ಯೆಂಟು ಮುಡೆ ಅಕ್ಕಿಯ ಭೂಮಿಯ (ಸೌಇಇ. IX - ii, ೬೦೯-೫೯; 1644); ಲೊಕ್ಕಿಬೇರು, ಶ್ರೀತೊಳಸಿಬೇರು, ಇವಿಷ್ಟನ್ನೂ ಸಮಭಾಗವಾಗಿ, ಬಿಸಿನೀರಿನಿಂದರೆದು ಕೊಡಲು ಶೀತಜ್ವರ ಪರಿಹಾರಮಕ್ಕುಂ (ಸಕವ್ಯ. ೬೩). [< ಸಂ. ಶ್ರೀತುಲಸೀ]

ಶ್ರೀತೊಳಸಿ 'ಶ್ರೀತೊಲಸಿ' ನೋ.

ಶ್ರೀದ (ನಾ). ೧. ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಕೊಡುವವನು. ೨. ಕುಬೇರನ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : "ಐಳಬಿಲಃ, ಪೌಲಸ್ತ್ಯಃ, ವೈಶ್ರವಣಃ, ಕಿನ್ನರೇಶ್ವರಃ, ಧನದಃ, ಶ್ರೀದಃ . . . ಪುಣ್ಯಜನೇಶ್ವರಃ — ಈ ೧೭ ಕುಬೇರನ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೧೪-೬೮); ಶ್ರೀದನ್ನೈಶ್ಯಭವಂ ತಾನೆನೆ ಲೋಕಪಾಳತೆಯನೇಕಾಯತ್ತಮಂ ಮಾಡಿ ನಿಂದಭಿರೂಪಂ ಸುತನಾದನಲ್ತೆ ನರಸಿಂಹಕ್ಷೋಣಿಪಾಳೋತ್ತಮಂ (ಎಕ. IV, ನಾಗಮಂ. ೭೦-೨೦; 1178). ೩. ವಿಷ್ಣು. [ಸಂ.]

ಶ್ರೀದಯಿತ (ನಾ). ೧. ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಗಂಡ ; ವಿಷ್ಣು. ೨. ಸಂಪತ್ತಿಗೆ ಒಡೆಯ ; ರಾಜ : ಶ್ರೀದಯಿತಂ ಮನುಕುಲಗಗನಾದಿತ್ಯಂ ಹಿಮಮನೆಯ್ದೆ ಷಟ್ಖಂಡಮುಮಂ ಸಾಧಿಸಿ ಜಿತದಿಙ್ಮಂಡಲನಾದ ಮಹಾತ್ಮಂ (ಆದಿಪು. ೧೫-೧); ಶ್ರೀದಯಿತಂ ವರವಿಜಯ ಶ್ರೀದಯಿತಂ . . . ಇರ್ದನಖಿಳವಿನೋದದೆ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ४-೧). [ಸಂ.]

ಶ್ರೀದಯಿತೆ (ನಾ). ಸಂಪತ್ತಿನ ಅಧಿದೇವತೆ ; ಲಕ್ಷ್ಮಿ : ಶ್ರೀದಯಿತೆಗೆ ನಿರ್ವಾಣಶ್ರೀದಯಿತೆಗೆ ದರ್ಶನಾಂಗಮೆಂಟುಂ ಚತ್ವಾಹ್ಲಾದಕರಮೆಂದು ನಂಬಿದನಾದರದಿಂ ಸುಕವಿನಿಕರಪಿಕಮಾಕಂದಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೧-೧). [ಸಂ. ಶ್ರೀದಯಿತಾ]

ಶ್ರೀದಸಖ (ನಾ). ಕುಬೇರನ ಸ್ನೇಹಿತ; ಶಿವ: ಶ್ರೀದಸಖಂ ಪುರಿಪುಟಿಲ್ಲೋದಕಪತಿನಾಮ ನಲ್ಲಿ ಸನ್ನಿದನಾಗಿರ್ದಾ ದೇವೇಂದ್ರನ ಪರಿಭವಪೇದವನಾಚೆಸಿ (ಜಗವಿ. ೧೪-೧). [ಸಂ.]

ಶ್ರೀದಾನ (ನಾ). ಸಂಪದ್ಭರಿತವಾದ ದಾನ : ಆದರದಿಂ ಗೋದಾನಂ . . . ಧನದಾನಂ ಶ್ರೀದಾನಂಗುಡುತುಮೊಪ್ಪಿದಂ ಗಿರಿರಾಜಂ (ಗಿರಿಕ. ೩-೬೩). [ಸಂ.]

ಶ್ರೀದೇವಿ (ನಾ). ೧. ಮಂಗಳವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ದೇವತೆ ; ಗೃಹದೇವತೆ : ವೈರಿದೇವತೆಗಳ್ ಎಮ್ಮ ಮನೆಯಂ ಪುಗದಿರ್ಕೆಂದು ಶ್ರೀದೇವಿಯರನುಪಾಸ್ತಿಗೆಯ್ವುದು (ಚಾವುಂಪು. ೨೨೨). ೨. ಸಂಪತ್ತಿನ ಒಡತಿ ; ಲಕ್ಷ್ಮಿ: ಕಂಡೆ ತಿರುಪತಿ ವೆಂಕಟೇಶನ . . . ಉರದಿ ಶ್ರೀದೇವಿ ಇರಲು ಕಂಡೆನು (ಪುರಂದ. ಧಾ. ೧-೬೪-೩). [ಸಂ. ಶ್ರೀದೇವೀ]

ಶ್ರೀದ್ವಾರ (ನಾ). ಹೆಬ್ಬಾಗಿಲು ; ರಾಜದ್ವಾರ : ಶ್ರೀದ್ವಾರ — ಸಿರಿಯದರ, ಸಿರಿಯದಾರ, ಸಿರಿಯದುವಾರ (ಶಮದ. ೫೯೭ ಪ್ರಯೋ); ತೊರಮಾವಿನ ಹಳ್ಳಿ, ದುರ್ಗದ ಶ್ರೀದ್ವಾರದ ಒಳವಾಗಿಲು (ಸುಗುಣ. ೧೨೮-೧). [ಸಂ.]

ಶ್ರೀಧರ (ನಾ). ೧. ಲಕ್ಷ್ಮಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು ; ವಿಷ್ಣು : "ವಿಷ್ಣುಃ, ಕೃಷ್ಣಃ . . . ಶ್ರೀಧರಃ, ಅಚ್ಯುತಃ, ಉಪೇಂದ್ರಃ . . . ಗದಾಧರಃ — ಈ ೪೫ ನಾರಾಯಣನ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೫-೨೪); ಶ್ರೀಧರಂ ಶ್ರೀರ(ಂ)ಶಿಕೇಶಿ ಶ್ರೀಪದುಮನಭಂ ಶ್ರೀದಮೋದರ (ಎಕ. VI, (R) ಕೃಷ್ಣರಾ. ೪೧-೯; 13ನೆಯ ಶತ); ವಿಶ್ವೇಶ್ವರನ ಕಟ್ಟಿದಿರೊಳಿಂದುಂ ಶ್ರೀಧರಂ ನಮಿಸಿದ ತೆಱದೊಳಿರ್ದಹನು (ಬಸಪು. ೫೩-೭೭). ೨. ಚಂದ್ರಕಲೆಯನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು ; ಶಿವ. ೧ ೯೨ : ಶ್ರೀಧರನೆಂದು ಶಂಕರನಂ ಮಾಂಕರಿಸಿಯುಂ ಧರಣೀಧರನೆಂದು ಸುರಶೈಳಮಂ ಚಾಳಿಸಿಯುಂ ಶಂಖಚಕ್ರಾನ್ವಿತನೆಂದು ಉದಧಿಯಂ ಕಲಂಕಿಯುಂ . . . ಮಾಣದೆ (ಜಗವಿ. ೯-೫೩ ವ). [ಸಂ.]

ಶ್ರೀನಂದನ (ನಾ). ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಮಗ ; ಮನ್ಮಥ : "ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನಃ . . . ಶ್ರೀನಂದನಃ, ಮನೋಭವಃ — ಈ ೨೮ ಕಾಮ(ದೇವ)ನ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೭-೩೩). [ಸಂ.]

ಶ್ರೀನಾಥ (ನಾ). ೧. ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಪತಿ ; ವಿಷ್ಣು : ಶ್ರೀನಾಥ ಗದುಗಿನ ವೀರನಾರಾಯಣ (ಪುರಂದ. ೨-೧೬೯-೫). ೨. ಸಂಪತ್ತಿಗೆ ಒಡೆಯನಾದವನು ; ಸಾರ್ವಭೌಮ : ಕನ್ಯಾನೂನೋಚಿತರತ್ನಮಂ ತನಗೆ ಮಾಡಲ್ಕೆಂದು ಬಂದಿರ್ದನೀ ಶ್ರೀನಾಥಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೮೧). [ಸಂ.]

ಶ್ರೀನಾರಿ (ನಾ). ಲಕ್ಷ್ಮಿ ; ಇಂದಿರೆ.

ಶ್ರೀನಾರೀನಿಳಿಯ = ಶ್ರೀ ಎಂಬ ಸ್ತ್ರೀಗೆ ಆವಾಸಸ್ಥಾನನಾದವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಶ್ರೀನಾ[ರೀ] ನಿಳಯಂಶ್ರೀಮೀನಾಂಬರದಿವ್ಯಸ್ಥಾ[ನಾ][ಮೋ]ದಿ ಚೂಡಾಮಣಿ ಮುನಿಪಂ ಧ್ಯಾನಾರೂಢದೆ ನೋಡಿ ತಾನೊಪ್ಪೆ ಕೇವಳಜ್ಞಾನಪ್ರಸಿದ್ಧಮೇಂ ಪ್ರಕಟಿಸಿದ (ಕಾಅ. ೩೮-೫೨-೧; ?). [ಸಂ. ಶ್ರೀನಾರೀ]

ಶ್ರೀನಾರೀಕಾಂತ (ನಾ). ೧. ಲಕ್ಷ್ಮೀರಮಣ ; ವಿಷ್ಣು : ''ಜ್ಞಾನಂ ಚಾರಿತ್ರಮೋಕ್ಷಾಗಮತತಿ ಯಜನಾಧ್ಯಾತ್ಮಕಂ ವೇದವಿಪ್ರಂ ಶ್ರೀನಾರೀಕಾಂತಮುಖ್ಯಂ ಸುಲಲಿತ ಪರಮಾತ್ಮೋದರಂ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಂ'' (ನಾನಾರ. ೮೦). ೨. ಐಶ್ವರ್ಯಲಕ್ಷ್ಮಿಗೆ ಒಡೆಯನಾದವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಆರೂಢವತ್ಸರಾಜನುದಾರಗುಣಂ ವಿನುತಕಂದುಕಾದಿತ್ಯಂ ಶ್ರೀನಾರೀಕಾನ್ತಂ ನಿರ್ಜ್ಜಿತವೈರಿವ್ರಜನೆನಿಸಿ ಪಿಟ್ಟುಗಂ ಸಲೆ ನೆಗಟ್ದಂ (ಸೌ.ಇ. XX, ೧೮-೧೨; 980). [ಸಂ.]

ಶ್ರೀನಾರೀಪತಿ (ನಾ). = ಶ್ರೀನಾಥ ೨ : ಶ್ರೀನಾರೀಪತಿ ದೀಕ್ಷೆಯಂ ಕೊಳಲೊಡಂ ಭೋಂಕಲ್ ಮನಃಪರ್ಯಯಜ್ಞಾನಂ ಪುಟ್ಟಿದುದಂತು . . . ಜಗತ್ಕ್ಕಾಶ್ಚರ್ಯಮಾಯ್ತಾಶನಾ (ಆದಿಪು. ೧೬-೭೩); ಶ್ರೀನಾರೀಪತಿ ಬಂದಿಸಿ ಮಾನಿತಗಣಧರಯತೀಂದ್ರರಂ . . . ಸಮವಸರಣಮಂ ಪೊಱಮಟ್ಟು (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧). [ಸಂ.]

ಶ್ರೀನಿಕೇತನ (ನಾ). ೧. ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ನೆಲೆ, — ಆವಾಸಸ್ಥಾನ. ೨. ಭಂಡಾರ ; ಕೋಶಗೃಹ : ಶ್ರೀನಿಕೇತನಸಂಜಾತ ಕಾಳಮಹಾಕಾಳನೈಸರ್ಪ ಪಾಂಡುಕಪದ್ಮ ಪಿಂಗಳಮಾಣವಕಶಂಖಸರ್ವರತ್ನಂಗಳೆಂಬೊಂಭತ್ತು ನಿಧಿಗಳಿಂದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೭೪ ವ). ೩. ಲಕ್ಷ್ಮಿಗೆ ಆವಾಸಸ್ಥಾನನಾದವನು ; ವಿಷ್ಣು. [ಸಂ.]

ಶ್ರೀನಿಲಯ, ಶ್ರೀನಿಳಯ (ನಾ). ೧. = ಶ್ರೀನಿಕೇತನ ೧. ೨. [ಜೈನ] ಸೌಧರ್ಮಕಲ್ಪದ ಒಂದು ವಿಮಾನ : ಶ್ರೀವಧೂಚಂಚನತ್ಕಾಂಚನಲೀಲಾಮಂದಿರ ಶ್ರೀನಿಲಯಪೃಥುಲವಕ್ಷಸ್ಥಲಂ ತೀರ್ಥನಾಥಂ (ಅಜಿಪು. ೫-೯೪). **ಶ್ರೀನಿಳಯ** : ೩. ಲಕ್ಷ್ಮಿಗೆ ವಾಸಸ್ಥಾನನಾಗಿರುವವನು ; ಸಂಪತ್ತಿಗೆ ನೆಲೆಯಾದವನು : ದಳತ್ಪದ್ಮದಿಂದಧಿಕಶ್ರೀನಿಳಯಂ ಸುಪುತ್ರನೊಗೆತರ್ಕುಂ ನಿವ್ಮೊಳುರ್ವೀಶ್ವರಾ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೧೨೨). [ಸಂ.]

ಶ್ರೀನಿವಾಸ (ನಾ). ೧. ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ವಾಸಸ್ಥಾನ, - ನೆಲೆ. ೨. = ಶ್ರೀನಿಕೇತನ ೩: ಶ್ರೀನಿವಾಸ ನೀನೇ ಪಾಲಿಸೋ ಶ್ರಿತಜನಪಾಲ ಗಾನಲೋಲ ಶ್ರೀಮುಕುಂದನೇ (ಪುರಂದ. ೧-೭ ಪಲ್ಲವಿ); ಶ್ರೀವೆಂಕಟಾಚಲನಿವಾಸ ಶ್ರೀನಿವಾಸಚರಣಾರವಿಂದ ಕರುಣಾವಿಧಾಯಕ ಕೈಂಕರ್ಯಧೌರೇಯನುಂ (ಎಕ. III, ಶ್ರೀರಂಗ. ೭೪-೭೯೩; 1722). [ಸಂ.]

ಶ್ರೀನಿಸ್ಸರ್ಗ (ನಾ). ಅತಿಶಯವಾದ ದಾನವನ್ನು ಮಾಡುವವನು : ವರಮಾರ್ಗ್ಗಂ ಶ್ರೀನಿಸರ್ಗ್ಗಂ ವಿನಯವಿನತಭರ್ಗ್ಗಂ ಜಿತಾರಾತಿವರ್ಗ್ಗಂ ಸ್ಥಿರಕಾರ್ಯ್ಯಂ . . . ಧರೆಗೆಲ್ಲಂ ರಾಚಮಲ್ಲಂ ಕುಡುತವಿರಲೆ ಬಲ್ಲಂ (ಎಕ. XIV, ೨೮೦-೧೩; 1181). [ಸಂ.]

ಶ್ರೀನಿಳಯ 'ಶ್ರೀನಿಲಯ' ನೋ.

ಶ್ರೀನೀಡ (ನಾ). ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ವಾಸಸ್ಥಾನ : ಶ್ರೀನೀಡಂ ಪುರಮಬ್ಧಿತತ್ಸನಯಘೋಷಂ ಕರ್ಣಧಾರಂ ಮಹಾಮಾನಸ್ತಂಭಕುಳಂ ಶಿಳಂ . . . ಆಗೇನೊಪ್ಪಿರ್ಪುವೊ ಪೋಲ್ತು ದಿವ್ಯಜಿನಚೈತ್ಯಂಗಳ್ ಬಹಿತ್ರಂಗಳಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೭೪). [ಸಂ.]

ಶ್ರೀಪ (ನಾ). ವಿಷ್ಣು : ಚಕ್ರಣಾಚಾರ್ಯನಿಂ ಶ್ರೀಪನುತಪದಭಕ್ತ ಮಹಿಮೆಗಳ ನೆಱೆ ಕೇಳ್ದು . . . ಮೆಚ್ಚಿದನುಚ್ ಪ್ರೌಢಭೂಪಂ (ಪ್ರಾಢರಾ. ೧ ಸೂಚನ). [ಸಂ.]

ಶ್ರೀಪಂಚಮಿ (ನಾ). ಮಾಘಶುದ್ಧಪಂಚಮಿ : ಅಂತು ಯೌವನಂ ನೆಱೆವಿನಂ ಒಂದುದೆವಸಂ ಶ್ರೀಪಂಚಮಿಯೊಳುಪವಾಸನಿರತೆಯಾಗಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೧೮ ವ). [ಸಂ. ಶ್ರೀಪಂಚಮೀ]

ಶ್ರೀಪತಿ (ನಾ). ೧. ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಗಂಡ : ಶ್ರೀಪತಿಯುಂ ಸಕಲವಚಶ್ರೀಪತಿಯುಮುಮಾಪತಿಯುಮೆಮಗಮಾದರದಿಂ ಶ್ರೀಪದವಂ ಸಕಳವಚಶ್ರೀಪದವಂ ಪರಮಪದಮನೀಗಭಿವಂದ್ಯರ್ (ಲೋಕೋಪ. ೧-೧); ಶ್ರೀಪತಿಗೆ ಸೊಬಗನುಡುಪತಿಗೆ ಶಾಂತಿಯನು . . . ಕೊಟ್ಟ ಗುರುಮೂರ್ತಿ ಪಂಪಾಪತಿ ವಿರೂಪಾಕ್ಷನೆಮಗಿಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಯಂ ಮಾಳ್ಕೆ (ಹಚಕಾ. ೧-೧); ಶ್ರೀಪತಿವಿಭವಂ ಮನಸಿಜರೂಪಂ ದೇವೇಂದ್ರಸೂನು ರಾಮನೃಪಾಲಂ (ಎಕ. IV. ಎಳಂದೂ. ೧-೩೨; 1654). ೨. ಸಂಪತ್ತಿಗೆ ಒಡೆಯನಾದವನು; ರಾಜ : ಶ್ರೀಪತಿಗೆ ಯುದ್ಧಮಲ್ಲಮಹೀಪತಿಗೆ ನೆಗಟ್ತೆ ಪುಟ್ಟೆ ಪುಟ್ಟಿದನಖಿಳಕ್ಷ್ಮಾಪಾಲ ಮೌಳಿಮಣಿ . . . ರಂಜಿತಚರಣಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೮). ೩. [ಜೈನ] ಜಿನ ; ಅರ್ಹಂತ: ಶ್ರೀಪತಿ ಸುರದಾರಕರೊಡನಾ ಪೊತ್ತುಂ ನೆಱೆದು ರತ್ನಧೂಳೀಪಟಲವ್ಯಾಪಿತ ತನುಮೃದುಮುಗ್ಧಾಲಾಪಂ ಬಳೆದಂ ಸರಸ್ವತೀಮಣಿಹಾರಂ (ಆದಿಪು. ೮-೧); ಶ್ರೀಪತಿ ಜಿನಪತಿ ಮದ್ಭಗಿನೀಪುತ್ರಂ . . . ಭಾನುಮತಿಗೆ ವರನೆತೆಱದಿಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೭-೫೩). ೪. [ಛಂದ] ವಿಷ್ಣುಗಣದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ; ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗುರುವೂ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ಲಘುಗಳೂ ಬರುವ ಅಂಶಗಣ (–UU) : ವಿಷ್ಣುಗಣಮಂತೆಂದೊಡೆ : — ೧. ಗೋವಿಂದಂ . . . ೭. ಶ್ರೀಪತಿ. ೮. ಮುರರಿಪು (ಛಂದೋಂಬು. ೫-೨೮೦ ವ). [ಸಂ.]

ಶ್ರೀಪರ್ಣ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ. ೨. ತಾವರೆ ; ಕಮಲ. [ಸಂ.]

ಶ್ರೀಪರ್ಣಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಕುಂಬಳೆಗಿಡ : ''ಗಂಭಾರೀ . . . ಶ್ರೀಪರ್ಣೀ, ಭದ್ರಪರ್ಣೀ, ಕಾಶ್ಮರ್ಯಃ -೭ ಶೀವನೆಯ ಮರದ ಹೆಸರು. ಕೆಲವರದಕ್ಕೆ ಕುಂಬಳೆಗಿಡವೆಂದು ಅರ್ಥ ಹೇಳುವರು'' (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೨೦). ೨. = ಶ್ರೀಪರ್ಣ ೧ : ''ಶ್ರೀಪರ್ಣೀ — ನರಿವಾಲ, ಸಿವನ್ನಿದ್ರಯ, ನರುವಲು, ಬೆಲ್ಲವತ್ತ, ಉತ್ಪಲ'' (ಔಷಧಿ. ೧೬೭). [ಸಂ. ಶ್ರೀಪರ್ಣೀ]

ಶ್ರೀಪರ್ಣಿಕೆ (ನಾ). = ಶ್ರೀಪರ್ಣಿ ೧ : ''ಶ್ರೀಪರ್ಣಿಕಾ . . . ಕಟ್ಫಲಃ — ೫ ಕಿರಿಯ ಶಿವನೀಮರದ ಹೆಸರುಗಳು'' (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೨೧). [ಸಂ. ಶ್ರೀಪರ್ಣಿಕಾ]

ಶ್ರೀಪರ್ಬತ (ನಾ). ತಿರುಪತಿ ಬೆಟ್ಟ : ಇ ದಕ್ಷಿಣಯನಳಿದೋಂ ಶ್ರೀಪರ್ಬ್ಬತಮುಂ ವಾರಣಾಸಿಯುಂ ಕವಿಲೆಯುಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರುಂ ತಪೋಧನರುಮಾನಳಿದ ಪಞ್ಚಮಹಾಪಾತಕಂ (ಎಕ. IV, ಚಾಮರಾ. ೧೮-೨೧; ಸು. 1000 ?). [< ಸಂ. ಶ್ರೀಪರ್ವತ]

ಶ್ರೀಪರ್ವತ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೀಶೈಲ: ಮಲ್ಲರಸನೆಂದೊಬ್ಬ ಧರಣೀವಲ್ಲಭಂ . . . ಎಲ್ಲಾ ತ್ರಿಕಟಿ ತಾಂ ಶ್ರೀಪರ್ವತಕೆ ಹೋಗಿ (ಬಸಪು. ೧೯-೨೦). ೨. ತಿರುಪತಿ ಬೆಟ್ಟ : (೬). [ಸಂ.]

ಶ್ರೀಪಾದ (ನಾ). ೧. ಮಂಗಳಕರವಾದ ಚರಣ, — ಪಾದ : ನಿಮ್ಮ ಶ್ರೀಪಾದವ ಮುಟ್ಟಿ ಎನ್ನ ಕರ್ಮ ಹಱಿಯಿತು (ಬಸವ. ೭೯೩); ಶ್ರೀಪಾದಮಂ ತೊಳೆದು ಪಾದೋದಕಮಂ ತಳೆದು (ಸಂಬರ. ೮-೩೧). ೨. ಗುರುಹಿರಿಯರನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸುವಾಗ ಬಳಸುವ ಗೌರವಸೂಚಕಶಬ್ದ : ಶ್ರೀ ಸುಧೀಂದ್ರತೀರ್ಥ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರಿಂದ ವಟು ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣನಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮೋಪದೇಶವಾಯಿತು (ಕಥಾ. ೩೫). [ಸಂ.]

ಶ್ರೀಪಿಷ್ಟ (ನಾ). ದೇವದಾರುವೃಕ್ಷದ ಅಂಟು ; ಗುಗ್ಗುಳ : ''ಶ್ರೀಪಿಷ್ಟ — ಧೂಪ'' (ಗಂಗಾಮ. ೩೧೧). [ಸಂ.]

ಶ್ರೀಪುರುಷ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು ; IP ಗಂಗವಂಶದ ಒಬ್ಬ ರಾಜ : ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ಶ್ರೀಪುರುಷ ಪ್ರಿಥಿವೀರಾಜ್ಯಗೆಯೆ ವ್ಯಳಕಟ್ನಾಡರ ತಟ್ಗಿಯೂರಾಳ ಆವುಕ್ಕ ಇಯುರೆ (ಎಕ. IV, ಗುಂಡ್ಲುಪೇ. ೮೭-೧; ಸು. 750). [ಸಂ.]

ಶ್ರೀಫಲ, ಶ್ರೀಫಳ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆ : ಇರ್ದುದು . . . ಆತನ ಸುಕೃತದ ಬೀಜಂ ಪೂತ ಶ್ರೀಫಲ ಸುವರ್ಣಕಾದ್ರಿನಿವಾಸಂ (ಹಮ್ಮೀರ. ೮-೩೦). ೨. ಬಿಲ್ವದ ಕಾಯಿ : ಶ್ರೀಫಲಪಯೋಧರೆಯ ಕೇಳು (ನವಮೋ. ೩-೧೭). **ಶ್ರೀಫಳ** : ೨. ಶ್ರೀಫಳೋದ್ಯತ್ಫಳಂ ಬಂಧುರಗೋಲಾಂಗೂಲವಮಂ ಕೊರ್ವಿಸೆ ಸೊಗಯಿಪುದೀ ಕಾನನೋದ್ದೇಶಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೭೯). [ಸಂ.]

ಶ್ರೀಫಲಿ (ನಾ). ೧. ನೀಲಿಯ ಗಿಡ : ''ನೀಲೀ . . . ರಂಜನೀ, ಶ್ರೀಫಲೀ . . . ದೋಲಾ, ನೀಲಿನೀ — ೧೧ ನೀಲೀಗಿಡದ ಹೆಸರುಗಳು'' (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೩). ೨. ನೆಲ್ಲಿಮರ : ''ಶ್ರೀಫಲೀ — ನೆಲ್ಲಿ'' (ಔಷಧಿ. ೧೬೭). [ಸಂ. ಶ್ರೀಫಲೀ]

ಶ್ರೀಫಳ 'ಶ್ರೀಫಲ' ನೋ.

ಶ್ರೀಬಳ್ಳಿ (ನಾ). ಶ್ರೀಕಾರವನ್ನು ಬರೆದು ಬಳಿಕ ಬರೆಯುವ ವರ್ಣಗಳು ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಕಾಗುಣಿತ : ಅಕ್ಷರಾರಂಭಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಂಥಾ ಮಂಗಳಾಚರಣರೂಪವಾದ 'ಶ್ರೀಬಳ್ಳಿ' 'ಓಬಳ್ಳಿ' ಎಂಬ ವರ್ಣಮಾಲೆಗಳು (ಬಳ್ಳಿಗಳು) ನೆಲೆಗೊಂಡವು (ಕನ್ನಡ. ೧೨೪). 'ಕಾಬಳ್ಳಿ' ಪರಾ. [ಶ್ರೀ + ಬಳ್ಳಿ]

ಶ್ರೀಮಂತ$_{1}$ (ನಾ). ಚೊಚ್ಚಿಲ ಗರ್ಭಿಣಿಸ್ತ್ರೀಗೆ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಸಂಸ್ಕಾರ; ಸೀಮಂತ : ಆಕೆ ಗರ್ಭಿಣಿಯಿದ್ದಾಗ ಮಾಡಿದ 'ಶ್ರೀಮಂತ'ವೂ ಮಧುರವಾಗಿದ್ದು ಈಗ ಅಳಿಸಿಹೋಗುತ್ತಿರುವ ಪರಂಪರೆಯ ಸವಿನೆನಪನ್ನು ತಂದುಕೊಡುತ್ತವೆ (ಸಮಜೀ. ೭ ಟೀಕೆ). [< ಸಂ. ಸೀಮಂತ]

ಶ್ರೀಮಂತ$_{2}$ (ನಾ). ೧. ಸಂಪತ್ತಿನಿಂದ ಕೂಡಿದುದು ; ಐಶ್ವರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು. ೨. ಸಂಪತ್ತುಳ್ಳವನು ; ಹಣವಂತ ; ಧನಿಕ : ಗೋಮಿನೀಪತಿ

ಗೋಬ್ರಾಹ್ಮಣರಕ್ಷಣ ಶ್ರೀಮಂತ ಸಲಹೆನ್ನನೊಲಿದು (ಶತಸಾಂ. ೬೨-೯). ೩. (ಆಲಂ) ಪರಿಪೂರ್ಣವಾದುದು : ಆಂತರಿಕಜೀವನವೆಲ್ಲ ಹೀಗೆ ಶ್ರೀಮಂತವಾದಂತೆ ಸ್ವಾಮಿದಾಸರಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ವಿಕಾಸವು ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡಿತು (ಸಮಜೀ. ೧೧೨೦); ವೈಯಕ್ತಿಕ ಮಿತಿಯನ್ನು ದಾಟಿದಾಗ ಮಾತ್ರ ಕೇಶವನ ಅಂತರಂಗ ಅನೇಕಪ್ರಜ್ಞೆಗಳಿಂದ ಶ್ರೀಮಂತವಾಗಿದೆ (ಹೊಸಕ. ೨೯೬). [ಸಂ. ಶ್ರೀಮತ್]

ಶ್ರೀಮಂತಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಸಂಪತ್ತು ; ಸಿರಿವಂತಿಕೆ : ಶೀರ ಶ್ರೀಮಂತಿಕೆಯಿಂದಲ್ಲದಿದ್ದರೂ . . . ಸಂಸ್ಕೃತಿಪಾತ್ರರು ಎನಿಸಿಕೊಂಡವರಿಗೆ 'ಎವರ್‌ಗ್ರೀನ್'ನಲ್ಲಿ . . 'ಡಿನ್ನರಿದೆ' ಎಂದರೆ ಅದೊಂದು ಗೌರವದ ಸಂದರ್ಭ (ಒಂಟಿದ. ೧). ೨. (ಆಲಂ) ಘನತೆ ; ಗೌರವ : ಇಂತಹ ಗ್ರಂಥಗಳಿಂದ ನಮ್ಮ ಶಾಸ್ತ್ರಸಾಹಿತ್ಯದ ಶ್ರೀಮಂತಿಕೆ ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಹೆಚ್ಚುತ್ತದೆಂದು ನನ್ನ ಭಾವನೆ (ಸಂಶೋಧ. ೨೩೩). [ಶ್ರೀಮಂತ + - ಇಕೆ]

ಶ್ರೀಮಜ್ಜನ (ನಾ). ೧. ಮಂಗಳಕರವಾದ ಸ್ನಾನ. ೨. ಗೌರವಾನ್ವಿತ ಜನ. ೧, ೨ : ಶ್ರೀಮಜ್ಜನಲಲಿತಂ ಸುಮನೋಮಾಲಾರಮ್ಯವೃದ್ಧವಸ್ತು ಬ್ರಜಶೋಭಾಮಂಡನ ವೆಣೆಯನಿಪುದು ಭೂಮಹಿಳೆಯ ಕುಂತಳಕ್ಕೆ ಕುಂತಳದೇಶಂ (ಎ. XV, ೩೪-೮; 1189). [ಸಂ. (ಶ್ರೀ + ಮಜ್ಜನ ; ಶ್ರೀಮತ್ + ಜನ)]

ಶ್ರೀಮತಿ (ನಾ). ೧. ಸಂಪತ್ತನ್ನುಳ್ಳವಳು ; ಐಶ್ವರ್ಯವುಳ್ಳವಳು. ೨. ಹೆಂಗಸರನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸುವಾಗ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಗೌರವಸೂಚಕ ಪದ: ಶ್ರೀಮತಿ ವಿಶಾಲಾಕ್ಷಿಯವರು ಅನೇಕ ಕಾದಂಬರಿಗಳನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). ೩. ಹೆಂಡತಿ : ನನ್ನ ಶ್ರೀಮತಿ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ (ರೂಢಿ). [ಸಂ. ಶ್ರೀಮತೀ]

ಶ್ರೀಮತು (ಗು). ೧. ಸಂಪತ್ತುಳ್ಳ ; ಶ್ರೀಮಂತವಾದ. (ನಾ). ೨. 'ಗೌರವಾನ್ವಿತನಾದ' ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಪದ : ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀಮತು ಆಳುಅರಸರ್ ಗುಣಸಾಗರಾದ್ವಿತೀಯನಾಮಧೇಯನ್ ಕದಮ್ಬಮಣ್ಡಲಮನಾಳುತ್ತುಂ . . . ಕಿಟ್ಟುನ ದೇವಕೆ ಎಲ್ಲಮಾನ್ಸರ್ವಪರಿಹಾರಂ ಬಿಟ್ಟ (ಎಕ. VI, ಕೊಪ್ಪ. ೩೬-೧; ಸು. 675 ?); ಪಶ್ಚಿಮರಾಯ ಭೋಜದೇವ ದಿಸಾಪಟ್ಟ ಶ್ರೀಮತು ಪ್ರತಾಪಚಕ್ರವರ್ತ್ತಿ ಸಿಂಗಣದೇವ ದಕ್ಷಿಣಭುಜಾದಂಡನಾಯಕ (ಎ. XXX, ೯-೬; 1220). [ಸಂ. ಶ್ರೀಮತ್]

ಶ್ರೀಮಾನಿನಿ (ನಾ). ೧. ಗೌರವಾನ್ವಿತ ಹೆಂಗಸು : ವ್ಯೋಮಾದಿ ಜಲಾಂತಂ ತಾಮಾಗೆ ನಿತಾಂತಂ ಶ್ರೀಮಾನಿನಿ ಕೇಳಾ ನಾಮಂ ತನುಮಧ್ಯಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೭೮). ೨. ಲಕ್ಷ್ಮಿ. [ಸಂ. ಶ್ರೀಮಾನಿನೀ]

ಶ್ರೀಮುಂಜ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ಬಾಲಾದಿತ್ಯರಾಳು ಶ್ರೀಮುಞ್ಜ ನೆಮ್ಮೊನ್ನೀಲಸಿನ್ನಮನಸಿಜರಾನಿಱಿದು ಪಿಡಿದು ತಾನ್ಪೊನ್ನಿದಾನ್ (ಮೈಅಂ. ೧೯೪೧, ೨-೨; ಸು. ೩ನಯ ಶತ). [?]

ಶ್ರೀಮುಖ (ನಾ). ೧. ಸುಂದರವಾದ ಮುಖ : ಅದು-ಎಂತಹ ಗದ್ದವನ್ನಾದರೂ ಒಲ್ಲೆನೆಂದು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿ ದಂಗೆಯೇಳುವ ಶ್ರೀಮುಖವಹುದು (ಮಂತ್ರಶ. ೯೧-೧). ೨. ಬರಹದ ರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ರಾಜಾಜ್ಞೆ ಮುಂತಾದುವು ; ನಿರೂಪ : ಈಶನೀ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯಂ ಕಳುಹಿದಂ ನೀಂ ಸುಖಾಸೀನನಾಗೇಳು . . . ಎಂದೆನುತ್ತಿತ್ತ ಶ್ರೀಮುಖವನು ಶ್ರೀಶಿರದೊಳಾಂತು (ರಾಘಚ. ೧೪-೫೧); ಪೋಪರು ಮಹಾಖಾನನಿಗೆ ಒಂದು ಶ್ರೀಮುಖವನ್ನು ಬರೆಸಿಕೊಟ್ಟುದಲ್ಲದೆ . . . ಬೆಲೆಯಾದ ಬಹುಮಾನಗಳನ್ನೂ ಕಳುಹಿಸಿಕೊಟ್ಟರು (ಪ್ರವಾ. II, ೬). ೩. ಅರುವತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಏಳನೆಯದು: ಶ್ರೀಮುಖಸಂವತ್ಸರದ ಮಾರ್ಗಶಿರ ಸು ೧೦ (ಎಕ. IX, ನೆಲಮಂ. ೯-೨; 1333); ಆ ವರ್ಷವೇ ಪ್ರಭವ ವಿಭವ ಶುಕ್ಲ ಪ್ರಮಾದೂತಂ ಪ್ರಜೋತ್ಪತ್ತಿ ಆಂಗೀರಸ ಶ್ರೀಮುಖ . . . ಅಕ್ಷಯವೆಂದಱುವತ್ತು ತೆಱನಾಗಿಹುದು (ವಿವೇಕ. ೨೬೩). [ಸಂ.]

ಶ್ರೀಮುದ್ರೆ (ನಾ). ೧. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಶಂಖ, ಚಕ್ರ, ಗದೆ, ಪದ್ಮ ಮೊದಲಾದ ಲಾಂಛನ : ಹರಿಯ ದಾಸರು ಎನ್ನ ಬಂಧುಬಳಗಾದರು ಹರಿಯ ಶ್ರೀಮುದ್ರೆ ಆಭರಣವಾಯಿತು (ಕನಕ. ೯೭-೧). ೨. [ದ್ವೈತ] ವೈಷ್ಣವರ ಲಾಂಛನವಾದ ಶಂಖ, ಚಕ್ರ, ಗದೆ, ಪದ್ಮ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಗುರುತುಳ್ಳ (ಲೋಹದ) ಸಾಧನ ಮತ್ತು ಆ ಸಾಧನದಿಂದ ದೇಹದ ಮೇಲೆ ಧರಿಸುವ ಗುರುತು : (೩). [ಸಂ. ಶ್ರೀಮುದ್ರಾ]

ಶ್ರೀಮುದ್ರೆಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : ಶ್ರೀಮುದ್ರೆಗಿಡ, ತುತ್ತಿ, ಕಿಸಂಗಿ, ತುರುಬೀಗಿಡ, ಗಿಡುತಿಂಗಿ (ಮೃಶಿಾ. ೧-೬). [ಶ್ರೀ + ಮುದ್ರೆ + ಗಿಡ (< ಗಿಡು)]

ಶ್ರೀಯಮ್ಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ತೊಣ್ಣನ್ನರ ಮಗನುಂ ಪೊರಿಗೊಣ್ಣನ್ನಮ್ಮಗನುಂ ಶ್ರೀಯಮ್ಮನ[ಮ್ಮೊ] XX ಯ್ಯಸರ್ ಅರಿಧೀರನ [ಮ್ಮೊ] ದ XXX (ಸೌಇ. XI, ೧೧-೩; ೮ನೆಯ ಶತ). [ಶ್ರೀ + ಅಮ್ಮ]

ಶ್ರೀಯಾಣ್ಮ (ನಾ). ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿ ; ವಿಷ್ಣು : ಮೃದು ಮಧುರವಹ ಮಹಾಸ್ತೋತ್ರದಿಂದ ಪೊಗಳುವ ಶ್ರೀಯಾಣ್ಮನ (ವಿಜ್ಞಪು. ೩-೬-೨೬). [ಶ್ರೀ + ಆಣ್ಮ (< ಆಳ್ಮ)]

ಶ್ರೀಯುತ (ಗು). ೧. ಸಂಪತ್ತಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ. (ನಾ). ೨. ಐಶ್ವರ್ಯವಂತ : ಶ್ರೀಯುತನೊಳುದಾರತೆ ವಾಕ್ಶ್ರೀಯುತನೊಳಮತ್ಸರತ್ವಮಾಗದುದಾರಂ ಶ್ರೀಯುತ ನಮತ್ಸರಂ ವಾಕ್ಶ್ರೀಯುತನಾದೊಡೆ ಕೃತಾರ್ಥರಾಗರೆ ಕವಿಗಳ್ (ಗದಾಯು. ೧-೪೯). ೩. ದೇವರು, ಪೂಜ್ಯವ್ಯಕ್ತಿ ಮುಂತಾದವರ ಹೆಸರಿನ ಹಿಂದೆ ಸೇರುವ ಒಂದು ಗೌರವಸೂಚಕಪದ : ಶ್ರೀಯುತ ಶಾಂತಿವರ್ಮ ಪೆಱರಾರ್ಪು ವಿಚಾರಿ ಪೊಡಂಧವರ್ತಕನ್ನಾಯಮ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧-೭೮). [ಸಂ.]

ಶ್ರೀರಂಗ (ನಾ). ೧. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಲೋಕವ ಕಾಯ್ದ ಪತ್ತವತಾರ ಶ್ರೀರಂಗ (ಶತಸಾಂ. ೧೪-೭೭). ೨. ದಕ್ಷಿಣಭಾರತದ ತಮಿಳುನಾಡಿನಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಒಂದು ವೈಷ್ಣವಕ್ಷೇತ್ರ : ಶ್ರೀರಂಗ, ಶ್ರೀಮುಷ್ಣ, ಕುಂಭಕೋಣ, ಮನ್ನಾರುಗುಡಿ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ವಿಷ್ಣುಕ್ಷೇತ್ರಗಳಿರುವುದು (ಮಹಾವಂ. I, ೧೩೯). ೩. ಕರ್ನಾಟಕದ ಮೈಸೂರುಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಇರುವ (ಇತಿಹಾಸ)ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಒಂದು ವೈಷ್ಣವಕ್ಷೇತ್ರ ; ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣ : ಶ್ರೀರಂಗದ ಕಂದಾಡಿ ಅಂಣನವರ ಶಿಷ್ಯರಾದ ವೇದಾಂತಿ ರಾಮಾನುಜ ಜೀಯವರಿಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ಸಮರ್ಪಿಸಿದೆವು (ಎಕ. VI (R), ಪಾಂಡವ. ೧೩೦-೮; 1544). [ಸಂ.]

ಶ್ರೀರಂಜನಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀರಂಜನಿಯು . . . ಎಲ್ಲ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹಾಡುವಂತಹುದು (ಚತುಪ್ರ. ೧೩೮). [ಸಂ. ಶ್ರೀರಂಜನೀ]

ಶ್ರೀರಮಣ (ನಾ). ೧. ಲಕ್ಷ್ಮಿಗೆ ಒಡೆಯನಾದವನು ; ವಿಷ್ಣು : ಶ್ರೀರಮಣ ವಿಬುಧಪತಿ ವಾರಿಜಭವಾದಿ ವೃಂದಾರಕಪ್ರಚಯ . . . ಪಾಲಿಪುದನಗ ಚಾರುಮತಿಯಂ (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕಿ. ೧). ೨. ಕೃಷ್ಣ : ಶ್ರೀರಮಣಂ ಪುಟ್ಟರೆ ಕೋಟೀರಾದ್ಯಾಭರಣಚಕ್ರ ಮುಖ್ಯಾಯುಧನಾನಾರಶ್ಮಿಯನು ವಿಜ್ಞಂಭಿಸೆ ರಾರಾಜಿಸಿದತ್ತು ಕೌಸ್ತುಭಂ ಪೇರುರದೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೩-೧). ೩. ಸಂಪತ್ತಿನ ಒಡೆಯ ; ಚಕ್ರವರ್ತಿ : ಶ್ರೀರಮಣನೆಱಗಿ ಮುಕ್ತಿಶ್ರೀರಮಣನ ಪಾದಪೀಠದೊಳ್ ಸುರಸಭೆ ಕಣ್ಣಾರೆ ನಡೆನೋಡೆ ಮದನಾಕಾರಂ ತಳರ್ದಂ ಸರಸ್ವತೀಮಣಿಹಾರಂ (ಆದಿಪು. ೧೪-೧). [ಸಂ.]

ಶ್ರೀರಮಣಿ (ನಾ). ಸಂಪತ್ತಿನ ಅಧಿದೇವತೆ ; ಲಕ್ಷ್ಮಿ : ಶ್ರೀರಮಣಿಯಂ ದ್ವಿಷದ್ಬಳಪಾರಾವಾರದೊಳುದಗ್ರ ಭುಜವಿಜಯಮಹಾಮೇರು[ವಿ]ನ ಕಡೆದು ಪಡೆದಳವಾರುಮನಿಱಿಸಿದುದುದಾತ್ತನಾರಾಯಣನಾ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೧); ಶ್ರೀರಮಣಿಗೆ ನೆಲೆ ತನ್ನಯ ಪೇರುರವಂ ಮಾಟ್ಪೆನೆಂಬ ಬಗೆ ಮಿಗೆ . . . ಪೊಣ್ಮಿರ್ದಂ ಕೌರವಕುಲವಿಲಯಕೇತು ಸಾಹಸಭೀಮಂ (ಗದಾಯು. ೮-೧). [ಸಂ. ಶ್ರೀರಮಣೀ]

ಶ್ರೀರಾಗ (ನಾ). ೧. ಅತಿಶಯವಾದ ಸಂತೋಷ, — ಆನಂದ : ಶ್ರೀರಾಗಂ ಮೆಲ್ಲಿರ್ದಗಂ ಶ್ರೀರಾಗಮನೀಯೆ ಪಾಡಿದರ್ ಶಶಿಮುಖಿಯರ್ (ಉದ್ಭಟ. ೬-೧). ೨. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಮಧುಮಾಧವಿ ಶಂಕರಾಭರಣ . . . ಶ್ರೀರಾಗ ಸಾಳಗ . . . ಕರ್ನಾಟಕಬಂಗಾಳಮೆಂಬಿವುತ್ತೇ ರಾಗಾಂಗದಿಂದಾದ ರಾಗಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೧೮೮). [ಸಂ.]

ಶ್ರೀರಾಮಟಂಕೀವರಹ (ನಾ). ಶ್ರೀರಾಮನ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕದ ಚಿತ್ರವಿರುವ ಒಂದು ಚಿನ್ನದ ನಾಣ್ಯ : ಶ್ರೀರಾಮಟಂಕೀವರಹಾ ಮುಂತಾದ ವಳಿಯ ನಾಣ್ಯ ಸುಂದರ (ಕುಟೀರೂಂ. ೧೩೪). [ಶ್ರೀರಾಮ + < ಟಂಕ + ವರಹ]

ಶ್ರೀರಾಮೆ (ನಾ). = ಶ್ರೀರಮಣಿ : "ಶ್ರೀರಾಮ ಲಕ್ಷ್ಮೀಗೋಮಿನಿ ವಾರಿರುಹಾವಸಥ . . . ದನುಜಾರಿಪ್ರಿಯೆಯೆಂದಿವಿಂದಿರಾನಾಮಂಗಳ್" (ವಸ್ತುಕೋ. ೫-೨೬). [ಸಂ. ಶ್ರೀರಾಮಾ]

ಶ್ರೀರುದ್ರ (ನಾ). ೧. (ವಿಶೇಷವಾಗಿ ರುದ್ರಾಭಿಷೇಕಸಮಯದಲ್ಲಿ) ರುದ್ರನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳುವ ವೇದಮಂತ್ರ : ರಸಿಕದಿಂ ಶ್ರೀರುದ್ರಮಂ ಪಠಿಯಿಸುತ ಮನೆಗೆಯ್ತರಲು (ಬಸಪು. ೫೩-೨೯). ೨. ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಶ್ರೀರುದ್ರ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕ . . . ಎಂಬಿವು ಮೊದಲಾದವೇ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳು (ಏಕೋ. ೪). [ಸಂ.]

ಶ್ರೀಲ (ಗು). ೧. ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ; ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾದ : ಶಿರುವಲಿನಾಟಿಯಿಂದ ಜ್ಞಾನವು ಪುಟ್ಟೆ ಶ್ರೀಲಸೋಮೇಶನಿಂದುಪದೇಶಮಂ ಪಡೆದವಂ ವೀರಶೈವನಾದಂ (ಪ್ರಾಭೂ. ೬-೨೦). (ನಾ). ೨. ಹಣವಂತ ; ಧನಿಕ : "ಲಕ್ಷ್ಮೀವಾನ್, ಲಕ್ಷ್ಮಣಃ, ಶ್ರೀಲಃ, ಶ್ರೀಮಾನ್ – ೪ ಸಂಪತ್ತುಳ್ಳವನ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೨೭). [ಸಂ.]

ಶ್ರೀವಚ್ಛ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೀವತ್ಸ; ವಿಷ್ಣು : ಶ್ರೀವಚ್ಛಂ ಸಿರಿಯಿಂ ಸಮೃದ್ಧನೆಸೆವಾ ನಾಗಾಂಬಿಕಾಸೂನು ಭೋಗಾವಾಸಂ ವಸುಧೈಕಬಾನ್ಧವನುದಾರಂ (ಎಕ. VII. ಶಿಕಾ. ೧೯೭-೩೭; 1182 ?) 'ಸಿರಿವಚ್ಚ' ಹೋ. [< ಸಂ. ಶ್ರೀವತ್ಸ]

ಶ್ರೀವತ್ಸ (ನಾ). ೧. ಎದೆಯ ಮೇಲೆ ಕಪ್ಪುಮಚ್ಚೆಯುಳ್ಳವನು ; ವಿಷ್ಣು : ಭವದೀಯ ಮನೋಹರಬಾಲ್ಯವಿನೋದಾಮೃತದೊಳೆಯ್ದೆ ತೀವಿದ ಮತ್ಸ್ವಾಂತವನಿಂತೀ ವಿಷದಿಂ ತೀವುವುದೇ ಶ್ರೀವತ್ಸವತ್ಸವತ್ಸವತ್ಸಾ (ಜಗಪ. ೩-೯೨). ೨. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಎದೆಯ ಮೇಲಿರುವ ಕಪ್ಪು ಮಚ್ಚೆ : ಶ್ರೀವತ್ಸಂ ಕೌಸ್ತುಭಂ ಪೇರುರದೊಳೆಸೆದಿರೆ ಕಂಬು ಚಕ್ರಂ ಗದಾ ರಾಜೀವಂ ಹಸ್ತಂಗಳೊಳ್ ತಳ್ತಿರೆ . . . ಸುರವಿಜಯಿಯಂ ತೋಱಿದಂ ಜಾಲಗಾಱಂ (ದಶಕು. ೬-೧೩೭). [ಸಂ.]

ಶ್ರೀವತ್ಸಕಿ (ನಾ). ಕೊರಳಿನಲ್ಲಿ ಶುಭಸೂಚಕವಾದ ದೇವಮಣಿಯೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ಸುಳಿಯಿರುವ ಕುದುರೆ : "ಆ ದೇವಮಣಿಯೆಂಬ ಕುಱುಹಿಂಗಲದುಂ ಶ್ರೀವತ್ಸಕಿಯೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೮೨-೧೫). [ಸಂ. ಶ್ರೀವತ್ಸಕಿನ್]

ಶ್ರೀವತ್ಸಲಾಂಛನ (ನಾ). = ಶ್ರೀವತ್ಸ ೧: ಜಯಮಂಗಲಂ . . . ಶ್ರೀವತ್ಸಲಾಂಛನಗೆ ಸಿರಿದೇವಿಯರಸನಿಗೆ (ಪುರಂದ. ೩-೨೨೦.೨). [ಸಂ.]

ಶ್ರೀವನಿತೆ (ನಾ). ಐಶ್ವರ್ಯದ ಅಧಿದೇವತೆ ; ಲಕ್ಷ್ಮಿ : ಶ್ರೀವನಿತಾಪ್ರಸವದಿನಾ ಲಾವಣ್ಯದಿನತಿಗಭೀರಭಾವದೆ ನೀನಿಂತಾ ವಾರಿಧಿಯುಂ ಪೋಲ್ತೈ (ಕವಿರಾ. ೩-೪೦); ಶ್ರೀವನಿತೆಗೆ ನಿಜವಿಜಯಶ್ರೀವನಿತೆಯ ಸವತಿಯಾಗೆ ರಿಪುನೃಪರಂ ಶೌರ್ಯಾವಷ್ಟಂಭದೆ ಗೆಲ್ದ (ಗದಾಯು. ೪-೧); ಶ್ರೀವನಿತೆಯರಸನೆ ವಿಮಲರಾಜೀವಪೀಠನ ಪಿತನೆ ಜಗಕತಿಪಾವನನೆ . . . ಕಾವುದಾನತಜನವ (ಕುಮಾ. ೧-೧). [ಸಂ. ಶ್ರೀವನಿತಾ]

ಶ್ರೀವರ (ಗು). ೧. ಚೆಲುವಾದ ; ಸುಂದರವಾದ : ಶ್ರೀವರ ಸಲ್ಲಕೀವನದ ಪಲ್ಲವಮಂ ನಲವಿಂದೆ ಮೇದು . . . ಕುಂಜಾವಳಿಯೊಳ್ ವಿಹಾರಿಸಿ ವಿರಾಜಿಸುತ್ತಿರ್ಪುದು ಗಂಧಸಿಂಧುರಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೪-೧೧೨). (ನಾ). ೨. ಐಶ್ವರ್ಯಕ್ಕೆ ಒಡೆಯನಾದವನು; ಚಕ್ರವರ್ತಿ : ಶ್ರೀವರ ವಿದ್ಯಾಧರಜನತಾವಿಭು ನಿಜಸುತೆಗೆ ಸಮನಿಪತಿಶಯಭಾಗ್ಯಕ್ಕಾವಗಮೊಸೆದಂ ಮನದೊಳ್ (ವರ್ಧಪು. ೪-೧). ೩. ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಪತಿ ; ವಿಷ್ಣು : ಶ್ರೀವರನೊಡನೆಯ ವನಜಳದೇವತೆಗಳ್ ಬರ್ಪುವೆನಿಸಿ ತನ್ನೊಡವರೆ ಮಾದೇವಿಯರಿನೆಸೆದನೋ ಧೃತಲಾವಣ್ಯರಸಂ ಸರಸ್ವತೀಮಣಿಹಾರಂ (ಆದಿಪು. ೧೨-೧); ಶ್ರೀವರಂ ನಿನ್ನ ತಪಕ್ಕೆ ಮೆಚ್ಚಿ ವರವಿತ್ತಂ (ಜಗಪ. ೨-೬೯). ೪. ಕೃಷ್ಣ : ಶ್ರೀವರಂ ನಸುನಗೆಯೊಳಾಗಳಱಿದಂದದಿಂದಾವಾಗ ಬಂದನನಿಲಜನಿತ್ತ ಕರೆ . . . ಎನೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೬-೫೪). [ಸಂ.]

ಶ್ರೀವಲ್ಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಕಟುಫಲಾ – ಶ್ರೀವಲ್ಲಿ" (ಓಷಧಿ. ೨೩). [ಸಂ. ಶ್ರೀವಲ್ಲೀ]

ಶ್ರೀವಾಸ (ನಾ). ೧. ವಿಷ್ಣು. ೨. ಶಿವ. ೩. ಕಮಲ. ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ ; ಗುಗ್ಗುಳ : "ಪಾಯಸಃ, ಶ್ರೀವಾಸಃ, ವೃಕ್ಷಧೂಪಃ, ಶ್ರೀವೇಷ್ಟಃ, ಸರಳದ್ರವಃ – ೫ ಸರಳ ದೇವದಾರುವೃಕ್ಷದ ಬೊಂಕೆ, ರಾಳದ ಬೊಂಕೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೦೮). [ಸಂ.]

ಶ್ರೀವಿಲಾಸ (ನಾ). ಕಾಂತಿಯಿಂದೊಡಗೂಡಿದ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನುಳ್ಳುದು : ಸರಸಿರುಹಮಿಂದುದೀಧಿತಿಪರಾಜಿತಶ್ರೀವಿಲಾಸಮಾ ನಿನ್ನ ಮುಖಂ ಹರಿಣಧರ ವಿಜಯಶೋಭಾಕರಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೬೧). [ಸಂ.]

ಶ್ರೀವಿಲಾಸಿನಿ (ನಾ). ೧. ಚೆಲುವೆಯಾದ ಹೆಣ್ಣು. ೨. [ಛಂದ] ವರ್ಣಛಂದಸ್ಸಿನ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಬಗೆಯ ಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತು ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ ಬೃಹತಿ ಎಂಬ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ : ಪಾವಕೇಂದ್ರಹುತಭುಗ್ಗಣಂ ಭಾವಿಸಿರ್ದೊಡಱಿ ನೀಂ ಮಹಾದೇವನಿಷ್ಟಮಿದು ನಿಶ್ಚಯಂ ಶ್ರೀವಿಲಾಸಿನಿ ಧರಿತ್ರಿಯೊಳ್ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೪೯ ಅವ). [ಸಂ. ಶ್ರೀವಿಲಾಸಿನೀ]

ಶ್ರೀವಿಶದವರ್ಣೆ (ನಾ). ಮನೋಹರವಾದ ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣವುಳ್ಳವಳು ; ಸರಸ್ವತಿ: ಶ್ರೀವಿಶದವರ್ಣೆ ಮಧುರಾರಾನ್ಯೋಚಿತ ಚತುರರುಚಿರಪದರಚನೆ ಚಿರಂನೇವಿಸಂಸ್ಕೃತಿ ಪಂಸೀಭಾವದ ನೆಲೆಗೊಳ್ಗೆ ಕೂರ್ತು ಮನ್ಮಾನಸದೊಳ್ (ಕವಿರಾ. ೧-೩). [ಸಂ. ಶ್ರೀವಿಶದವರ್ಣಾ]

ಶ್ರೀವೃಕ್ಷ (ನಾ). ೧. ಬಿಲ್ವವೃಕ್ಷ. ೨. ಅರಳಿಮರ ; ಅಶ್ವತ್ಥ : "ಶ್ರೀವೃಕ್ಷಃ, ಪಿಪ್ಪಲಃ, ಅಶ್ವತ್ಥಃ, ಬೋಧಿಃ – ಈ ೪ ಅರಳಿ" (ಹಲಾಯು. ೩೩-೪೩); ಶ್ರೀವೃಕ್ಷಪನಸ ನಿವಹಮುಮಾವಿಷ್ಕೃತಕುಸುಮವಿಸರಮನೆ ಶಿಖರಿವನಂ ತೀವಿರೆ (ಜಗಪ. ೧೭-೧); ನಿತ್ಯವು ಚಲಿತಪವಮಾನಾಂತರ ಶ್ರೀವೃಕ್ಷಪರ್ಣಾಗ್ರಜಲಕಣಕ್ಷಣಚಲನಪಾತ್ರಾ ಬಳಿಕಮಿಂತುಟುಕಾಗಿ ಮ್ಮಮಱಿದು . . . ಪೋಪತಿ ಮರಾತ್ಮರಿಗೆ (ಬಸಪು. ೪೦-೬೧). ೩. ಶುಭಲಕ್ಷಣಸೂಚಕವಾದ ಚಿಹ್ನೆ : ಶ್ರೀವೃಕ್ಷಸ್ವಸ್ತಿಕನಂದ್ಯಾವರ್ತ ಪ್ರಮುಖಾಷ್ಟೋತ್ತರಶತಪ್ರಶಸ್ತಲಕ್ಷಣಮುಂ . . . ತನಗನುಸಂಗತಮಾಗೆ ಯೌವನಪ್ರಾಪ್ತನಾಗಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೯೪ ವ); ಶ್ರೀವೃಕ್ಷಸಂಪೂರ್ಣಲಾಂಛನವಕ್ಷಂ ಕರಮೊಪ್ಪಿ ತೋರ್ಪ ಧವಳಾಕ್ಷಂ ಶೋಭಿತಾಂಗಂ ಭುಜಾನನಮೆಂದಿಂತಿವಗಣ್ಯಪುಣ್ಯಾಜನಿತಂ ಜೇವಕ್ಕೆ ನಿರ್ವ್ಯಾಕುಲಂ (ಸುಕುಮಾ. ೫-೩೭). ೪. [ಅಶ್ವಶಾ] ಕುದುರೆಯ ಕೊರಳಿನಲ್ಲಿರುವ ಶುಭಸೂಚಕವಾದ ಸುರುಳಿಗೂದಲು : ಶ್ರೀವೃಕ್ಷಂ ಕನ್ನಡಿ ನಂದ್ಯಾವರ್ತಂ ವರ್ಧಮಾನಕಂ ಸ್ವಸ್ತಿಕಮೆಂಬೀ ನಿವಿಧಲಾಂಛನಂಗಳನಾವರಿಸಿದ ವಾಜಿಗಾಯು ತ್ರಿಂಶದ್ವರ್ಷಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೫-೩೭). [ಸಂ.]

ಶ್ರೀವೃಕ್ಷಕಿ (ನಾ). = ಶ್ರೀವತ್ಸಕಿ : "ಶ್ರೀವೃಕ್ಷಮೆಂಬ ಕುಱುಪನುಳ್ಳ ಕುದಿರ ಶ್ರೀವೃಕ್ಷಕೀ ನಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೭೨-೨೮೪). [ಸಂ. ಶ್ರೀವೃಕ್ಷಕಿನ್]

ಶ್ರೀವೆಱು (ಕ್ರಿ). ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದು ; ಸಂಪದ್ಭರಿತವಾಗು : ಉತ್ತಮೋತ್ತಮದುನ್ನತ ಶ್ರೀವೆತ್ತ ಸಿರಿಗಿರಿಗೆಣೆಯೆನಲು ಪ್ರಭೆವೆತ್ತ ಪುರವಂ ರಚಿಸಿ (ಬಸಪು. ೧೦-೧೩). [ಶ್ರೀ + ಪೆಱು]

ಶ್ರೀವೇಷ್ಟ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ ; ಗುಗ್ಗುಳ : "ಪಾಯಸಃ, ಶ್ರೀವಾಸಃ, ವೃಕ್ಷಧೂಪಃ, ಶ್ರೀವೇಷ್ಟಃ, ಸರಳದ್ರವಃ – ೫ ಸರಳದೇವದಾರು ವೃಕ್ಷದ ಬೊಂಕೆ, ರಾಳದ ಬೊಂಕೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೦೮). [ಸಂ.]

ಶ್ರೀವೈಷ್ಣವ (ನಾ). ಶ್ರೀವೈಷ್ಣವಮತದ ಅನುಯಾಯಿ : ಶ್ರೀ ಮತ್ತು ಪಿರಿಯ ಪೆರುಮಾಳಿಗರು ಶ್ರೀವೈಷ್ಣವರಿಂಗೆ ಬಿಟ್ಟ ಪುರ (ಎಕ. IV, ಎಳಂದೂ. ೨೦-೫; 1272 ?). [ಸಂ.]

ಶ್ರೀವೈಷ್ಣವಮತ (ನಾ). ಶ್ರೀರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ಸ್ಥಾಪಿತವಾದ ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತಮತ : ಈ ಮತಕ್ಕೆ ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತಮತವೆಂದೂ ಶ್ರೀವೈಷ್ಣವಮತವೆಂದೂ ಹೆಸರು (ಭಾರದ. ೨೯೬). [ಸಂ.]

ಶ್ರೀಶ (ನಾ). ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿ ; ವಿಷ್ಣು : ನಿಜೋದಾರತೆಯೊಳ್ ಅನುಪಮಗುಣದೊಳ್ ಶ್ರೀಶಂ ಘನಮೆನೆ ಮಾಲೋಪಮಾನಭೇದವಿದಕ್ಕುಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೯೨); ವಿಮಲಶ್ರೀಶ ಸರಸ್ವತೀನಿಳಯ ಕೀರ್ತಿಶ್ರೀವಧೂಕಾಂತಗೌತಮಗೋತ್ರಾಂಬುಜಮಿತ್ರ (ಪಂಚತಂ. ೩೦೧-೧೪). [ಸಂ.]

ಶ್ರೀಶೈಲ (ನಾ). ಒಂದು ಪರ್ವತದ ಹೆಸರು : IP ಈಗಿನ ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶದ ಕರ್ನೂಲುಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರ. ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಹನ್ನೆರಡು ಜ್ಯೋತಿರ್ಲಿಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನಲಿಂಗವು ಸ್ಥಾಪಿತವಾಗಿರುವ ಮತ್ತು ಹದಿನೆಂಟು ಶಕ್ತಿಯೋಗಪೀಠಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ ಭ್ರಮರಾಂಬಿಕೆ ಯಿರುವ ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರ : ಮಚ್ಛಿದಗವಡರ್ರಾಚಗವಡಯಿವರ ಕುಲದೇವರು ಶ್ರೀಶೈಲದ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ (ಎಕ. XIV, ಗುಂಡ್ಲುಪೇ. ೧೪೮-೩೮; 1087 ?); ಶ್ರೀಶೈಲವಿಪಿನೋದಾತ್ತ ಭೂಮಿಯೊಳವಿರಳಸಮಾಧಿಸ್ಥನಾಗಿರಲು (ಬಸಪು. ೩೪-೪). [ಸಂ.]

ಶ್ರೀಸಂಗ (ನಾ). [ಜೈನ] ಜೈನಮುನಿಗಳ ಸಂಘಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಶ್ರೀಮಾಸೇನಪ್ಪರಮಪ್ರಭಾವರಿಷಿಯರ್ಕ್ಕಳ್ಪ್ರಿಸಾ ಪೆಟ್ಟದುಳ್ಳ್ರೀಸಂಗಂಗಳ ಪೇಟ್ದ ಸಿದ್ಧಸಮಯನ್ತಪ್ಪಾದ ನೋಸ್ತಿಮ್ಮಿನಿನ್ . . . ಪೂಜೆ[ಗೊಟ್ಟು]ಯ ಅವಸ್ಸರ್ಗ್ಗಾಗ್ರ ಮಾನೇಜಿದಾರ್ (ಎಕ. II (R). ೩೦-೧; ಸು. 700). [< ಸಂ. ಶ್ರೀಸಂಘ]

ಶ್ರೀಸಂಜ್ಞ (ನಾ). ಲವಂಗ : "ಲವಂಗಂ, ದೇವಕುಸುಮಂ, ಶ್ರೀಸಂಜ್ಞಂ — ೩ ಲವಂಗದ ಹುವ್ವು, ಲವಂಗ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೦೭). [ಸಂ.]

ಶ್ರೀಸಾಮಾನ್ಯ (ನಾ). ಸಾಧಾರಣವರ್ಗದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಜನಸಾಮಾನ್ಯ : ಶ್ರೀಸಾಮಾನ್ಯರ ಕತ್ತಿಯನ್ನು ಹೊರದೆಗೆದು . . . ಕ್ಷೌರಮಾಡಲು ಸಿದ್ಧಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ (ನಸ್ಸೂರು. ೨೫೦). [ಸಂ.]

ಶ್ರೀಸೂಕ್ತ (ನಾ). ಋಗ್ವೇದದ ಒಂದು ಮಂತ್ರ : ವಾದಿರಾಜರು . . . ಶ್ರೀಸೂಕ್ತಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿ ಸುವರ್ಣವೃಷ್ಟಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು (ಕಭಿ. ೧೪೫). [ಸಂ.]

ಶ್ರೀಹಸ್ತಿನಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ಗುರುಗುಲು ಗಿಡ : "ಶ್ರೀಹಸ್ತಿನೀ, ಭೂರುಂಡೀ-೨ ಹಕ್ಕಿಗಿಡದ ಹೆಸರುಗಳು, ಗುರುಗಲಗಿಡ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೨೭). [ಸಂ. ಶ್ರೀಹಸ್ತಿನೀ]

ಶ್ರೀಹೊನ್ನೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಹೂಳೆಹೊನ್ನೆ, ಶ್ರೀಹೊನ್ನೆ, ಕೂವೆ, ಬೂಪ್ಪ (ಮುಗಿಲಿ. ೧೭-೨೮೦). [ಶ್ರೀ + ಪೊನ್ನೆ (< ಪೊನ್ನೆ)]

ಶ್ರುಂಗಾರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ (?) : ಬಿಲ್ಲು ನಾರಾಚ ಗದೆ ಸೂಲ್ಲಿ ಚಕ್ರ ವಂಕಿ ಚೂರಿ ಜಯಬಾಡಿ ಶ್ರುಂಗಾರ ತೊಡುಪೂ . . . ಮೊದಲಾದಾ ಬತ್ತೀಸಾಯುಧಾಶಕ್ತ (ಎಕ. XVI, ಗುಬ್ಬಿ. ೭೪-೨೨; ಸು.1672). [?]

ಶ್ರುತ (ಗು). ೧. ಕೇಳಿದ ; ಆಲಿಸಿದ : ದೇವನಿಕಾಯದೊಡನೆ ನಾಮಲ್ಲಮರ್ಚಿಸಿ ಬಂದವಿದು ದೃಷ್ಟಮೆಂದಿಂತು ಶ್ರುತಾನುಭೂತದೃಷ್ಟಕಥೆಗಳಂ ತೋಱೆ ಜೀವಸಿದ್ಧಿಗೆಯ್ಯೆ (ಚಾವುಂಪು. ೧೫). ೨. ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾದ ; ಪ್ರಸಿದ್ಧ : ಶ್ರೀಮದರ್ಹಣಂದಿ ತ್ರೈವಿದ್ಯದೇವರ್ ಶ್ರುತಗುರುಗಳುಮಪ್ಪ ಶ್ರೀಸಕಳಚನ್ದ್ರಭಟ್ಟಾರಕದೇವರ್ಗ್ಗೆ . . . ಮಾಡಿಸಿದ ನಿಸಿಧಿ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೫, ೧೪-೨೦; 1236). (ನಾ). ೩. ಕೇಳಬಹುದಾದುದು: ಮರಳು ಕೌರವ ಜಂಗಮ ಸ್ಥಾವರದ ದೇಹಕೆ ನೆಳಲಹುದು ದಿನಕರನ ದೇಹಕೆ ನೆಳಲು ಶ್ರುತವೋ ದೃಷ್ಟವೋ ನಿನಗೆ (ಕುಮಾವ್ಯಾ. ೧೫-೫೪). ೪. ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದು : ಪರಿಚಿತಸ್ಥಾನಂಗಳಂ ಮತ್ತೆ ವಿಶ್ರುತಗಳಂ, ಶ್ರುತಗಳಂ . . . ಪಚ್ಚೆದೆಗಳಂ ಪುಡುಕಿದಳ್ ಕುದಿವದೆಯೊಳಲೆದು ತೊಳಲಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೫೬-೭೪). ೫. ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾದವನು; ಕೀರ್ತಿವಂತ : ವೈಶ್ರವಣಂ ಶ್ರುತನಾದಂ ಭೂಪರಿನ್ನರಾರೆಂಬಿನೆಗಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೭). ೬. ವೇದ : ಸಲ ಶ್ರುತಂಗಳನೊರೆಯಲಾದುದು ಸುಳುಹಿನಿಂ (ಗಗಕಾ. ೧೩-೪೭). ೭. [ಜೈನ] ಐದು ವಿಧವಾದ ಜ್ಞಾನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಮತಿಜ್ಞಾನದಿಂದ ತಿಳಿದ ಅರ್ಥದ ಆಧಾರದಿಂದ ಬೇರೊಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಯುವ ಜ್ಞಾನ: ಮತಿಶ್ರುತಾವಧಿಮನಃಪರ್ಯಾಯಕೇವಲಜ್ಞಾನಭೇದದಿಂ ಪಂಚವಿಧಂ (ಆದಿಪು. ೧೦-೭೩ ವ) ; ಮತಿಶ್ರುತಾವಧಿಮನಃಪರ್ಯಾಯ ಕೇವಲಜ್ಞಾನಮೆಂದೈದು ತೆಱನಕ್ಕುಂ (ಶ್ರಾವಕಾ. ೪-೧೫). ೮. ಎಂಟು ವಿಧವಾದ ಜ್ಞಾನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಕುಮತಿ ಕುಶ್ರುತ ವಿಭಂಗ ಮತಿ ಶ್ರುತ ಅವಧಿ ಮನಃಪರ್ಯಯ ಕೇವಲಜ್ಞಾನವಿಕಲ್ಪದಿಂ ಜ್ಞಾನಮಷ್ಟವಿಧಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೧೭). [ಸಂ.]

ಶ್ರುತಕೀರ್ತಿ (ಗು). ೧. ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾದ ; ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ. (ನಾ). ೨. ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದವನು ; ಕೀರ್ತಿವಂತ : ಮದ್ದುರುಮೂರ್ತಿ ಶಾಶ್ವತಬಹಳಶ್ರುತ [ಪಾಠಾಂ. ಸತ್, ಸಿತ] ಕೀರ್ತಿ ಎನ್ನೊಳಾವರಿಸಿರ್ದ ಪಟುಗರ್ವೋನ್ನತಿಯನಪಹರಿಸಿ . . . ಸಲಹಿದಿರಿ (ಬಸವಪು. ೨೭-೬೫). ೩. [ಜೈನ] ಒಬ್ಬ ಮುನಿಯ ಹೆಸರು : ಆರ್ಯನುತ ಗೃದ್ಧಪಿಂಛಾಚಾರ್ಯಜಟಾಚಾರ್ಯವಿಶ್ರುತಶ್ರುತಕೀರ್ತ್ಯಾಚಾರ್ಯಪುರಸ್ಸರಮಪ್ಪಾಚಾರ್ಯ ಪರಂಪರೆಯ ಕುಡುಗೆ ಭವ್ಯೋತ್ಸವಮಂ (ಆದಿಪು. ೧-೧೨). [ಸಂ.]

ಶ್ರುತಕೇವಲಿ, ಶ್ರುತಕೇವಳಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಶ್ರುತಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ಕೇವಲಜ್ಞಾನಗಳನ್ನು ಪಡೆದವನು : ಶ್ರುತಕೇವಲಿ ವಿಷ್ಣುಪ್ರತಿಪತಿಚರಣಂ ನಂದಿ ಪರಮಮುನಿ . . . ಭದ್ರಬಾಹುಚರಣಂ ಶರಣಂ (ಪಂಚಾಮಾ. ೧-೮). **ಶ್ರುತಕೇವಳಿ** : ಚತುರ್ದಶಪೂರ್ವಧಾರಿಗಳಪ್ಪ ಶ್ರುತಕೇವಳಿಗಳ್ ನಾಲ್ಕನೆಯವರ್ ಗೋವರ್ಧನರೆಂಬ ಭಟಾರರ್ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೭೩-೨೭) ; ಶ್ರುತಕೇವಳಿಗಳು ಪಲಬರುಮತೀತರಾದಿಂ ಬಳಿಕ್ಕೆ ತತ್ಸಂತಾನೋಂನತಿಯಂ ಸಮನ್ತಭದ್ರಪ್ರತಿಪೃತ್ತ್ರರ್ಳದರು ಸಮಸ್ತವಿದ್ಯಾನಿಧಿಗಳ್ (ಎಕ. II (R). ೫೬೯-೧೭; 1124). [ಸಂ. ಶ್ರುತಕೇವಲಿನ್]

ಶ್ರುತಕೇವಳಿ 'ಶ್ರುತಕೇವಲಿ' ನೋ.

ಶ್ರುತಜ್ಞಾನ (ನಾ). ೧. [ಜೈನ] ಓದುವುದರಿಂದ ಮತ್ತು ಕೇಳುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಜ್ಞಾನ : ನೂಱಱುವತ್ತೆಂಟು ದಿವಸದಿಂ ಸಮಯ ನೋಂಪ ವಿಶ್ರುತಶ್ರುತಜ್ಞಾನಮುಮಂ ಯಥೋಚಿತವಿಧಿಯಿಂ ನೋಂತು (ಆದಿಪು. ೩-೪೦ ವ); ಮತಿಜ್ಞಾನದಿನಱಿತರ್ಥಮನಾಧಾರಂ ಮಾಡಿ ಮತ್ತೊಂದರ್ಥಮನಱಿವ ಶ್ರುತಜ್ಞಾನಮುಂ (ತಸೂವ್ಯ. ೧೭). ೨. ಕುಮತಿ, ಕುಶ್ರುತ, ವಿಭಂಗ ಎಂಬ ಮೂರು ರೀತಿಯ ಅಜ್ಞಾನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಮತ್ಯಜ್ಞಾನಂ ಶ್ರುತಜ್ಞಾನಂ ವಿಭಂಗಜ್ಞಾನಮುಮೆಂಬ ಅಜ್ಞಾನತ್ರಿತಯಮುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೮-೪ ವ). [ಸಂ.]

ಶ್ರುತಜ್ಞಾನಾವರಣೀಯ (ನಾ). [ಜೈನ] ಶ್ರುತಜ್ಞಾನವನ್ನು ಆವರಿಸುವ ಕರ್ಮ; ಶ್ರುತಜ್ಞಾನವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಕರ್ಮ : ಮತಿಜ್ಞಾನಾವರಣೀಯಂ ಶ್ರುತಜ್ಞಾನಾವರಣೀಯಂ . . . ಕೇವಲಜ್ಞಾನಾವರಣೀಯಮೆಂಬೀ ಪ್ರಕಾರದೆ ಪಂಚಪ್ರಕಾರ ಜ್ಞಾನಾವರಣೀಯಮಂ (ಸುಕುಮಾ. ೩-೩೯ ವ). [ಸಂ.]

ಶ್ರುತದುಷ್ಟ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಕಾವ್ಯದೋಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಕೇಳಲು ಅಹಿತವಾಗಿರುವುದು: ಶ್ರುತದುಷ್ಟಮರ್ಥದು(ಷ್ಟಂ) ಶ್ರುತಿಕಷ್ಟಂ ಕಲ್ಪನೋಕ್ತಿಕಷ್ಟ(ಮು)ಮೆಂದೀ . . . ನಾಲ್ಕುಕ್ಕುಮಿಲ್ಲಿ ಕೃತಿದೋಷಂಗಳ್ (ಕವಿರಾ. ೧-೬೨). [ಸಂ.]

ಶ್ರುತದೇವತೆ (ನಾ). ವಿದ್ಯೆಯ ಅಧಿದೇವತೆ ; ಸರಸ್ವತಿ : ಶ್ರುತದೇವತೆಯ ಚತುರ್ಭುಜದಂಡದ ಚತುರನುಯೋಗದ . . . ಸುಸಾರಸಮುಚ್ಚಯಮಂ ಕೃತಿಗೆಯ್ದು ಪ್ರಕಟಂಮಾಡಿ (ಕುಮುರಾ. ೧-೧೮). [ಸಂ. ಶ್ರುತದೇವತಾ]

ಶ್ರುತದೇವಿ (ನಾ). = ಶ್ರುತದೇವತೆ : ಶ್ರುತದೇವೀವಚನಾಮೃತಂ ಶ್ರುತಕಥಾಳಾಪಂ ಶ್ರುತಸ್ಕಂಧಸಂತತಿ . . . ಆರೂಢಸರ್ವಜ್ಞಭೂಪತಿಗೊಲ್ದಾಗಳುಮೀಗೆ ಮಂಗಳಮಹಾಶ್ರೀಯಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೪-೬೨); ರತಿವನಿತೆಗೆ ವಿಧವತೆಯಂ ಶ್ರುತದೇವಿಗೆ ಚತುರವೃತ್ತಿಯಂ ಮಾಳ್ಪ ತಪಶ್ಶ್ರುತಮೆರಡುಂ ನಿರುಪಮಮೀ ಕೃತಿಯೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೬೫). [ಸಂ. ಶ್ರುತದೇವೀ]

ಶ್ರುತಪಂಚಮಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಜ್ಯೇಷ್ಠಶುದ್ಧ ಪಂಚಮಿಯಂದು ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವ್ರತ ; ಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಪೂಜೆಮಾಡುವ ಹಬ್ಬ : ದೇಪಣನು ಸಿದ್ಧಚಕ್ರದ ನೋಂಪಿ ಶ್ರುತಪಂಚಮಿ ನೋಂಪಿಗೆ ಮಾಡಿಸಿದ ಪಂಚಪರಮೇಷ್ಠಿಗಳ ಪ್ರತಿಮೆ (ಕಆಇ. ೭೩-೧೧-೪; 14ನೆಯ ಶತ ?). [ಸಂ. ಶ್ರುತಪಂಚಮೀ]

ಶ್ರುತಪಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕೇಳುವಂತೆ ಮಾಡು ; ತಿಳಿಸು : ಶಿಕ್ಷಣಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಗೋಚರಿಸುವ ಫಲಾಫಲಗಳನ್ನು ಸಮಾಜಕ್ಕೂ ಸಮಾಜದ ಮನೋಭಾವ ಮತ್ತು ಆಶಯಗಳನ್ನು ಶಿಕ್ಷಕವರ್ಗಕ್ಕೂ ಶ್ರುತಪಡಿಸುವುದು (ಶಿಕ್ಷದ. ೬೫೭). [ಶ್ರುತ + ಪಡಿಸು]

ಶ್ರುತಪಾರಗ (ನಾ). ವೇದವಿದ್ಯಾಪಾರಂಗತ : ಒಡಮೆಯನರ್ಥಿಗಿತ್ತೆಂ . . . ಈಗಳೊಂದಡಕೆಯುಮಿಲ್ಲ ಕೈಯೊಳೆರದಂ ಶ್ರುತಪಾರಗನೆಂತು ಸಂತಸಂಬಡಿಸುವೆಂ . . . ಕುಂಭಸಂಭವಾ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೪೭). [ಸಂ.]

ಶ್ರುತಮೂರ್ತಿ (ನಾ). ಜ್ಞಾನವೇ ಆಕಾರಗೊಂಡಂತಿರುವವಳು ; ಸರಸ್ವತಿ : ಶ್ರುತಮೂರ್ತಿಯಾಗಿಯುಂ ರುಚಿರತನು ಕರಂ ಬಿಳಿಯಳಾಗಿಯುಂ ಚತುರವಚೋನ್ನತೆ . . . ವಾಗ್ದೇವಿ ಕೂರ್ತು ಮಾಳ್ಕೆಮಗಱಿವಂ (ಜಾತಕ. ೧-೨). [ಸಂ.]

ಶ್ರುತವಿದ್ಧ (ನಾ). ಇನ್ನೊಬ್ಬರಿಂದ ಕೇಳಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಮಾಡಿದ ಚಿತ್ರಣ : ಶ್ರುತವಿದ್ಧಾತ್ಮವಿದ್ಧಪರವಿದ್ಧಮೆಂಬ ವಿದ್ಧಪದ್ಧತಿಯೊಳಂ . . . ಅಪೂರ್ವಭಿತ್ತಿಯಂ ತಳೆದು (ಚಂದ್ರಪು. ೧೫-೭೯ ವ). 'ಶ್ರುತಿವಿದ್ಧ' ಪಠಾ. [ಸಂ.]

ಶ್ರುತವಿಹೀನ (ನಾ). ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯದವನು : ಇವರೊಳೊರ್ವನಂ ಮದೀಯ ಭುಜಬಲಾವಷ್ಟಂಭದಿಂದಂಭೋಧಿವರಂ ನಿರ್ಮಿದ ಸಕಲವಸುಂಧರಾವಳಯಮಂ ರಕ್ಷಿಸುವಂತು ಮಾಳ್ಪೊಡಿವರ್ ಶ್ರುತವಿಹೀನರ್ (ಪಂಚತಂ. ೧೭-೫). [ಸಂ.]

ಶ್ರುತವಿಳಾಸ (ನಾ). ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಪಾಂಡಿತ್ಯದಿಂದ ಶೋಭಿಸುವವನು ; ವಿದ್ಯಾವಂತ : ವಸುಧೆಯೊಳೊಳ್ಪುವೆತ್ತ ನರರೇಮಱಿವನ್ನರೆ . . . ಗುಣವ್ಯಸನರೆ ನೀಂಬರಂ ಶ್ರುತವಿಳಾಸರೆ ನೀಂಬರವೇನುದಾತ್ತರೇ (ಪುಷ್ಪ. ೧-೭೭). [ಸಂ. ಶ್ರುತವಿಲಾಸ]

ಶ್ರುತಸ್ಕಂಧ (ನಾ). [ಜೈನ] "ತೀರ್ಥಂಕರರ ದಿವ್ಯಧ್ವನಿಯನ್ನು ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿಕೊಂಡು ಗಣಧರರು ರಚಿಸಿದ ದ್ವಾದಶಾಂಗರೂಪದ ಸೂತ್ರ" (ಆದಿಪು. ಜೈನಪಾರಿಭಾಷಿಕಶಬ್ದಕೋಶ) : ನೆವಂ ತಾಳ್ದಿದಪಾಸ್ತದುರ್ನಯತಮೋಬಂಧಂ ಶ್ರುತಸ್ಕಂಧಮಾದಱಿಪಿಂದಂ ಗಣನಾಯಕರ್ ಸಮಱೆ (ಆದಿಪು. ೧-೩೯). [ಸಂ.]

ಶ್ರುತಹೀನ (ನಾ). = ಶ್ರುತವಿಹೀನ : ಶ್ರುತಹೀನರಂತೆ ಕೆಮ್ಮನೆ ಕೃತಘ್ನರಾದಂದು ನಮಗಿಹಂ ಪರಮುಂಟೇ (ಸುಕುಮಾ. ೨-೭೭). [ಸಂ.]

ಶ್ರುತಾನುಗಂತ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಂತೀವಾದ್ಯ : ದುಕ್ಕಡಿ ಗೀತಾನುಗಂತ ಶ್ರುತಾನುಗಂತ ಉಭಯಾನುಗಂತ ವೀಣಾನುಗಂತವೆಂಬೈದು ತೆಱನಾಗಿಹುದು (ವಿವೇಕ. ೧೯೦). 'ಗೀತಾನುಗಂತ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಶ್ರುತಾನುಗಂತ್ರ]

ಶ್ರುತಾರ್ಥಾಪತ್ತಿ (ನಾ). [ತರ್ಕಶಾ] ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಾಪತ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಒಂದು ವಿಷಯವನ್ನು ಕೇಳಿ, ಅದರಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ವಿಷಯವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವುದು : ಬದುಕಿರ್ದ ದೇವದತ್ತನು ಗೃಹದೊಳಗಿಲ್ಲವೆಂದೊಡೆ ಕೇಳಿ ಶ್ರುತಮಾದ ತದ್ವಚನದಿಂ ಸ್ಥಾನಾಂತರದೊಳಿರ್ಪನೆಂದು ತಿಳಿವುದೇ ಶ್ರುತಾರ್ಥಾಪತ್ತಿ ಪ್ರಮಾಣ ವೆನಿಸುವುದು (ವಿವೇಕ. ೨೧); ಅರ್ಥಾಪತ್ತಿಯು ದೃಷ್ಟಾರ್ಥಾಪತ್ತಿ ಮತ್ತು ಶ್ರುತಾರ್ಥಾಪತ್ತಿ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೬೦೨). 'ದೃಷ್ಟಾರ್ಥಾಪತ್ತಿ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಶ್ರುತಿ (ನಾ). ೧. ಕೇಳುವಿಕೆ ; ಶ್ರವಣ. ೨. ಕೇಳಿದುದು : ಶ್ರುತಿ ಎಂದರ ಕೇಳಿದ್ದು. ಸ್ಮೃತಿ ಎಂದರ ಕೇಳಿದ್ದನ್ನು ತಲೆಯಲ್ಲಿ ತಾಳಿದ್ದು (ಭಾರದ. ೧೨೦). ೩. ಕಿವಿ ; ಕರ್ಣ : ಶ್ರುತಿಸೌಖ್ಯಾವಹವಲ್ಲಕೀಕ್ವಣಿತದೊಳ್ ಕರ್ಪೂರಪಾಲೀವಿಮಿಶ್ರಿತ ತಾಂಬೂಲರಸೋತ್ಕಟ ಪ್ರಮದದೊಳ್ . . . ಸಿದ್ಧದಂಪತಿಗಳ್ ಕ್ರೀಡಿಸುತಿರ್ಪರ್ (ಆದಿಪು. ೯-೧೧೮); ಶ್ರುತಿಯಂ ಭೇರೀರವಮಶ್ರುತಪೂರ್ವಂ ತಾಗೆ ಜಾನಪದಜನಮನಿತುಂ ಪ್ರತಿಹತಮಾದತ್ತು (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೧-೭೯). ೪. ಶಬ್ದ ; ಧ್ವನಿ. ೫. ಸುದ್ದಿ ; ವಾರ್ತೆ. ೬. ವೇದ : ವಿದ್ಯಾಪ್ರತತಿಗೆ ಸ್ವಯಂವರಪತಿಯುಂ ಸಮಸ್ತಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಸಂಕೇತ ನಿಕೇತನಮುಮೆನಿಸಿದಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೭೩೯); ಶ್ರುತಿಗಗಮ್ಯದ್ವಾದಶಾಂತ್ಯಸಪ್ರತಿಮಮಹಿಮಂಗೆ ಪ್ರತಿಯುಂಟೇ (ಬಸವ. ೫೭೯); ಶ್ರುತಿಪೌರಾಣದಾಗಮಸಿದ್ಧಿದಾಯಕಿಯೆ . . . ಶಾರದೆಯ ನರ್ತಿಸುಗೆ ನಲಿದೊಲಿದೆನ್ನ ಜಿಹ್ವೆಯಲಿ (ಜ್ಞಾನಸಿ. ೧-೫). ೭. (ಆಲಂ) ವೈವಿಧ್ಯವಿಲ್ಲದುದು ; ಒಂದೇ ರಾಗ ; ಏಕನಾದ : ಅಳುವಿನ ಶ್ರುತಿ ಅವನಿಗೆ ಏಕನಾದವಾಗಿತ್ತು (ಗೋಪುರ. ೨); ಹೆಂಗಸರ ಮಾತಿಗೆ . . . ರಾಗ ಯಾವುದಾದರೂ ಶ್ರುತಿ ಒಂದೇ (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೧೮). ೮. [ಗಣಿತ] ನಾಲ್ಕು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : "ಶ್ರುತಿ ಯುಗಾಂಬುಧಿ ನಾಲ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೩-೮). ೯. [ಸಂಗೀತ] ಸ್ವರದ ಅಂಶ: 'ಶ್ರುತಿಗಮಕ' ಪರಾ. ೧೦. ಗಾಯನವಾದನ ಪ್ರಸ್ತುತಿಗೆ (ಪ್ರಯೋಗಕ್ಕೆ) ಆಧಾರವೆಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಸ್ವರ : ಶ್ರುತಿಸ್ಫೂರ್ತಿ ಕಮ್ಮನೆ ಕಸ್ತೂರಿಯ ಕಂಪಿನಂತೆ ಕವಿಗುಂ ನಾದಸ್ವರಪ್ರಕ್ರಮಂ ಘನರತ್ನಾವಳಿಯಂತೆ ತೋಱೆ ಚಿಕದೇವಂ ಬಾಜಿಕುಂ ಬೀಣೆಯಂ (ಚಿಕವಿ. ೪-೧೧೩); ಷಡ್ಜ ಮಧ್ಯಮ ಪಂಚಮಗಳಿಗೆ ನಾಲ್ಕು ನಾಲ್ಕು ಶ್ರುತಿಗಳ ಅಂತರವಿರುವ 'ಖರಹರಪ್ರಿಯ' ರಾಗದಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸವನ್ನಾರಂಭಿಸುವುದು ಸ್ವಲ್ಪ ಕಷ್ಟ (ಹೇಮಕೂ. ೧೦೪).

ಶ್ರುತಿಮಾಡು = ಗಾಯನವಾದನ ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ಆಧಾರವೆಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡ ಸ್ವರದೊಡನೆ ವಾದ್ಯಗಳ ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಒಂದುಗೂಡಿಸು : ಈ ಹಾಡಿಗೆಂದ ಶ್ರುತಿಮಾಡಿಟ್ಟ ವೀಣೆ — ಕೃಷ್ಣೆ, ಕಾವೇರಿ, ಪರದೆ, ತುಂಗಭದ್ರೆ! (ನಲವು. ೩-೨೫). [ಸಂ.]

ಶ್ರುತಿಕಟು (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮಿ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪದದೋಷ ; ಪರುಷಾಕ್ಷರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಕೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಕರ್ಕಶವಾಗಿರುವ ಪದ : ದೋಷವುಳ್ಳ ಪದಗಳನ್ನು — ೧. ಶ್ರುತಿಕಟು . . . ೧೩. ವಿರುದ್ಧಮತಿಕೃತ್ ಎಂದು ವಿಭಾಗಿಸಬಹುದು . . . ಶ್ರುತಿಕಟು — ಪರುಷಾಕ್ಷರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಕಿವಿಗೆ ಅಶ್ರಾವ್ಯವಾಗಿ ಇರುವುದು (ಕೃಟಿಪ. ೨೨೭). [ಸಂ.]

ಶ್ರುತಿಕಠೋರ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮಿ] ವಾಕ್ಯದೋಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಕೇಳಲು ಕರ್ಕಶವಾಗಿರುವ ಪದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ವಾಕ್ಯ : ಅನರ್ಥಕ, ಶ್ರುತಿಕಠೋರ . . . ಖಂಡಿತ ವ್ಯಸ್ತಸಂಬಂಧ ಅಸಮ್ಮತ ಅಪಕ್ರಮ ಛಂದೋನೀತಿ ಯತಿಭ್ರಷ್ಟ ದುಷ್ಟ ಅಸತ್ಕ್ರಿಯೆಂಬೆಂಟು ವಾಕ್ಯದೋಷಮಿಲ್ಲದೆ (ವಿವೇಕ. ೧೮೦). [ಸಂ.]

ಶ್ರುತಿಕಷ್ಟ (ನಾ). ೧. [ಕಾವ್ಯಮಿ] ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾದ ಕಾವ್ಯದೋಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಕೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಕರ್ಕಶವಾಗಿರುವುದು: ಶ್ರುತಿದುಷ್ಟಮರ್ಥದುಷ್ಟಂ ಶ್ರುತಿಕಷ್ಟಂ ಕಲ್ಪನೋಕ್ತ ಕಷ್ಟಮುಮೆಂದೀ ಕೃತಕೃತ್ಯಮಲ್ಲವಲ್ಲಭಮತದಿಂ ನಾಲ್ಕುಕ್ಕುಮಿಲ್ಲಿ ಕೃತಿದೋಷಂಗಳ್ (ಕವಿರಾ. ೧-೭೧). ೨. [ವ್ಯಾಕ] ಕರ್ಣಕಠೋರವಾಗಿರುವಂತೆ ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸುವಿಕೆ : ಪದಂಗಳೆರಡಱಂತರಾಳರೇಫೆಗಳಂ ಕೂಡಿದಂತೆ ಶ್ರುತಿಕಷ್ಟಮಾಗೆ ಸಂಧಿಯಂ ಮಾಡಲಾಗದು . . . ಶ್ರುತಿಕಷ್ಟಕ್ಕೆ — 'ವಿದ್ವಿಟ್ಸ್ತ್ರೀಯರೆಂದು' ಮಾಡಲಾಗದು (ಶಮದ. ೬೩ ಪ್ರಯೋ) ; ಕನ್ನಡದ ಕೇಶಿರಾಜನು ಶ್ರುತಿದುಷ್ಟ ಮತ್ತು ಶ್ರುತಿಕಷ್ಟಗಳನ್ನು ಸಂಧಿದೋಷಗಳಾಗಿಯೇ ಹೇಳಿದನು (ಭಾಷಾಶಾ. ೨೩). [ಸಂ.]

ಶ್ರುತಿಗಮಕ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಸ್ವರಾಂಶವನ್ನು ಅತ್ಯಂತ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಇಂಪಾಗಿರುವಂತೆ ಕಂಪಿಸುವುದು : ಸ್ಫುರಿತ, ಪ್ರಮಿತ, ದೀರ್ಘ, ಲಲಿತೋಚ್ಚಪ . . . ಕೋಮಲವೆಂಬಿಪ್ಪತ್ತೆರಡೇ ಶ್ರುತಿಗಮಕಂಗಳು (ವಿವೇಕ ೨೪೮). [ಸಂ.]

ಶ್ರುತಿಗರೆ (ಕ್ರಿ). ವೇದಘೋಷಮಾಡು ; ವೇದಮಂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳು : ವಸುಧೆಗೊಡೆಯ ರಾಮ ಹಸೆಗೇಳೆನುತಲಿ ಋಷಿಗಳೆಲ್ಲರು ಶ್ರುತಿಗರೆದರಾಗ (ಕರ್ನಾಕ. ೨೭೯). [ಶ್ರುತಿ + ಕರೆ₁]

ಶ್ರುತಿಗಾನ (ನಾ). ವೇದದ ಪಠನ.

ಶ್ರುತಿಗಾನೈಕಸುಖ = ವೇದಪಠನದಲ್ಲಿ ಆನಂದಿಸುವವನು ; ಬ್ರಹ್ಮ : ಇರ್ದಂ ಜಗತ್ಪತಿಯೊಡ್ಡೋಲಗದೊಳ್ ಚತುರ್ಮುಖನತರ್ಕ್ಯಬ್ರಹ್ಮತೇಜಸ್ಕಿಖಂ ಶ್ರುತಿಗಾನೈಕಸುಖಂ ನಮಚ್ಚೃತಮಖಂ ವಾಣೀವಧೂಟೀಸಖಂ (ಜಗಪ. ೧-೨೭). [ಸಂ.]

ಶ್ರುತಿಗೂಡು (ಕ್ರಿ). [ಸಂಗೀತ] ಆಧಾರವೆಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡ ಸ್ವರದೊಡನೆ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳು,— ಏಕೀಭವಿಸು : ಪಾಡುತವೆ ತಾಯ್ಮೆಚ್ಚುತಿರೆ ಶ್ರುತಿಗೂಡಿ ಮಱಿದುಂಬಿಗಳು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩-೯); ಪರಿಸರದೊಳ್ ಸಂಚುವೆತ್ತಿಂಚರದಿಂ ತನ್ನ ಬೆನ್ನ ಕಿನ್ನರಿಯೊಳ್ ಶ್ರುತಿಗೂಡಿ ಪಾಡುವ ಕಿನ್ನರಿಯ ಸರಸಸಂಗೀತಮಂ ಕೇಳ್ದು (ಶಬಶಂ. ೩-೩೫ ವ); ಶ್ರುತಿಗೂಡಿದಾಗ ಹೊಮ್ಮುವದು ಹಾಡಿನ ಲಹರಿ, ಗಾಳಿಯ ಬೆನ್ನ ಮೇಲೆ ಮೋಡದ ಸವಾರಿ (ನಲಮು. ೩೨-೨೪). [ಶ್ರುತಿ + ಕೂಡು₁]

ಶ್ರುತಿಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). [ಸಂಗೀತ] ಗಾಯನವಾದನ ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ಆಧಾರವೆಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡ ಸ್ವರದೊಡನೆ ವಾದ್ಯಗಳ ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಒಂದುಗೂಡಿಸು : ಅವರ ಶಿಷ್ಯರು ವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ಶ್ರುತಿಗೊಳಿಸಿ ಗಾಯನಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿಟ್ಟಿದ್ದರು (ರೂಪಿ). [ಶ್ರುತಿ + ಕೊಳ್₁ + - ಇಸು₁]

ಶ್ರುತಿಪಥ (ನಾ). ೧. ಶಬ್ದವು ಪ್ರವೇಶಿಸುವ ಮಾರ್ಗ ; ಕಿವಿ : ಮಣಿಮೇಖಲಾರವಂ ಶ್ರುತಿಪಥಮಂ ಪಳಂಚೆ (ಪಂರಾಮಾ. ೩-೫೧); ಈ ದಾರುಣದ ವಾಣಿ ಶ್ರುತಿಪಥ ಮಂಟುವನ್ನೆಗಂ ಹಾ ಕಷ್ಟಮೆನುತ . . . ಬನ್ನಬಡುವಯ್ಯನಂ ಪಿಡಿದೆತ್ತಿ ಸಂತೈಸಿ (ಪಂರಾಮಾ. ೨-೮-೨೨). ೨. ಸಂಪ್ರದಾಯ. [ಸಂ.]

ಶ್ರುತಿಪುರುಷ (ನಾ). ವೇದಗಳ ಒಡೆಯ ; ವೇದಪುರುಷ : ಶ್ರುತಿಪತಿ ಗೋಪತಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿ . . . ಆದಿಪುರುಷಂ ಶ್ರುತಿಪುರುಷನಿರಲ್ಕೆ ಮಿಕ್ಕ ಪುರುಷರಪೂಜ್ಯರ್ (ಜಗಪ. ೧೭-೧೭). [ಸಂ.]

ಶ್ರುತಿಪೂರ (ನಾ). ೧. ಕಿವಿಯ ಆಭರಣ ; ಕರ್ಣಪೂರ : ಸ್ತುತಿಗೆಯ್ಯಂ ಕೃತಪಂಚಮ ಶ್ರುತಿ ಪುರಾಣವ್ಯಾಸನಂ ವ್ಯಾಸನಂ ಕೃತಿಲೋಕಶ್ರುತಿಪೂರಕಲ್ಪಕವಿತಾಗೀರ್ಬಾಣನಂ ಬಾಣನಂ (ಜಗಪ. ೧-೮). ೨. ಕಿವಿಗೆ ಇಂಪಾದುದು. ೧, ೨ : ವಿಶ್ರುತ ತೀರ್ಥಕೃತ್ಪುರಾಣಂ ಶ್ರುತಿಪೂರಮೆನಲ್ ಕರಂ ಸುತಾರ್ಥಿನಿ ಕೇಳ್ಗಳ್ (ಪುಷ್ಪ. ೩-೧೧೨). [ಸಂ.]

ಶ್ರುತಿಪೆಟ್ಟಿಗೆ (ನಾ). ಹಾಡುವಾಗ ಆಧಾರಶ್ರುತಿಗಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ, ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ : ಆಧಾರಷಡ್ಜವನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ತಂಬೂರಿಯನ್ನೋ ಶ್ರುತಿಪೆಟ್ಟಿಗೆಯನ್ನೋ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವರಷ್ಟೆ ? (ಭಾತಪ. ೧೨೧). [ಶ್ರುತಿ + ಪೆಟ್ಟಿಗೆ]

ಶ್ರುತಿಬಾಹಿರ (ನಾ). ವೇದಗಳನ್ನು ನಂಬದವನು : ಜೀವಿಗಳು ಶ್ರುತಿಬಾಹಿರರುಗಳ್ ತಾವಿಹಗೆ ಪಶುಪತಿಗಳಹರೇ ಭಾವಿಸಲು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿದು ತೋಱುತಿರ್ದುದಲಾ (ಬಸವು. ೫೪-೭). [ಸಂ.]

ಶ್ರುತಿಮಾರ್ಗ (ನಾ). ವೇದೋಕ್ತವಾದ ಸಂಪ್ರದಾಯ : ಶ್ರುತಿ[ಪಾಠಾಂ. ಮತ] ಮಾರ್ಗಂ ಬಡದಾತ ಸುಪ್ರವೃತಿ (ಸೋಮೇಶ. ೯); ಕಲಿಯುಗದ ಪ್ರಾಬಲ್ಯದಿಂದ ಶ್ರುತಿಮಾರ್ಗಗಳು ನಿರ್ವೀರ್ಯವಾಗುತ್ತಾ ಬಂದಾಗ . . . ಆಗಮೋಕ್ತ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನವೇ ಪ್ರಶಸ್ತವೆನಿಸುವುದು (ಭಾರದ. ೭೮). [ಸಂ.]

ಶ್ರುತಿರಸಾಯನ (ನಾ). ಕಿವಿಗೆ ಆಪ್ಯಾಯಮಾನವಾದುದು : ಕರ್ಣರಸಾಯನ: ಪಾರ್ಥ ಹೇಳ್ಕೆ ಮಾತಿನಾಳಾಪವನು ಕೇಳುವೆ ಶ್ರುತಿರಸಾಯನವ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೭-೧೨). [ಸಂ.]

ಶ್ರುತಿವಚನ (ನಾ). ವೇದೋಕ್ತಿ : ಪಿತೃಸಮೋ ಭ್ರಾತಾ ಎನಿಪ್ಪುದು ಶ್ರುತಿವಚನವು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೭-೨೦); ಬಿಂಕವೇ ಶ್ರುತಿವಚನ ಸಮ್ಮತಿ (ನಗಶಾ. ೧೩-೪೭). [ಸಂ.]

ಶ್ರುತಿವಿದ್ಧ (ನಾ). = ಶ್ರುತವಿದ್ಧ : ರಸಚಿತ್ರಧೂಳೀಚಿತ್ರದೋಜೆಯುಮಂ ಶ್ರುತಿವಿದ್ಧ ಮಾತ್ರವಿದ್ಧಂ ಪರವಿದ್ಧಮೆಂಬ ವಿದ್ಧಪದ್ಧತಿಯುಮಂ ಲಾಕ್ಷಾರಸರೇಖಾಶುದ್ಧಿಯುಮಂ . . . ನೋಡಿ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೫-೪೨). [ಸಂ.]

ಶ್ರುತಿವಿರಸಪದ (ನಾ). ಕೇಳಲು ಕರ್ಕಶವಾದ ಪದ : ಶ್ರುತಿವಿರಸಪದ ಕ್ಷೇಪಸ್ಥಿತಿಕಷ್ಟಂ ಗ್ರಾಮ್ಯಶಬ್ದಸಂದರ್ಭಸಮನ್ವಿತಮುಮಸಭ್ಯಾರ್ಥಕೃತಿಸ್ಮೃತಿಯುಂ ನೀರಸಮೆನಿಪ್ಪುದಕ್ಕುಂ ದೋಷಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೪೪೩). [ಸಂ.]

ಶ್ರುತಿಶರಣ (ನಾ). ವೇದಾದಿ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಹೇಳಿಕೆಯನ್ನು ಪಾಲಿಸುವವನು,- ಅನುಸರಿಸುವವನು : ವ್ಯಾಕರಣಾಧಿಕರಣವು ಶ್ರುತಿಮೂಲಕವು ; ಶ್ರುತಿಶರಣರು ವ್ಯಾಕರಣಾಧಿಕರಣ ಪ್ರಕಾರ ನಡೆಯಬೇಕೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ (ಒಂದಸಾ. ೧೭೭). [ಸಂ.]

ಶ್ರುತಿಶೂನ್ಯ (ನಾ). ೧. ಶ್ರವಣಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡವನು ; ಕಿವುಡ. ೨. ಕಿವಿಗಳಿಲ್ಲದುದು ; ಹಾವು. ೧, ೨ : ನಿಜಶ್ರುತಿಶೂನ್ಯವಾಗಿ ಮಾಯತಭುಗುವಲ್ತು ದಂಡಧರನಾಗಿ ದಿಟಂ ಜವನಲ್ತು . . . ಎನೆ ವೃದ್ಧನಿದೇಂ ವಿರುದ್ಧನೋ (ಪುಷ್ಪಸು ೧೩-೩೫). [ಸಂ.]

ಶ್ರುತಿಸಹ್ಯ (ಗು). ಕೇಳಲು ಹಿತವಾದ ; ಶ್ರವಣಯೋಗ್ಯವಾದ : ಗಮಕಸಮಾಸದಿಂ ಬಲಕುಳಕ್ಷಳದಿಂ ಶ್ರುತಿಸಹ್ಯಸಂಧಿಯಿಂ ಸಮುಚಿತಮಾಗಿ ಬರ್ಪ ಸತಿಸಪ್ತಮಿಯಿಂ . . . ಯತಿವಿಲಂಘನದಿಂದರಿದಲ್ತೆ ಕನ್ನಡಂ (ಶಮದ. ೫, ಸಮಾಪ್ತಿವಾಕ್ಯಂಗಳ್). [ಸಂ.]

ಶ್ರುತಿಸುಭಗ (ನಾ). ಕೇಳಲು ಇಂಪಾದುದು; ಕರ್ಣಾನಂದವಾದುದು: ಅತಿನಿಪುಣರಱಿಗೆ ತೋರ್ಪಂ ಶ್ರುತಿಸುಭಗವೆನಿಪ್ಪ ರೂಪಕಾಲಂಕೃತಿಯಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೧). [ಸಂ.]

ಶ್ರುತಿಹೀನ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಸ್ವರದೋಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಕಂಪಿತ ಚಿಂತಿತ . . . ಶ್ರುತಿಹೀನ [ಪಾಠಾಂ. ವಿವರ್ಜಿತ] ಕಾಕಸ್ವರ ಪ್ರಯಾಣ ಅಸಮಾನ ತಾಳವಿಹೀನವೆಂಬ ಪದಿನೈದು ಸ್ವರದೂಷಣಂ ಪೊರ್ದದೆ ಪಾಡಿ ಮೋಹಿಸುವ ಗಾಯಕರಿಂ (ವಿವೇಕ. ೨೩೭). [ಸಂ.]

ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ (ನಾ). ವೇದಗಳಲ್ಲಿನ ಅರ್ಥ ; ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿನ ಅಭಿಪ್ರಾಯ : ನೂತನಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ ನುಡಿಗಲಿತುದೋ ಘನಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವೃತ್ತಿ ಬೋಧಿಸತೊಡಗಿತೋ ಎಂಬ ಚಾತುರ್ಯದಿಂದಿರ್ದ ಮುನಿನಾಥನಂ ಕಂಡು (ಪಚಕಾ. ೫-೭೭); ಶ್ರವಣ ಎಂದರೆ ಸತ್ಸಂಪ್ರದಾಯಜ್ಞರಾದ ಗುರುಗಳ ಉಪದೇಶದಿಂದ 'ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ ಇದೇ ಸರಿ, ಮತ್ತೊಂದಲ್ಲ' ಎಂದು ನಿರ್ಧರಿಸುವುದು (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೯೧೨). [ಸಂ.]

ಶ್ರುತ್ಯಾರೂಢ (ನಾ). ೧. ವೇದಾದಿ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾದುದು. ೨. ವೇದಾದಿ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತನಾದವನು ; ಪರಮಾತ್ಮ ; ಭಗವಂತ: ನಿತ್ಯಾನಂದಂ . . . ಶ್ರುತ್ಯಾರೂಢಂ ಶುಭಗುಣಯುತಂ ಶುದ್ಧಸಿದ್ಧಾಂತಸಾರಂ ಭೃತ್ಯಾಧಾರಂ ಭುವನಶರಣಂ ತ್ವಾಂ ಶರಣ್ಯಂ ಪ್ರಪದ್ಯೇ (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೫೮). [ಸಂ.]

ಶ್ರೇಢೀಬದ್ಧ (ನಾ). [ಜೈನ] ಮೂರು ವಿಧವಾದ ನರಕಬಿಲಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ''ಇಂದ್ರಕಬಿಲದ ನಾಲ್ಕೂದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಲಾಗಿರುವ ಬಿಲಗಳು'' (ಆದಿಪು. ಜೈನಪಾರಿಭಾಷಿಕಶಬ್ದಕೋಶ) : ಆ ಬಿಲಂಗಳುಮಿಂದ್ರಕ ಶ್ರೇಢೀಬದ್ಧ ಪ್ರಕೀರ್ಣಕಂಗಳೆಂದು ಮೂಱುತೆಱನಕ್ಕುಂ (ಆದಿಪು. ೫-೮೩ ವ). [ಸಂ.]

ಶ್ರೇಣಿ (ನಾ). ೧. ಪಂಕ್ತಿ; ಸಾಲು: ಎಳಗೌಂಗೊಳ್ಗಂಬದಿಂ ಬಾಳೆಯ ತೊಲೆಯಿನಳಿಸ್ವಾರ ಕಲ್ಹಾರಪುಷ್ಪಂಗಳ ಘಂಟಾಶ್ರೇಣಿಯಿಂ ಕೇತಕಿಯ ದಳದ ಕಿಲ್ಗಂತೆಯಿಂ . . . ಕಣ್ಗೊಳಿಕುಂ ನಾನಾಲತಾಂತಪ್ರಸರ ಸರಯುತಂಗಳ್ ಪ್ರಪಾಮಂಟಪಂಗಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೨-೨೧). ೨. ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ : ಸಕಳೋದ್ಯಾನಂಗಳೊಳ್ ಸಂತತ ಸರಸ ಫಳವ್ರಾತದಿಂ ಸೇವ್ಯಮಲ್ಲನ್ಲಿ ಕರಂ . . . ಚೂತೋತ್ಕರಂ ದಾಡಿಮತತಿ ಪನಸಶ್ರೇಣಿ ಜಂಬೀರಜಾಳಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೧೫); ತೀರರುಹಫಲಪುಷ್ಪಭಾರಾವನತತರುಲತಾಶ್ರೇಣಿ ತಾಂ ಮಣಿನಿಕಾಶೋದಕ ನದೀವಕ್ಷದರ್ಪಣದಿ ಮಾರ್ಪೊಳೆವವೊಲ್ ಬಾಗಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೫೦-೨೨೧). ೩. ವರ್ತಕರ ಅಥವಾ ಕಸುಬುದಾರರ ಮುಖ್ಯಸ್ಥರು ಸೇರಿ ನಡೆಸುವ ಸಭೆ: ಪ್ರಾಯಕವಾಗಿ ಪ್ರತಿಕಸಬು ಕೈಗಾರಿಕೆಯಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಆ ಕಸಬುದಾರರಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಸ್ಥರು ಸೇರಿದ ಶ್ರೇಣಿಯೆಂಬ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತಲಿತ್ತು (ಭಾಇಪ್ರ. ೧೪೨); ಗುಂಪುಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯದ ಮೇಲೆ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪೂಗ, ಶ್ರೇಣಿ, ಕುಲ ಎಂಬ ವಿಚಾರಣಾ ಸಮಿತಿಗಳಿರುತ್ತಿದ್ದವು (ಭಾರದ. ೫೭). ೪. ದರ್ಜೆ ; ವರ್ಗ : ನಿಮ್ಮ ಹುಡುಗ ಯಾವ ಶ್ರೇಣಿಯಲ್ಲಿ ತೇರ್ಗಡೆಯಾಗಿದ್ದಾನೆ ? (ರೂಢಿ). ೫. ಮಜಲು; ಮೆಟ್ಟಿಲು : ಜೀವನದ ಯಾವ ಕ್ಷೇತ್ರದ ಆಶೋತ್ತರವೇ ಆಗಲಿ, ಮೂರು ಶ್ರೇಣಿಯಲ್ಲಿ ಉತ್ಕರ್ಷವೆನಿಸಬೇಕು. ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಅಭ್ಯುದಯ, ಸಮಾಜದ ಅಭ್ಯುದಯ, ಮಾನವತ್ವದ ಅಭ್ಯುದಯ — ಇವೇ ಆ ಅಂತಿಮ ಆಶೋತ್ತರದ ಮೂರು ಮೆಟ್ಟಿಲು (ಶಿಕ್ಷದ. ೩೭೯). ೬. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ''ಶ್ರೇಣಿ — ವೇಣುಪತ್ರಿ'' (ಓಷಧಿ. ೧೭೦). [ಸಂ. ಶ್ರೇಣಿ, ಶ್ರೇಣೀ]

ಶ್ರೇಣಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ : ಬುಧಜನಪ್ರೀಣನಾಗ್ರೇಸರಗ್ರಾಮಣಿಯಾದಂ ದಾನಚಿಂತಾಮಣಿ ಗುಣಮಣಿ ಶ್ರೇಣಿಕಾಶ್ರೇಣಿಯಿಂದಂ (ಅಜಿಪು. ೧೨-೧೫). ೨. ಡೇರೆ ; ಗುಡಾರ. [ಸಂ. ಶ್ರೇಣಿಕಾ]

ಶ್ರೇಣಿಬದ್ಧ (ನಾ). = ಶ್ರೇಢೀಬದ್ಧ : ಆ ನರಕಬಿಲಂಗಳೆಲ್ಲಮೆಣ್ಬತ್ತುನಾಲ್ಕುಲಕ್ಷಪರಿಪ್ರಮಾಣಮಾಗಿಯುಮಿಂದ್ರಕಶ್ರೇಣಿಬದ್ಧಪ್ರಕೀರ್ಣಕಂಗಳೆಂದು ಮೂಱುತೆಱನಕ್ಕುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೪೧ ವ) ; ಸೌಧರ್ಮೇಶಾನಾದಿಗಳ ವರವಿಮಾನಂಗಳಿಂದ್ರಕ ಶ್ರೇಣಿಬದ್ಧ ಪ್ರಕೀರ್ಣಕಂಗಳೆಂದು ಮೂದೆಱಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೩-೩೨ ವ). [ಸಂ.]

ಶ್ರೇಯ (ನಾ). ೧. ಉತ್ತಮವಾದುದು; ಯೋಗ್ಯವಾದುದು: ಶ್ರೇಯಮನೆನಗಱಿಪಲುಪಾಧ್ಯಾಯನೆ ತನಗಱಿಯನಱಿವನಪ್ಪೊಡೆ ಭರತಂ ಜ್ಯಾಯನ ರಾಜ್ಯಮನಯ್ಯ ಕನೀಯಂ ಕೈಕೊಂಡ ತೊಂದು ತನಗಾವುಚಿತಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೭-೫೩); ಶ್ರೇಯಂ ಶ್ರೇಯಂ ದ್ವಿಪದವಸಾಯಕಸಾಯಕಪರಂಪರಂ ಲಲಿತಯುವತ್ಯಾಯತನತ್ಯಾಯತನಂ ಗೇಯೋದ್ಯಾಯತ್ತಕಳಕಳಂ ಸಕಳಕಳಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೫೪೯). ೨. ಶುಭ ; ಮಂಗಳ: ಸ್ವಸ್ತ್ಯಾದಿಗೆ . . . ಶ್ರೇಯಂ, ಶಿವಂ, ಶುಭಂ, ಸ್ವಸ್ತಿ, ಮಂಗಳಂ (ಶಮದ. ೧೭೦ ಪ್ರಯೋ). ೩. ಪುಣ್ಯ ; ಸುಕೃತ: ''ಧರ್ಮಃ, ಪುಣ್ಯಂ, ವೃಷಃ, ಶ್ರೇಯಃ, ಸುಕೃತಂ — ಈ ೫ ಪುಣ್ಯದ ಪೆಸರ್'' (ಹಲಾಯು. ೨೧-೧೨೫); ಮಾರದಿರ್ ಚಲಕೆ ಜೀವನಶ್ರೇಯಮಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೧೦-೨೨೪); ದಾಯಸಮಸಂಸ್ಕೃಷ್ಟಿ ಭೂಭಾಗ್ಯವಾದಂದು ಶ್ರೇಯ ನೆರೆವುದು ಜಗಕೆ (ಮಂಕುಕ. ೮೪೩). ೪. ಮೋಕ್ಷ. [ಸಂ. ಶ್ರೇಯಸ್]

ಶ್ರೇಯಸಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಅಣಿಲೆ : ''ಶ್ರೇಯಸೀ — ರಾಸ್ನೆ, ಅಣಿಲೆ, ಗಜಹಿಪ್ಪಲಿ, ಪ್ರಿಯಂಗು, ಅಗುಳುಶುಂಠಿ'' (ಓಷಧಿ. ೧೭೦). [ಸಂ. ಶ್ರೇಯಸೀ]

ಶ್ರೇಯಸ್ಕರ (ಗು). ೧. ಸಂತೋಷದಾಯಕವಾದ ; ಆನಂದದ. ೨. ಮಂಗಳಕರವಾದ ; ಶುಭವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. (ನಾ). ೩. ಒಳ್ಳೆಯದು; ಮಂಗಳಕರ : ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಅಭ್ಯಾಸಗಳನ್ನು ಕಲಿಸಿದರೆ, ಮುಂದೆ ಅವರಿಗೂ ವಂಶಕ್ಕೂ ಶ್ರೇಯಸ್ಕರ (ಗೃಹವಿ. ೧೨೯); ಲೋಕರೂಢಿಗೆ ಮರ್ಯಾದೆ ಕೊಟ್ಟು ನಾನು ಗಂಡು ಹುಟ್ಟಲಿ ಅನ್ನೋದು ಶ್ರೇಯಸ್ಕರ ಖರೆ (ಗಂಮಾಯಿ. ೨೪೦). ೪. [ಜೈನ] ಅಂತರಾಳದಲ್ಲಿರುವ ಲೋಕಾಂತಿಕದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿನ ಒಂದು ಕುಲ : ವಹ್ನ್ಯರುಣಾಂತರದೊಳ್ ಶ್ರೇಯಸ್ಕರ ಕ್ಷೇಮಂಕರರುಂ ಅರುಣಗರ್ದತೋಯಮಧ್ಯದೊಳ್ ವೃಷಕೋಷ್ಠಕಾಮಧರರುಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೨೨). [ಸಂ.]

ಶ್ರೇಯಸ್ಸು (ನಾ). ೧. ಶುಭ ; ಮಂಗಳ : ಮೇಣೆಂಬ ವಿಕಲ್ಪಾರ್ಥದಿಂ ಸಕಾರಾಂತದಲ್ಲಿ . . . ಮನ, ಮನಸ್ಸು ; ಶ್ರೇಯ, ಶ್ರೇಯಸ್ಸು (ಶಮದ. ೬೬ ಪ್ರಯೋ); ದೈವವು ಅನುಕೂಲವಾದರೆ ಶ್ರೇಯಸ್ಸಿನ ಮೇಲೆ ಶ್ರೇಯಸ್ಸು (ವಚಕಾ. ೫). ೨. ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ ; ಉತ್ಕೃಷ್ಟತೆ. ೩. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ; ಏಳಿಗೆ. ೪. ಅತಿಶಯವಾದ ಸಂತೋಷ ; ಪರಮಸುಖ. [ಸಂ. ಶ್ರೇಯಸ್]

ಶ್ರೇಯಾಂಸ (ನಾ). ೧. ಅಭ್ಯುದಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು ; ಏಳಿಗೆಯನ್ನು ಪಡೆದವನು. ೨. [ಜೈನ] ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ತೀರ್ಥಂಕರ : ಶ್ರೀಮತ್ಕಾಶ್ಯಪಗೋತ್ರ ಮಹಾಮಹಿತೇಕ್ಷ್ವಾಕುವಂಶತಿಳಕಂ ನತಪೌಳೋಮಿಪತಿ ನಿರುಪಮಸುಖಧಾಮಂ ಶ್ರೇಯಾಂಸನೀಗೆ ನಿಶ್ರೇಯಸಮಂ (ಚಾವುಂಪು. ೧೪೯). [ಸಂ.]

ಶ್ರೇಯೋಮಾರ್ಗ (ನಾ). ಶಾಶ್ವತಸುಖವನ್ನು ನೀಡುವ ಹಾದಿ ; ಮೋಕ್ಷಪಥ: ಶ್ರೇಯೋಮಾರ್ಗದೊಳೊಂದಿದಾರ್ಯರೊಡನೊಲ್ದಾಳೋಚನಂ ಮಾಡಿಯುಂ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಮನೊಲ್ದದಿರ್ಪ ಮುನಿಪಂ . . . ಏಂ ಶಾಶ್ವತಶ್ರೀಯುಂ ತಾಳ್ದುಗುಮೋ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೧-೩೩ ವ). [ಸಂ.]

ಶ್ರೇಷ್ಠ (ಗು). ೧. ಉತ್ತಮವಾದ ; ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ. ೨. ಬಹಳ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯ; ಅತ್ಯಂತ ಏಳಿಗೆಯ. ೩. ಹಿರಿಯ ; ವರಿಷ್ಠ. (ನಾ). ೪. ಉತ್ತಮವಾದುದು; ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದುದು : ವಜ್ರವು ರತ್ನಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದದ್ದು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೭೯). ೫. ಮುಖ್ಯವಾದುದು ; ಪ್ರಧಾನವಾದುದು : ವಿದ್ಯಕ್ಕಿಂತ ಬುದ್ಧಿ ಶ್ರೇಷ್ಠ, ಬುದ್ಧಿಗಿಂತ ಆಹಾರ ಶ್ರೇಷ್ಠ (ಗಾದೆ). ೬. ಹೆಚ್ಚುಗಾರಿಕೆ ; ಮೇಲ್ಮೆ : 'ಶ್ರೇಷ್ಠಗೆಡು' ಪರಾ. ೭. ಉತ್ತಮನಾದವನು; ಮೇಲಾದವನು : ಕಳುಹು ರಕ್ಷೆಗೆನ್ನೊಡನೆ ನಿನ್ನಾ ಜ್ಯೇಷ್ಠನಂ, ಕಾಕಪಕ್ಷಧರ ಕಲಿರಾಮನಂ, ಶ್ರೇಷ್ಠನಂ (ತ್ರೀರಾಮಾ. ೨೮-೧೯). ೮. ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತ; ಬ್ರಹ್ಮ : "ಪಿತಾಮಹಂ . . . ಶ್ರೇಷ್ಠಂ ಜಗಾತ್ಮನಂಬುರುಹಾಸನಂ ಹೇಮಕುಕ್ಷಿ ಸುರಜ್ಯೇಷ್ಠಂ ವಿರಂಚಿಯೆನೆ ಬ್ರಹ್ಮನಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೩-೯). ೯. ಶಿವ ; ಪರಮೇಶ್ವರ. ೧೦. ವಿಷ್ಣು. ೧೧. ಕುಬೇರ. ೧೨. ಬುದ್ಧ. ೧೩. ರಾಜ ; ದೊರೆ. [ಸಂ.]

ಶ್ರೇಷ್ಠಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಹೆಚ್ಚುಳಿಕೆಯು ಕುಂದು ; ಹಿರಿಮೆಯು ಅಳಿ : ಪರಿಪೂರ್ಣವಪ್ಪ ಸಮ್ಯಕ್‌ಜ್ಞಾನವಂತರೆಲ್ಲರು ಆಶೆ ಎಂಬ ಪಾಶವು ತಲೆದೋಟೆ ತಮ್ಮ ಜ್ಞಾತೃ ಅಲ್ಲಿಯೆ ಶ್ರೇಷ್ಠಗೆಟ್ಟಿತ್ತು (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೯೨-೬೨೩). [ಶ್ರೇಷ್ಠ + ಕೆಡು]

ಶ್ರೇಷ್ಠತನ (ನಾ). ಹಿರಿಮೆ ; ಮೇಲ್ಮೆ : (೬). [ಶ್ರೇಷ್ಠ + - ತನ]

ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ (ನಾ). = ಶ್ರೇಷ್ಠತನ : ಶಿವನಿಗಿಂತ ಜನನ ಶ್ರೇಷ್ಠತೆಯನ್ನು ಸಾರಲು ಕವಿಯು ಹವಣಿಸಿರುವನೆಂಬುದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವೇ ತಲೆಯೆತ್ತಲಾರದು (ಸಾಹಿಸ. ೧೫೭). [ಸಂ. ಶ್ರೇಷ್ಠತಾ]

ಶ್ರೇಷ್ಠತ್ವ (ನಾ). = ಶ್ರೇಷ್ಠತನ. [ಸಂ.]

ಶ್ರೇಷ್ಠನ್ಯಾಯಾಲಯ (ನಾ). ಉಚ್ಚನ್ಯಾಯಾಲಯ : ಅವರು ಶ್ರೇಷ್ಠನ್ಯಾಯಾಲಯಕ್ಕೆ ಅಪೀಲು ಹೋದರು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಶ್ರೇಷ್ಠಪಾರ್ಷ್ಣಿ (ನಾ). ಉತ್ತಮವಾದ (ಬೆನ್ನಿನ) ಭಾಗವನ್ನುಳ್ಳುದು : ಸುಸಂಚಿತ ಪ್ರೋಹಫಳೀಹಸ್ತಗಾತ್ರನುಂ ಪರಿಪೂರ್ಣ ಶ್ರೇಷ್ಠ[ಪಾಠಾಂ. ತುಷ್ಟ, ಶ್ಲಿಷ್ಟ] ಪಾರ್ಷ್ಣಿಯುಮಂಸಳಕಾಳಭಾಗನುಂ . . . ಅಪ್ಪ ವಿಜಯಪರ್ವತಗಜೇಂದ್ರಂ ಬಂದು ಮುಂದೆ ನಿಲ್ವುದುಂ (ಆದಿಪು. ೧೨-೫೭ ವ). [ಸಂ.]

ಶ್ರೇಷ್ಠಶಾಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಜೀವಂತೀ -- ಸಿಹಿಪಾಲೆ, ಮದೆ, ಹೊಂಬಾಳೆ, ಅಣಿಕೆ, ಶ್ರೇಷ್ಠಶಾಕ" (ಓಷಧಿ. ೬೩). [ಸಂ.]

ಶ್ರೇಷ್ಠಾಗಮ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ವಾತೂಲಾಗಮದ ಹನ್ನೆರಡು ಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಏಳನೆಯದು : ವಾತೂಲ ಉತ್ತರವಾತೂಲ ಕಾಲಜ್ಞಾನ ಪರಾಜಿತ ಸರ್ವಾಗಮ ಸರ್ವಾಷ್ಟಾಗಮ ಶ್ರೇಷ್ಠಾಗಮ . . . ವಿಶ್ವಾತ್ಮಕಾಗಮವೆಂದು ವಾತೂಲಾಗಮದ ದ್ವಾದಶಭೇದಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೬೨). [ಸಂ.]

ಶ್ರೇಷ್ಠಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ ವ್ಯಾಪಾರ ಅಥವಾ ಕಸುಬಿನವರ ಸಂಘದ ಮುಖಂಡ ; ವಾಣಿಜ್ಯೋದ್ಯಮ ಸಂಘದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥ : ವರ್ತಕರಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯನಾಗಿದ್ದವನೇ ಶ್ರೇಷ್ಠಿಯೆನಿಸಿದ್ದನು (ಪ್ರಾಂಭ್ರಾ. ೬೬). 'ಕುಲಶ್ರೇಷ್ಠಿ' ಪರಾ. ೨. ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ವೃತ್ತಿಯನ್ನಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು ; ವೈಶ್ಯಕುಲದವನು ; ಸೆಟ್ಟಿ: ಧರ್ಮಪುರಮೆಂಬುದು ಪೊಱಲಲ್ಲಿ ನಾಗದತ್ತನೆಂಬೊಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಿ (ಪಞ್ಚರಾ. ೧೮-೩); ಜೈನರು ಮೊತ್ತಮೊದಲು ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕಾಗಿ ನಮ್ಮ ನಾಡಿನಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿದರೆನ್ನಬೇಕು. ಇವರೇ ಶ್ರೇಷ್ಠಿಗಳು (ಶೆಟ್ಟಿಗಳು) (ತುಳುನಾ. ೧೮೦). [ಸಂ. ಶ್ರೇಷ್ಠಿನ್]

ಶ್ರೇಷ್ಠೆ (ನಾ). ೧. ಅತ್ಯುತ್ತಮಳಾದ ಹೆಂಗಸು. ೨. ಉತ್ತಮವಾದ ಹಸು : "ನೈಚಿಕಿ ಶ್ರೇಷ್ಠಿಯೆನೆ ತಲೆಯಾವೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೫೪-೪). [ಸಂ. ಶ್ರೇಷ್ಠಾ]

ಶ್ರೋಣ (ನಾ). ೧. ಬೇಯಿಸಿದ ; ಪಕ್ವಮಾಡಿದ. (ನಾ). ೨. ಹೆಳವ ; ಕುಂಟ: "ಶ್ರೋಣಃ, ಪಂಗುಃ -- ೨ ಕಾಲಿಲ್ಲದ ಕುಂಟನ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೮೨). [ಸಂ.]

ಶ್ರೋಣಿ (ನಾ). ೧. ಜಘನ ; ನಿತಂಬ : ಹರಿಣೀಲೋಚನೆ ಪಂಕಜಾನನೆ ಘನಶ್ರೋಣೀಸ್ತನಾಭೋಗಭಾಸುರೆ ಬಿಂಬಾಧರೆ . . . ಅಚಲದೇವಿ ಕನ್ನುಸತಿಯುಂ ಸೌಂದರ್ಯದಿಂದೇಳಿಪಳ್ (ಎಕ. II. ೩೭೬-೫೮; 1181); ಬಗೆಯಂ ಬಲ್ಸೆಳೆಗೆಯ್ವುದೀಗಳಿವಳೀ ಮಾಧುರ್ಯವು . . . ಈ ಪೃಥುಳವೃತ್ತಶ್ರೋಣಿಯಾ ಬೇಟದುಜ್ಜುಗವೀ ವಿಭ್ರಮ (ರಾಜಶೇ. ೭-೭೦). ೨. ಹೆಳವ ; ಕುಂಟ : "ಖಂಜಃ, ಪಂಗುಃ, ಶ್ರೋಣಿಃ -- ಈ ೩ ಪೆಸರ್ವಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೨೦-೪೫೭). ೩. ದಾರಿ ; ರಸ್ತೆ. [ಸಂ.]

ಶ್ರೋಣಿತ (ನಾ). ೧. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ : ಕಾಳಿಮ್ಮಯ ಕಡೆಯಲಾಗಿ ಹಾಲು ರೋಹಿತವಾಗಿ ಬದ್ದಿತ್ತು . . . ಶ್ರೋಣಿತವಳಿದು ಹೋಗಲಾಗಿ ಹಾಲು ಹೆಪ್ಪಾಯಿತ್ತು (ಮೋಳಿಮಾ. ೨೨೩-೭೭೬). ೨. ನೆತ್ತರು ; ರಕ್ತ : ಹೊರ ಊರ ಬೈಲಲ್ಲಿ ಮುಸುಕೀತು ಜಗಳವು ವಸವಂತವಾಡ್ಯಾರು ಶ್ರೋಣಿತವ (ಕಾಲಸಂ. I. ೨೩). [< ಸಂ. ಶೋಣಿತ]

ಶ್ರೋತ (ನಾ). ಕರಣ ; ಇಂದ್ರಿಯ : "ಶ್ರೋತಂ ಖಮಿಂದ್ರಿಯಂ ಹೃಷಿಕಮಕ್ಷಂ ಕರಣಮಾತನುವಿನಿಂದ್ರಿಯಂಗಳು" (ಮಂಗರಾ. ೯೭-೧೫). [ಸಂ. ಶ್ರೋತಸ್]

ಶ್ರೋತವ್ಯ (ಗು). ೧. ಕೇಳಬಹುದಾದ : ಶ್ರವಣಾರ್ಹವಾದ. (ನಾ). ೨. ಕೇಳುವಂಥದು ; ಶ್ರವಣಯೋಗ್ಯವಾದುದು : ಪ್ರಭುದೇವರ 'ಅನಾಯಾಸದ ಅನು', 'ಚಿಂತೆಯಿಲ್ಲದ ಅನುಭಾವ ಗೊಹೇಶ್ವರ' ಇನ್ನೂ ಶ್ರೋತವ್ಯ. ಇನ್ನೂ ಮಂತವ್ಯ (ವಚಸಂ. VIII, ಒಳಗೆ ಪ್ರವೇಶ). ೩. ಶ್ರವಣಯೋಗ್ಯನಾದವನು : ಶ್ರೋತವ್ಯನನು ಸಂಕೀರ್ತಿತವ್ಯನನು ಅವ್ಯಯನನಕ್ಷಯನನಭವನನವ್ಯಥನನಜ್ಞಾನದಲಿ ಯೋಗವ್ಯನೆಂದೇ ಸೆಣಸಿದೆವಲಾ (ಕುಮ್ಯಾಅ. ೭-೬೪). [ಸಂ.]

ಶ್ರೋತಾರ (ನಾ). ಕೇಳುವವನು ; ಶ್ರೋತೃ : ಸಹಾನುಭೂತಿಯುಳ್ಳ ಕವಿ ಶ್ರೋತಾರರು ಒಂದಾಗುತ್ತಾರೆ. ಕವಿತೆ ಸಫಲವಾಗುತ್ತದೆ (ವಿಚಾರಮು. ೧೫೭); ಉಪನ್ಯಾಸಗಳನ್ನು ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿ, ಹಲವಾರು ಶ್ರೋತಾರರ ಮುಂದೆ ಮಾಡಿದುದು [illegible] (ಪಾಶ್ಚಾ. ೪, ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ). [ಸಂ. ಶ್ರೋತೃ]

ಶ್ರೋತೃ (ನಾ). ೧. = ಶ್ರೋತಾರ : ಕಲ್ಯಾಣಾರ್ಥಿಯಪ್ಪಾತಂ ವಿವಕ್ಷಿತಮಪ್ಪ ವಸ್ತುವಂ ಪೇಳ್ವವರ್ಗಳ್ ಪುಣ್ಯಮಪ್ಪಾಗಮವಕ್ತೃ ಕಥೆ ಶ್ರೋತೃವೆಂಬಿವಂ ಪೇಳ್ವುದವರೊಳ್ (ಚಾವುಪು. ೫); ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯವಂತನುಂ . . . ಮಧ್ಯಸ್ಥನುಮೆಂಬ ದಶವಿಧಶುದ್ಧಗುಣಂಗಳಿಂ ನೆರೆದಂ ಶ್ರೋತೃವೆಂಬೊನಕ್ಕುಂ (ಅಜಿಪು. ೧೧-೨ ವ). ೨. ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ. [ಸಂ.]

ಶ್ರೋತ್ರ (ನಾ). ೧. ಕಿವಿ ; ಕರ್ಣ : "ಶ್ರವಣಂ ಕರ್ಣಂ ಶ್ರೋತ್ರಂ ಕಿವಿ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೭೭-೧೮); ರುದ್ರ ಮುಖದಲ್ಲಿ . . . ಶ್ರೋತ್ರದಲ್ಲಿ ದಶದಿಕ್ಕುವೂ ಜಗವ ನಿಕ್ಷೇಪಿಸಿದ ಕುಕ್ಷಿಯಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷಯನಗಣಿತನು (ಬಸವ. ೫೩೬); ಶ್ರೀ ವಾಗ್ದೇವಿಗೆ ಶಬ್ದದಿನಾವಾವಿಂದ್ರಿಯದ ವಿಷಯುವಂ ಶ್ರೋತ್ರದೊಳುದ್ಭಾವಿಪ ನಿರ್ಮಲಪೂರ್ತಿಗೀವಂದ್ಯಗ ಶಾಸ್ತ್ರಮುಖದೊಳವನತನಪ್ಪೆಂ (ಶಮದ. ೧). ೨. ವೇದ. ೩. ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಗುತ್ತಿಗೆಯಾಗಿ ಪಡೆದ ರೈತರ ಮೇಲೆ ಹಾಕಲಾಗುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ಶ್ರೋತ್ರ ನಿಧಿ ನಿಕ್ಷೇಪ ಜಲ ಪಾಷಾ(ಷಾ)ಣ ತೇಜಸ್ಸ್ವಾ (ಸ್ವಾ)ಮ್ಯಮಿತ್ಯಾದಷ್ಟ ಕೋಗಸಹಿತಂ . . . ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇಭ್ಯಃ ಪ್ರಾದಾತ್ (ಎಇ. XXXII. ೪೨-೭೭ : ಶಸು. ೯೧೧). [ಸಂ.]

ಶ್ರೋತ್ರಗುತ್ತಗೆ (ನಾ). ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ತೆರಿಗೆಯಿಲ್ಲದಂತೆ, ಕೊಟ್ಟ ಭೂಮಿಯ ಗೊತ್ತುವಳಿ, -- ಕರಾರು : ಬೊಂಮಾಣ್ಣ ಹೆಗ್ಗಡೆಯು ಸೊಸೆ ಮಾರುವಗೆ ವಿತ್ರಿಯ ಕಯ್ಯಲು ಶ್ರೋತ್ರಗುತ್ತಗೆಯಾಗಿ

ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಹಣ ಬೊಂಮಣ ಹೆಗ್ಗಡೆಗೆ ಮೂಱು ಹಣ (ಎಕ. VIII. ತೀರ್ಥಹ. ೧೪೮-೨೦; 1417). 'ಶ್ರೋತ್ರಿಯಗುತ್ತಗೆ' ಪರಾ. [ಶ್ರೋತ್ರ + ಗುತ್ತಗೆ]

ಶ್ರೋತ್ರನಾಶ (ನಾ). ಶ್ರವಣಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡವನು ; ಕಿವಿ ಕೇಳಿಸದವನು ; ಕಿವುಡ : ಎನ್ನ ಮಾಟ ಕುರುಡ ಸಭೆಯಲ್ಲಿರ್ದು ನಗೆಯ ನಕ್ಕಂತಾಯಿತ್ತು ಶ್ರೋತ್ರನಾಶನಲ್ಲಿ ಜಯಸ್ವರನ ಪಾಡಿದಂತಾಯಿತ್ತು (ಮೋಳಮಾ. ೧೦-೩೩). [ಸಂ.]

ಶ್ರೋತ್ರಪಥ (ನಾ). = ಶ್ರುತಿಪಥ : ಶ್ರೋತ್ರಪಥಕಿಳಿದುಬಹ ವೇದಬೃಂಹಿತಕೆ ಮನದಲ್ಲ ಸದ್ದಡಗಿ ಮತ್ತೆಲ್ಲು ದೊರೆಯದಿಹ ಗಾಂಭೀರ್ಯವಳವಡಲು ಸನ್ನಿಧಿಯ ಜನಕೆ (ಮಲದೇ. ೨೨-೬). [ಸಂ.]

ಶ್ರೋತ್ರವಿಜ್ಞಾನ (ನಾ). ಕಿವಿಗಳಿಂದ ಪಡೆಯುವ ಜ್ಞಾನ : ಪ್ರವೃತ್ತಿವಿಜ್ಞಾನವು — ಚಕ್ಷುರ್ವಿಜ್ಞಾನ, ಶ್ರೋತ್ರವಿಜ್ಞಾನ . . . ಮನೋವಿಜ್ಞಾನ ಎಂದು ಆರು ಪ್ರಕಾರವಾಗಿದೆ (ಓಂದಸಾ. ೨೯). 'ಚಕ್ಷುರ್ವಿಜ್ಞಾನ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಶ್ರೋತ್ರಸುಖ (ನಾ). ಕಿವಿಗೆ ಹಿತವಾದುದು ; ಕರ್ಣಾನಂದಕರವಾದುದು: ಅರ್ಥಾಭೂತಂಗಳನೆನಿತಾನುಮಂ ನುಡಿವ ನಾಗರಕಶ್ರೋತ್ರಸುಖಮುಖರ ವಾರ್ತಾಮೃತಾಕ್ಷರಂಗಳಂ ಕೇಳುತ್ತುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೧೨ ವ); ಹೂತುದರಸನ ಹರುಷಲತೆ ಪುರುಹೂತವಿಜಯದ ವಿಜಯವಾರ್ತಾ ಶ್ರೋತ್ರಸುಖ ಸಂಪ್ರೀತಿನಯನಜಲಾಭಿಷೇಕದಲಿ (ಕುಮ್ಯಾಸ. ೧-೩). [ಸಂ.]

ಶ್ರೋತ್ರಿ (ನಾ). ಕೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವಳು : "ಶ್ರೋತ್ರಿ — ಕಿವಿಯುಳ್ಳಾಕೆ" (ಗಂಗಾಮ. ೩೧೨). [ಸಂ. ಶ್ರೋತ್ರೀ]

ಶ್ರೋತ್ರಿಯ (ನಾ). ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ; ವೈದಿಕ : ಒಬ್ಬ ಶ್ರೋತ್ರಿಯನಪ್ಪ ಪಾರ್ವಂ ಯಜ್ಞನಿಮಿತ್ತಂ ಒಂದಾಡಂ ಬೇಱೂರಿಂ ಮಾಱುಗೊಂಡು ಪೆಗಲೊಳಿಕ್ಕಿ ಪೋಪನಂ . . . ಕಂಡು (ಪಂಚತಂ. ೧೪೬-೮) ; ಶ್ರೋತ್ರಿಯರು ತಾವೆಂದು ದಾನಕೆ ಪಾತ್ರರಾವೆಂದೆಂಬ ಗಡ್ಡದ ಹೋತ್ರಗಳ ಮನೆಮನೆಯ ಹೊಕ್ಕಱಿಸಿದನು ಹನುಮಂತ (ಕಾಶಿರಾ. ೧೦-೨೫).

ಶ್ರೋತ್ರಿಯವಾಗು = ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ತೆರಿಗೆಯಿಲ್ಲದೆ ಕೊಟ್ಟ ಆಸ್ತಿಯಾಗು : ಹೊಸಹಳ್ಳಿಯ ಗ್ರಾಮವನೂ ನಮಗೆ [ಶ್ರೋ]ತ್ರಿಯವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟುಯಿದ್ದರಾಗಿ ಆ ಗ್ರಾಮದ ಸೀಮೆಯ ಮೇಲೆ ನಾಲು ಕಾಲುವೆಯನು ತಂದು ಆ ಹೊಸಹಳ್ಳಿ ಗ್ರಾಮವನೂ ಯಾ ದಿನ ಪರ್ಯಂತರ ಶ್ರೋತ್ರಿಯವಾಗಿ ಅನುಭವಿಸಿಕೊಣ್ಣು (ಎಕ. III. ಶ್ರೀರಂಗ. ೧೩೯-೯; 1468). [ಸಂ.]

ಶ್ರೋತ್ರಿಯಅಗ್ರಹಾರ (ನಾ). ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ತೆರಿಗೆಯಿಲ್ಲದೆ ಕೊಟ್ಟ ಭೂಮಿ,- ಉಂಬಳಿ : ಮಹಾಜನಂಗಳಗೆ ಸೂರ್ಯೋಪರಾಗಪು(೦)ಣ್ಯಕಾಲದಲು ಕೊಟ್ಟ ಶ್ರೋತ್ರಿಯಅಗ್ರಹಾರ ದಾನ (ಸೌತ್ಇ. IX - ii. ೪೪೦-೧೨; 1419). [ಸಂ.]

ಶ್ರೋತ್ರಿಯಗುತ್ತಗೆ (ನಾ). = ಶ್ರೋತ್ರಗುತ್ತಗೆ : ಹೆಬಾರುವರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಶ್ರೋತ್ರಿಯ ಗುತ್ತಗೆಯ ಶಿಲಾಶಾಸನದ ಕ್ರಮವೆಂತೆಂದರೆ (ಎಕ. III (R). ನಂಜನ. ೨೯೨-೬; 1527). [ಶ್ರೋತ್ರಿಯ + ಗುತ್ತಗೆ]

ಶ್ರೋತ್ರಿಯಮಾನ್ಯ (ನಾ). ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ತೆರಿಗೆ ಇಲ್ಲದೆ ಕೊಟ್ಟ ಭೂಮಿ. [ಸಂ.]

ಶ್ರೋತ್ರೇಂದ್ರಿಯ (ನಾ). ಶ್ರವಣೇಂದ್ರಿಯ ; ಕಿವಿ : ನಿಂತ ಅರ್ಧಭಾಗದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶದೊಂದಂಶ ಕೂಡಲು ಶ್ರೋತ್ರೇಂದ್ರಿಯವಾಯಿತು (ನಾನಾಗು. ೧೧-೧೪). [ಸಂ.]

ಶ್ರೌತ (ಗು). ೧. ಕಿವಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. ೨. ವೇದಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. ೩. ವೇದಗಳಿಂದ ಅನುಮೋದಿತವಾದ; ವೇದವಿಹಿತವಾದ : ತ್ರಿದಶರಿಗೆ ಸರಿತೂಕ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಲಿ ಶುದ್ಧ ಶ್ರೌತ ಸನ್ಮಾರ್ಗದಲಿ ಶಿವಶಿವ ರಾಜಋಷಿಗಳಲಾ ಮಹೀತಳಕೆ (ಕುಮ್ಯಾಸ. ೮-೧೫). (ನಾ). ೪. ಕೇಳಬಹುದಾದುದು ; ಶ್ರಾವ್ಯವಾದುದು : ಶ್ರೌ[ಪಾಠಾಂ. ಶ್ರೋ]ತಮಿದು ತನಗೆ ಗಂಗಾಸ್ರೋತದವೊಲುಳುಂಬಮಾಗಿ ಗೆಡೆಗೊಳ್ವುದೆ . . . ಬರಿಸದೊಳಗೆ ಸಮವಿನೆಗಮಿದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೪-೬೨). ೫. ಉಪದೇಶ ; ಬೋಧೆ: ವಿಮಲಶ್ರೌತಂ[ಪಾಠಾಂ. ಶ್ರುತಂ] ಕೈವಲ್ಯಮೆಂಬ ಸಂಕಲ್ಪಮಿನಿತ ನೇರ್ಗಿಱಿಯಂ ವಿಶ್ವಮನಱಿವ ಮಹಿಮೆಯಿಂ ವರ್ಧಮಾನಜಿನಪತಿಗೆ ವರ್ಧಮಾನಮುನೀಂದ್ರಂ (ಪಂರಾಮಾಯ. ೧-೧೫). ೬. ವೇದವಿಹಿತವಾದ ಕಾರ್ಯ, — ಕರ್ಮ : ದ್ವೈತವೇನದ್ವೈತವೇನಾತ್ಮದರ್ಶನಿಗೆ? ಶ್ರೌತಾದಿವಿಧಿಯೇನು? ತಪನಿಯಮವೇನು ? (ಮುಂಕುಕ. ೮೧೯). ೭. ವೇದೋಕ್ತ ವಿಧಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸುವವನು ; ಪುರೋಹಿತ: ವಾಕ್ಯಮಾಲೆಗೆ ಅಹಿಂಸಾ ಪರಮೋಧರ್ಮಮೆಂಬುದನೀ ತತ್ವವಿತುರ್ವರೇಣ್ಯರಱಿದರ್ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಚೂಡಾಮಣೀ (ತತ್ವವಿತುರ್ವರೇಣ್ಯರೆಂದು ಶ್ರೌತರ್) (ಶಮದ. ೭೫ ಪ್ರಯೋ). [ಸಂ.]

ಶ್ರೌತಕರ್ಮ (ನಾ). ವೇದೋಕ್ತವಾದ ಅನುಷ್ಠಾನ ; ವೇದವಿಹಿತವಾದ ವಿಧಿ: ಮೊದಲಣ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಧರ್ಮವೆಂದರೆ ಶ್ರೌತಕರ್ಮವೆಂದೂ ಎರಡನೆಯದರಲ್ಲಿ ಸ್ಮಾರ್ತಕರ್ಮವೆಂತಲೂ ಅರ್ಥವಾದಂತಾಯಿತು (ಆರ್ಯಧ. ೮). [ಸಂ. ಶ್ರೌತಕರ್ಮನ್]

ಶ್ರೌತಪಥ (ನಾ). ವೇದೋಕ್ತವಾದ ಹಾದಿ ; ಶ್ರುತಿಯು ವಿಧಿಸುವ ಮಾರ್ಗ : ಅಹುದಹುದಲೇ ಶ್ರೌತಪಥದಲಿ ಬಹಿರಿ ನೀವೇ ಸ್ಮಾರ್ತವಿಧಿ ಸನ್ನಿಹಿತರೆಂಬುದನಱಿಯದೇ ಮೂಜಗದ ಜನವೆಲ್ಲ (ಕುಮ್ಯಾಅ. ೮-೩೦). [ಸಂ.]

ಶ್ರೌತಸೂತ್ರ (ನಾ). (ಆಶ್ವಲಾಯನ, ಸಾಂಖ್ಯಾಯನ, ಕಾತ್ಯಾಯನ ಮೊದಲಾದವರಿಂದ ರಚಿತವಾದ) ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥ : ಗೃಹ್ಯಸೂತ್ರಗಳೂ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರಗಳೂ ಪ್ರತಿಮೆಯ ಅಸ್ತಿತ್ವಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಾಗಿವೆ (ಭಾರದ. ೫೧೦); ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಅಥರ್ವಣವೇದವೇ ಮುಖ್ಯ. ಆ ವೇದಕ್ಕೂ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರಗಳಿವೆ (ಓಂದಸಾ. ೧೫೭). [ಸಂ.]

ಶ್ರೌತಿ (ನಾ). ೧. ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ; ವೇದ ಪಾರಂಗತನಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ : ಆ ವಿಪ್ರನು . . . ಒಬ್ಬ ಶ್ರೌತಿಯ ಮನೆಬಾಗಿಲಿಗೆ ಹೋಗಿ "ಭವತಿ ಭಿಕ್ಷಾಂದೇಹಿ" ಎಂದು ಕೂಗಿದನು (ನೀಚಿಟು. XI. ೧೦). ೨. ಸ್ಮಾರ್ತರ ಹೆಸರಿನ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರುವ ಒಂದು ಪದ. [ಸಂ. ಶ್ರೌತಿನ್]

ಶ್ಲಕ್ಷ್ಣ (ಗು). ೧. ತೆಳ್ಳಗಿರುವ ; ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ. ೨. ಕೋಮಲವಾದ ; ಮೃದುವಾದ. ೩. ನಯವಾದ ; ನುಣುಪಾದ. (ನಾ). ೪. ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದುದು: "ಸೂಕ್ಷ್ಮ:, ಲೇಶ:, ಲವ:, ಶ್ಲಕ್ಷ್ಣ: . . . ಕಣ:, ಅಣು: . . . ಅಲ್ಪ:, ತ್ರುಟಿ: — ಈ ೧೫ ಕಿಱಿದು" (ಪಲಾಯು. ೧೧೪-೩). ೫. ಮಧುರವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡುವವನು : "ಶ್ಲಕ್ಷ್ಣ:, ಮಧುರವಾಕ್ - ಈ ೨ ಇನಿದಂ ನುಡಿವವಂ" (ಪಲಾಯು. ೬೦-೨೧೦). [ಸಂ.]

ಶ್ಲಕ್ಷ್ಣಪಾರ್ಷ್ಣಿ (ನಾ). ಮೃದುವಾದ (ಬೆನ್ನಿನ) ಭಾಗವನ್ನುಳ್ಳದ್ದು : ಉಪಸಂದಿಗ್ಧಕರ ಶ್ಲಕ್ಷ್ಣಪಾರ್ಷ್ಣಿಯಂ . . . ವಪುಷ್ಮಮಂ ಸಂಪದುಪೇತಮಂ ತರಿಸಿ ದಿಗ್ವಿಜಯಕ್ಕೆ ಜಿನೇಂದ್ರಚಂದ್ರದೇವಂ ಪೋಱಮಟ್ಟನೇಱಿ ಜಯವಂ ಜಯಪರ್ವತಯಾನನಾಗಮಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೧೪೩). [ಸಂ.]

ಶ್ಲಥ (ಗು). ೧. ಸಡಿಲವಾದ ; ಅಳ್ಳಕವಾದ. ೨. ಶಿಥಿಲವಾದ ; ದುರ್ಬಲವಾದ: ಆ ಜರೆ ಬಂದಾಗಳ್ ಶ್ಲಥಶರೀರ ಕರಣಂಗಳನಾನೊಂದಿದಂ (ವಿಷ್ಣುಪು. ೧-೫-೭೮). (ನಾ). ೩. ಸಡಿಲವಾದುದು : "ಶ್ಲಥಂ, ಶಿಥಿಲಂ — ಈ ೨ ಸಡಿಲ್ದುದು" (ಪಲಾಯು. ೧೨೮-೯೨). [ಸಂ.]

ಶ್ಲಥೆ (ನಾ). [ಕಾಮಶಾ] ಸ್ತ್ರೀಜಾತಿಯ ಒಂದು ಭೇದ : ಉದ್ವೃತ ಕಪ್ಪಿನ ತನುವಿನನುದಿನ ವಿರಹದನುಭವದ ಕುಳಿಕಂಕುಳಿನವಳೇ ಶ್ಲಥೆ (ಜನವ. ೫-೧); ಉದ್ವವುಳ್ಳವಳು ಕಪ್ಪಾದವಳು ಹಲವು ಕಾಮುಗಳಿಕೆಯನ್ನು ಸ್ಮರಿಸುವಳು ಕುಳಿ ಕಂಕುಳುಳ್ಳವಳು ಇವಳು ಶ್ಲಥೆ ಎನಿಸುವಳು (ಕಾಮಶಾ. ೨೧೪). [ಸಂ. ಶ್ಲಥಾ]

ಶ್ಲಾಘನೀಯ (ನಾ). ಹೊಗಳಲು ಅರ್ಹವಾದುದು ; ಪ್ರಶಂಸಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದುದು : ತಪ್ಪುಮಾಡಿದವರಿಗೆ ಶಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ವಿಧಿಸುವುದಕ್ಕಿಂತ . . . ಅವರನ್ನೂ ಉತ್ತಮ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸಲು ಆಕೆ ಸರ್ವ ಪ್ರಯತ್ನಪಡುತ್ತಿದ್ದುದು ಅತಿ ಶ್ಲಾಘನೀಯವಾಗಿತ್ತು (ಶಾಂತಲಾ. ೧೫೫). [ಸಂ.]

ಶ್ಲಾಘಿ (ಗು). ಹೊಗಳಿಕೆಗೆ ಅರ್ಹವಾದ : ಮೃಗರಾಜಾಸನದಿಂದಮೆರ್ದು ಮುದದಿಂದಂ ದ್ರಾಘಿಮಶ್ಲಾಘಿಬಾಹುಗಳಿಂದಂ ತಗೆದಪ್ಪಿಕೊಂಡನರಸಂ ಶ್ರೀರೂಪಕಂದರ್ಪನಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೨). [ಸಂ. ಶ್ಲಾಘಿನ್]

ಶ್ಲಾಘಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೊಗಳು ; ಪ್ರಶಂಸಿಸು : ಭಟರು ಸಂತೋಷದಿಂ ಪ್ರಭುವಂ ಶ್ಲಾಘಿಸುತ (ಸೌಗಂಧಿ. ೨೪೬-೨೦). [ಶ್ಲಾಘನ್ + - ಇಸು]

ಶ್ಲಾಘೆ (ನಾ). ೧. ಮೆಚ್ಚುಗೆ ; ಪ್ರಶಂಸೆ : "ಅರ್ಥವಾದಃ, ಪ್ರಶಂಸಾ . . . ಶ್ಲಾಘಾ, ವರ್ಣನಂ (ನಾ)—ಈ ೧೦ ಸ್ತುತಿಯ ನಾಮಂ" (ಹಲಾಯು. ೨೪-೧೪೪). ೨. ಸಂತೋಷ ; ಆನಂದ. ೩. ಸೇವೆ. ೪. ಆಸೆ ; ಬಯಕೆ. [ಸಂ. ಶ್ಲಾಘಾ]

ಶ್ಲಾಘ್ಯ (ಗು). ೧. ಹೊಗಳತಕ್ಕ ; ಪ್ರಶಂಸೆಗೆ ಅರ್ಹವಾದ. (ನಾ). ೨. ಹೊಗಳಿಕೆ ; ಪ್ರಶಂಸೆ. ೩. ಪ್ರಶಂಸಾರ್ಹವಾದುದು : ಹರಿವೈಭವಶ್ಲಾಘ್ಯ ಮಲ್ಲವಿರಲು ಲಸದಪ್ಸರೋದ್ಯಾನ ಸೌಭಾಗ್ಯಮೊಂದಿರದೊಡೆಸೆವ ರಾಜೇಂದ್ರಂಗೆ ಸೊಗಸು ವೀಡಾಗಿ ರಂಜಿಸದೊಡೀ ಹಸ್ತಿನಾವತಿಯನಮರಾವತಿಗೆ ಸರಿಯೆಂಬರೇ ಪ್ರೌಢರು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨-೧೧). ೪. ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದುದು ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು : ಶ್ಲಾಘ್ಯದಿಂದಾದ ಮಜ್ಜನ ಭೋಜನದ ಸದಾರೋಗ್ಯದಿಂ . . . ಅರಸನಿರುತಿರ್ದನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೮-೯). [ಸಂ.]

ಶ್ಲಿಷ್ಟ (ಗು). ೧. ಸೇರಿದ ; ಹತ್ತಿದ : ಅಪರಿಭಿನ್ನಾಂತ ಶ್ಲಕ್ಷ್ಣಶ್ಲಿಷ್ಟ ಸನ್ನಿನಿಕಾಂತರ ಸುಸನ್ನಿವಿಷ್ಟ ಸುಸಂವೃತ್ತಾಂತದರ್ಧಚಂದ್ರಾಕಾರವಿಂಶತಿನಖನುಂ (ಆದಿಪು. ೧೨-೫೬ ವ). (ನಾ). ೨. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಒಂದೇ ಶಬ್ದಾನುಪೂರ್ವಿಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಅರ್ಥಗಳನ್ನಿಟ್ಟು ವರ್ಣಿಸುವುದು ; ಶ್ಲೇಷೆ: ವಾಸ್ತವಮುಪಮೆಯತಿಶಯಂ ಶ್ಲಿಷ್ಟ[ಪಾಠಾಂ. ಶ್ಲೇಷ]ವೆಂದು ನಾಲ್ಕುಂ ಪ್ರಕಾರದಿಂ ನೆಗೆದಿರ್ಕುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೦೫); ಪದವೊಂದನೇಕಮರ್ಥಂ ಪುದಿದಿರೆ ತಾಂ ಶ್ಲಿಷ್ಟಂ ಅದುವೆ ಭಿನ್ನಮಭಿನ್ನಂ (ಉದಯಾ. ೫೪). [ಸಂ.]

ಶ್ಲಿಷ್ಟರೂಪಕ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಶ್ಲೇಷೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ರೂಪಕಾಲಂಕಾರ: ಶ್ಲೇಷಮೂಲಕವಾದ ರೂಪಕಕ್ಕೆ 'ಶ್ಲಿಷ್ಟರೂಪಕ'ವೆಂದು ಹೆಸರು (ಕೃಪಿಡಿ. ೨೬೫). [ಸಂ.]

ಶ್ಲಿಷ್ಟಾಕ್ಷರ (ನಾ). ಸಂಧಿಯಾಗುವ ಅಕ್ಷರ, — ವರ್ಣ : ಸನ್ಮತಮಪರಾರ್ಧಂ ಸಂಪನ್ನಂ ಶ್ಲಿಷ್ಟಾಕ್ಷರೋಪರಚಿತಮದೋಷಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೯೭). [ಸಂ.]

ಶ್ಲೀಪದ (ನಾ). ೧. ಆನೆಯ ಕಾಲಿನಂತೆ ಕಾಲು ಊದಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ ; ಆನೆಕಾಲು ರೋಗ : "ಶ್ಲೀಪದಂ, ಪಾದವಲ್ಮೀಕಂ — ಈ ೨ ಒಆನೆಗಾಲ್" (ಹಲಾಯು. ೯೯-೪೫೦). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮರೋಗ ; ವಿಸರ್ಪ : "ಶ್ಲೀಪದಂ ವಿಸರ್ಪಮನೆ ವಿಷಫಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೩-೨); ಗೋಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಣಲೆಕಾಯ ಕಲ್ಕವ ಮಾಡಿ ಕೊಡಿಸಲು ಶ್ಲೀಪದವೆಂಬ ಗ್ರಂಥಿಗಳು ಶಮನವಹವು (ವೈದ್ಯಸಾ. II. ೧೬೯). [ಸಂ.]

ಶ್ಲೇಷ (ನಾ). ೧. ಸೇರುವಿಕೆ ; ಕೂಡುವಿಕೆ : "ಸಂಧಿಃ, ಶ್ಲೇಷಃ — ಸಂಬಂಧಿಸೋಣವು, ಕೂಡಿ ಬೆರತಂತೆ ಸೇರುವಿಕೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೫೮). ೨. ಅಪ್ಪುಗೆ ; ಆಲಿಂಗನ. ೩. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಒಂದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ಶಬ್ದಗಳ ಜೋಡಣೆ ; ಶಬ್ದ ಮತ್ತು ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ : ನಾನಾರ್ಥಮೇಕರೂಪಾಧೀನವಚೋರಚಿತಮಪ್ಪೊಡಕ್ಕುಂ ಶ್ಲೇಷಂ . . . ಉದಯಾರೂಢಂ ಕಾಂತ್ಯಾಸ್ಪದನನುರಕ್ತಾತ್ಮಮಂಡಳಂ ಕುಮುದಕರಂ ಮೃದುತರ ಕರಂಗಳಿಂದತಿಮುದಮಂ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಪಡೆಗುಮಿಂತೀ ರಾಜಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೦೮, ೧೦೯); ಪ್ರವರಾರ್ಥಾಲಂಕಾರಂ ವಿವಿಧವಿಕಲ್ಪ ಪ್ರಪಂಚಿತಂ ಕ್ರಮದಿಂ ವಾಸ್ತವಮುಪಮೆಯತಿಶಯಂ ಶ್ಲೇಷ[ಪಾಠಾಂ. ಶ್ಲಿಷ್ಟ]ವೆಂದು ನಾಲ್ಕುಂ ಪ್ರಕಾರದಿಂ ನೆಗೆದಿರ್ಕುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೦೫). ೪. ವೈದರ್ಭಮಾರ್ಗದ ಹತ್ತು ಶಬ್ದಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಶ್ಲೇಷ — ಪದಗಳು ಅನೇಕವಿದ್ದರೂ ಅವೆಲ್ಲವೂ ಹೊಂದಿಕೊಂಡು ಒಂದೇ ಪದದಂತೆ ತೋರುತ್ತಿರುವುದು (ಕೃಪಿಡಿ. ೨೩೩); ಶ್ಲೇಷ, ಪ್ರಸಾದ, ಸಮತೆ, ಮಾಧುರ್ಯ, ಸುಕುಮಾರತೆ, ಅರ್ಥವ್ಯಕ್ತಿ, ಉದಾರತ್ವ, ಓಜಸ್ಸು, ಕಾಂತಿ, ಸಮಾಧಿ ಈ ಹತ್ತುಗುಣಗಳೇ ವೈದರ್ಭಮಾರ್ಗದ "ಪ್ರಾಣ" (ಭಾರಮಿ. ೨೯). ೫. ವೈದರ್ಭಮಾರ್ಗದ ಹತ್ತು ಅರ್ಥಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಶ್ಲೇಷ — (ಚತುರನಾದವನ) ಕಾರ್ಯ ಕೌಟಿಲ್ಯಾದಿ ಚಮತ್ಕಾರವಾದ ಘಟನೆಗಳು (ಕೃಪಿಡಿ. ೨೩೫). ೬. [ನಾಟ್ಯ] ಇಪ್ಪತ್ತು ಬಗೆಯ ಹಸ್ತಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಧೂನನ, ಶ್ಲೇಷ, ವಿಶ್ಲೇಷ, ಕ್ಷೇಪ, ರಕ್ಷಣ . . . ಆಹ್ವಾನ, ತರ್ಜನ — ಈ ಇಪ್ಪತ್ತು ಕರಕರ್ಮಭೇದಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೪-೧೩ ವ). [ಸಂ.]

ಶ್ಲೇಷರೂಪಕ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಶ್ಲೇಷಾರ್ಥದಿಂದ ಕೂಡಿದ ರೂಪಕಾಲಂಕಾರ : ಕುಮುದಾನಂದನಕರವತಿಕಮಲಾಕರರಾಗಹರಮುದಾರಂ ನಿನ್ನಾ ವಿಮಳ ಯಶೋವಿಧುವೆಂಬುದು ಕಮನೀಯಂ ಶ್ಲೇಷರೂಪಕಾಲಂಕಾರಂ — (ಶ್ಲೇಷರೂಪಕಂ) (ಕವಿರಾ. ೩-೨೧). [ಸಂ.]

ಶ್ಲೇಷಾಕ್ಷೇಪ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಆಕ್ಷೇಪಾಲಂಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಶ್ಲೇಷೆಯ ಮೂಲಕ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿರೋಧಿಸುವ ಅಲಂಕಾರ: ಸರಸಿಜವಿರೋಧಿ ಕಾಂತ್ಯಾಕರಮಮೃತಮಯಂ ತ್ವದೀಯ ಮುಖಶಶಿಯುಂಟಾಗಿರೆ ಶಶಿಯದೇವುದೆಂಬುದು ನಿರುತಂ ಶ್ಲೇಷಾನುವಿದ್ಧಮಪ್ಪಾಕ್ಷೇಪಂ (ಶ್ಲೇಷಾಕ್ಷೇಪಂ) (ಕವಿರಾ. ೩-೧೦೨). [ಸಂ.]

ಶ್ಲೇಷಾರ್ಥಾಂತರನ್ಯಾಸ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಶ್ಲೇಷೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು, ಸಾಮಾನ್ಯಾರ್ಥ ಹಾಗೂ ವಿಶೇಷಾರ್ಥಗಳೆರಡೂ ಒಂದರಿಂದ ಒಂದು ಸಮರ್ಥಿತವಾಗುವ ಅಲಂಕಾರ : ದಿನನಾಯಕನಪರದಿಗಂಗನೆಯೊಳ್ ನೆರೆದುದಿತರಾಗನಾದಂ ಪೀನಂ ಜನಿಯಿಸುಗುಮಧಿಕರಾಗಮನೆನಸುಮಪಕ್ರಮದ ವಾರುಣೀ ಸಂಶ್ಲೇಷಂ (ಶ್ಲೇಷಾರ್ಥಾಂತರನ್ಯಾಸಂ) (ಕವಿರಾ. ೩-೩೪). [ಸಂ.]

ಶ್ಲೇಷಾರ್ಥಿ (ನಾ). ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಎರಡುರೀತಿಯ ಅರ್ಥಗಳ ಕಡೆ ಗಮನ ಕೊಡುವವನು : ಶ್ಲೇಷಾರ್ಥಿಯವಳ ನುಡಿಯಂ ಶ್ಲೇಷಮನಭರೂಪರೂಪಮಂ ಬಯಸುವವಂ . . . ಈ ತೆಱದೆ ಮಾಡಿ ಧೂರ್ತಂ ನುಡಿದಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೩-೮೯). [ಸಂ. ಶ್ಲೇಷಾರ್ಥಿನ್]

ಶ್ಲೇಷಾಲಂಕಾರ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಶಬ್ದಾಲಂಕಾರ ; ಒಂದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ಶಬ್ದಗಳ ಜೋಡಣೆಯನ್ನು ಉಳ್ಳ ಅಲಂಕಾರ : ಒಂದೇ ಶಬ್ದಾನುಪೂರ್ವಿಯಲ್ಲಿ ನಾನಾರ್ಥಗಳನ್ನಿಟ್ಟು ಆ ಅರ್ಥಗಳ ಮೂಲಕ ಬೇರೆಬೇರೆ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವುದು ಶ್ಲೇಷಾಲಂಕಾರ (ಕೃಪಿಡಿ. ೨೭೩). [ಸಂ.]

ಶ್ಲೇಷೆ (ನಾ). = ಶ್ಲೇಷ ೩ : ಶ್ಲೇಷೆ — ಒಂದೇ ಶಬ್ದಾನುಪೂರ್ವಿಯಲ್ಲಿ ನಾನಾರ್ಥಗಳನ್ನಿಟ್ಟು . . . ವರ್ಣಿಸುವುದು ಶ್ಲೇಷಾಲಂಕಾರ (ಕೃಪಿಡಿ. ೨೭೩). [ಸಂ. ಶ್ಲೇಷಾ]

ಶ್ಲೇಷೋಪಮೆ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಶ್ಲೇಷಾರ್ಥದ ಮೂಲಕ ಸಾದೃಶ್ಯವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವಿಕೆ ; ಶ್ಲೇಷೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಉಪಮಾಲಂಕಾರ : ಪರಮಶ್ರೀನಿಳಯಂ ಶಶಧರಕಾಂತಿವಿರೋಧಿ ರೋಚಿವದನಂ ನಿನ್ನಾ ಸರಸಿರುಹದವೋಲೆಂಬುದು ನಿರುತಂ ಶ್ಲೇಷೋಪಮಾವಿಕಲ್ಪವಿಶೇಷಂ — (ಶ್ಲೇಷೋಪಮೆ) (ಕವಿರಾ. ೩-೭೨); ಶ್ಲೇಷೋಪಮೆಗೆ — ಸಮವೃತ್ತ ಸಂಧಿಲಕ್ಷಣ ಸಮನ್ವಿತಂ ಜಾತ್ಯಲಂಕೃತಿಭ್ರಾಜಿತಮುತ್ತಮಕಾವ್ಯಬಂಧದಂತಾ ದಮಿಸಾರಿಗೆ ಸಾಜಮೊಪ್ಪುಗುಂ ಕಿಱುದೊಡೆಗಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೭೦). [ಸಂ. ಶ್ಲೇಷೋಪಮಾ]

ಶ್ಲೇಷ್ಮ (ನಾ). ೧. ವಾತ, ಪಿತ್ತ, ಶ್ಲೇಷ್ಮಗಳೆಂಬ ಶರೀರದಲ್ಲಿರುವ ಮೂರು ಧಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಕಫ : "ಶ್ಲೇಷ್ಮದಲ್ಲಿಯುಂ ಖೇಟವೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೩೨-೬); ಏನೆಂಬೆಂ ಬಾಲ್ಯದೊಳ್ ಮೇಲಱಿಯದೆ ಮಲದಿಂ ಮೂತ್ರದಿಂ ಶ್ಲೇಷ್ಮದಿಂ ತೊಯ್ದ್ದಾನಾರೆಂದೇನುಮಂ ಭಾವಿಸದೆ ಬಧಿರನಂತಂಧನಂತಿರ್ದು (ರತ್ನಾಕ. ೪); ಘನಕಷ್ಟದಿಂದವಂ ನಾಲಗೆಯನಜರಂಧ್ರಕಿಟ್ಟು ಶ್ಲೇಷ್ಮವನೆ ಸವಿದು (ಪ್ರೌಢರಾ. ೧-೮); ಕಣ್ಣು ಉರಿಗೆಂಡವಾಗಿ ಅಂಗುಳು ಹುರಿಹೆಂಚಾಗಿ ಗಂಟಲು ಶ್ಲೇಷ್ಮದ ಕೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಅಡಗಿಹೊಗುತ್ತದೆ (ನಂಟರು. ೩೪). ೨. ಶೀತ ; ಥಂಡಿ. [ಸಂ. ಶ್ಲೇಷ್ಮನ್]

ಶ್ಲೇಷ್ಮಕ್ಷಯ (ನಾ). ದೇಹದಲ್ಲಿ ಕಫವು ಕಡಮೆಯಾಗುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕ್ಷಯರೋಗ : ಊರ್ಧ್ವವಾಗಿ ಏರುವ ಶ್ವಾಸವುಳ್ಳುದೆ ಶ್ಲೇಷ್ಮಕ್ಷಯಲಕ್ಷಣಂ (ಸಕವ್ಯ. ೨೪೬). [ಸಂ.]

ಶ್ಲೇಷ್ಮಕಾಸ (ನಾ). ಕಫದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕೆಮ್ಮು : ಉಗುಳು ಶ್ವೇತವರ್ಣವಾಗಿ ಬಹಳ ಶ್ಲೇಷ್ಮದಿಂ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿಹುದೆ ಶ್ಲೇಷ್ಮಕಾಸ (ಸಕವ್ಯ. ೨೦೬). [ಶ್ಲೇಷ್ಮ + ಕಾಸ]

ಶ್ಲೇಷ್ಮಗುಲ್ಮ (ನಾ). ಕಫದೋಷದಿಂದ ಹೊಟ್ಟೆಯು ಊದಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ ; ಗಡ್ಡೆರೋಗ : ಮೆಣಸು, ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ, ಇಂಗು, ಎಲೆಗಳ್ಳಿಯ ಹಾಲು . . . ಯವಕ್ಷಾರ, ಇವು ಎಲ್ಲವನ್ನು ಸಮಾನಂಗೊಂಡು ನೀರಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಗುಳಿಗೆ ಮಾಡಿ

ಏಳುದಿನ ನುಂಗೆ ಎಂಥಾ ಗುಲ್ಮ, ಶ್ಲೇಷ್ಮಗುಲ್ಮ, ಸನ್ನಿಪಾತಗುಲ್ಮ ಇವು ಎಲ್ಲಾ ಮೂಣವವು (ವಿಷ್ಣು. ೧೬೭). [ಸಂ.]

ಶ್ಲೇಷ್ಮಗ್ರಹಣಿ (ನಾ). ಕಫದೋಷದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅತಿಸಾರ : ಕಚೋರ, ಶುಂಠಿ . . . ಸೈಂಧವಲವಣ, ಮಾದಳದ ಹಣ್ಣಿನ ಕೇಸರ ಸಹ ಇವಂ ಬಿಸನೀರಿನಿಂದರೆದು ಕುಡಿಯೆ ಶ್ಲೇಷ್ಮಗ್ರಹಣಿ ಹರ (ಸಕವ್ಯ. ೩೪೮). [ಸಂ. ಶ್ಲೇಷ್ಮಗ್ರಹಣೀ]

ಶ್ಲೇಷ್ಮಚರ್ಮ (ನಾ). ತಣ್ಣಗಿರುವ ಚರ್ಮ, — ತೊಗಲು : ನೋಡುತಿರೆ ರಾಘವಂ, ಮೂಡಿತೊಂದಕಶೇರುಕಶ್ಮಲಸರೀಸೃಪಂ ಮಂಜ ಮೈಗೊಂಡಂತವೋಲ್ ಶ್ಲೇಷ್ಮಚರ್ಮದಿಂ ಭೀಕರತವೆತ್ತುದಾ ವಿಕೃತತಿರ್ಯಗ್ಯೋನಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೬೪-೩೯). [ಸಂ. ಶ್ಲೇಷ್ಮಚರ್ಮನ್]

ಶ್ಲೇಷ್ಮಜಿಹ್ವೆ (ನಾ). ನಾಲಗೆಯಲ್ಲಿ ಮುಳ್ಳುಗಳೇಳುವ ಒಂದುಬಗೆಯ ರೋಗ: ಬೂರಗದ ಮರದ ಮುಳ್ಳಿನ ಹಾಗೆ ಮುಳ್ಳುಂಟಾಗಿದ್ದುದು ಶ್ಲೇಷ್ಮಜಿಹ್ವೆ ಎನಿಸಿಕೊಂಬುದು (ವೈದ್ಯಸಾ. II. ೧೦೭). [ಸಂ. ಶ್ಲೇಷ್ಮಜಿಹ್ವಾ]

ಶ್ಲೇಷ್ಮಜ್ವರ (ನಾ). ಕಫದೋಷದಿಂದುಂಟಾಗುವ ಜ್ವರ : ಶುಂಠಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ . . . ಜೀರಿಗೆ, ಲವಂಗ ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಾಂಶವಾಗಿ ಅರೆದು ಜೇನುತುಪ್ಪಗೂಡಿ ಸೇವಿಸೆ ಶ್ಲೇಷ್ಮಜ್ವರ ನಾಶವಾಗುವುದು (ಸಕವ್ಯ. ೮೭). [ಸಂ.]

ಶ್ಲೇಷ್ಮಣ (ಗು). ೧. ಕಫಸಂಬಂಧವಾದ. (ನಾ). ೨. ಶ್ಲೇಷ್ಮವ್ಯಾಧಿಯುಳ್ಳವನು ; ಕಫಸಂಬಂಧವಾದ ರೋಗವುಳ್ಳವನು : "ಶ್ಲೇಷ್ಮಲಃ, ಶ್ಲೇಷ್ಮಣಃ, ಕಫೀ — ೩ ಶ್ಲೇಷ್ಮವ್ಯಾಧಿಯುಳ್ಳವನ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೮೭). [ಸಂ.]

ಶ್ಲೇಷ್ಮನಾಡಿ (ನಾ). ಕಫದ ಆಧಿಕ್ಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ನಾಡಿ : ಶ್ಲೇಷ್ಮನಾಡಿಯು ಏಕತಾಳದ ಹಾಗೆ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಆಡುವುದು (ಸಕವ್ಯ. ೧೧). [ಸಂ.]

ಶ್ಲೇಷ್ಮರಾಜಚೂರ್ಣ (ನಾ). ಕಫವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪುಡಿ, — ಚೂರ್ಣ : ಶ್ಲೇಷ್ಮರಾಜಚೂರ್ಣ — ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಶುಂಠಿ, ಗಂಟುಭಾರಂಗಿ, ಅಜಮೋದ, ಮೆಣಸು, ಜೀರಿಗೆ . . . ಸೇವಿಸುತ್ತ ಬರಲು ಕಾಸ, ಶ್ವಾಸ, ಮಂದಾಗ್ನಿ, ಕ್ಷಯ, ಪಾಂಡು . . ಆಹಿಕ ತ್ರ್ಯಾಹಿಕ ಚಾತುರ್ಥಿಕಜ್ವರ ಮುಂತಾಗಿ ಶೀಘ್ರದಿಂ ಗುಣಮಕ್ಕುಂ (ಸಕವ್ಯ. ೨೧೯). [ಸಂ.]

ಶ್ಲೇಷ್ಮರೋಗ (ನಾ). ಕಫದ ಆಧಿಕ್ಯದಿಂದುಂಟಾಗುವ ರೋಗ : ತಲೆ ಅತ್ಯಂತ ಭಿನ್ನಂತವ್ಪುದುಂ . . . ಶ್ವಾಸ, ಕೆಮ್ಮು ಇನಿತು ಶ್ಲೇಷ್ಮರೋಗಲಕ್ಷಣ (ವಿಷ್ಣು. ೧೪೯). [ಸಂ.]

ಶ್ಲೇಷ್ಮಲ, ಶ್ಲೇಷ್ಮಳ (ನಾ). = ಶ್ಲೇಷ್ಮಣ ೨ : "ಶ್ಲೇಷ್ಮಲಃ, ಶ್ಲೇಷ್ಮಣಃ, ಕಫೀ — ೩ ಶ್ಲೇಷ್ಮವ್ಯಾಧಿಯುಳ್ಳವನ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೮೭). **ಶ್ಲೇಷ್ಮಳ**: "ಶ್ಲೇಷ್ಮೋಪೇತಂ ಶ್ಲೇಷ್ಮಳಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೭೩-೨೭). [ಸಂ.]

ಶ್ಲೇಷ್ಮಳ 'ಶ್ಲೇಷ್ಮಲ' ನೋ.

ಶ್ಲೇಷ್ಮಾತಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಚಳ್ಳೆಮರ : "ಶೇಲು ಶ್ಲೇಷ್ಮಾತಕ ತರು ಪೀಲುವೆನಲ್ಬುದಫಲಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೪-೮). [ಸಂ.]

ಶ್ಲೇಷ್ಮಾತಿಸಾರ (ನಾ). = ಶ್ಲೇಷ್ಮಗ್ರಹಣಿ : ನೋವು ಉಂಟಾಗಿ ನಯವಾಗಿ ಮಿಂಚಾಗಿ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ನಿಬಿಡವಾಗಿ ಆಡಿಗಡಿಗೆ ತೀವ್ರಗ್ಯವೃತ್ತಿಹುವುದ ಶ್ಲೇಷ್ಮಾತಿಸಾರವೆನಿಸಿಕೊಂಬುದು (ಸಕವ್ಯ. ೩೦೭). [ಸಂ.]

ಶ್ಲೋಕ (ನಾ). ೧. ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದ ಪದ್ಯ : ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥೋಪನ್ಯಾಸ ಶ್ಲಾಘ್ಯನಿನಾದಮುದಮಾಗಳ್ ನವಮಾರ್ಗೀಶ್ಲೇಷಂ ಮಿಗೆ ತೋಟಬಲುಪಶ್ಲೋಕಿಸಿ ದಿಂಬಟಿಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟು ಶೇಷಾಕ್ಷತಮಂ(?) (ಪಂಪಭಾ. ೨-೬೪). ೨. ಕೀರ್ತಿ ; ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ : 'ಕೀರ್ತಿಃ, ಶ್ಲೋಕಃ, ಯಶಃ, ಅಭಿಖ್ಯಾ, ಸಮಜ್ಞಾ — ಈ ೫ ಕೀರ್ತಿಯ ಪೆಸರ್' (ಹಲಾಯು. ೨೯-೧೫೦). ೩. [ಛಂದ] ಎಂಟು ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ, ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಅನುಷ್ಟುಭ್ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ ; ಇದರಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದದ ೫.೬ನೆಯ ಅಕ್ಷರಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಲಘು ಮತ್ತು ಗುರುವಾಗಿದ್ದು, ೧, ೩. ನೆಯ ಪಾದಗಳ ೭ನೆಯ ಅಕ್ಷರ ಲಘುವಾಗಿರಬೇಕು : ಯಮಕಂ [ಪ]ದಾಪಾದಾರ್ಧ ಸಮಶ್ಲೋಕ[ಸು]ಗೋಚರಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೧೨೯) ; ಆಯ್ದಾಜೇಟಿಂಬೆಡೆಯೊಳಮಯ್ದುಗೆ ಗುರು ಲಘು ಕರಾದ್ವಿಪದ [ಪಂಚಕ]ದೊಳ್ ಮೆಯ್ಯೋಜುಗೆ ಲಘುಲಕ್ಷಣಮೆಯ್ದುಗೆ ಪರಿಪೂರ್ಣಮಷ್ಟವರ್ಣಂ ಶ್ಲೋಕಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೩-೨೦೭). ೪. ಲೌಕಿಕಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಾಗುವ ಎರಡು ಪಾದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪದ್ಯ : ಶ್ಲೋಕ : — ಕಡೆಕಡೆಗೆ ಇದು ಎರಡೇ ಪಾದಗಳಾಗಿ, ಮೊದಲನೆಯ ಮತ್ತು ಮೂರನೆಯ ಪಾದಗಳ ಕಡೆಯ ಗಣದ ದ್ವಿಲಗು (U - . U -) ಲಕ್ಷಣ ಮಾರ್ಪಟ್ಟು ಲೌಕಿಕ ಕಾವ್ಯದ ಶ್ಲೋಕವಾಯಿತು (ಕೈಪಿಡಿ. ೧೦೭). [ಸಂ.]

ಶ್ವದಂಷ್ಟ್ರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ ; ನೆಗ್ಗಿಲು : "ಗೋಕ್ಷುರಃ, ಸ್ಥಳಶೃಂಗಾಟಃ, ಶ್ವದಂಷ್ಟ್ರಾ, ತ್ರಿಕಂಟಕಃ — ಈ ೪ ನೆಗ್ಗಿಲು" (ಹಲಾಯು. ೩೩-೪೮). [ಸಂ. ಶ್ವದಂಷ್ಟ್ರಾ]

ಶ್ವನಿಶ (ನಾ). (ನಾಯಿಗಳು ಬಗುಳುವ) ಅಮಾವಾಸ್ಯೆಯ ಹಿಂದಿನ ರಾತ್ರಿ ; ಕೃಷ್ಣಚತುರ್ದಶಿ : "ಶ್ವನಿಶವೆಂದರೆ ಕೃಷ್ಣಚತುರ್ದಶೀ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೪೫೮). [ಸಂ.]

ಶ್ವಪಚ (ನಾ). ನಾಯಿಯನ್ನು ಬೇಯಿಸಿ ತಿನ್ನುವವನು ; ಚಂಡಾಲ : ಚತುರ್‌ವೇದಿಯಾದರೇನು ಲಿಂಗವಿಲ್ಲದವನೇ ಹೊಲೆಯ ಶ್ವಪಚನಾದರೇನು ಲಿಂಗವಿದ್ದವನೇ ವಾರಣಾಸಿ (ಬಸವ. ೬೦೭); ಪೊಡವಿಪತಿ ಮಡಿದ ಕೇಡಡಸಿತಲ್ಲದೊಡೆನ್ನ ಗುಪ್ತವುಂಗಳಸೂತ್ರದೆಡೆಯ ಹೊಳೆಹೊಳೆವ್ವೆದದಾಳಿಯನಿದಂ ಶ್ವಪಚನೆಂತು ಕಂಡಪನೆಂದಳು (ಹರಿಶ್ಚಂ. ೧೨-೩೮). [ಸಂ.]

ಶ್ವಪಚಕ (ನಾ). = ಶ್ವಪಚ : ಆ ಶ್ವಪಚಕರ್ ಬೆದಱಿಯಾ ಗೋವಿನ ಪೃಷ್ಠಭಾಗಕ್ಕೆ ಕಾಯ್ದ ನೀರಂ ತಂದೆಱೆದು (ಪಂಚತಂ. ೧೯-೧೭). [ಸಂ.]

ಶ್ವಪಚಿ (ನಾ). ಚಂಡಾಲಸ್ತ್ರೀ : ಕಾನನಕೆ ಶ್ವಪಚ ಸಹಿತಂ ಪೋಗಿ ಬಿಲದಲ್ಲಿ ತಾನಿರುತ ಮಾರ್ಗದೊಳು ಬರುವವರನಪಹರಿಸಿ ನಿರ್ದಯದಿಂ ಕೊಂದು ಗೋಮಹಿಷಿಗಳ ತಿಂದು ಪಲದಿವಸಮಾಗಲು (ಪ್ರಾಯಶ್ಚ. ೧೪-೨೦). [ಸಂ. ಶ್ವಪಚೀ]

ಶ್ವಭ್ರ (ನಾ). ೧. ಕಂಡಿ ; ತೂತು ; ರಂಧ್ರ : "ನಿಮ್ನಂ, ಅಗಾಧಂ, ಗರ್ತಃ, ಶ್ವಭ್ರಂ . . . ದರಃ — ಈ ೧೫ ಕುಳಿ" (ಹಲಾಯು. ೧೦೬-೨). ೨. ಪಾತಾಳ ; ನರಕ : ಘುಳುಮ್ಮನಿಟಿಗುಂ ಶ್ವಭ್ರಾಂತಮಂ ತಾಪಿನಂ (ಆದಿಪು. ೫-೮೧); ಉರ್ವೀಸುತ[ಂ] ಸ್ವಾಯಿಯಾದೊಡೆ ಮಂದೇಂದುಜರಾಳ್ದರಾದೊಡಱ ನೀಂ ಬಂದಂ ನರಂ ಶ್ವಭ್ರ [ಪಾಠಾಂ. ಸ್ವಭ್ರಮು, ಸ್ವಭ್ರ]ದಿಂ (ಜಾತಕ. ೨೬-೨೫). [ಸಂ.]

ಶ್ವಯಥು (ನಾ). ೧. ಬಾತುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ ; ಊದಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. ೨. ಬಾವು ; ಶೋಭೆ : "ಶೋಫಃ, ಶ್ವಯಥುಃ — ಈ ೨ ಬಾ(ವು)ಹು" (ಹಲಾಯು. ೯೮-೪೪೮). [ಸಂ.]

ಶ್ವಯು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಾವು ; ಹೆಬ್ಬಾವು ; ಅಜಗರ : ದಂಡಕನೃಪಂ ಲೋಭಾಭಿಭೂತಂ ವಿಷಾವಿಲದಂಷ್ಟ್ರಂ ಶ್ವಯುವಾಗಿ ಪುಟ್ಟಿ ಪುಟ್ಟಿಗುಂ ಮುಂ ಬಯ್ತ ಭಂಡಾರದೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೨-೧೫); ಮೊಗಂಗಳಂ ನೆಗಪಿ ಸುಯ್ದು ಶ್ವಯುನಿಕರದ ಮೇಗೊಗೆವ ನಿಡುಸುಯ್ಯ ಕಡುವೆಂಕೆಗಳಿಂ ಕಟಿಪುವುವು ಕಪಿಗಳದಱೊಳ್ ಹಿಮಮಾ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೫೨). [< ಸಂ. ಶಯು]

ಶ್ವವೃತ್ತಿ (ನಾ). ೧. ನಾಯಿಯ ಬಾಳು. ೨. ಸೇವೆ ; ಚಾಕರಿ : "ಸೇವಾ, ಶ್ವವೃತ್ತಿಃ — ೨ ಚಾಕರಿ ಮಾಡಿ ಜೀವಿಸುವಿಕೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೭೮೪). [ಸಂ.]

ಶ್ವಶುರ (ನಾ). ಹೆಂಡತಿಯ ಅಥವಾ ಗಂಡನ ತಂದೆ ; ಮಾವ : ಎಲೆ ದೇವಿ ಮತ್ತಿನಳಿಯಂದಿರವೋಲೆನ್ನುವಂ ನಲಿದು ಮನ್ನಿಸನಂ ಶ್ವಶುರನಾನೆಂದು ತಾನಲರ್ದು ವಂದಿಸನು (ಅರಾಚ. ೩-೧೭-೩). [ಸಂ.]

ಶ್ವಶುರಗೃಹ (ನಾ). ಮಾವನ ಮನೆ : ಆ ಹುಡುಗಿಗೆ ಏನು ಅರ್ಥವಾಯಿತೋ ಏನೋ! ಆದರೆ ಇದಕ್ಕಿಂತ . . . ಕಾವ್ಯಮಯವಾದ ಶ್ವಶುರಗೃಹವರ್ಣನೆಯು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ (೬೦೫ಮ. ೧೨೭). [ಸಂ.]

ಶ್ವಶುರ್ಯ (ನಾ). ಹೆಂಡತಿಯ ಅಥವಾ ಗಂಡನ ಸಹೋದರ; ಭಾವಮೈದುನ: "ಶ್ವಶುರ್ಯಃ — ೧. ಗಂಡನ ಒಡಹುಟ್ಟಿದವನು. ೨. ಹೆಂಡತೀ ಒಡಹುಟ್ಟಿದವನು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೪೦೮). [ಸಂ.]

ಶ್ವಶ್ರು (ನಾ). ಹೆಂಡತಿಯ ಅಥವಾ ಗಂಡನ ತಾಯಿ ; ಅತ್ತೆ : "ಶ್ವಶುರ ಶ್ವಶ್ರೂನಾಮವದೆಸೆಗುಂ ಕೂಸಿತ್ತ ಮಾವನೊಳಮತ್ತೆಯೊಳಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೫೬-೨೪). [ಸಂ. ಶ್ವಶ್ರೂ]

ಶ್ವಸನ (ನಾ). ೧. ಉಸಿರಾಡುವಿಕೆ ; ಉಸಿರಾಟ. ೨. ಉಸಿರು ; ಶ್ವಾಸ. ೩. ಗಾಳಿ ; ವಾಯು : ಯಮುನಾನದೀತರಂಗಮನಮುಂಕಿ ವನಲತೆಯ ಮನೆಗಳಂ ಸೋಂಕಿ ವನಭ್ರಮಣಪರಿಶ್ರಮಮಂ ಮುನ್ನಮೆ ಕಳೆದುದು ಬಂದದೊಂದು ಮಂದಶ್ವಸನಂ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೫೩); ಶ್ವಸನನುಮರ್ಕಪ್ರಭೆಯುಂ ನುಸುಳದೆನಲ್ ಪಾಯ್ವ ಕಣೆಯ ಕಣೆಗಟ್ಟಲೆಯೊಳ್ ಮಿಸುಪ ಕಲಧೌತಪುಂಖಪ್ರಸರಂ ಖದ್ಯೋತತತಿವೊಲಾದುದು ನಭದೊಳ್ (ಜಗಎ. ೧೨-೧೨). ೪. ಶ್ವಾಸರೋಗ ; ಉಬ್ಬಸ : ಬಿಸರುಹಸಖನಿರೆ ಮಕರದೊಳಸದ್ಗ್ರಹದ್ವಿತಯಮಿರೆ ನಿಶಾನಾಥ'ಂಗಿರ್ದೆಸೆಯೊಳ್ ಮನುಜಂ ಪ್ಲೀಹ ಶ್ವಸನ ಕ್ಷಯ ಗುಲ್ಮವಿದ್ರಧಿವ್ಯಾಧಿಯುತಂ (ಜಾತಿ. ೨೧-೧೩). ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮುಳ್ಳುಗಿಡ; ಮಂಗಾರೆಗಿಡ : "ಪಿಂಡೀತಕಃ . . . ಶ್ವಸನಃ — ಮಂಗಾರೆ ಗಿಡದ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೨೪). ೬. [ಛಂದ] ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ಲಘುಗಳೂ ನಂತರ ಒಂದು ಗುರುವೂ ಬರುವ ಅಕ್ಷರಗಣ ; ಸಗಣ (UU–) : ಶ್ವಸನೇಂದುಜ್ವಲನಾಮರಾವನಿ ಜಲಂ ದ್ವಿತ್ಕಾರಿ ಕಾಮಾಂತಕಪ್ರಸರೋದ್ಭವ್ಗಣದಿಂ . . . ಸಂದುದು ಕರಂ ಮತ್ತೇಭವಿಕ್ರೀಡಿತಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೭೫). [ಸಂ.]

ಶ್ವಸನಪಥ (ನಾ). ಗಾಳಿಯು ಚಲಿಸುವ ದಾರಿ ; ಆಕಾಶ : ಶ್ವಸನಪಥಮಮಳ ಮಾಯ್ತಿಂದೊಸಗೆಗಳಂ ಬೀಱುವಂತೆ ಶರದಾಗಮದೊಳ್ (ಕವಿರಾ. ೨-೬೧). [ಸಂ.]

ಶ್ವಸನಾಶನ (ನಾ). ಗಾಳಿಯನ್ನೇ ಆಹಾರವಾಗಿ ಉಳ್ಳುದು ; ಹಾವು. [ಸಂ.]

ಶ್ವಸಿತ (ಗು). ೧. ಉಸಿರಾಡಿದ. (ನಾ). ೨. ಉಸಿರಾಡುವುದು ; ಉಸಿರಾಟ. ೩. ಉಸಿರು ; ಶ್ವಾಸ : ಪೌರವಧೂಶ್ವಸಿತಪದ್ಮಗಂಧವಿಚಾರಂ . . . ಸುಟಿವುದಲ್ಲಿ ಚಾರುಸಮೀರಂ (ಜಗಎ. ೨-೨೫); ಶ್ವಸಿತದ ಕಂಪು ಕಂಪನಭಿವರ್ಧಿಸೆ ಬಣ್ಣದ ಸೊಂಪು ಬಣ್ಣವೇಱಿಸೆ . . . ಮಾಲೆಗೇನೆಸೆದುವೊ ಮಾಲೆಗಾರ್ತಿಯರ ವರ್ತನೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೮೦). ೪. ನಿಟ್ಟುಸಿರು ; ದೀರ್ಘಶ್ವಾಸ. ೫. [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯದ ಒಂದು ಭಂಗಿ ; IP "ಗಡ್ಡವನ್ನು ಒಂದು ಅಂಗುಲದಷ್ಟು ಕೆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿಸುವುದು" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೫೦ ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ನಿಡುಚಿಬುಕಂ ವ್ಯಾದೀರ್ಣಂ ಬಿಡದಂಗುಲದುದ್ದ ಕೆಳಗದಾಗಲ್ ಶ್ವಸಿತಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩-೧೦೦). [ಸಂ.]

ಶ್ವಾನ (ನಾ). ೧. ನಾಯಿ ; ಶುನಕ : ಶ್ವಾನಂಗಳ್ ಗಂಧಮಾರ್ತಂಡನನತಿಹಿತದಿಂ ಕಾಪುಗೊಂಡಿರ್ದುವು (ಶಬ್ದಾವ. ೧೮೩); ಶ್ವಾನಕುಕ್ಕುಟಕಾಕಬಕಪವಮಾನಖಗಪತಿ . . . ಮೃಗಪೋತಕನ ಗುಣವಾ ನರೇಂದ್ರನೊಳಿರಲುಬೇಹುದು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೩-೧೧೯); ಮಂಗವನ್ನು ಕೊಬ್ಬಿದ ಶ್ವಾನವೊಂದು ಬೆಂಬತ್ತಿ ಹಿಡಿದು ಕಚ್ಚಿ ಎಳೆದುಬಿಟ್ಟಿತು (ಹೇಮಂತ. ೩೦೦). ೨. [ವಾಸ್ತು] ಕಟ್ಟಡದ ಆಯಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಅನುಸರಿಸಬೇಕಾದ ಎಂಟು ಆಯ ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಗಜ, ಉಷ್ಟ್ರ (ಒಂಟೆ), ಖರ, ಸಿಂಹ, ವೃಷ, ಧ್ವಜ, ಧೂಮ, ಶ್ವಾನ ಎಂಬ ಆಯಗಳನ್ನರಿತು ನಿರ್ಮಾಣವಾಗತಕ್ಕದೆಂದೂ . . . ಶಿಲ್ಪಶಾಸ್ತ್ರ ಮತ್ತು ಆಗಮಶಾಸ್ತ್ರಗಳು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ (ಭಾರದ. ೮೦). 'ಧೂಮಾಯ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಶ್ವಾನಜ್ಞಾನ (ನಾ). ೧. ಕ್ಷಣಕ್ಷಣಕ್ಕೂ ಬದಲಾಗುತ್ತಿರುವ ಬುದ್ಧಿ ; ಅಸ್ಥಿರಚಿತ್ತ. ೨. ಹಿಂದಿನ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಸಂಗತಿಗಳ ನೆನಪನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಜ್ಞಾನ ; ಜಾತಿಸ್ಮರಣೆ : ಶ್ವಾನಜ್ಞಾನ, ಗಜಜ್ಞಾನ ಕುಕ್ಕುಟಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಜ್ಞಾನತ್ರಯಂಗಳೇನಾದುವು (ಬಸವ. ೬೪೮). 'ಗಜಜ್ಞಾನ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಶ್ವಾನಜ್ಞಾನಿ (ನಾ). ೧. ಚಂಚಲಚಿತ್ತನಾದವನು. ೨. ಪೂರ್ವಜನ್ಮದ ನೆನಪುಳ್ಳವನು ; ಜಾತಿಸ್ಮರ : ಶ್ವಾನಜ್ಞಾನಿಗಳೆಲ್ಲರು ಸಮ್ಯಕ್‌ಜ್ಞಾನವ ಬಲ್ಲರೆ ಲೌಕಿಕಧ್ಯಾನಮೌನಿಗಳೆಲ್ಲರು ಸ್ವಾನುಭಾವಿಗಳಹರೇ (ಮೋಳಿಮಾ. ೨೦೧-೬೪೮). [ಸಂ. ಶ್ವಾನಜ್ಞಾನಿನ್]

ಶ್ವಾನವೃತ್ತಿ (ನಾ). = ಶ್ವವೃತ್ತಿ ೨ : ಹೀನಸೇವಾವೃತ್ತಿ ಧರೆಯಲಿ ಶ್ವಾನವೃತ್ತಿಯದೆಂತುಟೆಂದರೆ ಶ್ವಾನನಿಜಚಾರಿತ್ರಸೇವಕನಸ್ವತಂತ್ರಕನು (ಕೌಶಿರಾ. ೩೧-೫೮). [ಸಂ.]

ಶ್ವಾಪದ (ನಾ). ೧. ಕ್ರೂರವಾದುದು ; ಉಗ್ರವಾದುದು : "ವ್ಯಾಲಂ ಶ್ವಾಪದ ಭುಜಂಗಮುಂ ಕ್ರೂರಾರ್ಥಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೪೦-೬೫). ೨. ಕ್ರೂರಮೃಗ ; ದುಷ್ಟಪ್ರಾಣಿ: ಅಖಿಳವೃಕವರಾಹಶ್ವಾಪದಂಗಳೇ ಬಲಂಗಳಾಗಿಯುಂ (ಪಂಚತಂ. ೫೫-೯); ಚತುರಮಾತುಳ್ಳ ಸುಕುಮಾರಿ ಮಾರಸತಿಗತಿಶಯದ ರೂಪಾಂತರಣ್ಮದೊಳ್ ಚರಿಪುದೇಂ ಶ್ವಾಪದಂಗಳ ಸಂತೆಯೊಳ್ (ವಂಕಾರಾ. ೩-೯-೧೫). ೩. ಹುಲಿ ; ವ್ಯಾಘ್ರ : ಬರುತ್ತಿದೆ ಹೊಸನಾತ ಹತ್ತಿದ ಶ್ವಾಪದ! ಎಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಓಡಿ ಹೋಗಬೇಕು (ಕೃತಿಜ. ೧೦೦). [ಸಂ.]

ಶ್ವಾಸ (ನಾ). ೧. ಉಸಿರು : ದೊಡ್ಡನ ಶ್ವಾಸ ಮಾತ್ರ ಆಡುತ್ತಿತ್ತು (ಕಾಲೂರ. ೭ ಕಥಾಸಾರ). ೨. ಉಸಿರುಬಿಡುವುದು : ಶ್ವಾಸಮತಿಮೂರ್ಛೆಯಕ್ಕುಂ ಮಾಸುಗುಮಾನನದ ವರ್ಣಮುಂ . . . ಆಸುರದ ಸಮೀರಣಸ್ಥವಿಷದಿಂ (ಖಮದ. ೫-೨೨); ಶ್ವಾಸದಲ್ಲಿ — ಶ್ವಾಸ, ಉಚ್ಛ್ವಾಸ, ನಿಶ್ವಾಸಗಳೆಂದು ಮೂರುವಿಧಗಳುಂಟು. ಶ್ವಾಸವೆಂದರೆ — ಮೂಗಿನಿಂದ ಗಾಳಿಯನ್ನು ಹೊರಗೆ ಬಿಡುವುದು (ಹಸಾರ. ೧-೪ ವಿಶೇಷಾರ್ಥ). ೩. ನಿಟ್ಟುಸಿರು; ದೀರ್ಘಶ್ವಾಸ. ೪. ಗಾಳಿ ; ವಾಯು. ೫. ಗೂರಲು ; ಉಬ್ಬಸ : ತಲೆ ಅತ್ಯಂತ ಭಿನ್ನಂತಪ್ಪುದುಂ . . . ಶ್ವಾಸ, ಕೆಮ್ಮು ಇನಿತು ಶ್ಲೇಷ್ಮರೋಗಲಕ್ಷಣ (ವಿಷ್ಟವಿ. ೧೮೯). [ಸಂ.]

ಶ್ವಾಸಕ (ನಾ). ಉಚ್ಚಾರಣೆ : "ಶ್ವಾಸಕಂ ಜಿಹ್ವಾರವಂ" (ಮಂಗರಾ. ೯೭-೧೭). [ಸಂ.]

ಶ್ವಾಸಕುಠಾರಚೂರ್ಣ (ನಾ). ಗೂರಲುರೋಗನಿವಾರಕವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ : ಶ್ವಾಸಕುಠಾರಚೂರ್ಣ — ಪರಂಗಿಚಕ್ಕೆ, ಗಂಟುಭಾರಂಗಿ, ಶುಂಠಿ, ಮೆಣಸು, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ವಾದಕ್ಕಿ, ಜಾಕಾಯಿ, ಜಾವತ್ರಿ, ಸಬ್ಬಸಿಗೆ . . . ಚೂರ್ಣವ ಮಾಡಿ . . . ಈ ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪುಗಳ ರಸದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಮೂರು ಭಾವನೆಯಂ ಮಾಡಿ ನೆಳಲಲ್ಲಿ ಒಣಗಿಸಿ ನಿತ್ಯವೂ ೧ ತೊಲವಂ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳೆ ಶ್ವಾಸಕಾಸ ಹರ (ಸಕವ್ಯ. ೨೩೭). [ಸಂ.]

ಶ್ವಾಸಕೋಶ (ನಾ). ಉಸಿರಾಟಕ್ಕೆ ಸಹಕಾರಿಯಾದ ಅಂಗ ; ಪುಪ್ಪುಸ : ಹೃದಯದ ಬಡಿತ, ಶ್ವಾಸಕೋಶಗಳ ಸಂಕೋಚ ವಿಕಾಸ (ಶಿಕ್ಷದ. ೬೩); ದೇಶ ಆಕಾಶಗಳ ಶ್ವಾಸಕೋಶಗಳೆಸಗಿ ಉಸಿರನಿತ್ತು ನಾಡಿನಾಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಡುಕಾಡುಗಳನ್ನ ಕೂಡಿ ಹರಿಸಿತ್ತು! (ಅನಿಕೇ. ೫೩-೭). [ಸಂ.]

ಶ್ವಾಸಕ್ರಿಯೆ (ನಾ). ಉಸಿರಾಟದ ಕಾರ್ಯ : ವೈದ್ಯರು ಬಂದು ನೋಡುವಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಅವರ ಶ್ವಾಸಕ್ರಿಯೆ ನಿಂತುಹೋಯಿತು (ರೂಢಿ). [ಸಂ. ಶ್ವಾಸಕ್ರಿಯಾ]

ಶ್ವಾಸಧಾರಣೆ (ನಾ). ೧. ಉಸಿರನ್ನು ಬಿಗಿಹಿಡಿಯುವಿಕೆ. ೨. [ಯೋಗ] ಪ್ರಾಣಾಯಾಮದಲ್ಲಿ ಒಳಗೆಳೆದುಕೊಂಡ ಉಸಿರನ್ನು ಬಿಗಿಹಿಡಿಯುವಿಕೆ ; ಕುಂಭಕ : ಆಚಾರ್ಯರು ಧರ್ಮರಾಯನ ಬಾಯಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಮಾತು ಹೊರಟ ಮೇಲೆ ತನ್ನ ಮಗ ಸತ್ತದ್ದು ನಿಜವಾಗಿರಬೇಕೆಂದು . . . ಶ್ವಾಸಧಾರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಬಿಟ್ಟರು (ನೀಟಿಬು. IV. ೩೧). [ಸಂ. ಶ್ವಾಸಧಾರಣ]

ಶ್ವಾಸನಾಳ (ನಾ). ಉಸಿರನ್ನು ಪುಪ್ಪುಸಗಳಿಗೆ ಒಯ್ಯುವ ಕೊಳವೆ, — ನಳಿಕೆ: ಕೀಟಕಗಳ ಶ್ವಾಸೋಚ್ಛ್ವಾಸವು ಶ್ವಾಸನಾಳಗಳಿಂದ (Trachae) ನಡೆಯುತ್ತದೆ (ಕೀಟಪ್ರ. ೭). [ಸಂ. ಶ್ವಾಸನಾಲ]

ಶ್ವಾಸಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಉಸಿರಾಡು ; ಶ್ವಾಸೋಚ್ಛ್ವಾಸಮಾಡು : ಅನ್ ಎಂದರೆ ಶ್ವಾಸಿಸು ಉಸಿರಾಡು ಎಂದರ್ಥ, ಜೀವನದ ಉಸಿರೇ ಆತ್ಮ (ಕವಿಕೋ. I. ೬೩೦). ೨. ವಾಸನೆ ನೋಡು ; ಆಘ್ರಾಣಿಸು : ಮೋಹಿಸಿತು ಮಾಯಾಮೃಗವು ರಘುಪತಿಯ ಚಿಗಿವುದೆಡಬಲಕುದಿರ್ದ ತಱಗೆಲೆ ಜಗುಳೆ ಬೆದಱುವುದವನಿಜೇಶನ ಸೊಗಡನು ಶ್ವಾಸಿಸುವುದಂಜುವುದನಿಲದುಱುಬೆಯಲಿ (ತೊರರಾ. ೩-೮-೬೫). [ಶ್ವಾಸ + -ಇಸು]

ಶ್ವಿತ್ರ (ನಾ). ಚರ್ಮವು ಬಿಳುಪಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ ; ತೊನ್ನು : ತರಣಿಯಿಂ ಪೋಗದಾ ಶ್ವಿತ್ರರುಜೆಯಂ ಶಿವಸ್ಮರಣದಿಂದೇನಳಿಯನೇ ಮಯೂರಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೪-೫೮); ಅರಿದಳ, ಗಂಧಕ . . . ಕಾಸಿ ಹದದಲ್ಲಿ ಇಳುಹಿ ಮೈಗೆ ಲೇಪ ಇಕ್ಕಿಸಲು ಹದಿನೆಂಟು ತೆಱದ ಕುಷ್ಠ, ಶ್ವಿತ್ರ, ದದ್ರು ಮುಂತಾದ ಸಕಲ ವ್ರಣಂಗಳು ನಾಶವಹವು (ವೈದ್ಯಸಾ. I. ೩೯೫). [ಸಂ.]

ಶ್ವೇತ (ಗು). ೧. ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ: 'ಶ್ವೇತಕಪೋತ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣ ; ಗೌರವರ್ಣ : ಶ್ವೇತಾದಿ ಚತುರ್ವರ್ಣೋಪೇತಂ . . . ತಾನದುಮುಲ್ಕಾಪಾತಂ ವಿಪ್ರಾದಿವರ್ಣಮಂ ಸಂಹರಿಕುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೪-೧೯); ಆತ್ಮನ ಇರವು ಶ್ವೇತವೋ ಹರಿತವೋ ಕಪೋತವೋ (ಮೋಕ್ಷಮಾ. ೮೯-೩೫). ೩. ಬೆಳ್ಳಿ ; ರಜತ: "ಬೆಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿಯುಂ ಶ್ವೇತಮೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೩೦-೫). ೪. ಶ್ವೇತಾದ್ರಿ ; ಬಿಳಿಗಿರಿ. ೫.ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವುದೆಂದೂ ವಿಷ್ಣುವಿನ ವಾಸಸ್ಥಾನವೆಂದೂ ನಂಬಲಾದ ಒಂದು ಉಪದ್ವೀಪ ; ವೈಕುಂಠ : "ಧವಳಂ ದ್ವೀಪವಿಶೇಷ ಪರ್ವತವಿಭೇದಂ ಬೆಳ್ಳಿಯುಂ ಶ್ವೇತಮಕ್ಕುಂ" (ನಾನಾರ. ೧೦೪). ೬. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : "ಶ್ವೇತಂ — ಅಬಲ್, ಶ್ರೀಗಂಧ" (ಓಷಧಿ. ೧೭೦). ೭. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುದುರೆ ; ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ ಕುದುರೆ : ಹಿಮಾಚಲಸಿತಪಂಕೇರುಹರುಚಿಯಂ ಪೋಲ್ವ ಶರೀರದಿನತಿಧವಳನಪ್ಪ ತುರಗಂ ಶ್ವೇತಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೨-೨).

ಶ್ವೇತಕೃಷ್ಣಕಾರಕ = ೧. ಬಿಳಿದನ್ನು ಕಪ್ಪಾಗಿ ಮಾಡುವವನು. ೨. (ಆಲಂ) ಮೋಸಗಾರ ; ವಂಚಕ : ದುರ್ಯೋಧನನಪ್ಪೊಡೆ ಶ್ವೇತಕೃಷ್ಣಕಾರಕಂ ಕೃಷ್ಣನಂ ತನಗೆ ಮಾಡದನ್ನೆಗಂ ಮುನ್ನಮ ಪನ್ನಗಶಯನನಂ ನಮಗೆ ಮಾಡುವುದುತ್ತಮಪಕ್ಷಂ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೧೦); ಕೃಷ್ಣ ನಿನ್ನವೋಲ್ ಶ್ವೇತಕೃಷ್ಣಕಾರಕರೊಳರೇ (ಗದಾಯು. ೭-೫೩). [ಸಂ.]

ಶ್ವೇತಕಡವ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : "ಮಧುರೇಣುಃ — ಶ್ವೇತಕಡವ" (ಓಷಧಿ. ೧೨೦). [ಶ್ವೇತ + ಕಡವ (< ಕಡಂಬ)]

ಶ್ವೇತಕಪೋತ (ನಾ). ೧. ಬಿಳಿಯ ಪಾರಿವಾಳ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ : ಕಚದ್ರುಮಂ ನಿರ್ಬುದ್ಧಿಯೊರ್ವನ ಕರುಮಾಡದೊಳ್ ಶ್ವೇತಕಪೋತನಂತಿರ್ದು ಶತ್ರು ಸಂಗ್ರಹಣಕ್ಕೊಳಗಾದಂ (ಪಂಚತಂ. ೨೯-೨). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಇಲಿ. ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಾವು. [ಸಂ.]

ಶ್ವೇತಕಾಡುವಿಟ್ಟ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ನಾಭಿಕಾ-ನಾಭಿ, ಶ್ವೇತಕಾಡುವಿಟ್ಟ" (ಓಷಧಿ. ೮೫). [ಶ್ವೇತ + ಕಾಡುವಿಟ್ಟ]

ಶ್ವೇತಕುಷ್ಠ (ನಾ). ಚರ್ಮವು ಬಿಳುಪಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುಷ್ಠರೋಗ : ತಾರೇಕಾಯಿ, ಕಲ್ಲತ್ರಿಯ ಸೊಪ್ಪು xxx ಬಾವಂಜಿಯ ಬೀಜವನ್ನೂ ಬೆಲ್ಲ ಸಹವಾಗಿ ಒಡಲೊಳಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟರೆ ಶ್ವೇತಕುಷ್ಠ ಮಾಣ್ಬುಂ (ವೈದ್ಯವಿ. ೮೭). [ಸಂ.]

ಶ್ವೇತಛತ್ರ (ನಾ). ೧. (ಅರಸರಿಗಾಗಲಿ, ದೇವತಾವಿಗ್ರಹಗಳಿಗಾಗಲಿ ಹಿಡಿಯುವ) ಬಿಳಿಯ ಕೊಡೆ ; ಧವಳಛತ್ರ. ೨. (ಆಲಂ) ನೆಲೆ ; ಆಶ್ರಯ: ಹಿಂದೂಧರ್ಮದ ಶ್ವೇತಛತ್ರದ ಅಡಿಯಲ್ಲಿ, ನಾನು ಬೇರೆ, ಜಗತ್ತು ಬೇರೆ, ದೇವರು ಬೇರೆ ಎನ್ನುವವರಿಗೆ ಸ್ಥಳವಿದೆ (ಭಾರದ. ೩೦೭). [ಸಂ.]

ಶ್ವೇತಚ್ಛದ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ರೆಕ್ಕೆಗಳುಳ್ಳ ಪಕ್ಷಿ; ಹಂಸ : "ಹಂಸಃ, ಶ್ವೇತಚ್ಛದಃ, ಚಕ್ರಾಂಗಃ, ಮಾನಸೌಕಾಃ(ಕಸಃ) — ಈ ೪ ಹಂಸಂ" (ಹಲಾಯು. ೪೨-೯೮). [ಸಂ.]

ಶ್ವೇತತುರಗ (ನಾ). ೧. ಬಿಳಿಯ ಕುದುರೆ. ೨. ಬಿಳಿಯ ಕುದುರೆಯುಳ್ಳವನು; ಅರ್ಜುನ : ಶಬರನಿವನಲ್ಲ ಈತ ಪಲ್ಲಟವಾದನೋ ಮೇಣ್ ಶ್ವೇತತುರಗನ ಪಲ್ಲಟವೋ ಕುಂತೀತನುಜ ತಾನಲ್ಲ ನಿಶ್ಚಯವೆನುತ ಚಿಂತಿಸಿದ (ಕುಮಾ.ಆ. ೬-೩೯). [ಸಂ.]

ಶ್ವೇತದ್ವೀಪ (ನಾ). ೧. ಬಿಳಿಯ ದ್ವೀಪ : ಶ್ವೇತದ್ವೀಪಮಿದೆಂಬ ಶಂಕೆ ಮಿಗೆ ಜಂಬೂದ್ವೀಪಮಂ ಪಾಂಡುರಕ್ ಪಾತಂ ಕೂಡಿ ಪೊದಟ್ಟು ಪಜ್ಜಳಿಪ ಚಂದ್ರಾಲೋಕಮಂ ಕಂಡು (ಪುಷ್ಪವ. ೧೩-೨೫). ೨.= ಶ್ವೇತ ೫ : ಅವ್ಯಾಕೃತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಪರಮಪದ, ವೈಕುಂಠ, ಶ್ವೇತದ್ವೀಪ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುವ ಅತ್ಯದ್ಭುತಾನಂದ ಮಯವಾದ ಮುಕ್ತಸ್ಥಾನವೆಂಬ ಲೋಕವಿರುವುದು (ಹಿಂದಸಾ. ೨೯೩). [ಸಂ.]

ಶ್ವೇತಪಕ್ಷ (ನಾ). ಪಾಡ್ಯದಿಂದ ಹಿಡಿದು ಪೌರ್ಣಿಮಿಯವರೆಗಿನ ಕಾಲಮಾನ; ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷ : ವಾರ್ತೆಯಾದೊಡಂ ಶ್ವೇತಪಕ್ಷದ ಚೈತ್ರಪಂಚಮಿಯ ವಾಸರಂ ಮುಗಿವನ್ನೆಗಂ ಬರದಿರಲ್ಕಾಂ ನಿವೇದಿಪೆನ್ ವೈಶ್ವಾನರಂಗೀ ಕಳೇಬರವನೆನುತೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೮೫೧-೪೪). [ಸಂ.]

ಶ್ವೇತಪಟ (ನಾ). ೧. ಬಿಳಿಯ ಬಟ್ಟೆ, — ವಸ್ತ್ರ. ೨. [ಜೈನ] ಜೈನಮುನಿಗಳ ಸಂಘಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಕಂಬಳತೀರ್ಥವೆಂಬುದಾದುದವರುಂ ಶ್ವೇತಪಟರೆಂಬೊರಾದರ್ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೯೩-೧೯). [ಸಂ.]

ಶ್ವೇತಪತ್ರ (ನಾ). ೧. ವಿವರಣೆಯೊಡನೆ ಇದ್ದುದ್ದನ್ನು ಇದ್ದ ಹಾಗೆ ಹೇಳುವ ವರದಿ ; ಯಾವ ಉತ್ಪ್ರೇಕ್ಷೆಯೂ ಇಲ್ಲದ ವರದಿ : ಇದರ ಎಲ್ಲಾ ಸೂಚನೆಗಳೂ ಶ್ವೇತಪತ್ರರೂಪದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟವಾದುವು (ಎಚ್ಚಸಾ. ೧೧). ೨. ಹಂಸ. [ಸಂ.]

ಶ್ವೇತಮಂದಾರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಬಿಳಿಯ ಮಂದಾರ : "ಪೃಥ್ವೀಕುರವಕಃ — ಶ್ವೇತಮಂದಾರ" (ಓಷಧಿ. ೧೦೩). [ಸಂ.]

ಶ್ವೇತಮರಿಚ (ನಾ). ೧. ಬಿಳಿಯ ಮೆಣಸು. ೨. ನುಗ್ಗೆಯ ಬೀಜ : "ಶಿಗ್ರುಜಂ, ಶ್ವೇತಮರಿಚಂ — ೨ ನುಗ್ಗೇಬೀಜದ ಪೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂಕಿ. ೩೦೭). [ಸಂ.]

ಶ್ವೇತರಕ್ತ (ನಾ). ಬಿಳುಪು ಮತ್ತು ಕೆಂಪು ಮಿಶ್ರಿತವಾದ ರಕ್ತ ; ತಿಳಿಗೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ರಕ್ತ : ಕೀಟಗಳ ರಕ್ತಕಣಗಳು — ಹೀಮೊಸೈಟುಗಳು — ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಶ್ವೇತರಕ್ತ ಕಣಗಳು (Phagoytes) — ರಕ್ತಗತವಾಗುವ ವಿಷಾಣುಗಳನ್ನು ನುಂಗಿ ಜೀರ್ಣಿಸಿ ರೋಗ ಸೋಂಕದಂತೆ ಮಾಡಿ ಗಾಯಗಳನ್ನು ಅಂಟಿಕೊಂಡು ವಾಸಿಮಾಡುತ್ತವೆ (ಕೀಟಪ. ೩೩). [ಸಂ.]

ಶ್ವೇತರೋಚಿ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳವನು ; ಚಂದ್ರ : "ಇಂದುಃ, ಚಂದ್ರಃ . . . ಶ್ವೇತರೋಚಿಃ, ಶಶಾಂಕಃ . . . ದಾಕ್ಷಾಯಣೀರಮಣಃ — ಈ ೨೧ ಚಂದ್ರನ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೮-೪೨). [ಸಂ. ಶ್ವೇತರೋಚಿಸ್]

ಶ್ವೇತವರಾಹಕಲ್ಪ (ನಾ). ಹದಿನಾರು ಕಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ವಾರಾಹಕಲ್ಪ. [ಸಂ.]

ಶ್ವೇತವಾಸ (ನಾ). ಹದಿನೆಂಟು ಬಗೆಯ ಕೊಳಲುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಹದಿನಂಟಂಗುಳ ಮೊದಲಾಗಿ ಒಂದಂಗುಳ ಪರ್ಯಂತಮಾದ ಪರಿಮಾಣಕ್ರಮುವಿಡಿದು ಜಾತಿವಾಸ . . . ಶ್ವೇತವಾಸ . . . ಭುವನಾಧಿಪವಾಸವೆಂಬ ಹದಿನೆಂಟು ತೆಱದ ವಾಸಂಗಳ ಲಕ್ಷಣವಱಿತು (ವಿವೇಕ. ೨೩೭). [ಶ್ವೇತ + ವಾಸ]

ಶ್ವೇತವಾಸ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಧರಿಸಿದ ಬೌದ್ಧ ಅಥವಾ ಜೈನ ಸನ್ಯಾಸಿ : "ಮುನಿಃ . . . ಶ್ವೇತವಾಸಾಃ, ಸಂಯತಃ — ಈ ೯ ಸವಣರ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೫೭-೧೯೦). [ಸಂ. ಶ್ವೇತವಾಸಸ್]

ಶ್ವೇತವಾಹನ (ನಾ). ೧. ಬಿಳಿಯ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು. ೨. ಚಂದ್ರ. ೩. ಅರ್ಜುನ : ಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ತ್ರಮಂ ಶ್ವೇತವಾಹನನಾರ್ದಿಸಲ್ಕೆ ಹಂಸಧ್ವಜನ ಜಾತಂ . . . ಬೊಬ್ಬಿಱಿದನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೩-೧೭). ೪. ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಶ್ವೇತವಾಹನನ್ ಉದಯಪುರಮಾನ್ ಪೊಗುವಲ್ಲಿ (ಎ.ಕ. IX, ೧೯-೧೨; ಸು. 800). [ಸಂ.]

ಶ್ವೇತಾಂಗ (ನಾ). ಚರ್ಮವು ಬೆಳ್ಳಗಾಗುವ ರೋಗವಿರುವವನು ; ಪಾಂಡುರೋಗಿ : ಜಗವಱಿಯ ತಾಂ ಕಳಂಕಂ ಕಳಾಹೀನ ಹಾವಗಿದುಗಿದ ವಿಷವಕ್ತ್ರ ದೋ[illegible]ಸ್ಕಿರ ಹಂದೆ ಮೃಗದಿಕ್ಕೆಗಾಡು ಹುತ್ತಿಟ್ಟಡವಿಯಾಲ ಹಬ್ಬಿದ ಹಾಳು ಶ್ವೇತಾಂಗನು ([illegible]). [ಸಂ.]

ಶ್ವೇತಾಂಬರ (ನಾ). ೧. ಬಿಳಿಯ ಬಟ್ಟೆ ; ಧವಳವಸ್ತ್ರ. ೨. [ಜೈನ] (ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಧರಿಸುವ) ಜೈನರ ಒಂದು ಪಂಗಡ : ಆಸನ್ನಭವ್ಯನುಂ ಸ್ವಪರಹಿತಾರ್ಥಿಯುಂ ದ್ವಿಜಕುಲೋತ್ಪನ್ನನುಂ ಶ್ವೇತಾಂಬರಭಕ್ತನುಮಪ್ಪ ದ್ವೈಪಾಯಕನೆಂಬಂ (ತತ್ತ್ವಸ್ತ್ರ. ೧); ಜೈನರಲ್ಲಿ ಶ್ವೇತಾಂಬರ ದಿಗಂಬರರೆಂಬ ಎರಡು ಪಂಗಡಗಳುಂಟು (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೨೨೭). ೩. ಶ್ವೇತಾಂಬರ ಪಂಗಡಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು : ಬಂದೊಳಗಂ ಪೊಕ್ಕಾಂ ಶ್ವೇತಾಂಬರರಂ ಕಂಡು ನೀವಾರೆತ್ತಣಿಂ ಬಂದಿರಿ . . . ಎನೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೪೮). 'ದಿಗಂಬರ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಶ್ವೇತಾಕ್ಷತೆ (ನಾ). ಶ್ರಾದ್ಧಾದಿ ಅಪರಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ನೆನೆಸಿದ ಅಕ್ಕಿ. [ಸಂ. ಶ್ವೇತಾಕ್ಷತ]

ಶ್ವೇತಾಗುರು (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ ಅಗರು ; ಬಿಳಿಯ ಚಂದನ : ಶ್ವೇತಾಗುರು [ಪಾಠಾಂ. ಬಿಳಿಯಗುರು] ಗುಗ್ಗುಲ ಶ್ರೀಗಂಧ ಅಗರು ಬಿಲ್ವಫಲ ತುಪ್ಪ ಜೇನುತುಪ್ಪ ಸಜ್ಜರಸ ಕರ್ಪೂರವೆಂಬ ದಶಾಂಗಧೂಪಂಗಳಂ (ವಿವೇಕ. ೯೪). 'ಕೃಷ್ಣಾಗರು' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಶ್ವೇತಾತಪತ್ರ (ನಾ). = ಶ್ವೇತಚ್ಛತ್ರ ೧ : ಉದ್ದಂಡಪುಂಡರೀಕಂಗಳಂ ಶ್ವೇತಾತಪತ್ರಂಗಳೆಂದೇ ಮಾಡಿ ಪಿಡಿಯಿಸಿಯುಂ . . . ಜಲಾರ್ದ್ರಜಲಕುಸುಮಂಗಳಂ ಸಾರ್ವಭೌವೋಚಿತ ದ್ವಾತ್ರಿಂಶಚ್ಚಾರುಚಾವರಂಗಳಂ ಮಾಡಿ ಬೀಸಿಸಿಯುಂ (ಆದಿಪು. ೮-೪೧ ವ); ನವಪುಷ್ಪೋತ್ಕರಪಾಂಡುಚೂತನಿವಹಂ ಶ್ವೇತಾತಪತ್ರಾಳಿ ಭೃಂಗವಧೂಝುಂಕೃತಿ ಶಂಖಪೂತ್ಕೃತಿರುತಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೭-೩೮). [ಸಂ.]

ಶ್ವೇತಾದ್ರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಪರ್ವತದ ಹೆಸರು ; ಕೈಲಾಸ ; ರಜತಗಿರಿ : ಶ್ವೇತಾದ್ರಿ ಶಿಖರದೊಳ್ಕಂಗೊಳಿಸುವುಜ್ವಲಜ್ಯೋತಿರ್ಲತೆಯೊ ಮೇಣು ಸಲ್ಲಲಿತಶುಭ್ರ ಜೀಮೂತದೊಡ್ಡಿನ ಮೇಲೆ ಪೊಳೆವ ಸೌದಾಮನಿಯೊ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩-೧೪). [ಸಂ.]

ಶ್ವೇತಾಭ್ರಕ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಕೊಡನಾರಿಗಡ್ಡೆ : ಶ್ವೇತಾಭ್ರಕವನ್ನು ಕುಟ್ಟಿ ವಸ್ತ್ರಗಾಳಿತ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಆವರಿಕೆಬೇರಿನ ಕಷಾಯದಲ್ಲರದು ಉಂಡೆ ಮಾಡಿ . . . ಕೊಟ್ಟರೆ ಬಹುಮೂತ್ರ ನಿಲ್ಲುವುದು (ಸಕವೈ. ೫೦೦ ಪಂ). [ಸಂ.]

ಶ್ವೇತಾಮ್ಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : "ತ್ವಜಿಕಾ - ಶ್ವೇತಾಮ್ಲ" (ಒಷಧಿ. ೬೬). [ಸಂ.]

ಶ್ವೇತಾರ್ಕ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ : "ಅಲರ್ಕಃ, ಪ್ರತಾಪಸಃ . . . ಶ್ವೇತಾರ್ಕ- ಬೆನಕನ ಯಕ್ಕೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ ೧೩೧). [ಸಂ.]

ಶ್ವೇತಾರ್ಜುನವೃಕ್ಷ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಬಿಳಿ ಮತ್ತಿಮರ : "ಸಾಲಃ . . . ಸಸ್ಯಸಂವರಃ - ೫ ಮತ್ತಿಗಿಡ, ಮದ್ದಿಮರ, ಶ್ವೇತಾರ್ಜುನವೃಕ್ಷ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೨೨) [ಸಂ.]

✷

ಷ

ಷ (ನಾ). ೧. ಕನ್ನಡವರ್ಣಮಾಲೆಯ ಐವತ್ತೊಂದನೆಯ ಅಕ್ಷರ. ೨. [ಗಣಿತ] ಆರು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : "ಚಷಮಾಡು" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೪-೧೦).

ಷಂಡ (ನಾ). ೧. (ಮರ, ಗಿಡ ಮುಂತಾದುವುಗಳ) ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ ; ಮೊತ್ತ : ಅಲರ್ದಂಭೋರುಹಷಂಡಮುಳ್ಳಲರ್ದ ಚೆನ್ನೆಯ್ದಿರ್ಲ್ದೊಳಂ . . . ಎಸೆಗುಂ ವಿದ್ಯಾಧರೋದ್ಯಾನದೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೧-೬೬) ; ಉತ್ತಮಸ್ಥಳದ ಮಾಕಂದವ ಷಂಡಮನುತ್ತಮ ಬಂದು ಪೊರ್ದಿದಳು (ಅನಂಚ. ೯-೪೯). ೨. (ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಾಗಿ ತಿರುಗಾಡಲು ಬಿಟ್ಟ) ಗೂಳಿ ; ಬೀಜದ ಹೋರಿ ; ಬಸವ : "ಷಂಡಃ, ಗೋಪತಿಃ, ಇಟ್ಚರಃ- ೩ ಗೂಳಿಹೋರಿ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೫೯೨). ೩. ನಪುಂಸಕ ; ಕೊಜ್ಜ : ಊರಟಿವಿನೊಳಂ ತಜಿಸಂದು ಗಂಡುತನಮನೆ ನೆಜಪದವಂ ಗಂಡನಲ್ಲನೆಂತುಂ ಷಂಡಂ (ಗದಾಯು. ೨-೨೪). ೪. (ಆಲಂ) ಹೇಡಿ ; ದುರ್ಬಲ : 'ಷಂಡತನ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಷಂಡಕ (ನಾ). ನಪುಂಸಕ : "ಕ್ಲೀಬಃ, ವರ್ಷಧರಃ, ಷಂಡಃ, ಷಂಡಕಃ, ನಪುಂಸಕಃ- ಈ ೫ ನಪುಂಸಕಂ" (ಹಲಾಯು. ೭೧-೨೭೬). [ಸಂ.]

ಷಂಡಕವೇದ (ನಾ). [ಜೈನ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೋಕಷಾಯ ; ಚಾರಿತ್ರ ಮೋಹನೀಯದ ಭೇದಗಳಾದ ಮೂರು ಪ್ರಕಾರದ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ದೇವರೊಳಾಗಿರ್ಪುಂ ಪುಂಸ್ತ್ರೀವೇದಂ ನಿರಯಜನಿತಸಮ್ಮೂರ್ಛಿತರೊಳ್ ಭಾವಿಸೆ ಷಂಡಕವೇದಂ ತಾವುಟಿದವರೊಳ್ ತ್ರಿವೇದಮುಂ ಪರಿಭವಿಕುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೮-೧೩). 'ನಪುಂಸಕವೇದ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಷಂಡತನ (ನಾ). ೧. ನಪುಂಸಕತ್ವ. ೨. ಹೇಡಿತನ ; ದೌರ್ಬಲ್ಯ : ಧರ್ಮವೆ ತಪವಲಾಯೆಂದಱಿತು ನಡೆದರೆ ಷಂಡತನವಾಯ್ತು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೮-೪೭) ; ಎಲೈ ಪಾರ್ಥನೆ, ನೀನು ಷಂಡತನವನ್ನು ಹೊಂದಬೇಡ (ಅನಾಸ. ೬). [ಷಂಡ + - ತನ]

ಷಂಢ (ನಾ). ೧. = ಷಂಡ ೩ : ಥೂ ನರರ ಬೆದಿಗುದಿಗೆ ಷಂಢ ಗಂಡಸುತನಕೆ . . . ಗತವೀರ್ಯಹತಜನಕೆ (ಕೃಷ್ಣಾಕು. ೨-೨). ೨. [ವ್ಯಾಕ] ನಪುಂಸಕಲಿಂಗ. [ಸಂ.]

ಷಂಢತಿಲ, ಷಂಢತಿಳ (ನಾ). ೧. ಜಳ್ಳಾದ ಎಳ್ಳು ; ಪೊಳ್ಳಾದ ಎಳ್ಳು. ೨. (ಆಲಂ) ನಿರುಪಯೋಗಿಯಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಅಪ್ರಯೋಜಕ : ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ನಮ್ಮನ್ನು ಷಂಢತಿಲವೆಂದರು. ಜಳ್ಳು ಯಾರು, ಗಟ್ಟಿ ಯಾರು ಎಂಬುದನ್ನು ಅವರಿಗೆ ತೋರಿಸಿಕೊಟ್ಟೆ (ಅಗ್ರಹ. ೧೨). **ಷಂಢತಿಳ** : ೧. "ತಿಳಪಿಂಜಃ, ತಿಳಪೇಷಃ, ಷಂಡ Eಥ3ತಿಳಃ - ಈ ೩ ಹ:ಏಳ್ಳೆಳ್ಳು" (ಹಲಾಯು. ೯೫-೪೨೯). [ಸಂ.]

ಷಂಢತಿಳ 'ಷಂಢತಿಲ' ನೋ.

ಷಕಾರ (ನಾ). 'ಷ' ಎಂಬ ಅಕ್ಷರ : ಷಕಾರಕ್ಕೆ - ಆಮಿಷ - ಆಮಿಸ, ಔಷಧ - ಔಸದ (ಶಮದ ೨೫೩ ಪ್ರಯೋ). [ಸಂ.]

ಷಕ್ಕು 'ಶಕ್ಕು' ನೋ.

ಷಟುತರ್ಕ (ನಾ). [ತತ್ತ್ವಶಾ] ನ್ಯಾಯ, ವೈಶೇಷಿಕ, ಸಾಂಖ್ಯ, ಯೋಗ, ವೇದಾಂತ ಮತ್ತು ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆ ಎಂಬ ಆರು ಬಗೆಯ ದರ್ಶನಗಳು : ವೇದವೇದಾಂಗ ವಿದ್ಯಾವಿದಿತರ್ ಷಟುತರ್ಕ್ಕಶತುಪ್ರವುಡಿಯೊಳತಿಶಯದುದುಗ್ರಾಹಕರು ನಿತ್ಯಯಜ್ಞರು (ಎಕ. XVIII, ೧೮೪-೯ ; 1097). [< ಸಂ. ಷಟ್ತರ್ಕ]

ಷಟುಸ್ಥಲ 'ಷಡುಸ್ಥಲ' ನೋ.

ಷಟ್ಕ (ನಾ). ಆರರಿಂದ ಒಡಗೂಡಿದುದು ; ಆರರ ಗುಂಪು : ಯಾರಿಗುಂಟು ಶಮಾದಿ ಷಟ್ಕಮಸಾರಮಾದೀ ಭುವನಭೋಗವಿಕಾರಮಂಟಪವರ್ಕಳಂತಃಕರಣಮದರಿಂದ ಸೇರಿರುವವರ್ಥಕೆ ನಿವೃತ್ತಿಯ ಸಾರಿಪುದು (ವಿವೇಭ. ೧೧-೫೬) ; ಷಟ್ಕವೆಂದರೆ ಆರು ಅಧ್ಯಾಯಗಳ ಸಮೂಹವೆಂದರ್ಥ (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೧೦೮). [ಸಂ.]

ಷಟ್ಕಮಲ (ನಾ). [ಯೋಗ] ಶರೀರದ ಒಳಭಾಗದಲ್ಲಿರುವುವೆನ್ನಲಾದ ಮೂಲಾಧಾರ, ಸ್ವಾಧಿಷ್ಠಾನ, ಮಣಿಪೂರ, ಅನಾಹತ, ವಿಶುದ್ಧ ಮತ್ತು ಆಜ್ಞಾ ಎಂಬ ಆರು ಕಮಲಗಳು ; ಷಟ್ಚಕ್ರ : ಬಾಲ ಕೇಳ್ ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ಷಟ್ಕುಸುಮಾಳಿ ರಾಜಿಸುತಿಹುವು ಷಟ್ಕಮಲಗಳ ಪೆಸರಾಂತು (ಗಗುಶಾ. ೧೮-೬). [ಸಂ.]

ಷಟ್ಕರ್ಮ (ನಾ). ೧. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ನಿತ್ಯವೂ ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಅಧ್ಯಾಪನ, ಅಧ್ಯಯನ, ಯಜನ, ಯಾಜನ, ದಾನ ಮತ್ತು ಪರಿಗ್ರಹ ಎಂಬ ಆರು ಕ್ರಿಯೆಗಳು : ವಿದಿತವೇದಾರ್ತ್ಥ ವಿದ್ಯಾಪಾರಗರ್ಷಟ್ಕರ್ಮ್ಮನಿರತರ್ . . . ಶ್ರೀಮಲ್ಲೊಕ್ಕಿಗುಣ್ಣೆಯೂರೋಡೆಯಪ್ರಮುಖಮಹಾಜನಂ ಶ್ರೀಸಾಸಿರ್ವ್ವರುಂ . . . ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಮಿರೆ (ಕಇ. II, ೧೦-೬ ; 1079) ; ಷಟ್ಕರ್ಮಮಾರ್ಗಪ್ರೇಮಿ ಸಂತತ ವರತನೂ ಭವಕಾಮಿ ಮಂಡಗೆ ಮಾದಿರಾಜನೆನಲ್ಕೆ ಸನ್ನಾಮಿ (ಬಸಪು. ೨-೪೬). ೨. ಪ್ರತಿನಿತ್ಯ

ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಸಂಧ್ಯಾಸ್ನಾನ, ಜಪ, ಹೋಮ, ದೇವತಾಪೂಜೆ, ಆತಿಥ್ಯ ಮತ್ತು ವೈಶ್ವದೇವ ಎಂಬ ಆರು ಬಗೆಯ ಕರ್ಮಗಳು : ಆಚಾರಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಗಮನಿಸತಕ್ಕ ವಿಷಯವೆಂದರೆ ದಿನಚರ್ಯೆ ಅಥವಾ ಷಟ್‌ಕರ್ಮಗಳು (ಭಾರಿದ. ೫೪). ೩. ಜೀವನೋಪಾಯಕ್ಕಾಗಿ ಕೈಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದ ಅಸಿ, ಮಸಿ, ಕೃಷಿ, ವಾಣಿಜ್ಯ , ಶಿಲ್ಪ ಮತ್ತು ಪಶುಪಾಲನೆ ಎಂಬ ಆರು ವೃತ್ತಿಗಳು : ಅಸಿಮಸಿಕೃಷಿವಾಣಿಜ್ಯಶಿಲ್ಪಪಶುಪಾಲ್ಯಮೆಂಬ ಷಟ್ಕರ್ಮಂಗಳೊಳ್ ನ್ಯಾಯದಿನರ್ಥೋಪಾರ್ಜನಂಗೆಯ್ವುದು ವಾರ್ತೆಯೆಂಬೆರಡನೆಯಾರ್ಯಕರ್ಮಂ (ಸುಕುಮಾ. ೬-೨೫ ವ) ; ಲೇಖನ ವ್ಯವಹಾರ ಕೃಷಿ ಖಡ್ಗ ಗೋಪಾಲ ಯಾಚಂಗಳೆನಿಪ ಷಟ್ಕರ್ಮದಿಂದೆ ತವೆ ಜೀವಿಪ . . . ಜನಂ ಕೂಡಿ ಬರುತಿರ್ದರು (ಚಿಬಪು. ೪೮-೪೩). ೪. [ಜೈನ] ಶ್ರಾವಕನು ನಿತ್ಯವೂ ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಇಜ್ಯೆ, ವಾರ್ತಾ, ದತ್ತಿ, ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯ, ಸಂಯಮ ಮತ್ತು ತಪಸ್ಸು ಎಂಬ ಆರು ಬಗೆಯ ಕರ್ಮಗಳು : ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷನಪುಂಸಕಭೇದತ್ರಿಕಮಂ ಚಿರಂತನ ಷಟ್ಕರ್ಮಂಬೆರಸು ಹಾಸ್ಯ ರತಿ Eಹಾಸ್ಯರತ್ಯರತಿE ಶೋಕಭಯಜುಗುಪ್ಸಾಭಿಧಾನಷಟ್ಕಷಾಯಮುಮಂ ಕಿಡಿಸಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೧೧೧ ವ). [ಸಂ. ಷಟ್ಕರ್ಮನ್]

ಷಟ್ಕರ್ಮಿ (ನಾ). ಯಜನ, ಯಾಜನ ಮುಂತಾದ ಆರುಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವವನು : ಷಟ್ಕರ್ಮಿಗಳಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರ ಮುಂತಾದ ಪಂಚಮಹಾಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ನಡೆಸಿಕೊಂಡು ಬರಬೇಕು (ತುಳುನಾ. ೯೯). [ಸಂ. ಷಟ್ಕರ್ಮಿನ್]

ಷಟ್ಕಷಾಯ (ನಾ). [ಜೈನ] ಹಾಸ್ಯ, ರತಿ, ಅರತಿ, ಶೋಕ, ಭಯ ಮತ್ತು ಜುಗುಪ್ಸೆ ಎಂಬ ಆರು ಬಗೆಯ ದೋಷಗಳು,- ಕಷಾಯಗಳು : ಚಿರಂತನ ಷಟ್ಕರ್ಮಂಬೆರಸು ಹಾಸ್ಯರತಿ Eಹಾಸ್ಯರತ್ಯರತಿE ಶೋಕಭಯಜುಗುಪ್ಸಾಭಿಧಾನ ಷಟ್ಕಷಾಯಮುಮಂ ಕಿಡಿಸಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೧೧೧ ವ). [ಸಂ.]

ಷಟ್ಕೋಣಕುಂಭ (ನಾ). ಆರುಮೂಲೆಗಳುಳ್ಳ ಆಕೃತಿಯ ಕ್ಷೇತ್ರಫಲ : ಒಂದೆಸೆಯ ಮೂರು ಅಳತೆಯನೊಂದಿಸು ಹತ್ತುಳಿದ ಮೂರು ದೆಸೆಗಳ ಗಳೆಯಿಂ ಸಂಕ್ಷಿಸಿ ಕೂಡುತೆ ಗುಣಿಸಲು ಅಂದದಿ ಷಟ್ಕೋಣಕುಂಭ ತಪ್ಪದೆ ಬರ್ಕುಂ (ಕ್ಷೇತ್ರಗ. ೨೩-೧೪). [ಸಂ.]

ಷಟ್ಖಂಡ (ನಾ). [ಜೈನ] ವಿಜಯಾರ್ಧಪರ್ವತದ ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ಗಂಗಾ ಹಾಗೂ ಸಿಂಧೂನದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮೂರು ಭೂಭಾಗಗಳು ಮತ್ತು ಅದರಂತೆ ಆ ಪರ್ವತದ ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿರುವ ಮೂರು ಭೂಭಾಗಗಳು: ಹಿಮಶೈಲಾವಧಿಷಟ್ಖಂಡಂ ಮಹೀಮಂಡಳಂ (ಆದಿಪು. ೪-೭೮) ; ಮಹಿಭರತಂ ಷಟ್ಖಂಡಾವಹಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೭೮) ; ಷಟ್ಖಂಡಕ್ಷಿತಿನಾಥನಪ್ರಥಿಕಪುಣ್ಯಂ . . . ಸಾರ್ಗುಮಿನ್ನಾತನಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೬೫). [ಸಂ.]

ಷಟ್ಚಕ್ರ (ನಾ). [ಯೋಗ] ಶರೀರದ ಒಳಗಿರುವುವೆಂದು ಹೇಳಲಾದ ಮೂಲಾಧಾರ, ಸ್ವಾಧಿಷ್ಠಾನ, ಮಣಿಪೂರಕ, ಅನಾಹತ, ವಿಶುದ್ಧ ಮತ್ತು ಆಜ್ಞಾ ಎಂಬ ಆರು ಚಕ್ರಗಳು ; ಷಟ್ಕಮಲ : ಷಟ್ಚಕ್ರಸಂಚಾರಿಣೀಂ . . . ಬಾಲಾಂ ಸದಾಹಂ ಭಜೇ (ಉದ್ಭಟ. ೫-೫೭) ; ಷಟ್ಚಕ್ರಮಧ್ಯದೊಳೊಪ್ಪುವ ಭಾಸುರಪ್ರಣವಂ (ಚಿಬಪು. ೬೧-೪೮). [ಸಂ.]

ಷಟ್ಚರಣ (ನಾ). ೧. ಆರುಕಾಲುಗಳುಳ್ಳುದು ; ದುಂಬಿ : "ಅಳಿ ಷಟ್ಚರಣಂ ಮಧುಪಂ . . . ಭ್ರಮರಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೪೩-೨೨) ; ಉರಿವುರಿಯಿಂ ಕರಿಮುರಿಕನಾದುವುನ್ನದ ಪರಪುಷ್ಟತಷಟ್ಚರಣರಾಜಕೀರಕುಲಂಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೯೦). ೨. ಹೇನು. [ಸಂ.]

ಷಟ್ತರ್ಕ (ನಾ). ೧. [ತತ್ತ್ವಶಾ] ನ್ಯಾಯ, ವೈಶೇಷಿಕ, ಸಾಂಖ್ಯ, ಯೋಗ, ವೇದಾಂತ ಮತ್ತು ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆ ಎಂಬ ಆರುಬಗೆಯ ದರ್ಶನಗಳು: ಶಾಬ್ದನೇತೃತೆ ಷಟ್ತರ್ಕ ವಿತರ್ಕಭೇತ್ತೃತೆ . . . ಏಂ ಚೋದ್ಯಮೊ ವರ್ಧಮಾನಮುನಿಯೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧-೩೧) ; ಕಮಲೋದರನು ಕೈಕೊಂಡನು . . . ವಾದಿಸುವ ಷಟ್ತರ್ಕಗಿರ್ಕದ ಭೇದ ಕೊಳ್ಳದ ಸಕಲಲೋಕದ ಬೀದಿ ವಿಸಟಂಬರಿವ ವಿಮಲವಿರಾಟರೂಪವನು (ಕುವ್ಯಾಭಾ. ೩-೭೪). ೨. [ಜೈನ] ಬೌದ್ಧ, ನೈಯಾಯಿಕ, ಸಾಂಖ್ಯ, ಜೈನ, ವೈಶೇಷಿಕ ಮತ್ತು ಜೈಮಿನೀಯ ಎಂಬ ಆರು ಬಗೆಯ ಆಸ್ತಿಕದರ್ಶನಗಳು : ಶ್ರೀಪ್ರಭಾಚಂದ್ರದೇವಪ್ರಭೃತಿ ಷಟ್ತರ್ಕಾಕಳಂಕಂಗಳೆಣೆಯೆನೆ ನೆಗಟ್ದಿ (ಸೌಇಂ. XX. ೧೮-೨೪ : ೨೫೦).

ಷಟ್ತರ್ಕಷಣ್ಮುಖ = ಆರು ಜೈನದರ್ಶನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪಾರಂಗತನಾದವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಷಟ್ತರ್ಕಷಣ್ಮುಖರು ಪರಮತತಪತ್ಕರಣನಿರತರು . . . ಶ್ರೀಮತ್ ಶ್ರೀನನ್ನಿಪಣ್ಣಿತದೇವರ್ಗೆF (ಸೌಇಂ. XX. ೪೬-೨೭ ; 1072). [ಸಂ.]

ಷಟ್ತ್ರಿಂಶತ್ತತ್ತ್ವ (ನಾ). [ಶೈವ] ಶೈವಾಗಮದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಮೂವತ್ತಾರು ತತ್ತ್ವಗಳು ; ☞ ಶಿವ, ಶಕ್ತಿ, ಸದಾಶಿವ, ಈಶ್ವರ, ಶುದ್ಧವಿದ್ಯಾ, ಕಾಲ, ಮಾಯಾ, ಕಲಾ, ವಿದ್ಯಾ, ರಾಗ, ನಿಯತಿ, ಪುರುಷ, ಪ್ರಕೃತಿ, ಬುದ್ಧಿ, ಅಹಂಕಾರ, ಮನಸ್ಸು, ಶ್ರೋತ್ರ, ತ್ವಕ್, ಚಕ್ಷು, ಜಿಹ್ವಾ, ಘ್ರಾಣ, ವಾಕ್, ಪಾಣಿ, ಪಾದ, ಪಾಯು, ಉಪಸ್ಥ, ಶಬ್ದ, ಸ್ಪರ್ಶ, ರೂಪ, ರಸ, ಗಂಧ, ಆಕಾಶ, ವಾಯು, ವಹ್ನಿ, ಜಲ ಮತ್ತು ಭೂಮಿಯ : ಷಟ್‌ತ್ರಿಂಶತ್ತತ್ತ್ವಂಗಳ್ ದೇಹವಾಗಿ ಪರಶಿವನದಕ್ಕೆ ದೇಹಿಯಾಗಿಪ್ಪುದರಿಂದ ತತ್ತ್ವಮಯವಾದ ಭಕ್ತನಂಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಮಯವಾದ ಶಿವನಿಪ್ಪನಯ್ಯ (ಅರವ. ೧೨-೨೩) ; ವರಷಟ್ತ್ರಿಂಶತ್ತತ್ತ್ವೋಪರಿಗತನ ಸವಿದ್ಯ ಪುಗದ ಶುದ್ಧಾತ್ಮನನಕ್ಷರನನನುಪಮನನಭವನನುರುತರಚಿದಖಂಡರೂಪನಂ ಜಾನಿಸಿದಂ (ಶಬಶಾ. ೨-೯೩). [ಸಂ.]

ಷಟ್ತ್ರಿಂಶದ್ಗುಣ (ನಾ). ೧. [ಜೈನ] ಆಚಾರ್ಯನಲ್ಲಿರಬೇಕಾದ ಹನ್ನೆರಡು ತಪಸ್ಸು, ಆರು ಆವಶ್ಯಕಗಳು, ದಶಧರ್ಮಗಳು, ಪಂಚಾಚಾರಗಳು ಮತ್ತು ಮೂರು ಗುಪ್ತಿಗಳು ಎಂಬ ಮೂವತ್ತಾರು ಗುಣಗಳು : ಇರೆ ಷಟ್ತ್ರಿಂಶದ್ಗುಣಂಗಳ್ ತಮಗಮರ್ದಿರಲಾಚಾರಮಯ್ಯಂ . . . ಚಾರಿತ್ರಸಂಶುದ್ಧರೀ ದುಸ್ತರ ಸಂಸಾರಾಬ್ಧಿಯಿಂದಂ ಪೊರಮಡಿಸುಗೆ ಸದ್ಧರ್ಮರಾಚಾರ್ಯರೆಂದುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೩). ೨. ಮೂವತ್ತಾರು ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು :ಮುನಿನಾಥಂ ದಶಧರ್ಮಧಾರಿ ದೃಢಷಟ್ತ್ರಿಂಶದ್ಗುಣಂ (ಪಂಚಾಮಾ. ೧-೨೦). [ಸಂ.]

ಷಟ್ಪದ (ನಾ). ೧. ದುಂಬಿ ; ಭೃಂಗ : ಎಱಗಿರ್ದುವು ಷಟ್ಪದಂಗಳುತ್ಕೇಸರಕೋಟ ಸಂಕಟಕುಶೇಶಯ[ಕೋ]ಶಕುಟೀರಕಂಗಳೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೪೭) ; ಕುಸುಮಕ್ಕೆ ಷಟ್ಪದಂ . . . ಈಶ್ವರಭಕ್ತಿಗೆ ಭಕ್ತನಾಸಮಾಳ್ಕೊರಗೆಯಾಗಿ ಸಂಕಿಲಿಯೊಳಂ ನೆರೆವಾಸೆಯೊಳಿರ್ದ ಸೌಂದರಂ (ನಂಜಿರ. ೧೪ ಸೂಚನೆ). ೨. ಹೇನು : "ಷಟ್ಪದಂ ಹೇನೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೪೯-೧೪). ೩. [ಛಂದ] ಆರುಪಾದಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಪದ್ಯಜಾತಿ ; ಷಟ್ಪದಿ : ಮಂಗರಸನತಿ ಖ್ಯಾತಿಯಿಂ ಪಡೆದ ಸಂಸ್ಕೃತಸೂಪಶಾಸ್ತ್ರದೊಳ್ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದಜೀವನಿತ ತೆಗೆದು ಕನ್ನಡದಿ ವಾರ್ಧಕಮೆಂಬ ಷಟ್ಪದದೊಳು . . . ಓತು ಪೇಳ್ದಂ (ಸೂಪಶಾ. ೪ ಪೀಠಿಕೆ). [ಸಂ.]

ಷಟ್ಪದಾರ್ಥ (ನಾ). [ತರ್ಕಶಾ] ವೈಶೇಷಿಕದರ್ಶನದ ಮೇರೆಗೆ ದ್ರವ್ಯ, ಗುಣ, ಕರ್ಮ, ಸಾಮಾನ್ಯ, ವಿಶೇಷ, ಸಮವಾಯ ಎಂಬ ಪ್ರಪಂಚದ ಆರು ಭಾವ ಪದಾರ್ಥಗಳು : ಷಡ್ವಿಷಯವೇ ಷಟ್‌ಪದಾರ್ಥಂಗಳು (ಚಿಬಪು. ೬೧-೫೬) ; ಸದಾಚಾರ್ಯಸಂಬಂಧದಿಂದ ಷಟ್ಪದಾರ್ಥಗಳ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನವುಂಟಾಗಿ, ಅಜ್ಞಾನ ನಿವೃತ್ತಿಯಾಗಿ, ವೈರಾಗ್ಯದಿಂದ ರಾಗದ್ವೇಷಗಳ ವಿಜಯ ಆಗುವುದು (ಹಿಂದಶಾ. ೧೨೩). [ಸಂ.]

ಷಟ್ಪದಿ (ನಾ). ೧. ಆರುಕಾಲುಗಳುಳ್ಳುದು : ಕೀಟಗಳು ಷಟ್ಪದಿ - ಸಂಧಿಪದಿಗಳು (Arthropoda). ಅವುಗಳ ತರಗತಿ ಷಟ್ಪದಿ (Hexapoda) (ಕೀಟವಿ. ೧೫). ೨. ಹೆಣ್ಣುದುಂಬಿ: ಮದಪಿಕಂ ಮುಟ್ಟದ ತಳಿರೊ ಷಟ್ಪದಿಯೆಱಗದರಲೊ . . . ಎನಲೆಸೆವ ಕನ್ನಿಕೆಯ . . . ಸಿಂಗರಿಸವೇಳ್ಕು (ಬಸಪು. ೪-೩೧). ೩. ಹೇನು. ೪. [ಛಂದ] ಆರು ಪಾದಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಪದ್ಯಜಾತಿ ;☞ಇದು ಶರ, ಕುಸುಮ, ಭೋಗ, ಭಾಮಿನಿ, ಪರಿವರ್ಧಿನಿ ಮತ್ತು ವಾರ್ಧಕ ಎಂದು ಆರು ಬಗೆಯಾಗಿದೆ : ಮುಂದರಧರಗಣಮೊಂದಿರೆ ಕಡೆಯೊಳ್ ಕುಂದದೆ ನೆಲಸುಗೆ ಮದನಹರಂ ಇಂದುನಿಭಾನನೆ ಮುಂದಣ ತೆಱನೀಯಂದಮೆಯಾಗಲೆ ಷಟ್ಪದಿ ಕೇಳ್ (ಛಂದೋಂಬು. ೫-೨೫೯) ; ತ್ರಿನವಶತಷಟ್‌ಶತ ತ್ರಿವಿಂಶತಿವಿದಿತಸಂಖ್ಯಾಯುಕ್ತದಿಂ ಷಟ್‌ಪದಿಗಳೆಂಟಾಶ್ವಾಸದಿಂದ ಱುವತ್ತುಸಂಧಿಗಳಿಂ . . . ಒಪ್ಪಿದುದು ಬಸವಪುರಾಣವಿಶ್ವರಗಣಕಥನವಾಗಿ (ಬಸಪು. ೬೧-೯೧). ೨,೪ : ನಿರುತಮಂಜುಳಶಬ್ದದಿಂದೆ ಕವಿಗಿಂಪಾಗಿ ಚರಿಸುವ ಸುಲಲಿತಷಟ್ಪದಿಗಳೆಡೆವಿಡದೆ ಝೇಂಕರಿಸದಿರ್ಪವೆ ಬಂದು ನೆರೆದ ವಿದ್ವತ್ಸಭಾನೀರೇರುಹಾಕರದೊಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧-೧೨): [ಸಂ. ಷಟ್ಪದೀ]

ಷಟ್ಪ್ರಜ್ಞ (ನಾ). ಧರ್ಮ ಅರ್ಥ ಕಾಮ ಮೋಕ್ಷಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಲೋಕವ್ಯವಹಾರ ಹಾಗೂ ತತ್ತ್ವಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದವನು : ಚಾಟುಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ದೇವತಾಸ್ತುತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ . . . ಇವುಗಳನ್ನು ಬರೆದವರು ಷಟ್ಪ್ರಜ್ಞರು (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೨೫). [ಸಂ.]

ಷಟ್ಪ್ರತ್ಯಯ (ನಾ). ವರ್ಣವೃತ್ತಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ, ಪಾದಪ್ರಸ್ತಾರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿಯಲು ವಿಧಿಸಲಾದ ಪ್ರಸ್ತಾರ, ನಷ್ಟ, ಉದ್ದಿಷ್ಟ, ಏಕದ್ವ್ಯಾದಿಲಗಕ್ರಿಯಾ, ಸಂಖ್ಯಾನ ಮತ್ತು ಅಧ್ವಯೋಗ ಎಂಬ ಆರು ಕ್ರಮಗಳು; ಅವುಗಳ ವಿವರ ಈ ರೀತಿ ಇದೆ : ಪ್ರಸ್ತಾರ –ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ಯಾವ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟೆಷ್ಟು ವೃತ್ತಗಳಿವೆ, ಅವುಗಳ ಲಕ್ಷಣವೇನು ಎಂಬುದನ್ನೂ, ನಷ್ಟ – ಒಂದು ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ವೃತ್ತದ ಲಕ್ಷಣವು ಗೊತ್ತಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಕಂಡುಹಿಡಿಯಲೂ, ಉದ್ದಿಷ್ಟ- ಒಂದು ವೃತ್ತವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಇದು ಯಾವ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಎಷ್ಟನೆಯ ವೃತ್ತ ಎಂಬುದನ್ನೂ ತಿಳಿಯಲು ಸಹಾಯ ಮಾಡುತ್ತವೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಏಕದ್ವ್ಯಾದಿಲಗಕ್ರಿಯೆ - ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಲಘು ಅಥವಾ ಗುರುವಿರುವ ವೃತ್ತಗಳೆಷ್ಟಿವೆ, ಎರಡು ಲಘು ಅಥವಾ ಗುರುಗಳಿರುವ ವೃತ್ತಗಳೆಷ್ಟಿವೆ ಎಂಬ ವಿವರವನ್ನೂ, ಸಂಖ್ಯಾನ-ಒಂದು ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ವೃತ್ತಗಳಿವೆ ಎಂಬುದನ್ನೂ, ಅಧ್ವಯೋಗ - ಆಯಾ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಪ್ರಸ್ತಾರವನ್ನು ಹಾಕಲು ಎಷ್ಟು ಉದ್ದಗಲ ಸ್ಥಳ ಬೇಕೆಂಬುದನ್ನೂ ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ: ಇಲ್ಲಿಂ ಷಟ್ಪ್ರತ್ಯಯಮಂ ಚೆಲ್ವಾಗೆ ಪೇಟ್ವೆಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೬-೨೦). [ಸಂ.]

ಷಟ್ಪ್ರಾಸ (ನಾ). [ಛಂದ] ಸಿಂಹ, ಗಜ, ವೃಷಭ, ಅಜ, ಶರಭ ಮತ್ತು ಹಯ ಎಂಬ ದ್ವಿತೀಯಾಕ್ಷರಪ್ರಾಸವಿರುವ ಆರು ಬಗೆಯ ಪ್ರಾಸಗಳು : ನಿಜದಿಂ ಬಂದೊಡೆ ಗಜದೀರ್ಘಂ ಬಿಂದು ವೃಷಭ ಬೆಂಜನ ಶರಭಂ ಅಜನು ವಿಸರ್ಗಂ ಹಯಮಂಬುಜಮುಖಿ ದದ್ವಕ್ಕರಂಗಳಿವು ಷಟ್ಪ್ರಾಸಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೧-೪೬ ಅಡಿಟ). [ಸಂ.]

ಷಟ್ಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ತರ್ಕ, ವೇದಾಂತ, ಮೀಮಾಂಸೆ, ವ್ಯಾಕರಣ, ಜ್ಯೋತಿಷ ಮತ್ತು ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ ಎಂಬ ಆರು ಪ್ರಕಾರದ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳು : ಚತುರ್ವೇದ - ಷಟ್‌ಶಾಸ್ತ್ರ-ನಾಟಕಾಂತಸಾಹಿತ್ಯ . . . ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲವುದರಲ್ಲಿಯೂ ಶಿಷ್ಯಾದಿಭ್ಯೇತ್ ಪರಾಜಿತಂ ಎನ್ನುವ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಗಣಪತಿಯಾಗ ಪರಿಣತನಾಗಿದ್ದ (ಪೂಶಕ್ತಿ. ೩೬). [ಸಂ.]

ಷಟ್ಸಮಾಧಿ (ನಾ). ೧. [ಯೋಗ] (ಉಪರತಿಗೆ ಅನುಸಾರಿಯಾದ) ದೃಶ್ಯಾನುವಿದ್ಧ, ಶಬ್ದಾನುವಿದ್ಧ, ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪ ಎಂಬ ಬಾಹ್ಯಾಭ್ಯಂತರ ಭೇದದಿಂದ ಆಗುವ ಆರು ಬಗೆಯ ಸಮಾಧಿಗಳು : ಉಪರತಿಗನುಸಾರಿಗಳಾದ ದೃಶ್ಯಾನುವೇದ ಶಬ್ದಾನುವೇದ ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪವೆಂಬವೇ ಬಾಹ್ಯಾಭ್ಯಂತರಭೇದದಿಂ ಷಟ್ಸಮಾಧಿಗಳು (ವಿವೇಚ. ೫೨). ೨. ವ್ಯಷ್ಟಿ, ನಿಶ್ಚಿತ, ವಿಲಕ್ಷಣ, ನಿರ್ವಿಷಯ, ಸಮಷ್ಟಿ ಮತ್ತು ಪೂರ್ಣ ಎಂಬ ಆರುಬಗೆಯ ಸಮಾಧಿಗಳು : ಕಂದ ಕೇಳ್ಕೆ ಷಟ್ಸಮಾಧಿಯನೊಂದಿರಲಿ ವಾಚಿಸಲಿ ಕೇಳಲಿ ಸಂಧಿಸಲಿ ಶ್ರದ್ಧೆಯನು ಕರ್ಮದ ತೊಡರ ಬಿಡಿಸುವುದು (ಗಗತಾ. ೧೬-೫೩). [ಸಂ.]

ಷಟ್ಸಮ್ಮಾರ್ಜನೆ (ನಾ). ಹಸುವಿನ ಹಾಲು, ಮೊಸರು, ತುಪ್ಪ ಮತ್ತು ಗೋರೋಚನ, ಗೋಮಯ, ಗೋಮೂತ್ರಗಳಿಂದ ಮಾಡುವ ಆರು ಬಗೆಯ ಶುದ್ಧೀಕರಣ : ಗೋಮಯಂ ಗೋರೋಚನಂ ದಧಿ ಕ್ಷೀರ ಘೃತ ಗೋಮೂತ್ರದಿಂದ ಷಟ್ಸಮ್ಮಾರ್ಜನೆಯನೆಸಗುವಾ ಮಹೇಶ್ವರರು ಭಸಿತಾಂಗರಾಗಲ್ವೇಹುದು (ವೀಶೈಪು. ೭-೫-೧೬). [ಸಂ. ಷಟ್ಸಮ್ಮಾರ್ಜನ]

ಷಟ್ಸಾಧನೆ (ನಾ). ಆರು ಬಗೆಯ ಸಾಧನೆಗಳು : ಸತ್ಕರ್ಮೋಪದೇಶವನರುಹಿ ಸ್ವರ್ಗಮರ್ತ್ಯದಲ್ಲಿ ಸುಖಿವೀವ ಗುರುಗಳು ನೂಱಾಱು ವಿಚಾರಮುಖದಿಂದ ಷಟ್ಸಾಧನೆಯನಱುಹುವ ಗುರುಗಳು ನೂಱಾಱು (ಸಿದ್ಧವ. ೬. ೨೩೧-೭೩೪). [ಸಂ. ಷಟ್ಸಾಧನಾ]

ಷಟ್ಸ್ಥಲ, ಷಟ್ಸ್ಥಳ (ನಾ). [ವೀಶೈ] (ಅಧ್ಯಾತ್ಮಸಾಧಕನು ಏರಬೇಕಾದ) ಭಕ್ತ, ಮಹೇಶ, ಪ್ರಸಾದಿ, ಪ್ರಾಣಲಿಂಗಿ, ಶರಣ ಮತ್ತು ಐಕ್ಯ ಎಂಬ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನೆಯ ಆರು ಹಂತಗಳು : ಆ ಜಂಗಮವನಱಿವಲ್ಲಿ ಷಟ್ಸ್ಥಲಸಂಬಂಧವಾಯಿತ್ತು (ಮಡೀವ. ೨೬೬-೨೫) ; ಷಟ್ಸ್ಥಲವದೆಂತುಟದು ಸದಾದಿಯದೆಂತು ಕರುಣಿಸು (ಮನೋವಿ. ೨-೪೧). ಷಟ್ಸ್ಥಳ: 'ಷಟ್ಸ್ಥಳಸಿದ್ಧಾಂತ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಷಟ್ಸ್ಥಲಬ್ರಹ್ಮ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಲಿಂಗಾಂಗಸಾಮರಸ್ಯ ; ಷಟ್ಸ್ಥಲಾನುಷ್ಠಾನದಿಂದ ಪಡೆಯುವ ಪರಮಾತ್ಮ : ಷಟ್ಸ್ಥಲಬ್ರಹ್ಮವನಱಿದಾತನೇ ಶರಣ ಆತನೇ ಲಿಂಗೈಕ್ಯ ಇಂತೀ ಷಟ್ಸ್ಥಲಬ್ರಹ್ಮವೆಂಬುದು ಅಪ್ರಮಾಣ ಅಗೋಚರ ಅನಿರ್ವಾಚ್ಯ (ಚನ್ನವ. ೪. ೧೬೧-೪೬೮) ; ಇದೆ ಷಟ್ಸ್ಥಲಬ್ರಹ್ಮವಿದೆ ಸಚ್ಚಿದಾನಂದವಿದೆ ನಿತ್ಯಪರಿಪೂರ್ಣವಱಿವುದು (ಮನೋವಿ. ೨-೪೧). [ಸಂ. ಷಟ್ಸ್ಥಲಬ್ರಹ್ಮನ್]

ಷಟ್ಸ್ಥಲಬ್ರಹ್ಮಿ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಲಿಂಗಾಂಗಸಾಮರಸ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಶಿವಯೋಗಿ ; ಷಟ್ಸ್ಥಲಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿರುವವನು : ಘಟಭೇದವಱಿತು ಆತ್ಮದ ಸುಖದುಃಖವನಱಿತು ಭಕ್ತಿಗೆ ಸತ್ಯ ವಿರಕ್ತಿಗೆ ಮಲತ್ರಯದೂರ ಸರ್ವಜೀವಕ್ಕೆ ದಯ ಹೆಚ್ಚುಕುಂದಿಲ್ಲದೆ ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ ನಿಂದ ನಿಶ್ಚಿತಾಂಗನೇ ಷಟ್ಸ್ಥಲಬ್ರಹ್ಮಿ ಸರ್ವಸ್ಥಲಭರಿತ ಸರ್ವಾಂಗಲಿಂಗಿ (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೧೯-೪೭೭) ; ಷಟ್ಸ್ಥಲಬ್ರಹ್ಮಿಗಳ ಪಾವನಗೃಹಗಳಿಂದೆ . . . ಮಾದೇವನರಮನೆ ಬೆಡಂಗಾಗಿ ಮೆಱೆದುದು (ಭಾವಚಿಂ. ೧-೨೫). [ಸಂ. ಷಟ್ಸ್ಥಲಬ್ರಹ್ಮಿನ್]

ಷಟ್ಸ್ಥಲಸಿದ್ಧಾಂತ, ಷಟ್ಸ್ಥಳಸಿದ್ಧಾಂತ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಷಟ್ಸ್ಥಲಗಳಿಂದ ಆತ್ಮಸಾಧನೆಯನ್ನು ಮಾಡಬಹುದೆಂಬ ತತ್ತ್ವ : ಶಿವಶರಣರ ತತ್ತ್ವಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೆ ಶಕ್ತಿವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತ, ಷಟ್ಸ್ಥಲಸಿದ್ಧಾಂತ, ಭೇದಾಭೇದ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಹೆಸರುಗಳಿವೆ (ಭಾರರ. ೩೦೮). ಷಟ್ಸ್ಥಳಸಿದ್ಧಾಂತ : ಷಟ್‌ಸ್ಥಳಸಿದ್ಧಾಂತದ ಬಗೆಗೆ ತನ್ನ ಅನುಭವಗಳನ್ನು ಹೇಳುವಾಗಲ್ಲ . . . ಶಿವಶರಣರನ್ನು ಮನಸಾರೆ ಹೊಗಳಿದ್ದಾರೆ (ಶಲೀಫ. ೭೦ ಕವಿಕಾವ್ಯಪರಿಚಯ). [ಸಂ.]

ಷಟ್ಸ್ಥಳ 'ಷಟ್ಸ್ಥಲ' ನೋ.

ಷಟ್ಸ್ಥಳಸಿದ್ಧಾಂತ 'ಷಟ್ಸ್ಥಲಸಿದ್ಧಾಂತ' ನೋ.

ಷಡಂಗ (ನಾ). ೧. ಚತುರಂಗಬಲ, ದಿವಿಜಸೈನ್ಯ ಮತ್ತು ಖೇಚರಸೈನ್ಯ ಎಂಬ ಆರು ಬಗೆಯ ಸೇನಾಬಲ : ಕರಿರಥತುರಗ ಪದಾತಿವಿದ್ಯಾದೇವ ಪರಿವೃತನೆಯ್ದಿದನಾಗ ಕರಮೆಸೆದುದು ಷಡಂಗದಿ ಕೂಡಿ ಚಕ್ರೇಶ್ವರನೆಯ್ತಪ್ಪ ಮಾಳ್ಕೆಯೊಳು (ಅನಂಚ. ೮-೬೦). ೨. ಶಿಕ್ಷಾ, ಕಲ್ಪ, ವ್ಯಾಕರಣ, ನಿರುಕ್ತ, ಛಂದಸ್ಸು ಮತ್ತು ಜ್ಯೋತಿಷವೆಂಬ ಆರು ವೇದಾಂಗಗಳು ಅಥವಾ ಉಪವೇದಗಳು : ವಿತತಮಂತ್ರಾಖ್ಯಾನ ವೇದಸ್ಮೃತಿ ಪುರಾಣ ಷಡಂಗವಿಂದ್ರನ ಸುತನ ದೆಸೆಯುಚ್ಚಾಟನ ಸ್ತಂಭಾದಿ ವಿದ್ಯೆಗಳು ಕ್ಷಿತಿಪ ಕೇಳ್ಕೆ ಕರ್ಣನತ್ತಲು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೨-೫) ; ಆ ವೇದಕ್ಕೆ . . . ಕ್ರಮದಿಂ ಛಂದಸ್ಸು ಕಲ್ಪ ವ್ಯಾಕರಣ ಶಿಕ್ಷೆ ಜ್ಯೋತಿಷ ನಿರುಕ್ತಗಳೆಂಬವೇ ಷಡಂಗಗಳು (ವಿವೇಚ. ೪). ೩. ಹಸುವಿನಿಂದ ದೊರೆಯುವ ಗೋಮೂತ್ರ, ಗೋಮಯ, ಹಾಲು, ಮೊಸರು, ತುಪ್ಪ ಮತ್ತು ಗೋರೋಚನ ಎಂಬ ಆರು ಬಗೆಯ ದ್ರವ್ಯಗಳು. ೪. [ಸಂಗೀತ] ಅನುದ್ರುತ, ದ್ರುತ, ಲಘು, ಗುರು, ಪ್ಲುತ ಮತ್ತು ಕಾಕಪಾದ ಎಂಬ ತಾಳದ ಆರು ಅವಯವಗಳು : ತಾಳಕ್ಕೆ ಬರುವ ಅವಯವಗಳಿಗೆ ಅಂಗಗಳು ಎಂದು ಹೆಸರು. ಇವುಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ಆರು . . . ಅನುದ್ರುತ, ದ್ರುತ, ಲಘು, ಗುರು, ಪ್ಲುತ ಮತ್ತು ಕಾಕಪಾದ ಇವೇ ಷಡಂಗಗಳು (ಸಂಗೀಚಂ. ೫೪). ೫. [ವೀಶೈ] ನೆಲ, ಜಲ, ಬೆಂಕಿ, ಗಾಳಿ, ಆಕಾಶ ಮತ್ತು ಆತ್ಮ ಎಂಬ ಆರು ಅಂಗಗಳು : ಆತ್ಮಗೂಡಿ ಪಂಚಭೂತಂಗಳನೆ ಷಡಂಗ[ಪಾಠಾಂ. ಷಡ್ವಿಧ ಅಂಗ]ವೆಂದೆನಿಸಿ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೧೦೩-೨೩೫) ; ಪೃಥ್ವಿ ಅಪ್ಪು ತೇಜ ವಾಯು ಆಕಾಶ ಆತ್ಮರೆಂಬ ಷಡಂಗಂಗಳಂ . . . ಪರಿವಿಡಿದು (ವಿವೇಚ. ೧೧೦). ೬. = ಷಟ್ಸ್ಥಲ : ಭಕ್ತ, ಮಾಹೇಶ್ವರ, ಪ್ರಸಾದಿ, ಪ್ರಾಣಲಿಂಗಿ, ಶರಣ, ಐಕ್ಯರೆಂಬ ಷಡಂಗಗಳಲ್ಲಿ . . . ಷಡ್ಬ್ರಹ್ಮಂಗಳನೇಕೀಕರಿಸಿ ವೊಂದೆಯಾಗಿಪ್ಪ ಗುರುವೆ (ಮನೋವಿ. ೯-೨೩ ಟೀಕು). ೭. ಓಂ ನಮಃಶಿವಾಯ ಎಂಬ ಆರು ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ ಮಂತ್ರ: ಯೋಜಿಸಲು ಮಂತ್ರಂಗಳಿಗೆ ಮಿಗೆ ರಾಜಮಂತ್ರವಿದೆಂದೆನಿಸಿ ವಿಭ್ರಾಜಿಸುವದೀ ಮಂತ್ರವಿದಕೆ ಷಡಂಗವೆನಲಿಹುದು (ಬಸವು. ೩-೬೮). ೮. [ಚಿತ್ರಶಾ] ರೂಪಭೇದ, ಪ್ರಮಾಣ, ಭಾವ, ಲಾವಣ್ಯಯೋಜನ, ಸಾದೃಶ್ಯ ಮತ್ತು ವರ್ಣಿಕಾಭಂಗ ಎಂಬ ಆರು

ಲಕ್ಷಣಗಳು : ಭಾರತೀಯರಿಂಗೆ ತಂತ್ರಜ್ಞಾನವಿದ್ದಿತೇ ಇಲ್ಲವೇ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಷಡಂಗ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಉತ್ತರಿಸಬಲ್ಲವು (ಭಾರದ. ೫೮೦). [ಸಂ.]

ಷಡಂಗಬಲ (ನಾ). = ಷಡಂಗ ೧ : ಎಡೆನೆಲೆಯದು ಭುವನತಳಂ ನಡೆವ ಚತುರ್ಬಲಕೆ ದಿವಿಜಖೇಚರಸೈನ್ಯಕ್ಕೆಡೆನೆಲೆಯದು ಗಗನವುಮೆನೆ ಷಡಂಗಬಲಮಿಂತು ತಳರೆ ತಳರ್ದಂ ಭರತಂ (ಆದಿಪು. ೧೧-೩೪). [ಸಂ.]

ಷಡಂಗಸೇನೆ (ನಾ). = ಷಡಂಗ ೧ : ಷಡಂಗಸೇನಾವಿರಾಜಮಾನನುಂ ಸಪ್ತಾಂಗ ಸಂಪತ್ಸಮೇತನುಂ . . . ಆಗಿ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೬-೩೫ ವ). [ಸಂ. ಷಡಂಗಸೇನಾ]

ಷಡಂಗಿ (ನಾ). ಆರುವೇದಾಂಗಗಳನ್ನು ತಿಳಿದವನು ; ಷಡಂಗಗಳನ್ನು ಅರಿತವನು : ಮಾಧವಭಟ್ಟರ ತನೆ(ನ)ಯುಂ ಬಸವೆ(ವ)ಯ ಷಡಂಗಿ ಸಂಗತಚರಿತಂ (ಎಕ.XII, ೪೫-೪೨; 1112). [ಸಂ. ಷಡಂಗಿನ್]

ಷಡಂಘ್ರಿ (ನಾ). ಆರುಕಾಲುಗಳುಳ್ಳದು ; ದುಂಬಿ : ಹಂಸನಿಲ್ಲದ ಸರಸಿ ಬಲುವಿದ್ವಾಂಸಗಿಲ್ಲದ ಸಭೆ ಷಡಂಘ್ರಿಗೆ ಮಾಸಲೆನಿಸದ ಕಮಲ . . . ಪೀತಸುವಾಸವಿಲ್ಲದ ತೊಡುಗೆಯಂತಾವಾಸ ನೆರೆಯದು ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದೆ ಭೂಪದಶರಥಗೆ (ಕಾಶಿರಾ. ೧-೨೮). [ಸಂ.]

ಷಡಂತರಂಗತಪ (ನಾ). [ಜೈನ] ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ, ವಿನಯ, ವೈಯ್ಯಾವೃತ್ಯ, ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯ, ವ್ಯುತ್ಸರ್ಗ ಮತ್ತು ಧ್ಯಾನ ಎಂಬ ಆರು ಬಗೆಯ ಅಂತರಂಗತಪಸ್ಸುಗಳು : ಅನಶನಾವಮೋದರ್ಯಾದಿ ಷಡ್ವಿಧಬಾಹ್ಯತಪಮುಂ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವಿನಯಾದಿ ಷಡಂತರಂಗತಪಮುಂ . . . ತನ್ನೊಳುಂ ಸಚ್ಛನ್ನಮಾಗಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೪-೧೬ ವ). 'ಅಭ್ಯಂತರತಪಸ್ಸು' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಷಡಕಿ 'ಸಡಕು' ನೋ.

ಷಡಕ್ಷರ (ನಾ). ೧. ಆರುಅಕ್ಷರಗಳು : ಇಂತೀ ಷಡ್ಧಾತುವೆ ಷಡಕ್ಷರಮಯವಾಗಿ ಅವೆ ಲಿಂಗಂಗಳಾಗಿ (ಚನ್ನವ. ಕ. ೧೬೧-೩೪೮). 'ಷಡಕ್ಷರಮಂತ್ರ' ಪರಾ. ೨. ಶಿವ. ೩. = ಷಡಕ್ಷರಿ ೨ : ಚಿತ್ರಂಬಿಡಿದಪ್ಪುದೀ ಕೃತಿ ಷಡಕ್ಷರದೇವಕೃತಂ (ರಾಜಶೇ. ೧-೮೪). [ಸಂ.]

ಷಡಕ್ಷರಮಂತ್ರ (ನಾ). ಓಂ ನಮಃಶಿವಾಯ ಎಂಬ ಆರುಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳಮಂತ್ರ: ವೀರಶೈವರ ಉಪಾಸನಾಮಂತ್ರವೆಂದರೆ ಷಡಕ್ಷರಮಂತ್ರವು (ಶಿವಾಸೂ. ೧೧೩). [ಸಂ.]

ಷಡಕ್ಷರಿ (ನಾ). ೧. = ಷಡಕ್ಷರಮಂತ್ರ : ವದನದಲ್ಲಿ ಷಡಕ್ಷರಿಯ ಬರೆಯಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೪೯೯) ; ಏಕಾಕ್ಷರಿ . . . ಪಂಚಾಕ್ಷರಿ, ಷಡಕ್ಷರಿ ಮುಂತಪ್ಪ ಪ್ರಸಿದ್ಧಮಂತ್ರಂಗಳೊಳವಲ್ತೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೧೬-೨). ೨. ರಾಜಶೇಖರವಿಳಾಸ ಮೊದಲಾದ ಚಂಪೂಕಾವ್ಯಗಳನ್ನು ಬರೆದ ಒಬ್ಬ ಕನ್ನಡಕವಿಯ ಹೆಸರು : ಅಖಿಳಕಾವ್ಯಕಳಾವಿದರೊಲ್ದು ಕೇಳ್ದು ಮೆಚ್ಚದೆ ನುತಿಗೆಯ್ಯದಿರ್ಪರೆ ಷಡಕ್ಷರಿ ದೇವಕೃತ ಪ್ರಬಂಧಮಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೪-೧೬೮) ; ದೇಂಗೊಡದಂತೆ ಝೇಂಕರಿಪ ತುಂಬಿಗಳಿಂಚರದಂತೆ . . . ಚಿತ್ರಂಗೊಳಲಾರ್ಪುದೀ ಕೃತಿ ಷಡಕ್ಷರಿದೇವಕೃತಂ ರಸಜ್ಞರಾ (ಶಬಶಂ. ೧-೨೬). [ಸಂ. ಷಡಕ್ಷರೀ]

ಷಡಧ್ವ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಮಂತ್ರ, ಪದ, ವರ್ಣ, ಭುವನ, ತತ್ತ್ವ ಮತ್ತು ಕಲಾ ಎಂಬ ಆರು ಮಾರ್ಗಗಳು : ಜಯ ಷಡಧ್ವವಿಶುದ್ಧ ಜಯ ಷಟ್ಸ್ಥಲಬ್ರಹ್ಮ ಜಯ ಸಚ್ಚಿದಾನಂದ ಜನ್ಮದೂರ (ಮನೋವಿ. ೯-೨೩) ; ಷಡಧ್ವವೆಂದಾವಾವವೆನಲು ನಿರ್ಮಳನೇ ಕಲಾಧ್ವ ತತ್ತ್ವಾಧ್ವ ಭುವನಾಧ್ವ ವರ್ಣಾಧ್ವಂ ಪದಾಧ್ವವಿವಱೂವೊಳಗೆ ಮಂತ್ರಾಧ್ವಂಗಳೆಂದಾಱು ಪರಿ (ವೀಶೈಪು. ೬-೪-೧೨). [ಸಂ.]

ಷಡಭಿಜ್ಞ (ನಾ). [ಬೌದ್ಧ] ದಿವ್ಯದೃಷ್ಟಿ, ದಿವ್ಯಶ್ರುತಿ, ಪೂರ್ವಾನುಸ್ಮೃತಿ, ಪರೇಂಗಿತಜ್ಞಾನ, ಪರೋಕ್ಷವಿಷಯಜ್ಞಾನ, ಗಗನಗಮನಾದಿವಿದ್ಯಾಬುದ್ಧಿ ಎಂಬ ಆರು ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ತಿಳಿದವನು ; ಬುದ್ಧ : "ಬುದ್ಧಂ ಸಮಂತಭದ್ರಂ ಸಿದ್ಧಾರ್ಥಂ ಮುನಿ ತಥಾಗತಂ ಷಡಭಿಜ್ಞಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೨-೧೦) ; ಷಡಭಿಜ್ಞಂ ಕ್ಷಣಿಕಂ ಜಡಾತ್ಮನೆನಿಪಂ ನೈಯಾಯಿಕಂ . . . ನಡೆವಂ ಕಾಪಿಳವೃತ್ತಿಯಂ ಬಿಡದೆ ಸಾಂಖ್ಯಂ ನೋಟ್ಪೊಡೆಂದೊಲ್ಲದೊಳ್ಪಡರ್ವನ್ನಂ ಶ್ರುತಕೀರ್ತಿದೇವನೊಳ್ ನಿಂದಳ್ ವಾಣಿ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧-೨೫). [ಸಂ.]

ಷಡಯನ (ನಾ). = ಷಟ್ಕರಣ ೧ : ಷಡಯನಕುಲದಂತಿರೆ ಕರ್ಪಿಡಿದೊಪ್ಪುವುದರ್ಹ ನಿನ್ನ ಪದಪಂಕರುಹಕ್ಕೊಡನೆಱಗಿದಮರಸಮಿತಿಯ ಬೆಡಂಗುವೆತ್ತಳಕಪಂಕ್ತಿ (ಜನಾಲ. ೬೨); ಒಡವೆಳೆದು ಸುರರೊಳಿದಜೊಳ್ ನುಡಿವುದು ಶುಕಸಮಿತಿ ದೇವಭಾಷೆಯನೆ ತೊದಳ್ಗೆಡೆಗುಡದೆ ಪಾಡುವುದು ಸಕ ಷಡಯನತತಿ ದೇವಗಾನಮನೆ ನುಣ್ಪಿನಿಯಿಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೨-೯೬). [ಸಂ.]

ಷಡರಿ (ನಾ). ಮನುಷ್ಯನ ಏಳಿಗೆಗೆ ಅಡ್ಡಿ ಬರುವ ಕಾಮ, ಕ್ರೋಧ, ಲೋಭ, ಮೋಹ, ಮದ ಮತ್ತು ಮತ್ಸರಗಳೆಂಬ ಆರು ಶತ್ರುಗಳು : ಕರಣವಿಷಯಕ್ಕಿಂಬು ಗೊಡದದಟ್ಟರಿಯ ಭಾಷೆ ಷಡರಿಗಳಂ ಪರಿಹರಿಪ ಭಾಷೆ (ಬಸಪು. ೬-೬). 'ಅರಿಷಡ್ವರ್ಗ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಷಡಾಧಾರ (ನಾ). ೧. ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ಷಟ್ಚಕ್ರಗಳ ಸ್ಥಾನ : ಆಧಾರ ಒಂದಲ್ಲದೆ ಷಡಾಧಾರವಿಲ್ಲವೆಂದೆ ಒಂದು ಬೀಜದಲ್ಲಾದ ವೃಕ್ಷದ ಹಣ್ಣಿನ ರುಚಿಗೆ ನಾನಾಫಲದ ರಸದ ರುಚಿಯುಂಟೇ (ಮೋಳಿಮಾ. ೧-೧) ; ಈ ಷಡಕ್ಷರಿಯೆ ಮುಖ ಭುಜಯುಗ ದೇಹ ಮಧ್ಯ ಪದದ್ವಯ ಷಡಾಧಾರಂಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಬಂಧವಾಗಿರ್ಪ ಕಾರಣ (ಉದ್ಧವಾ. ೬-೫). ೨. = ಷಟ್ಚಕ್ರ : ಆಧಾರ ಸ್ವಾಧಿಷ್ಠಾನ ಮಣಿಪೂರಕ . . . ಆಜ್ಞೆ ಎಂಬ ಷಡಾಧಾರ ಬಳಿ ಏಡಿದು ನೆತ್ತಿಯಿಂದುತ್ತರಕ್ಕೆ ಉಚ್ಚಳಿಸಿ ಹಾಯ್ದು ನಡುನೆತ್ತಿ ತೂತಾದರೂ ಲಿಂಗಸಾಹಿತ್ಯವಿಲ್ಲ (ಆದವ. ೧೧-೨೧). [ಸಂ.]

ಷಡಾಧಾರಚಕ್ರ (ನಾ). = ಷಟ್ಚಕ್ರ : ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಷಡಾಧಾರಚಕ್ರವುಂಟೆಂಬ ಚೆಡೆಗಡಿಗೆದಲೆಯ ಬಿಡುಗುರುಳಣ್ಣಗಳು ಕೇಳಿರೋ (ಮೋಳಿಮಾ. ೮೪-೩೩೪) ; ಅಂತಪ್ಪ ಅಸಾಧ್ಯವಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮವ ಷಡಾಧಾರಚಕ್ರದಲ್ಲಿ ಷಡುಸೋಪಾನವಿಟ್ಟರುತ್ತಿಹರೆಂಬುದೀಗ 'ಮನೆಮನೆಯ ಹೊಕ್ಕು ಸುತ್ತುತ್ತೈದಾರೆ' ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕರ್ಥ (ವಚಸಂ. ೫೩೬ ೧೧ ಟೀಕು). [ಸಂ.]

ಷಡಾನನ (ನಾ). ೧. ಆರುಮುಖಗಳು : ಈ ನಮ್ಮ ನಿಜತತ್ತ್ವಚಿತ್ಕಳಾರೂಪೀ ಷಡಾನನಂಗಳೊಳೆ ಷಟ್ಪ್ರಣವರೂಪಾಗಿರ್ಪೆ ನೀನೆ ಷಣ್ಮುಖಿ ಷಟ್ಸ್ಥಲಬ್ರಹ್ಮಿ ಕೇಳ ಬೇಕೆಂದೊಡಾಂ ಪೇಳ್ವೆನಿನ್ನು (ಚಿಬಪು. ೩-೬). ೨. ಆರುಮುಖಗಳುಳ್ಳವನು ; ಷಣ್ಮುಖ : "ಷಡಾನನಂ ವಹ್ನಿಜಂ ತಾರಕರಿಪು ಸ್ವಾಮಿ ಕಾರ್ತಿಕೇಯಂ" (ಮಂಗರಾ. ೫-೧೬) ; ಶಾತಕುಂಭಾಚಲನಿಲಯ ಷಡಾನನಗಣಪತಾತ . . . ಸಂಗಮೇಶ್ವರ ಓತು ರಕ್ಷಿಸೆನ್ನಂ (ಪ್ರಭುರಾ. ೯-೧). [ಸಂ.]

ಷಡಾಯತನ (ನಾ). [ಬೌದ್ಧ] ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಗಳು ಹಾಗೂ ಮನಸ್ಸು : 'ಷಡಾಯತನ' ವೆಂಬುದು ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಗಳು ಮತ್ತು ಮನಸ್ಸು (ಭಾರದ. ೧೯೫). [ಸಂ.]

ಷಡಾರ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಷಡಾರ ಟೀಕರಾಗ ಮಾಳವಿ ಪಂಚಮಾಳವಿ ಕೌಶಿಕ . . . ಹಿಂದೋಳವೆಂಬೆಂಟು ಅಷ್ಟಸಾಧಾರಣದಿಂದಾದ ರಾಗಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೧೮೬). [?]

ಷಡಾವಶ್ಯಕ (ನಾ). [ಜೈನ] ಮುನಿಗಳು ಪ್ರತಿನಿತ್ಯ ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಸಾಮಾಯಿಕ, ತೀರ್ಥಂಕರಸ್ತವನ, ಪಂಚಪರಮೇಷ್ಠಿವಂದನ, ಪ್ರತಿಕ್ರಮಣ, ಪ್ರತ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮತ್ತು ಕಾಯೋತ್ಸರ್ಗ ಎಂಬ ಆರು ಕ್ರಿಯೆಗಳು : ಚತುರ್ವಿಧ ಸತ್ಕಥಾನಿರತನುಂ ಚಾರಿತ್ರವಂತನೆಂಬೊಂ . . . ಪಂಚಸಮಿತಿಸಮೇತನುಂ ನಿರುದ್ಧ ಪಂಚಾಸ್ರವನುಂ ಷಡಾವಶ್ಯಕ [ಪಾಠಾಂ. ಷಟ್ಕಷಾಯ] ಸಂಯುತನುಂ (ಚಾವುಂಪು. ೬). [ಸಂ.]

ಷಡಾವಶ್ಯತೆ (ನಾ). = ಷಡಾವಶ್ಯಕ : ಹಿತಸಾಧುಸಮಾಧಿ ವ್ಯಾಪೃತಿ ಗುರುವಂದಿತ ಜಿನಪ್ರವಚನ ಷಡಾವಶ್ಯತೆಯೆನಿಸಿ ನೆಗಟ್ದುವೀ ಜಿನಪತಿಶಾಸನದೀಪಕತೆ ಶ್ರುತಾಭಿಪ್ರಾಯಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೧೬). [ಸಂ. ಷಡಾವಶ್ಯತಾ]

ಷಡಿಂದ್ರಿಯ (ನಾ). ಕಣ್ಣು, ಕಿವಿ, ಮೂಗು, ನಾಲಿಗೆ, ದೇಹ ಮತ್ತು ಮನಸ್ಸು ಎಂಬ ಆರು ಇಂದ್ರಿಯಗಳು : ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಮಹಾಲಿಂಗವೆಂದು ಶ್ರೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಾದಲಿಂಗವೆಂದು . . . ಇಂತು ಷಡಿಂದ್ರಿಯಂಗಳಲ್ಲಿ ಷಡ್ವಿಧಲಿಂಗವಾಗಿ ತೋಱಿತ್ತು (ಚನ್ನವ. ಕ. ೧೫೯-೩೩೮). [ಸಂ.]

ಷಡೀರಣ (ನಾ). [ವೈದ್ಯಶಾ] ಉಪಶಮನಕಾರಕವಾದ ಆರು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯಮೂಲವಾದ ದ್ರವ್ಯಗಳು : ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಕೊಡಸಿಗನ ಚೆಕ್ಕೆ, ಅಗಳುಶುಂಠಿ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಅತಿಬಡೆ, ಅಣಲೆಕಾಯಿ, ಈ ಆಱು ಕೂಡಿ ಷಡೀರಣವೆನಿಸಿಕೊಂಬುದು (ವೈದ್ಯಸಾ. ೬. ೩೨). [ಸಂ.]

ಷಡುಋತು (ನಾ). ವಸಂತ, ಗ್ರೀಷ್ಮ, ವರ್ಷ, ಶರತ್, ಹೇಮಂತ ಮತ್ತು ಶಿಶಿರ ಎಂಬ ಆರು ಋತುಗಳು : ಷಡಧ್ವ, ಷಡುಋತುಗಳಿಲ್ಲದಂದು . . . ಅಖಂಡೇಶ್ವರಾ ನಿಮ್ಮ ನೀವಱಿಯದೆ ಅನಂತಕಾಲವಿರ್ದಿರಂದು (ಅಖಂಡೇ. ೨-೪). [< ಸಂ. ಷಡೃತು]

ಷಡುಖಂಡ (ನಾ). = ಷಟ್ಖಂಡ : ರಾಜ ನಾನೊಬ್ಬನಲ್ಲದೆ ಷಡುಖಂಡಕೆ ರಾಜರಿಬ್ಬರೆ (ಭರತೇ. ೩೯-೫೭). [< ಸಂ. ಷಟ್ಖಂಡ]

ಷಡುಗವ್ಯ (ನಾ). ಹಸುವಿನಿಂದ ದೊರಕುವ ಗೋಮೂತ್ರ, ಗೋಮಯ, ಹಾಲು, ಮೊಸರು, ತುಪ್ಪ ಮತ್ತು ಗೋರೋಚನವೆಂಬ ಆರು ವಸ್ತುಗಳು : ಹವ್ಯಕವ್ಯಗಳೆಲ್ಲ ಗೋವಿಂದ ಷಡುಗವ್ಯ ಸಮ್ಮಾರ್ಜನೆ ಗೋವಿಂದ (ಶರಟ. ೭೮೬). [< ಸಂ. ಷಡ್ಗವ್ಯ]

ಷಡುಚಕ್ರ (ನಾ). = ಷಟ್ಚಕ್ರ : ಸಪ್ತಧಾತು ಷಡುಚಕ್ರ ಷಡುವರ್ಗ ಪಂಚಭೂತ . . . ಭಾವಜ್ಞಾನ ಮೊದಲಾದ ಬಾಹತ್ತರವಿನಿಯೋಗಮಂ ತಳೆದು (ಆದವ. ಮು. ೧೭೪-೨೮೯); ದೃಷ್ಟ ಷಡುಚಕ್ರವಕ್ಷರವನಿರಿಸಿದರಾರು (ದೀಕ್ಷಾಬೋ. ೪೦-೭೭೮). [< ಸಂ. ಷಟ್ಚಕ್ರ]

ಷಡುದರುಶನ, ಷಡುದರ್ಶನ (ನಾ). [ತತ್ತ್ವಶಾ] ನ್ಯಾಯ, ವೈಶೇಷಿಕ, ಸಾಂಖ್ಯ, ಯೋಗ, ವೇದಾಂತ ಮತ್ತು ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆ ಎಂಬ ಆರು ಬಗೆಯ ದರ್ಶನಗಳು : ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಷಡುದರುಶನ ಪಲ್ಲವಿಸಿತ್ತು (ಮೋಳಿಮಾ. ೧-೧೦) ; ಆಚಾರ ಶಿವಾಚಾರವೆಂದಱಿಯದ ಕಾರಣ ಷಡುದರುಶನಂಗಳೆಲ್ಲಾ ತಮತಮಗೆ ಶರಣೆನ್ನುತ್ತಿದ್ದುವು (ಬಸವ. ೮೧೭). **ಷಡುದರ್ಶನ** : ಷಡು[ಪಾಠಾಂ. ಟ್]ದರ್ಶನಂಗಳ ಶೋಧಿಸಿ ಕಡುಮುಕ್ತಿಯ ಪಡೆವೆನೆಂಬ ಜಡಮತಿಯುವನಲ್ಲ ನೋಡಾ ಲಿಂಗೈಕ್ಯನು (ಅಖಂಡೇ. ೩೧೫-೨). [< ಸಂ. ಷಡ್ದರ್ಶನ]

ಷಡುದರ್ಶನ 'ಷಡುದರುಶನ' ನೋ.

ಷಡುಪದ (ನಾ). = ಷಟ್ಪದ ೧ : ಕಡುಚೆಲ್ವ ಮಡದಿಯರು ನಡುಬಾಗಿ ಕುಸುಮಮಂ ವಡನೆತ್ತುತಿರಲು . . . ಷಡುಪದಾಳಿಕದ ನಿಡುಜಡೆಯು ಬೆಂಗಡೆ ನಿಮಿರ್ದು ಕಡುರಮ್ಯಮಾಗಿ ಕಂಗೊಳಿಸುತಿರ್ದರು (ನವಮೋ. ೨೪-೫೮). [< ಸಂ. ಷಟ್ಪದ]

ಷಡುಭ್ರಮೆ (ನಾ). ಜಾತಿ, ವರ್ಣ, ಆಶ್ರಮ, ಕುಲ, ಗೋತ್ರ ಮತ್ತು ನಾಮ ಎಂಬ ಆರು ವಿಧವಾದ ಭ್ರಾಂತಿಗಳು : ಷಡುಭ್ರಮೆಗಳಲ್ಲಿ ಭ್ರಮಿತರನೇನೆಂಬೆನಯ್ಯಾ (ಆದವ. ಮು. ೮೮-೧೪೭). [< ಸಂ. ಷಡ್ಭ್ರಮ]

ಷಡುರಸ (ನಾ). ೧. ಉಪ್ಪು, ಕಾರ, ಸಿಹಿ, ಕಹಿ, ಹುಳಿ ಮತ್ತು ಒಗರು ಎಂಬ ಆರು ಬಗೆಯ ರುಚಿಗಳು,–ಭೋಜ್ಯರಸಗಳು : ಷಡುರಸಾದಿಗಳು ಮನವ ಸೋಂಕದ ಮುನ್ನವೆ ಪರಿಪೂರ್ಣಭಾವಿ ತಾನಾಗಿ (ಆದವ. ಮು. ೧೧೯-೨೦೧) ; ಎಲ್ಲಿ ಷಡುರಸಮಯದ ಭೋಜನ . . . ಅಲ್ಲಿ ನಿನ್ನುರವಣೆಗಳೊಪ್ಪುವದು (ಹುವ್ವಾದ್ರೋ. ೧೩-೬೩). ೨. ಷಡ್ರಸದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪದಾರ್ಥ,– ಖಾದ್ಯ : ಮೇಲಾದ ಷಡುರಸಗಳನು ಶಾಲಿಯ ದಿವ್ಯಾನ್ನ ಸದ್ಯೋಘೃತಗಳ ಲೋಲಾಕ್ಷಿಯರು ಬಡಿಸಿದರು (ಕಂನವಿ. ೮-೮೫). [< ಸಂ. ಷಡ್ರಸ]

ಷಡುರುಚಿ (ನಾ). = ಷಡುರಸ ೧ : ಷಡಕ್ಷರವೇ ಷಡುರುಚಿಯಾಗಿ ತೋಱುಹುದಾಗಿ . . . ಗುರುಲಿಂಗವಾಗಬೇಕಾಯಿತ್ತು (ಆದವ. ಮು. ೨೦೧-೩೫೨) ; ಪಂಚಭಕ್ಷ್ಯವನು . . . ಚದುರಿನಿಂದೆ ಪರಿಪಾಕಮಂಗೈದೊಲಿದು ವಂಚನಿಲ್ಲದೆಯಸುರದಂಪತಿಗಳಿಗೆ ನೀಡೆ ಷಡುರುಚಿಯೊಳುಂಡು (ನವಮೋ. ೯-೫). [< ಸಂ. ಷಡ್ರುಚಿ]

ಷಡುಲಪನ (ನಾ). = ಷಡಾನನ ೨ : ಷಡುಲಪನ ಪೋಗೆ ವಿಘ್ನೇಶ ಹರನಂ ಸುತ್ತಿ . . . ಕೊಡು ಪಣ್ಣನೆಂದು ಬೇಡೆ (ಪ್ರಾಭರಾ. ೧-೧೧). [< ಸಂ. ಷಡ್ಲಪನ]

ಷಡುಲಿಂಗ (ನಾ). [ವೀಶ್ಶೈ] ಆಚಾರಲಿಂಗ, ಗುರುಲಿಂಗ, ಶಿವಲಿಂಗ, ಜಂಗಮಲಿಂಗ, ಪ್ರಸಾದಲಿಂಗ ಮತ್ತು ಮಹಾಲಿಂಗ ಎಂಬ ಆರು ಬಗೆಯ ಲಿಂಗಗಳು : ಇಂತು ಷಡುಸ್ಥಲಂಗಳಾದ ದೆಸೆಯಿಂ . . . ಷಡುಲಿಂಗವಾಗಬೇಕಾಯಿತ್ತು (ಆದವ. ಮು. ೨೦೧-೩೫೨) ; ಆಚಾರಾದಿ ಮಹಾಲಿಂಗಾಂತವಾದ ಷ್‍ಲಿಂಗಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ತಿಸುವ ಪ್ರಾಣಲಿಂಗವು ಪ್ರಾಣಭಿನ್ನ ಭಾವಭಿನ್ನವಾಗಿ ತೋರಲಾಗದು (ಚೆನ್ನಸಾ. ೧೦೩). [< ಸಂ. ಷಡ್ಲಿಂಗ]

ಷಡುವರ್ಗ (ನಾ). = ಷಡರಿ : ಕಾದಿದ್ದರಯ್ಯಾ ಷಡುವರ್ಗವೆಂಬ ತೊತ್ತಿರು ಮುಟ್ಟದಂತೆ (ಅವಚಂ. ೨೭೭-೧೨೭೦) ; ಕಾಮವಿಕಾರವಾದಿ ಷಡುವರ್ಗವಱಿಯದುದು ನೇಮವಿದೆಂದು ನಡೆವ ಹಂಪೆಯ ಮಹಾದೇವ ಗುರುರಾಯ ರಕ್ಷಿಸುಗೆಮ್ಮನು (ಹಚಕಾ. ೮-೧೧). [< ಸಂ. ಷಡ್ವರ್ಗ]

ಷಡುವರ್ಣ (ನಾ). ಬಿಳಿ, ಕೆಂಪು, ಹಸಿರು, ಹಳದಿ, ನೀಲಿ ಮತ್ತು ಮಿಶ್ರವರ್ಣವಾದ ಚಿತ್ರ ಎಂಬ ಆರು ಬಗೆಯ ಬಣ್ಣಗಳು : ಅಪ್ಪುವಿನ ಮಱೆಯ ಷಡುವರ್ಣದ ಟಿಪ್ಪಣದಂತೆ . . . ಇಂತಿಹ ತದ್ರೂಪು ತದ್ರೂಪಂಗಳ ಹೊದ್ದಿಹವಾದ ಕಾರಣ ಇಂತೀ ಆತ್ಮತತ್ವಭೇದದಲ್ಲಿ ಆಗುಬೇಗೆಯನಱಿಯಬೇಕು (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೧-೪೧) ; ಆ ಮನವು ಮಹದಲ್ಲಿ ಲಯವಾದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನಾವೆಡೆಯಲ್ಲಿದ್ದಿತ್ತು ಷಡುವರ್ಣದೊಳಗಲ್ಲ (ಆದವ. ಮು. ೨೦೯-೩೭೫). [< ಸಂ. ಷಡ್ವರ್ಣ]

ಷಡುಸಕ್ಕರಿಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೀನು : ಗಱಿಮಱಿವ ಕಾಗೆಂಡೆಯಯ್ಯರೆಗ . . . ಹಿರಿಯ ಷಡುಸಕ್ಕರಿಗ ನಿಱಿಲು ಹಂದೆಗನಾನೆಮೊಗನೆಂಬ ಪರಿಪರಿಯ ಮೀನ್ಗಳಂ ಗುದಿಗೆಯ್ದರು (ಹಚಕಾ. ೫-೪೫). [?]

ಷಡುಸಮಾರ್ಜನೆ 'ಷಡುಸಮ್ಮಾರ್ಜನೆ' ನೋ.

ಷಡುಸಮ್ಮಾರ್ಜನೆ, ಷಡುಸಮಾರ್ಜನೆ (ನಾ). = ಷಟ್ಸಮ್ಮಾರ್ಜನ : ಇಂದೆನ್ನ ಮನೆಗೆ ಪ್ರಮಥರು ಬಂದಹರೆಂದು ಗುಡಿ ತೋರಣವ ಕಟ್ಟಿ ಷಡುಸಮ್ಮಾರ್ಜನೆಯ ಮಾಡಿ ರಂಗವಾಲಿಯನಿಕ್ಕಿ ಉಘೆ ಚಾಂಗು ಭಲಾ ಎಂಬೆ (ಬಸವ. ೩೭೭) ; ಪಾದತೀರ್ಥವ ಕೊಂಡು ಷಡುಸಮ್ಮಾರ್ಜನೆಯ ಮಾಡಿ (ಚನ್ನವ. ಕ. ೧೩೯-೩೦೪). **ಷಡುಸಮಾರ್ಜನೆ** : ಮೃಡಭಕ್ತಗಣತತಿ ತಂಡತಂಡದಲಿ ಸಡಗರದೊಳೆಯ್ತರೆ ಮೃಗಮದದ ಷಡುಸಮಾರ್ಜನೆ ಮಾರ್ಗದೊಳು ಬೆಡಗಡರೆ (ಬಸವು. ೭-೨೦). [< ಸಂ. ಷಟ್ಸಮ್ಮಾರ್ಜನ]

ಷಡುಸಾದಾಖ್ಯ (ನಾ). ಕರ್ಮ, ಕರ್ತೃ, ಮೂರ್ತಿ, ಅಮೂರ್ತಿ, ಶಿವ ಮತ್ತು ಮಹಾ ಎಂಬ ಆರು ಸಾದಾಖ್ಯಗಳು : ಆ ವೃಕ್ಷದಿಂದ ಷಡುಸಾದಾಖ್ಯಂಗಳು ಹುಟ್ಟಿದವು ಆ ಷಡುಸಾದಾಖ್ಯಂಗಳ ನೆಳಲಲ್ಲಿ ಕುಳ್ಳಿರ್ದು ನಾನು ಬಸವ ಬಸವ ಎನುತಿರ್ದೆನು (ಅವಚಂ. ೧೯೭-೮೯೨). [< ಸಂ. ಷಟ್ಸಾದಾಖ್ಯ]

ಷಡುಸ್ಥಲ, ಷಟುಸ್ಥಲ, ಷಡುಸ್ಥಳ (ನಾ). = ಷಟ್ಸ್ಥಲ : ನುಡಿದ ನುಡಿಯೊಳಗೆ ಷಡುಸ್ಥಲ ಬಂದು ಎನ್ನ ಮನವನಿಂಬುಗೊಳ್ಳದಿದ್ದರೆ ಸುಡುವೆನೀ ತನುವ (ಬಸವ. ೮೯೭). **ಷಟುಸ್ಥಲ** : ಅಂದೊಂದು ಪರಿ ಇಂದೊಂದು ಪರಿಯೆ ಷಟುಸ್ಥಲಂಗಳು (ಆದವ. ಮು. ೭೧-೯೭). **ಷಡುಸ್ಥಳ** : ಈ ಷಡುಸ್ಥಳನಿರ್ಣಯ ಸಾಧಕರಿಂಗಳವೆ ಪೂರ್ವಸಂಸ್ಕಾರದ ಸಹಜದೊಡೆಯರಿಂಗಲ್ಲದೆ (ಚನ್ನವ. ಕ. ೫೭೮-೧೨೮೧). [< ಸಂ. ಷಟ್ಸ್ಥಲ]

ಷಡುಸ್ಥಳ 'ಷಡುಸ್ಥಲ' ನೋ.

ಷಡೂರ್ಮಿ (ನಾ). ಹಸಿವು, ನೀರಡಕೆ, ಶೋಕ, ಮೋಹ, ಮುಪ್ಪು ಮತ್ತು ಮರಣ ಎಂಬ ಆರು ಬಗೆಯ ತೊಂದರೆಗಳು : ಅರಿಷಡ್ವರ್ಗಂಗಳು ಷಡೂರ್ಮಿಗಳು . . . ಇಂತಿವು ಆದಿಯಾಗಿ ತೋಱುವ ತೋಱಿಕೆಯ ನಾನಲ್ಲ ಎನ್ನವೇ ಅಲ್ಲ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೧೦೧-೨೩೫) ; ಶೋಕ ಜರೆ ಮರಣ ಮೋಹಾಕಾರವಂತವಱ ಜೋಕೆಯಿಂ ಕ್ಷುತ್ಪಿಪಾಸಂಗಳಾಱು ನೀ ಕೇಳ್ ಷಡೂರ್ಮಿಗಳ್ (ಮನೋವಿ. ೫-೩೨). [ಸಂ.]

ಷಡೂಷಣ (ನಾ). ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಚವ್ಯ, ಶುಂಠಿ, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಮೋಡಿ ಮತ್ತು ಮೆಣಸು ಎಂಬ ಆರು ಬಗೆಯ ಉಷ್ಣಕಾರಕ ವಸ್ತುಗಳು. [ಸಂ.]

ಷಡೃತು (ನಾ). = ಷಡುಋತು. [ಸಂ.]

ಷಡ್ಕ 'ಸಡ್ಡುಕ' ನೋ.

ಷಡ್ಗವ (ನಾ). ೧. ಆರು ಎತ್ತುಗಳ ನೊಗ. ೨. ನೊಗ ಹೇರಿದ ಆರು ಎತ್ತು, ಕುದುರೆ ಮೊದಲಾದುವು : "ಆಱು ಪಶು ಷಡ್ಗವಮಕ್ಕು" (ಮುಗರಾ. ೫೫-೯). [ಸಂ.]

ಷಡ್ಗವ್ಯ (ನಾ). = ಷಡುಗವ್ಯ : ನಾರಿಯರು ಷಡ್ಗವ್ಯಸಮ್ಮಾರ್ಜನೆಯನೆಸಗಿ ತಾರ ಚೂರ್ಣದ ರಂಗವಲ್ಲಿಯಂ ವಿಸ್ತರಿಸಿ . . . ಅಲಂಕರಿಸಿರೆ (ನವಮೋ. ೧೮-೪೧). [ಸಂ.]

ಷಡ್ಗೀತ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಾಳ : ಚಂಚತ್ಪುಟ ಚಾಚತ್ಪುಟ ಷಡ್ಗೀತ . . . ಜಯಾಳವೆಂಬವು ಮೊದಲಾದ ನೂರೆಂಟು ತಾಳಂಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೫೪). [?]

ಷಡ್ಗುಣ (ನಾ). ೧. ಆರುಪಟ್ಟು ; ಆರುಮಡಿ : 'ಷಡ್ಗುಣಿಸು' ಪರಾ. ೨. ರೂಪ, ವಿದ್ಯೆ, ಸಾಹಸ, ಜ್ಞಾನ, ಸೌಭಾಗ್ಯ, ಮತ್ತು ಭೂಮಿಯ ಒಡೆತನ ಎಂಬ ಆರುಗುಣಗಳು : ಕಡುರೂಪು ವಿದ್ಯೆ ಸಾಹಸ ಜ್ಞಾನ ಸೌಭಾಗ್ಯ ಪೊಡವಿಯೊಡೆತನಗಳಿಂದಂ ಸಲೆ ವಿರಾಜಿಸುತ ಬಿಡದೆ ಷಡ್ಗುಣಗಳೈಶ್ವರ್ಯಸಂಪನ್ನನೆನಿಸುತ (ನವಮೋ. ೩-೨೯). ೩. ಜ್ಞಾನ, ಐಶ್ವರ್ಯ, ಶಕ್ತಿ, ಬಲ, ವೀರ್ಯ, ತೇಜಸ್ಸು ಎಂಬ ಭಗವಂತನ ಆರು ಗುಣಗಳು : ನಾರಾಯಣನಾದೊಡೆ . . . ಜ್ಞಾನ ಶಕ್ತಿ ಬಲ ಐಶ್ವರ್ಯ ತೇಜ ವೀರ್ಯಂಗಳೆಂಬ ವೈಷ್ಣವೋಕ್ತ ಷಡ್ಗುಣಸಹಿತನಾಗಿ . . . ದೇವತೆಗಳಿಂದೋಲೈಸಿಕೊಳುತ್ತಿರ್ಪಂ (ವಿವೇಕ. ೨೩೧) ; ಆತ್ಮತತ್ತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಯಲೋಸ್ಕರ ಷಡ್ಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣನಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಂ ಕುರಿತು ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನೂ (ಉತ್ತಟೀ. ೧-೭). ೪. ಕ್ಷಮೆ, ದಯೆ, ಶಾಂತಿ, ಸ್ಮರಣೆ, ಸತ್ಯ ಮತ್ತು ನಿತ್ಯ ಎಂಬ ಆರು ಗುಣಗಳು : ಕ್ಷಮೆ ದಯೆ ಶಾಂತಿ ಸ್ಮರಣೆ ಸತ್ಯ ನಿತ್ಯವೆಂಬ ಷಡ್ಗುಣ ಸಂಪದಂಗಳ ನಿವಿಷಾರ್ಥವಗಲದಿರಬೇಕು (ಮಡಿಮಾ. ೯-೧೦). ೫. ಐಶ್ವರ್ಯ, ಜ್ಞಾನ, ಯಶಸ್ಸು, ಶ್ರೀ, ವೈರಾಗ್ಯ ಮತ್ತು ಧರ್ಮ ಎಂಬ ಆರು ಬಗೆಯ ಗುಣಗಳು : (೬). ೬. [ರಾಜನೀ] ನೆರೆರಾಜ್ಯಗಳೊಡನೆ ರಾಜನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಸಂಧಿ, ವಿಗ್ರಹ, ಯಾನ, ಆಸನ, ದ್ವೈಧೀಭಾವ ಮತ್ತು ಸಮಾಶ್ರಯ ಎಂಬ ಆರು ಬಗೆಯ ಸಂಬಂಧಗಳು; IP ಈ ಗುಣಗಳ ನಿರ್ದೇಶನದಲ್ಲಿ, ವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳಿವೆ: "ಷಡ್ಗುಣಗಳು - ಸಂಧಿ ; ೨ ವಿಗ್ರಹ ; ೩ ಯಾನ; ೪ ಆಸನ; ೫ ದ್ವೈಧೀಭಾವ ; ೬ ಸಮಾಶ್ರಯ" (ನಾನಾತ. ೨೯೦). [ಸಂ.]

ಷಡ್ಗುಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಆರರಷ್ಟಾಗು ; ಆರುಪಟ್ಟಾಗು : ಆ ಆತ್ಮಪ್ರಜ್ಞೆ ದಿಗ್ದೇಶ ಮುಟ್ಟೆ ಎಂಟೆದೆಯ ರೂಪ ತಳೆದು ಅಗೊ ಬ್ರಹ್ಮಬಿಂದು ಚೈತನ್ಯದಿಂದ ಷಡ್ಗುಣಿಸಿ ಘನದಿ ಬೆಳೆದು (ಅರಳು. ೫೫-೨). [ಷಡ್ಗುಣ + - ಇಸು]

ಷಡ್ಗ್ರಂಥ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಹುಲಿಗಿಲು : "ಷಡ್ಗ್ರಂಥಃ, ಮರ್ಕಟೀ, ಅಂಗಾರ ವಲ್ಲರೀ - ೩ ಕ್ರಮದಿಂ (ಕರಂಜಭೇದಾಃ) . . . ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಗೊಂಚಲುಗಳುಳ್ಳ ಹುಲಿಗಿಲಿಗಿಡಕ್ಕೂ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೨೬). [ಸಂ.]

ಷಡ್ಗ್ರಂಥಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುವಾಸನೆಯ ಬೇರು : "ವನಿತೆ ಷಡ್ಗ್ರಂಥಿ ಕರ್ಪೂರಶುಂಠಿ" (ಮಂಗರಾ. ೪೧-೬೬). ೨. ಹಿಪ್ಪಲಿಯ ಬೇರು. ೩. ಬಜೆ. ೪. ಕಚೋರ. ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಗಜಗ, ಗೆಜ್ಜೆಗಬಳ್ಳಿ . . . ಷಡ್ಗ್ರಂಥಿ" (ಸಸ್ಯ. ೨೫). [ಸಂ.]

ಷಡ್ಗ್ರಂಥಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; "ವನಹರಿದ್ರಾ" (ಪಂಡಿತ. ೨೪೫). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬೇರು ; ಬಜೆ: "ಬಜೆ ಷಡ್ಗ್ರಂಥಿಕೆ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೮-೩೩). [ಸಂ. ಷಡ್ಗ್ರಂಥಿಕಾ]

ಷಡ್ಗ್ರಂಥೆ (ನಾ). ೧. = ಷಡ್ಗ್ರಂಥಿಕೆ ೨ : "ವಜಾ, ಉಗ್ರಗಂಧಾ, ಷಡ್ಗ್ರಂಥಾ, ಗೋಲೋಮಿ, ಶತಪರ್ವಿಕಾ - ೫ ಬಜೇ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೫). ೨. ಕಚೋರ. [ಸಂ. ಷಡ್ಗ್ರಂಥಾ]

ಷಡ್ಜ (ಗು). ೧. ನಾಲಿಗೆ, ಹಲ್ಲು, ಅಂಗುಳು, ಮೂಗು, ಗಂಟಲು ಮತ್ತು ಎದೆ ಎಂಬ ಆರು ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ. (ನಾ). ೨. [ಸಂಗೀತ] ಸಪ್ತ ಸ್ವರಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದು : ಷಡ್ಜ ವೃಷಭ ಗಾಂಧಾರ ಮಧ್ಯಮ ಪಂಚಮ ಧೈವತ ನಿಷಾದಂಗಳೆಂಬ ಸಪ್ತಸ್ವರಮುಮಂ . . . ಭರತದ ಸಾರಸರ್ವಸ್ವಮುಮಂ ನಾಟ್ಯ ಧರ್ಮದೊಳ್ ಸೌಧರ್ಮಕಲ್ಪೇಶ್ವರಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ ಮಾಡಿದಾಗಳ್ (ಅಜಪು. ೫-೩೦ ವ) ; ಮದುರದ ಷಡ್ಜ ಪಂಚಮದರು ತಂತಿಯನಾರಯಿದು ನುಕ್ಕೊರಲು ಬೆರಲೊಂದಾದುದೆನೆ ಬಾಜಿಸಿದಳಾ ಚದುರೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೪-೭). [ಸಂ.]

ಷಡ್ಜೀವ (ನಾ). [ಜೈನ] ಏಕೇಂದ್ರಿಯ, ದ್ವೀಂದ್ರಿಯ, ತ್ರೀಂದ್ರಿಯ, ಚತುರಿಂದ್ರಿಯ, ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಅಸ್ಯೆನೀ ಮತ್ತು ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಸ್ಯೆನೀ ಎಂಬ ಆರು ಬಗೆಯ ಜೀವಿಗಳು : ಏಕವಿಹಾರಿಯುಂ ದ್ವಿವಿಧಸಂಯಮಧಾರಿಯುಂ ತ್ರಿಗುಪ್ತಿಗುಪ್ತನುಂ ಚತುಷ್ಕಷಾಯದರ್ಪದಳನನುಂ ಪಂಚಸಮಿತಿನಿಯತನುಂ ಷಡ್ಜೀವದಯಾನಿರತನುಂ . . . ಪಂಚದಶಪ್ರಮಾದಪರಿವರ್ಜಿತನುಮಾಗಿ (ಅಜಪು. ೩-೧ ವ) ; ಷಡ್ಜೀವನಿಕಾಯ ಜೀವಿದಯೆಯುಂ . . . ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯ ವಿಷಯವಿರ್ಪ್ರಿತ್ತಿಯುಂ ತನ್ನೊಳುಂ ಸಚ್ಛನ್ನಮಾಗಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೪-೧೭ ವ). [ಸಂ.]

ಷಡ್ಡಕ 'ಸಡ್ಡುಕ' ನೋ.

ಷಡ್ದರ್ಶನ (ನಾ). = ಷಟ್ತರ್ಕ ೧ : ಮಾಟಲದೇವಿಯರುಂ ಷಡ್ದರ್ಶನಸರಸಿರುಹ ನಿಕರಕ್ಕಾದಿತ್ಯನೆನಸಿದುದಯಾದಿತ್ಯನುಂ ತಂತಮ್ಮ ದೇವತಾರ್ಚನೆಯ ತದನಂತರ ದೊಳ್ಮಾಹೇಶ್ವರನ ಜನಪರಿವ್ರಿತರಾಗಿ ಕುಳ್ಳಿರ್ದ್ದು (ಸೌಇಇ. XX. ೪೯-೪೧ ; 1076 ?) ; ಇಂತು ಷಡ್ದರ್ಶನಂ ಕೀಳಾದುವು ಮೃಡದರ್ಶನಂ ಮೇಲಾದುದು (ಬಸವ. ೮-೯೫). [ಸಂ.]

ಷಡ್ದಶನ (ನಾ). ಆರುಹಲ್ಲುಗಳಿರುವ ಎತ್ತು : "ಷಡ್ದಶನಮೆನಲಱುಹಲ್ಲಿನ ನಡ್ಡಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೫೩-೨). [ಸಂ.]

ಷಡ್ದ್ರವ್ಯ (ನಾ). ಜೀವ, ಪುದ್ಗಲ, ಧರ್ಮ, ಅಧರ್ಮ, ಆಕಾಶ ಮತ್ತು ಕಾಲಎಂಬ ಆರು ದ್ರವ್ಯಗಳು : ಸಮನಿಸಿ ಜೀವಂ ತಾಮವು ಸಮಂತು ಷಡ್ದ್ರವ್ಯಮೆನಿಕುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೭-೨೦); ನೆರೆದುದು ಷಡ್ದ್ರವ್ಯನಿಯತಭವನಂ ಭುವನಂ (ಧರ್ಮನಾ. ೨-೪) . [ಸಂ.]

ಷಡ್ಧಾತು (ನಾ). ಶರೀರದಲ್ಲಿರುವ ರಸ, ರಕ್ತ, ಮಾಂಸ, ಮೇದಸ್ಸು, ಅಸ್ಥಿ ಮತ್ತು ಮಜ್ಜೆ ಎಂಬ ಆರು ಮೂಲಧಾತುಗಳು : ಷಡ್ಧಾತುವಿನಲ್ಲಿ ಷಡಕ್ಷರರೂಪಿಂದ ಷಡ್ಲಿಂಗ ಸ್ಥಾಪ್ಯವಾಗಿಹವು (ಚನ್ನವ.ಕ. ೧೭೧-೩೫೮) ; ಅಷ್ಟಮದಂಗಳು ಅರಿಷಡ್ವರ್ಗಂಗಳು ಷಡೂರ್ಮಿಗಳು ಷಡ್ಭಾವವಿಕಾರಂಗಳು ಷಟ್ಕರ್ಮಂಗಳು ಷಡ್ಧಾತುಗಳು . . . ಇಂತಿವೆ ಆದಿಯಾಗಿ ತೋಱುವ ತೋಱಿಕೆಯೆ ನಾನಲ್ಲ ಎನ್ನವೇ ಅಲ್ಲ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೧೦೧-೨೩೫). [ಸಂ.]

ಷಡ್ಬಲ (ನಾ). ೧. ರಾಜನ ಬಳಿ ಇರಬೇಕಾದ, ವಂಶಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಬರುವ ಮೂಲಸೈನ್ಯ, ಸೇವಕವರ್ಗ, ಮಿತ್ರರಾಜರ ಸೇನೆ, ವ್ಯಾಪಾರಸ್ಥರ ಸಂಘಗಳ ಬಲ, ಸೆರೆಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಶತ್ರುಸೈನ್ಯ ಮತ್ತು ವನಚರರ ಸೈನ್ಯ ಎಂಬ ಆರು ಬಗೆಯ ಸೈನ್ಯಗಳು : ಸಾಧಿತಶತ್ರುಷಡ್ಬಲರನುಕ್ರಮದಿಂ ಚರರಂ ದ್ವಿಷನ್ನೃಪಾಷ್ಟಾದಶತೀರ್ಥದೊಳ್ನಡೆಯಿಸಲ್ಕೆಱೆವರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೪೨) ; ಪೃಥ್ವೀಪಾಲ ಭೂಪಾಲಂ . . . ಷಡ್ಬಲಬಲಿಷ್ಠನುಂ ದುರ್ಗಪಂಚಕಸಮಗ್ರನುಂ . . . ಆಗಿರ್ಪಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೯-೧೧೭ ವ). ೨. [ಜ್ಯೋತಿ] "ಸ್ಥಾನ ಚೇಷ್ಟಾ ನಿಸರ್ಗ ಕಾಲ ದಿಕ್ ದೃಷ್ಟಿ ಎಂಬ ಗ್ರಹಗಳ ಆರು ವಿಧವಾದ ಬಲ" (ಜಾತಕ. ಪಂ. ೩೯೧). [ಸಂ.]

ಷಡ್ಬಿಂದು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಳು ; ನೆಲಗಿರುಬ : ಷಡ್ಬಿಂದುಹುಱು ವಿಷಕ್ಕೆ-ಘೃತಮಂ ಪಾಲಂ ಕುಡಿಸಲ್ಕತಿಶ(ಭ)ಯಷಡ್ಬಿಂದುಕೀಟಕಂಗಳ ವಿಷಮಂ ಕ್ಷಿತಿಯೊಳಮಾಗಳೆ ಕಿಡಿಸುಗುಂ (ವಿಮರ. ೧೩-೧೧೩) ; ಷಡ್ಬಿಂದು ಎಂಬ ಹುಳು ಕಚ್ಚಿದರೆ ಎಕ್ಕೆಯ ಹಾಲನು ಕಚ್ಚಿದ ಗಾಯಕ್ಕೆ ಇಕ್ಕಿಸುವುದು. ಷಡ್ಬಿಂದು ಎಂದರೆ ನೆಲಗಿರುಬ ಎಂಬರು (ವೃಕ್ಷಸಾ. II, ೨೧೩). [ಸಂ.]

ಷಡ್ಭಾಗ (ನಾ). (ರಾಜನಿಗೆ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ ಧಾನ್ಯದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯ) ಆರರಲ್ಲೊಂದು ಪಾಲು,– ಭಾಗ : ಷಡ್ಭಾಗಮಂ ಕೊಂಡು ತಪ್ಪದೆ ಭೂಪರ್ ಪ್ರತಿಪಾಳಿಪರ್ ಪ್ರಜೆಗಳಂ (ಆದಿಪು. ೧-೫೧) ; ಎನ್ನಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿ ಸಾಸವೆಯ ಷಡ್ಭಾಗದನಿತಿಲ್ಲ (ಬಸವ. ೩೮೫). [ಸಂ.]

ಷಡ್ಭಾವವಿಕಾರ (ನಾ). ಹುಟ್ಟುವುದು, ಇರುವುದು, ಬೆಳೆಯುವುದು, ರೂಪಾಂತರ ಹೊಂದುವುದು, ಸೊರಗುವುದು ಮತ್ತು ಸಾಯುವುದು - ಹೀಗೆ ದೇಹಕ್ಕೆ ಇರುವ ಆರು ಬಗೆಯ ಬದಲಾವಣೆಗಳು : ಷಡೂರ್ಮಿಗಳು ಷಡ್ಭಾವವಿಕಾರಂಗಳು . . . ಇಂತಿವಾದಿಯಾಗಿ ತೋಱುವ ತೋಱಿಕೆಯೆ ನಾನಲ್ಲ

ಎನ್ನವೇ ಅಲ್ಲ (ಮಹಾದೇ.ಬ. ೧೦೧-೨೩೫) ; ಜಾಯತೆ ಅಸ್ತಿತೆ ವಿಪರಿಣತೆ ವಿವರ್ಧತೆ ಅಪಕ್ಷೀಯತೆ ವಿವಶ್ಯತೆ ಎಂಬ ಷಡ್ಭಾವವಿಕಾರಮುಳ್ಳಾತನೆನಿಸಿ (ವಿವೇಕ. ೨೫೭). [ಸಂ.]

ಷಡ್ಭಾಷೆ (ನಾ). ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರಿ, ಮಾಗಧಿ, ಶೌರಸೇನೀ, ಪೈಶಾಚೀ, ಚೂಲಿಕಾ ಪೈಶಾಚೀ ಮತ್ತು ಅಪಭ್ರಂಶ ಎಂಬ ಆರು ಭಾಷೆಗಳು : (೬). 'ಪ್ರಾಕೃತ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಷಡ್ಭಾಷಾ]

ಷಡ್ಭ್ರಮೆ (ನಾ). = ಷಡುಭ್ರಮೆ : ಅರಿಷಡ್ವರ್ಗಂಗಳು ಷಡೂರ್ಮಿಗಳು ಷಡ್ಭ್ರಮೆಗಳು . . . ಅಂತಃಕರಣಂಗಳು ಇಂತಿವಾದಿಯಾಗಿ ತೋರುವ ತೋಱಿಕೆಯೇನೂ ನಾನಲ್ಲ (ಮಹಾದೇ. ಕ. ೧೧೫-೩೪೧) ; ಜಾತಿವರ್ಣಾಶ್ರಮಸಮೇತ ಕುಲಗೋತ್ರನಾಮಾತಿಶಯಮೆಂಬ ಷಡ್ಭ್ರಮೆಯಿಂತಿವಂ ಪ್ರೀತಿಯಿಂ ಜೀವ ಮುಯ್ಯಾತು ಬೆಂಬಿಡನು (ಮನೋವಿ. ೫-೬೦) . [ಸಂ. ಷಡ್ಭ್ರಮ]

ಷಡ್ಯಂತ್ರ (ನಾ). ಒಳಸಂಚು ; ಗುಪ್ತಕಾರಸ್ಥಾನ : ಅವಳನ್ನು ಮೋಸಗೊಳಿಸಲು ಷಡ್‌ಯಂತ್ರವನ್ನು ಹುಡುಕುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ಕೊಡಕಾ. ೩೫) ; ಮನುಷ್ಯನ ಸರ್ವಸ್ವವನ್ನೂ ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಈ ಷಡ್ಯಂತ್ರ ಮಾಡಿದವರಿಗೆ ದುಃಖದ ನಿಜವಾದ ಅನುಭವವಿಲ್ಲ (ಶೇಪ್ರಶ್ನ. ೨೮೧). [ಸಂ.?/ ಹಿಂ. ಷಡ್ಯಂತ್ರ್]

ಷಡ್ರಶ್ಮಿ (ನಾ). ಆರು ಮೊಳ : ಅಲ್ಲಿಯ ನಿಳಿಂಪರಲ್ಲಂ ಷಡ್ರಶ್ಮಿಪ್ರಮಾಣದೇಹರುಂ . . . ಅಪ್ಪರ್ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೬೨ ವ). [ಸಂ.]

ಷಡ್ರಸ (ನಾ). ೧. = ಷಡುರಸ ೧ : ಷಡ್ರಸಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ನಳಪಾಕ ಭೀಮಪಾಕಗಳನ್ನು ಇಳಿಸುವವರೇ ಪಾಕಕಲಾನಿಪುಣರು (ಜೀವಾತ್ಮ. ೧೭೨). ೨. = ಷಡುರಸ ೨ : ನೃಪಂ . . . ಷಡ್ರಸಾದಿಗಳನಾರೋಗಿಸಿ ವಿಮಳಹಂಸತೂಲದೊಳ್ಪವಡಿಸಿದನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨-೬೪). [ಸಂ.]

ಷಡ್ರುಚಿ (ನಾ). ೧. = ಷಡುರಸ ೧ : ನಾಲಿಗೆಗೆ ವಿಷಯ ರಸ-ಉದಕದಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಷಡ್‌ರುಚಿಗಳ ಗುರುತಿಸುವುದು (ಚನ್ನಸಾ. ೧೩೦). ೨. = ಷಡುರಸ ೨: ಪೂಜಾಫಲದಿಂ ಕನ್ನಯ್ಯನ ಮಾಂಸವಲ್ಲ ಪರಮಷಡ್ರುಚಿಯಾಯಿತ್ತಯ್ಯ ನಿನ್ನ ರಸಗೆ (ಸಿದ್ಧವ. ೧೦೯-೩೩೩). [ಸಂ.]

ಷಡ್ಲಿಂಗ (ನಾ). = ಷಡುಲಿಂಗ : ಷಡಾಧಾರಂಗಳಲ್ಲಿ ಷಡಕ್ಷರರೂಪದಿಂದ ಷಡ್ಲಿಂಗಸ್ಥಾಪ್ಯವಾಗಿಹವು (ಚನ್ನವ. ಕ. ೧೭೧-೩೫೪); ಷಡ್ಲಿಂಗಾವರಣ ಸಚ್ಚಿದಾಕಾರ . . . ಜಯ ಜಯ ಕೃಪಾರತ್ನಾಕರ (ಏಕೋತ್ತ. ೧-೧). [ಸಂ.]

ಷಡ್ವದನ (ನಾ). ೧. ಆರುಮುಖಗಳು : ಮದನಾರಿಯ ಷಡ್ವದನಗಳಿವು (ದೀಕ್ಷಾಬೋ. ೬೧-೫೫). ೨. = ಷಡಾನನ ೨ : ಪಠನಾಗಾರಕ್ಕೆಂದಿ ಷಡ್ವದನನಂ ಗದ್ದುಗೆಯೊಳಿರಿಸಿ . . . ಓಂಕಾರಮಂ ಬರೆಯಲೆನ್ನ ಕೈವಿಡಿದು . . . ಹೊಡೆದನಯ್ಯ (ಭಾವಚಿಂ. ೧-೩೪) ; ಷಡ್ವದನನಳವಿಗೆತಂದು ಬಿಲ್ಲೊನೆಯನುಱೆ ನೇವರಿಸಿ (ಚಿಬಪು. ೪೦-೧೩). [ಸಂ.]

ಷಡ್ವರ್ಗ (ನಾ). ೧. = ಷಡರಿ : ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯ ಷಡ್ವರ್ಗ ಸಪ್ತಧಾತು ಅಷ್ಟಮದಂಗಳ ತಡೆಯಬಲ್ಲಡೆ ಕೂಡಲಸಂಗಯ್ಯನಲ್ಲಿ ಆದೆ ಅಚ್ಚಶೀಲ (ಚನ್ನವ. ಕ. ೫೩೫-೧೧೬೮). ೨. [ಜ್ಯೋತಿ] ಲಗ್ನ, ಹೋರೆ, ದ್ರೇಕ್ಕಾಣ, ನವಾಂಶ, ದ್ವಾದಶಾಂಶ ಮತ್ತು ತ್ರಿಂಶಾಂಶ ಎಂಬ ಆರು ವಿಧವಾದ ವರ್ಗ : ಭವನಂ ದ್ವಾದಶಭಾಗಂ ನವಾಂಶಕಂ ತ್ರಿಂಶದಂಶ ಹೋರಾ ದ್ರೇಕ್ಕಾಣವೆನಿಪ್ಪಿನಿತುಂ ಷಡ್ವರ್ಗವೆಂಬ ಪೆಸರಿಂ ಪ್ರವರ್ತಿಕುಂ (ಜಾತತಿ. ೧-೪೫). [ಸಂ.]

ಷಡ್ವರ್ಣ (ನಾ). ೧. = ಷಡುವರ್ಣ : ಶ್ವೇತಾದಿ ಷಡ್ವರ್ಣದ್ರವ್ಯವನೊಲವಿನಿಂದಲರ್ಪಿಸಿ (ಚಿಬಪು. ೬೧-೬೦). ೨. ಆರು ಅಕ್ಷರಗಳು : ರುದ್ರತ್ವಮಂ ತಾಂ ಪೊರೆದತ್ತೀ ಮಂತ್ರ ಕೋಟಿಸ್ಫುಟಮಕುಟಮಹಾರತ್ನಷಡ್ವರ್ಣಮಂತ್ರಂ (ರಾಜಶೇ. ೪-೮೫); ಮಕಾರದಿಂ ಬಕಾರಾದಿ ಷಡ್ವರ್ಣಂಗಳು . . . ಉದಿಸಿದವು (ಉದ್ಭವಾ. ೭-೨). [ಸಂ.]

ಷಡ್ವಿಧ (ನಾ). ಆರು ಬಗೆ, — ಪ್ರಕಾರ : ಷಡ್ವಿಧ ಲಿಂಗಾಂಗದ ಮೂಲವನಱಿದು ಷಡ್ವಿಧ ಅರ್ಪಿತಾವಧಾನವನಾಚರಿಸಿ . . . ನಡೆನುಡಿಸಂಪನ್ನರಾದವರೇ ಶಿವಭಕ್ತರು ಕಾಣಾ (ಮಡಿವಾ. ೧೧-೧೨) ; ಅನಶನಾವಮೋದರ್ಯಾದಿ ಷಡ್ವಿಧಬಾಹ್ಯತಪಮುಂ . . . ತನ್ನೊಳುಂ ಸಚ್ಚನ್ನಮಾಗಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೪-೧೭ ವ). [ಸಂ.]

ಷಡ್ವಿಧಭಕ್ತಿ (ನಾ). ಶ್ರದ್ಧೆ, ನಿಷ್ಠೆ, ಅವಧಾನ, ಅನುಭವ, ಆನಂದ ಮತ್ತು ಸಮರಸಗಳೆಂಬ ಆರು ವಿಧವಾದ ಭಕ್ತಿ : ಆ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಕಲೆಗಳನೆ ಷಡ್ವಿಧ ಶಕ್ತಿಗಳೆಂದೆನಿಸಿ ಆ ಶಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ಷಡ್ವಿಧಭಕ್ತಿಯನಳವಡಿಸಿ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೧೦೩-೨೩೫) ; ಶ್ರದ್ಧಾ ಭಕ್ತಿ ನಿಷ್ಠಾಭಕ್ತಿ ಅವಧಾನಭಕ್ತಿ ಅನುಭವಭಕ್ತಿ ಆನಂದಭಕ್ತಿ ಸಮರಸಭಕ್ತಿಯೆಂಬ ಷಡ್ವಿಧಭಕ್ತಿಗಳಂ ಪರಿವಿಡಿದಪ್ಪುದು (ವಿವೇಕ. ೧೧೧). [ಸಂ.]

ಷಡ್ವಿಷಯ (ನಾ). ರೂಪ, ಶಬ್ದ, ರಸ, ಗಂಧ, ಸ್ಪರ್ಶ ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನ ಎಂಬ ಆರು ವಿಷಯಗಳು : ಷಡ್ವಿಷಯವೇ ಷಟ್ಪದಾರ್ಥಂಗಳು (ಚಿಬಪು. ೬೧-೫೭). [ಸಂ.]

ಷಣ್ಮತ (ನಾ). ೧. ಶೈವ, ವೈಷ್ಣವ, ಶಾಕ್ತ, ಸೌರ, ವೈನಾಯಕ ಮತ್ತು ಸ್ಕಾಂದ ಎಂಬ ಆರು ಭಕ್ತಿಮಾರ್ಗದ ಧರ್ಮಗಳು : ಷಣ್ಮತದಿಂದ ಬಳಲುವ ಕಥೆಯದಲ್ಲವುಯಿಂದಿದುವೆ ನಿಜಮುಕ್ತಿ ತಾನಹ ಮುಕ್ತಿ ಮಹಮುಕ್ತಿ (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೧-೨೪); ಶೈವ, ವೈಷ್ಣವ, ಶಾಕ್ತ, ಸೌರ, ಗಾಣಾಪತ್ಯ, ಸ್ಕಾಂದಗಳೆಂಬ ಷಣ್ಮತಗಳು ಪೂಜ್ಯದೇವತಾ ವಿಭಾಗದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಗಳಾಗಿರುವುವು (ಓಂದಸಾ. ೯). ೨. ಆರು ಮತಗಳ ಅನುಯಾಯಿಗಳು : ಷಣ್ಮತರಿರುವ ಮ್ಮಾರೆಯ ಮೀರದಂತಾಗಮರು ಧರ್ಮಜರ ತೆರನನರಿದಾರೈದು ದುಷ್ಕರ ಮುರಿದು ಜನರಕ್ಷಣೆಯಗರೆಯದೆ ತೆರಿಗೆ ದಂಡಗಳಾಸೆಗೈವರೆ (ಬಿಬ್ಬಪು. ೭೦-೬೨). [ಸಂ.]

ಷಣ್ಮುಖ (ನಾ). ೧. ಆರುಮುಖಗಳು : ಆತ್ಮಾದಿ ಷಡಂಗಗಳೂ ಷಣ್ಮುಖಗಳೂ ಷಟ್ಕರಗಳೂ ಷಟ್‌ಪದಾರ್ಥಗಳೂ ಆಗಿ ರೂಪುಗೊಳ್ಳುವವು (ಶಿವಾಸೂ. VI. ಪ್ರಸ್ತಾವನ). ೨. ಆರು ಮುಖಗಳುಳ್ಳದು : ಆ ವರೆಗೂ ಮೂಕವಾಗಿ ನಡೆದ ಆಟ . . . ಒಮ್ಮೆಲೇ ಚತುರ್ಮುಖವಾಗಿ, ಷಣ್ಮುಖವಾಗಿ ಕಲೆಯಹತ್ತಿತು (ಮೂರುದಾ. ೮). ೩. ಆರು ಮುಖಗಳುಳ್ಳವನು ; ಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿ : ಷಣ್ಮುಖ ನೋಡುವಡೆ ತಾರಕಧ್ವಂಸಿ (ಸಿದ್ಧವ.ಕ. ೫೭-೧೮೭) ; ಷಣ್ಮುಖನಿಂದೆ ತಾರಕಂ ಮಡಿದ ಸಮನಂತರದೊಳು ತಲೆದಡಿಂದಳ್ ಧರಾವನಿತೆ (ಚಿಬಪು. ೪೧-೨). ೪. ಅಗ್ನಿ : (೬). ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಣ್ಣು (?): ಅಂಬುಳುವಾದಡೆ ಷಣ್ಮುಖನೆಂಬರು ಸೀವಳಿಗೆಯಾಗೆ ಸಲೆ ಮಾರಿಯ ಹುಣ್ಣೆಂಬರು ತುಱಿಯಾದಡೆ ಫಣಿಯೆಂಬರ್ ಮತಿಹೀನಜನರದೇನಂ ಮಾಡರ್ (ಸಮಾಪ್ರ. ೯-೨೭). [ಸಂ.]

ಷಣ್ಮುಖಪ್ರಿಯ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಷಣ್ಮುಖಪ್ರಿಯ- ೫೬ನೇ ಮೇಳಕರ್ತರಾಗ. ಪ್ರಾಚೀನನಾಮ 'ಚಾಮರ'. ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗ. ಎಲ್ಲಾ ವೇಳೆಯಲ್ಲೂ ಹಾಡಬಹುದು (ಸಂಗೀತಂ. ೧೪೩). [ಸಂ.]

ಷತ್ವ (ನಾ). 'ಷ' ಎಂಬ ಅಕ್ಷರ : ಷತ್ವಕ್ಕೆ ಮತ್ವಂ – ಉಷ್ಮನ್ – ಉಮ್ಮ (ಶಮದ. ೨೬೫ ಪ್ರಯೋ). [ಸಂ.]

ಷಬಕೂನು (ನಾ). ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ದಾಳಿ,– ಮುತ್ತಿಗೆ : ಹೈದರಲ್ಲಿಖಾನಬಹದರವರು . . . ಗೋಪಾಲಹರಿರಾಸ್ತೆದವರ ದಂಡಿನ ಮೇಲೆ ಷಬಕೂನು ಮಾಡಿ ಮರುದಿನ ವಿಭಾಮ ಕೊಡಲಾಗಿ (ಹೈದರ. ೪೩).

[<— ಪಾರ. ಮರಾ. ಶಬ್‌ಖೂನ್]

ಷರಟು, ಶರಟು, ಶರ್ಟು (ನಾ). ಅಂಗಿ : ಒಂದು ದಟ್ಟ ಪಂಚೆ – ಷಾದಿಯದು. ಮೇಲಕ್ಕೊಂದು ಅರೆತೋಳಿನ ಷರಟು (ಅಲಹೂ. ೧೦೭) ; ಆಗಸನಿಂದ ಬಂದ ಚೆಡ್ಡಿ ಷರಟಿನ ಅಲಂಕಾರ (ಮಾರ್ಗದ. ೨೪). **ಶರಟು** : ಈ ಕೋಟು, ಈ ಶರಟು, ಈ ಶರಾಯಿ . . . ನಿನ್ನದೇ ತೆಗೆದುಕೋ (ನವ್ಯದ್ಯ. ೮೭). **ಶರ್ಟು** : ಕೇಶವನು ಬಕ್ಕತಲೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಬರಿ ಶರ್ಟಿನ ಮೇಲೆ ನಿಂತಿದ್ದ ಹಾಗೆ ಧೋತರವನ್ನು ಮೇಲೇರಿಸಿದ (ಸಮಜೀ. ೪೮೩) ; ಇಸ್ತ್ರಿ ಮಾಡಿರದಿದ್ದರೂ ಸ್ವಚ್ಛವಾದ ಅರ್ಧತೋಳಿನ ಶರ್ಟು (ಮೂರುದಾ. ೨೪೩).

[<— ಇಂ. Shirt]

ಷರತ್ತು 'ಶರತ್ತು' ನೋ.

ಷರಬತ್ತು 'ಶರಬತ್ತು' ನೋ.

ಷರಾ₁ 'ಶರಾ' ನೋ.

ಷರಾ₂ (ನಾ). ಮಹಮ್ಮದೀಯರ ಮದುವೆಯಲ್ಲಿ ಓದುವ ಇಸ್ಲಾಂಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರದ ವಾಕ್ಯ : ನಿನ್ನನ್ನು ಮಸಜಿದಿಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಷರಾ (ಮದುವೆಯಾಗುವ ಮಂತ್ರ)ವನ್ನು ಓದಿಸುವೆನು (ಕೋಟಿನೂ. ೬೫).

[<— ಅರ. ಹಿಂ. ಶರ್ಅ; ಮರಾ. ಶರಾ]

ಷರಾಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). (ಹಣ ಕಟ್ಟಿದುದಕ್ಕೆ) ದಾಖಲೆ ಮಾಡು ; ಟಿಪ್ಪಣಿ ಬರೆ : ಅಸಲಿನಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಕೊಟ್ಟು ಪತ್ರಕ್ಕೆ ಷರಾಕಟ್ಟಿದಿದ್ರ ಅವರಂತೂ . . . ಜಮೀನು ಹರಾಜು ಮಾಡುವುದೇ ಸರಿ (ತುಂಡಕೊ. ೫೬). [ಷರ್ರಾ (< ಶರಾ) + ಕಟ್ಟು]

ಷರಾಬು 'ಶರಾಬು' ನೋ.

ಷರಾಯಿ 'ಶರಾಯಿ' ನೋ.

ಷರಾರತಿ (ಗು). ಮಾತ್ಸರ್ಯವುಳ್ಳ ; ಮತ್ಸರದಿಂದ ಕೂಡಿದ : ದಿಂಡಿಗಲ್ಲು ಕಡೆ ಷರಾರತಿ ಪಾಳ್ಳೇಗಾರರ ತಂಬೀ ಬಗ್ಗೆ ಹೈದರಲ್ಲಿಖಾನಬಹದರವರಿಗೆ ಮೊಕರೂರು ಮಾಡಿ (ಹೈಉ. ೩೪). [← ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಶರಾರತೀ]

ಷರಿಯತ್ತು (ನಾ). ಮುಸಲ್ಮಾನರ ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ : ಈ ಎರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣ ಕುರಾನ್, ಷರಿಯತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಅರ್ಧ, ತರೀಖತ್‌ನಲ್ಲಿ ಕಾಲು ಭಾಗ – ಇಷ್ಟೂ ಅಡಗಿದೆ (ನಗಹೂ. ೬೭). [← ಅರ. ಹಿಂ. ಶರೀಅತ್ ; ಮರಾ. ಶರೀಯತ್]

ಷರೀಕು 'ಶರೀಕು' ನೋ.

ಷರ್ತಿ (ನಾ). "ಷರ್ತಿ ಎಂದರೆ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ವರಮಾನವನ್ನು ಗುತ್ತಿಗೆಗೆ ಕೊಡುವ ಏರ್ಪಾಡು" (ಮಹಾವಂ. ೭೮). [← ಅರ. ಹಿಂ. ಶರ್ತೀ]

ಷವರ್ಣ (ನಾ). 'ಷ' ಎಂಬ ಅಕ್ಷರ. [ಸಂ.]

ಷಷ್ಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆ ; ಅರುವತ್ತು : ತ್ರಿಶತಸಂಯುತಷಷ್ಟಿರುಜೆಗಳ ವಶದಿ ನೊಂದುಮ್ಮಳಿಸುವದಱಿಂ . . . ಉತ್ತಮತಪಸಿಗೆನ್ನೊಡಲ ಅಶನವಾಗಿ ಕೃತಾರ್ಥನಪ್ಪನು (ಬಸವು. ೨೪-೧೪). [ಸಂ.]

ಷಷ್ಟಿಕ (ನಾ). ಅರುವತ್ತು ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಫಸಲಿಗೆ ಬರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭತ್ತ : ಚರಕನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ . . . ಷಷ್ಟಿಕವೆಂಬ ಜಾತಿ ಬೇಸಗೆಯ ೬೦ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ತೆನೆ ಬಿಡುವುದೆಂದೂ ತಿಳಿಯಲಾಗಿತ್ತು (ಶಾಸಗಿ. ೧೩). [ಸಂ. ಷಷ್ಟಿಕಾ]

ಷಷ್ಟಿಕಾವ್ರೀಹಿ (ನಾ). = ಷಷ್ಟಿಕ : ಕಳಮಷಷ್ಟಿಕಾವ್ರೀಹಿ ಯವಯಾವನಾಳ . . . ಧಾನ್ಯಕಾದಿ ವಿವಿಧಧಾನ್ಯಭೇದಂಗಳುಂ (ಆದಿಪು. ೬-೭೨ ವ). [ಸಂ.]

ಷಷ್ಟಿಕೆ (ನಾ). = ಷಷ್ಟಿಕ : "ಯವ್ಯಂ, ಯವಕ್ಯಂ, ಷಷ್ಟಿಕ್ಯಂ . . . ಷಷ್ಟಿಕೆಗಳು ಬೆಳೆಯುವ ಕ್ಷೇತ್ರವಾಗಿದೆಯೋ ಅವರ ಪೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೭೫). [ಸಂ. ಷಷ್ಟಿಕಾ]

ಷಷ್ಟಿಕ್ಯ (ನಾ). ಷಷ್ಟಿಕಧಾನ್ಯವನ್ನು ಬಿತ್ತಿದ ಭೂಮಿ : "ಯವ್ಯಂ, ಯವಕ್ಯಂ, ಷಷ್ಟಿಕ್ಯಂ . . . ಷಷ್ಟಿಕೆಗಳು ಬೆಳೆಯುವ ಕ್ಷೇತ್ರವಾಗಿದೆಯೋ ಅವರ ಪೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೭೫). [ಸಂ.]

ಷಷ್ಟಿಪೂರ್ತಿ (ನಾ). ಅರವತ್ತು ವರ್ಷಗಳು ತುಂಬಿದಾಗ ನೆರವೇರಿಸುವ ಸಮಾರಂಭ ; ಷಷ್ಟ್ಯಬ್ದ ಸಮಾರಂಭ : ಅವರ ಷಷ್ಟಿಪೂರ್ತಿಯು ವಿಜೃಂಭಣೆಯಿಂದ ಜರುಗಿತು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಷಷ್ಟಿಹಾಯನ (ನಾ). ಅರವತ್ತು ವರ್ಷದ ಆನೆ : ಬಳಿಸೂನು . . . ಬಳಗರ್ವದ ಷಷ್ಟಿಹಾಯನಂ ತುಂಗಗಜಂ ಕಳಭಕ್ಕಿದಿರ್ಚಿದಂತಿರೆ ಮುಳಿದು ಕುಮಾರಂಗಿದಿರ್ಚಿ ನಿಂದವಸರದೊಳ್ (ಜಗಪ. ೧೭-೧೩೦). [ಸಂ.]

ಷಷ್ಟ್ಯಬ್ದ (ನಾ). = ಷಷ್ಟಿಪೂರ್ತಿ : ಅವರ ಷಷ್ಟ್ಯಬ್ದದಂದು ಬಡವರಿಗೆ ಅನ್ನದಾನ ಮಾಡಿದರು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಷಷ್ಠ (ಗು). ೧. ಆರನೆಯ : 'ಷಷ್ಠಭಾಗ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ಆರನೆಯದು. [ಸಂ.]

ಷಷ್ಠಭಾಗ (ನಾ). (ಭೂಮಿಯ ಹುಟ್ಟುವಳಿಯಲ್ಲಿ ಅರಸನಿಗೆ ಸಲ್ಲಿಸಬೇಕಾದ) ಆರನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ ; ಷಡ್ಭಾಗ : ಜನಪರ್ಗೆ ನಿಖಿಲವರ್ಣದ ಜನಗಳ್ ಕುಡುತಿರ್ಪ ಷಷ್ಠಭಾಗಮದಳಿಗಂ (ಶಾಕುಂತ. ೨೭-೪೮); ಷಷ್ಠಭಾಗದೊಳೆ ಬಾಳ್ವರಸಂಗಮಿದಲ್ತೆ ಬೇಹರಂ (ಶಾಕುಂತ. ೬೧-೧೧೪). [ಸಂ.]

ಷಷ್ಠಾಷ್ಟಕ (ನಾ). ೧. [ಜ್ಯೋತಿ] ವಧು ಮತ್ತು ವರರ ರಾಶಿಗಳು ಪರಸ್ಪರ ಆರು ಮತ್ತು ಎಂಟನೆಯ ಮನೆಗಳಲ್ಲಿರುವುದು ; ವಿವಾಹಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ ಸಂಬಂಧ. ೨. (ಆಲಂ) ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧ, – ವೈಮನಸ್ಯ : ಮದುವೆ ಯಾದಾಗಿನಿಂದಲೂ ಗಂಡನಿಗೂ ಹೆಂಡತಿಗೂ ಷಷ್ಠಾಷ್ಟಕವಾಗಿ ಕಡೆಗೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಹೋದರು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಷಷ್ಠಿ (ನಾ). ೧. ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷ ಅಥವಾ ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷದ ಆರನೆಯ ದಿನ, – ತಿಥಿ : ಕಾಳದ ಪಂಚಮಿ ಷಷ್ಠಿ ಬಿದಿಗೆಯೆಂಬಿವು ಸಮಸ್ತಸುರಪುರಗೃಹಪ್ರತಿಷ್ಠೆಗೆ ಶುಭದಂ (ಲೋಕೋಪ. ೨-೫೦) ; ಆ ಪಕ್ಷಂಗಳೊಳಗೆ ಅಗ್ನಿಯೇ ದೇವತೆಯಾಗುಳ್ಳ ಪಾಡ್ಯ . . . ಷಣ್ಮುಖನಧಿದೇವತೆಯಾದ ಷಷ್ಠಿ (ಎವೇಶ. ೨೬೨). ೨. ದುರ್ಗಾದೇವಿಯ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ೩. ಶಕ್ತಿದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ವಿಜಯ ಯಮದೂತಿ ಪರಾಜಿತ ಮಕರಿ ಜಯ ಅಜಿತ ಷಷ್ಠಿ ಕಾಳರಕ್ಕಸಿ ಬಂದರು ಸೋಜಿಗದ ಶಕ್ತಿಯರುಗೂಡಿ (ಸಿದ್ಧಪು. ೮-೯೦). ೪. [ವ್ಯಾಕ] ನಾಮವಿಭಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಆರನೆಯದು ; ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ವಿಭಕ್ತಿ : ಪತಿಕುಲ ಜಾತ್ಯವಯವ ವಿಶ್ರುತಲಕ್ಷಣ ಸಂನಿಧಾನ ಸಂಸ್ಪರ್ಶ ಸಮಾಗತ ಸಂಬಂಧದೊಳಂ ತದ್ಗತ ಸಂಬಂಧದೊಳುಮುಂಟು ಷಷ್ಠಿಗೆ ಯೋಗಂ (ಶಮದ. ೧೩೨).

ಷಷ್ಠೀಹಬ್ಬ = ಮಾರ್ಗಶಿರಶುದ್ಧ ಷಷ್ಠಿ ಮತ್ತು ಅಂದು ಆಚರಿಸುವ ಕಾರ್ತಿಕೇಯನ ಪೂಜಾ ಸಮಾರಂಭ ; ಸುಬ್ಬರಾಯಷಷ್ಠಿ : (ಟ).

[ಸಂ. ಷಷ್ಠೀ]

ಷಷ್ಠೋಪವಾಸ (ನಾ). ಆರುದಿನಗಳ ಉಪವಾಸ : ಸಹೇತುಕವನದೊಳ್ ಷಷ್ಠೋಪವಾಸದಿಂ ವೈಶಾಖಶುದ್ಧನವಮಿಯ ಪೂರ್ವಾಹ್ನದೊಳ್ . . . ದೀಕ್ಷೆಗೊಂಡು (ಚಾವುಂಪು. ೧೦೮); ದುಷ್ಕರ್ಮಾರಿ ಷಷ್ಠೋಪವಾಸದೊಳಿರ್ದು ಸೌಷ್ಠವಮತಿಮಾರ್ಗ ದಿರವ ಪುಟ್ಟಿದ ಜನಕೆಲ್ಲ ತೋಱಲು (ಅನಂತ. ೧೩-೮೪). [ಸಂ.]

ಷಷ್ಠೋಪವಾಸಿ (ನಾ). ಆರುದಿನಗಳವರೆಗೆ ಉಪವಾಸವ್ರತವನ್ನು ಮಾಡುವವನು : ಆ ಮುನೀಶ್ವರಂ ಷಷ್ಠೋಪವಾಸಿ ನಿಯಮನಿಯಮಿತನಾಗಿರ್ಪುದುಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೩-೧೪೧). [ಸಂ. ಷಷ್ಠೋಪವಾಸಿನ್]

ಷಹ 'ಶಹ' ನೋ.

ಷಹಜಾದ (ನಾ). ರಾಜಕುಮಾರ ; ದೊರೆಯ ಮಗ : ಸುಲ್ತಾನರು ಕ್ಷೇಮ. ಆದರೆ ಷಹಜಾದರನ್ನು ಇಂಗ್ರೇಜಿಗಳಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸುವರಂತೆ (ಅನ್ನಾವ. ೨೯).

[← ಹಿಂ ಶಹಜಾದಾ; ಮರಾ. ಶಹಾಜಾದ]

ಷಹರ 'ಶಹರು' ನೋ.

ಷಹರು 'ಶಹರು' ನೋ.

ಷಹಸಾದೆ (ನಾ). ದೊರೆಯ ಮಗಳು ; ರಾಜಕುಮಾರಿ : ದಿಲ್ಲೀ ಷಹಸಾದೆಯಿಂದ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಸಾಹುಮಹಾರಾಯನ ದರಬಾರು ಕಟ್ಟಕಡೆಗೆ ಯಾವ ಗತಿಗೆ ಇಳಿಯಿತು ಬಲ್ಲಿರ ? (ಮುಹಗ. ೪೮). [← ಹಿಂ. ಶಾಹಜಾದೀ; ಮರಾ. ಶಹಾಜಾದೀ]

ಷಹಾ 'ಶಹಾ' ನೋ.

ಷಹೀದ, ಷಹೀದು (ನಾ). ಧರ್ಮಕ್ಕಾಗಿ (ಅಥವಾ ಯುದ್ಧ ಇತ್ಯಾದಿ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ) ಆತ್ಮಾರ್ಪಣೆ ಮಾಡುವವನು ; ಹುತಾತ್ಮ : ಜ್ಞಾನಿಯ ಲೇಖನಿಕೆಯ ತುದಿಯಲ್ಲಿರುವ ಮಸಿಯ ಹನಿಯು ಧರ್ಮಾರ್ಥವಾಗಿ ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಕೊಟ್ಟ ಷಹೀದನ ರಕ್ತಕ್ಕಿಂತ ಪವಿತ್ರವಾದುದು (ಹಮಪ. ೩೮). **ಷಹೀದು** : ನಾವು ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಬೆನ್ನ ಕೊಟ್ಟು ಬಂದುದು ಅಯುಕ್ತವಾಯಿತು, ಇಲ್ಲ ಅವರಿಗೆ ಹೊಡೆಯಬೇಕು, ಇಲ್ಲ ಷಹೀದು ಆಗಬೇಕು (ಚಿತ್ರಸಾ. ೬೪). [← ಅರ. ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಶಹೀದ;

ಷಹೀದು 'ಷಹೀದ' ನೋ.

ಷಾಃಪಸಂದ್, ಷಾಪಸಂದ್ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುದುರೆಗಾಡಿ : ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿ ಆಗಲೂ ಷಾಃಪಸಂದನ್ನು ನೋಡಬಹುದು (ರೂಢಿ). **ಷಾಪಸಂದ್** : ಸೊಗಸುಗಾರರಾದ ಮೈಸೂರಿನವರಿಗೆ 'ಷಾಪಸಂದ್' ಬೇಕು. ಈ ಜಟಕಾವನ್ನು ಷಾಪಸಂದ್ ಆಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿದೆ (ನಾಡಿಗೇ.೪೯). [?]

ಷಾಗಿರ್ದ್‌ಪೇಷಾ 'ಷಾಗಿರ್ದಪೇಷ್' ನೋ.

ಷಾಗಿರ್ದ್‌ಪೇಷಾಕಚೇರಿ 'ಷಾಗಿರ್ದಪೇಷ್‌ಕಚೇರಿ' ನೋ.

ಷಾಗಿರ್ದಪೇಷ್, ಷಾಗಿರ್ದ್‌ಪೇಷಾ (ನಾ). ಕಚೇರಿಯಲ್ಲಿ ಕೆಲಸಮಾಡುವ ನೌಕರ, – ಚಾಕರ : 'ಷಾಗಿರ್ದಪೇಷ್‌ಕಚೇರಿ' ಪರಾ. **ಷಾಗಿರ್ದ್‌ಪೇಷಾ:** 'ಷಾಗಿರ್ದ್‌ಪೇಷಾಕಚೇರಿ' ಪರಾ. [← ಪಾರ. ಮರಾ. ಶಾಗಿರ್ದ್‌ಪೇಶಾ]

ಷಾಗಿರ್ದಪೇಷ್‌ಕಚೇರಿ, ಷಾಗಿರ್ದ್‌ಪೇಷಾಕಚೇರಿ (ನಾ). ಅಠಾರಾ ಕಚೇರಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ವ್ಯಾಸರಾಯರು ಅರಮನೆಗೆ ಸೇರಿದ ಷಾಗಿರ್ದಪೇಷ್‌ಕಚೇರಿಯ ಕೆಲಸವನ್ನೂ, ಸಂದಲ್ ಇಲಾಖೆಯ ಕೆಲಸವನ್ನೂ ಸಹ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಮಹಾಪಂ. II, ೨೮). **ಷಾಗಿರ್ದ್‌ಪೇಷಾಕಚೇರಿ** : ಚೊಪದಾರ, ಮಹಲದಾರ, ನಕೀಬ . . . ಮುಂತಾದವರು ಅಲಾಹಿದ ಷಾಗಿರ್ದ್‌ಪೇಷಾಕಚೇರಿ ದಾಖಲ್ (ಮಹಾಪಂ. I, ೨೨೭).

[ಷಾಗಿರ್ದಪೇಷ್ + ಕಚೇರಿ]

ಷಾಗಿರ್ದು (ನಾ). ಒಬ್ಬನ ಕೈಕೆಳಗೆ ಕಲಿಯುತ್ತಿರುವವನು ; ಅಭ್ಯಾಸಿ ; ಶಿಷ್ಯ : ಉಸ್ತಾದ್‌ಗೆ ಹೆಸರು ತರೋ ಷಾಗಿರ್ದು ಆಗಬೇಕು (ಭೀಮಾ. ೬).

[← ಪಾರ. ಹಿಂ. ಶಾಗಿರ್ದ್; ಮರಾ. ಶಾಗಿರ್ದ್, ಶಾಗೀರ್ದ್, ಶಾಗಿರ್ತ್]

ಷಾಜಲು (ನಾ). (?) : ಸದರಹೂ ನಗದು ಜಿನಸು ಸಂದದ್ದಕ್ಕೆ ವಡ್ಡರ ಕಡೆಯಿಂದ ರಶೀತಿ ತೆಗದುಕೊಳ್ಳುವುದು. ವಡ್ಡರಿಗೆ ಷಾಜಲು ಕೊಡ ಕೆಲಸವಿಲ್ಲಾ (ಮಹಾಪಂ. II, ೭೭).

[?]

ಷಾಡವ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ]ಆರೋಹಣ ಹಾಗೂ ಅವರೋಹಣಗಳಲ್ಲಿ ಆರು ಸ್ವರಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ರಾಗ : ಆಕ್ಕೆ ಸ್ಥಂಧವಿ ಪಂಚಮ ಷಾಡವ ದೇವಗುಪ್ತ . . . ಉಪಾಂಗವೆಂಬೆಂಟು ಷಟ್‌ಸ್ವರಜಾತಿಯಿಂದಾದ ರಾಗಂಗಳುಂ ಷಟ್ಸ್ವರಜಾತೀಯಂಗಳು (ಎವೆಕ. ೧೪೭) ; ಷಾಡವ – ಆರೋಹಣ ಮತ್ತು ಅವರೋಹಣಗಳಲ್ಲಿ ಆರು ಸ್ವರಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ರಾಗ. ಉದಾ : ಶ್ರೀರಂಜನಿ, ಮಲಯಮಾರುತ (ಸಂಗೀತಂ. ೬೧). [ಸಂ.]

ಷಾಡ್ಗುಣ್ಯ (ನಾ). ೧. ಜ್ಞಾನ, ಶಕ್ತಿ, ಬಲ, ಐಶ್ವರ್ಯ, ವೀರ್ಯ ಮತ್ತು ತೇಜಸ್ಸು ಎಂಬ ಭಗವಂತನ ಆರು ಗುಣಗಳು : ಶುದ್ಧಸತ್ತ್ವವೆಂಬುದು . . . ಷಾಡ್ಗುಣ್ಯಮಯವು (ಓಂದಶಾ. ೨೩೮). ೨. ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವ, ನಿತ್ಯತೃಪ್ತತ್ವ, ಅನಾದಿಬೋಧಸಿದ್ಧಿತ್ವ, ಸ್ವತಂತ್ರತ್ವ, ನಿತ್ಯಾಲುಪ್ತಶಕ್ತಿತ್ವ ಮತ್ತು ಅನಂತ ಶಕ್ತಿತ್ವ ಎಂಬ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಆರು ಗುಣಗಳು : ಆ ಷಾಡ್ಗುಣ್ಯ ರತ್ನಂಗಳಾ ಭೇದವಿಲ್ಲದೆ ತಡಿಯೊಳೀ ಪಡೆವರು (ಎಚ್ಚಪು. ೫-೮-೧೯). ೩. [ರಾಜನೀ] ಸಂಧಿ, ವಿಗ್ರಹ, ಯಾನ, ಆಸನ, ದ್ವೈಧೀಭಾವ ಮತ್ತು ಸಮಾಶ್ರಯಗಳೆಂಬ ರಾಜನೀತಿಯ ಆರು ಗುಣಗಳು : ದಮಿತಾರಾಂಗೆ ಷಾಡ್ಗುಣ್ಯದೊಳ್ ಯಾನಮುಮುಪಾಯಚತುಷ್ಟಯದೊಳ್ ದಂಡಮುಮಲ್ಲದುಳಿದ ಗುಣಪಂಚಕಮು ಮುಪಾಯತ್ರಯಮುಂ ದೊರೆಯಲ್ಲವು (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೫೧ ವ) ; ಮುನೀಂದ್ರೋತ್ತಮರ್ ಪೇಳ್ದ ನೀತಿಕ್ರಮದಿಂ ಷಾಡ್ಗುಣ್ಯಮಂ ಯೋಜಿಸುವುದೆ ಸುನಯಂ ಪ್ರಾಪ್ತಕಾಲಾನು ರೂಪಂ (ಪಂಚತಂ. ೨೧೯-೯). [ಸಂ.]

ಷಾಣ್ಮಾತುರ (ನಾ). ಆರು ಜನ ತಾಯಂದಿರನ್ನುಳ್ಳವನು ; ಕಾರ್ತಿಕೇಯ ; ಷಣ್ಮುಖ ; ☞ ''ಈತನು ಪಾರ್ವತೀಪುತ್ರನಾದ ಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿ. ಈತನು ಹುಟ್ಟಿದ ಕೂಡಲೇ ಕೃತ್ತಿಕಾ ನಕ್ಷತ್ರಾಭಿಮಾನಿದೇವತೆಗಳು ಆರು ಮಂದಿಯೂ ಈತನಿಗೆ ಸ್ತನ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುವುದಕ್ಕೆ ಬಂದರು. ಆಗ ಕುಮಾರನು ಆರು ಮುಖಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಆ ಆರುಮಂದಿಯ ಸ್ತನ್ಯವನ್ನೂ ಪಾನಮಾಡಿ, ಅವರ ಅಭಿಮಾನಪುತ್ರನೆನಿಸಿಕೊಂಡ ಕಾರಣ ಈ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ : ''ಕಾರ್ತಿಕೇಯಃ . . . ಷಾಣ್ಮಾತುರಃ . . . ಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿಯ ಹೆಸರುಗಳು '' (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೦). [ಸಂ.]

ಷಾತೂದು (ನಾ). ಹಿಪ್ಪಲಿನೇರಿಳೆ ; ಕೋರಿಹಣ್ಣು : ಕಮಿಷನರ್ ಕಬ್ಬನ್‌ರವರು . . . ತರಿ, ಖುಷ್ಕಿ, ಬಾಗಾಯಿತು, ಷಾತೂದು, ಕಾಫಿ ಇವುಗಳ ವ್ಯವಸಾಯಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹವನ್ನಿತ್ತರು (ಮಹಾಪಂ. II. ೧೦೫).

[← ಪಾರ. ಹಿಂ. ಶಹತೂತ್ ; ಮರಾ. ಶಹಾತೂತ್]

ಷಾದಮಾನಿ (ನಾ). ಕ್ಷೇಮ ; ಕುಶಲ ; ಸೌಖ್ಯ : ಸಾಹೇಬ್ ತಮ್ಮ ಷಾದಮಾನಿ ದರಹಮೇಷ ಕಲಮು ಮಾಡಿಸುತಾ ಇರಬೇಕು (ಚಿತ್ರಪಾ. ೭೭).

[← ಪಾರ. ಶಾದಮಾನೀ ; ಮರಾ. ಶಾದಮಾನೀ, ಷಾದಮಾನೀ]

ಷಾಪಸಂದ್ 'ಷಾಃಪಸಂದ್' ನೋ.

ಷಾಮಿಮಲು 'ಶಾಮಿಮಲು' ನೋ.

ಷಾಷ್ಟಿಕ್ಯ (ನಾ). ಅರುವತ್ತುದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಫಸಲಿಗೆ ಬರುವ ಬೆಳೆಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಭೂಮಿ : ''ಅಱುವತ್ತುದಿನಕ್ಕೆ ಬೆಳೆವ ಷಷ್ಟಿಕಗದ್ದೆ ಷಾಷ್ಟಿಕ್ಯಮೆಂಬುದು'' (ಹಲಾಯು. ೨೭-೮) ; ''ಹಲವು ಧಾನ್ಯಂಗಳಱುವತ್ತು ದಿವಸಕೆ ಬೆಳೆವ ಮಹಿಯೆಯ್ದೆ ಷಾಷ್ಟಿಕ್ಯವು'' (ಮಂಗರಾ. ೨೯-೪). [ಸಂ.]

ಷಾಹಿ 'ಶಾಹಿ' ನೋ.

ಷಾಳ್ಗುಣ್ಯ (ನಾ). = ಷಾಡ್ಗುಣ್ಯ ೧ : ಖಡ್ಗ, ಖಳ್ಗ; ಷಾಡ್ಗುಣ್ಯ, ಷಾಳ್ಗುಣ್ಯ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೧೦ ಪ್ರಯೋ). [< ಸಂ. ಷಾಡ್ಗುಣ್ಯ]

ಷಿಕಮಿ 'ಶಿಕ್ಮಿ' ನೋ.

ಷಿಕಮಿದಾರ 'ಶಿಕ್ಮಿದಾರ' ನೋ.

ಷಿಕಾರ 'ಶಿಕಾರಾ' ನೋ.

ಷಿಕಾರಿ 'ಶಿಕಾರಿ' ನೋ.

ಷಿಕ್ಮಿ 'ಶಿಕ್ಮಿ' ನೋ.

ಷಿಕ್ಮಿದಾರ 'ಶಿಕ್ಮಿದಾರ' ನೋ.

ಷಿಡ್ಗ (ನಾ). ವಿಷಯಲಂಪಟ ; ವ್ಯಭಿಚಾರಿ ; ಹಾದರಿಗ. [ಸಂ.]

ಷಿರಸ್ತೆ 'ಶಿರಸ್ತೆ' ನೋ.

ಷಿಷಿಂತಿ 'ಶಿಷಿತ್ತಿ' ನೋ.

ಷೀವಟ 'ಸೀವಟ$_2$' ನೋ.

ಷುತಾರ್‌ನಲ್ (ನಾ). ಒಂಟೆಯ ಬೆನ್ನಿನ ಮೇಲಿಟ್ಟು ಸಾಗಿಸುವ ಸಣ್ಣ ಫಿರಂಗಿ, – ತೋಪು : ನಾಲ್ಕುಕಡೆಯಿಂದ ಗೋಲಿ ಷುರುವಾಯಿತು . . . ರೈಫಲ್, ಜಂಜಾಲು, ಷುತಾರ್‌ನಲ್, ಹತ್ಮಾರ್‌ದಲ್, ಬಂದೂಖ್ ವಗೈರೆ ಸಲಾಖಿ ಒಂದೇ ಆವರ್ತಿ ಆಯಿತು (ಚಿತ್ರಪಾ. ೬೪).

[<– ಪಾರ. ಹಿಂ. ಶುತುರ್‌ನಾಲ್ ; ಮರಾ. ಶುತರ್‌ನಾಲ್, ಶುತುರ್‌ನಾಲ್]

ಷುರು 'ಶುರು' ನೋ.

ಷೆಡ್ನು 'ಶೆಡ್ನು' ನೋ.

ಷೆರೀಕು 'ಶರೀಕು' ನೋ.

ಷೆರೀಫ (ನಾ). ಶಾಂತಿಪಾಲನೆ, ನ್ಯಾಯನಿರ್ವಹಣೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಅಧಿಕಾರಿ : ನ್ಯಾಯಾಲಯಗಳ ಷೆರೀಫರಿಗೂ . . . ನ್ಯಾಯವಾದಿಗಳಿಗೂ. . . ಕೊಡಬಹುದಾದ ಫೀಜುಗಳ ಪಟ್ಟಿಗಳನ್ನು ಸಹ ನಿರ್ಧರಿಸಬಹುದು (ಭಾರಧಾನ. ೧೨೪). [<– ಇಂ. Sheriff]

ಷೆರ್ವಾನಿ 'ಶೇರವಾನಿ' ನೋ.

ಷೇಕ್‌ದಾರ 'ಶೇಕದಾರ' ನೋ.

ಷೇಖ್ (ನಾ). ಮುಖಂಡ ; ನಾಯಕ : ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಬುಡಕಟ್ಟಿಗೂ ಒಬ್ಬ ಷೇಖ್ ಅಥವಾ ನಾಯಕನಿದ್ದನು (ಇಸ್ಲಾಂಸಂ. ೬೪). [← ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಶೇಖ್]

ಷೇರು (ನಾ). ಬಂಡವಾಳದಲ್ಲಿ ಇಂತಿಷ್ಟು ಹಣವೆಂದು ನಿಗದಿಯಾದ ಮೊತ್ತ; ಬಂಡವಾಳದ ಪಾಲು : ಲಾಭದ ದರ ಕಡಮೆಯಾಗುವುದರಿಂದ ಷೇರಿನ ಬೆಲೆ ಇಳಿಯುವುದು (ಹಣಪ್ರ. ೫೦). [← ಇಂ. Share]

ಷೇರುದಾರ (ನಾ). ಬಂಡವಾಳದ ಪಾಲನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು ; ಷೇರು ಕೊಂಡವನು : ಇವುಗಳ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಹಣ ಷೇರುದಾರರು ಕೊಡುವ ಬಂಡವಾಳ (ಹಣಪ್ರ. ೧೬೪). [ಷೇರು + – ದಾರ$_1$]

ಷೋಕಿ 'ಶೋಕಿ' ನೋ.

ಷೋಕಿಲಾಲ್ (ನಾ). ಸೊಗಸುಗಾರ ; ವಿಲಾಸಪ್ರಿಯ : ಅವನು ಸುಮಾರು ಇಪ್ಪತ್ತುವರ್ಷದ ಸ್ಪುರದ್ರೂಪಿ, ಸ್ವಲ್ಪ 'ಷೋಕಿಲಾಲ್' (ಅರಮ. ೧೩).

[ಷೋಕಿ (< ಶೋಕಿ) + ಲಾಲ್$_0$ (← ಹಿಂ. ಲಾಲ್)]

ಷೋಕೀದಾರ (ನಾ). = ಷೋಕಿಲಾಲ್ : ಷೋಕೀದಾರರು ಆ ಹೋಟಲಿನಲ್ಲಿ . . . ಕಾಲಹರಣ ಮಾಡುವರು (ಭಾಷೀಮು. ೬೮). [ಷೋಕಿ (< ಶೋಕಿ) + - ದಾರ$_1$]

ಷೋಕು 'ಶೋಕು' ನೋ.

ಷೋಡಶ (ಗು). ೧. ಹದಿನಾರನೆಯ : ಆ ಷೋಡಶತೀರ್ಥನಾಥನೊರೆಗಂ ದೂರಗಂ ದೊರೆಯಾರಘಾಂತಕರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೨೫) : ಇದಂ . . . ಷೋಡಶವತ್ಸರ ಪರ್ಯಂತಮಾಗಿ ಮಾಳ್ಪುದು (ಹಮ್ಮಾರ. ೭-೬೭ ವ.). (ನಾ). ೨. ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆ ; ಹದಿನಾರು : ಅಲ್ಲಿ ಷೋಡಶಮುಖದ ಬೊಮ್ಮನಂ ಕಂತವನ ಮಲ್ಲಡಿಗೆ ನಮಿಸ (ಪ್ರಭುಲಿಭಾ. ೩೨-೪೬). ೩. ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಮರಣಾನಂತರ ಹನ್ನೆರಡು ಅಥವಾ ಹದಿನಾರನೆಯ ದಿನದಂದು ಆಚರಿಸುವ ಶ್ರಾದ್ಧ : (ಉ). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಹಾಯಜ್ಞ : ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮ . . . ಷೋಡಶ ವಾಜಪೇಯ ಪೌಂಡರೀಕಾದಿ ಮಹಾಕ್ರತುಗಳಂ (ವಿವೇಕ. ೧೪೩).

ಷೋಡಶಮಹಾರಾಯರು = ಪುರಾಣಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಹದಿನಾರು ಜನ ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳು : ಗಯ ಅಂಬರೀಷಕ ಶಶಬಿಂದು ದಂತಿ ಪೃಥು ಮರುತ್ವಂತ ಭರತ ಸುಹೋತ್ರ ರಾಮ ದಿಲೀಪ ರಘು ರಂತಿದೇವ ಯಯಾತಿ ಮಾಂಧಾತೃ ನೃಗ ಭಗೀರಥರೆಂಬ ಷೋಡಶಮಹಾರಾಯರುಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೬೯) ; ☞ ಈ ಹದಿನಾರು ಜನರ ಹೆಸರು ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿಯ ದ್ರೋಣಪರ್ವ ಹಾಗೂ ಶಾಂತಿಪರ್ವದಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪ್ರಕಾರ ಇದೆ. ಸಗರ, ಶಿಬಿ, ನಹುಷ, ಮತ್ತು ನಳ · ಈ ನಾಲ್ಕು ಹೆಸರು ಕೆಲವೆಡೆ ಬರುತ್ತವೆ. **ಷೋಡಶರಾಯರು** = ಷೋಡಶಮಹಾರಾಯರು: ಷೋಡಶರಾಯರಾ ಕಥೆಯಿಂದ ನೃಪತಿಯ ಸಂತವಿಟ್ಟನು (ಕುಮಾದ್ರೋ. ೭-೩೯). **ಷೋಡಶರು** = [ವೀಶೈ] ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಹದಿನಾರು ಜನ ಶಿವಶರಣರು : ವೀರಗಲಸದ ಷೋಡಶರಿಗೆಯು ತೇರಸಗಣಂಗಳಿಗೆ ನಮಿಸಿಯಪಾರಪರಿಯಲಿ ಹರಸಿಕೊಂಡೆಹೆವು (ಬಸವು. ೪೮-೧೮).

[ಸಂ. ಷೋಡಶನ್]

ಷೋಡಶಕರ್ಮ (ನಾ). ಗರ್ಭಾಧಾನ, ಪುಂಸವನ, ಸೀಮಂತೋನ್ನಯನ, ಜಾತಕರ್ಮ, ನಾಮಕರಣ, ನಿಷ್ಕ್ರಮಣ, ಅನ್ನಪ್ರಾಶನ, ಚೌಲ, ಉಪನಯನ, ವೇದವ್ರತಚತುಷ್ಟಯ (= ಮಹಾನಾಮ್ನಿ, ಮಹಾವ್ರತ, ಉಪನಿಷದ್ವ್ರತ, ಗೋದಾನವ್ರತ), ಸಮಾವರ್ತನ, ವಿವಾಹ ಮತ್ತು ಅಂತ್ಯೇಷ್ಟಿ ಎಂದು ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಧಾರ್ಮಿಕವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಹದಿನಾರು ಪ್ರಕಾರದ ಸಂಸ್ಕಾರಕರ್ಮಗಳು : ಸಕಲಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲೂ ಶೂದ್ರರಿಗೆ ಪಂಚಮಹಾ ಯಜ್ಞಗಳು, ವೈಶ್ವದೇವ, ಆಹ್ನಿಕ, ಷೋಡಶಕರ್ಮಗಳು, ದೇವಾರ್ಚನೆ . . . ಇತ್ಯಾದಿ ವೇದೋಕ್ತ ಧರ್ಮಾಧಿಕಾರವು ಅಪಾರವಾಗಿರುವುದು (ಒಂದಸಾ. ೧೭೨).

[ಸಂ. ಷೋಡಶಕರ್ಮನ್]

ಷೋಡಶಕಲೆ, ಷೋಡಶಕಳೆ (ನಾ). ೧. ಚಂದ್ರನಲ್ಲಿರುವ ಅಮೃತಾ, ಮಾನದಾ, ಪೂಷಾ, ಪುಷ್ಟಿ, ತುಷ್ಟಿ, ರತಿ, ಧೃತಿ, ಶಶಿನೀ, ಚಂದ್ರಿಕಾ, ಕಾಂತಿ, ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನಾ, ಶ್ರೀ, ಪ್ರೀತಿ, ಅಂಗದಾ, ಪೂರ್ಣಾ, ಪೂರ್ಣಾಮೃತ ಎಂಬ ಹದಿನಾರು ಬಗೆಯ ಕಲೆಗಳು : ಅಪ್ಪುಮದಸಿರಿಯನೀವಾ ಸಿಷ್ಪಷೋಡಶಕಲಾಪೂರ್ಣ ಚಿಚ್ಚಂದ್ರಮಾಭೀಷ್ಟಾಮೃತಂಗೊಂಬ ಯೋಗಿ (ವೀಶೈಪು. ೫-೧೬-೨). ೨. ಐದು ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳು, ಐದು ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳು, ಚಿತ್ತ, ಮನಸ್ಸು, ಅಹಂಕಾರ, ವಿದ್ಯೆ, ವಾಕ್ಕು ಮತ್ತು ಶಕ್ತಿಗಳೆಂಬ ಹದಿನಾರು ಪ್ರಕಾರದ ಕಲೆಗಳು : ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯ ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯ ಚಿತ್ತ ಮನ ಅಹಂಕಾರ ವಿದ್ಯೆ ವಾಕ್ಕು ಶಕ್ತಿಗಳೆಂಬ ಷೋಡಶಕಲೆಯಿಂ ವಿಕಲಮಾಗಿ (ವಿವೇಕ. ೧೯೮). **ಷೋಡಶಕಳೆ** : ೧. ಮೃಗಧರನೆಂತು ಷೋಡಶಕಳಾಪರಿಪೂರ್ಣತೆಯಿಂ ಪ್ರಮೋದಮಂ ಬಗೆಗಡೆ ಮಾಳ್ಕುಂ . . . ಅಂತೆ ಷೋಡಶಮಹಾವಿಷಯಂಗಳೆನೊಪ್ಪಿ ಮಾಳ್ಪುದುರ್ವಿಗೆ ಮುದಮಂ ಸುಖೈಕನಿಧಿಪೂರ್ವವಿದೇಹಮುಖ್ಯರ್ವಸಂಪದಂ (ಪಪ್ಪು. ೨-೬). ೨. ಇಂತು ಹದಿನಾರುಪ್ರಣವಂಗಳ ಷೋಡಶವರ್ಣಸ್ವರೂಪವಾದ ಷೋಡಶಕಳೆಗಳೆಂದು ಭಾವಿಸಿ (ಚನ್ನವ. ಕ. ೬೭-೧೫೧) : ಎನ್ನ ತ್ರಿವಿಧಾತ್ಮರು ನಿಮ್ಮ ಹೆಂಡಿರು . . . ಷೋಡಶಕಳೆಗಳು ನಿಮ್ಮ ರಾಣಿವಾಸ (ಪಚಸಂ. ೨೫೫-೪೫). ೩. ಪಂಚಭೂತಗಳು, ಪಂಚಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳು, ಪಂಚಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳು ಹಾಗೂ ಮನಸ್ಸು : ನೀಡದಂದದಲಿಪ್ಪ ಲಿಂಗಕೆ ಷೋಡಶಾತ್ಮಕ ರಸವಿಭಾಗವ ಮಾಡಿ ಷೋಡಶಕಳೆಗಳಿಗೆ ಉಪಚಯಗಳನೆ ಕೊಡುತಾ . . . ಆನಂದಾತ್ಮ ಚರಿಸುವ ಲೋಕದೊಳು ತಾನು (ಹಸಾರ. ೪-೨). [ಸಂ. ಷೋಡಶಕಲಾ]

ಷೋಡಶಕಲ್ಪ (ನಾ). [ಜೈನ] ಸೌಧರ್ಮ, ಈಶಾನ, ಸನತ್ಕುಮಾರ, ಮಾಹೇಂದ್ರ, ಬ್ರಹ್ಮ, ಬ್ರಹ್ಮೋತ್ತರ, ಲಾಂತವ, ಕಾಪಿಷ್ಠ, ಶುಕ್ರ, ಮಹಾಶುಕ್ರ, ಶತಾರ, ಸಹಸ್ರಾರ, ಆನತ, ಪ್ರಾಣತ, ಆರಣ, ಅಚ್ಯುತ ಎಂಬ ಹದಿನಾರು ಸ್ವರ್ಗಗಳು: ಷೋಡಶಕಲ್ಪಮೆಂಬ ನೆಲೆಮಾಡಮನಾಂತಿರ ಲೊಂದ ಕಂಬಮಂ ಮಾಡಿದನಬ್ಜ ಗರ್ಭನೆನಲ್ . . . ಎಸೆದತ್ತು ಮಂದರಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೨-೮೨); ಷೋಡಶಕಲ್ಪದೊಳ್ . . . ಇಂದ್ರನಾದನಾ ಯೋಗೀಂದ್ರಂ (ಪರ್ಧಪು. ೧೩-೨೭). [ಸಂ.]

ಷೋಡಶಕಳೆ 'ಷೋಡಶಕಲೆ' ನೋ.

ಷೋಡಶತೀರ್ಥಕರಭಾವನೆ (ನಾ). ತೀರ್ಥಂಕರನಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ದರ್ಶನವಿಶುದ್ಧಿ, ವಿನಯಸಂಪನ್ನತೆ, ಶೀಲವ್ರತಗಳಲ್ಲಿ ಅನತಿಚಾರ, ಅಭೀಕ್ಷ್ಣಜ್ಞಾನೋಪಯೋಗ, ಸಂವೇಗ, ಶಕ್ತಿತಸ್ತ್ಯಾಗ, ಶಕ್ತಿತಸ್ತಪ, ಸಾಧುಸಮಾಧಿ, ವೈಯಾವೃತ್ಯ, ಅರ್ಹದ್ಭಕ್ತಿ, ಆಚಾರ್ಯಭಕ್ತಿ, ಉಪಾಧ್ಯಾಯಭಕ್ತಿ, ಪ್ರವಚನಭಕ್ತಿ, ಆವಶ್ಯಕಾಪರಿಹಾಣಿ, ಮಾರ್ಗ ಪ್ರಭಾವನೆ ಮತ್ತು ಪ್ರವಚನವತ್ಸಲತ್ವ ಎಂಬ ಹದಿನಾರು ಬಗೆಯ ಮನೋವೃತ್ತಿಗಳು: ಷೋಡಶತೀರ್ಥಕರಭಾವನೆಗಳಂ . . . ಪಂಚಮಹಾ ಕಲ್ಯಾಣಂಗಳುಮಂ ನಾಮೋದ್ದೇಶಂಗೆಯ್ದು (ಆದಿಪು. ೩-೪೦ ವ); ತತ್ವಾರ್ಥಸೂತ್ರದೊಳ್ ಪೇಳ್ದ ಷೋಡಶತೀರ್ಥಕರಭಾವನೆಗಳಂ ಭಾವಿಸಿ (ಅಜಿಪು. ೩-೨ ವ).

[ಸಂ. ಷೋಡಶತೀರ್ಥಕರಭಾವನಾ]

ಷೋಡಶದಾನ (ನಾ). ಹಸು, ಭೂಮಿ, ಚಿನ್ನ, ವಸ್ತ್ರ, ಆಭರಣ, ಛತ್ರ, ಚಾಮರ, ಶಯ್ಯೆ, ಬೀಸಣಿಗೆ, ಸಾಲಗ್ರಾಮ, ಧನ, ಧಾನ್ಯ, ದೀಪ, ಪಾದುಕೆ, ತುಪ್ಪ ಮತ್ತು ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ಉಪಾಯನವಾಗಿ ನೀಡುವ ಹದಿನಾರು ಬಗೆಯ ದಾನ : ಮಾಡಿ ಷೋಡಶದಾನವನು ಮನ ಬೇಡಿದಂದದ ಲನ್ನಪಾನವ ನೀಡಿ ವಿಪ್ರರಿಗೆ (ಅಮೃತ. ೨-೧೦೦); ಬೇಡಿ ಬೇಡಿದ ವಸ್ತುವ ಪೆಣ್ಮಗುವಿಗೆ ನೀಡುವ ನೇಮುಗಾರರಿಗೆ ಷೋಡಶದಾನದ ಫಲ ಸುಲಭದೊಳು ಕೈಗೂಡುವುದು (ಹರಿಬ. ೫-೨೪). [ಸಂ.]

ಷೋಡಶಪದಾರ್ಥ (ನಾ). [ನ್ಯಾಯಶಾ] ವಾದದ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸುವ ಹದಿನಾರು ಬಗೆಯ ವಿಭಾಗ,- ಪ್ರಕರಣ : ನ್ಯಾಯವೇ ಪ್ರಮಾಣ ಪ್ರಮೇಯ ಸಂಶಯ ಪ್ರಯೋಜನ ದೃಷ್ಟಾಂತ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಅವಯವ ತರ್ಕ ನಿರ್ಣಯ ವಾದ ಜಲ್ಪ ವಿತಂಡೆ ಹೇತ್ವಾಭಾಸ ಛಲ ಜಾತಿ ನಿಗ್ರಹಸ್ಥಾನಂಗಳೆಂಬ ಷೋಡಶಪದಾರ್ಥಂಗಳಂ ಪೇಳುತ್ತವೇ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೀಶ್ವರಕರ್ತೃತ್ವಮಂ ನಿಶ್ಚೈಸುವುದು (ವಿವೇಕ. ೧೨).

[ಸಂ.]

ಷೋಡಶಪಾತ್ರ (ನಾ). ಹದಿನಾರು ಜನ ಮಂತ್ರಿವರ್ಗ : ಷೋಡಶಪಾತ್ರEತ್ರತಿಗ ಳೊಳಗಾ ರಾಯನಾಳೋಚಿಸಿದನಿಂತೆಂದು (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೭-೨). [ಸಂ.]

ಷೋಡಶಪ್ರಾಯ (ನಾ). ೧. ಹದಿನಾರು ವರ್ಷಗಳ ವಯಸ್ಸು ; ಹದಿನಾರರ ಹರೆಯ. ೨. ಹದಿನಾರುವರ್ಷ ಪ್ರಾಯದವನು : ಶಿವಪೂಜೆಗೆ ನವಯೌವನವಾದಂತೆ ಮೆರೆವ ಷೋಡಶಪ್ರಾಯಂ ಪ್ರಜ್ವಳಮೂರ್ತಿಯೆನಿಸಿದ ಬಸವರಾಜಂ ಕಾರಣಿಕಪುರುಷಂ ಶಿವಭಕ್ತಿಸರ್ವಾಂಗಚರಿತಂ ನೆನೆದು ನೋಡಿ (ಬಸರ. ೨-೩೭). [ಸಂ.]

ಷೋಡಶಭಾವನೆ (ನಾ). = ಷೋಡಶತೀರ್ಥಕರಭಾವನೆ : ತೀರ್ಥಕರಪುಣ್ಯಕ್ಕೆ ಹೇತುಗಳಪ್ಪ ಷೋಡಶಭಾವನೆಗಳಂ ಭಾವಿಸಿ (ಚಾವುಂಪು. ೩೦) ; ದಶಗ್ರೀವಂ . . . ತಪಂಗೊಂಡು ಷೋಡಶಭಾವನೆಗಳಂ ಭಾವಿಸಿ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೬-೭೩ ವ).

[ಸಂ. ಷೋಡಶಭಾವನಾ]

ಷೋಡಶವರ್ಣ (ನಾ). ೧. ಅ ಆ ಇ ಈ ಉ ಊ ಋ ೠ ಎ ಏ ಐ ಒ ಓ ಔ ಅಂ ಅಃ ಎಂಬ ಹದಿನಾರು ಅಕ್ಷರಗಳು :

ಷೋಡಶವರ್ಣ ದ್ವಾದಶಾಚಾರ ಸಗುಣನಿರ್ಗುಣಲೀಲೆಯ ಕರುಣಿಸಿ (ಚನ್ನವ. ೪. ೩೫೪-೭೩೮). ೨. ಚಿನ್ನದ ಶುದ್ಧತೆಯ ಒಂದು ಪರಿಮಾಣ ; ಚಿನ್ನದ ಶುದ್ಧತೆಯ ಹದಿನಾರು ಪರಿಮಾಣ : ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಷೋಡಶವರ್ಣ ಪೂರ್ಣವಾದ ಸುವರ್ಣವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವಂತೆ . . . ಮಾಡುವುದು (ಶಿವಾಸೂ. ೧೨೮).

[ಸಂ.]

ಷೋಡಶಸಂಸ್ಕಾರ (ನಾ). = ಷೋಡಶಕರ್ಮ: ಷೋಡಶಸಂಸ್ಕಾರಗಳು ಆತ್ಮಗುಣಗಳೊಡನೆ ಆಚರಿಸಬೇಕೆಂಬುದು ಮುಖ್ಯ ಕಟ್ಟಳೆಯಾಗಿದೆ (ಭಾರದ. ೨೬೭).

[ಸಂ.]

ಷೋಡಶಸ್ವಪ್ನ (ನಾ). [ಜೈನ] ಜಿನಗರ್ಭಾವತರಣಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜಿನನ ತಾಯಿಯು ಕಾಣುವ ಐರಾವತ, ಬಿಳಿಯ ಹೋರಿ, ಸಿಂಹ, ಲಕ್ಷ್ಮಿ, ಹೂವಿನ ಹಾರ, ಚಂದ್ರ, ಬಾಲಸೂರ್ಯ, ಎರಡು ಎಳೆಯ ಮೀನು, ರತ್ನಕುಂಭಗಳ ಜೊತೆ, ತಾವರೆಕೊಳ, ಸಮುದ್ರ, ಸಿಂಹಾಸನ, ದೇವವಿಮಾನ, ನಾಗವಿಮಾನ, ರತ್ನಸಮೂಹ ಮತ್ತು ಉಜ್ವಲಜ್ವಾಲೆ ಎಂಬ ಹದಿನಾರು ಬಗೆಯ ಸ್ವಪ್ನದೃಶ್ಯಗಳು: ನೆಗಟ್ದ ಕವಿತಾಗುಣಾರ್ಣವನ ವರ್ಣಿಸುವುದಂ ಪೊಗಟ್ದು ಬಗೆದೋದುವರ್ ಮನದೊಳಾಟಿಸುವುದಾ ಪಡೆವರೀ ಷೋಡಶಸ್ವಪ್ನದ ಫಲಂಗಳಂ ಪಡೆಯಲಣಮಾಗದ ಸುಖಂಗಳಂ ಮಂಗಳಂ (ಆದಿಪು. ೭-೨೭) ; ಷೋಡಶಸ್ವಪ್ನದರ್ಶನಾನಂತರಂ ನಿಜಾಸ್ಯಾಬ್ಜಮಂ ಗಜಂ ಪುಗುವುದಂ ಕಂಡು ಅವಧಿಜ್ಞಾನಿಯಪ್ಪ ತನ್ನರಸನಿಂ ತತ್ಫಲಮನಱಿದು ಸುಖಮಿರ್ಪಿನಂ (ಚಾವುಂಪು. ೧೩೩). [ಸಂ.]

ಷೋಡಶಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಯಜ್ಞ : ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮ . . . ಅತಿರಾತ್ರ ಉಕ್ಥ ಷೋಡಶಿ ವಾಜಪೇಯ ಪೌಂಡರೀಕ ಸರ್ವಸ್ವಷ್ಟ ಅಶ್ವಮೇಧಾದಿ ಕ್ರತುಗಳಂ (ಎವೇಕ. ೧೪೩). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಯಜ್ಞಪಾತ್ರೆ : ಅತಿರಾತ್ರ (ಎಂಬ ಯಾಗ)ದಲ್ಲಿ ಷೋಡಶಿ (ಎಂಬ ಪಾತ್ರೆ)ಯನ್ನು ಗ್ರಹಣ ಮಾಡಬೇಕು (ಬ್ರಹ್ಮಭಾ. ೨೨).

[ಸಂ. ಷೋಡಶಿನ್]

ಷೋಡಶಿ$_2$ (ನಾ). ಹದಿನಾರು ವರ್ಷ ವಯಸ್ಸಾದವಳು ; ಹದಿನಾರರ ಹರೆಯದವಳು : ಮಹಡಿಯ ಮೇಲೆ ನಿಂತಿದ್ದ ನವೀನರಲ್ಲೊಬ್ಬಳು . . . ಸುಮುಖಿಯಾಗಿಯೂ ಷೋಡಶಿಯಾಗಿಯೂ ಕೃಶಾಂಗಿಯಾಗಿಯೂ ಇದ್ದಳಲ್ಲದೆ ಮುದ್ದಾದ ಸಣ್ಣದಾದ ಮುಖವುಳ್ಳವಳಾಗಿದ್ದಳು (ಕಪಾಕುಂ. ೫೭).

[ಸಂ. ಷೋಡಶೀ]

ಷೋಡಶೋಪಚರಣೆ (ನಾ). ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಪೂಜ್ಯರಿಗೂ ಮಾಡುವ ಆವಾಹನ, ಆಸನ, ಪಾದ್ಯ, ಅರ್ಘ್ಯ, ಸ್ನಾನೋದ್ವರ್ತನ, ವಸ್ತ್ರ, ಉಪವೀತ, ಗಂಧ, ಪುಷ್ಪ, ಧೂಪ, ದೀಪ, ನೈವೇದ್ಯ ಆಚಮನ, ಫಲ, ತಾಂಬೂಲ ಮತ್ತು ನಮಸ್ಕಾರ ಎಂಬ ಹದಿನಾರು ಬಗೆಯ ಉಪಚಾರ,-ಸತ್ಕಾರ : ಮಣಿದು ಭಯದಿಂ ಷೋಡಶೋಪಚರಣೆಯಸೆಯೆ ಶಿವರಾತ್ರಿವಿಧಿಯಲಿ ಪ್ರಣವಯುತ ಪಂಚಾಕ್ಷರಿಯನುಚ್ಚರಿಸುತಾಚರಿಸೆ . . . ಬೆಳಗಾಗಲು (ಬಸವು. ೪೧-೨೩.).

[ಸಂ. ಷೋಡಶೋಪಚರಣ]

ಷೋಡಶೋಪಚರ್ಯೆ (ನಾ). = ಷೋಡಶೋಪಚರಣೆ: ಇಷ್ಟಲಿಂಗವೆಂಬ ಭಾವನೆಯಿಂದ ಅಷ್ಟವಿಧಾರ್ಚನೆ ಷೋಡಶೋಪಚರ್ಯೆಂಗಳಿಂದಿಷ್ಟಲಿಂಗಧಾರಣದಿಂದಿಪ್ಪುದು ಧಾರಣಯೋಗ (ಆದವ. ೧೩೫-೨೩೧). [ಸಂ. ಷೋಡಶೋಪಚರ್ಯಾ]

ಷೋಡಶೋಪಚಾರ (ನಾ). = ಷೋಡಶೋಪಚರಣೆ : ಅಷ್ಟವಿಧಾರ್ಚನೆ ಷೋಡಶೋಪಚಾರವಲ್ಲದ ನಿಮ್ಮ ಮುಟ್ಟಲಱಿಯದವರ ಕಂಡರೆ ಅಯ್ಯನೆಂತೆಂಬೆನವರ (ಬಸವ. ೮೯೮) ; ಆ ಷೋಡಶೋಪಚಾರಂಗಳಾ ವಾಹನ ಸುತೋಷದಾಸನಶಯ್ಯ ವರ್ಘಪಾದ್ಯಾಚಮನ ಭೂಷಣಂ ವಸ್ತ್ರೋಪವೀತವಾ ಛತ್ರ ಚಾಮರ ದರ್ಪಣಾಂಗಳಿನ್ನೂ ಈಶಪ್ರದಕ್ಷಿಣ ನಮಸ್ಕಾರವಧಿಕಶುಭವೇಷಿಯೇ ಸ್ತೋತ್ರಮಯ ಪೌರಾಣಪಠಣಂ ವಿಶೇಷತೌರ್ಯತ್ರಯಂಗೂಡಿ ಹದಿನಾಱಿವರ ವಿವರವಾ ಸ್ಕಾಂದದಲ್ಲಿ (ಏಕ್ಕಾಪು. ೭-೧೧-೩). [ಸಂ.]

ಷೋದ 'ಷೋದಾ' ನೋ.

ಷೋದಾ, ಷೋದ (ಗು). ೧. ಸ್ವೇಚ್ಛಾವೃತ್ತಿಯ ; ಸ್ವಚ್ಛಂದತೆಯ : ದುರ್ವ್ಯಯ, ದುರ್ವ್ಯಸನಗಳಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿದವನು ; ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಆಯುಸ್ಸನ್ನೂ ಬೇಗ ಬೇಗ ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವವನು ; ಷೋದಾಮನುಷ್ಯ (Fast-person. ೯೦೫). (ನಾ). ೨. ನೀತಿಗೆಟ್ಟ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಸ್ವಚ್ಛಂದಪ್ರವೃತ್ತಿಯ ವ್ಯಕ್ತಿ : "ಸಡಿಲ ನಡತೆಯ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ನೀತಿಗೆಟ್ಟವನು(ಳು); ಷೋದಾ" (Rep. ೯೦೫). **ಷೋದ** : ೧. ಅವನು ಮನ್ಮಥನಲ್ಲ . . . ಸುಮಾರು ನಲವತ್ತು ನಲವತ್ತೈದು ವರ್ಷ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ದುರ್ಬಲವಾದ್ದೋ ಅಥವಾ ಕೆಟ್ಟ ಜೀವನದಿಂದ ಶಿಥಿಲವಾದ್ದೋ ಕೋಲು ನೀಳಾದ ಶರೀರದ, ಕುಣಿಗಣ್ಣಿನ, ಬತ್ತಿದ ಕೆನ್ನೆಗಳ, ಷೋದಭಾವದ ಮನುಷ್ಯ (ಕಲನೆ. ೨೩೪).

[← ಪಾರ. ಹಿಂ. ಶೋಹದಾ ; ಮರಾ. ಶೋದಾ, ಸೋದಾ, ಸೋಧಾ]

ಷ್ಠೀವನ (ನಾ). ಉಗುಳುವಿಕೆ : "ಖಾತ್ಕಾರಂ ಷ್ಠೀವನದೊಳ್" (ವಸ್ತುಕೋ. ೮೧-೪೦).

[ಸಂ.]

✱

ಸ

ಸ₁ (ನಾ). ಕನ್ನಡ ವರ್ಣಮಾಲೆಯ ಐವತ್ತೆರಡನೆಯ ಅಕ್ಷರ ; ಅವರ್ಗೀಯ ವ್ಯಂಜನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ತಳೆಗುಂ ಮೇಲಣ ಕ ಸ ಪಂ ತಳದ ತಕಾರ ಸ್ವರೂಪಮಂ . . . ಧರಿಯಿಸುಗುಂ (ಶಮದ. ೩೪).

ಸ₂ (ನಾ). ಒಂದು ಅಳತೆ ; ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ 'ಸಲಗೆ' ಎಂಬುದರ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತರೂಪ : ಮಠಪತಿ ದಾಸ ವೃಷ್ಣವರಾಹಾರದಾನಕಂ ಬಿಟ್ಟ ದತ್ತಿ ಮಾಚ ಸಮುದ್ರದ ಮೂಡಣ ಕೋಡಿಯಲ್ಲಿ ಸಿಂದೇಶ್ವರದೇವರಿಗೆ ಸ ೨ ಗೋಪಾಳದೇವರಿಗೆ ಸ ೨ (ಎಕ. XIV, ನಾಗಮಂ. ೧೪೦-೬೭ ; ಸು. 1224). [< ಸಲಗೆ₁]

ಸ₃ (ನಾ). ೧. [ಛಂದ] ಅಕ್ಷರಗಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ಲಘುಗಳಿದ್ದು ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗುರುವಿರುವ ಗಣ ; ಸಗಣ (UU-) : ಮಯರಸತಜಭನಲಗವಿನಿಚಯಮೆಂಬವು ನಿಯಮದಿಂ ಗಣಾಕ್ಷರಮಕ್ಕುಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೧-೩೬) ; "ಯಮಾತಾರಾಜಭಾನಸಲಗಂ" ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ, ಕ್ರಮವಾಗಿ ಮೂರು ಮೂರಕ್ಷರಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡರೆ ಮೊದಲನೆಯಕ್ಷರವು ಗಣದ ಹೆಸರನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು (ಕೃಪಿಡಿ. ೭೦). ೨. [ಸಂಗೀತ] ಸಂಗೀತದ ಸಪ್ತಸ್ವರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಷಡ್ಜ : ಸ್ಥಾಯಿ ಸಂಚಾರಿಗಳ ಸರಿಗಮಪಧನಿಯ ಸರದಾಯತದ . . . ತಾರ ಮಧ್ಯ ಮಂದ್ರಗಳಿಂದ ಸೊಗಸುಗೊಳಿಸಿ (ಚೃಮಿಥಾ. ೨೧-೫೮) ; ನಿನ್ನೊಳು ನಾ ನನ್ನೊಳು ನೀ . . . ಇದೆ ಒಲವಿನ ಸರಿಗಮಪದನೀ (ಗೋಕುಮಿ. ೨೫-೧೦). [ಸಂ.]

ಸಂಕ₁, ಶಂಕು₁, ಸಂಕು₁, ಸಂಕೆ₂ (ನಾ). ಪಂಚಮಹಾವಾದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಊದಿದರೆ ಧ್ವನಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ, ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚಿಪ್ಪು ; ಕಂಬು ; ಶಂಖ : ಪಲ್ಲವ ಸತ್ತಿಗೆ ಸಂಕಂ ಝಲ್ಲರಿ ಜಯಮಂಗಳಂಗಳಂ ಚೋಳಮಹೀವಲ್ಲಭನಿತ್ತಡೆ ಕುಡಿಯರ ವಲ್ಲಭನುಜ್ ಮಣ್ಣಳೀಕಪದಮಂ ಪಡೆದಂ (ಎಕ. IV, ಹೆಗ್ಗಡ. ೧೮-೧೦ ; 1057) ; ಪಂಕರುಹದಲರ್ದ ಮೊಲ್ಲೆಯ ಸಂಕದ ಗೋಕ್ಷೀರದಿಂದುಕಾಂತದ ಹಂಸೆಯ? ಸಂಕುಳದಂದದ ಮೇಘಚಯಂ ಕಡೆಗುಂ ಪಿರಿಯ ಪೆರ್ಮಟೆಯುಮಂ ಜಗದೊಳ್ (ಅಭ್ರಮ. ೮-೧೬) ; ಸಂಕಂ ಕೂಂಕುವ ಮುದ್ದುಮೂಗೆಜೆಗೊರಲ್ತಳ್ತಿರ್ಪ ಕಂದಂ ಕರಂ ಬಿಂಕಂ ತೆಂಗುವ ಗೂಢಜತ್ರು ಸುದೃಢಾಯದ್ಬಾಹುಕಾಂಡಂ. . . ನಿರಾತಂಕಂ ನೆರ್ಗಿಪುದಾಸೆಯಳ್ಕಿನಿದಿರ್ಗೊಳ್ವೊಳ್ಪೆಂಡಿರಂ ಗಂಡರಂ (ಚಕವಿ. ೩-೨೦). **ಶಂಕು₁** : ಶಂಕು ಶಲಾಕೆಯುಂ ಗಟಿಗೆವಟ್ಟಲುಮೊಪ್ಪಿರೆ ವೇದನಾದದೊಳ್ ಸಂಕರವಾಗಿ . . . ಮಂಗಳಗೀತತೂರ್ಯಘೋಷಂ ಕಡಲೂರ್ಮಿಯಂತುಲಿಯ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೬-೫೭) ; ಶ್ರೀ ನಗರೇಶ್ವರದೇವರಿಗೆ . . . ಕೊಟ್ಟ ಉಪಕರಣ . . . ದೂಪಾರತಿ ಬಟ್ಟಲು ಶಂಕು (ಎಕ. IX, ಬೆಂಗಳೂ. ೯೦-೧೧ ; ಸು. 1400). **ಸಂಕು₁** : ದೇಗುಲದ ಭೇರಿ ಮೊಟಗೆ, ಸಂಕಿನೊಂದು ನಿಡುಸರಂ ಪೆರ್ಚೆ . . . ರಜನೀಮುಖಮೆಡ್ಡಮಾದುದು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೨೩-೧). **ಸಂಕೆ₂** : ತಕ್ಕಿನ ಪವಳದ ಸಂಕೆಯ ಟೆಕ್ಕೆಯ ಮಣಿಗಳನನೇಕಮಂ ಕೊಂಡು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೩೬).

ಸಂಕದೋಲೆ = ಶಂಖದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಅಥವಾ ಶಂಖದಾಕಾರದ ಓಲೆ: ಸಾವರ ಹಿಡಿದು ಸಂಕದೋಲೆಯನಿಕ್ಕಿ ವಿಧಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಯಸಗೊಳ್ಳದೆ ಭಾವವಡೆದಂತೆ ಭ್ರಮೆಗೊಳಗಾದ ಮತ್ತ ಇವನೇನೆನ್ನದಿಪ್ಪುದೇ ಸರ್ವಜ್ಞಾನದ ಒಳಗು (ಮೋಕ್ಷಮಾ. ೧೦೫-೪೧೮) ; ಪಂಕಸಂಕಲಿತವಾಮಕರಾಬ್ಜಂ ತಕ್ರಘಟಾಂಚಿತಮಸ್ತಕಂ ಸಂಕದೋಲೆ ಜಳಪಂಕಕಣಂ . . . ಅಮರ್ದೊಪ್ಪಿರೆ ಬಂದಳ್ಗೋಪವಧೂಟಿ ವಿಳಾಸದಿಂ (ವೃಷಭ. ೭-೯). [< ಸಂ. ಶಂಖ]

ಸಂಕ₂ (ನಾ). ಸಣ್ಣ ತೊರೆ, ಹೊಳೆ, ಹಳ್ಳ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ದಾಟಲು ಅಡ್ಡಮರವನ್ನಿಟ್ಟು ಮಾಡುವ ಸೇತುವೆ ; ಪೂಲು : ತೊರೆಯಿಳಿದ ಮೇಲೆ ಸಂಕವನ್ನಿಕ್ಕಲೇನಹುದು? (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೬-೩೨೪) ; ನಡುಹಳ್ಳದೆಡೆಯೊಳು ಸಂಕವು ಮುರಿದಂತೆ (ಚಂದ್ರಮೀ. ೧೩೨-೨೭) ; ಸಂಕ ಮುರಿದಲ್ಲೇ ಸ್ನಾನ, ಗ್ರಹಚಾರ ಹಿಡಿದಲ್ಲೇ ದಾನ (ಗಾದೆ). [<— ಮರಾ. ಸಾಂಕೂ, ಸಾಂಕವ./ ಪ್ರಾ. ಸಂಕಮ ; ಪಾಲಿ. ಸಂಕಮೋ./ ತುಳು. ಸಂಕ./ ಸಂ. ಸಂಕ್ರಮ]

ಸಂಕಟ (ಗು). ೧. ಇಕ್ಕಟ್ಟಾದ ; ದುರ್ಗಮವಾದ : ಎಱಗಿರ್ದುವು ಷಟ್ಪದಂಗಳು ತ್ಕೇಸರಕೋಟಿ ಸಂಕಟಕುಶೇಶಯ[ಕೋ]ಶಕುಟೀರಕಂಗಳೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೪೭). (ನಾ). ೨. ಇಕ್ಕಟ್ಟಾದುದು ; ದುರ್ಗಮವಾದುದು : ಜಾನುಭಂಜನೀ ಶೂಲ ಪ್ರಕರಪರಿವೃತಂಗಳುಂ ಕೂಪಕೂಟಾವಪಾತಲೋಹಕಂಟಕಸಂಕಟಂಗಳುಂ . . . ಅಪ್ಪ ದುರ್ಗಂಗಳೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೩-೫೭ ವ). ೩. ಬಾಧೆ ; ನೋವು : ಸಾವ ಸಂಕಟವನದ ನಾನೇನೆಂಬೆನಯ್ಯಾ ಅದು ಅಗಣಿತದುಃಖ (ಸಿದ್ಧೇವ. ಕ. ೮೩-೧೩೭). ೪. ಕಷ್ಟ ; ತೊಂದರೆ; ಹಿಂಸೆ : ರಣಸಾಗರನಾ ಸಾಂ(ಸಂ)ಕಟದುಳ್ ಉದಯಪುರಂ ಧರೆಗಿ[ೞ]ಶನ್ ಪಡೆವೊಗುವಲ್ಲಿ (ಎಕ. IX, ೧೬-೨ ; ಸು. ೮೦೧) ; ಕಟಿಸೂತ್ರ ವಿಳಿದು ನಡೆಯಲೀಯದಿರಲದ ನಟನಳಿಲನೆ ಮುಟಿದಿಟ್ಟು ಚಟುಲಾಕ್ಷಿಯರು ರಾಮನ ನೋಡುವ ಸಂಕ[ಪಾಠಾಂ. ಗ]ಟವನದೇನ ಪೇಳುವೆನು (ಕುಮಾರಾಂ. ೩೧-೧೬) ; ಕಂಟಕದ ಸಂಕಟವ ಕಳೆದು ಮೇಲೇರ್ದರೂ ತಟ್ಟದೊಡನೆಯ ತೆರವ ಕದವದಲ್ಲ (ಅನಕೀ. ೨-೯) ; ಸಂಕಟ ಬಂದರೆ ವೆಂಕಟರಮಣ (ಗಾದೆ). ೫. ದುಃಖ; ಅಳಲು ; ವ್ಯಥೆ : ಪೊಡೆವಡುವಪ್ಪಿಕೊಳ್ವ . . . ನಲ್ಲರಗಲ್ಕೆಗೆ ಕಣ್ಣ ನೀರ್ಗಳಂ ಮಿಡಿವ ಬಹುಪ್ರಕಾರಜನಸಂಕಟಮೊಪ್ಪಿದುದಾ ಪ್ರಯಾಣದೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೪-೫೭) ; ಜ್ವಾಯಿಲೆಯಿಂದ ನರಳಿ ಬಡಕಲಾಗಿದ್ದ ಅವಳ ಮೈಯನ್ನು ನೋಡಿ ನನ್ನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತುಂಬಾ ಸಂಕಟವಾಯಿತು (ಪ್ರಶಾವ. ೪೪). ೬. ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು : ಸಂಕಟ . . . ವಿಕಟವೆಂಬೈದು ಮಂತ್ರಿನರಕಂಗಳಿಂ ಮೋಹಿಸಿ ವಿಕರಾಳವೆಂಬರಸುನರಕವಿಹುದು (ವಿವೇಕ. ೧೫೩). [ಸಂ.]

ಸಂಕಟಕ (ನಾ). ದಾರದ ಕುಣಿಕೆ , — ಗಂಟು : "ಸಂಕಟಕಮೆನಲು ಹಮ್ಮುಗೆಯ ಕುಣಿಕೆಗಳು" (ಮಂಗರಾ. ೮೬-೩೧). [ಸಂ. ?]

ಸಂಕಟಕಾಲ (ನಾ). ತೊಂದರೆಯ ಸಮಯ ; ಕಷ್ಟದ ಕಾಲ : ತಮ್ಮ ಸಂಕಟ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯವರು ತಮಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಮನಸ್ಸು ಇದ್ದರೆ ತಾವು ಅವರ ಆಪತ್ತನ್ನು ದೂರಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಕೈಲಾದ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಯತ್ನಮಾಡಬೇಕು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೮೫). [ಸಂ.]

ಸಂಕಟಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ತೊಂದರೆಗೆ ಸಿಲುಕು ; ಕಷ್ಟಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಾಗು : ದೇಗುಲಕೆ ಸಾರದೆ ಹೆಗಲ ಕಂಬಿಯನಿಳುಹದಲ್ಲಿಯು ನಿಲ್ಲದಡಿಯಿಡಬಾರದಿಂತಪ್ಪ ಬಲಿದವಸ್ಥೆಯೊಳೆಯ್ದೆ ಸಂಕಟಗೊಳಲದೇತಕೆ (ಬಸವ. ೪೪-೧೩). [ಸಂಕಟ + ಕೊಳ್₁]

ಸಂಕಟಜ್ಯೋತಿಗ (ನಾ). ಒಂದು ಕ್ಷುದ್ರದೇವತೆಯ ಹೆಸರು : ಹಳ್ಳದ ಜೋಗಾಯಿ ಬೇತಾಳ ಬೊಮ್ಮಯ್ಯಾ ಮುಳ್ಳಿನ ಮಹಾವೀರ ಸಂಕಟ(ಚೌತಿ)ಜ್ಯೋತಿಗನು (ವಿಸಾಸು. ೫೮-೨). [ಸಂಕಟ + ಜ್ಯೋತಿಗ?]

ಸಂಕಟಪಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಆಯಾಸವನ್ನು ಹೊಂದು ; ಬಳಲು : ತಮ್ಮಾ ನೀನು ಹಸಿವೆಯಿಂದ ಸಂಕಟಪಡುವುದಿಲ್ಲವೋ? (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೭೭) ; ಅಯ್ಯಾ ಮಾರ್ಗಸ್ಥನೆ ಯಾಕೆ ಇಷ್ಟು ಸಂಕಟಪಡುತ್ತೀಯೆ? (ನೀತಿಚಿಂ. XII, ೧೨). ೨. ಕಷ್ಟಪಡು ; ತೊಂದರೆಗೊಳಗಾಗು : ಮುಂದಣ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಪರಿಕಿಸದೆಯೇ ತಿನ್ನುವ ಅನ್ನಕ್ಕೂ ಮಣ್ಣನ್ನು ತೂರಿಕೊಂಡು ಸಂಕಟಪಡಬೇಕೆನಿಸಿದ ನನ್ನ ಅಲ್ಪಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಸುಟ್ಟರು (ಚನ್ನಬೀ. ೧೦) ; ಇಂಡಿಯಾದಲ್ಲಿ ಮೊಟ್ಟಮೊದಲು ಮಹಮ್ಮದೀಯ್ಯರಿಂದ ಸಂಕಟಪಟ್ಟದ್ದು ಸಿಂಧುದೇಶ (ಭೂಗೋಳ. ೭೧). [ಸಂಕಟ + ಪಡು₁]

ಸಂಕಟ$_1$, ಸಂಗಟಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ರಾಗಿ ಅಥವಾ ಇತರ ಧಾನ್ಯದ ಹಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಬೇಯಿಸಿ ಮಾಡುವ ಮುದ್ದೆ : ನವಣೆಯ ಪಿಟ್ಟಂ ನೆಲದಾಟಿದ ಗಂಡೆಯುಮಂ ಕೂಡಿ ಹಿಟ್ಟಗುಟ್ಟಿ ಸಂಕಟಿಯಾಗಿ[ಪಾಠಾಂ. ಸಂಟೆಯಾಗಿ, ಸಂಕುಟೆಯಂ] ತೊಳಸಿ ತುಪ್ಪಮನಾದೊಡಂ ಪಾಲನಾದೊಡಂ ಕಲಸಿ ಮೆಲಲ್ ವೀರ್ಯವೃದ್ಧಿಯಕ್ಕುಂ (ಬಲ್ಲೋಳ. ೯-೪೫ ಟೀಕು). ೨. ತೆಳುವಾದ ಅಂಬಲಿ ; ಗಂಜಿ : "ಸಂಕಟ (ಸಂಗಟ) – ಅಳ್ಳಕನುಚ್ಚು, ಅಳ್ಳಕಸಜ್ಜಕ" (ಚಾನಕೋ. ೪೭). **ಸಂಗಟಿ$_1$** : ೧. ನುಚ್ಚು, ಅಂಬಲಿ, ಗಂಜಿ, ಗುಗ್ಗರಿ, ಸಂಗಟಿ, ರೊಟ್ಟಿ ಮೊದಲಾದವು (ನಾಣ್ಣುಡಿ. ೩೯). ೨. ಸಜ್ಜೆಯ ಸಂಗಟಿಯು, ಚಳಿಗಾಲದಲ್ಲಿ ಹಿಂಡುವ ಎಮ್ಮೆಗಳಿಗೆ ಬಹಳ ಹಿತಕರವಾಗಿದೆ (ಗೋಗ್ರಾಸ. ೭೦). [ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಚಙ್ಕಟಿ ; ತೆಲು. ಸಂಕಟಿ]

ಸಂಕಟ$_2$ 'ಸಂಕಡಿ$_2$' ನೋ.

ಸಂಕಟಿಸು (ಕ್ರಿ) ಇಕ್ಕಟ್ಟಾಗುವಂತೆ ತುಂಬು ; ಇರುಕು ; ಇಡಿಕಿರಿ : ಭಟರುಗಳು ವಿದ್ವಾಂಸುಗಳು . . . ಗಮಕಿ ಗಾಯಕರು ಮಿಗೆ ಸಂಕಟಿಸಿ ಮೆರೆದುದು ಚಪ್ಪರದೊಳು (ಜೀವಂಚ. ೭-೫೭). [ಸಂಕಟ + – ಇಸು$_3$]

ಸಂಕಡಿ$_1$ 'ಸಂಗಡಿ$_1$' ನೋ.

ಸಂಕಡಿ$_2$, ಸಂಕಟ$_2$, ಸಂಗಟ (ನಾ). ೧. ಸ್ಥಳಸಂಕೋಚ ; ಇಕ್ಕಟ್ಟು. ೨. ಇಕ್ಕಟ್ಟಾದ ಸ್ಥಳ ; ಆಯಕಟ್ಟಾದ ಪ್ರದೇಶ : ಮಣಲೆತ್ತಿ ಹೊತ್ತಿ ಕವಿದಿಕ್ಕುವ ಪೆರ್ಗೊಡವಾವಿನೋಳಿ ಸಂಕಡಿಯಡೆಗೆಯ್ದೆ ವಂದಿಡುವ ಡೆಂಕಣಿ ಮುಟ್ಟವರಲ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟು ಮುಂಗೆಡುಪುವ ಕಟ್ಟುಗಾಲಿಗಳಿನದ್ಭುತಮಾದುದು ಕೋಂಟೆಗಾಳೆಗಂ (ಕುಸುಮಾ. ೧೧-೪೨). ೩. ದುಃಖ ; ವ್ಯಥೆ ; ಕ್ಲೇಶ. ೧,೩: ಬಡತನಮೆಂಬುದು ಸತಿಯರ ನಡುವಿನೊಳಾಲೀಢವಲಗುವಿನ್ನಣದೊಳ್ ಸಂಕಡಿ[ಪಾಠಾಂ. ಟಿ] ಕುಚಮಧ್ಯದೊಳಾ ಕೋಳ್ಮಿಡಿ ಕುಂಟಣಿವದಿರೊಳಲ್ಲದಿಲ್ಲಾ ನಾಡೊಳ್ (ಧರ್ಮಪ. ೧-೪೩). ೪. ನಿಬಿಡವಾಗಿರುವ ಗೊಂಚಲು : ಚಂದನದ ವಂದನಮಾಲೆಗಳಿಂ ಗೊಜ್ಜೆಯ ಸಂಕಡಿಗಳಿಂ . . . ಕಂಪಿನ ಕಡಾರಮುಂ ತಣ್ಪಿನ ತಾಣಮುಮೆನಿಸಿರ್ದ ಲತಾಮಂಟಪಮಂ ಪೊಕ್ಕು (ಕುಸುಮಾ. ೧೨-೧೫೭ ವ). **ಸಂಕಟ$_2$** : ೩. ಅರಿಗೆ ಪೇಳುವೆನೀ ಸಂಕಟಿಯ[ಪಾಠಾಂ. ಸಂಕಟವ, ಸಂಗಡಿಯ] (ಹಟಣ. ೧೨-೩೦ ರಗಳೆ). **ಸಂಗಟ** : ೩. ಆವ ಫಲವನದಾವ ರಸವನದಾವ ಚಿಗುರ ಕಪೋತಿ ಬಯಸುವಳಾವ ಸಂಗಟವಾದಡಾತನದನು ಮನದೊಳಗೆ ಭಾವಿಸದೆ (ನಿಭಾಗ. ೧೧-೧೩-೫೩). [< ಸಂ. ಸಂಕಟ]

ಸಂಕಡಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ದುಃಖಪಡು ; ವ್ಯಥೆಗೊಳ್ಳು : ಮಾನಹಾನಿಯಿಂದಾದ ಬರ್ದುಂಕದೇವುದೆನುತುಂ ಸಲೆ ಸಂಕಡಿಗೊಂಡರಾ ನೃಪರ್ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೭-೧೩೧).

[ಸಂಕಡಿ$_2$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಸಂಕಥೆ (ನಾ). ಮಾತುಕತೆ ; ಸಂಭಾಷಣೆ : "ಸಂಕಥಾ, ಅನ್ಯೋನ್ಯಸಂಗೀತಿಃ — ಈ ೨ ಕೂಡಕೂಡೆ ಮಾತಾಡುವುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೨೮-೯೪). [ಸಂ. ಸಂಕಥಾ]

ಸಂಕಪಾಲ, ಸುಂಕಪಾಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಾಗ ; ಅಷ್ಟಕುಲಫಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : "ಸಂಕಪಾಳ(ಲ) — ಶಂಕಪಾಲ = ಒಬ್ಬ ನಾಗ" (ತದ್ಭಕೋ. ೪೧); ಅಂಕಡೊಂಕ ಸಂಕಪಾಲ ಮೂರುತಲೆಗೆ ಹತ್ತು ಕಾಲು (ಒಗಟು. ೬). **ಸುಂಕಪಾಳ** : ಬೇರೆ ವಿಷಯುಕ್ತಸರ್ಪಗಳು . . . ಸುಂಕಪಾಳ, ಜೋಗಿ, ಸುರ್ಗಂಡ, ಅಜಗರ ಮುಂತಾದವುಗಳು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಉಂಟು (ಶಭಾಗ. ೭೭). [< ಸಂ. ಶಂಖಪಾಲ]

ಸಂಕಮ (ನಾ). ಇಂದ್ರ : ಪಾಂಡುರಾಜತನಯಂ ಗಾಂಡೀವಿಯಂ . . . ಅಣ್ಣನೆಂದೊಂದು ಮಾತನಣಂ ಮಾಣದೆ ನಿಂದEದುತಿ ಸಂಕಮ[ಪಾಠಾಂ. ನಿಂದು ಶಂಕರ, ನಿಂದ ಪಂಕಮ, ನಿಂದ ಸಂಕತ]ನ ನೀನಾರಾಧಿಸೆಂದಿಂತಿದ ಮುನಿ ಪಾರಾಶರನೊಲ್ಲು ಪೇಟ್ ಹರEರಿತಿ ಬರ್ಪನ್ನಂ ತಪಂಗೆಯ್ದಪೆಂ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೫) ; ನೆಗಟ್ದಾ ಭಾರತಮಲ್ಲ ಶಂತನುಜ Eಸಂಕಮಜತಿ ಬಾಣಾಘಾತದಿಂ ಭೀಮ ಭೀಮಗದಾದಂಡವಿಘಾತದಿಂ ಕುರುನೃಪಾನೀಕಂ ಪಡಲ್ಪಟ್ಟು . . . ಬಿಟ್ಟಶ್ವದಿಂ ಬಿಟ್ಟ ದಂತಿಗಳಿಂದಂ ಜವನುಂಡು ಕಾರಿದವೊಲಾಯ್ತತ್ತಂ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದೊಳ್ (ಗದಾಯು. ೩-೨) ; IP ಈ ಪದದ ಬಗೆಗೆ ಇರುವ ಕೆಲವು ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸೂಚಿಸಲಾಗಿದೆ. "ಶಂತನುಜ — ಶಂತನು ಪುತ್ರನಾದ ಭೀಷ್ಮ. ಭೀಮಾರ್ಜುನರ ಸಾಹಸವರ್ಣನೆಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಭೀಷ್ಮನ ಬಾಣಪ್ರಯೋಗದ ಹೊಗಳಿಕೆಗೆ ಔಚಿತ್ಯ ಕಾಣಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಮುಂದಿನ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಭೀಮನ ಗದೆಯ ಪ್ರಶಂಸೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಅರ್ಜುನನ ಹೆಸರು ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೆಲ್ಲೂ ಬಂದಿಲ್ಲ. ಇದನ್ನು ನೋಡಿದರೆ "ಶಂತನುಜ" ಎಂಬುದು ಮೂಲಪಾಠವಾಗಿರಲಾರದೆಂದೂ ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಅಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನ ಹೆಸರು ಇದ್ದಿರಬೇಕೆಂದೂ ತೋರುತ್ತದೆ; [ಶಕ್ರಸುತ] ಎಂದೋ [ಸಂಕಮಜ] ಎಂದೋ ಇದ್ದಿರಬಹುದೆ? "ಸಂಕಮ" ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಇಂದ್ರ ಎಂಬ ಅರ್ಥವಿರುವಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೫ರ ಪಾಠಾಂತರ ಗಳನ್ನು ನೋಡಿ)" (ಗದಾಸಂ. ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳು. ೧೧೭) – ಹೀಗೆ ಶ್ರೀ. ತೀನಂಶ್ರೀಯವರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಪಂಪಭಾರತ ೮-೫ರ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತ ವಾಗಿರುವ ಅರ್ಜುನನ ತಪಸ್ಸು ಶಂಕರನನ್ನು ಕುರಿತದ್ದೋ ಅಥವಾ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಕುರಿತದ್ದೋ ಎಂಬುದರ ಬಗೆಗೇ ಹಲವು ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯ ಗಳಿವೆ. (ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿನ 'ವಿಕ್ರಮಾರ್ಜುನ ವಿಜಯ'ದ ಪುನರ್ಮುದ್ರಣದ ಉಪೋದ್ಘಾತವನ್ನು ನೋಡಿ). ಇದರ ಮೇರೆಗೆ 'ಶಂಕರನ' ಎಂಬ ಪಾಠಾಂತರವು ಹೆಚ್ಚು ಸ್ವೀಕಾರಯುಕ್ತವಾಗ ಬಹುದಾದ್ದರಿಂದ 'ಸಂಕಮ' ಎಂಬ ಪಾಠಾಂತರರೂಪವನ್ನು ಬಿಡುವುದು ಉಚಿತವಾಗಬಹುದೆ? [< ಸಂ. ಶಕ್ರನ್?]

ಸಂಕಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀ ಪೆರ್ಗ್ಗಡೆ ರೇತಯ್ಯನ ವೆದ ಸಂಕಯ್ಯ (ಎಕ. II (R). ೨೪೨-೨ ; ಕ್ರಿ. 1000). [ಸಂಕ? + ಅಯ್ಯ$_1$]

ಸಂಕರ$_1$ (ನಾ). ಶಿವ ; ಈಶ್ವರ : "ಸಂಕರ — ಶಂಕರ = ಶಿವ" (ತದ್ಭಕೋ. ೪೧). 'ಸಂಕರಗೊಂಡ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಶಂಕರ]

ಸಂಕರ$_2$ (ನಾ). ೧. ಕಲಬೆರಕೆ ; ಮಿಶ್ರಣ : ಕರ್ಣಾಟಕಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಮಹಾಪ್ರಯತ್ನದ ಫಲವಾಗಿ ದಕ್ಷಿಣದೇಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚೀನಭಾರತೀಯಸಂಗೀತವು ಬಹಳ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಸಂಕರವಿಲ್ಲದೆ ನಿಂತಿತು (ಗಾನಶಾ. ೪೮). ೨. ಅಂತರ್ಜಾತೀಯವಿವಾಹಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಮಿಶ್ರಜಾತಿ, — ಸಂಕೀರ್ಣವರ್ಣ : ಸರಿಯೆನಿಸದೆ ಬೇಱ ಬೇಱ ಬೆರಸಿದಾಗಳಲ್ಲಿ ಪುಟ್ಟಿದರನೆ ನೋಡಿ ಸಂಕರದವರೆಂದು ಬಗೆವುದು (ಜನಪ. ೨-೧೮). ೩. ಅದ್ದತಳಿ ; ಮಿಶ್ರತಳಿ : ಬಲುಮಯ ಸಂಕರದ(ಹೈಬ್ರಿಡ್) ಫಲವನ್ನೂ ಪಡೆಯಬಹುದು (ಕವಿಕೋ. I. ೨೨೨). ೪. ಗುಡಿಸಿಹಾಕುವಂಥದು ; ಕಸ : "ಸಂಕರಃ, ಅವಕರಃ — ಈ ೨ ಕಸವು" (ಹಲಾಯು. ೫೦-೧೪೭) ; ಎರಟ್ಟಡಿಯ ಪೂಮರದಿಂ ಕಟಿವೂಗಳತ್ತಮಿತ್ತಂ ಕವಿದಲ್ಲಿ ಮೆಲ್ಲನುಗೆ ತೇಂಕುವ ಪೂವಿನ ಸಂಕರಂಗಳಂ ನೂಂಕುವವೂರ್ಮಿಮಾಲಿನಿಯ ತುಂಗತರತ್ತರಲೋರ್ಮಿಮಾಲೆಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೧-೭೧). ೫. ಹೊಲಸಾದುದು ; ತಿಪ್ಪೆ : "ಸಂಕರಃ = ತಿಪ್ಪೆಯುಂ, ಬೆರಕೆಯ ಜಾತಿಯುಂ" (ಕಾಶಬ್ದ. ೧೮೫) ; ಆ ತಿಳಿವಿನ ಅರುಣಾಂಕುರ ಮೊಳೆಯಲು ಬಾಳ್ವೆಯು ಶಂಕರ ; ಇಲ್ಲದಿರಲು ಬರಿ ಸಂಕರ (ಚಿಂತನ. ೨೭-೧೭). ೬. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಮಿಶ್ರಾಲಂಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಒಂದರಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದು ಕಲೆತುಹೋಗುವ ಅಲಂಕಾರ : ಸಂಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿರುವ ಅಲಂಕಾರಗಳು ಒಂದರಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದು ಕಲೆಯದೆ ತಿಲತಂಡುಲಗಳಂತೆ ಇರುತ್ತವೆ. ಆದರೆ 'ಸಂಕರ' ವೆನ್ನುವುದು ಹಾಲುನೀರುಗಳಂತೆ ಸೇರಿಹೋಗಿ ಒಂದಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು ಉಪಜೀವಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ (ಕೈಪಿಡಿ. ೨೮೯). [ಸಂ.]

ಸಂಕರ$_3$ (ನಾ). ಗೊಬ್ಬರ ಮತ್ತು ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಸಾಗಿಸಲು ಎತ್ತಿನ ಹೆಗಲ ಮೇಲೆ ಹೊರಿಸುವ ಇಬ್ಬಾಯಿಯ ಚೀಲ ; ಹಸುಬೆಯ ಚೀಲ : (೬). [?]

ಸಂಕರಗೊಂಡ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಮಾರಸಿಂಗದೇವಂ ಮೆಚ್ಚಿ ಅಸಗಯ್ಯನ ಮಗಂ ಸಂಕರಗೊಂಡಂಗೆ ಕಲ್ನಟುಗೊಟ್ಟಂ (ಎಕ. V. ಚೆನ್ನರಾ. ೨೭೭-೧೭ ; 971).

[ಸಂಕರ$_1$ + ಗೊಂಡ$_1$ (< ಗಾಮುಂಡ)]

ಸಂಕರಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಬೆರಕೆಯಾಗು ; ಮಿಶ್ರವಾಗು : ಕಡಿವಿರ್ದ ಭಟರ್ . . . ಸಿಡಿಲ್ದುಡಿದ ರಥಂಗಳ್ ಪೋಟ್ಪೋದೊಡಲೊಂದೊಂದೆಸಗೆ ಬಿದ್ದ ಭದ್ರಗಜಂಗಳ್ ಪರಿ ವರುಣಜಲದ ತೊಱೆಗಳ ತರಂಗದೊಳ್ ತೇಂಕಿ ಸಂಕರಗೊಳಲ್ (ಮಹಾನೇ. ೧೨-೨೨೦).

[ಸಂಕರ$_2$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಸಂಕರಜಾತಿ (ನಾ). ಮಿಶ್ರಜಾತಿ, - ಜನಾಂಗ : "ಸಂಕೀರ್ಣಾ: — ಸಂಕರಜಾತಿಗಳೆಂಬಲ್ಪಡುವರು" (ಒಲ್ನಾಂಟಿ. ೩೦೮). [ಸಂ.]

ಸಂಕರದೇಶ (ನಾ). ಮಿಶ್ರಗುಣಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ದೇಶ : ಅಲ್ಪನೀರುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ ಅಲ್ಪವೃಕ್ಷಂಗಳುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ ಇರುವ ದೇಶವೇ ಜಾಂಗಲದೇಶವೆನಿಸಿಕೊಂಬುದು . . . ಬಹಳ ನೀರು ಉಂಟಾದ ದೇಶವು ಅನೂಪದೇಶವೆನಿಸಿಕೊಂಡು ಶ್ಲೇಷ್ಮವ್ಯಾಧಿವಾತರೋಗಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು. ಈ ಎರಡೂ ಲಕ್ಷಣಗಳೂ ಕೂಡಿರುವ ಸಂಕರದೇಶವು ಸಾಧಾರಣದೇಶವೆನಿಸಿಕೊಂಬುದು (ಕಪ್ಪ. ೧೫). [ಸಂ.]

ಸಂಕರರೋಗ (ನಾ). ಮಿಶ್ರಗುಣಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಖಾಯಿಲೆ, — ರೋಗ : ಈ ಎರಡೂ ಲಕ್ಷಣಗಳೂ ಕೂಡಿರುವ ಸಂಕರದೇಶವು ಸಾಧಾರಣವೆಶವೆನಿಸಿಕೊಂಬುದು. ಸಂಕರರೋಗಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು (ಕಪ್ಪ. ೧೫). [ಸಂ.]

ಸಂಕರಾತ್ರಿ (ನಾ). ಸಂಕ್ರಾಂತಿ ಹಬ್ಬ : ನಮ್ಮ ವಂಶಕೆ ವರುಷಕೊಂದು ಸಂಕರಾತ್ರಿಯ ಹಬ್ಬದೊಳಗೆ ಪಾಲುಪೊಂಗಲ ಮಾಳ್ಪವೆಂದು ಆಗ ಹಬ್ಬವ ಮಾಡಿದ (ಗೋಪಾಹು. ೨೩-೧೦೨). [< ಸಂ. ಸಂಕ್ರಾಂತಿ]

ಸಂಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಲೆ ; ಸೇರು : ಸುಪ್ರವಾನಂದಬಾಷ್ಪಗಳಿಂದಲೂ ಸಕರಾಂಗದೊಳು ಸಂಕರಿಸಿದ ರೋಮಾಂಕುರಂಗಳಿಂದಲೂ (ಕಹುಮಾ. ೩.೨೨-೧೦). [ಸಂಕರ$_2$ + - ಇಸು]

ಸಂಕರೀಕರಣ (ನಾ). ೧. ಮಿಶ್ರಗೊಳಿಸುವುದು ; ಬೆರಸುವುದು. ೨. ಅನೀತಿ ; ಪಾಪ. ೩. ಗಲಿಬಿಲಿ ; ಗೊಂದಲ. [ಸಂ.]

ಸಂಕರುಷ (ನಾ). ನಿವಾರಿಸುವಿಕೆ ; ತೊಡೆದುಹಾಕುವಿಕೆ : ಕೋಲ ಸ್ಯರಿಸು ಸ್ಯರಿಸಾದಡೆ ಭಾಳಲಿಪಿ ಸಂಕರುಷ ವಿಪುಳ ಶರಾಳಿಯವೆ ಕೊಳ್ಳೆನುತ ನಕುಳನನೆಚ್ಚನಾ ಕರ್ಣ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೪-೧೪). [< ಸಂ. ಸಂಕರ್ಷ]

ಸಂಕರುಷಣ (ನಾ). ೧. ಬಲರಾಮ : ಪುರವ ಹೊಜವಂಟವರು ಬರಲಬ್ಬರಣೆಯಾಯ್ತರಮನೆಯೊಳಗೆ ಸಂಕರುಷಣನಂಗಜುಹಿದರು ಸಂನ್ಯಾಸಿಯ ಸಮಾಧಿಗಳ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೧೯-೪೦); ಸಂಕರುಷಣನು ನುಡಿದನನುಜಗೆ ಕುರುನೃಪನ ಹದನ (ಕೃಷ್ಣಾ. ೧೯-೩೭). ೨. ಆಕರ್ಷಕವಾದ ರೂಪುಳ್ಳವನು ; ವಿಷ್ಣು : ಪಂಕಜಾಕ್ಷ ನೀನು ಎನ್ನ ಮಂಕುಬುದ್ಧಿ ಬಿಡಿಸಿ ನಿನ್ನ ಕಿಂಕರನ್ನ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳೊ ಸಂಕರುಷಣ (ಕನಕ. ೯೮-೧೨) ; ಹರಿ ನರಸಿಂಹ ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ ಜನಾರ್ಧನ ಪುರುಷೋತ್ತಮ ಸಂಕರುಷಣ (ಎಕ. VI (R). ಶ್ರೀರಂಗ. ೧೦ : 17ನಯ ಶತ). [< ಸಂ. ಸಂಕರ್ಷಣ]

ಸಂಕರ್ಷಣ (ನಾ). ೧. ಆಕರ್ಷಿಸುವಿಕೆ ; ಸೆಳೆತ. ೨. ಪರಿಹರಿಸುವಂಥವನು ; ನಿವಾರಕ : ಸಕಲಜಗತ್ಪವಿತ್ರತೀರ್ಥಸಲಿಲಸಂಪಾದಿತ ನಿಖಿಲಾಘಸಂಕರ್ಷಣಂ [ಪಾಠಾಂ. ಮರ್ಷಣಂ] ಸಂಕರ್ಷಣಂ ಜಂಗಮಹಿಮಾಚಲಮ ಬರ್ಪಂತೆಯುಂ ಬಂದು (ಗದಾಯು. ೭-೫೬ ವ). ೩. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಅಣ್ಣ ; ಬಲರಾಮ : ಸಂಕರ್ಷಣನಾತನ ಮನದುತ್ಕರ್ಷತೆಯನಱಿದು . . . ಧರ್ಮಪುತ್ರನನಿಂತೆಂದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೯೦ ವ). [ಸಂ.]

ಸಂಕಲ (ನಾ). ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ ; ಮೊತ್ತ : (ಚತುನಿ. ೬ I. ೮೦). [ಸಂ.]

ಸಂಕಲನ, ಸಂಕಳನ (ನಾ). ೧. ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುವುದು ; ಕಲೆ ಹಾಕುವುದು ; ಸಂಗ್ರಹಿಸುವುದು : ಸಲೆ ಮಥನಪಕ್ಷಕ್ರಿಯಾಸಂಕಲನಮಾನಂಗಳೊಳು ಪ್ರತಿತಸ್ಥಳಮದಾಗಲು ಮೇಲೆ ಇದು ಸನ್ಮಾರ್ಗವಲ್ಲೆನುತ (ಬಸಪು. ೫೧-೬೯). ೨. ಆಯ್ದು ಕೂಡಿಸಿದ ಸಾಹಿತ್ಯಭಾಗಗಳ ಸಂಪುಟ, — ಸಂಗ್ರಹ : ಸಂಗೀತದ ಕೃತಿಕಾರರ ಕೀರ್ತನೆಗಳ ಮತ್ತು ಕೃತಿಗಳ ಸಂಕಲನಗಳೂ ಪ್ರಕಟವಾಗಿವೆ (ಸಂಗೀತ. V ಮುನ್ನುಡಿ) ; ಇದು ವಚನಗಳನ್ನು ಸಂಕಲನ ಮಾಡಿರುವ ಗ್ರಂಥ (ಶೂನ್ಯಹ. ೧). ೩. [ಗಣಿತ] ಕೂಡುವುದು ; ಒಟ್ಟು ಮೊತ್ತವನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿಯುವುದು : ಪರಿಕರ್ಮಗಳು ಎಂಬ ಪದದಲ್ಲಿ ಸಂಕಲನ, ವ್ಯವಕಲನ, ಗುಣಕಾರ, ಭಾಗಹಾರ, ವರ್ಗಮೂಲ, ಘನಮೂಲ ಮುಂತಾದುವುಗಳು ಅಡಕವಾಗುತ್ತವೆ (ಗಣಿಚ. ೨೦೨). 'ವ್ಯವಕಲನ' ಪರಾ. **ಸಂಕಳನ** : ೧. 'ಸಂಕಲಿಸು' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸಂಕಲಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಕೂಟ ; ಸೇರುವೆ : (೬). ೨. ವಧೂವರರು ವಿವಾಹ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಉಡುವ (ಜೋಡಿ)ವಸ್ತ್ರ : ಹಳದಿಯ ಬಣ್ಣದ ಸಂಕಲಿಕೆಯೊಂದನ್ನು ವಧುವಿಗೆ ಉಡಿಸಿದ್ದರು (ಎಬಿಈ. ೯). 'ಸಂಕಲಿಕೆಪಂಚೆ' ಪರಾ. [ಸಂಕಲ + - ಇಕೆ./ ಸಂ. ಸಂಘಾಟಿಕಾ = ೧. ಜೊತೆ, ಜೋಡಿ. ೨. ಸ್ತ್ರೀಯ ಉಡುಪು]

ಸಂಕಲಿಕೆಪಂಚೆ (ನಾ). ವಿವಾಹಸಮಯದಲ್ಲಿ ವಧುವಿನ ಕಡೆಯವರು ವರನಿಗೆ ಕೊಡುವ ಜೋಡಿಪಂಚೆ : ಒಂದು ಬೆಳ್ಳಿಯ ರೂಪಾಯಿ, ತಾಮ್ರದ ಪಂಚಪಾತ್ರೆ, ಉದ್ಧರಣೆ, ಸಂಕಲಿಕೆಪಂಚೆ, ಪಾದರಕ್ಷೆ, ಕೊಡೆ ಇಷ್ಟನ್ನು ವರೋಪಚಾರವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟು . . . ಮದುವೆ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟರು (ವಂಶವೃ. ೧೯೫). [ಸಂಕಲಿಕೆ + ಪಂಚೆ]

ಸಂಕಲಿಕೆಸೀರೆ (ನಾ). ವಿವಾಹಸಮಯದಲ್ಲಿ ವರನ ಕಡೆಯವರು ವಧುವಿಗೆ ಕೊಡುವ (ಜೋಡಿ) ಸೀರೆ : ತೌರಿನಲ್ಲಿ ಏನು ಇಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ ? . . . ಸಂಕಲಿಕೆಸೀರೆ ಯಾವುದು? (ಶಾಪಿಸ ೪೩). [ಸಂಕಲಿಕೆ + ಸೀರೆ]

ಸಂಕಲಿತ, ಸಂಕಳಿತ (ಗು). ೧. ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಿದ ; ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದ. ೨. ಮಿಶ್ರವಾದ : ಒಲಿದು ಜಂಗಮಲಿಂಗ ಗುರುಪದಜಲಜಪರಿಚರಿಯಕ್ರಿಯಾಸಂಕಲಿತಭಕ್ತಿಯೊಳಲಸದಾಗಳು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು (ಬಸಪು. ೨೨-೨೫). (ನಾ). ೩. ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಿದುದು ; ಸಂಗ್ರಹ : ಈಗ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ ಶೂನ್ಯಸಂಪಾದನೆಯು ಗೂಳೂರ ಸಿದ್ಧವೀರಣ್ಣೊಡೆಯನಿಂದ ಸಂಕಲಿತವಾದದ್ದು (ಶೂನ್ಯಹ. ೩೩). ೪. [ಗಣಿತ] ಕೂಡುವುದು ; ಸಂಕಲನ. **ಸಂಕಳಿತ** : ೧. ಸಂಕಳಿತ ಬಹುಳ ತಾರಾಸಂಕುಳದಿಂ ಪೋಲ್ಪುದಭ್ರಮಾವೃತತಿಮಿರಂ ತೇಂಕುವ ಮಲ್ಲಿಮುಕುಳದ ಸಂಕುಳಮಂ ತಳೆದು ನಿಂದ ಜಗುನೆಯ ಮಡುವಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೬-೧೧). [ಸಂ.]

ಸಂಕಲಿತಜ್ವರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜ್ವರ : ಗಂಟುಭಾರಂಗಿ, ಪರ್ಪಾಟಕ . . . ಇವಂ ಕಷಾಯವಿಕ್ಕಿ ಕೊಡಲು ಚಾತುರ್ಥಿಕ, ಶೀತಜ್ವರ, ಸಂಕಲಿತಜ್ವರ ಸಹ ಮಾಣ್ಬುಂ (ಕಪ್ಪ. ೧೧೮). [ಸಂ.]

ಸಂಕಲಿಸು, ಸಂಕಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೇರಿಸು ; ಕೂಡಿಸು : ಸ್ಥಿತಗುಣಮಂ ತೆಗದು ಪೃಥಕ್ ಸ್ಥಾಪಿಸುತ್ತಂ ವಿರಲು ಅದಕ್ಕೆ ಸಂದ್ಯಕ್ಷಿಯಿದಂ ಸಂಕಲಿಸುತ್ತಂ ವಿರಲು ರೂಪೋನ್ಯಕ ಸ್ಪರ್ದ (ಗೂಮ್ಮಸಾ. ೪೮-೨). ೨. (ಕತೆ, ಹಾಡು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ಆಯ್ದು ಕಲೆಹಾಕು ; ಸಂಗ್ರಹಿಸು : ಗೌರಮ್ಮ ಸ್ಮಾರಕ ಕಥಾಸ್ಪರ್ಧೆಯ ಕತೆಗಳನ್ನು . . . ಸಂಕಲಿಸುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಗಾತ್ರಕ್ಕೆ ಇನ್ನು ಕೆಲವು ಹೊಸ ಕತೆಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಬೇಕಾಗಿ ಕಂಡಿತು (ಕೇಮೊಂಡ. ೩ ನಿವೇದನ) ; ಬೆಳುವಲದಲ್ಲಿ ಸಂಕಲಿಸಲಾದ ಹಾಡಿನಲ್ಲಿ ಗಂಗೆಯು . . . ಪಾತಾಳದಿಂದ ಹೊರಬಿದ್ದು ಕತ್ತೆಯ ಮೂಗನ್ನು ಸೀಳಿದಳೆಂದು ಹಾಡಿನಲ್ಲಿ ಬಂದಿದೆ (ಕನ್ನಜಾ. ೧೬೯). **ಸಂಕಳಿಸು** : ೧. ಪ್ರಥಮ ದ್ವಿತೀಯೋಭಯಪಂಕ್ತಿ ಸಂಬಂಧಿ ಋಣಮಿದು ಇದಂ ಸಂಕಳಿಸಿ ಅಧಿಕದ್ವಿರೂಪವಂ ತೆಗೆದು (ಗೂಮ್ಮಸಾ. ೪೫-೨). [ಸಂಕಲನ + - ಇಸು]

ಸಂಕಲೆ$_1$, ಸಂಕವಾಲಿ, ಸಂಕವಾಲೆ, ಸಂಕಾಲೆ, ಸಂಕೊಲೆ, ಸಂಕೋಲೆ (ನಾ). ೧. (ಕಬ್ಬಿಣದ) ಸರಪಣಿ ; ಚೈನು : "ಹಂಜೀರಮಂದುಕಂ ಶೃಂಖಳಂ ಪಾದಬಂಧಂ ನಿಗಳಮೆನಲು ಸಂಕಲೆಯೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೬-೨) ; ರಂಗಮಂಟಪದ ಮುಖದ ಮೊಱಂ ಕದವನಿಕ್ಕುತಂ ವಿಸ್ತರದ ಸಂಕಲೆಗಳಂ ಹೂಡಿ ಬಿಯ್ಯಗಂಗಳನಿಕ್ಕಿ (ತಿಲ್ಲರ. ದೇ. ೧೩೫-೩). ೨. ಬೇಡಿ ; ಕೋಳ : ತನ್ನಂ ಸಂಕಲೆಯೊಳಿಟ್ಟು ಸೆಱೆಗಿಟ್ಟು ಪಲಕಾಲಂ ನಮೆಯಿಸಿದ ಪಗೆಯುಮಂ ನೆನೆದು (ಪದ್ಮಾರಾ. ೧೯೦-೨೦) ; ಭೋಂಕನೆ ಪೋಪನೆಂಬಾಗ ಪಂಕಜಾಕ್ಷಿಯ ಕಡೆಗಣ್ಣ ಕಾಂತಿಯ ಬೆಳ್ಳಿಸಂಕಲೆಗಳನಿಕ್ಕಿಸುವೆನು (ಭರತ. ೯ ೪೧). ೩. ಸೆರೆ ; ಬಂಧನ : ಮುಂ ಪೇಟ್ದ ಸುರದೇವಂ ಪಿಂಗಳಕನೆಂಬೊಂ ರಾಕ್ಷಸನಾಗಿ ದೋಷದಿಂ ಸಂಕಲೆಯೊಳಿರ್ದ ಸುರದೇವನ ತಾಯಿಯುಮರಸನ ಮಗಳಾಗಿ ಪುಟ್ಟಿ (ಚಾವುಂಪು. ೭೧) ; ನೂಲ ಸಂಕಲೆಗಡಿದು ಕನಕದ ಕೋಳವನು ಕಾಲಿಂಗೆ ಕೀಲಿಪ ಕಾಳುಮತಿಯವನಂತೆ ಸತಿಸುತ ಕೂಟಭಯವೆಂದು ಬಾಳಿಕೆಯನತಿಗಳೆದು (ಪ್ರಭುಲಿ. ೧೩-೫). **ಸಂಕವಾಲಿ** : ೨. ಅತ್ಯಂತ ಬಂಧನವಾದರೂ ಹೂವಿನಾ ಸಂಕವಾಲಿಯಂತೆ ಅರ್ಥಿಯಾಗಿಪ್ಪುದು ನಿನ್ನ ಒಲುಮೆ ಅವಗೆ (ಮೋಕ್ಷದೀ. ೨೯-೨). **ಸಂಕವಾಲೆ** : ೩. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಕಂಸನ ಕೊಂದು ತಾಯಿ ತಂದೇರ ಸಂಕವಾಲೆ ಕಡಿಸಿ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿ (ತಾತ್ಪಸಿ. ೮೫-೭). **ಸಂಕಾಲೆ** : ೨. ಕಾಲಮೇಘದ ಮಳೆಯ ಸಂಕಾಳ

ತಗಿಸೆಂದು ದೇವೇಂದ್ರನಿಗೆ ಓಲೆ ಬರೆಸಿದರು (ಜಗೀತ. ೧೧೭). **ಸಂಕೊಲೆ** : ೧. ಇವರದೆಂತಿ ರ್ಪುವು ಚಿನ್ನ ಕಬ್ಬಿನದ ಸಂಕೊಲೆಗಳಂತಿರ್ಪವು (ಅರಸಾ. ೧-೨೦೨). **ಸಂಕೋಲೆ** : ೨. ರತ್ನದ ಸಂಕೋಲೆಯಾದರೆ ತೊಡರಲ್ಲವೆ ಮುತ್ತಿನ ಬಲೆಯಾದರೆ ಬಂಧನವಲ್ಲವೆ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೪೨-೯೨) ; ತಪ್ಪು ಮಾಡಿದವಾಗ ಒಪ್ಪುವುದು ಸಂಕೋಲೆ ತಪ್ಪಿಲ್ಲದಿಪ್ಪ ಶರಣಂಗೆ ಸಂಕೋಲೆ ಬಪ್ಪುದದೇಕೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೨೬೯). [< ಸಂ. ಶೃಂಖಲಾ]

ಸಂಕಲೆ$_2$ (ನಾ). ಅಡ್ಡಗಟ್ಟೆ ; ಸೇತುವೆ (?). : ಕಲ್ಲೆಡೆಯಲಿ ಮಣ್ಣು ಜಂದುಬೀಳದ ಹಾಗೆ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಬಜ್ಜರಸರಿಯ ತಳ್ಳಿ ನಿಲಿಸಿಯಲೆ ಬಡಿವಲ್ಲಿ ಮಿಾಸಲ ಕಲ್ಲ ಸಂಕಲೆಯ ಕಟ್ಟಿದರು (ಪಾರ್ತಿಸು. ೯೪). [< ಸಂಕ$_2$?]

ಸಂಕಲೆಗಿಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬೇಡಿಯನ್ನು ಕಳಚು ; ಬಂಧನದಿಂದ ಮುಕ್ತಗೊಳಿಸು : ನುಡಿಸಿದರಖಿಲೋಪಚಾರದಿಂ ಸಂಕಲೆಗಿಡಿಸಿದರ್ [ಪಾಠಾಂ. ಬುಧ ನಳ ಕಡಿಸಿದರ್] ಮಜ್ಜನಗೆಯ್ಸಿ ಉಡಿಸಿದು ನವ್ಯವಸ್ತ್ರವನಾಯಾ ತಾಣಕೆ ತೊಡಿಸಿದರ್ ಮಣಿಭೂಷಣವ (ಮೋಹತ. ೪೧-೩೦). [ಸಂಕಲೆ$_1$ + ಕಿಡಿಸು (< ಕೆಡಿಸು$_1$)]

ಸಂಕಲೆಯಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಬೇಡಿ ತೊಡಿಸು ; ಬಂಧಿಸು : ಓಪನಂ ಮಿಡುಕಲೀಯದ ಕಾಲ್ಮಿಡಿದಟ್ಟು ತೋರಕಣ್ಬನಿಗಳನಿಕ್ಕಿದಲ್ ತರಳಲೋಚನೆ ಸಂಕಲೆಯಿಕ್ಕಿದಂತವೋಲ್ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೯೭) ; ಸಂಕಲೆಯಿಕ್ಕಿ ಕೈಗಳೆರಡಂ ರವಿಬಿಂಬಮನೆಯ್ದೆ ಮುಟ್ಟುವಾ ಬಿಂಕದ ವೃಕ್ಷದಗ್ರದಲಿ ಕಟ್ಟಿಸಿ ತೂಗುವರು (ನಸ್ಪಟಾ. ೫-೧೩೧). [ಸಂಕಲೆ$_1$ + ಇಕ್ಕು]

ಸಂಕಲೆವಂದ (ನಾ). ಸರಪಣಿಯಿಂದ ಕಟ್ಟಿರುವುದು ; ಶೃಂಖಲಾಬಂಧ : ಶರಬಂಧ — ಸರವಂದ ; ಶೃಂಖಲಾಬಂಧ — ಸಂಕಲೆವಂದ (ಶಮದ. ೨೯೨ ಪ್ರಯೋ). [< ಸಂ. ಶೃಂಖಲಾಬಂಧ]

ಸಂಕಲೆವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಸರಪಣಿಯಿಂದ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟಿರು : ಘೋಂಕನ ಹೊಕ್ಕರು ಸೆರೆವನೆಯೊಳು ಹೊನ್ನ ಸಂಕಲೆವಡೆದ ಬಾಲಕನ ಸಂಕಟವನು ಕಂಡು ಬಲರಾಮದೇವ ಮಿಾನಾಂಕ ದುಃಖದೊಳಪ್ಪಿದರು (ಮೋಹತ. ೪೧-೨೯). [ಸಂಕಲೆ$_1$ + ಪಡೆ$_1$]

ಸಂಕಲೆವನೆ (ನಾ). ಬಂದೀಖಾನೆ ; ಸೆರೆಮನೆ : ಜನಮನದ ಸಂಕಲೆವನೆಯೊ ಲೋಚನಮ್ಮಗದ ತಡೆವೇಂಟೆಕಾತಿಯೊ . . . ಎಂದೆನಿಸಿದೂರ್ವಶಿ ಬಂದಳರ್ಜುನ ದೇವನರಮನೆಗೆ (ಜಿವ್ಮಾಭಿ. ೮-೧೦). [ಸಂಕಲೆ$_1$ + ಮನೆ]

ಸಂಕಲೆವೀಡು (ನಾ). = ಸಂಕಲೆವನೆ : ಕಾಮನ ಕಿಸುಗಣ್ಮಲರ್ವೀಡು ವಿಯೋಗಿಗೆ ಸಂಕಲೆವೀಡು ವಸಂತದಂತಿಗುಪವನಗರವನಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧-೧೦೩). [ಸಂಕಲೆ$_1$ + ಬೀಡು$_2$]

ಸಂಕಲ್ಪ (ನಾ). ೧. (ಮನಸ್ಸಿನ) ನಿರ್ಧಾರ ; ನಿರ್ಣಯ ; ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ : ಭವಿಯೆಂಬುದು ಹುಸಿ ಭಕ್ತಿಯೆಂಬುದು ಉಪದೇಶ ಶೀಲವೆಂಬುದು ಸಂಕಲ್ಪ ಸಮತೆ ಯೆಂಬುದು ಸೂತಕ (ಅಪಚಂ. ೧೧೭-೩೨೪) ; ಒರ್ಮೆದಲೆ ಬಿರಿದತ್ತು ಪ್ರಣಯನ್ನತಕ್ಕದ ಮೋಹಸಂಕಲ್ಪಬುದ್ಬುದಂ! (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೫೪-೧೪೧೭). ೨. ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಭಾವನೆ ; ಆಲೋಚನೆ : ಸ್ಮೃತಿ, ಸಂಕಲ್ಪ . . . ಕಾಮ, ವಶ ಈ ಹದಿನಾರು ಮನಸ್ಸಿನ ವಿಕಾರಗಳೆಂದಿರುವುವು (ಅಮೃತ. ೬-೨೬ ಟೀಕು) ; ನಿನ್ನ ಮಾರ್ಗವು ಬೇರೆಯಾಗುವ ಯೋಚನೆ ಯಾವಾಗ ನಿನ್ನ ಸಂಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತೋ ಆ ದಿನದಿಂದಲೇ ನಿನ್ನ ಮೇಲಿನ ನನ್ನ ಯಜಮಾನಿಕೆ ತನಗೆ ತಾನೇ ಅಳಿದುಹೋಗುತ್ತೆ (ವಂಶವೃ. ೧೯೦). ೩. ಇಚ್ಛೆ ; ಅಭಿಪ್ರಾಯ : ಭವಬಂಧನವಲ್ಲಿಯದೂ ಸಂಕಲ್ಪವಿಕಲ್ಪವೆಂಬ ಸಂದೇಹ ಕಳೆದುಳಿವಂಗೆ (ಬಸವ. ೬೭೦) ; ಭೂಜಾಳಿ ಶೌರಿಯ ಸಂಕಲ್ಪದೆ ಪತ್ರಪುಷ್ಪಫಲಭಾರಾಕ್ರಾಂತಮಾಗಿ ರ್ದುವು (ಜಗವಿ. ೩-೬೮) ; ಪರಮಾತ್ಮನ ಸಂಕಲ್ಪ ಅತ್ಯದ್ಭುತವೂ ವಿಲಕ್ಷಣವೂ ಹಾಗೆಯೇ ಅನಂತವೂ ಅಪಾರವೂ ಅಹುದು (ಶಕ್ತಿವಿ. ೫೨). ೪. ಕಳವಳ ; ಚಿಂತೆ : ಲಲಿತಾಂಗಿ ಸಂಕಲ್ಪಮಂ ಮಾಡಬೇಡ ನಾಂ ತಿಳಿಪುವೆಂ ಪೊಸತಪ್ಪ ಚೋದ್ಯಮಂ (ಚಿಜಪ್ತ. ೪-೪). ೫. ಯಾವುದಾದರೂ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಧಿಯನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳುವ ಮೊದಲು ಮಾಡುವ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾವಿಧಿ ಮತ್ತು ಅದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಮಂತ್ರ : ನಿರಶನವ್ರತವೆಂದು ಮಂತ್ರೋಚ್ಚರಿತಸಂಕಲ್ಪದಲಿ ಕೌರವರರಸ ಪವಡಿಸಿದನು ಕೃತ ಪ್ರಾಯೋಪವೇಶದಲಿ (ಜಿವ್ಮಾಭಿ. ೨೧-೧೭) ; ಪುರೋಹಿತರು ಮಂತ್ರಾಕ್ಷತೆಗಳನ್ನು ತಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಸಂಕಲ್ಪವನ್ನು ಹೇಳಲೋಸುಗ ಮದುವಣಿಗನ ಗೋತ್ರ ನಾಮಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದರು (ಕವಿಕ. ೫೦) ; ಕೆಲವೆಡೆಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಸಂಕಲ್ಪವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರು (ಮಂಜುಶ. ೬). ೬. [ಕಾಮಶಾ] ಹತ್ತು ವಿಧವಾದ ಕಾಮಾವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; (ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ) ಪ್ರಿಯನನ್ನು ಕೂಡಲು ಬಯಸುವುದು : ಮನದಲ್ಲಿ ಸಂಕಲ್ಪಕ್ಕೀಪದೆ ನೆರೆವುದದುವ ಸಂಕಲ್ಪಾಖ್ಯಂ (ರಸರ. ೧-೪೦) ; ನೆಟ್ ನೋಟ ಚಿಂತೆ ಸಂಕಲ್ಪ ಜಾಗರ ಕೃಶ ಅರತಿ ಲಜ್ಜಾಹೀನೋನ್ಮಾದ ಮೂರ್ಛೆ ಮರಣವೆಯೆನಿತು ಒಂಬತ್ತವಸ್ಥೆಗಳೆಯ್ದು ಲರಗಿಳಿ ಬಂದಿತಾ ಸಮಯ (ಜೀವಂಸಾ. ೧೨-೪೯). 'ದಶಕಾಮಾವಸ್ಥೆ' ನೋಡಿ.

ಸಂಕಲ್ಪಮಾಡು = ೧. ನಿರ್ಣಯಿಸು ; ತೀರ್ಮಾನಿಸು : ಅತ್ತಿಮಬ್ಬೆ . . . ಅಣ್ಣನಿಗಾಗಿ ಅರಮನೆ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಬೇಕೆಂದು ಸಂಕಲ್ಪಮಾಡಿದಳು (ದಾನಚಿಂ. ೧೭೫). ೨. ಯಾವುದಾದರೂ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಧಿಯನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳುವ ಮೊದಲು ಮಂತ್ರೋಚ್ಚಾರಪೂರ್ವಕವಾದ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾವಿಧಿಯನ್ನು ಆಚರಿಸು : ಶುಭಾಶುಭ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳುವಾಗ, ನದಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನಮಾಡುವಾಗ 'ಸಂಕಲ್ಪ' ಮಾಡುವುದು ಹಿಂದುಗಳ ಪುರಾತನಪದ್ಧತಿ (ನಸವಿ. ೧೭). **ಸಂಕಲ್ಪಮಾತ್ರ** = ಬರಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ : ಕೇವಲ ಇಚ್ಛೆ : ಆ ನಿವೃತ್ತಿಕಲೆಯ ಸಂಕಲ್ಪಮಾತ್ರದಿಂದ ಮಾಯಾಶಕ್ತಿ ಹುಟ್ಟಿತ್ತು (ಸಿದ್ಧೇವ. ೧೫-೩೯). [ಸಂ.]

ಸಂಕಲ್ಪಜ (ನಾ). ಇಚ್ಛಾಮಾತ್ರದಿಂದ ಜನಿಸಿದವನು ; ಕಾಮ ; ಮನ್ಮಥ. [ಸಂ.]

ಸಂಕಲ್ಪಜನ್ಮ (ನಾ). = ಸಂಕಲ್ಪಜ : ರತಿಗೆ ಕಾಮನಂ ಸಂಕಲ್ಪಜನ್ಮನಂ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟು ಗಿರಿಜೆಯುಂ ಗಿರಿರಾಜನಲ್ಲಿಗೆ ಪೋಗವೇಳ್ಪ (ಗಿರಿಕ. ೧೦-೪ ವ). [ಸಂ. ಸಂಕಲ್ಪಜನ್ಮನ್]

ಸಂಕಲ್ಪನವಧೆ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ನಿರ್ಧರಿಸಿದ ಕೊಲೆ : ಸಂಕಲ್ಪನವಧೆಗಿನಿತಾಯ್ತು ದಿಟದೊಳೇನೆಂಸಾಗರ್ (ಜಿತಶಾಚಿ. ೪-೬೨). [ಸಂ. ಸಂಕಲ್ಪನವಧಾ]

ಸಂಕಲ್ಪಭಂಗ (ನಾ). (ಮನಸ್ಸಿನ) ನಿರ್ಧಾರ ಕೈಗೂಡದಿರುವುದು, ನೆರವೇರದಿರುವುದು : ಸಂಕಲ್ಪಭಂಗಾಸ್ಪದವ ಮಾಡುವುದೊಳ್ಳಿತೇ ನಿಜಸದನಕಭಿ ಮುಖರಾಗಿ ಕರುಣಿಪುದೆಂದನಾ ಭೂಪ (ಜಿವ್ಮಾಭಿ. ೨೦-೪೭). [ಸಂ.]

ಸಂಕಲ್ಪಭ್ರಮೆ (ನಾ). (ಮನಸ್ಸಿನ) ನಿರ್ಧಾರದ ಭ್ರಾಂತಿ ; ಚಿತ್ತವಿಕಲ್ಪದ ಸ್ಥಿತಿ : ಮಹಾಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪರಪ್ಪ ಶರಣರೇ ಲಿಂಗವೆಂದರಿದ ಮಹಾತ್ಮಂಗೆ ಸಂಕಲ್ಪಭ್ರಮೆಯುಂಟೇ (ಸಿದ್ಧೇವ. ೨೦-೫೮). [ಸಂ. ಸಂಕಲ್ಪಭ್ರಮಾ]

ಸಂಕಲ್ಪಮಂತ್ರ (ನಾ). ಸಂಕಲ್ಪಮಾಡುವಾಗ ಹೇಳುವ ಮಂತ್ರ : ಭರತಖಂಡದಲ್ಲಿ, ಭರತವರ್ಷದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ನಾನು ಈ ಪವಿತ್ರನದಿಯಲ್ಲಿ ಮಿಂದು ಈ ರೀತಿ ಪ್ರಮಾಣ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ ಎಂದಿದೆ 'ಸಂಕಲ್ಪ' ಮಂತ್ರವಲ್ಲಿ (ನಸವಿ. ೧೪). [ಸಂ.]

ಸಂಕಲ್ಪಶಕ್ತಿ (ನಾ). (ಮನಸ್ಸಿನ) ನಿರ್ಧಾರವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ಶಕ್ತಿ : ನಿಮ್ಮ ಆಶೀರ್ವಾದದಿಂದ ನನ್ನ ಸಂಕಲ್ಪಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹುರಿದುಂಬಿಸಿ ಈ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮುಂದುವರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದ್ದೀರಿ (ವಂಶವೃ. ೩೯೯). [ಸಂ.]

ಸಂಕಲ್ಪಸಿದ್ಧಿ (ನಾ). ೧. (ಮನಸ್ಸಿನ) ಬಯಕೆಯು ಈಡೇರುವಿಕೆ : ಸಂಕಲ್ಪಸಿದ್ಧಿಯಾದುದು ಸಂಕೆಯನುಳಿ ನಳನೃಪಾಲ (ನಳಚಂ. ೧೯೦). ೨. ಒಂದು ಶಾಸ್ತ್ರವಿಧಿ : ಆಲಯವನು ಶೃಂಗರಿಸಿ ಮೇಲೆ ಪುಣ್ಯಾರ್ಚನೆ ಸಂಕಲ್ಪಸಿದ್ಧಿಯ [ಪಾಠಾಂ. ನಾಮಕರಣವ] ಶೋಭೆ ಮಾಡಿಸಿದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು (ಅಬ್ಬಲೂ. ೨-೪೮). [ಸಂ.]

ಸಂಕಲ್ಪಹಾನಿ (ನಾ). = ಸಂಕಲ್ಪಭಂಗ : ನೆನೆಯದಿರು ಸಂಕಲ್ಪಹಾನಿಯನನುಚಿತಕೆ ಮನ ತಾರದಿರು (ಜಿವ್ಮಾಭಿ. ೨೨-೬೫). [ಸಂ.]

ಸಂಕಲ್ಪಹಿಂಸೆ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ನಿರ್ಧರಿಸಿದ ಹಿಂಸೆ ; ಭಾವನಾಹಿಂಸೆ : ಸಂಕಲ್ಪಹಿಂಸೆಯೊಂದಜೋಳಾಂ ಕಂಡಂ ಭವದ ದುಃಖಮುಂಡಂ (ಯಶೋಚ. ೪-೭೦). [ಸಂ. ಸಂಕಲ್ಪಹಿಂಸಾ]

ಸಂಕಲ್ಪಿತ (ಗು). ೧. ಇಚ್ಛಿಸಿದ ; ಬಯಸಿದ. ೨. ಉದ್ದೇಶಿತವಾದ. ೩. ಕಲ್ಪಿಸಿದ ; ಊಹಿಸಿದ. (ನಾ). ೪. ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಯೋಚಿಸಿ ನಿಶ್ಚಯಿಸು ವವನು, — ತೀರ್ಮಾನಿಸುವವನು : ಸರ್ವಾಂಗ ಗುಣಲುಪ್ತ ಪ್ರಮುದಚಿತ್ತಂ ಪ್ರಳಯದೂರಂ ದಮಿತ ಕಾಲಾಕಾಲ ಸಂಕಲ್ಪಿತ ವಿಕಲ್ಪಿತನು (ಬಸಪು. ೬-೩). [ಸಂ.]

ಸಂಕಲ್ಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಯಸು ; ಇಚ್ಛಿಸು : ಬಲ್ಪಿನರದನೆಯಾಶ್ವರಂ ಫಣತಲ್ಪ ನಿನ್ನಯ ಪದವಿಯಂ ಸಂಕಲ್ಪಿಸುವನೇ (ಬಸಪು. ೨-೧೯) ; ಹೆಗಡೆಯ ನಿರ್ಧಾರದ ಮುಂದೆ ಏನಿದೆ? ಸಂಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಂಡ ಮೇಲ ಮುಗಿದೇ ಹೋಯ್ತು (ದೇವಪಾ. ೧೪೪). ೨. ಒದಗಿಸು ;

ದೊರಕಿಸು : ಎಲ್ಲ ಜೀವರಿಗನ್ನಪಾನಾದಿವಸ್ತುವನು ಸಂಕಲ್ಪಿಸಿ (ಸವಮೋ. ೬೨-೪೭). ೩. ಯಾವುದಾದರೂ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಧಿಯನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳುವ ಮೊದಲು ಮಂತ್ರೋಚ್ಚಾರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ, ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾವಿಧಿಯನ್ನು ಆಚರಿಸು : ಶ್ರೀಗುರುವಿಂಗೆ ಸಾವಿರ ಅಜಪಾಗಾಯತ್ರೀಮಂತ್ರಮಂ ನಿವೇದಯಾಮಿಯೆಂದು ಸಂಕಲ್ಪಿಸುವುದು (ಏಪೀಕ. ೮೫). [ಸಂಕಲ್ಪ + -ಇಸು]

ಸಂಕವರಿ (ಕ್ರಿ). ಸೇತುವೆಯಂತೆ ಬೆಳೆ, — ವೃದ್ಧಿಯಾಗು : ಪುಂಜೀಭೂತ ಬೃಹಜ್ಜೀಮೂತದೊಡ್ಡುಗಳ್ ಒಳಗೊಳ್ವಂದದಿಂ ಪೆರ್ಬಂಡೆ ಪೆರ್ಮರಂ ಮಳಲೊಟ್ಟು ಮಣ್‌ಗುಡ್ಡೆಗಳ್ ಸಂಕವರಿದುವಾ ರಾಕ್ಷಸದ್ವೀಪಕೀ ವಾನರದ್ವೀಪಕೃತಿ ತಾಂ ವಾರ್ಧಿವೀಧೀತೋರಣಂಗಟ್ಟುವೋಲಂತೆ! (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫೯೩-೨೩೭). [ಸಂಕ$_2$ + ಪರಿ$_2$]

ಸಂಕವಾಲಿ 'ಸಂಕಲ$_1$' ನೋ.

ಸಂಕವಾಳೆ 'ಸಂಕಲೆ$_1$' ನೋ.

ಸಂಕಷ್ಟ (ನಾ). ತೊಂದರೆ ; ಕಷ್ಟ : ನಾವು ಮುಂದೆ ಹಲವು ಸಂಕಷ್ಟಗಳಿಗೀಡಾಗಬೇಕಾಗುವುದು . . . ಎಂದು ಅವರು ತಿಳಿದರು (ಜಗಸಂ. ೩೦). [ಸಂ.]

ಸಂಕಳನ 'ಸಂಕಲನ' ನೋ.

ಸಂಕಳಿತ 'ಸಂಕಲಿತ' ನೋ.

ಸಂಕಳಿಸು 'ಸಂಕಲಿಸು' ನೋ.

ಸಂಕಾನಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : (ವೃಜಿಗಿ. ೭೩-೧೪೯೮) ; ಸಂಕಣಿ, ಸಂಕಾನಿ (ಸಸ್ಯನಿ. ೧೨೪). [?]

ಸಂಕಾಳೆ 'ಸಂಕಲೆ$_1$' ನೋ.

ಸಂಕಾಶ (ಗು). ೧. ಹತ್ತಿರದ ; ಸಮೀಪದ. ೨. ಸದೃಶವಾದ ; ಸಮಾನವಾದ : ಪಯಃಪಯೋಧಿಫೇನಸಂಕಾಶದುಕೂಲಪ್ರಚ್ಛದಾಚ್ಛಾದಿತ ವಿಚಿತ್ರನೇತ್ರೋಭಯೋಪಧಾನ ಶಯ್ಯಾತಲದೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೫-೨೨ ವ) ; ಶರತ್ಸಮಯಸಮುದಿತ ಶಶಾಂಕಸಂಕಾಶ ವಿಶದವರ್ಣನುಂ (ಅಜಪು. ೩-೨ ವ). (ನಾ). ೩. ಹತ್ತಿರ ; ಸಾಮೀಪ್ಯ. ೪. ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ ; ದರ್ಶನ. ೫. ಕಾಂತಿ ; ಪ್ರಕಾಶ : "ವಾಸವ ಕಲ್ಪಭೂಜ ಫಳಿಕಾರ್ಕ ವಿಚಿತ್ರ ವನೇಜಮಿತ್ರ ಸಂಕಾಶಮಿವರ್ಕಮಕ್ಕು" (ನಾನಾರ. ೧೪). ೬. ಹೋಲುವಂಥದು ; ಸಮಾನವಾದುದು : ಅದೊಂದಿನಿಸು ಬೇಗದಿಂ ನವಜಪಾಪ್ರಸೂನಾಭಮಾಯ್ತು . . . ಮತ್ತದೊಂದಿನಿಸುಬೇಗದಿಂ ಮೃದುಮೃಣಾಳ ಸಂಕಾಶಮಾಯ್ತು (ಆದಿಪು. ೧೨-೭) . ೭. ಹೋಲುವವನು ; ಸದೃಶನಾದವನು : ಅಖಿಳ ನಿಗಮಾವಳಿ ಶಿರೋಮಣಿ ಶೀತಕರ ಸಲ್ಲಲಿತ ಮಸ್ತಕಮಣಿ ನಭೋಮಣಿ ಕೋಟಿಸಂಕಾಶ (ತೊರಾ. ೭-೫೩-೧೦೨) ; ಜಯಜಯ ಕುಂದಮಂದಾರೇಂದು ಸಂಕಾಶ (ತ್ರಿಭು. ೧೨-೬) ; ಸೂರ್ಯಸಂಕಾಶನಾಗಿ ಶೋಭಿಸುತ್ತಿರುವ ಕರ್ಣನು ಹೇಗೆ ಅಂಗರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಲ್ಲ? (ವಚಭಾ. ೨೭). [ಸಂ.]

ಸಂಕಾಶಿ (ನಾ). ಹೋಲುವಂಥದು ; ಸದೃಶವಾದುದು : ಶರದಮಲಗಗನತಲ ವಿಭವಸಂಕಾಶಿಯಂ ಕರಿಮಕರಕರದಲಿತ ವೀಚಿವಾರಾಶಿಯಂ (ಆದಿಪು. ೭-೨೭ ರಗಳೆ). [ಸಂ. ಸಂಕಾಶಿನ್]

ಸಂಕಿರಣ (ನಾ). ೧. ಕೂಟ ; ಸಭೆ ; ಗೋಷ್ಠಿ : 'ವಿಚಾರಸಂಕಿರಣ' ಪರಾ. ೨. ಬೆರಕೆ ; ಮಿಶ್ರಣ : ದೇಹ ಹೇಗೆ ಅನೇಕ ಅಂಗಾಂಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಜಟಿಲವಾಗಿದೆಯೋ ಹಾಗೆಯೇ ನಾವು ವ್ಯಕ್ತಿ ಎಂದು ಕರೆಯುವುದು . . . ದೈಹಿಕ ಮಾನಸಿಕಅಂಶಗಳ ಸಂಕಿರಣ (ತತ್ವಪ್ರಾ. ೧೬೫). [< ಸಂಕೀರ್ಣ]

ಸಂಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅನುಮಾನಿಸು ; ಶಂಕಿಸು : ವಿಜಯಾರ್ಥಮಿಲ್ಲಿಗೆ ಗೆಂಟು ನಮಗೆ ಸಮೀಪವರ್ತಿಯಾಗಿ ರಾವಣನಿರ್ಪೊನಾತಂಗೆ ನಾಮುಂ ಮುನ್ನಂ ಸಂ[ಪಾಠಾಂ. ಶಂ]ಕಿಸುತಿರ್ಪಮದಱಿಂ ನಮ್ಮ ಯಾಗಮಂ ಕಾಯಲ್ಸಮರ್ಥನಪ್ಪಂಗೆ ಸೀತೆಯಂ ಕುಡುವಮೆನೆ (ಚಾವುಂಪು. ೨೮೨) ; ಬಂದರ್ ಬಿಂಕದಿಂ ಸಂಕಿಸದೆ ಸಕಲವಿದ್ಯಾಧರ ಸ್ತ್ರೀಸಮೂಹಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೮-೨೦೩). [ಸಂಕೆ + -ಇಸು]

ಸಂಕೀರ್ಣ (ಗು). ೧. ಮಿಶ್ರವಾದ ; ಬೆರೆತ. ೨. ಇಕ್ಕಟ್ಟಾದ ; ಕಿರಿದಾದ. ೩. ನಾನಾ ಬಗೆಯ ; ವಿಧವಿಧವಾದ : ಕನಲಿಕೆಯಿಂದ ವಿಷ್ಣುನ ಅಗಲಿಕೆಯಿಂದ ಎದುರು ಬಂದಿದ್ದ ಸಂಕೀರ್ಣಮನೋರೋಗಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ತುಸುವಾದರೂ ಪ್ರಮೀಳೆಯಲ್ಲಿರಲಿಲ್ಲ (ಸಮಜೀ. ೮೮೨). ೪. ಬೆದರಿದ ; ಹರಡಿದ : ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಭಾಷೆಯನ್ನು ಭಾಷೆಯ ಸಂಕೀರ್ಣರೂಪವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು (ದ್ರಾಭಾ. ೩೭೯). ೫. ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ; ಅಸ್ಫುಟವಾದ . ೬. ಜಟಿಲವಾದ ; ಕ್ಲಿಷ್ಟವಾದ ; ಗಹನವಾದ : ಮನಸ್ಸು ಸಂಕೀರ್ಣರೀತಿಯ ವಿವರಗಳನ್ನು ಸರಳಗೊಳಿಸಲು ಯತ್ನಿಸುವುದುಂಟು (ಶಿಕ್ಷದ. ೫೩೨). (ನಾ). ೭. ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವುದು ; ಮಿಳಿತವಾಗಿರುವುದು : ಉತ್ತರಶ್ರೇಣಿಯೊಳುದಗ್ರಹಿಮಶಿಖರಿಶೇಖರಶಾರದನೀರದಾಕಾರಸುಧಾಧವಲಿತೋತ್ತುಂಗಪ್ರಾಸಾದಕೂಟಕೋಟಿಸಂಕೀರ್ಣಮುಂ . . . ಆಗಿ (ಆದಿಪು. ೧-೭೦ ವ) ; ಅತಿಶಯೋಕ್ತಿಯು ಉಳಿದ ಅಲಂಕಾರಗಳೊಡನೆ ಸಂಕೀರ್ಣವಾಗುವುದು (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೨೯೩). ೮. ಕಿಕ್ಕಿರಿದಿರುವುದು ; ತುಂಬಿರುವುದು : ನಾಗಲತಾವಿಸ್ತೀರ್ಣಮದಪ್ಪುದು ಪೂಗದ್ರುಮಸಂಕೀರ್ಣಮೆನಿಪ್ಪುದು (ಸುಕುಮಾ. ೧೦-೫೭). ೯. ನಾನಾವಿಧವಾಗಿರುವುದು ; ವಿವಿಧರೀತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದುದು : ಈ ಯುಗದ ಕಾಲವಿಸ್ತಾರವು ಮೊದಲಿನ ಯುಗಗಳಿಗಿಂತ ಇಮ್ಮಡಿಯಾಗಿದೆ. ಸಾಹಿತ್ಯನಿರ್ಮಿತಿಯೂ ಸಂಕೀರ್ಣವಾಗಿದೆ (ಕಸಾಚ. ೨೪೩). ೧೦. ಗಹನವಾದುದು ; ಜಟಿಲವಾದುದು ; ಕ್ಲಿಷ್ಟವಾಗಿರುವುದು : ಆ ಗೂಗೆಗಳ್ ದಿವಸಾಂಧಂಗಳಾಗಿಯುಂ ನಮ್ಮೊಳ್ ಪಗೆಯುಂಟಾಗಿಯುಂ ಘೋರಾಂಧಕಾರದಿಂದತಿಸಂಕೀರ್ಣಮಪ್ಪ ಗುಹಾಗಹ್ವರಂಗಳೊಳ್ ಪೊಕ್ಕಿರ್ಪುವು (ಪಂಚತಂ. ೨೯೭-೩೦) ; ಭಾರತದ ಕಾಲದ ರಾಜ್ಯಗಳು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿದ್ದುವಲ್ಲದೆ ಆಡಳಿತಕ್ರಮವು ಬಹುಸಂಕೀರ್ಣವಾಗಿದ್ದಿತು (ಭಾರದ. ೮೫). ೧೧. ಭಿನ್ನಜಾತಿಯವರೊಡನೆ ಏರ್ಪಡುವ ಸಂಬಂಧ: "ಸಂಕೀರ್ಣಾ:- ಸಂಕರ ಜಾತಿಗಳೆಂಬಲ್ಪಡುವರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತ. ೩೦೮) ; ಅಗಲರ್ ಸೂಳೆಯನಾಳರ್ ಕುಲಜೆಯಂ ಸಂಕೀರ್ಣವಂ ಮಾಳ್ಪರ್ (ಸೋಮೇಶ. ೪೭). ೧೨. ಭದ್ರ, ಮಂದ, ಮೃಗ ಮತ್ತು ಸಂಕೀರ್ಣಗಳೆಂಬ ಆನೆಯ ನಾಲ್ಕು ಜಾತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಮದವೇರಿದ ಆನೆ ; ಸೊಕ್ಕಿದ ಆನೆ : ನಿಯಮಿಸುವರ್ ಭದ್ರ ಮಂದ ಮೃಗ ಸಂಕೀರ್ಣನ್ನಯದ ನೃಪಕರಿಗಳಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೫೭). ೧೩. [ಛಂದ] ಆರ್ಯಾಗೀತಿಯ ಒಂದು ಮಾತ್ರಾವೃತ್ತದ ಹೆಸರು; ಪ್ರಹೇಳಿಕೆಯ ಒಂದು ಪ್ರಭೇದ : ಸಂಕೀರ್ಣಕೆಸವ [ಪಾಠಾಂ. ಸಂಕೀರ್ಣಕಕ್ಕೆ] ದುವಯುಗೆ ಮಾತ್ರಾವೃಂದಮುಮಂ ಗಣವಿವರಣೆಯಿಂದಮುಮಂ ತಿಳಿಯೆ ಪೇಳ್ವೆಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೪-೨೨೭). ೧೪. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಮಿಶ್ರಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಪ್ರಭೇದ ; ವಿವಿಧ ಅಲಂಕಾರಗಳನ್ನು ಬೆರಸುವುದರಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗುವ ಅಲಂಕಾರ : ಸಂಕೀರ್ಣಮೆಂಬುದುಕ್ತಾಳಂಕಾರಸಮೂಹಸಂಕರ ಕ್ರಮಮಕ್ಕುಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೫೭) ; ಸಂಕೀರ್ಣಸಮೇತಕಂ ಅಂಗಾಂಗಿಕಂ ಎಂದು ಎರಡು ತೆಱಂ (ಉದಯಾ. ೧೫). ೧೫. ಪದದೋಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ವಾಕ್ಯದ ಪದಗಳು ಮಿಶ್ರವಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಕಷ್ಟವಾಗುವುದು : ಸಂಕೀರ್ಣ - ಎರಡು ಮೂರು ವಾಕ್ಯಗಳಿರುವ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದರ ಪದಗಳು ಮತ್ತೊಂದರೊಡನೆ ಬೆರೆದುಹೋಗಿ (ಅರ್ಥ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಕಷ್ಟವಾಗಿ) ಇರುವುದು (ಕೃಪಿಡಿ. ೨೨೦). ೧೬. [ನಾಟ್ಯ] ಪ್ರಹಸನದ ಶುದ್ಧ, ಸಂಕೀರ್ಣ, ವಿಕೃತಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಬಹುಜನ ಭ್ರಷ್ಟರ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಪ್ರಹಸನ : ಪ್ರಹಸನವು ಶುದ್ಧ, ಸಂಕೀರ್ಣ, ವಿಕೃತ ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ . . . ಬಹುಜನ ಭ್ರಷ್ಟರ ಚರಿತ್ರೆ ಇದ್ದರೆ ಅದು ಸಂಕೀರ್ಣವಾಗುತ್ತದೆ (ಸಂನಾಟ. ೩೦). ೧೭. [ಸಂಗೀತ] ರಾಗದ, ಶುದ್ಧ, ಸಂಕೀರ್ಣ, ಸಾಳಗಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಯಾವುದಾದರೊಂದು ರಾಗದ ಮೂಲಭಾವದ ಛಾಯೆಯಿಂದ ರಂಜಿಸುವ ರಾಗ : ನುತ ಶುದ್ಧ ಸಾಳಂಗ ಸಂಕೀರ್ಣಮಂ ಯಥೋಚಿತ ತಾರ ಮಧುರ ಮಂದ್ರಂಗಳಿಂ ಹಾಡಿ ಭೂಪತಿಯ ದುಗುಡವನು ತೊಳೆದರು ರಾಗರಸಲಹರಿಯಿಂದ ನಾಮಿಕ ಸತಿಯರು (ಹಚಾ. ೭-೬) ; ಶುದ್ಧದ ಸಾಳಗದ ಸಂಕೀರ್ಣ ದೇಸಿಯ ವಿವಿಧ ರಚನೆಗಳ . . . ಸೂಳುಗಳ ಲಯಮಾನವಱಿದವನವನೆ ಗಾಯಕನು (ಕುಮಾರ. ೩-೯೭); ಶುದ್ಧ ಸಾಳಗಂ ಸಂಕೀರ್ಣಂ ಬೆರದೊಪ್ಪಲ್ಪಾಡಿದಂ (ವೀರಭ. ೬-೯೦). ೧೮. ತಾಳದ ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಒಂಬತ್ತು ಲಘುಗಳ ಕಾಲದ ಮಿತಿಯುಳ್ಳ ಒಂದು

ತಾಳ : ಜಾತಿ . . . ಇದು ಐದು ವಿಧವಾಗಿದೆ. ಅವು ಕ್ರಮವಾಗಿ (೧) ತ್ರಿಶ್ರ (೨) ಚತುರಶ್ರ (೩) ಖಂಡ (೪) ಮಿಶ್ರ (೫) ಸಂಕೀರ್ಣ. ಈ ಐದು ಜಾತಿಗಳೂ ಲಘುವಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಸಲ್ಲುತ್ತವೆ (ಸಂಗೀತಂ. ೫೬). ೧೯. ಶುದ್ಧ, ಸಾಳಗ, ಸಂಕೀರ್ಣ, ಠವಣೆಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ವಿಧದ ಮೃದಂಗವಾದನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಶುದ್ಧ ಸಾಳಗ ಸಂಕೀರ್ಣ ಠವಣೆಗಳೆಂಬ ಚತುರ್ವಿಧ ಮೃದಂಗಮಂ ಮೇಳೈಸಿ . . . ಬಾಜಿಸುವಾವುಜಕಾರರಿಂ (ವಿವೇಕ. ೧೯೧) ; ಶುದ್ಧ ಸಾಳಂಗ ಸಂಕೀರ್ಣ ಠವಣೆಗಳೆಂಬ ಚತುರ್ವಿಧ ಮೃದಂಗಮಂ ಮೇಳೈಸಿ (ಭೈರವ. ೫-೩೪). [ಸಂ.]

ಸಂಕೀರ್ಣಕ (ನಾ). ೧. ಹತ್ತುವಿಧವಾದ ಪಾತಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಮನೋವಾಕ್ಕಾಯವೆಂಬ ತ್ರಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮಹಾಪಾತಕವೆಂದು ಅತಿಪಾತಕವೆಂದು ಪ್ರಾಸಂಗಿಕವೆಂದು ಪಾತಕವೆಂದು ಉಪಪಾತಕವೆಂದು ಜಾತಿಭ್ರಂಶಕಮೆಂದು ಸಂಕೀರ್ಣಕಮೆಂದು . . . ದಶವಿಧಮಾದ ಪಾತಕಂಗಳನುದ್ಘೋಷಿಸುತಿರ್ಕುಂ (ವಿವೇಕ. ೧೫೪). ೨. [ಛಂದ] ಆರ್ಯಾಗೀತಿಯ ಒಂದು ಮಾತ್ರಾವೃತ್ತದ ಹೆಸರು ; ಪ್ರಹೇಳಿಕೆಯ ಒಂದು ಪ್ರಭೇದ : ಕಂದದ ಪೂರ್ವಾರ್ಧದೊಳನುಸಂಧಿಸಲಾರ್ಯಾಪರಾರ್ಧಮದನು ಕ್ರಮದಿಂದೊಂದಿರ್ದೊಡೆ ಸಂಕೀರ್ಣಕಮೆಂದಂ (ಛಂದೋಂಬು. ४-೨೩೪). [ಸಂ.]

ಸಂಕೀರ್ಣಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸು : ಕೀಲೆಶಾಕು : ಪ್ರಶ್ನಾವಳಿಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚು ಹೆಚ್ಚು ಸಂಕೀರ್ಣಗೊಳಿಸಿ ೩ರಿಂದ ೧೩ ವರ್ಷ ವಯಸ್ಸಿನವರಗಿನ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ (ಶಿಕ್ಷಣ. ೫೬೧). [ಸಂಕೀರ್ಣ + ಕೊಳ್ + -ಇಸು]

ಸಂಕೀರ್ಣಜಾತಿ (ನಾ). ೧. ಭಿನ್ನಜಾತಿ ; ಮಿಶ್ರಜಾತಿ. ೨. [ಕಾಮಶಾ] (ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಸ್ತ್ರೀಜಾತಿಯ ಗುಣಗಳು ಮಿಶ್ರವಾಗಿ ಉಂಟಾಗುವ) ಒಂದು ಮಿಶ್ರಜಾತಿ, — ಮಿಶ್ರವರ್ಣ : ಇಂತೀ ನಾಲ್ಕುಂ ಜಾತಿಯ ಕಾಂತೆಯರವಯವ ಗುಣಂಗಳೊಂದೊಂದರೊಳೆಳ್ಕಂತಂ ಕೂಡಿದೂಡಲ್ ನೀಂ ಭ್ರಾಂತೇಂ ಸಂಕೀರ್ಣಜಾತಿಯೆಂದಾ ವಧುವಂ (ಮದನ. ೨-೬). ೩. [ಸಂಗೀತ] ಹಾಡಿನ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ: ಭರತಮುನಿಯು . . . ರಾಗಪದ್ಧತಿಯ ಪೂರ್ವರೂಪವಾದ ಜಾತಿಗಳು, ಏಳೆಳು ಮತ್ತು ನಾಲ್ಕು ಸಂಕೀರ್ಣಜಾತಿ, ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾನೆ (ಭಾರದ. ೫೩೬). [ಸಂ.]

ಸಂಕೀರ್ಣತೆ (ನಾ). ೧. ವಿಧವಿಧವಾಗಿರುವುದು ; ನಾನಾ ಬಗೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದುದು :ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಆ ಮನೆ ಬೃಹತ್ತಾಗಿತ್ತು ;ಅದರ ಶೈಲಿ ಸಂಕೀರ್ಣತೆಯಿಂದ ನವೀನವಾಗಿತ್ತು (ಪುನರು. ೩೧೭). ೨. ಜಟಿಲತೆ ; ಕ್ಲಿಷ್ಟತೆ : ರಾಮಿಯ ಭಾವಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲ ನೆನಪಿನದಾಗುವುದರಿಂದ ಸಂಕೀರ್ಣತೆ ಇಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವಾಗಿಲ್ಲ (ಪೂಪ್ಪ. ೨೩೩) ; ಶಿಕ್ಷಕವೃತ್ತಿಗೆ ಅಂಥ ನಿರಾಶೆ ಕಟ್ಟಿ ಬಂದುದು. ಅದರ ಫಲವಾಗಿ . . . ಗುಪ್ತಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಸಂಕೀರ್ಣತೆಗಳೇರ್ಪಟ್ಟರೆ ಆಶ್ಚರ್ಯವೇನಲ್ಲ (ಶಿಕ್ಷಣ. ೬೬೪). [ಸಂ. ಸಂಕೀರ್ಣತಾ]

ಸಂಕೀರ್ಣರಾಗ (ನಾ). = ಸಂಕೀರ್ಣ ೧೭. : ಶುದ್ಧ ಮಿಶ್ರ ಸಂಕೀರ್ಣರಾಗಂಗಳಿಂ ರಂಜಿಸಿ ಪಾಡಿ ಮೋಹಿಪ ಸಂಗೀತವಿಶಾರದರಿಂ (ರಾಜಶೇ. ೫-೧೯೪). [ಸಂ.]

ಸಂಕೀರ್ಣರಾಶಿ (ನಾ). ನಾನಾವಿಧವಾದ ವಸ್ತುಗಳ ರಾಶಿ, — ಸಮೂಹ. [ಸಂ.]

ಸಂಕೀರ್ಣಲಿಂಗ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಐದು ವಿಧವಾದ ಲಿಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಸ್ವಯಂಭುಲಿಂಗ ಬಾಣಲಿಂಗ ಚರಲಿಂಗ ಸಂಕೀರ್ಣಲಿಂಗ ಪ್ರಾಣಲಿಂಗವೆಂಬ ಪಂಚವಿಧಲಿಂಗಂಗಳಂ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಶಕ್ತ್ಯಾನುಸಾರಮಾದರ್ಚನಾತತ್ಪರರಾಗಲ್ವೇಳ್ಕುಂ (ವಿವೇಕ. ೯೨). [ಸಂ.]

ಸಂಕೀರ್ಣವಡು (ಕ್ರಿ). ಗೊಂದಲಗೊಳ್ಳು ; ಕ್ಷೋಭೆಗೊಳ್ಳು ; ಕಸಿವಿಸಿಗೊಳ್ಳು (?) : ಮನಕೆ ಬಂದಂತೆಂಬರಲ್ಲದೆ ಸಲೆ ಗುಣಾವಗುಣ ಜನವರಣಿಪರ್ ಲೋಕಸಮ್ಮತಯೆನುತ ಕರ ಸಂಕೀರ್ಣವಟ್ಟನು ಹನುಮ ಕಟ್ಟುಮ್ಮಳವ ತಾಳಿದ ರಾಮನೆಂದುದಕೆ (ಕಾಶಿರಾ. ೩೮-೩೪). [ಸಂಕೀರ್ಣ? + ಪಡು]

ಸಂಕೀರ್ಣವಿಷ್ಕಂಭ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮಿ] ನಾಟಕ ಅಥವಾ ದೃಶ್ಯಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆದು ಹೋದ ಮತ್ತು ಮುಂದೆ ನಡೆಯುವ ಕಥಾಂಶವನ್ನು ಮಧ್ಯಮ ಮತ್ತು ನೀಚಪಾತ್ರಗಳ ಸಂಭಾಷಣೆಯ ಮೂಲಕ ಸೂಚಿಸುವುದು : ಮಧ್ಯಮಪಾತ್ರಗಳೂ ನೀಚಪಾತ್ರಗಳೂ ಸೇರಿ ಸೂಚಿಸಿದರೆ ಅದಕ್ಕೆ 'ಸಂಕೀರ್ಣವಿಷ್ಕಂಭ' ಅಥವಾ 'ಮಿಶ್ರವಿಷ್ಕಂಭ'ವೆಂದು ಹೆಸರು (ಕೃಪಿಪ ೨೦೭). 'ಮಿಶ್ರವಿಷ್ಕಂಭ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸಂಕೀರ್ಣಾಂಶಕೆ (ನಾ). [ಕಾಮಶಾ] ಸ್ತ್ರೀಯರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ, — ಜಾತಿ ; ಸ್ತ್ರೀಯರ ಪದ್ಮಿನಿ, ಶಂಕಿನಿ, ಹಸ್ತಿನಿ ಮತ್ತು ಚಿತ್ತಿನಿ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಜಾತಿಯ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದವಳು : ನೆಗೆತದಂಶಕತತಿ ನುಡಿ ಕೂಡಿ ಬಂದಡೆ ಸಂಕೀರ್ಣಾಂಶಕೆಯೆಂದರ್ (ಮದನ. ೩-೬). [ಸಂ. ಸಂಕೀರ್ಣಾಂಶಕಾ]

ಸಂಕೀರ್ತನ (ನಾ). (ಪರಮಾತ್ಮನ) ಗುಣಗಳ ಕೀರ್ತನ ; ಸ್ತೋತ್ರ ; ಸ್ತುತಿ : ಹಲವು ಮಾತೆನೊಂದು ಪದ್ಮದೊಳೊಲಿಸಿ ಮಾತಾಡಿಸುವನೆಮ್ಮೊಡೆಯನೆಳವೆಯ ತಲೆಯಭವನಂ ಸಂಕೀರ್ತನಂ ಮಾಡಿ (ಬಸವ. ೪೭ ೬.) ಸಂಕೀರ್ತನೆಯಿಂದ ಹರಿನಾಮ ಸಂಕೀರ್ತನತತ್ಪರರಾಗಿ ಎಲ್ಲರೂ ಪ್ರಯಾಣ ಸಾಗಿಸಿದರು (ಕಥಾ. ೧೪೮). [ಸಂ.]

ಸಂಕೀರ್ತನಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಸ್ತುತಿಸು : ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡು : ಸಹಜಸದ್ಗುಣಗಣಮಂ ಸರಸರವದಿಂ ಸಾರ್ದು ಸಂಕೀರ್ತನಂಗೆಯ್ದು ಶ್ರುತಿಸತಿಯರಿಂ (ಶಬರ. ೧-೯೭). [ಸಂಕೀರ್ತನ + ಕೆಯ್]

ಸಂಕೀರ್ತನೆ (ನಾ). ೧. = ಸಂಕೀರ್ತನ : ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನ ಗುಣನಾಮಸಂಕೀರ್ತನಗಳನ್ನು ಹಾಡುವಂತೆ ಆದೇಶವನ್ನಿತ್ತಂತೆಯೂ ಭಾಸವಾಯಿತು (ವಿದ್ಯಾ ೩. ೨೦೪). ೨. ಸ್ತುತಿಸುವುದು ; ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವುದು : ಅಂತುಮಲ್ಲದೆ ತನ್ನ ಹಾದಿ ಮಹಂತರುಗಳತ್ಯಂತ ವಿಮಲಾನಂತಸಂಕೀರ್ತನೆಗಳಿಂದ ಶ್ರಾಂತವೊಪ್ಪುತಿರೆ (ಬಸವ. ೬೮ ೨೧) : ವಿಠಲನ ಭಜನೆ ಸಂಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ತಲ್ಲೀನನಾಗಿ . . . ತಾಳ ಹಾಕುತ್ತ ಕುಣಿಯುತ್ತ ಇದ್ದುಬಿಡುತ್ತಿದ್ದನು (ಭಾರದ. ೨೮೧). [ಸಂ. ಸಂಕೀರ್ತನ]

ಸಂಕೀರ್ತಿತವ್ಯ (ನಾ). ಸ್ತುತಿಗೆ ಅರ್ಹನಾದವನು ; ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದವನು : ಸೇವ್ಯನನು ಸತ್ಕೃತಿಗಳಲಿ ವೃಷ್ಯನನು ದೃಢಚಿತ್ತದಲಿ ಮಂತ್ರವ್ಯನಾ ಶ್ರೋತವ್ಯನನು ಸಂಕೀರ್ತಿತವ್ಯನನು . . . ಅಜ್ಞಾನದಲಿ ಯೋಗವ್ಯನೆಂದೇ ಸೆಣಸಿದವಳು . . . ಶಿವಶಿವಾಯೆಂದ (ಕುಮಾ.ಅ. ೬-೬೪). [ಸಂ.]

ಸಂಕು₁ 'ಸಂಕ₁' ನೋ.

ಸಂಕು₂ (ನಾ). ಗೂಟ ಅಥವಾ ಬೆಣೆಯಂತಿರುವ ಆಯುಧ : ನಡುವ ಸರಳ್ ಮಯ್ಯೊಳಗಡಂಗುವ ಸಂಕುಗೆ ದಿಂಕುಗೊಳ್ಳ ಕಕ್ಕಡೆಗಿದಿರುರ್ಚುವಿಟ್ಟಗಿದಿರಾನೆಯ ಕೋಟ್ಟಳ ಕೋಳ್ಗೆ ನೊಂದು . . . ಬಿಟ್ಟುವಿರ್ದ ನೆಲೆಯಿಂ ಕಲವುನ್ನದಗಂಧಸಿಂಧುರಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೯೪) ; ತರುಣೆ ಸೂತಕಿ ವಾಮಕರದಿಂದ ತತ್ಸೂತ್ರಮಿರದಾಂತು ವರಹಸ್ತದಿಂದ ಸಂಕುಳ EವEಃ ಪಿಡಿದುಯಿರದ ತನ್ನಾಳಮಂ ಕೊಯ್ಯ ಮಳರತ್ನಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪವಿಟ್ಟಂತೊಳವೂಲು ಬಾಲಚಂತಾಮಣಿಯ ಮೈದೊಳೆದು (ನವಮೋ. ೧೫-೧೮). [< ಸಂ. ಶಂಕು]

ಸಂಕುಗೊರಲ್ (ನಾ). ಶಂಖದ ಆಕಾರದ ಕೊರಳು ; ಶಂಖದಂತಿರುವ ಕೊರಳು : ರಂಗ ನಿನ್ನಯ ಸಂಕುಗೊರಲ ಗೋಚರದಿಂದ ಹಿಂಗುಗು ಗಡ ಭವಪಾಶ (ಶತಪಾ. ೬-೧೪) ; ಸಂಕುಗೊರಲೊಳ್ ತಳ್ತ ಮುತ್ತಿನ ಸರಂಗಳ್ (ಚಿಕವಿ. ೫-೧೦) ; ಚಲ್ಲಗಂಗಳ ಚಲ್ಲಗಾರ್ತಿಯರ್ ಸಂಕುಗೊರಲ ಕೊಂಕುಗುರುಳ ನೀಳ್ದೆಯರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೨೨-೨೬). [ಸಂಕು₁ (< ಸಂಕ₁) + ಕೊರಲ್]

ಸಂಕುಚನ (ನಾ). ಕುಗ್ಗುವಿಕೆ : ಅಂಗಾಂಗಗಳ ಸಂಕುಚನ ಪ್ರಕುಚನಗಳೂ ನಿಂತುಹೋಗಿದ್ದುವು (ಶಾಂತಲಾ. ೩೨೪). [ಸಂ.]

ಸಂಕುಚಿತ (ಗು). ೧. ಕುಗ್ಗಿದ ; ಚಿಕ್ಕದಾದ. ೨. ಸೀಮಿತವಾದ ; ಪರಿಮಿತವಾದ . (ನಾ). ೩. ಕುಗ್ಗಿದುದು ; ಚಿಕ್ಕದಾದುದು : ಎದೆಹಾಲು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ನವಮಾಸದಲ್ಲಿ ಹಿಗ್ಗಿದ ಗರ್ಭಕೋಶವು ಮತ್ತೆ ಬೇಗ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಸಂಕುಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ (ಗೃಹವಿ. ೧೦೭). ೪. ಅಲ್ಪವಾದುದು ; ಸೀಮಿತವಾದುದು : ಈ ಪರಿಷತ್ತು ಸಾಹಿತ್ಯವೆಂಬ ಮಾತಿಗೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಅರ್ಥವಾದರೋ, ಹೀಗೆ ಸಂಕುಚಿತವಾದದ್ದಲ್ಲವೆಂದು ಅದರ ನಿಬಂಧಾವಳಿಯ ಮೊದಲಲ್ಲಿರುವ ಉದ್ದೇಶವಿವರಣೆಯಿಂದಲೇ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡುತ್ತಿದೆ (ಸಾಹಿ.ಶ. ೫೯). [ಸಂ.]

ಸಂಕುಚಿತತ್ವ (ನಾ). ಅಲ್ಪತನ ; ಸಣ್ಣತನ : ಉಪಾಧಿಕವಾದ ಅವನ ಸಂಕುಚಿತತ್ವ ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟುತ್ತದೆ (ಸಾಂಧ್ಯ. ೬೪). [ಸಂ.]

ಸಂಕುಚಿತದೃಷ್ಟಿ (ನಾ). ಪರಿಮಿತವಾದ ದೃಷ್ಟಿಕೋನ ; ಸೀಮಿತವಾದ ದೃಷ್ಟಿ : ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಸಂಕುಚಿತದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಸಂಕುಚಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಚಿಕ್ಕದಾಗು ; ಕುಗ್ಗು ; ಮುದುರು : ಈ ರೀತಿ ಸಂಕುಚಿಸುವುದರಿಂದ ಕೋನಯುತಚಲನ ಮೊತ್ತಸ್ಥಾಯಿತ್ವನಿಯಮದಂತೆ, ಅದು ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚು ವೇಗದಿಂದ ಸುತ್ತಾಡಿರಬೇಕು (ಭೂಹುಟ್ಟು. ೨೦) ; ನೀವು ತಡ ಮಾಡಿದರೆ ಬಾಳೆಲ್ಲ ಸಂಕುಚಿಸಿ ಕುಗ್ಗಿಸುವದಾತ್ಮನನು (ಚಿಂದುಟ. ೨೮). ೨. ಕುಗ್ಗಿಸು ; ಮುದುರಿಸು : ನಾನು ದೇಹವನ್ನು ಆದಷ್ಟು ಸಂಕುಚಿಸಿ ನಿದ್ದೆಹೋಗುವ ಪ್ರಯತ್ನದಲ್ಲಿದ್ದೆ (ಮುಂಗಾಮು. ೮೮). ೩. (ಆಲಂ) ಕೃಪಣತನ ಮಾಡು ; ಜಿನತನ ತೋರಿಸು : ಕಪಿ ಬುಧ ಗಾನ ವೈಣಿಕ ವಚನಶೂರರ ಮನ್ನಿಸುತ ಸಂಕುಚಿಸದೆ ದಣಿಸಿದನು ಪುರಜನಪರಿಜನಂಗಳನು (ಅನಂರಾ. ೧-೨೪-೬೯). [ಸಂಕುಚನ + -ಇಸು]

ಸಂಕುಬುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : "ಕಚ್ಚುಕಾಢ್ಯಂ -- ಸಂಕುಬುಲ್ಲು" (ಒಷಧಿ. ೨೫). [? + ಪುಲ್ಲು (< ಪುಲ್)]

ಸಂಕುಮದ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ ; ಜವ್ವಾಜಿ : ಪ್ರೀತಿಯಿಂ ಮಾಳ್ಪ ಪಂಚಾಮೃತಾಭಿಷೇಚನಾದಿ ಮೃಗಮದ ಸಂಕುಮದ ಘನಸಾರ ವೃಕ್ಷಸಾರ ಪುಷ್ಪಸಾರ ಕೇಸರಾದಿ ನಾನಾಸುಗಂಧಾಳಿಗಳಿಂ (ಸೌಪಂ. ೮-೨) : ಚಾರುತರ ಹರಿಚಂದನಾಗರುಸಾರ ಕುಂಕುಮ ಸಂಕುಮದ ಕಸ್ತೂರಿ ಪುನುಗು ಕದಂಬ ಕರ್ಪೂರಾನುಲೇಪನದಿ . . . ನಡೆತಂದನು ಸಭಾಂತರಕೆ (ಅನಂರಾ. ೫-೫-೧೯). [<— ತೆಲು. ಸಂಕುಮದ]

ಸಂಕುರ (ನಾ). = ಸಂಕರ$_3$: ಸುಂಕಕಾದುದು ಸಂಕುರಕ್ಕೆ [ಪು]ಟ್ಟಿಗೆ ಒನ್ದರ ಮಳವಗೆ ಪಟ್ಟಿ ಪದಿನಾಱು ಪಲಂ (ಎಇ. IX, ೨೨-೭ ; ಸು. ೬೦೦). [IP ಇದು 'ಸಂಕರ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತಪಿರಬಹುದೆ?]

ಸಂಕುಲ, ಸಂಕುಳ$_1$ (ಗು). ೧. ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾದ ; ಭ್ರಾಂತಿಗೊಂಡ ; ದಿಗ್ಭ್ರಮೆ ಹೊಂದಿದ. ೨. ತುಂಬಿದ ; ಕಿಕ್ಕಿರಿದ. ೩. ಅವ್ಯವಸ್ಥೆಗೊಂಡ ; ಗೊಂದಲಮಯವಾದ. (ನಾ). ೪. ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ : "ನಿಕುರುಂಬಂ ನಿವಹಂ ವ್ರಜಂ ಸಮುದಯಂ . . . ಸಂಕುಲಮುತ್ಕರಂ . . . ವ್ರಾತಮೇಕಾರ್ಥಕಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೦೨-೨೭) ; ರತ್ನಕೃತ ಕೃತಕಖದ್ಯೋತಸಂಕುಲಮಯಂ . . . ಲತಾಭವನಮಂ ಪೊಕ್ಕು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೦-೫೩೩). ೫. ತುಮುಲಯುದ್ಧ ; ದೊಂಬಿಕಾಳಗ. **ಸಂಕುಳ$_1$** : ೪. ಪುಷ್ಪಸಂಕುಳದೊಳ್ ನೀನೆ ವಿಲಾಸಿಯ್ಕೆ ಮಿಡಿಗಳೊಳ್ ನೀಂ . . . (ಆದಿಪು. ೧೧- ೯೭) ; ನಡೆತಂದು ಧರೆಯೊಳು ವಿಶಾಲತೆಯೊಳತಿಪೆಸರ್ವಡೆದಿರ್ಪ ಪುರಪಟ್ಟಣ ಗ್ರಾಮಸಂಕುಳದ ನಡುವ ಚಿಱುವಳ್ಳಿಯಾಗಿಯು ಕಣ್ಗೆ ಮಱೆದು ಹೆಂಪಿನೊಳಿರ್ಪುದು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೧-೩೧). [ಸಂ.]

ಸಂಕುಲತೆ (ನಾ). ಗೊಂದಲ ; ಕ್ಷೋಭೆ : ಸ್ತವಮಂ ಪಳಿಯಂ ಕಪರ್ದಿ ಮಂಜುಲಗುಣವಾರ್ಧಿ ಕೇಳ್ದುಮೆರಡಂ ಸರಿಗಂಡು ಮನೋನುರಾಗಸಂಕುಲತೆ ಯನಾಳ್ದನಂತೆ ನುತಿಯುಂ ಪಳಿಯುಂ ಸಮನಲ್ತೆ ಭವ್ಯರ್ದೊಳ್ (ಶಬಶಂ. ೪-೧೧೭). [ಸಂ. ಸಂಕುಲತಾ]

ಸಂಕುಲಸಮರ (ನಾ). ದೊಂಬಿಯುದ್ಧ : ಗುರುತನುಜನಸ್ತ್ರವ ತಿರುಹ ಸೇನಾವನಧಿ ಗರ್ಜಿಸಲಾಯ್ತು ಸಂಕುಲಸಮರಸೌರಂಭ (ಕುಮ್ವಾಭಿ. ೫-೩). [ಸಂ.]

ಸಂಕುವಿಡು (ಕ್ರಿ). ಅಂಕುಶದಿಂದ ತಿವಿ, - ಚುಚ್ಚು : ಸಾಂದ್ರಮುಸಲ್ಕೆ ಸಂಕುವಿಡೆ ತದ್ರುಚಿ ರಾಜಿಸೆ ಮೌಕ್ತಿಕಾವಳೀರುಂದ್ರವರತ್ರ ಬತ್ತರಿಸೆ ಚಂಚಿಯಿನಂ ಚಿತವಮಾಗೆ ಪಟ್ಟದಂತೀಂದ್ರನುಮಿಂತು ಪಣ್ಣಿ ಮಿಗೆ ಕಂಗೊಳಿಸುತ್ತಮೆ ಬಂದುದು (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೦-೬೧). [ಸಂಕು$_2$ + ಇಡು$_1$]

ಸಂಕುಸುಕ (ನಾ). ಕೆಟ್ಟವನು ; ದುಷ್ಟ : ಕುಸಿಕನಂ ಸಂಕುಸುಕನಂ ಶಠನನುತ್ಕಟನ . . . ತಪ್ಪನೆಣಿಸದಲೆ ಮಲರಹಿತಮಾಯಾವಿದೂರ ಸಿದ್ದೇಂದ್ರಯತಿರಾಜ ರಕ್ಷಿಪುದೆನ್ನನು (ಸಿದ್ಧೇಶ್ವ. ೬-೯೮). [ಸಂ.]

ಸಂಕುಳ$_2$ 'ಸಂಕುಲ' ನೋ.

ಸಂಕೃತಿ (ನಾ). [ಛಂದ] ವರ್ಣಛಂದಸ್ಸಿನ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಬಗೆಯ ಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಚರಣದಲ್ಲಿಯೂ ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ಅಕ್ಷರಗಳು ಬರುವ ಸಮವೃತ್ತಗಳ ಸಮುದಾಯ : ಅಲ್ಲಿ ಉಕ್ತೆ ಅತ್ಯುಕ್ತೆ ಮಧ್ಯೆ . . . ಸಂಕೃತಿ ಅತಿಕೃತಿ ಉತ್ಕೃತಿ ಎಂದಿಪ್ಪತ್ತಾಱು ಛಂದಂಗಳಕ್ಕುಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೧-೪೭ ವ) ; ಸಮವೃತ್ತಗಳು . . . ೧ ಉಕ್ತೆ . . . ೨೪ ಸಂಕೃತಿ ೨೫ ಅಭಿಕೃತಿ ೨೬ ಉತ್ಕೃತಿ ಎಂಬಿವು ಸಂಜ್ಞೆಗಳು (ಕೃಪಿಡಿ. ೭೮). [ಸಂ.]

ಸಂಕೃಷ್ಟ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಾಳ : ಧ್ರುವ ಮಟಯ ರೂಪಕ . . . ಪಂಚಪಾಣಿ ಸಂಕೃ [ಪಾಠಾಂ. ಕ್ರಿ] ಷ್ಟ ಖಂಜಾ ಖಂಜ . . . ಜಯಾಳವೆಂಬವೇ ಮೊದಲಾದ ನೂಱೊಂದು ತಾಳಂಗಳಾದೊಡೆ (ಏಪೇಶ. ೧೯೨). [ಸಂ.]

ಸಂಕೆ$_1$, ಸಂಖೆ$_1$ (ನಾ). ೧. ಅನುಮಾನ ; ಸಂದೇಹ : ಇವಱೊಳ್ ಸಂಕೆವೇಡಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೫-೯). ೨. ಭ್ರಾಂತಿ ; ಭ್ರಮೆ : ಪಸರಿಸಿದ ಪದ್ಮರಾಗದ ಪೊಸಗೆಂಪಂ ಮಾಂಸಮೆಂದು ಮುಂ ಕರ್ದುಕಲ್ಯಾಟಿಸಿಯುಂ ಬಱಿಕದನುರಿಯೆಂಬ ಸಂಕೆಯಿಂ ಪೊರ್ದದಿರ್ದುವೀ ಮತ್ತಕಂಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೨-೧೨೨) ; ಮನಕ್ಕೆ ಸಂಕೆಯನ್ನೊಲಗಿಸಿದಂ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೪೧-೭೭ ; 969). ೩. ಭಯ ; ಅಂಜಿಕೆ : ಉರುಬರ್ಹಮಂ ನೆಗಪಿಕೊಂಡು ಮಯೂರದ ವೊತ್ತಮಿರ್ಪುಗುಂದಿರೆ ಪುದಿದಾ ನೆಟಿಲ್ಗಳಸಿ ಸಾರ್ದುದು ಸಂಕೆಯನೊಕ್ಕು ಪನ್ನಗೋತ್ಕರಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೨-೨೪). **ಸಂಖೆ$_1$** : ೧. ಶನಿ ರಾಹು ಕೇತು ಕುಜರಿಂ ಘನಮನಿಸಿದ ಕಲಹಮಕ್ಕುಮಿನಗುರುಶಶಿಯಿಂದಿನಿತಾನುಂ ಸಂಖೆ(ಶಂಕೆ)ಯಿಲ್ಲದೆ . . . ನೋಡೆ(ಡಿ) ನಿರ್ಣಯಮಕ್ಕುಂ (ಅಬ್ಬಮು. ೧೨-೧೭೭). [< ಸಂ. ಶಂಕಾ]

ಸಂಕೆ$_2$ 'ಸಂಕ$_1$' ನೋ.

ಸಂಕೆ$_3$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಮೆಂತ್ಯದ ಗಿಡ. ೨. ಒಂದು ಗಂಧದ್ರವ್ಯ ; ಸ್ಪೃಕ್ಕೆಯ ಬೇರು : "ಮರುನ್ಮಾಲಾ . . . ಲಂಕೋಯಿಕಾ - ೧೦ ಸ್ಪೃಕ್ಕೆಯೆಂಬ ಗ್ರಂಥದ್ರವ್ಯ, ಸಂಕೇಬೇರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೪೩). [< ಸಂ. ಸ್ಪೃಕ್ಕಾ]

ಸಂಕೆ$_4$, ಸಂಖೆ$_2$ (ನಾ). ಅಂಕಿ ; ಅಂಕೆ : ಬೆಂಕಿಯುಂ ನೇಸಱುಂ ಸೋಂಕದ ಸೊಸವಗೆಯ ಪಲಸಾಸಿರ್ಸಂಕೆಯ ಸಸಿವಟ್ಟುಗಳಂ (ಚಿಕವಂ. ೧೦೭-೫). **ಸಂಖೆ$_2$** : ಬರುತಿರ್ದುವು ಲಕ್ಕಸಂಖೆಯೊಳಾ ಬಲದಿರವ ಬಣ್ಣಿಪೊಡಾರಳವು (ಕಂಪವಿ. ೧೧-೬೭). [< ಸಂ. ಸಂಖ್ಯಾ]

ಸಂಕೆಗಿಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅನುಮಾನವಿಲ್ಲದಾಗು. ೨. ಭಯವಿಲ್ಲದಾಗು ; ಹಿಂಜರಿಕೆಯಿಲ್ಲವಾಗು : ಪದೆಯಿಸೆ ಸೋಂಕಿ ಸಂಕೆಗಿಡೆ [ಪಾಠಾಂ. ಸಂಕಿಸದೆ] ಮೇಳಿಸಿ ಮಯ್ಯಿಡೆ ತಳ್ತು ತೋಳ ತಳ್ಪದಿರ್ಗೊಳೆ ಮಲ್ಲನಪ್ಪಿ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೦೦). [ಸಂಕೆ$_1$ + ಕಿಡು (< ಕೆಡು$_1$)]

ಸಂಕೆವೆಱು (ಕ್ರಿ). ಅನುಮಾನಹೊಂದು ; ಶಂಕಿಸು : ಸಮಭೂತಳಮಂ ಅಂತು ಕಂಡಾ ಮಹಾಪುರುಷಶಿಖಂಡಮಣಿಮಂಡನಂ ಮಗುಳ್ದು ಬರುತ್ತಿದಿರೊಳ್ ಬರ್ಪ ರುದ್ರದತ್ತಾದಿಗಳಂ ಭೋಂಕನೆ ಕಂಡು ಸಂಕೆವೆತ್ತು ನಿಲ್ವುದುಂ (ನೇಮಿಪು. ೪-೧೦೦ ವ). [ಸಂಕೆ$_1$ + ಪೆಱು$_1$]

ಸಂಕೇತ (ನಾ). ೧. ಸೂಚನೆ ; ಸುಳಿವು ; ಸಂಜ್ಞೆ : ದುರ್ಯೋಧನನ ಸಂಕೇತದೊಳ್ ಮುನ್ನಮೆ ಸಮೆದಿರ್ದ ಪುರೋಚನಂ . . . ಕಳಮಾವೃತ ಕರವಲ್ಲವೆಯರಪ್ಪ ಪುರಂಧ್ರಿಯರುಂ ಬದ್ದವಣದ ಪಱೆಗಳುಂ ಬೆರಸಿದಿರ್ವಂದು (ಪಂಪಭಾ. ೩-೭ ವ) ; ಪ್ರೀತಿ ಮಿಗೆ ಶಂಖಪಟಹವಿನೂತದೋದ್ಯರಸಿಂಹಘಂಟಿಕಾನಿಸ್ವನಸಂಕೇತದ ಭಾವನಭೌಮ ಜ್ಯೋತಿಷ ವೈಮಾನಿಕಾಮರರ್ನೆರತಂದರ್ (ಸುಕುಮಾ. ೮-೬೪) . ೨. ಗುರುತು ; ಚಿಹ್ನೆ : ಹೆಸರನ್ನು ಉತ್ತರಪತ್ರಿಕೆಗಳ ಮೇಲೆ ಬರೆಯುವುದನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿ ಸಂಕೇತಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹಾಕುವ ಏರ್ಪಾಟು (ಶಿಕ್ಷದ. ೩೪೮). ೩. ಸೂಚಕವಾದ ಗುರುತು, ವ್ಯಕ್ತಿ, ವಸ್ತು ಇತ್ಯಾದಿ : ದೇವರ ಸಂಕೇತವೇ ಆದ ಗುಡ್ಡನು . . . ಜನರನ್ನು ಸಂತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸುತ್ತಾನೆ (ಜೋಗದ. ೧೫) ; ಶ್ವೇತವರ್ಣವು ಒಪ್ಪಂದದ ಸಂಕೇತ (ಹಂಪೂತ. ೬೭೧). ೪. ಒಪ್ಪಂದ ; ಒಡಂಬಡಿಕೆ ; ಕರಾರು. ೫. ಪ್ರಣಯಿಗಳು ಪರಸ್ಪರ ಸೇರಲು ಗೊತ್ತುಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಏರ್ಪಾಡು, - ವ್ಯವಸ್ಥೆ. ೬. ಪ್ರಣಯಿಗಳು ಪರಸ್ಪರ ಸೇರುವ ಸ್ಥಳ : 'ಸಂಕೇತಭೂಮಿ' ಪರಾ.

೭. ಸಮಯ ; ಅವಕಾಶ : "[illegible]" ([illegible]). ೮. ಕಟ್ಟುಪಾಡು : [illegible]. ೯. ನಿದರ್ಶನ ; ದೃಷ್ಟಾಂತ ; ಉದಾಹರಣೆ : [illegible]. ೧೦. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯ ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಕೇತಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಂಕೇತಸ್ಥಳವನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡು ; ಕೂಡುವ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಸೂಚಿಸು : [illegible] [ಸಂಕೇತ + ಕೊಳ್, + -ಇಸು]

ಸಂಕೇತಕ (ನಾ). ೧. ಒಪ್ಪಂದ ; ಒಡಂಬಡಿಕೆ ; ಕರಾರು. ೨. ಪ್ರಣಯಿಗಳು ಸೇರಬೇಕೆಂದು ಮೊದಲೇ ಗೊತ್ತುಮಾಡಿಕೊಂಡ ಸ್ಥಳ ; ಸಂಕೇತಸ್ಥಳ. [ಸಂ.]

ಸಂಕೇತನ (ನಾ). ೧. = ಸಂಕೇತಕ ೧. ೨. = ಸಂಕೇತಕ ೨ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಕೇತಭವನ (ನಾ). ಪ್ರಣಯಿಗಳು ಸೇರಬೇಕೆಂದು ಮೊದಲೇ ಗೊತ್ತುಮಾಡಿಕೊಂಡ ಮನೆ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಕೇತನಿಕೇತ (ನಾ). ಗೊತ್ತುಮಾಡಿದ ಮನೆ, — ನಿವಾಸ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಕೇತಭಾಷೆ (ನಾ). ಸಂಗ್ರಹವಾಗಿ ಮತ್ತು ರಹಸ್ಯವಾಗಿರಲು, ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಪದಗಳಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಬೇರೆ ಪದಗಳನ್ನು, ಒಂದು ಕ್ರಮವಿಲ್ಲದೆ, ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದವಾಗಿ ಬಳಸಿರುವ ಭಾಷೆ ; ಗೂಢಲೇಖನ : "ಸಂಕೇತ, ಸಂಕೇತಭಾಷೆ" ([illegible]). [ಸಂ. ಸಂಕೇತಭಾಷಾ]

ಸಂಕೇತಭೂಮಿ (ನಾ). ಪ್ರೇಮಿಗಳು ಸೇರಬೇಕೆಂದು ಮೊದಲೇ ಗೊತ್ತುಮಾಡಿಕೊಂಡ ಸ್ಥಳ ; ಸಂಕೇತಸ್ಥಳ : "[illegible] ಸಂಕೇತಭೂಮಿ" ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಕೇತಲಿಪಿ (ನಾ). ಸಂಗ್ರಹವಾಗಿ ಮತ್ತು ರಹಸ್ಯವಾಗಿರಲು, ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಪದ, ಅಕ್ಷರಗಳಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ, ಒಂದು ಕ್ರಮವಿಲ್ಲದ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದವಾಗಿ ಸೇರಿಸಿದ ಬೇರೆ ಪದ, ಅಕ್ಷರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಲಿಪಿ : [illegible] (diplomatic Code language) [illegible] [ಸಂ.]

[illegible] (ನಾ). = ಸಂಕೇತನಿಕೇತ : [illegible] [ಸಂ. [illegible]]

ಸಂಕೇತಸಮಯ (ನಾ). ಪ್ರೇಮಿಗಳು ಪರಸ್ಪರ ಸೇರಲು ಗೊತ್ತುಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ವೇಳೆ, — ಕಾಲ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಕೇತಸ್ಥಲ, ಸಂಕೇತಸ್ಥಳ (ನಾ). = ಸಂಕೇತಕ ೨ : [illegible] ([illegible]). ಸಂಕೇತಸ್ಥಳ : "[illegible]" ([illegible]); "[illegible]" ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಕೇತಸ್ಥಳ 'ಸಂಕೇತಸ್ಥಲ' ನೋ.

ಸಂಕೇತಸ್ಥಾನ (ನಾ). = ಸಂಕೇತಕ ೨ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಕೇತಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸೂಚನೆ ಕೊಡು ; ಸೂಚಿಸು : [illegible] [ಸಂಕೇತ + -ಇಸು]

ಸಂಕೇಶ್ವರ 'ಸುಂಕೇಶ್ವರ' ನೋ.

ಸಂಕೊಲೆ 'ಸಂಕಲೆ' ನೋ.

ಸಂಕೋಚ (ಗು). ೧. ಮುದುಡಿದ ; ಸಂಕುಚಿತವಾದ : [illegible] (ನಾ). ೨. ಕುಗ್ಗುವಿಕೆ ; ಸಂಕುಚಿತಗೊಳ್ಳುವಿಕೆ ; ಮುದುಡಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ : [illegible] ೩. ಭಯ ; ಅಂಜಿಕೆ : [illegible] ೪. ನಾಚಿಕೆ ; ಲಜ್ಜೆ : [illegible] ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೀನು. ೬. ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿ. [ಸಂ.]

ಸಂಕೋಚವೃತ್ತಿ (ನಾ). ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯ ; [illegible] : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಕೋಚನ (ನಾ). ೧. ಕುಗ್ಗುವಿಕೆ ; ಸಂಕುಚಿತಗೊಳ್ಳುವಿಕೆ. ೨. ಸಂಗ್ರಹಿಸುವುದು ; ಸಂಕ್ಷೇಪಿಸುವುದು : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಕೋಚಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಂಕುಚಿತಗೊಳ್ಳು ; ಮುದುಡು ; ಬಾಡು : [illegible] ೨. ಕುಗ್ಗಿಸು ; ಸಂಕುಚಿತಗೊಳಿಸು : [illegible] [ಸಂಕೋಚ + -ಇಸು]

ಸಂಕೋಲೆ 'ಸಂಕಲೆ' ನೋ.

ಸಂಕ್ರಂದನ (ನಾ). ೧. ಕೂಗಿಕೊಳ್ಳುವುದು ; ಅಳುವುದು. ೨. ಇಂದ್ರ : [illegible] ೩. ಯುದ್ಧ ; ಕದನ. [ಸಂ.]

ಸಂಕ್ರಂದನೇಭ (ನಾ). ಇಂದ್ರನ ಆನೆ ; ಐರಾವತ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಕ್ರಂದನಗುರು (ನಾ). ಇಂದ್ರನ ಗುರು ; ಬೃಹಸ್ಪತಿ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಕ್ರಂದನನಂದನ (ನಾ). ಇಂದ್ರನ ಮಗ ; ಅರ್ಜುನ : [illegible]

[illegible] (ಹಿಂ.)

ಸಂಕ್ರಮ (ನಾ). ೧. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಹೋಗಿರುವುದು. ೨. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರುವುದು. ೩. ವರ್ಗಾವಣೆ ; ಸ್ಥಳಾಂತರ. ೪. ಸೂರ್ಯನು ಒಂದು ರಾಶಿಯಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ರಾಶಿಗೆ ದಾಟುವ ದಿನ : [illegible] ೫. ಸೇತುವೆ : "[illegible]" [illegible] (ಹಿಂ.)

ಸಂಕ್ರಮಣ (ನಾ). ೧. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಹೋಗುವಿಕೆ ; ಸಹಗಮನ. ೨. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರುವುದು. — ಕೂಡುವುದು : [illegible] ೩. ಸೂರ್ಯನು ಒಂದು ರಾಶಿಯಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ರಾಶಿಗೆ ದಾಟುವ ದಿನ: [illegible] ೪. ಸೂರ್ಯನು ಮಕರರಾಶಿಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುವ ದಿನ ಮತ್ತು ಅಂದು ಆಚರಿಸುವ ಹಬ್ಬ ; ಸಂಕ್ರಾಂತಿ ಹಬ್ಬ ; ಪೊಂಗಲ್ ಹಬ್ಬ : [illegible] ೫. ಮುಗಿವ ಎರಡು ಹೊರಳಿಗಳ ಗಾಳಿ : "[illegible]" [illegible] ೬. (ಅಲಂ) ವ್ಯತ್ಯಾಸಗೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ ಕಾಲ ; ಪರ್ವಕಾಲ ; ಸಂಧಿಕಾಲ : [illegible] ೭. [ಜ್ಯೋತಿ] ನಕ್ಷತ್ರರಾಶಿ : [illegible] (ಹಿಂ.)

ಸಂಕ್ರಮಣಕಾಲ (ನಾ). ೧. (ಸಂಕ್ರಾಂತಿಯುದಯ) ಸೂರ್ಯನು ಒಂದು ರಾಶಿಯಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ರಾಶಿಗೆ ದಾಟುವ ಕಾಲ : [illegible] ೨. (ಅಲಂ) ವ್ಯತ್ಯಾಸಗೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ ಕಾಲ ; ಸಂಧಿಕಾಲ ; ಪರ್ವಕಾಲ : [illegible] (ಹಿಂ.)

ಸಂಕ್ರಮಣಾವಸ್ಥೆ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಿತಿಯಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಬದಲಾಗುವ ಸ್ಥಿತಿ : [illegible] (ಹಿಂ. ಸಂಕ್ರಮಣಾವಸ್ಥಾ)

ಸಂಕ್ರಮಣಿ (ನಾ). [ವೈದ್ಯ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿದ್ಯೆ : [illegible] (ಹಿಂ. ಸಂಕ್ರಮಣಿ)

ಸಂಕ್ರಮಿತ (ಗು). ಒದಗಿದ ; ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ : [illegible] (ಹಿಂ.)

ಸಂಕ್ರಮಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕೂಡು ; ಸೇರು ; ಒದಗು : [illegible] ೨. ಒಟ್ಟಾಗಿ ಸೇರು ; ಒಂದುಗೂಡು : [illegible] ೩. ತಲ್ಲಣಿಸಾಗು ; ಮಗ್ನನಾಗು : [illegible] ೪. ಕೂಡಿಸು ; ಸೇರಿಸು ; ಅಳವಡಿಸು : [illegible] ೫. ಬದಲಾಯಿಸು ; ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗು : [illegible] ೬. ಉಂಟಾಗು ; ಘಟಿಸು ; ಲಭಿಸು : [illegible] ೭. ಹೆಚ್ಚಾಗು ; ಅತಿಶಯಿಸು : [illegible] ೮. ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗು ; ಹಬ್ಬು ; ಹರಡು : [illegible]

[ಸಂಕ್ರಮಣ + -ಇಸು]

ಸಂಕ್ರಾಂತಿ (ನಾ). ೧. = ಸಂಕ್ರಮಣ ೩ : [illegible] ೨. = ಸಂಕ್ರಮಣ ೪ : [illegible] ೩. = ಸಂಕ್ರಮಣ ೬ : [illegible]

ಸಂಕ್ರಾಂತಿಹಬ್ಬ = ಒಂದು ದಿವಸ ; [illegible] (ಹಿಂ.)

ಸಂಕ್ರಾಂತಿಪುರುಷ (ನಾ). ೧. ಮಕರಸಂಕ್ರಮಣದ ಅಧಿದೇವತೆ : [illegible]

ಜನಾಗಿ ತೋರುವ ಹಬ್ಬ (ಜಾಪ). ೨. (ಅಲಂ) ಎಲ್ಲವೂ ಬದಲಾಗುವಂತೆ ಒಂದು ಹೊಸ ಪ್ರಗತಿಮಾರ್ಗವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ಪುರುಷ. — ಮನುಷ್ಯ: [illegible] : ಆರ್ಸ್ಕರ್ . . . [illegible] ಸಂಕ್ರಾಂತಿಪುರುಷನಾಗಿದ್ದಾನೆ [illegible] ; [illegible] (ಪ್ರಜಾ. ೧೬). [ಹೊ.]

ಸಂಕ್ರಾಂತಿವೃತ್ತ (ನಾ). [ಭೂಗೋಳ] ಭೂಮಧ್ಯರೇಖೆಯ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಸೂರ್ಯನು ಚಲಿಸುವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಂತೆ ಭೂಪಟದ ಅಥವಾ ಗೋಳದ ಮೇಲೆ ಎಳೆದಿರುವ ಗೆರೆ : [illegible] "ಸಂಕ್ರಾಂತಿವೃತ್ತಗಳು" ಎಂದು ಹೆಸರು [illegible]. [ಹೊ.]

ಸಂಕ್ರಾಂತಿಹಬ್ಬ (ನಾ). (ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಪ್ರಕಾರ) ಸೂರ್ಯನು ಮಕರರಾಶಿಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುವ ದಿನ ಹಿಂದೂಗಳು ಆಚರಿಸುವ ಹಬ್ಬ ; ಪೊಂಗಲ್‌ಹಬ್ಬ ; ಮಕರಸಂಕ್ರಮಣ : ಸಂಕ್ರಾಂತಿಹಬ್ಬದಲ್ಲಿ ಗೋವುಗಳ ಪೂಜೆ ನಡೆಯುತ್ತದೆ [illegible]. [ಸಂಕ್ರಾಂತಿ + ಹಬ್ಬ (< ಪರ್ವ)]

ಸಂಕ್ರಾಮ (ನಾ). ೧. ದುರ್ಗಮವಾದ ಮಾರ್ಗ, — ಹಾದಿ. ೨. ಕ್ಲಿಷ್ಟಕರವಾದ ಪ್ರಗತಿ. ೩. ಸೇತುವೆ ; ಸಂಕ. [ಹೊ.]

ಸಂಕ್ಲಿಷ್ಟ (ನಾ). ಕಷ್ಟಕ್ಕೆ ಈಡಾದವನು ; ತೊಂದರೆಗೆ ಸಿಲುಕಿದವನು : [illegible] (ಕ್ಲ_ಪ್ರ. ೧೫). [ಹೊ.]

ಸಂಕ್ಲಿಷ್ಟಾಸುರೋದೀರಿತ (ನಾ). [ಜೈನ] ಐದು ಬಗೆಯ ದುಃಖಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ರಾಕ್ಷಸರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ದುಃಖ : [illegible] (ಧರ್ಮಾ. ೧೧-೯೭ ಟಿ). ಈ 'ದುಸುರೋದೀರಿತ' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದವನ್ನು ಬಳಸಲಾಗಿದೆ. [ಹೊ.]

ಸಂಕ್ಲೇಶ (ನಾ). ದುಃಖ ; ಸಂಕಟ : [illegible] ; [illegible] (ಧರ್ಮಾ. ೧೧೪). [ಹೊ.]

ಸಂಕ್ಲೇಶಂಬಡು (ಕ್ರಿ). ತೊಂದರೆ ಪಡು ; ಕಷ್ಟಪಡು : [illegible] (ಪ್ರಜಾ. ೧೧-೧). [ಸಂಕ್ಲೇಶ + ಪಡು]

ಸಂಕ್ಲೇಶಕ (ನಾ). ಕಷ್ಟವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಂತಹುದು; ಕ್ಲೇಶಯುಕ್ತವಾದುದು : [illegible] ಸಂಕ್ಲೇಶಕಂ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಗೆ . . . [illegible] (ಜಗ. ೧-೧೧೦). [ಹೊ.]

ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ (ಗು). ೧. ರಾಶಿಯಾದ ; ಗುಂಪಾದ. ೨. ಸಂಗ್ರಹಗೊಳಿಸಿದ ; ಅಡಕಗೊಳಿಸಿದ : [illegible] (ನ್ಯಾಯ. ೬.೩೭(ಟಿ)). (ನಾ). ೩. ಸಂಗ್ರಹ ಮಾಡಿದುದು ; ಅಡಕಗೊಳಿಸಿದುದು : [illegible] ಇಲ್ಲಿ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತವಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸಿದೆ (ನ್ಯಾಯ. ೬.೪). ೪. ಚಿಕ್ಕದಾದುದು ; ಕುಗ್ಗಿದುದು : [illegible] ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತಮಾಗಿದ [illegible] (ಬಾಪು. ೬-೪೯). [ಹೊ.]

ಸಂಕ್ಷುಬ್ಧ (ಗು). ೧. ಕ್ಷೋಭೆಗೊಂಡ ; ಅಲ್ಲೋಲಕಲ್ಲೋಲವಾದ. (ನಾ). ೨. ಕ್ಷೋಭೆಗೊಂಡುದು ; ಗಲಭೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದುದು : [illegible] ಸಂಕ್ಷುಬ್ಧವಾಗಿ [illegible] (ರಾಜ್ಯ. ೧೫). [ಹೊ.]

ಸಂಕ್ಷುಭಿತ (ಗು). ೧. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಮೇಲಕ್ಕೆಸೆದ, — ಚಿಮ್ಮಿದ. ೨. ಜೋರಾಗಿ ಅಲ್ಲಾಡಿಸಿದ, — ಕಲಕಿದ. ೩. ಒಟ್ಟಾಗಿ ಹಾರುತ್ತಿರುವ : [illegible] ಸಂಕ್ಷುಭಿತ [illegible] (ಪ್ರಜ್ಞಾ. ೬೭). [ಹೊ.]

ಸಂಕ್ಷೇಪ (ನಾ). ೧. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಎಸೆಯುವುದು. ೨. ಅಡಕಗೊಳಿಸುವುದು ; ಕಿರಿದು ಮಾಡುವುದು ; ಸಂಗ್ರಹಿಸುವುದು : ಸಂಕ್ಷೇಪದಿಂ [illegible] ; [illegible] ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದೆ [illegible]. ೩. ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತಗೊಳಿಸಿದುದು ; ಅಡಕಗೊಳಿಸಿದುದು ; ಸಂಗ್ರಹ : "[illegible], ಸಂಕ್ಷೇಪ, ಸಂಗ್ರಹ — [illegible]" [illegible]. ೪. ವೇಗ ; ತ್ವರಿತ ; ಶೀಘ್ರತೆ : [illegible] (ಆದಿಪು. ೨-೫೦). ೫. [ಜೈನ] ಭವ್ಯಜೀವಪದಾರ್ಥಗಳ ಸ್ವರೂಪನಿರ್ದೇಶವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹವಾಗಿ ಮಾಡಿರುವುದು: ಸಂಕ್ಷೇಪಂ [illegible] (ಜ್ಞಾ_ಪ್ರ. ೧೬). [ಹೊ.]

ಸಂಕ್ಷೇಪಣ (ನಾ). ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತಗೊಳಿಸುವುದು ; ಅಡಕಗೊಳಿಸುವುದು : "ಸಂಕ್ಷೇಪಣ, ಸಮಸನ - ೨ ದೊಡ್ಡದಾಗಿರುವುದನ್ನು ಚಿಕ್ಕದಾಗಿ ಮಾಡುವಿಕೆ. ಸಂಗ್ರಹಿಸುವಿಕೆ" (ಸಂಗ್ರ. ೬.೩) ; [illegible] ಸಂಕ್ಷೇಪಣ [illegible] (ಶಬ್ದಮಣಿ. ೪ ಅವ). [ಹೊ.]

ಸಂಕ್ಷೇಪರುಚಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಹತ್ತು ಪ್ರಕಾರದ ದರ್ಶನಾರ್ಯರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು ; ಜೀವಾದಿ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಸಂಕ್ಷೇಪಕಥನಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನದ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವವನು : [illegible] ಸಂಕ್ಷೇಪರುಚಿಗಳೆಂಬರ್ (ಜ್ಞಾ_ಪ್ರ. ೧೬೩). 'ದರ್ಶನರುಚಿ' ನೋಡಿ. [ಹೊ.]

ಸಂಕ್ಷೇಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತಗೊಳಿಸು ; ಸಂಗ್ರಹಿಸು ; ಅಡಕಗೊಳಿಸು : [illegible] ಸಂಕ್ಷೇಪಿಸುವುದು (ಶಬ್ದಮಣಿ. ೫೨). [ಸಂಕ್ಷೇಪ + -ಇಸು]

ಸಂಕ್ಷೋಭ (ನಾ). ೧. ಅಲ್ಲೋಲಕಲ್ಲೋಲ ; ಕ್ಷೋಭೆ : [illegible] ಸಂಕ್ಷೋಭ [illegible] (ಸಮ್ಯ. ೬೨-೧೧). ೨. ಕಂಪಿಸುವುದು ; ನಡುಗುವುದು. ೩. ಮನಸ್ಸಿನ ಉದ್ವೇಗ ; ಚಿತ್ತವಿಕಾರ. [ಹೊ.]

ಸಂಕ್ಷೋಭಿತ (ಗು). ೧. ಕಲಕಿದ ; ಕದಡಿದ ; ಅಲ್ಲೋಲಕಲ್ಲೋಲವಾದ : [illegible] ಸಂಕ್ಷೋಭಿತ [illegible] (ಗದಾಯು. ೪೧೦). (ನಾ). ೨. ಅಲ್ಲೋಲಕಲ್ಲೋಲವಾದುದು ; ಗಲಿಬಿಲಿ : [illegible] ಸಂಕ್ಷೋಭಿತದೊಳ್ [illegible] (ಜಗ. ೨-೬೬). [ಹೊ.]

ಸಂಕ್ಷೋಭಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕದಡಿದಂತಾಗು ; ಹಾಳಾಗು : [illegible]? ಸಂಕ್ಷೋಭಿಸುತ [illegible]? [illegible]. [ಸಂಕ್ಷೋಭ + -ಇಸು]

ಸಂಕ್ಷೋಭೆ (ನಾ). = ಸಂಕ್ಷೋಭ ೧ : [illegible] ಸಂಕ್ಷೋಭೆಯಿಂತೆ [illegible] (ಜಗ. ೨೧). [ಹೊ. ಸಂಕ್ಷೋಭ]

ಸಂಚೆ 'ಸಂಚೆ' ನೋಡಿ.

ಸಂಚೆ 'ಸಂಚೆ' ನೋಡಿ.

ಸಂಖ್ಯ (ನಾ). ಯುದ್ಧ ; ಕದನ : "ಸಂಗ್ರಾಮಃ, ಸಮಿತಿ, ಸಮಿತ್, ಸಮರಂ, ಸಂಖ್ಯಂ . . . [illegible]" ([illegible]). [ಸಂ. ಸಂಖ್ಯ]

ಸಂಖ್ಯಕ (ನಾ). ಎಣಿಸುವಿಕೆ ; ಲೆಕ್ಕಹಾಕುವಿಕೆ ; ನಿರ್ದಿಷ್ಟಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿಯುವುದು. [ಸಂ.]

ಸಂಖ್ಯಾತ (ನಾ). ೧. ಎಣಿಕೆ ಮಾಡಿದುದು ; ಎಣಿಸಿದುದು. ೨. ಎಣಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವಂಥದು ; ಎಣಿಕೆಗೆ ಸಿಗುವಂಥದು : [illegible] ([illegible]) ; ಸಂಖ್ಯಾತ [illegible] ([illegible]). ೩. ಸಂಖ್ಯೆ ; ಅಂಕೆ : "ಗಣಿತಂ ಸಂಖ್ಯಾತಂ [illegible] ಭೇದದಲ್ಲಿ ಸಂಖ್ಯಾತಮಕ್ಕುಂ" ([illegible]). ೪. [ಛಂದ] ಕಾಲಪ್ರಮಾಣಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : [illegible] ([illegible]). ೫. ದ್ರವ್ಯಪ್ರಮಾಣಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ದ್ರವ್ಯಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಸಂಖ್ಯಾತ, ಅಸಂಖ್ಯಾತ, ಅನಂತಾನಂತ ಎಂದು ಮೂರು ಭೇದಗಳಿವೆ. [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಖ್ಯಾತೀತ (ಗು). ೧. ಎಣಿಸಲಾಗದ ; ಅಸಂಖ್ಯಾತವಾದ ; [illegible] ಸಂಖ್ಯಾತೀತ [illegible] ([illegible]) ; [illegible] . . . [illegible] ಸಂಖ್ಯಾತೀತ [illegible] ([illegible]). (ನಾ). ೨. ಎಣಿಕೆಗೆ ಅತೀತವಾದುದು ; ಅಸಂಖ್ಯಾತವಾದುದು : [illegible] ಸಂಖ್ಯಾತೀತ [illegible] ([illegible]). [illegible] ಸಂಖ್ಯಾತೀತ [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಖ್ಯಾನ (ನಾ). ೧. ಎಣಿಸುವಿಕೆ ; ಗಣನೆ. ೨. [ವ್ಯಾಕ] ಸಂಖ್ಯಾವಾಚಕವಾದ ನಾಮಪದ : [illegible] ([illegible]). ೩. [ಛಂದ] ಪಟ್ಟ್ರತ್ಯಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; [illegible] ಛಂದಸ್ಸಿನ ಹಿಂದಿನ ಮುಂದಿನ ಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ಸಮವೃತ್ತಗಳು, ಅರ್ಧಸಮವೃತ್ತಗಳು ಮತ್ತು ವಿಷಮವೃತ್ತಗಳಿವೆ ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಸಹಕಾರಿಯಾದ ಒಂದು ಕ್ರಮ : [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಖ್ಯಾಪೂರಣ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] (ಪ್ರತ್ಯಯದಿಂದ) ಸಂಖ್ಯೆಗಳನ್ನು ಪೂರ್ತಿಗೊಳಿಸುವುದು : [illegible] ಸಂಖ್ಯಾಪೂರಣದೊಳ್ [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಖ್ಯಾಪ್ರಕೃತಿ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಸಂಖ್ಯಾವಾಚಕವಾಗಿರುವ ಪದದ ಮೂಲರೂಪ, — ಪ್ರಕೃತಿಪದ : [illegible] ಸಂಖ್ಯಾಪ್ರಕೃತಿ [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಖ್ಯಾಬಲ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ ಸಿಗುವ ಬೆಂಬಲ : [illegible] ಸಂಖ್ಯಾಬಲದ [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಖ್ಯಾರಹಿತ (ಗು). ಎಣಿಸಲಾಗದ ; ಅಸಂಖ್ಯಾತವಾದ : [illegible] ಸಂಖ್ಯಾರಹಿತ [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಖ್ಯಾರುಚಿ (ನಾ). ಮತಿ ; ಬುದ್ಧಿ ; ಪ್ರಜ್ಞೆ : "ಸಂಖ್ಯಾರುಚಿ ಮತಿ ಪ್ರಜ್ಞೆ [illegible]" ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಖ್ಯಾವಸ್ತು (ನಾ). ಸಂಖ್ಯೆಗಳಿಂದ ನಿರ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಡುವ ವಸ್ತು : ಸಂಖ್ಯಾವಸ್ತು [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಖ್ಯಾವಾಚಕ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಪದ : [illegible] ಒಂದು, ಎರಡು . . . ಮೊದಲಾದ [illegible] ಸಂಖ್ಯಾವಾಚಕಗಳೆಂದು [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಖ್ಯಾವಾಚಿ (ನಾ). = ಸಂಖ್ಯಾವಾಚಕ : [illegible] = ಸಂಖ್ಯಾವಾಚಿ ([illegible]). [ಸಂ. ಸಂಖ್ಯಾವಾಚಿನ್]

ಸಂಖ್ಯಾಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಅಂಕಿ, ಅಂಶಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ, ವಿಂಗಡಿಸಿ, ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ ; ಸಂಖ್ಯಾಪರಿಶೀಲನಶಾಸ್ತ್ರ : [illegible] . . . [illegible] ಸಂಖ್ಯಾಶಾಸ್ತ್ರ [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಖ್ಯೆ (ನಾ). ೧. ಎಣಿಸುವುದು ; ಲೆಕ್ಕ ಮಾಡುವುದು ; ಗಣನೆ. ೨. ಅಂಕೆ ; ಅಂಕಿ : "ಗಣಿತಂ ಸಂಖ್ಯಾತಂ [illegible] ಭೇದದಲ್ಲಿ ಸಂಖ್ಯೆಯಕ್ಕುಂ" ([illegible]) ; [illegible] ಸಂಖ್ಯೆಯೊಳಂ [illegible] ([illegible]). ೩. ಲೆಕ್ಕ : "ಸಂಖ್ಯೆಯಿಂ ಲೆಕ್ಕಮಕ್ಕು" ([illegible]). ೪. ಒಟ್ಟು ಅಂಕೆ ; ಮೊತ್ತ : [illegible] ([illegible]) ; [illegible] ಸಂಖ್ಯೆಯಿಂ ([illegible]). ೫. ಚರ್ಚೆ ; ವಾದ ; ಸಮರ್ಥನೆ : ಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ [illegible] ([illegible]). ೬. ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿ ; ಅರಿವು : "ಪ್ರಜ್ಞಾ . . . ಸಂಖ್ಯಾ, ಸಂವಿತ್ತಿ, [illegible] — [illegible] ಬುದ್ಧಿ" ([illegible]). ೭. = ಸಂಖ್ಯಾವಾಚಕ : ಸಂಖ್ಯೆಗೆ — ಒಂದು [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). [ಸಂ. ಸಂಖ್ಯಾ]

ಸಂಖ್ಯೇಯ (ಗು). ೧. ಸಂಖ್ಯೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. ೨. ಎಣಿಸಬಹುದಾದ. (ನಾ). ೩. ಎಣಿಸಬಹುದಾದುದು : "[illegible] ಸಂಖ್ಯೇಯಂ" ([illegible]). ೪. = ಸಂಖ್ಯಾವಸ್ತು : [illegible] ಸಂಖ್ಯೇಯದ ಸಂಖ್ಯಾನದ [illegible] ([illegible]) ; ಸಂಖ್ಯೇಯ : [illegible] — [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಖ್ಯೇಯವಾಚಕ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಸಂಖ್ಯಾವಸ್ತುವಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಪದ : [illegible], ಸಂಖ್ಯೇಯವಾಚಕ, [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಗ₁ (ನಾ). ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ : [illegible] -- [illegible] ; [illegible] -- ಸಂಗ ([illegible]) ; [illegible], ಸಂಗ ; [illegible] ([illegible]).

[< ಸಂ. ಸಂಘ]

ಸಂಗ₂ (ನಾ). ೧. ಜೊತೆಗೂಡುವುದು ; ಜೊತೆಗೆ ಸೇರುವುದು. ೨. ಒಡನಾಟ ; ಸಹವಾಸ ; ಗೆಳೆತನ : [illegible] ಸಂಗದ [illegible] ([illegible]) ; [illegible] ಸಂಗದಿಂದ [illegible] ([illegible]) ; [illegible] ಸಂಗ [illegible] ([illegible]). ೩. ಕೂಡುವಿಕೆ ; ಸಂಭೋಗ : ಸಂಗದಿಂದಾದುದು [illegible] ([illegible]) ; [illegible] ಸಂಗ [illegible] ([illegible]) ; [illegible] ([illegible]). ೪. ಹೊಂದಿಕೆ ;

[illegible]

ಸಂಗಡ (ನಾ). [illegible]

ಸಂಗಡಿ 'ಸಂಗಡಿ' ನೋಡಿ.

ಸಂಗಡಿಸು (ಕ್ರಿ). [illegible]

ಸಂಗಡಿ 'ಸಂಗಡಿ' ನೋಡಿ.

ಸಂಗಡಿ 'ಸಾಂಗಡ' ನೋಡಿ.

ಸಂಗಡಿಸು 'ಸಂಗಡಿಸು' ನೋಡಿ.

ಸಂಗಡ, ಸಂಗಡ (ನಾ). ೧. [illegible] ೨. [illegible] ೩. [illegible] ೪. [illegible] ೫. [illegible]

[< ಸಂ. [illegible]]

ಸಂಗಡ, ಸಂಗಡು, ಸಂಗಡ (ಅ). [illegible]

ಸಂಗಡಿಗ (ನಾ). [illegible] [ಸಂಗಡ + -ಇಗ]

ಸಂಗಡಿ, ಸಂಗಡಿತಿ (ನಾ). = ಸಂಗಡಿಗ : [illegible] [ಸಂಗಡ + -ಇ (< -ಇಗ)]

ಸಂಗಡಿಗಾರ (ನಾ). [illegible] [< ಸಂ. [illegible]]

ಸಂಗಡಿಮಾತು (ನಾ). [illegible] [< ಸಂ. [illegible]]

ಸಂಗಡಿಸು (ಕ್ರಿ). [illegible] [ಸಂಗಡ + ಇಸು]

ಸಂಗಡಿಸ್ತ್ರ (ನಾ). [illegible] [< ಸಂ. [illegible]]

ಸಂಗಡಿ 'ಸಂಗ್ರಹ' ನೋಡಿ.

ಸಂಗಡಿ, ಸಂಗಡಿ (ನಾ). ೧. [illegible] ೨. [illegible] [< ಕನ್ನ. [illegible] / ಸಂ. [illegible]]

ಸಂಗಡಿ 'ಸಾಂಗಡ' ನೋಡಿ.

ಸಂಗಡಿತಿ (ನಾ). [illegible] [ಸಂಗಡ + -ಇತಿ]

ಸಂಗಡಿಗ (ನಾ). = ಸಂಗಡಿ ೧ : [illegible] [ಸಂಗಡ + -ಇಗ]

ಸಂಗಡಿಗಾರ (ನಾ). = ಸಂಗಡಿ ೧ : [illegible] [ಸಂಗಡ + -ಗಾರ (< -ಕಾರ)]

ಸಂಗಡಿಗ (ನಾ). = ಸಂಗಡಿಗ : [illegible] [ಸಂಗಡ + -ಇಗ]

ಸಂಗಡಿ (ನಾ). ೧. [illegible] ೨. [illegible] [< ಸಂ. [illegible]]

ಸಂಗಡಿ 'ಸಂಗಡಿ' ನೋಡಿ.

ಸಂಗಡಿಸು, ಸಂಗಡಿಸು, ಸಂಗಡಿಸು, ಸಂಗಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. [illegible] ೨. [illegible]

[illegible] ೩. ಕೂಡಿಸು ; ಸೇರಿಸು : "ಸಂಗಡಿಸುವವರ್ [illegible]" [illegible] ೪. ಒಪ್ಪುಗೊಳಿಸು ; ಸಂಗ್ರಹಿಸು ; ಕಲೆಹಾಕು : [illegible] ೫. ಉಂಟಾಗು ; ಸಂಘಟಿಸು : [illegible] ೬. ಅಧೀನವಾಗು ; ಎದುರಾಗು : [illegible] ೭. ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿ[illegible] ; ಸಂಭವಿಸು : [illegible] ಸಂಗಡಿಸು : [illegible] ಸಂಗಡಿಸು : ೨. [illegible] ಸಂಗಡಿಸು : ೧. [illegible] ೨. [illegible] ೩. [illegible] ೪. [illegible] ೫. [illegible] ೮. ಉಂಟುಮಾಡು : [illegible] ೯. ಒಡಗೊಳ್ಳು : [illegible] ೧೦. ಪಡೆ : [illegible] ೧೧. ಮಾಡಿಸು ; ನೆರವೇರಿಸು : [illegible] ೧೨. ಹೊಂದು ; ಸಿದ್ಧವಾಗು : [illegible]

(ಸಂಗಡ₁ + – ಇಸು₁)

ಸಂಗಡಿಸು 'ಸಂಗಡಿಸು' ನೋಡಿ.

ಸಂಗತ (ಗು). ೧. ಕೂಡಿದ : ಸೇರಿದ : [illegible] ೨. ದೈಹಿಕಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ; ಲೈಂಗಿಕವಾಗಿ ಕೂಡಿದ. ೩. ಒಟ್ಟಾದ ; ಗುಂಪಾದ : [illegible] ೪. ಯೋಗ್ಯವಾದ ; ತಕ್ಕ : [illegible] (ನಾ). ೫. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿರುವುದು ; ಗುಂಪುಗೂಡಿರುವುದು : [illegible] ೬. ಯೋಗ್ಯವಾದುದು ; ತಕ್ಕುದು : [illegible] ೭. ಯುಕ್ತವಾದ ನುಡಿ ; ಒಪ್ಪತಕ್ಕ ಮಾತು : "ಸಂಗತ, ಹೃದಯಂಗಮ – ೨ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಒಪ್ಪುವ ಮಾತು" [illegible] ೮. ಸ್ನೇಹ ; ಮೈತ್ರಿ : [illegible] ೯. [ರಾಜನೀ] ಹದಿನಾರು ವಿಧವಾದ ಒಪ್ಪಂದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಮಿತ್ರತ್ವವನ್ನು ಉಳಿಸಿಕೊಂಡು ಮುಂದುವರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಂಧಿ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಗತಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಾಂಗೋಪಾಂಗಗೊಳಿಸು ; ಸಮರ್ಪಕವಾಗಿಸು : [illegible]

(ಸಂಗತ + ಇಸು₁ + – ಇಸು₁)

ಸಂಗತಿ₁ (ನಾ). ೧. ಕೂಡುವಿಕೆ; ಸೇರುವಿಕೆ : [illegible] ೨. ಕೂಟ ; ಸಂಘಟನೆ. ೩. ಒಡನಾಟ ; ಸಹವಾಸ ; ಗೆಳೆತನ : [illegible] ೪. ಜೊತೆ ; ಸಂಗಡ : [illegible] ೫. ಸಂಬಂಧ ; ಬಾಂಧವ್ಯ : [illegible] ೬. ಸಭೆ ; ಸಮಿತಿ : "ಸಂಗತಿ, ಸಭಾ – ೨ ಸಮಿತಿಯೆಂಬುದು" [illegible]

೭. ಒಳ್ಳೆಯ ಗತಿ, — [illegible] : ಸಂಗತ [illegible] ಸಂಗತಿಯಂ [illegible] [illegible] (...). ೮. ವಿಷಯ ; ವಿಚಾರ : [illegible] ಗುಡಿಸಿಲಲ್ಲಿದ್ದ ಹೆಣ್ಣುಗಳು [illegible] ಈ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿತು (...) ; [illegible] ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು [illegible] (...). ೯. [ಕಾವ್ಯಮಿ] ಒಂದು ವಿಷಯ ಅಥವಾ ಘಟನೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕಾವ್ಯವಸ್ತು ; ಸಾಂಗತ್ಯ : [illegible] ಕಾವ್ಯವಸ್ತುವನ್ನು [illegible] 'ಚರಿತೆ' [illegible] ಕಾವ್ಯವಸ್ತುವನ್ನು 'ಸಂಗತಿ' [illegible] (...). ೧೦. [ಸಂಗೀತ] ಹಾಡುವಾಗ ಒಂದೇ ಸಾಲನ್ನು ಸ್ವರವ್ಯತ್ಯಾಸದೊಂದಿಗೆ ಪುನಃ ಪುನಃ ಹಾಡುವುದು: [illegible] ಸಂಗತಿಗಳ [illegible] (...). [ಹಿಂ.]

ಸಂಗತಿ₂ (ಅ). = ಸಂಗಡ₂ : [illegible] ಸಂಗತಿ [illegible] (...) ; [illegible] (...). [< ಸಂಗತಿ₁]

ಸಂಗತಿಸ್ (ಕ್ರಿ). ಸಾಂಗತ್ಯರೂಪವಾಗಿ ರಚಿಸು : [illegible] ಸಂಗತಿಸ್ದವರು [illegible] (...). [ಸಂಗತಿ₁ + ಇ₁ (< ಇಸು₁)]

ಸಂಗತಿಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೊಂದಿಸು ; ಒದಗಿಸು : [illegible] ಸಂಗತಿಗೊಳಿಸುವುದಕ್ಕೆ [illegible] (...). [ಸಂಗತಿ₁ + ಕೊಳ್₁ + – ಇಸು₁]

ಸಂಗತಿತ್ವ (ನಾ). (ತತ್ತ್ವ.) ಸಹವಾಸದಲ್ಲಿ ಅಧಿಲಾಷೆಯುಳ್ಳವನು : [illegible] ಸಂಗತಿತ್ವಂ [illegible] . . . [illegible] (...). [ಸಂ.]

ಸಂಗತಿವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದು, — ಪಡೆ : [illegible] ಸಂಗತಿವಡೆದಿರ್ಪ (...). [ಸಂಗತಿ₁ + ಪಡೆ₁]

ಸಂಗತಿವೆಱು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೇರಿಕೊಳ್ಳು ; ಕೂಡಿಕೊಳ್ಳು : [illegible] . . . [illegible] ಸಂಗತಿವೆತ್ತು [illegible] (...). ೨. = ಸಂಗತಿವಡೆ : [illegible] (...). [ಸಂಗತಿ₁ + ಪೆಱು₁]

ಸಂಗತ್ಯ (ನಾ). ೧. ಕೂಡುವಿಕೆ : ಸೇರುವಿಕೆ. ೨. ಕ್ರಮಬದ್ಧವಾದ ಮಾತು, — ನುಡಿ : "ಸಂಗತ್ಯದಿಂದ [illegible]" (...). ೩. "ಸಂಗತಿ; ವೃತ್ತಾಂತ" (...): [illegible] ಸಂಗತ್ಯವಂ [illegible] (...). ೪. ಜೊತೆ ; ಸಹವಾಸ : [illegible] ಸಂಗತ್ಯದ [illegible] (...); [illegible] ಸಂಗತ್ಯದ [illegible] (...). [ಸಂ.]

ಸಂಗತ್ಯ (ನಾ). ಜೊತೆಯಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಸಾಹಚರ್ಯ : [illegible] ಸಂಗತ್ಯ [illegible] (...). [ಸಂ.]

ಸಂಗದೋಷ (ನಾ). ಸಹವಾಸದಿಂದುಂಟಾಗುವ ಅವಗುಣ : [illegible] ಈ ಸಂಗದೋಷ [illegible] (...). [ಸಂ.]

ಸಂಗಮ (ನಾ). ೧. ಕೂಡುವುದು ; ಸಮಾಗಮ : "ಸಂಭಮ, ಸಂಗಮ, ಸಂಭಮ್ – [illegible]" (...) : [illegible] ಸಂಗಮ [illegible] (...). ೨. ಎರಡು ನದಿಗಳು ಸೇರುವ ಸ್ಥಳ. ೩. ಕೃಷ್ಣಾ ಮತ್ತು ಮಲಪ್ರಭಾ ನದಿಗಳು ಸೇರುವ ಕ್ಷೇತ್ರ; ಸಂಗಮಕ್ಷೇತ್ರ : [illegible] ಸಂಗಮದ [illegible] (...). ೪. ಕಾವೇರಿ ಮತ್ತು ಕಪಿಲಾನದಿಗಳು ಸೇರುವ ಕ್ಷೇತ್ರ : [illegible] . . . [illegible] (...). ೫. ಕೂಡಲಸಂಗಮದಲ್ಲಿರುವ ಲಿಂಗ ಅಥವಾ ಶಿವನ ಹೆಸರು : ಸಂಗಮದ [illegible] (...) ; [illegible] ಸಂಗಮನ [illegible] (...). [ಸಂ.]

ಸಂಗಮಣಿ (ನಾ). ಒಂದು ಆಭರಣದ ಹೆಸರು (?) : [illegible] (...). [?]

ಸಂಗಮಕ್ಷೇತ್ರ (ನಾ). ೧. ಸೇರುವ ಸ್ಥಳ ; [illegible] : [illegible] ಸಂಗಮಕ್ಷೇತ್ರ (...). ೨. ಗಂಗೆ, ಯಮುನೆ ಮತ್ತು ಸರಸ್ವತಿ ನದಿಗಳು ಸೇರುವ ಸ್ಥಳ : [illegible] ಗಂಗೆ [illegible] ಸಂಗಮಕ್ಷೇತ್ರ (...). [ಸಂ.]

ಸಂಗಮದೇವ (ನಾ). = ಸಂಗಮ ೫ : [illegible] (...) ; [illegible] ಸಂಗಮದೇವ [illegible] (...). [ಸಂ.]

ಸಂಗಮರವರಿ, ಸಂಗಮವರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಿಳಿಯ ಕಲ್ಲು ; ಅಮೃತಶಿಲೆ : [illegible] ಸಂಗಮರವರಿ [illegible] (...); [illegible] ಸಂಗಮರವರಿ [illegible] (...). ಸಂಗಮವರಿ : [illegible] ಸಂಗಮವರಿ [illegible] (...) ; [illegible] (...). [<— [illegible] ಸಂಗಮರವರ, ಸಂಗಮರ್ಮರ್; [illegible] ಸಂಗಮರವರ, ಸಂಗಮರವರೀ ; [illegible] ಸಂಗಮರ್ಮರ್]

ಸಂಗಮವರಿ 'ಸಂಗಮರವರಿ' ನೋಡಿ.

ಸಂಗಮಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕೂಡು ; ಬೆರೆ ; ಸೇರು : [illegible] (...) : [illegible] ಸಂಗಮಿಸು[illegible] (...). [ಸಂಗಮ + – ಇಸು₁]

ಸಂಗಮೇಶ (ನಾ). = ಸಂಗಮ ೫ : [illegible] ಸಂಗಮೇಶ [illegible] (...) ; [illegible] (...). [ಸಂ.]

ಸಂಗಮೇಶ್ವರ (ನಾ). = ಸಂಗಮ ೫ : ಸಂಗಮೇಶ್ವರನ [illegible] (...) : [illegible] ಸಂಗಮೇಶ್ವರ [illegible] (...). [ಸಂ.]

ಸಂಗಯ್ಯ (ನಾ). = ಸಂಗಮ ೫ : [illegible] ಸಂಗಯ್ಯ [illegible] (...) ; [illegible] ಸಂಗಯ್ಯ [illegible] (...). [ಸಂಗ + ಅಯ್ಯ₁]

ಸಂಗದ (ನಾ). ೧. ಆಶೆ ; ಭಾವ ; ಪ್ರೀತಿ : "ಸಂಗಃ, ಸಂಗದಃ . . . [illegible] — [illegible]" (...). ೨. ಕೆಲಸ ; ಕಾರ್ಯ : [illegible] (...) ; [illegible] ಸಂಗದ [illegible] (...) ; [illegible] ? (...). ೩. ದ್ವಂದ್ವ ; ೪. ಮುಖ್ಯ ; ೫. [illegible] ೬. [illegible] ; ೭. [illegible] ; ೮. [illegible] : "[illegible] ಸಂಗದಾಪ್ಯಂ" (...). [ಸಂ.]

ಸಂಗರಕೋಲಾಹಲ (ನಾ). ೧. ಯುದ್ಧದ ಕೋಲಾಹಲ, – ಗೊಂದಲ ; ಕದನಕೋಲಾಹಲ. ೨. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಕೋಲಾಹಲವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವವನು ; ಕದನದಲ್ಲಿ ಗೊಂದಲವೆಬ್ಬಿಸುವವನು : [illegible] (‍[illegible]). 'ಕದನಕೋಲಾಹಲ' ನೋಡಿ. [ಸಂ. ಸಂಗರಕೋಲಾಹಲ]

ಸಂಗರಸೂಚಕ (ನಾ). ಯುದ್ಧವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಂಥದು ; ಯುದ್ಧಸೂಚಕ : [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಗರರಂಗ (ನಾ). ಯುದ್ಧಭೂಮಿ ; ರಣರಂಗ : [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಗರಸಮರ್ಥ (ನಾ). ರಣಪರಾಕ್ರಮಿ : [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಗರಸಾಹಸಿ (ನಾ). = ಸಂಗರಸಮರ್ಥ : [illegible] ([illegible]). [ಸಂಗರ + ಸಾಹಸಿ]

ಸಂಗರಿಕೆ (ನಾ). ವಿಕಾರ ; ಒಂಟಿ : [illegible] ([illegible]); [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಗರಾಜಿರ (ನಾ). = ಸಂಗರರಂಗ : [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಗರಿಸ್ತ (ನಾ). ಮೈತ್ರಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದುದು ; ಸ್ನೇಹದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು : [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಗರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕೂಡು ; ಸೇರು ; ಸಂಗ್ರಹಗೊಳ್ಳು : [illegible] ([illegible]). ೨. ಸಂಗ್ರಹಿಸುವುದು; ಸಂಗ್ರಹಿಸು : [illegible] ([illegible]). ೩. (ಅಲಂ) ಒಪ್ಪು, ಆಧಿಪತ್ಯವನ್ನು ನೀಡು ; ಒಮ್ಮತವಾದ ಸಲಹೆಯುಂಟಾಗು (?): [illegible] ([illegible]). [< ಸಂಕಲಿಸು]

ಸಂಗಲ (ನಾ). ೧. ಕೂಡುವಿಕೆ ; ಸೇರುವಿಕೆ : [illegible] ([illegible]). ೨. ಕೂಡಲಸಂಗಮ; ಸಂಗಮಕ್ಷೇತ್ರ : [illegible] ([illegible]). [< ಸಂ. ಸಂಗಮ]

ಸಂಗವಂತ (ನಾ). ಪ್ರಾಪಂಚಿಕವಿಷಯಗಳಿಗೆ ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರುವವನು; ಸಂಗಿ (?) : [illegible] ([illegible]). [ಸಂ. ಸಂಗವತ್]

ಸಂಗವಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : [illegible] ([illegible]). [ಸಂಗ? + ಹಳ್ಳಿ]

ಸಂಗವಿಸು (ಕ್ರಿ). "ಕೊಡು; ತೋರು; ಕಾಣು" ([illegible]): [illegible] ([illegible]). [< ಸಂಗವಿಸು?]

ಸಂಗಸ್ಥೋಣ (ನಾ). ಒಬ್ಬ ಜೈನ ಹೆಸರು (?) : [illegible] ([illegible]). [?]

ಸಂಗಸುಖ (ನಾ). ಸಹವಾಸದಿಂದುಂಟಾಗುವ ಆನಂದ, – ಸೌಖ್ಯ : [illegible] ([illegible]); [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಗಸೂತಕಿ (ನಾ). ೧. ಸಹವಾಸದಿಂದುಂಟಾಗುವ ದೋಷಕ್ಕೆ ಒಳಗಾದವನು. ೨. ಶರಣ್ಯೇತರರ ಸಹವಾಸ ಮಾಡುವವನು (?) : [illegible] ([illegible]). [ಸಂ. ಸಂಗಸೂತಕಿನ್]

ಸಂಗಳಿ (ನಾ). ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ : [illegible] ([illegible]). [?/ ತ. [illegible]/ ಸಂ. [illegible]]

ಸಂಗಳಿಕೆ (ನಾ). ಸಂಗ್ರಹಿಸುವಿಕೆ ; ಸಂಕಲನ ; ಸಂಪಾದನೆ : [illegible] ([illegible]). [? + – ಇಕೆ]

ಸಂಗಳಿಸು 'ಸಂಗವಿಸು' ನೋಡಿ.

ಸಂಗಾಟ 'ಸಂಗಡ₂' ನೋಡಿ.

ಸಂಗಾಣಿ (?). (?): [illegible] ([illegible]). [?]

ಸಂಗಾತ₁ 'ಸಂಗಡ₁' ನೋಡಿ.

ಸಂಗಾತ₂ 'ಸಂಗಡ₂' ನೋಡಿ.

ಸಂಗಾತಿ₁ (ನಾ). ೧. ಒಡನಾಡಿ ; ಜೊತೆಗಾರ : [illegible] ([illegible]) ; [illegible] ([illegible]). ೨. ಜೊತೆಗಾತಿ ; ಸ್ನೇಹಿತೆ : [illegible] ([illegible]). ೩. ಹೆಂಡತಿ ; ಪತ್ನಿ : [illegible] ([illegible]). [< ಸಂ. ಸಂಘಾತಿನ್]

ಸಂಗಾತಿ₂ (ನಾ). (ಮನುಷ್ಯರ ಚರ್ಮದ ಮೇಲಿರುವ) ಚಿಕ್ಕ ಕರಿಯ ಮಚ್ಚೆ ; ಕಾರೆಳ್ಳು : [illegible] ([illegible]). [?]

ಸಂಗಾತಿವೋಲ್ (ನಾ). ಜೊತೆಗಾತಿ ; ಸ್ನೇಹಿತೆ ; ಸಖಿ : [illegible] ([illegible]). [ಸಂಗಾತಿ₁ + ವೋಲ್]

ಸಂಗಿ (ನಾ). ೧. ಕೂಡಿದುದು ; ಸೇರಿದುದು : [illegible] ([illegible]). ೨. ಸಂಗವ್ಯಾಮೋಹದಲ್ಲಿ ಸಿಲುಕಿರುವಂಥದು ; ಲೋಲುಪನಾದುದು : [illegible] ([illegible]). ೩. ಸಂಗದಲ್ಲಿರುವವನು ; ಒಡನಾಡಿ : [illegible] ([illegible]) ; [illegible] ([illegible]) ; [illegible] ([illegible]). [ಸಂ. ಸಂಗಿನ್]

ಸಂಗಿಗ (ನಾ). = ಸಂಗಿ ೩ : [illegible] ([illegible]). [ಸಂಗ₁ + – ಇಗ]

ಸಂಗಿನಿ (ನಾ). ಜೊತೆಗಾತಿ ; ಗೆಳತಿ ; ಸ್ನೇಹಿತೆ : [illegible]

ಸಂಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕೂಡು ; ಸೇರು ; ಬೆರೆ : [illegible] ೨. ನೆರೆ; ಸಂಧೋಗಿಸು : [illegible] ೩. ಒಪ್ಪು ; ಸರಿಹೋಗು : [illegible] ೪. ಸೇರಿಸು; ಹೊಂದಿಸು : [illegible] ೫. ನೆರೆಯುವಂತೆ ಮಾಡು ; ನೆರೆಯಿಸು : [illegible]

[ಸಂಗ + – ಇಸು]

ಸಂಗೀತ (ಗು). ೧. ಹಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ; ಹಾಡಿದ : [illegible] (ನಾ). ೨. ಸಾಮೂಹಿಕವಾಗಿ ಹಾಡುವುದು ; ಸಮೂಹಗಾಯನ. ೩. ಶಾಸ್ತ್ರೀಯವಾದ ಹಾಡುಗಾರಿಕೆ ; ಗಾಯನಕಲೆ : [illegible] ೪. ಹಾಡು ; ಗೀತೆ : [illegible] ೫. ಗೀತ, ನೃತ್ಯ, ವಾದ್ಯ — ಈ ಮೂರರ ಮೇಳ : [illegible]

ಸಂಗೀತಕ (ನಾ). = ಸಂಗೀತ ೫ : [illegible]

ಸಂಗೀತಕಚೇರಿ (ನಾ). ಗಾಯನಸಭೆ. — ಕೂಟ : [illegible] [ಸಂಗೀತ + ಕಚೇರಿ]

ಸಂಗೀತಕಲೆ (ನಾ). ಹಾಡುವ ಕಲೆ ; ಗಾಯನಕಲೆ : [illegible]

ಸಂಗೀತಗಾತಿ (ನಾ). ಸಂಗೀತವನ್ನು ಹಾಡುವವಳು ; ಗಾಯಕಿ : [illegible] [ಸಂಗೀತ + – ಗಾತಿ]

ಸಂಗೀತಗಾರ (ನಾ). ೧. ಸಂಗೀತವನ್ನು ಹಾಡುವವನು ; ಗಾಯಕ : [illegible] ೨. ಹಾಡುವಿಕೆಯನ್ನು ಕಲಿಸುವ ಗುರು, - ಉಪಾಧ್ಯಾಯ : [illegible]

ಸಂಗೀತಗಾರ್ತಿ (ನಾ). = ಸಂಗೀತಗಾತಿ : [illegible]

ಸಂಗೀತಪರಿಯರ್ (ನಾ). ಹಾಡಿನ ಇಂಪಾದ ನಾದ : [illegible]

ಸಂಗೀತಶಾಲೆ (ನಾ). ಗಾಯನವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿಸುವ ಶಾಲೆ ; ಸಂಗೀತ ಪಾಠಶಾಲೆ : [illegible]

ಸಂಗೀತಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಗಾನಕಲೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಶಾಸ್ತ್ರ ; ಗಾಯನಶಾಸ್ತ್ರ : [illegible]

ಸಂಗೀತಸಭೆ (ನಾ). = ಸಂಗೀತಕಚೇರಿ : [illegible]

ಸಂಗೀತಿ (ನಾ). ೧. ಗೀತ ; ಹಾಡು : [illegible] ೨. ಮಾತುಕತೆ ; ಸಂಭಾಷಣೆ. ೩. ಧರ್ಮಸಭೆ : [illegible]

ಸಂಗೀತೋಪಕ್ರಮ (ನಾ). ಗಾಯನಸಮಾರಂಭ : [illegible]

ಸಂಗೀರ್ಣ (ಗು). ೧. ಒಪ್ಪಿದ ; ಸಮ್ಮತಿಸಿದ. ೨. ಸ್ತುತಿಸಿದ ; ಹೊಗಳಿದ. [ಸಂ.]

ಸಂಗು₁ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : [illegible]

ಸಂಗು₂ (ನಾ). ಸಂದೇಹ ; ಶಂಕೆ : [illegible]

ಸಂಗುಡಿ₁ 'ಸಂಗ್ಗಡಿ' ನೋ.

ಸಂಗುಡಿ₂ (ನಾ). ದಾಪುಟ ; ಧ್ವಜ : [illegible]

ಸಂಗುಣಿ (ನಾ). ಜಟ್ಟಿಕಾಳಗದ ಒಂದು ವರಸೆ ; ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದ ಒಂದು ಪಟ್ಟು : [illegible]

ಸಂಗುಣಿತ (ಗು). ೧. "ಗುಣಿತವಾದ ; ಗುಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ" : [illegible] (ನಾ). ೨. ಗುಣಿತವಾದುದು (?) : [illegible]

ಸಂಗೊಳ್ಳ (ನಾ). ೧. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ರಹಸ್ಯವಾಗಿಟ್ಟುದು, - ಮರೆಮಾಚಿದುದು : [illegible]

[illegible] (ಅಲ್ಪಮೃ. [illegible]). ೯. ಕ್ರಮಗೊಳಿಸುದು ; ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೊಳಿಸುದು. [ಸಂ.]

ಸಂಗ್ರಹಣ (ನಾ). ಸಂಕಲನ ; ಸಂಗ್ರಹ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಗ್ರಹ, ಸಂಗ್ರಹ, ಸಂಗ್ರಹ (ನಾ). [illegible] ಒಂದು ಮಾನ. — [illegible] [illegible] : [illegible] ಸಂಗ್ರಹ : [illegible] [← [illegible] = ಒಂದು [illegible]]

ಸಂಗ್ರಹಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕೂಡಿಸು ; ಸೇರಿಸು : [illegible] ೨. ಒಟ್ಟುಗೂಡು ; ಗುಂಪಾಗು : [illegible] ೩. ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸು ; ಶೇಖರಿಸು : [illegible] ೪. [illegible] ೫. [illegible] ; ಒದಗಿಸು : [illegible] ೬. ಗಳಿಸು ; ಸಂಪಾದಿಸು : [illegible] ೭. [illegible] ; [illegible] : [illegible] ೮. ಸುರಿ ; [illegible] : [illegible] ೯. [illegible] ; [illegible] : [illegible]

[< ಸಂಗ್ರ + [illegible] + — [illegible]]

ಸಂಗ್ರಹಣ (ನಾ). ಪಾಲನೆ ; ಸಂರಕ್ಷಣೆ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಗ್ರಹಣ (ನಾ). = ಸಂಗ್ರಹಣ : '[illegible]' ನೋಡಿ. [ಸಂ. ಸಂಗ್ರಹಣ]

ಸಂಗ್ರಹ (ನಾ). ೧. ಸಂಘ ; ಸಭೆ ; ಸಮಿತಿ. ೨. ಸಹವಾಸ ; [illegible] : [illegible]

[illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಗ್ರಹಿತ (ಗು). ಬಿಗಿದು ಕಟ್ಟಿದ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಗ್ರಹ (ನಾ). ೧. ಹಿಡಿಯುವಿಕೆ ; ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. ೨. ಹಿಡಿತ ; ವಶ. ೩. ಹಿಡಿ ; ಮುಷ್ಟಿ. ೪. ಅಂಗೀಕಾರ ; ಸ್ವೀಕಾರ. ೫. ಪಾಲನೆ ; ರಕ್ಷಣೆ. ೬. ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುವುದು ; ಶೇಖರಿಸುವುದು : [illegible] ೭. ಶೇಖರಿಸಿದುದು ; ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದುದು ; ಸಂಕಲನ : [illegible] ೮. ರಾಶಿ ; ಮೊತ್ತ. ೯. ಕೂಟ ; ಗುಂಪು. ೧೦. (ಜನರನ್ನು ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುವುದರಿಂದಾಗುವ) ಒಳಿತು ; ಮಂಗಳ ; ಕಲ್ಯಾಣ : [illegible] '[illegible]' ನೋಡಿ. ೧೧. (ಕೆಲವೇ ಮಾತುಗಳಲ್ಲಿ) ಅಡಕಗೊಳಿಸುವುದು ; ಸಂಕ್ಷೇಪಿಸುವುದು ; [illegible] : [illegible] ೧೨. ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತವಾದುದು ; ಅಡಕಗೊಂಡುದು : [illegible] ೧೩. ಹಿಗ್ಗು ; [illegible] ; [illegible]. ೧೪. ಉಗ್ರಾಣ ; ಕೋಠಿ : [illegible] ೧೫. ಅಂಕುಶ ; [illegible] : [illegible] ೧೬. [illegible] ಒಂದು ; [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಗ್ರಹಣ (ನಾ). ೧. ಹಿಡಿಯುವಿಕೆ ; ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. ೨. ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುವುದು ; ಶೇಖರಿಸುವುದು. [ಸಂ.]

ಸಂಗ್ರಹಣಿ (ನಾ). ಅತಿಸಾರ : [illegible] [ಸಂ. ಸಂಗ್ರಹಣೀ]

ಸಂಗ್ರಹಾಲಯ (ನಾ). ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಇಡುವ ಸ್ಥಳ ; ಉಗ್ರಾಣ ; ಕೋಠಿ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಗ್ರಹಣಿ, ಸಂಗ್ರಹಣಿ (ನಾ). = ಸಂಗ್ರಹಣಿ : [illegible] [< ಸಂ. ಸಂಗ್ರಹಣೀ]

ಸಂಗ್ರಹಣಿ (ನಾ). [ಜ್ಯೋ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿದ್ಯೆ : [illegible] [ಸಂ. ಸಂಗ್ರಹಣೀ]

ಸಂಗ್ರಹಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕಲೆಹಾಕು ; ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸು ; ಶೇಖರಿಸು : [illegible] (ಹಿಂದೆಗೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳು : [illegible]). ೩. ಓರಗೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಅಡಕವಾಗಿಸು ; ಸಂಕ್ಷೇಪಗೊಳಿಸು : [illegible]. [ಸಂಗ್ರಹ + - ಇಸು]

ಸಂಗ್ರಾಂ 'ಸಂಗ್ರಾಣ₂' ನೋಡಿ.

ಸಂಗ್ರಾಣ₁ 'ಸಂಗ್ರಹಣ₁' ನೋಡಿ.

ಸಂಗ್ರಾಣ₂, ಸಂಗ್ರಾಂ, ಸಾಂಗ್ರಾಣ, ಸಾಂದ್ರಾಣ (ನಾ). ವ್ಯಾಯಾಮ ಮಾಡುವಾಗ ಬಳಸುವ ,ವೃತ್ತಾಕಾರವಾಗಿದ್ದು, ಮಧ್ಯ ರಂಧ್ರವಿರುವ ಚಪ್ಪಟೆಯಾದ ಕಲ್ಲು : [illegible] **ಸಾಂಗ್ರಾಣ** : (೬). **ಸಾಂದ್ರಾಣ** : 'ಸಾಂದ್ರಾಣಕಲ್ಲು' ಹರಾ. [?]

ಸಂಗ್ರಾಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗಳಿಸು : ಸಂಪಾದಿಸು : [illegible] [ಸಂಗ್ರಾಣ, + - ಇಸು]

ಸಂಗ್ರಾಮ (ನಾ). ಕಾಳಗ ; ಯುದ್ಧ : [illegible]

ಸಂಗ್ರಾಮಗರುಡ = ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ವೀರ : ಒಂದು ಬಿರುದು : [illegible] ಸಂಗ್ರಾಮ ಜತ್ತಲಪ್ಪ = ಸಂಗ್ರಾಮಗರುಡ: [illegible] (?) - ಸಂಗ್ರಾಮಗರುಡ : [illegible] ಸಂಗ್ರಾಮಧೀರ = ಸಂಗ್ರಾಮಗರುಡ: [illegible] ಸಂಗ್ರಾಮಧ್ವಜ = ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಧ್ವಜವನೆತ್ತಿ ಹೋರಾಡುವ ಶೂರ ; ಒಂದು ಬಿರುದು : [illegible] ಸಂಗ್ರಾಮರಾಮ = ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ರಾಮನಷ್ಟು ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿ ; ಒಂದು ಬಿರುದು : [illegible] ಸಂಗ್ರಾಮವಿಜಯಧ್ವಜ = ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯವನ್ನು ತರುವವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಗ್ರಾಮಲಂಪಟ (ನಾ). ೧. ಯುದ್ಧಾಸಕ್ತನಾದವನು ; ರಣಲೋಲುಪ : [illegible] ೨. ಜಗಳಕ್ಕೆ ಸದಾ ಸಿದ್ಧನಾದವನು ; ಕಲಹಲಂಪಟ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಗ್ರಾಮಸಾಧನ (ನಾ). ಯುದ್ಧದ ಸಿದ್ಧತೆಗಾಗಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಆಯುಧ, ಯಂತ್ರ ಮೊದಲಾದ ಸಾಮಗ್ರಿ. — ಸಲಕರಣೆ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಗ್ರಾಮಸಂರಂಭ (ನಾ). ಯುದ್ಧೋತ್ಸಾಹ ; ರಣಸಂಭ್ರಮ : [illegible] [< ಸಂ. ಸಂಗ್ರಾಮಸಂರಂಭ]

ಸಂಗ್ರಾಮಾಂಗಣ (ನಾ). ಯುದ್ಧಭೂಮಿ ; ರಣರಂಗ ; ಸಮರಾಂಗಣ : [illegible] [< ಸಂ. ಸಂಗ್ರಾಮಾಂಗಣ]

ಸಂಗ್ರಾಮಾವನಿ (ನಾ). = ಸಂಗ್ರಾಮಾಂಗಣ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಗ್ರಾಹ (ನಾ). ೧. ಹಿಡಿತ ; ದಿಟ. ೨. ಹಿಡಿ ; ಮುಷ್ಟಿ. ೩. ಗುರಾಣಿಯ ಹಿಡಿ. ೪. ಅಂಡಕೋಶ ; ವೃಷಣ : "ಮುಷ್ಕಂ, ಅಂಡಂ, ವೃಷಣಂ, ಕೋಶಂ, ಸಂಗ್ರಾಹಂ, ಮುಷ್ಕ — ಈ ೬ ಅಂಡಂ" [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಗ್ರಾಹಕ (ಗು). ೧. ಸಂಗ್ರಹ ಮಾಡುವ ; ಸಂಗ್ರಹಿಸುವ ; ಶೇಖರಿಸುವ : [illegible] (ನಾ). ೨. (ತೆರಿಗೆ, ಹಣ ಮುಂತಾದುವನ್ನು) ವಸೂಲಿ ಮಾಡುವವನು ; ವಸೂಲಿಗಾರ ; ಸಂಗ್ರಹಕಾರ. ೩. ಯಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯುತ್ತನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಮಾಡಲು ಬಳಸುವ ಒಂದು ಯಂತ್ರಸಲಕರಣೆ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಗ್ರಾಹ್ಯ (ಗು). ೧. ಹಿಡಿಯಬಹುದಾದ. ೨. ಗ್ರಹಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ : [illegible] (ನಾ). ೩. ಹಿಡಿಯಬಹುದಾದುದು : [illegible] ೪. ಒಪ್ಪಬಹುದಾದುದು : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಘ (ನಾ). ೧. ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ : [illegible] ೨. ಒಕ್ಕೂಟ ; ಸಂಸ್ಥೆ ; ಸಮಿತಿ : [illegible] ೩. ಸಂಗ ; ಸಹವಾಸ : [illegible] ೪. ಬಾಂಧವ್ಯ ... [illegible] 'ಸಂಘಸಾಹಿತ್ಯ' ಹರಾ. ೫. [ಜೈನ] ಜೈನಮುನಿಗಳ ಪರಿಷತ್ತು ; ಈ "ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಕಾರದ ಮುನಿಗಳ ಸಮೂಹ ; ಮುನಿ, ಆರ್ಯಿಕೆ, ಶ್ರಾವಕ, ಶ್ರಾವಕಿ — ಈ ಸಮುದಾಯ. ಮೊದಲೆರಡು ಗೃಹತ್ಯಾಗಿ ವರ್ಗ, ಕೊನೆಯವು ಗೃಹಸ್ಥವರ್ಗ"

[illegible] ಸಂಘಗಳಲ್ಲಿ [illegible] ೬. [ಬೌದ್ಧ] ಬುದ್ಧ, ಧರ್ಮ ಮತ್ತು ಸಂಘಗಳೆಂಬ ರತ್ನತ್ರಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಬೌದ್ಧಭಿಕ್ಷುಗಳ ಪರಿಷತ್ತು : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಘಟು (ನಾ). ೧. ತಾಗುವಿಕೆ ; ಘರ್ಷಣೆ. ೨. ಯುದ್ಧ ; ಕಾಳಗ : [illegible] ೩. ಸೇರಿರುವುದು; ಕೂಡಿರುವುದು : [illegible] ೪. ದಿಣ್ಣೆಯ ಕಲ್ಲು : "[illegible]" [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಘಟಕ (ನಾ). ೧. ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುವವನು ; ಸಂಘಟನೆ ಮಾಡುವವನು : [illegible] ೨. [ಕಾವ್ಯ] [illegible] 'ಸಂಘಟಕ' ಶಬ್ದ. [ಸಂ.]

ಸಂಘಟನ (ನಾ). ೧. ಸೇರಿಸುವುದು ; ಕೂಡಿಸುವುದು : [illegible] ೨. ಮೇಳ ; [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಘಟನೆ (ನಾ). ೧. ಹೊಂದಿಸುವಿಕೆ ; ಜೋಡಿಸುವಿಕೆ : [illegible] ೨. ಹೊಂದಿಕೆ ; ಜೋಡಣೆ ; ಸಂಯೋಗ : [illegible] ೩. ತಾಗುವಿಕೆ ; ಘರ್ಷಣೆ ; ಹೋರಾಟ : [illegible] [ಸಂ. ಸಂಘಟನಾ]

ಸಂಘಟಿತ (ಗು). ೧. ಒಟ್ಟಾದ ; ಒಟ್ಟುಗೂಡಿದ : [illegible] (ನಾ). ೨. [ಕಾವ್ಯ] [illegible] ಒಂದು : [illegible] 'ಸಂಘಟಿತ' ಶಬ್ದ. [ಸಂ.]

ಸಂಘಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕೂಡು ; ಸೇರು ; ಬೆರೆ : [illegible] ೨. ಗುಂಪಾಗು ; ಗುಂಪುಗೂಡು : [illegible] ೩. ಕೂಡುವಂತೆ ಮಾಡು; ಕೂಡಿಸು : [illegible] ೪. ಹೊಂದಿಸು ; ಜೋಡಿಸು : [illegible] ೫. ಒಂದಾಗಿಸು ; ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸು : [illegible] ೬. ಸಾಧ್ಯವಾಗು ; ಶಕ್ಯವಾಗು : "[illegible]" [illegible] ೭. ಸಾಧ್ಯವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಸಾಧ್ಯವಾಗಿಸು : [illegible] ೮. ಉಂಟಾಗು : ಒದಗು ; ಸಂಭವಿಸು : [illegible] ೯. ಉಂಟುಮಾಡು ; ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿಸು ; ಒದಗಿಸು : [illegible] [ಸಂಘಟನ + -ಇಸು]

ಸಂಘಟ್ಟ (ನಾ). ೧. ಸೇರಿಸುವುದು ; ಕೂಡಿಸುವುದು. ೨. ತಾಗುವಿಕೆ ; ಢಿಕ್ಕಿ. ೩. ಪ್ರತಿಘಟನೆ ; ಹೋರಾಟ. ೪. ಉಜ್ಜುವಿಕೆ ; ಘರ್ಷಣೆ. [ಸಂ.]

ಸಂಘಟ್ಟನ (ನಾ). ೧. ಹತ್ತಿರದ ಸಂಪರ್ಕ. ೨. ಸೇರುವ ಸ್ಥಳ ; ಕೂಟ. ೩. ಪರಸ್ಪರ ತಾಗುವಿಕೆ ; ಢಿಕ್ಕಿ. ೪. ಭೇಟಿಯಾಗುವುದು ; ಸೇರುವುದು. ೫. ಒದಗುವುದು; ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದು. ೬. ಘರ್ಷಣೆ; ತಿಕ್ಕಾಟ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಘಟ್ಟ (ನಾ). ಒಡನಾಡಿ; ಜೊತೆಗಾರ. [ಸಂ. ಸಂಘಟ್ಟನ್]

ಸಂಘಟ್ಟಿತ (ಗು). ೧. ಗುಂಪುಗೂಡಿದ; ಕಲೆತ; ಒಟ್ಟುಗೂಡಿದ. ೨. ಪರಸ್ಪರ ತಾಗಿದ; ಸ್ಪರ್ಶಗೊಂಡ; ಮುಟ್ಟಿದ. (ನಾ). ೩. [ನಾಟ್ಯ] ದೇಶೀಯ ಭ್ರಮರಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; "[illegible]" [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಘಟ್ಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಾಗು; ಘರ್ಷಿಸು : [illegible] [ಸಂಘಟ್ಟನ + -ಇಸು]

ಸಂಘನಾಯಕಶ್ರೇಷ್ಠಿ (ನಾ). [illegible] [ಸಂಘ + ನಾಯಕ + ಶ್ರೇಷ್ಠಿ]

ಸಂಘರ್ಷ (ನಾ). ೧. ಉಜ್ಜುವಿಕೆ; ತಿಕ್ಕಾಟ : "[illegible]" [illegible] ೨. ಕಾದಾಟ; ಬಡಿದಾಟ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಘರ್ಷಣ (ನಾ). = ಸಂಘರ್ಷ ೨ : [illegible] [ಸಂ.]

[illegible] (ನಾ). ೧. [illegible] ; [illegible] : [illegible] ೨. [illegible] ; [illegible] : [illegible] [ಸಂ. [illegible]]

[illegible] (ಕ್ರಿ). [illegible] ; [illegible] : [illegible] [[illegible] + - [illegible]]

[illegible] (ನಾ). [illegible] : [illegible] . . . [illegible] [ಸಂ.]

[illegible] (ನಾ). [ಬೌದ್ಧ] ಬೌದ್ಧ [illegible] : [illegible] [ಸಂ. [illegible]]

[illegible] (ನಾ). ೧. ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ : [illegible] ೨. "[illegible] ; [illegible]" [illegible] ೩. [illegible] ; [illegible] ೪. [illegible] ; [illegible] ೫. [illegible] ೬. [illegible] ೭. [illegible] ; [illegible] : [illegible] . . . [illegible] ೮. [illegible] : [illegible] ೯. [ವ್ಯಾ] [illegible] ೧೦. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಒಂದೇ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾದ ಕಾವ್ಯ. ೧೧. [ಜೈನ] [illegible] ಒಂದು : [illegible] . . . [illegible] [ಸಂ.]

[illegible] (ನಾ). = [illegible] : [illegible] – [illegible] [ಸಂ. [illegible]]

[illegible] (ನಾ). = [illegible] : [illegible] – [illegible] [ಸಂ.]

[illegible] (ನಾ). [illegible] : [illegible] [ಸಂ.]

[illegible] (ನಾ). = [illegible] : [illegible] . . . [illegible] '[illegible]' ನೋಡಿ. [ಸಂ. [illegible]]

[illegible] (ನಾ). [illegible] ಒಂದು ರೀತಿ ; [illegible] ಒಂದು [illegible] : [illegible] [illegible] [ಸಂ. [illegible] = [illegible]]

[illegible] (ನಾ). [ಬೌದ್ಧ] ಬೌದ್ಧ [illegible] ; ವಿಹಾರ : [illegible] [ಸಂ.]

[illegible] (ನಾ). [illegible] : [illegible] [ಸಂ. [illegible]]

[illegible] (ನಾ). [illegible] ; [illegible] : "[illegible]" [ಸಂ.]

ಸಂಚ₁ 'ಸಂಚು₂' ನೋಡಿ.

ಸಂಚ₂, ಸಂಚು₂, ಸಂಚಯ₁ (ನಾ). ೧. [illegible] ; ಸಂಗ್ರಹ : [illegible] . . . [illegible] ೨. [illegible] ; ಗುಂಪು; ರಾಶಿ : [illegible] ೩. [illegible] ; [illegible] : [illegible] '[illegible]' ನೋಡಿ. ೪. [illegible] ; [illegible] ; [illegible] : [illegible] ಸಂಚು₃ : ೨. [illegible] . . . [illegible] ಸಂಚಯ₃ : ೧. [illegible] – [illegible] [< ಸಂ. [illegible]]

ಸಂಚಕ (ನಾ). ಮುಂಗಡ ; ಸಂಚಕಾರ : [illegible] [?]

[illegible] 'ಸಂಚಕಾರ' ನೋಡಿ.

[illegible] '[illegible]' ನೋಡಿ.

[illegible] (ಕ್ರಿ). [illegible] ; [illegible] : [illegible] [[illegible] (< [illegible]) + - [illegible]]

ಸಂಚಕಾರ, ಸಂಚಕರ, ಸಂಚಗಾರ, ಸಂಚುಕಾರ (ನಾ). ೧. ಮುಂಗಡ; [illegible] : [illegible] ೨. ಒಂದು [illegible] : [illegible] ೩. ([illegible]) [illegible]; ಹಾನಿ; ನಷ್ಟ : [illegible]

[illegible] (ಕ್ರಿ.). [illegible] ಸಂಚಕಾರ : ೧. [illegible] ಸಂಚಕಾರ : ೧. [illegible] [< ಸಂ. [illegible] / ಮರಾ. [illegible]]

ಸಂಚಕಾರಂಗೆಯ್, ಸಂಚಕರಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಮುಂಗಡವನ್ನು ಪಡೆ,– ಕೊಡು : [illegible] ಸಂಚಕರಂಗೆಯ್ : [illegible] [ಸಂಚಕಾರ + ಕೆಯ್]

ಸಂಚಕಾರತರು, ಸಂಚುಕಾರತರು (ಕ್ರಿ). ಹಾನಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು; ವಿಪತ್ತಿಗೆ ಈಡುಮಾಡು : [illegible] ಸಂಚುಕಾರತರು : [illegible] [ಸಂಚಕಾರ + ತರು (< ತರ್)]

ಸಂಚಕಾರಬರು (ಕ್ರಿ). ಕೇಡುಂಟಾಗು; ಹಾನಿಯಾಗು : [illegible] [ಸಂಚಕಾರ + ಬರು (< ಬರ್)]

ಸಂಚಕಾರಿ (ನಾ). ಹಾನಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು; ಕೇಡುಗಾರ : [illegible] [ಸಂಚಕಾರ + -ಇ]

ಸಂಚಕ್ಕಾರ 'ಸಂಚಕಾರ' ನೋಡಿ.

ಸಂಚಗಾರ 'ಸಂಚುಗಾರ' ನೋಡಿ.

ಸಂಚಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಒಟ್ಟಾಗಿ ನಾಶವಾಗು, — ಹಾಳಾಗು : [illegible] [ಸಂಚ + ಕೆಡು]

ಸಂಚತಪ್ಪು₁ 'ಸಂಚುತಪ್ಪು₁' ನೋಡಿ.

ಸಂಚತಪ್ಪು₂ (ಕ್ರಿ). ಹಿಡಿತದ ತಪ್ಪು, — ಇಲ್ಲವಾಗು : [illegible] [ಸಂಚ + ತಪ್ಪು]

ಸಂಚನೆ (ನಾ). ಉಪಾಯ; ತಂತ್ರ; ಯುಕ್ತಿ : [illegible] [< ಸಂಚು]

ಸಂಚಯ (ನಾ). ೧. ಗುಂಪು ; ಮೊತ್ತ ; ಸಮೂಹ : [illegible] ೨. ಕೂಡಿಸುವುದು; ಸೇರಿಸುವುದು : [illegible] ೩. ಕೂಡಿಡುವುದು; ಸಂಗ್ರಹ; ಶೇಖರಣೆ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಚಯನ (ನಾ). ೧. ರಾಶಿಹಾಕುವುದು; ಗುಡ್ಡೆ ಹಾಕುವುದು. ೨. ಕೂಡಿಡುವುದು; ಸಂಗ್ರಹಿಸುವುದು. ೩. ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಸ್ಥಳಾಂತರೀಕರಣ : [illegible] ೪. ಅಗ್ನಿಸಂಸ್ಕಾರವಾದ ಶವವು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಸುಟ್ಟ ನಂತರ ಎಲುಬು ಮತ್ತು ಬೂದಿಯನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಪವಿತ್ರಜಲದಲ್ಲಿ ವಿಸರ್ಜಿಸುವುದು. [ಸಂ.]

ಸಂಚಯಿಸು, ಸಂಚಯ್ಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸು; ಶೇಖರಿಸು : [illegible] ೨. ಕೂಡಿಡು; ಸಂಗ್ರಹಿಸು : [illegible] ಸಂಚಯ್ಸು : (ತ). [ಸಂಚಯ + -ಇಸು]

ಸಂಚಯ್ಸು 'ಸಂಚಯಿಸು' ನೋಡಿ.

ಸಂಚರ (ನಾ). ೧. ತಿರುಗಾಡುವಿಕೆ; ಸಂಚಾರ. ೨. ದಾರಿ; ಹಾದಿ. ೩. ಕಿರಿದಾದ ದಾರಿ ; ಇಕ್ಕಟ್ಟಾದ ಮಾರ್ಗ : [illegible] ೪. ರಥಸಹಿತವಾದ ಪ್ರಾಸಾದದ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿದ ಸೇತುವೆ.

[illegible] = [illegible] ; [illegible] : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಚರಣ (ನಾ). ೧. = ಸಂಚರ ೧ : [illegible] ೨. ಆಚರಣೆ ; ಅಭ್ಯಾಸ : 'ಸಂಚರಣಂಗೆಯ್' ನೋಡಿ. [ಸಂ.]

ಸಂಚರಣಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಅನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ ತರು; ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡು : [illegible] [ಸಂಚರಣ + ಕೆಯ್]

ಸಂಚರಣೆ (ನಾ). ೧.= ಸಂಚರ ೧ : [illegible] ೨. ರೀತಿ; ಕ್ರಮ : 'ಪದಸಂಚರಣೆ' ನೋಡಿ. [ಸಂ. ಸಂಚರಣ]

ಸಂಚಿ 'ಸಂಚಿವಡ್' ನೋಡಿ.

ಸಂಚಿದಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ವಿಧದ ಹಳ್ಳಿ : [illegible] [ಸಂಚಿ + ಹಳ್ಳಿ]

ಸಂಚರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೇರು; ಕೂಡು : [illegible]. ೨. ಉಂಟಾಗು; ಸಂಭವಿಸು : [illegible]. ೩. ಬಳಕೆಗೆ ಬರು; ಪ್ರಯೋಗವಾಗು : [illegible]. ೪. ಚಲಿಸು ; ಅಲ್ಲಾಡು : [illegible]. ೫. (ಗಾಳಿಯು) ಸುಳಿ; ತೀಡು : [illegible]. [ಸಂಚರ + -ಇಸು]

ಸಂಚಲ, ಸಂಚಳ₂ (ಗು). ೧. ಅಲುಗಾಡುವ; ತೂಗಾಡುವ; ಅತ್ತಿತ್ತ ಚಲಿಸುವ. ೨. ಅಸ್ಥಿರವಾದ; ಚಂಚಲವಾದ; ಚಪಲತೆಯ : [illegible]. (ನಾ). ೩. ಅಸ್ಥಿರತೆ; ಚಾಂಚಲ್ಯ : [illegible]. ೪. ಕ್ಷಣಿಕವಾದುದು; ಅಶಾಶ್ವತವಾದುದು : [illegible]. ೫. ಚಪಲತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದವನು : [illegible]. ಸಂಚಳ₂ : ೩. "[illegible]" [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂಚಲನ, ಸಂಚಳನ (ನಾ). ೧. ಅಲುಗಾಟ ; ಚಲನೆ : "[illegible]" [illegible]. ಸಂಚಳನ : ೧. [illegible]. ೨. ಹೊಳೆಯುವುದು; ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದು : [illegible]. [ಸಂ. ಸಂಚಲನ]

ಸಂಚಲತ್ವ , ಸಂಚಳತ್ವ (ನಾ). ೧. ನಡುಕ; ಕಂಪನ. ೨. ಚಾಪಲ್ಯ; ಚಂಚಲತೆ : [illegible]. ಸಂಚಳತ್ವ : ೨. [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂಚಲನ , ಸಂಚಳನ (ನಾ). ಅಲುಗಾಟ; ಚಲನೆ : [illegible]. ಸಂಚಳನ : [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂಚಲನಾಡಿ (ನಾ). ಶರೀರದ ನಾಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂಚಲನೆ (ನಾ). = ಸಂಚಲನ : [illegible]. [ಸಂ. ಸಂಚಲನ]

ಸಂಚಲಾಂಚಿ (ನಾ). ಚಂಚಲವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನುಳ್ಳವಳು; ಚಪಲಾಕ್ಷಿ : [illegible]. [ಸಂ. ಸಂಚಲಾಂಚಿ]

ಸಂಚಲಿತ, ಸಂಚಳಿತ (ಗು). ೧. ಕಂಪಿಸುತ್ತಿರುವ; ನಡುಗುತ್ತಿರುವ. ೨. ಸಂಚರಿಸುವ; ತಿರುಗಾಡುವ. (ನಾ). ೩. ಚಂಚಲಮನಸ್ಸಿನವನು; ಚಪಲಚಿತ್ತ : [illegible]. ಸಂಚಳಿತ : ೨. [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂಚಲಿಸು , ಸಂಚಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ನಡುಗು; ಕಂಪಿಸು : [illegible]. ೨. ಅಲುಗು; ಅಲ್ಲಾಡು : [illegible]. ೩. ಚಂಚಲವಾಗು; ಚಾಪಲ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದು : [illegible]. ೪. ಮರೆಯಾಗು; ಹೊರಟುಹೋಗು : [illegible]. ಸಂಚಳಿಸು : ೧. [illegible]. ೨. [illegible]. ೫. ಚಲಿಸು; ಸುಳಿ : [illegible]. ೬. ಒದಗಾಗು; [illegible] : [illegible]. ೭. ತಿರುಗಾಡು; ಸಂಚರಿಸು : [illegible]. ೮. ಅಲುಗಾಡಿಸು; ಚಂಚಲಗೊಳಿಸು : [illegible]. ೯. ಅಸ್ಥಿರಗೊಳ್ಳು; ಹೆದರು : [illegible]. ೧೦. ಹರಡು; ವ್ಯಾಪಿಸು : [illegible]. ೧೧. ಓಲಾಡು (?) : [illegible].

[ಸಂಚಲನ + -ಇಸು]

ಸಂಚಿಟಕ್ 'ಸಂಚಿವಟ್' ನೋ.

ಸಂಚಿವಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸು; ಸಂಗ್ರಹಿಸು (?) : [illegible]. [ಸಂಚಿ + -ಇಸು]

ಸಂಚಳ₁ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉಪ್ಪು : "ಸಂಚಳ – [illegible] = [illegible]" [illegible]. 'ಸಂಚಳಕಾರ' ಹರಾ. [< ಸಂ. [illegible]]

ಸಂಚಳ₂ 'ಸಂಚಲ' ನೋ.

ಸಂಚಕಾರ, **ಸಂಚಕ್ಕಾರ** (ನಾ). = ಸಂಚಕ₁ : (೧). ಸಂಚಕ್ಕಾರ: "[illegible] . . . ಒಂದು [illegible] ಸಂಚಕ್ಕಾರ" ([illegible]).
[ಸಂಚಕ₁ + ಕಾರ]

ಸಂಚಕ್ಕಾರ 'ಸಂಚಕಾರ' ನೋ.

ಸಂಚಲಚಿತ್ತ (ನಾ). ಕ್ಷೋಭೆಗೊಂಡವನು ; ಚಂಚಲಚಿತ್ತನಾದವನು : [illegible] . . . [illegible] ([illegible]).
[ಸಂ. ಸಂಚಲಚಿತ್ತ]

ಸಂಚಳತೆ 'ಸಂಚಲತೆ' ನೋ.

ಸಂಚಳತ್ವ 'ಸಂಚಲತ್ವ' ನೋ.

ಸಂಚಳನ 'ಸಂಚಲನ' ನೋ.

ಸಂಚಳಿತ 'ಸಂಚಲಿತ' ನೋ.

ಸಂಚಳಿಸು 'ಸಂಚಲಿಸು' ನೋ.

ಸಂಚಳೆ (ನಾ). ಚಂಚಲಚಿತ್ತವುಳ್ಳವಳು; ಚಪಲೆ : [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). [ಸಂ. ಸಂಚಲಾ]

ಸಂಚಾರ (ನಾ). ೧. ತಿರುಗಾಟ; ಅಲ್ಲಾಡುವುದು : [illegible] ([illegible]) ; [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). ೨. ಪ್ರಯಾಣ; ಪ್ರವಾಸ : [illegible] ([illegible]). ೩. ಹಾವು ಹೋಗುವ ಮಾರ್ಗ, — ದಾರಿ. ೪. ಸೂರ್ಯನು ಒಂದು ರಾಶಿಯಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ರಾಶಿಗೆ ಚಲಿಸುವಿಕೆ; ಸಂಕ್ರಾಂತಿ. ೫. [ಸಂಗೀತ] ತಾನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). 'ಸಂಚಾರಿ' ಜೊ. [ಸಂ.]

ಸಂಚಾರಕ (ಗು). ೧. ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡುವ; ತಿಳಿಸುವ. (ನಾ). ೨. ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕ; ಮುಂದಾಳು. ೩. ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವವನು; ದೂತ; ಚಾರ. ೪. (ಅಲಂ) ಗಾಳಿ; ವಾಯು : [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಚಾರಣೆ (ನಾ). ಚಲನೆ ; ಸಂಚಾರ : [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). [ಸಂ. ಸಂಚಾರಣಾ]

ಸಂಚಾರದಮಾರ್ಗ (ನಾ). ನಡೆಯುವ ದಾರಿ, — ಮಾರ್ಗ : [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಚಾರಿ (ಗು). ೧. ತಿರುಗುವ ; ಚಲಿಸುವ : [illegible] ([illegible]). (ನಾ). ೨. ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವವಳು ; ದಾಸಿ ; ದೂತಿ : "[illegible]" ([illegible]). ೩. ಕುಂಟಣಿ; ಕುಂಟಲಗಿತ್ತಿ. ೪. ಸಂಚರಿಸುವವನು : [illegible] ([illegible]). ೫. ಪ್ರಯಾಣಮಾಡುವವನು : [illegible] ([illegible]). ೬. = ಸಂಚಾರಿಭಾವ : [illegible] ([illegible]). 'ಸಂಚಾರಿಭಾವ' ಜೊ. ೭. [ಸಂಗೀತ] ತಾನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ ; ಗಾನಕ್ರಿಯೆಯ ಸ್ಥಾಯಿ, ಆರೋಹ, ಅವರೋಹ, ಸಂಚಾರಿಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ವಿಧಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; "ವಿಳಂಬ ಮತ್ತು ದ್ರುತಕಾಲದ ಎರಡನೇ ಮತ್ತು ಮೂರನೇ ಕಾಲಗಳ ಸ್ವರವಂಪ ಹೊಂದಿರುವಿಕೆ" ([illegible]) : [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). [ಸಂ. ಸಂಚಾರಿನ್]

ಸಂಚಾರಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಸಮಾಚಾರವನ್ನು ತಲುಪಿಸುವ ಹೆಂಗಸು; ದೂತಿ; ದಾಸಿ : "[illegible]" ([illegible]). ೨. ಕುಂಟಣಿ; ಕುಂಟಲಗಿತ್ತಿ. [ಸಂ. ಸಂಚಾರಿಕಾ]

ಸಂಚಾರಿಭಾವ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದುವ ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿ; ಸ್ಥಿರವಲ್ಲದ ಭಾವ ; ಸ್ಥಾಯಿಭಾವಗಳ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಬರುವ ಇತರ ಸಣ್ಣ ಭಾವ : [illegible] ([illegible]). [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಚಾರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಿರುಗು ; ಅಲ್ಲಾಡು; ಸಂಚರಿಸು : [illegible] ([illegible]). ೨. ಸ್ಥಾಯಿಯಾಗಿ ನಿಲ್ಲದಿರು; ನಡುನಡುವೆ (ಸಂದರ್ಭೋಚಿತವಾಗಿ) ಬಂದು ಹೋಗು : [illegible] ([illegible]). ೩. ಲೇಪಿಸು; ಸವರು : [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). 'ಸಂಚರಿಸು' ಜೊ. [ಸಂಚಾರ₁ + -ಇಸು]

ಸಂಚಾರಿವರ್ಣ (ನಾ). = ಸಂಚಾರಿ ೭. : [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಚಾಲಕ (ನಾ). ಕೆಲಸವನ್ನು ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೊಳಿಸುವ ವ್ಯಕ್ತಿ; ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕ : [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಚಾಲನ (ನಾ). ೧. ಚಲಿಸುವಿಕೆ. ೨. ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು. [ಸಂ.]

ಸಂಚಾಲನೆ (ನಾ). ಕಾರ್ಯವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು : [illegible] ([illegible]). [ಸಂ. ಸಂಚಾಲನಾ]

ಸಂಚಾವಳಿ (ನಾ). (?) : [illegible] ([illegible]). (ಈ ಇದು 'ಸಂಚಾವಳ್' = ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಬಟ್ಟೆ ಎಂದಿರಬಹುದೆ?) 'ಸಂಧ್ಯಾವಳಿ' ನೋ. [?]

ಸಂಚಿ, **ಚಂಚಿ** (ನಾ). ೧. ಚೀಲ; ಹಸಿಬೆ : [illegible] ([illegible]). [illegible]

[illegible] ... [illegible] (ಕ) [illegible]. ೨. [illegible] : [illegible] ... [illegible] (ಕ) [illegible] ... [illegible].

ಸಂಚಿತದ [illegible] = ರಾಜ, ರಾಣಿಯರಿಗೆ [illegible] ಕೊಡುವ ಕೆಲಸ.— ಉದ್ಯೋಗ : [illegible] – [illegible].

[illegible]

ಸಂಚಿತೆ, ಸಂಚಿಗೆ (ನಾ). ೧. ತಾಳೆಗರಿಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಹೊತ್ತಿಗೆ : ಬರೆಯಲೆಂದು ಮಾಡಿಕೊಂಡ ತಾಳೆಗರಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪುಸ್ತಕ : [illegible]. ೨. ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದ ಒಂದು ವಿಭಾಗ : ಗ್ರಂಥದ [illegible]. ೩. ನಿಯತಕಾಲಿಕಗಳ ಒಂದು ಪ್ರತಿಕೆ : [illegible]. ಸಂಚಿಗೆ : ೧. [illegible] (ಕ).

[< [illegible]]

ಸಂಚಿಗೆ 'ಸಂಚಿತೆ' ನೋಡಿ.

ಸಂಚಿತ (ಗು). ೧. ಕೂಡಿಟ್ಟ ; ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದ : [illegible]. ೨. ಅಧಿಕವಾದ ; ಹೇರಳವಾದ. (ನಾ). ೩. ಸಂಗ್ರಹಿತವಾದುದು ; ಸಂಗ್ರಹ : [illegible] ... [illegible]. ೪. [ತತ್ತ್ವಶಾ] ಕರ್ಮಫಲಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಹಿಂದಿನ ಜನ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮ : [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂಚಿತಕರ್ಮ (ನಾ). [ತತ್ತ್ವಶಾ] ಸಂಚಿತ, ಆಗಾಮಿ, ಪ್ರಾರಬ್ಧಗಳೆಂಬ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಕರ್ಮಪ್ರಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಜನ್ಮಾಂತರಗಳಿಂದ ಸಂಗ್ರಹವಾಗಿ ಬಂದ ಕರ್ಮ : [illegible]. [ಸಂ. [illegible]]

ಸಂಚಿತಪಾಪ (ನಾ). ಜನ್ಮಾಂತರಗಳಿಂದ ಸಂಗ್ರಹವಾದ ಪಾಪ, — ದುಷ್ಕರ್ಮ; ಪೂರ್ವಾರ್ಜಿತಕರ್ಮ : [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂಚಿತಪುಣ್ಯ (ನಾ). ೧. ಜನ್ಮಾಂತರಗಳಿಂದ ಸಂಗ್ರಹವಾದ ಅಥವಾ [illegible] ಪುಣ್ಯ.—ಸುಕೃತ ; ಪೂರ್ವಾರ್ಜಿತಪುಣ್ಯ : [illegible]. ೨. ಪೂರ್ವಾರ್ಜಿತಪುಣ್ಯವುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಪುಣ್ಯಶಾಲಿ : [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂಚಿತಸುಕೃತ (ನಾ). ೧. = ಸಂಚಿತಪುಣ್ಯ ೧ : [illegible]. ೨. ಜನ್ಮಾಂತರಗಳಿಂದ ಪುಣ್ಯವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿರುವವನು ; ಪೂರ್ವಾರ್ಜಿತಪುಣ್ಯವುಳ್ಳವನು ; ಪುಣ್ಯಶಾಲಿ : [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂಚಿತಾರ (ನಾ). (?) : "ನಿಧಿಸಂಗ್ರಹಭಂಡಾರ, ಮುಂಗಡವಾಗಿ [illegible], ಕಪ್ಪಕಾಣಿಕೆಯಾಗಿ ಬಂದ ನಿಧಿ" ([illegible]) : [illegible]. 'ಸಂಚಿಕಾರ' ಹೋ. [?]

ಸಂಚಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕಲೆಹಾಕು ; ಸಂಗ್ರಹಿಸು : "ಸಂಚಯ—ಸಂಗ್ರಹ" ([illegible]) : [illegible]. ೨. ಸಂಚಯವಾಗು; ಸಂಗ್ರಹಗೊಳ್ಳು : ([illegible]). ೩. ಕ್ರಮವಾಗಿ ಸೇರು; ವ್ಯವಸ್ಥಿತಗೊಳ್ಳು : [illegible]. ೪. ಉಂಟಾಗು; ಸಂಭವಿಸು (?) : [illegible]. 'ಸಂಚಯಿಸು' ಹೋ. [ಸಂಚ + – ಇಸು]

ಸಂಚು₁ (ಕ್ರಿ). ಸಮಯ ಕಾಯು; ಹೊಂಚುಹಾಕು : [illegible] ... [illegible]. [< ಸಂಚು₂]

ಸಂಚು₂, ಚಂಚು, ಸಂಚ (ನಾ). ೧. ಉಪಾಯ ; ಯುಕ್ತಿ ; ತಂತ್ರ : [illegible]. ೨. ಕಾರಾಬಿನ ; ನಿಷ್ಕ್ರಾಚಿನ : [illegible]. ೩. ಸನ್ನೆ ; ದನಿ; ಮೆಲುದನಿ : [illegible] ... [illegible].

[illegible] ೪. ರಹಸ್ಯ; ಮರ್ಮ : [illegible]. ೫. ಕುರುಹು; ಜಾಡು; ಇಂಗಿತ : 'ಸಂಚುತಪ್ಪು₂' ನೋ. ೬. ರೀತಿ; ಕ್ರಮ : [illegible]. ೭. ಕುಶಲತೆ: 'ಸಂಚುಗಾಱ' ನೋ. [illegible]

ಸಂಚು₃ 'ಸಂಚು₁' ನೋ.

ಸಂಚುಕಾರ 'ಸಂಚಕಾರ' ನೋ.

ಸಂಚುಕಾರತನ 'ಸಂಚಕಾರತನ' ನೋ.

ಸಂಚುಗಾಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸುಳಿವನ್ನು ಕಾಣಿಸು; ಚಿಹ್ನೆ ತೋರು : [illegible]. [ಸಂಚು₂ + ಕಾಣಿಸು]

ಸಂಚುಗಾತಿ (ನಾ). ಉಪಾಯಗಾತಿ; ಯುಕ್ತಿವಂತೆ : (ರ). [ಸಂಚು₂ + -ಗಾತಿ₁]

ಸಂಚುಗಾರ 'ಸಂಚುಗಾಱ' ನೋ.

ಸಂಚುಗಾರಿಕೆ (ನಾ). ಉಪಾಯ; ತಂತ್ರ : [illegible]. [ಸಂಚುಗಾರ (< ಸಂಚುಗಾಱ) + -ಇಕೆ]

ಸಂಚುಗಾರ್ತಿ, ಸಂಚುಗಾರ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಗುರಿಸಾಧನೆಗೆ ತಕ್ಕ ಉಪಾಯವನ್ನು ಹೂಡುವವಳು; ಯುಕ್ತಿವಂತೆ : (ರ). ೨. ತಲೆಹಿಡುಕಿ; ಕುಂಟಣಿ : (ರ). ಸಂಚುಗಾರ್ತಿ : ೩. ಗುರಿಯನ್ನು ಸಾಧಿಸಲು ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರಯತ್ನಿಸುವವಳು: (ರ). [ಸಂಚುಗಾರ (< ಸಂಚುಗಾಱ) + -ತಿ₁ (< -ಇತ್ತಿ)]

ಸಂಚುಗಾಱ, ಸಂಚುಗಾರ (ನಾ). ೧. ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪಿ; ಕುಶಲಶಿಲ್ಪಿ : [illegible]. ಸಂಚುಗಾರ : ೨. ಉಪಾಯಗಾರ; ಯುಕ್ತಿವಂತ; ಹಂಚಿಕೆ ಹೂಡುವವನು : [illegible]. ೩. ಗೂಢಚಾರ; ಬೇಹುಗಾರ : (ರ) [ಸಂಚು₂ + -ಗಾಱ]

ಸಂಚುಗೊಳು (ಕ್ರಿ). ([illegible]) ಸರಿದೂಗಿಸು, ಸಮರಸವಾಗಿಸು : [illegible]. [ಸಂಚು₁ + ಕೊಳು₁]

ಸಂಚುಗೆಯ್, ಸಂಚುಗೈ (ಕ್ರಿ). ಕುತಂತ್ರಮಾಡು; ಹಂಚಿಕೆಮಾಡು : [illegible]. ಸಂಚುಗೈ : [illegible] [ಸಂಚು₂ + ಕೆಯ್₁]

ಸಂಚುಗೈ 'ಸಂಚುಗೆಯ್' ನೋ.

ಸಂಚುತಪ್ಪು, ಸಂಚುತಪ್ಪು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕ್ರಮ ತಪ್ಪು; ರೀತಿಗೆಡು : [illegible]. ಸಂಚುತಪ್ಪು : ೨. ಕುರುಹುಗೆಡು; ಜಾಡುತಪ್ಪು: [illegible]. [ಸಂಚು₂ + -ತಪ್ಪು₁]

ಸಂಚುನಾಡಿ (ನಾ). ಶರೀರದ ನಾಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : [illegible]. [ಸಂಚು₁ + ನಾಡಿ₁]

ಸಂಚುನೋಟ (ನಾ). [illegible] ನೋಟ; ಚಪಲದೃಷ್ಟಿ : [illegible]. [ಸಂಚು₁ + ನೋಟ]

ಸಂಚುಪೇಳ್, ಸಂಚುಪೇಳು, ಸಂಚುವೇಳ್ (ಕ್ರಿ). ರಹಸ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿ: [illegible]. [ಸಂಚು₂ + ಪೇಳ್]

ಸಂಚುವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ರೀತಿಯನ್ನರಿ ; ಜಾಡು ತಿಳಿ : [illegible]. [ಸಂಚು₂ + ಪಿಡಿ₁]

ಸಂಚುವೆಱು (ಕ್ರಿ). ೧. ಉಪಾಯವನ್ನು ಹೊಂದು ; ತಂತ್ರವನ್ನು ಪಡೆ : [illegible]. ೨. ಸೃಷ್ಟಿತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದು, — ಪಡೆ : [illegible]. [ಸಂಚು₂ + ಪೆಱು₁]

ಸಂಚುಹೂಡು (ಕ್ರಿ). ಹಂಚಿಕೆ ಹೂಡು; ಕುತಂತ್ರಮಾಡು: [illegible]. [ಸಂಚು₂ + ಹೂಡು₁ (< ಪೂಡು)]

ಸಂಚೂಣ (ನಾ). ಪುಡಿ ; ಚೂರು : [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂಚೂರ್ಣಿತ (ಗು). ಛಿದ್ರಗೊಂಡ ; ಧ್ವಂಸವಾದ : [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂಚೂರ್ಣಿತಮತಿ (ನಾ). ವಿನಾಶಕರವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಘಾತಕನಾದ ಮನುಷ್ಯ : [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂಚೂಣಿ (ನಾ). (ಬೆಟ್ಟ ಅಥವಾ ಪರ್ವತದ) ತುದಿ; ಶಿಖರ; ಅಗ್ರಭಾಗ : [illegible]. [ಸಂ. [illegible]]

ಸಂಛನ್ನ (ಗು). ೧. (ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ) ಮುಚ್ಚಿದ; ಆಚ್ಛಾದಿಸಿದ : [illegible]. ೨. ದಟ್ಟವಾಗಿ ತೋರುವ; ಒತ್ತಾಗಿರುವ : [illegible]. (ನಾ). ೩. [illegible]; ದಟ್ಟವಾದುದು : [illegible]. ೪. ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ : [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂಛರ 'ಸಂವತ್ಸರ' ನೋೞ.

ಸಂಛಾದನ (ನಾ). ಆವರಿಸುವುದು; ಕವಿಯುವುದು : [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂಛಾದಿತ (ಗು). ೧. ಆವರಿಸಿದ; ಕವಿದ; ಮುಚ್ಚಿದ : [illegible]. (ನಾ). ೨. ಆವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು; ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟವನು : [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂಛಾದಿಸು (ಕ್ರಿ). ಆವರಿಸು ; ಕವಿ ; ಮುಚ್ಚು : [illegible]. [ಸಂಛಾದನ + -ಇಸು]

ಸಂಜನನ (ನಾ). ೧. ಹುಟ್ಟು ; ಮೂಲ. ೨. ಉಂಟಾಗುವಿಕೆ ; ಸಂಭವ : [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂಜನಿತ (ಗು). ಜನಿಸಿದ; ಹುಟ್ಟಿದ : [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂಜನಿತೋತ್ಸವ (ನಾ). ಹುಟ್ಟಿದ ಹಬ್ಬ : [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂಜನಿಯಿಸು 'ಸಂಜನಿಸು' ನೋೞ.

ಸಂಜನಿಸು, ಸಂಜನಿಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹುಟ್ಟು; ಮೂಡು : [illegible]. ೨. ಒದಗು; ಉಂಟಾಗು; ಸಂಭವಿಸು : [illegible]. ಸಂಜನಿಯಿಸು : ೧. [illegible]. [ಸಂಜನನ + -ಇಸು]

ಸಂಜಯ₁ 'ಸಂಜಯ₂' ನೋೞ.

ಸಂಜಯ₂ (ಗು). ೧. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಗೆದ್ದ, — ಜಯಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ಗೆಲುವು, — ಜಯ. ೩. ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಮಂತ್ರಿಯೂ ಸಾರಥಿಯೂ ಆಗಿದ್ದ ಆಪ್ತನ ಹೆಸರು : [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂಜವನ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಮನೆಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ಚೌಕ; ನಾಲ್ಕು ಮನೆಗಳ ನಡುವೆ ರೂಪಿತವಾದ ಚೌಕಿ : "[illegible]" [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂಜಾತ (ಗು). ೧. ಜನಿಸಿದ; ಹುಟ್ಟಿದ : [illegible]. (ನಾ). ೨. ಒದಗುವಿಕೆ; ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವಿಕೆ : [illegible]. ೩. ಜನ್ಮ ತಳೆದವನು; ಹುಟ್ಟಿದವನು : [illegible]. ೪. ಗುಂಪು; ಸಮೂಹ. [ಸಂ.]

ಸಂಜಾತತಿಲಕ (ನಾ). [ಗಣಿತ] ಆನೆಯ ಸಪ್ತಮದಾವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂಜಾತೆ (ನಾ). ಜನಿಸಿದವಳು ; ಹುಟ್ಟಿದವಳು : [illegible]. [ಸಂ. ಸಂಜಾತಾ]

ಸಂಜಾಪು (ನಾ). (ಉಟ) ನೆತ್ತಿಯ ಮೇಲೆ ಮಾತ್ರ ಕೂದಲನ್ನು ಉಳಿಸಿ ಮಾಡುವ ಮುಂಡನ, — ಕ್ಷೌರ : [illegible].

[<— ಹಾರ. ಸಂಜಾಫ್; ಮರಾ. ಸಂಜಾಪ್]

ಸಂಜಾಯಿಷಿ (ನಾ). ಬೆಲೆಯನ್ನು ಗೊತ್ತುಪಡಿಸದೆ ಅಂಗಡಿಯಿಂದ ಸಾಮಾನು ತರುವುದು : [illegible]. [<— [illegible]]

ಸಂಜಾವಣೆ (ನಾ). ಜೀವವನ್ನು ನೀಡುವುದೆಂದು ನಂಬಲಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲಿಕೆ : [illegible].

[illegible]

ಸಂಜೀವ (ಗು). ೧. ಹೋದ ಪ್ರಾಣ ಮರಳಿ ಬರುವಂತೆ ಮಾಡುವ; ಬದುಕಿಸುವ : [illegible] (ನಾ). ೨. ಹೋದ ಪ್ರಾಣ ಮರಳಿ ಬರುವಂತೆ ಮಾಡುವಿಕೆ; ಬದುಕಿಸುವಿಕೆ. ೩. ಒಟ್ಟಿಗೆ ವಾಸಿಸುವುದು; ಕೂಡಿ ಬಾಳುವುದು. ೪. ಚೈತನ್ಯವನ್ನು ನೀಡುವವನು; ಚೈತನ್ಯದಾಯಕ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಜೀವನ (ನಾ). ೧. = ಸಂಜೀವ ೨ : [illegible] 'ಮೃತಸಂಜೀವನ' ನೋಡಿ. ೨. = ಸಂಜೀವ ೩. [ಸಂ.]

ಸಂಜೀವನಿ (ನಾ). ೧. ಹೋದ ಪ್ರಾಣವು ಮರಳಿ ಬರುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಅಥವಾ ಬದುಕಿ ಉಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡುವ ದಿವ್ಯೌಷಧ. – ಪ್ರಯೋಗ : [illegible] ೨. ಚೈತನ್ಯ ನೀಡುವಂಥದು; ಚೈತನ್ಯದಾಯಕವಾದುದು : [illegible] ೩. = ಸಂಜೀವ ೩. ೪. ಒಂದು ಸರಳದ ಹೆಸರು : [illegible] ೫. ಬದುಕಿಸುವಿಕೆ : (೩). [ಸಂ.]

ಸಂಜೀವನಯೋಗ (ನಾ). (ಜ್ವರ, ಕ್ಷಯರೋಗ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಗುಣಪಡಿಸುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆ : [illegible] [ಸಂ.]

[illegible] (ನಾ). ಚೈತನ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು; ಚೈತನ್ಯದಾಯಕ : [illegible] [ಸಂ. [illegible]]

ಸಂಜೀವಿನಿ (ನಾ). ೧. ಜೀವವನ್ನು ನೀಡುವುದೆಂದು ನಂಬಲಾಗಿರುವ ಒಂದು ಮೂಲಿಕೆ : [illegible] ೨. ಪರಮೌಷಧ; ಪ್ರಯೋಗ : [illegible] [ಸಂ. ಸಂಜೀವಿನೀ]

ಸಂಜೀವಿನೀಗುಳಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿಗುಳಿಗೆ : [illegible] [< ಸಂಜೀವಿನೀ + ಗುಳಿಗೆ]

ಸಂಜೀವಿನೀಚೂರ್ಣ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧದ ಪುಡಿ: [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಜೀವಿನೀಯೋಗ (ನಾ). = ಸಂಜೀವನಯೋಗ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಜೀವಿನೀರಸ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಜೀವಿಸು (ಕ್ರಿ). ಪ್ರಾಣ ಬರುವಂತೆ ಮಾಡು; ಬದುಕಿಸು : [illegible] [ಸಂಜೀವನ + -ಇಸು]

[illegible] (ನಾ). [illegible] : [illegible] [< ಅರ. ಪಾರ. [illegible]]

[illegible] (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಿನಿಸು. — ಪ್ರಯೋಗ : [illegible] [? + [illegible]]

ಸಂಜೆ, ಸಂದೆ (ನಾ). ೧. ಸೂರ್ಯ ಮುಳುಗುವ ಹೊತ್ತು; ಸಾಯಂಕಾಲ : [illegible] ೨. ಸಂಧ್ಯಾವಂದನೆ : 'ಸಂಜೆಮಂತ್ರ' ನೋಡಿ. ಸಂದೆ : ೧. 'ಸಂಜೆಮುಸುಕು', 'ಸಂಜೆಮಯ' ನೋಡಿ.

[illegible] = ಸಂಧ್ಯಾವಂದನೆ ಮತ್ತು ಸ್ನಾನ : [illegible] [< ಸಂ. ಸಂಧ್ಯಾ]

ಸಂಜೆಗಣ್ಣು (ನಾ). ಸಾಯಂಕಾಲದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣು ಕಾಣಿಸದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಣ್ಣಿನ ರೋಗ ; ಇರುಳುಗಣ್ಣು : [illegible] [ಸಂಜೆ + ಕಣ್ಣು (< ಕಣ್)]

ಸಂಜೆಗತ್ತಲೆ (ನಾ). ದೀಪ ಹೊತ್ತಿಸುವ ಹೊತ್ತಿನ ಕತ್ತಲೆ ; ಮಬ್ಬುಗತ್ತಲೆ : [illegible] [ಸಂಜೆ + ಕತ್ತಲೆ (< ಕತ್ತಲ್)]

[illegible] (ಕ್ರಿ). ಸಂಧ್ಯಾಸಮಯವು ಆವರಿಸು ; ಸಾಯಂಕಾಲವಾಗು : [illegible] [ಸಂಜೆ + ಆಗು]

[illegible] (ನಾ). ಇರುಳುಗಳ್ಳ ; ರಾತ್ರಿಗಳ್ಳ : [illegible] [ಸಂಜೆ + ಕಳ್ಳ]

[illegible] (ನಾ). ಸಂಜೆಯ ಹೊತ್ತಿನ [illegible]. — [illegible] : [illegible] [ಸಂಜೆ + [illegible]]

ಸಂಜೆಗೆಂಪು (ನಾ). ಸೂರ್ಯ ಮುಳುಗುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣ. — ಅರುಣವರ್ಣ ; ಸಂಧ್ಯಾರಾಗ : [illegible] [ಸಂಜೆ + ಕೆಂಪು]

ಸಂಜೆದಾವರೆ 'ಸಂಜೆದಾವರೆ' ನೋಡಿ.

ಸಂಜೆತಾರೆ (ನಾ). ಸಾಯಂಕಾಲದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಗಗನದಲ್ಲಿ ಮೂಡುವ ನಕ್ಷತ್ರ; ಸಂಜೆಯ ತಾರೆ : [illegible] [ಸಂಜೆ + ತಾರೆ]

ಸಂಜೆತಾರಗೆ , ಸಂಜೆದಾರಿಕೆ (ನಾ). = ಸಂಜೆದಾರೆ : [illegible]. ಸಂಜೆದಾರೆ : [illegible] [ಸಂಜೆ + ತಾರಗೆ]

ಸಂಜೆದಾರೆ (ನಾ). = ಸಂಜೆದಾರೆ : [illegible] [ಸಂಜೆ + ತಾರೆ]

ಸಂಜೆದೀವಿಗೆ (ನಾ). ಸಾಯಂಕಾಲದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಹಚ್ಚುವ ದೀಪ : [illegible] ... ಸಂಜೆದೀವಿಗೆ [illegible] [ಸಂಜೆ + ದೀವಿಗೆ]

ಸಂಜೆಬಿಸಿಲು (ನಾ). ಅಪರಾಹ್ನದ ಬಿಸಿಲು : ಸಾಯಂಕಾಲಸಮಯದ, ತೀಕ್ಷ್ಣವಲ್ಲದ ಬಿಸಿಲು : [illegible] [ಸಂಜೆ + ಬಿಸಿಲು (< ಬಿಸಿಲ್)]

ಸಂಜೆಮಂತ್ರ (ನಾ). ಸಂಧ್ಯಾವಂದನೆ : [illegible] [ಸಂಜೆ + ಮಂತ್ರ]

ಸಂಜೆಮಠ (ನಾ). ಸಂಧ್ಯಾವಿಧಿಗಳನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಲು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಸ್ಥಳ : [illegible] [ಸಂಜೆ + ಮಠ]

ಸಂಜೆಮಲ್ಲಿಗೆ (ನಾ). ಸಾಯಂಕಾಲದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅರಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ [illegible] ಹೂವು : [illegible] ... ಸಂಜೆಮಲ್ಲಿಗೆ [illegible] ಒಂದು [illegible] ... [illegible] [ಸಂಜೆ + ಮಲ್ಲಿಗೆ]

ಸಂಜೆಮಲ್ಲೆ (ನಾ). = ಸಂಜೆಮಲ್ಲಿಗೆ : [illegible] [ಸಂಜೆ + ಮಲ್ಲೆ (< ಮಲ್ಲೆ)]

ಸಂಜೆಮುಗಿಲ್ (ನಾ). ಸಾಯಂಕಾಲದ ಕೆಂಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮೋಡ : [illegible] ... [illegible] [ಸಂಜೆ + ಮುಗಿಲ್]

ಸಂಜೆಯರಿ (ನಾ). ದೈಗುಹೊತ್ತಿನ ಸೇರು, — ಪ್ರಕಾಶ : [illegible] [ಸಂಜೆ + ಅರಿ]

ಸಂಜೆಸಾರು (ಕ್ರಿ). ಕತ್ತಲ ಹರಿ ; ರಾತ್ರಿ ತೀರು, — ಮುಗಿ : [illegible] [ಸಂಜೆ + ಸಾರು]

ಸಂಜೆಸೆಕೆ (ನಾ). ಸಾಯಂಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಾರಿಸುವ ನಗಾರಿ, — ಹರೆ : [illegible] [ಸಂಜೆ + ಸೆಕೆ]

ಸಂಜೆದಾರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಾಯಂಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಅರ್ಘ್ಯವನ್ನು ಕೊಡು : [illegible] [ಸಂಜೆ + ದಾರ್, + -ಇಸು]

ಸಂಜೆವಾಸ (ನಾ). ಸಂಧ್ಯಾವಂದನೆ : [illegible] [ಸಂಜೆ + ವಾಸ]

ಸಂಜೆಶಶಿ (ನಾ). ಸಾಯಂಕಾಲದ ಚಂದ್ರ : [illegible] [ಸಂಜೆ + ಶಶಿ]

ಸಂಜೆಹೊಂಬು , ಸಂಜೆಹೊತ್ತು (ನಾ). ಸಾಯಂಕಾಲದ ಸಮಯ; ಇಳಿಹೊತ್ತು; ಬೈಗು : [illegible] ಸಂಜೆಹೊತ್ತು : [illegible]
[ಸಂಜೆ + ಹೊತ್ತು]

ಸಂಜೆಸಮಾಧಿ (ನಾ). ಸಾಯಂಕಾಲದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಜಪ-ಧ್ಯಾನ : [illegible] [ಸಂಜೆ + ಸಮಾಧಿ]

ಸಂಜೆಹೊತ್ತು 'ಸಂಜೆಹೊಂಬು' ನೋ.

ಸಂಜೋಗ 'ಸಂಜೋಗ$_1$' ನೋ.

ಸಂಜೋಗ$_1$ (ನಾ). ೧. ತೀವ್ರವಾದ ಹಸಿವು ; "ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಯೋಗ" [illegible] ೨. ಒಪ್ಪಂದ; ಕರಾರು (?) : [illegible]
[< ಹಿಂ. ಸಂಯೋಗ]

ಸಂಜೋಗ$_2$, ಸಂಜೋಗ (ನಾ). ೧. ಕೂಟ; ಬೆಲುಹೊತ್ತು : [illegible] ೨. ವಿಶೇಷವಾದ ಉದ್ಯೋಗ ; ಸಮುದ್ಯ : [illegible] ೩. ಬೆಸುಗೆ ; ಸೇರಿಕೆ : [illegible] ೪. ಸರಿಕೆ ; ಸಾಮಗ್ರಿ : [illegible] ೫. ತಯಾರಿ ; ಸಿದ್ಧತೆ ; ಸನ್ನಾಹ : 'ಸಂಜೋಗಿಸು' ಹರಾ. ಸಂಜೋಗ : ೫. [illegible]

ಸಂಜೋಗವಾಗು = ಸನ್ನದ್ಧವಾಗು ; ಸಜ್ಜಾಗು : [illegible]
[? / ಹಿಂ. ಸಂಜೋಗ್ ./ ಹಿಂ. ಸಂಜೋಗ]

ಸಂಜೋಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಯಾರು ಮಾಡು ; ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸು : [illegible] ೨. ಸಿದ್ಧವಾಗು; ಸನ್ನದ್ಧವಾಗು : [illegible] [ಸಂಜೋಗ$_2$ + -ಇಸು]

ಸಂಚೋದಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅನುಗೊಳಿಸು : [illegible] ([illegible]). [ಸಂಚೋದನ + -ಇಸು]

ಸಂಜ (ಗು). ೧. ಎಚ್ಚರವಾಗಿರುವ ; ಪ್ರಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ. ೨. ಹೆಸರಿಸಿದ ; ಕರೆದ. (ನಾ). ೩. ಹೆಸರು; ಅಭಿಧಾನ: [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಜ್ಞಪನ (ನಾ). ಕೊಲ್ಲುವಿಕೆ ; ವಧೆ : "[illegible] . . . [illegible] — [illegible]" ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಜ್ಞಾಪಟಲಿ (ನಾ). ಸಾಂಕೇತಿಕವಾಗಿ, ಸೂಚನೆ ಕೊಡಲು ಊದುವ ಕಹಳೆ : [illegible] ([illegible]). [< ಸಂ. ಸಂಜ್ಞಾಪಟಹ]

ಸಂಜ್ಞಾಪತ್ಯ (ನಾ). [ಜೈನ] ಐದು ಬಗೆಯ ಅಸ್ತ್ಯಯತ್ರಿಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಜ್ಞಾನ (ನಾ). ೧. ಇಂದ್ರಿಯಜ್ಞಾನ ; ತಿಳಿವಳಿಕೆ ; ಸಂವೇದನೆ : [illegible] ([illegible]) ; [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). ೨. [ದೈಶ್ವರ] (ವ್ಯಾಸನಾಗಮದ ಪ್ರಭೇದವಾದ ಸಂಹಿತೆಯ) ಎಂಟು ಬಗೆಯ ಆಗಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : [illegible] ([illegible]), [illegible] "[illegible]" [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). ೩. [ಜೈನ] = ಸಮ್ಯಗ್ಜ್ಞಾನ ೨ : 'ಸಂಜ್ಞಾನಪಂಚಕ' ನೋಡಿ. ೪. [ಬೌದ್ಧ] ಐದು ಬಗೆಯ ಸ್ಕಂಧಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ನಾಮನಿರ್ದೇಶದಿಂದುಂಟಾಗುವ ಪರಿಜ್ಞಾನ: [illegible] ([illegible]). 'ರೂಪಸ್ಕಂಧ' ನೋಡಿ. [ಸಂ.]

ಸಂಜ್ಞಾನಪಂಚಕ (ನಾ). [ಜೈನ] ಅಭಿನಿಬೋಧ ಅಥವಾ ಮತಿಜ್ಞಾನ, ಶ್ರುತಜ್ಞಾನ, ಅವಧಿಜ್ಞಾನ, ಮನಃಪರ್ಯಾಯಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ಕೇವಲಜ್ಞಾನ ಗಳೆಂಬ ಐದು ಬಗೆಯ ಸಮ್ಯಗ್ಜ್ಞಾನಗಳು : [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಜ್ಞಾಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ (ಗು). ಆಹಾರ, ಭಯ, ಮೈಥುನ, ಪರಿಗ್ರಹಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಸಂಜ್ಞೆ ಅಥವಾ ಇಚ್ಛೆಗಳಿಂದ ಬಿಗ್ಗಲ್ಪಟ್ಟ : [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಜ್ಞಾರೇಖೆ (ನಾ). ಭೂಮಿಯ ಒಂದು ಗೊತ್ತಾದ ಮಟ್ಟದಲ್ಲಿ, ಅದರ ಮೇಲ್ಪ್ರಯ ಸ್ಥಿತಿಹೇಳುವ ಮಟ್ಟರೇಖೆ : [illegible] ([illegible]). [ಸಂ. ಸಂಜ್ಞಾರೇಖಾ]

ಸಂಜ್ಞೆ (ನಾ). [ಜೈನ] ಆಹಾರ, ಭಯ, ಮೈಥುನ, ಪರಿಗ್ರಹಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಸಂಜ್ಞೆಗಳುಳ್ಳ ಜೀವಿ; ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಜೀವಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಆ ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯದಮುಂ ಸಂಜ್ಞಿಯುಸಂಜ್ಞಿಯುಂಬ ಭೇದದಿಂದಿತ್ತೆಱನಕ್ಕುಂ ([illegible]). ಸಂಜ್ಞೆಗಳು ಆಹಾರ, ಭಯ, ಮೈಥುನ, ಪರಿಗ್ರಹಗಳೆಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾಗಿವೆ. ಇಂಥ ಸಂಜ್ಞೆಗಳುಳ್ಳ ಜೀವಗಳು 'ಸಂಜ್ಞಿ' ಎಂದು ಇಲ್ಲದವುಗಳು 'ಅಸಂಜ್ಞಿ'ಯೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ ([illegible]). 'ಅಸಂಜ್ಞಿ' ನೋಡಿ. [ಸಂ. ಸಂಜ್ಞಿನ್]

ಸಂಜ್ಞೆದೇಹ (ನಾ). = ಸಂಜ್ಞಿ : ಸಂಜ್ಞೆದೇಹಂ [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಜ್ಞಿತ (ಗು). ೧. ಹೆಸರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ; ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. ೨. ಅಂಕಿತಗೊಳಿಸಿದ; ಆಧಿಕಾರ ನೀಡಿದ. ೩. ಗೌರವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ; ಪುರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. (ನಾ). ೪. ಅರ್ಹನೆ; [illegible] "[illegible]" ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಜ್ಞು (ಗು). ೧. ತಾಗುಮಂಡಿಗಳುಳ್ಳ. (ನಾ). ೨. ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ತಾಗುವಂತಿರುವ ಮೊಣಕಾಲುಳ್ಳವನು ; ತಾಗುಮಂಡಿಯುಳ್ಳವನು : "[illegible] - ೨ ಒಂದಕ್ಕೊಂದು [illegible]" ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಜ್ಞೆ (ನಾ). ೧. ಎಚ್ಚರ ; ಅರಿವೆ ; ಬಾಹ್ಯಪರಿಜ್ಞಾನ : [illegible] ([illegible]). ೨. ಅರಿವು ; ಜ್ಞಾನ. ೩. ಸನ್ನೆ ; ಸೂಚನೆ : [illegible] ([illegible]). ೪. ಗುರುತು ; ಚಿಹ್ನೆ : "[illegible]" ([illegible]). [illegible] ([illegible]). ೫. ಗಾಯತ್ರೀಮಂತ್ರ : "[illegible]" ([illegible]). ೬. ಹೆಸರು ; ನಾಮಧೇಯ : [illegible] ([illegible]). ೭. ಚತುರಂಗಬಲ ; ಚತುರ್ಬಲ. ೮. ಶಿಕ್ಷೆ ; ದಂಡನೆ. "[illegible]" ([illegible]). ೯. [ವ್ಯಾಕ] ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಸೂತ್ರರೂಪದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸುವ ಪಾರಿಭಾಷಿಕಶಬ್ದ : [illegible] ([illegible]). ೧೦. ವಿಶೇಷಾರ್ಥವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ನಾಮಪದ ಅಥವಾ ನಾಮಧೇಯ : [illegible] ([illegible]). [ಸಂ. ಸಂಜ್ಞಾ]

ಸಂಜ್ಞೆವಿಡು (ಕ್ರಿ). ಸಂಕೇತಪೂರ್ವಕವಾಗಿ (ಕಾಳಗಸಮಯದಲ್ಲಿ ಕಹಳೆ, ಬಾವುಟ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ಬಿಡು ; ಸನ್ನೆಮಾಡು : ([illegible] . . . [illegible]) ([illegible]). [ಸಂಜ್ಞೆ + ಬಿಡು]

ಸಂಜ್ಯೋತಿ (ನಾ). ಅತಿಶಯವಾದ ಬೆಳಕು, — ಕಾಂತಿ : [illegible] ([illegible]). [ಸಂ. ಸಂಜ್ಯೋತಿಸ್]

ಸಂಜ್ವರ (ನಾ). ೧. ಅತಿಯಾದ ತಾಪ, — ಕಾವು : "[illegible] — ೨ [illegible]" ([illegible]). ೨. ಅತಿಯಾದ ತಾಪದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಜ್ವರ ; ಸಂನಿಪಾತವಿನ ಜ್ವರ : [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಜ್ವಲನ, ಸಂಜ್ವಳನ (ನಾ). ೧. ತೀವ್ರವಾದ ತಾಪ ; ಹೆಚ್ಚಿನ ದಾಹ. ೨. [ಜೈನ] ಚಾರಿತ್ರ್ಯದ ಪರಿಪೂರ್ಣತೆಗೆ ಬಾಧಕವಾದ ಕರ್ಮ ; "ಯಾವುದರಿಂದ ಚಾರಿತ್ರ್ಯದ ಪೂರ್ಣತೆಯಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅದು ಸಂಜ್ವಲನವೆನಿಸುವುದು" ([illegible]): [illegible] ([illegible]); [illegible] ([illegible]). ಸಂಜ್ವಳನ : ೨. [illegible]

[illegible] (ಸಂಜ್ವಲಿತ) [illegible] [ಸಂ.]

ಸಜ್ವಲಿತ (ಗು). ೧. ಅತಿಯಾದ ತಾಪದಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವ. (ನಾ). ೨. [ಜೈನ] ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು : [illegible] . . . ಸಜ್ವಲಿತ ಸಂಪ್ರಜ್ವಲಿತ ಎಂಬ [illegible] [ಸಂ.]

ಸಜ್ವಲನ 'ಸಂಜ್ವಲನ' ನೋ.

ಸಂತ₁ (ನಾ). ಉಸಲಿ ; ಗುಗ್ಗರಿ : "ಗುಗ್ಗರಿ ಸಂತವುಕ್ಕ" ([illegible]).
[ದೇ. ? ತಮಿ. ಚುಣ್ಣಲ್]

ಸಂತ₂ (ನಾ). ನಷ್ಟಂಬಳ ; ಹಂದ : "ಹಂದ — ಸಂದ" ([illegible]); [illegible] ([illegible]). [< ಸಂ. ಹಂದ]

ಸಂತಗೆ, ಸಂತಿಗೆ, ಸೊಂತಗೆ, ಸೊಂತಿಗೆ (ನಾ). ೧. ಅಕ್ಕಿ, ಅರಳು ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸಿ, ಒಣಗಿಸಿ ಕರಿಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಂಡಿಗೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ವಸ್ತು.— ಪದಾರ್ಥ : [illegible] ([illegible]). ೨. (ಆಲಂ) ತೀರಾ ಒಣಗಿಹೋದುದು ; ಗಟ್ಟಿಯಾದುದು : [illegible] ([illegible]). ಸಂತಿಗೆ : ೧. [illegible] ([illegible]). ಸೊಂತಗೆ : ೧. [illegible] ([illegible]). ಸೊಂತಿಗೆ : ೧. [illegible] ([illegible]).
[ದೇ. ? ತಮಿ. ಸಂತಗೆ]

ಸಂತಗೆಬತ್ತ (ನಾ). ಬತ್ತದ ಒಂದು ತಳಿ (?) : [illegible] ([illegible]).
[ಸಂತಗೆ? + ಬತ್ತ]

ಸಂತಣ 'ಸಾಂತಣ' ನೋ.

ಸಂತಾಪ (ನಾ). (ಲಾಕ) [illegible] ; [illegible] : [illegible] ([illegible]). [<— ಹಿಂ. ಮರಾ. [illegible]]

ಸಂತಿಗೆ 'ಸಂತಗೆ' ನೋ.

ಸಂತಿಗೆಗುಂಡಳ (ನಾ). ಸಂತಿಗೆ ಮಾಡಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ [illegible] ; [illegible] : "[illegible]" ([illegible]). ಸಂತಿಗೆ([illegible])ಗುಂಡಳ . . . [illegible] ([illegible]). [ಸಂತಿಗೆ (< ಸಂತಗೆ) + ಗುಂಡಳ]

ಸಂತಿಗೆಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಂತಿಗೆಯಂತೆ ([illegible]) ಮಾಡಿ ಒಣಗಿಸು : [illegible] ([illegible]).
[ಸಂತಿಗೆ (< ಸಂತಗೆ) + ಇಸು]

ಸಂತಿತ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆ [illegible].— [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂತಿನ (ನಾ). ೧. (ಹಕ್ಕಿಗಳು) ಒಟ್ಟಿಗೆ ಹಾರುವಿಕೆ. ೨. ಹಕ್ಕಿಗಳ ಹಾರಾಟದ ಒಂದು ಬಗೆ ; ಹಕ್ಕಿಗಳು ಕೆಳಗೆ ಇಳಿಯುವಾಗ ಅಥವಾ ಏರುವಾಗ ಹಾರುವ ರೀತಿ : [illegible] ([illegible]); [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂತ (ಗು). ೧. ಶಾಂತವಾದ ; ಸಮಾಧಾನದಿಂದ ಕೂಡಿದ. ೨. ಮೃದುವಾದ ; ಮೆದುವಾದ. ೩. ಚೆಲುವಾದ ; ಮನೋಹರವಾದ. ೪. ಗೌರವಾರ್ಹವಾದ ; ಪೂಜ್ಯವಾದ : [illegible] ([illegible]); [illegible] ([illegible]). ೫. ಗೌರವಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರನಾದ; ಪೂಜ್ಯನಾದ. (ನಾ). ೬. ನೆಮ್ಮದಿ; ಸಮಾಧಾನ : [illegible] ([illegible]). ೭. ಸೌಖ್ಯ; ಕ್ಷೇಮ : [illegible] ([illegible]); [illegible] ([illegible]). ೮. ಶಾಂತರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಪ್ಪಂದ; ಸಂಧಾನ : [illegible] ([illegible]). [illegible] ([illegible]). ೯. ಸಾತ್ವಿಕಸ್ವಭಾವದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಸಾಧು : [illegible] ([illegible]); [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). [illegible] ([illegible]). ೧೦. ಮೋಕ್ಷಸಾಧನೆಯ ಮೂರು ಮುಖ್ಯಮಾರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ ಭಕ್ತಿಮಾರ್ಗವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವವನು; ಭಕ್ತಿಪಂಥದ ಅನುಯಾಯಿ: [illegible] ([illegible]). 'ಸಂತಕವಿ' ಹರಾ. ೧೧. ಸರಿಯಾದುದು: [illegible] ([illegible]). 'ಸಂತಮಿರು' ಹರಾ.

ಸಂತಮಾಡು = ಸಂಧಾನವನ್ನು ಮಾಡಿಸು; ರಾಜಿಮಾಡಿಸು : [illegible] [[illegible]] [illegible] ([illegible]). ಸಂತವಾಗು = ಉಪಶಮನವಾಗು; ಶಾಂತವಾಗು : [illegible] ([illegible]). [< ಪ್ರಾ. ಸಂತ./ ಸಂ. ಶಾಂತ, ಶಾಂತ./ ಹಿಂ. ಮರಾ. ಸಂತ]

ಸಂತಂ (ಅ). ೧. ಶಾಂತವಾಗಿ; ಸಮಾಧಾನದಿಂದ ಕೂಡಿ : [illegible] ([illegible]); [illegible] ([illegible]). ೨. ಸುಖವಾಗಿ ; ಕ್ಷೇಮವಾಗಿ : 'ಸಂತಮಿರ್' ಹರಾ. ೩. ಮೆಲ್ಲಗೆ; ನಿಧಾನವಾಗಿ ; ನಿಧಾನವಾಗಿ : [illegible] ([illegible]). ೪. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ; ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ : [illegible] ([illegible]). ೫. ಯಾವಾಗಲೂ; ನಿರಂತರವಾಗಿ : [illegible] ([illegible]); [illegible]

[illegible] ೬. ವಿಲ್ಲ [illegible]; ಸದಗ್ರ್ : [illegible] [illegible] [< ಸಂತ]

ಸಂತಕವಿ (ನಾ). ಭಕ್ತಿಮಾರ್ಗವನ್ನು ಸಾರುವ ಕವಿ : [illegible] [ಸಂತ + ಕವಿ]

ಸಂತಸಾಹಿತ್ಯ (ನಾ). ಸಂತಕವಿಗಳು ರಚಿಸಿದ ಸಾಹಿತ್ಯ : [illegible] [ಸಂತ + ಸಾಹಿತ್ಯ]

ಸಂತತ (ಗು). ೧. ಹಬ್ಬಿದ ; ವ್ಯಾಪಿಸಿದ. ೨. ಒಂದರೆನ್ನೊಂದು ಹೆಣೆದ: ಹೊಂದಿಸಿದ. ೩. ದಟ್ಟವಾದ; ಸಾಂದ್ರವಾದ. ೪. ನಿರಂತರವಾದ; ಎಡೆಬಿಡದ : [illegible] ೫. ಶಾಶ್ವತವಾದ ; ಸ್ಥಿರವಾದ : [illegible] (ನಾ). ೬. ನಿರಂತರವಾದುದು; ಎಡೆಬಿಡದಿರುವುದು : [illegible] ೭. ಎಡೆಬಿಡದೆ ಇರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜ್ವರ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂತತಂ (ಅ). ಯಾವಾಗಲೂ ; ಎಡೆಬಿಡದೆ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂತತಜ್ವರ (ನಾ). ಯಾವಾಗಲೂ ಬಿಡದಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂತತಿ (ಗು). ೧. ನೀಡಿದ; ವಿಸ್ತರಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ವಿಸ್ತಾರ; ಹರಹು. ೩. ಸಾಲು; ಪಂಕ್ತಿ. ೪. ನಿರಂತರವಾಗಿರುವಿಕೆ; ನಿತ್ಯತೆ. ೫. ವಂಶ; ಪೀಳಿಗೆ: [illegible] ೬. ಮಗ ಅಥವಾ ಮಗಳು; ಸಂತಾನ : [illegible] ೭. ಗುಂಪು; ಸಮುದಾಯ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂತತಿಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ವಂಶವು ಹಾಳಾಗು ; ನಿರ್ವಂಶವಾಗು : [illegible] [ಸಂತತಿ + ಕೆಡು]

ಸಂತತಿಚ್ಛೇದ (ನಾ). ವಂಶವು ಕತ್ತರಿಸಿಹೋಗುವುದು : ಪೀಳಿಗೆಯ ನಾಶ: [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂತತಿವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪಡೆ, - ಹೊಂದು : [illegible] [ಸಂತತಿ + ಪಡೆ]

ಸಂತತಿಹೀನ (ನಾ). ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದ ವ್ಯಕ್ತಿ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂತಧ್ವಾರ 'ಸಂತಧ್ವಾರ' ನೋ.

ಸಂತಪ (ನಾ). [illegible]; ಆಳಲು : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂತಪನ (ನಾ). ೧. ಸುಡುವಿಕೆ; ಕಾಯಿಸುವಿಕೆ. ೨. ಪೀಡಿಸುವಿಕೆ. [ಸಂ.]

ಸಂತಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ವ್ಯಥೆಗೊಳ್ಳು ; ದುಃಖಿಸು : [illegible] [ಸಂತಪ + -ಇಸು]

ಸಂತಪ್ತ (ಗು). ೧. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕಾದ; ಅತಿಯಾಗಿ ಸುಡುವ : [illegible] ೨. ಸಂತಾಪಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಾದ: ನೊಂದ. ೩. ಸುಟ್ಟ; ಕರಗಿದ. ೪. ಬಳಲಿದ; ದಣಿದ. ೫. ಒಣಗಿದ; ಬಾಡಿದ. (ನಾ). ೬. ಕಾಯಿಸಿದುದು : [illegible] ೭. ಬಳಲಿದವನು : [illegible] ೮. ದುಃಖಿತನಾದವನು; ಸಂಕಟಕ್ಕೊಳಗಾದವನು. [ಸಂ.]

ಸಂತಮಸ (ಗು). ೧. ಬಹು ಕತ್ತಲೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯ : [illegible] (ನಾ). ೨. ಕಗ್ಗತ್ತಲೆ; ಗಾಢಾಂಧಕಾರ : [illegible] ೩. ಅತಿಯಾದ ಮೋಹ, - ಭ್ರಮೆ. [ಸಂ.]

ಸಂತಮಿಡು, ಸಂತವಿಡು, ಸಂತಿಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಾಂತ್ವನಗೊಳಿಸು; ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸು : [illegible] ೨. ನಿಗ್ರಹಿಸು ; ಪರಿಹರಿಸು : [illegible]

೬. ಸುಖಿವಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಹಾಯಾಗಿರಿಸು : [illegible] ೪. (ಆಲಂ) ಒಳಗೊಳ್ಳು; ಅಡಗಿಸು: [illegible] ೫. ಸರಿಪಡಿಸು; ತಿದ್ದು : [illegible] ೬. ಆದರಿಸು ; ಉಪಚರಿಸು: [illegible] ಸಂತಯಿಸು : ೧. [illegible] [ಸಂತ + ಇಸು]

ಸಂತಮಿರ್, ಸಂತಮಿರು, ಸಂತವಿರು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸುಖಿವಾಗಿರು; ಹಾಯಾಗಿರು: [illegible] ೨. ಶಾಂತವಾಗಿರು; ಸಮಾಧಾನದಿಂದ ಕೂಡಿರು : [illegible] ೩. ಸುಮ್ಮನೆ ಇರು; ಚಲನೆಯಿಲ್ಲದಿರು : [illegible] ಸಂತಮಿರು : ೪. ನಿಶ್ಚಿಂತೆಯಾಗಿರು; ಸ್ವಸ್ಥವಾಗಿರು : [illegible] ಸಂತವಿರು : ೧. [illegible] ೨. [illegible] [ಸಂತ + ಇರ್]

ಸಂತಮಿರು 'ಸಂತಮಿರ್' ನೋ.

ಸಂತಯಣ 'ಸಂದಯಣ' ನೋ.

ಸಂತಯಿಕೆ, ಸಂತೈಕೆ (ನಾ). ಸಮಾಧಾನ; ಸಾಂತ್ವನ : [illegible] ಸಂತೈಕೆ : [illegible] [ಸಂತ + -ಇಕೆ]

ಸಂತಯಿಸು, ಸಂತಯ್ಸು, ಸಂತವಿಸು, ಸಂತೈಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಮಾಧಾನ ಪಡಿಸು; ಸಾಂತ್ವನಗೊಳಿಸು : [illegible] ೨. [illegible] ಸಂತವಿಸು : ೧. [illegible] ೩. ಸಂತೋಷಪಡಿಸು; ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸು : [illegible] ೪. ಸಮಾಧಾನ ಹೊಂದು; ಶಾಂತವಾಗು : [illegible] ೫. [illegible] ಸಂತೈಸು: ೧. [illegible] ೬. ಆದರಿಸು; ಉಪಚಾರಮಾಡು : [illegible] ೭. ನಿವಾರಿಸು ; [illegible] ೮. ಸಲಹು ; ಕಾಪಾಡು : [illegible]

ಸಂತಯ್ಸಿಕೊಳ್, ಸಂತಯ್ಸಿಕೊಳ್ಳು, ಸಂತವಿಸಿಕೊಳ್, ಸಂತವಿಸಿಕೊಳ್ಳು, ಸಂತೈಸಿಕೊಳ್, ಸಂತೈಸಿಕೊಳ್ಳು = ೧. ಶಾಂತವಾಗು; ಸಮಾಧಾನ ತಂದುಕೊಳ್ಳು : [illegible] ೨. [illegible] ೩. [illegible] [ಸಂತ + -ಇಸು]

ಸಂತಯ್ಸು 'ಸಂತಯಿಸು' ನೋ.

ಸಂತಯ್ಸುಹ (ನಾ). ಸಮಾಧಾನ ಪಡಿಸುವಿಕೆ ; ಸಾಂತ್ವನಗೊಳಿಸುವಿಕೆ : [illegible] [ಸಂತಯ್ಸು (< ಸಂತಯಿಸು) + -ಹ (< -ಅ)]

ಸಂತರ (ನಾ). (?) : [illegible] [?]

ಸಂತರಣ (ನಾ). ೧. (ನದಿಯನ್ನು) ದಾಟುವುದು. ೨. ಪಾರುಮಾಡುವುದು : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂತರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಪಾರುಮಾಡು; ಪಾರುಗಾಣಿಸು : [illegible] ೨. ನಿರ್ವಹಿಸು; ನಿಭಾಯಿಸು : [illegible] ೩. ಕೊಡಿಸು; ಕಲೆಹಾಕು : [illegible] [ಸಂತರಣ + -ಇಸು]

ಸಂತರ್ಜನ (ನಾ). ಭಯಪಡಿಸುವಿಕೆ; ಹೆದರಿಸುವಿಕೆ. ೨. ಬಯ್ಯುವಿಕೆ; ಬೈಯುವಿಕೆ. [ಸಂ.]

ಸಂತರ್ಜಿತ (ಗು). ಭಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ; ದಿಗಿಲುಗೊಳಿಸುವ : [illegible] . . . [illegible] . . . [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂತರ್ಜಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಭಯಪಡಿಸು; ಹೆದರುವಂತೆ ಮಾಡು : [illegible] . . . [illegible] ೨. ಜರೆ; ದೂಷಿಸು : [illegible] [ಸಂತರ್ಜನ + -ಇಸು]

ಸಂತರ್ಧಾರೆ, ಸಂತಧಾರೆ (ನಾ). ನಿರಂತರವಾಗಿ ನಡೆಯುವ ಅಧಿಕಾರ (?) : [illegible] . . . [illegible] ಸಂತಧಾರೆ : [illegible] . . . [illegible]

[? ಈ ಶಬ್ದಗಳು 'ಸಂತತಧಾರೆ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅಪಭ್ರಂಶಗಳಿರಬಹುದು]

ಸಂತರ್ಪಣ (ಗು). ೧. ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವ; ತಣಿಸುವ. ೨. ಚೇತೋಹರವಾದ; ಮನೋಹರವಾದ : [illegible] (ನಾ). ೩. ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸುವಿಕೆ; ತಣಿಸುವಿಕೆ : [illegible] . . . [illegible] ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿಹಿ ತಿನಿಸು. ೫. ಬಹುಜನಕ್ಕೆ ನೀಡುವ ಸಂತೃಪ್ತಿಕರವಾದ ಭೋಜನ; ಸಮಾರಾಧನೆ : (ಅ). ೬. ತಗ್ಗಿಸುವಿಕೆ; ಉಪಶಮನ: [illegible] . . . [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂತರ್ಪಣೀಯ (ನಾ). ಆನಂದವನ್ನು ನೀಡುವಂಥದು; ಸಂತೋಷಕರವಾದುದು : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂತರ್ಪಣೆ (ನಾ). ೧. ಬಹುಜನಕ್ಕೆ ನೀಡುವ, ಸಂತೃಪ್ತಿಕರವಾದ ಭೋಜನ, - [illegible]

. . . [illegible] (ಸಂ. ಸಂತರ್ಪಣ)

ಸಂತರ್ಪಿತ (ಗು). ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸಿದ; ತಣಿಸಿದ : [illegible] . . . [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂತರ್ಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸು; ತಣಿಸು : [illegible] [ಸಂತರ್ಪಣ + -ಇಸು]

ಸಂತವಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಮಾಧಾನಗೊಳಿಸು; ಸಾಂತ್ವನಗೊಳಿಸು : [illegible] [ಸಂತ + ಪಡಿಸು]

ಸಂತವಣ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : [illegible] . . . [illegible] [ಸಂತ + ಪಣ]

ಸಂತವಣೆ₁ (ನಾ). ೧. ಸಮಾಧಾನ ; ಸಂತೈಕೆ : "[illegible]" [illegible] ೨. ತೃಪ್ತಿ; ತಣಿವು : [illegible] [ಸಂತಯಿಸು + -ಅಣೆ]

ಸಂತವಣೆ₂ 'ಸಂದವಣೆ' ನೋ.

ಸಂತವಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಂತೈಸು; ಸಮಾಧಾನಮಾಡು: [illegible] [ಸಂತ + ಇಸು]

ಸಂತವಿಡು 'ಸಂತವಿಡು' ನೋ.

ಸಂತವಿರು 'ಸಂತವಿರ್' ನೋ.

ಸಂತವಿಸು 'ಸಂತಯಿಸು' ನೋ.

ಸಂತಸ, ಸಂತೋಸ, ಸಂತೋಷ (ನಾ). ೧. ಹಿಗ್ಗು; ಸಲಿಗೆ : "[illegible]" [illegible] ೨. ತೃಪ್ತಿ; ತಣಿವು : [illegible] ಸಂತೋಷ : ೧. [illegible] . . . [illegible] ಸಂತೋಷ : ೧. [illegible]

ಸಂತಸಂಗಿಡು (ಕ್ರಿ). ಸಂತೋಷವುಂಟಾಗು, - ಕೆಡು : [illegible] [ಸಂತಸ + ಕಿಡು (< ಕೆಡು)]

ಸಂತಸಂಗೊಳ್, ಸಂತಸಗೊಳು (ಕ್ರಿ). ಹಿಗ್ಗು; ಸಂತೋಷಿಸು : [illegible] [ಸಂತಸ + ಕೊಳ್]

ಸಂತಸಂಗೊಳಿಸು, ಸಂತಸಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಆನಂದವನ್ನುಂಟುಮಾಡು; ಸಂತೋಷಪಡಿಸು : [illegible] [ಸಂತಸಂಗೊಳ್ + -ಇಸು]

ಸಂತಸಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). = ಸಂತಸಂಗೊಳ್ : [illegible] [ಸಂತಸ + ಪಡೆ]

ಸಂತಸಂಬಡಿಸು (ಕ್ರಿ). = ಸಂತಸಂಗೊಳಿಸು : [illegible] [ಸಂತಸ + ಪಡಿಸು]

ಸಂತಸಂಬಡು, ಸಂತಸಪಡು, ಸಂತಸಬಡು, ಸಂತಸವಡು, ಸಂತೋಷಂಬಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಂತೋಷವನ್ನು ಹೊಂದು; ಹಿಗ್ಗು; ನಲಿ : [illegible] ೨. ತೃಪ್ತಿಹೊಂದು; [illegible] [ಸಂತಸ + ಪಡು]

ಸಂತಸಂಬಡೆ, ಸಂತಸವಡೆ (ಕ್ರಿ). = ಸಂತಸಂಗೊಳ್ : [illegible] [ಸಂತಸ + ಪಡೆ]

ಸಂತಸಂಬೆಱು, ಸಂತಸವೆಱು (ಕ್ರಿ). = ಸಂತಸಂಗೊಳ್ : [illegible] [ಸಂತಸ + ಪೆಱು]

ಸಂತಸಗಂಬನಿ 'ಸಂತಸಗಣ್ಬನಿ' ನೋಡಿ.

ಸಂತಸಗಣ್ಬನಿ, ಸಂತಸಗಂಬನಿ (ನಾ). ಸಂತೋಷಾಧಿಕ್ಯದಿಂದ ಬರುವ ಕಣ್ಣೀರು ; ಆನಂದಬಾಷ್ಪ; [illegible] [ಸಂತಸ + ಕಣ್ಬನಿ]

ಸಂತಸಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಂತೋಷವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸು : [illegible] [ಸಂತಸ + ಕೊಳಿಸು]

ಸಂತಸಗೊಳಿಸು 'ಸಂತಸಂಗೊಳಿಸು' ನೋಡಿ.

ಸಂತಸಗೊಳು 'ಸಂತಸಂಗೊಳ್' ನೋಡಿ.

ಸಂತಸದೇಱು (ಕ್ರಿ). ಸಂತೋಷದಿಂದ ತುಂಬಿರು ,– [illegible] [ಸಂತಸ + ಏಱು]

ಸಂತಸಪಡು 'ಸಂತಸಂಬಡು' ನೋಡಿ.

ಸಂತಸಬಡು 'ಸಂತಸಂಬಡು' ನೋಡಿ.

ಸಂತಸಮಾಡ್ (ಕ್ರಿ). ಸಂತೋಷದಿಂದ ಆಡು; ನಲಿದಾಡು : [illegible] [ಸಂತಸ + ಆಡ್]

ಸಂತಸಮೊಂದು, ಸಂತಸವೊಂದು (ಕ್ರಿ). = ಸಂತಸಂಗೊಳ್ : [illegible] [ಸಂತಸ + ಒಂದು]

ಸಂತಸವಡು 'ಸಂತಸಂಬಡು' ನೋಡಿ.

ಸಂತಸವಡೆ 'ಸಂತಸಂಬಡೆ' ನೋಡಿ.

ಸಂತಸವಱೆ (ನಾ). ಸಂತೋಷದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಬಾರಿಸುವ ತಮಟೆ,– ಪರೆ : [illegible] [ಸಂತಸ + ಪಱೆ]

ಸಂತಸಪಾಡು (ನಾ). ಸಂತೋಷದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಹಾಡುವ ಹಾಡು; ಸೋಬಾನೆ : [illegible] [ಸಂತಸ + ಪಾಡು]

ಸಂತಸವಾತು (ನಾ). ಸಂತೋಷದ ಮಾತು ,– ನುಡಿ: [illegible] [ಸಂತಸ + ಮಾತು]

ಸಂತಸವಾಣ್ (ಕ್ರಿ). = ಸಂತಸಂಗೊಳ್ : [illegible] [ಸಂತಸ + ಆಣ್]

ಸಂತಸವೆಱು 'ಸಂತಸಂಬೆಱು' ನೋಡಿ.

ಸಂತಸವೊಂದು 'ಸಂತಸಮೊಂದು' ನೋಡಿ.

ಸಂತಸಿಕೆ (ನಾ). ಹಿಗ್ಗು ; ಸಂತೋಷ : [illegible] [ಸಂತಸ + -ಇಕೆ]

ಸಂತಸಿಗ (ನಾ). ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು: [illegible] [ಸಂತಸ + -ಇಗ]

ಸಂತಸುಖ (ನಾ). ನೆಮ್ಮದಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸುಖ ; ಶಾಂತವಾದ ಆನಂದ : [illegible] [ಸಂತ + ಸುಖ]

ಸಂತಸೊಕ (ನಾ). = ಸಂತಸುಖ : [illegible] [ಸಂತ + ಸೊಕ (< ಸೊಗ)]

ಸಂತಾನ (ನಾ). ೧. ವ್ಯಾಪ್ತಿ; ಹರವು : [illegible] ೨. ಸಾಲು : ಪಂಕ್ತಿ : [illegible] ೩. ವಂಶ, ಸಂತತಿ : [illegible] ೪. ಮಗ ಅಥವಾ ಮಗಳು : [illegible] ೫. ಬಸ್ಯ ; ಹುಟ್ಟಿದುದು. ೬. ವಂಶಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಬಂದುದು; ಗೋತ್ರಾನುಗತವಾದುದು : [illegible] ೭. ಗುಂಪು; ಸಮೂಹ : [illegible] ೮. ರಾಶಿ; ಒಟ್ಟಿಲು. ೯. ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಇರುವುದೆಂದು ನಂಬಲಾದ ಐದು ಬಗೆಯ ಮರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : [illegible] ೧೦. [ರಾಜನೀ] ಹೆಣ್ಣನ್ನು ಮದುವೆಮಾಡಿ ಕೊಡುವುದರ ಮೂಲಕ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಹದಿನಾರು ಬಗೆಯ ಸಂಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : [illegible] ೧೧. [ಶೈವ] ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಶಿವಾಗಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : [illegible] ೧೨. ದೇಹ; ಶರೀರ. [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂತಾನಕ (ನಾ). ೧. ವಿಸ್ತರಿಸುವಿಕೆ; ವ್ಯಾಪಿಸುವಿಕೆ. ೨. ವಿಸ್ತರಿಸುವುದು; ವ್ಯಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟುದು. ೩. = ಸಂತಾನ ೯. ೪. ದೇವವೃಕ್ಷವೊಂದರ ಹೂವು : [illegible] ೫. ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂತಾನಗಾಮ (ಗು). ಸಂತತಿಯ ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ; ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಬಯಸುವ : [illegible] [ಸಂ. ಸಂತಾನಗಾಮಿನ್]

ಸಂತಾನಕ್ರಮ (ನಾ). ಒಂದಾದ ಮೇಲೊಂದರಂತೆ ಬರುವ ಕ್ರಮ; ವಂಶಕ್ರಮ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂತಾನಕ್ಷಯ (ನಾ). ಮಕ್ಕಳು ನಾಶವಾಗುವಿಕೆ ; ವಂಶಹೀನನಾಗುವಿಕೆ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂತಾನಗಾಮಿ (ನಾ). ವಂಶಕ್ಕಾಗುವಂಥದಾದುದು; ಅನುವಂಶಿಕವಾದುದು: [illegible] [ಸಂ. ಸಂತಾನಗಾಮಿನ್]

ಸಂತಾನಗೋಪ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂತಾನಗೋತ್ರ (ನಾ). [ಜೈನ] "ಅನಾದಿಯಿಂದ ಬಾರದಿರುವ ಪೂರ್ವೋತ್ತರ ಕ್ಷಣಗಳ ಸಮೂಹವು ಸಂತಾನವು. ಇಂಥ ಸಂತಾನಗಳ ಸಮೂಹವು ಸಂತಾನಗೋತ್ರವು" [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂತಾನಚೀಲ (ನಾ). [ಸಾಮುದ್ರಿ] ಎಷ್ಟು ಮಕ್ಕಳು ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ, ಅಂಗೈಯಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಗೆರೆ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂತಾನಲಕ್ಷ್ಮಿ (ನಾ). ಅಷ್ಟಲಕ್ಷ್ಮಿಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳು; ಸಂತಾನವನ್ನು ಕೊಡುವವಳು : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂತಾನಪಡೆ (ಕ್ರಿ). ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪಡೆ; ಸಂತತಿಯನ್ನು ಹೊಂದು : [illegible] [ಸಂತಾನ + ಪಡೆ]

ಸಂತಾನಶ್ರೀ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಮನೆತನದವನು; ವಂಶಸ್ಥ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂತಾನಾಂತರ (ನಾ). [ಜೈನ] ಒಂದಾದ ನಂತರ ದೇಹವೊಂದು ಹುಟ್ಟುವುದರಲ್ಲಿರುವ ಭೇದ (?) : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂತಾನಿಕೆ (ನಾ). ೧. ನೊರೆ; ಬುರುಗು. ೨. ಹಾಲಿನ ಕೆನೆ. ೩. ಕೆನೆಗಟ್ಟಿದ ಹಾಲು. ೪. ಜೇಡನ ಬಲೆ. ೫. ಕತ್ತಿಯ ಅಲಗು, - ಧಾರೆ. ೬. ಸ್ಕಂಧನನ್ನು ಸಾಕಿದ ಸಪ್ತಮಾತೃಕೆಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳು. ೭. ಮರದ ಕೆತ್ತೆ; ದಿಂಡು. [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂತಾಪ (ನಾ). ೧. ಅತಿಯಾದ ಕಾವು, - ಕಾವು : [illegible]

[illegible] ([illegible]). ೨. ದೇಹ; ಅಗ್ನಿ. ೩. ವ್ಯಥೆ; ಸಂಕಟ : "[illegible] — ಈ ೬ ಸಂತಾಪಂ" ([illegible]); [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). ೪. ಮಾಡಿದ ತಪ್ಪಿಗಾಗಿ ಮರುಗುವುದು; ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪ. ೫. ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು : [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). ೬. ಅತಿಯಾದ ತಾಪದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜ್ವರ : [illegible] ([illegible]). ೭. ಉಗ್ರವಾದ ಕೋಪ, — ಸಿಟ್ಟು : [illegible] ([illegible]). ೮. ಕಾಮಾವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಮನ್ಮಥಜ್ವರ : [illegible] . . . [illegible] ([illegible] ಸಂತಾಪಂ) ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂತಾಪಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಸಂಕಟಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಾಗು; ಗೋಳಾಡು; ದುಃಖಿಸು : [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). [ಸಂತಾಪ + ಕೊಳ್₁]

ಸಂತಾಪಕ (ನಾ). ಅತಿಯಾದ ತಾಪವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು : [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂತಾಪನ (ನಾ). ೧. ಸುಡುವಿಕೆ; ದಹಿಸುವಿಕೆ. ೨. ಸಂಕಟ; ಅಳಲು. ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ನರಕ : [illegible] . . . ಸಂತಾಪನ . . . [illegible] ([illegible]). ೪. [ಕಾಮಶಾ] ಕಾಮದ ಮೂರು ಅವಸ್ಥೆಗಳಾದ ಕಾರ್ಶ್ಯ, ಜಾಗರಣ, ಸಂತಾಪನ ಎಂಬುವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯದು : [illegible] ([illegible]). ೫. ಅಭಿಲಾಷೆ, ಚಿಂತೆ, ಸಂಸ್ಮೃತಿ, ವಿಧುಗುಣಸ್ಮೃತಿ, ಸಂತಾಪನ, ಕ್ರಿಯಾದ್ವೇಷ, ವಿಕಲತೆ, ಮೌನ, ಮೂರ್ಛೆ ಮತ್ತು ಮರಣಗಳೆಂಬ ಕಾಮದ ದಶಾವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಅಭಿಲಾಷೆ . . . ಸಂತಾಪನ . . . [illegible] ([illegible]). ೬. ಮನ್ಮಥನ ಪಂಚಬಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂತಾಪಪಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅತಿಯಾದ ತಾಪದಿಂದ ಕೂಡು : [illegible] ([illegible]). [ಸಂತಾಪ + ಪಡಿಸು₁ (< ಪಡೆಯಿಸು)]

[illegible] (ನಾ). ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಮರಣಾನಂತರ ತಮಗಾದ ದುಃಖವನ್ನು ಪರಸ್ಪರ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ ಆತನ ಆಪ್ತರು ಸೇರುವ ಸಭೆ : [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). [ಸಂ. [illegible]]

ಸಂತಾಪಿತ (ಗು). ೧. ಅತಿಯಾಗಿ ಸುಟ್ಟ; ಕರಗುವಂತೆ ದಹಿಸಿದ : [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). ೨. ದುಃಖಗೊಂಡ; ವ್ಯಥೆಗೊಳಗಾದ : 'ಸಂತಾಪಿತ ಹೃದಯ' ಪದಾ. ೩. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಯಲ್ಪಟ್ಟುದು : "ಸಂತಾಪಿತ . . . [illegible] . . . [illegible]" ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂತಾಪಿತಹೃದಯ (ನಾ). ೧. ದುಃಖಗೊಂಡ ಮನಸ್ಸು. ೨. ಸಂಕಟಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ : [illegible] ಸಂತಾಪಿತಹೃದಯನಾಗಿ ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂತಾಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅತಿಯಾಗಿ ಕಾಯಿಸು, — ದಹಿಸು; ಬಹಳ ತಾಪವನ್ನುಂಟುಮಾಡು : [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). ೨. ದುಃಖಿಸು; ಸಂಕಟಪಡು : [illegible] . . . [illegible] ([illegible]); [illegible] ([illegible]). ೩. ಸಂಕಟಕ್ಕೆ ಗುರಿಮಾಡು; ಹಿಂಸಿಸು : [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). [ಸಂತಾಪ + — ಇಸು]

ಸಂತಾಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). [?]

ಸಂತಾಳ (ನಾ). ಲೋಹದ ತಾಳ : [illegible] ([illegible]). [? + ತಾಳ₁ (= ತಾಲ)]

ಸಂತಿ 'ಸಂತೆ₂' ನೋ.

[illegible] (ನಾ). [illegible] ಹೆಸರು : [illegible] ([illegible]). [< ಶಾಂತಿ + [illegible] (< [illegible])]

ಸಂತಿಸು 'ಸಂತಯಿಸು' ನೋ.

ಸಂತು₁ 'ಸಲ್' [illegible].

ಸಂತು₂ 'ಸಂತೆ₂' ನೋ.

ಸಂತುಷ್ಟ (ಗು). ೧. ಸಂತೋಷಗೊಂಡ; ಆನಂದಗೊಂಡ; ಹಿಗ್ಗಿದ : [illegible] ([illegible]). ೨. ತೃಪ್ತಿಗೊಂಡಿದ; ತಣಿದ : [illegible] ([illegible]). (ನಾ). ೩. ಸಂತೋಷ; ಹಿಗ್ಗು : [illegible] ([illegible]). ೪. ಸಂತೋಷಗೊಂಡವನು : [illegible] ([illegible]). ೫. ತೃಪ್ತಿಗೊಂಡವನು; ಸಂತೃಪ್ತ : [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂತುಷ್ಟಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟು ಮಾಡು; ಉಲ್ಲಾಸಪಡಿಸು : [illegible] ([illegible]). [ಸಂತುಷ್ಟ + ಕೊಳ್₁ + — ಇಸು]

ಸಂತುಷ್ಟಾಂತರಂಗ (ನಾ). ೧. ಸಂತೋಷಗೊಂಡ ಮನಸ್ಸು : [illegible] ([illegible]).

೨. ಸಂತೋಷವಾಗಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ; [illegible] ... [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂತುಷ್ಟಿ (ನಾ). ೧. ಸಂತೋಷ; ಹಿಗ್ಗು : [illegible] ೨. ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ತೃಪ್ತಿ, — ತಣಿವು : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂತುಷ್ಟಿಪಡಿಸು 'ಸಂತುಷ್ಟಿಪಡಿಸು' ನೋಡಿ.

ಸಂತುಷ್ಟಿಪಡಿಸು, ಸಂತುಷ್ಟಿಪಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸು ; ತಣಿಸು : [illegible]

[ಸಂತುಷ್ಟಿ + ಪಡಿಸು]

ಸಂತುಷ್ಟವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಸಂತೋಷಿಸು; ಹಿಗ್ಗು : [illegible] [ಸಂತುಷ್ಟ + ಪಡೆ]

ಸಂತುಷ್ಟಿಸು (ಕ್ರಿ). = ಸಂತುಷ್ಟವಡೆ : [illegible]

ಸಂತೃಪ್ತ (ಗು). ೧. ತೃಪ್ತಿಗೊಂಡ; ತಣಿದ : [illegible] (ನಾ). ೨. ತೃಪ್ತಿಹೊಂದಿದವನು; ತೃಪ್ತ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂತೃಪ್ತಿ (ನಾ). ಸಂಪೂರ್ಣ ತೃಪ್ತಿ, — ತಣಿವು: [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂತೆ (ನಾ). ೧. ಕಂಠಪಾಠ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಓದುವುದು; ಬಾಯಿಪಾಠ ಮಾಡುವುದು: (ಅ). ೨. ಓದಬೇಕಾದ ಭಾಗ; ಪಾಠ: (ಅ). [illegible]

ಸಂತೆ, ಸಂತಿ, ಸಂತು, ಸಂಥೆ (ನಾ). ೧. ಗುಂಪು; ಸಮೂಹ : [illegible] ೨. ಗೊತ್ತಾದ ಸ್ಥಳ ಹಾಗೂ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕಾಗಿ ಸೇರುವ ಅನೇಕ ಬಗೆಯ ಪ್ರದರ್ಶನ, ಮನರಂಜನೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ನೆರವಿ; ಜಾತ್ರೆ : [illegible] ೩. ಸರಕುಗಳನ್ನು ಮಾರುವುದಕ್ಕೂ ಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೂ ನಿರ್ದಿಷ್ಟದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಜನರು ಸೇರುವ ಸ್ಥಳ; ಗುಂಪು ಸೇರಿ ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುವ ಜಾಗ : [illegible] ೪. "ವ್ಯಾಪಾರದ ದಿನ" [illegible]. ೫. ದೊಂಬಿ; ಗದ್ದಲ. ಸಂತಿ: ೬. [illegible] ... [illegible] ಅಲ್ಲದೆ ಕೊಡಿ [illegible]. 'ಸಂತೆ' ಪಠ್ಯ.

ಸಂತೆಕಟ್ಟು = ೧. ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕಾಗಿ ಸಂತೆಯು ಸೇರು : (ಅ). ೨. ಪರಿಷೆಯನ್ನು ವಿಸರ್ಜಿಸು; ಸಂತೆಯನ್ನು ವಿಸರ್ಜನೆ ಮಾಡು : [illegible]. ಸಂತೆಕಟ್ಟೆ = ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕಾಗಿ ಜನರು ಸೇರುವ ಸ್ಥಳ : [illegible]. [illegible] = ಸರಕುಗಳ ಮಾರಾಟಕ್ಕಾಗಿ ಸಂತೆಯು ಸೇರು: (ಅ). [illegible] = ಸಂತೆಕೂಡು : [illegible]. [illegible] = ಪರಿಷೆಯನ್ನು ವಿಸರ್ಜನೆ ಮಾಡು; ಸಂತೆಯನ್ನು ವಿಸರ್ಜಿಸು : [illegible]. [illegible] = ಸಂತೆಯ ದಿನದಂದು ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕಾಗಿ ಸೇರಿ ಅನಂತರ ಚದುರುವ ಜನ: [illegible]. [illegible] = ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ [illegible] ಮಾಡು; [illegible] : [illegible].

[< ಸಂ. [illegible]]

ಸಂತೆಗಾಯಕ (ನಾ). ಸಂತೆಯಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಕೆಲಸ : [illegible] [ಸಂತೆ + ಕಾಯಕ]

ಸಂತೆಚಪ್ಪರ (ನಾ). ಸಂತೆಯ ಅಂಗಡಿಗಳ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ಚಪ್ಪರ : [illegible] [ಸಂತೆ + ಚಪ್ಪರ]

ಸಂತೆಪೇಟೆ (ನಾ). = ಸಂತೆಮೈದಾನ : [illegible] [ಸಂತೆ + ಪೇಟೆ (< ಪೇಟೆ)]

ಸಂತೆಮಯಾರ್ದೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗೌರವ : [illegible]

[ಸಂತೆ + ಮರ್ಯಾದೆ]

ಸಂತೆಮುಟ್ಟು (ನಾ). ವ್ಯಾಪಾರಕೇಂದ್ರವಿಶ್ವ, ಪಟ್ಟಣ; ಸಂತೆ ನಡೆಯುವ ಪಟ್ಟಣ: [illegible] [ಸಂತೆ + ಪಟ್ಟಣ]

ಸಂತೆಸೋಲ (ನಾ). ಕೇಳುಮಟ್ಟದ ಸೋಲ : [illegible]

[ಸಂತೆ + ಸೋಲ]

ಸಂತೆಮುಟ್ಟುವಳಿ (ನಾ). ಸಂತೆಯಿಂದ ಬರುವ ಆದಾಯ; ಸಂತೆಯಲ್ಲಿ ಸರಕುಗಳ ಮಾರಾಟದಿಂದ ಬರುವ ಲಾಭ : [illegible] [ಸಂತೆ + ಮುಟ್ಟುವಳಿ]

ಸಂತೆಹೇಳು (ಕ್ರಿ). (ವೇದಪಾಠ, ಅಮರಕೋಶ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು) ಬಾಯಿಪಾಠಮಾಡು, — ಕಂಠಪಾಠ ಮಾಡು : (೬).
[ಸಂತೆ₂ + ಹೇಳು (< ಪೇೞ್)]

ಸಂತೈಕೆ 'ಸಂತಯಿಕೆ' ನೋ.

ಸಂತೈಸು 'ಸಂತಯಿಸು' ನೋ.

ಸಂತೋಷಮಾಳ (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು : [illegible] [?]

ಸಂತೋಶ 'ಸಂತೋಷ' ನೋ.

ಸಂತೋಷ (ನಾ). ೧. ಹಿಗ್ಗು; ಆನಂದ : [illegible] ೨. ತೃಪ್ತಿ; ತಣಿವು : [illegible] ೩. [ಯೋಗ] ಯೋಗಾಂಗದ ಐದು ವಿಧವಾದ ನಿಯಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ದೊರೆತುದರಲ್ಲಿ ಸಮಾಧಾನ ಹೊಂದುವಿಕೆ: [illegible]

ಸಂತೋಷಮಂ = ಉಲ್ಲಾಸವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಗೆಳತಿ: [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂತೋಷಂಬಡಿಸು, ಸಂತೋಷಬಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಂತಸವನ್ನುಂಟುಮಾಡು; ಆನಂದಗೊಳಿಸು : [illegible] ೨. ತಣಿಸು; ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸು : [illegible] **ಸಂತೋಷಪಡಿಸು** : ೧. [illegible]
[ಸಂತೋಷಂಬಡು + -ಇಸು₁]

ಸಂತೋಷಂಬಡು, ಸಂತೋಷಪಡು, ಸಂತೋಷಬಡು (ಕ್ರಿ). ಹಿಗ್ಗು; ಆನಂದಿಸು : [illegible] **ಸಂತೋಷಪಡು** : [illegible] **ಸಂತೋಷಬಡು** : [illegible]
[ಸಂತೋಷ + ಪಡು₁]

ಸಂತೋಷಕರ (ಗು). ೧. ಆನಂದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. (ನಾ). ೨. ಆನಂದವನ್ನು ಕೊಡುವಂಥದು : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂತೋಷಕೂಟ (ನಾ). (ಯಾವುದಾದರೂ ವಿಶೇಷಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ) ತಮಗಾದ ಆನಂದವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಲು ಏರ್ಪಡಿಸುವ ಸಮಾರಂಭ : [illegible]
[ಸಂತೋಷ + ಕೂಟ₁]

ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹರ್ಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡು; ಆನಂದಪಡಿಸು: [illegible] ೨. ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸು; ತಣಿಸು : [illegible]
[ಸಂತೋಷಗೊಳ್ + -ಇಸು₁]

ಸಂತೋಷಗೊಳು, ಸಂತೋಷಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಹಿಗ್ಗು : ಆನಂದಿಸು: 'ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸು' ಪದ. **ಸಂತೋಷಗೊಳ್ಳು** : [illegible]
[ಸಂತೋಷ + ಕೊಳ್₁ (< ಕೊಳ್₁)]

ಸಂತೋಷಗೊಳ್ಳು 'ಸಂತೋಷಗೊಳು' ನೋ.

ಸಂತೋಷಣ (ನಾ). ೧. ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವಿಕೆ; ತಣಿಸುವಿಕೆ. ೨. ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ ವಸ್ತು, — ಪದಾರ್ಥ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂತೋಷನಾಡಿ (ನಾ). ಶರೀರದಲ್ಲಿರುವ ನಾಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂತೋಷಪಡಿಸು 'ಸಂತೋಷಂಬಡಿಸು' ನೋ.

ಸಂತೋಷಪಡು 'ಸಂತೋಷಂಬಡು' ನೋ.

ಸಂತೋಷಬಡು 'ಸಂತೋಷಂಬಡು' ನೋ.

ಸಂತೋಷಬಾಷ್ಪ (ನಾ). ಆನಂದದಿಂದ ಬರುವ ಕಣ್ಣೀರು; ಆನಂದಬಾಷ್ಪ; ಹರ್ಷಾಶ್ರು : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂತೋಷಿ (ಗು). ೧. ಆನಂದ ಹೊಂದಿದ. ೨. ತೃಪ್ತಿಗೊಂಡ. (ನಾ). ೩. ಆನಂದದಿಂದ ಕೂಡಿರುವವನು; ಹರ್ಷಗೊಂಡವನು : [illegible] [ಸಂ. ಸಂತೋಷಿನ್]

ಸಂತೋಷಿತ (ಗು). ಹರ್ಷಗೊಂಡ; ಆನಂದಿತ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂತೋಷಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹಿಗ್ಗು; ನಲಿ : [illegible]
[ಸಂತೋಷ + -ಇಸು₁]

ಸಂತೋಸ 'ಸಂತಸ' ನೋ.

ಸಂತೋಸಂಬಡು 'ಸಂತಸಂಬಡು' ನೋ.

ಸಂತ್ರಸ್ತ (ಗು). ೧. ಅತಿಯಾಗಿ ಹೆದರಿದ, — ಭಯಗೊಂಡ. (ನಾ). ೨. ಅಳ್ಳು; ತೊಂದರೆ: [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂತ್ರಾಣ (ನಾ). ೧. ಬಲವಾದ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ನೀಡುವ ವ್ಯಕ್ತಿ : [illegible] ೨. ಬಹಳ ಬಲಶಾಲಿಯಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ : (೬).
[ಸಂ. [illegible]]

ಸಂತ್ರಾಸ (ನಾ). ಅಧಿಕವಾದ ಭಯ, — ಅಂಜಿಕೆ. [ಸಂ.]

ಸಂತ್ರಾಸಕ (ನಾ). ಅತಿಯಾಗಿ ಹೆದರುವವನು, — ಭಯಪಡುವವನು : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂತ್ರಾಸಿತ (ಗು). ೧. ಅತಿಯಾದ ಭೀತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ : [illegible] (ನಾ). ೨. ಅತಿಭಯವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವಂಥದು : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂತ್ರಾಸಿ (ನಾ). ಬಹಳ ಭೀತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು : [illegible] [ಸಂ. ಸಂತ್ರಾಸಿನ್]

ಸಂತೃಪ್ತ (ಗು). ಅತ್ಯಂತ ತೃಪ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಥೆ 'ಸಂತೆ' ನೋ.

ಸಂಥೆಗಟಿಕೆ (ನಾ). [illegible] [ಸಂಥೆ (< ಸಂತೆ) + ಕಟಿಕೆ (< ಕಟಕ)]

ಸಂದ 'ಸಲ್' ಕ್ರಿರೂ.

ಸಂದಂಶ (ನಾ). ೧. ಕೂಡಿಕೆ; ಸಂಧಿ. ೨. [illegible] ೩. [illegible] ೪. [illegible] ೫. [illegible] ೬. [illegible] ೭. [illegible] ೮. [ನಾಟ್ಯ] "ಅಂಗೈಯಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಹಳ್ಳ [illegible]" [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂದಣ 'ಸಂದಣಿ' ನೋ.

ಸಂದಣಿತ (ನಾ). ೧. ತುಂಬಿದುದು; ಭರ್ತಿಯಾದುದು : [illegible] (ಗು). ೨. ಒತ್ತಾಗಿರುವ; [illegible] [< ಸಂದಣಿ]

ಸಂದಣಿಸು 'ಸಂದಣಿಸು' ನೋ.

ಸಂದಣಿ, ಸಂದಣ, ಸಂದಲಿ, ಸಂದಳಿ (ನಾ). ೧. ಒತ್ತಾಗಿರುವ ಸ್ಥಿತಿ; [illegible] ೨. ಗುಂಪು; ಸಮೂಹ : [illegible] ೩. ರಾಶಿ; ಒಟ್ಟಿಲು : [illegible] ೪. ನಿಬಿಡತೆ; ಸಾಂದ್ರತೆ : [illegible] ೫. ಸಂಭ್ರಮ; ಸಡಗರ : [illegible] ೬. ಸದ್ದು; ಗದ್ದಲ : [illegible] ೭. ಆಧಿಕ್ಯ; ಹೆಚ್ಚಳ : [illegible] ೮. ಆತಿಶ್ರಿತಿ; [illegible] ೯. [illegible] ಸಂದಣೆ : ೧. [illegible] ಸಂದಲಿ : ೧. 'ಸಂದಲಿಸು' ಕ್ರಿರೂ. ಸಂದಳಿ : [illegible] ೯. ಗುಂಪು; [illegible] ಸಂದೋಣಿ : [illegible] [ದೆ. ೪ [illegible]]

ಸಂದಣಿಗ (ನಾ). ದೊಂದಿಮಾಡುವವನು; ಗಲಭೆಕೋರ : [illegible] [ಸಂದಣಿ ? + — ಗ]

ಸಂದಣಿಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪಾಗಿ ಬೀಳು; ಒಟ್ಟಾಗಿ ಕೆಡಹು : [illegible] [ಸಂದಣಿ + ಕೆಡಹು (< ಕೆಡು)]

ಸಂದಣಿಗೊಳ್, ಸಂದಣಿಗೊಳು, ಸಂದಳಿಗೊಳ್, ಸಂದಳಿಗೊಳು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗುಂಪಾಗು; ಒಟ್ಟುಗೂಡು : [illegible]

[illegible] (ಅಜಿತ. ೬-೧೯ ೮). ೩. ದಟ್ಟವಾಗು; ಸಾಂದ್ರವಾಗು : [illegible] ೩. ಮೇರೆ ಮೀರು;
ಅತಿಶಯಾಗು : [illegible] ಸಂದಣಿಗೊಳು : ೧. [illegible] ೩. [illegible] ೪. ಸಂಭ್ರಮದಿಂದ ಕೂಡಿರು;
ಸಡಗರಿಸು : [illegible] ಸಂದಣಿಗೊಳ್ : ೩. [illegible] ಸಂದಣಿಗೊಳು: ೪. [illegible] [ಸಂದಣಿ + ಕೊಳ್]

ಸಂದಣಿಗೊಳು 'ಸಂದಣಿಗೊಳ್' ನೋ.

ಸಂದಣಿಮರ (ನಾ). ಮರಗಳ ಗುಂಪು.– ಸಮೂಹ; ತೋಪು : [illegible] [ಸಂದಣಿ + ಮರ]

ಸಂದಣಿಯಂಚರ (ನಾ). ಗುಂಪಾಗಿ ಬರುವ ಸ್ವರ; ಕಲಕಲಧ್ವನಿ : [illegible] [ಸಂದಣಿ + ಇಂಚರ]

ಸಂದಣಿಯುಲಿ (ನಾ). = ಸಂದಣಿಯಂಚರ : [illegible] [ಸಂದಣಿ + ಉಲಿ]

ಸಂದಣಿವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪುಗೂಡು; ಒಟ್ಟಾಗು : [illegible] [ಸಂದಣಿ + ಪಡೆ]

ಸಂದಣಿಸು, ಸಂದಣಿಸು, ಸಂದಲಿಸು, ಸಂದಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗುಂಪುಗೂಡು; ಒಟ್ಟಾಗು : "[illegible]" [illegible] ೨. ದಟ್ಟೈಸು; ನಿಬಿಡವಾಗು : [illegible] ೩. ರಾಶಿಯಾಗು; ಒಟ್ಟಿಲಾಗು : [illegible] ೪. ಹೆಚ್ಚಾಗು; ಅತಿಶಯವಾಗು : [illegible] ೫. ಕೂಡು; ಸಂಧಾನಮಾಡು : [illegible] ೬. "ಸೇರಿಸು; ಜೋಡಿಸು; ಜೋಡಿಸು" [illegible] ೭. ಸಂಧಿಸು; ಎದುರಾಗು : [illegible] ೮. ಸದ್ದು ಮಾಡು; ಶಬ್ದಮಾಡು : [illegible] ೯. ಸಡಗರಪಡು; ಸಂಭ್ರಮಿಸು : [illegible] ೧೦. ಗೊಂದಲಗೊಳ್ಳು; ಬೆರೆ : [illegible] ೧೧. ಉಂಟಾಗು; ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗು : [illegible] ೧೨. ಒತ್ತರಿಸು; ತುಂಬಿರು : [illegible] ಸಂದಣಿಸು : ೩. [illegible] ಸಂದಲಿಸು : ೧. "[illegible]" ೧೩. ಕೂಡು ; ಸೇರು : [illegible] ಸಂದಳಿಸು : ೧. [illegible] ೩. [illegible] ೧೧. [illegible] [ಸಂದಣಿ + -ಇಸು]

ಸಂದಣೆ 'ಸಂದಣಿ' ನೋ.

ಸಂದಣೆ 'ಸಂದಣೆ' ನೋ.

ಸಂದಣಿ (ನಾ). [illegible]; ಗಲ್ಲಿ : "[illegible]" [illegible] [< ಸಂದು]

ಸಂದರುಶನ, ಸಂದರುಶನ (ನಾ). ಪರಸ್ಪರ ಸಂಧಿಸುವುದು; ಸಂದರ್ಶನ; ಭೆಟ್ಟಿ : [illegible] ಸಂದರುಶನ : 'ಸಂದರುಶನಗೆಯ್' ಪಠಾ.

[< ಸಂ. ಸಂದರ್ಶನ]

ಸಂದರುಶನ 'ಸಂದರುಶನ' ನೋ.

ಸಂದರುಸನಗೇಯ್ (ಕ್ರಿ). ಕಾಣು; ಭೆಟ್ಟಿಯಾಗು : [illegible] (ಕೌಶಿಕ. ೧೬-೨).

[ಸಂದರುಸನ (< ಸಂದರುಶನ) + ಕೆಯ್]

ಸಂದರ್ಭ (ನಾ). ೧. ಸೇರುವಿಕೆ. ೨. ಕೂಡಿಸುವಿಕೆ; ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುವಿಕೆ. ೩. (ಸಾಹಿತ್ಯ, ಸಂಗೀತ ಮುಂತಾದುವುಗಳ) ರಚನೆ; ಸೃಷ್ಟಿ : " [illegible] . . . [illegible]" ([illegible]). ೪. ಸಮಯ; ವೇಳೆ : ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ [illegible] ([illegible]). ೫. ಅನುಕೂಲ; ಅನುವು; ಸೌಕರ್ಯ : ಆಯಾ ಸಂದರ್ಭವಿದ್ದಂತೆ [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). ೬. ಅವಕಾಶ; ಆಸ್ಪದ : [illegible] ([illegible]). ೭. ವಿಷಯ; ಸಂಗತಿ : [illegible] ([illegible]). ೮. ಸನ್ನಿವೇಶ; ಪ್ರಸಂಗ : [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂದರ್ಭಿತ (ಗು). ೧. ಸೇರಿಕೊಂಡ; ಹೊಂದಿಕೊಂಡ : [illegible] ([illegible]). ೨. ರಚಿಸಿದ; ನಿರ್ಮಿಸಿದ. [ಸಂ.]

ಸಂದರ್ಭಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಸಾಹಿತ್ಯಕೃತಿಯನ್ನು) ರಚಿಸು; ಸೃಷ್ಟಿಸು : [illegible] ([illegible]). [illegible] ([illegible]). ೨. ಅವಕಾಶ ಒದಗಿ ಬರು; ಆಸ್ಪದವುಂಟಾಗು : ([illegible]). ೩. ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಹೇಳು; ಪ್ರಾಸಂಗಿಕವಾಗಿ ತಿಳಿಯಪಡಿಸು : [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). ೪. ಸೂಚಿಸು; ಉಲ್ಲೇಖಿಸು : [illegible] . . . [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). [ಸಂದರ್ಭ + -ಇಸು]

ಸಂದರ್ಶನ (ನಾ). ೧. ನೋಡುವಿಕೆ; ಅವಲೋಕನ; ನೋಟ : [illegible] ([illegible]). ೨. ಒಂದೇ ಸಮನೆ ನೋಡುವಿಕೆ; ದಿಟ್ಟಿಸಿ ನೋಡುವಿಕೆ. ೩. ರಾಜ, ಗುರುಹಿರಿಯರೇ ಮುಂತಾದವರಿಂದ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಭೇಟಿ : [illegible] ([illegible]). ೪. ದರ್ಶನ ಕೊಡುವುದು; ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು : [illegible] . . . [illegible] ([illegible]); [illegible] ([illegible]). ೫. ಪರಸ್ಪರ ಸಂಧಿಸುವುದು; ಭೇಟಿ : [illegible] ([illegible]). ೬. (ಸುದ್ದಿಗಾರರ) ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕಾಗಿ ಕರೆಸಿದ ಅಭ್ಯರ್ಥಿಗಳನ್ನು ಪದಾಧಿಕಾರಿಗಳು ಕಾಣುವುದು : [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂದರ್ಶನಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕ (ನಾ). ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ ಮುಂತಾದ ಉನ್ನತ ವಿದ್ಯಾಸಂಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಗೌರವಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ನೇಮಕ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕ: [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂದರ್ಶನೀಯ (ಗು). ೧. ನೋಡಲು ತಕ್ಕುದಾದ. (ನಾ). ೨. ಮನೋಹರವಾದುದು; ಚೆಲುವಾದುದು : [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂದರ್ಶಿತ (ಗು). ೧. ತೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ; ಕಾಣಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ತೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು : [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂದರ್ಶಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ನೋಡು; ಕಾಣು : [illegible] ([illegible]); [illegible] ([illegible]). ೨. ಸಂಧಿಸು; ಭೇಟಿಯಾಗು : [illegible] . . . [illegible] ([illegible]), [illegible] ([illegible]).

[ಸಂದರ್ಶನ + -ಇಸು]

ಸಂದರ್ಶಿ (ನಾ). ಮಾವಿನಹಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). [?]

ಸಂದಲ್ (ನಾ). ಮಹಮ್ಮದೀಯರ ಉತ್ಸವ; ಉರುಸು : 'ಸಂದಲ್‌ಗಾರಾಪೆ', 'ಸಂದಲ್‌ಚಳ್ವಿ' ನೋಡಿ. [<— [illegible] ಸಂದಲ್]

ಸಂದಲ್‌ಗಾರಾಪೆ (ನಾ). ಮಹಮ್ಮದೀಯರ ಉತ್ಸವ, ಮೆರವಣಿಗೆ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮಾಡುವ ಅಧಿಕಾರಿ : [illegible] ([illegible]). [ಸಂದಲ್ + ಗಾರಾಪೆ]

ಸಂದಲ್‌ಚಳ್ವಿ (ನಾ). ಸಂದಲ್‌ಗಾರಾಪೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಚಳ್ವಿ : [illegible] . . . [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). [ಸಂದಲ್ + ಚಳ್ವಿ (< [illegible]))]

ಸಂದವಿ 'ಸಂದಣಿ' ನೋಡಿ.

ಸಂದಳಿಸು 'ಸಂದಣಿಸು' ನೋಡಿ.

ಸಂದಾನ, ಸಂದಾಯನ, ಸಂದಾನಿ (ನಾ). ಸೇರಿಸುವುದು; ಕೂಡಿಸುವುದು : " [illegible] " ([illegible]). [illegible] : "[illegible]" ([illegible]). [illegible] : "[illegible] . . . [illegible]" ([illegible]). [< [illegible]]

ಸಂದಷ್ಟ (ಗು). ೧. ಕಚ್ಚಿದ; ಕಡಿದ. ೨. ಬಿಗಿಯಾಗಿ ಒತ್ತಿದ; ಬಲವಾಗಿ ಅಮುಕಿದ. (ನಾ). ೩. ಕಡಿತಕ್ಕೆ ಒಳಗಾದುದು; ಕಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟುದು. ೪. ಹಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಬಹಳ ಒತ್ತಿ ಮಾತನಾಡುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉಚ್ಚಾರಣಾದೋಷ. ೫. (ಅಲಂ) ನಿಂದೆಗೆ ಒಳಗಾದುದು; ದೂಷಿತವಾದುದು. ೩,೫ : [illegible] ([illegible]). ೬. [illegible]; [illegible] : [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). ೭. [ನಾಟ್ಯ] [illegible] ಬಗೆಯ ಚಲನೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಹಲ್ಲುಗಳಿಂದ ಅಧರವನ್ನು ಕಚ್ಚುವುದು : [illegible] . . . [illegible]

[illegible] (...). ೮. [ಸಂಗೀತ] ಪಲ್ಲವಿಗಳನ್ನು ದಿಗಿಯಾಗಿ ಹಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಹಾಡುವವನು : [illegible] (...). ೯. [ಕಾವ್ಯಮಿ] ಯಮಕಾಲಂಕಾರದ ಪ್ರಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: [illegible] (...). [ಸಂ.]

ಸಂದಳಿ₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು; ಬಾಂಧವ್ಯವನ್ನು ತೊರೆದುಕೊಳ್ಳು : [illegible] (...). ೨. ಭೇದಭಾವವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು; ಭಿನ್ನತೆಯಿಲ್ಲದಾಗು : [illegible] (...). [ಸಂದು₁ + ಅಳಿ₁ (< ಅಱ್₁)]

ಸಂದಳಿ₂ 'ಸಂದಣಿ' ನೋ.

ಸಂದಣಿಗೊಳ್ 'ಸಂದಣಿಗೊಳ್' ನೋ.

ಸಂದಣಿಗೊಳು 'ಸಂದಣಿಗೊಳ್' ನೋ.

ಸಂದಣಿಸು 'ಸಂದಣಿಸು' ನೋ.

ಸಂದಾಣ₁ (ನಾ). ರಾಜಿ; ಒಪ್ಪಂದ.

ಸಂದಾಣ ಹಚ್ಚು = ರಾಜಿಗೆ ವಿಚಾರ ಮಾಡು; ಒಪ್ಪಂದಕ್ಕೆ ಪ್ರಯತ್ನಿಸು: [illegible] (...).

[ಈ ಅರ್ಥ 'ಸಂಧಾನ' ಎಂಬುದರ ಅಪಭ್ರಂಶ?]

ಸಂದಾಣ₂ (ನಾ). ೧. (ದನಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವ) ಹಗ್ಗ; ದಾಮ : "[illegible]" (...). ೨. ಸರಪಣಿ; ಸಂಕೋಲೆ. ೩. ಸರಪಣಿಯನ್ನು ದಿಗಿಯುವ, ಆನೆಯ ಮೊಣಕಾಲಿನ ಕೆಳಭಾಗ. ೪. ಆನೆಯ ಕುಂಭಸ್ಥಳದಿಂದ ಹರಿಯುವ ಮದೋದಕ. ೫. ವಿಭಾಗಿಸುವಿಕೆ; ಭಾಗಮಾಡುವಿಕೆ. ೬. ಕಟ್ಟುವಿಕೆ; ಜೋಡಿಸುವಿಕೆ : 'ಸಂದಾನಿಸು' ಹೋ. [ಸಂ.]

ಸಂದಾನಿತ (ಗು). ೧. ಕಟ್ಟಿದ; ಜೋಡಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಕಟ್ಟುವುದು : "[illegible]" (...). [ಸಂ.]

ಸಂದಾನಿತಕ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮಿ] ಒಂದು ವಾಕ್ಯವು ಎರಡು ಅಥವಾ ಮೂರು ಪದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತರಿಸಿದರೆ ಬರುವ ರಚನೆ : [illegible] (...). [ಸಂ.]

ಸಂದಾನಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಟ್ಟು; ಜೋಡಿಸು : [illegible] (...). [ಸಂದಾಣ₂ + -ಇಸು₁]

ಸಂದಾಯ (ನಾ). ೧. (ತೆಗೆದುಕೊಂಡ ಹಣ ಮುಂತಾದುವನ್ನು) ಸಲ್ಲಿಸುವುದು; ಪಾವತಿ; ಸಲುವಳಿ : [illegible] (...). ೨. ಕೊಟ್ಟುದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಕೊಡುವುದು; ಹಿಂತಿರುಗಿಸುವುದು : [illegible] (...). 'ಸಲ್' ಹೋ.

ಸಂದಾಯಮಾಡು = ಕಳೆ; ನೀಗು : [illegible] (...).

[ಹಿಂ. ಸಂದಾಯ = ಕೊಡುವುದು ./ ಹಿಂದೂ. [illegible]; ಮರಾ. ಸಂದಾಯ]

ಸಂದಾಯಿಕ (ನಾ). ೧. ಕೊಡುವಂಥದು; ನೀಡುವಂಥದು : [illegible] (...). ೨. ಕೊಡುವವನು; ನೀಡುವವನು : [illegible] (...). [ಸಂ.]

ಸಂದಾಯಿಕ, ಸಂದಾಯಿತ (ನಾ). = ಸಂದಾಯ ೧ : [illegible] (...). ಸಂದಾಯಿಸಿ : (...). [< ಸಂದಾಯ]

ಸಂದಾಯಿತ 'ಸಂದಾಯಿಕ' ನೋ.

ಸಂದಿ 'ಸಂದು₂' ನೋ.

ಸಂದಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಕೂಡಿಸು; ಸೇರಿಸು; ಜೋಡಿಸು : [illegible] (...). [ಸಂದು₂ + ಇಕ್ಕು]

ಸಂದಿಗ (ನಾ). ಒಂದು ಮನೆತನದ ಹೆಸರು : [illegible] (...). [?]

ಸಂದಿಗಾಲಬ್ಬೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : [illegible] (...). [?]

ಸಂದಿಗುಡಿಕ 'ಸಂದುಗುಡಿಕ' ನೋ.

ಸಂದಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧವಸ್ತು : [illegible] (...). [?]

ಸಂದಿಗ್ಧ (ಗು). ೧. ಬಳಿದ; ಹಚ್ಚಿದ; ಲೇಪಿಸಿದ. ೨. ಕಲ್ಮಷವಾದ; ದಿಗ್ಧವಾಗೊಂಡ. ೩. ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ; ಅವ್ಯಕ್ತ. ೪. ಜಟಿಲವಾದ; ಕಷ್ಟಕರವಾದ : ಕ್ಲಿಷ್ಟವಾದ : [illegible] (...). ೫. ಸಂದೇಹಾಸ್ಪದವಾದ; ಅನುಮಾನದಿಂದ ಕೂಡಿದ : [illegible] (...). ೬. ಅಪಾಯಕಾರಿ; ಗಂಡಾಂತರವಾದ. (ನಾ). ೭. ಅನುಮಾನ; ಶಂಕೆ; ಸಂದೇಹ : [illegible] (...). ೮. ಜಟಿಲವಾದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ; ಇಕ್ಕಟ್ಟು : [illegible] (...). ೯. ಸಂದೇಹವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ ವ್ಯಕ್ತಿ : [illegible]

[illegible] ಸಂದಿಗ್ಧ[illegible] . . . [illegible] (ಅಜಿತ. ೫೦). ೧೦. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಪದದೋಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಸಂದಿಗ್ಧ[illegible] [illegible] (ಕಾವ್ಯಾ. ೨೩೭). [ಸಂ.]

ಸಂದಿಗ್ಧತೆ (ನಾ). ೧. ಅನುಮಾನ; ಸಂದೇಹ : [illegible] ಸಂದಿಗ್ಧತೆಗಳನ್ನು [illegible]. ೨. ಜಟಿಲವಾದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ; ಇಕ್ಕಟ್ಟು : ಈ ಸಂದಿಗ್ಧತೆ[illegible] [illegible] ? [illegible]. ೩. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಅರ್ಥದೋಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಸಂದಿಗ್ಧತೆ - [illegible] (ಕಾವ್ಯಾ. [illegible]). [ಸಂ. ಸಂದಿಗ್ಧತಾ]

ಸಂದಿಗ್ಧಾರ್ಥ (ಗು). ೧. ಸಂದೇಹಕ್ಕೆಡೆಯಾದ; ಅನುಮಾನಾಸ್ಪದವಾದ : [illegible] ಸಂದಿಗ್ಧಾರ್ಥ[illegible] (ಅಭ್ಯ. [illegible]). (ನಾ). ೨. ಸಂದೇಹಾಸ್ಪದವಾದ ಅರ್ಥ. [ಸಂ.]

ಸಂದಿತ (ಗು). ೧. ಕಟ್ಟಿದ; ಬಿಗಿದ. (ನಾ). ೨. ಕಟ್ಟುವುದು : "[illegible] ಸಂದಿತಂ, [illegible]" ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂದಿಯು 'ಸಂದಯ' ನೋ.

ಸಂದಿವಾಣ 'ಸಂದುವಾಣ' ನೋ.

ಸಂದಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೇರಿಸು; ಜೋಡಿಸು; ಹೊಂದಿಸು : "ಸಂದಿಸು - ಸಂಧಾನೇ ([illegible])" ([illegible]). ೨. ಸೇರು; ಕೂಡು : [illegible] . . . [illegible] ಸಂದಿಸಿ [illegible] ([illegible]); [illegible] ಸಂದಿಸಿ [illegible] . . . [illegible] ([illegible]); [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). ೩. ಗುಂಪುಗೂಡು; ಒಟ್ಟಾಗು : [illegible] ಸಂದಿಸಿ [illegible] ([illegible]); [illegible] ([illegible]). ೪. ಒಟ್ಟುಮಾಡು; ಸಂಗ್ರಹಿಸು : [illegible] ಸಂದಿ[illegible] ([illegible]). ೫. ಬಾಣವನ್ನು ಹೂಡು; ಶರಸಂಧಾನ ಮಾಡು : [illegible] ಸಂದಿಸಿ [illegible] . . . [illegible] ([illegible]); ಸಂದಿಸೆ [illegible] ([illegible]). ೬. ಕಟ್ಟು; ಬಂಧಿಸು : [illegible] ಸಂದಿಸಿ . . . [illegible] ([illegible]). ೭. ಸಾಮರಸ್ಯ ಉಂಟುಮಾಡು; ಹೊಂದಿಕೆಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು : [illegible] ಸಂದಿಸುವೆನು ([illegible]). ೮. ಹಿಂಬಾಲಿಸು; ಅನುಸರಿಸು : [illegible] ಸಂದಿಸಿ [illegible] ([illegible]); [illegible] ಸಂದಿಸಿ [illegible] ([illegible]). ೯. ಧೈರ್ಯಮಾಡು; ಸಂದಿಗಿಸು : [illegible] ಸಂದಿಸಿ [illegible] ([illegible]); [illegible] ಸಂದಿಸಿ [illegible] ([illegible]). ೧೦. ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬೀಳು; ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು : [illegible] ([illegible]). ೧೧. ಎದುರಿಸು; ಪ್ರತಿಭಟಿಸು : [illegible] . . . ಸಂದಿಸಿ [illegible] ([illegible]); [illegible] ಸಂದಿಸಿ . . . [illegible] ([illegible]). ೧೨. ತಾಗು; ಮುಟ್ಟು : [illegible] ಸಂದಿಸಿ [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). ೧೩. ತಾಗಿಸು; ಮುಟ್ಟಿಸು : [illegible] ಸಂದಿಸಲು [illegible] ([illegible]). ೧೪. ಉಂಟಾಗು; ಒದಗು : [illegible] ಸಂದಿಸಿ [illegible] ([illegible]); [illegible] ಸಂದಿಸಿ[illegible] ([illegible]); ಸಂದಿಸಿದ [illegible] ([illegible]). ೧೫. ಉಂಟುಮಾಡು: [illegible] ([illegible]). ೧೬. ಇಡು; ಇರಿಸು : [illegible] ಸಂದಿಸಿದ [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). ೧೭. ಒಪ್ಪು; ಹಾಕು ; ನೀಡು : [illegible] ಸಂದಿಸುವಂ ([illegible]). ೧೮. ಬರು : [illegible] ಸಂದಿಸಿ [illegible] ([illegible]); [illegible] ಸಂದಿಸಿದ [illegible] ([illegible]). 'ಸಂಧಿಸು' ಹರಾ.

ಸಂದಿಸಿಕೊಳು, ಸಂದಿಸಿಕೊಳ್ಳು = ೧. ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳು; ಕೂಡಿಸು : [illegible] ಸಂದಿಸಿ [illegible] ([illegible]). ೨. ಸಂಧಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು : [illegible] ಸಂದಿಸಿ[illegible] ([illegible]). [ಸಂದು + [illegible]]

ಸಂದೀಪಿತ (ಗು). ೧. ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವ ; ದೇದೀಪ್ಯಮಾನ. ೨. (ಕೋಪದಿಂದ) ಕೆರಳಿದ; ಉದ್ರಿಕ್ತವಾದ : 'ಸಂದೀಪಿತದೃಷ್ಟಿ' ಹರಾ. [ಸಂ.]

ಸಂದೀಪಿತದೃಷ್ಟಿ (ನಾ). (ಕೋಪದಿಂದ) ಕೆರಳಿದ ದೃಷ್ಟಿ : [illegible] ಸಂದೀಪಿತದೃಷ್ಟಿ[illegible] . . . [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂದೀಪ್ತಿ (ನಾ). ಬೆಳಕು ; ಪ್ರಕಾಶ : [illegible] ಸಂದೀಪ್ತಿ[illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂದು 'ಸಲ್' ಹರಾ.

ಸಂದು₂, ಸಂಧಿ (ನಾ). ೧. ಸೇರುವೆ; ಸಂಯೋಗ; ಕೂಟ: [illegible]

[illegible]

ಸಂದುಕ 'ಸಂದೂಕ' ನೋ.

ಸಂದುಕಟ್ಟು 'ಸಂದುಗಟ್ಟು' ನೋ.

ಸಂದುಕಡಿ (ಕ್ರಿ). ಸಂಬಂಧವು ತಪ್ಪಿಹೋಗು; ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಉಳಿ: [illegible]
[ಸಂದು₂ + ಕಡಿ]

ಸಂದುಕೂಡಿಸು 'ಸಂದುಗೂಡಿಸು' ನೋ.

ಸಂದುಕೊಂಡು 'ಸಂದುಗೊಂಡು' ನೋ.

ಸಂದುಗಟ್ಟು, ಸಂದುಕಟ್ಟು (ನಾ). ೧. ಸರಿಯಾದ ಕಾಲ; ಕ್ಲಪ್ತಸಮಯ: [illegible] (...). ೨. ಸಂದಿಗ್ಧ ಕಾಲ; ವಿಷಮಪರಿಸ್ಥಿತಿ; ತೊಡಕು : [illegible] (...). **ಸಂದುಕಟ್ಟು** : ೧. [illegible] (...); [illegible] (...): [illegible] (...). ೨. ಸರಿಯಾದ ಅವಕಾಶ, – ಸಂದರ್ಭ : [illegible] (...); [illegible] (...); [illegible] (...). ೪. ಎರಡು ಓಣಿಗಳು ಸೇರುವ ಸ್ಥಳ; ಮೂಲೆ : (೬). ೫. ಸೇರಿಕೆ; ಕೂಟ : (೬). ೬. ಮರ್ಮಾಂಗ; ಮರ್ಮಸ್ಥಾನ : [illegible] (...). ೭. [ಜ್ಯೋತಿ] ಆರಾಶ ಕಾಯಗಳ ಕೂಟದ ಪ್ರಾರಂಭ : (೬). [ಸಂದು₁ + ಕಟ್ಟು₁]

ಸಂದುಗಾಣು (ಕ್ರಿ). ಕೊರತೆಯನ್ನು ಕಾಣು; ಕುಂದುಗಾಣು (?) : [illegible] (...). [ಸಂದು₁ + ಕಾಣು (< ಕಾಣ್)]

ಸಂದುಗುಳಿ, ಸಂದಿಗುಳಿ (ನಾ). ೧. ಅವಕಾಶ ದೊರೆತಾಗ (ಇನ್ನೊಬ್ಬರನ್ನು ಕುರಿತು) ಮಾತನಾಡುವವನು ; ಏಂದಿಗಾರ : [illegible] (...). **ಸಂದಿಗುಳಿ** : ೨. ರಾಜನನ್ನು ಒಲ್ಲದವನು (?): [illegible] (...). [ಸಂದು₁ + ಕುಳಿ + -ಇ₁]

ಸಂದುಗೂಡಿಸು, ಸಂದುಕೂಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೇರಿಸು; ಜೋಡಿಸು ; [illegible] (...). **ಸಂದುಕೂಡಿಸು** : ೧. (೬). ೨. ಬಿರುಕನ್ನು ಮುಚ್ಚು; ಒಡಕನ್ನು ಕೂಡಿಸು : [illegible] (...). [ಸಂದು₁ + ಕೂಡು₁ + -ಇಸು₁]

ಸಂದುಗೊಡು, ಸಂದುಕೊಡು (ಕ್ರಿ). ಅವಕಾಶಕೊಡು; ಆಸ್ಪದ ನೀಡು : [illegible] (...); [illegible] (...); [illegible] (...). **ಸಂದುಕೊಡು** : [illegible] (...). [ಸಂದು₁ + ಕೊಡು₁]

ಸಂದುಬಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ ; "ಅಸ್ಥಿಸಂಹಾರಕ, ಕಾಂಡಿರ" (...). [ಸಂದು₁ + ಬಳ್ಳಿ]

ಸಂದುಬಿಗಿ (ಕ್ರಿ). ಬಿರುಕುಬಿಡು; ಸೀಳು : [illegible] (...). [ಸಂದು₁ + ಬಿಗಿ₁ (< ಬಿಗ್₁)]

ಸಂದುಬೇನೆ (ನಾ). ಶೀತದಿಂದಾಗಿ ದೇಹದ ಕೀಲುಗಳ ಚಲನೆಗೆ ಅಡ್ಡಿಯುಂಟುಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಯಿಲೆ; ಸಂಧಿವಾತ : [illegible] (...). [ಸಂದು₁ + ಬೇನೆ]

ಸಂದುಬೊಗ (ನಾ). ಶೀತದಿಂದ ಅಳ್ಳೆಗಳು ಸೆಳೆದುಕೊಂಡು ಮೇಲುಸಿರು ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಕ್ಕಳ ಕಾಯಿಲೆ : (೬). [ಸಂದು₁ + ಬೊಗ]

ಸಂದುಬಿಡು (ಕ್ರಿ). ಸೇರು; ಜೊತೆಗೂಡು : [illegible] (...). [ಸಂದು₁ + ಬಿಡು₁]

ಸಂದುವಾತ, ಸಂದಿವಾತ (ನಾ). = ಸಂದುಬೇನೆ : ಸಂಧಿವಾತ – ಸಂದುವಾತ (...); [illegible] (...). **ಸಂದಿವಾತ** : [illegible] (...). [ಸಂದು₁ + ವಾತ]

ಸಂದುಬಿಡು (ಕ್ರಿ). ಸ್ಥಳಬಿಡು; ತೆರಪುಗೊಳಿಸು : [illegible] (...). [ಸಂದು₁ + ಬಿಡು₁]

ಸಂದುಸೇರುವೆ (ನಾ). ಖಚಿತವಾದ ಜೋಡಣೆ; ಬಿಗಿಯಾದ ಜೋಡಣೆ : (೬). [ಸಂದು₁ + ಸೇರುವೆ]

ಸಂದೂಕ , ಸಂದೂಕ (ನಾ). ೧. ಬಿದಿರು, ಮರ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ದೊಡ್ಡ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ; ಪೆಟಾರಿ : [illegible] (...). ೨. ಅಮೂಲ್ಯ ವಸ್ತುಗಳನ್ನಿಡುವ ಕಬ್ಬಿಣದ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ ; ತಿಜೋರಿ : [illegible] (...); [illegible] (...). **ಸಂದೂಕ** : ೧. [illegible] (...); [illegible] (...). ೨. [illegible] (...); [illegible] (...).

[← ಅರ. ಹಿಂ. ಸಂದೂಕ್ ; ಮರಾ. ಸಂದೂಕ್, ಸಂದುಕ್]

ಸಂದೃಷ್ಟ (ಗು). ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡಿದ; ಉನ್ನತವಾದ : [illegible] (...). [ಸಂ.]

ಸಂದೃಷ್ಟಿ (ನಾ). ೧. (ಪೂರ್ಣ) ನೋಟ; ಅವಲೋಕನ. [ಸಂ.]

ಸಂದೆ 'ಸಂಚೆ' ನೋ.

ಸಂದೆಗ 'ಸಂದೆಯ' ನೋ.

ಸಂದೆಗಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಸಂಶಯಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕು ; ಸಂದೇಹಕ್ಕೊಳಗಾಗು : [illegible] (...). [ಸಂದೆಗ (< ಸಂದೆಯ) + ಕೊಳ್₁]

ಸಂದೆಗಬಡು 'ಸಂದೆಯಂಬಡು' ನೋ.

ಸಂದೆಗಮು (ನಾ). ಇದೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂಬ ಅನುಮಾನ ಬರುವಷ್ಟು ತೆಳ್ಳಗಿರುವ ಸೊಂಟ : [illegible] . . . [illegible] (...). [ಸಂದೆಗ (< ಸಂದೆಯ) + ಮು₁]

ಸಂದೆಮುಸು (ನಾ). ೧. ಸಂಜೆಯ ಮಬ್ಬುಗತ್ತಲೆ. ೨. (ಅದರ) ಸಂಶಯ; . ಅಸ್ಪಷ್ಟತೆ : [illegible] (...). [ಸಂದೆ (< ಸಂಜೆ) + ಮುಸು₂ (< ಮುಸುಕು)]

ಸಂದೆಯ, ಸಂದಯ, ಸಂದಿಯ, ಸಂದೆಗ, ಸಂದೆಹ, ಸಂದೇಗ (ನಾ). ೧. ಅನುಮಾನ; ಸಂಶಯ : "ಸಂದೆಯಮದು ಸಂದೇಹಂ" [illegible] ... [illegible]

ಅನುಮಾನದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು; ಸಂಶಯಗ್ರಸ್ತ : [illegible] ... ಸಂದೆಗ : ೧. "ಸಂದೆಗಂ ಸಂಶಯಾರ್ಥಂ" [illegible] ... ಸಂದೆಹ : ೧. [illegible] ... ಸಂದೇಗ : ೧. [illegible] [< ಸಂ. ಸಂದೇಹ]

ಸಂದೆಯಂಬಡು, ಸಂದೆಗಂಬಡು, ಸಂದೆಯವಡು (ಕ್ರಿ). ಅನುಮಾನಿಸು; ಶಂಕಿಸು: [illegible] ... ಸಂದೆಗಂಬಡು: [illegible] ... ಸಂದೆಯವಡು : ಒಂದನ್ನು [illegible] ... [ಸಂದೆಯ + ಪಡು]

ಸಂದೆಯವಡು 'ಸಂದೆಯಂಬಡು' ನೋ.

ಸಂದೆರಾಗ (ನಾ). ಸಂಜೆಯ ಕೆಂಬಣ್ಣ; ಸಂಧ್ಯಾರಾಗ: [illegible] [ಸಂದೆ (< ಸಂಜೆ) + ರಾಗ]

ಸಂದೆಸಮಯ (ನಾ). ಸಂಜೆಯ ಹೊತ್ತು; ಸಾಯಂಕಾಲ : ಹೊತ್ತು [illegible] [ಸಂದೆ (< ಸಂಜೆ) + ಸಮಯ]

ಸಂದೆಹ 'ಸಂದೆಯ' ನೋ.

ಸಂದೇಗ 'ಸಂದೆಯ' ನೋ.

ಸಂದೇಶ (ನಾ). ೧. ಆಜ್ಞೆ; ಅಪ್ಪಣೆ: [illegible] ... ೨. ಸುದ್ದಿ; ಸಮಾಚಾರ: [illegible] ... ೩. ಮಹಾತ್ಮರ ದಿವ್ಯಪ್ರೇರಣೆಯ ಮಾತು, — ಹೇಳಿಕೆ: [illegible] ... ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿಹಿತಿಂಡಿ: [illegible] ... "ಸಂದೇಶ ತಿನ್ನಿರಿ" [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂದೇಶಕಾವ್ಯ (ನಾ). ಸಂದೇಶವನ್ನೇ ವಿಷಯವಾಗಿಟ್ಟು ರಚಿಸಿದ ಕಾವ್ಯ; ಮೇಘದೂತದ ಮಾದರಿಯ ಕಾವ್ಯ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂದೇಶಹರ (ನಾ). ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ಒಯ್ಯುವವನು; ದೂತ : "ಸಂದೇಶಹರ, ದೂತ, [illegible]" [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂದೇಹಿಸು (ಕ್ರಿ). ಶಂಕಿಸು; ಹೇಳು : [illegible] ... [ಸಂದೇಹ + -ಇಸು]

ಸಂದೇಹ (ನಾ). ೧. ಅನುಮಾನ ; ಸಂಶಯ : [illegible] ... ೨. ಅಪಾಯ; ವಿಪತ್ತು. ೩. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಇದನ್ನು ಮುಂತಾದ ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : [illegible] . . . ಸಂದೇಹ [illegible] . . . [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂದೇಹಗ್ರಸ್ತ (ನಾ). ಅನುಮಾನದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು; ಸಂಶಯದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು: [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂದೇಹಪಡು (ಕ್ರಿ). ಅನುಮಾನವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು; ಶಂಕೆಯುಳ್ಳವನಾಗು: [illegible] [ಸಂದೇಹ + ಪಡು (< ಪಡ್)]

ಸಂದೇಹಾಪನೋದ (ನಾ). ಅನುಮಾನದ ಪರಿಹಾರ; ಸಂಶಯನಿವಾರಣೆ: [illegible] [ಸಂ. ಸಂದೇಹಾಪನೋದ]

ಸಂದೇಹಾಲಂಕಾರ (ನಾ). = ಸಂದೇಹ ೩ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂದೇಹಿ (ಗು). ೧. ಸಂಶಯಗೊಳ್ಳುವ ; ಅನುಮಾನಿಸುವ : [illegible] (ನಾ). ೨. = ಸಂದೇಹಗ್ರಸ್ತ : [illegible] [ಸಂ. ಸಂದೇಹಿನ್]

ಸಂದೇಹಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅನುಮಾನಿಸು; ಸಂಶಯಪಡು: [illegible] (ಸಂದೇಹ + -ಇಸು.)

ಸಂದೋಹ (ನಾ). ೧. ಹಾಲು ಕರೆಯುವುದು, – ಹಿಂಡುವುದು. ೨. ಹಿಂಡಿನ ಎಲ್ಲ ಗೋವುಗಳಿಂದ ಕರೆದ ಒಟ್ಟು ಹಾಲು. ೩. ಸಮೂಹ; ಗುಂಪು : [illegible] ೪. ರಾಶಿ; ಗುಡ್ಡೆ : [illegible] ೫. [illegible] (ಗೃಹಗಳ) ಕೂಟ; ರಾಶಿ (?): [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂದೋಹನ (ನಾ). = ಸಂದೋಹ ೩ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂದೋಹನ (ನಾ). ೧. (ಹಾಲಿನಂತೆ) ಕೊಡುವಿಕೆ; ನೀಡುವಿಕೆ. ೨. ಸಮೂಹ; ಗುಂಪು. [ಸಂ.]

ಸಂಧ (ಗು). ೧. ಜತೆಗೂಡಿದ; ಹೊಂದಿರುವ. ೨. ಜೋಡಿಸಿದ ; ಸೇರಿದ. ೩. ಸ್ಥಿರ; ಸ್ಥಿರವಾದ. (ನಾ). ೪. ಜತೆಯದು; ಹೊಂದಿದುದು : "[illegible]" [ಸಂ.]

ಸಂಧಾರಣ (ನಾ). ೧. (ಬಟ್ಟೆ ಮುಂತಾದುವನ್ನು) ಧರಿಸುವಿಕೆ; ತೊಡುವಿಕೆ. ೨. ಕೂಡಿಸುವಿಕೆ; ಸಂಗ್ರಹಮಾಡುವಿಕೆ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಧರಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಾಳು; ಹೊರು : [illegible] [ಸಂಧರಣ + -ಇಸು.]

ಸಂಧಾನ (ನಾ). ೧. ಸೇರಿಸುವುದು ; ಹೊಂದಿಸುವುದು : "[illegible] . . . ಸಂಧಾನಂ" [illegible] ೨. ಸಂಯೋಗ; ಸೇರುವೆ : [illegible] ೩. ಸೇರಿಸುವಂಥದು; ಬೆಸೆಯುವಂಥದು : [illegible] ೪. ಬಂಧ; ರಚನೆ : [illegible] ೫. (ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆಗೆ) ಬಾಣವನ್ನು ಹೂಡುವುದು: [illegible] ೬. ಒಟ್ಟಾಗಿ ಕಟ್ಟುವಿಕೆ ; ಬಂಧಿಸುವಿಕೆ. ೭. ಹಗ್ಗ; ಮಿಣಿ; ದಾಮ : "ಸಂಧಾನಂ, ದಾಮನಿ, ದಾಮ – [illegible]" [illegible] ೮. (ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು) ಮಿಶ್ರಮಾಡುವಿಕೆ. ೯. ಬೆರಸಿದುದು; ಮಿಶ್ರಣ. ೧೦. ಒಡಂಬಡಿಕೆ; ರಾಜಿ : [illegible] ೧೧. ಸಹವಾಸ ; ಸಂಗ : [illegible] ೧೨. ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು ಬಯಸುವವನು; ಸ್ನೇಹಿತ : [illegible] ೧೩. ಗುರಿಯಿಡುವುದು. ೧೪. ಗುರಿ; ಲಕ್ಷ್ಯ. ೧೫. ಹೊರುವಿಕೆ; ತಾಳುವಿಕೆ. ೧೬. ಹಿಂದಮನ್ನು ತಯಾರಿಸುವಿಕೆ : "ಸಂಧಾನಂ, [illegible]" [illegible] ೧೭. ಅಂಬಲಿ; ಗಂಜಿ : "[illegible], ಸಂಧಾನಂ, [illegible]" [illegible] ೧೮. ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ; ದುರಸ್ತಿ. ೧೯. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮದ್ಯ. ೨೦. ಉಪ್ಪಿನಕಾಯಿಯನ್ನು ತಯಾರಿಸುವಿಕೆ. ೨೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ದೋಷ; ಕಳವು. ೨೨. ಉಪಾಯ; ಹಂಚಿಕೆ : 'ಸಂಧಾನಗೆಯ್' ನೋ. ೨೩. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಉಪಮಾಲಂಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: [illegible] ಸಂಧಾನಾಂಶ [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಧಾನಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಉಪಾಯ ಹೂಡು; ಯುಕ್ತಿಮಾಡು : [illegible] ೨. ಸಿದ್ಧಪಡಿಸು; ತಯಾರಿಸು : [illegible] [ಸಂಧಾನ + ಗೆಯ್.]

ಸಂಧಾನಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೇರಿಸು; ಜೋಡಿಸು: [illegible] ೨. ತಿಳಿಸು; ಹೇಳು : [illegible] ಸಂಧಾನಗೊಳಿಸುವಲ್ಲಿ . . . [illegible] [ಸಂಧಾನ + ಗೊಳ್ + -ಇಸು.]

ಸಂಧಾನಿ (ನಾ). ಕೂಡಿದುದು ; ಸೇರಿದುದು : [illegible] [ಸಂ. ಸಂಧಾನೀ]

ಸಂಧಾನಿತ (ಗು). ೧. ಕಟ್ಟಿದ; ಜೋಡಿಸಿದ : [illegible] . . . [illegible] ೨. ಕಟ್ಟಿದುದು; ಜೋಡಿಸಿದುದು : "[illegible] ಸಂಧಾನಿತಂ" [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಧಾನಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಒದಗಿಸು; ಉಂಟುಮಾಡು : [illegible] ೨. ಬಾಣವನ್ನು ಹೂಡು; ಹೆದೆಯೇರಿಸು : [illegible] ಸಂಧಾನಿಸಿ [illegible] ೩. ಗುಂಪಾಗು; ಒಟ್ಟಾಗು : [illegible] . . . [illegible] ಸಂಧಾನಿಸಿ [illegible] [ಸಂಧಾನ + -ಇಸು.]

ಸಂಧಾನೋಪಮೆ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಉಪಮಾಲಂಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: [illegible] ಸಂಧಾನಾಂಶ (ಸಂಧಾನೋಪಮೆ) [illegible] [ಸಂ. ಸಂಧಾನೋಪಮಾ]

ಸಂಧಾಮು (ನಾ). ಕುಮರಿಗೆ ಬರುವ ಒಂದು ರೋಗ : [illegible] (ಅಭ್ರ. ೬-೩೬). [?]

ಸಂಧಾರಣ (ನಾ). ೧. ಹಿಡಿಯುವಿಕೆ; ಆಧಾರವಾಗಿರುವಿಕೆ : [illegible] (ಪ್ರಯಾಣ. ೩೩-೧೩). ೨. ಧರಿಸುವಿಕೆ; ತೊಡುವಿಕೆ. ೩. ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿ ಇಡುವಿಕೆ; ನಿಗ್ರಹ. ೪. ಆಚರಿಸುವಿಕೆ; ಆಚರಣೆ. ೫. ಹೊಂದಿರುವಿಕೆ; ಪಡೆದಿರುವಿಕೆ. ೬. ನೆನಪಿನಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. ೭. ಕಾಪಾಡುವಿಕೆ; ಪೋಷಣೆ. [ಸಂ.]

ಸಂಧಾರಿತ (ಗು). ೧. ಧರಿಸಿದ; ತೊಟ್ಟ : [illegible] (ನಾ). ೨. ಹೊಂದಿರುವವನು; ಪಡೆದಿರುವವನು : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಧಿ (ನಾ). ೧. ಸೇರಿಕೆ; ಸಂಯೋಗ : [illegible] (ಧರ್ಮ. ೫೧೧). ೨. ಸಂಪರ್ಕ; ಸಾಹಚರ್ಯ. ೩. ಅಂಗೀಕಾರ; ಸಮ್ಮತಿ. ೪. ದೇಹದ ಕೀಲು,–ಸಂದು : [illegible]. ೫. ಬಿರುಕು; ಸೀಳು. ೬. (ಕಲ್ಲಿನ ಗೋಡೆಗೆ ಹಾಕುವ) ಕನ್ನ; ಕಂಡಿ : "[illegible]" ([illegible]). ೭. ಹಳ್ಳ; ತಗ್ಗು : "[illegible] ಸಂಧಿಯೊಳಿಹುದು" ([illegible]). ೮. ಸರಿಯಾದ ಕಾಲ,–ಅವಕಾಶ. ೯. ಸಂದಿಗ್ಧಪರಿಸ್ಥಿತಿ: 'ಸಂಧಿಕಾಲ' ಹರಾ. ೧೦. ಬಿರುಪ್ಪು; ವಿರಾಮ. ೧೧. ಎರಡುಯುಗಗಳ ನಡುವಿನ ಕಾಲ : [illegible] . . . [illegible] (ಅಭ್ರಮ. ೫೩). ೧೨. ಸೂರ್ಯನು ಹುಟ್ಟುವುದಕ್ಕೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಮುಂಚೆ ಅಥವಾ ಪೂರ್ತಿ ಮುಳುಗುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಕಂಡುಬರುವ ಬೆಳಕು. – ಪ್ರಭೆ. ೧೩. ಯೋನಿ. ೧೪. ಸೀರೆ ಮುಂತಾದ ಉಡುಪುಗಳ ನೆರಿಗೆ. – ನಿರಿ. ೧೫. ಅಲ್ಪ; ಸ್ವಲ್ಪ : "[illegible] ಸಂಧಿಯಾಯಿ" ([illegible]). ೧೬. [ಕಾವ್ಯಮಿಾ] ಕಾವ್ಯ, ನಾಟಕ ಮುಂತಾದುವುಗಳಲ್ಲಿಯ ಒಂದು ಭಾಗ; ಪರಿಚ್ಛೇದ; ಅಧ್ಯಾಯ : [illegible] ಸಂಧಿ[illegible] ([illegible]); [illegible] ಸಂಧಿಯ [illegible] ([illegible]); ಸಂಧಿ [illegible] (ನಾ). ೧೭. ಕಥಾರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪ್ರಕಾರ : [illegible] 'ಸಂಧಿಗಳು' [illegible] ([illegible]). ೧೮. [ವ್ಯಾಕ] ಒಂದು ಪದದ ಅಂತ್ಯಾಕ್ಷರ ಮುಂದಿನ ಪದದ ಪ್ರಾರಂಭದ ಅಕ್ಷರದೊಂದಿಗೆ ಸೇರುವ ಕ್ರಿಯೆ : [illegible] ಸಂಧಿ [illegible] ([illegible]); [illegible] ಸಂಧಿಯೆಂದು . . . [illegible] ([illegible]). ೧೯. [ರಾಜನೀ] ಸಂಧಿ, ವಿಗ್ರಹ, ಯಾನ, ಆಸನ, ದ್ವೈಧೀಭಾವ ಮತ್ತು ಸಮಾಶ್ರಯಗಳೆಂಬ ಆರು ನೀತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ರಾಜಿ; ಒಪ್ಪಂದ; ಕರಾರು: [illegible] ಸಂಧಿಯುಮಂ [illegible] ([illegible]); [illegible] ಸಂಧಿಯಂ [illegible] ([illegible]); [illegible] ಸಂಧಿಯಂ ([illegible]).

ಸಂಧಿಸಂಧಿ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : [illegible] ಸಂಧಿಸಂಧಿಯೊಳ್ [illegible] ([illegible]); [illegible] ಸಂಧಿಸಂಧಿಗಳಂ [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). ಸಂಧಿಯ ಕೀಲು = ಹೆಗ್ಗೆಣವಿಲ್ಲವೆಂದು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬಳಸುವ ವಿಳೆಯ ಬಾವುಟ; ಶಾಂತಿಧ್ವಜ : [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಧಿಕಾರ್ಯ (ನಾ). ೧. ಒಪ್ಪಂದ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ; ರಾಜಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ: [illegible] ಸಂಧಿಕಾರ್ಯ ([illegible]). ೨. [ವ್ಯಾಕ] ಎರಡು ಪದಗಳು ಅಥವಾ ಪದಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಕೂಡುವಾಗ ಆಗುವ ಕ್ರಿಯೆ: [illegible] ಸಂಧಿ [illegible] ಸಂಧಿಕಾರ್ಯಗಳೆಂದು [illegible] ([illegible]); ಸಂಧಿಯಾಗುವಾಗ ಮುಂದೆ [illegible] ಸಂಧಿಕಾರ್ಯಗಳೆಂದು ಹೆಸರು ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಧಿಕಾಲ (ನಾ). ೧. ಎರಡು ಯುಗಗಳ ನಡುವಿನ ಕಾಲ. ೨. ಇಕ್ಕಟ್ಟಿನ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ : ಸಂದಿಗ್ಧಪರಿಸ್ಥಿತಿ : [illegible] ಒಂದು ಸಂಧಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಂದು ರಾತ್ರಿ [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಧಿಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜ್ವರ : [illegible] ಸಂಧಿಗ, [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಧಿಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ರಾಜಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು : ಸಂಧಿಗೆಯ್ವ, [illegible] ([illegible]); [illegible] ಸಂಧಿಗೆಯ್ಯಲಾಗದು ([illegible]). [ಸಂಧಿ + ಗೆಯ್]

ಸಂಧಿತ (ಗು). ೧. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿದ. ೨. (ಬಾಣವಂತೆ) ಹೂಡಿದ,–ಬಿಟ್ಟದ. ೩. ಕಟ್ಟಿದ; ಬಂಧಿಸಿದ. ೪. ಶರಾದಿಗೆ ಒಡೆಂಬಟ್ಟ. ೫. ಬೆರೆಸಿದ; ಮಿಶ್ರಮಾಡಿದ. (ನಾ). ೬. ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ; ಮೇಲೆ ಮೇಲೆ ಪರಸ್ಪರ ತಿವಿಯುವುದು: [illegible] ಸಂಧಿತ[illegible] ([illegible]). ೭. ಉಪ್ಪಿನಕಾಯಿ. ೮. ಮದ್ಯಸಾರ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ ಸಾರಾಯಿ. [ಸಂ.]

ಸಂಧಿದೋಷ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಸಂಧಿಕಾರ್ಯ ಉಂಟಾಗುವಾಗ ಕಂಡುಬರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ದೋಷ; ಪರಪದದ ಮೊದಲಕ್ಷರವು ಒತ್ತಕ್ಷರವಾಗಿದ್ದು, ಪೂರ್ವಪದದ ಕಡೆಯಕ್ಷರವು ಲಘುವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ದೋಷ: [illegible] ಸಂಧಿದೋಷಂ ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಧಿನಿ (ನಾ). ೧. ಬೆದೆಗೆ ಬಂದ ಆಕಳು. ೨. ಹೋರಿ ಹಾಯ್ದ ಆಕಳು: "ಸಂಧಿನೀ, [illegible] ಆಕಳು" ([illegible]). ೩. ಅಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹಾಲುಕರೆಯುವ ಹಸು. [ಸಂ. ಸಂಧಿನೀ]

ಸಂಧಿಬಂಧ (ನಾ). ೧. ನರ; ಸ್ನಾಯು. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ನೆಲಸಂಪಿಗೆ. ೩. ಸೀಳನ್ನು ಮುಚ್ಚುವಿಕೆ: ಒಂದು ಮಡಿಕೆ . . . [illegible] ಒಂದು [illegible] ಸಂಧಿಬಂಧ[illegible] ([illegible]). ೪. ಸೇರುವ ಸ್ಥಳ,–ಎಡೆ,– ಜಾಗ: [illegible] ಸಂಧಿ ಬಂಧವುಂ . . . [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಧಿಮು (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ಹಲಗೆ, ಚರ್ಮ ಮತ್ತು ಬಟ್ಟೆ ಇವುಗಳಿಂದ ಆಯಾ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಆಕಾರ, ರೂಪುಗಳನ್ನು ಕೃತಕವಾಗಿ ತಯಾರಿಸಿ, ಬಳಸಲಾಗುವ ರಂಗಪರಿಕರ,–ರಂಗವಸ್ತು : ಸಂಧಿಮ, ವ್ಯಾಜಿಮ, ವೇಷ್ಟಿಮ ಎಂದು [illegible] ('ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ', ಅಧ್ಯಾಯ ೨೧) [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಧಿವಾತ (ನಾ). ದೇಹದ ಕೀಲುಗಳಲ್ಲಿ ಉರಿಯೂತವೂ ನೋವೂ ಉಂಟಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ: [illegible] ಸಂಧಿವಾತದಿಂದ [illegible] (ಕ್ರಾ. [illegible]); [illegible] ಸಂಧಿವಾತಗಳಿಂದ [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಧಿವಾತಜ್ವರ (ನಾ). ದೇಹದ ಕೀಲುಗಳಲ್ಲಿ ಉರಿಯೂತ ಮತ್ತು ನೋವುಗಳೊಂದಿಗೆ ಬರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜ್ವರ: [illegible] ಸಂಧಿವಾತಜ್ವರ (Rheumatic fever) ಮತ್ತು [illegible] ರೋಗಗಳಿಂದ ಬರುವ [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಧಿವಿಶ್ಲೇ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿದ್ದ ಅಕ್ಷರಗಳು ಸೇರಿದಾಗ ಕೆಲವು ಕಡೆ ಸಂಧಿಯಾಗಿ ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಧಿಯಾಗದಿರುವಿಕೆ: [illegible] ಸಂಧಿವಿಶ್ಲೇ ([illegible]); [illegible] ಸಂಧಿವಿಶ್ಲೇ [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಧಿವಿಗ್ರಹ (ನಾ). ಶಾಂತಿ ಮತ್ತು ಯುದ್ಧ: [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಧಿವಿಗ್ರಹಿ (ನಾ). ರಾಜ್ಯದ ಶಾಂತಿ, ಯುದ್ಧ ಮುಂತಾದ ವಿಷಯಗಳ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆಯನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು; ವಿದೇಶಾಂಗ ಸಚಿವ: "[illegible] ಸಂಧಿವಿಗ್ರಹಿ" ([illegible]); ಸಂಧಿವಿಗ್ರಹಿ [illegible] ([illegible]); [illegible] ([illegible]): [illegible] ಸಂಧಿವಿಗ್ರಹಿ ([illegible]). [ಸಂ. ಸಂಧಿವಿಗ್ರಹಿನ್]

ಸಂಧಿಸಾಧಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಕ್ಕ ಸಂದರ್ಭವನ್ನು ಎದುರುನೋಡು; ಹೊಂಚುಹಾಕು: [illegible] ([illegible]). [ಸಂಧಿ + ಸಾಧಿಸು]

ಸಂಧಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕೂಡು; ಸೇರು: [illegible] ([illegible]); [illegible] ([illegible]). ೨. ಕೂಡಿಸು; ಸೇರಿಸು: [illegible] ([illegible]); [illegible] ([illegible]); [illegible] ([illegible]). ೩. ಪಡೆ; ಲಭಿಸು: [illegible] ([illegible]). ೪. ಬಾಣವನ್ನು ಹೂಡು; ಶರಸಂಧಾನ ಮಾಡು: [illegible] ([illegible]); [illegible] . . . [illegible] ([illegible]); [illegible] ([illegible]). ೫. ಮುಚ್ಚು; ಸೇರು: [illegible] [illegible] ([illegible]). ೬. ಎದುರಿಸು; ವಿರೋಧಿಸು: [illegible] ಸಂಧಿಸಿ [illegible] ([illegible]); [illegible] ([illegible]). ೭. ನೋಡು; ಕಾಣು: ಸಂಧಿ ([illegible]); [illegible] ([illegible]); [illegible] ([illegible]); [illegible] ಸಂಧಿಸಿದ ([illegible]). ೮. ಉಂಟಾಗು; ಒದಗು: [illegible] ಸಂಧಿಸಿದ ([illegible]); [illegible] ಸಂಧಿಸಿದ [illegible] ([illegible]); [illegible] ಸಂಧಿಸಲು [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). ೯. ಜರುಗಿಸು; ನಡೆಸು: [illegible] ಸಂಧಿಸಿ [illegible] ([illegible]); [illegible] ([illegible]). ೧೦. ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸು; ಅಣಿಮಾಡು: [illegible] ಸಂಧಿಸಿದ [illegible] ([illegible]). ೧೧. ಕೈಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸು; ನಮಸ್ಕರಿಸು: ಸಂಧಿಸಿದ [illegible] ([illegible]). ೧೨. ದಾಟು; ಕ್ರಮಿಸು: [illegible] ಸಂಧಿಸಿ [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). [ಸಂಧಿ + -ಇಸು]

ಸಂಧ್ಯಕ್ಷರ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] (ಅ + ಇ; ಅ + ಉ; ಅ + ಏ; ಅ + ಓ ಅನುಕ್ರಮವಾಗಿ) ಸಂಧಿಯಾದಾಗ ಹುಟ್ಟುವ ಏ, ಓ, ಐ ಮತ್ತು ಔ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಅಕ್ಷರಗಳು: [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಧ್ಯಾಪ್ತ (ಗು). ೧. ಉಜ್ಜ್ವಲಗೊಂಡ; ಪ್ರಕಾಶಹೊಂದಿದ. (ನಾ). ೨. ಹೊಳೆಯುವಂಥದು; ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು: [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಧ್ಯುಕ್ಷಮಾಣ (ಗು). ೧. ಅಧಿಕವಾಗಿ ಬೆಳಗುವ, – ಪ್ರಕಾಶಗೊಂಡ; ಜ್ವಲಿಸುವ: [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). ೨. ಶೇಷ್ಠವಾದಿಂದ ಕೂಡಿದ; ದೇದೀಪ್ಯಮಾನವಾದ: [illegible] ([illegible]). ೩. ಚೇತನಗೊಂಡ; ವೃತ್ತಿಹೊಂದಿದ. ೪. ಹುಟ್ಟಾದ; ಅಧಿಕಗೊಂಡ. [< ಸಂ. ಸಂಧ್ಯುಕ್ಷಮಾಣ]

ಸಂಧೇಯ (ಗು). ೧. ಜೋಡಿಸಲು ತಕ್ಕುದಾದ; ಸೇರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. ೨. ಸಂಧಾನ ಮಾಡಲು ಅರ್ಹವಾದ. ೩. ಗುರಿಯಿಡಲು ತಕ್ಕುದಾದ. (ನಾ). ೪. ಸಂಧಾನ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಅರ್ಹನಾದವನು: [illegible] ಸಂಧೇಯರು ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಧ್ಯಂಗ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಕಾವ್ಯಪರಿಚ್ಛೇದಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ಸಂಧಿಗೆ ಪೂರಕವಾಗಿರುವ ಭಾಗ, – ಅಂಗ: [illegible] ಸಂಧ್ಯಂಗ ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಧ್ಯಕ್ಷರ (ನಾ). = ಸಂಧಿಸ್ವರ : [illegible] (ಶಬ್ದಮ. ೧೨); [illegible] (ಶಬ್ದ. ೧೦ ಸೂ.). [ಸಂ.]

ಸಂಧ್ಯಾಂಬುದ (ನಾ). ಸೂರ್ಯಾಸ್ತಸಮಯದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಸಂಜೆಗೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ಮೋಡ : [illegible] ಸಂಧ್ಯಾಂಬುದ[illegible] . . . [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲ (ನಾ). ೧. ಸೂರ್ಯನ ಉದಯ ಹಾಗೂ ಅಸ್ತದ ಕಾಲ; ಪ್ರಾತಸ್ಸಂಧ್ಯೆ ಮತ್ತು ಸಾಯಂಸಂಧ್ಯೆ. ೨. ಸಾಯಂಕಾಲ; ಸಂಜೆ : "ಸಂಧ್ಯಾ[illegible] - ೨ ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲದ [illegible]" ([illegible]). ೩. ಎರಡು ಯುಗಗಳ ನಡುವಿನ ಕಾಲ. ೪. ಪ್ರಪಂಚದ ನಾಶ; ಲಯಕಾಲ; ಪ್ರಳಯ. ೩, ೪ : ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲದಂತೆ [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಧ್ಯಾತಪನ (ನಾ). ಸಂಜೆಯ ಸೂರ್ಯ : ಸಂಧ್ಯಾತಪನಂಗೆ [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಧ್ಯಾತಮ (ನಾ). ಸೂರ್ಯ ಮುಳುಗಿದ ಮೇಲೆ ಆವರಿಸುವ ಕತ್ತಲೆ; ಸಂಜೆಗತ್ತಲೆ : [illegible] ಸಂಧ್ಯಾತಮಂ . . . [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಧ್ಯಾತ್ರಯ (ನಾ). ಪ್ರಾತಃಕಾಲ, ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಮತ್ತು ಸಾಯಂಕಾಲ ಎಂಬ ಮೂರು ಕಾಲಗಳು; ತ್ರಿಕಾಲ : ಸಂಧ್ಯಾ[illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಧ್ಯಾನ (ನಾ). (ಉಪನಯನವಾದ ಮೇಲೆ ದ್ವಿಜರು ಮಾಡುವ) ನಿತ್ಯ ವೈದಿಕಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ತ್ರಿಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಧ್ಯಾನ ಅಥವಾ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ : [illegible] ಸಂಧ್ಯಾನ [illegible] ([illegible]); [illegible] . . . [illegible] ಸಂಧ್ಯಾನ [illegible] ([illegible]). [< ಸಂ. ಸಂಧ್ಯಾವಂದನ]

ಸಂಧ್ಯಾನಕ (ನಾ). ಸಾಯಂಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಾರಿಸುವ ನಗಾರಿ, – ಪಟಹ : [illegible] ಸಂಧ್ಯಾನಕಮಂ ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಧ್ಯಾಪಯೋದ (ನಾ). = ಸಂಧ್ಯಾಂಬುದ : [illegible] ಸಂಧ್ಯಾಪಯೋದ[illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಧ್ಯಾಭೇರಿ (ನಾ). ಸಂಜೆಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ನುಡಿಸುವ ಮದ್ದಳೆ : ಸಂಧ್ಯಾಭೇರಿಯೊಳಂ '[illegible]' [illegible] ([illegible]). [(ಸಂ. ಸಂಧ್ಯಾ) + ಭೇರಿ (< ಭೇರಿ)]

ಸಂಧ್ಯಾಭ್ರ (ನಾ). (ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ) ಕೆಂಬಣ್ಣ; ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ : "[illegible] ಸಂಧ್ಯಾಭ್ರಂ" ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಧ್ಯಾಭ್ರವಂದನ (ನಾ). = ಸಂಧ್ಯಾನ : [illegible] ಸಂಧ್ಯಾಭ್ರವಂದನ [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಧ್ಯಾಭ್ರ (ನಾ). = ಸಂಧ್ಯಾಂಬುದ : [illegible] ಸಂಧ್ಯಾಭ್ರ[illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಧ್ಯಾರಾಗ (ನಾ). ೧. ಸಾಯಂಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯ ಮುಳುಗಿದ ನಂತರ ಕಂಡುಬರುವ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ; ಸಂಜೆಗೆಂಪು : [illegible] ಸಂಧ್ಯಾರಾಗ [illegible] ([illegible]); [illegible] ಸಂಧ್ಯಾರಾಗ [illegible] ([illegible]). ೨. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ; ಕೆಂಬಣ್ಣ : [illegible] ಸಂಧ್ಯಾರಾಗ ([illegible]); [illegible] ಸಂಧ್ಯಾರಾಗ ([illegible]). ೩. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಸೀರೆ, – ಬಟ್ಟೆ : "[illegible] ಸಂಧ್ಯಾರಾಗ . . . [illegible]" ([illegible]); [illegible] ಸಂಧ್ಯಾರಾಗ[illegible] ([illegible]); [illegible] ಸಂಧ್ಯಾರಾಗ . . . [illegible] ([illegible]). ೪. ಮಂಗಳಕರ್ತೃವಾದ, ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಪಕ್ಷಿ; ಚಂದ್ರ; ಸಿಂದೂರ. ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : [illegible] ಸಂಧ್ಯಾರಾಗ ([illegible]). ೬. (ಆಲಂ) ಕಡೆಗಾಲ; ಇಳಿಮೊತ್ತು (?) : [illegible] ಸಂಧ್ಯಾರಾಗ[illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಧ್ಯಾರುಚಿ (ನಾ). = ಸಂಧ್ಯಾರಾಗ ೧ : [illegible] ಸಂಧ್ಯಾರುಚಿ[illegible] ([illegible]); [illegible] ಸಂಧ್ಯಾರುಚಿ [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಧ್ಯಾರುಣ (ನಾ). = ಸಂಧ್ಯಾರಾಗ ೧ : [illegible] . . . [illegible] ಸಂಧ್ಯಾರುಣ[illegible] ([illegible]); ಸಂಧ್ಯಾರುಣ[illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಧ್ಯಾರುಣಿತ (ಗು). ಸಂಜೆಯ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ : ಸಂಧ್ಯಾರುಣಿತ [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಧ್ಯಾವಂದನ (ನಾ). = ಸಂಧ್ಯಾನ ; ಈ ಇದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಾತಸ್ಸಂಧ್ಯಾ, ಮಾಧ್ಯಾಹ್ನಿಕಸಂಧ್ಯಾ ಮತ್ತು ಸಾಯಂಸಂಧ್ಯಾ ಎಂದು ಮೂರು ಬಗೆಗಳಿವೆ : [illegible] . . . ಸಂಧ್ಯಾವಂದನ[illegible] ([illegible]); [illegible] . . . [illegible] ಸಂಧ್ಯಾವಂದನ[illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಧ್ಯಾವಂದನೆ (ನಾ). = ಸಂಧ್ಯಾನ : [illegible] ಸಂಧ್ಯಾವಂದನೆಗೆ [illegible] ([illegible]); [illegible] ಸಂಧ್ಯಾವಂದನೆ[illegible] ([illegible]). [ಸಂ. ಸಂಧ್ಯಾವಂದನ]

ಸಂಧ್ಯಾಸೀರೆ (ನಾ). ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಸೀರೆ : [illegible] ಸಂಧ್ಯಾಸೀರೆ [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). [(ಸಂ. ಸಂಧ್ಯಾ) + ಸೀರೆ (< ಚೀರ)]

ಸಂಧ್ಯಾಶ್ಲಿಷ್ಟ (ನಾ). ೧. ಸಂಧ್ಯೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು. ೨. (ಆಲಂ) ಕೆಂಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವವನು : [illegible] ಸಂಧ್ಯಾಶ್ಲಿಷ್ಟ[illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಧ್ಯೆ (ನಾ). ೧. ಸೇರಿಕೆ; ಸಂಯೋಗ. ೨. ಸಂಜೆ : [illegible] ([illegible]). ೩. ಸೂರ್ಯ ಹುಟ್ಟುವ ಮುಂಚೆ ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯ

ಮುಳುಗಿದ ಕೂಡಲೆ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ. ೪. ಮುಂಜಾವ; ಮುಸುಕು. ೫. ಎರಡು ಯುಗಗಳ ನಡುವಿನ ಕಾಲ; ಸಂಧಿಕಾಲ. ೬. ಬೆಳಗ್ಗೆ, ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಮತ್ತು ಸಾಯಂಕಾಲಗಳೆಂಬ ದಿನದ ಮೂರು ಕಾಲಗಳು. ೭. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ತ್ರಿಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಆಹ್ನಿಕ. - ಸಂಧ್ಯಾವಂದನೆ : [illegible] ಸಂಧ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು [illegible] (illegible); [illegible] ಈ ಸಂಧ್ಯೆಗಳ [illegible] (illegible). ೮. ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ; ಮಾತು. ೯. ಒಪ್ಪಂದ; ಒಡಂಬಡಿಕೆ. ೧೦. ಗಡಿ; ಎಲ್ಲೆ; ಸೀಮೆ: "[illegible] ಸಂಧ್ಯಾ [illegible]" (illegible). ೧೧. ಚಿಂತನೆ; ಧ್ಯಾನ. ೧೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೂವು. ೧೩. ದಿನದ ತ್ರಿಕಾಲಗಳಿಗೂ ಅಧಿಷ್ಠಾತ್ರಿಯಾದ ದೇವತೆ. [ಸಂ. ಸಂಧ್ಯಾ]

ಸಂಧ್ಯೋಪಾಸನೆ (ನಾ). = ಸಂಧ್ಯಾನ: [illegible] ಸಂಧ್ಯೋಪಾಸನೆಯಲ್ಲಿದ್ದಾಗ [illegible] (illegible). [ಸಂ. ಸಂಧ್ಯೋಪಾಸನ]

ಸಂಧ್ಯೋಪಾಸ್ತಿ (ನಾ). = ಸಂಧ್ಯಾನ : [illegible] ಸಂಧ್ಯೋಪಾಸ್ತಿಯ . . . [illegible] (illegible). [ಸಂ.]

ಸನ್ನ್ಯಸನ (ನಾ). [ಜೈನ] ಕಷಾಯಗಳು ಹಾಗೂ ಆಹಾರವನ್ನು ಕಡಮೆಮಾಡಿ ಪಂಚಪರಮೇಷ್ಠಿಧ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ತತ್ಪರನಾಗಿ ಪ್ರಾಣತ್ಯಾಗ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೇಮ : [illegible] ಸನ್ನ್ಯಸನದಿಂ [illegible] (illegible). [ಸಂ.]

ಸನ್ನ್ಯಸನವಿಧಿ (ನಾ). = ಸನ್ನ್ಯಸನ : [illegible] ಸನ್ನ್ಯಸನವಿಧಿಯಿಂದ [illegible] (illegible); [illegible] ಸನ್ನ್ಯಸನವಿಧಿಯಿಂ [illegible] (illegible). [ಸಂ.]

ಸನ್ಯಾಸ (ನಾ). ೧. ತೊರೆಯುವಿಕೆ; ಬಿಡುವಿಕೆ. ೨. ಐಹಿಕಸುಖವನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತ್ಯಜಿಸುವಿಕೆ; ವೈರಾಗ್ಯ; ವಿರಕ್ತಿ : [illegible] ಸನ್ಯಾಸವು (illegible). ೩. = ಸನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮ : ಸನ್ಯಾಸವು [illegible] . . . [illegible] ಸನ್ಯಾಸ [illegible] (illegible). ೪. (ಒಪ್ಪಿಸ ಬೇಕಿದ್ದ ಒಪ್ಪಿಸಿದ) ನ್ಯಾಸ; ಇಡುಗೆ. ೫. (ಆಟಗಳಲ್ಲಿ ಪಂದ್ಯ ಕಟ್ಟುವವರು ಒಪ್ಪುವ) ಪಣ; ಬಾಜಿ. ೬. ಸಾವು; ಮರಣ. ೭. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಸುಗಂಧತೈಲ. ೮. ಕರಾರು; ಸಂಧಾನ. [ಸಂ.]

ಸನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮ (ನಾ). ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ, ಗಾರ್ಹಸ್ಥ್ಯ, ವಾನಪ್ರಸ್ಥ ಮತ್ತು ಸನ್ಯಾಸಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಆಶ್ರಮಗಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯದು; ಸನ್ಯಾಸಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ : [illegible] ಸನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿ (illegible). [ಸಂ.]

ಸನ್ಯಾಸಿ (ನಾ). ೧. ತೊರೆಯುವವನು; ಬಿಡುವವನು. ೨. ಐಹಿಕ ಸುಖವನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತೊರೆದವನು; ವಿರಾಗಿ; ವಿರಕ್ತ. ೩. ಚತುರಾಶ್ರಮಗಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯದನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದವನು; ಸನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿದವನು: "[illegible] - ಈ ೪ ಸನ್ಯಾಸಿಯ ಹೆಸರು" (illegible); [illegible] ಸನ್ಯಾಸಿವೇಷದ [illegible] (illegible); [illegible] ಸನ್ಯಾಸಿಯಾದವರೆಲ್ಲ [illegible] (illegible). ೪. ಆಹಾರವನ್ನು ಸೇವಿಸದಿರುವವನು. [ಸಂ. ಸನ್ಯಾಸಿನ್]

ಸಂಪ 'ಸಂಪ್ಪ' ನೋಡಿ.

ಸಂಪ್ಪ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಎತ್ತು : [illegible] (illegible). [?]

ಸಂಪಗೆ, ಸಂಪಿಗೆ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಸುಗಂಧದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅದರ ಹೂವು; ಚಂಪಕ : [illegible] ಸಂಪಗೆಯ [illegible] (illegible); [illegible] ಸಂಪಗೆ . . . [illegible] (illegible); [illegible] ಸಂಪಗೆಯ [illegible] . . . [illegible] (illegible). ೨. ಸಂಪಗೆಯ ಹೂವಿನ ಬಣ್ಣದ ಸೀರೆ : [illegible] ಸಂಪಗೆ [illegible] (illegible). 'ಸಂಪಗೆಗಾವಿ' ಪದ. ಸಂಪಿಗೆ : ೧. [illegible] (illegible); ಸಂಪಿಗೆಯ [illegible] (illegible); ಸಂಪಿಗೆಯ [illegible] . . . [illegible] (illegible); ಸಂಪಿಗೆಯ [illegible] (illegible).

[< ಸಂ. ಚಂಪಕ / [illegible]]

ಸಂಪಗೆಗಾವಿ (ನಾ). ಸಂಪಗೆಯ ಬಣ್ಣದ ಸೀರೆ : [illegible] ಸಂಪಗೆಗಾವಿ [illegible] (illegible). [ಸಂಪಗೆ + ಕಾವಿ]

ಸಂಪಗೆಯಲರು 'ಸಂಪಗೆಯಲರ್' ನೋಡಿ.

ಸಂಪಗೆಯಲರ್, ಸಂಪಗೆಯಲರು (ನಾ). ಸಂಪಿಗೆಯ ಹೂವು; ಚಂಪಕಪುಷ್ಪ: [illegible] ಸಂಪಗೆಯಲರ [illegible] (illegible). ಸಂಪಗೆಯಲರು : [illegible] ಸಂಪಗೆಯಲರಲ್ಲಿ [illegible] (illegible); [illegible] ಸಂಪಗೆಯಲರ [illegible] (illegible).

[ಸಂಪಗೆ + ಅಲರ್]

ಸಂಪಗೆವಣ್ಣ (ನಾ). ೧. ನಸುಹಳದಿ ಹಾಗೂ ನಸುಗೆಂಪು ಬೆರೆತ ಸಂಪಗೆ ಹೂವಿನ ಬಣ್ಣ : ಸಂಪಗೆವಣ್ಣ [illegible] (illegible). ೨. ಸಿಂಧೂರವರ್ಣದ ಬಟ್ಟೆ. – ವಸ್ತ್ರ : [illegible] ಸಂಪಗೆವಣ್ಣ [illegible] (illegible). [ಸಂಪಗೆ + ಬಣ್ಣ]

ಸಂಪಗೆವೂ, ಸಂಪಗೆಹೂ, ಸಂಪಿಗೆಹೂ, ಸಂಪಿಗೆಹೂವು (ನಾ). = ಸಂಪಗೆಯಲರ್ : [illegible] ಸಂಪಗೆವೂಗಳ [illegible] . . . [illegible] (illegible). ಸಂಪಗೆಹೂ: [illegible] ಸಂಪಗೆಹೂಗಳ [illegible] . . . [illegible] (illegible). ಸಂಪಿಗೆಹೂ: (illegible). ಸಂಪಿಗೆಹೂವು : "[illegible] ಸಂಪಿಗೆಹೂವು" (illegible); "[illegible] - ಸಂಪಿಗೆ ಹೂವು" (illegible); [illegible] ಸಂಪಿಗೆ ಹೂವುಗಳನ್ನು . . . [illegible] (illegible). [ಸಂಪಗೆ + ಪೂ]

ಸಂಪಗೆಹೂ 'ಸಂಪಗೆವೂ' ನೋಡಿ.

ಸಂಪಟ 'ಸಂಪುಟ' ನೋಡಿ.

ಸಂಪತ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಐಶ್ವರ್ಯ; ಸಿರಿ : [illegible] ಸಂಪತ್ತಿ (illegible); [illegible] ಸಂಪತ್ತಿಯುಂ [illegible] (illegible).

೨. ಸಮಗ್ರತೆ : ಸಂಪೂರ್ಣತೆ. ೩. ಮೇಲ್ಮೆ; ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ : [illegible] (ಅಜಿತ. ೮-೩೮). ೪. ಆಧಿಕ್ಯ; ಹೆಚ್ಚಳ. ೫. ಒಳ್ಳೆಯ ಸ್ಥಿತಿ ; ಸುಸ್ಥಿತಿ. ೬. ಏಳಿಗೆ; ಅಭಿವೃದ್ಧಿ. ೭. ಅದೃಷ್ಟ; ಭಾಗ್ಯ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಪತ್ತು (ನಾ). ಐಶ್ವರ್ಯ; ಸಿರಿ : [illegible] [< ಸಂ. ಸಂಪದ್]

ಸಂಪದ (ನಾ). ೧. ಐಶ್ವರ್ಯ; ಸಂಪತ್ತು : [illegible] ೨. ಮೇಲ್ಮೆ; ಹೆಚ್ಚುಗಾರಿಕೆ : [illegible] ೩. ಏಳಿಗೆ; ಉತ್ಕರ್ಷ : [illegible] ೪. ಅದೃಷ್ಟ; ಭಾಗ್ಯ. ೫. [illegible] ೬. ಆಧಿಕ್ಯ; ಹೆಚ್ಚಳ. ೭. ಪ್ರಯೋಜನ; ಫಲ. ೮. ಸಿದ್ಧಿ; ಸಾಧನೆ. ೯. ಸಂಪತ್ತಿನಿಂದ ಕೂಡಿದವನು; ಐಶ್ವರ್ಯವಂತ : [illegible] [ಸಂ. ಸಂಪದ್]

ಸಂಪದವಡು (ಕ್ರಿ). ಐಶ್ವರ್ಯವು ಉಂಟಾಗು; ಶ್ರೀಮಂತಿಕೆ ಬರು : [illegible] [ಸಂಪದ + ಪಡು (< ಪಡ್)]

ಸಂಪದವಿ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸ್ಥಾನ; ಪರಮಪದವಿ; ಮೋಕ್ಷ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಪದವೇಱು (ಕ್ರಿ). ಅತಿಶಯತೆಯನ್ನು ಹೊಂದು : [illegible] [ಸಂಪದ + ಏಱು (< ಏಱ್)]

ಸಂಪದೆ (ನಾ). ಸಿರಿತನವುಳ್ಳವಳು; ಐಶ್ವರ್ಯವಂತೆ : [illegible] [ಸಂ. ಸಂಪದಾ]

ಸಂಪದ್ಯುಕ್ತ (ಗು). ೧. ಶ್ರೀಮಂತನಾದ; ಸಂಪತ್ತಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ. (ನಾ). ೨. ಅತಿಶಯವಾದ ಸಂಪತ್ತುಳ್ಳವನು : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಪನ್ನ (ಗು). ೧. ಸಿರಿವಂತಿಕೆಯ; ಐಶ್ವರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ. ೨. ಸಮೃದ್ಧವಾದ : [illegible] ೩. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ : [illegible] ೪. ಅದೃಷ್ಟಶಾಲಿಯಾದ; ಸುದೈವದಿಂದ ಕೂಡಿದ. ೫. ಮುಗಿಸಿದ; ಕೊನೆಗಾಣಿಸಿದ. ೬. ಸಮಗ್ರವಾದ; ಪರಿಪೂರ್ಣವಾದ : [illegible] ೭. ಮಾಗಿದ; ಪಕ್ವವಾದ. ೮. ಪಡೆದ; ಗಳಿಸಿದ : [illegible] ೯. ತಕ್ಕ; ಅರ್ಹವಾದ; ಯುಕ್ತವಾದ. (ನಾ). ೧೦. ಸಿರಿ; ಐಶ್ವರ್ಯ. ೧೧. ಸುಕುಮಾರತೆ; ಲಾವಣ್ಯ. ೧೨. ಶ್ರೀಮಂತ; ಧನಿಕ : [illegible] ೧೩. ಸಜ್ಜನ; ಉತ್ತಮ : [illegible] ೧೪. ಹೊಂದಿದವನು; ಕೂಡಿದವನು : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಪನ್ನತೆ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೀಮಂತಿಕೆ; ಸಿರಿತನ. ೨. ಸಮೃದ್ಧಿ; [illegible] ೩. ಒಳ್ಳೆಯತನ; ಸೌಜನ್ಯ : [illegible] ೪. ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ; ಮೇಲ್ಮೆ : [illegible] ೫. ಸೊಬಗು; ಅಂದ : [illegible] [ಸಂ. ಸಂಪನ್ನತಾ]

ಸಂಪನ್ನತೆವಡು (ಕ್ರಿ). ಅಂದವಾಗು; ಸೊಗಸಾಗು : [illegible] [ಸಂಪನ್ನತೆ + ಪಡು]

ಸಂಪನ್ನಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಐಶ್ವರ್ಯ; ಸಂಪತ್ತು : [illegible] ೨. ಒಳ್ಳೆಯತನ ; ಸಜ್ಜನಿಕೆ : [illegible] ೩. (ಫಲವೃಕ್ಷಗಳಿಂದ ಹುಂಟು) ಸಮೃದ್ಧವಾಗಿರುವಿಕೆ : [illegible] [ಸಂಪನ್ನ + -ಇಕೆ / ಸಂ. ಸಂಪನ್ನತಾ]

ಸಂಪನ್ನೆ (ನಾ). ೧. ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವಳು; ಐಶ್ವರ್ಯವಂತೆ: [illegible] ೨. ಶ್ರೇಷ್ಠಳಾದವಳು; ಉತ್ತಮ ಸ್ತ್ರೀ : [illegible] [ಸಂ. ಸಂಪನ್ನಾ]

ಸಂಪನ್ಮೂಲ (ನಾ). ಸಂಪತ್ತಿನ ಆಕರ. – ನೆಲೆ : [illegible] ಸಂಪನ್ಮೂಲಗಳ [illegible] . . . ಸಂಪನ್ಮೂಲಗಳನ್ನು [illegible] (illegible). [ಸಂ.]

ಸಂಪಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : [illegible] XXX [illegible] XXXI [illegible]. [ಸಂ. + ಅಯ್ಯ]

ಸಂಪರಾಯ (ನಾ). ೧. ಕಾಳಗ; ಯುದ್ಧ. ೨. ಕೇಡು; ವಿಪತ್ತು. ೩. ಭವಿಷ್ಯತ್ಕಾಲ. ೪. ಮಗ. ೫. ಸಾವು; ಮರಣ. [ಸಂ.]

ಸಂಪರ್ಕ (ನಾ). ೧. ಒಂದರೊಡನೊಂದನ್ನು ಬೆರೆಸುವಿಕೆ; ಮಿಶ್ರಮಾಡುವಿಕೆ. ೨. ಸೇರಿಕೆ; ಸಂಯೋಗ. ೩. ಸಂಬಂಧ; ಸಹವಾಸ : [illegible] (illegible). [ಸಂ.]

ಸಂಪರ್ಕಭಾಷೆ (ನಾ). ಪರಸ್ಪರ ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಭಾಷೆ : [illegible] ? (illegible). [ಸಂ. ಸಂಪರ್ಕಭಾಷಾ]

ಸಂಪರ್ಕಸಾಧನ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಹಡಗು, ರೈಲು ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಮೂಲಕ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಸಾಧನ : [illegible] (illegible). [ಸಂ.]

ಸಂಪರ್ಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದು; ಕೂಡು : [illegible] . . . [illegible] (illegible). ೨. ಭೇಟಿಯಾಗು; ಸಂಧಿಸು : [illegible] (illegible). [ಸಂಪರ್ಕ + -ಇಸು]

ಸಂಪಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : [illegible] (illegible). [?]

ಸಂಪಳಿ 'ಸಂಬಳಿ' ನೋಡಿ.

ಸಂಪಳೆ 'ಸಂಬಳೆ' ನೋಡಿ.

ಸಂಪಳಿಗೆ (ನಾ), ಹಳದಿಮಿಶ್ರಿತ ಮಿಶ್ರವಾದ ಬಣ್ಣದ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕುದುರೆ : [illegible] (illegible). 'ಕಾರಳಿಗೆ', 'ದೋರಳಿಗೆ', 'ಸಂಪ' ಹೋ. [? + ಅಳಿಗೆ]

ಸಂಪಳಿ 'ಸಂಬಳಿ' ನೋಡಿ.

ಸಂಪಳಿಸು 'ಸಂಬಳಿಸು' ನೋಡಿ.

ಸಂಪಳೆ, ಸಂಪಣ, ಸಂಪಳ, ಸಂಪಳಿ (ನಾ). (ದೋಣಿ ಹುಟ್ಟಿನ ಪದಕ್ಕೆ) ಕೆಲಸದ ಹುಟ್ಟು : [illegible] . . . [illegible] (illegible); [illegible] . . . [illegible] (illegible). [illegible] : [illegible] (illegible). [illegible] : [illegible]

ಸಂಪಾಟ (ನಾ). ೧. ಹದವಾಗಿ ಬೇಯಿಸುವುದು. – ಹಕ್ಕಿಗೊಳಿಸುವುದು. ೨. ಹದವಾಗಿ ಮಾಗಿಸುವುದು. ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ಹಿಕ್ಕೆ. [ಸಂ.]

ಸಂಪಾತ (ನಾ). ೧. ಬೀಳ್ಕೆ; ತಾಕಲಾಟ : [illegible] (illegible). ೨. ಪರಸ್ಪರ ಎರಡು ವಸ್ತುಗಳು ಸಂಧಿಸುವ ಸ್ಥಳ; ಸಂಗಮ. ೩. ಗುಂಪು; ದಟ್ಟಣೆ : [illegible] (illegible). ೪. ನಡೆಯುವುದು; ಚಲಿಸುವುದು. ೫. ಕೆಳಗಿಳಿಯುವಿಕೆ; ಅವರೋಹಣ. ೬. ಕೆಳಗೆ ಬೀಳುವಿಕೆ; ಪತನ. ೭. ಹಕ್ಕಿಗಳ ಹಾರಾಟದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ. ೮. ಎಡಬಿಡದೆ ಸುರಿಯುವಿಕೆ : [illegible] (illegible). [ಸಂ.]

ಸಂಪಾತನ (ನಾ). ಬೀಳುವಿಕೆ; ಪತನ : [illegible] (illegible). [ಸಂ.]

ಸಂಪಾದ (ಗು). ೧. ಗಳಿಸಿದ; ಪಡೆದ : [illegible] . . . [illegible] (illegible). (ನಾ). ೨. ಪೂರೈಕೆ; ನೆರವೇರಿಕೆ. ೩. ಗಳಿಕೆ; ಸಂಪಾದನೆ. [ಸಂ.]

ಸಂಪಾದಕ (ಗು). ೧. ಗಳಿಸುವ; ಸಂಪಾದಿಸುವ. (ನಾ). ೨. ನೆರವೇರಿಸುವವನು; ಪೂರೈಸುವವನು. ೩. (ಪ್ರಕಟನಕ್ಕೆ) ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಪರಿಷ್ಕಾರ ಮಾಡುವವನು : [illegible] (illegible). ೪. (ಪ್ರಕಟವಾಗುವ) ಪತ್ರಿಕೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಪರಿಷ್ಕರಿಸುವವನು : [illegible] (illegible). [ಸಂ.]

ಸಂಪಾದಕತ್ವ (ನಾ). ೧. (ಪ್ರಕಟನಕ್ಕೆ) ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಪರಿಷ್ಕರಿಸುವಿಕೆ : [illegible] (illegible). ೨. (ಪ್ರಕಟವಾಗುವ) ಪತ್ರಿಕೆಯನ್ನು ಪರಿಷ್ಕರಿಸುವಿಕೆ : [illegible] (illegible). [ಸಂ.]

ಸಂಪಾದಕಿ (ನಾ). ೧. (ಪ್ರಕಟನಕ್ಕೆ) ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಪರಿಷ್ಕರಿಸುವವಳು : [illegible] (illegible). ೨. (ಪ್ರಕಟವಾಗುವ) ಪತ್ರಿಕೆಯನ್ನು ಪರಿಷ್ಕರಿಸುವವಳು : [illegible] (illegible). [ಸಂಪಾದಕ + -ಇ]

ಸಂಪಾದಕೀಯ (ನಾ). ಸಂಪಾದಕನು ಅಥವಾ ಸಂಪಾದಕನ ಪರವಾಗಿ ಯಾರೋ ಬರೆದು ಪ್ರಕಟವಾದ ವೃತ್ತಪತ್ರಿಕೆಯ ಲೇಖನ : [illegible] (illegible). [ಸಂ.]

ಸಂಪಾದನ (ನಾ). ೧. ಗಳಿಕೆ; ಆರ್ಜನೆ : [illegible] (illegible). ೨. ಪೂರೈಸುವಿಕೆ; ನೆರವೇರಿಕೆ. ೩. (ಪ್ರಕಟನಕ್ಕೆ) ಗ್ರಂಥದ ಪರಿಷ್ಕಾರ : [illegible] . . . [illegible] (illegible). [ಸಂ.]

ಸಂಪಾದನೆಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಗಳಿಸು; ಸಂಪಾದಿಸು : [illegible] (illegible). [ಸಂಪಾದನ + ಗೆಯ್]

ಸಂಪಾದನವಿಭಾಗ (ನಾ). (ಪ್ರಕಾಶನಕ್ಕೆ) ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಪರಿಷ್ಕರಿಸುವ ಶಾಖೆ: [illegible] ಸಂಪಾದನವಿಭಾಗದಲ್ಲಿ [illegible] (ಪ್ರ). [ಹೊ.]

ಸಂಪಾದನೆ (ನಾ). ೧. ಗಳಿಕೆ; ಆದಾಯ : [illegible] ಸಂಪಾದನೆ [illegible]; [illegible] (ಬ್ರಾಹ್ಮ. ೩೭-೬೦); [illegible] ಸಂಪಾದನೆ [illegible]; [illegible] ಸಂಪಾದನೆಯ [illegible]. ೨. (ಪ್ರಕಾಶನಕ್ಕೆ) ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಪರಿಷ್ಕರಿಸುವಿಕೆ: 'ಗ್ರಂಥಸಂಪಾದನೆ' ಪದಾ. ೩. [ವೀರ] (ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕವಾದ) ಸಂಭಾಷಣೆ; ಸಂವಾದ; ಚರ್ಚೆ (?) : [illegible] ಸಂಪಾದನೆ [illegible]. [ಹೊ. ಸಂಪಾದನ]

ಸಂಪಾದಿತ (ಗು). ೧. ಗಳಿಸಿದ; ಪಡೆದ : [illegible] (ಬಸವ. ೫೨-೭). ೨. ಉಂಟಾದ; ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ : ಸಂಪಾದಿತ [illegible] . . . [illegible] (ಆತ್ಮ. ೬-೫೮). ೩. (ಪ್ರಕಾಶನಕ್ಕೆ) ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಪರಿಷ್ಕರಿಸಿದ : [illegible] ಸಂಪಾದಿತ ಕೃತಿಗಳು [illegible] (ಪ್ರ). [ಹೊ.]

ಸಂಪಾದಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಪಡೆ; ಹೊಂದು : [illegible] ಸಂಪಾದಿಸಿದ [illegible]; [illegible] ಸಂಪಾದಿಸಿದ [illegible]; [illegible]. ೨. ಕೊಡಿಸು; ಸಂಗ್ರಹಿಸುವುದು : [illegible] ಸಂಪಾದಿಸಿದ [illegible]; [illegible] ಸಂಪಾದಿಸಿದ [illegible]; [illegible]. ೩. ಉಂಟಾಗು; ಸಂಭವಿಸು: [illegible] ಸಂಪಾದಿಸಿ [illegible]. ೪. ಉಂಟುಮಾಡು : [illegible] ಸಂಪಾದಿಸುವೆ [illegible]. ೫. ಕಟ್ಟು ; ಜೋಡಿಸು : [illegible] ಸಂಪಾದಿಸಿದ [illegible] . . . [illegible]. ೬. ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸು ; ಸಂತೈಸು : [illegible] ಸಂಪಾದಿಸಿ [illegible]. ೭. (ಪ್ರಕಾಶನಕ್ಕಾಗಿ) ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಪರಿಷ್ಕರಿಸಿ ಮುದ್ರಣಗೊಳಿಸು: [illegible] ಪರಿಷ್ಕರಿಸಿ ಸಂಪಾದಿಸಿದ [illegible]. ೮. (?) : [illegible]; "ಹೇಳು, ಪ್ರಮಾಣ ಮಾಡು?" [illegible] ಸಂಪಾದಿಸಿ [illegible].

[ಸಂಪಾದನ + -ಇಸು]

ಸಂಪಾಳಿ[1] (ಗು). ಮಡಿಸಿದ ; ಸೊಕ್ಕಿದ (?) : [illegible] ಸಂಪಾಳಿ [illegible]. [?]

ಸಂಪಾಳಿ[2] (ನಾ). ರಚನೆ; ವಿನ್ಯಾಸ : [illegible] ಸಂಪಾಳಿಯಲಿ [illegible]. [?]

ಸಂಪಾಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಾಪಾಡು; ರಕ್ಷಿಸು : [illegible] ಸಂಪಾಳಿಸಿ [illegible].

[ಸಂಪಾಳಕ[1] + -ಇಸು]

ಸಂಪಿಗೆ 'ಸಂಪಗೆ' ನೋ.

ಸಂಪಿಗೆಹೂ 'ಸಂಪಗೆಹೂ' ನೋ.

ಸಂಪಿಗೆಹೂವು 'ಸಂಪಗೆಹೂ' ನೋ.

ಸಂಪು[1] 'ಸೊಂಪು[1]' ನೋ.

ಸಂಪು[2], **ಸಂಪ**[1] (ನಾ). ಮುಷ್ಕರ; ಚಳುವಳಿ : [illegible] ಸಂಪು [illegible]; [illegible]. ಸಂಪ[1] : [illegible].

[← ಮರಾ. ಸಂಪ]

ಸಂಪು[3] (ನಾ). (ನೆಲದ ಕೆಳಮಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿದ) ನೀರಿನ ತೊಟ್ಟಿ : [illegible] (ಪ್ರ). [← ಇಂ. sump]

ಸಂಪುಟ (ನಾ). ೧. ಕುಳಿ; ಬಿಲ. ೨. (ಆಭರಣ, ಸಾಲಿಗ್ರಾಮ ಮುಂತಾದ ಅಮೂಲ್ಯವಸ್ತುಗಳನ್ನಿಡುವ) ಭರಣಿ; ಕರಂಡಕ; ಡಬ್ಬಿ: ಸಂಪುಟ [illegible]; [illegible] ಸಂಪುಟಗಳ [illegible]. ೩. ಬೊಗಸೆ. ೪. ಹಸ್ತಪ್ರತಿ ಅಥವಾ ಮುದ್ರಿತಪ್ರತಿಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಗ್ರಂಥದ ವಿಭಾಗ : [illegible] ಸಂಪುಟಗಳಲ್ಲಿ [illegible]. ೫. ಪುಸ್ತಕ; ಹೊತ್ತಗೆ : [illegible] ಸಂಪುಟಕ್ಕೆ [illegible] . . . [illegible]; [illegible]. ೬. ಸರಕಾರವನ್ನು ರಚಿಸಿ ರಾಜ್ಯಾಡಳಿತದ ಹೊಣೆಯನ್ನು ಹೊತ್ತಿರುವ ಸಮಿತಿ ; ಮಂತ್ರಿಮಂಡಲ : [illegible] ಸಂಪುಟ [illegible] (ಪ್ರ). ೭. ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಕಾರ್ಯದ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆಯನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಮಿತಿ : [illegible] 'ಹೊಣೆಗಾರಿಯು' [illegible] ಸಂಪುಟ [illegible]. ೮. ಹಲವು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಭಾಗಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುವಂಥದು; ಘಟಕ : [illegible] . . . [illegible] ಸಂಪುಟ [illegible]. ೯. ಜೋಡಿಸಿದುದು; ಸೇರಿಸಿದುದು: 'ಸಂಪುಟಿಸು' ಪದಾ. ೧೦. [ನಾಟ್ಯ] ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಸಂಯುತಹಸ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ೧. ಅಂಜಲಿ. ೨. ಕಪೋತ . . . ೧೪. ಸಂಪುಟ. ೧೫. [illegible] . . . ೨೪. [illegible]. ೧೧. (?) : "[illegible] ಸಂಪುಟ [illegible]". [ಹೊ.]

ಸಂಪುಟ[illegible] (ನಾ). ೧. ಧರಣೆ; ಪದ್ಯ : "[illegible]" ([illegible]). ೨. [ಕಾವ್ಯ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚಿತ್ರಬಂಧ : [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಪುಟ[illegible] (ನಾ). = ಸಂಪುಟ[illegible] ೨ : [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಪುಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ಒಂದರ ಮೇಲೆ ಮತ್ತೊಂದನ್ನು ಜೋಡಿಸು; ಮುಚ್ಚು; ಸೇರಿಸು : [illegible] ([illegible]). [ಸಂಪುಟ + -ಇಸು]

ಸಂಪುಷ್ಟ (ನಾ). ೧. (ಮುಚ್ಚಿದಾಗಿ ಸಾಲಿಗ್ರಾಮವನ್ನು ಇಡುವ) ಡಬ್ಬಿ. – [illegible] : [illegible] ([illegible]). ೨. (ಅಲಂ) ಕೊನೆ; ಮುಕ್ತಾಯ; ನಾಶ : [illegible] ([illegible]). [< ಸಂ. [illegible]]

ಸಂಪುಷ್ಟಫಲ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಉತ್ತಮವಾದ ಫಲ : [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಪೂಜಿತ (ಗು). ಗೌರವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ; ಆದರಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರವಾದ : [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಪೂತೆ (ನಾ). ಪವಿತ್ರಳಾದವಳು : [illegible] ([illegible]). [ಸಂ. [illegible]]

ಸಂಪೂ[illegible] (ನಾ). ಹೂವುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಒಂದು ರೀತಿ; ಪುಷ್ಪಬಂಧದ ಒಂದು ಬಗೆ : [illegible] ([illegible]). [ಸಂ. ?]

ಸಂಪೂರ್ಣ₁ (ಗು). ೧. ತುಂಬಿದ; ಭರ್ತಿಯಾದ. ೨. ಅಖಂಡವಾದ; ಇಡಿಯಾದ. (ನಾ). ೩. ತುಂಬಿದುದು; ಭರ್ತಿಯಾದುದು : "[illegible]" ([illegible]). ೪. ಅಖಂಡವಾದುದು; ಇಡಿಯಾಗಿರುವಂಥದು : [illegible] ([illegible]). ೫. ಮುಗಿದುದು; ಪೂರೈಸಿದುದು : [illegible] ([illegible]). ೬. ನಾಲ್ಕು ಯುಗಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದು; ಕೃತಯುಗ : "[illegible] . . . [illegible]" ([illegible]). ೭. [ಸಂಗೀತ] ಆರೋಹಣ ಅವರೋಹಣಗಳಲ್ಲಿ ಸಪ್ತಸ್ವರಗಳುಳ್ಳ ರಾಗ : [illegible] . . . [illegible] ([illegible]); [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಪೂರ್ಣ₂ (ಅ). ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ; ಸಮಗ್ರವಾಗಿ : [illegible] ([illegible]). [< ಸಂಪೂರ್ಣ₁]

ಸಂಪೂರ್ಣತೆ (ನಾ). ಪರಿಪೂರ್ಣತೆ; ಸಮಗ್ರತೆ : [illegible] ([illegible]). [ಸಂ. [illegible]]

ಸಂಪೂರ್ಣತ್ವ (ನಾ). = ಸಂಪೂರ್ಣತೆ. [ಸಂ.]

ಸಂಪೂರ್ಣದೃಷ್ಟಿ (ನಾ). ಸಮಗ್ರವಾದ ನೋಟ; ಪೂರ್ಣವಾದ ದೃಷ್ಟಿ : [illegible] ([illegible]). [ಸಂಪೂರ್ಣ₁ + ದೃಷ್ಟಿ]

ಸಂಪೂರ್ಣಾ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಧ್ರುವ ಸ್ವರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಮೂರು ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : [illegible] ([illegible]). 'ಪೂರ್ಣಾ' ಅರ್ಥ. [ಸಂ. [illegible]]

ಸಂಪೂರ್ಣೇಂದು (ನಾ). ಪೂರ್ಣಚಂದ್ರ; ಹುಣ್ಣಿಮೆಚಂದ್ರ : [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಪೂರ್ತಿ (ನಾ). ಪರಿಪೂರ್ಣವಾದುದು; ಸಮಗ್ರವಾದುದು : [illegible] ([illegible]); [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಪೃಕ್ತ (ಗು). ೧. ಬೆರೆತ; ಮಿಶ್ರಗೊಳಿಸಿದ. ೨. ಜೋಡಿಸಿದ; ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. (ನಾ). ೩. ಮಿಶ್ರಗೊಂಡುದು; ಬೆರೆತುದು : "[illegible] . . . [illegible]" ([illegible]). ೪. ಕೂಡಿಕೊಂಡುದು; ಸೇರಿಕೊಂಡುದು : [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಪ್ರಜ್ವಲಿತ (ಗು). ೧. ಅಧಿಕಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಕೂಡಿದ; ಬಹುವಾಗಿ ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ. ೨. ಹೊತ್ತಿಸಿದ; ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಿದ. (ನಾ). ೩. [ಜೈನ] ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು : [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಪ್ರಣಿಧಾನ (ನಾ). ೧. ಧ್ಯಾನ; ಚಿಂತನೆ : "[illegible]" ([illegible]). ೨. ಯೋಗ್ಯವಾದ ನಡವಳಿಕೆಯುಳ್ಳವನು; ತಕ್ಕ ರೀತಿನೀತಿಯನ್ನು ಬಲ್ಲವನು : [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಪ್ರತಿ₁ (ನಾ). ೧. ಸದ್ಯದ ಸಮಯ; ಪ್ರಸ್ತುತಕಾಲ : [illegible] ([illegible]). ೨. ಸಂಧಾನ; ಒಪ್ಪಂದ : [illegible] ([illegible]); [illegible] ([illegible]); [illegible] ([illegible]). ೩. ನೆರಳು; ಪ್ರತಿ : [illegible] ([illegible]). ೪. ಸಮೂಹ; ತಂಡ : [illegible] . . . [illegible] ([illegible]); [illegible] ([illegible]). ೫. [ವ್ಯಾಕ] ಮೂರು ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು;

ವರ್ತಮಾನ ಕಾಲ : [illegible] (… ೬೩). [ಈ ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಇದು ಅವ್ಯಯ]

ಸಂಪ್ರತಿ (ಅ). ೧. ತಕ್ಕುದು; ಹೊಂದಿಕೆ. ೨. ಈಗ; ಪ್ರಸ್ತುತಕ್ಕೆ : [illegible] ಸಂಪ್ರತಿ [illegible] (… ೧೫-೧೩). [ಸಂ.]

ಸಂಪ್ರತಿಕಾರ (ನಾ). ಮುದ್ರಿತ ಅಥವಾ ಕೈಬರಹದ ಗ್ರಂಥ ಮುಂತಾದವುಗಳ ನಕಲನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನು; ಪ್ರತಿಕಾರ : ಸಂಪ್ರತಿಕಾರರ [illegible] (… ೬೬). [ಸಂ.]

ಸಂಪ್ರತಿಪತ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬರುವಿಕೆ; ಬಳಿಸಾರುವಿಕೆ. ೨. ಪ್ರಾಪ್ತಿ; ಗಳಿಕೆ. ೩. ಸರಿಯಾದ ತಿಳಿವಳಿಕೆ. ೪. ಉಂಟಾಗುವುದು; ಸಂಭವಿಸುವುದು. ೫. ಒಪ್ಪಂದ; ಒಡಂಬಡಿಕೆ. [ಸಂ.]

ಸಂಪ್ರತಿಪನ್ನ (ಗು). ೧. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋದ; ಬಳಿಸಾರಿದ. ೨. ಪಡೆದ; ಹೊಂದಿದ : [illegible] ಸಂಪ್ರತಿಪನ್ನ [illegible] (… ೬-೧೦); [illegible] ಸಂಪ್ರತಿಪನ್ನ [illegible] (… ೧೦-೧೦-೬೧). ೩. ಒಪ್ಪಿದ; ಅನುಮೋದಿಸಿದ. ೪. ಪೂರೈಸಿದ; ನೆರವೇರಿಸಿದ. [ಸಂ.]

ಸಂಪ್ರತ್ಯಯ (ನಾ). ೧. ದೃಢವಾದ ನಂಬಿಕೆ; ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ವಿಶ್ವಾಸ. ೨. ಒಪ್ಪಂದ; ಒಡಂಬಡಿಕೆ. ೩. ಸರಿಯಾದ ತಿಳಿವಳಿಕೆ. ೪. ಎಣಿಕೆ; ಕಲ್ಪನೆ. [ಸಂ.]

ಸಂಪ್ರಥಿತ (ಗು). ಹೆಸರಾದ; ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಗೊಂಡ : [illegible] ಸಂಪ್ರಥಿತ [illegible] (… ೨-೬). [ಸಂ.]

ಸಂಪ್ರದ (ಗು). ೧. ಧಾರಾಳಿಯಾದ; ಕೊಡುಗೈಯ. (ನಾ). ೨. ಉಡುಗೊರೆ; ಕಾಣಿಕೆ. ೩. ತಿಲಪ್ರತಿ; ಬೆಗ : "[illegible] ಸಂಪ್ರದಮನಿತು" (… ೧೫೬-೬೬). [ಸಂ.]

ಸಂಪ್ರದಾನ (ನಾ). ೧. ಕೊಡುವಿಕೆ; ನೀಡುವಿಕೆ. ೨. ಕೊಡುಗೆ; ದಾನ: [illegible] (… ೧-೬೮). ೩. ಕಾಣಿಕೆ; ಉಡುಗೊರೆ. ೪. [ವ್ಯಾಕ] ಕಾರಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಚತುರ್ಥೀ ವಿಭಕ್ತಿಯ ಅರ್ಥ : [illegible] ಸಂಪ್ರದಾನಂ; . . . [illegible] (… ೮೫); [illegible]; [illegible] (… ೧೩೦ ಪು.); [illegible] ಸಂಪ್ರದಾನ, [illegible] (… ೫೬). ೫. [ರಾಜನೀ] ಹದಿನಾರು ಬಗೆಯ ಸಂಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ; ಉಡುಗೊರೆಯನ್ನು ಕೊಡುವುದರ ಮೂಲಕ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಂಧಾನ : [illegible] (… ೩೨೦-೨). [ಸಂ.]

ಸಂಪ್ರದಾನಕಾರಕ (ನಾ). = ಸಂಪ್ರದಾನ ೪ : [illegible] (… ೫೧). [ಸಂ.]

ಸಂಪ್ರದಾಯ (ನಾ). ೧. ಪೂರ್ವಿಕರಿಂದ ಪರಂಪರೆಯಾಗಿ ಬಂದಿರುವ ಆಚಾರ. – ವ್ಯವಹಾರ : [illegible] ಸಂಪ್ರದಾಯ . . . [illegible] (… ೧೫೬); ಸಂಪ್ರದಾಯದ [illegible]; [illegible] ಆದರ ಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನು ಮರೆಯುವುದು [illegible] (… ೧೨೫). ೨. (ಪರಂಪರಾಗತವಾಗಿ ಬಂದ) ರೂಢಿ; ಪದ್ಧತಿ : [illegible] ಸಂಪ್ರದಾಯದಲ್ಲಿದೆ? (… ೫೮-೫೮); [illegible] ಸಂಪ್ರದಾಯದಲ್ಲಿ [illegible] (… ೧೦೩ …); [illegible] ಬಂದ ಸಂಪ್ರದಾಯ (… ೧೧೩). ೩. ಬಗೆ; ಪ್ರಕಾರ; ವಿಧ : [illegible] ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳಾದ [illegible] ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳು . . . [illegible] (… ೫೫೦). ೪. ಗುರುಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಬಂದ ಉಪದೇಶ; ಬೋಧನೆ : "ಆಮ್ನಾಯಃ, ಸಂಪ್ರದಾಯಃ, [illegible] ಗುರೂಪದೇಶಃ" (… ೬೬-೫೧೮). ೫. [ಶಿಲ್ಪ] "ಎಲ್ಲಾ ವೇದಾಂಗಗಳಂತೆಯೇ ಇದರಲ್ಲೂ ದರ್ಶನ ಮತ್ತು ಸಂಪ್ರದಾಯವೆಂದು ಎರಡು ಭಾಗಗಳಿವೆ. ದರ್ಶನದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಭಕ್ತಿ ಎತಿಹ್ಯದ್ವತವೆಂದು ಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟು ಲಯಾತ್ಮಕವೆಂದೂ ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ" (… ೧೫). [ಸಂ.]

ಸಂಪ್ರದಾಯನಿಷ್ಠ (ನಾ). ಪೂರ್ವದಿಂದ ಬಂದ ಆಚಾರ, ವಿಚಾರಗಳಲ್ಲಿ ನಂಬಿಕೆಯುಳ್ಳವನು : [illegible] ಸಂಪ್ರದಾಯನಿಷ್ಠ (… ೨೦). [ಸಂ.]

ಸಂಪ್ರದಾಯನಿಷ್ಠೆ (ನಾ). ಹಿಂದಿನಿಂದ ಬಂದ ಆಚಾರ, ವಿಚಾರಗಳಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟಿರುವ ನಂಬಿಕೆ. – ಶ್ರದ್ಧೆ : [illegible] . . . ಸಂಪ್ರದಾಯನಿಷ್ಠೆ (… ೪). [ಸಂ. ಸಂಪ್ರದಾಯನಿಷ್ಠಾ]

ಸಂಪ್ರದಾಯಪಾಲ (ನಾ). ಪ್ರಾಚೀನಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವವನು : [illegible] ಸಂಪ್ರದಾಯಪಾಲರಲ್ಲಿಯೂ [illegible] (… ೧೧೩). [ಸಂ. ಸಂಪ್ರದಾಯಪಾಲ]

ಸಂಪ್ರದಾಯಪರ (ನಾ). ಪ್ರಾಚೀನಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ನಂಬಿಕೆಯುಳ್ಳವನು : [illegible] ಸಂಪ್ರದಾಯಪರರು [illegible] (… ೫೬). [ಸಂ.]

ಸಂಪ್ರದಾಯಸ್ಥ (ನಾ). = ಸಂಪ್ರದಾಯನಿಷ್ಠ : [illegible] ಸಂಪ್ರದಾಯಸ್ಥರ [illegible] (… ೪೨); [illegible] ಸಂಪ್ರದಾಯಸ್ಥರ [illegible] (… ೬೫). [ಸಂ.]

ಸಂಪ್ರದಾಯಿನಿ (ನಾ). (ವರವನ್ನು) ನೀಡುವವಳು : [illegible] ಸಂಪ್ರದಾಯಿನಿ . . . [illegible] (… ೨). [ಸಂ. ಸಂಪ್ರದಾಯಿನೀ]

ಸಂಪ್ರಮೋದ (ನಾ). ಅತ್ಯಧಿಕವಾದ ಸಂತೋಷ; ಆನಂದ : "[illegible] ಸಂಪ್ರಮೋದಂ [illegible]" (… ೬-೫೫). [ಸಂ.]

ಸಂಪ್ರಯೋಗ (ನಾ). ೧. ಒಟ್ಟಾಗಿ ಸೇರಿಸುವುದು, – ಕೂಡಿಸುವುದು. ೨. ಜೋಡಣೆ; ಸೇರ್ಪಡೆ. ೩. ಸಂಯೋಗ; ಸಂಬಂಧ : [illegible] ಸಂಪ್ರಯೋಗ [illegible] (… ೬-೫೮); [illegible] ಸಂಪ್ರಯೋಗದಿಂದ [illegible] (… ೬೮). ೪. ಸಂಭೋಗ : [illegible] ಸಂಪ್ರಯೋಗದೊಳ್ (… ೫೦೦); [illegible]

[illegible] . . . [illegible] (ಪಂಪಭಾ. ೧೪·೪೦). ೫. ಇಂದ್ರಜಾಲ; ಕಣ್ಕಟ್ಟು. [ಸಂ.]

ಸಂಪ್ರಶ್ನೆ (ನಾ). ವಿನಯಪೂರ್ವಕವಾದ ಪ್ರಶ್ನೆ : [illegible] . . . [illegible]. [ಸಂ. ಸಂಪ್ರಶ್ನ]

ಸಂಪ್ರಸೃತ (ಗು). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹರಡಿದ; ವಿಶಾಲವಾದ : [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂಪ್ರಸಾರಣ (ನಾ). (ವೇದೋಕ್ತ್ರಕ್ರಮವನ್ನು ತಿಳಿಯಪಡಿಸಲು ವ್ಯಾಕರಣ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಸಂಜ್ಞೆಗಳನ್ನು) ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವುದು; ವಿಶದಗೊಳಿಸುವುದು : [illegible]. [ಸಂ. ಸಂಪ್ರಸಾರಣ]

ಸಂಪ್ರಸ್ಯಂದನ (ನಾ). [illegible] : [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂಪ್ರಹರಣ (ನಾ). ಹೊಡೆಯುವಿಕೆ; ಕಾದುವಿಕೆ : [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂಪ್ರಹಾರ (ನಾ). ಪರಸ್ಪರ ಹೊಡೆದಾಟ; ಕಲಹ; ಯುದ್ಧ : "[illegible] . . . ಸಂಪ್ರಹಾರ, ಸಮ್ಮರ್ದ, ವಿಗ್ರಹ – ಈ [illegible] ಕಾಳಗ" [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂಪ್ರಾಪ್ತ (ಗು). ೧. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಸಾಧಿಸಿದ; ಪೂರ್ಣಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದ. ೨. ನೆರವೇರಿಸಿದ; ಪೂರೈಸಿದ; ೩. ಸಂಪಾದಿಸಿದ; ಗಳಿಸಿದ. ೪. ಉಂಟಾದ; ಸಂಭವಿಸಿದ. (ನಾ). ೫. ಒದಗಿದುದು; ಸಂಭವಿಸಿದುದು : [illegible]. ೬. ನೆರೆಗೊಂಡವನು : [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಸಾಧನೆ; ಸಿದ್ಧಿ. ೨. ಪಡೆಯುವಿಕೆ; ಹೊಂದುವಿಕೆ. ೩. ಪಡೆದುದು; ಗಳಿಕೆ : [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿಸು (ಕ್ರಿ). ಉಂಟಾಗು ; ಒದಗು : [illegible] . . . [illegible]. [ಸಂಪ್ರಾಪ್ತ + -ಇಸು]

ಸಂಪ್ರಾರ್ಥನಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸು : [illegible] . . . [illegible]. [ಸಂಪ್ರಾರ್ಥನ + ಗೆಯ್ (< ಕೆಯ್)]

ಸಂಪ್ರಿಯ (ಗು). ೧. ಪರಸ್ಪರ ಒಲವುಳ್ಳ. ೨. ಅತಿಶಯವಾದ ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳ; ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರೇಮವುಳ್ಳ. (ನಾ). ೩. ಅತಿಶಯವಾದ ಪ್ರೀತಿ; ಅತ್ಯಧಿಕವಾದ ಒಲವು: [illegible]. ೪. ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರೀತಿಯ ವಸ್ತು : (೦). [ಸಂ.]

ಸಂಪ್ರೀತ (ಗು). ಸಂಪೂರ್ಣ ತೃಪ್ತಿಗೊಂಡ; ತಣಿದ : [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂಪ್ರೀತಿ (ನಾ). ೧. ಅತಿಶಯವಾದ ಅಕ್ಕರೆ, – ಒಲವು ; ವಾತ್ಸಲ್ಯ : [illegible]. ೨. ಸಂತೋಷ; ಹಿಗ್ಗು : [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂಪ್ರೋಕ್ಷಣ (ನಾ). ಶುದ್ಧಿಗಾಗಿ ಮಂತ್ರೋಚ್ಚಾರಣಪೂರ್ವಕ, ಮಂತ್ರಪೂತ ನೀರನ್ನು ಚಿಮುಕಿಸುವುದು : [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂಪ್ರೋಕ್ಷಣೆ (ನಾ). = ಸಂಪ್ರೋಕ್ಷಣ : [illegible] . . . [illegible]. [ಸಂ. ಸಂಪ್ರೋಕ್ಷಣ]

ಸಂಪ್ರೋಕ್ಷಿಸು (ಕ್ರಿ). (ಮಂತ್ರಜಲವನ್ನು) ಚಿಮುಕಿಸು; ಸಿಂಪಡಿಸು : [illegible]. [ಸಂಪ್ರೋಕ್ಷಣ + -ಇಸು]

ಸಂಪ್ಲವ (ನಾ). ೧. ನೆರೆ; ಪ್ರವಾಹ. ೨. ಗುಂಪು; ಸಂದಣಿ. ೩. ಗದ್ದಲ; ಕೋಲಾಹಲ. ೪. ನಾಶ; ಪ್ರಳಯ : [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂಪ್ಲವನ (ನಾ). ಯುದ್ಧದ ಒಂದು [illegible]; ಮೇಲಕ್ಕೆ ನೆಗೆದು ಎದುರಾಳಿಯನ್ನು ಹಾರುವಿಕೆ : [illegible] . . . [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂಪ್ಲವಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತುಂಬು; ಆವರಿಸು : "[illegible] . . . [illegible]". ೨. ಮುಳುಗಿಸು : [illegible]. [ಸಂಪ್ಲವ + -ಇಸು]

ಸಂಫಲ (ನಾ). ಅತಿಶಯವಾದ ಫಲ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಉತ್ಪತ್ತಿ : [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂಫುಲ್ಲ (ಗು). ೧. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅರಳಿದ; ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವಿಕಸಿತವಾದ; [illegible]. ೨. ಮೇಲಾದ; ಅತಿಶಯವಾದ : [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂಫುಲ್ಲಾಕ್ಷ (ನಾ). ವಿಶಾಲವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವನು; ಕೃಷ್ಣ : [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂಬಂಧ (ನಾ). ೧. ಒಟ್ಟಾಗಿ ಸೇರಿಸುವಿಕೆ, – ಜೋಡಿಸುವಿಕೆ. ೨. ಸಂಪರ್ಕ; ಸಹವಾಸ : ಸಂಬಂಧ ಅಸಂಬಂಧದಿಂದಾ ಹೆಸರುಳ್ಳುದೊಂದು [illegible]. ೩. ಜೋಡಣೆ; ಸಂಯೋಗ. ೪. ಹೊಂದಿಕೆ; ಹೊಂದಾಣಿಕೆ : [illegible].

೫. (ಮದುವೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ) ಬಾಂಧವ್ಯ; ನೆಂಟು; ನೆಂಟಸ್ತಿಕೆ : [illegible]. ೬. ಸ್ನೇಹ; ಗೆಳೆತನ. ೭. ನೆಂಟ; ಬಂಧು. ೮. ಸ್ನೇಹಿತ; ಗೆಳೆಯ. ೯. ಅಹಂತೆ; ದುರಾಗ್ರತೆ. ೧೦. [ವ್ಯಾಕ] ಷಷ್ಠಿ ವಿಭಕ್ತಿಯ ಅರ್ಥ : [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂಬಂಧಕ (ಗು). ೧. ಸಂಬಂಧಿಸಿದ; ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ. (ನಾ). ೨. ಒಂದರೊಡನೊಂದು ಸೇರಿಸುವಂಥದು; ಪರಸ್ಪರ ಕೂಡಿಸುವಂಥದು : [illegible] (Connectives) [illegible]. ೩. ಸೇರಿದವನು; ಒಳಪಟ್ಟವನು : [illegible]. ೪. ನೆಂಟ; ಬಂಧು. ೫. ಗೆಳೆಯ; ಸ್ನೇಹಿತ. [ಸಂ.]

ಸಂಬಂಧಪಡು (ಕ್ರಿ). ಸಂಬಂಧಿಸು; ಸೇರು : [illegible]. [ಸಂಬಂಧ + ಪಡು₁]

ಸಂಬಂಧಬೆಳೆಸು (ಕ್ರಿ). (ಮದುವೆಯ ಮೂಲಕ) ನೆಂಟಸ್ತಿಕೆಯನ್ನು ಪಡೆ : [illegible]. [ಸಂಬಂಧ + ಬೆಳೆಸು (< ಬೆಳೆಯಿಸು)]

ಸಂಬಂಧಭಕ್ತಿ (ನಾ). ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಭಕ್ತಿ : [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂಬಂಧಸಂಬಂಧ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಒಂದನ್ನೊಂದು ಅನುಸರಿಸಿ ಬರುವ ಷಷ್ಠೀವಿಭಕ್ತಿ : [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂಬಂಧಸೂಚಕಾವ್ಯಯ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] "ಪದಗಳಿಗಾಗಲಿ ಪದಸಮುಚ್ಚಯಗಳಿಗಾಗಲಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗಾಗಲಿ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವ ಅವ್ಯಯಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಸೂಚಕಾವ್ಯಯಗಳೆಂದು ಹೆಸರು" [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂಬಂಧಾಕ್ಷರ (ನಾ). ಸಮಾನವಾದ ಅಕ್ಷರ : [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂಬಂಧಾತಿಶಯೋಕ್ತಿ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಅತಿಶಯೋಕ್ತಿ ಎಂಬ ಅಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಪ್ರಭೇದ ; ಪರಸ್ಪರಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಿಕೆ : [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂಬಂಧಿ (ಗು). ೧. ಸೇರಿದ ; ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ. (ನಾ). ೨. ನೆಂಟ ; ಬಂಧು ; ಸಂಬಂಧಿಕ : [illegible] . . . [illegible]. ೩. ಹೆಣ್ಣು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಅಥವಾ ತರುವುದರಿಂದ ಸಂಬಂಧ ಬೆಳೆಸಿದವನು; ಬೀಗ : [illegible]. [ಸಂ. ಸಂಬಂಧಿನ್]

ಸಂಬಂಧಿಕ (ನಾ). ನೆಂಟ ; ಬಂಧು : [illegible]. [< ಸಂ. ಸಂಬಂಧಿನ್]

ಸಂಬಂಧಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೊಂದು ; ಹೊಂದಿಕೆಯಾಗು ; ಅಳವಡು : [illegible]. ೨. ಹೊಂದಿಸು : [illegible]. ೩. ಸೇರು ; ಸಂಬಂಧಪಡು : [illegible]. [ಸಂಬಂಧ + -ಇಸು]

ಸಂಬಗಾರ (ನಾ). ಸಂಬಾಳ ನುಡಿಸುವವನು (?) : [illegible] (ಎ. ಕ. VIII, [illegible]). [ಸಂಬ ? + -ಗಾರ (< -ಕಾರ)]

ಸಂಬಯಸು (ಕ್ರಿ). ಅತಿಯಾಗಿ ಅಪೇಕ್ಷಿಸು : [illegible]. [ಸಂ₂ + ಬಯಸು₁]

ಸಂಬಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : [illegible]. [ಸಂಬ₁ + ಅಯ್ಯ₁]

ಸಂಬರ₁ 'ಸಂಬಾರ' ನೋಡಿ.

ಸಂಬರ₂ (ನಾ). ೧. ಸೇತುವೆ ; ಸಾರ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಿಂಕೆ : [illegible] (Sambar [illegible]). ೩. ನೀರು ; ಜಲ : [illegible]. ೪. [illegible] ; ಆಲೆ. ೫. ಒಂದು ಪರ್ವತದ ಹೆಸರು. [ಸಂ.]

ಸಂಬರಗಾಗೆ 'ಸಂಬಾರಗಾಗೆ' ನೋಡಿ.

ಸಂಬರಗವಳ (ನಾ). ಮಸಾಲೆಪುಡಿಯನ್ನು ಬೆರೆಸಿದ ಅನ್ನದ ಮುದ್ದೆ—ಕವಳ : [illegible]. [ಸಂಬರ₁ (< ಸಂಬಾರ) + ಕವಳ₂ (= ತುತ್ತು)]

ಸಂಬಲ₁ 'ಸಂಬಳ₁' ನೋಡಿ.

ಸಂಬಲ₂, ಸಂಬಳ₂ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಯಾಣಕಾಲಕ್ಕೆ ಬೇಕಾಗುವ ಹಣ, ಬುತ್ತಿ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಯಾಣಸಾಮಗ್ರಿ; ಪಾಥೇಯ : "[illegible]" [illegible]. ೨. ನೀರು ; ಜಲ. ಸಂಬಳ₂ : ೧. "[illegible]" [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂಬಳಿ, ಸಂಪಳಿ, ಸಂಬಳ್ಳಿ$_2$, ಸಂದೊಳ್ಳಿ$_2$ (ನಾ). ತರೆಬಿಡುಕೆ ; ಹುಣುಲಗೈ$_2$: "[illegible]" ([illegible]). [illegible] ([illegible]). ಸಂಬಳ್ಳಿ$_3$: ([illegible]). [illegible] : ([illegible]).

[< ಪ್ರಾ. ಶಂಬಳಿ]

ಸಂಬಳ$_1$, ಸಂಬಳು$_1$ (ನಾ). ೧. (ಮಾಡಿದ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಫಲರೂಪವಾಗಿ ಕೊಡುವ) ವೇತನ ; ಮಜೂರಿ : [illegible] ([illegible]); [illegible] ([illegible]) ; [illegible] ([illegible]). ೨. [illegible] ; [illegible] : [illegible] ([illegible]); [illegible] ([illegible]). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆದಾಯ ತೆರಿಗೆ : [illegible] . . . [illegible] ([illegible]); [illegible] ([illegible]) ; [illegible] ([illegible]). ೪. [illegible] ; ಉಡುಗೊರೆ : [illegible] ([illegible]). ೫. (?) : [illegible] ([illegible]). ಸಂಬಳು$_2$: ೬. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ (?): [illegible] ([illegible]).

[illegible] = ಸಂಬಳ ಮತ್ತು ಓಡಾಟದ ವೆಚ್ಚ : [illegible] ([illegible]).

[illegible]

ಸಂಬಳ$_2$ 'ಸಂಬಳು$_2$' ನೋ.

ಸಂಬಳಗೊಡು, ಸಂಬಳಕೊಡು (ಕ್ರಿ). (ಮಾಡಿದ ಸೇವೆಗಾಗಿ) ವೇತನವನ್ನು ನೀಡು; ಪಗಾರ ಕೊಡು : [illegible] ([illegible]). ಸಂಬಳಕೊಡು : [illegible] ([illegible]).

[ಸಂಬಳ$_1$ + ಕೊಡು$_1$]

ಸಂಬಳಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ದಾರಿಯ ಬುತ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆ : [illegible] ([illegible]). [ಸಂಬಳ$_2$ (= ಸಂಬಳು$_2$) + ಕೊಳ್$_1$]

ಸಂಬಳಪಡೆ (ಕ್ರಿ). ಮಾಡಿದ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಫಲವಾಗಿ ಹಣವನ್ನು ಪಡೆ : [illegible] ([illegible]). [ಸಂಬಳ$_1$ + ಪಡೆ$_1$]

ಸಂಬಳಕೊಡು 'ಸಂಬಳಗೊಡು' ನೋ.

ಸಂಬಳಗಾರ (ನಾ). ತಿಂಗಳಿಗೆ ಅಥವಾ ವರ್ಷಕ್ಕೆ ನಿಗದಿಯಂತೆ ವೇತನವನ್ನು ಪಡೆಯುವವನು : ([illegible]). [ಸಂಬಳ$_1$ + -ಗಾರ (< -[illegible])]

ಸಂಬಳಿಗುಂಡು (ನಾ). (?) : [illegible] ([illegible]). "ಪ್ರಯೋಗಶಾಲದ ಸಾಮಗ್ರಿಯ ಗಂಟು" ([illegible]). [ಸಂಬಳ$_2$ + ಗುಂಡು$_1$]

ಸಂಬಳಿಗೋಲ್ 'ಸಂಬಳಿಗೋಲ್' ನೋ.

ಸಂಬಳಿ$_1$, ಸಂಬಾಳಿ$_1$, ಸಂದೊಳ್ಳಿ$_1$, ಸಂದೋಳಿ, ಸಂಧಾಳಿ$_1$, ಸಂಧೋಳಿ, ಸಂಬಳಿ$_1$, ಸಂಬುಳಿ (ನಾ). ೧. ಎಚ್ಚರಿಕೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ದಾರಿದಾರ ಎಂಬ ಮಾತು : [illegible] ([illegible]); [illegible] ([illegible]). 'ಸಂಬಳಿಗೋಲ್' ನೋ. ಸಂಬಾಳಿ$_1$: ೧. [illegible] ([illegible]). ಸಂದೋಳಿ$_1$: ೧. [illegible] ([illegible]). ೨. ಹೊರೆಯ; ಅಂತ್ಯದ: [illegible] ([illegible]). ಸಂದೋಳಿ : ೧. [illegible] ([illegible]) ; [illegible] ([illegible]). ಸಂಧಾಳಿ$_1$: ೧. 'ಸಂಧಾಳಿ' ನೋ. ಸಂಧೋಳಿ: ೨. [illegible] ([illegible]). ಸಂಬಳಿ$_1$: ೧. 'ಸಂಬಳಿಗೋಲ್' ನೋ. ಸಂಬುಳಿ : ೧. 'ಸಂಬುಳಿಗೋಲ್' ನೋ. [[illegible]]

ಸಂಬಳಿ$_2$ 'ಸಂಬಳಿ' ನೋ.

ಸಂಬಳಿ$_3$ (ನಾ). ಸಂಪತ್ತು; ಧನ; ಕರಂಡ : [illegible] ([illegible]). [← [illegible]]

ಸಂಬಳಿಗ (ನಾ). ಬುತ್ತಿಯನ್ನು ಒಯ್ಯುವವನು : [illegible] ([illegible]). [ಸಂಬಳ$_2$ (- ಸಂಬಳು$_2$) + -[illegible]]

ಸಂಬಳಿಗೆ (ನಾ). ೧. ಏಳೆಯಲೆಯನ್ನು [illegible], ಲೋಹ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಮುಚ್ಚಳವಿರುವ ದಪ್ಪದಂಥ ಒಂದು ಸಾಧನ : [illegible] ([illegible]); [illegible] ([illegible]); [illegible] ([illegible]); [illegible] ([illegible]). ೨. ಹೊಲ, ಗದ್ದೆಗಳಿಗೆ ನೀರು ಹಾಯಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಧನ; ಕೈಕಪಿಲೆ : "[illegible] 'ಸಂಬಳಿಗೆ' ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ" ([illegible]); [illegible] ([illegible]). ೩. ಹೋಳು; ಭಾಗ; ಹಲ್ಲೆ : [illegible]

[illegible] (ಸಂಬಳಿಗೆ [illegible]).

ಸಂಬಳಿಗಾತಿ (ನಾ). ಎರೆಯ ಬುಟ್ಟಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವಳು: [illegible]

[ಸಂಬಳಿಗೆ + – ಗಾತಿ]

ಸಂಬಳಿಗೆದೆಗೆ (ಕ್ರಿ). ಒಳಗೆ ಅಡಗಿಹೋಗು; ಮೇಲೆ ಕಾಣದಂತೆ ಹುದುಗಿ ಹೋಗು : [illegible] [ಸಂಬಳಿಗೆ + [illegible]]

ಸಂಬಳಿಗೆಪೊಗು (ಕ್ರಿ). = ಸಂಬಳಿಗೆದೆಗೆ : [illegible]

[ಸಂಬಳಿಗೆ + ಪೊಗು (< [illegible])]

ಸಂಬಳಿಗೋಲ್, ಸಂಬಳಿಗೋಲ್, ಸಂಬಳಿಗೋಲು, ಸಂಬೋಳಿಗೋಲ್, ಸೆಂಬಳಿಗೋಲ್, ಸೆಂಬುಳಿಗೋಲ್ (ನಾ). (ಹೊರೆಯನು ತನ್ನ ಬಲಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ [illegible], ಜನರು ಪಕ್ಕಕ್ಕೆ ಸರಿಯುವಂತೆ ಎಚ್ಚರಿಕೆಯನ್ನು ನೀಡಲು, ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಕುಟ್ಟಲು ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದ) ದೊಣ್ಣೆ,–ಕೋಲು : [illegible]

ಸಂಬಳಿಗೋಲು 'ಸಂಬಳಿಗೋಲ್' ನೋ.

ಸಂಬಳಿಸಪೊಗು (ಕ್ರಿ). = ಸಂಬಳಿಗೆದೆಗೆ (?) : [illegible]

[illegible]

ಸಂಬಳಿಸು₁ 'ಸಂಬಾಳಿಸು₁' ನೋ.

ಸಂಬಳಿಸು₂, ಸಂಬಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೋಳುಮಾಡು ; ತುಂಡುಮಾಡು : [illegible]

ಸಂಬಳಿಸು : ೧. [illegible] [ಸಂಬ[illegible] + - ಇಸು]

ಸಂಬಾಧ (ಗು). ೧. ಇಕ್ಕಟ್ಟಾದ ; ಒತ್ತಾದ. (ನಾ). ೨. ಇಕ್ಕಟ್ಟು; ಒತ್ತಡ. ೩. ಇಕ್ಕಟ್ಟಾಗಿರುವ ಸ್ಥಳ : [illegible] ೪. ಕಷ್ಟ; ತೊಂದರೆ: [illegible] ೫. ಅಡ್ಡಿ; ವಿರೋಧ. ೬. ಅಂಜಿಕೆ; ಭಯ. ೭. ಶಾಪ. ೮. ನಿಂದೆ; ತೆಗಳಿಕೆ. ೯. ಸಾವು; ಮರಣ. ೧೦. ಸ್ತ್ರೀ ಜನನಾಂಗ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಬಾರ, ಸಂಬರ, ಸಂಭರ, ಸಾಂಬಾರ್, ಸಾಂಬಾರ, ಸಾಂಬಾರು (ನಾ). ೧. ಅಡುಗೆಯ ರುಚಿಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವ ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಮೆಣಸು, ಜೀರಿಗೆ ಮುಂತಾದ ಮಸಾಲೆವಸ್ತು; ಉಪಸ್ಕರ: [illegible] ೨. ಹುರಿದ ಮೆಣಸಿನ ಕಾಯಿ, ಧನಿಯ, ಜೀರಿಗೆ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಕುಟ್ಟಿ ಅಥವಾ ಅರೆದು ಮಾಡಿದ ಪುಡಿ: [illegible] ೩. ಸಾಮಗ್ರಿ ; ಲವಾಜಮೆ: [illegible] ಸಾಂಬಾರ್ : ೪. ಮಸಾಲೆಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿರುವಿ, ತೊಗರಿಬೇಳೆ, ತರಕಾರಿಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೇಲೋಗರ ; ಹುಳಿ : [illegible] ೫. ಮೆಣಸಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : [illegible] [< ಸಂ. ಸಂಭಾರ]

ಸಂಬಾರಗಾಗೆ 'ಸಂಬಾರಗಾಗೆ' ನೋ.

ಸಂಬಾರಗಾಗೆ, ಸಂಬರಗಾಗೆ, ಸಂಬಾರಗಾಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಗೆ; ಕೆಂಪುಕಾಗೆ; ಕೆಂಬೋತ: [illegible] [ಸಂಬಾರ, + ಕಾಗೆ]

ಸಂಬಾರಚಕ್ಕುಲಿ (ನಾ). ಮಸಾಲೆಪದಾರ್ಥ ಬೆರೆಸಿ ಮಾಡಿದ ಕಾರದ ಚಕ್ಕುಲಿ: [illegible] [ಸಂಬಾರ + ಚಕ್ಕುಲಿ]

೨. ಅಂಬಿಗರ ಜಾತಿ; ಬೆಸ್ತರ ಜಾತಿ: [illegible] (ಕಾವ್ಯ. [illegible]). [ಹಾ.]

ಸೂತಕೃತೆ (ನಾ). ಹೆರಿಗೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಸುವವಳು ; ಸೂಲಗಿತ್ತಿ : "[illegible]" ([illegible]). [ಹಾ. ಸೂತಕೃತಾ]

ಸೂತಗ (ನಾ). ಸಂತಾನ: [illegible] XX [illegible] XXX [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). [< ಸೂತಕ]

ಸೂತಜ (ನಾ). ೧. ಸೂತಕುಲದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನು: [illegible] ([illegible]); [illegible] ([illegible]). ೨. ಕರ್ಣ : [illegible] ([illegible]). [ಹಾ.]

ಸೂತಜಾತಿ (ನಾ). = ಸೂತಕುಲ ೨ : [illegible] ([illegible]). [ಹಾ.]

ಸೂತತನ (ನಾ). ಸಾರಥಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ; ಸಾರಥಿತನ: [illegible] ([illegible]). [ಸೂತ + -ತನ]

ಸೂತತ್ವ (ನಾ). = ಸೂತತನ : [illegible] ([illegible]). [ಹಾ.]

ಸೂತನಂದನ (ನಾ). ೧. ಸೂತಕುಲದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನು. ೨. ಕರ್ಣ : [illegible] ([illegible]). [ಹಾ.]

ಸೂತಸುತ (ನಾ). ೧. ಸೂತನ ಮಗ. ೨. ಕರ್ಣ : [illegible] ([illegible]); [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). [ಹಾ.]

ಸೂತಿ (ನಾ). ೧. ಹುಟ್ಟು ; ಜನನ : "[illegible]" ([illegible]); [illegible] ([illegible]). ೨. ಹೆರಿಗೆ ; ಪ್ರಸವ. ೩. ಮಗು; ಕೂಸು : "[illegible]" ([illegible]). [ಹಾ.]

ಸೂತಿಕಾಕಾಲ (ನಾ). ಹೆರಿಗೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ನೋವು; ಪ್ರಸವವೇದನೆ : [illegible] ([illegible]). [ಸೂತಿಕಾ + ಕಾಲ]

ಸೂತಿಕಾಗೃಹ (ನಾ). ಬಾಣಂತಿಯ ಕೋಣೆ; ಹೆರಿಗೆಮನೆ : [illegible] ([illegible]); [illegible] ([illegible]). [ಹಾ.]

ಸೂತಿಕಾಗೇಹ (ನಾ). = ಸೂತಿಕಾಗೃಹ: [illegible] ([illegible]). [ಹಾ.]

ಸೂತಿಕಾಮಂದಿರ (ನಾ). = ಸೂತಿಕಾಗೃಹ: [illegible] ([illegible]). [ಹಾ.]

ಸೂತಿಕಾಮರುತ (ನಾ). ಹೆರಿಗೆಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಒತ್ತಡ; ಪ್ರಸೂತಿಕಾಲದ ವಾಯು : [illegible] ([illegible]). [ಹಾ.]

ಸೂತಿಕಾರೋಗ (ನಾ). ಹೆರಿಗೆಯ ನಂತರ ಉಂಟಾಗುವ ರೋಗ ; ಬಾಣಂತಿ ಜಾಡ್ಯ : [illegible] . . . [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). [ಹಾ.]

ಸೂತಿಕಾವಾಯು (ನಾ). ೧. = ಸೂತಿಕಾಮರುತ : [illegible] ([illegible]). ೨. ಹೆರಿಗೆಯ ನಂತರ ಉಂಟಾಗುವ ನೋವು : ಬಾಣಂತಿ ಶೂಲೆ: [illegible] . . . [illegible] . . . [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). [ಹಾ.]

ಸೂತಿಕಾಸದನ (ನಾ). = ಸೂತಿಕಾಗೃಹ : [illegible] . . . [illegible] ([illegible]); [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). [ಹಾ.]

ಸೂತಿಕೆ (ನಾ). ಹಡೆದವಳು; ಬಾಣಂತಿ: [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). [ಹಾ. ಸೂತಿಕಾ]

ಸೂತಿಮಾಡು (ಕ್ರಿ). ಹೆರಿಗೆಯ ನೋವು ಹೆಚ್ಚಾಗು: [illegible] ([illegible]). [ಸೂತಿ + ಮಾಡು]

ಸೂತಿಮಾಸ (ನಾ). ಗರ್ಭಿಣಿಗೆ ತಿಂಗಳು ತುಂಬುವುದು; ಪ್ರಸವಕ್ಕೆ ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ ತಿಂಗಳು: "[illegible]" ([illegible]); "[illegible]" ([illegible]). [ಹಾ.]

ಸೂತಿಜನ (ನಾ). ಹೆರಿಗೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಸಬಲ್ಲ ಸ್ತ್ರೀಯರು; ಸೂಲಗಿತ್ತಿಯರು: [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). [ಹಾ.]

ಸೂತ್ಕೃತ (ನಾ). ೧. [ನಾಟ್ಯ] ಉಸಿರಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ; "[illegible]" ([illegible]); [illegible] ([illegible]). ೨. [ಕಾಮಶಾ] ರತಿಕ್ರೀಡೆಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಧ್ವನಿ: [illegible] ([illegible]). [ಹಾ.]

ಸೂದ್ಧೃತ (ಗು). ೧. ಉದ್ಧೃತ; ಉದ್ಧರಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಉದ್ಧರಿಸುವುದು: [illegible] ([illegible]). [ಹಾ.]

ಸೂತ್ರ (ನಾ). ೧. ದಾರ; ನೂಲು : "[illegible]" ([illegible]); [illegible] ([illegible]); [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). ೨. ಜನಿವಾರ; ಯಜ್ಞೋಪವೀತ. ೩. ಬೊಂಬೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದೆಳೆದು ಆಡಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ದಾರ. ೪. ಸಾರವತ್ತಾದ ನಾನಾರ್ಥಗಳಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ ಹೇಳಿಕೆ : [illegible] . . . [illegible]

ಸಂಟು₃ (ನಾ). (?) : [illegible] [?]

ಸಂಟೂಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಾವೆ : [illegible] [?]

ಸಂಟುದ್ದ (ಗು). ೧. ಸಂಪೂರ್ಣ ಎಲ್ಲರೆಗೊಂದ, – ತಾಗೃತವಾದ. ೨. ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತಿಳಿದ; ಗ್ರಹಿಸಿದ. ೩. ದೂರದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳ; ಯುಕ್ತಾಯುಕ್ತ ವಿವೇಚನೆಯುಳ್ಳ : [illegible] (ನಾ). ೪. ಜ್ಞಾನಿ; ವಿದ್ವಾಂಸ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಟುದ್ಧಿ (ನಾ). ೧. ಸಂಪೂರ್ಣಜ್ಞಾನ. ೨. [ವ್ಯಾಕ] ಸಂಬೋಧನ ವಿಭಕ್ತಿ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಟುವಾಹ (ನಾ). ಈಶ್ವರ; ಶಿವ; ಶಂಭು : [illegible] [ಸಂಟು₁ + ವಾಹ]

ಸಂಟುಮದಿಕೆ (ನಾ). (?) : [illegible] [?]

ಸಂಡೆ₁, ಸಂಡೆ₂ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉತ್ತಮ ಜಾತಿಯ ಬತ್ತ, – ನೆಲ್ಲು : 'ಸಂಡೆನೆಲ್ಲು' ನೋಡಿ. ಸಂಡೆ₂ : 'ಸಂಡೆಬತ್ತ' ನೋಡಿ.

[illegible]

ಸಂಡೆ₃ 'ಶಂಡೆ₂' ನೋಡಿ.

ಸಂಡೆನೆಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉತ್ತಮ ಜಾತಿಯ ಬತ್ತ : (೩). 'ಸಂಡೆಬತ್ತ' ನೋಡಿ. [ಸಂಡೆ₁ + ನೆಲ್ಲು (< ನೆಲ್)]

ಸಂಡೋಳಿ₁ 'ಸಂಟುಳಿ₁' ನೋಡಿ.

ಸಂಡೋಳಿ₂ 'ಸಂಟುಳಿ' ನೋಡಿ.

ಸಂಬೋಧನ (ನಾ). ೧. ತಿಳಿಯಹೇಳುವಿಕೆ; ಉಪದೇಶ; ಬೋಧನೆ. ೨. ಕರೆಯುವ ರೀತಿ, – ಬಗೆ. ೩. = ಸಂಬೋಧನವಿಭಕ್ತಿ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಬೋಧನವಿಭಕ್ತಿ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಎಂಟು ವಿಭಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಬೋಧನೆ (ನಾ). ೧. ಉಪದೇಶ; ಬೋಧನೆ : [illegible] ೨. ಕರೆಯುವ ರೀತಿ, – ಬಗೆ : [illegible] ೩. = ಸಂಬೋಧನ ವಿಭಕ್ತಿ : [illegible]

[ಸಂ. ಸಂಬೋಧನ]

ಸಂಬೋಧಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ನುಡಿ ; ಕುರಿತು ಹೇಳು : [illegible] ೨. ಹೆಸರು ಹಿಡಿದು ಕರೆ, – ಕೂಗು : [illegible] "ಧಾವ – ಮಾವ" [illegible] ೩. ತಿಳಿವಳಿಕೆಯನ್ನು ಕೊಡು ; ಬೋಧಿಸು : [illegible] ೪. ತಿಳಿಯಹೇಳು ; ವಿವರಿಸು : [illegible] [ಸಂಬೋಧನ + - ಇಸು]

ಸಂಬೋಧೆ (ನಾ). ೧. = ಸಂಬೋಧನ ೨ : [illegible] ೨. ಉಪದೇಶ; ಬೋಧನೆ : [illegible] [ಸಂ. ಸಂಬೋಧ]

ಸಂಬೋಳಿ 'ಸಂಟುಳಿ₁' ನೋಡಿ.

ಸಂಬೋಳಿಗೋಲ್ 'ಸಂಟುಳಿಗೋಲ್' ನೋಡಿ.

ಸಂದ್ಯಾಕ, ಸಂದಿಯಾರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬತ್ತ : [illegible] ಸಂದಿಯಾರ : [illegible] [< ಸಂಡೆ₁ ?]

ಸಂಧರ 'ಸಂದಾರ' ನೋಡಿ.

ಸಂಧರಣ (ನಾ). ೧. ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುವುದು ; ಸೇರಿಸುವುದು. ೨. ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸುವುದು. [ಸಂ.]

ಸಂಧವ (ನಾ). ೧. ಹುಟ್ಟು; ಉತ್ಪತ್ತಿ : [illegible] ೨. ಕಾರಣ; ಹೇತು. ೩. ಸಾಧ್ಯತೆ; ಶಕ್ಯತೆ : [illegible] ೪. ಕೂಡಿಸುವಿಕೆ; ಸೇರಿಸುವಿಕೆ. ೫. ಬೆರಕೆ; ಮಿಶ್ರಣ. ೬. ಸಮಾನತೆ. ೭. [ತತ್ತ್ವ] ಹನ್ನೆರಡು ಬಗೆಯ ಪ್ರಮಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಧವನೀಯ (ಗು). ೧. ಶಕ್ಯವಾದ; ಸಾಧ್ಯವಾದ. ೨. ಉಂಟಾಗಬಹುದಾದ; ಒದಗಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ. (ನಾ). ೩. ಶಕ್ಯ; ಸಾಧ್ಯವಾಗುವಂಥದು : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಧವನೀಯತೆ (ನಾ). ಶಕ್ಯ; ಸಾಧ್ಯತೆ : [illegible]

[ಸಂ. ಸಂಧವನೀಯತಾ]

ಸಂಭವಸ್ಥಾನ (ನಾ). ಹುಟ್ಟುವ ನೆಲೆ ; ಉಗಮಸ್ಥಾನ : [illegible] . . . [illegible] (...). [ಸಂ.]

ಸಂಭವಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹುಟ್ಟು ; ಜನಿಸು ; ಜನ್ಮತಾಳು : [illegible]. ೨. ಉಂಟಾಗು; ಒದಗಿ ಬರು; ಆಗು : [illegible]. ೩. ಸಾಧ್ಯವಾಗು; ಶಕ್ಯವಾಗು : [illegible]. ೪. ನೆರವೇರು ; ಕೈಗೂಡು : [illegible]. ೫. ಒಟ್ಟುಗೂಡು : ಗುಂಪುಗೂಡು : [illegible]. ೬. ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸು; ಮಿತ್ರನಾಗಮಾಡು (?): [illegible]. [ಸಂಭವ + -ಇಸು]

ಸಂಭಾರ (ನಾ). ೧. ಸಂಗ್ರಹಿಸುವುದು ; ಕೂಡಿಸುವುದು. ೨. (ಪೂಜೆ, ವಿವಾಹ, ಯಜ್ಞ ಮುಂತಾದ) ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಬೇಕಾಗುವ ಸಾಮಗ್ರಿ ; ಸಲಕರಣೆ : [illegible]. ೩. ಅಡುಗೆಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಮಸಾಲೆಪದಾರ್ಥ ; ಉಪಸ್ಕರ; ಸಂಬಾರ : "[illegible]" (...); [illegible]. ೪. ಭಾರ; ಹೊರೆ. ೫. ಗುಂಪು; ಸಮೂಹ. ೬. ಆಧಿಕ್ಯ ; ಹೆಚ್ಚಳ. [ಸಂ.]

ಸಂಭಾರಬೀಜ (ನಾ). = ಸಂಬಾರಗಿಡ. [ಸಂ. ಸಂಭಾರಬೀಜ]

ಸಂಭಾರಗಡಲೆ (ನಾ). ಉಪ್ಪು, ಖಾರ ಮುಂತಾದ ಮಸಾಲೆ ಹಚ್ಚಿದ ಕಡಲೆ : [illegible] . . . [illegible] (...); [illegible] . . . [illegible] (...). [ಸಂಭಾರ + ಕಡಲೆ]

ಸಂಭಾವಣೆ (ನಾ). ಅತಿಶಯತೆ ; ಹೆಚ್ಚಳ : [illegible] (...). [ಸಂಭಾರ + -ಅಣೆ]

ಸಂಭಾವಕ (ನಾ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಯೋಚಿಸುವವನು ; ಊಹಿಸಲು ಶಕ್ತನಾದವನು (?) : [illegible] (...). [ಸಂ.]

ಸಂಭಾವನಾಗ್ರಂಥ (ನಾ). ಗಣ್ಯರಿಗೆ, ಗೌರವಾರ್ಥವಾಗಿ ವಿಶೇಷಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸುವ, ವಿವಿಧ ಲೇಖನಗಳುಳ್ಳ ಗ್ರಂಥ : [illegible] 'ಸಂಭಾವನೆ' [illegible] (...). [ಸಂ.]

ಸಂಭಾವನಾರ್ಥ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಒಂದು ಕ್ರಿಯೆಯು ನಡೆಯಬಹುದು ಎಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಅರ್ಥ : [illegible] (...); [illegible] (...). [ಸಂ.]

ಸಂಭಾವನಾಲಂಕಾರ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಅಲಂಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ ; ಮುಂದೆ ನಡೆಯಬಹುದಾದ ಕಾರ್ಯವು ಹೀಗೆಯೇ ಆಗುವುದೆಂದು ಊಹಿಸುವುದು : [illegible] (...). [ಸಂ.]

ಸಂಭಾವನೆ (ನಾ). ೧. ಚಿಂತನೆ ಮಾಡುವುದು ; ಯೋಚಿಸುವಿಕೆ. ೨. ವಿಚಾರ; ಆಲೋಚನೆ ; ಅಭಿಪ್ರಾಯ : [illegible] (...); [illegible] (...). ೩. ಊಹೆ ; ಎಣಿಕೆ : [illegible] (...). ೪. ಸಂದೇಶ ; ಭರವಸೆ : [illegible] (...). ೫. ಮನ್ನಣೆ; ಸನ್ಮಾನ : [illegible] (...); [illegible] (...); [illegible] (...). ೬. ಕೆಲಸಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಡುವ ಹಣ; ಕೂಲಿ : [illegible] (...); [illegible] (...). ೭. ದಕ್ಷಿಣೆ ; ಕಾಣಿಕೆ : [illegible] . . . [illegible] (...). ೮. ಔಚಿತ್ಯ ; ಯುಕ್ತತೆ. ೯. ಯೋಗ್ಯತೆ; ಅರ್ಹತೆ. ೧೦. ಕೀರ್ತಿ ; ಖ್ಯಾತಿ. ೧೧. ಸಂಶಯ; ಸಂದೇಹ. ೧೨. ಪ್ರೀತಿ; ವಿಶ್ವಾಸ. ೧೩. "ಸಂಭಾವನೆ" ಯೆನ್ನುವುದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಜ್ಞಾನ. ಈ ಜ್ಞಾನವು ನಿಶ್ಚಯಜ್ಞಾನಕ್ಕಿಂತ ಕೀಳಾಗಿಯೂ ಸಂದೇಹಜ್ಞಾನಕ್ಕಿಂತ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದು" (...): [illegible] (...). ೧೪. [ವ್ಯಾಕ] ಒಂದು ಕ್ರಿಯೆಯು ನಡೆಯಬಹುದು ಎಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ರೂಪ : [illegible] 'ಸಂಭಾವನೆ' [illegible] (...). ೧೫. ದಯೆ ; ಕರುಣೆ (?) : [illegible] (...). [ಸಂ. ಸಂಭಾವನಾ, ಸಂಭಾವನಮ್]

ಸಂಭಾವಿತ (ಗು). ೧. ಯೋಚಿಸಿದ ; ಆಲೋಚನೆ ಮಾಡಿದ. ೨. ಗೌರವಿಸಿದ; ಮಾನ್ಯಮಾಡಿದ. ೩. ಗೌರವಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರವಾದ ; ಮನ್ನಣೆಯುಳ್ಳ : [illegible] (...). ೪. ಊಹಿಸಿದ ; ಕಲ್ಪಿಸಿದ. ೫. ತಕ್ಕುದಾದ; ಯೋಗ್ಯವಾದ. ೬. ಸಾಧ್ಯವಾದ. ೭. ಹುಟ್ಟಿದ ; ಉತ್ಪನ್ನವಾದ. ೮. ಹೊಂದಿದ;

ತೃಪ್ತಿಗೊಂಡ. ೯. ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿದ ; ಎದುರುನೋಡಿದ. (ನಾ). ೧೦. ಕಲ್ಪನೆ; ಊಹೆ. ೧೧. ಯೋಗ್ಯ ; ಸಧ್ಯ : [illegible] (ಹ.)

ಸಂಧಾನಿಸಾತ್ಯ (ನಾ). = ಸಂಧಾನಿತ ೧೧ : [illegible] (ಸ. ಸಂಧಾನಿತಾತ್ಯ)

ಸಂಧಾನಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಧ್ಯಾನಮಾಡು ; ಚಿಂತನೆಮಾಡು : [illegible] ೨. ಯೋಚನೆ ಮಾಡು ; ಆಲೋಚಿಸು : [illegible] ೩. ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸು ; ತಣಿಸು : [illegible] ೪. ಹೊಗಳು; ಸ್ತುತಿಸು : [illegible] ೫. ಪೂಜ್ಯಭಾವದಿಂದ ಕಾಣು; ಗೌರವಿಸು: [illegible] ೬. ಸಂತೈಸು ; ಸಾಂತ್ವನಗೊಳಿಸು : [illegible] ೭. ಮಾಡು; ನೆರವೇರಿಸು : [illegible] ೮. ಉಂಟಾಗು; ಸಂಭವಿಸು : [illegible] ೯. ಒದಗಿಸು; ಪೂರೈಸು : [illegible] ೧೦. ಒದಗು; ಒಟ್ಟುಗೂಡು : [illegible] ೧೧. ನಿರ್ಮಿಸು; ಹೊಡು : [illegible]

(ಸಂಧಾನ + -ಇಸು)

ಸಂಧಾನ್ಯ (ಗು). ೧. ಯಥೋಚಿತವಾದ; ತಕ್ಕ; ಯೋಗ್ಯವಾದ : [illegible] ೨. ಉಂಟಾಗತಕ್ಕುದಾದ; ಸಂಭವನೀಯ. ೩. ಉಚಿತವಾದ. ೪. ಗೌರವಾರ್ಹವಾದ; ಮನ್ನಣೆಗೆ ಪಾತ್ರವಾದ. (ನಾ). ೫. ಯೋಗ್ಯವಾದುದು; ಅರ್ಹವಾದುದು : [illegible] ೬. ಸಾಧ್ಯ; ಶಕ್ಯ : [illegible] ೭. ಯೋಗ್ಯತೆ; ಅರ್ಹತೆ. ೮. ಗೌರವಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರವಾದವನು; ಪೂಜ್ಯ : [illegible] (ಸ.)

ಸಂಧಾನ್ಯತೆ (ನಾ). ಸಾಧ್ಯತೆ ; ಸಂಭವನೀಯತೆ : [illegible] (ಸ. ಸಂಧಾನ್ಯತಾ)

ಸಂಧಾನ್ಯ (ನಾ). ಮನ್ನಣೆಗೆ ಪಾತ್ರನಾದವನು; ಪೂಜ್ಯ : [illegible] (ಸ. ಸಂಧಾನ್ಯ)

ಸಂಧಾಯಕ (ನಾ). ೧. ಮಾತುಕತೆ; ಸಂವಾದ : [illegible] ೨. ಕರಾರು; ಒಪ್ಪಂದ. ೩. ಯುದ್ಧಸಮಯದಲ್ಲಿ ಸೈನಿಕರು ಬಳಸುವ ಗೂಢಶಬ್ದ, - ಸಂಕೇತ. ೪. ಕೂಟ; ಸಂಧೋಗ. (ಸ.)

ಸಂಧಾಯಕಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಮಾತುಕತೆಯಾಡು ; ಸಂಧಾನಿಸು : [illegible]

(ಸಂಧಾಯಕ + ಗೆಯ್)

ಸಂಧಾಯಕೆ (ನಾ). ೧. = ಸಂಧಾಯಕ ೧ : [illegible] ೨. = ಸಂಧಾಯಕ ೪: 'ಸಂಧಾಯಕೆಗೆಯ್ಯು' ನೋಡಿ.

ಸಂಧಾಯಕೆ ಮಾಡು = ಮಾತುಕತೆಯಾಡು; ಸಂಧಾನಿಸು : [illegible]

(ಸ. ಸಂಧಾಯಕ)

ಸಂಧಾಯಕೆಗೆಯ್ಯು (ಕ್ರಿ). ಒಡಂಬಡಿಕೆ ಮಾಡು ; ನೆರವುಪಡೆ ಮಾಡು : [illegible]

(ಸಂಧಾಯಕೆ + ಗೆಯ್ಯು)

ಸಂಧಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). = ಸಂಧಾಯಕಂಗೆಯ್ : [illegible]

(ಸಂಧಾಯಕ + -ಇಸು)

ಸಂಧಾಸೆ (ನಾ). ೧. = ಸಂಧಾಯಕ ೧. ೨. = ಸಂಧಾಯಕ ೨. ೩. = ಸಂಧಾಯಕ ೩. ೪. ಅಶ್ರಮಸಂಬಂಧ. (ಸ. ಸಂಧಾಷಾ)

ಸಂಧಾಳಿ, 'ಸಂಚಳಿ' ನೋ.

ಸಂಧಾಳಿ, 'ಸಂಚಾಳಿ' ನೋ.

ಸಂಧಾಳಿಕೆ (ನಾ). ಎಚ್ಚರಿಕೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಪದ: [illegible]

(ಸಂಧಾಳ್ (< ಸಂಚಳ್) + -ಇಕೆ)

ಸಂಧಾಳಿಸು, 'ಸಂಚಾಳಿಸು' ನೋ.

ಸಂಧಾಳಿಸು, 'ಸಂಚಾಳಿಸು' ನೋ.

ಸಂಧಿಸ್ಯ (ಗು). ೧. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತುಂಡಾದ, - ಭಾಗವಾದ. ೨. ಹರಿದ; ಬೇರ್ಪಟ್ಟ. ೩. ಬಿರಿದ; ಸೀಳಿದ : [illegible] ೪. ಬೆದರಿದ; ಹೆದರಿಕೊಂಡ : [illegible]

[illegible] (...). ೫. ಮಿಶ್ರಗೊಂಡ ; ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ೬. ಅಡಕವಾದ ; ಒತ್ತಾದ. ೭. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅರಳಿದ. [ಸಂ.]

ಸಂಭಿನ್ನವಿದ್ಯೆ (ನಾ). [ಜೈನ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿದ್ಯೆ : [illegible] (...). [ಸಂ. ಸಂಭಿನ್ನವಿದ್ಯಾ]

ಸಂಭುಕ್ತ (ಗು). ೧. ತಿಂದ. ೨. ಅನುಭವಿಸಿದ. (ನಾ). ೩. (?) : [illegible] (...). [ಸಂ.]

ಸಂಭೂತ (ಗು). ೧. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿದ ; ಜೊತೆಗೂಡಿಸಿದ. ೨. ಹುಟ್ಟಿದ ; ಉತ್ಪನ್ನವಾದ. ೩. ಒಡಗೊಂಡ; ಯುಕ್ತವಾದ : [illegible] (...). ೪. ತಯಾರಿಸಿದ ; ರಚಿಸಿದ. ೫. ಯೋಗ್ಯ ; ತಕ್ಕ. (ನಾ). ೬. ಹುಟ್ಟಿದವನು; ಜನಿಸಿದವನು : [illegible] (...). [ಸಂ.]

ಸಂಭೃತ (ಗು). ೧. ಕಲೆಹಾಕಿದ; ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಿದ : [illegible] . . . [illegible] (...). ೨. ಸೇರಿದ ; ಕೂಡಿದ : [illegible] . . . [illegible] (...); [illegible] . . . [illegible] (...); [illegible] (...). ೩. ಅಣಿಗೊಳಿಸಿದ; ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ : [illegible] (...). ೪. ಗಟ್ಟಿ ; ಗಾಢಿಸಿದ. ೫. ತುಂಬಿದ ; ಭರ್ತಿಮಾಡಿದ : [illegible] (...); [illegible] (...). ೬. ಹಡೆದ; ಗಳಿಸಿದ. ೭. (ಶಬ್ದದಂತೆ) ಗಟ್ಟಿಯಾದ ; ಜೋರಾದ. ೮. ಒಯ್ದು; ಸಾಗಿಸಿದ. ೯. ಪೋಷಿಸಿದ. ೧೦. ಹೆಚ್ಚಾದ ; ಅಧಿಕವಾದ : [illegible] . . . [illegible] (...). (ನಾ). ೧೧. ಸೇರಿದುದು ; ಕೂಡಿದುದು: [illegible] (...); [illegible] . . . [illegible] (...). [ಸಂ.]

ಸಂಭೃತತೋಷ (ನಾ). ಸಂತೋಷದಿಂದ ಕೂಡಿರುವವನು ; ಹರ್ಷಚಿತ್ತ : [illegible] (...). [ಸಂ.]

ಸಂಭೇದ (ನಾ). ೧. ಒಡೆಯುವಿಕೆ ; ಭಾಗಮಾಡುವಿಕೆ; ಭಿನ್ನಗೊಳಿಸುವಿಕೆ. ೨. ಕೂಡಿಕೆ ; ಸೇರಿಕೆ. ೩. ನದಿಗಳು ಒಂದರೊಡನೊಂದು ಸೇರುವಿಕೆ ; ಕೂಡಲು; ಸಂಗಮ : "ಸಂಗಮಂ ಸಂಭೇದಂ" (...). ೪. ಅರಳುವಿಕೆ. ೫. ವಿಕಲ್ಪ ; ಒಂದೇ ತೆರನಾಗಿರುವಿಕೆ. ೬. ಮುಷ್ಟಿ ಬಿಗಿಯುವಿಕೆ . ೭. ಪ್ರತಿಭಟನೆ; ದಂಗೆ. ೮. (ಭೇದೋಪಾಯದಿಂದ) ಗುಂಪನ್ನು ಒಡೆಯುವವನು ; ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸುವವನು : [illegible] (...). [ಸಂ.]

ಸಂಭೇದ್ಯ (ನಾ). = ಸಂಭೇದ ೩ : "ಸಂಭೇದ, ಸಂಗಮ, ಸಂಭೇದ್ಯಂ - [illegible]" (...). [ಸಂ.]

ಸಂಭೋಗ (ನಾ). ೧. ಅನುಭವಿಸುವುದು ; ಉಪಭೋಗ. ೨. ಅತಿಶಯವಾದ ಆನಂದ; ಪರಮಸುಖ : [illegible] (...). ೩. ಕಾಮ; ಬಯಕೆ; ಲಾಸ್ಯಚೇಷ್ಟೆ : "[illegible]" (...). ೪. ಕೂಟ; ಸುರತ : [illegible] (...); [illegible] . . . [illegible] (...). ೫. ತಿನ್ನುವಿಕೆ. ೬. ಆಹಾರ : "[illegible]" (...). ೭. ಸ್ವಾಮಿತ್ವ ; ಒಡೆತನ. ೮. ಬಳಕೆ; ವಿನಿಯೋಗ. ೯. [ಗಣಿತ] ಆನೆಯ ಸೊಂಡಿಲಿನ ಬಹಿರ್ಮುಖ ಎಂಬ ಭಾಗದ ಮೇಲಿರುವ ಒಂದು ಅಂಗ. ೧೦. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಸಂಭೋಗ ಮತ್ತು ವಿಪ್ರಲಂಭ ಎಂಬ ಎರಡು ಬಗೆಯ ಶೃಂಗಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ನಾಯಕ ನಾಯಿಕೆಯರು ಅನ್ಯೋನ್ಯವಾಗಿ ಅನುರಕ್ತರಾಗಿ ಭೋಗಿಸುವುದು: [illegible] (...); [illegible] . . . [illegible], ಸಂಭೋಗ - ವಿಪ್ರಲಂಭ - ಶೃಂಗಾರ . . . [illegible] (...). [ಸಂ.]

ಸಂಭೋಗಕಾಯ (ನಾ). [ಬೌದ್ಧ] ಸಂತೋಷಪೂರ್ಣವಾದ ಶರೀರವುಳ್ಳವನು; ಆನಂದದ ದೇಹವಾಗಿರುವವನು : [illegible], 'ಧರ್ಮಕಾಯ'ವಾದ [illegible] 'ಸಂಭೋಗಕಾಯ'ದಿಂದ [illegible] 'ನಿರ್ಮಾಣಕಾಯ'ದಿಂದ [illegible] (...). [ಸಂ.]

ಸಂಭೋಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕೂಡು; ನೆರೆ : [illegible] (...); [illegible] (...). [ಸಂಭೋಗ + -ಇಸು]

ಸಂಭೋಗ್ಯ (ನಾ). ಬಳಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದುದು ; ಉಪಯೋಗಿಸಲು ತಕ್ಕದು: [illegible] (...). [ಸಂ.]

ಸಂಭೋಳಿ 'ಸಂಬಳಿ' ನೋಡಿ.

ಸಂಭ್ರಮ (ನಾ). ೧. ಸುತ್ತುವುದು ; ತಿರುಗುವುದು. ೨. ಉತ್ಸಾಹ ; ಸಡಗರ: [illegible] (...); [illegible] (...). ೩. ಗಡಿಬಿಡಿ; ತರಾತುರಿ : "ಸಂಭ್ರಮ, ತ್ವರಾ - [illegible]" (...). ೪. ಅಧಿಕ ಸಂತೋಷ, ಆನಂದ: [illegible] (...). ೫. ದೊಡ್ಡಿಕೆ ; ಆಡಂಬರ: [illegible] (...). ೬. ಹೆದರಿಕೆ ; ಭಯ : [illegible] (...). ೭. ಗೌರವ ; ಸನ್ಮಾನ : "ಸಂಭ್ರಮ - ಆದರ" (...). ೮. ತಲ್ಲಣ ; ತಳಮಳ: [illegible] . . . [illegible] (...). ೯. ದಿಗ್ಭ್ರಮೆ ; ಕಳ್ವಳಿಕೆ.

೧೦. ಗೊಂದಲ; ಕ್ಷೋಭೆ. ೧೧. ಆಜ್ಞಾನ ; ಮೌಢ್ಯ. ೧೨. ತಪ್ಪು; ದೋಷ. ೧೩. ವೈಭವ; ಆಡಂಬರ. ೧೪. ಹೆಚ್ಚು; ಉತ್ಕರ್ಷ : [illegible] ಒಂದು ಸಂಭ್ರಮವಾಗಿಯೇ [illegible] (ಸುಕುಮಾ. ೧೪). ೧೫. ತ್ವರೆ ; ಲೋಮಾಂಚನ. ೧೬. ತುಟಿ ; ಅಧರ. ೧೭. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಅಗಲೆ; ಹರಿಣಕ : "[illegible] ಸಂಭ್ರಮಾಸ್ಪದಂ" ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಭ್ರಮಶಾಲಿ (ನಾ). ಸಡಗರದಿಂದ ಕೂಡಿರುವವನು ; ಉತ್ಸಾಹಿ : [illegible] ಸಂಭ್ರಮಶಾಲಿಯಂ . . . [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). [ಸಂಭ್ರಮ + -ಶಾಲಿ]

ಸಂಭ್ರಮಮಾನ್, ಸಂಭ್ರಮವಾನ್ (ಕ್ರಿ). ಸಡಗರಿಸು ; ಉತ್ಸಾಹಗೊಳ್ಳು : [illegible] ([illegible]). ಸಂಭ್ರಮವಾನ್ : [illegible] ([illegible]). [ಸಂಭ್ರಮ + ಅನ್]

ಸಂಭ್ರಮವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಸಡಗರಿಸು ; ಉತ್ಸಾಹಗೊಳ್ಳು : ಸಂಭ್ರಮವಡೆದ [illegible] ([illegible]). [ಸಂಭ್ರಮ + ಪಡೆ]

ಸಂಭ್ರಮವಾನ್ 'ಸಂಭ್ರಮಮಾನ್' ನೋಡಿ.

ಸಂಭ್ರಮವೇಱು (ಕ್ರಿ). = ಸಂಭ್ರಮವಡೆ : [illegible] ಸಂಭ್ರಮವೇಱೆ . . . [illegible] ([illegible]). [ಸಂಭ್ರಮ + ಏಱು]

ಸಂಭ್ರಮವೊಗೆ (ಕ್ರಿ). ಸಂತೋಷವುಂಟಾಗು ; ಹಿಗ್ಗು : [illegible] ([illegible]). [ಸಂಭ್ರಮ + ಒಗೆ]

ಸಂಭ್ರಮಾತುರ (ನಾ). ಆತುರದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು : ಸಂಭ್ರಮಾತುರರಾಗಿ [illegible] ಬಂದು ಮುಂದೆ ನಿಂದು [illegible] ([illegible]). [ಸಂ. ಸಂಭ್ರಮಾತುರ]

ಸಂಭ್ರಮಿ (ನಾ). = ಸಂಭ್ರಮಾತುರ : [illegible] ([illegible]). [ಸಂ. ಸಂಭ್ರಮಿನ್]

ಸಂಭ್ರಮಿತ (ಗು). ಸಡಗರಗೊಂಡ ; ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ ಕೂಡಿದ : ಸಂಭ್ರಮಿತ [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಭ್ರಮಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಉತ್ಸಾಹಗೊಳ್ಳು ; ಸಡಗರಿಸು : [illegible] ಸಂಭ್ರಮಿಸೆ ([illegible]); [illegible] ([illegible]). ೨. ವಿಭ್ರಾಂತಿಸು ; ತೋಧಿಸು : [illegible] ([illegible]). ೩. ಆತುರಗೊಳ್ಳು ; ಅವಸರಪಡು : [illegible] ಸಂಭ್ರಮಿಸಿದರು ([illegible]). ೪. ಕುತೂಹಲಗೊಳ್ಳು ; ಆಶ್ಚರ್ಯಗೊಳ್ಳು : [illegible] . . . [illegible] ಸಂಭ್ರಮಿಸಿ [illegible] ([illegible]). ೫. ದಿಗ್ಭ್ರಮೆಗೊಳಗಾಗು; ಕಿಂಕರ್ತವ್ಯಮೂಢನಾಗು : [illegible] ಸಂಭ್ರಮಿ [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). ೬. ಹೆದರು; ಭಯಪಡು : [illegible] ಸಂಭ್ರಮಿಸಿದಂ [illegible] ([illegible]). ೭. ಅಧಿಕವಾಗು; ಹೆಚ್ಚಾಗು : [illegible] ಸಂಭ್ರಮಿಸಿದಂ [illegible] ([illegible]). [ಸಂಭ್ರಮ + -ಇಸು]

ಸಂಭ್ರಾಂತ (ಗು). ೧. ಕಿಂಕರ್ತವ್ಯಮೂಢ ; ಗಲಿಬಿಲಿಗೊಂಡ. ೨. ಹೆದರಿದ ; ಭಯಪಟ್ಟ. (ನಾ). ೩. ಗಡಿಬಿಡಿ ; ಅವಸರ. ೪. [ನಾಟ್ಯ] ಸಂಭ್ರಮದಿಂದ ನಡೆಯುವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಭಂಗಿ : [illegible] ಸಂಭ್ರಾಂತಮಪ್ಪುದು ([illegible]). ೫. [ಜೈನ] ಒಂದು ನರಕದಲ್ಲಿನ ಹೆಸರು : [illegible] ಸಂಭ್ರಾಂತ . . . [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಭ್ರಾಂತಿ (ನಾ). ಗಾಬರಿ ; ಕಳವಳ : [illegible] ಸಂಭ್ರಾಂತಿಯಿಂದಲೂ [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಯತ (ಗು). ೧. ನಿಗ್ರಹಿಸಿದ ; ಹತೋಟಿಗೆ ತಂದ. ೨. ಜೋಡಿಸಿದ ; ಸೇರಿಸಿದ : [illegible] ಸಂಯತ [illegible] ([illegible]). ೩. ಸೆರೆಸಿಕ್ಕಿದ ; ಬಂಧಿತನಾದ. ೪. ಅಣಿಗೊಳಿಸಿದ. (ನಾ). ೫. ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಿದವನು ; ಜಿತೇಂದ್ರಿಯ. ೬. ಶಿವನ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ೭. ಸೆರೆಸಿಕ್ಕಿದವನು ; ಬಂದಿ : "[illegible] ಸಂಯತ - [illegible]" ([illegible]). ೮. [ಜೈನ] "ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಿ, ಕಷಾಯಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದು ಪಂಚಮಹಾವ್ರತಗಳನ್ನು ಪಾಲಿಸುತ್ತಾ ದರ್ಶನ, ಜ್ಞಾನಗಳಿಂದ ಪರಿಪೂರ್ಣನಾದ ಶ್ರಮಣ ; ಪ್ರಾಣಸಂಯಮ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರಿಯಸಂಯಮಗಳನ್ನು ಪಾಲಿಸುವವನು ; ಮುನಿ" ([illegible]): [illegible] ಸಂಯತ [illegible] ([illegible]); [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಯತ್ತು (ನಾ). ಕಾಳಗ ; ಯುದ್ಧ : "[illegible] . . . [illegible], ಸಂಯತ್ . . . [illegible]" ([illegible]); [illegible], ಸಂಯತ್, [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). [ಸಂ. ಸಂಯತ್]

ಸಂಯಮ (ನಾ). ೧. ನಿಗ್ರಹ ; ಹತೋಟಿ. ೨. ಮನೋನಿಗ್ರಹ : [illegible] ಸಂಯಮದ [illegible] ([illegible]). ೩. ವಿಷಯನಿಗ್ರಹ : [illegible] ಸಂಯಮ ([illegible]). ೪. ತಾಳ್ಮೆ ; ಸಹನೆ. ೫. ಶ್ರಮುಕ್ತಿ ; ಶ್ರಮ. ೬. ಪ್ರಳಯ ; ನಾಶ. ೭. ಮನುಷ್ಯತ್ವ ; ಮಾನವೀಯತೆ : [illegible] ([illegible]). ೮. ಹರಳೆ. ೯. [ಜೈನ] ಶ್ರಮಣರು ಅನುಸರಿಸಬೇಕಾದ ಕ್ಷಮೆ, ಮಾರ್ದವ, ಆರ್ಜವ, ಸತ್ಯ, ಶೌಚ, ಸಂಯಮ, ತಪಸ್ಸು, ತ್ಯಾಗ, ಆಕಿಂಚನ್ಯ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಗಳೆಂಬ ಹತ್ತು ಬಗೆಯ ಧರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : [illegible] ಸಂಯಮ [illegible] ([illegible]); [illegible] ([illegible]). ೧೦. ಜೈನಸನ್ಯಾಸಿಗಳು ನಿತ್ಯವೂ ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಆರು ಬಗೆಯ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : [illegible] ಸಂಯಮಮುಂ [illegible] ([illegible]); [illegible] ಸಂಯಮ [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಯಮನ (ನಾ). ೧. ಮನಸ್ಸನ್ನು ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದು; ಮನೋನಿಗ್ರಹ : [illegible] . . .

[illegible] (…). ೨. ಅಂಕೆಗೊಳಪಡಿಸುವುದು. ೩. ನಿಗ್ರಹಿಸುವವನು ; ದಮನ ಮಾಡುವವನು : ೪. ನಾಲ್ಕು ಮನೆಗಳಿಂದಾದ ಚೌಕ ; ಚತುಶ್ಶಾಲೆ. [ಸಂ.]

ಸಂಯಮನಕರಣ (ನಾ). [ಕಾಮಶಾ] ಸಂಭೋಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : [illegible] (…). [ಸಂ.]

ಸಂಯಮನಮಂತ್ರ (ನಾ). [ಜೈನ] ಐದು ಬಗೆಯ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: [illegible] (…). [ಸಂ.]

ಸಂಯಮಿ (ನಾ). ೧. ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಿದವನು ; ಜಿತೇಂದ್ರಿಯ. ೨. ಮುನಿ ; ಋಷಿ : [illegible] (…). [ಸಂ. ಸಂಯಮಿನ್]

ಸಂಯಮಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅಂಕೆಗೆ ಒಳಪಡಿಸು ; ಹತೋಟಿಗೆ ತರು : [illegible] (…). [ಸಂಯಮನ + -ಇಸು]

ಸಂಯಾತ್ರೆ (ನಾ). ೧. ಕಡಲಿನ ಮೇಲೆ ಮಾಡುವ ಪ್ರಯಾಣ ; ಸಮುದ್ರಯಾನ. ೨. ಜೊತೆಯಾಗಿ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡುವುದು. [ಸಂ. ಸಂಯಾತ್ರಾ]

ಸಂಯಾಮ (ನಾ). ೧. ನಿಲ್ಲಿಸುವುದು ; ತಡೆಯುವುದು : "[illegible]" (…). ೨. ನಿಗ್ರಹ; ಅಂಕೆ. [ಸಂ.]

ಸಂಯುಕ್ತ (ಗು). ೧. ಸೇರಿದ ; ಕೂಡಿದ. ೨. ಮಿಶ್ರವಾದ ; ಬೆರಕೆಗೊಂಡ. ೩. ಗಳಿಸಿದ ; ಪಡೆದ. ೪. ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೫. ಕೂಡಿದವನು ; ಸೇರಿದವನು : [illegible] (…). ೬. ಬೆರಕೆಯಾದುದು ; ಮಿಶ್ರಣ : [illegible] (…). ೭. = ಸಂಯುಕ್ತ ಕ್ರಿಯಾಪದ : [illegible] (…). [ಸಂ.]

ಸಂಯುಕ್ತಕ್ರಿಯಾಪದ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] "ಎರಡು ಅಥವಾ ಹಲವು ಧಾತುಗಳ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕ್ರಿಯಾರೂಪಗಳು ಒಟ್ಟು ಸೇರಿ ಆಗುವ ಕ್ರಿಯಾಪದಕ್ಕೆ ಸಂಯುಕ್ತಕ್ರಿಯಾಪದವೆಂದು ಹೆಸರು" (…). [ಸಂ.]

ಸಂಯುಕ್ತಪ್ರಕಟಣೆ (ನಾ). ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ಅಥವಾ ಸಂಘ ಮುಂತಾದವುಗಳು ಒಟ್ಟಾಗಿ ಕೊಡುವ ಹೇಳಿಕೆ, - ಪ್ರಕಟಣೆ ; ಜಂಟಿಹೇಳಿಕೆ : [illegible] (…). [ಸಂ. ಸಂಯುಕ್ತ ಪ್ರಕಟನ]

ಸಂಯುಕ್ತವ್ಯಂಜನ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಒಂದು ವ್ಯಂಜನದೊಂದಿಗೆ ಸೇರಿದ ವ್ಯಂಜನ : [illegible] (…). [ಸಂ.]

ಸಂಯುಕ್ತಾಕ್ಷರ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಒತ್ತಕ್ಷರ, ಅಕ್ಷರ ; ಒತ್ತಕ್ಷರ : [illegible] (…). [ಸಂ.]

ಸಂಯುಗ (ನಾ). ೧. ಸೇರಿಕೆ ; ಕೂಡಿಕೆ. ೨. ಮಿಶ್ರಣ. ೩. ಕಾಳಗ; ಯುದ್ಧ : [illegible] (…). [ಸಂ.]

ಸಂಯುತ (ಗು). ೧. ಸೇರಿದ ; ಕೂಡಿಕೊಂಡ. ೨. ಬೆರಸಲ್ಪಟ್ಟ ; ಮಿಶ್ರವಾದ. ೩. ಸೇರಿಸಿದ; ಕೂಡಿಸಿದ. ೪. ರಾಶಿಹಾಕಿದ. ೫. ಅಣಿಯಾದ ; ಸಜ್ಜುಗೊಂಡ. (ನಾ). ೬. [ನಾಟ್ಯ] ಹಸ್ತಾಭಿನಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : [illegible] (…). [ಸಂ.]

ಸಂಯುತಹಸ್ತ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] (ಅಂಜಲಿ, ಕಪೋತ, ಕರ್ಕಟ ಮುಂತಾದ ಹಸ್ತಾಭಿನಯವನ್ನು ತೋರಿಸುವಾಗಿನ) ಜೋಡಿಸಿದ ಕೈ : [illegible] (…). [ಸಂ.]

[illegible] (ನಾ). [ಕಾಮಶಾ] ಸಂಭೋಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : [illegible] (…). [ಸಂ.]

ಸಂಯೋಗ (ನಾ). ೧. ಒಂದಾಗುವಿಕೆ ; ಕೂಡಿಕೆ : [illegible] (…). ೨. ಬಾಂಧವ್ಯ ; ನೆಂಟು : [illegible] (…). ೩. ಸಹವಾಸ ; ಒಡನಾಟ : [illegible] (…). ೪. [illegible] ; ಲೀನ : [illegible] (…). ೫. ಕೂಟ ; ಸಂಭೋಗ : [illegible] (…). ೬. [ಗಣಿತ] ಕೂಡುವಿಕೆ ; ಸಂಕಲನ : [illegible] (…). ೭. [ರಾಜನೀತಿ] ಇಬ್ಬರು ರಾಜರ ನಡುವೆ ಒಂದೇ ಉದ್ದೇಶಕ್ಕಾಗಿ ನಡೆಯುವ ರಾಜಿ : [illegible] (…). ೮. [ಯೋಗ] ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಐಕ್ಯ ಹೊಂದುವುದು; ಸಾಯುಜ್ಯವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು : [illegible] (…). ೯. [ದೈತ] ನಲವತ್ತು ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : [illegible] (…). ೧೦. [ಜ್ಯೋತಿ] ಎರಡು ಗ್ರಹಗಳ ಕೂಟ. [ಸಂ.]

ಸಂಯೋಗಾಕ್ಷರ (ನಾ). = ಸಂಯುಕ್ತಾಕ್ಷರ : [illegible] (…). [ಸಂ.]

ಸಂಯೋಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕೂಡಿಸು ; ಸೇರಿಸು : [illegible]. ೨. ನೆರೆ ; ಸಂಭೋಗಿಸು : [illegible]. [ಸಂಯೋಗ + -ಇಸು]

ಸಂಯೋಜಕ (ಗು). ೧. ಕೂಡಿಸುವ ; ಸೇರಿಸುವ : [illegible] (Connective) [illegible]. (ನಾ). ೨. ಏರ್ಪಡಿಸುವವನು ; ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕ : [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂಯೋಜನ (ನಾ). ಸೇರಿಸುವಿಕೆ ; ಕೂಡಿಸುವಿಕೆ : [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂಯೋಜನೆ (ನಾ). ೧. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸುವುದು. ೨. ಏರ್ಪಡಿಸುವಿಕೆ; ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೊಳಿಸುವಿಕೆ. [ಸಂ. ಸಂಯೋಜನಾ]

ಸಂಯೋಜಿತ (ಗು). ೧. ಕೂಡಿಕೊಂಡ ; ಹೊಂದಿಕೊಂಡ : [illegible]. ೨. ಏರ್ಪಡಿಸಿದ ; ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೊಳಿಸಿದ. [ಸಂ.]

ಸಂಯೋಜಿತವಾಕ್ಯ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] "ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಬಲ್ಲ ಎರಡು ಅಥವಾ ಅನೇಕ ಉಪವಾಕ್ಯಗಳು ಸೇರಿ ಒಂದು ವಾಕ್ಯವಾಗಿದ್ದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಸಂಯೋಜಿತವಾಕ್ಯವೆಂದು ಹೆಸರು" ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಯೋಜಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕೂಡಿಸು ; ಸೇರಿಸು : [illegible]. ೨. ಏರ್ಪಡಿಸು ; ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೊಳಿಸು : [illegible]. [ಸಂಯೋಜನ + -ಇಸು]

ಸಂರಂಭ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಾರಂಭ ; ಆರಂಭ. ೨. (ಹೆದರಿಕೆ, ಸಂತೋಷ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದಾಗುವ) ಗಲಿಬಿಲಿ ; ಗೊಂದಲ. ೩. ಸಿಟ್ಟು ; ಕೋಪ. ೪. ತೀವ್ರತೆ : ಗಾಢತೆ. ೫. ದ್ವೇಷ; ಮತ್ಸರ : [illegible]. ೬. ಆವೇಶ ; ಆವೇಶ : "[illegible]" [illegible]. ೭. ಗರ್ವ ; ಸೊಕ್ಕು. ೮. ಹುರುಪು ; ಉತ್ಸಾಹ : [illegible]. ೯. ಸಡಗರ ; ಸಂಭ್ರಮ : [illegible]. ೧೦. (ಮದುವೆ ಮುಂತಾದ) ಸಮಾರಂಭ ; ಉತ್ಸವ. [ಸಂ.]

ಸಂರಂಭವತಿ (ನಾ). ಸಡಗರದಿಂದ ಕೂಡಿರುವವಳು ; ಸಂಭ್ರಮದಿಂದಿರುವವಳು: "[illegible] . . . [illegible]" [illegible]. [ಸಂ. ಸಂರಂಭವತೀ]

ಸಂರಂಭಾನ್ವಿತ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠ ಜಾತಿಯ ಬಾಳೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದುದು. ೨. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ರಂಭೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವಂಥದು. ೩. ಕ್ಷೋಭೆಗೊಳಗಾಗಿರುವಂಥದು. ೧, ೨, ೩ : [illegible] . . . [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂರಕ್ಷ (ಗು). ಸಲಹುವ ; ಕಾಪಾಡುವ : [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂರಕ್ಷಕ (ನಾ). ಕಾಪಾಡುವವನು ; ಸಲಹುವವನು. [ಸಂ.]

ಸಂರಕ್ಷಣೆ (ನಾ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಪಾಡುವುದು, - ರಕ್ಷಿಸುವುದು : [illegible]. [ಸಂ. ಸಂರಕ್ಷಣ]

ಸಂರಕ್ಷಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಲಹು ; ಕಾಪಾಡು : [illegible]. ೨. ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳು ; [illegible]. [ಸಂರಕ್ಷ + -ಇಸು]

ಸಂರಾಜ್ಞಿ (ನಾ). ಚಕ್ರವರ್ತಿನಿ : [illegible] . . . [illegible]. [ಸಂ. ಸಂರಾಜ್ಞೀ]

ಸಂರಾವ (ನಾ). ೧. ಶಬ್ದ ; ಸದ್ದು : "[illegible] . . . [illegible]" ([illegible]). ೨. ಗಲಾಟೆ ; ಗೊಂದಲ : [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂರೂಢ (ಗು). ೧. ಒಟ್ಟಾಗಿ ಬೆಳೆದ. ೨. (ರೋಗ, ಗಾಯ ಮುಂತಾದುವುಗಳಂತೆ) ಗುಣಹೊಂದಿದ; ವಾಸಿಯಾದ. ೩. ಮೊಳೆತೊಡೆದ. ೪. ದೃಢವಾಗಿ ಬೆಳೆದ; ಬೇರೂರಿದ. ೫. ದಿಟ್ಟತನದ ; ಧೈರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ. [ಸಂ.]

ಸಂರೇಚಕ (ನಾ). (ಅಸಿಡನ್ನು) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೊರದೂಡುವುದು; ಹೊರಹಾಕುವುದು : [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂರೋಧ (ನಾ). ೧. ಸಂಪೂರ್ಣ ವಿರೋಧ ; ತಡೆ ; ಅಡ್ಡಿ. ೨. [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂಲಗ್ನ (ಗು). ೧. ದೃಢವಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಂಡ ; ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಡಿಕೊಂಡ : [illegible]. (ನಾ). ೨. ಸೇರುವಿಕೆ ; ಸಂಯೋಗ : [illegible]. ೩. [ನಾಟ್ಯ] "[illegible] ಸೇರಿಸುವುದು" [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂಲಬ್ಧ (ಗು). ೧. ಪಡೆದ ; ಗಳಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಗಳಿಕೆ ; ಸಂಪಾದನೆ: [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂಲಾಪ (ನಾ). ೧. (ಪರಸ್ಪರವಾದ) ಮಾತುಕತೆ ; ಸಲ್ಲಾಪ : [illegible]. ೨. ನಾಟಕದಲ್ಲಿಯ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಂಭಾಷಣೆ. - ಸಂವಾದ. [ಸಂ.]

ಸಂಲಾಪಕ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯವಿಷ] ಹದಿನೆಂಟು ಬಗೆಯ ಉಪರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಸಂಭಾಷಣಾರೂಪವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಾಟಕ : ೧. ನಾಟಿಕಾ . . . ೧೦. ರಾಸಕ. ೧೧. ಸಂಲಾಪಕ . . . ೧೮. ಭಾಣಿಕಾ - ಎಂದು ಉಪರೂಪಕಗಳು ಹದಿನೆಂಟು ವಿಧ ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಲಾಪಿ (ಗು). ೧. (ಸರಸವಾಗಿ) ಮಾತನಾಡುವ ; ಸಂಭಾಷಿಸುವ. (ನಾ). ೨. ಮಾತುಕತೆ ; ಸಲ್ಲಾಪ. ೩. ಮಾತುಕತೆಯಾಡುವವನು ; ಸಂವಾದಿ. [ಸಂ. ಸಂಲಾಪಿನ್]

ಸಂಲೀನತೆ (ನಾ). ಬೆರೆತು ಹೋಗುವಿಕೆ ; ಲೀನವಾಗುವಿಕೆ : [illegible] ([illegible]). [ಸಂ. ಸಂಲೀನತಾ]

ಸಂವ (ಗು). ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ; ಹರ್ಷದಾಯಕವಾದ : [illegible] ([illegible]). [< ಸಂ. ಶಂವ]

ಸಂವಚರ 'ಸಂವತ್ಸರ' ನೋಡಿ.

ಸಂವದಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮಾತನಾಡು ; ಸಂಭಾಷಿಸು : [illegible] ([illegible]). [ಸಂವದನ್ + -ಇಸು]

ಸಂವಚ್ಛರ, ಸಂಛರ, ಸಂವಚರ, ಸಂವಚ್ಛರ, ಸೌವತ್ಸರ (ನಾ). ೧. ಹನ್ನೆರಡು ತಿಂಗಳುಗಳ ಕಾಲ ; ಒಂದು ವರ್ಷ. ೨. ಆ ಸಂವತ್ಸರ ೨ : [illegible] ([illegible]). ಸಂಛರ : [illegible] ([illegible]). ಸಂವಚರ : [illegible] ([illegible]). ಸಂವಚ್ಛರ : [illegible] ([illegible]). ಸೌವತ್ಸರ : [illegible] ([illegible]). [< ಸಂ. ಸಂವತ್ಸರ]

ಸಂವಚ್ಛರ 'ಸಂವಚ್ಛರ' ನೋಡಿ.

ಸಂವಣ (ನಾ). ಕಾಳಗ ; ಯುದ್ಧ : [illegible] ([illegible]). [ಈ ಅರ್ಥ 'ಸಂವಾದ'ದ ಅಪಭ್ರಂಶ]

ಸಂವಿಧ್ಧಿಯ (ನಾ). ಮಹಾನೀಯ ; ಶ್ರೇಷ್ಠ ವ್ಯಕ್ತಿ : [illegible] ([illegible]). [< ಪ್ರಾ. [illegible] / ಸಂ. [illegible]]

ಸಂವತ್ಸರ (ನಾ). ೧. ಹನ್ನೆರಡು ತಿಂಗಳುಗಳ ಅವಧಿ ; ಒಂದು ವರ್ಷ: "[illegible] . . . [illegible]" ([illegible]); [illegible] ([illegible]). ೨. ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಕಾಲದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವ ಕಾಲಮಾನಪದ್ಧತಿಯ ವರ್ಷ ; ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ ಶಕೆಯ ಒಂದು ವರ್ಷ; ಈ ಇದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಭವ, ವಿಭವ ಮೊದಲಾದ ಅರುವತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳಿವೆ : [illegible] ([illegible]); [illegible] ([illegible]); ೩. ಶಿವ. [ಸಂ.]

ಸಂವತ್ಸರಲವಣ 'ಸಂವರ್ಚಲವಣ' ನೋಡಿ.

ಸಂವತ್ಸಲವಣ 'ಸಂವರ್ಚಲವಣ' ನೋಡಿ.

ಸಂವದನ (ನಾ). ೧. ಪರಸ್ಪರ ಮಾತನಾಡುವಿಕೆ ; ಸಂಭಾಷಿಸುವಿಕೆ. ೨. ಸಮಾಚಾರವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದು. ೩. ಪರಿಶೀಲನ; ಪರೀಕ್ಷೆ. ೪. ಮಂತ್ರ, ಮದ್ದು ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ವಶಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ : "[illegible]" ([illegible]). ೫. ತಾಯಿತ; ಯಂತ್ರ. [ಸಂ.]

ಸಂವನನ (ನಾ). - ಸಂವದನ ೪ : "[illegible]" ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂವರ (ನಾ). [ಜೈನ] ಜೀವನಿಗೆ ಹೊಸದಾಗಿ ಕರ್ಮವು ಬಂದು ಸೇರದಂತೆ ತಡೆಗಟ್ಟುವುದು ; ಕರ್ಮನಿರೋಧ : [illegible] ([illegible]); [illegible] ([illegible]); [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂವರಣ (ನಾ). ೧. ಮರೆಮಾಡುವುದು; ಮುಚ್ಚುವುದು : [illegible] ([illegible]). ೨. ಒಳಗೆ ಇಟ್ಟುದು ; ಧರಿಸಿರುವುದು : [illegible] ([illegible]). ೩. ಹೊದಿಕೆ ; ಆಚ್ಛಾದನ. ೪. ಗುಟ್ಟು ; ರಹಸ್ಯ. ೫. ಮಾರುವೇಷ. ೬. ನೆವ; ನೆಪ. ೭. ಮದುವೆಗೆ ವರ ಅಥವಾ ವಧುವನ್ನು ಆರಿಸುವಿಕೆ: [illegible] ([illegible]). ೮. ನೇವರಿಸುವಿಕೆ; ಸವರುವಿಕೆ : [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂವರಣಗಾಣ (ನಾ). (ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ) ಸನ್ನದ್ಧನಾದವನು ; ಸಜ್ಜುಗೊಂಡವನು: [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). [< ಸಂ. ಸಂಭರಣಕಾರ]

ಸಂವರಣಮಾಲಿಕೆ (ನಾ). ಮದುವೆಯಲ್ಲಿ ವಧೂವರರು ಪರಸ್ಪರ ಹಾಕುವ ಹಾರ : [illegible] ([illegible]). [ಸಂ. ಸಂವರಣಮಾಲಿಕಾ]

ಸಂವರಣೆ, ಸವರಣೆ, ಸಮ್ವರಣೆ, ಸಮ್ವರಣೆ, ಸಾವರಣೆ, ಸೌರಣೆ, ಸೌವರಣೆ (ನಾ). ೧. ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುವುದು ; ಶೇಖರಿಸುವುದು : ([illegible]). ೨. ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸುವುದು; ಅಣಿಮಾಡುವುದು : ([illegible]). ೩. ಗುಂಪು; ಸಮೂಹ: [illegible] ([illegible]). ೪. ಸಂಗ್ರಹ; ಶೇಖರಣೆ : [illegible] . . . [illegible] ([illegible]); [illegible] ([illegible]). ೫. ಸಜ್ಜು ; ಸನ್ನಾಹ : "[illegible]"

[illegible]

ಸಂವರಣೆ (ನಾ). ಅದೃಶ್ಯವಾಗುವಿಕೆ ; ಕಣ್ಮರೆ [illegible]

ಸಂವರಣೆಗಾರ (ನಾ). [illegible]

ಸಂವರಣೆಗೈಯು (ಕ್ರಿ). ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಸು ; ಕಾವಲು ಕಾಯುಸು : [illegible]

[ಸಂವರಣೆ + ಕೈಯು (< ಕೆಯ್ಯು)]

ಸಂವರಣೆಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). - ಸಂವರಣೆಗೈಯು : [illegible]

[illegible]

[illegible] ೧೪. ನಿಧಾನಿಸು ; ಸಂವಾರಿಸು : [illegible] ೧೫. [illegible] ೧೬. [illegible] ... [illegible] ೧೭. [illegible] ೧೮. [illegible] [ಸಂವರಣ್ + - ಇಸು]

ಸಂವರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕೊಲ್ಲು ; ನಾಶ ಮಾಡು : [illegible]

ಸಂವರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಆರಿಸು ; ಆಯು : [illegible] [ಸಂವರಣ + - ಇಸು]

ಸಂವರೆ (ನಾ). [ಜೈನ] ಜೀವನಿಗೆ ಕರ್ಮವು ಬಂದು ಸೇರದಂತೆ ತಡೆಗಟ್ಟುವುದು : [illegible]

ಸಂವರ್ಗಲವಣ, ಸಂವರ್ತ್ಯಲವಣ, ಸಂವರ್ತ್ಯಲವಣ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಖನಿಜಲವಣ : [illegible] ಮೇಲಿನ 'ಸಂವರ್ಗಲವಣ' ಉಲ್ಲೇಖದ 'ಮಂಗರಾ' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [< ಸಂ. ಸೌವರ್ಚಲವಣ]

ಸಂವರ್ಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಹೊಗಳು,—ಪ್ರಶಂಸೆ ಮಾಡು : [illegible] [ಸಂವರ್ಗ್ + - ಇಸು]

ಸಂವರ್ತ (ನಾ). ೧. ಎದುರಿಸುವುದು ; ತಾಗುವುದು. ೨. ನಾಶ ; ಹಾಳು. ೩. ಪ್ರಪಂಚದ ಅಳಿವು ; ಪ್ರಳಯ : [illegible] ೪. ನಾಶಮಾಡುವವನು : [illegible] ೫. ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಏಳು ಬಗೆಯ ಮೋಡಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : [illegible] ೬. ವರ್ಷ ; ಸಂವತ್ಸರ : [illegible] ೭. ಆರಿಗಿರುವ ಮಗನಾದ ಒಬ್ಬ ಋಷಿಯ ಹೆಸರು : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂವರ್ತಕ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೋಡಗಳ ಗುಂಪು. ೨. ಪ್ರಳಯಕಾಲದ ಬೆಂಕಿ ; ಪ್ರಳಯಾಗ್ನಿ. ೩. ಬಡಬಾನಳ ; ಬಡಬಾಗ್ನಿ. ೪. ಬಲರಾಮನ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ೫. ಬಲರಾಮನ ನೇಗಿಲು. ೬. ಆನೆಯ ಬಾಲದ ಕಿರಿ ಎಂಬ ಭಾಗದ ಹೊರಗಿರುವ ಒಂದು ಅಂಗದ ಹೆಸರು ಮತ್ತು ಆ ಅಂಗವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಆನೆ : [illegible] ೭. ಒಬ್ಬ ಋಷಿಯ ಹೆಸರು : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂವರ್ತಕಾಲ (ನಾ). ಪ್ರಳಯಕಾಲ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂವರ್ತಕಾರ್ (ನಾ). ಭಯಂಕರವಾದ ಹಲ್ಲು (?) : [illegible] ; "ಪ್ರಳಯಕಾಲದ ಹಲ್ಲು" [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂವರ್ತನ (ನಾ). ಪ್ರಪಂಚದ ನಾಶ, - ಲಯ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂವರ್ತಮೇಘ (ನಾ). ಪ್ರಳಯಕಾಲದ ಮೋಡ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂವರ್ತಸ್ಮೃತಿ (ನಾ). ಸ್ಮೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂವರ್ತಿಕೆ (ನಾ). ತಾವರೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಎಳೆಯ ದಳ : [illegible] [ಸಂ. ಸಂವರ್ತಿಕಾ]

ಸಂವರ್ತಿಸು (ಕ್ರಿ). ತೋರು ; ಕಾಣು (?) : [illegible] [ಸಂವರ್ತ, + - ಇಸು]

ಸಂವರ್ಧಕ (ಗು). ೧. ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವ ; ಬೆಳೆಸುವ : [illegible] (ನಾ). ೨. ಬೆಳೆಸುವಂಥದು ; ಪೋಷಕವಾದುದು : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂವರ್ಧನ (ನಾ). ೧. ವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದುವುದು. ೨. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಪಡಿಸುವುದು : [illegible] ೩. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ; ಏಳಿಗೆ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂವಲಿತ, ಸಂವಳಿತ (ಗು). ೧. ಬೆರೆತ ; ಕೂಡಿದ. ೨. ಸುತ್ತುವರಿದ; ಆವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಂವಳಿತ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂವಸಥ (ನಾ). ಗ್ರಾಮ ; ಊರು : "[illegible]" [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂವಹನ (ನಾ). ೧. ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವುದು ; ನಿರೂಪಿಸುವುದು. ೨. (ಭಾವ, ಅಭಿಪ್ರಾಯ, ವಿಷಯ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು) ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವುದು : 'ಸಂವಹಿಸು' ನೋಡಿ. ೩. ಮಾರ್ಗದರ್ಶನ. [ಸಂ.]

ಸಂವಹಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸು : [illegible] [ಸಂವಹನ + -ಇಸು]

ಸಂವಳನ (ನಾ). ೧. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರುವುದು, - ಕೂಡುವುದು. ೨. ಕೂಡಿಸುವುದು; ಮಿಶ್ರಗೊಳಿಸುವುದು : 'ಸಂವಳಿಸು' ನೋಡಿ. ೩. ಆವರಿಸುವುದು; ಸುತ್ತುವರಿದುದು: [illegible] [ಸಂ. ಸಂವಲನ]

ಸಂವಳಯಿತ (ಗು). ಬಳಸಿದ ; ಸುತ್ತುವರಿದ : [illegible] [ಸಂ. ಸಂವಲಯಿತ]

ಸಂವಳಿ (ನಾ). ಬೆನ್ನಾದ ಸಾಲು : [illegible] [ಸಂ. ಸಂವಲಿ]

ಸಂವಳಿತ 'ಸಂವಲಿತ' ನೋಡಿ.

ಸಂವಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬೆರಕೆ ಮಾಡು ; ಮಿಶ್ರಗೊಳಿಸು : [illegible] [ಸಂವಳನ + -ಇಸು]

ಸಂವಾದ (ನಾ). ೧. ಕಲಹ ; ಘರ್ಷಣೆ : [illegible] ೨. ಚರ್ಚೆ ; ವಾದ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂವಾದ (ನಾ). ೧. ಮಾತು ; ಸಂಭಾಷಣೆ : [illegible] ೨. ಚರ್ಚೆ ; ತರ್ಕ : [illegible] ೩. ವಿವಾದ; ವಾಗ್ವಾದ : [illegible] ೪. ಹೋಲಿಕೆ ; ಸಾದೃಶ್ಯ : [illegible] ೫. ಹೊಂದಿಕೆ; ಸಮನ್ವಯ : [illegible] ೬. ಸುದ್ದಿ ; ಸಮಾಚಾರ: [illegible] ೭. ಅನುಮತಿ ; ಒಪ್ಪಿಗೆ. [ಸಂ.]

ಸಂವಾದಾರ್ಥಿ (ನಾ). ಚರ್ಚೆ ಮಾಡುವ ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳವನು : [illegible] [ಸಂ. ಸಂವಾದಾರ್ಥಿನ್]

ಸಂವಾದಿ (ಗು). ೧. ಹೋಲುವ ; ಸಮಸಮಾನವಾದ. ೨. ತಕ್ಕ ; ಅನುರೂಪವಾದ. (ನಾ). ೩. ಹೋಲಿಕೆ ; ಸಾದೃಶ್ಯ. ೪. ಹೋಲುವಂಥದು ; ಸಮಾನವಾದುದು : [illegible] ೫. ತಕ್ಕುದು ; ಅನುರೂಪವಾದುದು : [illegible] ೬. [ಸಂಗೀತ] ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಸ್ವರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ವಾದಿ, ಸಂವಾದಿ, ವಿವಾದಿ ಮತ್ತು ಅನುವಾದಿ ಸ್ವರಗಳು [illegible] [ಸಂ. ಸಂವಾದಿನ್]

ಸಂವಾದಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮಾತನಾಡು ; ಸಂಭಾಷಿಸು : [illegible] ೨. ವಾದಿಸು ; ಚರ್ಚಿಸು : [illegible] ೩. ಮಂಡಿಸು ; ಪ್ರತಿಪಾದಿಸು : [illegible] [ಸಂವಾದ + -ಇಸು]

ಸಂವಾಸ (ನಾ). ೧. ಸಹವಾಸ ; ಒಡನಾಟ : [illegible] ೨. ವಾಸ ; ವಾಸ್ತವ್ಯ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂವಾಸಿ (ನಾ). ಸಹವಾಸಿ ; ಒಡನಾಡಿ : [illegible] [ಸಂ. ಸಂವಾಸಿನ್]

ಸಂವಾಹ (ಗು). ೧. ಸಹವಾಸದಿಂದ ಪಡೆದ, - ಹುಟ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟ : [illegible] (ನಾ). ೨. ಭಾರ ಹೊರುವುದು. ೩. ಮೈ ತಿಕ್ಕುವುದು. ೪. ಮೈತಿಕ್ಕುವವನು; ಅಂಗಮರ್ದಕ. ೫. ಮಾರುಕಟ್ಟೆ. ೬. (ಅನೇಕ ಪ್ರಕಾರದ ಅರಣ್ಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ, ಪರ್ವತಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವ) ಗ್ರಾಮ ; ಹಳ್ಳಿ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂವಾಹಕ (ನಾ). ಮೈ ತಿಕ್ಕುವವನು ; ಅಂಗಮರ್ದ : "[illegible]" ([illegible]). [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂವಾಹನ (ನಾ). ೧. ಭಾರ ಹೊರುವುದು. ೨. ಮೈಯನ್ನು ತಿಕ್ಕುವಿಕೆ, - ಒತ್ತುವಿಕೆ : "[illegible]" ([illegible]). ೩. [illegible] : [illegible] ([illegible]). [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂವಾಹಿತ (ಗು). ಭಾರವನ್ನು ಹೊತ್ತ ; ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ (?): [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂವಿಜ್ಞಿಷ್ಟ (ನಾ). ಅರಿವಿಲ್ಲದವನು ; ತಿಳಿಗೇಡಿ : [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂವಿಜ್ಞೇಯಕ (ನಾ). ಜ್ಞಾನಿ ; ಬಲ್ಲವನು : [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂವಿತ (ನಾ). ಬಲ್ಲವನು ; ಜ್ಞಾನಿ : [illegible] ([illegible]). [ನೋ. ಸಂವಿದ್]

ಸಂವಿತ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಗ್ರಹಣಶಕ್ತಿ ; ಅನುಭವ. ೨. ಜ್ಞಾನ ; ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿ : "[illegible] . . . ಸಂವಿತ್ತಿ, [illegible] ಬುದ್ಧಿ" ([illegible]): [illegible] ([illegible]). ೩. ಭಾವಸಾಮರಸ್ಯ. ೪. ಒಪ್ಪಿಗೆ ; ಅಂಗೀಕಾರ. [ಸಂ.]

ಸಂವಿತ್ತು (ನಾ). ೧. ಅನುಭವ ; ಅರಿವು : [illegible] ([illegible]). ೨. ಜ್ಞಾನ ; ಬುದ್ಧಿ : "[illegible] ಬುದ್ಧಿಯುತ್ತಂ" ([illegible]); [illegible] ([illegible]): [illegible] ([illegible]). ೩. ಒಪ್ಪಂದ ; ಒಡಂಬಡಿಕೆ. ೪. ಒಪ್ಪಿಗೆ ; ಅನುಮತಿ: "[illegible] . . . [illegible]" ([illegible]). ೫. ಪದ್ಧತಿ ; ರೂಢಿ. ೬. ಕಾಳಗ ; ಯುದ್ಧ. ೭. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವ ಎಚ್ಚರಿಕೆಯ ಮಾತು. ೮. ಹೆಸರು ; ಅಭಿಧಾನ. ೯. ಸಂಕೇತಿಸಲ್ಪಟ್ಟುದು. ೧೦. ಗುರುತು ; ಚಿಹ್ನೆ. [ಸಂ.]

ಸಂವಿತ್ಸ್ಯ (ನಾ). ಜ್ಞಾನ ; ತಿಳಿವಳಿಕೆ : [illegible] ([illegible]). [< ಸಂವಿತ್ತು + - ಸ್ಯ]

ಸಂವಿದಾನ (ಗು). ೧. ಕೂಡಿಸಿದ; ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ೨. ಹೊಂದಾಣಿಕೆಯುಳ್ಳ ; ಸಾಮರಸ್ಯವುಳ್ಳ. [ಸಂ.]

ಸಂವಿದಿತ (ಗು). ೧. ತಿಳಿದ ; ಗೊತ್ತಾದ. ೨. ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡ ; ಸಮ್ಮತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. (ನಾ). ೩. ಒಪ್ಪಂದ ; ಒಡಂಬಡಿಕೆ. [ಸಂ.]

ಸಂವಿದ್ರುತ (ಗು). ನಾಶವಾದ ; ಕರಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ : [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂವಿದ್ವೃತ (ನಾ). ಜ್ಞಾನವೇ ರೂಪವಾಗಿರುವವನು ; ಪರಮಾತ್ಮ : [illegible] ([illegible]); [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂವಿಧಾನ (ನಾ). ೧. ರಚನೆ ; ನಿರ್ಮಾಣ : [illegible] ([illegible]). ೨. ಕೌಶಲ ; ತಂತ್ರ : [illegible] ([illegible]). ೩. ವಿಧಾನ ; ವ್ಯವಸ್ಥೆ : [illegible] ([illegible]). ೪. ಟಿಪ್ಪಣಿ ; ವಿವರಣೆ : [illegible] ([illegible]). ೫. ಯೋಜನೆ; ಉಪಾಯ. ೬. [ರಾಜನೀ] ರಾಜ್ಯವ್ಯವಸ್ಥೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ನಿಬಂಧನೆ, - ಶಾಸನ : [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). ೭. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಅರ್ಥಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : [illegible] . . . [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂವಿಧಾಯಕ (ಗು). ೧. ಕ್ರಮವಾದ ; ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾದ. (ನಾ). ೨. ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು ; ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕ : [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂವಿಭಾಗ (ನಾ). ೧. ವಿಭಾಗ ; ವಿಂಗಡಣೆ : [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). ೨. ಪಾಲು ; ಭಾಗ ; ಹಿಸ್ಸೆ: [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂವಿಭಾಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಭಾಗ ಮಾಡು ; ಹಂಚು : [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). [ಸಂವಿಭಾಗ + ಇಸು]

ಸಂವೀಕ್ಷಣ (ನಾ). ೧. ನೋಡುವುದು ; ದೃಷ್ಟಿಸುವುದು : [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). ೨. ಶೋಧನ ; ತಪಾಸಣೆ. [ಸಂ.]

ಸಂವೀಕ್ಷಣಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಗಮನವಿಟ್ಟು ನೋಡು ; ಎದುರು ನೋಡು : [illegible] ([illegible]). [ಸಂವೀಕ್ಷಣ + ಗೆಯ್ (< ಕೆಯ್)]

ಸಂವೀಕ್ಷಿಸು (ಕ್ರಿ). ಒಂದೇ ಸಮನೆ ನೋಡು ; ದಿಟ್ಟಿಸು : [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). [ಸಂವೀಕ್ಷಣ + - ಇಸು]

ಸಂವೀಕ್ಷೆ (ನಾ). ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ನೋಟ, - ಕಾಣ್ಕೆ : [illegible] ([illegible]). [ನೋ. ಸಂವೀಕ್ಷ]

ಸಂವೀತ (ಗು). ಬೆರೆಸಲ್ಪಟ್ಟ : [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂವೃತ (ಗು). ೧. ಉಡುಪನ್ನು ಧರಿಸಿಕೊಂಡ ; ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ತೊಟ್ಟ. ೨. ಮುಚ್ಚಿದ ; ಆವರಿಸಿದ. ೩. ಸಿಂಗರಿಸಿದ ; ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ೪. ಸುತ್ತುವರಿದ; ಬಳಸಲ್ಪಟ್ಟ. (ನಾ). ೫. ಮುಚ್ಚಿದುದು : "[illegible]

[illegible] (ನಾ). ೬. ಬಳಸಿದುದು; ಸುತ್ತುಕೊಂಡಿರುವುದು : "[illegible]" [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂವೃತ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ತಾಳಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : [illegible] [ಸಂ. ?]

ಸಂವೃತ (ಗು). ೧. ಮುಚ್ಚಿದ; ಹೊದಿಸಿದ : [illegible]. ೨. ಬಚ್ಚಿಟ್ಟ ; ಅಡಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ : [illegible]. ೩. ಭದ್ರಪಡಿಸಿದ ; ರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡಿದ. ೪. ಸುತ್ತುವರಿದ ; ಬಳಸಲ್ಪಟ್ಟ. ೫. ತುಂಬಿದ ; ಭರ್ತಿಯಾದ. ೬. ಸೇರಿದ ; ಕೂಡಿದ. (ನಾ). ೭. ಮುಚ್ಚುದುದು ; ಅಡಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟುದು : [illegible]. ೮. ಬಳಸಿದುದು ; ಸುತ್ತುವರಿಯಲ್ಪಟ್ಟುದು : [illegible]. ೯. ತುಂಬಿದುದು ; ಸಮೃದ್ಧವಾದುದು : [illegible]. ೧೦. = ಸಂವೃತಾಕಾರ: [illegible]. ೧೧. [ವ್ಯಾಕ] ಬಾಯಿತೆರೆದು ಉಚ್ಚರಿಸಲಾಗದ ಶಬ್ದ : [illegible] 'ಸಂವೃತ' [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂವೃತಾಕಾರ (ನಾ). ತನ್ನ ಭಾವನೆಗಳನ್ನು ಹೊರಗೆ ತೋರ್ಪಡಿಸದಿರುವವನು; ತನ್ನ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲೇ ಅಡಗಿಸಿ ಇಡುವವನು : [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂವೃತಿ (ನಾ). ಮರೆಮಾಚುವಿಕೆ ; ಮುಚ್ಚುವಿಕೆ : [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂವೃತ್ತ (ಗು). ೧. ಒದಗಿದ ; ಉಂಟಾದ. ೨. ನೆರವೇರಿದ. [ಸಂ.]

ಸಂವೃದ್ಧಿ (ನಾ). ಚೆನ್ನಾದ ಏಳಿಗೆ ; ಅತಿಶಯವಾದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ : [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂವೇಗ (ನಾ). ೧. (ಸಂತೋಷ, ಭಯ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ) ಕಾತರ ; ಉದ್ವೇಗ ; ಉದ್ವೇಲ : [illegible]. ೨. ಹುರುಪು ; ಉತ್ಸಾಹ. ೩. ಅಬ್ಬರ ; ತ್ವರೆ. ೪. ಗರ್ವ ; ಸೊಕ್ಕು. ೫. ಸಂಭ್ರಮ ; ಸಡಗರ : [illegible]. ೬. [ಜೈನ] ತೀರ್ಥಂಕರತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿ ಕೊಡುವ ಹದಿನಾರು ಬಗೆಯ ಭಾವನೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ವೈರಾಗ್ಯ ; "ಧರ್ಮಾನುರಾಗ ಮತ್ತು ಸಂಸಾರಭೋಗವಿರಾಗಗಳೇ ಮುಖ್ಯ ಲಕ್ಷಣವಾಗುಳ್ಳುದು ; ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವಗುಣ" [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂವೇದ (ನಾ). ೧. ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಮೂಲಕ ಬರುವ ಜ್ಞಾನ ; ಅನುಭವ : [illegible]. ೨. ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿ ; ಜ್ಞಾನ. [ಸಂ.]

ಸಂವೇದನ (ನಾ). ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಲಭಿಸುವ ಜ್ಞಾನ; ಅನುಭವ : [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂವೇದನಶೀಲ (ನಾ). ಗ್ರಹಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿ : [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂವೇದನಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಧಾರ್ಮಿಕವ್ಯವಹಾರಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಕಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : [illegible]. [ಸಂ. ಸಂವೇದನೀ]

ಸಂವೇದನೆ (ನಾ). ೧. ಜ್ಞಾನ ; ಅನುಭವ : [illegible]. ೨. ಅರಿವು; ತಿಳಿವಳಿಕೆ : [illegible]. ೩. ಸಮ್ಯಗ್ಜ್ಞಾನ ; ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವ : [illegible]. [ಸಂ. ಸಂವೇದನ, ಸಂವೇದನಾ]

ಸಂವೇದಿ (ಗು). ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಗ್ರಹಿಸಿದ ; ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದ : [illegible]. [ಸಂ. ಸಂವೇದಿನ್]

ಸಂವೇದಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಗ್ರಹಿಸು ; ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿ : [illegible]. ೨. ಹೇಳು ; ನಿರೂಪಿಸು : [illegible]. [ಸಂವೇದನ + -ಇಸು]

ಸಂವೇದ್ಯ (ಗು). ೧. ಗ್ರಹಿಸುವ ; ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವ. ೨. ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವ. (ನಾ). ೩. ಅನುಭವಕ್ಕೆ ಸಿಗುವಂಥದು ; ಅನುಭವವೇದ್ಯವಾದುದು : [illegible]. ೪. ಎರಡು ನದಿಗಳು ಸೇರುವ ಸ್ಥಳ ; ಸಂಗಮ. [ಸಂ.]

ಸಂವೇಶ (ಗು). ೧. ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ ; ಒಳಹೊಕ್ಕ : [illegible]. (ನಾ). ೨. ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದು; ಒಳಹೊಗುವುದು. ೩. ಒಳಹೊಗುವ ಸ್ಥಳ ; ಪ್ರವೇಶದ್ವಾರ : [illegible]. ೪. ನಿದ್ರೆ ; ನಿದ್ದೆ : "[illegible]" [illegible]. ೫. ಕಾಮ; [illegible]. ೬. ಆಸನ ; ಪೀಠ. ೭. ಸುರತ; ಸಂಭೋಗ. ೮. ಮುಂಭಾಗ; ಮುಂದುಗಡೆ: [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂವೇಶನ (ನಾ). ೧. ಮಲಗುವಿಕೆ. ೨. ಮಲಗುವಿಕೆ. ೩. ಅಡಗುವಿಕೆ; ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ : [illegible]. ೪. ಸುರತ ; ಸಂಭೋಗ : "[illegible]" [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂವೇಶಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೊಗು ; ಪ್ರವೇಶಿಸು : [illegible]. [ಸಂವೇಶ + -ಇಸು]

ಸಂವೇಷ್ಟನ (ನಾ). ೧. ಮುತ್ತುವಿಕೆ ; ಕವಿಯುವಿಕೆ. ೨. ಮುಸುಕು ; ಆಚ್ಛಾದನೆ. [ಸಂ.]

ಸಂವ್ಯಾನ (ನಾ). ೧. ಮುಚ್ಚುವಿಕೆ ; ಆಚ್ಛಾದಿಸುವಿಕೆ. ೨. ಉಡುಪು ; ವಸ್ತ್ರ. ೩. ಮೇಲೆ ಹೊದೆಯುವ ಬಟ್ಟೆ ; ಉತ್ತರೀಯ, ಸೆರಗು ಮುಂತಾದವು; ಮೇಲುದು : [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂಶಪ್ತಕ (ನಾ). ಯುದ್ಧರಂಗದಿಂದ ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡಿ, ಶತ್ರುಗಳ ಹೋರಾಟಕ್ಕೆ ಅಣ್ಣಿಯನ್ನಿಟ್ಟು ಮಾಡುವ ಯೋಧ, -ವೀರ; ಈ ಭಾರತಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ತ್ರಿಗರ್ತರಾಜನಾದ ಸುಶರ್ಮ ಮತ್ತು ಅವನ ತಮ್ಮಂದಿರಾದ ಸತ್ಯರಥ, ಸತ್ಯವರ್ಮ, ಸತ್ಯದೇವ, ಸತ್ಯರಥ - ಎಂಬುವವರಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು ರೂಢಿಯಲ್ಲಿದೆ : "ಸಂಶಪ್ತಕ . . . [illegible]" [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂಶಯ (ನಾ). ೧. ಅನುಮಾನ ; ಸಂದೇಹ : [illegible]. ೨. ಅಪಾಯ ; ವಿಪತ್ತು. ೩. ಮನೋವೃತ್ತಿಯ ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : [illegible] 'ನಿಶ್ಚಯ' ಹೋ. ೪. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಉಪಮೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಉಪಮಾನ ಹಾಗೂ ಉಪಮೇಯಗಳ ನಡುವೆ ಇರುವ ಸಾದೃಶ್ಯದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಸಂದೇಹ : [illegible]. ೫. [ನ್ಯಾಯ] ಹದಿನಾರು ಬಗೆಯ ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಒಂದು ವಿಷಯದ ಬಗೆಗಿರುವ ಎರಡು ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧ ಧರ್ಮಗಳ ಜ್ಞಾನ : [illegible]. ೬. [ಯೋಗ] ಯೋಗಾಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಹತ್ತು ಬಗೆಯ ಅಂತರಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂಶಯಾಕ್ಷೇಪ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಅಲಂಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಸಂಶಯವನ್ನು ವಾಚ್ಯವಾಗಿಯೇ ಹೇಳುವ ಅಲಂಕಾರ : [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂಶಯಾತ್ಮ (ನಾ). ನಿಶ್ಚಯಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದಿರುವವನು ; ಸಂದೇಹವಾದಿ. [ಸಂ. ಸಂಶಯಾತ್ಮನ್]

ಸಂಶಯಿ (ನಾ). ಸಂದೇಹಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನು : [illegible]. [ಸಂ. ಸಂಶಯಿನ್]

ಸಂಶಯಿತ (ಗು). ೧. ಅನುಮಾನ ಹೊಂದಿದ ; ಸಂದೇಹಗೊಂಡ. (ನಾ). ೨. ಅನುಮಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ : [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂಶಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಶಂಕಿಸು ; ಸಂದೇಹಗೊಳ್ಳು : [illegible]. [ಸಂಶಯ + -ಇಸು]

ಸಂಶಿತ (ಗು). ೧. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಮುಗಿಸಿದ ; ಸಾಂಗವಾಗಿ ನೆರವೇರಿಸಿದ. ೨. ದೃಢವಾದ; ಸ್ಥಿರವಾದ. ೩. ಹರಿತವಾದ ; ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ. (ನಾ). ೪. ದೃಢವಾದ ಸಂಕಲ್ಪವುಳ್ಳವನು ; ಸ್ಥಿರಚಿತ್ತ : "[illegible]" [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂಶುದ್ಧ (ನಾ). ೧. ಸಂಪೂರ್ಣ ಶುದ್ಧವಾದುದು ; ದೋಷವಿಲ್ಲದುದು : [illegible]. ೨. ಸಂಪೂರ್ಣ ಶುದ್ಧನಾದವನು ; ದೋಷಮುಕ್ತನಾದವನು : [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂಶೋಧಕ (ನಾ). (ಹೊಸ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಆವಿಷ್ಕರಿಸಲು) ಸಾಹಿತ್ಯ, ಶಾಸ್ತ್ರ, ವಿಜ್ಞಾನ ಮುಂತಾದ ವಿಷಯಗಳ ಆಳವಾದ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವವನು : [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂಶೋಧನ (ನಾ). ೧. ಶುದ್ಧಿಗೊಳಿಸುವುದು ; ಪವಿತ್ರಗೊಳಿಸುವುದು : [illegible]. ೨. (ಸಾಹಿತ್ಯ, ಶಾಸ್ತ್ರ ಮುಂತಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಮಾಡುವ) ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಹಾಗೂ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯವಾದ ಅನ್ವೇಷಣೆ, - ಆಮೂಲಾಗ್ರವಾದ ತಪಾಸಣೆ ; ಹೊಸ ವಿಷಯಗಳ ಆವಿಷ್ಕಾರದ ಪ್ರಯತ್ನ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಶೋಧನಕೇಂದ್ರ (ನಾ). ಹೊಸ ವಿಷಯಗಳ ಆವಿಷ್ಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಮೀಸಲಾದ ಸ್ಥಳ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಶೋಧನೆ (ನಾ). = ಸಂಶೋಧನ ೨ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಶೋಧಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೊಸತನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿ : [illegible] [ಸಂಶೋಧನ + -ಇಸು]

ಸಂಶೋಧಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಶೋಧಿಸು, - ಪರಿಶೀಲಿಸು : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಶೋಧೆ (ನಾ). ಅತಿಶಯವಾದ ಕಾಂತಿ, - ಪ್ರಕಾಶ : [illegible] [ಸಂ. ಸಂಶೋಧನ]

ಸಂಶೋಷಿತ (ಗು). ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಒಣಗಿಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಶ್ರಯ (ನಾ). ೧. ಮನೆ ; ವಾಸಸ್ಥಳ : [illegible] ೨. ಆಸರೆ ; ನೆಲೆ ; ಆಶ್ರಯ : [illegible] ೩. ಗುರಿ ; ಧ್ಯೇಯ. ೪. ಮಮತೆ ; ಮೋಹ. ೫. [ರಾಜನೀ] ಸಂಧಿ, ವಿಗ್ರಹ, ಯಾನ, ಆಸನ, ಸಂಶ್ರಯ ಮತ್ತು ದ್ವೈಧೀಭಾವ ಎಂಬ ಷಡ್ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ತನಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಬಲಶಾಲಿಯಾದವನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸುವುದು : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಶ್ರಯಣ (ನಾ). ೧. ಆಸರೆ ; ಆಶ್ರಯ : [illegible] ೨. ಮಮತೆ ; ಮೋಹ. [ಸಂ.]

ಸಂಶ್ರವ (ನಾ). ೧. ಮನಸ್ಸಿಟ್ಟು ಕೇಳುವುದು. ೨. ಆಣೆ ; ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ : [illegible] ೩. ಒಡಂಬಡಿಕೆ ; ಒಪ್ಪಂದ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಶ್ರಿತ (ಗು). ೧. ಆಶ್ರಯಿಸಿದ. ೨. ಕಾಪಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ; ರಕ್ಷಣೆ ನೀಡಿದ. ೩. ಕೂಡಿಕೊಂಡ ; ಸೇರಿದ. (ನಾ). ೪. ಸೇವೆಯಲ್ಲಿ ಇರುವವನು ; ಅಧೀನ. ೫. ಆಳು ; ಸೇವಕ. ೬. ಆಶ್ರಯಿಸಿದವನು ; ಶರಣಾಗತ : [illegible] ೭. ಕೂಡಿರುವುದು ; ಸೇರಿರುವುದು : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಶ್ರುತ (ಗು). ೧. ಗಮನವಿಟ್ಟು ಕೇಳಿದ. ೨. ವಚನ ಕೊಟ್ಟ ; ಭಾಷೆ ನೀಡಿದ. ೩. ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡ; ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ. (ನಾ). ೪. ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡುದು ; ಸಮ್ಮತಿಸಿದುದು : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಶ್ಲಿಷ್ಟ (ಗು). ೧. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸೇರಿದ, — ಹೊಂದಿಕೊಂಡ. ೨. ಬಲವಾಗಿ ಜೋಡಿಸಿದ; ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸೇರಿಸಿದ : [illegible] ೩. ಅಪ್ಪಿದ ; ಆಲಿಂಗಿಸಿದ. ೪. ತೊಡಕಾದ ; ಗೋಜಲಾದ. ೫. ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ. ೬. ಪಡೆದ; ಗಳಿಸಿದ. (ನಾ). ೭. ತೊಡಕುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುದು; ಗೋಜಲು ; ಸಿಕ್ಕು : [illegible] ೮. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಕಾವ್ಯಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಶ್ಲೇಷ (ನಾ). ೧. ಅಪ್ಪುವಿಕೆ ; ಆಲಿಂಗಿಸುವಿಕೆ. ೨. ಅಪ್ಪುಗೆ ; ಆಲಿಂಗನ : [illegible] ೩. ಸಂಬಂಧ ; ಸಂಪರ್ಕ. ೪. ಸಂಯೋಗ ; ಮಿಲನ : [illegible] ೫. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಶ್ಲೇಷಣ (ನಾ). ೧. ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುವಿಕೆ ; ಸೇರಿಸುವಿಕೆ : [illegible] ೨. ಸೇರಿಸುವ ಸಾಧನ. ೩. ಉತ್ಪಾದಿಸುವಿಕೆ : 'ದ್ಯುತಿಸಂಶ್ಲೇಷಣ' ಪದ. [ಸಂ.]

ಸಂಶ್ಲೇಷಣೆ (ನಾ). = ಸಂಶ್ಲೇಷಣ ೩ : 'ದ್ಯುತಿಸಂಶ್ಲೇಷಣೆ' ಪದ. [ಸಂ. ಸಂಶ್ಲೇಷಣ]

ಸಂಸಂಗ (ನಾ). ೧. ನಿಕಟಸಂಬಂಧ ; ಅತ್ಯಂತ ಹತ್ತಿರದ ಸಂಪರ್ಕ : [illegible] ೨. ನಿಕಟ ಸಹವಾಸದಲ್ಲಿರುವವನು : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಸಂಗಿ (ಗು). ೧. ನಿಕಟಸಂಪರ್ಕದಲ್ಲಿರುವ : [illegible] (ನಾ). ೨. ನಿಕಟ ಸಹವಾಸದಲ್ಲಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ನಿಕಟವರ್ತಿ. [ಸಂ. ಸಂಸಂಗಿನ್]

ಸಂಸಕ್ತ (ಗು). ೧. ಮಗ್ನವಾದ ; ಆಸಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ : [illegible] ೨. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಕೂಡಿದ, — ಸೇರಿದ. ೩. ಬಿಗಿಯಾಗಿ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, — ಅಂಟಿಕೊಂಡ: [illegible] ೪. ಹತ್ತಿದ; ಜೋಡಿಸಿದ. ೫. ಹತ್ತಿರದ ; ಸಮೀಪದ. (ನಾ). ೬. ಕೂಡಿರುವುದು; ಬೆರೆತುದು : [illegible] ೭. ಸಂಬಂಧಿಸಿರುವುದು : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಸಕ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಅತ್ಯಾಸಕ್ತಿ ; ತಲ್ಲೀನತೆ. ೨. ದೃಢವಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುವುದು. ೩. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳುವ ಗುಣ : [illegible] ಸಂಸಕ್ತಿ ([illegible]) ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ ([illegible]). ೪. ಸಾಮೀಪ್ಯ. [ಸಂ.]

ಸಂಸತ್ತು (ನಾ). ೧. ಗೋಷ್ಠಿ ; ಸಭೆ : "[illegible]" ([illegible]); [illegible] ([illegible]). ೨. ರಾಷ್ಟ್ರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳ ಸಭೆ ; ಶಾಸನಸಭೆ : [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). [ಸಂ. ಸಂಸದ್]

ಸಂಸತ್ಸದಸ್ಯ (ನಾ). ಶಾಸನಸಭೆಯ ಸದಸ್ಯ : [illegible] ([illegible]) [ಸಂ.]

ಸಂಸತ್ಪದ್ಧತಿ (ನಾ). = ಸಂಸತ್ತು ೨ : [illegible] ([illegible]). [ಸಂ. ಸಂಸತ್ಪದ್ಧತಿ]

ಸಂಸದೀಯ (ಗು). ಸಂಸತ್ತಿಗೆ ಸೇರಿದ ; ಶಾಸನಸಭೆಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ : [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಸಪ್ತಕ, ಸಮಸಪ್ತಕ (ನಾ). = ಸಂಶಪ್ತಕ : "[illegible]" ([illegible]) : [illegible] ([illegible]). [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). ಸಮಸಪ್ತಕ : [illegible] ([illegible]); [illegible] ([illegible]). [< ಸಂ. ಸಂಶಪ್ತಕ]

ಸಂಸಯ (ನಾ). ಅನುಮಾನ ; ಶಂಕೆ : ಸಂಸಯ - ಸಂಶಯ ([illegible]). [< ಸಂ. ಸಂಶಯ]

ಸಂಸರ (ನಾ). ಜನನ ಮರಣಗಳ ಪರಂಪರೆ ; ಸಂಸಾರ : [illegible] ([illegible]). [< ಸಂ. ಸಂಸಾರ]

ಸಂಸರಣ (ನಾ). ೧. ಚಲನೆ ; ಗತಿ : 'ಸಂಸರಿಸು' ನೋ. ೨. ಉತ್ಪತ್ತಿ ; ಹುಟ್ಟು : [illegible] ([illegible]). ೩. ಯಾವ ಬಗೆಯ ತಡೆಯೂ ಇಲ್ಲದ ಸೈನ್ಯವು ಮುನ್ನುಗ್ಗುವಿಕೆ : "[illegible]" ([illegible]). ೪. ಮುಖ್ಯವೀಧಿ ; ರಾಜಮಾರ್ಗ : "[illegible], ಸಂಸರಣಂ - [illegible]" ([illegible]). ೫. ಕಾಳಗದ ಪ್ರಾರಂಭ. ೬. ಊರಿನ ಹೊರವಲಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರವಾಸಿಗಳಿಗಾಗಿ ಇಟ್ಟಿರುವ ವಿಶ್ರಾಂತಿಗೃಹ. ೭. ಹುಟ್ಟು ಸಾವುಗಳ ಪರಂಪರೆ ; ಸಂಸಾರ : "[illegible] ಸಂಸಾರಂ" ([illegible]); [illegible] ([illegible]); [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಸರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೋಗು ; ಚಲಿಸು : [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). ೨. ಸರಿಯಾಗಿರು ; ಹೊಂದಿಕೆಯಾಗಿರು : [illegible] ([illegible]). [ಸಂಸರಣ + -ಇಸು]

ಸಂಸರ್ಗ (ನಾ). ೧. ಸಮ್ಮಿಶ್ರಣ ; ಬೆರಕೆ : "ಸಂಸರ್ಗಂ [illegible]" ([illegible]). ೨. ಒಡನಾಟ ; ಸಹವಾಸ : [illegible] ([illegible]). [illegible] ([illegible]); [illegible] ([illegible]). ೩. ಸಂಬಂಧ ; ಸಂಪರ್ಕ : [illegible] . . . [illegible] ([illegible]); [illegible] ([illegible]). ೪. ದೇಹಸಂಪರ್ಕ ; ದೈಹಿಕಸಂಬಂಧ : [illegible] ([illegible]). ೫. ಸೋಂಕು ; ಸ್ಪರ್ಶ : [illegible] ([illegible]). ೬. ಕೂಟ ; ಸಂಘಟನೆ. ೭. ಹೋಲಿಕೆ ; ಸಾದೃಶ್ಯ : [illegible] ([illegible]). ೮. [ವ್ಯಾಕ] ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಪದಗಳಿಗಿರುವ ಸಂಬಂಧ : ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ [illegible] . . . [illegible] - "ಸಂಸರ್ಗ" ಎಂದು ಹೆಸರು ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಸರ್ಗದೋಷ (ನಾ). (ದುಷ್ಟಜನರ) ಸಹವಾಸದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಕೇಡು, — ಕೆಡುಕು : [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಸರ್ಗಪಾಪ (ನಾ). ದುಷ್ಟರ ಸಹವಾಸದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುವಿಕೆ : [illegible] ([illegible]) [ಸಂ.]

ಸಂಸರ್ಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಒಡನಾಡು ; ಸಹವಾಸದಲ್ಲಿರು : [illegible] ([illegible]). [ಸಂಸರ್ಗ + -ಇಸು]

ಸಂಸರ್ಪತ್ತು (ಗು). ವ್ಯಾಪಿಸುವಂಥ ; ಹರಡುವ : [illegible] ([illegible]). [ಸಂ. ಸಂಸರ್ಪತ್]

ಸಂಸಾರ (ನಾ). ೧. ಮಾರ್ಗ ; ಪಥ ; ದಾರಿ. ೨. ಹುಟ್ಟು ; ಜನ್ಮ : [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). ೩. ಗಂಡ, ಹೆಂಡತಿ, ಮಕ್ಕಳು ಹಾಗೂ ಬಂಧುಗಳೇ ಮೊದಲಾದವರಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪರಿವಾರ ; ಕುಟುಂಬ : [illegible] . . . [illegible] ([illegible]) : [illegible] ([illegible]). ೪. ಹೆಂಡತಿ ; ಪತ್ನಿ : [illegible] ([illegible]). ೫. ಲೌಕಿಕ ಜೀವನ ; ಐಹಿಕ ಜೀವನ ; ಬದುಕು ; ಬಾಳು : [illegible] ([illegible]); [illegible] ([illegible]); [illegible] ([illegible]). ೬. ಮನೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು ; ಮನೆವಾರ್ತೆ : [illegible] "ಸಂಸಾರ" [illegible] ([illegible]). ೭. ಮನೆಯ ಆಡಳಿತ, — ಕಾರುಭಾರು : [illegible] . . . [illegible]

[illegible] ೮. ಪ್ರಪಂಚ ; ಜಗತ್ತು : [illegible]. ೯. ವರ್ಗ ; ಗುಂಪು : [illegible]. ೧೦. [ಜೈನ] ಹುಟ್ಟು ಸಾವುಗಳ ಪರಂಪರೆ ; ಭವಾವಳಿ : [illegible].

ಸಂಸಾರ ಹೂಡು = ಜೀವನವನ್ನು ಸಾಗಿಸು ; ಬದುಕನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸು : [illegible]. ೧. ಗೃಹಸ್ಥನಾಗು : [illegible]. ೨. [illegible]. ಮನೆ ಮಾಡು ; ಸಂಸಾರವನ್ನು ಆರಂಭಿಸು : [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂಸಾರಕ (ಗು). ಪ್ರಾಪಂಚಿಕವಾದ : [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂಸಾರಚ್ಛೇದ (ನಾ). ಸಂಸಾರಬಂಧವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡವನು : [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂಸಾರಚಕ್ರ (ನಾ). ಪ್ರಾಪಂಚಿಕಜೀವನದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ತೊಡಗುವುದು ; ಹುಟ್ಟುಸಾವುಗಳಲ್ಲಿ ತಿರುಗುವುದು : [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂಸಾರತಾಪತ್ರಯ (ನಾ). ಬದುಕಿನಲ್ಲಿರುವ ತೊಂದರೆ, - ಅಲ್ಲಿ : [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂಸಾರನಿರ್ವೇಗ (ನಾ). [ಜೈನ] "ಚತುರ್ಗತಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಲೆದಾಡಿಸುವ ಐದು ಸಂಸಾರಗಳಿಂದ ವೈರಾಗ್ಯಹೊಂದುವುದು" [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂಸಾರಪಾಶ (ನಾ). ಐಹಿಕಜೀವನದ ತೊಡಕು ; ಭವಬಂಧನ : [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂಸಾರಬಂಧನ (ನಾ). = ಸಂಸಾರಪಾಶ : [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂಸಾರಭೀರು (ನಾ). ಸಾಂಸಾರಿಕಜೀವನದ ಬಗೆಗೆ ಹೆದರಿಕೆಯುಳ್ಳವನು : [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂಸಾರಭೀರುತ್ವ (ನಾ). ಸಾಂಸಾರಿಕಜೀವನದ ಬಗೆಗಿರುವ ಹೆದರಿಕೆ : [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂಸಾರ[illegible] (ನಾ). ೧. ಪ್ರಾಪಂಚಿಕಜೀವನದಲ್ಲಿ ತೊಳಲುವಿಕೆ : [illegible]. ೨. ಜಗತ್ತನ್ನು ಸುತ್ತುವಿಕೆ ; ಪ್ರಪಂಚಪರ್ಯಟನೆ : [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂಸಾರವಂದಿಗ (ನಾ). ಸಂಸಾರದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು ; ಗೃಹಸ್ಥ : [illegible]. [ಸಂಸಾರ + < ವಂದಿಗ]

ಸಂಸಾರವಾಸ (ನಾ). ಐಹಿಕಜೀವನದ ಸಹವಾಸ, - ಒಡನಾಟ : [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂಸಾರ[illegible] (ನಾ). ಐಹಿಕವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಜುಗುಪ್ಸೆ : [illegible]. [ಸಂಸಾರ + [illegible]]

ಸಂಸಾರಾಸಕ್ತ (ನಾ). ಲೌಕಿಕವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಮಗ್ನನಾದವನು : [illegible]. [ಸಂ. ಸಂಸಾರಾಸಕ್ತ]

ಸಂಸಾರಾನುಪ್ರೇಕ್ಷೆ (ನಾ). [ಜೈನ] ಮುನಿಗಳು ಧ್ಯಾನಮಾಡಬೇಕಾದ ಹನ್ನೆರಡು ಬಗೆಯ ತತ್ತ್ವಗಳ ಅನುಚಿಂತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ನರಕ, ಪಶು, ಮಾನವ ಮತ್ತು ದೇವ ಈ ನಾಲ್ಕುಗತಿಗಳೂ ದುಃಖಮಯವಾದುದೆಂದು ಭಾವಿಸುವಿಕೆ : [illegible]. 'ಧ್ಯಾನಾನುಪ್ರೇಕ್ಷೆ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸಂಸಾರಿ (ಗು). ೧. ಒಂದು ಹುಟ್ಟಿನಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಹುಟ್ಟನ್ನು ಪಡೆಯುವ; ದೇಹಾಂತರ ಹೊಂದುವ. ೨. ಲೌಕಿಕಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ಪ್ರಾಪಂಚಿಕವಾದ. (ನಾ). ೩. ಆತ್ಮ ; ಚೇತನ : [illegible]. ೪. ಪ್ರಾಪಂಚಿಕವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುವವನು ; ಸಾಮಾನ್ಯ ; ನಾಡಾಡಿ : [illegible]. ೫. ಹೆಂಡತಿ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು ; ಸಂಸಾರವಂದಿಗ ; ಗೃಹಸ್ಥ : [illegible]. [ಸಂ. ಸಂಸಾರಿನ್]

ಸಂಸಾರಿಕ (ಗು). ೧. ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ಲೌಕಿಕವಾದ : [illegible] (ನಾ). ೨. ಕುಟುಂಬಸ್ಥ ; ಗೃಹಸ್ಥ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಸಾರಿಗ (ನಾ). ಪ್ರಾಪಂಚಿಕವಾದ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ತೊಳಲುವ ಜೀವ : [illegible] [ಸಂಸಾರ + -ಇಗ]

ಸಂಸಾರಿಜೀವ (ನಾ). = ಸಂಸಾರಿಗ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಸಾರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹುಟ್ಟುಸಾವುಗಳ ಬಂಧನದಲ್ಲಿ ತಿರುಗು, - ತೊಳಲು : [illegible] [ಸಂಸಾರ + -ಇಸು]

ಸಂಸಿಕ್ತ (ಗು). ೧. ನೀರನ್ನು ಚಿಮುಕಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ; ಒದ್ದೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ : [illegible] ೨. (ಅಲಂ) ಆರ್ದ್ರವಾದ ; ಮೃದುವಾದ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಸಿದ್ಧ (ಗು). ೧. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನೆರವೇರಿಸಿದ, — ನಿರ್ವಹಿಸಿದ. ೨. ಗುರಿ ಮುಟ್ಟಿದ ; ಕೊನೆಗೊಂಡ. ೩. ಸಾಧಿಸಿದ ; ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದ. (ನಾ). ೪. ಸಂಪೂರ್ಣತೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದುದು ; ಪೂರ್ಣಗೊಂಡುದು : [illegible] ೫. ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದವನು : [illegible] ೬. ದಿವ್ಯಗತಿ ಹೊಂದಿದವನು ; ಮುಕ್ತ. [ಸಂ.]

ಸಂಸಿದ್ಧಿ (ನಾ). ೧. ಪೂರ್ತಿಯಾಗುವಿಕೆ ; ಪೂರ್ಣಗೊಳ್ಳುವುದು : [illegible] ೨. ಪರಿಪೂರ್ಣತೆ ; ಸಂಪೂರ್ಣತೆ : [illegible] ೩. ಸಾಧನೆ ; ಸಿದ್ಧಿ : [illegible] ೪. ಮೋಕ್ಷ ; ಮುಕ್ತಿ. ೫. ವಸ್ತುವಿನ ಸಹಜಗುಣ,- ಸ್ವಭಾವ : "ಸಂಸಿದ್ಧಿಃ, ಪ್ರಕೃತಿಃ, ಸ್ವರೂಪಂ, ಸ್ವಭಾವಃ, ನಿಸರ್ಗ - ಈ ಸ್ವಭಾವದ ಹೆಸರುಗಳು, [illegible]" [illegible] ೬. ಮತ್ತಳಾದ ಅಥವಾ ಕೆರಳಿದ ಹೆಂಗಸು. [ಸಂ.]

ಸಂಸಿದ್ಧಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆ,— ಹೊಂದು : [illegible] [ಸಂಸಿದ್ಧಿ + -ಇಸು]

ಸಂಸುಪ್ತಿ (ನಾ). ಪ್ರಪಂಚದ ನಾಶದ ಕಾಲ ; ಪ್ರಳಯ : "[illegible]" [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಸೃತ (ಗು). ೧. ಸಮೀಪಿಸಿದ ; ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬಂದ. ೨. ಪಡೆದ ; ಹೊಂದಿದ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಸೃತಿ (ನಾ). ೧. ಮಾರ್ಗ ; ಗತಿ ; ಗಮನ. ೨. ಇಹಲೋಕಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಜೀವನ ; ಪ್ರಾಪಂಚಿಕವಾದ ಬದುಕು,— ಬಾಳು ; ಸಂಸಾರ : [illegible] ೩. ಜನನ ಹಾಗೂ ಮರಣಗಳ ಚಕ್ರ,—ಪರಂಪರೆ ; ಭವಾವಳಿ ; ಸಂಸರಣ : [illegible] ೪. ಸಂಸಾರಬಂಧನ ; ವ್ಯಾಮೋಹ ; ಮಾಯಾಪಾಶ (?) : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಸೃತಿಗತಿ (ನಾ). ಹುಟ್ಟು ಸಾವುಗಳ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಸುತ್ತುವುದು : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಸೃತಿಚಕ್ರ (ನಾ). ಹುಟ್ಟು ಸಾವುಗಳ ಪರಂಪರೆ ; ಪುನಃ ಹುಟ್ಟುವುದು : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಸೃತಿಧರ್ಮ (ನಾ). ಸಂಸಾರದ ನಿಯಮ,-ವಿಧಿ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಸೃತಿವಿಧಿ (ನಾ). ಜೀವನದ ಕ್ರಮ,— ರೀತಿ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಸೃತಿಹರಣ (ನಾ). ಸಂಸಾರವನ್ನು ನಿವಾರಿಸುವಿಕೆ ; ಬಂಧನವನ್ನು ದೂರಮಾಡುವಿಕೆ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಸೃಷ್ಟ (ಗು). ೧. ಒಟ್ಟಾಗಿ ಸೇರಿದ ; ಬೆರೆತ. ೨. (ಪಾಲುದಾರರಂತೆ) ಭಾಗಿಯಾದ ; ಜೊತೆಗೂಡಿದ. ೩. (ಅಗಲಿದವರು) ಮತ್ತೆ ಕೂಡಿದ ; ಸಂಯೋಗಗೊಂಡ. ೪. ಹುಟ್ಟಿದ ; ಸೃಷ್ಟಿಯಾದ. ೫. ನಿರ್ವಹಿಸಿದ ; ನೆರವೇರಿಸಿದ. ೬. ಸ್ವಚ್ಛವಾದ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಧರಿಸಿದ. (ನಾ). ೭. ಕೂಡಿದುದು ; ಸೇರಿದುದು : [illegible]

[illegible] . . . [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಸೃಷ್ಟಿ (ನಾ). ೧. ಸೇರಿರುವಿಕೆ ; ಕೂಡಿಕೆ : [illegible] ೨. ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುವಿಕೆ ; ಸೇರಿಸುವಿಕೆ. ೩. [illegible] ; ಸಂಗ್ರಹ. ೪. ಒಟ್ಟಾಗಿ ಒಂದೇ ಕುಟುಂಬದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವಿಕೆ. ೫. ಪಾಲುಗಾರಿಕೆ; ಸಹಭಾಗಿತ್ವ. ೬. (ಕಾವ್ಯಮೀ) ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಅನೇಕ ಅಲಂಕಾರಗಳು ಒಂದೇ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಇರುವುದು ; ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಿಶ್ರಾಲಂಕಾರ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಸೇಕ (ನಾ). ಚಿಮುಕಿಸುವಿಕೆ ; ಸಿಂಪಡಿಸುವಿಕೆ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಸೇವಿ (ನಾ). (ನಿಷ್ಠೆಯಿಂದ) ಸೇವೆ ಮಾಡುವವನು ಅಥವಾ ಆರಾಧಿಸುವವನು : [illegible] [ಸಂ. ಸಂಸೇವಿನ್]

ಸಂಸೇವಿತ (ನಾ). = ಸಂಸೇವಿ : [illegible] . . . [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಸೇವ್ಯ (ಗು). ೧. ಸೇವಿಸಲು ತಕ್ಕುದಾದ ; ಸೇವೆಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ : [illegible] (ನಾ). ೨. ಸೇವೆಗೆ ಪಾತ್ರವಾದುದು ; ಪೂಜಿಸಲು ತಕ್ಕುದು : [illegible] . . . [illegible] ೩. ಅಲಂಕೃತವಾದುದು ; ಶೋಭೆಗೊಂಡುದು : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಸ್ಕರಣ (ನಾ). ೧. ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವಿಕೆ ; ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸುವಿಕೆ. ೨. ಸುಧಾರಣೆ : [illegible] ೩. ತಿದ್ದುಪಾಟು ; ಪರಿಷ್ಕರಣ : [illegible] . . . [illegible] ೪. ಗ್ರಂಥದ ಪರಿಷ್ಕೃತ ಆವೃತ್ತಿ ; ಪುಸ್ತಕದ ಪರಿಷ್ಕೃತ ಮುದ್ರಣ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಸ್ಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಿದ್ದು ; ಸರಿಪಡಿಸು ; ಸುಧಾರಣೆ ಮಾಡು : [illegible] ೨. ಶುದ್ಧಗೊಳಿಸು ; ಚೊಕ್ಕಟಮಾಡು : [illegible] . . . [illegible] ೩. ಸತ್ತವರಿಗೆ ಉತ್ತರಕ್ರಿಯಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡು,– ಅಂತ್ಯಸಂಸ್ಕಾರವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸು : [illegible] . . . [illegible] ೪. ಸಿದ್ಧಪಡಿಸು ; ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸು. ೫. ಪವಿತ್ರಗೊಳಿಸು ; ಪಾವನಗೊಳಿಸು : [illegible] ೬. ಪರಿಷ್ಕರಿಸು ; ಸಂಸ್ಕಾರಗೊಳಿಸು. ೭. ರಚಿಸು ; ನಿರ್ಮಿಸು. ೮. ಅಲಂಕರಿಸು; ಸೊಗಸುಗೊಳಿಸು. [ಸಂಸ್ಕರಣ + -ಇಸು]

ಸಂಸ್ಕಾರ (ನಾ). ೧. ದೋಷಗಳಿಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡುವಿಕೆ ; ತಿದ್ದುಪಾಟು; ಪರಿಷ್ಕರಣ : [illegible] ಅದಕ್ಕೆ ಆಗುವ (ವಿಶೇಷಕ್ಕೆ) ಸಂಸ್ಕಾರವೆಂದು ಹೆಸರು ([illegible]). [illegible] ೨. ಆಲೋಚನೆ; ಭಾವನೆ; ಕಲ್ಪನೆ. ೩. ಹಿಂದಿನದನ್ನು ಜ್ಞಾಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಸ್ಮರಣಶಕ್ತಿ ; ಸ್ಮರಣೆಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಮಾನಸಿಕವ್ಯಾಪಾರ ; ವಾಸನೆ : "[illegible]" [illegible] ೪. ಒಂದು ದೇಶದ ಅಥವಾ ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಮಾನಸಿಕಸಾಧನೆ; ನಾಗರಿಕತೆ ; ಸಂಸ್ಕೃತಿ : [illegible] ೫. ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾದ ಗುಣ ; ಸಹಜಪ್ರವೃತ್ತಿ : [illegible] ೬. ಪರಂಪರಾನುಗತವಾಗಿ ಬರುವ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವ. – ಗುಣ. ೭. ಶುದ್ಧಗೊಳಿಸುವುದು; ಪವಿತ್ರಗೊಳಿಸುವುದು. ೮. ಪವಿತ್ರಗೊಳಿಸುವ ಕಾರ್ಯ ; (ಜಪ, ಧ್ಯಾನ, [illegible] ಮುಂತಾದ) ನಿತ್ಯವಿಧಿ ; ನೇಮ : [illegible] "[illegible]" . . . [illegible] ೯. ಸಿದ್ಧತೆ ; ಅಣಿ; ಸಜ್ಜು. ೧೦. ಸುಗಂಧಗೊಳಿಸುವುದು; ([illegible]) [illegible] ೧೧. ಅಲಂಕರಣ ; ಪ್ರಸಾಧನ ; ಅಲಂಕಾರ : "[illegible]" ([illegible]). ೧೨. ಆಹಾರವನ್ನು ಬೇಯಿಸುವುದು ; ಅಡುವುದು. ೧೩. ಮುಗಿಸುವಿಕೆ; ಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸುವಿಕೆ. ೧೪. ನಾಮಕರಣ, ಮುಂಜಿ ಮುಂತಾದ ಧಾರ್ಮಿಕವಿಧಿ : [illegible] 'ಷೋಡಶಸಂಸ್ಕಾರ' ಪದ. ೧೫. ಸತ್ತವರಿಗೆ ಮಾಡುವ ಅಪರಕರ್ಮ ; ಉತ್ತರಕ್ರಿಯೆ : [illegible] ೧೬. [illegible] ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : [illegible] ೧೭. [illegible] ನಲವತ್ತು ಬಗೆಯ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : [illegible] . . . [illegible] ೧೮. [ಬೌದ್ಧ] ರೂಪ, ವೇದನೆ, ಸಂಜ್ಞೆ, ಸಂಸ್ಕಾರ ಮತ್ತು ವಿಜ್ಞಾನ ಎಂಬ ಐದು ಬಗೆಯ ಸ್ಕಂಧಗಳಲ್ಲಿ

ಒಂದು : 'ಸಂಸ್ಕಾರ' [illegible] ಮೃಗೇಂದ್ರ [illegible] – [illegible] (... ...); [illegible] ಸಂಸ್ಕಾರ [illegible] 'ನಾಗರಿಕ' ನೆ? (... ...).

ಸಂಸ್ಕಾರಂ ಮಾಡು, ಸಂಸ್ಕಾರ ಮಾಡು – ೧. (ಹೆಚ್ಚು ರುಚಿಯುಂಟಾಗುವಂತೆ) ಸಂಸ್ಕರಿಸು; ಪರಿಷ್ಕಾರಗೊಳಿಸು : ವಿವಿಧ ಭಾಜನಂಗಳೊಳಗಿರ್ದ [illegible] ಸಂಸ್ಕಾರಂ ಮಾಡುವ [illegible] . . . [illegible] (... ...). ೨. ಉತ್ತರಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ನೆರವೇರಿಸು ; ಅಪರಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡು : ಒಂದು ಶವವು [illegible] ಸಂಸ್ಕಾರ ಮಾಡದಿರಲ್ಲ (... ...). [illegible] ಸಂಸ್ಕಾರ ಮಾಡುವುದೂ, [illegible] (... ...). [ದೇ.]

ಸಂಸ್ಕಾರಮರಣ (ನಾ). [ಜೈನ] "ವ್ರತವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಸಂಸ್ಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿ, ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಾದಿ ದೋಷಗಳಿಂದ ಶರೀರವನ್ನು ಬಿಡುವುದು" (... ...): [illegible] ಮಿಥ್ಯಾತ್ವ [illegible] ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನ [illegible] ಮುನ್ನಿನ [illegible] ಸಂಸ್ಕಾರಮರಣಂ (... ...). [ದೇ.]

ಸಂಸ್ಕಾರವಿಧಿ (ನಾ). ಉತ್ತರಕ್ರಿಯೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕ್ರಿಯೆ. – ಕ್ರಿಯೆ : [illegible] ಸಂಸ್ಕಾರವಿಧಿಯುಂ [illegible] (... ...); [illegible] ಸಂಸ್ಕಾರವಿಧಿಯನು [illegible] (... ...). [ದೇ.]

ಸಂಸ್ಕಾರಹೀನ (ನಾ). ಉಪನಯನವೇ ಮುಂತಾದ ಯಾವ ಬಗೆಯ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳನ್ನೂ ಹೊಂದದಿರುವವನು : "ವ್ರಾತ್ಯನೆ ಸಂಸ್ಕಾರಹೀನರ್ಕಳ್" (... ...). [ದೇ.]

ಸಂಸ್ಕಾರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅಂತ್ಯಸಂಸ್ಕಾರವನ್ನು ಮಾಡು ; ಉತ್ತರಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ನೆರವೇರಿಸು : ಸಂಸ್ಕಾರಿಸಿ [illegible] (... ...). [ಸಂಸ್ಕಾರ + - ಇಸು]

ಸಂಸ್ಕೃತ (ಗು). ೧. ಚೆನ್ನಾಗಿ ರಚಿಸಿದ ; ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿ ರೂಪಿಸಿದ. ೨. ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ; ಸಂಸ್ಕಾರಗೊಳಿಸಿದ. ೩. ನಯಗೊಳಿಸಿದ ; ನಾಜೂಕಾಗಿ ಮಾಡಿದ. ೪. ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸಿದ ; ಅಣಿಮಾಡಿದ. ೫. ಶುದ್ಧಗೊಳಿಸಿದ ; ದೋಷರಹಿತ. ೬. ಅಲಂಕಾರಮಾಡಿದ ; ಶೃಂಗರಿಸಿದ. ೭. ಪವಿತ್ರಗೊಳಿಸಿದ ; ಪರಿಶುದ್ಧ ಮಾಡಿದ. ೮. ಚೊಕ್ಕಟಮಾಡಿದ ; ನಿರ್ಮಲಗೊಳಿಸಿದ. ೯. ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ. (ನಾ). ೧೦. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಣಿಮಾಡಿದುದು ; ಒಪ್ಪವಿಟ್ಟುದು : "ಸಂಸ್ಕೃತಂ – ಒಪ್ಪವಾಗಿ [illegible] . . . ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ದಪ್ಪ" (... ...). ೧೧. ವ್ಯಾಕರಣಶುದ್ಧವಾದ ಶಬ್ದ : ಸಂಸ್ಕೃತದಿಂದ ವ್ಯಾಕರಣ [illegible] ಸಾಧುವಾದ ಶಬ್ದ (... ...). ೧೨. ಭಾರತೀಯ ಪ್ರಾಚೀನ ಆರ್ಯಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಗೀರ್ವಾಣಭಾಷೆ : [illegible] ಸಂಸ್ಕೃತೋಕ್ತಿ [illegible] (... ...); ಸಂಸ್ಕೃತಂ ಪ್ರಾಕೃತಂ [illegible] ಭಾಷೆಗಳೊಳ್ [illegible] (... ...); ಸಂಸ್ಕೃತದೊಳ್ [illegible] (... ...). ೧೩. ಸಂಸ್ಕಾರಗೊಂಡವನು; ರೀತಿನೀತಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿದವನು : [illegible] ಸಂಸ್ಕೃತನಾಗಿ [illegible] (... ...); [illegible] ಸಂಸ್ಕೃತನಾದವರು [illegible] (... ...).

ದಿ೪. ಪಂಡಿತ ; ವಿದ್ವಾಂಸ : "[illegible] ಸಂಸ್ಕೃತ – [illegible]" (... ...). [ದೇ.]

ಸಂಸ್ಕೃತಿ (ನಾ). ೧. ಬುದ್ಧಿವಿಕಾಸ ; ಮಾನಸಿಕವಾದ ಪಕ್ವತೆ : ಸಂಸ್ಕೃತಿಯೂ, ನಾಗರಿಕತೆಯೂ, ಆಧ್ಯಾತ್ಮ, ಭೌತಿಕವಾದ್ಯಗಳೂ [illegible] ನಾಗರಿಕ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಾಗಿದೆ, ಅದರಲ್ಲಿ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಒಳ್ಳೆಯತನ [illegible] ; [illegible] ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ನಾಡ (... ...); [illegible] . . . [illegible] ಸಂಸ್ಕೃತಿ [illegible] (... ...). ೨. ಒಂದು ದೇಶದ ಅಥವಾ ಜನಾಂಗದ ಮಾನಸಿಕವಾದ ಸಾಧನೆ : [illegible] ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ [illegible] (... ...); [illegible] . . . ನಮ್ಮ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ [illegible] (... ...). ೩. ನಾಗರಿಕತೆ : ದೇಶದಲ್ಲಿ [illegible] ಸಂಸ್ಕೃತಿ [illegible] (... ...). [ದೇ.]

ಸಂಸ್ಕೃತಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಮಾತನಾಡು : ಮಂಗಳಂ [illegible] ಸಂಸ್ಕೃತಿಸಿದರ್ (... ...). [ಸಂಸ್ಕೃತ + - ಇಸು]

ಸಂಸ್ಕ್ರಿಯೆ (ನಾ). ೧. ಸಜ್ಜು ; ಸಿದ್ಧತೆ. ೨. (ದೇಹಶುದ್ಧಿಗಾಗಿ ಮಾಡುವ) ಧಾರ್ಮಿಕವಿಧಿ ; ಸಂಸ್ಕಾರ. ೩. ಅಪರಕರ್ಮ ; ಉತ್ತರಕ್ರಿಯೆ. [ದೇ. ಸಂಸ್ಕ್ರಿಯಾ]

ಸಂಸ್ಖಲಿತ (ನಾ). ದೋಷ ; ತಪ್ಪು : [illegible] ಸಂಸ್ಖಲಿತ (... ...). [ದೇ.]

ಸಂಸ್ತರ (ನಾ). ೧. ಹಾಸುಗೆ ; ಶಯ್ಯೆ. ೨. ಹುಲ್ಲು, ಎಲೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಹಾಸುಗೆ : "ಸಂಸ್ತರ ೧ - ೧ [illegible]" (... ...). ೩. ಪದರ ; ಮಡಿಕೆ ; ಸ್ತರ : [illegible] ಸಂಸ್ತರಗಳಲ್ಲಿ [illegible] (ಸಂಸ್ತರ) [illegible] (... ...); [illegible] ಸಂಸ್ತರ [illegible] (... ...). ೪. ಯಜ್ಞ ; ಯಾಗ : "[illegible] . . . ಸಂಸ್ತರಂ [illegible]" (... ...). [ದೇ.]

ಸಂಸ್ತವ (ನಾ). ೧. ಹೊಗಳಿಕೆ ; ಸ್ತುತಿ : [illegible] . . . [illegible] (... ...); [illegible] ಸಂಸ್ತವ [illegible] . . . [illegible] (... ...). ೨. ಗುರುತು ; ಪರಿಚಯ : "[illegible] ಸಂಸ್ತವದ [illegible]" (... ...). ೩. ಸಲುಗೆ; ಅನ್ಯೋನ್ಯತೆ. [ದೇ.]

ಸಂಸ್ತವನ (ನಾ). ೧. ಸ್ತುತಿಸುವುದು : [illegible] . . . ಸಂಸ್ತವನ [illegible] (... ...); [illegible] . . . ಸಂಸ್ತವನ [illegible] (... ...). ೨. ಪರಿಚಯ; ಗುರುತು : "[illegible] ಸಂಸ್ತವನ" (... ...). [ದೇ.]

ಸಂಸ್ತಾವ (ನಾ). ೧. ಹೊಗಳಿಕೆ ; ಸ್ತುತಿ. ೨. ಒಟ್ಟಾಗಿ ಹಾಡುವಿಕೆ. ೩. ವೇದಘೋಷ. ೪. ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ವೇದಘೋಷವನ್ನು ಮಾಡಲು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಸ್ಥಳ : "ಸಂಸ್ತಾವ . . . ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಉದ್ಗಾತೃಗಳಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು, ಸಾಮಗಾನಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಕೂತುಕೊಳ್ಳುವ

ಸ್ಥಳ. [illegible] ಹೇರಾಗುತ್ತ್" ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಸ್ತುತ (ಗು). ೧. ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಕೊಂಡಾಡಿದ ; ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸ್ತುತಿಸಿದ. ೨. ಗುರುತಿನ ; ಪರಿಚಯವುಳ್ಳ. ೩. ಸಲುಗೆಯ ; ಅನ್ಯೋನ್ಯತೆಯುಳ್ಳ. (ನಾ). ೪. ಪ್ರಶಂಸೆಗೆ ಪಾತ್ರನಾದವನು : [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಸ್ತುತಿ (ನಾ). ೧. ಸ್ತುತಿ ; ಹೊಗಳಿಕೆ : [illegible] ([illegible]); [illegible] ([illegible]). ೨. ಒಟ್ಟಾಗಿ ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡುವಿಕೆ. [ಸಂ.]

ಸಂಸ್ತುತ್ಯ (ಗು). ೧. ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಕೊಂಡಾಡಿದ ; ಬಹಳವಾಗಿ ಪ್ರಶಂಸೆ ಮಾಡಿದ : [illegible] ([illegible]). ೨. ಕೊಂಡಾಡುವಿಕೆಗೆ ಪಾತ್ರವಾದ: [illegible] ([illegible]). (ನಾ). ೩. ಸ್ತೋತ್ರ ; ಸ್ತುತಿ: [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). ೪. ಕೊಂಡಾಡುವಿಕೆಗೆ ಪಾತ್ರನಾದವನು; ಸ್ತುತಿಗೆ ಅರ್ಹನಾದ ವನು: [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಸ್ತೋತ್ರ (ನಾ). ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವವನು ; ಕೊಂಡಾಡಲ್ಪಡುವವನು: [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಸ್ತೋತ್ರಯಮಾನ (ಗು). ೧. ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವ ; ಹೊಗಳಲ್ಪಡುವ: [illegible] ([illegible]) : [illegible] ([illegible]) ; [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). (ನಾ). ೨. ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವವನು ; ಹೊಗಳಿಕೆಗೆ ಪಾತ್ರನಾದವನು : [illegible] ([illegible]); [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಸ್ಥೆ (ನಾ). ಲಿಖಿತವಾದ ರಾಜಶಾಸನ; ರಾಜಾಜ್ಞೆ : [illegible] [ದ] [illegible] ([illegible]). [< ಸಂ. ಸಂಸ್ಥಾ]

ಸಂಸ್ಥಾಯ (ನಾ). ೧. ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ : [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). ೨. ರಾಶಿ ; ಒಟ್ಟಿಲು. ೩. ವಿಸ್ತಾರ ; ಹರಹು. ೪. ನೆರೆಹೊರೆಯ ಪ್ರದೇಶ ; ಹತ್ತಿರದ ಸ್ಥಳ. ೫. ಊರಿನ ಹೊರಪ್ರದೇಶ. ೬. ಮನೆ ; ವಾಸಸ್ಥಳ : "ಸಂಸ್ಥಾಯಃ – ಸಮೂಹ, [illegible]" ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಸ್ಥಾನ (ನಾ). ೧. ಸಾಹಚರ್ಯ ; ಒಡನಾಟ. ೨. ಮೊತ್ತ ; ಸಮೂಹ. ೩. ಆಕಾರ ; ಆಕೃತಿ. ೪. ಮೂಲರೂಪ. ೫. ಚೌಕ್ಕವಾದ ನಡುವೆ ಅಥವಾ ಅದರ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿರುವ ಬಯಲುಪ್ರದೇಶ. ೬. ಸಾಮೀಪ್ಯ ; ಹತ್ತಿರ; ಸಾನ್ನಿಧ್ಯ. ೭. ಅಕ್ಕಪಕ್ಕ ; ನೆರೆ. ೮. ನಾಲ್ಕು ರಸ್ತೆಗಳು ಕೂಡುವ ಸ್ಥಳ ; ಚೌಕ: "ಸಂಸ್ಥಾನಂ, [illegible]" ([illegible]). ೯. ನೆಲೆ ; ವಾಸಸ್ಥಳ : "ಸಂಸ್ಥಾನಂ, [illegible]" ([illegible]). ೧೦. ರಾಜ್ಯ ; ಪ್ರಾಂತ್ಯ : [illegible] . . . [illegible] ([illegible]); [illegible] ([illegible]). ೧೧. ಮುಖ್ಯನಗರ; ರಾಜಧಾನಿ : [illegible] ([illegible]). ೧೨. ಮರ : [illegible] ([illegible]); [illegible] ([illegible]). ೧೩. ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಆಳುವ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ; ಸರಕಾರ. ೧೪. ಇರವು; ಸ್ಥಿತಿ. ೧೫. ರಚನೆ ; ನಿರ್ಮಾಣ ; ವಿನ್ಯಾಸ: 'ಅಕ್ಷರಸಂಸ್ಥಾನ' ಹರಾ. ೧೬. ಸಾವು ; ಮರಣ. ೧೭. [ಜೈನ] ನಾಮಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಶರೀರದ ಆಕೃತಿಯನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸುವುದು : [illegible] ([illegible]); [illegible] . . . ಸಂಸ್ಥಾನಾಂ [illegible] . . . [illegible] ([illegible]); [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಸ್ಥಾಪಕ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ದೇಹವನ್ನು ಚಲಿಸದೆ ನಿಲ್ಲಿಸುವಿಕೆ : [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಸ್ಥಾನವಿಚಯ (ನಾ). [ಜೈನ] ಧರ್ಮಧ್ಯಾನದ ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಕಾರಗಳಾದ ಆಜ್ಞಾ, ಅಪಾಯ, ವಿಪಾಕ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಥಾನವಿಚಯಗಳೆಂಬವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; "ದೇಶಾದಿ ತತ್ತ್ವಗಳೊಡಗೂಡಿದ ಲೋಕದ ಸ್ವರೂಪ, ರಚನೆ ಮತ್ತು ಅಲ್ಲಿನ ಜೀವಿಗಳ ಸ್ಥಿತಿ ಇವುಗಳ ಚಿಂತನೆ ; ಲೋಕಾಕಾರಚಿಂತನ" ([illegible]) : [illegible] ([illegible]); [illegible] . . . [illegible] ([illegible]); [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಸ್ಥಾನಿಕ (ನಾ). ೧. ಸಂಸ್ಥಾನದ ಒಡೆಯ, - ಅಧಿಪತಿ : [illegible] ([illegible]); [illegible] ([illegible]). ೨. ದೇವಸ್ಥಾನದ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು ; ಕಾರುಬಾರ್ಯಾಗಾರ ; ಸ್ಥಾನಿಕ : [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಸ್ಥಾಪಕ (ನಾ). ಸಂಸ್ಥೆ, ಸಂಘ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದವನು : [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಸ್ಥಾಪತ್ರ (ನಾ). ವ್ಯಾಪಾರಕೇಂದ್ರವುಳ್ಳ ಪಟ್ಟಣ ; ಸಂತೆ ಸೇರುವ ಪಟ್ಟಣ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಸ್ಥಾಪನ (ನಾ). ೧. ಕೂಡಿಹಾಕುವುದು ; ಒಟ್ಟು ಸೇರಿಸುವುದು. ೨. ನಿರ್ಧರಿಸುವುದು ; ದೃಢಪಡಿಸುವುದು. ೩. ನಿಗ್ರಹಿಸುವುದು ; ಹತೋಟಿಗೆ ತರುವುದು. ೪. ನೆಲೆಗೊಳಿಸುವಿಕೆ ; ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ ಇರುವಂತೆ ಮಾಡುವಿಕೆ. ೫. ಶಾಸನ ; ನಿಬಂಧನೆ. [ಸಂ.]

ಸಂಸ್ಥಾಪನೆ (ನಾ). = ಸಂಸ್ಥಾಪನ ೪ : [illegible] [ಸಂ. ಸಂಸ್ಥಾಪನ]

ಸಂಸ್ಥಾಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸ್ಥಾಪನೆಮಾಡು ; ನೆಲೆಗೊಳಿಸು : [illegible] [ಸಂಸ್ಥಾಪನ + -ಇಸು]

ಸಂಸ್ಥಿತ (ಗು). ೧. ಜೊತೆಯಾಗಿರುವ ; ಸೇರಿರುವ. ೨. ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರುವ ; ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರುವ. ೩. ಕೇಂದ್ರೀಕರಿಸಿದ ; ಸಂಗ್ರಹ ಮಾಡಿದ. ೪. ನೆಲೆಗೊಂಡ ; ಸ್ಥಿರವಾದ : [illegible] ೫. ವಾಸಿಸುವ ; ಇರುವ. ೬. ಇಟ್ಟ ; ಇರಿಸಿದ. ೭. ಮುಗಿದ ; ಕೊನೆಗೊಂಡ. ೮. ಗತಿಸಿದ ; ಸತ್ತ. ೯. ಒಂದೇ ಆಕಾರದ ; ಹೋಲುವ. ೧೦. ಆಕಾರ ಹೊಂದಿದ ; ರೂಪುಗೊಂಡ. (ನಾ). ೧೧. ಗತಿಸಿದವನು ; ಮರಣ ಹೊಂದಿದವನು : "[illegible]" ೧೨. ಆಕಾರ ; ರೂಪ. ೧೩. ಯೋಗ ; ಮುದ್ರೆ. ೧೪. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ. ೧೫. ಅಂತರಂಗದ ಎಂಟು ಬಗೆಯ ಮುದ್ರೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಸ್ಥಿತಿ (ನಾ). ೧. ಒಟ್ಟಿಗಿರುವಿಕೆ ; ಜೊತೆಯಲ್ಲಿರುವಿಕೆ. ೨. ಸಮೀಪ ; ಹತ್ತಿರ. ೩. ವಾಸಸ್ಥಾನ ; ನೆಲೆ. ೪. ರಾಶಿ ; ಒಟ್ಟಲು. ೫. ಅವಧಿ ; ಗಡು. ೬. ಇರವು ; ಪರಿಸ್ಥಿತಿ. ೭. ಅಂತ್ಯ ; ನಿಗ್ರಹ. ೮. ಕೊನೆ ; ಮುಕ್ತಾಯ. ೯. ಸಾವು ; ಮರಣ. ೧೦. ಪ್ರಳಯ. ೧೧. ಆಕಾರ ; ರೂಪ. ೧೨. ಸಂಪರ್ಕ ; ಸಂಬಂಧ. ೧೩. ದೃಢವಾದ ನೆಲೆ ; ಭದ್ರವಾದ ನೆಲೆ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಸ್ಥೆ (ನಾ). ೧. ನೆರವಿ ; ಗುಂಪು : "[illegible]" ೨. ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಉದ್ದೇಶಗಳಿಗಾಗಿ ಸ್ಥಾಪಿತವಾಗಿ, ಕಾರ್ಯನಿರ್ವಹಿಸಲು ಅಧಿಕಾರ ಹೊಂದಿರುವ ಸಂಘ ; ಒಕ್ಕೂಟ : [illegible] ೩. ವ್ಯಾಪಾರ ಕೇಂದ್ರ ; ನಿಗಮ. ೪. ನೆಲೆ ; ವಾಸಸ್ಥಾನ. ೫. ಪಟ್ಟಣ ; ನಗರ : [illegible] ೬. [illegible] ೭. ಉದ್ಯೋಗ ; ವ್ಯವಹಾರ ; ದಂಧೆ. ೮. [illegible] ; ಶಿಷ್ಟಾಚಾರ : "[illegible]" ೯. ನಿಯಮ ; ನಿಬಂಧನೆ : "[illegible]" ೧೦. [illegible] ೧೧. ಕೊನೆ ; ಮುಕ್ತಾಯ. ೧೨. ನಾಶ ; ಹಾನಿ. ೧೩. ಪ್ರಳಯ. ೧೪. ಸಾವು ; ಮರಣ : "[illegible]" ೧೫. ಹೋಲಿಕೆ ; ಪ್ರದರ್ಶನ. ೧೬. ಹೋಲಿಕೆ ; ಸಾಮ್ಯ. ೧೭. ಸೋಮಯಜ್ಞದ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ. ೧೮. ಇರವು ; ಸ್ಥಿತಿ. ೧೯. ರೂಪ ; ಆಕಾರ. ೨೦. ಮಾಡಿದ ಕೆಲಸ. — ಕೃತ್ಯ : "[illegible]" [ಸಂ. ಸಂಸ್ಥಾ]

ಸಂಸ್ಪರ್ಶ (ನಾ). ೧. ನಿಕಟಸಂಪರ್ಕ ; ಹತ್ತಿರದ ಸಂಬಂಧ. — ಸಾಮೀಪ್ಯ : [illegible] ೨. ಸೋಕುವ ; ಮುಟ್ಟುವಿಕೆ ; ಹಿಡಿಯುವಿಕೆ : 'ರಾಜಸಂಸ್ಪರ್ಶ' ಪದ. ೩. ಒಂದುಗೂಡುವಿಕೆ ; ಸೇರ್ಪಡೆ : [illegible] ೪. ಇಂದ್ರಿಯಮೂಲಕವಾಗಿ ಉಂಟಾಗುವ ಅರಿವು : ಅನುಭವ. [ಸಂ.]

ಸಂಸ್ಪರ್ಶನ (ನಾ). ಮುಟ್ಟುವಿಕೆ ; ಸ್ಪರ್ಶ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಸ್ಪರ್ಶೆ (ನಾ). ಸುವಾಸನೆಯುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; [illegible] ಗಿಡ : "[illegible]" [ಸಂ. ಸಂಸ್ಪರ್ಶಾ]

ಸಂಸ್ಪೃಷ್ಟ (ಗು). ೧. ಒಂದರೊಡನೊಂದು ಸೇರಿದ, — ಕೂಡಿದ. ೨. ತಾಗಿದ ; ಮುಟ್ಟಿದ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಸ್ಫಾಲಿತ (ಗು). ತೊಡೆದ ; ಆಸ್ಫಾಲನ ಮಾಡಿದ : [illegible] [ಸಂ. ಸಂಸ್ಫಾಲಿತ]

ಸಂಸ್ಫೋಟ (ನಾ). ಕಾಳಗ ; ಯುದ್ಧ : "[illegible]" [ಸಂ.]

ಸಂಸ್ಮರಣ (ನಾ). ೧. ನೆನಪು ; ಸ್ಮೃತಿ : [illegible] ೨. ಧ್ಯಾನ ; ಚಿಂತನೆ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಸ್ಮರಣಸಂಚಿಕೆ (ನಾ). ವ್ಯಕ್ತಿ, ವಸ್ತು ಅಥವಾ ಘಟನೆಯ ನೆನಪಿಗಾಗಿ ಪ್ರಕಟಿಸುವ ಪುಸ್ತಕ : [illegible] [ಸಂಸ್ಮರಣ + ಸಂಚಿಕೆ]

ಸಂಸ್ಮರಣೆ (ನಾ). ೧. = ಸಂಸ್ಮರಣ ೧ : [illegible] ೨. = ಸಂಸ್ಮರಣ ೨ : [illegible] [ಸಂ. ಸಂಸ್ಮರಣ]

ಸಂಸ್ಮರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಜ್ಞಾಪಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಸ್ಮರಿಸು. ೨. ಧ್ಯಾನಿಸು ; ಚಿಂತನೆ ಮಾಡು : [illegible] [ಸಂಸ್ಮರಣ + -ಇಸು]

ಸಂಸ್ಮರ್ಯ (ನಾ). ನೆನಪಿನಲ್ಲಿರುವಂಥದು : ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ ಉಳಿಯುವಂಥದು : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಸ್ಮಾರಕತ್ವ (ನಾ). ನೆನಪಿನಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಸ್ಮಿತ (ಗು). ಮುಗುಳುನಗೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಸ್ಮೃತಿ (ನಾ). ನೆನಪು ; ಸ್ಮರಣೆ : [illegible] . . . [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಹತ (ಗು). ೧. ಒಟ್ಟಾಗಿ ಸೇರಿಸಿದ : ದಟ್ಟವಾಗಿ ಜೋಡಿಸಿದ. ೨. ಕೂಡಿದ ; ಬೆರೆತ. ೩. ಗಟ್ಟಿಯಾದ ; ದೃಢವಾದ. ೪. ಮುಚ್ಚಿದ : ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ. ೫. ಒಟ್ಟು ಸೇರಿದ ; ಗುಂಪಾದ. ೬. ಗಾಯಗೊಂಡ ; ಗಾಯ ಹೊಂದಿದ. ೭. ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟ. (ನಾ). ೮. (ದಶಿಸಲಾರದಂತೆ) ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಸೇರಿಸುವುದು : "[illegible]" ([illegible]). ೯. [ನಾಟ್ಯ] ನರ್ತಿಸುವಾಗ ಮೊಳಕಾಲುಗಳನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭಂಗಿ : [illegible] ([illegible]). ೧೦. "ತುಟಿಗಳೆರಡನ್ನೂ ಸೇರಿಸುವುದು" ([illegible]) : [illegible] ([illegible]). ೧೧. ಸ್ಥಾನಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಈ "ಪಾದಗಳ ಹಿಮ್ಮಡಗಳ ಪಾರ್ಶ್ವವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಸ್ವಭಾವವಾಗಿ ನಿಂತುಕೊಳ್ಳುವುದು. ಪುಷ್ಪಾಂಜಲಿ ವಿಕ್ಷೇಪ ಮಾಡುವಾಗ ಈ ಸ್ಥಾನಕದಲ್ಲಿ ನಿಂತುಕೊಳ್ಳಬೇಕು" ([illegible]) : [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಹತಿ (ನಾ). ೧. ದಟ್ಟವಾಗಿ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿರುವಂಥದು ; ಒಟ್ಟಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಂಡುದು. ೨. ಸೇರುವೆ ; ಸಂಯೋಗ : [illegible] ([illegible]) : [illegible] ([illegible]). ೩. ಒಟ್ಟಾದುದು. ೪. ರಾಶಿ ; ಮೊತ್ತ. ೫. ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ : "[illegible] . . . [illegible] . . . [illegible]" ([illegible]) : [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಹನ (ನಾ). ದೇಹ ; ಶರೀರ : [illegible] ([illegible]). [< ಸಂಹನನ. ಈ [illegible]]

ಸಂಹನನ (ನಾ). ೧. ತಾಕುವಿಕೆ ; ಘಟ್ಟಿಸುವಿಕೆ. ೨. ಸೇರುವಿಕೆ ; ಹೊಂದುವಿಕೆ. ೩. ಕೊಲ್ಲುವಿಕೆ ; ಸಂಹರಿಸುವಿಕೆ. ೪. ನಾಶಪಡಿಸುವಿಕೆ ; ಹಾಳುಮಾಡುವಿಕೆ. ೫. ಹಾಳು ; ನಾಶ : [illegible] ([illegible]). ೬. ನಾಶಪಡಿಸುವವನು ; ಹಾಳುಮಾಡುವವನು. ೭. ದೃಢತೆ; ಗಟ್ಟಿತನ. ೮. ಶಕ್ತಿ ; ಕಸುವು. ೯. ದೇಹ ; ಶರೀರ : [illegible] ([illegible]) : [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). ೧೦. ದೇಹದಾರ್ಢ್ಯದವನು : [illegible] . . . [illegible] ([illegible]) : [illegible] ([illegible]). ೧೧. "ನಾಮಪ್ರಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು - ಯಾವುದರ ಉದಯದಿಂದ ಶರೀರದೊಳಗಿನ ಅಸ್ಥಿಪಂಜರದ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷತೆಯು ಉಂಟಾಗುವುದೋ ಅದು" ([illegible]) : [illegible] . . . [illegible] ([illegible]) : [illegible]

[illegible] . . . [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಹನನನಾಮಕರ್ಮ (ನಾ). [ಜೈನ] "ಯಾವುದರ ಉದಯದಿಂದ ಶರೀರದೊಳಗಿನ ಅಸ್ಥಿಪಂಜರದ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷತೆಯು ಉಂಟಾಗುವುದೋ ಅದಕ್ಕೆ ಸಂಹನನನಾಮಕರ್ಮವೆಂದು ಹೆಸರು" ([illegible]) : [illegible] ([illegible]). [ಸಂ. [illegible]]

ಸಂಹರ (ನಾ). ೧. ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುವಿಕೆ ; ಕಲೆಹಾಕುವಿಕೆ. ೨. ಹೊಂದಿಕೆ ; ಹೊಂದಾಣಿಕೆ. ೩. ನಾಶ; ಹಾಳು: "[illegible]" ([illegible]) ; [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಹರಣ (ನಾ). ೧. ಅಳಿವು; ನಾಶ: [illegible] ([illegible]). ೨. ಪ್ರಪಂಚದ ನಾಶ; ಪ್ರಳಯ: [illegible] ([illegible]). ೩. ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುವುದು; ಕಲೆಹಾಕುವುದು. ೪. ಹಿಡಿಯುವುದು; ಗ್ರಹಿಸುವುದು. ೫. ಕುಗ್ಗುವುದು: ಸಂಕೋಚ: [illegible] ([illegible]) : [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). ೬. ಅಂತ್ಯ ; ಕಡೆಯದು. [ಸಂ.]

ಸಂಹರಣದಿನ (ನಾ). ಪ್ರಪಂಚದ ನಾಶದ ದಿವಸ; ಪ್ರಳಯದ ದಿನ: [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಂಹರಿ (ನಾ). ನಾಶಮಾಡುವವನು ; ಧ್ವಂಸಗೊಳಿಸುವವನು : [illegible] ([illegible]). [< ಸಂಹಾರಿ]

ಸಂಹರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ನಾಶಗೊಳಿಸು ; ನಿರ್ನಾಮಮಾಡು : [illegible] ([illegible]) : [illegible] ([illegible]) : [illegible] ([illegible]). ೨. ಕೊಲ್ಲು ; ಸಂಹಾರಮಾಡು : [illegible] . . . [illegible] ([illegible]) : [illegible] ([illegible]) : [illegible] ([illegible]). ೩. ಅಡಗಿಸು ; ಇಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡು : [illegible] ([illegible]) : [illegible] ([illegible]). ೪. ಕೂಡಿಸು; ಕಲೆಹಾಕು: [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). [ಸಂಹರಣ + - ಇಸು]

ಸಂಹರ್ಷ (ನಾ). ೧. ತಿಕ್ಕುವಿಕೆ; ಉಜ್ಜುವಿಕೆ. ೨. ಸ್ಪರ್ಧೆ; ಮೇಲಾಟ. ೩. ಧೈರ್ಯ. ೪. ಮೈ ನವಿರೇಳುವಿಕೆ ; ರೋಮಾಂಚನ. [ಸಂ.]

ಸಂಹಾಜ (ನಾ). [illegible] ; [illegible] : [illegible] ([illegible]). [< ಸಂ. [illegible]]

ಸಂಹಾರ (ನಾ). ೧. ಕೂಡಿಸುವುದು ; ಒಟ್ಟುಮಾಡುವುದು. ೨. ಕೂಡಿಸಿ ಕಟ್ಟುವಿಕೆ; ಹೆಣೆಯುವಿಕೆ: 'ವೇಣೀಸಂಹಾರ' ಹರಾ. ೩. ಸಂಗ್ರಹ; ಸಂಚಯ. ೪. ಕುಗ್ಗಿಸುವುದು; ಆಕುಂಚನ. ೫. ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ; ಸಂಕ್ಷೇಪ. ೬. ಕಡೆಯಲು; ಅಂತ. ೭. ಕೊನೆ; ಮುಕ್ತಾಯ. ೮. ನಾಶ; ಹಾಳು: [illegible] ೯. ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ ಬಾಣ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಮಂತ್ರಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಬರಿಸುವುದು: [illegible] ೧೦. ಕಲ್ಪಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ನಾಶ; ಪ್ರಳಯ: "[illegible] . . . [illegible]" [illegible]. ೧೧. ಪರಮಾತ್ಮನು ಮಾತ್ರ ನಿರ್ವಹಿಸಬಲ್ಲ ಸೃಷ್ಟಿ, ಸ್ಥಿತಿ, ಸಂಹಾರ, ತಿರೋಧಾನ ಮತ್ತು ಅನುಗ್ರಹವೆಂಬ ಐದು ಬಗೆಯ ಕಾರ್ಯಗಳು ; ಪಂಚಕೃತ್ಯ : [illegible] ೧೨. ಕೊಲೆ; ವಧೆ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಹಾರಣ (ನಾ). ೧. ಕೊಲ್ಲುವುದು; ಸಂಹರಿಸುವುದು: [illegible] ೨. ನಾಶಮಾಡುವವನು. [ಸಂ.]

ಸಂಹಾರಕಾರಣ (ನಾ). ಪ್ರಪಂಚದ ನಾಶಕ್ಕೆ ಕಾರಣನಾದವನು; ಶಿವ: [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಹಾರಕಾಲ (ನಾ). ಪ್ರಪಂಚದ ನಾಶದ ಸಮಯ ; ಪ್ರಳಯಕಾಲ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಹಾರನ್ಯಾಸ (ನಾ). ಜಪ ಮತ್ತು ಪೂಜೆಯ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ದೇಹಾಂಗಗಳನ್ನು ಸ್ಪರ್ಶಿಸುವ ಒಂದು ವಿಧಾನ; ಕರನ್ಯಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ: [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಹಾರರುದ್ರ (ನಾ). ಪ್ರಳಯಕಾಲದ ಶಿವ ; ಕಾಲರುದ್ರ: [illegible] . . . [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಹಾರಿ (ನಾ). = ಸಂಹಾರಕ ೨ : [illegible] [ಸಂ. ಸಂಹಾರಿನ್]

ಸಂಹಾರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಧ್ವಂಸಮಾಡು ; ನಾಶಗೊಳಿಸು : [illegible] ೨. ಕೊಲ್ಲು ; ಸಾಯಿಸು: [illegible] ೩. ನಿವಾರಿಸು ; ಹೋಗಲಾಡಿಸು ; [illegible]

[illegible] [ಸಂಹಾರ + -ಇಸು]

ಸಂಹಿತ (ಗು). ೧. ಜೋಡಿಸಿದ; ಹೊಂದಿಸಿದ. ೨. ಒಟ್ಟುಮಾಡಿದ; ಕೂಡಿಸಿದ : [illegible] . . . [illegible] ೩. ಇಟ್ಟ ; ಇರಿಸಿದ. ೪. (ಬಾಣವನ್ನು) ಹೂಡಿದ ; ತೊಟ್ಟ. ೫. ಒದಗಿದ ; ಉಂಟಾದ. ೬. ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬಂದ. ೭. ಒಪ್ಪಿದ; ಅನುರೂಪವಾದ. ೮. ಸಂಪನ್ನವಾದ; ಯುಕ್ತವಾದ. (ನಾ). ೯. ಒಟ್ಟಾಗಿರುವುದು ; ಸೇರಿಕೆಯಾದುದು : "[illegible] . . . [illegible]" [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂಹಿತೆ (ನಾ). ೧. ಸೇರಿಕೆ ; ಸಂಯೋಗ. ೨. ಕಲೆಹಾಕಿದುದು ; ಸಂಗ್ರಹ : ಸಂಕಲನ : [illegible] ೩. ಸುವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಗ್ರಂಥ ಅಥವಾ ಕಾವ್ಯಗಳ ಸಮುದಾಯ : [illegible] ೪. ಕ್ರಮವಾಗಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದ ಕಾಯಿದೆ ಅಥವಾ ಶಾಸನಸೂಗಳು: [illegible] ೫. (ಪದಪಾಠದಿಂದ ಬೇರೆಯಾದ) ವೇದಗಳಲ್ಲಿಯ ಋಕ್ಕುಗಳ ಸಮೂಹ : [illegible] . . . [illegible] ೬. ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಔಷಧದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಮಾಡಿದ ಕಲ್ಕ. — [illegible] ೭. [ಶೈವ] ದೇವಪೂಜಾತಂತ್ರವಿಧಾನವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ ; ಶೈವಾಗಮದ ಭಾಗ : [illegible] ೮. [ವ್ಯಾಕ] ವರ್ಣಗಳು ಸಂಧಿನಿಯಮವಾದಂತೆ ಕೂಡುವಿಕೆ; ಸಂಧಿ : [illegible] [ಸಂ. ಸಂಹಿತಾ]

ಸಂಹೂತಿ (ನಾ). ಅನೇಕರು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿ ಕೂಗಾಡುವುದು; ಗದ್ದಲ; ಗಲಬಿಲಿ : "[illegible]" [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಂಹೃತ (ಗು). ೧. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಎಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. ೨. ಸಂಕುಚಿತಗೊಂಡ ; ಆಕುಂಚನ ಹೊಂದಿದ. ೩. ಹಿಂದೆ ಸರಿದ; ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಹೋದ. ೪. ಒಟ್ಟಾದ; ಗುಂಪುಗೂಡಿದ. ೫. ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡ. ೬. ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ; ತಡೆಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. ೭. ನಾಶಗೊಂಡ ; ಧ್ವಂಸವಾದ. (ನಾ). ೮. ಕೊಲೆಗೀಡಾದವನು; ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟವನು : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಹೃತಿ (ನಾ). ೧. ಒಳಗೆ ಸೆಳೆಯುವುದು ; ಹಿಗ್ಗುವುದು : [illegible] ೨. ನಾಶ ; ಧ್ವಂಸ : [illegible]

[illegible] (೧-೨-೩ ; ೧೦೮೦). ೬. ಸ್ವಾಧೀನ ಪಡಿಸುವುದು. ೭. ನಿಗ್ರಹ ; ತಡೆಗಟ್ಟು. ೫. ಸಂಕಲನ ; ಸಂಗ್ರಹ. [ಸಂ.]

ಸಂತುಷ್ಟ (ಗು). ೧. ರೋಮಾಂಚನಗೊಂಡ ; ಪುಲಕಿತಗೊಂಡ. ೨. ಸಂತೋಷವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ; ಹರ್ಷಗೊಂಡ. ೩. ನಡುಗಿದ ; ಕಂಪಿಸಿದ. (ನಾ). ೪. ಸಂತೋಷಗೊಂಡವನು; ತೃಪ್ತ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಂಸ್ಕೃತ (ನಾ). ಭಾಗಿಸುವಿಕೆ ; ಭಾಗಾಕಾರ ಮಾಡುವಿಕೆ : [illegible] [?]

ಶಕ (ನಾ). ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಕಾಲದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಕಾಲಗಣನೆ ; ಯುಗಾರಂಭ ; ಶಕ : [illegible] (೧೦೭೭). [< ಸಂ. ಶಕ]

[illegible] (ಗು). ಮುಳ್ಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ ; ಕಂಟಕಯುಕ್ತವಾದ : [illegible] . . . [illegible] . . . [illegible]
[ಸಂ.]

ಸಕಟ (ನಾ). ಬಂಡಿ ; ಗಾಡಿ : [illegible] (ಬಂಡಿ) [illegible] . . . [illegible]
[< ಸಂ. ಶಕಟ]

ಸಕತ್, ಸಕತ್ತು, ಸುಖತ್, ಸುಖತ್ತು (ಗು). ಹುಚ್ಚಾದ ; ವಿಪರೀತವಾದ : [illegible]. 'ಸಕತ್‌ಕಾಯಿಲೆ' ನೋಡಿ. ಸಕತ್ತು : 'ಸಕತ್ತು ಕಾಯಿಲೆ' ನೋಡಿ. ಸುಖತ್ : 'ಸುಖತ್‌ಕಾಯಿಲೆ' ನೋಡಿ. ಸುಖತ್ತು : 'ಸುಖತ್ತು ಕಾಯಿಲೆ' ನೋಡಿ. [<— [illegible]]

ಸಕತ್‌ಕಾಯಿಲೆ, ಸಕತ್‌ಕಾಹಿಲೆ, ಸಕತ್‌ಜಾಯಿಲೆ, ಸಕತ್ತುಜಾಯಿಲೆ, ಸುಖತ್ ಕಾಯಿಲೆ, ಸುಖತ್‌ಕಾಹಿಲೆ, ಸುಖತ್ತುಕಾಯಿಲೆ (ನಾ). ಹುಚ್ಚಾದ ಕಾಯಿಲೆ ; ಉಲ್ಬಣವಾದ ವ್ಯಾಧಿ : [illegible]. ಸಕತ್ ಕಾಹಿಲೆ : [illegible]. ಸಕತ್‌ಜಾಯಿಲೆ : [illegible]. ಸಕತ್ತುಜಾಯಿಲೆ : [illegible]. ಸುಖತ್‌ಕಾಯಿಲೆ: [illegible]. ಸುಖತ್‌ಕಾಹಿಲೆ : [illegible]. ಸುಖತ್ತು ಕಾಯಿಲೆ : [illegible]. [ಸಕತ್ + ಕಾಯಿಲೆ]

ಸಕತ್‌ಕಾಹಿಲೆ 'ಸಕತ್‌ಕಾಯಿಲೆ' ನೋಡಿ.

ಸಕತ್‌ಜಾಯಿಲೆ 'ಸಕತ್‌ಕಾಯಿಲೆ' ನೋಡಿ.

ಸಕತಿ₁ 'ಶಕುತಿ' ನೋಡಿ.

ಸಕತಿ₂ (ನಾ). ಆಸಕ್ತಿ ; ತತ್ಪರತೆ : [illegible] [illegible]. [< ಸಂ. ಸಕ್ತಿ]

ಸಕತ್ತು 'ಸಕತ್' ನೋಡಿ.

ಸಕತ್ತುಜಾಯಿಲೆ 'ಸಕತ್‌ಕಾಯಿಲೆ' ನೋಡಿ.

ಸಕರ (ನಾ). ಒಬ್ಬ ಜೈನ ಹೆಸರು (?) : [illegible] [?]

ಸಕರ್ಮ (ಗು). ೧. ಯಾವುದಾದರೂ ಕರ್ಮ ಅಥವಾ ವ್ರತವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ. ೨. ಸಕ್ರಿಯವಾದ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ನಡೆಸುವ. (ನಾ). ೩. ಕ್ರಿಯೆ: ಅಥವಾ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದು : [illegible]. 'ಅಕರ್ಮ' ನೋಡಿ. [ಸಂ.]

ಸಕರ್ಮಕ (ಗು). ೧. ಯಾವುದಾದರೂ ಕರ್ಮ ಅಥವಾ ವ್ರತವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ. (ನಾ). ೨. [ವ್ಯಾಕ] ಕರ್ಮಪದವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಧಾತು: [illegible]. 'ಅಕರ್ಮಕ' ನೋಡಿ. [ಸಂ.]

ಸಕರ್ಮಕಕ್ರಿಯಾಪದ (ನಾ). = ಸಕರ್ಮಕ ೨ : [illegible] . . . [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಕರ್ಮಕಧಾತು (ನಾ). = ಸಕರ್ಮಕ ೨ : [illegible].
[ಸಂ.]

ಸಕಲ, ಸಕಳ (ಗು). ೧. ಭಾಗಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡಿರುವ ; ಭಾಗಸಹಿತವಾದ. ೨. ಎಲ್ಲ ; ಸಮಗ್ರ : [illegible]. ೩. ಮೃದುವಾದ ಸ್ವರವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ. (ನಾ). ೪. ಭಾಗಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡಿರುವುದು; ಸಮಗ್ರವಾದುದು : [illegible]. ೫. ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದವನು ; ಪರಮಾತ್ಮ ; ಸರ್ವಜ್ಞ : [illegible]. ೬. ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ : "[illegible]" ([illegible]). ೭. [ನ್ಯಾಯ] ನ್ಯಾಯವನ್ನುಳ್ಳ ವಿಶಿಷ್ಟ ಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : [illegible]. ೮. ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು : [illegible]. ಸಕಳ : ೨. [illegible]

[illegible] ೪. ಈ ಸಕಲದಿಂ ಸಕಲಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಮುಮಂ [illegible] ವ್ಯಾಪ್ತಮಾದುದು ([illegible]) ; [illegible] ಸಕಲವಾಗಿ [illegible] ಹೊಣಗಾದಲ್ಲದಿಲ್ಲದ ನಾಥ ಕಳೆಂದ ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಕಲಂಕತೆ (ನಾ). ದೋಷದಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು ; ಕಳಂಕವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು: ಸಕಲಂಕತೆ ಚಂದ್ರಮನೊಳ್ [illegible] ಧರಾ [illegible] ... [illegible] ([illegible]). [ಸಂ. ಸಕಲಂಕತಾ]

ಸಕಲಕಲಾಧರ, ಸಕಳಕಲಾಧರ (ನಾ). ೧. ಎಲ್ಲ (ಹದಿನಾರು) ಕಲೆಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು ; ಪೂರ್ಣಚಂದ್ರ : ಸಕಲಕಲಾಧರನಂ [illegible] ([illegible]) ಸಕಳಕಲಾಧರ : ೧. [illegible] ([illegible]) ೨. ಎಲ್ಲ ಕಲೆಗಳನ್ನು ಬಲ್ಲವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : [illegible] ಸಕಳಕಲಾಧರಂ [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಕಲಕಲಾಧರೆ (ನಾ). ಎಲ್ಲ ಕಲೆಗಳನ್ನು ಬಲ್ಲವಳು : ಸಕಲಕಲಾಧರ [illegible] ([illegible]).
[ಸಂ. ಸಕಲಕಲಾಧರಾ]

ಸಕಲಚಕ್ರವರ್ತಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಆರು ಖಂಡಗಳಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಯಾದವನು : [illegible] ಸಕಲಚಕ್ರವರ್ತಿ ([illegible]). [ಸಂ. ಸಕಲಚಕ್ರವರ್ತಿನ್]

ಸಕಲಜ್ಞ, ಸಕಳಜ್ಞ (ನಾ). ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದಿರುವವನು ; ಸರ್ವಜ್ಞ : [illegible] ([illegible]) ; [illegible] ([illegible]). ಸಕಳಜ್ಞ : [illegible] ([illegible]) ; [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಕಲದತ್ತಿ, ಸಕಳದತ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಅರ್ಪಿಸುವುದು ; ಸರ್ವಸ್ವವನ್ನೂ ನೀಡುವುದು. ೨. [ಜೈನ] "ಯೋಗ್ಯನಾದ ತನ್ನ ಮಗನಿಗೆ ಅಥವಾ ಅವನು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಯೋಗ್ಯನಾದ ಅಣ್ಣತಮ್ಮಂದಿರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಿಗೆ ತನ್ನ ವಂಶದ ಪರಂಪರೆ ಮತ್ತು ಧರ್ಮವು ನಡೆಯಲೆಂದು ತನ್ನ ಸರ್ವಸ್ವವನ್ನು ಕೊಡುವುದು" ([illegible]) : [illegible] ([illegible]) : [illegible] ಸಕಲದತ್ತಿಯುಮಂ ([illegible]). ಸಕಳದತ್ತಿ : ೨. [illegible] ([illegible]) ; [illegible] ಸಕಳದತ್ತಿಯುಮಂ ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಕಲರೂಪಕ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ರೂಪಕಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಪ್ರಭೇದ ; ವರ್ಣಿತವಸ್ತುವಿನ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅಂಗಗಳಿಗೂ ಆರೋಪ್ಯಮಾನವಾದ ವಸ್ತುವಿನ ಅಂಗಗಳಿಗೂ ಅಭೇದವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿ ಹೇಳುವ ಪೂರ್ಣರೂಪಕ: ಇ ಇದಕ್ಕೆ ಸಮಸ್ತವಿಷಯರೂಪಕವೆಂದೂ ಹೆಸರಿದೆ : [illegible] — [illegible] ... [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಕಲರ್ತು (ನಾ). ಎಲ್ಲಾ ಕಾಲ ; ಸರ್ವಋತು : [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಕಲರ್ತುಕ, ಸಕಳರ್ತುಕ (ನಾ). = ಸಕಲರ್ತು : [illegible] ([illegible]).

ಸಕಳಕಲಾಧರ : [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಕಲವಸ್ತ್ರೆ, ಸಕಳವಸ್ತ್ರೆ (ನಾ). ಎಲ್ಲಾ ಬಗೆಯ ಬಟ್ಟೆ (?) : [illegible] ... [illegible] ([illegible]). ಸಕಳವಸ್ತ್ರೆ : [illegible] ([illegible]) ; [illegible] ([illegible]).
[ಸಕಲ ? + ಬಟ್ಟೆ]

ಸಕಲವ್ಯಾಪಿ (ಗು). ಎಲ್ಲೆಡೆಯೂ ಹರಡಿರುವ ; ಸರ್ವವ್ಯಾಪಿಯಾದ : ಸಕಲವ್ಯಾಪಿ [illegible] ([illegible]). [ಸಂ. ಸಕಲವ್ಯಾಪಿನ್]

ಸಕಲವ್ಯಾಪಿನಿ (ನಾ). ಎಲ್ಲ ಕಡೆ ಆವರಿಸುವಂತಹುದು ; ಸರ್ವವ್ಯಾಪಿ : ಸಕಲವ್ಯಾಪಿನಿಯುಂ [illegible] ([illegible]).
[ಸಂ. ಸಕಲವ್ಯಾಪಿನೀ]

ಸಕಲಾಕ್ಷರ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಸ್ವರಸಹಿತವಾದ ವ್ಯಂಜನ : [illegible] ([illegible]) : ಸ್ವರಸಹಿತವ್ಯಂಜನವನ್ನು "ಸಕಲಾಕ್ಷರ"ವೆಂದೂ ಸ್ವರರಹಿತವ್ಯಂಜನವನ್ನು "ವಿಕಲಾಕ್ಷರ"ವೆಂದೂ ಕರೆವುದು ([illegible]). 'ವಿಕಲಾಕ್ಷರ' ನೋಡಿ. [ಸಂ.]

ಸಕಲಾತಿ, ಸಕಲಾತು (ನಾ). ೧. (ಕಸೂತಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿದ) ಉಣ್ಣೆಯ ಬಟ್ಟೆ ; ಬನಾತು : [illegible] ([illegible]) : [illegible] ([illegible]) ; [illegible] ([illegible]) ; [illegible] ([illegible]). ೨. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ : 'ಸಕಲಾತಿಬಣ್ಣ' ನೋಡಿ. ಸಕಲಾತು: ೧. [illegible] ([illegible]). [illegible]

ಸಕಲಾತಿವರೆ (ಕ್ರಿ). ಕಸೂತಿಯ ಶಾಲನ್ನು ಹೊಂದು, — ಧರಿಸು : [illegible] ([illegible]).
[ಸಕಲಾತಿ + ಪರ್]

ಸಕಲಾತಿಬಣ್ಣ (ನಾ). ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ ; ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣ : (ಐ). [ಸಕಲಾತಿ + ಬಣ್ಣ]

ಸಕಲಾತಿದಾಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ದಾಳೆ; ಚಂದ್ರದಾಳೆ : [illegible] : — [illegible], ಚಂದ್ರದಾಳೆ, ಸಕಲಾತಿದಾಳೆ, [illegible] ([illegible]). [ಸಕಲಾತಿ + ದಾಳೆ (< ದಾಳಿ)]

ಸಕಲಾತು 'ಸಕಲಾತಿ' ನೋಡಿ.

ಸಕಲಾಯ (ನಾ). ರೈತ ಮತ್ತು ಸರ್ಕಾರದ ನಡುವೆ ಭಾಗವಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಇದ್ದ ಒಟ್ಟು ಬೆಳೆ : (ಐ). [ಸಕಲ + ಆಯ]

ಸಕಳಿ (ನಾ). ಮಂತ್ರದ ತಾಯಿತ ; ರಕ್ಷಾಬಂಧ : [illegible] ([illegible]). [?]

ಸಕಲೀಕರಣ (ನಾ). ೧. ಒಟ್ಟುಗೂಡುವುದು : 'ಸಕಲೀಕರಿಸು' ನೋಡಿ. ೨. ಮಂತ್ರದ ತಾಯಿತವನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದು (?) : [illegible]

[illegible]. [ಕ.]

ಸಕಲೀಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸು (?) : [illegible]. [ಸಕಲೀಕರಣ + -ಇಸು]

ಸಕಲೆ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಷಡ್ಜಸ್ವರದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಶ್ರುತಿ: [illegible] . . . [illegible]. [ಸಂ. ಸಕಲಾ = ತನ್ನ ಸ್ವರವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು]

ಸಕಲೇಶ, ಸಕಳೇಶ (ನಾ). ಸಕಲಕ್ಕೂ ಒಡೆಯನಾದವನು: ಪರಮಾತ್ಮ; ಶಿವ. ಸಕಳೇಶ : [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಕಳಾಯ (ಗು). ೧. ಒಗರಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಒಗರಾದ : [illegible]. ೨. [ವೈದ್ಯ] ಸುಖದುಃಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ದೋಷದಿಂದ ಕೂಡಿದ : [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಕಳ 'ಸಕಲ' ನೋಡಿ.

ಸಕಳಂಕ (ನಾ). ಕಳಂಕದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು ; ದೋಷವನ್ನು ಹೊಂದಿರುದು : [illegible]. [ಸಂ. ಸಕಲಂಕ]

ಸಕಳಕಳಾಧರ 'ಸಕಲಕಳಾಧರ' ನೋಡಿ.

ಸಕಳಕಳಾಧರೆ (ನಾ). = ಸಕಲಕಳಾಧರೆ : [illegible]. [ಸಂ. ಸಕಲಕಳಾಧರಾ]

ಸಕಳಸ್ವಾಮಿತ್ವ (ನಾ). ೧. ಎಲ್ಲವನ್ನು ಸ್ವಾಮ್ಯವಿಕೆ. ೨. ಎಲ್ಲ ಭೂಮಿಗೆ ಒಡೆಯನಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಚಕ್ರವರ್ತಿತ್ವ. ೧, ೨ : [illegible]. [ಸಂ. ಸಕಲಸ್ವಾಮಿತ್ವ]

ಸಕಳಜ್ಞ 'ಸಕಲಜ್ಞ' ನೋಡಿ.

ಸಕಳದತ್ತಿ 'ಸಕಲದತ್ತಿ' ನೋಡಿ.

ಸಕಳಮೂರ್ತ 'ಸಕಲಮೂರ್ತ' ನೋಡಿ.

ಸಕಳವಿದ್ಯ 'ಸಕಲವಿದ್ಯ' ನೋಡಿ.

ಸಕಿ (ನಾ). ಚೊರು ; ತುಂಡು : ತುಣುಕು (?) : [illegible]. "ಸುಣಕೆಯ ಚೊರು" [illegible]. [< ಸಂ. [illegible]]

ಸಕೇಶ 'ಸಕಲೇಶ' ನೋಡಿ.

ಸಕಲೋಪಾಸನೆ (ನಾ). ಸಾಕಾರನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಉಪಾಸನೆ. — ಆರಾಧನೆ : [illegible]. 'ನಿಷ್ಕಲೋಪಾಸನೆ' [illegible]. [ಸಂ. ಸಕಲೋಪಾಸನಾ]

ಸಕಾಯ (ಗು). ೧. ಶರೀರಸಮೇತವಾದ ; ಕಾಯಸಹಿತವಾದ. (ನಾ). ೨. ಶರೀರಸಮೇತವಾದುದು ; ಕಾಯಸಹಿತವಾದುದು : [illegible]. ೩. [ವೀರ] ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಕಾಯಲಿಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಕಾರ (ನಾ). 'ಸ' ಎಂಬ ಅಕ್ಷರ. — ವರ್ಣ : [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಕಾರಣ (ನಾ). ಕಾರಣಸಹಿತವಾದುದು ; ಕಾರಣದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು: [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಕಾಲ (ನಾ). ಸರಿಯಾದ ಕಾಲ ; ಒಳ್ಳೆಯ ಸಮಯ : [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಕಾಲಿಕ (ಗು). ೧. ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾದ ; ಸಮಯಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ : [illegible]. (ನಾ). ೨. ಕಾಲಕ್ಕೆ ತಕ್ಕುದು ; ಕಾಲೋಚಿತವಾದುದು : [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಕೀಲ (ಗು). ೧. ಕೀಲ್ಪಿದ ; ಬಂಧಿಸಿದ : [illegible]. (ನಾ). ೨. ಗುಟ್ಟು ; ರಹಸ್ಯ : [illegible]. ೩. [ವೀರ] "ಸ್ಥಲಗಳ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಯಾವುದರಿಂದ ತಿಳಿಯಬೇಕಿದ್ದರೆ ಅದು ಸಕೀಲವೆನಿಸುವುದು" [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಕೀಲಕ (ನಾ). ೧. = ಸಕೀಲ ೨ : [illegible]. ೨. ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವವನು : [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಕುಟಿಲ, ಸಕುಟಿಳ (ಗು). ೧. ಕುಟಿಲತನದ ; ವಂಚನೆಯ : [illegible]. ಸಕುಟಿಳ : (ನಾ). ೨. ಮೋಸಗಾರ ; ವಂಚಕ : [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಕುಟಿಳ 'ಸಕುಟಿಲ' ನೋಡಿ.

ಸಕುಟುಂಬ (ಗು). ೧. ಸಂಸಾರ ಸಮೇತ ; ಕುಟುಂಬಸಹಿತ : [illegible]. ೨. ಎಲ್ಲ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಉಳ್ಳ ; ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಒಳಗೊಂಡಿರುವ : [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಕುಣ 'ಸಕುನ' ನೋಡಿ.

ಸಕುತಿ 'ಶಕುತಿ' ನೋಡಿ.

ಸಕುನ, ಸಕುಣ, ಸಗುಣ (ನಾ). ೧. ಮುಂದಾಗುವುದನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದು ; ನಿಮಿತ್ತ : ಶಕುನ : "[illegible]" [illegible]. ೨. ಭವಿಷ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವುದೆಂದು ನಂಬಲಾಗಿರುವ ಹಕ್ಕಿ; ಕಾಲಕ್ಕಿ; ಶಕುನದಹಕ್ಕಿ : "ಸಕುನ (ಸಗುಣ) – ಶಕುನ, ಶುಭಸೂಚಕ, ಕಾಲಕ್ಕಿ" [illegible]. [illegible] [< ಸಂ. ಶಕುನ]

ಸಕುನಗಾರ (ನಾ). ಶಕುನ ಹೇಳುವವನು ; ಮುಂದಾಗುವುದನ್ನು ತಿಳಿಸುವವನು : [illegible].

[ಸಕುನ + -ಗಾರ (<-ಕಾರ)]

ಸಕುನಹಕ್ಕಿ (ನಾ). ಮುಂದಾಗುವುದನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಹಕ್ಕಿ ; ಶಕುನಿ ; "ಪಿಂಗಳಿ" [illegible]. [ಸಕುನ + ಹಕ್ಕಿ]

ಸಕುನಿ (ನಾ). = ಸಕುನಹಕ್ಕಿ : [illegible].

[< ಸಂ. ಶಕುನಿ]

ಸಕುನಿಗ (ನಾ). = ಸಕುನಗಾರ : [illegible].

[ಸಕುನ + -ಇಗ]

ಸಕ್ಕತು (ಅ). [illegible]; ಒಂದು ಸಲವೂ: [illegible]

[illegible]

ಸಕ್ಕೃಜ (ನಾ). ಒಂದು ಸಾರಿ ಮಾತ್ರ ಸಂತಾನವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು ; ಕಾಗೆ : [illegible].

[ಸಂ.]

ಸಕ್ಕೃಕೂಟೆ (ನಾ). ಮೊದಲನೆಯ ಕರುವನ್ನು ಪಡೆದ ಹಸು ; ಚೊಚ್ಚಲ ಕರುವಿನ ಹಸು : [illegible]. [ಸಂ. [illegible]]

ಸಕ್ಕದ್ಗ್ರಾಹಿ (ನಾ). ಕೂಡಲೆ ಗ್ರಹಿಸುವವನು ; ಮೊದಲ ನೋಟದಲ್ಲೇ ತಿಳಿಯುವವನು. [ಸಂ. [illegible]]

ಸಕೇಚ (ಗು). ಕೂದಲಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ : [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಕೇಶಿ (ನಾ). (ಗಂಡ ಸತ್ತ ಮೇಲೆ) ತಲೆಯ ಕೂದಲನ್ನು ತೆಗೆಯದವಳು : [illegible]. [< ಸಂ. ಸಕೇಶಿನೀ]

ಸಕೇಶಿತನ (ನಾ). (ಗಂಡ ಸತ್ತ ಮೇಲೆ) ತಲೆಯ ಕೂದಲನ್ನು ತೆಗೆಯದಿರುವುದು : [illegible]. [ಸಕೇಶಿ + -ತನ]

ಸಕೋಟಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : [illegible]. 'ಶಾಕೋಟಕ' ಹರಾ. [?]

ಸಕೋಟು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು : [illegible]. 'ಚಕ್ಕೋಟು' ಹರಾ. [< ಚಕ್ರಕ]

ಸಕೋಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು : [illegible].

[< [illegible]]

ಸಕೋಶ (ನಾ). ೧. ಸಶಾರೀರವಾದ ಕೋಶ : [illegible]. ೨. ಕೋಶದಿಂದ ಕೂಡಿರುವವನು ; ಶ್ರೀಮಂತ : [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಕ್ತ್ಯಾಯುಧ (ನಾ). ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದವನು ; ಶಕ್ತಿಧಾರಿ : [illegible]. [ಸಂ.]

ಸಕ್ಕ$_1$ (ನಾ). ದಾಯಾದ ಕಡೆ ; [illegible] : [illegible]. "[illegible]" ; "[illegible]" [illegible]. [< ಸಂ. [illegible]]

ಸಕ್ಕ$_2$ (ನಾ). [illegible] (?) : [illegible]. [< [illegible]]

ಸಕ್ಕದ$_1$ 'ಸಕ್ಕದ' ನೋಡಿ.

ಸಕ್ಕದ$_2$ (ನಾ). ೧. ಬೆಡಗು ; ಒಡನಾಟ : [illegible] ; "[illegible]" [illegible]. ೨. (?) : [illegible]. [< [illegible]]

ಸಕ್ಕದಗನ್ನಡ (ನಾ). ಸಂಸ್ಕೃತ ಬೆರೆತ ಕನ್ನಡ ; ಮಿಶ್ರಕನ್ನಡ : [illegible].

[ಸಕ್ಕದ$_1$ (< ಸಕ್ಕದ) + ಕನ್ನಡ$_1$]

ಸಕ್ಕದ, ಸಕ್ಕಟ$_1$ (ನಾ). ಸಂಸ್ಕೃತ ; ಆರ್ಯಭಾಷೆ : "[illegible]" [illegible]. [< ಸಂ. ಸಂಸ್ಕೃತ]

ಸಕ್ಕನೆ (ಅ). ಸರಕ್ಕನೆ ; ಬೇಗ : [illegible]. [? + -ಅನೆ$_1$]

ಸಕ್ಕರಿಗ (ನಾ). ಒಂದು ಕ್ಷುದ್ರದೇವತೆ : [illegible]. [?]

ಸಕ್ಕರೆ, ಸಖರೆ, ಸಕ್ಕರ, ಸಕ್ಕರ (ನಾ). ಕಬ್ಬು, ಬೀಟ್ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ರಸವನ್ನು ಕುದಿಸಿ, ಹರಳನಂತೆ ಮಾಡಿದ ಸಿಹಿಯಾದ ಪದಾರ್ಥ ; ಶರ್ಕರೆ : [illegible]

[illegible] : [illegible] ; ಸವಿ : [illegible] ಸುವರೆ : [illegible] ಸುಪ್ಪಿರೆ : [illegible] ಸಕ್ಕರೆ : [illegible]

ಸಕ್ಕರೆಗಂಟು (ಉಕ್ತಿ) = [illegible] ಸಕ್ಕರೆ [illegible] — [illegible] ಸಕ್ಕರೆ [illegible] = [illegible] [< [illegible]]

ಸಕ್ಕರೆಕಂಚಿ (ನಾ). ಕಂಚಿಕಾಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಸಿಹಿಕಂಚಿ ; [illegible] : "ಸಕ್ಕರೆಕಂಚಿ — [illegible]" ([illegible]). [ಸಕ್ಕರೆ + ಕಂಚಿ]

ಸಕ್ಕರೆಕಟ್ಟು (ನಾ). ಅಚ್ಚಿನಾಕಾರದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಸಿಹಿತಿಂಡಿ: [illegible] ([illegible]). [ಸಕ್ಕರೆ + ಕಟ್ಟು]

ಸಕ್ಕರೆಕಾಯಿಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ ; ಸಿಹಿಮೂತ್ರರೋಗ : [illegible] ([illegible]). [ಸಕ್ಕರೆ + ಕಾಯಿಲೆ]

ಸಕ್ಕರೆಕುಂಬಳ (ನಾ). ಸಿಹಿ ಕುಂಬಳಕಾಯಿ : [illegible] ([illegible]). [ಸಕ್ಕರೆ + ಕುಂಬಳ]

ಸಕ್ಕರೆಗ, ಸಕ್ಕರೆಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೀನು : [illegible] ಸಕ್ಕರೆಗ : [illegible] ... [illegible] ([illegible]). 'ಚಕ್ರ', '[illegible]' ನೋಡಿ. [ಸಕ್ಕರೆ + -ಗ]

ಸಕ್ಕರೆಗಾಯಿ (ನಾ). ಸಕ್ಕರೆ ಹಾಕಿ ಮಾಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಖಾದ್ಯ; [illegible] : [illegible] ... [illegible] ... [illegible] ([illegible]). [ಸಕ್ಕರೆ + ಕಾಯಿ (< [illegible])]

ಸಕ್ಕರೆಗುತ್ತಿ 'ಚಕ್ರಗುತ್ತಿ' ನೋಡಿ.

ಸಕ್ಕರೆಗುತ್ತು 'ಚಕ್ರಗುತ್ತಿ' ನೋಡಿ.

ಸಕ್ಕರೆನೆಲ್ಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೆಲ್ಲಿ : ಸಿಹಿನೆಲ್ಲಿ ; ಅರನೆಲ್ಲಿ : ([illegible]). [ಸಕ್ಕರೆ + ನೆಲ್ಲಿ]

ಸಕ್ಕರೆಬದನೆಗಾಯಿ (ನಾ). ಬದನೆಕಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭಕ್ಷ್ಯ : [illegible] ([illegible]). [ಸಕ್ಕರೆ + ಬದನೆಕಾಯಿ (< [illegible])]

ಸಕ್ಕರೆಬಾದಾಮಿ (ನಾ). ಬಾದಾಮಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ ; ಸಿಹಿ ಬಾದಾಮಿ ; [illegible] : ಸಕ್ಕರೆಬಾದಾಮಿ, [illegible] ([illegible]) ; [illegible], ಸಕ್ಕರೆಬಾದಾಮಿ, [illegible] ([illegible]). [ಸಕ್ಕರೆ + ಬಾದಾಮಿ]

ಸಕ್ಕರೆಬಿಲ್ಲು 'ಸಕ್ಕರೆಬಿಲ್ಲು' ನೋಡಿ.

ಸಕ್ಕರೆಬಿಲ್ಲು 'ಸಕ್ಕರೆಬಿಲ್ಲು' ನೋಡಿ.

ಸಕ್ಕರೆಬೀರು (ಕ್ರಿ). (ಸಂತೋಷ ಸಮಾರಂಭದಲ್ಲಿ) ಸಕ್ಕರೆಯನ್ನು ಹಂಚು. — ಬೀರು : [illegible] ([illegible]). [ಸಕ್ಕರೆ + ಬೀರು (< [illegible])]

ಸಕ್ಕರೆಬುರುಡೆ (ನಾ). ಸಕ್ಕರೆಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭಕ್ಷ್ಯ : [illegible] ([illegible]) ; [illegible] ([illegible]). [ಸಕ್ಕರೆ + ಬುರುಡೆ]

ಸಕ್ಕರೆಮಾವು (ನಾ). ಮಾವಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ ; ಸಿಹಿಮಾವು : [illegible] ([illegible]). [ಸಕ್ಕರೆ + ಮಾವು]

ಸಕ್ಕರೆಮಿಠಾಯಿ 'ಸಕ್ಕರೆಮಿಠಾಯಿ' ನೋಡಿ.

ಸಕ್ಕರೆಮಿಠಾಯಿ, ಸಕ್ಕರೆಮಿಠಾಯಿ (ನಾ). ಸಕ್ಕರೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಸಿಹಿತಿಂಡಿ : ಸಕ್ಕರೆಮಿಠಾಯಿ ([illegible]). ಸಕ್ಕರೆಮಿಠಾಯಿ : [illegible] ([illegible]). [ಸಕ್ಕರೆ + ಮಿಠಾಯಿ]

ಸಕ್ಕರೆಯಚೆಂಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚೆಂಡೆ : "[illegible] — [illegible], [illegible], ಸಕ್ಕರೆಯ ಚೆಂಡೆ" ([illegible]). [< ಸಕ್ಕರೆ + ಚೆಂಡೆ]

ಸಕ್ಕರೆಬಾಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಳೆ : [illegible], [illegible], [illegible]. [illegible] ([illegible]). [ಸಕ್ಕರೆ + ಬಾಳೆ (< [illegible])]

ಸಕ್ಕರೆಬಿಲ್ಲ, ಸಕ್ಕರೆಬಿಲ್ಲ (ನಾ). ಸಿಹಿಯಾದ ಕಬ್ಬಿನ ಬಿಲ್ಲನ್ನುಳ್ಳವನು; ಮನ್ಮಥ : [illegible] ([illegible]) ; [illegible] ([illegible]). ಸಕ್ಕರೆಬಿಲ್ಲ : [illegible] ([illegible]). [ಸಕ್ಕರೆಬಿಲ್ಲು + -ಅ]

ಸಕ್ಕರೆಬಿಲ್ಲು, ಸಕ್ಕರೆಬಿಲ್ಲು (ನಾ). ಸಿಹಿಯಾದ ಬಿಲ್ಲು; ಕಬ್ಬಿನ ಬಿಲ್ಲು; [illegible] : 'ಸಕ್ಕರೆಬಿಲ್ಲ' ಪದ. ಸಕ್ಕರೆಬಿಲ್ಲು : 'ಸಕ್ಕರೆಬಿಲ್ಲ' ಪದ. [ಸಕ್ಕರೆ + ಬಿಲ್ಲು (< [illegible])]

ಸಕ್ಕರಾಜಸಮುದ್ರದಾ (ನಾ). ಒಂದು ಬಿರುದು (?) : [illegible] ([illegible]). [?]

ಸಕ್ಕಿ, ಸಕ್ಕಿ, ಸಾಕ್ಕಿ (ನಾ). ಯಾವುದಾದರೂ ಘಟನೆ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಕಣ್ಣಿಂದ ನೋಡಿದವನು, — ರುಜುವಾತು ಮಾಡುವವನು : "[illegible] ಸಕ್ಕಿ, ಸಾಕ್ಕಿಯು" ([illegible]) ; [illegible] ಸಕ್ಕಿ ([illegible]) ; [illegible] ([illegible]) ; [illegible] ([illegible]). ಸಕ್ಕಿ : [illegible]

[illegible] (ಶಬ್ದ ನೋ.)

ಸಕ್ಕೃತು (ಕ್ರಿ). ಸಾತ್ಮ್ಯಯಾಗಿರು : [illegible] [ಸಕ್ಕ + [illegible]]

ಸಕ್ಕೋಲು 'ಸಗಟು' ನೋ.

ಸಕ್ರರಿ 'ಸಕ್ಕರೆ' ನೋ.

ಸಕ್ತ (ಗು). ೧. ಕೂಡಿದ ; ಸೇರಿದ. ೨. ಸಮನಿಪದ ; ಹತ್ತಿರದ. ೩. ಆಸಕ್ತಿ ಹೊಂದಿದ; ತಲ್ಲೀನನಾದ : [illegible] ೪. ಕಾರ್ಯಾಸಕ್ತನಾದ ; ಶ್ರದ್ಧಾಳುವಾದ. ೫. ಸಂಬಂಧ ಪಟ್ಟ ; ಸರಿಯಾದ : [illegible] ೬. ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ; ನಿರೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. (ನಾ). ೭. ಆಸಕ್ತನಾದವನು : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಕ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಕೂಡಿರುವುದು; ಸೇರಿರುವುದು. ೨. ಆಸಕ್ತಿ; ಶ್ರದ್ಧೆ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಕ್ತು 'ಸತ್ತು' ನೋ.

ಸಕ್ತು (ನಾ). ಜವೆಗೋದಿಯ ಹಿಟ್ಟು ; [illegible] 'ದಧಿಸಕ್ತು' ನೋ. [ಸಂ.]

ಸಕ್ತುಪಿಷ್ಟ (ನಾ). = ಸಕ್ತು : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಕ್ತುಫಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಬನ್ನಿ ; ಶಮೀವೃಕ್ಷ.

[ಸಂ. ಸಕ್ತುಫಲಿ]

ಸಕ್ತುಫಲೆ (ನಾ). = ಸಕ್ತುಫಲಿ : [illegible] [ಸಂ. ಸಕ್ತುಫಲಾ]

ಸಕ್ಥಿ (ನಾ). ತೊಡೆ ; [illegible] [ಸಂ.]

ಸಕ್ರಮ (ಗು). ೧. ಕ್ರಮದಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಸರಿಯಾದ ಕ್ರಮದ : [illegible] (ನಾ). ೨. ಕ್ರಮದಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು ; ಸರಿಯಾದ ಕ್ರಮವೃತ್ತ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಕ್ರಿಯ (ಗು). ೧. ಕ್ರಿಯೆಯೊಡಗೂಡಿದ ; ಕ್ರಿಯಾತ್ಮಕವಾದ : [illegible] (ನಾ). ೨. [illegible] ಚಟುವಟಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು ; ರಚನಾತ್ಮಕವಾದುದು : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಕ್ರಮ (ಗು). ಕ್ರಮದಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಕ್ರಮಾಗಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಖ 'ಸಖ' ನೋ.

ಸಖಿ (ನಾ). ಗೆಳೆಯ ; ಮಿತ್ರ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಖತ್ 'ಸಕತ್' ನೋ.

ಸಖತ್‌ಕಾಯಿಲೆ 'ಸಕತ್‌ಕಾಯಿಲೆ' ನೋ.

ಸಖತ್‌ಕಾಹಿಲೆ 'ಸಕತ್‌ಕಾಯಿಲೆ' ನೋ.

ಸಖತ್ತು 'ಸಕತ್' ನೋ.

ಸಖತ್ತುಕಾಯಿಲೆ 'ಸಕತ್‌ಕಾಯಿಲೆ' ನೋ.

ಸಖರೆ 'ಸಕ್ಕರೆ' ನೋ.

ಸಖಾಯ (ನಾ). = ಸಖಿ : [illegible] [< ಸಂ. ಸಖಿ]

ಸಖಿ (ನಾ). ಗೆಳತಿ ; ಸ್ನೇಹಿತೆ : [illegible] [ಸಂ. ಸಖೀ]

ಸಖಿ (ನಾ). ಗೆಳೆಯ ; ಸ್ನೇಹಿತ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಖಿ (ನಾ). ಶೃಂಗಾರರಸಪ್ರಧಾನವಾದ ರಾಗಣೆ : [illegible]

[← ಮರಾ. ಸಖೀ]

ಸಖೇದ (ಗು). ದುಃಖದಿಂದ ಕೂಡಿದ; ಖೇದದಿಂದ ಕೂಡಿದ. [ಸಂ.]

ಸಖ್ಖರೆ 'ಸಕ್ಕರೆ' ನೋ.

ಸಖ್ತ್, ಸಕ್ತ್ (ನಾ). ಕಠೋರವಾದ, ಉಗ್ರವಾದ ಒತ್ತಾಯ : [illegible]

[← ಹಿಂ. ಸಖ್ತ್; ಉ. ಸಖ್ತ್, ಸಖ್ತ್ ; ಮರಾ. ಸಖ್ತ್, ಸಕ್ತ್, ಸಖ್]

ಸಖ್ಯ (ನಾ). ೧. ಗೆಳೆತನ ; ಸ್ನೇಹ : [illegible] ೨. ಗೆಳೆಯ; ಸ್ನೇಹಿತ. ೩. ಸಮಾನತೆ ; ಸರಿಸಮ. ೪. ನವವಿಧ ಭಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : [illegible]

ಪ್ರಮಾಣ, ಕಾರಣ . . . [illegible] (...). [ಸಂ.]

ಸಗ 'ಸಗ್ಗ' ನೋಡಿ.

ಸಗಟು$_1$ 'ಸಗಟು$_2$' ನೋಡಿ.

ಸಗಟು$_2$, ಸಗಟು$_3$ (ನಾ). ೧. ಹಡಿ ; ಸುಳ್ಳು : ಅಸತ್ಯ : [illegible] ಸಗಟು$_3$: ೨. ನಷ್ಟ : [illegible] [?]

ಸಗಟು$_4$ (ನಾ). ಬಂಡಿ ; ರಥ : [illegible] [< ತಮಿ. / ತೆಲು. [illegible]]

ಸಗಟು$_5$, ಸಟ್ಟೊಗಟು, ಸಗಟು$_1$ (ಗು). ೧. ಸಂಪೂರ್ಣ: ಎಲ್ಲ; ಇಡೀ: [illegible] (ನಾ). ೨. ಒಟ್ಟು ಮೊತ್ತ ; ರಾಶಿ : [illegible] . . . [illegible] ಸಗಟು$_1$: ೧. [illegible] ೨. [illegible]
[← ತಮಿ. [illegible]]

ಸಗಟು$_6$ 'ಸಗಟು$_5$' ನೋಡಿ.

ಸಗಟುವ್ಯಾಪಾರ (ನಾ). ಒಟ್ಟೊಟ್ಟಿಗೆ ಮಾಡುವ ವ್ಯಾಪಾರ ; ಒಟ್ಟು ವ್ಯಾಪಾರ : [illegible]
[ಸಗಟು$_5$ + ವ್ಯಾಪಾರ]

ಸಗಟುವ್ಯಾಪಾರಿ (ನಾ). ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟೊಟ್ಟಿಗೆ ಮಾರುವ ವ್ಯಾಪಾರಿ : [illegible] [ಸಗಟು$_5$ + ವ್ಯಾಪಾರಿ]

ಸಗಟುಸರಕು (ನಾ). ಒಟ್ಟೊಟ್ಟಿಗೆ ಮಾರುವ ಪದಾರ್ಥ: ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಮಾರಾಟದ ವಸ್ತು : [illegible] [ಸಗಟು$_5$ + ಸರಕು]

ಸಗಡೆಕೊಂಬಾಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : [illegible] [ಸಗಡೆ + ಕೊಂಬಾಳೆ]

ಸಗಡೆಸೊಪ್ಪು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು : [illegible] [ಸಗಡೆ + ಸೊಪ್ಪು]

ಸಗಣ$_1$, ಸಗಣಿ, ಸಗಣ, ಸೆಗಣ, ಸೆಗಣಿ (ನಾ). ದನಕರುಗಳ ಮಲ ; ಶೆಗಣಿ ; ಗೋಮಯ: "[illegible]" [illegible] ಸಗಣಿ : [illegible] ಸೆಗಣಿ : [illegible] ಸೆಗಣೆ : [illegible]

ಸಗಣಿಸಾರು = ೧. ಸಗಣಿಯನ್ನು ಸಾರು ; ಶೆಗಣಿ ಹಾಕು : [illegible] ೨. (ಆಲಂ) ದೋಷಾರೋಪಣೆ ಮಾಡು; ಮಸಿಹಚ್ಚು : [illegible] . . . [illegible]
[ದ್ರಾ. [illegible]]

ಸಗಣ$_2$ (ನಾ). [ಛಂದ] ಅಕ್ಷರಗಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ಲಘು ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗುರುವಿರುವ ಗಣ ; (UU –) : [illegible]
[ಸಂ.]

ಸಗಣನೀರ್, ಸಗಣಿನೀರ್, ಸಗಣನೀರು, ಸೆಗಣಿನೀರು (ನಾ). ಸಗಣಿಯನ್ನು ಕದಡಿದ ನೀರು : [illegible] [ಸಗಣ$_1$ + ನೀರ್]

ಸಗಣಪಿಂಡ, ಸಗಣಿಪಿಂಡ (ನಾ). ಸಗಣಿಯ ಉಂಡೆ ; — ಮುದ್ದೆ : "[illegible]" [illegible] ಸಗಣಿಪಿಂಡ : ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಸಗಣ$_1$ + ಪಿಂಡ]

ಸಗಣೆ 'ಸಗಣ$_1$' ನೋಡಿ.

ಸಗಣಿಗ (ನಾ). ಸಗಣಿಯಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹರಿಸುವವನು : [illegible]
[ಸಗಣ$_1$ + -ಇಗ]

ಸಗಣಿಕದಡು (ನಾ). = ಸಗಣನೀರ್ : [illegible] . . . [illegible]
[ಸಗಣಿ (< ಸಗಣ$_1$) + ಕದಡು]

ಸಗಣಿನೀರ್ 'ಸಗಣನೀರ್' ನೋಡಿ.

ಸಗಣಿನೀರು 'ಸಗಣನೀರ್' ನೋಡಿ.

ಸಗಣಿಪಿಂಡ 'ಸಗಣಪಿಂಡ' ನೋಡಿ.

ಸಗಣೆ 'ಸಗಣ$_1$' ನೋಡಿ.

ಸಗ್ಗುರಿಕೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : [illegible] [? + ಅರಿಕೆ]

ಸಗರ (ಗು). ೧. ವಿಷದಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ವಿಷಯುಕ್ತವಾದ. ೨. ಒಂದು ದೇಶದ ಹೆಸರು : [illegible] ೩. ಸಗರದೇಶದವನು : [illegible] ೪. ಸಗರದೇಶದ ಇಕ್ಷ್ವಾಕುವಂಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ರಾಜ : [illegible]

ಸಗರಸುತರು = ಸಗರವಂಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವರು ; ಒಂದು [illegible] [ಸಂ.]

ಸಗರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : [illegible] [?]

ಸಗರ್ವ (ಗು). ೧. ಬಿಂಕವಾದ ; ಗರ್ವದೊಡನೆ ಕೂಡಿದ. (ನಾ). ೨. ಒಡೆತನವುಳ್ಳವನು ; ಸಹೋದರ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಗರ್ವಗಾಮಿ (ನಾ). ಬಸಿರಿ ; ಗರ್ಭಿಣಿ : [illegible] [ಸಂ. ಸಗರ್ವಗಾಮಿನೀ]

ಸಗರ್ವ (ಗು). ೧. ಅಹಂಕಾರದಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಸೊಕ್ಕಿನ : [illegible] (ನಾ). ೨. ಅಹಂಕಾರ; ಸೊಕ್ಕು : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಗರ್ವಿತ (ನಾ). ಗರ್ವದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು ; ಅಹಂಕಾರಿ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಗಾಟು (ನಾ). (ಆಧಾರವಾದ) ಗೆಳೆತನ ; ಮೈತ್ರಿ : [illegible] 'ಸಗಾಟುಸು' ನೋಡಿ. [< ಸಂ. ಸಗಾಢ?]

ಸಗಾಟಿಕೆ (ನಾ). = ಸಗಾಟು : [illegible] [ಸಗಾಟು + -ಇಕೆ]

ಸಗಾಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗೆಳೆತನ ಮಾಡು : ಸ್ನೇಹವನ್ನು ತೋರು : [illegible] [ಸಗಾಟು + -ಇಸು]

ಸಗಾಢ, ಸಘಾಢ (ನಾ). ೧. ಹೆಚ್ಚಳ ; ಅತಿಶಯ : 'ಸಗಾಢಿಕೆ' ನೋಡಿ. ೨. ರಭಸ ; ಒತ್ತಡ : [illegible] [< ಸಂ. ಸಗಾಢ]

ಸಗಾಢಿಕೆ, ಸಘಾಢಿಕೆ (ನಾ). ೧. = ಸಗಾಢ ೧ : [illegible] ೨. ರಭಸ; ಒತ್ತಡ : [illegible] [ಸಗಾಢ + -ಇಕೆ]

ಸಗಾಢ (ಗು). ೧. ಹುಲ್ಲಾದ ; ಅತಿಶಯವಾದ. ೨. ದಟ್ಟನೆ ; ತೀವ್ರತರವಾದ. ೩. ಹೋರಿನ ; ಆಟೋಪದ. (ನಾ). ೪. ಹೋರು ; ರಭಸ ; [illegible]

[illegible] ಸಗಾಢಿಸು [illegible] [ಸಂ.]

ಸಗಾಢತನ (ನಾ). ಭರಿತೆ ; ಗಾಂಭೀರ್ಯ : [illegible] [ಸಗಾಢ + -ತನ]

ಸಗಾಢಿಕೆ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಳ ; ಅತಿಶಯ : [illegible] [ಸಗಾಢ + -ಇಕೆ]

ಸಗಾಢಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೆಚ್ಚಳ ಪಡೆ; ಅತಿಶಯವಾಗು : [illegible] [ಸಗಾಢ + ಇಸು]

ಸಗಾಢಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅತ್ಯಂತ ಹತ್ತಿರ ಬರು ; ತಾಗು : [illegible] [ಸಗಾಢ + -ಇಸು]

ಸಗಾಳ (ನಾ). (?) : [illegible] [?]

ಸಗಿತ (ಅ). ಕೂಡಿಕೊಂಡು; ಸಹಿತ : [illegible] [ಈ ಅರ್ಥ 'ಸಹಿತ' ಎಂಬುದರ ಅಪಪಾಠ]

ಸಗುಣ೧ 'ಸಗುನ' ನೋಡಿ.

ಸಗುಣ೨ (ಗು). ೧. ಗುಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ; ಗುಣಯುಕ್ತವಾದ. (ನಾ). ೨. (ಸತ್ತ್ವ, ರಜಸ್ಸು, ತಮಸ್ಸು ಎಂಬ) ಮೂರು ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪರಮಾತ್ಮ ; ಸಾಕಾರನಾದ ಪರಮಾತ್ಮ : [illegible] ೩. [ಯೋಗ] ಸಮಾಧಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಧ; ಸಾಕಾರ ಪರಮಾತ್ಮನ ಉಪಾಸನೆಯಿಂದ ಪಡೆಯುವ ಸಮಾಧಿ: [illegible] 'ನಿರ್ಗುಣ' ನೋಡಿ. [ಸಂ.]

ಸಗುಣಬ್ರಹ್ಮ (ನಾ). ಸತ್ತ್ವ, ರಜಸ್ಸು, ತಮಸ್ಸು ಎಂಬ ಮೂರು ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪರಮಾತ್ಮ ; ಸಾಕಾರನಾದ ಪರಮಾತ್ಮ : [illegible] 'ನಿರ್ಗುಣಬ್ರಹ್ಮ' ನೋಡಿ. [ಸಂ.]

ಸಗುಣಬ್ರಹ್ಮವಾದಿ (ನಾ). ಸಗುಣಬ್ರಹ್ಮತತ್ತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವವನು; [illegible] 'ನಿರ್ಗುಣಬ್ರಹ್ಮವಾದಿ' ನೋಡಿ. [ಸಂ. ಸಗುಣಬ್ರಹ್ಮವಾದಿನ್]

ಸಗುಣಾರಾಧನೆ (ನಾ). ಸಾಕಾರಮೂರ್ತಿಯ ಪೂಜೆ, — ಉಪಾಸನೆ : [illegible] 'ನಿರ್ಗುಣಾರಾಧನೆ' ಹೆರ.

[ಸಂ. ಸಗುಣಾರಾಧನಾ]

ಸಗುಣೋಪಾಸಕ (ನಾ). ಸಾಕಾರಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ಪೂಜಿಸುವವನು: [illegible] [ಸಂ.]

ಸಗುಣೋಪಾಸನೆ (ನಾ). = ಸಗುಣಾರಾಧನೆ : [illegible]

[ಸಂ. ಸಗುಣೋಪಾಸನಾ]

ಸಗುತ್ತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವೃಕ್ಷ : [illegible] [?]

ಸಗೋತ್ರ (ಗು). ೧. ಒಂದೇ ವಂಶದ, — ಕುಲದ ; ಸಮಾನ ಗೋತ್ರದ. (ನಾ). ೨. ಒಂದೇ ಗೋತ್ರಕ್ಕೆ ಸೇರಿದುದು : [illegible] ೩. ಒಂದೇ ವಂಶದವನು, — ಕುಲದವನು ; ದಾಯಾದಿ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಗ್ಗ, ಸಗ, ಸಗ್ಗ (ನಾ). ದೇವತೆಗಳ ವಾಸಸ್ಥಾನವಾದ ಸ್ಥಳ ; ಸುರಲೋಕ ; ನಾಕ : [illegible]

ಸಗ್ಗದ [illegible] = ದೇವಲೋಕದ ಯತಿ, — ಮುನಿ : [illegible] ಸಗ್ಗದ [illegible] = ದೇವಲೋಕದ ಸ್ತ್ರೀಯರು ; ಅಪ್ಸರೆಯರು : [illegible] ಸಗ್ಗದ ಮರ = ದೇವಲೋಕದ ವೃಕ್ಷ ; ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷ : [illegible] ಸಗ್ಗದವರ್ = ದೇವಲೋಕದವರು ; ದೇವತೆಗಳು : [illegible] ಸಗ್ಗದ ತೊರೆ = ದೇವಲೋಕದ ನದಿ ; ಸುರಗಂಗೆ : [illegible] ಸಗ್ಗದಾಕೆ = ದೇವಲೋಕದವಳು ; ಅಪ್ಸರೆ : [illegible]

[illegible] ಸಗ್ಗದಾಣ್ಮ = ದೇವಲೋಕದ ಒಡೆಯ ; ಇಂದ್ರ : [illegible] ಸಗ್ಗದ [illegible] = ದೇವಲೋಕ; ಸ್ವರ್ಗ : [illegible] ಸಗ್ಗದೆರೆಯ = ಸಗ್ಗದಾಣ್ಮ : [illegible]

[< ಪ್ರಾ. [illegible] / ಸಂ. ಸ್ವರ್ಗ]

ಸಗ್ಗಕನಸು (ನಾ). ಸ್ವರ್ಗಸದೃಶವಾದ ಕನಸು : [illegible] [ಸಗ್ಗ + ಕನಸು]

ಸಗ್ಗದುರು 'ಸಗ್ಗದುಱು' ನೋ.

ಸಗ್ಗದುಱು, ಸಗ್ಗದುರು (ನಾ). ದೇವಲೋಕದ ಹಸು; ಕಾಮಧೇನು: [illegible] [ಸಗ್ಗ + ತುಱು]

ಸಗ್ಗದೊರೆ 'ಸಗ್ಗದೊಱೆ' ನೋ.

ಸಗ್ಗದೊಱೆ, ಸಗ್ಗದೊರೆ (ನಾ). ದೇವಲೋಕದ ನದಿ; ದೇವಗಂಗೆ: [illegible] [ಸಗ್ಗ + ತೊಱೆ]

ಸಗ್ಗಬಗ್ಗ (ನಾ). ಸ್ವರ್ಗದ ಒಡೆಯ ; ದೇವೇಂದ್ರ : [illegible]

[ಸಗ್ಗ + ಬಗ್ಗ]

ಸಗ್ಗರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ [illegible] (?) : [illegible] [?]

ಸಗ್ಗಲ 'ಸಗ್ಗಳ' ನೋ.

ಸಗ್ಗವಣಿ (ನಾ). ಸ್ವರ್ಗದ ಬಾಗಿಲು ; ನಾಕದ್ವಾರ : [illegible] [ಸಗ್ಗ + [illegible]]

ಸಗ್ಗದೆ (ನಾ). ದೇವಲೋಕದ ವಾದ್ಯ; ಸುರದುಂದುಭಿ: [illegible] [ಸಗ್ಗ + [illegible]]

ಸಗ್ಗಮುಟ್ಟು (ನಾ). ದೇವಲೋಕದ ಬೆಟ್ಟ: [illegible]

[ಸಗ್ಗ + [illegible] (< [illegible])]

ಸಗ್ಗದೆಣ್, ಸಗ್ಗದೆಣ್ಣು, ಸಗ್ಗಹೆಣ್ (ನಾ). ದೇವಲೋಕದ ಸ್ತ್ರೀ; ಅಪ್ಸರಸ್ತ್ರೀ: [illegible] ಸಗ್ಗದೆಣ್ಣು : [illegible] ಸಗ್ಗಹೆಣ್ : [illegible] [ಸಗ್ಗ + ಪೆಣ್]

ಸಗ್ಗದೆಣ್ಣು 'ಸಗ್ಗದೆಣ್' ನೋ.

ಸಗ್ಗವೊಸಲು (ನಾ). = ಸಗ್ಗದೊಡೆ : "[illegible]" [illegible]. [ಸಗ್ಗ + ಪೊಸಲು (< ಪೊಸ್ತಿಲ್)]

ಸಗ್ಗವೊಳೆ 'ಸಗ್ಗವೊಳಲ್' ನೋಡಿ.

ಸಗ್ಗವೊಳಲ್, ಸಗ್ಗವೊಳಲು (ನಾ). = ಸಗ್ಗದೊಡೆ : "[illegible]" [illegible] . . . [illegible]. [ಸಗ್ಗ + ಪೊಳಲ್]

ಸಗ್ಗಸಲಿಗೆ (ನಾ). ಬಹಳ ಸಲಿಗೆ, — ಸದರ : [illegible] . . . [illegible]. [ಸಗ್ಗ + ಸಲಿಗೆ (< ಸಲ್)]

ಸಗ್ಗಸ್ಥ, ಸರ್ಗಸ್ಥ (ನಾ). ದಿವಂಗತನಾದವನು ; ಸ್ವರ್ಗಸ್ಥ : [illegible]. [< ಸಂ. ಸ್ವರ್ಗಸ್ಥ]

ಸಗ್ಗಹೊಲ್ 'ಸಗ್ಗದೊಲ್' ನೋಡಿ.

ಸಗ್ಗಳೆ, ಚಗ್ಗಳೆ, ಸಗ್ಗಲ (ನಾ). ೧. ನೀರುತುಂಬುವ ಚರ್ಮದ ಚೀಲ ; [illegible]. ೨. ನೀರುತುಂಬುವ ಪಾತ್ರೆ ; [illegible]. [illegible]

ಸಗ್ಗಾಠ (ನಾ). ಹೆಬ್ಬಾರದ ಕಾರ : [illegible]. [< ಸಗ್ಗ ? + ಕಾಠ]

ಸಗ್ಗಾಯಿತ್ತು (ನಾ). ಸ್ನೇಹ ; ಸಖ್ಯ (?) : [illegible]. [illegible]

ಸಗ್ಗಿ (ನಾ). ಸತ್ತುಹೋದವನು ; ಸ್ವರ್ಗವಾಸಿ : [illegible].

ಸಗ್ಗಿಯಾಗು = ಸತ್ತುಹೋಗು; ಸ್ವರ್ಗಸ್ಥನಾಗು: [illegible]. [< ಸಂ. ಸ್ವರ್ಗಿನ್]

ಸಗ್ಗಿಗ (ನಾ). ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿರುವವನು ; ದೇವತೆ ; ಸುರ : "[illegible] . . . [illegible]" [illegible].

ಸಗ್ಗಿಗರೊಡೆಯ = ದೇವತೆಗಳ ಅಧಿಗೆಯವನು ; ಅಗ್ನಿ : "[illegible] . . . [illegible]" [illegible]. ಸಗ್ಗಿಗರ ಒಡೆಯ = ದೇವತೆಗಳ ಒಡೆಯ ; ಬ್ರಹ್ಮ : "[illegible] . . . [illegible]" [illegible]. ಸಗ್ಗಿಗರರಸ = ದೇವತೆಗಳ ರಾಜ; ಇಂದ್ರ : [illegible]. ಸಗ್ಗಿಗರಾಣ್ಮ = ಸಗ್ಗಿಗರರಸ : "[illegible] . . . [illegible]" [illegible]. ಸಗ್ಗಿಗರೊಡೆಯ = ಸಗ್ಗಿಗರರಸ : [illegible] . . . [illegible]. [ಸಗ್ಗ + -ಇಗ]

ಸಗ್ಗಿಗದೊಡೆ (ನಾ). = ಸಗ್ಗದೊಡೆ : "[illegible]" [illegible]. [ಸಗ್ಗಿಗ + ದೊಡೆ]

ಸಗ್ಗಿಗಬಟ್ಟೆ (ನಾ). ದೇವತೆಗಳ ದಾರಿ ; ಆಕಾಶಮಾರ್ಗ : "[illegible] . . . [illegible]" [illegible] ; "[illegible] . . . [illegible]" [illegible]. [ಸಗ್ಗಿಗ + ಬಟ್ಟೆ]

ಸಗ್ಗಿಗಬಟ್ಟು (ನಾ). = ಸಗ್ಗಬಟ್ಟು : "[illegible]" [illegible] ; [illegible]. [ಸಗ್ಗಿಗ + ಬಟ್ಟು (< ಬಟ್ಟೆ)]

ಸಗ್ಗಿಗವೆಣ್ (ನಾ). ದೇವಲೋಕದ ಸ್ತ್ರೀ ; ಅಪ್ಸರೆ : [illegible]. [ಸಗ್ಗಿಗ + ಪೆಣ್]

ಸಗ್ಗಿಸು 'ಶಟ್ಸ್ಗಿಸು' ನೋಡಿ.

ಸಗ್ಗು 'ತಗ್ಗು' ನೋಡಿ.

ಸಗ್ಗೆ (ನಾ). ಕೂಡಿ ರಾಶಿಮಾಡಿದ ; ದೊಡ್ಡಿಯಲ್ಲಿ [illegible]. [ದೇ.]

ಸಘಾಟು (ನಾ). ೧. ಬಲದ ಮುಂಬೊಳಗೆ ; ಸೈನ್ಯದ ಅಗ್ರಭಾಗ. ೨. ಆಡಂಬರ ; ವೈಭವ : [illegible]. [ದೇ.]

ಸಘಾಟಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಧೈರ್ಯ ; ಸಾಹಸ : [illegible]. ೨. ದರ್ಪ; ಉದ್ಧಟತನ : [illegible]. ೩. ಘನತೆ; ಗಾಂಭೀರ್ಯ; ಹಿರಿಮೆ: [illegible]. ೪. ಆಡಂಬರ; ವೈಭವ: [illegible]. [ಸಘಾಟು + -ಇಕೆ]

ಸಗಾಡ 'ಸಗಾಡ' ನೋ.

ಸಗಾಡಿಕೆ 'ಸಗಾಡಿಕೆ' ನೋ.

ಸಘಾಟಿಕೆತನ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಳ ; ಅತಿಶಯ : [illegible] [ಸಘಾಟಿಕೆ (< ಸಗಾಡಿಕೆ) + -ತನ]

ಸಘಾಟ (ನಾ). ೧. ಘನತೆ ; ಗಾಂಭೀರ್ಯ : [illegible] ೨. ಘನತೆಯುಳ್ಳವನು ; ಗಾಂಭೀರ್ಯದವನು : [illegible] 'ಸಗಾಢ' ಪದಾ. [< ಸಂ. ಸಘಟ]

ಸಘಾಟತನ (ನಾ). = ಸಘಾಟ ೧ : [illegible] [ಸಘಾಟ + -ತನ]

ಸಘಾಟಿಕೆ (ನಾ). = ಸಘಾಟ ೧ : [illegible] [< ಸಂ. ಸಘಟನ]

ಸಚರ (ಗು). ೧. ಚಲನೆಯಲ್ಲಿರುವ ; ಓಡಾಡುವ : [illegible] (ನಾ). ೨. ಚಲನೆಯಲ್ಲಿರುವುದು ; ಜಂಗಮ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಚರಾಚರ (ಗು). ೧. ಚಲನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಮತ್ತು ಚಲನೆಯಿಲ್ಲದ : [illegible] (ನಾ). ೨. ಚಲನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಹಾಗೂ ಚಲನೆಯಿಲ್ಲದ ವಸ್ತು ; ಜಂಗಮಸ್ಥಾವರ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಚಿ (ನಾ). ೧. ಗೆಳತನ; ಸ್ನೇಹ. ೨. ಗೆಳತಿ; ಸ್ನೇಹಿತೆ. ೩. ಇಂದ್ರನ ಹೆಂಡತಿ; ಶಚೀದೇವಿ. [ಸಂ.]

ಸಚಿತ್ರ (ಗು). ೧. ಚಿತ್ರದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ. (ನಾ). ೨. ಚೈತನ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಿಕೆ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಚಿತ್ತನಿಕ್ಷೇಪ (ನಾ). [ಜೈನ] ಹಸಿರು ಕಾಯಿಪಲ್ಲೆಗಳನ್ನು ಶೇಖರಿಸಿಡುವುದು (?) : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಚಿತ್ತವಿರತ (ನಾ). [ಜೈನ] ಹಸಿರು ಕಾಯಿಪಲ್ಲೆ, ಹೂವು ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ತಿನ್ನುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬ ವ್ರತವನ್ನು ಕೈಕೊಂಡವನು : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಚಿವ (ನಾ). ೧. ಒಡನಾಡಿ ; ಗೆಳೆಯ. ೨. ಮಂತ್ರಾಲೋಚನಾಸಭೆಯ ಸದಸ್ಯ ; ಮಂತ್ರಿ ; ಅಮಾತ್ಯ : [illegible] . . . [illegible] [ಸಂ.]

ಸಚಿವತೆ (ನಾ). ಮಂತ್ರಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ : [illegible] [ಸಂ. ಸಚಿವತಾ]

ಸಚಿವಾಯತ್ತ (ನಾ). ಮಂತ್ರಿಮಂಡಲದ ಮೂಲಕ ನಡೆಯುವ ರಾಜ್ಯಭಾರ ; ಸಚಿವಾಧೀನತೆ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಚಿವಾಲಯ (ನಾ). ಮಂತ್ರಿಮಂಡಲವಿರುವ ಕಛೇರಿ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಚೀರ (ನಾ). = ಸಚಿವ ೨ : [illegible] [?]

ಸಚೇತನ (ಗು). ೧. ಚೈತನ್ಯದ ; ಚಟುವಟಿಕೆಯುಳ್ಳ : [illegible] (ನಾ). ೨. ಚೈತನ್ಯವುಳ್ಳದು ; ಚಟುವಟಿಕೆಯುಳ್ಳದು : [illegible] ೩. ಜೀವಂತವಾದುದು ; ಸಜೀವವಾದುದು : [illegible] ೪. ಚೈತನ್ಯವಿರುವವನು ; ಶಕ್ತ ; ಸಮರ್ಥ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಚೇತನೆ (ನಾ). ಎಚ್ಚರಗೊಂಡವಳು ; ಪ್ರಜ್ಞೆ ತಿಳಿದವಳು : [illegible] [ಸಂ. ಸಚೇತನಾ]

ಸಚೇಲ (ಗು). ವಸ್ತ್ರದಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಬಟ್ಟೆ ಧರಿಸಿದ : 'ಸಚೇಲಸ್ನಾನ' ಪದಾ. [ಸಂ.]

ಸಚೇಲಸ್ನಾನ (ನಾ). (ಯಾವುದಾದರೂ ಮೈಲಿಗೆ ಸೋಂಕಿದಾಗ) ಉಟ್ಟ ವಸ್ತ್ರದ ಸಮೇತ ಮಾಡುವ ಸ್ನಾನ ; ತೊಟ್ಟ ಬಟ್ಟೆಯ ಸಮೇತ ಮಾಡುವ ಮಿಂದಿಕೆ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಚೋದ್ಯ (ಗು). ಆಶ್ಚರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಚೋದ್ಯದ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಚ್ಚಂದನ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಗಂಧ ; ಒಳ್ಳೆಯ ಶ್ರೀಗಂಧ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಚ್ಚರಿತ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆ ; ಸದಾಚಾರ : [illegible] ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆಯುಳ್ಳವನು ; ಸದಾಚಾರಿ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಚ್ಚರಿತ್ರೆ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಚಾರಿತ್ರ್ಯ ; ಸದಾಚಾರ : [illegible] . . . [illegible] [ಸಂ. ಸಚ್ಚರಿತ್ರ]

ಸಚ್ಚರಿತೆ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಚಾರಿತ್ರ್ಯವುಳ್ಳವಳು ; ಸುಶೀಲೆ : [illegible] [ಸಂ. ಸಚ್ಚರಿತಾ]

ಸಚ್ಚರಿತ್ರ (ನಾ). = ಸಚ್ಚರಿತ ೧ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಚ್ಚಿದಾನಂದ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಆನಂದ : [illegible] ೨. ಆನಂದಸ್ವರೂಪನಾದ ಪರಮಾತ್ಮ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಚ್ಚಿದ್ರೂಪ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ರೂಪ; ಭಗವಂತನ ಸ್ವರೂಪ: [illegible] ೨. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ರೂಪದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು; ಪರಮಾತ್ಮ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಚ್ಚಿತ್ತ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಚ್ಛಿಷ್ಯ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ ; ಯೋಗ್ಯನಾದ ಶಿಷ್ಯ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಜ 'ಸಜಾ' ನೋಡಿ.

ಸಜಲ (ಗು). ಜಲದಿಂದ ಕೂಡಿದ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಜಯವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಜಯವನ್ನು ಪಡೆ; ಗೆಲ್ಲು : [illegible] [ಸಜಯ + ಪಡೆ]

ಸಜಲತೆ (ನಾ). ನೀರಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ ; ತೇವ ; ಒದ್ದೆ : [illegible] [ಸಂ. ಸಜಲತಾ]

ಸಜಾ, ಸಜ, ಸಜೆ (ನಾ). ೧. ಶಿಕ್ಷೆ ; ದಂಡನೆ : [illegible] ೨. ದೈಹಿಕವಾದ ಶಿಕ್ಷೆ : [illegible] ಸಜೆ : ೧. [illegible] ೨. [illegible]

[← ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಸಜಾ]

ಸಜಾತಿ (ನಾ). ಒಂದೇ ಕುಲ ; ವಂಶ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಜಾತಿಸ್ವರ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಹದಿನೆಂಟು ಬಗೆಯ ಕೋಕಿಲುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : [illegible] [ಸಜಾತಿ + ಸ್ವರ]

ಸಜಾತೀಯ (ಗು). ೧. ಒಂದೇ ಗುಂಪಿನ ; ಒಂದೇ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ. (ನಾ). ೨. ಒಂದೇ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದುದು ; ಒಂದೇ ಜಾತಿಯದು : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಜೀವ (ಗು). ೧. ಪ್ರಾಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಜೀವದಿಂದಿರುವ. (ನಾ). ೨. ಜೀವಂತವಾಗಿರುವುದು : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಜೀವಚಿತ್ರ (ನಾ). ಜೀವವಿರುವಂತೆ ಭಾಸವಾಗುವ ಚಿತ್ರ ; ಜೀವಂತಚಿತ್ರ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಜೆ 'ಸಜಾ' ನೋಡಿ.

ಸಜ್ಜ (ಗು). ೧. ಮುಚ್ಚಿದ ; ಹೊದಿಸಿದ. ೨. ಅಣಿಯಾದ ; ಸಿದ್ಧವಾದ. ೩. ಶೋಭಿಸುವ ; ಅಲಂಕೃತವಾದ. ೪. ಬಲಗೊಳಿಸಿದ ; ಧೃಢಗೊಳಿಸಿದ. (ನಾ). ೫. ಸಾಧನ ; ಸಲಕರಣೆ. ೬. ಕವಚ ; ಜೋಡು. ೭. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವೃಕ್ಷ ; ಸುರಹೊನ್ನೆ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಜ್ಜಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಿದ್ಧಪಡಿಸು ; ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸು : [illegible] [ಸಜ್ಜ + ಕೊಳ್]

ಸಜ್ಜಿಗೆ 'ಸಜ್ಜಿಗೆ' ನೋಡಿ.

ಸಜ್ಜಿಕೆ 'ಸಜ್ಜಿಕೆ' ನೋಡಿ.

ಸಜ್ಜನ (ಗು). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ; ಸತ್ಕುಲೀನ. (ನಾ). ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ; ಸತ್ಪುರುಷ : [illegible] ೩. ಹೆಂಡತಿ : ಪತ್ನಿ : [illegible] ೪. ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆ ; ಸೌಜನ್ಯ : [illegible] ೫. ಉಡುಪು; ಉಡುಗೆ. ೬. ಸಿದ್ಧತೆ ; ಏರ್ಪಾಡು. ೭. ಕವಚ ; ಮೈಗಾಪು. ೮. ಕಾವಲು; ರಕ್ಷಣೆ : [illegible] ೯. ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೋಗಲಿನ ಅಥವಾ ಬಟ್ಟೆಯ ನಡುಪಟ್ಟಿ : [illegible] [ಸಂ.]

ಸಜ್ಜನಿಕೆ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯವನಾಗಿರುವ ಕಲೆ ; ಸಂಭಾವಿತ : [illegible] [ಸಜ್ಜನ + ಇಕೆ]

ಸಜ್ಜನಗಿತ್ತಿ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆಯುಳ್ಳವಳು ; ಪತಿವ್ರತೆ : [illegible] ಸಜ್ಜನಗಿತ್ತಿಯಾಗಿರುವುದು (ಅಧ್ಯಾ. [illegible]) [ಸಜ್ಜನ + -ಗಿತ್ತಿ]

ಸಜ್ಜನತನ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯತನ ; ಸಜ್ಜನಿಕೆ : [illegible] ಸಜ್ಜನತನದಂತೆ [illegible] (ರಾಜಶೇಖ. [illegible]) [ಸಜ್ಜನ + -ತನ]

ಸಜ್ಜನಮಾನ್ಯ (ನಾ). ಸಜ್ಜನರಿಂದ ಮನ್ನಣೆ ಪಡೆದವನು : ಸಜ್ಜನಮಾನ್ಯಂ [illegible] ಮಹಾಕವಿ . . . [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಜ್ಜನವಾತೆ (ನಾ). = ಸಜ್ಜನ ೩ : [illegible] ಸಜ್ಜನವಾತೆಯಾನಾಗಾದ [illegible] ([illegible]). [ಸಂ. ಸಜ್ಜನವಾರ್ತಾ]

ಸಜ್ಜನವೆಂಡತಿ (ನಾ). = ಸಜ್ಜನ ೩ : ಸಜ್ಜನವೆಂಡತಿಯರೊಳ್ಳರ [illegible] ಸೂಳೆಯುಂ ಪೊಲ್ಲದಂತೆ ([illegible], ೧೦·೬೩) : [illegible] [illegible] ಸಜ್ಜನವೆಂಡತಿ ಯಹಳು ([illegible]). [ಸಜ್ಜನ + ಪೆಂಡತಿ (< ಪೆಂಡತಿ)]

ಸಜ್ಜನವೆಣ್ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಹೆಣ್ಣು : [illegible] ಸಜ್ಜನವೆಣ್ ([illegible]). [ಸಜ್ಜನ + ಪೆಣ್]

ಸಜ್ಜನಸತಿ (ನಾ). = ಸಜ್ಜನ ೩ : [illegible] ಸಜ್ಜನಸತಿ [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಜ್ಜನಸ್ತ್ರೀ (ನಾ). = ಸಜ್ಜನವೆಣ್ : [illegible] ಸಜ್ಜನಸ್ತ್ರೀಯರು ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಜ್ಜನಿಕೆ (ನಾ). ೧. = ಸಜ್ಜನತನ : [illegible] ಸಜ್ಜನಿಕೆಯ [illegible] ([illegible]) ; [illegible] ಸಜ್ಜನಿಕೆ [illegible] ([illegible]). ೨. ಸತಿಯಾಗಿರುವುದು ; ಸದಾಚರಣೆ ; ಪಾತಿವ್ರತ್ಯ : [illegible] ಸಜ್ಜನಿಕೆಯೊಳ್ [illegible] ([illegible]); [illegible] . . . [illegible] ಸಜ್ಜನಿಕೆಗಾದಂತ [illegible] ([illegible]). [ಸಜ್ಜನ + -ಇಕೆ]

ಸಜ್ಜನೆ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆಯವಳು; ಪತಿವ್ರತೆ: [illegible] ಸಜ್ಜನೆಯೆಂದೆನ್ನ [illegible] ([illegible]); [illegible] ಸಜ್ಜನೆಯಾಗಿ [illegible] ([illegible]). [ಸಜ್ಜನ + -ಎ]

ಸಜ್ಜಣ್ಕೆ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆ : [illegible] ಸಜ್ಜನ [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). [ಸಂ. ಸಜ್ಜನ]

ಸಜ್ಜಯ (ನಾ). ಜಯ ; ಗೆಲುವು : ಸಜ್ಜಯವು [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಜ್ಜರ 'ಸರ್ಜ್ಜರ' ನೋ.

ಸಜ್ಜರಸ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅರಗಿನಂತಹ ಅಂಟು ; ರಾಳ : [illegible] ಸಜ್ಜರಸಂ [illegible] ([illegible]); [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). [< ಸಂ. ಸರ್ಜರಸ]

ಸಜ್ಜಳ (ನಾ). ಬಾಣ ; ಕಣೆ : "[illegible] ಸಜ್ಜಳ [illegible]" ([illegible]); [illegible] ([illegible]) ಸಜ್ಜಳದಿಂದಂ [illegible] ([illegible]). [?]

ಸಜ್ಜಾತಿ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ವಂಶ ; ಸತ್ಕುಲ : ಸಜ್ಜಾತಿ [illegible] ([illegible]). ೨. [ಜೈನ] "ಮನುಷ್ಯ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ದೀಕ್ಷಾಯೋಗ್ಯವಾದ ಶ್ರೇಷ್ಠವಂಶದಲ್ಲಿ ಹೊಂದುವ ವಿಶುದ್ಧವಾದ ಜನ್ಮ" ([illegible]) : ಸಜ್ಜಾ[illegible] ಜಾತಿ ಸದ್ಗೃಹಿತ್ವ [illegible] [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಜ್ಜಾತಿಕ್ರಿಯೆ (ನಾ). = ಸಜ್ಜಾತಿ ೨ : ದೀಕ್ಷಾಯೋಗ್ಯ[illegible] [illegible] [illegible] ಸಜ್ಜಾತಿಕ್ರಿಯೆ ([illegible]). [ಸಂ. ಸಜ್ಜಾತಿಕ್ರಿಯಾ]

ಸಜ್ಜಾತಿತ್ವ (ನಾ). = ಸಜ್ಜಾತಿ ೨ : ಸಜ್ಜಾತಿತ್ವಮುಂ ಸದ್ಗೃಹಿತ್ವಮುಂ . . . [illegible] ([illegible]) [illegible] ([illegible]). [ಸಂ.]

ಸಜ್ಜಾಮಂದಿರ (ನಾ). ಮಲಗುವ ಮನೆ ; ಶಯ್ಯಾಗೃಹ : [illegible] ಸಜ್ಜಾಮಂದಿರಕೆ [illegible] ([illegible]). [< ಸಂ. ಶಯ್ಯಾಮಂದಿರ]

ಸಜ್ಜಾಯಿಕ (ನಾ). ರತ್ನಗಂಬಳಿಯನ್ನು ಮಾಡುವವನು (?) : [illegible] ಸಜ್ಜಾಯಿಕ [illegible] . . . [illegible] ಸಜ್ಜಾಯಿಕ[illegible] [illegible] ([illegible]). [ಸಜ್ಜಾಯ + -ಇಕ]

ಸಜ್ಜಾರ 'ಸರ್ಜ್ಜಾರ' ನೋ.

ಸಜ್ಜಿಕ 'ಸಜ್ಜಿಗೆ' ನೋ.

ಸಜ್ಜಿಕೆ[1] (ನಾ). ೧. ಸಿದ್ಧತೆ : [illegible] ([illegible]). ೨. ಸಲಕರಣೆ ; ಸಾಮಗ್ರಿ : [illegible] ಸಜ್ಜಿಕೆ ([illegible]). [ಸಜ್ಜು + -ಇಕೆ]

ಸಜ್ಜಿಕೆ[2] (ನಾ). ೧. ಹಾಸಿಗೆ ; ಹಾಸು : [illegible] ಸಜ್ಜಿಕೆ [illegible] ([illegible]). ೨. [ವೀರಶೈ] ಲಿಂಗವನ್ನು ಇಡುವ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ ; ಕರಡಿಗೆ : ಸಜ್ಜಿಕೆ [illegible] ([illegible]). [< ಸಜ್ಜೆ ?]

ಸಜ್ಜಿಕಾರ 'ಸಜ್ಜೀಕಾರ' ನೋ.

ಸಜ್ಜಿಗಾರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕ್ಷಾರ ; ಸೋಡಾಕ್ಷಾರ : ಸಜ್ಜಿಗಾರ ([illegible]). [< ಸಜ್ಜೀಕಾರ]

ಸಜ್ಜಿಗೆ, ಸಜ್ಜಿಕ[1]**, ಸಜ್ಜಿಕ, ಸೊಜ್ಜಿಗೆ** (ನಾ). ೧. ರವೆ : [illegible] ಸಜ್ಜಿಗೆಯುಂ [illegible] ([illegible]); [illegible] ಸಜ್ಜಿಗೆ [illegible] ([illegible]); ಸಜ್ಜಿಗೆಯಿಂದ [illegible] ([illegible]). ೨. ವಿಶೇಷವಾಗಿ ರವೆಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿಹಿತಿಂಡಿ; ಶಿರಾ : [illegible] ಸಜ್ಜಿಗೆ[illegible] ([illegible]) : [illegible] ಸಜ್ಜಿಗೆ, [illegible] ([illegible]). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಜ್ಜೆ (?): [illegible] ಸಜ್ಜಿಗೆ, [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). **ಸಜ್ಜಿಕ**[1] : ೧. [illegible] ([illegible]). ೨. [illegible] 'ಸಜ್ಜಿಕ - [illegible]' [illegible] ([illegible]). **ಸಜ್ಜಿಕ** : ೨. "ಸಜ್ಜಿಕ = ಸಜ್ಜಿಗೆ" ([illegible]); ಸಜ್ಜಿಕ [illegible] ([illegible]). **ಸೊಜ್ಜಿಗೆ** : ೧. [illegible] ಸೊಜ್ಜಿಗೆ [illegible] ([illegible]); [illegible] ಸೊಜ್ಜಿಗೆ[illegible] ([illegible]); [illegible] ಸೊಜ್ಜಿಗೆ[illegible]

[illegible] (…). ೩. [illegible] [< ಹಿಂ. [illegible]]

ಸಜ್ಜೆಡು (ಕ್ರಿ). ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸು ; ಅಣಿಮಾಡು : [illegible] [ಸಜ್ಜು + -ಇಡು]

ಸಜ್ಜತ (ಗು). ೧. ಸಿದ್ಧವಾದ ; ಅಣಿಯಾದ. (ನಾ). ೨. ಸಿದ್ಧ ; ಅಣಿ : "[illegible]" (…) ; [illegible] ಸಜ್ಜತವಾಗಿ (…) : [illegible]. ೩. ಸಿದ್ಧನಾದವನು ; ಅಣಿಯಾದವನು : [illegible] . . . ಸಜ್ಜತರಾಗಿ [illegible] (…) : [illegible]. ೪. ಸಿದ್ಧವಾದ ಆನೆ ; ಅಣಿಯಾದ ಗಜ : "[illegible] — [illegible]" (…). [ಸಂ.]

ಸಜ್ಜಿಸು (ಕ್ರಿ). = ಸಜ್ಜೆಡು : [illegible] . . . [illegible] (…). [ಸಜ್ಜು + -ಇಸು]

ಸಜ್ಜೇಕಾರ, ಸಜ್ಜಿಕಾರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕ್ಷಾರ ; ಸೋಡಾಕ್ಷಾರ : [illegible] (…). ಸಜ್ಜಿಕಾರ : [illegible] . . . ಸಜ್ಜಿಕಾರ (…). [< ಸಂ. ಸರ್ಜಿಕಾಕ್ಷಾರ]

ಸಜ್ಜೀಕೃತ (ಗು). ೧. ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸಿದ ; ಅಣಿಮಾಡಿದ : [illegible] (…). ೨. ಸಿಂಗರಿಸಿದ ; ಅಲಂಕಾರವಾದ. ೩. ಶಸ್ತ್ರಸಜ್ಜಿತವಾದ. [ಸಂ.]

ಸಜ್ಜೀವ₁ (ನಾ). ಜೀವಂತವಾದುದು : [illegible] . . . [illegible] (…). [< ಸಜೀವ]

ಸಜ್ಜೀವ₂ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಜೀವ : [illegible] (…). ೨. [ನಾಟ್ಯ] ನೇಪಥ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಧ : [illegible] (…). [ಸಂ.]

ಸಜ್ಜು (ನಾ). ತಯಾರಿ ; ಸಿದ್ಧತೆ : [illegible] (…) ; [illegible] (…).

ಸಜ್ಜಾಗು = ೧. ತಯಾರಾಗು ; ಸಿದ್ಧವಾಗು : [illegible] (…). ೨. ಯೋಗ್ಯವಾಗು ; ಉಚಿತವಾಗು; ಸರಿಯಾಗು : [illegible] (…). ಸಜ್ಜುಮಾಡು = ೧. ಸಿದ್ಧಮಾಡು ; ತಯಾರುಮಾಡು : [illegible] (…). ೨. ಅಲಂಕಾರ ಮಾಡು ; ಸಿಂಗರಿಸು : [illegible] (…). [< ಸಜ್ಜ]

ಸಜ್ಜುಕ, ಸಜ್ಜುಕ್ಕ, ಸಜ್ಜುಗ (ನಾ). ೧. ಹೊಸದಾದುದು ; ನವೀನವಾದುದು : "[illegible] — [illegible]" (…). ೨. ಅದೇ ತಾನೆ ಅರಳಿದುದು ; ಮೊಗ್ಗು ; ಮುಗುಳು : [illegible] (…) : [illegible] . . . [illegible] (…) : [illegible] . . . [illegible] (…). ಸಜ್ಜುಕ್ಕ : ೩. [illegible] (…). ಸಜ್ಜುಗ : ೩. [illegible] (…). [< ಪ್ರಾ. ಸಜ್ಜಕ / ಸಂ. ಸದ್ಯಸ್ಕ]

ಸಜ್ಜುಕಂಪಡೆ (ಕ್ರಿ). ಮೊಗ್ಗನ್ನು ಪಡೆ ; ಮುಗುಳನ್ನು ಹೊಂದು : [illegible] (…). [ಸಜ್ಜುಕ + ಪಡೆ]

ಸಜ್ಜುಕಮೊಲೆ (ನಾ). ಮೊಗ್ಗಿನಂತೆ ಇರುವ ಮೊಲೆ : [illegible] (…). [ಸಜ್ಜುಕ + ಮೊಲೆ]

ಸಜ್ಜುಕಸರ (ನಾ). ೧. ಮೊಗ್ಗಿನ ಸರ ; ಮುಗುಳ ಮಾಲೆ : [illegible] (…) ; [illegible] . . . [illegible] (…). ೨. ಕಾಮ ; ಮನ್ಮಥ : [illegible] (…). [ಸಜ್ಜುಕ + ಸರ]

ಸಜ್ಜುಗ 'ಸಜ್ಜುಕ' ನೋ.

ಸಜ್ಜುಗೆ (ನಾ). ಸಿದ್ಧತೆ ; ಸಜ್ಜು : [illegible] (…). [ಸಜ್ಜು + -ಗೆ]

ಸಜ್ಜುಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸು ; ತಯಾರು ಮಾಡು : [illegible] (…). [ಸಜ್ಜು + ಕೆಯ್]

ಸಜ್ಜುಗೊಳ್, ಸಜ್ಜುಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಸಿದ್ಧವಾಗು ; ತಯಾರಾಗು : [illegible] (…). ಸಜ್ಜುಗೊಳ್ಳು : [illegible] (…). [ಸಜ್ಜು + ಕೊಳ್]

ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). = ಸಜ್ಜುಗೆಯ್ : [illegible] (…) : [illegible] (…). [ಸಜ್ಜು + ಕೊಳ್, + -ಇಸು]

ಸಜ್ಜುಗೊಳ್ಳು 'ಸಜ್ಜುಗೊಳ್' ನೋ.

ಸಜ್ಜುಬಡಿಸು (ಕ್ರಿ). = ಸಜ್ಜುಗೆಯ್ : [illegible] (…). [ಸಜ್ಜು + ಪಡಿಸು]

ಸಜ್ಜುಮಹಲು (ನಾ). ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ ಭವನ : ಸಜ್ಜಾಗಿರುವ ಮಹಲು : [illegible] (…). [ಸಜ್ಜು + ಮಹಲು (< ಮಹಲ್)]

ಸಜ್ಜುವಡೆ (ಕ್ರಿ). = ಸಜ್ಜುಗೊಳ್ : [illegible] (…). [ಸಜ್ಜು + ಪಡೆ]

ಸಜ್ಜೆ₁ 'ಸಜ್ಜ₁' ನೋ.

ಸಜ್ಜೆ₂ 'ಸಜ್ಜ₂' ನೋ.

ಸಜ್ಜೆಗೊಳಿಸು₁ 'ಸಜ್ಜೆಗೊಳಿಸು' ನೋ.

ಸಜ್ಜೆಗೊಳಿಸು₂ (ಕ್ರಿ). ಅಣಿಮಾಡು ; ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸು : [illegible] (…). [ಸಜ್ಜೆ (< ಸಜ್ಜು) + ಕೊಳ್, + -ಇಸು]

ಸಜ್ಜೆನಿವಾಸ (ನಾ). ಮಲಗುವ ಮನೆ ; ಶಯ್ಯಾಗೃಹ : [illegible] (…). [ಸಜ್ಜೆ (< ಸಜ್ಜೆ) + ನಿವಾಸ]

ಸಜ್ಜೆಮನೆ 'ಸಜ್ಜೆವನೆ' ನೋ.

ಸಜ್ಜೆಯೋಗ (ನಾ). ಮಲಗುವ ಮನೆಯ ಕೆಲಸ ; ಶಯ್ಯಾಗೃಹದ ಸೇವೆ : [illegible] (…).

[ಸಜ್ಜೆ (< ಸಜ್ಜೆ) + ಯೋಗ]

ಸಜ್ಜವಣೆ 'ಸಜ್ಜವಣ' ನೋ.

ಸಜ್ಜವಳ 'ಸಜ್ಜವಳ' ನೋ.

ಸಜ್ಜೈವಾತೃಕ (ನಾ). ಚಂದ್ರ ; ತಿಂಗಳು : [illegible] … [illegible] (…). [ಸಂ.]

ಸಜ್ಜೀಕೃತ (ನಾ). ಕವಚಸಹಿತವಾದುದು : [illegible] (…). [? + ಕೋಡು]

ಸಜ್ಞಾನಚಕ್ಷು (ನಾ). ಜ್ಞಾನಸಹಿತವಾದ ದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳವನು : [illegible] (…). [< ಸಂ. ಸಜ್ಞಾನಚಕ್ಷುಸ್]

ಸಜ್ಜೀಕೃತ (ಗು). ೧. ಬೆಳಕಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ : [illegible] (…). (ನಾ). ೨. ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಬೆಳಕು : [illegible] (…). [ಸಂ. ಸಜ್ಜ್ಯೋತಿಸ್]

ಸಟ (ನಾ). ೧. ಅಯಾಲು ; ಕೇಸರ : 'ಸಟಾವಳಿ' ಪರಾ. ೨. ಹೆಣೆದುಕೊಂಡ ಕೂದಲು ; ಜಟೆ : [illegible] … [illegible] (…) : [illegible] (…). [ಸಂ. ಸಟಾ]

ಸಟ (ನಾ). ಹುಸಿ ; ಹೊರೆ : "[illegible]" (…). 'ಸಟ್ಟೆ' ಪರಾ. [?]

ಸಟಕ 'ಸಟ್ಟುಗ' ನೋ.

ಸಟಕ್ಕನೆ (ಅ). ತಟಕ್ಕನೆ ; ಕೂಡಲೆ : [illegible] (…) ; [illegible] (…).

[ಸಟ್ + - ಅನೆ]

ಸಟಗ 'ಸಟ್ಟುಗ' ನೋ.

ಸಟಗ 'ಸಟ್ಟುಗ' ನೋ.

ಸಟಲು, ಸಟಾಲು (ಅ). ಕೊಂಚ ; ಸ್ವಲ್ಪ : [illegible] (…) ; [illegible] (…). **ಸಟಾಲು**: [illegible] (…). [?]

ಸಟಾಪಟು 'ಸಟಪಟ' ನೋ.

ಸಟಾಲು 'ಸಟಲು' ನೋ.

ಸಟಾವಳಿ (ನಾ). ಸಿಂಹದ ಕೊರಳಿನ ಸಮೂಹ,— ಕೇಸರದ ಸಮೂಹ : [illegible] (…) : [illegible] … [illegible]

[illegible] (…). [ಸಂ. ಸಟಾವಲಿ]

ಸಟಾಳಿ (ನಾ). = ಸಟಾವಳಿ ೧ : [illegible] … [illegible] (…). [ಸಂ. ಸಟಾಲಿ]

ಸಟೀಕ (ಗು). ೧. ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಸಹಿತವಾದ ; ಟೀಕೆಯಿಂದೊಡಗೂಡಿದ : [illegible] (…). (ನಾ). ೨. ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಸಹಿತವಾದುದು. [ಸಂ. ಸಟೀಕ]

ಸಟುಗ 'ಸಟ್ಟುಗ' ನೋ.

ಸಟೆ (ನಾ). ೧. ಹುಸಿ; ಸುಳ್ಳು : "[illegible]" (…); [illegible] (…) ; [illegible] (…) ; [illegible] (…). [< ಸಂ. ಶಠ]

ಸಟೆ (ನಾ). ೧. (ಕುದುರೆ, ಸಿಂಹ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ) ಕತ್ತಿನ ಮೇಲಿನ ಕೂದಲು; ಕೇಸರ; ಅಯಾಲು : [illegible] (…). ೨. ಜಡೆಗಟ್ಟಿದ ಕೂದಲು : "[illegible]" (…). [ಸಂ. ಸಟಾ]

ಸಟೆಗ (ನಾ). ಸುಳ್ಳುಹೇಳುವವನು : ಸುಳ್ಳುಗಾರ : [illegible] (…). [ಸಟೆ + - ಗ]

ಸಟೆಗಾರ (ನಾ). = ಸಟೆಗ : [illegible] (…).

[ಸಟೆ + - ಗಾರ (< - ಕಾರ)]

ಸಟೆಗಾತಿ (ನಾ). ಸುಳ್ಳುಹೇಳುವವಳು ; ಸುಳ್ಳುಗಾತಿ : (…).

[ಸಟೆಗಾರ + - ಇ (< - ಇ)]

ಸಟೆಮಾತು (ನಾ). ಸುಳ್ಳುಮಾತು : [illegible] (…). [ಸಟೆ + ಮಾತು]

ಸಟ್ಟಕ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ಹದಿನೆಂಟು ಬಗೆಯ ಉಪರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಕಥಾವಿಸ್ತಾರವಿಲ್ಲದ ಸಣ್ಣನಾಟಕ : [illegible] … [illegible] … [illegible] (…). [ಸಂ.]

ಸಟ್ಟುಗ, ಸಟುಗ, ಸಟಗ, ಸಟ್ಟುಗ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : [illegible] (…). **ಸಟಗ** : ೧. [illegible] (…). **ಸಟಗ** : ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚಿಪ್ಪಿನ ಸೌಟು : [illegible] (…). **ಸಟ್ಟುಗ** : ೩. [illegible] (…). [?]

ಸಟ್ಟನೆ (ಅ). ತಕ್ಷಣ ; ಕೂಡಲೆ : "[illegible]" [illegible] (…); [illegible] (…).

[ಸಟ್ + - ಅನೆ . / ತೆಲು. ಸಟ್ಟನ]

ಸಟ್ಟು, ಸಟ್ಟು, ಸಾಟು (ನಾ). ೧. ದೊಡ್ಡ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ದವಸಧಾನ್ಯವನ್ನು ಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ : ಸಗಟುವ್ಯಾಪಾರ : [illegible] (…). ೨. ಬೆಲೆಯೇರಿದಾಗ ಹೆಚ್ಚಿನ ಲಾಭಕ್ಕೆ ಮಾರಲು ಸರಕುಗಳನ್ನು ಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ : [illegible] … [illegible] (…) ; [illegible] … [illegible] (…

[illegible] 'ಸಾಟಿ₂' ಹೋ. [illegible] : ೧. [illegible]

[illegible] . . . [illegible]

[illegible] : ೩. [illegible]

[illegible] = [illegible] ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸು, — [illegible] : [illegible]

[illegible] (ನಾ). [illegible] (?) : [illegible]

[illegible] (ಕ್ರಿ). [illegible] . . . [illegible]

[illegible] (ನಾ). = [illegible] ೨ : [illegible]

[illegible] (ನಾ). = [illegible] ೨ : [illegible] . . . [illegible]

[illegible] ನೋ.

[illegible] (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ [illegible] : [illegible] . . . [illegible] . . . [illegible]

[illegible] 'ಸುಬ್ಬಗ₁' ನೋ.

[illegible] (ನಾ). ೧. ಸಾರು ಮೊದಲಾದ ದ್ರವಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತೊಳಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಮರ ಅಥವಾ ಲೋಹದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಸಾಧನ; [illegible] : [illegible] ೨. ದೋಣಿ ನಡೆಸುವ ಸಾಧನ ; [illegible] : [illegible] . . . [illegible] : ೧. [illegible] : ೧. [illegible] : ೧. [illegible]

[illegible] : ೧. [illegible]: ೧. [illegible] : ೧. [illegible] . . . [illegible] : ೧. [illegible] : ೧. [illegible] : ೧. [illegible]

[illegible] = [illegible] :

[illegible] (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ [illegible]. — [illegible] : [illegible]

[illegible] ನೋ.

[illegible] (ಕ್ರಿ). [illegible] : [illegible]

[illegible] (ನಾ). ಒಂದು ಏಡಿಗಿಡ್ಡವಾದ [illegible] : [illegible] . . . [illegible]

[illegible]

[illegible] ನೋ.

[illegible] (ನಾ). ಒಂದು ಏಡಿಗಿಡ್ಡವಾದ [illegible] : [illegible]

[illegible] ನೋ.

[illegible] ನೋ.

[illegible] (ನಾ). [illegible] ; [illegible] (?) : [illegible] . . . [illegible]

[illegible] ನೋ.

[illegible] (ನಾ). ೧. ([illegible]) ಅಲಂಕಾರಕ್ಕಾಗಿ [illegible] — [illegible] . . . [illegible] ೨. ([illegible]) [illegible] ; [illegible] : ೧. [illegible] : ೧. [illegible] : ೧. [illegible]

[illegible] (ಛಂದೋ. ೬-೧೫೩).

[<— [illegible]]

[illegible]₁ (ನಾ). ೧. ಉತ್ಸಾಹ ; ಸಂಭ್ರಮ : [illegible] (... ೧೩-೩೩) ; [illegible] (... ೩೬-೧೩); [illegible] (... ೬-೩೦). ೨. ಆಧಿಕ್ಯ; ರಭಸ : [illegible] (... ೫೬೯); [illegible] (... ೩೩-೪); [illegible] (... ೬-೩೩). ೩. ಯೋಗ್ಯವಾದುದು; ಒಳ್ಳೆಯದು : "[illegible]" (... ೬೪). ೪. ಸೊಗಸು; ಶೋಭೆ; ಅಂದ : [illegible] . . . [illegible] (... ೪೪ ೫); [illegible] (... ೮-೩೦); [illegible] (... ೧೧-೬). ೫. ಅಲಂಕಾರ; ಶೃಂಗಾರ : "[illegible] . . . [illegible]" (... ೧೮೪). ೬. ನಿಮರ್ಗ ; ರಚನೆ : '[illegible]' ನೋಡಿ. [[illegible]]

[illegible]₂ (ನಾ). ಒಂದು ಮನೆತನದ ಹೆಸರು : [illegible] . . . [illegible] (... ೧೩-೬; ...). [< [illegible] ?/ [illegible]]

[illegible] (ಕ್ರಿ). ಉತ್ಸಾಹಗೊಳ್ಳು ; ಸಂಭ್ರಮಿಸು : [illegible] (... ೬-೨೫). [[illegible]₁ + [illegible]]

[illegible] (ನಾ). ೧. ಆನಂದ ; ಉಲ್ಲಾಸ : "[illegible] . . . [illegible]" (... ೧೮೪). ೨. ಆಧಿಕ್ಯ ; ರಭಸ : [illegible] (... ೪-೬೪).

[[illegible]₁ + - [illegible]]

[illegible] (ನಾ). ಉತ್ಸಾಹ ; ಸಂಭ್ರಮ : [illegible] (... ೫೧). [[illegible]₁ + - [illegible]]

[illegible] (ಕ್ರಿ). ೧. ಉತ್ಸಾಹಿಸು ; ಸಂಭ್ರಮಪಡು : [illegible] (... ೧೪-೩); [illegible] (... ೫೪-೩೩೩); [illegible] . . . [illegible] (... ೬-೧೪). ೨. ಶಂಗೊಳಿಸು ; ಚೆಲುವಾಗು ; ಶೋಭಿಸು : [illegible] (... ೪-೬-೧೫). ೩. ನಿರ್ಮಿಸು ; ರಚಿಸು : [illegible] (... ೮-೩೦). ೪. ಅಲಂಕರಿಸು ; ಶೃಂಗಾರಮಾಡು : [illegible] (... ೬೪-೧೦). [[illegible]₁ + - [illegible]]

[illegible] (ನಾ). ೧. [illegible] ; [illegible]; ಉತ್ಸಾಹ : '[illegible]' ನೋಡಿ. ೨. ವೇಗ ; ಶೀಘ್ರತೆ : '[illegible]' ನೋಡಿ. '[illegible]' ನೋಡಿ.

[[illegible]]

[illegible] (ಕ್ರಿ). [illegible] ; ಉತ್ಸಾಹಿಸು : [illegible] (... ೬-೩೪). [[illegible] + [illegible]₁]

[illegible], [illegible] (ಅ). ೧. ಕೂಡಲೆ ; ತಟ್ಟನೆ ; ಶೀಘ್ರವಾಗಿ: [illegible] (... ೪-೧೫). [illegible]: ೨. [illegible]ವಾಗಿ ; ನಿರರ್ಗಳವಾಗಿ : [illegible] (... ೧೩-೩೫).

[illegible] = [illegible]; [illegible]: [illegible] . . . [illegible] (... ೯-೧೦೩). '[illegible]' ನೋಡಿ. [[illegible] + - [illegible]]

[illegible] (ನಾ). [illegible] ; [illegible] (?) : [illegible] (... ೬-೫೩-೩೦). [?]

[illegible] '[illegible]' ನೋಡಿ.

[illegible] (ಗು). ಸ್ವಚ್ಛವಾದ ; ನೇರವಾದ : [illegible] (... ೧೪೪); [illegible] ([illegible])-[illegible]. ([illegible]) (... ೩೫). [<— [illegible]]

[illegible] '[illegible]' ನೋಡಿ.

[illegible] (ಗು). [illegible]ದ ಕೂಡಿದ; [illegible]ವಾದ : [illegible] (... ೧೩-೫೩). [[illegible]₀ + [illegible]₁]

[illegible] (ನಾ). ದೂರು ; [illegible] ; ನಿಂದೆ : '[illegible]' ನೋಡಿ.

[[illegible]]

[illegible] (ನಾ). [illegible]ವಾದ; ದೂರು; ನಿಂದೆ : [illegible] . . . [illegible] (... ೧೨೪). [[illegible] + [illegible]]

[illegible] (ಅ). (ತಿರಸ್ಕಾರ, ಕೋಪಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ) ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ : [illegible] (... ೬-೩೩); [illegible] (... ೪೩-೫೫); [illegible] . . . [illegible] (... ೫-೬೬). [[illegible] + [illegible]]

ಸಡಿಲ್₁, ಸಡಿಲು₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಳ್ಳಕವಾಗು; ಬಿಗಿಯಿಲ್ಲದಂತಾಗು; ಶಿಥಿಲವಾಗು: "[illegible]" ([illegible]); [illegible] (... ೨-೧೫); [illegible] . . . [illegible] (... ೬-೬೧); [illegible] (... ೨-೬-೨). ೨. (ಆಲಂ) ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟು; ಹಿಂಜರಿ : [illegible] (... ೧೯೪೭). ಸಡಿಲು₁ : ೧. [illegible] (... ೬೩೫); [illegible] . . . [illegible] (... ೬-೪೨); [illegible] (... ೧೦-೪೬). [[illegible]]

ಸಡಿಲ್₂, ಸಡಿಲ, ಸಡಿಲು₂ (ನಾ). ಅಳ್ಳಕ; ಬಿಗಿಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು : "[illegible]" (... ೧೦೫೫). ಸಡಿಲ : "[illegible]" (... ೧೩-೫೪); [illegible]

[illegible]: [illegible] (ಬಸವ. ೫). ಸಡಿಲು₂: 'ಸಡಿಲುಗಟ್ಟು' ಪದಾ.

ಸಡಿಲವಾಗು, ಸಡಿಲಾಗು = ಅಳ್ಳಕವಾಗು; ಬಿಗಿಯಿಲ್ಲದಾಗು; ಶಿಥಿಲವಾಗು: [illegible] ... [illegible].

[< ಸಡಿಲ್₁./ [illegible] ./ [illegible]]

ಸಡಿಲ 'ಸಡಿಲ್₁' ನೋ.

ಸಡಿಲಾಳ್ಕೆ (ನಾ). (ಅಲಂ) ಬಿಗಿಯಿಲ್ಲದ ಆಳ್ವಿಕೆ. — ರಾಜ್ಯಭಾರ: [illegible] (< ಸಡಿಲ್₁) + ಆಳ್ಕೆ]

ಸಡಿಲಿಕೆ, ಸಡಿಲ್ಕೆ (ನಾ). ಅಳ್ಳಕವಾದುದು : ಶೈಥಿಲ್ಯ : [illegible]. ಸಡಿಲ್ಕೆ : [illegible] [ಸಡಿಲ್₁ + - ಇಕೆ]

ಸಡಿಲಿಸು, ಸಡಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಳ್ಳಕಮಾಡು; ಶಿಥಿಲಗೊಳಿಸು : [illegible]. ೨. ಕಳೆಯು; ಬಿಚ್ಚು : [illegible]. ೩. ಚದುರಿಸು; ದಿಕ್ಕಾಪಾಲು ಮಾಡು : [illegible]. ೪. ಕಳೆ; ತ್ಯಜಿಸು : [illegible]. ೫. ವಿನಾಯಿತಿ ತೋರಿಸು : [illegible]. ಸಡಲಿಸು : ೧. [illegible].

[ಸಡಿಲ್₁ + - ಇಸು]

ಸಡಿಲು₁ 'ಸಡಿಲ್₁' ನೋ.

ಸಡಿಲು₂ 'ಸಡಿಲ್₂' ನೋ.

ಸಡಿಲುಗಟ್ಟು (ನಾ). ೧. ಅಳ್ಳಕವಾದ ಕಟ್ಟು. ೨. (ಅಲಂ) ಶಿಥಿಲವಾದ ನಡವಳಿ : "ಸಡಿಲುಗಟ್ಟಿನ ಗೆಡ" [illegible]. [ಸಡಿಲು₁ (< ಸಡಿಲ್₁) + ಕಟ್ಟು]

ಸಡಿಲುಬಾಯಿ (ನಾ). (ಅಲಂ) ಗುಟ್ಟು ನಿಲ್ಲದ ಬಾಯಿ : [illegible]. [ಸಡಿಲು₁ (< ಸಡಿಲ್₁) + ಬಾಯಿ₁ (< ಬಾಯ್₁)]

ಸಡಿಲ್ಕೆ 'ಸಡಿಲಿಕೆ' ನೋ.

ಸಡಿಲ್ಚು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಳ್ಳಕಮಾಡು ; ಸಡಿಲಿಸು : [illegible]. ೨. ಕಳೆಯು; ಕಳೆ : [illegible]. ೩. [illegible]; ಸಡಿಸು : [illegible]

[illegible] (ಬಸವ. ೧೨-೫೩).

[ಸಡಿಲ್₁ + - ಚು]

ಸಡಿಲ್ವಿಡಿ (ನಾ). ಅಳ್ಳಕವಾದ ಮುಷ್ಟಿ ; ಶಿಥಿಲವಾದ ಹಿಡಿ: [illegible].

[ಸಡಿಲ್₁ + ಹಿಡಿ]

ಸಡುಕು 'ಸಡಕು' ನೋ.

ಸಡುಗುಡ 'ಸಡುಗುಡು' ನೋ.

ಸಡುಗುಡು, ಸಡುಗುಡ (ನಾ). ಗುಂಡುಗೂಡಿ ಆಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ ; ಗುಡುಗಾಟ ; ಕಬಡ್ಡಿ : [illegible]. [ಹೋ. ಕ [illegible]]

ಸಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : [illegible]. 'ಸಡೆ₁' ನೋ. [?]

ಸಡ್ಡು (ನಾ). ಕೈಲಾಗದುದು ; ಬಲಹೀನವಾದುದು : [illegible] (ಬಸವ).

ಸಡ್ಡುಕಟ್ಟ = ಬಲಹೀನನಾದವನು ; ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕನಾದವನು : [illegible].

[ಹೋ. ತೆಲು. ಸಡ್ಡು = [illegible]]

ಸಡ್ಡುಕ 'ಸಡ್ಡಕ' ನೋ.

ಸಡ್ಡುಕೆ (ಅ). ತಕ್ಷಣ ; ಕೂಡಲೆ ; ಥಟ್ಟನೆ : [illegible]. [ಸಡ್ಡು + - ಇಕೆ]

ಸಡ್ಡಾಳು (ನಾ). ಬಲಹೀನನಾದವನು ; ಕೈಲಾಗದವನು : [illegible].

[ಸಡ್ಡು + ಆಳು (< ಆಳ್)]

ಸಡ್ಡಿ (ನಾ). ಆತಂಕ ; ಆಸಕ್ತಿ : [illegible]. 'ಅಡ್ಡಿಸಡ್ಡಿ' ಪದಾ. [?]

ಸಡ್ಡು₁, ಸೆಡ್ಡು, ಸೊಡ್ಡು (ನಾ). ೧. (ಕುಸ್ತಿ ಮಾಡುವ ಪೂರ್ವಸಿದ್ಧತೆಯಾಗಿ) ಭುಜ ಅಥವಾ ತೊಡೆಯನ್ನು ತಟ್ಟುವಿಕೆ. - ಚಪ್ಪರಿಸುವುದು : [illegible]. ಸೆಡ್ಡು₁ : ೧. 'ಸಡ್ಡುಹೊಡೆ' ಪದಾ. ಸೊಡ್ಡು : ೨. ಸವಾಲು ; ಸ್ಪರ್ಧೆ : [illegible].

[<- ತೆಲು. ಚಡ್ಡು = ತೊಡೆಯನ್ನು ತಟ್ಟು]

ಸಡ್ಡು₂ (ನಾ). ಸದು ; ಸಾಟಿ : [illegible].

[?]

ಸಡ್ಡಕ, ಸಡ್ಡ, ಸಡ್ಡಕ, ಸಡ್ಡಕ, ಸಡ್ಡಗ (ನಾ). ಹೆಂಡತಿಯ ಸಹೋದರಿಯ ಗಂಡ: [illegible].

ಸಮ್ಮ : [illegible] (...) ; [illegible]

[illegible]

ಸಮ್ಮಗ 'ಸಮ್ಮತ' ನೋಡಿ.

ಸಮ್ಮಗಣ (ನಾ). [illegible] : [illegible]

[ಸಮ್ಮಗ (< ಸಮ್ಮತ) + - ಣ]

ಸಮ್ಮಗಾಣ್ (ಕ್ರಿ). [illegible] : [illegible]

ಸಮ್ಮಗೊಳ್ಳು 'ಸಮ್ಮಗೊಳ್' ನೋಡಿ.

ಸಮ್ಮದಣ (ನಾ). "[illegible]" (...) : [illegible]

ಸಮ್ಮತೊಡೆ, ಸಮ್ಮತೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ೧. [illegible] : [illegible] ೨. (ಅಲಂ) [illegible] : [illegible]

ಸಮ್ಮ, ಚಮ್ಮ, ಧಮ್ಮ (ನಾ). ೧. [illegible] : [illegible] ೨. [illegible] ; [illegible] : 'ಸಮ್ಮಗ್ಗೆ' ನೋಡಿ. [illegible]

[illegible]

[< ಪ್ರಾ. ಸಮ್ಮ. / ಸಂ. ... / ತಮಿ. ... : ತೆಲು. ...]

ಸಮ್ಮ, ಚಮ್ಮ, ಸಮ್ಮ (ನಾ). ೧. [illegible] : "[illegible]" (...) ; [illegible] 'ಅಶ್ವಮಿಸಮ್ಮ' ನೋಡಿ. 'ಅಮ್ಮ' ನೋಡಿ. ೨. ([illegible]) [illegible] [?]

ಸಮ್ಮಿಕು 'ಸಮ್ಮಿಗು' ನೋಡಿ.

ಸಮ್ಮಿಗು, ಸಮ್ಮಿಕು (ಕ್ರಿ). [illegible] ; [illegible] : [illegible] [ಸಮ್ಮ + ಕು (< ...)]

ಸಮ್ಮಿಗ್ಗೆ (ಕ್ರಿ). [illegible] : [illegible] [ಸಮ್ಮ + ಗೆ (< ...)]

ಸಮ್ಮಿಗೊಳ್, ಚಮ್ಮಿಗೊಳ್, ಸಮ್ಮಗೊಳ್ಳು, ಸಮ್ಮಿಗೊಳು (ಕ್ರಿ). ೧. = ಸಮ್ಮಿಗ್ಗೆ : [illegible] ೨. [illegible] [ಸಮ್ಮ + ಕೊಳ್]

ಸಮ್ಮಿಗೊಳು 'ಸಮ್ಮಿಗೊಳ್' ನೋಡಿ.

ಸಮ್ಯ (ನಾ). [illegible] : [illegible]

[< ಸಂ. ...]

ಸಮ್ಯ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "[illegible] ..." (...) ; [illegible] [?]

ಸಮೆಂಟಿ (ನಾ). [illegible] : [illegible] [< ಸಂ. ...]

ಸಮೆಂಟು, ಸಮಟು, ಸಮಟ್ಟು, ಸೆಮೆಂಟು, ಸಮೆಟು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ನಾರು ([illegible]) ಅದರ ಹೂವು : [illegible]

[illegible] (ನಾ). ಬಹಳ ಕೃಶವಾಗಿರುವವನು. –ಬಡವಾಗಿರುವವನು : [illegible] [ಸಣಕಲು + -ಅ]

[illegible] (ನಾ). ಬಹಳ ಕೃಶವಾಗಿರುವವಳು. –ಬಡವಾಗಿರುವವಳು : [illegible] [ಸಣಕಲು + -ಇ]

ಸಣಕಲು (ನಾ). ಬಹಳ ತೆಳ್ಳಗಿರುವುದು : ಕೃಶವಾದುದು : ಬಡಕಲು : [illegible]

[illegible] (ನಾ). = [illegible] [illegible]

ಸಣಗಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : [illegible]

[illegible] (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಟ್ಟು ; ಸಣ್ಣಕಟ್ಟು : [illegible]

[illegible] (?) (ನಾ). (?) : [illegible] [?]

[illegible] 'ಸಣಬು' ನೋ.

[illegible] ನೋ.

[illegible] (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : [illegible] [?]

[illegible] ನೋ.

[illegible] (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : [illegible] [?]

ಸಣ್ಣ (ನಾ). ೧. ಚಿಕ್ಕದು ; ಕಿರಿದು : [illegible]

[illegible]

[illegible] (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚಿಕ್ಕದಾದ [illegible]

[illegible] (ನಾ). (ಸೀರೆ, ಧೋತ್ರ ಮುಂತಾದುವುಗಳ) ಕಿರಿದಾದ ಅಂಚು ; ಚಿಕ್ಕ ಅಂಚು : [illegible] [ಸಣ್ಣ + ಅಂಚು]

[illegible] (ನಾ). ಚಿಕ್ಕವಯಸ್ಸು ; ಚಿಕ್ಕಂದು ; ಬಾಲ್ಯ : [illegible] [ಸಣ್ಣ + ಅಂದು]

ಸಣ್ಣಕರುಳು (ನಾ). ಜಠರದ ಕೊನೆಯಿಂದ ದೊಡ್ಡ ಕರುಳಿನವರೆಗಿನ ಅನ್ನನಾಳದ ಭಾಗ ; ಕೆಳಭಾಗದ ಕರುಳು : [illegible]

[illegible] . . . [illegible] [illegible]. 'ದೊಡ್ಡ[illegible]' ಪರಾ. [ಸಣ್ಣ + [illegible] (< [illegible])]

ಸಣ್ಣಕಾಳಿ (ನಾ). (ಕಾ) ಹಮ್ಮುವಿಂದುಗ ಅಳತೆಯ ಒಂದು ಪ್ರಮಾಣ: [illegible]. [ಸಣ್ಣ + ಕಾಳಿ]

ಸಣ್ಣಕಾರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಚಿಕ್ಕಜಾತಿಯ ಕಾರೆ: "[illegible], ಸಣ್ಣಕಾರೆ, [illegible]" ([illegible]); [illegible], ಸಣ್ಣಕಾರೆ ([illegible]). [ಸಣ್ಣ + ಕಾರೆ]

ಸಣ್ಣಕೆಲಸ (ನಾ). ೧. ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಕೆಲಸ ; ನಯವಾದ ಕೆಲಸ : [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). ೨. ನೀಚಕೆಲಸ : ಹೀನಕಾರ್ಯ : [illegible] ([illegible]). [ಸಣ್ಣ + ಕೆಲಸ]

ಸಣ್ಣಕ್ಕಿಂಚ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : [illegible], ಸಣ್ಣಕ್ಕಿಂಚ, [illegible] ([illegible]). [ಸಣ್ಣ + ಕ್ಕಿಂಚ]

ಸಣ್ಣಕ್ಕಿ (ನಾ). = ಸಣ್ಣ ೬ : [illegible] ([illegible]); [illegible] ([illegible]) ; [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). [ಸಣ್ಣ + ಅಕ್ಕಿ]

ಸಣ್ಣಕ್ಕಿಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಅಕ್ಕಿಹುಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಸಣ್ಣಜಾತಿಯ ಅಕ್ಕಿಹುಲ್ಲು : "[illegible], ಸಣ್ಣಕ್ಕಿಹುಲ್ಲು, [illegible], [illegible]" ([illegible]); [illegible], [illegible], [illegible], ಸಣ್ಣಕ್ಕಿಹುಲ್ಲು ([illegible]). [ಸಣ್ಣ + ಅಕ್ಕಿಹುಲ್ಲು]

ಸಣ್ಣಕ್ಕಿಹರಿಯ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿಸಸ್ಯ ; ಚಿಕ್ಕಜಾತಿಯ ಅಕ್ಕಿಹರಿ: "[illegible] . . . ಸಣ್ಣಕ್ಕಿಹರಿಯ" ([illegible]). [ಸಣ್ಣ + ಅಕ್ಕಿಹರಿಯ (< ಅಕ್ಕಿಹರಿ)]

ಸಣ್ಣಕ್ಷರ (ನಾ). ೧. ಸಣ್ಣಗಾತ್ರದ ಅಕ್ಷರ : ಚಿಕ್ಕ ಅಕ್ಷರ. ೨. ಮುದ್ರಣದಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಚಿಕ್ಕ ಅಳತೆಯ ಅಕ್ಷರ. ೩. ಇಂಗ್ಲಿಷ್‌ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿರುವ ದಾಕ್ಷರ ಅಥವಾ ಹೆಸರಿನ ಮೊದಲಕ್ಷರವಲ್ಲದ ಅಕ್ಷರ : ಸಣ್ಣಕ್ಷರಗಳು ([illegible]); ಸಣ್ಣಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ ಬರೆ ([illegible]). [ಸಣ್ಣ + ಅಕ್ಷರ]

ಸಣ್ಣಖಟೋರ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕಜಾತಿಯ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಖಟೋರ : "[illegible] - ಸಣ್ಣಖಟೋರ, [illegible]" ([illegible]) ; [illegible], ಸಣ್ಣಖಟೋರ . . . [illegible] ([illegible]). [ಸಣ್ಣ + ಖಟೋರ]

ಸಣ್ಣಗನ್ನ (ನಾ). ಸಣ್ಣಕನ್ನರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿಷಯ : [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). [ಸಣ್ಣ + ಕನ್ + - ಅ]

ಸಣ್ಣಗಳು (ನಾ). ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಕಿರಿದಾಗಿರುವ ಉತ್ತಮದರ್ಜೆಯ ಸೆಲ್ಲು : [illegible] ([illegible]). [ಸಣ್ಣ + ಕಳು (< ಕುಳು)]

ಸಣ್ಣಗಾರೆ (ನಾ). ನಯವಾದ ಗಾರೆ ; ನುಣುಪಾದ ಗಾರೆ : ([illegible]). [ಸಣ್ಣ + ಗಾರೆ]

ಸಣ್ಣಗಾಳ (ನಾ). (ಮೀನು ಹಿಡಿಯುವ) ಚಿಕ್ಕಕೊಕ್ಕೆ. — ಹೋಲಿ: "[illegible] ಸಣ್ಣಗಾಳಂ[illegible] [illegible] [illegible]" ([illegible]); [illegible], [illegible], ಸಣ್ಣಗಾಳ ([illegible]). [ಸಣ್ಣ + ಗಾಳ]

ಸಣ್ಣಗಿಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚಿನ್ನದ ನಾಣ್ಯ : [illegible] . . . ೧ ಗಡಾ . . . ೧ ಸಣ್ಣಗಿಡಿ ([illegible]). [?]

ಸಣ್ಣಗೆ (ಅ). ಕೃಶವಾಗಿ ; ತೆಳ್ಳಗೆ : [illegible] ಸಣ್ಣಗೆ [illegible] ([illegible]).

ಸಣ್ಣಗಾಗು = ಬಡವಾಗು ; ಕೃಶವಾಗು ; ಸೊರಗು : [illegible] ಸಣ್ಣಗಾಗುತ್ತಾಳೆ ([illegible]) ; [illegible], [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). ಸಣ್ಣಗಿರು = ಚಿಕ್ಕದಾಗಿರು ; ಕೃಶವಾಗಿರು : [illegible] ಸಣ್ಣಗಿರುತ್ತದೆ ([illegible]). [ಸಣ್ಣ + - ಅಗೆ]

ಸಣ್ಣಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅಲ್ಪಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಇರಿಸು : [illegible] ಸಣ್ಣಗೊಳಿಸಿ [illegible] ([illegible]). [ಸಣ್ಣ + ಕೊಳ್, + - ಇಸು]

ಸಣ್ಣಚಂಚಿ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕದಾಗಿರುವ ಚೀಲ : [illegible] ಸಣ್ಣಚಂಚಿಗಳ [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). [ಸಣ್ಣ + ಚಂಚಿ]

ಸಣ್ಣಚೀರ್ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕಜಾತಿಯ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅರಿಲು : [illegible] ([illegible]). [ಸಣ್ಣ + ಅರಿಲ್]

ಸಣ್ಣತನ (ನಾ). ೧. ಚಿಕ್ಕಂದು ; ಬಾಲ್ಯ : [illegible] ([illegible]). ೨. ಕೀಳುತನ; ಕ್ಷುದ್ರತೆ; ನೀಚತನ : [illegible] ಸಣ್ಣತನವನ್ನು [illegible] ([illegible]). [ಸಣ್ಣ + - ತನ]

ಸಣ್ಣದನಿ (ನಾ). ಕೃಶವಾದ ಸೊಂಟ; ಬಡನಡು : ಸಣ್ಣನಡು[illegible] ([illegible]); [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). [ಸಣ್ಣ + ನಡು]

ಸಣ್ಣನಿದ್ದೆ (ನಾ). ಸ್ವಲ್ಪಕಾಲದ ನಿದ್ದೆ ; ಲಘುನಿದ್ದೆ : ಒಂದು ಸಣ್ಣನಿದ್ದೆ [illegible] ([illegible]). [ಸಣ್ಣ + ನಿದ್ದೆ]

ಸಣ್ಣನೆ (ಅ). ಚಿಕ್ಕದಾಗಿ ; ಸಣ್ಣಗೆ.

ಸಣ್ಣನಾಗು = ೧. ಚಿಕ್ಕದಾಗು; ಕಿರಿದಾಗು : [illegible] ([illegible]). ೨. ಸುಣ್ಣಗಾಗು; ನಯವಾಗು : [illegible] . . . [illegible] ಸಣ್ಣನಾಗಿ [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). ೩. ಬಡವಾಗು ; ಕೃಶವಾಗು : "ಸಣ್ಣನಾಗಿ [illegible]" ([illegible]). ೪. ಹತಾಶನಾಗು ; ನಿರಾಶನಾಗು : [illegible] ([illegible]). [ಸಣ್ಣ + - ಅನೆ]

ಸಣ್ಣನೆಯ (ಗು). ಬಹಳ ಚಿಕ್ಕದಾಗಿರುವ; ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ : ಸಣ್ಣನೆಯ [illegible] ([illegible]). [ಸಣ್ಣ + - ಅನೆಯ]

ಸಣ್ಣಪರೀಕ್ಷೆ (ನಾ). ಶಾಲೆ, ಕಾಲೇಜುಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆಸಲಾಗುವ ವರ್ಷದ ಮೊದಲನೆಯ ಪರೀಕ್ಷೆ ; ವಾರ್ಷಿಕಪೂರ್ವಪರೀಕ್ಷೆ : [illegible] ಸಣ್ಣಪರೀಕ್ಷೆ [illegible] ([illegible]). 'ದೊಡ್ಡಪರೀಕ್ಷೆ' ಪರಾ. [ಸಣ್ಣ + ಪರೀಕ್ಷೆ]

ಸಣ್ಣಟುಕ್ಕು, ಸಣ್ಣಭುಕ್ಕು (ನಾ). ಸಣ್ಣಕಾಳಿನ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಉತ್ತಮವಾದ ಬುಕ್ಕು ; ಕಿರುಬುಕ್ಕು : [illegible] . . . [illegible] ([illegible]). ಸಣ್ಣಭುಕ್ಕು : "[illegible] . . . ಸಣ್ಣಭುಕ್ಕು [illegible]" ([illegible]). [ಸಣ್ಣ + ಬುಕ್ಕು]

ಸಣ್ಣಬರಹ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕಗಾತ್ರದ ಅಕ್ಷರ ; ಸಣ್ಣಲಿಪಿ ; ಆ ಈ ಬಗೆಯ ಲಿಪಿಯನ್ನು ಒಂದು ಕಲೆಯಾಗಿ ಕೆಲವರು ಬೆಳೆಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಿರಬಹುದು: [illegible] (...). [ಸಣ್ಣ + ಬರಹ (< ಬರೆ)]

ಸಣ್ಣಬೆರಲು (ನಾ). ಚಿಕ್ಕಬೆರಳು; ಕಿರುಬೆರಳು : [illegible] (...). [ಸಣ್ಣ + ಬೆರಲು (< ಬೆರಲ್)]

ಸಣ್ಣಭತ್ತ 'ಸಣ್ಣಬತ್ತ' ನೋ.

ಸಣ್ಣಮರಾಲ್ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕಹೂಗಳುಳ್ಳ ಮರಳು; ನಯವಾದ ಮರಳು : [illegible] (...). [ಸಣ್ಣ + ಮರಾಲ್]

ಸಣ್ಣಮಲ್ಲಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಿರಿದಾದ ಮಲ್ಲಿಗೆ : "[illegible] . . . ಸಣ್ಣಮಲ್ಲಿಗೆ, [illegible]ಮಲ್ಲಿಗೆ . . . [illegible]ಮಲ್ಲಿಗೆ" (...); ಸಣ್ಣಮಲ್ಲಿಗೆ, [illegible] (...). [ಸಣ್ಣ + ಮಲ್ಲಿಗೆ]

ಸಣ್ಣಮಾತು (ನಾ). ಕೀಳಾದ ನುಡಿ ; ತುಚ್ಛವಾದ ಮಾತು : [illegible] (...). [ಸಣ್ಣ + ಮಾತು]

ಸಣ್ಣಮುಡಿ (ನಾ). (ಶಾ) ಒಂದು ಅಳತೆ; ಮುಡಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭಾಗ : (...). [ಸಣ್ಣ + ಮುಡಿ]

ಸಣ್ಣಮೊಸಳು (ನಾ). ಚಿಕ್ಕಜಾತಿಯ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೊಸಳು ; ಕಿರುಮೊಸಳು: "[illegible] - ಸಣ್ಣಮೊಸಳ" (...). [ಸಣ್ಣ + ಮೊಸಳ (< ಮೊಸಳು)]

ಸಣ್ಣಲಟು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : (...). [ಸಣ್ಣ + ಅಲಟು]

ಸಣ್ಣವಕ್ಕಿ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕದಾದಿ; ಸಣ್ಣದಾದಿ : [illegible] (...). [ಸಣ್ಣ + ಬಕ್ಕಿ]

ಸಣ್ಣವರಂಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಕ್ಕಿ : [illegible] (...). [ಸಣ್ಣ + ವರಂಡೆ]

ಸಣ್ಣವಳೆ (ನಾ). ತೆಳುವಾದ ಬಳೆ; ತೆಳ್ಳಗಿರುವ ಬಳೆ : [illegible] (...). [ಸಣ್ಣ + ಬಳೆ]

ಸಣ್ಣವಿಷಯ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕಪುಟ್ಟ ವಿಷಯ; ಸಾಮಾನ್ಯಸಂಗತಿ : [illegible] (...). [ಸಣ್ಣ + ವಿಷಯ]

ಸಣ್ಣಸರಪಳಿ (ನಾ). ಗೋದಿ ಅಥವಾ ರವೆಯಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ (ಶಾಯಿಸಣ್ಣಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ) ಸಣ್ಣಗಾತ್ರದ ಉಂಡೆ; ಸಣ್ಣದಾದ ಸರಪಳಿ : [illegible] . . . [illegible] (...). [ಸಣ್ಣ + ಸರಪಳಿ]

ಸಣ್ಣಸಸಿ (ನಾ). ಎಳೆಯ ಚಂದ್ರಬಿಂಬ; ಬಾಲಚಂದ್ರ : [illegible] . . . [illegible] (...). [ಸಣ್ಣ + ಸಸಿ]

ಸಣ್ಣಸಾಸಿವೆ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕಕಾಳುಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಸಿವೆ : "[illegible] - ಸಣ್ಣಸಾಸಿವೆ" (...). [ಸಣ್ಣ + ಸಾಸಿವೆ]

ಸಣ್ಣಸೆಣಬು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೆಣಬು : [illegible] (...). [ಸಣ್ಣ + ಸೆಣಬು (< ಸೆಣಬು)]

ಸಣ್ಣಸೇವಗೆ (ನಾ). ತೆಳ್ಳನೆಯ ಸೇವಿಗೆ : [illegible] (...); [illegible] (...); ಸಣ್ಣಸೇವಗೆ [illegible] . . . [illegible] (...). [ಸಣ್ಣ + ಸೇವಗೆ (< ಸೇವಿಗೆ)]

ಸಣ್ಣಹಣ (ನಾ). (ದ್ರವಪದಾರ್ಥದ) ತುಂತುರು ; ತೊಟ್ಟು : "[illegible] ಸಣ್ಣಹನಿ [illegible]" (...). [ಸಣ್ಣ + ಹನಿ (< ಪನಿ)]

ಸಣ್ಣಹಿಟ್ಟು (ನಾ). ನುಣುಪಾದ ಹಿಟ್ಟು ; ನಯವಾದ ಹಿಟ್ಟು : [illegible] (...). [ಸಣ್ಣ + ಹಿಟ್ಟು (< ಪಿಟ್ಟು)]

ಸಣ್ಣಹುಡುಗ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕವಯಸ್ಸಿನ ಹುಡುಗ; ಬಾಲಕ : [illegible] (...). [ಸಣ್ಣ + ಹುಡುಗ]

ಸಣ್ಣಹುಡುಗಿ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕವಯಸ್ಸಿನ ಹುಡುಗಿ; ಬಾಲಕಿ : [illegible] (...). [ಸಣ್ಣ + ಹುಡುಗಿ]

ಸಣ್ಣಹುಳು (ನಾ). ಹೇನಿನ ಮರಳಿನಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ : (...). [ಸಣ್ಣ + ಹುಳು]

ಸಣ್ಣಾಟ (ನಾ). ಯಕ್ಷಗಾನದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ ; ಆ "ಬಯಲಾಟದಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣಾಟಕ್ಕೆ ಒಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಸ್ಥಾನವಿದೆ. ದೊಡ್ಡಾಟಕ್ಕೆ ಇದು ವಿರುದ್ಧವಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಕೆಲವು ಅಂಶಗಳಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನತೆಯುಂಟು. ಗ್ರಾಮೀಣರು ಅಧಿಕ ಪರಿಶ್ರಮದಿಂದ . . . ದೊಡ್ಡಾಟವನ್ನು ಸುಲಭೀಕರಿಸಿ. ಅದರದೇ ಮೂಲಅಂಶಗಳನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಸಣ್ಣಾಟವನ್ನು ಆಡಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದರು . . . ಸಣ್ಣಾಟವನ್ನು ದಾಸರಾಟ, ಹರಣರಾಟ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ" (...): [illegible] (...). 'ದೊಡ್ಡಾಟ' ನೋಡಿ. [ಸಣ್ಣ + ಆಟ]

ಸಣ್ಣಿ[1] (ನಾ). (ಮಡಿಗಾಗಿ ಉಡುವ) ರೇಷ್ಮೆವಸ್ತ್ರ ; ಮಗುಟ : [illegible] (...). [< ತಮಿ. ಸಣ್ಣಿ, ಸಣಿ]

ಸಣ್ಣಿ[2] (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : [illegible] (...). [?]

ಸಣ್ಣಿಂಚರ (ನಾ). ಇಂಪಾದ ಧ್ವನಿ : [illegible] (...). [ಸಣ್ಣ + ಇಂಚರ]

ಸಣ್ಣಿಗೆ (ನಾ). ೧. ಅರೆದು ಪುಡಿ ಮಾಡುವ ಸಾಧನ; ಅರೆಗಲ್ಲು : [illegible] (...); [illegible] . . . [illegible] (...); [illegible] (...). ೨. ಸಣ್ಣ, ಶಾಸ್ತ್ರ (?) : ಎರಡು ಕಾಲು ಸಾಲು ಸಾಲಾದ ಸಣ್ಣಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಯ್ದು [illegible] (...).

[< ಸಣ್ಣ + -ಇಗೆ]

ಸಣ್ಣಿಗೆಕೊಟರ್ (ನಾ). = ಸಣ್ಣಿಗೆ ೧ : [illegible] . . . [illegible] (...). [ಸಣ್ಣಿಗೆ + ಒಟರ್]

ಸಣ್ಣಿಸು, ಸಣ್ಣಿಸು (ನಾ). ಸಣ್ಣನಾದುದು ; ಚಿಕ್ಕದು : "ಸಣ್ಣಿಸು [illegible]" (...); [illegible] (...); [illegible] (...). ಸಣ್ಣಿಸು : "[illegible] . . . [illegible] ಸಣ್ಣಿಸು" (...).

[< ಸಣ್ಣ]

ಸಣ್ಣಿಸು 'ಸಣ್ಣಿಸು' ನೋ.

ಸಣ್ಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅರೆ; ನುರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡು ; ನುರಿಸು : [illegible]

ಮುಂದ ನಡೆಯ ನಡೆದಂ ಭರತಂ (ಆದಿಪು. ೧೧-೯೭ ಪದ್ಯದ ಪದ್ಯ); ಹರಿಚಂದನಮಂ ಸಮಂತು ಸಣ್ಣಗೆಯೊಳ್ ಸಣ್ಣಿಪುದು (ಜಾಥಪು. ೬-೬೪). ೨. ನಯಗೊಳಿಸು; ನುಣ್ಣಗೆಮಾಡು : ಕುರುಬಲಮಲ್ಲಮನರದು ಸ[ಪಾಠಾಂ. ಪ]ಣ್ಣಿಸಿದಂತೆ ಮಾಡಿ ತವೆ ನರವಿಯನನಿತಂ ಕೊಂದೂಡಮೇವಂದಪುದು (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೧೧೭ ವ); ಸಣ್ಣಗೆಯೊಳ್ ಸಣ್ಣಮಾಗರದು ಸಣ್ಣಿಸಿಡೊಡೆ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೯೭ ವ); ಹಸಿಯಕ್ಕಿಯುದ್ದು ಜೀರಿಗೆ ಮೆಣಸು ತೆಂಗಾಯ ಕುಸುರಿ ಬಿಳಿಯುಳ್ಳಿ ಸಾಸುವೆಯೆಳ್ಳುಗಳನು ಸಣ್ಣಿಸಿಯರೆದು (ಸೂಪಶಾ. ೪-೭೮). ೩. ಬಡವಾಗು; ಕೃಶವಾಗು : ಉಣ್ಣದೂಡವಯ ಗಳಿಸಿ ಮಣ್ಣನೊಳು ತಾನಿರಿಸಿ ಸಣ್ಣಿಸಿ ನೆಲನ ಸಾರಿದನ ಬಾಯೊಳಗೆ ಮಣ್ಣು ಕಾಣಾಯ್ಕ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೬೫೭); ಎರಡು ಆಳಿನ ಬದುಕನ್ನು ಒಬ್ಬನೇ ಮಾಡಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಸಣ್ಣಸಿದ್ದಾನೆ (ಚಿಲುಮ. ೪೦). ೪. ಪುಡಿಮಾಡು; ಚೂರ್ಣಗೊಳಿಸು : ಶಿವಯಂ . . . ಶಿಲಾಜಿತುವಂ ಲೋಹವುಮಂ ಸಣ್ಣಿಸಿ ತಿನೆ ಪೇಳೆವೇಳೆ ನಿರ್ವ್ಯಾಜದಿಂ ಪ್ರಮೇಹಂ ಕಿಡುಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೧೬೬); ಬಿಳಿಯಳ್ಳು ಸಣ್ಣಿಸಿದ ತೆಂಗಾಯಿ ತನಿವಾಲುಗಳ ಬೆರಸಿಯುದಯದೊಳು ಗಿಣಿಗಳಕ ಮಾಡಿ ತುಪ್ಪದೊಳು ಗಾರಿಗೆಯಡುವುದು (ಸೂಪಶಾ. ೧-೨೪). ೫. ನಾಶಮಾಡು; ಇಲ್ಲವಾಗಿಸು : ಸರೋಜದ್ಯಸಿರಿಯನೊಯ್ಯನೆ ಸಣ್ಣಿಸಿ . . . ತೀಡಿದುದು ಮೂಡಣಗಾಳಿ ಹಿಮಪ್ರವೇಶದೊಳ್ (ಉದ್ಭಟ. ೪-೨೨). ೬. ಕ್ಷೀಣಿಸು ; ಇಲ್ಲವಾಗು : ವೃಷ್ಟಿದಿನವು ಸಣ್ಣಿಸಿದುದು (ಸಿದ್ದೇಶ್ವ. ೨೦-೬); ಎನ್ನ ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯ ಸಪ್ತವ್ಯಸನಂಗಳೆಲ್ಲ ಸಣ್ಣಿಸಿ ಹೋದುವಯ್ಯ (ಅಮಿಂವ. ೧೦೩-೩೪). ೭. (ಆಲಂ) ಪರೀಕ್ಷಿಸು ; ಒರೆಹಚ್ಚು : ಇಂತಹ ಕಾಲಿಕಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಸಾಣಿಸಿ, ಸಣ್ಣಿಸಿ ಸಾರ್ವಕಾಲಿಕವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವ ವಿಚಾರಗಳನ್ನಷ್ಟೇ ಸ್ವೀಕರಿಸತಕ್ಕದ್ದು (ಯಕ್ಷಪ್ರ. ೧೭೫). [ಸಣ್ಣ + - ಇಸು₁]

ಸಣ್ಣೀಚಲು (ನಾ). ಚಿಕ್ಕಜಾತಿಯ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಈಚಲುಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು : (ವೃಷಿಗೀ. ೬೧-೧೨೫೦). [ಸಣ್ಣ + ಈಚಲು₁ (< ಈಂಚಿಲ್)]

ಸಣ್ಣೀರ (ನಾ). ನಯವಾದುದು; ನುಣುಪಾದುದು : ಸಣ್ಣೀರಮಪ್ಪ ಸಿರಿಗಂಧಮಂ ಬೆರಸಂಬ ಹಿಮಜಲಕೆ ಸಂಪಗೆಯ ಮುಗುಳ್ಗಳಂ ಕೂಡೆಂಬ (ಬಸವ. ೭-೪೮). [< ಸಣ್ಣ]

ಸಣ್ಣು, ಸಣು (ಗು). ಕುಳ್ಳಾದ; ಗಿಡ್ಡವಾಗಿರುವ : ಸಣು ಸಣ್ಣು ಶಬ್ದೌ ಕುಬ್ಜ ವಾಮನಾವಯವವಿಶೇಷವಚನೌ (ಶಬ್ದಾನು. ೪೪೧ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ). **ಸಣು** : ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಸಣ್ಣ + - ಉ₄]

ಸಣ್ಣುಕ, ಸಣುಕ (ನಾ). ಕುಳ್ಳಾಗಿರುವವನು; ಕುಬ್ಜ : ಉಕ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ-ಕಟ್ಟುಕಂ, ತಟ್ಟುಕಂ . . . ಸಣ್ಣುಕಂ, ಬೊಂದುಕಂ (ಶಮದ. ೨೦೩ ಪ್ರಯೋ); ಸಣುಕಂ, ಸಣ್ಣುಕಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೪೪೧ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ). **ಸಣುಕ** : ಸಣುಕಂ, ಸಣ್ಣುಕಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೪೪೧ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ). [ಸಣ್ಣು + - ಕ₇]

ಸಣ್ಣೆ (ನಾ). ಅರೆಯುವ ಸಾಧನ ; ನುರಿಸುವ ಸಾಧನ : ಎಣ್ಣೆಯೊಳ್ಕಾಸಿಯುಂ ಸಣ್ಣೆಯೊಳ್ ಸಣ್ಣಿಸಿಯುಂ ಇಂತನೇಕಪ್ರಕಾರಂಗಳಿಂ ಪೀಡಿಸಿ (ಪಸಾರ. ೧೪೯). [< ಸಣ್ಣ]

ಸಣ್ಣೇಲಕ್ಕಿ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕಜಾತಿಯ ಏಲಕ್ಕಿ ; ಕಿರಿ ಏಲಕ್ಕಿ : "ಫಲಾತಿಬಹುಳ - ಸಣ್ಣೇಲಕ್ಕಿ" (ಒಪಧಿ. ೧೦೪). [ಸಣ್ಣ + ಏಲಕ್ಕಿ]

ಸಣ್ಣೊಬ್ಬೆ (ನಾ). (?) : ಉಮೇಶನ ಸಾಚತನದಿಂದ ಮಲ್ಲಾರಿಭಟ್ಟರಿಗೆ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ಬಿದ್ದು ಹೋಗಿರದಿದ್ದರೂ ಕಾಲ್ತೊಡಕಾದಂತಾಗಿ ಸಣ್ಣೊಬ್ಬೆಯ ಮೇಲೆ ತೂಂದರೆಯಾಗ ಹತ್ತಿತ್ತು (ದಾಕೂಟ. ೩೭). [?]

ಸತ₁ (ನಾ). ಯಾವಾಗಲೂ ಇರುವುದು ; ಶಾಶ್ವತವಾದುದು : "ಸತಮನ ಶಾಶ್ವತಕ್ಕೆ ಪಸರಕ್ಕು" (ಕಲ್ಪಕೈ. ೫೭) ; ಭಾವಿಸೆ ಬೇಟಮೇಂ ಸತಮೆ (ಲೀಲಾವ. ೧೧-೩೯). [< ಸಂ. ಶಾಶ್ವತ. / ತಮಿ. ಚತ ; ತೆಲು. ಸತ]

ಸತ₂ (ನಾ). ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆ ; ನೂರು : ಸಂವತ್ಸರಸತಂಗಳೞ್ನೂಱ ಇಪ್ಪತ್ತಅಯ್ದನೆಯ ರುಧಿರೋತ್ಕಾರಿಯೆಂಬ ಸಂಬತ್ಸರಂ ಪ್ರವರ್ತ್ತಿಸೆ (ಪ್ಕಅ೦. ೧೯೨೯, ೮೬-೧; 903) ; ಸ್ವಸ್ತಿ ಸ(ಶ)ಕನ್ರಿಪ ಕಾಲಾತೀತ ಸಂವತ್ಸರಸ(ಶ)ತಂಗಳೆಣ್ಣೂಱ ಇರ್ಪತ್ತೆಣ್ಟನೆಯ ಪ್ರಭವಮೆಂಬ ವರಿಷಂ ಪ್ರವರ್ತ್ತಿಸೆ (ಎಇ. XXVI. ೬೧-೨ ; 906). 'ಸತಕ್ರತು' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಶತ. /ಪ್ರಾ. ಸತ. / ತಮಿ. ಚತ]

ಸತ₃ (ನಾ). ತನ್ನ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಜಾಗ, — ಸ್ಥಳ : ಬಮ್ಮಣ್ದೇವಯ್ಯನ ಮಗ ಕಾಳಿದಾಸಂ ಸನ್ನಾದೀವಿಗೆಗೆ ತನ್ನ ಸತದಲು ಸೋವಿಮಯ್ಯ ವಸುಗೆಲಯ್ದು ನುತ್ತರ್ಕೆಯ್ಯೊಳಗೆ (ಸೌಇಇ. IX - i. ೧೦೩-೯೭ : 1050). [< ಸಂ. ಸ್ವತಸ್]

ಸತ₄, ಸೊಥೆ (ನಾ). ೧. ಕಂದಿ ಹೋಗುವುದು; ನಲುಗುವುದು. **ಸೊಥೆ** : ೨. ಗಾಯ ; ಪೆಟ್ಟು : ಅಲಸದಿರೊಯ್ಯನೆ ಪೊಯ್ದುದು ತಲೆಯೊಳ್ ಸೂಥ [ಪಾಠಾಂ. ಶತೆ]ಯಂ ಒಟಿಕ್ಕೆ ನೆತ್ತರ್ ಬರಲಾ ವಿಲಚಿತ್ರನಾಗದಂತಾ ವಿಲಸದ್ಯೋಗಮನೆ ಪೂಸಲಾತಂ ಬಾಟ್ದುಂ (ಖಮದ. ೮-೫೯). 'ಸೊಥೆವೊಯ್' ಪರಾ.

ಸತವಾಗು = ನಲುಗು ; ಕಂದಿಹೋಗು : ಸವಿ ಸಮನಾಗ ಸುತ್ತಿಬಿದ ತೋಳ್ ಸತವಾದರ್ದೆಯಿಂ [ಪಾಠಾಂ. ಸರವಾರ್ದೆರೆಯಂ]ಪಲಂಪನಪ್ಪುವ ಬಗ . . . ಕಾಮಸೌಖ್ಯದಿಂ ಸವದಮೂಲಿರ್ಪುವಲ್ಲಿ ಗಗನೇಚರದಂಪತಿಗಳ್ ರತಾಂತದೊಳ್ (ಲೀಲಾವ. ೯-೪೭) ; ಸತವಾದ ದೇಸೆ ಕೆಂಪೆಟ್ಟಿವಧರಂ ಪಟುಂಕಿದ ತನುಚ್ಛವಿ . . . ತಳರ ಪಾಸುಗಳೊತ್ತ ಪೂದಟ್ಟು ಬಾಸುಟಂದುಟುಗಿಸೆ ಚಿತ್ರಮಂ ವಿರಹ ವಲ್ಲಭನೊಳ್ ನೆರೆದಿರ್ದ ನಲ್ಲಳಂ (ಲೀಲಾವ. ೧೨-೪೮). [< ಸಂ. ಕ್ಷತ. /ತಮಿ. ಚತ್ಕ = ಜಜ್ಜುಗಾಯಮಾಡು; ಮಲ. ಚತ, ಚತಯು = ಗಾಯಮಾಡು]

ಸತಕ್ರತು (ನಾ). ನೂರುಯಾಗ, — ಯಜ್ಞ : ಇನ್ತೀ ಧರ್ಮ್ಮಮಂ ತಪ್ಪದೆ ಪ್ರತಿಪಾಳಿಸಿದವರ್ಗ್ಗೆ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದೊಳ್ಸತಕ್ರತುವಂ ಮಾಡಿದ ಫಲವಕ್ಕುಂ (ಕಇ. ೪೭-೬ - ೧೫: 1151). [< ಸಂ. ಶತಕ್ರತು]

ಸತತ (ಗು). ೧. ನಿರಂತರವಾದ ; ಅಡೆತಡೆಯಿಲ್ಲದ : ಸತತಗಣನಾಥ ಸಿದ್ಧಿಯನೀವ ಕಾರ್ಯದಲಿ ಮತಿ ಪ್ರೇರಿಸುವಳು ಪಾರ್ವತಿದೇವಿಯು (ಪುರಂದ. ೧-೪-೧). (ನಾ). ೨. ಸ್ಥಿರವಾದುದು : "ಸತತ[ಪಾಠಾಂ. ಸತ]ಮೆಂದು ಸ್ಥಿರಂ" (ಕಶಸಾ. ೨೪-೫೧೦). [ಸಂ.]

ಸತತಂ (ಅ). ಯಾವಾಗಲೂ ; ನಿರಂತರವಾಗಿ : ಸತತಂ ಛಂದೋವಿದಿತ ಪ್ರತೀತಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತಮಾರ್ಗದಿಂದಪೆವುದದಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೬೧) ; ನುತಶಬ್ದಾಲಂಕಾರದೊಳತಿ ಶಯಮದು ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ಸತತಂ ಪ್ರಾಸಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೧-೪೭ ಅಧಿಕಪದ್ಯ ೫). [ಸಂ.]

ಸತತಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜ್ವರ ; ಏಳು, ಹತ್ತು ಅಥವಾ ಹನ್ನೆರಡು ದಿನಗಳ ಮಿತಿಯಲ್ಲಿ ಬರುವ ಜ್ವರ : ಏಳುದಿನ, ಹತ್ತುದಿನ, ಹನ್ನೆರಡುದಿನ ಒಂದೇ ಮಿತಿಯಾಗಿ ಬಂದು ಜ್ವರ ಕಾಣಿಸಿ, ತಿರುಗಿ ಏಳುದಿನ, ಹನ್ನೆರಡುದಿನಕ್ಕೊಮ್ಮೆ ತಪ್ಪದೇ ಬರುವ ಜ್ವರವನ್ನೇ ಸತತಕವೆಂದೂ . . . ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ (ಶಪ್ಪ. ೯೮). [ಸಂ.]

ಸತತಗತಿ (ನಾ). ಯಾವಾಗಲೂ ಚಲನೆಯುಳ್ಳದು ; ಗಾಳಿ ; ವಾಯು: ಸಿಂಧುಪವನವೇದಿಕೆಯಂ ಸತತಗತಿವೇಗದಿಂದೂರ್ಜಿತಭುಜಬಲನೆಯ್ದಿ ನಗದ ವನವೇದಿಕೆಯಂ (ಆದಿಪು. ೧೩-೩೫). [ಸಂ.]

ಸತತಗತಿತನೂಜ (ನಾ). ವಾಯುವಿನ ಮಗ ; ಹನುಮಂತ : ಯತಿಪತಿಗಳ ಪಾದಾಂಭೋಜಮಂ ಭಕ್ತಿಯಿಂದಂ ಸತತಗತಿತನೂಜಂ ಪೂಜಿಸುತ್ತಿರ್ದಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೧-೬೦). [ಸಂ.]

ಸತನು (ನಾ). ಶರೀರದಿಂದ ಕೂಡಿರುವವನು ; ಶರೀರಸಹಿತನಾದವನು : ಅತನು ಸತನುವಾದಂ ಕಾಮಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಲಕ್ಷ್ಮೀಲತೆಯ ಲಲಿತಲಾಸ್ಯಪ್ರೌಢಿ ಚೆಲ್ವಾದುದೀಗಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೬-೪೭). [ಸಂ.]

ಸತರಂಜಿ (ನಾ). (?) : ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಬೀಡನು ಬಿಡುತ ಕಪ್ಪುಗಳನುಲ್ಲಸದಿ ತಾ ಕೊಳುತ ಮನ್ನಣೆಯಲ್ಲಿ ಮನ್ನಿಸುತ್ತದಿ ಕಟಕವ ನಿಲ್ಲಿಸದ ಸತರಂಜಿ ಘನತರ ಹೊಳೆಯು ತಡಿಯಲ್ಲಿ (ನಾಗವ. ೧೫-೩೮); ಸಿಂಧುಭೂಪತಿ ಸತರಂಜಿಯೊಳೆಯೊತ್ತಿಗ್ಗೆದಿದ ಚತುರಂಗಬಲಸಹಿತ ಸೇನಾಪತಿಯ ನೀ ಕಳುಹು (ನಾಗವ. ೧೫-೪೦). [?]

ಸತಾಯಿಸು, ಸತಾಯ್ಸು (ಕ್ರಿ). ಹಿಂಸಿಸು ; ಪೀಡಿಸು : ಅವಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸತಾಯಿಸಿ ಅವಳಿಂದ ಕೆಲಸ ತೆಗೆಯಿಸಿಕೊಂಡು ಬಿಡುತ್ತೇನ (ಸುಂದರ. ೨೦) ; ಸತಾಯಿಸಿದವನನ್ನೇ ಮತ್ತೆ ಸತಾಯಿಸುವುದು ವಿಧಿ (ಹೂಸಕ್ಟ. ೨೭). **ಸತಾಯ್ಸು** : ನೀವೋ ಸತಾಯ್ಸಿ ಸತಾಯ್ಸಿ ಅವರ್ನೂ ಎದರ್ಸಾಕೊಂಡ್ರಿ (ರಂಚರ. ೨). [ಸತ್ಸಾ (IP <— ಹಿಂ. ಸತಾನಾ, ಸತಾವನಾ; ಮರಾ. ಸತಾವಣೇ) + - ಇಸು₁./ ತೆಲು. ಸತಾಯಿಂಚು]

ಸತಾಯ್ಸು 'ಸತಾಯಿಸು' ನೋ.

ಸತಿ (ನಾ). ೧. ಹೆಂಗಸು ; ಸ್ತ್ರೀ : ಸತಿಗೆ ಪಾತಿವ್ರತ್ಯವೇ ಭೂಷಣಂ (ಸೋಮೇಶ. ೫); ತಾಯಿ ಜಗದಾಂಬೆಯು . . . ಸತಿಗಳಿಗೆ ಸತೀತ್ವಸ್ವರೂಪವಾಗಿರುವಳು ; ಸತಿಯರಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನೆ (ಕಥಾಕುಂ. ೬೨). ೨. ಪತಿವ್ರತೆ ; ಸಾಧ್ವಿ : "ಕುಲಪಾಲಿಕಾ . . . ಸತೀ, ಸಾಧ್ವೀ - ಈ ೬ ಪತಿವ್ರತೆ" (ಹಲಾಯು. ೮೧-೩೪೧) ; ಸತಿಯರೀ ಕೃತಿಯನಾಲಿಸಿದೊಡಂದಂದಿಗೆ ಪತಿಭಕ್ತಿ ಬಣ್ಣವೇಱುವುದು (ಹದಿಬ. ೧-೫೬). ೩. ಹೆಂಡತಿ; ಪತ್ನಿ: ಹಸಿದು ಬಂದ ಗಂಡನಿಗೆ ಊಟಾಲಿಕ್ಕದ ಬಡವಾದನೆಂದು ಮಱುಗುವ ಸತಿಯ ಸ್ನೇಹದಂತೆ (ಬಸವ. ೨೦೮); ಮೆಚ್ಚಿತಯ್ ನಿನ್ನೀ ವ್ರತಕೆ ಋತಂ. ಪಸುಗೆ ನೀಡಲಂಶಂಗಳಂ ಸತಿಯರ್ಗೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೪-೬೪). ೪. ಗಂಡ ಸತ್ತಾಗ ಅವನ ಶವದೊಡನೆ ಸಹಗಮನ ಮಾಡುವವಳು. ೫. ಸೂಳೆ ; ವೇಶ್ಯೆ : ಚೆಂದುಟಗೆ ಪಲ್ಮೊನೆ ನಾಂಟದ ಪಾಳ್ಕೆಯಿಂದ ಮಲ್ಲಗೆ ಮಿಗೆ ಚುಂಬಿಸಂದು ಸತಿ ಶಿಕ್ಷಿಸಿದಳ್ಪೊಸಪಾಣ್ಮಸೂರ್ವನಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೧-೩೦).

ಸತಿಪತಿಭಾವ = ಗಂಡ ಹೆಂಡತಿಯರಾಗಿರುವಿಕೆ : ಹೀಗೆ ಸಾಧಕನು ದ್ವೈತಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಸಾಧನೆಯನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ, ಅದರಿಂದ ಮುಂದೆ ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತಮಾರ್ಗದ ಸತಿಪತಿಭಾವದಲಿ ಪ್ರಸರಿಸುವನು (ಶಕ್ತಿವಿ. ೧೧೦). **ಸತಿಯಾಗು** = ೧. ಹೆಂಡತಿಯಾಗು; ಪತ್ನಿಯಾಗು : ಸುರರಾಯನಿಗೆ ಸತಿಯಾಗು ವರ್ತ್ಯದ ರಾಯರಸ್ತ್ರಿರ ಸರರ ಸೆಜ್ಜದಿರಂದರಾ ಸತಿಗೆ (ನಳಚ. ೩-೭೦). ೨. ಗಂಡ ಸತ್ತಾಗ ಅವನ ಶವದೊಂದಿಗೆ ಸಹಗಮನಮಾಡು : ನಾನಂತೂ ಸತಿಯಾಗುವುದು ಖಂಡಿತ . . . ಎಂದು ಅತ್ತಿಮಬ್ಬೆ ಪಟ್ಟುಹಿಡಿದಳು (ದಾನಚಿಂ. ೧೫೭). **ಸತಿಹೋಗು** = ಸತಿಯಾಗು ೨: ಗಂಡನೊಡನೆ ಅವರ ಹೆಂಡಂದಿರು ಸತಿಹೋಗುವ ರೂಢಿ ಇದ್ದವು (ಕರ್ನಾಸಂ. ೨೨೭).

[ಸಂ. ಸತೀ]

ಸತಿಆಯ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆದಾಯ (?): ಕರ್ತರಾದ ಪ್ರಸನ್ನಪೂಜೇರು ತಳವಾರಕೆ ಹಳಿನಾಯಕಿ ಕೊಟ ಸತಿಆಯ ಉಮ್ಮಳಿಹೊಲ (ಎಕ. XI. ದಾವಣ. ೬೨-೧೭ ; 1692 ?). [ಸತಿ + ಆಯ]

ಸತಿಗೂಡು (ಕ್ರಿ). ಹೆಂಡತಿಯೊಂದಿಗೆ ಇರು; ಪತ್ನೀಸಹಿತನಾಗಿರು: ತೇಜಮನ್ನಣೆಯಿಂದ ಸತಿಗೂಡಿ ಕುಳಿತ ಸರೋಜಾಕ್ಷ ಮಣಿಮಂಚದೆಡೆಯ (ಮೋಹತ. ೪-೨೯); ಸತಿಗೂಡಿ ಈಸುದಿನ ಸನ್ನುತದಿಂದೀ ವೃಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸುಖಮಿರ್ದು (ನನ್ನಚಾ. ೬-೨೯೫). [ಸತಿ + ಕೂಡು]

ಸತಿಗೆ 'ಸತ್ತಿಗೆ' ನೋ.

ಸತಿತನ (ನಾ). ಹದಿಬದೆತನ; ಪಾತಿವ್ರತ್ಯ: ದಶಶಿರಂ ಪೊತ್ತುಯ್ದುದೋರ್ಬನ ಸತಿಯನಲ್ತು ; ಸತಿತನಪನುಯ್ದು ಹನ್ ! (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫೫೧-೨೮೪). [ಸತಿ + - ತನ]

ಸತಿಸಪ್ತಮಿ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನಕರ್ತೃಕಗಳಾದ ಎರಡು ಕ್ರಿಯೆಗಳು ಒಂದನ್ನೊಂದು ಅವಲಂಬಿಸಿ ನಡೆಯುವಾಗ ಮೊದಲನೆಯ ಕರ್ತೃಪದವನ್ನು, ಕ್ರಿಯಾವಾಚಕವಾದ ಕೃದಂತವನ್ನು ಸಪ್ತಮೀ ವಿಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟು ಮಾಡುವ ಪ್ರಯೋಗ ; ೨ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಈ ಬಗೆಯ ಪ್ರಯೋಗವಿಲ್ಲ. ಎರಡು ಕರ್ತೃ, ಎರಡು ಕ್ರಿಯೆಗಳಿರುವ ಸದೃಶವಾಕ್ಯರಚನೆಯನ್ನು ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕವಾಗಿ ಹೀಗೆ ಕರೆಯುವುದು ರೂಢಿಯಿದೆ : ನೆಗಟ್ಟುಂ ಸಂಪ್ರತಿಗಂ ಭಾವಿಗಮಂನೆಗಮಂನಮಿನೆಗಮಿನಮಂಬಿಪು ಸೂರಿಗಳೆಂದುದುಮುಱೊಡಂಗಳ್ ನೆಗಟ್ಟುಂ ಭೂತಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸತಿಸಪ್ತಮಿಯೊಳ್ (ಶಮದ. ೨೧೭). [ಸಂ. ಸತಿಸಪ್ತಮೀ]

ಸತೀತಸ್ಕರ (ನಾ). ಪತಿವ್ರತೆಯನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿದವನು : ಪೂಕ್ಕನಣುವಂ ಸತೀತಸ್ಕರನ ಲೋಕಮಂ . . . ಧರ್ಮಕಾರ್ಮುಕಮೆಚ್ಚ ಮಾರ್ಗಣದ ಪೋಲ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೮೫-೨೦೮). [ಸಂ.]

ಸತೀತ್ವ (ನಾ). = ಸತಿತನ : ಅವಳ ಸತೀತ್ವವು ತನ್ನ ಸ್ವಾಮಿಗೆ ಮಾತ್ರ (ಸುಗುಣ. ೯೧-೩); ತಾಯಿ ಜಗದಾಂಬೆಯು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಪೂಜಿತೆ, ಅವಳು ಸತಿಗಳಿಗೆ ಸತೀತ್ವಸ್ವರೂಪವಾಗಿರುವಳು ; ಸತಿಯರಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನೆ (ಕಥಾಕುಂ. ೬೨). [ಸಂ.]

ಸತೀದೇವಿ (ನಾ). ದಾಕ್ಷಾಯಣಿ ; ಪಾರ್ವತಿಯ (ಪೂರ್ವಜನ್ಮದ) ಹೆಸರು: "ದಾಕ್ಷಾಯಣೀ - ಸತೀದೇವಿ" (ಶಾಶಕ್ಷ. ೧೧೭); ಜಗದೀಶ್ವರನ ರಾಣಿಯಾದ ಸತೀದೇವಿಯಿ ವೃತ್ತಾಂತಮನಱಿದು ದಕ್ಷನ ದುರ್ಬುದ್ಧಿಯಂ ನಿಲಿಸಿ ಬರ್ಪೆನೆಂದೀಶ್ವರಂಗೆ ಬಿನ್ನವಿಸಲ್ (ವೀರಭ. ೬-೭೮ ವ). [ಸಂ. ಸತೀದೇವೀ]

ಸತೀಧರ್ಮ (ನಾ). ಪತಿವ್ರತೆಯ ಧರ್ಮ, — ಕರ್ತವ್ಯ : ಸತೀಧರ್ಮ ವಿಷಯಕವಾದ ಹೊನ್ನಮ್ಮನ ವಿಚಾರಗಳೆಲ್ಲ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕವಾಗಿಯೇ ಇವೆ! (ಕರ್ನಾಕ. ೧೯೪). [ಸಂ.]

ಸತೀನ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ದ್ವಿದಳಧಾನ್ಯ ; ಬಟ್ಟಗಡಲೆ : "ಬಟಾಣಗಡಲೆ, ಸತೀನ, ಪಟಾಣಿ" (ಸಸ್ಯನಿ. ೧೧೭). [ಸಂ.]

ಸತೀನಕ (ನಾ). = ಸತೀನ: "ಕಲಾಯಃ, ಸತೀನ[ಕಾಃ]ಂ. ಲ]ಕಃ, ಹರೇಣುಃ, ಖಂಡಿಕಃ - ೪ ಬಟ್ಟಗಡಲೆಯ ಹೆಸರುಗಳು, ನೆಲಕಡಲೆ" (ಒಪ್ಪಾಂತಿ. ೨೮೦). [ಸಂ.]

ಸತೀರ್ಥ (ನಾ).ಒಬ್ಬ ಗುರುವಿನ ಬಳಿಯಲ್ಲಿಯೇ (ಧಾರ್ಮಿಕ) ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿತವನು ; ಸಹಾಧ್ಯಾಯಿ : ಇದೆಲ್ಲವನ್ನು ಕಂಡು ಅವನ ಸತೀರ್ಥರು ಆಶ್ಚರ್ಯಪಡುವರು (ಛಾಸ್ಪತ. ೫೭). [ಸಂ.]

ಸತೀರ್ಥ್ಯ (ನಾ). = ಸತೀರ್ಥ : ಅವರ ಪರೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅವರ ಹೆಸರನ್ನು ಎತ್ತಿಹಿಡಿಯಲು, ಮೈಸೂರಿನ ನಮ್ಮ ಸತೀರ್ಥ್ಯವೃಂದಕ್ಕೆ ಚೈತನ್ಯ ಸಾಲದೆ ಹೋಯಿತು (ನಮಃರಾ. ೬೭). [ಸಂ.]

ಸತೀಲ (ನಾ). = ಸತೀನ. [ಸಂ.]

ಸತೀಲಕ (ನಾ). = ಸತೀನ. [ಸಂ.]

ಸತು, **ಸತುವು**, **ಸತ್ತು**, **ಸತ್ವ** (ನಾ). ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಲೋಹ : ಸತುವನ್ನು ಕಾಸಿದಾಗ ಬರುವ ಬಿಳಿಯ ಹೊಗೆ, ಹವೆಯಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು (ಸತುವನ್ನು) ಕಾಸಿದರೆ, ಇದಕ್ಕೆ ಬೆಂಕಿ ಹತ್ತಿ ಬಿಳಿಜ್ವಾಲೆಯುಂಟಾಗುವುದು. ಆಗ ಬಿಳಿಹೊಗೆ (ಸತುವಿನ ಆಮ್ಲಜವಿಕಾರ) ಹೊರಡುವದು. ಅದರಿಂದುಂಟಾದ ಪದಾರ್ಥಕ್ಕೆ (ಖರ್ಪರಪುಷ್ಪ) ಸತುವಿನ ಹೂವೆಂದನ್ನುವರು (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೨೧). **ಸತುವು** : ತಾಮ್ರದೊಡನೆ ಸತುವು ಕೂಡಿಸಿ ಹಿತ್ತಾಳೆಯೆಂಬ ಆರಿಸಿಸಬಣ್ಣದ ಮಿಶ್ರಧಾತುವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೩೭); ಭಾರತದೇಶಕ್ಕೆ ಆಮದಾಗುತ್ತಿದ್ದ ಮುಖ್ಯಪದಾರ್ಥಗಳೆಂದರೆ ಹವಳ . . . ಸತುವು, ಕಲಶಪಾತ್ರೆ ಮತ್ತು ಮದ್ಯ (ರಥಾ. ೩೧). **ಸತ್ತು** : ತಾಮ್ರ, ಸತ್ತು, ಪಾದರಸ ಪಶ್ಚಿಮಕಡೆ ಪರ್ವತಗಳಲ್ಲಿಯೂ . . . ದೊರೆಯುತ್ತದೆ (ಭೂಗೋಳ. ೧೧೮); ಇಮಾರತಿಗೆ ಹಾಕುವ ಸತ್ತುವಿನ ತಗಡುಗಳು (ಮುಂಬಯಿ. ೧೧). **ಸತ್ವ** : ಸತ್ವ ಕರಗಿಸಿ ಮುತ್ತುಗದ ಮೇಣ ಹಾಕಿ ಬೆರಸಿ ಬೆಣ್ಣೆ ಹಾಕಲು ಭಸ್ಮವಾಗುವುದು (ವಿಷ್ಣು. ೫೫) ; ಹಿತ್ತಾಳೆ, ಸತ್ವ, ತವರು, ಸೀಸ ಮತ್ತು ಕಂಚು (ಮುಂಬಯಿ. ೩೭ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ) 'ಸತ್ವಭಸ್ಮ' ಪರಾ.

[ದೇ. ॥ ತಮಿ. ಚತ್ತು ; ತೆಲು. ಸತ್ತು]

ಸತು, **ಸತುವು** (ನಾ). ಕಸುವು ; ಬಲ; ಶಕ್ತಿ: ತಗರ ಹಿಂಗಾಲ ಸತು ಲೇಸು ದೂರಗಳಿಗೆ ಬಿಗಿಬಂದು ಲೇಸು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೬೨೨). **ಸತುವು** : ಇಸು ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕನ್ನಡ ಕ್ರಿಯಾಪದವನ್ನು ಸಂಘಟಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಾದರೆ ಭಾಷೆಗೆ ಬಿಗುವೂ ಸತುವೂ ಒದಗುತ್ತದೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ (ಸುವರ್ಣ. ೨೫೩).

[< ಸಂ. ಸತ್ವ / ತುಳು. ಸತು, ಸತುವ ; ತೆಲು. ಸತ್ತುವ]

ಸತುಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಉಪಚರಿಸು ; ಆದರಿಸು : ಜಂಗಮ ಹಸಿದು ಬಿಜಯಂಗೆಯ್ದೊಡಿತ್ತಣ ದೆಸೆಯ ನೋಡುವುದಿಲ್ಲ ಸತುಕರಿಸುವುದು ಮುನ್ನಿಲ್ಲ (ಪ್ರಭುಲಿ. ೨೪-೯) ; ಕ್ಷಿತಿಪನಾ ದೂರ್ವಾಸಮುನಿಯನು ಸತುಕರಿಸಿ ಸಂತವಿಸಿ ಕಳುಹಿದನು (ನಿಘಂಟ. ೫೯-೫ ಸೂಚನೆ).

[< ಸತ್ಕರಿಸು]

ಸತುಗುಂದು (ಕ್ರಿ). ಶಕ್ತಿಹೀನವಾಗು ; ಬಲಗುಂದು ; ಸತ್ತ್ವಗುಂದು : ಪೊಡವಿ ನೆಱೆಯದಾ ಪಡೆಗೆ ಫಣೀಶನ ಹೆಡೆ ಸತುಗುಂದಿತು (ಮಯೂಕಾ. ೯-೫) ; ಲಾಲಿಪ ಪದ್ಮ ಕೈರವನಾಳ ಸತುಗುಂದಿ ಮಾಲಿದುವೆಸಳ್ಗಳು ಬಾಡಿ (ಮೋಹತ. ೯-೪೩).

[ಸತು + ಕುಂದು]

ಸತುಗೆಡು (ಕ್ರಿ). = ಸತುಗುಂದು : ಅತುಳಬಲಾಢ್ಯ ಕೃಷ್ಣನ ಕೂಡೆ ಕಂದರ್ಪಜಿತು ದೇವ ಬಲಗೂಡಿ ಕಾದಿ ಸತುಗೆಟ್ಟು ತೆಱದಿ ಕೌಳಿಕವಾಂತು ತನ್ನಯ ಋತುಪೂರ್ಣವನವ ಸಾಱಿದನು (ವೋಹತ. ೪೦-೩). [ಸತ್ತು + ಕೆಡು]

ಸತುವು 'ಸತು' ನೋ.

ಸತುವು 'ಸತು' ನೋ.

ಸತೃಣಾಭ್ಯವಹಾರಿ (ನಾ). ೧. ಹುಲ್ಲು ತಿನ್ನುವವನು. ೨. (ಆಲಂ) ಪಶು ಸಮಾನನಾದವನು : ಬಗೆಯದೆ ಸತೃಣಾಭ್ಯವಹಾರಿಗಳುಸಿರ್ವರ್ಗದ್ಯಕಾವ್ಯದೊಳ್ ನಿರ್ಬಂಧಂ ಪುಗದೆಂದರೋಚಿಗಳದಂ ತೆಗಳೆಂದಾ ಗದ್ಯಪದ್ಯಕಾವ್ಯದೊಳಿಕ್ಕರ್ (ಶಮದ. ೬೦). [ಸಂ. ಸತೃಣಾಭ್ಯವಹಾರಿನ್]

ಸತೃಷ್ಣ (ಗು). ದಾಹದಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ತೃಷ್ಣೆಯಿಂದಿರುವ : ಆದರ ಮುದುಕನ ಸತೃಷ್ಣದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅದು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಿಲ್ಲ (ಅರಗಿ. ೬೫). [ಸಂ.]

ಸತೇಜ (ಗು). ೧. ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. (ನಾ). ೨. ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದುದು : ದಯಾವತಿಯ ಕಣ್ಣುಗಳು ಸತೇಜವಾದುವು (ಜಮಿನ್ದಾ. ೧೫೮). ೩. ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವವನು; ತೇಜಸ್ವಿ : ಉದಯದಿನನಂದದಲಿ ನೃಪರಿರ್ದುದು ಸತೇಜಪ್ರಜರು ಗೋವರ ಸದೆಗನಿಲ್ಲಿಗೆ ಶಿಷ್ಯನೇ ಸಹದೇವ ಹೇಳೆಂದ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೮-೧೫). [ಸಂ. ಸತೇಜಸ್]

ಸತ್ಕರಣೆ (ನಾ). ಉಪಚಾರ ; ಆದರಣೆ : ಮಿಗೆ ಸತ್ಕರಣೆಯಿಂದುಪಚರಿಸುತಿರ್ದನು ತನ್ನ ಭವನದಲಿ (ಅಸಂದಾ. ೧-೯-೨೨). [ಸಂ. ಸತ್ಕರಣಾ]

ಸತ್ಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಉಪಚರಿಸು ; ಸತ್ಕಾರ ಮಾಡು : ಅರಸನು . . . ಸತ್ಕರಿಸಿದನು ಪುರಜನವ (ತೊರರಾ. ೯-೭-೬೧) ; ಚಿತ್ರಹರುಷದೊಳವರ್ ನಡೆತರಲ್ಕಾಗ ಕಾಣುತ್ತ ಗಿರಿರಾಜನರ್ಘ್ಯಾಸನಾದಿಗಳನೊಲ್ದಿತ್ತು ವಿವಿಧೋಪಚಾರಗಳಿಂ ಸತ್ಕರಿಸೆ (ಚಪಪು. ೩೬-೨೦). ೨. ಶುಶ್ರೂಷೆಮಾಡು ; ಆರೈಕೆಮಾಡು : ತಣ್ಣದಿರ್ಗರ್ ಕನ್ನೆಯ್ದಿಲ ನವನಾಳಂ ಕುಳಿರ್ವಣ್ಣನ ಬಾವನ್ನದಿನಾಳಿಯರೆಳಸಿ ಕರಂ ಸತ್ಕರಿಸಲು ತತ್ಕೋಮಲೆಯ ವಿರಹವೇದನೆಯಾಜ್ವಲಂಬೊಯ್ಯಗ್ಗಿಯ ತೆಱನಾಯ್ತು (ಜಯಕಾ. ೪-೪೦). ೩. ಗೌರವಿಸು; ಪೂಜ್ಯತೆಯಿಂದ ಕಾಣು : ಕೌರವೇಂದ್ರನ ಬರವಿದೇನೆಂದಿದಿರು ಬಂದನು ದ್ರೋಣನಿದಿರಾಗಿ ಧರಣಿಪನ ಸತ್ಕರಿಸಿ ನೆಲೆಯುಪ್ಪರಿಗೆಗೊಯ್ಯನು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೮-೫೬); ಪಾವಕಂ. . . ನೀಲಧ್ವಜನ ಚಾವಡಿಗೆ ಬರಲಾತನಿದಿರೆದ್ದು ಸತ್ಕರಿಸಿ ಕೈಮುಗಿದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೯-೭). [ಸತ್ಕರಣೆ + -ಇಸು]

ಸತ್ಕರ್ಮ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಕೆಲಸ ; ಸತ್ಕಾರ್ಯ : ನಿರತಸತ್ಕರ್ಮವು ನಿಜಕಾಂತಿಯು (ಪುರಂದ. ೧-೩೪-೨) ; ಮಾಡಿ ಸತ್ಕರ್ಮಗಳ ಕ್ರಮದಿಂ ರೂಢಿಯೊಳಗಾಚರಿಸುತಲ್ಲಿಂ ಬೇಡಿ ಗುರುಕರುಣವ (ಗಗತಾ. ೨೦-೩). [ಸಂ. ಸತ್ಕರ್ಮನ್]

ಸತ್ಕರ್ಮಿ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡುವವನು ; ಸತ್ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವವನು : ಸಂಸರದಿ ಮುಳುಗಿಯೆ ಮಿಸುಗುತಿಹ ರವಿಯಂತೆ ನಿರ್ಲೇಪದಲಿ ಸತ್ಕರ್ಮಿ (ಜ್ಞಾಸಿಂ. ೨೨-೫೩). [ಸಂ. ಸತ್ಕರ್ಮಿನ್]

ಸತ್ಕವಿ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಕವಿ; ಉತ್ತಮಕವಿ: ಕವಿತಾರಹಸ್ಯಮಂ ಸತ್ಕವಿಯಿಜಿಗುಂ (ಆದಿಪು. ೧-೨೦) ; ಸತ್ಕವಿ ಕಮಳಭವನ ಭಾಸ್ವತ್ಕವಿತಾಕಾಮಧೇನು ತಾನಖಿಳಬುಧೋದ್ಯತ್ಕಾಮಿತಾರ್ಥಭಾವರಸೋತ್ಕರಮಂ ಕಱೆವುದಲ್ತೆ ಕಾವ್ಯಸ್ಥಳಿಯೊಳ್ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧-೫೮). ೨. ಉತ್ತಮಜಾತಿಯ ನೀರುಹಕ್ಕಿ : ಮರುತಪಥಮಂಬನಿಂ ಸತ್ಕವಿವಿತಾನದಿಂ . . . ಧರೆಯ ಮಂಡಲದಂತೆ ಕುವಲಯಾನ್ವಿತದಿಂದ ಸರಃ ಶೋಭಿಸುತಿರ್ದುದು (ನವಮೋ. ೮-೩೩). [ಸಂ.]

ಸತ್ಕವಿತ್ವ (ನಾ). ಉತ್ತಮವಾದ ಕವಿತ್ವ : ಚದುರ ಮಯ್ಮೆಯ ಸತ್ಕವಿತ್ವದ ಸನ್ನ ಪಂಪನ ತಮ್ಮನೋ[ರ್ವನದೆ] ಪೂಗಲ್ತೆಯ ಬಾಜಿಸಲ್ಪರೆಯಲ್ಕವಿತ್ವದ ತತ್ವದೊಳ್ಪುದಿದು ನೇರ್ಪಡೆ ಪೇಟಲುರ್ವಿಗೆಪೂರ್ವಮಾಗಿರೆ ಬಲ್ಲೊನಪ್ಪುದಱಿನೊರ್ವ್ವನೆ ವಾಗ್ವಧೂ ಪರವಲ್ಲಭಂ ಜಿನವಲ್ಲಭಂ (ಶಾಸಸಂ. ೯-೭ : ಸು. ೯೫೦) ; ಸತ್ಕವಿತ್ವ ಸುರತ್ನಮಲ್ಲದ ಚಿತ್ಕಳೆಯ ಕುಂದಣದಿ ಕೆತ್ತಲು ಸತ್ಕೀರ್ತಿ ಸಂಹಿತೆಗೆ ಬಾರದ ಕುಂದ ಬೀರುವುದೆ (ನಾಗಪ. ೧-೫೩). [ಸಂ.]

ಸತ್ಕಾರ (ನಾ). ೧. ಉಪಚಾರ ; ಆದರಪೂರ್ವಕವಾದ ವ್ಯವಹಾರ,-ವರ್ತನೆ : ಹರಭಕ್ತರಿಗೆ ಸತ್ಕಾರಮೆಸಗುತೆ ಹರುಷದೊಳಿಹನು ಸಪ್ಪೇಂದ್ರ (ಇಚಸಾಂ. ೧೭-೮೭). ೨. ಗೌರವ ; ಮನ್ನಣೆ : ಸತ್ಕಾರಚಿತ್ರ ನಿಷ್ಕರ್ಮಿಗಳು ಪುಟ್ಟಲ ಪರಂ ನೋಡಿಯಜನೆಂದನು (ಏಕ್ಷಿಪು. ೬-೧-೭). ೩. ಗಮನ ; ಲಕ್ಷ್ಯ. [ಸಂ.]

ಸತ್ಕಾರ್ಯ (ನಾ). = ಸತ್ಕರ್ಮ : ಆಕೆ ಮಾಡಿದ ಸತ್ಕಾರ್ಯಗಳು ಆಕೆಯ ವ್ಯಯಕ್ತಿಕ ಸದ್ಗುಣಗಳ ಪ್ರತೀಕ (ನೂರಂಟು. ೪೯). [ಸಂ.]

ಸತ್ಕಾರ್ಯವಾದ (ನಾ). [ತತ್ತ್ವಶಾ] ಸಾಂಖ್ಯಮತದ ಪ್ರಕಾರ 'ರೂಪಾಂತರ' ಎಂಬ ತತ್ತ್ವದ ಮತ ; ಕಾರಣದ್ರವ್ಯವೇ ಕಾರ್ಯರೂಪವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸುವಿಕೆ : "ಸತ್ಕಾರ್ಯವಾದವೆಂದರೆ ಕಾರಣಕ್ಕೂ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೂ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಅಭೇದವನ್ನು ಹೇಳುವುದು" (ಒಂದಸಾ. ೨೧೧); ಮಣ್ಣಿನಲ್ಲೇ ಮರೆಯಾಗಿದ್ದ ಗಡಿಗೆಯು ಕುಂಬಾರನ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಹೊರಪಡುವುದು ಎಂಬ ಸಾಂಖ್ಯವಾದ. ಇದನ್ನೇ ಪರಿಣಾಮವಾದವೆಂದೂ ಸತ್ಕಾರ್ಯವಾದವೆಂದೂ ಹೇಳುವರು (ಭಾರದ. ೨೩೦). [ಸಂ.]

ಸತ್ಕಾಲಕ್ಷೇಪ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಲ ಕಳೆಯುವುದು ; ಉತ್ತಮ ರೀತಿಯ ಕಾಲಹರಣ : ಕಂಠಪಾಠ ಮಾಡಿದ ಜನರು ಕಲೆತು ಹಾಡಿದರೆ ಕೇಳಲು ರುಚಿಕರ ಮತ್ತು ಸತ್ಕಾಲಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲ (ಮೂಗುತಿ. ಅನುಗ್ರಹವಾಣಿ). [ಸಂ.]

ಸತ್ಕಾವ್ಯ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಕಾವ್ಯ ; ಉತ್ತಮವಾದ ಕಾವ್ಯ : ಸತ್ಕಾವ್ಯದಲ್ಲೂ ಈ ಅಂಶಗಳಿದ್ದೇ ಇವೆ (ಕಾವ್ಯಕು. ೨). [ಸಂ.]

ಸತ್ಕೀರ್ತಿ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಹೆಸರು ; ಉತ್ತಮವಾದ ಯಶಸ್ಸು : ಸತ್ಕೀರ್ತಿಗೆ ನೋಂತೆವೆಂದು ದಿವದೊಳ್ ಪುನ್ನಯ್ಯನುಂ ಮಲ್ಲಪಯ್ಯನುಮಂತಾ ಜನಚಂದ್ರನುಂ ಪಿರಿದುಮೊಂದುತ್ಸಾಹಮಂ ತಾಳ್ದಿದರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ಅನುಬಂಧ. ೧-೭): ಸತ್ಕೀರ್ತಿಯಂ ತಾಳ್ದು ರಾಜ್ಯಮನಾರಾಳ್ದರೊ ಪದ್ಮರಾಜನವೊಲ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೨೧). [ಸಂ.]

ಸತ್ಕೀರ್ತಿವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಒಳ್ಳೆಯ ಹೆಸರನ್ನು ಪಡೆ ; ಉತ್ತಮವಾದ ಯಶಸ್ಸನ್ನು ಹೊಂದು : ಸಂತಸವಡೆದುದಾ ಸೌರಾಷ್ಟ್ರ ಸಕಲದಿಗಂತಕ್ಕೆ ಸತ್ಕೀರ್ತಿವಡೆದು (ವೋಹತ. ೨-೧೫). [ಸತ್ಕೀರ್ತಿ + ಪಡೆ]

ಸತ್ಕುಲ, ಸತ್ಕುಳ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ವಂಶ; ಸದ್ವಂಶ: "ಶೀಲ ಸತ್ಕುಲಮಿವನೂಕಮಕ್ಕು" (ನಾಸಾರ. ೧೩೦); ನೀವೆನ್ನ ಸತ್ಕುಲದ್ಯವವೇ ಮನೆದ್ಯವವೇ ಅಕಟ ಎನ್ನ ದಾತನ (ಬಸಪು. ೩೭-೩). ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ; ಸದ್ವಂಶಜ : "ಸತ್ಕುಲನೊಳು ಸೌಮ್ಯನೊಳು ಚಾತ್ಯಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೪೨-೧೮). ಸತ್ಕುಳ : ೧. ಸತ್ಕುಳದೊಳಗಿಂದು ಮಹೀಭೃತ್ಕುಳದೊಳಗಚಳನಾಥನೆಸೆವಂತೆಸೆವಂ ತತ್ಕುಳದೊಳ್ . . . ವಿನಯಾದಿತ್ಯಂ (ಎಕ. V. ಬೇಲೂರು. ೧೨೪-೧೪: 1133). [ಸಂ.]

ಸತ್ಕುಲಜ (ನಾ). = ಸತ್ಕುಲ ೨ : ಎನ್ನ ತೊತ್ತಿನ ಮಗನಂ ಕುಮಾರನೆಂದು ಸತ್ಕುಲಜನೆಂದು ಬಗೆದು ಹೆಣ್ಣಂ ಕೊಟ್ಟು ನಿಮ್ಮ ಕುಲಮಂ ಕೆಡಿಸಿಕೊಳ್ಳದಿರಿ (ಸಂಪಿರ. ೬-೬೬ ವ); ಶಾಪದಿಂದಾದ ದುಷ್ಕುಲಂ ಸತ್ಕುಲಜ ಭೂಪ ನಿನ್ನಯ ಸಂಗದಿಂ ಶುದ್ಧವಪ್ಪುದೆಂಬಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಂ ಬಂದೆವೆನಲು (ಹಚಕಾ. ೭-೨೨). [ಸಂ.]

ಸತ್ಕುಲತೆ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿರುವಿಕೆ : ಹರಣದಲಿ ಕಕ್ಕುಲಿತೆ ಬೇಡುದ್ಧರಿಸುವುದು ಸತ್ಕುಲತೆಯನು ಸಂವರಿಸುವುದು ಸದ್ಗತಿಯನು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೫-೨೧). [ಸಂ. ಸತ್ಕುಲತಾ]

ಸತ್ಕುಲಪ್ರಸೂತ (ನಾ). = ಸತ್ಕುಲ ೨ : ಸತ್ಕುಲಪ್ರಸೂತರು ನಿನ್ನಂತೆ ಎಷ್ಟು ದುಃಖಾರ್ಥರಾದರೂ ಧರ್ಮಮಾರ್ಗವನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ (ವಚಭಾ. ೧೦೨); ಸತ್ಕುಲಪ್ರಸೂತರಾದ ರಾಜಪುತ್ರರನ್ನೆಲ್ಲ ನಿರಾಕರಿಸಿ ಕಳುಹಿಸಿಬಿಡುತ್ತಿದ್ದನು (ಕವಿಕ. ೪೪). [ಸಂ.]

ಸತ್ಕುಲೀನ (ಗು). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ : ಕಾಂತಭಕ್ತಿಯಂ ಬಿಡುವರ ಸತ್ಕುಲೀನಸತಿಯರ್ (ನಳಚಂ. ೩೩೭). (ನಾ). ೨. = ಸತ್ಕುಲ ೨ : ಲೇಸನಾಡಿದೆ ಕರ್ಣ . . . ಈಸುದಿನ ನಾವಱಿಯೆವ್ಯ ನೀ ಸತ್ಕುಲೀನನಲ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧-೩೦). [ಸಂ.]

ಸತ್ಕುವಲಯ (ನಾ). ೧. ಉತ್ತಮವಾದ ಕನ್ನೈದಿಲೆ. ೨. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಭೂಮಂಡಲ. ೧, ೨ : ವಿಶೇಷದಸೌಖ್ಯಸಾರ್ವಭೌಮನ ತೆಱದಂತೆ ಸತ್ಕುವಲಯಾಧಿಕದಿಂದ ಕುಬೇರನಂತೆ ನೂತನ ವರಪದ್ಮದಿಂ ಸರಸಿ ರಾಜಿಕುಂ (ಹಮ್ಮಿರ. ೪-೧೯). [ಸಂ.]

ಸತ್ಕುಳ 'ಸತ್ಕುಲ' ನೋ.

ಸತ್ಕುಳವಂತೆ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವಳು ; ಉತ್ತಮಕುಲದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವಳು : ಆಚಭೂಪನ ಕಾನ್ತೆ ದಯಾವಂತೆ . . . ಸತ್ಕುಳವಂತೆ ಮಹಾದೇವಿಯೆಂಬ ಪೆಸರಿಂದಸೆವಳ್ (ಎಕ. XX, ೧೧೫-೧೫; 1167). [ಸತ್ಕುಳ (= ಸತ್ಕುಲ) + – ವಂತ + – ಎ$_2$]

ಸತ್ಕೃತ (ಗು). ೧. ಒಳ್ಳೆಯದಾಗಿ ಜರುಗಿದ ; ಸರಿಯಾಗಿ ನಡೆದ. (ನಾ). ೨. ಮನ್ನಣೆ; ಗೌರವ. ೩. ಸತ್ಕಾರ್ಯ; ಸತ್ಕರ್ಮ : ಪಾಟಿಯನೊಕ್ಕಾಳ್ದನಗೆಯ್ದ ಸತ್ಕೃತಮುಮಂ ಪಿಂತಿಕ್ಕಿ ಚೋಟಕ್ಕೆ ತಪ್ಪಿಯುಮಿಂ ಬಾಳ್ವುದ (ಪಂಪಭಾ. ೯ ೮೪). ೪. ಸತ್ಕಾರ ಹೊಂದಿದವನು ; ಸನ್ಮಾನವನ್ನು ಪಡೆದವನು : ಮಂಗಳನೃತ್ತಗೀತಂಗಳೆಸಗಿದುವು ಹರಿ ಪಾರ್ಥರಲ್ಲಿ ಸತ್ಕೃತರಾದರು (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೨-೫೫). [ಸಂ.]

ಸತ್ಕೃತಿ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ವರ್ತನೆ ; ಉತ್ತಮವಾದ ನಡವಳಿಕೆ. ೨. ಸತ್ಕಾರ ; ಆದರ ; ಆತಿಥ್ಯ : ತನ್ನೃಪನ ಸತ್ಕೃತಿಯ ಮಂಗಳತೆಯನು ಕೈಕೊಂಡು ಹಾಯ್ದನು ಹಂಸೆಯಲಿ ಮುನಿಪ (ತೊರರಾ. ೧-೫-೨೫). ೩. ಉತ್ತಮವಾದ ಕೃತಿ : ಶಾಂತಿಪುರಾಣಸತ್ಕೃತಿಗಡರ್ಪನ್ನೆಗಂ ಪರ್ವಿ ದಾಂಗುಡಿವಿಟ್ಟಸ್ತು ಯಶೋಲತಾಪ್ರತತಿ ಚೆಲ್ವಿಂದತ್ತಮತ್ತಿಮಬ್ಬೆಯಾ (ಶಾಂತಿಪು. ಅನುಬಂಧ. ೧-೫); ಸತ್ಕೃತಿ ಸಂಸ್ಕೃತದಿಂದ ಜಗತ್ಕೌತುಕಮಾಗಿ ಮತ್ತೆ ಕರ್ಣಾಟದೊಳಂ ಸತ್ಕವಿನಿವಹಂ ಪೊಗಟೆ ಚಮತ್ಕೃತಿಯಂ ಪಡೆದು ಸೊಬಗುವಡೆದತ್ತು (ಕಾದಂಪೂ. ೫). [ಸಂ.]

ಸತ್ಕೊಳ (ನಾ). ಉತ್ತಮವಾದ ಕೊಳ, –ಪುಷ್ಕರಿಣಿ : ರಘುಮಹಾರಾಯನುಂ ಕ್ರೀಡಿಸಿದ ಸತ್ಕೊಳಗಳು (ವರಶು. ೪೩-೮). [(ಸಂ. ಸತ್) + ಕೊಳ$_2$]

ಸತ್ಕ್ರಿ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಕೆಲಸ ; ಉತ್ತಮಕಾರ್ಯ : ಷಟ್ಸ್ಥಲಬ್ರಹ್ಮಿಯಾಗಿ ನಾನಾತತ್ವಂಗಳಲ್ಲಿ ಕಲ್ಪಿತನಾಗಿ ಸತ್ಕ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಭಾವಿತನಾಗಿ (ಮೋಳಮಾ. ೧೫-೫೪); ಹೊಱಗೆ ಮಾಡುತ್ತಿಹ ಸತ್ಕ್ರಿಯು ಮಂಗಳಮಯವಾಗಿ ಒಳಗೆ ಕಣ್ದೆಱೆದು ಪರಮಾನಂದದ ರಸದೊಳಗೆ ಓಕುಳಿಯಾಡುತ್ತಿಹೆನಯ್ಯ (ಶಿವಗೀ. ೭೭-೩೭೯). [< ಸಂ. ಸತ್ಕ್ರಿಯಾ]

ಸತ್ಕ್ರಿಯೆ (ನಾ). ೧. = ಸತ್ಕ್ರಿ : ಮಾಡುವ ಸತ್‌ಕ್ರಿಯೆಯಿಂದ ಭಕ್ತನೆನಿಸಬಾರದು (ಬಸವ. ೩೧೮); ಕಲ್ಲಿಂ ಕಾಂಚನಮಂ ತಡಮಿಲ್ಲದೆ ಸತ್ಕ್ರಿಯೆಯ ಬಲದ ತೆಗವಂತೆ ಕರಂ ಪೊಲ್ಲಮನಿಪ್ಪೊಡಲಿಂ ಕೇಡಿಲ್ಲದ ಪುಣ್ಯಮನುಪಾರ್ಜಿಪಾತಂ ಚತುರಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೪-೫೮). ೨. ಆದರಸಹಿತವಾದ ಆತಿಥ್ಯ ; ಆತ್ಮೀಯವಾದ ಸತ್ಕಾರ : ಅನುನಯೋಚಿತ ಸತ್ಕ್ರಿಯೆಗಳಿಗೆ ಮನದಣಿದಖಿಳಭಕ್ತರುಂ ತಾನನವರತಮುಂ ಸುಖದೊಳಿರ್ದನು (ಬಸವು. ೬೦-೬೨). ೩. ಕಲಾತ್ಮಕವಾದ ಕ್ರಿಯೆ ; ಉತ್ತಮವಾದ ಕ್ರಿಯಾರೂಪ : ಶೃಂಗಾರಾದಿಗಳಪ್ಪ ರಸಂಗಳ್ ವರ್ತಿಸುಗುಮಂತವಂಟೆ ವಲಂ ಕಾವ್ಯಾಂಗಕ್ಕೆ ಸತ್ಕ್ರಿಯಾರೂಪಂಗಳ್ ರತ್ಯಾದಿಭಾವಸಂಪನ್ನಂಗಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೯೩). ೪. ಶುದ್ಧೀಕರಣ ಸಮಾರಂಭ. ೫. ಅಂತ್ಯವಿಧಿ ; ಅಂತ್ಯಸಂಸ್ಕಾರ. [ಸಂ. ಸತ್ಕ್ರಿಯಾ]

ಸತ್ಕ್ರಿವಂತ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವನು : ಸತ್ಕ್ರಿವಂತಂಗೆ ಭಕ್ತಿಸ್ಥಲವಿಲ್ಲ ನಿರ್ಮಲಚಿತ್ತಂಗೆ ಮಹೇಶ್ವರಸ್ಥಲವಿಲ್ಲ (ಮೋಳಮಾ. ೧೫೦-೫೭೭). [ಸಂ. ಸತ್ಕ್ರಿಯಾವತ್]

ಸತ್ಕ್ಷೇತ್ರ (ನಾ). ಹದವಾದ ಭೂಮಿ ; ಉತ್ತಮವಾದ ಪ್ರದೇಶ : ಉಜ್ಜ್ವಳದಾನಂ ಕಿಱಿದುಂ ಕರಂ ಪಿ[ರಿ]ದೆ ದಲ್ ಸತ್ಕ್ಷೇತ್ರಬೀಜೋಪಮಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೨೦). [ಸಂ.]

ಸತ್ತಟಾಕ (ನಾ). = ಸತ್ಕೊಳ : ಬಾಲೇಂದುಧರ ಕರುಣಾಮೃತಂ ಭಕ್ತಜನರುಗಳ ಹೃತ್ಕಮಲದೊಳ್ ತುಂಬುವ ಚೆಂದದಿಂದಾ ಪೊಳಲ ಸತ್ತಟಾಕಂ ತುಂಬಿ (ವಿಕೋಪು. ೩-೩೮). [ಸಂ.]

ಸತ್ತಮ (ನಾ). ೧. ಮುಖ್ಯವಾದುದು; ಪ್ರಧಾನವಾದುದು: "ಅಗ್ರ್ಯಂ, ಪ್ರಧಾನಂ . . . ಸತ್ತಮಂ, ಉತ್ತಮಂ, ಗ್ರಾಮಣೀಃ, ಅಗ್ರಣೀ : – ಈ ೧೩ ಮುಖ್ಯಂ" (ಪಲಾಯು. ೧೧೫-೫). ೨. ಉತ್ತಮವಾದ ರೀತಿ : ನೀನೀ ಧರೆಯಂ ಸತ್ತಮ ಪಾಲಿಪುದು ಪಾಂಡ್ಯಭೂವರನಾಗುತೆ ಚಿತ್ತವಿಪ್ಪುದೆಂದು ಬೇಡಿಕೊಳುತ್ತಿರಲು (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೧-೭-೫೪). ೩. ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು ; ಉತ್ತಮ : ಹೇಯಕೃತ್ಯಗಳನ್ನೆಸಗಿಯೂ ತಾವು ಸತ್ತಮರೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುವ ಜನ ಹುಟ್ಟರೋ ಅಥವಾ ತಾನು ಹುಟ್ಟನೋ (ಪುನರು. ೫೮೯). [ಸಂ.]

ಸತ್ತವಿ, ಸತ್ತವೆ (ನಾ). ಪಕ್ಷದ ಏಳನೆಯ ದಿನ : ಗುಪ್ತ – ಗುತ್ತ ; ಸಪ್ತಮಿ – ಸತ್ತವಿ (ಶಮದ. ೨೭೪ ಪ್ರಯೋ). **ಸತ್ತವೆ** : ಅತಸಿ – ಅಗಸೆ . . . ಸಪ್ತಮಿ – ಸತ್ತವೆ (ಶಮದ. ೨೭೯ ಪ್ರಯೋ). [< ಸಂ. ಸಪ್ತಮೀ]

ಸತ್ತವೆ 'ಸತ್ತವಿ' ನೋ.

ಸತ್ತಱ (ನಾ). ಒಂದು ವಂಶದ ಹೆಸರು : ನಾಗರಖಣ್ಡಮೆಟ್ಪತ್ತರ್ಕ್ಕಂ ಸತ್ತಱರ ನಾಗಾರ್ಜುನ ನಾಟ್ಗಾವುಣ್ಡುಗೆಯ್ಯುತ್ತ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೨೧೯-೮; 918); ಬನ್ನಣಕೆಯ ಸತ್ತಱರ ನಾಗಾರ್ಜ್ಜುನ ನಾಗ್ಗ್ರವುಂಣ್ಡುಗೆಯೆ (ಎಕ. VIII. ಸೊರಬ. ೨೩೪-೭: 999). [?]

ಸತ್ತಿಗ (ನಾ). ೧. ನಿಜವನ್ನು ಹೇಳುವವನು ; ಪ್ರಾಮಾಣಿಕನಾದವನು : ನಿಲ್ಲಂ ಸುಳಿವಟ್ಟೆಗರಿರ್ಪೆಡೆಯೊಳ್ಗಿಲ್ಲಂ ಸತ್ತಿಗರಂ ಮಱೆದೆಂದುಂ ಕೊಲ್ಲಂ ಪಱುಚಂ ಬಾಂದಲೆಯಂಗೀಮದೆ ನಲ್ಲಮರ್ದುಣಿಸಂ ಒಲ್ಲಂ (ಉದ್ಭಟ. ೨-೪೫); ಸತ್ತಿಗಂ ನೀನೆಯಾದೊಡಂ ವೇಷ್ಟನವ ಕಕ್ಷೆಯೊಳಗವಚಿಕೊಳುತಂ ಓಡಿ ಬಂದೆಯೇಕೆ (ಪ್ರಭುಪು. ೬-೮೬). ೨. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಕಲ್ಯಾಣಿಚಾಲುಕ್ಯರ ಅರಸರಿಗೆ ಸಲ್ಲುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಬಿರುದು; ಸತ್ಯಾಶ್ರಯ: ಸತ್ತಿಗಂ ಬೆಸಸೆ . . . ಕೇತ ಪೆಣದಿಱೆದು ಸತ್ತೊಡೆ (ಸೌಇ. XI-i, ೫೧-೨; 1006); ಸಿಡಿಲೇಟ್ಗೆಯಿಂದೆಱಗಿ ಪೊಯ್ಯಾಗಳ್ ಗದಾದಂಡದಿಂ ಮುಳಿದಿಟ್ಟಂ ಕಲಿ ಸತ್ತಿಗಂ ಕುರುಕುಭೃಚ್ಛಂಡೋರುದಂಡಂಗಳಂ (ಗದಾಯು. ೮-೩೭).

ಸತ್ತಿಗನ ಚಟ್ಟ = ಸತ್ಯಾಶ್ರಯನ ಬೆಂಬಲಿಗನಾದವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು: ಮಂಡಳಿಕಲಲಾಟಪಟ್ಟಂ ಸತ್ತಿಗನ ಚಟ್ಟಂ (ಇಅ. V, ೧೭-೨೮; 1019). [< ಸತ್ಯಾಶ್ರಯ]

ಸತ್ತಿಗೆ, ಸತಿಗೆ (ನಾ). ಕೊಡೆ ; ಛತ್ರಿ : "ಸತ್ತಿಗೆಯದಾತಪತ್ರಂ ಛತ್ರಮೆನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೭೮-೪); ನಡೆಯಲ್ಪಂದಿಱೆಯಲ್ಕೆ ತಕ್ಕ ತುರಂಗಂ ಭೋರೆಂದು ಬರ್ಪೊಂದೊಡಂಬಡು ಬಂದೆತ್ತಿಸಿದೊಂದು ಸತ್ತಿಗೆ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೧೦೪); ಬಿದಿರಲಂದಣವಕ್ಕು ಬಿದಿರೆ ಸತ್ತಿಗೆಯಕ್ಕು . . . ಬಿದಿರಲ್ಲಿ ಸಕಲಸಂಪದವೆಲ್ಲವು (ಬಸವ. ೨೨೧); ವನಲಕ್ಷ್ಮಿಗೆತ್ತಿದ ಪೀಲಿಯ ಸತ್ತಿಗೆಯೊ (ಗಿರಿಕ. ೨-೩೪). **ಸತಿಗೆ** : ಎಲತನಾಯಕರು ಕೊಟ್ಟ ಸತಿಗೆಯ ಕೊಡಗಿ (ಎಕ. XII, ಗುಬ್ಬಿ, ೫೧-೭; 1522).

ಸತ್ತಿಗೆ ಮಾನ್ಯ, ಸತಿಗೆ ಮಾನ್ಯ = (ದೇವರ ಅಥವಾ ರಾಜನ) ಛತ್ರಿಯನ್ನು ಹೊರುವವನಿಗೆ ನೀಡುವ ಜಮೀನು ; ಛತ್ರಧಾರಕನ ಸೇವೆಗೆ ಕೊಡುವ ಮಾನ್ಯ : ಚಿಕ್ಕ ಚವುಟಲಿ ಸತ್ತಿಗೆ ಮಾನ್ಯ ಅಯಿದು ವರಹಾ (ಮೈಅರಿ. ೧೯-೨೮, ೮೯-೧೦; 1700); ಸತಿಗೆ ಮಾನ್ಯಕೆ ಉಮ್ಮಳಿಹೊಲ (ಎಕ. XII, ಪಾವುಗ. ೩೯-೩೫; 1554). [< ಸಂ. ಛತ್ರಿಕಾ./ ತುಳು. ಸತ್ತಿಗೆ, ಸತ್ಯೆ; ತೆಲು. ಸತ್ರ]

ಸತ್ತಿಗೆತ್ತಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕೊಡೆಯನ್ನು ಹಿಡಿಯಿಸು ; ಛತ್ರಿಯನ್ನು ಹಿಡಿಯುವಂತೆ ಮಾಡು : ಕನಕಾಂಭೋಜಾತಮುದ್ದಂಡಕೋಮಳನಾಳಂ ಸಿರಿ ಸತ್ತಿಗೆತ್ತಿಸಿದ ಪೋಲಿಂಬಾಗೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೧೨೭). [ಸತ್ತಿಗೆ + ಎತ್ತಿಸು]

ಸತ್ತಿಗೆವಂತ (ನಾ). (ರಾಜಲಾಂಛನದ ಕುರುಹಾದ) ಛತ್ರಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು ; ದೊರೆ : ದಂಡವಂತಂ, ಸತ್ತಿಗೆವಂತಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೪೦೨ ಪ್ರಯೋ). [ಸತ್ತಿಗೆ + – ವಂತ]

ಸತ್ತಿಯೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಇದಕ್ಕೆ ಸಕ್ಕಿಳಬೆಳ್ಗನ್ನೂರುಂ ಕಿಱುವೆಳ್ಗನ್ನೂರುಂ ಸತ್ತಿಯೂರುಂ ಸಿಂಗೂರುನಗರಲ ಪನ್ನಿರ್ವ್ವರು (ಎಕ. III, ನಂಜನ. ೧೫೫-೮; ಸು. 970?). [ಸತ್ತಿ$_7$ + ಊರ್]

ಸತ್ತಿವಂಗಲ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಸತ್ತಿವಂಗಲದ ಭೂಮಿಯ ಸಮ್ಮನ್ನಂ ಮಾರಯ್ಯನುಂ ಪುಣಿಸೆಯಮ್ಮನು ವಿಜ್ಞ ತಮ್ಮ ಲೋಪಾದಿಗೊಟ್ಟರ್ (ಎಕ. IX. ಹೊಸಕೋ. ೧೧೧-೬: 997). [ಸತ್ತಿ + ಮಂಗಲ]

ಸತ್ತು₁ 'ಸತ್ತು' ನೋ.

ಸತ್ತು₂ (ನಾ). ಇರುವಿಕೆ ; ಅಸ್ತಿತ್ವ : ಸತ್ತು ಚಿತ್ತಾನಂದವೆಂಬ ಗೊತ್ತ ಹಳಿದವಂಗೆ ತಟ್ಟುಮುಟ್ಟು ಹತ್ತುವ ಭಾವವೊಂದೂ ಇಲ್ಲ (ಸರ್ವ. ೧೧೮-೫೭೪); ನಕಾರವೇ ಸತ್ತು ಮಃಕಾರವೇ ಚಿತ್ತು ಶಿಕಾರವೇ ಆನಂದ ವಾಕಾರವೇ ನಿತ್ಯ ಯಕಾರವೇ ಪರಿಪೂರ್ಣ (...ವ. ೭೦-೨೦೦). [< ಸಂ. ಸತ್]

ಸತ್ತುಗ₁ (ನಾ). (ಜವೆಗೋದಿ ಮುಂತಾದ ಧಾನ್ಯದ) ಹುರಿದ ಹಿಟ್ಟು: "ಕರಂಭಃ, ದಧಿಸಕ್ತುಃ — ಈ ೨ ಮೊಸರೊಳ್ ಕಲಸಿದ ಸತ್ತುಗಂ" (ಹಲಾಯು. ೫೩-೧೭೭); ಪಲವು ದಿವಸಕ್ಕೊಂದು ಕೊಡಂ ತೀವಿದ ಸತ್ತುಗದ ಪುಡಿಯಂ ಪಡೆದು ಆ ಕೊಡನಂ ತನ್ನ ಪಟ್ಟರ್ಪಡೆಯೊಳ್ ಕಟ್ಟಿ (ಪಂಚತಂ. ೧೮೫-೨೨). [<— ಪ್ರಾ. ಸತ್ತುಗ, ಸತ್ತುಅ, ಸತ್ತು./ ಸಂ. ಸಕ್ತು, ಸಕ್ತುಕ./ ಮರಾ. ಸತ್ತು./ ತಮಿ. ಚತ್ತು; ತೆಲು. ಸತ್ತು]

ಸತ್ತುಗ₂ (ನಾ). ೧. ಸಾರ ; ತಿರುಳು : "ಸತ್ತುಗ(ಕ) — ಸತ್ವಕ = ಸಾರ" (ತದ್ಭಕೋ. ೪೨); ವತ್ಸಕ್ಕೆ ತತ್ಸಂ — ಸತ್ವಕ — ಸತ್ತುಗ (ಶಮದ. ೨೭೬ ಪ್ರಯೋ.); ಸತ್ವಕ, ಸತ್ತುಗ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೬೦ ಪ್ರಯೋ.). ೨. ಬಲ ; ಸತ್ವ ; ಶಕ್ತಿ : ಮುಸುಮೊಗಮಾಯ್ತು ಮೊಗಂ ಕಾಲ ಸತ್ತುಗಂ ಪೋಯ್ತು (ಅಜಿಪು. ೨-೧೦೦). [< ಸಂ. ಸತ್ವಕ]

ಸತ್ತುತೆಗೆ (ಕ್ರಿ). [ಗಣಿತ] ಭಾಗಿಸು ; ಭಾಗಾಹಾರಮಾಡು : ಸತ್ತುತೆಗಯಂ, ಸಂಹ್ರಿತಂ, ತವ, ಭಕ್ತಿ, ಭಿನ್ನ . . . ಭಾಗಿಸೂದೆಂದಜಿ (ವ್ಯವಹಾ. ೧೨). [?]

ಸತ್ತ₁ 'ಸತ್ತ' ನೋ.

ಸತ್ತ₂ 'ಸಥ' ನೋ.

ಸತ್ತ್ವ (ನಾ). ೧. ಶಕ್ತಿ; ಬಲ; ಕಸುವು: ಸಮರರಸಪ್ರಿಯರೊಳ್ ಸತ್ತ್ವಮುಮಿಳೆಯೊಳ್ ರಜಮುಮೊದವೆ ರಣಗಟ್ಟಲೆಯೊಳ್ ತಮಮುಂ ಮಿಗೆ ಸತ್ತ್ವ ರಜಸ್ತಮಂಗಳುಂ ಕಾಣಲಾದುವೆರಡುಂ ಪಡೆಯೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೬೧); ನಿನ್ನಯ ಸತ್ತ್ವಸಮೃದ್ಧಿಯಪ್ಪಿನಂ ಮಣಿಯದೆ ಪೊತ್ತುದಿನ್ನವರಂ . . . ತಾಳ್ವುವುದು ಪಿಂಗದ ಪುತ್ರ ಸಮಸ್ತಧಾತ್ರಿಯಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೪-೧೯); ಕ್ಷಮೆಯಲ್ಲಿ, ಸತ್ತ್ವದಲಿ, ಶಾಂತಗಾಂಭೀರ್ಯದಲಿ . . . ಮೆರೆದನಾ ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೭-೬೮೧). ೨. ಸತ್ತ್ವ, ರಜಸ್ಸು, ತಮಸ್ಸುಗಳೆಂಬ ಮೂರುಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಸಾತ್ವಿಕಗುಣ : ಸತ್ತ್ವವೆಂದರೆ, ಜೀವನಜ್ಞಾನ ಸುಖ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗೆ ಹೇತುವಾಗಿರುವ ಗುಣ (ಪಿಂಡಸಾ. ೨೩೭). ೩. ಇರುವಿಕೆ ; ಅಸ್ತಿತ್ವ. ೪. ಉಸಿರು ; ಜೀವ ; ಪ್ರಾಣ. ೫. ದ್ರವ್ಯ ; ಪದಾರ್ಥ. ೬. ಕೆಚ್ಚು ; ಸಾರ. ೭. ಪ್ರಕೃತಿ ; ಗುಣ ; ಸ್ವಭಾವ. ೮. ಭೂತ ; ಪಿಶಾಚಿ. ೯. ಚಿತ್ತ ; ಮನಸ್ಸು. ೧೦. ಪ್ರಜ್ಞೆ ; ವಿವೇಕ. ೧೧. ಒಳ್ಳೆಯತನ ; ಉತ್ತಮಿಕೆ. ೧೨. (ಪ್ರಕೃತಿಯ) ಪಂಚಮಹಾಭೂತಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು. ೧೩. ಜೀವಿ ; ಪ್ರಾಣಿ. ೧೪. ಭ್ರೂಣ. ೧೫. ಜಾಣ್ಮೆ ; ಬುದ್ಧಿ ; ಚಾತುರ್ಯ. ೧೬. [ವ್ಯಾಕ] ನಾಮಪದ. [ಸಂ.]

ಸತ್ತ್ವಗುಣ (ನಾ). = ಸತ್ತ್ವ ೨ : ತಣಿವಿಲ್ಲದ ತವಕಂ ಪೊಣ್ಮೆ ಸತ್ತ್ವಗುಣಂ ಮತ್ತಂ ವೆಗ್ಗಳಮಾಗೆ ಮಿಕ್ಕು ಮಿಾಜಿ (ಬಸವ. ೮-೧೦); ಬುದ್ಧಿಯ ವಿಷಯಾಕಾರವೇ ಸತ್ತ್ವಗುಣದ ಸಮುದ್ರೇಕದಿಂದ ಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಪ್ರಮಾಣವಾಗುವುದು (ಪಿಂಡಸಾ. ೬೧). [ಸಂ.]

ಸತ್ತ್ವನಿಧಾನ (ನಾ). ೧. ಜಗತ್ತಿನ ಜೀವಿಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುವವನು ; ಬ್ರಹ್ಮ. ೨. ಸಾತ್ವಿಕಗುಣದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು ; ವಿಷ್ಣು. ೩. ರಜೋಗುಣದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು ; ಬಲಾಢ್ಯ. ೧, ೨, ೩ : ರಾಜಹಂಸನಯನಂ . . . ರಜಮೊಂದಿಯೆ ಸತ್ತ್ವನಿಧಾನನೆಂಬ ಪೆಂಪನುಗುಣಮಾದ ಲೋಕಪಿತನೊಲ್ಲು ಚತುರ್ಮುಖನೀಗೆ ರಾಗಮಂ (ಜಗವ. ೧-೨). [ಸಂ.]

ಸತ್ತ್ವಶಾಲಿ (ನಾ). ಸಮರ್ಥನಾದವನು : ಮರಣದಂಡನೆಯನ್ನು ಧೃತಿಗೆಡದ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ ಸತ್ತ್ವಶಾಲಿಯಾದ ಈ ಅಮರನಾಯಕ್ತನ್ನ ಸಂಕಲ್ಪವನ್ನು . . . ನೆರವೇರಿಸಿ ಕೃತಕೃತ್ಯನಾದವನು (ವೀರಯೋ. VI, ಈ ನಾಟಕವನ್ನು ಕುರಿತು). [ಸಂ. ಸತ್ತ್ವಶಾಲಿನ್]

ಸತ್ಪಥ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾರ್ಗ ; ಸನ್ಮಾರ್ಗ : ಅವರು ಸತ್ [ಪಾಠಾಂ. ಶಿವ] ಪಥಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲರು ಸಲ್ಲರಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೯೭); ಭಾವಭೇದವಿಲ್ಲದ ಶರಣನ ಸತ್ಪಥವ ನಾನೇನೆಂಬೆನು (ಶಿವಗೀ. ೮೩-೪೦೭). ೨. ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಮಾರ್ಗ ; ಆಕಾಶ. ೧, ೨ : ಸುಹೃಚ್ಚಕ್ರಸಮ್ಮದ ಸಂಪಾದನಹೇತು ಸತ್ಪಥಗತಂ ಪದ್ಮೋದ್ಭವೋದ್ಭಾವಕಂ ವಿದಿ ತಾತ್ಪಾರ್ಯನುಗನಾಮನಲ್ತೆ ವಿನಯಾದಿತ್ಯಾವನೀಪಾಲಕಂ (ಎಕ. III. ಮಳವ. ೩೧-೧೧; 1117). [ಸಂ.]

ಸತ್ಪಥಕುಂತಲ (ನಾ). ಆಕಾಶವನ್ನೇ ಮುಡಿಯಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು ; ವ್ಯೋಮಕೇಶ ; ಈಶ್ವರ : ಸತ್ಪಥಕುಂತಲ ಚಿತ್ತಾರೀಣ . . . ಪಾಲಿಸನುತ್ತಂ (ಉದ್ಭಟ. ೬-೨೬). [ಸಂ.]

ಸತ್ಪಥಕೇಶ (ನಾ). = ಸತ್ಪಥಕುಂತಲ : ಕೇಳ್ವುದು ಗುರ್ಜರದೇಶಾಧೀಶನ ಕಥೆಯಂ ಸತ್ಪಥಕೇಶನ ಕೃಪೆಯಿಂ ಪೇಳ್ವೆಂ (ಉದ್ಭಟ. ೧ ಸೂಚನ). [ಸಂ.]

ಸತ್ಪಥಭಾವಿ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ನಡೆಯಬೇಕೆಂಬ ಭಾವನೆ ಯುಳ್ಳವನು ; ಸನ್ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಭಾವನೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು : ತುಪರಸವಿದ್ದುದಕಲ್ಲದೆ ಫಲ ಫಲಿಸಲಿಲ್ಲ ಕ್ರಿಯಾಸದ್ಭಾವವಿದ್ದಲ್ಲದೆ ಸತ್ಪಥಭಾವಿಯಲ್ಲ (ಪ್ರಭುಲಿಮಾ. ೨೭೮-೩೩). [ಸಂ. ಸತ್ಪಥಭಾವಿನ್]

ಸತ್ಪಥಾತಿಥಿ (ಕ್ರಿ). ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವನು ; ಗಗನಗಾಮಿ : ಚಾರಣ ಮುನೀಂದ್ರರ್ ಬೆಸಸಿ ಸತ್ಪಥೋನ್ನತಿಯಂ ನನ್ನಿಮಾಡುವಂತೆ ಸತ್ಪಥಾತಿಥಿಗಳಾದರ್ (ಆ..ಪು. ೩-೨೦ ವ). [ಸಂ.]

ಸತ್ಪದ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಪದವಿ, —ಸ್ಥಾನ. ೨. ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಸ್ಥಳ ; ಆಕಾಶ : ಕರಮಂ ವಾರುಣಿಗೆಂದು ನೀಡಿ ಪಿರಿದುಂ ನಿಸ್ತೇಜಮಯ್ದಿರ್ದ ತನ್ನಿರವಂ ನೋಡದ ಸತ್ಪದಪ್ರಭುತೆಯುಂ ತಾಳ್ದಿರ್ದ ದೋಷಾಕರಂ ದೊರೆಯೇ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೪-೬೪; 1122). [ಸಂ.]

ಸತ್ಪಾತ್ರ (ನಾ). ೧. ಉತ್ತಮವಾದ ಯೋಗ್ಯತೆ, — ಅರ್ಹತೆ : ಪೇಳಿಸುವನಂದಿನ ದಿನದ ಮೊದಲ ರಾತ್ರಿಯ . . . ಸತ್ಪಾತ್ರದವನಿಯಮರರ್ಗನಲು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೧-೨೭). ೨. (ದಾನವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು) ಯೋಗ್ಯನಾದವನು, —ಅರ್ಹ ನಾದವನು : ಪಾಪಿಯ ಧನ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಕ್ಕಲ್ಲದೆ ಸತ್‌ಪಾತ್ರಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲದಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೨೨೬); ಕೊಡಬೇಕುತ್ತಮನಾದವಂಗೆ ಮಗಳಂ ಸತ್ಪಾತ್ರಕಂ ದಾನಮಂ (ಸೂಕ್ತಿಸುಧಾ. ೬೧). [ಸಂ.]

ಸತ್ಪಾತ್ರದಾನ (ನಾ). ಯೋಗ್ಯನಾದವನಿಗೆ ದಾನಮಾಡುವುದು ; ಅರ್ಹನಿಗೆ ದಾನಕೊಡುವುದು : ಸದ್ಭಕ್ತನಾದಾತನು ಸತ್‌ಪಾತ್ರದಾನಸಂಯುಕ್ತನಾಗಿರಬೇಕು (ಅಪಂಡಿ. ೫೭-೬).

ಸತ್ಪಾತ್ರದಾನನಿಧಿ = ಯೋಗ್ಯನಾದವನಿಗೆ ದಾನ ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ನಿಧಿಯಂತಿರುವವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು: ನಗಟ್ಟ ಮಣಲರ ಭೀಮಂ ಸತ್ಪಾತ್ರದಾನನಿಧಿಯರ್ಹತ್ಪಾದಾಬ್ಜಾಳಿಯಿಂದ್ರಕೇಶಿನರೇಂದ್ರ (ಸೌ...ಇ. XX, ೪೭-೧೭; 1074). [ಸಂ.]

ಸತ್ಪುಣ್ಯ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಪುಣ್ಯ; ಸುಕೃತ: ಪಾವಕಾಕ್ಷನರ್ಚಿಸುತ ಜಡಜೀವಿ ಗಳಿಗೀಕ್ಷಣವನೀವುದದಾವ ಸತ್ಪುಣ್ಯವು ಶಿವಾಗಮನಿಗಮಮಧ್ಯಪ್ಪಿಯೊಳು (ಬಸಪು. ೬೦-೭). [ಸಂ.]

ಸತ್ಪುತ್ರ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಮಗ ; ಸುಪುತ್ರ : ಸತ್ಪುತ್ರನ ಯೋಗದಿಂದ ನಿಂಗಪ್ಪನ ದಾರಿದ್ರ್ಯ ವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಯಿತು (ಮುಯಿಯ. ೪-೭೯). [ಸಂ.]

ಸತ್ಪುರುಷ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯವನು ; ಯೋಗ್ಯ ; ಸಜ್ಜನ : "ಸಾಧುಃ, ಸಜ್ಜನಃ, ಆರ್ಯ — ಈ ೩ ಸತ್ಪುರುಷಂ" (ಹಲಾಯು. ೬೧-೨೦೭); ಈಸು ವಿಧದೊಳಗೆ ಅಂಗವಿಲ್ಲ ಮೇಲೆ ಸತ್ಪುರುಷರ ಸಂಗವಿಲ್ಲ (ಬಸವ. ೮೮೮); ಕಪ್ಪೆಗಳು ಮಿನುಗಳು ಇಪ್ಪುದದು ತೀರ್ಥವೇ . . . ಸತ್ಪುರುಷರಿಪ್ಪುದೇ ತೀರ್ಥ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೭೯೯). [ಸಂ.]

ಸತ್ಪ್ರಣೀತ (ಗು). ೧. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಿದ. (ನಾ). ೨. [ಜೈನ] ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವ ಎಂಟು ಬಗೆಯ ಧರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಅಲ್ಲಿ ಸತ್ಪ್ರಣೀತ ಮೆಂಬುದು ಭಯರಾಗಾದಿದೋಷರಹಿತಪ್ರಣೀತಮಪ್ಪ ಧರ್ಮಂ (ಚಾವುಂಪು. ೭). [ಸಂ.]

ಸತ್ಫಲ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಹಣ್ಣು ; ಉತ್ತಮವಾದ ಫಲ : "ಮಾನಸೋತ್ಪತ್ತಿಲತಾಂತ ಸತ್ಫಲಮಸಂಖ್ಯಾತಂ ಪ್ರಸೂನಾತ್ಯಯಂ" (ನಾಪಾರ. ೨೭). ೨. ಉತ್ತಮವಾದ ಪರಿಣಾಮ : ತ್ರಿದಶಾನಕಲಯದಿಂ ನೀರದಪಥದೊಳ್ ನಾರದಂಗೆ ತಾಂಡವದ ತಗುಳ್ದೊದವಿದುದು ತನ್ನ ಮಾಡಿದ ಕದನದ ಸತ್ಫಲಮನಾಗಳನುಭವಿಸುವವೋಲ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೫೭); ವಿವೇಕಿಪಡೆ ಸೊಗಸಾಗಿ ಮುಂತೆಯನೇಕಸತ್ಫಲಸಿದ್ಧಿಯಹುದು (ಬಸವು. ೩೫-೪೫). [ಸಂ.]

ಸತ್ಯ (ಗು). ೧. ನಿಜವಾದ ; ದಿಟವಾದ. ೨. ನಂಬಿಕೆಯ ; ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದ. ೩. ಒಳ್ಳೆಯ ; ಉತ್ತಮವಾದ. (ನಾ). ೪. ನಿಜ ; ಯಥಾರ್ಥ : "ಋತಂ, ಸತ್ಯಂ, ಸಮೀಚೀನಂ, ಸಮ್ಯಕ್, ತಥ್ಯಂ — ಈ ೫ ಸತ್ಯದ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೨೫-೧೪೩); ಸತ್ಯವ ನುಡಿವುದೇ ದೇವಲೋಕ ಮಿಥ್ಯವ ನುಡಿವುದೇ ಮರ್ತ್ಯಲೋಕ (ಬಸವ. ೨೩೭); ಹರನೆಂಬುದೇ ಸತ್ಯ ಸತ್ಯವೆಂಬುದು ಹರನು (ಪಟಶಾ. ೧೪-೩೨). ೫. ನಿಯಮ; ಕಟ್ಟಳೆ : "ಸತ್ಯಂ ನಿಬದ್ಧಮನೆ ಕಟ್ಟಳೆ" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೫-೧೪). ೬. ಆಣೆ ; ಪ್ರಮಾಣ; ಶಪಥ. ೭. ಏಳುಊರ್ಧ್ವಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಮೇಲಿನದು ; ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ : "ಭೂರ್ಭುವಂ ಸ್ವರ್ಮಹಂ ಜನ ತಪಂ ಸತ್ಯಮೆಂದೇಱು ಮೇಲಣ ಲೋಕಮಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೦-೩೨). ೮. ನಾಲ್ಕುಯುಗಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದಾದ ಕೃತಯುಗ ; ಸತ್ಯ ಮತ್ತು ಧರ್ಮವನ್ನುಳ್ಳ ಸ್ವರ್ಣಯುಗ. ೯. ಬ್ರಹ್ಮತತ್ವ: ಈಶ್ವರತ್ರಯಕ್ಕೆ ಅಧಿಷ್ಠಾತೃ ನಿರುಪದ್ರವ ಸತ್ತಾಮಾತ್ರಸತ್ಯ . . . ಎಂಬಿವು ಮೊದಲಾದವೇ ಅದ್ವೈತಬ್ರಹ್ಮಪರ್ಯಾಯನಾಮಂಗಳಕ್ಕುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೭); ಸತ್ಯವೆಂದರೂ ಜ್ಞಾನವೆಂದರೂ ಅನಂತವೆಂದರೂ ಬ್ರಹ್ಮವೆಂದರೂ ಒಂದೇ (ಭಾರಧ. ೧೧೮). ೧೦. ನಿಜವನ್ನು ಹೇಳುವವನು ; ಸತ್ಯವಂತ : ನಿನ್ನಂತೆ ಸತ್ಯರೀ ಕ್ಷಿತಿಯೊಳಿನ್ನಾರುಂಟು (ಪಟಶಾ. ೧೪-೧೦); ಸತ್ಯರ ನುಡಿ ತೀರ್ಥ ನಿತ್ಯರ ನಡೆ ತೀರ್ಥ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೮೦೦). ೧೧. [ಜೈನ] ಆತ್ಮನ ದಶಧರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಉತ್ತಮಕ್ಷಮಾಮಾರ್ದವಾರ್ಜವಸತ್ಯಶೌಚಸಂಯಮತಪಸ್ತ್ಯಾಗಾಕಿಂಚನ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಾಪರ್ಯಾಪ್ತದಶಧರ್ಮಂಗಳುಮಂ ಕೈಕೊಂಡು (ಆದಿಪು. ೬-೩೦ ವ). ೧೨. ಗೃಹಸ್ಥರು ಅನುಸರಿಸಬೇಕಾದ ಐದು ಬಗೆಯ ಅಣುವ್ರತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ನಿಜವನ್ನು ನುಡಿಯುವುದು ; ಸುಳ್ಳುಹೇಳದಿರುವುದು : ಅಹಿಂಸೆ, ಸತ್ಯ, ಅಚೌರ್ಯ, ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ, ಪರಿಗ್ರಹಪರಿಮಾಣ ಈ ಐದು ಅಣುವ್ರತಗಳನ್ನೂ . . . ಪಾಲಿಸುವವನು ವ್ರತಿಕಶ್ರಾವಕನೆನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವನು (ಜೈನಪ. ೪೮೯).

ಸತ್ಯಕಾನೀನ = ನಿಜ ಹೇಳುವುದರಲ್ಲಿ ಕರ್ಣನಂತಿರುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಮಹಾಪ್ರಚಣ್ಡದಣ್ಡನಾಯಕಂ ವಾಹನವಸ್ತುನಾಯಕಂ ಸತ್ಯಕಾನೀನಂ ನೀತಿನಿಧಾನಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೬೦-೬; 1088). ಸತ್ಯಪತಾಕ = ಸತ್ಯವನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿಯುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಪೊಸಸುಗ್ಗಿಯನಾರ್ಜಿಸೆ ನಾಡು ನಾಡೆ ಸೌಖ್ಯಾಲಯಮಾಗೆ ಮಾಡಿದುದು ಸತ್ಯಪತಾಕನ ರಾಜವೈಭವಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾ. ೨೩೬-೫೮; 1173). ಸತ್ಯಪರ = ನಿಜದ ಪಕ್ಷ ವಹಿಸುವವನು ; ಸತ್ಯವಂತ ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ದಾನವಿನೋದಿ ಸತ್ಯಪರ [ಆ]ಶ್ರಿತಕಲ್ಪಮಹೀಜ (ಸೌಇಇ. XX, ೭೦-೧೦; 1108). ಸತ್ಯರತ್ನಾಕರ = ನಿಜದಲ್ಲಿ ಸಮುದ್ರದಂತಿರುವವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಜನಕಂ . . . ವಿಶಿಷ್ಟೇಷ್ಟನಿದಾನಂ ಸತ್ಯರತ್ನಾಕರನೆನಿಸಿದ ಗೋವಿಂದರಾಜಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೫೫); ಜಗದ್ವಿದಿತಾಪ್ಸ್ತಾದಸಾಶ್ವಮೇಧದೀಕ್ಷಿತ ಕುಳಪ್ರಸೂತಂ ಸತ್ಯರತ್ನಾಕರಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೪೧-೯; 1066); ವಿಳಾಸವಲ್ಲಭಂ ಸತ್ಯರತ್ನಾಕರಂ ಗಳಗಂಡಗತ್ತರಿ . . . ಕುಮಾರ ಬೊಂಮದೇವರಸರು (ಕಇ. IV, ೪೩-೩; 1264). ಸತ್ಯರಾಧೇಯ = ಸತ್ಯಕಾನೀನ : ದಾನವಿನೋದ ರಿಪುಕುರಂಗಕಂಠೀರವ X X X ಸತ್ಯರಾಧೇಯ (ಎಕ. XII, ತಿಪ. ೪೦-೯೮; 1040); ಸಾಹಸಮ್ಮೆನತೇಯಂ ಸತ್ಯರಾಧೇಯಂ (ಕಾಇ. ೧-೧ ೨; 1092). ಸತ್ಯಾವಲೋಕ = ಸತ್ಯದರ್ಶಿಯಾದವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ರಾಯಕುಮಾರಚಮತ್ಕಾರಂ ಕೀರ್ತಿವಲ್ಲರೀವಳಯಿತತ್ರಿಳೋಕಂ ಸತ್ಯಾವಳೋಕಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೪೦-೧೩; 1066). [ಸಂ.]

ಸತ್ಯಂಕಾರ (ನಾ). ೧. ಆಣೆ; ಪ್ರಮಾಣ; ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ: "ಸತ್ಯಂಕಾರ — ಸಹಿ ಮಾಡೋಣ, ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತೇನೆಂದು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳೋಣ" (ಗಂಗಾಮ. ೩೦). ೨. ವ್ಯಾಪಾರದ ಒಪ್ಪಂದವಾದಾಗ ಮುಂಗಡವಾಗಿ ಕೊಡುವ ಹಣ ; ಅಗಾವು : "ಸತ್ಯಾಪನಂ, ಸತ್ಯಂಕಾರಃ, ಸತ್ಯಾಕೃತಿಃ — ೩ ವ್ಯಾಪಾರದ ಒಪ್ಪಂದಕ್ಕೂ ಸಂಚಕಾರಕ್ಕೂ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೯೮). [ಸಂ.]

ಸತ್ಯಕಾಮ (ನಾ). ೧. ನಿಜ ಹೇಳುವುದರಲ್ಲಿ ಆಸೆಯುಳ್ಳವನು ; ಸತ್ಯವಂತ : ಈತನಲೆ ಸತ್ಯಕಾಮನುಮೀತನೆ ಸತ್ಯಪ್ರತಿಜ್ಞನು (ವಸ್ತುಮ. ೬-೩೯). ೨. ಜಾಬಾಲಿಯೆಂಬ ಋಷಿಯ ಮಗ. [ಸಂ.]

ಸತ್ಯದೂರ (ನಾ). ನಿಜಕ್ಕೆ ದೂರವಾದುದು; ಸುಳ್ಳು: ವೇದಋಷಿಗಳಿಗೆ ಸೌಂದರ್ಯಪ್ರಿಯತೆ ಇರಲಿಲ್ಲವೆನ್ನುವುದಾಗಲೀ ಅವರಿಂದ ಕಲಾಕೃತಿಗಳು ರಚಿತವಾಗಲಿಲ್ಲವೆನ್ನುವುದಾಗಲೀ ಸತ್ಯದೂರವಾದ ಸಂಗತಿಗಳು (ಸೌಂದಸ. ೧೧೯). [ಸಂ.]

ಸತ್ಯದೃಷ್ಟಿ (ನಾ). ವಾಸ್ತವದೃಷ್ಟಿ ; ನಿಜವಾದ ನೋಟ : ಶರಣನದು ಸತ್ಯದೃಷ್ಟಿ (ನಮ್ಮಶ. ೯೩); ಸೌಂದರ್ಯದ ಅನುಭವವು ಸತ್ಯದೃಷ್ಟಿ ಮತ್ತು ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತದೆ (ಶಕ್ತಿವಿ. ೨). [ಸಂ.]

ಸತ್ಯಪಾಠ (ನಾ). [ಗ್ರಂಥಸಂ] ಕವಿಯೇ ರಚನೆ ಮಾಡಿದ ಕೃತಿಯ ಲಿಖಿತ ಭಾಗ, — ನಿಜವಾದ ಪಾಠ ; ಮೂಲಪಾಠ : ತಿದ್ದುಪಡಿಯನ್ನು ಸತ್ಯಪಾಠವೆಂದೇ ಭಾವಿಸಲು ಸಿದ್ಧವಿಲ್ಲವಾದರೂ ಅದು ಸತ್ಯಪಾಠವಾಗಿರಬಹುದಾದ ಸಾಧ್ಯತೆಯೇನೋ ಇದೆ (ಭಾರಪ. ೬೦). [ಸಂ.]

ಸತ್ಯಪ್ರತಿಜ್ಞ (ನಾ). ಮಾಡಿದ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ದಿಟವಾಗಿ ಪೂರೈಸುವವನು : ಸತ್ಯಪ್ರತಿಜ್ಞನೆನೆ ಕುರುಪತಿಯೂರುಕಿರೀಟಭಂಗಮಂ ಪಡೆದು ಜಗತ್ಸ್ತುತ್ಯ ಕೃತಕೃತ್ಯನೆನಿಸದೆ ಸತ್ಯಾಶ್ರುಮವೆಸರ್ಗೆ ಮುಯ್ಯನಾಂಪನೆ ಭೀಮಂ (ಗದಾಯು. ೧-೬೪); ಈತನೆ ಸತ್ಯಪ್ರತಿಜ್ಞನಿವನೆ ಕೃತಜ್ಞಂ (ವಸ್ತುಮ. ೬-೩೯). [ಸಂ.]

ಸತ್ಯಮಂತ (ನಾ). ನಿಜವನ್ನು ಹೇಳುವವನು ; ಸತ್ಯಸಂಧ : ನಿಯೋಗಿಗಳೆಲ್ಲಂ . . . ಪ್ರತಿಕಣ್ಣಚಿನ್ನನಿಂ ಪಿರಿಯರೆ . . . ಸಲೆ ಸತ್ಯಮನ್ತರ (ಸೌಇಇ. XI-ii, ೧೪೭-೫೩; 1099). [< ಸಂ. ಸತ್ಯವತ್]

ಸತ್ಯಯುಗ (ನಾ). = ಸತ್ಯ ೮ : ಈ ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲೂ ಸತ್ಯಯುಗದಲ್ಲಿಯ ಅಸಾಧಾರಣವಾದಂತಹ ಪವಾಡ ನಡೆಯುವುದೆ (ಶಾಂತಲಾ. ೨೭೯). [ಸಂ.]

ಸತ್ಯರತ (ನಾ). ಸತ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಹೊಂದಿದವನು : ಸತ್ಯರತಂ ಶಾಸ್ತ್ರವಿದಂ . . . . ಕನ್ಯಾನಿವಾಸೋದ್ಭವಂ (ಜಾತಕ. ೧೭-೬). [ಸಂ.]

ಸತ್ಯರ್ಥ (ನಾ). = ಸತಿಸಪ್ತಮಿ : ಇನಗಮುದುಮಂನಮಂನೆಗಮಿನಮಲೊಡಂ ಸೊನ್ನೆವೆರಸು ಸತ್ಯರ್ಥದೆಕಾರನಿಜಸ್ಥಾನದೊಳಪ್ಪುವಿವನುಕೂಲಂ ಮತ್ತೆಕಾರದಾದಿಯೊಳೊಡಂ (ಶಮದ. ೨೪೭). [ಸಂ.]

ಸತ್ಯಲೋಕ (ನಾ). = ಸತ್ಯ ೭ : ಭುವರ್ಲೋಕದ ಸ್ಥಾವರಕ್ಕೆ ಸತ್ಯಲೋಕದ ಅಗ್ರವಣೆಯಲ್ಲಿ ಮಜ್ಜನಕ್ಕೆರೆದು (ಅವಚಂ. ೪೬-೧೯೭); ಪರಮಜಂಗಮದಲ್ಲಿ ಹದಿನಾಲ್ಕುಲೋಕಂಗಳಡಗಿರ್ಪವು ನೋಡಾ ಅದೆಂತೆಂದೊಡೆ . . . ಮೂರ್ಧ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಲೋಕ (ಅಮರಗು. ೧೪೨-೧೨೪). [ಸಂ.]

ಸತ್ಯವಂತ (ನಾ). = ಸತ್ಯಮಂತ : ಸತ್ಯವಂತರಿಗಿದು ಕಾಲವಲ್ಲ ದುಷ್ಟಜನರಿಗೆ ಸುಭಿಕ್ಷಕಾಲ (ಪುರಂದ. ೧-೧೫೧ ಪಲ್ಲವಿ). [ಸಂ. ಸತ್ಯವತ್]

ಸತ್ಯವಾಕ್ಯ (ನಾ). ನಿಜವನ್ನು ಹೇಳುವವನು ; ಸತ್ಯವಂತ : ಧರಣೀಪುತ್ರನಿವಾಸದೊಳ್ ನಿಲೆ ಬುಧಂ . . . ಧನಿ ಸತ್ಯವಾಕ್ಯನೆನಿಕುಂ (ಜಾತಕ. ೧೭-೨೨); ಶ್ರೀಯುತ ಶಾಂತಿವರ್ಮ ಪೆಜರ್ . . . ನಿನ್ನವೊಲುದಾರರ ಬೀರರ ಸತ್ಯವಾಕ್ಯರೇ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧-೭೮).

ಸತ್ಯವಾಕ್ಯಪೆರ್ಮಾನಡಿ, ಸತ್ಯವಾಕ್ಯಪೆರ್ಮಾಡಿ, ಸತ್ಯವಾಕ್ಯಪೆರ್ಮಾನಡಿ = ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಗಂಗವಂಶದ ಅರಸರಿಗೆ ಸಲ್ಲುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಬಿರುದು : ಸ್ವಸ್ತಿ ಸತ್ಯವಾಕ್ಯಪೆರ್ಮ್ಮಾನಡಿಗಳ ಪಟ್ಟಂಗಟ್ಟಿದ ಪದಿನಯ್ದು ವಂಶದನ್ನು (ಎಕ. II, ೩೯೪-೧; 884 ?); ಶ್ರೀ ಸತ್ಯವಾಕ್ಯ ಪೆರ್ಮ್ಮಾಡಿ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೭, ೨೧-೧; 896);

ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ಸತ್ಯವಾಕ್ಯಪೆರ್ಮಾನಡಿಗಳ ಪಟ್ಟಂಗಟ್ಟಿದ ಪಂನೆರಡನೆಯ ವರ್ಷದೊಳ್ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೪೬, ೧೯-೧:?). [ಸಂ.]

ಸತ್ಯವಾದಿ (ನಾ). = ಸತ್ಯಮಂತ : ನೀಂ ಸತ್ಯವಾದಿಯಯ್ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೬-೨೪); ಎಲ್ಲ ಸತ್ಯವಾದಿಯಾದ ತಪಸ್ವಿಯೆ . . . ಈಕೆಯನ್ನು ವಂಚಿಸಿದುದರಿಂದ ನಮಗೆ ಬರತಕ್ಕುದೇನು? (ಶಾಕುಂತ. ೭೦-೧೫). [ಸಂ. ಸತ್ಯವಾದಿನ್]

ಸತ್ಯವ್ರತ (ನಾ). ನಿಜವನ್ನು ಹೇಳುವುದೇ ನಿಯಮವಾಗುಳ್ಳ ಕಟ್ಟಳೆ, — ನೇಮ : ಸತ್ಯವ್ರತದ ಕಥೆಯಂ ಬೆಸಸುವುದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೧-೨); ಶಂಕರ ಎರಿಂಬಾದಿಗಳು ಕರ್ಣನ ಪರಮಸತ್ಯವ್ರತವ ಕೊಂಡಾಡಿದರು ಅಕಟೆನುತ (ಶುಮ್ಮಾಕ. ೨೭-೨೯). [ಸಂ.]

ಸತ್ಯಶರಣ (ನಾ). ಸತ್ಯಸಂಧನಾದ ಶರಣ : ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ ಸಮ್ಯಕ್ಕರಾದ ಸತ್ಯಶರಣರ ಕಂಡು ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವಾ ಅವರಸಯ್ಯಾಯೆಂಬೆನು (ಬಸವ. ೮೯೮); ಚಿತ್ರಶುದ್ಧಿಯವರು ಸತ್ಯಶರಣರವರು ಬೆತ್ತ ಹಿಡಿದು ಪರಪೂತ ಏರುವದು ತಾ ಕಂಡು ಕತ್ತು ಬಾಗಿಸಿ ಸಿದ್ಧ ಶರಣೆಂದ (ಸಿದ್ಧವೃ. ೫-೩೦). [ಸಂ.]

ಸತ್ಯಶಾಪ (ನಾ). ನಿಜವಾದ ಶಾಪ ; ಸತ್ಯವಾದ ಶಾಪ : ಬಸವರಾಜನ ಸತ್ಯಶಾಪವು ಮಸದೊರಸಿ ಹಾಳಾಯ್ತು ಕಟಕದ ಪಸರವು (ಬಸವು. ೬೦-೪೦). [ಸಂ.]

ಸತ್ಯಶುದ್ಧ (ಗು). ಸತ್ಯಸಂಧತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ : ಸತ್ಯಶುದ್ಧದೇವರಿಗೆ ಧ್ಯಾನ ಮೌನ ಅನುಷ್ಠಾನವುಂಟು (ಬಸವ. ೯೩೪). [ಸಂ.]

ಸತ್ಯಸಂಧ (ನಾ). ನಿಜವನ್ನು ಹೇಳುವವನು ; ಸತ್ಯವಂತ : ಸತ್ಯಸಂಧಂ ದಯಾನಿಧಿ ಶಿವಜ್ಞಾನಸಂಪನ್ನಂ . . . ಅಂಜಬೇಡಂಜಬೇಡ ಎನೆ (ಬಸರ. ೧೨-೫೧); ಸತ್ಯಸಂಧ ನೆಂಬ್ಬನೆಂದು ಮೂಲೋಕದೊಳ್ಪ್ರಖ್ಯಾತನಾಗಿಪಂ (ಪ್ರಮೀಳಾ. ೯-೩೦). [ಸಂ.]

ಸತ್ಯಸಂಧತೆ (ನಾ). ನಿಜವನ್ನು ಹೇಳುವಿಕೆ ; ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆ : ದೊರೆಯೇ ನಿನ್ನ ಸತ್ಯಸಂಧತೆಗೆ ಮೆಚ್ಚಿದೆವು (ನೀತಿಚಿಂ. XIV, ೨೧); ಸತ್ಯಸಂಧತೆ, ಶರಣಾಗತರಕ್ಷಣೆ . . . ಮಾನವಧರ್ಮದ ವಿವೇಚನೆಯೇ ಈ ಕಥೆಗಳ ತತ್ವವಾಗಿದೆ (ಭಾರರ. ೧೧೨). [ಸಂ. ಸತ್ಯಸಂಧತಾ]

ಸತ್ಯಸಂಧಾನ (ನಾ). ನಿಜದೊಡನೆ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ; ಸತ್ಯಸಂಧತೆ; ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆ: ಜನರ ಸತ್ಯಸಂಧಾನವಂ ನೋಡಲೆಂದುಳ್ಳುದೆಲ್ಲವ ಕೊಂಡದೇನೆಂಬನೋ ಎಂದು ಕಾದಿ ನೋಡಿದನೆಸ್ಸೆಸ (ಹರಿಶ್ಚ. ೧೪-೧೩). [ಸಂ.]

ಸತ್ಯಹೀನ (ನಾ). ನಿಜವನ್ನು ಅರಿಯದವನು ; ಸತ್ಯದೂರನಾದವನು : ನಿನ್ನನೇನೆಂಬೆನಿದು ಪೊಸತನಗೆ ಮಾಣ್ಬರೇ ಸತ್ಯಹೀನಂಗೆ ನಡೆ ಮುಳಿವುದಂ (ನಂಬಿರ. ೧೫-೧೨೯). [ಸಂ.]

ಸತ್ಯಾಂಶ (ನಾ). ನಿಜವಾದ ವಿವರ, — ಸಂಗತಿ ; ವಾಸ್ತವಾಂಶ : ಇದು ಸತ್ಯಾಂಶದಿಂದ ಎಷ್ಟೇ ದೂರವಿದ್ದರೂ ಒಂದು ವಿಚಾರ ಗಮನಾರ್ಹ (ದೀಪಮ. ೪೯); ಈಗಲಾದರೂ ನೀನು ಸತ್ಯಾಂಶವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ . . . ಋಣದಿಂದ ಮುಕ್ತನಾಗಬೇಕಾದ್ದು ಆತ್ಮವಶ್ಯಕ (ವೀರಯೂ. ೪೯). [ಸಂ.]

ಸತ್ಯಾಗ್ರಹ (ನಾ). ೧. ಸತ್ಯಸ್ಥಾಪನೆಗಾಗಿ (ಅನ್ಯಾಯದ ವಿರುದ್ಧ) ಆತ್ಮಬಲದಿಂದ ನಡೆಸುವ ಶಾಂತಿಪೂರ್ವಕ ಸಂಘರ್ಷ : ಒಂದಾದ ಮೇಲೊಂದು ಹೋರಾಟ, ಸತ್ಯಾಗ್ರಹ (ಆತ್ಮಾರ್ಪ. ೧೮೮). ೨. ಮುಷ್ಕರ ; ಸಂಪು : ಈ ಬನವು . . . ಗೃಹಪಾತಯವರ ನಿತ್ಯಸತ್ಯಾಗ್ರಹದಲ್ಲಿ ಇನ್ನಷ್ಟು ಹಾಳಾಗಿದ್ದವು (ಚಿತಸ. ೬೫); ಅವರ ತಾಯಿ ಮಾತ್ರ ಉಪವಾಸವ್ರತ ಕೈಕೊಂಡು ಮಗ ಮೈಲಿಗೆಯಾದುದಕ್ಕೆ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹ ಹೂಡಿದ್ದಳು (ದಂಬಿವಾ. ೬೦). [ಸಂ.]

ಸತ್ಯಾಗ್ರಹಚಳುವಳಿ (ನಾ). = ಸತ್ಯಾಗ್ರಹ ೧ : ಸತ್ಯಾಗ್ರಹಚಳುವಳಿಯು ಅತ್ಯಂತ ಬಿರುಸಿನಿಂದ ದೇಶದ ಮೂಲೆಮೂಲೆಗಳಲ್ಲೂ ನಡೆಯುತ್ತಿತ್ತು (ಆತ್ಮಾರ್ಪ. ೧೩೮). [ಸತ್ಯಾಗ್ರಹ + ಚಳುವಳಿ (< ಚಳವಳ)]

ಸತ್ಯಾಗ್ರಹಿ (ನಾ). ಸತ್ಯಸ್ಥಾಪನೆಗಾಗಿ ಆತ್ಮಬಲದಿಂದ ಹೋರಾಡುವವನು ; ಸತ್ಯಾಗ್ರಹ ಮಾಡುವವನು : ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಜೀವವನು ಲೆಕ್ಕಿಸದ ಹೋರುವನು ವೀರಸತ್ಯಾಗ್ರಹಿ (ಶಾಂಚಿಜ. ೨೦-೨). [ಸಂ. ಸತ್ಯಾಗ್ರಹಿನ್]

ಸತ್ಯಾಚರಣೆ (ನಾ). ನ್ಯಾಯಪರಿಪಾಲನೆ ; ಸತ್ಯವನ್ನು ಬಿಡದೆ ಇರುವುದು : ನಾವು ಸತ್ಯಾಚರಣೆಗಾಗಿ ರುಕ್ಮಾಂಗದ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರ ಭೂಚಕ್ರಪಾಲರಾತ್ಮಜರ ಮೊಗ ನೋಡಿದರ ಹೇಳೆಂದು ನುಡಿದರವರು (ಪ್ರಮೀಳಾ. ೧೧-೩೦). [ಸಂ. ಸತ್ಯಾಚರಣ]

ಸತ್ಯಾನಾಶ (ನಾ). ಸರ್ವನಾಶ; ವಿನಾಶ: ಅವನು ಸತ್ತರೂ ತನ್ನ ದ್ವೇಷ ಕಸಿದುಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ ; ಸೇಡಿನ 'ಸತ್ಯಾನಾಶ' ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ (ಬನಸಿ. ೪೫). [<— ಹಿಂ. ಸತ್ಯಾನಾಶ್; ಮರಾ. ಸತ್ಯಾನಾಶ್, ಸತ್ಯನಾಶ್, ಸತ್ಯನಾಸ್]

ಸತ್ಯಾನೃತ (ನಾ). ೧. ಸತ್ಯ ಮತ್ತು ಸುಳ್ಳು ; ನಿಜಸುಳ್ಳುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಿಕೆ : ಆತ್ಮಜ್ಞಾನಾಭ್ಯಾಸಿಯಾಗಿ ಸ್ನಾನ ಶೌಚ ಸತ್ಯಾನೃತ ಕಾಮ ಕ್ರೋಧ . . . ದರ್ಪಾದಿಗಳಂ ಬಿಟ್ಟು (ವಿವೇಕ. ೧೨೮). ೨. ವ್ಯಾಪಾರ ; ಮಾರಾಟ. [ಸಂ.]

ಸತ್ಯಾನ್ವೇಷಣೆ (ನಾ). ನಿಜವನ್ನು ಹುಡುಕುವುದು ; ಸತ್ಯದ ಪರಿಶೋಧನೆ : ಸತ್ಯಾನ್ವೇಷಣ, ಅನ್ವೇಷಣದ ಸಾಹಸ, ಸೌಂದರ್ಯಾನುಭವ, ಕರ್ಮಕೌಶಲ ಮತ್ತು ಅಂತಃಶಾಂತಿ ಇವು ಐದೂ ಉತ್ತಮಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಲಕ್ಷಣಗಳು (ಪುಸ್ತಾವ. ೯೯ ೬೦೮). [ಸಂ.]

ಸತ್ಯಾಭಾಸ (ನಾ). ೧. ನಿಜದಂತೆ ತೋರುವುದು ; ಸುಳ್ಳು : ಸತ್ಯಾಭಾಸವನ್ನು ಕಂಡರ ನನಗೆ ತುಂಬ ಅಸಹನೆ (ಬಂಕಮ. ೪೯೯). ೨. [ಜೈನ] ಲೋಕಾಂತಿಕ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು : ಆದಿತ್ಯವಹ್ನಿಮುಖ್ಯದೊಳ್ ಚಂದ್ರಾಭಾಸಸತ್ಯಾಭಾಸರುಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೨೨). [ಸಂ.]

ಸತ್ಯಾರ್ಥ (ನಾ). ನಿಜವಾದುದು ; ಸತ್ಯವಾದುದು : ತೀರ್ಥಕರಂ ಭವ್ಯಜನಸ್ವಾರ್ಥಕರಂ ನಮಗೆ ಪುತ್ರನಾದಪನಿದು ಸತ್ಯಾರ್ಥಂ (ಪುಷ್ಪವು. ೯-೧೧೦); ಸ್ವಕಪೋಲಕಲ್ಪಿತಮಲ್ಲದ ಸಾರತರಮಾದ ಸತ್ಯಾರ್ಥಂಗಳನೇ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ (ವಿವೇಕ. ೨). [ಸಂ.]

ಸತ್ಯಾರ್ಥಿ (ನಾ). ನಿಜವನ್ನು ಗುರಿಯಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವವನು ; ಸತ್ಯಾನ್ವೇಷಿಯಾದವನು : ಯಾರನ್ನಾದರೂ ಅನ್ಯಾಯವಾಗಿ ಸೆರೆಹಾಕುವ ಆಡಳಿತದಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಾರ್ಥಿಯ ನಿಜವಾದ ಸ್ಥಾನ ಸೆರೆಮನೆಯೇ ಸರಿ (ಪೂನರು. ೪೦೩). [ಸಂ. ಸತ್ಯಾರ್ಥಿನ್]

ಸತ್ಯಾಶ್ರಯ (ನಾ). ೧. ನಿಜಕ್ಕೆ ಆಕರನಾದವನು ; ಸತ್ಯಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯನಾದವನು : ಎರಡನೆಯ ರುದ್ರನೆನಿಸುವ ಮಸಿಷನ ಶಿಷ್ಯನರಿದೆನಿಪ ರುದ್ರಾರ್ಚಕಂ ಗಿಂಜೆ ಗಣಕುಲಂಬೆರಸು ರುದ್ರನನೆಳೆದು ತಂದು ಕೊಡಲಾರ್ಪ ಸತ್ಯಾಶ್ರಯಂ (ಪಚಕಾ. ೧೧-೬೯). ೨. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಕಲ್ಯಾಣಚಾಲುಕ್ಯವಂಶದ ಅರಸರಿಗೆ ಸಲ್ಲುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಬಿರುದು : ಸಮಸ್ತಧಾತ್ರಿವಳಯಕ್ಕೆಂದುಂ ದಿಶಾದಂತಿಗಳ್ಗೆರಗಂ ತಂದೆಯ ಕೀರ್ತಿಯೇಂ ಬಳೆದುದೋ ಸತ್ಯಾಶ್ರಯಂ ಧನ್ಯನೋ (ಗದಾಯು. ೧-೧೨).

ಸತ್ಯಾಶ್ರಯಕುಲತಿಲಕ, ಸತ್ಯಾಶ್ರಯಕುಳತಿಳಕ = ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಕಲ್ಯಾಣಿ ಚಾಲುಕ್ಯವಂಶದ ಅರಸರಿಗೆ ಸಲ್ಲುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಬಿರುದು : ಸತ್ಯಾಶ್ರಯಕುಲತಿಲಕನುಂ ಇಳಿವಬೆಡಂಗನುಂ . . . ಸಾಹಸಾಂಕನುಮೆನಿಸಿದ ಭೀಮಸೇನನಂತು ಆರೂಢಕೋಪನುಂ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾರೂಢನುಮಾಗಿ (ಗದಾಯು. ೨-೧ ವ); ಶ್ರೀಪೃಥ್ವಿವಲ್ಲಭ ಮಹಾರಾಜಾಧಿರಾಜ ಪರಮೇಶ್ವರ ಪರಮಭಟಾರಕಂ ಸತ್ಯಾಶ್ರಯ ಕುಳತಿಳಕಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೪೬-೩; 1072); ಶ್ರೀಪ್ರಿಥ್ವೀವಲ್ಲಭ ಮಹಾರಾಜಾಧಿರಾಜ ಪರಮೇಶ್ವರ ಪರಮಭಟ್ಟರಕಂ ಸತ್ಯಾಶ್ರಯ ಕುಳತಿಳಕಂ ಚಾಳುಕ್ಯಾಭರಣಂ (ಎಕ. II(R). ಶಾ.೨-೪; 12ನೆಯ ಶತ). [ಸಂ.]

ಸತ್ಯೋದಕ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಹತ್ತು ವಿಧವಾದ ಪಾದೋದಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಆ ಜಂಗಮಕ್ಕೆ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ಆ ಭಾಜನವನ್ನು ತನ್ನ ಕ್ರಿಯೆಗೆ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಂತಹದೇ ಸತ್ಯೋದಕವೆನಿಸುವುದು (ಚನ್ನವ. ಕ. ೬೮-೧೭೩); ಮುಂತೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮರಂಧ್ರದೊಳೆರ್ದ ಸತ್ಯೋದಕವ ಚರಣದಿಂದೆ ಪಡೆದು (ಮೈಲಾರ. ೧-೧೧). [ಸಂ.]

ಸತ್ರ (ನಾ). ೧. ಯಜ್ಞ ; ಯಾಗ : "ಯಾಗಃ . . . ಸವಃ ಸತ್ರಂ — ಈ ೧೨ ಯಾಗಂ" (ಹಲಾಯು. ೬೮ ೨೬೦); ಮನುವೆಲಾ ಪೂರ್ವದಲಿ ನೀನರ್ಚಿಸಿದ ನನ್ನನು ಸತ್ರದಲಿ (ನಿಘಾಗ. ೩-೨-೭೯). 'ದೇವಸತ್ರ' ಪರಾ. ೨. ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಹದಿಮೂರು

ದಿನಗಳಿಂದ ನೂರುದಿನಗಳವರೆಗೆ ಜರುಗುವ ಯಾಗ : 'ಸತ್ರಯಾಗ' ಪರಾ. ೩. ನೈವೇದ್ಯ ; ಏಡೆ. ೪. ಉಚಿತವಾಗಿ ಆಹಾರದಾನ ನಡೆಯುವ ಅಥವಾ ಪ್ರವಾಸಿಗರು ಇಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಅನುಕೂಲವಾದ ಧರ್ಮಶಾಲೆ ; ಚತ್ರ : "ತಳ – ಸೇಚನೇ (ಚಿಮುಕಿಸು), ಸತ್ರೀಚ (ಸತ್ರ)" (ಶಮಧಾ); ಸ್ವಧರ್ಮ್ಮದಿಂ ನಡೆಯಿಸುವ ಸತ್ರಕ್ಕೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಿಯಡುವಳ್ (ಎಇ. XVI, ೬-೭೮; 978); ಎಟ್ಟೊಂಟಿ ತಪೋಧನರ ಸತ್ರಕ್ಕೆ ಮತ್ತರ್ಪ್ಪನ್ನೆರಡು (ಎಇ. XX, ೬೭-೧೮; 1012); ಕಾಶಿ, ಕಂಚಿ, ಶ್ರೀರಂಗ ಮುಂತಾದ ದಿವ್ಯಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿದಿನದಲ್ಲಿಯೂ ಅನ್ನದಾನ ನಡವಂತೆ ಸತ್ರಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡಿದರು (ಮಹಾಪಂ. II. ೧೫೯). 'ಅನ್ನಸತ್ರ' ಪರಾ. ೫. ಔದಾರ್ಯ ; ಧಾರಾಳತನ ; ದಾನಶೀಲತೆ. ೬. ಸಂಪತ್ತು ; ಐಶ್ವರ್ಯ. ೭. ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನ ; ನೆಲೆ : ಮರಗಳ ವಡ್ಡಾಗರಂ ದವಾಗ್ನಿಯ ಸತ್ರಂ . . . ಕೇಸರಿಗಳ ಸರಿ ಪರ್ವಿದಡವಿ ಪಡೆದುದಗುರ್ವಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೪೭); ಧಾತ್ರಿಯೊಳಾಪನ್ನಾಭಯಸತ್ರದ ಧೃತದೀಕ್ಷರಲ್ತೆ ಪುರುಕುಲದರಸರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೫೮-೫೦). ೮. ಆವರಣ ; ಹೊದಿಕೆ. ೯. ಕಾಡು; ಅರಣ್ಯ: "ಅರಣ್ಯಂ, ಅಟವೀ, ಸತ್ರಂ . . . ದುರ್ಗಂ – ಈ ೯ ಅಡವಿ" (ಹಲಾಯು. ೩೫-೫೭). ೧೦. ನ್ಯಾಯನಿರ್ಣಯಕ್ಕಾಗಿ ಒಂದು ಬಾರಿ ಸೇರುವ ಸಭೆ , –ಒಂದು ಅಧಿವೇಶನ : 'ಸತ್ರನ್ಯಾಯಾಧೀಶ', 'ಸತ್ರನ್ಯಾಯಾಲಯ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸತ್ರಕಾಣಿಕೆ (ನಾ). ಧರ್ಮಶಾಲೆ ನಡೆಸಲು ಕೊಡುವ ಕಾಣಿಕೆ , –ಕೊಡುಗೆ : ಸತ್ರಕಾಣಿಕ ಸೇಸೆಯಾಸಗಳು ಮನ್ನೆಯ ವಾಯದಾಯ ಮಾನ್ಯ ಸಲ್ಲವು (ಸೌಇಇ. XX. ೮೫-೩೦; 1124). [ಸತ್ರ + ಕಾಣಿಕೆ (< ಕಾಣ್ಕೆ)]

ಸತ್ರನಿಳಯ (ನಾ). ಧರ್ಮಶಾಲೆ ; ಚತ್ರ : ಆಶ್ರಿತಜನಕ್ಕಶೋಕನಿಳಯಮೆನಿಸಿದ ಸತ್ರನಿಳಯಂಗಳುಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೨೨ ವ). [ಸಂ. ಸತ್ರನಿಲಯ]

ಸತ್ರನ್ಯಾಯಾಧೀಶ (ನಾ). ನ್ಯಾಯನಿರ್ಣಯಕ್ಕಾಗಿ ಒಂದು ಬಾರಿ ಸೇರುವ ಸಭೆಯ ನ್ಯಾಯಾಧಿಪತಿ : "ಜಿಲ್ಲಾನ್ಯಾಯಾಧೀಶರು" ಎಂಬ ಪದಗಳ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ . . . ಸತ್ರನ್ಯಾಯಾಧೀಶರೂ ಅಪರಸತ್ರನ್ಯಾಯಾಧೀಶರೂ . . . ಸೇರಿರುತ್ತಾರೆ (ಭಾಧಾಸ. ೧೫೯). [ಸಂ.]

ಸತ್ರನ್ಯಾಯಾಲಯ (ನಾ). ಪ್ರಧಾನವ್ಯವಹಾರಗಳ ನ್ಯಾಯಸ್ಥಾನ : ಅಪರಾಧಿ ಸತ್ರನ್ಯಾಯಾಲಯಕ್ಕೆ (ಸೆಷನ್ಸ್‌ಕೋರ್ಟ್) ಒಪ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ . . . ಬೇರೆ ಆರೋಪವನ್ನು ಮಾಡಬಹುದು (ಕವಿಕೋ. I. ೮೬೮). [ಸಂ.]

ಸತ್ರಯಾಗ (ನಾ). ಹದಿಮೂರರಿಂದ ನೂರುದಿನಗಳವರೆಗೂ ಜರುಗಿಸುವ ಯಾಗ, –ಯಜ್ಞ : ಸತ್ರಯಾಗಕ್ಕಾಗಿ ಏರ್ಪಾಡುಗಳು ನಡೆಯುತ್ತಿರಲಾಗಿ ಒಂದುದಿನ ಪರಾವಸು ತನ್ನ ಹೆಂಡತಿಯನ್ನು ನೋಡಬರಬೇಕೆಂದು ಬಯಸಿದನು (ವ್ಯಾಸಕ. ೧೭೩). [ಸಂ.]

ಸತ್ರಶಾಲೆ (ನಾ). ೧. ಯಜ್ಞಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ನಿರ್ಮಿತವಾಗಿರುವ ಪ್ರದೇಶ ; ಯಾಗಶಾಲೆ : ಮತ್ತಮೊಂದು ಪವಿತ್ರ ಸತ್ರಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಹೋಮದ ಕುಂಡದಿಂ ಕವಸಿಡಿಲ್ದು ಪೊದಳ್ವರೆ ಕಂಡು ಕಂಡಮಂ (ರಾಜಶೇ. ೧-೧೨೭ ವ). ೨. ಚತ್ರ ; ಧರ್ಮಶಾಲೆ : "ಸತ್ರಶಾಲಾ, ಪ್ರತಿಶ್ರಯಃ – ಈ ೨ ಸತ್ರದ ಮನೆ" (ಹಲಾಯು. ೫೦-೧೪೨). [ಸಂ. ಸತ್ರಶಾಲಾ]

ಸತ್ರಾಣ (ನಾ). ಶಕ್ತಿಯಿಂದಿರುವುದು ; ತ್ರಾಣದಿಂದಿರುವುದು : "ಹೂಣಹೊಕ್ಕು ದುದನಲ್ ಸತ್ರಾಣದಿನೊಳಪೊಕ್ಕುದೆಂದು ತಿಳಿಗೆ ವಿದಗ್ಧರ್" (ಭಾರಾನ. ೬೧); ಸಲ ಮಿಕ್ಕು ಸತ್ರಾಣದಲಿ ಮಿಗೆ ಸರಿಪೊಕ್ಕು ಹಿಡಿದರು ಬಿನ್ನಣದ ಚೊಕ್ಕೆಯದ ಚೋಡಿಯಲಿ (ಜುಪ್ಪಾಸ. ೨-೯೭). [ಸಂ.]

ಸತ್ರಾಣಿ (ನಾ). ಶಕ್ತಿಯಿರುವವನು ; ಬಲಶಾಲಿ : ಥಗೆಯಡಗೆ ಮರುಪಲಗ ಗೌಡೊತ್ತುಗಳ ಬಲಿದವಯವದ ಸತ್ರಾಣಿಗಳ ದೇವನು ಠಾವುರಿಯಲೊದಗಿದನು ಬಾಲ್ಪದಲಿ (ಜುಪ್ಪಾಅ. ೧೧-೧೯). [ಸಂ. ಸತ್ರಾಣಿನ್]

ಸತ್ರಾಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಶಕ್ತಿ ಬರುವಂತೆ ಮಾಡು; ಬಲಗೊಳಿಸು: ಬನ್ನವಟ್ಟಿಹ ಕಪಿಕುಲಂಗಳ ಮುನ್ನ ಸತ್ರಾಣಿಸುವ (ಕೌಶಿರಾ. ೫೫-೨೭); ನಗಚಾಪರಶತ್ರು ಗರುಡಿಯೊಳ್ ಬಾಹುಮೂಲಗಳ ಸತ್ರಾಣಿಸಲೆನುತ ನೆಗಹುವ ಹೊಸಹೊನ್ನ ವಜ್ರಮುಷ್ಟಿಗಳಂತೆ ಜಘನದ ತಳಗಳೊಪ್ಪಿದುವು (ವರ್ಧಮಾನ. ೫೩-೧೭). [ಸತ್ರಾಣ + – ಇಸು]

ಸತ್ರಿ (ನಾ). ಯಾವಾಗಲೂ ದಾನವನ್ನು ಮಾಡುವ ಗೃಹಸ್ಥ : "ಸತ್ರೀ, ಗೃಹಪತಿಃ – ೨ ಸದಾ ದಾನವನ್ನು ಮಾಡುವವನ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ ೩೪೯). [ಸಂ. ಸತ್ರಿನ್]

ಸತ್ವ₁ 'ಸತು₁' ನೋ.

ಸತ್ವ₂ (ನಾ). ೧. = ಸತ್ತ್ವ ೧ : ಸನ್ನ ಸಾವಿರ ಕಾಲಾಳಿನ ಸತ್ವಮೈ (ಸೋಮೇಶ. ೭೬); ಕೆಡಹಿ ಸತ್ವದಿ ಬಂದ ಪಡೆಯ ನೆಟೆ ತಟಿದು ವೀರರ ಜಟಿದು (ಹಚಕಾ. ೬-೧೫). ೨. = ಸತ್ತ್ವ ೨ : ಸತ್ವದಿಂ ಶ್ರೀವರನಾಗಿ ತೋಱುವ . . . ದೇವರ ದೇವನಾದಿಪುರುಷಂ ಜಳಶಯ್ಯೆಯೊಳಿರ್ದಪಂ (ಜಗಪ. ೧-೩೨); ಪ್ರಕೃತಿ, ಪುರುಷ, ಜಡ, ಚೇತನ, ಸತ್ವ, ರಜಸ್ತಮೋಗುಣಗಳ ವಿಭಾಗ – ಈ ಎಲ್ಲವನ್ನು ಕುರಿತು ಸಾಂಖ್ಯದರ್ಶನ ವಿಮರ್ಶಿಸಿದೆ (ಭಾರದ. ೧೧೩). ೩. = ಸತ್ತ್ವ ೬ : "ಏಜಿತ ಸತ್ವಾದಿಗಳು ತತ್ವಮಕ್ಕು" (ಪಂಗರಾ. ೭೭-೧೨); ಕಪ್ಪುರದ ಗಿಡದ ಹಸೀಬೇರು ಬೊಡ್ಡಿ ಟೊಂಗಿ ಎಲೆ ಇವುಗಳ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಚೂರು ಮಾಡಿ ಉಬ್ಬಿಗೆ ಹಾಕಿ ಸತ್ವ ತೆಗೆಯುವರು. ಈ ಸತ್ವವು ಬೆಳ್ಳಗೆ ಕಾಳು ಕಾಳಾಗಿರುವುದು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೭೦). ೪. ಜೀವಿ ; ಜಂತು : 'ಸತ್ವಬಾಧೆ' ಪರಾ. ೫. ಧೈರ್ಯ; ಸ್ಥೈರ್ಯ: "ಜೀವಚಯ ಶಕ್ತಿನಿಚಯಂ ಜೀವನ ಗಿರಿಜಾತ ತುರಗಧಾತುರ್ವಾದಂ ಗ್ರಾವಘನನವಮಸಂಖ್ಯೆಯ ತೀವಿದ ಸಲೆ ಸತ್ವಶಬ್ದಂ" (ನಾನಾಕಂ. ೪೪). ೬. [ವ್ಯಾಕ] ಸಕಾರ : ಸಕಾರಂ = ಸತ್ವಂ (ಶಮದ. ೭೮ ಟೀಕೆ). [ಸಂ.]

ಸತ್ವಕ (ನಾ). ತಿರುಳು; ಸಾರ; ಕೆಚ್ಚು: ವತ್ಸಕ್ಕೆ ತತ್ತ್ವಂ – ಸತ್ವಕ – ಸತ್ತುಗ (ಶಮದ. ೨೬೭ ಪ್ರಯೋ). [ಸಂ.]

ಸತ್ವಗ (ನಾ). ಬಲವುಳ್ಳವನು ; ಸತ್ವಶಾಲಿ : "ಅಱುದರನೆ ಸತ್ವಗರು [ಪಾಠಾಂ. ಸತ್ವಮದು]" (ಭಾರಾನ. ೬೦). [ಸತ್ವ₂ + – ಗ₂]

ಸತ್ವಗುಂದು (ಕ್ರಿ). ಬಲಹೀನನಾಗು ; ನಿಸ್ಸತ್ವನಾಗು : ನೀಲನ ಮೂಗಿನುಸುರನು ಬೆರಳಲಾರಯ್ದು ಸತ್ವಗುಂದಿದನೆಂದು ರಾಘವ (ತೊರೆರಾ. ೨೨-೫೭). [ಸತ್ವ₂ + ಕುಂದು₁]

ಸತ್ವಗುಣ (ನಾ). ೧. ಸತ್ವ, ರಜಸ್ಸು, ತಮಸ್ಸು ಎಂಬ ಗುಣತ್ರಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಸಾತ್ವಿಕಗುಣ : ಯಾವ ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು ಸತ್ವಗುಣ, ರಜೋಗುಣ, ತಮೋಗುಣಗಳೆಂಬ ಮೂರುಗುಣಗಳಿಗೆ ಅಭಿಮಾನಿಯಾಗಿ (ಹಸಾರ. ೧-೨ ತಾತ್ಪರ್ಯ). ೨. ಸಂಜೆಗೆಂಪು ; ಸಂಧ್ಯಾರಾಗ. ೩. ದಾನ; ತ್ಯಾಗ. ೪. ಬಲ; ಪರಾಕ್ರಮ : "ಅಖಿಲೇಂದ್ರಿಯಮಸ್ತರಾಗಮುಂ ತ್ಯಾಗಪರಾಕ್ರಮಂ ತ್ರಿಗುಣಭೇದವು ಸತ್ವಗುಣಾಹ್ವಯಂ" (ನಾನಾರ. ೬೮). [ಸಂ.]

ಸತ್ವಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಬಲವಿಲ್ಲದಂತಾಗು; ಶಕ್ತಿಗುಂದು : ಸತ್ವಗೆಟ್ಟಲ್ಲಿ ಕಾಷ್ಠವನೂಱಿ ನಡೆಯಬೇಕು (ವರ್ಧಮಾ. ೧೦೭-೪೨೩). [ಸತ್ವ₂ + ಕೆಡು₁]

ಸತ್ವಪರೀಕ್ಷೆ (ನಾ). ಸಾಮರ್ಥ್ಯದ ಪರೀಕ್ಷೆ : ಸ್ವಾಮಿದಾಸರ ಪೂರ್ಣಸಿದ್ಧಿಯ ಸಮಯ ಸಮೀಪಿಸಿದಂತೆ ಮೋಡಕರಿಂದ ಅವರ ಸತ್ವಪರೀಕ್ಷೆಯಾಗುತ್ತದೆ (ಸಮಾಜೀ. ೩೪ ಪೀಠಿಕೆ). [ಸಂ. ಸತ್ವಪರೀಕ್ಷಾ]

ಸತ್ವಪ್ರಕೃತಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಕರ್ಮಪ್ರಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಪಂಚಾಂತರಾಯಕರ್ಮ ಪ್ರಕೃತಿಗಳುಮೆಂದಿವಿನಿತುಂ ಸತ್ವಪ್ರಕೃತಿಗಳೆಂದುತ್ತರಪ್ರಕೃತಿಗಳು ಶ್ರೀವೀತರಾಗ ಸರ್ವಜ್ಞರಿಂದಂ ನಿರೂಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟುವು (ಗೊಮ್ಮಸಾ. ೬-೯). [ಸಂ.]

ಸತ್ವಬಾಧೆ (ನಾ). [ಜೈನ] ಜೀವಿಗಳಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಬಾಧೆ , –ಯಾತನೆ ; ಜೀವಹಿಂಸೆ: ಅಪಮೃತ್ಯುವಿನ ಸತ್ವಬಾಧೆಯ ಗಂಧಾಗಂಧಮುಮಿಲ್ಲಿನ್ನಾ ಭೋಗ ಭೂಮಿಗಳ್ . . . ತ್ರಿವಿಧಮಕ್ಕುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೧೦೨ ವ). [ಸಂ. ಸತ್ವಬಾಧಾ]

ಸತ್ವಭಸ್ಮ (ನಾ). [ವೈದ್ಯಶಾ] ಸತುವನ್ನು ಕರಗಿಸಿ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭಸ್ಮ : ಸತ್ವಭಸ್ಮ :– ಸತ್ವ ಕರಗಿಸಿ ಮುತ್ತುಗದ ಮೇಣ ಹಾಕಿ ಬೆರಸಿ ಬೆಣ್ಣೆ ಹಾಕಲು ಭಸ್ಮವಾಗುವುದು (ವಿವ್ರವಿ. ೫೧). [ಸತ್ವ₁ (< ಸತು₁) + ಭಸ್ಮ]

ಸತ್ವರ (ನಾ). ವೇಗ ; ಶೀಘ್ರ : "ದ್ರಾಕ್, ಚಪಲಂ . . . ಸತ್ವರಂ, ಕ್ಷಿಪ್ರಂ, ದ್ರುತಂ, ಅಂಜಸಾ, ಝುಟಿತಿ – ಈ ೧೭ ಶೀಘ್ರಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೭-೧೨); ಕೈಲಾಸನಾಥನು

. . . ಸತ್ವರದಿಂದ ಆ ಕಲ್ಯಾಣಮಂಡಪಕ್ಕೆ ನಡುನಡುಗುತ್ತಾ ಬಂದು (ಪುರಾವಿ. ೨೪). [ಸಂ.]

ಸತ್ವಶಾಲಿ (ನಾ). ಸತ್ವದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು; ಸಾರವುಳ್ಳದು : ಸಾವಿರಾರುವರ್ಷ ಸುಪ್ತಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ವೃಜ್ಞಾನಿಕಶೋಧನೆ ಬ್ರೂನೋವಿನ ಆತ್ಮಾಹುತಿಯಿಂದ ಸತ್ವಶಾಲಿ ಯಾಯಿತು (ಜುಕ್ನಾರ. ೧೫). [ಸಂ. ಸತ್ವಶಾಲಿನ್]

ಸತ್ವಹೀನ (ನಾ). ೧. ಬಲವಿಲ್ಲದುದು ; ಶಕ್ತಿಹೀನವಾದುದು : ಸತ್ವಹೀನವಾದ ಮತ್ತ ಕಾಲೆರಡು ಕೋಲೊಂದಾಯಿತ್ತು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೩೫-೧೭೪). ೨. ಬಲವಿಲ್ಲದವನು; ಶಕ್ತಿಹೀನ: ಏನು ನಾನು ಒಣಗಿಹೋದೆ ಎಂದುಕೊಂಡೆಯ? ಇಲ್ಲ. ಇನ್ನೂ ಸತ್ವಹೀನನಾಗಿಲ್ಲ (ಮಲನಾ. ೯೧). [ಸಂ.]

ಸತ್ವಾಢ್ಯ (ನಾ). ಸಮರ್ಥನಾದವನು; ಸತ್ವಶಾಲಿ: ಕುಲಜಂ ಸತ್ವಾಢ್ಯಂ . . . ಬಲಯುತನಱಿವುಳ್ಳನನಿಪನಪ್ಪುದು ಕೆಳೆಯಂ (ಪಂಚತಂ. ೫೭೬-೧). [ಸಂ.]

ಸತ್ವಾತಿಶಯ (ನಾ). ಪರಾಕ್ರಮದ ಆಧಿಕ್ಯ, — ಹೆಚ್ಚಳ : ಅರಿನೃಪರ ಸತ್ವಾತಿಶಯದುಬ್ಬರದ ಬಲುಹನು ಕಂಡು ಕಂಡೆಚ್ಚಱದೆ ಮರುಳಹುದುಚಿತವೇ (ಕುಮ್ಯಾಉ. ೩-೧೭); ಎಮ್ಮೊಡನೆ ಸತ್ವಾತಿಶಯಮಂ ತೋಱುವಾತುರದೊಳತಿ ಬಲವ್ರಾತಮಂ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಭೀತಿಯಿಲ್ಲದ ಪರಮಹೀತಳಕೆ ಬಂದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೭-೩೩). [ಸಂ.]

ಸತ್ವಾಧಿಕ (ನಾ). ೧. ಸತ್ವಶಾಲಿಯಾದುದು; ಸಾರವತ್ತಾದುದು: ಸತ್ವಭುಜಬಲಗೂಡಿ ಮಂತ್ರದ ಸತ್ವವೇ ಸತ್ವಾಧಿಕವು (ಕುಮ್ಯಾಸ. ೧-೫೦). ೨. ಶಕ್ತಿಯುತನಾದವನು; ಬಲಶಾಲಿ: "ಸತ್ವಾಧಿಕಂ ಉತ್ತಮಂ ಶಕ್ತನಾ ಕೃಪಣನಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೭೩-೨೫); ಎನಿತು ಸತ್ವಾಧಿಕನೂ ಕಲಿಸುಧನ್ವಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೩-೪೭). [ಸಂ.]

ಸತ್ವಾಪನ್ನ (ನಾ). ಸತ್ವಶಾಲಿ; ಸಮರ್ಥ: ನಾಟಕಕಾರನು ಸತ್ವಾಪನ್ನನಿರದಿದ್ದರೆ ಅವನ ಪ್ರತಿಭೆಯು ಅಪ್ರತಿಹತವಾಗಿ ಕಾರ್ಯಮಾಡಲಾರದು (ಪ್ರಬಂಧ. ೨೨). [ಸಂ.]

ಸತ್ವಾವಲಂಬ (ನಾ). ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿದವನು; ಬಲವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದವನು : ಈ ಸ್ಥಾನಮಂ ಬಿಟ್ಟು ಪಱತೊಂದು ದುರ್ಗಸ್ಥಾನದೊಳಿರ್ದು ನೋಱ್ಪೆನೆಂದಾತ್ಮಗತಂಗೆಯ್ದು ಮತ್ತಂ ಸತ್ವಾವಲಂಬನಾಗಿ (ಪಂಚತಂ. ೪೩-೧೭). [ಸಂ.]

ಸತ್ವೆ (ನಾ). ಬಸುರಿ ; ಗರ್ಭಿಣಿ : "ವರಧುರ್ಯೆ ಸತ್ವೆಯಂತರ್ವತ್ನಿ ಗುರ್ವಿಯೆಂದರೆ ಗರ್ಭಿಣಿಯೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೯೧-೭). [ಸಂ. ಸತ್ವಾ]

ಸತ್ಸಂಗ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಸಹವಾಸ; ಉತ್ತಮವಾದ ಸಂಗ : ಋಷಿಪತ್ನಿಯರ ಸತ್ಸಂಗದೊಳ್ತನ್ನ ಬೇಸಱಂ ತಮಿಸುವೆನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೮-೩೯). [ಸಂ.]

ಸತ್ಸಂತಾನ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಮಕ್ಕಳು ; ಉತ್ತಮಸಂತಾನ : ಪರಂಪರಾನುಗತವಾದ ಸತ್ಸಂತಾನದಿಂದಲೇ ಪಿತೃಕರ್ಮಗಳು ನಡೆಯಬೇಕು (ಭಾರದ. ೧೧೨). [ಸಂ.]

ಸತ್ಸಂಪ್ರದಾಯ (ನಾ). ಉತ್ತಮವಾದ ಸಂಪ್ರದಾಯ. [ಸಂ.]

ಸತ್ಸಮಾಗಮ (ನಾ). ೧. ಉತ್ತಮವ್ಯಕ್ತಿಗಳೊಡನೆ ಬೆರೆಯುವುದು; ಸತ್ಸಂಗ : ಸಾಧುಗಳ ಕರುಣ ಸಿಕ್ಕುವುದಲ್ತೆ ಸತ್ಸಮಾಗಮದಿಂದ (ಪಂಕಾರಾ. ೨-೫-೪೧). ೨. ನಕ್ಷತ್ರಗಳೊಡನೆ ಸೇರಿರುವುದು. ೧, ೨ : ಅಮಳಶ್ರೀಕಾಂತನಾಗಿರ್ಪುದುಂ ಘನಮೇ ಪೇೞ್ ವಿಧು ಸತ್ಸಮಾಗಮದೊಳೇ ಸಂದಿರ್ಪುದಾರಯ್ಯೆ ನೂತನಮೇ ತಾಂ ದ್ವಿಜರಾಜಂ (ಚಕಪ. ೭-೨೦). [ಸಂ.]

ಸತ್ಸಹವಾಸ (ನಾ). = ಸತ್ಸಂಗ : ಯತಿವರ್ಯರ ಸತ್ಸಹವಾಸ ಅನುಗ್ರಹಗಳು ದೊರೆಯಿತು (ಸಂಗೀತಂ. ೨೦೪). [ಸಂ.]

ಸತ್ಸಹಾಯ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ನೆರವು ; ಉತ್ತಮ ಸಹಕಾರ. ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ಸ್ನೇಹಿತ ; ಸನ್ಮಿತ್ರ: ದೇಶಂ ಧರ್ಮೋಪದೇಶಂ ಶ್ರುತಬಲಮ ಬಲಂ ಕೋಶಮುದ್ಬೋಧ ಕೋಶಂ ಸೌಶೀಲ್ಯಂ ಸತ್ಸಹಾಯಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧-೨೯). [ಸಂ.]

ಸತ್ಸ್ವಭಾವ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಸ್ವಭಾವ, — ಗುಣ : ಸತ್ಸ್ವಭಾವದ ಸ್ಥೂಲಗಾತ್ರದ ವಾದಿ ಫೋಟೋವಿನ ಮೇಲೆ ಬಾಗಿಕೊಂಡು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದ್ದಳು (ಪುನರು. ೩೨೩). [ಸಂ.]

ಸಥಿ 'ಸಥೆ' ನೋ.

ಸಥೆ, ಸತ್ತೆ$_2$, ಸಥಿ (ನಾ). ೧. ಸಲಿಗೆ ; ಸದರ: ಖತಿಗೊಳಿಸುವ ರೋಗ ಕಳೆವುದಾಶ್ಚರ್ಯವಲ್ಲ ಸಥೆಯಿಂದಲಿ ಬಿನ್ನೈಸಿದೆ ಯಾತಕ್ಕೆ ಆಲಸ್ಯ (ಮೋಕ್ಷದಿ. ೩-೫); ಸಥೆ ಮಾಡಿ ಎನಗೆ ನುಡಿದಳು ಮನಕೆ ಬಂದಂತೆ ಹಿತಮಾಡಿ ನಾನವಳ ಹತ್ತಿಲಿ ಕರದವನಲ್ಲ (ಶ್ರೀಕೃಪಾ. ೫೩); ಅವನೊಡನೆ ಸಥೆಯಿಂದ ಮಾತಾಡಿದಂತೆ ದಾಸರು ಯಾರೊಡನೆಯೂ ಆಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಕಘವಿ. ೭೪೧). ೨. ಸತ್ಯ ; ನಿಜ : ಬಲ್ಲಿದ ಯಶವುಳ್ಳ ಹರಿಯೆಂಬ ಸಥೆಯಿಂದ ಎಲ್ಲ ಮುಕ್ತರು ಸುಖಿಸುವರು (ವೃಕುಂವ. ೧-೯೨). **ಸತ್ತೆ$_2$** : ೧. ನಿಜಗುರುವಿಗೊರೆದನೀತಂ ಶಿಷ್ಯತೆಯ ಸತ್ತೆಯಿಂದೆಂದೊಡೆ ಯತಿಗಳಿಂದುದ್ಧಾರವಾಗಬಾರದೆ ಭಕ್ತತತಿಯು (ಮಹಾಂತೇ. ೧೧-೩೭). ೩. ಅಧಿಕಾರಬಲ ; ಹಕ್ಕು: ಸುಜ್ಞಾನಿದೇವ ಸಾಧಿಸಿದುದೂ . . . ಶಾಸ್ತ್ರದ ಸತ್ತೆಯಿಂದಲ್ಲ, ದಂಡದ ದಬ್ಬಾಳಿಕೆಯಿಂದಲ್ಲ (ಶರಚ. ೩೩೭); ಭೀಮರಾಯರು . . . 'ಅದ್ಯಾವದೂ ಬೇಡ ನಾ ಹೇಳಿದಂತೆ ಮಾಡಿರಿ' ಎಂದು ಸತ್ತೆಯಿಂದ ಒತ್ತಾಯ ಪಡಿಸಿದರು (ಕಾಯಪ. ೧೭). ೪. ಪ್ರಭುತ್ವ ; ಆಧಿಪತ್ಯ: ಅರವಿಂದರು . . . ಪ್ರಚಂಡವಾದ ಲೇಖನ ಮತ್ತು ಭಾಷಣಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿರತರಾದರು. ಇದರಿಂದ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಸತ್ತೆಯು ನಡುಗಿತು (ಕಪವು. ೭-೮೪). 'ಪ್ರಜಾಸತ್ತೆ' ಪರಾ. **ಸಥಿ** : ೧. ಏನೋ ಸಥಿಯಿಂದ ಮಾವನವರಿಗೆ ಒಂದು ಮಾತು ಹೇಳಿದೆ, ತಪ್ಪಾಯಿತು (ವಜ್ಞಮ. ೨೩); ಅಣ್ಣನ ಮೇಲೆ ಇಷ್ಟು ಸಥಿ ಇದ್ದವರು ನೀವು ಹೊರಗೆ ಏಕೆ ನಿಲ್ಲಬೇಕಾಗಿತ್ತು? (ಭಾರಥಿ. ೧೭). ೨. ಜಾರುತದಾಯುಷ್ಯ ದೂರದ ಮುಕುತಿಗೆ ದಾರಿ ಸಥಿಯು ಕೇಳಾತ್ಮ (ಪುರಂದ. ೫-೫೨ ಅನುಪಲ್ಲವಿ). ೩. ನಿನಗೆ ನೀನೆ ಪೂಜೆ ಮಾಡಿಕೊಂಬ ದೇವ ಎನಗಾವ ಸಥಿಯಿಲ್ಲಾ ವಿಜಯವಿಠಲ ಒಲಿಯೋ (ವಿಷ್ಣೋಸು. ೪೧-೭); ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಬಂದ ಮಾತನ್ನು ಸಥಿಯಿಂದ ಆಡಿ ತೋರಿಸಿದನು (ಕನ್ನಡಿ. ೩೩). [<— ಮರಾ. ಸತ್ತಾ./ ಸಂ. ಸತ್ತಾ]

ಸದಕ$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ಸದಕ, ಸಕಾತ್, ಅಥವಾ ಭಿಕ್ಷೆಯ ತೆರಿಗೆ, ಇದನ್ನು ಮುಸ್ಲಿಮರ ಮೇಲೆ ಮಾತ್ರ . . . ಹಾಕುತ್ತಿತ್ತು (ಇಸ್ಲಾಂಸಂ. ೪೨). [?./ ಮರಾ. ಸದಕಾ = ದಾನಧರ್ಮ]

ಸದಕ$_2$ (ನಾ). (?) : ಆ ಮುದ್ದೆಯ ದಂಣಾಯಕರು ಮಾಡ್ಸಿ ಕೊಟ್ಟ ಕನಕದಂಡದ ಚವಕ ಸದಕ ಹಳತಾದಡೆ ಹೊಸತ ಮಾಡಿಸುವನು (ಸೌಇಇ. IX-ii. ೪೧೭-೪೩; 1377). [?]

ಸದಕಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). (?) : ಪಸಿದ ಚಕೋರಿಗಳ್ ದ್ವಿಜಶರೀರಗಳೆಂದೆಱೆಯಲ್ಕೆ ಸಂಜೆ ಭಾವಿಸೆ ಪೊಸಜೊನ್ನಮಂ ಶಶಿಯ ಕಪ್ಪಿನಿತಿಲ್ಲದ ಮಾೞ್ಕೆಯಿಂದೆ ಶೋಧಿಸಲದು ಶುದ್ಧವಾಗೆ ಬೞಿಯಂ ಸದಕಿಕ್ಕಿದ ಧಾರೆವಟ್ಟಲಂ ಪಸಿಗಿರಿಸಿಟ್ಟವೋಲ್ ಮೃದುಕಳಂಕದಿನೊಪ್ಪಿದುದಿಂದುಮಂಡಲಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೮-೨೫೩). [?]

ಸದಕೀರ್ತನ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಕವಿಸಮಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; "ಸದಕೀರ್ತನವೆಂದರೆ, ಇರುವುದನ್ನು ಇಲ್ಲದಂತೆ ಹೇಳುವುದು" (ಕೃಪಿಡಿ. ೨೪೪): ಆತತ ಸತ್ಯವಿಸಮಯಂ ಜಾತಿದ್ರವ್ಯಕ್ರಿಯಾಗುಣಾಶ್ರಯಮಸದಾಖ್ಯಾತಿ ಸದಕೀರ್ತನಂ ನಿರ್ಣೀತಂ ನಿಯಮಾರ್ಥಮ್ಮೆಕ್ಕಮೆನೆ ನಾಲ್ಕುತೆಱಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೮೪೫). [ಸಂ.]

ಸದಕು, ಚದುಕು, ತದಕು$_1$, ತದುಕು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೊಡೆ ; ಬಡಿ ; ಏಟುಕೊಡು : ಸದಕಿದನು ಬಳಿಕಾತ ರಣಕೊದಗಿದ ಮಹಾರಥಮಂಡಳಿಯ ಮದರದನಿಗಳ ಮಾವುತರ ರಾವ್ತರ ಹಯವ ಕಾಲಾಳ (ತೊರರಾ. ೭-೪೩-೮); ಮಕ್ಷಿಕಂಗಳು ಜೇನ ಸಾಧಿಸಿ ರಕ್ಷೆಗೋಸುಗ ಕಾಯ್ದಿರಲು ಮಧುಭಕ್ಷಕರು ಸದಕುವವೋಲ್ (ನಿಭಾಗ. ೧೧-೧೪-೨೨); ಸ್ಮರವೀರನುಪಟಳಕಿದಿರಹರಾರು ಮಲ್ಲರು ವೇತ್ರಿಗರು ಸದಕಿದರು (ಭರಚ. ೪೮-೮೪). ೨. ಕುಟ್ಟು ; ಜಜ್ಜು : ಉದಕದೊಳಗರ್ಧ ಸಕ್ಕರೆಯಿಕ್ಕಿ ಕರಗಿಸುತ ಹದನಱಿದು ದಾಳಿಂಬ ಮಾದಲದ ಹುಳಿಯಿಕ್ಕಿ ಸದಕಿದೇಲಕ್ಕಿ ಹಸಿಯಲ್ಲಮಂ ಹಾಕಿ (ಸೂಪಶಾ. ೨-೨೫); ಸದಕಿದರು ತೇರುಗಳ . . . ಗದೆಗದೆಯೊಳಪ್ಪಳಿಸಿ (ಅಂಬಿಕಾ. ೩೮-೨೩). **ಚದುಕು** : ೧. ಚದುಕಿದರೊದರಿ ಮದಕರಿಯ (ಅಂಬಿಕಾ. ೩೮-೨೩). **ತದಕು$_1$** : ೧. ಮನುಜರಂ ಪೆಭೂರ್ತ ತಾಮಸದಿ ಪಿಡಿಯಲಾ ನೆವದಿ ತದ [ಪಾಠಾಂ.ದು]ಕುವನಂತೆ (ಷಶಿಲ. ೧೩-೩೭); ಸಿಂಹನಾದ ಮಾಡುತ್ತ ಗಂಧರ್ವರನ್ನು ತದಕುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಮಾಡಿದರು (ಪಚಭಾ. ೧೭೧); ಅವನ ಹಿಡಕೊಂಡು ಬಲವಾಗಿ ತದಕಿದರೆ ಸರಿ (ಸ್ವಾಮಿಸ್ನೇ. ೮೭). ೨. ಕುಂಬಳದ ಬಳ್ಳಿಯಂ ಕತ್ತರಿಸಿ ತದಕಿ ಉಪ್ಪಿನಲ್ಲಿ ಅಟ್ಟ ಪಾಡಕೆಗೆ ಹಾಕಿ

(ಸಪ್ಷ. ೩೬೫). **ತದುಕು** : ೧. ನಾವು ಅವರನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತದುಕಿದ ನಂತರ ಸುಮ್ಮನಾದರು (ಝಾರಾಣ. ೧೯೯); ಅಲ್ಲೆ ಅವನನ್ನು ತದುಕಲಿಲ್ಲ (ಮಾಮನ. ೭೧). ೩. ಹಿಂಡು ; ಕಿವುಚು ; ಹಿಸುಕು : ಆ ತರುಣಿಯ ಶೋಕವು ಕಿಟ್ಟಿಯ ಮನ. ಎದೆ. ಕರುಳುಗಳನ್ನು ತದುಕಿ ಕಳವಳವನ್ನುಂಟುಮಾಡತೊಡಗಿತು (ಗಂಮಾಯ. ೭೭). [< ಸದ್₁]

ಸದಕುಪ್ಪಿ 'ಸದಗುಪ್ಪೆ' ನೋ.

ಸದಗ 'ಸದೆಗ' ನೋ.

ಸದಗಪ್ರಾಣ (ನಾ). ಅಲ್ಪಪ್ರಾಣ : ಒದರ್ದವರು ಪಗಲಿರುಳಿಗೊಂದೊಂದು ಪರಿಯಾಗಿ ಸದಗಪ್ರಾಣಗಳು ಚೇತನವಾಗಿ ಸರ್ವಜನಹೃದಯದಾನಂದಕರವೆನಿಸಲಾರರು (ಪಂಪಾರಾ. ೫ ೪-೧೦). [ಸದಗ (< ಸದೆಗ) + ಪ್ರಾಣ]

ಸದಗುಟ್ಟು 'ಸದೆಗುಟ್ಟು' ನೋ.

ಸದಗುಪ್ಪೆ, ಸದಕುಪ್ಪಿ, ಸದೆಗುಪ್ಪೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಸಬ್ಬಸಿಗೆ : "ಸದಗುಪ್ಪ, ಶತಪುಷ್ಪ, ಸಿತಚ್ಛತ್ರ, ಅತಿಚ್ಛತ್ರ" (ನಾಚಿರಾ. ೬); ಸದಗುಪ್ಪೆ ಬೆರೆದವಂ ಕಾಸಿದೊಡಂ ಕತ್ತುರಿಯ ಗಂಧಮಂ ಗೆಲಲಕ್ಕುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೮-೪೦); ಹಿಪ್ಪಲಿ ಕೊತ್ತುಂಬ(ರಿ)ಲಿ ಸದಗುಪ್ಪ ವಿಳಂಗಾಗ್ನಿ ಲೋಧ್ರ ಸಿಂಧೂದ್ಭವಮಂ ತಪ್ಪದೆ ಸಮನಾಗಿರೆ ಯೋಜಿಪುದು ಸುತಶಿಶಿರಋತುವಿನೊಳ್ ಪ್ರತಿಪಾಸಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೭-೮೪). **ಸದಕುಪ್ಪಿ** : ಸಬ್ಬೀಗೆಸೊಪ್ಪು, ಸಬ್ಬಸಿಗೆಸೊಪ್ಪು, ಸದಕುಪ್ಪಿಗಿಡ (ಮೃಚಿ. ೭-೧೧೩). **ಸದೆಗುಪ್ಪೆ** : ತುಪ್ಪದೊಳಂ ಬೆರಸುವುದಸಪುಷ್ಪಂ ಸದೆಗುಪ್ಪ [ಪಾಠಾಂ. ಸದುಗುಪ್ಪ]ಯೊಡನೆ ಪೂಸುಗೆ (ಪಿಮಪ. ೧೩-೧೧೭). [< ಸಂ. ಶತಪುಷ್ಪಾ./ ತಮಿ. ಚತಕುಪ್ಪಿ; ಮಲ. ಚದಕುಪ್ಪ]

ಸದನ (ನಾ). ೧. ಪೀಠ ; ಆಸನ. ೨. ಮನೆ ; ನಿವಾಸ : "ಆವಾಸಃ . . . ಸದನಂ . . . ಆಲಯಃ — ಈ ೩೧ ಮನೆ" (ಹಲಾಯು. ೪೯-೧೩೭); ಲತಾಂತದೊಳ್ಪಸದನಂ ಸದನಂ ಸದನಂಗಲಕ್ಷ್ಮಿಗಾಗಿರೆ (ಜಗವಿ. ೪-೪೨); ಸದನವನು ಹೊಕ್ಕಂತೆ ನಿಮಿಷಾರ್ಧದಲಿ ಕುಳ್ಳಿರ್ದನಿಬರನು ಕಳುಹಿದನು ಕಾರುಣ್ಯದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೭-೩೧). ೩. ನಗರ ; ಪಟ್ಟಣ: ಮಧುರೇಂದ್ರಂ ಕಡುದಿಟ್ಟನಾಗಲು ಬಟೆಕ್ಕೀಡೇರಿತೇ ದ್ವಾರಕಾಸದನಂ ವಾರ್ಧಿಯ ಕೂಡದೇ (ಸೂಜಮಣಿ. ೩೭). ೪. ಸಭೆ ; ಅಧಿವೇಶನ ; ಸಮಾವೇಶ : ಸಂಸತ್ತಿನ ಯಾವ ಸದನದಲ್ಲಿಯೂ ಆ ವಿಧೇಯಕವನ್ನು ಮಂಡಿಸತಕ್ಕುದಲ್ಲ (ಭಾಧಾಸ.೬). ೫. ನಾಶವಾಗುವಿಕೆ. ೬. ಬಳಲಿಕೆ ; ದಣಿವು. [ಸಂ.]

ಸದನಾಂಗಣ (ನಾ). ಮನೆಯ ಅಂಗಳ : ಪ್ರೌಢವತಿಯೆಂಬಿಂದುಮುಖಿ ವಾರಾಂಗನಾಮಣಿಯೊಂದುದಿನದಲಿ ತನ್ನ ಸದನಾಂಗಣದೊಳ್ . . . ಸದು (ಬಸವು. ೪೦-೩). [ಸದನ + ಅಂಗಣ]

ಸದಸ್ಯಗ್ರಹ (ನಾ). ಪಾಪಗ್ರಹ ; ಕೆಟ್ಟಗ್ರಹ : ಅಸುರೇಂದ್ರಾರ್ಚಿತನಿಂದಮಷ್ಟಮ ಚತುರ್ಥಕ್ಷೇತ್ರದೊಳ್ ಕೂಡಿದಂದು ಸದಸ್ಯಗ್ರಹಮಲ್ಲದಂದು ಭೃಗುಜಂಗಿರ್ವಕ್ಕದೊಳ್ ಕೂಡಿದಾಂ (ಜಾತತಿ. ೨೧-೩). [ಸಂ.]

ಸದಭಿಪ್ರಾಯ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ; ಉತ್ತಮವಾದ ಆಶಯ : ಪ್ರಾಯಕಲ್ಲದುದವರ ಸದಭಿಪ್ರಾಯಮರರೆ . . . ಭಾವುಭಾವನೆ ಸುಜನರೆಲ್ಲ ಬೆಳೆದು (ಕುಮುರಾ. ೨-೧೨೧); ಸದಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿ ಓಲೆಗಳನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ (ಪವಾ. ೪ ಆರಿತ). [ಸಂ.]

ಸದಭಿಮತ (ನಾ). ಎಲ್ಲರಿಂದ ಒಪ್ಪಿದುದು, —ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಟ್ಟುದು; ಸದಭಿಪ್ರಾಯ: ಸದಭಿಮತಮಾಗಿ ನಿಲ ಪೇಟ್ಟುದು ಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ ಉತ್ಕಮಲ್ಲವಲ್ಲಭ ಮತದಿಂ (ಕವಿರಾ. ೨ ೧೧); ಸದಭಿಮತೋದಾತ್ತಕೀರ್ತಿಯುಂ ಬಯಸುವವಂ ಪದವಾಕ್ಯಾರ್ಥಂಗಳೊಳೊಂದದಂತು ಪಿಂಗಿಸುಗೆ ದೋಷಮಂ ಕೃತಿಯಿಂದಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೪೫). [ಸಂ.]

ಸದಮದ (ನಾ). ೧. ಅತಿಯಾದ ಮದ ; ಉನ್ಮತ್ತತೆ : ಸದಮದವಾಗಿ ಮುಡಿ ನೋಡಿ ಒಡಲ ಕೆಡಿಸಿಕೊಂಬ ಜಡಮನುಜರ ನುಡಿಯ ಕೇಳಲಾಗದು (ವಚಸಂ. ೩೮೨-೫೫). ೨. ಘೋರವಾದುದು; ಭಯಂಕರವಾದುದು: ಕಲಿತ ಭಯದೆ ಸುಮಾಲಿ ಹರಿತಂದು ಸದಮದದ ಕಟ್ಟೋಲಗದ ದಶವದನನಿದಿರಿನಲಿ ಹಾಯ್ಕಿದನು ಬಲುಬೆದರಿಕೆಯ ರಣಭೈರವನ ಸಂಗರಭಯಂಕರವ (ತೊರರಾ. ೫-೫-೩). ೩. ಉಲ್ಬಣವಾಗಿರುವಿಕೆ ; ತೀವ್ರತೆ : ರೋಗದ ಸದಮದದ ಬಲೆಯೊಳಗೆ ಬಿದ್ದುದ ಕೆಮ್ಮು ಕ್ಯಾಕರಿಸಿ (ಪ್ರಪ್ಸಾಚ. ೮-೫೫). 'ಉದುಮದ' ಹೋ.
[?/ ತೆಲು. ಸದಮದ = ನಾಶ , ನಲುಗಿದುದು]

ಸದಮದಗಜ (ನಾ). ಅತಿಯಾಗಿ ಮದಿಸಿದ ಆನೆ ; ಮದೋನ್ಮತ್ತವಾದ ಗಜ : ಅಹಂಕಾರವೆಂಬ ಸದಮದಗಜವೇಱೆ ವಿಧಿಗೆ ಗುಱಿಯಾಗಿ ನೀವು ಹೋದಿರಲ್ಲಾ (ಬಸವ. ೬೩೯); ಗಗನ ಪವನದ ಮೇಲೆ ಉದಯಮುಖವಸುಭಾವ ಸದಮದಗಜವ ನಿಲಿಸುವ ಮಾವತಿಗ ಬಂದ (ಅಪಚಂ. ೧೮೦-೮೧೦); ಜಂಬೂದ್ವೀಪದ ಹೃದಯದಲೊಂದು ಸದಮದ[ಪಾಠಾಂ. ಲ]ಗಜ ಹಯನಾಯಿತ್ತು (ಶಿವಗೀ. ೧೨೬-೬೨೬).
[ಸದಮದ + ಗಜ]

ಸದಮಲ, ಸದಮಳ (ಗು). ೧. ಪವಿತ್ರವಾದ; ನಿರ್ಮಲವಾದ : ಅವರು ಸದಮಲಸಾಧುಗಳು ಕೌರವರಸಾಧುಗಳು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೭-೧೨); ಸದಮಲಭಕ್ತಿಲಿ ಚಿದ್ರೂಪ ಮಲ್ಲೇಶನ ತದೇಕಧ್ಯಾನದಿ ಹೊರಟಿಹರು ನೆನೆಯುತ (ಸಿದ್ರಪು. ೫-೩೨). (ನಾ). ೨. ನಿರ್ಮಲವಾದುದು ; ಶುದ್ಧವಾದುದು : "ಸದಮಲಮೆಂದೊಡೆ ನಿರ್ಮಲ" (ಭಾರಸಾ. ೨೪). **ಸದಮಳ** : ೧. ಸದಮಳ ಸಂಸ್ಕೃತ ಕರ್ಣಾಟದದಂತ ಪ್ರಕೃತಿಗಳ್ಗಿಸುಪ್ರತ್ಯಯಮಿಂತಿದಿರಾಗೆ ಯತ್ವಮನುಕೃತಿ ಪದಕಂ ಮುಂದನುಕೃತಿಸ್ವರಂ ನಿಲೆ ಯತ್ವಂ (ತಪಾದ. ೫೪); ಸದಮಳಚಾರುಚರಿತ್ರ ಇದನೋದಿ ಲಾಲಿಪ ಸಜ್ಜನಜನಕೊದವಿಪನೀಶ ಸಂಪದವ (ಇಚಿಸಾಂ. ೧೭-೯೬). ೩. ನಿರ್ಮಲನಾದವನು ; ಪರಿಶುದ್ಧನಾದವನು : ಸದಮಳಂ ನಂಬಿಯಣ್ಣ ಬರುತಿರ್ದಪಂ (ಸಂಪಿರ. ೯-೬೮); ಸದಮಳನ ಕೇಳೀ ಪುರಾಣದ ಹೃದಯವನು (ಶಿಭಾಗ. ೨-೪-೧೭). [ಸಂ.]

ಸದಮಲಚರಿತ, ಸದಮಳಚರಿತ (ನಾ). ೧. ನಿರ್ಮಲವಾದ ಚಾರಿತ್ರ್ಯ; ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ಚಾರಿತ್ರ್ಯ : ಸದಮಲ[ಪಾಠಾಂ. ಳ]ಚರಿತಂ ತಮ್ಮಿಂದುದಿತೋದಿತ ಮಾದುದನಿಸಿ ಸಂನ್ಯಸನದೆ ಸತ್ತುದಿತಾನುದಿತಮುನೀಶ್ವರರುದಾತ್ತರುತ್ಕೃಷ್ಟದೇವಗತಿಯಂ ಪಡೆದರ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೮-೫೫). **ಸದಮಳಚರಿತ** : ೨. ನಿರ್ಮಲವಾದ ಚಾರಿತ್ರ್ಯವುಳ್ಳವನು : ಸದಮಳಚರಿತರನುದ್ಧೂತರೋಷರಂ ವಿಗತರೋಷರಂ . . . ಮಲಧಾರಿದೇವರಂ ದೇವರೆಂದು ಬಣ್ಣಿಪುದು ಜಗಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೨೦). [ಸಂ.]

ಸದಮಲಚಿತ್ತ (ನಾ). ನಿರ್ಮಲವಾದ ಮನಸ್ಸಿನವನು ; ಶುದ್ಧವಾದ ಚಿತ್ತವುಳ್ಳವನು : ಸದಮಲಚಿತ್ತನುದ್ಭಟಮಹೀಪತಿ ತುಬ್ಬುವ ಕುಂಕುಮಾಂಬು ಪತ್ತಿದ ಪ್ಯಗಶಾಬಕಾಂಬಕೆಯದೊರ್ವಳ ಶುಂಭದುರೋಜಯುಗ್ಮವೊಪ್ಪಿದುದು (ಉದ್ಭಟ. ೯-೧೧೧). [ಸಂ.]

ಸದಮಲಜ್ಞಾನಿ (ನಾ). ನಿರ್ಮಲನಾದ ಜ್ಞಾನಿ ; ಶುದ್ಧಜ್ಞಾನಿ : ಸದಮಲಜ್ಞಾನಿಯಿಂತೆಂದನಾ ನೃಪಗೆ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೭-೪೪). [ಸಂ. ಸದಮಲಜ್ಞಾನಿನ್]

ಸದಮಲಬೋಧ, ಸದಮಳಬೋಧ (ನಾ). ೧. ನಿರ್ಮಲವಾದ ಉಪದೇಶ; ಶುದ್ಧವಾದ ಬೋಧನೆ. ೨. ನಿರ್ಮಲವಾದ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಮಾಡುವವನು; ಶುದ್ಧವಾದ ಬೋಧನೆ ಮಾಡುವವನು : ಸದಮಲಬೋಧನಾ ಶಿಲೆಯನೇಱೆ ದೊಡಂಗಜನಂಜಿ ಪುತ್ತನೇಱೆದಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೩-೧೦೭). **ಸದಮಳಬೋಧ** : ೧. ಸದಮಳಬೋಧದಿಂದಸವ ಸಾಧುಜನಾಶಯದಂತೆ ಪದ್ಮಷಂಡದ ಪರವಾರಿ ನಿರ್ಮಲತೆವೆತ್ತುದು (ಕುಸುಮಾ. ೫-೪೫); ಸದಮಳಬೋಧಭಾನುವಿನ ಬಂಧುರಬಂಧು ಸುಧರ್ಮ ಸೂತ್ರಕಾಂತದ ಕಣೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೭-೧೭). [ಸಂ.]

ಸದಮಲಾತ್ಮ (ನಾ). ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ಆತ್ಮವನ್ನು ಉಳ್ಳವನು : ನೀವು ಶಿಕ್ಷಿಸುವುದಱ ನೆವದಿಂ ಮಲಿನವಳಿಯಿತು ಸದಮಲಾತ್ಮ ನಿಮ್ಮ ಸತ್ಕೀರ್ತಿಪ್ರಭಾವದಲಿ (ಬಸವು. ೩೭-೪೭). [ಸಂ. ಸದಮಲಾತ್ಮನ್]

ಸದಮಲಾತ್ಮಕ (ನಾ). = ಸದಮಲಾತ್ಮ : ಸದಮಲಾತ್ಮಕ ನಿನ್ನ ಪಿತನ ಬಲದ ಭುಜಂ ಬಿಡದೊಡನೆ ಕೆತ್ತುತಮಿದೆ (ಬಸವು. ೨೪-೪೨); ಅವ ತೆಱದಿನಾದೊಡೆ ನಲಿದು ಸದಮಲಾತ್ಮಕ ಜಂಗಮವ ಭಜಿಸುವಂ ತಾನೆ (ರಾಘಚ. ೮-೧೦). [ಸಂ.]

ಸದಮಳ 'ಸದಮಲ' ನೋ.

ಸದಮಳಚರಿತ 'ಸದಮಲಚರಿತ' ನೋ.

ಸದಮಳಚರಿತ್ರ (ನಾ). = ಸದಮಲಚರಿತ ೨ : ಸದಮಳಚರಿತ್ರರಾವಾಸದವೋಲ್ ಮಧುಪಾವಳೀವಿವರ್ಜಿತವಾಗಿರ್ದುದು ಮಧುಮಯಪ್ರಸೂನಾಸ್ಪದಮಾಗಿಯುಮಿಾ ನವೀನ ಚಂಪಕವೃಕ್ಷಂ (ಕುಸುಮಾ. ೯-೨೦); (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೦-೮೫ ನೋ).

[ಸಂ. ಸದಮಲಚರಿತ್ರ]

ಸದಮಳಧರ್ಮ (ನಾ). ನಿರ್ಮಲವಾದ ಧರ್ಮ; ಶುದ್ಧವಾದ ಧರ್ಮ : ಸದಮಳಧರ್ಮಂ ದೊರೆಕೊಳಲದನೊಲ್ಲದ ಮತ್ತ ಬಿಡುವ ಜಡಮತಿ ಪೋಲ್ಕುಂ ಮುದದಿಂದೊಲಗದೊಳ್ಪಡೆದುದನಿಂಬಿನೊಳಿರಿಸುವಲ್ಲಿ ಕಿಡಿಸುವ ಮರುಳಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೨೬೨); ಸದಮಳಧರ್ಮದ ಕಣ್ಣುಂ ಪದಯುಗಳದಿನಸವ ಗತಿಯುಮೋಟ್ಟೆವಸರ್ಗೊಪ್ಪಿದರ್ (ಅನಂತ. ೧-೧೪). [ಸಂ. ಸದಮಲಧರ್ಮ]

ಸದಮಳಬೋಧ 'ಸದಮಲಬೋಧ' ನೋ.

ಸದಯ (ಗು). ೧. ಕರುಣೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ; ದಯಾಶೀಲ : ಅವರು ಸದಯ ಹೃದಯರಾಗಿ ಯಾವಂದರವರೊಂದಿಗೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿ ರಾಜಕೀಯವಿಷಯಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಮಾತನಾಡಿ (ಮಹಾಪುಂ. II. ೧೦೩). (ನಾ). ೨. ದಯೆ ; ಕರುಣೆ : ಸದಯವಿಲ್ಲದ ಚಾಗಿ ಸೂತಪಲ್ಲದ ನಿವಾಸಂ . . . ಪ್ರವರ್ಧನವಹುದೆ ಲೋಕದೊಳು (ಬಸವ. ೩೭-೩೪). ೩. ಕರುಣೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವವನು : ಸದಯಂ ತ್ರಿವಿಷ್ಟಪರಪ್ರಾಗ್ರದೊಳೆಸೆವ ಗಜಾಂಪೀಠದೊಳ್ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಾಗ್ರದೊಳೆಸವಿಷತ್ಕ್ಯಾಗ್ಯಾರದೊಳಿರ್ಪುದನಂದ ಸೂಚಿಪಂದದಿನಿರ್ದಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೫-೯೯); ಸದಯರ್ ನೀವೆಲ್ಲರಾತನಂ ಬೆಸಗೊಳ್ಳಿಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೧-೧-೫೦); ಅದರಿಂದಲೇ ಏನೋ ಭಗವಾನರು ಇವರ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟು ಸದಯರಾಗಿರುವುದು (ಮಹಾಪು. ೨೬೮). [ಸಂ.]

ಸದರ್, ಸದರು₁ (ನಾ). ೧. ಉಚ್ಚತಮನ್ಯಾಯಾಲಯ; ಶ್ರೇಷ್ಠನ್ಯಾಯಾಲಯ: (ಶ). ೨. ಅಧಿಕಾರ ನಡೆಸಲು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಗದ್ದುಗೆ ; ಸಿಂಹಾಸನ: ಪಾತುಶಾಹಂ . . . ಸಭೆಯಂ ನೆರಹಿಸಿ ಸದರೊಳ್ ಕುಳ್ಳಿರ್ಪನಿತರೊಳಂ (ಕೆಳದಿ. ೬-೨೪). ೩. ರಾಜಸಭೆ; ದರ್ಬಾರು : (ಶ). ೪. ಮುಖ್ಯಸ್ಥ; ಯಜಮಾನ: (ಶ). ೫. (ಕಾಗದ ಪತ್ರಗಳ) ತಲೆಬರಹ ; ಶೀರ್ಷಿಕೆ: (ಶ). **ಸದರು₁** : ೨. ಇದಿರಿನಲ್ಲಿ ಜಂಗಮವು ಬರುವುದ ಕಂಡು ಸದರನೀಡು ನಡದು ಹೋಗಿ ಚರಣಕ್ಕೆಱಗುವುದೆ ಉತ್ತಮಭಕ್ತಿ (ಅಖಂಡೇ. ೬೬-೨೮); ಕಲಿ ಕಾರ್ತವೀರ್ಯ ತಾ ಸದರಿಳಿದನು (ಶರಶು. ೨೧-೧೧). ೩. ಶರಣ ಹೊನ್ನಯ್ಯನನ್ನು ಸದರಿಗೆ ಕರಸಿ ಮಾತನಾಡಿಸಲು ಬಿಜ್ಜಳನು (ಶರಲೀ. ೨೮೭-೭); ಸದರಿಗೈತರಲೊಡನೆ ಚಳಕದಿಂ ವರರಥಂ ಕಾಣುತಂಪಿನಿರೆದ್ದು . . . ವಂದಿಸಿದನು (ಶರಶು. ೨-೨೧). ೪. ಸದರು ಆಗಿಹನವನ ಸದರು ಏರೋಣವನೆ (ಚಿದಾವ. ೯೦-೬). ೫. ಲಿಂಗವಂತರುಯೆಂಬ ಸದರಿನ ಕೆಳಗೆ ವಿವರಿಸಿದ್ದೇವೆ (ಕಭಾಗ. ೧೦೪). ೬. ಅಧಿಕೃತವಾದುದು : ಹಲಿಗೆ ಮೇಲಣ ಸದರು ಮೊಹರು (ಎಕ. XIV. ಸಂಜನ. ೨೯೩-೧೪೩: 1847). [<— ಅರ. ಸದ್ರ್; ಹಿಂ. ಮರಾ. ಸದರ್./ ತುಳು. ಸದರ್, ಸದರು]

ಸದರ, ಸದರು₂ (ನಾ). ೧. ಸಲಿಗೆ ; ಸಸಾರ : ಸಾವಿತ್ಕರಲಿ ಸದರವ ಕಾಣೆ ತಾನೆಂದ (ಕುಮಾರ. ೮-೬); ಆದರ ಸದರ ನನ್ನ ಅರಿವಿಗೆ ಮಂಕನ್ನು ಕವಿಸಿತು (ಕವಿಪ್ರ. ೭-೯೦). ೨. ಸುಲಭ ; ಸರಾಗ ; ಸಲೀಸು : ಆಸ ಎಂಬುದು ಭವದ ಬೀಜ ನಿರಾಸೆಯೆಂಬುದು ನಿತ್ಯಮುಕ್ತಿ ಉರಿಪದ್ದಿಗಳರಸನಲ್ಲಿ ಸದರವಲ್ಲ ಕಾಣಪ್ಪ (ಸರ್ಪವ. ೧೮೫-೮೫೩); ಬಳೆಯಲಿ ಬಂದ ಸದರವೆಯನ್ನಯ ಕೈಚಳಕವನಿಂದು ತೋಱುವೆನು (ಸೂಬಸೂ. ೫-೨೮); ವೈನತೇಯನ ವಿಗಡಿಸಿದ ವಿಷವೇನು ಸದರವೊ ಹಾವಡಿಗರಿಗೆ (ಕುಮಾರ. ೧೫-೧೧); ಸದರವಲ್ಲವೊ ನಿಜಭಕುತಿ (ಪುರಂದ. ೧-೪೬ ಪಲ್ಲವಿ). ೩. ಅಸಡ್ಡೆ ; ತಿರಸ್ಕಾರ : ನಿಮ್ಮಡಿಯ ಪೂರ್ವದ ಡಿಂಗರಿಗನೆಂದು ಘನಮಾಡಿ ಬಳಿಕಿಂತು ಸದರಮಂ ಮಾಳ್ಪರೇ (ಸೌಂದರ. ೧೪-೧೭). **ಸದರು₂** : ೧. ಶಾಲೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಹಿಂದಿನ ಸದರಿನಿಂದ ಮುಟ್ಟಿ ಮುದ್ದಾಡಲು ಹಿಂಜರಿಯುತ್ತಿದ್ದಳು (ಮುನಿಮಾ. ೧೫೯).

[ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಚತಿರ್; ಮಲ. ಚದಿರ್]

ಸದರಂಗಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಂಗಿ ; ಕುಡತಾ : ಸದರಂಗಿ ತೊಟ್ಟಿಹನು ಪದಕ ನವರತ್ನದ ಮದುಮಕ್ಕಳ ಅಣ್ಣ ಬಸವಣ್ಣ (ಜಿಪ್ರಪ್ರ. ೨೦-೧೧).

[< ಸದರಾ + ಅಂಗಿ₂]

ಸದರಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ಸಲಿಗೆಯನ್ನು ಕೊಡು : ಒಡಲೀಯದ ಸದರಗೂಡುತ ವಿಘಾಡುತ ಮೇಲಿಕ್ಕಿದರ ಕೈಮಾಡಿದರ ಶರಹತಿಗೆ ದೇಹವ ಕೊಟ್ಟು ಸೈರಿಸುತ . . . ಕಾದಿದನು (ಜಯ್ಯಾದ್ಯೋ. ೧೫-೬೨). [ಸದರ + ಕೊಡು]

ಸದರನಿದರ (ನಾ). ಅನುಕೂಲ ಮತ್ತು ಅನನುಕೂಲ (?) ; ಸೌಕರ್ಯ ಮತ್ತು ಅಸೌಕರ್ಯ (?) : ಅಂತು ಮೂವಳಸುವಳಸಿ ಬೀಡಂ ಬಿಟ್ಟು ಮಱುದಿವಸಂ ಲಗ್ನಯ ದಸೆಯ ದಿವಸ ಸದರನಿದರಮುಮಂ ಜಂತ್ರದೊಡ್ಡವಣೆಗಳುಮಂ . . . ನೋಡುತ್ತುಂ (ಅನಂತ. ೧೧-೮೨ ವ); ವಸುಷೇಣರಾಜನು, ಕೋಟೆಯ 'ಸದರನಿದರ'ಮುಮಂ (ಅನುಕೂಲ-ಪ್ರತಿಕೂಲ ಸ್ಥಳಗಳನ್ನು) . . . ಸುತ್ತಿ ಸುತ್ತಿ ನೋಡುತ್ತ (ಕರ್ಣಾಟ. ೧೮). [?]

ಸದರಹು (ಗು). ಮೇಲಿನ ; ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ : ಈ ಕೊಡಗಿನ ದೊರೆಗಳು ಸದರಹು ಆ ಶೀಮೆ ಬಿಡದೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಬರುವುದರಿಂದ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೬); ಅಂಗಡಿಗೆ ಬಮಕು ಕಳುಹಿಸಿ ಸದರಹು ಅಂಗಡಿಯಲ್ಲಿ ರಕಮು ತಕ್ಕೊಂಡು (ಮುಂಬಯ್ಯಾ. ೫ ಪ್ರಸ್ತಾವನ).

[<— ಮರಾ. ಸದರಹೂ]

ಸದರಾ (ನಾ). = ಸದರಂಗಿ : ಮೈಮೇಲೆ ಬಾದಾಮಿಬಣ್ಣದ ಒಂದು ಖಾದೀ ಸದರಾ (ಪುಸ್ತಿಸ. ೪೭). [<— ಹಿಂ. ಸದರೀ; ಮರಾ. ಸದರಾ]

ಸದರಿ, ಸದ್ರಿ (ಗು). ಈ ಮೊದಲು ಹೇಳಿದ ; ಮೇಲೆ ಕಾಣಿಸಿದ : ಸದರೀ ಐದು ದೇವರ ಪೂಜೆ . . . ವಗ್ಗೆರೆ ಬಗ್ಗೆ ಬತಾರೀಕು ಯಿನಾಮು (ಎಕ. VI. ಕೊಪ್ಪ. ೪೮-೩೫: 1811); ಸದರಿಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಹಂಗಾಮಿಯಾಗಿಯಾದರೂ ನೇಮಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು (ಗ್ರಾಮಾಡ. ೧೧). **ಸದ್ರಿ** : ಸದ್ರಿ ಸೇತುವೆಕೆಲಸವನ್ನು ಕಂಟ್ರಾಕ್ಟು ಪಡೆದು (ಪ್ಮಆಂ. ೧೯೪೬. ೩-೮: 1894).

[<— ಅರ. ಮರಾ. ಸದರ./ ತುಳು. ಸದರಿ, ಸದ್ರಿ]

ಸದರು₁ 'ಸದರ್' ನೋ.

ಸದರು₂ 'ಸದರ' ನೋ.

ಸದರುಕಟ್ಟೆ (ನಾ). ಜಗುಲಿಯ ಕಟ್ಟೆ ; ಚಾವಡಿ ಕಟ್ಟೆ : ಗೌಡರ ಮನೆಯ ಪಡಸಾಲ ಎರಡಂಕಣದ ಸದರುಕಟ್ಟೆಯ ಮೇಲೆ . . . ಒಂದೆರಡು ಹಳೆಯ ದಿಂಬುಗಳನ್ನಿಡಲಾಗಿದ (ಸವರಾ. I. ೨೯೯). [ಸದರು₁ (< ಸದರ್) + ಕಟ್ಟೆ₁]

ಸದರ್ಥ (ನಾ). ನಿಜವಾದ ಅರ್ಥ ; ಸರಿಯಾದ ಅರ್ಥ : ಸೊಗಯಿಪ ಧಾತು ಧಾತುಗಳವಟ್ಟ ಸದರ್ಥದ ಮಾತು ಮಾತಿನೊಳ್ ಮಿಗೆ ಪುದಿದಿರ್ಪ ರೀತಿ ನೆಱೆ ರೀತಿ ರಸಂಬಡೆಯಲ್ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೨-೮೧); ಜಡಪ್ರಾಸ ಸೇರದ ಸದರ್ಥಕ್ಕೆ ಪೋರದ . . . ತಿರ್ದುಗೆ ಕೃಪೆಯೊಳು (ಮಂಗರಾ. ೧-೨). [ಸಂ.]

ಸದರ್ಥವಾದಿತ್ವ (ನಾ). ಸಮರ್ಥವಾಗಿ ವಾದಿಸುವುದು ; ಸರಿಯಾದ ತರ್ಕ : ಸದರ್ಥವಾದಿತ್ವಮನಿಂದ್ರನಂದಿಮುನಿಯಿಂ ಪಡೆದೊಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೨-೮೦). [ಸಂ.]

ಸದಲಂಕಾರ, ಸದಳಂಕಾರ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮಿಾ] ಉತ್ತಮವಾದ ಅಲಂಕಾರ ; ಒಳ್ಳೆಯ ಅಲಂಕಾರ : ಸದಲಂಕಾರೋದಾರಂ ವದನೇಂದುಸುಧಾಛಟಾಂಬು ಪಸರಿಸ . . . ಮುನಿ ನುಡಿದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೩); ಇತರೇತರಕಾರಕಸಂಪ್ರತಿಪತ್ತಿ ಪರಸ್ಪರಂ ಸಮೂಹದೊಳೆಸವೊಂದತಿಶಯಗುಣದಿಂ ನಿರ್ಧಾರಿತಮಪ್ಪುದು ಸಾರಮೆಂಬ ಸದಲಂಕಾರಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೫೮). **ಸದಳಂಕಾರ** : ಗುಣಜಾತ್ಯಾದಿಗಳೊಳಗನುಗುಣಮಾಗಿರೆ ಪೇಟದವಱ ವಿಕಳತೆಯಂ ಸಯ್ತೆಣಿಸಿ ವಿಶೇಷಮನಱಿಪುವ ಗಣನೆ ವಿಶೇಷಾನುಭಾವಸದಳಂಕಾರಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೨೦); ಸದಳಂಕಾರೋಕ್ತಿಯುಂ ಸೂಕ್ತಿಯುಮೆಸೆಯಲ್ಪುವನ್ಯಾಸವಿನ್ಯಾಸಮಂ ತೋರ್ಪುದುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೨-೭೫). [ಸಂ.]

ಸದವಕಾಶ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಸಮಯ ; ತಕ್ಕ ಸಂದರ್ಭ,—ವೇಳೆ : ತಮ್ಮ ಹೇಳಿಕೆಗಳನ್ನು ನಿರ್ಭೀತಿಯಿಂದ ಮುಂದಿರಿಸಲು ಹಗಲಿಗಿಂತ ರಾತ್ರಿಯೇ ಸದವಕಾಶ (ಕುಡಿಕಿ೩. ೪೯). [ಸಂ.]

ಸದವು 'ಸದುವು' ನೋ.

ಸದಸತ್ತು (ನಾ). ಇರುವುದು ಮತ್ತು ಇಲ್ಲದಿರುವುದು ; ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿರುವುದು ಮತ್ತು ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿಲ್ಲದಿರುವುದು : ಸದಸತ್ತುಗಳ ಭೇದವನು ನೀತಿಮುಖದಿಂ ದಱಿವುದು (ಕುಮಾರ. ೩-೧೨೪); ಈ ಅವ್ಯಾಕೃತವು ಸತ್ತೂ ಅಲ್ಲ ಅಸತ್ತೂ ಅಲ್ಲ ಸದಸತ್ತೂ ಅಲ್ಲ (ಉತ್ತಟೀ. ೫-೧೧). [ಸಂ. ಸದಸತ್]

ಸದಸದ್ವಿವೇಕ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯದು ಮತ್ತು ಕೆಟ್ಟದ್ದನ್ನು ವಿಶ್ಲೇಷಿಸುವ ಅರಿವು; ವಿವೇಚನಾಶಕ್ತಿ : ಸದಸದ್ವಿವೇಕಮನ್ ನೇರಿತಾರಯ್ಯೆಯನ್ ಪಿಡಿಯಲ್ಕೆವೇಳ್ಕುಂ (ಬಿದ್ಧಪ್ರ. ೫೫-೧೨೦೬). [ಸಂ.]

ಸದಸನ್ಮತಿ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು ಮತ್ತು ಕೆಟ್ಟಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು : ಸದಸನ್ಮತಿಗಳ್ ಪಿಡಿವಂದದಿನೇಕಾನೇಕ ಪದಮುಮಂ ಸಿರಿ ಮೈಸೋಂಕಿದರಂ ಪಿಡಿವುವು ಮುಂ ಮಿಡುಕದಂತು ತಡನಡೆವ ವಜ್ರಲೇಪದ ಶಿಲೆಗಳ್ (ಜಗವಿ. ೧೬-೪೨). [ಸಂ.]

ಸದಸು 'ಸದೆಯಿಸು' ನೋ.

ಸದಸ್ಯ (ನಾ). ೧. ಸಂಘ, ಸಮಿತಿ ಮುಂತಾದ ಘಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಕಾನೂನು ಬದ್ಧವಾದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು : ಗೂಢಚಾರರು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿಯೇ ಪಾರ್ಟಿಸದಸ್ಯರ ಹಿಂದೆ ಸುಳಿಯಲಾರಂಭಿಸಿದರು (ಆತ್ಮಾರ್ಚ. ೧೪೮); ನಮ್ಮ ತಂದೆಯೇ ರಾಜ್ಯಾಂಗಸಭೆಯ ಒಬ್ಬ ಸದಸ್ಯನಾಗಿದ್ದನು (ಮಲನಾ. ೬೮). ೨. ಯಜ್ಞ, ಯಾಗಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಹಾಯ ಮಾಡುವವನು, – ಸಹಾಯಕ. ೩. (ನ್ಯೂನಾತಿರೇಕಗಳನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸಿ ವಿಧಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ) ಯಜ್ಞವನ್ನು ನಡೆಸುವವನು; ಋತ್ವಿಕ್ಕು. [ಸಂ.]

ಸದಸ್ಯತ್ವ (ನಾ). ಸಂಘ, ಸಮಿತಿ ಮುಂತಾದ ಘಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಕಾನೂನು ಮೂಲಕವಾದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು ; ಸದಸ್ಯತನ : ಸದಸ್ಯತ್ವಕ್ಕೆ ಅನರ್ಹತೆಗಳು (ಭಾಫಾನ. ೪೯); ಸದಸ್ಯತ್ವವಷ್ಟೇ ನನಗೆ ಸಾಲದು (ಆತ್ಮಾರ್ಚ. ೬೫). 'ಆಜೀವಸದಸ್ಯತ್ವ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸದಸ್ಯೆ (ನಾ). ಸಂಘ, ಸಮಿತಿ ಮುಂತಾದ ಘಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಕಾನೂನು ಬದ್ಧವಾದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವಳು : ದಾಸಿಯನ್ನಿಡಲು ಸದಸ್ಯೆಯರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಆರ್ಥಿಕಸಂಪತ್ತು ಅನುವಾಗದು (ಸಾಪಿಕ. ೫೫). [ಸದಸ್ಯ + - ಎ]

ಸದಸ್ಸು (ನಾ). ಸಭೆ ; ಸಮಾವೇಶ : ಗಂಗರಾಜರು . . . ಸಭೆಗೆ ವಂದಿಸಿ, ಸದಸ್ಸನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ . . . ಎಂದರು (ಶಾಂತಲಾ. ೩೬). [ಸಂ. ಸದಸ್]

ಸದಳ (ನಾ). ೧. (ಏಕ ಅಥವಾ ದ್ವಿ)ದಳವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಧಾನ್ಯ, – ದವಸ : ಸರಕುಗಳ ಸದಳದ ಭಂಡಿಗಳು ಭಾರಿಸಿದವಿಳೆ ಝುಡಿಯೆ (ತೊರರಾ. ೧-೧೬-೧೦). 'ಸದಳಿಗ' ಪರಾ. ೨. ಪಡೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು ; ಸೈನ್ಯಸಹಿತವಾದುದು. ೩. ಸೈನ್ಯ; ಸೇನೆ: ಮಂತ್ರಿಯ ಮಾತ ಕೈಕೊಂಡು ಸದಳವೆಲ್ಲವ ನಿಜನಿವಾಸಕ್ಕೆ ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟು (ಹಚಕಾ. ೪-೧); ಬಿದುರೆಯೊಳುಪ್ಪಯಣವನೆಂಟುದಿನ ಮಾಡಿ ಸದಳವ ತೆರಳಿಸಿ ಮುಂದೆ ಕದನಲಂಪಟರೊಡನೆಯ್ತರೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ೪೨-೪೨). [ಸಂ. ಸದಲ]

ಸದಳಿಗ (ನಾ). ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಮಾರುವವನು ; ದಿನಸಿವ್ಯಾಪಾರಿ : ಸದಳಿಗರ ಸಾಧನಸಮಗ್ರಮುಂ ತರತರದೊಳೆಳೆದುವತಿಚೆಲ್ವಾಗಿ (ಚಿಬಪು. ೪೧-೫೬). [ಸದಳ + - ಇಗ]

ಸದಾ (ಅ). ೧. ಯಾವಾಗಲೂ ; ಸರ್ವದಾ : ಸದಾ ಸನ್ನಿಹಿತನಾಗಿ ಶರಣೆಂಬುವುದು (ಬಸವ. ೧೬೬); ಬಾ ಎಂದಾಗ ನಾನು ಸದಾ ಸಿದ್ಧ (ನಡೆದಾ. II. ೯೬೯). ೨. ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ; ಖಾಯಂ ಆಗಿ : "ಸತತಂ ನಿತ್ಯಮನಿಶಮನವರತಮಶ್ರಾಂತಮಸ್ತೋಕಮಜಸ್ರಂ ಶಾಶ್ವತಮನೆ ಸದಾ ನಾಮಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೬-೬). [ಸಂ.]

ಸದಾಕಾಲ (ನಾ). ಎಲ್ಲಾ ಸಮಯ ; ಎಲ್ಲಾಕಾಲ : ಇದು ಸದಾಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಹಿಮ ಮತ್ತು ಮಂಜುಗಡ್ಡೆಯಿಂದ ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಇಕ್ಕಟ್ಟಾದ ಕಣಿವೆ (ನನದಿ. ೧೧). [ಸಂ.]

ಸದಾಕಾಲಂ (ಅ). ಎಲ್ಲಾ ಸಮಯದಲ್ಲಿಯೂ : ದುರಾತ್ಮನಾತ್ಮೀಯಭವನದೊಳ್ ಸದಾಕಾಲಂ ಮಹಾಜನಕ್ಕೆ ಸಹಸ್ರಭೋಜನಮನಿಕ್ಕುವಂ (ಸುಕುಮಾ. ೨-೬೯ ವ). [< ಸದಾಕಾಲ]

ಸದಾಗತ (ನಾ). ಯಾವಾಗಲೂ ಚಲಿಸುವಂತಹುದು ; ಗಾಳಿ ; ವಾಯು : ಅತಿಘರಟಂದ ಸಂಚರಿಸಲಂಜುವನಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿಯಾ ಸದಾಗತ (ನನ್ನಬಾ. ೪-೧೫೨). [ಸಂ.]

ಸದಾಗತಿ (ನಾ). = ಸದಾಗತ : ಕಾಮನ ಬಾಣದಿರ್ಕೆವನೆಯೋ . . . ವಿಲಸತ್ ಸದಾಗತಿಪ್ರೇಮದ ಸೌರಭಂದಳೆದ ತಾಣಮೊ (ಗಿರಿಕ. ೨-೬೦) ; ಸದಾಗತಿ ಕಂಪನಾಂತು ತಾಂ ಮೆಲ್ಲನೆ ತೀಡೆ (ಹಾಲಾಪ್ಪ. ೧-೩-೨೯). [ಸಂ.]

ಸದಾಗತಿಸಖ (ನಾ). ವಾಯುವಿನ ಗೆಳೆಯ ; ಅಗ್ನಿ : ಸದಾಗತಿಸಖನ ಝುಳವಡಗಿತೆ (ತೊರರಾ. ೬-೫೧-೬೯). [ಸಂ.]

ಸದಾಚಾರ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆ, – ಆಚಾರ : ವಿಸ್ತಾರದ ಜೈನಧರ್ಮದ ಮೊದಲ್ ಪರಮೇಶ್ವರರೆಂಬಿನಂ ಸದಾಚಾರಸಮೇತರಾದರೆಮಗೀಗೆ ಶಿವಾಸ್ಪದ ಮುಖ್ಯ ಸೌಖ್ಯಮಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೩) ; ಸಕಳಸದಾಚಾರಪರಿಪಾಳನೈಕರಸಿಕರ್ (ಸೌಇಇ. XX. ೪೬-೧೮ : 1072) ; ಭಕ್ತನು ಭಕ್ತನ ಕಾಣ್ಬುದು ಸದಾಚಾರ (ಬಸವ. ೨೪೬). ೨. [ವೀಶೈ] ಪಂಚಾಚಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಸತ್ಯಶುದ್ಧ ಕಾಯಕವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಪಾತ್ರಾಪಾತ್ರವನ್ನು ತಿಳಿದು ಪರಹಿತಾರ್ಥ ಮಾಡುವುದು : ಲಿಂಗ ಜಂಗಮವ ಪೂಜಿಸಿ ಭಕ್ತನಾದೆನೆಂದರೆ ಭೃತ್ಯಾಚಾರ ಸದಾಚಾರವ ಮೊದಲು ನೋಡಾ (ಅವಚಂ. ೨೨೫-೧೦೨೦) ; ಸಕಲ ಶರಣರ್ಗೆ ಸಂತೋಷವಹುದೇ ಸದಾಚಾರವೆನಿಸುವುದು (ಏವೇಕ. ೧೧೧). [ಸಂ.]

ಸದಾಚಾರವರ್ತಿನಿ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆಯುಳ್ಳವಳು : ಜನಕಂ ವಿಪ್ರಕುಳಾಂಬರದ್ಯುಮಣಿಚಂದ್ರಂ ತಾಯ್ಸದಾಚಾರವರ್ತ್ತಿನಿ ಚಾವಾಂಬಿಕೆ (ಸೌಇಇ. XX. ೫೬-೩೮ : 1084). [ಸಂ. ಸದಾಚಾರವರ್ತಿನೀ]

ಸದಾಚಾರಿ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆಯುಳ್ಳವನು : ಸಮಯೋಚಿತದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗಾರ್ಚನೆಯ ಮಾಡುತಿಪ್ಪನಾ ಭಕ್ತನು . . . ಇಂತಪ್ಪ ಸದಾಚಾರಿಗಳನೆನಗೆ ತೋಱಾ (ಬಸವ. ೩೯೯) ; ಧನವಂತನಂ ಸದ್ಧರ್ಮಿಯುಂ ಸದಾಚಾರಿಯಪ್ಪೆನ್ನ ಪ್ರಾಣೇಶ್ವರನಂ ಬಿಟ್ಟು ದುರ್ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ . . . ಪಾಪಸ್ವರೂಪಂಗೆಳಸಿ ಕೆಟ್ಟೆಂ (ನನ್ನಚಾ. ೩-೯೬ ವ). [ಸಂ. ಸದಾಚಾರಿನ್]

ಸದಾನಂದ (ನಾ). ೧. ಯಾವಾಗಲೂ ಇರುವ ಸಂತೋಷ ; ನಿತ್ಯಾನಂದ : ಪರಮಭಟ್ಟಾರಕ ಪರಾಪರ ಪರಮಪರ ಪರಮಸ್ವತಂತ್ರನ ಪರಿಮಿತ ಸದಾನಂದಪರ ಪರಮಾತ್ಮ ಪರಮೇಶ (ಬಸಪು. ೨-೧೬). ೨. ಯಾವಾಗಲೂ ಆನಂದದಿಂದಿರುವವನು : ಸದಾನಂದನ ಇರವು ಹೇಗಿರಬೇಕೆಂದರೆ . . . ಉಣಬಂದವರಿಗಿಕ್ಕಿ ಬೇಡಬಂದವರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಆರೂಢನಹಿವುದು (ಮೋಳಮಾ. ೩೬-೧೫೩). ೩. ಶಿವ; ಪರಮೇಶ್ವರ : ಜೋ ಸಗುಣ ನಿರ್ಗುಣ ಸದಾನಂದ ನಿತ್ಯ ಜೋ ಜೋ (ರಾಘಚ. ೨-೪೩). [ಸಂ.]

ಸದಾನಂದಿ (ನಾ). ೧. ಯಾವಾಗಲೂ ನಂದಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು. ೨. ಯಾವಾಗಲೂ ಸಂತೋಷದಿಂದ ಇರುವುದು : ೧, ೨ : ಬಾಹ್ಯಕರ್ಮಪರಿತ್ಯಾಗದಿಂ ಸದಾನಂದಿಯಾಗಿಹುದೇ ಸ್ವಯಂಲಿಂಗನೆನಿಸುವುದು (ಏವೇಕ. ೧೧೨); ಶಿವಸಭೆಯಂತೆ ಸದಾನಂದಿಬಂಧುರಮೆನಿಸಿ (ರಾಜಶೇ. ೫-೧೯ ವ). ೩. ಯಾವಾಗಲೂ ಆನಂದದಿಂದಿರುವವನು: ತನ್ನ ಉಪೋಷಣಾದಿಗಳಿಂದ ನೋಡುವವರಿಗೂ ಸಂಕಟವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನಿಗಿಂತ ಕಂಡವರೆಲ್ಲರೂ ಹಿರಿಹಿರಿಹಿಗ್ಗುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಉಂಡಾಡುವ ಸದಾನಂದಿಯು ಲೇಸು (ಏಟಾಮಂ. ೪೯). [ಸಂ. ಸದಾನಂದಿನ್ (ಸದಾ + ನಂದಿನ್ ; ಸದಾ + ಆನಂದಿನ್)]

ಸದಾನಭೋಗ (ನಾ). ೧. ಯಾವಾಗಲೂ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಚಲಿಸುವವನು ; ಚಂದ್ರ. ೨. ದಾನವನ್ನು ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು; ಚಂದ್ರಹಾಸ. ೧, ೨ : ಮಂಜುಮಹಿಮಾಸ್ಪದಂ ಚಾರುವೃತ್ತಂ ಕಲಾಪುಂಜಂ ಸದಾನಭೋಗಂ ಕುವಲಯಪ್ರಿಯಂ . . . ಅಮೃತಾರ್ಚಿಯಂ ಜಱೆದು ನಗುವನದಱಿಂ ಚಂದ್ರಹಾಸಂ (ಚೈಮಭಾ. ೨೮-೬೨). [ಸಂ. (ಸದಾ + ನಭೋಗ ; ಸದಾನ + ಭೋಗ)]

ಸದಾನವ (ನಾ). ೧. ಯಾವಾಗಲೂ ಹೊಸತಾದುದು ; ನವನವೀನವಾದುದು. ೨. ರಾಕ್ಷಸರಿಂದ ಕೂಡಿದುದು. ೧, ೨ : ಅಭಿಲಾಷೆಯಂತಿರ ಸದಾನವಂ ಸಿರಿಯಂತೆ ವಿಭವಾಸ್ಪದಂ ಕಲಾನಿಧಿಯಂತೆ ಮೃಗಧರಂ . . . ಆಗಿ ತಚ್ಛೈಲಮೆಸೆದಿರ್ದುದು (ಚೈಮಭಾ. ೧೦-೫). [ಸಂ. (ಸದಾ + ನವ ; ಸ + ದಾನವ)]

ಸದಾನಿಕೇತನ (ನಾ). ದಾನಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮನೆ: ಸದಾನಿಕೇತನಂಗಳಿಂ ಧನದಭವನಮೆನಿಪ ಸಿರಿಯ ಬಚ್ಚರಾಪಣಂಗಳಿಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೫೮). [ಸಂ.]

ಸದಾನುವರ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಸತ್ಸಂಪರೆಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವುದು. ೨. ಯಾವಾಗಲೂ ಬೆನ್ನು ಹಿಂದೆ ಇದ್ದು ಕಾಯುವವನು. ೧, ೨ : ಪಂಕಿ ಪೊಡತಿವೃದ್ಧಂ ನಿಷ್ಠುರವೃತ್ತಿ ಸದಾನುವರ್ತಿ ನೀತಿಯುತಂ ಭಾಸುರತೇಜಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೬-೨೩). [ಸಂ. ಸದಾನುವರ್ತಿನ್ (ಸದ್ + ಅನುವರ್ತಿನ್ ; ಸದಾ + ಅನುವರ್ತಿನ್)]

ಸದಾಪ, ಸದಾಬು (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ಸಬ್ಬಸಿಗೆ ಗಿಡ : ಜಟಾಮಾಂಸಿ, ಸದಾಪ, ಅರಸಿನ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ (ಸಕಪ್ಪ. ಪು. ೪೪೮). **ಸದಾಬು** : ೨. ಕಟುವಾಸನೆಯುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ನಾಗದಾಳಿ : (೩). 'ಸದಗುಪ್ಪೆ' ಪರಾ. [← ಮರಾ. ಸತಾಪ ; ಹಿಂ. ಸದಾಬ್. / ತಮಿ. ಚತಾಪ್ಪು ; ಮಲ. ಸುದಾಬ್ ; ತುಳು. ಸದಾಪು, ಸದಾಬು; ತೆಲು. ಸದಾಪ]

ಸದಾಪುಷ್ಪ (ಗು). ೧. ಯಾವಾಗಲೂ ಹೂವುಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ. (ನಾ). ೨. ಯಾವಾಗಲೂ ಹೂವುಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ ಗಿಡ ; ಮುಚುಕುಂದ : "ಸದಾಪುಷ್ಪ ಮನಲು ಮುಚುಕುಂದಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೩೮-೨೫). ೩. ತೆಂಗಿನ ಮರ. [ಸಂ.]

ಸದಾಬರ್ತ್ 'ಸದಾವರ್ತು' ನೋ.

ಸದಾಬು 'ಸದಾಪ' ನೋ.

ಸದಾರವಿಭವೋಪೇತ (ನಾ). ೧. ಹೆಂಡತಿಯೊಡನಿರುವ ವೈಭವದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು. ೨. ಸದಾಕಾಲವೂ ಸೂರ್ಯನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಯಮುನಾನದಿ ಯೊಡನೆ ಕೂಡಿದುದು. ೧, ೨ : ಆ ಜನಪದಂ ಸಮುದ್ರದಂತೆ ಸದಾರ ವಿಭವೋಪೇತ ಮುಮನಾಂತು (ರಾಜಶೇ. ೨-೨೮ ವ).

[ಸಂ. (ಸದಾರ + ವಿಭವೋಪೇತ ; ಸದಾ + ರವಿಭವೋಪೇತ]

ಸದಾರುಣ (ನಾ). ೧. ಯಾವಾಗಲೂ ಕೆಂಪಾಗಿರುವುದು. ೨. ಕ್ರೂರತನದಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು. ೧, ೨ : ಚಾರುಪ್ರವಾಳಮಣಿರುಚಿಯೊಳ್ ಸದಾರುಣಂ . . . ಉಂಟಲ್ಲದಿಲ್ಲಮಿವು ಮತ್ತೆಲ್ಲಿಯುಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨-೮).

[ಸಂ. (ಸದಾ + ಅರುಣ ; ಸ + ದಾರುಣ)]

ಸದಾವರ್ತು, ಸದಾಬರ್ತ್ (ನಾ). ಬಡಬಗ್ಗರಿಗೆ ಆಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಕೊಡುವ ದವಸಧಾನ್ಯ : ಪ್ರತಿದಿನದಲ್ಲಿಯೂ ಸದಾವರ್ತು ಕೊಡುವಂತೆಯೂ . . . ಕಟ್ಟಳೆ ಮಾಡಿಸಿದರು (ಮಹಾಪಂ. II, ೧೬೧). **ಸದಾಬರ್ತ್**: ಫಕೀರನು ಭಿಕ್ಷುಕರಿಗೆ ಸದಾಬರ್ತ್ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದನು (ದಾಲ್. ೨೫೫).

[← ಹಿಂ. ಸದಾಬರತ್, ಸದಾವರ್ತ್ ; ಮರಾ. ಸದಾವರ್ತ್]

ಸದಾವ್ರತ (ನಾ). ಯಾವಾಗಲೂ ಧ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುವವನು : ಸೂರದತ್ತಂ . . . ಕ್ಷಿತಿತಳದಂತೆ ರಸಾಶ್ರಯನತರ್ಕ್ಯಸುಕವೀಂದ್ರಬೃಂದದಂತೆ ವಿಶೇಷಾನ್ವಿತನಂಬರದಂತೆ ಸದಾವ್ರತಂ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೮೨). [ಸಂ.]

ಸದಾಶಯ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳವನು : ಮಹಾಶಯ! ತಮ್ಮಂತಹ ಸದಾಶಯರಾದ ದೇಶಹಿತೈಷಿಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸುಳ್ಳಿನ ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ಹರಡುವಷ್ಟು ನರಾಧಮನು ನಾನಾಗಿಲ್ಲ (ಚನ್ನಬ. ೨೧). [ಸಂ.]

ಸದಾಶಿವ (ನಾ). ೧. ಯಾವಾಗಲೂ ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು ಮಾಡುವವನು; ಪರಮಾತ್ಮ; ಪರಶಿವ: ಎಂದೆಂದೂ ಸದಾಶಿವನ ಕುಂದದೆ ನೆನೆಯಲೀಯದೆ ಕೊಂದುದಯ್ಯಾ ಈ ಮಾಯೆ (ಬಸವ. ೧೬) ; ಕಲಿಗತೀತಂ ಸದಾಶಿವನೆಂದು ಷಡ್ಗುಣದ ಬಲುಸಿರಿಯನುಳ್ಳ ನಿನ್ನಂ ಕೀರ್ತಿಸುವರು (ವೀಶೈವ. ೩-೬-೩೬). ೨. [ಶೈವ] ಶೈವಾಗಮದ ಮೂವತ್ತಾರು ತತ್ತ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಶಿವ ಶಕ್ತಿ ಸದಾಶಿವ ಈಶ್ವರ . . . ಜಲ ಭೂಮಿಗಳೆಂಬ ಮೂವತ್ತಾರು ತತ್ತ್ವಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೧೪೫). [ಸಂ.]

ಸದಾಶಿವತತ್ತ್ವ (ನಾ). = ಸದಾಶಿವ ೨ : ಈಶ್ವರತತ್ತ್ವ ವಾಯುಭೇದವಾಗಿ ಸದಾಶಿವತತ್ತ್ವ ಆಕಾಶಭೇದವಾಗಿ . . . ಪೃಥ್ವಿತತ್ತ್ವವ ಕೂಡಲಾಗಿ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಎಲ್ಲಿ ಅಡಗಿತ್ತು (ಮೋಳಮಾ. ೬-೨೫) ; ಶುದ್ಧಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಉತ್ತರದಿಕ್ಕಿನ ಮನೆಯ ಗೋಮುಖ ಅಲ್ಲಿ ನ್ಯಾಸವಾದ ಮಕಾರವೆ ಸದಾಶಿವತತ್ತ್ವ ಅದರ ಕೆಳಗಣ ಮನೆಗಳ ವರ್ತುಳದಂಡ (ಉದ್ಧವಾ. ೮-೬). [ಸಂ.]

ಸದಾಶಿವಲೋಕ (ನಾ). ಶಿವನ ಲೋಕ ; ಕೈಲಾಸ : ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವನೇಟಿ ವಿಷ್ಣುಲೋಕವ ಸಾರಿ ಗಮ್ಮನೆ ರುದ್ರರೀಶ್ವರಸೀಮೆಯ ನೆಮ್ಮಿ ಸದಾಶಿವಲೋಕದ ಮೇಲೆ ಬ್ರಹ್ಮದ ಸೀಮೆಯ ಬಯಲೊಳಗೆ (ಶಿವಗೀ. ೧೫೨-೭೭೮). [ಸಂ.]

ಸದಿಯಣ್ಣನಾಚಾರಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಸಯಾರ ಸದಿಯಣ್ಣನಾಚಾರಿ ದೇXXXವೆಗ್ಗಡೆ ಸಂಧಿವಿಗ್ರ[ಹಿ] ಐಚಯ್ಯನುಂ . . . ಕೆಱೆಯ ಕಟ್ಟ (ಮೈಅಂ. [illegible] ೧೧-೨: 869). [ಸದಿಯಣ್ಣ + < ಆಚಾರಿ]

ಸದಿವಾಳ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು (?) : ಕಮ್ಮಟ ಕೇತೋಜಗ ಸದಿ (?ಟಿ)ವಾಳ ಕೆಯಿ ಮತ್ತರೆರಡು (ಎಇ. IV ೩೫೪-೪೮ ; 975). [?]

ಸದುಂಬು (ನಾ). ಜವುಗುನೆಲ.

ಸದುಂಬಾಗು = (ನೆಲವು) ಒದ್ದೆಯಾಗು ; ತೇವವಾಗು : ಜಳಕೇಳೀದ್ರವದಿಂದ ನಾಂದ ತೆಜದಿಂದೋಲಾಡಿ ಪೂಗೊಯ್ಯು ಪೂಗೊಳದಿಂದಂ ಪೊಱಮಟ್ಟು ಸಿಂಧು ಶಬರೀಸಂದೋಹದಾವೋದಿಯಪ್ಪಳಕಾನೀಕದಿನೊಕ್ಕ ನೀರ್ವನಿಗಳಿಂ ತೀರಂ ಸದುಂ [ಪಾಠಾಂ. ಮಂ, ಡುಂ]ಬಾಗೆ ಪೊಯ್ವನೀಳಜಾಳಂಗಳಿಂದ್ರ ನೀಲಮಣಿಯಾ ಕಟ್ಟಿರ್ದವೋಲೊಪ್ಪುಗುಂ (ಲೀಲಾವ. ೬-೭೭).

[? ./ ತಮಿ. ಚತುಪ್ಪು]

ಸದುಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಳು ; ಬಾರ್ಲಿ : ಸದುಕವೆಂಬ ಕಾಳುಗಳನ್ನು ಅವರಿಗಳನ್ನು ತಿಂದು ಕಾಲಕಳೆಯುವುವು (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೭೭).

[?./ ಮರಾ. ಸತ್ತು, ಸಾತೂ/ ಸಂ. ಸಕ್ತು]

ಸದುಕಾರಣ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಕಾರಣ,-ನಿಮಿತ್ತ :ಪುಂಡರೀಕದೇವನ ಪತಿಯಪ್ಪನೆಂಬ ನುಡಿಯಂ ಸದುಕಾರಣಮಾಗೆ ತಾಳ್ದು (ಕಾದಂಉ. ೫೯೭). [< ಸಂ. ಸತ್ಕಾರಣ]

ಸದುಗತಿ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಗತಿ ; ಮೋಕ್ಷ : ನಾವು ನಮ್ಮಯ ಸದುಗತಿಯ ಸಂಭಾವಿಸುವೆವು (ಪ್ರಭುಲೀ. ೬-೩೮) ; ಉದಕ ತಿಲ ಶ್ರಾದ್ಧಾದಿಕಂಗಳ ವಿದಿತವನೆ ನಡೆಸಿದನು ನಾಕದಿ ಸದುಗತಿಯು ಸಲುವಂತೆ (ಕಾಶಿರಾ. ೪೨-೩೪). [< ಸಂ. ಸದ್ಗತಿ]

ಸದುಗಿರಿ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಬೆಟ್ಟ ; ಪರ್ವತ : ಧರಣೀಂದ್ರಂ(ನೀಧ್ರಂ) ಕಂಬವಂತಾ . . . ಸದುಗಿರಿವರ್ಗ್ಗಂ ಕೂಟವರ್ಗ್ಗಂ (ಕಇ. IV, ೧-೬ ; 1204).

[< ಸಂ. ಸದ್ಗಿರಿ]

ಸದುಗುಣ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣ, – ಸ್ವಭಾವ : ಈವುದಾ ಪರಿಚಯದಡಗೆ . . . ಸದುಗುಣಾಭರಣೆಯಂ (ಇಹರ. ದೇ ೩೪-೧೯). [< ಸಂ. ಸದ್ಗುಣ]

ಸದುಗುಣಿ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣವುಳ್ಳವನು ; ಸದ್ಗುಣಿ : ಸಮತ ಶಾಂತಿ ಸದುಗುಣಿಯಾಗಿ ಕ್ರಮವನಱಿದು (ಶಿವಗೀ. ೮೩-೪೦೪) ; ಇನ್ನು ಸುಖಿ ತಾನೆಂದ ಹರಿ ಸಂಪನ್ನ ಸದುಗುಣ ಮಾಯ ಮೂರುತಿ ನೋಡಿ ಮನದಣಿಯ (ಕಾಶಿರಾ. ೨೨-೭೭).

[< ಸಂ. ಸದ್ಗುಣಿನ್]

ಸದುಗುರು (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಗುರು ; ಸದ್ಗುರು : ಜಂಗಮದೊಳಗಿರ್ದು ಭೋಗವ ಮಾಡುವುದೆಂದು ಸದುಗುರು [ಪಾಠಾಂ. ಸದ್ಗುರು] ಶಂಭು ಸೋಮೇಶ್ವರನ ವಚನವ ಕೇಳಿ (ಶಿವಗೀ. ೨೩-೧೦೨). [< ಸಂ. ಸದ್ಗುರು]

ಸದುಗೋಷ್ಠಿ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಸಭೆ, – ಗೋಷ್ಠಿ : ನಂದಿಯಣ್ಣಂ ಗದುಗಾಟದ ಸದುಗೋಷ್ಠಿಯೊಳಿರೆಯಿರೆ (ನಂಬಿರ. ೧೬-೧೪೮). [< ಸಂ. ಸದ್ಗೋಷ್ಠಿ]

ಸದುಬಕುತಿ, ಸದುಭಕ್ತಿ (ನಾ). ನಿರ್ಮಲವಾದ ಭಕ್ತಿ ; ಸದ್ಭಕ್ತಿ : ಯದುಕುಲೋತ್ತುಂಗರಂಗನ ಕೂರ್ತು ಕೃತಿವೇಳು ಸದುಬಕುತಿಯಲಿ ಕೇಳುವೆನು (ಮೋಹತ. ೩೮-೧). **ಸದುಭಕ್ತಿ** : ಘನಶಿವನ ಸದುಭಕ್ತಿಯಂ ಬೇಳ್ಪನುವಹುದೆ (ಬಸಪು. ೪೩-೬೦); ನಯದಿಂ ಗೃಹವನೊಂದುವಂ ರಚಿಸಿ ಸದುಭಕ್ತಿಯಿಂದ (ರಾಘಚ. ೬-೭).

[< ಸಂ. ಸದ್ಭಕ್ತಿ]

ಸದುಬೀಟು (ಕ್ರಿ). ನೆನೆ ; ತೋಯು ; ತೇವಗೊಳ್ಳು : ಮಿಡಿಯಂ ಶುಕಾನನಂ ತಾಗೆ ತಗುಳ್ದು ಸೋರ್ವ ಸೊನೆಯಿಂ ಸದುಬೀಟೆ ಮನೋಜರಾಜಧಾರಾಗೃಹದಂತದೇ ನೆಸೆದುದೋ ಮಧುಮಾಸದೊಳಾಮ್ರಭೂರುಹಂ (ಲೀಲಾವ. ೧೩-೪೦).

[< ಸದುಂಬು + ಬೀಟ್]

ಸದುಭಕ್ತ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಭಕ್ತ ; ಸದ್ಭಕ್ತ : ನಿಮ್ಮ ತನುಮನಧನವನರಿಯದಿರ್ದಡೆ ಸದುಭಕ್ತರಹರೇಂ ರಾಮನಾಥ (ದೇದಾವ. ೨೧-೩೫) ; ಚಿಕ್ಕಮಾದಯ್ಯನೆಂಬ ಸದುಭಕ್ತ ಹರನತಿಪ್ರಿಯಭಕ್ತಿಯುಕ್ತಿಯೊಳಿರಲು (ಬಸಪು. ೪೭-೪). [< ಸಂ. ಸದ್ಭಕ್ತ]

ಸದುಭಕ್ತಿ 'ಸದುಬಕುತಿ' ನೋ.

ಸದುಮ (ನಾ). ಮನೆ ; ನಿವಾಸ : ಸದ್ಮಂ, ಸದುಮಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೪೭ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ). [< ಸಂ. ಸದ್ಮನ್]

ಸದುವಿನಯ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ನಮ್ರತೆ ; ಸದ್ವಿನಯ : ಸದುವಿನಯವೇ ಸದಾಶಿವನೊಲುಮೆ (ಬಸವ. ೨೪೪) ; ಸದುವಿನಯ ಸಂಪನ್ನವೆನಿಸುವ ಪದುಮನಾಭನ ಸೂಕ್ತಿ (ಸಭಾಗ. ೩-೭-೨೧). [< ಸಂ. ಸದ್ವಿನಯ]

ಸದುವು, ಸದವು (ನಾ). ಅವಕಾಶ ; ಆಸ್ಪದ : ಭೂಮಿಯೊಳು ಪದ ಹೊದ್ದಿಸಲು ಸದುವೀವನಲ್ಲೆಂದಾಡಿ ತೋರಿಸುವ (ಜನಭಾ. ೬೩-೪೦). **ಸದವು** : ಇದೇನ ಅದಕ್ಕ ಸದವು ಕೊಡಲಿಲ್ಲ ನೋಡು (ಜಳಭಾ. ೧೬೭). [?]

ಸದುಹೃದಯ (ನಾ). ೧. ನಿರ್ಮಲವಾದ ಹೃದಯ, — ಮನಸ್ಸು : ಶ್ರೀಮದನಂತಚರಿತವ ಬಲ್ಲಂದದೊಳು ಸದುಹೃದಯದಿ ಸತ್ಪುರುಷರಾಲಿಸಿ (ಅನಂಚ. ೧-೪೪). ೨. ನಿರ್ಮಲವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು : ಸದುಹೃದಯನ್ಯಂತಂದನಧಿಕಮನೋನು ರಾಗದಲಿ (ಸಭಾಗ. ೨-೪-೧೭). [< ಸಂ. ಸದ್‌ಹೃದಯ]

ಸದೃಕ್ಷ (ನಾ). ೧. ಹೋಲುವಂತಹುದು ; ಸಮಾನವಾದುದು : ಅಕ್ಷರ ಬಿಂದುಚ್ಯುತ . . . ನಿಜನಾಮಸದೃಕ್ಷಂ ಲಕ್ಷಣಮದಾಗೆ ನೆಗಳ್ಟುಂ ಪಲವುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೫೭೦) ; ಸುರುಚಿರಮಪ್ಪ ಮುತ್ತಿನಿಪ ದನ್ತಚಯಂಗಳದೊನ್ದು ಕಾನ್ತಿಯಿನ್ಪುರಗಸದೃಕ್ಷವಪ್ಪ ಕಟದಿಂ . . . ಒಪ್ಪೆ (ಎಕ. XII. ಚಿಕ್ಕನಾ. ೪೩-೧೫ : 1171). ೨. ಸರಿಸಮನಾದವನು ; ಸಮಾನನಾದವನು : ಶಂಕರಸದೃಕ್ಷನನುರು ಕೃಪಾಕಟಾಕ್ಷನನೀಕ್ಷಿಪಳ್ಕೆಳಿಂ ಗೃಹಮನೆಯ್ದಿ (ಪದ್ಮರಾ. ೩-೩೭). [ಸಂ.]

ಸದೃಶ (ಗು). ೧. ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಹೋಲಿಕೆಯಿರುವ ; ಸಮಾನವಾದ : ಪಾಂಥರ್ಗೆ ಗೋಚರಿಸಿತೊಂದು ಋಷಿವನಸದೃಶಕಾನನಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೭-೨೧೩). (ನಾ). ೨. ಹೋಲಿಕೆಯುಳ್ಳುದು ; ಸಮಾನವಾದುದು : ಸ್ತುತಿನಿಂದೆಗಳಿಂ ಸವಿವಕ್ಷಿತ ಗುಣದೊಳ್ ಸದೃಶವಾಗಿ ಪೇಳ್ವುದು ಪೆಱತಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೯೫). ೩. ಸಮಾನನಾದವನು ; ಸಾಟಿಯಾದವನು : ಭಾಳನೇತ್ರಂಗೆ ತಾಂ ಸದೃಶನೀ ಕೌಶಿಕಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೦-೭೨). [ಸಂ.]

ಸದೃಶತೆ (ನಾ). = ಸದೃಶ ೨ : ಲಿಂಗವಚೋವಿಹಿತವಿಭೇದಂಗಳ್ ನ್ಯೂನಾಧಿಕಂಗಳುಂ ಸದೃಶತೆಯುಂ ಸಂಗತಮಲ್ಲದುವುಂ ದೋಷಂಗಳವುಪಮೆಗೆ ಯಥಾ ಜನೋದ್ವೇಜನದಿಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೭೯). [ಸಂ. ಸದೃಶತಾ]

ಸದೃಶತ್ವ (ನಾ). = ಸದೃಶ ೨ : ಇನನುದ್ಯಾನಪಯೋವಿನೋದ ಸದೃಶತ್ವಕ್ಕಂ ಮನದಂದದವೋಲ್ ವನಮಾಲಾಕುಲತೀರಮಪ್ಪ ಪರಪಾರಾವಾರಮಂ ಪೊರ್ದಿದಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೮-೨). [ಸಂ.]

ಸದೃಶಯೋಗಿತಾಲಂಕಾರ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರ: ಸದೃಶಯೋಗಿತಾಲಂಕಾರಲಕ್ಷಣಂ. ಸ್ತುತಿನಿಂದೆಗಳಿಂ ಸವಿವಕ್ಷಿತಗುಣದೊಳ್ ಸದೃಶವಾಗಿ ಪೇಳ್ವುದು ಪೆಱತಂ ನುತಸದೃಶಯೋಗಿತಾಲಂಕೃತಿ ಲಕ್ಷಣಮಕ್ಕುಮಿಂತು ತದುದಾಹರಣಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೯೬). [ಸಂ.]

ಸದೃಶವೃತ್ತಿ (ನಾ). ಸಮಾನವಾದ ನಡವಳಿಕೆ, — ವರ್ತನೆ : ಪ್ರವಿದಿತಹೇತುವಿನೊಳ್ ಸಂದವನತಿಯೊಳ್ . . . ಸದೃಶವೃತ್ತಿಯೊಳ್ ಪ್ರತಿನಿಧಾನದೊಳಮಿಷ್ಟದೊಳಂ (ಶಮದ. ೧೩೦). [ಸಂ.]

ಸದೃಶಾಕ್ಷರ (ನಾ). ಹೋಲುವ ಅಕ್ಷರ ; ಸಮಾನವರ್ಣ : ಸದೃಶಾಕ್ಷರವಿನ್ಯಾಸಂ ಪದದೊಳ್ ಪಾದಂಗಳೊಳ್ ಪೊದಲ್ದಿಸದಿರೆ ಪೇಳ್ವುದನುಪ್ರಾಸಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೫೫೫); ಸದೃಶಾಕ್ಷರಗಳಾಗಲಿ ಅಂಥ ಅಕ್ಷರಸಮೂಹಗಳಾಗಲಿ ಒಂದರ ಮಗ್ಗುಲಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ಇದ್ದಾಗ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬರೆಯುವಾಗ ನಷ್ಟವಾಗಬಹುದು (ಕನ್ನಸಂ. ೧೦೧). [ಸಂ.]

ಸದೆ₁, ತದೆ₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ಕುಟ್ಟು ; ಪುಡಿಮಾಡು : "ಸದ - ಈಷಚ್ಚೂರ್ಣೇ (ಜಜ್ಜು)" (ಶಮಧಾ). ೨. ಹೊಸಕು ; ಉಜ್ಜು ; ತೀಡು : ಇಂದ್ರಾದಿ ನಿರ್ಜರ ನೂರಜುಗಳ ನೀವೆ ಸದೆಯಿ ಹೋಗೆಂದು (ಹವ್ಯಾಕ. ೭-೮). ೩. ಮೆಟ್ಟು ; ತುಳಿ : ಮರಗಾಲಲಟ್ಟಿ ಸದೆದು ನೋಡಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೭೨೦) ; ಮುನಿದು ಕುಱಿಗಳ ಹಿಂಡ ಹೊಕ್ಕಾ ವನಮದೋದ್ಧಜದಂತೆ ಸದೆವುತ (ಕೌಶಿರಾ. ೩-೧೪). ೪. ಹೊಡೆ ; ಬಡಿ : ತುಱುವಂ ಮಗುಟ್ಟಿ ಮಗುಟಿದ ತನಗಿದಿರೊಡ್ಡಿ ನಿಂದರಿನೃಪಬಲಮನರೆದು ಸದೆದು (ಪಂಪಭಾ. ೮-೧೦೪ವ) ; ಕಾರೆಯ ಮುಳ್ಳಿದ್ದು ಕಲಿಗಳನಟ್ಟಿ ಸದೆವಾಗ ಸೋರುಮುಡಿಯಾಕೆ ಗೊರವನ ನೆರೆದಳು (ಅವಚು. ೨೬-೧೧೧) ; ಕೆಲರನು ಸದೆದು ಕೊಂದನು (ಉತ್ತರಾ. ೮-೭೩). ೫. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಶಬ್ದಮಾಡು ; ಭೋರಿಡು : ಕುದುರೆಗಳತ್ತ ಲಾಯಕೆ ಸಾರಲೊಡನಿತ್ತ ಸದೆವ ವಾದ್ಯದ ಗಲಭೆಯೊಳು ಮದದಾನೆಯೊಡ್ಡು ಸಾರ್ತರುತಿದ್ದುದು (ಭರತ. ೨೦-೫೮). **ತದೆ₁** : ೧. ತೋರಮುಡಿವಿಡಿದು ಕುಡಿಯಂ ನಾರಂ ಸದೆವಂತೆ ತ[ಪಾಠಾಂ. ಸ]ದೆದು ಬೀಟೆಯ ಕಾಲಿಂ ಬಾರೆಲ್ ಬದಿಗನ್ನಪದೊಡೆ (ಯಶೋಚ. ೨-೫೦). ೪. "ತದೆ = ತಾಡನೇ" (ಶಮಧಾ); ಅಂಬು ಕೊಂಡ ಮಱಿವುಲ್ಲೆವೊಲಾಕೆ ನೆಲಕ್ಕೆ ಬಿಳ್ದು ಬಾಯಿಂ ಬಸಿಱೆಂಬಿವಂ ತದೆ [ಪಾಠಾಂ. ಬಡಿ]ದು ಕೊಂಡು (ಅರ್ಧನೇ. ೭-೧೨) ; ಬಾಯಂ ಬಸಿಱುವ ತದೆದು ಕೊಳುತ್ತಿರ್ದಾಗಳು ಶಂಭುಕ ಸತ್ತುದ ಕಂಡು (ಕುಮುರಾ. ೮-೮). [ದೇ. ॥ ತಮಿ. ಚಟಿ, ಚಟ್ಟೆ ; ಮಲ. ಚಟೆ ; ತುಳು. ಚದೆ, ಸದೆ ; ತೆಲು. ಚದಿಯು, ಚದುಫು, ಚದುಮು]

ಸದೆ₂ 'ಸತ್ತೆ' ನೋ.

ಸದೆಕೂಡಿಸು 'ಸದೆಗೂಡಿಸು' ನೋ.

ಸದೆಗ, ಸದಗ (ನಾ). (ಆಲಂ) ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದವನು ; ಅಲ್ಪ ; ತುಚ್ಛ : ಇದು ಮಹಾಧ್ವರವಿಲ್ಲಿ ನೆರೆದಿದ್ದುದು ಮಹಾಕ್ಷತ್ರಿಯರು ಗೋವರ ಸದೆಗನಿಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೇಷ್ಠನೇ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೮-೧೪) ; ಏರ್ದೆಗಿಚ್ಚನಿಕ್ಕಿ ಪೋದಾತನಲ್ಲದೆ ಮಿಕ್ಕ ಸದೆಗರ ತಂದಡೊಪ್ಪುವೆನೆ (ಮೋಹತ. ೩೦-೨೧) ; ಲೋಕವೆಮ್ಮನು ಸದೆಗರೆಂದಾಡುವುದು (ಕೋಗಯ. ೨೨-೮೮). **ಸದಗ** : ಉದರಪೋಷಣೆಗೆಯ್ದುಮುಚಿತಕರ್ಮಗಳುಳಿದು ಸದಗರಂತಾನಿರ್ದನೊಂದ ನೆನೆಯದೆ ರಾಮ ಲಾಲಿಪುದು (ವಂಕಾಪಾ. ೪-೪-೪೪). [ಸದೆ₂ (< ಸತ್ತೆ) + - ಗ₂]

ಸದೆಗುಟ್ಟು₁, ಸದಗುಟ್ಟು₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ಪುಡಿಯಾಗುವಂತೆ ಕುಟ್ಟು ; ಪುಡಿಮಾಡು: ಪೊಸತಾದ ಹೊನ್ನಗನ್ನೆಯ ಬೇರ ಸದೆಗುಟ್ಟಿ ಹಸಿಯ ಹಾಲೊಳಗಿಕ್ಕಿ ಕಡಗೋಲಿನಿಂದ ಮರ್ದಿಸಲು ಕಡುಹಸನಾಗಿ ಬೆಣ್ಣೆ ಬಹುದು (ಸೂಪಶಾ. ೨-೪); ತೊಂಡೆಬಳ್ಳಿಯ ಸದೆಗುಟ್ಟಿ ಹನ್ನೆರಡು ಅಳಲೆಕಾಯಿ ಪುಡಿಹಾಕಿ . . . ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಸನ್ನಿಪಾತ ಮುಂತಾಗಿ . . . ಮಾಣ್ಬುಂ (ಸಚ್ಚ. ೧೩೪). ೨. ನಾಶಮಾಡು ; ಸದೆಬಡಿ: ನೆಟ್ಟನೆ ಲಗ್ಗೆಗೇಱಿದ ಖಳರನು ಸದೆಗುಟ್ಟುವ ಪರಿಯನೇವೇಳ್ವೆ (ಕನವಿ. ೧೪-೫೭). **ಸದಗುಟ್ಟು₁** : ೧. ನಾಲ್ಕೆರಳು ಏಲಕ್ಕಿ, ನಾಲ್ಕೆರಳು ಸಕ್ಕರೆ, ಇದಂ ಸದಗುಟ್ಟಿ ಕಾಯೊಳಗೆ ತುಂಬಿ ಅದಱ ಬಾಯಿಗೆ ಬೆಣ್ಣೆಯ ಹಚ್ಚಿ (ವಿಷವಿ. ೮೧). [ಸದೆ₁ + ಕುಟ್ಟು₁]

ಸದೆಗುಪ್ಪೆ 'ಸದಗುಪ್ಪೆ' ನೋ.

ಸದೆಗೂಡಿಸು, ಸದೆಕೂಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಸವನ್ನು ಕೂಡಿಸು , — ರಾಶಿಹಾಕು : ಬುಧವಾರವಾದರ ಸದೆಗೂಡಿಸಬಾರದ ? (ಗಾದ). **ಸದೆಕೂಡಿಸು** : ಪದೇಪದೇ ಹೇಳ್ದರೂ ಸದೆಕೂಡಿಸೋದು ಬಿಡ (ಗಾದ). [ಸದೆ₂ (< ಸತ್ತೆ) + ಕೂಡಿಸು]

ಸದೆಬಡಿ (ಕ್ರಿ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೊಡೆ ; ಥಳಿಸು : ತನ್ನ ಹಂಡತಿ ಜೋಡೆಯಿಂದು . . . ಸಾಯ ಸದೆಬಡಿದು ನಿಡುಗಂಭದೊಳಡಿಸಿ ಕಟ್ಟಿ (ಪಂಚತಂ. ೭೪-೨೧); ರಾಯನೆದ್ದು ಕಯ್ಯಾಜೆ ಸದೆಬಡಿದನಮ್ಮಂ ನಿರಪರಾಧಿಗಳನು (ಹಟಕಾ. ೭-೨೭). [ಸದೆ₁ + ಬಡಿ₁]

ಸದೆಬಡಿಗ (ನಾ). ಬಲವಾಗಿ ಏಟು ತಿಂದವನು ; ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಡಿಸಿಕೊಂಡವನು: ಮಾಯೆ ತಾನೇ ಸುದತಿಯಾಕಾರದಲಿ ಮೋಹಿಸಿ ಸಕಲಜೀವರನು ಸದೆಬಡಿಗರನು ಮಾಡಿ ಪಾದದಲೊದೆದು ಹೇಳಿದ ತೆಱದಲೆಲ್ಲರು ಬದಿಗರಾಗಿರೆ ಮಾಡುತಿರ್ಪುದು ಬಂಟ ರಂದದಲಿ (ಅಮೃತ. ೨-೯೫). [ಸದೆಬಡಿ + - ಗ₂]

ಸದೆಮೆಣಸು (ನಾ). ಪುಡಿಮಾಡಿದ ಮೆಣಸು; ಮೆಣಸಿನ ಪುಡಿ : ಮೊಸರುಪ್ಪು ಸದೆಮೆಣಸು ನೀರುಳ್ಳಿಯೇಲಕ್ಕಿ ಹಸಿಯಲ್ಲವಿಕ್ಕಿ (ಸೂಪಶಾ. ೩-೧೫). [ಸದೆ₁ + ಮೆಣಸು (< ಮೆಱಸು)]

ಸದೆಯನೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಕೇಶಿಭಟ್ಟರು ಸದೆಯನೂರ ನದಿಗವುಣ್ಡನು ತಿರ್ಬುರ ಮಾರಗವುಣ್ಡ (ಮೈಅಂ. ೧೪೧೯, ೧೦-೧೭ ; ೨೦೦).
[ಸದೆಯ? + ಊರ್]

ಸದೆಯಿಸು, ಸದಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಲವಾಗಿ ಹೊಡೆಯಿಸು ; ಚನ್ನಾಗಿ ಥಳಿಸು: ಶಿವನ ಕಿಂಕರರಿಂದ ಸದೆಯಿಸಿಕೊಳುತ್ತೋಡಿ ಬರ್ಪ (ವೀಶೈಪು. ೨-೭-೪೨). ೨. ನಾಶಮಾಡಿಸು; ಹಾಳುಮಾಡಿಸು : ಮುದದಿಂದ ಪಟ್ಟಣವನು ಸೆಳೆಯೆಂದೊಡೆ ಸದೆಯಿಸಿದನು ನಮ್ಮ ಬಲವ (ಕಂಪವ. ೧೭-೫). **ಸದಸು** : ೧. ನಿನ್ನ ಕೂಟಕ್ಕೆ ಬಂದವರು ಸದಸಿಕೊಳ್ಳಲಿ (ವೀಶೈಪು. ೩-೨-೩೭). [ಸದ್ + -ಇಸು]

ಸದೇಶ (ಗು).೧. ನಾಡನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ. ೨. ಒಂದೇ ನಾಡಿಗೆ ಸೇರಿದ. ೩. ಹತ್ತಿರದ ; ನೆರೆಹೊರೆಯ. (ನಾ). ೪. ಸಮೀಪ ; ಹತ್ತಿರ : "ಸಮೀಪಂ . . . ಸದೇಶಂ . . . ಅಪದಾಂತರಂ - ಈ ೧೮ ಸಮೀಪಂ" (ಪಲಾಯು. ೧೧೫-೮). [ಸಂ.]

ಸದೇಹ (ಗು). ೧. ದೇಹಸಹಿತವಾದ. (ನಾ). ೨. ದೇಹವನ್ನು ಹೊಂದಿದುದು; ಮೂರ್ತಿವತ್ತಾದುದು: ವಿಕ್ರಮೈಕರಸನನಪರಾಜಿತಂ ಸದೇಹಮಾದ ತನ್ನ ಪರಾಕ್ರಮಮನ ಕಾಣ್ಬಂತೆ ಕಂಡು (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೬೨ ವ). [ಸಂ.]

ಸದ್ದೈವ (ನಾ). ಅದೃಷ್ಟವಂತ ; ದೈವಬಲವುಳ್ಳವನು : ನಳಿನನಾಭನ ಮಂತ್ರಶಕ್ತಿಯ ಬಲುಹು ನೀವ್ ನಿರ್ದೈವರವರಗ್ಗಳ ಸದ್ದೈವರು ಕೆಟ್ಟರಿನ್ನೇನೆಂದನಾ ದ್ರೋಣ (ಕುಮ್ಯಾಭಾ. ೧-೧೨). [ಸಂ.]

ಸದ್ದೈವ₂ (ಅ). ಯಾವಾಗಲೂ ; ಸದಾ : ಸ್ತ್ರೀಯು ಸದ್ದೈವ ಪುರುಷನ ಅಂಕಿತದಲ್ಲಿಯೇ ಉಳಿಯಬೇಕು (ಪ್ರಬಂಧ. ೧೧೪) ; ತಾಗಿದವ ಬಾಗಿಯಾನೆಂಬ ನಾಣ್ಣುಡಿಯ 'ಧ್ವನಿ' ಯನ್ನು ಅವನ ಕೈ ಸದ್ದೈವ ನಿಮಗೆ ತಿಳಿಸುತ್ತಲೆ ಇರುವುದು (ದೇಕನ್ನ. ೬೩). [← ಮರಾ. ಸದ್ದೈವ, ಸದೇವ, ಸದೇವಾ]

ಸದೋದಿತ₁ (ಗು). ಸಂತತವಾಗಿರುವ ; ಶಾಶ್ವತವಾಗಿರುವ : ಪವಿಕಾಲಭಂಜನಂ ದ್ಯೋದ್ಯಸ್ವಭಾವ ನಿರ್ಮಲ ಸದೋದಿತ ಶಾಂತ ಜಗದೇಕ ಬೀಜಾಕ್ಷಯಂ (ವಿಕೋಪು. ೨-೧). [ಸಂ.]

ಸದೋದಿತ₂ (ಅ). ನಿತ್ಯವೂ ; ಸತತ : ಸದೋದಿತ ದೇವರ ಧ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಕಾಲ ಕಳೆಯತೊಡಗಿದಳು (ಗಂಮಾಯ. ೧೪೯). [< ಸದೋದಿತ₁/ ಮರಾ. ಸದೋದಿತ]

ಸದೋಷ (ಗು). ೧. ಕಳಂಕದಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ದೋಷಯುಕ್ತವಾದ: ಅಗಣ್ಯಪುಣ್ಯಜನನಿವೇಶವಪಾಗಿಯುಂ ಸದೋಷಾಚಾರಪ್ರಚಾರಮಲ್ಲು (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೧೭ ವ). (ನಾ). ೨. ತಪ್ಪಾದುದು ; ದೋಷಯುಕ್ತವಾದುದು : ಅವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಅನೇಕ ಎಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸದೋಷವಾಗಿರುತ್ತದೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ (ಕರ್ಣಾಅ. ೧೧೫). ೩. ಕಳಂಕದಿಂದ ಕೂಡಿರುವವನು; ದೋಷಯುಕ್ತನಾದವನು : ಸಾಧಿಸಿ ವಿದ್ಯೆಯಂ ತನಗೆ ಮಾಡಿ ಸದೋಷನಿವಂ ದಲಸ್ಮದಾರಾಧನ ವಿಘ್ನಕಾರಿ ರಿಪುವೆಂದಸಿಖೇಟಕಹಸ್ತ ತೂಳ್ದಿದಲ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೬). [ಸಂ.]

ಸದ್ಗಂಧಿ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ವಾಸನೆಯುಳ್ಳದು ; ಸುಗಂಧಿ : ವನಸಾಯಂತನ ಮಲ್ಲಿಕಾಮುಕುಳಕೋಟ್ಯಗ್ರಂಗಳೊಳ್ ಕೂಡೆ ನೂತನಸದ್ಗಂಧಿಗಳೊಳ್ ಮದಾಂಧ ಮಧುಪಂ . . . ಪಾಯ್ದು ಪಾಯ್ದು (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೧೨೮). [ಸಂ.]

ಸದ್ಗಂಭೀರ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಗಾಂಭೀರ್ಯ : ಸದ್ಗಂಭೀರಾವೃತ ವಿಳಸದ್ಗಮಕದ ನಿಂದು ಶಿವನ ಮಲ್ಲಡಿಗಳಿಗುದ್ಧದ್ಭುಣಭೂಷಣೆ ಸುಂದರಳ್ ಗದ್ಗದಿಸುತೆ ಪುಳಕಿಸತ್ತ ಸರಸಿಜದಲರಂ (ಗಿರಿ. ೫-೮೦). [ಸಂ.]

ಸದ್ಗತಿ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಸ್ಥಿತಿ; ಮೋಕ್ಷ : ನಿರ್ಮಲಕರ್ಮವದು ಸದ್ಗತಿಗೆ ಸಾಧ್ಯ ನೋಡಾ (ಸಿದ್ಧವ. ೮೮೬-೫೧೭); ಗೋತ್ರಸಂಹರಣಪಾತಕವನೊರಸುವ ಮುಖವನಾ ವಿಪ್ರರೂಪದವಯಿಂ ಮಾವಲೆನಗಿಹಪರಮೊಳು ಪ್ರಕಟಮನಿಪುವ ಕೀರ್ತಿ ಸದ್ಗತಿಗಳು (ಪ್ರಭುಭಾ. ೨-೩೩); ಪತಿಯೇ ಸದ್ಗತಿಯೆಂದು ಪತಿಯ ಪಾದಾಂಬುಜದೊಳು ಭಕ್ತಿಗೈವುದು ಸತಿಯರ ಧರ್ಮದ ಸಾರ (ಹರಿಬ. ೩-೪). [ಸಂ.]

ಸದ್ಗರುಡಿ (ನಾ) ಒಳ್ಳೆಯ ಗರುಡಿ ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮಲ್ಲಶಾಲೆ : ಸಾಧನಗೈವ ಸದ್ಗರುಡಿಯೊಳ್ ಭೇತಾಳನಾದಂಗೆ ನೃಪಕುಮಾರಂಗೆ (ವರ್ಧಪತ. ೧೭-೭೮) ; ಬಿಲುವಿದ್ಯ ಸಾಧನೆಯಚಿಂತ್ಯನಹ ಶಂಕರನ ಸದ್ಗರುಡಿಯಲ್ಲೆಂದೆ (ಪರತು. ೨೦-೩೩).
[(ಸಂ.ಸತ್) + ಗರುಡಿ]

ಸದ್ಗುಣ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆ,– ಸ್ವಭಾವ : ಸದ್ಗುಣವೆಂಬ ಫಲವ ಬಿತ್ತಿ ಬೆಳೆಯದ ಹೋದಿರಲ್ಲಾ (ಬಸವ. ೬೪೯). [ಸಂ.]

ಸದ್ಗುಣಂದಳೆ (ಕ್ರಿ). ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆಯನ್ನು ಹೊಂದು,– ತಾಳು : ಸಮಾನ ಸದ್ಗುಣಂದಳೆದ ವಧೂವರರ್ಕಳನೆ ಯೋಜಿಸು (ಶಾಕುಂತ. ೬೬-೧೧೫).
[ಸದ್ಗುಣ + ತಳೆ₁]

ಸದ್ಗುಣವೆಱು (ಕ್ರಿ). = ಸದ್ಗುಣಂದಳೆ : ಸದ್ಭಕ್ತಿ ಸದ್ಗುಣವೆತ್ತನುರುತರಕೀರ್ತಿ ಭಕ್ತಿ ಜನೋತ್ತಮಂ ಶಿವನಾಗಮಯ್ಯಂ (ಬಸಪು. ೫೫-೨). [ಸದ್ಗುಣ + ಪೆಱು]

ಸದ್ಗುಣಿ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣವುಳ್ಳವನು: ಸದ್ಗುಣಿಯ ಪಾಪಾಸ್ಪದದ ಪೊತ್ತಾಕ್ಷಣದೊಳಗೆ ಬೆಳಗಾದವೋಲ್ (ಬಸಪು. ೪೧-೨೩) ; ಅವಳ ಕಣ್ಣಿನ ಕೊಕ್ಕೆಗ . . . ಸದ್ಗುಣಿಯಾದ ಚಲುವ ಸಿಕ್ಕಿಬಿದ್ದುತ್ತಾನೆ (ಮುಂಕಜ. ೧೪). [ಸಂ. ಸದ್ಗುಣಿನ್]

ಸದ್ಗುಣೈಕ್ಯ (ನಾ). ಸದ್ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನು ; ಶ್ರೇಷ್ಠ : ಪರಹಿತಚರಿತೋದಾತ್ತ ಕೀರ್ತಿಪ್ರಭಾವಂ ಮಿತವಾಕ್ಯಂ ಸದ್ಗುಣೈಕ್ಯಂ (ಸುಕುಮಾ. ೨-೫೧). [ಸಂ.]

ಸದ್ಗುರು (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಗುರು ; ಶ್ರೇಷ್ಠ ಶಿಕ್ಷಕ : ಚಿತ್ತವೇದ್ಯವಾಗದು ಸದ್ಗುರುವಿನ ಕರಣಕ್ಕಲ್ಲದೆ (ಬಸವ. ೮೦೬) ; ಶಿವಯೋಗನಿಷ್ಠಾಸೀಮೆಯಲ್ಲಿ ಮದೀಯ ಸದ್ಗುರು ಸ್ವಾಮಿಯಿರುತಿರ್ದ (ಬಸಪು. ೩೫-೨೭). [ಸಂ.]

ಸದ್ಗೃಹತ್ವ (ನಾ). [ಜೈನ] ಏಳು ಬಗೆಯ ಪರಮಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಶ್ರಾವಕನು ಪ್ರಾಣಹಿಂಸೆ ಮಾಡದೆ ಮರಣಕಾಲದಲ್ಲಿ ದೇಹಕ್ಕೆ ಇಷ್ಟವಾದ ಆಹಾರ ಮತ್ತು ಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಧ್ಯಾನಶುದ್ಧಿಯಿಂದ ಆತ್ಮಶುದ್ಧಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು : ಸಜ್ಜಾತಿ ಸದ್ಗೃಹ [ಪಾಠಾಂ. ಹೀ]ತ್ವ ಪಾರಿವ್ರಾಜ್ಯ ಸುರೇಂದ್ರತ್ವ . . . ಎಂಬೇಳುಂ ಪರಮಸ್ಥಾನ ನಾಮಕರ್ತ್ರನ್ವಯ ಕ್ರಿಯೆಗಳಂ (ಆದಿಪು. ೧೫-೧೭೭) ; ಸದ್ಗೃಹತ್ವಮುಂ . . . ಅರ್ಹಂತ್ಯಮುಂ ನಿರ್ವಾಣಮುಮೆಂಬ (ಪದವಿಯು...) ಸಪ್ತಪರಮಸ್ಥಾನಂಗಳ್ (ಚಾವುಂಪು. ೨೧೩). [ಸಂ.]

ಸದ್ಗೃಹಸ್ಥ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಕುಟುಂಬಸ್ಥ, – ಸಂಸಾರಿಗ : ರೋಹಿಣೀಕುಮಾರರು . . . ಬಹಳ ಒಳ್ಳೆಯ ಸದ್ಗೃಹಸ್ಥರು (ಹನುಮಂತ. ೩೧೧) ; ನೀವು ಒಬ್ಬ ಸದ್ಗೃಹಸ್ಥರ ಕೂಡ ಮಾತನಾಡುತ್ತಿದ್ದೀರೆಂಬುದನ್ನು ಮರೆಯಬೇಡಿರಿ (ಕಮನಿ. ೨೧೫). [ಸಂ.]

ಸದ್ದ, ಸದ್ದು (ನಾ). ಶಬ್ದ ; ಗಲಾಟೆ ; ಗದ್ದಲ : 'ಸದ್ದಂಗಿಡು' ಪರಾ. **ಸದ್ದು**: ಸದ್ದು ಮಾಡಲು ಬೇಡವೂ (ಪುರಂದ. ೩-೫೬ ಪಲ್ಲವಿ) ; ಕತ್ಥಂ ; ಸದ್ದು (ಶಬ್ದಾನು. ೧೧೬ ಪ್ರಯೋ); ಸಾಂತಣ್ಣ ಜನರ ಸದ್ದನ್ನು ಕೇಳಿ "ಅದೇನು ಗಲಭೆ?" ಎಂದು ಹುಬ್ಬುಗಂಟಿಕ್ಕಿಕೊಂಡು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದ (ಹಾಮಾತ್ರ. ೪೯). [< ಪ್ರಾ, ಪಾಲಿ. ಸದ್ದ. / ಸಂ. ಶಬ್ದ]

ಸದ್ದಂಗಿಡು, ಸದ್ದುಗಿಡು (ಕ್ರಿ). ಕಿವಿಯು ಶಬ್ದವನ್ನು ಆಲಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು; ಕಿವುಡಾಗು : ಬದ್ದವಣದ ಪಣೆಗಳ ಕಿವಿ ಸದ್ದಂಗಿಡೆ ಮೊಳಗ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೨೦೮). **ಸದ್ದುಗಿಡು** : ಕೋಲಾಹಲದೊಸಗೆಯ ವಾದ್ಯ ಮೊಳಗಿತು ಮೂರೋಕ ಕಿವಿ ಸದ್ದುಗಿಡಲು (ಮೋಹಪತ. ೪೨-೧೯). [ಸದ್ದ + ಕಿಡು (< ಕೆಡು₁)]

ಸದ್ದಡಗು (ಕ್ರಿ). ೧. ಶಬ್ದವಿಲ್ಲದಾಗು ; ನಿಶ್ಶಬ್ದವಾಗು : ಸದ್ದಡಗಿತು ವೇಳೆ ಗಂಟೆ ಸಾರಿತು (ಪುರಂದ. ೩-೧೩೧-೩) ; ಎಲ್ಲ ಸದ್ದಡಗಿತೆಂದರೆ ಗಂಗಾಪುರದಲ್ಲಿ ನಡೆದ ನಾಟಕದ ಗದ್ದಲ ಜಲಾಲಪುರಕ್ಕೆ ಕೇಳಿಬರುವುದು (ಸ್ಮೃತಿಚ. ೨೭). ೨. ಮಾತಿನ ಆರ್ಭಟವು ಅಡಗು ; ಮಾತು ಕಡಮೆಯಾಗು : ಜೋರಾಗಿ ಒಂದು ಕೂಗು ಹಾಕಿದರೆ ಅವರುಗಳ ಸದ್ದಡಗುತ್ತದೆ (ದ್ರೋಣ). [ಸದ್ದು (< ಸದ್ದ) + ಅಡಗು₁ (< ಅಡಂಗು₁)]

ಸದ್ದಮುದ್ದು, ಸದ್ದುಮುದ್ದು (ನಾ). ಏನೂ ತಿಳಿಯದುದು ; ಮುಗ್ಧವಾದುದು: ಸದ್ದಮುದ್ದಾಗಿದ್ದ ಮೋಹ ಮಮತೆಯ ಮೂರ್ತಿ (ನಾದಲೀ. ೮೩-೧). **ಸದ್ದುಮುದ್ದು** : ಸದ್ದುಮುದ್ದಾಗಿದ್ದ ನನ್ನ ರೂಪಿನ ನೆರವಿಗೆ ಬಣ್ಣ ಬರದೆ . . . ಮದುವಮ ಮಾರ್ಕೆಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಭಾವ ತಗ್ಗಿ (ದೀಪಾನಿ. ೮). [?]

ಸದ್ದಾಮುದ್ದಾ (ಅ). ಯದ್ವಾತದ್ವಾ : ಸೌಂದರ್ಯ, ನಿಲುವು, ಈ ದೇವರುಗಳಿಗೆ ಇಲ್ಲ. ಸದ್ದಾಮುದ್ದಾ ಇವೆ (ದಿಲ್ಲಿಪ. ೩೫). [< ಸದ್ದಮುದ್ದು]

ಸದ್ದಿಲಿ (ಗು). ೧. ಶಬ್ದವಿಲ್ಲದ ; ಪ್ರಶಾಂತವಾದ : ಆಲಿಸು ಸದ್ದಿಲಿ ಕಣವೆಯ ಪೆಂಪು ಹೆಚ್ಚಲು ಹರಿವುದು ಗಾನದ ಇಂಪು (ಕೊಲಲು. ೨೨-೭). (ನಾ). ೨. ಶಬ್ದವಿಲ್ಲದಿರುವುದು; ನಿಶ್ಶಬ್ದವಾದುದು: ಹೂವಳ್ಳಿಮನೆ 'ಗಾಳ್' ಎಂದು ಸುಡುಗಾಡಿನಂತೆ ಸದ್ದಿಲಿಯಾಗಿತ್ತು (ಮಲಮ. ೬೩೦). [ಸದ್ದು (< ಸದ್ದ) + - ಇಲಿ]

ಸದ್ದಿಲಿತನ (ನಾ). ನಿಶ್ಶಬ್ದವಾಗಿರುವ ಸ್ಥಿತಿ; ಮೌನ : ಮುಂದುಮುಂದಕೆ ಪರಿಯಲೇಕನಾದತೆಯಾಯ್ತು ಕಿವಿಗೆ ಸದ್ದಿಲಿತನಂ ಮಸಣದಾ (ಶ್ರೀರಾಮಾ ೩೭೭-೩೮೩). [ಸದ್ದಿಲಿ + - ತನ]

ಸದ್ದಿವಾಲ, ಸದ್ದೀವಾಲ (ನಾ). ೧. ಪಟ್ಟಣದ ನ್ಯಾಯಾಧೀಶ ; ಮ್ಯಾಜಿಸ್ಟ್ರೇಟು: (೩). ೨. ಮೇಲಧಿಕಾರಿ ; ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕ : ಕಾಮಾಟ ಚೆಂಗೂಲಿಗಳು ಸಹಾ ಅವರವರ ಸದ್ದಿವಾಲರ ಸಮೇತ ಸಮಯ ಬಿದ್ದ ಹಾಗೆ ಕೆಲಸಮಾಡಲು ಬರುತಿರಲಿ (ಪಟಮಾ. ೩). ಸದ್ದೀವಾಲ : ೨. ಮೇಲುವಿಚಾರಣೆಗೆ ಸದ್ದೀವಾಲರು ಎಂದು ನೇಮಕವಾಗಿದ್ದರು (ಮಾಮರಾ. ೧೭). [← ಅರ. ಮರಾ. ಸಂದೀವಾಲ = ಒಂದು ಹುದ್ದೆ-ಅಧಿಕಾರ]

ಸದ್ದಿಸು (ಕ್ರಿ). ಶಬ್ದಮಾಡು ; ಗಲಾಟೆಮಾಡು : ತಲ್ಲಣವೇತಕೆ ಪ್ರೇಯಸಿ ? ಝುಲ್ಲನೆ ನೂಪುರ ಸದ್ದಿಸೀ ಸದ್ದಿಸೀ . . . ಇರುವೆಡೆ ಸೂಚಿಸು ರೂಪಸೀ (ನಡದಾ. I, ೪೨೭). [ಸದ್ದು (< ಸದ್ದ) + - ಇಸು]

ಸದ್ದೀವಾಲ 'ಸದ್ದಿವಾಲ' ನೋ.

ಸದ್ದು 'ಸದ್ದ' ನೋ.

ಸದ್ದುಗಿಡು 'ಸದ್ದಂಗಿಡು' ನೋ.

ಸದ್ದುಮುದ್ದು 'ಸದ್ದಮುದ್ದು' ನೋ.

ಸದ್ದೇಹಿ (ನಾ). ನಿರ್ಮಲವಾದ ದೇಹವುಳ್ಳವನು : ಪ್ರಾಣಲಿಂಗ ಲಿಂಗವಾಗಬಾರದು ಲಿಂಗ ಪ್ರಾಣವಾಗಬಾರದು ಇದಱ ದ್ವಂದ್ವವನಳಿದ ಸದ್ದೇಹಿಗೆ ನಮೋ ನಮೋ ಎಂಬೆ (ಮೋಳಿಮಾ. ೮೪-೩೩೦). [ಸಂ. ಸದ್ದೇಹಿನ್]

ಸದ್ಧಮ್ಮಗುರು (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಆಚಾರವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಗುರು : ಸದ್ಧಮ್ಮಗುರುಸಂತಾನಾನ್ ಸಂದ್ಧಿಗ ಗಣತಾನಯಾನ್ (ಎಕ. II, ೨೮-೨ ; 700). [< ಸಂ. ಸದ್ಧರ್ಮಗುರು]

ಸದ್ಧರ್ಮ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ನಡವಳಿಕೆ , – ಆಚಾರ : ಸದ್ಧರ್ಮವತ್ಸಳರ್ ಮತಿಶುದ್ಧತೆ ನಿಲೆ ನಂದಗುಪ್ತರಿತ್ತೊಡೆ ಸುಖಸಂವೃದ್ಧಿ . . . ಸಿದ್ಧಾಚಳದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೯೫) ; ತಿಳಿಪಿ ಭವ್ಯರ್ಗೆ ಸದ್ಧರ್ಮ ಕರ್ಮಾಶ್ರಯ ತತ್ತ್ವಾತತ್ತ್ವಭೇದಂ ಗಳನೊಡರಿಸಿ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧-೪); ಸದ್ಧರ್ಮವಾಂಛೆಯಿಂ ತನ್ನ ಬಡತನದೊಂದು ದುರ್ಧರಂ ಹಿಂಗಿ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೧೧-೩೭). ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ನಡವಳಿಕೆಯುಳ್ಳವನು : ಸಂಶುದ್ಧರೀ ದುಸ್ತರಸಂಸಾರಾಬ್ಧಿಯಿಂದಂ ಪೊಱಮಡಿಸುಗೆ ಸದ್ಧರ್ಮರಾಚಾರ್ಯರೆಂದುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೩) ; ಪತಿಯಿಂ ಸಕಲಕಲಾಸಂಯುತನಂ ಸದ್ಧರ್ಮನಂ ವಿವೇಕಿಯ ನಾನೀಗತಿಗಳದಜ್ಞನೊಳ್ ದುರ್ಮತಿಯಿಂ ಕೂಡಿದೆನೆನುತ್ತ ದುಃಖಿತೆಯಾದಳ್ (ನನ್ನಚಾ. ೬-೯೯). [ಸಂ.]

ಸದ್ಧರ್ಮಚಾರಿಣಿ (ನಾ). ಗಂಡನೊಂದಿಗೆ ಧಾರ್ಮಿಕವಿಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಹಭಾಗಿಯಾಗುವವಳು; ಧರ್ಮಪತ್ನಿ; ಹೆಂಡತಿ: "ದಾರಂ ಕಳತ್ರಂ ಗೃಹಂ ಗೃಹಿಣಿ ಸದ್ಧರ್ಮಚಾರಿಣಿ ವಧು . . . ಕುಟುಂಬಿನಿ ಪತ್ನಿ ಮಹಿಳೆಯೆನೆ ಹೆಂಡತಿಗೆ ನಾಮಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೯೦-೭). 'ಸಧರ್ಮಚಾರಿಣಿ' ಪಠಾ. [< ಸಂ. ಸಧರ್ಮಚಾರಿಣೀ]

ಸದ್ಧರ್ಮತೆ (ನಾ). = ಸದ್ಧರ್ಮ ೧ : ಭರತನ ನೀತಿ ಧರ್ಮಜನ ಸದ್ಧರ್ಮತೆ ವರಮನುಗಳ ಸನ್ಮಾರ್ಗ (ಇಚಸಾಂ. ೪-೩೪). [ಸಂ. ಸದ್ಧರ್ಮತಾ]

ಸದ್ಧಾತುಜ್ಞ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಧಾತುಗಳ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿದವನು : ಧಾತುಜ್ಞರ್ ಸಂತತ ತನುಧಾತುಜ್ಞರ್ ಭೂರಿಸಾರಧಾತುಜ್ಞರ್ ಸದ್ಧಾತುಜ್ಞರ್ ನೆರೆದಿರ್ದರ್ ಕೌತುಕ ಹಮ್ಮೀರವೀರರಾಜನ ಸಭೆಯೊಳ್ (ಹಮ್ಮೀರ. ೨-೧೧೩). 'ತನುಧಾತುಜ್ಞ' ಪಠಾ. [ಸಂ.]

ಸದ್ಧಾರ್ಮಿಕ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಠೆಯುಳ್ಳವನು. [ಸಂ.]

ಸದ್ಧಗೆವೆಱು (ಕ್ರಿ). ಒಳ್ಳೆಯ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಹೊಂದು : ನಗೆಮೊಗದಬಲೆಯರಂದೆತ್ತಿದರು ಸದ್ಧಗೆವೆತ್ತ ಮುತ್ತಿನಾರತಿಯ (ಮೋಹತ. ೭೬-೧೫). [ಸದ್ಧಗೆ + ಪೆಱು]

ಸದ್ಬುದ್ಧಿ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಬುದ್ಧಿ , – ಜ್ಞಾನ : ನೀಂ ಹರನ ಕೃಪೆಯಿಂದಲಖಿಲ ಸಂಪದಂಗಳ ಗಳಿಸಿ ಸದ್ಬುದ್ಧಿಯಂ ಬಯಸದೆ ಮರುಳಾದೆ (ವಂಕಾರಾ. ೫-೧೭-೩೦) ; ಬಹುಕಾಲಮರಮನೆಯ ಸುಖಸೋಮಪಾನಮುಂಗ್ಕೆದು ಪಲ್ಲಟವಾಯ್ತ ಸದ್ಬುದ್ಧಿ ? (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೨-೨೨೭). [ಸಂ.]

ಸದ್ಬೋಧ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ತಿಳಿವಳಿಕೆ,– ಅರಿವು : ನೀಂ ಭುವನತ್ರಯಾತಿಶಯಕರಮಳ ಸದ್ಬೋಧಸುಧಾರ್ಣವಪೂರ್ಣಚಂದ್ರರವನತದಿವಿಜನರೋರಗರನನ್ಯಸಾಮಾನ್ಯಗುಣರ್ (ಯಶೋಚ. ೪-೪೮). [ಸಂ.]

ಸದ್ಭಕ್ತ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಭಕ್ತ,– ಆರಾಧಕ : ಒಡೆಯರಾಡುವ ಮಾತ ಕಡೆ ಪರಿಯಂತರ ಕೇಳಿ ಇದಿರುಹೋಗಿ ಕಿಂಕರನಾಗಿ ಬಿನ್ನಹವ ಮಾಡುವ ಸದ್ಭಕ್ತರ ತೋಱಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೪೯೯) ; ಅರಸನಾಕ್ಷಣದೊಳಾ ಮದನಾಂತಕನ ಸದ್ಭಕ್ತ [ಪಾಠಾಂ. ಸದುಭಕ್ತ] ನಂ ಕರೆತರಿಸಿಯಿಂತೆಂದ (ಬಸವು. ೫೩-೪೨). [ಸಂ.]

ಸದ್ಭಕ್ತಿ (ನಾ). ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ಭಕ್ತಿ; ನಿರ್ಮಲ ಭಕ್ತಿ: ಆನಂದದಿಂದಂ ದಿವಿಜಪರಿವೃತಂ ಬಂದು ಸದ್ಭಕ್ತಿಯಿಂದಂ ರಾಗಂ ಕೈಗಣ್ಮೆ ಪೊಣ್ಮುತ್ತಿರೆ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೩) ; ಭಕ್ತರಂದು ತಪಂಗಳಂ ಸದ್ಭಕ್ತಿ ರತಿಯಲಿ ಮಾಡಿ (ಬಸವು. ೪೩-೩೪). [ಸಂ.]

ಸದ್ಭವ್ಯ (ನಾ). [ಜೈನ] ಒಳ್ಳೆಯ ಶ್ರಾವಕ : ಭಾಸುರ ಸುರನರ ಸದ್ಭವ್ಯಸೇವ್ಯಂ . . . ರಕ್ಷಿಕ್ಕೆ ಶಾಂತೀಶನೆಮ್ಮಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೧) ; ಅನುಪಮ ಚಾರುಚರಿತದ ನಿವಹದನುಭವದಿಂದ ಸದ್ಭವ್ಯರಿಗೆ ಬೋಧಿಸುವನವನ ಆಚಾರಿಯನು (ಜಿರಾಮಾ. ೨-೭). [ಸಂ.]

ಸದ್ಭಾವ (ನಾ). ೧. ಇರುವಿಕೆ ; ಅಸ್ತಿತ್ವ : ಸದ್ಭಾವ = ಅಸ್ತಿತ್ವ, ಶೋಭನತ್ವ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಧಾನ್ಯ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೫೫ ಅಟಿ). ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ಮನಸ್ಸು , – ಚಿತ್ತ : ಮೂವತ್ತಾಱುಂ ಗುಣಂಗಳ್ಸಮಗಮರ್ದಿರೆ ಸಂದ್ಶೆದುಮಾಚಾರದೊಳ್ಸದ್ಭಾವಂ ಕೈಗಣ್ಮೆ ಶಿಷ್ಯಾಚರಣ ವಿಧಿಗಳಂ ತಿರ್ದಿ (ಆದಿಪು. ೧-೩) ; ಗುರುವಿಗಾನಂದದಿಂ ಸುವಿವೇಕನಿಂದು ಮೈಯಿಕ್ಕಿ ಸದ್ಭಾವದಿಂದ (ಮನೋವಿ. ೨-೨೧). ೩. ಒಳ್ಳೆಯತನ; ಸುಗುಣ : ಬಸವನಿಹ ಸ[ಪಾಠಾಂ.ತ]ದ್ಭಾವವಂ ವೀಕ್ಷಿಸುತ ನಲಿದು (ಬಸವು. ೩೫-೮). ೪. ಒಳ್ಳೆಯ ಅರಿವು,– ಜ್ಞಾನ : ಶ್ರೀಗುರುವೇ ಸಾಕ್ಷಾಚ್ಛಿವನೆಂಬ ವಿಶ್ವಾಸವೇ ಸದ್ಭಾವಮಕ್ಕುಂ (ವಿವೇಕ. ೧೮). ೫. ಒಳ್ಳೆಯ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು ; ಜ್ಞಾನಿ : ಭಕ್ತಿಸ್ಥಲದ ಮರ್ಮವನು ಲೋಕಕ್ಕೆ ನಿಶ್ಚಿಂತವ ಮಾಡಿ ತೋಱಿದ ತನ್ನ ಪದದುನ್ನತವ ಏಕ್ಯಕ ಸದ್ಭಾವರಿಗಿತ್ತ ಎನ್ನ ಗುರು (ಸಿದ್ಧವ. ಕ. ೫೪-೧೭೩). [ಸಂ.]

ಸದ್ಭಾವಂಬೆಱು (ಕ್ರಿ). ಒಳ್ಳೆಯ ಭಾವನೆಯನ್ನು ಹೊಂದು : ಅಂತಲ್ಲದಿನ್ನಾವಂ ಪೊಲ್ಲದಿದೊಳ್ಳಿತೆಂದಱಿವನಾತಂ ಕೇಳ್ದಪಂ ನಿನ್ನ ಸದ್ಭಾವಂಬೆತ್ತುಪದೇಶಮಂ ಕೆಳೆಯ ಪೇೞೆನ್ನಂದಿಗಂ ಕೇಳ್ವನೇ (ಕಾದಂಪೂ. ೫೫೦). [ಸದ್ಭಾವ + ಪೆಱು]

ಸದ್ಭಾವನ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು : ಆವ ವರ್ಣದಲುದಿಸಿರಲು ಸದ್ಭಾವನನೆ ಪಾವನನು (ಗಿಗಹಾ. ೧೪-೩೮). [ಸಂ. ಸದ್ಭಾವನಾ]

ಸದ್ಭಾವನೆ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ವಿಚಾರ ; ಸದಭಿಪ್ರಾಯ : ಅವರಲ್ಲಿಯೂ ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಸದ್ಭಾವನೆಗಳು ಮೂಡಿ ಮಿನುಗುತ್ತವೆ (ಗುರುಕ. ೪೫). [ಸಂ. ಸದ್ಭಾವನಾ]

ಸದ್ಭಾವಪ್ರಸಾದ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಹನ್ನೊಂದು ಬಗೆಯ ಪ್ರಸಾದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಪ್ರಸಾದವನ್ನು ಒಳ್ಳೆಯ ಭಾವನೆಯಿಂದ ಸೇವಿಸುವುದು : ಅನಾದಿಕುಳ ಸನ್ಮತವಾದ ಏಕಾದಶ ಪ್ರಸಾದದ ಕುಳವ ತಿಳಿವಡೆ . . . ನವಮದಲ್ಲಿ ಸದ್ಭಾವಪ್ರಸಾದ (ಚನ್ನವ. ಕ. ೩೭೭-೮೧೯); ಪ್ರಸಾದವನ್ನು ಸದ್ಭಾವದಿಂದ ಸೇವಿಸುವುದೇ ಸದ್ಭಾವಪ್ರಸಾದವು (ಶಿವಾಕೋ. ೧೧೭). [ಸಂ.]

ಸದ್ಭೀತಿ (ನಾ). ಅತಿಯಾದ ಅಂಜಿಕೆ : ಮಲಪರ್ಸ್ಪದ್ಭೀತಿಯಿಂ ಕಣ್ಣವಯವದೊಳು . . . ವೇಳೆಗೊಣ್ಣರ್ (ಸೌಇಇ. XX, ೪೯-೨೪ ; 1076 ?). [ಸಂ.]

ಸದ್ಭ್ರಾಂತ (ಗು). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೀಸುತ್ತಿರುವ : ಸದ್ಭ್ರಾಂತಸಮೀರಣೋತ್ಕ್ಷಿಪ್ತ ವಿಶಾಲವಿಲೋಳತರಂಗರೇಖೆ (ತಂಪಭಾ. ೩-೫೭). [ಸಂ.]

ಸದ್ಮ (ನಾ). ೧. ಮನೆ ; ನಿವಾಸ : ಪ್ರಕಾಶಪ್ರದೀಪಸುಧಾಸದ್ಮವಿಚಿತ್ರಭಾಜನ ವಿಭೂಷಾನೀಕಮಂ ಕೊಟ್ಟು (ಶಂರಾಮಾ. ೧-೭೭) ; ಸುರಗಾಂಧರ್ವ . . . ಸ್ತ್ರೀಸದ್ಮದೊಳ್ . . . ಜಸಂಬಡೆದಳೋ (ಸುಕುಮಾ. ೫-೫೮). ೨. ಪೀಠ ; ಆಸನ : ಪದ್ಮಸದ್ಮಸ್ಥಿತ ಸರ್ವಗ ಸಕಲೇಶ ಪದ್ಮಾವತಿ ಪಾಲಿಸೆನ್ನ (ಶತಸಾಂ. ೭೩-೧೨). ೩. ಗುಡಿ ; ದೇಗುಲ. ೪. ನಿಲ್ದಾಣ ; ನೆಲೆ. [ಸಂ. ಸದ್ಮನ್]

ಸದ್ಮಿ (ನಾ). ಗೆಡ್ಡೆ ; ಗೆಣಸು : "ಕಂದಂ ಸದ್ಮಿ ಸೂರಣಮೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೧-೩೫). [ಸಂ.]

ಸದ್ಯ (ಅ). ೧. ಕೂಡಲೆ, ತಕ್ಷಣ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಅವ್ಯಯ: ಘಟಿಯಿಕ್ಕುಂ ಜಲಧೀಶಮಂಡಲದ ದೋಷಂ ಸದ್ಯಮತ್ತಿಂದ್ರಮಂಡಳದೋಷಂ ದಿನಸಪ್ತಮಕ್ಕೊಗೆಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ४-೯೫) ; ನೆಲಬೇವು ಹಿಪ್ಪಲಿ ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ . . . ಸಮಭಾಗವಾಗಿ ಕಷಾಯವಿಕ್ಕಿ ಕೊಡಲು ಸದ್ಯದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಜ್ವರಂ ಗುಣಮಕ್ಕುಂ (ಸತಿವ್ಯ. ೧೧೦). ☞ ಇದು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ನಾಮಪದದ ಅರ್ಥದಲ್ಲೂ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದೆ. ೨. ಅಂತೂ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಸಮಾಧಾನಸೂಚಕ ಅವ್ಯಯ : ಸದ್ಯ-ದೇವರು ದೊಡ್ಡವನು ಎಂದು ತಾಯ್ತನದ ಉದ್ವೇಗದಿಂದ ಚೀಣತಾಯಿ ಬಡಬಡಿಸಿದಳು (ಆಕ್ಕಾರ್ಷ. ೨೨) ; ಸದ್ಯ ಬಂದೆಯಲ್ಲ ಮಗು ಒಳ್ಳೆಯದಾಯ್ತು (ಪುನರು. ೭೪). [ಸಂ. ಸದ್ಯಸ್]

ಸದ್ಯಃಫಲ (ನಾ). ಕೂಡಲೆ ದೊರಕುವ ಫಲ,– ಪ್ರಯೋಜನ : "ಸಾಂದದೃಷ್ಟಿಕಂ, ಸದ್ಯಃಫಲಂ - ಈ ೨ ಆಗಳಂತೆಯಪ್ಪ ಫಲಂ" (ಹಲಾಯು. ೨೦-೧೧೭) ; ಕೆಲವು ಪಾಪಗಳಿಗೆ ಸದ್ಯಃಫಲವಾಗುವುದು (ಆರ್ಯಧ. ೧೧೮). [ಸಂ.]

ಸದ್ಯಕ್ಕಾರ 'ಸರ್ಜಕ್ಕಾರ' ನೋ.

ಸದ್ಯಸ್ಕ (ಗು). ೧. ಈಗಿನ ; ತಕ್ಷಣದ. ೨. ಹೊಸತಾದ ; ಇತ್ತೀಚಿನ. (ನಾ). ೩. ಹೊಸದು ; ನವೀನವಾದುದು : "ಪ್ರತ್ಯಗ್ರಂ, ಸದ್ಯಸ್ಕಂ - ಈ ೨ ಸಜ್ಜುಕಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೨೬-೭೮). [ಸಂ.]

ಸದ್ಯಸ್ತನ (ಗು). = ಸದ್ಯಸ್ಕ ೧ : ಸ್ತನಸಂಗಮಿರಲ್ ಸದ್ಯಸ್ತನಸಂಗಂ ನೆಗಟ್ಟು ಮಮ್ಮೊಳಧಿಪತಿಗೆ . . . ಎನುತುಂ ಕಿನಿಸುವವೋಲ್ ನಿಮಿರ್ದು ಕನ್ನೆಯಂಗುಳಿಯೆಸಗುಂ (ಜಗವಿ. ೧೦-೨೦). [ಸಂ.]

ಸದ್ಯಾಜಮಾನ (ನಾ). ಉತ್ತಮನಾದ ಯಜಮಾನ ; ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಒಡೆಯ: ತದ್ಯಾಗಮೊಂದುಬರಿಸಕೆ ಮುಗಿವುದನ್ನೆಗಂ ಸದ್ಯಾಜಮಾನದೀಕ್ಷೆಯನವನಿಪಂ ತಾಳ್ದನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೮-೧೦). [ಸಂ.]

ಸದ್ಯಾನುಭವ (ನಾ). ಆ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಆಗುವ ಅನುಭವ : ಕವಿ ಚಂದ್ರೋದಯವನ್ನು ನೋಡುವಾಗ ಅವನ ಅಂತರಂಗದಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರನನ್ನು ಕುರಿತ ಅನೇಕ ಭಾವನೆಗಳು ಸದ್ಯಾನುಭವದಲ್ಲಿ ಸೇರ್ಕೆಗೊಳ್ಳಬಹುದು (ಸೌಂದಸ. ೧೩). [ಸಂ.]

ಸದ್ಯೋಘೃತ (ನಾ). ಆಗತಾನೆ ಕಡೆದ ಬೆಣ್ಣೆಯನ್ನು ಕಾಯಿಸಿದ ತುಪ್ಪ ; ತಾಜಾತುಪ್ಪ : ಶಾಲ್ಯಾನ್ನ ಸದ್ಯೋಘೃತ ಹಸನಾದ ದೋಸೆಯುಂಡಲಿಗೆ . . . ಅರ್ಪಿಸಿದರಂದಿಕೆಗೆ (ಕಂತವಿ. ೨೨-೨೯). [ಸಂ.]

ಸದ್ಯೋಜಾತ (ಗು). ೧. ಆಗತಾನೆ ಹುಟ್ಟಿದ ; ನವಜಾತ : ಸದ್ಯೋಜಾತಶಿಶುವಿನ ಲಲಾಟಪಟ್ಟದಂತೆ ನೀನು ನಿರ್ಮಲರಹಸ್ಯಮಯ (ಇಪ್ಪಕ. ೨೩೨). (ನಾ). ೨. ಅದೇ ತಾನೆ ಹುಟ್ಟಿದ ಕರು. ೩. ಆಗತಾನೆ ಕಡೆದ ಬೆಣ್ಣೆ; ತಾಜಾಬೆಣ್ಣೆ. ೪. ಈಶ್ವರನ ಐದುಮುಖಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಮಣ್ಣೆಲ್ಲಾ ಮಹಾದೇವನ ಸದ್ಯೋಜಾತಮುಖ ನೋಡಾ (ಸಿದ್ಧವ. ಕ. ೯೮-೫೮೫) ; ಪರಶಿವನ ಸದ್ಯೋಜಾತಮುಖದಿಂದ ಪೃಥ್ವಿತತ್ತ್ವ ಹುಟ್ಟಿತ್ತು (ಅಖಂಡೇ. ೩೯-೮). ೫. ಶಿವ; ಈಶ್ವರ: ಉಪ್ಪರಗುಡಿ ನಂದಿವಾಹನ ಸದ್ಯೋಜಾತನ ಬಾಗಿಲ ಮುಂದೆ ಸಾರುತ್ತೈದಾವೆ ನೋಡಾ (ಬಸವ. ೫೩೦). ೬. ಉಪಾಸನೆಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಮೂರ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ತತ್ಪುರುಷ ಅಘೋರ ವಾಮದೇವ ಸದ್ಯೋಜಾತವೆಂಬ ಚತುರ್ವಿಧ ಬ್ರಹ್ಮಮೂರ್ತ್ಯುಪಾಸಕಗಳು (ವಿವೇಕ. ೬೨). 'ವಾಮದೇವ' ಪರಾ. ೭. ಐದು ಬಗೆಯ ಬ್ರಹ್ಮಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಸದ್ಯೋಜಾತ ವಾಮದೇವ ಅಘೋರ ತತ್ಪುರುಷ ಈಶಾನವೆಂಬ ಪಂಚಬ್ರಹ್ಮಮಂತ್ರಂಗಳಂ (ವಿವೇಕ. ೭೫) ; ಆ ಮಂತ್ರಂಗಳೊಳಗೆ ಸದ್ಯೋಜಾತಾದಿ ಪಂಚಬ್ರಹ್ಮಮಂತ್ರಂಗಳಿಂ ಯಥಾಕ್ರಮದಿಂದ ಕಾಮಿಕ ಮೊದಲಾದ ೨೮ ತಂತ್ರಗಳು ಪುಟ್ಟಿದವು (ದಶಟೀ. ೩೦-೯). [ಸಂ.]

ಸದ್ಯೋನ್ಮುಕ್ತ (ನಾ). ಯಾವ ಬಂಧನವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಬಿಡುಗಡೆಯಾಗಿರುವವನು; ವಿಮುಕ್ತ: ಲಿಂಗಸುಖಪ್ರಸನ್ನ ಪ್ರಸಾದವ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ ಶರಣನೇ ಸದ್ಯೋನ್ಮುಕ್ತನೆಂಬುದು (ವೋಳಮಾ. ೨೭೩-೮೧೫) ; ಮುಟ್ಟಿತೆಲ್ಲ ಪರುಷದ ಸೋಂಕು ಒಡನೆ ನುಡಿದವರೆಲ್ಲರೂ ಸದ್ಯೋನ್ಮುಕ್ತರು (ಅವಚಂ. ೧೭೭-೭೮೫). [ಸಂ.]

ಸದ್ಯೋನ್ಮುಕ್ತಿ (ನಾ). ಯಾವ ಬಂಧನವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಬಿಡುಗಡೆಯಾಗಿರುವುದು; ವಿಮುಕ್ತಿ : ಅಮರಗಣಂಗಳು ಮುನಿದು ಎನ್ನ ಕೈಲಾಸಕ್ಕೊಯ್ದರೆ ಸದ್ಯೋನ್ಮುಕ್ತಿಯ ತೋಱಲೆಂದು ಮರ್ತ್ಯಕ್ಕೆ ಮರಳಿ ತಂದ ಸಂಗನ ಬಸವಣ್ಣನೆ ಗುರುವೆನಗೆ (ವಚಸಂ. ೫೭೭-೮) : ಶರಣಜನ ಸುರತರುವೆ ಗುರುವೆ ಸದ್ಯೋನ್ಮುಕ್ತಿಯಿರವೆ . . . ಸಲಹು (ರಾಘಚ. ४-೩೧). [ಸಂ.]

ಸದ್ಯೋನ್ಮುಕ್ತೆ (ನಾ). ಯಾವ ಬಂಧನವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಬಿಡುಗಡೆಯಾಗಿರುವವಳು; ವಿಮುಕ್ತೆ : ಆಕೆ ಸದ್ಯೋನ್ಮುಕ್ತೆಯಾಗಿ ಹಿಂತಿರುಗಿದಳು (ಶರಚ. ೨೨೯). [ಸಂ. ಸದ್ಯೋನ್ಮುಕ್ತಾ]

ಸದ್ಯೋಪಾಯ (ನಾ). ಕೂಡಲೆ ಹೊಳೆಯುವ ಉಪಾಯ ; ತಕ್ಷಣದ ಉಪಾಯ: ತಂದೆ ಜಗಲಿಯಿಂದ ತನ್ನ ಹೆಸರು ಕೂಗಿದ್ದು ಕೇಳಿಸಿ, ದೇವಯ್ಯ ಸದ್ಯೋಪಾಯವೊಂದನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸಿ (ಮಲಮ. ೭೮೭). [ಸಂ.]

ಸದ್ಯೋಮುಕ್ತಿ (ನಾ). = ಸದ್ಯೋನ್ಮುಕ್ತಿ: ಪರಮ ವೈದಿಕ ವೈದಿಕಗಳಿಂದ ವೇದಪುರುಷನಿಗೆ ಪ್ರಯೋಜನಮೇನೆನಲು ಸದ್ಯೋಮುಕ್ತಿ, ಕ್ರಮಮುಕ್ತಿಗಳೆಂದಱಿಯಬೇಕು (ಸ್ವಾತ್ಮವಿ. ४८) ; ಅರ್ವಾಚೀನವೇದಾಂತದಲ್ಲಿ ಮೋಕ್ಷದ ಈ ಭಾವನೆಯು ಸದ್ಯೋಮುಕ್ತಿಯೆಂದೂ ಜೀವನ್ಮುಕ್ತಿಯೆಂದೂ ಎನಿಸಿತು (ತತ್ವಪ್ರಾ. ೬೩). [ಸಂ.]

ಸದ್ಯೋವಧು (ನಾ). ವಿವಾಹದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಉಪನಯನವಿಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದವಳು : ಸ್ತ್ರೀಯರು ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿನಿಗಳು, ಸದ್ಯೋವಧುಗಳು ಎಂದು ಎರಡು ಬಗೆ . . . ಸದ್ಯೋವಧುಗಳಿಗೆ ವಿವಾಹಸಮಯ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಯಥೋಚಿತ ಉಪನಯನಮಾತ್ರವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ವಿಧಿಸಿರುವರು (ಹಿಂದುಸಾ. ೧೫೯). [ಸಂ. ಸದ್ಯೋವಧೂ]

ಸದ್ರತಿ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಪ್ರೀತಿ, – ಅನುರಾಗ : ಸಲೆ ಸದ್ರತಿಯೊಳ್ ನೆರೆದಿಂತು ನೂತನಂ ಮನಸಿಜನೆಂಬವೋಲ್ . . . ಅನುರಾಗಮನಾವಗಮುಂಟುಮಾಡುವಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೭-೩೬). [ಸಂ.]

ಸದ್ರಿ 'ಸದರಿ' ನೋ.

ಸದ್ರುಚಿ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ರುಚಿ : ಕುಸುಮದೊಳಿರ್ಪ ಸೌರಭದ ವೋಲ್ . . . ಶಶಿಯೊಳಗಿರ್ಪ ಚಂದ್ರಿಕೆಯವೋಲ್ ಫಲದೊಳ್ ನೆಲಸಿರ್ಪ ಸ[ಪಾಠಾಂ. ತ]ದ್ರುಚಿ ಪ್ರಸರದವೋಲ್ (ನಂಬಿರ. ೧೨ ಸೂಚನೆ). [ಸಂ.]

ಸದ್ರುತ (ನಾ). ವೇಗವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು ; ವೇಗಸಹಿತವಾದುದು : ರೌದ್ರವಹ್ನಿಸುರ ಪಾವಕಂ ಕ್ಷುದ್ರಮಲ್ಲದಿರೆ ನಾಮದಿಂ ಭದ್ರಕಂ ಸರಸಿಜಾನನೇ ಸದ್ರುತಂ [ಪಾಠಾಂ. ಸದ್ರಸಂ] ಲಯಪದಕ್ರಮಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೦೩). [ಸಂ.]

ಸದ್ರೂಪ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಆಕಾರ,– ರೂಪ : ಸುದತೀ ಸದ್ರೂಪಮಂ ತಾಳ್ದಿದ ವನಜಭವಪ್ರೇಯಸೀನಾಮಮಂ ತಾಳ್ದಿದ . . . ವಾಕ್ಸುಂದರಿ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೭). ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ಆಕಾರವುಳ್ಳವನು; ಸುರೂಪಿ: ಶಿವನು ಸಮಸ್ತಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಕಾರಣನಾಗಿ ತನಗೆ ಅನ್ಯಕಾರಣವಿಲ್ಲದುದರಿಂದ ಸದ್ರೂಪನಾಗಿರುವನು (ಶಿವಾಸೂ. ೧೮ ವಿಚಾರ) ; ಆತ್ಮನು ಸದ್ರೂಪನು. ಜೀವನು ಚಿದ್ರೂಪನು (ಭಾರದ. ೨೩೬). [ಸಂ.]

ಸದ್ವಂಶ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಕುಲ,- ವಂಶ : ಸದ್ವಂಶದತ್ತಣಿಂ ಪುಟ್ಟಿದಂ (ಶಮದ. ೧೩೧ ಪ್ರಯೋ) ; ಸದ್ವಂಶದಲಿ ಜನಿಸಿದ ಮಹಿಮನಿರೆ ಲೋಕಾಂತರದ ಸುಖವಹುದು

(ಜಿನ್ನಾಜಿ. ೪-೯೦). ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ಬಿದಿರು : ಸದ್ವಂಶದೊಳು ಬಂದ ಬಿಲ್ಲಿಗೆ ಹೇಗಿದೆ ಪರರದ ಸೀಳುವ ಗುಣವು ಸದ್ವಂಶದೊಳು ಬಂದ ಖಳನಿಗೆ ಹಾಗಿದೆ ಪರರದ ಸೀಳುವ ಗುಣವು (ಇಂಚಾಪ. ೨೦೭-೭೪). [ಸಂ.]

ಸದ್ವನಜವನ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ತಾವರೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕೊಳ : ಅನುಯೋಗ ಕುಸುಮಪಾದಪಮನೇಕನಯಲತಿಕಮಂಗಳಲಮಹಿಜಂ ಸದ್ವನಜವನಂ (ಆದಿಪು. ೧-೧೦). [ಸಂ.]

ಸದ್ವಸ್ತು (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ವಸ್ತು, – ಪದಾರ್ಥ : ಸದ್ವಸ್ತುಭಾಜನನಪ್ಪನೊಳ್ ಮಾಳ್ಪುದಾಕೆಗೆ ವಿವಾಹೋದ್ಯೋಗಮಂ ರಾಗದಿಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೨೦). [ಸಂ.]

ಸದ್ವಾಜಿ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಜಾತಿಯ ಕುದುರೆ : ರಣಪ್ರೋದ್ಧವ ಶೌರ್ಯಾಟೋಪದಿಂದಂ ಬಗೆಯ ನಿಜದ ಸದ್ವಾಜಿಯಾಗಿಲ್ದು (ಎಕ. VI. ಕಡೂರು. ೭೭-೪೨ : 1172). [ಸಂ.ಸದ್ವಾಜಿನ್]

ಸದ್ವಾದ (ನಾ). [ಬೌದ್ಧ] ಒಳ್ಳೆಯ ತರ್ಕ ; ಉಚಿತವಾದ ವಾದ : ಶೂನ್ಯಂ ತತ್ತ್ವಂ ಎಂದರ ತತ್ತ್ವವಿಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದರ್ಥವು. ಈ ವಾದಕ್ಕೆ ಅಸದ್ವಾದವೆಂದು ಹೆಸರು. ಬಾಕಿ ದರ್ಶನಗಳೆಲ್ಲಾ ಸದ್ವಾದಗಳೆಂದು ಹೆಸರು (ಓಂದಕಾ. ೪೭). 'ಅಸದ್ವಾದ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸದ್ವಾಸನೆ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಕೆಲಸ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಆಸೆ : ಸಲ್ಲಲಿತ ಸದ್ವಾಸನೆಗಳನು ಮಲ್ಲನಭ್ಯಾಸವನು ಮಾಡುವನೊಳ್ಪಿನಹ ಮಾರ್ಗದಲಿ ನಡೆದು ಮುಮುಕ್ಷುವೆನಿಸುವನು (ಅಮೃತ. ೧-೨೫). [ಸಂ. ಸದ್ವಾಸನಾ]

ಸದ್ವಿಜ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, – ದ್ವಿಜ : ಲೋಕದೊಳ್ಳೆಗಟ್ಟ ಪಟ್ಟಲ ಸದ್ವಿಜರೆಂ ಕೃತಾರ್ಥರ್ರೋ (ಸೌಇಂ. XX. ೫೭-೧೪ : 1084) ; ಶ್ರುತಿವೆತ್ತ ಸದ್ವಿಜರೊಂದುಕೋಟಿ ಜಗತ್ತಿನಲಿ ಮಾಹೇಶ್ವರಂಗೆ ಸಮಾನವಲ್ಲ (ಬಸವು. ೫೫-೫೫). ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ಹಲ್ಲು : 'ಸದ್ವಿಜಕುಲೋಪಶೋಭಿ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸದ್ವಿಜಕುಲೋಪಶೋಭಿ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ವಂಶದಿಂದ ಶೋಭಿಸುವವನು. ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ಹಲ್ಲುಗಳಿಂದ ಶೋಭಿಸುವವನು. ೧, ೨: ಮುಖಕಮಳದಂತೆ ಸದ್ವಿಜಕುಲೋಪಶೋಭಿಯುಂ . . . ಯಾಮ್ಯದಿಶೆಯಂತೆ ಧರ್ಮಪ್ರಭಾವವಿಭಾವಿತಮುಮೆಂಬ ಮಹನೀಯಮಹಿಮೆಯಂ ತಳೆದು (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೬೭ವ). [ಸಂ. ಸದ್ವಿಜಕುಲೋಪಶೋಭಿನ್]

ಸದ್ವಿದ್ಯೆ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಅರಿವು, – ಜ್ಞಾನ : ಇದು ಮುನ್ನಂ ನಿನ್ನ ಕಟ್ಟುಂಗುರದಡೆಯನದಂ ಪೇಳ್ದ ಸದ್ವಿದ್ಯೆ ತಾನಿಂತಿದು ಮುನ್ನಂ (ಸುಕುಮಾ. ೪-೨) ; ನೀಡಿದನು ಕುಶಿಕತನಯಂ ರಾಮಚಂದ್ರಂಗೆ . . . ಮಂತ್ರ ಸದ್ವಿದ್ಯೆಯಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೦-೯೧). [ಸಂ.]

ಸದ್ವಿಧಿ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ನೇಮ, – ಕಟ್ಟುಪಾಡು : ಬಹುವಿಧ ಪದಪದಾರ್ಥಂಗಳಂ ಸದ್ವಿಧಿಯೊಳಾ ವೃಜವ್ಯ . . . ಗಡಣಿಸಿ ವಿಧುಧರಾಕೃತಿಯಂ ತಪೋಧನನಿಧಿಯನರ್ಚಿಸಿ (ಬಸವು. ೫೨-೫). [ಸಂ.]

ಸದ್ವಿನಯ (ನಾ). ೧. ವಿನಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಳ್ಳೆಯ ನಡವಳಿಕೆ : ಇವರ ಸದ್ವಿನಯ, ಗುಣ, ವಿದ್ವತ್ತು, ಹಿರಿಮೆಯನ್ನು . . . ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ (ನೊಳಂಬ. ೭೩). ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ನಡವಳಿಕೆಯವನು ; ವಿನಯವಂತ : ಪ್ರಯುತಯುತಂ ಸದ್ವಿನಯಂ ನಯವಾಕ್ಪ್ರಸರಂ . . . ನೆಗಟ್ದಂ ಧಾತ್ರಿಯೊಳ್ ಶಾಂತಿನಾಥಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೫೧) ; ಕಾಳಿಮಯ್ಯನಾಯಕತನಯಂ ಸದ್ವಿ[ನ]ಯಂ ಧೈರ್ಯಮಹೀಭೃದ್ವರ್ಯ (ಕಣಇ. ೭೪-೧೨-೪೧ : 1170). [ಸಂ.]

ಸದ್ವಿನಿಯೋಗ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಬಳಕೆ, – ಉಪಯೋಗ : ವಿರಾಮಕಾಲವನ್ನು ಸದ್ವಿನಿಯೋಗಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು (ಶಿಕ್ಷ.ದ. ೧೫೫). [ಸಂ.]

ಸದ್ವಿವೇಕ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ವಿವೇಚನೆ, – ವಿವೇಕ : ಎನ್ನ ಸದ್ವಿವೇಕವೇ ವಸ್ತ್ರ ಎನ್ನ ಸತ್ವವೇ ದಿವ್ಯಾಭರಣ (ಅಮಹಾ. ೨೦೭-೯೨೭) ; ಕ್ಷಾತ್ರದುಸ್ಸಾಮಸಮದಡಿಸಿದವಂಗಕ್ಕುಮೇ ಸದ್ವಿವೇಕಂ (ಶಬತಂ. ೪-೫೫). [ಸಂ.]

ಸದ್ವೃತ್ತ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ವೃತ್ತ, – ವರ್ತುಲ. ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆ, – ಆಚಾರ : ಸದ್ವೃತ್ತಮಂ ಬಿಟ್ಟೊಡಣ್ಣನುಮಂ ಬಿಟ್ಟು ವಿಭೀಷಣಂ ತೊಲಗಿ ಪೋದಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೨-೬೭). ೧, ೨ : ಕಳಂಕರಹಿತಂ ಸದ್ವೃತ್ತದಿಂದಂ ತಿರಸ್ಕರಿಪಂ ಚಂದ್ರನನೊಳ್ಪುವೆತ್ತ ಬುಧಚಂದ್ರಂ ಸಂತತೋತ್ಸಾಹದಿಂ (ಎಕ VII. ಶಿವಮೊ. ೪ : 1122). ೩. ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆಯುಳ್ಳವನು : ತಕ್ಕನುದ್ವೃತ್ತನಪ್ಪನ ಸಂಸರ್ಗದಿನಪ್ಪ ಸಂಪದಮುಮಂ ಸದ್ವೃತ್ತರೇಗೆಯ್ಯರೋ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೨-೭೭). [ಸಂ.]

ಸದ್ವೃತ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆ, – ಆಚಾರ : ನುತ ಜಾತಿ ನೀತಿ ಲಕ್ಷಣ ಗುಣರಸವಲಂಕೃತಿ ಸರಸೋಕ್ತಿ ಸದ್ವೃತ್ತಿ (ಇಚಿಸಾಂ. ೧೭-೯೫). ೨. [ಕಾವ್ಯಮೀ] (ಅಕ್ಷರಗಳ) ಒಳ್ಳೆಯ ರಚನೆ, – ಬಂಧ : ಪದ್ಯಂ ಸಮಸ್ತಜನತಾಹೃದ್ಯಂ ಪದವಿದಿತ ಪಾದನಿಯಮನಿವೇದ್ಯಂ ವಿದ್ಯಾಪಾರಪರಾಯಣಮಾದ್ಯಂ ಸದ್ವೃತ್ತಿವೃತ್ತ ಜಾತ್ಯಾಯತ್ತಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೩೦). [ಸಂ.]

ಸದ್ವೃಷ್ಟಿ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಮಳೆ ; ಹದವಾದ ಮಳೆ : ಧರಣೀನಾಥನ ನಿನ್ನ ದೇಶಗಳೊಳಿಂದ್ರಂ ಮಾಳ್ಕೆ ಸದ್ವೃಷ್ಟಿಯಂ (ಶಾಕುಂತ. ೧೧೫-೧೯೭) : ಸದ್ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಕೊಡುವ ಇಂದ್ರನೇ . . . ಹತ್ತುಜನ ಪುತ್ರರನ್ನು ಕೊಡು (ಆರ್ಯಧ. ೧೩೬). [ಸಂ.]

ಸದ್ವೇದ್ಯ (ನಾ). [ಜೈನ] ಇಂದ್ರಿಯಸುಖವನ್ನು ಒದಗಿಸುವುದು : ಕ್ಷಮೆಯುಂ . . . ಸದ್ವೇದ್ಯದಾಸ್ರವಂ ತಾನಕ್ಕುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೮-೧೭). [ಸಂ.]

ಸದ್ವ್ಯಯ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಕೆಲಸಗಳಿಗಾಗಿ ಹಣವನ್ನು ಖರ್ಚುಮಾಡುವುದು: ಅವರು ಸಾರ್ವಜನಿಕಹಣವನ್ನು ಸದ್ವ್ಯಯ ಮಾಡಿದರು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಸದ್ವ್ಯವಹಾರ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ವ್ಯವಹಾರ ; ಉತ್ತಮವಾದ ವ್ಯಾಪಾರ. [ಸಂ.]

ಸದ್ವ್ಯಾಹಾರ (ನಾ). = ಸದ್ವ್ಯವಹಾರ. [ಸಂ.]

ಸದ್ವ್ರತಿ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವ್ರತಿ : ವಿಕೃತಿವಿಲ್ಲದ ಸಂಪ್ರತಿಬಲದ ಸದ್‌ವ್ರತಿಯ ಸಮತೆಗೆ ಪುರಜನಂ ವಿಸ್ಮಯವಿದೆನುತಿಹರು (ಬಸವು. ೩೪-೩೧). [ಸಂ.ಸದ್ವ್ರತಿನ್]

ಸದ್ವ್ರತೆ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ವ್ರತಗಳನ್ನು ಪಾಲಿಸುವವಳು : ಸುದತಿಯನಮಳ ಬೋಧಾನಂದಮತಿಯನೂನಧೃತಿಯನವಮಂದಸಮತಿಯನಸಮಶೈವಾಚಾರ ಸದ್ವ್ರತೆ[ಪಾಠಾಂ. ತಿ]ಯ . . . ತನ್ನ ಸತಿಯಂ ಕಾಣುತ (ಬಸವು. ೧೧-೬೨).
[(ಸಂ. ಸದ್ವ್ರತ) + – ಎ]

ಸಧರ್ಮ₁ (ಗು). ೧. ಧರ್ಮದಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಧರ್ಮಸಹಿತವಾದ. (ನಾ). ೨. ಧರ್ಮದಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು ; ಧರ್ಮಸಹಿತವಾದುದು.
[ಸಂ. ಸಧರ್ಮನ್]

ಸಧರ್ಮ₂ (ನಾ). ೧. ಸಮಾನಗುಣ ; ಸಮಾನಧರ್ಮ : "ಸಧರ್ಮ - ವಿಧರ್ಮಗಳೆಂದರೆ ಸಮಾನಗುಣದವು ವಿರುದ್ಧಗುಣದವು, ಎಂದರ್ಥ" (ಆರ್ಯಧ. ೧೨). ೨. ಸಮಾನ ಆಚರಣೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಸಂಗಾತಿ : ಕಾಮುಕೀ ಕಾಮುಕರ ಸಧರ್ಮರಾಗೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೧೧೨) ; ವೀರಣಂದಿಸಿದ್ಧಾಂತಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳ ಸಧರ್ಮ್ಮರಪ್ಪ ಬಾಹುಬಲಿಸಿದ್ಧಾನ್ತದೇವರ್ (ಪ್ರಶಂಶಿ. ೧೯೫, ೧೪-೨೦ : 1236). [ಸಂ.]

ಸಧರ್ಮಚಾರಿಣಿ (ನಾ). ಗಂಡನೊಂದಿಗೆ ಧಾರ್ಮಿಕವಿಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಹಭಾಗಿಯಾಗುವವಳು ; ಸಹಧರ್ಮಿಣಿ ; ಹೆಂಡತಿ : "ದಾರಾಃ . . . ಸಧರ್ಮಚಾರಿಣೀ . . . ಗೃಹಾ - ಈ ೧೩ ಹೆಂಡತಿ" (ಹಲಾಯು. ೮೧-೩೪೦).
[ಸಂ.ಸಧರ್ಮಚಾರಿಣೀ]

ಸಧರ್ಮಿ (ನಾ). = ಸಧರ್ಮ₂ ೨ : ನೀನುಮಾನುಂ ಸಧರ್ಮಿಗಳ್ [ಪಾಠಾಂ. ಸದ್ಧರ್ಮಿಗಳ್, ಸಧರ್ಮರೆಂದು] ಎಂದಬೆಸಿಯ (ಜೀವಸಂ. ೫೬-೧೪) ; ಪಾತಕವ್ಯದುಮಂ ಬಿಡು ಸಧರ್ಮಿಗಳಲ್ಲಿ ದಯಾಪರರ್ಕಳೊಳ್ (ನನ್ನಿಚಾ. ೬-೨೭೩). [ಸಂ.ಸಧರ್ಮಿನ್]

ಸಧವೆ (ನಾ). ಗಂಡನಿರುವವಳು ; ಮುತ್ತೈದೆ : ಗಜಮುಖನೇ ನಿನಗೆಂದಿಗೆ ಮದುವೆ ನಿನ್ನಿಂದಾವಪ್ಪರಸಿಯು ಸಧವೆ (ಗಣೇಶ. ೫-೧೧೭) ; ತಾನು ವಿಧವೆ : ಇಷ್ಟು ದಿನ ಬಿಳಿಯ ಬಟ್ಟೆ ಉಟ್ಟವಳು ಈಗ ಸಧವೆಯ ಸೋಗನ್ನು ಹಾಕಬೇಕಾಗಿದೆ (ಎರಿಸ. ೬೯). 'ವಿಧವೆ' ಪರಾ. [ಸಂ.ಸಧವಾ]

ಸಧಾರ (ನಾ). ಬಲಯುತ ; ಶೂರ : ಫಡಫಡಲವೋ ಪಾರ್ಥ ರಾಯನ ತುಡುಕಲಹುದೇ ಕೊಟ ಗಿರಿಯಲಿ ಕಡಲು ಹೂಳುವುದೇ ಸಧಾರನಲಾ ಮಹಾದೇವ (ಕುಮ್ಮಾಕ. ೨೪-೨೭). [?/ ಮರಾ. ಸಧರ = ಸ್ಥಿರ]

ಸಧಾರತನ (ನಾ). ಶೂರತನ ; ವೀರತ್ವ : ಆರು ಪೊಗಳುವರನಿಲಸುತನ ಸಧಾರತನವನು (ಖವ್ಯಾಕ. ೨೦-೫). [ಸಧಾರ + - ತನ]

ಸನ್ (ನಾ). ವರ್ಷ ; ಶಕ ; ಸಾಲು : ತಾರೀಖು ೩೧ನೆಯ ಮಾರ್ಚ್ ಮಾಸ ಸನ್ ೧೭೯೩ ಉ ಬರಸಿಕೊಟ್ಟದ್ದು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೫೪) ; ಶಕ - ೧೮೧೬, ಸನ್ ೧೮೯೪ (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ಮುಖಪತ್ರ). [← ಪಾರ. ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಸನ್] 5

ಸನ 'ಸೊನ' ನೋ.

ಸನಂದ (ನಾ). ೧. ಆನಂದಸಹಿತವಾದುದು; ಸಂತೋಷದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು. ೨. ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಾನಸಪುತ್ರರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ; ಒಬ್ಬ ಋಷಿಯ ಹೆಸರು: ಸನಕ ಸನಂದಾದಿ ಮುನಿಜನಂಗಳೆಲ್ಲರೂ . . . ಸತ್ಕರೆಂಬುದು ಹುಸಿ (ಅವಚಿಂ. ೧೧೨-೫೦೫) ; ಏಕಾದಶೀರುದ್ರರು ಸನಂದ ಶುಕಾದಿ ಮುನಿವರರು . . . ಬಂದರು (ಬಸಪು. ೧-೪೨). [ಸಂ.] 10

ಸನಂದನ (ನಾ). ೧. ಆನಂದದಿಂದ ಕೂಡಿರುವವನು. ೨. = ಸನಂದ ೨ : ಜಮದಗ್ನಿ ಭೃಗು ಸನಂದನ ಕುತ್ಸ . . . ಮುನಿಮುಖ್ಯರಿರ್ದರು (ಹಚಿಕಾ. ೨-೪) ; ಸನಕ ಸನಂದನ ಸನತ್ಸುಜಾತರು ಬಂದು . . . ಓಲೈಪರು (ಪುರಂದ. ಧಾ. ೧-೧೭೩-೨); ಗಗನ ಗುರುವೆ ಸನಂದನಾಖ್ಯನು (ಗಗತಾ. ೧-೧೧). [ಸಂ.]

ಸನಕಿಸೊಪ್ಪು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : (ವೃಔಗ್. ೫೫-೧೧೦೧). 15
[ಸನಕ್ಕಿ + ಸೊಪ್ಪು]

ಸನಗು, ಸಣಗು (ನಾ). ೧. ಸಾಮಾನು; ಸರಂಜಾಮು: ಸಾಹುಕಾರ ವಾಸಪ್ಪಯ್ಯನವರು ದಿಂಬಿಗೆ ಒರಗಿ ಕುಳಿತರೆ ಎದ್ದೇಳುವವರಲ್ಲ. ಸನಗುಗಳನ್ನು ತಂದು ತೋರಿಸಲು ಆಳುಗಳಿದ್ದಾರೆ (ಜಾಉದಾ. ೨೬). ೨. ಬಟ್ಟೆ ; ವಸ್ತ್ರ : ನಮ್ಮ ನಮ್ಮ ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ನೇಮ ಮಾಡುವ ಸನಗು ೧ಕ್ಕೆ ೧ ಕಾಸು ಪ್ರಕಾರ ಶ್ರೀಸ್ವಾಮಿಗಳವರಿಗೆ 20 ಕೊಡಲುಳ್ಳವರು (ಎಕ. IX.(S) ಆನೇಕ. ೧೦೬-೬ ; 1802) ; ಸನಗು ತೀರದ ಮೇಲೆ ತಡವೇ? ಕುಯ್ಯ ಕೂಡಲೆ ತಡವುದು (ಹಾಡುಪಾ. ೫೧-೪). ೩. ಒಡವೆ; ಆಭರಣ: ಒಬ್ಬ ಪತ್ತಾರನಿಗೆ ಒಂದು ಸನಗು ಮಾಡಿಕೊಡೆಂದು ಕೊಟ್ಟರೆ ಅವರು ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟ ಸನಗು ತಮಗೆ ಪರಿಣಾಮವಪ್ಪದರೆ ಇಟ್ಟುಕೊಂಬುವರು (ವಚಸಂ. ೧೨೬-೧೦೬). **ಸಣಗು** : ೨. ಪೀತಾಂಬರ, ಶೀರಖಣ, ಧೋತರ ಮುಂತಾದ ಸಣಗುಗಳೂ ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆ 25 (ಧಾರಜ. ೨೦). [←ಮರಾ. ಸಣಗ, ಸಣಂಗ, ಸನಗ, ಸನಂಗ]

ಸನತ್ಕುಮಾರ (ನಾ). ೧. ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಾನಸಪುತ್ರರ[illegible] ಒಬ್ಬ ; ಒಬ್ಬ ಋಷಿಯ ಹೆಸರು : ಸನತ್ಕುಮಾರ ನಳಕೂಬರ ಕಂತುನಿಭಂ [illegible] (ಋಷ್ಯಪು. ೪-೭೦) ; ಸನಕ ಸನಂದನ ಸನಾತನ ಸನತ್ಸುಜಾತ ಸನತ್ಕುಮಾರ (ವಿವೇಕ. ೨೭೪). ೨. [ಜೈನ] ಹದಿನಾರು ಬಗೆಯ ಸ್ವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಸೌಧರ್ಮ ಈಶಾನ ಸನತ್ಕುಮಾರ ಮಾಹೇಂದ್ರ 30 ಬ್ರಹ್ಮ ಬ್ರಹ್ಮೋತ್ತರ ಲಾಂತವ ಕಾಪಿಷ್ಠ ಶುಕ್ರ ಮಹಾಶುಕ್ರ ಶತಾರ ಸಹಸ್ರಾರ ಅನತ ಪ್ರಾಣತಾರಣಾಚ್ಯುತಮೆಂಬ ಪದಿನಾಱುಂ ಕಲ್ಪಂಗಳು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೯೭-೨೫).
[ಸಂ.]

ಸನತ್ಕುಮಾರಪುರಾಣ (ನಾ). ಹದಿನೆಂಟು ಉಪಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಸನತ್ಕುಮಾರಪುರಾಣ ನಾರಸಿಂಹಪುರಾಣ . . . ಭಾರ್ಗವಪುರಾಣವೆಂಬವೇ ಅಯಾಯ 35 ನಾಮಧೇಯಮುಳ್ಳವರಿಂ ನಿರೂಪಿತಮಾದ ಹದಿನೆಂಟು ಉಪಪುರಾಣಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೯).
[ಸಂ.]

ಸನದಿ (ನಾ). ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು ; ಅಧಿಕಾರಿ : ಕಲೆಕ್ಟರನ ಕೈಕೆಳಗೆ ಸನದೀ ಯೂರೋಪಿಯನ್ ಅಸಿಸ್ಟೆಂಟ್ ಕಲೆಕ್ಟರರ ಡಿಸ್ಟ್ರಿಕ್ಟ್ ಡೆಪ್ಯುಟಿ ಎಂಬ ಇಬ್ಬರು ದೇಶೀಯ ಅಧಿಕಾರಸ್ಥರೂ ಇರುವರು (ವಿಜಾಭೂ. ೫೩). [← ಮರಾ. ಸನದೀ] 40

ಸನದು, ಸನ್ನದು, ಸನ್ನದ್ದು (ನಾ). ಅಧಿಕಾರಪತ್ರ ; ರಾಯಸ ; ನಿರೂಪ : ಯಿದೇ ಪ್ರಕಾರ ಸನದು ಬರೆದು ಕೊಟ್ಟು (ಎಕ. VIII. ಸಾಗರ. ೪೬-೪೮ ; 1640 ?) : ಈ ಬಗ್ಗೆ ಛಾಪಾಪತ್ರಿಕೆ ಬರೆಸಿ ಉಭಯ ಕಡೆಯಲ್ಲು ಸನದಾಗಿ ಮಡಗಿ ಇರುವ ಕ್ರಮ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೫೩). **ಸನ್ನದು**: ನಂಮ ಆಳಿದ ಮಹಾಸ್ವಾಮಿಯವರ ಬುದ್ಧಿ ಸನ್ನದು ಅಪ್ಪಣೆ ಮಾಡಿಸಿ (ಎಕ. III. ಶ್ರೀರಂಗ. ೨-೨೧ ; 1822) ; ಇನಾಂ ಭೂಮಿಗಳನ್ನೂ 45 ಅವುಗಳಿಗೆ ಆಧಾರವಾದ ಸನ್ನದು ಮುಂತಾದ ದಾಖಲೆಗಳನ್ನೂ (ಮಹಾಪಂ. II. ೧೦೧). **ಸನ್ನದ್ದು**: ಅಸಲು ಸಂನದ್ದಂನ್ನುಯಿವರ ವಶಕೆ ಹಿಂದಕೆ ಕೊಡುವುದು (ಮೈಆಂ. ೧೯೩೮, ೧೯-೨೦ ; 1811): ನೊಳಂಬರು . . . ಮಧುಗಿರಿನಗರ ಮತ್ತು ಕೋಟೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟದ್ದಲ್ಲದೆ, ವಿಜಯನಗರ ಅರಸರಿಂದ ಸನ್ನದ್ದನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದರು (ನೊಳಂಬ. ೭೧).
[←ಪಾರ. ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಸನದ್]

5 **ಸನದುಪತ್ರ** (ನಾ). ಅಧಿಕಾರಪತ್ರವನ್ನು ಬರೆದಿರುವ ಕಾಗದ ; ನಿರೂಪದ ಓಲೆ: (ಮುಂಬಯಿ. ೩. ೫-೨೩೨). [ಸನದು + ಪತ್ರ]

ಸನಮಂತ 'ಸನುಮತ' ನೋ.

ಸನಯ (ನಾ). ನಯದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ ; ವಿನಮ್ರತೆ : "ಸಮೂಹಂ ಸನಯಂ . . . ಚಾದಿಯುಂ ಜಾತಿಯುಕ್ಕುಂ" (ನಾನಾರ. ೭೭); ಅರಿದೆನಿಪ ನಿವ್ವ 10 ಮಹಾವ್ರತೋದ್ಯಾಪನವನೊಲಿದಿಂದು ಸನಯದಿಂ ಮಾಳ್ಪಂ (ಬಸಪು. ೨೪-೯). [ಸಂ.]

ಸನವಡಿಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ತೊರೆಯರಾಳ ಪಡಿಯನುಂ ಮುಡಿಯನುಂ ಎರೆಯನುಂ ಸನವಡಿಯನುಂ (ಎಕ. III. ನಂಜನ. ೧೩೯-೧೦ ; 915?). [?]

ಸನಾ (ಅ). ಯಾವಾಗಲೂ; ಸದಾ : "ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಾದಾ ಸನಾಖ್ಯಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೫೬-೭೪). [ಸಂ.]

15 **ಸನಾಡಿಕಾಗಿಡ** (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : (೬). [? + ಗಿಡ (< ಗಿಡು)]

ಸನಾತನ (ಗು). ೧. ಯಾವಾಗಲೂ ಇರುವ ; ಶಾಶ್ವತವಾದ : ಸುರತಾಸವ ಸೇವನಾಸನಾತನಸುಖದಿಂದಿರಿಪ್ಪನನುರಾಗದಿನೆಂಬುದಿದುತ್ತರೋತ್ತರಂ (ಕಪಿರಾ. ೨-೧೦೬). ೨. ಹಳೆಯದಾದ ; ಪುರಾತನವಾದ. (ನಾ). ೩. ಬಹಳ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಇರುವುದು ; ಶಾಶ್ವತವಾದುದು : "ನಿತ್ಯಂ ಧ್ರುವಂ ಶಾಶ್ವತಮದು ಸನಾತನಂ" 20 (ಮಂಗರಾ. ೮-೨೫) ; ಹಿಂದೂಧರ್ಮ ಸನಾತನವಾದ ತತ್ವಗಳ ತಳಹದಿಯ ಮೇಲೆ ನಿಂತಿದೆ (ಭಾರದ. ೩೨೪). ೪. ಹಳೆಯದಾದುದು ; ಪುರಾತನವಾದುದು : ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಸನಾತನವಾದುದು (ರೂಢಿ). ೫. ಪರಮಾತ್ಮ; ನಾರಾಯಣ: "ಸನಾತನಃ . . . ಪುರುಷೋತ್ತಮಃ - ಈ ೧೧ ನಾರಾಯಣನ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೭-೨೬): 'ವಾಸುದೇವ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವ 'ಸನಾತನ' ಎಂಬ 25 ವಿಶೇಷಣವೂ ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನೇ ಪುಷ್ಟೀಕರಿಸುತ್ತದೆ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೨೪೯). ೬. ಬ್ರಹ್ಮ. [ಸಂ.]

ಸನಾತನಧರ್ಮ (ನಾ). ಪರಂಪರಾಗತವಾಗಿರುವ ಧರ್ಮ : ಭಾರತದ ಎಲ್ಲ ಸನಾತನಧರ್ಮಗಳ ಮಠಗಳ ಶಾಖೆಗಳೂ ಇಲ್ಲಿ ಇವೆ (ದಿಲ್ಲಿಪ. ೫೪); ಸನಾತನ ಧರ್ಮವನ್ನು ಒಪ್ಪದವರೂ ವಿರೋಧಿಸುವವರೂ ಸನಾತನಿಗಳೇ ಆದರೂ ಅಂಥಾ 30 ವರಿಗೂ ನಿಬಂಧವಿಲ್ಲ (ಆರ್ಯಧ. ೩೧). [ಸಂ.]

ಸನಾತನಿ (ನಾ). ಹಿಂದಿನದನ್ನು ಆಚರಿಸುವವನು ; ಸಂಪ್ರದಾಯಸ್ಥ : ಗುರುಚರಣರು ಸನಾತನಿಗಳು (ಪರಿಚೀ. ೩೦) : ಪ್ರತಿ ಭಾರತೀಯಯುವಕನೂ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸನಾತನಿ, ಮನೆಯ ಹೊರಗೆ ಕ್ರಾಂತಿಜೀವಿ (ಹೂಸಕ್ಕಿ. ೨೧೯). [ಸನಾತನ + - ಇ]

ಸನಾಥ (ಗು). ೧. ಒಡೆಯನನ್ನುಳ್ಳ ; ಯಜಮಾನನಿರುವ. (ನಾ). ೨. 35 ಒಡೆಯ ಅಥವಾ ಯಜಮಾನನನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು : ಮಹೋತ್ಕೃಷ್ಟಮಪ್ಪ ಮುಹೂರ್ತದಿಂ ಸನಾಥವಾದ ನಿಶಾಮಧ್ಯಸಮಯದೊಳ್ . . . ಅವತರಿಸಿರ್ದಂ (ಜಗಪು. ೨-೯೮ ವ) ; ನೀನು ಆಯುಧಪಾಣಿಯಾಗಿ ಆಶ್ರಮವನ್ನು ಸನಾಥವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕು (ಶಾಕುಂತ. ೨೮-೧). ೩. ಒಡೆತನವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು: ಜಲಧಿಯವೋಲ್ ಗಂಭೀರಂ ಬಲವೈರಿಯವೋಲ್ ಸಮಗ್ರ ವಿಭವಸನಾಥಂ . . . 40 ಬಲಿಯಂತವೋಲಧಿಕದಾನಿ ದಾನವಿನೋದಂ (ಶಮದ. ೨೧೪ ಪ್ರಯೋ). [ಸಂ.]

ಸನಾಥತೆ (ನಾ). ಒಡೆಯ ಅಥವಾ ಪತಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿರುವುದು,— ಹೊಂದಿರುವುದು : ಭಾರತಿಗನ್ದು ಸನಾಥತೋದಯಂ ಪುಟ್ಟಿದುದೆಂದೊಡಾರ್ ದೊರೆಗೆ ವರ್ಷ ನೃಪಾಳಕರಾ ನೃಪಾಳನೊಳ್ (ಎಕ. VII. ಶಿಕಾರಿ. ೧೦೦-೧೭ ; 1129). [ಸಂ.ಸನಾಥತಾ]

ಸನಾಥತ್ವ (ನಾ). = ಸನಾಥತೆ : ಎಲಾ ಪೂಜ್ಯಳೆ, ಭಾಗ್ಯಹೀನಳಾವ ನನಗೆ 45 ಸನಾಥತ್ವವೆಂಬುದು ಎಂಥದು ? (ಕಗವ. ೧೧೪ ಉತ್ತರರಾಮಚರಿತ್ರಕಥೆ). [ಸಂ.]

ಸನಾದಿ 'ಸೊನಯಿ' ನೋ.

ಸನಾಭಿ (ಗು). ೧. ಒಂದೇ ವಂಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ, – ಸಂಬಂಧಿಸಿದ : ಇಂದು ಪಯೋಜಜಂಗೆ ಕೃತಕೃತ್ಯತೆ ಸಾರ್ದುದು ಪುಷ್ಪಸಾಯಕಂಗಿಂದೊಳಸೋರ್ದು ದೇಸುವಸನಿಂದು ಸನಾಭಿಜನಕ್ಕೊದರ್ಚಿತಾನಂದಪರಂಪರಾಜನನಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೬-೭೯). (ನಾ). ೨. ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳುದು ; ಸಮಾನವಾದುದು : ಬೊಮ್ಮಂ ಪೂರ್ವೋರ್ಜಿತನ ಗಂಗಾವರ್ತ ಸನಾಭಿಯೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿಯುಂ ಸತ್ಯಲೋಕಕ್ಕೊಡೆಯನಾದಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೪೦-೨). ೩. ರಕ್ತಸಂಬಂಧವುಳ್ಳವನು ; ನಂಟ ; ಬಂಧು : ವೃಷಭನಾಥನು ಬೆದಪತ್ಯವರ್ಗಕ್ಕೆಲ್ಲಮಿಳಾತಳವಿಭವಮಂ ಪಚ್ಚುಗೊಟ್ಟು . . . ಸನಾಭಿಗಳಂ ಬೀಟ್ಕೊಂಡು (ಆದಿಪು. ೯-೭೨ವ); ಮತಿಶ್ರುತಾವಧಿಬೋಧಂ ತನ್ನೊಡನೆ ಪುಟ್ಟ ಪುಟ್ಟಿದನೇನ್ನಾಭಿಯಶಸ್ಸನಾಭಿಯೋ ಕುಲಧರರದೊಳ್ (ಪುರಾಮಾ. ೧-೯೦). [ಸಂ.]

ಸನಾಮ (ನಾ). ೧. ಒಂದೇ ಹೆಸರು ; ಸಮಾನವಾದನಾಮ : ಗಾಹುಗತಕವನುಳಿದು ಚೂಣಿಯ ಸಾಹಸಿಗರು ಸನಾಮಕೊದಗಿದರೆರಡು ಥಟ್ಟನಲಿ (ಬವ್ಹಾಕ. ೨-೩). ೨. ಹೆಸರುಳ್ಳವನು : ಆ ಮಹೋತ್ಸವದೊಳಗೆ ಕಂಸಸನಾಮನಾ ತಂಗಿಯನು ಮನ್ನಿಸಿ (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೨-೭). [ಸಂ. ಸನಾಮನ್]

ಸನಾಮಕ (ನಾ). ೧. ಒಂದೇ ಹೆಸರನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು; ಸಮಾನ ನಾಮವುಳ್ಳುದು. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ನುಗ್ಗೆ ಮರ. [ಸಂ.]

ಸನಾಮಿ (ನಾ). ಸಮಾನ ಹೆಸರುಳ್ಳವನು; ಒಂದೇ ಹೆಸರಿನವನು : ಶಾಲೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ನನ್ನ ಮೂವರು ಸನಾಮಿಗಳಲ್ಲದೆ ಪತ್ರಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಲೇಖ ಬರೆವ ಇನ್ನೂ ಮೂವರೂ ನನ್ನ ಸಂಪೂರ್ಣ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಅಲಂಕೃತರಾಗಿದ್ದಾರೆಂದು ಈಚೆಗೆ ನಾನು ಕಂಡಿದ್ದೇನೆ (ಗಾಳಿಪ. ೮೫). [< ಸಂ. ಸನಾಮನ್]

ಸನಾಯಿ 'ಸೊನಯಿ' ನೋ.

ಸನಿ$_1$, ಸಣಿ (ನಾ). ನವಗ್ರಹಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಶನಿ : ಕನಲ್ಚುದರ್ಕಳವಿಯುಮಂತುಮಿಲ್ಲ ಸನಿಯನ್ನಳ ಕುಂಟಣಿ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೯೮); ಸನಿಯನ್ನ ನಾದಿನಿ ಸಾಯಲಿ (ಶಿವಗೀ. ೧೩೩-೭೭೭). **ಸಣಿ** : 'ಸಣಿವಾರ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಶನಿ]

ಸನಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ; ಬಿನ್ನಹ. ೨. ನೀಡುವಿಕೆ ; ಕೊಡುವಿಕೆ. ೩. ಸೇವೆ; ಪೂಜೆ. [ಸಂ.]

ಸನಿಕೆ 'ಸಲಿಕೆ$_2$' ನೋ.

ಸನಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಶನಿಯು ವಕ್ರಿಸು : ಗಂಡನಪ್ಪ ಷಂಡಂ ನಿಚ್ಚಂ ಮನೆ ಸನಿಗೊಂಡಿರೆ ಬರಿಸಲ್ಕನಗಿಂಬಿಲ್ಲ (ಪಂಚತಂ. ೨೭೧-೧೭). [ಸನಿ$_1$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಸನಿಯ 'ಸನಿಹ' ನೋ.

ಸನಿಯಂಬೋಗು (ಕ್ರಿ). ಹತ್ತಿರಹೋಗು; ಸಮೀಪಿಸು : ಬಗೆಯಿಂ ಪಯಕೆ ಸನಿಯಂ ಬೋಪುದುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೫೪-೧೮). [ಸನಿಯ (< ಸನಿಹ) + ಪೋಗು$_1$ (< ಪೋ$_1$)]

ಸನಿವಾರ, ಸಣಿವಾರ (ನಾ). ವಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಶನಿವಾರ : ಸನಿವಾರದನ್ನು ಸ್ವಸ್ತಿ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೯. ೮೭-೩ ; 903) ; ಮಾರ್ಗ್ಗಸಿರ ಸುದ್ಧ ತೇರಸ ಸನಿವಾರದನ್ನು (ಎಕ. VIII. ಸೊರಬ. ೬೦-೧೭ ; 1032). **ಸಣಿವಾರ** : ಶನಿವಾರ-ಸೆಣಿವಾರ (ಶಮದ. ೨೮೯ ಪ್ರಯೋ); ಯಾವಾಗ ಬಂದರೂ ಸಣಿವಾರಕ್ಕೊಮ್ಮೆ ಬರುವರು (ಜೂಜು. ೩).

ಸನಿವಾರಸಿದ್ಧಿ, ಸಣಿವಾರಸಿದ್ಧಿ = ಶನಿವಾರವನ್ನು ಶುಭಸೂಚಕವೆಂದು ಭಾವಿಸುವವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಕಾತ್ಯಾಯನೀಲಬ್ಧವರಪ್ರಸಾದಂ ದಾನವಿನೋದಂ ಸನಿವಾರಸಿದ್ಧಿ (ಸೌಇಇ. XX. ೬೧-೪೭ ; 1109) : ಸಣಿವಾರಸಿದ್ಧಿಯ ಕೋಲಲು ಗಟ್ಟೆ ಮತ್ತರು ೨ (ಕಾಇಅ. ೩೩-೪೭-೨೩ ; 1097). [< ಸಂ. ಶನಿವಾರ]

ಸನಿಹ, ಸನಿಯ (ನಾ). ಸಮೀಪ ; ಹತ್ತಿರ : "ಪೊರ್ದುಗೆ, ಪೊರೆ, ಪಕ್ಕಂ, ಸನಿಹಂ, ಕೆಲಂ – ಈ ೫ ಸಮೀಪಂ" (ಕಬಸಾ. ೭೪-೪೩೪) : ಉಗ್ರಮುನಿಗಿತ್ತವಧಿ ಸನಿಹವಾಯ್ತು (ತಬಕಾ. ೧೦-೨೭) : ಊರು ಸನಿಹದಲಿಲ್ಲ ನೀರೊಂದು ಗಾವುದವು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೭೧೧). **ಸನಿಯ** : ಸ್ವಾಂತದಿಂ ಬಂದೆಡಗಿ ಸನಿಯದೊಳ್ ನಿಂದು (ಕುಮಾ. ೧೧-೧೪೭) ; ನೀವು ರಾಮನ ಸನಿಯವಿರೆ ಮಾಯಾವಿಗಳು ಬರಲರಿದು (ಕಾಶಿರಾ. ೩೯-೩೫).

ಸನಿಸನಿಯ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಹೀಗಾಗಿ ಸನಿಸನಿಯ ಒಂದು ವರ್ಷದ ಖಾಡಾ ಬಿದ್ದಿತ್ತು (ದೀಪಪ. II. ೩೫೭). [< ಪ್ರಾ. ಸಮೀವ./ ಸಂ. ಸಮೀಪ]

ಸನೀಡ (ನಾ). ೧. = ಸನಿಹ : "ಸಮೀಪಂ ಸನೀಡಂ, ಸಮರ್ಯಾದಂ . . . ಉಪಾಂತಂ ಅಪದಾಂತರಂ – ಈ ೧೮ ಸಮೀಪಂ" (ಪಲಾಯು. ೧೧೫-೭). ೨. ಸಮಾನವಾದ ಗೂಡನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು ; ಒಂದೇ ಗೂಡಿನಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವುದು. [ಸಂ.]

ಸನೀನು (ನಾ). (ಬಂದೂಕಿನ ತುದಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿಸುವ) ಅಲಗು ; ಸಣ್ಣಕತ್ತಿ : ಬಂದೂಕಿನ ಕೋವಿಗೆ ತೊಡಿಸುವ ತಿವಿಯುವ ಅಲಗು ; ಸನೀನು (Bayonet. ಇಂಕಡಿ); ಬಂದೂಕಗಳೂ, ಸನೀನುಗಳೂ ನಿನ್ನ ಹೊಡೆತಕ್ಕೆ ತಾಳಲಾರದೆ ಯೋಧರ ಕೈಯಿಂದ ಸರಿದು ಬಿದ್ದುಹೋಗಿಲ್ಲ (ದೇವಿಚಾ. ೧೨೦). [← ಪಾರ. ಹಿಂ. ಸಂಗೀನ್; ಮರಾ. ಸನೀನ್]

ಸನುನಯ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ರೀತಿ, – ಮಾರ್ಗ : ನಂದಿಯೆನಿಸುವ ಮುನಿ ಬಂದನ . . ವಿನಲಿ ಸನುನಯದೊಳ್ಕೆನೂರ್ವರಿಗೆ ಸಾಧನವೆನಿಪ ಚೌಷಷ್ಟಿವಿದ್ಯೆ ಯನ . . . ವನು ಕಲಿಸಿದನು (ಜೀವಂಚ. ೫-೫೫) ; ಗುಣಿ ಸದ್ಗುಣಮಣಿ . . . ಸನುನಯ ಮಾರ್ಗಾಭಿಮಾನಿ (ಗೊಮ್ಮಚ. ೭-೧೭೬). [< ಸಂ. ಸಾನುನಯ]

ಸನುಮಂತ 'ಸನುಮತ' ನೋ.

ಸನುಮಂತಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಒಪ್ಪಿಸು ; ಸಮ್ಮತಿಗೊಳಿಸು : ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಸನುಮಂತಗೊಳಿಸುವ ಹೊಸ ಉಪಾಯವನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದು ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಒಂದಾಗಿಸ ಬೇಕೆಂದು ಯೋಚಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ (ಬಸಪ. ೮೨). [ಸನುಮಂತ (< ಸನುಮತ) + ಕೊಳಿಸು]

ಸನುಮತ, ಸನಮಂತ, ಸನುಮಂತ, ಸನ್ನುಮತ, ಸನ್ಮಂತ (ನಾ). ಒಪ್ಪಿಗೆ ; ಸಮ್ಮತ : ಅಸಂಬಂಧ ಸಂಬಂಧವಾಯಿತ್ತು ಲಿಂಗಸಾರಾಯರ ಸನುಮತದಿಂದ (ಬಸವ. ೮೪೩) ; ಕೊಲ್ಲದಿಪ್ಪಾ ಧರ್ಮವೆಲ್ಲರಿಗೆ ಸನುಮತವು ಅಲ್ಲದನು ಮಾಡಿ ಮಾಡುವನು ನರಕಕ್ಕೆ ನಿಲ್ಲದೇ ಹೋಹ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೦೨೧). **ಸನಮಂತ** : ಸುಮ್ಮಾಕ ಸನಮಂತ ಮಾಡಿ ಮುಗಿಸಿ ಬಿಡೂದು ಪಾಡ (ನಡೆದಾ. I. ೨೯೨); ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸನಮಂತ ಆಗೂ ಮಾತು ಆಚಾರೆಪ್ಪ (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೧೭೩). **ಸನುಮಂತ** : ಗೆಳೆತನದಿಂದ ಒಗತಾನ ಮಾಡೋ ಅದು ಅವಗ ಸನುಮಂತ (ಅರಳು. ೨೭೯). **ಸನ್ನುಮತ** : ಸೀಮೆ ಗೌಉಡಿಕೆ ಸಂನುಮತದಿಂದ ಬರಕೊಟಂತ ಭರಹು (ಎಕ. VII. ಶಿವಮೊ. ೧೦೭-೫೩ ; 1576). **ಸನ್ಮಂತ** : ನಿಮಗರೆ ಸನ್ಮಂತ ಆತು ಸಾಕು ಕಾಕಾ (ಗ್ರಾಮಾಯ ೩.೨೩). [< ಸಂ. ಸನ್ಮತ]

ಸನುಮಾನ (ನಾ). ಗೌರವಿಸುವುದು ; ಸನ್ಮಾನ : ಸೂನಶರ ಕೊಡು ಬೆಸನನೆನೆ ಸನುಮಾನ ಬಹುಮಾನಗಳನಿತ್ತವಧಾನದಿಂ ನಡಸಿದನು ತನ್ನಯ ರಾಯಭಾರಿಯನು (ಅನಂರಾ. ೧-೧೯-೧೩). [< ಸಂ. ಸನ್ಮಾನ]

ಸನುಮಾನಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗೌರವಿಸು ; ಸನ್ಮಾನ ಮಾಡು : ಅಮರಮುನಿ ಸನುಮಾನಿಸುತಲೆಲೆ ಮಗನೆ ನಿನಗೆ ಸಮಾನರಾರು (ಅನಂರಾ. ೧-೪-೯). [ಸನುಮಾನ + -ಇಸು$_1$]

ಸನುರುಚಿ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಅಭಿರುಚಿ, – ಆಸಕ್ತಿ : ಘನಭಕುತಿಯ ನೇಣನ ಮಾಡಿ ನಿನ್ನಾ ಚರಣಕನ್ನ ಕೊರಳಿಗೆ ಸನುರುಚಿಯಿಂದ ಗಂಟನೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ತೊನಗದೆ ಬಿಡೆನೊ ನಿನ್ನನು ಎಂದೆಂದಿಗೆ (ಮೋಕ್ಷದೀ. ೨೧-೪) ; ಸನುರುಚಿಯಾದ ಜನರ ಇದರಂತೆ ಪಾಲಿಸುವ ಅನುಮ್ಮಿಸುವದು ಹರಿಯ ಪದಭಕುತಿ ಬಲ್ಲವರಾರು (ವಿಪ್ರಸು. ೧೭-೫). [< ಸಂ. ಸದ್ರುಚಿ]

ಸನೆ 'ಸೊನ್ನೆ$_3$' ನೋ.

ಸನೆಗಾರ 'ಸೊನ್ನೆಗಾಟಿ' ನೋ.

ಸನೆಯ 'ಸನ್ನೆ$_2$' ನೋ.

ಸನೆಯುಗ್ಗೆ 'ಸನ್ನೆಗೆಯ್' ನೋ.

ಸನ್ನ (ಗು). ೧. ಮುಳುಗಿದ ; ತಳಕ್ಕೆ ಹೋದ. ೨. ತಳ ಹಿಡಿದ. ೩. ನಿಂತ; ಚಲನೆಯಿಲ್ಲದ. ೪. ಮಂದಸ್ವರದ ; ಕ್ಷೀಣಧ್ವನಿಯ : ಕನ್ನರಾತಂಕದ ನುಡಿಯ ಕೇಳಿದರಿನ್ನೇನು ಪ್ರಿಯನ ಪ್ರಿಯಕರವಾಕ್ಯವನ್ನು ನುಡಿದಾನೆಂದು ರೋದಿಸಿ ಶಿಷ್ಯರು ಸನ್ನಗದ್ಗದನುಡಿಯಲಿಂತೆಂದರು (ಪ್ರಸಭಾ. ೩೮-೧೨). ೫. ಕುಗ್ಗಿದ; ಸಂಕುಚಿತವಾದ. ೬. ಸಣ್ಣದಾದ ; ಚಿಕ್ಕದಾದ. ೭. ಉತ್ಸಾಹವಿಲ್ಲದ; ಲವಲವಿಕೆಯಿಲ್ಲದ.

೮. ದುರ್ಬಲವಾದ ; ಸೊರಗಿದ. ೯. ಕೆಟ್ಟುಹೋದ; ಹಾಳಾದ. (ನಾ). ೧೦. ಚಿಕ್ಕದು; ಸಣ್ಣದು: ''ಸನ್ನಂ, ಸಾತಂ-ಈ ೨ ಸಣ್ಣವಾದುದು'' (ಹಲಾಯು. ೧೩೭-೮೨). ೧೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ''ಸನ್ನಃ- ಪುರಾಣ, ನಿತ್ಯ'' (ಓಷಧಿ. ೧೭೪). [ಸಂ.]

ಸನ್ನಡತೆ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ನಡವಳಿಕೆ ,– ಆಚರಣೆ : ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ಶ್ರದ್ಧಾಭಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಕೆಲವು ಮೂಲಭೂತವಾದ ಸನ್ನಡತೆಗಳೂ ದುರ್ನಡತೆಗಳೂ ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ (ತತ್ವಪ್ರಾ. ೮೭). 'ದುರ್ನಡತೆ' ಪರಾ. [(ಸಂ. ಸತ್) + ನಡತೆ]

ಸನ್ನಣ (ನಾ). ೧. ಕವಚ ; ಜೋಡು: ಪಿಡಿದುದಿರ್ಪ ಬಾಳ ಕಿಡಿಗ[ಳ]ನೊಡನೊಡನರೆವೊತ್ತಿ ತೊಟ್ಟ ಸನ್ನಣವುರಿಯಲ್ಕೊಡರಿಸಿದೊಡೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೭೯); ಬೆನ್ನೊಳೆ ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರ ಸನ್ನಣಂಗಳ ರುಚಿಯಿಂ ನೂರ್ವಡಿಸೆ (ಪುಹಾಸ. ೧೧-೮೭). ೨. ಅಣಿಗೊಳಿಸುವುದು; ಸಿದ್ಧತೆ : ಪಲರುಂ ಮಂಡಳಿಕರ್ಗಂ ಕುಟುಂಬನಿಕರಕ್ಕಮಾಟವಿಕರ ಬಲಕ್ಕಂ ಬಟೆಯಟ್ಟಿ ಬರಿಸಿ ಸನ್ನಣಂಗಳನೋಸರಿಸಿ ನಿಜತಂತ್ರಕೆಲ್ಲಂ ಪೇಳ್ದಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧವುಂ ಸಮಕಟ್ಟಿ (ಬಂಪಹ. ೧೧-೫೩ ವ); ಗಾಡಿಕಾತಿಯರಿರ್ವರ ಲಾವಣ್ಯವ ನೋಡಿ ರಕ್ಷೆಯ ಬೊಟ್ಟನಿಟ್ಟು ಜೋಡಿಸಿ ಸಕಲಸನ್ನಣದಿಂದ ಪಯಣವ ಮಾಡಿ ಹರ್ಮ್ಯವನಿಳಿಸಿದರು (ಮೋಹತ. ೨೩-೫೫); ಸಕಲಸನ್ನಣಗಳೊಡನೆ ನಾಲ್ಕು ಫಿರಂಗಿಗಳನ್ನು . . . ಕಳಿಹಿರಿ (ಚಿಟ್ಟಿಅ. ೪೫-೪).

[< ಸಂ. ಸನ್ನಹನ. ☞ ಕೇಶಿರಾಜನ ಶಬ್ದಮಣಿದರ್ಪಣದಲ್ಲಿ (ಶಮದ. ೨೭೩ ಪ್ರಯೋ) ಇದನ್ನು 'ಸನ್ನಾಹ'ದ ತದ್ಭವವೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.]

ಸನ್ನಣಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಸಿದ್ಧಪಡಿಸು; ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸು: ಯುದ್ಧಸನ್ನದ್ಧರಾಗಿ ತಮ್ಮ ಬಲಮಂ ಸನ್ನಣಂಗೆಯ್ಕಲ್ವೇಟ್ಟು (ಬಂಪಹ. ೫-೧೮ ವ). [ಸನ್ನಣ + ಕೆಯ್$_1$]

ಸನ್ನಣಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಸಿದ್ಧವಾಗು; ಸಜ್ಜಾಗು: ಸನ್ನಣಂಗೊಂಡ ಚತುರಂಗ ಬಲದೊಡನೆ ವನಪಥದೊಳು ತೀವಿದುತ್ಸಾಹದಿಂ ನಡೆತಂದು (ಶೇಷರಾ. ೨೮-೩).

[ಸನ್ನಣ + ಕೊಳ್$_1$]

ಸನ್ನಣಂದುಡು 'ಸನ್ನಣಂದೊಡು' ನೋ.

ಸನ್ನಣಂದೊಡು, ಸನ್ನಣಂದುಡು (ಕ್ರಿ). (ವೀರೋಚಿತವಾದ) ಕವಚವನ್ನು ಧರಿಸು , – ಜೋಡನ್ನು ತೊಡು : ಬಲ್ಲಿತ್ತಾಗಿ ಸನ್ನಣಂದೊಟ್ಟವನಂ ಕೆಯ್ದುಗಳ್ ಮುಟ್ಟದಂತೆ (ಜೀವಸಂ. ೧೭೫-೩೩ವ). ಸನ್ನಣಂದುಡು : ಸನ್ನಣಂದುಡುವ [ಪಾಠಾಂ. ಸನ್ನೆಗೊಂಡು] ಪಣ್ಣುವ ಬಾಳ್ತೆಯವಂದಿರಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೪೯).

[ಸನ್ನಣ + ತೊಡು$_1$]

ಸನ್ನಣಂಬೊಗು (ಕ್ರಿ). ಸಿದ್ಧವಾಗು ; ಸಜ್ಜಾಗು : ಚಕ್ರಧಾರಿಯ ನರಪನಿಕರಮೆಕ್ಕೆಕ್ಕೆಯಿಂ ಸನ್ನಣಂಬೊಕ್ಕು (ನೇಮಿಪು. ೧೧-೧೭೪ವ); ಪಣ್ಣಿದ ದಂತಿಘಟಾಳಿ ಸನ್ನಣಂಬೊಕ್ಕ ಪದಾತಿ (ಜಗವಿ. ೯-೩೧). [ಸನ್ನಣ + ಪೊಗು]

ಸನ್ನತ (ನಾ). ೧. ಬಾಗುವಿಕೆ ; ವಶವಾಗುವಿಕೆ : ಸನ್ನತ[ಪಾಠಾಂ. ವೈಶಿಕ]ದಿಂ ರತಕ್ಕೆಳಸಿ ನಲ್ಲಳೊಳೋತೊಡಗೂಡಿದೆನ್ನನಿಂತನ್ನೆಯಮೆಚ್ಚುದರ್ಕೆ ಪೆಱತಿಲ್ಲದು ದಂಡಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೧೨). ೨. ಬಾಗಿದವನು ; ನಮಸ್ಕರಿಸಿದವನು : ಸನ್ನತನಾಗಿ ದೇವರಡಿದಾವರೆಗಳ್ಗೆ ಪಲರ್ಮೆ ಭಕ್ತಿಯಿಂ ಬಿನ್ನತಿಗೆಯ್ಯೆ (ಚಿಕವಿ. ೫-೭೮).

[ಸಂ.]

ಸನ್ನತಕರಣ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ]ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೃತ್ಯಭಂಗಿ ; ನೂರೆಂಟು ಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ☞ ''ಹರಿಣಪ್ಲುತಚಾರಿಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಕಾಲನ್ನು ಸ್ವಸ್ತಿಕದಂತೆ ಮುಂದಿರಿಸಿ ದೋಲಹಸ್ತವನ್ನು ಮಾಡುವುದು'' (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩೦೧ ಗದ್ಯಾನುವಾದ): ಪ್ಲುತಚಾರಿಯನಡಿಗಳಿನೊಲ್ಪತಿಶಯ[ದಿಂ] ಮಾಡಿ ಮಗುಳ್ದು ಸ್ವಸ್ತಿಕಪದದಿಂ ಗತಿವಡೆದು ಮುಂತೆ ಡೋಲದ ನುತಹಸ್ತಮುವಯ್ದೆ [ಮಾಡ] ಸನ್ನತಕರಣಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೪-೧೪೨). [ಸಂ.]

ಸನ್ನತಿ (ನಾ). ನಮಸ್ಕಾರ ; ಮಣಿಹ : ನಿಮಗೆಲ್ಲರ್ಗಿದೊ ಸನ್ನತಿ (ವಸ್ತುವಂ. ೬೮೦೬).

[ಸಂ.]

ಸನ್ನದು 'ಸನದು' ನೋ.

ಸನ್ನದುಕೊಡು (ಕ್ರಿ). ಅಧಿಕಾರಪತ್ರ ಕೊಡು ; ನಿರೂಪಣೆಕೊಡು : ಮೈಸೂರಿನ ಮಹಾರಾಜರು ಅವರಿಗೆ ಸನ್ನದು ಕೊಟ್ಟು ಸನ್ಮಾನಿಸಿದರು (ರೂಢಿ).

[ಸನ್ನದು (< ಸನದು) + ಕೊಡು$_1$]

ಸನ್ನದ್ದು 'ಸನದು' ನೋ.

ಸನ್ನದ್ಧ (ಗು). ೧. ಕಟ್ಟಿದ ; ಬಿಗಿದ. ೨. ಸಜ್ಜಾದ ; ಸಿದ್ಧವಾದ: ಸನ್ನದ್ಧತುರಂಗದ ತೆಱದಿನ್ನಱೆ ಮಿಱುಗುವ ಖಲೀನ ಶಾಖಾಮುಖದಿಂ ಮುನ್ನೀರವೊಲ್ ಪ್ರವಾಳಸಮನ್ವಿತದಿಂ ಶೋಭಿಸಿತ್ತು ಚೂತಕುಜಾತಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೦-೧೧೫) ; ನಿಂತಿಹರು ಕಾಣಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘಾಸಿ ಕಟಿಬದ್ಧಸನ್ನದ್ಧಯೋದ್ಧರುಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೭೦-೧೭೦). (ನಾ). ೩. ಸಜ್ಜು ; ಸಿದ್ಧತೆ : ಪ್ರಾಣಲಿಂಗಿಯ ಪರಮಸುಖ ಅದು ಶರಣನ ಸನ್ನದ್ಧ ಅದು ಐಕ್ಯನ ಅದೃಶ್ಯ (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೫೧-೫೭೦) ; ಪಗೆಯೆನ್ನ ಕಣ್ಣ ಮುಂದಕೆ ಸುಳಿದು ಜೀವಿಪನೆ ಸೇನೆ ಸನ್ನದ್ಧಮಾಗಿರಲೆಂದನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೭-೨೯). ೪. ಸಜ್ಜಾಗಿರುವವನು ; ಸಿದ್ಧನಾಗಿರುವವನು : ನಾ ತಪ್ಪಿ ನುಡಿದಡೆ ಒಪ್ಪವಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಿರಣ್ಣಾ ಕಣ್ಣನಲ್ಲಿ ಕಸ ಹೊಕ್ಕರೆ ಕೈ ಹಗೆಯೆ ಅಯ್ಯಾ ಇದು ಬಣ್ಣಗಾಱಿಕೆಯಲ್ಲ ಸನ್ನದ್ಧರಿರವು (ಮೋಳಿಮಾ. ೩೫-೧೪೭); ಸುಪ್ರಭಾತಸಮಯದೊಳ್ ಶಿವಾರ್ಚನೆಯಂ ಮಾಡಿ ಸಂಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಸನ್ನದ್ಧನಾಗಿ ನಡೆಯಲ್ (ಹಮ್ಮೀರ. ೩-೨೭ವ). ೫. ಕವಚವನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು ; ಜೋಡನ್ನು ತೊಟ್ಟವನು : ''ವರ್ಮಿತಃ, ಕವಚಿತಃ , ಸನ್ನದ್ಧಃ, ದಂಶಿತಃ – ಈ ೪ ಕವಚದೊಟ್ಟವಂ'' (ಹಲಾಯು. ೭೭-೩೦೮). [ಸಂ.]

ಸನ್ನದ್ಧತೆ (ನಾ). = ಸನ್ನದ್ಧ ೩ : ತನಗೇಕೀ ಯುದ್ಧಸನ್ನದ್ಧತೆಯ ಗಸಣೆ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೭-೨೫ ವ). [ಸಂ. ಸನ್ನದ್ಧತಾ]

ಸನ್ನಯ (ನಾ). ೧. ಸೈನ್ಯದ ಹಿಂದುಗಡೆ ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ ಪಡೆ ; ಕುಮ್ಮಕ್ಕಾಗಿರುವ ಫೌಜು : ''ಸನ್ನಯಃ-೧ ಸೈನ್ಯಕ್ಕೆ ಹಿಂದುಗಡೆ ಕುಮ್ಮಕ್ಕಾಗಿರುವ ಹಿಮ್ಮತ್ ಫೌಜು'' (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೪೧೯). ೨. ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ. [ಸಂ.]

ಸನ್ನಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಿದ್ಧವಾಗು ; ಅಣಿಯಾಗು : ಎನ್ನೊಳು ಜಯಿಸಲಾಱದೆ ಮತ್ತಿತನೊಳು ಸನ್ನಯಿಸುವರೆ ಕಾಳಗವ (ಮೋಹತ. ೩೮-೨೩). [ಸನ್ನಯ + - ಇಸು$_1$]

ಸನ್ನಲಿಗೆ 'ಸೊನ್ನಲಿಗೆ' ನೋ.

ಸನ್ನಹ (ನಾ). ಅಣಿಗೊಳಿಸುವುದು ; ಸಿದ್ಧತೆ : ''ಸನ್ನಹಮೆಂದು ಸನ್ನಾಹಂ'' (ಚಸಾ. ೭೪-೪೪೮) ; ಓತು ಕೊಡಿಸಿದ ಸಕಲ ಸನ್ನಹವ (ಮೋಹತ. ೧೭-೧೩); ರಾಘವನ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಚನಕೆ ಸನ್ನಹ [ಪಾಠಾಂ. ಯ]ಮಂ . . . ಅಣಿಗೈಯುತಿರಲು (ಶ್ರೀರಾಮ. ೫-೩೦). ಮುನ್ನೀರು ಮೇರೆದಪ್ಪಿದವೊಲು ನಡೆತಂದ ಸನ್ನಹಗಳ ಪೇಳಲಳವೆ (ಕರ್ಣಾಕ. ೨೦೮). 'ಸನ್ನಣ' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಸನ್ನಾಹ]

ಸನ್ನಹನ (ನಾ). ೧. ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವುದು ; ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸುವುದು. ೨. ಭದ್ರವಾಗಿ ಕಟ್ಟುವುದು. [ಸಂ.]

ಸನ್ನಹಿತ (ಗು). ೧. ಕಟ್ಟಿದ ; ಬಂಧಿಸಿದ. ೨. ಸಮೀಪದ ; ಹತ್ತಿರದ: ಲಿಂಗಬಾಹಿರನಾದಡಾತನು ಲಿಂಗಸನ್ನಹಿತಾತ್ಮನಾದನು (ಬಸವು. ೩೮-೫೪). (ನಾ). ೩. ಅಲಂಕೃತವಾದುದು; ಸಿಂಗರಿಸಲ್ಪಟ್ಟುದು : ಸಹಜದ ಚೆಲ್ವಿನೊಳ್ ರತಿಯ ಸೋಲದ ಕೇಳಿಕೆಯೊಳ್ ಪೊದಟ್ದು ಸನ್ನಹಿತವೆನಿಪ್ಪಪೂರ್ವ ಶುಭಲಕ್ಷಣ ದೇಹದೊಳೊಳ್ಪನಾಳ್ದು (ಪಂಪಭಾ. ೧-೪). ೪. ಸಂಬಂಧ ; ಸಂಪರ್ಕ : ಬೇಱ ಆಯತ ಸ್ವಾಯತ ಸನ್ನಹಿತವೆಂಬುದಿಲ್ಲ ನೋಡಾ ಶಿವಶಕ್ತಿಸಂಬಂಧವೆ ದೇಹ (ಅವಚಂ. ೨೩೮-೧೦೮೨). ೫. ಸಂಪರ್ಕವುಳ್ಳವನು ; ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳವನು : ಸದಾ ಸನ್ನಹಿತನಾಗಿ ಶರಣೆಂಬುವುದು ನಂಬುವುದು (ಬಸವ. ೧೧೭) ; ಶರಣನು ಸನ್ನಹಿತನು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿಗೆ ನಡುಕಡೆಯಿಲ್ಲವಯ್ಯ ಅಚ್ಚ ಶರಣನು (ಶಿವಗೀ. ೧೦೭-೫೧೩). [< ಸಂ.ಸನ್ನಿಹಿತ?]

ಸನ್ನಹಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಜ್ಜಾಗು ; ಸಿದ್ಧವಾಗು : ಪಯಶರಧಿನಿವಾಸಂ ಬಲುದಯದಿಂ ಸೈನಿಕವ ಸನ್ನಹಿಸಿದಂ ನರಗಂ (ನೀಲಧ್ವ. ೯); ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಹೊಸ ಸಾಹಸಗಳಿಂ ಸನ್ನಹಿಸುವಂ (ಮಂಕುಕ. ೧೨೩). [ಸನ್ನಹ + - ಇಸು$_1$]

ಸನ್ನಾದ (ನಾ). ಗದ್ದಲ; ಗಲಾಟೆ : ಮೌನಮಳ್ಪಿದುದಬ್ಧಿ ಶಬ್ದಮಂ, ಮೇಣ್ ಸ್ವಸ್ವಸನ್ನಾದಮಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫೪೫-೧೩೭). [ಸಂ.]

ಸನ್ನಾಮ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಹೆಸರು : ಸೋಮಧರಭಕ್ತಾಂಘ್ರಿನಿಹಿತಾರಾಮ ... ಸನ್ನಾಮಗುಣಯೋಗನನು (ಬಸವ. ೪೭-೭೮) ; ದಕ್ಷಿಣಾಚಾರ್ಯನೆಂದೆಂಬ ಸನ್ನಾಮವ ಲಕ್ಷಿಸಿ (ಗುರುಮೂ.ಚ. ೭-೭). ೨. ಮತ್ತೊಬ್ಬರೆದುರಿನಲ್ಲಿ ತಲೆಬಾಗುವುದು,– ನಮ್ರತೆ ತೋರುವುದು : (ಶ). [ಸಂ. ಸನ್ನಾಮನ್]

ಸನ್ನಾಮಿ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಹೆಸರನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು; ಖ್ಯಾತಿವಂತ: ಮಂಡಗೆ ಮಾದಿರಾಜನೆನಲ್ಕೆ ಸನ್ನಾಮಿ (ಬಸವ. ೨-೪೭). ೨. ಭಕ್ತ; ಆರಾಧಕ. [< ಸಂ. ಸನ್ನಾಮನ್]

ಸನ್ನಾಯಿ 'ಸೊನಯಿ' ನೋ.

ಸನ್ನಾಯ್ಯ (ನಾ). ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಗೆ ತುಪ್ಪದ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸುವ ಪದಾರ್ಥ; ಹವಿಸ್ಸು : (ಶ). [< ಸಂ. ಸಾನ್ನಾಯ್ಯ]

ಸನ್ನಾಹ (ನಾ). ೧. ಕಟ್ಟಿರುವುದು; ಬಂಧನ: "ಸನ್ನಾಹಮೆನಲು ಭದ್ರಂ" (ಮಂಗರಾ. ೮೭-೩೧). ೨. (ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ) ಅಣಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು ; ಸಿದ್ಧತೆ; ಸಜ್ಜು : ಸನ್ನಾಹಮಂ ತಾಳ್ದ ಸೈನ್ಯಪ್ರಕರಂ ಬರ್ಕೆ (ಜಗವಿ. ೩-೧೩) ; ಸಕಲಸನ್ನಾಹದಲಿ ಯುದ್ಧೋದ್ಯುಕುತರಾದರು ಚರಿತ ಚಾಪರು ಮುಕುತ ಶಸ್ತ್ರಾವಳಿಯ ಮಳೆಗಾಲವನು ನಿರ್ಮಿಸುತ (ಅಪ್ಪಾಭಿ. ೮-೨೪); ಪ್ರತಿರಕ್ಷೆಯ ಸನ್ನಾಹವನ್ನು ಪೂರೈಸಿ ಹಾಸಿಗೆಯನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದನು (ಸಂಬರು. ೪೮). ೩. ಕವಚ; ಜೋಡು; ರಕ್ಷೆ: ಪರಿವಾರ ವಜ್ರಸಂನಾಹಂ (ಮೈಶಿಲಾ. ೧೯೩೭. ೨೬-೪೩ : 1196). ೪. ಗುಂಪು; ಸಮೂಹ: ನಿನ್ನಡಿಸೋಂಕಿನೊಳಖಿಲದುರಿತಗಳ ಸನ್ನಾಹವ ಸದದಟ್ಟಿ (ಹರಿಬ. ೧-೩೫). ೫. ವಿಶೇಷವಾದ ಉಡಿಗೆ ತೊಡಿಗೆ ; ಹೆಚ್ಚಿನ ವೇಷಭೂಷಣ. ೬. ಸನ್ನೆ; ಸುಳಿವು; ಜಾಡು: ಕಲಿತ ಸನ್ನಾಹದಲಿ ಸಾರಥಿ ಸುಳಿಸಿದನು ಹೊಂದೇರನಭ್ರಕೆ (ಕುಮಾವ್ಯಾ. ೭-೮). ೭. ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಸನ್ನದ್ಧವಾದ ಸೈನ್ಯ : "ಒಡ್ಡವಣೆ ಸನ್ನಾಹಂ" (ಭಾರನಿ. ೧೩). ೮. ವಿದ್ವಾಂಸ. ೯. ಪರಮಾತ್ಮ. "ಮೋಹರಿಸಿರ್ದ ಸೇನೆ ಬಹುಭಾವಕರುಂ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂತು ಸನ್ನಾಹಮೆನಿಕ್ಕು" (ನಾನಾರ. ೧೧೭). [ಸಂ.]

ಸನ್ನಾಹಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಸಿದ್ಧತೆಮಾಡು ; ಅಣಿಮಾಡು : ಭಿನ್ನವಿಲ್ಲದ ಸಂಭಾರಾನುಕೂಲತೆ ಸನ್ನಾಹಗೆಯ್ದು ದೀಪ್ತಿಗಳ ಹೊನ್ನ ಪುತ್ಥಳಿಯ ಕೈಲೆಡೆಗೊಟ್ಟು ಬೀಳ್ಕೊಂಡು ಚೆನ್ನೆಯರ್ ಪೊಱಮಟ್ಟರಾಗ (ಮೋಹತ. ೧೭-೨೯). [ಸನ್ನಾಹ + ಕೆಯ್]

ಸನ್ನಾಹಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). = ಸನ್ನಾಹಗೆಯ್: ಪನ್ನೀರ ಚಳೆಯ ಕತ್ತುರಿಯ ಸಾರಣೆ ಮುತ್ತಿನುನ್ನತ ರಂಗವಲ್ಲಿಗಳ ಸನ್ನಾಹಗೊಳಿಸಿ (ಕುಂಸವಿ. ೨೨-೩). [ಸನ್ನಾಹ + ಕೊಳಿಸು]

ಸನ್ನಾಹಭೇರಿ (ನಾ). (ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ) ಸೈನ್ಯವು ಸಿದ್ಧವಾಗಲೆಂದು ಹೊಡೆಸುವ ಭೇರಿ : ರಾವಣನಂದನನಂದಿರನಗೆ ಕಾಳೆಗದೊಳ್ ನಿಲ್ವ ಗಂಡರಲ್ಲರದರ್ಕೆ ನೀನಂಜದಿರೆಂದು ನುಡಿದು ಸನ್ನಾಹಭೇರಿಯಿಂ ಪೊಯಿಸುವುದುಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೪-೧೨೪); ತ್ವರಿತದಿಂ ಸನ್ನಾಹಭೇರಿಯನರಸು ಪೊಯ್ಯಲು (ನಾಗಷ. ೧೯-೧೧೭). [ಸಂ. ಸನ್ನಾಹಭೇರೀ]

ಸನ್ನಾಹ್ಯ (ನಾ). ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಆನೆ, – ಗಜ : "ಸನ್ನಾಹ್ಯಃ, ಸಮರೋಚಿತಃ,- ಈ ೨ ಕಾದುವಾನೆ" (ಹಲಾಯು. ೩೮-೭೧). [ಸಂ.]

ಸನ್ನಿ (ನಾ). ೧. ಅತಿಶೀತದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಜ್ವರ; ಶೀತಜ್ವರ: "ಶೀತಳಮೆನಲು ಸನ್ನಿ" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೪-೪); ವಾತವಿಕಾರ, ಸನ್ನಿ, ಧನುರ್ವಾತ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಗೆ ಕಲ್ಕ ಬಿಸಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಹಾಕಲು ಬಲ್ಲವಳಾಗಿದ್ದಳು (ಶಾಂತಲಾ. ೩೨೭); ಸನ್ನಿಯಲ್ಲ ಜ್ವರ ಇಲ್ಲ, ಆದರೂ ಹೀಗೆ ಸುಸ್ತು ಬಡಿದುಹೋಗಿದ್ದೀ (ಮಾಸೋಕಂ. ೧೫೧). ೨. ಮೂರ್ಛೆಯ ಅವಸ್ಥೆ; ಪ್ರಜ್ಞೆ ತಪ್ಪುವುದು: ನಿನ್ನಱಿವುದಕ್ಕೆ ಹೆಣ್ಣು ಹೊನ್ನು ಮಣ್ಣೆಂಬ ಸನ್ನಿಯ ತೊಡೆಯ ಹಾಯಬೇಕು (ಮದೇವ. ೨೪೯-೩೭) ; ಸನ್ನಿಯಿಂದ ಮೈಮರತಿದ್ದವರಿಗೆ ಆಪಾದಮಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ಸುಶಸ್ತ್ರದಿಂ ಹೊಯ್ದು ರಕ್ತ ಬಂದ ಠಾವಿಗೆ ಮಂಜಿಷ್ಠೆ . . . ತೇದು ಹಚ್ಚುವುದು (ವೈವಿ. ೪೪). ೩. ಬಾಯಿಗೆ ಬಂದ ಹಾಗೆ ಮಾತನಾಡುವಿಕೆ ; ಮತಿಭ್ರಮೆ : ಕೊಡಗದ ಅರಸು ವೀರರಾಜೇಂದ್ರನು ಸನ್ನಿಯಾಗಿ ಕ್ರೂರತನದಿಂದ ಬಹುಜನರನ್ನು ಕೊಲ್ಲಿಸಿ (ಕಥಾಗ. ೩೩೧). ೪. ವಿಷ ; ಗರಲ : "ಕ್ಷ್ವೇಳಃ, ಗರಳಂ, ವಿಷಂ- ೩ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಸಕಲವಿಷಗಳಿಗೂ ಹೆಸರುಗಳು. ಅಂದರೆ ಪ್ರಾಣಹರವಾದ ಪಿತ್ತ, ನಂಜು - ಸನ್ನಿ" (ಅಭ್ಯಾಂತಿ. ೭೩). ೫. ಮೂರ್ಛಿತನಾದವನು; ಎಚ್ಚರವಿಲ್ಲದವನು : ವಹ್ನಿಯಿರೆ ಆಹುತಿಯ ನುಣ್ಣಿಸುತ ಬೂದಿಯಿಂದ ಹಾಕುವ ಸನ್ನಿಗಳನೇನೆಂಬೆ (ಜ್ಞಾನಾಮೃ. ೧೭-೭೦). [ಸಂ.]

ಸನ್ನಿಕಟ (ನಾ). ಬಹಳ ಹತ್ತಿರ ; ಅತಿಸಮೀಪ : ಇಂದು ತನ್ನ ಅಭೀಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಯು ಅತ್ಯಂತ ಸನ್ನಿಕಟದಲ್ಲಿಯೇ ಬಂದಿದೆ (ಇಪ್ಪತ. ೩೩೫); ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಸನ್ನಿಕಟವಾಗಿಯೇ ಬಿಟ್ಟತೆಂಬಂತೆ ಉತ್ತರ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದನು (ಮರಳು. ೭೦೭). [< ಸಂ. ಸನ್ನಿಕೃಷ್ಟ]

ಸನ್ನಿಕರ್ಷ (ನಾ). ಹತ್ತಿರ; ಸಮೀಪ. [ಸಂ.]

ಸನ್ನಿಕರ್ಷಣ (ನಾ). ೧. ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ತರುವಿಕೆ. ೨. ಹತ್ತಿರ; ಸಮೀಪ: "ಸನ್ನಿಧಿಃ, ಸನ್ನಿಕರ್ಷಣಂ-೨ ಸಮೀಪವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಹತ್ತಿರವಾದ ಸ್ಥಳ" (ಅಭ್ಯಾಂತಿ. ೩೬೧). [ಸಂ.]

ಸನ್ನಿಕಾಶ (ನಾ). ಸಮಾನ, ಹೋಲುವವನು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸಮಾಸಗಳ ಕಡೆಗೆ ಸೇರುವ ಶಬ್ದ: ಪ್ರಕುಪಿತಮೃಗಪತಿಶಿಶುಸನ್ನಿಕಾಶರತಿವಿಕಟಭೀಷಣ ಭ್ರೂಭಂಗರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೮). [ಸಂ.]

ಸನ್ನಿಕೃಷ್ಟ (ಗು). ೧. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಆಕರ್ಷಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಸೆಳೆದುದು; ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಆಕರ್ಷಿಸಿದುದು. ೩. ಹತ್ತಿರ; ಸಮೀಪ : "ಸಮೀಪಂ . . . ಸನ್ನಿಕೃಷ್ಟಂ . . . ಅಪದಾಂತರಂ - ಈ ೧೮ ಸಮೀಪಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೫-೭); ಅತ್ಯಂತ ಸನ್ನಿಕೃಷ್ಟವಾದ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ವಿಶೇಷದ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವೇ ಸಾಮಾನ್ಯಕ್ಕು ಬರುತ್ತದೆ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೩೭). [ಸಂ.]

ಸನ್ನಿಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : (ಪ್ರಭುಲಿ. ೩೦-೫೮೨).
[ಸನ್ನಿ ? + ಗಿಡ (< ಗಿಡು)]

ಸನ್ನಿಘೃಷ್ಟ (ಗು). ೧. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಕ್ಕಿದ; ಬಹಳವಾಗಿ ಉಜ್ಜಿದ. (ನಾ). ೨. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಕ್ಕುವುದು,– ಉಜ್ಜುವುದು : "ಸನ್ನಿಘೃಷ್ಟಂ ಪೆಸರಪ್ಪ ಮಾಷಗಳೊಳುರ್ದು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೧೧೮). [ಸಂ.]

ಸನ್ನಿತಲೆನೋವು (ನಾ). ಸನ್ನಿಯಿಂದ ಬರುವ ತಲೆನೋವು : ಸನ್ನಿತಲೆನೋವಿಗೆ ನಸ್ಯ-ಸುಟ್ಟಬೆಲ್ಲ . . . ನಸ್ಯಮಂ ಮಾಡಲು ಮಾಣ್ಗುಂ (ವೈವಿ. ೧೧೧).
[ಸನ್ನಿ + ತಲೆನೋವು]

ಸನ್ನಿದ (ನಾ). ೧. ಹತ್ತಿರ; ಸಮೀಪ : ಬೇಱೆ ಪರಭಾಗಂಬೆತ್ತು ಲೋಕಕ್ಕೆ ಸನ್ನಿದಮಾಗಿರ್ದುವು ಕೌರವಧ್ವಜಿನಿಯೊಳ್ ಕಾಳಿಂದಿಯುಂ ಗಂಗೆಯುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೩೧); ಆ ಕನ್ನೆಯ ರೂಪಿನ್ನದಿರೊಳ್ ಸನ್ನಿದಮಾದಂತೆ ತೋಱುತಿರ್ದಪುದು (ಕಾದಂಬ. ೩೫೫); ಜವನ ಸನ್ನಿದಮಂ ಪೊರ್ದಿಸಲೆ ಪೇಳ್ಕುಮೆಂದು (ಮರಾಚ. ೨-೪೧). ೨. ಹತ್ತಿರದವನು; ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವವನು: ಅನ್ನಗಮನಗೀ ಮನೋಹರಂ ಸನ್ನಿದನಪ್ಪಂ (ಕಾದಂಬ. ೬೩೧). [< ಸಂ. ಸನ್ನಿಧ]

ಸನ್ನಿದೋಷ (ನಾ). ಶೀತದಿಂದುಂಟಾಗುವ ದೋಷ : ಎರಡು ಧಾತುಗಳ ಮಧ್ಯಮಮಾಂದ್ಯಗಳ ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳಿಂದಲೂ ಪುಟ್ಟುವ ಸನ್ನಿದೋಷ (ಸಪ್ತ. ೧೫೧).
[ಸಂ.]

ಸನ್ನಿಧಾನ (ನಾ). ೧. ಹತ್ತಿರ ; ಸಮೀಪ : ಅಂತು ಮರಣಪ್ರಾಪ್ತನಾದ ಕುಮಾರನಂ ಸನ್ನಿಧಾನಸ್ಥಿತನಾಗಿರ್ದನ್ನುಮನಾತನ ತಂದೆ ಕಂಡು (ಪಂಚತಂ. ೩೩೪-೧೭). ೨. ಒಂದರ ಪಕ್ಕದಲ್ಲೊಂದರಂತೆ, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಇಡುವುದು. ೩. ಕಾರ್ಯ ವಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. ೪. ಎದುರು; ಸಮ್ಮುಖ : ಸಜ್ಜನರ ಸನ್ನಿಧಾನದಲ್ಲಿ ಇದ್ದವರನ್ನು ಕೆಣಕಲು ದೇವೇಂದ್ರನು ಸಮರ್ಥನಲ್ಲ (ಕೃವಾಚಿ. ೧೩೭). ೫. ಹಿರಿಯ ವ್ಯಕ್ತಿ ಮತ್ತು ರಾಜರನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸುವಾಗ ಬಳಸುವ ಪದ : ಸನ್ನಿಧಾನವು ಏನು ಬೇಕಾದರೂ ಮಾಡಬಹುದು (ನಡಿದಾ. III. ೧೪೩೧). ೬. ರಾಜ್ಯಭಾರ; ಆಡಳಿತ : ಆಗ ಬಾಳಾಜಿರಾಯರು . . . ದೊರೆಗಳವರ ಸನ್ನಿಧಾನದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಾಧಿಕಾರಿಗಳಾಗಿದ್ದರು (ಮಹಾವಂ. II. ೩೯). ೭. ಉಪಾಸನೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಧ; ವಿಗ್ರಹದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಬೇರೆಯ ಪ್ರತೀಕದಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟದೇವತೆಯು ನೆಲೆಗೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಪೂಜಿಸುವುದು : ಶ್ರದ್ಧಾ ಭಕ್ತಿಜ್ಞಾನ ಧ್ಯಾನಸಮೇತನಾಗಿ ಶಿವನಂ ಭಜಿಸುತ ಆವಾಹನ ಸ್ಥಾಪನ ಸನ್ನಿಧಾನ ಸನ್ನಿರೋಧನ

ಸಮ್ಮುಖೀಕರಣಾದಿ ಮುಖ್ಯಕ್ರಿಯೆಗಳಿಂದೊಡಗೂಡಿ (ವಿವೇಕ. ೧೦೪). ೮. [ವ್ಯಾಕ] ಷಷ್ಠೀವಿಭಕ್ತಿಯ ವಿವಿಧ ಸಂಬಂಧಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಸಾಮೀಪ್ಯದ ಸಂಬಂಧ: ಸಂಬಂಧದೊಳ್ ಷಷ್ಠಿಯಕ್ಕುಂ ಅದು ಸ್ವಾಮಿಸಂಬಂಧ . . . ಸನ್ನಿಧಾನಸಂಬಂಧ ಸಂಸ್ಪರ್ಶಸಂಬಂಧ ಸಂಬಂಧಸಂಬಂಧವೆಂಬಿನಿತರೊಳಮಕ್ಕುಂ (ಶಮದ. ೧೩೨ ವೃತ್ತಿ); ಸನ್ನಿಧಾನಕ್ಕೆ- ಕೆಱೆಯ ಕೋಡಿ; ಊರಮುಂದು; ಅದಱ ಕೆಲಂ (ಶಮದ. ೧೩೨ ಪ್ರಯೋ). [ಸಂ.]

ಸನ್ನಿಧಿ₁ (ನಾ). ೧. ಹತ್ತಿರ; ಸಮೀಪ : ಶ್ರೀಧರತಪೋನಿಧಿಯ ಸನ್ನಿಧಿಯೊಳ್ ಪರಿಹರಿಸಿ ಜಾತರೂಪೋತ್ಕರಮಂ ಮತ್ತೊಂದು ಜಾತರೂಪಮನರಸಂ ಧರಿಯಿಸಿದಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೨-೫೭ ವ). ೨. = ಸನ್ನಿಧಾನ ೨. ೩. = ಸನ್ನಿಧಾನ ೩. ೪. ಎದುರು; ಸಮ್ಮುಖ : ಶ್ರೀಮದಘಾರಿ ವೀರಜಿನಸನ್ನಿಧಿಯೊಳ್ . . . ಪೇಳ್ವೆಂ . . . ಸುಕುಮಾರಕಥಾಪ್ರಬಂಧಮಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೬೪). ೫. ರಾಜರನ್ನು ಮತ್ತು ಹಿರಿಯ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸುವಾಗ ಗೌರವಸೂಚಕವಾಗಿ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಪದ: ಸನ್ನಿಧಿಯವರು ದಯಮಾಡಿಸುತಿದ್ದಾರೆ. ದಾರಿ ಬಿಡಿ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಸನ್ನಿಧಿ₂ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ನೆಲೆ, — ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನ : ಬೇಱದೊಂದು ರೂಪಿನ ನಿಧಿ ಬೇಱದೊಂದು ಕಡುಗಾಡಿಯ ಸನ್ನಿಧಿ ಬೇಱದೊಂದು ನುಣ್ಪಿನ ಕಣಿ . . . ಎನ್ನ ನಲ್ಲಳಾ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೭೯). [ಸಂ.(ಸತ್ + ನಿಧಿ)]

ಸನ್ನಿಪಾತ (ನಾ). ೧. ಕೂಡುವುದು; ಸಂಯೋಗ : ಭೂತಚತುಷ್ಟಯ ಸನ್ನಿಪಾತಮಂ ಶರೀರಮೆಂಬುದು (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೩೨ವ). ೨. ಯುದ್ಧ; ಸಮರ. ೩. = ಸನ್ನಿದೋಷ: ಜಿಹ್ವೆಯು . . . ಸನ್ನಿಪಾತದಲ್ಲಿ ಕಪ್ಪಾಗಿ ಮುಳ್ಳುಮುಳ್ಳಾಗಿ ಒಣಗಿ ದ್ರವವಿಲ್ಲದೆ ಇರುವುದು (ಸಚ್ಚ. ೧೪). ೪. ವಿಪರೀತಜ್ವರದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಬುದ್ಧಿ ಭ್ರಮಣೆ : ಅರುವಾಳ :- ಈ ಬೀಜ ಮೆಣಸು ಸಹ ನಿಂಬೇಹುಳಿಯಲ್ಲಿ ತೇದು ಹಚ್ಚಲು ಸನ್ನಿಪಾತಹರ (ವಿಷ್ಣುವಿ. ೧). [ಸಂ.]

ಸನ್ನಿಪಾತಕ (ನಾ). = ಸನ್ನಿಪಾತ ೪ : ಬಹುಮೂತ್ರದವರಿಗೆ . . . ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಸನ್ನಿಪಾತಕವು ತೋಱುವುದು (ವಿಷ್ಣುವಿ. ೧೫೭). [ಸಂ.]

ಸನ್ನಿಪಾತಕಜ್ವರ (ನಾ). ಸನ್ನಿಪಾತದಿಂದುಂಟಾಗುವ ಜ್ವರ. [ಸಂ.]

ಸನ್ನಿಪಾತಗುಲ್ಮ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗುಲ್ಮರೋಗ : ಮೆಣಸು ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ . . . ಗುಳಿಗೆ ಮಾಡಿ ಏಳು ದಿನ ನುಂಗೆ . . . ಸನ್ನಿಪಾತಗುಲ್ಮ ಇವು ಎಲ್ಲಾ ಮಾಣುವುವು (ವಿಷ್ಣುವಿ. ೧೨೭). [ಸಂ.]

ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರ (ನಾ). = ಸನ್ನಿಪಾತಕಜ್ವರ : ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರಂ ದೊರೆಕೊಂಡಂತ ವಿವೇಕದಿಂದಭಿಜನಂ . . . ಅದೇಂ ಮಾರ್ಕೊಳ್ಳದಂತಿರ್ಕುಮೇ (ಪಂಪಾಮಾ. ೭-೧೬೮); ತಂದ್ರ, ನಿದ್ರಾಭಂಗ, ಗಂಟಲಲಿ ಗೊರಕು, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಶೀತ, ಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಉಷ್ಣ . . . ಇವಿಷ್ಟೂ ಉಂಟಾಗಿರುವುದೇ ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರಲಕ್ಷಣವೆಂದರಿವುದು (ಸಚ್ಚ. ೯೭). [ಸಂ.]

ಸನ್ನಿಬಂಧ (ಗು). ೧. ಕಟ್ಟಿದ; ಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ಕಾವ್ಯಬಂಧ; ಸತ್ಪ್ರಬಂಧ : ಈ ಪೇೞ್ದ ಮಾೞ್ಕೆಯಿಂ ದೋಷಾಲೇಪಂ ಪೊರ್ದದಂತಿರೆ ಸನ್ನಿಬಂಧ ವ್ಯಾಪೃತನಕ್ಕೆ ಗುಣವದರ್ಥಂ ವ್ಯಾಪಕಮಾಗೆ ಕವಿತ್ವತತ್ತ್ವದೊಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೪೯೫). [ಸಂ.]

ಸನ್ನಿಭ (ಗು). ಸಮಾನವಾದ; ಸದೃಶವಾದ : ಅಮರಸನ್ನಿಭಮಣಿಕುಟ್ಟಿಮಮಪ್ಪ ಬಾವಿಯಂ ಪೊಕ್ಕು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೨೭-೧೮); ಅಭವಸನ್ನಿಭ ವೀರನಾಗೆಂದು . . . ಹರಸಿದರು ಹರುಷದಲಿ (ಜೈಮಿನಿ. ೧೦-೭೮); ಮಾರಸನ್ನಿಭ ರೂಪನ ಧೀರ ಮಲುಹಣ (ಪ್ರಭುರಾ. ೯-೨೦). [ಸಂ.]

ಸನ್ನಿರೋಧನ (ನಾ). ಮೂರ್ತಿಪೂಜಾವಿಧಿಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಇಷ್ಟದೇವತಾ ಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ನೆಲೆಸುವಂತೆ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವ ಒಂದು ಕ್ರಿಯೆ : ಶಿವಲಿಂಗಕ್ಕಾವಾಹನ ಸ್ಥಾಪನ ಸನ್ನಿಧಾನ ಸನ್ನಿರೋಧನ ಸಮ್ಮುಖೀಕರಣಮೆಂಬ ಕ್ರಿಯೆಗಳಂ ಮಾಡಿ (ವಿವೇಕ. ೯೪). [?]

ಸನ್ನಿವಡು (ಕ್ರಿ). ಸನ್ನಿಪಾತರೋಗಕ್ಕೊಳಗಾಗು : ಹರನೆಂದು ದುಗ್ಧವಾರಿಧಿ ವಿಚಾರಿಸದೆ ಶಂಕರನೆಂದು ತನ್ನ ತಿಂಗಳ ಶಿಶುವ ಕೊಡಲದಂ ಹರಿವ ನೀರ್ ಮೊಱೆವ ಹಾವುರಿವ ಕಿಚ್ಚಿನ ಹೊಱೆಯೊಳಿರಿಸಲದು ಸನ್ನಿವಟ್ಟು ಶರೀರವೆಲ್ಲಂ ಕಂದಿ ಕುಂದಿ (ಭಾವಚಿಂ. ೬-೧); ನೀರೊಳೊಣಗಿದುದು ಮೈನಾಕ ಸನ್ನಿವಟ್ಟುದು ಕುಳಿರ್ವೆಟ್ಟು ಚಲಿಸಿತು ಮಂದರಂ (ಸಂದಿಮಾ. ೧೧-೨೭). [ಸನ್ನಿ + ಪಡು₁]

ಸನ್ನಿವಹ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಪರಿವಾರವುಳ್ಳವನು : ವ್ರತಗೋಮಂ ಸಕಳಕಳಾನ್ವಿತ ನವ್ಯಮೃತಮಯಂ ವಿಶುದ್ಧವೃದ್ಧಂ ಪರಿವೇಷ್ಟಿತ ಸನ್ನಿವಹಂ ಕುವಳಯಹಿತನೆನೆ ಸಂಪೂರ್ಣಂ ಚಂದ್ರನೊಳ್ದೊರೆ ಚಂದ್ರಂ (ಮದತಿ. ೧-೪೮). [ಸಂ.]

ಸನ್ನಿವಾಸ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಮನೆ, — ನಿವಾಸ : ಸೌರಾಷ್ಟ್ರಪತಿ ರತಿಪೊಂದಿ ಬಿಡದಿರವೇಳ್ಕು ನಿನ್ನಯ ಸನ್ನಿವಾಸದಲೆ (ಬಸವಪು. ೫೩-೧೭). [ಸಂ.]

ಸನ್ನಿವಿಷ್ಟ (ನಾ). ೧. ಜೊತೆಗೂಡಿ ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದು. ೨. ಬೀಡುಬಿಡುವುದು; ನೆಲೆಗೊಳ್ಳುವುದು. ೩. ಹತ್ತಿರ; ಸಮೀಪ. [ಸಂ.]

ಸನ್ನಿವೇಶ (ನಾ). ೧. ಜೊತೆಗೂಡಿ ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದು. ೨. ಸಮೂಹ; ಗುಂಪು. ೩. ಸಮ್ಮಿಲನ; ಕೂಟ. ೪. ನೆರೆಹೊರೆ; ಪರಿಸರ; ಸುತ್ತುಮುತ್ತು. ೫. ನೆಲೆ; ಸ್ಥಾನ; ಸ್ಥಳ : "ಸಂಸ್ಥಾನಂ, ಸನ್ನಿವೇಶಃ - ಈ ೨ ನಿಲವು" (ಹಲಾಯು. ೧೨೮-೯೩). ೬. ಇರವು; ಪರಿಸ್ಥಿತಿ : ಆರ್ಥಿಕದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳು ಅಷ್ಟು ಅನುಕೂಲಕರ ವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ (ಸಸ್ಕೃ. ೯೫). ೭. ರೂಪ; ರಚನೆ. ೮. ಘಟನೆ; ಸಂದರ್ಭ : ನಾಟಕದ ಮೂಲೋದ್ದೇಶದ ನಿರೂಪಕವಾಗಿರುವಂತೆ ಈ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಕನು ಯೋಜಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು (ಕಮ್ಮಟ. ೬೦). [ಸಂ.]

ಸನ್ನಿಹಿತ (ಗು). ೧. ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರುವ; ಸಮೀಪದ: ಸಹಜವಿಭೂಷಣ ಪ್ರತತಿಪಲ್ಲವಮಿಲ್ಲದ ದಿವ್ಯದೇಹಸನ್ನಿಹಿತಪಹಾಸ್ಯಮೆಂಬ ಪೆಸರಿಲ್ಲದೆಯಾಡುವ ಕೋಟೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೩೪); ನೃಪಕುಮಾರರೆ ಸತತ ಸನ್ನಿಹಿತ ಪರಿವಾರವಾಗೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೪-೭ವ). ೨. ಸಿದ್ಧವಾದ; ಸಜ್ಜಾದ. (ನಾ). ೩. ಹತ್ತಿರ; ಸಮೀಪ: ಸನ್ನಿಹಿತಮಾದೀ ವಿಪತ್ತನರಿತುಂ ಬರಿದೆ ಕುಳಿತಿಹರೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೧-೨೦೨). ೪. ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬಂದವನು; ಸಮೀಪಸ್ಥ : ತಡವಿಲ್ಲ ಸನ್ನಿಹಿತನಾದಪನಲ್ತೆ ಭವತ್ತನೂಭವಂ (ಕಾದಂಬ. ೧೧೧); ಜಂಗಮದೊಳಗೆ ಲಿಂಗಯ್ಯ ಸನ್ನಿಹಿತನಾಗಿರ್ಪ (ಬಸವ. ೧೮೭). [ಸಂ.]

ಸನ್ನಿಹಿತೆ (ನಾ). ಹತ್ತಿರದವಳು; ಸಮೀಪಸ್ಥೆ : ವಾಣ್ಸುಂದರಿ ಬಂದು ಸನ್ನಿಹಿತೆಯಕ್ಕೆನ್ನೀ ಮುಖಾಂಭೋಜದೊಳ್ (ಗದಾಯು. ೧-೭); ದೇವತೆ ಸನ್ನಿಹಿತೆಯಾಗಿ ಎನಗೆ ಪೊಡವಟ್ಟು ಪಡೆದಾ ತನೂಜನಂ . . . ಕಾವೆಂ (ಜೀವಸಂ. ೨-೨೮ ವ). [ಸಂ. ಸನ್ನಿಹಿತಾ]

ಸನ್ನೀರು (ನಾ). ಇರುವ ನೀರು : ಸನ್ನೀರ ಜರಿದು ಬಿಸಿಲ ದೊರೆಗೆ ಓಡಿ ಬನ್ನಬಡುವ ಭವಾಟವಿಯೊಳಗೆ (ಪ್ರಸಭಾ. ೫೭-೩೪). [? + ನೀರು₁ (< ನೀರ್)]

ಸನ್ನೀಲಪಟ (ನಾ). ಮನ್ಮಥನನ್ನು ಆರಾಧ್ಯದೇವತೆಯಾಗುಳ್ಳ ಒಂದು ತಾಂತ್ರಿಕ ಪಂಥದ ಹೆಸರು ಮತ್ತು ಆ ಪಂಥಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ☞ ಇವರನ್ನು ಕಾಶ್ಮೀರ ದಲ್ಲಿ ನೀಲಾಂಬರರೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ : ಪೂರ್ವಶೈವರುಂ ಮಾಸಿದಱಿವಿನ ನಿರೀಶವಾದಿಗಳ್ ಮೀಮಾಂಸಕರು ಸನ್ನೀಲಪಟರು (ವಿಟೋಪು. ೯-೩೯). [ಸಂ. ?]

ಸನ್ನುಗ (ನಾ). ಅನುಭಾವ: ಇನ್ನೆಲ್ಲ ಕೇಳಿ ಸಂಪನ್ನ ಸುವಿವೇಕನೆಂಬುನ್ನತಜ್ಞಾನಿ ಸಂಸಾರಕಲಿಸಿ ನನ್ನಿಯಿಂ ಗುರುವಿಡಿದು ತನ್ನ ನಿಜ ತಾನಾದ ಸನ್ನುಗವ ಪೇಳ್ವೆನು (ಮನೋವಿ. ೧-೬); "ಮಾರ್ಗ" (ಮನೋವಿ. ೧-೬ ಟೀಕು); ಗಗನಾಂಶ ಜೀವವಾಶುಗವೆರಸಿ ಮನವನಲನಿಗೆ ಬೆರಸಿ ಬುದ್ಧಿಜಲವೆರಸಿ ಚಿತ್ತ ಮಿಗೆ ಪೃಥ್ವಿವೆರಸಿ ಹಮ್ಮೊಗೆದುದಾ ಗಸದ ಸನ್ನುಗವೆ ಪಂಚೀಕರಣವೆಂದಱಿವುದು (ಮನೋವಿ. ೩-೧೩); "ಐದು" (ಮನೋವಿ. ೩-೧೩ ಟೀಕು); ಎನ್ನೊಳೊಳವಖಿಳಶಕ್ತಿಗಳುನ್ನತಮಾದೆನ್ನ ನಾಮಮಾಚ್ಞಾ ಸಿದ್ಧಂ ನುನ್ನಮದೆನ್ನಿಂದಾಗುವೆ ಸನ್ನುಗಮಂ ಕೇಳ್ ಮಹೀಧವಾಗ್ರಣಿ ಮುದದಿಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೨-೫-೧೯). [ಸಂ.?]

ಸನ್ನುತ (ಗು). ೧. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೊಗಳಿದ; ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸ್ತುತಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೊಗಳಿದುದು; ವಿಶೇಷವಾದ ಸ್ತುತಿ : ಸನ್ನುತಮಪರಾರ್ಥಂ ಸಂಪನ್ನಶ್ಲಿಷ್ಟಾಕ್ಷರೋಪರಚಿತಮದೋಷಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೯೬). ೩. ಚೆನ್ನಾಗಿ

ಹೊಗಳುವವನು; ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸ್ತುತಿಸುವವನು: "ಸನ್ನುತಂ ವಿಚಕ್ಷಣನಿನಿದ ನುಡಿವವನಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೭೦-೧೭); ಗಜಮುಖನೆನ್ನುತಂದನೊ ಎನ್ನುತ ನಾ ಸಂಭ್ರಮಿಸುತ ಕಂಡನು ಸನ್ನುತನ (ಗಣೇಶ. ೧-೨೦). [ಸಂ.]

ಸನ್ನುತಿ (ನಾ). ವಿಶೇಷವಾದ ಹೊಗಳಿಕೆ, – ಸ್ತುತಿ : 'ಸನ್ನುತಿಗೆಯ್' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸನ್ನುತಿಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಹೊಗಳು; ಸ್ತುತಿಸು : ಸನ್ನುತಿಗೆಯ್ದಾರಾಧಿಸ ತನ್ನಂ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿದೇವರೊಳಗೆತ್ತಾನುಂ ಮುನ್ನುಡಿದ ದಿವ್ಯವಚನಮನೆನ್ನೊಳ್ ನುಡಿಗುಮ ನೃಕೀಟದೊಳ್ ನರಸಿಂಹಂ (ಜಗ. ೫-೭೪). [ಸನ್ನುತಿ + ಕೆಯ್₁]

ಸನ್ನುತಿವಡೆ (ಕ್ರಿ). ವಿಶೇಷವಾದ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆ, – ಹೊಂದು: ಕರ್ಬೊನ್ನು ಚಂಬೊನ್ನಾದಂತೆ ಸನ್ನುತಿವಡೆದೊಳ್ಪುವೆತ್ತು ಸಕಲಭಾಗ್ಯೋನ್ನತಿಯೊಡಗೂಡಿಹನು (ಹರಿಬ. ೧-೩೫). [ಸನ್ನುತಿ + ಪಡೆ₁]

ಸನ್ನುತಿಸು (ಕ್ರಿ). ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಹೊಗಳು, – ಸ್ತುತಿಸು : ಇಂಗಡಲೆಡೆಯ ಪೆರ್ಬಾವಿನ ಹೆಡೆಯ ರತ್ನಂಗಳ ಮಯ್ಯೆಳಗಿನಲಿ ಕಂಗೊಳಿಸುವ ವಾಸುದೇವನ ಶ್ರೀಚರಣಂಗಳ ಸನ್ನುತಿಸಿದನು (ವೀಣಪತ. ೫-೪); ಪತಿಯನೆ ವರದೇವತೆಯೆಂದು ಭಜಿಸುವ ಸತಿಯರ ಸನ್ನುತಿಸುವೆನು (ಹರಿಬ. ೨-೩). [ಸನ್ನುತಿ + -ಇಸು₁]

ಸನ್ನುಮತ 'ಸನುಮತ' ನೋ.

ಸನ್ನೆ₁, ಸೊನ್ನೆ₁ (ನಾ). ಭಾರವಾದ ಅಥವಾ ಹೂತಿರುವ ವಸ್ತುವನ್ನು ಮೀಟಿ ಎತ್ತುವ ಒಂದು ಸಾಧನ ; ಮೀಟುಗೋಲು; ಸನ್ನೆಗೋಲು : ಸನ್ನೆ ಸಾವಿರಕಾಲಾಳಿನ ಸತ್ವವೈ (ಸೋಮೇಶ. ೭೭); ಬೆಟ್ಟಕ್ಕೆ ಸನ್ನೆ ಹಾಕಿರುವ ಮಹದಾಶಿಗನೆ ಗಟ್ಟಿಯೇ ಸೊಟ್ಟಾಗದೇ ಸನ್ನೆಗೋಲು ರಟ್ಟೆಯೇ ಮುರಿದೀತು ಮೈಮರೆತ ಸಾಹಸದಿ ಎಷ್ಟುಚಿತವೋ ನೋಡು (ಮಂಥನ. ೫೭೧). **ಸೊನ್ನೆ₁** : ಬಂಧಿಸಿದ ಕದವ ನೂಂಕುತ್ತ ಮಿರಲು ಅದು ಚಲಿಸದಿರೆ ಪುರದ ಜೈನರೆಲ್ಲರೂ ನೆರೆದು ವೊಲಿಗಿ ಸೊನ್ನೆಗಳಿಂದ ನೂಂಕಿದೊಡೆ ಮಿಸುಕದಿರೆ (ರಾಘಚ. ೧೩-೬೫). [ದೇ. ॥ ತಮಿ. ಚನ್ನೈ; ತುಳು. ಸನ್ನೆ]

ಸನ್ನೆ₂, ಸನೆಯ, ಸವುಜ್ಞೆ, ಸೊನ್ನೆ₂, ಸೌಜ್ಞೆ (ನಾ). ಗುರುತು; ಸಂಕೇತ: ಕಾಣ್ಬರಂಕುಸನಾ ಪಾಣ್ಬೆಯರ ಗೆಯ್ಮ ಗೆಯ್ಮಂಗಳುಮಂ ತೋರ್ಪ ಸನ್ನೆಗಳುಮಂ ಆಡುವ ಮಿಟ್ಟುಗೊಡ್ಡಂಗಳುಮಂ ಕಂಡು (ಪಂಪಭಾ. ೪-೮೩ ವ); ಮೌನವ್ರತಿಯಿಂದಡೆ ಸನ್ನೆಯಲ್ಲಿ ಭೇದಿಸುವೆ (ಸಮಾಮ. ಕ. ೫೦೯-೩); ವೀರಸೇನಾಪತಿಯ ಸನ್ನೆಗೆ ಭೂರಿಬಲ ಹಬ್ಬಿದುದು ದಿಕ್ಕುಗಳೋರೆ ಹಿಗ್ಗಿದವಮಮ ತಗ್ಗಿದರಹಿಪಕೂರುಮರು (ಕುಮಾಭಾ. ೮-೧೧); ಸನ್ನೆ ತಿಳಿಯದಿದ್ದರೆ ಮನ್ನಣೆಯೂ ತಿಳಿಯದ (ಗಾದೆ). **ಸನೆಯ**: 'ಸನೆಯಗೈ' ಪರಾ. **ಸವುಜ್ಞೆ** : ಈ ಮೇರೆಗೆ ಸೂರ್ಯಾದಿಯೇಳು ಗ್ರಹಗಳಗು ಮೂಲತ್ರಿಕೋಣದಿಂದ ಯಾ ಸವುಜ್ಞೆಯೊಳು . . . ಬಂದರೆ ಸಮ (ಭಾಸ್ಕರ. ೫೪-೭). **ಸೊನ್ನೆ₂** : ಹಿಂಗಾಲು ಊರಿಕೊಂಡು ತಲೆಯನ್ನು ಓರೆಮಾಡಿ, ಕೋಡಿನಿಂದ ಸೊನ್ನೆ ಕೊಡುತ್ತವೆ (ಮುಯಿಯ. ೩-೧೧). **ಸೌಜ್ಞೆ**: ಹಸುವಿಂಗೆ ಸೌಜ್ಞೆ ಎತ್ತಿಗೆ ಮುಟ್ಟು ಕಱುವಿಂಗೆ ಲಲ್ಲೆ ಇಂತೀ ತ್ರಿಗುಣದ ಇರವ . . . ಅಱಿತು (ತುಜುಗ ೩-೭). [< ಸಂ. ಸಂಜ್ಞಾ]

ಸನ್ನೆ₃ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ : ಚಿನ್ನ ತಿತ್ತಿರಿ ಬೊಗ್ಗಿನ ಹಜೆ ಕಹಳೆಗಳುನ್ನತ ಡೌಡ ನಿಸ್ಸಾಳ ಸನ್ನ ಡೋಳು ನಾಗಸರ ರಾಯ ಸನ್ನುತಮವನಲೊದಱಿದವು (ಅಂಜಚ. ೭-೬೫); ಸನ್ನೆಯ ದುಂದುಭಿರವದಿಂದ ನೆಱೆಯುರ್ಬೆಱೆ ಸಬ್ಬಲಗ್ಗೆಗೂಳಲ್ (ಚಿಕವ. ೬-೧೫೩) 'ಸೊನಯಿ' ಪರಾ. [?]

ಸನ್ನೆಗಟ್ಟಿಗೆ (ನಾ). = ಸನ್ನೆ₁ : ತೋಱಿಕೆ ಸಪ್ಪವಾಗಿ ನಿಂದವಂಗಲ್ಲದೆ ನಿನ್ನ ಚರಣದ ಬಾಗಿಲ ಬಾದಣವನೇಱಬಾರದು ಅದಕ್ಕೆ ಸನ್ನೆಗಟ್ಟಿಗೆಯೇ ಚೆನ್ನ (ಮದೇವ. ೨೭೯-೩೭). [ಸನ್ನೆ₁ + ಕಟ್ಟಿಗೆ₁]

ಸನ್ನೆಗಣ್ (ನಾ). ಸಂಕೇತವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಕಣ್ಣು : ತಮ್ಮಗೊರೆದನು ಸನ್ನೆಗಣ್ಣಾಡಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೫೩-೬೮೧). [ಸನ್ನೆ₂ + ಕಣ್]

ಸನ್ನೆಗರೆ (ಕ್ರಿ). ಸಂಕೇತದಿಂದ ಬರಮಾಡು; ಸಂಜ್ಞೆಮಾಡು : ಸೀತೆ ಸನ್ನೆಗರ ದನಲಗಾಡಿದಳವಳ್ ತಂದೆಯಂ ಕುರಿತು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೮೩೪-೨೦೦). [ಸನ್ನೆ₂ + ಕರೆ₁]

ಸನ್ನೆಗಹಳೆ, ಸನ್ನೆಗಾಳೆ (ನಾ). (ಯುದ್ಧ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ) ಸಂಕೇತಸೂಚಕವಾಗಿ ಊದುವ ಕಹಳೆ; ಸಂಜ್ಞೆಯ ಕಹಳೆ : ತಿರುಗಿದರು ಕೌರವರು ದ್ರೋಣನ ಬೆರಳ ಸನ್ನೆಗಹಳೆ [ಪಾಠಾಂ. ಗಾಳೆ] ಗಳುರವಣಿಸಿತೆನೆ ತಂಬಟದ ನಿಸ್ಸಾಳ ರಭಸ (ಕುಮಾದ್ರೋ. ೩-೮೦). **ಸನ್ನೆಗಾಳೆ** : ಒತ್ತುವ ಸನ್ನೆಗಾಳೆಗಳಂ ಪೂರಿಸುವ ಶಂಖಂಗಳುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೪೭೪); ಮನೋಜರಾಜದಿಗ್ವಿಜಯಪ್ರಮಾಣದೊಳೂದುವ ಸನ್ನೆಗಾಳೆಗಳ್ (ಚಾರಪೂ. ೧-೧೦೯ ವ); ಸನ್ನೆಗಾಳೆ ತಿತ್ತಿರಿ ಪಟಹ ಭೇರಿ ಫಿರಂಗಿಗಳು ಸೂಳಯ್ಸುವುವು (ಚಿಸ್ಕಿಅ. ೩೦-೧). [ಸನ್ನೆ₂ + ಕಹಳೆ]

ಸನ್ನೆಗಾಳೆ 'ಸನ್ನೆಗಹಳೆ' ನೋ.

ಸನ್ನೆಗೂಗು (ನಾ). ಸಂಕೇತ ಸೂಚಕವಾದ ಕೂಗು : ಕಂಡು ಬಟ್ಟೆಗರ ಕೊಂಬೇಱೆ ಕುಸುಮಕೋದಂಡಗೆ ಸನ್ನೆಗೂಗಿಡುವ ಗಂಡುಗೋಗಿಲೆಗಳ್ (ಉರಾಸಾಂ. ೩-೨೦). [ಸನ್ನೆ₂ + ಕೂಗು₂]

ಸನ್ನೆಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಗುರುತು ತಪ್ಪು; ದಿಕ್ಕುತೋಚದಾಗು : ನಿನ್ನ ಹಂಡತಿ ಬಾವಿಯೊಳ್ ಬಿರ್ದಳೆಲ್ವ ಬಾಯನ್ನುತಾರ್ತಸ್ವರದಿನೋರ್ವನೈತಂದುಸಿರೆ ಸನ್ನೆಗೆಟ್ಟೋ ಹೊ ಕೆಟ್ಟೆಂ ಕೆಟ್ಟೆನೆಂದು ಬಾಯ್ಬಿಟ್ಟು ಹೌಹಾರಿ ಭರದೆ (ಮಹಾಂತೇ. ೯-೩೩). [ಸನ್ನೆ₂ + ಕೆಡು₁]

ಸನ್ನೆಗೆಯ್, ಸನೆಯಗೈ, ಸನ್ನೆಗೈ, ಸೌಜ್ಞೆಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಸಂಕೇತದ ಮೂಲಕ ಸೂಚಿಸು : ಪೆಂಪುವಡೆದಾ ಹೇಮಾಚಳೇಂದ್ರಕ್ಕೆ ಕಲ್ಪಜರಂ ಪೋಗಲೆ ಸನ್ನೆಗೆಯ್ಕೆ ಭಗವಜ್ಜನ್ಮಾಭಿಷೇಕೋತ್ಸವಧ್ವಜಮಂ ಪೋಲ್ತುದು ರತ್ನರಂಜಿತಭುಜಾದಂಡಂ ಸುರಾಧೀಶನಾ (ಆದಿಪು. ೭-೪೯); ಸಂಬಳಿಗೋಲಿಂ ಸನ್ನೆಗೆಯ್ಕೆ (ಕಾದಂಪೂ. ೩೪); ನಾಣ್ಚೆ ನಿಲುತ್ತೆ ಪದದ ನಲ್ಲನಂ ಕಣ್ಮುಚ್ಚಿ ನೆನೆದು ಮನದ ಕಣ್ಣೊಳ್ ಸನ್ನೆಗಯ್ದು (ಗಿರಿ. [illegible] ವ). **ಸನೆಯಗೈ** : ಉಭಯದಂತದೊಳಗೌಂಕೆ ಮುಂಗುರುಳಲವನಿಗೆ ನಾಟಲು ಸನಯಗೈದು (ಜನಮು. ೫-೩೭). **ಸನ್ನೆಗೈ** : ಮುದದಾಪ್ತಗೆ ಸನ್ನೆಗೈವನು (ಮಲರ. ೫೧-೧೦); ಬಿತದ ಬೇಂಟೆಗೆ ಸನ್ನೆಗೈದು (ಇಟಸಾಂ. ೬-೫೫). **ಸೌಜ್ಞೆಗೆಯ್**: ನಿದ್ರೆ ಬರಲೊಲ್ಲದೆನುತ ಸೌಜ್ಞೆಗೆಯ ಜಾರನು ಬಂದು ಉಲ್ಲಾಸದಿಂದಪ್ಪಿ (ಸಪವಜ. ೧೭-೨೭). [ಸನ್ನೆ₂ + ಕೆಯ್₁]

ಸನ್ನೆಗೈ 'ಸನ್ನೆಗೆಯ್' ನೋ.

ಸನ್ನೆಗೋಲು, ಸೊನ್ನೆಕೋಲು (ನಾ). = ಸನ್ನೆ₁ : ಚನ್ನಾಗಿ ತೆರೆಯ ಹಿಡಿಯಯ್ಯ ನಾರಂದ ಸನ್ನೆಗೋಲಿಕ್ಕಿ ತಡಹಿದ (ಗುಂಡುಹು. ೩-೩); ಕನ್ನಡನಾಡಿನ ಹಳಮೆಯು ಕನ್ನಡ ನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಹೆಮ್ಮೆಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಲು ಸನ್ನೆಗೋಲಿನಂತೆ ಆಗಿದೆ (ಪ್ರವಾ. I. ೧೦೭). **ಸೊನ್ನೆಕೋಲು** : (ಕ). [ಸನ್ನೆ₁ + ಕೋಲು₁ (< ಕೋಲ್₁)]

ಸನ್ನೆದಗರ್ (ನಾ). (ಹೋರಾಟಕ್ಕೆ) ಸನ್ನೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸಿ ಬಿಟ್ಟ ಪಳಗಿದ ಟಗರು : ಪರಿವಡಿಯಂಕದಂತೆ ಪೊಜಮಟ್ಟದೆ ಸೂಟಿಱಿವೊಳ್ಪಿದುಳ್ ಸಿಡಿಲ್ತರೆ ಪೊಱಸಾರ್ದು ಸನ್ನೆದ [ಪಾಠಾಂ.ಶ] ಗರಂದದೆ ತಾಗುವ ಝಟ್ಟಿಮಲ್ಲರಂತಿರೆ . . . ಪೋರ್ದುವಾನೆಗಳ್ (ವರ್ಧಪು. ೮-೫೩). 'ಸನ್ನೆಯಾನೆ' ಪರಾ. [ಸನ್ನೆ₂ + ತಗರ್₂]

ಸನ್ನೆದೆಗೆ (ಕ್ರಿ). ಸನ್ನೆಕೋಲನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು : ಮೇಕಲಾಸುರ ಕೇಳಿ ಸನ್ನೆದೆಗದು ರಜತಾದ್ರಿಯ ಹಾಯಲು ಪರ್ವತ ಗದಗದನೆ ನಡುಗಲು (ಭೈರಸೂ. I, ೧೧೨). [ಸನ್ನೆ₁ + ತೆಗೆ₁]

ಸನ್ನೆದೋಱು (ಕ್ರಿ). ಸಂಕೇತಕೊಡು; ಸಂಜ್ಞೆಮಾಡು : ಕೊರಲಂ ನೀಡಿ ಕಯ್ಯಂ ಪಿಡಿದು ತಲೆಯಂ ತೂಗುತ್ತುಂ ಸನ್ನೆದೋಱುತ್ತುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೧೩೭); ಕೇಕರಿಸಿ ಕೆಮ್ಮಿ ಸೀತುಂ ಪೆರರ ಕರೆದು ಮೊದಲಾಕೆಗೀ ಪರಿ ಸನ್ನೆದೋಱಿದುಪಪತಿಗೆ ನಾನಾ ಕುಶಲಮಪ್ಪ ಸಂಜ್ಞೆಗಳಿಂದಮರ್ದೆಗೆ ತರಹರವಿತ್ತು (ಜಬುಪು. ೯-೧೩); ಕಂಗಳೊಳಗೆ ನುಡಿ ಕರದಭಿನಯದ ಬೆಡಂಗಿನೊಳಗೆ ಸನ್ನೆದೋಱಿ (ಕಂಸವ. ೬-೧೨೭). [ಸನ್ನೆ₂ + ತೋಱು]

ಸನ್ನೆನೋಟ (ನಾ). ಸಂಕೇತಸೂಚಕವಾದ ನೋಟ : ಸನ್ನೆನೋಟಗಳ ತಿರುಹು ಮುರುಹಿಂದ ವಿಟನೆದೆಗಱಿಗಿವ ತರುಣಿಯೊರ್ವಳು ರಾಜಿಪಳು (ಕಂಸವ. ೨-೯೪); ಸನ್ನೆನೋಟ [ಪಾಠಾಂ. ಸನ್ನೆಯ ನೋಟ, ನೋಟವು] ಸನ್ಮಾನದ ಸವಿನೋಟ ಮನ್ಮಥ

ಕೇಳಿಯ ನೋಟ ಬಿನ್ನಣದ ಶೇಲ್ಮ ನೋಟವ ನೋಡುತಲಾಗ ಚೆನ್ನೆಯರ್ದರೊಂದೆಸೆಯ (ಕಿಟ್ಟದೂ. ೩-೧೧೯). [ಸನ್ನ + ನೋಟ]

ಸನ್ನೆಮಾತು 'ಸನ್ನೆವಾತು' ನೋ.

ಸನ್ನೆಯ (ನಾ). ಸೈನ್ಯದ ಹಿಂದುಗಡೆ ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ ಪಡೆಯವನು; ಕುಮ್ಮಕ್ಕಾಗಿರುವ ಫೌಜಿನವನು : ವೀರಾಂಗಳುಬಿದದಟಮ್ಮರ್ನೈಯರ್ಸ್ವನ್ನೆಯ ಬ್ಬಾಳ್ವಲೆಯಂ ಸರ್ವಸ್ವಮಂ ಕೊಟ್ಟಡಿಗೆಬಿಗಿ (ಮುಂಬರಾ. XI. ೨೪೮-೧೪ ; 1121). [< ಸಂ. ಸನ್ನಯ]

ಸನ್ನೆಯಗಾರ (ನಾ). ಅಣಿಮಾಡುವವನು : ಪಿನ್ನಯ್ಯನು ಬಹು ಸನ್ನೆಯಗಾರನು ಗುನ್ನನ ಕೈಯೊಳಗನ್ನವ ತಾನುಂಡು ನನ್ನಿಸಿ ಬರುತಿಹನೆನ್ನುತ ಜರಿದಾ ಕನ್ನನ ಕರೆಯುತ ಹೊನ್ನನ ಬರಹೇಳೆನುತ ಶಬರರು ಮನ್ನಿಸಿ ವನದೊಳು ಬಿನ್ನಣವಾಡುತಲಿ (ಹಮಟ. ೧೭). [ಸನ್ನೆಯ + - ಗಾರ (< - ಕಾಱ)]

ಸನ್ನೆಯಾನೆ (ನಾ). (ಹೋರಾಟಕ್ಕೆ) ಸನ್ನೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸಿ ಬಿಟ್ಟ ಪಳಗಿದ ಆನೆ: ಮದವಿಳಿಯದ ಕೂರಾನೆಗಳೊತ್ತಿದೊಡೊದಗುವ ಸನ್ನೆಯಾನೆಗಳು (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೧-೨೯). [ಸನ್ನ$_2$ + ಆನೆ$_1$]

ಸನ್ನೆವಟಿ (ನಾ). ಸಂಕೇತಸೂಚಕವಾಗಿ ಬಾರಿಸುವ ಹರೆ,— ತಮಟೆ: ಅನ್ನೆಗಮುತ್ರಮಲಗ್ನದ ಬರವಿನ ಸನ್ನೆವಟೆಯನೋಸರಿಸುವ ಜವನಿಕೆಯನ್ನೋಡುವ ಜನಜಾಲದಿನಂಗಜನೃಪವರನನುಮತದಿ . . . ಮದವಕ್ಕಳ್ಮಾಸಾಳಂದದಿನೊಪ್ಪಿದರು (ಜಯಕಾ. ೮-೩೦); ಪುರಮಂ ಮುತ್ತಿ ಬೊಬ್ಬಿಱಿದು ಸನ್ನೆವಟೆಗಳಿಂ ಕಾಳೆಗಕರಿರಾಜರಂ ಕರೆದರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೨೭-೧೯). [ಸನ್ನ$_2$ + ಪಱೆ$_1$]

ಸನ್ನೆವಾತು, ಸನ್ನೆಮಾತು (ನಾ). ಸಂಕೇತದ ಮೂಲಕ ಹೇಳುವ ಮಾತು: ನಗೆಯ ನಯನದ ಸನ್ನೆವಾತಿನ ಸೊಗಸಿನಬಲಾಜನದ ಕೈಗಳಲಗಿವ ಚಾಮರ ವಸೆದವಿದ್ದೆಸೆಯಲಿ ದಶಾನನನ (ತೊರರಾ. ೭-೧೧-೧೨). ಸನ್ನೆಮಾತು: ಧರ್ಮರಾಯನು . . . ತಮ್ಮವರೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ತಕ್ಕಂತಾ ಗುರುತುಗಳನ್ನು ಸನ್ನೆಮಾತುಗಳನ್ನು ಏರ್ಪಾಡುಮಾಡಿದನು (ಕೃವಾಭೀ. ೭). [ಸನ್ನ$_2$ + ಮಾತು$_1$]

ಸನ್ನೆವೇಂಟೆ (ನಾ). ಸಂಕೇತದ ಮೂಲಕ ಮಾಡುವ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಬೇಟೆ; ಸಂಜ್ಞೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಸೂಚನೆ ಮಾಡಿ ಆಡುವ ಬೇಟೆ : ಪಂದಿಗೊಪ್ಪುವ ಮೊಳಕೈಯ ತೋರ್ಪರರೆಬರ್ ಬಿಯದರ್ ಸಲೆ ಸನ್ನೆ ವೇಂ [ಪಾಠಾಂ. ವೇ]ಟೆಯೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೫-೮೫); ವರಾಹಯೂಥಮೆಟ್ಟರೆ ಮಣಿಕಾಲ್ಗಳಂ ಮಡಿದು ತೋಱಿದ ರೊಯ್ಯನೆ ಸನ್ನೆವೇಂಟೆಯೊಳ್ (ಶಬಶಂ. ೩-೪೭). [ಸನ್ನ$_2$ + ಬೇಂಟೆ]

ಸನ್ನೆವೇಂಟೆಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಸಂಕೇತದ ಮೂಲಕ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಬೇಟೆಯಾಡು : ಸೊಪ್ಪುಳಾಗದಂತು ಸನ್ನೆವೇಂಟೆಗೆಯ್ಯುತ್ತುಮಳವಿಗೆಟ್ಟು ಕೂಟ್ಕಿಗಂಗಳಂ ಸಂಹರಿಸಿದರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೮೪-೧೫). [ಸನ್ನೆವೇಂಟೆ + ಕೆಯ್$_1$]

ಸನ್ನೊಸಗೆ (ನಾ). ಮಂಗಳಕಾರ್ಯ : ವಿರಹಿಗೆತ್ತಿದ ಸಬಳ ಯೋಗಿಗಳುರದ ಶೂಲ ವಿಯೋಗಿ ಕೌಂಗಿದ ಸುರಗಿ ಸನ್ನೊಸಗೆದೆಲ್ಲಣ ವರತಪಸ್ವಿಗಳ ಶರದಲುದಿದತಿ ಸತಿಯರಿಗೆ ದಳ್ಳುರಿ ಸುಭೋಗಿಗಳಾಶ್ರಯವು ಶಂಬರವಿರೋಧಿಯ ಸೈನ್ಯವನೆ ವನವೆಸೆದುದೊಗ್ಗಿನಲಿ (ಜೀವಂಚ. ೧೭-೨೪). [(ಸಂ. ಸತ್) + ಒಸಗೆ]

ಸನ್ಮಂತ 'ಸನುಮತ' ನೋ.

ಸನ್ಮಂತ್ರ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮಂತ್ರ. ೨. ಪಂಚಾಕ್ಷರೀ ಮಂತ್ರ ; ನಮಃ ಶಿವಾಯ : 'ಸನ್ಮಂತ್ರಲಕ್ಷ' ಪರಾ. ೩. (ಆಲಂ) ಉಚಿತವಾದ ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆ ; ಯೋಗ್ಯವಾದ ಗುಪ್ತಾಲೋಚನೆ : ತಂತ್ರ ನಿಯಂತ್ರಣಂ ಬಿನದವೋಲಗವುಕ್ಕರಗೊಟ್ಟ ಕಾರ್ಯಸನ್ಮಂತ್ರಮುದಾತ್ತವೃತ್ತಿ . . . ಎಂಬಿವನಾಗಳುಂ . . . ಒಡರ್ಚುವಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೧೧೧). [ಸಂ.]

ಸನ್ಮಂತ್ರಲಕ್ಷ (ನಾ). ಪಂಚಾಕ್ಷರೀಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಗಮನವಿರುವವನು: ಇವನೇ ಸತ್ಯೇಂದ್ರನಪ್ಪಂ ಬಗೆವೊಡಮಮ ಸತ್ಯೇಂದ್ರಚೋಳೋರ್ವಿಪಂ ಮತ್ತಿವನೇ ಸನ್ಮಂತ್ರಲಕ್ಷಂ ನಿಜದಿನರರ ಸನ್ಮಂತ್ರಲಕ್ಷಂ ಬಳಿಕ್ಕಿಂತಿವನೇ ನೋಳ್ಪಾಗಳಾಹಾ ಮಿತವಚನಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೪-೧೧೩). [ಸಂ.]

ಸನ್ಮಡದಿ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಹೆಂಡತಿ ; ಉತ್ತಮಸತಿ : ಕಾರ್ತವೀರ್ಯಾರ್ಜುನನ ಸನ್ಮಡದಿ ಚಳಕದಿಂದಾಗೆನುತೆ (ಪರಶು. ೮-೧೪). [(ಸಂ. ಸತ್) + ಮಡದಿ]

ಸನ್ಮತ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಭಾವನೆ ; ಸದ್ಭಾವ. ೨. ಒಪ್ಪಿಗೆ ; ಸಮ್ಮತಿ : ಶರಣಸನ್ಮತ [ಪಾಠಾಂ. ಸನ್ನಿಹಿತ]ವಪ್ಪ ನಿಜಗುಣಭರಿತನಪ್ಪಡೆ ಸತ್ವರಜತಮಕ್ರೋಧ ಬಿಡದನ್ನಕ್ಕ ಅನುಭಾವವೆಲ್ಲಿಯದೊ (ಬಸವ. ೮೫೫) ; ನಿಮಗೆ ತರಹೇಂದುಧರನಿರೆ ಅನ್ಯದೈವದ ಸೇವೆ ಸನ್ಮತವೆ (ಬಸಪು. ೩-೭೭). ೩. ಒಳ್ಳೆಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ; ಸದಭಿಪ್ರಾಯ: ಪೂರಾಯ ಸನ್ಮತವಾಗಿ ಮುಳುಗಿ ಕೂಡಲಸಂಗನ ಕೃಪೆಯಿಂದುಳಿದ (ಶಿವಗೀ. ೧೧೮-೫೩೦). [ಸಂ.]

ಸನ್ಮತಿ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಬುದ್ಧಿ,— ಜ್ಞಾನ : ಆತನೂರ್ಜಿತಭಕ್ತಿಸನ್ಮತಿಗೆ . . . ಮೆಚ್ಚಿ ತಮ್ಮೊಳು ಸಂಭ್ರಮಿಸುತಿರಲು (ಬಸಪು. ೨೫-೫೦). [ಸಂ.]

ಸನ್ಮತಿವೆಱು (ಕ್ರಿ). ಒಳ್ಳೆಯ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆ ,— ಹೊಂದು : ಕುವಲಯದಳನೇತ್ರ ಕೇಳು ಕೇವಲ ವೈಷ್ಣವರಾಯರುಗಳಿರ್ದೆಸೆಯ ಪವನ ಬಂದೆಱಗೆ ಸನ್ಮತಿವೆತ್ತು ಪೇಳುವೆ ಶ್ರವಣಕಾನಂದವೆನಿಸಿ (ಮೋಹತ. ೮-೨). [ಸನ್ಮತಿ + ಪೆಱು$_1$]

ಸನ್ಮಥನ (ನಾ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಡೆಯುವುದು : ಲೋಲಮನದೊಳು ಲಿಂಗಭಕ್ತ ಸಮ್ಮೇಳ ದೆರಡಱ ಸನ್ಮಥನದಿಂ ಬಾಳಿನಿರವುಂ ಪ್ರಾಣಪದವಾಗಿಪ್ಪುದು (ಬಸಪು. ೫೧-೨೬). [ಸಂ.]

ಸನ್ಮಹಿತ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಗೌರವವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು : ಸನ್ಮಹಿತ ಮಹಿಮರೆನಿಸಿದ ತನ್ನುನಿಪನ ಪಾರ್ಶ್ವದಲಿ ಜಿನದೀಕ್ಷೆಯನುದ್ಯನ್ನುದದಿಂ ತಳೆದಂ ಮಹಿಭ್ಯನ್ನುಕುರಿಸ್ತಿಮಿತಸಾಗರಕ್ಷಿತಿನಾಥಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೭-೮೮). [ಸಂ.]

ಸನ್ಮಾನ (ನಾ). ೧. ವಿಶೇಷವಾದ ಗೌರವ,— ಮಾನ್ಯತೆ : ಸನ್ಮಾನದಾನಾದಿಗಳೊಳ್ ಸಂತಸಂಬಡಿಸಿ (ಆದಿಪು. ೧೩-೪೧ ವ) ; ಅನಂತಕೋಟಿ ಸನ್ಮಾನವ ಮಾಡಿದರೇನು ನಿಮಿಷದುದಾಶೀನ ಕೆಡಿಸಿತ್ತು (ಬಸವ. ೩೮೨). ೨. ಪುರಸ್ಕಾರ; ಬಕ್ಷೀಸು: ನಾವು ಪಟ್ಟ ಶ್ರಮಕ್ಕಾಗಿ ತಕ್ಕ ಸನ್ಮಾನವನ್ನು ಕೊಡಿ ಎಂದು ಕೇಳಿಕೊಂಡರು (ಪ್ರತಾಪ. ೩೫).

ಸನ್ಮಾನಮಾಡು = (ತುಂಬಿದ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ) ವಿಶೇಷವಾದ ಗೌರವವನ್ನು ತೋರು,— ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸು: ಹಲವಾರು ಸಂಘಸಂಸ್ಥೆಗಳ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾಗಿ ಸೇವೆ ಸಲ್ಲಿಸಿದ ಅವರಿಗೆ ಸನ್ಮಾನ ಮಾಡಲಾಯಿತು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಸನ್ಮಾನಂಬೆಱು (ಕ್ರಿ). ವಿಶೇಷವಾದ ಗೌರವವನ್ನು ಪಡೆ,— ಮಾನ್ಯತೆಯನ್ನು ಹೊಂದು : ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪಂ ಶಿವಂ ಸನ್ಮಾನಂಬೆತ್ತೊವುಗೆನ್ನಂ ಪರಮಗುರು ವಿರೂಪಾಕ್ಷಲಿಂಗಂ ಸಿತಾಂಗಂ (ಉದ್ಭಟ. ೧-೧). [ಸನ್ಮಾನ + ಪೆಱು$_1$]

ಸನ್ಮಾನಕ್ರಿಯೆ (ನಾ). ವಿಶೇಷವಾದ ಮಾನ್ಯತೆಯನ್ನು ತೋರಿಸುವ ಕೆಲಸ: ಮೃಗರಾಜಂ ಕೈನೀಡಿ ಸಂಜೀವಕನನೇಕಪ್ರಕಾರ ಸನ್ಮಾನಕ್ರಿಯೆಗಳಿಂ ತಣಿಪಿ (ಪಂಚತಂ. ೫೭-೧೯). [ಸಂ. ಸನ್ಮಾನಕ್ರಿಯಾ]

ಸನ್ಮಾನತೆ (ನಾ). ವಿಶೇಷವಾದ ಮಾನ್ಯತೆಯನ್ನು ಪಡೆಯುವಿಕೆ: ಈ ವಿನುತಸಿತಕೀರ್ತಿಯಾ ಸದ್ಭಾವಶುದ್ಧತೆಯಾ ಪ್ರಸಿದ್ಧತೆಯಾ ವಿಬುಧಸನ್ಮಾನತೆಯು ನಿಮಗೀಯಹಂಕ್ತಿಯ (ಬಸಪು. ೪೭-೧೧). [ಸಂ. ಸನ್ಮಾನತಾ]

ಸನ್ಮಾನಿ (ನಾ). ವಿಶೇಷವಾದ ಗೌರವವನ್ನು ಪಡೆದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಮಾನ್ಯ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಈ ನಗರಿಯೊಳಗೆನ್ನ ಮಗಳಿಗೆಣೆಯಿಲ್ಲ ಸುಮ್ಮಾನಿ ಸನ್ಮಾನಿಯಭಿಮಾನಿ ಕಡುನೀಱೆ ಕಮಲಾನನೆಯ ರೂಹಿಂಗೆ ಸರಿಯಪ್ಪ ವಿಟರ ನಾನಾರುವಂ ಕಂಡುದಿಲ್ಲ (ಹಚಿಕಾ. ೪-೨೦೩). [ಸಂ. ಸನ್ಮಾನಿನ್]

ಸನ್ಮಾನಿತ (ಗು). ೧. ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಗೌರವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ,— ಮಾನ್ಯತೆ ಪಡೆದ. (ನಾ). ೨. ವಿಶೇಷವಾದ ಗೌರವವನ್ನು ಪಡೆದವನು : ರಾಜಶೇಖರ ಪ್ರೇಷಿತನಲ್ಲಿಗೇಳ್ವಂದು ನಿಜವಿನಯಮಂ ಮೆಱೆದು ತನ್ನರೇಂದ್ರಸನ್ಮಾನಿತನುಚಿತ ವಚನದಿನಿಂತೆಂದಂ (ರಾಜಶೇ. ೭-೯೭ ವ). [ಸಂ.]

ಸನ್ಮಾನಿಸು (ಕ್ರಿ). ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಗೌರವಿಸು,— ಮಾನ್ಯತೆ ಕೊಡು : ಉನ್ಮುಖಂ ಕಂಡಿದಿರ್ಗೊಂಡಗ್ರಜಾತೆಯಂ ಸನ್ಮಾನಿಸಿದಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೯-೨೧) ; ಜನತೆಯು ಇವರನ್ನು ಸನ್ಮಾನಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ರಾಜವ. ೭). [ಸನ್ಮಾನ + - ಇಸು$_1$]

ಸನ್ಮಾನ್ಯೆ (ನಾ). ವಿಶೇಷವಾದ ಗೌರವವನ್ನು ಪಡೆದವಳು; ಮಾನ್ಯೆ: ಕೀರ್ತಿಯಂ ಮೇಣ್ ಜನಪ್ರೀತಿಯಂ ತೆತ್ತಾಕೆ ತಾಂ ಧನ್ಯೆ ದೇವಸನ್ಮಾನ್ಯೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೭೧-೫೩೭). [ಸನ್ಮಾನ್ಯ + - ಎ]

ಸನ್ಮಾರ್ಗ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ದಾರಿ ; ಸರಿಯಾದ ಮಾರ್ಗ. ೨. ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ದಾರಿ; ಆಕಾಶ. ೧, ೨ : ಉತ್ಸಾಹಮಂ ಮಾಡದಿರ್ಪುದೆ ಸನ್ಮಾರ್ಗದೊಳಂ ಕ್ರಮಾಧಿತರೊಳುದ್ಯದ್ಧಾನಸಂಪ್ರೀತಿಯುಂ (ಪುಷ್ಪ. ೧೦-೧೧) ; ಸನ್ಮಾರ್ಗದಿಂ ನಡೆದು ದೋಷಾಕರಂ ಮಲಿನನುನ್ಮಾರ್ಗನತಿಜಡಂ ಪಕ್ಷಕಂ ಗರಳಸಹಜನ್ಮನೆನಿಸಿದನಂತೆ ಗಡ ಚಂದ್ರನೆಂ ತನ್ನ ಕೊಂಕಿಂದಮೆಂದು ಕದಳಂ (ಉದ್ಭ‌ದೇ. ೨-೩೩). ೩. ಮೋಕ್ಷ ಸಾಧನೆಯ ಮೂರು ಮುಖ್ಯಮಾರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಅರಿವಿನಿಂದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ಮಾರ್ಗ : ಜ್ಞಾನಮಾರ್ಗ ಅಥವಾ ಸನ್ಮಾರ್ಗವನ್ನನುಸರಿಸಿ ಧ್ಯಾನಪೂರ್ವಕ ಸಮಾಧಿಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಶಿವಸಾಯುಜ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದುವನು (ಧಾರಣ. ೨೧೭). ೪. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ದೇಸಿಯಲ್ಲದ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ಮಾರ್ಗಪದ್ಧತಿ : ಸನ್ಮಾರ್ಗನಾಟಕಾರಂಭಪ್ರಸ್ತುತಪವಿತ್ರಸೂತ್ರಧಾರನೆ ಮುಂದೆ ನಿಂದು ಪುಷ್ಪಾಂಜಳಿಯಂ ಕೆದಱ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೬೦ ವ). [ಸಂ.]

ಸನ್ಮಾರ್ಗಪಾಂಥ (ನಾ). ಮೋಕ್ಷಸಾಧನೆಯ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವವನು : ಅನಘನೇ ಪ್ರಾಣಲಿಂಗಿಯ ಭಕ್ತನಪ್ಪನ್ನೆ ನಿನಗೆ ತಿಳಿಪಿದೆವಲಾ ಮಗನೆ ಕೇಳೆಂದು ಚಿದ್ಘನಚಾರ್ಕ ಗುರುನಾಥನೊರೆದನಂತಾ ಶರಣಯೂಥ ಸನ್ಮಾರ್ಗಪಾಂಥ (ವೀಶ್ವಪು. ೮-೧೪-೨೮). [ಸಂ.]

ಸನ್ಮಾರ್ಗವರ್ತನ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ರೀತಿಯ ನಡವಳಿಕೆ : ನಮಿಸೆ ಲೇಸಾಗಲಿ ಎಂದು ಹರಸಲೊಲ್ಲದೆ ಸುಮ್ಮನಿಹುದಿದು . . . ಸನ್ಮಾರ್ಗವರ್ತನವೆ (ಬಸಪು. ೪೫-೧೧). [ಸಂ.]

ಸನ್ಮಾರ್ಗವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಒಳ್ಳೆಯ ದಾರಿಯನ್ನು ಹಿಡಿ; ಉತ್ತಮಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸು: ವಿರಚಿಸಿದೆನೆಲ್ಲಾ ಕವೀಶ್ವರರುದಾಹರಣ ಸನ್ಮಾರ್ಗವಿಡಿದು (ಶಬ್ದಮಂ. ೧೨೦). [ಸನ್ಮಾರ್ಗ + ಪಿಡಿ]

ಸನ್ಮಾರ್ಗಸಾರ (ನಾ). ಮೋಕ್ಷಸಾಧನೆಯ ಸತ್ವವನ್ನು ಅರಿತವನು: ವಿವಿಧದೇಶಂಗಳೊಳ್ ಕೂಡೆ ವಿಭ್ರಾಜಿಸಿದಂ ಸನ್ಮಾರ್ಗಸಾರಂ ಪರಮಜಿನಮತಾಂಭೋಜಿನೀರಾಜಹಂಸಂ (ಸುಕುಮಾ. ೮-೬೧). [ಸಂ.]

ಸನ್ಮಾರ್ಗಿ (ನಾ). = ಸನ್ಮಾರ್ಗಸಾರ : ವೀರಸಿರಿಯ ಕಟಾಕ್ಷವಾಂಗೆ ಸೇರುವುದು ಸನ್ಮಾರ್ಗಿಗಲ್ಲದೆ ತೀರಿತವನಾಯುಷ್ಯ ಪರಸತಿಗಳುಪಿ ಖಳ ಕೆಟ್ಟ (ಕಾಶಿರಾ. ೨೨-೫). [ಸಂ. ಸನ್ಮಾರ್ಗಿನ್]

ಸನ್ಮುದ (ನಾ). ಒ[illegible]ಮ ಸಂತೋಷ ; ಮಹದಾನಂದ: ಸನ್ಮುದದಿಂ ಪೊಕ್ಕಾಗಳೆ ತನ್ಮಂದಿರದೊಳಗೆ ರೋಹಣಾಚಳಮೆನಿಪುದ್ಯನ್ಮಣಿಮಯವಿಷ್ಟರವಿಳಸನ್ಮಸ್ತಕರತ್ನವಾದನಾ ಖಚರೇಂದ್ರಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೨-೫೧); ಅಕ್ಕಜಿಂ ಮೈದಡಹಿ ತಕ್ಕರಿಸಿ ತನ್ನ ಪ್ರಸಾದವನಿಕ್ಕಿ ಸನ್ಮುದವುಕ್ಕಿ ಸಂಗಮದೇವನಾ ಗೃಹವ ಹೊಕ್ಕನು (ಬಸಪು. ೪-೬೦). [ಸಂ. ಸನ್ಮುದಾ]

ಸನ್ಮೋಹನ (ನಾ). ಆಕರ್ಷಣೆ; ಮೋಹ: ಮನಸಿಜ ಶಶಾಂಕ ಕರ್ಕಟಕ ಚೇಳಂಗುಡುವ ತನಿಸೊಬಗುವಡೆದ ಸನ್ಮೋಹನದ ಕಣೆಯ ಬಾ (ಪ್ರಮಭಾ. ೬-೨೫). [< ಸಂ. ಸಮ್ಮೋಹನ]

ಸನ್ಮೋಹನಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಮೋಹವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ ಮಂಕುಕವಿಸುವ ಬಾಣ : ಅನುವರದೊಳಿರ್ವರಂ ಘಾತಿಸದೆ ಸನ್ಮೋ [ಪಾಠಾಂ. ಮ್ಮೋ]ಹನಾಸ್ತ್ರದೊಳ್ಮರವೆಗೊಳಿಸಿ (ಪ್ರಮಭಾ. ೨೧-೨); ನೆರೆದ ರಾವಣ ಮೂಲಸೈನ್ಯವನೊರಸಲಾ ಸನ್ಮೋಹನಾಸ್ತ್ರವ ತಿರುವಿಗೇರಿಸಿಯೆ ಹರಿಸಲು ಆ ಬಲಿ ಮುರಿದು ನೆರೆ ನುಗ್ಗಾಯಿತು (ಗುಗಾ. ೧೯-೩೭). [< ಸಂ. ಸಮ್ಮೋಹನಾಸ್ತ್ರ]

ಸನ್ಮೋಹಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮೋಹವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡು; ಮರುಳಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು: ಚಿನ್ಮಾರ್ಗಚಕ್ರಿಯ ಸಖಿ ಬಂದವನವಧಾನ ಸನ್ಮೋಹಿಸಲೆ ಪರಾಕೆಂದ (ಭರತೇ. ೪೭-೬೯). [ಸನ್ಮೋಹನ + - ಇಸು]

ಸನ್ಯಂಗ, ಸನ್ಯಾಂಗ (ನಾ). ಕಳ್ಳತನಮಾಡಿದ ವಸ್ತು ; ಕದ್ದ ಮಾಲು (?): ಅರಸನಾ ಕೃತಕ ತಪೋಧಾರಿಯ ಗುಹೆಯಂ ಶೋಧಿಸೆ ಮುನ್ನ ತನ್ನ ಪೊಟಲೊಳ್ ಪೋದ ಪಲವು ವಸ್ತುಗಳಂ ಸನ್ಯಂಗವೆರಸಿ ಕಂಡು (ಪಂಚತಂ. ೨೬೨-೨೧); ಎಳೆಳೆ ರಕ್ಕಸಿಯಾಗದಿರಳಿವಳು ನಾವಿಲ್ಲಿ ಕೊಲಬೇಡ ಸನ್ಯಂ [ಪಾಠಾಂ. ವೀಯಂ]ಗವೆರಸಿ ಕೊಂಡೊಯ್ದು ಭೂತಲಪತಿಗೆ ಕೊಡುವೆ (ಹಚಕಾ. ೧೩-೩). **ಸನ್ಯಾಂಗ** : ಚರಮಾಂಗಪ್ರಮ ಚಿದ್ಘನಾಕೃತಿಯೆ ಪೆರ್ಚಂ ಕಂಡು ಸನ್ಯಾಂಗದೊಳ್ ಪರೆವಲ್ಲಿಪ್ಪುದಱಿಂದಮಿಂತು ಮುಚಿತಸೌಖ್ಯಪ್ರದೇಶಪ್ರಬಂಧುರನಷ್ಟಾಷ್ಟಕಳಂಕ (ನಿರ್ವಾಮಾ. ೨೪). [?]

ಸನ್ಯಸನ (ನಾ). ೧. ಬಿಡುವುದು; ತೊರೆಯುವುದು. ೨. [ಜೈನ] ಆಹಾರ, ಪಾನೀಯಗಳೇನನ್ನೂ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳದೆ ಉಪವಾಸ ಮಾಡುವ ವ್ರತ; ಸಲ್ಲೇಖನ ವ್ರತ: ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ಮಹಾವೀರ XX ಆಟ್ಟುಡಿ ತಮ್ಮಡಿಗಳ ಸನ್ಯಸನದಿನಿತಮ್ಮಡ್ಡಯ ನಿಸಿಧಿಗೆ (ಎಕ. II. ೧೫-೨ ; ೬೦೦) ; ನಾಮಲ್ಲಿ ಧೈರ್ಯಮನೆ ಮನದೊಳವಳಂಬಿಸಿ ಚತುರ್ವಿಧಾಹಾರ ಶರೀರ ಪ್ರತ್ಯಾಖ್ಯಾನಪೂರ್ವಕಂ ಸನ್ಯಸನದಿಂ ಮುಡಿಪಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೯೭ ವ) ; ಆ ಶಾಂತಿಮತಿ ಕಡೆಯೊಳು ಸನ್ಯಸನದಿಂದ ತಾ ಶರೀರವ ಬಿಟ್ಟು (ಶಾಂತೀಚ. ೪-೫೪). [ಸಂ. ಸಂನ್ಯಸನ]

ಸನ್ಯಸನಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). [ಜೈನ] ಆಹಾರ, ಪಾನೀಯಗಳೇನನ್ನೂ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳದಿರು ; ಸಲ್ಲೇಖನವ್ರತಮಾಡು : ಜಕ್ಕಿಯಬ್ಬೆ ಸನ್ಯಸನಂಗೆಯ್ದು ಮುಡಿಪಿದಳ್ (ಎಕ. IX. ಕೊಡಗು. ೩೧-೧೧ ; 1050). [ಸನ್ಯಸನ + ಕೆಯ್]

ಸನ್ಯಸನವಿಧಾನ (ನಾ). [ಜೈನ] "ಕಷಾಯಗಳನ್ನು ಕಡಿಮೆಮಾಡಿ ಆಹಾರಾದಿಗಳನ್ನು ಕಡಿಮೆಮಾಡಿ ಪಂಚಪರಮೇಷ್ಠಿಗಳ ಧ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ತತ್ಪರನಾಗಿ ಪ್ರಾಣತ್ಯಾಗ ಮಾಡುವುದು" (ಜೈನಕೋ. ೨೪೯): ಆಯುರವಸಾನದೊಳ್ ಸಂಸಾರಕ್ಷಪಕನಾಗಿ ಸಮಾಧಾನಪುರಸ್ಸರಂ ಸನ್ಯಸನವಿಧಾನದಿಂ ಪರಿತ್ಯಕ್ತಜೀವಿತನಾಗಿ (ಆದಿಪು. ೨-೧೯ ವ). [ಸಂ. ಸಂನ್ಯಸನವಿಧಾನ]

ಸನ್ಯಸನವಿಧಿ (ನಾ). = ಸನ್ಯಸನವಿಧಾನ : ಚಂದ್ರಸೇನಾಚಾರ್ಯರ ಶ್ರೀಪಾದಪದ್ಮಪಾರ್ಶ್ವದೊಳ್ ಸನ್ಯಸನವಿಧಿಯೊಳ್ ಪರಿತ್ಯಕ್ತಾಹಾರಶರೀರನೆಂ ಸಮಾಧಿವಡೆದು (ಆದಿಪು. ೩-೫೦ ವ); ಬುಧವಾರದನ್ನು ಸನ್ಯಸನವಿಧಿಯಿಂ ಶ್ರೀಮತಿ ಗನ್ತಿಯಮ್ಮುಡಿಪಿ ದೇವಲೋಕಕ್ಕೆ ಸನ್ದರ್ (ಎಕ. II. ೩೫೧-೪೦ ; 1119). [ಸಂ. ಸಂನ್ಯಸನವಿಧಿ]

ಸನ್ಯಾಂಗ 'ಸನ್ಯಂಗ' ನೋ.

ಸನ್ಯಾಯ (ನಾ). ಸರಿಯಾದುದು; ವಿಹಿತವಾದುದು: ಸುನಿರ್ಧಾರಣಂ ತದುಪಾಸನಾನುಸಂಧಾನನಿಮಿತ್ತವೆಂಬ ಸನ್ಯಾಯದಿನವಂಗಳಂ ಮನನೀಯವ್ಮೆ (ವೀಶ್ವಪು. ೫-೧೪-೭) ; ಕಣ್ಣಿವೆ ಇಕ್ಕುವುದು ಜೀವರ ಸ್ವತಂತ್ರವೆ ಸನ್ಯಾಯವಲ್ಲ ಎವೆ ಇಡದಿರಲಿ ಕಾಲ ಮೀರಿ (ವಿದಾಕ್ಕ ೪೪-೧). [ಸಂ.]

ಸನ್ಯಾಸ (ನಾ). ೧. ತೊರೆಯುವಿಕೆ ; ತ್ಯಜಿಸುವಿಕೆ. ೨. ನಾಲ್ಕು ಆಶ್ರಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ವಿರಕ್ತಿ; ವೈರಾಗ್ಯ: ಸನ್ಯಾಸ ಎಂಬುದು ಒಂದು ಆಶ್ರಮವಿಶೇಷ. ಆಶ್ರಮವೆಂದರೆ ಶ್ರಮಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಹೊಂದಿದ ಯೋಗ್ಯತೆ ಎಂದರ್ಥ (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೬೮). ೩. ಭೋಜನವನ್ನು ಬಿಡುವ ವ್ರತ ; ಅನಶನ ವ್ರತ : "ಪ್ರಾಯಃ, ಭೋಜನತ್ಯಾಗಃ, ಸನ್ಯಾಸಃ, ಅನಶನಂ - ಈ ೪ ಕಡೆಗಾಲದ ಅನಶನಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೨೫-೬೫). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ : ರಕ್ತಧಾತುವೆಂಬ ನಾಡೀನಿರೋಧದಿಂದ ಸನ್ಯಾಸವೆಂಬ ರೋಗಂ ಸಂಜನಿಸುವುದು . . . ವಾತಾದಿದೋಷಾದಿಗಳು ವಾಕ್ಕು, ದೇಹ, ಮನಸ್ಸುಗಳಂ ನಿರೋಧಿಸಿ . . . ಪ್ರಾಣಸ್ಥಾನವಾದ ಹೃದಯವನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿ ಸನ್ಯಾಸವೆಂಬ ರೋಗವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವುದು (ಕಲ್ಯ. ೨೮೦). ೫. [ಸಂಗೀತ] ರಾಗದ ಲಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ೧. ಗ್ರಹ - ರಾಗವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವ ಸ್ವರ . . . ೭. ಸನ್ಯಾಸ - ಅಂದ ಕೆಡದಂತೆ ರಾಗವನ್ನು ವಿಂಗಡಿಸಿ ಹಾಡುವುದು (ಸಂಗೀತಂ. ೨೩). [ಸಂ. ಸಂನ್ಯಾಸ]

ಸನ್ಯಾಸನ (ನಾ). = ಸನ್ಯಸನ ೨: ಧನಮುಚಿತದಾನದೊಳ್ ಜನ್ಮನಂ ತಪೋನಿಯಮದೊಳ್ ಸ್ವಜೀವಂ ಸನ್ಯಾಸನದೊಳ್ ಪೋದಂಗೇವೋಯ್ತೆನೆ ಸುಜನರ್ ನೃಪತಿ

ಪಾತ್ರದಾನಮನಿತ್ತಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೭೩); ಪಲಕಾಲನ್ನಪಂಗೆಯ್ದು ಸನ್ಯಾಸನ ನೋನ್ತು ಮುಡಿಪಿದರ್ (ಕಆಶ. ೭೦-೩-೪:7). [ಸಂ. ಸಂನ್ಯಾಸನ]

ಸನ್ಯಾಸನಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). = ಸನ್ನಸನಂಗೆಯ್ : ಸನ್ಯಾಸನಂಗೆಯ್ದುರುಸತ್ವನ್ ನಂದಿಸೇನಪ್ರವರಮುನಿವರನ್ ದೇವಲೋಕಕ್ಕೆ ಸಂನ್ಸಾನ್ (ಎಕ. II, ೮೮-೨; ಸು. 700). [ಸನ್ಯಾಸನ + ಕೆಯ್]

ಸನ್ಯಾಸವ್ರಜನ (ನಾ). [ಜೈನ] ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಶಿಕ್ಷಾವ್ರತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಸನ್ಯಾಸದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಸ್ವೀಕಾರಮಾಡುವಿಕೆ : ತೀವ್ರೋಪವಾಸಮುಂ ದಾನವ್ರತಮುಂ ನಿಖಿಲಸಮತೆಯುಂ ಸನ್ಯಾಸವ್ರಜನಮುಮೆಂಬಿವು ಶಿಕ್ಷಾವ್ರತಮಿದು ನಾಲ್ಕುತೆಱನನೂನಾಗಮದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೯೦). [ಸಂ. ಸಂನ್ಯಾಸವ್ರಜನ]

ಸನ್ಯಾಸಿ (ನಾ). ಸನ್ಯಾಸದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದವನು ; ಯತಿ : ವಿವೇಕಾನಂದರು ಸನ್ಯಾಸಿಯಾದರೂ ಜೀವನವನ್ನು ತುಚ್ಛವೆಂದು ಎಣಿಸಿದವರಲ್ಲ (ಧರ್ಮಸಾ. ೫೨); ಸನ್ಯಾಸಿಗೇಕೆ ಸಂಸಾರ ? (ನಾಟ). [ಸಂ. ಸಂನ್ಯಾಸಿನ್]

ಸಪಂತಿ (ನಾ). ಒಂದೇ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿರುವುದು; ಸಹಪಂಕ್ತಿ: ಲಿಂಗಾರ್ಚನಂಗೆಯ್ದಾರೋಗಿಸಲಿತ್ತು ಸಪಂತಿಯೊಳ್ ಪ್ರಸಾದಮಂ ಕೈಕೊಂಬಲ್ಲಿ (ಬಸರ. ೧೨-೪೪). [< ಸಹ + ಪಂತಿ]

ಸಪಕ್ಷ (ಗು). ೧. ರೆಕ್ಕೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ; ರೆಕ್ಕೆಗಳುಳ್ಳ: ಪತಂಗ (ಪಾತರಗಿತ್ತಿ) ಮುಂತಾದ ಸಪಕ್ಷಕೀಟಕಗಳ ಮೊದಲಿನ ರೂಪವು ಕಂಬಳಿಹುಳದ ಹಾಗಿರುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೨೨೦). (ನಾ). ೨. ಒಂದು ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು; ಸಹಭಾಗಿ ; ಸಹಚರಿ : ಪಕ್ಷವೆರಡೇ ಲೋಕದೊಳ್ ಪಿತೃಪಕ್ಷ ಮೇಣಾ ಮಾತೃಪಕ್ಷ ವಿಪಕ್ಷ ತಂದೆಯ ದೆಸೆ ಸಪಕ್ಷವು ತಾಯ ದೆಸೆಯವರು (ಅವ್ಯಾಳ. ೮-೧೭). [ಸಂ.]

ಸಪತ್ನ (ನಾ). ಹಗೆ; ಶತ್ರು: ಕೋಪದಿನೊದಯಲ್ಕೆ ಸಾರ್ತರೆ ಸಪತ್ನ ಹಠೋರು ಕಿರೀಟಭಂಗಿತಂ (ಗದಾಯು. ೮-೩೧) ; ಅಂತು ರತ್ನಜಟಿಯ ಸಪತ್ನರಂ ಪೊಱಮಡಿಸಿ ಕಳೆದು (ಪಂಪರಾಮಾ. ೧೧-೭೦ ವ). [ಸಂ.]

ಸಪತ್ನಿ (ನಾ). ತನ್ನ ಗಂಡನ ಇನ್ನೊಬ್ಬಳು ಹೆಂಡತಿ; ಸವತಿ: ತಕ್ಕಟಿದೆನಗೆ ಸಪತ್ನಿಯರಿಕ್ಕುಂಗೂಟಿಂಗೆ ಬಯಸಿ ಪಾರ್ದಿರ್ಪ ವಿಪಾದಕ್ಕೆ ಗುಱಿಯಪ್ಪ ದುರ್ಯಶಮಕ್ಕುಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೬-೯೧); ಶಶಿಕಾಂತದೊಡ್ಡುಂಗಲ್ಲೊಳ್ ತನ್ನ ಪಡಿನೆಳಲಂ ಕಂಡು ಮಯ್ಯಾರ್ದು ನಿಂದು ಸಪತ್ನಿಯೆಂದು ಬಗೆದು (ಶಬಶಂ. ೩-೩೫ ವ). [ಸಂ. ಸಪತ್ನೀ]

ಸಪತ್ನೀಕ (ನಾ). ಹೆಂಡತಿಸಮೇತನಾದವನು; ಪತ್ನೀಸಹಿತನಾದವನು: ಗೃಹಸ್ಥ ಸಪತ್ನೀಕನಾಗಿ . . . ಉಪವನದಲ್ಲಿ ಪರ್ಣಶಾಲೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಋಷಿಯಂತೆ ವಾಸಮಾಡುವುದು ಆಶ್ರಮವಾಸ ಎನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ (ಕವಿಕೋ.II, ೯೫). [ಸಂ.]

ಸಪತ್ನೋತ್ಕರ (ನಾ). ಶತ್ರುಗಳ ಗುಂಪು,–ಸಮೂಹ :ಹರಿಯಂತೋದ್ಧೂತನೀತಂ ಶುಭಗುಣನಿಧಿ ಮತ್ಪಾದಭಕ್ತಂ ಸಪತ್ನೋತ್ಕರ ಸಂಹಾರಾರ್ಥಮೆನ್ನೊಳ್ ಪಡೆಯಲೆಳಸಿ ದಿವ್ಯಾಸ್ತ್ರಮಂ ದಲ್ ತಪಸ್ಸಂಚರಣಂಬೆತ್ತಿಲ್ಲಿ ನಿಂದಂ (ಶಬಶಂ. ೪-೬೯). [ಸಂ.]

ಸಪತ್ರಾಕರಣ (ನಾ). ಚೂಪಾದ ಬಾಣದಿಂದ ಘಾತಿಗೊಳಿಸುವುದು,–ಹೆಚ್ಚಾದ ನೋವುಂಟುಮಾಡುವುದು : "ಪರಪೀಡನಂ ಸಪತ್ರಾಕರಣಮೆನಲು ಲೋಗರನು ಬಂಧಿಸಲು ನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೪-೬೨). [ಸಂ.]

ಸಪದಿ (ಅ). ಆ ಕ್ಷಣ ; ಕೂಡಲೇ ; ತಕ್ಷಣ : ಅಂತಾ ದೇವನಾಕಾರಮಂ ಸಪದಿ ಧ್ಯಾನಿಸೆ (ಖಮದ. ೪-೨೬) ; ವಿಪುಲಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರಪ್ರಯೋಗಂಗಳುಱುಬೆಯಂ ಸಪದಿ ಪ್ರಹಾರದಾಯುಧಸಮೂಹಂಗಳಂ ಕಂಡು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೨-೩೭). [ಸಂ.]

ಸಪರ್ಯ (ನಾ). ಸೇವೆ; ಪೂಜೆ: ಕಾರ್ಯಮಿವೆ ಸತತಮಮಗೆ ಸಪರ್ಯಮಿದೇ ಮುಕ್ತಿಪದಮನೆಯ್ದುವಿನಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೨೭) ; ವಿನಯಭಾವದಲಿ ಹಿಂಗದಾಗಳು ತದ್ಗುರು ಸಪರ್ಯಗಂಗಳಂ ಮಾಡುತ್ತ (ಬಸವು. ೩೯-೨೭). [ಸಂ. ಸಪರ್ಯಾ]

ಸಪರ್ಯೆ (ನಾ). = ಸಪರ್ಯ : ನಿನ್ನ ಪುಣ್ಯದ ಫಲಮಾ ಫಲಂ ಜಿನಪದಾಂಬುಜ ವರ್ಯಸಪರ್ಯೆಯಿಂದಮಾಯ್ತದನಱಿದು (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೧೦೦) ; ಈ ಶೈತ್ಯೋಪಚಾರ ಸಪರ್ಯೆಗೆ ಪ್ರಸನ್ನೆಯಾದಳು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩೫-೧೩). [ಸಂ. ಸಪರ್ಯಾ]

ಸಪಾಟ 'ಸಪಾಟು' ನೋ.

ಸಪಾಟಿ 'ಸಪಾಟು' ನೋ.

ಸಪಾಟು, ಸಪಾಟ, ಸಪಾಟಿ (ಗು). ೧. ಮಟ್ಟಸವಾದ ; ಚಪ್ಪಟೆಯಾದ: ಗುಡ್ಡವು ಸಪಾಟು ಬಂಡೆಗಳುಳ್ಳದ್ದಾದ್ದರಿಂದ ಕಾಲಿಡಲಿಕ್ಕೆ ಸಹ ಸ್ಥಳವಿರಲಿಲ್ಲ (ಮೇದಿಮಾ. ೧೨೩); ಕಡಲುಗಳ್ಳರು ತಮ್ಮ ಸಪಾಟು ತಳವುಳ್ಳ ದೊಡ್ಡದೊಡ್ಡ ದೋಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು . . . ನಿವಾಸಿಗಳನ್ನು ಸುಲಿಯುತ್ತಿದ್ದರು (ಇಂಗ್ಲಂಡ. ೭). (ನಾ). ೨. ಸಮತಲ; ಚಪ್ಪಟೆ ; ಮಟ್ಟ : ಕೋಣೆಯೊಳಗೆ ಕಂಬಗಳೂ ಅಡ್ಡಕಮಾನುಗಳೂ ಏನೂ ಇರದೆ ಸಪಾಟಾದ ಛಾವಣಿಯನ್ನು ಕಲ್ಲಿನಿಂದ ಹಾಕಿದ್ದಾರೆ (ಕಭಾಗ. ೫೩೩); ಇದರಿಂದ ಘಟ್ಟವು ಸಮುದ್ರದ ಸಪಾಟಿಗಿಂತ ೨೦೦೦ ಫೂಟು ಎತ್ತರವಾಗಿರುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೮೦); ಹಿಂದೆ ಹೊರಳಿ ನೋಡಿದಾಗ ದಿನ್ನೆಯು ಸಪಾಟಾಗಿ ಗಚ್ಚಿನ ಮಾಳಿಗೆಯಂತೆ ಹೊಳೆಯುತ್ತಿತ್ತು (ಕಾಲಚ. ೧೪). ಸಪಾಟ : (೬). ಸಪಾಟಿ: ೨. ಸಮುದ್ರದ ಸಪಾಟಿಯ ಕೆಳಗೆ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಪ್ರವಾಹಗಳು ಹರಿಯುತ್ತಿರುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೧೯೯). [← ಮರಾ. ಸಪಾಟ, ಸಪಾಟೀ]

ಸಪಾಟುಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮಟ್ಟಸಮಾಡು ; ಸಮಗೊಳಿಸು : ಉಸುಕನ್ನು ಅಂಗೈಯಿಂದ ಸಪಾಟುಗೊಳಿಸಿ ಅದರ ಮೇಲೆ ಕೈಬೆರಳಿನಿಂದ ಕೈಗೆ ಬಂದ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಒಂದೊಂದಾಗಿ ಗೀರುತ್ತಿದ್ದರು (ಮೂರುದಾ. ೬೬). [ಸಪಾಟು + ಕೊಳಿಸು]

ಸಪಾಯಿ 'ಸಫಾಯಿ' ನೋ.

ಸಪಿಂಡ (ಗು). ೧. ಒಂದೇ ಗೋತ್ರಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ; ಜ್ಞಾತಿಯಾದ: ಸಪಿಂಡಸಂಬಂಧದ ಮೂಲಕವಾಗಿ ವಿವಾಹಸಂಬಂಧದ ಕ್ಷೇತ್ರ ಸೀಮಿತವಾಯ್ತು (ಕನಾಕ. ೨೦). (ನಾ). ೨. ಒಂದೇ ಗೋತ್ರಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು ; ಜ್ಞಾತಿ ; ಗೋತ್ರಜ : "ಸನಾಭಿಃ, ಸಗೋತ್ರಃ, ಸಪಿಂಡಃ - ಈ ೩ ಗೋತ್ರಜರ್" (ಹಲಾಯು. ೮೪-೩೫೫). [ಸಂ.]

ಸಪೀತಿ (ನಾ). ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿ ಮದ್ಯಪಾನಮಾಡುವುದು: "ಸಪೀತಿಃ, ಸಹಪಾನಕಂ - ಈ ೨ ಗೊಟ್ಟಿಗಳ್ಕುಡಿವುದು" (ಹಲಾಯು. ೫೪-೧೬೩). [ಸಂ.]

ಸಪುಣ್ಯ (ನಾ). ಪುಣ್ಯವಂತ ; ಭಾಗ್ಯಶಾಲಿ : ಧನೇಶ್ವರಂ ವಿನೂತನಧನದಾನದಿಂ ನೆರೆದರೇಂ ಸಲೆ ಮೇಘರಥಂ ಸಪುಣ್ಯನೋ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೪೩). [ಸಂ.]

ಸಪುತ (ನಾ). ಏಳು ; ಸಪ್ತ : ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲೆದ್ದು ಸಪುತ ಸಾರಿ ನಾಲಿಗೆಯಲ್ಲಿ ನುಡಿದ ಮಾನವನಿಗೆ (ಪಿರಾಕ್ಷಿ. ೧೪-೪). [< ಸಂ. ಸಪ್ತನ್]

ಸಪುತಮಿ (ನಾ). ಮಾಸದ ಶುಕ್ಲ ಮತ್ತು ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷಗಳ ಏಳನೆಯ ದಿನ; ಸಪ್ತಮಿ: ವಿರೋಧಿಸೌವತ್ಸರದ ಚೈತ್ರ ಸು ಸಪುತಮಿ ವಡವಾರದಂದು (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೨, ೨೨-೫ ; 1229). [< ಸಂ. ಸಪ್ತಮೀ]

ಸಪುರ, ಸಪೂರ (ಗು). ೧. ತೆಳ್ಳಗಿನ ; ನವುರಾದ : ವಾಲಗದ ಸಪುರ ತುದಿಯನ್ನು ತುಟಿ ಬಿಗಿದ ಬಾಯಿಗಿಟ್ಟು ಊದುತ್ತಾ (ಮರಮ. ೬೬೬). ೨. ನಯವಾದ ; ನಾಜೂಕಾದ : ಮಿಗೆ ಸಪುರಸೀರೆಯಂ ಮಲ್ಲಗಂಟನಿಂದುಟ್ಟು (ದಶಕು. ೪-೧೯೯); ರಮಣೀಯ ಸಪುರ ನಿಡುಗೇಸ ದೇಹಂ ಗೌರ (ಪ್ರಭುಪು. ೪-೮೪). (ನಾ). ೩. ತೆಳುವು ; ನವುರು: ತೆಂಗಿನ ಕಡ್ಡಿಯ ಸಪುರವಾದ ತುದಿಯನ್ನು ಉರುಟಾಗಿ ಹೆಣೆದು ಒಂದು ಉಂಗುರವನ್ನು ಮಾಡಿದನು (ಈಶಕ. ೫೨); ಬರೆದ ಗೆರೆಯ ದಪ್ಪ, ಸಪುರಗಳಿಂದ ವಸ್ತುಗಳ ಆಕಾರ ರೂಪಗಳನ್ನು . . . ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕೂ ಬರುತ್ತದೆ (ಕಲಿದ. ೬೩). ೪. ನಯ; ನಾಜೂಕು: ಪಿರಿದುಂ ಸಪುರಮಾದ ಬೆಳುದಿಂಗಳ ಧಾವಲ್ಯಮನೀಕೆಯ್ಯುತ್ತಿರ್ದ ಪ್ರಶಸ್ತ ವಸ್ತ್ರಾಂಚಳಂ (ಬಾಧಪು. ೬-೧೫ ವ). ೫. ಸಣ್ಣಗಿರುವುದು; ಬಡಕಲು: "ಸಪುರಮೆಂದು ಸಣ್ಣಂ" (ಕಶಸಾ. ೭೧-೬೧೩); ಅಷ್ಟು ಸಪುರಾಗಿದ್ದ ಹುಡುಗ ನೀರು ಕುಡಿದು ಊದಿಬಿಟ್ಟಿದ್ದ (ದೂರಶ. ೨೬೮). ೬ . ನವುರಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಟ್ಟೆ,–ವಸ್ತ್ರ : ಮಯ್ಯ ಮಯ್ಯಂತಪ್ಪ ಸಪುರವನುಟ್ಟು (ಸಂಬಿರ. ೧೪-೨೫); ತಾವರೆಯ ನೂಲ ಸಪುರವನುಟ್ಟು (ವಿಶ್ವಪು. ೨-೪-೧೫); ಬಿಳಿಯ ಸಪುರವನುಟ್ಟು ಪೊಳೆವಂಮುಗೆಯನಿಟ್ಟು (ರಾಜಶೇ. ೨-೧೧೭ ವ). ಸಪೂರ : ೫. ಈಗಿನ ಜೀವನದ ಸಂಕೇತಗಳೇನೋ ಎನ್ನಿಸುವಂತಹ ಆ ಸಪೂರ ಕಾಲುಗಳು (ಮೂರುದಾ. ೧೭೯). [← ಮರಾ. ಸಪುರ, ಸಪೂರ]

ಸಪೂರ 'ಸಪುರ' ನೋ.

ಸಪೋಟ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಸಿಹಿಯಾದ ಹಣ್ಣು : (ಮ್ಯಾಟಿಗಿ. ೨-೨೬). [← ಇಂ. Sapodilla]

ಸಪ್ತ (ನಾ). ಏಳು : 'ಸಪ್ತಋಷಿ', 'ಸಪ್ತಲೋಕ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಸಪ್ತನ್]

ಸಪ್ತಋಷಿ (ನಾ). ಮರೀಚಿ , ಅತ್ರಿ , ಅಂಗೀರಸ , ಪುಲಸ್ತ್ಯ , ಪುಲಹ , ಕ್ರತು ಮತ್ತು ವಸಿಷ್ಠರೆಂಬ ಪ್ರಖ್ಯಾತರಾದ ಏಳುಜನ ಋಷಿಗಳು: ಸಪ್ತಋಷಿಗಳುಮೇಕಾದಶೀರುದ್ರರು ಸನಂದ ಶುಕಾದಿ ಮುನಿವರರು . . . ಬಂದರು (ಬಸವ. ೧-೪೨). [ಸಂ.]

ಸಪ್ತಕ (ನಾ). ೧. ಏಳರಿಂದ ಕೂಡಿದುದು ; ಏಳರ ಗುಂಪು : ಸಂಖ್ಯಾವಾಚಿಪ್ರತ್ಯಯಾಂತಕ್ಕೆ ದ್ವಿತಯ, ತ್ರಿತಯ, ಚತುಷ್ಕ, ಪಂಚಕ, ಷಟ್ಕ, ಸಪ್ತಕ (ಶಮದ. ೮೨ ಪ್ರಯೋ). ೨. ಏಳುದಿನ ; ಒಂದು ವಾರ : ಕಾಮ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಅಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಪ್ತಕ ಸೇವಾಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ಕಥಾ. ೮೩). [ಸಂ.]

ಸಪ್ತಕಿ (ನಾ). ಉಡಿದಾರ ; ಕಟಿಸೂತ್ರ ; ಒಡ್ಯಾಣ : "ರಸನ ಮೇಖಲೆ ಕಾಂಚಿ ಸಪ್ತಕಿ ಕಳಾಪಿ ಸಾರಸನಮನಲುಡಿದಾರಮಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೧-೩೦). [ಸಂ. ಸಪ್ತಕೀ]

ಸಪ್ತಕುಲಶೈಲ (ನಾ). ಮಹೇಂದ್ರ, ಮಲಯ, ಸಹ್ಯ, ಶುಕ್ತಿಮಾನ್, ಋಕ್ಷ, ವಿಂಧ್ಯ ಮತ್ತು ಪಾರಿಯಾತ್ರಗಳೆಂಬ ಏಳು ಮುಖ್ಯಪರ್ವತಗಳು, – ಕುಲಗಿರಿಗಳು : ಮಹೇಂದ್ರ ಮಲಯ . . . ಪಾರಿಯಾತ್ರವೆಂಬ ಸಪ್ತಕುಲಶೈಲಂಗಳುಂಟು (ವಿವೇ. ೨೧೦). [ಸಂ.]

ಸಪ್ತಕೂಪಾರ (ನಾ). ಲವಣ, ಇಕ್ಷು , ಸುರೆ, ಸರ್ಪಿಸ್ಸು, ದಧಿ, ಕ್ಷೀರ ಮತ್ತು ಜಲ ಎಂಬ ಏಳು ಸಮುದ್ರಗಳು : ಮೌರ್ವಿಯನ್ನು ಬಿಗಿಬಿಗಿದು ಜೇವೊಡೆಯೆ ಭೂಮಿ ಕಂಪಿಸೆ ಸಪ್ತಕೂಪಾರಮುರ್ಕಿವೊಂದಾಗಿ (ನವಮೋ. ೩೩-೧೨). [ಸಂ.]

ಸಪ್ತಕೊಂಕಣ (ನಾ). ಪಶ್ಚಿಮಸಮುದ್ರತೀರದಲ್ಲಿನ ಏಳು ಭಾಗಗಳು: ಪಶ್ಚಿಮ ಕರಾವಳಿಯನ್ನು ಸಪ್ತಕೊಂಕಣವಾಗಿ ವಿಭಾಗಿಸಿದ ದೃಷ್ಟಾಂತಕ್ಕೂ ಪಂಚಗೌಡರನ್ನು ಗೋವಾದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದುದಕ್ಕೂ ಉತ್ತರ ಸಪ್ತ ಪ್ರಿಯನ್ನು ಆಧಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿ ಎತ್ತಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ತುಳುನಾ. ೧೬೧). [ಸಂ.]

ಸಪ್ತಗುಣ (ನಾ). ಶ್ರದ್ಧೆ, ಶಕ್ತಿ, ಭಕ್ತಿ, ವಿಜ್ಞಾನ, ಅಲುಬ್ಧತ, ಕ್ಷಮೆ, ತ್ಯಾಗಗಳೆಂಬ ಏಳು ಗುಣಗಳು : ಶ್ರದ್ಧಾಶಕ್ತಿರಲುಬ್ಧತ್ವಂ ಭಕ್ತಿಜ್ಞಾನಂದಯಾ ಕ್ಷಮಾ ಇತಿ ಶ್ರದ್ಧಾದಯಃ ಸಪ್ತಗುಣಾಸ್ಸುಗ್ರ್ಯಹಮೇಧಿನಾಂ ಎಂಬ ಸಪ್ತಗುಣಾನ್ವಿತನುಂ (ಚಾವುಂಪು. ೩೯); ಪ್ರತಿಗ್ರಹಾದಿ ನವವಿಧಪುಣ್ಯಪಣ್ಯನುಂ ಶ್ರದ್ಧಾದಿಸಪ್ತಗುಣಮಣಿವಿಭೂಷಣನುಮಾಗಿ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೪-೯ ವ). [ಸಂ.]

ಸಪ್ತಗುಪ್ತಿ (ನಾ). (ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸದಂತೆ ತಡೆಯುವ) ಏಳು ಸುತ್ತಿನ ಕೋಟೆ : ಸೌಮಿತ್ರಿಯ ಸುತ್ತಣ ರಣಭೂಮಿಯನಿಂಬಾಗೆ ಸಮಚಿ ಕಪಿಕೇತು ಕುಲಗ್ರಾಮಣಿ ಸುಗ್ರೀವಂ ವಿದ್ಯಾಮಯಮಂ ಸಪ್ತಗುಪ್ತಿಯಂ ನಿರ್ಮಿಸಿದಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೧೪-೭೫). [ಸಂ.]

ಸಪ್ತಚ್ಛದ (ನಾ). ೧. ಏಳೆಲೆಗಳುಳ್ಳ ಬಾಳೆಗಿಡ : ಕದಳೀ ಸಪ್ತಚ್ಛದ ಪುನ್ನಾಗಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೦-೫೭); ತೆಂಗುಂ ಕೌಂಗು ಸಪ್ತಚ್ಛದಕದಳಿ ತಮಾಲಂ ಲಸಚ್ಚಂಪಕಂ (ರಾಜಶೇ. ೨-೩೭). ೨. ಪಚ್ಚಕರ್ಪೂರದ ಗಿಡ : ನೆಗಳ್ದುದದಿಂದೊಳ್ ಸಪ್ತಚ್ಛದ ಗಂಧ ಸುರಭಿ ಪದುಳಂ (ಶವಿರಾ. ೩-೧೦೪); ಮದಗಂಧಸಾರ ಸಪ್ತಚ್ಛದಂಗಳಿಂ ಪುದಿದು (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೫೦). [ಸಂ.]

ಸಪ್ತತಂತು (ನಾ). ಯಜ್ಞ ; ಯಾಗ : ಅಧಿಗತಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರನುಮನೇಕಸಪ್ತತಂತು ಪೂತಮೂರ್ತಿಯುಂ . . . ಎನಿಸಿ (ಕಾದಂಪೂ. ೩೦೭) ; ಸಾಂಗದಿ ಸಪ್ತತಂತುವ ಮಾಡಿ (ಅಮೃತ. ೨-೯೮); ಸಪ್ತತಂತುವಿಂ ಪಂಚಪಾತಕಂಗಳುಮೊರ್ಮೊದಲೊಳ್ ಪಡಲಿಡುಗುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೪-೨೮). [ಸಂ.]

ಸಪ್ತತಂತ್ರಿ (ನಾ). ಏಳುತಂತಿಗಳನ್ನುಳ್ಳ ವಾದ್ಯ ; ವೀಣೆ : ದನಿಯ ಕೂಡಿಸಿ ಸಪ್ತತಂತ್ರಿಯ . . . ಸಪ್ತಸ್ವರವನಾಳಾಪಿಸಲು ಕ್ರಮದಿಂದ (ಕೌಶಿರಾ. ೨೪-೧೧). [ಸಂ. ಸಪ್ತತಂತ್ರೀ]

ಸಪ್ತತತ್ತ್ವ (ನಾ). [ಜೈನ]ಜೀವ, ಅಜೀವ, ಆಸ್ರವ, ಬಂಧ, ಸಂವರ, ನಿರ್ಜರ ಮತ್ತು ಮೋಕ್ಷ ಎಂಬ ಏಳು ತತ್ತ್ವಗಳು : ಅವರ್. . . ಪಂಚಾಸ್ತಿಕಾಯ ಷಡ್ದ್ರವ್ಯ ಸಪ್ತತತ್ತ್ವ ನವಪದಾರ್ಥಸ್ವರೂಪಮಂ ನಿರೂಪಿಸುವುದು (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೬ ವ); ಜೈನಸಿದ್ಧಾಂತವು ಜೀವ ಮತ್ತು ಕರ್ಮಗಳ ಸಂಬಂಧ . . . ಇವುಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಸಪ್ತತತ್ತ್ವಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುತ್ತದೆ (ಭಾರದ. ೧೮೭). [ಸಂ.]

ಸಪ್ತತಿ (ನಾ). ಏಳು ಹತ್ತುಗಳ ಮೊತ್ತ ; ಎಪ್ಪತ್ತು : ಸಪ್ತತಿ ಲಕ್ಷಪೂರ್ವ ಪರಮಾಯುಷ್ಯನುಂ (ಜೀವಸಂ. ೧೬-೬೨ ವ). [ಸಂ.]

ಸಪ್ತದ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಏಳು ದೇಶೀಗಮಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು:ಕಂಪಿತ . . . ಸಪ್ತದ . . . ಆಹಿತವೆಂಬೇಳು ದೇಶೀಗಮಕಗಳೆಂದು (ವಿವೇ. ೧೮೭). [< ಸಂ. ಸಪ್ತಧಾ]

ಸಪ್ತದ್ವೀಪ (ನಾ). ೧. ಭೂಮಂಡಲದ ಜಂಬೂ, ಪ್ಲಕ್ಷ, ಶಾಲ್ಮಲೀ, ಕುಶ, ಕ್ರೌಂಚ, ಶಾಕ ಮತ್ತು ಪುಷ್ಕರಗಳೆಂಬ ಏಳು ದ್ವೀಪಗಳು : ಸಪ್ತದ್ವೀಪಂಗಳ ಆನಂದದಿಂದಿತ್ತಂ (ಪಟಕಾ. ೮-೪೭) ; ಕೆದರಿ ಸಪ್ತದ್ವೀಪಪತಿಗಳ ಸದೆದು ರಚಿಸುವ ರಾಜಸೂಯದ ಹದನನಂಗೈಸುವನದಾರೀ ವರ್ತಮಾನದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೨-೧೫). ೨. ಏಳು ದ್ವೀಪಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದು ; ಭೂಮಿ ; ಪೃಥ್ವಿ. [ಸಂ. ಸಪ್ತದ್ವೀಪಾ]

ಸಪ್ತಧಾತು (ನಾ). ಶರೀರದಲ್ಲಿರುವ ರಸ, ರಕ್ತ, ಮಾಂಸ, ಮೇದಸ್ಸು, ಮಜ್ಜೆ, ಅಸ್ಥಿ ಮತ್ತು ಶುಕ್ರಗಳೆಂಬ ಏಳು ಧಾತುಗಳು : ಅರಯ ಮೂತ್ರಪುರೀಷಾಗಾರಂ ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಸಪ್ತಧಾತುವಿಕಾರಂ (ಅಜಪು. ೨-೫೦); ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯ ಸಪ್ತಧಾತು ಹಂಚುಹಡಿಮಾಡಿ ಕಾಡಿಹುವಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೪೭); ಸಪ್ತಧಾತು ಸಪ್ತವ್ಯಸನಂಗಳ ಸಣ್ಣಿಸಿ (ಅಮುಂದೇ. ೧೯೩-೧೪). [ಸಂ.]

ಸಪ್ತನಯ (ನಾ). [ಜೈನ] ನೈಗಮ, ಸಂಗ್ರಹ, ವ್ಯವಹಾರ, ಋಜು, ಸೂತ್ರ, ಶಬ್ದ, ಸಮಭಿರೂಢ ಮತ್ತು ಏವಂಭೂತಗಳೆಂಬ ಏಳು ನಯಗಳು: ನೈಗಮ ಸಂಗ್ರಹಾದಿ ಸಪ್ತನಯಭಾವನೆಯುಂ . . . ತನ್ನೊಳುಂ ಸಚ್ಚನ್ನಮಾಗಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೪-೧೬ ವ). [ಸಂ.]

ಸಪ್ತನಾದ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಸರಿಗಮಪದನಿ ಎಂಬ ಏಳು ಸ್ವರಗಳು : "ಆ ಸಪ್ತನಾದಕಿಪ್ಪತ್ತೆರಡು ಶ್ರುತಿಯೆನಿಕು" (ಮಂಗರಾ. ೨೩-೫). [ಸಂ.]

ಸಪ್ತಪದಾರ್ಥ (ನಾ). ೧. ದ್ರವ್ಯ, ಗುಣ, ಕರ್ಮ, ಸಾಮಾನ್ಯ, ವಿಶೇಷ, ಸಮವಾಯ ಮತ್ತು ಅಭಾವಗಳೆಂಬ ಏಳು ಪದಾರ್ಥಗಳು : ಈ ಸಪ್ತಪದಾರ್ಥಗಳು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಅನುಮಾನ, ಉಪಮಾನ ಮತ್ತು ಶಬ್ದವೆಂಬ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಗೆ ಗೋಚರಿಸುವುವು (ಭಾರದ. ೧೨೪). ೨. = ಸಪ್ತತತ್ತ್ವ : ಜೀವ ಸಜೀವ ನಿರ್ಜೀವ . . . ಸಪ್ತಪದಾರ್ಥಗಳಂ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದು (ವಿವೇ. ೧೧). [ಸಂ.]

ಸಪ್ತಪದಿ (ನಾ). ವಿವಾಹಸಮಯದಲ್ಲಿ ವಧೂವರರು ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಇಡುವ ಏಳುಹೆಜ್ಜೆಗಳು: ಹೋಮಸಮಾಪ್ತಿಯೊಳಾಪ್ತನಪ್ಪ ಕಮಳಜಂ ಸಪ್ತಪದಿಯಂ ಕಟ್ಟಳ್ಕಳಿಂ ಮೆಟ್ಟಿಸಿ (ಗಿರಿಕ. ೧೧-೯೮ ವ); ಕನ್ಯಾಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವು ಪರಾಕಾಷ್ಠವನ್ನು ಮುಟ್ಟುವುದು ಸಪ್ತಪದಿಯಲ್ಲಿ (ಆರ್ಯಧ. ೧೩೭). [ಸಂ. ಸಪ್ತಪದೀ]

ಸಪ್ತಪರಮಸ್ಥಾನ (ನಾ). [ಜೈನ] ಮೋಕ್ಷಪದವಿಯನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಇರುವ ಸಜ್ಜಾತಿತ್ವ, ಸದ್ಗೃಹಿತ್ವ, ಪಾರಿವ್ರಾಜ್ಯ, ಸುರೇಂದ್ರತ್ವ, ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ, ಆರ್ಹಂತ್ಯ ಮತ್ತು ನಿರ್ವಾಣಗಳೆಂಬ ಏಳು ಹಂತಗಳು : ದೂರವತ್ತ ಸಪ್ತಪರಮಸ್ಥಾನಂಗಳಂ ಪೊರ್ದುವೈ (ಆದಿಪು. ೫-೬೩); ಸಂಶೋಭಿಪಾಚಾರ್ಯರ್ ತಾಮುಮಗೀಗ ಸಪ್ತಪರಮಸ್ಥಾನೋದಯೋಪಾಯಮಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧-೩). [ಸಂ.]

ಸಪ್ತಪರ್ಣ (ನಾ). = ಸಪ್ತಚ್ಛದ ೧ : "ಸಪ್ತಪರ್ಣಮೆನಲೇಳೆಲೆಯ ಬಾಳೆ" (ಮಂಗರಾ. ೩೪-೯); ವನಕರಿ ಕಪೋಲಕಂಡೂಯನದಿಂದಂ ಪಾಯೆ ಮದಜಲಾಸವ ರಸವಾಸನೆಯಿಂದಿತರವನಂಗಳುಮನನುಕರಿಪುವು ಸಪ್ತಪರ್ಣಪಾದಪವನಮಂ (ಅಜಪು. ೯-೩೦). [ಸಂ.]

ಸಪ್ತಪರ್ಣಿ (ನಾ). = ಸಪ್ತಚ್ಛದ ೧ : ಎಲೆಗಳನ್ನು ನೋಡಿ : ಏಳು ಎಲೆಗಳಿಂದಾದ ಸಂಯುಕ್ತಪರ್ಣದಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿಯೂ ಸಪ್ತಪರ್ಣ ಎಂದೇ ಈ ಮರಕ್ಕೆ ಹೆಸರು (ಹಸುಹೂ. ೮೪). [ಸಂ. ಸಪ್ತಪರ್ಣೀ]

ಸಪ್ತಪಾತಾಲ (ನಾ). ಅತಳ ವಿತಳ ಸುತಳ ತಲಾತಲ ರಸಾತಲ ಮಹಾತಲ ಮತ್ತು ಪಾತಾಳಗಳೆಂಬ ಏಳು ಅಧೋಲೋಕಗಳು : ಲೋಕಾಲೋಕ ಪರ್ವತಕಥನ- ಸಪ್ತಪಾತಾಲ ಮತ್ತು ಅನಂತಗುಣವರ್ಣನ (ಭಾರದ. ೧೪೦). [ಸಂ.]

ಸಪ್ತಪುರಿ (ನಾ). ಅಯೋಧ್ಯೆ, ಮಧುರ, ಮಾಯಾ, ಕಾಶಿ, ಕಾಂಚಿ, ಅವಂತಿ ಮತ್ತು ದ್ವಾರಾವತಿಗಳೆಂಬ ಏಳು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ತೀರ್ಥಕ್ಷೇತ್ರಗಳು : ನಾನು ಮುಕ್ತಿಸಾಧನವಾದಂಥಾ ಸಪ್ತಪುರಿಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸಿದೆನು (ಕಾಶೀಮ. ೪೦-೫). [ಸಂ.]

ಸಪ್ತಪ್ರಕೃತಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಕಷಾಯಚತುಷ್ಕ ಮತ್ತು ತ್ರಿವಿಧದರ್ಶನ ಮೋಹನೀಯಗಳೆಂಬ ಏಳು ಪ್ರಕೃತಿಗಳು : ತ್ರಿಕರಣ ದಿವ್ಯಾಂಜನದಿಂ ಸಕಳ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಹೇತು ಸಮನಿಸೆ ಸಪ್ತಪ್ರಕೃತಿಪಟಳ ಕ್ಷಯಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೪-೭೮); ಅನಂತಾನು ಬಂಧಿ ಕ್ರೋಧಮಾನಮಾಯಾ ಲೋಭಾಭಿಧಾನ ಕಷಾಯಚತುಷ್ಕಮುಂ ತ್ರಿವಿಧ ದರ್ಶನಮೋಹನೀಯಮುಂ ಎಂಬೀ ಸಪ್ತಪ್ರಕೃತಿಗಳ ಉಪಶಮದಿಂದ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೬೯). [ಸಂ.]

ಸಪ್ತಭಂಗಿ (ನಾ). [ಜೈನ] "ಒಂದು ಗುಣವನ್ನು ಒಂದು ಪದಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಆರೋಪಿಸಲು ಆ ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಬಹುದಾದ ಏಳು ಪ್ರಕಾರಗಳು" (ಜೈನಕೋ. ೨೮೩) : ಎರಡನೆಯ ಆಗಮವೆಂಬುದು . . . ಸಪ್ತಭಂಗಿ ಸಮಾಲಿಂಗಿತಮುಂ . . . ಅಪ್ಪುದು (ಚಾವುಂಪು. ೫); ಅಪಹಂಸಂ ಸಪ್ತಭಂಗ್ಯನ್ವಿತ ಮಪವನರೋದೋದ್ಧತಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧-೧೧).

ಸಪ್ತಭಂಗೀನ್ಯಾಯ = ವಾದ ಮಾಡುವಾಗ ಎಲ್ಲ ವಾದಿಗಳನ್ನು ಸುಧಾರಿಸುವುದು : ಸಪ್ತಭಂಗೀನ್ಯಾಯವೆಂದರೆ ವಾದಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಕಲವಾದಿಗಳನ್ನು ಸುಧಾರಿಸುವುದೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ (ಹಂದಸಾ. ೭೫). ಸಪ್ತಭಂಗೀರಹಸ್ಯ = ಪ್ರಮಾಣ ನಯಗಳ ಮೂಲಕ ಉತ್ತರ ಹೇಳಿ ವಾದಿಗಳಿಗೆ ವಾದಿಸಲು ಅವಕಾಶ ಕೊಡದಿರುವುದು : ಪ್ರಮಾಣನಯಗಳಿಂದ ಉತ್ತರ ಹೇಳಿದರೆ ಮುಂದೆ ಅವಕಾಶವೇ ಇಲ್ಲ . . . ಇದೇ ಸಪ್ತಭಂಗೀರಹಸ್ಯ (ಹಂದಸಾ. ೭೭). [ಸಂ.]

ಸಪ್ತಭಯ (ನಾ). ೧. [ಜೈನ] ಇಹಲೋಕಭೀತಿ, ಪರಲೋಕಭೀತಿ, ಮೃತ್ಯುಭೀತಿ, ವೇದನಾಭೀತಿ, ಅಗುಪ್ತಿಭೀತಿ, ಅರಕ್ಷಾಭೀತಿ ಮತ್ತು ಅಕಸ್ಮಾತ್‌ಭೀತಿ ಗಳೆಂಬ ಏಳು ಬಗೆಯ ಭೀತಿಗಳು. ೨. ಏಳು ಬಗೆಯ ಭೀತಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನು : ಅಪಗತಸಪ್ತಭಯನುಂ ಅಷ್ಟಮದಮಪೇತನುಂ ನವವಿಧಬ್ರಹ್ಮ ಚರ್ಯಾರ್ಜಿತನುಂ . . . ಅಕ್ಕುಂ (ಚಾವುಂಪು. ೭). [ಸಂ.]

ಸಪ್ತಭೂಮಿಕ (ನಾ). ಏಳು ಅಂತಸ್ತುಗಳು : ಮಾಣಿಕ್ಯಹರ್ಮ್ಯಾವಲೀವೃತಮು ದ್ದ್ಯೋತಿತ ಸಪ್ತಭೂಮಿಕಮನೇಕೋದಗ್ರಕೂಟಂ . . . ಚೆಲ್ವಾಯ್ತು ರಾಜಾಲಯಂ (ಆದಿಪು. ೭-೧೦೭). [ಸಂ.]

ಸಪ್ತಭೂಮಿಕೆ (ನಾ). [ಅದ್ವೈತ] ಶುಭೇಚ್ಛಾ, ವಿಚಾರಣಾ, ತನುಮಾನಸೀ, ಸತ್ತ್ವಾಪತ್ತಿ, ಅಸಂಸಕ್ತಿ, ಪದಾರ್ಥಭಾವನಾ ಮತ್ತು ತುರ್ಯಗಾ ಎಂಬ ಏಳು ಭೂಮಿಕೆಗಳು : ಸಪ್ತಭೂಮಿಕೆಗಳನು ತಿಳಿ ಪರವಸ್ತುವನ್ನು ಹೊಂದುವೊಡೆ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸ್ವಸ್ಥವಹ ಸೋಪಾನವಾಗಿರ್ಪವನುಕ್ರಮದಿಂದ (ಅಮೃತ. ೭-೫); ಅವರ ಬಳಿ ನಿರಲಂಬವದು ಕೇಳದರ ಬಳಿ ಸಾಧನಚತುಷ್ಟಯವದರ ಬಳಿಯಲಿ ಸಪ್ತ ಭೂಮಿಕೆಯೆನಿಪ ವಿವರವನು (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೨-೧೩). [ಸಂ. ಸಪ್ತಭೂಮಿಕ]

ಸಪ್ತಮ (ಗು). ಏಳನೆಯ : ಕಟಿದು ಸಪ್ತಮಾವನಿಗಿಟಿದೋಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೭೧). [ಸಂ.]

ಸಪ್ತಮತಾನ (ನಾ). ಏಳನೆಯ ಸ್ವರ; ಉಚ್ಚಸ್ವರ: ಹಾಲಹಕ್ಕಿಯು . . . ಉಚ್ಚಕಂಠದಿಂದ ಸಪ್ತಮತಾನದಲ್ಲಿ ಮಾತನಾಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಿತು (ಕೋಟಿಸೂ. ೩). [ಸಂ.]

ಸಪ್ತಮದ (ನಾ). ೧. ಯೌವನ, ಕುಲ, ಸ್ತ್ರೀ, ಅನ್ನ, ದಾನ, ವಿದ್ಯಾ ಮತ್ತು ಉದ್ಯೋಗವೆಂಬ ಏಳು ಮದಗಳು. ೨. [ಗಜಶಾ] ಆನೆಯ ಏಳು ಮದಾವಸ್ಥೆಗಳು ; IP "ಗಜಮದಾವಸ್ಥಾನುಗತ ಗಜನಾಮಗಳು - ೭ : (ಅ) ಕಟಪೂರ್ಣಾ (ಪೂರ್ಣಕಟತಾ), ಆರ್ದ್ರಕಪೋಲಿತಾ (ಆರ್ದ್ರ ಕಪೋಲತಾ), ಭೂರಿದಾನ (ಅಧೋನಿಬಂಧಾ), ಗಂಧಚರಾ, ಕ್ರೋಧನೀ, ಅತಿಕ್ರಾಂತಾ, ಹ್ರುಸನಾ (ಮಾತಂಗ. ೯-೧೨-೧೮). (ಆ) ಸಂಜಾತತಿಲಕಾ, ಆರ್ದ್ರಕಪೋಲಿಕಾ, ಅಧೋನಿಬಂಧಿನೀ (ಅಧೋನಿಬದ್ಧಾ), ಗಂಧ ಚಾರಿಣೀ, ಕ್ರೋಧಧೀ (ಕ್ರೋಧನೀ), ಅತಿವರ್ತಿನೀ (ಪ್ರವರ್ತಿಕಾ), ಸಂಭಿನ್ನಮದಮರ್ಯಾದಾ (ಸಂಭಿನ್ನಕಪೋಲಾ, ಸರ್ವಕಾಲಿಕಾ) (ಯಶಸ್ತಿಲಕ–ಟಿ.ಜೆ.ಪಿ. I, ೮೧)" (ಶ್ರೀತತ್ತ್ವ. ೧೩೬). ೩. ಆನೆಯ ಏಳನೆಯ ಮದ : 'ಸಪ್ತಮದಾವಸ್ಥೆ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸಪ್ತಮದಾವಸ್ಥೆ (ನಾ). [ಗಜಶಾ] ಆನೆಯ ಏಳನೆಯ ಮದದ ಸ್ಥಿತಿ,– ಇರವು : ಆ ಮಹಾಮದೇಭಂ . . . ಒಂದು ದಿವಸಂ ಕ್ರೋಧಿನಿಯೆಂಬ ಸಪ್ತಮದಾ ವಸ್ಥೆಯಿಂದಾದ ಮನದ ಮಸಕದಿನಸವಸದೆ ನೆಲದ ನಾಲಗೆಯಂ ಕೀಳ್ವಂತೆ ಬಾಳ್ಗಂಬಮಂ ಕೀಳ್ತು (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೯-೧೦೦ ವ). [ಸಂ. ಸಪ್ತಮದಾವಸ್ಥಾ]

ಸಪ್ತಮಮದಾವಸ್ಥೆ (ನಾ). = ಸಪ್ತಮದಾವಸ್ಥೆ : ಬಿರುದಿನ ತೊಡರ್ಝುಣ ಝುಣಿಸಲೆಳ್ಪ ಸಪ್ತಮಮದಾವಸ್ಥೆಯಿಂ ಮುಂದುಗಾಣದೆ ಬಲ್ಗಂಬಮಂ ಮುಱಿದು . . . ಸಿಲ್ಕಿದರಂ ಸೀಳ್ದು (ರಾಜಶೇ. ೭-೧೧ ವ). [ಸಂ. ಸಪ್ತಮಮದಾವಸ್ಥಾ]

ಸಪ್ತಮಲ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಮೋಹ, ಮದ, ರಾಗ, ವಿಷಾದ, ತಾಪ, ಶೋಕ ಮತ್ತು ವೈಚಿಂತ್ಯಗಳೆಂಬ ಏಳು ಮಲಗಳು : ಮೋಹಮದರಾಗ ವಿಷಾದ ತಾಪಶೋಕ ವೈಚಿಂತ್ಯವೆಂಬ ಸಪ್ತಮಲವಾವರಿಸಿ ಮತ್ತರಾಗಿ (ಪರಗೋ. ೨೩). [ಸಂ.]

ಸಪ್ತಮಾತೃಕೆ (ನಾ). ೧. ಬ್ರಾಹ್ಮೀ, ಮಾಹೇಶ್ವರೀ, ಕೌಮಾರೀ, ವೈಷ್ಣವೀ, ವಾರಾಹೀ, ಇಂದ್ರಾಣೀ ಮತ್ತು ಚಾಮುಂಡಾ ಎಂಬ ಏಳುಜನ ತಾಯಿಯರು: ಅಗ್ನಿಕನ್ನಿಕೆಯರಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಿ . . . ಚಾಮುಂಡಿಯರೆಂಬ ಸಪ್ತಮಾತೃಕೆಯರುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೧೩); ನಿರುತ ಚೌಷಷ್ಟಿಕಳೆಗಳು ಸಪ್ತಮಾತೃಕೆಯರು . . . ಅಗಜೆಯನು ವಾಲ್ಮಿಸಿರ್ದರು (ನವಮೋ. ೨೪-೬೯). ೨. ಒಂದು ಮಂತ್ರದ ಹೆಸರು : ಸಪ್ತಮಾತೃಕಾ . . . ಇತ್ಯಾದಿ ಮಹಾಮಂತ್ರಂಗಳಂ (ವಿವೇಕ. ೮೧). [ಸಂ. ಸಪ್ತಮಾತೃಕಾ]

ಸಪ್ತಮಿ (ನಾ). ೧. ಮಾಸದ ಶುಕ್ಲ ಮತ್ತು ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷಗಳ ಏಳನೆಯ ದಿನ: ಆ ಪಕ್ಷಂಗಳೊಳಗೆ . . . ರವಿಯಧಿದೇವತೆಯಾದ ಸಪ್ತಮಿ (ವಿವೇಕ. ೨೬೨). ೨. [ವ್ಯಾಕ] ಒಂದು ವಿಭಕ್ತಿಯ ಹೆಸರು ; ಏಳನೆಯ ವಿಭಕ್ತಿ : ಪ್ರಥಮಗಂ . . . ಸಪ್ತಮಿಗಂ ಏಟಾಗಿ ಕಾರಕವಶದಿಂ ಪತ್ತುಗುಂ (ಶಮದ. ೯೩ ವೃತ್ತಿ); ವಿಷಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಸಪ್ತಮಿ ಬರುವುದು (ಕೈಪಿಡಿ. ೫೬). [ಸಂ. ಸಪ್ತಮೀ]

ಸಪ್ತಮೀವಿಭಕ್ತಿ (ನಾ). = ಸಪ್ತಮಿ ೨ : ದಿಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ನಾಮವಾಚಕಗಳಿಗೆ ಸಪ್ತಮೀವಿಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಎ ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಸೇರುತ್ತದೆ (ಮಧ್ಯಮ. ೬೦). [ಸಂ.]

ಸಪ್ತಮುಖ (ನಾ). ೧. ಏಳು ಮುಖಗಳು. ೨. ಏಳು ಕವಲುಗಳು. ೧, ೨ : ಸಪ್ತಮುಖದಿಂದೆ ವಿಶೋನ್ನತಿಯಿಂದೆ ಭೋಗದೊಳ್ ತುಱುಗಿರವಿಂದೆ ಪೋಲ್ವುದು ಮಹಾನದಿ ರುಂದ್ರಫಣೀಂದ್ರರಾಜನಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೭೪೭ ಶೂದ್ರಕ). [ಸಂ.]

ಸಪ್ತರಸನ (ನಾ). ಕಾಳಿ, ಕರಾಳಿ, ಮನೋಜವೆ, ಸುಧೂಮ್ರವರ್ಣೆ, ಸುಲೋ ಹಿತೆ, ಉಗ್ರೆ, ಪ್ರದೀಪ್ತೆ ಎಂಬ ಬೆಂಕಿಯ ಏಳು ನಾಲಗೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನು; ಅಗ್ನಿ : "ವಸುಸಿತೇತರಗತಿ ಸ್ವಾಹಾಪ್ರಿಯಂ ಸಪ್ತರಸನನಪ್ಪಿತ್ತಂ [ಪಾಠಾಂ. ಪ್ಪೀಕಂ] . . . ವಿರೋಚನನೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೪-೬); ಸಪ್ತರಸನಾಶಾರ್ವರೀವರ ಸಪ್ತಸಪ್ತಿ ವಿಲೋಚನಂಗಂ . . . ಅರ್ಪಿಸುವೆನಿಂದುಗ್ರಗರಳವ (ಬಸವ. ೫೮-೪೦). [ಸಂ. ಸಪ್ತರಸನಾ]

ಸಪ್ತರಾಶಿಕ (ನಾ). [ಗಣಿತ] ಗಣಿತದ ಒಂದು ವಿಧಾನ ; ಏಳು ಅಂಶಗಳಿಂದ ಲೆಕ್ಕ ಮಾಡುವುದು : ರಾಜಾದಿತ್ಯನ ಗಣಿತದಲ್ಲಿ ತ್ರಯರಾಶಿಕ . . . ಸಪ್ತರಾಶಿಕ, ಬೆಸಸಪ್ತರಾಶಿಕ (ವ್ಯವಹಾ. ಅನುಬಂಧ. I, ೧೧). [ಸಂ.]

ಸಪ್ತರ್ಧಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಬುದ್ಧಿ, ತಪಸ್ಸು, ವಿಕ್ರಿಯೆ, ಔಷಧಿ, ರಸ, ಬಲ ಮತ್ತು ಅಕ್ಷೀಣಗಳೆಂಬ ಏಳು ಋದ್ಧಿಗಳು : ಭಾವನೆಯೊಳಾದ ಬುದ್ಧಿತಪೋ ವಿಕ್ರಿಯೌಷಧಿರಸ ಬಲಾಕ್ಷೀಣಾಭಿಧಾನ ಸಪ್ತರ್ಧಿಗಳೊಳಂ ನೆಱೆದು (ಆದಿಪು. ೭-೩೩ ವ); ಕ್ರಮದಿಂ ಸಪ್ತರ್ಧಿವೆತ್ತಶ್ರಮದಿನುಪಶಮಶ್ರೇಣಿಯಂ ಸಾರ್ದು (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೧-೫೭). [ಸಂ.]

ಸಪ್ತರ್ಧಿಜ್ಞಾನ (ನಾ). ಏಳು ಋದ್ಧಿಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ಜ್ಞಾನ : ಅಂತು ದೀಕ್ಷಾಗ್ರಹಣಾನಂತರ ಸಮಯಸಮುತ್ಪನ್ನ ಸಪ್ತರ್ಧಿಜ್ಞಾನಚತುಷ್ಟಯಂ ಪ್ರಥಮಗಣ ಧರನಾದಂ (ಆದಿಪು. ೧೦-೪೮ ವ). [ಸಂ.]

ಸಪ್ತರ್ಷಿ (ನಾ). = ಸಪ್ತಋಷಿ : ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳು ಯಾರೆಂದರೆ ಮರೀಚಿ, ಅತ್ರಿ, ಅಂಗಿರಸ, ಪುಲಸ್ತ್ಯ, ಪುಲಹ, ಕ್ರತು, ವಸಿಷ್ಠ (ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿ. ೨೪); ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳ ಪತ್ನಿಯರಲ್ಲಿ . . . ಆರು ಋಷಿಪತ್ನಿಯರೂ ಅಗ್ನಿದೇವನಿಗೆ ಮನಸೋತರು (ನಕ್ಷತ್ರ. ೮). [ಸಂ.]

ಸಪ್ತರ್ಷಿಮಂಡಲ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಏಳುಋಷಿಗಳ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಕರೆಯುವ ಏಳುನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಸಮುದಾಯ : ಶಶಿತಾರೆ ಸಪ್ತರ್ಷಿಮಂಡಲಂ ಶ್ರುತಿಚಯಂ . . . ಎಲ್ಲರುಂ ರಕ್ಷಿಸಲಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೮೫-೧೯೦). [ಸಂ.]

ಸಪ್ತರ್ಷಿಸಮಾಜ (ನಾ). = ಸಪ್ತರ್ಷಿಮಂಡಲ : ಮಿಳಿರ್ದು ಪೊಳೆವ ಸಪ್ತರ್ಷಿ ಸಮಾಜದಂತೆ ಸಂಚರಿಸಿ ಮಿಂಚುವಲಗುಗಳಿಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೧೩ ವ). [ಸಂ.]

ಸಪ್ತಲೆ, ಸಪ್ತಳೆ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಲ್ಲಿಗೆ ; ಏಳು ಸುತ್ತಿನ ಮಲ್ಲಿಗೆ; ಇರುವಂತಿಗೆ: ಸಪ್ತಾಶ್ವಘನತೇಜ ಸಪ್ತ ಸೋಪಾನ ವರ ಸಪ್ತಲಾಸಿತಹಸನ ಸಪ್ತಯುಗಜಗದಧಿಪ . . . ಜಯ ಗುರುವೆ (ವೀಶೈಪು. ೪-೨೦-೨); ತರುವಿಲಾಸಿನಿಯಾದ ಸಪ್ತಲೆ ನಿರುಕಿಸುತ್ತಿಹ ಜನರ ಮನವನು ಭರದೆ ಸೆಳೆಯುತ್ತದಕೆ ಮತ್ತತೆಯುಂಟು ಮಾಡಿದುದು (ಶ್ರೀರಾಚ. ೬-೪೨). ೨. ಸೀಗೆಯ ಪೊದರು. **ಸಪ್ತಳೆ** : ೧. "ಸಪ್ತಲಾ, ನವಮಾಲಿಕಾ – ಈ ೨ ಇರುವಂತಿ" (ಹಲಾಯು. ೬೫-೫೪). [ಸಂ. ಸಪ್ತಲಾ]

ಸಪ್ತಲೋಕ (ನಾ). ಭೂಲೋಕ, ಭುವರ್ಲೋಕ, ಸ್ವರ್ಗಲೋಕ, ಮಹರ್ಲೋಕ, ಜನಲೋಕ, ತಪೋಲೋಕ ಮತ್ತು ಸತ್ಯಲೋಕವೆಂಬ ಏಳು ಊರ್ಧ್ವಲೋಕಗಳು: ಸೂರ್ಯಾದಿಗ್ರಹಗಳ ಮತ್ತು ಸಪ್ತಲೋಕಗಳ ಸಂಸ್ಥಾನ (ಭಾರದ. ೧೪೦). [ಸಂ.]

ಸಪ್ತವಾರಿಧಿ (ನಾ). = ಸಪ್ತಕೂಪಾರ : ಬೇಗದಲಿ ಮನವೊದಗಲಾಜಿದತಿ ನಿರ್ಗಮದ ಲಾಗಿಂಗೆ ಸಪ್ತವಾರಿಧಿ ನೆರೆಯದವ ನಿಲಿಸುವಾಗ ವಸುಧೆಯ ಮೇಲೆ ನಿಲಲೊಲ್ಲೆವೆಂಬ ಸಂಪಾದಕೋಳಗಾದ ತುರಗ (ಹಟಿಕಾ. ೫-೧೨). [ಸಂ.]

ಸಪ್ತವಾರುವ (ನಾ). ಅಮೃತಸಂಭವ, ಬಾಷ್ಪಸಂಭವ, ವಹ್ನಿಸಮುದ್ಭವ, ದೇವಸಂಭವ, ಆಂಪಸಮುದ್ಭವ, ಗರ್ಭಸಮುದ್ಭವ ಮತ್ತು ಸಾಮ್ನಾ ಎಂಬ ಏಳು ವಿಧದ ಕುದುರೆಗಳನ್ನುಳ್ಳವನು; ಸೂರ್ಯ: ಪ್ರಮಥಗಣಮುಖ ಪಂಕರುಹ ಸಪ್ತವಾರುವಂ ಪ್ರಮಥಗಣಮಾನಸಸರೋವರಸ್ಥಿತ ಹಂಸ . . . ಪ್ರಮಥಗಣರಾಪ್ತರೆಂದಾ ಪ್ರಮಥರಗಲದಿಹ ಸಿದ್ಧನಂಜೇಶ ಜಯತು (ಗುರುಚಾ. ೯-೧). [ಸಪ್ತ + ವಾರುವ]

ಸಪ್ತವಾಸರ (ನಾ). ಸೂರ್ಯ : ಶಾಂತ್ಯಭಿಷೇಕಪುರಸ್ಸರಂ ಪೂಜಾವಿಧಾನಮಂ ಸಪ್ತವಾಸರಾವಸಾನಂಬರಂ ಮಾಡಲ್ಗುಳ್ಳುದುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೨೦ವ). [ಸಂ.]

ಸಪ್ತವಿಭಕ್ತಿ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಪ್ರಥಮಾ, ದ್ವಿತೀಯಾ, ತೃತೀಯಾ, ಚತುರ್ಥೀ, ಪಂಚಮೀ, ಷಷ್ಠಿ ಮತ್ತು ಸಪ್ತಮಿಗಳೆಂಬ ಏಳು ವಿಭಕ್ತಿಗಳು: ಅವ್ಯಯಲಿಂಗಮೆಂಬುದು ಸಪ್ತವಿಭಕ್ತಿಗಂ ಪುಂಸ್ತ್ರೀನಪುಂಸಕಲಿಂಗಕ್ಕಂ ಏಕವಚನ ದ್ವಿವಚನ ಬಹುವಚನವೆಂಬ ವಚನಕ್ಕಂ ಸರಿಯಾಗಿ ಇರ್ದ ತೆಱದೆ ಅರ್ಥಮಂ ಕುಡುಗುಂ (ಶಮದ. ಸ. ೧೦೦ ವೃತ್ತಿ). [ಸಂ.]

ಸಪ್ತವ್ಯಸನ (ನಾ). ೧. ಸ್ತ್ರೀ, ದ್ಯೂತ, ಬೇಟೆ, ಕುಡಿತ, ವಾಕ್ಪಾರುಷ್ಯ, ದಂಡಪಾರುಷ್ಯ ಮತ್ತು ಅರ್ಥದೂಷಣ ಎಂಬ ಏಳುವ್ಯಸನಗಳು: ತಂದೆ ಪಡೆದ ಕಡವರಮಂ ಬಿಯಂಗೆಯ್ಯುತ್ತುಂ ಸಪ್ತವ್ಯಸನಾಭಿಭೂತರಾಗಿ ನೆಗಟುತ್ತಿರೆಯಿರೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೨-೧೬); ಸಪ್ತವ್ಯಸನಕ್ಕೆಱಗಿರೆ ರಾಜ್ಯಾಂತವಾಗದಿರ್ಕುಮೆ ನರಕಂ (ಅಜಿಪು. ೨-೧೦೭); ಇಳೆಯೊಡೆಯ ಜೂಜೆಂಬುದೀಗ ಸಪ್ತವ್ಯಸನದೊಳಗಣದು ಮುನಿಗಳಿಗಯೋಗ್ಯವೆನೆ (ವೀಶೈಪು. ೨-೧೩-೧೭). ೨. ತನು, ಮನ, ಧನ, ರಾಜ್ಯ, ವಿಶ್ವ, ಉತ್ಸಾಹ ಮತ್ತು ಸೇವಕವೆಂಬ ಏಳು ವ್ಯಸನಗಳು : ತನುವ್ಯಸನ ಮನವ್ಯಸನ ಧನವ್ಯಸನ ರಾಜ್ಯವ್ಯಸನ ವಿಶ್ವವ್ಯಸನ ಉತ್ಸಾಹವ್ಯಸನ ಸೇವಕವ್ಯಸನ ಇಂತಿವು ಸಪ್ತವ್ಯಸನಂಗಳ ವಿವರ (ಚನ್ನವ. ಕ. ೪೧೨-೮೭); ಸಪ್ತಧಾತು ಸಪ್ತ ವ್ಯಸನಂಗಳ ಸಣ್ಣಿಸಿ (ಅಪಂಡೇ. ೧೯೩-೧೪). [ಸಂ.]

ಸಪ್ತವ್ಯಸನಿ (ನಾ). ಏಳು ವ್ಯಸನಗಳನ್ನುಳ್ಳವನು: ಕರಣಾದಿ ಗುಣಂಗಳ ಮಱೆದರು . . . ಶರಣರು ಸಪ್ತವ್ಯಸನಿಗಳಲ್ಲಾಗಿ (ಬಸವ. ೬೦೯). [ಸಂ. ಸಪ್ತವ್ಯಸನಿನ್]

ಸಪ್ತಶರಧಿ (ನಾ). = ಸಪ್ತಕೂಪಾರ : ಸಪ್ತಶರಧಿಪರಿವೃತಧರೆಯ ಸಿರಿಯ ಸೊಬಗಜ್ಞಾತವಾಸಕ್ಕೆ ಪೋಗುತಿದೆ (ಹಟಿಕಾ. ೯-೧೦). [ಸಂ.]

ಸಪ್ತಶೈವ (ನಾ). ಅನಾದಿ, ಆದಿ, ಮಹಾ, ಅನು, ಅವಾಂತರ, ಪ್ರವರ ಮತ್ತು ಅಂತರಶೈವಗಳೆಂಬ ಏಳು ಶೈವಗಳು : ತರುಣ ಕೇಳಾ ಸಪ್ತಶೈವಪ್ರಕಾರಮಂ ಪರಿವಿಡಿಯೊಳಂದು ಬಿತ್ತರಿಸುತಿರ್ದಂ (ವೀಶೈಪು. ೬-೨-೬೫). [ಸಂ.]

ಸಪ್ತಶ್ರುತಿ (ನಾ). = ಸಪ್ತನಾದ : ಷಡ್ಜಾದಿ ಸಪ್ತಶ್ರುತಿಗಳಿಂಪುಗೆ ಮಂದ್ರ ಮಧ್ಯಮತಾರ ವಿಶ್ರಮದ ಅತಿ ಮಧುರ ಮೃದುಗೀತಜಾತೋನ್ನತ ರಸದೊಳೊಡಗೂಡಿ (ಬಸವಪು. ೧-೪೮). [ಸಂ.]

ಸಪ್ತಸಪ್ತಿ (ನಾ). = ಸಪ್ತವಾರುವ ೨ : ಸಪ್ತಸಪ್ತಿಯನಿಳಾಭಾಗಕ್ಕೆ ತರ್ಪೊಂದು ತೋಳ್ಬಲವಮುಂ ಗರ್ವಮುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೭); ಸಪ್ತರಸನಾ ಶಾರ್ವರೀರವರ ಸಪ್ತಸಪ್ತಿವಿಲೋಚನಂಗಂ (ಬಸಪು. ೫೮-೪೦). [ಸಂ.]

ಸಪ್ತಸಮುದ್ರ (ನಾ). = ಸಪ್ತಕೂಪಾರ : ಸಪ್ತಸಮುದ್ರಮುದ್ರಿತ ಧರಾತಳಮಂ ಬೆಸಕೆಯ್ಯು (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೪೯) ; ಸಪ್ತಸಮುದ್ರ ದಾಟಿ ಹೋಗುವುದು ? (ಇಷ್ಟಕ. ೨೬೦). [ಸಂ.]

ಸಪ್ತಸಾಗರದಾನ (ನಾ). ಷೋಡಶಮಹಾದಾನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಷೋಡಶ ಮಹಾದಾನಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಸಂಕಲ್ಪಿಸಿ . . . (೧೪) ಸಪ್ತಸಾಗರದಾನ (೧೫) ರತ್ನಧೇನುದಾನ . . . ಮಾಡಿ ಸತ್ಕೀರ್ತಿಯಂ ಪಡೆದರು (ಮಹಾವಂ. I, ೧೦೦). [ಸಂ.]

ಸಪ್ತಸಾಧಾರಣ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ರಾಗಜಾತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಶುದ್ಧ ಭಿನ್ನ ಗೌಡ ಅಷ್ಟಸಾಧಾರಣ ಸಪ್ತಸಾಧಾರಣ ಷಟ್ಸ್ವರವೆಂಬಾಱು ಜಾತಿಗಳು (ವಿವೇಕ. ೧೮೭). [ಸಂ.]

ಸಪ್ತಸೂತ್ರ (ನಾ). ಯಜ್ಞ ; ಯಾಗ : " ಸತ್ರಂ ಸವಂ ಯಜ್ಞಮಧ್ವರಂ ಕ್ರತು ಸಪ್ತಸೂತ್ರಂ ಮಖಂ . . . ಯಾಗಕ್ಕೆತ್ಮಮೆನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೬೭-೧೩). [ಸಂ.]

ಸಪ್ತಸೋಪಾನ (ನಾ). [ವೀಶೈ]ಜಂಗಮರ ಸೇವೆಯ ಏಳು ಹಂತಗಳು; IP ಜಂಗಮರನ್ನು ಕಂಡೊಡನೆ ವಿನಯದಿಂದ ಎದುರುಗೊಳ್ಳುವುದು, ಸಾಷ್ಟಾಂಗನಮಸ್ಕರಿಸುವುದು, ಗದ್ದುಗೆಯಲ್ಲಿ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ ಪಾದಪ್ರಕ್ಷಾಲನ ಮಾಡುವುದು, ಪಾದತೀರ್ಥವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಅವರನ್ನು ಅನ್ನಪಾನಾದಿಗಳಿಂದ ಸತ್ಕರಿಸುವುದು, ಮಿಕ್ಕ ಪ್ರಸಾದವನ್ನು ತೆಗೆದು ಕೊಳ್ಳುವುದು, ಅವರಲ್ಲಿ ಅನುಭಾವವನ್ನು ಬೆಸಗೊಳ್ಳುವುದು: ಸಪ್ತಾಶ್ವ ಘನತೇಜ ಸಪ್ತಸೋಪಾನವರ . . . ಶಿವಾಪ್ತ ಜಯಗುರುವೇ ಪರವೇ (ವೀಶೈಪು. ೪-೨೦-೨); ಇಂತೀ ಸಪ್ತಸೋಪಾನಂಗಳ ಬಲ್ಲ ಸದ್ಭಕ್ತಂಗೆ ಕೈಲಾಸ ಕರತಳಾಮಳಕವು (ಅಪಂಡೇ. ೭೪-೪೭). [ಸಂ.]

ಸಪ್ತಸೋಮಸಂಸ್ಥೆ (ನಾ). ವೈದಿಕಪರಂಪರೆಯ ಸೋಮಯಜ್ಞದ ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮ, ಅತ್ಯಗ್ನಿಷ್ಟೋಮ, ಉಕ್ಥ್ಯ, ಷೋಡಶೀ, ವಾಜಪೇಯ, ಅತಿರಾತ್ರ, ಅಪ್ತೋರ್ಯಾಮಗಳೆಂಬ ಏಳು ಅಂಗಗಳು: ದ್ವಿಜಕುಳ ತಿಳಕಸ್ಸಪ್ತಸೋಮಸಂಸ್ಥಾವಭೃತಾವಗಾಹನ ಪವಿತ್ರೀಕೃತಶರೀರರ್ (ಸೌಇಇ. XX, ೫೭-೪; 1084); ಸಪ್ತಸೋಮಸಂಸ್ಥಾವಭ್ರಿತಾವಗಾಹನ ಪವಿತ್ರೋತ್ತಮಾಂಗರ್ (ಸೌಇಇ. XX, ೭೦-೮; 1108). [ಸಂ. ಸಪ್ತಸೋಮಸಂಸ್ಥಾ]

ಸಪ್ತಸ್ವರ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಷಡ್ಜ, ವೃಷಭ, ಗಾಂಧಾರ, ಮಧ್ಯಮ, ಪಂಚಮ, ಧೈವತ ಮತ್ತು ನಿಷಾಧಗಳೆಂಬ ಏಳು ಸ್ವರಗಳು : ಷಡ್ಜ ವೃಷಭ ಗಾಂಧಾರ ಮಧ್ಯಮ ಪಂಚಮ ಧೈವತ ನಿಷಾಧಂಗಳೆಂಬ ಸಪ್ತಸ್ವರಮುಮಂ (ಅಜಿಪು. ೪-೩೦ ವ); ದನಿಯ ಕೂಡಿಸಿ ಸಪ್ತತಂತ್ರಿಯ ಮುಗಿಪ ಮಧ್ಯಮ ಷಡ್ಜ ಪಂಚಮವೆನಿಪ ಸಪ್ತಸ್ವರವನಾಳಾಪಿಸಲು ಕ್ರಮದಿಂದ (ಕಾಶಿರಾ. ೨೪-೧೧). [ಸಂ.]

ಸಪ್ತಳೆ 'ಸಪ್ತಲೆ' ನೋ.

ಸಪ್ತಾಂಗ (ನಾ). [ರಾಜನೀ] ಸ್ವಾಮಿ, ಅಮಾತ್ಯ, ಸುಹೃತ್ತು, ಕೋಶ, ಬಲ, ರಾಷ್ಟ್ರ ಮತ್ತು ದುರ್ಗ ಎಂಬ ರಾಜನ ಏಳು ಬಗೆಯ ರಾಜ್ಯಾಂಗಗಳು: ಅಟ್ಟು ಕಿಡುಗುಂ ಸಪ್ತಾಂಗಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೮) ; ರಕ್ಷಿಸಿದನಿನ್ನೀ ಗಂಡಭೇರುಂಡ ಸೈನ್ಯ ಬಲಂಬೆತ್ತಿರೆ ನಾರಸಿಂಹನೃಪನಾತ್ಮಾವಾಪ್ತ ಸಪ್ತಾಂಗವಂ (ಎಕ. V. ಬೇಲೂರು . ೧೯೩-೪೭ ; 1160); ಲವಲವಿಕೆ ಮಿಗಲಿತ್ತು ಸಪ್ತಾಂಗವನು ಸಲಹುತ್ತಿರಲುಬೇಹುದು (ಕುಮಾ.ಉ. ೩-೧೫). [ಸಂ.]

ಸಪ್ತಾನೀಕ (ನಾ). ಆನೆ, ಕುದುರೆ, ರಥ, ಪದಾತಿ, ವೃಷಭ, ಗಂಧರ್ವ ಮತ್ತು ನರ್ತಕಿಯರೆಂಬ ಏಳು ಬಗೆಯ ಅಂಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸೈನ್ಯ : ಹಸ್ತ್ಯಶ್ವರಥಪದಾತಿವೃಷಭಗಂಧರ್ವನರ್ತಕೀಪ್ರಮುಖಸಪ್ತಾನೀಕಸಮೇತನುಂ (ಆದಿಪು. ೬-೧೩ ವ); ಹಸ್ತ್ಯಶ್ವರಥ . . . ಪ್ರಭೃತಿ ಸಪ್ತಾನೀಕಸಮೇತರಾಗಿ (ಸುಕುಮಾ. ೮-೭೭ ವ). [ಸಂ.]

ಸಪ್ತಾನೀಕಿನಿ (ನಾ). = ಸಪ್ತಾನೀಕ : ಸಪ್ತಾನೀಕಿನಿಯಾಗಿ ಬಂದು ಬೆಸಕೆಯ್ಯುತ್ತಿರ್ಪಂತ ದೈನ್ಯಂ ಮಹಾಸುಪ್ರಿಜ್ಞಾನದಿನಾದ ಮೆಯ್ಯ ಮಱುಕಂ . . . ಜ್ಯಾಯಂಗುಪಾದೇಯಮೇ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೩-೧೨೩). [ಸಂ.]

ಸಪ್ತಾನ್ನ (ನಾ). ಏಳು ಬಗೆಯ ಅನ್ನ : ಸಪ್ತಾನ್ನಗಳ ದೈನಂದಿನ ಮರೆಯದ ಸದಾ ಗೋವಿಂದಗರ್ಪಿಸು ನಿರ್ಭಯದಿ ಮಹಯಜ್ಞವಿದೆಂದು (ಹಸಾರ. ೧೪-೧೫). [ಸಂ.]

ಸಪ್ತಾಬ್ಧಿ (ನಾ). = ಸಪ್ತಕೂಪಾರ : ಸಪ್ತಾಬ್ಧಿಗಳನೊಂದಿನಂ ದಾಂಟಿ (ಚಂಪು. ೪೭-೧೧); ಕಿರೀಟಿ ಪಿಡಿದಂ ದೇವದತ್ತಮಂ ಸಪ್ತಾಬ್ಧಿರಭಸವೊಬ್ಬುಳಿಸುವಂತೆ ಮಿಡಾಡಿಸಿತು ಭೂಮಿಯಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೩-೪೩). [ಸಂ.]

ಸಪ್ತಾರ್ಚಿ (ನಾ). ೧. = ಸಪ್ತರಸನ: ದಂಪತಿಗಳ್ ಸಪ್ತಾರ್ಚಿಯಂ ಮೂಱುಸೂಱ್ ಬಲವಂದು (ಪಂಪಭಾ. ೩-೭೫ವ); ಅಚ್ಚರಿಯನೇನೆಂಬೆನ್ಮ ಸಪ್ತಾರ್ಚಿಯಿತ್ತನು ವನವನಿಂದ್ರನ (ಕುಮಾ.ಆ. ೨೦-೧೯); ಸರ್ವಶುಚಿ ಸಪ್ತಾರ್ಚಿ ಸೂಡನದೂ ಪೊತ್ತಿದಂ ಪೊಗೆ ಸೂಸಿ (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೮೯-೨೪೭೦). ೨. ಸಪ್ತಋಷಿಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸುವವನು. ೧ , ೨ ; ಈ ಮಹಾಪುರುಷಂ . . . ಸಪ್ತಾರ್ಚಿಯಾಗಿಯುಂ ಹುತವಹನಲ್ಲು (ಜಗ.ಮ. ೮-೧೦ ವ). [ಸಂ.ಸಪ್ತಾರ್ಚಿನ್]

ಸಪ್ತಾರ್ಚಿಲೋಚನ (ನಾ). ಅಗ್ನಿನೇತ್ರ; ಶಿವ: ಭೇಶಾರ್ಕ ಸಪ್ತಾರ್ಚಿಲೋಚನಂ ಸರ್ವೇಶ (ಗುರುಚಾ. ೫-೬೯) ; ಸಪ್ತಾರ್ಚಿಲೋಚನನಂಘ್ರಿಕಮಲಗಳ ನೆನೆವುತ (ನವಮೋ. ೯-೩೦). [ಸಂ.]

ಸಪ್ತಾವರಣ (ನಾ). ಭೂಮಿ, ಜಲ, ಅಗ್ನಿ, ವಾಯು , ಆಕಾಶ, ಅಹಂಕಾರ ಮತ್ತು ಮಹತ್ತತ್ತ್ವ ಎಂಬ ಏಳು ಆವರಣಗಳು : ತನುಮನೋಬುದ್ಧಿಯ ಹಮುಚಿತ್ತವಿಜ್ಞಾತ್ಯ ಘನಮಾಯೆಯಂಬವೀ ಕ್ರಮದಿಂದೆ ವನಿತೆ ಸಪ್ತಾವರಣಂ ಗಳೆನಿಪವು (ಪರಮೋ. ೫-೧೭-೨); ಎಸೆವ ಹಮ್ಮಿಂದಂ ಮಹತ್ತಿಂ ಪಸರಿಸಿದ ಸಪ್ತಾವರಣದಿಂದಾಯ್ತು ಮೂಲೋಕಂ (ಅಮೃತ. ೪-೧೫). [ಸಂ.]

ಸಪ್ತಾವಸ್ಥೆ (ನಾ). ೧. [ಗಜಶಾ]ಆನೆಯ ಸಂಚಿತ, ತಿಲಕಿತ, ಆರ್ದ್ರಕಪೋಲಿತ, ಅತಿವರ್ತಿತ, ಅಧೋನಿಬಂಧನಿ, ಕ್ರೋಧಿನಿ ಮತ್ತು ಗಂಧಚಾರಿಣೆಗಳೆಂಬ ಏಳು ಮದಾವಸ್ಥೆಗಳು : ಆ ಪಟ್ಟಣದ ನರಸಿಂಗಮೊನೆಯರ ಪಟ್ಟದಾನೆ ಸಂಚಿತ . . . ಗಂಧಚಾರಿಣಿಯೆಂಬ ಸಪ್ತಾವಸ್ಥೆಯ ಮದದಿಂ ಮುಂದುಗಾಣದೆ (ಸಂಬರ. ೨-೨೨). ೨. ಮಾನವನ ಕಾಮವಿಷಯಕವಾದ ದಶಾವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಏಳನೆಯದು; ಲಜ್ಜಾತ್ಯಾಗ ; ನಾಚಿಕೆಯಳಿಯುವುದು : ಸಪ್ತಾವಸ್ಥೆಯಡಸಿರ್ದರಂತೆ ತಬ್ಬಿಬ್ಬ ನಾಡುತ್ತ ಮಧುಪಾನದಬಲೆಯರೆಸೆದರು (ಚೇರಮ. ೮-೫೫). [ಸಂ. ಸಪ್ತಾವಸ್ಥಾ]

ಸಪ್ತಾಶ್ವ (ನಾ). = ಸಪ್ತವಾರುವ : ಚೈತ್ಯಾಲಯಂ ಮತ್ತಮಿತ್ತುದು ಸಪ್ತಾಶ್ವನ ಸಪ್ತಸಪ್ತಿಗೆ ಸಮಗ್ರಪ್ರಗ್ರಹಾಶಂಕೆಯಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೪-೧೨೯); ಸಪ್ತಾಶ್ವನುದಯಮಾದಡೆ ರಾಮಗಭಿಷೇಕಮಪ್ಪುದು (ಪಂರಾಮಾ. ೨-೩-೨೦). [ಸಂ.]

ಸಪ್ತಾಹ (ನಾ). ಏಳುದಿನಗಳ ಅವಧಿ ; ವಾರ : ಗಾಯನಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಸಂಗೀತ ಸಪ್ತಾಹ ನಡೆಯುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಸಪ್ತಾಹತ (ನಾ). ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಏಳರಿಂದ ಗುಣಿಸಿದಾಗ ಬರುವ ಸಂಖ್ಯೆ : ಸಪ್ತಾಹತಮಂ ದ್ವಿತಿಯಾವಾಪ್ತಂಗೆಯ್ದುಬಿಡುವಜೆ ದಿವಾರಾತ್ರಿಗಳಾ ಸಪ್ತಾಹತಮಂ ಭಾಗಿಸೆ ಸಪ್ತಾವಿಂಶತಿಯನಲ್ಲಿ ನಿಂದುದು ಭಗಣಂ (ಜಾತಕ. ೨೪-೩೦). [ಸಂ.]

ಸಪ್ತಾಹುತಿ (ನಾ). ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳಿಗಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸುವ ಸಮಿತ್ತು, ಸಾಸುವೆ, ಅರಳು, ತುಪ್ಪ, ಹಾಲು, ಅನ್ನ ಮತ್ತು ಎಳ್ಳುಗಳೆಂಬ ಏಳು ಬಗೆಯ ಹವಿಸ್ಸು,– ದ್ರವ್ಯಗಳು : ಸಮಿತ್ತು ಸಾಸುವೆ ಅರಳು ತುಪ್ಪ ಹಾಲು ಅನ್ನ ಎಳ್ಳು ಎಂಬ ಸಪ್ತಾಹುತಿಗಳಂ (ವಿವೇಕ. ೧೩೭). [ಸಂ.]

ಸಪ್ತಿ (ನಾ). ಕುದುರೆ; ಅಶ್ವ : "ಅರ್ವಾ, ಗಂಧರ್ವಃ, ಅಶ್ವಃ, ಸಪ್ತಿಃ . . . ವಾಹಃ.- ಈ ೧೪ ಕುದಿರೆ" (ಹಲಾಯು. ೭೨-೨೮೨). [ಸಂ.]

ಸಪ್ತೋಪಾಯ (ನಾ). (ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಲು ಅನುಸರಿಸುವ) ಸಾಮ, ದಾನ, ಭೇದ, ದಂಡ, ಮಂತ್ರ , ಔಷಧಿ , ಇಂದ್ರಜಾಲಗಳೆಂಬ ಏಳು ಉಪಾಯಗಳು. [ಸಂ.]

ಸಪ್ತೋರ್ವಿ (ನಾ). = ಸಪ್ತಲೋಕ : ಬಲ್ಲುಂ ಮೂಱುಂ ಮೊರನರಗೇಣ್ ಸಪ್ತೋರ್ವೀವಳಯಂಬರಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೮೮). [ಸಂ. ಸಪ್ತೋರ್ವೀ]

ಸಪ್ಪ$_1$ 'ಸಪ್ಪೆ' ನೋ.

ಸಪ್ಪ$_2$ 'ಸರುಪ' ನೋ.

ಸಪ್ಪಂಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಪತಂಗ, ಸಪ್ಪಂಗ" (ವೈದ್ಯನಿ. ೧೫-೨೬೩). [?]

ಸಪ್ಪಗೆ (ಅ). ೧. ಉಪ್ಪು ಅಥವಾ ಕಾರವಿಲ್ಲದೆ ; ರುಚಿಯಿಲ್ಲದೆ : ಈ ದಿನ ಸಾರು ಸಪ್ಪಗಿದೆ (ರೂಢಿ). ೨. (ಅಲಂ) ಉತ್ಸಾಹವಿಲ್ಲದ : ಕಳಾಹೀನವಾಗಿ : ಅಕ್ಕ ಹೇಳಿದಳು, ನೀನೇನೋ ಸಪ್ಪಗಿದೀ ಅಂತ (ನಡೆದಾ. I, . . .); ಮುಖ ಸಪ್ಪಗೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು . . . ನೋಡತೊಡಗಿದ (ಹೊಸಸ್ತ್ರ. ೧೨೨).

ಸಪ್ಪಗಾಗು = ಉತ್ಸಾಹವಿಲ್ಲವಾಗು ; ಕಳಾಹೀನವಾಗು : ರಾಜವೈದ್ಯನ ಮೋರೆ ಸಪ್ಪಗಾಯಿತು (ಮನಸ. ೧೯) ; ಮದುವೆಯ ಸಾಲವೆಂದೊಡನೆ ಪದ್ಮಾವತಿಯ ಮುಖ ಸಪ್ಪಗಾಗುವುದು (ಆಶೋಕ. ೧೯). [ಸಪ್ಪ$_1$ (<ಸಪ್ಪೆ) + - ಅಗೆ]

ಸಪ್ಪಟೆ, ಸಪ್ಪಡಿ (ನಾ). ರುಚಿಯಿಲ್ಲದುದು : ಸಪ್ಪಟೆಯನುಂಡರೇನೋ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಅಪ್ಪುಗೆ ಬಿಡದನ್ನಕ್ಕರ (ವಚಸಾ. I. ೩೧೭). ಸಪ್ಪಡಿ : ಸಪ್ಪಡಿ ಮೆಲುವಾಗ ಉಪ್ಪಿನ ಯೋಚನೆ ಉಪ್ಪು ದೊರೆತಾಗ ಸೊಪ್ಪಿನ ಯೋಚನೆ (ಮೋಕ್ಷದೀ. ೪೯-೪).
[ದೇ॥ ಮಲ. ಚಪ್ಪಟ್ಟ ; ತುಳು . ಚಪ್ಪಟು ; ತೆಲು. ಚಪ್ಪಿಡಿ ; ಗಡಬ. ಸಪ್ಪೇಟಿ]

ಸಪ್ಪಡಿ 'ಸಪ್ಪಟೆ' ನೋ.

ಸಪ್ಪದ (ನಾ). ದುಂಬಿ ; ಭ್ರಮರ : ಸಿಪ್ಪಿಟ್ಟು ಕರದುಕೊಂಡುವು ಸಪ್ಪದಮು [ಪಾಠಾಂ. ಸಪ್ಪಾದು, ಉಪ್ಪಾದು] ಪ್ಪಳದಿನೊಜೆವ ನಱುವಂಡುಗಳಂ (ಲೀಲಾವ. ೯-೮೬).
[< ಸಂ. ಷಟ್ಪದ]

ಸಪ್ಪನೆ, ಸಪ್ಪಾನೆ (ಅ). = ಸಪ್ಪಗೆ ೧: ಉಪ್ಪು ಸಪ್ಪನೆಯಕ್ಕು ಕರ್ಪೂರವು ಕರಿದಕ್ಕು . . . ಶ್ರವಣ ತಾ ತಪ್ಪಾಡಿದಂದು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೧೧೭). ಸಪ್ಪಾನೆ : ಉಪ್ಪಿಲ್ಲದ ಪಾರಕ್ಕನ ಸಪ್ಪಾನೋಗರದೊಳಾಮ್ಮವೇಱಿದ ಕಳಿಯಂ ತಪ್ಪದೆ ಕಲಸಿಕ್ಕೆ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೩-೯೬).

ಸಪ್ಪಸಪ್ಪನೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಸಪ್ಪಸಪ್ಪನೆ ರಸಂ (ಶಮದ. ೧೯೩ ಪ್ರಯೋ).
[ಸಪ್ಪ$_1$ (< ಸಪ್ಪೆ) + - ಅನೆ$_1$]

ಸಪ್ಪಳ್ 'ಸಪ್ಪುಳ್' ನೋ.

ಸಪ್ಪಳ$_1$ 'ಸಪ್ಪುಳ್' ನೋ.

ಸಪ್ಪಳ$_2$ 'ಸಪ್ಪಳ' ನೋ.

ಸಪ್ಪಳಿಗ (ನಾ). ಓಲಗ ಊದಿ ಶಬ್ದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು : ಸಪ್ಪಳಿಗರು: ಇವರು ಕಾನಡಾಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುತ್ತಾರೆ . . . ಇವರ ಮುಖ್ಯ ಹೋರೆಯು ಬಜಂತ್ರೀ ಊದುವುದೆ (ಕಭಾಗ. ೧೯೭); ಈ ಮೋಗೇರರು ಎಣ್ಣೆ ತೆಗೆಯುವ ವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಗಾಣಗರೆಂಬುದಾಗಿಯೂ, ಸಂಗೀತದ ಕಸುಬಿನಿಂದ ಸಪ್ಪಳಿಗರೆಂಬುದಾಗಿಯೂ . . . ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಾರೆ (ತುಳುನಾ. ೨೨೪). [ಸಪ್ಪಳು (< ಸಪ್ಪುಳ್) + - ಇಗ]

ಸಪ್ಪಳು 'ಸಪ್ಪುಳ್' ನೋ.

ಸಪ್ಪಾನೆ 'ಸಪ್ಪನೆ' ನೋ.

ಸಪ್ಪುರಿ (ನಾ). ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿರದ ದಾರ ; ಸಪ್ಪೆದಾರ ; ಸಪ್ಪೆನೂಲು : ಆ ಮನೆಯ ದ್ವಾರಮಂ ಪೊಕ್ಕು . . . ಸಪ್ಪುರಿಯ ದಾರವಂ ಮುಪ್ಪುರಿಯಂ ಮಾಡಿ (ಕರಬಾ. ೨-೨೧ ವ). [< ಸಪ್ಪೆ + ಹುರಿ$_2$ (< ಪುರಿ$_3$)]

ಸಪ್ಪುಳ್, ಸಪ್ಪಳ್, ಸಪ್ಪಳ$_1$, ಸಪ್ಪಳು, ಸಪ್ಪುಳ, ಸಪ್ಪುಳು, ಸೊಪ್ಪುಳ್, ಸೊಪ್ಪುಳ (ನಾ). ಶಬ್ದ; ಸದ್ದು; ದನಿ : ನಸುಮುಚ್ಚಿದ ವಿಲೋಚನದಿನಿಳಿದು ಪೆರ್ಮೊಲೆಯ ಕೆಲದೊಳ್ಪನಿವ ಕಣ್ಬನಿಯ ಸಪ್ಪುಳ್ಗೆ ಪೆರ್ಚಳಿಸಿ ಬಿಱಿದೆ ಕಂಪಿಸುವಳ್ (ವರ್ಧಮಾ. ೪-೫೮ ವ) ; ಬಂದನೊ ಬಭ್ರುವಾಹನಂ ಸಪ್ಪುಳಿದು ಪೊಸತೆತ್ತಣದೊ ಸೈನ್ಯಮನೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೫-೧೨). **ಸಪ್ಪಳ್** : "ಸಪ್ಪಳುಲಿಯು ಗಾವಳಿ ಮಿಗೆಯಬ್ಬರಮುಂ ಧ್ವನಿ ವಿವರರಿಂ" (ಕವಿಕಂ. ೧೧೬). **ಸಪ್ಪಳ$_1$** : ಬೀಸುವ ಕಲ್ಲ ಸಪ್ಪಳಕ್ಕೆ ಕೈಬಳೆಗಳ ಝಣತ್ಕಾರ ಕೂಡಿಸಿ (ಕನ್ನಡಾ. ೭೫); ಅದರ ಸಪ್ಪಳ ಮಾರ್ದನಿಸುತ್ತಿತ್ತು ಸುಂದರಿಯ ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ (ಹಳ್ಳಹಾ. ೧೧೮). **ಸಪ್ಪಳು** : 'ಸಪ್ಪಳಿಗ' ಪರಾ. **ಸಪ್ಪುಳ** : ಮುಂದೆ ಬರ್ಪ ವಿಕ್ರಮಾರ್ಜುನನ ಪಾದಾಭಿಘಾತದೊಳುಚ್ಚಳಿಸುವ ನೀರ ಸಪ್ಪುಳಮಂ ಕೇಳ್ದು (ಪಂಪಭಾ. ೩-೩೩ ವ); ಝುಣಝುಣಸಪ್ಪುಳದೊಂದಿಗೆ ಹಣವೆಲ್ಲ ಗೌಡರುಡಿಯನ್ನು ಸೇರಿತು (ಹಬ್ಬಬ. ೫೩). **ಸಪ್ಪುಳು** : ಓತು ಪದಗಳ ಸಪ್ಪುಳಾಗದ ರೀತಿಯಲಿ ನಡೆತಂದು ಕಂಡನು (ಉತ್ತರ. ೩೩-೩೪); ಕಂಠದುಲಿ ಸಪ್ಪುಳಾಗದಂತೆ ಮಾರನುರುಬೆಯ ತೀರ್ಚಿ ಮನೆಗೆ ಕಳುಪುವುದು (ವಂಕಾರಾ. ೫-೨-೪೧). **ಸೊಪ್ಪುಳ್** : ಎನ್ನ ಪಾಪಕರ್ಮನ ಕತದಿಂದಮಿ ನಿಮಗಮಿಾಯಿರವಾದುದೆ ಸಿಂಧುನಂದನಾ ಎಂದು ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪಂಗೆಯ್ಯುತುಂ ಮುಂಬರ್ಪ ತನ್ನ ಮೊಮ್ಮನ ಕಾಲ ಸೊಪ್ಪುಳಂ ಕೇಳ್ದು (ಗದಾಯು. ೫-೪೦ ವ); ನೆಲಗಟ್ಟಿನ ಪಲಗೆಯನಪ್ಪಳಿಸಿದ ಸೊಪ್ಪುಳಂ ಕೇಳುತ್ತೆ (ಚಿಕವಂ. ೭೪-೬). **ಸೊಪ್ಪುಳ** : (ಕ).

[ದೇ ॥ ತೆಲು. ಚಪ್ಪುಡು.]

ಸಪ್ಪುಳ$_1$ 'ಸಪ್ಪುಳ್' ನೋ.

ಸಪ್ಪುಳು 'ಸಪ್ಪುಳ್' ನೋ.

ಸಪ್ಪೆ, ಚಪ್ಪೆ$_2$, ಸಪ್ಪ$_1$ (ನಾ). ೧. ರುಚಿಯಿಲ್ಲದುದು : ಉಪ್ಪ ಬಿಟ್ಟು ಸಪ್ಪೆಯ ನುಂಡರೆ ಅದು ಮನದ ಹೇಸಿಕೆಯಲ್ಲದೆ ದೃಢವ್ರತವಲ್ಲ (ಮಡಿಮಾ. ೧೮-೩೩); ನಿಸ್ಪೃಹದ ಸಪ್ಪೆಯೇ ಹದಿಮೂಱನೆಯ ಶೀಲವ್ಕೆ (ವೀಶ್ವಪು. ೭-೧೬-೩೭) ; ಉಪ್ಪು ಸಪ್ಪೆಯಾದರೂ ಖಾರ ಬಿಡದು (ಗಾದೆ). ೨. (ಆಲಂ) ಉತ್ಸಾಹವಿಲ್ಲದುದು ; ನೀರಸ ವಾದುದು: ರಾಜಕುಮಾರಿಯು ಸಪ್ಪೆಯ ಮುಖ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಕುಳಿತಿದ್ದಳು (ಪಂಚಾಮ್ಮ. ೧೦೧); ಸಾತ್ವಿಕನನ್ನೂ ಉಪಶಾಂತನನ್ನೂ ಕಂಡರೆ ಅವನು 'ಸಪ್ಪೆ'ಯೆಂದು ಅವರಿಗೆ ತಿರಸ್ಕಾರ (ಬಂಕಿಮ. ೨೦೯). (ಗು). ೩. ಕಟುವಲ್ಲದ ; ತೀಕ್ಷ್ಣವಲ್ಲದ : ಸಪ್ಪೆಔಷಧವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು (ದೀವೀಚಾ. ೫೬). ೪. (ಆಲಂ) ನೀರಸವಾದ; ಶುಷ್ಕ: ಸಪ್ಪೆಕವಿ ರಸಭರಿತ ಕವಿರಾಜನಪ್ಪನೇಂ (ಪರಶು. ೧-೧೮); ಸಪ್ಪೆ-ಬಾಳುವೆಗಿಂತ ಉಪ್ಪು ನೀರೂ ಲೇಸು (ಸುಗೀ. ೧-೧೬). **ಚಪ್ಪೆ$_2$** : (ಕ). **ಸಪ್ಪ$_1$** : ೧. 'ಸಪ್ಪಗೆ', 'ಸಪ್ಪನೆ' ಪರಾ.

ಸಪ್ಪೆಜೀವನ = (ಆಲಂ) ನೀರಸವಾದ ಬಾಳು ; ಶುಷ್ಕಜೀವನ: ಏನು ದುಡಿಯದ ಸಪ್ಪೇಜೀವನ ತೀರ ವ್ಯರ್ಥದ ಜೀವನ (ವಿಜದ. ೧೬-೧). **ಸಪ್ಪೆಮುಖ** = (ಆಲಂ) ಗೆಲುವಿಲ್ಲದ ಮುಖ ; ಪೆಚ್ಚುಮುಖ : ರಮಾ ಸದಾ ಸಪ್ಪೆಮುಖವನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಂಡಿರುವವಳಲ್ಲ (ದೂರಸ. ೪೩). **ಸಪ್ಪೆಮೋರೆ** = **ಸಪ್ಪೆಮುಖ** : ಸಂಕಪೂಜಾರಿಯೂ . . . ಮಂಗಳದಾಸನೂ ಸಪ್ಪೆಮೋರೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಜನಸಮೂಹದ ಮಧ್ಯೆ ನುಣುಚಿಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದರು (ಪಂಜಪಂ. ೨೨೭).

[ದೇ. ॥ ತಮಿ. ಚಪ್ಪೈ ; ಕೊಡ. ತುಳು. ಚಪ್ಪೆ; ತೆಲು. ಚಪ್ಪ ; ನಾಯ್ಕಿ. ಸಪ್ಪ ; ಪರ್ಜಿ. ಚಪ್ರ; ಗದಬ, ಸಪ್ರಾ, ಸಪ್ರ]

ಸಪ್ಪೆಗರೆ (ಕ್ರಿ). ರುಚಿಯಿಲ್ಲದಾಗು ; ಸಪ್ಪೆಯಾಗು : ಕೈಗೆ ಕಾಫಿ ತಿಂಡಿ ಬರಲಿಲ್ಲ. ಬಾಯಿ ಸಪ್ಪೆಗರೆಯುತ್ತಿತ್ತು (ಗಂಗಾಳ. ೮). [ಸಪ್ಪೆ + ಕರೆ$_3$]

ಸಪ್ಪೆತನ (ನಾ). ನಿರುತ್ಸಾಹ; ಬೇಸರ: ತನಗೆ ಈ ಸಪ್ಪೆತನದ ಕಾರಣ ತಿಳಿದವನಂತೆ ಅವನೇ ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳಲಾರಂಭಿಸಿದ (ಆಲಪೂ. ೮೨). [ಸಪ್ಪೆ + - ತನ]

ಸಪ್ಪೆತುಪ್ಪ 'ಸಪ್ಪೆದುಪ್ಪ' ನೋ.

ಸಪ್ಪೆದಾರ (ನಾ). ಹೂವು ಕಟ್ಟುವುದು ಮೊದಲಾದುವಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿರದ ದಾರ ; ಟೊಳ್ಳುದಾರ : ಅಂಗಡಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಉಂಡೆ ಸಪ್ಪೆದಾರ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಾ (ರೂಢಿ). [ಸಪ್ಪೆ + ದಾರ$_1$]

ಸಪ್ಪೆದುಪ್ಪ, ಸಪ್ಪೆತುಪ್ಪ (ನಾ). ಉಪ್ಪು, ಅರಿಸಿನ, ಮೆಂತ್ಯದ ಪುಡಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಸಂಭಾರ ಹಾಕದೆ ಕಾಯಿಸಿದ ತುಪ್ಪ : ವಡವಾರದ ಸೂಪ್ಪು ೧ ಹಿಡಿ . . . ಸಪ್ಪದುಪ್ಪದಿಂ ಮೆಲ್ಲಲು ಹೊಟ್ಟೆರಕ್ತಂ ಮಾಣ್ಗುಂ (ಸಕವೈ. ೩೧೧). **ಸಪ್ಪೆತುಪ್ಪ**: ದೇಹಾನುಗುಣವಾಗಿ ಸಪ್ಪೆತುಪ್ಪ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳೆ ಶರೀರವು ಪುಷ್ಟಿಯಹುದು (ಸಕವೈ. ೧೧೭). [ಸಪ್ಪೆ + ತುಪ್ಪ]

ಸಪ್ಪೆನಗೆ (ನಾ). (ಆಲಂ) ನೀರಸವಾದ ನಗೆ ; ಶುಷ್ಕನಗೆ: ನೀರ್ಗೆಂಪು ತುಟಿಯಲ್ಲಿ ಸಪ್ಪೆನಗೆ ಹರವುತಿದೆ (ಗಂಗಾವ. ೬೧-೧೩) ; ಸವೆದು ಸಣಕಲಾಗಿ ಬಿಳಿಚಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಸಪ್ಪೆನಗೆಯ ಮಗುವನ್ನೆತ್ತಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಹೆಂಗಸೊಬ್ಬಳು ಮಕ್ಕಳ ಹಿಂದೆ ನಿಂತಿದ್ದಳು (ಪುನರು. ೨೮೨). [ಸಪ್ಪೆ + ನಗೆ]

ಸಪ್ಪೆನೂಲು (ನಾ). = ಸಪ್ಪೆದಾರ : ಸಪ್ಪೆನೂಲು ಮುಗಿದು ಹೋಗಿದೆ (ರೂಢಿ).

[ಸಪ್ಪೆ + ನೂಲು$_2$ (< ನೂಲ್$_2$)]

ಸಪ್ಫಳ, ಸಪ್ಪಳ$_2$ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಫಲ ; ಸತ್ಫಲ : ಮೇಲಣ ತತ್ವಕ್ಕೆ ಫತ್ವಂ - ಸತ್ಫಲ -ಸಪ್ಫಳ (ಶಮದ. ೨೬೫ ಪ್ರಯೋ) ; **ಸಪ್ಪಳ$_2$** : ಸಪ್ಪಳಮಾದುದು ಕೆಳೆಯೆಂದುಪ್ಪಳಮಂ ಚಂದ್ರನಬ್ಜಮಂ ರವಿಬಿಂಬಂ ಒಪ್ಪಿರೆ ಪರಾಗಪರಿಮಳವೊಪ್ಪುಗುವಾ ನಗದ ನೆತ್ತಿಯಬ್ಬಾಕರದೊಳ್ (ಲೀಲಾವ. ೭-೧೦೮); ಸತ್ಫಲ, ಸಪ್ಪಳ; ವೃಷಭ, ಬಸವ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೬೦ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ). [< ಸಂ. ಸತ್ಫಲ]

ಸಪ್ರಪಂಚಂ (ಅ). ಸವಿವರವಾಗಿ : ಖಚರಪತಿಯನೆಯ್ದೆ ತತ್ಪ್ರಪಂಚಮಂ ಸಪ್ರಪಂಚಮಱಿಪಿ (ಆದಿಪು. ೨-೪೫ ವ) ; ಕಂಡ ಕನಸುಗಳೆಲ್ಲಮಂ ಸಪ್ರಪಂಚಮಱಿಪಿ (ಚಾವುಂಪು. ೧೬). [ಸಂ.]

ಸಪ್ರಮಾಣ (ನಾ). ಆಧಾರಸಹಿತವಾದುದು ; ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು : ಇವಕ್ಕೆ ಏನು ಆಧಾರವೋ ಇವು ಎಷ್ಟು ಸಪ್ರಮಾಣವೋ ತಿಳಿಯದು (ಬಂಕಿಮ. ೧೬ ಮುನ್ನುಡಿ); ನಾನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಕಂಡಿಲ್ಲವಾದರೂ ಹೇಗಿರಬೇಕೆಂದು ಸಪ್ರಮಾಣ ವಾಗಿ ಊಹಿಸಿದ್ದೇನೆ (ದೇಶನ್ನ. ೩೩). [ಸಂ.]

ಸಪ್ರಯಾಸ (ಅ). ೧. ಆಯಾಸದಿಂದ ಕೂಡಿ; ದಣಿವು ಹೊಂದಿ. ೨. ಪ್ರಯತ್ನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ: ಅವಳು ಸಪ್ರಯಾಸವಾಗಿ ಕೋಪಾಶ್ರುಗಳನ್ನು ನುಂಗಿಕೊಂಡು . . . ಓಡಿಹೋದಳು (ಪುನರು. ೩೨೪). [ಸಂ.]

ಸಪ್ರಯಾಸಂ (ಅ). = ಸಪ್ರಯಾಸ ೧ : ನರರ ಮೇಲುರ್ಬಿ ಕಬ್ಬಂಗಳಂ ಬಿತ್ತರಿಸುತ್ತಂ ಸಪ್ರಯಾಸಂ ಕಿಱಿಕಿಲರಕಟಾ ಕಬ್ಬಿಗರ್ ಕೆಟ್ಟುಪೋದರ್ (ರಾಜಶೇ. ೧-೧೯).

[< ಸಪ್ರಯಾಸ]

ಸಪ್ರವೀಚಾರ (ನಾ). [ಜೈನ] ಇಂದ್ರಿಯಜನ್ಯವಾದ ಸೌಖ್ಯ : ಸಮಧಿಗತಮಾನ ಸಾಮೃತಾಹಾರರುಂ ಸಪ್ರವೀಚಾರಾನಂತಗುಣನಿಷ್ಪ್ರವೀಚಾರಸುಖರುಂ . . . ಸುಖ ಮಿರ್ಪನಂ (ಚಾವುಂಪು. ೩೧). 'ನಿಷ್ಪ್ರವೀಚಾರ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಸಪ್ರವಿಚಾರ]

ಸಪ್ರಸಾದವಚನ (ನಾ). ಅನುಗ್ರಹಪೂರ್ವಕವಾದ ಮಾತು : ದವನಕನಂ ಸಪ್ರಸಾದವಚನಂಗಳಿಂ ಸಂತಸಂಬಡೆ ನುಡಿದು (ಪಂಚತಂ. ೫೮-೨). [ಸಂ.]

ಸಪ್ರಾಣ (ನಾ). ಪ್ರಾಣಸಹಿತವಾದುದು ; ಜೀವಸಮೇತವಾದುದು : ಶ್ರದ್ಧೆ ತಾಂ ಸಪ್ರಾಣವಾಗುವೋಲಮೃತತರ್ಪಣವಿತ್ತು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೬೭-೪೨೪). [ಸಂ.]

ಸಪ್ರಾಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಜೀವೋತ್ಕರ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದು ; ಚೈತನ್ಯವನ್ನು ಪಡೆ : ಕಂದ ಬಳಲಿದೆ ಜೀವವಿದು ನಿನ್ನಿಂದ ಸಪ್ರಾಣಿಸಿತು (ತೊರರಾ. ೫-೩-೯೫) ; ಪ್ರಾಣವ್ಯತರಲೊಡಲು ಸಲೆ ಸಪ್ರಾಣಿಸುವವೋಲ್ (ನಿಭಾಗ. ೩-೧-೩೭); ಒಂದು ಕಣೆವೂಡಿ ಕರ್ಣಪ್ರದೇಶಕೆ ತೆಗೆದವಂ ಬಿಡಲ್ಕಿವನುರವನುಗಿಯೆ ಮೈಮಱೆದು ಕೂಡೆ ಸಪ್ರಾಣಿಸುತ ಕೆರಳ್ದಿನ್ನು ನೋಡೀ ಸಾಯಕಪ್ರಭಾವವನೆನುತೆ . . . ಸರಳಂ ತೊಟ್ಟು ಕೆನ್ನಗೆಳೆದಾರ್ದೆಚ್ಚನಾ ನೃಪನನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೪-೪೨). ೨. ಜೀವ ಪಡೆಯುವಂತೆ

ಮಾಡು ; ಬದುಕಿಸು : ಔಡಲದೆಣ್ಣೆಗೆ ಸಪ್ರಾಣ(ಿ)ಸ [ಪಾಠಾಂ. ಸತಾಣಿಸ]ದೊಡೆ ತುಳಸಿ ಗುಡ ಸಿತಂ ಹಿತಮಕ್ಕುಂ (ಖಮದ. ೨-೧೪೯). [ಸಪ್ರಾಣ + - ಇಸು$_3$]

ಸಫಲ (ಗು). ೧. ಫಲಕಾರಿಯಾದ ; ಸಾರ್ಥಕವಾದ : ದೂರದಲ್ಲಿ ನೀರಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿದು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ನೀರಿದ್ದರೆ ಸಫಲಪ್ರತೀತಿಯೆಂದೂ . . . ತಿಳಿಯುತ್ತೇವ (ಹಿಂದಸಾ. ೧೩೭). (ನಾ). ೨. ಫಲವನ್ನು ಹೊಂದಿದುದು; ಸಾರ್ಥಕವಾದುದು: ಸಫಲಮನೆ ನೃಪನ ಲೋಚನಶಫರಕ್ಕೊದವಿಸಿದುದುತ್ಸುಕಾಮೃತಮಂ (ಲೀಲಾವ. ೧೪-೯೧) ; ಅಂಗನೆ ನಿನ್ನ ಜನ್ಮ ಸಫಲವಾಯ್ತು (ಬಸವು. ೫-೩೫); ಕೌಸಲೆ ಕುಮಾರರ ಪಡೆದು ಹಡೆದುದೆ ಸಫಲ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೮-೨೨). [ಸಂ.]

ಸಫಲಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಫಲಪ್ರದವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಫಲಕಾರಿಯಾಗಿಸು : ಜೀವನವು ದೊರೆತಿಹುದು . . . ಸಫಲಗೊಳಿಸದ ಚೆನ್ನೆ ವಿಫಲವಾಗುವ ಮುನ್ನ (ಕಲ್ಲೋಲ. ೯-೧೧). [ಸಫಲ + ಕೊಳ್$_1$ + - ಇಸು$_3$]

ಸಫಲಿತ (ಗು). ಫಲಕಾರಿಯಾದ ; ಸಾರ್ಥಕವಾದ : ಕುಸುಮವಿಶಿಖವಿಕಾರ ವಿದೂರನನುಭವಸುಖಿ ಸಫಲಿ[ಪಾಠಾಂ. ಲ]ತಾವಮೋಘಸಮಧುರ ಸತ್ಯಸಲ್ಲಾಪಿ (ಬಸವು. ೩೨-೨). [ಸಂ.]

ಸಫಲೀಕೃತ (ಗು). ಸಾರ್ಥಕಗೊಳಿಸಿದ : ಅವನತರಿಪುಸಮಾಜನುಂ ಸಫಲೀಕೃತಾರ್ಥಿನಿಚಯಾಶನುಂ ವಿಶದಯಶಃಕಬಳಿತಾಶನುಮೆನಿಸಿ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೨-೬೫). [ಸಂ.]

ಸಫಾಯಿ, ಸಪಾಯಿ (ನಾ). ೧. ಸ್ವಚ್ಛಗೊಳಿಸುವುದು; ನೈರ್ಮಲ್ಯ ; ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟು: ಮರಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕಡಿದು ಸ್ವಲ್ಪ ಕಾಡು ಸಫಾಯಿ ಮಾಡಿದ್ದೇನೆ (ಬಾಂಗಿ. ೪೩) ; ಹೀಗೆ ಸಾಗಿತು ಸಫಾಯಿ ಯಜ್ಞ (ಅವನಾ. ೧೪೪). ಸಪಾಯಿ : ೨. (ಆಲಂ) ತೀರಿಸುವುದು; ಮುಗಿಸುವುದು : ಇವನನ್ನು ಅಲ್ಲಿ ಕೆಲಸಕ್ಕಿಟ್ಟರೆ . . . ಒಂದೇ ಸಾರಿ ಸಾಲ ಪೂರಾ ಸಪಾಯಿ ಮಾಡಿಬಿಡಬಹುದು (ಮೊಮಗು. ೧೫೦). [← ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಸಫಾಈ]

ಸಬ್‌ರಿಜಿಸ್ಟ್ರಾರ್ (ನಾ). ನೋಂದಣಿ ಅಧಿಕಾರಿ : ಸಬ್‌ರಿಜಿಸ್ಟ್ರಾರ ಕಡೆ ಹೋಗಿಬಿಡೋಣ (ತಿರುಗು. ೫೩). [← ಇಂ. Sub-registrar]

ಸಬ, ಶಬ, ಶ್ರವ$_2$, ಸವ$_2$ (ನಾ). ಜೀವವಿಲ್ಲದ ಶರೀರ ; ಹೆಣ ; ಶವ : ''ಸಬವನೆ ಕುಣಪ'' (ಶಬ್ದಮಂ. ೪೫) ; ಅದಟರ ಚೆನ್ನಪೊಂಗರ ಸಬಂಗಳ ತೊಟ್ಟುಟಿಯೊಳ್ ತೊಡಂಕಿ ನಿಲ್ಲದೆ ಪೊ[ಬವಟ್ಟ]. . . ಕರ್ಬುಸುಗಳ್ ಪರಿಗೊಂಡುವಾಜಿಯೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೧೦೪) ; ದುಷ್ಟದಕ್ಷನ ಸಭೆಗೆ ಬಂದ ವಾಣಿಯ ಮೂಗು ಮೊಟ್ಟಾಯ್ತು ಹರಿಯ ಸಬ ಬಿದ್ದಿತ್ತು (ರಾಘಚ. ೪-೨೦). ಶಬ : ಮಹಾಕಾಳ ಶ್ಮಶಾನದೊಳಗೆ . . . ನಿಷ್ಪಂದಶರೀರನಾಗಿ ಮೆಲ್ಲನಡಕಂಬೆರಸು ಪಟ್ಟಿರ್ದ ಋಷಿರೂಪಕಮಂ ಕಂಡು ಶಬಮೆಂದೆ ಸಾರ್ದು (ಸುಕುಮಾ. ೧೨-೨೪ ವ); ಯೋಗಿಯ ಶಬಂ ಬಯಲ ನೆಮ್ಮಿ ನಿಲೆ ಕಂಡು ಬೆಬಗಾಗುತ್ತ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೪-೩೮) . ಶ್ರವ$_2$: ಇಡದಿರು ಮಗನು ನೊಂದಾನು ಶಿವಶಿವ ಎಂದು ಒಡನೆ ಬಿದ್ದಳು ಶ್ರವಗೂಡಿ (ಹರಿಸಾಂ. ೮೧-೫೪) ; ಶ್ರವವ ಹೊತ್ತವ ಮಸಣದೊಳು ಹಾಯ್ಕುವೊಲು . . . ಕಡೆಗಾಲದೊಳು ಬಿಸುಡುವುದೆ ಸಂತಾನಫಲವುಂ (ಶಂಕದಾ. ೧೭-೧೨). ಸವ$_2$: ''ಸವವೆಂದು ಶಬಂ'' (ಕಶಸಾ. ೫೮-೨೭೫).

[< ಸಂ. ಶವ]

ಸಬಕ 'ಚಬುಕು' ನೋ.

ಸಬಕಾರ 'ಚಬುಕಾರ' ನೋ.

ಸಬತಿಗೆ (ನಾ). (ಉಕ) ನೊಗ ಮತ್ತು ಎತ್ತಿನ ಕುತ್ತಿಗೆಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟುವ ನಾರಿನ ಅಥವಾ ಚರ್ಮದ ಹಗ್ಗ ; ಜೊತ್ತಗೆ : ಸಬತಿಗೆ ಬಿಚ್ಚಿ ನೊಗ ಇಳಿಸಿದನು (ರೂಢಿ). [?]

ಸಬನಿ (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು : ತತ್ಪಶ್ಚಿಮತಃ ಸಬನಿಯ ತಟಾಕದ ದಕ್ಷಿಣದ ಕೊಂಡಿ (ಸೌಇಇ. XX. ೬-೨೨ ; 730). [?]

ಸಬನೀಸು, ಸಬ್ಬನಿಸ (ನಾ). ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿನ ಲೆಕ್ಕಪತ್ರಾಧಿಕಾರಿ : ಕೇಳ್ದ ಸಬನೀಸು ಕೋಳಿವಾಡದ ಬೊಮ್ಮಯ್ಯ (ಕಳನ್ನ. ೯-೮೨). ಸಬ್ಬನಿಸ : ಬೊಮ್ಮ ಬರೆಪಮನೆ ಬ್ರಹ್ಮಲಿಖಿತಮೆಂದು ಸಬ್ಬನಿಸ ಬೊಮ್ಮಯ್ಯನ ಕಳ್ಳೋಲೆಯೆಂದುಮೆರಡು ಮರ್ಥಂಗಳ್ (ಅಪ್ರತಿ. ೧೨೫-೧೩). [← ಮರಾ. ಸಬನೀಸ ; ಫಾರ. ಸ್ಸನ್ನೀಸ್]

ಸಬಬು 'ಸಬೂಬು' ನೋ.

ಸಬರ$_1$ (ನಾ). ಬೇಡ ; ಶಬರ : 'ಸಬರವಡೆ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಶಬರ]

ಸಬರ$_2$, ಸಬರು, ಸಬರೆ (ನಾ). ೧. ಎತ್ತು , ಕುದುರೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಬೆನ್ನಿನ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ಹೊದಿಕೆ ; ಕವುದಿ : ''ಬಟುಗೋಣ ಕಂದಳಿಕೆ ಕವುದಿಗಳೆಯ್ದೆ ಸಬರಮಕ್ಕುಂ'' (ಮಂಗರಾ. ೧೦೨-೩); ತೋಟುವ ತೋಟಿಕೆ ಸಬರ[ಪಾಠಾಂ. ರೆ] ಮುಟ್ಟಾಗಿ . . . ಚಿತ್ರವನಚೆಯದ ಭಾವ ಎತ್ತಾಗಿ (ಸಕವ ಕ. II. ೬೫೪-೨೭); ಸಬರ ಮಾಟ್ಟದಳ ಮೋಳ ಮುರಿತಾದ ಪೆಚ್ಚವಿರಾಡವನು (ಸೌಇಇ. IX - ii. ೪೩೩-೫೦; 1408); ಸಾಧು ಎತ್ತಿಗೆ ಜೋಡು ಸಬರ (ಗಾದ). ೨. ಜೀನು; ತಡಿ; ಹಲ್ಲಣ : ಕಳಚು ತೇರ್ ತೇಜಿಗಳ ಕೊರಳ ನೊಗಗಳನೆತ್ತುಗಳ ಪೇರ್ಗಳಂ ನೂಂಕಿ ಬಿಡು ಸಬರಮಂ ಜೀವಧನಕೆ ನೀರ್ಗಳನೀಂಟಿಸು (ಚಬಪು.. ೪೮-೩೦). ಸಬರು: ೩. ಕುದುರೆಯ ಬಸಿರು,— ಗಬ್ಬ : ಕುದುರೆಯ ಸಬರು ನಿಲ್ಲುವುದಕ್ಕೆ ಬೆಳಗಾರವಂ ಹಸಿ ಹಾಲಲ್ಲೆರೆವುದು (ಅಶ್ವಟೀ. ೧೦೯-೪). ಸಬರೆ: ೪. ಗಬ್ಬವಾದುದು; ಬಸಿರಾದುದು: ಸಬರೆಯಾದ ಗೋಳಿಗೆಗೆ ಹಾಲ ಕುಡಿಸಲು ಲೇಸು (ಅಶ್ವಟೀ. ೪೭-೯). [← ಮರಾ. ಸಬರ, ಸಭರ./ ಸಂ. ಸಭರ ?]

ಸಬರವಡೆ (ನಾ). ಬೇಡರ ಸೈನ್ಯ ; ಶಬರರ ಪಡೆ : ಇಂತಪ್ಪ ಸಬರವಡೆಯ ಕಳಕಳಕ್ಕೆ ನಡುನಡುಗಿ ಕೆಲವು ಮೃಗಂಗಳ್ ತಾರುಂತಟ್ಟುವೀಟುತ್ತ (ಕುಸುಮಾ. ೧೪-೬೦ ವ). [ಸಬರ$_1$+ ಪಡೆ$_2$]

ಸಬರಿ (ನಾ). ಬೇಡರ ಹೆಂಗಸು ; ಬೇಡಿತಿ ; ಶಬರಿ : ಬನದೊಳೆಡೆಯಾಡುವ ಸಬರಿಯರ ನಡೆಯನೇಡಿಸುವಂತೆ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೧೮). [< ಸಂ. ಶಬರೀ]

ಸಬರು 'ಸಬರ$_2$' ನೋ.

ಸಬರೆ 'ಸಬರ$_2$' ನೋ.

ಸಬಲ (ಗು). ೧. ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ; ಬಲಶಾಲಿಯಾದ : ಸಬಲ ಕಾರಣಗಳಿಂದ . . . ಸ್ವಲ್ಪ ಹಿಂಚುಮುಂಚು ಇರಬಹುದೆಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದು (ದ್ರಾವಿವಿ. ೫೭). ೨. ಸೈನ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ. (ನಾ). ೩. ಬಲಶಾಲಿ ; ಶಕ್ತಿವಂತ : ಸಬಲರೆಂಬ ಹೆಸರಿಗೆ ಯೋಗ್ಯರೆಂದುಕೊಂಡಿದ್ದ ಗಂಡಸರೇ . . . ಬಡಿಸುವ ಹೊರೆ ಹೊತ್ತರು (ಪುನರು. ೩೪೩); ದುರ್ಬಲವು ಸಬಲಕ್ಕೆ ಆಹಾರ (ವಚಭಾ. ೩೨೯). [ಸಂ.]

ಸಬಲೆ$_1$ (ನಾ). ಬಲಿಷ್ಠಳಾದ ಹೆಂಗಸು; ಸಶಕ್ತಳಾದವಳು: ಹೆಂಗಸರು ದೇಹದಲ್ಲಿ ಅಬಲೆಯರಾಗಿರಬಹುದು, ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಸಬಲೆಯರೇ (ಬಂಕಿಮ. ೧೨೭).

[ಸಬಲ + - ಎ$_2$]

ಸಬಲೆ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : (ಮೈಜಿ. ೬೬-೧೩೪೯). [ಸಂ. ಸಬಲಾ]

ಸಬಸಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತರಕಾರಿ ಸೊಪ್ಪು : ಅರಿಸೀಣ ಬಳ್ಳೊಳ್ಳಿ ಸಬಸಿ ಬಿತ್ತುವ ಬಾಳಾ (ಗರತಿ. ೬೩). [<ಸಬ್ಬಸಿಗೆ]

ಸಬಳ (ನಾ). ೧. ಈಟಿ ; ಭರ್ಜಿ ; ಕೊಂತ : ''ಕುಂತಮನಲು ಸಬಳಂ'' (ಮಂಗರಾ. ೮೮-೩೭); ಸಬಳದ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಬಿರಿದ ಕಟ್ಟಿ ಅದರ ತಲೆವಿಡಿಯ ತೊಡಗಿದಡೆ ನಾನಲ್ಲ (ಸರ್ವವ. ೨೬-೧೧೮); ದುರಾತ್ಮಕ ಸಾಕಿದೊಡೆಯನನಿಱಿದ ಸಬಳವಲೆ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೦-೧೮); ಸಾಧಿಸಿದರೆ ಸಬಳ ನುಂಗಬಹುದು (ಗಾದ). ೨. ಈಟಿಯ ಮುದ್ರೆಯಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಾಣ್ಯ : 'ಸಬಳದೆಜೆ' ಪರಾ.

ಸಬಳತ್ರಿಣೇತ್ರ = ಶಿವನ ಮೂರನೆಯ ಕಣ್ಣಿನಂತೆ ತೀಕ್ಷ್ಣದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು (?): ''ಸಬಳಸಹಸ್ರಬಾಹು ಸಬಳ ತ್ರಿಣೇತ್ರರುಮೆಂದು ಮಾಱಂಕವಂ'' (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕೆ. ೯೭); ಸಬಳಕ್ಕೆ - ಸಬಳಗದ್ಯಾಣ, ಸಬಳತ್ರಿಣೇತ್ರ, ಸಬಳದೆಜೆ, ಸಬಳವಿನ್ನಣ (ಶಮದ. ೨೯೮ ಪ್ರಯೋ).

[< ಸಂ. ಸರ್ವಲಾ. / ತೆಲು. ಸಬಡಿ, ಸಬಳ]

ಸಬಳಗದ್ಯಾಣ (ನಾ). = ಸಬಳ ೨ : ಸಬಳಗದ್ಯಾಣ, ಸಬಳತ್ರಿಣೇತ್ರ (ಶಮದ. ೨೯೮ ಪ್ರಯೋ). [ಸಬಳ + ಗದ್ಯಾಣ]

ಸಬಳಗದ್ಯಾಣದೆಜೆ (ನಾ). ಸಬಳಗದ್ಯಾಣದ ತೆರಿಗೆ : ಪೂಮಾಲೆದುಱುಂಬು, ಸಬಳಗದ್ಯಾಣದೆಜೆ (ಶಮದ. ೨೯೯ ಪ್ರಯೋ). [ಸಬಳಗದ್ಯಾಣ + ತೆಜೆ$_3$]

ಸಬಳಗೆಜ್ಜೆ (ನಾ). ಭರ್ಜಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಗೆಜ್ಜೆ (?) : ಏರುತ್ತಿರುವ ಬೊಂಬುಳಿಯ ಝಲ್ಲಳಿಯ ಸಬಳಗೆಜ್ಜೆಗಳ, ತಳಾರಗೋಲ ಗಗ್ಗರಿಗಳ ಬಾದಣೆ (ಮಂತ್ರಶ. ೩೦-೫).
[ಸಬಳ + ಗೆಜ್ಜೆ]

ಸಬಳಗೋಲು (ನಾ). ಈಟಿಯ ಕೋಲು ; ಭರ್ಜಿಯ ಕೋಲು ; ತನ್ನ ಕೆಯ್ಯ ಸಬಳಗೋಲ ತುದಿಯನ್ನೊತ್ತಿ ಆತನನ್ನು ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿಸಿ (ಬರುಗಂ. ೩೫-೧೬).
[ಸಬಳ + ಕೋಲು$_1$ (< ಕೋಲ್$_1$)]

ಸಬಳದೆಜ್ (ನಾ). = ಸಬಳಗದ್ಯಾಣದೆಜ್ : ಸಬಳದೆಜ್, ಸಬಳವಿನ್ನಣ (ಶಮದ. ೨೯೦ ಪ್ರಯೋ.). [ಸಬಳ + ತೆಜ್$_1$]

ಸಬಳವಿನ್ನಣ (ನಾ). ಈಟಿಯ ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ನಿಪುಣ : "ಸಬಳವಿನ್ನಣ ಸಬಳಗದ್ಯಾಣ . . . ಸಬಳತ್ರಿಣೇತ್ರರುಮೆಂದು ಮಾಱಂಕವಂ" (ಕಪ್ಪೆ. ೯೬); ಸಬಳವಿನ್ನಣ, ಸಬಳಸಹಸ್ರಬಾಹು (ಶಮದ. ೨೯೦ ಪ್ರಯೋ.).
[ಸಬಳ + ಬಿನ್ನಣ (< ಬಿನ್ನಾಣ$_2$)]

ಸಬಳಿಕೆ (ನಾ). ಈಟಿಯ ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿರುವ ಕೌಶಲ, – ನೈಪುಣ್ಯ (?): ಸಬಳಿಕೆಯಿಂ ಪಾಟಿಯನೊಕ್ಕು ಬೇರನಂತಾ ಕುಬೇರನಾಯಕನತಿವಿಕ್ಲಬಚಿತ್ತಂ ತೊಟ್ಟಗೆ ತಾಗಿ ಬಾಗಿದಂತಾಗಿ ಬಾಗಿದಂ ನರನಡಿಯೊಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೫೪೪).
[ಸಬಳ + - ಇಕೆ]

ಸಬಳಿಗ (ನಾ). ಈಟಿಯನ್ನು ಆಯುಧವಾಗುಳ್ಳವನು ; ಕೊಂತವನ್ನು ಹಿಡಿದು ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವವನು : ಕೊರ್ಬಿದ ಬಿಲ್ಪಡೆಗೆ ಪಡಲ್ತೆರ್ಬಿದರೆಟ್ಟೆಂದು ಸಬಳಿಗಸುರ್ಱರಿಪುವಂ (ಉದ್ಭಟ. ೪-೭೨); ಅವಘಟಿಸಿದರು ರಥಿಕರುರವಣಿಸಿದರು ಸಬಳಿಗರು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೨-೨೨); ಜೋಡುಸೀಸಕವಾಂತ ಸಬಳಿಗರು (ಮೋಪತ. ೨೦-೫೪).
[ಸಬಳ + - ಇಗ]

ಸಬಿಂದುಕ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಬಿಂದುಸಹಿತವಾದ ಶಬ್ದರೂಪ : ಕೆಲವು ಪದಂಗಳ್ ವಿಕಲ್ಪದಿಂ ಸಬಿಂದುಕಮಬಿಂದುಕಮುಮಾಗಿರ್ಪುವು (ಶಮದ. ೩೬ ವೃತ್ತಿ). 'ಅಬಿಂದುಕ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸಬು (ನಾ). ದೇವರು; ಭಗವಂತ : ಕೇಶವ ಸಬು ಜಗನ್ನಾಥ ಕೇಳ್ ನಿನ್ನಯ ದಾಸರ ದಾಸ ನಾನ್ನೆಸೆ (ಮೋಹತ. ೩೬-೯); ಸ್ವಯಂಬೂ- ಸಯಂಬು; ಸ್ವಭೂ-ಸಬು (ಶಬ್ದಾನು. ೧೫೧ ಪ್ರಯೋ.). [< ಸಂ. ಸ್ವಭೂ]

ಸಬುಕಾರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕ್ಷಾರ, – ಉಪ್ಪು (?): ಕ್ಷಾರತ್ರಯ ಕಟುಕತ್ರಯಮಾರಯ್ಕಲ್ ಕಿಡಿಸುಗುಂ ಮರುದ್ವೃಕ್ಷಿಗಳಂತೋರಂತಿರುರಿಪುಗುಂ ಸಬುಕಾರದ ಮದಮೆಂಬವನಮನಿದು ಕೇವಳಮೇ (ಖಮದ. ೨-೭೨). [?]

ಸಬುದ, ಶಬುದ (ನಾ). ಸದ್ದು ; ಉಲಿ ; ಶಬ್ದ : ಸುರಗಿ ಚಕ್ರಂ ಮುದ್ಗರಂಗಳಾ ಸಬುದದಿಂದೊಗೆದ ಕಿಡಿ ಗಜಗಲಿಸೆ (ಹಚಕಾ. ೫-೧೩); ಶಬ್ದ - ಸಬುದ, ಸರ್ಷಪ - ಸರುಸಪ (ಶಮದ. ೨೫೪ ಪ್ರಯೋ.); ಸೋ ಅನ್ನು ಸಬುದವ ಯಾರು ಮಾಡ್ಯಾರ ಗುರುವೆ (ಲೋಕಗೀ. ೧). **ಶಬುದ** : ಎನ್ನ ತನುವಪ್ಪುದಿರಲಾಱದಯ್ಯ ಎನ್ನ ಶಬುದ ಹೊಗಳಿದಲ್ಲದೆ ಸ್ವರಿಸದಯ್ಯ (ಅವಚಂ. ೨೯೬-೯೮೩) . [< ಸಂ. ಶಬ್ದ]

ಸಬೂಬು, ಸಬಬು (ನಾ). ಕಾರಣ ; ನೆವ ; ನೆಪ : ವೆಂಕಟಣ್ಣ ಏನೇನೊ ಸಬೂಬು ಹೇಳಿ ನುಣುಚಿಕೊಂಡಿದ್ದನು (ಮಲಮ. ೪೧೫); ಸೊಂಟನೋವು ಅಂತ ಸಬೂಬು ಹೇಳಿದ (ಬಂಗೂಲಿ. ೩೫). **ಸಬಬು** : ಮಹಂಮದುಪತ್ತಾಹುಲ್ಲಾಸಾಬರು ಪ್ಯಾದೇರ ಭರ್ತಿಮಾಡಿಯಿದ್ದ ಸಬಬೂ ಪತ್ತೆನಾಯಕರೆಂಬ ಹೆಸರು ವಾಡಿಕೆ ಆಯಿತು (ಹೃದರ. ೨೯); ಯಾವನೊಬ್ಬನೂ ಸರಿಯಾದ ಸಬಬು ಇಲ್ಲದೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ನಿರಾಕರಿಸಿದರೆ (ಗ್ರಾಮೂಕ. ೧೮). [← ಅರ. ಹಿಂ. ಸಬಬ್ ; ಮರಾ. ಸಬಬ]

ಸಬ್ಜಾಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಕಮಗಗ್ಗರೆ, ಕಾಮಕಸ್ತೂರಿ, ಸಬ್ಜಾಗಿಡ (ಮೈಬಿಗಿ. ೫೬-೧೧೪೫). [< ಸಬ್ಜೆ + ಗಿಡ (< ಗಿಡು)]

ಸಬ್ಜೆ (ನಾ). = ಸಬ್ಜಾಗಿಡ : ಅಂಗಳದಿ ಬೆಳಸಿದ್ದ ಬಂಗಾರಗೊಂಡೆ ಹೂ, ಸಬ್ಜೆ, ದಾಸಾಳ, ಕರಿತುಳಸಿ, ಬಿಳಿನಿತ್ಯಪುಷ್ಪ ಎಲ್ಲ ದಿಕ್ಪಾಪಾಲು (ನಮ್ಮಧ್ವ. ೫-೨೫).
[?/ ಹಿಂ. ಸಬ್ಜಾ = ತರಕಾರಿ, ಹಸಿರು ಸೊಪ್ಪು]

ಸಬ್ಬ$_1$, ಸರ್ಬ$_1$ (ನಾ). ಶಿವ ; ಶರ್ವ : "ಏಣ್ಮಯ್ಯಂ . . . ಸಬ್ಬಂ . . . ಅಯ್ಯೊಗಂ - ಈ ೩೩ ಈಶ್ವರಂಗೆ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೪೬-೧); ಸಬ್ಬ ಶಬರನ ಮಂಡೆಯಲಿರಲ್ ಕುಱುಹು (ಚತುಷ್ಪ. ೪-೩-೨೬); ಸಬ್ಬನಬ್ಬರಂ ಕಡಿದಾಯ್ತು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೩೧-೨೬). **ಸರ್ಬ$_1$** : ಇರ್ಬರೊಂದಾಗಿ ನಲಿನಲಿದು ತಕ್ಕೆಸುತಂ ಸರ್ಬನ ಗಣಂಗಳೊಳು ಪರಮಸುಖವೊಂದುತಂ (ಬಸರ. ೧೧-೨೨); ಸರ್ಬಂಗೆ ಭಿಕ್ಷಾನ್ನಮಂ ನೀಡಲೆಂದು ಮತ್ತೊರ್ಬಳಾಲಸ್ಯಗಮನೆ ನಡೆದುಬರುತಿರೆ (ಭಿಕ್ಷಾಟ. ೩-೨೬). [< ಸಂ. ಶರ್ವ, ಸರ್ವ]

ಸಬ್ಬ$_2$, ಸರುವ, ಸರ್ಬ$_2$ (ಸ). ಎಲ್ಲ ; ಸಮಸ್ತ ; ಸರ್ವ : "ಸಬ್ಬಂ ಸರ್ವಂ" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೫೨); ಗಬ್ಬಿದಾನವನ ಪಟ್ಟಣದ ಸಬ್ಬ ಜನರು ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಗೊಳಲು ಊರಬ್ಬರ ಪಿರಿದಾಯ್ತು (ತ್ರಿಪುಸಾಂ. ೧೬-೧೮೩); ಸಬ್ಬಲೋಕದೊಳಿ ಜಾನಿಸುವರಿಂ ನಸಿವರಿಂ ಪೇಳಲದ್ಭುತಮಾದುದು (ಚಬಪು. ೪೬-೨೦). **ಸರುವ** : ಇವಱಲೋಗರವ ಮಾಡಿ ಸರುವ ತೃಪ್ತಿಯ ಕೊಟ್ಟು ಭರಿತರಾಗಿರ್ಪರಿನ್ನಾರು ಹೇಳಾ (ಚೆನ್ನವ.ಕ. ೪೪೬-೯೪೬); ಸರುವ ಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿವಾಕ್ಯಗಳ ಕ್ರೋಡಿಸಿ ಉರುತರದ ಗ್ರಂಥಗಳ ರಚಿಸಿ ಶಿಷ್ಯರಿಗೊರೆದ ಪರಮಾಂತಃಕರುಣಿಯ (ವಾದಿಕೀ. ೧೬-೨೬). **ಸರ್ಬ$_2$** : ಸರ್ಬಕಳಾಕುಶಲೆಯರೀ ಬರ್ಬರೆಯ ಕಿರಾತೆಯನ್ನರಾರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೫೬); ತುಬ್ಬಿನವದಿರು ತಂದು ಬಿಸುಟರು ನಿಮ್ಮ ಪಾಳೆಯದ ಸರ್ಬವೃತ್ತಾಂತವನು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧-೨೮).

ಸಬ್ಬರು, ಸರುವರು, ಸರ್ಬರು = ಎಲ್ಲರೂ ; ಸಮಸ್ತಜನರೂ : ನೋಡಿ ಸಬ್ಬರಾನಂದಿಸಿದರು (ಚತುಷ್ಪ. ೨-೫-೩೫); ಸಬ್ಬರಂ ಮನವಾರೆ ತಣಿಸಿದುದರಿಂದ (ಮಹಾಂತೇ. ೩೧-೨೮); ಒಂದು ವರಶಕ್ತಿ ಸರುವರಿಗನುಗ್ರಹಂ ಮಾಡುವಂತಾಗಿ ಶಿವರೂಪವಮಾದುದು (ವೀಶ್ವಪು. ೬-೨-೩೨); ಹಿರಿಯರು ಬನ್ನಿ ಕಿರಿಯರು ಬನ್ನಿ ಸರುವರು ಐತನ್ನಿ (ಅಗ್ನಿಹಂ. ೨೪); ಮನದೊಳನುರಾಗಿಸಲು ಸರ್ಬರು [ಪಾಠಾಂ. ಸರ್ವರು] ಮುಂದೆ ನಲವೇಱಿ ಮುನಿವರೇಣ್ಯರು ನಡೆಯಲು (ಬಸಪು. ೩೨-೩೧); ಹಚ್ಚಿದಾ ಜ್ವಲನಕೀಲಾಳಿ ಕರ್ಕಶಳಾಗಿ ಸರ್ಬರಕ್ಷಿಗಳಿಗೆಸೆದಳ್ (ಮಲ್ಲಾರಿ. ೬-೧೭).
[< ಪ್ರಾ. ಸಬ್ಬ./ ಸಂ.ಸರ್ವ. / IP ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ವಕಾರ, ಬಕಾರಗಳ ಅಭೇದದಿಂದ 'ಸರ್ಬ' ಎಂಬ ರೂಪವನ್ನೂ ಸಂಸ್ಕೃತವೆನ್ನುವ ಸಾಧ್ಯತೆ ಇದೆ]

ಸಬ್ಬಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಹಾಸ್ಯಮಾಡು ; ಅಣಕಿಸು (?) : ಭಂಗಂ ಪೋಗದವಂಗೆನುತ್ತೆ ಸಲೆ ಸಬ್ಬಂಗೆಯ್ದನಾ ತಾಣದೊಳ್ (ವೀರವಿ. ೬-೧೩೫). [< ಸಬ್ಬವ + ಕೆಯ್$_1$]

ಸಬ್ಬಕ್ಕಿ 'ಸಾಬುಅಕ್ಕಿ' ನೋ.

ಸಬ್ಬಗತ (ನಾ). ಸರ್ವವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವವನು ; ಸರ್ವಾಂತರ್ಯಾಮಿ : ಸಬ್ಬಗತನ್ನೆ ಶಿವಶಿವಾ . . . ಎನುತಡಿಗಡಿಗೆ ಬೆಱಗಾದ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೩-೬೭).
[< ಸಂ. ಸರ್ವಗತ]

ಸಬ್ಬನಿಸ 'ಸಬನೀಸು' ನೋ.

ಸಬ್ಬಮಂಗಳೆ (ನಾ). ಪಾರ್ವತಿ ; ಶರ್ವಾಣಿ ; ಸರ್ವಮಂಗಳೆ : "ಸಬ್ಬಮಂಗಳೆ ಯೆನಲ್ಕೆ ಪೆಸರಪ್ಪುದು ಶರ್ವಾಣಿಗೆ" (ಕಶರ. ೧೦೧).

ಸಬ್ಬಮಂಗಳೆಯಣುಗ = ಸರ್ವಮಂಗಳೆಯ ಮಗ ; ಷಣ್ಮುಖ : "ಸಬ್ಬಮಂಗಳೆ ಯಣುಗನು ಸಲೆ ನವಿಲ್ದೇರನಿಂಗಳ ಮಗಂ . . . ಅಱುಮೊಗನೆನಲು ಗುಹನ ಪೆಸರಪ್ಪುದು" (ಶಬ್ಬಮಂ. ೫). [< ಸಂ. ಸರ್ವಮಂಗಲಾ]

ಸಬ್ಬಲಗ್ಗೆ, ಸರ್ಬಲಗ್ಗೆ (ನಾ). ೧. ಸಕಲಬಲದೊಡನೆ ಮಾಡುವ ದಾಳಿ; ಸಾಮೂಹಿಕ ಮುತ್ತಿಗೆ : ಒಬ್ಬರಿಬ್ಬರೆ ನಿನಗೇನು ಕಡಮೆಯಾಯ್ತು ಸಬ್ಬಲಗ್ಗೆಯೊಳಿದ ಹೆಣ್ಣು (ಭರತ. ೯-೧೧೧); ಸನ್ನೆಯ ದುಂದುಭಿರವದಿಂದನ್ನೆಱೆಯುರ್ಬೇಱಿ ಸಬ್ಬಲಗ್ಗೆಗೊಳಲ್ಕೆಂದೆನ್ನ ಬಿಡು ತನ್ನ ಬಿಡೆನುತ್ತೇನ್ನರೆದುದೊ ಬೀರರೆಂಬಿನಂ ಬೆಲೆವೆಣ್ಣಳ್ (ಚಕವಿ. ೬-೧೫೩). **ಸರ್ಬಲಗ್ಗೆ** : ೧. ಕೌರವೇಂದ್ರನು ಸರ್ಬಲಗ್ಗೆಯ ಹರುಷದಲಿ ಹೊಱವಂಟನರಮನೆಯ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೫-೧೧); ಚತುರ್ಬಲ ಸರ್ಬಲಗ್ಗೆ ಯೊಳೆಂಬ ಕಯ್ಸನ್ನೆಯೊಳ್ ಮನ್ನೆಯರ್ . . . ವೇಡಯ್ಸಿ ಬರಲು (ಚಬಪು. ೪೭-೩೦). ೨. ಸಕಲವಾದ್ಯಗಳ ಘೋಷ : ಬೊಬ್ಬೆಗಳ ಪಟಹದ ಮೃದಂಗದ ಸರ್ಬಲಗ್ಗೆಯ ಸೋಹಿನಲಿ ಸುಳಿವಬ್ಬರಕೆ ಹಿಂಡೊಡೆದು ಹಾಯ್ದವು (ಕುವ್ಯಾಆ. ೧೩-೨೫).
[ಸಬ್ಬ$_2$ + ಲಗ್ಗೆ]

ಸಬ್ಬಲು (ನಾ). ಹಾರೆ ; ಸಲಾಕಿ : ಸಬ್ಬಲುಹಾಕಿ ಮೀಂಟಿದ ಕುರುಹು ಕಾಣಬರುತ್ತಿತ್ತು (ಮಣ್ಣಸಂ. ೬೭) ; ಅವನ ಹಿಂದೆ ವೆಂಕಪ್ಪಯ್ಯನವರೂ ಒಂದು ಸಬ್ಬಲು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಸಾಗುತ್ತಿದ್ದರು (ಪರಾವ. ೬೧). [← ತುಳು. ಸಬ್ಬಲ್]

ಸಬ್ಬವ, ಸರ್ಬವ (ನಾ). ೧. ಕೂಟ ; ಮೇಳ ; ಸಾಹಚರ್ಯ : "ಸಬ್ಬವವೆಂದು ಮೇಳಂ" (ಶಮದ. ಶಂ. ೧); ತನ್ನ ಬೇಸಱಿಂ ತನ್ನ ಸಬ್ಬವದಾಕೆಗಿಂತೆಂದಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೯೯ ವ); ಪರಿವೆಸದಾಳ್ಗಳ್ ದೇವಿಯರ ಮೆಚ್ಚ ನಿಚ್ಚಯ ದಾವಣಿಯೊಳಗನಿಸಿ ನೆಗಳ್ದ ಸಬ್ಬವದವರ್ಗಳ್ (ವರ್ಧಮಾ. ೬-೪೯). ೨. ಹಾಸ್ಯ; ಚೇಷ್ಟೆ: "ಸಬ್ಬವಂ ಹಾಸ್ಯನಾಮಂ" (ಕರ್ಣಾನಾ. ೫೨); ನಗೆ ಸಬ್ಬವಂ ಬಿನದಮೆಂಬಿವಱಿಂ ಲಲಿತಾಂಗನಂ ಮನಂಗೊಳಿಸುವರ್ . . . ಸಗ್ಗದ ದೇಸೆಕಾರ್ತಿಯರ್ (ಆದಿಪು. ೨-೬೧); ಸಬ್ಬವ ನಗೆನುಡಿಗಾಱರ ಕಳುಪುತೆ (ಉದ್ಭದೇ. ೪-೪೫); ಕಬ್ಬದ ಪವಣಂತುಟವನ ಸಬ್ಬವ ನುಡಿಗಳ್ (ಚಿಕವಿ. ೬-೧೦೯). Δ ಸರ್ಬವ : ೨. ಆ ವಿದೂಷಕಂ ಸರ್ಬವದೊಳೆಲ್ಲರಂ ನಗಿಸುತ (ಚಬಸಾ. ೧೦-೨೫).

ಸಬ್ಬವಕಾರ 'ಸಬ್ಬವಗಾಱ' ನೋ

ಸಬ್ಬವಕಾರ್ತಿ 'ಸಬ್ಬವಗಾರ್ತಿ' ನೋ.

ಸಬ್ಬವಕಾಱ 'ಸಬ್ಬವಗಾಱ' ನೋ.

ಸಬ್ಬವಗಾಱ, ಸಬ್ಬವಕಾರ, ಸಬ್ಬವಕಾಱ (ನಾ). ಹಾಸ್ಯಗಾರ ; ವಿದೂಷಕ: ಆಸ್ಥಾನವಲ್ಲಭನ ಮನಮನಱಿದು ನಗಿಸುವ ಕುಬ್ಜ ವಾಮನ ಬಧಿರ ಮೂಕರ್ ಮೊದಲಾದ ಪಲಕೆಱದ ಸಬ್ಬವಗಾ[ಪಾಠಾಂ. ಕಾ]ಱರಿಂ (ಜಗವಿ. ೨-೩೯ ವ). **ಸಬ್ಬವಕಾರ** : "ಸಬ್ಬವಕಾರನೆಂದೆನೆ ವಿದೂಷಕನ ನಾಮ" (ಕಶರ. ೧೦೧); ಅವನ ಮಗನಾದ ಸಬ್ಬವಕಾರನನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಾ (ನಗಗ. ೭೦). **ಸಬ್ಬವಕಾಱ**: "ಸಬ್ಬವಕಾಱನೆಂದು ಪರಿಹಾಸಕಂ" (ಕಶಸಾ. ೬೯-೩೯); ದೇವನ ಬೇಂಟೆಯುಜ್ಜುಗದ ಸಬ್ಬವಕಾಱರ ಡಿಂಡಿಮಾರವಂ ತೀವಿದುದಾ ಮಹಾಕಟಕದೊಳ್ (ಶಬಶಂ. ೩-೨); ನೀಂ ಕಬ್ಬಿಗನೋ, ಸಬ್ಬವಕಾಱನೋ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೧೮-೨೪). [ಸಬ್ಬವ + - ಕಾಱ]

ಸಬ್ಬವಗಾರ್ತಿ, ಸಬ್ಬವಕಾರ್ತಿ (ನಾ). ಮೇಳದ ಹೆಂಗಸು; ಜೊತೆಯವಳು: "ಸಬ್ಬವಗಾರ್ತಿಯೆನೆ ಮೇಳದಾಕೆ" (ಅಚ್ಚಕ. ೨೭). **ಸಬ್ಬವಕಾರ್ತಿ** : "ಸಬ್ಬವಕಾರ್ತಿಯೆಂದು ಮೇಳಗಾರ್ತಿ" (ಕಶಸಾ. ೬೨-೩೭೮) ; ನಾಟ್ಯಮಂ ರಚಿಸೆ ಸಬ್ಬವಕಾರ್ತಿಯರ್ (ಕಮಮಾ. ೩-೨೧); ಓರ್ವ ಸಬ್ಬವಕಾರ್ತಿ ತನ್ನೆಡೆ ಸಂದಿರ್ದ ಪೆಣ್ಮಾಣಗಳಂ ನೋಡಿ (ಮರಾಚ. ೫-೧೦೭). [ಸಬ್ಬವಗಾಱ + - ತಿ₁ (< - ಇತ್ತಿ)]

ಸಬ್ಬಸ 'ಸರ್ಬಸ್ವ' ನೋ.

ಸಬ್ಬಸಗಿ 'ಸಬ್ಬಸಿಗೆ' ನೋ.

ಸಬ್ಬಸಗೆ 'ಸಬ್ಬಸಿಗೆ' ನೋ.

ಸಬ್ಬಸಿಕೆ 'ಸಬ್ಬಸಿಗೆ' ನೋ.

ಸಬ್ಬಸಿಗೆ, ಸಬ್ಬಸಗಿ, ಸಬ್ಬಸಗೆ, ಸಬ್ಬಸಿಕೆ, ಸಬ್ಬಸೀಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತರಕಾರಿ ಸೊಪ್ಪು: "ಮಂಜುಪತ್ರಿ . . . ಕಾರವಿ - ಈ ೭ ಸಬ್ಬಸಿಗೆ" (ನಾಚರಾ. ೧೧೧); "ಶತಪುಷ್ಪಿಯನ ಸಬ್ಬಸಿಗೆ" (ಮಂಗರಾ. ೪೦-೩೭); ಸಬ್ಬಸಿಗೆಯನರೆದಿಕ್ಕೆ ಮರನ ಮೊದಲೊಳದಂ ಸೇಕಿಸುವುದು (ಲೋಕೋಪ. ೬-೧೪); ಸಬ್ಬಸಿಗೆ ಸಾಸವೆ ಮುಂತಾದ ಪ್ರತಿಹೇಱೊಂದಕ್ಕಂ (ಎಕ. V. ಬೇಲೂರು. ೭೫-೧೦೨; 1382); ಅರಿಸಿನ ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ ಸಬ್ಬಸಿಗೆ . . . ಸೊಗದೆ ಇವಿಷ್ಟನೂ . . . ಚೂರ್ಣಿಸಿ (ವೈದ್ಯಸಾ. I. ೧೨೩). **ಸಬ್ಬಸಗಿ**: ಇಂಥ ತಂಪು ಎರಿಗಳಲ್ಲಿ . . . ಸಬ್ಬಸಗಿ ಸೋಪು ಗಜರಿ ಬೀಜಗಳನ್ನಾದರೂ ಬಿತ್ತಿದರೂ ಬರುತ್ತದೆ (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೬೩); ಮೆಂತೆ ಸಬ್ಬಸಗಿ ಕೋತಂಬರಿ ಕರಿಬೇವ ಸಂತೆಯಲಿ ಸಿಕ್ಕೀದ ಪಲ್ಲೆಗಳ (ಸಿದ್ಧಪು. ೧೭-೪೯) . **ಸಬ್ಬಸಗೆ** : ಮೆಂಥೆಯ ಜೀರಗೆ ಸಬ್ಬಸಗೆ ಕೊತ್ತಂಬರಿ ಅರಿಸಿನ ಉಳ್ಳಿ, (ಎಕ. XII. ಪಾವಗ. ೫೦-೫೫; 1248). **ಸಬ್ಬಸಿಕೆ** : "ಶಾಲೇಯಃ . . . ಮಿಶ್ರೇಯಾ - ೭ ಸಬ್ಬಸಿಕೇ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೭). **ಸಬ್ಬಸೀಗೆ** : "ಅಮರ ಪುಷ್ಪಿಕ - ಸಬ್ಬಸೀಗೆ" (ಅಕಾನಿ. ೧-೩೪); ಕೀರೆ ನಱುವಲು ಚಕ್ಕವತ್ತ ಸೊಲೆ ಸಬ್ಬಸೀಗೆ ಮೊದಲಾದ ಸೊಪ್ಪುಗಳ ಬೇಱ ಬೇಱುಕ್ಕರಿಸಿ (ಸೂಪಶಾ. ೪-೧೭) ; ಸಬ್ಬಸೀಗೆಬೀಜಮಂ ರುದ್ರಜಟೆಯಂ ಕೃತಾಂಜಲಿ ಎಂದು ಮುಟ್ಟಿದರೆ ಮುರುಟುವನು (ಕಾಮಶಾ. ೨೬೨). [?]

ಸಬ್ಬಸಿಗೆಘೃತ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿದ್ರವ್ಯ : ಸಬ್ಬಸಿಗೆಘೃತ . . . ಸೇವಿಸೆ ಹಳೆಯಜ್ವರಂ ಪರಿಹಾರಮಾಗಿ ದೇಹಪುಷ್ಟಿಯಹುದು (ಸಕವೈ. ೧೨೫). [ಸಬ್ಬಸಿಗೆ + ಘೃತ]

ಸಬ್ಬಸಿಗೆಮಾಪು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಾವು : (ಮುಂಬಯಿ.ಕಿ. ೨-೬೪). [ಸಬ್ಬಸಿಗೆ + ಮಾವು]

ಸಬ್ಬಸೀಗೆ 'ಸಬ್ಬಸಿಗೆ' ನೋ.

ಸಬ್ಬಾಣಿ (ನಾ). ಪಾರ್ವತಿ ; ಶಿವೆ; ಶರ್ವಾಣಿ : "ಮಾಕಾಳಿ, ಮಾದೇವಿ, ಸಬ್ಬಾಣಿ . . . ಸಿಂಗದೇರಳ್ - ಈ ೫ ಪಾರ್ವತಿಯ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೪೭-೩); ಲೇಸಿನಲಿ ಕಡಲಣುಗೆ ಸಬ್ಬಾಣಿಯರು ಪಾಡಿಪರು (ಕುವಲ. ೧೬೬-೨).

ಸಬ್ಬಾಣಿಯಾಣ್ಮ = ಪಾರ್ವತಿಯ ಗಂಡ ; ಶಿವ : ನರನಲ್ಲವೆಂದು ಸಬ್ಬಾಣಿಯಾಣ್ಮನಹುದಕಟಕಟ ಕೆಟ್ಟೆ ನಾಂ . . . ಎನುತೆ (ಚತುಪು. ೪-೩-೨೭). [<ಸಂ. ಶರ್ವಾಣೀ]

ಸಬ್ಬಿನಾಡು (ನಾ). ಒಂದು ನಾಡಿನ ಹೆಸರು: ಭಟಾರರ ಗುಡ್ಡಂ ಜಿನವಲ್ಲಭಂ ಸಬ್ಬಿನಾಡ ನಟ್ಟ ನಡುವಣ ಧರ್ಮವುರದುತ್ತರ ದಿಗ್ಭಾಗದ ವೃಷಭಗಿರಿ (ಶಾಸಸಂ. ೯-೯; ಸು. 950). [ಸಬ್ಬಿ₂ + ನಾಡು]

ಸಬ್ಬು₁ (ನಾ). ಸಾಬೂನು : ಬೆಳಗುವ ಸಬ್ಬಿನ ಗುಳ್ಳೆಯಂತೆಯೋ, ವಾಯುಮಂಡಲವನ್ನು ಬೇಗನೆ ಸೀಳಿ ದಾರಿಬಿಡಿಸಿಕೊಂಡು . . . ಒಂಟಿಯಾಗಿಯೂ ಇರುವುದು (ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿ. ೧೮೭). [< ಸಬಕಾರ. / ತೆಲು. ಸಬ್ಬು]

ಸಬ್ಬು₂ (ನಾ). ಸ್ತಬ್ಧ ; ಪ್ರಶಾಂತ : ನಿದ್ದೆ ಬರಲೊಲ್ಲದು ಹನ್ನೆರಡು ಬಡಿದು ಹೋಯಿತು ಎಲ್ಲ ಕಡೆ ಸಬ್ಬಾಗಿದೆ (ಅಣ್ಣ. ೩೦೧). [< ಸಂ. ಸ್ತಬ್ಧ?]

ಸಬ್ಬುತಿರುಗು (ಕ್ರಿ). (?) : ಬರೆಪದೊಳರ್ಥದೊಳಿಮ್ಮಡಿ ಪರಿವಂತಿರೆ ಪರವನೊಡನೆ ಕೈತವದಿಂದಂ ದೊರೆಕೊಂಡು ತಿಂದು ಲೆಕ್ಕಂ ಪಿರಿದಾದೊಡೆ ಸಬ್ಬುತಿರುಗೆ ತಾಂ ತೆತ್ತಪನೆ (ಮದಕಿ. ೧೦-೬೪). [ಸಬ್ಬು? + ತಿರುಗು₁]

ಸಬ್ಬೆ, ಚಬ್ಬೆ, ಚೆಬ್ಬೆ (ನಾ). ಮರದ ಸಣ್ಣಕೊಂಬೆ,– ಕಡ್ಡಿ : (ಕಿ). **ಚಬ್ಬೆ** : ಬರ್ಚ್ ಚಬ್ಬೆಯಿಂದ ತೀಡಿಯಾಯಿತು (ಪುನರು. ೨೩೭). **ಚೆಬ್ಬೆ**: ದಿಟ್ಟ ಕುದುರೆ ಆವರ್ಕೆ ಚೆಬ್ಬೆ (ಹುಟ್ಟಸ. ೧೪೪). [?. / ತಮಿ. ಚಪ್ಪೆ = ಮರದ ಚಕ್ಕೆ, - ಚೂರು]

ಸಬ್ಬೆಱೆಯ (ನಾ). ಸರ್ವೇಶ ; ಶಿವ : ಸಬ್ಬEಬ್ಬೆತೆಱೆಯ ನಂಜೇಶ ಪೊರೆ ಭಕ್ತರ (ಗುರುಚಾ. ೧೭-೫೭); ಆಱುಮೊಗನೈಯ್ಯ ಸಬ್ಬೆಱೆಯ . . . ರಕ್ಷಿಸುಗೆ ಬಿಡದೆಮ್ಮನು (ರಾಘಚ. ೧-೪). [ಸಬ್ಬ₂ (< ಸರ್ಬ) + ಎಱೆಯ]

ಸಭಯ (ಗು). ಭಯಸಹಿತವಾದ ; ಹೆದರಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ : ಅಭಯವಂ ಬೇಡುತ್ತ ಮತ್ತಂ ಸಭಯಮಾನಸನಾಗಿ ಭಕ್ತಿ ಪ್ರಭವಿಸಲು ತನ್ನಡಿಗಳಿಗೆ ಕೆಡದಿರ್ದವನನೆತ್ತಿ (ಬಸಪು. ೩೦-೩೦). [ಸಂ.]

ಸಭರಿತ (ಗು). ತುಂಬಿರುವ ; ಒಳಗೊಂಡಿರುವ : ನಿಮಗಭಿಮತಾರೋಗಣೆಯ ನೆಯ್ಸಿಸಿ ಸಭರಿತಾರ್ಥದಿ ಮಾಡುವಂತಹ ಭಕ್ತನೇ ನಾನು (ಬಸಪು. ೮-೨೮). [ಸಂ.]

ಸಭರ್ತೃಕೆ (ನಾ). ಗಂಡನನ್ನುಳ್ಳವಳು ; ಸುಮಂಗಲಿ. [ಸಂ. ಸಭರ್ತೃಕಾ]

ಸಭವ (ನಾ). ಜನ್ಮತಳೆದವನು ; ಹುಟ್ಟಿದವನು : ಜೀವಂ ಸಭವನೀ ಶಿವನಭವನಹನು (ಬಸಪು. ೫೧-೨೮). [ಸಂ.]

ಸಭಾಕಂಪ (ನಾ). ಸಭೆಯ ಮುಂದೆ ನಿಂತಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ನಡುಕ : ನನಗೆ ಸಭಾಕಂಪ ತಪ್ಪಿಸಿದವರೆಂದರೆ ಕ್ರಿಸ್ತೀಯ ಶ್ರೋತೃಗಳೆ (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೨೯೧). [ಸಂ.]

ಸಭಾಗೃಹ (ನಾ). ೧. ಸಭೆ, ಸಮಾರಂಭಗಳು ನಡೆಯುವ ಭವನ : ನೋಡಿ ಪೃಥಾತನೂಜರ ಸಭಾಗೃಹದಂದಮನಂತುಟಪ್ಪುದಂ ಮಾಡಿಪೆನೆಂದು ಮಾಡಿಸಿ ಸಭಾಲಯಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೬೮); ಖಗೇಂದ್ರ ಕನ್ನಿಕೆ ನೃಪೇಶ್ವರಸಿರ್ದ ಸಭಾಗೃಹಂಬರಂ ಬಂದು (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೮೦). ೨. ನಾಟಕ ಮಂದಿರದಲ್ಲಿ ಪ್ರೇಕ್ಷಕರು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಭಾಗ ; ರಂಗಮಂದಿರದ ಎದುರಿನ ಸ್ಥಳ : ರಂಗಮಂಟಪ, ಸಭಾಗೃಹ ನೇಪಥ್ಯಸಂಬಂಧವಾದ ಎಲ್ಲ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲೂ ಆಗಿನ ದಿವಸಗಳಲ್ಲಿ ಪಕ್ವವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳಿದ್ದಂತೆ ಕಾಣುವುದು (ಬಾಲಪ್ರ. III. ೧೨೯). [ಸಂ.]

ಸಭಾಗೇಹ (ನಾ). = ಸಭಾಗೃಹ ೧: ಆ ಸಭಾಗೇಹದೊಳ್ ಉತ್ತಮ ಮಹತ್ತರದೇವರೆರಡುಂ ಕೆಲದೊಳಂ . . . ಸಂದಣಿಸೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೧೭ ವ). [ಸಂ.]

ಸಭಾಜನ (ನಾ). ೧. ಸಭೆಯಲ್ಲಿರುವ ಜನ ; ಸಭೆಯ ಸದಸ್ಯರು : ಸಭಾಪತಿಯಾಗಿರ್ದ ಮಹಾಬಳನುಮಂ ಪ್ರಾಶ್ನಿಕರಾಗಿರ್ದ ವಿದ್ವಜ್ಜನಮುಮಂ ಸಭಾಜನಮುಮಂ ಶಿಳಿಪಿ (ಆದಿಪು. ೨-೧೦ ವ); ಚತುರವಚನರಚನಾಪ್ರಪಂಚಕಂಚುಕಿತ ರೋಮಾಂಚ ಚುಂಚು ಸಭಾಜನಶರೀರನುಮಪ್ಪ ದೂತಮುಖ್ಯನನಟ್ಟಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೫೧ ವ). ೨. ಗೆಳೆತನ ; ಸ್ನೇಹ : ''ಸಖ್ಯಂ, ಸಾಪ್ತಪದೀನಂ, ಸೌಹಾರ್ದಂ, ಸೌಹೃದಂ . . . ಸಭಾಜನಂ - ಈ ೯ ಕೆಳೆ'' (ಹಲಾಯು. ೧೧೭-೨೧). [ಸಂ.]

ಸಭಾತಾಂಬೂಲ (ನಾ). ಮದುವೆ ಮೊದಲಾದ ಸಮಾರಂಭಗಳಲ್ಲಿ ನೆರೆದಿದ್ದ ಜನರಿಗೆ ಹಂಚುವ ತಾಂಬೂಲ: ಸಭಾತಾಂಬೂಲವಾದನಂತರ ವಧೂವರರಿಗೆ ಆರತಿ ಮಾಡಿದರು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಸಭಾತ್ಯಾಗ (ನಾ). (ಪ್ರತಿಭಟನೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು) ಸಭೆಯಿಂದ ಹೊರಬರುವುದು: ಶಿಶುಪಾಲನು . . . ರಾಜರೊಡನೆ ಸಭಾತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿ ಹೊರಟುಹೋದನು (ವಚಭಾ. ೮೨). [ಸಂ.]

ಸಭಾಧ್ಯಕ್ಷ (ನಾ). ಸಭೆಯ ಮುಖಂಡ ; ಸಭಾಪತಿ : ಸಭಾಧ್ಯಕ್ಷರು ಬಹುಮಾನ ವಿತರಣೆ ಮಾಡಿದರು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಸಭಾನಿಳಯ (ನಾ). = ಸಭಾಗೃಹ ೧ : ಮಣಿಕನಕರಚಿತಮಂಡಿತ ಸಭಾನಿಳಯದೊಳು (ನಂಜರಾ. ೩-೬೧). [ಸಂ. ಸಭಾನಿಲಯ]

ಸಭಾನುರಾಗ (ನಾ). ೧. ಸಭ್ಯರ ಪ್ರೀತಿ ,– ವಿಶ್ವಾಸ ; ಸಜ್ಜನರ ಅನುರಾಗ. ೨. ಸೂರ್ಯನ ಅರುಣವರ್ಣ; ರವಿಯ ಕೆಂಪುವರ್ಣ. ೧ , ೨ : ಆ ಮಂಟಪಂ ಮಧುಸಮಯದಂತೆವೋಲ್ ಪ್ರಮದಾಳಿ ಸಮನೋಮನೋಜ್ಞಮಂ . . . ಸಂಧ್ಯಾಸಮಯದಂತೆ ಸಭಾನುರಾಗರಂಜಿತಮುಂ (ರಾಜಶೇ. ೮-೮ ವ). [ಸಂ.]

ಸಭಾಪತಿ (ನಾ). ೧. = ಸಭಾಧ್ಯಕ್ಷ: ಸಭಾಪತಿಯಾಗಿರ್ದ ಮಹಾಬಳನುಮಂ ಪ್ರಾಶ್ನಿಕರಾಗಿರ್ದ ವಿದ್ವಜ್ಜನಮುಮಂ . . . ಶಿಳಿಪಿ (ಆದಿಪು. ೨-೧೦ ವ) ; ತತ್ಸಭಾಪತಿಯ ನರ್ಮಸಚಿವರೊಳಲೆಮಿನುಕಾರ ನೈಮಿತ್ತಿಕನಂ ಕಣ್ಣಂ ಕಿಡೆ ಜಡಿದು (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೨೮ ವ). ೨. ವಿಧಾನಮಂಡಲದ ಅಧ್ಯಕ್ಷ ; ರಾಜ್ಯಪರಿಷತ್ತಿನ ಅಧ್ಯಕ್ಷ: ಭಾರತದ ಉಪರಾಷ್ಟ್ರಪತಿಯವರು ತಮ್ಮ ಪದನಿಮಿತ್ತ ರಾಜ್ಯಪರಿಷತ್ತಿನ ಸಭಾಪತಿಯವರಾಗಿರತಕ್ಕುದು (ಭಾಧಾನ. ೩೨). [ಸಂ.]

ಸಭಾಪರ್ವ (ನಾ). ೧. ಮಹಾಭಾರತದ ಹದಿನೆಂಟು ಪರ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯದು. ೨. (ಆಲಂ) (ಸಭೆಗೆ) ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯ ಕಾಲ, – ಪುಣ್ಯಕಾಲ; ಆದಿರುದ್ರ ಗಣಾದಿಪರ್ವಂ ವಾದಿಗಳ ಹೃತ್‌ಶಲ್ಯಪರ್ವಂ ಮೋದಭಕ್ತಿಗೆ ಬಸವ ಸಿಂಹಾಸನ ಸಭಾಪರ್ವಂ ವೇದವಿದರುದ್ಯೋಗಪರ್ವಂ (ಬಸಪು. ೫-೨). [ಸಂ.]

ಸಭಾಪೂಜೆ (ನಾ). (ನಾಟಕಾರಂಭದಲ್ಲಿ) ನೆರೆದಿರುವ ಪ್ರೇಕ್ಷಕರಿಗೆ ಸಲ್ಲಿಸುವ ಗೌರವ ಪೂಜೆ : ಗಣೇಶಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಾದ ತರುವಾಯ ಸಭಾಪೂಜೆ ನಡೆಯುತ್ತದೆ (ಭಾರಡ. ೫೬). 'ಸಭಾವಂದನೆ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಸಭಾಪೂಜಾ]

ಸಭಾಭವನ (ನಾ). = ಸಭಾಗೃಹ ೧ : ಮಂತ್ರಶಾಲೆಯಂ ಪೊಱಮಟ್ಟು ಬಂದು ಸಭಾಭವನಮಂ ಪೊಕ್ಕು (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೭೦ ವ). [ಸಂ.]

ಸಭಾಭೂಮಿ (ನಾ). ಸಭೆಯು ನಡೆಯುವ ಸ್ಥಳ: ವೈಜಯಂತಿಯೆಂಬ ದಿವ್ಯಪ್ರಾಸಾದಮುಂ ದಿಕ್‌ಸ್ವಸ್ತಿಕಮೆಂಬ ಸಭಾಭೂಮಿಯುಂ (ಆದಿಪು. ೧೫-೩ ವ). [ಸಂ.]

ಸಭಾಭ್ಯಂತರ (ನಾ). ಸಭೆಯ ಅಂತರಂಗ,– ಒಳಭಾಗ: ಉರ್ವರಾಮರ ಸಭಾಭ್ಯಂತರಲೋಹಾಸನಸ್ಥಿತಂ ತದಾಸನದಿನಿೞಿದು ಮುಳಿದು (ಸುಕುಮಾ. ೫-೭ ವ). [ಸಂ.]

ಸಭಾಮಂಟಪ (ನಾ). = ಸಭಾಗೃಹ ೧ : ಸಭಾಮಂಟಪದೊಳ್ ಬ್ರಹ್ಮಋಷಿಯರು ಮನರಸುಮಕ್ಕಳುಮನೆಡೆಯೞಿದಿರಿಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೩೩ ವ); ಸಭಾಮಂಟಪದಲು ಮಹಾಸಭೆಯಾಗಿ ನೆರೆದಿರ್ದು (ಸೌಇಇ. XX. ೨೧೨-೩; ?). [< ಸಂ. ಸಭಾಮಂಡಪ]

ಸಭಾಮಂಡಲ, ಸಭಾಮಂಡಳ (ನಾ). ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ನೆರೆದ ಜನ ; ಸಭಾಸದರು: ನುಡಿದನು ತತ್ಸಭಾಮಂಡಲ ಮಹಾಂಬುಧಿ ನುಡಿದೆರೆಯ ತನಿಗಡಣವಡಗಿರಲು (ಕುಮ್ಮಾಉ. ೮-೭೨); ರಾಜ್ಯ ಸಭಾಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಅಗ್ರಪದವಿಯನ್ನು ಪಡೆದನು (ಮಣಿಸ. ೪೯). **ಸಭಾಮಂಡಳ** : ವಿದ್ಯಾಧರರಾಜನ ಸಭಾಮಂಡಳಂ ಕ್ಷೋಭಕ್ಕೊಡರ್ಚಿದಾ ಪ್ರಸ್ತಾವದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೬೬ ವ). [ಸಂ.]

ಸಭಾಮಂಡಳ 'ಸಭಾಮಂಡಲ' ನೋ.

ಸಭಾಮರ್ಯಾದೆ (ನಾ). ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದ ರೀತಿ ,– ನೀತಿ: ಯಾರೂ ಸಭಾಮರ್ಯಾದೆ ಮೀರಬಾರದು (ರೂಢಿ). [ಸಂ. ಸಭಾಮರ್ಯಾದಾ]

ಸಭಾವಂದನೆ (ನಾ). ಯಕ್ಷಗಾನ ಆಟದ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ನೆರೆದ ಪ್ರೇಕ್ಷಕರಿಗೆ ವಂದನೆ ಸಲ್ಲಿಸುವ ಒಂದು ವಿಧಿ : ಮೊದಮೊದಲಿನ ಆಟಗಳಲ್ಲಿ ಗಣಪತಿಯ ಪೂಜೆಗಿಂತ ವಿಶೇಷದ ಸಭಾವಂದನೆಯಂಥ ಪೀಠಿಕೆ ಇತ್ತೋ ಇಲ್ಲವೋ (ಯಕ್ಷಬ. ೫೧). 'ಸಭಾಪೂಜೆ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಸಭಾವಂದನಾ]

ಸಭಾವಿಷ್ಟ (ನಾ). ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವವನು : ಆರುರ್ವೀಚಕ್ರಮನಿಂತು ಕೊಟ್ಟರನುಜಂಗೆಂದಾ ಸಭಾವಿಷ್ಟರೋರೊರ್ವರ್ ಬಣ್ಣಿಸಿದರ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೬-೧೩೩). [ಸಂ.]

ಸಭಾಸದ (ನಾ). = ಸಭಾವಿಷ್ಟ : ಅತಿಶಯಧವಳನ ಸಭಾಸದರ್ಮನ್ನಿಸುವರ್ (ಕವಿರಾ. ೧-೫); ಗೆಲವಿದೆಂತುಟೊ ತನ್ನ ಸೋಲಿದು ಬಳಿಕ ಸೋತರೆ ಧರ್ಮಗತಿಯನು ತಿಳಿದು ಹೇಳಲಿ ತತ್ಸಭಾಸದರೆಂದಳಿಂದುಮುಖಿ (ಕುಮ್ಮಾಸ. ೧೪-೮೦); ಪುಷ್ಪಾಂಜಲಿಯಂ ಕೆದರ್ದು ಮೊದಲೊಳ್ಮೋಹಿಸಿ ಸಭಾಸದರಂಗರಂಗದೊಳಪಾಂಗಪ್ರಭೆ ನರ್ತಿಸುತ್ತಿರೆ (ರಾಜಶೇ. ೫-೧೯ ವ). [ಸಂ. ಸಭಾಸದ್]

ಸಭಾಸದನ (ನಾ). = ಸಭಾಗೃಹ ೧ : ಸಭಾಸದನದೊಳ್ ಪಿರಿದು ಪೊಟ್ಟು ಪೋಗೆಯುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೨೩ ವ); ನೃಪಾತ್ಮಜಂ . . . ಸಭಾಸದನಮಂ ಪೊಕ್ಕು (ಪುಷ್ಪಪು. ೪-೭೦ ವ). [ಸಂ.]

ಸಭಾಸದ್ಮ (ನಾ). = ಸಭಾಗೃಹ ೧ : ತನ್ನಂಗಿ ನಿನ್ನ ಸಭಾಸದ್ಮದೊಳಿಕೆ ದಳ್ಳಿಸಿದುದಿಲ್ಲುತ್ತಾನವಂಶಸ್ಯನಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೪-೯). [ಸಂ.]

ಸಭಾಸೂರ (ನಾ). ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಶೌರ್ಯ ತೋರಿಸುವವನು ; ಬರೀ ಬಡಾಯಿಕೊಚ್ಚುವವನು : ವನಿತಾನೀಕದ ಮುನ್ನೆ ಪೊಟ್ಟಳಿಸಿ . . . ಸಿಂಹಧ್ವನಿಯಿನ್ನೆ ಗರ್ಜಿಪ ಸಭಾಸೂರರ್ಬರಂಗೆಯ್ಯುದಯಾದಿತ್ಯಂಗೆ ಬಯಲ್ಗೆವರ್ಪ್ಪರೊಳರೇ (ಎಕ. XI, ಚಿತ್ರದು. ೩೪-೨೦ ; 1123). [< ಸಂ. ಸಭಾಶೂರ]

ಸಭಾಸ್ತಾರ (ನಾ). ೧. ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಸಹಾಯಕನಾಗಿರುವವನು. ೨. (ಆಟದಲ್ಲಿ) ಸಹಭಾಗಿಯಾಗುವವನು : ನಾನು ಆ ರಾಜನಲ್ಲಿ ಸಭಾಸ್ತಾರನಾಗಿರೋಣವೆಂದು ಮಾಡಿದ್ದೇನೆ (ವಚಭಾ. ೧೮೪). [ಸಂ.]

ಸಭಾಸ್ಥಳ (ನಾ). ಸಭೆಯು ಸೇರುವ ಸ್ಥಳ : ಗಂಡಸಿಯ ಶ್ರೀಮದಶೇಷಮಹಾಜನಂಗಳು ಸಭಾಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು (ಎಕ. V, ಅರಸೀ, ೧೫೮-೧೧ ; 1324). [ಸಂ. ಸಭಾಸ್ಥಲ]

ಸಭಿಕ (ನಾ). ೧. ಜೂಜಿನ ಮನೆಯ ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕ : ''ಸಭಿಕಃ, ದ್ಯೂತಕಾರಕಃ - ಈ ೨ ಜೂಜುಗಾಱಂ'' (ಹಲಾಯು. ೭೪-೨೭೪). ೨. = ಸಭಾವಿಷ್ಟ: ಸಪ್ತಋಷಿಗಳೇ ಇವನ ಸಭಿಕರು (ನೀತಿಚಿಂ. IV, ೮). [ಸಂ.]

ಸಭಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪಾಗು (?) : ಜಾವಜಾವಕೆ ಗಸ್ತಿ ಸಭಿಸಿ ತಿರುಗುವಂತೆ ರಾಯಕಟ್ಟಳೆಯ ಮಾಡಿಸಿದ (ಸೌಂದಕಾ. ೭-೧೭); ಬತ್ತೀಸಾಯುಧಗಳ ಪಿಡಿದು ಸಭಿಸಿ ಕಾಯುವ ಮೊತ್ತಮೊತ್ತದಿ ಪಟುಭಟರು (ಸೌಂದಕಾ. ೭-೨೦). [ಸಭೆ? + - ಇಸು]

ಸಭೆ (ನಾ). (ಒಂದು ಉದ್ದೇಶ ಅಥವಾ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಕ್ಕಾಗಿ ಕಲೆತ) ಜನಗಳ ಸಮುದಾಯ ,– ಸಮೂಹ ; ಪರಿಷತ್ತು ; ಗೋಷ್ಠಿ : ಕಳವಳಿಸಿ ಪಾತ್ರ ಪಾತ್ರೇಯೆಂದು ಕರೆವುತಂ ಇರೆ ಕಂಡು ಸಭೆ ನಡುಗಿ (ತಿರುರ. ದೇ. ೧೯-೭); ಕೆಲವು ಮುದುಕರು ಹೊರತು ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಇನ್ನಾರೂ ಇರಲಿಲ್ಲ (ರಾಯಕ. ೬೧). ೨. ಓಲಗ; ದರ್ಬಾರು : ಸಭೆಗೀಶಾನೇಂದ್ರನೊಂದಂದದಿನೞಿಯೆನೆನಲ್ ಬಣ್ಣಿಸಲ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೯೩) ; ಸಭೆಯೆಲ್ಲಂ ಪೊನ್ನ ನೀರಿಂದರಬಳಿದವೊಲಿರ್ದಪ್ಪುದು

(ಅನಂಪು. ೧೦-೩೬). ೩. ನ್ಯಾಯಾಸ್ಥಾನ ; ನ್ಯಾಯಾಲಯ. ೪. ಜೂಜಿನ ಮನೆ. ೫. [ಜೈನ] ಪರಿವ್ರಾಜ್ಯ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಸೂತ್ರಪದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಸಭೆಯೆಂಬುದು ಪರಮಸಂಪತ್ಸಮೇತನಪ್ಪ ಜಿನನಾಥನಂ ಪೊರ್ದಿ ನಿಜೇಷ್ಟಬಂಧುಭೃತ್ಯಸಭಾಸಮುತ್ಸರ್ಜನಂಗೆಯ್ದು ತಪದೊಳ್ ನೆಗೆಳ್ದೊಡೆ (ಚಾವುಂಪು. ೨೩೦). [ಸಂ. ಸಭಾ]

ಸಭೆಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ಸಭೆಯನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸು ; ಓಲಗ ನೀಡು : ನಿಸ್ತಾರಕರ್ಕಳೋಳಿಯ ಸಭೆಗೊಟ್ಟೋರಂತೆ ನಾಲ್ವರಿರ್ದು (ಆಜಿಪು. ೧-೮೭). [ಸಭೆ + ಕೊಡು$_1$]

ಸಭೆವೆರಸು (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪುಕೂಡಿಸು ; ಸಭೆಯನ್ನು ನಡೆಸು : ವಾರಣಾಸಿಯೊಳು ಗದಾಧರ ದೇಗುಲದೊತ್ತಿನಲಿ ಸಭೆವೆರಸಿ ಕುಳಿತು (ಬಸವು. ೫೩-೫೮). [ಸಭೆ + ಬೆರಸು (< ಬೆರಯಿಸು)]

ಸಭೆಸೇರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪುಕೂಡಿಸು ; ಸಭೆಯನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸು : ಆಗಾಗ್ಗೆ ಅವಳು ತನ್ನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಠಾವಂತರಾದ ಭಕ್ತರನ್ನು ಸಭೆಸೇರಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು (ಪುನರು. ೬೨೯). [ಸಭೆ + ಸೇರಿಸು]

ಸಭೇಂದುಮತಿ (ನಾ). ನಕ್ಷತ್ರಸಹಿತವಾದ ಚಂದ್ರನಿಂದ ಕೂಡಿದುದು: ಕಲ್ಯಾಣಿಯರಾಗಳಾರತಿಯ ಪೊಂಬರಿಯಣಮನಾಂತು ನಿಂದು ಮೇಣ್ಕಾಣಿಸಿದ ರ್ಸಭೇಂದುಮತಿಸಂಜೆ ಬಹುತ್ವಮನಾಂತು ನಿಂದವೋಲ್ (ರಾಜಶೇ. ೮-೬೩). [ಸಂ.]

ಸಭೇಂದ್ರ (ನಾ). = ಸಭಾಪತಿ : ವರಕಾರುಣ್ಯಂ ಶರಣ್ಯಂ ಬುಧಜನಕುಮುದಾನಂದಚಂದ್ರಂ ಸಭೇಂದ್ರಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೧-೩೩). [ಸಂ.]

ಸಭ್ಯ (ಗು). ೧. ಶಿಷ್ಟತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಸೌಜನ್ಯವುಳ್ಳ : ನೀವಾದರೂ ಸಭ್ಯ ಗೃಹಸ್ಥರು (ಪುನರು. ೨೧೬). (ನಾ). ೨. ಶಿಷ್ಟತೆ ; ಸೌಜನ್ಯ : ಇಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರ ಕೂಡಾನು ಬಹಳ ಸಭ್ಯವಾಗಿ ನಡೆದುಕೊಂಡಿದ್ದೀಯೆ (ವೀರಯೋ. ೩೫). ೩. ಸಭಿಕ; ಸಭಾಸದ : ಓಲಗಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ನೆರಹಿದನು ಸಭ್ಯರನಾಪ್ತಮಂತ್ರಿಗಳ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೫-೧). ೪. ಸುಸಂಸ್ಕೃತವ್ಯಕ್ತಿ ; ಶಿಷ್ಟ ; ನಾಗರಿಕ : ಏನಾದರಾಗಲಿ ಜಗದೊಳು ಸಭ್ಯರು ಕೊಟ್ಟ ಮಾತನು ನಡಸುವರು (ಇಚೂಪ. ೧೨೩-೫); ತಾವು ಬಹಳ ದೊಡ್ಡಮನುಷ್ಯರು, ಸಭ್ಯರು ಎಂಬುದನ್ನು ಕೇಳಿ ತಿಳಿದಿದ್ದೇನೆ (ಮಹಾಗ. ೧೮೩). [ಸಂ.]

ಸಭ್ಯತನ (ನಾ). ಸೌಜನ್ಯತೆ ; ಸದಾಚಾರ : ಕೋರ್ಟಿನಲ್ಲಿಯೇ ಆದೀತು ಈ ನಿಮ್ಮ ಸಭ್ಯತನದ ಪ್ರದರ್ಶನ! (ಕಮನ. ೨೧೬). [ಸಭ್ಯ + -ತನ]

ಸಭ್ಯತೆ (ನಾ). ೧. ಶಿಷ್ಟಾಚಾರ; ಸನ್ನಡತೆ: ಸಭ್ಯತೆಗೆ ಹತ್ತಿದ ತೊನ್ನು (ಅರಳು. ೪೨೭-೨) ; ಹಣ್ಣನ್ನು ಕೊಯ್ಯದೆ ಇಡೀ ಹಣ್ಣನ್ನು ತಿನ್ನುವವರ ಮುಂದಿಡುತ್ತಿದ್ದುದು ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದ ಹಳ್ಳಿಗರ ಸಭ್ಯತೆಯಾಗಿತ್ತು (ನನ್ನೂರು. ೧೩ ಪೀಠಿಕೆ). ೨. ನಾಗರಿಕತೆ: ನದಿಗಳ ಸಮಾಗಮವಾಗುವಲ್ಲಿ ಸುಮೇರಿಯನರ ಸಭ್ಯತೆಯು ತಲೆದೋರಿತು (ಬಾಲಪ್ರ. I, ೨೨೩) ; ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯರ ಸಭ್ಯತೆಯು ನಮ್ಮನ್ನಾಕರ್ಷಿಸಿತು (ಜೀವಾತ್ಮ. VII, ಮುನ್ನುಡಿ). [ಸಂ. ಸಭ್ಯತಾ]

ಸಭ್ಯತ್ವ (ನಾ). = ಸಭ್ಯತೆ ೧. [ಸಂ.]

ಸಭ್ಯಸ್ತ (ನಾ). ಸುಸಂಸ್ಕೃತ; ಶಿಷ್ಟ: ಅವನು ಸಭ್ಯಸ್ತನೆಂದು ಕೇಳಿದ್ದೇನೆ (ಪುನರು. ೨೦೯). [< ಸಂ. ಸಭ್ಯಸ್ಥ]

ಸಭ್ಯಾಂಗಭಾಷಿತ (ನಾ). ಸುಸಂಸ್ಕೃತವಾದ ಮಾತು : ಮುರಮಥನ ಚಿತ್ತ್ಯಸಿದ್ಧ ತರುವರಿಯ . . . ಸಭ್ಯಾಂಗಭಾಷಿತಭಾವನಿಷ್ಠುರವ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೦-೨೮). [ಸಂ.]

ಸಮ$_1$ 'ಚಮ' ನೋ.

ಸಮ$_2$ (ನಾ). ವರ್ಷ ; ಸಂವತ್ಸರ : "ಹಾಯನಃ . . . ಸಂವತ್ಸರಃ, ಸಮಃ - ಈ ೬ ವರ್ಷಂ" (ಪಲಾಯು. ೨೦-೧೦೬) ; ಭ್ರಮವಿದೂರನು ಹಲವು ಸಾವಿರ ಸಮಗಳನು ನೂಕಿದನು (ಭಾಗ. ೯-೧೧-೩೯). [ಸಂ. ಸಮಾ]

ಸಮ$_3$ (ಗು). ೧. ಮಟ್ಟಸವಾದ ; ಚಪ್ಪಟೆಯಾದ. ೨. ಸಮಾನವಾದ; ಓರಗೆಯ. ೩. ಸದೃಶವಾದ ; ಹೋಲುವ. ೪. ನಿಶ್ಚಲವಾದ; ತಟಸ್ಥವಾದ. ೫. ನಿಷ್ಪಕ್ಷಪಾತವಾದ. ೬. ನೇರವಾದ ; ಸರಿಯಾದ. ೭. ಸದಾಚಾರಸಂಪನ್ನವಾದ ; ಸುಸಂಸ್ಕೃತವಾದ. ೮. ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಇರುವ ; ಸಾರ್ವತ್ರಿಕವಾದ. ೯. ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ; ಸಮಸ್ತ. (ನಾ). ೧೦. ಸರಿಸಮಾನವಾದುದು; ಸದೃಶವಾದುದು : ಎನ್ನ ಕೊಟ್ಟುದನೆ ಕೊಂಡು ಮನೋಮುದದಿಂದ ಬಾಳ್ವುದಂತ ವರಿವರೆಲ್ಲರುಂ ಸಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೬); ತೊಟ್ಟಿನ ಬಳಿಯೊಳು ಬದನೆಯ ಹಸಿಯ ಕಾಯ್ಗಳಂ ಬೊಟ್ಟಿನ ಸಮದೊಳು ಛಿದ್ರಿಸಿ ತೋಡಿ (ಸೂಪಶಾ. ೪-೧೯). ೧೧. ಆರಾಮ; ಕ್ಷೇಮ : ಅದೊಂದು ಪರಿ ಗಂಟಲಂ ಮುಱಿದರಿಷ್ಟನಂ ಕೊಂದಗುರ್ವದೊಂದು ಪರಿ ಕೇಶಿಯಂ ಸಮದೆ ಸೀಳ್ದು ಕೊಂದಂದವೆಂದದೇಂ . . . ನಕ್ಕನಾ ನಾರದಂ (ಜಗಪಿ. ೫-೪೬); 'ಏನಾಗಿದೆ ಮಗಾ, ಒಂದು ಥರಾ ಇದ್ದೀ' ಎಂದು ಕೇಳಿದ್ದಕ್ಕೆ - ಏನಾಗಿಲ್ಲವಮ್ಮ ಸಮ ಇದ್ದೇನೆ' ಎಂದ (ಹೊಸಕ್ಕ. ೬೨). ೧೨. [ಗಣಿತ] ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆ ; ಎರಡು: "ಸಮ, ಉಭಯಂ . . . ಎರಡಱ ನಾಮಂ" (ವ್ಯವಹಾ. ೯-೨). ೧೩. ಎರಡರಿಂದ ಭಾಗಿಸಲ್ಪಡಬಹುದಾದ ಸಂಖ್ಯೆ ; ಬೆಸವಲ್ಲದ ಸಂಖ್ಯೆ : ಆದಿ ಅನಾದಿ ಸಮ ವಿಷಮಗ್ರಹವಱಿತು (ದಶಾವ. ೨-೧೦ ವ). ೧೪. [ಕಾವ್ಯಮೀ]ಒಂದು ಕಾವ್ಯಾಲಂಕಾರದ ಹೆಸರು ; ಅನುರೂಪಪದಾರ್ಥಗಳ ಘಟನೆಯ ವರ್ಣನೆ ಹಾಗೂ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳಿಗೆ ಸಮಾನಗುಣವಿರುವ ವರ್ಣನೆ ಇರುವ ಅಲಂಕಾರ : 'ಸಮಾಲಂಕಾರ' ಪರಾ. ೧೫. ದಕ್ಷಿಣಮಾರ್ಗದ ಕಾವ್ಯದ ಹತ್ತುಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಸಮ ಮಧುರ ನಿಬಿಡ . . . ಗ್ರಾಮ್ಯೋಜಸ್ಕಿ ಕ್ರಮದಿಂ ದಶಭೇದಮಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣಮಾರ್ಗಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೫೪); ಆ ವಿಷಮವಲ್ಲದುದು ಸಮಮೀ ವನದೊಳ್ ಮಲಯಪವನನಂದಿತಾವಗಂ ಅಗ್ರಾಮ್ಯತೆಯೊಳ್ ತೀವಿದ ನುಡಿ (ಉದಯಾ. ೪-೧೬). ೧೬. [ಛಂದ] ಸಮ, ಅರ್ಧಸಮ ಮತ್ತು ವಿಷಮವೆಂಬ ಮೂರು ಬಗೆಯ ವೃತ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ನಾಲ್ಕುಪಾದಗಳಲ್ಲೂ ಸಮಾನವಾದ ವರ್ಣಗಳುಳ್ಳ ವೃತ್ತ : ಅಲ್ಲಿ ಸಮಂ ಅರ್ಧಸಮಂ ವಿಷಮಮೆಂದು ವೃತ್ತಂ ಮೂಱು ತೆಱನಕ್ಕುಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೧-೪೬ ವ); ವರ್ಣವೃತ್ತವು ಸಮ, ಅರ್ಧಸಮ, ವಿಷಮ ಎಂದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಮೂರು ವಿಧವು (ಕೈಪಿಡಿ. ೭೮). ೧೭.. [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೊರಳಿನ ಒಂದು ಭಂಗಿ ; ಕೊಂಕಿಲ್ಲದೆ ನೀಟಾಗಿರುವ ಕೊರಳ ಭಂಗಿ : ಸಮ, ನಿವೃತ್ತ . . . ಉನ್ನತ - ಈ ಒಂಬತ್ತು ಕೊರಲ ಭೇದಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨-೧೧೪ ವ). ೧೭ ನೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಲಗಿರುವ ಭಂಗಿ : ಸಮ . . . ನತ, ಈ ಆಱು ಮಲಗಿರ್ದ ಸ್ಥಾನಕಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೭-೧೨ ವ). ೧೮. ನೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣಿನ ಆಲಿಗಳ ಚಲನೆಯ ಒಂದು ಬಗೆ : ಕಣ್ಣು ಆಲಿಗಳ ಎಂಟು ಚಲನೆಗಳಿವೆ. ಅವು ಯಾವುವೆಂದರೆ - ೧. ಸಮ, ೨. ಸಾಚಿ . . . ೮. ಅವಲೋಕಿತ (ಅಭಾಸ್ಯ. ೪೬).

ಸಮಸಮ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ೧. ಎಲ್ಲರೀತಿಯಲ್ಲೂ ಸಮಾನವಾಗಿರುವುದು; ಸರಿಸಮವಾದುದು : ಸಮಸಮನಾಗಿ ಒಂಟಿಕಾಳಗಕ್ಕೆ ನಿಂತರೆ ಅವನನ್ನು ಯಾರು ಗೆಲ್ಲಬಲ್ಲರು? (ಮಚಭಾ. ೩೬೨). ೨. ಹತ್ತಿರ ; ಸಮೀಪ : ಅವರೆಲ್ಲಾ . . . ಅರ್ಕಾಳಬೆಟ್ಟಿನ ಸಮಸಮಕ್ಕೆ ಈಗ ಮುಟ್ಟಿರಬಹುದು (ಹೊಸಕ್ಕ. ೧೯೯). ೩. ಸರಿಸಮನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಮದುವೆಯೊಳ್ ಸಮಸಮರ ಕೂಟಮೇ ಒಳ್ಳಿತ್ತು (ಬಧ್ವಪ್ರ. ೪೬-೧೦೧೭).

ಸಕ್ಕಸಮಂ = ಸಮಸಮನಾಗಿ; ಸರಿಸಮಾನವಾಗಿ : ಸಕ್ಕದಮುಂ ಕನ್ನಡಮುಂ ಸಕ್ಕಸಮಂ ಕೇಳ್ವೊಡೆನಿಸಿ ಪೇೞ್ದುದು ಕೃತಿಯಂ (ಲೀಲಾವ. ೧-೬೩); ಘೋರದಾನವನ ತನು ಬಿರಿವುತಿರೆ ಖುರದಿಂ ಪ್ರಹಾರಿಸಲ್ ಸೀಳ್ದುದದು ಸಕ್ಕಸಮಮಾಗಿ (ಚೆಬಪು. ೪೪-೨೫). ಸಕ್ಕಸವುಣೆ, ಸಕ್ಕಸವನೆ = ಸಕ್ಕಸವಂ: ಸಿಕ್ಕಿವೊಂದೊಂದಕ್ಕೆ ತಾನಿವು ತಕ್ಕವೆಂದೊರೆದೊಂದಱೊಂದಱೊಳುಕ್ಕಿ ಸಕ್ಕಸಮನೆಯೆನಿಸಿ ಕೊನೆ ಕೊನರಿ ತವೆ ಬೆರಸಿ (ಬಸವು. ೧೮-೮೩) ; ನೇತ್ರಕ್ಕಂ ಸೂತ್ರಕ್ಕಂ ಸಕ್ಕಸವನೆಯಾಗಿ (ಜಯಕಾ. ೩-೫). [ಸಂ.]

ಸಮಂಗಾಣ್ (ಕ್ರಿ). ಸಮಾನವಾಗಿ ಕಾಣು ; ಒಂದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ನೋಡು : ಪಶು ಮೃಗಪಕ್ಷಿ ಸರೀಸೃಪಂಗಳುಮಂ ಸಮಂಗಾಣ್ಬ ಧರ್ಮಂ (ಚಾವುಂಪು. ೭). [ಸಮ$_3$ + ಕಾಣ್]

ಸಮಂಚಿತ (ಗು). ೧. ಕೂಡಿದ ; ಸೇರಿದ : ಉಱಿಯಱೆನಸುಂ ಲಜ್ಜಾಭಾರಂ ಸಮಂಚಿತ ಸಾಧ್ವಸಂ ಕಱಿಯಲ್ . . . ಮೇಲ್ವಾಯ್ದು ತಳ್ತಿರದಪ್ಪಿದಳ್ (ಕಾದಂಬು. ೭೮೬); ಪಳಂಚುಪ ಸಮಂಚಿತ ಭ್ರೂಲತೆ ತಳ್ತವೆದುಱುಗಲ ನೆಳಲೊಳ್ಮುಖಕಮಳ ಮಯೂಖಾಂಬುವೀಚಿ ಚಲಿಪವೊಲೆಸಗುಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೨-೭೭). ೨. ಬಹುವಾಗಿ

ಗೌರವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ : ಪಾಶಮೋಚನನಂ ಕೃಪಾಮಯ ಕಾಶಲೋಚನನಂ ಸಮಂಚಿತ ಪಾಶುಪತಸುವ್ರತನಿರತನಂ ಪುಣ್ಯಚರಿತನನು (ಚತುಷ್ಟ. ೪೬-೭೨). (ನಾ). ೩. ಬಹಳವಾಗಿ ಗೌರವಿಸಲ್ಪಡುವವನು : ಪಂಚಜನಶಮನಾನಂತಕನು ಸರ್ಪಭೂಷಣಸಮಂಚಿತನು ದಿವ್ಯಗಂಧಾನುಲೇಪನು ಕುಸುಮಸಂಭನ್ನದಿವ್ಯದೇಹನು (ಚತುಷ್ಟ. ೧-೨-೪೩). [ಸಂ.]

ಸಮಂಜಸ (ಗು). ೧. ಸರಿಯಾದ; ಸೂಕ್ತವಾದ: ಸಮಂಜಸವಾದ ಉತ್ತರ ಹೇಳುವ ಹತ್ತಾರು ಪ್ರಯತ್ನಗಳು ನಡೆದಿವೆ (ಪ್ರಾಸಿ. ೨೧). ೨. ನ್ಯಾಯವಾದ ; ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದ. ೩. ನಿಜವಾದ ; ಸತ್ಯವಾದ : ಒಂದು ಸಮಂಜಸ ಮಾತು ಹೇಳಬೇಕೆಂದು ಬಹಳ ಹವಣಿಸಿದಳು (ಇಪ್ಪಿ. ೨೭೭). ೪. ಸದ್ಗುಣಿಯಾದ ; ಸಭ್ಯವಾದ. ೫. ಆಚರಣೆಯಲ್ಲಿ ತಂದ ; ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ. ೬. ಅನುಭವಿಸಿದ; ಕಂಡುಕೊಂಡ: ನಾನು ಎಲ್ಲಿದ್ದರು ನಿನ್ನ ಸಮಂಜಸ ಸ್ವಭಾವವನ್ನೇ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಿಯಾಗಿ ತಿಳಿದು ದಾಸನಂತೆ ಅನುಸರಿಸುವೆ (ಜಯಂತ. ೧೧೭). (ನಾ). ೭. ಯೋಗ್ಯವಾದುದು; ಸಮರ್ಪಕವಾದುದು: ಸನಾತನತತ್ತ್ವ ಇಂತಹ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇಂತಹವರಿಂದಲೇ ಹೊರಪಟ್ಟಿತೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಸಮಂಜಸವಲ್ಲ (ಶಕ್ರಿ. ೭೪). ೮. ಯೋಗ್ಯವ್ಯಕ್ತಿ; ಸಭ್ಯ : ಸಂಜೀವಕಂ ಸಾಧುಸಮಂಜಸನಂ ಮಾಡಿ (ಪಂಚತಂ. ೧೨೨-೯); ಆ ಸುಯೋಧನ ನಿನ್ನ ಮಗನಲ್ಲೀ ಸಮಂಜಸ ಧರ್ಮಜನ ಹಿಡಿದೀಸುವುದು ಭವಜಲಧಿಯನೆಂದ ಮಳಮುನಿ ನುಡಿದ (ಉದ್ಯೋಗ. ೧೧-೩೩). ೯. ಶಿವನ ಹೆಸರು : ನಿಸ್ಸೀಮ ಮೃತ್ಯುಂಜಯ ಸಮಂಜಸ ಸರ್ವತೋಭದ್ರ . . . ಕರುಣಿಸುವುದು (ಉದ್ಭಾಅ. ೬-೯೦). [ಸಂ.]

ಸಮಂಜಸತನ (ನಾ). ಔಚಿತ್ಯತೆ; ಸೂಕ್ತತೆ: ಇದರ ಆಲೋಚನೆಯನ್ನು ಸಮಾಧಾನದಿಂದಲೂ ಸಮಂಜಸತನದಿಂದಲೂ . . . ನಾವು ಮಾಡಬೇಕಾಗಿದೆ (ಪ್ರಬಂಧ. ೧೪). [ಸಮಂಜಸ + - ತನ]

ಸಮಂಜಸತ್ವ (ನಾ). = ಸಮಂಜಸತನ : ಸಮಂಜಸತ್ವಮೆಂಬುದು ಪ್ರಜಾಪಾಲನದೊಳ್ ಸಮದರ್ಶನವಾಗಿ ನೆಗಳ್ವುದು (ಚಾವುಂಪು. ೨೨೦). [ಸಂ.]

ಸಮಂಜಸಿಕೆ (ನಾ). = ಸಮಂಜಸತನ : ಕರಂ ಸಮಂಜಸಿಕೆಯನೆ ಪಾಟಪಂ (ಮದಿತಿ. ೧೧-೩೭); ಕಡುದೂರ್ತಿನಿಂ ಪಲವು ಟಕ್ಕುಗಳಿಂ ಸಮದನ್ನಮಂ ಸಮಂಜಸಿಕೆಯ ನೊಕ್ಕು ಬೇಗಮನಗಿಕ್ಕಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೧-೧೩೧). [ಸಮಂಜಸ + - ಇಕೆ]

ಸಮಂತ (ಗು). ೧. ಎಲ್ಲ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಇರುವ. ೨. ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ; ಸಮಗ್ರ. (ನಾ). ೩. ಸೀಮೆ ; ಎಲ್ಲೆ. [ಸಂ.]

ಸಮಂತದುಗ್ಧೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಮುಂಡುಗಳ್ಳಿ: "ಸಿಂಹುಂಡಃ, ವಜ್ರದ್ರುಃ, ಸುಕ್, ಸ್ನುಹೀ, ಗುಡಾ, ಸಮಂತದುಗ್ಧಾ - ೬ ಕಳ್ಳಿ ಹೆಸರುಗಳು, ಬೊಂತೆಕಳ್ಳಿ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೪೬). [ಸಂ. ಸಮಂತದುಗ್ಧಾ]

ಸಮಂತಾಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚೆಲುವುಗೊಳಿಸು ; ಸುಂದರವಾಗಿಸು : ಮಲ್ಲಿಗೆ ಮಾವು ತೆಂಬೆರಲ್ ಕೋಗಿಲೆ . . . ಸುಗ್ಗಿಯನಿಪ್ಪವೆಲ್ಲಮೊಂದಾಗಿಯ ದರ್ಪಕಂಗೆ ಸಮನಿಪ್ಪ ಜಗಜ್ಜಯದರ್ಪಮಂ ಸಮಂತಾಗಿಸಲೊಂದೆ ಸಾಲ್ಗುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೬-೬೩).
[ಸಮಂತು₁ + ಆಗಿಸು]

ಸಮಂತಿಡು (ಕ್ರಿ). ಓರಣವಾಗಿಡು ; ಚೆನ್ನಾಗಿ ಇರಿಸು : ಸಂಬಳಿಗೋಲ ಸೂರೊಳ್ ಸಮಂತಿಟ್ಟು (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೬-೨೧). [ಸಮಂತು₂ + ಇಡು₁]

ಸಮಂತು₁ (ನಾ). ೧. ಸೊಬಗು; ಅಂದ: ತಾನೀ ವಿಮಾನಂ ಸಮಂತಿದು ಬೃಂದಾರಕಬೃಂದಮಂಗಜಪತಾಕಾನೀಕದಂತೊಪ್ಪಿ ತೋರ್ಪುದುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೨೪). ೨. ಓರಣ; ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟು: ಈಶಾಳ್ದೆಯಂ ಬಲ್ಲನಾರ್ಮುಂದೆ ಸಮಂತಂತಾಗೆ ತೋರ್ಪಂ ವಿಪುಲ ಮಹಿಮೆಯಂ ಮುಕ್ತಿಯಂ ಸೂಜೆಗೊಂಬೆಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೨೫).

ಸಮಂತು₂ (ಅ). ೧. ಚೆನ್ನಾಗಿ ; ಸೊಗಸಾಗಿ : ಇದಱೊಳ್ ಮೂರ್ಧಾಭಿಷೇಕಂ ತನಗೆ ಗಡ ಸಮಂತಾಯ್ತು (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೯೮); ಆರೊಡನೆ ಸಮಂತಾರೋಗಿಪೆಂ (ಗದಾಯು. ೫-೩೦) ; ತೆಂಕಣಲಂಕೆ ಸಮಂತು ಮೇರೆಯಾಗಿರೆ ಬನವಸೆನಾಡನೊಸೆದಾಳ್ವ (ಎಕ. VII(S). ಶಿಕಾ. ೩೩೪-೧೪; ಸು.1100); ತನುವೊಳ್ ದಾರ್ಢ್ಯಂ ಸಮಂತೊಪ್ಪುವಾ ಪೂರ್ವಾರ್ಜಿತಪುಣ್ಯವೈ (ಸೋಮೇಶ. ೩೭); ವ್ರತವ . . . ಉದ್ಯಾಪಿಸಿದೆ ನೀ ಸಮಂತು (ಗಿರಿಜಾ. ೫೭-೨೦). ೨. ಹಾಗೆ ; ಅಂತೆ : ಬಂದರ್ತಿಯಿಂ ಸೇಸೆಗೊಣ್ಬು ಬಲಂಗೊಣ್ಬು ಸಮನ್ತು ಪೋದನೆಸವೀ ಗ್ರಾಮಾಧಿಪಂ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೫೨-೬೫; 1077); ಅತಿಪೀಡನದಿಂ ರೇಫಾಶ್ರಿತಮಾದ ಜಕಾರಮುಂ ಸಮಂತು ದಕಾರಾಶ್ರಿತಮಾದ ಜಬನುಂ . . . ವರ್ಣಾವೃತ್ತಿಗೆ ಸಲ್ವುವು (ಶಮದ. ೧೮); ರಾಘವನ ಶಾಸನಂ ನಾಡಂ ಸಮಂತು ಕಾಡಂ ಕೊಱಿತಿಲ್ಲದಾಳ್ಗುಮಲ್ತೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩೭-೧೭). [< ಸಮಂತು₁]

ಸಮಂದರ್ (ಕ್ರಿ). ಸರಿದೂಗಿಸು; ಸಮನಾಗಿಸು: ನಿಟಲಂ ಲಲಾಮದಿಂ ನಿಟಲದಿನಾ ಲಲಾಮಮುಮಲಂಕರಿಸಿರ್ದುವೆನುತ್ತೆ ನೋಡಿದರ್ ಘಟಕುಚೆಯರ್ ಸಮಂದರುತುಮಾಕೆಯ ಭೂಷ್ಯವಿಭೂಷಣಂಗಳಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೬-೬೭). [ಸಮ್ಮ + ತರ್]

ಸಮಂನುಡಿ (ಕ್ರಿ). ಸರಿಯಾಗಿ ಹೇಳು: ಸಮಂನುಡಿವೊಡವಂ ಪಿಡಿಯಂ (ಶಮದ. ೨೫೦ ಪ್ರಯೋ.). [ಸಮ್ಮ + ನುಡಿ₁]

ಸಮಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). ಹೋಲಿಕೆಯನ್ನು ಹೊಂದು; ಸಾದೃಶ್ಯವನ್ನು ಪಡೆ: ಚಟತತರಂಗ ಸಂಘಹತಿಯಿಂ ಪೊಱಪೊಣ್ಮುವ ಮುತ್ತು ದಿಗ್ಗಧೂನಿಕರದ ತೊಟ್ಟ ಮುತ್ತಿನೊಳೊಡಂಬಡೆ ಸೂಸುವ ಶೀಕರಾಳಿ ತಾರಕಗಣದೊಳ್ ಸಮಂಬಡೆಯೆ (ಜಗಪು. ೧-೪೪). [ಸಮ್ಮ + ಪಡೆ₁]

ಸಮಕಕ್ಷ (ಗು). ೧. ಸರಿಸಮನಾದ; ಸಮತೂಕವಾದ. (ನಾ). ೨. ಸರಿಸಮ; ಸಮಾನ : ಮಸುಳೆ ನಿಜಾನ್ವಯಮಹಿಮೋನ್ನತಿ ನಾಟ್ಯದೆವೋಗೆ ಪಾಱಯುಂ ಪಸುಗೆಯುಮೆನ್ನ ಮನ್ನಣೆಯನಿಂದಗಿಯೊಳ್ ಸಮಕಕ್ಷಮಾಗೆ[ಪಾಠಾಂ. ಸಮಕಕ್ಷನಾಗೆ] ರಕ್ಷಿಸಿದುದನೇನುಮಂ ಬಗೆಗೆ ತಾರದೆ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯನೊಕ್ಕುದಿಟ್ಟು (ಶಂಠಾಮ. ೧೧-೧೩೬). ೩. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿರುವ ಎರಡು ಅಲಂಕಾರಗಳ ಸಂಯೋಗ : ಯೋಗಂ ಪಲವುಮಲಂಕೃತಿಗಾಗಿರೆ ಸಂಶ್ಲೇಷಮೆಂಬುದನ್ತರ್ಗತಂ ಯೋಗಮ ಮಂಗಾಂಗಿ ಪ್ರವಿಭಾಗಂ ಸಮಕಕ್ಷಮೆಂದರಲ್ತೆಱನಕ್ಕುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೭೦); ತೇಜಂ ಪ್ರತಾಪಮುಮಂ ಮಿಕ್ಕುದೆಂಬುದು ಕೀರ್ತಿಚಂದ್ರಿಕೆ ವಿಲಾಸಂಬೆತ್ತುದೆಂಬುದು ಸಮಕಕ್ಷಂ (ಉದಯಾ. ೧೫). [ಸಂ.]

ಸಮಕಟ್ಟು₁, ಸವಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ಏರ್ಪಡಿಸು ; ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸು : "ಸಮಕಟ್ಟು - ವಿಧಾನೇ" (ಶಮಧಾ. ಶ); ವಾರಣಾವತಮನೊಂದೇ ದಿವಸದೊಳೆಯ್ದುವಂತಾಗೆ ರಥಮಂ ಸಮಕಟ್ಟಿ ನಾಲ್ಕುಲಕ್ಕಬಲಮಂ ನೆರಂಬೇಟ್ಟು ಕಳಿಪಿದನಾಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೯೨ ವ); ಅರಸನೊಡನೆ ಪೋಗಲ್ವೇಟ್ಕೆನಗಿಂಧನಸಂದೋಹಮಂ ಸಮಕಟ್ಟಿ ಮೆಂಬುದುಮ ಸಚಿವರ್ ಸನ್ನಾನಿಸಿ (ದಶಕು. ೨-೩೪ ವ); ಬಸಂತಂ ಪೊಲ್ಲು ಸಮಕಟ್ಟಿದ ಮಲಂಗೆಂಬಂತಿರಡಿಎಡಿದು ಮುಡಿವರೆಗಂ ಬಲ್ಲಣ್ಣಳಿಂ ತುಱುಗಿ ತೋರ್ಪ ಬಕ್ಕೆವಲಸಿಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೩-೬). ೨. ಸಿದ್ಧವಾಗು ; ಅಣಿಯಾಗು : ನಿನ್ನ ರಾಜ್ಯಕ್ಕಾಸೆವಟ್ಟು ನಿನ್ನಂ ಕೊಂದಪೆನೆಂದು ಸಮಕಟ್ಟುತ್ತಿರ್ದಪನ್ (ಪಂಚತಂ. ೯೨-೧೪). ೩. ನಿಶ್ಚಯಿಸು; ನಿರ್ಧರಿಸು : ಅನಿಬರುಮೊಂದಾಗಿ ಭೀಷ್ಮರೊಳ್ ಕಾದುವಮೆಂದು ಸಮಕಟ್ಟಿ ಧರ್ಮಪುತ್ರಂ ಕದನತ್ರಿಣೇತ್ರನ ಮುಂದಿಟ್ಟು (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೩೭ ವ); ಪಜೆಕಾರ್ಜಿರ್ಗಂ ಪಾತ್ರಕ್ಕಂ ದೇಸಿಗ ಛಾತ್ರ ಭೋಜನಕ್ಕಮೆಂದು ಸಮಕಟ್ಟಿ ತ್ರಿಕಾಳಭೋಗಂ ನಡೆವಂತಾಗಿ . . . ಕುಡೆ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೮೦-೧೭; 1018); ಪುಳಿಂದಬಲಂ ಬೇಂಟೆಗೆಂದೊರ್ಬುಳಿ ಗೊಂಡು ಮರ್ಬು ಮಸಗಿದಂತೆ ಸಡಗರಿಸಿ ಸಮಕಟ್ಟಿ (ಗಿರಿ. ೧-೭೮ ವ). ೪. ನೇಮಿಸು; ವಿಧಿಸು: ಮಂತ್ರಿ ಕಜ್ಜಮಂ ಸಮಕಟ್ಟಿ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೭೭-೧೭); ಬಿದಿ ಸಮಕಟ್ಟಿ ಕೊಟ್ಟೊಡೆಡೆಯೊಳ್ ಕಿಡಿಸಲ್ ಕುಡಿಸಲ್ ಸಮರ್ಥರಾರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೮೨); ನಮಗೆ ಶಿವಂ ಸಮಕಟ್ಟಿದ ಪಡಿವೊನ್ನಳಂ ಕುಡದ ದೇವಾಲಯಂಗಳೆಳ್ಳಿಯುಂಟು (ಸಮಿರ. ೮೨-೬). ೫. ರಚಿಸು ; ನಿರ್ಮಿಸು ; ತಯಾರಿಸು : ಮಸೆಯಪ ಶಸ್ತ್ರಕೋಟ ಸಮಕಟ್ಟುವ ಸನ್ನಣಂ . . . ಎಸೆವುಗ್ರರಣಾನಕರೌದ್ರಘೋಷಮೇರ್ವಸನಮನುಂಟು ಮಾಡಿದುದು ಪಂದೆಗಮಂದಿನ ವೀರಗೋಷ್ಠಿಯೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೪-೯೦); ನವತಾರಕಾ ಸಮುದ್ಗಮಮನಲರ್ಚಿ ತಮ್ಮ ನಯನಪ್ರಭೆಯಿಂ ಸಮಕಟ್ಟಿ ರುಕ್ಮಿಣೀರಮಣನ ಕೋಮಳಾಂಘ್ರಿಯುಗಳಕ್ಕೆ ನಿವೇದಿಸುವಂದದಿಂ . . . ಪೊಚ್ಚ ಪೊಸಮಾಲೆಯ ನೆತ್ತುವರಲ್ಲಿ ಬಾಲೆಯರ್ (ದಶಕು. ೧೪-೧೭); ಮನಂಬಂದ ಪದಾರ್ಥಮಂ ಮಿಗೆ ವಿದರ್ಭನೃಪಂ ಸಮಕಟ್ಟಿ ಕಲ್ಪಭೂಜಂ ದೊರೆಯೆಂಬಿನಂ . . . ಮೆಱೆದಂ ನಿರಂತರಂ (ನಳಚಂ. ೨೪೧). ೬. ಆಲೋಚಿಸು; ಚಿಂತಿಸು: ಜನಾರ್ದನನೊಡನೆ

ರಿಪುಬಳಮರ್ದನೋಪಾಯಮಂ ಸಮಕಟ್ಟುತಿರ್ಪನ್ನೆಗಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೫೪ ವ); **ಸವಕಟ್ಟು** : ೧. ಮರುತ ಮಿತ್ರಕಾರ್ಯದ ಪರಿಕರಂಗಳಂ ಸವಕಟ್ಟುತಿರಲು ಭೂಪತಿ ಕಂಡನು (ಹರಿಚ. ೫-೫೪). [ಸಮ್ಮ + ಕಟ್ಟು]

ಸಮಕಟ್ಟು₂ (ನಾ). ೧. ಏರ್ಪಾಡು ; ಸಿದ್ಧತೆ : ಸಮಸ್ತಬಲಂಬೆರಸು ಕಾದುವ ಸಮಕಟ್ಟಂ ದುರ್ಯೋಧನನಱಿದು (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೬೭ ವ); ತನ್ನನೆಂತುಂ ಕೊಂಡು ಪೋದಪಂ ಸಮಕಟ್ಟನೋರ್ವುದೆಂದು ಪೇೞ್ದು ಬನ್ನಿಂ (ಜೀವಸಂ. ೨೨೭-೧೦); ಗುಡಿಗೂಡಾರ . . . ಮಂಚಗಳ ಗಡಣವಯ್ತಿತು ರಾಯನ ನಿಯಮದೊಳಂದು ತಡೆವೇಂಟೆಯ ಸಮಕಟ್ಟು (ಲಠಾಸಾಂ. ೨೭-೪೭). ೨. ಔಚಿತ್ಯ ; ಯುಕ್ತತೆ: ಭಿನ್ನರಸಂಗಳ ಸಮಕಟ್ಟು ನ್ನಟ್ಟನ ಮಳೆಗುಮಱಿಯೆ ಶಾಂತಿಪುರಾಣಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೬೮). ೩. ನಿರ್ಣಯ; ನಿರ್ಧಾರ: ಪಗಲೆರ್ದೆಗೊಂಡ ತನ್ನ ಸಮಕಟ್ಟನಿರುಳ್ ಮಱೆದಂತೆಗೆಯ್ದು (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೯೨); ದಂಡಾಧಿಪಂ ಕೋಂಟೆಯಂ ಬಲಿದು ಕಾದುವ ಸಮಕಟ್ಟಂದಿರ್ಪುದುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೨೪೦); ವಿವಾಹಕಲ್ಯಾಣಮನಲ್ಲಿಯೆ ಮಾೞ್ಪ ಸಮಕಟ್ಟಂದಟ್ಟಿದಂ (ವರ್ಧಪು. ೬-೫೭ ವ). ೪. ಹೋಲಿಕೆ ; ಸಾದೃಶ್ಯ : ಸಮಕಟ್ಟಂಗೊರೆಗಾರುಮಿಲ್ಲರಿಗ ಕೇಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೭೭) ; ನಿನಗೂ ಅರ್ಜುನನಿಗೂ ಯಾವ ಸಮಕಟ್ಟು? (ಭಾಮಿನಿ. ೮). ೫. ವಿಧಾನ ; ಕ್ರಮ ; ನಿಯಮ: ಭಯದೂರರರನೀ ನೃಪರಂ ಸ್ವಯಂವರಕ್ಕಾರೋ ಕರೆದರಾ ಸಮಕಟ್ಟಾ ಬಿಯವ ವಿಭೂತಿಯೆಂತೆನ್ನಯ ಗೇಹದೊಳಾಯ್ತು ದಿಟದಿ ನಾನಿದನಱಿಯೆಂ (ಜಗವಿ. ೯-೭); ಇರಲ್ಪಟ್ಟರ್ ದಿಕ್ಪತಿಗಳ್ ಸಮಕಟ್ಟುಗಳಿಂ ಕೂಡಿ (ಶಬ್ದಾನು. ೪೪೩ ಪ್ರಯೋ). ೬. ಸಮಾನವಾದ ಭಾಗ : ಎಮಗಮಮಗಪ್ಪ ಭಾಗದ ಸಮಕಟ್ಟಂ ದೇವ ಕುಡಲೆವೇೞ್ಪುದು (ಆದಿಪು. ೯-೯೯); ಸಾಸಿರ ದೀನಾರದ ಸಮಕಟ್ಟನ ನಾಲ್ಕು ಪೊಟ್ಟಳಿಗೆಯನೊಂದೆಮಾಡಿ (ಸುಕುಮಾ. ೭-೮ ವ); ಪೊಸ ಸಮಕಟ್ಟನ ಝಲ್ಲಿಗಳಿಂದ ರಾಜಿಸುವ ದಿವ್ಯಾಶ್ವಮೈದಿದುವು (ಕಂವಿ. ೨೨-೯೧). [< ಸಮಕಟ್ಟು₁]

ಸಮಕಟ್ಟುಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ವ್ಯವಸ್ಥೆ ತಪ್ಪಿಹೋಗು; ಕ್ರಮತಪ್ಪು: ಚಾತುರ್ವಲಂಗಳ್ ಮೊದಲ ಸಮಕಟ್ಟುಗೆಟ್ಟು ತಡವರಿಸಿ ತಟ್ಟುಪೊಟ್ಟಂದೆಟ್ಟುಂ . . . ಕಾದ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೭೦ ವ). [ಸಮಕಟ್ಟು₂ + ಕೆಡು₁]

ಸಮಕರಣ (ನಾ). ಸಮಮಾಡುವಿಕೆ ; ಮಟ್ಟಗೊಳಿಸುವಿಕೆ : ಘಾತಿಕ್ಷಯಜಾತಾನಂತ ಚತುಷ್ಟಯಸ್ವರೂಪನಾಗಿ ಶೇಷಾಘಾತಿಸ್ಥಿತಿ ಸಮಕರಣಾರ್ಥಂ ಅನೀಹಿತವೃತ್ತಿಯಿಂ ಲೋಕಪೂರಣ ಸಮುದ್ಘಾತಮಂ ಮಾೞ್ಕುಂ (ತತ್ತ್ವಾಪ್ರ. ೨೩೪). [ಸಂ.]

ಸಮಕಲು, ಸವಕಲು (ಗು). ೧. ಸವೆದುಹೋದ; ನವೆದ : 'ನುಟಂಬ' ನೊಟಂಬ' ಆಗಿ ಈಗಿನ 'ನೊಣಬ' ಎನ್ನುವ ಸಮಕಲು ರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ (ನೊಳಂಬ. ೩). **ಸವಕಲು** : ೧. ಸವಕಲು ಕಬ್ಬಿಣದ ಲಾಳ . . . ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದನು ಚಂದ್ರ (ಮುಂಗಾಮು. ೨೭). (ನಾ). ೨. ಸವೆದುಹೋದುದು : ಮತ್ತೆ ಅದೇ ಹಳಸಲು ಸಮಕಲುಗಳೆ! (ತುಂಗಭ. ೬೦); ಭಿಕ್ಷುಕನೊಬ್ಬನಿಗೆ ಒಂದು ಪಾವಾಣೆ ಸವಕಲು ಕೊಟ್ಟದ್ದೆಯಲ್ಲ (ಮುಂಗಾಮು. ೩).

ಸವಕಲಾಗು = ೧. ಸವೆದು ಹೋಗು ; ಸವೆ : ಕಾಲಕ್ರಮೇಣ ನಾಣ್ಯಗಳಂತೆ ಸವಕಲಾಗಿ ತಮ್ಮ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪರಿಮಿತಗೊಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು (ಸೌಂದಸ. ೪೨). ೨. ಹಳೆಯದಾಗು : ಎಷ್ಟೋ ಬಗೆಯ ಆಟಗಳು ಚಲಾವಣೆಗೆ ಬಂದು ಸವಕಲಾಗಿ ಹೋಗಿರಬಹುದು (ಒಸೋ. ೧.೭೧೧). [ಸಮ್ಮ + -ಕಲ್ಲು₂ (< -ಕಲ್₄)]

ಸಮಕಾಣು (ಕ್ರಿ). ಒಂದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಕಾಣು : ಯಾರ ದುಃಖವೊ ಯಾರೆ ಅತ್ತರು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸಮಕಂಡಿದೆ (ಪಾಡುಪಾ. ೫೪-೩೫). [ಸಮ್ಮ + ಕಾಣು (< ಕಾಣ್)]

ಸಮಕಾಲ (ನಾ). ಒಂದೇ ಸಮಯ ; ಏಕಕಾಲ : ಸಮಕಾಲಮಪ್ಪುವೆರಡರ್ಥ ಮನೊಡನೆಯೆ ಪೇೞ್ದುದದು ಸಹೋಕ್ತಿವಿತರ್ಕಕ್ರಮದಿಂದರ್ಥಾಂತರಮಂ ಸಮನಿಸು ವೊಂದುಕ್ತಿಭಾವಮನೆ ಪೆಸರ್ವಡೆಗುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೧೩). [ಸಂ.]

ಸಮಕಾಲಿಕ (ಗು). ೧. ಒಂದೇ ಕಾಲದಲ್ಲಿರುವ ; ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇರುವ: ಸಮಕಾಲಿಕಭಾಷೆಗೆ ಪೂರ್ವವ್ಯಾಕರಣಗಳನ್ನು ಅನ್ವಯಿಸುವವರು . . . ಭಾಷಾಧರ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿದಿರಲೇಬೇಕು (ಸಂಶೋಧ. ೧೬). (ನಾ). ೨. ಒಂದೇ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿದುದು : ಈ ನಾಗರಿಕತೆಯು . . . ವೇದಗಳ ಸಮಕಾಲಿಕವೆ (ಹಸುಪೂ. ೩೭೦). ೩. ಒಂದೇ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಸಮಕಾಲೀನ : ಆತನು ನಂಜುಂಡನ ಸಮಕಾಲಿಕನೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ (ರಾಘ). [ಸಂ.]

ಸಮಕಾಲೀನ (ಗು). ೧. ಒಂದೇ ಕಾಲದ ; ಏಕಕಾಲದ : ಅನುಭವಶ್ರೇಣಿಯ ನಿರ್ಮಾಣದಲ್ಲಿ ಸಮಕಾಲೀನವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ವಯಸ್ಸಿನ ಭಿನ್ನತೆ ಬಹುವಾಗಿ ನೆರವಾಗುತ್ತದೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೩) ; ಸಂಸ್ಕೃತ ಪೂರ್ವ ಇಲ್ಲವೇ ಸಮಕಾಲೀನ ಭಾಷೆಗಳಿಗೆ ಸೇರಿರುವ ಪದಗಳೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ (ದ್ರಾವಿಶಿ. ೨೬೩). (ನಾ). ೨. ಒಂದೇ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಆತನೂ ರನ್ನನ ಸಮಕಾಲೀನನೆಂದು . . . ಸ್ಪಷ್ಟವಿದೆ (ಮುರಳು. ೩೩); ತನ್ನ ಎಷ್ಟೋ ಸಮಕಾಲೀನರ ಈರ್ಷ್ಯೆಗೆ ಗುರಿಯಾದುದರ ಸಾಮ್ಯವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ನೆನೆಯಬಹುದು (ಸಂಗೀತ. ೨). [ಸಂ.]

ಸಮಕೂಟಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸರಿಯಾಗಿ ಬೆರಸು ; ಸಮನಾಗಿ ಮಿಶ್ರಣಮಾಡು : ಕೂಟಗ್ಗದು ಸಿಯಾತ್ಮನಾ ಶಿವನಾಟವೆಂದಜ್ಞಾನಿಗಳ ಸಮಕೂಟಗೊಳಿಸಿನ್ನಾತ್ಮ ಹಂಸನ ಕೆಡಿಸಿದೆನಲರಸು (ಬಿಜ್ಜಪು. ೭೩-೪೫). [ಸಮಕೂಟ₁ + ಕೊಳ್₁ + -ಇಸು]

ಸಮಕೂಡು (ಕ್ರಿ). ಸಮನಾಗಿ ಒದಗು ; ನೆರವೇರು ; ಕೈಗೂಡು : ಅರಸಿನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನಿಗೆ ಸಕಲಮನೋರಥಂಗಳೂ ಸಮಕೂಡು ವುದರಿಂದ (ಕೃವಾಪಿ. ೮). [ಸಮ್ಮ + ಕೂಡು₁]

ಸಮಕೃಷ್ಟ (ನಾ). ಎಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟುದು : ಸಮಕೃಷ್ಟಂ ಸಮವೇಧನಂ ಸಮಭವತ್ಸಂಧಾನ ಮಂದಿರ್ವರೇಸುಮನಾಗಳ್ ನಡೆ ನೋಡಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೪೮). [< ಸಂ. ಸಮಾಕೃಷ್ಟ]

ಸಮಕೊಳ್ 'ಸಮಗೊಳ್' ನೋ.

ಸಮಕೊಳಿಸು 'ಸಮಗೊಳಿಸು' ನೋ.

ಸಮಕ್ಷ (ಗು). ೧. ಮುಂದುಗಡೆಯಲ್ಲಿರುವ. (ನಾ). ೨. ಕಣ್ಣೆದುರು; ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ; ಮುಂದುಗಡೆ : ಹುತವಹಸಮಕ್ಷದೊಳ್ ಕೆಯ್ಯೀರೆಱೆದು ಪಾಣಿಗ್ರಹಣಂಗೆಯ್ಯೆ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೭೪ ವ); ನಡೆ ರಥವನೇಱೆಂದು ಮೃಡಸಮಕ್ಷದೊಳು ಕೌಶಿಕನೆನಲು (ಹರಿಶ. ೧೪-೧೨). [ಸಂ.]

ಸಮಕ್ಷಮ (ನಾ). = ಸಮಕ್ಷ ೨ : ಪಹಿಲದಲಿ ಹತ್ತಿರಕೆ ನಡೆತರಲು ಸಮಕ್ಷಮದಲಿ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿದನು (ಜನಭಾ. ೧೨-೭); ದುರ್ಯೋಧನನ ಸಮಕ್ಷಮದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದನು (ಕೃವಾಉ. ೧೩೭). [< ಸಂ. ಸಮಕ್ಷ]

ಸಮಗದ್ದುಗೆ (ನಾ). ೧. ಸಮಾನವಾದ ಪೀಠ : ಶಿವನ ಸರಿಮಂಚದಲಿ ಸರಸಿಜಭವನ ಸಮಗದ್ದುಗೆಗಳಲಿ ವಾಸವನ ತೊಡೆಸೋಂಕಿನಲಿ ಕುಳ್ಳಿಹರೀ ಮಹೀಶ್ವರರು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೮-೧೮). [ಸಮ್ಮ + ಗದ್ದುಗೆ (< ಗದ್ದುಗೆ)]

ಸಮಗಾಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಮಾನವಾಗಿ ಮಾಡು : ಅರಿದರಿದು ಸಮಗಾಣಿಸಬಾರದು ತ್ರಾಸಿನ ಕಟ್ಟಳೆಯಂತಿನಿತು ವೆಗ್ಗಳವಾದರೆ ಈಶ್ವರನೊಡೆಯಕ್ಕದೆ ಮಾಣುವನೆ (ಬಸವ. ೮೦೪). [ಸಮ್ಮ + ಕಾಣಿಸು]

ಸಮಗಾರ 'ಚಮಗಾರ' ನೋ.

ಸಮಗಿ (ನಾ). ಧರ್ಮಾನುಯಾಯಿ (?) : ಚೋಳ ಚಪ್ಪರದ ಸಮಗಿಗಳು ಬಲು ವಾದ್ಯ ತಾಳ ಜಾಗಟೆಯ ಮೇಳದಲಿ ತೂಳುವ ಹರುಷದ ವರಗಜೇಂದ್ರನ ತಿರುನಾಳ ನಿಟ್ಟಿಸ ಬಂದರಾಗ (ಕಂವಿ. ೨೬-೪೦). [?/ತಮಿ. ಚಮಯಕ್ಕಾರನ್./ಸಂ. ಸಮಯಿನ್]

ಸಮಗೈ₁ (ಕ್ರಿ). ಸಮಗೊಳಿಸು : ಸುಮಸುಶರನರಸಿಮಿವನ ನಿಶ್ಚಲದ ಸದ್ಭಾಷೆಯನ್ನರೆ ಕೇಳಿ ತಿಳಿದು ತನ್ನಂ ಪಡೆದ ವಟಯ ಸಮಗೈದುವಲಿದು (ನವಮೋ. ೮-೫೪). [ಸಮ್ಮ + ಕೈ₁ (< ಕೆಯ್₁)]

ಸಮಗೈ₂ (ನಾ). ಸರಿಜೋಡಿ ; ಸಾಟಿ : ಮುರಹರನ ಸಮಜೋಳಿ ನೀವಾ ನರನ ಸಮಗೈ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೫-೩೨); ತರಣಿಬಿಂಬವ ತುಡುಕಲಳುಕೆ ಚರಿಸಿದನು ಸಮಗೈಯ ಲನುಜನ (ತೊರರಾ. ೪-೧೧-೧೮). [ಸಮ್ಮ + ಕೈ₂ (< ಕೆಯ್₂)]

ಸಮಗೊಳ್, ಸಮಕೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಉಂಟಾಗು ; ಒದಗು : ಸಮಗೊಂಡರ್ಥ ಪದಾವೃತ್ತಿ ಮತ್ತದಾವೃತ್ತಿಯೆಂಬ ಪೆಸರಂ ಪಡೆಗುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೫೨). ೨. ಸಮವೆಂದು ಭಾವಿಸು ; ಸಮಾನವಾಗಿ ಕಾಣು : ನೀಚರನು ನಿನ್ನ

ಸಮಗೊಂಡು ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿದ್ಯೆ (ಬಿಜ್ಜಪು. ೭೧-೩೬). **ಸಮಕೊಳ್:** ೧. ಸಮಕೊಂಡ ಪುಣ್ಯಮುಂ ಪಾಪಮುಮಿಲ್ಲದೊಡಾಳ್ದನಾಳ್ ಸರೋಗನರೋಗಂ . . . ಎಂಬೀ ಲೋಕಯಾತ್ರೆ ಕಿಡದೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೪೦). [ಸಮ್ಮು$_3$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಸಮಗೊಳಿಸು, ಸಮಕೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಏರ್ಪಡಿಸು ; ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸು: ಸಾಮಂತಚೂಡಾಮಣಿಯ ಪಟ್ಟಬಂಧನ ಮಹೋತ್ಸವಮಂ ಸಮಗೊ[ಪಾಠಾಂ. ಕೊ]ಳಿಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧೪-೧೭ ವ); ಎಮಗಿನ್ನುಮೊಡಂಬಡು ಕಂದ ಸಂಧಿಯಂ ಸಮಗೊಳಿಸಲ್ಕೆ ಸಂಜಯನನಟ್ಟುವೆ (ಗದಾಯು. ೩-೮೫). **ಸಮಕೊಳಿಸು:** ೧. ಕುರುಪಿತಾಮಹಂ ಸಂಜಯನಂ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನಲ್ಲಿಗೆ ಸಂಧಾನವಾರ್ತೆಯಂ ಸಮಕೊಳಿಸುವಂತೆ . . . ಅಟ್ಟೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೭೦ ವ); ಅಮೃತವತಿಯೆಂಬಳಾರೋಗಣೆಯ ಬೋನಮಂ ಕ್ರಮದೆ ಸಮಕೊಳಿಸಿಯುಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೩-೨೨೯ ವ). ೨. ತಿದ್ದು ; ಸರಿಪಡಿಸು : ಸೂರಿಯನ ಸುತ ಮರಳೆ ಮರಳಿದು ಸ್ಯರಣೆಯ ಸಮಕೊಳಿಸಿ ಪದಿನೆಣ್ಬಾರಿ ಭೀಮನ ತಾಗಿದನು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೭೦೯. ೧೩-೫೯ ಅಡಿಟಿ). ೩. ಸರಿಗಟ್ಟು; ಹೋಲು: ಮಂದಾರ ಮಾಲಿಕಾಮ್ಲಾನತೆಯುಂ ಸಮಕೊಳಿಸಲಾರ್ತುದಿಲ್ಲ ದಲಮರೇಂದ್ರನದೊಂದು ಮುಖಪರಿಮ್ಲಾನತೆಯಂ (ಆದಿಪು. ೬-೧೯). [ಸಮಕೊಳ್ + - ಇಸು$_3$]

ಸಮಗೋಷ್ಠಿ (ನಾ). ಜೊತೆಗೂಡಿ ಮಾತಾಡುವುದು ; ಸರಸಸಲ್ಲಾಪ: ಮಾತ್ರಿಯ ಹಗೆ ನೃಪನ ಕಾಂತೆಯ ಸಮಗೋಷ್ಠಿ . . . ಇವು ತನ್ನ ಅಂತ್ಯಕಾಲಕ್ಕೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೭೩೯). [ಸಂ.]

ಸಮಗ್ರ (ಗು). ೧. ಸಕಲ ; ಎಲ್ಲ : ಆಯತ ಸಮಗ್ರೋರಸ್ಥಳಂ ದೀರ್ಘಬಾಹಾಲಂಬಂ ಭುಜವೀರ್ಯ ವಿಕ್ರಮಯುತಂ ಗಂಗಾತ್ಮಜನ್ಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೬೮); ಬಲವೈರಿಯ ವೋಲ್ ಸಮಗ್ರವಿಭವ ಸನಾಥಂ (ಶಮದ. ೨೧೪ ಪ್ರಯೋ.). (ನಾ). ೨. ಸಂಪೂರ್ಣವಾದುದು; ಪರಿಪೂರ್ಣವಾದುದು: ಇಂತು ಸಮಗ್ರಂ ಪೇಟತಾವುದು (ಜಾತಕ. ೨೪-೪೧); ಉಗ್ರವಾವುದು ದೈವದೊಳಗೆ ಸಮಗ್ರವಾವುದು ಧರ್ಮದೊಳಗೆ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೪-೩೯). ೩. ಪರಿಪೂರ್ಣನಾದವನು : ವಿಜ್ಞಾನವಿದ್ಯಾವಿಶೇಷಕಳಾಳಾಪದೊಳಾಂ ಸಮಗ್ರಂ (ಸುಕುಮಾ. ೩-೨೧). [ಸಂ.]

ಸಮಗ್ರತೆ (ನಾ). ಸಂಪೂರ್ಣತೆ; ಪರಿಪೂರ್ಣತೆ: ಅವರ ಶಿವತತ್ವಾನುಭವಸಂಭವ ಮಹತ್ವಸಮಗ್ರತೆಯುಮಂ ಶಿವಗಣಂಗಳು ನುತಿಸುತಿರಲು (ಬಸಪು. ೧೯-೨೧); ಜೀವನದ ಸಮಗ್ರತೆಯನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸುವ ಚಿರಂತನಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಶೃಂಗಾರವೇ ಸರ್ವಸ್ವವಾಗಲಾರದು (ಸಾಹಿಸ. ೯). [ಸಂ. ಸಮಗ್ರತಾ]

ಸಮಗ್ರಾಹಕ (ನಾ). ಹಿರಿದು , ಕಿರಿದೆಂಬ ಭೇದಭಾವವಿಲ್ಲದವನು ; ಸಮದರ್ಶಿ: ವೀರಧೀರ ಸಮಗ್ರಾಹಕನಾಗಿ ನಿಮಗಾನಂಜೆ (ಬಸವ. ೭೨೯); ಒಡೆಯರ ಸಮಪಂತಿಯಲ್ಲಿ . . . ಸಮಗ್ರಾಹಕ ನಾನಲ್ಲಯ್ಯ (ಪದಗೋ. ೧೬೦-೧). [ಸಂ.]

ಸಮಚಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಎದುರಾಳಿಯೊಡನೆ ಸಮಸಮವಾಗಿಯೇ ಸೆಟೆದು ನಿಲ್ಲು : ತುಡುಕಲೀಯದೆ ತಿರುಗಿದರು ಗಡಬಡಿಸಿ ದಂಡೆಯೊಳೊತ್ತಿದರು ಸಮಚಡಿಸಿ [ಪಾಠಾಂ. ಸಂಗಡಿಸಿ] ನಿಂದರು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೨-೯೫). [ಸಮ್ಮು$_3$ + ಚಡಿಸು$_0$]

ಸಮಚತುರಸ್ರ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಸಮಕೋನಗಳನ್ನುಳ್ಳುದು; ಚಚ್ಚೌಕ: ದಿಶಾಭಾಗದೊಳ್ ಸಮಚತುರಸ್ರಮಾಗೆ ನೆಲನನಳೆದು (ಪಂಪಭಾ. ೨-೬೫ ವ). [ಸಂ.]

ಸಮಚತುರಸ್ರಸಂಸ್ಥಾನ (ನಾ). ೧. [ಜೈನ] "ಇದು ಒಂದು ಶರೀರಾಕೃತಿ ವಿಶೇಷ ; ನಾಮಕರ್ಮಪ್ರಕೃತಿಗಳಲ್ಲೊಂದು; ಈ ಕರ್ಮದ ಉದಯದಿಂದ ಮೇಲೆ ಕೆಳಗೆ ಹಾಗೂ ಮಗ್ಗುಲುಗಳಲ್ಲಿ ದೇಹದ ಆಕಾರ ಸಮಾನ ವಾಗಿರುವುದು" (ಜೈನಧ. ೩೬೩). ೨. ದೇಹದ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಏರುಪೇರಿಲ್ಲದೆ ಸಮವಾಗಿ ಇರುವವನು : ಅಹಮಿಂದ್ರನಾಗಿ ಪುಟ್ಟಿ ಸಮಚತುರಸ್ರಸಂಸ್ಥಾನನುಂ . . . ಸುಖಾನುಭವನಿರತನುಮಾಗಿ (ಅಜಪು. ೩-೨ ವ). [ಸಂ.]

ಸಮಚತುರ್ಭುಜ (ನಾ). [ರೇಖಾಗ] ನಾಲ್ಕು ಕೋಣ ಮತ್ತು ನಾಲ್ಕು ಬಾಹುಗಳು ಸಮನಾಗಿರುವ ಚತುರ್ಭುಜ : ಸಮಚತುರ್ಭುಜವೆಂದರೆ? ನಾಲ್ಕುಕೋಣಗಳು ಸಮನಾಗಿಯೂ ನಾಲ್ಕುಭುಜಗಳು ಸಮವಾಗಿಯೂ ಉಳ್ಳದ್ದು. ವರ್ಗಕ್ಷೇತ್ರ ಅಥವಾ ಚಚ್ಚೌಕವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು (ಭೂಮಿಅ. ೧೦). [ಸಂ.]

ಸಮಚಿತ್ತ (ನಾ). ೧. ಸಮಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಮನಸ್ಸು ; ವಿಕಾರವಿಲ್ಲದ ಚಿತ್ತ: ಸಮಚಿತ್ತವೆಂಬ ನೇಮದ ಹಲಗೆಯ ಹಿಡಿದು . . . ಶರಣಾರ್ಥಿಯೆಂಬ ಶ್ರವವ ಕಲಿತರೆ ಆಳುತನಕ್ಕೆ ದೇಸಿಯಪ್ಪೆ (ಬಸವ. ೭೨೫); ನಾನುಸಿರಾಡುತಲಿಹುದೆ ಪವಾಡವು ಸಮಚಿತ್ತ ದೈವದ ಬಲವು (ಇಂಚಾಪ. ೨೪೨-೯೭). ೨. ಒಂದೇ ವಸ್ತುವಿನ ಬಗ್ಗೆ ಮಾಡುವ ಚಿಂತನೆ : (ಕಿ). [ಸಂ.]

ಸಮಚ್ಛಾಯೆ (ನಾ). (ಅಲಂ) ಏಕಾಭಿಪ್ರಾಯ : ಆಯಿವತೊಕ್ಕಲುಂ ಸಮಚ್ಛಾಯೆಯೊಳಿರ್ದ್ದು ದೇವರ ದೀವಿಗೆಗೆ ಸೊಟಿಗೆ ಎಣ್ಣೆಯಂ ಬಿಟ್ಟರು (ಎಇ. XVII, ೧೮೬-೫೩; 1097). [ಸಂ. ಸಮಚ್ಛಾಯಾ]

ಸಮಚ್ಛದುರ (ಗು). ಸಮವಾಗಿ ಭಾಗವಾದ; ಸಮಭಾಗವಾಗಿರುವ: ವ್ಯದುತಾಂಬೂಲ ಲತಾಪಿನದ್ಧವಿಲಸತ್ಪೂಗದ್ರುಮೌಘಂ ಸಮಚ್ಛದು ರೇಲಾವ್ರತತೀಪರೀತ ವಿಪುಲ ಶ್ರೀಖಂಡಭೂಜಂ . . . ಮಳಯಕ್ರೀಡಾಚಳಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೧೪೨). [< ಸಂ. ಸಮಚ್ಛದ್ರ]

ಸಮಜ (ನಾ). ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಗುಂಪು ; ಪಶುಪಕ್ಷಿಗಳ ಸಮೂಹ : "ಪಶುಗಳ ಸಮೂಹವು ಸಮಜಯೆನಿಸುಗುಂ" (ನಾಚಿರಾ. ೧೧೫). [ಸಂ.]

ಸಮಜಾತಿ (ಗು). ಒಂದೇ ತರದ; ಒಂದೇ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ. [ಸಂ.]

ಸಮಜಾಯಿಷಿ (ನಾ). ಸಮರ್ಪಕವಾದ ಉತ್ತರ, – ವಿವರಣೆ : ಕ್ರಮವಾದ ಸಮಜಾಯಿಷಿ ತೋರಿಸದೆ ಇರುವ . . . ಡಿಕ್ರಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಜವಾಬ್ದಾರ ನಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೪೧); ಖಾವಂದರು ನ್ಯಾಯಾಧಿಪತಿಗಳಿಂದ ಸಮಜಾಯಿಷಿ ಕೇಳುತ್ತಿದ್ದರು (ಮಹಾವಂ. II, ೪೬); ಅಲ್ಲಿ ಆತನು ಯಾವ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಏನು ಸಮಜಾಯಿಷಿ ಹೇಳಬೇಕಾಯಿತೊ (ನಂಟರು. ೧೧೩).

[← ಮರಾ. ಸಮಜಾವಶೀ, ಸಮಜಾವಿಶೀ, ಸಮಜಾವೀಸ]

ಸಮಜಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸು; ಸಾಂತ್ವನಗೊಳಿಸು: ನನ್ನ ದುಃಖವನ್ನು ಸಮಜಾಯಿಸುವವರು ಯಾರು? (ಮಸಕೂ. ೩೧); ಜೊತೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಮುಂದರಿಯು ಅವಳನ್ನು ಸಮಜಾಯಿಸಿದಳು (ಝಾರಾಣಿ. ४००).

[< ಸಮಜಾಯಿಷಿ + - ಇಸು$_3$]

ಸಮಜೀವಿ (ನಾ). ಗಂಡನ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಹೆಂಡತಿ; ಸವತಿ: "ಸವತಿ ಸಮಜೀವಿ ಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೯೨-೧೨). [ಸಂ. ಸಮಜೀವಿನ್]

ಸಮಜೂತಿ 'ಸಮಜೂತು' ನೋ.

ಸಮಜೂತು, ಸಮಜೂತಿ (ನಾ). (ಉಕ) ೧. ತಿಳಿವಳಿಕೆ ; ಅರಿವು ; ಗ್ರಹಿಕೆ: ನನ್ನದು ತಪ್ಪು 'ಸಮಜೂತು' ಆಗಿತ್ತು (ರಾಯಬಾ. ೧೪೯) ; ಇದನ್ನೆಲ್ಲ ಸಮಜೂತು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಾಕ ಬ್ಯಾಡ (ನಡೆದಾ. I, ೨೬೮). ೨. ಸಮಾಧಾನ ; ಸಾಂತ್ವನ : ಏನೋ ಸಮಜೂತು ಹೇಳಿ ಅಣ್ಣನನ್ನು ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಎನ್ನುವಂತೆ ಹೇಳಿದ (ಬನಹ. ೨೬). **ಸಮಜೂತಿ** : ೧. ಸಮಜೂತೀಲೆ ಮಾಡಿದರೆ ಕೆಲಸ ಆದೀತ (ನಡೆದಾ. I, ೨೮೯). ೨. ಏನಾದರೂ ಸಮಜೂತಿ ಮಾಡಿ ಕಳಿಸಿಕೊಡಬೇಕಲ್ಲ (ಅಶೋಕ. ೧೯).

[← ಮರಾ. ಸಮಜೂತ್; ಹಿಂ. ಸಮಝೌತಿ]

ಸಮಜೋಡಿ (ನಾ). ಸರಿಯಾದ ಜೊತೆ ; ಸರಿಸಮಾನ : ಅಂಬುಜದ ಸಖಿಸೂನು ನೋಡೆ ತ್ರಿಯಂಬಕನ ಸಮಜೋಡಿಯಲ್ಲಾ ಬಾಹುವಿಕ್ರಮದಿ (ಸಂಭಪ. ೧೯-೪೦); ಆದಕ್ಕೆ ಸಮಜೋಡಿಯಾಗಿ ಪಕ್ಕದಲ್ಲೊಂದು ಕಪಾಟವನ್ನಿಟ್ಟಿತ್ತು (ಪುನರು. ೧೫).

[ಸಮ್ಮು$_3$ + ಜೋಡಿ$_1$]

ಸಮಜೋಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಜೊತೆಯಾಗು; ಸಾಟಿಯಾಗು: ನಿಟಲನೇತ್ರನ ನಯನಶಿಖಿಯುಬ್ಬಟೆಗೆ ಸಮಜೋಡಿಸಿತು ಕರ್ಣನ ಚಟುಳವಿಕ್ರಮಪವನಪರಿಗತ ಬಾಣಶಿಖಿನಿಕರ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೩-೩೯). [ಸಮ್ಮು$_3$ + ಜೋಡಿಸು$_1$]

ಸಮಜೋಳಿ (ನಾ). = ಸಮಜೋಡಿ : ಗೂಳಿಗೆ ವರ್ತಕವೇ ಸಮಜೋಳಿಯೆನಗ ಮರತತಿಯೊಳಿಣೆಯಗಾಣೆಂ (ಉದ್ಭಟ. ४-೮೮); ಮುರಹರನ ಸಮಜೋಳಿ ನೀನಾ ನರನ ಸಮಗ್ಗೆ ಕರ್ಣಂ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೫-೩೨); ಸಮಜೋಳಿ ಜೋಕಿಯಿಂ ಕಾದಿದರ್ ಬಿಲ್ಲ ಬಿನ್ನಾಣಗಳ್ (ಚಿಬಪು. ೩೯-೧೦). [ಸಮ್ಮು$_3$ + ಜೋಳಿ$_1$]

ಸಮಜ್ವರ (ನಾ). ಏರಿಳಿತವಿಲ್ಲದ ಜ್ವರ; ಏಕರೀತಿಯಾಗಿರುವ ಜ್ವರ: ಪ್ರತಾಪ ಲಂಕೇಶ್ವರ . . . ಗುಳಿಗೆಯಂ ಮಾಡಿ ಸಮಜ್ವರಕ್ಕೆ ಜೀರಿಗೆ ಸಕ್ಕರೆಯಲ್ಲಿ ಕೊಡುವುದು (ವೈವಿ. ೩೯). [ಸಂ.]

ಸಮಟಗೆ 'ಚಮ್ಮಟ್ಟಗೆ' ನೋ.

ಸಮಡೇರಾ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೂವಿನ ಗಿಡ : ಸಮಡೇರಾ, ನೀಪಾ (ಮೈಔ. ೬೭-೧೩೮೦). [? + ಡೇರ್ರಾ (< ಡೇಲಿಯಾ)]

ಸಮಣ 'ಸವಣ$_2$' ನೋ.

ಸಮಣ್ಪಾಟು (ನಾ). ಸವಣನಿಗೆ ದಾನವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಭೂಮಿ : ವೆಲ್ಲಸಮ್ಮಜ್ಗೆ ಕೊಟ್ಟೋದು ಕಣ್ಣಗದಯ್ಯುಳ ಕಳನಿಯುಂ ಚನ್ನಕಳನಿವೆಲೆತೋಟ್ಟಪಟ್ಟು ಸವಣ್ಪಾಟಿನ್ಮೇಲೆ ಎಣ್ಕಣ್ಣುಗಂ ಅಪೂರ್ವ್ವಪರಿಹಾರವಾಗೆ ಕೊಟ್ಟೋದು (ಎಕ. X,ಮುಳಬಾ. ೮೦-೭ : 767). [< ಸಮಣ + ಪಾಟು]

ಸಮತಟ್ಟು (ನಾ). ತಗ್ಗುದಿಣ್ಣೆಗಳಿಲ್ಲದಿರುವುದು; ಸಮತಳವಾದುದು: ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಬರಬರುತ್ತ ಭೂಮಿಯು ಸಮತಟ್ಟಾಗುತ್ತ ಬರುವುದು (ವಾಲಪ್ರ. II, ೧೧೫೫) ; ಗುಡ್ಡದ ಕಡಿಪು ಕಡಿಮೆಯಾಗತೊಡಗಿ, ಕಡೆಗೆ ಸಮತಟ್ಟಾಗುತ್ತಾ ಬಂದಿತು (ಮಲಮ. ೨೫೧). [ಸಮ್ಮ$_3$ + ತಟ್ಟು$_3$ (< ತಟ್ಟೆ)]

ಸಮತಲ, ಸಮತಳ (ಗು). ೧. ತಗ್ಗು, ದಿಣ್ಣೆಗಳಿಲ್ಲದ ; ಮಟ್ಟಸವಾದ: ಖುರವಂ ಸೋದಿಸುವುದು . . . ಸಮತಲನೆಲದೊಳ್ ಪೊರಳಿಸುವುದು (ಅಶ್ವಶಾ. ೭-೯) ; ಭಾವಲೋಕವೂ ಸಮತಲಪ್ರಾಂತ್ಯವಲ್ಲ ; ಅದೊಂದು ಶ್ರೇಣಿ (ಸೌಂದಸ. ೧೯). **ಸಮತಳ:** (ನಾ). ೨. ಮಟ್ಟಸವಾದ ಪ್ರದೇಶ ; ಸಮತಟ್ಟಾದ ಭೂಮಿ : ಸಮತಳ ಸಮತೇಜಮಯಂ . . . ಸಿದ್ಧಕ್ಷೇತ್ರಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೭-೬೩ ಅಡಿಪದ್ಯ). [ಸಂ.]

ಸಮತಳ 'ಸಮತಲ' ನೋ.

ಸಮತಳಗಾಣ್ (ಕ್ರಿ). ಮಟ್ಟಸವಾದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಕಾಣು ; ಸಮತಟ್ಟಾದ ಜಾಗವನ್ನು ನೋಡು : ಬೆಂಬಿಡದೆ ಪೋಗಿ ಸಮತಳಗಂಡು ಕುಳಿಗಳ ಮೇಗಣಂದಿಳಿದೊಂದು ತಣ್ಪಂಬಾಗಲಲ್ಲಿಯೆ ಚಾರುದತ್ತನು ಮಲ್ಲನೊಱಗಿದನು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೭-೮೦). [ಸಮತಳ (= ಸಮತಲ) + ಕಾಣ್]

ಸಮತಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸರಿಸಮವಾಗಿರು ; ಸಮತೋಲವಾಗಿರು : ತಮದೊಳು ಪಾಪಬೀಜಾ ಪುಣ್ಯ ತರುವಾಯಾ ಸವಾತಳಿಸಿ ಇಪ್ಪದು ಪುಣ್ಯಬೀಜ ಪಾಪಾ (ವಿಪ್ರಪು. ೨೭-೩). ೨. ಸಮವಾಗಿಡು : ರೂಢಿಯಲಿ ಸಮತಳಿಸಿದಂಘ್ರಿಯ [ಪಾಠಾಂ. ಸಮತಳದಲಂಘ್ರಿಯ] ಜೋಡಿಗಳ ಮೆಲುದಳವದೊಪ್ಪಿರೆ ನೋಡುತಿರ್ದನು (ನಿಭಾಗ. ೪-೧೩-೪೦). ೩. ಒಗ್ಗೂಡು; ಸೇರು: ಧರ್ಮಜನನೀ ಕಂಟಕಕೆ ಕೈವರ್ತಿಸಿದರೀ ಪಾತಕರು ಪಾಂಡವರೆನುತ ಕುರುಬಲವೆಲ್ಲ ಸಮತಳಿಸೆ(ಕುವ್ಯಾಶ. ೩-೫೯); ಸಮತಳಿಸಿ ಫಲುಗುಣನ ಸೇನೆ ಬಹುದಂ ಕಂಡು ಸಮರಕಭಿಮುಖನಾಗಿ . . . ಚಂದ್ರಹಾಸನ್ನೆ ತರಲು (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೨-೮). ೪. ಒದಗು; ಸಂಘಟಿಸು: ಇಬ್ಬರಿಗೆ ಸಮಬಲವಾಗಿ ಸಮತಳಿಸಿತ್ತು ರಣಕೇಳಿ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೮-೪೪); ವೀರಮಣಿಗಂ ಶತ್ರುಹಂಗಂ ತುಮುಲ ಯುದ್ಧಂ ಸಮತಳಿಸಲೊಡಂ . . . ಮಸಗಿ ಪೊಣರುತುಮಿರ್ದರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೩೨-೨೭). ೫. ತೊಲಗಿಸು ; ನಿವಾರಿಸು : ನಿಖಿಲರಾಕ್ಷಸರಾಯರುಗಳೆಚ್ಚವರ ಶಿಳೀಮುಖ ಬರೆ ಕಂಡು ಖಾತಿಯಲಿ ವಿಕಸಿತ ಕೆಂಡಸಂಪಿಗೆಯ ಸುವರ್ಣಸಾಯಕದಿಂದೆ ಸಮತಳಿಸಿದನು (ಮೋಹತ. ೩೫-೨೦). ೬. ಅಣಿಗೊಳಿಸು ; ಸಿದ್ಧಮಾಡು: ಉಳಿದ ಚತುರಂಗಬಲಮಂ ಗಟಿಲನೆ ಸಮತಳಿಸಿಕೊಂಡು ದಮಿತಾರಿಸುತರ್ ಮುಳಿದೆತ್ತಿ ಬಂದು ಮುತ್ತಿದರ್ . . . ಪ್ರಭಂಕರೀಪುರವರಮಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೮-೧೩೬); ಮೇಲು ಮುತ್ತಿನ ಸೂಸಕದ ನೇಪಾಳ ಚಮರಿಯ ದಾಳಿಗಳ ಸಮ್ಮೇಳದಲಿ ಸಮತಳಿಸಿದರು ವೈವಾಹಮಂಟಪವ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೧೨-೧೩). ೭. (ಆಲಂ) ಸಮಾಧಾನಗೊಳಿಸು; ಸಾಂತ್ವನಗೊಳಿಸು : ಅಮಿತಕರುಣಾಸಿಂಧು ಬ್ರಾಹ್ಮರ ಸಮತಳಿಸಿ ಮಗುಳವನಿಯಲ್ಲವ ಕ್ರಮಕೆ ಸಾಧನಮಾಡಿ ನೀಡಿದನವರಿಗತಿ ಮುದವ (ಸಂಭಪ. ೨೭-೯೧). [ಸಮತಳ (= ಸಮತಲ) + - ಇಸು$_3$]

ಸಮತಾಭಾವ (ನಾ). ೧. ಸಮಾನತೆಯ ಭಾವನೆ. ೨. ಯೋಗಿಯ ಮನಸ್ಥಿತಿ: ಸಮತಾಭಾವದಿಂ ಸರ್ವಸಂಗತ್ಯಾಗಕ್ಕುದ್ಯುಕ್ತನಾದಂ (ಸುಕುಮಾ. ೮-೩೫); ಸಮತಾಭಾವ ತುಳಾತುಳೀಕೃತಮಸಂ (ಅನಂಪು. ೯-೮೩). [ಸಂ.]

ಸಮತಾಭಾವನೆ (ನಾ). = ಸಮತಾಭಾವ ೨ : ಸಮತಾಭಾವನೆ ವರ್ಧಮಾನ ಮುಚಿತಧ್ಯಾನಕ್ರಮಂ ವರ್ಧಮಾನಮ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೨೫): ಸಮತಾಭಾವನೆ ತನ್ನೊಳೊಪ್ಪೆ ಪರಮಧ್ಯಾನಾರ್ಥಿಯಷ್ಟೋಪವಾಸಮುಮಂ . . . ಮಾಡಿಯುಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧-೪೦). [ಸಂ. ಸಮತಾಭಾವನಾ]

ಸಮತಾವಾದ (ನಾ). ಎಲ್ಲರೂ, ಎಲ್ಲವೂ ಸಮಾನ ಎಂಬ ವಾದ; ಸಮಾನತೆಯನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿಯುವ ವಾದ : ಸಮತಾವಾದದ ಬುಲ್‌ಡೋಜರಿನಡಿ ಅಳಿದಿವೆ ಆಶಾಂಕುರ ನೂರು (ನಲಮು. ೪೭-೫) ; ಕಮ್ಯೂನಿಸ್ಟ್ ಪಕ್ಷವು . . . ಸಮತಾವಾದದ ಮೂಲತತ್ವಗಳಿಗನುಸಾರವಾಗಿ ಅವುಗಳನ್ನು ರೂಪಿಸುತ್ತಲಿದೆ (ರಾಜಪ. ೫೯). [ಸಂ.]

ಸಮತಿ (ನಾ). ಹಬ್ಬ ; ಪರ್ವ : ಶಿಷ್ಟಪೂರ್ವದೋಷಂಗಳಂ ಶಮನಮಂ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಗಣಪರ್ವದೊಳು ಸಮತಿಗಳ ಮಾಡಿಸುವ (ವೀಶ್ವಪು. ೪-೨೨-೨); ಸಂಕರಾತರಿ ಸಮತಿ ದಿನಾ ನಂದಿಕೋಲಾ ಮೆರೆವ ದಿನಾ (ಮಲ್ಲಿಗೆ. ೪). [?]

ಸಮತಿಕ್ರಾಂತ (ಗು). ದಾಟಿದ ; ಮೀರಿದ : ಅಲ್ಲಿ ಪ್ರವಯಸ್ಕನೆಂಬೊಂ . . . ಸಮತಿಕ್ರಾಂತದಶವರ್ಷನುಮನತಿಕ್ರಾಂತಸಪ್ತತಿಸಂವತ್ಸರನುಮಕ್ಕುಂ (ಚಾವುಂಪು. ೫). [ಸಂ.]

ಸಮತೂಕ (ನಾ). ಏರುಪೇರಿಲ್ಲದ ತೂಕ; ಸಮಾನಪ್ರಮಾಣ: ನಿತ್ಯ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಆಹಾರದಲ್ಲಿರುವ ವಿವಿಧಆಹಾರಾಂಶಗಳ ಪ್ರಮಾಣಗಳು ಸಮತೂಕವಾಗಿರಬೇಕು (ಆರುಪಾ. ೭೦). [ಸಮ್ಮ$_3$ + ತೂಕ]

ಸಮತೆ (ನಾ). ೧. ಏರುಪೇರಿಲ್ಲದುದು; ಸಮತಟ್ಟು . ೨. ಏಕರೀತಿಯಲ್ಲಿರುವುದು; ವೈವಿಧ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದು. ೩. ಹೋಲಿಕೆ ; ಸಾದೃಶ್ಯ . ೪. ಸಮಾನವಾದುದು; ಸರಿಸಮವಾದುದು. ೫. ಯುಕ್ತವಾದುದು; ಸರಿಯಾದುದು : ಆರೇನೆಂದಡೂ ಓರಂತಿಪ್ಪುದೆ ಸಮತೆ (ಸಿದ್ಧವ. ೪. ೩೦-೯೦); ಸಾವುದಲ್ಲದೆ ತನಗೆ ಬೇಱಿನ್ನಾವ ಪರಿಯಲಿ ಸಮತೆ ಸೇರದು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೨-೧೭). ೬. ಭೇದಭಾವವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ನಿಷ್ಪಕ್ಷಪಾತ : ಮೆಟ್ಟಿಪ್ಪುದಾಸೆಯನು . . . ತೊಟ್ಟಿಪ್ಪುದುಳ್ಳ ಸಮತೆಯನು ಶಿವಪದವು ಮುಟ್ಟಿಪ್ಪುದಯ್ಯ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೩೧೭). ೭. ಚಿತ್ತಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯ ; ನೆಮ್ಮದಿ : ಸುಭಕ್ತಿಯ ಸಮತೆಯಲ್ಲಿಹುದಲ್ಲಿ ತಾಸಿಹಸು (ಬಸಪು. ೧೦-೧೫); ಶೌರಿ ಸಮೀರಸುತನಲಿ ಸಮತೆಯನು ಸೇರಿಸಿದನಂದು ಸಮಗ್ರ ಸೂಕ್ತಿಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೬ ಸೂಚನ). ೮. = ಸಮತಾಭಾವ ೧ : ಸಮತೆ ಸಮಸ್ತ ಭೂತದೊಳೊಡಂಬಡೆ . . . ಕಿಟಿಪಿದಂ ಕುಟಿಲಾಳಕಜಾಳಕಂಗಳಂ (ಅನಂಪು. ೯-೭೨). ೯. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಹತ್ತುಬಗೆಯ ಶಬ್ದಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; "ಸಮತೆ – ಮೊದಲಿನಿಂದ ಕೊನೆಯವರೆಗೆ ಒಂದೇ 'ರೀತಿ'ಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿರುವುದು" (ಕೈಪಿಡಿ. ೨೩೩): ಶ್ಲೇಷ, ಪ್ರಸಾದ, ಸಮತೆ . . . ಕಾಂತಿ, ಸಮಾಧಿ - ಈ ಹತ್ತುಗುಣಗಳೇ ವೈದರ್ಭಮಾರ್ಗದ ಪ್ರಾಣ (ಭಾರಮೀ. ೨೯). [ಸಂ. ಸಮತಾ]

ಸಮತೆಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಒಂದಾಗು; ಒಂದುಗೂಡು: ನಾನಾಪ್ರಮಥನಿಚಯ ಪುರಾತನಾರ್ಯಪ್ರಮುಖರೆಲ್ಲರು ಮಾಚಿದೇವನು ಹೊಯ್ದ ನಾದಕ್ಕೆ ಸುಮುಖರಾಗುತ್ತಾಗಳೊಂದೆಸೆ ಸಮತೆಗಟ್ಟಿ . . . ನುಡಿದರು (ಬಸಪು. ೩೭-೪೫). [ಸಮತೆ + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಸಮತೆಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಸಮತೋಲನವಿಲ್ಲದಾಗು ; ಏರುಪೇರಾಗು : ಕರಗಿತೆರ್ದೆ ಸ್ವರಣೆ ಸಮತೆಗೆಟ್ಟುದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೯-೧೪). [ಸಮತೆ + ಕೆಡು$_1$]

ಸಮತೆವೆಱು (ಕ್ರಿ). ತಕ್ಕುದಾಗಿರು ; ಸರಿಯಾಗಿರು : ಸತ್ಯವಿತೆಯುಂ ಯುವತಿಯುಂ ಚರಣಗತಿ ಸಮತೆವೆ[ಪಾಠಾಂ. ವೊ]ತ್ತಿರದೊಡೆ . . . ಉನ್ನತಿಯಪ್ಪುದೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೫-೫೩). [ಸಮತೆ + ಪೆಱು$_1$]

ಸಮತೋಲ (ಗು). ೧. ಏರಿಳಿತವಿಲ್ಲದ; ಸಮತೂಕದ: ಸತ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಸು ಕೊಳ್ಳುವ ಸಮತೋಲಬುದ್ಧಿ ಶ್ರೀಪತಿಯಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವಾಗಿತ್ತು (ಭಾರತಿ. ೮). (ನಾ). ೨. ಸಮನಾದ ಪ್ರಮಾಣ, – ತೂಕ : ಅದು ಯಾವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಸಮತೋಲವಾಗಿ

ನಿಲ್ಲುವುದೋ ಅಲ್ಲಿ ಗುರುತುಮಾಡಿ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೫೨). ೩. ಸಮಚಿತ್ತ ; ಸಮತೆ : ಸಮತೋಲವನ್ನು ಕಾಯ್ದುಕೊಂಡು ಸ್ಥಿರತೆಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳದೆ ಇರುವುದು ಧೀರರ ಸತ್ವದ ಲಕ್ಷಣವಾಗಿದೆ (ಪ್ರಬಂಧ. ೨೧). [ಸಂ.]

ಸಮತೋಲನ (ಗು). = ಸಮತೋಲ ೧ : ಈ ಸೃಷ್ಟಿಯ ಸಮತೋಲನವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ . . . ಹಲವು ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾದ ಗುಣಗಳು ರೂಪುಗೊಂಡಿವೆ (ಸೌಂದಃ. ೨). [ಸಂ.]

ಸಮತೋಲನೆ (ನಾ). = ಸಮತೋಲ ೩ : ಜನಾಂಗದ ದೈಹಿಕಯೋಗ್ಯತೆ, ಮಾನಸಿಕ ಶಕ್ತಿ ಹಾಗೂ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕ ಸಮತೋಲನೆಯು ಇದೇ ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳ ಆರೋಗ್ಯ ಮತ್ತು ಸುಖಸಂತೋಷಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿದೆ (ಆಡುಸಾ. ೨೧). [ಸಂ. ಸಮತೋಲನ]

ಸಮತ್ತ (ಗು). ಎಲ್ಲಾ; ಸಮಸ್ತ : ರಾಮಯರಸಮ್ ನೆಕುನ್ನ ಆಳೆ ಮಹಾರಜರಾ ಸಮತ್ತವಲವಽಂ ನೆರೆದು ವನ್ನು ಊರಟಿಎಜಿದಲ್ಲಿ (ಎಕ. X (S). ಚಿಂತಾಮ. ೧೭೯-೪ ; ಪು. ೪೦೦). [< ಸಮಸ್ತ]

ಸಮತ್ವ (ನಾ). = ಸಮತಾಭಾವ ೨ : ಅಂತಾ ಸಮತ್ವಮುಂ ವರ್ತಿಸುಗುಂ . . . ತಮಮಂ ರಾಗಮುಮನಲೆದು ತೊಲಗಿಸೆ ಮನದಿಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೮೨೮); ತೊಱೆದು ಪರಿಗ್ರಹಮಂ ಸಲೆ ನಿಱಿಸೆ ಸಮತ್ವಪ್ರಭಾವಮಂ [ಪಾಠಾಂ. ತ್ವಭಾವಮುಮಂ] (ಜೀವಸಂ. ೧೭೮-೫). [ಸಂ.]

ಸಮತ್ವೀಭಾವ (ನಾ). = ಸಮತಾಭಾವ ೧ : ಅನುಪ್ರೇಕ್ಷೆಗೆಯ್ಯುತ್ತುಮಾರ್ತಣ್ಮ ಸಮತ್ವೀಭಾವದಿಂದಂ ಬಿಡುವುದೊಡಲನವ್ಯಾಕುಲಂ ಭವ್ಯಜೀವಂ (ಸುಕುಮಾ. ೬-೩೮). [< ಸಂ. ಸಮತ್ವಭಾವ]

ಸಮತ್ಸರತ್ವ (ನಾ). ದ್ವೇಷ ಅಥವಾ ಹೊಟ್ಟೆಕಿಚ್ಚಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು : ಕ್ರಮದೆ ಪರವ್ಯಪದೇಶಂ ಸಮತ್ಸರತ್ವಂ . . . ಅತಿಕ್ರಮಮಕ್ಕುಂ ಪಾತ್ರದಾನಮಂ ಕುಡುವೆಡೆಯೊಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೬-೨೨). [ಸಂ.]

ಸಮತ್ಸರಮಾನಿಸ (ನಾ). ಮತ್ಸರವುಳ್ಳ ಮನುಷ್ಯ ; ಹೊಟ್ಟೆಕಿಚ್ಚಿನ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಆ ನಿರೂಥಿಯ ದೊರೆಗಳಿವನ ಸಮಾನರೇ ಗುಣದಲಿ ಸಮತ್ಸರಮಾನಿಸನ ನಿನ್ನಾಣೆ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೨-೩೮). [ಸಮತ್ಸರ$_0$ + ಮಾನಿಸ$_1$ (< ಮಾನುಸ)]

ಸಮದ (ಗು). ೧. ಸೊಕ್ಕಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಮತ್ತೇರಿದ : ಸಮದಗಜಗಮನೆಯರ್ . . . ನಡೆಯಲಾಱದೆ ಸುೞಿದರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೮೪); ಕಿರಾತರ್ವೆರಸು ಬೇಂಟೆ ವೋಗಲೆಂದು ಸಮದ ಸಮುತ್ಸುಕಚಿತ್ತನಾಗಿ . . . ಬಂದಂ ಪುಳಿಂದಂ (ರಾಜಶೇ. ೫-೫೧ ವ). ೨. ಸಂತೋಷಗೊಂಡ. (ನಾ). ೩. ಮತ್ತಿನಿಂದ ಕೂಡಿದವನು; ಸೊಕ್ಕೇರಿದವನು : ಸಮದಂ ಚಾಪಧರಂ ತನ್ನಮಿತಬಲಂಬೆರಸು . . . ನೆಱೆದಿರ್ದಂ (ಪಂಗಾಮಾ. ೧೪-೩೯). ೪. ಸಮಾನವಾಗಿ ಕೊಡುವವನು; ಪಕ್ಷಪಾತವಿಲ್ಲದೆ ದಾನಮಾಡುವವನು : ಆ ನೃಪಂ . . . ಸಮದನಾಗಿಯುಂ ಸಮದನಲ್ತು (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೩೯ ವ). [ಸಂ. (ಸ + ಮದ; ಸಮ + ದ)]

ಸಮದಂಡಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಸಮಾನವಾದ ಶಕ್ತಿ, – ಬಲ : 'ಸಮದಂಡಿಗೆಯ್' ಪರಾ. ೨. ಸರಿಸಮಾನ; ಸರಿಜೋಡಿ : ಶಿಶುಪಾಲ ಪೌಂಡ್ರಕರೆಂಬರಿಗೆ ಸಮದಂಡಿಯವ್ಮೊಡನೆ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೨-೧೭); ಲಂಡತನದಿ ಹೋರುವ ತನುಜನ ಸಮದಂಡಿಯೊಳಿರ್ದನಾ ರಾಮ (ಕುರಾಪಾಂ. ೩೩-೧೭); ಈ ತೆಱದ ಸಮದಂಡಿಯ ಯುದ್ಧಂಗೆಯ್ದು ಸಾಯಕಂಗಳೆಲ್ಲಂ ಸಮೆಯೆ (ಅದ್ಭುತ. ೪೫-೨೧). [ಸಮ್ಮ$_3$ + ದಂಡಿ$_1$]

ಸಮದಂಡಿ$_2$ (ನಾ). ತಕ್ಕಡಿಯ ಕೋಲು ; ತುಲಾದಂಡ : "ಸಮದಂಡಿ ತೂಗುವ ಕೋಲು" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೫-೧೪). [ಸಮ್ಮ$_3$ + ದಂಡಿ$_3$]

ಸಮದಂಡಿಗೆ (ನಾ). = ಸಮದಂಡಿ$_2$: ತೂಗುವದು ಮನದ ತಕ್ಕಡಿಪರಡಿ . . . ಸಮದಂಡಿಗೆಯ ತೂಕ ಬರೆ ತೆರಬೇಕು ತಕ್ಕ ಬೆಲೆ (ನಲಮು. ೬೬-೩). [ಸಮ್ಮ$_3$ + ದಂಡಿಗೆ]

ಸಮದಂಡಿಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಸಮಾನವಾದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸು : ಸಮದಂಡಿಗೆಯ್ದುನಿವನೆಂದು ಸಮುನ್ನತರೋಷದಿಂದೆ ತಿವಿದಂ (ಶಬಶಂ. ೪-೮೧). [ಸಮದಂಡಿ$_1$ + ಕೆಯ್$_1$]

ಸಮದತ್ತಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ತನ್ನ ಸಮಾನನಾದವನಿಗೆ ಕೊಡುವ ದಾನ : ಆತ್ಮಸಮಾನಶ್ರಾವಕಾಗ್ರಣಿಗಳ್ಗೆ ಕನ್ಯಾಭೂಮಿಸುವರ್ಣಹಸ್ತ್ಯಶ್ವರಥರತ್ನಾದಿಗಳಂ ಕುಡುವ ಸಮದತ್ತಿಯುಂ (ಆದಿಪು. ೧೫-೧೩ ವ) ; ತನ್ನ ಸಮಾನಮಪ್ಪ ಕುಲಶೀಲಂಗಳ ವ್ರತಸಂಪನ್ನರ್ಗೆ ಕರಿತುರಗಮಣಿಭೂಷಣಹಿರಣ್ಯಭೂಮಿಕನ್ಯಾದಿವಸ್ತುಗಳಂ ಕುಡುವ ಸಮದತ್ತಿಯುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೬-೨೫ ವ). [ಸಂ.]

ಸಮದರ್ಶನ (ನಾ). ಎಲ್ಲರನ್ನು ಹಾಗೂ ಎಲ್ಲವನ್ನು ಒಂದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಕಾಣುವುದು ; ಸಮಭಾವದಿಂದ ನೋಡುವುದು : ಸಮಂಜಸತ್ವಮೆಂಬುದು ಪ್ರಜಾಪಾಲನದೊಳ್ ಸಮದರ್ಶನವಾಗಿ ನೆಗೞ್ದುದು (ಚಾವುಂಪು. ೨೩೦); ಸರ್ವಪ್ರಜಾಮತಕೆ ತಾನು ಪ್ರತಿನಿಧಿಯೆಂಬ ಮೇಣವರ ಹಿತಕೆ ಹೊಣೆಯೆಂದೆಂಬ ಬುಧರೊಲಿದ ಸಮದರ್ಶನವನೊಪ್ಪಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬-೧೮೭). [ಸಂ.]

ಸಮದರ್ಶಿ (ನಾ). ಸಮಾನವಾದ ದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳವನು ; ನಿಷ್ಪಕ್ಷಪಾತನಾಗಿರುವವನು : ಸೆಣಸಿನಲಿ ಸಮದರ್ಶಿಗಳು ಧಾರುಣಿಯ ಪತಿಗಳು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೬-೧೦); ರಾಜರ್ಷಿಯಾ ದೀರ್ಘದರ್ಶಿಯಾ ಸಮದರ್ಶಿ ತಾಂ . . . ಪಾಲಿಸಿರ್ದನು ತನ್ನ ರಾಜ್ಯಮಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬-೧೭೯). [ಸಂ. ಸಮದರ್ಶಿನ್]

ಸಮದರ್ಶಿತ್ವ (ನಾ). ೧. ಸರಿಯಾಗಿ ನೋಡುವ ದೃಷ್ಟಿ ; ಸರಿಯಾದ ನೋಟ : ಸಮದರ್ಶಿತ್ವವುಳ್ಳ ಕಣ್ಣು ೨೦ ಅಡಿ ಅಥವಾ ಹೆಚ್ಚುದೂರದಲ್ಲಿರುವ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ನೋಡಬಲ್ಲದು (ಐಮ್ಮಂದ್ರ. ೬೪). ೨. ಸಮವೆಂದು ಭಾವಿಸುವಿಕೆ; ನಿಷ್ಪಕ್ಷಪಾತದೃಷ್ಟಿ : ಭಯಂಕರವಾದ ಆಪತ್ಕಾಲದಲ್ಲೂ ಧೃತಿಯಿಂದ ಪಾಲಿಸಬೇಕಾದ ಸಮಚಿತ್ತತೆಯನ್ನೂ ಸಮದರ್ಶಿತ್ವವನ್ನೂ ವ್ಯಾಸರು ಗೀತೆಯ ಮೂಲಕ ತಿಳಿಸಿದರು (ಋಗ್ವೇರ. ೧೨೪ ಟೀಕೆ). [ಸಂ.]

ಸಮದವಿರೋಧಿ (ನಾ). ಮದೋನ್ಮತ್ತನಾದ ಶತ್ರು : ಸಮದವಿರೋಧಿ ಹತ್ಮದೊಳೆ . . . ಅತಿರೌದ್ರಮಾಯ್ತು . . . ಸಮರಂ ಕುಮರಂಕರಾಮನಾ (ಗದಾಯು. ೧೦-೩). [ಸಂ. ಸಮದವಿರೋಧಿನ್]

ಸಮದಿಟ್ಟಿ (ನಾ). ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಸಮಾನವಾದ ನೋಟ ; ಸಮದೃಷ್ಟಿ : ಅನ್ಯೋನ್ಯಮೊಲ್ದು ನೋಡುತ್ತಿರ್ಪನ್ನೆಗಮೊರ್ಮೆ ದಲಿರ್ವರ ದಿಟ್ಟಿಗಳುಂ ಸಮದಿಟ್ಟಿಯಾದುವಂತಾ ಕ್ಷಣದೊಳ್ (ಕಾದಂಉ. ೩೩). [ಸಮ್ಮ$_3$ + ದಿಟ್ಟಿ]

ಸಮದೂಗು (ಕ್ರಿ). ಸಮವಾಗಿರು ; ಹೊಂದಿಕೆಯಾಗು : ಇಂದಿನ ಕಾಲದ ರಾಜ್ಯಾಡಳಿತ ಸಮದೂಗುವಂಥದು (ತತ್ತ್ವಪ್ರಾ. ೧೧೭). [ಸಮ್ಮ$_3$ + ತೂಗು$_1$ (< ತೂಂಕು$_1$)]

ಸಮದೃಷ್ಟಿ (ನಾ). ೧. ನೆಟ್ಟ ದೃಷ್ಟಿ ; ನೇರವಾದ ನೋಟ : ಸದ್ಧರ್ಮಮೂರ್ತಿವೆತ್ತು ಸಮದೃಷ್ಟಿಯೊಳ್ ನಿಂದ ವೃಷೇಂದ್ರನಿಂ . . . ಸಭೆ ಕಣ್ಗೊಳಿಸಿರ್ದುದು (ಶಬಶಂ. ೧-೭೯ ವ). ೨. ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಸಮಾನವಾದ ನೋಟ ; ಸಮಾನ ದೃಷ್ಟಿ : ಸಂಭ್ರಮದಿಂ ಸಮದೃಷ್ಟಿಯಾಗಿ ಸಿಲ್ಕಿದುವೆಮೆಯಿಕ್ಕಲ್ಕಱಿದುವವಳ ಧವಳಕಟಾಕ್ಷಂ (ಶಮದ. ೨೨೫ ಪ್ರಯೋ). ೩. ಸಮಭಾವದಿಂದ ಕಾಣುವಿಕೆ ; ನಿಷ್ಪಕ್ಷಪಾತದೃಷ್ಟಿ : ಸರ್ವಮನುಜರಿಗಾಗಿ ಸೃಷ್ಟಿ ಎಂಬ ಸಮದೃಷ್ಟಿ (ಕೋಗಿಲೆ. ೧-೧೨). [ಸಂ.]

ಸಮದೇಭ (ನಾ). ಮದದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಆನೆ ; ಮದಗಜ : ಸಮದೇಭಕುಂಭಭೇದನಸಮಯೋಗ್ರನಖಂಗೆ ಹರಿಗೆ ಮೃಗರಿಪುವೆಸರುತ್ತಮಿಕೆಯೆ (ಗದಾಯು. ೨-೨); ಸಮದೇಭಾಳಿಗೆ ತೋರ್ಪ ತನ್ನ ಮುಳಿಸಂ ಬಾಳೇಭಸಂಘಕ್ಕೆ ತೋರ್ಕುಮೆ ಸಿಂಹಂ (ಶೃಂಗಾರ. ೧-೬೫). [ಸಂ.]

ಸಮದೋಷಿ (ನಾ). ತ್ರಿದೋಷಗಳು ಸಮಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ : ವೈದ್ಯಶಾಸ್ತ್ರಸಾಮಗ್ರಿಯುಂ ಸಮದೋಷಿಯುಂ ಸಮಧಾತುವಪ್ಪ ನೀರೋಗನುಂ ಕ್ರಮಕರ್ತವ್ಯದಿಂ ನಯಮುಮನಾಪ್ತವರ್ತಿಯುಮನಾಸೆವಡುವರಲ್ಲರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೩೫ ವ). [ಸಂ. ಸಮದೋಷಿನ್]

ಸಮಧಾತು (ನಾ). ಧಾತುಗಳ ಸಮಸ್ಥಿತಿ : ಸಮದೋಷಿಯುಂ ಸಮಧಾತುವಪ್ಪ ನೀರೋಗನುಂ ಕ್ರಮಕರ್ತವ್ಯದಿಂ ನಯಮುಮನಾಪ್ತವರ್ತಿಯುಮನಾಸೆವಡುವರಲ್ಲರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೩೫ ವ); ನಾಸಿಕವೇಕೆ ವಾಸಿಸಬೇಕು ಎಂದರೆ ಮಾಣವು . . . ಈ ಭೇದವನಱಿದು ನುಡಿಸಲು ಸಮಧಾತುವಾಯಿತ್ತು (ಅನುಭ. ೨೪-೯೮). [ಸಂ.]

ಸಮಧಿಕ (ಗು). ೧. ಹೆಚ್ಚಾದ; ಅತ್ಯಧಿಕವಾದ : ಸಮಧಿಕವಿದ್ಯಾಬಳನಶ್ರಮದಿಂ . . . ಕಾಡುತ್ತಿರೆ (ನೇಮಿಪು. ೧೨-೨೦೦); ಸಮಧಿಕಚಿಂತೆಯಿಂ ನುಡಿಯಲುಂ . . . ಒಲ್ಲದ (ಜಗವಿ. ೧೮-೧೧). (ನಾ). ೨. ಬಹಳ ಹೆಚ್ಚು; ಅತ್ಯಧಿಕ : ಆ ಇಬ್ಬರು ಪೋಲೀಸಿನವರಿಗೆ ಸಮಧಿಕವಾಗಿ ಅನುಭವಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿತ್ತು (ಮಲೆಮ. ೫೩೫). ೩. ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು; ಮಿಗಿಲಾದವನು : ಸಮಧಿಕರಾರ್ ಜಗತ್ತ್ರಯದೊಳಿನ್ನನಗೆ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೪-೧೦೭). [ಸಂ.]

ಸಮಧಿಕೃತ (ನಾ). ಅಧಿಕಾರ ಹೊಂದಿದವನು; ನಿಯುಕ್ತನಾದವನು: ತೂರ್ಯ ತ್ರಯಸಮಧಿಕೃತಂ ತಾನೆ ನಾನಾಪ್ರಕಾರಸ್ತುತಿಕಾರಂ ತಾನೆ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೫-೧೨೨). [ಸಂ.]

ಸಮಧಿಗತ (ಗು). ಪಡೆದ; ಹೊಂದಿದ: ಸ್ವಸ್ತಿಸಮಧಿಗತ ಪಂಚಮಹಾಶಬ್ದ ಮಹಾಸಾಮನ್ತಅಗ್ರಗಣ್ಯ (ಎಕ. II,೫೭-೧ ; ಸು. 1100). [ಸಂ.]

ಸಮಧ್ಯಾಸಿತ (ಗು). ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕುಳಿತುಕೊಂಡ; ಜೊತೆಯಾಗಿ ಕುಳಿತ: ಪತ್ರಲೇಖಾ ಸಮಧ್ಯಾಸಿತಾಂತರಾಸನೆಯುಂ ಪ್ರಸ್ಥಾನೋಚಿತಮಂಗಳಾಲಂಕಾರೆಯುಮಪ್ಪ ಪಿಡಿಯಂ ಚಂದ್ರಾಪೀಡನೇಱಿದಾಗಳ್ (ಕಾದಂಪು. ೫೯೦). [ಸಂ.]

ಸಮನಂತರ (ನಾ). ಆಮೇಲಿನ ಕಾಲ; ತರುವಾಯ: ವೀರಕುಂತೀತನುಜರು . . . ಬಕಾಸುರಮರಣಸಮನಂತರದೊಳಾ ಪುರವರದೊಳಿರ್ದರು (ಜಿನ್ಯಾಆ. ೧೧-೧); ಓಂತೆ ಕೌರವಜಯಂ ತಮಗೆ ಕೈಸಾರ್ದ ಸಮನಂತರದೊಳಾದ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದೊಳ್ಪಾಂಡವರ ದೆಂತಿಳಿಯನೋವಿದರು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨-೩). [ಸಂ.]

ಸಮನಂತರಂ (ಅ). ಬಳಿಕ ; ಆಮೇಲೆ : ಅಂತು ವಿಶ್ರುತಶ್ರವಣ ಶ್ರೀಸಮಾಶ್ರಯಣನಾಗಿ ಸಮನಂತರಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೧-೨ ವ). [ಸಂ.]

ಸಮನಖಕರಣ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ನೂರೆಂಟು ಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಉಗುರುಗಳನ್ನು ಸಮನಾಗಿರಿಸುವಿಕೆ : ತನುವಂ ಸಾಜದೆ ನಿಂದಿರ್ದನುನಯದಿಂ ಪಾದಮೊಂದೆ ನಖಪೋರಣದಿಂ ವಿನುತಲತಾಕರದುಗುರ್ಗಳ್ ವನಿತೇ ಸಮನಾಗಿ ನಿಲ್ಲೆ ಸಮನಖಕರಣಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೪-೫೭). [ಸಂ.]

ಸಮನಸ್ಕ (ನಾ). [ಜೈನ] ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ ಜೀವಿ: ತನ್ಮನಃಸಂಪ್ರಯುಕ್ತರ್ ಸಮನಸ್ಕರ್ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೯೨) ; ಸಂಜ್ಞಿಗಳಿಗೆ ಉಪಯೋಗಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವ ಮನಸ್ಸು ಇರುತ್ತದೆ. ಅಸಂಜ್ಞಿಗಳಿಗೆ ಮನಸ್ಸಿಲ್ಲ . . . ಇವುಗಳಿಗೇ ಸಮನಸ್ಕ - ಅಮನಸ್ಕಗಳೆಂದೂ ಹೆಸರು (ಜೈನಪ. ೩೦೦). 'ಅಮನಸ್ಕ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸಮನಾಹ (ಗು). (?): ಸುಸ್ನಿಗ್ಧಸಮಪೂರ್ವವೃತ್ತಸಮನಾಹಪರಿಪೂರ್ಣಸಿತವೃತ್ತದಂತ ಪರಿವೇಷ್ಟಿತನುಂ . . . ಅಪ್ಪ ವಿಜಯಪರ್ವತಗಜೇಂದ್ರಂ ಬಂದು ಮುಂದೆ ನಿಲ್ವುದುಂ (ಆದಿಪು. ೧೨-೫೭ ವ). [?]

ಸಮನಿ (ನಾ). [ಯೋಗ] ಯೋಗದ ಮೂರು ಅವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಸಮನಿಯೊಳು ವಿಷ್ಣು ಮತ್ತುನ್ಮನಿಯೊಳುಂ ನೀನೆ ವಿಮಲನಿರಂಜನಂ (ಪಂಕಾರಾ. ೭-೫೯-೨೭). 'ಉನ್ಮನಿ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಸಮನೀ]

ಸಮನಿಕೆ (ನಾ). ಕೂಡಿರುವಂಥದು; ಹೊಂದಿರುವಂಥದು: ಪಂಚಮಹಾಸರಿತ್ತುಗಳ ಸಮನಿಕೆಯ ಸೌರಾಷ್ಟ್ರಗುರ್ಜರವಿಮಲಕಾಶ್ಮೀರಾಂಧ್ರಗೌಳಪ್ರಮುಖ ದೇಶಂಗಳಲಿ ನೋಡುತ ತಿರುಗಿತು ಸೇನೆ (ತೊರರಾ. ೪-೧೦-೨) ; ಕ್ರಮದಿಂದಂ ಪ್ರಾತಸ್ಸಂಗಮ ಮಧ್ಯಾಹ್ನಾಪರಾಹ್ನ ಸಾಯಾಹ್ನಂಗಳ್ ತ್ರಿಮುಹೂರ್ತ ತ್ರಿಮೂರ್ತಧ ಸಮನಿಕೆಯಿಂದ್ಯದಿವಕ್ಕುಮೊಂದೇ ತೆಱದಿಂ (ವಿಷ್ಣುಪು. ೨-೨-೯೧). [< ಸಮನಿಸು + - ಕೆ]

ಸಮನಿಸು, ಸಮ್ಮನಿಸು$_2$, ಸವಣಿಸು, ಸವನಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಘಟಿಸು ; ಒದಗು; ಸಂಭವಿಸು : "ಸಮನಿಸು-ಪ್ರಾಪ್ತೌ" (ಶಮಧಾ); ದೊರೆಕೊಂಡ ಮಾಘಮಾಸಂ ಬರೆ ಕೃಷ್ಣಚತುರ್ದಶೀದಿನಂ ಸಮನಿಸೆ (ಆದಿಪು. ೧೬-೫೧). ೨. ದೊರಕು; ಸಿಕ್ಕು: ಒಂದು ಮಿಗಮಪ್ಪೊಡಂ ಬೇಂಟೆ ಸಮನಿಸದೆ ಪೊಟಲ್ಗೆವೋದರ್ (ಪಜ್ಞಾರಾ. ೯೫-೨೩); ಧರಣೀನಾಥಪ್ರಸಾದಂ ಸಮನಿಸಿರೆ ಮಹಾಯಜ್ಞಮುಂ ಮಾಡಿ (ಎಕ. XIII, ೩೩೦-೧೩; ೯೫೦); ಕಾಲಗತಿಯಿಂದೆವಗೆ ಕಾನನದಾಲಯಮು ಸಮನಿಸಿತು (ತೊರರಾ. ೪-೧-೧೧). ೩. ಒದಗಿಸು; ಉಂಟುಮಾಡು; ಆಗಿಸು : ಸಮುದಾಯಾರ್ಥಮಣಾರಿಯು ಸಮನಿಸುವರ್ಥಪ್ರತೀತಿ ತೋಱದೊಡೆಲ್ಲಂ ಕ್ರಮಮಕ್ಕುಮರ್ಥಶೂನ್ಯಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೭೮); ಇವೆಲ್ಲವೊಂದಾಗಿಯೆ ದರ್ಪಕಂಗೆ ಸಮನಿಪ್ಪ ಜಗಜ್ಜಯದರ್ಪಮಂ ಸಮಂತಾಗಿಸಲೊಂದೆ ಸಾಲ್ವುಮನಿಸಿತ್ತು ಕುಮಾರಕೃತ ಪ್ರಸಾಧನಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೬-೬೩) ; ಎಲ್ಲವ ಸಾನಂದದೊಳು ಸಮನಿವುದು (ಹದಿಬ. ೪-೧೯). ೪. ಪಡೆ; ಹೊಂದು: ಸಮನಿಪ ಧರ್ಮಕ್ಕವಿರುದ್ಧಮರ್ಥಮರ್ಥಕ್ಕೆ ಕಾಮಮವಿರುದ್ಧಂ (ಅಜಿಪು. ೨-೪೭) ; ಸಮನಿಸುಗುಮಾ ವಿಭಕ್ತಿಗಳ ಮೊದಲೊಳಾದಂ ಗಳಾಗಮಂ (ಶಮದ. ೯೫).. ೫. ಸೇರು; ಕೂಡು: ರಮಣಿಯೊಡನೇಕಾಂತವರಸನ ಸಮನಿಸಿಹುದು (ಸಂಧಾಶ. ೩೭-೪); ತಿಮಿರ ತರಣಿಗಳೇಕದೇಶದಿ ಸಮನಿಸಿಪ್ಪವೆ ಎಂದಿಗಾದರು (ಜಗದಾ. ೩೩೧). ೬. ಹೊಂದಿಕೆಯಾಗು; ಅಳವಡು; ಒಪ್ಪು : ಭಾವಂ ಸಮನಿಸಿದಂತಿರ್ದುದು ನೃಪಸಮಿತಿ ಜಗತ್ತ್ರಿತಯತಿಲಕನಾಸ್ಥಾಯಿಕೆಯೊಳ್ (ಅಜಿಪು. ೫-೩೭); ಲಿಂಗಾಂಗಿಗಳಲ್ಲದವರ ಶರಣರ ಸಂಗವಿಲ್ಲದವರ ಕಂಡರೆ ನಾಚುವೆ ಅವರ ನುಡಿಯೆನಗೆ ಸಮನಿಸದಯ್ಯ (ಬಸವ. ೪೫೩). ೭. ಬಳಿ; ಸವರು; ಲೇಪಿಸು : ಕಲ್ಪದ್ರುಮಶಾಖಾನ್ವಿತಗೆ ಹರಿದ್ರಾಪರಿಮಳಮನಂಗದೊಳ್ ಸಮನಿಸಿದರ್ (ಗಿರಿಕ. ೧೦-೩೦). ೮. ರಚಿಸು; ನಿರ್ಮಿಸು : ಹಿಮಕರಬಿಂಬದಿಂ ಕಡೆದುದೋ . . . ಮೌಕ್ತಿಕಂಗಳಿಂ ಸಮನಿಸಿದತ್ತೊ (ಪಂರಾಮಾ. ೩-೧೫೨). ೯. ಸಿದ್ಧಪಡಿಸು ; ಅಣಿಮಾಡು : (೬). ಸಮ್ಮನಿಸು$_1$: ೧. ಒಗೆದಂ ಲೋಕದ ಸಯ್ಯು ಸಮ್ಮನಿಸೆ ಸರ್ವೋರ್ವೀಶಳಾಳಂಕರಿಷ್ಣುಗೆ (ಎಕ. V. ಅರು೭, ೧೨೭-೧೩ ; 1188); ತತ್ತರುಣೀಗಾತ್ರದ ಸೋಂಕು ಸಮ್ಮನಿಸೆ ಮೂರ್ಛಾಪನ್ನನಾದಂ ಖಳಂ (ಅನಂಪು. ೧೨-೭); ಜಿನುಂಗುವುದು ಸುಯ್ಯುದು ಜಾಡ್ಯಂ ಮೊಳೆವುದೆಂಬ ಬಗೆಗಳ್ ಸಮ್ಮನಿಸವು ಬಸವನಲ್ಲಿ ಶೈಶವದಶೆಯೊಳ್ (ವೃಷಪು. ೩-೨೮). ಸವಣಿಸು: ೩. ಅನ್ಯಾರ್ಥಮಂ ಸವಣಿಸುವ ಶಬ್ದಾದಿಕವೆ ಲಾಕ್ಷಣಿಕವೆನಿಪುವಸ್ತ್ರಮಯಕಾಲದಲ್ಲಿ (ಶಾಸೋಕ್ತಿ. ೧೦-೧೭೫). ಸವನಿಸು : ೧. [ಸವನಿ]ಸೆ ವೈಶಾಖಂ ಕೂಡೆ ವಳಕ್ಷರದಶಮಿ ಹಸ್ತಋಕ್ಷಮದುಂ ತಾಂ ಸವನಿಸಿರೆ (ವರ್ಧಮಾ. ೧೩-೩೪); ಅಂತರಾಯಂ ಸವನಿಸುಗುಂ ಪುಣ್ಯಹೀನನಪ್ಪಂಗೆಂತುಂ (ಸಮುಪ. ೪-೪೧); ಪೊಸದವ್ವನಂ ಸವನಿಸಲು ಮಂದರಾದ್ರಿಯೊಳುಗ್ರತಪವನೊಡರಿಚಿ (ಸೌಂದಪು. ೧೫-೬೨). ೨. ಅವಳ ಮೊಗದಂತೆ ಮಯ್ಸಿರಿ ಸವನಿಸದೆನಗೆಂದು ಕಂದನೆರ್ದೆಯೊಳ್ ತಾಳ್ದಂ ಹಿವಗದಿರಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೧೨೨); ಇವರಿರ್ವರೊಳೇಳ್ಗೆವಡೆದವರಿಂದ ಸವನಿಪ್ಪುದಿಹಪರಸೌಖ್ಯ (ಹದಿಬ. ೫-೮). ೩. ನೆವಮೊಂದುಮಿಲ್ಲದೆ ನಿಮ್ಮೊಳು ವೈರವ ಸವನಿಸಿ (ಕರ್ಣಾವ್ಯ. ೩-೧೦). ೪. ಬೇಗಂ ದುಃಖಂ ಸವನಿಸ ಸಲ್ಲಂ ಈಗಳ್ ಮಾವಯ್ಯನ ನಗರಕ್ಕಂ ಸಾಗಲ್ವೇಳ್ಕುಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೪-೧೭-೭); ತನ್ನ ಅಡಕೆಯನ್ನೆಲ್ಲ ಸವನಿಸಿಕೊಂಡು ಕರ್ಮಿನ್ ಸಾಬರು ಹಿಂತಿರುಗಿಸಿದ್ದ ಖಾಲಿಚೀಲವನ್ನೆ ! (ಮಲೆಮ. ೪೩೯). ೮. ನಗರದೊಳೊಂದು ಮಂದಿರವ ಸವನಿಸಿಯೆ ಸಿಂಗರಿಸಿ ಬೇಗದೊಳವರ ಬಿಜಯಂಗೈಸಿ ತಂದು (ಶಂಕದಾ. ೯-೩೩). ೧೦. ಮಾಡು; ನೆರವೇರಿಸು : ಯುವತಿ ಮಿತ್ರಾವಳಿಯನಮ್ಮಾ ಕುವರನೊಳು ಪಾಣಿಗ್ರಹಣವನು ಸವನಿಸಲೆಬೇಕೆಂದು ಸುಮುಹೂರ್ತದಲಿ ಪೇಳಿದನು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೭-೨೪). ೧೧. ನೀಡು; ಒಪ್ಪಿಸು: ನವವಯಮಯ್ದೆ ಲಕ್ಷ್ಮಿ ನವಕಾಮಮಿವುಂ ಸುಸಿಲಲ್ಲಿ ವಕ್ತ್ರಮಂ ಸವನಿಸದಾಕೆ ಮುಗ್ಧೆ (ರಸರ. ೩-೧೩೭).

[? + - ಇಸು ./ ತೆಲು. ಸವರಿಂಚು]

ಸಮನ್ಸು (ನಾ). ಪ್ರತಿವಾದಿಯು ಹಾಜರಾಗಬೇಕೆಂದು ನ್ಯಾಯಾಲಯದಿಂದ ಕಳಿಸುವ ಆದೇಶ : ಸಮನ್ಸು ಆಗಲೇ ಹುಟ್ಟಿದೆ (ದಿನಾಂ. ೧೦೦). [← ಇಂ. Summon]

ಸಮನ್ವಯ (ನಾ). ೧. ಹೊಂದಿಕೆ ; ಹೊಂದಾಣಿಕೆ : ಕರ್ಮಯೋಗದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನ, ಭಕ್ತಿ, ಕರ್ಮಗಳ ಸುಮಧುರಸಮನ್ವಯವಿದೆ (ಧರ್ಮಸಾ. ೧೩೯) ; 'ಒಳ್ಳೆಯ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಒಳ್ಳೆಯ ಮನಸ್ಸು' ಎನ್ನುವಂತೆ ಅವೆರಡೂ ಸಮನ್ವಯವಾಗಿಯೇ ಬೆಳೆಯಬೇಕು (ಶಿಕ್ಷದ. ೩೪೭). ೨. ಕುಲ ; ವಂಶ : ನೊಸಲೊಳ್ಮಸುಗುವ ಮಿಸುನಿಯ ಪೊಸಗನ್ನಡಿಕಣ್ಗೆವಂದುದಿನಬಿಂಬಂ ಬಂದೆಸೆವಂತೆ ನಿಜಸಮನ್ವಯವಸುಧೇಶ್ವರವಿಹರಣೇಕ್ಷಣಾಪೇಕ್ಷತೆಯಿಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೬೩). [ಸಂ.]

ಸಮನ್ವಯಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೊಂದಿಸು; ಅಳವಡಿಸು : ಸಮಾಜದ ಅವಶ್ಯಕತೆಯನ್ನು ಸಮನ್ವಯಗೊಳಿಸಿಕೊಂಡು (ಶಿಕ್ಷಪ. ೧೩೩) ; ಪ್ರಸ್ಥಾನತ್ರಯಿಗೆ ಆಚಾರ್ಯರು ಭಾಷ್ಯ ಬರೆದು ಹದಿಮೂರನೆಯ ಶತಮಾನದ ಹೊಸದನಕ್ಕೂ ವೇದೋಪನಿಷತ್ತುಗಳ

ಪುರಾಣಜ್ಞಾನವನ್ನೂ ಸಮನ್ವಯಗೊಳಿಸಿದರು (ಕರ್ನಾ. ೩೭).
[ಸಮನ್ವಯ + ಕೊಳ್₁ + - ಇಸು₁]

ಸಮನ್ವಿತ (ಗು). ೧. ಕೂಡಿಕೊಂಡ ; ಬೆರೆತ : ಅಮಳಚಾಂತ್ರಸಮನ್ವಿತಗುಪ್ತಿಗುಪ್ತರ್ . . . ಕೊಂಡಕುಂದಾಚಾರ್ಯರ್ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೧೫); ಅತಿಬಲಸಮನ್ವಿತಕುಮಾರನ ಸೇನೆಯೊಳ್ಮಾಣದೆ ಕೆರಳ್ದಂ ಮರಾಳಕೇತು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೧-೬೭). (ನಾ). ೨. ಕೂಡಿ ಕೊಂಡುದು; ಸೇರಿದುದು : "ಯುತಮನ್ವಿತಂ ಸಂಹಿತಂ ಸಮನ್ವಿತಂ . . . ಸಹಿತಮೆನಲು ಕೂಡಲ್ಕೆ ನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೦-೧೮). ೩. ಕೂಡಿರುವವನು; ಸಹಿತವಾಗಿರುವವನು: ನಾನೆ ಬಹನತಿಬಲಸಮನ್ವಿತಂ ನಿರ್ವಿಘ್ನಮೆಸಗ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೯-೪೩). [ಸಂ.]

ಸಮನ್ವೀತ (ಗು). ಕೂಡಿಕೊಂಡ : ಮಯ್ಯೊಳ್ ಮಿಡುಕುಳ್ಳ ತಾಣಮಣಮಿಲ್ಲೆಂಬಂತು ನಿಷ್ಪಂದನಾಗಿ ಸಮನ್ವೀತಮನಂ [ಪಾಠಾಂ. ಗುಣಂ] ಗುಣಂಗೊಳಿಸಿದಂ ಯೋಗೀಂದ್ರ ವೃಂದಂಗಳಂ (ಆದಿಪು. ೬-೩೪). [< ಸಮನ್ವಿತ]

ಸಮಪಾತಳಿ (ನಾ). ಏರುಪೇರಿಲ್ಲದುದು; ಸಮನಾದ ಮಟ್ಟ : ನೀರಿನ ಸಮಪಾತಳಿಯ ಸಹಾಯದಿಂದ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಎತ್ತರವನ್ನು ಅಳೆಯಬಹುದು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೫೯); ನೀಲನು . . . ರಾತ್ರಿಯಾದ ಕೂಡಲೆ ಸಮಪಾತಳಿಯ ನೆಲ ನೋಡಿ ಅಲ್ಲಿ ಬಿಡಾರಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು (ಬಂಗಾಪ. ೫೫). [ಸಮ₁ + ಪಾತಳಿ]

ಸಮಪಾದ (ನಾ). ೧. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿರುವ ಕಾಲು; ಒಂದೇ ಸಮವಾಗಿಟ್ಟ ಕಾಲು : ಗೋಪಾಲರೊಡನೆ ಗೆಡೆಯಾಗಿ ಲಘುಕ್ರಮದೆ ಸಮಪಾದದಿಂ ಲಂಘಿಸಿ ಗೆಲ್ಲಂಗೊಂಡು (ಜಗ. ೪-೫೨ ವ); ಸಮಪಾದಂ ಕಟಿಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿ ನಿಲೆ ಬೆನ್ನಂ ಮೋದೆ ಕೇಶಾಳಿ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೬೪೭); ಸರಸ್ವತಿಯನ್ನು ಸೋಮವದನೆಯಾಗಿಯೂ ಸಮಪಾದಗಳಿಂದ ನಿಂತಿರುವಂತೆಯೂ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು (ಭಾರದ. ೫೧೨ ಅಡಿಟಿ). ೨. ಬಿಲ್ಲು, ಗದೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ಯುದ್ಧಮಾಡುವಾಗ ನಿಲ್ಲುವ ಐದು ಭಂಗಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಸಮಾನಾಂತರದಲ್ಲಿ ಪಾದಗಳನ್ನಿಡುವುದು : ವಿಕ್ರಮಾರ್ಜುನನಶ್ವತ್ಥಾಮನೊಳ್ ಪೆಣೆದು . . . ಆಲೀಢ ಪ್ರತ್ಯಾಲೀಢ ಸಮಪಾದಂ ಗಳೆಂಬಾಸನಂಗಳೊಳಂ . . . ಕಾದಿದರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೩೬ ವ); ಆಲೀಢ ಪ್ರತ್ಯಾಲೀಢ ಸಮಪಾದ ವೈಷ್ಣವ ಮಂಡಲಾಗ್ರಮುಮೆಂಬ ಪಂಚವಿಧಸ್ಥಾನಕೃತಂ ಗಳೊಳಂ . . . ನಿಂದು (ಗದಾಯು. ೮-೧ ವ). ೩. [ಛಂದ] ಸಮಸಂಖ್ಯೆಯ ಪಂಕ್ತಿ,— ಸಾಲು: ಪ್ರತಿಪಾದದ ಮೊದಲನೆಯಕ್ಷರದ ಮುಂದೆ ನಗಣ ಸಗಣಗಳು ಬರಕೂಡದು. ಸಮಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಏಳನೆಯಕ್ಷರವು ಲಘುವಾಗಿರಬೇಕು (ಕೃಪಿ. ೧೦೩). 'ವಿಷಮಪಾದ' ನೋ. ೪. [ನಾಟ್ಯ] ಇಪ್ಪತ್ತುಮೂರು ದೇಶೀಯ ಸ್ಥಾನಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಪಾದಗಳ ನಡುವೆ ಒಂದು ಗೇಣು ಅಂತರ ವಿರುವಂತೆ ನಿಂತುಕೊಳ್ಳುವುದು: ಒದವಿರ್ದ ಸ್ವಸ್ತಿಕಂ . . . ಸಮಪಾದಂ . . . ವೃಷಭಂ ಸುಲಲಿತಮಿಪ್ಪತ್ತಮೂರು ದೇಶಿಸ್ಥಾನಂ (ರಾಷ್ಟ್ರರು. ೬-೮). [ಸಂ.]

ಸಮಪಾದಚಾರಿ (ನಾ). = ಸಮಪಾದ ೪ : ನಚ್ಚಣ . . . ಸಮಪಾದಚಾರಿಯಂ ತಳೆದಸೆದಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೧೨-೯೨). [ಸಂ. ಸಮಪಾದಚಾರೀ]

ಸಮಪಾಳಿ 'ಸಮಪಾಟಿ' ನೋ.

ಸಮಪಾಟಿ, ಸಮಪಾಳಿ (ನಾ). ೧. ಸರಿಸಮಾನ ; ಸಾಟಿ : "ಸಮಪಾಟಿಯೆನಲ್ ಸದೃಶಮೆಂಬುದು" (ಚತುಃ. ೧೫೮). **ಸಮಪಾಳಿ** : ೧. ಕಾದಿದನು ಸಮಪಾಳಿಯಲಿ ಹದಿನೈದುದಿನ ಪರಿಯಂತ (ಕೊರರಾ. ೧-೮-೩೯); ಸುನಂದನೆಗೆ ಸಮಪಾಳಿ ನೀನು (ನಳಚ. ೭-೩೨). ೨. ಕ್ರಮ ; ಓರಣ : ಸಾಲ ಝಲ್ಲರಿ ಮುಸುಕಿದವು ಸಮಪಾಳಿಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೩-೨೯); ಪೇಳುತಲಿ ಶ್ರುತಿಮಂತ್ರಗಳ ಸಮಪಾಳಿಯಲಿ ನಡೆತಂದರಾಗ (ಉತ್ತರ. ೩-೨೧). [ಸಮ₁ + ಪಾಟಿ₁]

ಸಮಬಂಧ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಕಾವ್ಯರಚನೆಯ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ ; ಕೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಅಹಿತವಾಗದಂಥ ಪದಬಂಧವುಳ್ಳುದು : ಸಮಬಂಧಮೆಂಬುದಕ್ಕುಂ ಸಮನಿಸಿ ಕಿವಿಗೆಡಬ್ ಬಾರ[ದಂದಂಬಟ್ಟಿಂ] ಸಮದ ಪದದಾ ವಿಭೇದಕ್ರಮಮೆರಡಕ್ಕುಂ ಮೃದುಸ್ಫುಟೋಕ್ತಿಯನದಱಿಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೫೭). [ಸಂ.]

ಸಮಬಂಧು (ನಾ). ೧. ಸರಿಸಮಾನನಾದ ನಂಟ,— ಬಂಧು : (?). ೨. ಸಮವಯಸ್ಕ ; ಓರಗೆಯವನು : ಸಮಬಂಧುಗಳನಪ್ಪಿ ಸಂದರ್ಶನೋತ್ಸವ ದೊಳನ್ಯೋನ್ಯಸಂಭಾವನೆಗಳಿಂದ ಮುದಿತರಾಗಿ ವಂದಿಸಿದರೆಲ್ಲರುಂ ಬಕದಾಲ್ಬ್ಯ ಮುನಿಗೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೩-೨೫). [ಸಂ.]

ಸಮಭರವಿಭಾಗ (ನಾ). ಸಂಧಿವಿಭಜನೆ (?) : ನಿಯತಸ್ಥಾನಂ ಪದವಿಸ್ಥಿತಿಯೊಳಾದ ವಿರಾಮಮಜೀಗೆ ಯತಿಯಕ್ಕುಮದರ್ಥಯಥಾಗತಿ ಯತಿಭಂಗಂ ಪ್ರಯುಕ್ತಸಮಭರ ವಿಭಾಗದೊಳ್ ನಿರ್ದೋಷಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೪೭೯). [ಸಂ.]

ಸಮಭಾಗ (ನಾ). ಸಮಾನವಾದ ಭಾಗ,— ಪಾಲು : "ಪಂಪಮೆನಲ್ ಸಮಭಾಗಂ" (ಚತುಃ. ೯); ಸಿಂಗತಲೆವಕ್ಕಾರನ್ನೆ ಕಾಸಂಪಳ್ಳಿಯಾ ಸಮಭಾಗಮಾನ್ . . . ಕೊಟ್ಟರ್ (ಎಇ. XXI, ೧೭೮-೯ ; ಶ್ರ. ೬ನೆಯ ಶತ). [ಸಂ.]

ಸಮಭಾಜಕ (ಗು). ಅರ್ಧಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಭಾಗಮಾಡುವ : ಭೂಮಿಯ ಸಮಭಾಜಕವೃತ್ತತಲವನ್ನು ವೃದ್ಧಿಸಿದರೆ ಖಗೋಳವನ್ನು . . . ಸಂಧಿಸುವ ವೃತ್ತವೇ ಈ ಖಗೋಳೀಯ ವಿಷುವದ್ವೃತ್ತ (ನಕ್ಷತ್ರ. ೩೪). [ಸಂ.]

ಸಮಭಾಜಕರೇಖೆ (ನಾ). ಭೂಗೋಳವನ್ನು ಎರಡು ಸಮಭಾಗಗಳಾಗುವಂತೆ ಕಲ್ಪಿಸಲಾದ ರೇಖೆ ; ಭೂಮಧ್ಯರೇಖೆ : ಭೂಮಧ್ಯರೇಖೆ, ನಿರಕ್ಷ ರೇಖೆ, ಸಮಭಾಜಕರೇಖೆ (ಭೂಗೋಳ. ೫). [ಸಂ. ಸಮಭಾಜಕರೇಖಾ]

ಸಮಭಾಜಕವೃತ್ತ (ನಾ). "ಭೂಮಿಯ ಎರಡುಧ್ರುವಗಳಿಗೂ ಸಮಾನ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಭೂಮಿಯ ದೊಡ್ಡವೃತ್ತ : ವಿಷುವದ್ವೃತ್ತ ; ನಿರಕ್ಷ ರೇಖೆ ; ಭೂಮಧ್ಯರೇಖೆ" (Equator. ೧೦೬೧). [ಸಂ.]

ಸಮಭಾವ (ನಾ). ಒಂದೇ ಬಗೆಯಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಸಮತೆ : ಸಮಭಾವಪ್ರಭವಂ ಶಾಂತಮಕ್ಕುಮಂತಾ ಸಮತ್ವಮುಂ ವರ್ತಿಸುಗುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೮೨೮). [ಸಂ.]

ಸಮಭಿಮತ (ಗು). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಒಪ್ಪಲ್ಪಟ್ಟ,— ಮನ್ನಿಸಲ್ಪಟ್ಟ : ಸುಕುಮಾರೋಜಸ್ಸ ಮಭಿಮತೋದಾರಾಹ್ವಯಸಮಾಧಿಗಳ್ ಕೃತಿಗುಣಂಗಳೀರಯ್ದಕ್ಕುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೫೦೦). [ಸಂ.]

ಸಮಭ್ಯರ್ಥಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಮರ್ಥಿಸು ; ಅನುಮೋದಿಸು : ಎನ್ನೆಂಬುದನಿಂಬು ಕೆಯ್ಯುದೆಂದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ನುಡಿಯಂ ಗಾಂಧಾರಿ ಸಮಭ್ಯರ್ಥಿಸಿ ತಾನುಂ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ (ಗದಾಯು. ೪-೧ ವ). [ಸಮಭ್ಯರ್ಥನ₁ + - ಇಸು₁]

ಸಮಯ₁ (ನಾ). ೧. ಕಾಲ ; ವೇಳೆ : ಜಿನಪತಿಮುನಿಪತಿಗುಣವರ್ಣನಸಮಯಾನಂತರಂ ಕವೀಶ್ವರಗುಣವರ್ಣನಮುಚಿತಂ (ಪಲ್ಲಿಪು. ೧-೨೨); ಹರನಾಣೆಯಂ ತಾಳ್ದು ಬಾಳ್ದಿಪ್ಪ ಸಮಯದೊಳು (ತಿರು. ದೇ. ೧೧-೬). ೨. ಸರಿಯಾದ ಕಾಲ ; ಸಕಾಲ: ಸಮಯದೊಳ್ ಬಿತ್ತಿ ಬೀಜವನಮಿತಫಲಂಗುಡುವ ಪೊಲನನುಳಿಯುವ ತೆರದಿಂದ (ಶಾಕುಂತ. ೯೪-೧೫೫); ಸಮಯಕ್ಕಾಗದ ಅರ್ಥ ಸಹಸ್ರವಿದ್ದರೂ ವ್ಯರ್ಥ (ಗಾದೆ). ೩. ಆಸ್ಪದ; ಅವಕಾಶ : ಕುಡು ಸಮಯಮಂ (ಅನಂತಪು. ೨-೩೦); ತನಗಾದ ಅಪಮಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರತೀಕಾರವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು . . . ಸಮಯವನ್ನು ಹೊಂಚಲು ಮೊದಲಿಟ್ಟನು (ಒಡೆ. ೧೫). ೪. ಒಡಂಬಡಿಕೆ ; ಒಪ್ಪಂದ : ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮೀನರಸಿಂಹಪುರ ದಶೇಷಮಹಾ(ಸ)ಜನಂಗಳು ಹಿರಿಯಮಕ್ಕೆಯ್ಯಲ್ಲಿ ಮಹಾಸಭೆಯಾಗಿ ನೆರದು ಮಾಡಿದ ಸಮಯವೆಂತೆಂದಡೆ (ಮೈಶಾ. ೧೯೩೧, ೫೯-೨; 1226). ೫. ಸಂಪ್ರದಾಯ ; ಪದ್ಧತಿ; ರೂಢಿ : ಬಹುಶಃ ಆ ಕಾಲದ ವರ್ಣಕಕವಿಗಳದಿದೊಂದು ಸಮಯ ವಾಗಿರಬೇಕು (ಕರ್ನಾಟ. ೬೨); 'ಧರ್ಮ' ಎಂದರೆ ನಟರು ಆಚರಣೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರ ತಕ್ಕ "ಸಮಯ" ಅಥವಾ ಸಂಪ್ರದಾಯ (ಸಂನಾಟ. ೧೩). ೬. ಧರ್ಮ; ಮತ: ಸಮಯಸಮುದ್ಧರಣಂ ವಿಕ್ರಮತುಂಗಂ ನಾಚಿಸಟ್ಟಿ (ಕೊಲ್ಹಾಶಾ. ೮-೫೯; 1147); ಗುರುದೀಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದ ನರನು ಶರಣರ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲ (ಅಪಿಂದೇ. ೨೭೦-೧೩). ೭. ಕುಲ ; ಸಮಾಜ : ಸಮಸ್ತಸೆಟ್ಟಿಕಾಱರ ಸಮಯದ ಸಮೀಪದಲು . . . ದೇವರಿಗೆ ಧಾರಾಪೂರ್ವ್ವಕಂ ಮಾಡಿ (ಕಇ. ೩೬-೪೯-೧೨ ; 1134); ವಿರೋಧಿಸಂವತ್ಸರ ದಲ್ಲಿ ಆರುದರುಶನ ಹದಿನೆಂಟುಸಮಯಕ್ಕೆ ವಿರೋಧ ಹುಟ್ಟೀತು (ಕಾಲಸಂ. ೪೨); ಹದಿನೆಣ್ಟುಸಮಯವು ಅಱುವತಮೂವರು ಬಣಜು ಭಕುತಿಭೇದವಿಲ್ಲ

(ಎ.ಕ., XXI, ೧೪-೭೮: 1260). ೮. ಸಂಕೇತ ; ಸಂಜ್ಞೆ : "ಕಾಲದಲಿ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲಿ ವಿಶೇಷದಲಿ ಸಂಕೇತದಲಿ ಸಮಯಾಖ್ಯವೆನಿಸಿರ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೫೪-೬೬). ೯. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಕವಿಯ ಸಂಪ್ರದಾಯ ; ಕಾವ್ಯಭಾಷೆ: ಶಬ್ದವೃತ್ತಿಯು ಮುಖ್ಯ ಮತ್ತು ಅಮುಖ್ಯ ಎಂದು ಎರಡುವಿಧ . . . ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ಮರಣಕ್ಕೆ ತರಲು ಅನುಕೂಲವಾದ ಪದಾರ್ಥದ ಸಂಬಂಧಕ್ಕೆ ಶಕ್ತಿ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಇದಕ್ಕೆ ಸಮಯ, ಸಂಗತಿ, ಸಂಕೇತ, ವಾಚಕತ್ವ ಎಂಬೀ ಮುಂತಾಗಿ ನಾಮಾಂತರಗಳು (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೮೪೭). 'ಕವಿಸಮಯ' ಪರಾ. ೧೦.[ತರ್ಕಶಾ] ವಾದವಿವಾದಗಳ ನಿರ್ಣಯ; ಸಿದ್ಧಾಂತ : ಆ ಕಪಿಲ ಸುಗತ ಕಣಚರ ಲೋಕಾಯತಿಕಾದಿ ಮಾರ್ಗಭೇದಂ ಸಮಯಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೦೫). ೧೧. [ಜೈನ] ಪರಮಾಣುವು ಲೋಕಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿದ ಇನ್ನೊಂದು ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಮಂದಗತಿಯಿಂದ ಹೋಗುವಷ್ಟು ಕಾಲಾವಧಿ : ಅಣುವನಣು ದಾಂಟುವ ಪೊಟ್ತುಂ ಸಮಯಮೆಂದು ಪೇಳ್ಪವನಾವಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧-೪೮). [ಸಂ.]

ಸಮಯ್ಯ$_2$ 'ಸಮಯಿ$_2$' ನೋ.

ಸಮಯಂದಪ್ಪು (ಕ್ರಿ). ವೇಳೆ ಮೀರು; ಅವಧಿ ಮೀರು: ಅಂಗಳಂಗಳ ಕಸವಂ ಸಮಯಂದಪ್ಪದೆ ತೊಡೆವುವು ಚಮರೀಮೃಗವಾತ್ಮವಾಳಸಮ್ಮಾರ್ಜನಿಯಿಂ (ಜಗವಿ. ೧೬-೪೬). [ಸಮಯ$_1$ + ತಪ್ಪು$_1$]

ಸಮಯಚತುರ (ಗು). ೧. ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ವ್ಯವಹರಿಸುವ ಚಾತುರ್ಯವುಳ್ಳ : ಜೋನ್ಸ್‌ಳಂಥ ಶಕ್ತಿಸಂಪನ್ನ, ಸಮಯಚತುರ, ಕ್ರೂರಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು ಅವನು ಇದುವರೆಗೆಂದೂ ನೋಡಿರಲಿಲ್ಲ (ಅಂಬಿಕ. ೯೫). (ನಾ). ೨. ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ವ್ಯವಹರಿಸುವವನು : ಅವನಂಥ ಸಮಯಚತುರನನ್ನು ನಾನು ನೋಡಿಯೇ ಇರಲಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಸಮಯತಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಆರುಬಗೆಯ ಯತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಯತಿಯಲ್ಲಿ ಆರುವಿಧ. ಕ್ರಮವಾಗಿ ಅವು - (೧) ಸಮಯತಿ, (೨)ಗೋಪುಚ್ಛಯತಿ . . . (೬) ವಿಷಮಯತಿ (ಸಂಗೀಚಂ. ೫೬). [ಸಂ.]

ಸಮಯಬಾಹ್ಯ (ನಾ). ಜಾತಿಯಿಂದ ಹೊರತಾದವನು : ಇದಂ ಮಹಾಜನಂಗಳ್ ಕಂಡರಪ್ಪೊಡೆ ಸಭಾಜನಕ್ಕಂ ಸಹಪಂಕ್ತಿಗಂ ಪೊಱಗೆಂದು ಸಮಯಬಾಹ್ಯನಂ ಮಾಳ್ಪರ್ (ಪಂಚತಂ. ಅ. ೧೧೦-೯). [ಸಂ.]

ಸಮಯಸಾಧಕ (ನಾ). ಕಾಲಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ರೀತಿಯನ್ನನುಸರಿಸಿ ಲಾಭ ಪಡೆಯುವವನು : ಆತ ಒಳ್ಳೆ ಸಮಯಸಾಧಕ. ಯಾವ ಅಧಿಕಾರಿ ಬಂದರೂ ಆಪ್ತನಾಗಿ ಬಿಡುತ್ತಾನೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಸಮಯಸ್ಫೂರ್ತಿ (ನಾ). ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಹಾಗೆ ಆಗಿಂದಾಗಲೇ ಹೊಳೆಯುವ ವಿಚಾರ : ಕಲಾವಿದನ ಸಮಯಸ್ಫೂರ್ತಿ ಮತ್ತು ಕಲ್ಪನಾ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಗಳು ಕುಂಠಿತವಾಗಿ ಸಂಗೀತವು ಒಂದು ಮೂರು ಕಾಲಿನ ಓಟದಂತೆ . . . ಆಗಿದೆ (ಭಾರದ. ೫೩೬); ಅಲ್ಲಿಯೇ ಸಮಯಸ್ಫೂರ್ತಿಯಿಂದ ಸಂಗೀತಗಾರನು ರಚಿಸುವ ಸಂಗೀತವನ್ನು ಕೇಳುತ್ತೇವೆ (ಸಂಗೀತ. ೧). [ಸಂ.]

ಸಮಯಾಚಾರ (ನಾ). ೧. (ಒಂದು ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ಮತಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ) ಸಂಪ್ರದಾಯ ; ಪದ್ಧತಿ : ಎನಗೆಯೂ ನಿನಗೆಯೂ ಸಮಯಾಚಾರ ಸರಿ (ಬಸವ. ೯೦೪); ಎನ್ನ ಸಮಯಾಚಾರಕ್ಕೆ ಶ್ಮಶಾನಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ಗುರುವ ತಡೆದೆ (ಘನವ. ೬೮-೫೫). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : (೧) ಮನೆದೆಂಗೆ . . . (೫) ಸಮಯಾಚಾರ . . . (೧೯) ಕೌದಿಯ ತೆರಿಗೆ - ಈ ಮೇರೆಗೆ ಹತ್ತೊಂಬತ್ತು ಬಾಬುಗಳನ್ನು ರೈತರಿಗೆ ನಿಷ್ಕರ್ಷೆ ಮಾಡಿಸಿ (ಮಹಾವಂ. I, ೧೨೪); ಈ ವೃತ್ತಿಗೆ ಸಲ್ಲುವ . . . ಸುಂಕ ಪೊಮ್ಮು ಜಾತೀಕೂಟ ಸಮಯಾಚಾರ ಹುಲ್ಲುಹಣ ಚಿರಾದಾಯ (ಹುಟ್ಟಿಸ. ೬). [ಸಂ.]

ಸಮಯಾಚಾರತ್ವ (ನಾ). ಆರು ವಿಧವಾದ ಸದ್ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ದಾಸತ್ವ ವೀರದಾಸತ್ವ ಭೃತ್ಯತ್ವ ವೀರಭೃತ್ಯತ್ವ ಸಮಯಾಚಾರತ್ವ ಸಕಲಾವಸ್ಥಾತ್ವಂಗಳೆಂಬ ಷಡ್ವಿಧಸಜ್ಜನತ್ವಯುಕ್ತನಾಗಿ (ಏಕೋ. ೯೭). [ಸಂ.]

ಸಮಯಾಚಾರಿ (ನಾ). "ಒಂದು ಧರ್ಮದ ಆಚಾರ ಮುಂತಾದ ಕಟ್ಟುಗಳನ್ನು ವಿಧಿಸುವವ; ಆಚಾರ್ಯಪುರುಷ" (ಬಸವ. ೬೦೫): ಎನ್ನಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿ ಸಾಸವೆಯ ಷಡ್ಭಾಗದಷ್ಟಿಲ್ಲ ಎನ್ನ ಭಕ್ತನೆಂಬರು ಎನ್ನ ಸಮಯಾಚಾರಿಯೆಂಬರು (ಬಸವ. ೩೦೫) ; ಜಂಗಮದಲ್ಲಿ ಸಮಯಾಚಾರಿಯಾಗಿಪ್ಪನ್ನಕ್ಕರ ಮಾಡುವ ಭಕ್ತಿಗೆ ಭಿನ್ನವದೆ (ಅವಚಂ. ೨೩೪-೧೦೫೯). [ಸಂ. ಸಮಯಾಚಾರಿನ್]

ಸಮಯಾಚಾರ್ಯ (ನಾ). = ಸಮಯಾಚಾರಿ : ಮಹಿಳೇಶ್ವರಿಯು . . . ಸಮಯಾಚಾರ್ಯರಾದ ಶ್ರೀಜ್ಞಾನಸಂಬಂಧಮೂರ್ತಿಗಳವರ ಕೃಪೆಯಿಂದ . . . ಪತಿಯನ್ನು ಶೈವಮತದಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿ (ಪುರಾವಿ. ೨೩೧). [ಸಂ.]

ಸಮಯಿ$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಮತ ಅಥವಾ ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಸಮಯಿಗಳೊಳ್ . . . ಅವರ ಸಿದ್ಧಾಂತಮುಮವರ ಚರಿತ್ರಮುಂ ಸ್ವವಚನವಿರೋಧಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೪೭); ಆತನ ಮಹೋನ್ನತಿವಡೆದ ಪೆಂಪಂ ನೋಡಲಾಱದೆ ಜಡಮತಿಗಳಾಗಿತರಸಮಯಿಗಳತಿಕುಟಿಲದಿಂದ . . . ಇದನಱಿಯಬೇಕೆನುತ (ಬಸಪು. ೩೨-೪೯). [ಸಂ. ಸಮಯಿನ್]

ಸಮಯಿ$_2$, ಸಮಯ್ಯ$_2$, ಸಮೆ$_3$ (ನಾ). ದೀಪಮಾಲೆಯ ಕಂಬ; ದೀಪಾಲೆಕಂಬ : ತೇರದಾಳದ ತಾಮ್ರದ ಪಾತ್ರೆಗಳೂ ಸಮಯಿಗಳೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧ (ಕಘಾಗ. ೬೩೨). **ಸಮಯ್ಯ$_2$** : ಪುರುಷಪ್ರಮಾಣ ಎತ್ತರವಾಗಿರುವ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಸಮಯಗಳಲ್ಲಿ ಸುಗಂಧದೆಣ್ಣೆಗಳ ದೀಪಗಳನ್ನು ಹಚ್ಚಿದ್ದರು (ಮಂಜುಕ. ೭೦). **ಸಮೆ$_3$**: ಸುಶೀಲೆಯು ಏನೋ ಆಲೋಚಿಸುತ್ತ ಸಮೆಯೆದುರು ಕುಳಿತುದಿಟ್ಟಳು (ಅನಂತ. ೮); ದೇವರೆದುರು ಸಮೆಯಲ್ಲಿ ದೀಪವಿತ್ತು (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೨೫೯).

[← ಅರ. ಶಮೂಅ ; ಮರಾ. ಸಮಈ, ಸಮಯ]

ಸಮಯಿಸು$_1$ 'ಸಮೆಯಿಸು$_1$' ನೋ.

ಸಮಯಿಸು$_2$ 'ಸಮೆಯಿಸು$_2$' ನೋ.

ಸಮಯೋಗ (ನಾ). ಅನೇಕವರ್ಣ್ಯಗಳಿಗೆ ಏಕಧರ್ಮವನ್ನು ಹೇಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಲಂಕಾರ : ಸಮಗುಣಗಣನದೆ ಪೇಳ್ವುದು ಸಮಯೋಗಂ (ಉದಯಾ. ೧೨-೫೬); ಅನೇಕವರ್ಣ್ಯಗಳಿಗೆ (ಅಥವಾ ಅವರ್ಣ್ಯಗಳಿಗೆ) ಹೇಳಿರುವ ಧರ್ಮೈಕ್ಯವು ಸಮಯೋಗಾಲಂಕಾರವೆನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು (ಕೃಪಿಡಿ. ೨೬೧). [ಸಂ.]

ಸಮಯೋಚಿತ (ಗು). ೧. ಆಯಾಕಾಲಕ್ಕೆ ತಕ್ಕುದಾದ : ತತ್ಸಮಯೋಚಿತ ಶಾಂತಿಯನುತ್ಸವದಿಂ ಮಾಡಿ (ಜಗವಿ. ೩-೨೬). (ನಾ). ೨. ಆಯಾ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ತಕ್ಕುದು : ಇಂಥ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕ್ರಿಯಾಪದಗಳನ್ನು ಸಮಯೋಚಿತವಾಗಿ ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಬೇಕು (ಮಧ್ಯಮ. ೧೯೦). ೩. ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಉಚಿತವಾದುದು,- ತಕ್ಕುದು : ಬಂದ ಸಮಯೋಚಿತವನಱಿಯದಿದ್ದರೆ ನಿಂದಿರಲೊಲ್ಲ ಕೂಡಲ ಸಂಗಮದೇವ (ಬಸವ. ೧೯೦); ಸದ್ಭಕ್ತಂಗೆ ಸಮಯೋಚಿತವ ಮಾಡುವವನ ಸದ್ಭಕ್ತಂಗೆ ನೀಡಿ ತನ್ನ ಹಸಿವ ಮಱೆದಿಪ್ಪವನ . . . ಅಱಿಸಿ ಕಾಣೆನು (ಸಮಾವ. ೬-೨೦). [ಸಂ.]

ಸಮರ (ನಾ). ಕಾಳಗ ; ಯುದ್ಧ : ಸಮರರಸಪ್ರಿಯರೊಳ್ ಸತ್ತ್ವಮುಮಿಳೆಯೊಳ್ ರಜಮುಮೊದವೆ ರಣಗಟ್ಟಲೆಯೊಳ್ ತಮಮುಂ ಮಿಗೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೬೯); ಸಾವೆವು ನಿಮ್ಮ ಸಮರದಲಿ (ಕುಮ್ಮಾಅ. ೨೧-೬೫).

ಸಮರೈಕಭೈರವ = ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನೇ ಪ್ರಳಯಕಾಲದ ಶಿವನಂತಿರುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : [ಅರಿತಟ್ಟೈಕ]ಣ್ಣೇರವಂ ಸಮರೈಕಭೈರವಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೩೯-೧೮; 1084). **ಸಮರೈಕವೀರ** = ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಹೋರಾಡುವ ಏಕಾಂಗಶೂರ : ಸುಭಟಶಿರಶ್ಶೇಖರಂ ಸಮರೈಕವೀರಂ ವೀರಚೂಡಾಮಣಿ (ಸೌಇಇ. XX, ೨೧-೪೫ ; 1018). [ಸಂ.]

ಸಮರಂಗ (ನಾ). ಕಾಳಗದ ಕಣ ; ಯುದ್ಧಭೂಮಿ : ಕಾಲನ ಲೀಲೆಯಾದುದು ವಿಷಮ ಸಮರಂಗ (ಕುಮ್ಮಾದ್ರೋ. ೫-೪). [< ಸಂ. ಸಮರರಂಗ. / ಮರಾ. ಸಮರಂಗ]

ಸಮರಂಗಾಳಿ (ನಾ). ಕಲಿ; ವೀರ : ತುಮುಲಯುದ್ಧದೊಳ್ ಪಟುಭಟರಂ ನೂಂಕುವ ಸಮರಂಗಾಳಿನ ಮಾಂಕರಣೆಯ ಗಂಡುತನದ ತಿರುಳೆನವೇಳ್ಕುಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೩೮೪ ಪ್ರಯೋ). [ಸಮರ + -ಕಾಳಿ]

ಸಮರಕರ (ನಾ). ಯುದ್ಧಮಾಡುವವನು : ಅಮರೇಜ್ಯಾಂಶದೊಳಿರ ಚಂದ್ರಮನರ್ಕಾದಿಗಳೆ ವೀಕ್ಷಿಪಂದಧಿಕಬಲಂ ಸಮರಕರಂ . . . ಎನಿಸ್ಕುಂ (ಜಾತಿ. ೨೦-೨೦). [ಸಂ.]

ಸಮರಕರಾಳ (ಗು). ಯುದ್ಧಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಭಯಂಕರನಾದ: ಸಮರಕರಾಳ ಧೃಷ್ಟದ್ಯುಮ್ನ ಕೀರ್ತಿವಿಶಾಲ ಧೀರಶಿಖಂಡಿಸಹಿತಾ ದ್ರುಪದನೃತಂಜ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೧೦-೪೫). [ಸಂ. ಸಮರಕರಾಲ]

ಸಮರಜಯ (ನಾ). ಯುದ್ಧದ ಗೆಲವು ; ಕಾಳಗದ ವಿಜಯ : ಸಮರಜಯಂ ದೈವಾಯತ್ತಮದಜ಼ಿನಾ ಪುರುಷಾಕಾರಮೆಮಗಾಯ್ತಾಗಳ್ (ಗದಾಯು. ೩-೪೬).

ಸಮರಜಯಘಂಟಾರವಂ = ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಗೆಲವು ಹೊಂದಿದ ಬಗ್ಗೆ ಜಯಘೋಷವನ್ನು ಪಡೆದವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಮಾರ್ಕೋಲ ಭೈರವಂ ಸಮರಜಯಘಂಟಾರವಂ (ಸೌಇಇ. XX,೪೧-೧೦ ; 1068). [< ಸಂ. ಸಮರಂಜಯ]

ಸಮರತ (ಗು). [ಕಾಮಶಾ] ಸಮಾನವಾದ ರತಿಯುಳ್ಳ: ಚೆಲ್ವುವೆತ್ತೊಪ್ಪುವ ಶಯ್ಯೋದ್ದೇಶದೊಳ್ ಪರ್ಚಿದ ಸಮರತಲೀಲಾವಿನೋದಂಗಳಿಂದುತ್ಸವಮಂ ತಾಳ್ದುತ್ತುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೩-೬೭). [ಸಂ.]

ಸಮರತಸೌಖ್ಯ (ನಾ). [ಕಾಮಶಾ] ಸಮಾನವಾದ ರತಿಯಿಂದ ಉಂಟಾದ ಸುಖ: ಸಮರತಸೌಖ್ಯದೊಳ್ ಸತಿ ದಿಗಂಬರವೇಷಮನಾಂತು . . . ಯೋಗಿನಿಯಂತಿರೊಪ್ಪಿದಳ್ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೭೭೫). [ಸಂ.]

ಸಮರತಿ (ನಾ). ೧. [ವೀಶೈ] ಐಕ್ಯಸ್ಥಲದ ಅನುಭವ: ಸಮರತಿ ಸಮಕಳೆ ಸಮಸುಖ ಸ್ವಾನುಭಾವ ಹಿರಿದು (ಬಸವ. ೯೨೭); ಮತ್ ಕರದಿಷ್ಟಲಿಂಗವೆಂದನವರತ ಸರಸಸಂಯೋಗಸಮರತಿಯಿಂದಮಿರ್ಪುದೈಕ್ಯಂಗೆ ಧರ್ಮಾಚಾರವು (ಪ್ರಲಾರ. ೩-೭). ೨. [ಕಾಮಶಾ] ಸಮಸುಖದ ರತಿ : ಮಾನಿನಿಗೆ ಮದನಕಲೆಗಳಂ ತೋಱಿಸಿದ ನವನಂದು ಸಮರತಿಯೊಳು (ಪ್ರಮಿಭಾ. ೧೧-೨೨); ಸಮರತಿ ಸೊಗಸಿನಿಂದಲುಪರತಿಯು ಮೊದಲಾದ ಚೌಷಷ್ಟಿಬಂಧಂಗಳಿಂ ಕಳೆಯ ನೆಲೆಯರಿದು (ನವಮೋ. ೧೦-೭). [ಸಂ.]

ಸಮರಥ (ನಾ). ಮಹಾವೀರ; ಶ್ರೇಷ್ಠಯೋಧ: ಮಱಿದರಂದತಿರಥಸಮರಥರಾ ಮಹಾರಥಾರ್ಧರಥರ್ಕಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೧೨); ಮಾದ್ರೇಯ ರವಿಸುತರೊಡಲೊಳಂಬನು ಹೂಳಿದನು ಸೀಳಿದನು ಸಮರಥರ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೬-೧೬) . [ಸಂ. / ತೆಲು. ಸಮರಥುಂಡು = ಒಬ್ಬ ಬಿಲ್ಲುಗಾರನೊಂದಿಗೆ ಸಮವಾಗಿ ನಿಂತು ಹೋರಾಡುವ ಯೋಧ]

ಸಮರದ್ವಿರದ (ನಾ). ಯುದ್ಧಕ್ಕಾಗಿ ಪಳಗಿಸಿದ ಆನೆ : ತುರಗ ಹಲ್ಲಣಸಿದವು ಸಮರದ್ವಿರದ ಸಜ್ಜಂಬಡೆದವು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೪-೨೨). [ಸಂ.]

ಸಮರಮಂಡಲ (ನಾ). = ಸಮರಂಗ : ಆಳುಗಳ ಬಲ್ಲಹರು ಹೊಕ್ಕರು ಸಮರಮಂಡಲವ (ಕೌಶಿರಾ. ೩೨-೧೮). [ಸಂ.]

ಸಮರರಂಗ (ನಾ). = ಸಮರಂಗ : ತಾಂ ಶರಹರಿಸಿ ಸಮರರಂಗದೊಳ್ ನಿಲಲಾಱದಧಿಕಪ್ರಯಾಸದಿಂದೆ ಚಿಂತಿಸಿ ಬಳಲ್ದನಮರಾಧೀಶಂ (ಚಿಜಪು. ೭ ೨೨). [ಸಂ.]

ಸಮರಸ (ನಾ). ೧. ಸಮಾನವಾದ ಭಾವನೆ : ಹರುಷ ವಿಷಾದದಲಿ ಮುಳುಗುತ್ತಿರದೆ ಸಮರಸದೊಳಿಹುದು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೪-೫); ಸಮರಸದ ಭಾವಮೇಂ ರಂಜಿಸಿತೋ (ಶಬಶಂ. ೨-೧೦೪). ೨. ಹೊಂದಾಣಿಕೆ; ಸಾಮರಸ್ಯ : ರಸವ ಜನನ ವಿರಸ ಮರಣ ಸಮರಸವೇ ಜೀವನ (ಗರು. ೧೧೪-೭). ೩. [ವೀಶೈ] ಆರು ವಿಧವಾದ ಭಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಶ್ರದ್ಧೆ, ನಿಷ್ಠೆ, ಅವಧಾನ, ಅನುಭವ, ಆನಂದ, ಸಮರಸ (ಇವು ಆರು ಷಡ್ವಿಧಭಕ್ತಿಗಳು) (ಶಿವಾಸೂ. ೨ ಅಂಟಿ). [ಸಂ.]

ಸಮರಸಚಿತ್ತ (ನಾ). ೧. ಸಾಮರಸ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮನಸ್ಸು. ೨. ಹೊಂದಾಣಿಕೆಯುಳ್ಳ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು ; ಸಮಾಧಾನಿ : ಶಿವಭಕ್ತಸಂಗಸಮರಸಚಿತ್ತಂ ಸಂಗಪ್ರಸಾದಹೃದಯಕಾಯ ಸಂತುಷ್ಟನಾಗಿರುತ್ತಮಿರೆ (ಬಸರ. ೧೦-೧೨೪). [ಸಂ.]

ಸಮರಸನಾಡಿ (ನಾ). ಶರೀರದಲ್ಲಿರುವ ನಾಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಮಯೂರನಾಡಿ ಮಂಡೂಕನಾಡಿ . . . ದೌಷ್ಟನಾಡಿ ಕರ್ಕೋಟಕನಾಡಿ ಸಮರಸನಾಡಿ ಸಂತೋಷನಾಡಿ ಇಂತೀ ಪ್ರಥಮನಾಡಿಯೊಳಗಾದ ಶರೀರದಲ್ಲಿ (ಸಕವ. ೮. III, ೨೮೮-೫೧೩). [ಸಂ.]

ಸಮರಸನ್ನರ್ದ (ಗು). ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ: ಆ ರಾಜಚಂದ್ರ ಸಮರಸನ್ನರ್ದ ನೃಪರ ನಡುವೆಸೆದನು (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೧-೬೨). [< ಸಂ. ಸಮರಸನ್ನದ್ಧ]

ಸಮರಸನ್ನಾಹ (ಗು). ೧. ಯುದ್ಧಸಿದ್ಧತೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ : ಸಮರಸನ್ನಾಹ ಭೇರಿಯಂ ಪೊಂಗುಡುಪಂ ಪಿಡಿದಡಸಿ ಪೊಡೆಯಲ್ (ರಾಜಶೇ. ೬-೩೦ ವ). (ನಾ). ೨. ಯುದ್ಧದ ಏರ್ಪಾಡು,– ಸಿದ್ಧತೆ: ವಿಗುಹಾಯ್ತು ದ್ರೋಣನ ಸಮರಸನ್ನಾಹ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೫-೨೨). [ಸಂ.]

ಸಮರಸರ್ವಜ್ಞ (ನಾ). ಯುದ್ಧಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಣಾತನಾದವನು : ರಥವ ನಿಳಿದನು ದಾನವಾರಾತಿ ಸಮರಸರ್ವಜ್ಞರುಗಳಂಘ್ರಿಗೆ ನಮಿಸಿದರು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೮-೫೮). [ಸಂ.]

ಸಮರಾಂಕಣ (ನಾ). = ಸಮರಂಗ : ತೆಂಕ ಮುಂತಾಗಿ ನಡೆದನವನಿಪ ಸಮರಾಂ ಕಣಕಂದು ಲೀಲೆಯೊಳು (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೧-೮೧). [ಸಮರ + ಅಂಕಣ]

ಸಮರಾಂಗಣ (ನಾ). = ಸಮರಂಗ : ಮಿಂಚಿನೊಳ್ ಮುಸುಕಿದ ಮಾಟ್ಕೆಯಾಯ್ತು ಸಮರಾಂಗಣಮುಳ್ಕುವ ಬಾಳ್ಗಳುಳ್ಕದಿಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೭೭); ಜಯಮಂ ಪಡೆ ನೀಂ ಕಂದ ಸಮರಾಂಗಣದೊಳ್ (ಶಬಶಂ. ೫-೫೨). [ಸಮರ + ಅಂಗಣ]

ಸಮರಾಕರ (ನಾ). = ಸಮರಂಗ : ಸಮರಾಕರಮಂ ಬಿಸುಟ್ಟು ಕಮಲಾಕರಮಂ ಪೊಕ್ಕೆಲವೊ ಮರುಳೆ ಬರ್ದುಕಲ್ ಬಗೆವಾ (ಗದಾಯು. ೭-೧೨). [ಸಂ.]

ಸಮರಾನಕ (ನಾ). ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಬಾರಿಸುವ ನಗಾರಿ : ಎಸೆವ ಸಮರಾನಕಂ ಸೊಗಯಿಸುವುತ್ಸವತೂರ್ಯಮೊಗೆಯೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೭೩). [ಸಂ.]

ಸಮರಾಭೀಳ (ನಾ). ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಭಯಂಕರನಾದವನು : ಸಮರಾಭೀಳ ಗದೆಯನು ತಿರುಹಿದನು ಪಯಪಾಡನಾರೈದು (ಕುವ್ಯಾಗ. ೫-೪೨). [ಸಂ. ಸಮರಾಭೀಲ]

ಸಮರಾಯತ (ನಾ). ಅತಿಶಯವಾದ ಯುದ್ಧ,– ಕಾಳಗ : ಬಾಯಬಡುಕನದೆಂದಿರದೆ ಸಮರಾಯತದಿ ನೋಡೆನ್ನ ಭುಜಬಲದಾಯತದ ರಣಕೌಶಲವ (ಕೋಗವು. ೧೮-೨೦). [ಸಂ.]

ಸಮರು, ಸವರು₂ (ನಾ). ೧. ಅಲಂಕಾರ ; ಶೃಂಗಾರ : ಪದಪಿನಿಂ ಬದ್ದಿನರ್ ಹಂದರದ ಬಳಿಗೆ ಒದಗುವರ್ ಪರಿಪಟ್ಟು ಉಡುಗೆತೊಡುಗೆಗಳಿಂದ ಪುದಿದು ಸಮರಿಂ ಚೆಲ್ವು ಬಪ್ಪುದೆನೆ ಮನೆಗೆ (ಕಾಲೂರ. ೧೪೬-೩೧೯) ; ಸಮರು ಮಿಾರಿದ ಹೆಣ್ಣು, ಸಂಭಾರ ಮಿಾರಿದ ಮೇಲೋಗರ (ಗಾದೆ). **ಸವರು₂** : ೨. ಕೊಲೆ ; ವಧೆ : 'ತಲೆಸವರು₂' ಪರಾ. [< ಸಮಚು./ ತೆಲು. ಸವರು = ಅಂದ]

ಸಮರೋಚಿತ (ಗು). ೧. ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ತಕ್ಕುದಾದ: ಸಮರೋಚಿತಪ್ರಸಂಗ ಪ್ರಮೋದದಿಂದಿರ್ದನಂತರಂ ನಿಜನಿಲಯಕ್ಕಮಲಯಶೋಧಿಪರೆಲ್ದರ್ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೮-೪೫). (ನಾ). ೨. ಕಾದಾಡಲು ತಕ್ಕುದಾದ ಆನೆ ; ಯುದ್ಧದ ಆನೆ : ''ಸನ್ನಾಹ್ಯ:, ಸಮರೋಚಿತ: - ಈ ೨ ಕಾದುವಾನೆ '' (ಹಲಾಯು. ೩೮-೭೧). [ಸಂ.]

ಸಮರೋದ್ಧಾರ (ನಾ). ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಗೆಲವನ್ನು ತರುವವನು: ವೈರಿಭಟ ಸಂವರ್ತನೂತನಭೈರವನು ಕಲಿಪಾರ್ಥ ಸಮರೋದ್ಧಾರ ಸಾರಥಿಯಾದನಂದು ವಿರಾಟನಂದನಗೆ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೫ ಸೂಚನೆ). [ಸಂ.]

ಸಮರೋದ್ಯೋಗ (ನಾ). ಯುದ್ಧದ ಸಿದ್ಧತೆ,– ಸನ್ನಾಹ : ಕಡುಗೋಪದಲಿ ಕೌರವರಾಯ ಸಮರೋದ್ಯೋಗಪರನಾದ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೦-೪೦). [ಸಂ.]

ಸಮರೋದ್ಯೋಗಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧವಾಗು; ಕಾದಲು ಮುನ್ನುಗ್ಗು: ದುರ್ಯೋಧನಂ . . . ಸಮರೋದ್ಯೋಗಂಗೆಯ್ಯೆ ಸಂಜಯನಂಜದೆ ಮಾರ್ಕೊಂಡು (ಗದಾಯು. ೩-೪೪ ವ). [ಸಮರೋದ್ಯೋಗ + ಕೆಯ್₁]

ಸಮರ್ಕೆ (ನಾ). ಸೊಗಸು; ಚೆನ್ನು : ಕೋಟಿಚಂದ್ರಾರ್ಕಪ್ರಕಾಶವುಜ್ಜಳಿಸೆ ಅರ್ಕಕೀರ್ತ್ಯಾದಿಜನರು ಶಿಲೆಯಿಂದ ಸಮರ್ಕೆಯೊಳ್ಳಿಗೆದರಂಬರಕೆ (ಭರತ. ೮೦-೪೭). [< ಸಮಬು + -ಕೆ]

ಸಮರ್ಚನ (ನಾ). ಪೂಜೆ ; ಆರಾಧನೆ : ಮೃಡಸಮರ್ಚನಫಲವಲಾ ಕೈಯೊಡನೆ ತೋಱಿತ್ತು (ಬಸಪು. ೨೯-೨೮); ಶುದ್ಧಭಕ್ತನ ಧ್ಯಾನ ನೋಟ ಸಮರ್ಚನ ಸ್ತುತಿ ಗಾವಗಂ ಸಿದ್ಧವಾಗಿ (ಪ್ರಲಾರ. ೧೮೭-೭). [ಸಂ.]

ಸಮರ್ಚನೆ (ನಾ). = ಸಮರ್ಚನ : ನಿಜಶಿವಸಮರ್ಚನೆವೇಳೆಯೊಳು ತನ್ನಂ ಮಱೆದು (ಬಸವು. ೩೪-೩); ನಿರರ್ಥೇಂದ್ರಿಯಾಕಾರವಾಗಿ ತೋಱುವ ತಾನು ನೆರೆದ ವಿಷಯಾಕಾರದಿಂ ತೋರ್ಪ ತನ್ನೊಳಾಚರಿಪುದೆಲ್ಲಂ ಸಮರ್ಚನೆಯೆಂದ ದೇಶಿಕನ ಚರಣಾಂಬುಜಕ್ಕೆ ಶರಣು (ಲಶಿಚಿಂ. ೫೪-೩೯). [ಸಂ. ಸಮರ್ಚನ]

ಸಮರ್ಚನೆಗ್ಗೆ (ಕ್ರಿ). ಪೂಜೆಮಾಡು; ಆರಾಧಿಸು: ಶಿವಭಕ್ತ ಸಮರ್ಚನೆಗ್ಗೆವ . . . ಶೈವವರ್ಯರವರಿಂ ಮೆಱೆದತ್ತು ಪುರಂ (ರಾಜಶೇ. ೨-೯೩). [ಸಮರ್ಚನೆ + ಕೈ₁ (< ಕೆಯ್₁)]

ಸಮರ್ಚಿಸು (ಕ್ರಿ). = ಸಮರ್ಚನೆಗ್ಗೆ : ಮುರಾರಿ ಪುರಾರಿಪದಾರವಿಂದಮಂ . . . ಸಮರ್ಚಿಪ ವೇಳೆಯೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೩-೧೦೪). [ಸಮರ್ಚನ + - ಇಸು₃]

ಸಮರ್ಥ (ಗು). ೧. ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. ೨. ದಕ್ಷತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ; ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ. ೩. ಒಂದೇ ಬಗೆಯ ಅರ್ಥವಿರುವ. ೪. ಯೋಗ್ಯವಾದ; ತರ್ಕ. (ನಾ). ೫. ಬಲಶಾಲಿ; ಗಟ್ಟಿಗ: ನೋಂತನಾಂ . . . ಕಂಸನ ವಿಜೃಂಭಣಮಂ ಜಯಿಸಲ್ ಸಮರ್ಥನಂ . . . ಸುತನಂ ಪಡೆವೊಂದು ನೋಂಪಿಯಂ (ಜಗವಿ. ೨-೮೮). ೬. ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿರುವವನು ; ಶಕ್ತ : ಪುಟ್ಟಿಸುವಂ ಬಿದಿ . . . ಬಿದಿ ಸಮಕಟ್ಟಿ ಕೊಟ್ಟೊಡೆಡೆಯೊಳ್ ಕಿಡಿಸಲ್ ಸಮರ್ಥರಾರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೮೨); ಭಕ್ತರೆ ಸಮರ್ಥರು ಅಸಮರ್ಥರೆನಲುಂಟೆ (ಬಸವ. ೬೮೨). ೭. ಐಶ್ವರ್ಯವಂತ; ಶ್ರೀಮಂತ: "ಸಿರಿವಂತನಾಢ್ಯನಿನನಿಭ್ಯಂ ಸಮರ್ಥ ನೈಶ್ವರಿಯಮುಳ್ಳವನಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೬೯-೧೨). ೮. ಶಕ್ತಿಶಾಲಿಯಾದುದು; ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳುದು : ಪನ್ನಗಂ ಪುಗೆ ಪುತ್ತಂ ಪುಗಲೀಯವೆಂದೊಬಲೆಗಳ್ ಕಾಯಲ್ ಸಮರ್ಥಂಗಳೇ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೪೩೬). ೯. [ವ್ಯಾಕ] ಒಂದೇ ಬಗೆಯ ಅರ್ಥವುಳ್ಳುದು : ತೃತೀಯೋಕ್ತಾರ್ಥದೊಳಾ ಸಪ್ತಮಿಯ ಸಮರ್ಥಂ ಪಂಚಮಿಯೊಳಂ ತೃತೀಯೆ ಸಮರ್ಥಂ (ಶಮದ. ೧೩೫). [ಸಂ.]

ಸಮರ್ಥಕ (ನಾ). ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿರುವವನು ; ಶಕ್ತ : ಕಣ್ಣ ಕಸಮಂ ಸ್ಪರಿಸದಂತೆ ತಾನೊಂದುಪಚಾರಧರನಾಗಿಯುಮಸ್ಮದ್ಗುಣಚ್ಛೇದಕಸಮರ್ಥಕನಾಗಿ ಬಂದು (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೯೧ ವ). [ಸಂ.]

ಸಮರ್ಥತೆ (ನಾ). ೧. ಶಕ್ತಿ; ಸಾಮರ್ಥ್ಯ: ಆವನಾವ ತತ್ತ್ವದೊಳೇನಂ ಬೆಸಗೊಂಡೊಡಮಾಗಳೆ ನಿರವಿಸುವ ಸಮರ್ಥತೆಯನಾಂತನಾ ಮುನಿಮುಖ್ಯಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೪-೩೧); ಪೊರೆವ ಸಮರ್ಥತೆಯದಾರ್ಗುಂಟು (ಬಸವು. ೪೭-೬೮). ೨. ಅರ್ಥದ ಏಕರೂಪತೆ. [ಸಂ. ಸಮರ್ಥತಾ]

ಸಮರ್ಥನ (ನಾ). ೧. ಯೋಗ್ಯವೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸುವುದು. ೨. ದೃಢನಿರ್ಧಾರ; ಖಚಿತವಾದ ತೀರ್ಮಾನ. ೩. ವಿವಾದ ಅಥವಾ ಅಭಿಪ್ರಾಯಭೇದಗಳನ್ನು ಬಗೆಹರಿಸುವುದು. [ಸಂ.]

ಸಮರ್ಥನೆ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಮಾಣ; ಸಾಕ್ಷಿ; ರುಜುವಾತು : ಸರಿಯಾದ ಸಮರ್ಥನೆಗಳಿಂದ ಮೊದಲು ಉಂಟಾಗಿದ್ದ ತಪ್ಪುಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಇಲ್ಲವಾಯಿತು (ರೂಢಿ). ೨. (ತನ್ನ ಕಾರ್ಯ ಅಥವಾ ಮಾತು) ಸರಿಯೆಂದು ವಾದಿಸುವುದು: ಸತ್ತವರನ್ನು ಹೊಗಳುವದು . . . ಲೋಕದ ಸಹಜಗುಣವೇ ಅದು-ಎಂದು ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡಳು (ಕರ್ನಾಕ. ೬೨). [ಸಂ. ಸಮರ್ಥನ]

ಸಮರ್ಥಿಕೆ (ನಾ). ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ; ಶಕ್ತಿ : ಅಷ್ಟಷಷ್ಟಿತೀರ್ಥತತಿಯಂ ಮಾಡಿಲಾಪ ಸಮರ್ಥಿಕೆಯನುಳ್ಳಷ್ಪಷ್ಟಾವೃಕ್ಷಸಂತತಿಯ (ಬಸವು. ೧೯-೫೬); ಕರಣಚರಣಂಗಳು ಮೂಡಿರ್ದ ಕೈಲಾಸವರ ನೀಲಗಿರಿಯ ಕಿಳ್ತಡಿಸಿ ದೊರೆ ಸಮರ್ಥಿಕೆಯೊಳೆರ್ವರು ಬಂದು ತಲೆವಟ್ಟು ಹರ ಮುರಧ್ವಂಸಿ ಕಾದಿದರು (ಮೋಪತ. ೩೯-೨೪). [ಸಮರ್ಥ + - ಇಕೆ]

ಸಮರ್ಥಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಪುಷ್ಟಿಕೊಡು; ಬೆಂಬಲಿಸು; ಅನುಮೋದಿಸು: ನಾಡಾಡಿಯಲ್ಲದ ತೀರ್ಥಸಾಮರ್ಥ್ಯಮಂ ಸಮರ್ಥಿಸುತುಂ (ಲೀರಾವ. ೮-೬೨ ವ); ಈ ವಚನಗಳು . . . ಹರಿಹರನ ಕಥೆಯನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತವೆ (ಶೂನ್ಯಕು. ೮೧). ೨. ದೃಢಪಡಿಸು; ಖಚಿತಗೊಳಿಸು: ರೋಗ ಜೀವಾಣುಗಳಿಂದ ಸಂಭವಿಸುವುವೆಂಬ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿತು (ವಿಕಾಸ. ೪೬); ಯಶೋದೆಯ ಮಾತನ್ನು ಆಕೆಯ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಕೆಲಸವೂ ಸಮರ್ಥಿಸುವಂತಿತ್ತು (ವಾತ್ಸಲ್ಯ. ೨೪೧).

ಸಮರ್ಥಿಸಿಕೊಳ್ಳು = ತನ್ನ ನಿಲುವು ಸರಿಯೆಂದು ಸಾಧಿಸು : ಅನುಭವ ಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ನ್ಯಾಯಾಲಯದ ಮುಂದೆ ನಿರಪರಾಧಿ ನಿಂತಂತೆ ನಿಂತಳು. ತನ್ನನ್ನು ತಾನು ಸಮರ್ಥಿಸಿಕೊಂಡಳು (ಶೂನ್ಯಕು. ೧೨೩). [ಸಮರ್ಥನ + - ಇಸು₃]

ಸಮರ್ಪಕ (ಗು). ೧. ಸೂಕ್ತವಾದ ; ಸರಿಯಾದ : ಇದಕ್ಕೆ ಕೇಶಿರಾಜನಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಕ ವಿವರಣೆ ಇಲ್ಲ (ದ್ರಾವಿವಿ. ೨೧೩). (ನಾ). ೨. ಸರಿಯಾದ ರೀತಿ,-ಕ್ರಮ : ಕೆಲಸವು ಸಮರ್ಪಕವಾಗಿ ನಡೆಯಬೇಕಾದರೆ . . . ಉಕ್ಕಿನ ನೇಗಿಲುಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು (ವ್ಯವಮ. ೧೯); ಸಮಂಜಸವಾದ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ ಸಮರ್ಪಕವಾದ ಉತ್ತರಗಳು (ಶೂನ್ಯಕು. ೧೧೩). [ಸಂ.]

ಸಮರ್ಪಕತೆ (ನಾ). ಯೋಗ್ಯತೆ ; ಅರ್ಹತೆ : ಒಂದು ಕ್ಷೇತ್ರದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಅಳೆದು ಅದರ ಸಮರ್ಪಕತೆಯ ಮಟ್ಟವನ್ನು ನಿಷ್ಕರ್ಷಿಸು (ಶಿಕ್ಷದ. ೩೨೬). [ಸಂ. ಸಮರ್ಪಕತಾ]

ಸಮರ್ಪಣ (ನಾ). ೧. ನೀಡುವಿಕೆ ; ಅರ್ಪಿಸುವಿಕೆ : ವರಗಂಧ ಪುಷ್ಪ ಮೊದಲಾದ ಸದ್ವಸ್ತುಗಳ ಪರಿಮಳಗ್ರಹಣವೇಯರ್ಚನೆಯೆನಿಪುದು ತತ್ಪರಿಯಾಯದೊಳು ಷಡ್ರಸ ದ್ರವ್ಯದಾಸ್ವಾದನವೆ ಸಮರ್ಪಣವೆನಿಪುದು (ಲಶಿಚಿಂ. ೫೪-೩೯). ೨. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ನಾಟಕದ ಏಳು ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಭಾಣಿಕಾ - ಇದರಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದೇ ಅಂಕ . . . ಉಪನ್ಯಾಸ, ವಿನ್ಯಾಸ, ವಿಬೋಧ, ಸಾಧ್ವಸ, ಸಮರ್ಪಣ, ನಿವೃತ್ತಿ, ಸಂಹಾರ ಎಂಬ ಏಳು ಅಂಗಗಳು (ಸಂನಾಟ. ೩೬). [ಸಂ.]

ಸಮರ್ಪಣಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಒಪ್ಪಿಸು ; ಅರ್ಪಣೆಮಾಡು : ಅಗ್ನಿಭೂತಿ ಸಂಯತಂಗೆ ಸಮರ್ಪಣಂಗೆಯ್ದು (ಸುಕುಮಾ. ೮-೫೮ ವ); ಖಂಡಪರಶುಗೆ ನಿಸಿತವಿಷವನಖಂಡಸದ್ಭಕ್ತಿಯೊಳಲರ್ದು ಸಮರ್ಪಣಂಗೆಯ್ದು (ಬಸವು. ೫೮-೬೭). [ಸಮರ್ಪಣ + ಕೆಯ್₁]

ಸಮರ್ಪಣಭಾವ (ನಾ). ಅರ್ಪಿಸುವ ಮನೋಭಾವ ; ತ್ಯಾಗಬುದ್ಧಿ : ಅವಳ ಮುಖದಲ್ಲಿ ಆ ಸಮರ್ಪಣಭಾವ ತುಂಬಿಕೊಂಡಿದೆ (ಕುಸುಸಂ. ೨೨೬). [ಸಂ.]

ಸಮರ್ಪಣೆ (ನಾ). = ಸಮರ್ಪಣ ೧ : ದೇವರಿಗೆ ನೈವೇದ್ಯ ಸಮರ್ಪಣೆಯಾಗಿ . . . ಉಳಿದಿರುವ ಭಕ್ಷ್ಯಗಳನ್ನು ಇತರರಿಗೆ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಶಾಸಗಿ. ೫೯) ; ಅನೇಕ ರಜತಪಾತ್ರಗಳ ಸಮರ್ಪಣೆಯೂ ಆಯಿತು (ಸ್ವಕಿ. ೪೧). [ಸಂ. ಸಮರ್ಪಣ]

ಸಮರ್ಪಿತ (ಗು). ೧. ಒಪ್ಪಿಸಿದ ; ನೀಡಿದ : ಮೃಡಸಮರ್ಪಿತ ಕುಸುಮವಿಸರಕೆ ಮಡಗಿಯರ್ಥವನು ಜೆಡೆಗಳಂ ನಾಂ ತಳೆದೆ (ಬಸವು. ೧೨-೧೮). (ನಾ). ೨. = ಸಮರ್ಪಣ ೧ : ವಿದಿತಸುರಾಧಿರಾಜಮಕುಟಾಗ್ರಸಮರ್ಪಿತದೊಳ್ ಮುನೀಂದ್ರನಾ ಪದಯುಗದೊಳ್ ಮನೋಮುದದೆ ಬಾಗುವೆಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೧೦೯). [ಸಂ.]

ಸಮರ್ಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ನೀಡು ; ಅರ್ಪಿಸು : ಸಮಸ್ತಭಾರಮೆಲ್ಲಮಂ ಕೂಸಿಂಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸಿ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೪೪-೨೪); ವಿಕ್ರಮಾರ್ಜುನನಂ ಕುಬೇರನಿಂ ಕಪ್ಪಂಗೊಳಲ್ ಸಮರ್ಪಿಸುವಂತೆ . . . ವೇಟ್ಟುದಾಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೨೮ ವ); ತನ್ನ ಬಲಗಣ್ಣನಂದತುಳ ಲಿಂಗಕೆ ಸಮರ್ಪಿಸೆ (ಚಿಬಪು. ೨೭-೭). [ಸಮರ್ಪಣ + - ಇಸು₃]

ಸಮವಕಾರ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಹತ್ತು ಬಗೆಯ ರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಮೂರು ಅಂಕಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಇದರಲ್ಲಿ ದೇವಾಸುರರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ವಸ್ತುವಿರುತ್ತದೆ : ಭಗವಜ್ಜನ್ಮಾಭಿಷೇಕಸಂಬಂಧಿಯಾಗೆ ತನ್ನ ಪೊಸತೆ ಸಮೆದ ಸಮವಕಾರರೂಪಕಮುಮಂ . . . ಸುರಾಸುರಸಭೆಗಂ ಮೆಱೆಯಲೆಂದು (ಆದಿಪು. ೭-೧೧೫ ವ); ನಾಟಕ, ಪ್ರಕರಣ, ಭಾಣ, ಪ್ರಹಸನ, ಡಿಮ, ವ್ಯಾಯೋಗ, ಸಮವಕಾರ, ವೀಥಿ, ಅಂಕ, ಈಹಾಮೃಗ - ಎಂದು ರೂಪಕಗಳು ಹತ್ತು ವಿಧ (ಸಂನಾಟ. ೨೯). [ಸಂ.]

ಸಮವತೀರ್ಣ (ಗು). ತಲೆದೋರಿದ ; ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡ : ಆ ತ್ರಿಲೋಕತಿಲಕನ ಜನ್ಮೋತ್ಸವದೊಳೇಕಸಮಯಸಮವತೀರ್ಣಸರ್ವರ್ತುಕನಂದನವಿಕಸದಶೋಕ . . . ವಿಕಸಿತ ಸಿಂಧುವಾರ ಪ್ರಬುದ್ಧ ಲೋಧ್ರಂಗಳಿಂ (ಆದಿಪು. ೭-೩೬ ವ). [ಸಂ.]

ಸಮವಯ (ನಾ). ಸಮಾನವಯಸ್ಸು ; ಓರಗೆ : ಅಂತು ನಿರ್ವರ್ತಿತತ್ರಿಭುವನಪತಿ ಭವೋತ್ಸವನಾಗಿ ಸಮವಯಾದಿ ವಿಜಯವಯಸ್ಕರುಮನಮರಧಾತ್ರೀಜನಮುಮಂ ನಿಯೋಜಿಸಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೮೦ ವ). [ಸಂ. ಸಮವಯಸ್]

ಸಮವಯಸ (ಗು). ೧. ಸಮಾನವಯಸ್ಸಿನ ; ಓರಗೆಯ : ಸಮವಯಸದಿವಿಜಪೇಟಕ ನವಪೇಟಕನಿಕರಮಗಲದಿರಲ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೮೧). (ನಾ). ೨. ಸಮಾನ ವಯಸ್ಸಿನವನು ; ಓರಗೆಯವನು : ಸಮವಯಸರ್ ಕೆಲದೊಳ್ ಮುನಿಕುಮಾರ ರಿರ್ಪರ್ ಬರುತಮಿರೆ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೦೧). [ಸಂ. ಸಮವಯಸ್]

ಸಮವಯಸ್ಕ (ನಾ). = ಸಮವಯಸ ೨ : ರಾಜಕುಮಾರನು ಆ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಸೇರಲು, ಸಮವಯಸ್ಕರು ಅವನ ಸುತ್ತ ನೆರೆದು ಅವನ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ಕೇಳಿದರು (ಪಂಚಸ. ೪೭). [ಸಂ.]

ಸಮವರ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಎಲ್ಲರಲ್ಲೂ ಸಮಾನವಾಗಿರುವವನು ; ತಾರತಮ್ಯ ಭಾವವಿಲ್ಲದವನು ; ಸಮದರ್ಶಿ: ಭುವಿಯ ಪರಿಣಾಮದಲಿ ಸಿರಿ ಬಡತನ ಗಳೊಂದೆ ಜವರಾಯ ಸಮವರ್ತಿ (ಮಂಕುತ. ೬೩೨). ೨. ಯಮ: ಸಮವರ್ತಿ ಮರ್ದನಪುಣ್ಯಮೂರ್ತಿ . . . ಎಂದಿರದೆ ಪೊಗಳಿದ (ಭೃಂಗವೇ. ೩-೧೦೫); ಪಾತಕರಿವರೆಂದೊಸೆದು ಮುನಿಪತಿಗೆ ತೋಱಿದನೆಸವಾ ಸಮವರ್ತಿಯಂದು (ಸ್ವಾಲಾ. ೫-೧೪೩). ೧,೨ : ಈ ಮಹಾಪುರುಷಂ . . . ಸಮವರ್ತಿಯಾಗಿಯುಂ ದಕ್ಷಿಣದಿಕ್ಪಾಲಕನಲ್ತು (ಜಗ. ೮-೧೧ ವ). [ಸಂ. ಸಮವರ್ತಿನ್]

ಸಮವಸರಣ (ನಾ). [ಜೈನ] ಕೇವಲಜ್ಞಾನಿಯಾದ ನಂತರ, ತೀರ್ಥಂಕರನ ಉಪದೇಶಕ್ಕಾಗಿ ಇಂದ್ರನ ಅಪ್ಪಣೆಯಂತೆ ಕುಬೇರನಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಮಂಟಪ : ಅಂತು ಸೌಧರ್ಮೇಂದ್ರಂ ಬಂದು ತನ್ನ ಬೆಸದೊಳ್ ಮುನ್ನಮೆ ಧನದ ವಿನಿರ್ಮಿತಮಾಗಿರ್ದ ಸಮವಸರಣಮಂ ಕಂಡಂ (ಆದಿಪು. ೧೧-೨೨ ವ); ಸಮವಸರಣ ವೃಷನಾಥನ ಜಯಜಯ (ನಾಗಕು. ೧೯-೩೪). [ಸಂ.]

ಸಮವಸರಣಭೂಮಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಸಮವಸರಣವಿರುವ ಪ್ರದೇಶ: ವಜ್ರಾಯುಧಂ ಪೋಗಿ ಸಮವಸರಣಭೂಮಿಯನೆಯ್ದಿ ಪಟ್ಟವರ್ಧನದಿಂದಮಿಳಿಯೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೫೫ ವ); ಅಂತಪಗತಕಲುಷರಿರ್ವರುಂ ಭಗವದಜಿತಭಟ್ಟಾರಕರ ಸಮವಸರಣಭೂಮಿಯಂ ಪೊಕ್ಕು (ಪಂಪರಾಮಾ. ೧೦-೯೨ ವ). [ಸಂ.]

ಸಮವಸೃತಿ (ನಾ). = ಸಮವಸರಣ : ಕೈಲಾಸಗಿರೀಂದ್ರಸ್ಥಿತಸಮವಸೃತಿಯಂ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಲತಾವಿಚ್ಛೇದಿಯಂ ಪೊಕ್ಕು (ಆದಿಪು. ೧೫-೨೧ ವ); ಸೌಧರ್ಮೇಂದ್ರಂ . . . ಧನದಂಗೆ ಸಮವಸೃತಿಯಂ ನಿರ್ಮಿಸಲ್ವೇಡಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೪-೪೮). [ಸಂ.]

ಸಮವಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಶಾಲೆಯ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳೂ ಕಾರ್ಖಾನೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ನೌಕರರೂ (ಕಡ್ಡಾಯವಾಗಿ) ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದ ಏಕರೂಪದ ಉಡುಪು : ಸಮವಸ್ತ್ರವೇತಕೆ ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರವೇತಕೆ . . . ಯುದ್ಧವಿಲ್ಲದೆ ಗೆಲುವ ಧೀರ (ಘಟಾಪ. ೮೯-೩೧); ಅವರು ಸಮವಸ್ತ್ರ ಧರಿಸದ ಮಫ್ತಿಯಾಗಿ ಇದ್ದುಕೊಂಡು, ಒಂದೆರಡು ದಿನ ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಬಿಡಾರ ಮಾಡಿದರು (ಊರುಕ. ೧೫೩). [ಸಂ.]

ಸಮವಸ್ತ್ರಧಾರಿ (ನಾ). ಒಂದೇ ತರದ ಉಡುಪನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಂಡಿರುವವನು: ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿನಿಯರು ಸಮವಸ್ತ್ರಧಾರಿಗಳಾಗಿ ನಿಂತಿದ್ದಾರೆ (ಚತಸ. ೧೩೨). [ಸಂ, ಸಮವಸ್ತ್ರಧಾರಿನ್]

ಸಮವಾಕ್ಯ (ನಾ). ಏಕಾಭಿಪ್ರಾಯ : "ಸಮವಾಕ್ಯಮುಂ ಸರ್ವಸತ್ವವಿಶ್ವತೆಯನು ಕ್ರಮದಿಂದ ಸರ್ವಥಾ ಶಬ್ದದೊಳು ಸಲ್ಲು" (ಮಂಗರಾ. ೧೫೫-೭೦). [ಸಂ.]

ಸಮವಾಯ (ನಾ). ೧. (ಅನೇಕವಸ್ತುಗಳು) ಕೂಡಿರುವುದು ; ಸೇರಿಕೆ: ಸಮವಾಯಮಪ್ಪುದಲ್ತೆಂದು ಮನಂ ಬಸಮಾಡಿ (ಆದಿಪು. ೫-೫೪); ಪದದೊಳರಡಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯೊಳಾಜಿಳೊಳಜಗಣಂ ಸಮವಾಯಮಪ್ಪೊಡಕ್ಕುಂ . . . ಪಿರಿಯಕ್ಕರಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೯-೨೫೨). ೨. ಬೇರ್ಪಡಿಸಲಾಗದ ಸಂಬಂಧ ; ಅವಿನಾಸಂಬಂಧ: ಸಮವಾಯಮುಳ್ಳೊಡೆಲ್ಲಂ ಸಮನಿಸುಗುಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೬೫). ೩. ಗುಂಪು; ಸಮೂಹ : ವಿಷಭೋಷಸೂನುಬಳದುರ್ದಮಭೀಷಣಮದೆತ್ತದನ್ನ ನಡೆವಂ ಮುನ್ನಂ ಸಮವಾಯವೆತ್ತಿ ಬರೆ ರಿಪುಸಮವಾಯವದಲ್ಲವಾಯವಾತನೊಳಧಿಕಂ (ಜಗ. ೧೫-೫೪); ಕಾದಿದರು ಸಮವಾಯದಲಿ (ಉತ್ತರಾ. ೭-೪೩). ೪. [ತತ್ತ್ವಶಾ] ಸಪ್ತಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ದ್ರವ್ಯ ಗುಣ ಕರ್ಮ ಸಾಮಾನ್ಯ ವಿಶೇಷ ಸಮವಾಯ ಅಭಾವ ಎಂಬ ಪದಾರ್ಥಸಪ್ತಕಮಂ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದರಿಂದ ಪ್ರಪಂಚಸ್ವರೂಪಮಂ ವಿವರಿಸಿ ವಿಭಾಗಿಸುತಿಕ್ಕುಂ (ವಿವೇಕ. ೧೧); ವೈಶೇಷಿಕದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ದ್ರವ್ಯ ಗುಣ ಕರ್ಮ ಸಾಮಾನ್ಯ ವಿಶೇಷ ಸಮವಾಯ ಮತ್ತು ಅಭಾವವೆಂದು ಏಳು ಪದಾರ್ಥಗಳಾಗಿ ವಿಭಾಗಮಾಡಿರುವರು (ಎಂದಾ. ೧೧೨). ೫. [ಜೈನ] ಜೈನಶಾಸ್ತ್ರದ ಹನ್ನೆರಡು ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; "ದ್ರವ್ಯ ಮತ್ತು ಗುಣ ಜೊತೆಜೊತೆಯಾಗಿ ಬಾಳುವುದು" (ತ್ರಿಶನೋ. ೬೨): ಜೈನಶಾಸ್ತ್ರವು ೧೨ ಅಂಗ, ೧೪ ಪೂರ್ವಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ . . . ಸ್ಥಾನ, ಸಮವಾಯ . . . ದೃಷ್ಟಿವಾದ ಎಂಬುವು ಹನ್ನೆರಡು ಅಂಗಗಳು (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೨೨೮). [ಸಂ.]

ಸಮವಾಯಿಕಾರಣ (ನಾ). [ತತ್ತ್ವಶಾ] ಒಂದನ್ನೊಂದು ಅಗಲದೆ ಇರುವುದು; ಅವಿನಾಭಾವ : ಕಾರ್ಯವು ಯಾವ ವಸ್ತುವಿನಿಂದ ಸಮವಾಯ ಎಂಬ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಹುಟ್ಟುವುದೋ ಆ ವಸ್ತುವಿಗೆ ಸಮವಾಯಿಕಾರಣ ಎಂದು ಹೆಸರು (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೨೮೫). [ಸಂ.]

ಸಮವಿಡು (ಕ್ರಿ). (ಮನಸ್ಸನ್ನು) ಸಮವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳು ; ಸ್ತಿಮಿತದಲ್ಲಿಟ್ಟು ಕೊಳ್ಳು : ಎರಡುಚಿಂತೆಯನುಗಿದು ಸಮವಿಟ್ಟೆರಡುಕೈತೂಕದಲಿ ತೂಗಿದು ಗುರುಲಘು ವನಱಿದಿರುವ ಬಲವತ್ತರವಲಾ (ತೊರರಾ. ೩-೯-೧೪). [ಸಮ್ಮ + ಇಡು]

ಸಮವೃತ್ತ (ನಾ). ೧. ಸಮವೂ ವೃತ್ತಾಕಾರವೂ ಆಗಿರುವುದು : ಅದು ಭೂಭಾಗದಿಂದವೈಸಾಸಿರದಂಡಂ ಮೇಗೆ ನೆಗೆದಲ್ಲಿ ಪನ್ನೆರಡುಯೋಜನ ಸಮವೃತ್ತಮುಂ . . . ಆಗಿ (ಆದಿಪು. ೧೧-೨೨ ವ); ಸಮವೃತ್ತೋದರಕೋಶಂ . . . ಸಮನಿಸ ತಾಂ ತುರಗಿ ನೋಡಲುತ್ತಮಮಕ್ಕುಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೧-೬೯). ೨. [ಛಂದ] ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳಲ್ಲೂ ಅಕ್ಷರ ಸಂಖ್ಯೆಗಳು ಮತ್ತು ಗಣವಿನ್ಯಾಸಗಳು ಒಂದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಅಕ್ಷರವೃತ್ತ : ಸಮವೃತ್ತಮುಮಂ ವ್ಯಕ್ತತರಮಾಗೆ ಮೃದುಮಧುರೋಕ್ತಿಗಳಿಂ ತಿಳಿಯ ಪೇಳ್ವೆಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೨೦೦); ಕಂದಕ್ಕಿಂತ ಕಠಿಣವೆನಿಸುವ ರಚನೆ ಸಮವೃತ್ತದ ಪದ್ಯಗಳದು (ಸಂಶೋಧ. ೧೩೫). ೧ , ೨ : ಸಮವೃತ್ತ [ಶಾತಾಂ. ತ್ರಿ]ಸಂಧಿಲಕ್ಷಣ ಸಮನ್ವಿತಂ ಜಾತ್ಯಲಂಕೃತಿಭ್ರಾಜಿತಮುತ್ತಮಕಾವ್ಯ ಬಂಧದಂತಾ ದಮಿತಾರಿಗೆ ಸಾಜಮೊಪ್ಪುಗುಂ ಕಿಱುದೊಡೆಗಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೪೭). [ಸಂ.]

ಸಮವೃತ್ತಿ (ನಾ). ಸಮಾನವಾಗಿ ಕಾಣುವುದು ; ತರತಮಭಾವವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ: ಗುಣಮಿದುದೋಷಮಿದೆಂಬೀ ಗಣಿದಪ್ಪುನೆತ್ತಳಿಗುಮಶ್ರುತಪ್ರಕೃತಿಜನಂ ತೃಣಸಸ್ಯ ಘಾಸವಿಷಯಪ್ರಣಯಂ ಸಮವೃತ್ತಿಯಪ್ಪವೋಲ್ ಮೃಗಗಣದೊಳ್ (ಕವಿರಾ. ೧-೮). [ಸಂ.]

ಸಮವೆಱು (ಕ್ರಿ). ಸಮಾನವಾಗು; ಸಮತೆಯನ್ನು ಪಡೆ: "ಹೊತ್ತು ಕ್ರಿಯಾ ಪ್ರಮಾಣಂ ತಾಳಮೆನಿಕ್ಕು ಸಮವೆತ್ತಲ್ಲಿ ಲಯಮೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೨೧-೬). [ಸಮ್ಮ + ಪೆಱು]

ಸಮವೇತ (ಗು). ೧. ಜೊತೆಗೂಡಿರುವ ; ಒಟ್ಟಾಗಿ ಸೇರಿದ. ೨. ನಿಕಟ ವಾಗಿರುವ. [ಸಂ.]

ಸಮವೇದನೆ (ನಾ). ಸಮಾನವಾದ ಅರಿವು– ತಿಳಿವಳಿಕೆ : ಅವರ ನಡುವೆ ಸಮವೇದನ ಇಲ್ಲ (ಬಂಕಿಮ. ೪೭೮). [ಸಂ. ಸಮವೇದನ]

ಸಮವೇದಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಮರಸವಾಗು ; ಐಕ್ಯಗೊಳ್ಳು: ಜೀವ ಜೀವಾತ್ಮ ಸರಿಯಿಂದು ಕಂಡರೆ ಸಮವೇದಿಸದಿಪ್ಪನೆ ಶಿವನು (ಬಸವ. ೮೧೪); ತೆಱನಱಿದಱಿವೆಂಬ ದಿವ್ಯ ಭಾಜನದಲ್ಲಿ ಪರಮಾನಂದಪದಾರ್ಥವನು ಸಲಿಸಿ ಕೂಡಲಚೆನ್ನಸಂಗನಲ್ಲಿ ಸಮವೇದಿಸಿ ಎರಡಱಿಯದಿಪ್ಪ ಲಿಂಗಸಂಗಿ (ಶಿವಾಗ. ೬೧-೨೮೧). [ಸಮ್ಮ + ವೇದಿಸು]

ಸಮವೇಧನ (ನಾ). ಸಮಾನವಾಗಿ ಇರಿಯುವಿಕೆ,– ಚುಚ್ಚುವಿಕೆ : ಸಮಕೃಷ್ಣಂ ಸಮವೇಧನಂ ಸಮಭವತ್ಸಂಧಾನಮೆಂದಿರ್ವರೇಸುಮನಾಗಳ್ ನಡೆ ನೋಡಿ ನೋಡಿ ವಿಭು . . . ಕೆಮ್ಮಗಿರ್ಪುದುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೪೮). [ಸಂ.]

ಸಮಶೀತೋಷ್ಣ (ಗು). ಶೀತ ಮತ್ತು ಉಷ್ಣವು ಸರಿಸಮವಾಗಿರುವ: ಅಯನವೃತ್ತಗಳಿಂದ ಧ್ರುವವೃತ್ತಗಳವರೆಗ ಶಕೆಯೂ ಚಳಿಯೂ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಸಮಾನವಿರುವ ಕಾರಣ ಅವೆರಡು ಪಟ್ಟಿಗಳಿಗೆ ಸಮಶೀತೋಷ್ಣ ಕಟಿಬಂಧಗಳೆನ್ನುವರು (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೬೫); ಕರ್ಕಾಟಕ ಸಂಕ್ರಾಂತಿವೃತ್ತಕ್ಕೂ ಉತ್ತರಮೇರುವೃತ್ತಕ್ಕೂ ನಡುವೆ ಇರುವ ಭಾಗವು ಉತ್ತರಸಮಶೀತೋಷ್ಣವಲಯ (ಭೂವಿವ. ೧೯). [ಸಂ.]

ಸಮಷ್ಟಿ (ನಾ). ೧. ಸಂಪೂರ್ಣವಾದುದು ; ಸಮಗ್ರವಾದುದು : ಗುಣವ ಝಾಡಿಸಿದರೆ ಸಮಷ್ಟಿಯ ಹಣಿತದಲಿ ಮುರಿದಿದಿರನಗಲಕೆ ಕುಣಿವ ಚೌಪಟ ಬೊಮ್ಮಗಜವಿದನಱಿವರಾರೆಂದ (ಬಸ್ವಾಸ. ೯-೧೫). ೨. ಒಟ್ಟುಗೂಡಿರುವಂಥದು; ಒಟ್ಟಾದುದು : ಆ ಶಕ್ತಿ ಮೂರ್ತಿಗೊಳೆ ನಾಮದನ್ನವತಾರಮೆಂದು ಪೂಜಿಪೆವಲ್ತೆ ಪೇಳ್ ವ್ಯಷ್ಟಿರೂಪದಿನಿಳಿವ ಸೃಷ್ಟಿಯ ಸಮಷ್ಟಿಯಂ? (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೧-೨೯೬); ವ್ಯಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಸಮಷ್ಟಿ, ಸಮಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಷ್ಟಿ ಕಂಡುಬಂದಂತೆ ಅಕ್ಕನ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಹತ್ತಾರು ಮುಖಗಳನ್ನೂ ಕಾಣಬಹುದು (ಕರ್ನಾಕ. ೬೪). 'ವ್ಯಷ್ಟಿ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸಮಷ್ಟಿಪ್ರಜ್ಞೆ (ನಾ). ಸಾಮಾಜಿಕ ಅರಿವು : ಜ್ಞಾನವಾಹಿನಿ ನಾಡಿನ ಮೂಲೆ ಮೂಲೆಗಲ್ಲ ಹರಿದು ಸಮಷ್ಟಿಪ್ರಜ್ಞೆ ವಿಕಾಸಗೊಳ್ಳಲನುಕೂಲವಾಗುತ್ತದೆ (ಪರಜೀ. IV. ಮುನ್ನುಡಿ). [ಸಂ. ಸಮಷ್ಟಿಪ್ರಜ್ಞಾ]

ಸಮಷ್ಟಿಹಿತ (ನಾ). ಸಮುದಾಯದ ರಕ್ಷಣೆ ,– ಕ್ಷೇಮ : ಸಮಷ್ಟಿಹಿತದಲ್ಲಿ ವ್ಯಷ್ಟಿಹಿತವನ್ನು ಕಾಣುವ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಕಪ್ರವೃತ್ತಿಯೊಂದು . . . ಮೃಗೀಯಪ್ರವೃತ್ತಿ ಮತ್ತೊಂದು (ಪುನರು. ೬೬). [ಸಂ.]

ಸಮಸಂಸ್ಕೃತ (ನಾ). ಅಲ್ಪ ವ್ಯತ್ಯಾಸದೊಂದಿಗೆ ಅಥವಾ ಯಾವ ವ್ಯತ್ಯಾಸವೂ ಇಲ್ಲದೆ, ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಾಗುವ ಸಂಸ್ಕೃತಶಬ್ದ : ಸಮಸಂಸ್ಕೃತಂಗಳೊಳ್ ಸಯ್ತುವರ್ದಿರೆ ಕನ್ನಡಮನಱಿದು ಪೇಳ್ಗೆಂಬುದಿದಾಗಮಕೋವಿದನಿಗದಿತ ಮಾರ್ಗಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೫೧); ಬೆರಸಿ ಸಮಸಂಸ್ಕೃತಂಗಳ್ ಬರೆ ಕನ್ನಡದೊಳಗೆ ಸಮತೆಯಿಂದಂ ಸಲ್ಗುಂ (ಶಬ್ದಾವ. ೨೮೨) ; ನಾಮಪದೋತ್ತಮವರ್ಣಪ್ರಕೃತಿಗಳಂ ಸಮಸಂಸ್ಕೃತವೆಸರನಿಟ್ಟು, ಲಿಂಗಂ ಮಾಳ್ಪರ್ (ಶಮದ. ೮೦). [ಸಂ.]

ಸಮಸತ್ತ್ವ (ನಾ). ಸರಿಸಮಾನವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ : 'ಸಮಸತ್ತ್ವಂಬಡು' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸಮಸತ್ತ್ವಂಬಡು (ಕ್ರಿ). ಸಮಾನವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದು: ಸಂಭೋಗಿನೀಪ್ರಾಂತದೊಳ್ ಸಮಸತ್ತ್ವಂಬಡುವಂತಿರಾಯ್ತು ಸುರತಪ್ರಾರಂಭಕೋಳಾಹಳಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೬೫೬). 'ಸಮಹಸ್ತಂಬಿಡಿ' ಪರಾ. [ಸಮಸತ್ತ್ವ + ಪಡು$_1$]

ಸಮಸತ್ವ (ನಾ). ೧. = ಸಮಸತ್ತ್ವ : ಸಮವಂಶದೆ . . . ಸಮಸತ್ವಮನದೆ ಸಮಾನುರಾಗದೆ ಸಮಸಂದತ್ತವರ್ಗ ಸಮವಯೋಯೋಗಸುಖಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೭೧೬). ೨. ಸಮಾನವಾದ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು; ಸರಿಸಮನಾದವನು: ಸೆಣಸರು ನೀಚರೊಳಧಿಕಸಮರ್ಥರು ಸಮಸತ್ವರೊಳು ಸೆಣಸುವರು (ಇಂಚಾಪ. ೧೯೯-೮೨). [ಸಂ.]

ಸಮಸಪ್ತಕ 'ಸಂಸಪ್ತಕ' ನೋ.

ಸಮಸಮಾಯೋಗ (ನಾ). ವಯಸ್ಸು, ಸ್ವಭಾವ ಮುಂತಾದುವುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಹೊಂದಾಣಿಕೆ : ಸದೃಶಾಕಾರರನಿವರಂ ಕೂಡಿ ಪಯೋರುಹಜಂಗಕ್ಕೆ ಸಮಸಮಾಯೋಗಯಶಂ (ಆದಿಪು. ೪-೨೯): ಆ ಕಂದರ್ಪಕಲ್ಪಲತೆಯ ಸಮಸಮಾಯೋಗ ಸಮುಪಕ್ರಮಿತ ಕಾಲಧಾತುವಯೋನುರೂಪಕರಣ ಪರಿರಂಭಚುಂಬನಕಳಾಸಾಮಗ್ರಿಯಿಂ . . . ಕಾಲಮಂ ಸಲಿಸುತ್ತುಮಿರೆ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೨-೧೬). [ಸಂ.]

ಸಮಸಲ್ (ಕ್ರಿ.) ೧. ಸರಿಸಮವಾಗಿರು ; ಸಮಾನವಾಗಿ ಸೇರು : ಪೇಡ ವಿರೋಧ ಮಂತುಮರಿಕೇಸರಿಯೊಳ್ ಸಮಸಂದು ಸಂಧಿಯಂ ಮಾಡು (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೫೪): ತತ್ತ್ವಮುಂ ಕವಿತ್ವಮುಮೆತ್ತಂ ಸಮಸಂದಿರೆ ಪೇಟ್ವೋಜೆಗೆ ಧನಂಜಯಂಗ ಕವಿತಾಗಮಿಕರ್ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೩೬). ೨. ಉಂಟಾಗು; ಪ್ರಕಟವಾಗು : ಸಮಾನುರಾಗದೆ ಸಮಸಂದತ್ತವರ್ಗ ಸಮವಯೋಯೋಗಸುಖಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೭೧೬); ಎನ್ನ ಸರಿ ದೊರೆಯನೊಡನೆ ಸಮಸಲ್ಕ ಮದುವೆಯನೆ ಸಲ್ಲದಂಜಿಕೆಪಟ್ಟು ಸಡೆಯೆ ನಾನ್ (ಬಿಧೃಪ್ರ. ೪೬-೧೦೩೨). [ಸಮ್ಮ$_3$ + ಸಲ್$_1$]

ಸಮಸಾಮಯಿಕ (ಗು). ೧. ಒಂದೇ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ; ಸಮಕಾಲೀನವಾದ: ನಿನ್ನೆಗಳು ಇಂದಿನಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಪಡುತ್ತ ಬಂದುದನ್ನು ಸಮಸಾಮಯಿಕ ಕಾರ್ಯ ಕಾರಣಸಂಬಂಧದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುವುದು ಇತಿಹಾಸದ ಕಾರ್ಯ (ಕರ್ನಾಟ. XIV. ಮುನ್ನುಡಿ); ನಿರ್ಧಾರಕ ಸಮಸಾಮಯಿಕ ಪ್ರಮಾಣಗಳು ಸಿಕ್ಕುವವರೆಗೆ ಸಮಂಜಸವಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ಕರ್ನಾಅ. ೧೦೮). (ನಾ). ೨. ಒಂದೇ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು; ಸಮಕಾಲೀನವಾದುದು : ಸಮಸಾಮಯಿಕವಾದ ಸಾಹಿತ್ಯಸಮೀಕ್ಷೆ ಸುಲಭವಲ್ಲ (ಚಿತ್ರಸ್ಯ. ೩); ಆ ಸಾಹಿತ್ಯವೂ ಆವನ ಸಮಸಾಮಯಿಕವಾಗಿರದೆ, ಅವನ ಐತಿಹಾಸಿಕತೆಯನ್ನು ಕುರಿತು . . . ಬಸವರಾಜದೇವರ ರಗಳೆಯಿಂದಲೂ ಈ ಕೆಲವು ಶಾಸನಗಳಿಂದಲೂ ಆ ತೊಡಕು ಸಾಕಲ್ಯವಾಗಿ ನೀಗುತ್ತದೆ (ಮೂರುಉ. ೫೯). ೩. ಒಂದೇ ಕಾಲದಲ್ಲಿದ್ದವನು; ಸಮಕಾಲೀನ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಅಲ್ಲಮ ಗೋರಕ್ಷಕರು ಸಮಸಾಮಯಿಕರೆಂದ ಮೇಲೆ ಅವರ ಗುರುಗಳು . . . ಒಬ್ಬರೇ ಆಗಿರುವ ಸಂಭವವಿದೆ (ಸಾಹಿಸಂ. ೧೪೭); ಪುರಂದರದಾಸರೂ ಕನಕದಾಸರೂ ಸಮಸಾಮಯಿಕರೂ ಸಮವಯಸ್ಕರೂ ಇದ್ದಿರಬಹುದು (ಕರ್ನಾಜ. ೮೧). [ಸಂ.]

ಸಮಸೀಳು (ನಾ). ಸಮಾನವಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸಿದ ಭಾಗ ,– ಪಾಲು : ಗದೆಗೊಂಡು ತಿರುಗಿ ಹೊಯ್ವನು . . . ಕರಿಯೊಡಲು ಸಮಸೀಳ ಸೀಳಲು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೦-೭); ನಿಳನಿಳಲುನಿಟಲೆಂದು ಬಿದಿಯೆಲು ಕಳಚಿ ಸಮಸೀಳಾಗಿ ಸೀಳಿದು (ತೊರರಾ. ೫-೧-೨೧).

[ಸಮ್ಮ$_3$ + ಸೀಳು$_2$ (< ಸೀಳ್$_2$)]

ಸಮಸು 'ಸಮೆಯಿಸು$_2$' ನೋ.

ಸಮಸೂಚಿ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ಇಪ್ಪತ್ತುಮೂರು ದೇಶೀಯಸ್ಥಾನಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; IP ಹಿಮ್ಮಡಿ, ಕಣಕಾಲು ಮತ್ತು ತೊಡೆ – ಈ ಮೂರೂ ನೆಲಕ್ಕೆ ತಾಗುವಂತೆ ಎರಡುಕಾಲುಗಳನ್ನೂ ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ಚಾಚುವುದು : ಸ್ವಸ್ತಿಕ . . . ಸಮಸೂಚೀ . . . ವೃಷಭಾಸನ - ಈ ಇಪ್ಪತ್ತಮೂಱು ದೇಶೀಯಸ್ಥಾನಕಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೭-೧೨ ಪ). [ಸಂ.]

ಸಮಸ್ಕಂಧ (ನಾ). ಸರಿಸಮಾನನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಸರಿಜೋಡಿಯಾದವನು: ರಾಮ ಲಕ್ಷ್ಮಣರ್ ಬಾಂಧವರಪ್ಪುದಂ ಬಗೆವುದೇಳಿಸುವಂತವರ್ಗಾರುಮೇಂ ಸಮಸ್ಕಂಧರೆ ಯುದ್ಧದೊಳ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೨-೭೦); ಸಂಗ್ರಾಮದೊಳು ನಿರ್ಜಿತಮದನನೆನಿಪಂ . . . ಸಮಸ್ಕಂಧನೇ ಮಾಯಿದೇವ (ಎಕ. VII. ಶಿಕಾ. ೧೦೪-೨೬ ; 1156). [ಸಂ.]

ಸಮಸ್ಖಲಿತ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ದೇಶೀಯ ಭೌಮಚಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಪಿಂತಣ್ಣಂ ಮುಂತಣ್ಣಂ ಕಾಂತೇ ಕೇಳಡ್ಡಮಾಗುತೆರಡುಂ ಪಾದಂ ಸಂತತಮಗಲದೆ ಸಮದಿಂದಂ ತವೆ ಚರಿಸಲ್ಕೆ ಮೇ[ಣ್] ಸಮಸ್ಖಲಿತಾಖ್ಯಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೬-೮೯). [ಸಂ.]

ಸಮಸ್ತ (ಗು). ೧. ಸಕಲ ; ಸಂಪೂರ್ಣ ; ಎಲ್ಲ : ಶ್ರೀಗಂ ವಿಜಯಕ್ಕಂ ಮೊತ್ತ ಮೊದಲಿಗನಾಗಿಯೆ ಸಮಸ್ತರಾಜಕಮನೆಱಗಿಸಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೭೩ ವ). ೨. ಒಟ್ಟುಗೂಡಿದ ; ಸಂಯುಕ್ತ. (ನಾ). ೩. ಒಟ್ಟಾದುದು ; ಸೇರಿದುದು : ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಮಡಿದು ಪೋದ ಸಮಸ್ತವಾದ ಪುತ್ರಮಿತ್ರಜ್ಞಾತಿಬಂಧುವರ್ಗಂಗಳ್ಗೆ ತಿಲೋದಕ ಪಿಂಡಬಲಿಪ್ರದಾನಂಗಳನೆಸಗಿ (ಭಾರಶಾಂ. ೧). ೪. [ವ್ಯಾಕ] ಅನೇಕ ಪದಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಮಾಡಿರುವ ಪದ ; ಸಮಾಸ : ಸಮಸ್ತಾಶ್ರಿತಂ ಸಮಸ್ತಂ ಸಮಸ್ತರೂಪಕಮಕ್ಕುಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೩).

ಸಮಸ್ತಭುವನಾಶ್ರಯ = ಸಕಲಲೋಕಕ್ಕೇ ಆಶ್ರಯನಾದವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಸ್ವಸ್ತಿಸಮಸ್ತಭುವನಾಶ್ರಯ ಶ್ರೀಪೃಥ್ವೀವಲ್ಲಭಮಹಾರಾಜಾಧಿರಾಜ ಪರಮೇಶ್ವರಪರಮಭಟಾರಕಂ (ಸೌಇಇ, XX, ೪೬-೩; 1072). ಸಮಸ್ತರು = ಮುಖ್ಯಸ್ಥರು ; ಮುಖಂಡರು : ಹಾಱುನಾಡುಸಮಸ್ತರ ವೊಪ ಬೆಲತೂರ ಪಂಸಿಗಳ ವೊಪ (ಸೌಇಇ. IX-ii. ೪೭೯-೧೫; 1510); ಸಾಯಂಕಾಲ ಚಾವಡಿಯಲ್ಲಿ ಹಳ್ಳಿಯ ಸಮಸ್ತರೆಲ್ಲ ಕೂಡಿದರು (ಚವಾ. ೮೪). [ಸಂ.]

ಸಮಸ್ತಪದ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಬೇರೆ ಮಾಡಲಾಗದ ಪದಪುಂಜ; ಸಮಾಸಪದ: ಬಾಹುಶಾಖೆ (ತೋಳ್‌ಗವಲು), ಕಾಂತಾಲತೆ (ಪೆಣ್‌ಬಳ್ಳಿ)– ಇವೆಲ್ಲ ಸಮಸ್ತಪದ ಘಟಿತ ರೂಪಕಗಳು (ಕವಿರಾ. ೩-೧೩ ಟಿಪ್ಪಣಿ). [ಸಂ.]

ಸಮಸ್ತಭಾರತ (ನಾ). ೧. ಸಮಗ್ರವಾದ ಭಾರತದ ಕಥೆ. ೨. ಐತಿಹಾಸಿಕ, ಪೌರಾಣಿಕ ಹಾಗೂ ಸಮಕಾಲಿಕ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಸಂಕ್ಷೇಪಿಸಿ ಒಂದು ಚೌಕಟ್ಟಿನೊಳಗೆ ಸಮಾವೇಶಗೊಳಿಸಿರುವ ಕಾವ್ಯ : ಕತೆ ಪಿರಿದಾದೊಡಂ ಕತೆಯ ಮೆಯ್ಗಿಡಲೀಯದೆ ಮುಂ ಸಮಸ್ತಭಾರತಮನಪೂರ್ವಮಾಗೆ ಸಲೆ ಪೇೞ್ದ [ಕವೀಶ್ವರರಿ]ಲ್ಲ . . . ಪೇೞ್ವೊಡೆ ಪಂಪನೆ ಪೇೞ್ಗುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೧); ಸಮಸ್ತಭಾರತಕಥಾಸಂಬಂಧಮಂ ಬಾಜಿಸಲ್ . . . ಅಕ್ಕುಂ . . . ಭದ್ರಂ ಶುಭಂ ಮಂಗಳಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೪-೬೫). [ಸಂ.]

ಸಮಸ್ತರೂಪಕ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ರೂಪಕಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಪ್ರಭೇದ; ಸಮಾಸಪದಘಟಿತವಾದ ರೂಪಕ : ಬಾಹುಶಾಖಂ ಕಾಂತಾಲತೆಯೆಂದಿಂತು ಸಮಸ್ತಾಶ್ರಿತಂ ಸಮಸ್ತಂ ಸಮಸ್ತರೂಪಕಮಕ್ಕುಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೩). [ಸಂ.]

ಸಮಸ್ಪರ್ಧಿ (ನಾ). ಸರಿಸಮನಾದ ಎದುರಾಳಿ : ಸ್ಕೂಸ್ಗೆ ಸಮಸ್ಪರ್ಧಿಯಾಗಿ ಸೆಟೆದು ನಿಲ್ಲುವ ಧೀರ ಅವನು (ಬಧ್ಧತ್ರ. XXX. ನಾಟಕದ ಸಮಸ್ಯೆ). [ಸಂ. ಸಮಸ್ಪರ್ಧಿನ್]

ಸಮಸ್ಯ (ಗು). ೧. ಜೊತೆಗೂಡಿಸಬೇಕಾದ ; ಸೇರಿಸಬೇಕಾದ. ೨. ಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸಬೇಕಾದ. (ನಾ). ೩.= ಸಮಸ್ಯೆ ೨ : ಸಲೆ ಸಮಸ್ಯದನಂತಪದ್ಯವ ಘಳಿಲನನ್ನೈಸುವ . . . ಕವಿಗಳೊಪ್ಪಿದರು (ಶಬ್ದಾಲು. ೮-೩೭). [ಸಂ.]

ಸಮಸ್ಯಾತ್ಮಕ (ನಾ). ಸಮಸ್ಯೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದು ; ಬಗೆಹರಿಸಲಾಗದುದು: ಅವರ ಚಲನವಲನಗಳು ಅನೇಕರಿಗೆ ಸಮಸ್ಯಾತ್ಮಕವಾಗುತ್ತಿದ್ದುವು (ಭೃಮಾನ. ೬೭). [ಸಂ.]

ಸಮಸ್ಯೆ (ನಾ). ೧. ಅಪೂರ್ಣವಾದುದನ್ನು ಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸುವುದು ,– ಪೂರ್ತಿಮಾಡುವುದು. ೨. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಪದ್ಯದ ಒಂದು ಪಾದ ಅಥವಾ ಶ್ಲೋಕದ ಅರ್ಧಭಾಗವನ್ನು ಬರೆದು, ಉಳಿದ ಭಾಗವನ್ನು ಪೂರ್ತಿ ಮಾಡಲು ಇತರರಿಗೆ ಕೊಡುವುದು; ಕವಿಶಕ್ತಿಪರಿಜ್ಞಾನಾರ್ಥವಾಗಿ ಪೂರೈಸುವುದಕ್ಕೆ ಕೊಡುವ ಪದ್ಯದ ಕೆಲವು ಭಾಗ : ಲಲಿತಮಾನಸಸಮಸ್ಯೆಯ ಪೇಳುವಖಿಳಗವಿಗಳ ಬೆನ್ನ ಚಮ್ಮಟಿಗೆ ವಿಷಮದ ಸಮಸ್ಯೆಯಿತ್ತಳುಕಿಸುವೆನೆಂಬ ಕವಿಯ ತಲೆಗೆಱಪ ಬಱಸಿಡಿಲು (ರಾಘಚ. ೧೪-೩೯); ಸಮವಿಷಮಂಗಳೆಂಬಿನ ಮರಟ್ಟೆಱದಿಂ ಪಲವುಂ ಸಮಸ್ಯೆಯಂ ಸಮನಿಸುತೆ ಬಿನದಿಕುಂ ಚಿಕದೇವಂ (ಚಿಕವಿ. ೫-೧೪೯); 'ಕಂತಿ - ಪಂಪರ ಸಮಸ್ಯೆಗಳು' ಎಂದು ಪ್ರಕಟವಾದ ಪದ್ಯಗಳ ಶೈಲಿಯನ್ನು ನೋಡಿದರೆ, ಅದು ನಾಗಚಂದ್ರನ ಕಾಲದ ಹಳೆಗನ್ನಡದಂತೆ ತೋರದು (ಕರ್ನಾಕ. ೬೩). ೩. (ಆಲಂ) ತೊಡಕು; ತೊಂದರೆ : ಅರ್ಥಸಂಪತ್ತು ಜೀವನದ ಇತರ ಸಮಸ್ಯೆಗಳನ್ನು ದೂರಮಾಡಿತು (ಋಕ್ಸಾರ. ೧೧೯ ಪೀಠಿಕೆ); ಇದು ಗಂಭೀರವಾದ ಸಮಸ್ಯೆಗಳಿಗೆ ಮುನ್ನುಡಿಯಾಗುವುದರಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲ (ದೇಶಸ್ನ. ೩೯). [ಸಂ. ಸಮಸ್ಯಾ]

ಸಮಹಸ್ತ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] (ನರ್ತನದ ಲಯಕ್ಕನುಗುಣವಾದ) ವಾದ್ಯವಾದನದ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ : ವಿತತಘನಾವನದ್ಧಸುಷಿರಂಗಳನೊರ್ಮೆಯೆ ಕೂಡೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡತಿದ್ರುತವಾದಕರ್ತಗುಳೆ ಬಾಜಿಸೆ . . . ನರ್ತನಪೂರ್ವರಂಗಸಂಗತ ಸಮಹಸ್ತವಿಸ್ತೃತರವಂ ಪುದಿದತ್ತು ನಭೋವಿಭಾಗಮಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೮-೨೭). [ಸಂ.]

ಸಮಹಸ್ತಂಬಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಸಮಾನವಾಗಿರು (?) : ಸಮಸಂದಟ್ಟಱಲಂಪನೀಯೆ . . . ತಚ್ಛಯ್ಯೆಯೊಳ್ ಸಮಹಸ್ತಂಬಿಡಿವಂತುಟಾಯ್ತು ಸುರತಪ್ರಾರಂಭಕೋಳಾಹಳಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೧೦೯); ಸಮಹಸ್ತಂಬಿಡಿವಂತುಟಾಯ್ತು = ಸಮಾನಪ್ರಮಾಣವುಳ್ಳದ್ದಾಯಿತು (?) (ಪಂಪದೀ. ೧೭೭). 'ಸಮಸತ್ತ್ವಂಬಡು' ಪಠಾ. [ಸಮಹಸ್ತ, + ಪಿಡಿ]

ಸಮಹುದ್ದರಿ (ನಾ). ೧. ಸರಿಯಾದ ಜೋಡಿ : ಸಮಹುದ್ದರಿಯ ಕುಸ್ತಿಯೇ ಜನರು ಮೆಚ್ಚುವಂತಹ ಕುಸ್ತಿಯಲ್ಲವೆ? (ಮಾಧವ. ೩೧೭) . ೨. ಸರಿಸಮನಾದ ಎದುರಾಳಿ: ಇಬ್ಬರೂ ಸಮಹುದ್ದರಿಗಳಾದುದರಿಂದ . . . ಯಾರ ಸೀಮೆಯನ್ನೂ ಯಾರೂ ಅತಿಕ್ರಮಿಸದಂತೆ ಮಾಡಿತ್ತು (ಮಾಕನಾ. ೬೭). [ಸಮ್ಮ + ಹುದ್ದರಿ]

ಸಮಳ್ತಡೆ 'ಸವಳದೆ' ನೋ.

ಸಮಱಿಸು, ಸವರಿಸು₁, ಸವಱಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಓರಣಗೊಳಿಸು ; ಸ್ವಚ್ಛಮಾಡು: ಕಂಸಂ . . . ಈ ಮಲ್ಲಯುದ್ಧಭೂಮಿಯಂ ಸಮಱಿಸಲ್ (ನೇಮಿಪು. ೬-೧೩೧ ವ). **ಸವರಿಸು₁** : ೨. ಮರಗಿಡಗಳ ಕೊಂಬೆಯ ಕವಲುಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು : ಅಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಗಿಡ, ಬಳ್ಳಿಗಳನ್ನು ಸವರಿಸಿ, ಚೊಕ್ಕಟ ಮಾಡಿಸಿದ್ದ (ಮೂಶಿಧ್ವ. ೧೪೯). **ಸವಱಿಸು** : ೩ . ನಾಶಮಾಡು; ನಿರ್ಮೂಲಗೊಳಿಸು: ದಶಾನನಂಗೆ ದಾಯಮಂ ಪೇಳ್ದವನ ವಂಶಮಂ ಸವಱಿಸಿದ ಮಾಯಕಾರ್ತಿ (ಷೃಮಿಭಾ. ೯-೨೨). [ಸಮಱು + -ಇಸು₃./ತೆಲು. ಸವರಣಿಂಚು, ಸವರಿಂಚು, ಸವರುಚು]

ಸಮಱು, ಸವರು₁, ಸವಱು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಗುಡಿಸಿ) ಸ್ವಚ್ಛಮಾಡು; ಓರಣಗೊಳಿಸು : ಮರುತ್ತೂನು ಸಮಱಿದಂ ಕೊಳುಗುಳಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೯೨); ಸಮೆಱ್ ಕಸಗಳೆದ ತೆಱದಿಂದಮ ಸತ್ತರ್ ಮತ್ತೆ ತಂದೆಯುಂ ತಾಯುಮನಾಯಮಾರಕ್ಷಂ ನುಂಗಿದನೆನೆ (ನೇಮಿಪು. ೧೪-೧೨೭); ಪರ್ಣಶಾಲೆಯೊಳ್ ಪರೆದ ಪುಷ್ಪರಜಮಂ ಸಮಱಿ ತೊಡೆವ ಚಮರೀಮೃಗಂಗಳಿಂ (ದಶಹ. ೪-೭೧ ವ). ೨. ತಿದ್ದು; ಸರಿಪ ಇದಱಿಂ ಛಂದೋಭಂಗಂ ಪದನಱಿದದನಿಂತು ಸಮಱಿ ಪೇೞ್ವೊಡೆ ಚೆಲ್ವಂ (ಕಾವ್ಯಾ. ೧-೯೪). ೩. ಅಂದಗೊಳಿಸು ; ಅಲಂಕರಿಸು : "ಸಮಱು - ಚಾರುಕರಣೇ (ನಯಿಮಾಡು)" (ಶಮಧಾ); ಸುಲಿಪಲ್ಲ ಪೊಳಪೆಂಬ ತನ್ನ ಬಾಳ ಪೊಳಪನ ಮಱೆದು ನಱೆದು ಸಮಱಿದ ಮದನನೊಡ್ಡಣದಂತೆ ಸಮಱಿದ ಪುರ್ವುಂ . . . ಎಸೆಯೆ (ಆದಿಪು. ೪-೪೧ ವ); ಕರ್ವುವಿಲ್ಲಂ ಗೊಲೆಗೊತ್ತುವಂತೆ ನಿಡುಪುರ್ವುಂ ಕುಡುಪುರ್ವಾಗೆ ಸಮಱಿಯುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೭೩ ವ). ೪. ಅಂದವಾಗು; ಶೋಭಿಸು: ನವರಸ ರೀತಿವಡೆದ ಸಕ್ಕದದೊಳು ಕನ್ನಡವಾತಂ ಸಮಱೆ ಬೆರಸಿ . . . ಉಸಿರ್ದಂ (ಜಯಿಕಾ. ೧-೨೩). ೫. ಬಾಚು ; ಹಿಕ್ಕು : ಜನಜನನಿಯರೊಳ್ಗುರುಳಂ ಸಮಱುವ ಕನ್ಯಕೆ ಕರಮೆಸೆದಳ್ ತಳಿರೊಳಳಿಗಳಂ ಮುಟ್ಟುವವೋಲ್ (ಆದಿಪು. ೭-೮); ಪರಿದ ಕುರುಳ್ಗಳೊಳ್ ತಳೆದ ಕತ್ತುರಿಗಾಡುವ ಚಂಚರೀಕಮೋಸರಿಸೆ ನಖಾಗ್ರದಿಂ ಸಮಱಿ ತಿರ್ದಿ (ಅನಂಪು. ೩-೮೩). ೬. ನಾಲಗೆಯ ತುದಿಯಿಂದ ನೇವರಿಸು ; ನೆಕ್ಕು : ಪುಲಿ ಸಮಱಿದುವು ಕಟವಾಯ ಸವಿಗಳಂ (ಅನಂಪು. ೯-೧೭ ರಗಳೆ). ೭. ತಿದ್ದಿಕೊಳ್ಳು; ಸರಿಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಮಿಥ್ಯಾದೃಷ್ಟಿಗಳುಮಭವ್ಯರುಂ ತಮ್ಮನೆನಿತು ಸಮಱಿದೊಡಂ ನಡೆದೊಡಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದೊಡಂ ನಿರಂತರಂ ಸುಖಪ್ರಾಪ್ತರಲ್ಲ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೧೭೨). ೮. ಕಡಿ; ಕತ್ತರಿಸು: ಭುಜಾದಂಡ ಕೃಪಾಣದಿಂ ಸಮಱಿ ಕಂಟಕಮಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೩-೧೪). ೯. ನಾಶಗೊಳಿಸು ; ಧ್ವಂಸಮಾಡು : ಇದಾನಱಿಪ್ಪೊನ್ಪ್ಪ್ಗಾ ಮಹಾಪಾತಕನ್ಸನ್ ಒಕ್ಕಲ್ಕುಲನಾ ಸಮಱುವೊನ್ (ಎಕ. XIV,ತಿರುಮ. ೨೫೨-೭; 750?); ನಿನಗರಸ ಬಹಿರ್ಮಂಡಲಮನೆ ಸಮಱಲ್ಕಿನಿತು ಬರಿಸಮುಂ ಪೋದುವು (ಆದಿಪು. ೧೪-೧೫); ನೀಂ ಸಹಜಬುದ್ಧಿಯ್ಕೆ ನಿನ್ನಂ ಸಮಱುವೆನೆಂಬನಾವನ್ (ಲೀಲಾವ. ೪-೩೪). **ಸವರು₁** : ೯. ದುಂದುಭಿ ಶಂಬರಾಸುರಾದಿಯಾದ ನಿಶಾಚರರ ಸವರಿದನು (ಅನಂರಾ. ೧-೧೧-೧೯); ನನ್ನ ಮಕ್ಕಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕೊಲೆಮಾಡಿ ನನ್ನ ಸಂತಾನ ಸವರಿದ್ದು ನಿನಗ ಒಪ್ಪಿಗೆ ಇದ್ದರೆ ನಿನ್ನ ಸಂಗಡ ನನ್ನ ಮಾತು ಇಲ್ಲ (ಮನೆಬೆ. ೨೩). ೧೦. ನೇವರಿಸು ; ತಡವು : ಕರಿಯ ಅಜ್ಜನ ಹಸ್ತವನ್ನು ತೊಡೆಯ ಮೇಲಿರಿಸಿಕೊಂಡು ಸವ್ವರುತ್ತಿದ್ದ (ಕುಡಿಕೂ. ೧೨೧); ನನ್ನ ಕೈಗಳು ನಿನ್ನ ಮೃದುವಾದ ಕೇಶಪಾಶವನ್ನು ಸವರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ತವಕಿಸುತ್ತಿವೆ (ಸೀತಾರ. ೧). ೧೧. ಬಳಿ; ಲೇಪಿಸು; ಹಚ್ಚು: ಮಂಚದ ಸಂದುಗಳಿಗೆ ಸೀಮೆಯೆಣ್ಣೆಯನ್ನು ಸವರಬೇಕು (ಗೃಹವಿ. ೧೦೭); ಕಾವಲಿಯನ್ನು ಒಲೆಯ ಮೇಲಿರಿಸಿ, ಒಂದು ಟೀ ಚಮಚದಷ್ಟು ತುಪ್ಪ . . . ಸವರುವುದು (ಅಡುಸಾ. ೯೪). **ಸವಱು** : ೧. ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದೊಳ್ . . . ಶವಶತದಿಂ ತಕ್ಕನೆ ತೀವೆ ರಣೋತ್ಸವದಿಂದನಿಲಸುತಂ ತಾನೆ ಸವ[ಪಾಠಾಂ. ಮ]ಱಿದಂ ಕೊಳ್ಗುಳಮಂ (ಗದಾಯು. ೭-೬೫); ಬ್ರಹ್ಮಪಾಶವೆಂಬ ಕಳನನೆ ಸವಱಿ . . . ಎನ್ನೊಡೆಯ ಚೆನ್ನಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನಯ್ಯ ತಲೆದೂಗಲಿಕಾಡುವೆ ನಾನು (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೯-೧); ಹಾದಿಯನು ಸವಱಿದರು ಯಮಪುರದತ್ತ ಪಯಣಕ್ಕೆ (ಕೌಶಿರಾ. ೨೦-೧೭). ೬. ಆಗುಳಿಸುತ ಬಾಯ ಸವಱಿಯೊಗ್ಗಿಸುತ . . . ಚತುಷ್ಪದಿ ವೇಗದಿ ನಡೆದು ವಾರ್ಕ್ಷಣದಿ (ಮೋಹತ. ೧೯-೧೩); ದಳ್ಳುರಿ ಕೃಷ್ಣರಾಯನ ಬಲವ ನಾಲಗೆಯಿಂದ

ಸವಜಿಸಾಹವದಿ (ಯೋಶತ. ೩೭-೫೭). ೮. ಹೆಮ್ಮರನ ಹೆಗ್ಗೊಂಬ ಮುಜಿದನು ಸವಜಿದನು ಶಾಖೋಪಶಾಖೆಗಳ (ಕುವ್ಯಾ.ಆ. ೧-೩೦). ೯. ಅತಿಕೌತುಕವುನ ಸವಜಿತೊಡಗಿದಂ ತದ್ವಲಮಂ (ಉದ್ಭಟ. ೪-೭೭); ವಿಗಡನಕ್ಷನ ಚಕ್ರದಿ ಸವಜಿದ ಹಗರಣದಾಟವನೆಲ್ಲಿ ಕಲಿತೆಯ್ಯ (ಪುರಂದ. ೧-೯೬-೭). ೧೦. ಸೈರಿಸುವುದೆನುತವೆ ಸವಜಿದನು ತಲೆಯ (ನಿಭಾಗ. ೬-೧೭-೨೮). ೧೧. ಎಳೆಯ ಮನಕೆ ಸವಜುವ ಪೊಲೆಯಾ (ಅನಂಪು. ೧೧-೪೮).

ಸಮಜಿಕೊಳ್, ಸವರಿಕೊಳ್ಳು = ೧. ನಯವಾಗು; ನಾಜೂಕಾಗು: ಇದೇನ್ನುಡಿಗಳೊ ಸಮಜಿಕೊಂಡ ನುಡಿಗಳೊ ನಿನ್ನಾ (ಆದಿಪು. ೧೪-೬೪). ೨. ನೀವಿಕೊಳ್ಳು; ನೇವರಿಸಿಕೊಳ್ಳು: ತನ್ನ ಬಿಳುಪಾದ ಗಡ್ಡವನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ಸವರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ . . . ಧೂಮಪಾನಾಸಕ್ತನಾದನು (ದೌಲತ್. ೭).

[ದೇ. ॥ ತೆಲು. ಚಮುರು, ಚಿಮರು, ಜವರು; ಕೋತ. ಚವ್]

ಸಮಜುಗೆ (ನಾ). ಅಲಂಕಾರ ; ಶೃಂಗಾರ : ಸಮಜುಗೆಯಿಲ್ಲದ [ಮುಜ]ಕಮುಮ ಮರ್ದಿರೆ ಕೆಯ್ಗೆಯ್ಯಿದೊಪ್ಪುವಂದಮುಂ . . . ಸೊಗಯಿಸುಗುಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೬೫).

[ಸಮಜು + - ಗೆ]

ಸಮಾಂತರ (ನಾ). ಸಮವಾಗಿರುವ ದೂರ,— ಅಂತರ : ವಿಷುವದ್ವೃತ್ತದ ಸಮತಳಕ್ಕೆ ಸಮಾಂತರವಾಗಿ ಸುತ್ತುವಂತೆ ಅಳವಡಿಸಿರುವ ದೂರದರ್ಶಿಗಳು (ಶಿಲ್ಪನಾ. ೧೦೦); ಹಲಗೆಗಳೆರಡೂ ಎಲ್ಲ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಮಾಂತರದಲ್ಲಿರಬೇಕು (ಹಸುಪೂ. ೩೨೮). [ಸಂ.]

ಸಮಾಂಸಮೀನೆ (ನಾ). ಪ್ರತಿವರ್ಷವೂ ಕರುಹಾಕುವ ಹಸು; ವರ್ಷಗಂದಿ: "ಅನುವರ್ಷಂ ತಪ್ಪದೆ [ತಾಂ] ತನೆಯಪ್ಪುದ ದಲ್ ಸಮಾಂಸಮೀನೆಯೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಅಭಿ.ಕೋ. ೯೦-೮). [ಸಂ. ಸಮಾಂಸಮೀನಾ]

ಸಮಾಕರ್ಣಿತ (ಗು). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕೇಳಿದ : ಭರತೇಶ್ವರಂ ತಾನುಂ ಮುನ್ನೆ ಭಟ್ಟಾರಕರ ಸಮಕ್ಷದೊಳ್ ಸಮಾಕರ್ಣಿತೋಪಾಸಕಾಧ್ಯಯನನಪ್ಪುದಱಿಂದಂ (ಆದಿಪು. ೧೫-೧೩ ವ). [ಸಂ.]

ಸಮಾಕಲಿತ (ಗು). ೧. ಬಂಧಿಸಿದ ; ಕಟ್ಟಿದ : ಶಿವಶರಣಯುಗಸಮಾಕಲಿತಾಂತರಂಗಂ (ಕಷ್ಕಕೈ. ೨). (ನಾ). ೨. ಆಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟುದು; ಆಕ್ರಮಣಗೊಂಡುದು: ಲಲಿತಲಾವಣ್ಯಮಧುರಗಾಂಗನೆಯರಿಂ ಸಮಾಕ [ಪಾಠಾಂ. ಕು]ಲಿತಮಾಗಿಹ ಭೋಗವತಿಯ ನದಿಯಿಂದೆ . . . ಪಾತಾಳಕ್ಕೆ ಪುಂಡರೀಕಂ ಬಂದನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೪-೧೩). [ಸಂ.]

ಸಮಾಕಾರ (ನಾ). ಒಂದೇ ಹೋಲಿಕೆಯುಳ್ಳ ರೂಪ; ಸಮಾನವಾದ ಆಕಾರ: ಆ ಕನ್ನೆಯಂ ಮಾಡಿದನೀಗಳ್ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದಿರ್ದವನಿಪತಿಗಳೊಳ್ ಕಾಮಸಂತಾಪಮಂ ಕೂಡಿದನಾದಂ ತತ್ಪಿತೃದ್ವಂದ್ವದ ಮನಕೆ ಸಮಾಕಾರಸಂಪದ್ವರಾಲಾಭದುರಂತೋದ್ವೇಗಮಂ ನೀಡಿದಂ . . . ಪದ್ಮಸದ್ಮಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೯೭).

[ಸಂ.]

ಸಮಾಕೀರ್ಣ (ನಾ). ತುಂಬಿದುದು; ಹರಡಿದುದು : ಈ ಉತ್ಸವಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಾರಣಾವತವು ವಿವಿಧರತ್ನಗಳಿಂದ ಸಮಾಕೀರ್ಣವಾಗಿ . . . ಮೆರೆಯುತ್ತಿರುವುದು (ಭೀಷ್ಮ.ಚ. ೭೧). [ಸಂ.]

ಸಮಾಕೃಷ್ಟ (ಗು). ಎಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ; ಆಕರ್ಷಿಸಿದ : ನಿಜವದನತನುಸಹಜಸೌರಭ್ಯಸಮಾಕೃಷ್ಟ ಮದವದಳಿಪರಿಸರಣಕರಣಚರಣಚರಕರಪರಿವೀಜ್ಯಮಾನಧವಳ ಚಾಮರ ಜನಿತ ಪವನ (ರಾಜಶೇ. ೧೦-೧೫ ವ). [ಸಂ.]

ಸಮಾಖ್ಯೆ (ನಾ). ೧. ಹೆಸರು; ಅಭಿಧಾನ : ಮನ್ಮಥಂ ಸ್ತುತಿಯಿಸಿ ಮಾಮರಕ್ಕೆ ಕುಜರಾಜ ಸಮಾಖ್ಯೆಯನಿತ್ತನಲ್ಲಿಯಿಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೭-೪೬); ಮಧುಮಿತ್ರತೆ ವಚನದೊಳಿರೆ ಕಾಂತಾತತಿ ಪಡೆಯದೆ ಕಾಮಿನೀಸಮಾಖ್ಯೆಯನಿಳೆಯೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೧೨-೫೪). ೨. ಕೀರ್ತಿ ; ಯಶಸ್ಸು. [ಸಂ. ಸಮಾಖ್ಯಾ]

ಸಮಾಗತ (ಗು). ೧. ಒಟ್ಟಾಗಿ ಬಂದ,— ಸೇರಿದ. ೨. ಉಂಟಾದ; ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ: ನಿಪುನಿವುಗೆ ಮುಂಕೊಂಡು ವಂಶಕ್ರಮಸಮಾಗತಕೀರ್ತಿಸತಿಯಲಿ ಮಮತೆಗಳ ನೆಚೆ ಮಾಡಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೫-೩೫). [ಸಂ.]

ಸಮಾಗಮ (ನಾ). ೧. ಸೇರಿಕೆ; ಸಂಯೋಗ : ವ್ಯಾಸಮುನಿಪ್ರಣೂತಕೃತಿಯಂ ಸಲೆ ಪೇಟ್ವು ಪೊದ[ಟ್ದ] ಸತ್ಯವಿವ್ಯಾಸಸಮಾಗಮಾನ್ವಿತಮನಾದಿಪುರಾಣಮನಯ್ದೆ ಪೇಟ್ವು ವಾಕ್ಶ್ರೀಸುಭಗಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೪-೬೨); ಆವ ಭವದಲಿ ನಿಮ್ಮ ರಾಜ್ಯವದಾವ ಭವದಲಿ ಪುತ್ರಮಿತ್ರರದಾವ ಜನ್ಮಂಗಳ ಸಮಾಗಮ ನಿಮ್ಮ ರಾಣಿಯರು (ಕುವ್ಯಾಗ. ೧-೨೨). ೨. ಒಬ್ಬರನ್ನೊಬ್ಬರು ಸಂಧಿಸುವುದು; ಭೇಟಿ ; ಮಿಲನ: ಅವರಿಬ್ಬರ ಸಮಾಗಮವಾಗಿ ಎಷ್ಟೋ ವರ್ಷಗಳಾಗಿವೆ (ಊಹಿ). ೩. [ಕಾಮಶಾ] ಕೂಟ; ಸಂಭೋಗ : ಅಂತು ಬಂದ ಮಟ್ಗಾಲಮಂ ಬಗೆಯದೆ . . . ಕಾದಂಬರೀಸಮಾಗಮೌತ್ಸುಕ್ಯದೊಳಮಲ್ಲಿಯುಂ ತಡೆಯದೆ . . . ಬರ್ಪಿನಂ (ಕಾದಂಬ. ೫೬೫); ಬಗೆಯೊಳ್ ಪೊಣ್ಮುವಲಂಪು ಕಾತರತೆಯಂ ತಂದೀಯೆ . . . ನೆರೆದರ್ ಮನಂ ತಣಿವಿನಂ ನಾನಾರತಪ್ರೌಢಿಯಂ - ಇದು ಮಧ್ಯ ಸಮಾಗಮಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೮೦೧). ೪. [ಜ್ಯೋತಿ] ಗ್ರಹಗಳು ಒಂದೆಡೆ ಸೇರುವುದು; ಗ್ರಹಕೂಟ. [ಸಂ.]

ಸಮಾಗಮನ (ನಾ). = ಸಮಾಗಮ ೩: ಮದೀಯ ಸಮಾಹಿತಮುಂ ಕಾದಂಬರಿಯ ಮನಃಪ್ರಿಯಸಮಾಗಮನನಿರ್ವೃತ್ತಿಯುಂ ಸಮನಿಸಿತಿಲ್ಲೆಂದು ಮನಂ ನೊಂದು (ಕಾದಂಬ. ೫೪೬). [ಸಂ.]

ಸಮಾಗ್ನಿ (ನಾ). ಜಠರಾಗ್ನಿಯ ನಾಲ್ಕು ಸ್ಥಿತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ವಾತ, ಪಿತ್ತ, ಶ್ಲೇಷ್ಮಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ದೋಷ,— ವಿಕಾರ: ದೇಹದಲ್ಲಿ ಜಠರಾಗ್ನಿಯು ನಾಲ್ಕುತೆರನಾಗಿರುವುದೆಂತೆಂದೊಡೆ - ಮಂದಾಗ್ನಿ, ತೀಕ್ಷ್ಣಾಗ್ನಿ, ವಿಷಮಾಗ್ನಿ, ಸಮಾಗ್ನಿಯೆಂಬ ನಾಲ್ಕುವಿಧವಾದ ಅಗ್ನಿಗಳಲ್ಲಿ . . . ವಾತಪಿತ್ತಶ್ಲೇಷ್ಮಗಳಿಂದ ಸಮಾಗ್ನಿಯು ಉಂಟಾಗಿರುವುದು (ಸಕಪ್ಪು ೧೬). [ಸಂ.]

ಸಮಾಘಾತ (ನಾ). ೧. ಕೊಲ್ಲುವುದು ; ವಧಿಸುವುದು. ೨. ಯುದ್ಧ; ಕದನ: "ಸಂಗ್ರಾಮಃ . . . ಸಮಾಘಾತಃ . . . ವಿಗ್ರಹಃ - ಈ ೩೫ ಕಾಳಗಂ" (ಹಲಾಯು. ೭೫-೩೦೦). [ಸಂ.]

ಸಮಾಚರಣ (ನಾ). ಅನುಸರಿಸುವಿಕೆ; ಆಚರಣೆ : ಭವಿಜನಸಮಾಚರಣ ಸಂಭಾಷಣಸದಾಸಂಸರ್ಗದೂರಕರು (ಬಸವು. ೬-೧೬). [ಸಂ.]

ಸಮಾಚರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಆಚರಿಸು: ಇಂತಭ್ಯಂತರತಪದೊಳಂತರಂಗ ಸಂಶುದ್ಧನಾಗಿ ಸಮಾಚರಿಸಿ (ಸುಕುಮಾ. ೪-೨೦ ವ). [ಸಮಾಚರಣ + - ಇಸು]

ಸಮಾಚಾರ (ನಾ). ೧. ವಿಷಯ; ಸಂಗತಿ; ಸುದ್ದಿ : ಈ ನಾಯಿಯ ಸಮಾಚಾರವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಮುಂದಿನ ಬೇಸಿಗೆಗೆ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳೋಣ (ಶಾರಮ. ೨೦೦); ಮಹಾದೇವಯ್ಯನವರು ಬೇನೆಯಿಂದ ಪೀಡಿತರಾಗಿ ಹಾಸಿಗೆಹಿಡಿದಿರುವರೆಂಬ ಸಮಾಚಾರವನ್ನು ಕೇಳಿದ ಬಳಿಕಂತೂ ಅನೇಕ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ದುಗುಡ ತುಂಬಿದರು (ರಂಗರೋ. ೧೬೭). ೨. ಸರಿಯಾದ ನಡವಳಿಕೆ ; ಸದ್ವರ್ತನೆ.

[ಸಂ. (ಸಂ + ಆಚಾರ; ಸಮ + ಆಚಾರ)]

ಸಮಾಜ (ನಾ). ೧. ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ : ಪರಿಮಿತಾಮರೇಂದ್ರಸಮಾಜಂಬೆರಸು ರಾಜಭವನಮಂ ಪೊಕ್ಕು (ಆದಿಪು. ೭-೧೯ ವ). ೨. ರಾಶಿ; ಒಟ್ಟಿಲು : ಪುಣ್ಯಶೈಲಪುಣ್ಯಹ್ರದಸಮಾಜವಿಭ್ರಾಜಿತಮುಂ . . . ಎನಿಸಿದ ಭರತಕ್ಷೇತ್ರದ ಮಧ್ಯದೊಳ್ ಮಧ್ಯದೇಶಮುಂಟು (ಜಗವಿ. ೨-೧ ವ); ಸಮುಲ್ಲಸಿತ ನವಾಂಕುರವ್ರಜವೊ ಚಂಚುಸಮಾಜಮೊ ಪೇಟು (ಕುಸುಮಾ. ೯-೫೭). ೩. ಸಭೆ; ಗೋಷ್ಠಿ. ೪. ಸಂಘ; ಸಂಸ್ಥೆ : ಪ್ರಾರಂಭೋತ್ಸವದ ದಿನ ಸಮಾಜದ ಎಲ್ಲ ಸದಸ್ಯರಿಗೆ ಒಂದೊಂದು ಪ್ಲೇಟು ಐಸ್ಕ್ರೀಮು ಪುಕ್ಕಟೆಯಾಗಿ ದೊರೆಯಬೇಕೆಂದು ಗೊತ್ತಾಗಿದ್ದಿತು (ಸಮಜ. ೭೬೩). ೫. ಕೂಡಿ ಬಾಳುವುದು; ಸಾಂಘಿಕಜೀವನ : ಸಮಾಜಬಲವೇ ಬಲವಲ್ಲದೆ ಧರ್ಮಬಲವಲ್ಲಿಯದು! (ಭಕ್ತಬ. ೪೮); ಮನುಷ್ಯಸಮಾಜವು ಎಲ್ಲಿಯೋ ಒಂದಲ್ಲ ಒಂದು ಕಡೆ ತಪ್ಪು ಮಾಡಿರಲೇಬೇಕೆಂದು ಅನಿಸುತ್ತದೆ (ಬಾಳಾಳ. ೨೭). [ಸಂ.]

ಸಮಾಜಕಂಟಕ (ನಾ). ೧. ಸಮಾಜಕ್ಕೆ ಅಹಿತವಾದುದು; ಸಮಾಜಕ್ಕೆ ಕೇಡುಂಟುಮಾಡುವಂಥದು: ಸಮಾಜಕಂಟಕವಾದ ಇಂಥ ಅಪರಾಧಗಳ ಅಪಾಯವನ್ನು ನೀವೀಗ ಗ್ರಹಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ (ಪುನರು. ೯೪). ೨. ಸಮಾಜಕ್ಕೆ ಕೇಡು

ಬಗೆಯುವವನು : ಸಮಾಜಕಂಟಕರಿಂದ ದೇಶದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ಹದಗೆಡುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಸಮಾಜಕಲ್ಯಾಣ (ನಾ). ಸಮೂಹಜೀವನದ ಏಳಿಗೆ, — ಅಭಿವೃದ್ಧಿ: ಸಮಾಜಕಲ್ಯಾಣವು ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯಲಕ್ಷ್ಯವೇ ಹೊರತು ಅರ್ಥಕಲ್ಪನೆಯಲ್ಲ (ಭಾರದ. ೩೫೦). [ಸಂ.]

ಸಮಾಜಘಾತುಕ (ನಾ). = ಸಮಾಜಕಂಟಕ ೨ : ಸಮಾಜಘಾತುಕರಿಗೆ ತಕ್ಕ ಶಿಕ್ಷೆಯಾಗಲೇಬೇಕು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಸಮಾಜಜೀವಿ (ನಾ). ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವವನು; ಸಾಮಾಜಿಕ: ವಯೋಧರ್ಮಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ನಡೆಯುವುದು ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಸಮಾಜಜೀವಿಯ ಆದ್ಯಕರ್ತವ್ಯ (ಪುನರು. ೬೧). [ಸಂ. ಸಮಾಜಜೀವಿನ್]

ಸಮಾಜದ್ರೋಹಿ (ನಾ). ಸಮಾಜವನ್ನು ವಂಚಿಸುವ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಅವನು ವಿಶ್ವಾಸ ಘಾತಕಿ. ಸಮಾಜದ್ರೋಹಿಯಾದಂತಾಯಿತು (ನವಿನೀ. ೯೯). [ಸಂ. ಸಮಾಜದ್ರೋಹಿನ್]

ಸಮಾಜವಾದ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ರಾಜಕೀಯಸಿದ್ಧಾಂತ; ವ್ಯಕ್ತಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವು ಸಮಾಜಹಿತಕ್ಕೆ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅಧೀನವಾಗಿರಬೇಕೆಂಬ ವಾದ : ಅಲ್ಲಿ ಕೆಲವೆಡೆ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವದ ಗರ್ಭವನ್ನು ಸೀಳಿ ಸಮಾಜವಾದವು ತಲೆಯೆತ್ತಿದೆ (ಸವ್ಯಕಾ. ೧೮). [ಸಂ.]

ಸಮಾಜವಾದಿ (ನಾ). ಸಮಾಜವಾದದಲ್ಲಿ ನಂಬಿಕೆಯಿರುವವನು : ನಕ್ರುದೋವ್ ಸಮಾಜವಾದಿಯೆಂಬ . . . ಸಂಗತಿ ಆ ಹೊತ್ತಿಗಾಗಲೆ ಅವನಿಗೆ ಮನವರಿಕೆಯಾಗಿತ್ತು (ಪುನರು. ೪೨೫). [ಸಂ. ಸಮಾಜವಾದಿನ್]

ಸಮಾಜವೀಳ್ಯ (ನಾ). ಸಮೂಹಕ್ಕೆ ಕೊಡುವ ತಾಂಬೂಲ : ಭೋಜನಾಂತರದ ಕೈತೊಳೆದು ಕರ್ಪೂರದ ಸಮಾಜವೀಳ್ಯವನಿತ್ತು . . . ಅವರ ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟಾಗ ಸಜ್ಜೆಯ ರಾಜಮಂದಿರಕ್ಕೆತಂದ (೮೦ನವಿ. ೮-೯೩). [ಸಮಾಜ + ವೀಳ್ಯ (< ವೀಳೆಯ)]

ಸಮಾಜಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಮನುಷ್ಯಸಮಾಜದ ಬೆಳವಣಿಗೆ ಹಾಗೂ ರೀತಿ ನೀತಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ : ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ರಾಷ್ಟ್ರಶಾಸ್ತ್ರವೂ ಅಂಗ ವಾಗುವವು (ಭಾರದ. ೩೫೦). [ಸಂ.]

ಸಮಾಜಸುಧಾರಕ (ನಾ). ಸುತ್ತಲ ಪರಿಸರ ಹಾಗೂ ಅದರ ರೀತಿನೀತಿಗಳನ್ನು ಸುಧಾರಿಸುವವನು : ರಾಜಾರಾಮಮೋಹನರಾಯ, ದಯಾನಂದಸರಸ್ವತಿಯಂಥ ಸಮಾಜಸುಧಾರಕರು . . . ಭಗವದ್ಗೀತೆಯಿಂದ ಸ್ಫೂರ್ತಿ ಪಡೆದಿದ್ದಾರೆ (ಧರ್ಮಸಾ. ೧೨೭). [ಸಂ.]

ಸಮಾಜಸುಧಾರಣೆ (ನಾ). ಸುತ್ತಲ ಪರಿಸರ ಹಾಗೂ ಅದರ ರೀತಿನೀತಿಗಳನ್ನು ಸುಧಾರಿಸುವುದು : ರಾಮಾನುಜರು ಹಾಗೂ ಏಕನಾಥರು ಸಮಾಜಸುಧಾರಣೆ ಯನ್ನು ಕೈಕೊಂಡರು (ಧರ್ಮಸಾ. ೧೫೧). [ಸಂ. ಸಮಾಜಸುಧಾರಣ]

ಸಮಾಧಾನ (ನಾ). ೧. ಮನಸ್ಸಿನ ಶಾಂತಿ; ನೆಮ್ಮದಿ : ಕಾಮಕ್ರೋಧಾದಿ ಕಲುಷವಾಗದೆ ಸಾತ್ವಿಕವಾದ ಚಿತ್ತಸ್ಥೈರ್ಯವೇ ಸಮಾಧಾನವಾಗಿರುವುದು (ವಿವೇಕ. ೧೫); ತಿಂಗಳಾರಕೆ ಬಹೆನೆಂಬ ಭಾಷೆಯಂ ಭಾವಿಸುತೆ ಭಾಮಿನಿ ಸಮಾಧಾನಬುದ್ಧಿಯಿಂ ಮೇಲೇಳುತಲ್ಲಿಂ ನಡೆದು (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೫೭-೧೫೩೪). ೨. ತೃಪ್ತಿ; ತಣಿವು : ಸತ್ಯವಿದೆ ಸಮಾಧಾನವಿದೆ ಮನಕ್ಕೆ ಬಾರದಿದೇನಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೯೧೩); ವರಸಮಾಧಾನದಲಿ ಕೈತೊಳೆದುರವಣಿಪ ತೇಗಿನ ತರಂಗದ ಪರಬಲಾಂತಕನೆದ್ದು ನಿಂದನು ಸಿಂಹನಾದದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೧೦-೩೪). ೩. ತಾಳ್ಮೆ; ಸಹನೆ : ಈ ಪ್ರಾಣಿಗೆ ಸಮಾಧಾನವೆಂಬುದೇ ಇರಲಿಲ್ಲ (ದೀಪಹ. II, ೧೧೭). ೪. ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದೇ ವಿಷಯದ ಬಗ್ಗೆ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಕೇಂದ್ರೀಕರಿಸುವುದು; ಚಿತ್ತೈಕಾಗ್ರತೆ; ಸಮಾಧಿಸ್ಥಿತಿ : ಸಮಾಧಾನವೆಂದರೆ ವೇದಾಂತಶ್ರವಣದಲ್ಲಿಯ ಮನಸ್ಸು ನಿಲ್ಲಿಸೋಣ (ಅಶ್ವಸ್ವ. ೯-೧೦). 'ಯೋಗಸಮಾಧಾನ' ಪರಾ. ೫. (ಆಕ್ಷೇಪಣೆಗೆ ಕೊಡುವ) ಉತ್ತರ ; ವಿವರಣೆ.

ಸಮಾಧಾನ ಕೇಳು = ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಕೇಳು : ಅವನಿಂದಾಗಿರುವ ತಪ್ಪಿಗೆ ಸಮಾಧಾನ ಕೇಳಬೇಕು (ರೂಢಿ). **ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳು** = ೧. ದುಃಖ, ಕೋಪ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಉಪಶಮನಮಾಡು : ಅವರ ದುಃಖಕ್ಕೆ ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳುವುದಕ್ಕೂ ತೋರುತ್ತಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). ೨. ವಿವರಣೆ ನೀಡು ; ಸ್ಪಷ್ಟೀಕರಿಸು: ನೀನು ಮಾಡಿರುವ ತಪ್ಪಿಗೆ ಒಂದು ವಾರದೊಳಗೆ ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳಬೇಕು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಸಮಾಧಾನಕರ (ಗು). ತೃಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ: ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ನಿಮಗೆ ಸಮಾಧಾನಕರ ಫಲಿತಾಂಶ ದೊರಕದಿರಬಹುದು (ಆಮುಸಾ. ೯೧). [ಸಂ.]

ಸಮಾಧಾನಿ (ನಾ). ಶಾಂತಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು: ಸ್ತುತಿ ನಿಂದೆಗಳು ಬಂದರೆ ಮನದಲ್ಲಿ ಕೋಪವ ತಾಳದೆ ಸಮಾಧಾನಿಯಾಗಿರಬೇಕು (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೪೫-೧೦೬). [ಸಂ. ಸಮಾಧಾನಿನ್]

ಸಮಾಧಾನಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಂತೈಸು : ಸುಂದರಿಯನ್ನು ಸಮಾಧಾನಿಸಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದರು (ಹಳ್ಳಿಹಾ. ೯೪); 'ಮುಂದೆ ಭಗವಂತನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಎಲ್ಲವೂ ಸುಗಮವಾಗುತ್ತದೆ' ಎಂದು ತಂತ್ರಿಯವರು ಗಣಪತಿಯನ್ನು ಸಮಾಧಾನಿಸಿದರು (ಪದ್ಮಸ. ೧೩೮). [ಸಮಾಧಾನ + - ಇಸು]

ಸಮಾಧಿ (ನಾ). ೧. ಯಾವುದಾದರೊಂದು ವಿಷಯವನ್ನು ಕುರಿತಂತೆ ಇರುವ ತನ್ಮಯತೆ; ಏಕಾಗ್ರತೆ : ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವನ ಬಸಿಱ ಮಧ್ಯದ ಬಯಲ ಸಮಾಧಿಯಲಿಕ್ಕದೆ ಕೆಟ್ಟರು (ಬಸವ. ೯೧೯); ನೋಡಿದನು ಕಣ್ಣವೆಯಾಡದೆ ಸೌಂದರ್ಯಸುಖದಿಂ ಸಮಾಧಿ ದೊರೆಕೊಂಡನೋಲ್! (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫೫-೩೯). ೨. ತಪಸ್ಸು. ೩. ಹೆಣವನ್ನು ಹೂಳುವ ಸ್ಥಳ ಮತ್ತು ಆ ಸ್ಥಳದ ಮೇಲೆ ಕಟ್ಟುವ ಸ್ಮಾರಕ : ರಣಪಾರರಾ ಮಣಲೆಯರಸರಾ ಸಮಾಧಿಯ ಸಮಾಧಿ (ಎಕ. XIV. ತಿರುಮ. ೨೫೩-೪; ಸು. 800); ನನ್ನ ಸಮಾಧಿ ವೀರನಂದಿಯ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿಯೇ ಆಗಬೇಕು (ಚಳುಮ. ೨೦೪). ೪. ಕೆಲವು ಯತಿಗಳನ್ನು, ಜೀವಂತವಿರುವಾಗಲೇ ಕುಳಿತಿರುವ ಭಂಗಿಯಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಹೂಳುವ ಒಂದು ಸಂಸ್ಕಾರ ಮತ್ತು ಹಾಗೆ ಹೂಳಿದ ನಂತರ ಆ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟುವ ಬೃಂದಾವನ : ಅವರೋ ಸಮಾಧಿಯಲ್ಲಿರುವ ಯತಿಗಳು? (ಕಭವಿ. ೩೬೫). ೫. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಹತ್ತುಬಗೆಯ ಕಾವ್ಯಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಒಂದರ ಧರ್ಮವನ್ನು ಇನ್ನೊಂದರಲ್ಲಿ ಆರೋಪಿಸಿಕೊಂಡು ಹೇಳುವುದು: ಪೆಱವಱ ಧರ್ಮಂಗಳನೇತೆಱದಿಂದಂ ತಂದು ಪೆಱವಱೊಳ್ ಪತ್ತಿಸಿ ಕಣ್ದಱೆಯ ಚತುರೋಕ್ತಿ ಕೃತಿಯೊಳ್ ನೆಱೆದಿರ ಪೇಳ್ವುದು ಸಮಾಧಿಯೆನೆ ಪೆಸರ್ವಡೆಗುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೫೯೯); ಒಂದಱ ಧರ್ಮ ಮನೊಂದರ್ಕೊಂದಂಬಡಿಪುದೆ ಸಮಾಧಿ (ಉದಯಾ. ೫); ಶ್ಲೇಷ . . . ಓಜಸ್ಸು, ಕಾಂತಿ, ಸಮಾಧಿ – ಈ ಹತ್ತುಗುಣಗಳೇ ವೈದರ್ಭಮಾರ್ಗದ "ಪ್ರಾಣ" (ಭಾರಮಾ. ೨೯). ೬. [ಯೋಗ] ಯೋಗದ ಎಂಟನೆಯ ಹಾಗೂ ಕಡೆಯ ಅವಸ್ಥೆ ; ಮನಸ್ಸನ್ನು ಪರಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ ಐಕ್ಯಗೊಳಿಸುವುದು: ಸಮುಪಾತ್ತಸತ್ತ್ವಪೋವಿಘ್ನಸಂರೋಧಿ ಯಪ್ಪ ಸಮಾಧಿಯುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೧-೨೨ ವ); ಶ್ರುತಿಗಳ ಸರಾಗದ ಬಳಕೆಯವು ಮುನಿಗಳ ಸಮಾಧಿಗಳಾದಿಯಿವು . . . ಶಿವಯೆನುತ ಪದನಳಿನಯುಗಳದಲೊಡಲ ನೀಡಾಡಿದನು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೮-೧೦). ೭. [ಜೈನ] ಷೋಡಶಭಾವನೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಸಲ್ಲೇಖನವಿಧಿಯಿಂದ ಶರೀರತ್ಯಾಗಮಾಡುವುದು: ಸಮಾಧಿ ವೈಯಾವೃತ್ಯಕರಣಂ . . . ಪ್ರವಚನವತ್ಸಳತ್ವಮೆಂಬ ಷೋಡಶಭಾವನೆಗಳೊಳ್ (ಚಾವುಂಪು. ೨೪೧); ಜಕ್ಕಲೆ ಮಹಾಸತಿ ಚಿತ್ತಮನಾಪ್ತತತ್ವದೊಳ್ ನಿಱಿಸಿ ಸಮಾಧಿಯಿಂ ನೆಱೆಯೆ ಸಾಧಿಸಿದಳ್ ಸುರಲೋಕಸೌಖ್ಯಮಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೯೬-೮ ; 1212). [ಸಂ.]

ಸಮಾಧಿಧ್ಯಾನ (ನಾ). ಏಕಾಗ್ರಚಿತ್ತದಿಂದ ಮಾಡುವ ಧ್ಯಾನ : ಜಪಾನುಷ್ಠಾನ ಬಿಡೆ ಬೆವರಿತು ಸಮಾಧಿಧ್ಯಾನ ಸೀಕರಿಯಾಯ್ತು ಸಾರವಿಚಾರಶಮಸಹಿತ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೫-೧೨). [ಸಂ.]

ಸಮಾಧಿನಿಷ್ಠ (ನಾ). [ಯೋಗ] ಮನಸ್ಸನ್ನು ಪರಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ ಐಕ್ಯಗೊಳಿಸಿದವನು : ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವ ತಿಳಿದಂಥಾವನು ಸಮಾಧಿನಿಷ್ಠ (ಉತ್ತಟೀ. ೯-೧೩). [ಸಂ.]

ಸಮಾಧಿಮರಣ (ನಾ). [ಜೈನ] ಮನಶ್ಶಾಂತಿಯಿಂದ ಶರೀರತ್ಯಾಗ ಮಾಡುವುದು: ಸಮಾಧಿಮರಣದಿಂದೀಶಾನಕಲ್ಪದೊಳ್ ಕನಕಪ್ರಭನೆಂಬೊಂ ದೇವನಾಗಿ ಬಂದಿಲ್ಲಿ ಪುಟ್ಟಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೪ ವ); ದೊರೆಕೊಳೆ ಸಮಾಧಿಮರಣಂ ಚರಣಾಯುಧಯುಗಳಮಟಿದು (ಯಶೋಚ. ೪-೩೯). [ಸಂ.]

ಸಮಾಧಿಯೋಗ (ನಾ). ಇಹಲೋಕದ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಮೋಕ್ಷ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು : ಈ ದುರಾಗ್ರಹ ನಿಲಲಿ ಹಾಯಿಕು ಕೈದುವನು ಸುಸಮಾಧಿಯೋಗದಲ್ಲೆದು ನಿಜವನು (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೧೮-೫೮). [ಸಂ.]

ಸಮಾಧಿವಿಧಿ (ನಾ). = ಸಮಾಧಿಮರಣ : ಎಂ ಸಮಾಧಿವಿಧಿಯಂ ನೆಟೆ ತಾಳ್ದಿದನೋ ಮಹಾಬಲಂ (ಆದಿಪು. ೨-೬೦); ತಪಶ್ಚರಣನಿರತರಾಗಿ ಸಮಾಧಿವಿಧಿಯಿಂ ವಿಗ್ರಹಮನುಟಿದು (ಪಂಪರಾಮಾ. ೬-೫೭ ವ). [ಸಂ.]

ಸಮಾಧಿಸ್ಥ (ಗು). ೧. ಧ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ನಿರತವಾದ. (ನಾ). ೨. ಧ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ನಿರತನಾಗಿರುವವನು : ಒಬ್ಬಯ್ಯಂ . . . ಶ್ರೀಶೈಲಪಿಪಿನೋದಾತ್ತಭೂಮಿಯೊಳ ವಿರಳಸಮಾಧಿಸ್ಥನಾಗಿರಲು (ಬಸವ. ೩೪-೪). ೩. ಬೃಂದಾವನಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿದ ಯತಿ : ಶ್ವಾಸಗತಿಯನ್ನು ನಿರೋಧಿಸಿ, ಅರೆದೆರೆದ ಕಣ್ಣುಳ್ಳವರಾಗಿ, ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರ ತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು ಸಮಾಧಿಸ್ಥರಾದರು (ಕಥಾ. ೩೬೦). [ಸಂ.]

ಸಮಾಧಿಸ್ಥಿತಿ (ನಾ). ಚಿತ್ತೈಕಾಗ್ರತೆ ; ತನ್ಮಯಸ್ಥಿತಿ : ಸಾಧಕನು . . . ಜ್ಞಾನಮಾರ್ಗ ಅಥವಾ ಸನ್ಮಾರ್ಗವನ್ನನುಸರಿಸಿ ಧ್ಯಾನಪೂರ್ವಕ ಸಮಾಧಿಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಶಿವಸಾಯುಜ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದುವನು (ಭಾರತ. ೨೦೭); ಪರಮಾತ್ಮನ ಅರಿವಾದ ಬಳಿಕ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸು ಹಂದರ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಸಮಾಧಿಸ್ಥಿತಿಯೊದಗುತ್ತದೆ (ಭಾವಗೀ. ೧೫). [ಸಂ.]

ಸಮಾನ (ಗು). ೧. ಯೋಗ್ಯ ; ತಕ್ಕ. ೨. ಒಂದೇ ಬಗೆಯ ; ಒಂದೇ ರೀತಿಯ: ಅಲ್ಲಿ ಮೊದಲ ಪತ್ರಕ್ಕರಂ ಸಮಾನಸಂಜ್ಞೆಯಂ ಪಡೆಗುಂ (ಶಮದ. ೬ ವೃತ್ತಿ). ೩. ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಅನ್ವಯಿಸತಕ್ಕ; ಸಮವಾದ : ಕಚೇರಿಯಲ್ಲಿ ಸಮಾನ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಪಾಲಿಸಬೇಕು (ರೂಢಿ). (ನಾ). ೪. ಎಣೆ; ಸಾಟಿ; ಸಮ: ಜಯ ಜಯ ದೇವದೇವ ಪುರಶಾಸನಶಾಸನಶಾಸನೈಕಚಿನ್ಮಯಮಯನುತ್ಕಸಂಪದಸಮಾನ ಸಮಾನಸಮಾನತಾಂಘ್ರಿ ಸನ್ಮಯ (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೫೨); ಎನ್ನ ನುಡಿಸೆ ನಿನಗಿಲ್ಲ ಸಮಾನ (ಗಣೇಶ. ೬-೧೪೪). ೫. ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಒಂದೇ ಭಾವದಿಂದ ಕಾಣುವಿಕೆ ; ಸಮಭಾವ : ಸಮಾನಮೆಂಬುದು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಕ್ಷತ್ರಿಯವೈಶ್ಯಶೂದ್ರ ಪಶುಮೃಗಪಕ್ಷಿಸರೀಸೃಪಗಳುಮಂ ಸಮಂಗಾಣ್ಬ ಧರ್ಮಂ (ಚಾವುಂಪು. ೬). ೬. ಶರೀರದ ಪಂಚಪ್ರಾಣವಾಯುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ನಾಭಿಪ್ರದೇಶ ದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಣವಾಯು : ಸಮಾನವಾಯುವು ನಾಭಿಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರ್ದು ಉಂಡುದಂ ನಮ್ಮ ಸ್ವಾಂಗಗಳಿಗೆ ಹಂಚುತ್ತಿಹುದು (ವಿವೇಕ. ೩೨); ಪಂಚಭೂತಗಳಿಂದ ಹಸ್ತಾದಿ ಪಂಚಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳು ಸಮುದಾಯದಿಂದ ಪ್ರಾಣಾಪಾನ ವ್ಯಾನೋದಾನ ಸಮಾನಗಳೆಂಬ ಪಂಚಪ್ರಾಣಗಳು ಹುಟ್ಟುವುವು (ಸಿಂದಪಾ. ೧೯೬). [ಸಂ.]

ಸಮಾನತಳ (ನಾ). [ಚಿತ್ರಶಾ] ಚಿತ್ರವನ್ನು ಬರೆಯತಕ್ಕ ಸಮತಳವಾದ ಪ್ರದೇಶ : ಕೃಶಕೋಮಳ ನಿಮ್ನಘನೋನ್ನತಪ್ರದೇಶಂಗಳನಾ ಸಮಾನತಳದಲ್ಲಿಯ ಚಿತ್ರಕನೆಯ್ದೆ ತೋರ್ಪವೋಲ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೨೧). [ಸಂ. ಸಮಾನತಲ]

ಸಮಾನತೆ (ನಾ). ಸರಿಸಮವಾಗಿರುವಿಕೆ : ಲಿಂಗಾಕೃತಿಯಿಂ ಸಮಾನತೆಯದಾಗಲ್ ಸ್ವೇಷ್ಟಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಪಾಮರಲಿಂಗಂಗಳನಾಹ ಕಾಣ್ಬನೆ ಸಮಭಕ್ತಂ (ಶತಕ. ೯೨-೩೦). [ಸಂ. ಸಮಾನತಾ]

ಸಮಾನತ್ವ (ನಾ). = ಸಮಾನತೆ : ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಹೆಣ್ಣಿಗೂ ಸಮಾನತ್ವವಿರಬೇಕು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಸಮಾನವಾಯು (ನಾ). = ಸಮಾನ ೬ : ಸಮಧಾತುಗಳನಜೀತು ಅನ್ನಪಾನಾದಿಗಳ ಪರಿಹರಿಸುವದೊಂದು ಸಮಾನವಾಯು (ಚನ್ನವ. ೬೬-೧೩); ಸಮಾನವಾಯುವೆಂದರೆ ನಾಭಿಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಇದ್ದುಕೊಂಡು ಅನ್ನಪಾನಾದಿಗಳನು ಶರೀರ ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಸಮನಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡುವ ವಾಯುವು (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೪-೧೪). [ಸಂ.]

ಸಮಾನಸ್ಕಂಧ (ನಾ). ಸರಿಸಮಾನವಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಅಧಿಕಾರಿಗಳೊಡನೆಯಾಗಲಿ ಅಥವಾ ತನ್ನ ಸಮಾನಸ್ಕಂಧರೊಡನೆಯಾಗಲಿ ಅವನಿಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಬಳಕೆ ಇರಲಿಲ್ಲ (ಮಲಸಾ. ೧೨೭). [ಸಂ.]

ಸಮಾನಸ್ಥ (ನಾ). ಸರಿಸಮಾನವಾದವನು; ಸರೀಕ : ಸಮಾನಸ್ಥರಲ್ಲಿ ವೈಮನಸ್ಯ ವಿರಬಾರದು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಸಮಾನಾಂತರ (ನಾ). ಒಂದೇ ಸಮವಾಗಿರುವ ದೂರ,– ಅಂತರ: ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಹಜಾರವನ್ನೂ ಮೂರು ಸಮಾನಾಂತರವುಳ್ಳ ಗೋಡೆಗಳಿಂದ ನಾಲ್ಕು ಸಣ್ಣಭಾಗಗಳನ್ನಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಲಾಗಿದೆ (ಭಾರತ. ೪೯೩). [ಸಂ.]

ಸಮಾನಾಧಿಕರಣ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಒಂದೇ ವಿಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಪದಗಳು ಇರುವಿಕೆ; ಲಿಂಗ, ವಚನ, ವಿಭಕ್ತಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಪದಗಳಿಗೆ ಇರುವ ಹೊಂದಿಕೆ. [ಸಂ.]

ಸಮಾನೋದರ್ಯ (ನಾ). ಒಡಹುಟ್ಟಿದವನು ; ಸಹೋದರ : "ಸಮಾನೋದರ್ಯಃ, ಸೋದರ್ಯಃ, ಸಗರ್ಭ್ಯಃ, ಸೋದರಃ - ಈ ೪ ಒಡಹುಟ್ಟಿದಂ" (ಪರಾಯು. ೮೪-೩೫೪). [ಸಂ.]

ಸಮಾಪದಿಸು (ಕ್ರಿ). [ಬೌದ್ಧ] ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆ : ಸಂಜ್ಞಾನಿರೋಧವ ಸಮಾಪದಿಸಲಾನಂದನನುರುದ್ಧನೊಡನಿದೊ ಭದಂತ, ಪರಿನಿರ್ವಾಣವಯ್ದಿದಂ (ಪ್ರಶಾಪ. ೮೮-೬೬೪). [ಸಮಾಪದ್ + - ಇಸು]

ಸಮಾಪನ (ನಾ). ೧. ಮುಕ್ತಾಯಗೊಳಿಸುವುದು. ೨. ಗ್ರಂಥದ ಒಂದು ಭಾಗ ; ಅಧ್ಯಾಯ. [ಸಂ.]

ಸಮಾಪ್ತ (ಗು). ೧. ಕೊನೆಗೊಂಡ ; ಮುಕ್ತಾಯವಾದ. ೨. ಪೂರ್ಣಗೊಂಡ; ಭರ್ತಿಯಾದ. ೩. ಮುಗಿಸಿದ ; ತೀರಿಸಿದ.

ಸಮಾಪ್ತವಾಗು = ಕೊನೆಗೊಳ್ಳು ; ತೀರು : ಎನ್ನ ಒಡಲು ಸಮಾಪ್ತವಾಗದ ಮುನ್ನ ಸವೆದಡೆ . . . ಪ್ರಮಥರುಗಳಾಣೆ (ಬಸವ. ೪೪-೨೯). [ಸಂ.]

ಸಮಾಪ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಕೊನೆ ; ಮುಕ್ತಾಯ : ವೃಷಭೇಂದ್ರಾವತಾರದ ಬಸವಚರಿತ ಸಮಾಪ್ತಿಯಾ[ಶಾಶಾಂ. ಪ್ರವಾ]ಯಿತ್ತು (ಬಸವ. ೬೧-೯೨). ೨. ಕೊನೆಗೊಂಡುದು ; ಮುಗಿದುದು : ವರುಷವೊಂದು ಸಮಾಪ್ತಿ ಬಳಿಕನೊಳರಸನಂಘ್ರಿಪಲೋಕನಾ ವಿಸ್ತರಣವಹುದು (ಕುಮಾರ. ೧೯-೨೨). ೩. ಗ್ರಂಥದ ಕೊನೆಯ ಭಾಗ : ರುದ್ರ ನಾಟಕವು ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಭಾಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆ - ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ (Prologue), ಪ್ರಸಂಗ (Episode), ಸಮಾಪ್ತಿ (Exode) (ಅರಿಸ್ಟಾ. ೯೦). [ಸಂ.]

ಸಮಾಪ್ತಿವಾಕ್ಯ (ನಾ). (ಪ್ರಾಚೀನ) ಗ್ರಂಥದ ಮುಕ್ತಾಯದ ಸಾಲು: ಸಮಾಪ್ತಿವಾಕ್ಯಂಗಳ್ (ಶಮದ. ಪುಟ. ೨೯೫); ಗ್ರಂಥಾಂತ್ಯದ ಸಮಾಪ್ತಿವಾಕ್ಯವು ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಸಂಗ್ರಹವಾಗಿರುವುದುಂಟು (ಕುಮಾರಸಾಂ. ೩೨). [ಸಂ.]

ಸಮಾಪ್ತಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮುಗಿಸು ; ಕೊನೆಗಾಣಿಸು : ಅವನನ್ನು ೩೦ರಿಂದ ೪೦ರೊಳಗೆ ತಮ್ಮ ಅವತಾರವನ್ನು ಸಮಾಪ್ತಿಸಿದ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯ, ಯೇಸುಕ್ರಿಸ್ತ ಮೊದಲಾದ ಅಲ್ಪಸಂಖ್ಯಕರಾದ ಮಹಾಪುರುಷರೊಂದಿಗೆ ಸೇರಿಸಬಹುದು (ಮೂರುಉ. ೯೨). [ಸಮಾಪ್ತ + - ಇಸು]

ಸಮಾಮ್ನಾಯ (ನಾ). ೧. ಸಂಪ್ರದಾಯ; ಪದ್ಧತಿ. ೨. ಕಂಠಪಾಠ; ಉರು; ಸಂತೆಹೇಳುವುದು : ಈಶ್ವರಪ್ರಣೀತಗಳೂ ಸಮಾನಾರ್ಥಕಬೋಧಕಗಳೂ ಆದ ವೇದಾಗಮಗಳು ಸಮಾಮ್ನಾಯರೂಪವಾದ ಶ್ರುತಿಗಳೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಸ್ವತಃ ಪ್ರಮಾಣಗಳಾಗಿರುವುವು (ಭಾರತ. ೬೧). ೩. ಒಟ್ಟು ; ಮೊತ್ತ : ಅಕ್ಷರಸಮಾಮ್ನಾಯ ವೆಂದರೆ ವರ್ಣಸಮಾಮ್ನಾಯವೆಂದೇ ಅರ್ಥ (ದ್ರಾವಿ. ೯೩). [ಸಂ.]

ಸಮಾಯೋಗ (ನಾ). ೧. ಸೇರಿಕೆ ; ಸಂಯೋಗ. ೨. ಸಿದ್ಧತೆ; ಸಜ್ಜು. ೩. ಧನುಸ್ಸಿಗೆ ಬಾಣವನ್ನು ಹೂಡುವಿಕೆ. ೪. ಆಭರಣಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು; ಸಾಲಂಕೃತನಾದವನು : ಸಕಲರಾಜಲೋಕಮಂ ಬೀಡುದಾಣಂಗಳ್ಗೆ ಪೋಗಲ್ವೇಟ್ಟು ಪನೀತಸಮಾಯೋಗನಾಗಿ ಶಯ್ಯಾತಳದೊಳ್ ಮೆಯ್ಯನೀಡಾಡಿ (ಕಾದಂಬ. ೪೫೪). [ಸಂ.]

ಸಮಾರಂಭ (ನಾ). ೧. ಮೊದಲುಮಾಡುವಿಕೆ; ಉಪಕ್ರಮ; ಆರಂಭ. ೨. ಏರ್ಪಾಡು ; ವ್ಯವಸ್ಥೆ. ೩. ಉತ್ಸಾಹ ; ಸಂಭ್ರಮ: ಆ ರತ್ನದ ಮಳೆ . . . ಭೋರ್ಭೋರೆನೆ ಪಂಚಾಶ್ಚರ್ಯ ಸಮಾರಂಭಯುತಂ ತಗುಳ್ದು ಕಱೆದುದು ನಭದಿಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೬೩). ೪. ಹಬ್ಬ; ಪರ್ವದಿನ : (೩). ೫. ಧಾರ್ಮಿಕ, ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಥವಾ ಸಾಹಿತ್ಯಕ ಸಂಬಂಧವಾದ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮ ; ಸಮಾವೇಶ: ಇವನಿಲ್ಲದಯ ಯಾವ ಸಭೆ ಸಮಾರಂಭಕ್ಕು ಶೋಭೆಯಿಲ್ಲ (ನಲಮು. ೨೯-೨); ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಆಕ್ಷೇಪ ಹಾರವೂ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಸಮಾರಂಭಕ್ಕೆ ಜನರು ಕಲೆಯುವುದರಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವಿರಲಿಲ್ಲ (ಹೇಮಂತ. ೩೧೩). ೬. ನಿವಾರಿಸುವುದು; ತ್ಯಜಿಸುವುದು : ಕೊಲೆಗೆ ಕಾರಣಮಪ್ಪ ಕೃದುಗಳಂ ಸಂಹರಿಸುವುದು ಸಮಾರಂಭಮೆಂಬುದು (ಶ್ರಾವಕಾ. ೮೦-೧೩). [ಸಂ.]

ಸಮಾರಾಧನೆ (ನಾ). ೧. ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸುವ ಸಾಧನೆ. ೨. ಸೇವೆ ; ಶುಶ್ರೂಷೆ: ಪದುಳದಿಂ ಕಂಬಳಿಯನಿಕ್ಕಿಸಿ ಅದಱ ಮೇಲೀಶ್ವರಸಮಾರಾಧನೆಗೆ ಕುಳ್ಳಿರ್ದು (ಬಸವ. ೧೭-೧೬). ೩. ದೇವರು, ಪಿತೃಗಳು ಮುಂತಾದವರ ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಧಾರ್ಮಿಕವಿಧಿ ಮತ್ತು ಅದರ ಅಂಗವಾಗಿ ಮಾಡುವ ಅನ್ನಸಂತರ್ಪಣೆ : ಕಾಶೀಯಾತ್ರೆ ಮಾಡಿ ಬಂದ ನಂತರ ಸಮಾರಾಧನೆ ಮಾಡುವುದು ಸಂಪ್ರದಾಯ (ರೂಢಿ). ೪. (ಆಲಂ) ಸ್ವಾರ್ಥಸಾಧನೆ: ಸಂಧಿಯಲ್ಲಿ ಸಮಾರಾಧನೆ ಮಾಡಿದ ಹಾಗೆ (ಗಾದೆ). ೫. ಪುಷ್ಕಳವಾದ ಭೋಜನ : ಶಿವು . . . ಲಾಡುಸಮಾರಾಧನೆಗೆ ಒಂದು ದಿನವಾದರೂ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಮನುಷ್ಯನಲ್ಲ (ರಾಮಾನ. ೧೦೫). [ಸಂ. ಸಮಾರಾಧನ]

ಸಮಾರೂಢ (ಗು). ೧. ಏರಿದ; ಹತ್ತಿದ. (ನಾ). ೨. ಏರಿದವನು; ಹತ್ತಿದವನು : ಹಯವರಸಮಾರೂಢನಾಗಿ . . . ಕುಂತಳಪುರದ ಬಾಹ್ಯೋಪವನಕೆ ಬರಲು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೯-೪೪). [ಸಂ.]

ಸಮಾರೋಪ (ನಾ). ಮುಕ್ತಾಯ; ಕೊನೆ : ಕಾರ್ಯಕ್ರಮದ ಸಮಾರೋಪ ಚೆನ್ನಾಗಿ ನಡೆಯಿತು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಸಮಾರೋಪಭಾಷಣ (ನಾ). ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಕಾರ್ಯಕ್ರಮದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಉಪನ್ಯಾಸ: ಮುಖ್ಯಾಧ್ಯಾಪಕರು ಸಮಾರೋಪಭಾಷಣ ಮಾಡಿ ಎಳ್ಳುಬೆಲ್ಲವನ್ನು ಹಂಚಲು ಆಸ್ಪದಮಾಡಿಕೊಟ್ಟರು (ರಂಗರಜ. ೧೧೪). [ಸಂ.]

ಸಮಾರೋಪಿತ (ಗು). ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿದ ; ಏರಿಸಿದ : ಆ ಪೊಟಲನಾಲ್ಕನಖಿಳಮಹೀಪತಿ ಮದದಂತಿದಂತಖಂಡನೆಗೆ ಸಮಾರೋಪಿತಕೃಪಾಣಧಾರಾವ್ಯಾಪಾರಂ ಸ್ತಿಮಿತಸಾಗರಂ ಮಂಡಳಿಕಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೭೭). [ಸಂ.]

ಸಮಾರೋಹ (ನಾ). ಹಬ್ಬ ; ಪರ್ವ : ಇಷ್ಟು ವಾದ್ಯ ಓಲಗ ಬಾಜಿಸಿ, ಇಷ್ಟು ದೊಡ್ಡ ಸಮಾರೋಹ ಮಾಡಿ ಯಾವ ನಷ್ಟಗ್ರಹ ಯಾಕೆ ತೊಡೆದುಬಿಟ್ಟಿತೋ ಕಾಣೆ (ಇಪ್ಪತ. ೮೫೫). [ಸಂ.]

ಸಮಾರ್ಚನ (ನಾ). ಪೂಜೆಮಾಡಿದವನು ; ವಿರಚಿತದೇವವಿಪ್ರಾನಳಸಮಾರ್ಚನನು ಕನಕಕವಚವ ತೊಟ್ಟು . . . ರಥವೇಱಿದನು (ಕುಮಾದ್ರೋ. ೯-೧೪). [ಸಂ.]

ಸಮಾಲಂಕಾರ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮಿ] ಒಂದು ಅಲಂಕಾರದ ಹೆಸರು; ಅನುರೂಪಪದಾರ್ಥಗಳ ಘಟನೆಯ ವರ್ಣನೆ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಲಂಕಾರ: ಆವ ವಸ್ತುವಿಗೆ ತನ್ನ ರೂಪಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತಹುದರಲ್ಲಿ ತಾನಿರಲು ಇವೆರಡರ ಸಂಬಂಧವಂ ವರ್ಣಿಸಲ್ಕೆ ಸಮಾಲಂಕಾರವೆನಿಪುದು (ಕುವಲ. ೮೦); ಅನುರೂಪ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಘಟನೆಯ ವರ್ಣನೆ ಸಮಾಲಂಕಾರವೆನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು (ಕೃಪಿಡಿ. ೨೮೦). [ಸಂ.]

ಸಮಾಲಂಭ (ನಾ). ಶರೀರಕ್ಕೆ ಸುಗಂಧಲೇಪನವನ್ನು ಬಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು. [ಸಂ.]

ಸಮಾಲಂಭನ (ನಾ). = ಸಮಾಲಂಭ : "ಸಮಾಲಂಭನಂ, ಚರ್ಚಾ, ಮಾರ್ಷ್ಟಿ: - ಈ ೩ ಚರ್ಚೆ " (ಹಲಾಯು. ೪೮-೩೮೬). [ಸಂ.]

ಸಮಾಲಕ್ಷಿತ (ಗು). ಸರಿಯಾಗಿ ಲಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ,– ಗ್ರಹಿಸಿದ : ಕಾಳಸ್ವಭಾವದೇಶ ಸಮಾಳಕ್ಷಿತವಸ್ತುರೂಪವಿಪರೀತಮುದಂತಾಳೋಕವಿರುದ್ಧಂ ಗುಣದೋಉೀಗೆ ವಂದಿರ್ದು ಮರಮ ಕವಿಕೌಶಲದಿಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೪೩೧). [ಸಂ.]

ಸಮಾಲಿಂಗಿತ (ಗು). ೧. ದೃಢವಾಗಿ ಬೆರೆತ ,– ಸೇರಿದ : ಸುಮಿತ್ರಂ . . . ರಾಜ್ಯಲಕ್ಷ್ಮೀಸಮಾಲಿಂಗಿತವ್ಯಾ[ಹ]ತದಕ್ಷಲಕ್ಷಣಶಕ್ತಿತ್ರಯಪ್ರಭಾವನಾಗಿ . . . ಅರಸುಗೆಯ್ಯುತ್ತಮಿರೆಯಿರೆ (ವರ್ಧಮಾ. ೮-೧ ವ). (ನಾ). ೨. ದೃಢವಾಗಿ ಸೇರಿದುದು ,– ಬೆರೆತುದು : ಎರಡನೆಯಾಗಮಮೆಂಬುದು ಆಪ್ತಮುಖ ವಿನಿರ್ಗತಮುಂ ಪೂರ್ವಾಪರವಿರೋಧರಹಿತಮುಂ ಸಪ್ತಭಂಗಿಸಮಾಲಿಂಗಿತಮುಂ . . . ಅಪ್ಪುದು (ಚಾವುಂಪು. ೫). [ಸಂ.]

ಸಮಾಲೋಕ (ನಾ). ನೋಟ; ದೃಷ್ಟಿ: ಶೂನ್ಯಸಮಾಲೋಕಂ ತನುತ್ವಂಬಡೆದ ತನು ವ್ಯಥಾನಲ್ಪಸಂಕಲ್ಪಚಿತ್ತಂ . . . ನೆಗಳ್ದರ ವಿರಹಾಕ್ರಾಂತ ತತ್ಕಾಂತೆಯಿರ್ದಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೭-೭೭). [ಸಂ.]

ಸಮಾಲೋಚಕ (ಗು). ೧. ಸರಿಯಾಗಿ ಪರಿಶೀಲಿಸುವ ,– ವಿಮರ್ಶಿಸುವ: ಅಂದಿನ ಸಮಾಲೋಚಕಸಮಿತಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದೆರಡು ಮುಖ್ಯವಿಷಯಗಳು ತೀರ್ಮಾನವಾದುವು (ರೂಢಿ). (ನಾ). ೨. ಪರಿಶೀಲಿಸುವವನು; ವಿಮರ್ಶಕ: ಮನ್ಮಥ ದತ್ತನ ಲೇಖನಪದ್ಧತಿಗೆ ಸಮಾಲೋಚಕನು ತೀಕ್ಷ್ಣಉಪಹಾಸ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದ್ದಾನೆ (ಇಪ್ಪತ. ೨೫೩). [ಸಂ.]

ಸಮಾಲೋಚನೆ (ನಾ). ಆಲೋಚನೆ; ಪರಾಮರ್ಶೆ: ಸಚಿವಶಾಹಿ ಸನಟ್ ಒಡನೆ ಸಮಾಲೋಚನೆ ನಡೆಸುತ್ತದೆ (ಪುನರು. ४೨३). [ಸಂ. ಸಮಾಲೋಚನ]

ಸಮಾಲೋಚಿಸು, ಸಮಾಳೋಚಿಸು (ಕ್ರಿ). ಆಲೋಚಿಸು ; ಪರಾಮರ್ಶಿಸು: ರಾಜ್ಯದ ಅಧಿಕಾರೀವರ್ಗದವರೂ ಸೇರಿ ಸಮಾಲೋಚಿಸಿ ಮಹಾರಾಜರೆಡೆಗೆ ಹೋದರು (ಕಂಠಿಮ. ೩೮). **ಸಮಾಳೋಚಿಸು** : ಈ ಸ್ವಯಂಪ್ರಭೆಗೆ ಪಾಟಯನಿಪ್ಪನನಿಂ[ತಿದಂ] ಸಮಾಳೋಚಿಸಿ ಪೇಟ್ದುದು (ವರ್ಧಮಾ. ೩-೪೮). [ಸಮಾಲೋಚನೆ + - ಇಸು]

ಸಮಾವರ್ತನ (ನಾ). ೧. ಹಿಂದಿರುಗುವಿಕೆ ; ವಾಪಸ್ಸಾಗುವಿಕೆ. ೨. ಷೋಡಶ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯು ವೇದಾಧ್ಯಯನವನ್ನು ಮುಗಿಸಿ ಗುರುಕುಲದಿಂದ ಹಿಂದಿರುಗಿದಾಗ ಮಾಡುವ ಒಂದು ವಿಧಿ: ಉಪನಯನವೆಂದರೆ ಗುರುಕುಲಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು, ಸಮಾವರ್ತನವೆಂದರೆ ಅಲ್ಲಿಂದ ಹಿಂತಿರುಗುವುದು (ಆರ್ಯಧ. ೧೨೬). [ಸಂ.]

ಸಮಾವರ್ತನೆ (ನಾ). = ಸಮಾವರ್ತನ ೨ : ಮದುವೆ ನಾಲ್ಕು ದಿನಗಳದ್ದಿದ್ದು, ಮುಂಚೊಂದುದಿನ ಸಮಾವರ್ತನೆ ಅಥವಾ ನಾಂಗಿ (ಜಾನಸೀ. ೭೮). [ಸಂ. ಸಮಾವರ್ತನ]

ಸಮಾವಾಸ (ನಾ). ಬೀಡು ; ಪಾಳೆಯ : ಆ ವಿಜಿಗೀಷುವ ಸೈನ್ಯಸಮಾವಾಸದಿನಧಿಕ ಮೊಪ್ಪಿ ತೋಱಿದುದು . . . ಮಲಯಪರ್ವತಕಟಕಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೧೧). [ಸಂ.]

ಸಮಾವಿಷ್ಟ (ಗು). ೧. ಒಳಸೇರಿದ; ಒಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಸೇರಿದುದು; ಕೂಡಿದುದು : ನೊಳಂಬರಾಜ್ಯವು ೧೦ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಚಾಳುಕ್ಯ ಚೋಳರಾಜ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಮಾವಿಷ್ಟವಾಗಿ ತನ್ನ ಸ್ವತಂತ್ರ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡಿತ್ತು (ಕರ್ನಾಇ. ೨೨೨). [ಸಂ.]

ಸಮಾವೇಶ (ನಾ). ೧. ಸೇರಿಕೆ ; ಕೂಡಿಕೆ : ಯಾವ ತೂಕದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ಜೀನಸುಗಳು ಸಮಾವೇಶವಾಗುತ್ತವೆ? (ಮುಂಬಯ್ಯಾ. ೧೯ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ). ೨. ಸೇರ್ಪಡೆ ; ವಿಲೀನ : ಆಗಿನ ಶಿವನಸಮುದ್ರದ ಸೀಮೆಯಲ್ಲಿ ಈಗಿನ ಬೆಂಗಳೂರುಜಿಲ್ಲೆಯ ಬಹುಭಾಗವು ಸಮಾವೇಶಗೊಂಡಿತ್ತು (ಕೃದೇವ. ೨೦). ೩. ಕೂಟ ; ಸಮಾಗಮ : ಲೋಕದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ದಂಪತಿಗಳ ಸಮಾವೇಶದಿಂದ ಸಂತಾನವು ಬೆಳೆಯುವ ಹಾಗೆ . . . ಶಿವಶಕ್ತಿಸಂಯೋಗದಿಂದ . . . ಈ ಸಮಸ್ತವಿಶ್ವದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ (ಭಾರದ. ೨೨೪). ೪. ಬೃಹತ್‌ಗಾತ್ರದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಸಾಮಾಜಿಕ, ರಾಜಕೀಯ ಅಥವಾ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಸಭೆ : ನಾಳಿನ ಸಮಾವೇಶಕ್ಕೆ ಅಗತ್ಯವಾದ ಏರ್ಪಾಡುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಆಗಿವೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಸಮಾಶ್ರಿತ (ಗು). ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ,– ಆಶ್ರಯ ನೀಡಿದ : ಸಮಾಶ್ರಿತ ಜನಕಲ್ಪವೃಕ್ಷನ್ಯಾರ್ವಮಾದಿ ಸಮಸ್ತಪ್ರಶಸ್ತಿಸಹಿತಂ (ಶಾಸಂ. XX, ४६-೧೩೮; 1072); ಆ ಸೈನ್ಯಂ . . . ಅಯೋಧ್ಯಾನಗರದಂತೆ ಸಮಾಶ್ರಿತ ಮಹಾದಶರಥ ಸಮುಂಚಿತಮುಂ . . . ಎನಿಸಿ (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೬ ವ). [ಸಂ.]

ಸಮಾಶ್ವಾಸಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸು; ಸಂತೈಸು: ತಿಳಿಯವೇಳ್ವು ಮಹಾಶ್ವೇತೆಯಂ ಸಮಾಶ್ವಾಸಿಸಿದ ಕಪಿಂಜಲನಂ . . . ಕಾದಂಬರಿಯಿಂತೆಂದಳ್ (ಕಾದಂಉ. ೬೫). [ಸಂ. ಸಮಾಶ್ವಾಸನ + - ಇಸ್ತು]

ಸಮಾಸ (ನಾ). ೧. ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುವುದು ; ಒಂದಾಗಿ ಸೇರಿಸುವುದು. ೨. ಸಮುದಾಯ ; ಸಮೂಹ. ೩. ಸಂಕ್ಷೇಪಗೊಳಿಸುವುದು : "ಸಮಾಸಃ, ಸಮಾಹಾರಃ, ಸಂಕ್ಷೇಪಃ, ಸಂಗ್ರಹಃ - ಈ ೪ ಕಿಱಿದು ಮಾಡುಹ" (ಹಲಾಯು. ೧೨೭-೮೧); ಆ ಸಮರವೃತ್ತಾಂತ ನಿನಗೆ ಸಮಾಸವಿಸ್ತಾರವಾಗಿರಲಿ ಭೂಮಿಶಿತಿಲಕಂ ಗಲುಹುವುದು ನೀನು (ಕುವ್ಯಾಭಿ. ೧-೫೫). ೪. ಒಟ್ಟು; ಮೊತ್ತ. ೫. [ವ್ಯಾಕ] ಎರಡು ಅಥವಾ ಹಲವು ಪದಗಳು ಕೂಡಿ ಏಕಪದವಾಗಿ ಪರಿವರ್ತನೆಗೊಳ್ಳುವ ಕ್ರಿಯೆ ಮತ್ತು ಹಾಗೆ ಪರಿವರ್ತನೆಗೊಂಡ ಪದಸಮೂಹ: ಸಂಗತಿಯಿಂದಂ ನಾಮಪದಂಗಳವೇಕಾರ್ಥಗತಿಯೊಳಾಗೆ ಸಮಾಸಂ ಸಂಗಳಿಸುಗುಂ ವಿಭಕ್ತಿಗಣಂ ಗಳ್ಗಂತರದೊಳಲ್ಲಿ ಲೋಪಮದಕ್ಕುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೧೯೯) ; ನಾಮಪದಮದರ್ಥಾನುಗಮಾಗೆಱೆ ಸಮಾಸಂ ನೆಗೞ್ಗುಂ (ಶಮದ. ೧೭೨); ಎರಡು ಅಥವಾ ಹಲವು ಪದಗಳು ಒಟ್ಟುಗೂಡಿ ಒಂದು ಶಬ್ದವಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಸಮಾಸವೆಂದು ಹೆಸರು (ಮಧ್ಯಮ. ೧೨೨). ೬. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಒಂದು ಅಲಂಕಾರದ ಹೆಸರು ; ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿಕೊಂಡು, ಅದನ್ನೇ ಹೋಲುವ ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಕುರುಹುಗಳ ಮುಖಾಂತರ ತಿಳಿಸುವುದು ; ಸಮಾಸೋಕ್ತಿ: ಶ್ಲೇಷೋತ್ಪ್ರೇಕ್ಷಾ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಿಶೇಷಸಮಾಹಿತಸಮಾಸಪರ್ಯಾಯೋಕ್ತ್ಯನ್ಯೇಷವಿರೋಧಾ ಪ್ರಸ್ತುತಶೇಷನಿದರ್ಶನಸಹೋಕ್ತಿಸಂಕೀರ್ಣಂಗಳ್ (ಕವಿರಾ. ೩-೩). [ಸಂ.]

ಸಮಾಸಲಿಂಗ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಸಮಾಸಪದವಾಗಲು ವಿಭಕ್ತಿಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧವಾದ ರೂಪ : ಆ ಲಿಂಗಂ . . . ಕೃಲ್ಲಿಂಗಮೆಂಬ, ತದ್ಧಿತಲಿಂಗಮೆಂಬ, ಸಮಾಸಲಿಂಗಮೆಂಬ, ನಾಮಲಿಂಗಮೆಂಬ ಸ್ಥಿತಿಯಿಂ . . . ಚತುರ್ಭೇದಂ (ಶಮದ. ೭೨ ಟೀ). [ಸಂ.]

ಸಮಾಸಾದಿತ (ಗು). ೧. ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬಂದ ; ಸಮೀಪಿಸಿದ. ೨. ಹೊಂದಿದ ; ಪಡೆದ : ಆ ಶಾಂತಿನಾಥಂ ಆ ಸಮ್ಮೇದಗಿರೀಂದ್ರದ ಭಾಸುರಮಣಿಕನಕರಜತ ಸಿಕತಿಳತಳದೊಳ್ ಮಾಸಾವಧಿಯನೆ ಯೋಗಸಮಾಸಾದಿತವಿಧಿಯನಮರ ಕಾಯೋತ್ಸರ್ಗಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೩೦) ; ಮೇದಿನಿಯಂ . . . ಸಾಧಿಸಿ ಬಾಹುಪರಾಕ್ರಮಂ ಸಮಾಸಾದಿತ ಚಕ್ರಪೃತ್ತ್ವಮನಾದಮೆ ವರ್ಚಿಸೆ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೬-೨೮). ೩. ಪೂರೈಸಿದ ; ಮುಗಿಸಿದ. [ಸಂ.]

ಸಮಾಸಿಸು (ಕ್ರಿ). [ವ್ಯಾಕ] ಸಮಾಸಕ್ರಿಯೆಯು ನಡೆಯುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಸಮಾಸ ಮಾಡು : ಇದಱೊಡನೆ ಕನ್ನಡದ ದೇಶೀಯಪದಮಂ ಸಮಾಸಿಸಲಪ್ಪುದು (ಶಮದ. ೨೯೯ ವೃತ್ತಿ). [ಸಮಾಸ + - ಇಸ್ತು]

ಸಮಾಸೋಕ್ತಿ (ನಾ). = ಸಮಾಸ ೬ : ತಱಿಸಂದು ಮನದೊಳೊಂದಂ ಪೆಱತಂ ಮತ್ತದನೆ ಪೋಲ್ಪುದಂ ಕುಱಿಪುಗಳಂ ಕುಱಿ ಮಾಡಿ ಮಾಡಿ ಪೇೞ್ವುದು ನೆಱೆಯ ಸಮಾಸೋಕ್ತಿಯೆಂಬುದು (ಕವಿರಾ. ೩-೧೨೬); ಉಪಮಾನಕಥನಮೊಂದಱಿನುಪಮೇಯ ಮನಱಿಪುದದು ಸಮಾಸೋಕ್ತಿ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೯೭). [ಸಂ.]

ಸಮಾಹಾರ (ನಾ). ೧. ಗುಂಪು; ಸಮೂಹ. ೨. ಸಂಗ್ರಹ ; ಸಂಕ್ಷೇಪ : "ಸಮಾಸಃ, ಸಮಾಹಾರಃ, ಸಂಕ್ಷೇಪಃ, ಸಂಗ್ರಹಃ - ಈ ೪ ಕಿಱಿದು ಮಾಡುಹ" (ಹಲಾಯು. ೧೨೭-೮೧). ೩. ಸಮುಚ್ಚಯಾವ್ಯಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪದಗಳ ಗುಂಪು. [ಸಂ.]

ಸಮಾಹಿತ (ಗು). ೧. ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಿದ ; ಕಲೆಹಾಕಿದ : ಲವಣಾಂತಕಂ . . . ಕಾತ್ಸ್ನಯಂ ಕೈಕೊಂಡು ಸಸ್ಯೆನ್ಯಂ ಸಮಾಹಿತಸರ್ವವೈಭವಂ ಪೊಱಮಟ್ಟಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೧೯-೬). ೨. ಕ್ರಮವಾಗಿ ಇರಿಸಿದ ; ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೊಳಿಸಿದ. ೩. ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತಗೊಳಿಸಿದ ; ಸಂಗ್ರಹ ಮಾಡಿದ. ೪. ಪೂರ್ತಿಮಾಡಿದ ; ನೆರವೇರಿಸಿದ. ೫. ತಣಿದ ; ಪ್ರಸನ್ನವಾದ ; ಸಮಾಧಾನಗೊಂಡ: ಅಂತು ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರಾ ಯಕ್ಷನ ವಿನಯೋಪಚಾರದಿಂ ಸಮಾಹಿತಮನಸ್ಕರಲ್ಲಿರ್ಪುದುಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೬-೧೩೪ ವ). ೬. ಇರಿಸಿದ ; ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ : ಜಿತಶತ್ರು ಪ್ರಕರಸಮಾಹಿತ ಹಿತೋದ್ಯೋಗಂ (ರಾಜಶೇ. ೪-೧೨೩). ೭. ಅಚಲವಾದ ; ದೃಢವಾದ. (ನಾ). ೮. ಶ್ರದ್ಧೆ ; ತೀವ್ರಾಸಕ್ತಿ. ೯. ಸಮಾಧಾನಿ ; ಪ್ರಸನ್ನಚಿತ್ತ : ಮೊದಲ ಶುಕ್ಲಧ್ಯಾನದೊಳ್ ಸಮಾಹಿತನುಪಶಾಂತಗುಣಸ್ಥಾನದೊಳ್ ಪ್ರಾಣಪರಿತ್ಯಾಗಂಗೆಯ್ದು (ಆದಿಪು. ೬-೩೪ ವ); ಇದು ಸಮಾಹಿತವಿದು ಶುಭೋದಯ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೩-೬೨). ೧೦. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಒಂದು ಅಲಂಕಾರದ ಹೆಸರು ; ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಧರ್ಮವನ್ನು ಇನ್ನೊಂದರಲ್ಲಿ ಆರೋಪಿಸಿ ಹೊಂದುವಂತೆ ಹೇಳುವುದು : ಒಂದಱ ಮಾತುಗಳಂ ಪೆಱತೊಂದಱೊಳಱಿದಿಟ್ಟು ಕೂಡೆ ಪೇೞ್ದೊಡದಕ್ಕುಂ ಸುಂದರತರಂ ಸಮಾಹಿತಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೬೩); ಸಮನಿಸಿ ಬಿದಿವಸದಿಂದಂ ಸಮೀಹಿತಂ ಬರ್ಪೊಡದು ಸಮಾಹಿತ ಮೆನಿಕುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೫೨) : ತೊಡಗಿದ ಕಾರ್ಯಂ ದೈವದ ಗಡಣಸಲದು ತಾಂ ಸಮಾಹಿತಂ (ಉದಯಾ. ೫೦). [ಸಂ.]

ಸಮಾಹಿತಚಿತ್ತ (ನಾ). ಪ್ರಸನ್ನನಾದವನು ; ಸಮಾಧಾನ ಹೊಂದಿದವನು : ದುಃಪೋಪಶಮನಂಮಾಡಿದೊಡೆ ಸಮಾಹಿತಚಿತ್ತರಾಗಿ ಕೊಳುಗುಳನಂ ವಿಧಿವಿಧಾನದಿಂ ಬಳಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧೪-೧೦ ವ) ; ರಾಜಸರ್ವಜ್ಞಂ ಶುಚಿರ್ಭೂತನುಮತಿ ಸಮಾಹಿತಚಿತ್ತನುಮಾಗಿ . . . ಜೈನಗೃಹಮಂ ಪೊಕ್ಕಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೭-೧೧೭). [ಸಂ.]

ಸಮಾಹಿತವೃತ್ತಿ (ನಾ). ನೆಮ್ಮದಿ ; ಸುಸ್ಥಿತಿ : ಪರಿಜನಜೀವನಂ ಸಕಲದೇಶ ಸಮಾಹಿತವೃತ್ತಿ ಭೂತಳೇಶ್ವರಧನವೃದ್ಧಿ . . . ಸಲ್ವುದೆಂಬಿನಂ (ಅನಂಪು. ೨-೨೪). [ಸಂ.]

ಸಮಾಹಿತಾಂತಃಕರಣ (ನಾ). = ಸಮಾಹಿತಚಿತ್ತ : ವಿಪ್ರಲಾಪಮನುಪಸಂಹರಿಪುದನ ಸಮಾಹಿತಾಂತಃಕರಣರುಮಾಗಿ (ಗದಾಯು. ೩-೮೩ ವ). [ಸಂ.]

ಸಮಾಹೃತ (ಗು). ೧. ಒಗ್ಗೂಡಿಸಿದ ; ಕಲೆಹಾಕಿದ ; ಸೇರಿಸಿದ. ೨. ಅಪಾರವಾದ; ಅಧಿಕವಾದ. ೩. ಸಂಕುಚಿತಗೊಳಿಸಿದ; ಸಂಕ್ಷೇಪಿಸಿದ. ೪. ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ ; ಪಡೆದುಕೊಂಡ : ಯಾನಸೌಮ್ಯದೊಲವಿಂ ನೆಲನುಗ್ಗಡಿಪಂತೆ ಮುಂದೆ ಸಂಧಿಸಿದುದು ನೂಪುರಸ್ವನಸಮಾಹೃತಗೇಹಮರಾಳಮಂಡಲಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೦-೯). [ಸಂ.]

ಸಮಾಹೃತಿ (ನಾ). ಸೇರಿಕೆ ; ಸಂಯೋಗ : ಆ ಪ್ರತಿಪತಿ ಶಶಿಸೂರ್ಯಸಮಾಹೃತಿಯಿಂ ನಿಷ್ಪನ್ನನಾದ ತೆಱದಿಂದಿರ್ದಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೨-೧೩). [ಸಂ.]

ಸಮಾಹ್ವಯ (ನಾ). ೧. ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಕರೆಯುವುದು,— ಆಹ್ವಾನಿಸುವುದು. ೨. ಕಾಳಗ; ಯುದ್ಧ. ೩. ಕೋಳಿ, ಟಗರು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಕಾಳಗವನ್ನು ನಡೆಸುವುದು. ೪. ಹೆಸರು ; ಅಭಿಧಾನ : ಸುರಪುರಸಮಾಹ್ವಯಂ ಪುರಮಸಗುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೩-೧೩); ಬಲವಿರೋಧಿ ಸಮಾಹ್ವಯಮಾಂತನಾಗನೇ (ರಾಜಶೇ. ೬-೪೨). [ಸಂ.]

ಸಮಾಳಿಸು 'ಸಂಬಾಳಿಸು' ನೋ.

ಸಮಾಲೋಚನ (ನಾ). ಆಲೋಚನೆ ; ಪರಾಮರ್ಶೆ : 'ಸಮಾಲೋಚನಂಗೆಯ್' ಪರಾ. [ಸಂ. ಸಮಾಲೋಚನ]

ಸಮಾಲೋಚನಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಆಲೋಚಿಸು ; ಪರಾಮರ್ಶಿಸು : ಸಚಿವರೊಳ್ ಸಮಾಲೋಚನಂಗೆಯ್ದು (ಜಗನ್ನಾ. ೩-೨೦ ವ). [ಸಮಾಲೋಚನ + ಕೆಯ್]

ಸಮಾಲೋಚಿಸು 'ಸಮಾಲೋಚಿಸು' ನೋ.

ಸಮಿಂಧನ (ನಾ). ೧. ಉರಿ ಹೊತ್ತಿಸುವಿಕೆ. ೨. ಉರುವಲು ; ಸೌದೆ. [ಸಂ.]

ಸಮಿತಿ (ನಾ). ೧. ಸಂಘ ; ಮಂಡಲಿ : "ಸಂಗತಿಃ, ಸಭಾ - ಈ ೨ ಸಮಿತಿಯೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೩೭-೩೫). ೨. ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ : ಧರ್ಮನಂಶದೊಳೀತಂ ಪುಟ್ಟಿದನೆಂದಾ ಶಿಶುಗೊಸೆದಿಟ್ಟುದು ಮುನಿಸಮಿತಿ ಧರ್ಮಸುತನನೆ ಪೆಸರಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೨೨) ; ಅಂತು ಸಮುಚಿತಾಮರೇಂದ್ರಸಮಿತಿವೆರಸು ಬಂದು (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೦-೧೪ ವ). ೩. ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ರಚಿತವಾದ, ಸದಸ್ಯರನ್ನೊಳಗೊಂಡಿರುವ ಮಂಡಲಿ: ನೇಮಕವಾಗಿದ್ದ ಸಮಿತಿಯವರು ಪರಿಶೀಲಿಸಿ ಸಮ್ಮತಿಸಿದ ತರುವಾಯ ಈ ಪುಸ್ತಕವು

ಮುದ್ರಿತವಾಗಿದೆ (ಧಸಧಾನ. ೬೮೮). ೪. ಕಾಳಗ; ಯುದ್ಧ : ''ಸಂಗ್ರಾಮಃ, ಸಮಿತಿಃ . . . ವಿಗ್ರಹಃ- ಈ ೩೫ ಕಾಳೆಗಂ'' (ಹಲಾಯು. ೭೫-೩೦೦). ೫. [ಜೈನ] ''ಮುನಿಗಳು ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ವ್ರತರೂಪದ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ'' (ಜೈನಕೋ. ೨೬೩) : ಸಮಿತಿಯಂ ಗುಪ್ತಿಗಳಂ ಪಾಲಿಸಿ . . . ಎಸೆದಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೭-೫೦) ; ಸಮಿತಿತ್ರಿಗುಪ್ತಿಯನುಪ್ರೇಕ್ಷೆಗಳ ಸಂಯಮಚಾರಿತ್ರಾದಿಗಳ ಕ್ರಮದಪ್ಪದಾಚರಿಸಲು (ನಾಗಕು. ೩೨-೯೫). [ಸಂ.]

ಸಮಿತೆ 'ಸಮಿತ್ತು' ನೋ.

ಸಮಿತ್ತು, ಸಮಿತೆ (ನಾ). ಹೋಮಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಅತ್ತಿ, ಅರಳಿ ಮೊದಲಾದ ಮರಗಳ ಸಣ್ಣ ಕಡ್ಡಿ, – ಪುರಳೆ : ಮಿದುಳೆ ಚರು ಸಮಿತ್ತೀ ಬೆರಳಾಜ್ಯ ರಕ್ತವೆಂದು ಬೇಳಿದಂ ಒಡಲ ಪೂರ್ಣಾಹುತಿಗೆ (ತುರಂಗ. ೭೭-೪೧); ಪ್ರಭುಗಳ ಕೈಯಿಂದ ಯಚ್ಚೇಶ್ವರನಿಗೆ ಸಮಿತ್ತು, ಹವಿಸ್ಸು, ಆಜ್ಯಾಹುತಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸಿ (ಶಾಂತರಾ. ೧೦೭). **ಸಮಿತೆ** : ಎಲುಗಳಂ ತಱಿತಱಿದು ಮಿಕ್ಕಡೆ ಸಮಿತೆ[ಪಾಠಾಂ. ಎಧ]ಯಂ ಮಾಡಿ ಹರವಹ್ನಿಗೆ ಹವಿಯನೀವೆ (ಬಸವು. ೩೯-೩೩). 'ಸವುದೆ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಸಮಿಧ್]

ಸಮಿದೆ (ನಾ). ಹುರಿದ ಹಿಟ್ಟು: ''ತರ್ಪಣಃ - ಸಮಿದ, ಹುರಿಹಿಟ್ಟು'' (ಒಷಧಿ. ೭೫). [< ಸಂ. ಸಮಿತಾ]

ಸಮಿಧೆ (ನಾ). = ಸಮಿತ್ತು : ಅವನಿಪತಿ ತುಪ್ಪದಿಂ ಸಾಸಿವೆಯಿಂ ಪಾಲ್ಮರನ ಸಮಿಧೆಯಿಂ ಹುತವಹಮಂತ್ರವಿಧಾನದೆ ಬೇಳಿಸಿ (ಲೋಕೋಪ. ೪-೪೭); ಸೆರೆನರದ ದರ್ಭೆಗಳ ಮಿದುಳಿನ ಚರುವಿನೆಲುವಿನ ಸಮಿಧೆಗಳ . . . ವೈರಿಪಶುಬಂಧುರದ ಸಂಗರಯಜ್ಞದೀಕ್ಷೆಯ ಮಱೆದಿರಕಟ (ಹವ್ಯಾಗ. ೧-೨೦) ; ಸಮಿಧೆಗಳನಾಂತು ಪೊಣ್ಮುವ ಹವ್ಯಾಮೋದದಿನಘ ಪರಿಹಾರಕಮಾದೀ ವೈತಾನವಹ್ನಿ ಸಲಹುಗೆ ನಿನ್ನಂ (ಶಾಕುಂತ. ೫೨-೮೭). [ಸಂ.ಸಮಿಧ]

ಸಮೀಕ (ನಾ). ಕದನ ; ಯುದ್ಧ ; ಕಾಳಗ : ''ಸಂಗರಂ ಸಮೀಕಂ . . . ಕಾಳಗಕೆ ನಾಮಮಕ್ಕುಂ'' (ಮಂಗರಾ. ೮೫-೨೮) ; ಇವರಂ ಕೊಲ್ವ ಸಮೀಕದೊಳ್ . . . ಭೂಮಿ ಭಾರವನವೋಘಂ ಪಿಂಗಿಸಲ್ವೇಟ್ಟುದು (ಜಗವಿ. ೧-೭೪) : ಅಳಿಬಲರು ನರರೆಂದು ಸಮ್ಮುಖದಲಿ ಸಮೀಕವನೆಸಗಿದರು (ಪಂಕಾರಾ. ೩-೧೨-೨೩). [ಸಂ.]

ಸಮೀಕರಣ (ನಾ). ೧. ಸಮಗೊಳಿಸುವುದು ; ಮಟ್ಟಮಾಡುವುದು. ೨. ಒಂದುಗೂಡುವುದು ; ಸಮಾಗಮ: ಸೌಂದರ್ಯವೆಂದರೆ ಅಹಂ - ತತ್ ಇವೆರಡರ ಸಂಪೂರ್ಣಸಮೀಕರಣ (ಸೌಂದಪ. ೧೭). ೩. [ಗಣಿತ] '=' ಎಂಬ ಗುರುತಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಎರಡು ರಾಶಿಗಳನ್ನು ಸಮವೆಂದು ದೃಢೀಕರಿಸುವ ಸೂತ್ರ : ಬೀಜಗಣಿತದ ಸಮೀಕರಣವನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡಲು ಕೂಡ ಎಂಥದೋ ಒಂದು ಕಥೆ (ಕಥೆ. ೧೧). [ಸಂ.]

ಸಮೀಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೇರಿಸು; ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸು: ಅರಿಷಡ್ವರ್ಗಮನದಿರ್ಪಿಯುಂ ತ್ರಿವರ್ಗಮಂ ಸಮೀಕರಿಸಿಯುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೨-೭೧). ೨. ಸಮವೆಂದು ಭಾವಿಸು, – ಎಣಿಸು : ಈ ಬಿಜ್ಜಣನನ್ನು . . . ಸಿಂದಬಿಜ್ಜಳನೊಂದಿಗೆ ಸಮೀಕರಿಸಬಹುದು ಎನಿಸುತ್ತದೆ (ಮೂರುಉ. ೭೮). [ಸಮೀಕರಣ + - ಇಸು]

ಸಮೀಕೃತ (ಗು). ೧. ಸಮಗೊಳಿಸಿದ ; ಮಟ್ಟಮಾಡಿದ. ೨. ಒಂದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಮಾಡಿದ ; ಅನುಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ೩. ಸೇರಿಸಿದ ; ಕೂಡಿಸಿದ : ಸಮೀಕೃತತ್ರಿವರ್ಗನುಂ ದೃಢೀಕೃತತಳವರ್ಗನುಂ . . . ಆಗಿ . . . ಅರಸುಗೆಯ್ಯುತ್ತುಮಿರೆ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೪-೨೮ ವ). [ಸಂ.]

ಸಮೀಕ್ಷಕ (ನಾ). ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಪರಿಶೀಲಿಸುವವನು : ಆ ಕಚೇರಿಯ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆಗಾಗಿ ಸರ್ಕಾರವು ಸಮೀಕ್ಷಕರೊಬ್ಬರನ್ನು ನೇಮಿಸಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಸಮೀಕ್ಷಣ (ಗು). ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಪರಿಶೀಲಿಸುವ : ಇದನ್ನು ಓದಿದ ತರುವಾಯ ಕವಿ ಒಳ್ಳೆ ಸಮೀಕ್ಷಣಚತುರ ಎನ್ನುತ್ತೇವೆ (ಕಾವ್ಯಕು. ೭೮). [ಸಂ.]

ಸಮೀಕ್ಷಣೆ (ನಾ). ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಪರಿಶೀಲನೆ : ಅನೇಕರು ಖಗೋಳಶಾಸ್ತ್ರ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ ಸಮೀಕ್ಷಣೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದರು (ವಿಜ್ಞಾಕ. ೪೭). [ಸಂ. ಸಮೀಕ್ಷಣ]

ಸಮೀಕ್ಷಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ನೋಡು ; ಪರೀಕ್ಷಿಸು : ಕದ್ದು ಕದ್ದು ನೋಡುತ್ತಿದ್ದನು . . . ಏನಾದರೂ ಸಾಕ್ಷಿ ದೊರೆಯುತ್ತದೆಯೋ ಎಂದು ಸಮೀಕ್ಷಿಸುವಂತೆ (ಮಲಮ. ೪೭೪). [ಸಮೀಕ್ಷಣ + - ಇಸು]

ಸಮೀಕ್ಷೆ (ನಾ). ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಪರಿಶೀಲನೆ, – ಅವಲೋಕನ : ಈವರೆಗೆ ಕನ್ನಡಸಾಹಿತ್ಯದ ಚಾರಿತ್ರಿಕಸಮೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾಯಿತು (ಕಸಾಚ. ೩೮೫) ; ಇಲ್ಲಿಗೆ ದಕ್ಷಿಣಾಕಾಶದ ನಮ್ಮ ಸಮೀಕ್ಷೆ ಮುಗಿಯಿತು (ನಕ್ಷತ್ರ. ೨೩). [ಸಂ. ಸಮೀಕ್ಷಾ]

ಸಮೀಚೀನ (ಗು). ೧. ಅರ್ಹವಾದ ; ತಕ್ಕ ; ಯೋಗ್ಯವಾದ : ಅಚ್ಯುತೇಂದ್ರಂ ಮೂನೂಱಯ್ವತ್ತು ಸಮೀಚೀನವಿಮಾನಂಗಳುಂ . . . ತನಗೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧಮಾಗೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೧೧೧ ವ) ; ಉಚ್ಛ್ರಿತ ಸಮೀಚೀನಚೀನಧ್ವಜವಿತಾನವಿರಾಜಿತಮುಂ . . . ಅಪ್ಪ ನಗರಿಯಂ ಪುಗುವಾಗಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೭-೯೪ ವ). (ನಾ). ೨. ತಕ್ಕುದು ; ಯೋಗ್ಯವಾದುದು: ಕುಮಾರರಿಗೆ ಸಮೀಚೀನವಾಗಿ ಶಿಕ್ಷೆಯಾಗಿದೆ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ (ಭೀಷ್ಮಚ. ೫೯). [ಸಂ.]

ಸಮೀಚೀನತೆ (ನಾ). ಯೋಗ್ಯತೆ; ಅರ್ಹತೆ: ದೃಷ್ಟಾಂತ - ನಿದರ್ಶನಗಳ ಸಮೀಚೀನತೆಯಿಂದ . . . ಕೀರ್ತಿಯುಳ್ಳ ಲೇಖಕರೆಂದರೆ ಶಿವರಾಮಮಹಾದೇವ ಪರಾಂಜಪೇಯವರು (ಮಸಾಹಿ. ೩೭). [ಸಂ. ಸಮೀಚೀನತಾ]

ಸಮೀಚೀನತ್ವ (ನಾ). = ಸಮೀಚೀನತೆ : ಈ ಸುಗುಣಗಣವೀ ನಿರಂತರ ದಾಸ ಭಾವನೆಯಾ ವಿಶದಯಶಮಾ ಸಮೀಚೀನತ್ವವೀ [ಪಾಠಾಂ. ಸಮುಚಿತತ್ವಂಗಳೀ] ಸುಚರಿತ್ರವೀ ಘನತೆ ಆರಿಗುಂಟು (ಬಸವು. ೨-೩೧). [ಸಂ.]

ಸಮೀನೆ (ನಾ). ವರ್ಷಕ್ಕೊಮ್ಮೆ ಈಯುವ ಹಸು: ''ಬಱಿವಿಡಿದು ವರ್ಷಕೀನುವುದು ಸಮೀನಯೆನಿಕ್ಕುಂ'' (ಮಂಗರಾ. ೫೪-೪). [ಸಂ. ಸಮೀನಾ]

ಸಮೀಪ (ಗು). ೧. ಹತ್ತಿರದ ; ಬಳಿಯ ; ಸನಿಹದ. (ನಾ). ೨. ಹತ್ತಿರ ; ಸನಿಹ: ''ಸನಿಹಂ ಕೆಲಂ ಪಕ್ಕಮುಂ ಪೊರೆಯು ಪೊರ್ದುಗೆಯುಮೆನೆ ಸಮೀಪಕೆ ಪೆಸರ್'' (ಕಬ್ಬಿಗ. ೩೨) ; ಸಮೀಪಕ್ಕೆ - ಇದೆ ಇದೆ ಸಾರ್ಕೆ ಸಾರ್ಕೆ ಗಣಕಾವಳಿ ಪೇಳ್ದ ಮುಹೂರ್ತಂ (ಶಮದ. ೧೯೫ ಪ್ರಯೋ) ; ಸುತ್ತೆಲ್ಲ ಕತ್ತಲಾ ಒಳಗ ಬೆಳಗತದ ದೀಪಾ ಬಾ ಸಮೀಪಾ (ನಾದಲೀ. ೪೭-೯). [ಸಂ.]

ಸಮೀಪಗ (ನಾ). ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರುವವನು; ಬಳಿಯಲ್ಲಿರುವವನು : ''ಆಸನ್ನಃ- ಸಮೀಪಗಂ'' (ಕಾಶಕ್ಕ. ೧೪೯). [ಸಂ.]

ಸಮೀಪಗತ (ನಾ). ೧. ಹತ್ತಿರವಾದುದು; ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವಂಥದು. ೨. [ಛಂದ] ಆರುಬಗೆಯ ಪ್ರಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಉಚ್ಚಾರಣೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಮೀಪ್ಯವಿರುವ ಶ, ಷ, ಸ ಎಂಬ ಮೂರುವರ್ಣಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಪ್ರಾಸಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವುದು: ವಿನುತಪ್ರಾಸಂ . . . ಸಮೀಪಗತಂ . . . ಅಂತಗತಂ ಸಂಜನಿತ ವಿಭೇದೋಕ್ತಿಯಿಂದಮಿಂತಾಱುತೆಱಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೩೧) ; ವಿನುತಪ್ರಾಸಂ ಶಾಂತೋಪನತಂ ವರ್ಗೋದಿತಂ ಸಮೀಪಗತಂ ಮತ್ತನುಗತಮಂತಗತಂ ಸಂಜನಿತಂ ವಿಭವೋಕ್ತಿಯಿಂದಿವಂತಾಱುತೆಱಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೧-೪೭ ಅಧಿಕಪದ್ಯ ೭). [ಸಂ.]

ಸಮೀಪಪ್ರಾಸ (ನಾ). = ಸಮೀಪಗತ ೨: ಸಷಸವರ್ಣತ್ರಯಮಂ ವಿದಿತ ಪ್ರಾಸವಿವಿಕ್ತಾಸ್ಪದದೊಳ್ ನಿಲೆ ಪೇಟ್ದೊಡದು ಸಮೀಪಪ್ರಾಸಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೩೯). [ಸಂ.]

ಸಮೀಪವರ್ತಿ (ಗು). ೧. ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರುವ ; ನಿಕಟವರ್ತಿಯಾದ : ವನಧಿದ್ವೀಪ ಸಮೀಪವರ್ತಿ ವಸುಧಾಂತರ್ವರ್ತಿಯಾಗಿರ್ದರಾತಿನಿಕಾಯಕ್ಕಿದು ಯಾಮಿನೀಸಮುದಿತಂ ದೇವೇಂದ್ರಚಾಪಂ (ಆದಿಪು. ೧೪-೯೯). (ನಾ). ೨. ಹತ್ತಿರ; ಸನಿಹ : ಬಿಹಾರ ಪ್ರಾಂತ್ಯವು ಮಾನವಶಾಸ್ತ್ರದ ರೀತ್ಯ ಮತ್ತು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕವಾಗಿಯೂ ಈ ಎರಡು ಪ್ರಾಂತ್ಯಗಳಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಸಮೀಪವರ್ತಿಯಾಗಿ ನಿಲ್ಲುತ್ತದೆ (ಭಾರಚಾ. ೭೪). [ಸಂ. ಸಮೀಪವರ್ತಿನ್]

ಸಮೀಪಸ್ಥ (ನಾ). ೧. ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರುವಂಥದು; ಸನಿಹದಲ್ಲಿರುವಂಥದು : ಈ ಭೂಮಿಯ ಸಮೀಪಸ್ಥವಾದ ಬೇರೆ ಭೂಮಿಯಿಂದಾದರೂ ಲಾಂಬಿ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು (ಭೂಮಿಅ. ೧೭). ೨. ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಕಷ್ಟಸುಖಗಳಲ್ಲಿ ಸಮೀಪಸ್ಥರಲ್ಲದೆ ಯಾರು ಸಹಾಯ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ? (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಸಮೀಪಸ್ಥಿತ (ಗು). ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರುವ ; ಸನಿಹದ : ತತ್ಸಮೀಪಸ್ಥಿತ ರಕ್ತಾಶೋಕ ಮಹೀರುಹತಳವಿಶಾಳಶಿಲಾಪಟ್ಟಕದೊಳ್ ಉತ್ತರಾಭಿಮುಖನಾಗಿ ಕುಳ್ಳಿರ್ದು (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೨೨ ವ). [ಸಂ.]

ಸಮಿೀಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹತ್ತಿರ ಬರು ; ಬಳಿಸಾರು : ವಾಹಿನಿ ಸಮುದ್ರಲಗ್ನಕೆ ಸಮಿೀಪಿಸುವಂತೆ (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೫೭-೧೫೪); ಮಳೆಗಾಲ ಸಮಿೀಪಿಸಿತು (ಮುಂಗಾಮು. ೬೧). [ಸಮೀಪ + - ಇಸು]

ಸಮೀರ (ನಾ). ೧. ಗಾಳಿ ; ವಾಯು : ಪೆಣ್ಣುಂಬಿಗಳ ಸರಮನೆತ್ತಿ ತಱುಂಬುತ್ತುಂ ಬಂದುದಾ ಪ್ರಭಾತಸಮೀರಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೦೫) : ಆ ಕುಮಾರವಿಯೋಗ ವಹ್ನಿಗೆಯಾಕೆಯಳಲು ಸಮೀರನಾಯ್ತು (ಕುಮಾರರಾಮ. ೬-೧೪). ೨. ಗಾಳಿಯ ಅಧಿದೇವತೆ : 'ಸಮೀರಕುಮಾರ' ಪರಾ. ೩. ಶಮೀವೃಕ್ಷ. [ಸಂ.]

ಸಮೀರಕುಮಾರ (ನಾ). ೧. ವಾಯುವಿನ ಮಗ ; ಭೀಮ : ಎಲೆ ಸಮೀರಕುಮಾರ ಸಂಪ್ರತಿಗೆಳಸಿದ್ಯ ಕಲಿತನವ ನೀರೊಳು ಕಲಕಿದೈ (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೬-೧೪). ೨. ಹನುಮಂತ: ಆ ಸಮೀರಕುಮಾರ ಬಳಿಕಿಂತೆಂದನರಸಂಗೆ (ತೊರರಾ. ೪-೧-೧೭). [ಸಂ.]

ಸಮೀರಜ (ನಾ). = ಸಮೀರಕುಮಾರ ೧: ಎಲೆ ಸಮೀರಜನನುಜ ರಿಪುಬಲ ವಿಲಯ ಮೇಘನಿಕಾಯವಿದೆ ಭುಜಬಲವ ತೋಱೆಂದ (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೩-೨೫). [ಸಂ.]

ಸಮೀರಣ (ನಾ). ೧. = ಸಮೀರ ೧ : ರಾಜಸುತೆಯಂ ನಯದಿಂದವಳಯ್ಯಲ್ . . . ಸಮೀರಣೋತ್ಥಿತವಿಶಾಳವಿಲೋಳತರಂಗರೇಖೆ ಪದ್ಮಾಂತರದಿಂದಮಿಂಬಲೆದು ಮಾನಸಹಂಸಿಯನುಯ್ವಮಾರ್ಗದಿಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೫೭); ಭೂ ತೋಯ ಪಾವಕ ಸಮೀರಣ ಅಂಬರಾದಿಗಳೆಲ್ಲ ಆದಿಯಾಧಾರದ ಪರಮಾತ್ಮಲಿಂಗದಲ್ಲಿ (ಬಸವ. ೯೪೯). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಮರುಗ : "ಸಮೀರಣಃ, ಮರುವಕಃ . . . ಜಂಬೀರಃ - ಈ ೫ ಅಪ್ಪಿಗೆ, ಕೆಲಂಬರು ಮರುಗವೆಂಬರು" (ನಾಚಿರಾ. ೧೧೯). ೩. [ಛಂದ] ಒಂದು ಗಣದ ಹೆಸರು; ಸಗಣ (UU —): ಸುರರ ಪಡೆ ನೆರೆದಿರಲು ಕರಿಗಳನಿತನಿತಱೊಳೆ ಖರಕರಸಮೀರಣಪದಾಂತಂ ಪುರಮಥನನಿದೆ ಬಟಿಕ ನೆರೆದು ಯತಿ ದಶಮದೊಳೆ ತರತರದಿನೊಪ್ಪಿ ನಿಲೆ (ಛಂದೋಂಬು. ೩-೨೦೫). [ಸಂ.]

ಸಮೀರಭವ (ನಾ) = ಸಮೀರಕುಮಾರ ೨ : ಸೇನೆಯಲ್ಲವನೊರಸಿ ಕಮಲಜಶಕ್ತಿ ಗೊಳಗಾದನು ಸಮೀರಭವ (ಕೌಶಿರಾ. ೧೧ ಸೂಚನೆ). [ಸಂ.]

ಸಮೀರಭುಗ್ವರ (ನಾ). ಹಾವುಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು ; ಆದಿಶೇಷ : ಸಮೀರಭುಗ್ವರೋದ್ಗಾರಯಶಂ ವಿರಾಜಿಸಿದುದೆಣ್ದೆಸೆಯೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೧-೬೬). [ಸಂ.]

ಸಮೀರಸುತ (ನಾ). = ಸಮೀರಕುಮಾರ ೧ : ಸಮರದನುಸಂಧಾನದಲಿ ಸಂಭ್ರಮಿಸಿ ಶೌರಿ ಸಮೀರಸುತನಲಿ ಸಮತೆಯನು ಸೇರಿಸಿದನಂದು ಸಮಗ್ರಸೂಕ್ತಿಯಲಿ (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೬ ಸೂಚನೆ). [ಸಂ.]

ಸಮೀರಾತ್ಮಜ (ನಾ). = ಸಮೀರಕುಮಾರ ೨ : ಸಮೀರಾತ್ಮಜಂ ತಾನುಮಂತೆಯ ನೋಡುತಿರ್ದನ್ ಸಮುದ್ರಸಮಗಂಭೀರನಂ . . . ರಾಮಚಂದ್ರನಂ! (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೮೯-೧೨೬). [ಸಂ.]

ಸಮೀರಿತ (ಗು). ೧. ಅಲುಗಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ; ಅಲ್ಲಾಡಿದ. (ನಾ). ೨. ಅಲುಗಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟುದು; ಅಲ್ಲಾಡಿದುದು : ಮುಯ್ಯಿನೊಳ್ ಪುದಿದ ಕುರುಳ್ ಸಮೀರಣಸಮೀರಿತವುಳ್ಳೆಯ ಪೂತ ಕಿಂಕಿರಾತದೊಳೆಡಗುತ್ತುಮಿರ್ಪಳಿಯ ಗಾವಳಿಯಂದದಿನೊಪ್ಪಿ ತೋಱುಗುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೧೦೯). [ಸಂ.]

ಸಮೀಹಿತ (ನಾ). ಅಪೇಕ್ಷೆ ; ಬಯಕೆ ; ಇಚ್ಛೆ : ಮದಿರಾದೇವಿಯ ಮನೋಭಿಲಷಿತಮುಂ ಮದೀಯ ಸಮೀಹಿತಮುಂ . . . ಸಮನಿಸಿತಿಲ್ಲೆಂದು ಮನಂ ನೊಂದು (ಕಾದಂಬ. ೫೪೭) ; ಸಯ್ಯಿನಿಂ ಸಮನಿಕ್ಕುಮಲ್ತೆ ಸಮೀಹಿತಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೯೫). [ಸಂ.]

ಸಮುಖ$_1$ (ನಾ). ೧. ಎದುರು; ಅಭಿಮುಖ : ಪೌರಜನರು ಆ ಮಹಾರಾಯನ ಸಮುಖಕ್ಕೆ ಬಂದು (ಕೃವಾಲಿ. ೧೩೩). ೨. ಸನ್ನಿಧಾನ; ಸನ್ನಿಧಿ : ಇಂತಹ ಗಿಣಿಯು ದೇವರ ಸಮುಖಕ್ಕೆ ಸಲುವುದು (ವಚನ. ೧). [< ಸಂ. ಸಮ್ಮುಖ]

ಸಮುಖ$_2$ (ಗು). ೧. ಹೆಚ್ಚು ಮಾತನಾಡುವ; ವಾಚಾಳತನವುಳ್ಳ. ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತುಗಾರಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ವಾಕ್ಪಟುತ್ವವುಳ್ಳ. [ಸಂ.]

ಸಮುಖಾದೇಶ (ನಾ). ನೇರವಾದ ಆಜ್ಞೆ, — ನಿರೂಪ : ದಂಡನಾಯಕಂ ಅಡವದ ಬಂಮ್ಮಣಯ್ಯನ ಸಮುಖಾದೇಶದಿಂ ಕಾರುಣ್ಯಂಗೆಯ್ದು (ಕಇಅ. ೧೮-೧-೬೮ ; 1127). [< ಸಂ. ಸಮುಖಾದೇಶ]

ಸಮುಚಿತ (ಗು). ೧. ಉಚಿತವಾದ ; ತಕ್ಕ : ಸಮುಚಿತನೃಪತುಂಗದೇವಮಾರ್ಗಕ್ರಮಗಮನಾಭಿಮುಖರ್ಕಳಪ್ಪ ಧೀರರ್ . . . ಕಾವ್ಯಾಶ್ರಮಪದಮಂ ನಿರಪಾಯಮಯ್ಯಲಾರ್ಪರ್ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೪೭) ; ಜಾತಕರ್ಮನಾಮಕರಣಾನ್ನಪ್ರಾಶನಚೌಲೋಪನಯನಾದಿ ಸಮುಚಿತಕ್ರಿಯೆಗಳಿಂ ಕ್ರಿಯೆವಡೆದು (ಸುಕುಮಾ. ೫-೫೦ ವ). (ನಾ). ೨. ಯೋಗ್ಯವಾದುದು; ತಕ್ಕುದು: ಅಮಳಲಿಂಗಾರ್ಚನಸಮಯದಲಿ ಸಮುಚಿತದ ನೈವೇದ್ಯವೇಳೆಯೊಳ್ (ಬಸಪು. ೩೩-೧೦). [ಸಂ.]

ಸಮುಚಿತಾಸನ (ನಾ). ಉಚಿತವಾದ ಪೀಠ, — ಗದ್ದುಗೆ : ದವನಕಂ ಸಮುಚಿತಾಸನದೊಳ್ ಕುಳ್ಳಿರ್ದು (ಪಂಚತಂ. ೪೫-೧೩ ವ) : ಸಮುಚಿತಾಸನದೊಳ್ ಕುಳ್ಳಿರ್ದ ತನಯನಾನನಮನವನೀವಲ್ಲಭಂ . . . ನೋಡಿ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೪-೧೪ ವ). [ಸಂ.]

ಸಮುಚ್ಚಯ (ನಾ). ೧. ಗುಂಪು; ಸಮೂಹ : ಠಾಕೂರರ ಪ್ರೇಮಗೀತೆಗಳ ಸಮುಚ್ಚಯ 'ತೋಟಗಾರ' (ಧರ್ಮಸಾ. ೫) : ಭಾಷೆ ಮೊದಲಲ್ಲಿ . . . ಮೂಲಭಾವಗಳನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವ ಕೆಲವೇ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸ್ವರಗಳ ಸಮುಚ್ಚಯ ಆಗಿದ್ದಿರಬೇಕು (ನಮ್ಮನು. ೨೯). ೨. ರಾಶಿ ; ಒಟ್ಟಿಲು : ನಾನಾ ಸಮಸ್ತಾಭರಣನವವಸ್ತ್ರಸಮುಚ್ಚಯವಂ ಸಮರ್ಪಿಸಿ (ಬಸಪು. ೫೯-೫೭). ೩. ಜೋಡಣೆ ; ಸೇರಿಕೆ. ೪. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಸುಖಕರವಾದ ಅಥವಾ ದುಃಖಕರವಾದ ಫಲವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಅನೇಕ ಗುಣ ಕ್ರಿಯೆ ಮುಂತಾದುವು ಒಂದೇ ಕಡೆಯಲ್ಲಿರುವುದು: ಬಹುಸಂಕಥನಂ ಜಾತಿದ್ರವ್ಯಾದಿಕಂ ಸಮುಚ್ಚಯಮಕ್ಕುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೫). ೫. [ವ್ಯಾಕ] (ಸಮೂಹದ ಅರ್ಥವ್ಯಾಪ್ತಿಗಾಗಿ) ವಿಭಕ್ತಿ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳ ಪದಾಂತದಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಬಂಧಸೂಚಕವಾಗಿ ವಾಕ್ಯಗಳ ನಡುವೆಯೂ ಬಳಸುವ 'ಅಂ', 'ಉಂ', 'ಮತ್ತು', 'ಅಥವಾ' ಮುಂತಾದ ಅವ್ಯಯ : ಲಘೂಚ್ಚಾರಿತ ಶಬ್ದದೋಷ ಮುಮದಂತೆ ಸಮುಚ್ಚಯಜಾತದೋಷಮುಂ . . . ವಿಶಂಕಾರಚಿತೋರುದೋಷಮುಮನೀ ತೆಱದಿಂ ತಱಿಸಲ್ಕೆ ಪಂಡಿತರ್ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೧೩) : ಷಷ್ಠಿಯೊಳ್ ಸಮುಚ್ಚಯಂ ಪತ್ತದು (ಶಮದ. ೧೨೨ ವೃತ್ತಿ). [ಸಂ.]

ಸಮುಚ್ಚಯವಚನ (ನಾ). ೧. ಸಮುಚ್ಚಯಸಹಿತವಾದ ಮಾತು. ೨. ಕರ್ಮ ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನವು ಸೇರಿ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾಗುವುದೆಂಬ ವಾದ : ಮುಕ್ತಜೀವನಪ್ಪುದೇಕಪ್ರಕಾರನುಂ . . . ಅಪುನರ್ಜಾತನುಮಕ್ಕಯನುಮಕ್ಕುಮೆಂದು ಜೀವತತ್ತ್ವಮಂ ಸಮುಚ್ಚಯವಚನದಿಂ ಸವಿಸ್ತರಂ ಬೆಸಸಿ (ಸುಕುಮಾ. ೮-೧೪ ವ). [ಸಂ.]

ಸಮುಚ್ಚಯಾಲಂಕಾರ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಒಂದು ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಹೆಸರು; "ಏಕಕಾಲಿಕವಾದ ಅನೇಕಕ್ರಿಯೆಗಳ ವರ್ಣನೆ ಸಮುಚ್ಚಯಾಲಂಕಾರ" (ಕೃಪಿದಿ. ೨೦೪). [ಸಂ.]

ಸಮುಚ್ಚಲಿತ (ಗು). ಮೇಲೆದ್ದ; ಹಾರಿದ; ಚಿಮ್ಮಿದ: ಧನಂಜಯರಥ ಚಟುಳ ಚಕ್ರನೇಮಿಧಾರಾಪರಿವೃತ ಸಂಘಟ್ಟನಸಮುಚ್ಚಲಿತಪಾಂಸು ಪಟಲಾಂಧಕಾರ ದುರ್ಲಕ್ಷ್ಯಾಂತರಿಕ್ಷಕ್ಷಿತಿದಿಗಂತರಾಳಾಂತರಮುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೫೧ ವ); ಅನಂತ ಸಂತೋಷಪೀಯೂಷಾಂಬರಶಿಲೆಯೊಳಾ ಸಮುಚ್ಚಲಿತೋದಾರಪೂರಪ್ಲವಮಾನ ಮಾನಸನಾಗಿ . . . ಅರ್ಚಿಸಿದಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೬-೯೩ ವ). [ಸಂ.ಸಮುಚ್ಚಲಿತ]

ಸಮುಚ್ಚಾಮರ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ದೇವತೆ. ೨. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬೀಸಲ್ಪಟ್ಟ ಚಾಮರ. ೧ , ೨ : ಆ ಸೈನ್ಯಂ . . . ನಭಸ್ಥಳದಂತೆ ಸಮುಚ್ಚಾಮರಸಮಂಚಿತಮುಂ ಪೃಥುಳಪುರದಂತೆ ಮಿಳಿತ ಘಂಟಾಧ್ವನಿಕೇತನಾಲಂಬಿತಮುಂ . . . ಎನಿಸಿ (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೭ ವ). [ಸಂ.(ಸಮುಚ್ಚ + ಅಮರ ; ಸಮುತ್ + ಚಾಮರ)]

ಸಮುಚ್ಛಿನ್ನ (ಗು). ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶವಾದ : ಸಮುಚ್ಛಿನ್ನಕ್ರಿಯಾನಿವೃತ್ತಿಧ್ಯಾನ ಪರಿಣತೆಯಿನಘಾತಿಚತುಷ್ಕಶುಷ್ಕೇಂಧನಪಾವಕನಾಗಲೊಡಂ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೧ ವ); ಸಮುಚ್ಛಿನ್ನಪ್ರಾಣಾಪಾನಪ್ರಚಾರಂ ಸಮುಚ್ಛಿನ್ನಕ್ರಿಯಾವೃತ್ತಿಧ್ಯಾನಪ್ರವರ್ತನಾಪರನಾಗಿ (ಪಂಚಮಾ. ೧೭-೭೯ ವ). [ಸಂ.]

ಸಮುಚ್ಛ್ರಯ (ನಾ). ೧. ಎತ್ತರ ; ಔನ್ನತ್ಯ. ೨. ಉದ್ದ ; ನೀಳ : ಆರೋಹಃ, ಸಮುಚ್ಛ್ರಯಃ - ಈ ೨ ಮರದ ಉದ್ದಂ" (ಹಲಾಯು. ೩೦-೨೭). ೩. ವಿರೋಧ ; ಹಗೆತನ. [ಸಂ.]

ಸಮುಚ್ಛ್ರಿತ (ಗು). ಎತ್ತರವಾದ; ಉನ್ನತವಾದ : ಪಂಚಾಶದುಪೇತಧನು: ಪಂಚಶತ ಸಮುಚ್ಛ್ರಿತದೇಹಂ (ಆದಿಪು. ೬-೭೪) ; ಸಮುಚ್ಛ್ರಿತಾನೇಕಮೇಘಡಂಬರ ಚಾರುತಾವಳಂಬಿಯಾಗಿಯುಂ ಪ್ರಕಟೀಕೃತರಾಜಲೀಲೋದಯಮಲ್ತು (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ४-೭೭ ವ). [ಸಂ.]

ಸಮುಜ್ಜ್ವಲ, ಸಮುಜ್ಜ್ವಳ (ಗು). ೧. ಹೊಳೆಯುವ; ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ. ೨. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ; ಅತಿಶಯವಾದ : ಅಕ್ಕುಂ ನಿಷ್ಠುರವಾಕ್ಪಾಷಾಣಪರಿಸ್ಫುರಿತಂ ಕೃತಿರತ್ನದೊಳ್ ಸಮುಜ್ಜ್ವಲಭಾವಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧-೪೪). ಸಮುಜ್ಜ್ವಳ: ೩. ಶುಭ್ರವಾದ: ಸಮುಜ್ಜ್ವಳಶಯ್ಯೆಯಿಂದಮೆಟ್ಟರಸಿ ಬಟಿಕ್ಕಲಂಕರಿಸಿದಳ್ ನವಹಾಟಕಪೀಠಿಕಾಗ್ರಮಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೬-೭೯). [ಸಂ.]

ಸಮುಜ್ಜ್ವಳ 'ಸಮುಜ್ಜ್ವಲ' ನೋ.

ಸಮುಜ್ಝಿತ (ಗು). ೧. ಬಿಟ್ಟ ; ವರ್ಜಿಸಿದ ; ಪರಿತ್ಯಜಿಸಿದ. ೨. ಉಳಿದ ; ಮಿಕ್ಕ : ಸಮುಜ್ಝಿತ ಧನರಾಶಿ ಶಕ್ತಿ ಜನಿತಂ (ಜಾತಕ. ೧೩-೧೮). [ಸಂ.]

ಸಮುಜ್ವಲ, ಸಮುಜ್ವಳ (ಗು). ಹೊಳೆಯುವ; ಕಾಂತಿಯುತವಾದ: ಅಳಿಯಾಸೆಯಲಿ ನೆನೆವಂ ಸಮುಜ್ವಲದಂತಪಂತಿಯನು ಆ ಸತಿಯ ನವಕಂಬುಕಂಠದ ಭಾಸವಂ ನೆನೆವಂ (ಬಸವ. ४೨-೨೬) : ಶಂಕರಾಭರಣಸಮುಜ್ವಲವೇಣರಾಗರಂಜಿತ (ರಾಜಶೇ. ೧೧-೮೮). ಸಮುಜ್ವಳ : 'ಸಮುಜ್ವಳಿಸು' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸಮುಜ್ವಳ 'ಸಮುಜ್ವಲ' ನೋ.

ಸಮುಜ್ವಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೊಳೆ; ಮಿರುಗು: ಕರ್ಣದ್ವಯಾಪೂರ್ಣಾಕಲಿತ ಸೌವರ್ಣಪತ್ರಂಗಳು ಸಮುಜ್ವಳಿಸೆ (ಬಸವ. ४-೩೮).

[ಸಮುಜ್ವಳ (= ಸಮುಜ್ವಲ) + - ಇಸು]

ಸಮುತ್ಕಂಟಕ (ಗು). ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಮುಳ್ಳುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ: ಸಮುತ್ಕಂಟಕ ವಿಟಪಿಲತಾ ವೀರುದತ್ಕಂತವ್ಯತ್ಯುತ್ಕರದುರ್ವೇಶಂ ಮನಕ್ಕದ್ಭುತರಸದೊದವಂ ತಂದುದಂದೊಂದಗೇಂದ್ರಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೬೬). [ಸಂ.]

ಸಮುತ್ಕಟ (ಗು). ೧. ಅತಿಶಯವಾದ: ಪಟಹನಿಸ್ಸಾಣಶಮ್ಮಟಭೇರಿಗಳ ಸಮುತ್ಕಟನಾದಂ . . . ಪಟುಭಟರ ಬೊಬ್ಬೆಯಾರ್ಭಟೆಗಳೊಂದಾಗಿ ಸಂಘಟಿಸಿತು (ಕ್ಷಮಿಭಾ. ४-೧೮). (ನಾ). ೨. ಅತಿಶಯವಾದುದು; ಅಧಿಕವಾದುದು: ವ್ಯೋಮಮನೆಯ್ದಿದತ್ತು ಪಟಹಸ್ಫುಟಪಾಟರವಂ ಸಮುತ್ಕಟಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೬-೭೯). [ಸಂ.]

ಸಮುತ್ಕೀರ್ಣ (ಗು). ಮೇಲೆ ಏರಿದ ; ಎತ್ತರಕ್ಕೆ ನೆಗೆದ : ಸಮುತ್ಕೀರ್ಣರುಚಕಾರ್ಣ [ವಂ ಸೌ]ವರ್ಣಾಂಡಂಗಳಿನಗುರ್ವಿ[ಸಿಯ] ಪದುಳಿಸಿದಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೧೨-೩೮); ಆ ಸ್ನೆಸ್ಯಂ . . . ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದಂತೆ ಸಮುತ್ಕೀರ್ಣಧರಾಪರಾಗಮುಂ ಶರಧಿತಟದಂತೆ ಮಹಾ ಪ್ರಭಾವನೀಪಾಲಂಕೃತಮುಮೆನಿಸಿ (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೭ ವ). [ಸಂ.]

ಸಮುತ್ಖಾತ (ಗು). ಬುಡಸಮೇತ ಕಿತ್ತ: ಪ್ರಳಯಕಾಲದಂತೆ ಮಹಾವರಾಹ ಸಮುತ್ಖಾತಧರಣೀಮಂಡಲಮುಂ . . . ಆಗಿಯುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೦೦). [ಸಂ.]

ಸಮುತ್ತರಣ (ನಾ). ನದಿ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ದಾಟುವಿಕೆ: ಅಂತವರಂ ಶಾಸನೋಪನತವರ್ಮಾಡಿ ಕಾವೇರೀ ಸ್ರವಂತೀ ಸಮುತ್ತರಣಾನಂತರಂ ಬರೆವರ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೩ ವ). [ಸಂ.]

ಸಮುತ್ತಾನಿತ (ನಾ). ಅಗಲವಾಗಿ ತೆರೆದಿರುವಂಥದು : ಜನವಂ ಪಾಯಸಮಂ . . . ಇಕ್ಕಿದನಾ ಮುನಿಪತಿಯ ಸಮುತ್ತಾನಿತಮೆನಿಸಿರ್ದ ವಿಶಾಳಪಾಣಿಪಲ್ಲವ ಪುಟದೊಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧४-೯). [ಸಂ.]

ಸಮುತ್ತಾರಕ (ನಾ). ದಾಟಿಸುವವನು ; ಪಾರುಮಾಡುವವನು : ಪುರಹರ ಸಮಯ ವಿಸ್ತಾರಕರು ನತನರವಿಪಜ್ಜಲನಿಧಿಸಮುತ್ತಾರಕನೆನಲು ಮೆಳೆದು (ಬಸವ. ೫೮-೩೨). [ಸಂ.]

ಸಮುತ್ತಾರಿಸು (ಕ್ರಿ). ದಾಟಿಸು ; ಪಾರುಮಾಡು: ಎನ್ನಂ ಸಮುತ್ತಾರಿಸಲ್ ಲೀಲಾಲೋಕನಮಾತ್ರದಿಂದೆ ನೆಟಗುಂ (ಪಸ್ತಾಂ. ೧-೧೨).

[< ಸಮುತ್ತರಣ + - ಇಸು]

ಸಮುತ್ತಾಳ (ನಾ). ಶೀಘ್ರ; ತ್ವರೆ: ಅರಬರ್ ನವರತ್ನರಥಂಗಳಂ ಸಮುತ್ತಾಳ ದೊಳೇಱಿ ಶೀಘ್ರಗತಿಯಿಂ ಪೆಸರ್ವೆತ್ತ ವಿದರ್ಭದೇಶಭೂಪಾಳಿಯೆನಿಪ್ಪ ಕುಂಡಿನ ಪುರಾಂತರದೊಳ್ ನೆಲಸಿರ್ದರುರ್ವಿಪರ್ (ನಳಚಂ. ೨४೩). [ಸಂ. ಸಮುತ್ತಾಲ]

ಸಮುತ್ತುಂಗ (ಗು). ೧. ಎತ್ತರವಾದ; ಉನ್ನತವಾದ : ಸಮುತ್ತುಂಗಾಸನದೊಳಿರಿಸಿ ಧರ್ಮಮಂ ಬೆಸಗೊಳೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೨ ವ) ; ಸೊಗಯಿಸುವುದು ಪೌದನಪುರಂ ಸಮುತ್ತುಂಗರಮ್ಯಹರ್ಮ್ಯಪ್ರಕರಂ (ವರ್ಧಮಾ. ३-೨). ೨. ಅತಿಶಯವಾದ : ಅವಿರತಸಮುತ್ತುಂಗವಿಳಸದಗಣ್ಯಪುಣ್ಯ ಸಮುದಯಕರವಾಗಿ (ಬಸವ. ३೮-४४). [ಸಂ.]

ಸಮುತ್ಥಾಂಶು (ನಾ). ಸೂಸಿದ ಕಿರಣ ; ಹೊಮ್ಮಿದ ಕಿರಣ : ಶಿರದೊಳ್ ರತ್ನಾವಳೀಶೇಖರಶಿಖರಸಮುತ್ಥಾಂಶುಗಳ್ ಮೊತ್ತಮಂ ಬಿತ್ತರಿಪನ್ನಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೬-೭೦). [ಸಂ.]

ಸಮುತ್ಥಾನ (ನಾ). ೧. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏಳುವುದು , – ಮೂಡುವುದು : ರತ್ನದ ಮೇಱಾಪಕದಿಂದ ವೀಕ್ಷಣಸಮುತ್ಥಾನೇಕಸಮ್ಮರ್ದಸಮ್ಮದಕೋಲಾಹಲದಿಂದಮಾ ನಗರಿ . . . ಏನೊಪ್ಪಿತೋ (ಕಾದಂಪೂ. ४೬೬). ೨. ರೋಗದಿಂದ ಚೇತರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. ೩. ಹೆಚ್ಚಳ ; ಅಧಿಕ್ಯ. [ಸಂ.]

ಸಮುತ್ಥಾಪಿತ (ನಾ). ಎತ್ತರದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದುದು : ಅಗಲ್ ನಿರಂತರ ಸಮುತ್ಥಾಪಿತಂಗಳುಂ . . . ಅಪ್ಪ ತೋರಣಂಗಳನೆ ನುಗುಳುತ್ತುಂ (ಆದಿಪು. ४-೫೮ ವ). [ಸಂ.]

ಸಮುತ್ಥಿತ (ಗು). ೧. ಮೇಲೆದ್ದ; ಮೇಲೇರಿದ : ತುರಂಗಖುರಖುರ ಸಮುತ್ಥಿತ ಧರಾರಜಂ ನೆಗೆದು ಈವೆ (ರಾಜಶೇ. ೧३-೮೦). ೨. ರೋಗದಿಂದ ಚೇತರಿಸಿಕೊಂಡ. ೩. ಒದಗಿದ; ಉಂಟಾದ. (ನಾ). ४. ಮೇಲೇರಿದುದು; ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎದ್ದುದು: ಅಮಿತ ಚತುರಂಗಸೇನಾಗಮನದೊಳುತ್ತುಂಗಜಂಗಮ ಪ್ರಾಕಾರ ಭ್ರಮಮಂ ಪಡೆದುದು ತತ್ಪದಸಮುತ್ಥಿತಂ ಬಳಸಿ ಬಹಳ ಧೂಳೀಪಟಲಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೦-೨೬). ೫. ಎದ್ದು ನಿಂತವನು: "ಊರ್ಧ್ವಜಾನು:, ಸಮುತ್ಥಿತಃ - ಈ ೨ ನಿಂದಿರ್ದವಂ" (ಹಲಾಯು. ೬४-೨೫೦). [ಸಂ.]

ಸಮುತ್ಪತ್ತಿ (ನಾ). ಹುಟ್ಟುವಿಕೆ ; ಜನನ : ಸೌಧರ್ಮಕಲ್ಪಸಮುತ್ಪತ್ತಿವರಮಲ್ಲಿಂದತ್ತಣ ಭವಪ್ರಾದುರ್ಭಾವಮುಮಂ . . . ಬೆಸಸಿದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೮೫ ವ). [ಸಂ.]

ಸಮುತ್ಪನ್ನ (ಗು). ೧. ಹುಟ್ಟಿದ ; ಮೂಡಿದ : ಅನ್ನೆಗಮದಱೊಳಗೆ ಸಮುತ್ಪನ್ನ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯಮನ್ನಮರ್ಥಾಧಾರಂ ಮುನ್ನಂ ಶಬ್ದಾಲಂಕಾರಂ ನಿಶ್ಚಿತಮಕ್ಕೆ ಪೇೞ್ವ ಮಾರ್ಕೆಯೊಳನ್ನಾ (ಕವಿರಾ. ೨-೩) ; ದಶಾನನಂ . . . ತನ್ನಂ ತಾನೆ ಪಱಿದುಱಿದು ಕರ್ಮಾಧೀನಸಮುತ್ಪನ್ನದುರಘದುಷ್ಪರಿಣತಿಯಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೧४-೧೧೧). (ನಾ). ೨. ಹುಟ್ಟಿದುದು; ಉಂಟಾದುದು: ನಿನ್ನ ನೀನಱಿಯದೆ ಮದಸಮುತ್ಪನ್ನದಿಂ . . . ಬಯಸಿ (ಬಸವ. ३४-೮೧). ३. ಹುಟ್ಟಿದವನು; ಜನಿಸಿದವನು: ಭರತಾನ್ವಯಸಮುತ್ಪನ್ನರಾಗಿ ಫಲವೇನು (ಕ್ಷಮಿಭಾ. ೨-೫೬). [ಸಂ.]

ಸಮುತ್ಪಾಟನ (ನಾ). ಬುಡಸಹಿತ ಕೀಳುವುದು : ಆತಂ . . . ವಿದ್ವಿಷ ದಿಭರದನಸ್ತಂಭಲೀಲಾಸಮುತ್ಪಾಟನಕಾಂಕ್ಷಾದುರ್ಮದಂ (ಆದಿಪು. ೧४-೧೯). [ಸಂ.]

ಸಮುತ್ಪಾದಿಸು (ಕ್ರಿ). ದೊರಕಿಸಿ ಕೊಡು ; ಒದಗಿಸು : ಪುಷ್ಪದಂತ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳ್ ಸಮುತ್ಪಾದಿಸುಗೆಮಗೆ ಹೃದಿಂದೀವರಾನಂದದೊಳ್ಪಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧-೧).

[ಸಂ. ಸಮುತ್ಪಾದನ + - ಇಸು]

ಸಮುತ್ಪ್ಲುತ (ನಾ). ನೆಗೆತ; ಹಾರಿಕೆ : ಒದವಿದ ಬೆಟ್ಟಬೇಸಗೆಯ ಕೂರ್ವಿಸಿಲರ್ವಿಸೆ ಬೆರ್ಚಿ ವಾಯುವೇಱಿದ ಹರಿಣಂ ಸಮುತ್ಪ್ಲುತದಿನಿಂದುವ ಬಿಂಬವ ನೋಡಿ ಪೊಕ್ಕು . . . ನೆಲಸಿರ್ದುದು (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೯-೭೮). [ಸಂ.]

ಸಮುತ್ಫುಲ್ಲ (ಗು). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರಳಿದ ; ಪೂರ್ಣವಿಕಾಸವಾದ : ಮಲ್ಲಪಯ್ಯ ನುದಗ್ರಬೋಧಸಮಗ್ರನಗ್ರಜನುಂ ಸಮುತ್ಫುಲ್ಲಪಂಕಜಲೋಚನಂ ಗುಣಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-४೦) ; ತಳ್ತಗಲವೆಂದುಂ . . . ಸಮುತ್ಫುಲ್ಲ ಮಲ್ಲೀಪುನ್ನಾಗಯುಗಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೧-೫३). [ಸಂ.]

ಸಮುತ್ಸಾರಿತ (ನಾ). ಹೊರಡಿಸಿದುದು ; ಹೊರದೂಡಿದುದು : ಪರಸ್ಪರ ಸಮರರಭಸ [ಸಮುತ್ಸಾ]ರಿತಮುಂ ಸಕಲಸಾಮಂತಮಕುಟಬದ್ಧಮೌಳಿಮಾಳಾವಿಗಳಿತ ಮಕುಟಕೋಟಿಸಂಘಟ್ಟನೋಚ್ಛಳಿತಮಣಿಶಲಾಕಾಸಂಕುಳಮುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೫೧ ವ). [ಸಂ.]

ಸಮುತ್ಸುಕ (ಗು). ೧. ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ ಕೂಡಿದ : ಸಮುತ್ಸುಕಭಾವದಿಂದಮೆಯ್ತಂದು ನೃಪೇಶ್ವರಪ್ರಿಯತನೂಭವನಂ ಪೆಱತೊರ್ವಳ್ . . . ನೋಡಿದಳ್ (ವರ್ಧಮಾ. ೩-೭೮); ಕಾಲಮೇಘಂ . . . ಕಿರಾತವರ್ಗರಸು ಬೇಂಟೆವೋಗಲೆಂದು ಸಮದ ಸಮುತ್ಸುಕಚಿತ್ತನಾಗಿ (ರಾಜಶೇ. ೫-೫೦ ವ). ೨. ಚಿಂತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. (ನಾ). ೩. ಚಿಂತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದವನು ; ದುಃಖಿ : ಅದಱಿಂ ಭೂಭುಜಂ ಸಮುತ್ಸುಕನಾಗಲಾಗದು (ಪಂಚತಂ. ೨೧೮-೯). [ಸಂ.]

ಸಮುತ್ಸುಕತೆ (ನಾ). ತೀವ್ರವಾದ ಬಯಕೆ ; ಉತ್ಕಟವಾದ ಹಂಬಲ : ಸತ್ಕೃತಿ ಚಂದ್ರಿಕೆ . . . ಸಕಳರಸಜ್ಞಹೃತ್ಕುಮುದಸಮ್ಮುದಮಂ ನೆಗಳ್ಚಿರ್ಪನಂ ಸಮುತ್ಸುಕತೆಯ ನೇಕೆ ತಾಳ್ಗುಮದಱೊಳ್ ಖಳಚಕ್ರಚಯಂ (ಶಬಶಂ. ೧-೧೧). [ಸಂ. ಸಮುತ್ಸುಕತಾ]

ಸಮುದಗ್ರ (ನಾ). ಬಹಳ ಎತ್ತರದಲ್ಲಿರುವ, – ಮೇಲಿರುವ : ದಿವಿಜರ್ ಮೊಗೆದೀವಮೃತಜಲಭರಿತಕಾಂಚನಸಮುದಗ್ರಘಟಾಳಿಯಸೆದುವಿಂದ್ರನ ತೋಳೊಳ್ (ಅಜಿತಪು. ೪-೪೮). [ಸಂ.]

ಸಮುದಯ (ನಾ). ೧. (ಸೂರ್ಯನು) ಮೇಲೆ ಬರುವಿಕೆ ; ಮೇಲಕ್ಕೇರುವುದು. ೨. ಜೊತೆಗೂಡುವುದು ; ಸೇರುವುದು. ೩. ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ : ಒರ್ವರ ವಿಹರಿಪುದಂ ಬಿಸುಟಂಬರಾಂಬರರ್ ತಮ್ಮ ಸಮುದಯಂ ಬೆರಸಿರ್ದರ್ (ಆದಿಪು. ೧೫-೬೨): ಯಕ್ಷಸಮುದಯಂ ಕಿನ್ನರವ್ಯೂಹಮುಂ ಗಂಧರ್ವಸಮಿತಿ . . . ಮಾನವಚಯಂ ರಾಗದಿಂದೀಶನೋಲಗಕೆ ಬರುತಿರ್ದುದು (ಚಿಬಸ. ೨-೧೭); ಗುಬ್ಬಳಿಸಿ ಪಟಪಟನೆ ಹಾರಿ ಬಹ ಹೊರಸುಗಳ ಸಮುದಯಂ (ಚೆನ್ನಾಂಗ. ೫೩-೧೪೪೭). ೪. ಒಟ್ಟು; ಮೊತ್ತ. ೫. ಪ್ರಯತ್ನ ; ಪರಿಶ್ರಮ. ೬. ಸಂಯೋಗ ; ಮಿಶ್ರಣ. ೭. ಕಲಹ; ಯುದ್ಧ : "ಸಂಗ್ರಾಮಃ . . . ಸಮುದಯಃ . . . ವಿಗ್ರಹಃ - ಈ ೩೫ ಕಾಳೆಗಂ" (ಹಲಾಯು. ೭೫-೨೯). ೮. ಸ್ಕಂಧದ ಹಿಂಭಾಗ. ೯. [ಬೌದ್ಧ] ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಧರ್ಮಸಾಧನೆಯ ತತ್ತ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : 'ದುಃಖ, ಸಮುದಯ, ನಿರೋಧ, ಮಾರ್ಗ' ಎಂಬ ಧರ್ಮದೇಶನವನ್ನು ಭಗವಂತನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಿದನು (ಬುದ್ಧಚ. ೧೧೧). [ಸಂ.]

ಸಮುದಾಚಾರ (ನಾ). ೧. ಸರಿಯಾದ ರೀತಿನೀತಿ ; ಶಿಷ್ಟಾಚಾರ : ಸುದರ್ಶನ, ರೋಷದಿಂದ ಸಮುದಾಚಾರವನ್ನು ನೋಡಲಿಲ್ಲ (ಭಾಸನಾ. ೪೯). ೨. ಉದ್ದೇಶ ; ಸಂಕಲ್ಪ. [ಸಂ.]

ಸಮುದಾಯ (ನಾ). ೧. ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ : ಶ್ರಾವಕಸಮುದಾಯದ ತೇಜವನೇನ ಪೇಳುವೆನು (ಧನ್ಯಚ. ೨೩); ಪುರುಳೆಗಳ ಪೆರ್ಮಂದೆ ; ಬರ್ಹಿಗಳ ರಮಣೀಯ ಸಮುದಾಯಮಿತ್ಯಾದಿ ನಾನಾಶಕುಂತವ್ರಜಂ (ಚೆನ್ನಾಂಗ. ೫೩-೧೪೪೭). ೨. ಒಟ್ಟು; ಮೊತ್ತ: ಸಮುದಾಯಾರ್ಥಮನಾರಯ ಸಮನಿಸುವರ್ಥಪ್ರತೀತಿ ತೋಱದೊಡೆಲ್ಲಂ ಕ್ರಮಮಕ್ಕುಮರ್ಥಶೂನ್ಯಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೭೮). ೩. (ಅಲಂ) ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ಸೊಗಸು; ಒಟ್ಟಂದ : ಸಮುದಾಯಂ ಮೞೆಯಲ್ಕೆವೇೞ್ಪುದು ಕಥಾವಿಸ್ತಾರದೊಳ್ (ಅನಂತಪು. ೧-೩೭). [ಸಂ.]

ಸಮುದಾಯವಾಸಿ (ನಾ). ಗುಂಪಿನ ಮಧ್ಯೆ ಬದುಕುವವನು ; ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವವನು : ಏಕವಿಹಾರಮಂ ಪತ್ತುವಿಟ್ಟು ಮುನಿಗಳ್ ಸಮುದಾಯವಾಸಿಗಳಪ್ಪರ್ (ಚಾವುಂಡ. ೫೩). [ಸಂ. ಸಮುದಾಯವಾಸಿನ್]

ಸಮುದಾಯಶೋಭೆ (ನಾ). ಸಮಗ್ರ ಆಕೃತಿಯ ಚೆಲುವು ; ಒಟ್ಟಂದ : ಅವರ . . . ಅವಯವದ ಶೋಭೆಗೆ ಬೆಂಬಲಮಾದ ಸಮುದಾಯಶೋಭೆಗಂ . . . ಬೆಕ್ಕಸಂಬಟ್ಟು (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೫೩ ವ). [ಸಂ. ಸಮುದಾಯಶೋಭಾ]

ಸಮುದಿತ (ಗು). ೧. ಒಟ್ಟುಗೂಡಿದ ; ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿದ. ೨. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ, – ಮೂಡಿರುವ : ಸ್ವಸಮಯಸಮುದಿತಸರಶ್ಚಂದ್ರಚಂದ್ರಿಕಾಚಕೋರರುಂ (ಸೌಇಇ. V, ೮೪೮-೨೭ ; 1087). ೩. ಮೇಲೆತ್ತಿ ಹಿಡಿದಿರುವ : ಸಮುದಿತಧವಳಾತಪತ್ರನುಮಾಗಿ . . . ನಡೆತಂದು (ನಂಬಿರ. ೧೭-೧೨೭). ೪. ಉಂಟಾದ ; ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾದ : ಸಮುದಿತಕುಸುಮಾವೋದೋದಯೋದ್ಯಾನಲೀಲಾಕ್ರಮ ವಿಹಿತಜಲಕ್ರೀಡಾವಿನೋದಾದಿನೀತಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೨೧೧) ; ಇದುವಲಾ ನಿಜಪದವಿಗಳಿಗಾಸ್ಪದವೆನುತ್ತಂ ತತ್‌ಪ್ರಸಾದಸಮುದಿತಭೋಗಿತನಾಗಿ (ಬಸವ. ೩೦-೧೨). (ನಾ). ೫. ಒಟ್ಟುಗೂಡಿದುದು ; ಸೇರಿದುದು : ಎರಡುಬಲಮುಂ ಭೋರೆಂದಾರ್ದಾರ್ದು ಖೇಚರಭೂಮಿಗೋಚರಸಮುದಿತಂ ಬಾನೊಳ್ ಭೂಭಾಗದೊಳ್ ಕಿಡಿಗುಟ್ಟಿದಂತಿರೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೫೩). [ಸಂ.]

ಸಮುದ್ಗ (ನಾ). ೧. ಮುಚ್ಚುಳವಿರುವ ಸಂಪುಟ, – ಕರಡಿಗೆ : "ಸಮುದ್ಗಃ, ಸಂಪುಟಃ - ಈ ೨ ಕರಂಡಗೆ" (ಹಲಾಯು. ೧೨೭-೭೯). ೨. [ಛಂದ] ಯಮಕಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಪ್ರಭೇದ ; ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಎರಡು ಪಾದಗಳು ಪುನರಾವೃತ್ತಿಯಾಗುವುದು : ಪರಿವೃತ್ತಂ . . . ಸಮುದ್ಗಮೆಂಬಿವು ಮೊದಲಾಗಿರೆ ಯಮಕಭೇದಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೫೪೭). ೩. [ನಾಟ್ಯ] ತುಟಿಯ ಒಂದು ಭಂಗಿ ; ತೆರೆದಿರುವ ಎರಡುತುಟಿಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಉಬ್ಬಿಸುವುದು : ಪೊಳೆವರದಧರಂ ಮಿಗೆ ಸಂಗೊಳಿಸಲ್ ಪೂರಿಸುವ ತೆಱದಿನೊಂದೆ ಸಮುದ್ಗಂ (ಲಾಸ್ಯರು. ೩-೮೪). [ಸಂ.]

ಸಮುದ್ಗಕ (ನಾ). ೧. ಸಂಪುಟ ; ಭರಣಿ. ೨. [ಕಾಮಶಾ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ರತಿಬಂಧ : ಮಗ್ಗುಲಾಗೆ ಮಲಗಿದವಳ ತೊಡೆಯ ನಡುವೆ ನಲಿದು ತನ್ನ ತೊಡೆಯನಿಟ್ಟು ಕೂರ್ತು ಚುಂಬಿಸಿ . . . ಒಲಿದು ನೆರೆವ ಪುರುಷನಿಂದದೇ ಸಮು[ದ್ಗ]ಕ (ಜನವ. ೯-೪೦). [ಸಂ.]

ಸಮುದ್ಗತ (ಗು). ೧. ಮೇಲೆದ್ದ ; ಮೇಲೇರಿದ : ಮಯ್ಯೊಳ್ ಸಮುದ್ಗತರೋಮಂ . . . ಎಸೆಯುತ್ತಿರ್ಪನ್ನಂ (ಜಗನ್ನಾ. ೩-೫). ೨. ಉಂಟಾದ ; ಹುಟ್ಟಿದ : ಜನಿತಗದ್ಗದಗಳ ಸಮುದ್ಗತನಿನದ ಸಂಕಲಿತಾತ್ಮನಾಗುತ . . . ಬಿಗಿಯಪ್ಪಿ (ಬಸವ. ೨೫-೪೯). [ಸಂ.]

ಸಮುದ್ಘೋಷಣ (ನಾ). ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಧ್ವನಿ, – ಕೂಗು : ತುರಂಗಸಂಘಹೇಷಾ ಸಮುದ್ಘೋಷಣಂಬೆರಸಿ ನಭೋಮಂಡಳಮನಳ್ಳಿಱಿದಳುರ್ಕೆಗೊಳೆ (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೧ ವ). [ಸಂ.]

ಸಮುದ್ದಂಡ (ನಾ). ಅತ್ಯಂತಸಮರ್ಥನಾದವನು; ಮಹಾಶಕ್ತಿಶಾಲಿ : ಖಂಡಿತ ಮದನಕೋದಂಡನಂ ದಂಡಿತಯಮಸಮುದ್ದಂಡನಂ ನೋಡಿ (ಬಸವ. ೩೯-೫೭). [ಸಂ.]

ಸಮುದ್ಧತ (ಗು). ೧. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮೇಲೇರಿಸಿದ. ೨. ಕೊಬ್ಬಿದ ; ಸೊಕ್ಕಿದ. ೩. ಶಿಷ್ಟಾಚಾರವಿಲ್ಲದ. (ನಾ). ೪. ಕೊಬ್ಬಿದವನು; ದುರಹಂಕಾರಿ: "ಗರ್ವದಿಂ ಮಲೆದವಂ ಸಮುದ್ಧತನಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೭೨-೨೧). [ಸಂ.]

ಸಮುದ್ಧರಣ (ಗು). ೧. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುವ ; ಉದ್ಧರಿಸುವ : ಸಿದ್ಧರಾಮಂ ಸರ್ವಲೋಕಸಮುದ್ಧರಣಗುಣಸಾರ್ವಭೌಮಂ (ಬಸವ. ೧೦-೧೧). (ನಾ). ೨. ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿಯುವಿಕೆ ; ಮೇಲೆತ್ತುವಿಕೆ. ೩. ಹೊರತೆಗೆಯುವಿಕೆ. ೪. ತೊಂದರೆಯಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡುವಿಕೆ ; ಉದ್ಧರಿಸುವಿಕೆ. ೫. ಉದ್ಧಾರಮಾಡುವವನು : ಶರಣಾಗತವ್ರಜಪಂಜ[ರರುಂ ಚ]ತುಸ್ಸಮಯಸಮುದ್ಧರಣರುಂ (ಸೌಇಇ. V, ೮೪೯-೩೦ ; 1044) ; ಸಮಯಸಮುದ್ಧರಣನಖಣ್ಡಿತಪ್ರತಾಪ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೨೭೭-೧೧ ; 1070). [ಸಂ.]

ಸಮುದ್ಧರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಉದ್ಧಾರಮಾಡು ; ರಕ್ಷಿಸು : ಕಂಚರಸಸ್ಪರ್ಶಗೊಟ್ಟಗಂಗನಿಂ ಬಂದ ಧರ್ಮ್ಮಮಂ ಸಮುದ್ಧರಿಸಿದಂ (ಇಆ. XVIII, ೩೧೨-೨೭ ; 11ನೆಯ ಶತ) ; ಒಳಗಿರ್ದ ಬದ್ಧಜಲಮಂ ಚಲ್ಲಿಚಲ್ಲಿ ತದುದ್ಧರಾಗ್ನಿಯನಂತು ಕೆಡಿಸಿ ಸಮುದ್ಧರಿಸಿ (ಬಸವ. ೩-೫). [ಸಮುದ್ಧರಣ + - ಇಸು]

ಸಮುದ್ಧೃತ (ಗು). ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿದ, – ಚಾಚಿದ : ಉರ್ವರೆಯೊಳೆ ತಳ್ತ ಕಾಲ್ಪುದಿ ಸಮುದ್ಧೃತ ಬಾಹುಗೆ ಬದ್ಧಚಾಪ ಭಾಸುರತರಖಡ್ಗಂ . . . ಒಪ್ಪೆ ಪೊಸವೇಷದ ತಾಪಸನೊಳ್ಪು ತೋಱಿದಂ (ಶಬಶಂ. ೨-೭೯). [ಸಂ.]

ಸಮುದ್ಭಟ (ಗು). ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ : ಸಾಹಸೋತ್ಕೀರ್ಣ ಮಹಾಹವಾರ್ಣವ ಪ್ರವೀರಪ್ರಾರಬ್ಧಾರಭಟೀಸಮುದ್ಭಟಕಥೆಗಳನೆ ಕೇಳಲುಂ (ಆದಿಪು. ೮-೩೨ ವ). [ಸಂ.]

ಸಮುದ್ಭವ (ನಾ). ೧. ಹುಟ್ಟು ; ಉತ್ಪತ್ತಿ : ರೂಪದ ಸತ್ವರಜಸ್ತಮೋಗುಣಾಧಾರತೆಯಿಂ ಜಗತ್ಸ್ಥಿತಿ ಸಮುದ್ಭವಸಂಹೃತಿಹೇತುವದ ನೀರೇರುಹನಾಭ ನೀರಜಸಮುದ್ಭವ ಶಂಕರರೀಗಧೀಷ್ಟಮಂ (ಕಾಳಿ. ೧-೨-೩ ; 1058). ೨. ಹುಟ್ಟಿರುವಂಥದು; ಉತ್ಪನ್ನವಾದುದು: ಶಿವನಲ್ಲಿಯದುಕಾರಣಂ ಜಂಗಮದ ರೂಪೊಳವಿರತಂ ಲಿಂಗರೂಪಂ ಸಮುದ್ಭವವಲಾ (ವೀಶೈಪು. ೧-೪-೩೪). [ಸಂ.]

ಸಮುದ್ಭವಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹುಟ್ಟು; ಉಂಟಾಗು : ಮುಂದೆ ಜನಿಸಲೊಡನೆ ಮದೀಯಾನಂದಭಕ್ತಿ ಸಮುದ್ಭವಿಸಿತೊಲವಿಂದ ಜನಿಸಿದ ಮುನ್ನವೇ ಜನಿಸಿತ್ತು ಮಚ್ಚಿಂತೆ (ಬಸಪು. ೨-೧೦). [ಸಮುದ್ಭವ + -ಇಸು$_1$]

ಸಮುದ್ಭೂತ (ಗು). ಉಂಟಾದ ; ಒದಗಿದ : ಪೂರ್ಣ್ಮತ್ರಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಂದಿನಸಮಯಸಮುದ್ಭೂತ ಶಂಖಪ್ರಣಾದಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೬೭) ; ಕಂಡನಮಿತದಲಪದದಲನಮಂ ಸಮುದ್ಭೂತರೇಣುಪ್ರವಾಹಮಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೫೭-೧೫೦). [ಸಂ.]

ಸಮುದ್ಯೋಗ (ನಾ). ಕಾರ್ಯಾಚರಣೆ ; ಚಟುವಟಿಕೆ : ತದ್ಗಣಾಡಂಬರಸಮುದ್ಯೋಗಪ್ರಕಾರವು ಕಾಣಬರುತಿರಲು (ಬಸಪು. ೫೮-೬೩). [ಸಂ.]

ಸಮುದ್ರ (ಗು). ೧. ಮುದ್ರೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಅಂಕಿತವುಳ್ಳ. (ನಾ). ೨. ಕಡಲು ; ಸಾಗರ : "ರತ್ನಾಕರಃ . . . ಸಾಗರಃ, ಸಮುದ್ರಃ - ಈ ೧೨ ಸಮುದ್ರಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೦೭-೩೦); ಪಾಂಡವರೇಟಕ್ಕೋಹಿಣೀಬಲಂಬೆರಸೇೞುಂ ಸಮುದ್ರಂಗಳುಂ ಮೇರೆದಪ್ಪಿ ಬರ್ಪಂತಿರೆ ಬಂದು (ಪಂಪಭಾ. ೯-೧೦೪ ವ) ; ಬೆಟ್ಟದ ನೆಲ್ಲಿಯಕಾಯಿ ಸಮುದ್ರದೊಳಗಣ ಉಪ್ಪು ಎತ್ತಣಂದೆತ್ತ ಸಂಬಂಧವಯ್ಯ (ಅವಚಂ. ೧೫-೯೯) ; ಆ ಮಹಾರ್ಣವಂ ಸಮುದ್ರಮಾಗಿಯುಂ ಅಪಾರವಿಸ್ತಾರಿಯುಂ . . . ಎನಿಸಿದುದು (ಜಗಾ. ೧-೪೪ ವ) ; ಪಾಪಿ ಸಮುದ್ರ ಹೊಕ್ಕರೂ ಮೊಣಕಾಲುದ್ದದ ನೀರು (ಗಾದೆ). ೩. ಕೆಲವು ಊರುಗಳ ಹೆಸರಿನ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರುವ ಶಬ್ದ : 'ದೋರಸಮುದ್ರ' ಪರಾ. ೪. ಒಂದು ಬಹುದೊಡ್ಡ ಸಂಖ್ಯೆ : 'ಸಮುದ್ರಾಯುಷ್ಯ' ಪರಾ. ೫. [ಗಣಿತ] ನಾಲ್ಕು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : ಸಮುದ್ರ . . . ಎಂದು ನಾಲ್ಕಱ ನಾಮಂ (ವ್ಯವಹಾ. ೯-೪). ೬. [ಜ್ಯೋತಿ] ಆಕೃತಿಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಲಗ್ನದಿಂದ ಎರಡು, ನಾಲ್ಕು, ಆರು, ಎಂಟು, ಹತ್ತು ಮತ್ತು ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಏಳುಗ್ರಹಗಳೂ ಇರುವುದು : ವಿತ್ತಂ ಮೊದಲಾಗೇಕಾಂತರ ಮೊಂದಿದೊಡಾ ಗ್ರಹಮೇೞ್ ಸಮುದ್ರಮೆಂದೀ ಯೋಗಂ (ಜಾತಿ. ೧೩-೪).

ಸಮುದ್ರದ ಕಿಚ್ಚು = ಕಡಲಿನಲ್ಲಿರುವುದೆಂದು ನಂಬಲಾಗುವ ಬೆಂಕಿ ; ಬಡಬಾನಲ: "ಔರ್ವಃ, ಸಮುದ್ರವಹ್ನಿಃ, ಬಾಡಬಃ, ಬಡಬಾಮುಖಃ - ಈ ೪ ಸಮುದ್ರದ ಕಿಚ್ಚು" (ಹಲಾಯು. ೧೩-೭೦). ಸಮುದ್ರದ ನೊರೆ = (ಔಷಧಿಯಂತೆ ಬಳಸುವ, ಸಮುದ್ರಜನ್ಯವಾದ ಒಂದು ವಸ್ತು ; ಕಡಲ ನಾಲಗೆ : ಲಾಮಂಚ, ಸಮುದ್ರದ ನೊರೆ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಮುಥಿವಾಳ ಇವುಗಳನ್ನು . . . ಚೂರ್ಣಿಸಿ (ಸಕಪ್ಪ. ೭೦): ಶುಚಿಮಾಡುವ ಪದಾರ್ಥಗಳು: ಹುಣಿಸೆಹಣ್ಣು, ಬೂದಿ . . . ಸಮುದ್ರದ ನೊರೆ (ಗೃಹಪ. ೧೭೧). [ಸಂ.]

ಸಮುದ್ರಕಳ್ಳ (ನಾ). ಸಾಗರದ ಮೇಲೆಯೇ ಅಲೆಯುತ್ತಿದ್ದು, ಹಡಗುಗಳನ್ನು ಕೊಳ್ಳೆ ಹೊಡೆಯುವವನು ; ಕಡಲುಗಳ್ಳ : ಪೋರ್ಚುಗೀಸ ಸಮುದ್ರಕಳ್ಳರು ಅವಳನ್ನು ಕದ್ದುಕೊಂಡುಹೋಗಿ . . . ಸಮುದ್ರತೀರದಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟುಹೋಗಲು, ಕಾಪಾಲಿಕನು ಕರೆದುಕೊಂಡುಬಂದು ಸಾಕಿದನಂತೆ (ಬಂಕಿಮ. ೧೭೫). [ಸಮುದ್ರ + ಕಳ್ಳ$_1$]

ಸಮುದ್ರಕಾಂತೆ (ನಾ). ನದಿ; ಹೊಳೆ: "ಸಿಂಧುಃ, ಸ್ರವಂತೀ . . . ಸಮುದ್ರಕಾಂತಾ . . . ರೋಧೋವಕ್ರಾ - ಈ ೨೧ ತೊಱೆ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೦-೪೩). [ಸಂ. ಸಮುದ್ರಕಾಂತಾ]

ಸಮುದ್ರಘೋಷ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ : ನಂದಿಪೋತವರ್ಮನನ್ನು ಹೊಡೆದಟ್ಟಿ ಕಟುಮುಖವಾದಿತ್ರ, ಸಮುದ್ರಘೋಷ ಮೊದಲಾದ ವಾದ್ಯವಿಶೇಷಗಳನ್ನೂ . . . ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಂಡನು (ಕರ್ನಾಅ. ೯೦). [ಸಂ.]

ಸಮುದ್ರಜ (ನಾ). ೧. ಕಡಲಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದು. ೨. ಉಪ್ಪು : "ಲವಣಂ ಸಮುದ್ರಜಂ ಕಲ್ಲುಪ್ಪೆನಿಸಿರ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೩-೪೧). [ಸಂ.]

ಸಮುದ್ರಪಾಲ, ಸಮುದ್ರಪಾಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ : ನಂಜನ ಕೊರಡು, ಸಮುದ್ರಪಾಲ, ಕಾಚಿ, ಬದನೆ (ನಮ್ಮನು. ೨೩೮). ಸಮುದ್ರಪಾಳ : ಸಮುದ್ರಪಾಳದ ಬೀಜ, ಹಿಪ್ಪಲಿ ಈ ಎರಡನ್ನೂ ಅಂಬಿಲದಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಕಲಸಿ . . . ಇಕ್ಕಲು ಎಂತಪ್ಪ ಶೂಲೆ ಗುಣ (ವೈವಿ. ೧೦೭). [ಸಂ.]

ಸಮುದ್ರಪಾಳ 'ಸಮುದ್ರಪಾಲ' ನೋ.

ಸಮುದ್ರಫಲ (ನಾ). ೧. ಗುಲಾಬಿಬಣ್ಣದ ಹೂವುಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ, ಸದಾ ಹಸುರಾಗಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : (ವೃಔಗಿ. ೧೨-೨೦೨). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧ. [ಸಂ.]

ಸಮುದ್ರಫೇನ (ನಾ). (ಒಣಗಿ ಗಟ್ಟಿಯಾದನಂತರ ಔಷಧೀವಸ್ತುವಿನಂತೆ ಬಳಸುವ) ಸಮುದ್ರದ ನೊರೆ , – ಬುರುಗು : ಜೇನಸುಗಳು . . . ಸಮುದ್ರ ಬುರುಗು (ಸಮುದ್ರಫೇನ) (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೧೨೮). [ಸಂ.]

ಸಮುದ್ರಬಳ್ಳಿ (ನಾ). ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹಬ್ಬುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೊದರು : ಸಮುದ್ರಬಳ್ಳಿ , ಸಮುದ್ರಹಾಲೆ, ಚಂದ್ರಪಾದ (ವೃಔಗಿ. ೯-೧೪೫). [ಸಮುದ್ರ + ಬಳ್ಳಿ$_1$]

ಸಮುದ್ರಬಾಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೀನು: (ಕಿ). [ಸಮುದ್ರ + ಬಾಳೆ$_2$]

ಸಮುದ್ರಮಥನ (ನಾ). (ಹಿಂದೆ ದೇವಾಸುರರು ಅಮೃತವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮೇರುಗಿರಿಯನ್ನು ಕಡೆಗೋಲಿನಂತೆ ಮಾಡಿ) ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರವನ್ನು ಕಡೆದುದು : ಸಮುದ್ರಮಥನಕಥಾಸಕದಲ್ಲಿ ಮಂದರಗಿರಿಯನ್ನು ಹೊತ್ತುನಿಂತ ಪುರಾಣಕೂರ್ಮನ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ (ಭಾರದ. ೧೪೪). [ಸಂ.]

ಸಮುದ್ರಯಾನ (ನಾ). ದೇಶಾಂತರಗಳಿಗೆ ಹೋಗಲು ಕಡಲಿನ ಮೂಲಕ ಮಾಡುವ ಪ್ರಯಾಣ : ಸ್ಮೃತಿಗಳ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಮುದ್ರಯಾನವು ನಿಷಿದ್ಧವಾಗಿದೆ (ಭಾರದ. ೫೭). [ಸಂ.]

ಸಮುದ್ರಯೋಗ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಆಕೃತಿಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಜನನಲಗ್ನದ ದ್ವಿತೀಯಸ್ಥಾನದಿಂದ ಮೊದಲು ಮಾಡಿ, ಒಂದು ಬಿಟ್ಟು ಒಂದು ರಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಏಳುಗ್ರಹಗಳೂ ಇರುವುದು: ೨, ೪, ೬, ೮, ೧೦, ೧೨ - ಈ ಆರು ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಏಳು ಗ್ರಹಗಳೂ ಇದ್ದರೆ ಸಮುದ್ರಯೋಗ (ಜಾತಿ. ೧೩-೪ ಅಟಿ). 'ಚಕ್ರಯೋಗ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸಮುದ್ರಲವಣ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ರಾಸಾಯನಿಕಪದಾರ್ಥ; ಸೈಂಧವಲವಣ : "ಲವಣೋದ್ಭಿಜಂ - ಸಮುದ್ರಲವಣ" (ಓಷಧಿ. ೧೪೨): ಕಾಚುಲವಣ, ಸಮುದ್ರಲವಣ . . . ಗಂಧಕ ಇವಂ . . . ಮರ್ದಿಸಿ . . . ಕಲ್ಕದಿಂದನುಪಾನವಿಕ್ಕಿ ಕೊಡಲು ಜಿಹ್ವಕಸನ್ನಿ ಗುಣಮಹುದು (ಸಕಪ್ಪ. ೧೭೭). [ಸಂ.]

ಸಮುದ್ರವಹ್ನಿ (ನಾ). ಸಾಗರದ ತಳದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವುದೆಂದು ನಂಬಲಾದ ಬೆಂಕಿ; ಕಡಲ್ಗಿಚ್ಚು ; ಬಡಬಾಗ್ನಿ : "ಔರ್ವಃ, ಸಮುದ್ರವಹ್ನಿಃ, ಬಾಡಬಃ, ಬಡಬಾಮುಖಃ - ಈ ೪ ಸಮುದ್ರದ ಕಿಚ್ಚು" (ಹಲಾಯು. ೧೩-೭೦). [ಸಂ.]

ಸಮುದ್ರಶೋಕೆ 'ಸಮುದ್ರಸೋಗೆ' ನೋ.

ಸಮುದ್ರಸೋಗೆ, ಸಮುದ್ರಶೋಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ : "ಅರ್ಧಚಂದ್ರಾ-ಹಿಡಿಹಿಡಿಕೆ, ಕರಿಯ ತಿಗಡೆ, ಸಮುದ್ರಸೋಗೆ, ಕಟ್ಟವತ್ತಿಗೆ, ಬಾವುಜಿಗೆ" (ಓಷಧಿ. ೫) ; ಚಾಕಾಯಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ . . . ಸಮುದ್ರಸೋಗೆಯ ಬೀಜ ಇವಂ ಸಮಭಾಗವಾಗಿ ಭಂಗಿಸೊಪ್ಪಿನ ರಸದಿಂ ಒಂದುಚಾಪ ಮರ್ದಿಸಿ (ಸಕಪ್ಪ. ೩೩೦). ಸಮುದ್ರಶೋಕೆ : ಜಾಯಿಕಾಯಿ . . . ಏಲಕ್ಕಿ, ಸಮುದ್ರಶೋಕೆಬೀಜ, ಇಷ್ಟನೂ ಸಮಾಂಶವಾಗಿ ಭಂಗಿಸೊಪ್ಪಿನ ರಸದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಚಾವ ಮರ್ದಿಸಿ (ವೈದ್ಯಸಾ. I, ೨೧೫). [← ಮರಾ. ಸಮುದ್ರಸೋಕ್, ಸಮುದ್ರಸೋಖ್, ಸಮುದ್ರಶೋಕ್./ ಸಂ. ಸಮುದ್ರಶೋಷ]

ಸಮುದ್ರಸೌತೆ (ನಾ). ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಕಂಟಕಚರ್ಮವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪ್ರಾಣಿ : ಸಮುದ್ರಸೌತೆಗಳಲ್ಲಿ ಇತರ ಕಂಟಕಚರ್ಮಿಗಳಲ್ಲಿ ರೂಪುಗೊಂಡಿರುವ ಸುಣ್ಣದ ತಟ್ಟೆಗಳಿರುವುದಿಲ್ಲ (ಪ್ರಾಣಿಶಾ. ೨೬೮). [ಸಮುದ್ರ + ಸೌತೆ$_1$]

ಸಮುದ್ರಹಾಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಸಮುದ್ರಬಳ್ಳಿ, ಸಮುದ್ರಪಾಲಿ, ಚಂದ್ರಪಾದ (ವೃಔಗಿ. ೯-೧೪೫). [ಸಮುದ್ರ + ಹಾಲೆ$_2$ (< ಪಾಲೆ$_2$)]

ಸಮುದ್ರಾಂತ (ಗು). ೧. ಕಡಲೇ ಅಂತ್ಯವಾಗುಳ್ಳ ; ಸಾಗರಪರ್ಯಂತವಾದ: ಸಮುದ್ರಾಂತಧರಿತ್ರೀಕಾಂತ . . . ವಿಧಿವಶದೆ ನಿನಗಮಿ ಪರ್ಯಾಯ್ರೇ (ಗದಾಯು. ೯-೨೨). (ನಾ). ೨. ಜಾಯಿಕಾಯಿ. [ಸಂ.]

ಸಮುದ್ರಾಂತೆ (ನಾ). ೧. ಸಮುದ್ರದಿಂದ ಸುತ್ತುವರಿಯಲ್ಪಟ್ಟುದು ; ಭೂಮಿ. ೨. ಹತ್ತಿಯ ಗಿಡ : "ತುಂಡಿಕೇರೀ. ಸಮುದ್ರಾಂತಾ. ಕಾರ್ಪಾಸೀ. ಬದರಾ - ೪ ಹತ್ತೀಗಿಡದ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೮) [ಸಂ. ಸಮುದ್ರಾಂತಾ]

ಸಮುದ್ರಾತ್ಮಜೆ (ನಾ). ಸಾಗರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವಳು; ಲಕ್ಷ್ಮಿ : ವಿಲಸತ್ಸಮುದ್ರಾತ್ಮಜೆ ಸರಾಗದಿಂದಲ್ಲಿ ಸುಸ್ಥಿರೆಯಾಗಿ ನೆಲಸಿರ್ದಳು (ಚೆಮಭಾ. ೫-೬೫). [ಸಂ. ಸಮುದ್ರಾತ್ಮಜಾ]

ಸಮುದ್ರಾಯುಷ್ಯ (ನಾ). ಒಂದು ಅತ್ಯಧಿಕವಾದ ಸಂಖ್ಯೆಯಷ್ಟು ವರ್ಷಗಳ ಆಯಸ್ಸು : ಮುನಿರಾಜಂ . . . ದಶಸಾಗರೋಪಮಸಮುದ್ರಾಯುಷ್ಯಮಂ ತಾಳ್ದಿದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೮೪). [ಸಂ.]

ಸಮುದ್ರೋಪಕಂಠ (ನಾ). ಸಮುದ್ರತೀರ : ಬಳಿದ ವೇಳಾವನಸ್ಥೂಳಶಾಳಂಗಳೊಳಾವಿಬ್ರಹ್ಮಪುತ್ರಂ ನಿಜವಿಜಯಗಜೇಂದ್ರಂಗಳಂ ಕಟ್ಟೆ ನೀಲಾಚಳಸಂಘಾತಂಗಳಂ ಸುತ್ತಿದಿದವೊಲೆಸೆದತ್ತಾ ಸಮುದ್ರೋಪಕಂಠಂ (ಆದಿಪು. ೧೪-೫೩). [ಸಂ.]

ಸಮುದ್ವರ್ತನ (ನಾ). ಚಿಮ್ಮಿ ಬೀಳುವಿಕೆ ; ಎಗರಿ ಬೀಳುವಿಕೆ : ತೋಳ್ತೆರೆಗಳಾಗಕ್ಕೆವಿಭ್ರಮಂ ಮೀನವೃಂದಸಮುದ್ವರ್ತನವಾಗೆ ನಿರ್ಭರರತೋದೀರ್ಣಾರ್ಣವಂ ಘೂರ್ಣಿಸಲ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೦೨). [ಸಂ.]

ಸಮುದ್ವೃತ್ತ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ಕಣ್ಣುಗುಡ್ಡೆಯ ಚಲನೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಭ್ರಮಣಂ . . . ಸಮುದ್ವೃತ್ತಂ ನಿಷ್ಕ್ರಾಮಂ ಅಮಿತಪ್ರಾಕೃತಗಳಾಲಿಯೊಂಬತ್ತಕ್ಕುಂ (ರಾಸ್ಯರಂ. ೩-೩೪). [ಸಂ.]

ಸಮುನ್ನತ (ಗು). ೧. ಬಹು ಎತ್ತರವಾದ ; ಅತ್ಯುನ್ನತವಾದ : ಸಮುನ್ನತಾಕ್ಷಯ ಪದಪ್ರಾಸಾದ ನಿಶ್ರೇಣಿ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧-೧೨). ೨. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿದ; ಎತ್ತರಿಸಿದ. ೩. ಅತಿಶಯವಾದ ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ : ಕನ್ನೆಯನೀಯದ ಪೃಥುವಂ ಬನ್ನಮನಯ್ದಿಸಲೊಡರ್ಚಿ ಮುನಿಸನುವಿಸೆ ತೋರ್ಪಂ ನಮ್ಮ ಕೂರ್ಪನೆಂದು ಸಮುನ್ನತವೀರ್ಯರ್ ಲವಾಂಕುಶರ್ ತಜಿಸಂದರ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೬-೫) :ಸನ್ನುತಾಗಮ ನಿಗಮವನುತ ಸಮುನ್ನತ ಪ್ರಮಥೇಂದ್ರಪದವಿಗೆ ಚೆನ್ನಪಟ್ಟಂಗಟ್ಟಿ ಸರ್ವಛತ್ರಮಂ ಕುಡಲು (ಬಸವು. ೨-೨೫). [ಸಂ.]

ಸಮುನ್ನತಿ (ನಾ). ೧. ಎತ್ತರ ; ಔನ್ನತ್ಯ. ೨. ಹಿರಿಮೆ ; ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ : ಹನ್ನೆರಡು ಗಾವುದದಳತೆಯ ಸಮುನ್ನತಿಯ ಕಲ್ಯಾಣಪುರವಂ ಮುನ್ನವೇ ಸಿಂಗರಿಸವೇಳ್ಕು (ಬಸವು. ೫-೧೩). ೩. ಗೌರವ ; ಅಭಿಮಾನ. [ಸಂ.]

ಸಮುನ್ನತಿಕೆ (ನಾ). = ಸಮುನ್ನತಿ ೨ : ಇಂತಹ ವೀರಭಕ್ತಿಸಮುನ್ನತಿಕೆ ಇಂತಹ ಮಹತ್ವಮದುಂಟೆ ಲೋಕದೊಳು (ಬಸವು. ೧೮-೪೦). [ಸಮುನ್ನತ + - ಇಕೆ]

ಸಮುನ್ನದ್ಧ (ಗು). ೧. ಮೇಲೇರಿದ ; ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬಂದ. ೨. ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. ೩. ಉಬ್ಬಿದ ; ಊದಿದ. ೪. ತುಂಬಿದ ; ಪೂರ್ಣವಾದ. ೫. ಅಹಂಕಾರದ; ಸೊಕ್ಕಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ. ೬. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ; ಘನವಾದ. ೭. ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ; ಹುಟ್ಟಿದ. (ನಾ). ೮. ಗರ್ವವುಳ್ಳವನು ; ಅಹಂಕಾರಿ : "ಸಮುನ್ನದ್ಧ:, ಅತಿಗರ್ವಿತ: - ಈ ೨ ಗರ್ವವನ್ನುಳ್ಳವಂ" (ಹಲಾಯು. ೬೩-೨೨೦). [ಸಂ.]

ಸಮುನ್ಮಿಲಿತ (ಗು). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆರೆತ ; ಸರಿಯಾಗಿ ಕೂಡಿಕೊಂಡ : ಪಂಚವ್ರತಮಾದ ತದ್ವನಧಿವಾರಿ ಸಮುನ್ಮಿಲಿ[ತಾಂ. ೪]ತಾಲವಾಲದಂತಿರೆ (ಕಬಶಂ. ೧-೩೫). [ಸಂ.]

ಸಮುಪಚಿತ (ನಾ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ರಾಶಿಯಾದುದು , — ಒಟ್ಟಾದುದು : ಕಂಡರಿಸಿ ಪಳುಕಿನಿಂದಮಖಂಡಿತಶೌಚಗುಣ ಸುರನದೀಸಮುಪಚಿತಂ ಡಿಂಡೀರಪಿಂಡಮನಿಸಿ ಕಮಂಡಲು ಸೊಗಯಿಪುದು ಬಾಲಚಂದ್ರಪ್ರತಿಯ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೦-೧೩೬). [ಸಂ.]

ಸಮುಪಜನಿತ (ಗು). ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಸಂಭವಿಸಿದ , — ಉಂಟಾದ : ಆಗಳ್ ಸುತವಮುಖನಿರೀಕ್ಷಣಸಮಯಸಮುಪಜನಿತಪುಲಕಕಲಿಕಾಕಲಿತಕಲ್ಪವೃಕ್ಷನಪ್ಪ ನಾಭಿರಾಜಮಹೀಜಂ . . . ನಿಜತನೂಜವದನವನಜಮನಟ್ಟರ್ತು ನೋಡಿ (ಆದಿಪು. ೭-೧೧೧ ವ). [ಸಂ.]

ಸಮುಪಜಾತ (ಗು). ಹುಟ್ಟಿದ ; ಜನಿಸಿದ : ಧರ್ಮಮಂ ಕೇಳ್ದು ಸಮುಪಜಾತನಿರ್ವೇಗಪರಂ ಪರಮೇಶ್ವರದೀಕ್ಷೆಯಂ ಸ್ತಿಮಿತಸಾಗರಂ ಕೆಯ್ಕೊಂಡು (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೮೫ ವ). [ಸಂ.]

ಸಮುಪಸ್ಥಿತ (ಗು). ಹತ್ತಿರವಿರುವ ; ಸಮೀಪದ : ಅಮಳಿನ ಗುಣವೃತ್ತಿಗಳಿಂ ಸಮುಪಸ್ಥಿತ ಸಕಳಜನಗತೋಚಿತಗುಣಮಂ ಸಮನಾಗಿಸುವರ್ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೪೨). [ಸಂ.]

ಸಮುಪಹಿತ (ಗು). ಒಡಗೂಡಿರುವ ; ಸಹಿತವಾದ : ದೇವತೂರ್ಯಾನುಗವೇಣೀಗೀತಜ್ವನಸ್ತವ ಸಮುಪಹಿತಾತ್ಮೀಯಚಿತ್ರಂ . . . ಬಂದಂ (ಆದಿಪು. ೭-೪೩). [ಸಂ.]

ಸಮುಪಾತ್ತ (ಗು). ೧. ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ; ಒಳಗೊಂಡ : ಜಿತಕರ್ಮಂ ಸಮುಪಾತ್ತತತ್ತ್ವಚಯಮರ್ಮಂ ಶುದ್ಧರತ್ನತ್ರಯಾಧ್ಯತಧರ್ಮಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧-೮). ೨. ಅಪಹರಿಸಿದ. ೩. ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದ; ಕಲೆಹಾಕಿದ. [ಸಂ.]

ಸಮುಪಾತ್ತಕ್ರಿಯೆ (ನಾ). ನಡೆದ ಕ್ರಿಯೆ : ಸಮುಪಾತ್ತಕ್ರಿಯೆಯುಂ ವಾಕ್ಯಮಾಲೆಯುಂ ಸುಕವಿರಚಿತನಾಮಮದಾದಂದಮರ್ಗುಂ ಲಿಂಗಂ (ಶಮದ. ೭೫). [ಸಂ. ಸಮುಪಾತ್ತಕ್ರಿಯಾ]

ಸಮುಪಾಹೃತ (ಗು). ತ್ಯಜಿಸಿದ; ಅಗಲಿದ: ಮಹಾಶ್ವೇತೆಯುಂ ಸಮುಪಾಹೃತಾನುಬಂಧೆಯಾಗಿಯುಂ ನಿನ್ನ ಕೆಯ್ಯೊಳೇನುಮಂ ಪೇಳ್ದಟ್ಟಿದಳಿಲ್ಲ (ಕಾದಂಬ. ೩೭೧). [ಸಂ.]

ಸಮುಪೇತ (ಗು). ೧. ಜೊತೆಗೂಡಿ ಬಂದ ; ಒಟ್ಟಾಗಿ ಬಂದ. ೨. ಕೂಡಿದ ; ಹೊಂದಿದ: ರಾಗಾರ್ತಿರೋಗಸಂತಾಪದೂರ ಸಮುಪೇತನಿಖಿಳಸದ್ವಿಚಾರ (ವರ್ಧಮಾ. ೧೪-೬). (ನಾ). ೩. ಹೊಂದಿದುದು ; ಕೂಡಿದುದು: ದ್ವಿತ್ರಿಪದರಚಿತವೃತ್ತಿವಿಚಿತ್ರೌಪಮ್ಯಾದ್ಯಲಂಕ್ರಿಯಾಸಮುಪೇತಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೦೪). [ಸಂ.]

ಸಮುಲ್ಲಸಾಂಬು (ನಾ). ಬಗ್ಗಡವಾದ ನೀರು ; ಕದಡಿದ ನೀರು: ಒಕ್ಕಮಳೆವಳೆಯಚಾಂಬುವನಕ್ಕಟ ಪಲ್ವಲಸಮುಲ್ಲಸಾಂಬುವನೀಂಟಲ್ಕಕ್ಕುಮೆ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೪-೫೫). [ಸಂ.]

ಸಮುಲ್ಲಸಿತ (ಗು). ಸೊಗಸಾದ : ಸಮುಲ್ಲಸಿತವಲ್ಲರೀ ಶಾಖಾಸದೃಶಬಾಹುಲತಿಕೆ ಸಲ್ಲಲಿತ ಲತಾಭವನಂಗಳಂ . . . ನೋಡುತ್ತ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೧೧೭ ವ). [ಸಂ.]

ಸಮುಲ್ಲಾಸ (ನಾ). ೧. ಅತಿಯಾದ ಆನಂದ ; ಅಧಿಕವಾದ ಸಂತೋಷ : ಜಾನಕಿ ವಿರಾಜಿಸಿದಳ್ಸಮುಲ್ಲಾಸದಿಂ ಪುಷ್ಪವತಿಯಾಗಿ ವಿಕಸಿತವಸಂತಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ತೆಱದೊಳು (ಪ್ರಮಭಾ. ೧೮-೨೪) : ಸುಮಿತ್ರಾದೇವಿ ಕಂಗೊಳಿಸಿದಳ್ ಸಮುಲ್ಲಾಸದಿಂ (ತೊರಾಮಾ. ೧೫-೩೭೭). ೨. ಅತಿಯಾಗಿ ಸಂತೋಷಗೊಂಡವನು : ಮಂದಮಾರುತಾಂದೋಳಿತಲುಳಿತಾಳಕವಲ್ಲರೀಸಮುಲ್ಲಾಸನುಂ . . . ವಿಜಯಶ್ರಮಮನಾಱಿಸುತ್ತುಮಿರೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೧೭ ವ). [ಸಂ.]

ಸಮುಲ್ಲಾಸಿತ (ನಾ). ೧. = ಸಮುಲ್ಲಾಸ ೧ : ಅನುಪ [ಮಪವ]ಮಾನವಶಲುಳಿತಕೇತುಮಾಲಾಸಮುಲ್ಲಾಸಿತದೊಳ್ . . . ಪೊರೆದು (ಸುಕುಮಾ. ೯-೧೭ ವ). ೨. [ಸಂಗೀತ] ಗಮಕದ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ : ಸಮುಲ್ಲಾಸಿತ . . . ಕೋಮಲವೆಂಬಯಿಪ್ಪತ್ತೆರಡೆ ಶ್ರುತಿಗಮಕಗಳೆಂತಲುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೩೨). [ಸಂ.]

ಸಮೂಲ (ನಾ). ಬೇರುಸಹಿತವಾದುದು : ಆದಿತ್ಯಭಕ್ತ: ಈ ಸಮೂಲವನ್ನು ಅಕ್ಕಿಗಚ್ಚಿನಲ್ಲಿ ಕುಡಿಯಲು ಹೊಟ್ಟೆಗಟ್ಟು ಮಾಣ್ಬುಂ (ವಿಷ್ಣುವಿ. ೧). [ಸಂ.]

ಸಮೂಹ (ನಾ). ೧. ಗುಂಪು ; ಸಮುದಾಯ : "ನಿಕರ: . . . ಸ್ತೋಮ: - ಈ ೩೯ ಸಮೂಹಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೪-೨) : ಸತ್ಯದ ಅನ್ವೇಷಣೆಯಲ್ಲಿ ನಿರತರಾದ ವಿದ್ವಾಂಸರ ಸಮೂಹ ಪಾಲಾಗಿ ನಿಲ್ಲುತ್ತದೆ (ದ್ರಾವಿ. ೧೫). ೨. ರಾಶಿ ; ಒಟ್ಟಿಲು : ಅವಳ ಮೆಯ್ಯನುಚ್ಚಿಸಿತಹರ್ಷೋರ್ಮಿವಾಲಾಸಮೂಹದಿಂದವ್ವಳಿಸಿ ಮುಚ್ಚೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೭-೭೦೭). [ಸಂ.]

ಸಮೂಹಮಾಧ್ಯಮ (ನಾ). ಯಾವುದಾದರೊಂದು ವಿಷಯವನ್ನು ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ತಿಳಿಸಲು ಸಹಾಯಕವಾದ (ಬಾನುಲಿ, ದೂರದರ್ಶನ, ವೃತ್ತಪತ್ರಿಕೆ ಮುಂತಾದ) ಸಾಧನ : ಈಚೆಗೆ ಸಮೂಹಮಾಧ್ಯಮಗಳ ಮೂಲಕ ಜಾಹಿರಾತು ಕೊಡುವುದರಲ್ಲಿ ಸ್ಪರ್ಧೆಯೇ ನಡೆಯುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಸಮೂಹಸನ್ನಿ (ನಾ). ಸಮುದಾಯದ ಮನೋಭಾವ ; ಸಾಮೂಹಿಕವಾದ ಮನೋವೃತ್ತಿ : ಇಂದಿನ ರಾಜಕೀಯಪಕ್ಷಗಳ ಚುನಾವಣೆಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಸಮೂಹಸನ್ನಿ ಯಾವ ಕಡೆ ತಿರುಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಊಹಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ).

[ಸಮೂಹ + ಸನ್ನಿ]

ಸಮೂಹ್ಯ (ಗು). ೧. ಒಟ್ಟಿಗೆ ತಂದ ; ಸೇರಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಯಾಗಾಗ್ನಿ. [ಸಂ.]

ಸಮೃದ್ಧ (ಗು). ೧. ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿದ ; ಏಳಿಗೆ ಪಡೆದ. ೨. ಹುಲುಸಾಗಿ ಬೆಳೆದ. ೩. ಅಧಿಕವಾದ ; ಹೆಚ್ಚಾದ. (ನಾ). ೪. ಯಥೇಚ್ಛ ; ಆಧಿಕ್ಯ : ಸದಾಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಸಮೃದ್ಧವಾದ ನೀರಿನಿಂದ ವಿಶಾಲವಾಗಿ ಹರಿಯುವ ಉತ್ತರದ ನದಿಗಳು (ನನದಿ. ೧೭) : ಪೊನ್ನನ ಕಾಲವು . . . ಸಂಸ್ಕೃತ ಹಾಗೂ ಪ್ರಾಕೃತಸಾಹಿತ್ಯಗಳ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಸಮೃದ್ಧವಾಗಿದೆ (ಸಾಹಿಸ. ೨೫). ೫. ಶ್ರೀಮಂತ ; ಧನಿಕ : ವಚನರಚನಾಪ್ರಳಾಪ ಮನವ್ಯಗ್ರಕುಶಾಗ್ರೀಯಬುದ್ಧಿಸಮೃದ್ಧಂ ಸ್ವಯಂಬುದ್ಧನವಧಾರಿಸಿ (ಆದಿಪು. ೨-೯ ವ). [ಸಂ.]

ಸಮೃದ್ಧಿ (ನಾ). ೧. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ; ಏಳಿಗೆ ; ಉತ್ಕರ್ಷ. ೨. ಐಶ್ವರ್ಯ; ಸಂಪತ್ತು: ಮಹಿಯಲ್ಲಿ ಸಮೃದ್ಧಿ ಸ್ಥಿರವಾಗಲಿ (ಕವಿಪು. ೧೭-೧). ೩. ವಿಪುಲತೆ; ಆಧಿಕ್ಯ : ಮಧುಮಾಸಕುಸುಮಸಮೃದ್ಧಿಯಂತೆ ವಿಜಾತಿಯುಂ . . . ಎನಿಸಿ ದೇಜುಂಡವ್ವನೆಯ ರೂಪಾತಿಶಯಮನೆವೆಯಿಕ್ಕದೆ ನೋಡುತ್ತಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೪೯).

[ಸಂ.]

ಸಮೆ, **ಸವೆ**$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಕಟ್ಟು ; ನಿರ್ಮಿಸು ; ಮಾಡು : ''ಸಮ - ನಿರ್ವಹಣೇ, ನಿಶ್ಶೇಷೇ ಚ (ಸಮೆದುಹೋಗು)'' (ಶಮಧಾ); ಅಱುದಿಂಗಳೊಳಾ ಅಯ್ಯೂಱುರಥಮಂ ಸಮೆದು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೪೭-೮) ; ತಿರ್ದಿ ಪೇಟ್ಟುದು ಪೂಮಾಲೆಯನಿಂಬಿನಿಂ ಸಮೆವವೊಲ್ ಸತ್ಕಾವ್ಯಮಂ ಕಬ್ಬಿಗಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೪೯೮); ಗುರುಗಂಜಿಯಿಂ ಸಮೆದ ದಂಡೆ ಮಂಡೆಯೊಳೊಪ್ಪೆ (ಬಸರ. ೯-೯೯). ೨. ಸಜ್ಜುಮಾಡು ; ಅಣಿಗೊಳಿಸು : ಅಯ್ಸರುಮಂ . . . ಪೊಱಲಂ ಪುಗಿಸಿ ಮುನ್ನಮೆ ಸಮೆದ ಬೀಡುಗಳೊಳ್ ಬೀಡಂ ಬಿಡಿಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೫ ವ); ಸಮೆದ ಮಖಮಂ ಸುಡುವ ವೀರಭದ್ರನ ತೆಱದೆ . . . ಉರವಣಿಸಿ ನಡೆದು (ಇಹರ ದೇ. ೪೦-೨೧); ಹಂದರವೆತ್ತಿ ಕೊಟ್ಟಾರಮಂ ಸಮೆದು ವೇದಿಯಂ ಸಮಕಟ್ಟಿ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೭-೫). ೩. ಕೆತ್ತು; ಕಂಡರಿಸು : ಇ(ಈ) ಕಲ್ಲಂ ದುರ್ಗದ[ದಾ]ಸಂ ಸಮೆದೊ(ಂ) (ಎಇ. VII. ೨೧೩-೧೯ ; 874). ೪. ರಚಿತವಾಗು ; ನಿರ್ಮಾಣವಾಗು: ಜಗಮಿದು ಮೌಕ್ತಿಕದಿಂದಂ ತೆಗೆದುದೊ ದಂತದೊಳೆ ಸಮೆದುದೊ (ಕಾದಂಬ. ೧೪೫) ; ಚಂದ್ರನಿಂದಂ ಸಮೆದುದೆನಿಸಿದಂತಿರ್ಪ ದಿಶ್ಸಂಕುಳಂ (ರತ್ನಾಶ. ೯೪); ನಿಂತು ನೋಡುವಳ್ . . . ಬಯಲ ನಡು ನಿಡು ಪರಿದು ಸಮೆದ ಕಾಲ್ದಾರಿಕೀಳ್ಪಟ್ಟೆಯಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೭೮-೧೪೫). ೫. ಬರೆ ; ರಚಿಸು : ಪುರಾಣಕವಿಪ್ರಭುಪ್ರಯೋಗಾವಿಳಸದ್ಮಿಕೋದಯ ಮನಾಯ್ದುವಜಿಂ ಸಮೆದೊಂದು ಕಾವ್ಯದಿಂ . . . ಮುದಮಂ ತನಗಾಗಿಸಿದೊಂ ಕವೀಶ್ವರಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೧೫೫). ೬. ಅಡುಗೆ ಮಾಡು ; ಪಾಕ ಮಾಡು: ಮುನಿಸಂಸ್ತುತೆಗೆ ಬೋನಮಂ ಸಮೆದು ಕೆಲಕೆಲರ್ (ವರ್ಧಪು. ೧೩-೮೨). **ಸವೆ**$_1$: ೧. ಪಚ್ಚೆಯಿಂ ಸವೆದ ಕಂಬದ ಪದ್ಮರಾಗವಳವಟ್ಟ ಮಣೆಯ ಘನಮಹಿಮೆವಡೆದುಯ್ಯಲಂ ಹರುಷದಿಂದ ಜವ್ವನೆಯರೇಱಿದರ್ (ಹಟಿಕಾ. ೪-೧೪) ; ಮಿಗೆ ಗಿರಿದುರ್ಗದ ನೆಲಗೋಂಟೆಗೆ ಸವೆಯೆ ಬಳಿಕ್ಕೆ ಸುರಂಗಂಗಳನೆರಡಂ (ಹಮ್ಮೀರ. ೩-೨೭). ೨. ವಹ್ನಿಕುಂಡಮಂ ಸವೆ ಬೇಗಂ (ದಶಕು. ೧೧-೯೩) ; ಕಾಕುಜ್ಜನರ ಕೊಲ್ವ ಪದದೊಳವದಿರ್ಗೆ ಶೂಲಂಗಳಂ ಸವೆದಿರಿಸಿದ (ಭಾವಚಿಂ. ೧-೪೪). ೪. ಹೊನ್ನಿಂ ವಿವಾಹವೇದಿಕೆ ಸವೆದುದಂತಲ್ಲಿ (ಮಾನಸ. ದೇ. ೧೭೪-೧೯) ; ವಿಪ್ರರಿಗೆ ಮಣಿಮಯದಾಲ್ಯಯಂಗಳು ಸವದವ್ಯಗಾವುದದಱಳತೆಯಲಿ (ತೊರರಾ. ೧-೧೩-೧). ೬. ಬಸವಣ್ಣನಲ್ಲಿ ತಮ್ಮರಸಿಯರ ನೋಡುತಂ ಬೋನಮಂ ಸವೆವುದೊಡೆಯರ್ಗೆಂದು ಪೇಳುತಿರೆ (ಬಸರ. ೭-೫) ; ಎತ್ತಿದಳು ಮಗನ ಬಂಗಳೆ ಒತ್ತಿದಳಲಗಿಂದ ಕೊರಳೆ ಚೀಲಾಳ್ವನನಂದುತ್ತರಿಸಿ ಬೋನಮಂ ಸವೆದು (ನನ್ನಚಾ. ೭-೧೨೫). ೭. ಹಾಕು ; ಇಕ್ಕು : ಕನ್ನವ ಸವೆದ ಕತ್ತಿ ಕಳಬಲ್ಲುದೆ (ಸರ್ವವ. ೭೯-೪೪೨) ; ನವರಂಧ್ರಮಂಬ ಕನ್ನಂ ಸವೆದಿರಲೊಡಲೆಂಬ ಮನೆಯನೊಯ್ಯನೆ ಪೊಕ್ಕು (ಧರ್ಮನಾ. ೫-೮೭). ೮. ಉಂಟಾಗು; ಒದಗು : ಸ್ವಾನುಭವದಿಂ ಸವೆದ ನಿಜತತ್ವದ ಗಂಧವನಿತ್ತು . . . ಅಷ್ಟವಿಧಾರ್ಚನೆಯಿಂದರ್ಚಿಸಿ (ಆದವ. ೨೮-೮೪) ; ಪಡೆಯ ಪದಹತಧೂಳಿ ಸವೆಯಲು ಪೊಡವಿಪಾತಾಳದ ಫಣಿವ್ರಜವಡರಿದವೊ ರವಿಬಿಂಬಕೆನಲು (ಕುಮಾಭೀ. ೪-೪೧).

[ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಚಮ್ಮೆ ; ಮಲ. ಚಮ]

ಸಮೆ$_2$, **ಸವೆ**$_2$ (ಕ್ರಿ). ೧. ತೀರು ; ಮುಗಿ : ಕೀವಿ ಬಸ್ಮಿಸಿದೊಡೆ . . . ನೀಡುಂ ಬೇಗಮುಂಡು ಸಮೆದ ಬಟ್ಟಿಕ್ಕೆ ತಳಿಗೆಯನೆತ್ತಿದೊಡೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೭೪-೨೩) ; ಮತ್ಸ್ಯಮಾಂಸಂ ಸಮೆದತ್ತಿನ್ನೇನಂ ತಿಂಬೆಂ (ಪಂಚತಂ. ೮೪-೨೧) ; ಶೀತಳಜಲಮಲ್ಲಮುಂ ಸಮೆಯೆ (ದಶಕು. ೭-೭). ೨. ಅಳಿ ; ನಾಶವಾಗು : ''ಸಮ - ನಿರ್ವಹಣೇ, ನಿಶ್ಶೇಷೇ ಚ (ಸಮೆದುಹೋಗು)'' (ಶಮಧಾ) ; ಸುಡುಸುಡು ನಾರಕರ ನಮೆವ ಸಮೆಯದ ಸಾವಂ (ಅನಂಪು. ೯-೩೯) ; ಕಮಲನಾಭನ ಕರುಣಕವಚವು ಸಮೆದರಾರೇಗುವರು (ನಳಚ. ೪-೩೪); ಬಕಾನುಜನಾದ ಹಲಾಯುಧನು ಘಟೋತ್ಕಚನಿಂದ ಸಮೆದನು (ಕೃವಾಕ. ೭). ೩. ಹೆಚ್ಚು ಬಳಕೆಯಿಂದ ತೇದು ಹೋಗು, - ಉಜ್ಜಿಹೋಗು : ಕ್ಷುದ್ರಜನರುಗಳ ಸಂಚಾರದಿಂದ ಸಮೆ[ಪಾಠಾಂ. ವೆ]ದ ದಾರಿಯಿದು (ಷಟಕಾ. ೨೦) ; ಅದು ಎಂಬುದರ ಸಮೆದ ರೂಪವೇ 'ಅ' ಎಂಬ ಷಷ್ಠಿಯ ರೂಪವಾಗಿದೆ (ದ್ರಾವಿವಿ. ೨೩೦). 'ಸಮೆಗಲ್ಲು' ಪರಾ. ೪. ಶಕ್ತಿಗುಂದು ; ಬಲಹೀನವಾಗು : ಕೃತವಿದ್ಯರ ಭೀಕರಶರತತಿ ಮೊಳೆ ತೇವಂತೆ ಸಮೆದು ಬೀಟ್ ಸಂಗರದೊಳ್ (ಗದಾಯು. ೪-೩೩). ೫. ಕಳೆ ; ನೀಗು : ಪಾರಣೆಯ ದಿವಸಮಲ್ಲದಱುವತ್ತುಮೂಱುದಿವಸದಿಂದುಪವಾಸದಿಂ ಸಮೆಯೆ (ಆದಿಪು. ೩-೧೦ವ). ೬. ಸೊರಗು ; ಬಡವಾಗು : (೩). **ಸವೆ**$_2$: ೧. ಭಂಡಾರಂ ಸವೆದೊಡೆ ಪ್ರಜೆ ಕೆಟ್ಟೆಡೆ ಹಗೆ ಸಮೀಪವಾದೆಡೆಯಲ್ಲಿರಲಾಗದು (ಪಂಚತಂ. ೩೯-೨೨) ; ಘಳಮೃಗಾವಳಿ ಸವೆದುದಿನ್ನೇಹಳುವು ಸಾಕು (ಕುಮಾವ್ಯಾ. ೪-೨). ೨. ನೆರೆದ ಸಾಮಂತಾದಿ ಭಟಪರಿಕರನಿಕರವುದ್ಧಮಿಸಿ ಸವೆದರು ಕಾದಿ ತಮ್ಮೊಳಗೆ (ಬಸಪು. ೬೧-೩೯) ; ಸವೞಿದರು ಕುರುವಂಶವನು ಪಾಂಡವರು ಸಕಲಮಹಾರಥರು ಸಲೆ ಸವೆದುದಿಲ್ಲಿ ನದೀಸುತ ದ್ರೋಣಾದಿಗಳು ಸಹಿತ (ಕುಮಾದ್ರೋ. ೫-೨೭). ೩. ಸುರಗಿ ಸವೆದುವು ಶೂಲ ಮುಱಿದುವು (ಕೌಶಿರಾ. ೩೨-೨೭) ; ತಗೆಬಗೆಯೊಳೋಡಾಡಿ ಕೆರವೊಂದು ಸವೆಯದಿರೆ (ಕಾಲೂರ. ೭೩-೧೩೨). ೪. ಸರಳ ಸರಳಲಿ ಕಡಿದು ಸವೆಯದೆ ಸರಿಮಿಗಿಲ ಕಾದಿದರೆ ಶಲ್ಯನ ಧರಧುರದ ದೆಖ್ಖಾಳತನವನು ಕಂಡು ಖಾತಿಯಲಿ . . . ಬಾಣದೊಳುರವ ತೋಡಿದನು (ಕುಮಾದ್ರೋ. ೫-೩೨). ೫. ಭಾವವಳಿದು ಬಯಕೆ ಸವೆದು ಮಹಾದೇವನಾದ ಶರಣರ ಜಗದ ಮಾನವರೆತ್ತ ಬಲ್ಲರು (ಲಿಂಗವ. ೪. ೪೯-೧೯) ; ವಿವಿಧರತ್ನಾಭರಣಕಿರಣದ ಲಲಿತಲಹರಿಯಲಿ ಸವೆದುದಗ್ಗದ ತಿಮಿರ (ಕುಮಾವ್ಯಾ. ೧೧-೨೯). ೬. ಮಾಡಿ ತನು ಸವೆಯದನ್ನಕ್ಕ . . . ಅವ್ವುದೆ ಭಕ್ತಿ (ಬಸವ. ೨೧೦); ತನಗಾಗಿಯೇ ಸವೆದು ಸುಣ್ಣವಾಗಿ ತಿರುಗಿದ ತಾಯಿಯನ್ನು . . . ಅಳಿಸಹತ್ತಿದುದು ಮಹಾಪರಾಧ (ಜಯಂತ. ೯). ೭. ಕುಗ್ಗು ; ಕಡಮೆಯಾಗು : ನಿತ್ಯನಿಯತವ್ರತನೇಮಂಗಳ ಸವೆಯಲೀಯದೆ ಪೂರವಿಸಿ (ಶಿವಗೀ. ೨೦-೭೯); ಸವೆಯದ ತವರಾಜಂ ಜೇನ ಸೋನೆ ತಾನೆಂದಿನಂ . . . ಸುಕಂಠೆ ಕೇಳಿಸುತಿರ್ದಳ್ (ಕುಸುಮಾ. ೧-೩೮); ಪೂತುರೇ ಕುರುಸೈನಿಕವಸಂಖ್ಯಾತವೆಂದಿಗೆ ಸವೆವುದೋ (ಕುಮಾದ್ರೋ. ೧೭-೭). ೮. ಬಳಕೆಯಾಗು; ವಿನಿಯೋಗವಾಗು : ಧನ ದಾಸೋಹಕ್ಕೆ ಸವೆದು . . . ಪರಿಣಾಮಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು (ಬಸವ. ೪೫೮). ೯. ಕೊರಗು ; ಪರಿತಪಿಸು : ನವೆದಂ ರೋಗಂಗಳಿಂದಂ ಸಡೆದೆನನುದಿನಂ ಸೇವೆಯಿಂದಂ ನಿರರ್ಥಂ ಸವೆದಂ ಕಾಮಂಗಳಿಂದಂ (ರತ್ನಾಶ. ೨೪) ; ಭವಭವಂಗಳೊಳಗೆ ಬಂದು ಸವೆದೆನಯ್ಯ ಹಂಪೆಯರಸ (ಹಂಪಿರ. ೮-೭). ೧೦. ಇಲ್ಲವಾಗಿಸು; ನಾಶಮಾಡು: ಕಾವೇರಿ . . . ಮಜ್ಜನವ ಮಾಳ್ಪ ಜನರ ಸಂತತಿಯ ಪಾಪಂಗಳನು ಸವೆದು ಸರ್ವಾಭೀಷ್ಟಮಂ ಸಲಿಸಿ ಸಲಹುತ್ತಲಿರುವಳ್ (ಅರ್ಚಾವಿ. ೧-೭).

[ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಚಮ್ಮೆ ; ತುಳು. ಸವಿ ; ತೆಲು. ಸಮಯು]

ಸಮೆ$_3$ 'ಸಮಯಿ$_3$' ನೋ.

ಸಮೆಗಲ್ಲು (ನಾ). ತೇದುಹೋಗಿ ನಯವಾದ ಕಲ್ಲು : ಒಂದು ಮುಷ್ಟಿಯಷ್ಟು ಗಾತ್ರದ ಕಲ್ಲದು. ನನಗೂ ವಿಶೇಷ ಏನೂ ಕಾಣಿಸಿರಲಿಲ್ಲ. ನಮ್ಮ ಊರಿನ ಹೊಳೆ ತೋಡುಗಳಲ್ಲಿ ಸಿಗಬಹುದಾದ ಸಮೆಗಲ್ಲು (ಮೂಕಜ್ಜಿ. ೧೦೩).

[ಸಮೆ$_2$ + ಕಲ್ಲು (< ಕಲ್$_3$)]

ಸಮೆಗೋಲು, ಸವೆಗೋಲು (ನಾ). ಗಡಾರಿ ; ಹಾರೆ : ಬೈರನೊಂದು ಕಡೆ ಸಿದ್ಧನಿನ್ನೊಂದು ಕಡೆ ಸಮೆಗೋಲು (ಹಾರೆ)ಗಳಿಂದ ಅಗೆಯುತ್ತಿದ್ದರು (ಕಾನೂರು. ೩೮೦). **ಸವೆಗೋಲು** : ದೇವಯ್ಯ ತುಳಸಿಕಟ್ಟೆಯನ್ನು ಮಿಾಟ ತೆಗೆಯಲು ಸವೆಗೋಲು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಅಂಗಳಕ್ಕಿಳಿದಾಗ (ಮಲೆಮ. ೪೦೨). [ಸಮ್ + ಕೋಲು (< ಕೋಲ್)]

ಸಮೆತ, ಸವೆತ (ನಾ). ತೇದುಹೋಗುವಿಕೆ : ಸಮತ ; ತೇಯ್ತ ; ಘರ್ಷಣಕ್ಷಯ (Friction. ೫೦೮). **ಸವೆತ** : ಪ್ರವಾಹದಿಂದ ಒದಗಬಹುದಾದ ಭೂಮಿಯ ಸವೆತವನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟಲು ಒಡ್ಡುಗಳನ್ನು ಹಾಕುವರು (ರೂಢಿ). [ಸಮ್ + - ತ]

ಸಮೆತರ್ (ಕ್ರಿ). ತೀರು; ಮುಗಿ: ಸಮೆತಂದುಪುದು ಸಮುದ್ರೋಪಮಮನ ಮಂದಾರಮಾಲಿಕಾಮ್ಲಾನತೆಯುಂ ಸಮಕೊಳಿಸಲಾರ್ತುದಿಲ್ಲ ದಲಮರೇಂದ್ರನದೊಂದು ಮುಖಪರಿಮ್ಲಾನತೆಯಂ (ಆದಿಪು. ೬-೧೪). [ಸಮ್ + ತರ್]

ಸಮೆಯ, ಸಮೆಹ (ನಾ). ೧. ಕಟ್ಟಳೆ: ಕೇರಿಯ ಮಹಾಜನಕ್ಕೆ ಮಾಡಿದ್ದ ಸಮೆಯಮೆನ್ತನೆ (ಸೌಇಇ. XI-i. ೬೪-೩೩ ; 1028). ೨. ಯಾವುದೇ ಪಂಥಗಳ ಸಂಘ: ಸೌಧರೆ ಕೂಟಿಯನಾಯಕನುಂ ಅಶೇಷನಕರಂಗಳುಂ ಸಮೆಯಂಗಳುಂ ಪಂಚಮಠಸ್ಥಾನಂಗಳುಂ ಇನ್ತೀ ಧರ್ಮ್ಮಮಂ ಪ್ರತಿಪಾಳಿಸುವರು (ಕಇಅ. ೪೩-೬೦-೧೯ ; 11ನೆಯ ಶತ). **ಸಮೆಹ** : ೨. ವಾಣರಾಸಿಯಲಿ ತಮ್ಮ ತಂದೆಯ ಕೊಂದ ಪಾಪಕೆ ಹೋಹರು ಸುಂಕದವರು ಸಮೆಹದವರು ಆರೊಬ್ಬರು ಯಿ ಧರ್ಮಕೆ ತಪ್ಪಿದರೆ (ಎಕ. XIV. ತ್ನರ್ಗ. ೧೧೨-೧೯ ; ಶ. 1497). [IP ಇದು 'ಸಮಯ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತ]

ಸಮೆಯಿಸು, ಸಮಯಿಸು, ಸವಸು, ಸವೆಯಿಸು, ಸವೆಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕಟ್ಟಿಸು; ನಿರ್ಮಿಸು : ಲಾಕ್ಷಾದ್ರವಾದಿಕಾರಿತಮಾಯಾರುಣಜಲಪರಿಪೂರ್ಣವಾಪಿಯಂ ಸಮೆಯಿಸಿದೊಡೆ (ಆದಿಪು. ೨-೧೪ವ); ಚಂದ್ರಕಾಂತದ ಚಂದ್ರಶಾಲೆಯೊಳಮೊಪ್ಪುವ ವಿವಾಹಗೇಹಮಂ ಸಮೆಯಿಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೭೪ವ). ೨. ಅಣಿಗೊಳಿಸು; ಸಿದ್ಧಪಡಿಸು: ನಿಂದು ವಸುದೇವನನುಚರರಿಂದಂ ಸಮೆಯಿಸಿ ಸಮಂತು ಕೊಂಡಮಂ (ನೇಮಿಪು. ೩-೧೫೮); ನಡೆಪೂವಿನ ಪಂದರುಮಂ ವಿವಾಹವೇದಿಕೆಯುಮಂ ಸಮೆಯಿಸಿ (ಅರ್ಧನೇ. ೩-೧೦೭ವ). ೩. ಕೆತ್ತಿಸು ; ಕಂಡರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು : ಮೂಢಭಕ್ತಿಯ ಕೆಲಜನರ ಹೇಳಿಕೆಯಂತೆ ಅವನು ಪಾಡಾಅಹರಾರನೆಂಬ ಸಾವಿನ ಸ್ತುತಿಪರಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ಸಮಯಿಸಿದನು (ಮೋಜಾದ. ೩೧). **ಸಮಯಿಸು** : ೧. ಲಿಙ್ಗಶಿವಜೀಯರ್ಬ್ಬಿಕ್ಷಾವೃತ್ತಿಯಿನ್ದಂ ಕಲ್ಲ ದೇಗುಲಮುಂ ದೇಗುಲಂಗಳುಮಂ ಸಮಯಿಸಿ ಕೊಣ್ಣಂಗಳುಮಂ ಕಟ್ಟಿಸಿದರ್ (ಎಕ. XI. ಮೊಳಕಾ. ೨೭-೪ : 962) ; ಸಮಯಕ್ಕೆ ಪಂಚಶತವಧಿಕಮಾಗೆ ಸಮಯಿಸಿ ಸಹಸ್ರಕೂಟಸಹಸ್ರಾಶ್ರಮುಮಂ ಸಮಯಿಸಲಾರ್ಗಂ ಸಮಯಿಸಿದಲ್ ಸಮನೆ ದಾನಚಿಂತಾಮಣಿಯೊಳ್ (ಅಜಿಪು. ೧-೫೯) ; ಆ ಕಂಸಂ ಮಲ್ಲಯುದ್ಧರಂಗಮಂ ತುಂಗತರಂಗಳಪ್ಪ ಚೌವಳಿಗೆಗಳಂ ಸಮಯಿಸೆ (ನೇಮಿಪು. ೬-೧೩೨ ವ). **ಸವಸು** : ೧. ಕೆರೆಯಂ ಕಟ್ಟಸು ಭಾವಿಯಂ ಸವಸು (ಸೌಇಇ. IV. ೨೬೭-೪೪ ; 1380?); ವಿರಹಿಜನದ ಮೇಲಿರದೆ ಮಾರನು . . . ಸವಸಿದ ಸಬಲಗಳೆನೆ ವರ ಮೊಲ್ಲೆಯ ನನೆಯಿಹವು (ಅಂಜಚ. ೨-೯೮). ೪. ಪಾಕಮಾಡು ; ಬೇಯಿಸು : ಹದ್ದು ಕಾಗೆಗೆ ನಿನ್ನವರು ಸಾಲಿದ್ದು ಬೋನವ ಸವಸಿದರು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೩-೫). **ಸವೆಯಿಸು** : ೧. ವ್ಯಾಳವನಗಜದ ಪೋರ್ತದ ಕೇಳಿಗೆ ವಿಜಯಾರ್ಧಶೈಲಪತಿ ಸವೆಯಿಸಿ ತಂದೋಳಿಯ ನಿಟಿಸಿದ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಲಾಳವಿಂಡಿಗೆವೊಲಿರ್ಪುವಿದಜ ಮಡಲ್ಗಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೧೦೪) ; ಬಾಲಕಿಗೆ . . . ನವರತ್ನಖಚಿತ ವಿಶಾಲಸೂತಿಗೃಹವ ಸವೆಯಿಸಿ ಕರೆಸಿಯಿರಿಸಿದನು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೦-೧). **ಸವೆಸು** : ೧. ವಿದುರನಟ್ಟಿದ ಖನಕ ಬಂದನುಯಿವರ ಸಜ್ಜೆಯ ಮನೆಯಲತಿಗುಪ್ತದಲಿ ನೆಲದೊಳು ಸವೆಸಿದನು ಪಥವ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೮-೮೭); ಜಿನಭವನವನು ರುಂದ್ರತರದೆ ಸವೆಸಿದ ವಾದಿವಿದ್ಯಾನಂದಯೋಗಿಗೆ ನಮಿಸುವೆನು (ಅಂಜಚ. ೧-೫೦). [ಸಮ್ + - ಇಸು]

ಸಮೆಯಿಸು, ಸಮಯಿಸು, ಸಮಸು, ಸಮೆಸು, ಸವಸು, ಸವೆಯಿಸು, ಸವೆಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮುಗಿಸು; ತೀರಿಸು : ಮಹಾಮಹಿಮೆಯಭಿಷೇಕಮುಮಂ ಮಾಡಿ ಸಮಯಿಸಿದ ಬಟಿಕ್ಕೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೧೭-೮) ; ತನ್ನನೊರ್ವನಂ ತಾಗಿದೊಡನಿಬರುಮಂ ವಿರಥರ್ಮಾಡಿ ಭಾರತಮನಿಂದೆ ಸಮಯಿಸುವೆನೆಂದು ಕೋದಂಡಮಂ ಬಿಸುಟು ಗದಾದಂಡಮಂ ಭುಜಾದಂಡದೊಳಳವಡಿಸಿಕೊಂಡು (ಪಂಪಭಾ . ೧೧-೧೦೦ ವ) ; ೨. ನೀಗಿಸು ; ಹೋಗಲಾಡಿಸು : [ಕರ್ಣನ ವ]ಕ್ಷಮನೆಚ್ಚು ಗರ್ವಮಂ ಸಮಯಿಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೧೧೭). **ಸಮಯಿಸು** : ೩. ನಾಶಮಾಡು ; "ಕೊಲ್ಲು" (ಗಂಗಾಮ. ೩). **ಸಮಸು** : ೪. ಕುಗ್ಗಿಸು ; ಕಡಮೆಮಾಡು : ಕ್ರಮವಿವರವೇನಿರಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಯ ವಿಧಾನದಲಿ ಸಮಸದದು ಸತ್ತ್ವವನು (ಮಂಕುತ. ೧೧೫). **ಸಮೆಸು** : ೫. ನವೆಯುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಸೊರಗಿಸು : ಯಾವ ಕಗ್ಗಲ್ಲ ಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರಸನ್ನಗೊಳಿಸಲು ನಿನ್ನ ಜೀವನವನ್ನೇ ಸವೆಸಿದೆಯೋ ಅದಿನ್ನೂ ಕಗ್ಗಲ್ಲಾಗಿಯೇ ಉಳಿದಿದೆ (ಬಾಳು. ೪೦೦); ನಿನ್ನ ದೊರೆತನಕಾಗಿ ಜೀವವನೆ ಸಮೆಸಿದೆನು (ಚಂದ್ರಸ. ೯೦-೮). **ಸವಸು** : ೬. ಖರ್ಚುಮಾಡು ; ವಿನಿಯೋಗಿಸು : ಧನವನಿರಿಸದಿರಾ ಇರಿಸಿದರೆ ಭವ ಬಪ್ಪುದು ತಪ್ಪದು ಕೂಡಲಸಂಗನ ಶರಣರಿಗೆ ಸವ[ಸಾ]ಲೇಬೇಕು (ಬಸವ. ೯೯೯): ಪರಹಿತಾರ್ಥದಿ ತಮ್ಮ ತನುಧನಹರಣ ವಸ್ತುಗಳಂ ಸವ[ಸಾ]ವೆ[ಸಿ] ಸುರುಚಿರಯಶೋಧಿಕರಾದರಲ್ಲದೆ ದಿವ್ಯಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಪರಮಭಾಜನರಾಗರು (ಬಸವು. ೧೮-೨೦). **ಸವೆಯಿಸು** : ೫. ನಾನು ನನ್ನ ದೇಹವನ್ನಿದೀ ನಿಮ್ಮ ಸೇವೆಗಾಗಿ ಸವೆಯಿಸಿದರೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಲಾರದು (ದೇಶರು. ೨). ೭. ತೇದುಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡು : ರೋಗಾಣುಗಳು . . . ಶ್ವಾಸನಾಳವನ್ನು ಸವೆಯಿಸಿ (Erosion), ಶ್ವಾಸನಾಳದ ಒಳಗಡೆ ರೋಗವನ್ನು ಹರಡಬಹುದು (ಕಲರೋ. ೮೯). **ಸವೆಸು** : ೧. ವಿವರಗಳ ಜೋಡಿಸುವ ಯಜಮಾನ ಬೇರಿಹನು ಸವೆಸು ನೀಂ ಜನುಮವನು (ಮಂಕುತ. ೬೮೨); ೫. ತ್ಯಾಗ ಸೇವೆಗಳಲ್ಲಿಇಡೀ ಜೀವನವನ್ನು ಸವೆಸಿ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ನಾನು ಬಂದೆ (ಮುಚ್ಚುಮ. ೪೦). ೬. ಆಯುಷ್ಯವು ತೀರಿ ಪ್ರಳಯವು ಬಂದರೆ ಅರ್ಥವನುಂಬವರಿಲ್ಲಾ . . . ಕೂಡಲಸಂಗನ ಶರಣರಿಗೊಡನೆ ಸವೆಸುವುದು (ಬಸವ. ೨೦೦). ೭. ಆಳು ಹಂಗೇ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿದ್ದರು, ವರ್ಷಕ್ಕೊಂದು ಗುದ್ದಲಿ ಸವೆಸೋರು (ನಮ್ಮೂರು. ೩೧೭). [ಸಮ್ + - ಇಸು]

ಸಮೆಸು 'ಸಮೆಯಿಸು' ನೋ.

ಸಮೆಹ 'ಸಮೆಯ' ನೋ.

ಸಮೇತ (ಗು). ೧. ಒಟ್ಟುಗೂಡಿರುವ ; ಸಹಿತವಾದ ; ಸೇರಿದ : ಜಾತಿಗೋತ್ರಾತೀತಸದ್ಗುರುಜಾತನಂ ಬಹುಜಾತಿಗೋತ್ರಸಮೇತ ದುಃಕ್ರಿಯದಾಶ್ರಯನ ನೀನೆಂದು ಮಾಡಿದವೈ (ಬಸವು. ೩-೫೦). ೨. ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ; ಪಡೆದ. (ನಾ). ೩. ಸಹಿತವಾದುದು ; ಕೂಡಿರುವಂಥದು : ತೋಳ್ನಾಲ್ಕುಂ ಕರಮಸೆದಿರ್ಕುಂ ಪದ್ಮೋದರಂಗೆ ಚಕ್ರಾಸಿ ಶಂಖ ಶಾರ್ಙ್ಗಸಮೇತಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೧೪). ೪. ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಸಹಿತನಾದವನು : ಅನುಜಸಮೇತನೊಳಂತಕತನಯನೊಳನುಜವ್ಯಪೇತನೀಗಳ್ ದುರ್ಯೋಧನನಳುಪಿ ಸಂಧಿಗೆಯ್ದೊಡೆ (ಗದಾಯು. ೫-೪೮) ; ಹೊಂಗಿ ಶಸ್ತ್ರಸಮೇತನಾಗಿ . . . ನಡೆವುತ್ತ (ಬಸವು. ೨೦-೯). [ಸಂ.]

ಸಮೇತ (ಅ). ಸಂಗಡ ; ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ; ಸಹಿತವಾಗಿ : ಎಲ್ಲಾ ಸಾಮಾನು ಸಮೇತ ನೀನು ಮೊದಲು ಹೋಗು (ರೂಢಿ). [< ಸಮೇತ]

ಸಮೇಲ , ಸಮೇಳ (ನಾ). ೧. ಜೊತೆಯಾಗಿರುವಂಥದು ; ಬೆರೆತುಕೊಂಡುದು. ೨. ಬೆರೆತುಕೊಂಡಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ : ತನುಮನಂ ಧನವೆಂಬವಂ ವಂಚನೆಗಳಿಲ್ಲದೆ ಕೊಟ್ಟು ರಸಿಕದಿ ಮನಸು ಕರಗಿ ಸಮೇಲರಾಗಿ (ಬಸವು. ೧೨-೩೦). **ಸಮೇಳ** : ೩. ಹೊಂದಾಣಿಕೆ ; ಹೊಂದಿಕೆ : ಲೋಲಲೋಚನವಲುಹುಕುಲುಹು ಸಮೇಳವಾಗಿಹ ಗಿರಿಜೆ ಮೆಚ್ಚಿದಳು ಶಂಕರಾಂಕದಲಿ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೨-೧೧). ೪. ಸಾನ್ನಿಧ್ಯ ; ಸಖ್ಯ : ಪ್ರೇಮ ಪ್ರಭುವನಾ ಶಿವಗಣಶ್ರೇಣಿ . . . ಲಾಲಿತನ್ಯೋನ್ಯಪ್ರಿಯವಿನಯಲೋಲನಾಲಿಂಗನ ಸಮೇಳಕ್ರಿಯೆಗಳಂ ತಣಿಸಿ (ಬಸವು. ೪೭-೭೫). ೫. ಖಡ್ಗಯುದ್ಧದ ಒಂದು ವರಸೆ: ಒಬ್ಬನು ಮತ್ತೊಬ್ಬನ ಪೆಟ್ಟನ್ನು ಮಾಡುವನು. ಈ ಪ್ರಕಾರದಲ್ಲಿಯೇ ಅನ್ಯೋನ್ಯವಾಗಿ ಆವದು ಮಾಡಲ್ಪಡುವದು ಅದು ಸಮೇಳವಾಯೆಂದು ನುಡಿಯಲ್ಪಡುವದು (ಖಡ್ಗಟೀ. ೫-೭೩). [ಸಂ.]

ಸಮೇಳ 'ಸಮೇಲ' ನೋ.

ಸಮೋತ್ಸರಿತ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ಹತ್ತು ಭೌಮಮಂಡಲಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಭ್ರಮರ . . . ಸಮೋಸEತ್ತರಿತ [ಮತ್ತಲ್ಲಿ] . . . ಚಾಷಗತಿ - ಈ ಹತ್ತು ಭೌಮಮಂಡಲಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರು. ೮-೪ ವ). [ಸಂ.]

ಸಮೌರ್ವಿ (ನಾ). ಹೆದೆಯೇರಿಸಿದವನು : ಸಮೌರ್ವಿಯಾದಿವನ ಬಿಲ್ಲೊಳಮಿಂದ್ರನ ವಜ್ರದಲ್ಲಿಯುಂ . . . ಅಭಿಕಾಂಕ್ಷಿಸುವರ್ ಜಯಮಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೨೭-೧೫).
[ಸಂ. ಸಮೌರ್ವೀ]

ಸಮ್ಮ₁, ಶಮ್ಮ (ನಾ). ೧. ರಕ್ಷಣೆ ; ಆಶ್ರಯ : 'ಸಮ್ಮಂಗೊಡು' ಪರಾ. ೨. ಶುಭ ; ಮಂಗಳ : ಈ ಅಷ್ಟಾಕ್ಷರಕನಂತಾನಂತ ಸಮ್ಮಂಗಳೊಳವು (ಕವಿಮಾ. ೧೫-೮೮ ವ). ಶಮ್ಮ : ೩. ಸಂತೋಷ : ಶಮ್ಮದಿಂದಾತನುಂ ನನ್ನ ನಿಮಗಿತ್ತ ಗಡ (ಪ್ರಭಪು. ೩-೧೧೫). [< ಸಂ.ಶರ್ಮನ್]

ಸಮ್ಮ₂ 'ಚಮ್ಮ' ನೋ.

ಸಮ್ಮಂಗುಂದು (ಕ್ರಿ). (ಮುಪ್ಪಿನಿಂದ) ಚರ್ಮವು ಸುಕ್ಕಾಗು, – ನೆರಿಗೆಗಟ್ಟು: ಎಲೆಲೆ ಸಮ್ಮಂಗುಂದಿದ ಪುಚ್ಚಲಿಯ ಬಾಬ್ಬಬಮ! (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೧೨-೧೧೫).
[ಸಮ್ಮ₂ (< ಚಮ್ಮ) + ಕುಂದು₁]

ಸಮ್ಮಂಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ಆಶ್ರಯ ನೀಡು; ರಕ್ಷಣೆ ಕೊಡು : ಹಸರಸಕದ ಹೆಮ್ಮೆಯ ದೇವರು ಬಂದೊಸೆದು ತುಳಿಲ್ವೆವಡಿದಾವರೆಯಂ ಸಸಿವಚ್ಚಂ ಸಮ್ಮಂಗೊಟ್ಟುಮ್ಮಹದಿಂದೆಮ್ಮಂ ಪೊರೆಗೆ (ಉದ್ಭಟ. ೧-೨). [ಸಮ್ಮ₁ + ಕೊಡು₁]

ಸಮ್ಮಂದ 'ಸಮ್ಮದ₁' ನೋ.

ಸಮ್ಮಂದಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತಿರು : ಆತ್ಮಂ . . . ಸಮ್ಮಂದಿಸಿಹನು ಪ್ರಾಣಗಳಾ (ಭರತ. ೬೭-೯೩). ೨. ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸು; ಹೊಂದಾಣಿಕೆ ಮಾಡು: ನಿಮ್ಮಯ ಲಕ್ಷಣದಿರವಂ ಸಮ್ಮಂದಿಸಿ ನೋಡಲೆಂದು ಕಳುಪಿದನೆನ್ನಂ (ದೇವಿರು. ೨-೪೪). [ಸಮ್ಮಂದ (< ಸಮ್ಮದ₁) + - ಇಸು₁]

ಸಮ್ಮಂಧ₁ 'ಸಮ್ಮದ₁' ನೋ.

ಸಮ್ಮಂಧ₂ (ಅ). ಸಲುವಾಗಿ ; ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ : ತೋಟವನಿಕ್ಕುವ ಸಂಮಂಧ ಎಂಟುಹೊನು (ಎಕ. VII. ಶಿವಮೊ. ೬೧-೫೨ ; 1431). [< ಸಮ್ಮಂಧ₁]

ಸಮ್ಮಂಧಿ (ನಾ). ೧. ಸೇರಿದುದು; ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು : ಜಜಾಹುತಿ ಶ್ರೀಶಾಂತಿನಾಥಸಮ್ಮನ್ನಿಯಪ್ಪ ಬಳಕಾಜಿಗಣದ ಮೇಷಪನ್ನಭಟ್ಟಾರಕರ ಶಿಷ್ಯರಪ್ಪ ಕೇಶವನನ್ನಿ . . . ಕೊಟ್ಟ ಗಟ್ಟೆ (ಇಎ. IV. ೧೮೦-೧೫ : 1048). ೨. ಬಂಧು ; ನಂಟ : ನಿಮ್ಮ ದಾಸರು ಅವರ ಸಮ್ಮಂಧಿಗಳ ಪಾದ ನೆಮ್ಮಿಕೊಂಡಿಪ್ಪಂಥ ಧಮ್ಮನು ನಾ (ವಿದಾಶ್ಯ. ೭೩-೩). [< ಸಂ. ಸಂಬಂಧಿನ್]

ಸಮ್ಮಂಧಿಗ (ನಾ). = ಸಮ್ಮಂಧಿ ೨ : ಕರುಳ ಸಮ್ಮಂಧಿಗನಯ್ಯ ವರನರಕೇಸರಿಕಾಯ . . . ಕಾಯೊ ಮುರಾರಿ (ಮೋಕ್ಷದೀ. ೭೮-೧). [ಸಮ್ಮಂಧ₁ (< ಸಮ್ಮದ₁) + - ಇಗ]

ಸಮ್ಮಕಂಕರಿ (ನಾ). ಚರ್ಮದ ಚಾಟಿ ; ಬಾರುಕೋಲು : ಈತಂ ಪಗಲ್ಗನೀತನಂ ಸಮ್ಮಕಂಕರಿಯಿಂ ಬಡಿವರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೧೬-೨೯). [ಸಮ್ಮ₂ (< ಚಮ್ಮ) + ಕಂಕರಿ₂]

ಸಮ್ಮಕಾರ 'ಚಮಗಾರ' ನೋ.

ಸಮ್ಮಗಾತಿ (ನಾ). ಚಮ್ಮಾರ ಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸು : (ಶ).
[ಸಮ್ಮ₂ (< ಚಮ್ಮ) + - ಕಾತಿ]

ಸಮ್ಮಗಾತಿಯಗಿಡು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಸಮ್ಮಗಾತಿಯ ಗಿಡು - ಸಪ್ತಲೆ, ವಿಮಲೆ, ಸಾತಲೆ, ಭೂರಿಫೇನ, ಚರ್ಮಕಷೆ" (ನಾಚಿರಾ. ೬).
[ಸಮ್ಮಗಾತಿ + ಗಿಡು]

ಸಮ್ಮಗಾಜ 'ಚಮಗಾರ' ನೋ.

ಸಮ್ಮಟಿಗೆ 'ಚಮ್ಮವಟ್ಟಿಗೆ' ನೋ.

ಸಮ್ಮಣ 'ಸಮ್ಮಾನ' ನೋ.

ಸಮ್ಮಣಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). ಸನ್ಮಾನವನ್ನು ಹೊಂದು ; ಗೌರವಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರವಾಗು : ಆ ನಾರದಂ . . . ತ್ರಿಲೋಕದೊಳಂ ತ್ರಿಮೂರ್ತಿಗಳೊಳಂ ಸಮ್ಮಣಂಬಡೆದಿರ್ಪಂ (ಅದ್ಭುತ. ೨೮-೧೦). [ಸಮ್ಮಣ (< ಸಮ್ಮಾನ) + ಪಡೆ₁]

ಸಮ್ಮತ (ಗು). ೧. ಅಂಗೀಕಾರಾರ್ಹವಾದ ; ಒಪ್ಪಬಹುದಾದ: ಇಂತಾಚಾರ್ಯರ ಅನುಮತಿ ಇಲ್ಲದೆ ಸಮ್ಮತ ವಿಶ್ವಕ್ಸೇನರನೊಲ್ಲದೆ ಚೌತಿಯ ದಿನದೊಳು ಬೆನಕನ ಭಾವಿಸೆ (ಗಣೇಶ. ೧-೧೬). (ನಾ). ೨. ಅಂಗೀಕೃತವಾದುದು ; ಒಪ್ಪಿಗೆಯಾದುದು: ಪ್ರಕಟತರಂ ಶಬ್ದಂ ಶಾಬ್ದಿಕಸಮ್ಮತಮರ್ಥಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧-೫೮) : ಸಮ್ಮತಮಿದಹು ದೆಂದರಲ್ಲರುಂ ಭೂವರಂ ಸುಮ್ಮನಿರೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೬-೫೭). ಹಿತವಿದು ಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತವಿದು ಮನಕೆ ಸಮ್ಮತವಿದೆಂದೆಂಬ ಮರ್ಮವನು ಮತಿಯೊಳೆಣಿಸಿ (ಹರಿಬ. ೩-೧೯). ೩. ಹೊಂದಾಣಿಕೆ ; ಅನ್ಯೋನ್ಯ : ಇನ್ನು ನಾವಿಬ್ಬರೂ ಒಮ್ಮತ ಸಮ್ಮತವಾಗಿರೋಣ (ಅರ್ಯಾಕ. ೪). ೪. ಅಭಿಪ್ರಾಯ ; ವಿಚಾರ: ನಿಮ್ಮ ದಯೆಯಿಂದಮನುಪಮ ಸಮ್ಮತಮಂ ಹಿತಮನಖಿಳಶಾಸ್ತ್ರಾಗಮಮಂ ನಿಮ್ಮಿಂದಮಱಿದೆವು (ಸುಕುಮಾ. ೨-೫೮).

ಸಮ್ಮತಹೊಡೆ = ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳು; ತಲೆಬಾಗು; ಶರಣಾಗು : ಉಳಿದ ಜನ ವೇಪರಿಗಾಗಿ ಚಾತಕಪಕ್ಷಿಯಂತೆ ಕಾದು ಸುಸ್ತಾಗಿ ಸಮ್ಮತಹೊಡೆದು, ನಿಟ್ಟುಸಿರುಬಿಟ್ಟು ಹೋಗುತ್ತಾರೆ (ನಾಡಗೀ. ೬೫); ಸಮ್ಮತಹೊಡೆದು ಬಿಟ್ಟಾನು ನಿನಗೆ (ಎಂಜಿ. ೮೩). [ಸಂ.]

ಸಮ್ಮತಿ (ನಾ). ೧. ಒಪ್ಪಿಗೆ; ಅನುಮೋದನೆ : ಪತಿದೇವನಂ ಬಿಡುವ ಮನಸಿಲ್ಲದೆಯೆ ಬಿಡಲ್ ಸಮ್ಮತಿಯಿತ್ತಳಾಕೆ (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೪೯-೧೩೫೨) ; ಗೋವಿಂದಲಾಲನೂ ತಮ್ಮ ಸಮ್ಮತಿಯನ್ನು ಹಾಕಿದರು (ಬಂಕಿಮ. ೭೧). ೨. ಘನತೆ ; ಗೌರವ. ೩. ಪ್ರೀತಿ ; ಒಲವು. ೪. ಆಜ್ಞೆ ; ಅಪ್ಪಣೆ. [ಸಂ.]

ಸಮ್ಮತಿಸು (ಕ್ರಿ). ಒಪ್ಪು; ಒಡಂಬಡು : ಸತತಮುಂ ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿರಲು ಸಮ್ಮತಿಸಿ ಕರುಣಿಸು (ಬಸವ. ೬೧-೫೯) ; ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವವರು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡರೂ ಹೆಣ್ಣಿಂದು ಸಮ್ಮತಿಸಬೇಕಲ್ಲ? (ತೇಜೋದ. ೧೦೩). [ಸಮ್ಮತ + - ಇಸು₁]

ಸಮ್ಮಥಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಡೆ; ಮಥನಮಾಡು : ಲಂಕಾಜನದ ಮನದ ವಾರ್ಧಿಯಂ ಸಮ್ಮಥಿಸುತ್ತಿತಂದುದಾ ಬೂತು ಮಯನಂದನೆಯ ದೇವಮಂದಿರಕೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೨೭-೧೯೮). [ಸಂ. (ಸಮ್ಮಥನ) + - ಇಸು₁]

ಸಮ್ಮದ₁, ಸಮ್ಮಂದ, ಸಮ್ಮಂಧ₁ (ನಾ). ೧. ನಂಟು ; ಬಾಂಧವ್ಯ : ಸ್ವಯಂಬುದ್ಧನೆಂಬುದನಾನೆಂದೆನದಲ್ಲದಂದನಗಮಿ ಲೋಕಕ್ಕಮೇಂ ಸಮ್ಮದಂ (ಆದಿಪು. ೨-೭೭); ನಾಡ ನಂದನವನಂ ಸಗ್ಗಕ್ಕೆ ಪೋದಂತೆ ಕಣ್ಗೊಳಿಸುಂ ನಂದನಮಲ್ಲದಂದು ಬನಕಂ ಸಗ್ಗಕ್ಕಮೇಂ ಸಮ್ಮದಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೧೧-೭೭) . ೨. ಕಾರಣ ; ನಿಮಿತ್ತ : ಭೂವಗವುಣ್ಣ ಹೊಲದ ಬಿದಿರ ಸಂಮ್ಮದದಿ ಕೊನ್ನದೆ ಬಾಸಗವುಣ್ಣ ಬೂವೆಗವುಣ್ಣನ ಕೊನ್ನ (ಮೈಅಂ. ೧೧೩೩, ೨೦-೧೧ : 1012?) : ಅಂಚೆಗಳ್ ಮೃದುಯಾನಕ್ಕೆ ಪಿಕಂ ರವಕ್ಕೆಳಸೆ ತಂತಮ್ಮ ಸ್ವಜಾತೀಯ ಸಮ್ಮದದಿಂ ಪಾಮರಿಯರ್ . . . ಇರ್ಪರ್ ಕಾದು ಕೇದಾರಮಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೨೦). **ಸಮ್ಮಂದ** : ೩. ಮದುವೆಯಿಂದುಂಟಾಗುವ ನಂಟಸ್ತಿಕೆ ; ವೈವಾಹಿಕ ಸಂಬಂಧ : ನಮ್ಮ ಪುತ್ರರ ನಮ್ಮ ಕೇಳದೆ ಕೊಂಡೊಯ್ಯು ನಿಮ್ಮ ಪುತ್ರಿಯರ ನೀವವರ್ಗೆ ಸಂಬಂಧಮಾಳ್ಪಾಗ ಬಡವರೆ (ಭರತ. ೫೮-೭೭). **ಸಮ್ಮಂಧ₁** : ೩. ಗಣಪತಿಯಂಥವನಿಗೆ ಸರಿಯಾದ ಸಮ್ಮಂಧ ಮತ್ತೆ ಯಾವುದು? (ಹೊಸಕ್ಕ. ೪೨).
[< ಸಂ. ಸಂಬಂಧ]

ಸಮ್ಮದ₂ (ನಾ). ೧. ಅಧಿಕವಾದ ಸಂತೋಷ : ಅನುಮಂತೆಯ ಸಮ್ಮದ ಸಂದೋಹಮನಾನ ಪೆತ್ತೆನಿದನೆಂಬುತ . . . ಆದೆಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೮೬೪) ; ಎಲ್ಲರ ಸುಖ ದುಃಖದ ಹದನಂ ಪರಿಕಿಸಿದೊಡೆ ಸಮ್ಮದಂ ಧರಿತ್ರೀತಳದೊಳ್ (ದಶಕು. ೬-೧೧೫). ೨. ಉತ್ಸಾಹ ; ಸಂಭ್ರಮ : ಅಚ್ಯುತಂ ಯುದ್ಧಸಮ್ಮದದಿಂ ಪೂರಿಸೆ ಪಾಂಚಜನ್ಯಮಂ (ಜಗವಿ. ೧೮-೭). ೩. ಅತಿಶಯವಾದ ಮದ : ನವಾಮ್ರಕೋಮಲ ಕಳಿಕಾರಸಪ್ರಸರಸೇವೆಯ ಸಮ್ಮದದಿಂ ಕುಕಿಲ್ವ ಕೋಕಿಲಕುಳಮಾ ಪುರೋಪವನದೊಳ್ ಪರಿದೊಪ್ಪುವುದು (ಕುಸುಮಾ. ೨-೭೦). [ಸಂ.]

ಸಮ್ಮದಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅತಿಯಾಗಿ ಸಂತೋಷಿಸು : ಜಲಂ ಮುಂದು ವಿತಳಕ್ಕಿಳಿಯುತನೆ . . . ತಾಯ್ಮಳಲುಗಾಣಿಸಲು ಘಮ್ಮನಲು ನೀರ್ವಡುವೆ ಹೊಯ್ಡೆ ಸಮ್ಮದಿಸಲೆಂದಾಗ ದೆಂಬರ ಪೆರ್ಮೆಯಂ ಮಾಣಿಸಿದನಲ್ಲಾ (ಬಸವ. ೩೨ ೨೭). [ಸಮ್ಮದ₂ + - ಇಸು₁]

ಸಮ್ಮಾನ, ಸಮ್ಮಣ (ನಾ). ಸನ್ಮಾನ ; ಗೌರವ : ಭೂಮಿಪರು ಸುಖಮುಖಿರಾದರು ನಮಿರಾಜ ತವಗೆ ಸಮುಖವಿತ್ತು ಮಾಳ್ಪ ಸಮ್ಮಾನಕೆ (ಭರತ. ೩೮-೫೯). **ಸಮ್ಮಣ** : ನಾನು ಮಹಾಸನ್ನಿಧಾನಕ್ಕೆ ದಕ್ಷಿಣಭುಜದಂಡನಾಗಿರುವೆನೆಂಬ ಒಲ್ಪಿನ ಸಮ್ಮಣದ ತೇಜಸ್ವಿತೆಯ ಬಿರುದು ಆದಿಯಿಂದ ನನ್ನ ಪರಮಸೌಭಾಗ್ಯವದಾಗಿದೆ (ಮುಂತ್ರಿಶ. ೧೭೫-೨೪). [< ಸಂ. ಸಮ್ಮಾನ]

ಸಮ್ಮನಿಸು₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ಆದರಿಸು; ಗೌರವಿಸು : ಎನಿತು ಗುಣಮುಳ್ಳೊಡಂ ಸಮ್ಮನಿಸದರಂ ತದ್ಗುನಂ ಕೃತಘ್ನನನೆಂದುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೪-೨೩) : ಪೆತ್ತ ಮಗಂ ಸಮ್ಮನಿಸಿ ಕೊಳುತ್ತಿರೆ ಪೊಸತಲ್ತೆ ತಂದೆ ಮಕ್ಕಳ ಮೋಹಂ (ಅನಂಪು. ೩-೮೯) : ಇನಿವಿರಿದು ಪಡಗರಣ್ಯಕಂ ಕೂಟ್ಟೀರಿತ್ತು ಸಮ್ಮನಿಸಿದನ? (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೧೫-೨೪). ೨. ಸ್ಯೆರಿಸು ; ಸಹಿಸು : ತಾಮ್ಮುನ್ನಮ ಮುಗ್ಧೆಯದಟ ಮೇಗುದಯಸ ಕೋಪಮ್ಮಿಗೆ ತನ್ನ ನೆಟ್ಟಲ್ಲಂ ಸಮ್ಮನಿಸಳೆ ಕೂರ್ತು ಕಣ್ಣ ಕಾಣ್ಣವರೊಳರೆ (ಲೀಲಾವ. ೧೪-೩೧). [ಸಮ್ಮನ + -ಇಸು₁]

ಸಮ್ಮನಿಸು₂ 'ಸಮನಿಸು' ನೋ.

ಸಮ್ಮರ್ದ (ನಾ). ೧. ತಿಕ್ಕಾಟ ; ಘರ್ಷಣೆ : ಸಂದೇಶವಾಹಕಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಮ್ಮರ್ದ ಹುಟ್ಟಿಸಿ ಸಂದೇಶಗಳು ಸಾಗದಂತೆ ಅಡಚಣೆಯುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ (ಶಿಕ್ಷ.ರ. ೪೮೩). ೨. ಒತ್ತಡ ; ಒತ್ತರ : ಒಂದರ ಮೇಲೆ ಇನ್ನೊಂದು ವಸ್ತು ಉಂಟು ಮಾಡುವ ಬಲದ ಹೆಸರು ಸಮ್ಮರ್ದ (ಪ್ರೆಸರ್) (ಶವೀಶಿ. I. ೨೬೦). ೩. ಸಂದಣಿ ; ದಟ್ಟಣೆ : ಮಾಹೇಶ್ವರಾರಾಧನೆಯ ಸಮ್ಮರ್ದದಲ್ಲಿ . . . ಮತಾಚಾರಗಳನ್ನು ಗುಟ್ಟಾಗಿ ಹಾಳೆರಿಸಿದ ಸೇನಾಪತಿ ಬಸವಲಿಂಗಣ್ಣನೂ ಉಂಟು (ಚಿಬ್ಬ.ಪ. ೪೮-೧೮). ೪. ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯವನ್ನು ತೀಡುವುದು : "ಸಮ್ಮರ್ದವನ ಪರಿಮಳವನಲು ಮಿದಿವುದಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೪-೩೪). [ಸಂ.]

ಸಮ್ಮರ್ದನ (ಗು). ತುಳಿದಿಕ್ಕಿದ ; ಮೆಟ್ಟಿದ : ಅದನಾಳ್ವಂ . . . ಅನೇಕಸಮರ ಸಮ್ಮರ್ದನ ನಿರ್ಜಿತೋರ್ಜಿತಾರಾತಿಬಲನತಿಬಲನೆಂಬಂ (ಆದಿಪು. ೧-೬೧ ವ). [ಸಂ.]

ಸಮ್ಮಾವುಗೆ 'ಚಮ್ಮಾವುಗೆ' ನೋ.

ಸಮ್ಮಾನ (ನಾ). ೧. ಸನ್ಮಾನ ; ಮನ್ನಣೆ : ಭೀಷ್ಮದ್ರೋಣಕೃಪಾದಿಗಳೂ . . . ಕ ಶ್ಚ ರ ಸಮ್ಮಾನಾರ್ಥವಾಗಿ ಅಲಂಕರಿಸಿದ್ದ ನಗರಕ್ಕೆ ಬಿಜಯಮಾಡಿಸಿದರು (ಭೀಷ್ಮ.ಚ. ೧೬೬) ; ನಿನಗೆ ಸಮ್ಮಾನ ಮಾಡಲೆಂದು ಕೊಬ್ಬಿದ ಕೋಳಿಯನ್ನು ಕೊಂದು ಕೋಳಿಕರಿ, ರೊಟ್ಟಿ ಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸಿದೆವು (ನಡರಾ. II. ೧೧೩೦). ೨. ಸುಖ ; ಸಂತೋಷ : ಮುದಿ ತುಂಬುರಂಗೆ ಸಮ್ಮಾನಮಪ್ಪಡೆಯೊಳೆನಗೆ ದುಮ್ಮಾನಮಾದುದು ಗಡ! (ಅದ್ಭುತ ೨೦-೫೮). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಳತೆ. ೪. ಹೋಲಿಕೆ; ತುಲನೆ. [ಸಂ.]

ಸಮ್ಮಾನಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಆದರಿಸು; ಪುರಸ್ಕರಿಸು: ಅಮ್ಮ ನೀನೊಸಗ ಮಾಡಿದ ನಮ್ಮಲ್ಲರ್ಗೆ ಸಮ್ಮಾನಗೆಯ್ದು (ಭರತೇ. ೩೫-೯೧). [ಸಮ್ಮಾನ + ಕೆಯ್₁]

ಸಮ್ಮಾನಿಸು (ಕ್ರಿ). = ಸಮ್ಮಾನಗೆಯ್ : ಆನುಂ ಕತೆಯಂ ಕೇಳ್ದು ಸೊಗಸಾಗ ಬಲ್ಲಂತೆ ಸಮ್ಮಾನಿಸುವಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫-೨೫). [ಸಮ್ಮಾನ + -ಇಸು₁]

ಸಮ್ಮಾರ್ಜನ (ಗು). ೧. ಗುಡಿಸುವ ; ಉಡುಗುವ : ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎದ್ದು ಸನ್ನಿಧಿಯ ಸಮ್ಮಾರ್ಜನಕೈಂಕರ್ಯಕ್ಕೆ ಪೋಗುವಾಗ್ಗೆ (ಪುರಾವಿ. ೧೧೪). (ನಾ). ೨. ಗುಡಿಸುವುದು. ೩. ತೊಳೆಯುವುದು ; ಶುದ್ಧಿಮಾಡುವುದು. ೪. ಶುದ್ಧಿ; ಸ್ವಚ್ಛ ; ಚೊಕ್ಕಟ : ನಗವತರೆಯಿಂದ ಸಮ್ಮಾರ್ಜನೆಯ ಮಾಡಿ ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಪೂವಲಿಯ ಕೆದಟಿ (ಪಟಾ. ೩-೮೧). ೫. ಉಜ್ಜುವುದು; ತಿಕ್ಕುವುದು. ೬. ಸಾರಿಸುವುದು; ಸಾರಣೆ. ೭. ಪ್ರತಿಮೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗೆ ಬಣ್ಣ ಬಳಿಯುವುದು. [ಸಂ.]

ಸಮ್ಮಾರ್ಜನಂಗೆಯ್ಯು 'ಸಮ್ಮಾರ್ಜನಂಗೈ' ನೋ.

ಸಮ್ಮಾರ್ಜನಂಗೈ, ಸಮ್ಮಾರ್ಜನಂಗೆಯ್ಯು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಾರಿಸು; ಸಾರಣೆಮಾಡು: ರಜಮನಾ ತಾಣದೊಳ್ ಹಸ್ತಿ ಕೈನೀರಿಡುತಂ ಸಮ್ಮಾರ್ಜನಂಗೈವು [ಪಾಠಾಂ.ಗೆಯ್ಯು]ದು (ರಾಜಶೇ. ೧-೧೨೬). **ಸಮ್ಮಾರ್ಜನಂಗೆಯ್ಯು** : ೨. ತಿಕ್ಕು; ಉಜ್ಜು : ತಿರಸ್ಕ್ರಿಯ ಕೈದುವಂ ಸಮ್ಮಾರ್ಜನಂಗೆಯ್ಯುತಿರ್ದೊಡಂ ನಡನಡನೆ ನಡುಗುತಿರ್ದಾ ಪೆರ್ಚಿ ಗಣ್ಣಬಲೆಯಂ ಹುಬ್ಬುಗಂಟಿಕ್ಕಿ ನೋಡಿದನ್ . . . ನಿಶಾಚರೇಂದ್ರಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೪೭-೪೮೪). [ಸಮ್ಮಾರ್ಜನ + ಕೈ (< ಕೆಯ್₁)]

ಸಮ್ಮಾರ್ಜನಿ (ನಾ). ಪೊರಕೆ ; ಕಸಬರಿಗೆ : "ಸಮ್ಮಾರ್ಜನಿ ಪರಿಶೋಧಿನಿಯೆನಲ್ ಕಸಕಿಲನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೬೦-೧೫); ಲೋಕಪಾಲಕರ ನೊಸಲಕ್ಕರವಂ ತೊಡೆವ ಸಮ್ಮಾರ್ಜನಿಯಿದೆಂಬಂತೆ ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ ಬೀಸುವವ್ವಂಡಬಾಳದಂಡಮುಂ (ಜಗ. ೪-೪೦ ವ): ಇರುಳವೆಣ್ ಕೈಲಾಂತು ನಿಡುನೀಳ್ದ ಕಂಗೆಂಡದುರಿಯ ಸಮ್ಮಾರ್ಜನಿಯೊ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫೭-೬೯). [ಸಂ. ಸಮ್ಮಾರ್ಜನೀ]

ಸಮ್ಮಾರ್ಜನೆ (ನಾ). ೧. = ಸಮ್ಮಾರ್ಜನ ೩ : ಹವ್ಯಕವ್ಯಗಳಲ್ಲ ಗೋವಿಂದ ಪಾಂಗಾಗ್ನಿಸಮ್ಮಾರ್ಜನೆ ಗೋವಿಂದ (ಪ್ರುರಾ. ೧೧೨-೨). ೨. = ಸಮ್ಮಾರ್ಜನ ೬ : ಹೋಮಶಾಲೆಯ ಹೊಸಲು ಹೊಸದಾಗಿ ಮಾಡಿರುವ ಸಮ್ಮಾರ್ಜನೆಯಿಂದ ಶೋಭಿಸುತ್ತಿರುವುದು (ಶಾಕುಂತ. ೬೩-೧೭). [ಸಂ. ಸಮ್ಮಾರ್ಜನ]

ಸಮ್ಮಾರ್ಜನೆಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). = ಸಮ್ಮಾರ್ಜನಂಗೈ ೧ : ಕಸ್ತುರಿಯಿಂದ ಸಮ್ಮಾರ್ಜನೆ ಗೆಯ್ದು . . . ರಂಗವಾಲಿಯ ಬಿತ್ತರಿಸಿದರು (ಮೋಹತ. ೨೦-೫). [ಸಮ್ಮಾರ್ಜನೆ + ಕೆಯ್₁]

ಸಮ್ಮಾರ್ಜಿತ (ಗು). ೧. ಗುಡಿಸಿದ ; ಉಡುಗಿದ : ಮರುತ್ಕುಮಾರ ಸಮ್ಮಾರ್ಜಿತ ಯೋಜನಾಂತರಿತ ರಮ್ಯಭೂಮಿಭಾಗಮುಂ . . . ಆಗಿ (ಅನಂಪು. ೧೦-೬೭ ವ). ೨. ತೊಳೆದ : ಸಮ್ಮಾರ್ಜಿತೋಜ್ಜ್ವಲದಶನನಿಚಯ ತಾಂಬೂಲಚರ್ವಣಾಭರಿತಕಪೋಲರುಂ . . . ಆಗಿ (ಜಗ. ೪-೮೦ ವ). [ಸಂ.]

ಸಮ್ಮಾರ್ಜಿಸು (ಕ್ರಿ). = ಸಮ್ಮಾರ್ಜನಂಗೈ ೧ : ಎಸೆವ ಲಿಂಗಾಂಗಣಕೆ ಸಮ್ಮಾರ್ಜಿಸುವ . . . ರಂಗವಾಲಿಯನಿಕ್ಕಿ ನಡೆತಪ್ಪ (ಬಸವಪು. ೧೯-೬೯). [ಸಮ್ಮಾರ್ಜನ + -ಇಸು₁]

ಸಮ್ಮಾವಣೆ (ನಾ). (?) : ಸುಘೋಷೆಯೆಂಬ ವೀಣೆಯಂ ಕೊಂಡು ಕಳೆಯನಳವಡಿಸಿ . . . ಸಮವಿಹಮಪ್ರಹರಣಂಗಳ ಸಮ್ಮಾವಣೆಯಜೆದು ತಾಳಾನುಗತಮಾಗೆ (ಮಹಾನೇ. ೫-೧೪ ವ). [?]

ಸಮ್ಮಾವುಗೆ 'ಚಮ್ಮಾವುಗೆ' ನೋ.

ಸಮ್ಮಾಳಿಗೆ (ನಾ). ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉಗ್ರ ಶಿಕ್ಷೆ (?) : ಕಸ್ತೂರಿ ರಂಗಪ್ಪನಾಯಕನು ಈ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಲಗ್ಗೆಮಾಡಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು, ನೀಲಯ್ಯನನ್ನು ಹಿಡಿತರಿಸಿ ಅವನ ಹಲ್ಲನ್ನು ಕೀಳಿಸಿ ತಲೆಯನ್ನು ಒಡೆಯಿಸಿ ಸಮ್ಮಾಳಿಗೆಗೆ ಹಾಕಿಸಿ, ಆ ವೂರಿಗೆ ಠಾಣ್ಯ ಇಟ್ಟು ದುರ್ಗಕ್ಕೆ ಬಂದನು (ಚಿತ್ರಶಾ. ೨೦). [?]

ಸಮ್ಮಿತ (ಗು). ೧. ಅಳತೆಮಾಡಿದ. ೨. ಒಂದೇ ಅಳತೆಯ ; ಸಮತೂಕದ. (ನಾ). ೩. ಸಮಾನವಾದುದು : 'ಕಾಂತಾಸಮ್ಮಿತ', 'ಪ್ರಭುಸಮ್ಮಿತ' ಪರಾ. ೪. [ಸಂಗೀತ] ತಾಳಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಧ್ರುವ . . . ಸಮ್ಮಿತ . . ಜಯಾಳವೆಂಬವೇ ಮೊದಲಾದ ನೂಱೊಂದು ತಾಳಂಗಳ್ (ವಿವೇ. ೧೫೨). [ಸಂ.]

ಸಮ್ಮಿಲನ, ಸಮ್ಮಿಳನ (ನಾ). ಒಂದುಗೂಡುವಿಕೆ; ಒಟ್ಟಾಗುವಿಕೆ: ಕೃಷ್ಣಾರ್ಜುನರ ಸಖ್ಯವೂ ಸಾಂಖ್ಯಯೋಗಗಳ ಸಮ್ಮಿಲನವೂ ಭಕ್ತಿಯ ಬಹಿರಂಗಗಳು (ಧರ್ಮಸಾ. ೧೧೮). **ಸಮ್ಮಿಳನ**: ಎರಡು ರಾಷ್ಟ್ರಗಳ ಸಮ್ಮಿಳನದಿಂದ ಅನೇಕ ಸಮಸ್ಯೆಗಳು ಪರಿಹಾರವಾಗುತ್ತವೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಸಮ್ಮಿಲಿತ, ಸಮ್ಮಿಳಿತ (ಗು). ೧. ಒಟ್ಟುಗೂಡಿದ ; ಕಲೆತ : ಬೌದ್ಧವಿಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬಂದ ಸಮ್ಮಿಲಿತವಾತಾವರಣವು ಇಂದ್ರಿಯನಿಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪೋಷಕವಾಗಲಿಲ್ಲ (ಕರ್ನಾಕ. ೧೨). (ನಾ). ೨. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕೂಡಿಸಿದುದು; ಮಿಶ್ರಣ : ಈ ಎಳ್ಳ ತುಪ್ಪಗಳ ಕಾಸಿ . . . ಚೂರ್ಣವಂ ಹಾಕಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಸಿ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಸಮ್ಮಿಲಿತವಂ ಮಾಡಿ (ವಿಷ್ವವಿ. ೬೮). **ಸಮ್ಮಿಳಿತ** : ೧. ಭೂರಿತರಪಂಚಭೂತಸಮ್ಮಿಳಿತಕಾಯಂಗಳೊಳು ತರಣಿಯಂದದಿ ತನ್ನ ತಾನೆಯಾಕ್ಕಿಪನೊಡನೆ (ತತ್ವಪ. ೬೪-೪). ೨. ತನುವಿನೊಳಗಂ ಕೋಟಿಕೋಟಿಯ ಗಣನೆಯಿಂ ಸಮ್ಮಿಳಿತವಾಗಿಹವನುದಿನಂ (ಕಾವೇಮಾ. ೬-೨೪). [ಸಂ.]

ಸಮ್ಮಿಶ್ರ (ಗು). ೧. ಬೆರೆತ ; ಮಿಶ್ರವಾದ : ಅತಿಸುರಭಿಸಪಕಾರಕಸ್ತೂರಿಕರ್ಪೂರಪಾಲಿ ಸಮ್ಮಿಶ್ರ ತಾಂಬೂಲರಾಗರಕ್ತಾಧರಪ್ರವಾಲಪ್ರಭಾಪ್ರಕಟಪೂರ್ವಸಂಧ್ಯಾರಾಗಮುಂ . . . ಆಗಿ (ಅದಿಪು. ೩-೬೦ ವ). (ನಾ). ೨. ಬೆರಕೆ ; ಮಿಶ್ರಣ : ಭಕ್ತಹಸ್ತಾರ್ಪಿತ ಭಸಿತಮಂ ಭಕ್ತ ತತ್ಪಾದೋದಕದಿ ಸಮ್ಮಿಶ್ರಮಂ ಮಾಡಿ (ಬಸವಪು. ೪೬-೬೧). ೩. [ಗಣಿತ] ಕೂಡುವುದು; ಸಂಕಲನ : ಯುತಂ, ಯುಕ್ತಂ, ಮಿಶ್ರಂ, ಸಮ್ಮಿಶ್ರಂ . . . ಚಿತಂ - ಇಂತಿನಿತುಂ ಕೂಡೂದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು (ವ್ಯವಹಾ. ೧೧-೧೯). [ಸಂ.]

ಸಮ್ಮಿಶ್ರಣ (ನಾ). ೧. ಸರಿಯಾದ ಬೆರಕೆ, – ಮಿಶ್ರಣ : ಹಾಲು - ಜೇನುಗಳ ಸಮ್ಮಿಶ್ರಣದಿಂದ ಮಧುರವಾದ ಪೇಯ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). ೨. ಮಿಲನ ; ಸಮಾಗಮ : ಹಿಂದೂ ಮತ್ತು ಕ್ರಿಶ್ಚಿಯನರ ಸಮ್ಮಿಶ್ರಣದಿಂದ ಜನಿಸಿದ ಆ ಮಗುವಿನ ಗತಿಯೇನು? (ಕಾವೇರಿ. ೧೬೬). [ಸಂ.]

ಸಮ್ಮಿಳನ 'ಸಮ್ಮಿಲನ' ನೋ.

ಸಮ್ಮಿಳಿತ 'ಸಮ್ಮಿಲಿತ' ನೋ.

ಸಮ್ಮು (ನಾ). ಸುಳಿವು ; ಸೂಚನೆ : ಒಂದು ಕಾಲಕ್ಕೆ ಭತ್ತ ಕೊಳೆತುಹೋಗುವಷ್ಟು ಮಳೆಯಾಗುತ್ತಿದ್ದರೂ ಈಗ ರೋಹಿಣಿ ಪ್ರವೇಶವಾಗಿ ಐದಾರು ದಿನಗಳಾಗಿದ್ದರೂ ಮಳೆಯ ಸಮ್ಮು ಇರಲಿಲ್ಲ (ರಕ್ತಧ್ವ. ೧೩೧). [?]

ಸಮ್ಮುಖ (ನಾ). ೧. ಎದುರುಗಡೆ ; ಮುಂಭಾಗ : ಹರಲಿಖಿತವಪ್ಪೋಲೆಯೊಂದು . . . ಭೂವರನ ಸಮ್ಮುಖದಲ್ಲಿ ಬೀಳಲು (ಬಸವು. ೫-೫೨) ; ನಿರ್ಮಲವಾಜಿಯಂ ಸುವೇಗಂ ತಂದು ನಿಲಿಸಿದಂ ಧರ್ಮಜನ ಸಮ್ಮುಖದೊಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೫-೧೧). ೨. ಎದುರು; ಅಭಿಮುಖ ; ಮುಖಾಮುಖಿ : ಸಮ್ಮುಖಸಮರನೀತಿಯಿಂದಾತನಂ ಜಯಿಸೆ ಶತಮಾನಗಳೆ ವೇಳ್ಕುಮಯ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೯೬-೩೦೮). ೩. ದೇವರು ಮತ್ತು ರಾಜ, ರಾಣಿ, ಗುರುಹಿರಿಯರು ಮುಂತಾದವರ ಸನ್ನಿಧಿ,– ಸನ್ನಿಧಾನ : ದ್ವಾರಪಾಲಕನು ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಸಮ್ಮುಖಕ್ಕೆ ಬಂದು ಸಂಜಯನು ಬಾಗಿಲಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವನೆಂದು ಬಿನ್ನವಿಸಿದನು (ಕೃವಾಲು. ೮೫) ; ದೇವನ ಸಮ್ಮುಖದಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯ ಆವೇಶದಲ್ಲಿ ಶಾಂತಲೆ ಆನಂದ ನೃತ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಳೆ. (ಶಾಂತಲಾ. ೧೩೧). ೪. [ನಾಟ್ಯ] ಕರಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ: ಉತ್ತಾನಂ . . . ಸಮ್ಮುಖ . . . ಸಮ್ಮುಖಾಗತಂ ಪದಿನ್ನೆದುಂ ಬಗೆಯಿಂದಂ ನೃತ್ತದೊಳಂಮಿಗೆ ರಂಜಿಸಿ ತೋರ್ಪುವಿಂತು ಕರಭೇದಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೪-೪).

ಸಮ್ಮುಖದಾಕೆ = ರಾಜ, ರಾಣಿಯರ ಖಾಸಾ ಸೇವಕಿ : ಗುರುಗಳು ಹಸನ್ಮುಖಿಗಳಾಗಿ "ರಾಣಿಯ ಸಮ್ಮುಖದಾಕೆ ಅಲ್ಲವೇನವ್ವ?" ಎಂದರು (ಸವತಿ. ೧೩). [ಸಂ.]

ಸಮ್ಮುಖಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಎದುರಿಗೆ ನಿಲ್ಲಿಸು; ಅಭಿಮುಖವಾಗಿಸು : ಬೆಸನಂ ಸಾರ್ದು ನಿಂದ ಯೋಗಿನಿಯರಿಂ ಕರೆಕರೆದು ಸಮ್ಮುಖಂಗೆಯ್ದು ಮಂತ್ರಶಕ್ತಿಯರಿಂ . . . ಪರಮನ ಸಭೆ ಕಣ್ಗೊಳಿಸಿರ್ದುದು (ಶಬಶಂ. ೧-೭೯ ವ). [ಸಮ್ಮುಖ + ಕೆಯ್₁]

ಸಮ್ಮುಖಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). (ದೇವರನ್ನು) ಆವಾಹನೆ ಮಾಡು; ಬರಮಾಡು : ಜಿನವರರ ಪೂಜಕದಿಂ ಕರೆದು ಕುಂಭಕದ ಪೀಠದೊಳು ಇರಿಸಿ ಸಮ್ಮುಖಗೊಳಿಸಿ ನೀರಸದುರುವಿಮಲತರುರಸದಿ . . . ಅಭಿಷೇಕಗಳ ಮುಂ ಮಾಡಿಸಿದ ಬಳಿಕ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩-೨೫). [ಸಮ್ಮುಖ + ಕೊಳ್₁ + -ಇಸು₁]

ಸಮ್ಮುಖವೆಱು (ಕ್ರಿ). ಎದುರಿಗಿರು : ಭೂಮಿಪರು ಸುಖಮುಖರಾದರು ನಮಿರಾಜತವಗೆ ಸಮ್ಮುಖವೆತ್ತು ಮಾಳ್ಪ ಸಮ್ಮನಕೆ (ಭರಚ. ೩೮-೫೯). [ಸಮ್ಮುಖ + ಪೆಱು₁]

ಸಮ್ಮುಖಾಗತ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ಕರತಳಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಉತ್ತಾನಂ . . . ಸಮ್ಮುಖಾಗತಂ ಪದಿನ್ನೆದುಂ . . . ಕರಭೇದಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೪-೪). [ಸಂ.]

ಸಮ್ಮುಖೀಕರಣ (ನಾ). ಸನ್ನಿಧಿಯಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು; ಸಾನ್ನಿಧ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು : ಶ್ರದ್ಧಾಭಕ್ತಿ ಧ್ಯಾನಜ್ಞಾನಸಮೇತನಾಗಿ ಶಿವನಂ ಭಜಿಸುತ ಆವಾಹನ ಸ್ಥಾಪನ . . . ಸಮ್ಮುಖೀಕರಣಾದಿ ಮುಖ್ಯಕ್ರಿಯೆಗಳಿಂದೊಡಗೂಡಿ (ವಿವೇಕ. ೧೦೪). [ಸಂ.]

ಸಮ್ಮುದ (ನಾ). ಅತಿಯಾದ ಆನಂದ ; ಅತಿಶಯವಾದ ಸಂತೋಷ : ಒಪ್ಪಿದುದಲ್ಲಿಗಲ್ಲಿಗುರು ಸಮ್ಮುದದಿಂ ಕುಲಟಾಂಗನಾಜನಂ (ಉದ್ಭಟ. ೧೦-೧೧೨). [ಸಂ. ಸಮ್ಮುದಾ]

ಸಮ್ಮುದವೆಱು (ಕ್ರಿ). ಅತಿಯಾದ ಆನಂದವನ್ನು ಹೊಂದು : ಬಸವಣ್ಣ ಇತ್ತ ಶಿವಗಣಸಹಿತ ಸಮ್ಮುದವೆತ್ತು ತಾನ್ಮೆತಂದು (ಬಸವು. ೫-೭೦). [ಸಮ್ಮುದ + ಪೆಱು₁]

ಸಮ್ಮುದಿತ (ಗು). ಅತಿಯಾಗಿ ಆನಂದಗೊಂಡ : ಸಮ್ಮುದಿತ ಸದುಭಕ್ತಿಯುಕ್ತರು ಹಮ್ಮಿನಿಂದಿರುತಿಹರು (ಬಸವು. ೧-೫೮). [ಸಂ.]

ಸಮ್ಮೂಢ (ಗು). ೧. ಮೂರ್ಖತನದಿಂದ ಕೂಡಿದ . ೨. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಮೈಮರೆಯುವಂಥ : ಸ್ಫೂರ್ತಿಸಮ್ಮೂಢ ಬೀಡವನದಕಿ ಬಾಯಲ್ಲಿ ಚಿಟಕೆಯಲಿ ಮದ್ರಾಸುನಶ್ಯ ಮಿಡಿದು (ನಡಬಂ. ೭೪-೧೨). ೩. ದಿಗ್ಭ್ರಮೆಗೊಂಡ ; ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾದ. ೪. ಗುಂಪಾದ ; ರಾಶಿಯಾದ. [ಸಂ.]

ಸಮ್ಮೂರ್ಚ್ಛನೆ (ನಾ). [ಜೈನ] ಶರೀರಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಪುದ್ಗಲಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು : ಶೀತೋಷ್ಣವಿವೃತಸಂವೃತಚೇತಾಚೇತಪ್ರಮಿಶ್ರಭೇದದೆ ನವ ಸಂಖ್ಯಾತಂ ತದ್ಯೋನಿ ಸಮುದ್ಭೂತಂ ಗರ್ಭೋಪಪಾದಸಮ್ಮೂರ್ಚ್ಛನೆಗಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೮-೮). [ಸಂ. ಸಮ್ಮೂರ್ಚ್ಛನ]

ಸಮ್ಮೂರ್ಛನ (ನಾ). = ಸಮ್ಮೂರ್ಚ್ಛನೆ : ಮೂಱುಲೋಕದೊಳ್ ಊರ್ಧ್ವಾಧಸ್ತಿರ್ಯಗ್ಭಾಗದಿಂ ಶರೀರಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಪುದ್ಗಲಂಗಳಂ ಕೊಳ್ವುದು ಸಮ್ಮೂರ್ಛನಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೧೦೨). [ಸಂ.]

ಸಮ್ಮೇಲನ, ಸಮ್ಮೇಳನ (ನಾ). ೧. ಸಮಾಗಮ ; ಮಿಲನ : ವಸಂತಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಭಿನ್ನ ಪ್ರಕಾರದ ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷಪ್ರಕೃತಿಗಳ ಸಮ್ಮೇಲನವನ್ನು ಹೊಂದಿಸಲು ಕಾಮನು ಉದ್ಯುಕ್ತನಾಗಿದ್ದನು (ಸಾಹಿಸ. ೧೫೮). ೨. ಗೋಷ್ಠಿ; ಚರ್ಚೆ: ಅನೇಕ ಸಭೆ ಸಮ್ಮೇಲನಗಳಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸಿ (ಹಕ್ಕಿನೋ ೪೩). **ಸಮ್ಮೇಳನ**: ೩. ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ: ಮುನಿಪನಿದ್ದನು . . . ಸಮ್ಮೇಳನದ ಪುಣ್ಯಮೃಗಾವಳಿಯ ಸೋಂಕಿನಲಿ (ತೊರರಾ. ೧-೫-೪೬). ೪. ರಾಜಕೀಯ, ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ, ಸಾಹಿತ್ಯಿಕ ಮುಂತಾದ ಉದ್ದೇಶಗಳಿಗಾಗಿ, ದೊಡ್ಡ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಸೇರುವ ಸಭೆ ; ಸಮಾವೇಶ : ಮೊಟ್ಟಮೊದಲನೆಯ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಶಿಕ್ಷಣಸಮ್ಮೇಳನವು ವರ್ಧಾದಲ್ಲಿ ೧೯೩೭ನೆಯ ಇಸವಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆಯಿತು (ಶ್ರಿಯಾಶಿ. ೧೫೫); ಅವರು ಮುಂದಿನ ಸಮ್ಮೇಳನದ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾಗಿ ಆಯ್ಕೆಯಾಗಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). ೫. ಬೆರಕೆ; ಮಿಶ್ರಣ: ಶ್ರೀಗಂಧ, ಅಗರು, ಪನ್ನೀರು . . . ಇವುಗಳ ಪರಸ್ಪರ ಸಮ್ಮೇಳನದಿಂದ ತಯಾರಾಗುವ 'ಕದಂಬ'ಗಳನ್ನು ಹಲವು ತೆರವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಸಾಹಿಜೀ. ೫೨). [ಸಂ.]

ಸಮ್ಮೇಲನಂಬೆಱು (ಕ್ರಿ). ಸೇರು; ಕೂಡು : ಒಸರ್ವ ಪೊಸರಸಾಸಾರಮಂ ದೂರದಿಂ ಭೋಂಕನೆ ಕಂಡ್ಕೆತಂದು ಕಂಠಂ ನಿಮಿರ್ದಮರ್ದಿರೆ ಪಕ್ಷದ್ವಯಂ ಜೋಲೆ ಕಣ್‌ಮೀಲನದೊಳ್ ಸಮ್ಮೇಲ[ಪಾಠಾಂ. ಳ]ನಂಬೆತ್ತಿರೆ ತಣಿವಿನೆಗಂ ಪೀರ್ದು (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೭-೮೮). [ಸಮ್ಮೇಲನ + ಪೆಱು₁]

ಸಮ್ಮೇಳ (ನಾ). ಸಹವಾಸ; ಸಖ್ಯ : ದಿವೌಕಸರ ಸಮ್ಮೇಳವೇ ಪುರುಷಾರ್ಥ ತನಗೆ (ಕುಮ್ಮಾದ್ರೋ. ೭-೧೮); ಸಾಗರಸುತೆ ಸಮ್ಮೇಳದಿಂದಲಿ ಅತಿಭೋಗವ ಪಡುತ ಓಲಾಡುತಿರು (ಪುರಂದ. ೩-೧೩೧-೨). [ಸಂ. ಸಮ್ಮೇಲ]

ಸಮ್ಮೇಳನ 'ಸಮ್ಮೇಲನ' ನೋ.

ಸಮ್ಮೇಳವ (ನಾ). ಸಂದಣಿ ; ಸಮೂಹ : ಕವಿದುದು ಕೂಡೆ ಯಕ್ಷೇಶ್ವರನ ಪರಿವಾರ ಶೂಲ ಮುದ್ಗರ ಖಡುಗ ಚಾಪ ಶರಾಳಿ ಸಮ್ಮೇಳವದಲೆತ್ತಿದ ತೋಳುಗಳ ಬಲುತೋಟಿಗಾಱರು ತೊಡಗಿದರು ರಣವ (ನಿಭಾಗ. ೪-೯-೧೨). [< ಸಮ್ಮೇಲನ]

ಸಮ್ಮೇಳವಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕೂಡು ; ಸೇರು : ನಾಲುವರು ನಂದನರಿಂಗವನೀಪಾಲತೇಜೋರಾಶಿ ಮಿಗೆ ಸಮ್ಮೇಳವಿಸಿದುದು ಮೆಱೆದುದವರಭ್ಯುದಯ ದಿನದಿನಕೆ (ತೊರರಾ. ೧-೮-೮೨). 'ಮೇಳವಿಸು' ಪರಾ. [ಸಮ್ಮೇಳವ + -ಇಸು₁]

ಸಮ್ಮೇಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ನೆರೆ; ಕೂಡು : ಚುಂಬಿಸುವೆನಿಂತು ಸಮ್ಮೇಳಿ[ಪಾಠಾಂ. ಲಿ]ಸುವೆನಿಂತು ಪೊಯ್ವುವೆನಿಂತು ಬಯ್ವುವೆಂ ಮುನಿಸಿದೊಡೆ ತಿಳಿಪಿ . . . ನೆರೆದಪೆನವನೊಳ್ (ಚಿಬಪು. ೧೯-೪೧). 'ಸಮ್ಮೇಳವಿಸು' ಪರಾ. [ಸಮ್ಮೇಳ + -ಇಸು₁]

ಸಮ್ಮೊಗ (ನಾ). ೧. = ಸಮ್ಮುಖ ೨ : ಹರಿಗೆ ಸಮ್ಮೊಗವಾಗಿ ಅಟ್ಟಹಾಸದಿ ನಿಂದಿರದೆ ನಿಂದಲ್ಲಿ ನಾಟ್ಯವಾಡಿದ ಚರಣ (ವಿದಾಕ್ಯ. ೧೨೭-೩). ೨. = ಸಮ್ಮುಖ ೩ : 'ಎಪ್ಪೊಟ್ಟುಮಿವಂ ರಾಯರ ಸಮ್ಮೊಗಮಿರ್ದವಿನೇಯರನನುಗೆಡಿಪ ಗಬ್ಬಿ ಸಬ್ಬವಕಾಱಂ (ಚಿಕವಿ. ೬-೧೨೭). [< ಸಂ. ಸಮ್ಮುಖ]

ಸಮ್ಮೋದ (ನಾ). = ಸಮ್ಮುದ : ನಿನಗೆ ಸಮ್ಮೋದದಿಂ ಹೇಳಿದವು (ಬಸವು. ೩-೨೦); "ಶ್ರೀ"ಯವರು ಸಮ್ಮೋದದಿಂದ ಕಂಡ ಸವಿಗನಸುಗಳು . . . ನೆನಸಾಗಬಲ್ಲ ಅಭಿಮತಗಳು (ಕಬಪಾ. vii, ಪೀಠಿಕೆ). [ಸಂ.]

ಸಮ್ಮೋದಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಆನಂದಪಡು; ಸಂತೋಷಿಸು : ಕಂದಗಳಿಗೂ ವೃತ್ತಗಳಿಗೂ ಪ್ರಸ್ತಾರಹಾಕಿ ಪಾದಪಾದಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಓದಿ ಸಮ್ಮೋದಗೊಂಡಿದ್ದೇನೆ (ಸವತಿ. IV. ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ). [ಸಮ್ಮೋದ + ಕೊಳ್₁]

ಸಮ್ಮೋಹ (ನಾ). ೧. ಅತಿಶಯವಾದ ಮೋಹ,– ಆಕರ್ಷಣೆ : ನಲಿದಾಡಿ ನರ್ತಿಪ ನವಿಲ್ ಬಂಡುಂಬ ಪೆಣ್ದುಂಬಿ ಸುಸ್ವರದಿಂದೋದುವ ಕೀರಮಾರ ಬಗೆಗಂ ಸಮ್ಮೋಹಮಂ ಮಾಡವೇ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೬೩) ; ಕರಂ ಕಾಂತೌಘಸಮ್ಮೋಹಮನೊದವಿ ಹಿಮಸಮಯ ಮಹಾಸಿದ್ಧನೊಪ್ಪಿರ್ದನಾಗಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೯-೮). ೨. [ಜೈನ] ಪಿಶಾಚಿಗಳಲ್ಲಿಯ ಒಂದುವರ್ಗ ಮತ್ತು ಆ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು : ರಾಕ್ಷಸರುಂ ಯಕ್ಷರುಂ ಸಮ್ಮೋಹರುಂ . . . ಪವನರುಂ ಎಂದು ಪಿಶಾಚರ್ ಚತುರ್ದಶವಿಧಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೯೩). [ಸಂ.]

ಸಮ್ಮೋಹಕ (ನಾ). ಮನಸೆಳೆಯುವಂಥದು ; ಆಕರ್ಷಕವಾದುದು : ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ಕುರಿತ ವಿಚಾರ ಅತ್ಯಂತ ಸಮ್ಮೋಹಕವಾದುದು (ಸೌಂದಸ. i, ಮೊದಲ ಮಾತು). [ಸಂ.]

ಸಮ್ಮೋಹನ (ನಾ). ೧. ಮರುಳು; ಮೈಮರೆವು : ಎಮಗಂ ಸಮ್ಮೋಹನ ಮಾದುದಕ್ಕುಮಂದಣ್ಣನ ಸೂನೃತವಚನಮೆಂಬ ಮಂತ್ರಾಕ್ಷರದಿಂ (ಗದಾಯು. ೧-೬೨). ೨. ಆಕರ್ಷಣೆ ; ಮೋಹ ; ಸೆಳೆತ : ಆ ಸುಧನ್ವಂ . . . ಕಾಂತೆಯ ಕೂಡೆ ರಮಿಸಿದಂ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದುಗುರೊತ್ತು ಸರಸ ಚುಂಬನ ಲಲ್ಲೆವಾತುಗಳ ರವ ನೇಮಗಲೆ ತಾಡನಪ್ರೌಢಿ ಬಂಧ ಸಮ್ಮೋಹನದೊಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೧-೨೧). ೩. ಮೋಹವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ ಮಂಕುಕವಿಸುವ ಅಸ್ತ್ರ ; ಸಮ್ಮೋಹನಾಸ್ತ್ರ : ತೊಟ್ಟಂ ಸಮ್ಮೋಹನ ಮನ ಭಯಂ ಪಾಂಡವಂ (ಶಮದ. ೨೪೧ ಪ್ರಯೋ). ೪. ಮನ್ಮಥನ ಪಂಚಬಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಘನಸಮ್ಮೋಹನ ಸಂತಾಪನ ಸಂದೀಪನವತೀವ ಸಂಶೋಷಣಸಂಜನಿತ ದ್ರಾವಣಮೆನೆ ಕಾಮನ ಸಮ್ಯಙ್ಮಂತ್ರ ಪಂಚಬಾಣಾಖ್ಯಂಗಳ್ (ಮನ್ಮವಿ. ೩-೭). [ಸಂ.]

ಸಮ್ಮೋಹನವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಪರವಶಗೊಳ್ಳು ; ಸೆಳೆತಕ್ಕೊಳಗಾಗು : ಒಡನೈತಂದ ರೋಲಗಕೆ ಸಮ್ಮೋಹನವಿಡಿದ ಗಾಯಕರು ಕವಿಗಳು (ಕಂನವಿ. ೮-೨೫). [ಸಮ್ಮೋಹನ + ಪಿಡಿ₁]

ಸಮ್ಮೋಹನವಿದ್ಯೆ (ನಾ). ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಬೇರೆಯವರ ಬುದ್ಧಿಯ ಮೇಲೆ ಪ್ರಭಾವ ಬೀರಿ ಮರುಳುಮಾಡುವುದು; ಕಣ್ಕಟ್ಟುಮಾಡುವುದು ಮುಂತಾದ ಕೌಶಲ : ಅವರ ಸಮ್ಮೋಹನವಿದ್ಯೆಗೆ ಒಳಗಾದ ರೋಗಿಯು ತನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿದ್ದ ವಿಷಯವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಹೊರಗೆಡಹಿದನು (ರೂಢಿ). [ಸಂ. ಸಮ್ಮೋಹನವಿದ್ಯಾ]

ಸಮ್ಮೋಹನಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ೧. ಮೋಹವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ ಮಂಕು ಕವಿಸುವ ಬಾಣ : ಇನಸುತ ಗಾಂಡಿವಿ ಸಮ್ಮೋಹನಾಸ್ತ್ರದಿಂದೆಚ್ಚು ನಿದ್ರೆಯಂ ಮಾಡಿದನಂದಿನ ಗೋಗ್ರಹಣದೊಳ್ (ಗದಾಯು. ೫-೨೧) ; ಬಲುಸಮ್ಮೋಹನಾಸ್ತ್ರವನೊಲಿದು ಕೊಟ್ಟಳು . . . ದೇವಿ (ಕೌಶಿರಾ. ೨೮-೨೯). ೨. ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸೆಳೆಯುವ ಅಸ್ತ್ರ : ಮೋಹಕವಾಗಿದ್ದ ಅವರ ವಿಶಾಲನಯನಗಳಿಗೆ ಕಪ್ಪನ್ನಿಟ್ಟು, ಅದನ್ನು ಸಮ್ಮೋಹನಾಸ್ತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದರು (ಶಾಂತಲಾ. ೧೦೪). [ಸಂ.]

ಸಮ್ಮೋಹಿನಿ (ನಾ). ಪ್ರಜ್ಞೆಯನ್ನು ತಪ್ಪಿಸುವ ವಸ್ತು,– ದ್ರವ್ಯ : ಶಸ್ತ್ರ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ರೋಗಿಯ ಪ್ರಜ್ಞೆಯನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಲು ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಸಮ್ಮೋಹಿನಿಯೆಂಬುದು ಇಂದಿನ ಕ್ಲೋರೋಫಾರಂಗಿಂತ ಉತ್ತಮವಾಗಿದ್ದಿತು (ಭಾರದ. ೩೮೭). [ಸಂ. ಸಮ್ಮೋಹಿನೀ]

ಸಮ್ಮೋಹಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅತಿಶಯವಾದ ಮೋಹವನ್ನು ಹೊಂದು ; ಮರುಳಾಗು : ಹೇಯಮಿದೆಂದರಿಯದಾತ್ಮವಸ್ತುಗಳೊಳ್ ಸಮ್ಮೋಹಿಸುವುದು ಹೇಯೋಪಾದೇಯಂಗಳ್ ಪಾಪಧರ್ಮವಲ್ಲದೆ ಪೆಱತೇಂ (ಅಜಿಪು. ೨-೬೫). ೨. ಮೋಹಗೊಳಿಸು; ಮರುಳುಮಾಡು : ಐಹಿಕಾಮುಷ್ಮಿಕದ ಗತಿ ಸಮ್ಮೋಹಿಸುವುದು ಶರೀರದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಲು. ೪-೪೨) : ಅಂಬುಜದಳನೇತ್ರೆಯ ಮಧ್ಯಂ ಇನಿವಿರಿದುಂ ತಾಂ ಪಳಿಯುತ್ತಿರ್ಪುದತನುವಾಗಿಯೆ ಜನಮಂ ಸಮ್ಮೋಹಿಪ ಮನಸಿಜನಂ (ಜಯಕಾ. ೩-೬೨). [ಸಮ್ಮೋಹನ + - ಇಸು₃]

ಸಮ್ಯಕ್ಕರುಣ (ನಾ). ಯೋಗ್ಯವಾದ ದಯೆ : ಅಕ್ಕಱಿಂ ಬಂದನ್ನ ದೇವನ ಮಿಕ್ಕ ತನುವಂ ತೂಪಿಱಿದು ಸಮ್ಯಕ್ಕರುಣದಿಂ ಮಾಣಿಸನುತ (ಬಸವು. ೧೩-೨೪). [ಸಂ.]

ಸಮ್ಯಕ್ಕು (ನಾ). ಯೋಗ್ಯವಾದುದು : ಮಹದಾದಿಗಣಕ್ಕೆ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮೈಕವಚನದ ಮೇಲೆ ದ್ವಿತ್ವದಿಂ ಉತ್ವಮಕ್ಕುಂ . . . ಅವಾಕ್ಕು, ಸಮ್ಯಕ್ಕು - ಎಂಬಂತೆ (ಶಮದ. ೮೬ ವಿಚಾರಂ). [ಸಂ. ಸಮ್ಯಕ್]

ಸಮ್ಯಕ್ಚರಿತ್ರ (ನಾ). [ಜೈನ] ರತ್ನತ್ರಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆ; ಸದಾಚಾರ : ಅದುವೆ ಸಮ್ಯಗ್ಜ್ಞಾನಕ್ಕವಕಾಶಮಕ್ಕುಮಂತದು ಕವಲ್ತು ಸಮ್ಯಕ್ಚರಿತ್ರಮಂ ಪ್ರಕಟಿಸುಗುಂ (ಆದಿಪು. ೫-೫೯) ; ಆ ಬೋಧದಿಂ ಸತ್ವಂಗಳ್ಕಿಡದಂತುಟೋವಿ ನಡೆಯಲ್ ಸಮ್ಯಕ್ಚರಿತ್ರಂ (ರತ್ನಾಕ. ೨). [ಸಂ.]

ಸಮ್ಯಕ್ಚಾರಿತ್ರ (ನಾ). = ಸಮ್ಯಕ್ಚರಿತ್ರ : ಸಮ್ಯಗ್‌ಜ್ಞಾನೋಪೇತಭವ್ಯಜೀವನ ಬಾಹ್ಯಾಭ್ಯಂತರಕ್ರಿಯಾನಿವೃತ್ತಿ ಸಮ್ಯಕ್ಚಾರಿತ್ರಮೆಂಬುದು (ಆದಿಪು. ೧೦-೬೩ ವ) ; ಸಂಸಾರಕಾರಣಂಗಳ ನಿವೃತ್ತಿಯೊಳುದ್ಯೋಗಮನುಳ್ಳ ಜ್ಞಾನಿಯ ಕರ್ಮಾಸ್ರವಕ್ಕೆ ಕಾರಣಮಪ್ಪ ಹಿಂಸಾದಿಗಳ ನಿವೃತ್ತಿ ಸಮ್ಯಕ್ಚಾರಿತ್ರ (ತಸೂವ್ಯ. ೨). [ಸಂ.]

ಸಮ್ಯಕ್ಶೀಲತೆ (ನಾ). = ಸಮ್ಯಕ್ಚರಿತ್ರ : ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವಶುದ್ಧಿ ವಿನಯತೆ ಸಮ್ಯಕ್ಶೀಲತೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೧೫). [ಸಂ. ಸಮ್ಯಕ್ಶೀಲತಾ]

ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವ (ನಾ). ೧. ಸಮಗ್ರತೆ ; ಸಂಪೂರ್ಣತೆ. ೨. [ಜೈನ] ಜಿನಮತದ ಬಗೆಗಿರುವ ಸಂಪೂರ್ಣವಿಶ್ವಾಸ ; ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನ : ಇಂತು ಇಪ್ಪತ್ತೈದುಂ ದೋಷಂಗಳಿಂದಗಲ್ದ ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವಮನೊಡೆಯನಾಗಿ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೬-೨೩) ; ನಿನಗೆ . . . ಮನದೊಳ್ ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವದ ದೆಸೆಯಿನಿತಿಲ್ಲ ದಲಮ್ಮ ಕೈಕೊಳಲ್ಕಿದು ಕಾಲಂ (ಆದಿಪು. ೫-೫೧); ಜೀವದಯೆ ಧರ್ಮಮೆಂದೀ ಭಾವನೆಯಂ ನೆಱೆಯ ನಂಬುವುದು ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವಂ (ಯಶೋಚ. ೪-೩೦).

ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವರತ್ನಾಕರ = ಸಮುದ್ರದಂತೆ ಗಾಂಭೀರ್ಯವುಳ್ಳವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು: ಇಂತೆನಿಸಿ ನೆಗಳ್ದ ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವರತ್ನಾಕರಂ ಶ್ರೀಮಚ್ಚಾವುಂಡರಾಜಂ (ಚಾವುಂಪು. ೫): ಮನುಮಾರ್ಗ್ಗಂ ಸುಜನಯ್ಕಮಿತ್ರನನಘಂ ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವರತ್ನಾಕರಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೫೫-೩೯ ; 1082). **ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವವಾರಾಶಿ** = ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವರತ್ನಾಕರ : ವಿಶದಯಶೋನಿದಾನಂ ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವವಾರಾಶಿಯುಮಪ್ಪ ಶ್ರೀಮತ್ಪಟ್ಟಣಸ್ವಾಮಿ ನೊಕ್ಕಯ್ಯಸೆಟ್ಟಿಯರ್ (ಎಕ. VIII, ನಗರ. ೫೭-೨೯ ; 1077). [ಸಂ.]

ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವಪ್ರಕೃತಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ದರ್ಶನಮೋಹನೀಯಕರ್ಮದ ಮೂರು ಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಸಮ್ಯಙ್ಮಿಥ್ಯಾತ್ವ ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವಪ್ರಕೃತಿಯೆಂಬ ದರ್ಶನಮೋಹನೀಯತ್ರಿಕದ ನಿರ್ಮೂಲನದಿಂ ಕ್ಷಾಯಿಕಸಮ್ಯಗ್ದೃಷ್ಟಿಯಾಗಿ (ಆದಿಪು. ೧೦-೧೪ ವ). [ಸಂ.]

ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವಶುದ್ಧಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನದ ಸಾಧನೆಯಲ್ಲಿ ಇರಬೇಕಾದ ತ್ರಿಕರಣಶುದ್ಧಿ : ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವಶುದ್ಧಿ ವಿನಯತೆ ಸಮ್ಯಕ್ಶೀಲತೆ ನಿರಂತರಧ್ಯಾಯ ಮನಃಸಮ್ಯಧಿಗಮ್ಯತೆ ಪತಿಗತಗಮ್ಯವಜೇಯತ್ವಮಮಲಜಿನಪತಿಮತದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೧೫). [ಸಂ.]

ಸಮ್ಯಗ್ಜ್ಞಾನ (ನಾ). ೧. ಸರಿಯಾದ ತಿಳುವಳಿಕೆ ; ಸಮರ್ಪಕವಾದ ಜ್ಞಾನ: ನಿನ್ನ ಲೀಲೆ ಕಾರಣವಾಗಿ ಸಂದೇಹಿಗಳಿಗೆ ಸಂಕಲ್ಪಿಯಾಗಿ . . . ಸಮ್ಯಗ್ಜ್ಞಾನಮುಕುರದಂತೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದೆಯಲ್ಲಾ (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೩೩-೫೧೪); ವಿಮಳಕ್ರಿಯಾವಿಶ್ರಾಂತಿಯೆನಿಪುದೇ ಸಲ್ಲಲಿತವಾದ ಸಮ್ಯಗ್ಜ್ಞಾನ (ಲಿಬಿಚಂ. ೫೪-೨) ; ಮನಸ್ಸಿನೊಳಗಿನ ತಮವನ್ನೂ ರಾಗವನ್ನೂ ಸಮ್ಯಗ್ಜ್ಞಾನದಿಂದ ತೊಲಗಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಆ ಸಮಭಾವವು ವರ್ತಿಸುವುದು (ಸಾಟಿಸ. ೯೫). ೨. [ಜೈನ] ಸಮ್ಯಗ್ಜ್ಞಾನ, ಸಮ್ಯಕ್ ಚಾರಿತ್ರ ಮತ್ತು ಸಮ್ಯಕ್‌ದರ್ಶನ ಎಂಬ ರತ್ನತ್ರಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ''ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನದಿಂದ ಕಂಡು ಗ್ರಹಿಸಿದ್ದನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಸಂಶಯ ಉಳಿಯದಂತೆ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದು ಜೀವಾದಿಪದಾರ್ಥಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಯಥಾವತ್ತಾಗಿ ಅರಿತುಕೊಳ್ಳುವುದು'' (ಜೈನಕೋ. ೨೬೪): ಇವಱಿಂ ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನಮವಶ್ಯ ಮುಜ್ಜ್ವಲಿಕುಮದುವೆ ಸಮ್ಯಗ್ಜ್ಞಾನಕ್ಕವಕಾಶಮಕ್ಕುಂ (ಆದಿಪು. ೫-೫೮). ☞ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಈ ಶಬ್ದವನ್ನು 'ಸಮ್ಯಕ್‌ಜ್ಞಾನ', 'ಸಮ್ಯಗ್‌ಜ್ಞಾನ' ಎಂದೂ ಬರೆಯುವುದುಂಟು. [ಸಂ.]

ಸಮ್ಯಗ್ಜ್ಞಾನಿ (ನಾ). ಸರಿಯಾದ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯುಳ್ಳವನು : ಅನುಪಮ ಶಿವೈಕ ಸಮ್ಯಗ್ಜ್ಞಾನಿ ಕಡುಮಾನಿ (ಬಸರ. ೫-೧೦). [ಸಂ. ಸಮ್ಯಗ್ಜ್ಞಾನಿನ್]

ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನ (ನಾ). ೧. = ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವ೧: ಬುದ್ಧಿಗಿಂತಲೂ ಅತೀತವಾದ ಆತ್ಮಸಿದ್ಧಿಯ ದ್ರಷ್ಟಾರಶಕ್ತಿ ಆ ಧರ್ಮದ ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಅಗತ್ಯ (ಭಾರದ. ೧೧೦). ೨. [ಜೈನ] ರತ್ನತ್ರಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಜೈನಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ಶ್ರದ್ಧೆ ಹಾಗೂ ಅದರ ತತ್ತ್ವಗಳಲ್ಲಿ ನಂಬಿಕೆ ಇರುವುದು: ಇವಱಿಂ ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನಮವಶ್ಯ ಮುಜ್ಜ್ವಲಿಕುಂ (ಆದಿಪು. ೫-೫೯) ; ಅಸದೃಶಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನಮಸೆಯೆ ಮನೋವಚನ ಕಾಯಶುದ್ಧಿಯಿನಾ ಆರಾಧಿಸುವಂ ನೆಗಳ್ದರ್ಹತ್ಸಿದ್ಧಸಾಧುಧರ್ಮಂಗಳಂ (ಅಜಿಪು. ೧-೮). [ಸಂ.]

ಸಮ್ಯಗ್ದೃಷ್ಟಿ (ನಾ). ೧. = ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವ ೨ : ದರ್ಶನಮೋಹನೀಯತ್ರಿಕದ ನಿರ್ಮೂಲನದಿಂ ಕ್ಷಾಯಿಕಸಮ್ಯಗ್ದೃಷ್ಟಿಯಾಗಿ (ಆದಿಪು. ೧೦-೧೪ ವ). ೨. ಜೈನಮತದಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣ ವಿಶ್ವಾಸವುಳ್ಳವನು : ನೀಂ ಸೆಱೆಗೆಯ್ದು ಸಮ್ಯಗ್ದೃಷ್ಟಿಯಪ್ಪ ಸಹಸ್ರಬಾಹುವಂ ಬಿಡುವುದು (ಪಂರಾಮಾ. ೧೦-೧೮೧ ವ). [ಸಂ.]

ಸಮ್ಯಗ್ಭಕ್ತಿ (ನಾ). ಅತಿಶಯವಾದ ಭಕ್ತಿ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದಭಕ್ತಿ : ಪೂಗೊಂಚಲಂ ತಂದು ಸೂಡಿದನಾ ಲಿಂಗದ ಮಸ್ತಕಾಗ್ರದೊಳೆ ಸಮ್ಯಗ್ಭಕ್ತಿಯಿಂದೆ (ಶಬಶಂ. ೪-೧೯). [ಸಂ.]

ಸಮ್ಯಗ್ಭವನ (ನಾ). ಉತ್ತಮವಾದ ಮನೆ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಗೃಹ : ಸಮ್ಯಗ್ಭವನರುಚಿರಮುತ್ತರ ದಿಗ್ಭಾಗದೊಳುಂಟು ಮಧುರೆಯೆಂಬುದು ನಗರಂ (ಪಂಚತಂ. ೨೪೩-೧). [ಸಂ.]

ಸಮ್ಯಙ್ಮಂತ್ರ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮಂತ್ರ : ನಿಯತಂ ಸಮ್ಯಙ್ಮಂತ್ರಪ್ರಯೋಗ ಪಟುವೆನಿಪ ಭೂತಳಾಧೀಶ್ವರನ ಪ್ರಿಯರಂ ಮರ್ದಿಸಿ (ಪಂಚತಂ. ೩೧೩-೧೫). [ಸಂ.]

ಸಮ್ಯಙ್ಮಿಥ್ಯಾತ್ವ (ನಾ). [ಜೈನ] ದರ್ಶನಮೋಹನೀಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ರತ್ನತ್ರಯಸಾಧನೆಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಅಡ್ಡಿ : ಅನುಕ್ರಮದಿಂ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವ ಸಮ್ಯಙ್ಮಿಥ್ಯಾತ್ವ ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವಪ್ರಕೃತಿಯೆಂಬ ದರ್ಶನಮೋಹನೀಯತ್ರಿಕದ ನಿರ್ಮೂಲನದಿಂ ಕ್ಷಾಯಿಕ ಸಮ್ಯಗ್ದೃಷ್ಟಿಯಾಗಿ (ಆದಿಪು. ೧೦-೧೪ ವ) : ಮಿಥ್ಯಾತ್ವ ಸಮ್ಯಕ್ಪ್ರಕೃತಿ ಸಮ್ಯಙ್ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಮೆಂದು ತ್ರಿವಿಧಮಪ್ಪ ದರ್ಶನಮೋಹನೀಯಮಂ ನಿರ್ಮೂಲಿಸಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೧೧೧ ವ). [ಸಂ.]

ಸಮ್ಯಧಿಗಮ್ಯತೆ (ನಾ). ಪರಿಪೂರ್ಣಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಿಕೆ : ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವ ಶುದ್ಧಿ ವಿನಯತೆ ಸಮ್ಯಕ್ಶೀಲತೆ ನಿರಂತರಧ್ಯಾಯಮನಃಸಮ್ಯಧಿಗಮ್ಯತೆ ಪತಿಗತಗಮ್ಯ ಮಚೇಯತ್ವಮಮಲಜಿನಪತಿಮತದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೧೫). [ಸಂ. ಸಮ್ಯಧಿಗಮ್ಯತಾ]

ಸಮ್ರಾಜ (ನಾ). ೧. ಚಕ್ರವರ್ತಿ ; ಸಮ್ರಾಟ : ಒಂದಾನೊಂದು ದಿನ ಸಮ್ರಾಜನಾದ ಅಕಬರನು ಮಂತ್ರಿಗಳೊಡನೆ ಮಾತನಾಡುತ್ತಿದ್ದ (ಕೋಟನೂ. ೫) ; ನೀವು . . . ಸಮ್ರಾಜನಿಂದ ಸೇವಕನ ವರೆಗೆ ಪೂಜ್ಯಳು (ಸವತಿ. ೩೩). ೨. ವಿಶೇಷವಾಗಿ ರಂಜಿಸುವವನು; ತೇಜಸ್ವಿ : ಪೂಜ್ಯಪಾದನ ಪೂಜ್ಯಪಾದುಕಾಕೋಟೀರತೇಜದಿಂ ಸಮ್ರಾಜನಾಗಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೭೪-೫೨). [ಸಂ. ಸಮ್ರಾಚ್]

ಸಮ್ರಾಟ (ನಾ). ಅಧಿರಾಜ; ಚಕ್ರವರ್ತಿ : ನಾನೀಗ ರಾಜ! ಸಮ್ರಾಟ! (ರಾಜಯೋ. ೧೩೪) : ಸಣ್ಣಕತೆಗಳ ಸಮ್ರಾಟನೆನಿಸಿದ 'ಮೊಪಾಸಾ' ಶ್ರೇಷ್ಠತರಗತಿಯ ಕತೆಗಳನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ (ಧರ್ಮಸಾ. ೮೦). [< ಸಂ. ಸಮ್ರಾಚ್]

ಸಯ್$_1$ 'ಸಾ' ನೋ.

ಸಯ್$_2$, **ಚೆಯ್**$_2$, **ಸಯಿ**, **ಸೈ**$_1$ (ಗು). ೧. ನೇರವಾದ; ನೆಟ್ಟಗಿರುವ: 'ಸಯ್ಗೋಡು' ಪರಾ. ೨. ಸರಿಯಾದ ; ತಕ್ಕ; ಒಳ್ಳೆಯ : 'ಸಯ್ವಳಿ$_1$' ಪರಾ. (ನಾ). ೩. ನೇರವಾದುದು ; ನೆಟ್ಟಗಿರುವುದು : (೬). ೪. ಸರಿಯಾದುದು ; ತಕ್ಕುದು. ೫. ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆ ; ಋಜುಸ್ವಭಾವ : (೬). ೬. ಔಚಿತ್ಯ ; ಉಚಿತತೆ: (೬). ೭. ಚೆಲುವು ; ಸೊಬಗು : (೬). **ಚೆಯ್**$_2$: (೬). **ಸಯಿ** : ೧. 'ಸಯಿಗೋಲ್' ಪರಾ. **ಸೈ**$_1$: ೧. 'ಸೈಗೋಡು' ಪರಾ. ೨. 'ಸೈದಾರಿ' ಪರಾ. ೪. ನಾನು ಸೈ ಅಂತ ಒಂದು ಕೈ ನೋಡುತಾ ಇದ್ದೆ (ಮುನಿಮಾ. ೧೦೮) ; ಮನೆಯ ದೇವರನು ಬಿಟ್ಟು, ಒಯ್ಯಾರದಿಂದನ್ಯದೇವರಂ ಪೂಜಿಪುದು ಸೈಯೆ (ಮಲ್ಲಬ. ೭-೧೭).

ಸಯ್ಪಂ$_1$, **ಸಯ್ಪವಂ** = ಋಜುವಾದ ನಡತೆಯುಳ್ಳವನು; ಪ್ರಾಮಾಣಿಕ : ಏಂ ಸಯ್ಪನೊ ಸತ್ಯದೊಳ್ ಶರದೊಳಾ ಪಾಪೇಭಕಂಠೀರವಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೨೧) ; ನಿನ್ನೊಳೇಂ ಸಯ್ತವನಲ್ಲನೆ ಧರ್ಮತನೂಜಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೮೭). **ಸಯ್ದರ್**, **ಸಯ್ಯದವರ್**, **ಸೈದರ್** (ಬಹುವ) = ೧. ಋಜುಸ್ವಭಾವದವರು; ಪ್ರಾಮಾಣಿಕರು : ಪುಸಿಯನೆ ಸಾಱುಮಂ ಸುಡಿದು ಭೇದಮನುಂಟೊಡತಾಗೆ ಮಾಡಿ . . . ಬಂಚಿಸಿ ಪುಱಗಣ್ಗೆ ಸಯ್ತರನೆ ತಾವೊಳಗಂ ತವೆ ತೋಡಿ ತಿಂದು ರಕ್ಕಸಿಯರ ಕಂಡ ಕುಂಬಳದ ಮಾಟ್ಕೆವೊಲಾಗಿರೆ ಮಾಡದಿರ್ಪರೇ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೪೮) : "ಸೈದರೆಂದುಂ ಗಮ್ಮನೆ ನೇರಿದರೆನಲ್ಕೆ ಪಿರಿಯರ್" (ಕವಿಕಂ. ೧೫೪) : ಆ ಪಾಂಡುನಂದನರುಂ ಸೈದರೆ ನಿನ್ನೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೯). ೨. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು : "ಇಳೆಯ ಪಿರಿಯರ್ ನೇರಿದರ್ ದಿಮ್ಮಿದರ್ ಗನಹರುಜೆ ಸೈದರೆನಿಸಿಕೊಳ್ವರ್" (ಶಬ್ದಕೈ. ೩೩). ೩. ಸುಮ್ಮನಿರುವವರು; ತಟಸ್ಥರು: ಅಯ್ಯೋ ಶಿವನೇ ಭವನೇ ಮಯ್ಯಱಿಯದೆ ಜನನಮರಣಘುರಿಯೊಳು ಬದ್ಧಂ ಸಯ್ಯದವರಂತಿರದೆ ತೆಗೆಯಯ್ಯಾ (ಶಂಕರಂ. ೧೦-೩೮). **ಸೈ ಮಾಡು** = ಸರಿಮಾಡು; ತಿದ್ದು : ನೋಡಿಯುಚಿತಾಯುಚಿತಗಳ ಸೈಮಾಡುವನೆ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞ (ಬಿಜ್ಜಪು. ೭೨-೪೧). **ಸೈಯಿಕ್ಕು** = ಒಪ್ಪು; ಸರಿಯೆನ್ನು : ಕಾವ್ಯಸೃಷ್ಟಿಯ ಅದ್ಭುತಚಮತ್ಕಾರವು ಸತ್ಯವೆಂದು ಸೈಯಿಕ್ಕದಿರಲಾರದು (ಚಿತ್ರಸ. ೩೩ ಮುನ್ನುಡಿ). **ಸೈಯೆನ್ನು** = ಸಮರ್ಪಕವೆಂದು ಹೇಳು; ಸರಿಎನ್ನು : ಹೇಳಿದನೀ ಮಾತನೊಬ್ಬ ಕಂಡಕ್ಟರ ಸೈಯೆಂದರಾಗ ಬಸ್ಸಿನವರು (ಇಂಚಾಪ. ೮೯-೩೨).

[ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಚೆಮ್ಮೈ, ಚೆವ್ವು, ಚೆವ್ವೆ; ಮಲ. ಚೆಮ್ಮು, ಚೆವ್ವ, ಚೆವ್ವು ; ತುಳು; ಸೈ, ಸಹಿ./ ಅರ.ಪಾರ. ಸಹೀಹ್; ಹಿಂ. ಸಹೀ ; ಮರಾ. ಸಈ]

ಸಯ್$_3$, **ಸೈ**$_3$ (ಅ). ೧. ನೇರವಾಗಿ ; ನೆಟ್ಟಗೆ : 'ಸಯ್ವರಿ' ಪರಾ. ೨. ಸರಿಯಾಗಿ; ತಕ್ಕುದಾಗಿ : 'ಸಯ್ಗಜೆ' ಪರಾ. **ಸೈ**$_3$: ೧. 'ಸೈನಡೆ', 'ಸೈನಿಮಿರು' ಪರಾ. ೨. 'ಸೈನಗಳ್' ಪರಾ. ೩. ಮೆಚ್ಚುಗೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಪದ : ಕಪೀ ಕುಣಿಯುತ್ತದೆ ಸೈ ಅನ್ನಿ, ಮೇಲೆ ಬೀಳುತ್ತದೆ ಛೆ ಅನ್ನಿ (ಹುಚ್ಚುಪ. ೧೩೦).

ಸೈಯೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳು = ಮೆಚ್ಚುಗೆಯನ್ನು ಪಡೆ ; ಹೊಗಳಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಪ್ರತಿಪಕ್ಷದವರು . . . ಊರವರಿಂದಲೂ ನೆರೆಹಳ್ಳಿಯವರಿಂದಲೂ ಸೈಯೆನಿಸಿಕೊಂಡರು (ಚಟ್ಟಸೂ. ೫).

ಸಯ$_1$, **ಸೊಯ** (ನಾ). ೧. ವಶ; ಅಧೀನ : ಸತ್ಯಸಂಬಂಧಸಯವಾದ ಭೃತ್ಯಾಚಾರವೆಸಗಿಲ್ಲವಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೨೮೮) : ನೆಳಲ ರೂಹಿಂಗೆ ಬಯಲು ಸಯವ (ಅಪಚಾ. ೭೭-೩೩೭). ೨. ಯೋಗ್ಯ; ಅರ್ಹ : ಎನ್ನ ವಿವಾಹವ ಮಾಡಿದಿರಿ ಸಯವಪ್ಪ ಗಂಡಂಗೆ ಕೊಟ್ಟಿರಿ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೫೯-೧೪೮) : ತನ್ನ ಪಾದಸ್ಪರುಶನಕೆ ಸಯವಾದ ಸಚರಾಚರರನೆಲ್ಲರ ಪಾವನವ ಮಾಡುತೆ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೧೪-೭). ೩. ಐಕ್ಯ ; ಲೀನ : ಎಲ್ಲವು ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ ಸಯವಾದ ಬಳಿಕ ಗಜಭುಕ್ತಕಪಿತ್ಥನಂತಿರ್ದೆನಯ್ಯಾ (ಅಪಂಡೇ. ೩೩೩-೩೩). ೪. ಸ್ಥಿರವಾದುದು ; ಶಾಶ್ವತ : ಬಿಡಿ ದೇಹದಭಿಮಾನ ಹಿಡಿಯದಿರು ಸಯವೆಂದು (ವಿಸಾಪು. ೫೧-೧). ೫. ತನಗೆ ಸೇರಿದುದು; ಸ್ವಂತ : ಈ ಸಕಲದೊಳಗೆ ಒಂದು ಸಯವಿಲ್ಲದೆ ನಾವು ಹಿರಿಯರು ನಾವು ಲಿಂಗವಂತರೆಂಬರು (ಸರ್ವಪ. ೭೧-೩೯೧) : ಬಯಲ ಮಾತಿಗೆ ಮತ್ತೊಬ್ಬನ ಹಿಂತೆ ಪೋದಳೆನೆ ಸತಿ ಸಯಮೆ [ಪಾಠಾಂ. ಶಾಶ್ವತಮೇ] (ಸನ್ನಚಾ. ೫-೪೩). ೬. ನಿಜವಾದುದು ; ಸತ್ಯ : ಸಯವಲ್ಲವಂತು ಸಂಶಯರೂಪ ಮನವೆಂದು ನಯವಿದರ್ ಪೇಳ್ವರ್ (ಮನೋವಿ. ೪-೫). **ಸೊಯ** : ೩. ಭವವಳ್ಳಿ ಬಸವನು ಸಂಗಮೇಶನೊಳೆಯ್ದಿ ಸೊ[ಪಾಠಾಂ.ಸ]ಯವಾದ (ಬಸಪು. ೭೧ ಸೂಚನ). 'ಸೊಯಂದಪ್ಪು' ಪರಾ. [< ಪ್ರಾ. ಸಯ./ ಸಂ. ಸ್ವಯಂ]

ಸಯ$_2$ (ನಾ). ಶ್ರೇಯಸ್ಸು : ಶ್ರೇಯ - ಸಯ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೭೦ ಪ್ರಯೋ). [< ಸಂ. ಶ್ರೇಯಸ್]

ಸಯಂಬರ 'ಸೊಯಂಬರ' ನೋ.

ಸಯಂಬರಸಾಲೆ 'ಸೊಯಂಬರಸಾಲೆ' ನೋ.

ಸಯಂಬು (ನಾ). ಬ್ರಹ್ಮ; ವಿಧಾತ : ಸ್ವಯಂಭು - ಸಯಂಬು (ಶಮದ. ೨೮೧ ಪ್ರಯೋ). [< ಸಂ. ಸ್ವಯಂಭೂ]

ಸಯದಾನ, ಸಯಧಾನ, ಸಯಿದಾನ, ಸಯಿಧಾನ, ಸೈದಾನ$_2$, ಸೈಧನ, ಸೈಧಾನ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಗುರು, ಲಿಂಗ, ಜಂಗಮರಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವ ನೈವೇದ್ಯ; IP ಅಕ್ಕಿ, ಬೇಳೆ, ತುಪ್ಪ, ಬೆಲ್ಲ, ಸಕ್ಕರೆ, ಕಾಯಿ, ಸೊಪ್ಪು ಮುಂತಾದ ಹದಿನೆಂಟು ಬಗೆಯ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ದಾನಮಾಡುವಿಕೆ : ಸಕಲಭುವನಾದಿ ಭುವನಂಗಳೆ ಸಯದಾನ (ಅವಚಂ. ೮೩-೩೭೪). **ಸಯಧಾನ** : ಎನ್ನಭಮಾನದ ಕರ್ತೃ ನಿರಾಳದಲ್ಲಿ ನಿಂದ ಬಳಿಕ ಸಯಧಾನ ಸುಯಿಧಾನವಾಯಿತ್ತಯ್ಯಾ ಸಂಗಯ್ಯಾ (ವಚಸಂ. ೫೦೯-೫೭). **ಸಯಿದಾನ** : ಹಮ್ಮಿನ ಭಕ್ತಿ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ವರ್ಮವನಱಿಯದ ಮಾಟ ಸಯಿದಾನದ ಕೇಡು (ಬಸವ. ೧೯೦). **ಸಯಿಧಾನ** : ಸಯಿಧಾನವನರ್ಪಿಸಿ ಪ್ರಸಾದದ ಫಲವ ಬೇಡುವರಯ್ಯಾ (ಅವಚಂ. ೨೯-೧೧೯): ಆರೋಗಣೆಯ ಸಯಿಧಾನಕ್ಕೆ ಸಮರ್ಪಿಸಿಕೊಟ್ಟಂಥ ಭೂಮಿಯ ಸಿಂಹಾಸನದ ವಿವರ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೪೭. ೨೫-೫ ; 1495). **ಸೈದಾನ$_2$** : ಒದಗಿದ ಸೈದಾನಮೆ ಸಾಲ್ಗದಪೊಳ್ ಸದ್ಭಕ್ತಿ ಮುಖಮನಸಹಿತಂ ಸನ್ಮುದದಿಂ ಮಾಳ್ಪುದು ತತ್ಕಾಲದಲುದ್ಯಾಪನೆಯ ಸೋಮವಾರದ ವ್ರತಮಂ (ನನ್ನಚಾ. ೬-೨೮೯); ಏನ ಹೇಳುವೆ ವಕ್ರಪದ ಸೈದಾನವಮಂ ಶರಣರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಮಾನದಿಂ ಮಿಗಿಲಾಗದಂದದಿ ನಿಚ್ಚ ತರುತಿಹನು (ಶಂಕದಾ. ೬-೧೯). **ಸೈಧನ** : ಭಾಳಾಕ್ಷ ಗಣಪರ್ವಕೀಗ ಹೇರಿಸು ಹೇರಳ ಸೈಧನಗಳನು ಬೇಗ (ಕರಲೀ. ೫೧೬-೧). **ಸೈಧಾನ** : ಪ್ರಭುದೇವರು ಅಸಂಖ್ಯಾತಂಗೆ ಮಾಡಿದ ಸೈಧಾನವನು ಗುಹೇಶ್ವರ ಶರಣನಾರೋಗಿಸಿ ಕೊಟ್ಟಡೆ (ಸಿಂಗಿರಾ. ೪-೩೪ ವ). [?]

ಸಯಧಾನ 'ಸಯದಾನ' ನೋ.

ಸಯಸಂಭ್ರಮ (ನಾ). ಆತ್ಮಸಂತೋಷ : ಗಗನದ ಮೇಲೊಂದಭನವ ಗಿಳಿ ಹುಟ್ಟಿ ಸಯಸಂಭ್ರಮದಲ್ಲಿ ಮನೆಯ ಮಾಡಿತ್ತು (ಅವಚಂ. ೫-೧೫). [ಸಯ$_1$ + ಸಂಭ್ರಮ]

ಸಯಿ 'ಸಯ್$_2$' ನೋ.

ಸಯಿಗೊಟ್ಟ 'ಸೈಗೊಟ್ಟ' ನೋ.

ಸಯಿಗೋಲ್, ಸೈಗೋಲ್ (ನಾ). ಗುರಿತಪ್ಪದ ಬಾಣ ; ನೇರವಾದ ಬಾಣ. **ಸೈಗೋಲ್** : ಎಸುವರಾದಿತ್ಯರುಂ ಸೈಗೋಲ . . . ವಿದ್ದ ಸಹಿತ (ಎಕ. VIII. ಸೊರಬ. ೫೮೯-೬೨ ; 1201).

ಸಯಿಗೋಲಪಾರ್ಥ = ಒಂದು ಬಿರುದು : ಕಣ್ಣಂಬಿನಾತಯೆಸುವರಾದಿತ್ಯ ಸಯಿಗೋಲ ಪಾರ್ತ್ಥ ಹರಿಯರಸಂಗಂ (ಎಕ. XI. ಹೊಳಲ್ಕೆ. ೫೭-೭೧; 1220).
[ಸಯಿ (< ಸಯ್$_2$) + ಕೋಲ್$_1$]

ಸಯಿತ (ನಾ). ಕೂಡಿಕೊಂಡುದು ; ಸಹಿತವಾದುದು : ಅಷ್ಟಭೋಗ ತೇಜಸ್ಸಮ್ಮ ಸಯಿತವಾಗಿ . . . ಧಾರೆಯನೆರೆದು (ಸೌಇಇ. IX-ii. ೬೦೫-೭ ; 1543). 'ಸೈತ' ಪರಾ.
[< ಸಂ. ಸಹಿತ]

ಸಯಿದಾನ 'ಸಯದಾನ' ನೋ.

ಸಯಿಧಾನ 'ಸಯದಾನ' ನೋ.

ಸಯಿಸು, ಸೈಸು (ಕ್ರಿ). ತಾಳು; ಸೈರಿಸು: ಕವಿ ಲೋಕದಿಂದಪೇಕ್ಷಿಪ ಕೊಳ್ಳ ಭೋಗಿಪಲ್ಲವುಮ ಲಾಭಂ ಜಸಂ ಪೂಜೆಯಾ ಪಗರಣದ ಪವಣ ಪೆರ್ಮ್ಮಸರ್ಗಳಿಂ ಮೆರೆದಪುದಿದಂ ಸಯಿಸಿ ತನಗೆ ತಾನಾತನೊಪ್ಪಿ . . . ತಣಿದು ನಲಿವಂ (ಸಂಪವ. ೧೧-೨೭). **ಸೈಸು**: ಖಳರ ಬಾಧೆಗಳನು ಭರದಿ ಸೈಸಲಾರೆವಯ್ಯ (ಯಗಿಕ. ೨೪): ನಮ್ಮಾ ಮಂಡೆ ತುಂಬಿದ ಬಳಗವನು ತಾಂ ಕಂಡು ಸೈಸದೆ ಕಿಚ್ಚನಿಕ್ಕಿದಳೆಂದು ಪಾತಕಿನ (ರಾಮೂಸಂ. ೨-೨-೩೫): ಬಳಲಿದನೆನಿತೂ ಸೈಸನಿನ್ನು (ಏಹಿಗೀ. ೨೭-೨೦). [< ಸಹಿಸು]

ಸಯುಕ್ತಿಕ (ನಾ). ಸರಿಯಾದುದು ; ಸೂಕ್ತವಾದುದು : ಸದ್ಗುರುರಹಸ್ಯಕಾರನ ವರ್ಚಸ್ಸು ಕರಿಬಸವನ ಮೇಲೆ ಬದ್ದಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಸಯುಕ್ತಿಕವಾಗುವುದು (ಕಸಂಸ್ಕೃ. ೧೭೩). [ಸಂ.]

ಸಯೋಗಿಕೇವಲಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಕೇವಲಜ್ಞಾನದಿಂದ ಕೂಡಿ, ಹದಿಮೂರನೆಯ ಗುಣಸ್ಥಾನವನ್ನು ಮುಟ್ಟಿದವನು : ಸಯೋಗಿಕೇವಲಿಗಳ್ ಸಂಖ್ಯೇಯಪ್ರಮಾಣಂ ಅಯೋಗಿಕೇವಲಿಗಳ್ ಸಾಮಾನ್ಯೋಕ್ತಿಪ್ರಮಾಣಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೫) ; ಸಕಲವಿಮಲಕೇವಲ ಜ್ಞಾನದರ್ಶನಂಗಳಿಂ . . . ಭುವನತ್ರಯಸ್ವಾಮಿಯಾಗಿರ್ಪ ಪರಮಜಿನೇಶ್ವರಂ ಪದಿಮೂಱನೆಯ ಗುಣಸ್ಥಾನವರ್ತಿ ಸಯೋಗಿಕೇವಲಿ (ಶ್ರಾವಕಾ. ೬೦-೩). 'ಅಯೋಗಿಕೇವಲಿ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಸಯೋಗಿಕೇವಲಿನ್]

ಸಯ್ಯ, ಸೈಕ (ನಾ). ೧. ನೇರವಾದುದು ; ಋಜುವಾದುದು : 'ಸಯ್ಯನೆ' ಪರಾ. **ಸೈಕ** : ೨. ಹದ ; ಹಾಳತ : ಹಿಟ್ಟನ್ನು ಸೈಕವಾಗಿ ಮಾಡಿ ತೊಳಿಸುವ ಅಭ್ಯಾಸವೂ . . . ಶ್ರಮವಾಗಿ ಇವಳಿಗೆ ಕಾಣಲಿಲ್ಲ (ಶಿಣಮಾ. ೧೭).
[ಸಯ್$_3$ + - ಕ$_3$ ./ತೆಲು. ಸಯಿಕ, ಸೈಕೆ = ಸೂಕ್ಷ್ಮತ್ವ]

ಸಯ್ಯನೆ, ಸೈಕನೆ (ಅ). ನೆಟ್ಟಗೆ ; ನೇರವಾಗಿ : ಕೋಡೆಯಾಲಿ ಬೆಳಗೆ ಸಯ್ಯನೆ ಬನ್ದು ಪೊಲಪ್ಪುಣುಸೆ ಎವಕಿಲ ಅನ್ತೆ ಪೋಯಿಪ . . . ಅನ್ತೆ ಸಯ್ಯನೆ ಪೋಗಿ (ಎಕ. XII. ಗುಬ್ಬಿ. ೬೧-೯೦ ; 812). **ಸೈಕನೆ**: ಬಾಗದೆ ತೂಗದೋರೆಪುಗದೊಯ್ಯನೆ ಸೈಕನೆ ಕುಳ್ಳಿತಕ್ಕೆ ನಿಂದಾಗಲೆ ದೇಹ ಮೂಪೆಯನುಪಾಯದೊಳಾಂತು (ಅಪಕ. ೮೩).
[ಸಯ್ಯ + - ಅನೆ$_1$]

ಸಯ್ಗಱೆ, ಸೈಗರೆ, ಸೈಗಱೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸತತವಾಗಿ ಸುರಿ ; ಎಡೆಬಿಡದೆ ವರ್ಷಿಸು: ನಭದೊಳಸಹಾಯಶೂರನ ಮಾರ್ಗಮಂ ಕಟ್ಟಿ . . . ಸಯ್ಗ [ಪಾಠಾಂ. ಸೈಗ] ಱೆದರಂಬಿನ ಮಳೆಯನು (ತ್ರಿಮಿಭಾ. ೪-೨೪). ೨. ಎಡಬಿಡದೆ ಸೂಸು, – ಹೊಮ್ಮಿಸು : ಕಯ್ಗೆಯ್ದ ಬನದುರ್ಗದೊಳಗೊಮ್ಮೆಯುಂ ಸೊಗಸ ಸಯ್ಗಱೆವ ತಂಬೆಲರ ಮಾಂದಳಿರ . . . ಬಣ್ಣಿಸುತೆ ಚದುರರೆಯ್ತರೆ ಪಂಡಿರೆಳ್ತಂದರು (ಉದ್ಭಟ. ೫-೨೩). **ಸೈಗರೆ** : ೨. ಇದೆ ಚಿತೆ ದಳ್ಳುರಿಯನು ತವಿಸುವ ಸರಿ ಎನ್ನುತಲೆದೆ ಸೈಗರೆಯುವುದು! (ಕವಿಕಾ. ೪೧-೬). **ಸೈಗಱೆ**: ೧. ಅರಲಂಬಿನ ಸೋನೆ ಸುತ್ತಲುಂ ಭೋರೆನುತೊರ್ಮೆ ಸೈಗಱೆಯೆ (ಕಪ್ಪರಾ. ೨೭೭) ; ಸೈಗಱೆವುದೈ ಕಾರುಣ್ಯವರುಷವನೆನ್ನ ಮೇಲೆ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೩-೮೩).
[ಸಯ್$_3$ + ಕಱೆ$_1$]

ಸಯ್ಗೆ, ಸೈಗ (ನಾ). ಸೂಚನೆ ; ಸಂಕೇತ ; ಸನ್ನೆ : 'ಕಣ್ಸಯ್ಗೆ' ಪರಾ. **ಸೈಗೆ** : ದಿಟ್ಟಿಸಲು ಸೇವಾತರುಣಿಯರು ಸೈಗೆಯನು ತಿಳಿದೆಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದುರುವಜ್ರಪಾದುಕೆಗಳನು ಮುಂದಿಡಲು (ಜಸಂರಾ. ೬-೭-೬) ; ಮೊಗದ ಸೈಗೆಯಿಂದ ಬೆದರಿಸಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೭೭-೩).
[< ಸಂ. ಸಂಜ್ಞಾ]

ಸಯ್ಗೆಡಪು, ಸಯ್ಗೆಡಹು, ಸೈಗೆಡಪು, ಸೈಗೆಡಹು (ಕ್ರಿ). ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳಿಸು; ಕೆಳಗುರುಳಿಸು (ಕಿ). **ಸಯ್ಗೆಡಹು** : (ಕಿ). **ಸೈಗೆಡಪು** : ಎಳವೆಣ್ಗಳೆಸದಿರ್ದರ್ಕೆಗಣೆಗಳೆಸುಗೆಗಳುಕದ ಯೋಗಿನಿಕರಮಂ ಸೈಗೆಡಪಲೆಂದಂಗಜಂ ಪೂಜೆಗೈವ ಸಮ್ಮೋಹನಾಸ್ತ್ರಂಗಳೆನಲು (ತ್ರಿಮಿಭಾ. ೬-೩೨). **ಸೈಗೆಡಹು** : ಕರ್ಣಶರ ಸೈಗೆಡಹಿದವು ಕಿಂಪುರುಷಗುಹ್ಯಕಯಕ್ಷರಾಕ್ಷಸರ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೯-೨೨).
[ಸಯ್$_3$ + ಕೆಡಪು]

ಸಯ್ಗೆಡಹು 'ಸಯ್ಗೆಡಪು' ನೋ.

ಸಯ್ಗೆಡೆ, ಸೈಗೆಡೆ (ಕ್ರಿ). (ಭಕ್ತಿ, ಗೌರವಪೂರ್ವಕವಾಗಿ) ಅಡ್ಡಬೀಳು ; ನಮಸ್ಕರಿಸು : ಇನಿತು ಬೇಗಂ ತಡವರೇಯೆಂದು ಸಯ್ಗೆಡೆದು . . . ಕೂಗಿಡುವ ನಂಬಿಯಂ ಸಂತವಿಡುತಿರಲು (ಮಹರ.ದೇ. ೬೫-೧೧). **ಸೈಗೆಡೆ** : ಅಭವನಂಘ್ರಿಯಲಿ ಸೈಗೆಡೆದನು (ಹಚಕಾ. ೧೪-೫) ; ಅಡಿಗಡಿಗೆ ತಾನೆಱಗುವಂ ಸೈಗೆಡೆದು ಗದ್ಗದವೆರಸಿ ಯೇಳ್ವನು (ಬಸವು. ೪೭-೪೭) : ಉರುತರದ ಭಕ್ತಿಯಲಂದು ಸೈಗೆಡೆದಿರ್ದನಾ ಪಾರ್ಥ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೬-೯೩). [ಸಯ್$_3$ + ಕೆಡೆ$_1$]

ಸಯ್ಗೋಡು, ಸೈಗೋಡು (ನಾ). ನೇರವಾದ ಕೊಂಬು ; ನೆಟ್ಟಗಿರುವ ಕೋಡು: ಕಾಟ್ಬುಂಗಳಿಂ ಸಮಱೆದಡವಿಯಡಿಯತ್ತಿದಂತೆಯುಂ ಸಯ್ಗೋಡುಗಳಿಂ ಲೋಯಿಸರದ ಕಾಡಂ ಕಾಲೆತ್ತಿದಂತೆಯುಂ . . . ಬರ್ಪ ಗೋಕುಲಮಂ ಮನಂಗೊಂಡು (ಲೀಲಾವ. ೫-೮೫ ವ). **ಸೈಗೋಡು** : ಒಂದೀಂದ ಪಸು ತನ್ನ ನಿಪತಿಯನಿಱಿವುದುಮದಱ ಬಸಿದು ಪೊಸಯಿಸಿದನ್ನವಪ್ಪ ಸೈಗೋಡುಗಳುರ್ಚೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೫೯ ವ). [ಸಯ್$_2$ + ಕೋಡು$_3$]

ಸಯ್ತನೆ, ಸೈತನೆ (ಅ). ನೇರವಾಗಿ ; ನೆಟ್ಟನೆ : ಬರೆದೆಯ್ದಱ ಲೆಕ್ಕಮನಾದರದಿಂ ಗುರುಲಘುವಿಭೇದಮಂ ಭಾವಿಸು ನೀಂ ಗುರು ಮುಂತೆ ಕೊಂಕಿ ತೋಱುವ ಬರೆ ಪಿಂತಣ ಸಯ್ತ [ಪಾಠಾಂ. ಸೈತ] ನಪ್ಪ ಬರೆ ಲಘು (ಛಂದೋಂಬು. ೧-೩೩). **ಸೈತನೆ** : ಸೈತನೆ ಬೆಂಬೊನ್ನ ರಥಂ ಜವಂ ಮಿಗುವಿನಂ ಪೋಗುತ್ತಿರಲ್ (ನಳಚಂ. ೬೮೮). [ಸಯ್ತು$_1$ + - ಅನೆ$_1$]

ಸಯ್ತಿಡು, ಸೈತಿಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಓರಣವಾಗಿ ಇರಿಸು ; ಒಪ್ಪವಾಗಿ ಇಡು : ಅಡಕಿಲ ಮಡಕೆಗಳಂ ಸಯ್ತಿಡಲಱಿವುವೆ ನಾಯ್ಗಳೊಡೆವುವು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೪೮) ; ಪೀನಪಯೋಧರೆಯರ್ ಶೈಳತನೂಜೆಗೆ ವರರತ್ನದ ದಂಡೆದೊಂಡಿಲಂ ಸಯ್ತಿಟ್ಟರ್ (ಗಿರಿಕ. ೧೦-೪೪). ೨. ಸಮಾಧಾನಗೊಳಿಸು; ಸಂತೈಸು : ಕಾಯಕವ ಚರಿಸುತ್ತ ಮಾನಸವ ಸಯ್ತಿಡುತ . . . ಆಯುವನು ಸಾಗಿಸೆಲೊ (ಮಂಕು. ೭೩೭). **ಸೈತಿಡು** : ೧. ಅಂತು ಸಂಕ್ರಂದನಂ . . . ಸ್ವಕೀಯ ಪಾಣಿಪಲ್ಲವಂಗಳನೆತ್ತಿ ನೆತ್ತಿಯೊಳ್ ಸೈತಿಟ್ಟು ಕೊಂಡು (ವರ್ಧಮಾ. ೧೨-೧೧ ವ) ; ಪರಸ್ಥಲದ ಲಿಂಗಮಂ ಕರಸ್ಥಲದೊಳು ಸೈತಿಟ್ಟು (ಶೂನ್ಯಸಂ. ೨೨-೧೨). ೨. ಕಂಪಿಸುವ ಭಕ್ತನಂ ಸೈತಿಡುತೆ (ಸೌಂದ. ದೇ. ೬೫-೧); ಅನುವಱಿತು ನಾಮದೇಯ ಸೈತಿಟ್ಟೊಡಕ್ಕುಂ (ಬಸವಪ್ರ. ೨೧-೪೫). ೩. **ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಡು**; ನಿಗ್ರಹಿಸು: ಮನಸಂ ಸೈತಿಟ್ಟು ಬಾಬ್ಯಾಸೆಯಿಂ ಬಂದಂದಿಟ್ಟು ವಿಮೋಹಮಂ ಬಿಸುಟು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೮೨); ನಿದ್ರೈತೀಳದೆದ್ದು ಸಾಲ್ಗೊಂಡ ಪುಳಕಂಗಳಂ ಸಂತೈಸಿಕೊಂಡಾನಂದಾಶ್ರುಗಳಂ ಮುಂದುಗೊಳಿಸಿ ಸಂತಸಮಂ ಸೈತಿಟ್ಟು ಪರಿಕಿಸಿ ನೋಡಿ (ಬಸರ. ೪-೫೯). [ಸಯ್ತು + ಇಡು]

ಸಯ್ತಿರ್, ಸೈತಿರ್, ಸೈತಿರು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸುಮ್ಮನಿರು ; ಮೌನವಾಗಿರು : (?). ೨. ನೆಮ್ಮದಿಯಿಂದಿರು; ಸಮಾಧಾನವಾಗಿರು : ನರರರೆಬರ್ ವೈರಾಗ್ಯಂ ದೊರೆಕೊಂಡೊಡೆ ತೋಱೆವೆಂಬರನ್ನೆವರಂ ಸಯ್ತಿರಲೀಯದಂತಕಂ ಗೋಣ್ಮುರಿಗೊಂಡೆಟ್ಟದೊಯ್ವೊಡಡ್ಡಬರ್ಪರುವೊಳರೆ (ಅಜಿಪು. ೨-೮೫) : ಇನನನ್ನಾಸೆಯ ನೊಲ್ಲದೀಗಳ್ . . . ಎನ್ನ ಪಕ್ಕದೊಳಗಿರ್ದುಂ ಸಯ್ತಿರಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೮-೯೯). **ಸೈತಿರ್** : ೧. ಆ ದುಶ್ಶಾಸನೋರಸ್ಥಳೋಷ್ಣಸೃತಾಸೃಗ್ಜಲಪಾನಮಂ ಬಯಸಿ ಬಾಯ್ ಶೇರ್ದೆಸೆ ಸೈತಿರ್ಪೆ[ಪಾಠಾಂ. ರಿಪ್ಪೆ]ನೇ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೫೮) ; ನೀಂ ಪುರಮಂ ಬೇಗಂ ಪುಗಲ್ ಪೋದೊಡೆ ತಲೆ ಪೂಜೆಯೇ ನಿನ್ನ ಮೆಯ್ಯಕ್ಕಟಾ ಸೈತಿರು ನೀನಾರ್ಗೆ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೧೦೭); ಬಂದೊಡೆ ನೋಡೆ ಬಾರದೊಡೆ ದೂದವಿಯಟ್ಟುವೆ . . . ಸೈತಿರೆ ಸುರ್ಕಿ ಸುಯ್ಯೆ (ರಾಜಶೇ. ೧೧-೧೨೫). ೨. ಪರಮಾಚಾರ್ಯರವೋಲ್ ಸೈತಿರಲಱಿಯರ್ ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ನಾಡವರೋಜರ್ (ಕವಿರಾ. ೧-೪೨) ; ಪುರಜನಮುಮಾಪ್ತಜನಮುಂ . . . ಅಗಲದೊಂದೆಡೆಯೊಳ್ ಸೈತಿರಲಕ್ಕುಂ (ಶಂರಾಮಾ. ೧೨-೬೨) ; ತಪದುಬ್ಬೆಗದುದ್ಭ್ರಮ ನೆತ್ತಿವತ್ತೆ ಸೈತಿರದೆ ಮರುಳ್ತನಂದಳೆದಿರ್ದಿರ್ಪದಂ (ಶಬಶಂ. ೪-೧೧೧). **ಸೈತಿರು** : ೧. ಸೈತಿರು ಕಿವಿಗಳ್ಗೆ ಕರ್ಣಪೂರಮನಿಡುವೆಂ (ಶಮದ. ೧೧೩ ಪ್ರಯೋ) ; ಕಿನ್ನರಯ್ಯನು ಭಾಳನೇತ್ರಪ್ರತಿಮನಾತನು ಬಾಲಕನೆ ಸೈತಿರ್ದವನನಂತೆಯ್ದಿ ಕೊಲುವುದಕೆ (ಬಸವಪು. ೨೮-೬೫). [ಸಯ್ತು + ಇರ್]

ಸಯ್ತಿರಿಸು, ಸೈತಿರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಂತೋಷಪಡಿಸು ; ಹರ್ಷಗೊಳಿಸು : ಬರಿಸಿ ಕ್ಷಿತಿಪತಿಯಂ ಸಯ್ತಿರಿಸಿ ಪ್ರಿಯಕುಶಲವಾರ್ತೆಯಂ ಬೆಸಗೊಂಡು (ಕವಿರಾ. ೨-೬). ೨. ಸಂತೈಸು ; ಸಮಾಧಾನಗೊಳಿಸು : ಅವರ ಸಯ್ತಿರಿಸೆ ದೊಡ್ಡನೇ ಮಾತಾಡೆ ಸತ್ತು ಬದುಕಿದರವರ್ ಮಗನಿರವ ನೋಡಿ (ಕಾಲಜ್ಞಾ. ೧೦೩-೨೦೮). **ಸೈತಿರಿಸು** : ೧. ಸಂದ ಪನ್ನಿಚ್ಛಾಸಿರೊಡೆಯರಂ ಸೈತಿರಿಸಿ ನಡುವೆ ಸಂಗಮದೇವರರ್ಚನೆಗೆ ತಾನಿರ್ದು (ಬಸರ. ೯-೧೫೮). ೩. ನೇರ್ಪಡಿಸು; ತಿದ್ದು : ಕರುಳ್ಗಳಂ ಸರಿಸು ಸ್ವೇದಮನೊರಸು ಹಾರಮಂ ಸೈತಿರಿಸು (ಚಂಪ್ರ. ೧೦-೩೦). ೪. ಒಪ್ಪವಾಗಿಡು ; ಓರಣವಾಗಿಡು : ಸಂಪಗೆಯ ಕುಸುಮಮಂ ತಂದು ಸೈತಿರಿಸೆಂಬ ಕಂಪುಳ್ಳ ಸೇವಂತಿಯಂ ತಂದು ತುಱುಗೆಂಬ (ಬಸರ. ೬-೩೯) ; ಬೂದಿಯನೊಂದುಪಾತ್ರೆಯೊಳು ಸೈತಿರಿಸಿ (ವೀಶೈಪು. ೩-೧೧-೨೧) ; ಕಾಟಕೋಟನೆನಿಪ್ಪೊರ್ವಂ ಗೊಲ್ಲನೇಳ್ದೆಂದು ಸಾದರವೆಂದಾಡಿನ ಪಿಳ್ಳೆಯಂ ಮಿಸುಪ ಲಿಂಗಂ ತಾನದಿಂತೆಂದು ಸೈತಿರಿಸುತ್ತಂ . . . ಕೂರ್ತೊಪ್ಪುತಿರ್ಪನ್ನೆಗಂ (ವೃಷಪು. ೬-೧೫). ೫. ನಿಗ್ರಹಿಸು; ಅಂಕೆಗೆ ತರು : ವರಮೂರ್ತಿಯಂ ಕಂಡು ಹಿಗ್ಗಿ ಹಾರೈಸಿ ಸೈತಿರಿಸಲಱಿಯದೆ ಕುಣಿದು ಕುಕಿಲಿಱಿದು ಕುಂಬಿಕ್ಕಿ ಚರಣದಲಿ ಬಿದ್ದ ಬಾಲಕನ ತೊದಲಂತುವಂ . . . ಕಂಡು ಬೆಱಗಾದರಾ ಪುಣ್ಯದಂಪತಿಗಳು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೨-೭೦). ೬. ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೊಳಿಸು ; ಅಣಿಮಾಡು : ಬಲವ ಸೈತಿಂಸಿದನು ತನ್ನಯ ಕೆಲಬಲದಲಿಹ ಮದನ ಸಾತ್ಯಕಿ ಹಲನ . . . ಜಲರುಹಾಕ್ಷನು ನಿಲಿಸಿ (ಕೋಗಯ. ೨೨-೩). [ಸಯ್ತಿರ್ + - ಇಸು]

ಸಯ್ತು, ಸಯ್ತೆ, ಸೈತು (ನಾ). ೧. ವಕ್ರತೆಯಿಲ್ಲದುದು ; ನೇರವಾದುದು : ಒರ್ವಂ ಕುಂಟವೆರಲಾತಂ ತನ್ನ ಬೆರಲುಂ ಸಯ್ತಾದೊಡೆ ಕೃತಾಂಜಲಿಯಾದಂ (ಚಾಪುಂಪು. ೭೭). ೨. ದಿಟ ; ನಿಜ ; ಸತ್ಯ : ಸಯ್ತಾಯ್ತಜ್ಜನ ಮಾತು (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೫೨). ೩. ಸುಲಭ ; ಸರಾಗ : ನಿಲ್ದೋಳಂ ಬರ್ಪುದು ಸಯ್ತಲ್ಲೂರುಂ ದೂರಮೋಡಲಾಱೆರ್ (ಕವಿರಾ. ೧-೬೩) ; ಬಲ್ಲಾಳ್ಗೆ ಬಟ್ಟೆ ಸಯ್ತೆಂದೆಲ್ಲಿಲ್ಲದಸಿತ ಮತಂಗಳಂ ಪುಸಿವುದಿದಂ ಸಲ್ಲೆಮ್ಮೊಳೆಂದು ಬಾಸಿಸಬಲ್ಲರೆ ಪೇೞ್ ಜೈನದ ವರ್ಗಳಲ್ಲದದೆಂತುಂ (ಸಮಪ. ೧೧-೧೫). ೪. ಲೇಸು ; ಒಳ್ಳಿತು : ಸೈತಾಗಿ ಒಪ್ಪುವ ಕುಮಾರಂಗೆ ಮಂಗಳಾರತಿಯೆತ್ತಿ (ಸಂದರ. ೩-೪೦) ; ಸಯ್ತಾಗಲೆಡೆಮಾಡಿ ಬೋನಂಗಳಂ (ತಿರುಶ. ದೇ. ೬-೧೩). ೫. ಸಮಾಧಾನ ; ತಾಳ್ಮೆ : 'ಸಯ್ತಿಡು' ಪರಾ. ಸಯ್ತು : ೫. 'ಸಯ್ತೆಗಿಡು' ಪರಾ. **ಸೈತು** : ೧. "ಸೈತನ ನೇರ್ಪುಂ" (?). ೨. ವಿಲಸತ್ ಸ್ವಪ್ನಾದಿಗಳ್ ಸೈತಕ್ಕು (?) ೬. ಸರಿ ; ಸಮರ್ಪಕ : ಆ ಕ್ರಿಯೆ ಸಾರ್ದಿರೆ ಪತ್ತಿ ಮುಂದೆ ಸೈತ[ಪಾಠಾಂ. ಸಯ...] (ಕವಿರಾ. ೧-೧೧೬) ; ನರೇಂದ್ರನ ಚಿತ್ರವೃತ್ತಿಗದು ಸೈತಲ್ಲ (ಕುಸುಮಾ. ೮-೧೦೩).

ಸಯ್ತುಮಾಡು, ಸೈತುಮಾಡು = ಸರಿಪಡಿಸು; ನೇರ್ಪುಗೊಳಿಸು: ಬನ್ನಪೂಗಳನವಯವದೊಳೆ ಸಯ್ತುಮಾಡುವ ಕೆಯ್ಮುಮಂ (ಆದಿಪು. ೪-೯ ವ) ; ಸಡಿಲ್ದುಡುಗೆಯ ಸೈತುಮಾಡಿ (ಚಪು. ೯-೧೭). [< ಸಯ್]

ಸಯ್ತು, ಸೈತು (ಅ). ೧. ನೇರವಾಗಿ ; ಸೀದಾ ; ನೆಟ್ಟಗೆ : ತದ್ವಿರೀಂದ್ರಮಧ್ಯಮ ಕೂಟದಿಂದಂ ಸಯ್ತು ತೆಂಕಮೊಗದೆ ಬಂದು (ಆದಿಪು. ೧೩-೭೯ ವ) ; ಕಪ್ಪೆಯಿಂ ಸಯ್ತು ಬಡಗ ಲಪ್ಪೆಯಿಂ ಕಟ್ಟೆ (ಮ್ಯಾಲಿ. ೧೯೩೫, ೪೯-೯೮ ; 10ನೆಯ ಶತ) ; ಮನಂ ಭ್ರೂಮಧ್ಯದೊಳ್ ಸಯ್ತು ತಳ್ತರೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೪-೩೧). ೨. ಸರಿಯಾಗಿ; ಸಮರ್ಪಕವಾಗಿ: ಅರ್ಧಗಪ್ಪಡಮಾ ಬಿಸುಟ್ಟು ಪಯಂ ಸಯ್ತುಟ್ಟುಕೊಂಡಿರಿಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೯೩-೧೭) ; ಪುರುಷಪ್ರತ್ಯೇವಾಚಕಮಾಗಿರೆಯುಂ ಮತ್ತಲ್ಲಿ ಸರ್ವನಾಮಂ ಸಯ್ತೊಂದಿರೆಯುಮಿರರ್ ದಿರ್ ಎರ್ ಕಳ್ ದೊರೆಕೊಂಡನುಸರಿಸುಗುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೯೨). ೩. ಚೆನ್ನಾಗಿ; ಲೇಸಾಗಿ : ಮಾತಿನೊಳುದಾರತೆವೆತ್ತಿರೆ ಸಯ್ತು ಪೇೞ್ದುದಿಂಪೆನಿಸೆ ಕವೀಶ್ವರಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧-೬೯) ; ಕೆಯ್ಮುಂಬಿದಪರಂಜಿಪೂಗಳನಡಿಗಳ್ಗೆ ಸಯ್ತು ಪುಷ್ಪಾಂಜಲಿಮಾಡಿ (ಭರತ. ೭೭-೪೨). ೪. ಸುಮ್ಮನೆ ; ಮೌನವಾಗಿ : ಈ ಪೊಸಪೊಲ್ಲಟಿಗೊಳಾದ ಕಿರ್ಚು ಕೌರವರ್ಗಿದು ನಾಡೆಯುಂ ತಿಱುಕನಾಗಿಸದೇಗಳ ಸಯ್ತು ಪೋಕುಮೇ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೮೭); ಪೊಱಮಾಱದೆ ಸಯ್ತು ಪೋಕುಮಾ ಪರಸ್ಥನ್ಯಂ (ಶಮದ. ೨೪೩ ಪ್ರಯೋ). **ಸೈತು** : ೧. ಉರಗನ ಪುತ್ತುವರಂ ಸೈತಿರೆ ಸಾಲಿಟ್ಟಂತೆ ಮಾಂಸಖಂಡಮನಿಡೆ ಮುಂಗುರಿಗಳ್ . . . ಉರಗನುಮಂ ತಿಂಗುಂ (ಪಂಚತಂ. ೪. ೧೨೮-೨೪೯) ; ಆ ವೀರಾಂಬಿಕೆಗಿಂದ್ರನ ದೇವಿಯುಮರ್ದೆಯೆಱಕದಿಂದಮೆಱಗಿದಳಂತರ್ಭಾವಿತನಿಧಿಗವನೀವಧುಗಾ ವಿಸ್ಮಿತ ದೀಪವರ್ತಿ ಸೈತೆಱಗುವವೋಲ್ (ವರ್ಧಮಾ. ೧೧-೬೧). ೨. ಉರ್ವರೇಶನಂ ಮೆಲ್ಲನೆ ಸೈತು ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ (ದಶಕು. ೬-೧೧೭); ನೃಪನಂ ಭೋಂಕನೆ ಕಂಡು ಕಾಂತೆ ಕುಚದೊಳ್ ಸಂವ್ಯಾನಮಂ ಸೈತು ಸಾರ್ಚಿ (ನಳಚಂ. ೨೭೩). ೩. ಸೋರ್ಮುಡಿಯಂ ಸೈತೊತ್ತುತುಂ . . . ಮೆಲ್ಲಡಿಗೆಂಪಿಂ ಧಾತ್ರಿಯಂ ಚಿತ್ರಿಸುತುಮಸತಿಯರ್ ಪೋದರ್ (ಕುಸುಮಾ. ೪-೩೪); ಎಲ್ಲಾ ಕಾರ್ಯವಂ ಸೈತೆಸಗಿದನವಂ (ದಶಕು. ೮-೨೪೦). ೪. ಜಾನಪದಾಂಗನಾಜನದ ಗಾಡಿಗೆ ಸೋಲ್ತಳೆನೀ ನಿನಾದಮಂ ಜಾನಿಸಿ ಕೇಳ್ದು . . . ಪಥಿಕರ್ ಮಱೆದಿಲ್ಲೆನಲ್ ಪರಿಮ್ಲಾನತೆ ಸೈತು ಬಟ್ಟೆನಡೆಯಲ್ಪಡೆಯರ್ ವಿಷಯಾಂತರಾಳದೊಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೨೮); ರಾಗರಸ ಮಿಗಲು ಸಭೆ ತಲೆದೂಗಲು ತಾ ನುಡಿಯುಬಲ್ಗೊಡದ ನುಡಿಯನಿಸೊಂದಾಗದಿರೆ ಸೈತು ಮಾಗಿಯ ಕೋಗಿಲೆಯಂತಿಹುದು ನೋಡು (ನೀತಿಸಾ. ೧೨೫). [< ಸಯ್ತು]

ಸಯ್ತುನುಡಿ (ನಾ). ನೇರವಾದ ಮಾತು ; ಸಹಜವಾದ ಮಾತು : ಸಯ್ತುನುಡಿಯು ವಕ್ರವಾದರೆ, ಕೊಂಕಾದರೆ ಸೌಂದರ್ಯ ಹೆಚ್ಚಾಗುವುದು (ಸಾಹಿವಿ. ೭೮).
[ಸಯ್ತು + ನುಡಿ]

ಸಯ್ತುವರಿಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ನೇರವಾಗಿ ಓಡಿಸು, — ಹರಿಯಿಸು : ರಥಮಂ ನಳನ ವರೂಥಕ್ಕೆ ಸಯ್ತು [ಪಾಠಾಂ. ಸೈತು] ವರಿಯಿಸಿ (ಶಂರಾಮಾ. ೧೩-೮೫).
[ಸಯ್ತು + ವರಿಯಿಸು]

ಸಯ್ತ್ರ 'ಸಯ್ತು₁' ನೋ.

ಸಯ್ತ್ರಗಿಡು (ಕ್ರಿ). ಸಮಾಧಾನವಿಲ್ಲದಿರು; ತಾಳ್ಮೆಗೆಡು: ಅವರ ಕುಟಿಲೋಪಾಯಗಳ ವಕ್ರನೀತಿಯ ಅವಸರವು ಸಯ್ತ್ರಗಿಡದ ತಡವರಿಯದ ಸನ್ನರ್ಥೋಪಾಸನವು . . . ಓರೊರ್ಮೆ ನನಗೇ ಅಳಲನುಂಟುಮಾಡಿ ಕಲುಂಬಿತು (ಚಿಬ್ಬ.ಅ. ೨೧೨-೨೧). [ಸಯ್ತ್ರ (< ಸಯ್ತು₁) + ಕಿಡು (< ಕೆಡು₁)]

ಸಯ್ತ್ರೆಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗಮನಿಸು : ಗುಣಜಾತ್ಯಾದಿಗಳೊಳಗನುಗುಣಮಾಗಿರೆ ಪೇಲದವಱ ವಿಕಳತೆಯಂ ಸಯ್ತ್ರೆಣಿಸಿ ವಿಶೇಷಮನಱಿವುವ ಗಣನೆ ವಿಶೇಷಾನುಭಾವ ಸದಳಂಕಾರಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೨೦). [ಸಯ್ತು₂ + ಎಣಿಸು]

ಸಯ್ದಂ₁ 'ಸಯ್₂' ಪರಾ.

ಸಯ್ದಂ₂ (ಅ). ೧. ಸರಿಯಾಗಿ : ಸಯ್ಯಮ ಮೂವತ್ತಿರ್ಪತ್ತಯ್ದುಂ ಪದಿನಯ್ದು ಪತ್ತು ಮೂಱಿಲ್ಲಿಂತ್ರಯ್ದೂನಮೊಂದು ಲಕ್ಕೆಯಮಯ್ದ ಬಟಿಕ್ಕೆಣಪೊಡವಱ ನರಕ ಬಿಲಂಗಳ್ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೬-೭೩). ೨. ಚೆನ್ನಾಗಿ ; ಸುಖವಾಗಿ : ಪಂಡಿರ್ಕಳೊಳಲ್ಲಮನ್ನ ಮೆಚ್ಚದಂತೆ ಸಯ್ದುಂ ಬಾಳ್ವೆಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೭೭-೭). [< ಸಯ್ತು₂]

ಸಯ್ದವಂ 'ಸಯ್₂' ಪರಾ.

ಸಯ್ಪು, ಸೈಪು (ನಾ). ೧. ಪುಣ್ಯ ; ಸುಕೃತ : ತೋಳಂ ಸಡಿಲಿಸದಾ ಪ್ರಾಣವಲ್ಲಭ [ರ್] ಪ್ರಾಣಮನಂದೊಡಗಳೆದರೋಪರೋಪರೊಳೊಡಸಾಯಲ್ ಪಡೆದರೆನ್ನವುಂ ಸಯ್ಪೊಳವೇ (ಶಂತಧಾ. ೫-೯೩) ; ಇಂದು ಪಿಂಗಿದುವೆಮ್ಮ ಪೀಡೆಗಳೆಂದು ಸಾರ್ದುವು ಸಯ್ಪು (ಅನ್ನಾವ ೬೬೫). ೨. ಅದೃಷ್ಟ ; ಸೌಭಾಗ್ಯ : ಮುಂ ಸರಸ್ವತಿಯಂ ಸಾಧಿಸ ಸಂದ ಸಯ್ಪು ಸವಣಂಗಕ್ಕುಂ ಪೆಱಂಗಕ್ಕುಮೇ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೮). ೩. ಒಳ್ಳೆಯದು ; ಲೇಸು : ಸಯ್ಪಾದುದೀ ಕಾರ್ಯವೇಂ ಬಗೆಯಲ್ ಬೇಡಿದಕಾಡೊಳಾಯ್ತು ಮಟ್ (ನೇಮಿಪು. ೧೧-೬೩) ; ಸಯ್ಪು ನೀನ್ ಬಂದುದು (ಅಶ್ವಶಾ. ೫-೭೯). ೪. ಹಿತವಾದುದು; ಶ್ರೇಯಸ್ಕರವಾದುದು : ಅಭಯರುಚಿಕುಮಾರಂ ಮಾರಿದತ್ತಂಗೆ ಹಿಂಸಾರಭಸಮತಿಗೆ ಸಯ್ಪಂ [ಪಾಠಾಂ. ಸೈಪಂ] ಪೇೞ್ದು ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ತಂದು (ಯಶೋಚ. ೧-೭೨). ೫. ಒಳ್ಳೆಯ ಕೆಲಸ ; ಸತ್ಕಾರ್ಯ : ಆಶಿಸದೆ ಸಂಕಲ್ಪಯತ್ನಗಳನಿನಿತುಮಂ ಸಾಜವಾಗಲಿ ಸಯ್ಪು (ಮಂಕುತಿ. ೭೧೨). ೬. ಸಮೃದ್ಧಿಯ ನೆಲೆ,– ಆವಾಸಸ್ಥಾನ : ಜಸದ ಸಯ್ಪು ನೆಗಳ್ತೆಯ ಲೋಕದೇಳ್ಗೆಯೌನ್ನತ್ಯದ ಗೊತ್ತೆನುತ್ತೆ ಧರೆ ಬಣ್ಣಿಪುದೀ ಕಲಿದೇವಸೆಟ್ಟಿಯಂ (ಸೌ.ಇಂ. IX-i, ೨೯೭-೩೮; 1176). **ಸೈಪು** : ೧. ಆನೆರೆಯ ಕೀಳ್ದನಿಳಾಧರ ನೀನದರ್ಕೆ ಮಾತೆರ ಡಣಮಾಡಲಾಗದಿದು ಸೈಪಿನೊಳಲ್ಲದೆ ಕೂಡಿ ಬರ್ಕುಮೇ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೭೩); ದೊರೆಗಳಲ್ಲರ ತೊೞದೊಬ್ಬನೊತ್ತಿಲಿ ನಿಂದಳರರ ನೋಡವನ ಸೈಪೆಂತೊ (ಭರತ. ೫೫-೯೮). ೨. ಸುಯೋಧನಂಗೆ ಸೈಪು ಬರ್ಪಂತೆಯುಂ . . . ಸಂಕರ್ಷಣಂ ಜಂಗಮಹಿಮಾಚಲಮ ಬರ್ಪಂತೆಯುಂ ಬಂದು (ಗದಾಯು. ೭-೫೭ ವ) ; ಪ್ರತ್ಯುಪಕಾರಮಂ ನಿಮಗೆ ಮಾಡುವ ಸೈಪಿನಗಿಲ್ಲ (ಪುಷ್ಪಪು. ೬-೩೩) ; ಚಂಡಭಂಡನಕೆಂದರಿರಾಜರೊಳೆತ್ತಿ ನಡೆವ ಗಂಡುಗಲಿಯಂ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ ಕೊಂಡುಯ್ಯ ಸೈಪುಳ್ಳಂಗೆ ನಿನಗಿಂದು ಪೆಣ್ಣಂ ಪೆರ್ಕ್ಕೊಲೆಗೆಂತಂತು ವನಕೆ ಕೊಂಡುಯ್ಯುದಾಯ್ತೇ? (ರಾಮಾಶ್ವ. ೨೯-೧). ೭. ಆಧಿಕ್ಯ ; ಅತಿಶಯ : ಕವಿವ ಕುರುಳ ಕಟ್ಟು ಸಡಿಲಿದ ಚೊಲ್ಲೆಹದವೆಯಕ್ಕದೆಸಳುಕಣ್ಣುಗಳ ಸವೆಯದ ನನಹಿನ ಸೈಪಿಂದ ಕೆಳದಿಗೆ ಸವನಿಸುವಳು ಸಂಕಟವನು (ಹದಿಬ. ೭-೧೮). ೮. ಸುಖ ; ಸಂತೋಷ : ಮದ್ವಲ್ಲಭೆಯ ಸುಸಿಲ ಸೈಪಿಂ ಕೃತಾರ್ಥಾತ್ಮನಪ್ಪೆಂ (ಕಾದಂಸಾ. ೨೪೫) ; ಭೋಂಕೆನೆ ಕೈಗೂಡಿಸವಕ್ಕೆ ಸೈಪನೆಲ ಕಂದರ್ಪ ಕ್ಷಮಾವಲ್ಲಭಾ (ಕುಸುಮಾ. ೮-೪) ; ಬಾಲಂಗೆ ಮೋಹದಿಂದೆ . . . ತೊಟ್ಟಿಲೊಳಿಟ್ಟು ಸಾಲ್ದ ಸೈಪಿಂದೆ ಜೋಗುಳವಾಡಿ ತೂಗುವಳದೇಂ ಸುಕೃತಿಯೋ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೮-೨೧). ೯. ವೈಭವ ; ಸಂಪತ್ತು : ಧರ್ಮಮ ದೇಹಿಗಾಶ್ರಯಂ ಧರ್ಮಮ ಸೈಪು ಧರ್ಮಮ ಮಹಾಮಣಿ (ವರ್ಧಮಾ. ೬-೬) ; ಈ ಶಶಿಮುಖಿ ದಿಟದಿಂ ವ್ಯಾಘ್ರಾಸುರಹರ ನರಸಿಯೆಂಬುದರ್ಕಿದೆ ಕುಱುಪೆಂಬಾ ಸೈಪನಱಿಪುವಂತಿರೆ ಭಾಸುರಮಾಯ್ತುರರ ಪುಲಿಯುಗುರ್ ನಗಸುತೆಯೊಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೩-೯೭) ; ವರಮುನಿಯ ಸಭೆಯಂತೆ ತದ್‌ಬ್ರಾಹ್ಮಸಭೆಯಂತೆ ಸುರಪತಿಯ ಸಭೆಯಂತೆ ಮೞದುದಾ ರಾಯನೊಡ್ಡೋಲಗಂ ಸೈಪಿನಿಂದೆ (ಭಾವಚಿಂ. ೭-೫). [ಸಯ್₂ + - ಪು₂. / ತಮಿ. ಚೆಪ್ಪಮ್]

ಸಯ್ಯಡಿ 'ಸೈಯಡಿ' ನೋ.

ಸಯ್ಯನೆ (ಅ). ಸರಿಯಾಗಿ ; ಸಮರ್ಪಕವಾಗಿ : ಮೈಯ ಸುಖಕೆ ಮರುಳಾಗಿ ತವ್ಯಾತ್ಮನ ಸಯ್ಯನಱಿಯದ ಭೋಗಿಪುದು ಉಯ್ಯ ಕೈವಿಡಿದು ತಂಡುಲವ ಬಿಸುಟ ಮರುಳಯ್ಯರ ಮಾರ್ಗವೇನಲ್ತೆ (ಭರತ. ೫-೮೧). [ಸಯ್₂ + - ಅನೆ₁]

ಸಯ್ಯಮಿ (ನಾ). ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಂಯಮವುಳ್ಳವನು ; ಮುನಿ: ಬೋಧಿ ಕೂಡಿದಾ ಸಯ್ಯಮಿಗೆಲ್ಲಿ ಕಾಂಕ್ಷೆ (ಆಪಶ. ೯೭) ; ಸಯ್ಯಮಿ ತಾನೆ ಸಾಹಸಿ ತಾನೆ ಧ್ಯಾನದಿ ಕೊಯ್ಯನೆ ಕರ್ಮದ ಬೇರ (ಭರತ. ೭೦-೬೫). [< ಸಂ. ಸಂಯಮಿನ್]

ಸಯ್ಯಱಿ (ಕ್ರಿ). ಸಮರ್ಪಕವಾಗಿ ತಿಳಿ ; ಸರಿಯಾಗಿ ಗ್ರಹಿಸು : ಸಯ್ಯಱಿದುತ್ತಮ ರೋದಿಕೊಳಲು ತಪ್ಪ ಕೈಯೊಳುದಯರಾಗದೊಡನೆ ಮೆಯ್ಯೊಳಿದ್ದಾತ್ಮಕಲೆಯ ಹಾಡುತಿರೆ ಕೇಳುತೊಯ್ಯನೆಯ್ದಿದನಾತ್ಮರಸಿಕ (ಭರತ. ೩೩-೬). [ಸಯ್₃ + ಅಱಿ]

ಸಯ್ಯುಗ (ನಾ). ಕಾಳಗ ; ಯುದ್ಧ : ವಾನರರು ತನತನಗೆ ಮರಮರಡಿಗಳ ಪಿಡಿದು ಸಯ್ಯುಗಕ್ಕನುವಾಗಿ ಬಿನ್ನಪಂಗೈದರ್ (ವಂಕರಾ. ೬-೫-೩). [< ಸಂ. ಸಂಯುಗ]

ಸಯ್ಯರಿ, ಸೈವರಿ (ಕ್ರಿ). ನೇರವಾಗಿ ಸಾಗು ; ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗು : ಸರಳಿಸುವೇಣ ನೋಡುವ ಮೊಲಂ . . . ಪಾಱ ಸಯ್ಯರಿವ ಖಗಾಳಿಯೊಪ್ಪೆ ಪಿರಿದಾದುದು ಬೇಂಟೆಯ ವಾದ್ಯದಬ್ಬರಂ (ಶಬಶಂ. ೩-೪೮). **ಸೈವರಿ** : ಹರಿಣವನಿಕ್ಕಿದರು ನಾರಾಚದಲಿ ಸೈವರಿದು ಸ್ಯಂಧನ ಸೂಕ್ಕಿದರು ಸುರಗಿಯಲಿ (ಕುಮಾಆ. ೧೩-೨೭) ; ಆಟವೀಸಂಗದಲಿ ಸೈವರಿದು ಸ್ಯರಣೆಗುಂದಿದನು ರಾಮ (ತೊರರಾ. ೩-೮-೬೮) ; ಮೇಘನಾದನ ವಿಭಾಡಿಸಿ ಚತುರ್ಬಲಂ ಕವಿಯೆ ಲೆಕ್ಕಿಸದವಂ ಸೈವರಿದನಾಗಸದೊಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೪-೧೪). [ಸಯ್₃ + ಪರ್₂]

ಸಯ್ವಳಿ, ಸೈವಳಿ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ದಾರಿ ; ಸನ್ಮಾರ್ಗ : ಬಲ್ಸಾಳಂ ಸಯ್ವಳಿಯ ನಡದು ಲೋಗರ ಬಾಯ್ಗಾಯೊಳು ಬರ್ಪ ಕೀರ್ತಿವನಿತೆಗೆ ಕೂರ್ಪಂ (ಎಕ. XI. ಚಿತ್ರದು. ೭೯-೨೦ ; 1214 ?). **ಸೈವಳಿ** : ೨. ನೇರವಾದ ಮಾರ್ಗ, — ಹಾದಿ : ಹಿಮವದ್ಗಿರಿಯ ದಕ್ಷಿಣವಿಜಯಾರ್ಧಶಿಖರಿಶೈಲದುತ್ತರವಿಜಯಾರ್ಧದಿಗ್ವೆಸಯ ಸೈವಳಿಯೊಳ್ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೧೪೮) ; ಕಳನೊಳುದಕದ ಸೈವಳಿ ಕಲಿತ ಯ ಸೆಲೆಯಱದು ಬೌಕಕೆ ಸೀಳಿದನು ನೆಲನ (ಕುಮಾದ್ರೋ. ೧೧-೨೮) ; ಸಮರದ ಸೈವಳಿಯಲೇ ಸಾವುದೇ ಕರ್ತವ್ಯ (ತೊರರಾ. ೬-೨೭-೧೨). [ಸಯ್₂ + ಬಳ್₂ (< ಬಟ್ಟೆ₁)]

ಸಯ್ವೆರಗು 'ಸಯ್ವೆಱಗು' ನೋ.

ಸಯ್ವೆಱಗು, ಸಯ್ವೆರಗು, ಸೈವೆರಗು, ಸೈವೆಱಗು (ನಾ). ೧. ಅತಿಯಾದ ನಿಶ್ಚಲತೆ, — ಸ್ಥಿರತೆ : ಕಣ್ಣಱಿಯದ ನಿದ್ರಿಸದ ಬೆರೆಯದಗಲದ ಕಣ್ಣಂ ಪೊಱಸೂಸ ದೊಳಗಿರದ ಸಯ್ವೆಱಗಿನ ಸಮರಸದ ಭಾವಮೇಂ ರಂಜಿಸಿತೋ (ಶಬಶಂ. ೨-೧೧೪). **ಸಯ್ವೆರಗು** : ೨. ಅಧಿಕವಾದ ಹೆದರಿಕೆ, — ಗಾಬರಿ : ಸಯ್ವರಗಿನಿಂ ಬೋಳನಳಿದು ಕಯ್‌ಸುಗಿದಂ (ಕಾಲೂರ ೧೩೦-೨೭೮). **ಸೈವೆರಗು:** ೩. ಅತಿಯಾದ ತಳಮಳ : ವಿರಹದಲಿ ಕಂಗೆಟ್ಟು ಸೈವೆರಗಾಗಿ ನಿಂದು (ಸೌಂದಕಾ. ೩-೯೭). **ಸೈವೆಱಗು** : ೩. ಶೈವ ಸೈವೆಱಗಾದ ಪಾಶುಪತಿ ಪಥವಱಿಯ (ಚನ್ನಪ. ೬. ೨೫೧-೫೪೫) ; ನೊಂದವಳಕಟಾ ಸತಿಯೆನುತ ಮನನೊಂದು ಸೈವೆಱಗಾಗಿ ಖತಿಯಲಿ ಕಂದಿ . . . ಮೆಲ್ಲನೆ ಬಾಗಿ ನೋಡಿದನಂದು ರಾಜಾಲಯದ ಮುಂದಣ ಮರನನಾ ಭೀಮ (ಕುಮಾವಿ. ೩-೨೧). ೪. ಅತ್ಯಾಶ್ಚರ್ಯ : ಫಲುಗುಣನ ವಾಜಿ ಪೊಱಮಟ್ಟು ಬಂದಾಗಳದು ಪೆಣ್ಣುದುರೆಯಾಗಿರ್ದುದೇಂವೇಳ್ವೆನು ಸೋಜಿಗಮಿದೆಂದು ಸೈವೆಱಗಾಗುತಿರ್ದುದೆಲ್ಲಾ ಜನಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೫-೨೯). [ಸಯ್₂ + ಬೆಱಗು]

ಸರ್₁ 'ಸಱ್' ನೋ.

ಸರ್₂, ಸಾರ್₃ (ನಾ). ೧. ಅಧಿಕಾರಿಗಳು, ಹಿರಿಯರು ಮುಂತಾದವರನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸುವಾಗ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಗೌರವಸೂಚಕ ಶಬ್ದ : ಸರ್, ಧರ್ಮಸಮ್ಮೇಳನಕ್ಕಾಗಿ ಬಂದ ಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳೇನು ತಾವು? (ಧರ್ಮಸಾ. ೪೯). ೨. ಬ್ರಿಟಿಷರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗಣ್ಯವ್ಯಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಬಿರುದು : ಸರ್ ಎಂ. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ೧೮೬೧ನೆಯ ಇಸವಿ ಸೆಪ್ಟೆಂಬರ್ ಹದಿನೈದನೆಯ ದಿನಾಂಕ . . . ಜನಿಸಿದರು (ಕವಪು. ೬-೧೨೦). ೩. ಉಪಾಧ್ಯಾಯ ; ಮಾಸ್ತರು : ಒಳಗೆ ಬರಲೆ ಸರ್? (ರೂಢಿ). **ಸಾರ್₃** : ೧. ಏನು ಕೊಡಲಿ ಸಾರ್, ಜಾಮೂನ್, ಜಿಲೇಬಿ (ಮಹಾಲ. ೪೭). 'ಸ್ವಾಮಿ' ಹೋ. [← ಇಂ. Sir]

ಸರ್‌ಖಾಜಿ (ನಾ). ಮುಖ್ಯನ್ಯಾಯಾಧೀಶ : ಆಯಾ ಪ್ರಾಂತಗಳಲ್ಲಿ ಸರ್‌ಖಾಜಿಗಳಿದ್ದರು (ಮಹಾಪು. ll. ೨೬). [← ಮರಾ. ಸರ್‌ಖಾಜಿ]

ಸರ್‌ದೇಶಪಾಂಡೆ (ನಾ). ದೇಶಪಾಂಡೆಯರಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖನಾದವನು : ದೇಶಕ್ಕಿಂತಲೂ ದೊಡ್ಡದಾದ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಮುಖಂಡನಾದವನಿಗೆ ಸರ್‌ದೇಶಮುಖ ಎಂತಲೂ ಆ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಕರಣೀಕನಾದವನಿಗೆ ಸರ್‌ದೇಶಪಾಂಡೆ ಎಂತಲೂ ಹೆಸರು (ಪಾಳೆಗಾ. ೧೧). [← ಮರಾ. ಸರ್‌ದೇಶಪಾಂಡೇ]

ಸರ್‌ದೇಶಮುಖ (ನಾ). ದೇಶಮುಖರಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖನಾದವನು; ಮೊಗಲರ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಪ್ರಾಂತಗಳ ಮೇಲೆ ಉತ್ಪನ್ನದ ದಶಾಂಶ ಅಥವಾ ನೂರಕ್ಕೆ ಹನ್ನೆರಡೂವರೆ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಮರಾಠರು ಹೇರುತ್ತಿದ್ದ 'ಸರ್‌ದೇಶಮುಖಿ' ಎಂಬ ಕರವನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಹಕ್ಕುಳ್ಳವನು: ದೇಶಕ್ಕಿಂತಲೂ ದೊಡ್ಡದಾದ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಮುಖಂಡನಾದವನಿಗೆ ಸರ್‌ದೇಶಮುಖ ಎಂತಲೂ . . . ಹೆಸರು (ಪಾಳೆಗಾ. ೧೧). [← ಮರಾ. ಸರ್‌ದೇಶಮುಖ]

ಸರ್‌ಭಕ್ಷಗಿರಿ (ನಾ). ಮುಖ್ಯಕೋಶಾಧ್ಯಕ್ಷನ ಪದವಿ : ಅನೇಕಕಾರಣಗಳಿಂದ ಮರಾಟೆ ಜನರು ಮೈಸೂರ ಸೀಮೆಯಲ್ಲಿ ಜವಾನಿ ಮತ್ತು ಶಿಪಾಯಿಕಲಸದಿಂದ ದಿವಾನಗಿರಿ ದಂಡಿನ ಸರ್‌ಭಕ್ಷಗಿರಿ ಪದವಿಯವರೆಗೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿದರು (ಮುಸುಗ. ೧೫). [← ಮರಾ. ಸರ್‌ಬಖಶೀಗಿರೀ]

ಸರ್‌ಸುಭ (ನಾ). ೧. ಸುಭೇದಾರರ ಮುಖ್ಯಸ್ಥ. ೨. ಮುಖ್ಯವಾದ ಪ್ರದೇಶ : ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಸರ್‌ಸುಭ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಅಂಥಾ ಕಡೆ ಸರ್ವಾಧಿಕಾರ ಮಾಡತಕ್ಕ ಅಧಿಕಾರಿಯೇ ಸುಭದಾರ್ (ಪಾಳೆಗಾ. ೧೨). [← ಮರಾ. ಸರ್‌ಸುಭಾ]

ಸರ$_1$ (ನಾ). ೧. ಉಲಿ ; ಧ್ವನಿ : "ಗಾವರಂ, ದನಿ, ಸೊಪ್ಪುಳ್, ಅಬ್ಬರಂ, ಸರಂ, ಉಲಿ, ಗಾವಳಿ - ಈ ೭ ಧ್ವನಿ" (ಕಶಸಾ. ೫೬-೫೫) : ಮಿಗೆ ನುಣ್ಣನಪ್ಪ ಕೇಕಿಗಳ ಸರಂಗಳುಂ ಪೊಳೆವ ಮಿಂಚುಗಳುಂ . . . ಅಂಜಿಸುವಂತಿರೆ (ಕಬಿರಾ. ೧-೧೨೪) ; ಪಳಯಿಸುವ ಮಾದ್ರಿಯ ಸರಮಂ ಕುಂತಿ ಕೇಳ್ದು ಭೋಂಕನೆರ್ದೆದಳೆದು (ಪಂಪಭಾ. ೨-೨೨ ವ) : ತಿರುನೀಲಕಂಠಾ ಎಂದ ಸ[ಪಾಠಾಂ. ಸ್ವ]ರವನೊಳಗಿರ್ದ ನಾಯಕಿ ಕೇಳಿ (ತಿರುನೀ. ದೇ. ೬-೧೪). ೨. (ಆಲಂ) ಉಸಿರು : ಕಾಲೇ ಕಂಭಗಳಾದವೆನ್ನ ದೇಹವೇ ದೇಗುಲವಾಯಿತ್ತಯ್ಯ . . . ಸ[ಪಾಠಾಂ. ಸ್ವ]ರವೆ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಸಿಂಹಾಸನವಾಗಿದ್ದಿತ್ತಯ್ಯ (ಅವಚಂ. ೪೬-೧೯೫); ಸರವು ಬಂದು ಸುಸರವಾಗಿ ಎನ್ನೆರವು ಲಿಂಗದೊಳಗೆ ಲೀಯವಾಗಿ (ಶಿವಗೀ. ೬೯-೩೩೪). [< ಪ್ರಾ. ಸರ. /ಸಂ. ಸ್ವರ]

ಸರ$_2$ (ನಾ). ೧. ಅಂಬು; ಬಾಣ: ನೆರೆದಿನಿಬರುಮಾ ಲಕ್ಷ್ಮಣನಿರದಕ್ಕಟ ಸರದ ತೆಗೆಯಲಾರ್ತಿರುಮಿಲ್ಲಾ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೫೨) : ಕೆಂಗಣಿಯಿಂ ಸರಂಗಳೊಳ್ ಮೇಳಿಸಿ (ಕುಸುಮಾ. ೧೦-೧೪೮). ೨. ಕೊಳ ; ಸರೋವರ : ಕಿಸಲಯಂ ಮಿಳಿಮಿಳಿರುತ್ತಿರೆ ಸರದೊಳ್ತೊಳ್ತಿರ್ಪ ಕರವನೊಲಾಯ್ತನಿಲಜಂಗೆ ದುರ್ಯೋಧನನಂ (ಗದಾಯು. ೬-೪೩); ದಳಿತಾಬ್ಜಪ್ರಸರಂ ಸರಂ ಕುಸುಮಮಾಲಾರಾಮಮಾರಾಮಂ (ಜಗನ್ನಾ. ೨-೨). ೩. ಹಾರ; ಮಾಲೆ : ಎರಡೋಳಿಯ ಮಣಿದೀಪದ ಸರಮೊಪ್ಪಿದುದಂದು ಪಾದಪೀಠದ ಮೊದಲೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೬-೫) ; ಅಂಡುತಂಡುತ ಬಾಲೆ ಬಂದೊರ್ವಳೆರಸಗೆ ಕೆಂಜಾಜಿಸರಗೊಡುವಾಗ (ಭರತೇ. ೫-೩೭). ೪. ಸಾಲು ; ಶ್ರೇಣಿ : 'ಸರಂಗೊಳ್', 'ಸರಗತೆ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸರ$_3$ (ನಾ). ಮೇಲ್ಛಾವಣಿಗೆ ಆಧಾರವಾಗಿ ಹಾಕುವ ಉದ್ದನೆಯ ಮರದ ದಿಮ್ಮಿ : ಅರುಣಮಣಿಯ ಕೆಲಸದ ಬೋದಿಗೆ ಪೊಸಹಳದಿಯ ಮಾಣಿಕದ ಸರಮುಜ್ವಲವಜ್ರದ ಪಡಿವಟ್ಟಿಗೆ (ಜಯಕಾ. ೮-೩) ; ಚದುರ ಚೌಕಟ್ಟುಗಳ ಮೇಣಾ ಕದಗಳುಂ ತೊಲೆ ಸರಂಗಳುಂ ಬಲುಪದಪಿನಿಂ ಮರಕತಗಳಿಂ ಕೆತ್ತಿರ್ಪವೊಲ್ಮೆರಗುಂ (ಅರ್ಜಾಪು. ೨೮-೧೪). [?]

ಸರಂಗ (ನಾ). (?) : ನಂಜಿನ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಸಂದೇಹದ ಕವರ ನೆಟ್ಟು ಮಂಜುಳದ ಮೂಜಂಗದ ಮುಂಡಿಗೆಯ ನಟ್ಟು ಸರಂಗದ ಸುಮನದ ಡೊಂಕಟಿತ ಚಿಮ್ಮರನಹಾಕಿ . . . ಏಟಿಸಿದಗಳು ಚಿತ್ರಶುದ್ಧವೆಂಬ ಮೂಗುತಿ ಕೋಲಿನಲ್ಲಿ ನಿಂದಿತ್ತು (ಸಕಪ. ಕ.1,೧೩೬-೧೧೯). [?]

ಸರಂಗುಡು, ಸರಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ಧ್ವನಿಮಾಡು ; ಉಲಿ : ನಯದಿಂದಂ ಸಾರ್ದು ಸರಂಗುಡೆ ಶಾಂತದೊಳ್ ಮಾಗೆ ಗೊಂಕಜುಕಪ್ಪೆ ಪಸುಂಬಂ ತತ್ಕ್ರಮದಿಂದಮ ದೀಪ್ತದಿಗ್ಭಾಗದೊಳ್ ದನಿಗೆಯ್ಯೆ ಮನಸ್ಸಿದ್ಧಿಯನಾಗಳೆ ಉಂಟುಮಾಡುಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೧೨-೧೫). **ಸರಗೊಡು** : ಇಕ್ಕುಧನ್ವಗಳು ಒಡೆಯಗೆ ಕೊಡುವ ಹುಯ್ಯಲರಸಗೂಗೆನೆ ಸರಗೊಡುವಿಕ್ಕುಯಂತ್ರಮೊಪ್ಪಿದುದು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೧-೬೦). [ಸರ$_1$ + ಕುಡು$_1$ (< ಕೊಡು$_1$)]

ಸರಂಗೆಯ್, ಸರಗೆಯ್ಯು, ಸರಗೈ (ಕ್ರಿ). ೧. ಧ್ವನಿಮಾಡು; ಕೂಗು: ದಿವಿಜಾಶ್ವತ್ಥಾಮದೋಃ ಭುವನಂಗಳ್ ನಡುಗೆ ಶಿಶು ಸರಂಗೆಯ್ದೊಡೆ ನಕ್ಕವಯವದೆ ಕುಂಭಸಂಭವನಿವನಶ್ವತ್ಥಾಮನೆಂದು ಪೆಸರಿಡೆ ನೆಗಳ್ದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೪೪); ಅಸುವಿಯೋಗ ಸಂಕಟದಿಂ ಸರಂಗೆಯ್ದ ಜಟಾಯುವಂ ಕಂಡು (ಪಂಪರಾಮಾ. ೯-೧೧೭ ವ) ; ಕಂದರ್ಪನಂ ಪುಗಲ್‌ಪುಗಲೆಂಬಂದದಿಂ ಸರಂಗೆಯ್ದ ಗಂಡುಗೋಗಿಲೆದನಿಗಳುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೨-೧೧೪ ವ). **ಸರಗೆಯ್ಯು**: ೧. ಸರಗೆಯ್ಯುತಿದೆ ಕೋಗಿಲೆ (ಹಟಕಾ. ಪಂ. ೪-೪). **ಸರಗೈ** : ೨. [ಸಂಗೀತ] ವಾದ್ಯವನ್ನು ಶ್ರುತಿಮಾಡು : ಸರಗೈದು ಪೇರುರದೊಳಿಟ್ಟು ತರುಣಾಂಗುಳಿಗಳುರುಚಲನೆಯಿಂದ . . . ವಲ್ಲಕಿಯ ಬಾಜಿಸುವ ಮೋಹನ ಕಣೆಯಲೊರ್ವನೀಕ್ಷಿಸಿದನು (ವಂಕಾಪಾ. ೫-೭-೪೧). [ಸರ$_1$ + ಕೆಯ್$_1$]

ಸರಂಗೇಳ್ (ಕ್ರಿ). ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಕೇಳು : ಎನ್ನ ಸರಂಗೇಳ್ದಲ್ಲದೀ ಬೂತು ಪೊಱಮಡುವನಲ್ಲಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೭೭ ವ) ; ಈ ಬೂತನ್ನ ಸರಂಗೇಳ್ದೊಡಲ್ಲದೆ ಪೊಱಮಡುವನಲ್ಲ ನಿಬಂಗಾನೆ ಸಾಲ್ವೆಂ (ಗದಾಯು. ೭-೯ ವ). [ಸರ$_1$ + ಕೇಳ್]

ಸರಂಗೊಳ್, ಸರಗೊಳು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹಾರವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು ; ಮಾಲೆಗಟ್ಟು : ಉರುಳಿ ಮಾಡಿ ಸರಂಗೊಳೆ ತಾರಹಾರವಪ್ಪ . . . ಕಟಲ್ಗೆ ಕೂಡೆ ಕಪ್ಪುರವಳುಕಪ್ಪುಗುರ್ವ ಸೂಳಕೊಂಡುದು ಚಂದ್ರಿಕೆ ಸಾಂದ್ರಭಾವದಿಂ (ಜಗನ್ನಾ. ೧೬-೧೧೯). **ಸರಗೊಳು** : ೨. ಸಾಲುಗಟ್ಟು ; ಸಾಲಾಗು : ಪರಮನ ದರುಶನಕೆ ಸುರಮುನಿ ಶಿವಗಣ ಭರದಿಂದ ಬಕುತಿಲಿ ಸರಗೊಂಡು ಬರುವಾಗ (ಜಕ್ಕ ಕ. ೧-೨೬). [ಸರ$_2$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಸರಂಗೊಳಿಸು, ಸರಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮಾಲೆಗಟ್ಟು ; ಹಾರವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು: ಮುನ್ನುಳ್ಳ ಮಣಿಪುಂಜಮಂ ರಂಜಿಸುವ . . . ಸರಂಗೊಳಿಸಿ ನವೀನಕಂಠಾಭರಣ ಮೆನಿಸುವಂತೆ (ವಿವೇಕ. ೧) ; ಧನುವಂ ಕೊಂಡು ಸಿಡಿಲಂ ಸರಂಗೊಳಿಸಿದಂತೆ ತಿಬ್ಬಿನಬ್ಬರಂ . . . ದಿಗಂತಮಂ ನೀಡಿರಿವುತ್ತಿರೆ (ಸಕ್ಕ. ೨). **ಸರಗೊಳಿಸು** : ೧. ಮಳೆವನಿಯೊಳಿಪ್ಪ ಹುರಮಂಚಿ ಮುತ್ತುಗಳಂ ಸರಗೊಳಿಸಿ ಕೊರಳೊಳು ಧರಿಸಬಹುದೇ (ವಚನ. ೧೮-೩೮೧); ಸರಗೊಳಿಸಿ ಬಳಿಕೀಶನಾತನ ಸರಳ ಸಾರದಲಿ . . . ಎಚ್ಚಾಡಿದರು ಸರಿಸದಲಿ (ತೊರರಾ. ೬-೪೪-೧೬) ; ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ರಂಧ್ರಂಗೈದು ಸರಗೊಳಿಸುತ್ತಲವನು ಬೆಲೆವಡಿಸರ (ನವಮೋ. ೧-೧೬). ೨. ಹೆಣೆ; ಪೋಣಿಸು : ಕಲ್ಲಿಬಲೆಗಳಂ ಸರಗೊಳಿಸುತುಂ ಹಾಸಮಂ ಹಸಂಗೆಯ್ಯುತುಂ . . . ಎಸವ ಉಬ್ಬಾಶ್ರಯದೆ ವನಮಸೆದುದು (ಚಿಟಪ್ರ. ೫೫-೨೧). [ಸರಂಗೊಳ್ + - ಇಸು$_1$]

ಸರಂಜಾನಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸರಂಜಾಮು ಸಹಿತವಾಗಿರು; ಸರಕುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರು: ಸವಣೂರ ಹಾಕಿಂಖಾನ, ರಾಯದುರ್ಗದವರು . . . ಬಾಣಾ ವಗೈರೆ ಭಾರಿ ಸರಂಜಾನಿಸಿ ಬಂದು ಇಳಿದಿದಾರೆ (ಚಿತ್ರಪಾ. ೬೩). [< ಸರಂಜಾಮು + - ಇಸು$_1$]

ಸರಂಜಾಮ 'ಸರಂಜಾಮು' ನೋ.

ಸರಂಜಾಮದಾರ (ನಾ). ಸೈನ್ಯದ ಸರಂಜಾಮಿಗಾಗಿ ಜಹಗೀರು ಪಡೆದವನು: ಆಶ್ರಿತರಿಗೆ ವ್ಯಾಸಲ್ಲರು ಅಥವಾ ಸರಂಜಾಮದಾರರೆಂತಲೂ ಈ ಮೇರೆಗೆ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಹಂಚಿ ಕೊಟ್ಟು ಒಡೆಯನಿಗೆ ಲಾರ್ಡನೆಂತಲೂ ಹೆಸರುಗಳುಂಟಾದವು (ಇಂಗ್ಲಂಡ. ೨೫). [← ಮರಾ. ಸರಂಜಾಮದಾರ್]

ಸರಂಜಾಮಿಪದ್ಧತಿ (ನಾ). ೧. ಸೈನ್ಯಾಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಸಂಬಳ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಕೊಡದೆ, ಸೈನ್ಯದ ವೆಚ್ಚಕ್ಕಾಗಿ ಜಹಗೀರನ್ನು ಕೊಡುವ ಪದ್ಧತಿ. ೨. ಹಿಂದೆ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಸರಕಾರದವರು ಆಳುತ್ತಿದ್ದಾಗ ದೇಶೀಯರಾಜರಿಗೆ ಕೆಲವೊಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಆಡಳಿತವನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟು, ಅಗತ್ಯಬಿದ್ದಾಗ ಸೈನ್ಯವನ್ನು

ಪೂರೈಸಬೇಕೆಂದು ವಿಧಿಸಿದ್ದ ಪದ್ಧತಿ ; ಊಳಿಗಮಾನ್ಯಪದ್ಧತಿ : ಸರಂಜಾಮಿ ಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ಆಧರಿಸಿ ನಿಂತ ಸಮಾಜದ ಅದರ ಪರಮೋಚ್ಚಾರ್ಥವೆನಿಸಿದ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಶಾಹಿಯ ಸುಗ್ಗಿಯ ಕಾಲವಾದ ಹತ್ತೊಂಬತ್ತನೆಯ ಶತಮಾನ ಗತಿಸಿ ಹೊಸ ಶತಮಾನ ಇನ್ನೇನು ಹೊಸಧ್ಯೇಯಗಳನ್ನು ತೋರುವುದೋ (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೧).

[← ಮರಾ. ಸರಂಜಾಮಿಪದ್ಧತಿ]

ಸರಂಜಾಮು, ಸರಂಜಾಮ (ನಾ). ಸಾಮಗ್ರಿ ; ಪರಿಕರ ; ಸಲಕರಣೆ : ಜನರು ತಮಗೆ . . . ಅರಬಿಕುದುರೆ ಪಿಲ್ಲತ ವಗೈರೆ ಬಾಹಳ ಸರಂಜಾಮು ಪತ್ರ ಹಾಕಿದ್ದು xxx ತಮ್ಮ ಸನ್ನಿಧಾನಕ್ಕೆ ಬಂದು ಇಧಾರೆ (ಮರಚ. ೩-೧೨) ; ನಮಗೆ ಬೇಕಾದ ಸಾಮಾನು ಸರಂಜಾಮುಗಳನ್ನು ಸ್ಥಳದ ಜನರು ಒದಗಿಸಿದರು (ಪ್ರವಾ. II. ೨೦). **ಸರಂಜಾಮ** : ಚನ್ನ ಸರಂಜಾಮ ಸಹಿತ ಹೊರಟಾನು (ಬಾಬಲ. ೩೫) : ನೀಲಾಸಾನಿ ತನ್ನ ಸರಂಜಾಮದೊಂದಿಗೆ . . . ಸಂಗೀತ ನೃತ್ಯವನ್ನಸುಗುತ್ತಿಗ್ಗುದೇ ಮುಖ್ಯಕಾರಣವಾಗಿತ್ತು (ಮನ್ನಮ. ೧೩). [← ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಸರಂಜಾಮ್ / ತುಳು. ಸರಂಜಾಮ್]

ಸರಂದೆಗೆ (ಕ್ರಿ). ಧ್ವನಿ ಹೊರಡಿಸು; ಕೂಗು : ಬರೆ ಮಧುವುಂ ಸರಂದೆಗೆಯದಿರ್ಪುವು ಕೋಗಿಲೆಗಳ್ (ಶಾಕುಂತ. ೮೧-೧೩೫). [ಸರ$_1$ + ತೆಗೆ$_1$]

ಸರಂದೋಱು, ಸರದೋಱು (ಕ್ರಿ). ಧ್ವನಿಮಾಡು : ನೀಂ ಮಲ್ಲಮಲ್ಲನೆ ಮಂದಾನಿಳ ತೀಡು ಕೋಗಿಲೆ ಸರಂದೋಱು (ಅದಿಪು. ೧೨-೪೩) ; ಕರೆದೊಡಂ ಮೊದಲಾಗಿ ಸರಂದೋಱಿದಪೆಯಿಲ್ಲ (ಪಂಚತಂ. ೩೮-೧೧). **ಸರದೋಱು** : ಮಗುಟ್ಟಿಂದಮೆಂತೊ ಮೇಣ್ಣಾಱದುವರಣ್ಯದೊಳ್ ಸುಱಿವನಿಲ್ಲ ನರಂ ಸರದೋಱುವನ್ನನೇತೆಱದೊಳಮೆಂತು ಪ್ರೋವೆನೊ (ಕಾದಂಪೂ. ೬೨೭) : ಕುಮಾರನಾ ಮದದಾನೆಯನು ಬೆಂಬರಿದು ಮಿಗೆ ಸರದೋಱೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೭-೧೩). [ಸರ$_1$ + ತೋಱು]

ಸರಕ್ 'ಸಱಕ್' ನೋ.

ಸರಕ (ನಾ). ೧. ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದ ಮಾರ್ಗ. ೨. ಸಂಚಾರ ; ಚಲವೆ. ೩. ಕೊಳ; ಸರೋವರ. ೪. ಮದ್ಯ ; ಹೆಂಡ. ೫. ಮದ್ಯಪಾನ. ೬. ಮದ್ಯದ ಬಟ್ಟಲು; ಚಷಕ : "ಗರ್ಹಕಃ, ಅನುತರ್ಷಃ, ಚಷಕಃ, ಸರಕಃ - ಈ ೪ ತಿಳಿವಟ್ಟಲ್" (ಹಲಾಯು. ೫೪-೧೭೨). ೭. ಮದ್ಯವನ್ನು ಹಂಚುವುದು. ೮. ಸ್ವರ್ಗ. [ಸಂ.]

ಸರಕಂಗಟ್ಟು 'ಸರಕುಗಟ್ಟು' ನೋ.

ಸರಕಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ರಭಸವಾಗಿ ಮುನ್ನುಗ್ಗು, – ದಾಳಿಯಿಡು : ರಾವುತ ಕಕ್ಕಲದೇವನುಂ ಸರಕಟಿಸಿ ಎಱೆದನ್ (ಎಕ. VIII. ನಗರ. ೧೯-೧೨ ; 1320) ; ಬಹುವಿಧದ ವಾದ್ಯವಿಡಾಯ ರಭಸದಲಿ ಸರಕಟಿಸಿ ನೂಕಿತು ಚತುರ್ಬಲ (ಜುವ್ವಾದ್ರೋ. ೧೮-೧೩) ; ಸಮರವಿಲಾಸಿಗಳು ಸರಕಟಿಸಿ ಕಾದಿದರಳುಕೆ ಭುವನಚಯ (ತೊರರಾ. ೬-೧೧-೨೦).

[ಸರಕಟ್$_0$ (?←ಮರಾ. ಸರಕಟಣೇ) + ‑ ಇಸು$_1$]

ಸರಕರಣ (ನಾ). ಸ್ವರ ಹೊರಡಿಸುವುದು ; ಧ್ವನಿ ಮಾಡುವುದು : ಸ್ವರಕರಣ - ಸರಕರಣ (ಶಮದ. ೨೪೯ ಪ್ರಯೋ). [< ಸಂ.ಸ್ವರಕರಣ]

ಸರಕಲು (ನಾ). (ಮಣ್ಣು ಸರಿದುಹೋಗಿ ಉಂಟಾದ) ತಗ್ಗು ; ಗುಂಡಿ : ಹಳ್ಳದ ಸರಕಲನ್ನು ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ತುಂಬುವದಕ್ಕೆ . . . ಹರಗಿದ ಹಾಗೆ ಮಣ್ಣು ಎಳಿಸಿ ಹಳ್ಳಗಳನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೩೯). 'ಕೊರಕಲು' ಪರಾ.

[ಸರಕು$_1$ + ‑ ಅಲು (< ‑ ಅಲ್$_2$)]

ಸರಕಾರ 'ಸರ್ಕಾರ' ನೋ.

ಸರಕಾರಿ 'ಸರ್ಕಾರಿ' ನೋ.

ಸರಕಾರಿನೌಕರಿ 'ಸರ್ಕಾರಿನೌಕರಿ' ನೋ.

ಸರಕಿಸು, ಸರಿಕಿಸು, ಸರುಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಳ್ಳು ; ಜರುಗುವಂತೆ ಮಾಡು : (೬). **ಸರಿಕಿಸು** : ಪರಿಕಿಸಿ ನೋಡುತ ಮುರಿಕಿಸಿ ನುಡಿಯುತ ಸರಿಕಿಸಿ ತಡೆಯುತ . . . ಬರಲು ಮಾಯದ ಮೃಗವದು (ಸಮಚ. ೨೨). **ಸರುಕಿಸು** : (೬).

[ಸರಕು$_1$ + ‑ ಇಸು$_1$ / ಮರಾ. ಸರಕಣೇ]

ಸರಕು$_1$ ಸರಗು, ಸರುಕು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಪಕ್ಕಕ್ಕೆ ಸರಿ; ಜರುಗು: ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಮುದುಕ ಬಂದು ಮೊದಲು ಕುಳಿತವನಿಗೆ "ಸ್ವಲ್ಪ ಸರಕೋ" ಎಂದು ಹೇಳಿ ತಾನೂ ಕುಂಡೆಯೂರಿದನು (ಮೂಯದಾ. ೧೭೭). **ಸರಗು** : ೧. ಕೊಂಚ ಸರಗು, ನನಗೂ ಜಾಗ ವಾಗುತ್ತದೆ (ಊ). ೨. (ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಎಮ್ಮೆಗಳು ತೊಂಡುಮೇಯಲು) ಅತ್ತಿತ್ತ ಓಡಾಡು; ತಿರುಗಾಡು : ಮನೆಯಿಂದ ಸರಗಾಡಲು ಬಿಟ್ಟ ಎಮ್ಮೆ ತನ್ನ ಮಣಕದೊಂದಿಗೆ ಸಾಹೇಬರ ಹತ್ತಿರವೇ ಬಂದಿತು (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೧೧೪). **ಸರುಕು** : (೬). 'ಜರುಗು' ಪರಾ. [< ಸಂ$_1$]

ಸರಕು$_2$, ಸರುಕು$_2$ (ನಾ). ೧. (ವ್ಯಾಪಾರದ) ಸಾಮಾನು; ಸಾಮಗ್ರಿ; ಪದಾರ್ಥ: ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಸರಕು ಮಳೆಯಲ್ಲದೆ ಮಾಱುವಲ್ಲಿ ಮಳೆ ಉಂಟೆ (ಸಕಮ.ಕ. I. ೩೯೪-೬೫) ; ಉರಿಯ ಪೇಟೆಗಳಲಿ ಪತಂಗದ ಸರಕು ಮಾಱದೆ ಮರುಳುವುದೆ (ಜುವ್ವಾ.ಕ. ೧೧-೨೮) ; ಒಟ್ಟೆಗಳ ಹೇಸರದ ಪೊಱೆಯಾಳ ಕಂಬಿಗಳ ಕೊಟ್ಟಗೆಯ ಕೊಲ್ಲೂರ ಬಂಡಿಗಳ ಮೇಲೆ ಸರಕೆಟ್ಟಣಿಸಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೭-೫) : ನೂರಾರು ಸರಕುಗಳು ಜೀವಿತದ ಸಂತೆಯಲಿ . . . ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪುರುಳ್ಗೆ ಬೇರೆ ನೆಲೆ, ಬೇರೆ ಬೆಲೆ (ಮಂಕುತ. ೭೭೭). ೨. (ಆಲಂ) ಲಕ್ಷ್ಯ; ಗಮನ: 'ಸರಕುಗೊಳ್' ಪರಾ. **ಸರುಕು$_2$** : ೧. ಉರಿದವರರೇ ತೇರುಗಳು ಕಾಲ್ಮಿಂದಿಗಳ್ಗೆಂದು ಧರೆಯೊಳ್ಬೇಗುದಿಗೊಂಡು ಬಿದ್ದುವು ಸರುಕುಗಳು ಭಸ್ಮಂಗಳಾದುವು (ಆರ್ಜು. ೧೦-೧೪).

ಸರಕುಮಾಡು = (ಆಲಂ) ಲೆಕ್ಕಿಸು; ಗಣನೆಗೆ ತರು: ಬೊಮ್ಮರಂ ಬೆಳ್ಮಾಡುವರೆಂದಡೆ ಸ್ವಾಮಿಗಳಂ ಸರಕುಮಾಡುವರಾರು (ಬಸರ. ೮-೯೪); ಸಿರಿಯನುಳ್ಳವನೇ ಸುಶೀಲನು ಸಿರಿರಹಿತ ಶಿವನಾದೊಡಾಗಲಿ ಸರಕುಮಾಡದು ಲೋಕವು (ಜುವ್ವಾಉ. ೩-೩೮); ಭಕುತಿಸುಖಕೆಱಗಿದವರು . . . ಮುಕುತಿಸುಖವನು ಸರಕುಮಾಡರು (ನಿಭಾಗ. ೩-೭-೪೫).

[ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಮಲ. ಚರಕ್ಕು; ತುಳು. ಸರಕ್, ಚರಕ್, ಚರಕು ; ತೆಲು. ಸರಕು]

ಸರಕುಗಟ್ಟು, ಸರಕಂಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) ಸ್ಥಳ ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗಲು ಅಣಿಯಾಗು; ಪಲಾಯನ ಮಾಡು : ಪುಣ್ಯದ ಫಲಂ ಪೆರ್ಗೊನೆಗಟ್ಟೆ ಪರಸಮಯಂ ಸರಕುಗಟ್ಟೆ ಪುರಮಂ ಪೊಱಮಟ್ಟು ಕಿಱಿದಂತರಂ ನಡೆತಂದು (ಸಂಬರ. ೮-೫೯) ; ಪೋಯ್ತು ಪೋಯ್ತು ದುರ್ಗಮಿನ್ನೇನೆಂದೊಳಗೆಲ್ಲಮೆಯ್ದೆ ಸರಕುಗಟ್ಟೆ ಪೊಱಗೆಲ್ಲಮೆಯ್ದೆ ಗುಡಿಗಟ್ಟೆ ಸೀರೆಯಂ ಬೀಸಿ ಬೊಬ್ಬಿಱಿದಾಜೆ (ಅನಂಪು. ೧೧-೮೩ ವ). **ಸರಕಂಗಟ್ಟು** : ಪುಟ್ಟಿಲ್ ಮಲ್ಲರ ಕೇಳ್ಕರ ಕಿವಿಯಂ ಮುಟ್ಟಿಲ್ಕಿದು ಕಿನ್ನರಿಯರ್ ಸರಕಂಗಟ್ಟಲ್ಕೇಯಂಗೆಯ್ವರ್ ಗಾಯಕಿ ಯರ್ಗಧಿನಾಯಕಿಯರ್ (ಉದ್ಭದೇ. ೬-೯). [ಸರಕು$_2$ + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಸರಕುಗೊಳ್, ಸರಕುಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಲೆಕ್ಕಿಸು; ಗಮನಿಸು : ಪೊರೆವ ತಾಯಿಗಳಿಲ್ಲದವರಂ ಸರಕುಗೊಂಬರೆ ತಾಯಿಯುಳ್ಳಡೆ ದುರುಳ ಗರಳವನೇಕೆ ಸುತನಂ ಕುಡಿಯಲೀಸುವಳು (ಬಸವು. ೧೩-೮). **ಸರಕುಗೊಳ್ಳು**: ಭರದ ಗುಡುಗು ಮಿಂಚು ಉರವಣೆ ಇರಲವ ಸರಕುಗೊಳ್ಳದೆ ಭೈರವಾಂಕ ಗುರುಪಾದಸ್ಮರಣೆಯಿಂ ಬರುತಿರೆ (ಭೈರವೇ. ೩-೧೭೫) ; ಪಿಂಗದೈಸಿರಿಯೊಳಾರಂ ಸರಕುಗೊಳ್ಳಂ (ಕೊಟ್ಟೂಬ. ೫-೭೭).

[ಸರಕು$_2$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಸರಕುಗೊಳ್ಳು 'ಸರಕುಗೊಳ್' ನೋ.

ಸರಕುಟವಕ್ಕಿ 'ಸರಕೂಟವಕ್ಕಿ' ನೋ.

ಸರಕುದೆಗಸು (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) ಜಾಗ ಬಿಡಿಸಿ ಓಡಿಸು; ಗುಳೆಯೆತ್ತಿಸು: ಗಿರಿಗಿರಿಯ ಹೊರಟೆಯೊಳುಬ್ಬಿದ ಹೊರಳಿಗಿಡಿ ಹೊದಱೆದ್ದು ದಿಕ್ಪಾಲರ ಪುರಂಗಳ ಸರಕುದೆಗಸಿದವೇನನುಸುರುವೆನು (ತೊರರಾ. ೪-೪-೧೯).

[ಸರಕು$_2$ + ತೆಗಸು (< ತೆಗೆಯಿಸು)]

ಸರಕುದೆಗೆ (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) ಜಾಗ ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗು ; ಗುಳೆಯೆತ್ತು : ಯಮನ ಪಟ್ಟಣ ಸರಕುದೆಗೆಯಿತು ಮೃತ್ಯು ಮಱೆಹೊಕ್ಕಳು ಮಹೇಶ್ವರನ (ಜುವ್ವಾದ್ರೋ. ೮-೧೧); ನಿರ್ಜರಪುರಂ ಸರಕುದೆಗೆದುಳಿದ ಲೋಕತತಿ ವರ್ಜಿತಸಮಸ್ತಜನಮಾಯ್ತು (ಚಬಸಪು. ೨೮-೧೧). [ಸರಕು$_2$ + ತೆಗೆ$_1$]

ಸರಕೂಟವಕ್ಕಿ, ಸರಕುಟವಕ್ಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ : "ಆಟಿಃ, ಶರಾರಿಃ, ಆತಿಃ - ಈ ೩ ಸರಕೂಟವಕ್ಕಿ" (ಹಲಾಯು. ೪೨-೯೭). **ಸರಕುಟವಕ್ಕಿ** : "ಶರಾರಿಃ, ಆಟ, ಆತಿಃ - ಈ ೩ ಸರಕುಟವಕ್ಕಿ" (ನಾಚಿರಾ. ೧೧೪). [ಸರಕೂಟ$_0$ + ಪಕ್ಕಿ]

ಸರಕ್ಕನೆ 'ಸಱಕನೆ' ನೋ.

ಸರಕ್ತ (ಗು). ಕೆಂಪಾದ; ರಕ್ತವರ್ಣವುಳ್ಳ: ರಣಕ್ರೀಡಾಸಕ್ತಂ ಸರಕ್ತಲೋಚನಂ . . . ಚಕ್ರಮನಿಟ್ಟಂ (ಪಂಠಾಮಾ. ೧೬-೧೫). [ಸಂ.]

ಸರಕ್ಷ (ಗು). ವಿಭೂತಿಯನ್ನು ಲೇಪಿಸಿಕೊಂಡ; ಭಸ್ಮಸಹಿತವಾದ: ವಳಕ್ಷ ಸರಕ್ಷದೇಹ ಮೋಹಕಕ್ಷಯ ದಕ್ಷ ರಕ್ಷಿಪುದು (ರಾಜಶೇ. ೧-೧೦). [ಸಂ.]

ಸರಗಂಟು (ನಾ). ಒಂದಾದ ಮೇಲೊಂದರಂತೆ ಬರುವ ತೊಡಕು; ಸಾಲುಸಾಲಾಗಿ ಬರುವ ತೊಂದರೆ : ಇಂಥಾ ಸರಗಂಟ ಅದು? (ಮೂಸಂಸಾ. ೧೬೭).
[ಸರ್$_2$ + ಗಂಟು]

ಸರಗಂಟೆ (ನಾ). (ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಆನೆ, ಎತ್ತು ಮುಂತಾದವುಗಳ ಕೊರಳಿಗೆ) ಸಾಲಾಗಿರುವಂತೆ ಕಟ್ಟುವ ಗಂಟೆ ; ಗಂಟೆಗಳ ಸರ : ಕೊರಳ ಹೊರಜ ಕುಂಭಸ್ಥಳ ಕೋಹಾಳೆ ಸರಗಂಟೆ ಪಕ್ಕಗಂಟೆಗಳು ಬಿರುದಿನ ಪಟ ಪಲ್ಲವಸತ್ತಿಗೆ ಮದಕರಿಯ ಮೇಲೊಡನೆ ಮೆಚ್ಚುವು (ಕಂನವಿ. ೨೩-೧೦೨). [ಸರ್$_2$ + ಗಂಟೆ$_2$]

ಸರಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮಾಲೆಗಟ್ಟು ; ಹಾರವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು: ಮೊರವಳಿಯ ಸರಗಟ್ಟು ಮರುಗ ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಸೋಹರಗಿಳಿಯ ತುಱುಬು ಸುರಗಿಗೆ ಕುಟುಕನಿಕ್ಕು (ಹಚಕಾ. ೪-೫೦) : ಪರಿಮಳವೆರದಿಂಪಿನ ದಿವ್ಯಪುಷ್ಪವ ಪರಿಕೊಂಡತಿಹರುಷದಲಿ ಸರಗಟ್ಟಿ ಬೆಲೆಗೆ ಮಾಱುವ ಮಾಲೆಗಾತಿಯರಿರವ ನಾನೇನ ಬಣ್ಣಿಪೆನು (ಕಂನವಿ. ೨-೯೩) ; ಅರವಿಂದಪತ್ರದೊಳ್ ಜಲಬಿಂದು ಸನ್ಮಣಿವೊಲಿರೆ ಕಂಡು ಸರಿಗಟ್ಟಿದಪೆನೆಂದು ತೆಗೆಯಲೆಲೆ ಮುರುಟ ಬೀಳಲ್ಕಕಟ ಮುತ್ತುದುರ್ದುವೆಂದೊಡನೆ ಕೈಯಿಕ್ಕಿ (ಸಂದಿಮಾ. ೬ ೩೩). ೨. ಸಾಲಾಗಿ ಕಟ್ಟು: ಉರವಣಿಸುವ ತುರುಕರನು ಮುರಿಯಲಿಚ್ಚಿದು ಮೂಗರಿದು ತಂದಾಕ್ಷಣ ಸರಗಟ್ಟಿ ಮೆಚಿಸಿದರಾಗ (ಕಂನವಿ. ೧೫-೬೯).
[ಸರ್$_2$ + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಸರಗಡಲು (ನಾ). ದೀರ್ಘವಾದ ಸಮುದ್ರ; ವಿಶಾಲವಾದ ಸಾಗರ: ಮಡದಿಗಾಗಿ ಸರಗಡಲನೆ ಕಟ್ಟಿ ಹಿಡಿದು ರಾವಣನ ಕೊಂದ (ಪುರಂದ. ೩-೨೪-೬).
[ಸರ್$_2$ + ಕಡಲು (< ಕಡಲ್$_2$]

ಸರಗತೆ (ನಾ). ಒಂದಾದ ಮೇಲೊಂದರಂತೆ ಹೇಳುವ ಕತೆ : ಬೇಸರ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಯಾರಾದರೊಬ್ಬರು ಸರದಿಯ ಮೇಲೆ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದ ಸರಗತೆಯನ್ನು ತಾನು ಕೇಳಿದ್ದು (ಮಲಮ. ೭೭೭). [ಸರ್$_2$ + ಕತೆ]

ಸರಗರಂ 'ಸರಗರಮು' ನೋ.

ಸರಗರಮು, ಸರಗರಂ (ನಾ). ಆಸಕ್ತಿ : ಬಹಳ ಸರಗರಮಿನಿಂದಾ ಮಾಡಿದ್ದು ಯಾವತ್ತು ನಾವು ಕೇಳಿ . . . ಸುಖದಿಂದಾ ಇರಬೇಕು ಎಂತಾ ಬೇಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ ಇದ್ದೇವೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೧೨೬). **ಸರಗರಂ** : ೨. ನಿರತನಾದವನು ; ಆಸಕ್ತ : ಸರಹದ್ದಿನಲ್ಲಿ ಕಲ್ಲುಗಳ ನಡುವ ಚಾಕ್ರಿ ಮೇಲೆ ಸರಗರಂ ಆಗಿ ಇದ್ದಾನು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೧೩೯).
[← ಪಾರ. ಮರಾ. ಸರಗರಮ್]

ಸರಗಸ್ತು (ನಾ). ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಮದುವೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಮೆರವಣಿಗೆ: (೬). [← ಪಾರ. ಮರಾ. ಸರಗಶ್ತ್]

ಸರಗಾಣ್ (ಕ್ರಿ). ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸು : ವೀಣೆಯನರಸಿ ತೆಗೆಕೊಂಡಾ ಶ್ರುತಿಯ ಕಿಱುವೆರಳಿನಲಿ ಮಿಡಿದೊಡನೆ ಟೇಪಿಯನೆತ್ತಿ ಸರಗಂಡು ಹೊರೆಯ ಮಧುರದ ಷಡ್ಜಪಂಚಮದೆರಡುತಂತಿಯಸಾರಯಿದು . . . ಬಾಜಿಸಿದಳಾ ಚದುರೆ (ಸಾಕ್ಕಭಾ. ೧೪-೭). [ಸರ್$_1$ + ಕಾಣ್]

ಸರಗು 'ಸರಕು$_1$' ನೋ.

ಸರಗುಣಿಕೆ (ನಾ). ಎಳೆದರೆ ಬಿಗಿದುಕೊಳ್ಳುವಂಥ ಗಂಟು ; ಜೀರುಗುಣಿಕೆ : ಬಿಳಿಯ ಕನ್ನಡಕ . . . ದಾರಕಟ್ಟಿ ಹಿಂದೆ ಸರಗುಣಿಕೆ ಹಾಕುವಂಥದು (ನಾಡಿಗೇ. ೧೦೬) ; ಮೊದಲನೆಯ ಮುದುಕನು ಉದ್ದವಾಗಿ ಹಗ್ಗವನ್ನು ಹೊಸೆಯುತ್ತ ಅದರ ಸರಗುಣಿಕೆಯನ್ನು ಹೊಸಬನ ಕೊರಳಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿಸಿದನು (ಮಗಜ. ೩). [ಸರ್$_2$ + ಕುಣಿಕೆ$_2$ (< ಕುಳಿಕೆ$_1$)]

ಸರಗುದ್ದು (ನಾ). ಉದ್ದವಾಗಿ ಇರುವ ಬಿಲ : ಗುದ್ದುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಬಹಳ ಉದ್ದವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳನ್ನು ಸರಗುದ್ದು ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ (ಕಾಸೂರು. ೩೬೦).
[ಸರ್$_2$ + ಗುದ್ದು$_3$]

ಸರಗೆಯ್ (ನಾ). ಹಾರದಂತೆ ಮಾಡು ; ಮಾಲೆಗಟ್ಟು : ಬಲಿದ ಬಾಳೆಯ ಕಾಯ . . . ಚಕ್ಕಡಕೆಯಂದದೊಳು ಕತ್ತರಿಸಿ ಬಲಿಯಿಸಿದ ಹಾಲಂ ಮತ್ತದಟ ತೆಂಗಿದಿ ಕುಯ್ದು ಬಾಳೆಯ ಕಾಯನು ಬೆರಸಿ ಸರ [ಪಾಠಾಂ. ರಿ]ಗೆಯ್ದು ತುಪ್ಪದೊಳದ್ದಿ (ಸೂಪಶಾ. ೪-೬೪).
[ಸರ್$_2$ + ಕೆಯ್$_1$]

ಸರಗೆಯ್ಯು 'ಸರಂಗೆಯ್' ನೋ.

ಸರಗೈ 'ಸರಂಗೆಯ್' ನೋ.

ಸರಗೊಡು 'ಸರಂಗುಡು' ನೋ.

ಸರಗೊಳಿಸು 'ಸರಂಗೊಳಿಸು' ನೋ.

ಸರಗೊಳು 'ಸರಂಗೊಳ್' ನೋ.

ಸರಗೋಲು (ನಾ). (?). ಎಷ್ಟು ತಿಂದು ಕುಡಿದಿದ್ದನೆಂದರೆ, ಕಡುಬು ತುಂಡು ಕಳ್ಳು ಹೆಂಡ ತುಂಬಿದ ಸರಗೋಲಾಗಿ ಹೋಗಿದ್ದನು! (ಮಲಮ. ೨೪). [?]

ಸರಗೋವಿ (ನಾ). ನಿಡಿದಾದ ಕೋವಿ, – ಬಂದೂಕು : ಆನೆಗಳ ನೀಡುಗೋಡುಗಳಂ ಕಂಭಂಗಳಂ ಗಂಡುಗಲಿಗಳ ಗುಂಡುಗೋವಿ ಸರಗೋವಿಗಳಂ ಬೋದಿಗೆ ತೊಲೆಗಳಂ . . . ಅಳವಡಿಸಿ (ಚಿಕವಂ. ೫೪-೧೪). [ಸರ್$_2$ + ಕೋವಿ$_1$]

ಸರಜಂಗು (ನಾ). (ಎತ್ತು, ಕುದುರೆಗಳ ಕಾಲಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ) ಸಣ್ಣಗೆಜ್ಜೆ: ಬಸವಣ್ಣ ಬೋರಂಗಿ ಪಕ್ಕ ಸರಜಂಗು ಕಟಗೊಂಡು ಏರಿ ಮೇದಾನೂ ಎಳೆಹುಲ್ಲೊ (ಜನಗೀ. ೧೬) ; ಕರಿಯೆತ್ತಿಗೆ ಕಮಳದ್ದೂ ಬಿಳಿಯೆತ್ತಿಗೆ ಗೆಜ್ಜೆಸರ ಸಾರಂಗೆಂಬುಯೆತ್ತಿಗೆ ಸರಜಂಗ ಕಟ್ಟಿತ್ತ (ರೋಜಗೀ. ೧೬೭). [ಸರ್$_2$ + ಜಂಗು$_2$]

ಸರಜ್ಯಾ (ನಾ). ಕರವಸೂಲಿ ಮಾಡುವ ಮುಖ್ಯಾಧಿಕಾರಿ; ಜಕಾತಿದಾರ : ನಿಚ್ಚಮ ದವಣಗ ಹನುಮಪ್ಪನಾಯಕರ ಪುತ್ರರಾದ ಸರಜ್ಯಾಹನುಮಪ್ಪನಾಯಕರು (ಎಕ. VI, ತರೀಕೆ. ೫೧-೧೩ ; 1655). 'ಸರ್ಜ$_2$' ಪರಾ. [IP ಇದು 'ಸರ್ಜಾ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತ]

ಸರಟ (ನಾ). ೧. ಓತಿಕೇತ ; ಊಸರವಳ್ಳಿ : "ಸರಟಃ, ಕೃಕಲಾಸಃ - ಈ ೨ ವೋತಿ" (ಪಲಾಯು. ೩೯-೬೧) ; ನರಿ ಶಶಕಂ ವೃಕಂ ಸರಟನೆಯ್ಯಮಿಗಂ ಮರವಿಂಡು ಬೆಕ್ಕು (ಗಿಂಶ. ೧-೭೩) ; ಹರಿಣ ಭಾರದ್ವಾಜನುಡಿಕೆಯ ಸರಟ ನಕುಲನ . . . ಶಕುನವನು ಕೈಕೊಳುತ ನಡೆತಂದ (ಕುಮ್ಯಾ.ಭ. ೪-೩೩). ೨. ಗಾಳಿ. ೩. (ಅಲಂ) ಅನಿಶ್ಚಯಬುದ್ಧಿಯವನು: ಸರಟನ ಮುಂದೆ ಸತ್ಯವಿದ್ದಡೆ ನಿಶ್ಚಯಿಸಲಱಿಯ (ವೀಶೀಮಾ. ೫೫-೧೦೧). [ಸಂ.]

ಸರಟಪುರ 'ಸರಟವುರ' ನೋ.

ಸರಟವುರ, ಸರಟಪುರ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : IP ಧಾರವಾಡಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿರುವ ಈಗಿನ ಗದಗತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಸೊರಟೂರು : ಪುರಿಗೆಱೆನಾಡ ಸರಟವುರದಾ(ದ)ಯ್ಯದಿಮ್ಮರುಮಿಬ್ಬು ನಾಡಯಿಸೆ ಮಾನಸಿಗರ ಚಿದಾ(ದ)ಣ್ಣ(೦) ಗೋಸಾಸಮಿಬ್ಬೊ(೦) (ಎಇ. XXI. ೨೦೮-೫ ; 883); ಸರಟವುರಮನಂಗರಕಂ ಶ್ರೀರುದ್ರವಯ್ಯನಾಳುತ್ತಿರೆ (ಇಆ. XII. ೨೫೭-೩ ;951). **ಸರಟಪುರ**: ಸರಟಪುರದ ಆಯ್ಯದಿಮ್ಮಗ್ಗಾ x ಯಾನುಪುರ್ಬ್ಬದಿನ್ನ ತುಪ್ಪದೆ[ಜೆ]ನುಟಿದೋಣ್ (ಸೌಇಇ. XI-i. ೧೨-೧೨; 867). [? + ಪುರ$_2$]

ಸರಡ 'ಸರಾಡ$_1$' ನೋ.

ಸರಡು$_1$ (ನಾ). ಮೋಸ; ಕಪಟ : ಬರೆದಾತನ ಸಾಕ್ಷಿಗಳೆಳೆದರು ಗಡ ನೆರವಿ ನೀವಪ್ಪುದೆಂಬಿರಿ ಗಡ ಸರಡಿನೋಲೆಯ ತೋಱಿ ನಮ್ಮನಾಳ್ದಪ ಗಡ ದುರುಳ ಹಾರುವ ಲೇಸುಲೇಸೆಂದ (ತ್ರಿಭುತಿ. ೧೧-೧೬) ; ಸರಡುಂ ಬರಡುಂ ನುಡಿಗಳ ಪರಿಹರಿಸಿ ನಿಜಾತ್ಮಗುಣ ಪರ್ಚಿಸುವಂತಾಯರಡೆರಡುಂ ಮಾತಿನಿಂದಲಿ ನಿರಂತರಂ ತತ್ವದಲ್ಲಿಯಭ್ಯಾಸಿಸು ನೀಂ (ಭವ್ಯಾವ್ಯ. ೧೪). [← ತಮಿ. ಚರಟು = ಯುಕ್ತಿ]

ಸರಡು$_2$ (ನಾ). ಎಳೆಯದಾದ ಹಣ್ಣು : ಪರಡಿಗವಿಲಿಯ ಪಾಯಸಂಗಳ ಬಡಿಸುತಂ ಸರಡುಸವಿಗಳ ಪಲಿವ ತಿಳಿದುಪ್ಪಮಂ ನೆಱೆದು (ಲಿಂಗಪು. ೧೪-೩೬).
[< ಪ್ರಾ. ಸರಡು. / ಸಂ. ಶಾಲಾಟು]

ಸರಡು$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜರತಾರಿಬಟ್ಟೆ : ಸಾವಳ ಸರಡು . . . ಚಂದ್ರಾಭರಣ ಮೊದಲಾದ ನಾನಾವಸ್ತ್ರಗಳಂ ಕುಡುವ ಪದ್ಮನಿಧಿಯುಂ (ಶಾಸೃಟೀ. ೧೯-೬).
[?/ ತಮಿ. ಚರಟು]

ಸರಡುವೀಟ್ (ಕ್ರಿ). ಒಣಗು ; ಬಾಡು (?) : ಬೇಸಗೆಯ ಬಿಸಿಲ ಸೋಂಕಿಂ ವಾಸಂತೀವಲ್ಲಿ ಸರಡುವಿರ್ದಂತಿರೆ ನಿನ್ನೀ ಸುಕುಮಾರಲತಾತಿವಿಳಾಸಮಿದೇಕಾರಣಂ ನಯಂಗುಂದಿದುದೋ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೪-೭). [ಸರಡು₁ + ಬೀಟು₁]

ಸರಡೆ 'ಸಟಿಡು' ನೋ.

ಸರಣ್ 'ಶರಣ್' ನೋ.

ಸರಣ₁ (ನಾ). ೧. ಚಲನೆ ; ಗತಿ. ೨. ಪ್ರವಾಹ. ೩. ಕಬ್ಬಿಣದ ತುಕ್ಕು, – ಜಂಗು. [ಸಂ.]

ಸರಣ₂ (ನಾ). ಚಿತೆ : ಒಂದ ಸರಣದಾಗ ನಾಲ್ಕ ನಾಲ್ಕ ಹೆಣ (ನಿಸರ್ಗ. ೧೫೯) ; ಸರಣದಾಗ ಹಾಕಿದರೂ ಅವ ತನ್ನ ಗುಣ ಬಿಡುವುದಿಲ್ಲ (ಸುವರ್ಣ. ೩.೭೭). [← ಮರಾ. ಸರಣ]

ಸರಣವೃತ್ತಿ (ನಾ). ಶರಣರ ಭೋಜನಕ್ಕಾಗಿ ಬಿಟ್ಟ ದತ್ತಿ : ಅಳ್ಳಿಯನ ಮಗಂ ನಾದಯ್ಯನ ಬಮ್ಮಂ ದಳಬಂ ಕೊ[ಣ್ಟು] ಬಿಟ್ಟ ಸರಣವೃತ್ತಿ (ಮೈಆಂ. ೧೯೩೦, ೭೫-೨೯ ; 1082). [< ಸಂ. ಶರಣವೃತ್ತಿ]

ಸರಣಾಗತ (ನಾ). ಮೊರೆಹೊಕ್ಕವನು ; ಶರಣಾದವನು : ಸಾಹಸೋತ್ತುಂಗಂ ಸರಣಾಗತವಜ್ರಪಂಜರಂ ವೈರಿಮದಭಂಜನಂ (ಸೌಇ. X). ೪೯ ೧೨ : 1068). [< ಸಂ. ಶರಣಾಗತ]

ಸರಣಿ (ನಾ). ೧. ದಾರಿ; ಹಾದಿ; ಮಾರ್ಗ: ಗುರುವೆ ನಿಮ್ಮಲಿ ನಾವು ವೀರರ ಸರಣಿಯನು ಬೆಸಸುವುದು ತನಗೆ (ಕೌಶಿರಾ. ೯-೬೩) ; ಉಪಾಯಮಂ ಸಾಧಿಸುವ ಸರಣಿಯನೊರೆಯಬೇಕು (ಗಗತಾ. ೧೩-೧೧). ೨. ಕ್ರಮ ; ರೀತಿ ; ವಿಧಾನ : ಲೋಹಕ್ಕೆ ಪರುಷದ ಸರಣಿಯಿಂ ಗತಪೂರ್ವವರ್ಣಾಂತಪ್ರಯುತಮಾಗಿ (ಬಸಪು. ೩೮-೪೫) ; ಮುನಿಪತಿಯರಣಿಯನು ಕೊಂಡೊಯ್ದು ಹುಲುಮೃಗಸರಣಿಯಲಿ ಸ್ವೆವರಿದರಂದಾರ್ಕರ್ಣ ಮಾರ್ಗಣರು (ಕುಮ್ಮಾ. ೨೩-೯) ; ನಾನು ಬರೆಯುತ್ತಿರುವ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸರಣಿಯಿಲ್ಲ (ಪೊಸಕ್ಕ. ೩). ೩. ಶೈಲಿ ; ಧಾಟಿ ; ಗತಿ : ಸರಳತೆಗೆ ಮನವೊಲಿದಿದ್ದ ವೀರಶೈವಕವಿಗಳ ರಚನೆಗೆ ಸಾಂಗತ್ಯದ ಸರಣಿ ತುಂಬ ಅನುಕೂಲವಾಯಿತು (ಕುಮಾಸಾಂ. ೪) ; ಅವಳ ಮಾತಿನ ಸರಣಿ ತನ್ನ ಸರಳಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸಮನಾದ ಅರ್ಥ ಕೊಡದೆ ಹೋಯಿತು (ಮೂಕಜ್ಜಿ. ೩೪). ೪. ನೇರವಾದ ಸಾಲು ; ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದ ಶ್ರೇಣಿ. ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಂಟಲುಬೇನೆ. [ಸಂ. ಸರಣಿ, ಸರಣೀ]

ಸರಣಿಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಹಾದಿತಪ್ಪು ; ದಾರಿತಪ್ಪು : ಕಲಕಲುಂ ಸಕಲಸಿಂಧುಗಳ್ ತರಣಿಶಶಿಗಳ್ ಸರಣಿಗೆಡ ಜಗದೊಳಂಧಕಾಸುರನ ಭೇರೀರವಂ ಪೊಣ್ಮದುದು (ಚೆಬಪು. ೪೭-೩೦). [ಸರಣಿ + ಕೆಡು₁]

ಸರಣಿದೋಱು (ಕ್ರಿ). ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಕಾಣಿಸು ; ಹಾದಿಯನ್ನು ತೋರು : ತೊಳವೆನ್ನಬ್ಬೆಗೆಯಾಗಿ ಸರಣಿದೋಱಲು ವರಗುರುಶಿಷ್ಯರೊಂದಾಗಿ ನಡೆಯ (ಕಲಬಾ. ೪-೪೦). [ಸರಣಿ + ತೋಱು]

ಸರಣು 'ಶರಣ್' ನೋ.

ಸರಣ್ಬುಗು 'ಶರಣ್ಪೊಗು' ನೋ.

ಸರಣ್ಪೊಗು 'ಶರಣ್ಪೊಗು' ನೋ.

ಸರತಪ್ಪು 'ಸರದಪ್ಪು' ನೋ.

ಸರತಾತಿ (ನಾ). ತೋಳಿಗೆ ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ : ತೋಳೊಳೊಪ್ಪುವ ಸರತಾತಿ ಹೊಂಬಳೆಗಳ ಬಾಲೆವೆಣ್ಣುಗಳ್ಕೆದಿರರು (ಕಂವಿವ. ೨೧-೧೭). 'ಸರದಾಳಿ₁' ಪಠಾ. [ಸರ₂ + ತಾತಿ₂ (< ತಾಯಿತಿ)]

ಸರತಿ₁ 'ಸರದಿ₁' ನೋ.

ಸರತಿ₂ 'ಸರದಿ₂' ನೋ.

ಸರತ್ನಿ (ನಾ). ಮೊಳಕೈಯಿಂದ ಮುಷ್ಟಿಯ ತುದಿವರೆಗಿನ ಅಳತೆ ; ಒಂದು ಗುದ್ದುಮೊಳ : "ಸರತ್ನಿ – ಹಿಡಿಕೆಯ ಹಿಡಿದು ಅಳೆದ ಮೊಟಂ" (ನಾಚಿರಾ. ೩). [ಸಂ.]

ಸರಥ (ಗು). ೧. ರಥಸಹಿತವಾದ ; ರಥವನ್ನುಳ್ಳ. ೨. ಒಂದೇ ರಥದಲ್ಲಿ ಏರಿರುವ. (ನಾ). ೩. ರಥದಲ್ಲಿದ್ದುಕೊಂಡು ಯುದ್ಧಮಾಡುವವನು; ರಥಿಕ : ಸರಥನದೊರ್ವಂ ದೂರದೆ ಬರುತಿರ್ದಪನವನೊಳಱಿವೆನಾಹವ ವಾರ್ತಾಂತರಮಂ (ಕುಸುಮಾ. ೧೧-೧೭). [ಸಂ.]

ಸರದ (ನಾ). ಶರತ್ಕಾಲ ; ಶರದೃತು : ಸರದದ ಮುಗಿಲನೆ ಬಿಡದನುಕರಿಸುವ ಧವಳಾಶ್ವದಿಂದಮೆಸೆದೊಪ್ಪುವ ಲೋಹರಥಂ (ಶಂಪಥಾ. ೧೦-೫೭) ; ಸರದದ ಮುಗಿಲ್ಗಳೆಳಗಿದ ತರಳಸ್ಫಟಿಕಾದ್ರಿನಿಕರಮೆನೆ . . . ಪೆರ್ದೆರೆವಿಂಡುಗಳೆಸವುವಾ ಮಹಾವಾಹಿನಿಯೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೦-೫೦) ; ಸರದದ ನವಚಂದ್ರಿಕೆಯಂ ಪೊರೆಯುತ್ತಿರ್ದ ತೆಱದ ಮಿಱುಪ ಬೆಳ್ಪಿಂ ತಳ್ಪಿಂ ಪಿರಿದೆಸೆವ ಮಂಡಕಾಪರಿಕರಮಂ ಬಡ್ಡಿಸಿದರಸರದಳಂ ಸುರಸತಿಯರ್ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೫-೭೦). [< ಪ್ರಾ. ಸರದ. /ಸಂ. ಶರದ್]

ಸರದಪ್ಪು, ಸರತಪ್ಪು (ನಾ). ಒಂದಾದ ಮೇಲೊಂದರಂತೆ ಆಗುವ ತಪ್ಪು; ತಪ್ಪುಗಳ ಸರಣಿ : ಸಾಕ್ಷಾತ್ ವಿರೂಪಾಕ್ಷನ ಸನ್ನಿಧಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಸುವುದು ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸರದಪ್ಪು (ತುಂಗಭ. ೯೭). **ಸರತಪ್ಪು** : ಬರೆದ ಉತ್ತರದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಸರತಪ್ಪುಗಳೇ ತುಂಬಿವೆ (ರೂಢಿ). [ಸರ₂ + ತಪ್ಪು₁]

ಸರದಾಗಮ (ನಾ). ಶರತ್ಕಾಲದ ಆಗಮನ, – ಪ್ರಾರಂಭ : ಸರದಾಶಯಕ್ಕೆ ವಿಶದತೆ ಸರದಾಗಮದಿಂದಮಪ್ಪ ತೆಱದಿಂದೆ ಮುನೀಶ್ವರರಾಗಮದಿಂದವನೀಶ್ವರಾಶಯ ಕ್ಕಾದುದತಿಶಯಂ ವಿಶದತ್ವಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೨-೩೪). [< ಸಂ. ಶರದಾಗಮ]

ಸರದಾರ, ಸರ್ದಾರ್, ಸರ್ದಾರ (ನಾ). ೧. ದೊಡ್ಡಅಧಿಕಾರಸ್ಥ; ಮುಖ್ಯ ಅಧಿಕಾರಿ : (ಶಿ). ೨. ದಕ್ಷ ; ಸಮರ್ಥ : "ಸರದಾರನೆನಲ್ ಸಲೆ ಸಮರ್ಥನೆಂದಱಿಗೆ ಬುಧರ್" (ಭಾರಾ. ೩೪) ; ದಾರಿಯಿಂದ ಹೋಗುವ ಕಳ್ಳನು ಸಹ ಇಂಥಾ ಶೂರ ಸರದಾರನಿಗೆ ಇಷ್ಟು ಹಮ್ಮತ್ತು ನಗುನಗುತ್ತಾ ಕೊಟ್ಟಾನು ! (ಮೋಹಿನೀ. ೭೭). ೩. ಒಡೆಯ; ಯಜಮಾನ : ಸರದಾರ ಬರುವಾಗ ಸುರಿದಾವ ಮಲ್ಲೀಗಿ ದೊರೆ ನನ್ನ ತಮ್ಮ ಬರುವಾಗ ಯಾಲಕ್ಕಿಗೊನಿ ಬಾಗಿ ಹಾಲ ಸುರಿದಾವ (ಗರತಿ. ೫೮) ; ಸರದಾರ ನಿಮ್ಮಂದ ಸರುವೆಲ್ಲ ಮರತೇನ ಸರದಾಗ ಇರುವ ಗುಳದಾಳಿ ನಿಮ್ಮಂದ ಸರುವಬಳಗೆಲ್ಲ ಮರತೇನ (ಕನ್ನಜಾ. ೧೯೯). ೪. ಸೇನಾಧಿಕಾರಿ ; ಪಡೆವಳ : ಕೊಡಗಿನ ಮಂದಿಯು . . . ಅವರ ಕಡೆಯ ಸುಮಾರು ೧೫೦೦ ಜನ ಪರಿಯಂತರ ಮೃತವಾಗಿ, ೭೭ ಅಂದಳದ ಸರದಾರರ ಸಹ ಕಡಿದು ಹಾಕಿದರು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೫) ; ಸಾಹಸವ ತೋರ್ಪೆವೆಂದಾವರಿಸಿ ಜರ್ನಲ್ಲು ಕರ್ನಲ್ಲು ಮೊದಲಾದ ಸರದಾರರೈತಂದರು (ವರ್ಷವ. ೩-೫೪) ; ಸಾವಿರಕುದುರೆ ಸರದಾರ ಮನೆಹೆಂಡತಿಗೆ ಕಾಸ್ತಾರ (ಗಾದೆ). **ಸರ್ದಾರ್** : ೧. (ಕೃಶಗ. II. ೫೭೧). **ಸರ್ದಾರ** : ೧. ನೌಕರರಿಗೆಲ್ಲ ಅವನೇ ಸರ್ದಾರ (ಸಾಹೇಬ್. ೧೩) ; ಬೀದಿಪೋಲಿಯಾಗಿ ತಿರ್ಗಾಡ್ತಿದ್ದ ಆ ಭುಜಂಗ ದೊಡ್ಡ ಸರ್ದಾರ ಆಗಿ ಸೂಟುಬೂಟು ಹಾಕಾಕೆ ಸುರುಮಾಡ್ದ ! (ದೇಶಭ. ೭೫). [← ಫಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಸರ್ದಾರ್]

ಸರದಾಲಿ, ಸರದಾಳಿ₂ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ : "ಕೌಡಿಲ್ಯ:- ಕಂಬಳಿಹುಳ, ತುಂಬಿ, ಸರದಾಲಿ" (ಒಷಧಿ. ೯೨) ; ಗುಹಾ = ಸರದಾಲೀ (ವಿಷ್ವಿ. ೬೦). **ಸರದಾಳಿ₂** : ಬಹುಮೂತ್ರಕ್ಕೆ - ಸರದಾಳಿಯ ಸಮೂಲವಂ ತಂದು ನಿಂಬೆಹುಳಿಯಲ್ಲಿ ಕೊಳ್ಳಲು ಗುಣ (ವಿಷ್ವಿ. ೧೨೧). [?]

ಸರದಾವಣಿ (ನಾ). ದನಗಳನ್ನು ಸಾಲಾಗಿ ಕಟ್ಟುವ ಹಗ್ಗ, – ಹಂತಿ ಕಟ್ಟುವ ಹಗ್ಗ : ಸರದಾವಣಿಗೆ ದನವನು ಮಾಡಿ ಕಟ್ಟಿಯ ಹರುಷದಿಂದಾಳುತಾಳಿಹಳು (ದೇವಾಂಪು. ೨-೨೫೨). [ಸರ₂ + ದಾವಣಿ₁]

ಸರದಾಳಿ₁ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಂಠಾಭರಣ : ಕೊರಳಿನಲ್ಲಿ ಗಟ್ಟಿಮುಟ್ಟಿಯಾದ ಐವತ್ತು ಪುತ್ಥಳಿಗಳ ಸರವೊಂದು, ಗೆಜ್ಜೆಟೀಕೆ, ಸರಿಗೆ, ಸರದಾಳಿ ಸಾಮಾನೊಂದಚ್ಚೇರಿನದು (ಹೂಬಿ. ೭೨). [ಸರ₂ + ತಾಳಿ₁ (< ತಾಲಿ₁). /ತಮಿ. ಚರಟ್ಟುತ್ತಾಲಿ]

ಸರದಾಳಿ₂ 'ಸರದಾಲಿ' ನೋ.

ಸರದಿ₁ (ನಾ). ಕಡಲು ; ಸಮುದ್ರ : ಸೂರೆಯೊಳಗೆ ಶಿವಿ ಮಣ್ಣಂ ಸರದಿಯೊಳಿಕ್ಕಿದೊಡ ನೆಗೆಯಲಾರ್ಪುದೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೧೨೧). [< ಸಂ. ಶರಧಿ]

ಸರದಿ₂, ಸರ್ದಿ (ಗು). ೧. ತಂಪಾದ ; ಶೀತಲವಾದ. (ನಾ). ೨. ತಂಪು ; ಶೈತ್ಯ : (ಶಿ). ೩. ನೆಗಡಿ : (ಶಿ). **ಸರ್ದಿ** : ೧. ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ಉಷ್ಣಿನ (ಉತಾರ) ಅಳತೆ ಮತ್ತು ತೂಕ ಬಹಳ ಕಡಿಮೆ ಬರುತ್ತದೆ . . . ಸರ್ದಿಹವೆಯಿಂದ ಹಸಿಆಗಿ ಉತಾರದಕಾ ಬಹಳ

ಕಡಿಮೆ ಬರುತ್ತದೆ (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೨೭೭). ೩. ಮಳೆಯಲ್ಲಿ ನೆನೆದು ಮಗುವಿಗೆ ಸರ್ದಿ ಆಗಿದೆ (ರೂಢಿ). 'ಶಲದಿ₂' ಪರಾ.

[← ಫಾರ. ಹಿಂ. ಸರ್ದೀ ; ಮರಾ. ಸರದೀ, ಸರ್ದೀ]

ಸರದಿ₃, ಸರತಿ₁, ಸರ್ತಿ, ಸರ್ತು (ನಾ). ೧. ಪಾಳಿ ; ಅನುಕ್ರಮ : ಶ್ರೀಕಳಸನಾಥ ದೇವರಿಗೆ ಸಲುದು ಗ ೨ ಒಸಗೆ ಹೋರಿನಾಡ ಸೀಮೆಗೆ ಸಲಗೆಗೆ ಒಂದು ಹಣವಿನ ಸರದಿ ಬಂದಾಗ ಯಿ ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ತೆತ್ತು ಬಹುದು (ಮೈಆರ್. ೧೯೪೦, ೨೮-೨೯ ; 1507) ; ಈ ಸರದೀ ಪ್ರಕಾರ ಒಂದು ದಿನ ಒಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ತನ್ನ ಮಗನನ್ನು ಅಸುರನಿಗೆ ಆಹುತಿ ಕೊಡಬೇಕಾಗಿತ್ತು (ನೀತಿಚಂ. XIII. ೧೯); ನಾವು ಪರದೆಯ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ನಮ್ಮ ಸರದಿಯನ್ನು ಕಾಯುತ್ತಿದ್ದೆವು (ಕಾಲಮ. ೨೦೪). **ಸರತಿ₁** : ೧. ನೋಡ ಬನ್ನಿರೆ . . . ಪರಿಪರಿ ವಿನಿಯೋಗದವರಲ್ಲ ತಾವ್ ತಮ್ಮ ಸರತಿ ತಪ್ಪದೆ ಬಂದು ಇರುತಿಪ್ಪ ಸೊಬಗನು (ಪುರಂದ. ೨-೪೨-೨) ; ಇಂದಿನಿಂದಲೇ ಸರತಿಯಿಂದ ರೋಗಿಯ ಶುಶ್ರೂಷೆ ಆರಂಭವಾಗಬೇಕು (ವರಸ. ೨೦). ೨. ಸಲ; ಬಾರಿ: ಆಡುಗಳು ಸರತಿಗೆ ಎರಡು ಮೂರು ಮರಿಗಳನ್ನು ಈಯುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೧೧) ; ತಲೆಗೊಂದು ಬುದ್ಧಿ, ಸರತಿಗೊಂದು ಮಾತು (ಸಾಹಿಪ. ೩). **ಸರ್ತಿ**: ೨. ಉಳಿಕೆ ಅಕ್ಕಿ ಸಾಗಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವ ಬಗ್ಗೆ ಯೆರಡನೆ ಸರ್ತಿ ಬರುತ್ತೇವೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೪೨); ಇಪ್ಪತ್ತುದಿನ ಹಾಕಿಬಿಟ್ಟು ಸರ್ಕೀಟು ಈ ಸರ್ತಿ (ಸದಾ. I. ೫೩೩); ಚೇಳಿಗೆ ಪಾರುವತ್ಯ ಕೊಟ್ಟರೆ ಜಾವಕ್ಕೊಂದು ಸರ್ತಿ ಮುಟ್ಟಿಸಿತು (ಗಾದೆ). **ಸರ್ತು** : ೧. ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವರ ಸೇವೆ ಮಾಡಿ ಬಾನ ವಗ್ಯೆರೆಯರಡು ಯಿಸೆ ಪ್ರಕಾರ ದೇವತಾಸೇವೆಗಳು ನಡಶಿಕೊಂಡು ೧೦೦ ಮನೆಯ ಸರ್ತಿನ ಮ್ಯಾಲೆ ಯರಡು ಯಿಸೆ ಪ್ರಕಾರ ವರುಷವರುಷೆ ನಡಶಿಕೊಂಡು (ಮೈಆರ್. ೧೯೨೯, ೯೭-೨೫ ; 1593?).

ಸರತಿಯ ಮೇಲೆ = ಒಬ್ಬರಾದ ಮೇಲೆ ಒಬ್ಬರಂತೆ ಅಥವಾ ಒಂದಾದ ಮೇಲೆ ಒಂದರಂತೆ : ನಾವು ಸರತಿಯ ಮೇಲೆ ಆ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡಿ ಮುಗಿಸುವುದಾಗಿ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡೆವು (ರೂಢಿ). ಸರತಿಯ ಸಾಲು = ಪಾಳಿಗಾಗಿ ಕಾದು ನಿಂತಿರುವವರ ಸಾಲು; ಕ್ಯೂ: ಶಂಕರನ ತಂದೆ ಸರತಿಯ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಟಿಕೆಟ್ಟು ಕೊಂಡನು (ಕಪಪು. ೨-೧೮). [? / ತುಳು. ಸರ್ತಿ]

ಸರದಿ₄, ಸರತಿ₂, ಸರದೆ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ (?) : ಗ್ರಾಮಸರದಿಯಲೂ ಸಿಂಗೆರಿಯ (ಸೌಇಎ. ೧೯೩೭, ಉಡುಪಿ. ೨೮೩-೨೯ ; 1328?) **ಸರತಿ₂** : ೧. ಅರಮನೆಗೆ ತೆಱುವ ಸಮ್ಮಳ ಸರತಿ ಕುಡಿಕೆ ಬೆಟೆಗೆ . . . ಎಲ್ಲವನು ಬಿಟ್ಟೆವು (ಎಕ. III, ಮಳವ. ೭೭-೫ ; 1550?). ೨. (?) : XXX ಬೆಳ್ಳಿಯ ದೇವರ ಸರತಿಯ ಮಠಂ (ಸೌಇಇ. XI-i. ೯೭-೪೧ ; 1062). **ಸರದೆ** : ೧. ನೀವು ಕೊಡುವ ಕಾಣಿಕೆ ಹಡಪಗಾಣಿಕೆ ಬಿಟ್ಟಿ ಬಿಡಾರ ಸೊಲ್ಲಗೆ ನಾಡ ಸರದೆಯ ಮಳವೆಯ ವರ್ತ್ತನೆ ಉಡುಗೊಱೆ ವುಲುಪೆ ಮುನ್ನಾಗಿ ಎಲ್ಲವನೂ ಸರ್ವ್ವಮಾನ್ಯವಾಗಿ ನಿಮಗೆ ಮಾಡಿದೆ (ಎಕ. VIII. ತೀರ್ಥಹ. ೧೯-೮೨ ; 1404). [?]

ಸರದಿಪಟ್ಟಿ (ನಾ). ಕೆಲಸಗಾರರ ಕೆಲಸದ ಪಾಳಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಪಟ್ಟಿ : (ಮು. ಸ್ಕಿನ್ನದಲ್ಲಿ) ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಅಥವಾ ದಳಗಳ ಕೆಲಸದ ಸರದಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುವ ಪಟ್ಟಿ; ಸರದಿಪಟ್ಟಿ (Roster. ೧೦೫೧). [ಸರದಿ₃ + ಪಟ್ಟಿ₂]

ಸರದೀನಿ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿಯೆ ಆಹಾರವನ್ನು ತಿಂದು ಬದುಕುವ ಜಲಚರ : ಸರಧೊಳ್(ದೊಳ್) ಸರದೀನಿಗಳಂಬರದೊಳ್ ನಕ್ಷತ್ರಪಂಕ್ತಿಗಳ್ ಪೂರ್ಣ್ಣಕಳಾಧರ ನೊಳ್ ಕಳೆಗಳ್ ಬೆಳಪನ್ನಿರ ಬೆಳಗಿದವವಿಳವಿದ್ದೆಗಳ್ ತ್ರ್ಯಂ(ತ್ರ್ಯಂ)ಬಕನೊಳ್ (ಇಇ. X.೧೭೯-೪೯ ; 1074). [ಸರ₂ + ತೀನಿ₂ (< – ತಿನ್ನಿ₂)]

ಸರದೀಪ (ನಾ). ಸಾಲುದೀಪ : ಗುಡ್ಡದ ಮಲ್ಲಯ್ಯ ಗರುಡಗಂಬದ ಮೇಲೆ ಯಾರ ಹಚ್ಯಾರ ಸರದೀಪ ನಮ್ಮನೆಯ ಬಾಲ ಹಚ್ಯಾನ ನಿಜದೀಪ (ಕನ್ನಜಾ. ೮). [ಸಂ.]

ಸರದುಂಬಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತುಂಬೆಗಿಡ ; ಬಿಳಿತುಂಬೆ : (೩).

[ಸರ₃ + ತುಂಬಿ₂ (< ತುಂಬೆ₂)]

ಸರದೂಳಿ (ನಾ). ಹೆಣ್ಣು ಹುಲಿ : ಅಡವ್ಯಾಗ ಇರುವಂಥ ಸಾರಂಗ ಸರದೂಳಿ ಹೆಬ್ಬುಲಿ ಹುಲಿ ಕರಡಿ ಎಡಬಲ ಹಾಂವು ತೇಲೋ ದೇವಾ (ಮಲ್ಲಿಗೆ. ೨೧).

[< ಸಂ. ಶಾರ್ದೂಲೀ]

ಸರದೆ 'ಸರದಿ₄' ನೋ.

ಸರದೇಶಮುಖಿ, ಸರ್ದೇಶಮುಖಿ (ನಾ). ಮೊಗಲರ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಪ್ರಾಂತಗಳ ಮೇಲೆ ಮರಾಠರು ಹೇರುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕರ : ಬಾಳಾಜಿಯು . . . ಮೊಗಲರ ರಾಜ್ಯದೊಳಗೆ ಚೌಥಾಯಿ (ವಸೂಲಿನ ನಾಲ್ಕನೇ ಪಾಲು), ಸರದೇಶಮುಖಿ (ವಸೂಲಿನ ಹತ್ತನೇ ಪಾಲು) ಎಂಬ ಬಾಬುಗಳನ್ನು ಇವನು ಶಾಹೂ ರಾಜನಿಗೆ ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಟ್ಟನು (ಕರ್ನಾಇ. ೭೭). **ಸರ್ದೇಶಮುಖಿ** : ಶಿವಾಜಿ ತನ್ನ ಮಗನಿಗಾಗಿ ಬಿಜಾಪುರ ಸಂಸ್ಥಾನದಿಂದ ಚೌತ್ಯಾಯಿಯನ್ನೂ ಸರ್ದೇಶಮುಖಿಯನ್ನೂ ಸಂಗ್ರಹಿಸಲಧಿಕಾರಿಯಾದನು (ಛತ್ರಶಿ. ೫೦). 'ಸರ್‌ದೇಶಮುಖ' ಪರಾ.

[← ಮರಾ. ಸರ್‌ದೇಶಮುಖೀ]

ಸರದೋಱು 'ಸರಂದೋಱು' ನೋ.

ಸರನಿಧಿ (ನಾ). ಕಡಲು ; ಸಮುದ್ರ : ಶರಣಾಗತಪ್ರತತಿಗಾ ಹರಿನಂದನನಿಂದ್ರನಂದನಂ ಸರನಿಧಿಯೆಂದು ಬಣ್ಣಿಪುದು ಸಜ್ಜನಸಂತತಿ . . . ಕಾಮಿಸೆಟ್ಟಿಯನ್ (ಕಇ. IV. ೧-೫೦; 1204) ; ಸೋರೆಯಿಂದಂ ದಾಂಟಲೇನಕ್ಕುಮೇ ಸರನಿಧಿಯಂ (ಪಾಪ್ರಾಶ. ೧೧). [ಸಂ.]

ಸರನೇಜ 'ಸರನೇಜೆ' ನೋ.

ಸರನೇಜೆ, ಸರನೇಜ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಈಟಿ : ಅಂರಾಯ ಲಪನದಿ ತಿವಿದು ಸರನೇಜೆಯ ಹೆಡತಲೆಯೊಳು ತೆಗೆದನೊ (ಜ್ಞಾನಚ. ೧೯-೯೫). **ಸರನೇಜ**: ೨. ಬಿರುದು ಬಾವಲಿಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಧನ : ಅಂದಲ ಸುಶಂಖಚಕ್ರಂ ಕರಮೊಪ್ಪುವ ಕನಕಚೌರಿ ಸೀಗುರಿ . . . ಚಮರಂ ಸರನೇಜಮೆನಿಪ್ಪ ಬಿರುದುಗಳನೊಸೆದಿತ್ತಂ (ಕೆನ್ನ. ೧-೧೦೦). [ಸರ₃ + ನೇಜೆ (< ನೇಜಯ)]

ಸರಪಂಚ (ನಾ). ಪಂಚರಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖನಾದವನು ; ಪಂಚಾಯತಿಯ ಅಧ್ಯಕ್ಷ : ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ . . . ಪೂಜಾ ನೈವೇದ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಕೆಲಸಗಳು ನಡಿಯುವಂತೆ ಸರಪಂಚರನ್ನು ನೇಮಿಸಿ ತಾನೂ ಮೇಲಿಂದ ಮೇಲೆ ಹೋಗಿ ವಿಚಾರ ಮಾಡುತ್ತಿರುತ್ತಾನೆ (ಮಂಜುಕ. ೧೩) ; ಅಲಗುಬಾಬುಗಳು ಸರಪಂಚರಾದರು (ಗೃಹದಾ. ೩೦).

[← ಹಿಂ. ಸರಪಂಚ ; ಮರಾ. ಸರಪಂತ]

ಸರಪಣಿ 'ಸರಪಳಿ' ನೋ.

ಸರಪರಾಜು 'ಸರಬರಾಜು' ನೋ.

ಸರಪಳಿ, ಸರಪಣಿ, ಸರ್ಪಣಿ, ಸರ್ಪಳಿ (ನಾ). ೧. ಲೋಹದ ಬಳೆಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಹಗ್ಗದಂತಹ ಸಾಧನ; ಶೃಂಖಲೆ : ಅರಸು ಪವಡಿಪ ತೂಗುಮಂಚದ ಸರಪಳಿಯ ಬಳಿವಿಡಿದು ಪಟುಭೀಕರವಿಷೋರಗವಾಗಲೊಂದುರವಣಿಸಿ ಹರಿತಂದು (ಬಸಪು. ೪೭-೨೧) ; ತೊಟ್ಟಿಲ ಪೂಜಿಸಿ . . . ಮೇಲ್ವಲಗೆಯ ಕೊಂಡಿಗೆ ಸರಪಳಿಯನು ತೊಡಚಿದರು (ಮೋಹತ. ೧೭-೪೯). ೨. ಶೃಂಖಲೆಯಾಕಾರದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ : ವಜ್ರಧಾರೆಯ ಚೆನ್ನಸರಪಳಿಯುಮಂ . . . ನವರತ್ನದುಂಗುರಗಳುಮಂ ಮಾಡಿಸಿಕೊಂಡು (ಪಂಚತಂ. ೧೪೭-೧೩) ; ಬಿಲ್ಲ ಹೂರೆಗ್ಗೆದಿದನು ಚೌಪಟಮಲ್ಲ . . . ಮೇಲ್ಪಿರುಹಿದನು ಮುಂಗೈಯ ಸರಪಳಿ[ಪಾಠಾಂ. ಣಿ]ಯ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೧೪-೯) ; ವರನಾರಾಯಣನ ರಾಣಿಯರ ಪಾದದ ಹೊನ್ನ ಸರಪಳಿಯಲೆಯುತ್ತ ಬರಲು ವರನೀಲದ ನೆಲಗಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಪೊಂಬಳ್ಳಿವರೆದಂತೆ ರೇಖೆದೋಱಿದುವು (ಮೋಹತ. ೧೪-೨೭). **ಸರಪಣಿ** : ೧. ನೊಸಲ ಸೀಸಕ ನುಗ್ಗುನುಸಿ ಬಂಧಿಸಿದ ಸರಪಣಿ ಹಿಳಿದವು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೧-೩) ; ಮಾವುತರು ಅತಿಪ್ರಯಾಸದಿಂದ ಆನೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ತಂದು ಸರಪಣಿಗಳಿಂದ ಬಂಧಿಸಿದ್ದರು (ಶ್ರೀರಾಯ. ೨೧). ೨. ಖಿಡೆಯ ಸರಪಣಿ ತೋಳ ಬಂದಿಗೆ ಪಡೆವಣಿಯ ಮಣಿವಾವುಗಳನಳವಡಿಸಿದನು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೭-೧೨) ; ಗಂಟೆ ಸರಪಣಿ ಸುರಕಾಹೆಡೊಡರು ಮಾಣಿಕ್ಯದಿನೆಸೆವ ಕಡೆಯ ಪಂಡೆಯವಿಟ್ಟು ಕಾದುವ ರಣಧರೆಯೆಡೆಗೈತಂದು (ಮೋಹತ. ೧೨-೪೭). ೩. ನೂರುಕೊಂಡಿಗಳುಳ್ಳ ಹಾಗೂ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಅರುವತ್ತಾರು ಅಡಿಗಳಷ್ಟು ಉದ್ದವಾದ ಒಂದು ಅಳತೆಯ ಪರಿಮಾಣ : ಸರಪಣಿಯು ೩೩, ೬೬, ೯೯ ಅಡಿಗಳು ಇರುತ್ತವೆ (ಭೂಮಿಅ. ೪) ; ಸರಪಣಿಯಿಂದ ಸರಪಣಿಯನ್ನು ಗುಣಿಸಿದರೆ ಯೆಲ್ಲವೂ ಸರಪಣಿಯೇ ಆಗುವುದು (ಭೂಮಿಅ. ೭೭). ೪. (ಆಲಂ) ಸಂಕೋಲೆ ; ಬಂಧನ : ಜನನಮರಣಗಳ ಸರಪಣಿಯಿಂದ ಮುಕ್ತನಾಗುವುದು ಆವಶ್ಯಕವೆಂದು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ (ತತ್ವಪ್ರಾ. ೭೧).

ಸರ್ಪಣೆ: ೧. ಒಂದು ಕಬ್ಬಿಣದ್ದಾಗಲಿ, ಹಿತ್ತಾಳೆಯದಾಗಲಿ ಸರ್ಪಣೆಯನ್ನು ಜೋಡಿಸಿ ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಚಲ್ಲಿರುತ್ತಾರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೨೦೬). ೩. ಎರಡೂ ಬದಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸರ್ಪಣಿ, ಅಂದರೆ ೩೩ ಫೂಟು ಹುಲ್ಲು ಕೊಯ್ದು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೪). **ಸರ್ಪಳಿ** : ೧. ಅವನು ಅವನ್ನು ಅಡವಿಗೆ ಒಯ್ದು ಬಿಡಬೇಕೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ ಅದರ ಸರ್ಪಳೀ ಬಿಚ್ಚಹೋದನು (ಮುಂಬಯಿ. ೨-೨೦).

[ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಚಗಪ್ಪಳಿ, ಚರಪ್ಪಳಿ ; ಮಲ. ಸರಪ್ಪಳಿ; ತುಳು. ಸರಪಳಿ, ಸರಪಣಿ, ಸರಪ್ಪೊಳಿ, ಸರ್ಪಳಿ ; ತೆಲು. ಸರಪಣಿ, ಸರಪಿಣಿ, ಸರಪೆಣ, ಸರಫಣ]

ಸರಫರಾಜ 'ಸರಫರಾಜು' ನೋ.

ಸರಫರಾಜಿ (ನಾ). ಉತ್ತೇಜನ ; ಪ್ರೋತ್ಸಾಹ : ಒಳ್ಳೇ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ತಾವು ಸರಫರಾಜಿ ಮಾಡಿ ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣದ ಅರಸಿಗೆ ವಿವಾಹ ಮಾಡಿಸಿದ್ದು, ಆ ಋಷಿವರ್ತಮಾನ ಈ ಯಾವತ್ತು ದುನಿಯಾದ ಜನರು ಕೇಳಿ ಇದ್ದಾರೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೨೧೨).

[← ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಸರಫರಾಜೀ]

ಸರಫರಾಜು, ಸರಫರಾಜ, ಸರ್ಫರಾಜು (ನಾ). ಪ್ರಶಂಸೆ ; ಶ್ಲಾಘನೆ : ಈ ದೌಲತ್ತು ಕೊಡುವಂಥಾದ್ದು ಸರಫರಾಜು ಮಾಡುವಂಥಾದ್ದು ಯಾವತ್ತು ತಮ್ಮ ಪರವರ್ಷ ಮೆಹರ್ಬಾನಗಿಯಿಂದಾ ಎಂಬುದು ನಮಗೆ ನಿಶ್ಚಯವಿದೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೨೬೫); ಹೈದರಲ್ಲಿಖಾನರ ಕೈಯಿಂದಾ ಬಂದೂಖಿನ ಗುರಿ ತಗಲಿದ ಕಾರಣ ಅರಸಿನವರು ಬಹಳ ಸಂತೋಷಪಟ್ಟು ಪಸಂದು ಮಾಡಿ ಸರಫರಾಜು ಮಾಡಿದರು (ಹೈದರ. ೨೩). **ಸರಫರಾಜ** : ಅವರ ಕೃಪೆಯತ್ತಿನಿಂದ ಬಹಳ ಸಂತೋಷ ಸರಫರಾಜ ಹಾಸಲಾಯಿತು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೨೬೬). **ಸರ್ಫರಾಜು:** ಆವಾಗ್ಯೆ ನಿನಗೆ ಸರ್ಫರಾಜು ಮಾಡಿಯೇವು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೫೪).

[← ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಸರಫರಾಜ್]

ಸರಬು$_{1}$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪ್ರಾಣಿ ; ಶರಭ : ಸಿಂಗದ ಜಂಗುಳಿ ಸರಬದ ಸಂಗಡಮಾ ನೃಪನ ತೇಜಮಂ ಮಱವೊಕ್ಕಂತೇಂ ಗಡಣಿಸಿ ಮೆಱವುವೂ ಚೆಂಬೊಂಗಳ ಮಂದಿರದ ತೇಜವಾಜಿಸಮಾಜಂ (ಅನಂತ. ೧-೧೧೯). [< ಸಂ. ಶರಭ]

ಸರಬು$_{2}$ 'ಸರಬು' ನೋ.

ಸರಬರ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಪದ : ಆಕೆಯ ಸೀರೆಯ ಸರಬರ ಸದ್ದಿಗೆ ಕೃಷ್ಣಪ್ಪನ ಮೈ ಪುಲಕಿತಗೊಂಡಿತು (ಚಿಂದುಟ. ೬೧).

ಸರಬರಾಜು, ಸರಪರಾಜು (ನಾ). (ಅಗತ್ಯ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು) ಒದಗಿಸುವಿಕೆ ; ಪೂರೈಸುವಿಕೆ : ತೃಪ್ತಿಕರವಾದ ಸರಬರಾಜು ನಮ್ಮ ಫೌಜದಾರರದು (ನಾಪೋಲಿ. ೧೨); ಅವರು ರಾಯನಿಗೆ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಸರಬರಾಜು ಮಾಡುವುದಾಗಿ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡರು (ಕೃನೇವ. ೧೯). **ಸರಪರಾಜು** : ತಂಜಾವೂರುಮಹಾರಾಜರಿಗೆ ಯಾವ ರೀತಿ ನಡಸಿಕೊಂಡು ಬರುತ್ತಾರೋ ಅದೇ ಮೇರೆಗೆ ಇಂಗ್ಲಿಷ್‌ಜನಗಳ ಸರಪರಾಜು ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಬದ್ಧರಾಗಬೇಕು (ಚಾಮವಂ. ೨೧೩); ಈ ಬಾರಿ ರಾಣಿಯವರು ಸ್ವಲ್ಪ ಹಣವನ್ನು ಸರಪರಾಜು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ (ದೌಲತ್. ೩೧೪).

[← ಪಾರ. ಹಿಂ. ಸರಬರಾಹ್ ; ಮರಾ.ಸರಬರಾ, ಸರಭರಾ]

ಸರಬರಾಯ 'ಸರಬರಾಯಿ' ನೋ.

ಸರಬರಾಯಿ, ಸರಬರಾಯ, ಸರ್ಪರಾಯಿ (ನಾ). ೧. (ಅಗತ್ಯವಸ್ತುಗಳನ್ನು) ಒದಗಿಸುವಿಕೆ ; ಪೂರೈಸುವಿಕೆ : ಬಳ್ಳಾರಿಲಷ್ಕರಸರಬರಾಯಿಯಂ ತುಸ ಪುಸಾರಿಲ್ಲದಂತೆ ಸಗಪೇಳು (ಅರ್ಜುವಿ. ೩೧-೩೯) ; ಶುದ್ಧವಾದ ನೀರಿನ ಸರಬರಾಯಿಯು ಅತ್ಯಂತ ಮುಖ್ಯ (ಅಡುಸಾ. ೬೪). ೨. ಅತಿಥಿಸತ್ಕಾರ ; ಆತಿಥ್ಯ : ಅತಿಥಿಗಳಿಗೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಪರಿಮಳದ 'ಸರಬರಾಯಿ' ಆಯಿತು (ಮುಂಗಾರು. ೨೭); ಯಾರು ಯಾರಲ್ಲಿಗೇ ಹೋಗಲಿ . . . ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಎಳನೀರು, ಬಾಳೆಹಣ್ಣು, ಸಕ್ಕರೆಯ ಸರಬರಾಯಿ ಆಗುತ್ತಿತ್ತು (ಕಂಬಸು. ೨). **ಸರಬರಾಯ** : ೨. ಉಡುಪಿಪರ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವಂಥ ಸರಬರಾಯವೂ ಬೇಕಾದೀತು. ಗಾಡಿಗಟ್ಟಲೆ ಹಸುರುವಾಣಿ, ದೋಣಿಗಟ್ಟಲೆ ಸಾರು, ಹುಳಿ, ಗುಡ್ಡೆ ಗುಡ್ಡೆ ಅನ್ನ ! (ಕೃಷ್ಣಹೊ. ೫೮). **ಸರ್ಪರಾಯಿ:** ೨. ನಂಮ ಸ್ಥಳದಲಿ ನಿಮಗೆ ಸರ್ಪರಾಯಿ ಮಾಡಿ ಮುಂದಕೆ ರವಾನೆ ಮಾಡಿ ಕಳುಹಿಸಿಕೊಡಲುಳವರು (ಮೈಅರಿ. ೧೯೩೦, ೧೯-೨೭; 1704). [← ಹಿಂ. ಸರಬರಾಹ್, ಸರಬರಾಹೀ; ಮರಾ. ಸರಬರಾಈ]

ಸರಬಲು (ನಾ). ಒಣಗಿದ ಎಲೆ ; ತರಗು : ಏನೂ ಇಲ್ಲಯ್ಯಾ, ಬಾಳೆ ಸರಬಲಿಗ ಬಂದಿದ್ದೆ (ಕಾಸೂರು. ೧೯೪). [ಸರಬು + - ಅಲು (< - ಅಲ್$_{2}$)]

ಸರಬಿ 'ಸರವಿ$_{1}$' ನೋ.

ಸರಬು, ಸರಬು$_{2}$ (ನಾ). ೧. ಕಟ್ಟು ; ಹೊರೆ : ನಾ ಹೊತ್ತ ಕಟ್ಟಿಗೆಯ ಸರಬು ಮತ್ತೆ ಸುವರ್ಣದಂಡವಾಹಾಗ ಅದಾರ ನಿಶ್ಚಯದ ವಿಶ್ವಾಸ (ಜೋಳಪು. ೫೮-೨೪೨). ೨. ಒಣಗಿದ ಎಲೆ ; ತರಗು : 'ಸರಬಲು' ಪರಾ. **ಸರಬು$_{2}$** : ೧. ತಾವು ತಂದ ಕಟ್ಟಿಗೆಯ ಸರಬ[ಪಾಠಾಂ. ಬು]ಗಳ ಮೇಲೆ ಪಾದಾರ್ಚನೆಯುದಕಮಂ ತಳೆದು ಸುವರ್ಣದಂಡಂಗಳಂ ಮಾಡಿ (ಹೊನ್ನಸಂ. ೨೬೭-೬). [?]

ಸರಬೊಂಬೆ (ನಾ). ಸಾಲಾಗಿರುವ ಗೊಂಬೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ : ಪರವೆಣ್ಣ ಪರಮಗುರುವಿನಂಗನೆಯೆನ್ನದಿರದೆ ಮನದೊಳಾಸೆಗೆಯ್ಯ ನರಪತಿಗಳ ಗಂಡನೆಂದೆಂಬ ಬಿರಿದಿನ ಸ[ಪಾಠಾಂ. ಶ]ರಬೊಂಬೆ ಮೆಱೆದುದವನಿಗೆ (ಜಗನ್ನಾಥ. ೧೯-೩೫). [ಸರ$_{2}$ + ಬೊಂಬೆ]

ಸರಭರ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ : 'ಸರಭರಾಟ' ಪರಾ.

ಸರಭರಾಟ (ನಾ). ಸರಭರ ಎನ್ನುವ ಕ್ರಿಯೆ : ಮಳೆಯ ಸರಭರಾಟ ಗಾಳಿಯ ಭೋರಾಟ (ನಿರಾಭ. ೧೦ ಮುನ್ನುಡಿ). [ಸರಭರ + ಆಟ]

ಸರಭಸ (ಗು). ೧. ವೇಗಗೊಂಡ ; ತ್ವರಿತವಾದ : ಆಗಳ್ ಸರಭಸಪ್ರಚಾಂತ ಪರಿಜನಪದಕ್ಷೋಭವಿಚಲಿತಮಹೀತಳಮುಂ . . . ಆಗಿ (ಆದಿಪು. ೮-೩೫ ವ). (ನಾ). ೨. ವೇಗ; ತ್ವರೆ: ಸರಭಸದೆ . . . ಅಖಿಲಾಸುರಚಕ್ರಂ ನಿನ್ನ ವಿಭಾಸುರಚಕ್ರದ ಬಾಯ್ಗೆ ಬಾರದಿರದು ಮುರಾರೀ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೫೩೦); ಸರಭಸದೆ ನರ್ತಿಪಾ ಹರಕಿರೀಟ ಗಂಗಾಂಬುಶೀಕರಂ ಸೂಸೆ ನಭೋಂತರಮಂ ತಳ್ತುದು (ಜಗನ್ನಾ. ೧೧-೧೨೯). [ಸಂ.]

ಸರಭಸಂ (ಅ). ವೇಗವಾಗಿ ; ತ್ವರೆಯಿಂದ ಕೂಡಿ : ಅಬ್ಬರಿಸಿ ಬೊಬ್ಬೆಗೊಟ್ಟೇಱ ಸರಭಸಂ ಪರಿಯಿಪಾಗಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೧ ವ). [ಸಂ.]

ಸರಮ$_{1}$ 'ಸವ$_{3}$' ನೋ.

ಸರಮ$_{2}$ (ನಾ). ಹೆಣ್ಣುನಾಯಿ : ಗೋವಂ ಕಱೆದು ಸರಮಗೆಱೆವಂತೆ (ಷಟಿಲ. ೧೩-೩೦). [ಸಂ. ಸರಮಾ]

ಸರಮಂಡಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಂತೀವಾದ್ಯ : ದಂಡಿಗೆ ವೇಣು ವೀಣಾ ಕಿನ್ನರಿ ಸರಮಂಡಲ ಜಂತ್ರತಾಳಗಳನು ಮುಂಡೆಗಡೆಯೊಳಿಟ್ಟು ಮಱೆದೊಱಗಿದರನು ಕಂಡೆನಿಕ್ಕೆಲದಾಳಿಯರೊಳು (ಸೊಬಸೋ. ೨೩-೨೮) ; ಮುರಳಿ ಸರಮಂಡಲದ ಕಿನ್ನರಿ (ಯಾದವ. ೧೧-೪೪). [< ಸಂ. ಸ್ವರಮಂಡಲ. / ಹಿಂ. ಸರಮಂಡಲ್]

ಸರಮನೆ (ನಾ). ತಿಳ್ಳಿಯಾಟದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಕ್ಷದವರನ್ನು ಅಡ್ಡಗಟ್ಟುವ ಒಂದು ಘಟ್ಟ (?) : ರಾಮನು ನಡುವಿನಿಂದ ಹಾಯ್ದು ಹೋಗಬೇಕೆಂದು ಹವಣಿಸುತ್ತಿರಲು ಸರಮನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುತ್ತಿರುವ ಶೀನನು ತನ್ನ ಉದ್ದಕೈಗಳಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಹೊಡೆದು . . . ಎಂದು ಕುಣಿದಾಡಹತ್ತಿದನು (ನಿರಾಭ. ೯೭). [ಸರ$_{2}$ + ಮನೆ]

ಸರಮಾಲೆ (ನಾ). ೧. ದೊಡ್ಡ ಹಾರ : ಇಱಿದು ಬಲ್ಲೆಹದಿಂದ ಖಾನರ ಕರುಳ್ಗಳ ಸರಮಾಲೆಗಳ ಬೇಗ ತೆಗೆದು . . . ಭೂತಗಳ ಕೊರಳೊಳಗಿಕ್ಕಿ (ಕಂನವಿ. ೧೪-೬೧). ೨. ಉದ್ದವಾದ ಸಾಲು ; ನಿರಂತರವಾದ ಸರಣಿ : ಎರಡೆಂಬತ್ತುಕೋಟಿ ಪ್ರಮಥಗಣಂಗಳು . . . ನಂದಿವಾಹನರುದ್ರರು ಇವರೆಲ್ಲರು ಮಾಯೆಯ ಕಾಲಗಾಹಿನ ಸರಮಾಲೆ ಕಾಣಾ (ಅವಚಂ. ೭-೨೩) ; ಸಂಸಾರವೆಂದರೆ ಕಷ್ಟಗಳ ಸರಮಾಲೆ (ಶನಿಸಂ. ೫೫). [ಸಂ. ಸರಮಾಲಾ]

ಸರಮಿಾನ (ನಾ). ಉಪನ್ಯಾಯಾಧೀಶ : ಅಲ್ಲಿ ಕಂದಾಚಾರದವರೂ ಸರಮಿಾನ ಮೊದಲಾದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳೆಲ್ಲಾ ಇದ್ದರು (ಮುಸುಗ. ೧೦೫). [← ಮರಾ. ಸರಮಿಾನ್]

ಸರಮುತ್ತು (ನಾ). ಮುತ್ತಿನ ಹಾರ : ಹಾಲೂ ಅನ್ನ ಉಣ್ಣು ಸರಮುತ್ತ ನೀ ಕಟ್ಟು ಸಾಲುಮಾಳಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಇರುವಂಥ ಗಿಂಜೇ (ಹುಟ್ಟುಹ. ೫೪). [ಸರ$_{2}$ + ಮುತ್ತು]

ಸರಮೆ (ನಾ). ೧. ಹೆಣ್ಣುನಾಯಿ : "ಶುನಕೀ, ಸರಮಾ - ಈ ೨ ಪೆಣ್ನಾಯ್ (ಹೆಣ್ಣುನಾಯಿ)" (ಹಲಾಯು. ೪೭-೧೨೭). ೨. ದೇವಲೋಕದ ನಾಯಿ. ೩. ವಿಭೀಷಣನ ಹೆಂಡತಿಯ ಹೆಸರು. [ಸಂ. ಸರಮಾ]

ಸರಮೊಖ್ತೇಸರ (ನಾ). ಮುಖ್ಯಾಧಿಕಾರಿ : ದಾಸಪ್ಪಾಜಿಯು ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸರಮೊಖ್ತೇಸರನಾಗಿದ್ದನು (ಕುರಾ. ೪೨).
[← ಹಿಂ. ಸರಮೊಖ್ತೇಸರ್ ; ಮರಾ. ಸರಮೋಖ್ತಸರ್]

ಸರರಾಸು (ಅ). ನಿರಾತಂಕವಾಗಿ : ಅಡಿಸವಿಗಳ ಮಾಡವಂತೆ . . . ಪ್ರಸಾದಕ್ಕೆ ಸರರಾಸು ನಡ್ಡಿಕೊಂಡು ಬರ್ರುವದು (ಮೈಅರಿ. ೧೯೩೦, ೪೩-೨೮ ; 1812).
[← ಮರಾ. ಸರರಾಸ್, ಸರಿರಾಸ್]

ಸರರುಹ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದು ; ತಾವರೆ : ಸರರುಹ ಕೊಳಮೊಳು ಧುಮುಕುವ ನದಿತಟದೊಳು ಶಶಿಶಿಲೆಯೊಳಗೆ . . . ಘನಲಿಂಗಕೆ ಹರುಷದಿ ಪೂಜೆಯ ಮಾಡುವ ಶಿವಸುಖವೆಂದಿಗೆ ದೊರಕುವದು (ಬಸಾರ. ೧೧೪-೨). [< ಸಂ. ಸರೋರುಹ]

ಸರಲ್$_1$, ಸರಲು$_1$, ಸರಳ್, ಸರಳು$_1$ (ನಾ). ೧. ಕಣೆ; ಅಂಬು ; ಬಾಣ : ಸುರಿವ ಸರಲ್ ನರಲ್ವ ಭಟರೆತ್ತಮುರುಳ್ವ ದಟಿಂ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೫೭) : ಅರಲ ಸರಲ್ಗೆದೆಂಬರ್ ಕಾಮಂಗೆ ಲೋಕದ ಮಾನಿಸರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೩೩). **ಸರಲು$_1$** : ೧. ಅರಲಂಬಗರಸ ನಿಮ್ಮಡಿ ಚೆಲ್ವನವನ್ನದು ಸರಲನಾಂತೊಡೆ ಹತ್ತುಸರಲಾ ದೊರೆ ಪಿಡಿವುದು ಮೋಡಿ (ಭರಚ. ೬-೫೮). **ಸರಳ್** : ೧. ಸರಳ ಪೊದಲ್ಪ ಬಲ್ಸರಿಯ ಕೋಲ್ಗಿರಲಾಜಿದೆ ಬಿಲ್ ತೆರಳ್ವ ದುರ್ಧರ [ಹಯ] ಮಟ್ಟಿಗೆ . . . ತಳರ್ದತ್ತರಾಶಿಬಲಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೭೦) ; ಎರಡೆರಡೆ ಸರಳನುಜಿದೆರಡೆರಲೆಗಳನೆ ಕೊಲ್ವ ತೆಱದಿನಿರ್ವರುಮಂ ಕೊಂದು (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೭೧). IP ಈ ಎರಡುಪ್ರಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ 'ಸರಲ್' ಎಂದಿರಬೇಕಾದುದು ಹೆಚ್ಚು ಸಂಭವನೀಯ. ಸರಳಂ ಮಾಡುತೆ ಹರಿಣಂ ಸರಳಿಸಿತು (ಗಿರಿಕ. ೧-೯೧) ; ಕರ್ಣಜಂ ಕಣೆಗಳಂ ಕಡೆಯುತಿರೆ ನಡುವೆ ಖಂಡಿಸಿದಂ ಸುಧನ್ವನಾತನ ಸರಳ್ಗಳ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೨-೨೦). **ಸರಳು$_1$** : ೧. ಭರದೊಳೆಸುವಾ ಬೇಂಟೆಕಾಜಿವ ಸರಳುಗಳಿಗುಲ್ಲಂಘಿಸುತ ರಭಸದೊಳಗೆಯ್ತರಲು (ಬಸವು. ೩೪-೨೪) ; ಶರಮಯವು ಸರ್ವಾಂಗವಿನ್ನೀ ಸರಳು ನೆಡಲಿಂಬಿಲ್ಲ (ಕುಮಾರ್ದ್ರೋ. ೬-೫೩) ; ಸರಳು ತುಂಬಿದ ತರಕಸ ಸಿಂಗಾಡಿಗಳಿರದೆ ಸಾಸಿರಬಂಡಿಗಳಲಿ ಪರಿಪೂರ್ಣದಲಿ ಬರುತಿರ್ದುವು (ಕಂಸಿ. ೧೧-೩೭) ೨. ಕಬ್ಬಿಣ ಮೊದಲಾದ ಲೋಹದ ಕಂಬಿ ; ಸಲಾಕೆ : ಒಂದು ಕೋಣೆ ತುಂಬ ಸರಳು. ಒಂದರ ತುಂಬ ತಗಡು (ಬಂಗೂಲಿ. ೧೨೨). ೩. ಉದ್ದನೆಯ ಪಟ್ಟಿ , — ತುಂಡು : ಭಕ್ಷಕರು ಅಡಿಗೆ ಮಾಡಲು ಕಿಟಕಿಯ ಮರದ ಸರಳುಗಳನ್ನೇ ಮುರಿದು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ (ರೂಪಸಂ. ೭೧). [ದೇ. ‖ ತುಳು. ಸರಲ್, ಸರಳ್ ; ತೆಲು. ಸರುಡು]

ಸರಲ್$_2$, ಸರಲು$_2$ (ನಾ). ಮುಂಗೈಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಸರಪಳಿಯಾಕಾರದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ : 'ಮುಂಗೆಯ್ಸರಲ್' ಪರಾ. ಸರಲು$_2$: (ಕ).
[← ಮರಾ. ಸರಳ್]

ಸರಲ, ಸರಳ (ಗು). ೧. ಸಹಜವಾದ ; ನೇರವಾದ : ಸರಲಲತಾಂಗಭಂಗಿ ನೆಜೆ ಕಣ್ಗೊಳಿಸುತ್ತಿರೆ ನಿಂದು . . . ಮನಸಿಜಾತನ ಶಾರಿಕೆಯಾಧಿದೇವತಾಪರಿಕರದಂತಿರಿರ್ದರಲ ಮಾಲೆಯನೆತ್ತಿದ ಮಾಲೆಗಾರ್ತಿಯರ್ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧-೧೨೭). ೨. ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದ; ನಿಷ್ಕಪಟವಾದ. ೩. ಆಡಂಬರವಿಲ್ಲದ ; ನಿರಾಡಂಬರವಾದ. ೪. ಸುಲಭವಾದ; ಸಲೀಸಾದ. (ನಾ). ೫. ಒಂದು ಬಗ್ಗೆಯ ಮರ ; ಧೂಪದ ಮರ : ಸರಲಾಸಕ್ತಮದೇಭಸ್ಫುರಿತಗ್ರೈವಾವಲಗ್ನರುಚಿಗಳ್ ಧರಣೀಶ್ವರ ಗಜನಿಷಾದಿಗಳನನು ಕರಿಸಿದುವೋಷಧಿಗಳೆಣ್ಣೆಯಿಲ್ಲದ ಸೊಡರಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೭೭); ಸರಲತಮಾಲತಾಲಕದಲೀ ಸಹಕಾರಮಹೀರುಹಂಗಳಂ . . . ಕಿಟ್ತಸಾ ಸುರಗಿರಿಯಂ ಕಿಟಲ್ಕೆಟೆವ ಮಾರುತಸೂನುಗಿದಾವ ಸಾಹಸಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೧-೧೨೩). ೬. ಚಮರೀಮೃಗ. ೭. ರೋಗ : "ಸರೋಗಂ ಚಮರೀಮೃಗಂ ಸರಿಸ ಭೂಜಮಿವು ಸರಲಾ [ಪಾಠಾಂ. ಳಾ] ಖ್ಯ ಸಂತತಂ" (ನಾನಾರ. ೭೪). ೮. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ. ೯. ಋಜುತ್ವ ; ಸರಳತೆ. ೧೦. ಸೋಗಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ಸಹಜತೆ : ಅರಳೆಯಲಿ ರಸವಿಲ್ಲ ಕರುಳಿಗೆ ನಾಣ್ಚಿಲ್ಲ . . . ಸೂಳೆಯಲಿ ಸರಲವೆಯಿಲ್ಲ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೫೭೭); ಬಿಂದುವಿಸರಗಳನುವ್ವು, ವಂಕು ಸರಲಗಳನುವು . . . ದ್ವಂದ್ವದನುವ್ವುಗಳಂದ (ಮಂಟಿಕ. ೪೪೮). ೧೧. ಅಗ್ನಿ. ೧೨. [ಛಂದ] ವರ್ಣಛಂದಸ್ಸಿನ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಬಗೆಯ ಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಏಳನೆಯದಾದ ಉಷ್ಣಿಕ್ ಎಂಬ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ : ಮರುತಂ ಜಾತವೇದಂ ಹರನಂ ಕೂಡಿ ಬಂದಂದರವಿಂದಾಯತಾಕ್ಷೀ ಸರಲಂ [ಪಾಠಾಂ. ಳಂ] ವೃತ್ತನಾಮಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೮೮). **ಸರಳ** : ೫. ಸರಳತಮಾಲತಾಳಹರಿಚಂದನನಂದನಭೂಜರಾಜಿಯಿಂ ಸುರಿವಲರೋಳಿ ತದ್ವನಲತಾಂಗಿಯ ಸೂಸುವ ಸೇಸೆಯಾಯ್ತು (ಪಂಪಭಾ. ೫-೫೨) ; ವರನೇಜಿಲಂಬಟೆ ಸರಳು ತೆಟೆ ತಾಜಿಯಿತ್ತಿ ಮುತ್ತು ಬೆಸ್ತ್ರ (ಷಾಸಾಸ. ೪-.೯) ೧೩. ವಕ್ರವಿಲ್ಲದುದು; ನೇರವಾದುದು : ಸರಳಂ ವಕ್ರಂ ತರಳಂ ಸ್ಥಿರಮುಚ್ಚಂ ನೀಚಮಾಕ್ಷಣಕ್ಕೊದವೆ ತಮಂ ಸರಿಯಾದುವು (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೮-೨೧) ; ಭರದಿಂದ ಶ್ವಾನನ ಬಾಲವ ತಿದ್ದಲು ಸರಳವಾಗಬಲ್ಲುದೇ (ಪುರಂದ. ೧-೧೫೭-೨). ೧೪. ಸುಲಭವಾದುದು; ಸರಾಗ : ಸಮಸ್ಯೆಯ ಪರಿಹಾರ ಸರಳವಲ್ಲ (ಶಿಕ್ಷದ. ೩೦೯). ೧೫. [ನಾಟ್ಯ] ತೋಳುಗಳನ್ನು ಬಾಗಿಸದೆ ನೀಳವಾಗಿರಿಸುವ ಒಂದು ಭಂಗಿ : ತೋಳದು . . . ನೇರಿತ್ತಾಗಲ್ ವನಜಾನನೆ ಸರಳಮೆಂಬ ತೋಳೆನಿಸಿರ್ಕುಂ (ಅಭ್ಯರಂ. ೨-೧೨೯). [ಸಂ.]

ಸರಲತೆ, ಸರಳತೆ (ನಾ). ೧. ಕೊಂಕಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ಸಹಜತೆ : ಮಾರ್ದವುದು ಕಣ್ಣ ಸರಲತೆ ಸಾರ್ದಪುದು ನವೀನಯೌವನೋದಯಮಿವಳಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೮-೫೦). **ಸರಳತೆ** : ೧. ಸರಳತೆಯುಂ ಬಡತನಮುಮಬಳಾಮಧ್ಯದೊಳ್ (ಎಕ. XIII. ೩೩೨-೪೨; 929). ೨. ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆ ; ನಿಷ್ಕಪಟತೆ : ಸರಳತೆ ಬೆಳಗುವುದು ಇತರರಲ್ಲೂ ಸರಳತೆಯಿದ್ದಾಗ (ನಿಕಉ. ೧೨೦). ೩. ಸುಲಭ ; ಸರಾಗ : ನಾವು ಹಿಡಿದ ಮಾರ್ಗ ಒಂದು ವೇಳೆ ಸರಿಯಾದರೂ ಅದು ಫಲಾಕಾಂಕ್ಷೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದಾದರೆ ನಮ್ಮ ದಾರಿಯ ಸರಳತೆಯಲ್ಲಿ ಅಡ್ಡಿಆತಂಕಗಳನ್ನು ತಂದೊಡ್ಡುತ್ತದೆ (ಧರ್ಮಸಾ. ೧೧೭). [ಸಂ. ಸರಲತಾ]

ಸರಲತ್ವ (ನಾ). = ಸರಲತೆ. [ಸಂ.]

ಸರಲಷ್ಕರ (ನಾ). ಸೈನ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು ; ಸೇನಾಪತಿ : ಮಹಾರಾಜನು . . . ತನ್ನ ಸರಲಷ್ಕರನಾದ ನಿಂಬಾಳಕರ ಹಯಪತರಾಯನನ್ನು ಚಂದ್ರಸೇನರಾಯ ನಿಗಿದುರಾಗಲಿಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿದನು (ಬಂಸಂ. ೬೫). [← ಮರಾ. ಸರಲಷ್ಕರ್]

ಸರಲು$_1$ 'ಸರಲ್$_1$' ನೋ.

ಸರಲು$_2$ 'ಸರಲ್$_2$' ನೋ.

ಸರಲು$_3$, ಸರಳು$_2$ (ನಾ). ೧. ತಗ್ಗುಪ್ರದೇಶ ; ಹಳ್ಳ : ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಅಡ್ಡಲಾಗಿದ್ದ ಕಾಡಿನ ಒಂದು ಸರಲಿನಲ್ಲಿ ತಾನು ಒಡ್ಡಿದ್ದ ಉರುಳನ್ನು ನೋಡಿಕೊಂಡು ಬರುವ ಸಲುವಾಗಿಯೆ ಮುಕುಂದಯ್ಯ ಗುಡ್ಡ ಹತ್ತಿದ್ದನು (ಮಲಮ. ೧೪೭). **ಸರಳು$_2$** : ೨. ನೀರಿನ ಸಣ್ಣ ಸೀಳು ; ಝರಿ : ಈ ನಾಲ್ಕೂ ಸರಳುಗಳು ಬೀಳುವ ತಗ್ಗಿನಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡದೊಂದು ಮಡುವಾಗಿದೆ (ಕಭಾಗ. ೧೭) ; ಹೊಳೆಯ ಸರಳುಗಳು ಕೂಡುವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಬಹುತರವಾಗಿ ಉಸುಬಿನ ರಾಶಿಯು ಜಮೆಯಾಗುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೨೦೫). [?]

ಸರಲೆ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಪೀತದಾರು : ಸರಲೆಯಿಂ ಹೊರಲೆಯಿಂ ಹಾಲೆಯಿಂ ಹೀಲೆಯಿಂ . . . ನುಗ್ಗಿಯಿಂ ಕೊಗ್ಗಿಯಿಂತೊಗ್ಗಿನಿಂ ಕಾಡೆಸೆದುದು (ಸಂದಿಮಾ ೧೩-೧೯). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ : ಸಿಲುಕಿದವು ಪಿಕ್ಕಳಿಗ . . . ಲಾವುಗೆ ಸರಲೆ ಟುಮುಲೆಗಳೆಚ್ಚ ಮಿಂಟೆಯಲಿ (ತೊರರಾ. ೩-೩-೧೮) ; ಶುಕ ಪಿಕ ಸರಲೆ ಕಬ್ಬಕ್ಕಿ ಕಳವಿಂಕ ಪಿಂಗಳಿಕ ಸಾಳ್ತನರಳಗನಸಗವಕ್ಕಿಗಳ ಸಂಘಮೊಪ್ಪಿರ್ದುವಲ್ಲಿ (ರುಕ್ಮಾಂಗ. ೧೦-೫). [ಸಂ. ಸರಲ]

ಸರಲೆಕ್ಕ (ನಾ). ದೀರ್ಘವಾದ ಲೆಕ್ಕ ; ಜಟಿಲವಾದ ಲೆಕ್ಕ : ಜಲದೊಳಗಳ ಮತ್ಸ್ಯದ ನೆಲೆಯ ಮುಗಿಲೊಳಗಳ ಮಿಂಚಿನ ನೆಲೆಯ ವಾರಿಯ ಸರಲೆಕ್ಕವ ಭೇದಿಸಬಹುದೆ (ಸಕವ. ೮ I. ೭೬೪-೨.೨೮). [ಸರ$_2$ + ಲೆಕ್ಕ$_2$]

ಸರವಂದ (ನಾ). ಬಾಣಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದು : "ಶರಬಂಧ - ಸರವಂದ" (ಶಮದ. ೨೯೨ ಪ್ರಯೋ.). [< ಸಂ. ಶರಬಂಧ]

ಸರವಂದಿಗ (ನಾ). ಬಾಣಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವವನು : ಸರವಂದಿಗಂ, ಪಟ್ಟಸಾಲಿಗಂ, ಚಿಪ್ಪಿಗಂ (ಭಾಷಾಭೂ. ೧೭೬ ಉದಾ); ಸರವ ತಿದ್ದಿಡುವ ಸರವಂದಿಗರ ಗಂದಿಗರ ಪಿರಿದು ತೈಲವ ತೆಗೆವ ಗಾಣಿಗರ ಶ್ರೇಣಿಗರ . . . ಪಸರಮೆಸೆಗುಂ (ಗುರುಬಾ. ೧-೩೪).
[ಸರವಂದ + - ಇಗ]

ಸರವಂದಿಗಿತಿ (ನಾ). ಬಾಣಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವವಳು : ಸರವಂದಿಗಿತಿ, ಪಟ್ಟಸಾಲಿಗಿತಿ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೯೨ ಪ್ರಯೋ). [ಸರವಂದಿಗ + - ಇತಿ$_1$ (< — ಇತ್ತಿ)]

ಸರವಕ್ಕಿ (ನಾ). ಇಂಪಾದ ಸ್ವರವುಳ್ಳ ಹಕ್ಕಿ ; ಕೋಗಿಲೆ : ಸರವಕ್ಕಿಯೊಡನೆ ಸೊಗಸೂಡಿ ನಲಿದಾಡಿ ಪಾಡಿ . . . ಸಱಿಮಿಂಡಿಯರ್ ಮಿಂಡೆಳ್ವು ವನದೊಳ್ . . . ವಿಹರಿಸಿದರು (ನಂದಿಮಾ. ೪-೨೨). [ಸರ$_1$ + ಪಕ್ಕಿ]

ಸರವಟ್ಟೆ (ನಾ). ಬಾಣದ ಕೋಲು, - ದಂಡ : ಆ ಸುಕೋಮಳಾಂಗಮ ಸರವಟ್ಟ ತೊಟ್ಟಲರ ಪಟ್ಟಮ ಬೆಳ್ಗಱಿಯಾಗೆ ಕಾಮಿನೀಸಮಿತಿ ವಿರಾಜಿಸಿರ್ದುದು . . . ಮೋಹನಬಾಣದ ಮೊತ್ತಮೆಂಬಿನಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೦-೧೪೯). [ಸರ$_2$ + ಪಟ್ಟೆ$_2$]

ಸರವಣ, ಸರವಣೆ (ನಾ). ಜೊಂಡಿನ ಮೆಳೆ, — ಪೊದರು : ಭಾರತವರುಷ ವೆಂಬುದಱೊಳಗೊಪ್ಪುವಂಬುಜ ಹರಿಯಂಚೆ ತುಂಬಿದ ಸರವಣವಿಹುದು (ಭೈರವೇ. ೧-೩೫); ಈಶ್ವರನ ವೀರ್ಯವೆ ಸರವಣದೊಳೆಸೆವ ಷಣ್ಮುಖನಾಗುತ ಇರದೆ ಪೊಱಮಡುವಂತೆ ಕೊಳದಿಂ ಹೊಱಟು (ಚೀರಮ. ೭-೨೬). **ಸರವಣೆ** : ನೀವು ಬಿಸದ ಸರವಣೆಯುಂಟುವಸಮಾನವೀ ಮಹಾಹಿಮಗಿರಿಯೊಳಿಹುದೆನಲು (ಪ್ರಭುಪು. ೮-೧೦೬).

[< ಸಂ. ಶರವಣ]

ಸರವಣೆ 'ಸರವಣ' ನೋ.

ಸರವಣಿಗ (ನಾ). ಇಂಪಾದ ಸ್ವರಮಾಡುವಂತಹುದು ; ಕೋಗಿಲೆ : ಸರವಣಿಗನುಱೆ ಕರ್ದುಂಕದ ತಳಿರದೆಲರ್ದಿನಿಗನುರವಣಿಸಿ ಪಿಡಿಯದಿಹ ಜೊನ್ನೊಡಲ್ (ಚೀರಮ. ೫-೬). [ಸರ$_1$ + - ವಣಿಗ]

ಸರವತಿ 'ಸರವತ್ತಿಗೆ' ನೋ.

ಸರವತಿಗೆ 'ಸರವತ್ತಿಗೆ' ನೋ.

ಸರವತ್ತಿಗೆ, ಸರವತಿ, ಸರವತಿಗೆ, ಸರವತ್ತು, ಸರಾತಿ (ನಾ). ೧. ಡೇರೆಯ ಹೊರಆವರಣದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟುವ ಬಟ್ಟೆ ; ಗುಡಾರದ ಸುತ್ತಲೂ ಇಳಿಬಿಡುವ ಬಟ್ಟೆ : ಗುಡಿ ಸರವತ್ತಿಗೆ ಹುರುಳಿ ಹುಲ್ಲ ಕಂಪಣ ಕಡಲೆ ಕವಳ ಹಕ್ಕರಿಕೆಯ ಹಿಡಿದ ಹೇಱಿನ ಕೊಟ್ಟಗೆಯತ್ತುಗಳೆಡೆವಿಡದೆ ನಡೆದವಂದಲ್ಲಿ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೧೩-೮೯) ; ದೊರೆ ದೊರೆಗಳಿಗೆ . . . ಸರವತ್ತಿಗೆಯು ಚಪ್ಪರಗಳು ಇರದನುಮಾಡಿಸಿ (ಅಮುಸಾಂ. ೨-೪೨). ೨. ಸುತ್ತುಬೇಲಿ ; ಆವರಣ : ಹೊಲದ ಸುತ್ತ ಸರವತ್ತಿಗೆ ಬಿಡಿಸಿ ಮಂಚಿಕೆಯ ಕೀಲಿಸಿ ಶೋಧಿಸಲಾಗಿ (ಬತ್ತೀಸ. ೯). **ಸರವತಿ** : ೧. ಗುಡಿಯಂ ಪೊಯ್ಯಾನೆಯ ಪಂದೊವಲಿಂ ದುಡಿದ ಪತಾಕಾಪಟಸಂತತಿಯಿಂದೆಡೆವಱಿಯದ ಸರವತಿಯಂ ಬಿಟ್ಟು (ಜಯಕಾ. ೭-೨೪). **ಸರವತಿಗೆ** : ೧. ಅರುಣಜಲವೆಡೆಬಿಡದೆ ಪೊರೆಯೆ . . . ತನ್ನರಮನೆಗೆ ಬಳಸಿ ಕೆಂಬಣ್ಣದಪರಸ್ಥಲದ ಪರಿರಂಜಿಸುವ ಚಿತ್ರಪಟದ ಸರವತಿಗೆಯಂ ಬಿಟ್ಟಂತಿರೊಪ್ಪಿತಾಗ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೮-೩೪);ಗುಡಿ ಗೂಡಾರ ನೀಟನ ಸರವತಿಗೆಗಳೆಡೆವಿಡದಾ ದಂಡಿನೊಳಗೆ ಕಡುಗಲಿ ಖಾನಖಾನರಿಗೆ ರಾಜಿಸಿದುವು (ಕಂನವಿ. ೧೯-೨೦). **ಸರವತ್ತು** : ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗುಡಾರ : ತಂಬು ಗುಡಾರ ಗುಮ್ಮಟಿ ಡೇರ್ಯ ಸರವತ್ತು . . . ರಂಬಾಣದೋರಿ ಮೆರೆದರು (ಸೌಂದಕಾ. ೫-೨೪). **ಸರಾತಿ** : ೧. ಗುಡಿಗೂಡಾರ ಸರಾ [ಪಾಠಾಂ. ರ]ತಿ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ ಲಾಯದೊಡಕಿನ ಕುದುರೆ ಕರಿಗಳ ಗಡಣ ಸಿಕ್ಕಿತು (ಕುಠಾಸಾಂ. ೨೦-೭೬) ; ಗುಡಿಗೂಡಾರ ಸರಾ [ಪಾಠಾಂ. ರು]ತಿ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ ಬೋನಗುಡಿಕೆ ನೂತನವಸ್ತ್ರಗಳ ತಡಗಗಳಾದಿ ನಾನಾಹೊಱೆ ಕಾಱರ ಗಡಣವಸೆದುದು (ರಾಮವಿ. ೭-೧೩). [?/ತೆಲು. ಸರಾತಿ. / ಹಿಂ. ಸರವಾನ = ಗುಡಾರ]

ಸರವತ್ತು 'ಸರವತ್ತಿಗೆ' ನೋ.

ಸರವರ (ನಾ). ಕೊಳ ; ಸರೋವರ : ಶರದಂಬರಮುಂ ಮತ್ತೀ ಸರವರಮುಂ ವಿಳಸದತನುಧವಳಚ್ಛವಿಗಳ್ (ಕವಿರಾ. ೩-೪೬) ; ಸರವರದೊಳಗಾಡುವ ಹಂಸೆಗಳಿರಾ ನೀವು ಕಾಣಿರೇ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೩೩-೭೩). [< ಸಂ. ಸರೋವರ]

ಸರವಲೆ (ನಾ). ಸರಗುಣಿಕೆಯುಳ್ಳ ಬಲೆ : ಸರವಲೆ ಹಾಸುವಲೆಗಳಿಂದ ಬೇಡನು ತರುಗಳ ಮರೆಯಲ್ಲಿ ಬರುತ (ಕಪೋತ. ೨೩). [ಸರ$_2$ + ಬಲೆ$_1$]

ಸರವಳಿಗೆ, ಸರಳಿಗೆ$_1$ (ನಾ). ಗೋದಿಹಿಟ್ಟು ಅಥವಾ ರವೆಯನ್ನು ಕಲಸಿ ಮಾಡಿದ ಉರುಳೆ ಮತ್ತು ಅದರಿಂದ ಮಾಡಿದ ಪಾಯಸ : ಹಾಲೋಗರೊಡ ಸಣ್ಣಸೇವಗೆಗಳಲ್ಲಲ್ಲಿ ಸರವಳಿಗೆ ಸಣ್ಣಸರವಳಿಗೆ ಮಣಿಸರವಳಿಗೆ ವರಮಧುರ ಪೂಸಣಾಂಬಂ ಸಮೆದವಂತೊಳಗೆ (ಬಸರ. ೬-೧೩) ; ಪರಡಿ ಕಿಱುಗೋದಿಸೇವಗೆ ಸರವಳಿಗೆ ಸುಗಂಧಕಲವೆಯಕ್ಕಿಯ ಪಾಕಂ ಪರಿವಡೆಯಲಣ್ಣೆವಾಲಿಂ ಬೆರಸಿದ ಸಕ್ಕರೆಯ ತುಯ್ಯಲಿಕ್ಕಿದರ್ (ನಳಚಂ. ೪೪೧) ; ಎಣ್ಣೆಯೂರಿಗೆಯಿದ್ದಲಿಗೆ ಕಡುಸಣ್ಣಸೇವಗೆ ಸರವಳಿಗೆ ಮಿಗೆ ಕಣ್ಣಗಾರಿಗೆಯೊಟ್ಟುತಿರ್ದುವು ದೇವನಿದಿರಿನಲಿ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೨೩-೧೭). 'ಮಣಿಸರವಳಿಗೆ' ಪರಾ. **ಸರಳಿಗೆ$_1$** : ಸರಳಿಗೆಪಾಯಸ ಸಜ್ಜಿಗೆ ಪಾಯಸ ಪರಿಪರಿ ಪಾಯಸ (ಶರಲೀ. ೮೭-೧೮). [?]

ಸರವಾದಿ (ನಾ). ಸ್ವರಗಳನ್ನು ಹಾಡುವವನು ; ಗಾಯಕ ; ಸಂಗೀತಗಾರ : ಸ್ವರವಾದಿ-ಸರವಾದಿ (ಶಮದ. ೨೮೯ ಪ್ರಯೋ) ; ಅಹಿಯ ಶರಮಾನದ ಸುತಾಳಗ್ರಹಮುಖದ ಸರವಾದಿಗಳು ಸರವಹಿಯ ನಾಯಕಪಾಡಿಗಳೆ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೩-೬). [< ಸಂ. ಸ್ವರವಾದಿನ್]

ಸರವಿ$_1$, ಸರಬಿ, ಸರವೆ$_2$ (ನಾ). (ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಹುಲ್ಲನ್ನು ಹೊಸೆದು ಮಾಡಿದ) ಹಗ್ಗ ; ಹುರಿ : ಕಟ್ಟದ ಪಟ್ಟಮ ಸರವಿಗೆ ನೆಟ್ಟನೆ ದೊರೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೧೭) ; ಮಳಲ ಹೊಸೆದರೆ ಹೊಸೆದಂತಲ್ಲದೆ ಸರವಿಯ ಹಡೆಯಲು ಬಾರದು (ಬಸವ. ೫೫೪) ; ಪರಿವ ಭಂಡಿಯಂ ಕಾಲಿಂ ಕೋವರು ಮಣಲಂ ಸರವಿ ಪೊಸೆವರು (ಸೌತ್ಇ. IX-1, ೨೮೭-೧೮ ; 12ನೆಯ ಶತ) ; ಉರಗನಿಕ್ಕಡಿಗಾಱ ಹುಲ್ಲಿನ ಸರವಿಗಂಜುವುದುಂಟೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೫-೭೮). **ಸರಬಿ** : ಮಣಲ ಸರಬಿಯ ಹೊಸೆವರುಂ ಬಹು ಮಾರಿಯ ಮುದ್ದಾಡುವರುಂ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೫೮೭-೫೭ ; 1201) ; ರಾಮಣ್ಣನ ಎತ್ತು ಸರಬಿ ಕಿತ್ತಿ ಮೆರಿಸುವ ಸಂದರ್ಭ ಏನು ಬಂದಿತ್ತು? (ಮನಜಿ. ೧೯). **ಸರವೆ$_2$** : ಉರಗನ ಹರಣವ ತೆಗೆವವನಿಗೆ ಹುತ್ತದರಗಿನ ಹುಲ್ಲ ಸರವೆಯ ಪರಿಹರಿಸುವುದರಿಂದಲ್ಲ (ರಾಮವಿ. ೧೮-೩೪) ; ಅನುಭಾವಿಯಾದಡೆ ಸುಟ್ಟ ಸರವೆಯಂತಿರಬೇಕು (ಅಖಂಡೇ. ೧೯೨-೧೨). [?]

ಸರವಿ$_2$ 'ಸರುವು$_2$' ನೋ.

ಸರವಿಡು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಧ್ವನಿಮಾಡು ; ಕೂಗು : ಬೃಂಹಿತದಬ್ಬರಕ್ಕೆ ದಿಙ್ಮದಕರಿ ಭೀತಿಯಿಂದೆ ಸರವಿ [ಪಾಠಾಂ. ಸೆರಗಿ]ಟ್ಟುವು (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧-೪) ; ಸರವಿಡಲು ಕಲಿಸಿದಳಾಕೆ ತನ್ನರಮನೆಯ ಕೋಗಿಲಕೆ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೩-೩೨). [ಸರ$_1$ + ಇಡು$_1$]

ಸರವಿಡು$_2$ (ಕ್ರಿ). •ಮಾಲೆಯನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳು ; ಹಾರವನ್ನು ಧರಿಸು : ಮರುಳುಗಳು ಕರುಳ ಮಾಲೆಯ ಕೊರಳೊಳು ಸರವಿಟ್ಟು ರುಧಿರತಿಳಕಮನಿಟ್ಟುಂ ಹರಸುತಿದ್ದರು (ಎಕ. VIII. ನಗರ. ೧೯-೧೫ ; 1320). [ಸರ$_2$ + ಇಡು$_1$]

ಸರವಿವೋಗು (ಕ್ರಿ). (ಬೇಟೆಗಾಗಿ) ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಜಾಡಿನಲ್ಲಿ ಹೋಗು : ಬಳಗಂಬೆರಸೀ ಅಂಜನಗಿರಿಯೆಡೆಯ ಕಿಬ್ಬರಿಯ ಪಱುವೊಳ್ ಸರವಿವೋಪುದುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೭೬-೨೪).

[ಸರವಿ$_2$ (< ಸರುವು$_2$) + ಪೋಗು$_1$ (< ಪೋ$_1$)]

ಸರವು 'ಸರಿವು' ನೋ.

ಸರವುಗಟ್ಟು, ಸರುವುಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ಧಾರಾಕಾರವಾಗು ; ಧಾರೆಯಾಗಿ ಸುರಿ: ಮಾಸ್ತರರು . . . ಮತ್ತೊಂದು ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸಿದರು - ಬೆಳಗುಮುಂಜಾನೆ ಸರವುಗಟ್ಟಿ ಹೊಡೆದ ಮಳೆಯ ಹೊಡೆತಕ್ಕೆ ಅವರ ಮನೆಯ ಗೋಡೆಯೊಂದು ಬಿದ್ದಿರುವದಾಗಿ (ಗಂಗಾಸಾ. ೮೯). **ಸರುವುಗಟ್ಟು** : ೧. ಸರುವುಗಟ್ಟಿ ಮಳೆಯು ಬೀಳುತ್ತಿದೆ (ಅಂದಿಕ. ೪೧). ೨. (ಆಲಂ) ಮೇಲಿಂದ ಮೇಲೆ ಬರು ; ಓತಪ್ರೋತವಾಗು : ಎಲ್ಲರಿಗೂ ನಗೆಯು ಸರುವುಗಟ್ಟಿ ಬಂದಿತು (ಗಂಗಾಸಾ. ೩೧). [ಸರವು (< ಸರಿವು) + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಸರವೆ$_1$ 'ಶ್ರಾವೆ' ನೋ.

ಸರವೆ$_2$ 'ಸರವಿ$_1$' ನೋ.

ಸರವೆತ್ತು (ಕ್ರಿ). ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಏರಿಸು : ಅಡಿಯಿಡುವ ಕಾಂತೆಯರಂದುಗೆಯ ನಿನಾದಂ ಸರವೆತ್ತಿ ಪಾಡುವ್ಯೆದೆಯರ ಗಾನಂ ದಿಗೀಶ್ವರರ ಕಿವಿಗಾನಂದವಂ ಕಱೆಯ (ಚಿಬಪು. ೬-೫೪). [ಸರ$_1$ + ಎತ್ತು$_1$]

ಸರವೇಱಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮಾಲೆಕಟ್ಟು ; ಸರವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು : ಚರಿತಪುರಾಣ ದೊಳ್ಗುಣಗಳಂ ಸರ [ಪಾಠಾಂ. ರಸ]ವೇಱಿಪವೋಲ್ ಭವಾವಳೀಸ್ಮರಣಕಥಾ ಭವಂಗಳನದಾರ್ ಬರೆವರ್ (ಅರ್ಧನೇ. ೧-೩೯) ; ವಿನೂತನಾಕ್ಷಮಣಿಯಂ ಸರವೇಱಿಪ ನಾರ ಸೀರೆಯಂ ಪಸರಿಪ . . . ಮುನಿಮುಖ್ಯಕುಮಾರಸಮೂಹಮೊಪ್ಪುಗುಂ (ಗಿಂಕ. ೧-೭೪). ೨. ಒಂದಾದ ಮೇಲೊಂದರಂತಿರು ; ಅನುಸ್ಯೂತವಾಗಿರು : ಸರವೇಱಿಪಂದದಿಂ ಸಿರಿಗಳನೀ ಮಹಾಕಥೆಗಳಂ ಪ್ರಥಿತಂಗಳನೊಂದೆ ಕಾವ್ಯದೊಳ್ ಬರೆದನಿದೇಂ ಕವೀಶ್ವರರೊಳ್ ಕವಿರಾಜಕುಂಜರಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೧-೩೮). [ಸರ$_2$ + ಏಱಿಸು]

ಸರಸ (ಗು). ೧. (ಹಣ್ಣು ಮುಂತಾದುವುಗಳಂತೆ) ರಸದಿಂದ ತುಂಬಿದ ; ರಸಭರಿತವಾದ : ತಾಮರೆಯರಲೊಳ್ ಸರಸನಿಜಾಮೋದದೊಳೊಂದಿ ನಲಿದು . . . ಸುಳಿವುದಳಿ ಕೆಲಕೆಲದೊಳ್ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೨೬) ; ಸ[ಪಾಠಾಂ. ಸು]ರಸ ಪಲಾಶಪುಷ್ಪಚಯದೊಳ್ ವನಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ರತ್ನನೂಪುರಸ್ವನಮೆನೆ . . . ಪೊಣ್ಮಿದತ್ತು ಮಧುರಂ ಮಧುಮತ್ತಮಧುವ್ರತಸ್ವನಂ (ಜಗ. ೧೪-೪೦). ೨. ಅಚ್ಚ ಹೊಸದಾದ ; ನವನವೀನವಾದ : ಉನ್ಮುಖವಾಗಿರ್ದುವು ನೀಳ್ದ ಸರಸಬಿಸವಲ್ಲರಿಗಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೬-೧೦೨). ೩. ರುಚಿಕರವಾದ ; ಸವಿಯಾದ : ಸರಸಾನ್ನಪಾನ . . . ಅತುಳಪಾತ್ರಮಿವುವು ನಿರಂತರಂ ದಶವಿಧಂಗಳಮರಕುಜಂಗಳ್ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೬-೮೬) ; ವಿಪ್ರರಾದರೆ ಸರಸನವಭೋಜನದ ಕಥೆ ಮೇಣ್ ನಿರತಿಶಯವೇದಾಂಗವೇದ ತದರ್ಥ ತರ್ಕಗಳು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೬-೨೩). ೪. ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ : ಸರಸ ಹಾಸ್ಯದ ಹಾಸಕದ ವಹಣಿಗಳ ವೈಸಿಕದ . . ನವಶಾಬರಿಯರ್ಕೈದಿದರು (ತೊರರಾ. ೧-೫-೪೦) ; ಆವಗಂ ಸರಸಕರುಣಾಮೃತದ ಕಳೆಗಳಿಂ ತೀವಿದೆಳನಗೆಯ ಬೆಳ್ದಿಂಗಳಂ ಪಸರಿಸುವ ದೇವಪುರ ಲಕ್ಷ್ಮೀರಮಣನಾಸ್ಯಚಂದ್ರನಾನಂದವಮಂ ನಮಗೀಯಲಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧-೧). ೫. ಸೊಗಸಾದ ; ಚೆಲುವಾದ : ಸರಸರವದಿಂ ಸಾರ್ದು ಸಂಕೀರ್ತನಂಗೆಯ್ವ ಶ್ರುತಿಸತಿಯರಿಂ (ಶಬಶಂ. ೧-೭೯ ವ) ; ಸರಸಸಂಗೀತದ ಕುರುಹುಗಳರಿಯದೆ ಬರಿದೆ ಬಾರಿಸದಿರು ತಂಬೂರಿ (ಶಂಫ. ೨೬-೩). ೬. (ಬೆವರಿನಿಂದ) ಒದ್ದೆಯಾದ ; ತೊಯ್ದ. ೭. ಅಗ್ಗವಾದ ; ಸೋವಿಯಾದ : (ಕಿ). ೮. [ಕಾವ್ಯಮೀ] (ಶೃಂಗಾರ ಮುಂತಾದ) ಕಾವ್ಯರಸಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ : ಸರಸಕವಿಕಾವ್ಯಮಧುಮತ್ತೆ ರಾಗದೊಳ್ ಪೊರೆದು . . . ನುಣ್ಣನಿಯಿಂದೋದುವ ಸುರವಾಚಿಕೆ ಸತಿಗೆ ಪುಳಕಮಂ ಪುಟ್ಟಿಸಿದಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೧-೧೪೪) ; ಅರಸಿಯರನಿಬರುಮಾದರದಿಂದೆನ್ನ ಸರಸಕಾವ್ಯವ ಸವಿವಂತೆ ಪರಮಪತಿವ್ರತೆಯರ ನಡತೆಯನಿಲ್ಲಿ ಮರುಳುಗೊಳಿಸಿ ಪೊಗಳುವೆನು (ಹದಿಬ. ೧-೪೬). (ನಾ). ೯. ಚೆಲ್ಲಾಟ ; ವಿನೋದ : ಅರಸರೊಳೆಲೆ ನೀಂ ಸರಸಮ ನರಸಿಯವೋಲಾಡುತಿರ್ಪ ನಿನಗಿದು ಗುಣಮೇ ಅರಸರ್ ಸರಸಮನಱಿವರೆ ಸರಸಮನಾಡರಸರಲ್ಲದವರೊಳ್ ಮಗಳೇ (ಕವಿರಾ. ೩-೨೩೩) ; ಎಳೆಯ ಬಾಳೆಯ ಸುಳಿಗೆ ಸೀಗೆಯ ಮೆಳೆಯೊಡನೆ ಸರಸವೆ (ಹುವ್ವಾದ್ರೋ. ೧೨-೫೯). ೧೦. ಚೆಲುವು ; ಸೊಬಗು: 'ಸರಸಂಬೆಱು' ಪರಾ. ೧೧. ಶೃಂಗಾರವಿಷಯದಲ್ಲಿರುವ ಆಸಕ್ತಿ ; ರಸಿಕತೆ: 'ಸರಸಗಾಱ', 'ಸರಸಾಶ್ರಯ' ಪರಾ. ೧೨. ಸರಾಗ ; ಸುಲಭತೆ : ಅರಸ ಫಡ ಹೋಗದಿರು ಸಾಮದ ಸರಸಕೊಳ್ಳದು ಬಲ್ಲ ಹಿಡಿ ಹಿಡಿ (ಹುವ್ವಾದ್ರೋ. ೧-೬೧) ; ಸನ್ಮಿತ್ರನಾದ ನಿನ್ನ ದೆಸೆಯಿಂದ ನನ್ನ ಮನೋರಥವು ಸರಸವಾಗಿ ಸಫಲವಾಯಿತು (ಶಾಕುಂತ. ೧೧೧-೧೨). ೧೩. ಸದರ ; ಸಲಿಗೆ : ಹುಲುಕಪಿಗಳೆಮ್ಮೊಡನೆ ಕಾದಲು ಸರಸ ವಿರಸವಲ (ತೊರರಾ. ೩೪-೨೦) ; ಅದರೊಡನೆ ನೀನು ಎಷ್ಟು ಸರಸವಾಗಿ, ಎಷ್ಟು ಆಂತರ್ಯಕವಾಗಿ ಮುಗುಳುನಗೆಯಿಂದ ಮಾತನಾಡುತ್ತಿದ್ದೆ (ಹೊಸಕ್ಕಿ. ೮). ೧೪. ಸ್ವಚ್ಛ; ನಿರ್ಮಲ : ಸರಸವಾಯಿತು ಗಗನತಳ ತಾವರೆಯ ಸಖ ನಿಜರಥವ ನೂಕಿದನುದಯ ಪರ್ವತಕೆ (ಹುವ್ವಾದ್ರೋ. ೪-೧೨). ೧೫. ರಸಿಕ : ಸರಸನೆನಿಸಿರ್ದ ಸಖ ನಾಗರಿಕಂ . . . ಅವನಿಪಂಗಿಂತೆಂದಂ (ಗಿರಿಕ. ೪-೧೦೩).

ಸರಸವಾಡು = ೧. ಚಿನ್ನಾಟವಾಡು ; ಚೆಲ್ಲಾಟವಾಡು : ಗಿರಿಯ ಮಕ್ಕಳು ನೆರೆದು ವಜ್ರದ ಸರಸವಾಡುವ ಕಾಲವಾಯಿತೆ (ಹುವ್ವಾದ್ರೋ. ೨-೫೫). ೨. ಚೆಕ್ಕಂದವಾಡು; ಲಲ್ಲೆಹೊಡೆ : ಚಂದ್ರಿಗೆ ತಾನು ಗೋವಿಂದನೊಡನೆ ಸರಸವಾಡುತ್ತಿದ್ದುದೆಲ್ಲ ಜ್ಞಾಪಕಕ್ಕೆ ಬಂತು (ನಿಶಲು. ೪೫). ೩. ಅಪಹಾಸ್ಯ ಮಾಡು ; ಗೇಲಿಮಾಡು : ಬಿರುದ ಬಟ್ಟೋಡಿತ್ತು ರಾವುತನರಪ ಬಱಿಗುದುರೆಗಳ ಕಂಡಾ ತರುಚರಂಗಳು ಸರಸವಾಡಿತ್ತು (ತೊರರಾ. ೨೦-೨೫). [ಸಂ.]

ಸರಸಂಬೆಱು (ಕ್ರಿ). ೧. ನಾವೀನ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದು : ಸರಸಂಬೆತ್ತ ಬಹುಪ್ರಕಾರದ ಕಳಾಪ್ರಾಗಲ್ಭ್ಯದಿಂ ಭೂವರಸ್ಮರನಂ ಮೋಹಿಪೆವೆಂದು ಸಾರ್ದು ಸಮಯಂಬಾರುತ್ತುಂ . . . ಇರ್ದುದು ರತ್ನಮಾಲೆವೆರಸಂತಾ ವಾರನಾರೀಜನಂ (ಕುಸುಮಾ. ೧೦-೧೦೧). ೨. ಚೆಲುವನ್ನು ಪಡೆ ; ಮನೋಹರವಾಗು : ಸರಸಂಬೆತ್ತೆಳಗೊಂಬು ಸಾರ್ದ ಪದವಿಲ್ಲುನ್ಮತ್ತಭೃಂಗವ್ರಜಂ ಶಿಂ ತಳ್ತೊಪ್ಪುವ ನುಣ್ಣಲರ್ದೊಣೆ ಲಸತ್ಪುಷ್ಪಾಳಿ ಬಾಣಂಗಳಾಗೆ ರತೀಶಂ ಪರಿಪಂಥಿರೂಪನಿಸುತಿರ್ಪಂ . . . ಪಾಂಥರಂ (ಕುಸುಮಾ. ೨-೫೨). [ಸರಸ + ಪೆಱು]

ಸರಸಗಾತಿ (ನಾ). ಸರಸವಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದವಳು ; ರಸಿಕಳಾದ ಹೆಣ್ಣು : (ಕಿ). [ಸರಸ + -ಕಾತಿ]

ಸರಸಗಾಱ (ನಾ). ಸರಸ ಸ್ವಭಾವದವನು ; ರಸಿಕ : ಅರಸಿಯರಸನ ಮದುವೆಯಾಗಲದನೆಲ್ಲರರಮನೆಯೊಳು ಕಾಣಲರಿದು ಕಂಗಳ ಪದುಪವಱು ಕಣ್ಣಾರ ಕಂಡರೇಂ ಸರಸಗಾಱನೊ ಸಾರ್ವಭೌಮ (ಭರಚ. ೪೦-೧೦೫). [ಸರಸ + -ಗಾಱ (< -ಕಾಱ)]

ಸರಸತಿ (ನಾ). ವಾಗ್ದೇವತೆ ; ಶಾರದೆ : ಸರಸತಿ ಸಿರಿ ತನ್ನಾನನದೊಳುರದೊಳಿರೆ ಚತುರಾನನನುಂ ಕೃಷ್ಣನೆನಿಪನಿಱಿವಬೆಡಂಗಂ (ಗದಾಯು. ೨-೪೫) : ಸಿರಿ ವರವಕ್ಷದೊಳ್ ನೆಲಸಿ ಸದ್ವಿಭವಕ್ಕೆ ನಿವಾಸವಾದಳಂಬುರುಹಮುಖಪ್ರದೇಶದೊಳನಾರತವಿಟ್ಟು ವಿವೇಕಿಯಾದಳಾ ಸರಸತಿ (ಎಕ. VI. ಕಡೂರು. ೬೬-೪೯ ; 1172) ; ನೆರವಾಗು ಗಾನ ಕೇಳೇಳೆಂದು ಮಲಗಿದ್ದ ಸರಸತಿಯನು ಜಾಣೆ ತನ್ನ ಬೆರಳಿಂದ ಮಿಡಿವಂತೆ ಭಾರಿದಂಡಿಗೆಗೊರ್ವ ತರಳಾಕ್ಷಿ ಮಿಡಿದಳಂಗುಲಿಯ (ಭರಚ. ೫-೬೬).

ಸರಸತಿಯೆಱೆಯ = ಸರಸ್ವತಿಯ ಗಂಡ ; ಬ್ರಹ್ಮ : ಸಿರಿಯರಸಂ ಮಾದೇವಂ ಸರಸತಿಯೆಱೆಯರ್ಕಳಡಿಗಳೆಂಬೀ ಕೆಂದಾವರೆಗಳ್ ಪೊರೆಗೆಮ್ಮಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೨). [< ಸಂ. ಸರಸ್ವತೀ]

ಸರಸತಿವರ (ನಾ). ಸರಸ್ವತಿಯ ಗಂಡ ; ಬ್ರಹ್ಮ : ಬಂದಿರ್ದಂ ಸರಸತಿವರಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೨೯೩). [< ಸಂ. ಸರಸ್ವತೀವರ]

ಸರಸತೆ (ನಾ). ೧. ಆನಂದ ; ಸಂತೋಷ : ಗ್ರಂಥವಾಚನದಿಂದ ಮಾನಸಿಕವಾದ ಸರಸತೆಯಂತೆ ಆಯಾಫಲಗಳು . . . ದೊರೆವವೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಅನುಮಾನವಿಲ್ಲ (ಕಾಲೂರ. ೮ ಪರಿಕ). ೨. ಹೊಂದಾಣಿಕೆ ; ಸಾಹಚರ್ಯ: ಈ ಸಂಗೀತ-ಭಾವಗೀತೆಗಳು ಅಪೂರ್ವವಾದ ಸರಸತೆಯಿಂದ ವಿಜೃಂಭಿಸಿದ ದಿನಗಳಿಂದ . . . ದೂರ ಸರಿಯುತ್ತಾ ಹೋದುವು (ಭಾವಗೀ. ೨೦). [ಸಂ. ಸರಸತಾ]

ಸರಸನ್ನೆ (ನಾ). ಧ್ವನಿಯ ಮೂಲಕ ಕೊಡುವ ಸೂಚನೆ : ಲಾಗುಬೇಗಂಗಳ ಸಘಾಟಿಕೆಗಳ ಸರಸನ್ನೆ [ಪಾಠಾಂ. ನ್ನ] ತೊಡೆಮಡಂ ಕಸೆ ಕಬ್ಬಿ ಕಡಿಯಾಣ ಸರಸಮಂ ಸೈರಿಸದ ಚಳಬಳಕೆಗಳ ಚಾರು ತುರಗಕುಲವನುವಾಗಿ ನಿಂದವು (ಸೋಮಚ. ೫-೨೮). [< ಸಂ. ಸ್ವರಸಂಜ್ಞಾ]

ಸರಸಫಲ, ಸರಸಫಳ (ನಾ). ರಸ ತುಂಬಿದ ಹಣ್ಣು : ಸರಸಫಲ ಸ್ಫುರಿತೌದುಂಬರಮಂ . . . ಮುದದೆ ಕಪೀಂದ್ರಂ ಕಂಡಂ (ಪಂಚತಂ. ೨೬೬-೧೨). ಸರಸಫಳ: ಸರಸಫಳಾಳಿಭಾರಂ . . . ಮನೋಹರಮನಿಕುಂ ವಿಶಾಲಸಹಕಾರ ಮಹೀರುಹಂ (ವರ್ಧಪು. ೧-೫೫). [ಸಂ.]

ಸರಸಫಲಂದೋಱು (ಕ್ರಿ). ರಸತುಂಬಿದ ಹಣ್ಣು ಬಿಡು : ಸತಿ ಸೌಂದರಿ ಮಾತಾಡುವ ವಕ್ರತೆಯಂ ಕೇಳ್ದು ಭರದಿಂದಲರೇಱಿದ ಮಾಕಂದಂ ಸರಸಫಲಂದೋಱಿರ್ಪುದು (ಜಯಕಾ. ೨-೩೨). [ಸರಸಫಲ + ತೋಱು]

ಸರಸಫಳ 'ಸರಸಫಲ' ನೋ.

ಸರಸರ 'ಸಱಸಱ' ನೋ.

ಸರಸರನೆ 'ಸಱಸಱನೆ' ನೋ.

ಸರಸರಿಸು 'ಸಱಸಱಿಸು' ನೋ.

ಸರಸವತಿ (ನಾ). = ಸರಸಗಾತಿ : "ಸರಸವತಿ ಚೆಲ್ವಗಾರ್ತಿಯು" (ಕವಿಕಂ. ೧೬೪). [ಸಂ. ಸರಸವತೀ]

ಸರಸಸಲ್ಲಾಪ (ನಾ). ಸಂತೋಷವಾದ ಮಾತುಕಥೆ ; ಸುಖಸಂಕಥಾಲಾಪ : ಪ್ರಿಯ ಪ್ರೇಯಸಿಯರು . . . ಬೆಳುದಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಸರಸಸಲ್ಲಾಪದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ್ದಾರ (ಭಾರದ. ೫೩೦) ; ಖೇಚರದಂಪತಿಗಳ ಸರಸಸಲ್ಲಾಪ ಇವನ ಕಿವಿಗೆ ಕೇಳುತ್ತಾ ಇದೆ (ದಾನಚಿಂ. ೧೩). [< ಸಂ. ಸರಸಸಂಲಾಪ]

ಸರಸಸಾಹಿತ್ಯ (ನಾ). ರಸಮಯವಾದ ಸಾಹಿತ್ಯ : ಈ ಹೊನ್ನಿ ಸರಸಸಾಹಿತ್ಯದ ವರದೇವತೆ (ಹರಿಬ. ೧-೨೩). [ಸಂ.]

ಸರಸಾತಲಡಿ (ನಾ). ಏಳುಎಳೆಗಳ (ಮುತ್ತಿನ) ಹಾರ : ಮಕರಕಂಠಿ, ನಾಗಾಭರಣ ಸಹಿತವಾದ ಜಡೆ, ಸರಸಾತಲಡಿ, ಅನೇಕಪದಕಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ಬಗೆಬಗೆಯಾದ ಮುಕ್ತಾಹಾರಗಳು (ಮಹಾವಂ. II. ೧೨೭).
[ಸರ್ + ಸಾತ್ (IP ← ಮರಾ. ಸಾತ್) + ಲಡಿ]

ಸರಸಾತ್ಮ (ನಾ). ಪ್ರೇಮಮಯನಾದವನು: ಭೃಶೋತ್ಕಳಿಕೆಯರಂತು ಸ್ಮರಿಸುವರೋ ಸರಸಾತ್ಮನಿನಾದಗಲ್ಕೆಯಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೪-೮೯). [ಸಂ. ಸರಸಾತ್ಮನ್]

ಸರಸಾಲಂಕೃತಿ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಶೃಂಗಾರಾದಿ ನವರಸಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಉಪಮಾದಿ ಅಲಂಕಾರ : ಸರಸಾಲಂಕೃತಿ ಜಾತಿ ರೀತಿ ಗಮಕಂ ಸೊಂಪಿಂಪು ನುಣ್ಪುಳ್ಳ ಭಾಸುರಭಾವಂ ನೆಲೆಗೊಂಡು ತೋಱೆ ರಸಗಾನಂಬೋಲ್ ಮನಂಗೊಳ್ಳೆ ವಿಸ್ಫುರದಸ್ಮತ್ಕೃತಿಯಂ . . . ಖಳಭುಜಂಗಂ ಕೇಳದೇಂ ಪೋಕುಮೇ (ರಾಜಶೇ. ೧೪-೧೭೭). [ಸಂ.]

ಸರಸಾಲಾಪ (ನಾ). ಸರಸವಾದ ಮಾತು ; ವಿನೋದವಾದ ಸಲ್ಲಾಪ : ಜಗದೊಳು ಚಾರುಸರಸಾಲಾಪಚತುರರು ಕವಿವರರಿರುವುದು ವಿರಳ (ಇಂಚಾಪ. ೮೧-೯೨). [ಸಂ.]

ಸರಸಾಲೋಕನ (ನಾ). ಪ್ರೇಮಮಯವಾದ ದೃಷ್ಟಿ, – ನೋಟ : ಸರಸಾಲೋಕನದಿಂ ವಚನರಚನೆಯಿಂ ಹಸ್ತಕಮಳಸಂಸ್ಪರ್ಶನದಿನಂಬುರುಹೇಕ್ಷಣಂ ಪ್ರಸನ್ನಾಚರಿತೆಯರಪ್ಪಂತು ಮಾಡಿದಂ ಗೋಪಿಯರಂ (ಜಗವಿ. ೫-೩೩) ; ಅತಿಶಯ ಪ್ರಮೋದದಿನಾ ಕುವರಿಯನಾ ಯುವರಾಜನ ಕೆಲದೊಳ್ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ ಸರಸಾಲೋಕನದಿಂದವಲೋಕಿಸಿ (ರಾಜಶೇ. ೮-೮೨ ವ). [ಸಂ.]

ಸರಸಾಶ್ರಯ (ನಾ). ರಸಿಕತೆಗೆ ನೆಲೆಯಾದವನು ; ರಸಿಕ : ಸರಸಾಶ್ರಯ ಪ್ರವರಮೂರ್ತಿ . . . ಗುಣೋದಯನಕಾರಣಧುರ್ಯಮಿತ್ರಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೨೨೮). [ಸಂ.]

ಸರಸಿ₁ (ನಾ). ಸರಸವಾಗಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಸೀತಾರಾಮರಾಯನಂಥಾ ಸರಸಿಯಲ್ಲದ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಅಸುಖ, ಅತೃಪ್ತಿ, ಅಸಮಾಧಾನ ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ (ಮಹಾಗ. ೨೦); ಪಕ್ಕದ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸರಸಿಯಾದ ತರುಣವ್ಯಾಪಾರಿಯೊಬ್ಬ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದನು (ಪುನರು. ೧೦).
[ಸರಸ + - ಇ₃]

ಸರಸಿ₂ (ನಾ). ಕೊಳ ; ಸರೋವರ : ಸರಸಿಯ ನೀರಜಂಗಳ ರಜಂಗಳ ಪೊಂಪುಳಿವೆತ್ತು . . . ಸಂಚರಿಸಿದುದೊಪ್ಪುವಂತುಪವನಂ ಪವನಂ (ಜಗವಿ. ೧೪-೯೦) ; ಜಲನಿಧಿಗೆ ಸರಿಸರಸಿ ಯಾವುದು (ಬವ್ವಾಅ. ೨೩-೩೮). [ಸಂ. ಸರಸೀ]

ಸರಸಿಜ (ನಾ). ಸರೋವರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದು ; ತಾವರೆ : ಸರಸಿಜದಿಂ ಮಕರಂದಸ್ಫುರಿತಂ ಪುದಿದೊದವಿದಪ್ಪುದೆಂಬಿನಂ . . . ದರಹಸಿತಂ ನೆಗಟ್ಟಿನಂ ತೊದಳ್ನುಡಿ ನುಡಿದಂ (ಆದಿಪು. ೮-೩); ಸರಸಿಜದ ಸಿರಿಯನಾನಪಹರಿಸೆಂ ಮನ್ಮುಖದಿನದುವೆ ನಿಜಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೧೩೭).

ಸರಸಿಜಾಮೋದ = ತಾವರೆಗೆ ಆಮೋದವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವವನು ; ಸೂರ್ಯ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಸರಸಿಜಾಮೋದಂ ಮಾರ್ಕೊಲ ಭೈರವಂ ಸಮರಜಯಘಂಟಾರವಂ . . . ಮೂವಡಿಗಣ್ಣರ ಜಾಜು ನಾಮಾದಿ ಸಮಸ್ತಪ್ರಸಸ್ತಿಸಹಿತಂ (ಸೌಇಇ. XX. ೪೧-೯ ; 1068). [ಸಂ.]

ಸರಸಿಜಗರ್ಭ (ನಾ). ತಾವರೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ; ಬ್ರಹ್ಮ : ಸರಸಿಜಗರ್ಭಂ ಗಡಮಾ ಪುರಕ್ಕೆ ಬಂದಿರ್ದನೆಂದೊಡಿನ್ನಮ್ಮಿಂದಂ ಪಿರಿಯರ್ ಪೆಱರಾರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೨೧೦).

ಸರಸಿಜಗರ್ಭತನೂಜ = ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಗ ; ನಾರದ : ಸರಸಿಜಗರ್ಭತನೂಜಂ ಸರಸಿಜನಾಭಂಗೆ ನುಡಿದಂ (ನೇಮಿಪು. ೭-೨೦೧). [ಸಂ.]

ಸರಸಿಜನಾಭ (ನಾ). ಹೊಕ್ಕುಳಲ್ಲಿ ಕಮಲವುಳ್ಳವನು ; ವಿಷ್ಣು : ಸರಸಿಜನಾಭನಾ ಭುವನಮಾನ್ಯೆಯನಿಷ್ಟಳನಂದು ಕನ್ಯೆಯಂ ಶರಲನುರಾಗದಿಂ ಪೊಱಮಡಲ್ (ನೇಮಿಪು. ೭-೪೦) ; ಸರಸಿಜನಾಭನಂ ಸಿರಿ ಮನೋಭವನಂ ರತಿಯಿಂದುಮೌಳಿಯಂ ಗಿರಿಜೆ . ಪಾರ್ಶ್ವದೊಳಿಟ್ಟು ಕಾವರಾ ಪುರದ ವಿಳಾಸಿನೀಜನದ ಗಾಡಿಗೆ ಮೆಚ್ಚಿ ತ್ರಿನಾಥರಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೪-೧೩೪). [ಸಂ.]

ಸರಸಿಜನೇತ್ರ (ನಾ). ತಾವರೆಯಂತೆ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವನು ; ವಿಷ್ಣು : ಸರಸಿಜನೇತ್ರನಿಂದ್ರನಜನಷ್ಟದಿಶಾಧಿಪರಾದಿಯಾದ ದೇವರ ಗಡಣಕ್ಕೆ ಭೀತಿಯನೊಡರ್ಚುವ ದುರ್ದಮಕಾಳಕೂಟಮಂ ಕರಕಮಳಂಗಳಿಂ ಪೊಸೆದು (ದಶಕು. ೯-೧೦೯). [ಸಂ.]

ಸರಸಿಜಬಂಧ (ನಾ). ತಾವರೆಯಾಕಾರದ ರಚನೆ : ಸರಸಿಜಬಂಧಂ ಕಮಲಾಕರಬಂಧಂ . . . ವರಬಂಧಂ ಲಿಂಗಬಂಧಮಂ ವಿರಚಿಸಿದಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೫-೭೩). [ಸಂ.]

ಸರಸಿಜಬಾಂಧವ (ನಾ). ತಾವರೆಯ ಗೆಳೆಯ ; ಸೂರ್ಯ : ಸರಸಿಜಬಾಂಧವನಸ್ತಾಂತರಗತನಾಗಿರೆ ಸರೋಜಿನೀವನಮಾದಂ ಕೊರಗುತ್ತೆ ಮುಗಿಗುಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೩೧). [ಸಂ.]

ಸರಸಿಜಭವ (ನಾ). ೧. = ಸರಸಿಜಗರ್ಭ : ಸರಸಿಜಭವ ಸಾರಥಿಯಾದ ಧರೆಯೆಂಬ ವರರಥವನು ಮೇಘ ತಾಗಿ ಸರಿಸವ ಮಾಡಿ ತ್ರಿಪುರವನು ಸುಟ್ಟ ಪರಿಯನದಾರು ಮೆಚ್ಚುವರು (ತ್ರಿಪುದಾ. ೩-೨೮). ೨. [ಛಂದ] ಅಂಶಗಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಬ್ರಹ್ಮಗಣ: ಎರಡುಂ ಮೂಱುಂ ನಾಲ್ಕುಂ ಗುರುವಿಂ ಪ್ರಸ್ತರಿಸಲಂಬುನಿಧಿಗಜ ಧರಣೀಶ್ವರಗಣ ಮೊಗೆಗುಮವರ್ಕಂ ಸರಸಿಜಭವವಿಷ್ಣುರುದ್ರಸಂಜ್ಞೆಗಳಕ್ಕುಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೫-೨೪೦). [ಸಂ.]

ಸರಸಿಜಮಿತ್ರ (ನಾ). = ಸರಸಿಜಬಾಂಧವ : ಸರಸಿಜಮಿತ್ರನಂತೆ ತಮ ಶೋಭಿಸೆ . . . ಅಂತರಿಕ್ಷದೊಳಗುರ್ವಿಸಿ ಪೋಪರನೊಳ್ಪಿತಾಗೆ ಭಾಸುರಗುಣ ತೋಱೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೧-೧೭೮) ; ಸರಸಿಜಮಿತ್ರ ಕೂ ತಮವಿದಾರಣ ಕೂ . . . ಎನುತ ಕೂಗುತಲಿರ್ದುದು ತಾಮ್ರಚೂಡನುಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೯-೨೯). [ಸಂ.]

ಸರಸಿಜಯೋನಿ (ನಾ). = ಸರಸಿಜಗರ್ಭ : ಪಿರಿದು ಸಮಸ್ತವಿಷ್ಟಪವದಂ ಪಡೆದಂ ಪಿರಿಯಂ ವಿರಿಂಚನಾ ಸರಸಿಜಯೋನಿಯಂ ಜಠರಹೇಮಪಯೋರುಹದಲ್ಲಿ ಪುಟ್ಟಿಪಂಬುರುಹವಿಲೋಚನಂ ಪಿರಿಯಂ (ಜಗವಿ. ೨-೯೭). [ಸಂ.]

ಸರಸಿಜವಾಸ (ನಾ). ತಾವರೆಯಲ್ಲಿ ನೆಲಸಿದವನು ; ಬ್ರಹ್ಮ : "ಸರಸಿಜವಾಸ ಪಂಚಪರಮೇಷ್ಠಿಗಳು ಪರಮೇಷ್ಠಿಯೆಂದೆನಿಕ್ಕು" (ನಾನಾರ. ೧೫೧). [ಸಂ.]

ಸರಸಿಜವಿರೋಧಿ (ನಾ). ತಾವರೆಯ ಶತ್ರು ; ಚಂದ್ರ : ಸರಸಿಜವಿರೋಧಿ ಕಾಂತ್ಯಾಕರಮಮೃತಮಯಂ ತ್ವದೀಯಮುಖಶಶಿಯುಂಟಾಗಿರೆ ಶಶಿಯದೇವುದು (ಕವಿರಾ. ೩-೧೦೨). [ಸಂ. ಸರಸಿಜವಿರೋಧಿನ್]

ಸರಸಿಜಸಂಭವ (ನಾ). = ಸರಸಿಜಗರ್ಭ : ಸರಸಿಜಸಂಭವಂ ಕುಸುಮಸಾಯಕನಾಗಿ . . . ಆತ್ಮಮನಃಸುಕುಮಾರಹಸ್ತದಿಂ ವಿರಚಿಸಿದಂ ನಿಜೇಶಮುಖಸೌರಭಭೃಂಗಿಯನಾ ಲತಾಂಗಿಯಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೭-೭೯). [ಸಂ.]

ಸರಸಿಜಸಖ (ನಾ). ೧. = ಸರಸಿಜಬಾಂಧವ : ಸರಸಿಜಸಖನಾ ನರಪತಿಯರಿಗಳ ಸೌಧಾಗ್ರದಲ್ಲಿ ಮೊಳೆತಳೆವುಲ್ಲಾತುರಿಪ ತುರಂಗಮನರುಣಂ ಬರಸೆಳೆದು ಮರಳ್ಚೆ ನಡೆವನೆಡದೊಳ್ ಬಲದೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೫-೧೧). ೨. [ಛಂದ] ಮೂರು ಲಘುಗಳ ಗಣ : ಪುರುಹೂತಗಣಂಗಳಾಱುಂ ಸರಸಿಜಸಖಗಣಗಳೆರಡು ಸಂಧಿಸಿ ಬರ್ಕುಂ ಚರಣಕ್ಕೆ (ಛಂದೋಂಬು. ೩-೨೨೨ ಆಡಿಪದ್ಯ). [ಸಂ.]

ಸರಸಿಜಾಂಬಕ (ನಾ). = ಸರಸಿಜನೇತ್ರ : ಸರಸಿಜಾಂಬಕಪದ್ಮಭವರಾಖರಥ ಗುಹರಷ್ಟವಸುಗಳು . . . ನೆರೆದು ಭಜಿಸಲು (ಬಸವ. ೧೦-೩೧). [ಸಂ.]

ಸರಸಿಜಾಕ್ಷ (ನಾ). = ಸರಸಿಜನೇತ್ರ : ಸರಸಿಜಾಕ್ಷನ ವಿಷ್ಣುನಾಮಸ್ಮರಣೆಯಲಿ . . . ಭೂತಕ್ಕೆ ಹಿತವಹ ನಡವಳಿಯನಱಿದು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೪-೯೯). [ಸಂ.]

ಸರಸಿಜಾಕ್ಷಿ (ನಾ). ತಾವರೆಯಂತಹ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವಳು ; ಚೆಲುವೆ : ಸರಸಿಜಾಕ್ಷಿ ವಿಶಾಖೆ ಗಂಡನ ಮಾತನೇಳಿಸಲಾಗದೆಂದು . . . ಲಡ್ಡುಗೆಯಲ್ಲಿ ತೀವ್ರದ ನಂಜ ನೋಸರಿಸದಿಕ್ಕಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೦-೧೯೮); ತರುಣಿಯರು ಕಂಡಂಜಿ ಹೊಕ್ಕರು ಸರಸಿಜಾಕ್ಷಿಯ ಮಱೆಯನು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೪-೭೨). [ಸಂ. ಸರಸಿಜಾಕ್ಷೀ]

ಸರಸಿಜಾತ (ನಾ). = ಸರಸಿಜ : ಸಪ್ತರಸನಾ ಶಾರ್ವರೀವರ ಸಪ್ತಸಪ್ತಿವಿಲೋಚನಂಗಂ ಸಪ್ತಲಾಸಿತ ಸಸ್ಮಿತಾನನಸರಸಿಜಾತಂಗೆ . . . ಅರ್ಪಿಸುವೆನಿಂದುಗ್ರಗರಳವನು (ಬಸವ. ೫೮-೪೦). [ಸಂ.]

ಸರಸಿಜಾತೋದ್ಭವ (ನಾ). = ಸರಸಿಜಗರ್ಭ : ಸರಸಿಜಾತೋದ್ಭವನ ನಾಲ್ಕುಂ ಗಿರಿಜೆಯಾತ್ಮಜನಾಱು ದಶಕಂಧರನ ಹತ್ತುಪಿಪತಿಯ ಸಾವಿರತಲೆಗಳೆಣೆಸಲ್ಕೆ ಸರಿಯೆ ನಿನ್ನಯ ತಲೆಯೊಡನೆ (ಬಸವ. ೩೮-೬೩). [ಸಂ.]

ಸರಸಿಜಾರಿ (ನಾ). = ಸರಸಿಜವಿರೋಧಿ : ಸರಸಿಜಾರಿಯ ಕಿರಣದೋಳಿಯ ವಿರಚಿಸಿದ ಸಿಂಧೂರಭಾಳದಿ ಕುಣಿವ ಕುಂತಳದ . . . ಗಣಪತಿ ಮಾಡೆಮಗೆ ನಿರ್ವಿಘ್ನದಾಯಕವ (ಕುವ್ಯಾ.ಆ. ೧-೩). [ಸಂ.]

ಸರಸಿಜಾಲಯೆ (ನಾ). ಕಮಲವನ್ನೇ ಮನೆಯಾಗುಳ್ಳವಳು ; ಲಕ್ಷ್ಮಿ : "ಶ್ರೀ ಕಮಳೆಯಮಳೆ ರಮೆ ಸರಸಿಜಾಲಯೆ ಲೋಕಮಾತೆ ಮನ್ಮಥಮಾತೆಯೆನಲು ಸಿಂಗಕ್ಕು ನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೬-೧೪). [ಸಂ. ಸರಸಿಜಾಲಯಾ]

ಸರಸಿಜಾಸನ (ನಾ). ಕಮಲವೇ ಪೀಠವಾಗಿರುವವನು ; ಬ್ರಹ್ಮ : ಹರಿಯ ಮದವಂ ಹರಿಸುವಂ ಗಡ ಸರಸಿಜಾಸನಮುಖ್ಯದೇವರನೊರಸುವಂ ಗಡ (ಬಸವ. ೨೬-೨೨) ; ಸರಸಿಜಾಸನ ಕೊಟ್ಟ ಶಾಪದಿಯರಸಿಯಾದಳು ಗಂಗೆ (ಕುವ್ಯಾ.ಆ. ೨-೨೧). [ಸಂ.]

ಸರಸಿಜೋದರ (ನಾ). ೧. = ಸರಸಿಜನಾಭ. ೨. [ಛಂದ] ಅಂಶಗಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ವಿಷ್ಣುಗಣ : ಸರಸಿಜೋದರಗಣಮೆರಡಜನುಮಲ್ಲಿ ನೆರದಿರ್ಕೆ ಮತ್ತಂ ಸರಸಿಜೋದರಗಣಮುಮೆರಡಜನಕ್ಕೆ ಗಣಮುಮಾಱಕ್ಕುಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೫-೨೪೩). [ಸಂ.]

ಸರಸಿಜೋದ್ಭವ (ನಾ). = ಸರಸಿಜಗರ್ಭ : ಸರಸಿಜೋದ್ಭವ ಯಮ ಮುನಿವಿಕೃತಿಯಿಂ ದ್ವಿಜರ್ಗೆ . . . ಎಂಟುತಿಂಗಳೊಳಗಮಪಾಯಮುಮಕ್ಕುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೪-೬) ; ಸರಸಿಜೋದ್ಭವ ಸೃಜಿಸದಿರ್ದರೆ ಧರಿಸಲಾಪುದೆ ಧರಣಿಯೆನೆ ಕುರುಧರೆಗೆ ಬಂದುದು ಸೇನೆ ಪಯಣದ ಮೇಲೆ ಪಯಣದಲಿ (ಕುವ್ಯಾ.ಭೀ. ೧-೫೦). [ಸಂ.]

ಸರಸಿರುಹ (ನಾ). ೧. = ಸರಸಿಜ : ಸರಸಿರುಹದ ಮೇಗಾಡುವ ಸುರಸುದತಿಯರಾಟ ದಂದಮಂತೆನೆ ಸಿರಿಯಂ ಪರಿಭವಿಸಿ ತಂದು ಪೊಸಯಿಪ ಸಿರಿವಂತಿಕೆಯಿಂದೆ ಕಾಲೊಳೊದೆದಪರೆನಿಕುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೧೬) ; ಸರಸಿರುಹಂ ದ್ವಿರೇಫತತಿಯಂ ವಿಪಿನಂ ಮದದಂತಿಯೂಥಮಂ ಸ್ಮರಿಯಿಸವು (ನೇಮಿಪು. ೪-೯೫). ೨. [ಛಂದ] ವರ್ಣಛಂದಸ್ಸಿನ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ, ಪಾದದಲ್ಲಿ ಐದು ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ ಸುಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯೆಂಬ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ : ಸುರಗಣಮುಂ ಹರಿಹರರುಂ ಬರೆ ಕೆಳದೀ ಸರಸಿರುಹಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೨೩). [ಸಂ.]

ಸರಸಿರುಹಸಂಭವ (ನಾ). = ಸರಸಿಜಗರ್ಭ : ಸರಸಿರುಹಸಂಭವಕೃತದುರಾಕ್ಷರ ವಿನಿಯತನಿರಾಸಕಮಹಾನಿರುಪಮಿತಮಹಿಮಾಢ್ಯನಂ . . . ಭವದೂರನಂ ಕೊಂಡಾಡಿ (ಬಸವ.೪೬-೭೧) ; ನಾರದಾದ್ಯರು ಸರಸಿರುಹಸಂಭವನ ಸಭೆಯೊಳು ವರಮಹಾಭಾರತವ ಕೊಂಡಾಡಿದರು ಭಕ್ತಿಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾ.ಆ. ೨-೧೨). [ಸಂ.]

ಸರಸಿರುಹಾಕರ (ನಾ). ತಾವರೆಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರುವ ಕೊಳ : ಸರಸಿರುಹಾಕರದಿಂ ಸಚ್ಚರಿತಾಕರಂ . . . ನಂದನನಕ್ಕುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೨-೧೯). [ಸಂ.]

ಸರಸೀಜ (ನಾ). = ಸರಸಿಜ : ಸರಸೀಜಂ ಸರಜ ಶಶಧರಬಿಂಬಮದತಿಕಳಂಕಿತಂ ನಿನ್ನ ಮೊಗಂ ನಿರುಪಮಮಾಗಿಯುಮವಳೊಳ್ ದೂರೆ (ಕವಿರಾ. ೩-೬೩). [ಸಂ.]

ಸರಸೀಜಜಾತ (ನಾ). = ಸರಸಿಜಗರ್ಭ : ಗುಣಗಣಾಗ್ರಣಿಗಳ್ಗಳರಸಿ [ರ] ಜಜಾತನೊಳ್ಕೂರ ಯನೆ ಲೋಕದೊಳ್ಪೆಗಟ್ಟ ಪಟ್ಟಲ ಸದ್ವಿಜರೇಂ ಕೃತಾರ್ಥರೋ (ಸೌಇ. XX. ೫೬-೧೪ ; 1084). [ಸಂ.]

ಸರಸೀಜಾಕರ (ನಾ). = ಸರಸಿರುಹಾಕರ : ಸರಸೀಜಾಕರಮಯ್ಯೆ ಕೊಂಡಮುರು ಪಂಕೇಜವ್ರಜಂ ಕೆಂಡದುತ್ಕರಂ . . . ಎನಲಾ ಕಾಮಪ್ರತಾಪಾಗ್ನಿಯೆಯ್ದುರಿವಂತಿರ್ದುದು ನೋಟ್ಪ ಕಾಮುಕಜನಕ್ಕಾ ವಾರಿಕೇಳೀಹ್ರದಂ (ನೇಮಿಪು. ೧೩-೩೩). [ಸಂ.]

ಸರಸೀಜಾಕ್ಷ (ನಾ). = ಸರಸಿಜನೇತ್ರ : ಸರಸೀಜಾಕ್ಷನೊಳಿತ್ತುದಾ ಸತಿಯ ಸಂಭೋಗಂ . . . ಸೌಖ್ಯಸಂಪತ್ತಿಯಂ (ಜಗ. ೧೧-೫೯). [ಸಂ.]

ಸರಸೀಜಾತ (ನಾ). = ಸರಸಿಜ : ಪುನೀತಶರಣನ ಚರಣಸರಸೀಜಾತಕಭಿವಂದಿಸುತ ಸಮ್ಮುದವೆತ್ತು ಕೀರ್ತಿಸುತ (ಬಸವ. ೩೪-೨೫). [ಸಂ.]

ಸರಸೀಜಾತಭವ (ನಾ). = ಸರಸಿಜಗರ್ಭ : ಸರಸೀಜಾತಭವಾದ್ಯಮರ್ತ್ಯಮುನಿಪ ಧ್ಯಾನಪ್ರಭಾವಕ್ಕಗೋಚರಮಪ್ಪ . . . ವಿಭು ವಿಶ್ವನಾಥನೆಸೆವಂ ತದ್ದೇವತಾವಾಸದೊಳ್ (ಕುಸುಮಾ. ೧-೧೦೯). [ಸಂ.]

ಸರಸೀಜಾತೋದ್ಭವ (ನಾ). = ಸರಸಿಜಗರ್ಭ : ಸರಸೀಜಾತೋದ್ಭವಂ ಕಂಡರಿಸಿ ಕಡೆದು ತಂದಿಟ್ಟನೋ ರೋಹಣೋರ್ವೀಧರಮಂ ತಾಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೦-೧೧). [ಸಂ.]

ಸರಸೀಜೋದರ (ನಾ). = ಸರಸಿಜನಾಭ : ಸರಸೀಜೋದರ ಕೇಳೀ ಗಿರಿನಗರದ ರಾಷ್ಟ್ರವರ್ಧನಂಗಂ ಜ್ಯೇಷ್ಠಾವರತತ್ಕಾಂತೆಗಮೊಗೆದಳ್ . . . ಸುಸೀಮೆ (ನೇಮಿಪು. ೬-೯೯). [ಸಂ.]

ಸರಸೀಜೋದ್ಭವ (ನಾ). = ಸರಸಿಜಗರ್ಭ : ಸರಸೀಜೋದ್ಭವ . . . ಮನಸ್ಸಂಜಾತ ನಾರಾಯಣಾಮರಸಿಂಹಾದಿಗಳಿಂ ನೆಗಳ್ತೆವಡೆದೀ ಶೃಂಗಾರಮಿಗಳ್ಕರಂ ದೊರೆವೆತ್ತ್ರನೆ ಬೇಱೆ ವಿಸ್ತರಿಸಿದಂ ಶೃಂಗಾರರತ್ನಾಕರಂ (ಶೃಂಗಾರ. ೧-೧೫). [ಸಂ.]

ಸರಸೀಜೋದ್ಭೂತ (ನಾ). = ಸರಸಿಜಗರ್ಭ : ಸರಸೀಜೋದ್ಭೂತನಂ ತನ್ನಯ ನಿಖಿಳಕಳಾಪ್ರೌಢಿಯಿಂ . . . ಗೆಲ್ದು ಶೌರ್ಯಾರ್ಣವನಿರ್ದಂ ತತ್ಕುಮಾರಂ (ನೇಮಿಪು. ೧-೧೩೮). [ಸಂ.]

ಸರಸೀರುಹ (ನಾ). = ಸರಸಿಜ : ಸರಸೀರುಹನಾಳಮನಾವರಿಸಿದ ಶೈವಾಲಮನೆ ಹರಿದ್ರತ್ನಮಯಸ್ಫುರಿತಕಟಕಂ ಪ್ರಕೋಷ್ಠದೊಳರುಣಾಧರೆ ತೊಳಗಿ ಬೆಳಗಿದಿರ್ಪುದಿದೇನೋ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೫೮) ; ಸರಸೀರುಹಂಗಳಿಂದಿಟ್ಟೆವ ಮತ್ತಮರಾಳಿಗಳಂತೆ . . . ತೇರ್ಗಳಿಂ ಕರಿಣಿಗಳಿಂದಮಂದಣದಿನೇನಿಟ್ಟೆತಂದರೊ ವಾರನಾರಿಯರ್ (ಅನಂತಪು. ೬-೩). [ಸಂ.]

ಸರಸೀಸಂಜಾತ (ನಾ). = ಸರಸಿಜ : ಸರಸೀಸಂಜಾತಜಾತೋನ್ನಿಶಿತನಿಶಿತಸೌರಂಭ ಸಂಪಾದನಾದಂ . . . ಪರದತ್ತಾದಂ ಪ್ರಮೋದಂ ಶಿವನಿಳಯಕುಳೋತ್ಪಾದಮಾ ಶಂಖನಾದಂ (ಗಿರಿಶ. ೫-೨). [ಸಂ.]

ಸರಸು (ನಾ). ೧. ಸೊಗಸು ; ಅಂದ : ಸಿರಿಸಲದ ಮರದರಳುಗಳ ಸರಸಾದ ಹಾರಗಳು ಹರಿದು ನೀರೊಳು ಹರಿಯೆ (ರಘುವಂ. ೧೯೨-೬೧) ; ಅಗಟಂಬರಿನಿಂದ ದಶಂಬರಿನ ವರೆಗೆ ಈ ತಡಸಲು ಬಹು ಸರಸಾಗಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ (ಕಭಾಗ. ೧೯). ೨. ಸುಲಭ ; ಸಲೀಸು : ಈ ಬಗೆಯ ರೂಪಾಂತರಗಳು ರಾಸಾಯನಶಾಸ್ತ್ರದ ಅಭ್ಯಾಸದಿಂದ ಸರಸಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೩೬) ; ಹಿಂದೀ ಆಡಲಿಕ್ಕೆ ಬಲು ಸರಸು (ಸಾಹಿಸಂ. ೧೭೨). [< ಸಂ. ಸರಸ]

ಸರಸೋಕ್ತಿ (ನಾ). ರಸಯುಕ್ತವಾದ ಮಾತು ; ಇಂಪಾದ ನುಡಿ : ಸರಸೋಕ್ತಿ ಪ್ರೌಢಿಯಿಂದಂ ನಿಲಿಸಿ ಪಡಿಯಱಂ ಬಂದು . . . ಉಘೇ ಬಿನ್ನಪಂ ದೇವ ದೇವೇಶ್ವರ ನೆಟ್ಟಂದಿರ್ದಪಂ ಬಾಗಿಲೊಳೆನೆ (ಜಗ. ೧೧-೬೮) ; ಶೃಂಗಾರಸರಸೋಕ್ತಿಗಳ ವಿನುತಾಷ್ಟ ಮಹಿಷಿಯರ್ ಚಾರುಚಾಮರತಾಲವೃಂತಮಂ ಪಿಡಿದಿರ್ದರಚ್ಯುತನ ಕೆಲಬಲದೊಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೬-೪೬). [ಸಂ.]

ಸರಸ್ವತಿ (ನಾ). ೧. ವಿದ್ಯೆಯ ಅಧಿದೇವತೆಯೂ ಬ್ರಹ್ಮನ ಹೆಂಡತಿಯೂ ಆಗಿರುವವಳು; ವಾಗ್ದೇವತೆ ; ಶಾರದೆ : ಪರಮಜಿನೇಂದ್ರವಾಣಿಯೆ ಸರಸ್ವತಿ ಬೇಱದು ಪೆಣ್ಣ ರೂಪಮಂ ಧರಿಯಿಸಿ ನಿಂದುದಲ್ತು . . . ಅನದರ್ಕೆರೆದಪೆನಾ ಸರಸ್ವತಿಯ ಮಾಟ್ಕೆಮಗಿಲ್ಲಿಯ ವಾಗ್ವಿಳಾಸಮಂ (ಆದಿಪು. ೧-೯). ೨. ಪ್ರಯಾಗದಲ್ಲಿ, ಗಂಗಾನದಿಯೊಡನೆ ಸೇರುವ ಒಂದು ಗುಪ್ತನದಿ ; ಗಂಗಾಯಮುನಾ ನದಿಗಳೊಂದಿಗೆ ತ್ರಿವೇಣೀಸಂಗಮದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಗುಪ್ತನದಿ. ೩. ಹೊಳೆ; ನದಿ : "ನದಿ ತರಂಗಿಣಿ . . . ಸರಸ್ವತಿ ದ್ವೀಪವತಿಯಾಪಗೆಯೆನೆ ತೊಱೆಗೆ ನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೨-೧೦). ೧, ೩ : ಕಮಲಸಂಭವನಂತೆವೋಲ್ ಸರಸ್ವತಿಯರಸನೆಂಬ ಪೆಸರಂ ಪಡೆದು . . . ಅರ್ಣವಂ ಕಣ್ಗೊಳಿಪುದು (ಶ್ರೀರಾಪ. ೩-೨೬). ೪. ಶರೀರದ ನಾಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ತರಳ ತಿಳಿ ನಾಡಿಗಳ ಚೌದಶಗಳಿಗೆ ನಾಮಗಳ ಯುರು ಸುಷುಮ್ನೆಯು ಪಿಂಗಳೆಯು ಯಿಡಾಸರಸ್ವತಿ (ಗಗತಾ. ೯-೧೧). ೫. ಭಾಷೆ ; ಮಾತು. ೬. ಹಸು. ೭. ಶ್ರೇಷ್ಠಳಾದ ಹೆಂಗಸು. ೮. ದುರ್ಗೆಯ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ೯. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ ; ಸೋಮಲತೆ. ೧೦. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತಿ. ೧೧. ಕೆಲವು ಯತಿಗಳ ಹೆಸರಿನ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರುವ ಪದ.

೧೨. [ಬೌದ್ಧ] ಒಬ್ಬ ದೇವತೆಯ ಹೆಸರು. ೧೩. [ಜೈನ] ಮುನಿಗಳ ಸಂಘಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಗಚ್ಛಗಳು: ಪೊಗರಿ, ಪುಸ್ತಕ, ತಗರಿಗಲ್, ಸರಸ್ವತಿ . . . ಮೇಘಪಾಷಾಣ (ಕಶಾಅ. ೮೬). [ಸಂ. ಸರಸ್ವತೀ]

ಸರಸ್ವತೀಗಣ (ನಾ). [ಜೈನ] ಜೈನಮುನಿಗಳ ಗುಂಪಿನ ಒಂದು ಹೆಸರು: ಪುಂಕರನಗದವ ಬಮ್ಮಂ ಸರಸ್ವತೀಗಣದ ದಾಸಿ ಕಣ್ಣ XXX ನಿರುತಯತಿ [ಸಟಂ] ಖಣ್ಡರಿಸಿದಂ (ಶಾಸ. XI-i.೯೭ ೪೮ ; 1062). [ಸಂ.]

ಸರಸ್ವತೀದ್ರೋಹ (ನಾ). ಸರಸ್ವತಿಗೆ ಕೇಡು ಬಗೆಯುವವನು ; ಭಾಷಾದ್ರೋಹಿ: ಸರಸತಿಯನಬಲೆಯಂ ಗೋಣ್ಮುರಿಗೊಂಡರ್ಥಕ್ಕೆ ಕುದಿದು ನೋಯಿಸುವವ ನಕ್ಕರಿಗನೆ ಪಾತಕನಾತನೆ ಸರಸ್ವತೀದ್ರೋಹನವನನಾರ್ ಮುಟ್ಟುವರೋ (ಅಜಪು. ೧-೪೯). [ಸಂ.]

ಸರಸ್ವತೀಪತಿ (ನಾ). ೧. ಸರಸ್ವತಿಯ ಗಂಡ ; ಬ್ರಹ್ಮ. ೨. ನದಿಗಳ ಒಡೆಯ ; ಸಮುದ್ರ. ೧, ೨ : ಆ ಮಹಾರ್ಣವಂ . . . ಚತುರ್ಮುಖನಂತೆ ಸರಸ್ವತೀಪತಿಯು ಮೆನಿಸಿದುದು (ಜಗವಿ. ೧-೪೪ ವ). [ಸಂ.]

ಸರಸ್ವತೀಪೂಜೆ (ನಾ). ೧. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಶಿಕ್ಷಣದ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಪರೀಕ್ಷೆಗೆ ಮುಂಚೆ ಮಾಡುವ ಶಾರದಾಪೂಜೆ : ಪರೀಕ್ಷೆ ಹತ್ತಿರ ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ಸರಸ್ವತೀಪೂಜೆ ಮಾಡಿದ್ದರು ಹುಡುಗರು (ನಿಂದನ. ೧೨೩). ೨. ನವರಾತ್ರಿಯ ಒಂಬತ್ತನೆಯ ದಿನದಂದು ಸರಸ್ವತಿಯ ಸಂಕೇತವೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾದ ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನೂ ವಾದ್ಯಗಳನ್ನೂ ಇಟ್ಟು ಮಾಡುವ ಪೂಜೆ : ಮೂಲಾನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಸರಸ್ವತೀಪೂಜೆಯಂ ಮಾಡಿ (ಮಹಾವಂ. I. ೨೫೮). [ಸಂ. ಸರಸ್ವತೀಪೂಜಾ]

ಸರಸ್ವತೀಭಂಡಾರ (ನಾ). ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಅಭ್ಯಸಿಸುವ ಸ್ಥಳ ; ಗ್ರಂಥಾಲಯ : ತಂಜಾವೂರಿನ ಸರಸ್ವತೀಭಂಡಾರದ ಇತಿಹಾಸಗ್ರಂಥಗಳ ಅವಲೋಕನದಿಂದ . . . ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿಕೊಂಡು (ಶಾಂತಲಾ. ೪ ಅಂಕ). [< ಸಂ. ಸರಸ್ವತೀಭಾಂಡಾರ]

ಸರಸ್ವತೀಭಂಡಾರಿಗ (ನಾ). ಗ್ರಂಥಾಲಯದ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕ : ವೇದಮನೋದಿಸುವು ಪಾಧ್ಯಾಯಮ್ಮರ್ವರ್ಗ್ಗಂ ಶಾಲೆಯ ಸರಸ್ವತೀಭಣ್ಡಾರಿಗರಾರ್ವ್ವರ್ಗ್ಗಂ . . . ಕೊಟ್ಟ ಕೆಯ್ (ಎಇಅ. ೬-೨-೧೯೫ ; 1058). [ಸರಸ್ವತೀಭಂಡಾರ + -ಇಗ]

ಸರಸ್ವತೀಸೊಪ್ಪು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಒಂದೆಲಗ, ಇಲಿಕಿವಿಗಿಡ, ಸರಸ್ವತೀಸೊಪ್ಪು, ಬ್ರಾಹ್ಮೀಸೊಪ್ಪು, ಗದ್ದೆವರಗ (ಮೈಔಗಿ. ೨೦-೬೫೬). [ಸರಸ್ವತಿ + ಸೊಪ್ಪು$_2$]

ಸರಹದಿ 'ಸರಹದ್ದು' ನೋ.

ಸರಹದ್ದು, ಸರಹದಿ (ನಾ). ಮೇರೆ ; ಗಡಿ : ಅಸಮಸಾಹಸಿ ಖಾನ ಸರಹದ್ದಲಿರುವಾಗ ಮುಸುಕಿ ಬಾಗೂರ ಸೆಳೆದರೆ ಪಸರಿಸುವುದು ಬಲುಕೀರ್ತಿ ನಮಗೆ (ಕಂವಿವಿ. ೧೬-೫೮) ; ಕೊಡಗಿನ ಶೀಮೇ ಸರಹದ್ದು ಮೈಸೂರುಶೀಮೇ ಸರಹದ್ದು ಕೂಡಿದ ಪೆರಿಯಾಪಟ್ಟಣದ ತಾಲೂಕು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೨) ; ನಮ್ಮೂರು ಮಲೆನಾಡಿನ ಸರಹದ್ದಿಗೆ ಸೇರಿದ್ದು (ಚಂಗ್ಳಾ. ೨೨). ಸರಹದಿ : ಬಿಡದೆಲ್ಲರು ನಿಮ್ಮಯ ಸರಹದಿಗಳ ಗಡಿಗಳನುದುಂಪುದು (ಇಚಿಹಾ. ೧೨-೬೯). [← ಫಾರ. ಓಂ. ಸರಹದ್ ; ಮರಾ. ಸರದ್, ಸರಹದ್]

ಸರಹಸ್ಯ (ಗು). ೧. ಗೌಪ್ಯವಾದ ; ರಹಸ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ : ಕಲಿತರು ನಿಮ್ಮ ಪೂರ್ವನೃಪಾಲಕರು ಸರಹಸ್ಯಸಾಂಗೋಪಾಂಗವಿದ್ಯೆಗಳ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೬-೧). (ನಾ). ೨. ಗುಟ್ಟು ; ಗೌಪ್ಯ : ಅಖಿಳಸಚಿವರ ಕರಸಿದನು ಸರಹಸ್ಯವನು ವಿಸ್ತರಿಸಿದನು (ಕುವ್ಯಾಗ. ೪-೧೦). [ಸಂ.]

ಸರಹು 'ಸರಿವು' ನೋ.

ಸರಳ್ 'ಸರಲ್$_1$' ನೋ.

ಸರಳ 'ಸರಲ' ನೋ.

ಸರಳಂಬು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಣ : ಆತನ ಆಯುಧಗಳ ಗಣನೆ ಎಷ್ಟೆಂತೆಂದಡೆ . . . ಸರಳಂ[ಪಾಠಾಂ. ಕವಲಂ]ಬು ಹನ್ನೆರಡುಸಾವಿರ ಮೊನೆಯಂಬುಗಳು ಬೋಳಂಬುಗಳು ನಾಲ್ಕುಸಾವಿರ (ಭೈರಸೂ. I. ೮೫) ; ಅಣ್ಣಯ್ಯ ಹಿಡಿವ ಸರಳಂಬು ತಕ್ಕೊಂಡು ಶರಣ ಶರಣೇರು ನಯನೇರೂನೂ ಬನ್ನಿರ (ಲೋಕಗೀ. ೪೨). [ಸರಳು$_1$ (< ಸರಲ್$_1$) + ಅಂಬು$_2$]

ಸರಳತೆ 'ಸರಲತೆ' ನೋ.

ಸರಳದಾರು (ನಾ). ಧೂಪದ ಮರ : "ಪೂತಿದಾರುಃ - ಸರಳದಾರು" (ಒಷಧಿ. ೧೧೨). [ಸಂ. ಸರಲದಾರು]

ಸರಳದೇವದಾರು (ನಾ). = ಸರಳದಾರು : "ಪೂತಿಕಾಷ್ಠಃ - ಸರಳದೇವದಾರು" (ಒಷಧಿ. ೧೧೧) ; ದೇವದಾರು, ಭೂಜಪತ್ರ, ರಾಸ್ನೆ, ಸರಳದೇವದಾರು, ಕಳ್ಳಂಗಡಲೆ ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನಿಕ್ಕಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ವಾತಜ್ವರಂ ಕೆಡುಗುಂ (ಸಶವೈ. ೬೫). [ಸಂ. ಸರಲದೇವದಾರು]

ಸರಳಬಡ್ಡಿ (ನಾ). ಸಾಲದ ಹಣದ ಮೊತ್ತದ ಮೇಲೆ ಮಾತ್ರ ಹಾಕುವ (ಕಡಮೆದರದ) ಬಡ್ಡಿ : ಸರಳಬಡ್ಡಿ, ಚಕ್ರಬಡ್ಡಿಗಳನ್ನು ತೆರುವುದರಲ್ಲೇ ಅವರ ಹಣ ಬಿದ್ದುಹೋಗಿತ್ತು (ಹೇಮಕೂ. ೩೪) ; ಒಂದು ಬಗೆಯ ಲೆಕ್ಕಗಳಿಗೆ 'ಸರಳಬಡ್ಡಿ' ಎಂಬ ಹೆಸರು ಏಕೆ ಬಂತೊ ನನಗೆ ತಿಳಿಯದಾಗಿದೆ (ಗಾಳಿವ. ೧೮೬). [ಸರಳ (= ಸರಲ) + ಬಡ್ಡಿ$_1$]

ಸರಳರಗಳೆ (ನಾ). [ಛಂದ] ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಐದುಮಾತ್ರೆಗಳ ನಾಲ್ಕು ಗಣಗಳಿರುವ ಪ್ರಾಸರಹಿತವಾದ ರಗಳೆ : ಈಗಿನ ಕಾಲದವರು ಇಂಗ್ಲೀಷಿನ ಬ್ಲ್ಯಾಂಕ್‌ವರ್ಸನ್ನು ಅನುಕರಣಮಾಡಿ ಸರಳರಗಳೆಯೆಂದು ಕರೆಯುವ ರಗಳೆಗೆ ಹರೀಶ್ವರನೇ . . . ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕ (ಕೃಪಿಡಿ. ೧೪೧); ಆದಿ ಮತ್ತು ಅಂತ್ಯಪ್ರಾಸರಹಿತವಾದ 'ಸರಳರಗಳೆ' ಮಾತ್ರ ಆಧುನಿಕ ಕಥನಕವನಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಗೀತರೂಪಕ, ಗೀತನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಕಷ್ಟು ಪ್ರಯೋಗವಾಗಿದೆ (ಛಂದೋವಿ. ೨೮೦). [ಸರಳ (= ಸರಲ) + ರಗಳೆ]

ಸರಳರೇಖೆ (ನಾ). ವಕ್ರವಲ್ಲದ ಗೀಟು ; ನೇರವಾದ ಗೆರೆ : ವಕ್ರವಿಲ್ಲದ ದೀರ್ಘವಾದ ವೊಂದು ರೇಖೆಯನ್ನು ಸರಳರೇಖೆಯೆಂದೂ ಋಜುರೇಖೆಯೆಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು (ಭೂಮಿತಿ. ೮). [ಸಂ. ಸರಲರೇಖಾ]

ಸರಳಸ್ವಭಾವ (ನಾ). ನಿರಾಡಂಬರವಾದ ಗುಣ : ಸರಳಸ್ವಭಾವನಂದಿತ ದುರಾಗ್ರಹಗ್ರಾಹ ಸೂಕ್ತಿಮಣಿಮಯಕರ್ಣಾಭರಣ ಭವದೀಯಬುದ್ಧಿಗೆ ಬರಲಚಿಗುಮ ಮಾನದುರ್ವ ಮಾನಿತಸುಜನಾ (ಲೀಲಾವ. ೪-೪೧). [ಸಂ. ಸರಲಸ್ವಭಾವ]

ಸರಳಾಂಗ (ನಾ). ನೆಟ್ಟನೆಯ ದೇಹ ; ನೀಳಶರೀರ : ಸರಳಾಂಗಂ ಮಿಗೆ ಕುಂದಿ ತೋಚೆ ಕಿವಿಗಳ್ ತಕ್ಕೇಚೆ . . . ಮಂ(ಕುಂ)ದಾಯ್ತು (ಲೋಕೋಪ. ೯-೨೧೨) ; ಸರಳಾಂಗಾವಯವಂಗಳಿಂದೊಗೆವ ಲಾವಣ್ಯಾಂಶುವಂ ಮಿಕ್ಕು ಮುಂಬರಿವನ್ನಂ . . . ಕಣ್ಗೊಳ್ಳ ವಿಳಾಸಿನೀನಿವಹದಿಂ ಚೆಲ್ವಾದುದೊಡ್ಡೋಲಗಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೨-೮೨). [ಸಂ. ಸರಲಾಂಗ]

ಸರಳಾಂಗುಳಿ (ನಾ). ಸರಾಗವಾಗಿ ಚಲಿಸುವ ಬೆರಳು : ಸರಳಾಂಗುಳಿಗಳ ಸಾರಣೆ ಸುರಾಗಸುವ್ಯಕ್ತಿಯಂ ಕುಡುತ್ತಿರೆ . . . ದಿವಿಜವಧು ಜಿನವರಜನನಿಯ ಮುಂದೆ ಬೀಣೆಯಂ ಬಾಜಿಸಿದಳ್ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೩-೨೨೪). [ಸಂ. ಸರಲಾಂಗುಲಿ]

ಸರಳಾನುವಾದ (ನಾ). ಮೂಲಗ್ರಂಥಗಳು ಸುಲಭವಾಗಿ ಅರ್ಥವಾಗುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಅನುವಾದ : ಅವರಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಆಶುಭಾಷಣ ಭಾಗವತನು ಹಾಡುವ ಪದ್ಯಗಳ ಸರಳಾನುವಾದವಾಗಿತ್ತು (ಯಕ್ಷಬ. ೧೧). [ಸಂ. ಸರಲಾನುವಾದ]

ಸರಳಾರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಾಡು : ಸರಳಾರ - ಹೆಂಗುಸರು ಹಾಡುವ ಶೋಭಾನೆಗಳ ಮಟ್ಟನಲ್ಲಿರುವ ಹಾಡಿದು. ಇದು ವಿಷ್ಣುಗಣಗಳಿಂದ ಆಗುತ್ತದೆ (ಸಂಶೋಧ. ೧೩೨). 'ಧವಳಾರ$_2$' ಪರಾ. [?]

ಸರಳಾಲಾಪ (ನಾ). ಸಹಜವಾದ ಮಾತು ; ನಿರಾಡಂಬರವಾದ ನುಡಿ : ಸರಳಾಲಾಪಂಗಳಿಂ ಜತ್ತಿಸುವ ಬಗೆ ಗೆಲಲ್ಕೆಂದು ಕೂರ್ತಿಚ್ಚೆ ಬೆಚ್ಚಂತಿರೆ ಮಚ್ಚಂ ಮೆಚ್ಚಿದಂದದೊಳೆ ಸಲಿಪ ನಾನಾವಿನೋದಂಗಳಂ . . . ಮೆಚೆವ ಕೂಟಂಗಳಿಂ ಕೂಡಿ ಲಾವಣ್ಯರಸಂ ತಳ್ಪಂಕುಗುಟ್ಟುತ್ತಿರೆ ಕರಪುಸೆಗುಂ ವಾರನಾರೀಕದಂಬಂ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೬೩). [ಸಂ. ಸರಲಾಲಾಪ]

ಸರಳಿ$_1$ 'ಸರಳಿ$_1$' ನೋ.

ಸರಳಿ$_2$ 'ಸರಲಿ' ನೋ.

ಸರಳಿಗೆ$_1$ 'ಸರವಳಿಗೆ' ನೋ.

ಸರಳಿಗೆ$_2$ (ನಾ). (?) : ಪಡವಿನೆಡೆಯೊಳ್ ಕೊರಲಿಗಳುಂ ನಾಂದುವ ಬೇವಿನ ಸರಳಿಗ[ಪಾಠಾಂ. ಪಲಗೆ, ಸಲಿಗೆ]ಗಳುಂ ಕೂಲೊಳ್ ಪಾಂಗುನೂಲಂ ಸುತ್ತುವ ಕುಡುಗೋಲ್ಗಳುಂ . . . ಎಸೆಯ (ಲೀಲಾವ. ೭-೬೮ ವ). [?]

ಸರಳಿವರಸೆ 'ಸರಳಿವರಸ' ನೋ.

ಸರಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಜಿಗಿ ; ಲಂಘಿಸು ; ಹಾರು : ಬೆಳ್ಳಯಲೊಳ್ ಸರಳಿಸಿದುವು ಮರುಮರೀಚಿಕಾವಾಹಂಗಳ್ (ಪಂಪಾಮ. ೭-೮೬) ; ಎರಳೆ ಸರಳಿಸಿ ಹೋದುದಿಲ್ಲಿ ಹಿಂಗಾಲೂರದುದು ತೆರಳ್ದ ಮಣ್ಣದ (ಹಚಿಣ. ೫-೨೭). ೨. ಮುನ್ನುಗ್ಗು ; ಏರಿಹೋಗು: ಸಮರಥವಿಷಮರಾವ್ರರು ನೋಡುತಿರಿ ಸಂಗಳಸಲಿ ನಿಮ್ಮಯ ದೊರೆಗಳು (ಕುಮಾರ. ೧೯-೧೦). ೩. ಜಗ್ಗು ; ಎಳೆ : ತುರಗವ ಕೆಣಕಿ ಸರಳಿಸಿ ಹಿಡಿವ ತೇರಿನ ಸೂತರೊಜೆಗಳ . . . ಭಟರೊಡ್ಡಣೆ ಸಘಾಡಿಸಿತೆರಡುಬಲದಲಿ (ಕುಮಾರ. ೨-೫). ೪. ಚಿಮ್ಮಿಸು : ನಭಮಿಾದುದನೆ ಸರಳ್ಗಳಂ ಸರಳಿಸುತ್ತಿಂತೆಂದನು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨೭-೫೫).

[ಸರಳ್? (IP ← ಮರಾ. ಸರಳಣೆ) + - ಇಸು$_3$]

ಸರಳು$_1$ 'ಸರಲ್$_1$' ನೋ.

ಸರಳು$_2$ 'ಸರಲು$_3$' ನೋ.

ಸರಳಿ$_1$, ಸರಳಿ$_1$ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಸಂಗೀತಾಭ್ಯಾಸದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಕಲಿಯುವ, ಸುಲಭಗ್ರಾಹ್ಯವಾದ, ಸಪ್ತಸ್ವರಗಳಿಂದಾದ ಒಂದು ಗೀತಪ್ರಕಾರ: ದಾಸರಾಯರು . . . ಅವ್ಯವಸ್ಥಿತರೀತಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಸಂಗೀತಾಭ್ಯಾಸಕ್ರಮವನ್ನು ಪುನರುದ್ಧಾರ ಮಾಡಲು, ಸರಳೆ, ಸ್ವರಾವಳಿ, ಜಂಟಿವರಸೆಗಳು . . . ಅಲಂಕಾರಗಳು ಇವನ್ನು ರಚಿಸಿ, ಸಂಗೀತಾಭ್ಯಾಸಕ್ರಮವನ್ನು ಸುವ್ಯವಸ್ಥೆಗೊಳಿಸಿದರು (ಸಂಗೀತಂ. ೨೧೭) ; ಕೊರೆಯುವ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿ ಇವರು ಹೇಳಿಕೊಡುವ ಸರಳೆಯನ್ನು ಕಿರಿಚುವುದು (ರಾಮಾನ. ೯೩).

ಸರಳಿ$_1$: 'ಸರಳಿವರಸೆ' ಪರಾ.

[ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಚರಳಿ ; ಮಲ. ತೆಲು. ಸರಳಿ. / ಸಂ. ಸ್ವರಾವಳಿ]

ಸರಳೆ$_2$ (ನಾ). ಋಜುಸ್ವಭಾವದವಳು ; ಮುಗ್ಧೆ : ಮೊದಲು ಅಷ್ಟು ಸರಳೆಯೂ, ಸ್ನೇಹಮಯಿಯೂ ಆಗಿದ್ದ ಕೈಕೆಗೆ ಮಂಥರೆಯ ದುರ್ಬೋಧನೆಯಿಂದ ಹೆಬ್ಬಯಕೆ ಹುಟ್ಟಿ ಎಂಥ ಅನರ್ಥದಲ್ಲಿ ಫಲಿಸಿತು? (ಕಾವ್ಯಸ. ೬). [ಸಂ. ಸರಲಾ]

ಸರಳಿವರಸೆ, ಸರಳಿವರಸೆ (ನಾ). = ಸರಳಿ$_1$: ಸರಳಿವರಸೆ, ಜಂಟಿವರಸೆ, ಅಲಂಕಾರ ಇವು ಸಂಗೀತಾಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಕೊಡುವ ಪ್ರಾರಂಭದ ಪಾಠಗಳು (ರೂಢಿ). **ಸರಳಿವರಸೆ:** ವಾರಕ್ಕೆ ಒಂದೆರಡು ಗಂಟೆಯ ಕಾಲ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಸರಳಿವರಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಲಭಿಸುವುದೇನು? (ಗಾನಕ. ೧೯). [ಸರಳಿ$_1$ + ವರಸೆ (< ವರಿಸೆ)]

ಸರಳಿಸುಗೆ (ನಾ). ಬಾಣ ಬಿಡುವಿಕೆ ; ಬಾಣಪ್ರಯೋಗ : ನೂಕಿದನು ಕೈಯೊಡನೆ ರಥವ ಸಮೀಕಸಾಹಸಮಲ್ಲನಾ ನರಲೋಕನಾಥನ ಸರಿಸದಲಿ ಸರಳಿಸುಗೆಯಲಿ ತ್ರಿಶಿರ (ತೊರಾರಾ. ೩-೭-೨೦). [ಸರಳು$_1$ (< ಸರಲ್$_1$) + ಎಸುಗೆ]

ಸರಳೇಱು (ನಾ). ಬಾಣಪ್ರಹಾರದಿಂದಾದ ಗಾಯ : ತೆತ್ತಿಸಿದ ಸರಳೇ[ಪಾಠಾಂ. ಶರದೇ]ಱ ಸುರಿಗರುಳೊತ್ತುಗ್ಗೆಗಳ ತಾಳಿಗೆಯ ತಲೆಹೊತ್ತು ರಕ್ತದ ರಹಿಯಲೊಡಿತು ಸೇನೆ ಸುರಪುರಕೆ (ಕುಮಾರ. ೧೯-೫).

[ಸರಳು$_1$ (< ಸರಲ್$_1$) + ಏಱು$_4$ (< ಏಱ್$_4$)]

ಸರಳ್ಗಱೆ (ಕ್ರಿ). (ಮಳೆಯಂತೆ) ಬಾಣಗಳನ್ನು ಸುರಿಸು,– ಸೂಸು : ಸುವರ್ಣಪುಂಖದ ಸರಳ್ಗಱೆದನನುಸಾಲ್ವನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೭-೬೧).

[ಸರಲ್ (< ಸರಲ್$_1$) + ಕಱೆ$_1$]

ಸರಳ್ಮಳೆ (ನಾ). ಬಾಣದ ಮಳೆ ; ಶರವೃಷ್ಟಿ : ದಿವಿಜರಿಟ್ಟಣಿಸಿ ನೂಱಿದರ್ . . . ವಜ್ರನಾಭನಿದಿರೊಳ್ ನಿಂದು ಸರಳ್ಮಳೆಗಳಂ ಕಱೆವುತೆ (ಚಿಬಪು. ೬೯-೩).

[ಸರಲ್ (< ಸರಲ್$_1$) + ಮಳೆ (< ಮೞೆ)]

ಸರಳ್ಮಳೆಗಱೆ (ಕ್ರಿ). ಮಳೆಯಂತೆ ಒಂದೇಸಮನೆ ಬಾಣಗಳನ್ನು ಬಿಡು : ಇದಿರಾಗಿ ಸರಳ್ಮಳೆಗಱೆವ ಬೇಡರ ಗಂಡದೆವಿಡಿದಾಲಿ ಬೊಬ್ಬಿಱಿದು ಕುದುರೆಯನೆಱೆ ರಾವುತರೊಳಪೊಕ್ಕು ತಿವಿದು ಕಂಗೆಡಿಸಿದರವರ (ಜೀವಂಧರಾ. ೮-೩೬).[ಸರಳ್ಮಳೆ + ಕಱೆ$_1$]

ಸರಳ್ವೆಜ್ಜ (ನಾ). ಬಾಣ ನಾಟುವುದರಿಂದಾದ ತೂತು : ನಿರ್ಜರಗಣಪತಿಯಮಲ ಮಸ್ತಕ ಸರಳ್ವೆಜ್ಜದೊಳರುಣಾಂಬು ಸುರಿಯ ಮಜ್ಜನಗೆಯ್ದು ಕುಂಕುಮರಸಧಾರೆಯಿಂ ತೊಜ್ಜಲಾದುದು ನಿಂದೆಡೆಯ (ಮೋಹತ. ೩೮-೫೭). [ಸರಲ್ (< ಸರಲ್$_1$) + ವೆಜ್ಜ]

ಸರಾಗ$_1$ (ಗು). ೧. ಅಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲದ ; ಅನಿರ್ಬಂಧವಾದ : "ಸರಾಗ - ಸರಕ = ನಿರಾತಂಕ ; ಸುಗಮ" (ತದ್ಭಕೋ. ೪೩). ೨. ಸುಲಭವಾದ ; ಸಲೀಸಾದ : (೩). (ನಾ). ೩. ಸುಲಭ ; ಸಲೀಸು : ಆಗುಹೋಗುಗಳು ನೆಱೆ ರಾಗಭೋಗಗಳು ಸರಾಗವಾಗಿಕ್ಕು ಶಿವನೊಲಿದಡೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೨೧೭). ೪. ಅನುಕೂಲ ; ಸೌಕರ್ಯ : ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ರೈತರಿಗೆ ಸರಾಗಮಾಡಿಕೊಟ್ಟರೆ ಅರಮನೆಯ ಕೆಲಸ ಕೆಟ್ಟುಹೋಗುವುದು (ಮುದ್ರಾಮಂ. ೧.೧೨೪).

ಸರಾಗವಾಗಿ = ನಿರಾತಂಕವಾಗಿ ; ಸುಸೂತ್ರವಾಗಿ : ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಬದುಕುಮಾಡುವನಿಗೆ ತಾಕೀತಿಯನ್ನು ಬರಸಿಕೊಟ್ಟು ಸರಾಗವಾಗಿ ನಡಸಿಕೊಣ್ಡು ಬರುವದು (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೮. ೧೭-೨೧ ; 1762) ; ಮಕ್ಕಳು ಸರಾಗವಾಗಿ ಶಿಕ್ಷಣಾಭಿವೃದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಮುಂದುವರಿಯುವರೆಂದು ಆಶಿಸಲಾಗಿತ್ತು (ಶಿಕ್ಷದ. ೩೬೩).

[ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಚರಾಕ, ಚರಾಕ್ಕುಮ್ ; ತುಳು. ಸರಾಗ್, ಸರಾಗ ; ತೆಲು. ಸರಾಗಮು]

ಸರಾಗ$_2$ (ಗು). ೧. ಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ. ೨. ಕೆಂಪಾದ ; ಕೆಂಪುಬಣ್ಣವುಳ್ಳ. ೩. ರಾಗಸಹಿತವಾದ ; ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳ. (ನಾ). ೪. ಪ್ರೇಮ ; ಅನುರಾಗ : ಸುರನಾರಿಯರು ನಗುತವನ ಕೊಂಡೊಯ್ದರು ಸರಾಗ[ಪಾಠಾಂ. ವಿಮಾನ]ದಲಿ (ತೊರಾರಾ. ೬-೧೭-೨೫). ೫. ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದುದು : ಬಾ ಭೃಂಗವೆ . . . ಕಂಪಿನ ಕರೆಯಿದು ಸರಾಗವಾಗಿರೆ ಬೇರೆಯ ಕರ ಬೇಕೆ? (ಸಪೀಗೀ. ೭೫-೩). ೬. ಸಂತೋಷ : 'ಸರಾಗಿಸು' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸರಾಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಂತೋಷಪಡು ; ಹಿಗ್ಗು : ಸರಾಗಿಸುತ ವನಭರಿತಮಾಗಿಹವಲ್ಲಿ ಖಗನಿವಹ (ನಾಗಷ. ೨-೨೭). [ಸರಾಗ$_2$ + - ಇಸು$_3$]

ಸರಾಜಾನ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉತ್ತಮವಾದ ಭತ್ತ (?) : ಬೆಳಸಲ್ಲವಲ್ಲವರಿಸನ ಮಣಸು ಸರಾಜಾನವಿಕ್ಕುವ್ರಿಕ್ಷುಮವೆಲ್ಲಂ ಹಲಸಿಳ ಮಾಮರಂ (ಸೌಇಇ. XV. ೫೭೦-೩ ; ಸು. 12ನೆಯ ಶತ). 'ರಾಜಾನ್ನ' ಪರಾ.

[IP ಇದು 'ಸರಾಜಾನ್ನ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಸರಾಡ$_1$, ಸರಡ, ಸಾರಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ಬರಾ[ಡ] ಸರಾಡಗಳು ಯಿಲ್ಲ ಸೀಮೆಯಲು (ಸೌಇಇ. IX-ii. ೫೫೪-೩೪ ; 1533). **ಸರಡ** : ವರಡ ಸರಡ ಸರ್ವಬಾಧಾಪರಿಹಾರವಾಗಿ . . . ಧರ್ಮ್ಮವನು ಮಾಡಿ (ಕಇ. III-i. ೯-೬೨ ; 1538) ; ತುಳುವ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ತೆರುವಣಗಳು:– ತೆರು . . . ವರಡ, ಸರಡ (ತುಳುನಾ. ೨೭೧). **ಸಾರಡೆ** : ಕುಳವಡ ಸಾರಡೆ ದುಳರವಟ ಕಟಳೆವಟ ಏರಿ ಮಾನ ಬೆಲೆ ಸಂತೆ ಉಂಟಾದ ಹಲಉಪಾಧಿಗಳೂ ಸಹ ಸೇರ್ಸ್ಸಿ ಕೊಟ್ಟೆವಾಗಿ (ಸೌಇಇ. IX-ii. ೪೬೩-೮ ; 1470). [?]

ಸರಾಡ$_2$ (ನಾ). ಸ್ಥಳ ; ಪ್ರದೇಶ : ಎರಡೂ ಊರಿನ ಬೇಟೆಯ ಪಡೆಯವರು, ಊರ ಸೀಮೆ-ಸರಾಡ ವಿಚಾರಿಸದೆ ಬೇಕಾದಲ್ಲಿ ಅಡ್ಡಾಡಿ ಬೇಟೆಯಾಡಬಾರದೇಕೆಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಚರ್ಚಿಸತೊಡಗಿದರು (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೨೪೯). [?]

ಸರಾತಿ 'ಸರವತ್ತಿಗೆ' ನೋ.

ಸರಾಪ 'ಸರಾಫ' ನೋ.

ಸರಾಫ, ಶರಾಫ, ಸರಾಪ (ನಾ). ೧. ಚಿನ್ನ, ಬೆಳ್ಳಿ ಮುಂತಾದವುಗಳ ವ್ಯಾಪಾರ, ಲೇವಾದೇವಿ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಮಾಡುವವನು ; ಚಿನಿವಾರ : ಮಗಲಯಿ ಸರಾಫಗೆ ಗ ‖ ೧೧೦೦೦ (ಎಕ. VIII. ಸೊರಬ. ೨೬೭-೨೩ ; 1629) ; ವೇಶ್ಯೆಯ ಕೈಯಲ್ಲಿದ್ದ ಆ ಒಂದೇ ಕಂಕಣವನ್ನು ನೋಡಿ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಸರಾಫನಿಗೆ ಅನುಮಾನ ಹುಟ್ಟಿತು (ಕಭಿಪ. ೨೧೭). ೨. ಸರ್ಕಾರದ ಖಜಾನೆಯ ಹಣಕಾಸಿನ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು : ಖಜಾನೆಗೆ ಇರ್ಸಾಲಾಗಿ ಬಂದ ಹಣವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಖಜಾನೆಯ ಸರಾಫನು ಝಡ್ತಿ ಮಾಡಿ ನೋಡಿ ಚೀಲಗಳಿಗೆ ತುಂಬಿ ತನ್ನ ಮೊಹರುಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಖೋಟಾನಾಣ್ಯವೇನಾದರೂ ಕಂಡುಬಂದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಸರಾಫನು ಜವಾಬ್ದಾರನಾಗಿದ್ದನು (ಮಹಾಮಂ. II. ೩೨) ; ಗುಮಾಸ್ತನು ಸರಾಫನು ಕೂಡುವ ಸ್ಥಳದ ಮಗ್ಗುಲಿಗಿದ್ದ ಬಾಗಿಲಿಂದ ಹೊರಬಿದ್ದನು (ತೊಳೆಮು. ೧೪೪). **ಶರಾಫ:** ೨. ಜನಗಳಿಂದ ಸರ್ಕಾರಕ್ಕೆ

ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಶರಾಫನಂತೆ ಸುಬ್ಬು ಆ ಹಣವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡನು (ಅವತಂ. ೧೧೬). **ಸರಾಪ** : ೨. ಖಾಸ್‌ಬೊಕ್ಕಸದ ಸರಾಪ ಚಂಗಶೆಟ್ಟಿ ರಾಮಶೆಟ್ಟಿ ಸಹ ಮಾಡಿಶಿ ವಪ್ಪಿಶಿದ ಹಿತ್ತಾಳೆ ಚೌಕಟ್ಟು (ಎಕ. XIV. ಚಾಮರಾ. ೨೪೪-೩ ; ಶ 1668).

[← ಅರ. ಸರ್ರಾಫ್; ಹಿಂ. ಸರಾಫ್, ಸರ್ರಾಫ್ ; ಮರಾ. ಸರಾಫ್]

ಸರಾಫಗಟ್ಟೆ, ಸರಾಪುಕಟ್ಟೆ (ನಾ). ಅಂಗಡಿಯಲ್ಲಿ ಸರಾಫನು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಜಾಗ ; ಗಲ್ಲೆ : ಸರಾಫಗಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಅವನನ್ನು ಯಾರೂ ಕಂಡಿರಲಿಲ್ಲ (ರಕ್ತಧ್ವ. ೮೪). **ಸರಾಪುಕಟ್ಟೆ** : ಬಲಗಡೆಯ ಕೋಣೆಯ ಸರಾಪುಕಟ್ಟೆ (ಸಾಹೇಬ್. ೧೬೬).

[← ಮರಾ. ಸರಾಫಕಟ್ಟಾ , ಸರಾಫಕಾಟಾ]

ಸರಾಫಿ (ಗು). ಸರಾಫವೃತ್ತಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ : ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಸರಾಫಿ ಅಂಗಡಿಯ ವರ ಸಿಕ್ಕಾಗ ರಾಘಪ್ಪ ತನ್ನನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿಯಾನೆ? (ಗಂಮಾಯಿ. ೨೬೮) : ಪುರಂದರದಾಸರು . . . ಸರಾಫಿ ಧಂದೆ ಮಾಡುವ ನಾಯಕಮನೆತನದವರಾಗಿದ್ದರು (ಕರ್ನಾಸಂ. ೨೮೫). (ನಾ). ೨. ಚಿನಿವಾಲನ ಕಸಬು ; ಸರಾಫವೃತ್ತಿ.

[← ಹಿಂ. ಸರ್ರಾಫಾ, ಸರ್ರಾಫೀ ; ಮರಾ. ಸರಾಫೀ]

ಸರಾಪುಕಟ್ಟೆ 'ಸರಾಫಗಟ್ಟೆ' ನೋ.

ಸರಾಯ 'ಸಾರಾಯ$_1$' ನೋ.

ಸರಾಯಿ 'ಸಾರಾಯ$_1$' ನೋ.

ಸರಾಯಿಗಾರ (ನಾ). ಮದ್ಯವನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನು : ಅಂಥ ರಾಡಿಬೆಲ್ಲವನ್ನು ಹರಿವೆಗಳಲ್ಲಿ ಗಡಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ ತುಂಬಿಟ್ಟು ಸರಾಯಿಗಾರರಿಗೆ ಬೇಡಿದ ಹಾಗೆ ಕೊಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ (ಕೃಚಿತ್ರ. ೧೧೫).

[ಸರಾಯಿ (< ಸಾರಾಯ$_1$) + - ಕಾರ$_1$ (< - ಕಾಜ)]

ಸರಾಯೊ 'ಸಾರಾಯ$_1$' ನೋ.

ಸರಾವೆ (ನಾ). ಮಣ್ಣಿನ ಹಣತೆ ; ಪ್ರಣತಿ : ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಎಣ್ಣೆಯನ್ನೂ ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಬತ್ತಿಯನ್ನೂ ಹಾಕಿ ದೀಪಾ ಹತ್ತಿಸಿರುವ ಸರಾವೆಯನ್ನು ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು (ಮುಸುಗ. ೮೨). [ಸಂ. ಸರಾವ]

ಸರಾಸರಿ (ನಾ). ೧. ಅಂದಾಜು ; ಸುಮಾರು : ಚಂದ್ರನು ನಕ್ಷತ್ರಮಂಡಲಕ್ಕೆ ಸಾಪೇಕ್ಷವಾಗಿ ಒಂದುದಿನದಲ್ಲಿ ಚಲಿಸುವ ಸರಾಸರಿ ದೂರವು ೧೩ $^{೧}/_{೩}$ ಅಡಿಗಳು (ನಕ್ಷತ್ರ. ೧೭) ; ಸ್ಥೂಲವಾಗಿ ಹಣದ ಬೆಲೆ ಸರಾಸರಿ ಇಷ್ಟು ಎಂದು ಗೊತ್ತುಮಾಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ (ಹಣಪ್ರ. ೪೨). ೨. ಅನೇಕ ಸಜಾತೀಯ ಮೊತ್ತಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ, ಅದಕ್ಕೆ ಆ ಮೊತ್ತಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ ಭಾಗಿಸಿದರೆ ಬರುವ ಸಂಖ್ಯೆ ; ತಲಾ ಇಷ್ಟು ಎಂಬ ಲೆಕ್ಕ : ತರಗತಿಯ ಸರಾಸರಿಯನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಫಲಿತಾಂಶದ ಪಟ್ಟಿ (ಶಿಕ್ಷದ. ೩೫೧). [← ಪಾರ. ಹಿಂ. ಸರಾಸರೀ ; ಮರಾ. ಸರಾಸರೀ, ಸರಾನ್‌ಸರೀ./ ತಮಿ. ಚರಾಚರಿ; ತುಳು. ತೆಲು. ಸರಾಸರಿ]

ಸರಿ$_1$, ಜರಿ$_1$, ಜರ್ರೆ$_2$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೋಗು ; ಗಮಿಸು : ಗೊರವನಲ್ಲಿಗೆ ಸರಿದನೋ ಆಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳದೆ ತೋಟು (ಬಸವ. ೫೨-೭) ; ಮುತ್ತಯನ ಬೀಳ್ಕೊಂಡು ಕೌರವರಿತ್ತ ಸರಿದರು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧-೧೧). ೨. ಓಡಿಹೋಗು ; ಪಲಾಯನ ಮಾಡು : "ಸರಿ - ಪಲಾಯನೇ, ಸಾಮ್ಯೇ ಚ" (ಶಮಧಾ) ; ರಣದೊಳಿದಿರ್ಚ್ಚಿ ಗಣ್ಣಳಿದು . . . ಸರಿದ ಚೋಳನ ಪೇಳನೆ ಬೀರದೇಳ್ಗೆಯಂ (ಕಾಇ. ೨-೨-೩೩ ; 1058) ; ಪಟುಭಟರಟ್ಟಿದರರಸಂ ನಿಟಿಲದ ಗಾಯಕ್ಕೆ ತೇಂಕಿ ಮೈಮರೆದಂ ದುರ್ಘಟಮುಟಿವುದೆಂಬವೋಲ್ ಸಂಕಟದಿಂ ರತ್ನಾಚಲಕ್ಕೆ ಸರಿದರ್ ಸಚಿವರ್ (ದಶಕು. ೨-೩೦) ; ರುದ್ರಗಣಾಖ್ಯನು ಸರಿದನು ರಣಭೀತಿಯಲಿ (ಕಂಸವ. ೩-೮೮). ೩. ಕಳೆದುಹೋಗು ; ನಷ್ಟವಾಗು : ಧುರಕೆ ಹೆದರಿತಗೆದೆಮ್ಮ ನಾಲ್ವರ ಸರಿದುಹೋದಭಿಮಾನವನು ಕಾಯ್ದುರವಣಿಸಿ ಮಗನೇಱಿದನು ವಾಸವನ ಗದ್ದುಗೆಯ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೮-೨೩) ; ತೆರಳುತಿದೆ ಮಜ್ಜೀವರತ್ನಾಭರಣವೆನ್ನ ಮನೋರಥದ ಸಿರಿ ಸರಿವುತಿದೆ (ತೊರರಾ. ೨-೩-೫೪) ; ಸೆಱೆ ಛಿದ್ರ ಕುಂಭದುದಕದಂತಾಯುಷ್ಯ ಸರಿವುದು ಎಚ್ಚರಿಕೆ (ಪುರಂದ. ೨-೪೫-೨೫). ೪. ಪಕ್ಕಕ್ಕೆ ಹೋಗು ; ಜರುಗು : ಜನನಮರಣಂಗಳೆಂಬ ತೆರೆಯರ್ ಒಡಿದ ಸಂಸಾರದ ತೆರೆ ಸರಿಯೆ (ಬಸರ. ೪-೧೦೨) : ಮುಸುಕು ಸರಿ[ವಾತಾಂ. ತೆಗೆ]ಯಲು ಮೋಡವೊಡೆದಿನಬಿಂಬದಂತೆಸೆವ ಮೆಯ್ಯೆಳಗೆದ್ದು ಬೀದಿವರಿದೊಳಗೆ ಧವಳಿಸೆ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೨-೩). ೫. ಜಗುಳು ; ಜಾರು : ಜೋಡನೊಡೆಹಾಯ್ದಂಬು ಧರಣಿಯೊಳಾಡಿದವು ಗುಳ ಸರಿದ ಕರಿಗಳ ತೋಡಿ ನೆಟ್ಟವು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೮-೪೭) ; ಉಟ್ಟುದು ಸರಿದು ಮದನಜಲ ನೆಱೆ ಪೊಱಮಟ್ಟುದು ನಾಣೆಡೆಯಿಂದ (ಕಂಸವ. ೯-೧೯೬). ೬. ಸಡಿಲಿಸು ; ಬಿಚ್ಚು : ಕಳಚಿ ನೊಗನನು ತೆಗೆದು ಕಬ್ಬಿಯನಿಳುಹಿ ಪಡಿವಾಘೆಗಳ ಸರಿದನುಕೊಳಿಸಿ ಒಡಿಯಲು ಪಾಡಿಗೈದವು ಮರಳಿದೆಡಬಲಕೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೦-೩೩). ೭. ಬಿಗಿಗೊಳಿಸು : "ಬಲೆಯಂ ಸರಿವ ಕುಣಿಕೆ ಗೊಣಸೆನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೨-೫) : ಹಗ್ಗದ ಕುಣಿಕೆಗಳ ಸರಿದೆರಡುಮ್ಮೆಗಳಲುಬ್ಬಿ ಬೊಬ್ಬಿಱಿದು ಕುಣಿಸಿ . . . ಅನಿಲಜನ ತಂದರು ರಾಜಬೀದಿಯಲಿ (ತೊರರಾ. ೫-೮-೩೦). ೮. ಸೆಕ್ಕಿಸು ; ತೂರಿಸು : ಎರಡುಕರಗಳನೊಡ್ಡಿ ಬೇಡಿಕೊಂಬುವೆ ನಿನ್ನಾ . . . ಬಾಯೊಳಗಲಗ ಸರಿವ ಕರಗಸದಿಂ ಕೊಱೆವ . . . ಯಮಗೊಲೆಗಳುಕಿ ಸಾಯಲಾಱದಲೆ (ಕೃಕವ. ೧-೧೯-೪); ಬೆಟ್ಟಕ್ಕೆ ಹೋಗುವವನ ಸೊಂಟದಲ್ಲಿ ಕೊಡ್ಲಿಯನ್ನು ಸರಿದ ಹಾಗೆ (ಗಾದ). ೯. ಅಳವಡಿಸು; ಹೊಂದಿಸು : ಕರ್ಣಪತ್ರವನಮರ್ಚುತೆ ಹಾರಮಂ ಸರಿಯುತೆ ಕಟಿಗೆ ನಿಱಿಯಂ ಸೇರಿಸುತೆ . . . ಚಾರೆಯರ್ಕೈದಿ ಬರುತಿರ್ದರು (ಚೈಮಿಭಾ. ೨೬-೧೨). ೧೦. ತೀರು ; ಮುಗಿ; ವ್ಯತೀತವಾಗು : ಅವನಿಜಾಸುತ ಕೇಳು ಸರಿದುವು ದಿವಸ ನಾಲುಕು (ತೊರರಾ. ೬-೪-೨೮) ; ಜುಲೈತಿಂಗಳು ಸರಿದುಹೋಯಿತು (ಹೊಸಕ್ಕಿ. ೬). ೧೧. (ಆಲಂ) ಸಾಯು; ಗತಿಸು : ಭಾನುಸನ್ನಿಭ ಸರಿದನೇ ತಪ್ಪೇನು ಪಾರ್ಥನ ಬಸುಱಲೆನ್ನ ನಿಧಾನವಿದ್ದುದು ತೆಗೆವೆನ್ನೆಸಲೆ (ಕುವ್ಯಾಶ. ೧-೧೨). **ಜರಿ$_1$** : ೨. ಜರಿದುದತಿರಥರಾಜಿ . . . ಸಮೀರಕುಮಾರನುರವಣೆಗೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೩-೧೯). ೫. "ಜರಿ - ತೀರ ಪತನೇ (ಜಾಱು)" (ಶಮಧಾ); ಮಳಲೇರಿಯಂತೆ ಜಱ್ಣನೆ ಜರಿದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೫೬) : ಅಖಿಲಕುಲಗಿರಿ ಜರಿದು ಬೀಳುವಡಾನಲಾಪೆನು ನಖದ ಕೊನೆಗಳಲಿ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೧೦-೬) ; ಜಗದಡಕಿಲು ಜರಿದು ಗಿರಿ ಕೆಡೆದುರುಳಿದುವು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೮-೬೯). ೧೨. ಅಳುಕು ; ಹಿಂಜರಿ : ತೊದಳಿಲ್ಲದರಡುಗೇಳದೆ ಮನದೊಳ್ ಜರಿಯದೆ ಕೊಂಡೊಡೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೩-೬೨). ೧೩. ಪತನವಾಗು ; ಬೀಳು : ರಟ್ಟನ್ರ(ನೃ)ಪ ಪ್ರಘಟ್ಟದಿಂ ಜರಿದ ಚಳುಕ್ಯರಾಜ್ಯಮಂ . . . ಉದ್ಧರಿಸಿದಂ (ಎಇ. V, ೧೭-೧೪ ; 1142). ೧೪. ಜೋಲುಬೀಳು ; ಇಳಿಬೀಳು: ನೀ ಮಕ್ಕಳ ಪಡೆದ ಮಾತ್ರದಲಿ ಕಕ್ಕಸಮೊಲೆ ಜರಿದಪುದು (ಮೋಹತ. ೪-೨೨). ೧೫. ಉದುರಿಬೀಳು; ಕಳಚಿಬೀಳು : ಔದುಂಬರಕುಷ್ಠಮಾಗಿ ಸರ್ವಾಂಗೋಪಾಂಗಾವಯವ ಪ್ರದೇಶಂಗಳೆಲ್ಲಂ ರೂಪಱಿಯಲಾಗದಂತು ಜರ್ಜರಮಾಗಿ ಜರಿಯೆ (ಸುಕುಮಾ. ೫-೧೧ ವ). **ಜರ್ರೆ$_2$** : ೫. ನಡುಮನೆಯ ಜಂತಿ ಜರೆದ್ಹಾಂಗ ಜರದೇನ (ಕನ್ನಪಾ. ೧೧೦); ಸಾವಕಾಶ ಬಾರಮ್ಮ. ಕಲ್ಲು ಹಾವಸೆಗಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಕಾಲು ಜರದೀತು (ಹೊಸಕ್ಕಿ. ೧೯೦).

[ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಮಲ. ಚರಿ; ತುಳು. ಜರಿ]

ಸರಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಓಡಿಹೋಗುವಿಕೆ ; ಪಲಾಯನ : (ಚತುನಿ. ೩. I. ೪೮). ೨. ಜಾರುವಿಕೆ ; ಜಗುಳುವಿಕೆ : (೩). ೩. ಕಳೆದುಹೋಗುವಿಕೆ ; ಮುಗಿದುಹೋಗುವಿಕೆ : (೩). [< ಸರಿ$_1$./ ತುಳು. ಸರಿ]

ಸರಿ$_3$ 'ಸಱಿ$_1$' ನೋ.

ಸರಿ$_4$ 'ಸಱಿ$_2$' ನೋ.

ಸರಿ$_5$ (ಗು). ೧. ಸಮಾನವಾದ ; ಸಾಟಿಯಾದ : ಜಲನಿಧಿಗೆ ಸರಿಸರಸಿ ಯಾವುದು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೨೬-೪೫). ೨. ಯೋಗ್ಯವಾದ ; ತಕ್ಕ : (೩). (ನಾ). ೩. ಸಮಾನ ; ಸದೃಶ ; ಸಾಟಿ : "ಸರಿ ದೊರೆ . . . ಸಂಗಡಂ - ಈ ೧೮ ಸಮಾನಕೆ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೫೯-೨೯೧) ; ಸರಿ ಸತ್ಯಭಾವೆ . . . ದೊರೆ ಸಂದರುನ್ನತಿ ಪೆಱ್ಱೊರೆಯೇ ಗುಣದಂಕಕಾರ್ತಿಯೊಳ್ (ಸೌಇ. XI-i. ೫೨-೨೯ ; 1007) ; ಪರರ ವಸ್ತುವ ತೃಣಕೆ ಸರಿಯೆಂಬ ಭಾಷೆಯಿದು (ಹಚಕಾ. ೧-೧೭). ೪. ಯೋಗ್ಯವಾದುದು ; ತಕ್ಕುದು : ನೀ ಮುನ್ನಳುಕಿ ಕೈದುವ ಹಾಯ್ಕಿದ್ದೆ ಸರಿಯಲ್ಲ ನಿನಗೆ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೩-೩೫) ; ನಾನು ಕೂಡ ನೀನು ಹೇಳುವುದನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸರಿಯೆಂದು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ (ಆರ್ಯಕ. ೭೮). ೫. ತಪ್ಪಲ್ಲದುದು; ದೋಷಪೂರ್ಣವಾಗಿಲ್ಲದಿರುವುದು : ಈ ಎರಡರಲ್ಲಿ ಯಾವುದು ಸರಿ, ಯಾವುದು ತಪ್ಪು ? (ರೂಢಿ). ೬. ಸಮಭಾಗ ; ಸರಿಪಾಲು : ನೀವಖಿಳರಾಜ್ಯದಲಿ ಸರಿಯ ಕೊಂಬುದು ನೇರುವಡೆ ಗಜಪುರದೊಳಿಹುದಲ್ಲದೊಡೆ

ನಿಮ್ಮಯ ಪುರದಲಿರಿ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೭-೨೭) ; ಪೂರ್ವದಲಿ ಪಿಂಡವ ಸರಿಯನಿತ್ತನು . . . ಆ ಪ್ರಕಾರದಲೂರ್ವಿಯೊಡೆತನಕೆ ಸರಿಕುಮಾರಕರಿಬ್ಬರು (ತೊರರಾ. ೨-೧-೩೪) ; ಸರಿನೀರು ಸರಿಮೊಸರು ಶುಂಠಿ ನೀರುಳ್ಳಿಗಳ ತುರುವಲೇಲಕ್ಕಿ ತದುಕಿನ ಚಿಗುರ ಕಿಬುಗಟ್ಟುವೆರಸಿ ನೀರೋಗರವ ಹಾಕಲದು ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಪೂಜ್ಯ ತಕ್ರೋದನ (ಸೂಪಶಾ. ೩-೨೭). ೭. ಎರಡರಿಂದ ಭಾಗವಾಗುವ ಸಂಖ್ಯೆ ; ಸಮಸಂಖ್ಯೆ : ಒಂದೆಂದಡೆ ಬೆಸ ಎರಡೆಂದಡೆ ಸರಿ (ಸಕವ. ಕ. II. ೫೧೦-೭೯). ೮. ಒಪ್ಪಿಗೆ, ಸಾಕು ಎಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ಬಳಸುವ ಒಂದು ಶಬ್ದ : ನೀವಾದರೇನು? ನಾವಾದರೇನು? ಬಾವೀಲಿ ನೀರು ಬಂದರೆ ಸರಿ (ಗಾದ). ೯. ದಿಟ ; ನಿಜ : ಜೀನನ ಮನಸ್ಸು ಹೀನವೇ ಸರಿ (ಗಾದ); ಮಳೆ ಬಂದದ್ದೇನೋ ಸರಿ ಆದರೆ ಸಕಾಲಕ್ಕೆ ಬರಲಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ).

ಸರಿಸರಿ = (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ನೆರದು ನಿಮ್ಮೊಳು ನೀವು ಸೆಣಸುತ ಸರಿಸರಿಗೆ ಹೊಯ್ದಾಡುವುದು ನೃಪನೀತಿ (ಕೋಗಯು. ೧೭-೧೦); ಇವರ್ಗವರ್ಗೆ ಸರಿಸರಿ ಜುದ್ಧಮಾಗಲ್ (ಅಚ್ಯುತ. ೪೫-೧೩). **ಸಕ್ಕಸರಿ** = ಸರಿಸಮಾನವಾದುದು : ಉಚಿದ ಘಾತಿಗಳು ಸ್ಥಿತಿಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಕ್ಕಸರಿ ಮಾಡಿ (ಅನಂಪು. ೧೪-೫೧ ವ). **ಸಕ್ಕಟಸರಿ** = ಸಕ್ಕಸರಿ: ಅರಲಸರಿ ಸುರಿದೊಡಂ ಪೊಸಸರಲ್ಗಳ ಸರಿ ಸುರಿದೊಡಂ ಹಿತಾಹಿತಜನದಿಂ ಸರಿಗಳಿವೆರಡುಂ ಸಕ್ಕಟಸರಿಯೆನಿಸಿದ ಮುನಿವರಂಗೆ ಸರಿಗಿರಿಯಲ್ತೇ (ಉಪಾರ. ೨೫೭). **ಸರಿಗೆವರ್** = ಸಾಟಿಯಾಗಿರು ; ಎಣೆಯಾಗಿರು : ಸರಿಗೆಗ ಕೊರಲ್ ಕೊರಲ್ಗಂ ಸರಿಗೆಯಲಂಕರಿಸೆ ಸರಿಗೆ ವಂದುದು ಮುಯ್ಯುಟ್ಟೆರಡಱ ಬೆಡಂಗುಮೆಂಬಂತಿರೆ ಕರವೊಪ್ಪಿದುದು ಕೊರಲಗೇಂದ್ರಾತ್ಮಜೆಯಾ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೫೯) ; ಪೊಳೆವ ಮುತ್ತಿನ ಬೆಳ್ದಿಂಗಳ ಸಿರಿಗೆ ಸರಿಗೆ ವರ್ಪುವು ಪಳಚನೆ ಕವಿಭಾಳನೇತ್ರನಿಡುವ ಪದಂಗಳ್ (ಅನಂಪು. ೧-೫೦). **ಸರಿಗೆ ಸಲ್** = ಸರಿಗೆ ವರ್ : ಹರಿಮಹೇಶ್ವರರಾಳುತನಕಿಬ್ಬರಳು ಮಿಗಿಲರ್ಜುನನ ಬಲುಹೀ ಧರೆಯಬಿಯಲೀ ಹೊತ್ತಿನಲಿ ನಿನ್ನಾತನಗ್ಗಳಿಕೆ ಸರಿಗೆ ಸಂದುದೆ ಸಾಕು ತೂಗಿದಡರಸ ರವೆ ಕುಂದದು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೨-೩೯). **ಸರಿಗೇಱು** = ೧. (ಆಲಂ) ಮುತ್ತು ; ಲಗ್ಗೆಯಿಡು: ಸಂಕೆಯ ಸಾಹಣ . . . ಕುಂದುಗೊಳದ ಕೋಟೆಯನು ಸೆರಗುಬೆರಗಿಲ್ಲದೆ ಸರಿಗೇಱಿ ಕಾದಿ ಸುರಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತನಾದಂ (ಸೌಇಇ. XX. ೧೨೬-೧೭ ; 1186) ; ತೋಳ್ಗಡಿಯರಿಱಿಯೆ ಬಿಡೆ ಬಿಲ್ಲಾಳ್ಗಳ್ ಸರಿಗೇಱಿ ಮಟ್ಟಿದರ್ ಕಡುಪಿಂದಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೩-೧೪೭). ೨. ಧಾವಿಸು ; ನುಗ್ಗು : ಉರಿಯ ಸರಿಗೇಱಿದ [ಪಾಠಾಂ. ಸಿರಿಗೆಱಗಿದ] ಪತಂಗಕೆ ಮರಳುದಲೆಯೇ ಮತ್ತೆ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೦-೩೯). **ಸರಿಮಾಡು** = ೧. ಸಮಾನವೆಂದು ಎಣಿಸು ; ಸರಿಜೋಡಿಯೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸು : ಭವಿಯೊಡನೆ ಸುಬ್ರತಶ್ಶೈವನಂ ಸರಿಮಾಡುವುದು ದುರ್ಭಾವ (ಬಸಪು. ೫೩-೪೫) ; ಖೂಳನನು ಹಿಡಿತಂದು ಧರಣೀಪಾಲರಲಿ ಸರಿಮಾಡಿ ರಾಜ್ಯದ ಮೇಲೆ ನಿಲಿಸಿದೆ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೫-೨೩). ೨. ಸರಿಯಾದ ರೂಪವನ್ನು ಕೊಡು ; ಸರಿ ಹೊಂದಿಸು ; ಅನ್ವಯಿಸು : ಸಂಖ್ಯಾವ್ಯಯಂಗಳಂ ಕಳೆದುಳಿದ ನಿಘಂಟುವಿನ ಸುಲಲಿತಾಕ್ಷರಂಗಳಪ್ಪ ನಾಮಪ್ರಕೃತಿಗಳಂ ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ಸರಿಮಾಡಿ ಸಮಸಂಸ್ಕೃತಮೆಂಬ ಪೆಸರನಿಟ್ಟು ಶಬ್ದಜ್ಞರ್ ಲಿಂಗಮಂ ಮಾಳ್ಪರ್ (ಶಮದ. ೮೦ ವೃತ್ತಿ). ೩. ಸಮಗೊಳಿಸು ; ಮಟ್ಟಮಾಡು : ಕೊಱಡುಗಳನೊಟ್ಟಿದರ್ ಕಲ್‌ಗುಂಡುಮಣ್ಗಳಂ ಸುರಿದು ನೆಲ ಸರಿಮಾಡಿದರ್ ಖಳರ್ (ಚೆಬಪು. ४೨-೩೦). **ಸರಿಯಾಗಿ** = ೧. ಸಮಾನವಾಗಿ ; ಸರಿಸಾಟಿಯಾಗಿ : ಸಂಸ್ಕೃತಶಬ್ದನಿಯುಕ್ತ ಲಕಾರದ ನೆಲೆಗೆ ನಿಂದು ಸರಿಯಾಗಿ ಸಲ್ವುದಂ ಕ್ಷಳನೆಂಬರ್ (ಶಮದ. ೧೭) ; ವೃಷಕೇತು ಬರಲಾತನೊಳ್ ಸರಿಯಾಗಿ ಕಾದುತಿರಲು (ಜೈಮಿಭಾ. ೮-೩೭). ೨. ಹೆಚ್ಚುಕಡಮೆಯಾಗದೆ ; ತಪ್ಪಿಲ್ಲದಂತೆ : ಲೆಕ್ಕವನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ಮಾಡು (ರೂಢಿ). ೩. ತಕ್ಕ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ; ಚೆನ್ನಾಗಿ : ಪದ್ಯವನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ಪದವಿಭಾಗ ಮಾಡು, ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). **ಸರಿಸಮಾನ** = ಸರಿಜೋಡಿ ; ಸಾಟಿ: ನಾನೊಬ್ಬನಿರೆ ಕರಗುತಿದ್ದನಾಗಲೆ ಸರಿಸಮಾನವಿಲ್ಲದ ಹಿಮಾಲಯವಾಗುವಂತೆ (ಕವಪು. ೫೩). **ಸರಿಸಮಾನೆ** = ಸರಿಜೋಡಿಯಾದವಳು ; ಸಾಟಿಯಾದವಳು : ಕಾಮನ ರತಿಯಲು ತಾನೆಣೆತೊಣೆ ಸರಿಸಮಾನೆ ಶಾಂತಲದೇವಿ (ಎಕ. II. ೧೪೩-೭೫ ; 1131). **ಸರಿಸುಮಾರು** = ಹೆಚ್ಚುಕಡಮೆ; ಅಜಮಾಸು: ಸರಿಸಮಾರು ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ४ ಔನ್ಸುಗಳಷ್ಟು ತರಕಾರಿ ನಿತ್ಯದ ಊಟದಲ್ಲಿರಬೇಕು (ಗೃಪವಿ. ೪೫).

[< ಪ್ರಾ. ಸರಿ./ಸಂ. ಸದೃಶ. /ತಮಿ. ಚರಿ ; ತುಳು. ತೆಲು. ಸರಿ]

ಸರಿ₈ (ನಾ). ಒಟ್ಟಿಲು ; ರಾಶಿ : ಒಪ್ಪುವ ಸುಲಲಿತಶಂಖದ ಸರಿಗಳಲ್ಲದಿವು ಬೆಳ್ನೊರೆಗಳೊಟ್ಟಲಿಲ್ಲ (ಜೈಮಿಭಾ. ೭-೭) ; ತಾಂಬೂಲಪ್ರಸಾದಮಂ ಕುಡಲು . . . ಭರದಿ ಹೊಱದೆಸಗೆಯ್ದಸಹ್ಯಭಾವದಿ ಕಲ್ಲ ಸರಿಯಲ್ಲಿ ಬೈಟಿಟ್ಟು (ಗುರುಬಾ. ೧४-೬೫).

[?. /ತಮಿ. ಚರಿ]

ಸರಿ₇ (ನಾ). ಮಳೆ ; ವೃಷ್ಟಿ : "ಸರಿಯೆಂದೆನೆ ಮಱೆಯಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೯೨) ; ಚಿತ್ತೆಯ ಸರಿಯಂತೆಱಗಿ ಪೋದುದಮರಸಮಾಜಂ (ಆದಿಪು. ೧४-೧४೭) ; ಅರಳಿದಂಬುಜವನಕೆ ಮಂಜಿನ ಸರಿಯು ಸುರಿವಂದದಲಿ . . . ಚರನ ಬಿನ್ನಹಕರಸಿ ಮೊದಲಾಗಿರೆ ಸಮಸ್ತಸಖೀಜನದ ಮುಖಸರಸಿರುಹ ಬಾಡಿದವು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧४-೫೧). 'ಸರಿವಱ', 'ಸರಿಸೋನೆ' ಪರಾ. [?]

ಸರಿಕ, ಸರೀಕ (ನಾ). ೧. ಸಮಾನದರ್ಜೆಯವನು ; ಸಮಾನ ಯೋಗ್ಯತೆಯುಳ್ಳವನು : ನಾನು ನನ್ನ ಸರಿಕರೊಡನೆ ಬೆರೆಯುವೆ (ರಕ್ತಧ್ವ. ೨४೯) ; ಕೊನೆಯ ಪಕ್ಷ ನಮ್ಮ ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಾದರೂ ಇದ್ದಿದ್ದರೆ ಸರಿಕರಲ್ಲಿ ನಗೆಗೀಡಾಗುವುದು ತಪ್ಪುತ್ತಿತ್ತಲ್ಲ (ಕಾಗಿಕ. ೫४). ೨. ಓರಗೆಯವನು ; ಸಮಪ್ರಾಯದವನು : ಸರಿಕರೊಡನೆ ಆಟ ವಿನೋದಗಳಿಲ್ಲ. ಏನೋ ಯೋಚನೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡ ಹಾಗಿದೆ (ಹಾಹುತ್ತ. ೮೫); ವಯಸ್ಸಿನಿಂದ ಈ ನಾಲ್ಕು ಜನರು ಕಾಮಿಯ "ಸರಿಕ"ರೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು (ವೃದ್ಧರಾ. ४೫). **ಸರೀಕ** : ೧. ತಮ್ಮ ಸರೀಕರ ಕೂಡಲೂ ತಮಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚಿನ ಯೋಗ್ಯತೆಯವರ ಕೂಡಲೂ ವಿನಯದಿಂದ ನಡೆಯಬೇಕೆಂಬುದಂತೂ ಸಹಜವೇ (ಮುಂಬಯಿ. ४-೭೩) ; ಸತ್ಯಸಂಗತಿ ಹೊರಬಿದ್ದರೆ ತಮ್ಮ ಘನತೆ ಸರೀಕರ ಎದುರಿನಲ್ಲಿ ಹೋಗುವುದೆಂದು ಹೆದರಿದ ತಿಮ್ಮೇಗೌಡ (ಊರುಕ. ೯೮). ೨. ಚೇಷ್ಟೆ ಮಾಡುವುದಿದ್ದರೆ ಸರೀಕರೊಡನೆ ಮಾಡಬೇಕು (ಸ್ಪ್ರಿಟಿ. ೩೮४) ; ನಿನ್ನ ಸರೀಕರು ಹೀಯಾಳಿಸುವುದನ್ನಾದರೂ ನೋಡಬಾರದೆ? (ಮಲ್ಲಮ್ಮ. ೧೮).

[ಸರಿ₆ + - ಕ₃. /ಪ್ರಾ. ಸರಿಕ₂. / ಸಂ. ಸದೃಕ್ಷ./ಹಿಂ. ಸರೀಖಾ ; ಮರಾ. ಸರೀಕ್]

ಸರಿಕತನ, ಸರೀಕತನ (ನಾ). ಸರಿಸಮಾನತೆ : ಈ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ತಮಗಿಂತ ಬಲಿಷ್ಠರಾದವರ ಕೂಡ ಸರಿಕತನದ ಸಂಬಂಧಮಾಡುವ ಭರಕ್ಕೆ ಯಾರೂ ಬೀಳಬಾರದು (ಮುಂಬಯಿ. ಕಿ. ४-೧೨). **ಸರೀಕತನ** : ಸರೀಕತನದಲ್ಲಿ ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಸಮವಾಗಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). [ಸರಿಕ + - ತನ]

ಸರಿಕಾಣು 'ಸರಿಗಾಣ್' ನೋ.

ಸರಿಕಿಸು 'ಸರಕಿಸು' ನೋ.

ಸರಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಸರಿಯುವಿಕೆ ; ಚಲನೆ : ಮಿದುನೆಲದ ಮಮತೆಯನ್ನು ಪದಕೆರವ ಗರಿಕೆ ಬಗೆಯನುಲ್ಲಸಗೊಳಿಪ ಕಮ್ಮಲರ ಸರಿಕೆ (ಹಂಸದ. ೨೦). ೨. [ನಾಟ್ಯಶಾ] ಮೂವತ್ತೈದು ದೇಶೀಯಭೌಮಚಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಒಂದು ಕಾಲನ್ನು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚುವುದು : ಇರದೊಂದುಪದಂ ಮುಂದಕೆ ಚರಿಸಲೆ ಸರಿಕಾಖ್ಯಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೭-೮೭). [ಸಂ. ಸರಿಕಾ./ ತಮಿ. ಚರಿಕ್ಕೈ]

ಸರಿಗ (ನಾ). = ಸರಿಕ ೧ : ನನ್ನ ಹಣವನ್ನೂ ನನ್ನನ್ನೂ ಸರಿಗರ ಮುಂದೆ ನಿಂದಿಸುತ್ತಿರುವನು (ಕವಿಕ. ೩). [< ಸರಿಕ]

ಸರಿಗಂಜಿ (ನಾ). ಕಂಬಳಿಯನ್ನು ನೇಯುವಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಲೇಪಿಸುವ ಅಂಟುದ್ರವ: ಕುರುಬರಿಗೆ ಕೊಡಲೇನೆ ಗೌರಮ್ಮ ನಿನ್ನ ಕುರುಬರ ಕುರಿಬಣ್ಣ ನಾನುಡಲಾರೆ ಕಂಬ್ಳಿಗೆ ಸರಿಗಂಜಿ ನಾ ಕಾಸಲಾರೆ (ನಾಪದ. ೧೧೧). [ಸರಿ₄ (< ಸಱ₂) + ಗಂಜಿ₁]

ಸರಿಗಟ್ಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸರಿದೂಗಿಸು ; ಸರಿಸಮವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು : ಬಡದೊರೆಯ ಮಗಳು ಬಲುದೊರೆಯ ಕೈಹಿಡಿದರೆ . . . ಸರಿಯಾಗಿ ನಡೆಸಬೇಕು. ಹುಟ್ಟಿದ ಮನೆ, ಹೊಕ್ಕ ಮನೆ ಎರಡನ್ನೂ ಸರಿಗಟ್ಟಿಸಬೇಕು (ಮೂಮಲ್ಲಿ. ४೫).

[ಸರಿಗಟ್ಟು + - ಇಸು₁]

ಸರಿಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಮಾನವಾಗು ; ಎಣೆಯಾಗು : ಇಟ್ಟಣಿಸಿಕೊಂಡೆನ್ನೊಡನೆ ಸರಿಗಟ್ಟಿ ಕಾದಿದ ರವಿಸುತನ ಹುಡಿಗುಟ್ಟಿದೆನು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೭-೨೫) ; ಈಜುವುದರಲ್ಲಿ ಇವರನ್ನು ಸರಿಗಟ್ಟುವುದು ಅಸಾಧ್ಯ (ಮೇದಿಮು. ೧೧೧). ೨. ಸಮಾನಗೊಳಿಸು ; ಭೇದವಿಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡು : ಹುಟ್ಟ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಜಾತಿಯನೆ ಕಡೆಗಟ್ಟಿ ಚಾತುರ್ವರ್ಣ

ಗಳ ಸರಿಗಟ್ಟದಿನ್ನೀ ಜಾತಿ ಯಾವುದು ಲಿಂಗಧಾರಿಗಳೇ (ಬಿಜ್ಜ.ಪು. ೬೧-೫೦). ೩. ಸಮಾನವೆಂದು ಭಾವಿಸು : ಇಂತಪ್ಪ ಪಾಪಕರ್ಮರೊಳೆಂತುಂ ಸರಿಗಟ್ಟಲಕ್ಕುಮೇ ಶಿವದೀಕ್ಷಾವಂತರೆನಿಸಿರ್ದ ಸುಚರಿತವಂತರು (ವೃಷ. ೩೮-೧೯). [ಸರಿ$_5$ + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಸರಿಗಣೆ (ನಾ). ಮಳೆಯಂತೆ ಸುರಿಯುವ ಬಾಣ ; ಧಾರಾಕಾರವಾಗಿ ಬರುವ ಬಾಣ : ಸರಲುಗಿಯಲು ಸರಿಗಣೆಯಂ ಮುಚ್ಚಿಯುತ ಮರಳಿಮರಳಿಯಾಳಾಳೊಳೊಡರ್ಚುತ್ತುರವಣೆಯಿಂ ಪಡಲಿಟ್ಟಂದದಿನುರುಳ್ವುದು ಭಟತತಿ ಭರದಿಂ (ಜಯಶಾ. ೬-೩೭). [ಸರಿ$_7$ + ಕಣೆ$_1$]

ಸರಿಗದ್ದುಗೆ (ನಾ). ಸರಿಸಮನಾದ ಗದ್ದುಗೆ ; ಸಮಾನದರ್ಜೆಯ ಪೀಠ : ಒಡೆಯನ ನಿರೀಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಸರಿಗದ್ದುಗೆಯನೊಲ್ಲದೆ ಒಡೆಯಂಗೆ ಮನೋಹರವಾಗಿ ಸದಗರಿಸಿ ಸಮರ್ಪಿಸಿದ ಮತ್ತೆ ತನ್ನೊಳಗಿಪ್ಪ ಆತ್ಮಂಗೆ ತೃಪ್ತಿ ಕೂರ್ಮಶಿಶುವಿನ ಸ್ನೇಹದಂತೆ (ಮೋಳಿಮಾ. ೨೧-೮೪) ; ಪುರಂದರನ ಸರಿ[ಪಾಠಾಂ. ಮ]ಗದ್ದುಗೆಗೆ ಮನಸಂದವರು ಹೊಗಿ ರಣವನು (ಕುಮಾ.ಶ. ೮-೩೧). [ಸರಿ$_5$ + ಗದ್ದುಗೆ$_2$ (< ಗರ್ದುಗೆ$_2$)]

ಸರಿಗಳೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಗುರುತಿಸು (?) : ಬರೆದು ಕುಂಡಲಿಚಕ್ರಮಂ . . . ಪೇಟ್ಟೆಡೆಗಳಂ ಬಂದಿಸಿ ಪೇಟದೆಡೆ ತರದಿ ರೇಖೆಯನಂತವು ಸರಿಯಾಗಿ ಸರಿಗಳೆವುದು (ಜಾತತಿ. ೧೧-೨). ೨. (ಅಲಂ) ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅಳಿದುಹೋಗು (?) : ನೀನಿಂದಿರ್ದು ಮೆಚ್ಚಿವವಸರವಲಾ ಜವ್ವನದ ಧುರಭರವು ಸರಿಗಳೆಯದಪಕೀರ್ತಿ ರವಿಶಶಿ ಮುರಿದುಬೀಳ್ವನ್ನಬರ (ಕುಮಾ.ವಿ. ೬-೨೧). [ಸರಿ$_5$ + ಕಳೆ$_1$]

ಸರಿಗಾಣ್, ಸರಿಕಾಣು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಮವೆಂದು ಭಾವಿಸು ; ಸಮಾನವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸು : ಮಲುವಕ್ಕದ ನಾಯಕರನಾಜಿಯೊಳ್ಕಂಡು . . . ಬೆಳ್ಳಕ್ಕಿಯ ಪಿಂಡಿಂಗವಂದಿರಂ ಸರಿಗಂಡಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೯-೫೮) ; ಫಡಫಡಲವೋ ಭೀಮ ಬಣಗುಗಳೊಡನೆ ಸರಿಗಂಡೆನ್ನ ಬಗೆಯದೆ ಕಡುಗುವ್ವೆ (ಕುಮಾ.ದ್ರೋ. ೧೨-೧೭) ; ಪೆಂಡಿರೊಳ್ ಸರಿಗಂಡೀಕೆಯ ನೀಂ ಬರ್ದುಂಕಿಪುದು (ಶಾಕುಂತ. ೬೫-೯೩). ೨. ಸದೃಶವಾದುದನ್ನು ಕಾಣು ; ಸರಿಸಾಟಿಯಾದುದನ್ನು ಕಾಣು : ನಿನ್ನ ರೂಪಿಗೆ ಸಲುವುದೌ ನಳನುನ್ನತದ ಸೌಂದರ್ಯ ಜಗದೊಳಗಿನ್ನು ನಾ ಸರಿಗಾಣೆ (ನಳಚ. ೨-೩೭) ; ಭಳಿರೇ ಪುಳಿಂದಂಗೆ ಸರಿಗಾಣೆಂ (ಚಿಬಪು. ೫೩-೪೪) ; ನೆಜ ತನ್ನ ಶುಭ್ರಕೆ ಸರಿಗಾಣೆನೆಂದಾಗ ಪರಿದಾಡುತಿಹಳು ಕಾವೇರಿ (ಕಂನವಿ. ೫-೪೨). ೩. ದೃಷ್ಟಿ ಸರಿಯಾಗಿರು : ತನ್ನ ತಾನರಿದ ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಅಹುದು ಅಲ್ಲವೆಂಬುದ ಕುಹುಹುದೋಚಿ ದಿವರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಉಭಯಕ್ಕೂ ದೃಕ್ಕು ಸರಿಗಾಬುದಾಗಿ ಲಕ್ಷ್ಯವ ಬಿಟ್ಟು ನಿರ್ಲಕ್ಷ್ಯವ ಕಂಡು ನಿಶ್ಚಯವಾಯಿತ್ತು (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೮೮-೭೧೧). ೪. ಯೋಗ್ಯವೆಂದು ತೋರು ; ಸರಿಯೆನಿಸು : ನಿನಗೆ ಸರಿಗಾಣ್ಬಂತೆ, ನೀನ್ ನಿನ್ನ ಒಳ್ಪಿತ್ತನಾರಯ್ (ಬಧ್ಯಪು. ೨೦-೪೩೦). ೫. ಒರೆ ಹಚ್ಚಿನೋಡು; ಪರೀಕ್ಷಿಸು : ನಾರದಮುನೀಶ್ವರನ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಸರಿಗಾಣ್ಬನೆಂದೋರ್ವ ಚರನ ಕರೆದಂ ರತಿಯು ಪರಿಪಾಲಿಸುವ ಪುಟ್ಟನನ್ನು ಕರತರ್ಪುದೆಂದಟ್ಟೆ (ನವಮೋ. ೧೨-೩೧). ಸರಿಕಾಣು: ೪. ತನ್ನಾತನಿಗೆ ಸರಿಕಂಡದ್ದು ತನಗೂ ಸರಿ (ತೇಮೋಡ. ೭೦). [ಸರಿ$_5$ + ಕಾಣ್]

ಸರಿಗಾದು (ಕ್ರಿ). ಸರಿಸಮನಾಗಿ ಹೋರಾಡು : ಗೆಲ್ವರ್ ಸರಿಗಾದಿದರ್ ಪಗೆವರೆಂಬೀ ವಾರ್ತೆಯಂ ಕೇಳಲಾಗದು (ಪಂಪರಾಮಾ. ೧೦-೨೨೭). [ಸರಿ$_5$ + ಕಾದು$_1$]

ಸರಿಗಾಳೆಗ (ನಾ). ಸರಿಸಮವಾದ ಯುದ್ಧ : ಏಚಿದ ಕರಿಯನನ್ನನ ಹಸ್ತಿ ಕೊಲೆ ಕೋಪವೇಚಿಯಾ ಗಜದ ಮಸ್ತಕಕೆ ಪಾಜಿ ನಿಂದಲ್ಲಿಯವನ ಕೊಂದು ಮಾವಟ ತೋಜಿದ ಸರಿಗಾಳೆಗವ (ವರ್ಧಚ. ೬-೧೧೨). [ಸರಿ$_5$ + ಕಾಳೆಗ]

ಸರಿಗೂಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆರೆ, — ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳು : ಕೊನೆವನಿ ಸೂಸೆ ಸಣ್ಣವನಿ ಕಂದಳದೊಳ್ ಸರಿಗೂಡೆ . . . ಸುಳ್ಳುಸುಳ್ಳನೆ ಪಥಿಕಾಳಿ ಪೀರ್ದು ಪಡೆಗುಂ ಪರಿತೃಪ್ತಿಗಳಂ ನಿರಂತರಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೪-೮೨). ೨. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆರಸು, — ಕಲಸು : ಬಳಿಯ ಸೊಜ್ಜಿಗೆಯ ಹುಡಿ ಬೀಸಿದಕ್ಕಿಯ ಹಿಟ್ಟುಗಳನು ಸೋದಿಸಿಯವಂ ಸರಿಗೂ[ಪಾಠಾಂ. ಮಾ]ಡಿ ಬಿಸಿಯುದಕದೊಳು ಕದಡಿ (ಸೂಪಶಾ. ೧-೪೨). [ಸರಿ$_5$ + ಕೂಡು$_1$]

ಸರಿಗೆ (ನಾ). ೧. ಚಿನ್ನ, ಬೆಳ್ಳಿ ಮುಂತಾದ ಲೋಹಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ತೆಳುವಾದ ತಂತಿ ; ಕಂಬಿ : ಸರಿಗೆಯೊಳ್ ಸಮದಕ್ಷಮಾಲಿಕೆ ಪೊನ್ನ ಮುಂಜಿ . . . ಕರಮೊಡಂಬಡೆ ನೋಟಕರ್ಕಳನಾ ತಪಸ್ವಿ ಮರುಳ್ಚಿದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೮) ; ಒಂದು ತಂಬೂರಿಯಲ್ಲಿ ಎಳೆದು ಕಟ್ಟಿರುವ ಸರಿಗೆಯನ್ನು ಮಿಡಿದೊಡನೆ ಸ್ವರ ಉಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆ? (ವಿಜ್ಞಾವಿ. ೨). ೨. ಚಿನ್ನ ಅಥವಾ ಬೆಳ್ಳಿಯ ದಾರ ; ಜರಿ ; ಜರತಾರಿ : ಸರಿಗೆಯ ಪಟ್ಟೆಯ ಮಡಿಯನುಟ್ಟು (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೯೯-೧೭) ; ಸರಿಗೆಪಂಚೆಯನುಟ್ಟು ಬೆರಳಿಗುಂಗುರವಿಟ್ಟು ಸರಿಯವರ ಕೂಡೆ ಬರುವಾಗ (ಹಮಪ. ೨೩). ೩. ಸೂಲು ; ಎಳೆ ; ದಾರ : ಕರಗಿರ್ದಪುವೋ ತರದಿಂದರಗಿನ ಸರಿಗೆಗಳವಲ್ಲವಾನೆಯ ನೆತ್ತರ್ ಪೊರೆದಿರ್ಪುವೊ ಸಿಂಹದ ಕೇಸರಂಗಳೆನಲೊಗೆದವರುಣತರಣಿಕರಂಗಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೪೦); ಉಂಕಿಯ ನಿಗುಚಿ ಸರಿಗೆಯ ಸಮಗೊಳಿಸಿ ಸಮಗಾಲನಿಕ್ಕಿ ಅಣೆಯೊಳು ಎಳ ಮಟ್ಟದ (ರೇವಾವ. ೭೦-೧೪೭). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಂಠಾಭರಣ : ಕೊಪ್ಪು ಸರಿಗೆ ದುಸರು ಮಣಿಮುದ್ರಿಕೆ ತಿಸರಮೆಂಬ ಭೂಷಾನಿಕರಮನಾ ಭೂಷಣಾಂಗತರು ಕುಡುತಿರ್ಕುಂ (ಆದಿಪು. ೫-೩೩); ವಾಗ್ದೇವಿಗೆ ಬಿತ್ತರದಿಂದೆ ಸಮೆದ ಮುತ್ತಿನ ಸರಿಗೆಯನನುಕರಿಪುವಲ್ಲೆ ಬಲ್ಲಿಯ ಲಿಖಿತಂ (ಕಶಾ. V. ೮-೩೧ : 1072) ; ಸರಿಗೆಗೆ ಕೊರಲ್ ಕೊರಲ್ಗಂ ಸರಿಗೆಯಲಂಕರಿಸೆ ಸರಿಗೆವಂದುದು (ಕುಮಾ.ವ. ೬೫೯). ೫. ತೋಳಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ ; ತೋಳುಬಂದಿ : ಬಳೆ ತುಡಿಗೆಯಾಗಿಯುಂ ಸರಿಗೆಯಲ್ಲದಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೧-೧೦೭); ನಳಿತೋಳ್ಗಳ್ ಮುತ್ತಿನ ಸರಿಗೆಯನಾಂತಸಯ ಕಾಂತೆ ಬಿಂಕಮನಾಂತಳ್ (ಜಗವ. ೧೦-೧೧೭). ೬. ಕಾಲಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ : ಬಲಕಾಲಿನಲ್ಲಿ ಚಿನ್ನದ ಸರಿಗೆಯಿದ್ದಿತು (ಶ್ರೀರಾಯ. ೨೩೨); ಕಿವಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಒಂಟಿ ಹೊಳೆಯುತ್ತಿದ್ದವು. ಒಂದು ಕಾಲಿನಲ್ಲಿ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಸರಿಗೆಯೂ ಇತ್ತು (ಮಲೆಮ. ೧೩೪). [ದೇ. II ತಮಿ. ಚರಡು; ತುಳು. ಸರಿಗೆ, ಸರಿಯ. ./ ತೆಲು. ಸರಿಕ, ಸರಿಗ, ಸರಿಗೆ./ ಮರಾ. ಸರೀ]

ಸರಿಗೆಗಂಕಣ (ನಾ). (ಚಿನ್ನದ) ತಂತಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಮುಂಗೈಕಡಗ : ಮೃಣಾಳನಾಳದೊಳ್ ಸಮದ ಸರಿಗೆಗಂಕಣಂಗಳುಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೭ ವ). [ಸರಿಗೆ + ಕಂಕಣ]

ಸರಿಗೆದೆಗೆ (ಕ್ರಿ). ಎಳೆಯನ್ನು ತೆಗೆ ; ನೂಲುತೆಗೆ : ಮನದೊಳಗೆ ಕಾಂತಿಯಂ ಸರಿಗೆದೆಗವಂದದಿಂ ಕೊನೆಮಿಂಚನೋಳ್ಕಾಂತಿಲತೆ ಹುಟ್ಟಿದಂದದಿಂ (ವೀರಶ. ಪ. ೪೮೩-೨೨) : ಹದಂಬೆತ್ತ ಕತ್ತುರಿಯನ ಸರಿಗೆದೆಗೆದಂತೆಸೆವ ಕೇಶಪಾಶದ ಪರಿಮಳದಿನವಂ ಪೂರದಪನೆಂಬಂತೆ . . . ತೋರದುಬುಂಬಿನೊಳ್ ತುಱುಂಬಿ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೨-೬ ವ); ಮಂಜುಲನೇತ್ರವಟ್ಟೆಯ ಸೀಳಿದಂತಪರಂಜಿ ಸರಿಗೆದೆಗೆದಂತೆ ಕಂಚದ ಕಂಪನುಂಡೇಳ್ವ ತುಂಬಿಯ ಗಾನರಂಜನೆಯನೆ ರಾಗಿಸಿದರು (ಭರತೇ. ೧೩-೩೭). [ಸರಿಗೆ + ತೆಗೆ$_1$]

ಸರಿಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಸರಿಗೊಳಿಸು ; ಸರಿಪಡಿಸು : ತಂದು ಕೋವಿಯ ತುಂಬಿ ಸರಿಗೆಯ್ವನೆಲ್ಲಂ (ಕಾಲೂರ. ೮೪-೧೬೦). [ಸರಿ$_5$ + ಕೆಯ್$_1$]

ಸರಿಗೆವಳ್ಳ (ನಾ). (?) : ಪೃಥುವಿಯೇ ಕಳನಾಗೆ ಸಮುದ್ರಮೇ ನೀರ್ಗ್ವಾಡಿಗೆಯಾಗೆ ಜವಗೆ ಸರಿಗೆವಳ್ಳನಾಗೆ ಆದಿತ್ಯದ ಬಲಮೇ ಮಾಬಲಮಾಗೆ (ಎಕ. X. ಕೋಲಾರ. ೧೭೦-೧೩; 1180). [?]

ಸರಿಗೆವಾಳ (ನಾ). ಸುವರ್ಣಸೂತ್ರವುಳ್ಳವನು (?) : ವಿಚಿತ್ರಚಿತ್ರರಥದುನ್ನತಿಯಂ ಸಮಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಸಾಧಿಸುವತಿದಕ್ಷಣಂ ಸರಿಗೆವಾಳಮನಿಪ್ಪ ನೆಗರ್ತೆ ಕೂಡೆ ಮಾಡಿಸಿದನದೊಂದ್ಮುನಂದನಮನಾ ನೃಪನಂದನನೊಂದಿದಟ್ಟಳಿಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೨-೧೩). [ಸರಿಗೆ + - ವಾಳ್$_3$ (< - ವಳ)]

ಸರಿಗೆಳತಿ (ನಾ). ಸಮಪ್ರಾಯದ ಗೆಳತಿ ; ಓರಗೆಯವಳು : ಹರೆಯದ ಗಂಡನು ಸರದಾರನಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ ಠೀವಿಯನ್ನು ನೋಡಿ ತನ್ನ ಸರಿಗೆಳತಿಯರಿಗೆ ಅವನನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಹೆಮ್ಮೆಪಡುತ್ತ ನಡುಯೌವನದ ಮಡದಿಯರು ನಿಂತಿದ್ದರು (ಚಿದಿನ. ೧೩೩). [ಸರಿ$_5$ + ಗೆಳತಿ]

ಸರಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಅಳವಡು ; ಹೊಂದಿಕೆಯಾಗು : ಪಾವಿನ ಪೆಡೆಯಂತೆ ಸರಿಗೊಂಡ ಜಡೆಯುಂ . . . ಕೆಂದಾವರೆಯಂತೆ ಬಣ್ಣಮೊಂದಿದಡಿಯುಂ ಒಂದಲಿಮೇಲೊಂದ ಬ್ಬಜಮಂ ಪುಟ್ಟಿಸುವು (ಅದ್ಭುತ. ೮-೧೩). [ಸರಿ$_5$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಸರಿಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸರಿಪಡಿಸು ; ನೇರ್ಪಡಿಸು : ರಕ್ತದಲ್ಲಿ ಕಬ್ಬಿಣದ ಧಾತು ಕಡಿಮೆಯಾದರೆ ಅದನ್ನು ಸರಿಗೊಳಿಸಲು ಜರದಾಲುಹಣ್ಣು ಉತ್ತಮ (ಆಯುಸಾ. ೭೦).

೨. ಅಣಿಗೊಳಿಸು ; ಸಂವರಿಸು : ಸಾಯಕವ ಸರಿಗೊಳಿಸಿದರು ವಜ್ರಾಯುಧನ ಮೊಮ್ಮನ ರಥವ ನಿರ್ದಾಯದಲಿ ಮುತ್ತಿದರು ಕುರುಸೇನಾಮಹಾರಥರು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೫-೨೪). [ಸರಿಗೊಳ್ + - ಇಸು$_3$]

ಸರಿಜೇರು (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಶುದ್ಧವಾದ ಶ್ರುತಿ : ತಂತಂತಿಯಾಗಿ ಸರಿಜೇರು ಹಿಡಿದಿಹುದು ನಿಮ್ಮ ಜೀವತಂತು (ಹೃದಸ. ೬೩-೧೫). [ಸರಿ$_6$ + ಜೇರು$_4$]

ಸರಿಜೋಡಿ (ನಾ). ಸರಿಸಮಾನ : ತಮ್ಮ ಸರಿಜೋಡಿ ಕೂಡುವ ಯೋಗ್ಯತೆ ಇಲ್ಲದವನು (ಮನಟ. ೧೦೪). [ಸರಿ$_5$ + ಜೊಡಿ$_1$]

ಸರಿತ$_1$ (ನಾ). ೧. ಸಮತಳ ; ಸಮತಟ್ಟು : ಅರಳಿಯ ಅಣೆಯೆಮ್ಮುದು ಅನಾದಿಕಾಲ ತೊಡಗಿ ಒಡದು ನೆಲಸರಿತವಾಗಿ ಹಾಳಾಗಿಯಿದ ಸಮ್ಮನ್ನ . . . ಕೆರೆಯಾಗಿ ಕಟಿಸಿ (ಎಕ. X. ಮುಳಬಾ. ೭-೫ ;1417) ;ಧೂಳ್ಗೋಂಟೆಯಂ ಕೊಂಡು ನೆಲಸರಿತಮಂ ಮಾಡುತಿರಲು (ಚಬಪು. ೪೮-೮). ೨. ಸನಿಹ ; ಸಮೀಪ : ಸರಿತದಲು ದಾರಿಯಲು ನಟ್ಟ ಕಲ್ಲು (ಎಕ. VIII. ತೀರ್ಥಹ. ೧೭೭-೨೭ ; 1415) ; ದೇವಾಲ್ಯದ ಮೂಡಲ ಬಾಗಿಲ ಸರಿತಕ್ಕೆ . . . [ತೆಂ]ಕಣ ಮಡಿಲ ಸರಿತದಿಂದ ಬಡಗಣ ಅಗಳನೂ ಪಡುವ ಕೇರ್‍ಇ ಹಲರು ತುಂಬಿಸಿಕೊಡುವರು (ಸೌಇಇ. IX-ii. ೪೫೭-೩೬ : 1455) ; ಸರಿತದೊಳಿದ್ದ ಕಟಕದತ್ತ ನೋಡುತೆಲ್ಲರು ನುಡಿವುತ ಬರುತಿಹರು (ಭರಚ. ೪೫-೪೩). ೩. ನೀಳ ; ನೇರ: ಗುರುಹಂಸನಾಥಾಯ ಸ್ವಾಹಾಯೆಂದನು ಕೂಡೆ ಸರಿತವಾಗಿದ್ದುದಾ ಬೆರಳು (ಭರಚ. ೪೯-೧೨೮). [ಸರಿ$_5$ + - ತ$_2$./ತುಳು. ಸರುತ, ಸರೂತ = ನೇರವಾದ]

ಸರಿತ$_2$ (ನಾ). ಚುರುಕು ; ವೇಗ : ಸರಿತ ಮಾಡಿದನು ತಾನೇರಿದ ಮರುತಮಾವೆರಳೆಯ ನಗುತ ಸಾಗಿದುದು (ಭರಚ. ೪೯-೨೪); ಅವನೀಶ ನೂಂಕಿದ ಸರಿತದೊಳಲ್ಪದೂರವ ಸಾಗಿ ನಿಂದಿತಾ ಚಕ್ರ (ಭರಚ. ೫೧-೧೧೪). [< ಪ್ರಾ. ಸರತ್ತಿ]

ಸರಿತರ್ (ಕ್ರಿ). ಸರಿಯೆಂದು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳು, – ಸ್ವೀಕರಿಸು : ಈ ಕಾರ್ಯಾರ್ಥದಿರವ ಬಿನ್ನವಿಸಿದೆಂ ಚಿತ್ತಕ್ಕೆ ಸರಿತಂದುಕೊಳ್ಳಿಂ (ಚಬಪು. ೭-೨೩). [ಸರಿ$_3$ + ತರ್]

ಸರಿತುಪತಿ (ನಾ). ನದಿಗಳ ಒಡೆಯ ; ಸಮುದ್ರ : ಆ ಹರಿಯ ಮೈದುನ . . . ಸರಿತುಪತಿತಡಿವಿಡಿದು ಗೋವೆಯ ಪರಿಹರಿಸಿ ಬರಲಾಯ್ತು ಮೇಘದ ವರಸಮೂಹದ ಮೇಳವನು ನೋಡುತ್ತ ನಡೆತಂದ (ಸಂಭಪ. ೩೭-೪೦). [< ಸಂ. ಸರಿತ್ಪತಿ]

ಸರಿತೂಕ 'ಸರಿದೂಕ' ನೋ.

ಸರಿತೂಗಿಸು 'ಸರಿದೂಗಿಸು' ನೋ.

ಸರಿತೂಗು 'ಸರಿದೂಗು' ನೋ.

ಸರಿತ್ಕುಲ (ನಾ). ನದಿಗಳ ಸಮೂಹ : ಅಬ್ಬು ಮಹಾಸಮುದ್ರವೆ ಆಯ್ತು ಗಾಳಿಗೆ ಬೇರ್ ತರಲೇಕೆ ಆ ಸಸಿಯ ಸೂರಿಯನ ಮಂಡಲವೈಸಲೇ ಗಂಗಾದಿ ಸಕಲ ಮಹಾಸರಿತ್ಕುಲವಾಯ್ತು ಚಮರಗ್ರಾಹಿಣಿಯರಲ್ಲಿ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೭-೩). [ಸಂ.]

ಸರಿತ್ಪತಿ (ನಾ). ನದಿಗಳ ಒಡೆಯ ; ಕಡಲು ; ಸಮುದ್ರ : ಆಯತ್ತಸರಿತ್ಪತಿ ಮಹಿಮೆಗಂ ಏಕೀಕೃತಧರಾಧಿಪಾಭಿರಾಮತೆಗಂ . . . ತಾನೊರ್ವನೆ ನಿರುಪಮ ಜನ್ಮಭೂಮಿಯಾಗಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೪೯ ವ) ; ಶ್ರೀಪತಿಗೆ ಸೊಬಗಂ . . . ಸರಿತ್ಪ[ಪಾಠಾಂ. ಸರಸ್ಪ, ಶರಧಿಪ]ತಿಗೆ ಗಂಭೀರತೆಯನು ಸ್ವಾಹಾಪತಿಗೆ ತೇಜಮಂ ಕೊಟ್ಟ ಗುರುಮೂರ್ತಿ ಪಂಪಾಪತಿ ವಿರೂಪಾಕ್ಷನೆಮಗಿಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಯಂ ಮಾಳ್ಕೆ (ಪಚಕಾ. ೧-೧).

[ಸಂ.]

ಸರಿತ್ಸುತ (ನಾ). ಗಂಗೆಯ ಮಗ ; ಭೀಷ್ಮ : ಬಂಡಣದೊಳೆನ್ನನೋಡಿಸಿಕೊಂಡುಯ್ದಂ ನಿನ್ನನಾ ಸರಿತ್ಸುತಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೬೭). [ಸಂ.]

ಸರಿದಟ್ಟ (ನಾ). ಸಮಾನವಾದ ದಪ್ಪ, – ಮಂದ : ಆ ನುಣ್ಣನೆಯ ಹಿಟ್ಟನಂಗಯ್ಯ ಸರಿದಟ್ಟದೊಳು ತಣ್ಣನೆರೆದು ಮಡಗಿಯೆಮ್ಮೆಯ ಬೆಣ್ಣೆಯಂ ಕಾಸಿ ಬೇಯಿಸೆ ಸಮುದ್ರ ಫೇನ (ಸೂಪಶಾ. ೧-೨೩). [ಸರಿ$_5$ + ದಟ್ಟ$_1$]

ಸರಿದಧಿಪತಿ (ನಾ). = ಸರಿತ್ಪತಿ : ಸರಿದಧಿಪತಿಯಂ ದೋಷಾಕರನಂತರ್ಮಲಿನನಾಗಿಯುಂ ಪೆರ್ಚಿಸುಗುಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೩೫) ; ಸರಿದಧಿಪತಿ ಮೊಟಕಾಲ್ವರಮುರಂಬರಂ ಮೇರು ಮುಯ್ಯುವರೆಗಮಜಾಂಡಂ ಬರೆ ತಲೆಯ ನೆಲೆಗೆ ಲೋಕಾಂತರಮೆಡೆಯಿಲ್ಲೆನಿಸೆ ಪೆರ್ಚಿದಂ ದನುತನಯಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೧). [ಸಂ.]

ಸರಿದಲೆ (ನಾ). ತಲೆಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವಂತಹುದು : ಅರದಲೆಯು ಮೂಡಲೊಳು ಹೊರದಲೆಯು ಬಡಗಲೊಳು ಸರಿದಲೆಯುದ್ದ ಪಡುವಲೊಳು ತೆಂಕಲಲಿ ಬರೆದಲೆಯಲಿಹರು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೬೧೭). [ಸರಿ$_5$ + ತಲೆ$_1$]

ಸರಿದೂಕ, ಸರಿತೂಕ (ನಾ). ೧. ಸಮದರ್ಜೆ ; ಸಮಾನವಾದ ಯೋಗ್ಯತೆ : ಅವರು ಅರಿಕೇಸರಿಯ ಸರಿದೂಕದವರಲ್ಲವೆಂಬುದು ತಾನಾಗಿ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತಿದೆ (ನಾಡೋಜ. ೩೫). **ಸರಿತೂಕ** : ೧. ತ್ರಿದಶರಿಗೆ ಸರಿತೂಕ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೮-೧೫) ; ಹುಡುಗ . . . ಈಗಲೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಅರ್ಥಧಾರಿಗಳಾದ ನಾರಾಯಣ ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳ ಸರಿತೂಕಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಾ ಇದ್ದಾನೆ (ತ್ಯಾಗಮ. ೫). ೨. ಸಮವಾದ ತೂಕ, – ಭಾರ : ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಸರಿತೂಕ ಬಂಗಾರ ಕೊಡುವುದಾಗಿ ಹೇಳಿ (ಕರ್ನಾಕ. ೨೮೮).

[ಸರಿ$_5$ + ತೂಕ]

ಸರಿದೂಗಿಸು, ಸರಿತೂಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಮತೋಲವಾಗಿಡು ; ಸಮತೂಕವಾಗಿಡು : ಕೀಟಗಳು . . . ಮೂರುಕಾಲುಗಳ ಮೇಲೆ ಶರೀರವನ್ನು ಸರಿದೂಗಿಸಿ ನಡೆಯುತ್ತವೆ (ಕೀಟಜ. ೧೭). ೨. ಕಡಮೆಯಾದುದನ್ನು ಭರ್ತಿಮಾಡು; ಸಮಗೊಳಿಸು : ಕೊನೆಯ ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಎಳೆದು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಿಂತ ಅವುಗಳ ಮುಂದೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಮೌನವನ್ನು ತಂದು ೫ ಮಾತ್ರೆಯ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸರಿದೂಗಿಸುವುದೇ ಉತ್ತಮ (ಸಮಾಲೋ. ೨೧೪). **ಸರಿತೂಗಿಸು** : ೩. ಸರಿಯಾಗಿ ಹೊಂದಿಸು ; ನಿಭಾಯಿಸು : ಆ ವೆಚ್ಚವನ್ನು ಸರಿತೂಗಿಸುವಷ್ಟು ಆಸ್ತಿ ಅವಳ ಬಳಿ ಇಲ್ಲದಿದ್ದ ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ, ಅದನ್ನೆಲ್ಲ ಸರಕಾರದ ಲೆಕ್ಕಕ್ಕೆ ವರ್ಗಾಯಿಸತಕ್ಕದ್ದು (ಪುನರು. ೧೧೧). [ಸರಿದೂಗು + - ಇಸು$_3$]

ಸರಿದೂಗು, ಸರಿತೂಗು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಮಾನವೆಂದು ಭಾವಿಸು : ಎಲವೊ ಕರ್ಣದುರಾತ್ಮ ನಿನ್ನೊಡನೆ ನರನ ಸರಿದೂಗುವರೆ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೯-೨೫). ೨. ಸರಿಯಾಗಿ ಹೊಂದು ; ಅಳವಡು : ನಮ್ಮ ನಮ್ಮ ಜಮ-ಖರ್ಚಿನ ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ಲೆಕ್ಕಾಚಾರ ಸರಿದೂಗಿರುತ್ತದೆ! (ವೀರಯೋ. ೫೭). **ಸರಿತೂಗು** : ೩. ಸಮಾನವಾಗು ; ಸಾಟಿಯಾಗು : ಏನು ಮಾಡಿದರೂ ಅವರು ಭೀಮಸೇನನೊಡನೆ ಸರಿತೂಗಲಾರದೆ ಹೋದರು (ವಚಭಾ. ೧೭) ; ದಟ್ಟವಾದ ಕಾಡಾದರೂ . . . ನಾವು ಹಿಂದಿನ ದಿನ ಹೊಕ್ಕಿದ್ದ ಕಾಡಿಗೆ ಸರಿತೂಗುವುದಲ್ಲ (ಹಸುಹೊ. ೧೯೮). [ಸರಿ$_6$ + ತೂಗು$_1$ (< ತೂಂಕು$_1$)]

ಸರಿದೆ (ನಾ). ಪ್ರವಾಹ (?) : ಕೊಟಗೆ ನೀರುಸರಿದೆಯಲೂ (ಸೌಇಇ. ೧೯೩೪. ಪುಂಗನೂರು. ೧೫೭-೧೮ ; 1419). [< ಸಂ. ಸರಿತ್?]

ಸರಿದೊರೆ (ನಾ). ೧. ಸರಿಜೋಡಿ ; ಸರಿಸಮಾನ : ಅರಿಕೇಸರಿಯನೆ ಸೆಗಟ್ಟುಮರಾತಿಯ ಸರಿದೊರೆಗಂ ಬಂದೆನಪ್ಪೊಡಾಗಳ್ ನಗಿರೇ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೩೨) ; ಭೂವಳಯದೊಳದಟರೊಳರೆ ಸರಿದೊರೆಗೆ ವರಲ್ (ನೇಮಿಪು. ೧೧-೧೧೯) ; ಅದಾವ ಋಷಿ ಧರ್ಮಜಗೆ ಸರಿದೊರೆ (ಕುವ್ಯಾಅ. ಓಇ. ೩-೧೪). ೨. ಸಮಾನವಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಸರಿಕ: ಧರೆಯೊಳಾತನ ಮಾತೇಕೆಂದು ನಮ್ಮನು ಸರಿದೊರೆ ನಗುವಂತಾಯ್ತು (ಕಂನವಿ. ೧೭-೬೭). [ಸರಿ$_5$ + ದೊರೆ$_2$]

ಸರಿದೊರೆಯ (ನಾ). = ಸರಿದೊರೆ ೨ : ಎನ್ನ ಸರಿದೊರೆಯನೊಡನೆ ಸಮಸಲ್ಲ ಮದುವೆಯೆನೆ ಸಲ್ಲದಂಜಿಕೆಪಟ್ಟು ಸಡೆಯೆ ನಾನೆ (ಬದ್ಧಕ್ಷ. ೪೭-೧೦೩೨).

[ಸರಿ$_6$ + ದೊರೆಯ]

ಸರಿದೋರು (ಕ್ರಿ). ಸರಿಯೆನಿಸು ; ಯೋಗ್ಯವೆಂದು ತೋರು : ಜಾನಕಮ್ಮನಿಗೆ ತಂದೆ ಮಗನ ಅಪೇಕ್ಷೆ ಸರಿದೋರಲಿಲ್ಲ (ದೂಟಿಬ್ಬ. ೨೪).

[ಸರಿ$_6$ + ತೋರು (< ತೋಱು)]

ಸರಿದ್ವರ (ನಾ). = ಸರಿತ್ಪತಿ : ಸರಿದ್ವರನಂತೆ ರತ್ನಾಕರಂ ದಿವಾಕರನಂತೆ ನಿರ್ದೋಷಂ . . . ಎಂದು ಧರ್ಮಜನ ಧರೆ ಪೊಗಳುತಿರೆ (ಜೈಮಿಧಾ. ೨-೧೩). [ಸಂ. ಸರಿದ್ವರಾ]

ಸರಿನೂಲು (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಸೂತ್ರ, – ಎಳೆ : ದೃಢಭಾವವೇ ತಕ್ಕವಡೆಗುಡದೆ ಬಲಿತವನ ನಡೆನುಡಿಯ ಬಗೆದ ಸರಿನೂಲಿನಂತೆ ಮೃಡನೊಳು ತೊಡಂಕಿ ಬಿಡದದರ್ದುದು (ಸಾನಂಚ. ೧-೬೯). [ಸರಿ$_6$ + ನೂಲು$_2$ (< ನೂಲ್$_2$)]

ಸರಿನೇಣು (ನಾ). (ಎಳೆದರೆ ಬಿಗಿದುಕೊಳ್ಳುವ) ಸರಗಂಟಿರುವ ಹಗ್ಗ ; ಸರಿಗುಣಿಕೆಯ ಹಗ್ಗ : ಉಗಿವ ಸರಿನೇಣುಗಳ ಕೈಗುಂಡುಗಳ ಕವಣೆಯ ಲಾಡಿ

ಕರವಾಳುಗಳ ಜೋಡಿಸಿ ಜೋದರದರಿದರಂದು ಬೊಬ್ಬಿಱಿದು (ಕುಮ್ಮಾದ್ರೋ. ೩-೫).

[ಸರ್$_1$ + ನೇಣು (< ನೇಣ್$_1$)]

ಸರಿನೋಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ನೋಡು ; ಒರೆಹಚ್ಚಿ ನೋಡು : ಅಮರ್ದಿನಿದನಿದಱಿನಿದನೆಲೆಯಮರರೆ ಸರಿನೋಳ್ಪುದು (ರಾಜಶೇ. ೨-೪೮). ೨. ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆ ಮಾಡು ; ಪರಿಶೀಲಿಸು : (ಆ). [ಸರ್$_5$ + ನೋಡು]

ಸರಿನ್ನಾಥ (ನಾ). ೧. = ಸರಿತ್ಪತಿ : ಅಕೃತ್ರಿಮಕೃತ್ರಿಮಾಲಯಂಗಳನಖಿಲಜಗತ್ಪಾವನ ಸರಸ್ಸರಸೀಸರಿನ್ನಾಥತೀರ್ಥಜಲಂಗಳಿಂದಂ . . . ಅರ್ಚಿಸಿ (ಆದಿಪು. ೨-೩೨ ವ). ೨. ವರುಣ: ಅಮರನಾಥ ಮಹಿಷನಾಥ ಸರಿನ್ನಾಥ ಧನನಾಥಸನಾಥಮಪ್ಪ ದಿಕ್ಪಾಲರ ಕೇಳೀಪ್ರಾಸಾದಂಗಳಿಂದಂ (ಆದಿಪು. ೭-೨೦ ವ). [ಸಂ.]

ಸರಿಪಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಿದ್ದು ; ನೇರ್ಪಡಿಸು : ಈ ನ್ಯೂನತೆಯನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸಲು ಊಟಮಾಡುವವರೇ ಇಕ್ಕಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಒಳ್ಳೆಯ ದಾರಿ (ಆರುಶಾ. ೧೨೦) ; ತಪ್ಪನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಾನು ಹಿಂದಿನದೆಲ್ಲ ನೆನಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದೇನೆ (ಪುನರು. ೧೯೭).

[ಸರ್$_5$ + ಪಡು$_1$ + - ಇಸು$_1$]

ಸರಿಪಾಲು (ನಾ). ಸಮವಾದ ಭಾಗ : ಅಱುತಂಗೆ ಅಱುವತ್ತು ಮೞತಂಗ ಮೂವತ್ತು ಬರವಂಗೆ ರಾಜ್ಯ ಸರಿಪಾಲು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೯೪೫) ; ಇಬ್ಬರಿಗೂ ತೆನೆಯಲ್ಲಿ ಸರಿಪಾಲು ಬರಬೇಕಲ್ಲವೆ? (ಕವಪು. ೨-೫೪). [ಸರ್$_5$ + ಪಾಲು$_2$ (< ಪಾಲ್$_2$)]

ಸರಿಬರ್ 'ಸರಿವರ್' ನೋ.

ಸರಿಬರಿ, ಸರಿವರಿ (ನಾ). ಸಮಾನ ; ಸರಿಜೋಡಿ : ಮಹಾಹವವೀಗ ಸರಿಬರಿಯಾಯ್ತು ಬಂದುದು ವಾಸಿಯೆಂದಿರೆಲೆ (ಕುಮ್ಮಾಕ. ೨೨-೪೨) ; ಒಂದೆರಡಾಟವ ರಾಯ ಗೆಲಿದ ಮತ್ತೊಂದಾಟ ಸರಿಬರಿಯಾಯ್ತು (ನಾಗಕು. ೯-೧೦೮) ; ತಗುಳುಮಗುಳಾಗಿ ತಾಗು ವರೊಮ್ಮೆ ಸರಿಬರಿಯೊಳು ತಿದ್ದಿ ತುಡುಕುವರೊಮ್ಮೆ (ಭೀಮಭಾ. ೨೨-೫೫). **ಸರಿವರಿ** : ಹರಿಣಾಕ್ಷಿ ಕೇಳಾ ಮಗಳ ಯೋಗಕ್ಷೇಮವು ಸರಿವರಿಯಾಗಿಹುದು (ಜನರಾ. ೮-೯೭).

[< ಪ್ರಾ. ಸರಿಭರಿ]

ಸರಿಬರು 'ಸರಿವರ್' ನೋ.

ಸರಿಬಿತ್ತರಿ (ನಾ). ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದ ಒಂದು ಪಟ್ಟು, - ವರಸೆ : ಭುಜದಂಡಗಳಿಂದ ಒಬ್ಬರಿಗೊಬ್ಬರು ಸುತ್ತಿಕೊಂಡು ಸರಿಬಿತ್ತರಿಗಳಿಗೆ ಹೊಕ್ಕು ಮತ್ಸರದಿಂದ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಕೆಡಹಿಸಿ (ಕೃವಾಸ. ೩೯). [← ತೆಲು. ಸರಿಬಿತ್ತರಮು]

ಸರಿಬೀಳು (ಕ್ರಿ). ೧. ಯೋಗ್ಯವಾಗು ; ಉಚಿತವಾಗು : (ಆ). ೨. ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಡೆ, - ಸಂಭವಿಸು : (ಆ). ೩. ಒಪ್ಪಿಗೆಯಾಗು ; ಸರಿಯೆಂದು ತೋರು : ಅವರ ಕಾಲದ ನಡತೆಗಳೆಲ್ಲ ಈಗ ನಮಗೆ ಸರಿಬೀಳವು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೪೦); ಪದ್ಮಕ್ಕನನ್ನು . . . ಕೋಣೆಯಲ್ಲೆ ಇರುವಂತೆ ಒತ್ತಾಯಿಸಿದೆ. ಆಕೆಗದು ಸರಿಬೀಳಲಿಲ್ಲ (ದೀಪಾಹಂ. ೮೭).

[ಸರ್$_5$ + ಬೀಳು$_1$ (< ಬೀೞ್$_1$)]

ಸರಿಬೆಸ$_1$ (ನಾ). ಸಮಸಂಖ್ಯೆಯ ಹಾಗೂ ಅಸಮಸಂಖ್ಯೆಯ ಹುಣಸೆಬೀಜ, ಅಡಿಕೆ ಅಥವಾ ಹಣವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಆಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜೂಜಾಟ : ಲೆತ್ತ ಪಗಡೆ ರಾಯಬೊಗರಿ ಸೊಲ್ಲೆಹ ಬಾರುಗುತ್ತದೊಪ್ಪಿಯ ಸರಿಬೆಸದಿ ವಿತ್ತನಾಶವ ಮಾಡುವ ಜೂಜುಗಾಱರ ಮೊತ್ತವಿರ್ದುದು ಮನೆಮನೆಗೆ (ವೀಂಹಕ. ೨೦-೨೫) ; ಸರಿಬೆಸದಾಟಮನೇಂ ಕೇಸರಿಯೊಡನಾಡಿದರುಮೊಳರೆ (ವೃಷವಿ. ೧೩-೩೧); ಜೀವರತ್ನಗಳಿಂದ ಸರಿಬೆಸಗಳಾಡುವರು (ಮಲ್ಲಾಂ. ೪-೧೩).

[ಸರ್$_5$ + ಬೆಸ$_2$. / ತೆಲು. ಸರಿಬೇಸಲು = ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಕ್ಕಳ ಆಟ]

ಸರಿಬೆಸ$_2$ (ನಾ). (?) : ತುರಗದುರವಣೆಯ . . . ಹರಿದು ಸರಿಬೆಸನಾಗಿ ಖಂಡಿಸುತ (ಇಹರ. ದೇ. ೪೨-೧೭) ; ಕೂರಸಿಯಿಂ ತಲೆ ಪಾಱೆ ಬೀಳ್ವಿನಂ ಸರಿಬೆಸನಾಗಿ ಪೊಯ್ಯೆ (ಗಿರಿಕ. ೭-೭೦) ; ಕಮ್ಮಕಮ್ಮಗೆ ಕಂಪು ಸರಿಬೆಸನಾಗಿ ತೆಗೆದ ಕಂಗಳ ಸುರರಾಲಿಸಿದರೆ ದೃಷ್ಟಿ ಮುಗುಳ್ವಂತೆ ರಾಗದೋಱಿದರು (ಭರತೇ. ೧೩-೩೨). [?]

ಸರಿಭಾಗ (ನಾ). = ಸರಿಪಾಲ್ : ಆ ಗಿರೀಂದ್ರನಿವಾಸಿಗಳ ಸರಿಭಾಗಧನವನು ಕೊಂಡು ಬಳಿಕ ಮಹಾಗಜಾಶ್ವನ ಸೂಱೆಗೊಂಡನು (ಕುಮ್ಮಾಸ. ೩-೨೪) ; ಆಯಗಳ ತಿದ್ದಿ ರಾಯರಿಗೆ ಸರಿಭಾಗ ಗೂಡೆಯಿಂದಳೆದಿತ್ತು (ನವಮೋ. ೨-೪೨). [ಸರ್$_5$ + ಭಾಗ]

ಸರಿಮಳೆ 'ಸರಿವಳೆ' ನೋ.

ಸರಿಮಳೆಗಱೆ 'ಸರಿವಳೆಗಱೆ' ನೋ.

ಸರಿಮಾತು (ನಾ). ನೇರವಾದ ಮಾತು : ಅಱಿಯದೂರೊಳಗೆ ಇರ ಹೊಲ್ಲ ದೊರೆಗಳಿಗೆ ಸರಿಮಾತು ಹೊಲ್ಲ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೭೨೩). [ಸರ್$_5$ + ಮಾತು$_1$]

ಸರಿಮಿಗಿಲ್, ಸರಿಮಿಗಿಲು (ನಾ). ೧. ಒಂದು ವಸ್ತುವಿಗಿಂತ ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತು ಅಥವಾ ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಗಿಂತ ಮತ್ತೊಬ್ಬನು ಮೇಲಾಗಿರುವುದು : ನಾನಾವಿಧಾನದಲೊದಗಿ ಸರಿಮಿಗಿಲೆನಿಸಿದನು ಭೀಷ್ಮ (ಕುಮ್ಮಾಭೀ. ೯-೪೫) ; ಆರು ಹೀನೋತ್ತಮರು ಸರಿಮಿಗಿಲಾರು ಸತ್ವದೊಳು (ತೊರರಾ. ೧-೧೩-೧೪) ; ಚಳಚಳಿಕೆಯಿಂದೆ ಸಲೆಸಂದು ಕಾದಿದರೊಮ್ಮೆ ಸಾತ್ಯಕಿ ಸುಧನ್ವರೋರೊರ್ವರ್ಗೆ ಸರಿಮಿಗಿಲೆನೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೨-೪೮). **ಸರಿಮಿಗಿಲು** : ೧. ಜಗದೊಳಪಾಂಸುಲೆಯರ ಚರಿತಕೆ ಸರಿಮಿಗಿಲಿಲ್ಲ ಮಿಕ್ಕ ಧರ್ಮದೊಳು (ಹರಿವಂ. ೨-೨೦). ೨. ಅತಿಶಯ ; ಹೆಚ್ಚುಗಾರಿಕೆ : ರತಿಗಲಗಣಸು ರಂಭೆಗೆ ಸರಿಮಿಗಿಲು ಭಾರತಿಗೆಕ್ಕೆತಕ್ಕೆ ಸುರಪನ ಸತಿಗೆ ಸೊಮ್ಮುಯ್ಯನಲಾ ಸುರುತಾಳನ ಸುತೆ ಮೆಱೆದಳು ಚೆಲ್ವಿನಿಂದ (ಕರಾನಾ. ೧೭-೩೭). [ಸರ್$_5$ + ಮಿಗಿಲ್]

ಸರಿಮಿಗಿಲು 'ಸರಿಮಿಗಿಲ್' ನೋ.

ಸರಿಯಾಳು (ನಾ). ಸಮಾನಯೋಗ್ಯತೆಯುಳ್ಳ ವೀರ ; ಸರಿಬಂಟ : ಆಳುತನದ ದೋಷಾರತನ ಸರಿಯಾಳಿನಲಿ ಸೆಣಸಾಟದೊಳ್ಳಿತು (ಕುಮ್ಮಾದ್ರೋ. ೧-೨೬).

[ಸರ್$_5$ + ಆಳು$_3$ (< ಆಳ್$_3$)]

ಸರಿಯಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಸಮಾನವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸು ; ಸರಿಗಟ್ಟು : ಲೆಕ್ಕಿಸಲು ಗಂಗಾಂಬಿಕೆಯ ವಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಮೇಣಾವಂಬರು ಸರಿಯಿಕ್ಕಬಾರದು ಮೂಜಗದೊಳು (ಬಸವು. ೧೧-೨೨).

[ಸರ್$_5$ + ಇಕ್ಕು]

ಸರಿಯಿಡು (ಕ್ರಿ). = ಸರಿಯಿಕ್ಕು : ಧರೆಯೊಳಿಂತಪ್ಪನ್ನದಾತರ ಸರಿಯಿಡುವರಾರಯ್ಯ (ಬಸವು. ೨೮-೨೭). [ಸರ್$_5$ + ಇಡು$_1$]

ಸರಿಯಿದಿರು (ನಾ). ಸಮಾನವಾದ ಪ್ರತಿಶಕ್ತಿ ; ಸರಿಜೋಡಿಯಾದ ವಿರೋಧಿ: ಹೊಗೆಯ ಹೊಯ್ಲಿನ ಚಂಡತರದ್ಯೆನಕ್ಕೆ ಸರಿಯಿದಿರಿಲ್ಲವೆಂದೆನಲು . . . ಉಗ್ದಂಡ ಭೂತ ವಿಸಿನಕೆ ನಡೆದುದು ಪಾಂಡವಾಶ್ರಮಕೆ (ಕುಮ್ಮಾಅ. ೭೦೧. ೨೫-೧೯).

[ಸರ್$_5$ + ಇದಿರು (< ಇದಿರ್)]

ಸರಿಯಿಸು, ಜರಿಯಿಸು, ಜರಿಸು, ಸರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಜರುಗಿಸು ; ಸರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಕದಲಿಸು : ಹಿಂಭಾಗಕ್ಕೆ ಕೋಲನ್ನು ಸರಿಯಿಸಿದರೆ ಭೂತಕಾಲದೆಡೆಗೆ ತೆರಳುವುದು (ಕಾಲಯಾ. ೧೧). **ಜರಿಯಿಸು** : ೨. ಕುಸಿಯುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಕೆಡಹು : ನೆಲಗನ್ನದಿಂ ಸಲವಕ್ಕೆ ಲಕ್ಕೆತಿಱಿದು ಕಾದುವರ್ದ ಬಿಕ್ಕನೆ ಬಿರಿಯೆ ಕೋಂಟೆಯಂ ಜರಿಯಿಸಿಯುಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೩-೧೪೧ ವ). **ಜರಿಸು** : ೨. ಆನೆಯ ಹಿಂದು . . . ಕುಣಿಯ ಮಗ್ಗುಲಿನ ಮಣ್ಣನ್ನು ತುಳಿದು, ಜರಿಸಿ, ಬಿದ್ದ ಆನೆಗೆ ಸೊಂಡಿಲು ಕೊಟ್ಟು, ಎಳೆದು, ಪಾರುಮಾಡಿಯೂ ಹೋಗಿದ್ದುವು (ಕಾಡಕೂ. ೧೧೭). ೩. ಹೀಯಾಳಿಸು; ನಿಂದಿಸು : ಹೆತ್ತ ಮಾತಾಪಿತೃಗಳನು ಜರಿಸದಿರಿ (ಜನರಾ. ೧೧-೨೮). **ಸರಿಸು** : ೧. ಲಕ್ಷ್ಮಣ ತೆರೆ ಸರಿಸುತ್ತಲಿದ್ದಾನೆ (ಪ್ರದರ್ಶ. ೬೩) ; ಸುರೇಶ . . . ಕಿಡಿಕಿಯ ಪರದೆಯನ್ನು ಸರಿಸಿ ಹೊರಗೆ ನೋಡಿದ (ಆಗೋಚಿ. ೮೭). ೪. ತಳ್ಳು ; ನೂಕು : ಕುಳ್ಳಗಳಂ ಸರಿಸು ಸ್ವೇದಮನೊರಸು (ಚೆಬಪು. ೧೧-೬೦). ೫. ಸೆಕ್ಕಿಸು ; ಅಳವಡಿಸು : ದಂತಿಗಳ ಸೆಗಲಲಿ ನಿಡುನೊಗನ ಕಟ್ಟಿದವರು ಕಿವಿಯಲಿ ಕೀಲುಗಳ ಸರಿಸಿ ಜಡಿವ ಗುಳನನು ಹಾಯ್ಕಿ ಬೀಸಿದರು (ಕುಮ್ಮಾದ್ರೋ. ೮-೪೫). [ಸರಿ$_1$ + - ಇಸು$_1$]

ಸರಿರ 'ಶರಿರ' ನೋ.

ಸರಿರಾಜ್ಯ (ನಾ). ಸಮಪಾಲು ರಾಜ್ಯ : ಅಱಿಯದವರೊಡನಾಡಿ ಸರಿರಾಜ್ಯವಾಳ್ವದಕಿಂದ [ಪಾಠಾಂ. ಸರಿಯಾಳುವದಕಿಂದ] ಅಱುಕೆಯುಳ್ಳವರ ಒಡನಾಡಿ ಆಗಲು ಸೆಱೆಯಿಹುದೆ ಲೇಸು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೮೮೪). [ಸರ್$_5$ + ರಾಜ್ಯ]

ಸರಿರಾತ್ರಿ (ನಾ). ನಟ್ಟಿರುಳು ; ಮಧ್ಯರಾತ್ರಿ : ಸರಿರಾತ್ರಿಯಾಗಿದ್ದರೂ . . . ಒಂದು ಪತ್ರವನ್ನು ಬರೆದಳು (ಹೂಬಿ. ೧೩) ; ಭಟ್ಟರು . . . ಮನೆ ತಲುಪಿದಾಗ ಸರಿರಾತ್ರಿಯಾಗಿ ಹೋಗಿತ್ತು (ಜೀವರಂ. ೪೦). [ಸರ್$_5$ + ರಾತ್ರಿ]

ಸರಿಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೀನು : ಕೆಂಕಲ ಸರಿಲ್ [ಪಾಠಾಂ. ತ್]ಕೊಜಿವಂ . . . ಬಣ್ಣಮೀನೆನಿಪಿವಲ್ಲಂ ಬೀಳ್ವವಾ ತಾಣದೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೫-೧೧೫). 'ನಿಜಿಲ್ಲು₂' ಪರಾ. [?]

ಸರಿಲ (ನಾ). ನೀರು ; ಸಲಿಲ : ಗಂಗಾಸರಿಲಶೀಕರದಿಂದ ಕೂಡಿರ್ದಂಥ ಮಾರುತನು . . . ಬೆಮರ್ಿನ ಪರಿಕರವ ಪರಿಹರಿಸಿ (ರಘುವಂ. ೧೩-೨೦). [ಸಂ.]

ಸರಿಲಸುಕರಿತನ (ನಾ). ಸೇನಾಧಿಪತ್ಯ : ಪಿರಿದು ಸಂತೋಷದ ಪಾತ್ಸಾಹ್ವ ಖಾನಗೆ ಸರಿಲಸುಕರಿತನವಿತ್ತು ತುರಗದಳವ ಕೂಡಿ ಕೊಟ್ಟು ಕರ್ಣಾಟವನಿರದೆ ಸಾಧಿಸು ಹೋಗೆಂದ (ಕಂಪಿಮಿ. ೧೧-೮). [< ಸರಲಷ್ಕರ + - ತನ]

ಸರಿವದ್ದಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ : ಸರಿವದ್ದೀ ಚಣ ಚಂಡುಗಳಾಡುವ (ಶ್ರೀಕೃಪಾ. ೫೯). [?]

ಸರಿವರ್, ಸರಿಬರ್, ಸರಿಬರು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಮಾನವಾಗು ; ಸರಿಜೋಡಿಯಾಗು : ಯುವರಾಜಂ ಕಣ್ಗೊಳಿಸಿದನಿಂದ್ರನೊಳುಪೇಂದ್ರನೊಳ್ ಸರಿವರುತುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೪-೬೧) ; ಆಳಿಗಬ್ಬಿಗನೊರ್ವಂ ಮಂಜುಳಯುಕ್ತಿಯನೊಂದನೊಂದಿ ಸರಿವರ್ಪನೆಯರ್ಗಳ ಕವಿಗೆ ರನ್ನಮೊಂದಂ ತಳೆದಹಿ ರತ್ನಾಕರಕ್ಕೆ ಸರಿವಂದಪುದೇ (ರಾಜಶೇ. ೧-೨೪). **ಸರಿಬರ್** : ೧. ಭೂಗಗನಪಾತಾಳದರಮನೆಗಳದಟೊಡನೆ ತೂಗೆ ಸರಿಬಾರವು (ಚಿಬಪು. ೫-೫೨) ; ಕಂಡು ಬಲ್ಲವು ಕಾವನರಸಿಗೆ ಸರಿಬಪ್ಪ ಪುಂಡರೀಕಾಕ್ಷಿಯರುಗಳ (ಕಂಪಿಮಿ. ೧೦-೧೫) ; ಕಬುತ್ತೆಬಗಿದ ವಜ್ರಿಯ ವಜ್ರದ ಬಿಬುವೊಯ್ಯು ರವಕ್ಕೆ ಬಜಸಿಡಿಲ್ ಸರಿಬರ್ಕುಂ (ರಾಜಶೇ. ೮-೧೦೫). ೨. ಒಪ್ಪಿಗೆಯಾಗು ; ಸರಿಬೀಳು : ಸರಿಬಂದವನ ಕಂಡೊಡೆ . . . ನೆಜೆಯಂತ ರಂಗವಿಡಿದು ಕೂಡಿದಲ್ಲದೆ ಪಿರಿದು ಸ್ಮರಿಸರು (ಕಂಪಿಮಿ. ೧೦-೨೮). **ಸರಿಬರು** : ೨. ನಿನಗೆ ಸರಿಬಂದದ್ದು ಮಾಡು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೨೦೦) ; ಇವನ ನಡೆಯು ಸತ್ಯಕೀರ್ತಿಯೆಂಬ ಒಬ್ಬ ವರ್ತಕನಿಗೆ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಸರಿಬಾರದಿದ್ದಿತು (ಕವಿಕ. ೧). ೩. (ಲೆಕ್ಕ ಮುಂತಾದವುಗಳಂತೆ) ತಪ್ಪಿಲ್ಲದಿರು ; ಸರಿಯಾಗು : ಈ ಲೆಕ್ಕ ಸರಿಬರುವವರೆಗೂ ಮಾಡು (ರೂಢಿ).

[ಸರಿ₅ + ಬರ್ (< ವರ್)]

ಸರಿವರಯ 'ಸರಿವರೆಯ' ನೋ.

ಸರಿವರಿ 'ಸರಿಬರಿ' ನೋ.

ಸರಿವರೆಯ, ಸರಿವರಯ, ಸರಿಹರೆಯ (ನಾ). ೧. ಸಮವಾದ ಪ್ರಾಯ ; ಓರಗೆ : ತನ್ನೊಡವರಸಿ ಧೂಳಾಟಗಳನಾಡುವ ಸರಿವರೆಯದಾ ಗೋಪಕುವರರ ಕೂಡಿಕೊಂಡು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೧-೪೭). ೨. ಪ್ರೌಢವಯಸ್ಸು : ಓದುಗರ ಇನ್ನೊಂದು ವರ್ಗ ಸರಿವರೆಯದವರದು ಹಾಗೂ ಕಿರಿಯರದು (ಸಂಶೋಧ. V, ಅಂಕ). **ಸರಿವರಯ** : ೧. ಸ್ವಲ್ಪ ಗುಣ ಕಡಿಮೆ ಬಿದ್ದು ನಪಾಸಾಗಬೇಕು . . . ಸರಿವರಯದವರಲ್ಲಿ ನಾಚಿಕೆಗೇಡು (ಭೂಮಿತಾ. ೧೧). **ಸರಿಹರೆಯ** : ೧. ನನ್ನ ಸರಿಹರೆಯದ ರಮಣಿಯರು . . . ಚಿನ್ನ ಕನ್ನಡಿಯನಿಪ ಮಕ್ಕಳ ನೋಡಿ ಪಾಡುವರು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩-೧೧).

[ಸರಿ₅ + ಪರೆಯ₂ (< ಪರಯ)]

ಸರಿವಳೆ 'ಸರಿವಟ್' ನೋ.

ಸರಿವಳೆಗಜ್, ಸರಿಮಳೆಗಜ್ (ಕ್ರಿ). ಧಾರಾಕಾರವಾದ ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸು : ವರಮಹಾರಥರಿರದೆ ತಾಗಿದರ್ ಕೂಗಿದರ್ ಸರಳ ಸರಿವಳೆಗಜೆವುತ (ಚಿಬಪು. ೪೦-೨೨). **ಸರಿಮಳೆಗಜ್** : ಸುರದುಂದುಭಿಯ ಮೊಳಪಲರಲ ಸರಿಮಳೆಗಜೆಯಲುಜ್ಜುಗಿಸು ವಮರರಿಂ (ಭಾವಚಿಂ. ೬-೨೯). [ಸರಿವಳೆ (< ಸರಿವಟ್) + ಕಜ್₁]

ಸರಿವಟ್, ಸರಿಮಳೆ, ಸರಿವಳೆ (ನಾ). ಧಾರಾಕಾರವಾದ ಮಳೆ ; ಎಡೆಬಿಡದ ಮಳೆ : ಎಡೆಯುಡುಗದೆ ಖಚರರ ಬಿಲ್ಗಡೆ ಕಡುಕೆಯ್ವಿಸುವ ಕಣೆಗಳರ್ಕನ ತೇಜಂ ಕಿಡೆ ಹರಿಯ ಮೇಲೆ ಸುರಿದುವು ಬಡಬಾಗ್ನಿಯ ಮೇಲೆ ಸುರಿವ ಸರಿವಟೆಗಳವೋಲ್ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೯-೭೧) ; ಪಯೋಧಾರಾರುತಿಯಿಂ ಪೊದಟ್ಟು ಬೀಸುವ ಜಂಝಾಮಾರುತ ರುಚಿಯಿಂ ಭುವನಮದೋರಂತಿರೆ ಕಿವುಡುವಟ್ಟುದಾ ಸರಿವಟೆಯೊಳ್ (ಕುಸುಮಾ. ೭-೨೯) ; ಬೇಜೆವೇಟ್ ಭಾವರಸದ ಸಿರಿಯ ಸರಿವಟೆಯ ಕುಡಿಮಿಂಚಿನ ಕುಡಿಗಳಂತೆ ನರ್ತಿಸುವ ಮೂವತ್ತಿರ್ಬರ್ದೇವನರ್ತಕಿಯರೊಳು (ಅನಂಪು. ೧೦-೨೩ ವ). **ಸರಿಮಳೆ** : 'ಸರಿಮಳೆಗಜ್' ಪರಾ. **ಸರಿವಳೆ** : ಮಳೆಗಾಲದೊಳಾಗಳುಮುಳಿಯದು ಬೆಟ್ಟದ ಸರಿವಳೆ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೧೦೯-೪೯ ; 1042) ; ಇದೆ ಸಮಯವೆಂದನಂಗನರಲ ಸರಲ ಸರಿವಳೆಯಂ ಕಜೆಯೆ (ನಂಬಿರ. ೧೨-೫೫) ; ಸಾಯಕದ ಸರಿವಳೆಯ ಸುರಿದನು ಭಾನುಸುತ ಮುಳಿದು (ಕುಮಾ. ೧೧-೫). [ಸರಿ₇ + ಮಳೆ]

ಸರಿವು, ಸರವು, ಸರಹು, ಸರು₁, ಸರುವು₁, ಸರುಹು₁ (ನಾ). ೧. (ಮಳೆಯ) ಧಾರೆ ; ಸುರಿತ : ಸುರಿವ ರಕುತದ ಸರಿವಿನಲಿ ನೆಜೆ ನನೆದು ಭೂರಿಶ್ರವನು . . . ಪಾರ್ಥನ ನೋಡಿ (ಕುಮಾದ್ರೋ. ೧೪-೧೪). ೨. ಹಳ್ಳ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಪ್ರವಾಹವು ಹರಿದು ಉಂಟಾದ ಕೊರಕಲುಜಾಡು,— ದಾರಿ : ಆ ಕಟ್ಟಿನ ಸರಿವು ಮೊದಲಾಗಿ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೧೧೦-೮೮ ; 1198) ; ಶ್ವೇತಪರ್ವತದ ಪಾದತಟದ ಸರಿವು ದರಿವಿನ ಹಾಲೊಬಿತೆ ಸುರಿತಪ್ಪಂತೆ ಹಾಲ ಹಳ್ಳವೋಲಗದ ನಡುವೆ ಮಡುಗಟ್ಟಿ ಪರಿದು ಪೊಜಸೂಸೆ (ಬಸರ. ೧೦-೭೨). **ಸರವು** : ೨. 'ಸರವುಗಟ್ಟು' ಪರಾ. ೩. ನೀರಿನ ಹರಿವು , — ಪ್ರವಾಹ : ಮಳೆನೀರಿನ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಸರವುಗಳಲ್ಲಿ ಸಹ ಸೂಸುಮಣ್ಣು ಬೆರತು ಆ ನೀರು ರಾಡಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೭-೧೭೮) ; ಕೊಳ್ಳಗಳ ಸರವುಗಳ ದಾಟ ಗಿರಿಯೇರಿ (ಕನ್ನಜಾ. ೩೩೦). **ಸರಹು** : ೨. ಆ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಹಳ್ಳ ಸರಹು (ಎಕ. XII, ತಿಪಟೂ. ೯-೭೧ ; 1388). **ಸರು₁** : ೧. ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಸರುವೇ ಬಂದದ್ದರಿಂದ 'ಪ್ಯಾಶೆಂಜರ' ಜನರೆಲ್ಲ ಸಿಕ್ಕತ್ತ ಚದರಿಬಿಟ್ಟರು (ಮುಗಿಮ. ೩) ; ಮಂಜಲ್ಲ ಮಳೆಯ ಸರುವಂದೆ (ಕನ್ನಜಾ. ೭). ೨. ತರತರದಿಂದೆ ತೋರ್ಪ ಸರುವಿಂ [ಪಾಠಾಂ. ಸರಿಯಿಂ] ದರುವಿಂ ಪರಿವೊಜ್ಜರಂಗಳಿಂ (ಗಿರಿಕ. ೧-೭೦); ಸರು[ಪಾಠಾಂ. ರಿ]ಗಳಿಂ ದರಿಗಳಿಂ ಹಳ್ಳದಿಂ ಕೊಳ್ಳದಿಂ (ಚಿಬಪು. ೫೬-೨೩) ; ನಾನು ಒಂದು ಸರು(ಸಣ್ಣಕಣಿವೆ)ವನ್ನು ಇಳಿದು ಮತ್ತೊಂದು ದಿಬ್ಬವನ್ನು ಏರಿದೆನು (ಮಲೆಚಿ. ೭). **ಸರುವು₁** : ೧. ಇಂಥಾ ಮಳೆ ಯಿಂದೇನಾಗುವದು? ಬಂದರ ಒಂದು ಸರುವು ಮಾತ್ರ ಬಂದೀತು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೫೦); ಇನ್ನೊಂದು ಸರುವು ಚಲೋ ಮಳೆಯಾಗದೆ ಇರದು (ಅಂದಿಕೆ. ೧೪). ೨. ತೆಂಕಣ ಸರುವಿನೊಳಗೆ ೨೧ ಮಾರು ಗಳೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಬ ೨೫ನು ಬ್ರಂಮ್ಹಪುರಿಯಾಗಿ ಧಾರಾಪೂರ್ವ್ವಕವಾಗಿ ಕೊಟರು (ಎಕ. VII(S), ಶಿಕಾರಿ. ೩೭೦-೫ ; ಸು. 1300) ; ಬೇಡಂ ತುಟ್ಟಸಿ ನೀರಂ ನೆಳಲಂ ಬೆಟ್ಟದ ಸರುವಿನೊಳು ನೋಡುತಿರಲೆಲ್ಲದೆಯೊಳ್ (ಕನ್ನಜಾ. ೫-೯೮). ೩. ಭೀಮಗೆ ಕೂಡುವ ಸರುವುಗಳು, ಹನ್ನೆರಡು ತಿಂಗಳೂ ಹರಿಯುತ್ತವೆ (ಕಭಾಗ. ೪೩೫); ಮಳೆಯಿಂದುಂಟಾದ ಸರುವುಗಳು ಹರಿಯುವ ಸಪ್ಪಳ ಮಾತ್ರ ಈಗ ಕೇಳತೊಡಗಿತು (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೨೮೮). **ಸರುಹು₁** : ೨. ವಿಠಪಂಗಳಿಗೆ ನಿಂಮ ವೂರ ಮದಿಕಕೆ ಸಲುವ ಹರಯದ ಹಂದಿಮುನಿಯ ಸರುಹಿನ ಭೂಮಿಯನು ಸರ್ವಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಧಾರೆಯನ್ನೆಱೆದು ಕೊಂಡ ವುಡುಗೊಜೆ ಗ ೨ ಎರಡುಹೊನ್ನು (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೧, ೭೪-೧೧ ; 1396). ೪. ಮೊರಡಿ : ಕಲು ಸರುಹ ಸಹ ಬಿಟ್ಟರು (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೧೪-೩೦ ; 950 ?) ; ಪಡುವಲು ಕರಿಯ ಕಲ್ಲ ಸರುಹಿನೊಳಗಣ ದೀಪಮಾಲೆಕಂಭ (ಎಕ. XI, ಹೊಳಲ್ಕೆ. ೯೪-೧೦೪ ; 1511).

[ದೇ. II ತಮಿ. ಚರಿವು, ಚರುವು ; ಮಲ. ಚರಿವು ; ತೆಲು. ಚಟಿ, ಚಟಿಯ]

ಸರಿವೊಗು (ಕ್ರಿ). ಸರಿಸಮವಾಗು : ಇಕ್ಕಿದರು ಗಳಹತ್ತರದಲಿ ಸಲೆ ಮಿಕ್ಕು ಸತ್ರಾಣದಲಿ ಮಿಗೆ ಸರಿವೊಕ್ಕು ಪಿಡಿದರು ಬಿನ್ನಣದ ಚೊಕ್ಕೆಯದ ಜೋಡಿಯಲಿ (ಕುಮಾಸ. ೨-೯೭).

[ಸರಿ₅ + ಪೊಗು]

ಸರಿವೋಗು, ಸರಿಹೋಗು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸರಿಜೋಡಿಯಾಗು ; ಸಮವಾಗು : ಕದನ ಕ್ಷೇತ್ರದೊಳ್ . . . ತಳ್ತು ಕಾದಿದನಾದಂ ಸರಿವೋದನೆಂಬ ನುಡಿ ತಾನಿಲ್ಲೆಂದೊಡೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೧೮). **ಸರಿಹೋಗು** : ೨. ಹೊಂದಿಕೆಯಾಗು ; ಸರಿದೂಗು : ಬಣ್ಣಗಳು ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಸರಿಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). ೩. ಒಪ್ಪಿಗೆಯಾಗು ; ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬರು : ಮುಷ್ಕರದ ಪ್ರಸ್ತಾಪ ಅವಳಿಗೆ ಸರಿಹೋಗಲಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ).

[ಸರಿ₅ + ಪೋಗು₁ (< ಪೋ₁)]

ಸರಿಸ₁ (ನಾ). ೧. ಅಂಕುಡೊಂಕಿಲ್ಲದುದು ; ನೇರವಾದುದು : (೬). ೨. ತಪ್ಪಿಲ್ಲದುದು ; ಸರಿಯಾದುದು : (೬). ೩. ಸರಳತೆ ; ನೇರ ; ಋಜು : ಆಕಾರ ಇರವಿನ ತೆಱನ ಪರಿಹರಿಸಿ ತಾ ಸರಿಸವಾಗಿ ನಿರುತಿಗಳ ನಿಜವನಱಿದು . . . ಇಪ್ಪಾತ ತ್ರಿವಿಧದವನಲ್ಲ (ಸರ್ವವ. ೧೨೨-೭೪). ೪. ಮುಂಭಾಗ ; ಸಮ್ಮುಖ : ಪಾರ್ಥನ ಸರಿಸದಲಿ ನಿಲುವದೆಯ ಬಲುಹುಳ್ಳರನು ದೇವಾಸುರರೊಳಱಿಯೆನು

ಮನುಜರೇನಹರು (ಕುಮಾಭಿ. ೯-೨) ; ಇಳಿದನು ನಾಕದಿಂ ನಾರದನು ತನ್ಮನಿವರನ ಸರಿಸದಲಿ (ತೊರಾ. ೧-೨-೧೬) ; ಆ ಚಕ್ರಮಂ ರುದ್ರನು ಕರದೊಳಗೆ ಪಿಡಿದಾ ಜಲಂಧರನ ಕಂಧರದ ಸರಿಸಕಿಡಲರಿದುದು (ಚಟಪು. ೨೬-೪೦). ೫. ಹತ್ತಿರ ; ಸಮೀಪ : ಅಸುರದ ಗಿರಿಜೆಯುಗ್ರವಿಭಾಸುರತಪಕಂಜಿ ನಭದ ತಪನಂ ನಡೆಯುತ್ತಾ ಸರಿಸಮಂ ಕರಂ ಬಟ್ಟೋಸರಿಸಿಯೆ ನಡೆವಂ (ಗಿರಿಕ. ೯-೧೫) ; ದನಿಕರ್ಣಕ್ಕೆಯ್ದಲದಟ ಸರಿಸಕೆ ನಡೆದಂ (ದಶಕು. ೧೩-೬) ; ಸಾವು ಸರಿಸಕೆ ಬಂದ ಮನುಜರಿಗಾವುದೈ ಕರ್ತವ್ಯ (ನಿಭಾಗ. ೨-೧-೨). ೬. ಸಮ ; ಸಾಟಿ ; ಸಮಾನತೆ : "ಜೋಡು, ಸರಿಸ, ತೋಡು, ಓರಗೆ . . . ಸಂಗಡಂ – ಈ ೧೮ ಸಮಾನಕ್ಕೆ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೫೯-೫೯೧) ; ಪರ್ವತದ ವಜ್ರದ ಸರಿಸ ಹೋರಟೆ ಕಾಣಲಾದುದು (ಕುಮಾಕ. ೧೦-೧೫) ; ಹೊಗಳಲೆಣೆಗಾಣೆನು ಪುರಾತನಯುಗದ ವೀರರೊಳಿವರ ಸರಿಸಕೆ (ತೊರಾ. ೬-೨೫-೧೮). ೭. ಸಮವ ಸರಿಜೋಡಿ ಯಾದುದು : ಧಾರಿಣಿ ಸರಿಸಮೆನಲು ಬಪ್ಪುದೇ ಬಿಣ್ಪಿನ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾ. ೧೧೪-೨೩ ; 1096) ; ಮಂತ್ರಾಸ್ತ್ರದಲಿ ಮೋಹಿಸಿದ ಸರಿಸಕೆ ಸರಿಸ ವಿಷಮಕೆ ವಿಷಮಗತಿ ಶರಸಾರ ಸಾಳಂಗದಲಿ ರಂಜಿಸಿದ (ಕುಮಾಕ. ೨೦-೩೪). ೮. ಸಮಾನನಾದವನು; ಸರಿಜೋಡಿಯಾದವನು : ನಿಮ್ಮೊಡನೆ ಸಂಗರಕೆ ಸರಿಸರೆ ನಾವು (ಕುಮಾಕ. ೪-೩೨) ; ಸರಿಸದವರಿಲ್ಲೆಂದು ಈ ತನಕ ನಾಂ ಭಟರನರಸಿದೆನು ಸಮರಕಂ (ತುರಂಗ. ೬೬-೨೬). ೯. ಯೋಗ್ಯವಾದುದು ; ಉಚಿತವಾದುದು: ಅಂದೆನಿಸದತಿಬಲನ ಧರ್ಮೋತ್ಕರುಷ ದುರ್ಬಲಯುತನ ಸ್ಮರಣೆ ಸರಿಸವೆನಿಸದು (ಕುಮಾಉ. ೩-೨೧). ೧೦. ಓರಣ ; ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟು : ಗರುಡನಾಕಾರದಲಿ ಬಲವನು ಸರಿಸ ಮಿಗೆ ವೋಹಿದನು (ಕುಮಾದ್ರೋ. ೨-೨೧). ೧೧. ಲಗುಬಗೆ ; ವೇಗ ; ರಭಸ : ಜಟೆದು ಸರಿಸದಲೇಟಿದರೆ ಸಿಡಿಲುಜುಬಿದಂತಾಯಿತ್ತು (ಕುಮಾಭಿ. ೪-೬೦) ; ಬಿಡೆ ಸರಿಸದಿಂದೋಡಿ ಬಾರಿವರಂ ದಾಡಿಸುತೆ ಹರಿಣಿವಾಯುಗಳ . . . ಪೊಡವಿಪಾಲಕನಣುಗರೇಱುತ್ತೆ ವೈಹಾಳಿಯುತ್ಸಾಹಮಂ ತಳೆದರಾಗ (ಭಾವಚಿಂ. ೮-೧೩). ೧೨. ನಿಯಮ ; ಕಟ್ಟುಪಾಡು : ತಾಳಮಾನ ಸರಿಸವನಱಿಯ ಓಜೆಬಜಾವಣಿಯ ಲೆಕ್ಕವನಱಿಯ (ಬಸವ. ೪೯೪). ೧೩. ಸಾಲು ; ಶ್ರೇಣಿ : ಸರಲ ಸಂಗಡಿಸಿ ತಿರುವಿಗೆ ಸರಿಸದೊಳಿರ್ದ ಕೊಪ್ಪರಿಂಗೆಗಳೇಳನಂದಿರದೆ ನೋಡಿದನು ಬಾದುರನು (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೮-೮೪). ೧೪. ಸದರ ; ಸಲುಗೆ : ಸರಿಸದ ಮೇಲೆ ಹಿಡಿಯಹೋದರೆ ಚದುರಂಗದ ಮೇಲೆ ಮಸಿಯ ತೋಱಿದ ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವ (ಬಸವ. ೬೨೪) ; ಕರೆದಪಳೆಂದೊಡಾ ಸುಟಿದಳೆಂದೊಡೆ ಮಾಲೆಯನಿತ್ತಳೆಂದೊಡಾ ಸರಿಸದೆ ಬಾಯ ತಂಬುಲಮನಟ್ಟಿದಳೆಂದೊಡೆ ಮೆಲ್ಲ ಬಾಯ್ನಳ್ . . . ಅಲಿಪ ಕರ್ಣದೊಳ್ತಗುಳ್ದಿರಿಪುವಯಶ್ಶಲಾಕೆಯನೆ ತೆತ್ತಿಸುವರ್ ಪರವೆಣ್ಗೆ ಕೂರ್ಪರಂ (ಅನಂಪು. ೯-೬೬). [< ಪ್ರಾ. ಸರಿಸ./ ಸಂ. ಸದೃಶ./ ಮರಾ. ಸರಸಾ, ಸರಿಸಾ]

ಸರಿಸ$_{2}$ (ನಾ). ಗೋಂದು ; ಅಂಟು ; ಸರಿ : (೬).

[← ಪಾರ. ಸರೇಶ್ ; ಹಿಂ. ಸರೇಸ್ ; ಮರಾ. ಸರಸ]

ಸರಿಸ$_{3}$ 'ಸರಿಸಂ' ನೋ.

ಸರಿಸಂ, ಸರಿಸ$_{3}$ (ಅ). ೧. ಚೆನ್ನಾಗಿ ; ಅಂದವಾಗಿ : ಸರಿಸಂ ಪಸರಿಸುಗುಮಲ್ತೆ ತನುರೋಮಂಗಳ್ (ಅಶ್ವಶಾ. ೫-೧೬). **ಸರಿಸ$_{3}$** : ೨. ನೇರವಾಗಿ ; ಸರಳವಾಗಿ : ಕಳೆ ತಪ್ಪದೆ ನಿಂದಿರಾದಡೆ ಬಟ್ಟೆ ಸರಿಸ ಕಪಿಲಸಿದ್ಧಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಯಿತ್ತು (ಸಕವ.ಕ. III. ೩.೨೧-೫೯೨). [< ಸರಿಸ$_{1}$]

ಸರಿಸಂಗಾತಿ (ನಾ). ಸಮವಯಸ್ಸಿನ ಸ್ನೇಹಿತ ; ಓರಗೆಯವನು : "ಸ್ನಿಗ್ಧಃ, ವಯಸ್ಯಃ , ಸವಯಾಃ – ೩ ಸಮಾನವಯಸ್ಸುಳ್ಳ ಸ್ನೇಹಿತನ ಹೆಸರುಗಳು, ಸರಿಸಂಗಾತಿ" (ಸಿದ್ಧಾಂಚಿ. ೨೩೮). [ಸರಿ$_{5}$ + ಸಂಗಾತಿ$_{1}$]

ಸರಿಸಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ವೇಗದಿಂದ ಕೂಡಿರು ; ಲಗುಬಗೆಯಿಂದಿರು : ವಾಘೆಯೊಳ್ಸರಿಸಂಗೊಂಡೊಂದೆ ಮೆಯ್ಯೊಳ್ ಸೂಳಱಿದೇಱುವ . . . ಘೋಳಾಯಿಲರ್ (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೧ ವ). [ಸರಿ$_{1}$ + ಕೊಳ್$_{1}$]

ಸರಿಸಂಬರಿ (ಕ್ರಿ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹರಿ, – ಸೂಸು : ಸರಿಸಂಬರಿದುದು ಜೀರಿಗೆ ಬೆಲ್ಲದ ಪರಿಯಿಂ ಮುಳಿದಿಟ್ಟ ಭಸಿತಮದೆ ಮದುವೆಯವೋಲ್ (ಗಿರಿಕ. ೯-೧೨೦).

[ಸರಿಸಂ + ಪರಿ$_{2}$]

ಸರಿಸಪ 'ಸರುಸಪ' ನೋ.

ಸರಿಸಮ (ನಾ). ೧. ಸಮಾನತೆ ; ಸಮತೆ : ಪೊಣರ್ವರ್ . . . ಸರಿಸಮದೊಳಾ [ವಾಠಾಂ. ಓರ್ವರಿರ್ದಾ] ಕಲಿಗಳು (ಜೈಮಿಥಾ. ೨೩-೨೩). ೨. ಸಮಾನನಾದವನು: ಆಕೆಯ ಕಾಣದ ಕಂಡವರಿಬ್ಬರು ಭಾವಿಸೆ ಸರಿಸಮರಹರು (ಇಂಚಾಪ. ೧೪೦-೩೮).

[ಸರಿ$_{5}$ + ಸಮ$_{3}$]

ಸರಿಸಾಟಿ (ನಾ). ಸರಿಸಮಾನ ; ಸರಿಜೋಡಿ : ಪರಾಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಇವರಿಗೆ ಸರಿಸಾಟಿ ಯಿಲ್ಲ (ಮಹಾವಂ. I, ೮೬) ; ಈ ಮೂವರೂ ನಿಮಗೆ ಸರಿಸಾಟಿಯಿಲ್ಲದಿರಬಹುದು (ಬಿಯುಗಂ. ೧೮-೨). [ಸರಿ$_{5}$ + ಸಾಟಿ$_{1}$]

ಸರಿಸು 'ಸರಿಯಿಸು' ನೋ.

ಸರಿಸೃಪ (ನಾ). ಹಾವು ಮುಂತಾದ ಹರಿದಾಡುವ ಪ್ರಾಣಿ : ಕುಪಿತಮತಿ ಸಂಜ್ಞೆಯುಂ ಸರಿಸೃಪಮುಂ ವಿಹಗಮುಂ . . . ಪುರುಷನುಂ ನೆಲಸನುಕ್ರಮಕ್ರಮದಿಂದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೧೦೧). [< ಸಂ. ಸರೀಸೃಪ]

ಸರಿಸೋಣೆ (ನಾ). = ಸರಿವಟೆ : ಸರಳ ಸರಿಸೋಣೆಯನು ಪವನಜಗಿರಿಗೆ ಕಱೆದುದು ಕರ್ಣಮೇಘದ ಹೊರಳಿ (ಕುಮಾದ್ರೋ. ೧೩-೪೩). [ಸರಿ$_{7}$ + ಸೋಣೆ$_{1}$]

ಸರಿಸೋಲ (ನಾ). ಸಮವಾದ ಅನುರಾಗ, – ಪ್ರೇಮ : ಗಂಡರೊಳು ಸರಿಸೋಲ ಲೇಸು ಪೆಂಡಿರಿಗೆ (ನೇಮಿಸಂ. ೧೦-೬೦). [ಸರಿ$_{5}$ + ಸೋಲ]

ಸರಿಹರೆಯ 'ಸರಿವರೆಯ' ನೋ.

ಸರಿಹಸುಗೆ (ನಾ). ಸಮವಾದ ಭಾಗ : ಪುಷ್ಕರದ ಸರಿಹಸುಗೆಯಲಿ ಮಾನಸೋತ್ತರ ಗಿರಿಯಿಹುದು (ನಿಭಾಗ. ೫-೧೦-೨) ; ಧರೆಯ ಸರಿಹಸುಗೆಯನ್ನಪಹರಿಸಿ ವಿಪಿನದೊಳ್ ನೂಕುವುದಿದಾವ ಧರ್ಮ (ತುರಂಗ. ೭೭-೩೫). [ಸರಿ$_{5}$ + ಹಸುಗೆ (< ಪಸುಗೆ)]

ಸರಿಹುದುಗು (ನಾ). ಸರಿಯಾದ ಹೊಂದಿಕೆ, – ಹೊಂದಾಣಿಕೆ : ಕಾಯವು ಆ ಜೀವನಿಗೂ ನಿನಗೂ ಸರಿಹುದುಗು (ಶೋಣಮಾ. ೬೦-೨೪೮) ; ನಿನ್ನ ಅಱಿವು ಎನ್ನ ಆತ್ಮದಲ್ಲಿ ನಿಂದು ಅಱಿವಹನ್ನಕ್ಕ ನನಗೂ ನಿನಗೂ ತತ್ತುಗೊತ್ತು ಗೋರಕ್ಷಪಾಲಕ ಮಹಾಪ್ರಭುಸಿದ್ಧಸೋಮನಾಥಲಿಂಗವು ಸರಿಹುದುಗು (ಸಕವ. ಕ. III, ೧೧೯-೨೩೦).

[ಸರಿ$_{5}$ + ಹುದುಗು$_{2}$ (< ಪುದುಗು$_{2}$)]

ಸರಿಹೊಂದು (ಕ್ರಿ). ೧. ಯೋಗ್ಯವಾಗು ; ತಕ್ಕುದಾಗು : ನಿನಗೆ ಸರಿಹೊಂದದ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಬೇಡ (ಆಧು). ೨. ಸಮವಾಗು ; ಸಮಾನವಾಗು: ವಧೂವರರ ಮನೆತನಗಳು ಸರಿಹೊಂದಿದ ನಂತರ ಮದುವೆ ನಿಶ್ಚಯವಾಯಿತು (ಆಧು).

[ಸರಿ$_{5}$ + ಹೊಂದು$_{1}$ (< ಪೊರ್ದು)]

ಸರಿಹೊತ್ತು (ನಾ). ಅಪರಾತ್ರಿ : ಒಂದುದಿನ ರಾತ್ರಿ ಸರಿಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ವಾರಿ ಎಂಬ ಆಳು ಓಡಿಬಂದು . . . ಹೇಳಿದನು (ಸೀಶಿಲಾ. XV, ೫). [ಸರಿ$_{5}$ + ಹೊತ್ತು$_{4}$ (< ಪೊಟ್ಟು)]

ಸರಿಹೋಗು 'ಸರಿವೋಗು' ನೋ.

ಸರಿಹೋಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಮಾನವೆಂದು ಭಾವಿಸು : ಹೊಱಗ ಮೆಚ್ಚಿದ ಕುಱುಬರಿಗೆ ಕುಱುಬರ ತಂದುಜ ಸರಿಹೋಲಿಸಬಹುದು ಅಱದೊಳಗಾತ್ಮತತ್ತ್ವವ ಮೆಚ್ಚಿ ಸುಖಿಸುವಮ್ಮೆಱೆಯಗಾರೆಣೆಯನಬಹುದು (ಭರತ. ೯-೯೪).

[ಸರಿ$_{5}$ + ಹೋಲಿಸು (< ಪೋಲಿಸು)]

ಸರೀಕ 'ಸರಿಕ' ನೋ.

ಸರೀಕತನ 'ಸರಿಕತನ' ನೋ.

ಸರೀಸೃಪ (ನಾ). ಹಾವು ಮುಂತಾದ ಹರಿದಾಡುವ ಪ್ರಾಣಿ : ಆ ಸರೀಸೃಪಮುಂ ವಿಹಗಮುಂ . . . ಪುರುಷನುಮುದಯಿಸುಗುಮೇೞುನರಕಂಗಳೊಳಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೫೦) ; ದನುಜನೋ ಗಂಧರ್ವನೋ ಯಕ್ಷನೊ ಸರೀಸೃಪರೂಪ ದಿವಿಜೇಂದ್ರನೊ ನಿಧಾನಿಸಲಱಿಯೆ ನೀನಾರು (ಕುಮಾಅ. ೧೩-೪೨). [ಸಂ.]

ಸರು$_{1}$ 'ಸರಿವು' ನೋ.

ಸರು$_{2}$ (ಗು). ೧. ತೆಳುವಾದ ; ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ. (ನಾ). ೨. ಕತ್ತಿಯ ಹಿಡಿಕೆ. ೩. ಬಾಣ. [ಸಂ.]

ಸರು$_{3}$ 'ಸರುವು$_{2}$' ನೋ.

ಸರುಕಿಸು 'ಸರಕಿಸು' ನೋ.

ಸರುಕು$_1$ 'ಸರಕು$_1$' ನೋ.

ಸರುಕು$_2$ 'ಸರಕು$_2$' ನೋ.

ಸರುಗ 'ಚರುಗ' ನೋ.

ಸರುಗು 'ಚರುಗ' ನೋ.

ಸರುಜ (ಗು). ೧. ರೋಗವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ. (ನಾ). ೨. ರೋಗವುಳ್ಳವನು; ರೋಗಿ : ಪಾಪರತಂ ಸ್ವಭೃತ್ಯಕಲಹಂ ಸರುಜಂ ಹೃದ್ರೋಗಿ ದಿನಪನವರೋಹಿಣಿ ಯೊಳ್ (ಜಾತಕ. ೯-೧೮); ಅರುಚಿಯದಲ್ಲಿ ಸಮನಿಸೆ ಸರುಜಂಗೌಷಧವಿರಕ್ತಿಯಾದಂತಕ್ಕುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೨-೩೯). [ಸಂ.]

ಸರುಪ, ಸಪ್ಪು$_2$, ಸರ್ಪು (ನಾ). ಹಾವು ; ಸರ್ಪ : ಸರುಪ ಸುತ್ತಿದರ ಸರ್ವೋತ್ತಮನ ನೀ ಕಾಯೊ (ಪುರಂದ. ಧಾ. ೨-೭೭-೨) ; ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳ ದುಃಖ ಹೆತ್ತವ್ವ ಬಲ್ಲಳು ಹುತ್ತದ ಒಳಗಿರೋ ಸರುಪನ ಬೇಗೆಯ ನೆತ್ತೀ ಮೇಲಿರುವೂ ಶಿವ ಬಲ್ಲ (ನಾಪದ. ೬೦). **ಸಪ್ಪು$_2$** : ಸಪ್ಪಂಬೊಲೊಲ್ದಾಲಿಸಿ ಕೋಪಾಟೋಪದಿಂದಂ ಮೊಜೆಯುತ ಪೊರ್ದರ್ ಪೊಂಗಿ ನೀರಾಗ್ರಗಣ್ಯರ್ (ಉದ್ಧಟ. ೪-೧೦೪). **ಸರ್ಪು** : ಅದನ್ನು ತಿಂದರೆ ಸರ್ಪಿನ ವಿಷದಂತೆ ಅಮಲಾಗುತ್ತದೆ (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೧೯೭). [< ಸಂ. ಸರ್ಪ]

ಸರುವ 'ಸಬ್ಬ$_2$' ನೋ.

ಸರುವದಾ (ಅ). ಯಾವಾಗಲೂ ; ಸತತವಾಗಿ : ಸರುವದಾ ಒದಜುವರು ಅರಣ್ಯವಾಸಿಗಳು ಮರದಡಿಗೆ ಬಿದ್ದ ಎಲೆಗಳ ತಿನ್ನುತ (ಪುರಂದ. ೪-೬೦-೩). [< ಸಂ. ಸರ್ವದಾ]

ಸರುವಿಗೋಸಾಸಿಗ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಮುತ್ತವುರೆರ ಸರುವಿಗೋಸಾಸಿಗ ಕೊಡಲಸೆಟ್ಟಿಯರಾ ಮದಾಮ್ಮನ್ (ಎಕ. IX, ೨೩-೧೧ ; ಸು. ೬೦೦). 'ಗೋಸಾಸಿಗ' ಪರಾ. [?]

ಸರುವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). (ಬೇಟೆಯಲ್ಲಿ) ಮೃಗವು ಹೋದ ಜಾಡನ್ನು ಅನುಸರಿಸು : ಬೆಯದರ್ ಬೇಂಟೆಯಾಡಲೆಂದು ಸಂಭ್ರಮಂ ಮಿಗೆ ಸರುವಿಡಿದು ಪಣೆಯರ್ಪಡೆಗೆಯ್ದುಂದು ನಿಂದು (ಶಬಶಂ. ೩-೧೪ ವ). [ಸರು$_3$ (< ಸರುವು$_2$) + ಪಿಡಿ$_1$]

ಸರುವು$_1$ 'ಸರಿವು' ನೋ.

ಸರುವು$_2$, ಸರವಿ$_2$, ಸರು$_3$, ಸರುಹು$_2$ (ನಾ). ೧. (ಬೇಟೆಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ) ಕಾಡುಮೃಗಗಳು ಓಡಾಡುವ ಹಾದಿ, – ಜಾಡು : "ಸರುವೆಂದು ಮಿಗವಟ್ಟ" (ಕಶಸಾ. ೫೦-೮೪) ; ಪುಲ್ಲಾನೊಳಾ ಪೋಪ ಪೇರುಡುವಂ ಸೋವುವಡಂಗಿಯಯ್ಯು ಸರುವಂ ಕಟ್ಟಿಟ್ಟು ಸಾರಂಗಮಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೩-೧೧೫). ೨. ಸುಳಿಯುವಿಕೆ ; ಸುಳಿದಾಟ : ಹಸುಬನ ಸರುವು ವಾಮದಿ ಗರ್ದಭನ ಬಲ ಕರಿಯ ಹಕ್ಕಿಯ ತಡೆಯ ಮನ್ನಿಸದೆದಿದನು ಭೂಪ (ಕುಮಾ.ಭಾ. ೧೭-೩೩). **ಸರವಿ$_2$** : ೧. 'ಸರವಿವೋಗು' ಪರಾ. **ಸರು$_3$** : ೧. ಸರುವ ಕಟ್ಟಿಸಿ ಬರಿಸಿ ಮಿಗವ ಬೆಂಬಡದೆ ಮುಂಬರಿ ನೂಂಕು ನಡೆ (ರುಕ್ಮಾಂಗ. ೧೦-೨೧); ಸರುವೊಳ್ ಹುದುಗಿಯುಂ ನೀರ್ದಾಣದೊಳ್ ಕತ್ತರಿಗಂಡಿಯನೆತ್ತಿಯುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೮೪-೫). **ಸರುಹು$_3$** : ೧. ಕಾಡಾನೆಗಳ ತದಿಕಿನಡವಿಯ ತೊವಲ ತಿನಹೋದ ಸರುಹುಗಳೊಳಂ . . . ನಡೆದು (ಸಮ್ಯಕ್. ೧೦-೪೧). [?]

ಸರುವುಗಟ್ಟು 'ಸರವುಗಟ್ಟು' ನೋ.

ಸರುಷಪ 'ಸರುಸಪ' ನೋ.

ಸರುಸಪ, ಸರಿಸಪ, ಸರುಷಪ (ನಾ). ಸಾಸವೆ : ಸೇಸೆಯಿಕ್ಕಿದ ಸರುಸಪಂ [ಪಾಠಾಂ. ಸರ್ಷಪಂ]ಗಳೊತ್ತ ಸ್ಫುರಿಸಲಾಜಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೨-೫) ; ಸರ್ಷಪ – ಸರುಸಪ (ಶಮದ. ೨೫೪ ಪ್ರಯೋ) . **ಸರಿಸಪ** : ವರ್ಷಂ, ವರಿಸಂ; ಸರ್ಷಪಂ, ಸರಿಸಪಂ (ಭಾಷಾಭೂ. ೧೨೪ ಪ್ರಯೋ) ; ಸರ್ಷಪಂ– ಸರಿಸಪಂ, ಸರ್ಸುಸಪಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೪೭ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ). **ಸರುಷಪ** : ಸರುಷಪಮಂ ಘೃತಮಂ . . . ತ್ರಿಫಲಾರಸದೊಳ್ ನಿರೂಹಣಕ್ರಿಯಗೆ ಯೋಜಿಪುದು ಧುರದದೆಯೊಳ್ (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೦-೧೭). [< ಪ್ರಾ. ಪರಿಸವ./ಸಂ. ಸರಿಷಪ, ಸರ್ಷಪ]

ಸರುಹು$_1$ 'ಸರಿವು' ನೋ.

ಸರುಹು$_2$ 'ಸರುವು$_2$' ನೋ.

ಸರೂಪ$_1$, ಸೊರೂಪ (ನಾ). ಆಕೃತಿ ; ಸ್ವರೂಪ : "ಸ್ವರೂಪ-ಸರೂಪ" (ಶಮದ. ೨೮೦ ಪ್ರಯೋ). **ಸೊರೂಪ** : ಬಾವಜಿಯರ ಸೊರೂಪ (ಮೃಅಂ. ೧೯೬೩, ೪೬-೧೧; 1122). [< ಸಂ. ಸ್ವರೂಪ]

ಸರೂಪ$_2$ (ಗು). ೧. ಸಮಾನವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳ ; ಸದೃಶವಾದ. (ನಾ). ೨. ರೂಪಸಹಿತವಾದುದು ; ಸಾಕಾರವಾದುದು : ಆ ಮೋಡಗಳು . . . ನೀರೂಪವವನ್ನು ಸರೂಪವಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತವೆ (ರಾಮಾನ. ೧೧೭). [ಸಂ.]

ಸರೇಫ (ಗು). ೧. ರೇಫದಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ರಕಾರಸಹಿತವಾದ : ಉರ್ದುಂ ಬಿರ್ದುಂ . . . ಗುರ್ದೆಯುಂ ಸರೇಫಪದಂಗಳ್ (ಶಮದ. ೩೭). (ನಾ). ೨. ರೇಫಸಹಿತವಾದ ಅಕ್ಷರ : ಅತ್ಯಂತಂ ಸರೇಫಸಂಯೋಗಾಂತರಮಮರ್ದೊದವೆ ಮಧುರಿಯೆಂಬುದದಕ್ಕುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೫೭೨). [ಸಂ.]

ಸರೋಂಬು (ನಾ). ಸರೋವರದ ನೀರು : ಬಿರಯಿಗಳನೆಟ್ಟು ರಕ್ತಂಬೊರೆದರಲಂಬಂ ಸರೋಂಬುವೋಲ್ಪೊಳೆಯಲ್ಕೆಂದರಲಂಬನಿಳಿಪಿದಂತಿರೆ ತರುಣಿಯರ ಸರಕ್ತಕೇಕರಂ ಮಾರ್ಪೊಳಗುಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೦-೬೭). [ಸಂ.]

ಸರೋಗ (ನಾ). ೧. ಬೇನೆ ; ರೋಗ : "ಸರೋಗಂ ಚಮರೀಮೃಗಂ ಸರಿಸ ಭೂಜಮಿವು ಸರಳಾಖ್ಯ" (ನಾನಾರ. ೭೪). ೨. ರೋಗವುಳ್ಳವನು; ರೋಗಿ : ಸಮಕೊಂಡ ಪುಣ್ಯಮುಂ ಪಾಪಮುಮಿಲ್ಲದಾದೊಡಾಳ್ದನಾಳ್ ಸರೋಗನರೋಗಂ . . . ಎಂದೀ ಲೋಕಯಾತ್ರೆ ಕಿಡದೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೪೦); ಶಕಟಭವಂ . . . ಸರೋಗಂ (ಜಾತಕ ೧೩-೧೩). [ಸಂ.]

ಸರೋಚಕ (ನಾ). ಮನೋಹರವಾದುದು : ಮೂವತ್ತೆರಡಂಗಹಾರಮೆಸೆದುವು ಸರೋಚಕಂಗಳ್ ಸುಚಾರಿಗಳ್ ಸುರಪತಿಯಾ (ಅಜಿಪು. ೫-೮). [ಸಂ.]

ಸರೋಜ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದು ; ತಾವರೆ : ಗಂಧರ್ವಲೋಕದ ಸರೋಜಂಗಳಿವೆ ದೇವ (ಸಂಬರ. ೯-೫೫). [ಸಂ.]

ಸರೋಜನಿಲಯ (ನಾ). ತಾವರೆಯೇ ನೆಲೆಯಾಗಿರುವವನು ; ಬ್ರಹ್ಮ : ಕುಳಗಿರಿಯಂ ಸರೋಜನಿಲಯಂ ಮನುಜಾಕೃತಿಯಾಗಿ ಮಾಡಿದಂತೊಳವೆನಿಪಂತುಟಪ್ಪ ಪೊಸ ಬಣ್ಣದೊಳೊಂದಿದ ಪಾರಿಜಾತಮುಗ್ಗಳಮೆಸೆದೊಪ್ಪುವಂತೆ . . . ಕರಮೊಪ್ಪಿದಂ ದಶಸಹಸ್ರಮದೇಭಬಳಂ ವೃಕೋದರಂ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೩೮). [ಸಂ.]

ಸರೋಜಪ್ರಭವ (ನಾ). ತಾವರೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ; ಬ್ರಹ್ಮ : ಬ್ರಹ್ಮ ವಿಷ್ಣು ಜನ ಪ್ರಮುಖರಾದ ವಿಭುಗಳಾರಾರಿಂಗೆ ನಿಜಪದವಿಭವಮಂ ಕೊಟ್ಟರು ಸರೋಜಪ್ರಭವಹರಿಮುಖ್ಯಾಮರಾಸುರನರಮುನೀಂದ್ರರಿಗೆ (ಬಸವ. ೫೪-೭೭). [ಸಂ.]

ಸರೋಜಮಿತ್ರ (ನಾ). ತಾವರೆಯ ಗೆಳೆಯ ; ಸೂರ್ಯ : ನಿಳಿಂಪವಧೂವಕ್ತ್ರ ಸರೋಜಮಿತ್ರನೆನೆ . . . ಅದೇಂ ನಲಿದನೋ ಕಲ್ಪಾಮರಂ ಕಲ್ಪದೊಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೯೯-೩೫). [ಸಂ.]

ಸರೋಜರಿಪು (ನಾ). ೧. ತಾವರೆಯ ವೈರಿ ; ಚಂದ್ರ : ಸರೋಜಸಖನಿಲ್ಲದಂಬರ ಮನಾದಮುದ್ಯೋತಿಸಲ್ ಸರೋಜರಿಪು . . . ನೆಜೆಗುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೩-೬೩). ೨. [ಛಂದ] ಒಂದು ಅಕ್ಷರಗಣದ ಹೆಸರು ; ಭಗಣ : ಒಂದಿರೆ ಸರೋಜರಿಪು ಭಾನು [ಪಾಠಾಂ. ಶಶಾಂಕದಿವಸೇಶ] ಮರುದಿಂದ್ರರ್ . . . ಕೇಳ್ ಪೆಸರಿಂ ವನಮಯೂರಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೪೮). [ಸಂ.]

ಸರೋಜಷಂಡ (ನಾ). ತಾವರೆಗಳ ಸಮೂಹದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು; ಕಮಲ ಸರೋವರ : ಕಾಣ್ಬರಾ ಬಳಯುತನಂ ಪುರೋಪವನಷಂಡಸಮೀಪ ಸರೋಜಷಂಡ ದೊಳ್ (ಸಂಗಮಾಮ. ೭-೧೧೦). [ಸಂ.]

ಸರೋಜಸಂಭವ (ನಾ). = ಸರೋಜಪ್ರಭವ : ಲೋಕಮನೆಯ್ದೆ ಸರೋಜಸಂಭವಂ ಪೊದಿಸಿದ ಪಾಂಡುಕಂಬಳಮಿದೆಂಬವೊಲಾದುದು ಮಂಜಿನುರ್ವರಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೬-೩೮). [ಸಂ.]

ಸರೋಜಸಖ (ನಾ). = ಸರೋಜಮಿತ್ರ : ಸರೋಜಸಖನೊಯ್ಯನೆ ಪೊರ್ದಿದನಸ್ತ ಶೈಲಮಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೭೧) ; ಸರೋಜಸಖನಿಲ್ಲದಂಬರಮನಾದಮುದ್ಯೋತಿಸಲ್ ಸರೋಜರಿಪು . . . ನೆಜೆಗುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೬-೬೭). [ಸಂ.]

ಸರೋಜಾಂಬಕ (ನಾ). ತಾವರೆಯಂಥ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವನು ; ಕಮಲಾಕ್ಷ ; ವಿಷ್ಣು : ಬೌದ್ಧಾಕೃತಿಯಿಂದ ಯೋಗದೊಳ್ ಕೂಡಿರ್ದ್ದ ಸರೋಜಾಂಬಕಾ (ಜಗವಿ. ೧-೬೩). [ಸಂ.]

ಸರೋಜಾಕರ (ನಾ). = ಸರೋಜಷಂಡ : ತತ್ಸರೋಜಾಕರಹೇಮಾಂಭೋಜಿನೀಕುಟ್ಮಲವಿಲಸದಳಂಕಾರಮಾಗಿರ್ದುದಂ . . . ನೋಡಿ ಕಂಡಂ (ಸುಕುಮಾ. ೩-೧೯). [ಸಂ.]

ಸರೋಜಾತ (ನಾ). = ಸರೋಜ : ಸರೋಜಾತಾದಿ ನಿಸ್ಸಾರವಸ್ತುಗಳೊಳ್ [illegible] (. . . ೩- . . .) ; . . . ಶ್ರೀಜೈನಭಾಸ್ವತ್ಕ್ರಮಯುಗಲಸರೋಜಾತಭೃಂಗಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೫೫). [ಸಂ.]

ಸರೋಜಾತಜಾಂಡ (ನಾ). ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ : ಬಳಸುತ್ತಂ ಕೀರ್ತಿಸುತ್ತುಂ ಸುಳಿದು ಸುಳಿದು ತರ್ಕೈಸಿರಲ್ ಕೂಡೆ ಶೇಷೋಜ್ಜ್ವಳಕಾಯಂ ತೀವಿದಾ ಪೇಳಿಗೆವೊಲಿರೆ ಸರೋಜಾತಜಾಂಡಂ (ಎಕ. V, ಹಾಸನ. ೫೩-೧೬ ; 1170). [ಸಂ.]

ಸರೋಜಾಸನ (ನಾ). ಕಮಲವೇ ಪೀಠವಾಗಿರುವವನು ; ಬ್ರಹ್ಮ : ಗತಿಮಾರ್ಗಂ . . . ಛಂದಮಾಣತಿ ಶಾರೀರಮನಿಪ್ಪ ಗೀತದೆಡೆಯೊಳ್ ರೇಚಂ ಸರೋಜಾಸನಂ (ಮದತಿ. ೧-೨೪) ; ನರಕನಾತಂ ಲೋಕಸಂಹಾರಮೂರ್ತಿ ದಶಾಸ್ಯಾದಿಗಳಿಂ ಬಲಾಧಿಕನದಂ ಬಲ್ಲಂ ಸರೋಜಾಸನಾ (ಜಗವಿ. ೧-೬೯). [ಸಂ.]

ಸರೋಜಿನಿ (ನಾ). ೧. ಕಮಲದ ಬಳ್ಳಿ. ೨. ಕಮಲಗಳ ಸಮೂಹ. ೩. ಕಮಲಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ ಸರೋವರ : ಇದು ಸಕಳಸುಕವಿಜನಮನಸ್ಸರೋಜಿನೀರಾಜಹಂಸಾಯಮಾನಾನೂನಕವಿತಾಗುಣೋದಯಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೪೭ ಗದ್ಯ). ೪. ಕಮಲ. [ಸಂ. ಸರೋಜಿನೀ]

ಸರೋಜಿನೀಪತಿ (ನಾ). ಕಮಲಗಳ ಒಡೆಯ ; ಸೂರ್ಯ. [ಸಂ.]

ಸರೋಜಿನೀವನ (ನಾ). ಕಮಲಗಳ ಗುಂಪು : ಸರೋಜಬಾಂಧವನಸ್ತಾಂತರಗತನಾಗಿರೆ ಸರೋಜಿನೀವನಮಾದಂ ಕೊರಗುತ್ತ ಮುಗಿಗುಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೩೧). [ಸಂ.]

ಸರೋಜೇಕ್ಷಣ (ನಾ). = ಸರೋಜಾಂಬಕ : ಸರೋಜೇಕ್ಷಣನತ್ತಲೊಂದೆಡೆಯೊಳಾಯಿರ್ದಪ್ಪನೆಮ್ಮಗ್ರಜಂ (ಜಗವಿ. ೩-೧೪). [ಸಂ.]

ಸರೋದ್ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಂತೀವಾದ್ಯ : ಅವರು ಹೆಸರಾಂತ ಸರೋದ್ ವಾದಕರು (ರೂಢಿ). [← ಹಿಂ. ಸರೋದ್ ; ಮರಾ. ಸರೋಟ್, ಸರೋದಾ]

ಸರೋಧಿ (ನಾ). ಕಡಲು ; ಸಮುದ್ರ : ಬೆಳಗು ಹಳಪಳನೆ ಪೊಳೆತುದು . . . ಅಳಿಯ ಸೆರೆಬಿಟ್ಟುದು ಧರಾಜನದ ಕಣ್ಣ ಬಟ ತಿಳಿದುವು ಸರೋಧಿ [ಪಾಠಾಂ. ಸರೋಜ. ಸಿರೋಡಿ] ಮೈದೆಗೆದುದು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೭-೪೫) ; ವಿತತಚತುರಂಗಬಳಸಂಯುತನತಿಸಾಹಸಿ ಸರೋಧಿಮಧ್ಯಸ್ಥಿತನುದ್ಧತನಾ ಸಿಂಹಳಂ (ರಾಜಶೇ. ೫-೧೫.೧). [ಸಂ.]

ಸರೋನಿಧಿ (ನಾ). = ಸರೋಧಿ : ಎಮಗಿಲ್ಲ ಭೇದಮಿನ್ನನ್ನ ಮಗಂಗೆ ಕಾಯದಿರನುತ್ತ ಸರೋನಿಧಿ ಬಂದ ಭಾನುವಂ ಮನ್ನಿಸುತಿತ್ತ ಪೀತವಸನಂ ನಿಜಮೆಂದೆನ ಸಂಜೆ ರಂಜಿಕುಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೧-೯). [ಸಂ.]

ಸರೋಭವ (ನಾ). = ಸರೋಜ : ಶಿವಲಿಂಗಾಂಘ್ರಿಯನೊಲ್ದು ಪೂಜಿಸಿದಂ . . . ಸರೋಭವಮುಖ್ಯಪ್ರಸವಾತಿಶೋಭಿತಸುಗಂಧಾಚ್ಛಾಕ್ಷತ . . . ಗೀತವಾದ್ಯರವದಿಂ ಭೂಭಾಮಿನೀಭೂಷಣಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೦-೫೮). [ಸಂ.]

ಸರೋರುಹ (ಗು). ೧. ಸರೋವರದಲ್ಲಿರುವ : ಅತಿಥಗೆಯಿಂದ ಸಕಲಸರೋರುಹಾಂಬುವನೂಡ ಶ್ವಾಸದಲೀಂಟಿದನು ಶಂಕಿಸದು ಕೋಪಾಗ್ನಿ (ಭುವ್ಯಾಕ. ೧೯-೯೧). (ನಾ). ೨. = ಸರೋಜ : ಕವಿಚಿತ್ತ ಸರೋರುಹಾಕರಾವಸ್ಥಿತಹಂಸನೆಂಬುದು ಸಮಸ್ತಮಹೀಜನಮಿನ್ನ್ರಾಜನಂ (ಎಕ. II, ೧೩೩-೪೨ ;982) ; ನೀರ ತಾರ್ಕ್ಯ ಹೋಗು ನಕುಲ ಸರೋರುಹದ ಪತ್ರದಲಿ (ಭುವ್ಯಾಅ. ೨೩-೨). [ಸಂ.]

ಸರೋರುಹಾಕರ (ನಾ). = ಸರೋಜಷಂಡ : ನೀಮಾ ಸರೋರುಹಾಕರದೊಳ್ ಮಿಂದಾದಿತ್ಯಂಗರ್ಘ್ಯಮನೆತ್ತುವಾಗಳ್ ಬೆರಲಿಂ ಸಡಿಲ್ದು ಬೀೞ್ದು ತತ್ಸರೋರುಹಾಕರದೊಳಗಣ ಸರೋಜಕುಟ್ಮಲದೊಳ್ ಸಿಲ್ಕಿರ್ದುದು (ಸುಕುಮಾ. ೩-೧೪ ವ). [ಸಂ.]

ಸರೋರುಹಿಣೀವನ (ನಾ). = ಸರೋಜಿನೀವನ : ಸರೋರುಹಿಣೀವನಂಗಳೊಳ್ ವಲಿ ತಲೆದೋಱದಂತು . . . ಎಲರೊಲವುಣ್ಕೆ ತೀಡಿದುದು (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೨-೧೧೮). [ಸಂ.]

ಸರೋವನ (ನಾ). ಸರೋವರದ ನೀರು : ತೋಡಿದನ್ ತನ್ನೆದೆಯ ಭಾವಾಭಿಲಾಷೆಯು ಸರೋವನಂ ಕೋಡಿವರಿಯಲ್ಕೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೭೯-೪೬೫). [ಸಂ.]

ಸರೋವರ (ನಾ). ಕೊಳ ; ಸರಸ್ಸು : ದೀನಜನತಾಕಲ್ಪಾಂಘ್ರಿಪಂ ವನಕರಿ ಕದಡೆ ತಿಳಿದ ಸರೋವರದಂತೆ ಪ್ರಸನ್ನಾಂತರಂಗನಾಗಿರ್ಪನ್ನೆಗಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೧೪೮ ವ) ; ನೀರೆಸೆವಂತೆಗುಟಿಸುವುದು ಕೂಪ ಸರೋವರ ದೀರ್ಘಿಕಾ ತಟಾಕಂಗಳುಮಂ (ಲೋಕೋಪ. ೫-೩). [ಸಂ.]

ಸರೋವಾಪಿ (ನಾ). = ಸರೋವನ : ನಿಯಮದಲಿ ಕಾಮಿನಿ ಸರೋವಾಪಿಗಳಲಿ ಮಿಂದಳು (ಭುವ್ಯಾಅ. ೪-೭೭). [ಸಂ.]

ಸರೋಷ (ಗು). ೧. ಕೋಪದಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಕುಪಿತಗೊಂಡ : 'ಸರೋಷಮತಿ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ಕೋಪ ; ರೋಷ : ತೆಗೆದಟ್ಟನು ಸರೋಷದಲಿ (ಶ್ರೀಕಾ. ೧೧-೬೪). [ಸಂ.]

ಸರೋಷಮತಿ (ನಾ). ಕುಪಿತನಾದವನು : ಇಡೆ ಪಣೆಯನಡಸಿ ಕಂದವಪ ನೊಡೆದುಚ್ಚಳಿಸಿರೆ ಸರೋಷಮತಿ ಮಗುಳ್ದಿದಿರಂ ನಡೆದದಟಣಸಿನ ಮೊನೆಯಿಂದೂಡ ನಿಕ್ಕಿತು ಪಾಯ್ದು ಪಂದಿಯವನಂ (ರಾಜಶೇ. ೫-೯೧). [ಸಂ.]

ಸರ್ಕರೆ 'ಸಕ್ಕರೆ' ನೋ.

ಸರ್ಕಸ್ 'ಸರ್ಕಸ್ಸು' ನೋ.

ಸರ್ಕಸ್ಸು, ಸರ್ಕಸ್ (ನಾ). ಮನುಷ್ಯರ ನಾನಾಬಗೆಯ ಕಸರತ್ತುಗಳ ಹಾಗೂ ತರಬೇತು ನೀಡಿದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ವಿವಿಧಬಗೆಯ ಆಟಗಳ ಪ್ರದರ್ಶನ ಮತ್ತು ಅವುಗಳನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವ ಸ್ಥಳ : ನಾಟಕದವರು, ಸರ್ಕಸ್ಸಿನವರು, ಚಿತ್ರದರ್ಶಕರು, ಮತಬೋಧಕರು ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೊಂದು ಸುಗ್ಗಿಯ ಕಾಲ (ತುಚ್ಛಹ. ೭೪) ; ಈ ಹೆಣ್ಣಿನೂಪನಾಟ ನನಗೆ ಭಯಂಕರ, ನಾನು ಸರ್ಕಸ್ಸಿನ ಮೇಕೆ (ಇಂಚಾಪ. ೧೯೭-೭೧). **ಸರ್ಕಸ್** : ಸಿಂಹ ಸರ್ಕಸ್‌ನಲ್ಲಿ ಕಸರತ್ತನ್ನು ಮಾಡಬಲ್ಲುದು (ಜೀವಾಮೃ. ೨೦೯) ; ಮಳೆಯ ಪಂಜರದಲ್ಲಿ ಸೆರೆಯಾಗಿಹವು ಸರ್ಕಸ್ ಹುಲಿಗಳು (ನಲಮು. ೧೨-೨೧). [← ಇಂ. Circus]

ಸರ್ಕಾರ, ಸರಕಾರ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ದೇಶ ಅಥವಾ ರಾಜ್ಯದ ಆಡಳಿತವನ್ನು ನಡೆಸುವ ಸಂಸ್ಥೆ : ನಮ್ಮೂರಿನ ವ್ಯಾಜ್ಯಗಳು ಸರ್ಕಾರದವರೆಗೆ ಹೋದದ್ದೇ ಅಪರೂಪ (ತುಚ್ಛಹ. ೧೪) ; ಜಗದೀಶನಿಗೇನೋ . . . ಸರ್ಕಾರದಲ್ಲಿ ಉಚ್ಚ ಅಧಿಕಾರಿಯಾಗಬೇಕೆಂಬ ಹಂಬಲ (ಸಮ್ಮಕ. ೯೫). **ಸರಕಾರ** : ೧. ತಳ್ಳಿ ತಗಾದಿ ಮಾಡಿ ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಹೊನ್ನ ಕೊಟ್ಟವರು (ವಚಶಾ. ೩೩೧-೧೦) ; ಭೂಮಿಯಂನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿಕೊಂಡು ಸರಕಾರದ ಹಣವಂನ್ನು ತೆತ್ತುಕೊಂಡುಬಹುದು (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೪೭-೨೮ ; 1648) ; ದೇಶದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಆಳುವ ಮತ್ತು ಕಾಪಾಡುವ ಏರ್ಪಾಟೇ ಸರಕಾರ (ರಾಜ್ಯಶಾ. ೭೩). ೨. ಒಡೆಯ; ಮುಖ್ಯಸ್ಥ; ಪ್ರಭು : ಸರಕಾರ, ಈಗ ನನ್ನಲ್ಲಿ ಕಸರಾದರೂ ಏನು ಉಳಿದಿದೆ? (ಜಮಾನ್ಹಾ. ೧೩೫). [← ಪಾರ. ಸರಕಾರ್, ಸರ್ಕಾರ್ ; ಹಿಂ. ಮರಾ. ಸರಕಾರ್]

ಸರ್ಕಾರಿ, ಸರಕಾರಿ (ಗು). ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ; ಸರ್ಕಾರದ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟ : ಸರ್ಕಾರಿ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಉದ್ದಕ್ಕೂ ನನ್ನ ಮೇಲಿನ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಸ್ವಲ್ಪ ಜನರ ಸಂಗಡ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಮನೋವಿಕಾಸಕ್ಕೊಳಗಾದೆ (ಬೆಂಗಾಳ್ಯ ii, ಮುನ್ನುಡಿ). **ಸರಕಾರಿ** : ಸದಾಶಿವರಾಯರು . . . ಸರಕಾರಿ ಶಾಲೆಯ ಶಿಕ್ಷಕರಾದರು (ಇಂಚಾಪ. ೭-೧೯) ; ಆ ಊರಿಗೆ ಒಬ್ಬ ಹೊಸ ಸರಕಾರಿ ಡಾಕ್ಟರು ಆಗಮಿಸಿದ್ದರು (ಫಲಸಂ. ೩೩). [← ಪಾರ. ಸರಕಾರೀ, ಸರ್ಕಾರೀ; ಹಿಂ. ಮರಾ. ಸರಕಾರೀ]

ಸರ್ಕಾರಿನೌಕರಿ, ಸರಕಾರಿನೌಕರಿ (ನಾ). ಸರಕಾರದ ಉದ್ಯೋಗ, – ಕೆಲಸ : ಅವರು ಇದುವರೆಗೂ ಸರ್ಕಾರಿನೌಕರಿಯಲ್ಲಿದ್ದು ನಿವೃತ್ತರಾದವರು (ತರೂಢಿ). **ಸರಕಾರಿನೌಕರಿ** : ಆದರೂ ಎಲ್ಲಾರ ಸರಕಾರಿನೌಕರಿ ನೋಡಿದ್ದರ ಆಗತಿತ್ತು (ವ್ಯನಿ. ೧೩). [ಸರ್ಕಾರಿ + ನೌಕರಿ. / ಮರಾ. ಸರಕಾರೀನೋಕರೀ]

ಸರ್ಕಿಟ್ 'ಸರ್ಕೀಟು' ನೋ.

ಸರ್ಕೀಟು, ಸರ್ಕಿಟ್, ಸರ್ಕ್ಯೂಟ್ (ನಾ). ಆಡಳಿತ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಕೈಗೊಳ್ಳುವ ಸಂಚಾರ : ಅಮಲ್ದಾರರು ಸರ್ಕೀಟನಿಂದ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಬಂದ ಮೇಲೆ ನಿಮ್ಮ

ಅರ್ಜಿಯನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾರೆ (ಮಧ್ಯಮ. ೧೬೫) ; ಸಾಹೇಬರ ಸರ್ಕೀಟು ಜೂನ್ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ (ಮಗಮಾಂ. ೬೨). **ಸರ್ಕಿಟ್** : ಅಮಲ್ದಾರರಿಗೆ ತಿಂಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಬಾರಿ ಸರ್ಕಿಟ್ ತಿರುಗುವ ಸಂಪ್ರದಾಯವಿತ್ತು (ಪಂಜನ. ೧೦೪). **ಸರ್ಕ್ಯೂಟ್** : ರಾಜಾರಾಯರು ಜಮಾಬಂದಿ ಕೆಲಸಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಸರ್ಕ್ಯೂಟ್ ಹೋಗಿದ್ದಾರೆ (ಇಬರು. ೨೩). [← ಇಂ. Circuit]

ಸರ್ಕ್ಯೂಟ್ 'ಸರ್ಕೀಟು' ನೋ.

ಸರ್ಗ$_1$ 'ಸಗ್ಗ' ನೋ.

ಸರ್ಗ$_2$ (ನಾ). ೧. ಬಿಡುವಿಕೆ ; ತ್ಯಾಗ. ೨. (ಮಲಮೂತ್ರಗಳ) ವಿಸರ್ಜನೆ. ೩. ಸೃಷ್ಟಿ ; ನಿರ್ಮಾಣ. ೪. ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿ, – ಉತ್ಪತ್ತಿ; ☞ ಇದರ ವರ್ಣನೆ ಪುರಾಣದ ಪಂಚಲಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: 'ಪ್ರತಿಸರ್ಗ' ಪರಾ. ೫. ವಿಶ್ವ ; ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ. ೬. ಸ್ವಭಾವ ; ನೈಸರ್ಗಿಕಗುಣ, – ಪ್ರವೃತ್ತಿ. ೭. ಮುನ್ನುಗ್ಗುವಿಕೆ; ದಾಳಿ ; ಆಕ್ರಮಣ. ೮. ನಿರ್ಧಾರ ; ನಿಶ್ಚಯ. ೯. ಒಪ್ಪಿಗೆ ; ಸಮ್ಮತಿ. ೧೦. ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ : ಶಲ್ಯ ಪಾರ್ಥರ . . . ನಿರುಪಮಾಸ್ತ್ರಪ್ರೌಢಿಯನು ದುರ್ಧರ ಶಿಲೀಮುಖ ಸರ್ಗಬಂಧಸ್ಫುರಣವನು ಹಿಂದೀಸುದಿನ ಕಾಣೆನು ರಣಾಗ್ರದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಶ. ೨-೪೮). ೧೧. ಬಾಣ. ೧೨. ಕಾವ್ಯ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಒಂದು ಭಾಗ ; ಅಧ್ಯಾಯ ; ಪ್ರಕರಣ : ಒಂದು ಸರ್ಗಮನೊಂದು ಪದ್ಯಮನಲ್ಲದೊಡೊಂದು ಪಾದವನೋದಿದೊಡೆ ಅಂದಂದಿನೊಳೆಸಗಿದ ಪಾಪಂಗಳಂದಂದಿಗೆ ಪರಿಹರಿಸುವುವು (ಹರಿಬ. ೯-೪೨). ೧೩. ಶಿವನ ಒಂದು ಹೆಸರು. ೧೪. ಮೂರ್ಛೆ; ಮೋಹ. [ಸಂ.]

ಸರ್ಗಬಂಧ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಎಂಟಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಸರ್ಗಗಳನ್ನುಳ್ಳ, ಮಹಾಕಾವ್ಯಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಾವ್ಯ ; ಮಹಾಕಾವ್ಯ: ದೂರವೆತ್ತ ಪದ್ಯದಿಂದಂ ವಿರಚಿಸಿದುದು ಸರ್ಗಬಂಧಮಕ್ಕುಂ ಕಾವ್ಯಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೯೫೦). 'ಮಹಾಕಾವ್ಯ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸರ್ಗಸ್ತ 'ಸಗ್ಗಸ್ತ' ನೋ.

ಸರ್ಜ$_1$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ರಾಳದ ಮರ ; ಸಾಲವೃಕ್ಷ: "ಶಾ(ಸಾ)ಲಃ, ಸರ್ಜಃ - ಈ ೨ ಸಾಲವೃಕ್ಷಂ" (ಹಲಾಯು. ೩೨-೪೨). ೨. ರಾಳ. [ಸಂ.]

ಸರ್ಜ$_2$, ಶರಜಾ (ನಾ). ೧. ಸಿಂಹ : 'ಸರ್ಜಪಾರ್ಕೆ' ಪರಾ. ಶರಜಾ: ೨. ಒಂದು ಪದವಿ, – ಹುದ್ದೆ.

ಶರಜಾರಾಯ = ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟಪದವಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು, – ಬಿರುದನ್ನು ಪಡೆದವನು : ರಾಯಸದ ಶಂಕರನಾರಣಯ್ಯಂಗೆ ಶರಜಾರಾಯನೆಂದು ಪೆಸರಿತ್ತುಚಿತಮಾದುದುಗೊರೆ ವೀಳ್ಯಂಗಳನಿತ್ತು . . . ಕಳುಪಲ್ (ಕಆನ್ಯ. ೬-೨೯).

[← ಪಾರ. ಸರಜಾ, ಶರ್ಝಾ ; ಹಿಂ. ಸರಜಾ ; ಮರಾ. ಸರಜಾ, ಸರ್ಜಾ ; ಸರ್ಜಾರಾವ್, ಸರ್ಜೇರಾವ್ = ಒಂದು ಪದವಿ]

ಸರ್ಜಕ (ನಾ). = ಸರ್ಜ$_1$ ೧. [ಸಂ.]

ಸರ್ಜಕ್ಷಾರ, ಸದ್ಯಕ್ಷಾರ (ನಾ). (ಅಶುದ್ಧವಾದ) ಸೋಡಿಯಂ ಕಾರ್ಬೋನೇಟು ಎಂಬ ಖನಿಜದ್ರವ್ಯ ; ಸರ್ಜಿಕಾಕ್ಷಾರ : ಯವಕ್ಷಾರ, ಸರ್ಜಕ್ಷಾರ, ಜಟಾಮಾಂಸಿ ಇವನ್ನು ಬಗೆಯೊಂದಕ್ಕೆ ೧ ಪಲದಂತೆ ಹಾಕಿ (ಸಚ್ಚ. ೪೫೧ ಪಂ). **ಸದ್ಯಕ್ಷಾರ** : "ದ್ವಿಕ್ಷಾರ,- ಸದ್ಯಕ್ಷಾರ, ಯವಕ್ಷಾರ" (ಓಷಧಿ. ೭೫) ; ಸದ್ಯಕ್ಷಾರ, ಯವಕ್ಷಾರ, ಲೋಳಿಸರ . . . ಓಮ ಇವೆಲ್ಲವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಒಂದೊಂದು ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ (ವಿಷ್ಣವಿ. ೫೦) ; ಶುಂಠಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಮೆಣಸು . . . ಸದ್ಯಕ್ಷಾರ ಸಹ ಸಮಾನಚೂರ್ಣಂ ಮಾಡಿ (ಸಚ್ಚ. ೧೮೦). 'ಸಜ್ಜೀಕಾರ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಸರ್ಜಿಕ್ಷಾರ]

ಸರ್ಜನ (ನಾ). ಸೃಷ್ಟಿಸುವಿಕೆ ; ಸೃಜನ : ಋಷಿಯ ವರ್ಣನೆಯಂತೆ ಜಡಪ್ರಾಣಿಕ್ಕೆ ಈ ವಿಶ್ವಬ್ರಹ್ಮಾಂಡದ ಸರ್ಜನ ಧಾರಣಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲ (ಭಾರದ. ೪೩). [ಸಂ.]

ಸರ್ಜಪಾರ್ಕೆ (ನಾ). ಸಿಂಹದ ವೇಗ, – ಗತಿ : ತುರಂಗವೇಗದಿಂದಮಾ ತುರಂಗ ಸರ್ಜಪಾರ್ಕೆಯಂ ತುರಂಗದಂತೆ ನಿಲ್ಲಲಾ ಕರೀಂದ್ರ ಪೊದ್ದ ವಸ್ತ್ರದಾ ಸೆರಂಗನೊಳೆ ರಾವುತರ್ಕರಂಗಳೆತ್ತಿ ಭಾಪೆನಲ್ ವರಾಂಗನಾಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಪಿಂತಿರುಂಗಿಸಿರ್ದನಶ್ವಮಂ (ಬೀಳವಂ. ೧-೧೪೯). [ಸರ್ಜ$_2$ + ಪಾರ್ಕೆ]

ಸರ್ಜರಸ (ನಾ). ಸಾಲವೃಕ್ಷದ ಅಂಟು ; ಸಜ್ಜರಸ ; ಲೋಬಾನ : ಸರ್ಜರಸ ಕರ್ಪೂರವೆಂಬ ದಶಾಂಗಗಳಂ (ವಿವೇಚ. ೧೦೫). [ಸಂ.]

ಸರ್ಜಾಂಗ (ನಾ). ಸಿದ್ಧವಾದ ಅಂಗ ; ಸಜ್ಜಾದ ದೇಹ (?) : ಈಟಿಯ ಸುರಗಿಯ ಕುಂತದ ಕೈದುವ ಕೈಗಳಿಗೆ ನಾಂಕಿಸಿದಂತಿರ್ದ ಸಬಳಂ ತಿದುಕ್ತ್ಯಾ ಸರ್ಜಾಂಗದಿಂದಂ ಕಟ್ಟಾಳುಗಳ್ಕೆದೆವಂದರತಿಭರದಿಂದಂ (ಬೀಳವಂ. ೧-೩೦). [< ಸಜ್ಜು + ಅಂಗ$_2$]

ಸರ್ಜಿಕಾಕ್ಷಾರ (ನಾ). = ಸರ್ಜಕ್ಷಾರ. [ಸಂ.]

ಸರ್ಜಿಕ (ನಾ). = ಸರ್ಜಕ್ಷಾರ. [ಸಂ. ಸರ್ಜಿಕಾ]

ಸರ್ಟಿಫಿಕೇಟ್ 'ಸರ್ಟಿಫಿಕೇಟು' ನೋ.

ಸರ್ಟಿಫಿಕೇಟು, ಸರ್ಟಿಫಿಕೇಟ್ (ನಾ). ಅರ್ಹತಾಪತ್ರ ; ಪ್ರಮಾಣಪತ್ರ : ಇವನು ಪಾಸಾಗಿದ್ದಾನೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಹುಡುಗ ಎಂದು . . . ಸರ್ಟಿಫಿಕೇಟನ್ನೂ ಕೊಡಬೇಕು (ಮುಂಗಾಮು. ೩೪). **ಸರ್ಟಿಫಿಕೇಟ್** : ತೇರ್ಗಡೆಯಾಗಿ ಸರ್ಟಿಫಿಕೇಟ್ ಕೈಗೆ ಬಂದರೆ ಸಾಕಪ್ಪ, (ಜೀವಾತ್ಮ. ೨೧೬). [← ಇಂ. Certificate]

ಸರ್ತಿ 'ಸರದಿ$_3$' ನೋ.

ಸರ್ತು 'ಸರದಿ$_3$' ನೋ.

ಸರ್ದಾರ್ 'ಸರದಾರ' ನೋ.

ಸರ್ದಾರ 'ಸರದಾರ' ನೋ.

ಸರ್ದಿ 'ಸರದಿ$_2$' ನೋ.

ಸರ್ದೇಶಮುಖಿ 'ಸರದೇಶಮುಖಿ' ನೋ.

ಸರ್ಪ (ನಾ). ೧. ಹಾವಿನಂತೆ ಅಂಕುಡೊಂಕಾಗಿ ಚಲಿಸುವಿಕೆ ; ವಕ್ರಗಮನ. ೨. ಹರಿಯುವಿಕೆ ; ಚಲನೆ. ೩. ಹಾವು ; ಫಣಿ : "ಉರಗಂ ಭೋಗಿ ಸರೀಸೃಪಂ . . . ವಿಷಧರಂ ಸರ್ಪಂ ದ್ವಿಜಿಹ್ವಾಹ್ವಯಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೯-೬) ; ಶ್ರೀ ಬಾಳಾ ಮೇಲ್ ಸಿಖಿ ಮೇಲೆ ಸರ್ಪ್ಪದ ಮಹಾದನ್ತಾಗ್ರದುಳ್ ಸಲ್ಪವೋಲ್ ಸಾಮಾಮ್ನಾಲ ತಪೋಗ್ರದಿನ್ತು ನಡೆದೊಂ ನೂಱೆಂಟು ಸಂವತ್ಸರಂ . . . ಕಳನ್ತೂರಸಂ ಬಾಲೇ ಪೆರ್ಗ್ಗೊರವಂ ಸಮಾಧಿ ನೆಱೆದೊನ್ (ಎಕ. II. ೨೨-೧ ; 700) ; ಹುತ್ತಕ್ಕೆ ಏಸು ಬಾಯಾದರೇನು ಸರ್ಪನಿರ್ಪ್ಪುದು ಒಂದೇ ಸ್ಥಾನ (ಬಸವ. ೯೫೧) ; ಶಪಿಸದನಂದಗಸ್ತ್ಯಮುನಿ ಸರ್ಪಗತಿ ಸರ್ಪತ್ವವೆನೆ ಫಡ ಸರ್ಪ ನೀನಾಗೆಂದರು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೧೩-೬೮) ; ಸರ್ಪನ ಕೂಡ ಸರಸವೇ? (ಗಾದೆ). 'ಕಾಲಸರ್ಪ', 'ಸರ್ಪದಷ್ಟ' ಪರಾ. ೪. ನಾಗಕೇಸರ ವೃಕ್ಷ. ೫. ಐದು ಮಂತ್ರಿನರಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಸರ್ಪ ಕೂರ್ಮ ವಾಯಸ ಗೃಧ್ರ ಉಲೂಕವೆಂಬೈದು ಮಂತ್ರಿನರಕಂಗಳಿಂ ಸಂಯೋಜಿಸಿ ಪದ್ಮವೆಂಬರಸುನರಕವಿಹುದು (ವಿವೇಚ. ೧೮೦). ೬. [ಜ್ಯೋತಿ] ಆಶ್ಲೇಷಾನಕ್ಷತ್ರ : 'ಸರ್ಪನಕ್ಷತ್ರ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸರ್ಪಕಂಕಣ (ನಾ). ಹಾವನ್ನು ಕೈಕಡಗವಾಗಿ ಧರಿಸಿಕೊಂಡವನು ; ಶಿವ : ಬೊಮ್ಮಿದೇವನು ಸರ್ಪಕಂಕಣ [ಪಾಠಾಂ. ಕಟಕನ] ಭಕ್ತಿಯುಕ್ತನು (ಬಸವು. ೩೧-೧). [ಸಂ.]

ಸರ್ಪಕಾವಲು 'ಸರ್ಪಗಾವಲು' ನೋ.

ಸರ್ಪಗಂಧಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಸೂತ್ರನಾಭಿ, ಸರ್ಪಗಂಧಿ, ಪಾತಾಳಗಂಧಿ, ಶಿವನಾಭಿವಳ್ಳಿ (ಮೃಜಿಗಿ. ೬೬-೧೩೪೧) ; ಇಲ್ಲಿ ಸರ್ಪಗಂಧಿ . . . ಎಂಬ ಗಿಡ ಬೆಳೆಯುತ್ತದೆ (ಪಪುಪೊ. ೧೬೪). [< ಸಂ. ಸರ್ಪಗಂಧಾ]

ಸರ್ಪಗಮನ (ನಾ). ಹಾವಿನಂತೆ ಅಂಕುಡೊಂಕಾದ ಗತಿ : ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿಂದಲೋ ಸರ್ಪಗಮನದಿಂದ ಕಣ್ಣು ಕೋರೈಸುವಂತೆ ಹೊಳೆದು ಬಂದು ಅದರ ಪ್ರವಾಹಕ್ಕೆ ಸೇರುತ್ತಿದ್ದ ಝರಿಗಳ ದಡಗಳನ್ನೂ . . . ಗರಿಕೆಯ ಹಾಸು ಅಲಂಕರಿಸಿತ್ತು (ಯೋಧಪು. ೪೩). [ಸಂ.]

ಸರ್ಪಗಾವಲು, ಸರ್ಪಕಾವಲು (ನಾ). (ಆಲಂ) (ಸರ್ಪವು ಕಾಯುವಂತೆ) ಬಿಗಿಯಾದ ಕಾವಲು ; ವಿಶೇಷವಾದ ಕಾವಲು : ನನ್ನ ಮೇಲೆ ಸರ್ಪಗಾವಲಿಡುತ್ತಾಳೆ (ಪೂಹುಣ್ಣು. ೬೬). **ಸರ್ಪಕಾವಲು** : ಸುಂದರಿ ಮಾತ್ರ ಅವಳನ್ನು ಗೋದಿಯ ಹಿಂದೆ ಸರ್ಪಕಾವಲಾಗಿ ಇರುವಂತೆ ಕೇಳಿಕೊಂಡಿದ್ದಳು (ಹಳ್ಳಿಹಾ. ೯೯).

[ಸರ್ಪ + ಕಾವಲು (< ಕಾವಲ್$_1$)]

ಸರ್ಪಣ (ನಾ). ೧. ತೆವಳುವಿಕೆ ; ಜಾರುವಿಕೆ. ೨. ಅಂಕುಡೊಂಕಾದ ಚಲನೆ ; ವಕ್ರಗಮನ : "ಸರ್ಪಣ - ಡೊಂಕುನಡೆ" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೬೬). ೩. ನೆಲಕ್ಕೆ ಸಮಾನಾಂತರವಾಗಿ ಹೋಗುವ ಬಾಣದ ಗತಿ. [ಸಂ.]

ಸರ್ಪಣಿ 'ಸರಪಳಿ' ನೋ.

ಸರ್ಪತನ (ನಾ). ಸರ್ಪವಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಹಾವಾಗಿರುವುದು : ಸರ್ಪತನದನುಭವಕೆ ಕಡೆಯೆಂದಪ್ಪುದೆನೆ ಧರ್ಮಜನ ವರವಾಗ್ವರ್ಪಣದಲಹುದೆಂದನು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೩-೬೮). [ಸರ್ಪ + - ತನ]

ಸರ್ಪತುಂಡಿಕ (ನಾ). ಹಾವಾಡಿಗ : "ಸರ್ಪತುಂಡಿಕನೆನಲು ಹಾವಾಡಿಗನೆನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೫-೫೮). 'ಅಹಿತುಂಡಿಕ' ಹೋ. [ಸಂ.]

ಸರ್ಪದಷ್ಟ (ನಾ). ೧. ಹಾವು ಕಚ್ಚುವಿಕೆ ; ಹಾವಿನ ಕಡಿತ : ವಸುಮಿತ್ರನೆಂಬೊಂಗೆ ಸರ್ಪದಷ್ಟಮಾದೊಡೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೪-೨೨) : ಹುತ್ತದ ಮೇಲಣ ರಜ್ಜು ಮುಟ್ಟಿದರೆಯೂ ಸಾವರು ಶಂಕಿತರಾದವರು ಸರ್ಪದಷ್ಟವಾದರೆಯೂ ಸಾಯರು ನಿಶ್ಶಂಕಿತರಾದವರು (ಬಸವ. ೬೬೧) ; ತಂದೆಗೆ ಸರ್ಪದಷ್ಟಮಿದಾದುದು (ಕಜೆಕಂ. ೨೮). ೨. ಹಾವಿನಿಂದ ಕಚ್ಚಿಸಿಕೊಂಡವನು : ಮಾಡದಿಂದಿಟೆದು ಬರುತ್ತುಂ ಸರ್ಪದಷ್ಟನಾಗಿ ಸತ್ತು (ಪಂರಾಮೂ. ೧೫-೪೨ ವ). ೩. [ಕಾಮಶಾ] ಉಪರತಿಯ ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಸ್ತ್ರೀ ತನ್ನ ತಿಗಮಂ ತಿರುಪುತ್ತಾ ಉಪರತಿಯ ಮಾಡುವುದು ಮದನಯುದ್ಧಂ . . . ಅಚೇತನಮಪ್ಪ ತರುವಾಯದೊಳು ಸುವರ್ಣಸಲಾಕೆಯನೊತ್ತುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು ಇದು ಸರ್ಪದಷ್ಟ (ಕಾಮಶಾ. ೨೩೯). [ಸಂ.]

ಸರ್ಪದಷ್ಟೆ (ನಾ). ಹಾವಿನಿಂದ ಕಚ್ಚಿಸಿಕೊಂಡವಳು : ಈ ಬಿಂಬೋಷ್ಠೆಯಂ ಸರ್ಪದಷ್ಟೆಯನೆನಗೆ ಮದುವೆ ಮಾಟ್ಪಿರಪ್ಪೊಡೆ ನಾಳೆ ನೇಸರ್ಮೂಡದ ಮುನ್ನಮೆ ವಿಷಾಪಹಾರಂ ಮಾಡಿದಪ್ಪೆಂ (ಸುಕುಮಾ. ೬-೮ ವ). [ಸಂ. ಸರ್ಪದಷ್ಟಾ]

ಸರ್ಪನಕ್ಷತ್ರ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಆಶ್ಲೇಷಾನಕ್ಷತ್ರ : ಸರ್ಪನಕ್ಷತ್ರಸಂಯುತದ ಗುರುವಾರಮಾಗಿರ್ಪುದಿಂದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೪-೨೧). [ಸಂ.]

ಸರ್ಪಪರ್ಯಂಕ (ನಾ). ಹಾವಿನ ಹಾಸಿಗೆ : "ಸರ್ಪಪರ್ಯಂಕಮನೆ ಹೇಳಿಗೆ" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೫-೮). [ಸಂ.]

ಸರ್ಪಪ್ರಸವನರ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಸರ್ಪಯೋಗದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು : ಅಸುಖಿಯೆನಿಕ್ಕುಂ ಸರ್ಪಪ್ರಸವನರಂ (ಜಾತತಿ. ೧೩-೧೯). [ಸಂ.]

ಸರ್ಪಬಾಣ (ನಾ). ಸರ್ಪಗಳನ್ನು ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮಾಡುವ ಮಂತ್ರಾಸ್ತ್ರ; ಸರ್ಪಾಸ್ತ್ರ: ಕಲಿ ರಾಧೇಯನೆಚ್ಚನು ರೌದ್ರದರ್ಪದ ಸರ್ಪಬಾಣದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೫ ಸೂಚನೆ). [ಸಂ.]

ಸರ್ಪಭುಕ್ಕು (ನಾ). ೧. ಹಾವನ್ನು ತಿನ್ನುವ ದೊಡ್ಡ ಹಾವು ; ರಾಜಸರ್ಪ : "ರಾಜಸರ್ಪ:, ಸರ್ಪಭುಕ್ - ಈ ೨ ಅರವಾ(ಹಾ)ವು" (ಹಲಾಯು. ೧೦೬-೨೧). ೨. ನವಿಲು. [ಸಂ. ಸರ್ಪಭುಜ್]

ಸರ್ಪಭೂಷಣ (ನಾ). ಹಾವುಗಳನ್ನು ಅಲಂಕಾರವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು ; ನಾಗಭೂಷಣ; ಶಿವ : ಸರ್ಪಭೂಷಣನೊಪ್ಪದಿಂದೊಪ್ಪಿ ಕುಳ್ಳಿರಲು (ಬಸರ. ೧-೪). [ಸಂ.]

ಸರ್ಪಮತ್ಸರ (ನಾ). ೧. ಹಾವಿನ ದ್ವೇಷ ; ಹಾವಿನ ಹಗೆ. ೨. (ಆಲಂ) ತಪ್ಪದೇ ಸಾಧಿಸುವ ದ್ವೇಷ : ಅಧಿಕಾರಶಾಹಿಯ ಸರ್ಪಮತ್ಸರದ ನೀತಿ ಇದು (ಆತ್ಮಾಪರ. ೧೩೦). [ಸಂ.]

ಸರ್ಪಯಜ್ಞ (ನಾ). ಹಾವುಗಳನ್ನು ಬಲಿಕೊಡುವ ಯಾಗ ; ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ತಂದೆಯಾದ ಪರೀಕ್ಷಿತರಾಜನನ್ನು ಹಾವು ಕಚ್ಚಿ ಕೊಂದುದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಅವುಗಳ ವಂಶವನ್ನು ನಾಶಮಾಡಲೆಂದು ಜನಮೇಜಯನು ಕೈಕೊಂಡ ಯಜ್ಞ: ಸರ್ಪಯಜ್ಞದಲಾದ ದುರಿತದರ್ಪವನು ಕೆಡೆಬೀಳಲೊಡೆಯಲು ತರ್ಪಣಾದಿ ಕ್ರಿಯೆಗಳಲಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೨-೬). [ಸಂ.]

ಸರ್ಪಯೋಗ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಮೂರು ಪಾಪಗ್ರಹಗಳು ಮೂರು ಕೇಂದ್ರ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ಯೋಗ : ಕ್ರೂರತ್ರಯಮಿರೆ ಕೇಂದ್ರಾಗಾರತ್ರಿತಯದೊಳೆ ಸರ್ಪಯೋಗಂ (ಜಾತತಿ. ೧೩-೯). [ಸಂ.]

ಸರ್ಪರಾಜ (ನಾ). ಹಾವುಗಳ ಒಡೆಯ ; ಆದಿಶೇಷ ; ವಾಸುಕಿ : "ವಾಸುಕಿ:, ಸರ್ಪರಾಜ: - ೨ ವಾಸುಕಿ ಎಂಬ ದೊಡ್ಡಹಾವಿನ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೬೨). [ಸಂ.]

ಸರ್ಪರಾಯಿ 'ಸರಬರಾಯಿ' ನೋ.

ಸರ್ಪರೋಗ (ನಾ). ಹಾವಿನ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಚರ್ಮದ ಮೇಲೆ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ, ಚರ್ಮ ಮತ್ತು ನರಮಂಡಲಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ; ಸರ್ಪಸುತ್ತು ; ವಿಸರ್ಪಿ ; ಹರ್ಪಿಸ್ : ಅವರು ಸರ್ಪರೋಗದಿಂದ ನರಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಸರ್ಪರೋಗಿ (ನಾ). ಚರ್ಮ ಮತ್ತು ನರಮಂಡಲಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವಿಸರ್ಪಿ ಎಂಬ ರೋಗವುಳ್ಳವನು ; ಸರ್ಪಸುತ್ತುಳ್ಳವನು : ನಡೆನಾರಾಚದ ನೋವಿನ ನಡುಕಂ ಪಿರಿದಾಯ್ತು ಸರ್ಪರೋಗಿ [ಪಾಠಾಂ. ಸರ್ಪಯೋನಿ, ಸರ್ಪಯೋಗಿ, ಸರ್ಪರೋಗಿ]ಯ ಸೆರೆಯಂ ಬಿಡಿಸಿದವೊಲೆಚ್ಚು ಪಾಯ್ದುತ್ತೊಡನೊಡನೆ ಕದುಷ್ಣಕೃಷ್ಣರುಧಿರಜಲೌಘಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೬). [ಸಂ. ಸರ್ಪರೋಗಿನ್]

ಸರ್ಪಶರ (ನಾ). = ಸರ್ಪಬಾಣ : ಆಗಳಳಿದುದು ಸರ್ಪಶರ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೬-೩). [ಸಂ.]

ಸರ್ಪಶೀರ್ಷ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ಅಸಂಯುತ ಹಸ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಅಸಂಯುತ ಹಸ್ತಗಳು ಯಾವುದೆಂದರೆ -೧. ಪತಾಕ, ೨. ತ್ರಿಪತಾಕ . . . ೧೩. ಸರ್ಪಶೀರ್ಷ . . . ೨೪. ತಾಮ್ರಚೂಡ (ಅಧಾನ್ಯ. ೪೮). [ಸಂ.]

ಸರ್ಪಸುತ್ತು (ನಾ). = ಸರ್ಪರೋಗ : ಸರ್ಪಸುತ್ತು ಬಂದವರು ತಿಂಗಳುಗಟ್ಟಲೆ ಬಾಧೆಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). [ಸರ್ಪ + ಸುತ್ತು]

ಸರ್ಪಸೂರಣ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಛತ್ರಿ-ಸರ್ಪಸೂರಣ" (ಓಷಧಿ. ೫೮). [ಸಂ.]

ಸರ್ಪಳಿ 'ಸರಪಳಿ' ನೋ.

ಸರ್ಪಾಕ್ಷಿ (ನಾ). ಹಾವುಕಣ್ಣಿನ ಗಿಡ ; ನಂಜಾರೆಗಿಡ ; ಈಶ್ವರಿಹಂಬು : "ನಾಕುಲೀ, ಸುರಸಾ . . . ಛತ್ರಾಕೀ, ಸುವಹಾ - ೮ ಸರ್ಪಾಕ್ಷಿಗಿಡದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೮). [ಸಂ.ಸರ್ಪಾಕ್ಷೀ]

ಸರ್ಪಾಧ್ವರ (ನಾ) = ಸರ್ಪಯಜ್ಞ : ಹೇಳಿದನು ಮುನಿಗಳಿಗೆ ಸರ್ಪಾಧ್ವರದ ಸಂಗತಿಯ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೨-೧೩). [ಸಂ.]

ಸರ್ಪಾಭರಣ (ನಾ). ಹಾವಿನ ಆಭರಣ : ಪೇರುರದೊಳೊಪ್ಪುವ ಹೀರಾವಳಿಯ ಪದಕಪ್ರಕರಂ ಸರ್ಪಾಭರಣದಂತೆ ತೋಱುತ್ತಿರ್ದಪುದು (ನಂಬರ. ೪-೩೫). [ಸಂ.]

ಸರ್ಪಾರಿ (ನಾ). ೧. ಹಾವಿನ ವೈರಿ - ಶತ್ರು. ೨. ಮುಂಗುಸಿ. ೩. ನವಿಲು. ೪. ಗರುಡ. ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಮುಂಗುಸಿಗಿಡ, ಪಾತಾಳಗರುಡ, ಸರ್ಪಾರಿ" (ಮೃಡಿಗಿ. ೫೮-೧೧೫೯). [ಸಂ.]

ಸರ್ಪಾಶನ (ನಾ). ೧. ಹಾವನ್ನು ತಿನ್ನುವಂತಹುದು. ೨. ನವಿಲು : "ಕೇಕೀ, ಶಿಖೀ . . . ಸರ್ಪಾಶನ: , ಮಯೂರ:, ಶಿಖಾವಳ:, ಶ್ಯಾಮಕಂಠ(:) - ಈ ೧೦ ನವಿಲ್" (ಹಲಾಯು. ೪೦-೮೮). [ಸಂ.]

ಸರ್ಪಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). = ಸರ್ಪಬಾಣ : ಬಲವ್ಯಂಜಿತು ಘನಘೋರಸರ್ಪಾಸ್ತ್ರದಲಿ ಗೆಲಿದನು ಸಕಲ ಕಪಿಬಲವ (ತೊರರಾ. ೬-೧೫ ಸೂಚನೆ) ; ಆಗ ಕರ್ಣನು ಅರ್ಜುನನಿಗೋಸ್ಕರವೇ ಬಹುದಿನದಿಂದ ಕಾದಿಟ್ಟಿದ್ದ ಸರ್ಪಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ತೆಗೆದು ಬಿಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಹೂಡಿದನು (ವಚಧಾ. ೨೯೮). [ಸಂ.]

ಸರ್ಪಿ (ನಾ). ತುಪ್ಪ ; ಘೃತ: "ತುಪ್ಪಮಾಜ್ಯಂ ಘೃತಂ ಸರ್ಪಿಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೫೪-೬) ; ಸುರಾಶರಧಿಯಾ ಪ್ರಮಾಣಮದೆಂಟುಲಕ್ಷಂ ಕುಶದ್ವೀಪಮಂತೆಸೆವ ಸರ್ಪಿ ಮಿಗೆ ಲಕ್ಷಮಿರೆಂಟು ಕ್ರೌಂಚದ್ವೀಪಮಾ ಗಣನೆ ದಧಿಶರಧಿ (ಚಿಬಸ್ತ. ೧೫-೧೧). [< ಸಂ. ಸರ್ಪಿಸ್]

ಸರ್ಪಿಣಿ (ನಾ). ಹೆಣ್ಣುಹಾವು ; ನಾಗಿಣಿ : "ಪನ್ನಗೀ - ಸರ್ಪಿಣಿ" (ಓಷಧಿ. ೯೦) ; ಮುರಿದೊಳ್ಮೆಯವಮಾನದಿಂದ ಕಣ್ಬನಿ ಚಿಮ್ಮಿ ನಿಲ್ಲದಲ್ಲಿಂ ನಡೆದಳಯ್ ಭರತನಂ ಬಗಿದಪ್ಪಿ, ತುಳಿದ ಸರ್ಪಿಣಿಯಂತೆ ಮುಳಿಸಿನುರಿಯಿಂ ಪೊಗೆದು, ಸುಯ್ದು, ಹೆಡೆಯೆತ್ತಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೨-೫೬೧). [ಸಂ. ಸರ್ಪಿಣೀ]

ಸರ್ಪಿತ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ಮೂವತ್ತೆರಡು ಅಂಗಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಸ್ಥಿರಹಸ್ತ, ಪರ್ಯಸ್ತ . . . ಸರ್ಪಿತ . . . ಸ್ವಸ್ತಿಕರೇಚಿತ – ಈ ಮೂವತ್ತೆರಡು ಅಂಗಹಾರಂಗಳ ಪೆಸರು (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೫-೭ ವ). [ಸಂ.]

ಸರ್ಪಿತಕರಣ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ನೂರೆಂಟು ಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಅಂಚಿತ ಪದಮಂ ಪಸರಿಸಿ ಕುಂಚಿತಶಿರಮಾಗಿ ಹಸ್ತಮಾ ಕಡೆಯಿಂದಂ ಮಿಂಚುತ ರೇಚಿತಮಾಗಲ್ ವಂಚಿಸದಿಮ್ಮೆಯ್ಯೊಳೆಸಗೆ ಸರ್ಪಿತಕರಣಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೪-೧೪೩). [ಸಂ.]

ಸರ್ಪು 'ಸರುಪ' ನೋ.

ಸರ್ಪೋಪಜೀವಿ (ನಾ). ಹಾವಿನಿಂದ ಉಪಜೀವನ ನಡೆಸುವವನು ; ಹಾವಾಡಿಗ: ಸರ್ಪೋಪಜೀವಿಯಂದದಿ ಕೌಶಿಕಾಧಿಷ್ಠಿತಂ . . . ಅರಿದನಿಸಿತತಿ ಭೀಕರಾಕಾರದಿಂದ ಘೋರಾರಣ್ಯವು (ಪಚಕಾ. ೫-೧೯). [ಸಂ. ಸರ್ಪೋಪಜೀವಿನ್]

ಸರ್ಫರಾಜು 'ಸರಫರಾಜು' ನೋ.

ಸರ್ಬ₁ 'ಸಬ್ಬ₁' ನೋ.

ಸರ್ಬ₂ 'ಸಬ್ಬ₂' ನೋ.

ಸರ್ಬಕೊಡಗಿ 'ಸರ್ಬಗೊಡಗೆ' ನೋ.

ಸರ್ಬಗೊಡಗೆ, ಸರ್ಬಕೊಡಗಿ (ನಾ). ಸರ್ವಮಾನ್ಯವಾದ ದತ್ತಿ : ಹೊನ್ನಪ್ಪನವರು ಸರ್ಬಗೊಡಗ ಆಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಯಿಾ ಕೊಡಗಿ (ಎಕ. IX, ಚಂಗಲೂ. ೯೭-೧೨ ; 1347). **ಸರ್ಬಕೊಡಗಿ** : ನಾಗಗವುಡಂಗೆ ಕೆಂಡನ ಕೆಱೆಯ ಚತುಸೀಮೆಯೊಳಗಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಸರ್ಬ್ಬಕೊಡಗಿ (ಎಕ. XI, ಹಿರಿಯೂ. ೧೮-೧೧ ; 1208). [ಸರ್ಬ್ಬ₂ + ಕೊಡಗೆ (< ಕೊಡಂಗೆಯ್ಯ್₂)]

ಸರ್ಬಜ್ಞ (ನಾ). ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದವನು; ಸರ್ವಜ್ಞ : ಕಾವ್ಯಜ್ಞಂ ದೈವಜ್ಞಂ ಸರ್ಬ್ಬಜ್ಞಂ ಶ್ರೀರಾಜಗುರು ಕಳೇಶ್ವರದೇವಂ (ಶಾಸಪ. ೯೨). [ಸಂ.] ಸರ್ಬಜ್ಞಚೂಡಾಮಣಿ = ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಜ್ಞಾನಿ; ಒಂದು ಬಿರುದು: ಯಾದವ ಕುಳಾಂಬರದ್ಯುಮಣಿ ಸರ್ಬಜ್ಞಚೂಡಾಮಣಿ ಮಲೆರಾಜರಾಜಂ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೫೫-೪೪ ; 1224) ; ಯಾದವಕುಲಾಂಬರದ್ಯುಮಣಿ ಸರ್ಬ್ಬಜ್ಞಚೂಡಾಮಣಿ ಮಲೆರಾಜರಾಜ . . . ಹೊಯ್ಸಳ ಭುಜಬಳ ಶ್ರೀ ವೀರಬಲ್ಲಾಳದೇವರಸರು (ಎಕ. VI, ಕಡೂರು. ೪೯-೩ ; 1291). [< ಸಂ. ಸರ್ವಜ್ಞ]

ಸರ್ಬಣಂದಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬ ಜೈನಮುನಿಯ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀ ಚಿಕುರಾ ಪರವಿಯ ಗುರವರ ಶಿಷ್ಯರ್ ಸರ್ಬಣನ್ದಿ (ಎಕ. II, ೩೭-೧ ; ಸು 750). [< ಸಂ. ಸರ್ವನಂದಿನ್]

ಸರ್ಬಧಾರಿ (ನಾ). ಅರವತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡನೆಯ ಸಂವತ್ಸರದ ಹೆಸರು; ಸರ್ವಧಾರಿ ಸಂವತ್ಸರ : ಅಲ್ಲಿಂ ಬಳಿಕ ಸರ್ಬ್ಬಧಾರಿ ಸಂವತ್ಸರದ ಮಾಘ ಬ ೩ ಬು ವೀರಯ್ಯಗ ಬರದಿದ್ದಲ್ಲಿ (ಎಕ. VI, ಕಡೂರು. ೪೯-೧೦ ; 1291). [< ಸಂ. ಸರ್ವಧಾರಿನ್]

ಸರ್ಬನಮಸ್ಯ (ನಾ). ತೆರಿಗೆಗಳಿಂದ ಮುಕ್ತಗೊಳಿಸಿ, ಸರ್ವಮಾನ್ಯವಾದುದು; ಸರ್ವಬಾಧಾರಹಿತವಾದುದು : ಧಾರಾಪೂರ್ವ್ವಕಂ ಸರ್ಬ್ಬನಮಸ್ಯಮಾಗ ಬಿಟ್ಟ ಬಸವಸೆನಾಡ ಕಂಪಣಂ ಮುಗುನ್ದ ಪನ್ನೆರಡಱ ಬಳಿಯ ಬಾಡ ಕುನ್ದವಿಗೆ ೧ (ಇಇ. IV, ೭೦೯-೩೩ ; 1075). [< ಸಂ. ಸರ್ವನಮಸ್ಯ]

ಸರ್ಬಮಾನ್ಯ (ನಾ). = ಸರ್ಬನಮಸ್ಯ : ಪೊಡವ ತಲೆವೊಕ್ಕ ಬರಣ ಹಾದರ XX ದಣ್ಣವುಣ್ಣಗೆ ಮುನ್ನಾಗಿ ಆವುದಂ ಇಲ್ಲದ ಸರ್ಬಮಾನ್ಯವಾಗಿ . . . ನಟ್ಟು ಕೊಟ್ಟ ಶಿಲಾಶಾಸನ (ಎಕ. IX, ಚನ್ನಪ. ೭೩-೩೯ ; 1318). [< ಸಂ. ಸರ್ವಮಾನ್ಯ]

ಸರ್ಬರಸ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು ; ☞ ಇದು ಅಮೋಘವರ್ಷ ನೃಪತುಂಗನ ಹೆಸರಿರಬಹುದು : ಕನ್ನವಾಡ ಗಜ್ಜವಾಡ . . . ಸಾಮಿ ಸರ್ಬರಸ ಕೊಟ್ಟೋರ್ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೯, ೧೧೮-೨ ; ಸು. 820). [ಸರ್ಬ₁ + ಅರಸ₁]

ಸರ್ಬಲಗ್ಗೆ 'ಸಬ್ಬಲಗ್ಗೆ' ನೋ.

ಸರ್ಬವ 'ಸಬ್ಬವ' ನೋ.

ಸರ್ಬವಿದ (ನಾ). = ಸರ್ಬಜ್ಞ: ಕೇಳುವೆನು ನೀ ಸರ್ಬವಿದನೆಂದರಸ (ಐಭಾಗ. ೧೧-೧೩-೧೦). [< ಸಂ. ಸರ್ವವಿದ್]

ಸರ್ಬಸ್ವ, ಸಬ್ಬಸ (ನಾ). ಎಲ್ಲ ಸ್ವತ್ತು ; ಸಮಸ್ತ ಆಸ್ತಿ ; ಸರ್ವಸ್ವ : ಬಗೆದೊಂ ಪೇಳದೊಡೇನೊ ವೈರಿನೃಪಸರ್ಬಸ್ವಂಗಳಂ ತಂದು ಚಕ್ರಿಗೆಗೊಟ್ಟಂಕದ ನಾಗವರ್ಮನಳವಂ . . . ಗನ್ಧಸಿಂಧೂರಘಟಾನೀಕಂಗಳೇಂ ಪೇಳವೇ (ನಾಂದೇಡ್. ೩-೧೭ ; 1047). **ಸಬ್ಬಸ** : ಚಲಮಂ ಬಿಡು ನೀನವನೊಳಗೆ . . . ಪಲರಾಯರ ಸಬ್ಬಸಮಂ ಕವರ್ದುಜ್ಜೃಂಭಿಸುವವರ ತಲೆವಣೆಯಂ ಮಣಿಯಿಸಿದಲಘುಭುಜಂ ವಿಕ್ರಮಕೌರವ ಜಯರಾಜಶಶಾಂಕನೊಳು (ಜಯಕಾ. ೬-೫). [< ಸಂ. ಸರ್ವಸ್ವ]

ಸರ್ಬಾಂಗ (ನಾ). ಪೂರ್ಣದೇಹ; ಸಮಸ್ತಶರೀರ : ಕರ್ಬೊನ್ನಿಂಬಂ ವಿಧಾತ್ರಂ ಸಮದನಿವನನೆಂಬೊಂದು ಕಾರ್ಕಶ್ಯದಿಂದಂ ಸರ್ಬಾಂಗಂ ಕಣ್ಗುರ್ವಂ ಪಡೆಯಲ್ . . . ಒರ್ಬಂ ಬಂದಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೬೬). [< ಸಂ. ಸರ್ವಾಂಗ]

ಸರ್ಬಾಪದ (ನಾ). ತೆರಿಗೆ ಮುಂತಾದ ಎಲ್ಲ ಬಗೆಯ ನಿರ್ಬಂಧ; ಸರ್ವಬಾಧೆ: ತಿರುಪೆರಿಂಭಟ್ಟರ್ಗ್ಗೆ ಸೆಟ್ಟಿ ಕೊಟ್ಟ ಸರ್ಬ್ಬಾಪದ ಪರಿಹಾರ (ಎಕ. IX (s), ಬಾಗೇಪ. ೧೦೨-೧; 10ನೆಯ ಶತ). [ಸರ್ಬ₂ + ಆಪದ. /ಸಂ. ಸರ್ವಾಪದ್]

ಸರ್ಬಾಯ (ನಾ). ಎಲ್ಲ ಬಗೆಯ ಆದಾಯ; ಸಮಸ್ತ ಉತ್ಪತ್ತಿ: ಸರ್ಬಾಯಸಹಿತವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಕೊಡಗಿ (ಎಕ. IX, ಚಂಗಲೂ. ೯೭-೧೫ ; 1347). [< ಸಂ. ಸರ್ವಾಯ]

ಸರ್ರನೆ 'ಸಜ್ಜನೆ' ನೋ.

ಸರ್ಲೆ, ಸಲ್ಲೆ₂, ಸಳ್ಳೆ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ : 'ದೊಡ್ಡಸರ್ಲೆಹಕ್ಕಿ' ಪರಾ. **ಸಲ್ಲೆ₂** : ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಸಲ್ಲೆ, ಸರಲಿ (ವೃಕ್ಷಾಕಿ. ೮-೧೩೩). **ಸಳ್ಳೆ** : ೨. "ಸಲ್ಲೆ, ಸಳ್ಳೇಗಿಡ, ಸರಳ" (ಶಬ್ದನಿ. ೧೩). [< ಸಂ. ಸರಲ]

ಸರ್ವ₁ (ನಾ). ಶಿವ; ಶರ್ವ : ಸತ್ಕಂಗಳುಕ್ಕಡಂ ಸರ್ವನರಮನೆಯೊಳಗೆ (ತಿರುಶ. ದೇ. ೩-೬) ; ಮೂಡೆಯನಿಳುಪುತೆ ಸರ್ವನ ಬೆಸದಿಂ ಕೈವಿಡಿದೊಡಗೊಂಡೊಲವಿಂ ಬಂದಂ ಐಪಡಿಸುಖದಿಂ ಭಕ್ತಂ ನಿಂದಂ (ತಿರುನಾ. ದೇ. ೨೨೮-೪). [ಸಂ.]

ಸರ್ವ₂ (ಸ). ಎಲ್ಲ; ಸಕಲ; ಸಮಸ್ತ: [ವಿ]ಶ್ವಾಮಿತ್ರಗೋತ್ರದವಂಗೆ ಸರ್ವ ಕೆ[ಲ]ಸದಲು ಸ್ವಥ(ತ)ಂತ್ರನಾಗಿ ಗಾವಕಾರಿಕೆ ಬಿಜೋರ ಮರ್ಯಾದೆ . . . ಆ ರಾಜರು ಕೊಟ್ಟರು (ಎಇ. XXVII, ೧೬೨-೮೨ ; 1256) ; ಸರ್ವಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಶ್ರುತಿವಾತದಿ (ಗುರುಕಾ. ೧೭-೨೩).

ಸರ್ವರು = ಎಲ್ಲರೂ; ಸಮಸ್ತಜನ : ಸರ್ವರೊಳೊಂದೊಂದು ನುಡಿಗಲಿತು ವಿದ್ಯದ ಪರ್ವತವೆ ಆದ ಸರ್ವಜ್ಞ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೨೫). ಸರ್ವಸದಸ್ಯರ ಸಭೆ = ಒಂದು ಸಂಘ ಅಥವಾ ಸಂಸ್ಥೆಯ ಎಲ್ಲ ಸದಸ್ಯರನ್ನೂ ಒಳಗೊಂಡ ಸಭೆ; ಮಹಾಧಿವೇಶನ : ಎಲ್ಲ ಸಂಘಸಂಸ್ಥೆಗಳವರೂ ಆಗಾಗ ಸರ್ವಸದಸ್ಯರ ಸಭೆಯನ್ನು ನಡೆಸಿ ಪರಸ್ಪರ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ವಿನಿಮಯಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಒಳ್ಳೆಯದು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಸರ್ವಂಕಷ (ಗು). ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಒಳಗೊಳ್ಳುವ; ಸರ್ವಶಕ್ತವಾದ: ತಾರಸಪ್ತಕದಲ್ಲಿ ರೌದ್ರಆಕ್ರಂದನವನ್ನು ಮಾಡಿದ ಕವಿ ಮರುಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೆ ಕೆಳಗಿನ ಸಪ್ತಕಕ್ಕೆ ಸರ್ರನೆ ಇಳಿದು ಪುರಜನದ ಸರಳಶೋಕವನ್ನು ಹಾಡಿದ ಬಗೆ ಅವನ ಸರ್ವಂಕಷಪ್ರತಿಭೆಗೆ ನಿದರ್ಶನವಾಗಿದೆ (ಕಾಚಿ. ೯೭). [ಸಂ.]

ಸರ್ವಂಗೋಡು 'ಸರ್ವಾಂಗೋಡು' ನೋ.

ಸರ್ವಂಸಹೆ (ನಾ). ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಸಹಿಸುವವಳು; ಭೂದೇವಿ; ಭೂಮಿ: ಒರ್ವರೂರ್ವರನೊಡಬಡದೊಡಬಡಿಸದ ಗರ್ವಿತದಂಪತಿಗಳನು ಇರ್ವರನಿಳೆ ನುಂಗದ ಪೋಪುವುದಱಿಂದ ಸರ್ವಂಸಹೆಯೆನಿಸುವುದು (ಹರಿಬ. ೬-೧೧) ; ತನುವುವರದೀ ಸರ್ವಂಸಹೆಯ ಶಾಂತಿ ನೋಡ! (ಗಿರಿವಿ. ೧೧೯-೨). [ಸಂ. ಸರ್ವಂಸಹಾ]

ಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವ (ನಾ). ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ನಿರ್ಮಿಸುವ ಶಕ್ತಿ ; ಸರ್ವನಿರ್ಮಾಣಶಕ್ತಿ: ಶಿವನ ಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವ, ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವ, ಪೂರ್ಣತ್ವ, ನಿತ್ಯತ್ವ, ವ್ಯಾಪಕತ್ವ ಎಂಬ ಶಕ್ತಿಗಳು ಕ್ರಮೇಣ ಪಂಚಕಂಚುಕಗಳಾಗುತ್ತವೆ (ಭಾರದ. ೨೧೪). [ಸಂ.]

ಸರ್ವಕುಷ್ಠ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುಷ್ಠರೋಗ : ಅಳಲೆ, ಎಳ್ಳು, ಗೇರು . . . ಭಾವನೆಯಂ ಕೊಟ್ಟು ಜೇನುತುಪ್ಪದಿ ಮಲ್ಲಲು ಸರ್ವಕುಷ್ಠ ಮಾಣ್ಗುಂ (ವೈದ್ಯಾ. ೮೭). [ಸಂ.]

ಸರ್ವಕ್ಷಾರ (ನಾ). ೧. = ಸರ್ಜಕ್ಷಾರ. ೨. ಯವಕ್ಷಾರ ; ಪೆಟ್ಲುಪ್ಪು : "ಯವಕ್ಷಾರಃ - ಸರ್ವಕ್ಷಾರ" (ಓಷಧಿ. ೧೩೧). [ಸಂ.]

ಸರ್ವಗ (ನಾ). ೧. ಎಲ್ಲ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಚರಿಸುವವನು; ಸರ್ವಾಂತರ್ಯಾಮಿ; ಪರಮಾತ್ಮ : ಸರ್ವೇಶ್ವರ ಸರ್ವಗ ದೇವದೇವ ಸರ್ವಜ್ಞ ನಮಸ್ತೇ (ಪಂಚತಂ. ೧೬೩-೧). ೨. ಶಿವ : ಸರ್ವಜ್ಞ ಸರ್ವಗ ಸರ್ವಸರ್ವೆಶ . . . ಶಿವ ಅವಧಾರು (ಬಸಪು. ೧-೬೬). ೩. ಬ್ರಹ್ಮ : ತನ್ನ ಪರ್ಮವಳಿವನೆ ಮಿತ್ರನು ರಂಗ ನಿನ್ನಯ ಕೂರ್ಮವೆತ್ತವನೆ ಸರ್ವಗನು (ಶತಸಾ. ೪೫-೨೫). ೪. ವಿಷ್ಣು. [ಸಂ.]

ಸರ್ವಗತ (ನಾ). = ಸರ್ವಗ ೧ : ಉಮಾವಲ್ಲಭಂ ಗುರು ರಾಮನಾಥನು ಸರ್ವಗತನು (ಬಸಪು. ೫೧-೩೪) ; ಹರಿ ಸರ್ವಗತನಹುದು (ಕುವ್ಯಾಗ. ೪-೫೬). [ಸಂ.]

ಸರ್ವಗವತೆ (ನಾ). ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಕಿತ್ತುಕೊಳ್ಳುವುದು; ಸರ್ವಸ್ವವನ್ನೂ ಅಪಹರಿಸುವುದು : ಮೂಡಲು ಹರಿದು ಮುಳಿದು ಸಮುದ್ರಸೇನನ ಸರ್ವಗವತೆಯಲಿ ತೆರಳಿಯಲ್ಲಿಂದ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೪-೯) ; ಎಲ್ಲಿಹವೊ, ಕಾಲ, ನೀನೆಲ್ಲಿಗವನವಿತೆ? ಇಂತಿಳೆಯ ಬದುಕಿನೇತರ ಸರ್ವಗವತೆ? (ಗಿಳಿವಿಂ. ೧೧೨-೨). [ಸರ್ವ$_2$ + ಕವತೆ$_1$ (< ಕವರ್ತೆ$_1$)]

ಸರ್ವಗ್ರಹಣಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅತಿಸಾರರೋಗ : ಅಜಾಮೋದ ಎಲವದ ಹಗಿನು . . . ಚೂರ್ಣವ ಮಾಡಿ ಮೊಸರಿಂ ಕಲಸಿಕೊಡಲು ಜ್ವರಾತಿಸಾರ ಸರ್ವ ಗ್ರಹಿಣಿ ಹತೆಣಿ ಸರ್ವಾತಿಸಾರ ಸಹ ಪರಿಹರಮಕ್ಕುಂ (ಸಕವ್ಯ. ೩೦೬). [ಸಂ.]

ಸರ್ವಗ್ರಾಸ (ಗು). ೧. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನುಂಗುವ ; ಸಮಗ್ರವಾಗಿ ಆವರಿಸುವ: ಭಾದ್ರಪದ ಪೌರ್ಣಮೆ ಸರ್ವಗ್ರಾಸ ಚಂದ್ರಗ್ರಹಣಸಮಯದಲ್ಲಿ (ಕರ್ನಾಅ. ೮೮). (ನಾ). ೨. ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ನುಂಗುವಿಕೆ ; ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಆವರಿಸುವಿಕೆ. ೩. [ಜ್ಯೋತಿ] ಸೂರ್ಯ ಅಥವಾ ಚಂದ್ರನ ಪೂರ್ಣಗ್ರಹಣ: 'ಸರ್ವಗ್ರಾಸಂಗೊಳ್' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸರ್ವಗ್ರಾಸಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನುಂಗು,— ಆಕ್ರಮಿಸು. ೨. ಪೂರ್ಣಗ್ರಹಣವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು. ೧, ೨ : ಕಂಚೆಂ ಗ್ರಹಣಮನದ ನಾಖಂಡಲದಿಜ್ಮುಖದೆ ಬಂದು ಸರ್ವಗ್ರಾಸಂಗೊಂಡತ್ತಪರಾದಿತ್ಯನ ಮಂಡಲಮಂ ಬಾಹುರಾಹು ಸತ್ಯಾಶ್ರಯನಾ (ಗದಾಯು. ೧-೨೬). [ಸರ್ವಗ್ರಾಸ + ಕೊಳ್$_1$]

ಸರ್ವಗ್ರಾಸಿ (ಗು). ೧. = ಸರ್ವಗ್ರಾಸ ೧ : ಧರ್ಮಪೋತಚ್ಯುತರ್ . . . ಸರ್ವಗ್ರಾಸಿ ಭೀಮಾಂತಕವದನಮಹಾಗರ್ತದೊಳ್ ಮಗ್ನರಾದರ್ (ಆದಿಪು. ೯-೫೮) ; ಆಷಾಡದಮವಾಸೆ ಸೋಮವಾರದಂದಿನ ಸರ್ವ್ವಗ್ರಾಸಿಸೂರ್ಯ್ಯಗ್ರಹಣದುತ್ತಮ ತಿಥಿಯೊಳ್ (ಸೌಇಇ. XX, ೨೪೮-೬೫ ; 1228). (ನಾ). ೨. ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ನುಂಗುವಂತಹುದು,— ಕಬಳಿಸುವಂತಹುದು : ಚಂದ್ರಮನಂತೆ ಕಳೆ ಸಮನಿಸಿತ್ತೆನಗೆ ಸಂಸಾರವೆಂಬ ರಾಹು ಸರ್ವಗ್ರಾಸಿಯಾಗಿ ನುಂಗಿತ್ತಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೯). [ಸಂ. ಸರ್ವಗ್ರಾಸಿನ್]

ಸರ್ವಜಯ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಕ್ಯಾನ್ನಾಗಿಡ, ಚರೆಗುಂಡಿನ ಗಿಡ, ಸರ್ವಜಯ, ಹೂದಿಂಗಣ (ಮೈಔಗಿ. ೧೬-೨೯). [ಸಂ. ಸರ್ವಜಯಾ]

ಸರ್ವಜಿತ (ನಾ). ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಗೆದ್ದವನು : ವಿಶ್ವಜಿತನು ಧನುಜಿತನು ಸರ್ವಜಿತನು . . . ಕೂಡಲಸಂಗಯ್ಯನು (ಬಸವ. ೯೫೪). [ಸಂ. ಸರ್ವಜಿತ್]

ಸರ್ವಜಿತು (ಗು). ೧. ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಗೆದ್ದ; ಸಕಲವಿಜಯಿಯಾದ. ೨. ಅಸಮಾನವಾದ; ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ. (ನಾ). ೩. ಅರವತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದನೆಯ ಸಂವತ್ಸರದ ಹೆಸರು : ಆ ವರುಷವೇ ಪ್ರಭವ . . . ಸರ್ವಜಿತು . . . ಅಕ್ಷಯವೆಂದಱುವತ್ತು ತೆಱನಾಗಿಹುದು (ವಿವೇಕ. ೩೨೧). [ಸಂ. ಸರ್ವಜಿತ್]

ಸರ್ವಜ್ಞ (ನಾ). ೧. ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಬಲ್ಲವನು; ಸರ್ವಜ್ಞಾನಿ : ಅಜ್ಞರವದಿರು ನೀವು ನಜೆ ಸರ್ವಜ್ಞರು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೧-೩೨); ಸರ್ವಮಯ ಸರ್ವಜ್ಞ ಸರ್ವನಿಯಾಮಕಾಚ್ಯುತನು (ಗಗಶಾ. ೧೨-೬೬). ೨. ಪರಮಾತ್ಮ; ಪರಬ್ರಹ್ಮ: ಮೂಲಾವಿದ್ಯಗೆ ಗೋಚರವಾಗಿಯೂ ಆಶ್ರಯವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಶುದ್ಧಚೈತನ್ಯವೇ ಈಶ್ವರನು, ಸರ್ವಜ್ಞನು, ಸರ್ವೇಶ್ವರನು . . . ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವನು (ಹಿಂದಸಾ. ೨೦೦). ೩. ಶಿವ ; ಈಶ್ವರ : "ಈಶಾನಃ . . . ಹರಃ, ಸರ್ವಜ್ಞಃ, ನೀಲಲೋಹಿತಃ - ಈ ೪೫ ಮಹಾದೇವರ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೩-೧೧); ಸರ್ವಜ್ಞನೆಂಬುವನು ಒರ್ವನೇ ಜಗಕೆಲ್ಲ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೨೩). ೪. ಬುದ್ಧ : "ಸರ್ವಜ್ಞಃ, ಸುಗತಃ . . . ಮುನಿಃ - ೧೮ ಬುದ್ಧದೇವರ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೬). ೫. ಜಿನ; ಅರ್ಹಂತ: "ಆ ನಿರ್ವಾಣನಾಥನರುಹಂ ಶೌದ್ಧಂ ತ್ರಿಕಾಲವಿದ್ವೀತರಾಗಂ ಜ್ಞಾನವರ್ಧನಂ ಸರ್ವಜ್ಞನೆನೆ ಜಿನೇಂದ್ರಂ" (ಪುಂಗರಾ. ೬-೨೩) ; ಪ್ರಥಮದ್ವಿತೀಯಕಲ್ಪಾಮರೇಂದ್ರರಿರ್ವರುಂ ಸರ್ವಜ್ಞನುಭಯಪಾರ್ಶ್ವದೊಳುತ್ತರದಕ್ಷಿಣಾಭಿಮುಖರಾಗಿ . . . ಮಜ್ಜನಕುಜ್ಜುಗಂಗೆಯ್ದು (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೧-೧ ವ). ೬. ಹದಿನೇಳನೆಯ ಶತಮಾನದ ಕನ್ನಡದ ಒಬ್ಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಕವಿಯ ಹೆಸರು ಮತ್ತು ಅವನ ಕಾವ್ಯದ ಅಂಕಿತ : ಸರ್ವಜ್ಞನೆಂಬವನು ಗರ್ವದಿಂದಾದವನೆ ಸರ್ವರೊಳೊಂದೊಂದು ನುಡಿಗಲಿತು ವಿದ್ಯದ ಪರ್ವತವೆ ಆದ ಸರ್ವಜ್ಞ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೨೬) ; ಸರ್ವಜ್ಞನ ತ್ರಿಪದಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಥೆಯಿಲ್ಲ, ವರ್ಣನೆಯಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಸಮಗ್ರಜೀವನಕಥೆ ಇಲ್ಲವೆ ಜೀವನಧರ್ಮ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ರೂಪಗೊಂಡಿದೆ (ಕಸಾಚ. ೩೪೫).

ಸರ್ವಜ್ಞಚೂಡಾಮಣಿ = ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಜ್ಞಾನಿ; ಒಂದು ಬಿರುದು: ಸರ್ವಜ್ಞಚೂಡಾಮಣಿ ಮಲೆರಾಜರಾಜ ಮಲಪರೊಳು ಗಣ್ಡ ಗಣ್ಡಭೇರುಣ್ಡ (ಎಕ. XI, ಹೊಳಲ್ಕೆ. ೧೩೬-೨೧ ; 1307). [ಸಂ.]

ಸರ್ವಜ್ಞತೆ (ನಾ). ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದಿರುವಿಕೆ; ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವ: ಹರನ ಘನ ಶೌರ್ಯತೆಯು ನಂದೀಶ್ವರನ ಸರ್ವಜ್ಞತೆಯು ಭೃಂಗೀಶ್ವರನ ಶಿವಲಿಂಗೈಕಭಾವನೆ (ಬಸಪು. ೫೩-೫) ; ದೇವ ಕೇಳ್ನಿನ್ನ ಸರ್ವಜ್ಞತೆಯನೆನಗೆ ತೋಱಿಸಿದೆ ಲೇಸಾಯ್ತು ನಿನ್ನ ಕೃಪೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೩-೨೯). [ಸಂ. ಸರ್ವಜ್ಞತಾ]

ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವ (ನಾ). = ಸರ್ವಜ್ಞತೆ : ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವ ಸರ್ವತೃಪ್ತತ್ವ . . . ಅಲುಪ್ತಶಕ್ತಿತ್ವ ಎಂಬ ಚಿದಂಗ ಷಟ್‌ಸ್ಥಲವ (ಉದ್ಭವಾ. ೪-೧೨) ; ತಾರತಮ್ಯ ವಿಶ್ರಾಂತಿಯೇ ಪರ್ಯವಸಾನವೇ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವ (ಹಿಂದಸಾ. ೮೬). [ಸಂ.]

ಸರ್ವಜ್ಞಭಟ್ಟಾರಕ (ನಾ). ಒಬ್ಬ ಜೈನಮುನಿಯ ಹೆಸರು : ವೇಗೂರಾ ಪರಮಪ್ರಭವರಿಷಿಯರ್ಸರ್ವಜ್ಞಭಟ್ಟಾರಕರ್ (ಎಕ. II, ೧೩-೨ ; 700). [ಸಂ.]

ಸರ್ವತಂತ್ರಸ್ವತಂತ್ರ (ನಾ). ಸಮಸ್ತಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಣಾತನಾದವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಈತನಿಗೆ ಕವಿತಾರ್ಕಿಕಸಿಂಹ, ಸರ್ವತಂತ್ರಸ್ವತಂತ್ರ, ವೇದಾಂತಾಚಾರ್ಯ ಎಂಬ ಬಿರುದುಗಳಿವೆ (ಭಾರದ. ೩೧೦). [ಸಂ.]

ಸರ್ವತಃಶ್ರೋತ್ರ (ನಾ). ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಕೇಳಬಲ್ಲವನು; ಸಮಸ್ತವನ್ನೂ ಆಲಿಸುವವನು : ನಾನಿಹೆನು ಇಹೆನೆಂಬ ನಿರ್ವಿಷಯದರಿವಿನೊಳು ಏಕನಾಗಿ ಸರ್ವತಶ್ಚಕ್ಷುವೆನೆ ಸರ್ವತಃಶ್ರೋತ್ರನೆನೆ ಮೂಕನಾಗಿ (ಮಲದೇ. ೫೨-೧೦). [ಸಂ.]

ಸರ್ವತಶ್ಚಕ್ಷು (ನಾ). ಎಲ್ಲ ಕಡೆಗೂ ದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳವನು; ಸಮಸ್ತವನ್ನೂ ನೋಡಬಲ್ಲವನು : ನಾನಿಹೆನು ಇಹೆನೆಂಬ ನಿರ್ವಿಷಯದರಿವಿನೊಳು ಏಕನಾಗಿ ಸರ್ವತಶ್ಚಕ್ಷುವೆನೆ ಸರ್ವತಃಶ್ರೋತ್ರನೆನೆ ಮೂಕನಾಗಿ (ಮಲದೇ. ೫೨-೧೦). [ಸಂ. ಸರ್ವತಶ್ಚಕ್ಷುಸ್]

ಸರ್ವತೋಭದ್ರ (ನಾ). ೧. ಎಲ್ಲ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಎಲ್ಲ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೂ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದುದು, — ಮಂಗಳಕರವಾದುದು : ಈ ವರ್ಧಮಾನಂ ನಯನಾನಂದವರ್ಧಮಾನಮಾದುದೀ ಸರ್ವತೋಭದ್ರಂ ಸರ್ವತೋಭದ್ರಮೆಂಬ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಮನನ್ವರ್ಥಂ ಮಾಡಿದುದು (ಮಲ್ಲಿಪು. ೫-೪೨). ೨. ಸರ್ವಮಂಗಳಮಯನಾದವನು; ಶಿವ: ಮೃತ್ಯುಂಜಯ ಸಮಂಜಸ ಸರ್ವತೋಭದ್ರ ಭೀಮ ಭರ್ಗ ಕಪರ್ದಿ . . . ಕರುಣಿಸುವುದು (ಕುವ್ಯಾಆ. ೬-೯೦). ೩. ಬೇವಿನ ಮರ; ನಿಂಬವೃಕ್ಷ. ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೇನಾವ್ಯೂಹ : ಅವನು ಮರುದಿನ ಕೌರವಸೇನೆಯನ್ನು ಸರ್ವತೋಭದ್ರವ್ಯೂಹವಾಗಿ ರಚಿಸಿ ತಾನು ಅದರ ಮುಖದಲ್ಲಿ ನಿಂತನು (ವಚಧಾ. ೩೦೨). ೫. ಐದು ಬಗೆಯ ವಾಸ್ತುರಚನೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ನಾಲ್ಕುದಿಕ್ಕಿಗೂ ಒಂದೊಂದು ಬಾಗಿಲುಳ್ಳ ಚಚ್ಚೌಕವಾದ ಅರಮನೆ, ದೇವಾಲಯ ಮುಂತಾದುದು : ಸುತ್ರಾಮನ ಸೂತ್ರಧಾರನಾಗಿಯುಂ ಕಲ್ಪಜರೆ ಶಿಲ್ಪಿಗಳಾಗಿಯುಂ ಸಮದ ಚೆಲ್ವಿಂಗೆ ಸರ್ವತೋಭದ್ರಮೆನಿಸಿದ ಸರ್ವತೋಭದ್ರಂಗಳೊಳಂ (ಆದಿಪು. ೬-೧೦೬ ವ); ಈ ಸರ್ವತೋಭದ್ರಂ ಸರ್ವತೋಭದ್ರಮೆಂಬ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಮನನ್ವರ್ಥಂ

ಮಾಡಿದುದನುತ್ತುಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೫-೪೨). ೬. ಎಂಟು ಬಗೆಯ ಚಿತ್ರರಚನೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಚಚ್ಚೌಕವಾದ ಚಿತ್ರಪತ್ರ : ಶಿಶು ಸಕಲಂ ಸ್ವಸ್ತಿಕಂ ವರ್ಧಮಾನಂ ಸರ್ವತೋಭದ್ರಂ ಕಾಂತ್ರಂ ಮಹಾಕಾಂತಂ ಚಿತ್ರೋತ್ಸವಮೆಂಬೆಂಟುಂ ಪತ್ರಂಗಳೊಳಂ . . . ಅಪೂರ್ವಭಿತ್ತಿಯಂ ತಳೆದು (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೫-೭೦). ೭. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಚಿತ್ರಕಾವ್ಯದ ಗತಿಚಿತ್ರಗಳ ಪ್ರಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಎಡದಿಂದ ಬಲಕ್ಕೆ, ಬಲದಿಂದ ಎಡಕ್ಕೆ, ಮೇಲಿನಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ, ಕೆಳಗಿನಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೀಗೆ ಯಾವ ರೀತಿಯಿಂದ ಓದಿದರೂ ಒಂದೇ ತೆರನಾದ ಪಾಠವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಒಂದು ಗತಿಚಿತ್ರ; ☞ ಇದು ಚೌಕಾಕಾರದ ರಚನೆಯಾಗಿದ್ದು ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ಎಂಟು ಮನೆ ಮತ್ತು ಮೇಲಿನಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಎಂಟು ಮನೆಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಒಂದು ಮನೆಗೆ ಒಂದು ಅಕ್ಷರದಂತೆ ಬರೆದಿರುತ್ತದೆ : ಶರಶೂಲಚಾಪ . . . ಮುರಜಂ ಗೋಮೂತ್ರಿಕೆ ಪುಷ್ಕರಮರ್ಧಭ್ರಮಣ ಸರ್ವತೋಭದ್ರಂಗಳ್ . . . ನೆಗಳ್ಗುಂ ಪಲವುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೧೩೯). ೮. ಸರ್ವತೋಭದ್ರ ಎಂಬ ಚಿತ್ರಕಾವ್ಯದ ಗತಿಚಿತ್ರದ ರೀತಿಯ ಚೆಂಡಿನಾಟ: ನೆಗಲ್ದ ಮಣ್ಣಾಳಮಾಳೆ . . . ಬಗೆವೊಡರಿದಪ್ಪ ಸರ್ವತೋಭದ್ರಮುದ್ಧವಟಂ ಚಕ್ರವ್ಯೂಹಂ ಬಲ್ಮೆಗಳಂ ಪೊಗಲ್ ಸಲ್ವಕ್ಕ ಪೆಱವು ದುಷ್ಕರದೆಲೆಪಂಗಳನಶ್ರಮದಿನೆಲೆಯೊಳ್ ಜಗದೊಳೆಲೆವಬೆಡಂಗನೊರ್ವನೆ ಬಲ್ಲ xxx (ಎಕ. II (R), ೧೭೩-೧೧೨ ; 982). ೯. [ನಾಟ್ಯ] ಹತ್ತು ಬಗೆಯ ನೃತ್ಯಬಂಧಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ತಾಂಡವ ನಾಂಟ್ಯ ನೃತ್ಯ ಲಾಸ್ಯ ಗುಂಡಿಲ ಪೆಕ್ಕಣ ಲಚ್ಚಣ ಅಪರಿಪಾತ್ರ ಸುಪಾತ್ರ ಸರ್ವತೋಭದ್ರಯೆಂಬ ದಶಪಾತ್ರಂಗಳ ತೋಱೆ (ಪುರಪು. ೧-೭೧ ವ). ೧೦. [ಜೈನ] ಮಕುಟಬದ್ಧರಾದ ರಾಜರು ಜಿನನಿಗೆ ಮಾಡುವ ಮಹಾಪೂಜೆ; ಚತುರ್ಮುಖಪೂಜೆ : ಸಮಸ್ತಧಾರ್ಮಿಕಜನಂಗಳಂ ಬರಿಸಿ ಸರ್ವತೋಭದ್ರಮೆಂಬ ಮಹಾಮಹಿಮೆಯಂ ಮಹೋತ್ಸವದಿಂದೆಂಟುದಿವಸಂಬರಂ ಮಾಡಿ (ಆದಿಪು. ೧೬-೬೨ ವ). ೧೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉಪವಾಸವ್ರತ: ಸರ್ವತೋಭದ್ರ ಸಿಂಹವಿಕ್ರೀಡಿತಂಗಳೆಂಬ ತಪದೊಳ್ ನೆಗಳ್ದು (ಆದಿಪು. ೩-೫೭ ವ). [ಸಂ.]

ಸರ್ವತೋಭದ್ರಾಸನ (ನಾ). ೧. ಸರ್ವಮಂಗಳಮಯವಾದ ಪೀಠ: ಪುರೋಹಿತನು ಧರ್ಮರಾಜನನ್ನೂ ದ್ರೌಪದಿಯನ್ನೂ ಹುಲಿಯ ಚರ್ಮ ಹಾಸಿದ್ದ ಸರ್ವತೋಭದ್ರಾಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿದನು (ವಚಭಾ. ೩೩೧). ೨. [ಯೋಗ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಸನ: ಯೋಗಯೋಗ್ಯಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಸರ್ವತೋಭದ್ರಾಸನ . . . ಅರ್ಧಾಸನಾದಿ ಯೆಂಭತ್ನಾಲ್ಕಾಸನಭೇದಗಳಂ (ವಿವೇಕ. ೧೪೯). [ಸಂ.]

ಸರ್ವತೋಭದ್ರೆ (ನಾ). ೧. ಮಧುಪರ್ಣಿಕೆ; ಶಿವನೀಮರ : "ಗಂಭಾರೀ, ಸರ್ವತೋಭದ್ರಾ . . . ಕಾಶ್ಮರ್ಯಃ — ೭ ಶೀವನಿಯ ಮರದ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೨೦). ೨. ನಟಿ ; ನರ್ತಕಿ. [ಸಂ. ಸರ್ವತೋಭದ್ರಾ]

ಸರ್ವತೋಮುಖ (ಗು). ೧. ಎಲ್ಲ ಬಗೆಯ; ಸಮಗ್ರವಾದ : ಮಡದಿಯ ರೊಳೆಣಿಸ ಪತಿಗೊಡಬಡುವುದು ಗತ ಸರ್ವತೋಮುಖಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಂ (ಶಾಕುಂತ. ೭೨-೧೨೬). (ನಾ). ೨. ಎಲ್ಲಕಡೆ; ಎಲ್ಲ ಮಗ್ಗುಲು, —ಪಾರ್ಶ್ವ : ತುರಗದೆಡಬಲ ಗಜದ ಸಮ್ಮುಖ ತರುಣಿಯರುಗಳ ಸರ್ವತೋಮುಖ ಹಿರಿದು ದುರ್ಜನನಿದ್ದ ದೇಶವದೆಯ್ದೆ ವ್ಯಾಘ್ರಮುಖ . . . ಅಲ್ಲಿಹುದುಚಿತವಲ್ಲ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೩-೬೭). ೩. ಸಮಗ್ರವಾದುದು; ಸಂಪೂರ್ಣವಾದುದು : ಸರ್ವತೋಮುಖವಾಗಿ ಈ ದೇಶದ ಪ್ರಗತಿಯನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದ ಕೀರ್ತಿ ಈ ಸಂಸ್ಥೆಗೆ ಸೇರತಕ್ಕದ್ದು (ಪಂಜವಂ. ೧೮೨). ೪. ಎಲ್ಲ ಕಡೆಗೂ ಮುಖಗಳುಳ್ಳವನು; ಸರ್ವವ್ಯಾಪಿಯಾದವನು; ಪರಮಾತ್ಮ: ಸರ್ವತೋಮುಖ ಸರ್ವಪೂಜಿತ ಸರ್ವಸಾಧಕ ಸರ್ವಗುಣನಿಲಯ . . . ಸರ್ವದುಃಖಾಪಹ ಮಹೇಶ್ವರ ಕರುಣಿಸುವುದು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೬-೮೪). ೫. ನೀರು. ೬. ಬ್ರಹ್ಮ. ೭. ಶಿವ. ೮. ಆತ್ಮ. ೯. ಅಗ್ನಿ. ೧೦. ಸ್ವರ್ಗ. ೧೧. ಆಕಾಶ. [ಸಂ.]

ಸರ್ವತ್ರ (ಅ). ೧. ಎಲ್ಲ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ; ಎಲ್ಲ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿಯೂ : ಮೌನಂ ಸರ್ವತ್ರಸಾಧನಂ (ಗಾದೆ). ೨. ಯಾವಾಗಲೂ; ಎಲ್ಲ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ. [ಸಂ.]

ಸರ್ವತ್ರಗಾಮಿ (ನಾ). ಎಲ್ಲ ಕಡೆಗೂ ಹೋಗುವಂತಹುದು; ಸರ್ವವ್ಯಾಪಿಯಾದುದು : ಮುಖದ ಕಾಂತಿಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ಭಾವಗಳು ಅನಿರ್ವಚನೀಯವಾಗಿ ಶೋಭಿಸುತ್ತಿದ್ದುವು. ಮೊದಲನೆಯದು, ಸರ್ವತ್ರಗಾಮಿಯಾದ ಬುದ್ಧಿಯ ಪ್ರಭಾವ; ಎರಡನೆಯದು ಅತ್ಯಂತವಾದ ಆತ್ಮಗರಿವೆ (ಕರ್ಪಾಕುಂ. ೪೫). [ಸಂ. ಸರ್ವತ್ರಗಾಮಿನ್]

ಸರ್ವಥಾ (ಅ). ೧. ಎಲ್ಲ ರೀತಿಯಿಂದಲೂ; ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ; ಸಮಗ್ರವಾಗಿ: ಪ್ರಭುಗಳು ಆಗ ಕುಶಾಲಿಗೆಂದ ಮಾತು ಸರ್ವಥಾ ನಿಜವಾಯಿತು (ಶಾಂತಲಾ. ೧೨೩). ೨. ಎಲ್ಲ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ; ಯಾವಾಗಲೂ. ೩. ಎಷ್ಟುಮಾತ್ರಕ್ಕೂ; ಸ್ವಲ್ಪವಾದರೂ ಕೂಡ; ಕಿಂಚಿತ್ತೂ : ಅಲ್ಲಾಡೋಣವು ಆಕಾಶದೊಳಗಿನ ಚಂದ್ರನಿಗೆ ಸರ್ವಥಾ ಇರುವುದಿಲ್ಲ (ಭಾಸ್ಕುತ. ೮೨). ೪. ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ, ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿಯೂ : ದೇವರನ್ನು ಯಾರೂ ನೋಡಿಲ್ಲ ; ಆದರೆ ಇಷ್ಟರ ಮೇಲಿಂದಲೇ ಆತನು ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಸರ್ವಥಾ ಊಹಿಸಲಾಗದು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೫೮). "ಸಮವಾಕ್ಯಮುಂ ಸರ್ವಸತ್ಯ ವಿಶ್ವತೆಯನುಕ್ರಮದಿಂದ ಸರ್ವಥಾ ಶಬ್ದದೊಳು ಸಲ್ಗು" (ಮಂಗರಾ. ೧೫೫-೭೦). [ಸಂ.]

ಸರ್ವದ (ನಾ). ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಕೊಡುವವನು; ಪರಮಾತ್ಮ : ಆಮೆಲ್ಲರುಂ ಪಾಲ್ಗಡಲ ತಡಿಗೆ ಪೋಗೀಗಳಾ ವಿಷ್ಣುವಂ ಸರ್ವದನಂ ಪೆಂಪಿಂದಮಾರಾಧಿಸಿ ಧರಣಿಯ ವೃತ್ತಾಂತಮಂ ಬಿನ್ನವಿಪ್ಪಂ (ವಿಷ್ಣುಪು. ೫-೧-೩೭). [ಸಂ.]

ಸರ್ವದಮನ (ನಾ). ೧. ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ನಿಗ್ರಹಿಸುವವನು. ೨. ಶಕುಂತಲೆ ಮತ್ತು ದುಷ್ಯಂತರ ಮಗನಾದ ಭರತಚಕ್ರವರ್ತಿಗೆ ಬಾಲ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದ ಹೆಸರು: ನಿನಗೆ ಋಷಿಗಳು ಸರ್ವದಮನನೆಂದು ಹೆಸರಿಟ್ಟದ್ದು ಯುಕ್ತವಾದದ್ದೇ (ಶಾಕುಂತ.೧೦೪-೧೮). [ಸಂ.]

ಸರ್ವದಾ (ಅ). ಯಾವಾಗಲೂ; ಸದಾಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ : ನೀನು ಸರ್ವದಾ ಇದೇ ಯೋಚನೆಯಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಯಾವ ಕೆಲಸವೂ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಸರ್ವಧಾರಿ (ನಾ). ೧. ಅರುವತ್ತುಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡನೆಯದು: ಶ್ರೀಮಚ್ಚಾಳುಕ್ಯವಿಕ್ರಮವರ್ಷದ ೨೩ನೇ ಸರ್ವ್ವಧಾರಿಸಂವತ್ಸರದ ಆಶ್ವೀಜ ಬಹುಳ[೪] ಆದಿವಾರದಂದು . . . ಬಿಟ ಕರಿಯ ಕೆಯಿ (ಸೌಇ. VIII, ೩೭೨-೧೦ ; 1099). ೨. ಶಿವ. [ಸಂ. ಸರ್ವಧಾರಿನ್]

ಸರ್ವನಮಶ್ಯ (ನಾ). ಸರ್ವಮಾನ್ಯವಾದುದು; ಎಲ್ಲ ತೆರಿಗೆಗಳಿಂದ ಮುಕ್ತವಾದುದು : ಶ್ರೀಮದಗ್ರಹಾರ ಪಟ್ಟಲ ನಾಲ್ಕುಱಿಪ್ಪದಿಂಬರ ಕೈಯ್ಯೊಳ್ ನ್ಯಾನಶಕ್ತಿಪಣ್ಡಿತರ್ ದ್ರವ್ಯಪೂರ್ವ್ವಕದಿಂ ಸರ್ವ್ವನಮಶ್ಯಮಾಗೆ . . . ಪಾಳಕೆಯ್ಯಂ ಕೊಣ್ಡು ಗವಡೇಶ್ವರದೇವರ್ಗ್ಗೆ ಬಿಟ್ಟ ಮತ್ತ ೫ ಅಯ್ದು (ಸೌಇ. XX, ೫೭-೨೭; 1084); ಪುಲಿಗೆಱೆಯ ರಾಮೇಸ್ವರದೇವರ್ಗ್ಗಾ ಪುರದ [ಸಾ]ದರೆ[ಱೆ] ಹಂದರುವಣವೆಂಬಿಪಂ ಸರ್ವನಮಶ್ಯವಾಗಿ ಬಿಡೆಂದು ಬೇXವುದುಂ (ಸೌಇ. XX, ೭೮-೧೪; 1118).

[☞ ಇದು 'ಸರ್ವನಮಸ್ಯ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತ]

ಸರ್ವನಮಸ್ಯ (ನಾ). = ಸರ್ವನಮಶ್ಯ : ನರೆಯಂಗಲ್ಪನ್ನೆರಡಱೊಳಗಣ ಉಮ್ಮ[ಗ]ಯಂ ಸರ್ವ್ವಾಭ್ಯಂತರಸಿದ್ಧಿಯಾಗಿ ಸರ್ವ್ವನಮಸ್ಯದಗ್ರಹಾರಂ ಮಾಡಿ (ಎಇ. XX. ೬೭-೧೨; 1012); ಪುರಂಗಳುಮಂ ಭೂಸುರಪುರವರ್ಯಂಗಳಪ್ಪ ಸರ್ವನಮಸ್ಯಂಗಳುಮಂ . . . ನೋಡುತ್ತುಂ (ಲೀಲಾವ. ೫-೧೯ ವ). [ಸಂ.]

ಸರ್ವನಾಮ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] "ಒಂದು ನಾಮಪದದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ (ಅಥವಾ ವಿಷಯದ) ಹೆಸರು ಹೇಳದೆಯೇ ಅದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಸರ್ವನಾಮವೆಂದು ಹೆಸರು. ಸರ್ವನಾಮವು ನಾಮಪದದಲ್ಲೇ ಒಂದು ಬಗೆ" (ವಾಧ್ಯಮ. ೨೯): ಸ್ವವಿಭಕ್ತ್ಯಾದ್ಯಕ್ಷರಮಾಗಿ ವರ್ತಿಕುಂ ಸರ್ವನಾಮದೊಳ್ ಮತ್ತದುವುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೧೦೧) ; ಅದುವಿದುವುದುವಾವುದು ವೆಲ್ಲದು ಪೆಱತೆನ್ನೆಱದೆನಿಪ್ಪ ಶಬ್ದಂಗಳ್ ತಪ್ಪದೆ ಸರ್ವನಾಮಮಕ್ಕುಂ (ಶಮದ. ೭೮). [ಸಂ. ಸರ್ವನಾಮನ್]

ಸರ್ವನಾಶ (ನಾ). ೧. ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ನಾಶ ; ಎಲ್ಲ ಹಾಳಾಗಿ ಹೋಗುವಿಕೆ: ತನ್ನ ಸರ್ವನಾಶವಾದರೂ ವಚನಭ್ರಷ್ಟನಾಗಬಾರದು (ಭಾರಿದ. ೧೦೩). ೨. ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಹಾಳುಮಾಡುವ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಮೃತ್ಯುಸ್ವರೂಪಿ : ಕೈಕೆ, ನಿನ್ನಂ ನೆಯ್ದನಾ ಪುಲಿದಂಗಳೆರಡುಮಂ ಕೂಡಿಸಿ ವಿಧಾತಂ! ನೀನೆನ್ನ ಸರ್ವನಾಶಂ! (ಶ್ರೀ ರಾಮಾ. ೭-೪೯). [ಸಂ.]

ಸರ್ವನಿಯಾಮಕ (ನಾ). ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ನಿಯಂತ್ರಿಸುವವನು; ಪರಮಾತ್ಮ: ಸರ್ವಮಯ ಸರ್ವಜ್ಞ ಸರ್ವನಿಯಾಮಕಾಚ್ಯುತನು (ಗಗತಾ. ೧೨-೭೭) ; ದೇವರು ಸರ್ವಶಕ್ತನು ಸರ್ವನಿಯಾಮಕನು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೪೧). [ಸಂ.]

ಸರ್ವನಿರ್ವಾಣಿ (ನಾ). ಸಂಪೂರ್ಣನಿರ್ವಾಣವನ್ನು ಪಡೆದವನು : ಭಕ್ತಂಗೆ ಸೊಪ್ಪಡಗಿ ವಿರಕ್ತಂಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಕುಂದೆಂಬ ಉಭಯ ನಿಶ್ಚಯಪಾದಲ್ಲಿ ಆತ ನಿಃಕಳಂಕನಿರತ ಸರ್ವನಿರ್ವಾಣ ನಿಃಕಳಂಕಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನಾ (ಮೋಳಿಮಾ. ೪೭-೧೫೩).
[ಸಂ. ಸರ್ವನಿರ್ವಾಣಿನ್]

ಸರ್ವನಿವಾಸಿ (ನಾ). ಎಲ್ಲ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವವನು; ಸರ್ವವ್ಯಾಪಿಯಾದವನು : ಭವದಲ್ಲಿ ವ್ರತಗೆಟ್ಟುದಾಗಿ ಆ ಭಾವದಲ್ಲಿ ಜೀವಸಂಹಾರಿ ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವ ಸರ್ವನಿವಾಸಿಯಾಗಿ (ಬಸವ. ೯೪೫). [ಸಂ. ಸರ್ವನಿವಾಸಿನ್]

ಸರ್ವನಿವೇದಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಯಜ್ಞ: ಸರ್ವನಿವೇದಕಮುಂಬ ಯಜ್ಞದೊಳ್ ಕ್ಷಿತಿ ಪೊಗಟ್ಟನ್ನಮಿತ್ತು (ಪಂಪಭಾ. ೨-೪೫). [ಸಂ.]

ಸರ್ವಪೃಷ್ಠ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಯಾಗ : ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮ . . . ಸರ್ವಪೃಷ್ಠ . . . ಅಶ್ವಮೇಧಾದಿ ಕ್ರತುಗಳಿಂ ಪುನೀತರಾಗಿ (ವಿವೇಕ. ೨೭೩). [ಸಂ. ಸರ್ವಪೃಷ್ಠಾ]

ಸರ್ವಭಾಷಾಸಾಮಾನ್ಯ (ನಾ). ಎಲ್ಲ ಭಾಷೆಗಳಿಗೂ ಸಮಾನವಾದುದು; ಎಲ್ಲ ಭಾಷೆಯವರಿಗೂ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವರವರ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವಾಗುವಂತಹುದು : ಶ್ರೀಮತ್ತೀರ್ಥಾಧಿಪನ ವದನಾಂಭೋಜದಿಂ ಸರ್ವಭಾಷಾಸಾಮಾನ್ಯಂ ಶ್ರೀವಚನಮೊಗೆದತ್ತು (ಯಶೋಚ. ೧-೭೧). [ಸಂ.]

ಸರ್ವಮಂಗಲೆ, ಸರ್ವಮಂಗಳೆ (ನಾ). ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಶುಭವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವಳು; ಪಾರ್ವತಿ; ಭವಾನಿ: "ಉಮಾ, ಕಾತ್ಯಾಯನೀ . . . ಸರ್ವಮಂಗಳಾ . . . ಅಂಬಿಕಾ —೧೭ ಶಿವಪತ್ನಿಯಾದ ಪಾರ್ವತೀದೇವಿಯ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೦). **ಸರ್ವಮಂಗಳೆ** : 'ಸರ್ವಮಂಗಳಾಶ್ರಯ' ಪರಾ.
[ಸಂ. ಸರ್ವಮಂಗಲಾ]

ಸರ್ವಮಂಗಳಾಶ್ರಯ (ನಾ). ೧. ಎಲ್ಲ ಬಗೆಯ ಶುಭಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿರುವಂತಹುದು. ೨. ಪಾರ್ವತಿಯ ನಿವಾಸ. ೧, ೨ : ಆತನಾಳ್ವ ನಾಡು ಕೈಲಾಸಮಲ್ಲದೊಡಂ ಸರ್ವಮಂಗಳಾಶ್ರಯಂ ವೈಕುಂಠಮಲ್ಲದೊಡಂ ಲಕ್ಷ್ಮೀಮನೋಹರಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೭-೨೦).
[ಸಂ. ಸರ್ವಮಂಗಲಾಶ್ರಯ (ಸರ್ವಮಂಗಲ+ಆಶ್ರಯ; ಸರ್ವಮಂಗಲಾ+ಆಶ್ರಯ)]

ಸರ್ವಮಂಗಳೆ 'ಸರ್ವಮಂಗಲೆ' ನೋ.

ಸರ್ವಮಾನ್ಯ (ನಾ). ೧. ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಒಪ್ಪಿಗೆಯಾದುದು; ಸರ್ವಸಮ್ಮತವಾದುದು : ಕ್ರಮೇಣ ಗೇಯ್ ಎಂಬ ರೂಪವೇ ಎಲ್ಲೆಡೆಯಲ್ಲೂ ಸರ್ವಮಾನ್ಯವಾಯಿತು (ದ್ರಾವಿಡ. ೨೮೧). ೨. ಎಲ್ಲ ವಿಧವಾದ ತೆರಿಗೆಗಳಿಂದ ಮುಕ್ತವಾದ ಭೂಮಿ; ಸರ್ವನಮಸ್ಯವಾದ ಭೂಮಿ : ಸರ್ವ್ವಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಯಾ ದೇವರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಧರ್ಮ್ಮ (ಎಕ. VII. ಶಿಕಾರಿ. ೧೯-೧೭; 1309) ; ಆವನಿತು ಹೊಲವಿತ್ತಡೀವೆನು ಸರ್ವಮಾನ್ಯವನು (ಬಸವು. ೨೭-೫೩). [ಸಂ.]

ಸರ್ವಮ್ಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಸರ್ವಮ್ಮನ ಮಗ ಅಕ್ಕ xxx ಅಗ್ಗಸಂಗೋಸಾಸಮಿಟ್ಟು (ಎಕ. VIII. ಸೊರಬ. ೭೭-೬; 940). [ಸರ್ವ + ಅಮ್ಮ]

ಸರ್ವರತ್ನ (ನಾ). ೧. ಎಲ್ಲ ಬಗೆಯ ರತ್ನ ಮೊದಲಾದ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸಂಪತ್ತು, — ಐಶ್ವರ್ಯ : ಕಾಲಕಾಲಕ್ಕೆ ಮಳೆಬೆಳೆಗಳಾಗುತ್ತಿದ್ದುವು. ದೇಶವು ಸರ್ವರತ್ನ ಸಮೃದ್ಧವಾಗಿತ್ತು (ವಚಭಾ. ೬೯೩). ೨. [ಜೈನ] ನವನಿಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಶ್ರೀಗೃಹದೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿದ ಕಾಳ ಮಹಾಕಾಳ ನೈಸರ್ಪ ಪಾಂಡುಕ ಪದ್ಮ ಪಿಂಗಳ ಮಾಣವಕ ಶಂಖ ಸರ್ವರತ್ನಂಗಳೆಂಬ ನವನಿಧಿಗಳುಂ (ಆದಿಪು. ೧೫-೩ ವ). [ಸಂ.]

ಸರ್ವರಸ (ನಾ). ೧. ಎಲ್ಲ ಬಗೆಯ ರಸದ್ರವ್ಯಗಳು : ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸರ್ವರಸ ವರ್ಜನಾವ್ಯವಹಾರರೂಪರಸ ಪರಿತ್ಯಾಗತಪದೊಳಂ . . . ನೆಱೆಯೆ ನೆಗಳ್ದು (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೦೫ ವ). ೨. ಉಪ್ಪು; ಲವಣ. ೩. ಸಜ್ಜರಸ : "ಯಕ್ಷಧೂಪಃ . . . ಸರ್ವರಸಃ, ಬಹುರೂಪಃ — ೫ ಸಜ್ಜರಸದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೦೭). [ಸಂ.]

ಸರ್ವರ್ತುಕ (ಗು). ಎಲ್ಲ ಋತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಚಿಗುರು, ಹೂವು, ಹಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ; ಎಲ್ಲ ಋತುಗಳ ಪ್ರಭಾವವನ್ನೂ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿರುವ : ಸರ್ವರ್ತುಕಮ ಬನಂ ನೆಲನುರ್ವರೆಯ ಕೊಳಂ ಸಮಂತು ಪೂಗೊಳನೆ ಬಟಿಕ್ಕೂರ್ವೀಧ್ರಂ ರೋಹಣಮ ಗಡಾರ್ವಾರ್ಣಿಸಲಱಿವರಣ್ಣ ತಜ್ಜನಪದಮುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರಪು. ೩-೧೧). [ಸಂ.]

ಸರ್ವರ್ತುಕನಂದನ (ನಾ). ಎಲ್ಲ ಋತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹೂವು ಹಣ್ಣುಗಳಿಂದ ಸಮೃದ್ಧವಾಗಿರುವ ತೋಟ : ತ್ರಿಲೋಕತಿಲಕನ ಜನ್ಮೋತ್ಸವದೊಳೇಕಸಮಯ ಸಮವರ್ತೀರ್ಣ ಸರ್ವರ್ತುಕನಂದನ ವಿಕಸದಶೋಕ ವಿಕಚ ಮಲ್ಲಿಕಾಬದ್ಧ ಕುಟ್ಮಲಾಡಂಬರ . . . ಲೋಧ್ರಂಗಳಿಂ ರಾಗಮಂ ಬೀಱುವಂತೆ . . . ಮಹೀಕಾಂತ ಸೊಗಯಿಸ (ಆದಿಪು. ೭-೩೭ ವ). [ಸಂ.]

ಸರ್ವರ್ತುಕೋದ್ಯಾನ (ನಾ). = ಸರ್ವರ್ತುಕನಂದನ: ಉದಗ್ರದೇವನಿವಾಸಾವಳಿಯಿನುದ್ಯಶಾಳಿವನದಿಂ ಸರ್ವರ್ತುಕೋದ್ಯಾನನಂದನದಿಂ . . . ತನಗನ್ವರ್ಥಮೆನಿಪ್ಪುದಾ ಪುರವರಂ ಶೋಭಾವತೀನಾಮದಿಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೮೪-೨) ; ಸರ್ವರ್ತುಕೋದ್ಯಾನವೆನಿಸಿದ ಬನಂಗಳಿಂ (ತಿರು. ದೇ. ೨-೮). [ಸಂ.]

ಸರ್ವಲಗ್ಗೆ (ನಾ). = ಸಬ್ಬಲಗ್ಗೆ ೧ : ಸರಕಟಸಿ ದಳ ಸರ್ವಲಗ್ಗೆಯಲುರವಣಿಸ ಯುಪುಸುರೂನು ಕಂತನು ನರನ (ಕುಮಾರ. ೪-೨೮); ಬಲವೆಲ್ಲ ಸರ್ವಲಗ್ಗೆಯೊಳೆಱಿದೊಡೆ ರಾಮನಳವುಗೆಟ್ಟನೆ ಮನದೊಳಗೆ ತಳೆದನೆ ಚಿಂತೆಯ ಕುಲಗಿರಿಯಂತೆ ನಿಶ್ಚಳನಾಗಿರ್ದನಾಜಿಯೊಳು (ತೊರಾಮಾ. ೨೦-೨೫). [ಸರ್ವ + ಲಗ್ಗೆ]

ಸರ್ವಲೆ (ನಾ). ೧. ಕಬ್ಬಿಣದ ದೊಣ್ಣೆ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ ; ಈಟಿ ; ಸಬಳ. [ಸಂ. ಸರ್ವಲಾ]

ಸರ್ವವಿತ್ತು (ನಾ). ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಬಲ್ಲವನು; ಸರ್ವಜ್ಞ : ಭಗವಾನನಿವ ಸರ್ವವಿತ್ತು ನೀಂ ಮೋದದಿಂದೆನ್ನ ಸಂಶಯವನಪಹರಿಸು (ಪದ್ಮರಾ. ೧೧-೮).
[< ಸಂ. ಸರ್ವವಿದ್]

ಸರ್ವವಿದ (ನಾ). = ಸರ್ವವಿತ್ತು : ನೀಂ ಚಿರ ಪೇೞೆಂತು ಸರ್ವವಿದನ್ಯ (ಜೈಮಿನಿ. ೧೮). [ಸಂ. ಸರ್ವವಿದ್]

ಸರ್ವವೇದ (ನಾ). 'ವಿಶ್ವಜಿತ್' ಎಂಬ ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿ ತನ್ನ ಸರ್ವಸ್ವವನ್ನೂ ದಾನಮಾಡಿದವನು : "ಸರ್ವಸ್ವಮಂ ಕೊಟ್ಟವಂ ಸರ್ವವೇದನಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೨೭-೧೪). [ಸಂ. ಸರ್ವವೇದಸ್]

ಸರ್ವವೇದ್ಯ (ನಾ). ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದಿರುವಂತಹುದು ; ಸರ್ವವಿದಿತವಾದುದು: ಒಂದು ಗುರಿಯನ್ನು ಸಾಧಿಸಬೇಕಾದರೆ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆಯಿಂದ ದುಡಿಯಬೇಕೆಂಬುದು ಸರ್ವವೇದ್ಯವಾದ ವಿಚಾರ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಸರ್ವವ್ಯಾಪಕ (ಗು). ೧. ಎಲ್ಲ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ; ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಆವರಿಸಿರುವ : ಇಂದ್ರನ ಸರ್ವವ್ಯಾಪಕಶಕ್ತಿಯನ್ನು . . . ಪೃಥಿವ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳೆರಡೂ ಹೊಂದಲಸಮರ್ಥವಾದವು (ಋಗ್ವಾರ. ೬೯). (ನಾ). ೨. ಎಲ್ಲ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವವನು : ಪರಮಾತ್ಮನು ಸರ್ವಜ್ಞನೂ ಸರ್ವಶಕ್ತನೂ ಸರ್ವವ್ಯಾಪಕನೂ ಆಗಿದ್ದರೆ, ಜೀವಾತ್ಮನು ಅಲ್ಪಜ್ಞನೂ ಅಲ್ಪಶಕ್ತನೂ ಅಲ್ಪವ್ಯಾಪಕನೂ ಆಗಿರುವನು (ಶಕ್ತಿವಿ. ೭). [ಸಂ.]

ಸರ್ವಶಕ್ತ (ನಾ). ಎಲ್ಲ ಶಕ್ತಿಗಳನ್ನೂ ಹೊಂದಿದವನು : "ಸರ್ವಶಕ್ತನಲ್ಲಿಯುಂ ಸರ್ವಸನ್ನಾಹಪೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೩೩-೧೫) ; ಪರಮಾತ್ಮನು ಸರ್ವಜ್ಞನೂ ಸರ್ವಶಕ್ತನೂ ಸರ್ವವ್ಯಾಪಕನೂ ಆಗಿದ್ದರೆ, ಜೀವಾತ್ಮನು ಅಲ್ಪಜ್ಞನೂ ಅಲ್ಪಶಕ್ತನೂ ಅಲ್ಪವ್ಯಾಪಕನೂ ಆಗಿರುವನು (ಶಕ್ತಿವಿ. ೭). [ಸಂ.]

ಸರ್ವಶ್ರೀ (ನಾ). ಅನೇಕ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ, ಪ್ರತಿಯೊಂದರ ಆರಂಭದಲ್ಲೂ 'ಶ್ರೀ' ಕಾರವನ್ನು ಸೇರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಎಲ್ಲ ಹೆಸರುಗಳಿಗೂ ಅನ್ವಯಿಸುವಂತೆ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸುವ ಅದೇ ಅರ್ಥದ ಪದ : ಇಂದಿನ ಸಭೆಗೆ ಸಂಘದ ಸದಸ್ಯರುಗಳಾದ ಸರ್ವಶ್ರೀ ರಾಮಣ್ಣ, ಭೀಮಯ್ಯ, ಪುಟ್ಟಪ್ಪ ಎಲ್ಲರೂ ಆಗಮಿಸಿದ್ದರು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಸರ್ವಸನ್ನಾಹ (ನಾ). ೧. ಸಕಲ ಸೇನಾಬಲವು ಸಜ್ಜಾಗಿರುವಿಕೆ : "ವೀರಬಲಮಂ ಸರ್ವಸನ್ನಾಹಮೆಂಬುದು" (ಮಂಗರಾ. ೧೪೦-೪). ೨. ಎಲ್ಲರಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವವನು; ಸರ್ವಾತ್ಮಕ; ಪರಮಾತ್ಮ: "ಸರ್ವಶಕ್ತನಲ್ಲಿಯುಂ ಸರ್ವಸನ್ನಾಹಮೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೩೨-೧೫). [ಸಂ.]

ಸರ್ವಸಮ್ಮತ (ನಾ). ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಒಪ್ಪಿಗೆಯಾದುದು: ಬುದ್ಧನು . . . ತನ್ನ ಬುದ್ಧಿವಾದವನ್ನೇ ಸರ್ವಸಮ್ಮತವಾಗುವಂತೆ ಮಂಡಿಸತೊಡಗಿದನು (ಭಾರದ. ೧೨೦). [ಸಂ.]

ಸರ್ವಸಾಕ್ಷಿ (ನಾ). ೧. ಎಲ್ಲ ಘಟನೆಗಳಿಗೂ ಸಾಕ್ಷಿಯಾದವನು; ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಕಂಡವನು; ಪರಮಾತ್ಮ : ತಾ ಸರ್ವಸಾಕ್ಷಿಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆವೊಂದಿನಿತು ಬೇಸರಾಗದೆ ಬಾಳ್ವುದೆಂದು . . . ಪರಸುತ್ತ (ನವಮೋ. ೧೩-೫೭); ಸರ್ವಸಾಕ್ಷಿಯಾದ ಭಗವಂತನೊಬ್ಬನಿದ್ದಾನೆ (ನಿಕಉ. ೧೨೧). ೨. ವಾಯು. ೩. ಅಗ್ನಿ. [ಸಂ. ಸರ್ವಸಾಕ್ಷಿನ್]

ಸರ್ವಸಾಧನಿ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಭೂತ, ವರ್ತಮಾನ, ಭವಿಷ್ಯತ್ ಮತ್ತು ಸರ್ವಸಾಧನಿ ಎಂಬ ಆಖ್ಯಾತವಿಭಕ್ತಿಯ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ವಿಧ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಹತ್ತುವ ಆಖ್ಯಾತವಿಭಕ್ತಿ: ಭೂತವತಿ ವರ್ತಮಾನಂ ಖ್ಯಾತ ಭವಿಷ್ಯಂತಿ ಸರ್ವಸಾಧನಿಯೆಂಬಾಖ್ಯಾತವಿಭಕ್ತಿಗಳಕ್ಕುಮತೀತಭವದ್ಭಾವಿಕಾಲ ವಿಧ್ಯಾದಿಗಳೊಳ್ (ಶಬ್ದಾವ. ೩೭೪). [ಸಂ. ಸರ್ವಸಾಧನೀ]

ಸರ್ವಸಾಧು (ನಾ). [ಜೈನ] ಮೂಲಗುಣಾದಿಕ ತಪಶ್ಚರಣವನ್ನು ಆತ್ಮೀಕರಿಸಿಕೊಂಡು ಸರ್ವಜೀವಗಳಲ್ಲಿ ಸಮಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಸಾಧು: ಉದ್ಧರಿಸುಗೆ ತಾತ್ಪರ್ಯದಿನರ್ಹತ್ಸಿದ್ಧಾಚಾರ್ಯೋಪಾಧ್ಯಾಯ ಸರ್ವಸಾಧುಗಳೆಮ್ಮಂ (ಆದಿಪು. ೧-೬). [ಸಂ.]

ಸರ್ವಸಾಮಾನ್ಯ (ನಾ). ೧. ತೀರ ಸಾಮಾನ್ಯವಾದುದು ; ವಾಡಿಕೆಯಾದುದು: ಒಬ್ಬರಿಗೆ ತಿನ್ನಲು ಸಾಧ್ಯವಿರುವುದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಒತ್ತಾಯದಿಂದ ಬಡಿಸುವುದು ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಸರ್ವಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಒಂದು ಪದ್ಧತಿಯೇ ಆಗಿಹೋಗಿದೆ (ಅಡುಸಾ. ೮೬). ೨. ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸಮಾನವಾದುದು ,— ಅನ್ವಯಿಸುವಂತಹುದು: ಇದು ಸರ್ವಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಸಮಸ್ಯೆಯಾದುದರಿಂದ ಎಲ್ಲರೂ ಇದರ ಬಗ್ಗೆ ಗಮನ ಹರಿಸಬೇಕು (ರೂಢಿ). ೩. ಸಾಧಾರಣಜನ; ಜನಸಾಮಾನ್ಯ: ಕಾವ್ಯವು ಜನ್ಮಾಂತರೀಯ ಪುಣ್ಯದಿಂದ ಪ್ರತಿಭಾವಂತರಾದ ಕವಿಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಗೋಚರವಾಗುವುದೇ ಹೊರತು ಸರ್ವಸಾಮಾನ್ಯರಿಗಲ್ಲ (ಭಾರದ. ೪೪೪). [ಸಂ.]

ಸರ್ವಸಿದ್ಧಿ (ನಾ). ೧. ಎಲ್ಲದರಲ್ಲೂ ಸಫಲತೆಯನ್ನು ಹೊಂದುವಿಕೆ,— ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುವಿಕೆ. ೨. ಎಲ್ಲ ಬಗೆಯ ಸಿದ್ಧಿಗಳನ್ನು ದೊರಕಿಸಿಕೊಡುವಂತಹುದು: ಅಯ್ಯಾ ಎನಗೆ ರುದ್ರಾಕ್ಷಿಯೇ ಸರ್ವಸಿದ್ಧಿ (ಬಸವ. ೯೫೯). ೩. ಬಿಲ್ವವೃಕ್ಷ. [ಸಂ.]

ಸರ್ವಸಿದ್ಧಿಆಚಾರ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ಶಿಲೇಮುದ್ದರ ಮಮ್ಮರ್ಮಾನ್ ಸರ್ವ್ವಸಿದ್ಧಿಆಚಾರ್ಯ(ರ್ಯ್ಯ)ರ ಚಟ್ಟರ ರೇವಡಿ ಒವಜ್ಜರ್ ತೆಜ್ಜಣದಿಶೆ ಮಾಡಿದೊರ್ (ಇಳ. X, ೧೭೦-೨; ೮ ನೆಯ ಶತ). [ಸಂ.]

ಸರ್ವಸ್ವ (ನಾ). ೧. ಸಮಸ್ತ ಸ್ವತ್ತು ; ಸಕಲೈಶ್ವರ್ಯ : ಆ ಮ್ಲೇಚ್ಛರಾಜರಂ ಕಾಣಿಸಿಯುಮಾಳ್ತನಮಂ ಪೂಣಿಸಿಯುಂ ಚಕ್ರವರ್ತಿಗೆ ಸರ್ವಸ್ವಮಂ ಕುಡಿಸಿಯುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೬೭ ವ); ಪ್ರಾಣೇಶ, ಸೂರೆಗೊಳ್ಳೆನ್ನ ಸರ್ವಸ್ವಮಂ (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೪೧-೧೧೧೧). ೨. ಅತ್ಯಂತಮಹತ್ವದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು; ಸಾರಭೂತವಾದುದು: ಆವಲರುಂ ಪಣ್ಣುಂ ಬೀತೋವವು ಗಡ ಬೀಯವಲ್ಲಿ ಮಲ್ಲಿಗೆಗಳುಮಿಮ್ಮಾವುಗಳುಮೆಂದೊಡಿನ್ ಪೆಜತಾವುದು ಸಂಸಾರಸಾರಸರ್ವಸ್ವಫಲಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೫೩). [ಸಂ.]

ಸರ್ವಸ್ವತಂತ್ರ (ನಾ). ಎಲ್ಲ ರೀತಿಯಿಂದಲೂ ಸ್ವತಂತ್ರನಾದವನು ; ತನ್ನ ಇಚ್ಛೆಯಂತೆ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ನೆರವೇರಿಸಲು ಸಮರ್ಥನಾದವನು : ಲಕ್ಷ್ಮೀಲೋಲ ಜೀಯ ಸರ್ವಸ್ವತಂತ್ರನೆ ಬಿಡಿಸು ಸಂಸಾರಪಾಶದಿಂದೆನ್ನನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೩-೨೦). [ಸಂ.]

ಸರ್ವಸ್ವಹರಣ (ನಾ). ಸರ್ವೈಶ್ವರ್ಯವನ್ನೂ ಕಿತ್ತುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ; ಎಲ್ಲ ಸಂಪತ್ತನ್ನೂ ಅಪಹರಿಸುವಿಕೆ : ಅಹಿತರ್ ಸಂಧಿಯುಮಂ ವಿಗ್ರಹಮುಮನಾತನೊಳೊಂಡರ್ಚರೇಕೆನೆ ಸರ್ವಸ್ವಹರಣಮಂ ಸಂಧಿ ಶಿರಃಪ್ರಕರಣಮಂ ತಮಗೆ ವಿಗ್ರಹಂ ಮಾಳ್ಪುದೆಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೧೧೪). [ಸಂ.]

ಸರ್ವಸ್ವಾಪಹರಣ (ನಾ). = ಸರ್ವಸ್ವಹರಣ : ಮುಳಿದು ಸರ್ವಸ್ವಾಪಹರಣಮಂ ಮಾಳ್ಪ ಕಡುಗಲಿತನವಿದಾವ ಪುಣ್ಯವ ಪಡೆವ ಶಿಷ್ಯತನದೊಳಗು (ಪಟಿಕಾ. ೮-೬). [ಸಂ.]

ಸರ್ವಸ್ವಾಪಹಾರ (ನಾ). = ಸರ್ವಸ್ವಹರಣ : ಕಾಪಥವನಾಶ್ರಯಿಸಿ ಕೋಪಾಟೋಪದಿಂದುತ್ತಮರ ಸರ್ವಸ್ವಾಪಹಾರವ ಮಾಡಿ ಬದುಕುವುದಾವ ಗುಣ (ಕುಮಾಎ. ೩-೧೧). [ಸಂ.]

ಸರ್ವಸ್ವಾಮ್ಯ (ನಾ). ಸಂಪೂರ್ಣ ಒಡೆತನದ ಹಕ್ಕು: ಪ್ರಭುತ್ವಾಧಿಕಾರದ ಸರ್ವಸ್ವಾಮ್ಯ ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು (ರಾಜಪ. ೭೪). [ಸಂ.]

ಸರ್ವಾಂಗ (ನಾ). ಎಲ್ಲ ಅವಯವಗಳು; ಸಮಸ್ತ ಅಂಗಗಳು; ಇಡಿಯ ದೇಹ : ಇಳಿದ ಬೆಳುಗಡ್ಡದಿಂ ನಡುಗುವ ನರೆದಲೆಯಿಂ ನರೆತು ಸಡಿಲ್ದ ಸರ್ವಾಂಗದಿಂ . . . ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನೆ ಚಪ್ಪರದ ಬಾಗಿಲ್ಗೆ ಬಂದೊಡೆ (ಸಂಜಿರ. ೬-೨೬); ಶರಮಯವು ಸರ್ವಾಂಗವಿನ್ನೀ ಸರಳು ನೆಡಲೆಂಬಿಲ್ಲ (ಕುಮಾದ್ರೋ. ೬-೫೩). [ಸಂ.]

ಸರ್ವಾಂಗಜ್ವರ (ನಾ). ಎಲ್ಲ ರೀತಿಯ ಜ್ವರ : ನಾಭಿಯನ್ನು ಕಿರುಕುಸಾಲೆಯ ರಸದಲ್ಲಿ ಮರ್ದಿಸಿ ಸಹದೇವಿ ಮೊಲೆಹಾಲಲ್ಲಿ ನಸ್ಯವಂ ಮಾಡಲು ಒಂದು ಭಾಗ ಜ್ವರ, ನಾಸಾರಂಧ್ರವುಳ್ಳೆಡೆಗೆ ನಸ್ಯವಂ ಮಾಡಲು ಸರ್ವಾಂಗಜ್ವರ ಹರ (ವೈದ್ಯಪಿ. ೧೯೩); ಜ್ವರಕ್ಕೆ . . . ನೆಲಲಲ್ಲಾರಿಸಿ ಹಾಲುಬೆಲ್ಲದಲ್ಲನುಪಾನದಿಂದ ಕೊಡಲು ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜ್ವರ ಹರ. ಬಿಸಿನೀರಿಂ ಸರ್ವಾಂಗಜ್ವರಹರ (ವೈದ್ಯಪಿ. ೧೯೯). [ಸಂ.]

ಸರ್ವಾಂಗಪಾವಡೆ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಭವಿಗಳಿಗೆ ಕಾಣಬಾರದೆಂದು ಶಾಕಪಾಕಗಳಿಗೆ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಹೊದಿಸುವ ವಸ್ತ್ರ : ಸರ್ವಾಂಗಪಾವಡೆಯಾದಲ್ಲಿ ಹೊಳೆ ತಟಾಕ ಮಿಕ್ಕಾದ ಬಹುಜಲಂಗಳ ಮೆಟ್ಟಲಾಗದು (ಎಲೀಶ್ವ. ೫೬); ಪಾಕಶುದ್ಧಿಗಳೆನ್ನು ಸರ್ವಾಂಗಪಾವಡೆಯ ಕಟ್ಟುವುದು ಭವಿ ನೋಡಲು ಸೋಕೆ ಭಾಂಡದೊಳಿರ್ದ ತೈಲಾದಿಗಳ ಬಿಡುವುದೈ ಕಂಡ ಬಿಡದಿರ್ದವಂ ವ್ರತಭ್ರಷ್ಟನು (ವೀಶೈಪು. ೬-೧೫೧೦). [ಸರ್ವಾಂಗ + ಪಾವಡೆ (< ಪಾವುಡ)]

ಸರ್ವಾಂಗಪ್ರಣತ (ನಾ). ಸಾಷ್ಟಾಂಗನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿದವನು : ಗಂಧಕುಟಿಯಂ ತ್ರಿಃಪ್ರದಕ್ಷಿಣಂಗೆಯ್ದು ಸರ್ವಾಂಗಪ್ರಣತನಾಗಿ (ಆದಿಪು. ೧೦-೫೫ ವ). [ಸಂ.]

ಸರ್ವಾಂಗಮಲಧಾರಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಸ್ನಾನಶೌಚವರ್ಜನದಿಂದಾಗಿ ಮೈಯೆಲ್ಲ ಕೊಳೆ ತುಂಬಿದ ಸಂನ್ಯಾಸಿ : ಸರ್ವಾಂಗಮಲಧಾರಿಗಳೊಂದು ಶಿಲಾತಳದ ಮೇಗಿರ್ದಾಗಮಮಂ ಪರಿವಿಡಿಗೆಯ್ಯುತ್ತುಮರ್ಥಮಂ ಭಾವಿಸುತ್ತುಂ ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯದೊಳ್ ತಗುಳ್ದಿರ್ದೊರಂ . . . ಲಲಿತಘಟೆ ಕಂಡು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೯೬-೨). [ಸಂ. ಸರ್ವಾಂಗಮಲಧಾರಿನ್]

ಸರ್ವಾಂಗಯಜ್ಞ (ನಾ). ದೇಹಸಹಿತವಾಗಿ ಸಮಸ್ತವನ್ನೂ ಬಲಿಕೊಡುವ ಯಜ್ಞ; ಸರ್ವಾಹುತಿಯ ಯಾಗ: ಪಿನಾಕಿಯ ಪದವ ಹಿಡಿದೋಲೈಸುವೆನು ಸರ್ವಾಂಗಯಜ್ಞದಲಿ (ಕುಮಾಗ. ೯-೨೧). [ಸಂ.]

ಸರ್ವಾಂಗರೋಮ (ನಾ). ಮೈಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಕೂದಲಿರುವ ಪ್ರಾಣಿ; ಕರಡಿ: ಕೊಂಗ ಹಂಗ ಸರ್ವಾಂಗರೋಮ ತುಂಗಶರಭ . . . ತುಂಬಿರೆ (ವಿದ್ಯಾಶ. ೪೩-೪). [ಸಂ. ಸರ್ವಾಂಗರೋಮನ್]

ಸರ್ವಾಂಗಸುಂದರ (ನಾ). ೧. ಎಲ್ಲ ರೀತಿಯಿಂದಲೂ ಚೆಲುವಾದುದು; ಸಮಗ್ರಸೌಂದರ್ಯವುಳ್ಳದು : ಪ್ರಾಂತೀಯಭಾಷೆಗಳ ಉತ್ಕೃಷ್ಟಗ್ರಂಥಗಳ ಭಾಷಾಂತರದಿಂದ ಹಿಂದಿ ಪರಿಪುಷ್ಟವಾಗಿ; ಸರ್ವಾಂಗಸುಂದರವಾಗಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತಿದೆ (ಭಾರದ. ೪೭೪). ೨. ಎಲ್ಲ ರೀತಿಯಿಂದಲೂ ಚೆಲುವಾದವನು; ಪೂರ್ಣಸೌಂದರ್ಯವನ್ನುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಆ ಸರ್ವಾಂಗಸುಂದರನಾದ ಬಾಲಕನನ್ನು ಕಂಡು ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹರ್ಷವಾಯಿತು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಸರ್ವಾಂಗಸುಂದರಿ (ನಾ). ಪೂರ್ಣಸೌಂದರ್ಯವುಳ್ಳವಳು: ಈ ಹುಡುಗಿ ಸರ್ವಾಂಗಸುಂದರಿಯಾಗಿದ್ದಳು (ಪುನರು. ೨೫೭). [ಸಂ. ಸರ್ವಾಂಗಸುಂದರೀ]

ಸರ್ವಾಂಗಾಸನ (ನಾ). [ಯೋಗ] ಆಸನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಸರ್ವಾಂಗಾಸನದ ಪ್ರಭೇದವೇ "ವಿಪರೀತಕರಣಿ" ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ (ಭಾರದ. ೧೫೭). [ಸಂ.]

ಸರ್ವಾಂಗೀಣ (ಗು). ೧. ಎಲ್ಲ ಅವಯವಗಳಿಗೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿದ ; ಸರ್ವಾಂಗಕ್ಕೂ ಆವರಿಸಿದ : ಮರುದೇವಿಮಹಾದೇವಿ . . . ಸರ್ವಾಂಗೀಣಮೌಕ್ತಿಕಾಭರಣಕಿರಣಾಕೀರ್ಣ ಸುವರ್ಣದುರ್ಲಕ್ಷಹರಿಚಂದನನಾಂಗರಾಗೆಯುಂ . . ಆಗಿ (ಆದಿಪು. ೭-೨೬ ವ). ೨. ಸಮಸ್ತ; ಸಮಗ್ರವಾದ : ಅನಂತವೀರ್ಯಕುಮಾರಂಗೆ ಚಕ್ರವರ್ತಿಸುತಾ ಪರಂಪರೆಯೊಳೊರ್ವಳನಪೂರ್ವಸರ್ವಾಂಗೀಣವಸ್ತುತ್ರಭಾಜನೆಯಂ ಕುಡಿಸುವುದುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೭೭ ವ). (ನಾ). ೩. ಸಮಗ್ರವಾದುದು ; ಸಂಪೂರ್ಣವಾದುದು : ಕತೆ ಸರ್ವಾಂಗೀಣವಾದ ಬೆಳವಣಿಗೆಯನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡಿದೆ (ಕೋಶಕ್ಕೆ. ೨೯೫). [ಸಂ.]

ಸರ್ವಾಂಗೋಡು, ಸರ್ವಂಗೋಡು (ನಾ). ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಒಳಗೊಂಡುದು (?): ಆ ಗಡಿಯಿಂದೊಳಗುಳ ಮನೆ ಮನೆತಾಣ ಅಂಗೋಡು ಅಂಗ ಸಸಿ ನೆಲ ಹೊಲ ಮರ ಫಲ ಬೆ[ಣ] ಬಿಳಿರು ಬಿಟಿ ಬಿಟ ಮುಂತ್ತಾಗಿ ಸರ್ವಾಂಗೋಡು ಸಹಿತವಾದಯಿಂತಿವೆಲಉ (ಕಇ. III-i, ೭-೨೦ ; 1527) ; ಕಿರುಕುಳ ಸುವರ್ನಾದಾಯ ಸರ್ವಾಂಗೋಡು ಸಹವಾದ ಭೂಮಿ ಮನೆಯನ್ನು ಗೈಸಿ ರೂಪ ಮಾಡಿಕ್ಕೊಣ್ಣು (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೯೮-೭೨ ; 1668). **ಸರ್ವಂಗೋಡು** : ಬೇಣ ಬಿಳಿರು ಬೆಟು ಬಿಟ ನಿಧಿ ನಿಕ್ಷೇಪ ಜಲ ಪಾಶಾಣ . . . ಅಷ್ಟಭೋಗ ಸರ್ವಂಗೋಡು ಸಹವಾದ ಸಮಸ್ತಉತ್ಪತ್ತಿ (ಕಇ. III-i, ೯-೫೫ ; 1538). 'ಅಂಗೋಡು' ಪರಾ. [ಸರ್ವ$_2$ + ಅಂಗ$_2$ + ಕೋಡು$_1$]

ಸರ್ವಾಂಗೋಪನತ (ನಾ). = ಸರ್ವಾಂಗಪ್ರಣತ : ಭಗವತ್‌ಪಾದಪೀಠೋಪ ಕಂಠದೊಳ್ ಸರ್ವಾಂಗೋಪನತನಾಗಿ ನಿಂದಾಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೪-೧೩೭ ವ). [ಸಂ.]

ಸರ್ವಾಂತರ್ಯಾಮಿ (ನಾ). ಯಾವಾಗಲೂ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯೂ ಎಲ್ಲರಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವವನು ; ಪರಮಾತ್ಮ : ಸರ್ವಾಂತರ್ಯಾಮಿ ನೀನೆ ಅಯ್ಯಾ (ಅಖಂಡೇ. ೧೯೭-೧೭) ; ಸರ್ವಾಂತರ್ಯಾಮಿ ಒರ್ವನೆಂಬುವ ತತ್ತ್ವ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿ ಇರುತಿರಲು ಮೋಕ್ಷವದು ಸರ್ವರಿಗೆ ಸುಲಭ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೩೩೭). [ಸಂ. ಸರ್ವಾಂತರ್ಯಾಮಿನ್]

ಸರ್ವಾತಿಸಾರ (ನಾ). ಅತಿಸಾರರೋಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಅಜಾಮೋದ . . . ಶುಂಠಿ ಇವಂ ಕ್ರಮದಿಂ ವೃದ್ಧಿಯಾಗಿ ಹೆಚ್ಚಿಸಿ ಚೂರ್ಣವ ಮಾಡಿ ಮೊಸರಿಂ ಕಲಸಿ ಕೊಡಲು ಜ್ವರಾತಿಸಾರ, ಸರ್ವಗ್ರಹಣಿ, ಸರ್ವಾತಿಸಾರ ಸಹ ಪರಿಹಾರವಕ್ಕುಂ (ಸಕವೈ. ೩೦೭). [ಸಂ.]

ಸರ್ವಾತೀತ (ನಾ). ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ದಾಟಿ ಆಚೆಗೆ ಇರುವವನು ; ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಮೀರಿದವನು ; ಪರಮಾತ್ಮ : ಸರ್ವಾತೀತನಾದಾರೂಢಮೂರ್ತಿಯ ಭೂತಭೌತಿಕ ಜಾತಪ್ರಾಣಗಳೆಂತರಿವರು (ಗಣಕಾ. ೧೮-೧). [ಸಂ.]

ಸರ್ವಾತ್ಮ (ನಾ). ೧. ಸರ್ವರಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವವನು ; ಪರಮಾತ್ಮ. ೨. ಶಿವ : ಸರ್ವಾತ್ಮನಂ ಭಕ್ತಾತ್ಮನಂ ಮಾಡಿ ಸೂಕ್ತಿ ಹೊಗಳಲು (ಬಸಪು. ೬೯-೧೨) ; ಘನ ಜಗನ್ಮಯನಾಗಿ ಸರ್ವಾತ್ಮನು ಮಹೇಶ್ವರನೆನಿಪನೀತನ ನೆನಹನೀತನ ನಿಜವನಜೆವ ಮಹಾತ್ಮರಾರು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೯-೩). [ಸಂ. ಸರ್ವಾತ್ಮನ್]

ಸರ್ವಾಧಿಕಾರ (ನಾ). ೧. ಎಲ್ಲ ಬಗೆಯ ಅಧಿಕಾರ ; ಪರಮೋಚ್ಚವಾದ ಅಧಿಕಾರ. ೨. ಎಲ್ಲ ಒಡೆತನವೂ ಒಬ್ಬನಿಗೇ ಮೀಸಲಾಗಿರುವುದು ; ಏಕಸ್ವಾಮಿತ್ವ : ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟೇ ಲೋಪದೋಷಗಳಿದ್ದರೂ ಅದು ಸರ್ವಾಧಿಕಾರಪ್ರಭುತ್ವಕ್ಕಿಂತ ಸಾವಿರಪಾಲು ಮೇಲು (ಪಂಜಪಂ. ೧೦೫). [ಸಂ.]

ಸರ್ವಾಧಿಕಾರತ್ವ (ನಾ). = ಸರ್ವಾಧಿಕಾರ ೨ : ಆಚರಣೆಯಲ್ಲಿ ಪಕ್ಷವು ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿಗಳ ಸರ್ವಾಧಿಕಾರತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿ ನಡೆಯುತ್ತದೆ (ರಾಜಪ. ೬೫). [ಸಂ.]

ಸರ್ವಾಧಿಕಾರಿ (ನಾ). ೧. ಅರಸನ ಕೈಕೆಳಗಿರುವ ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಪರಮಾಧಿಕಾರವುಳ್ಳ ಹುದ್ದೆದಾರ : ಸರ್ವಾಧಿಕಾರಿ ಕಮ್ಮಟದ ಶ್ರೀಮಲ್ಲಯ್ಯಂಗಳು . . . ಹರಿಹರೇಶ್ವರದೇವರ ಧರ್ಮ್ಮಪ್ರಸಂಗವಂ ಬಿಂನಪಂಗೆಯ್ದು (ಕಇ. IV, ೧-೯೯ ; 1204) ; ನಂಜರಾಜಯ್ಯನು ಇಮ್ಮಡಿಕೃಷ್ಣರಾಜನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ . . . ಸರ್ವಾಧಿಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದನು (ಸಕವೈ. vi, ಪ್ರಸ್ತಾವನ). ೨. ಮಠಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಮಿಗಳ ಕೈಕೆಳಗಿರುವ ಸರ್ವೋಚ್ಚ ಅಧಿಕಾರಿ : ದೊಡ್ಡ ಮಠಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಒಬ್ಬ ಸರ್ವಾಧಿಕಾರಿ ಇರುತ್ತಾನೆ (ರೂಢಿ). ೩. ದೇಶದ ಸಮಸ್ತ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ತನ್ನ ಕೈಯಲ್ಲಿಯೇ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡವನು ; ನಿರಂಕುಶಪ್ರಭು : "ಯಾವ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿಯ ಆಗಲಿ ನಿರಂಕುಶಾಧಿಕಾರ ಪಡೆದಿರುವವನು ; ಸರ್ವಾಧಿಕಾರಿ" (ಇಂಕಾ Dictator). [ಸಂ. ಸರ್ವಾಧಿಕಾರಿನ್]

ಸರ್ವಾನುಮತ (ನಾ). ಎಲ್ಲರ ಒಪ್ಪಿಗೆ ; ಸರ್ವರಿಂದಲೂ ಅಂಗೀಕಾರ : ಸರ್ವಾನಮತದಿಂದ ನಾನು ಹೋಗುವುದು ನಿಶ್ಚಯವಾಯಿತು (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೨೪೪). [ಸಂ.]

ಸರ್ವಾನುಮತಿ (ನಾ). = ಸರ್ವಾನುಮತ : ಅಂತು ಇಂತು ಮೂರನೆಯ ದಿನ ಸರ್ವಾನುಮತಿ ದೊರೆಯಿತು (ಪುನರು. ೩೦೭). [ಸಂ.]

ಸರ್ವಾಪರಾಧ (ನಾ). ಎಲ್ಲ ಬಗೆಯ ತಪ್ಪು; ಸಂಪೂರ್ಣ ಅಪರಾಧ : ಸರ್ವಾಪರಾಧವ ಕ್ಷಮಿಸಯ್ಯ ಎನ್ನ (ಪುರಂದ. ೨-೯ ಪಲ್ಲವಿ). [ಸಂ.]

ಸರ್ವಾಪರಾಧಿ (ನಾ). ಎಲ್ಲ ಬಗೆಯ ಅಪರಾಧಗಳನ್ನೂ ಮಾಡಿದವನು; ಎಲ್ಲ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೂ ಅಪರಾಧಿಯಾದವನು : ಸರ್ವಾಪರಾಧಿಯಾನು ಎನ್ನ ಮನದ ಕೊನೆಯ ಸೂತಕ ಹಿಂಗದು (ಬಸವ. ೩೬೬); ನಾವು ನೆಚೆ ಸರ್ವಾಪರಾಧಿಗಳಾವ ಗುಣದೋಷವನು ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಭಾವಿಸುವ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೭-೨೪). [ಸಂ. ಸರ್ವಾಪರಾಧಿನ್]

ಸರ್ವಾಪಹಾರ (ನಾ). ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಅಪಹರಿಸುವಿಕೆ ; ಎಲ್ಲ ವಸ್ತುಗಳನ್ನೂ ಕದಿಯುವಿಕೆ : ವಿಸ್ತರಿಸಿದನು ಸರ್ವಾಪಹಾರವ ನೃಪಪಲಾಯನವ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೪-೧೦). [ಸಂ.]

ಸರ್ವಾಭ್ಯಂತರ (ನಾ). ಭೂಮಿಯ ಉತ್ಪನ್ನವನ್ನೂ ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲುವ ಕರ ಕಂದಾಯ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲ ಬಗೆಯ ಆದಾಯಗಳನ್ನೂ ಅನುಭೋಗಿಸುವ ಹಕ್ಕು : ಶ್ರೀಮದನಂತಕೋಟಿನಾಥಂಗೆಯಾ ಪುರವಂ ಸ್ಥಳವೃತ್ತಿಯುಮಂ ಸರ್ವ್ವಾಭ್ಯಂತರವಾಗಿ . . . ಆದಿತ್ಯದಂಡನಾಯ್ಕನು ಕೊಟ್ಟ (ಎಕ. VIII (S), ಸೊರಬ. ೨೭೭-೨೫ ; 1070). [ಸಂ.]

ಸರ್ವಾಭ್ಯಂತರಸಿದ್ಧಿ (ನಾ). = ಸರ್ವಾಭ್ಯಂತರ : ನರೆಯಂಗಲ್ ಪನ್ನೆರಡಜೊಳಗಣ ಉಪ್ಪುಂಟಿ[ಗೆ]ಯಂ ಸರ್ವ್ವಾಭ್ಯಂತರಸಿದ್ಧಿಯಾಗಿ ಸರ್ವ್ವನಮಸ್ಯವಗ್ರಹಾರಂ ಮಾಡಿ (ಎಇ. XX, ೭೭-೧೨ ; 1012) ; ಉಭಯಸಾಮ್ಯಮುಮಂ ಸರ್ವ್ವಾಬ್ಯನ್ತರಸಿದ್ಧಿಯಿಂ ಕೊಟ್ಟ ೩೬ಬಾಡದ ಬಳಿಯ ಮಾರಸಿಂಗನ ಪಳ್ಳಿ (ಸೌಇಇ. XX, ೪೦-೨೬ ; 1066). [ಸಂ.]

ಸರ್ವಾರ್ಥ (ನಾ). ೧. ಎಲ್ಲ ಬಗೆಯ ವಸ್ತು, ವಿಷಯ, ಉದ್ದೇಶ, ಐಶ್ವರ್ಯ ಮುಂತಾದುವು : ಎನ್ನೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿದ ವಸ್ತುವಿಂದೆ ಪಡೆದಂ ಸರ್ವಾರ್ಥಮಂ ಜಿಷ್ಣು (ರಾಜಶೇ. ೧-೧೧೧). ೨. ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತ ಮುಖ್ಯವಾದುದು ; ಸಾರಸರ್ವಸ್ವ : ಎಮಗೆ ಸಂಪ್ರತಿಗಿಲ್ಲ ಮನ ಘನಸಮರವೇ ಸರ್ವಾರ್ಥ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೬-೨೯). [ಸಂ.]

ಸರ್ವಾರ್ಥಸಾಧಕ (ನಾ). ಎಲ್ಲ ಬಗೆಯ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಸಾಧಿಸಿದವನು : ಸರ್ವಾರ್ಥಸಾಧಕಂ ತುಂಗಮಹಿಮಾಧಿಕಂ ಸಕಲದೇಶಿಕನಿಕರಪುಂಗವಂ ಬಿತ್ತರಿಸಿದಂ ತತ್‌ಪ್ರಸಂಗಮಂ (ವೀಶೈಪು. ೬-೧-೫). [ಸಂ.]

ಸರ್ವಾರ್ಥಸಿದ್ಧ (ನಾ). ೧. ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಸಾಧಿಸಿಕೊಂಡವನು ; ಸರ್ವಸಿದ್ಧಿಗಳನ್ನೂ ಪಡೆದವನು. ೨. ಶಾಕ್ಯಮುನಿ ; ಬುದ್ಧ. [ಸಂ.]

ಸರ್ವಾರ್ಥಸಿದ್ಧಿ (ನಾ). ೧. ಎಲ್ಲ ಬಗೆಯ ಇಷ್ಟಗಳು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದು, – ಪೂರ್ಣಗೊಳ್ಳುವುದು. ೨. [ಜೈನ] ಐದು ಅಣುತ್ತರಗಳೆಂಬ ವಿಮಾನಗಳಲ್ಲಿ, ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ವಿಮಾನ ; ಇದು ಪುಣ್ಯವಂತರ ವಾಸಸ್ಥಾನ: ಶುಕ್ಲಧ್ಯಾನದೊಳ್ ಸಮಾಹಿತಂ . . . ಸರ್ವಾರ್ಥಸಿದ್ಧಿಯೊಳ ಹಮಿಂದ್ರನಾದಂ (ಆದಿಪು. ೬-೩೪ ವ). [ಸಂ.]

ಸರ್ವಾರ್ಪಿತ (ನಾ). ಎಲ್ಲವನ್ನೂ (ದೇವರಿಗೆ) ಒಪ್ಪಿಸಿರುವುದು : ನೀನಿರಿಸಿದ ತನುವಿನಲ್ಲಿ ನಾನಂಜೆನಯ್ಯಾ ತನುವು ಸರ್ವಾರ್ಪಿತದಲ್ಲಿ ನಿಯತಪ್ರಸಾದಭೋಗಿಯಾಗಿ (ಬಸವ. ೭೫೯). [ಸಂ.]

ಸರ್ವಾವಧಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಪರಮಾವಧಿ, ದೇಶಾವಧಿ ಮತ್ತು ಸರ್ವಾವಧಿ ಎಂಬ ಮೂರು ಬಗೆಯ ಅವಧಿಜ್ಞಾನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಕೇವಲಜ್ಞಾನ:

ಕೇವಲಬೋಧೋದಯಮೆಂಬೀ ವಿಭವಂಬೆತ್ತು ಸಕಲರೂಪವ್ಯಾಪಾರಾವಗಮಸಂಪದಂ ಸರ್ವಾವಧಿ ಪುಟ್ಟಿತ್ತು ರಾಘವಪ್ರತಿಪತಿಯೊಳ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೭-೬೨). [ಸಂ.]

ಸರ್ವಾವಧಿಜ್ಞಾನ (ನಾ). = ಸರ್ವಾವಧಿ : ದೇಶಾವಧಿಜ್ಞಾನಿಯಪ್ಪ ಸೂರ್ಯಮಿತ್ರಮುನಿನಾಥನತಿವಿಶುದ್ಧಪರಿಣಾಮದಿಂ ಸರ್ವಾವಧಿಜ್ಞಾನಲೋಚನನಾಗಿ (ಸುಕುಮಾ. ೪-೫೪ ವ). [ಸಂ.]

ಸರ್ವಾವಧಿಬೋಧ (ನಾ). [ಜೈನ] ಸರ್ವಾವಧಿಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು; ಕೇವಲಜ್ಞಾನಿ : ನಿರುಪಮದೇಹಪ್ರಭಾದಿವ್ಯಸರ್ವಾವಧಿಬೋಧಂ ತುಷ್ಟನಾದಂ (ಸುಕುಮಾ. ೩-೪೮). [ಸಂ.]

ಸರ್ವೆ (ನಾ). ಪ್ರದೇಶ, ಜಮಿನು ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಆಕಾರ, ವಿಸ್ತಾರ, ಪರಿಮಿತಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸಲು ಮಾಡುವ ಅಳತೆ ಮತ್ತು ಅದರ ನಕ್ಷೆ ; ಮೋಜಣಿ : ನೆಲವನ್ನು ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಅಳತೆಮಾಡಿ ವಿವರವಾದ ನಕ್ಷೆ ಬರೆಯುವುದನ್ನು ಸರ್ವೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಅಳೆಯುವಿಕೆ ಅಥವಾ ಕ್ಷೇತ್ರಮಾಪನ) (ಭೂವಿವ. ೩೧); ಅದನ್ನು ಸರ್ವೆ ಮಾಡಿಸಿಯಾದರೂ ಕ್ರಮಪಡಿಸೋಣ (ಬೈಸರ್ವ. ೯೩). [<— ಇಂ. Survey]

ಸರ್ವೆಮರ (ನಾ). (ಭೂಮಿಯನ್ನು ಅಳತೆ ಮಾಡಲು ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದ) ನೇರವಾಗಿ ಎತ್ತರಕ್ಕೆ ಬೆಳೆಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಸರ್ವೆಮರ, ಕ್ಯಾಸುರಿನ (ಪ್ರಜಿಜಾ. ೧೯-೩೪೪). [ಸರ್ವೆ + ಮರ₁]

ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯ (ನಾ). ಎಲ್ಲ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು : ಇಂತು ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯಂ ಸಂದಣಿಸಿ ಕಣ್ಣೆಡೆಯ (ನಂಬಿರ. ೩-೧೫) ; ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯಕೆ ಮೋಹದ ಶಿಶುವದೊಂದೆ ಮುದ್ದಿನ ವಿಷಯಮಾಯ್ತು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೭-೪೪೩). [ಸಂ.]

ಸರ್ವೇಶ (ನಾ). ಸಕಲಕ್ಕೂ ಒಡೆಯನಾದವನು; ಪರಮಾತ್ಮ : ಸರ್ವಜ್ಞ ಸರ್ವಗ ಸರ್ವ ಸರ್ವೇಶ . . . ಶಿವ ಅವಧಾರು (ಬಸಪು. ೧-೬೬); ಪರಮವಿಲಾಸ ಹರಿ ಸರ್ವೇಶ ದೇವೇಶ . . . ರಕ್ಷಿಸು ನಮ್ಮನನವರತ (ಹರಿಸಾ. ೧೧). [ಸಂ.]

ಸರ್ವೇಸಾಧಾರಣ (ನಾ). ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸಮಾನವಾಗಿರುವುದು; ಹೆಚ್ಚುಗಾರಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು : ಯಾವ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ ಅವನು ಪ್ರಚಂಡನಲ್ಲ, ಸರ್ವೇಸಾಧಾರಣವಾಗಿದ್ದ (ಸ್ವಾಮಿಸ್ಮೃ. ೧೦). [< ಸರ್ವ₂ + ಸಾಧಾರಣ]

ಸರ್ವೇಸಾಮಾನ್ಯ (ನಾ). ತೀರ ಸಾಮಾನ್ಯವಾದುದು; ತುಂಬ ಸಹಜವಾದುದು: ಹೊಗೆಸೊಪ್ಪಿನ ರೂಢಿ ಇದ್ದವರಿಗೆ ಈ ಬಗೆಯ ವೈಚಿತ್ರ್ಯ ಸರ್ವೇಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿತ್ತು (ಎಳಜೀ. ೯೧). [< ಸಂ. ಸರ್ವಸಾಮಾನ್ಯ]

ಸರ್ವೈಕವಾಕ್ಯ (ನಾ). ಸರ್ವಸಮ್ಮತವಾದ ಮಾತು; ಒಮ್ಮತದ ನುಡಿ: ಸಾಸಿರ್ವರುಂ ಗೊಸಣೆಮೂಲ ನೆರದು ಸರ್ವೈಕವಾಕ್ಯದಿನೊಡಂಬಟ್ಟು . . . ಬಿಟ್ಟ ಧರ್ಮಾ (ಕಶಾ. IV, ೩೨-೧೯: 1088). [ಸಂ.]

ಸರ್ವೋಚ್ಚ (ಗು). ೧. ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಮೇಲಿನ ; ಅತ್ಯುನ್ನತ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ : ಪರಮಗೌರವಮೂರ್ತಿ, ಸರ್ವೋಚ್ಚಸೇನಾನಿ . . . ನೀಲಂಗೆ ಬೆಸಸಿದನ್ ಭಾಸ್ಕರಭವಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೪೭-೨೦೫). (ನಾ). ೨. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು; ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದುದು : ಸರ್ವೋಚ್ಚವೆನಿಪಲಂಕಾರ ಕ್ಷಯಿಸಿ ಹೋದರೆ ಮತ್ತೆ ವೃದ್ಧಿಯ ಪಡೆಯದ ಯೌವನಕಿರಲಿ ಧಿಕ್ಕಾರ (ಇಂಚಾಪ. ೧೯೫-೬೨). [ಸಂ.]

ಸರ್ವೋಚ್ಚನ್ಯಾಯಾಲಯ (ನಾ). ದೇಶದ ಉಚ್ಚತಮನ್ಯಾಯಾಲಯ; ಸುಪ್ರೀಂಕೋರ್ಟು : ನಮ್ಮ ದೇಶದ ಸರ್ವೋಚ್ಚನ್ಯಾಯಾಲಯವು ರಾಜಧಾನಿಯಾದ ದೆಹಲಿಯಲ್ಲಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಸರ್ವೋತ್ತಮ (ಗು). ೧. ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ; ಸರ್ವಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ. (ನಾ). ೨. ಸರ್ವಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು; ಪರಮಗುರು : ದಂದುಗವೆಂದುಂ ತಮಗಾಗದಂತೆಸಗುವರ್ ಸರ್ವೋತ್ತಮರ್ ಸರ್ವಸಾಧುಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೧-೫). [ಸಂ.]

ಸರ್ಷಪ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಧಾನ್ಯ; ಸಾಸಿವೆ: ಅಂತು ಕೊಂಡ ಪದವಟ್ಟಗಳೊಳ್ ಕಳಮಷಷ್ಟಿಕಾವ್ರೀಹಿ . . . ಕುಸುಂಭ ಕಾರ್ಪಾಸ ಸರ್ಷಪ ಜೀರಕ ಧಾನ್ಯಕಾದಿ ವಿವಿಧಧಾನ್ಯಭೇದಂಗಳುಂ (ಆದಿಪು. ೬-೭೨ ವ); ಅತಿಸಿತಸರ್ಷಪ ಶೇಷಾಕ್ಷತಂಗಳಂ ಮಂಗಳಾರ್ಥದಿಂ ಪೆರ್ವೆಂಡಿರ್ ಸತತೋತ್ಸವದಿಂದಂ ಪರಸಿ ತಳಿದರ್ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೬). ೨. ಒಂದು ಸಾಸಿವೆಕಾಳಿನಷ್ಟು ಪ್ರಮಾಣ: ಹೊಡಕರಿಸಿ ಸತ್ಕಾತಿಶಯವಿಮ್ಮಡಿಸೆ ಸರ್ಷಪಮಾತ್ರ ತಿರುವನು ತೊಡಿಸಲಟ್ಟಿಯದೆ ಹಿಂಗಿ ವೌನದೊಳಿರ್ದನಾ ಕರ್ಣ (ಕುಮ್ಮಾಭಾ. ೧೪-೨೪). ೩. (ಮುತ್ತು ರತ್ನಗಳನ್ನು ತೂಗುವ) ಒಂದು ಸಣ್ಣ ತೂಕದ ಪ್ರಮಾಣ: ಇನ್ನು ಪೇಳುವೆನದರ ತೂಕ ಪ್ರಮಾಣಮಂ ಭಿನ್ನಿಸದೆ ಪೇಳ್ವೆನದಕೆಂಟುಸರ್ಷಪಗೂಡಲನ್ನಿಯಿಂ ತಂಡುಲಮದಕ್ಕು (ರತ್ನಶಾ. ೪-೧೫). [ಸಂ.]

ಸಲ್, ಚಲ್, ಸಲು, ಸಲ್ಲು (ಕ್ರಿ). ಸಂದ (ಭೂತಕೃ), ಸಂದು (ಭೂತನ್ಯೂ), ಸಲ್ವ (ಭವಿಕೃ). ೧. ಒಳಹೊಗು; ಪ್ರವೇಶಿಸು : "ಸಲ್-ಸ್ಥಾನಪ್ರವೇಶೇ, ಸಮಾಖ್ಯಾತೌಚ (ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಪಡೆ)" (ಶಮಧಾ) ; ಸನ್ಯಾಸನಂಗೆಯ್ದುರುಸತ್ವನ್ ನನ್ನಿಸೇನಪ್ರವರಮುನಿವರನ್ ದೇವಲೋಕಕ್ಕೆ ಸನ್ದಾನ್ (ಎಕ II, ೮೮-೪; ಸು. 700); ಯಮಭಟ್ಟಾರಕನಂತರ್ಧಾನಕ್ಕೆ ಸಂದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೧೯ ವ). ೨. ಹೋಗು; ಸೇರು: ಸಂದನಜಪುರಿಗತ್ತಲಾ ಮುನಿ (ತೊರರಾ. ೧-೨-೧೮). ೩. ಚಲಿಸು; ಸರಿ: ಕಣ್ಣಂತೆ ಸಂದಪ್ಪುದೊಂದನೆ ಕೇಳ್ದೋಪಳೆ ಕೂರ್ಮೆಗೆಟ್ಟನಗೆ ನೀನೇನಾನುಮೊಂದೇವಮಂ ಮನದೊಳ್ ಮಾಡಿದೊಡಂದೆ ದೀವಳಿಗೆಯಂ ಮಾನಾಮಿಯಂ ಮಾಡನೇ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೯೩). ೪. ಕ್ರಮಿಸು; ಗಮಿಸು; ಮುನ್ನಡೆ : ಶ್ರೀಬಾಳಾ ಮೇಲ್ ಶಿಖಿ ಮೇಲೆ ಸರ್ಪ್ಪದ ಮಹಾದನ್ತಾಗ್ರದುಳ್ ಸಲ್ವವೋಲ್ ಸಾಲಾಮ್ಬಾಲ ತಪೋಗ್ರದಿನ್ತು ನಡದೊಂ ನೂಱೆನ್ನುಸಂವತ್ಸರಂ (ಎಕ. II,೨೨-೧ ; ಸು. 700). ೫. ಬರು; ಆಗಮಿಸು: ಧವಳಾತಪತ್ರಮಧ್ಯಂ ದಿವಸಕೆ ಸಲಲೀಯದಂತಿರ್ಪುದು (ಗದಾಯು. ೯-೧೧); ಹೊಯ್ದು ಮುಗ್ಗಿತು ಭಟರು ವೆಗ್ಗಳ ಕೈದುಕಾಱರು ತಲೆಗೆ ಸಂದರು ಮೈದೆಗೆಯದೊಡವೆರಸಿ ಹೊಕ್ಕರು ಬೇಹಬೇಹವರು (ಕುಮ್ಮಾಕ. ೨-೪); ನಿನ್ನಾಣತಿಗೇಳಿ ನಿನ್ನ ಬಳಿಗೆ ಸಂದು . . . ನಿನ್ನಡವಿಡದಿರ್ಪೆನು (ಹರಿಬ. ೧-೩೭). 'ಬಟಿಸಲ್' ಪರಾ. ೬. (ಕಾಲದಂತೆ) ಕಳೆ; ಮುಗಿ; ತೀರು: ಇಂತು ದಿವಸಂಗಳ್ ಸಲೆ (ವರ್ಧ್ಮಾರಾ. ೭೭-೯); ಅನೇಕ ಸಂವತ್ಸರಂಗಳ್ ಸಲ್ವಿನೆಗಂ (ಆದಿಪು. ೫-೨೨ ವ); ಅಷ್ಟೋಪವಾಸದಿಂ . . . ನೆಗಳ್ದು ತಿಂಗಳ್ ಸನ್ನಡೆ ಪಾರಿಸಿ ಚತುರ್ಮುಖಾಖ್ಯೆಯನಾಳ್ದರು (ಎಕ. II, ೬೯-೧೭ ; ಸು. 1100); ಸಂದವು ಹದಿನೇಳು ರಾತ್ರಿಗಳು (ಕುಮ್ಮಾಕ. ೧-೩೪). ೭. (ಘಟನೆಯಂತೆ) ಆಗಿಹೋಗು; ಘಟಿಸು; ಜರುಗು: ಅದು ಪಿರಿದುಂ ಪ್ರಮಾದಮದುವುಂ ಕುರುರಾಜನಿನಾಯ್ತು ಪೋಯ್ತು ಸಂದುದು ಮಱೆಯಲ್ಕೆವೇಟ್ಟುದದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೪); ಸಂದುದಂ ನಿಂದುದಂ ಪೊಳ್ತು ಹೊಸೆಯುವುದು (ಕಾಲೂರ. ೧೧೫-೨೬೯). ೮. ಮಡಿ; ಅಳಿ; ಸಾಯು: ಭೀಷ್ಮರು ಸಂದ ಬಳಿಕಮಗಾಪ್ತ ನೀನೇ ತಂದೆ ನೀನೇ (ಕುಮ್ಮಾದ್ರೋ. ೮-೫೯); ಕಂದರ್ಪನ ದೇಹ ಹತವಾಗೆ ಮರುತ ಸುಗಂಧವಾಸನೆಯ ಕಂಡಱಿದು ಸಂದುದು ನಿಶ್ಚಯವಹುದೆಂದು ರತಿ ದುಕ್ಖದಿಂದೆ ಪ್ರಳಾಪಿಸುತಿರಲು (ಮೋಹತ. ೮-೩). ೯. ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕೆ ಬರು; ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಒದಗು: ಒದದೋದಱಿಯದ ವಿದ್ದೆ ಸಲ್ಲದ ಚದುರ್ ನೆಱೆ ಕಲ್ಲದ ಕಲ್ಪಿ . . . ತಮ್ಮ ಬಲುವಾತುಗಳೊಳ್ ಪುದಿದೆಗ್ಗರಯ್ದೆ ಕಣ್ಣೆಱೆವಿನಮಾರ್ ಪಟಿಯದೇನೆಳೆಯಂ ಕಿಡಿಸಲ್ಕೆ ಬಲ್ಲರೋ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೯೫). ೧೦. ಸಾಧ್ಯವಾಗು; ಶಕ್ತವಾಗು: ಮದನಮದೇಭಂ ಕಡಿಕೆಯ್ಯದನ್ನೆಗಂ ಸಲ್ಲುಮಾರ ಬೀರಂಗಳುಂ (ಅಜಪು. ೨-೮೭) ; ಅಲ್ಲಿಯ ಸಾರಮಪ್ಪ ಬೆಳಸಂ ಸಲೆ ಕೊಯ್ದುಱೆ ತೀರ್ಚಲಾಱರ್ . . . ಒಕ್ಕಿ ಸುರಾಶಿಗಳಂ ವಿನಿರ್ಮಿಸಲ್ ಸಲ್ಲರುಂ (ಬಾಧಪು. ೪-೧೮); ರತಿಯಂ ಬಣ್ಣಿಸಲ್ಕೆ ಸಲ್ಲದ ನೀನೇತಟ ಕಾಮದೇವಂ! (ರಾಮಾಶ್ವ. ೭೭-೨೦). ೧೧. (ಮಾತು, ಪಂಥ, ಆಜ್ಞೆ ಮೊದಲಾದುವು) ನೆರವೇರು; ಈಡೇರು: ಎನ್ನ ಛಲವಿಂದು ಸಂದತ್ತೆನ್ನ ಮನೋರಥಫಲಂ ಕರಂ ಸಾರ್ದುದು (ದಶಕು. ೫-೮೭); ನುಡಿದ ನುಡಿವಳಿ ಸಂದುದೇ (ಕುಮ್ಮಾದ್ರೋ. ೧೩-೬೨). ೧೨. ತಕ್ಕುದಾಗಿರು; ಯೋಗ್ಯವಾಗಿರು; ಅರ್ಹವಾಗು: ಹರಿಯಣ್ಣನೇಂ ಜನಕನೇನೆಂಬೊಂದು ಕೊಂಡಾಟದಿಂ ವಿನಯಂ ಸಲ್ಬುದು (ಆದಿಪು. ೧೪-೩೧); ಇವು ಸುಜ್ಞಾನದ ಸಲ್ವ ಬಟ್ಟೆಗಳ್ (ಅಜಪು. ೧-೪) ; ಮೋಕ್ಷಮಾರ್ಗದ ಮಾತಂ ನಿರುತಂ ಮಾರಲ್ ಸಲ್ಲದು (ಸಮಪು. ೩-೪೧). ೧೩. ಚಲಾವಣೆಯಲ್ಲಿರು; ಜಾರಿಯಲ್ಲಿರು: ಶತ್ರಕ್ಕಂ ಮೂವತ್ತು ಗದ್ಯಾಣ ಪೊನ್ನಂ ಕೊಟ್ಟಂ ಇದು ಎಲ್ಲಾ

ಕಾಲಮುಂ ಸಲ್ಗು (ಪ್ಲೀಲಿ. ೧೯೩೫, ೧೫-೯ ; ೭ನೆಯ ಶತ). ೧೪. ಒಪ್ಪಿಗೆಯಾಗು ; ಸಮ್ಮತವಾಗು : ಎಮ್ಮೊಳು ಸಲ್ಲದೀ ನುಡಿಯೇತಕಿದು ಶಚಿವಲ್ಲಭನ ಮಾತೇನು ಸಾಕಂತಿರಲಿ (ನಳಚ. ೩-೩೮) ; ನಾರಾಯಣನೆ ಕುಡು ಸುಮತಿಯ ಸಜ್ಜನರ ಸನ್ಮತಿಗೆ ಕೃತಿ ಸಲ್ಗಂದದಿ (ಸಂರಿಮೂ. ೧-೪). ೧೫. ಒಪ್ಪು; ಶೋಭಿಸು: ಕವಡಿಕೆಯುಂ ಕಾಜುಂ ಸಲ್ಗುಮೆ ಹೊನ್ನವೊಲೆಲ್ಲಿಯಾದೊಡಂ (ಸಮಪ. ೩-೧೨); ಪೊನ್ನೆಲ್ಲಿಗಮಸೆವಂತಿರೆ ತಾಂ ನೆಱೆ ಸಂದವುದೆ ಮದ್ದುಗುಣಿಕೆಯುಮಿಳೆಯೊಳ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೯೧); ಆಕೆವಾಳರು ಹೊಱಗೆಯುಳ್ಳ ವಿವೇಕಿಗಳು ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ ಸಲ್ಲರು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧-೫). ೧೬. ವಶವಾಗು; ಅಧೀನವಾಗು : ಅಮಿತಮತಿ ಗುಣದಿನತಿವಿಕ್ರಮಗುಣದಿಂ ಶಾಸ್ತ್ರಪಾರಮುಂ ರಿಪುಬಳಪಾರಮುಮೊಡನೆ ಸಂದುವೆನಿಸಿದನಮೋಯಬಲಶಾಲಿ ಮನುಜ ಮಾರ್ತಾಂಡನೃಪಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೪೫) ; ಕೊಲ್ಲದ ಪುಸಿಯದ ಕಳವಿನಿಸಿಲ್ಲದ ಪರವನಿತೆಯರ್ಗೆ ಪದಪಿಂ ಚಿತ್ತಂ ಸಲ್ಲದ ಪರಿಗ್ರಹಕ್ಕಳಿಪಿಲ್ಲದ ಸುವ್ರತಮಿಪ್ಪೆದುಮಲ್ಲವೆ ರತ್ನಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೮೧). ೧೭. ಈಡಾಗು; ಗುರಿಯಾಗು; ಪಕ್ಕಾಗು: ಕೊಳ್ವೋರುಂ ಕೊಣ್ಬ ಉಣ್ಬೋರುಂ ಪಞ್ಚಮಹಾಪಾತಕಸಂಯುಕ್ತನಾಗಿ ಪೂತಿ ಎನ್ವ ನರಗಕ್ಕೆ ಸಲ್ಗೆ (ಎಕ. VI, ಕೊಪ್ಪ. ೩೭-೮ ; ಸು. 675?) ; ಈ ಕುಮಾರಿಕೆ . . . ಆವನಂ ಕಂಡು ಮೂರ್ಛೆಗೆ ಸಲ್ಗುಮಾತನೆ ವರನಕ್ಕುಂ (ಸೇವಿಪು. ೫-೩೮ ವ) ; ಬಸವಳಿದಿ ರನುಗೆಟ್ಟಿರಖಿಳಾಯಸಕೆ ಸಂದಿರಿ (ತೊರರಾ. ೧-೮-೭೪). ೧೮. ಉಂಟಾಗು ; ಒದಗು; ಸಂಭವಿಸು : ಇವರ್ಗಾತ್ಮೋಚಿತಮಾಗಿ ಮುನ್ನಮೆ ವಿವಾಹಂ ಸಂದುದು (ಕಾದಂಬ. ೮೦೫); ತೊದಳಿಂದ ನುಡಿವುತಂ ಸಂದ ಗದುಗದಿಕೆಯಿಂದಾನಂದವೇಱುತಂ (ಬಸರ. ೩-೧೦೨) ; ಕೊಳುಗುಳಕೆ ಕಂದನ ಕಳುಹಿದವರಿಗೆ ಸಂದುದೇ ಪರಿಣಾಮ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೭-೧೩). ೧೯. ಹೆಸರಾಗು ; ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗು ; ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾಗು : ಎನ್ನ ನನ್ನಿಯ ಪೆಂಪು ನಿನ್ನ ಮಹತ್ತ್ವದಿಂದಮೆ ಸಂದುದು (ಪಂಪಭಾ. ೯-೧೭) ; ಸಂದಿರ್ದದಟರೊಳಿಱಿ ದಱಿಯಂ ತಪ್ಪದೆ ಕಪ್ಪುಱಿಯೋಜನೆನಿಸಿದಂ ಬಿಲ್ಲೋಜಂ (ಗದಾಯು. ೨-೧೩); ನಿಮ್ಮೆಲ್ಲರುಂ ಪೋಗಿ ಮರ್ತ್ಯದೊಳ್ ಸಲೆ ಸಂದು ಸಕಲಭೋಗಂಗಳಂ ಸವಿಗಂಡು ಬರ್ಪುದೆನೆ (ಸಂಬರ. ೧-೫೨). ೨೦. ನಡೆಸು; ಆಚರಿಸು ; ಪಾಲಿಸು: ಇದಾನ್ನಾದು ಸಲ್ವೊನ್ಸರವಮಕಲ್ಯಾಣಭಾಗಿಗಳಾಪ್ಪೋರ್ೞೇರ್ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೫೪-೧೭; 685). ೨೧. ಸರಿಹೊಂದು ; ಅನ್ವಯಿಸು : ಸತ್ಕೃತಿಗೇಳ್ವ ದುರ್ಜನಂ ಪಱಿದು ವೃಥೋಕ್ತಿ ಸಲ್ಲದೊಡೆ ಸಾಯದೆ (ಅನಂಪು. ೧-೪೦). ೨೨. ಮುಳುಗು; ಲೀನವಾಗು; ಮಗ್ನವಾಗು: ವ್ಯಸನದೊಳ್ ಸಂದಿರ್ದನೋ ರಾಗಮಿರ್ದನೋ ಪೇೞ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೭೮೫). ೨೩. ಸೇರು; ಕೂಡು: ಕುಂದದಲಸದೆ ದಿಟ್ಟಗೆಲಸಕೆ ಸಂದು ಮಾಡುತಿರ್ದಡದು ನಿನಗಂದವಲ್ಲಾ ದೇವ (ಬಸಪು. ೭೧-೫೭); ಭಾನು ಸಂದನು ಪಡುಗಡಲೊಳಗೆ (ಮೋಹತ. ೪-೭೨). ೨೪. ಸಿಕ್ಕು; ದೊರಕು; ಲಭಿಸು: ಕಷ್ಟಮತಿಗಳ್ ದುಃಖಂಗಳನನುಭವಿಸುತ್ತಿರ್ಪರ್ ತಳವಱರ ವಶಕ್ಕೆ ಸಂದ ಕಳ್ಳರ ತೆಱದಿಂ (ಜಾಧಪು. ೫-೪೧) ; ಧರಣಿಯಮರರ ದಕ್ಷಿಣೆಯ ವಿಸ್ತರಣದೊಡೆತನ ಸಂದುದಧ್ವರದಲಿ ಸುಮಂತ್ರಂಗೆ (ತೊರರಾ. ೧-೭-೨೪). ೨೫. ನಡೆದು ಬರು; ಮುಂದುವರಿ; ಪ್ರವರ್ತಿಸು: ಪರಮಭಟ್ಟೇರಕೋ ರಾಜ್ಯಾಭಿ[ವೃ]ದ್ಧಿಯುತ್ತರೋತ್ತರಂ ಸಲುತ್ತಿರೆ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೭-೧೧ ; 837) ; ಈ ಶಾಸನಮಾಚನ್ದ್ರಾರ್ಕತಾರಂಬರಂ ಸಲ್ಗೆ (ಎಕ. XI, ಚಿತ್ರದು. ೭೭-೩೭ ; 937) ; ಆಕೆಗಮಾತಂಗಂ ಅತಿಸ್ನೇಹಂ ಸಲುತ್ತಿರಲ್ . . . ಉದಯಿಸಿದಂ ತನಯನವಳ್ಗೆ (ದಶಕು. ೫-೫೪ ವ). ೨೬. ಹೊಂದಿಕೆಯಾಗು; ಅಳವಡು; ಸಂಗತವಾಗು: ಕೈಗಂಗುಲಿಯೆಂತುಟಂತುಟೆ ಲಸದ್ದೀಪಕ್ಕೆ ಸಂದೆಣ್ಣೆಯೆಂತುಟು ತಾನಂತುಟೆ ದರ್ಶನಂ ಸಕಲಧರ್ಮಕ್ಕಂ ಧರಾಚಕ್ರದೊಳ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೭೨) ; ಜೇನುತುಪ್ಪಕ್ಕೆ ಸಕ್ಕರೆ ಸಲ್ಗುದು (ಶಮದ. ೧೩೦ ಪ್ರಯೋ); ಅತಿಪೀಡನದಿಂ ರೇಫಾಶ್ರಿತಮಾದ ಱಕಾರಮುಂ ಸಮಂತು ಡಕಾರಾಶ್ರಿತಮಾದ ಱಟನುಮಂಗೀಕೃತಪದಲತ್ವಕ್ಕೆ ಸಮನೆ ಸಲ್ಲದ ಕುಳನುಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೪೦ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ). ೨೭. (ಹಕ್ಕು, ಅಧಿಕಾರ, ಕ್ರಮ, ಯೋಗ್ಯತೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಮೇರೆಗೆ ಮುಟ್ಟಬೇಕಾದುದು) ಬಂದು ತಲಪು ; ಸೇರು; ಸಂದಾಯವಾಗು : ಧರಿತ್ರೀ ಜೀಯ ಬೆಸನೇನೆನೆ ಸನ್ನವು ಸನ್ನವಲ್ಲೆವಿನ್ನರಸು ದಲೆನ್ನು ಪಾಂಬಟೆಗಳನ್ನು ತಪೋನಿಯಮಸ್ತರಾದೊರಾರ್ (ಎಕ. VI, ಕಡೂರು. ೧-೨೭ ; 971). ೨೮. ಯುಕ್ತವಾಗು; ಸಹಜವಾಗಿರು: ನುಡಿಗೆಲ್ಲಂ ಸಲ್ಲದ ಕನ್ನಡದೊಳ್ ಚತ್ತಾಣಮುಂ ಬೆದಂಡೆಯುಮಂದೀಗಡಿನ ನೆಗಟ್ತೆಯ ಕಬ್ಬದೊಳೊಡಂಬಡಂ ಮಾಡಿದರ್ ಪುರಾತನಕವಿಗಳ್ (ಕವಿರಾ. ೧-೩೩). ಚೆಲ್$_1$: ೨೫. ಚಿಕೊಡೆಯರ ಕಾಲ ತೊಡಗಿಲು ಆ ದೇವರ ಕಾಣಿಕೆ ಆ ದೇವರಿಗೆ ಚೆಂದುಬಹುದು (ಸೌಇಇ. IX- ii, ೪೨೯-೨೩ ; 1405).

ಸಲು : ೧೦. ಸಲುವೆನೆಂದಂತಃಪುರಕೆ ಸಂಚಲಿಸುವವನು . . . ಇಳೆಯೊಳಗೆ ಮೂಢಾತ್ಮನ್ನೆ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೩-೫೨). ೧೧. ಆನು ಮಾಡಿದುದಲ್ಲದೆ ಬಯಸಿದ ಬಯಕೆ ಸಲುವುದೆ (ಬಸವ. ೭೨೨) ; ಒಳಗೊಳಗೆ ತನ್ನಾಣೆ ಘೋಷಣೆ ಸಲುವುದಲ್ಲದೆ ಸೊಡರು ಬೀದಿಗೆ ಸುಳಿಯಲೆಲ್ಲಿಯ ಬೆಳಗು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೩-೪೭). ೧೨. ಅವಯವಹೀನನು ರಾಯಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಸಲುವನೆ (ಶೂನ್ಯಸಂ. ೨೭೧-೪೭). ೧೩. ವ್ಯಾಧನೊಂದು ಮೊಲವ ತಂದರೆ ಸಲುವ ಹಾಗಕ್ಕೆ ಬಿಲಿವರಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೧೫೮). ೧೫. ಪೂತು ಫಲುಗುಣ ನಿನ್ನ ಕುಲಕಭಿಜಾತಶೌರ್ಯಕೆ ಗರುವಿಕೆಗೆ ಸರಿಮಾತನಾಡಿದೆ ಸಲುವುದ್ಯೆ ನಿನಗೆ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೩-೧೨). ೨೫. ಸಲುವುದಷ್ಟಾದಶವಿವರ ವರ್ಣಂಗಳಾದಿಯಲಿ (ಬಸಪು. ೫೫-೧೨). ೨೬. ಪಲವಗೆಯ ಪಕ್ಷಿಗಳ ತರಿಸೀಯ್ಯಲವ ಕೊರೆದು ಸಲುವ ಸಂಬಾರದೊಡನವನು ಪಾಕಂಗೈದು (ನವಮೋ. ೯-೭). ೨೭. ಈ ನಗರದಧಿಪತಿ ದಶರಥನ ದಾಯಿಗನು ಧರೆಯಿದು ನಿಮಗೆ ಸಲುವುದು (ತೊರರಾ. ೧-೧೨-೧೫). ಸಲ್ಲು : ೬. ಪ್ರಶ್ನೆ ಕೇಳಿದವಳು ಪ್ರಾಯ ಸಂದ ಮುದುಕಿ (ನಡೆದಾ. II, ೯೭೩) ; ವರ್ಷಗಳು ಸಂದುವು (ಮಣಸ. ೪೨). ೮. ಆ ಶಾಖೆಯ ಬೆಂಬಳಿಗೊಂಡು ಆಡುವರೆಲ್ಲ ಮುಂದುಗಾಣದೆ ಸಂದು ಹೋದರು (ಲಿಂಗವ. ಕ. ೮೩-೯೫). ೧೧. ಆಸೆಯೆನಗೀ ರಾಜ್ಯದಲಿ ಮೇಣೀ ಶರೀರದಲಿಲ್ಲ ಪಾರ್ಥನ ಭಾಷೆ ಸಂದರೆ ಸಾಕು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೭-೧೦) ; ಸಲ್ಲಿದವು ಕಾಮನೆಗಳೆಂದುರೆ ಬಲ್ಲ ಮುನಿಗಳು ಬಂದು ತ್ವರೆಯಲಿ ಫುಲ್ಲಲೋಚನನೆಡೆಗೆ ಪರಮಾನಂದದಿಂ ಕೂಡಿ ಸಲ್ಲಲಿತನುಡಿಯಿಂದ ತುತಿಸಲು (ರಘುವಂ. ೧೭೯). ೧೨. ಅಸಮಾನರಲಿ ಸಂಗ್ರಾಮ ಸಲ್ಲದು (ತೊರರಾ. ೧-೧೭-೯) ; ಸಲ್ಲದ ಮಾತನಾಡಿದನೆಂದು ಕೋಪಿಸಿ ಕಲ್ಲ ಗಾಣದೊಳಿಕ್ಕಿಸೆನ್ನ (ಮೋಹತ. ೩೭-೨೧). ೧೩. ಕಳ್ಳನಾಣ್ಯ ಸಲಿಕೆಗೆ ಸಲ್ಲದು ಕಳ್ಳನಾಣ್ಯವ ಸಲ್ಲಲೀಯರಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೧೯೮). ೧೪. ಇಲ್ಲಿ ಸಲ್ಲುವರು ಅಲ್ಲಿಯೂ ಸಲ್ಲುವರಯ್ಯಾ ಇಲ್ಲಿ ಸಲ್ಲದವರು ಅಲ್ಲಿಯೂ ಸಲ್ಲರಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೧೫೫) ; ಬಲ್ಲವರು ಬಲ್ಲಂತೆ ಯುಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಪೇಳಲು ಸಲ್ಲುವುದೆ (ಗಗತಾ. ೧೮-೨೦). ೧೫. ಆದಿಕಾವ್ಯವೆಂಬ ಹೆಸರು ರಾಮಾಯಣಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲುತ್ತದೆ (ಭಾರದ. ೮೩). ೧೯. ಎಲೆ ಕೌಂತೇಯ ನೀ . . . ಸಂದ ಭರತ ಭಗೀರಥಾದಿಗಳಿಂದ ಮಿಗಿಲು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೫-೧೦). ೨೧. ಆಯಿತಿದು ಸಮರದಲಿ ಗುರು ಗಾಂಗೇಯ ಕರ್ಣ ದ್ರೋಣರ ತಱುವಾಯ ಲೆಕ್ಕಕೆ ಸಂದನ್ಯೆ . . . ಚಿಗಿದಂಬು ಕಡಿದುದು ಕರ್ಣನಂದನನ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೦-೩೫) ; ಶಾ. ೧೪೦೨ಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲುವ ಶಾರ್ವರೀ ಸಂವತ್ಸರದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಮಗನ ಜನನವಾಯಿತು (ಜಗದಾ. ೯೭). ೨೨. ಸಲ್ಲುಗೆ ಮನ ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ ಸೋಲುಗೆ ಮನ ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೭೭-೩೧). ೨೬. ಚಿನ್ನದ ಜೊತೆಯೊಳು ತೂಗುವೊಂದನಿತಕೆ ಗುಲಗಂಜಿ ಬಿಗುಮಾನವೇಕೆ, ಅದು ಸಲ್ಲುವುದು ಮುಂದೆ ರಾಜನ ಮಕುಟಕೆ (ಇಂಚಾವ. ೧೫೯-೮೫). ೨೭. ಹಳಗನ್ನಡಸಾಹಿತ್ಯದೊಳಗಿನ ದುರಂತವಸ್ತುವಿನ್ಯಾಸದ ವಿಲಾಸವನ್ನು ಎತ್ತಿ ತೋರಿಸಿದ ಶ್ರೇಯಸ್ಸು ದಿವಂಗತ ಶ್ರೀಮಾನ್ ಶ್ರೀಕಂಠಯ್ಯನವರಿಗೆ ಸಲ್ಲುವುದು (ಸಾಹಿಸ. ೧೦೭) ; ಚಕ್ರಾಧೀಶರಿಗೆ ಸಲ್ಲತಕ್ಕದ್ದು ಸಲ್ಲಲೇಬೇಕು (ಶ್ರೀದಾಯ. ೧೮೯). ೨೯. (ಆಲಂ) ನಿಭಾಯಿಸು; ನಿರ್ವಹಿಸು: ಹಿಂದಣ ಹಳ್ಳ ಮುಂದಣ ತೊಱೆ ಸಲ್ಲುವ ಪರಿಯೆಂತು ಹೇಳಾ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೧೭-೨೩).

ಸಂತು$_1$ = ೧. ದೊರಕಿತು; ಲಭಿಸಿತು: ಉನ್ನತಿಕೆಯು ಸಂತು ಎನಗೆ (ಬಿಜ್ಜರಾ. ೨-೭). ೨. ಕಳೆಯಿತು; ಮುಗಿಯಿತು: ಪೋದಿರುಳು ಯುಗವಾಗಿ ಸಂತು (ತುರಂಗ. ೩೫-೪೭). ೩. ನೆರವೇರಿತು: ನಿನ್ನಯ ಪಂಥ ಸಂತೇ ? (ಸಾರಂಗ. ೨೯). ಸಲ್ಲ = ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲ; ಸರಿಯಲ್ಲ; ಕೂಡದು: ಶಿವಗುಪ್ತಭಟ್ಟಾರಕರ್ಗ್ಗಂ ಪಾರಣೆಯಂ ಮಾಡುವೆಂ ಪೆಱರಾರುಂ ನಿಱಿಸಲ್ ಸಲ್ಲ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೭೮-೪) ; ಮಿಡುಕಲ್ ಸಲ್ಲಿಲ್ಲಿಂದೊಂದಡಿಯಂ ನಿನಗೆಂದು ಲವಣವಾರಾಶಿಯೆ ಬಿಲ್ಲಿಡಿವಿಡಿದಂತೆ ವರೂಥಂ ಮಿಡುಕದೆ ನಿಂದತ್ತು (ಆದಿಪು. ೧೨-೮೫) ; ಈ ಸ್ಥಿತಿಯನಾರು ತಪ್ಪಲ್ಸಲ್ಲ (ಎಕ. IV, ಚಾಮರಾ. ೪೮-೧೪ : 965); ಮುತ್ತಿನ ಹಾರ ಕಪಿಗೆ ಹಾಕಸಲ್ಲ (ಪುರಂದ. ೨-೫೮-೮); ಇದ್ದೂರ ಹಗೆ

ಸಲ್ಲ. ಕದ್ದುಕೊಂಬವರ ನೆರೆ ಸಲ್ಲ (ಗಾದೆ). ಸಲ್ಲಗಳೆ = ಸಲ್ಲದು ಎಂದು ತಿರಸ್ಕರಿಸು: ಕೂಡದು ಎಂದು ತ್ಯಜಿಸು ,- ಬಿಡು : ಪಲ್ಲ ಕೆಂಪಳವಂತೆ ಸುಲಿದಿದ್ದನವು ಮೊಗ್ಗೆ ಮಲ್ಲಿಗೆಯಂತಿದ್ದುವಾಗ ಸಲ್ಲಗಳೆದನು ವೀಳೆಯವ ಸಂಯಮಿತನ ಪಲ್ಲವಿಸುತ ವಚ್ಚೆಯಿಟ್ಟ (ಭರಚ. ೧೬-೧೪). ಸಲ್ಲವಿಡು , ಸಲ್ಲಿಡು = ಸಲ್ಲಗಳೆ: ನೀನಿನ್ನಲ್ಲಿಗಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಹ ಬುದ್ಧಿಯ ಸಲ್ಲವಿಡು ಸುಖದಿಂದವೆಪ್ಪೊಡತಿಯ ಸಮೀಪದಲಿ . . . ಮನಬಂದಲ್ಲಿ ನೀನಿಹುದು (ಪ್ರಭುಲೀ. ೫-೧೪) ; ಅಲ್ಲಿಗಲ್ಲಿಗೆ ಹರಿವ ಬುದ್ಧಿಯ ಸಲ್ಲವಿಡು ನೀ ನಿತ್ಯ ಪೂಜಿಸು ಇಲ್ಲಿರುವ ಷಡಕ್ಷರಿಯ (ಸುಶಾರ. ೯೦-೧೧) ; ಇಲ್ಲದೀ ಮನ ತಿಳಿಯಲಲ್ಲಿಯೇ ಬಯಲಪ್ಪುದಲ್ಲದೀ ಬರಿಯ ಬೊಬ್ಬಾಟದಿಂದ ಸಲ್ಲಿಟ್ಟು ಪೋಗದಿದು (ಮನೋವಿ. ೧-೪೫). ಸಲ್ಲಿದ = ಒಪ್ಪಿತವಾದ; ಸಮ್ಮತವಾದ; ಪ್ರಿಯವಾದ: ಕಲ್ಲಾಗಬೇಕು ಹರಿಗೆ ಸಲ್ಲದ ಮಾನವರಿಗೆ ಬಿಲ್ಲಾಗಬೇಕು ಹರಿಗೆ ಸಲ್ಲಿದ ಸುಜನರಿಗೆ ಬೆಲ್ಲದಂತಿರಬೇಕು ಸಲ್ಲುವ ಬಾಂಧವರಿಗೆ (ವಿಶಾಸು. ೭೯-೧). ಸಲ್ಲಿದವರು = ಒಪ್ಪಿಗೆಯಾದವರು; ಪ್ರಿಯರಾದವರು: ಎಲ್ಲ ಭಕ್ತರು ನಿನಗೆ ಸಲ್ಲಿದವರಾದರು ಸಲ್ಲದವ ನಾನಾದೆ ಸರಸಿಜನಾಭನೆ (ಮೋಕ್ಷದೀ. ೩೬-೩). IP 'ಬರ್' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ 'ಬನ್ನಿ' ಎಂಬ ವಿಧ್ಯರ್ಥರೂಪವಿರುವಂತೆ (ಹೋಗು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ) 'ಸಲ್' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ 'ಸನ್ನಿ' ಎಂಬ ವಿಧ್ಯರ್ಥರೂಪವು ಬಳಕೆಯಾಗಿರುವುದುಂಟು : ಬದಭಕ್ತರು ಬಂದರೆ ಎಡೆಯಿಲ್ಲ ಅತ್ತ ಸನ್ನಿ ಎಂಬರು (ಬಸವ. ೪೧೩); ಇನ್ನು ಬರ್ಪಗಿರ್ಗಿಂಬುಗೊಟ್ಟರಿ ಸನ್ನಿ ಸನ್ನಿ ಕೆಲಕ್ಕೆ ಭಕ್ತರು ತನ್ನಿ ತನ್ನಿ ವಿಭೂತಿಯಂ ವೀಳೆಯವನಳವಡಿಸಿ (ಬಸಪು. ೪-೪); ಸನ್ನಿ ತಲೆವುಗೊಡಿ ಸಾಗಿ ಮೆಲ್ಲಗೆಯೆಂದು ಚೆನ್ನಚೆನ್ನನೆ ಸೊಲ್ಲಿಸಿದರು (ಭರಚ. ೮-೯೫). [ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಮಲ. ಚೆಲ್ ; ಕೋತ. ಚಲ್ ; ತೊಡ. ಸಲ್ ; ತುಳು. ಸಲ್ಲು ; ತೆಲು. ಚೆಲ್ಲು]

ಸಲ₁ (ನಾ). ಬಾರಿ; ಸರದಿ; ಪಾಳಿ: ಒಂದು ಸಲ ಪೇಟೆಯನ್ನು ಸುತ್ತಿ ಬರಬೇಕು (ಭಾರತಿ. ೧೦); ಎಷ್ಟೋ ಸಲ ಶಾಲೆಗೆ ಹೋಗುವಾಗ . . . ಕುದುರೆಸವಾರಿ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದುದುಂಟು (ಸಸ್ಯಕ. ೯೪).

ಸಲಸಲ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಬಹು ಸಾವಕಾಶವು ದೈವಸಹಾಯವು ಪರಿಕಿಪುದದು ಸಲಸಲವು (ಇಂಚಾಪ. ೧೯೮-೭೬).

ಸಲ₂ 'ಸಲವು' ನೋ.

ಸಲ₃ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಳತೆ (?) : ಒರಿಯ ಕೆಜೆಯ ಕೆಳಗೆ ಸಲ ೩ ಬೆದ್ದಲೆ (ಎಕ. VI, ಕಡೂರು. ೧೬-೩೬ ; 1171). [?]

ಸಲಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಆಕ್ರಮಿಸಿಕೊಳ್ಳು; ಆವರಿಸು: "ಸಲಂಗೊಂಡುದೆನಲ್ಕೆಯಾಕ್ರಮಿಸಿಕೊಂಡುದಕ್ಕುಂ" (ಕಬ್ಬಿಗ. ೮೬). [ಸಲ₂ (< ಸಲವು) + ಕೊಳ್₁]

ಸಲಂಡುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). = ಸಲಂಗೊಳ್ : "ಸಲಂಡುಗೊಂಡುದೇದು ಆಕ್ರಮಿಸಿಕೊಂಡುದು" (ಶಮದ. ನ. ೨೪೩ ಪ್ರಯೋಗಸಾರ). [ಸಲಂಡು₁ + ಕೊಳ್₁]

ಸಲಕಡೆ (ನಾ). ಗಂಡಸರು ಮುಂಗೈಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಚಿನ್ನದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಡಗ, – ಕಡೆಯ: ಎಡಗೈಯಾಗಿನ ಬಂಗಾರದ ಸಲಕಡೆ . . . ಇವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಬರಗಾಲದ ಬಡಜನರು ಬೆರಗಾಗೇ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಜನಪ. ೧೨). [← ಮರಾ. ಸಲಕಡೇ]

ಸಲಕರಣೆ (ನಾ). ೧. ಉಪಕರಣ; ಸಾಧನಸಾಮಗ್ರಿ: ಅಂದು ಉಪಯೋಗದಲ್ಲಿದ್ದ ಸಲಕರಣೆಗಳೇ ಹೆಚ್ಚಾದ ಮಾರ್ಪಾಡುಗಳೇನೂ ಇಲ್ಲದೆ ಇಂದೂ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿವೆ (ಶಾಪು. ೨ ಮುನ್ನುಡಿ) ; ಉಪಯೋಗಕ್ಕೆ ಅವಶ್ಯವಾದ ಪಾತ್ರೆಗಳ ಮತ್ತು ಇತರ ಸಲಕರಣೆಗಳ ಕಡೆಗೆ ಗಮನ ಹರಿಯಿಸಬೇಕು (ಅಡುಪಾ. ೩೨). ೨. ತಯಾರಿ; ಸಿದ್ಧತೆ: ದಾನಕ್ಕೆ ಸಲಕರಣೆ ಮಾಡುವ ಕೆಲಸವನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಂಡು ನಡುಕಟ್ಟಿ ನಿಂತರು (ಬೆಂಗಾಳ್ಳ. ೧೩೦).

[?. / ತಮಿ. ಚಲಕ್ಕರಣೈ]

ಸಲಕು 'ಸಲಗೆ₂' ನೋ.

ಸಲಕ್ಷಣ (ಗು). ೧. ಉತ್ತಮವಾದ ಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳ; ಒಳ್ಳೆಯ ಚಿಹ್ನೆಗಳುಳ್ಳ. ೨. ಸಮಾನವಾದ ಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳ; ಒಂದೇ ರೀತಿಯ ಚಿಹ್ನೆಗಳುಳ್ಳ. (ನಾ). ೩. ಒಳ್ಳೆಯ ಲಕ್ಷಣ; ಶುಭಚಿಹ್ನೆ: ಆಜಾನುಬಾಹುಗಳೆರಡುಮೊಪ್ಪಿದವತಿ ಸಲಕ್ಷಣವಂತಮಾಗುತ್ತ (ಬಸಪು. ೩೮-೪೨). [ಸಂ.]

ಸಲಗ (ನಾ). ೧. ಬಲಿಷ್ಠವಾದ ಗಂಡಾನೆ; ಮದ್ದಾನೆ: ಎಲೆಲೆ ಸಲಗಂ ನೋಡಿದಲೆಲೆ ಶಲ್ಯಾಂಕವಿದೆಯೆಲೆಲೆ ಸಿಂಹಾಖ್ಯಂ (ಶಾನಂಚ. ೫-೪೮) ; ಮುಳ್ಳಿನ ಮರವಾದರೇನಂತೆ ಹತ್ತಸೆ ಸಲಗವೆ ಬೆನ್ನಟ್ಟಿ ಬರಲು (ಇಂಚಾಪ. ೨೧೯-೮೨). ೨. ಬಲಿಷ್ಠವಾದ ಹೋರಿ; ಗೂಳಿ: "ಸಲಗನೆ ತಾಂ ಗೂಳಿ" (ಭಾರಸು. ೩೩); ಬಲುಸಲಗ ನೀಡಿಜಿದಾಡುತಿರ್ದುದು ಹಿಂಡುಹಿಂಡಿನಲಿ (ಕುವ್ಯಾಪ. ೭-೫೧) ; ಬಸಿದ ಕೋಡಿನ ಸಲಗನಸೆವ ಕೋಣಂಗಳಂ ಮಸಗಿ ವಿಸಟಂಬರಿದು ಕರ್ಬುವೃಷ್ಯಂಗಳಂ (ಶಾನಂಚ. ೪-೧೩೯).

[ದೇ. ‖ ತೆಲು. ಸಲುಗು = ಹಂದಿ]

ಸಲಗು 'ಸಲಗೆ₂' ನೋ.

ಸಲಗೆ₁ 'ಸೊಲ್ಲಗೆ₁' ನೋ.

ಸಲಗೆ₂, ಸಲಕು, ಸಲಗು, ಸಲಾಕಿ, ಸಲಾಕೆ, ಸಲಾಖೆ, ಸಲಿಗೆ₃, ಸೆಳಕಿ, ಸೆಳಕೆ, ಸೆಳೆಕೆ (ನಾ). ೧. ಚೂಪಾಗಿಯೂ ಉದ್ದವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ; ಈಟಿ; ಭಲ್ಲೆ: ಕವಿಯುಂ ಕೀಲ್ ಕೊಳ್ವಿನಂ ಕರ್ಬುನದ ಸಲಗೆಯೊಳ್ ಚೆಟ್ಟಿ . . . ಕೊಲ್ವುದಂ ಕಣ್ಣೆ ಕಂಡಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೭-೩೫); ಶಲಾಕಾ – ಸಲಗೆ, ಶ್ಮಶಾನ– ಮಸಣ (ಶಮದ. ೨೬೩ ಪ್ರಯೋ). ೨. ಲೋಹ, ಮರ, ಬಿದಿರು ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಉದ್ದವಾದ ತೆಳುಕಂಬಿ, — ಸರಳು, — ಪಟ್ಟಿ: ಬಂಡಿಯನು ಚಾವಡಿಯ ಮುಂದಿರಿಸಿ ಬೀಯನದ ಕೊಂಡಿಯಂ ಕಳಚಿ ಸಲಗೆಯ ತೆಗೆದು . . . ಮುಚ್ಚಳ ತೆಗೆದು ನೋಡಲು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೯-೧೪); ಕಲ್ಮದೊಳಗಾ ಕಾಯನು ಅಗುಳಿಸಿದ ಬಳಿಕ ಕರ್ಬೊನ್ನ ಸಲ[ಪಾಠಾಂ. ವರಿ, ವಲ]ಗೆಯೊಳು ಕೆಂಪೂಗೆವಂತೆ ಕೆಂಡದೊಳು ತಿರಿತಿರಿಹಿ ಕಾಸಿ (ಸೂವಶಾ. ೪-೮೬). ೩. ಸಣ್ಣಕಡ್ಡಿ, — ಕೋಲು : ಮುತ್ತಿನ ಸಲ[ಪಾಠಾಂ. ತ್ರಿ]ಗೆಯಂತೆ ಸಪಮಾಳಿಕೆಯ ನನೆಗಳಂತೆ ನಿಡಿಯುವುಂ ಕಮ್ಮಿದುವುಮಪ್ಪ ಕಳಮಾಕ್ಷತಂಗಳುಮಂ ತುಱುಬಿ ತಿಳಕಮಿಕ್ಕಿ (ಅರ್ಧನೇ. ೩-೧೮ ವ); ಇದಿರೊಳ್ ನಿಂದಿರ್ದೊಡಂಗಕ್ಕಡರೆ ತೊಡೆದ ಚಾವನ್ನದಂತಾವಗಂ ನೋಡಿದ ಕಣ್ಗಾಳ್ಗಿಟ್ಟ ತೆಳ್ಗಪ್ಪುರದ ಸಲಗೆಯಂತೆ . . . ನೇರ್ಪಟ್ಟ ನಿನ್ನಗ್ಗಪ ದೇಹಚ್ಛಾಯೆಯಿಂ ತಣ್ಣನೆ ತಣಿಯದೆ ಲೋಕತ್ರಯಂ ಚಂದ್ರನಾಥಾ (ಚಂಪ್ರಸಾ. ೯). ಸಲಕು: ೨. ಪಾಟೆ ಬಿದಿರು ಬೆತ್ತ ಇವುಗಳ ಸಲಕು ಕೆತ್ತುವುದು . . . ಎತ್ತು ದನ ಕಟ್ಟುವ ದಾವಣಿ ತಿರುಪುವುದು ಇತ್ಯಾದಿ (ಮಲಮ. ೭೦) ; ಹುಲ್ಲೆಲೆಗಳಂ ಹೊದಿಸಿ, ಹೆಡಗೆವಳ್ಳಿಯ ಸೀಳಿ ಸಲಕಂ ಬಿಗಿದು ಕಟ್ಟಿ . . . ವಿರಚಿಸಿದರಾಶ್ರಮವನು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೯೬-೭೧). ಸಲಗು : ೨. ಒಂದು ಪೊನ್ನ ಸಲಗಿರ್ಪವೊಲಿರ್ದುದು ಮೆಯ್ ಸುಭದ್ರೆಯಾ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೮). ೪. ಮೊನಚಾದುದು; ಚೂಪಾದುದು: ಮನ್ಮಥಂ ಬಿರಯಿಗಳಂ ತೀವಿ ತೆಗೆನೆಜೆದ ಕೇದಗೆವೂವಿನ ಕೊನೆಗೆಜೆಯ ಸಲಗಿನಂಬಿನೊಳಿಸುವಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೭-೧೬೨). ಸಲಾಕಿ : ೨. ಬಾಳೆಗಿಡದ ಬೇರಿನಲ್ಲಿ ಕಬ್ಬಿಣದ ಸಲಾಕಿಯ ನ್ನಡ್ಡಲಾಗಿ ತಿಕ್ಕಿ (ಸಾಗಧಿ. ೪೩೭-೨೦) ; ಗಿಡಗನನ್ನು ಪಂಜರದಲ್ಲಿ ಕೂಡಿದರೆ . . . ಸಲಾಕಿಗಳನ್ನು ಕಡಿಯದೆ ಬಿಟ್ಟೀತೆ ? (ಆರ್ಯಕ. ೪೧). ಸಲಾಕೆ : ೧. ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಕಾದ ಕಬ್ಬಿಣದ ಸಲಾಕೆಯನ್ನು ನೆಟ್ಟಂತಾಗಿ . . . ಚೀರಿದಳು (ಕಾವೇರಿ. ೧೭೪) ; ಬಿಳಿಯ ತೆಂಗುಗರಿ ಸಲಾಕೆ ಹೊಳೆವುದು, ಇರಿವುದು ನನ್ನೆದೆಯ (ನಡಬಂ. ೨೮-೯). ೨. ನುಡಿದರೆ ಮಾಣಿಕ್ಯದ ದೀಪ್ತಿಯಂತಿರಬೇಕು ನುಡಿದರೆ ಸ್ಫಟಿಕದ ಸಲಾಕೆಯಂತಿರಬೇಕು (ಬಸವ. ೮೦೨); ರೇಣು ಹತ್ತಿದ ರವಿಯ ಮಸೆಯಲು ಸಾಣೆಗಿಕ್ಕಿತೊ ಭಗಣರತ್ನವ ಸಾಣೆಗಳೆಯಲು ಕಮಲಭವ ಸೃಜಿಸಿದ ಸಲಾಕೆಗಳೊ ಕಾಣೆನಭ್ರವನಮಮ ದಿಕ್ಕುಗಳೇಣು ಮುಱಿಯಲು ಹೊಕ್ಕಸುವ ಬಿಲುಜಾಣರುರವಣೆ ಲಜ್ಜಿಸಿತು ಲೋಕದ ಧನುರ್ಧರರ (ಕುವ್ಯಾಕೀ. ೪-೧೬); ಆ ಸೆರೆಮನೆಯು ಭದ್ರವಾದ ಕಬ್ಬಿಣದ ಬಾಗಿಲುಗಳಿಂದಲೂ ಸಲಾಕೆಗಳಿಂದಲೂ ಮುಚ್ಚಿತ್ತು (ನಿರ್ಮೋ. ೩). ೫. ಉಕ್ಕಿನ ಉದ್ದನೆಯ ಲೇಖನಿ: ಕಂಟಕ್ಕೆ ಸಲಾಕೆ (ಶಲಾಕಾ) ಎಂದು ಮತ್ತೊಂದು ಹೆಸರು (ಕನ್ನಸಂ. ೪೫). ೬. ಸರಿಗೆ ; ಎಳೆ ; ತಂತಿ : ಕಾಕೇಂದ್ರಿಯ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲ ಗರುಡಪತಾಕೇಶ್ವರನ ಸತ್ಕೃತಿಯ ನೀ ಕೇಳಲುಸಿರುವೆ ಸ್ವರ್ಣಕಂಬಿಯೊಳು ಸಲಾಕೆಯು ತೆಗೆದಂತೆ (ಮೋಹತ. ೨೭-೨). ಸಲಾಖೆ : ೭. ದಪ್ಪವಾದ ಕೋಲು; ದಂಡ: 'ಸಲಾಖೆವಿಡಿ' ಪರಾ. ಸಲಿಗೆ₃ : ೨. ನೀಲದ ಸಲಿಗೆಯ ನಿಲುವೆನಿಪುದು ರೋಮರಾಜ ರಾಜಾಂಗನೆಯಾ (ಧರ್ಮನಾ. ೩-೭೦) ; ನೀಲದ ಸಲಿಗೆ[ಪಾಠಾಂ. ಲಕೆ]ಯಂತೆಸೆದುದಾ ಲಲನೆಯುಗದ ರೋಮರಾಜಿ (ರಾಮಾವಿ. ೧೨-೩೮) ; ಕಡುಹಿನ ಸಿಡಿಲ್ಕುಡುಹಿನ ಸಲಿಗೆಗಳಾಗಳೊದ

ನಂಬರಕೇಳ್ವಂತೆ ಬಿಡದೆ ಸುಭಟರೆಚ್ಚ ಸಿಂಗಾಡಿಯಂಬುಗಳಾ ನಿಡುರಭಸದೊಳ್ಬಿದಿವು (ಕಂಸವ. ೧೨-೨೬). **ಸೆಳಕಿ** : ೨. ಬಳಲಿ ಮಿಡುಕುತಲೆತ್ತಲೆಬಗಿದಿರುಳುಹಿಕೊಳ್ಳೆಯೆನಲು ಸಿದ್ಧನು ಸೆಳಕಿಯಲಿ ಹೊಡೆದಪ್ಪಿಸಿದರದು ಯದ್ಧು ನಡೆಗೊಂಡು (ರೇವಣ. ೨-೨೯). **ಸೆಳಕೆ**: ೨. ಕಯ್ಯಲ್ಲಿ ಬೆತ್ತದ ಸೆಳಕೆಯನ್ನು ತಿರುವುತ್ತಾ . . . ಯುದ್ಧವ್ಯಾಪಾರಗಳನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿ ರೆನ್ನುತ್ತಾ ಈ ಕುಮಾರರಿಬ್ಬರ ನಡುವೆ ವಿಮಾನವನ್ನು ಇಳಿಸುತ್ತಲಿದ್ದಾರೆ (ಉರಾಚ. ೧೫೧). **ಸೆಳಿಕೆ** : ೨. ಸಣ್ಣ ಹುಡುಗರನ್ನು ಸೆಳಿಕೆಯಿಂದ ಹೊಡೆಯುವದು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೯೫); ಬೆತ್ತದ ಸೆಳಿಕೆಯನು ನೆಲಕ್ಕೆ ಅಪ್ಪಳಿಸಿದಳು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೨೦೦). 'ಸೆಳ್ಕೆ$_1$' ಪರಾ.

[< ಸಂ. ಶಲಾಕಾ. / ತುಳು. ಸಲಕೆ, ತಲಕೆ ; ತೆಲು. ಸಲಗ]

ಸಲಗೆವಳೆ (ನಾ). ಲೋಹದ ಕಂಬಿಗೆ ಅಳವಡಿಸಿರುವ ಬಳೆ : ಕಂದರೆಯನ್ನು ಸಲಗೆವಳೆಗಳ ಬಿರುಗಾವರದಿಂದ ಒರ್ಕೆಲಕ್ಕೆಳೆದೋಸರಿಸಿ (ಮುತ್ತುಶ. ೧೦೯-೬).

[ಸಲಗೆ$_2$ + ಬಳೆ$_2$]

ಸಲತರಿಸಲ (ನಾ). ಅವಕಾಶ ಮತ್ತು ನಿರ್ಧಾರ : ತಮ್ಮ ಶ್ರೀವಂಶದಲ್ಲಿ ಪರಂಪರಾಗತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮಾತ್ರವೇ ತಮಗೆ ಬಂದಿರುವ ಏನಾವುದನ್ನೂ ಕಾರಣಪ್ರಮಾಣಗಳ ಸಲತರಿಸಲಗಳಿಲ್ಲದೆ ಹಾಗೆ ಬೀಳ್ಕೊಡುವ ಅಧಿಕಾರವು ತಮಗಿಲ್ಲ (ಮುತ್ತುಶ. ೧೬೯-೧೬). [ಸಲ$_2$ (< ಸಲವು) + ತರಿಸಲ (< ತರ್ಪಿಸಲ)]

ಸಲಪು, ಸಲಹು$_1$, ಸಲುವು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಕಾಪಾಡು; ಕಾಯು; ರಕ್ಷಿಸು: ''ಸಲಪು – ರಕ್ಷಣೇ'' (ಶಮಧಾ); ಒಲವೊಳಗಾಗೆ ದೈವದಿನದಂ ಬಡವಂ ನಿಧಿಗಂಡ ಮಾಳ್ಕೆಯಿಂ ಸಲಪಲುಮೋವಲುಂ ಸುಖಮನಾರ್ಜಿಸಲುಂ ಬಗೆದು (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೮-೮೦); ಇವನ ತಪ್ಪಂ ಮನದೊಳ್ ತಾರದ ಪೆಱಸಾರದ ಮನವಾಳೆ ದಯಾಸಾರದಿಂದ ಸಲಪಲ್ವೇಳ್ಕುಂ (ಚಿಖ. ೨-೧೧೯). ೨. ಬೆಳಸು; ಸಾಕು; ಪೋಷಿಸು : ಭೂದೇವತೆ ಷಡೃತುಗಳನಾದರದಿಂ ಸಲಪುವಂತೆ ವಸುಮತಿ ಚಿತ್ರಾಮೋದದಿನಱುವರ್ ಕುವರರನೋದಿಸುತುಂ ಸಲಪುತಿರ್ದಳ್ (ದಶಕು. ೨-೮೮); ಜಲದ ಜಲದಕ್ಕೆ ಜಲವತ್ಫಲಮಿಪ್ಪುದು ತೆಂಗಿದರ್ಕೆ ಕುಡದಾಯ್ತೇನಂ ಸಲಪಿದಿಳೆಗೆಂದೆಱಗಿ ನವಫಲಂಗಳೀವಂತೆ ಬಾಗಿ ಬಾಳೆಗಳೆಸೆಗುಂ (ರಾಜಶೇ. ೨-೫೦); ಸಲೆ ಪೆತ್ತು ಪೊತ್ತು ಸಂತಸದಿಂದೆ ತನ್ನನು ಸಲಪಿದ ಭೂಮಾತೆಗೊಲಿದು (ಇಚಿಜಾ. ೨-೬೯). **ಸಲಹು$_1$** : ೧. ಎಲ್ಲ ಬಯಕೆಯಱತ ಬಟ್ಟೆಯ ತೋಱಯ್ಯ ಸಹಜಸಮ್ಯಕ್ತ್ವವನಿತ್ತು ಸಲಹಯ್ಯ (ಆದಪ. ೧೩-೨೭); ಅಂಜದಿರಂಜದಿರ್ ಮಗನೆ ಭವದ ಮಾಲೆಯಂ ಹೊದ್ದಲೀಯದೆ ಸಲಹಿದಪೆಂ (ಬಸರ. ೨-೬೧); ಪೀತಾಂಬರಾವರಣ ವರ ಕೌಸ್ತುಭಾಭರಣ ಸಲಹು (ಕೃಮಿಥಾ. ೨-೫೦). ೨. ಲೋಗರ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಕೊಂಡು ಸಲಹಿದ ಬೆಕ್ಕು ಹಿತಂ ಮಾಡುವ ಕಾರಣದಿಂ ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಳಲ್ಪಟ್ಟುದು (ಪಂಚತಂ. ೧೧೭-೧೯); ಅೞಿಯನೇನುವನೆಂದು ಸಲಹಲು ಮೞಪಳೇ ಬಾಲಕನ ತಾಯ್ (ಕುಮಾ. ೭-೧೯); ಚಿತ್ರವಾಹನಗಾಕೆಯೊಬ್ಬಳೆ ಕುವರಿಯಾಗಿ ಜನಿಸಿ, ಮಗಳಂ ಮಗನೆಯೆಂದೊಲಿದು ಸಲಹಿದನು (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೭೩-೧೯೯೩). **ಸಲುವು$_1$** : ೨. ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ನುಚ್ಚಂಬಲಿ ಮಾಡಿ ಸಲುವೇನ (ಗರತಿ. ೧೨೭); ಅತ್ತಿಯ ಮನಿಯಾಗ ಅರವತ್ತುಗಂಗಾಳ ಬೆಳಗೂತಿನಿ ಅತ್ತೆ ಬೈಬ್ಯಾಡ ನಮ್ಮವರು ಸರಮುತ್ತು ಮಾಡಿ ಸಲುವ್ಯಾರ (ಕಜಾಗೀ. ೧). [ದೇ. ॥ ತುಳು. ಸಲುಗು]

ಸಲವಿಡು (ಕ್ರಿ). ವಿನಿಯೋಗಿಸು : ವಿಶ್ವನಾಥಪುರದ ಮಹಾಜನಂಗಳಿಗೆ ಉಱುಂಬಳಿ ಉತಾರ ಬಂದಿದ್ದ ಬಗಲು ವಿರೋಧಿಸಂವತ್ಸರದಲು ಸಲವಿಟ್ಟು ಸಿಸ್ತಿಗೆ ಕೊಡದಲ್ಲಿ (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೭-೧೪೯ ; 1665). [ಸಲವು + ಇಡು$_1$]

ಸಲವು, ಚಲವು, ಶಲವು, ಸಲ್$_2$, ಸಲುವ್ವು, ಸೆಲವು$_1$ (ನಾ). ೧. ಒಳಹೊಗುವಿಕೆ; ಪ್ರವೇಶ : ಸೂರ್ಯಕಿರಣಾನೀಕಕ್ಕಮೆಂದಪ್ಪೊಡಂ ಸಲವಿಲ್ಲುದ್ದತಸಿದ್ಧಖೇಚರರ ತಾಮಾಳ್ಕೆಲಿಯಾಗಿಂತು ನಿಚ್ಚಲುಮೋರಂತಿರೆ ಕಾವರೀ ದೊರೆತು ಕಾಪೀ ನಂದನಕ್ಕಿಂದ್ರನಾ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೮೧); ಮನುಷ್ಯಕ್ಷೇತ್ರದಿಂದತ್ತಲ್ ತನಗೆ ಸಲವಿಲ್ಲದೊಡದುವ ವೈರಾಗ್ಯಕಾರಣಮಾಗೆ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೦-೧೧೬ ವ); ಸತಿಯರೊಳೆ ಯೌವನಕ್ಕಾಶ್ರಿತಬುಧರೊಳೆ ನೆರಪಿದೊಡಮಗೆಂತಾಯ್ತು ಯಥೋಚಿತಮಂತೀ ತನುಗಮಣುವ್ರತದೊಳ್ ಸಲವಾಗೆ ಸಫಳಮಾದಪುದೆಸಕಂ (ವರ್ಧಪು. ೯-೧೦). ೨. ಗತಿ; ಅವಸ್ಥೆ; ಸ್ಥಿತಿ: ಗತಿಃ - ಜೀವಪುದ್ಗಲಂಗಳ್ಗೆ ಕಾಲದೇಶನಿಯಮದಿಂ ಸಲವಕ್ಕುಂ (ತಸೂವೃ. ೪೪); ಮುನೀಂದ್ರನನಶನತಪದೊಳ್ ತಱಿಸಂದ ಸಲವದೊಂದಾಶ್ಚರ್ಯಂ (ಸುಕುಮಾ. ೬ ... ೩. ತರ್ಕ ಕಾರಣ; ಸಮಂಜಸವಾದ ಕಾರಣ: (೬). **ಚಲವು** : ೪. ಅಗ... ಅವಶ್ಯಕತೆ: ನಾಡಮಲೆ ರೈತರ ಆರಂಬದ ಬಗ್ಗೆಯೂ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಚಲವಿಗೆ ಗಟ್ಟ... ಕೆಳಗೆ ಹೋಗಿ, ಉಪ್ಪು ಮುಂತಾದ್ದು ತಂದುಕೊಳ್ಳುವ ಬಗ್ಗೆಯೂ (ರಾಜೇಂದ್ರ ...). ೫. ಬದುಕು; ಸಂಸಾರನಿರ್ವಹಣೆ: ಅಲ್ಲಿ ಚಲವಿಗೆ ಚೂಕರವಾದ್ದರಿಂದ ಕೆ... ಕುಟುಂಬ, ತಮ್ಮ ಅಣ್ಣನ ಮಗನ ಸಹಾ . . . ಇಟ್ಟು ಇರುತ್ತಿದ್ದರು (ರಾಜೇಂದ್ರ ...). **ಶಲವು** : ೬. ಖರ್ಚು; ವೆಚ್ಚ: ಆ ತಱಿಂಗೆ ಶಲವಾಗಿ ಮಾಕಬ... (ಸೌಇಶಾ. ೧೯೩೨, ಉಡುಪಿ. ೩೧೮-೧೮ ; 1293). ೭. ಅಗತ್ಯವಸ್ತುವಿನ ಪೂರೈಕೆ : ನರಸಿಂಹದೇವರಿಗೆ . . . ಶಲವಾಗಿ ಒನ್ದು ಎಲೆಯ ಹೇರು ಮಾನ್ಯ ಆಚನ್ದ್ರಾ... ಸ್ಥಾಯಿಯಾಗಿ ಮಾಡಿದ ಧರ್ಮ್ಮ (ಎಕ. VI, ಕೊಪ್ಪ. ೧೧-೨೦; 1327) ; ಭತ... ಶಲವಾಗಿ ತಿಪ್ಪಗಂಡಿಕೋಡೂರಿಂದ ಭತ್ತದ ಕೊಳಗದಲಿ ನೂಱಿಪ್ಪತ್ತ ಒಂದು ಸ... (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೩೩-೯೫ ; ಸು. 1430); ಛತ್ರಕ್ಕೆ ಶಲವಾಗಿ ಜನಾರ್ದನದೇವರ ಸನ್ನಿಧಿಯ... ಧಾರೆಯನೆಱದು ಬಿಟ್ಟೆವಾಗಿ (ಎಕ. XIV, ಶ್ರೀರಂಗ. ೧೯೮-೨೧ ; 1598). **ಸಲ್$_2$** : ೧. ''ಸಲ... = ಪ್ರವೇಶಂ'' (ಶಮದ. ಪಂ. ೨) ; ''ಪ್ರವೇಶಂ ಸಲಂ'' (ಕರ್ನಾ. ೬೨). ೮. ಆಕ್ರಮಣ : 'ಸಲಂಗೊಳ್' ಪರಾ. **ಸಲುವ್ವು$_2$**: ೯. ಉದ್ದೇಶ ; ಕಾರಣ : ದುಡ್ಡುಕಾಸ... ನನ್ನ ಸಲುವೇ ಕೊಡಿಹಾಕಲು ಹೋದನು (ಇಂಗ್ಲೆಂ. ೫೨-೮). **ಸೆಲವು$_1$** : ೬. ಆ ಗವುಡುಗ... ತಾವು ಕೆಱೆಯ ಬಣ್ಣಿಗೆ ತೆಱುವ ಹೊನ್ನಿಂಗೆ ಸೆಲವಾಗಿ . . . ಕೊಣ್ಣ ಗದ್ದ... (ಎಕ. VI, ಕಡೂರು. ೧೨-೫೮ ; 1233); ಉಂಬಳಿತಕೆ ಸೆಲವಾಗಿ ಪಾಲಿಸಿದ ಹ... ಚತುಸೀಮೆಯ ವಿವರ (ಎಕ. XIV, ಎಳಂದೂ. ೧೮೭-೧೦ ; 1530). ೧೦. ಪ್ರಯೋಜ... ಸಾರ್ಥಕ್ಯ: ಕುಲಮಂ ವಿಚಾರಿಪಡೆ ಸಲವಿಲ್ಲ ಫಲವಿಲ್ಲ (ದೀಕ್ಷಾಬೋ. ೪೨-...). ೧೧. (ಬೀಳ್ಕೊಳ್ಳಲು ಪಡೆಯುವ) ಅಪ್ಪಣೆ ; ಅನುಮತಿ : ಮಾಧವ ಸ... ವಾಕ್ಯವ ಕೇಳ್ದು ಜೀಯ ಹಸಾದವೆಂದವನೀಶ್ವರರು ಆದಡೆ ತಮಗಿಂದು ಸಲವ... ಬೀಳ್ಕೊಂಡು ಹೋದರು ಮುಂದೆ ಚೂಣಿಯಲಿ (ವೀರಭದ. ೩೭-೪). ೧೨. ಕಾ... ಸಿದುದು; ಮಿಾಸಲು: ಈತಗಳನೆಲ್ಲರಂ ತಗಸನಗೆ ಸಲವಿಂದಿನಾಹ... (ಕೃಮಿಥಾ. ೧೨-೧೯).

ಸಲವಾಗಿ, ಸಲುವಾಗಿ = ಕಾರಣಕ್ಕಾಗಿ; ಉದ್ದೇಶಕ್ಕಾಗಿ: ಇದರ ಸಲವಾಗಿ (ಮುಂಬಯಿ. ೬. ೫-೧೦೬) ; ಕೊತವಾಲನು . . . ಕಳ್ಳರನ್ನು ಗೊತ್ತುಹಚ್ಚುವ ಸಲುವಾಗಿ ವಿಶ್ವಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಿದಾಗ್ಯೂ ಅವರು ಸಿಗಲಿಲ್ಲ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೨೦) ; ನನ್ನ ಸಲುವಾಗಿ ನೀನೇನು ಚಿಂತಿಸುವುದು ಬೇಡ (ಹಳ್ಳಿಹಾ. ೧೦೦).

[< ಸಲ್ + - ವು. /ತಮಿ. ಚೆಲವು ; ಮಲ. ತೆಲು. ಸಲವು]

ಸಲಹಾ 'ಸಲಹೆ' ನೋ.

ಸಲಹಾಕಾರ 'ಸಲಹೆಗಾರ' ನೋ.

ಸಲಹಾಸಮಿತಿ (ನಾ). ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಕಾರ್ಯಾಚರಣೆಗೆ ತಕ್ಕ ಸೂಕ್ತವಾದ ಸಲಹೆ, ಸೂಚನೆಗಳನ್ನು ನೀಡುವ (ತಜ್ಞರ) ಗುಂಪು, ಮಂಡಲಿ: ಇಂದಿನ ಶಿಕ್ಷಣಕ್ರಮವನ್ನು ಉತ್ತಮಗೊಳಿಸಲು ತಜ್ಞರ ಒಂದು ಸಲಹಾಸಮಿತಿಯನ್ನು ರಚಿಸುವುದು ಒಳ್ಳೆಯದು (ರೂಢಿ).

[ಸಲಹಾ (< ಸಲಹೆ) + ಸಮಿತಿ]

ಸಲಹಿಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಕಾಪಾಡುವಂತೆ ಮಾಡು; ರಕ್ಷಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು : ಐಸಲೆ ಮುನಿನಾಥ ರಾಮನನ್ನೆಸರವನತ್ತುಂಬ ಹರೆಯದ ಶೈಶವನ ಕೈಯಿಂದ ಸಲಹಿಸಿಕೊಂಬುದೇ ಯಜನ (ತೊರರಾ. ೧-೯-೨೯).

[ಸಲಹು$_1$ (< ಸಲಪು) + - ಇಸು$_1$]

ಸಲಹಿಸು$_2$ (ಕ್ರಿ). ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡು; ಸೂಚನೆಕೊಡು; ಸಲಹೆಮಾಡು: ''ಆದರೆ ಅವಳಿಗೆ ಕ್ಷಮಾಭಿಕ್ಷೆ ನೀಡಬೇಕೆಂದು ಶಿಫಾರಸ್ ಮಾಡಬೇಕು'' ಎಂದು ವರ್ತಕ ಸಲಹಿಸಿದನು (ಪುನರು. ೧೦೫). [ಸಲಹೆ + -ಇಸು$_1$]

ಸಲಹು$_1$ 'ಸಲಪು' ನೋ.

ಸಲಹು$_2$ (ನಾ). ರಕ್ಷಣೆ ; ಕಾಪು : ಕೋಟೆಯ ಕಾವಲ್ಗೆ, ಸಲಹಿಗೆ, ಅಗಳನ್ನು ...

ನಮ್ಮ ಸೈನ್ಯಗಳನ್ನೆಲ್ಲ — ಫಿರಂಗಿಗಳನ್ನೂ ಅನ್ವಯಿಸಿಕೊಂಡು ಸನ್ನದ್ಧವಾಗಿರಬೇಕು (ಬೆಟ್ಟುಅ. ೪೫-೨೨). [< ಸಲಪು]

ಸಲಹೆ , ಸಲಹಾ , ಸಲಾಹ , ಸಲ್ಲಾ , ಸಲ್ಲೆ$_3$ (ನಾ). ೧. ಸೂಚನೆ; ಅಭಿಪ್ರಾಯ : ರಾಜ್ಯದ ವರಮಾನಕ್ಕಿಂತ ಖರ್ಚು ಹೆಚ್ಚಾಗುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಪ್ರಜೆಗಳಿಂದ ಹೆಚ್ಚು ತೆರಿಗೆ ವಸೂಲುಮಾಡಬೇಕೆಂಬುದು ನನ್ನ ಸಲಹೆ (ಪ್ರತಾಪ. ೯೧); ಹೊಲ ಧರ್ಮಪ್ಪನಿಗೆ ದಕ್ಕದಂತೆ ಮಾಡಲು ಏನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ವಕೀಲರ ಸಲಹೆ ಕೇಳಿದ್ದಾಯಿತು (ಮನಟ. ೭). ೨. ತಿಳಿವಳಿಕೆ ನೀಡುವಿಕೆ : ಈ ಊರು ಬಿಟ್ಟು ಒಳ್ಳೇ ಹವೆಯುಳ್ಳ ಊರಿಗೆ ಅವರನ್ನು ಕಳುಹಿಸಬೇಕೆಂದು ಡಾಕ್ಟರ್ ಸಲಹೆಯನ್ನಿತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ಪಂಚೀ. ೪೦); ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಿನ್ನ ಸಲಹೆ ನನಗೆ ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ (ಹಾಹುತ್ತ. ೪೨). **ಸಲಹಾ:** ೨. 'ಸಲಹಾಕಾರ' ಪರಾ. **ಸಲಾಹ :** ೩. ಶಾಂತಿ ; ಸಮಾಧಾನ. **ಸಲ್ಲಾ :** ೧. ನನ್ನ ಸಲ್ಲಾ ಬೇಕಾಗೇದ ಅಂತ ಕರಿಸ್ಯಾರ ನನ್ನ (ಕುಮಾಕಾ. ೧೫೦). ೨. ನೀವು ಅವ್ವನ ಜೋಡಿ ಮಾತಾಡತೇನಿ, ಅಕ್ಕನ ಸಲ್ಲಾ ತೂಗೋತೇನಿ . . . ಅಂತ ಕೂತರ ಬಂದ ಕೆಲಸ ಅಲ್ಲೇ ಉಳೀತದ (ಗಂಮಾಯಿ. ೨೩೩). ೪. ಸಂಧಿ ; ರಾಜಿ ; ಕೌಲು : ನವಾಬ ಹೈದರಲ್ಲಿಖಾನರು ತ್ರಿಯಂಬಕಮಾಮನ ಸಂಗಡ ಸಲ್ಲಾದ ಸವಾಲು ಜವಾಬು ಮಾಡಿಕೊಂಡು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೨೨). **ಸಲ್ಲೆ$_3$:** ೧. ಪ್ರಿವ್ಹಿಕೌನ್ಸಿಲದವರ ಸಲ್ಲೆಯ ಮೇರೆಗೆ ರಾಜ್ಯಭಾರ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಅರಸನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಸಲ್ಲೆಯ ದೆಸೆಯಿಂದ ಇವರನ್ನು ಜವಾಬದಾರರೆಂದು ಕರೆಯತಕ್ಕದ್ದು (ಇಂಗ್ಲಇ. ೧೮೫).

ಸಲಹೆಕೊಡು , ಸಲ್ಲೆಕೊಡು = ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸು ; ಸೂಚನೆಕೊಡು: ಎಲ್ಲ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರು ಸಲಹೆಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಶ್ರೀವಿದ್ಯಾ. ೧೪೮); ಮ್ಯಾನ್ಸಿರೇಟ ಪಾದರಿಯಾದರೂ ಮಿರ್ಜಾಹಕೀಮನನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶಮಾಡ ಕೂಡದೆಂದು ಸಲ್ಲೆಕೊಟ್ಟನು (ಅಕ್ಬರ. ೬೫). **ಸಲಹೆಮಾಡು , ಸಲ್ಲಾಮಾಡು** = ೧. ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸು ; ಸೂಚನೆಕೊಡು : ಅವರು, ತಮ್ಮ ಮನೆಗೆ ಬಂದು ಹೋಗಬೇಕೆಂದು ನನಗೆ ಸಲಹೆಮಾಡಿದರು (ರೂಢಿ). ೨. ತಿಳಿವಳಿಕೆಯನ್ನು ನೀಡು: ಅವರಿಗೆ ವೈದ್ಯರು ಒಂದು ತಿಂಗಳು ವಿಶ್ರಾಂತಿಯಲ್ಲಿರಬೇಕೆಂದು ಸಲಹೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). ೩. ರಾಜಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು; ಒಪ್ಪಂದಕ್ಕೆ ಬರು: ಈ ಲಡಾಯಿದಲ್ಲಿ . . . ದಂಡಿನ ಖರ್ಚು ಬಹಳ ಮುಟ್ಟಿಯಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನಾವು ಸಲ್ಲಾಮಾಡಿ ಅವರ ಸೀಮೆ ಬಿಟ್ಟುಕೊಡಲಿಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೧೦). **ಸಲಾಹವಾಗು, ಸಲ್ಲಾಆಗು, ಸಲ್ಲಾಗು** = ೧. ಸಮಾಧಾನಗೊಳ್ಳು ; ಶಾಂತವಾಗು : ಪಾದಶಾಹರು ಬರಲಾಕ್ಷಣಕ್ಕವರ ದರ್ಶನದಿಂದ ಸಲಾಹವಾಗುತೀ ಧರೆಯನು ಪಾಲಿಸುತ್ತ ಸುಖಿ ಮಿರ್ದನು ಮೌನಸುಘಂಟೆಭೂವರಂ (ಬೀಳವಂ. ೨೫-೧೩೯). ೨. ರಾಜಿಯಾಗು; ಒಪ್ಪಂದವಾಗು : ಮದಕೆರೆನಾಯಕನ ಜೊತೇಯಲ್ಲಿ ಚಂದಾಸಾಬರ ಹಿರೀಮಗನು ಹತವಾಗಿ ಅವರವರಿಗೆಲ್ಲಾ ಸಲ್ಲಾ ಆಗಿ ಕಸ್ತೂರಿರಂಗಪ್ಪನಾಯಕರಿಗೆ ಚಿತ್ರಕಲ್ಲು ದೊರೆತನವಾದ ಬಳಿಕ (ಹೈದರ. ೨೫). ೩. ಬಾಗು ; ಮಣಿ : ಸೊಲ್ಲಿದ್ದರೂ ನುಡಿಯ ಸೊಗಸು ಸಿಗದೆಂದಿಗೂ ಬಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಬಲ್ಲತನಕೆ ಸಲ್ಲಾಗುವದು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೬೨-೧೦). **ಸಲ್ಲಾಚುಕಾಯಿಸು** = ಕರಾರಿನಂತೆ ಕೊಡಬೇಕಾದುದನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸು: ೫೭,೦೦,೦೦೦ ರೂಪಾಯಿ ಮೇಲೆ ಸಲಾಬತ್ತು ಜಂಗರಿಗೆ ಸಲ್ಲಾ ಚುಕಾಯಿಸಿ (ಹೈದರ. ೩೪). [← ಅರ. ಸಲಾಹ್; ಹಿಂ. ಸಲಾಹ್, ಸಲ್ಲಾಹ್; ಮರಾ. ಸಲಹ್, ಸಲಾಹ್, ಸಲಾ, ಸಲ್ಲಾ]

ಸಲಹೆಗಾರ , ಸಲಹಾಕಾರ , ಸಲ್ಲಾಗಾರ (ನಾ). ೧. ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವವನು; ಸೂಚನೆಯನ್ನು ಕೊಡುವವನು. ೨. ಬುದ್ಧಿವಾದವನ್ನು ಹೇಳುವವನು; ಸೂಕ್ತ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯನ್ನು ಕೊಡುವವನು : "ಸಲಹೆಗಾರ ; ಮಂತ್ರಿ" (Adviser. ೩೦೮೩). **ಸಲಹಾಕಾರ :** ೨. ಸಲಹಾಕಾರರನ್ನು ಕರೆಯಿಸಲಾಯ್ತು . . . ಈತ ಊರಿನ ಮಂತ್ರಣದಾತ ಸಲಹಾಕಾರ (ಇಪ್ಪಕ. ೩೫೭). **ಸಲ್ಲಾಗಾರ :** ೨. ಅವರ ಮೊಕದ್ದಮೆಯ ಸಲ್ಲಾಗಾರರು ಲಂಚದ ನೆವ ಹೇಳಿಹೇಳಿ . . .ಧನ ದೋಚಹತ್ತಿದರು (ಇಪ್ಪಕ. ೪೧೧); ಕುಲಕರ್ಣಿ ರಾಮಾಚಾರಿ ಅವನಿಗೆ ಸಲ್ಲಾಗಾರ (ಪ್ರಭಾ. ೬೫). ೩. ಜಾನ್ ಮಾರ್ಟಿನ್ ರಿಚಾರ್ಡಫಾಕ್ಸ್ ಇವರನ್ನು ತನಗೆ ರಾಜ್ಯಭಾರದಲ್ಲಿ ಸಲ್ಲಾಗಾರನನ್ನಾಗಿ ನಿಯಮಿಸಿಕೊಂಡನು (ಇಂಗ್ಲಇ. ೧೦). [ಸಲಹೆ + -ಗಾರ (< -ಕಾರ)./ ಮರಾ. ಸಲಹಕಾರ್, ಸಲಹಗಾರ್, ಸಲಾಕಾರ್, ಸಲಾಗಾರ್, ಸಲ್ಲಾಕಾರ್, ಸಲ್ಲಾಗಾರ್]

ಸಲಾಂ 'ಸಲಾಮು' ನೋ.

ಸಲಾಕಿ 'ಸಲಗೆ$_2$' ನೋ.

ಸಲಾಕೆ 'ಸಲಗೆ$_2$' ನೋ.

ಸಲಾಖಿ (ನಾ). ಗುಂಡುಹಾರಿಸುವುದು : ರೈಫಲ್, ಜಂಜಾಲು ,ಮುತಾರ್‌ನಲ್, ಹತ್ಯಾರದಲ್, ಬಂದೂಖ್ ವಗೈರೆ ಸಲಾಖಿ ಒಂದೇ ಆವರ್ತಿ ಆಯಿತು (ಚಿತ್ರಶಾ. ೭೪). [← ಪಾರ. ಶಲ್ಕ್; ಮರಾ. ಸಲಖ್, ಸಲಕ್]

ಸಲಾಖೆ 'ಸಲಗೆ$_2$' ನೋ.

ಸಲಾಖೆವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಯೋಗದಂಡವನ್ನು ಹಿಡಿ (?) : ಯೋಗಾದಿಸಂಪನ್ನ ಖಳೆಯಗಳೆಲ್ಲವಂ ಸಂಪಾದಿಸಿ ಯೋಗರಮಣಿಯ ಕ್ಷೇತ್ರಮನೆ ತಳವಿಟ್ಟು ಸಲಾಖೆವಿಡಿದು ಅಭಿನವಶ್ರೀಶೈಳವನೆ ಮಾಡಿ ಕಪಿಲಸಿದ್ಧಮಲ್ಲೇಶ್ವರದೇವನೆ ನೆಲಸಿ ನಿಂದು (ಸೌಇಇ. XX, ೧೭೭-೭; 1190). [ಸಲಾಖೆ (< ಸಲಗೆ$_2$) + ಪಿಡಿ$_1$]

ಸಲಾದಿಸೊಪ್ಪು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಎಲೆ: ಸಲಾದಿಸೊಪ್ಪು , ಲೆಟ್ಯೂಸು (ಮೈಡಿಗಿ. ೪೯-೯೭೧). [ಸಲಾದಿ$_0$ + ಸೊಪ್ಪು$_1$]

ಸಲಾಮ್ 'ಸಲಾಮು' ನೋ.

ಸಲಾಮತು 'ಸಲಾಮತ್ತು' ನೋ.

ಸಲಾಮತ್ತು , ಸಲಾಮತು (ನಾ). ಸುರಕ್ಷಿತ ; ಕ್ಷೇಮ ; ಸೌಖ್ಯ : ಮಹಾದೇವನ ಕಟಾಕ್ಷದಿಂದ ತಾವು ಆ ದುಷ್ಮಾನರ ಕೈಯಿಂದ ಸಲಾಮತ್ತು ಆಗಿ ಇದ್ದೀರಿ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೧೧೦). **ಸಲಾಮತು :** ಹೋಯಿತು ಒಂದು ಮಲಾಮತು , ಇದ್ದವರು ಸಲಾಮತು (ವಿಧಿವ್ಯ. ೧೫೮). [← ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಸಲಾಮತ್]

ಸಲಾಮಿ 'ಸಲಾಮು' ನೋ.

ಸಲಾಮು , ಸಲಾಂ, ಸಲಾಮ್ , ಸಲಾಮಿ , ಸಲ್ಲಾಮ್ , ಸಲ್ಲಾಮು (ನಾ). ೧. ಮುಸಲ್ಮಾನರಲ್ಲಿ (ಪರಸ್ಪರ) ಗೌರವಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಕೈಯನ್ನು ಹಣೆಗೆ ತಾಗಿಸಿ ಮಾಡುವ ನಮಸ್ಕಾರ ಮತ್ತು ಆಗ ಹೇಳುವ ಶಬ್ದ : ಸುರುತಾಳಂಗೆ ಸಲಾಮನೊಲಿದು ಮಾಡಿ ಶಿರದೊಳಾಂತವನಾಜ್ಞೆಯನು . . . ಪೊಜಮಟ್ಟಳು (ಕುರಾಸಾಂ. ೪೧-೪೫); ಸಚ್ಚಿದಾನಂದಭಾರತಿಸ್ವಾಮಿಶ್ರೀಪಾದಂಗಳಿಗೆ ರಣದುಲ್ಲಾಖಾನರ ಸಲಾಮು (ಷ್ಮಅಂ. ೧೯೩೪; ೩೩-೩; 1640); ಕಂಕುಳಲ್ಲಿ ದೊಣ್ಣೆ, ಕೈಯಲ್ಲಿ ಸಲಾಮು (ಗಾದೆ). ೨. ಗೌರವಸೂಚನೆಯಾಗಿ ವಂದನೆಯನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸುವಿಕೆ: ನಾವು ಆ ಧೊರೆಯಂ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲದೆ, ನಮ್ಮ ಕಡೆಯವರಂ ಸಲಾಮಿಗೆ ಕಳುಹಿಸಿ . . . ನಾವು ಹೋಗದೇ ಇರಲು ; ಚಾಣಕ್ಯನು . . . ಇನ್ನೂ ಸಲಾಮಿಗೆ ಬಾರದೆ ಇರುವದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇನು? ಎಂದು ದೂತರಂ ಕೇಳಲು (ಮುದ್ರಾಮಂ. ೨೮೧). **ಸಲಾಂ :** ೧. ಸಲಾಂ, ಸೆಟ್ಟರೇ! (ಮುಂಬಯಿ. ೩. ೪-೧೭೮). **ಸಲಾಮ್ :** ೧. ಹಲ್ಲ ಕಿರಿದು ಸಲಾಮೆಂದು ಬಾಯ ಬಿಡುವ ಹಂದೆಗಳಿರ (ಕಂನವಿ. ೧೫-೩೪); 'ಸಲಾಮ್ ಹುಜೂರ್' ಎನ್ನುತ್ತಾ ಪಕ್ಕಕ್ಕೆ ಸರಿದು ನಿಂತ ಬೈಜೂ (ಸಾಹೇಬ್. ೧೪). **ಸಲಾಮಿ :** ೩. (ಆಲಂ) ಕಾಣಿಕೆ; ಉಡುಗೊರೆ: ವಿಶ್ವಾ-ಸುರ್ಯಾರ ನಿಶ್ಚಿತವಾದಂತಿದ್ದ ಸಂಬಂಧಗಳನ್ನೇ ಬುಡಮೂಲ ಕಿತ್ತೆಸೆಯುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಪಣ ಪುಕಾರಿಸಿ ಹೊರಬಿದ್ದ. ಆ ಪಣದ ಪ್ರಥಮ ಸಲಾಮಿಯೆಂದು ಶಂಕರಕಾಕಾ ಅವರಿಗೆ ಸ್ವದಸ್ತೂರ ಖುದ್ದ ಕಾಗದ ಬರೆದಿದ್ದ (ದೀಪಹ. II, ೩೭೮). ೪. [ನಾಟ್ಯ] ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಭಂಗಿ : ಮೊದಲು ನೃತ್ಯಗಾರನು ನಮಸ್ಕಾರದಂತಿರುವ 'ಸಲಾಮಿ' ಅಥವಾ 'ಶುರುಕೆ ಅಹಮದ್' ಎಂಬುದನ್ನು ಮಾಡಿ ಕೈಗಳನ್ನು ಎದೆಯ ಹತ್ತಿರ ಅಚಲವಾಗಿ ಹಿಡಿದಿರುತ್ತಾನೆ (ಅಭಾನ್ಯ. ೮೯). **ಸಲ್ಲಾಮ್:** ೧. ಕ್ರಮದಿಂ ಪರಾಕು ಸಲ್ಲಾಮೆನಲ್ಕಂಚುಕಿಗಳಮರೇಶನಂತೆ ಪುಷ್ಪಕದಿ ಮಂಡಿಸಲು (ವಂಕಾರಾ. ೧-೭-೧೭). **ಸಲ್ಲಾಮು :** ೧. ಬಲಸಹಿತಾ ಗಂಭೀರದೊರೆಗಳು ತೊಟ್ಟ ಭೂಷಣದೊಳು ನಿಂದು ಸಲ್ಲಾಮ ಕೊಡುವರು (ಸೌಂದಕಾ. ೫-೪೮); ತೆಕ್ಕೊ ಸಲ್ಲಾಮು ಬಿರ್ರನೆ ಕುರುರಾಯಭೂಪಾ ತೆಕ್ಕೊ ಸಲ್ಲಾಮು ಭಿರ್ರನೆ (ಕರ್ಣಾಕಾ. ೧೭).

ಸಲಾಮಿ ಕೊಡು, ಸಲಾಮು ಕೊಡು = ನಮಸ್ಕಾರಮಾಡು; ವಂದಿಸು: ದಾದಾ . . . ಕುಸ್ತಿಯ ಸಂಪ್ರದಾಯದಂತೆ, ಲಾಮಾನ ಕೈ ಜಗ್ಗಿ, ಜೋಲಿ ಹೊಡೆದು ಸಲಾಮಿ ಕೊಟ್ಟನು (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೫೨); 'ಸಲಾಮು ಕೊಡು' ಎಂದು ಕೋತಿಯಾಡಿಸುವವನು ಕೋತಿಗೆ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದನು (ರಂಥ). **ಸಲಾಮುಹಾಕು** = ಸಲಾಮಿಕೊಡು: ನ್ಯಾಯಾಧೀಶನಿಗೆ ಸಲಾಮು ಹಾಕಿ . . . ಎಂದನು (ಕಮಕ. ೧೬೦). **ಸಲಾಮುಹೊಡೆ** = ೧. ಸಲಾಮಿಕೊಡು : ನನ್ನನ್ನು ಯಾರೂ ಗುರುತು ಹಿಡಿಯಬಾರದು, ನನಗೆ ಸಲಾಮು ಹೊಡೆಯಬಾರದು (ನಾಪೂಲೀ. ೧೬೩). ೨. (ಆಲಂ) ಬಗ್ಗಿ ನಡೆ; ಅನುಸರಿಸು: ಇಂಥದನ್ನು ಕಲಿತು ಕನ್ನಡದ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಸಲಾಮುಹೊಡೆಯುವುದಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧರಾಗುತ್ತಿದ್ದರು (ಸುವರ್ಣ. ೩೦೧). [← ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಸಲಾಮ್, ಸಲಾಮಿ]

ಸಲಾಮುಫಿರಂಗಿ (ನಾ). (ಅಧಿಕಾರಿ ಅಥವಾ ಗೌರವಾನ್ವಿತವ್ಯಕ್ತಿಯ ಸಲುವಾಗಿ) ತೋಪು ಹಾರಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ ತೋರಿಸುವ ಗೌರವ; ಫಿರಂಗಿಮರ್ಯಾದೆ : ಈ ಸರದಾರರನ್ನು ಮಹಾಉತ್ಸಾಹದಿಂದ ಇದುರುಗೊಂಡು . . . ಸಲಾಮುಫಿರಂಗಿಗಳ ಹಾರಿಸಿ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೧೦೯). [ಸಲಾಮು + ಫಿರಂಗಿ]

ಸಲಾಯಿಸು 'ಸಲಿಸು' ನೋ.

ಸಲಾಹ 'ಸಲಹೆ' ನೋ.

ಸಲಿಂಗ (ಗು). ೧. ಒಂದೇ ಬಗೆಯ ಚಿಹ್ನೆ ಅಥವಾ ಲಿಂಗದಿಂದ ಕೂಡಿದ. (ನಾ). ೨. [ದ್ವೈತ] "ಸಲಿಂಗರೆಂದರೆ ಲಿಂಗದೇಹದಿಂದ ಸಹಿತರಾಗಿ ಇರುವರು" (ಹಸಾರ. ೧೪-೨೩ ತಾತ್ಪರ್ಯ): ಎರಡುವಿಧದಲಿ ಲೋಕದೊಳು ಜೀವರುಗಳಿಪ್ಪರು ಸಂತತ ಕ್ಷರಾಕ್ಷರ ವಿಲಿಂಗ ಸಲಿಂಗ ಸೃಜ್ಯಾಸೃಜ್ಯಭೇದದಲಿ (ಹಸಾರ. ೧೪-೨೩). [ಸಂ.]

ಸಲಿಂಗರತಿ (ನಾ). ಸಮಾನಲಿಂಗದವರೊಂದಿಗೆ ನಡೆಸುವ ರತಿಕೇಳಿ : ಈಚಿನ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಸಲಿಂಗರತಿಯಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತರಾದವರು ಅನೇಕರಿದ್ದಾರೆ (ರಂಥ). [ಸಂ.]

ಸಲಿಕ್ಕೆ$_1$, ಸಲ್ಲಿಕೆ (ನಾ). ೧. (ಹಣ ಮುಂತಾದುವನ್ನು) ಸಲ್ಲಿಸುವಿಕೆ ; ಸಂದಾಯ; ಪಾವತಿ: ಕೊಟದು ವರದಪಯನ XX ಅಯಿಗುಳಿ ದೇವನಾಯ್ಕರ ಸಲಿಕೆ ಮಾಡಿ ಕೊಳಗಗದೆ ಗುಡಿ ಸೇನಬೋವ ತಿಂಮರಸಗೆ ಧಾರೆನೆಱದು (ಎಕ. X (S), ಮಾಲೂರು. ೨೧೯-೬; 1530). ೨. ಹಣ, ವಸ್ತು ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸಿದಾಗ ಅವುಗಳನ್ನು ಪಡೆದವರು ಕೊಡುವ ಪತ್ರ; ಪಾವತಿಪತ್ರ; ರಶೀತಿ: ವಿನಿಮಯ ಪತ್ರಗಳು, ಚೆಕ್ಕುಗಳು . . . ಸಲಿಕೆಗಳು – ಇವುಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮುದ್ರಾಂಕಶುಲ್ಕದ ದರಗಳು (ಭಾಧಾನ. ೨೮೬). ೩. ಸಮರ್ಪಿಸುವುದು; ಅರ್ಪಣೆ: ಪಟ್ಟಾವಳಿಗಳಿಮ್ಮ ಬಸವಿದೇವನ ಮುಂದೆ ಪಟ್ಟಣಂಗಳ ಸಲಿಕೆ ಬಸವಿದೇವನ ಮುಂದೆ (ಬಸರ. ೫-೧೨೨). ೪. ಕೊಡುಗೆ; ದತ್ತಿ: ಬಮ್ಮದತ್ತನು ಸೆಟ್ಟಿತ್ತಿದೆವಿಯಬ್ಬೆಯು ನಿಱಿಸಿ XXX ಕಾಲುರ ಭತ್ತ ಸಲಿಕೆ ಪತ್ತು ಗದ್ಯಾಣ (ಎಕ. VI, ಮೂಡಿಗೆ. ೧೯-೧೧; ಸು. 1025?); ಸುಪಾರ್ಶ್ವದೇವರ ಬಸದಿಗೆ ಆ ಗಳೆಯೊಳ್ ಮತ್ತರ ಸಲಿಕೆ ಆರುವಣದ ಲೆಕ್ಕದ ಬಟ್ಟ ನೆಲಂ ಮತ್ತ[ರ್] ೩೫೫ (ಇಆ. XIX, ೨೬೩-೪೨; 1054). ೫. ಈಡೇರಿಕೆ; ನೆರವೇರಿಕೆ: ಗಿರಿಯ ಗಿರಿಯ ದರಿಯ ದರಿಯ ಹಗುರದಿಯೊಳು ಹಾರುತ ದಣಿವ ಗಣಿಸದೆನ್ನಾಸೆಯ ಸಲಿಕೆಯನ್ನೇ ಕೋರುತ (ಹಂಸದ. ೬೬). ೬. ಚಲಾವಣೆ; ಬಳಕೆ: ಕಳ್ಳನಾಣ್ಯ ಸಲಿಕೆ [ಪಾಠಾಂ. ಸಲುಗೆ]ಗೆ ಸಲ್ಲದು ಕಳ್ಳನಾಣ್ಯವ ಸಲ್ಲಲೀಯರಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೧೯೮). **ಸಲ್ಲಿಕೆ** : ೧. ಸಲ್ಲದ ನಾಣ್ಯ ಸಲ್ಲಿಕೆ ಮಾಡಿದರೆ ಅಲ್ಲಿಗೇ ಹೋಯಿತು (ಗಾದೆ). ೨. ಅವರ ಕಚೇರಿಗೆ ಈ ಪತ್ರವನ್ನು ತಲುಪಿಸಿ ಸಲ್ಲಿಕೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಾ (ರಂಥ). [ಸಲ್ + -ಇಕೆ]

ಸಲಿಕ್ಕೆ$_2$, ಸನಿಕೆ (ನಾ). ಅಗಲವಾದ ಹಲ್ಲೆಯುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗುದ್ದಲಿ; ಎಲೆಗುದ್ದಲಿ: ಹಾರೆ ಗುದ್ದಲಿ ಸಲಿಕೆಯ ಸಂತಸದಿ ಕೊಟ್ಟು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೧೪-೬); ಮಣ್ಣನ್ನು . . . ಸಲಿಕೆಯಿಂದ ಪುಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ತುಂಬಿ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಹೊತ್ತುಹಾಕಬೇಕು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೩೩); ವಿಮಲೆಯ ತಂದೆ ಮಡಿಗಳಿಗೆ ಸಲಿಕೆಯಿಂದ ನೀರು ಹಾಯಿಸುತ್ತಿದ್ದನು (ಕಪಪು. ೩-೧೫). **ಸನಿಕೆ** : ಬಟ್ಟೆಬರೆಗಳನ್ನೂ ಸನಿಕೆಗಳನ್ನೂ ತೋಟಗಾರರಿಗೆ ವಿನಿಮಯಮಾಡಿದ ಸಂಗತಿ ಶಾಸನೋಕ್ತವಾಗಿದೆ (ಶಾಸಗ. ೩೬). [ದೇ. ॥ ತೆಲು. ಸಲಗ]

ಸಲಿಕೆವಲ್ (ನಾ). (ಆಲಂ) ಅಗಲವಾಗಿರುವ ಹಲ್ಲು : ಕೆರಸೆವಾಯಿಂ ನೇಲ್ವ ದೊಂಡೆಗರುಳುಗಳ ನೆತ್ತರ ಜೋರ್ಗಳಿಂ ನಾಂದದ ಮೈ ಸಲಿಕೆವಲ್ಲ ಗುದ್ದಲಿವಲ್ಲ ಭೂತ ನಮಿಸಿದವಕ್ಕಗೆ (ಮದೇಕು. ೩೩-೧೧). [ಸಲಿಕ್ಕೆ$_2$ + ಪಲ್]

ಸಲಿಗೆ$_1$ 'ಸಲ್ಗೆ' ನೋ.

ಸಲಿಗೆ$_2$ 'ಸೊಲ್ಲಗೆ$_1$' ನೋ.

ಸಲಿಗೆ$_3$ 'ಸಲಗೆ$_2$' ನೋ.

ಸಲಿಗೆಯೊಪ್ಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಂದಾಯಮಾಡಬೇಕಾದುದನ್ನು ಕೊಡು , – ಸಲ್ಲಿಸು: ಶ್ರೀನಂಜುಂಡೇಶ್ವರಸ್ವಾಮಿಯವರ ಮಹಾಸನ್ನಿಧಾನಕ್ಕೆ . . . ವರ್ಷವರ್ಷವೂ ಸಲಿಗೆಯೊಪ್ಪಿಸುವ ದೇವದಾಯದ ಕಾಣ್ಕೆ (ಬರುಗಂ. ೨೬-೯). [ಸಲಿಗೆ$_1$ (< ಸಲ್ಗೆ) + ಒಪ್ಪಿಸು]

ಸಲಿಗೆವಂತ 'ಸಲ್ಗೆವಂತ' ನೋ.

ಸಲಿಗೆವಾಳ 'ಸಲುಗೆವಾಳ' ನೋ.

ಸಲಿಗೆವಾಳತ್ವ (ನಾ). ಸಲುಗೆ; ಸದರ: ಸಲಿಗೆವಾಳತ್ವದಿಂ ನಸುನಗುತಲಿಂತೆಂದು (ನವಮೋ. ೨೬-೩೧). [ಸಲಿಗೆವಾಳ (< ಸಲುಗೆವಾಳ) + -ತ್ವ]

ಸಲಿಪು (ಕ್ರಿ). ಸಲ್ಲುವಂತೆ ಮಾಡು; ತೊಡಗಿಸು; ವಿನಿಯೋಗಿಸು: ಪಶುಗಳನೋವಿಯೊಲ್ದು ಕೃಷಿಯೊಳ್ ವ್ಯವಹಾರಮನೊಲ್ದು ಮಾಡಿಯಾರ್ಜಿಸುವುದು ವಿತ್ತಮಂ ಪಡೆದು ಸದ್ವ್ಯಯದೊಳ್ ಸಲಿಪಿಟ್ಟು ಕೂರ್ತು ಸಾಧಿಸುವುದು ಧರ್ಮಮಂ (ದಶಕು. ೮-೪೯); ಮಲಮೂತ್ರವಿಲ್ಲದ ಮೈಗೆ ಕಮಂಡಲಜಲವೇಕೆ ಜೀವರಕ್ಷಾರ್ಥ ಸಲಿಪಿ ಪೇಲಿಯನಾತ್ಮಸಾರಪುಸ್ತಕವ ಸಂಗಲಿಸಿದರರುಹನಾಜ್ಞೆಯೊಳು (ಭರಚ. ೫೯-೪೬). [< ಸಲಿಸು]

ಸಲಿಲ, ಸಳಿಳ (ನಾ). ೧. ನೀರು; ಉದಕ; ಜಲ: ಸೊಕ್ಕಿದಾನೆಗಳ ಸಿಂದುರಂಬೊರೆದ ಸಲಿಲಂಗಳೊಳಮಿಂಚರದಂಚೆವಿಂಡುಗಳಿಂ ಸೊಗಯಿಸುವಿರ್ತಡಿಗಳೊಳಮೊಪ್ಪಂಬೆತ್ತ ವೇತ್ರವತಿ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೬); ಎನಗುತ್ತರವ ರಚಿಸಿ ಬಳಿಕ ಸಲಿಲವನೀಂಟು (ಕುವ್ಯಾಭ. ೨೩-೧೮); ತರಣಿ ಕಿರಣದ ನಂಟು ಗಗನ ಸಲಿಲದ ನಂಟು (ಮುಂಕುಕ. ೬೧). ೨. [ಛಂದ] ಎಂಟು ಬಗೆಯ ಗಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಯಗಣ (U - -) : ತ್ರಿದಶಮರುದಿಂದ್ರಪುರ ಚಂದ್ರ ಸಲಿಲಂಗಳ್ ತುದಿಯೊಳಿರೆ ತಳ್ತು ಹರರಲ್ಲಿ ಯತಿ ನಿಲ್ಕುಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೫೮). **ಸಳಿಳ** : ೧. ಸಳಿಳದೊಳೆ ನಾಂದ ವಲ್ಕಂದಳೆದು (ಶಾಕುಂತ. ೧೬-೩೨). [ಸಂ.]

ಸಲಿಲಕ್ರೀಡೆ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕ್ರೀಡಿಸುವುದು ; ನೀರಾಟ ; ಜಲಕೇಳಿ : ಸಲಿಲಕ್ರೀಡಾಭವೋದ್ಯಜ್ಜಲಕಣನಿಕರಾಕಾರಮತ್ತದ್ವಿಪೇಂದ್ರಾವಲಿತಹಸ್ತಾಗ್ರೋಚ್ಚಲಚ್ಛೀಕರ ಸಮುದಯಂ (ಆದಿಪು. ೧೩-೮); ವಿನೋದಕೆ ಬಂದಿರ್ಕೆ ನಾರಾಚ ಸಲಿಲಕ್ರೀಡೆಯಿದೆಯೆನುತ ಮುಱಿಯೆಸುತ ಗಂಧರ್ವಬಲ ಮುಕ್ಕುಱಿಕಿ ಕೌರವಬಲವ ತತ್ತಱಿದಱಿದು ತರಹರವಿಲ್ಲೆನಿಸಿ ಹೊಗಿಸಿದರು ಪಾಳಯವ (ಕುವ್ಯಾಭ. ೧೮-೩೪); ಸಲಿಲಕ್ರೀಡೆಯೊಳೆಯ್ದೆ ನಾಂದು ದುಗುಲಂ ನೈತಂಬಮಂ ಪತ್ತೆ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೨೪-೯೯). [ಸಂ. ಸಲಿಲಕ್ರೀಡಾ]

ಸಲಿಲಖಾತಿ (ನಾ). ನೀರಿನಿಂದ ತುಂಬಿರುವ ತೋಡು , – ಅಗಳು , – ಕಂದಕ: ನಗರವನು ಸುತ್ತಾಗಿ ಶೋಭಿಪ ಸಲಿಲಖಾತಿಯು ಮುಟ್ಟುತಿಹುದದಿಯಾ (ಬಿಜ್ಜಪು. ೨-೧೯). [< ಸಂ. ಸಲಿಲಖಾತ]

ಸಲಿಲಜ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದು; ತಾವರೆ; ಕಮಲ: 'ಸಲಿಲಜಸಖ' ಪರಾ. ೨. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದು ; ಜಲಚರಪ್ರಾಣಿ. [ಸಂ.]

ಸಲಿಲಜಸಖ (ನಾ). ಕಮಲದ ಸ್ನೇಹಿತ; ಸೂರ್ಯ: ವಿಲಸಿತಪದಾಂಬುವಂ ಪಡೆದು ಕುಷ್ಠಂ ನೀಗಿ ನಲಿದು ಮುನ್ನಿನ ತೇಜದಿಂ ವಿರಾಜಿಸುತಿರ್ದ ಸಲಿಲಜಸಖಂ ನೋಡಿಮಂದು ತತ್ಪಂಡಿತೇಂದ್ರಂ ಮತ್ತಮಿಂತೆಂದನು (ಆರಾಚ. ೧-೬-೮). [ಸಂ.]

ಸಲಿಲಪೂರ (ನಾ). ನೀರಿನ ಪ್ರವಾಹ; ಜಲಪ್ರವಾಹ : ಏಂ ಕಱೆದುದೊ ಪೆರ್ಮಳೆ ಜಗಮೆಲ್ಲಂ ಸಲಿಲಪೂರದಿಂ ತೇಂಕುವಿನಂ (ಜಗವಿ. ೩-೮). [ಸಂ.]

ಸಲಿಲಪ್ರವೇಶ (ನಾ). ನೀರನ್ನು ಹೊಗುವುದು; ಜಲಪ್ರವೇಶ: ಸಲಿಲ

ಪ್ರವೇಶಮಂ ಪತ್ರಲೇಖೆಯುಂ ನೀವುಮಲ್ತೆ ಮಾಡಿದಿರಂತಾ ಲಲನೆಯದೇನಾದಳ್ (ಕಾದಂಬ. ೬೨೭); ಧೃಷ್ಟದ್ಯುಮ್ನ ಸೃಂಜಯ ಸೋಮಕಾದಿಗಳು ಅನುಚಿತವು ಸಲಿಲಪ್ರವೇಶವು . . . ಎಂದುಲಿದುದು (ಕುವ್ಯಾಗ. ೫-೩೧). [ಸಂ.]

ಸಲಿಲಬಾಣ (ನಾ). ನೀರನ್ನು ಸುರಿಸುವ ಬಾಣ; ವರುಣಾಸ್ತ್ರ: ಸಲಿಲವ ಬೀಜು ಬೇಗದಿನೆನಲು ಬಿಲುಗೊಂಡೆದ್ದನಾ ಪಾರ್ಥ ಸಲಿಲಬಾಣದಲಮಲಗಂಗಾಜಲವ ತೆಗೆದನು (ಕುವ್ಯಾಧೀ. ೧೦-೨೭). [ಸಂ.]

ಸಲಿಲವಾಸ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿರುವುದು; ಜಲವಾಸ: ತಪ್ಪಿದುದನೀ ಸಲಿಲ ವಾಸದೊಳೊಪ್ಪವಿಡುವೆನು (ಕುವ್ಯಾಗ. ೪-೩೫). [ಸಂ.]

ಸಲಿಲವಿನೋದ (ನಾ). = ಸಲಿಲಕ್ರೀಡೆ : ಸಲಿಲವಿನೋದದೊಳ್ ಹರಿ ತುಳುಂಕಿದ ಕುಂಕುಮವಾಃಕಣೋತ್ಕರಂ . . . ಪೋಗದೆ ನಿಂದುವೆನಲ್ ವರಾಂಗನಾವಲಿಗೆಸೆದತ್ತು ಮಾಣಿಕದ ಮುತ್ತಿನ ನೀಲದನರ್ಘ್ಯಮಂಡನಂ (ಜಗವಿ. ೧೪-೧೧೪). [ಸಂ.]

ಸಲಿಲವ್ಯಾಳ (ನಾ). ನೀರುಹಾವು; ಒಳ್ಳೆ: ಎಲು ಕೌರವರಾಯ ಸಲಿಲವ್ಯಾಳನೇ ನೀನಕಟ ಜಲದೊಳಗಾಳುವರೆ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೫-೧೪). [ಸಂ. ಸಲಿಲವ್ಯಾಲ]

ಸಲಿಲಸ್ತಂಭ (ನಾ). ೧. ನೀರನ್ನು ತಡೆಯುವುದು. ೨. ನೀರಿನಲ್ಲಿದ್ದೂ ನೀರಿನ ಬಾಧೆ ತಟ್ಟದಂತೆ ತಡೆಯುವ ಮಂತ್ರವಿದ್ಯೆ; ಜಲಸ್ತಂಭ: ಏನುತ ಸಲಿಲಸ್ತಂಭವಿದ್ಯೆಯೊಳೆಸಗಿರವು ಪಾತಾಳದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೪-೫೮). [ಸಂ.]

ಸಲಿಲಸ್ತಂಭನ (ನಾ). ೧. = ಸಲಿಲಸ್ತಂಭ ೧. ೨. = ಸಲಿಲಸ್ತಂಭ ೨ : ಸಲಿಲಸ್ತಂಭನವಿದ್ಯಾಬಲಮುನಪೇಕ್ಷಿಸಿದನೆನ್ನದುರಗಪತಾಕಂ ಬಲಹಾನಿಯಾಗೆ ಕೊಳದೊಳ್ ಮುಳುಗಿರ್ದಪನೆಂದು ನಗರೆ ಕೂರದರೆನ್ನಂ (ಗದಾಯು. ೭-೨೩); ವರುಣಮಂತ್ರಾಕ್ಷರದ ಜಪಪರಿಕರಣದಲಿ ನಿರ್ಣಿಕ್ತಚೇತಃಸ್ಫುರಣ ಸಲಿಲಸ್ತಂಭನ ವನವನೀಶ ಮಂತ್ರಿಸಿದ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೩-೪೨). [ಸಂ.]

ಸಲಿಲಾಂಜಲಿ (ನಾ). ೧. ಬೊಗಸೆಯಲ್ಲಿ ತುಂಬಿದ ನೀರು. ೨. ಸತ್ತವರ ಸದ್ಗತಿಗಾಗಿ ಅವರ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಬೊಗಸೆಯಲ್ಲಿ ನೀರು ಬಿಡುವುದು ; ಜಲತರ್ಪಣ : ಆತ್ಮಜರನಿಲ್ಲಿಂ ಮೇಲೆ ಸಲಿಲಾಂಜಲಿಗಳನು ವೈದಿಕವಿಧಾನದಲಿ ಪಾಲಿಸುವುದು (ಕುವ್ಯಾಗ. ೧೧-೧೩). [ಸಂ.]

ಸಲಿಲಾಂಜುಳಿ (ನಾ). = ಸಲಿಲಾಂಜಲಿ ೧ : ಮೃಡನ ಚರಣಕ್ಕೆ ಸಲಿಲಾಂಜುಳಿಯ ನಿಡುವಂತೆ . . . ಜಲವನಭಿಮಂತ್ರಿಸುತ್ತಿಟ್ಟನಾತನ ಮೇಲೆ (ರುದ್ರಾ. ದೀ. ೨೧೧-೧೭).
[ಸಲಿಲ + ಅಂಜುಳಿ (< ಅಂಜುಲಿ)]

ಸಲಿಲಾಶಯ (ನಾ). ನೀರು ಶೇಖರವಾಗುವ ಕೊಳ, ಕೆರೆ, ಕಟ್ಟೆ ಮುಂತಾದುವು : ಸಲಿಲಾಶಯಂ ಪಯಃಪೂರಮನಾಂತುದೋ ದಿಟಕೆ ತಾನೆನಿಸಿ ತ್ತಮೃತಾಂಶುರಶ್ಮಿಯಿಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೮-೩೯). [ಸಂ.]

ಸಲಿಲಾಶ್ರಯ (ನಾ). ನೀರಿನ ಆಶ್ರಯ, – ಆಸರೆ : ಸುಹವಿಷ್ಯದಿಂ ಸೇವ್ಯನಾಗದ ವಹ್ನಿಯಂತೆ ಸಲಿಲಾಶ್ರಯವನಾಶ್ರಯಿಸದ ಕೃಷ್ಣದಂತಖಿಳಬಾಂಧವರೊಡನೆ ಬದುಕದ ಮನುಷ್ಯಸಂಸಾರದಿಂದೇನು (ಕ್ಷಮಿಧಾ. ೨-೧೮). [ಸಂ.]

ಸಲಿಲಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ನೀರನ್ನು ಸುರಿಸುವ ಅಸ್ತ್ರ; ಜಲಾಸ್ತ್ರ: ಸಲಿಲಾಸ್ತ್ರಂ ಜ್ವಲನಾಸ್ತ್ರಮಂ ಗೆಲೆ . . . ಗೆಲ್ವಾಸೆಯಿನಂದು ಕೇಶವ ನಿಕುಂಭರ್ ತಮ್ಮೊಳೆಚ್ಚಾಡಿದರ್ (ಜಗವಿ. ೧೫-೩೦). [ಸಂ.]

ಸಲಿಸು, ಸಲಾಯಿಸು, ಸಲ್ಲಿಸು, ಸಲ್ಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೊಗಿಸು ; ಪ್ರವೇಶಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು: ಅತಿನಿಶಿತದರ್ಭಸೂಚೀಹತಿಗಳ್ಕದ ತೆಱದಿನುಗ್ರಕರನತುಳವನಸ್ಪತಿ ಸಂಕೀರ್ಣವೆನಿಪ್ಪೀ ವಿತತಾಟವಿಯಲ್ಲಿ ಸಲಿಸನೆಂದುಂ ಕರಮಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೫೧). ೨. ಸೇರುವಂತೆ ಮಾಡು; ಕೂಡುವಂತೆ ಮಾಡು: ಬಸವಾದ್ಯಸಂಖ್ಯಾತರಂ ವಿನುತಮುಕ್ತಿಗೆ ಸಲಿಸಿ (ಪದ್ಮರಾ. ೨-೨೭). ೩. ಕೊಡು; ನೀಡು: ಗಜ್ಜರ ನೊಟವ್ಯಾರಾ ಒಕ್ಕಲಾಚನ್ದ್ರತಾರಕಮುರ್ಸುಗೆಯ್ಯನ್ನಗಮಿೂ ದತ್ತಿಯವೃೂವ್ವಲ್ಲ ವಜ್ಜದರ ಒಕ್ಕಲ್ಗೆ ಸಲಿಪೋ ಸತ್ಯವಾನ್ತ ಇದನಟಿಪೋ ಬಾರಣಾಸಿ ಅಳಿದ ಪಶ್ಚಾಮಹಾಪಾತಕನಕ್ಕುಂ (ಎಕ. X, ಕೋಲಾರ. ೭೯-೧೭; ಪು. 880). ೪. ಸಂದಾಯ ಮಾಡು; ಪಾವತಿಮಾಡು: ಇಂದು ನಾಳೆನ್ನದೆ ದಿನಂಪ್ರತಿಯಿಂದೆ ಧನವಂ ಸಲಿಸಲು (ಬಸಪು. ೨೭-೧೦). ೫. ಅರ್ಪಿಸು ; ಒಪ್ಪಿಸು : ಅಱಿದು ಸಲಿಸುವೊಡಿದನು ತನ್ನಯ ವರಕುಮಾರಿಗೆ ರಾಜ್ಯವಿತ್ತಿದ ನಿರುತ ಮಾಡುವುದಾದರಾಕೆಯು ನಿನಗೆ ತಾಯಹಳು (ಸಂಭವ. ೧೩-೨೫); ಮಲೆಯ ಕಡವಳ ಬಂದು ಹುಲಿಯಾಗಿ ಕಾಡುವಂ ಸಲಿಸದಿರೆ ಕೋಲವಮಂ (ಕಾಲಜ್ಞಾ. ೭೯-೧೪೮). ೬. ಉಂಟುಮಾಡು; ಒದಗಿಸು : ಪಣ್ ಫಲಾದಿಗಳನಿತ್ತು ಬಳಸಿದ ಬಳಲ್ಕೆಯುಂ ತೆವಱೆ ಪರಿಣಾಮಮಂ ಸಲಿಸಿ [ಪಾಠಾಂ. ಬೆಳಸಿ] ಸುಖವಿರಿಸಿ (ಸೋಮಚ. ೨-೮೭). ೭. ಮಾಡು; ನಡೆಸು: ತಾಂ ಚೆಲ್ವಿಂ ಜಲಕೇಳಿಯಂ ಸಲಿಪ ಕಾಂತಾಕೇಶಮಂ ಮೇಘಮೆಂದು . . . ನೋಡಿ ಶಿಖಿಗಳ್ ನರ್ತಿಪ್ಪುವು (ಉದ್ಭಟ. ೯-೧೨೩); ಲಲನೆಯಾಪರಿಯಿಂದ ನೃತ್ಯವ ಸಲಿಸೆ ಶಿವಲಿಂಗಾರ್ಚನೆಯನೊಲವುಣ್ಕೆ ಮಾಡುತಿರೆ (ಬಸಪು. ೧೨-೪೫). ೮. ಪಾಲಿಸು; ಆಚರಿಸು : ಪಲಕಾಲಂ ಸಂಯಮಮೆಂಬ ಬ್ರತಮಂ ಸಲಿ[ಪಾಠಾಂ. ಸಾದಿ]ಸುತ್ತ ಮಿರ್ಪನ್ನೆಗಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೧೫೭-೨೫); ನೋಂಪಿಗಳೊಳ್ ನಿಯಮಕ್ರಮಂಗಳಂ ಸಲಿಸಿದರಂತು ನೋನದೆ ಗುಣಾರ್ಣವನಂ ಪಡೆಯಲ್ಕೆ ತೀರ್ಗುಮೇ (ಶಂಪಥಾ. ೧-೧೩೭); ಆಳವಱಿಯದೆ ನುಡಿದೆನು ಕಡೆಮುಟ್ಟ ಸಲಿಸದಿದ್ದರೆ ತಲೆದಂಡ (ಬಸವ. ೬೮೫). ೯. ಜಾರಿಗೆ ತರು; ಅನುಸರಿಸು: ಒಡೆಯನಾಜ್ಞೆಯ ಸಲಿಸಿ ಪೊಡವಿಪಂ ನಡೆಯುತ್ತ . . . ದಿನವ ಕಳೆಯುತ್ತಿರ್ದನು (ಹಚಕಾ. ೧೨-೧). ೧೦. ಈಡೇರಿಸು; ಆಗುಮಾಡು; ಪೂರ್ತಿಗೊಳಿಸು : ಬಗೆದಾಗಳೆ ವಾಹನ ದೇವರುಂಯ್ಯರಚ್ಚರಸಿಯರಿಚ್ಚೆಯಂ ಸಲಿಪರೊಲ್ದು (ಆದಿಪು. ೩-೨); ಒಲುಮೆ ಯೊಡಹುಟ್ಟಿದರ ಬಯಕೆಯ ಸಲಿಸುವರೆ ಸಾಪಲ್ಲವೇ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೩-೩೯); ಇನಿತೊಂದೆನ್ನೀ ಕಡೆಗಾಲದೆ ಪುಟ್ಟಿದ ಬಯಕೆಯಂ ಸಲಿಸ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩೮-೨೭). ೧೧. ನಡೆಸು; ಸಾಗಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗು; ಮುಂದುವರಿಸು : ಇದಾನಾರಾರ್ ಸಲಿಪ್ಪೋರ[ವ]ರ್ತ್ರ್ಗೆ ಧರ್ಮ್ಮಂ (ಇಅ. XI, ೬೦-೧೯; 567); ಕ್ಷತ್ರಿಯರ್ಗೆ ಪೂರ್ವ ಕ್ರಮಾಗತಂ ಕಿಡಿಸದೆ ಸಲಿಪುದೆ ಧರ್ಮಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೧೮೫-೨೩); ಯಿೂ ಧರ್ಮ್ಮವನಿವರ ಮಕ್ಕಳ ಮ(ಂ)ಮ್ಮಕ್ಕಳುಥನಕವಾಚಂದ್ರಾರ್ಕ್ಕತಾರಂಬರಂ ಸಲಿಸುವರು (ಸೌಇಇ. IX-i, ೨೭-೫೨; 1183). ೧೨. ಅನುಗ್ರಹಿಸು; ದಯಪಾಲಿಸು : ಸತ್ಯದಿಂದ ನಡೆವಂಗೆ ನಿತ್ಯನೇಮವಾಗಿ ಸಲಿಸುವನಲ್ಲದೆ ಹುಸಿವಂಗೆ ಮಡಿಲ ಕಿಚ್ಚಾಗಿ ಸುಡುವ (ಬಸವ. ೬೪೯); ಅಗ್ಗಳೆಯ ಮುನಿಪತಿ ದಿವ್ಯದೃಷ್ಟಿಯ ಸಲಿಸದಡೆ ನೋಡಿದನು ದ್ರುಪದನು ಪಾಂಡು ನಂದನರ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೧೭-೬೦); ಪರಮಗೌತಮನ ಸ್ತುತಿಗೆ ಮೆಚ್ಚಿ ಮುನ್ನಿತ್ತ ವರವ ಸಲಿಪೆನು (ಕಂಸವಿ. ೫-೩೦). ೧೩. ಅರ್ಹವಾಗಿಸು; ಯೋಗ್ಯವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು: ಶಿವತತ್ತ್ವಷಟ್ಸ್ಥಲವನು ಅಳ್ಕಱಿಂದುಪದೇಶವಿತ್ತು ಮುಕ್ತಿಗೆ ಸಲಿಸ ವೇಳ್ಕುಮೆನಲು (ಚಬಸ್ತು. ೩-೪). ೧೪. ಅರ್ಹತೆಯನ್ನು ಹೊಂದು; ಯೋಗ್ಯ ವಾಗಿರು: ಒಲಿಸಿಪೊಲ್ಲದಿರ್ಪರುಂಟೆ ಸಲಿಸಿ ಸಲ್ಲದಿರ್ಪರುಂಟೆ (ಹಂಪರ. ೮-೭). ೧೫. ಎಡೆಮಾಡು; ಬಡಿಸು: ತೆಜನಱಿದಱಿವೆಂಬ ದಿವ್ಯಭಾಜನದಲ್ಲಿ ಪರಮಾನಂದಪದಾರ್ಥವನು ಸಲಿಸಿ (ಶಿವಗೀ. ೬೧-೨೯೧); ಕಾಮಾಕ್ಷಿ ಚಾಮುಂಡಿ ಗಳಿಗೆಱಗಿ ಮಿೂಸಲಂ ಸಲಿಸಿ ಚೌಕದ ಭೂತವೇತಾಳರುಂಡರೇವಣ್ಣಿಸುವೆನು (ಸೋಮಚ. ೫-೫೫). ೧೬. ತಿನ್ನು; ಊಟಮಾಡು: ನಾನು ಕರಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲದೆ ಸಲಿಸುತಿಪ್ಪೆನು ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಕೊಂಡುದೇ ಪ್ರಸಾದ ಒಕ್ಕುದೇ ಪದಾರ್ಥ (ಘನವ. ೧೯-೧೭); ಪರಿಪರಿಯ ಪರಿಕರಂಗಳನಿರದೆ ತರಿಸಿ ಕೂಡೆ ಉಕ್ಕುವತಿ ಹರುಷದಿಂ ನೀಡಿಸುವನನಿತುಮಂ ಮುಕ್ಕಣ್ಣನಪರಾವತಾರನಲ್ಲಮನಾಗ ಲೆಕ್ಕಿಸದೆ ಸಲಿಸುವಂ ಗಗನವೇ ಬಾಯ್ದೆಱೆದೊಲ್ (ಚಬಸ್ತು. ೬೨-೧೧). ೧೭. ಅನುಭವಿಸು; ಭೋಗಿಸು: ದೂರವತ್ತನ್ಯೋನ್ಯಸಂಪ್ರೀತಿಯಿಂ ರತಿಯುಂ ಕಾಮನುಮೆಂಬಿನಂ ಸಲಿಸಿದರ್ ನಾನಾವಿನೋದಂಗಳಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೮೯); ಇರ್ವರುಂ . . . ಪರದೇಶಂಗಳೊಳ್ ಕಳ್ದು ತಂದು ವಿಷಯಸುಖಂಗಳಂ ಸಲಿಸುತ್ತುಮಿರ್ದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೧೭೭). ೧೮. ಒಪ್ಪು; ಸಮ್ಮತಿಸು: ನಗಪತಿಯಂದುದಂ ಸಲಿಸಿ ನಾರದನಾತನ ಕೂಡೆ ರುದ್ರನಂ ಮೃಗಧರಚೂಡನಂ ಶಿವನನರ್ಚಿಸಿ (ಗಿರಿಕ. ೪-೬೪); ಅಂಜಲಿಸು ನಾ ಸಲಿಸುವೆನು . . . ಎನೆ ಭೀಮ ನಗುತ ಧನಂಜಯನ ಟೆಕ್ಕೆಯಕೆ ಬಜಯಂಗೈಯಬೇಕೆಂದ ಐಸೆ ಸಲಿಸಿದೆನೆನುತಲಾ ಕಪಿಯಾ ಸಮಯದಲದೃಶ್ಯವಾಗೆ

(ಕುವ್ಯಾ.ಅ. ೧೦-೪೧). ೧೯. ತೋರಿಸು; ಪ್ರಕಟಿಸು . ಸದ್ಗುಣಂಗಳಂ ಸಲಿಸುವುದೀ ಮನುಷ್ಯಭವಮಂ ಪಡೆದುಂ (ಕಜಿ. I. ೨೪೭). ೨೦. ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗು; ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾಗು: ಪುಲಿಕರನಗರಿ . . . ಸೌರಾಷ್ಟ್ರಪುರದ ಕೂಡೆ ಸರಿದೊರೆ ಶ್ರೀ ವಿರೂಪಾಕ್ಷನೋಪಾದಿಯಾಗಿರೆ ಸಲಿಸಿ ಮೇದಿನಿಯೊಳತುಳಕೈಲಾಸವಾಗಿರುತಿಹಂ (ಸೋಮಚ. ೧-೨೫೫). ತಾಳು; ಸೈರಿಸು : ನಿಸ್ಸಯ ತಾಯ್ . . . ಈ ಕಿಱಿಯವನಱಿಯದೆ ಕೆಡೆನುಡಿದನಪ್ಪೊಡಂ ನೂಱುವರಂ ನೆಱೆ ಸಲಿಸುವುದೆಂದುದನಾ ಮಱೆವೆನ ಬಯ್ ಬಯ್ಯೆ ಸಲಿಸುವೆಂ ನೂಱುವರಂ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೭೧); ವಾಗ್ಬಲದ ಪೊಡವುರ್ವ ವೇದ ಗಡ ಚಾರ್ವಕ ಚಾರ್ವಕ ನಿಮ್ಮ ದರ್ಪಮಂ ಸಲಿಪನೆ ಗೋಪಣನ್ನಿಮುನಿಪುಂಗವನ್ (ಎಕ. II, ೬೯-೪೦: ಸು. 1100). ೨೨. (ಆಸರೆಯನ್ನಾಗಿ) ಇಡು; ಇರಿಸು: ನೆಲೆಮೊಲೆಯೆರಡಱ ಸಂದಂ ಸಲೆ ಭೇದಿಪೆನೆಂದು ಮದನನತಿ ಸಾಹಸದಿಂ ಸಲಿಸಿದ ನೀಲದ ಸಲಿಗೆಯ ನಿಲುವೆನಿಪುದು ರೋಮರಾಜಿ ರಾಜಾಂಗನೆಯಾ (ಧರ್ಮನಾ. ೩-೭೦); ಭರದ ಬವರದಲಚ್ಚು ನೆಗ್ಗಲು ಕರವ ಸಲಿಸಿಯೆ ತೇರ ನಡೆಸಿದಳರಸಿ (ಕಾಶಿಕಾ. ೧-೨೭). ೨೩. ಬಳಸು; ಉಪಯೋಗಿಸು: ಪಿರಿಯರ್ ಸಲಿಪರ್ ದಶ್ನಕ್ಕರದ ಬಟಕ್ಕೆಯದ ರೇಫೆವೆರಸಿದ ದಶ್ನಕ್ಕರಮಂ (ಶಮದ. ೨೪).

ಸಲಾಯಿಸು : ೪. ಈ ಸಂಸ್ಥಾನದಿಂದ ಆ ಬಾಕಿ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಸಲಾಯಿಸಿ ಕೊಟ್ಟಲ್ಲಿ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೧೧೮); ಅಸಲಿಗಿಂತಲೂ ಎಷ್ಟೋ ಹೆಚ್ಚು ಬಡ್ಡಿ ಸಂದಾಯವಾಗಿ ಹೋಗಿದ್ದರಿಂದ ಕೇಶವರಾಯರ ಋಣಭಾರ ಚಿಕ್ಕಾಸೂ ಸಲಾಯಿಸದೆ ತೀರಿಹೋಯಿತು (ಕುರುಕಾ. ೧೩೭).

ಸಲ್ಲಿಸು : ೩. ಎಲ್ಲಿ ನಾಡೀಜಾಲವುಂಟಲ್ಲಲ್ಲಿ ಸಮನಾಗನ್ನರಸವಂ ಸಲ್ಲಿಪುದು ಗುಣವಿದು ಸಮಾನಂಗೆ (ಗಗತಾ. ೯-೭೯). ೫. ದೇಶಪಾಂಡೆ ಕೇಶವರಾಯ ಮೊದಲಾದವರು ಭಟ್ಟರಿಗೆ ಕೊನೆಯ ಪ್ರಣಾಮವನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸಿದರು (ಹಬ್ಬ. ೩). ೭. ಅವರನ್ನೇ ಧನಿಗಳು ಎಂದು ಒಪ್ಪಿ, ಸಲ್ಲಿಸುವ ಸೇವೆ ಸಲ್ಲಿಸಿ . . . ಬದುಕಿ ಬಂದವರು ಅವರು (ಕುಡಿಕೊ. ೧೩೭); ದ್ರಾವಿಡಭಾಷೆಗಳಿಗೆ . . . ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ಪಂಡಿತಪಂಕ್ತಿಯೊಂದು ನಿರ್ವ್ಯಾಜಸೇವೆಯನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸಿತು (ದ್ರಾವಿ. ೧೭ ಹಿನ್ನರ). ೧೦. ಕುಱಿಯಲ್ಲನೆ ಕಣ್ಣ ಸೋಲಲಮಂ ಸಲ್ಲಿಸುವಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೨೨).

ಸಲ್ಪು : ೩. ಸಕ್ಕುನ್ನಿನಾಡ ಊರಾಳಿಯ ದೇವಭೋಗ XXX ಎಲ್ಲ ಸಲ್ವುದು (ಎಕ. IX, ಹೊಸಕೋ. ೩೭-೧೭; ಸು. 950); ಮೂನೂರು ಹೊನ್ನನು ಸಾಕಲ್ಯವಾಗಿ ಸಲ್ಲಿಕೊಂದು (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೧೩೪-೮; 1404).

[ಸಲ್ + - ಇಸು₁ / ತುಳು. ಸಲಾಯಿಸು, ಸಲ್ಕೆಸು]

ಸಲೀಲ₁, ಸಳೀಲ (ಗು). ೧. ಸರಸದ; ವಿನೋದದಿಂದ ಕೂಡಿದ. ೨. ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ; ಸ್ವೈರವೃತ್ತಿಯ. (ನಾ). ೩. ವಿನೋದದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು; ಸಲೀಸು; ಲೀಲಾಜಾಲ: ಉಗಿಯಂತ್ರದಂತೆ ಬಟ್ಟೆಯ ಈ ತುದಿಯಿಂದ ಆ ತುದಿಯವರೆಗೆ ಅದು ಸಲೀಲವಾಗಿ ಈಸಾಡೇನು ಎನ್ನುತ್ತಿದ್ದರೆ (ದೇಹನ್ನ. ೩೨). **ಸಳೀಲ** : ೪. ಚೆಲುವಾದ; ಸೊಗಸಾದ: ಸಳೀಲವಿಶದೋದಬಿಂದುನವಹಾರಮಂ ತಮ್ಮುರಸ್ಥಳಂಗಳೊಳುದಗ್ರಲೀಲೆ ಪೊಸಮುತ್ತಿನೆಕ್ಕಾವಳೀವಿಳಾಸಮಂ . . . ಪೋಲ್ತಿರ್ಪಿನಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೩೨). [ಸಂ.]

ಸಲೀಲ₂ (ಅ). ಲೀಲಾಜಾಲವಾಗಿ; ಸರಾಗವಾಗಿ: ಸುಸಿಲಾಡುವವು ಹೂವು ಹೊಳೆನೀರ ಬಳಿಗೆ : ಪಡಿನೆಳಲನೆದೆಯೊಳಗಿರಿಸಿ ಮಧುರಸಲಿಲ ಸಲೀಲ ನಲಿದಾಡುವವು (ಉದ್ಯಾನ. ೯-೩). [ಸಂ. ಸಲೀಲಂ]

ಸಲೀಸು₁ (ಗು). ೧. ಸರಾಗವಾದ; ನೇರವಾದ; ನಿರಾತಂಕವಾದ: ಆಮದು – ರಫ್ತು ವ್ಯಾಪಾರ ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕಾನೂನುಗಳೂ ಅನೇಕವೇಳೆ ಸಲೀಸುವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕೆ ಅಡ್ಡಿ ಆತಂಕಗಳನ್ನು ಒಡ್ಡಬಹುದು (ಅಂತಸಂ. ೧೬೭). (ನಾ). ೨. ಸುಲಭ; ಸರಾಗ; ನಿರಾತಂಕ: ಕುಡಿದ ತತ್‌ಕ್ಷಣ ಅನಾಮತ್ತು ಮಲಗಿದ ಧ್ಯಾನಯೋಗದಲ್ಲಿ ಈಗ ಎಲ್ಲ ಸಲೀಸು (ಚಂಡಮ. ೩೫-೪). ೩. ಸುಖವಾದುದು; ಸೌಕರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು: ಬೆಟ್ಟ ಅಂದರ ಅವರಿಗೆ ಊರಿಗಿಂತ ಸಲೀಸು (ಹಂಗಿಸಿ. ೧೯).

ಸಲೀಸಾಗಿ = ಸರಾಗವಾಗಿ; ಸುಲಭವಾಗಿ; ನಿರಾತಂಕವಾಗಿ: ಬಾಡಿಗೆಯ ಹಣಕ್ಕೆ ತಾವು ಜವಾಬ್ದಾರರೆಂದು ಹೇಳಿದ ಮೇಲೆ . . . ಬಾಡಿಗೆ ಸಲೀಸಾಗಿ ಬರುತ್ತಿತ್ತು (ಮಹಾಗ. ೧೯೨); ಕುಕ್ಕೆಯನ್ನು ಸಲೀಸಾಗಿ ಮೇಲೆತ್ತಿ ಮುಂಡೆವುಲ್ಲಿಟ್ಟು ಕೊಳ್ಳುವುದು ಇಂದು ಸಾಧ್ಯವಿರಲಿಲ್ಲ (ಪೊಸಕ್ಕ. ೫೧). [<- ಅರ. ಓಂ. ಮರಾ. ಸಲೀಸ್]

ಸಲೀಸು₂ (ಅ). ಸರಾಗವಾಗಿ; ಕಷ್ಟವಿಲ್ಲದೆ; ಸುಲಭವಾಗಿ: ಎಮ್ಮೆಗಳ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ರಾಡಿನೀರೊಳು ಸಲೀಸು ಈಜಾಡಬಲ್ಲ (ಸಲಮು. ೨೮-೧೭).

[< ಸಲೀಸು₁]

ಸಲು 'ಸಲ್' ನೋ.

ಸಲುಕೆ 'ಸೊಲ್ಲಗೆ₁' ನೋ.

ಸಲುಗೆ 'ಸಲ್ಗೆ' ನೋ.

ಸಲುಗೆದೊತ್ತು (ನಾ). ಆಪ್ತಳಾದ ಸಖಿ: ಸಲುಗೆದೊತ್ತೊರ್ವಳೀ ನೆಲ್ಲನೊಂದೇ ದಿನಕಿಯಲಸಿಕಿಲ್ಲದೆ ಮಸಣಕವ್ವೆ ಕುಟ್ಟಲಿಯೆಂದೆನಲು (ಸಿದ್ಧೇಪು. ೭-೭೦).

[ಸಲುಗೆ (< ಸಲ್ಗೆ) + ತೊತ್ತು (< ತೊಱ್ತು)]

ಸಲುಗೆಯಾಳ್ (ನಾ). ತೀರ ಹತ್ತಿರದವನು; ಆಪ್ತನಾಗಿರುವವನು: ರಾಜಪುತ್ರರ ಸಾವಂತರ ಸಲುಗೆಯಾಳ್ಗಳ ರಾಯನಾಯಕರ ಸಂದಣಿಯೊಳ್ . . . ನಡೆತಂದು (ಸಂಪರ. ೨-೪೫). [ಸಲುಗೆ (< ಸಲ್ಗೆ) + ಆಳ್₃]

ಸಲುಗೆವಂತ 'ಸಲ್ಗೆವಂತ' ನೋ.

ಸಲುಗೆವಡೆ 'ಸಲ್ಗೆವಡೆ' ನೋ.

ಸಲುಗೆವಾಳ, ಸಲಿಗೆವಾಳ (ನಾ). = ಸಲುಗೆಯಾಳ್: ಪೇಳು ಶಿವನೋಲಗದ ವಿಸ್ತರವನಾರಾರಿಹರು ಸಲುಗೆವಾಳರಾರಿಹರವರ ಪೆಸರೇನು (ಲಿಂಟಿಂ. ೨೭-೨೧); ಚಂಗಳೆಯ ಒಳಬಾಗಿಲನು ಕಾಯ್ದು ಸಲುಗೆವಾಳರು ನಮಗೆ ಸರಿಯದಾರು (ಸುಶಾರ. ೩೫-೧೧). **ಸಲಿಗೆವಾಳ** : 'ಸಲಿಗೆವಾಳತ್ವ' ಪರಾ.

[ಸಲುಗೆ (< ಸಲ್ಗೆ) + - ವಾಳ₁ (< - ವಳ)]

ಸಲುಗೆವೆಗ್ಗಡತಿ (ನಾ). ಅತಿ ಸ್ನೇಹವುಳ್ಳ ಹೆಗ್ಗಡಿತಿ: ಸಂತಸವಡೆದೊರ್ವ ಸಲುಗವೆಗ್ಗಡತಿ ಕಾರ್ಗುಂತಳೆಯರಿಗೆ ಪೇಳಿದಳು (ಮೋಹತ. ४-೭४).

[ಸಲುಗೆ (< ಸಲ್ಗೆ) + ವೆಗ್ಗಡತಿ₁ (< ಪೆರ್ಗಡಿತಿ)]

ಸಲುಘ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು ; ಸಬ್ಬಸಿಗೆ : (ಕ). [?]

ಸಲುವಳಿ 'ಸಲ್ವಳಿ' ನೋ.

ಸಲುವಳಿಕೆ (ನಾ). ಸಾಫಲ್ಯ ; ಸಿದ್ಧಿ : ಎಲ್ಲಿಹುದು ತಿಳಿವಳಿಕೆ ಜೀವನದ ಸಲುವಳಿಕೆ (ನಾದಲೀ. ೬೩-೭). [ಸಲುವಳಿ (< ಸಲ್ವಳಿ) + - ಕೆ]

ಸಲುವಳಿಗಾರ (ನಾ). ಸಂದಾಯವನ್ನು ಪಡೆಯುವವನು : ಯಾ ಗ್ರಾಮದ ಸಲುವಳಿಗಾರರಿಗೆ ಸಲುವ ಚತುಸ್ಸೀಮೆಯ ಭೂಮಿಯನು ಆಗುಮಾಡಿಕೊಣ್ಡು ಸುಖದಲಿ ನಿನ್ನ ಸನ್ತಾನಪರಮ್ಪರೆಯಾಗಿ ಭೋಗಿಸಿ ಬಹೆಯೆನ್ನು ಕೊಟ್ಟ ಉಮ್ಬಳಿಗ್ರಾಮಶಾಸನ (ಎಕ. VI, ಚಿಕ್ಕಮ. ೫೭-೮; 1514). [ಸಲುವಳಿ (< ಸಲ್ವಳಿ) + - ಗಾರ (< - ಕಾಱ)]

ಸಲುವು₁ 'ಸಲವು' ನೋ.

ಸಲುವು₂ 'ಸಲವು' ನೋ.

ಸಲೆ₁ (ನಾ). ೧. ಹಣ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸಿದುದು; ಸಂದಾಯ ಮಾಡಿದುದು; ಪಾವತಿ: (ಕ). ೨. ಎರಡು ಅಥವಾ ಹೆಚ್ಚು ಸಂಖ್ಯೆಗಳನ್ನು ಗುಣಿಸುವುದರಿಂದ ಬರುವ ಮೊತ್ತ ; ಗುಣಲಬ್ಧ : (ಕ). ೩. ಆಯ; ವಿಸ್ತೀರ್ಣ; ಕ್ಷೇತ್ರಫಲ : ಒಂದು ಪದಾರ್ಥದ ಮೇಲ್ಮೈಯ ಅಳತೆಯನ್ನು ಅದರ ಸಲೆ ಅಥವಾ ಕ್ಷೇತ್ರಫಲ ಎನ್ನುತ್ತೇವೆ (ಕವಿಕೋ. I, ೫); ಆ ದೊಡ್ಡ ಸ್ನಾನದ ಕೊಳವನ್ನು ೧೮೦" X ೧೦೮" ಚದರಡಿ ಸಲೆಯುಳ್ಳ ಕಟ್ಟಡವೊಂದು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ (ಭಾರದ. ४೯೩).

[ದೇ. II ತಮಿ. ಚೆಲ್; ತೆಲು. ಚೆಲ್ಲು]

ಸಲೆ₂ (ಅ). ೧. ಒಂದೇ ಸಮನೆ; ಏಕಪ್ರಕಾರವಾಗಿ: ಸುಟಿಪುಳಿದಳಸ ಭಯಂ ಬಟಿಪಟಿಯನಣಂ ಬಿಡದೆ ಯೂಥಮಂ ಸಲೆ ಕಾದುಂ ಕಟಿಪಿಯುಮಿಭರಿಪುವಂ ತಕ್ಕಟಿವಿನೆಗಂ ನೊಂದು ನಿಂದು ಕೊಂದುದಿಭೇಂದ್ರಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೧೧೭); ಸಮುಸಪ್ತಕರು ಸಲೆ ಮುಟ್ಟೆ ಬಂದರು ಕೌರವೇಶ್ವರ ಸಕಲಬಲಸಹಿತ (ಕುವ್ಯಾ.ಕ. ೧೪-೨೨). ೨. ಸದಾ;

ಯಾವಾಗಲೂ; ನಿರಂತರವಾಗಿ: ಸಲೆ ತೀವುತಿರ್ದೊಡಂ ಪೇೞ್ ಏಲಲಂಗುಮ ಭಿನ್ನಭಾಂಡದೊಳ್ ನೀರಿನಿತುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೫೪೩); ಆಯುಡೆಯೊಳ್ ಸಂಗತಿಯಿಂ ಶ್ರೀಯೊಡೆಯರ್ ಸಲೆಯಿರ್ಪರ್ (ಭಾಷಾಭೂ. ೨೨ ಉದಾ); ಸಲೆಯಂಬುದು ನಿತ್ಯಾರ್ಥಾವಲಂಬಿ (ಶಮದ. ೬೧೩). ೩. **ಅತಿಶಯವಾಗಿ; ಚೆನ್ನಾಗಿ; ವಿಶೇಷವಾಗಿ:** ಗಱಿಯಿಸಿರ್ದರ್ಥಂ ಸಲೆ ಪಾಂಗಱಿಯದೆಯುಂ ಶಬ್ದಮೊಂದದಿರ್ದೊಡೆ ಮುತ್ತುಂ ಮೆಟಸುಂ ಕೋದಂತಿರ್ಕುಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೫); ಮಕ್ಕಳ್ಗಂ ಕೂಡೆ ಪೆಸರಿಟ್ಟು ಸಲೆ ಕೊಂಡಾಡಿದವರ್ ವ್ಯಂತರರ್ಕಳಂ ಜಡಮತಿಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೫-೭೯); ಕಳವೆಯ ಮಡಿಯ ಸಾಲುಗಳು ಸಲೆ ಮೆಱೆದುವು (ಭಾವಚಿ. ೨-೮). ೪. **ಉತ್ತಮವಾಗಿ; ಯೋಗ್ಯವಾಗಿ:** ಎನಗೀಗಳೊಂದಿ ಚಂದ್ರನ ಬಲಮೊಳ್ಳಿತಾಗಿ ಸಲೆಯಲ್ಲದೊಡಾವುದು ಮೊಳ್ಳಿಕೆಯ್ಯುಮೇ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೭೮). ೫. ಸರಿಯಾಗಿ; **ತಕ್ಕಂತೆ:** ಪವಮಾನಂ ದಹನಂ ವಾಸವ ತೋಯಾಧೀಶರೆಂಬಿವರ್ ಸಲೆ ರಾತ್ರಿಂದಿವಗಳೊಳೊಂದೊಂ (ದರ?)ದುಂ ಜಾವವನಾಳ್ವರ್ (ಲೋಕೋಪ. ೪-೭೮); ಈ ವಿಶೇಷವ್ಯವಹರಣೆ ಲೋಕಾವಳಿಯ ಸುಜನರನು ಸಲೆ ಸಂಭಾವನೋಚಿತದಿಂದ ಸಲಹಲಿಕಾಯ್ದರೇ (ತೊರರಾ. ೧-೮-೧೩). ೬. **ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ; ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ:** ಸೌಗತಸಾಂಖ್ಯ ಶಿವಾಗಮಂಗಳಂ ನ್ಯಾಯ ನಯ ಪ್ರಮಾಣಸುವಚಃಕ್ರಮದಿಂ ಸಲೆ ಸೋಲೆ ಗೆಲ್ದುಪಾಧ್ಯಾಯರಜೇಯರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೪); ಮೊಲನಿಂದ ಕರಕಷ್ಟ ನರನ ಬಾಳುವೆ ಸಲೆ ನಂಬೋ ನಮ್ಮ ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವನ (ಬಸವ. ೧೫೮). ೭. **ಅತಿಯಾಗಿ; ಬಹಳವಾಗಿ:** ಉಜ್ಜ್ವಲಜಿನೇಂದ್ರಪದದ್ವಯಭಕ್ತನಪ್ಪುದಿನ್ನಾರುಮನುರ್ಕಿ ಸೋರ್ಕಿ ಸಲೆ ನೋಯಿಸದಿರ್ಪುದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೪೧); ಅವನಿಪತಿ . . . ಹೊರಳಿದನು ಹುಡಿಯೊಳಗೆ ಸಲೆ ಕಾತರಿಸಿದನು (ಉವ್ಯಾದ್ದೋ. ೭-೯); ಪಲವು ಸುಕೃತಮಿಂತು ಪರಿಣತಿವೆತ್ತುದೊ . . . ಸಲೆ ಪರಿಶುದ್ಧಿ ಸಾಕಾರಮಾದುದೊ (ಹರಿಬ. ೨-೧೮). ೮. ನಿಜವಾಗಿ ; **ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ:** ನಿನ್ನ ಮುಂದೀಗಳಾನುಸಿರ್ದಪ್ಪೆಂ ಸಲೆ ಮೆಲ್ಲು ಬಲ್ಲನಱಿಗುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೧೯); ಸಲೆಯವಳು ಮೂಜಗವ ಮೋಹಿಪ ತಿಲಕವೋ (ಕುಮ್ಮಾವಿ. ೨-೮). ೯. **ಮೆಚ್ಚುಗೆ, ಕೊಂಡಾಟ** ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಮಾತು: "ಅರರೆ ಧಣಿ ಭಾವು . . . ಸಲೆ ಸುಂಪುರೆಯನೆ ಕೊಂಡಾಟದ ನುಡಿ" (ಭಾರಸ. ೪೭). ೧೦. **ಪಾದಪೂರಣಾರ್ಥವಾಗಿ** ಬಳಸುವ ಒಂದು ಅವ್ಯಯ: "ನೆಱೆ ಸಲೆ ತವೆ ಮಿಗೆ ಯೊಗುಮಿಗೆಯುಱೆಯೆಂಬವು ಪಾದಪೂರಣಾರ್ಥಂ" (ಚತುರ. ೬೪); ತರುಣಂ ಸಲೆ ವೃದ್ಧನೆಂದು ಬಗೆಯದೆ ನೆಲಸುವ ನಿನ್ನಂ ನಿಶ್ಚಪ್ಪರೆಂಬರುಮೊಳರೇ (ಗದಾಯು. ೯-೭); ತನ್ನೊಡನಿರ್ದ ಧೂರ್ತಜನಾಳಿಯುಂ ಸಲೆ ತಾನುಮೊಪ್ಪಿರೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೨೪). 'ಸಲ್' ಪರಾ.

ಸಲೆಅಡಿ 'ಸಲೆಯಡಿ' ನೋ.

ಸಲೆಗದ್ದೆ (ನಾ). (?) : xxx ಕೊಟ್ಟ ಸಲೆಗದ್ದ ಕೊನೆವಾಳೆ ಸೇವ xxx (ಎಕ. VI, ಕಡೂರು. ೪-೭೯; 1173). [ಸಲೆ₁ + ಗದ್ದೆ (< ಗೞ್ದೆ)]

ಸಲೆಗೂಟ? (?). (?) : ಆ ನಾಲ್ಕುಖಂಡು(ಗ) ಗದ್ದೆಯಲ್ಲಿ ಆೞಿಪಪ್ರಕಾರ ಹುಟ್ಟುವದು ಹಳತು ಐದುವರಹಕ್ಕೆ ಸಲೆಗೂಟಯೇಳುವೞ ವರಹಕ್ಕೆ ವಿವರ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೨೯-೧೩; 1717). [?]

ಸಲೆಗೆ 'ಸೊಲ್ಲಗೆ₁' ನೋ.

ಸಲೆದೊಳ್ತು (ನಾ). ನಿರಂತರವಾಗಿ ಸೇವೆಮಾಡುವವನು; ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಎಲ್ಲ ರೀತಿಯಿಂದಲೂ ಸೇವೆ ಮಾಡುವವನು.

ಸಲೆದೊಳ್ತಿರ್ (ಬಹುವ): ನಾವೆಲ್ಲರುಂ ನೆಲದೊಳ್ತಿರ್ ಬಳಿದೊಳ್ತಿರ್ ಸಲೆದೊಳ್ತಿರ್ ನಿಮಗೆ (೩೭೯. ೧೦-೯೫). [ಸಲೆ₁ + ತೊಳ್ತು (< ತೊೞ್ತು)]

ಸಲೆಯಡಿ, ಸಲೆಅಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಅಡಿ ಉದ್ದ ಮತ್ತು ಒಂದು ಅಡಿ ಅಗಲವಿರುವ ಕ್ಷೇತ್ರ; ಚದರಡಿ: (೬). **ಸಲೆಅಡಿ** : ಸಿರೂರಿನ ಸರೋವರದ ವರೆಗೂ ೧೯೯೨ ಸಲೆಅಡಿಗಳನ್ನು ಸಕೆಂಡಿಗೆ ಸಾಗಿಸುವ ನಾಲೆಯ ಅಗಲ ೧೩ ಅಡಿ (ಶಿಲ್ಪಸಾ. ೨೪೭); ನಾವು ಏರ್ಪಾಡು ಮಾಡಿರುವಂತೆ ಕಟ್ಟಿದರೆ ಸಲೆಅಡಿ ಒಂದಕ್ಕೆ ೫೦ ಸೆಂಟು ಖರ್ಚಾಗುತ್ತೆ (ಯೋಧಪು. ೨೮). [ಸಲೆ₁ + ಅಡಿ₁]

ಸಲೆವುಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು: ಬಸನ್ತಕುಮರಯಡೆವೊಲಲನಾಡ ಸಲೆವುಗೆಯ ಕೊಟ್ಟ ಶಾಸನಮ ಪಡೆದು ಶನ್ತಪನ ಮಗ ದೇವೆಱೆಯಗೆ ನಷ್ಟಸ್ಪಗೊಣ್ಣು ಕೊಟ್ಟನ್ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೫೭-೨೮; 692). [?]

ಸಲ್ಗತಿ (ನಾ). **ಸಲ್ಲುವ ಗತಿ; ಸೇರುವ ನೆಲೆ:** ಪೂನ್ನಾನ್ನೊಳ್ಳೆನೆನ್ನೋನುಂ ಕೊಳ್ಗೆನ್ನೊಡೆ ಕೋಳ್ತೋನುಂ ವಾರಣಸಿಯ ಸಾಸಿರಕವಿಲೆಯುಂ ಸಾಸಿರ್ವರ್ಪ್ಪಾರ್ವ್ವ[ರು] ಮನ್ನೊನ್ನೋನ್ ಸಲ್ಗತಿಗೆ ಸಲ್ಗೋನಕ್ಕೆ (ಮೃಆರಿ. ೧೯೩೩, ೫೯-೫; ಸು. ೬ನೆಯ ಶತ).
[ಸಲ್ + ಗತಿ]

ಸಲ್ಗೆ, ಸಲಿಗೆ₁, ಸಲುಗೆ (ನಾ). ೧. **ನಿಕಟಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅತಿ ಪರಿಚಯ; ಸದರ; ಹೊಕ್ಕುಬಳಕೆ** : ಸೋಮದತ್ತಯೆಂಬೊಳ್ ತನ್ನೊಂದು ಸಲ್ಗೆ[ಪಾಠಾಂ. ಲುಗೆ]ಯಿಂದಮಟಲಿಂದಂ ವಾಯುಭೂತಿಯನಿಂತೆಂದಳ್ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೮-೮); ಕನಲ್ಕೆಯಂ ಕೊನರಲೀಯದೆ ಸಲ್ಗೆಯಂ ಸೊಪ್ಪಾಗಲೀಯದ (ಲೀಲಾವ. ೧೪-೯೭ ವ); ಊಟಿಗಕ್ಕೆ ನಡೆವಾತಂ ಸಲ್ಗೆಯಂ ಪೇೞಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೮-೩೭೯). ೨. **ಸ್ನೇಹ; ಗೆಳೆತನ:** ಸಲ್ಗೆಯೊಳಲ್ಲಿಯ ಕೋಡುಂಗಲ್ಗಳ ಪೆಚರತವಡೆದು ಪಾಱುವ ತೆಱದಿಂ ಮಲ್ಲಾಳಿಯಲೆಯ ಬಳಿಯ ಮುಗಿಲ್ಗಳ್ ಪಾಱುವುವು ಖಚರಗಿರಿವನತಟದೊಳ್ (ಅರ್ಧನೇ. ೨-೭೩). ೩. **ಪ್ರೀತಿ; ಮೆಚ್ಚುಗೆ:** ಸ್ಮರಚಕ್ರೇಶನ ಸಲ್ಗೆಯ ಮದವತ್ಸಾಯಿತೆಯ್ಯುದಳು (ಜಯಾಸಾ. ೫-೫೧); ಕಟ್ಟಿಕದೆಯೊಳ್ ಸಲ್ಗೆಯ ಸುರಭಿ ರಾಯನ ಭಕ್ತಿಗೊಲ್ಲು . . . ಪರಸಿ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೧೭-೨೭). ೪. **ನಡವಳಿಕೆ; ವರ್ತನೆ:** ತನ್ನ ತಮ್ಮನ ಸ್ವೈರಣೆಯ ಸಲ್ಗೆಯಂ ಜವಲೆಯೊಲವಿನ ಗುಣಂಗಳಂ ನೆನೆನೆನೆದು (ಧರ್ಮಪು. ೯-೬೬ ವ). **ಸಲಿಗೆ₁** : ೧. ಬಲ್ಲಿದನಾದನು ಬಾದುರ ನಮಗಿನ್ನಿಲ್ಲ ಸಲಿಗೆ ರಾಯನೊಳು (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೮-೧೧೩); ದೇವಯಾನಿಯ ಆ ಬಾಲಕರಿಗೆ ಅರಸನಲ್ಲಿರುವ ಸಲಿಗೆಯನ್ನು ಕಂಡು ಅವರು ಆತನ ಮಕ್ಕಳೇ ಎಂದು ನಿಶ್ಚೈಸಿದಳು (ಕೃವಾಆ. ೧೩೦); ಸಲಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ನಾಯಿ ಸಟ್ಟುಗ ನೆಕ್ಕಿತು (ಗಾದೆ). ೨. ಅವನು ದೇವರೊಡನೆ ಸಲಿಗೆ ಸಲ್ಲಾಪಗಳನ್ನೂ ಆಡುವನು (ಕನ್ನಚಾ. ೫). ೩. ಸಲಿ[ಪಾಠಾಂ. ಲು]ಗೆಯಿಂ ಪಾರ್ಶ್ವೇಶ್ವರಂ ಬಂದಂ' (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೬-೧೭೭); ವಠಾರದ ಎಲ್ಲ ಮಕ್ಕಳಿಗೂ ರಾಯರ ಮೇಲೆ ಅಪಾರ ಸಲಿಗೆ (ಕಂಬಹು. ೧೨೦). ೪. ಹರನ ಸಾಹಸಕ್ಕಂಜದೆ ಪಲವಗಲು ಮುಪ್ಪುರ ಪಡಿಬರಿಸಿ ಪೋರಿದುದು ಪುರದೊಳಗಿರ್ಪ ಪುಣ್ಯಾಂಗನೆಯರ ಸಚ್ಚರಿತದ ಸಲಿಗೆಯಿಂದ್ಮೆಸೆ (ಹರಿಬ. ೨-೪೮). ೫. **ಅತಿಸ್ನೇಹದಿಂದುಂಟಾಗುವ ಧಾರ್ಷ್ಟ್ಯ,– ದಿಟ್ಟತನ:** ಖುಲ್ಲನಾಗಿಂತ ನವಸರವಾದಲ್ಲಿ ಗುಡಿಯೊಳು ಹೊಗುವ ಸಲಿಗೆಯದೆಲ್ಲಿಯದು (ಬಸವು. ೪೩-೪೦); ಅಂಜನಾಸುತ ತನ್ನ ಸಲಿ[ಪಾಠಾಂ. ಲು]ಗೆಯ ಮಾತ ಸಲಿಸುವೊಡೆ ಅಂಜದೆಂಬೆನು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೦-೩೦). ೬. **ಯೋಗ್ಯತೆ; ಅರ್ಹತೆ:** ಅವರವರ ಸಲಿಗೆ ಸಾಮಿಪ್ಯವನಱಿತವರವರ ತಾರತಮ್ಯವನಱಿದುತ್ಸವದಿಂ ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟಂ ದಿವಿಜಾದಿಗಳಂ ಬಳಿಕ್ಕೆ ಗುರುವಿಶ್ವೇಶಂ (ವೀರಪ. ೯-೮೭). ೭. **ಬೇಡಿಕೆ; ಕೋರಿಕೆ; ಅಪೇಕ್ಷೆ:** ಛಲವನೀಯದ ಭಾಷೆ ಭಕ್ತರ ಸಲಿಗೆಯಂ ಸಲಿಸುವುದು ಭಾಷೆ . . . ಭಕ್ತರುಗಳಿಗೆ ಗೆಲವಂ ಕೊಟ್ಟು ತಾ ಶರಣೆಂಬುದದು ಭಾಷೆ (ಬಸವು. ೬-೩); ಸಲಿಗೆಯೊಂದನು ಸಲಿಸಬೇಕೆಂದಲಘು ಭುಜಬಲ ಭೀಮಸೇನಂಗೊಲಿದು ವರವನು ಕೊಟ್ಟರಿ (ಕೋಗಯ. ೧೮-೩೩). **ಸಲುಗೆ** : ೧. ಸೇವಕಂ ಮೊದಲೊಳರಸಂಗಂ ತದನಂತರಂ ಪ್ರಧಾನರ್ಗಂ ಅರಸಿನ ಮಿತ್ರರ್ಗಂ ಸಲುಗೆಯನುಳ್ಳವರ್ಗಂ ಧೂರ್ತಜನಕ್ಕಂ ಭೀತನಾಗಿರಲ್ವೇಟ್ಟುಂ (ಪಂಚತಂ. ೫೨-೧೭); ಸುರೇಂದ್ರನ ಸೆಱಗು ಸೋಂಕುವ ಸಲುಗೆಯುಂಟೇ ಮರ್ತ್ಯಜಾತಿಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೧-೧೭); ನನಗೆ ಇವನ ಪರಿಚಯವಿದ್ದಿತಾದ್ದರಿಂದ ಸಲುಗೆಯೊಂದಿಗೆ ಮಾತುಕತೆ ಆರಂಭವಾಯಿತು (ಹಸುಹೂ. ೨೨೫). ೨. ಗಾಡಿಕಾತಿಯರಾಗಿ ವಿಟಲಕ್ಷಣಂ ಮನದ ಪಾಡೞಿಯ ಲೆಂದೆವದೞಿಂ ಸಲುಗೆ ಶಂಕಿಸದೆ ನೀಡಿದೊಡೆ ಕೀರ್ತಿ (ಹಚಕಾ. ೭-೧೨); ಕುಬೇರಪ್ರಿಯನಾ ಪ್ರಭುಶಕ್ತಿಯುಮನರಸನೊಳಾದ ಸಲುಗೆಯುಮಂ ಕಂಡು ಮತ್ಸರಂ ಪುಟ್ಟಿ (ಪುಣ್ಯಾಶ್ರ. ೭-೮ ವ); ಪರರ ಒಳಗುಹೊಱಗನಱಿದೊಯ್ಯನೆ ಕೆಲಬರು ಸಲುಗೆವುಳ್ಳವರು ನುಡಿವರು (ಭರಚ. ೧-೬೨). ೩. ಸಲುಗೆಗೆ ಸಾಮ್ಯಕೆಕ್ಕೆಗೆ

ಪಲರಕ್ಕೆಮ ಸತಿಯರ್ (ಎಕ. VIII, ನಗರ. ೪೭-೮೩: 1062); ಆ ಜಂಗಮವೆ ದಿಟಕ್ಕೆನ್ನ ಮನೆಗೆ ಬಂದಡೆ ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವರಲ್ಲಿ ಸಲುಗೆಯ ವರವ ಹಡೆವೆನು ಕಾಣಾ (ಶೂನ್ಯಸಂ. ೮೨-೩೨); ಎನ್ನ ದೇಹದಲಿ ಒಲಿದು ನೀನಿರೆ ನಿನ್ನ ಸಲುಗೆಯ ಬಲುಮೆಯಲಿ ಬರಸೆಳೆವ ಮುಕುತಿಯ ಲಲನೆಯನು (ಹರಿಸಾ. ೫೯). ೪. ಗಳಹದಿರು ರಾಧೇಯ ನಿನ್ನಯ ಕುಲವ ನೋಡದೆ ಮೀರಿದವ್ಪುವ ಸಲುಗೆಯದಲೇ (ಕುಮಾ.ಭಾ. ೧-೩೯). ೫. ಸಲುಗೆಯೊಳಂದನ್ನಸ ಬಱದಿಲ್ಲದುದೆಲ್ಲಮನುಂಟುಮಾಡಿ ನೀಂ ಸುಲಭತೆಯಿಂ ತೊದಲ್ನುಡಿಯನಾಲಿಸುವಲ್ಲಿ ವಿನೋದಶೀಲನೆಂದಲಸದ (ಶತಕ. ೧೭೪-೩೨). ೬. ಅವರವರ ಸ್ವಸ್ಥಾನಂಗಳ ಸಲುಗೆಯನಱಿದು ಬಿಡುತ್ತಿದ್ದ ಕೂಡಲಸಂಗಮ ದೇವರಲ್ಲಿ ಬಸವಣ್ಣನ ಕಾಲ ವೇಳೆಯನಱಿದು (ಸರ್ವವ. ೮೧-೪೫೩). ೭. ಸಲಿಸಿದವನೋ ಮುನ್ನ ನೀನೆನ್ನವರ ಸಲು[ಪಾಠಾಂ. ಲಿ]ಗೆಗಳ (ಬಸವಪು. ೪೦-೪೦); ಕೊಂದನಿಬ್ಬರ ಸೌಬಲರ ನೃಪನಂದನರ ಗಾಂಧಾರರೊಂದೆರಡೆಂದು ಸಲುಗೆಗೆ ಸಲಿಸಿ ಬಂದ್ಯನೂಱ ಬಱಿಕ್ಕೆದು (ಕುಮಾ.ದ್ರೋ. ೩-೭೮). ೮. ಚಲನೆ; ಗತಿ: ಕಲಿಯ ರಾಜ್ಯದಲೊಂದು ಪಾದದ ಸಲುಗೆ ಧರ್ಮಕ್ಕಹುದು (ಕುಮಾ.ಆ. ೧೪-೩೮).

ಸಲುಗೆಗಳ ಸಾವಂತ = ಅತಿಯಾದ ಹೊಕ್ಕುಬಳಕೆಯ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಅತಿಶಯವಾದ ಸಲಿಗೆಯ ಮನುಷ್ಯ; ''ನಾರದಋಷಿ'' (ಪ್ರಭಣ್ಣ) : ಸಮಯಾ ಸಮಯ ನಟ್ಟಿರುಳು ಹಗಲೆಂಬ ನೇಮವಿಲ್ಲದೆ ಭವನ ಕಟ್ಟಿದಿರೊಳ್ಕೆತಂದು ನಿಂದನಪ್ರತಿಮಮುನಿ ಸಲು[ಪಾಠಾಂ. ಲಿ]ಗೆಗಳ ಸಾವಂತನು (ಸೋಮಚತ. ೧-೩೪).

[ಸಲ್ + -ಗೆ./ ತಮಿ. ಚಲಿಕ್ಕೈ; ತುಳು. ಸಲಿಗೆ./ ಮರಾ. ಸಲಗೀ]

ಸಲ್ಗೆದೋಱು (ಕ್ರಿ). ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸು ; ವಿಶ್ವಾಸವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸು: ಈಱಿಯುಮನಗೆರಡಱಿಯದ ನಲ್ಲಮನಂದೋಱುವುದು ಸಲ್ಗೆದೋಱುವುದುಮಾವುದು ದೋಸಂ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೧೭ ವ). [ಸಲ್ಗೆ + ತೋಱು]

ಸಲ್ಗೆನುಡಿ (ಕ್ರಿ). ಸದರದಿಂದ ಮಾತನ್ನಾಡು; ಸಲಿಗೆಯಿಂದ ಹೇಳು: ಸಲ್ಗೆ[ಪಾಠಾಂ. ಲ್ಗೆ]ನುಡಿಯಲ್ವೇಲ್ವುತ್ತಿದಂ ವಿಶ್ವಲೋಕದಯಾವಲ್ಲಭ ಕೇಳ್ದು ಮನ್ನಿಸು ಮದೀಯಸ್ವಾಂತಿಕೋದಂತಮಂ (ಅನಂಪು. ೬-೩೨). [ಸಲ್ಗೆ + ನುಡಿ$_1$]

ಸಲ್ಗೆವಂತ, ಸಲಿಗೆವಂತ, ಸಲುಗೆವಂತ (ನಾ). ಹೊಕ್ಕುಬಳಕೆಯ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಸಲಿಗೆಯುಳ್ಳವನು: ತಂದೆತಾಯಿಗಳೆರಸಿಗತಿಸಲ್ಗೆ[ಪಾಠಾಂ. ಲಿಗೆ]ವಂತರೆಂಬೊಂದು ದಲ್ಕಾಳೆತನದಿಂ . . . ಎಮ್ಮ ತಲೆಗೆ ಹಱಲೆಯ ತರ್ಪುದುಚಿತವೇ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೧೦-೩). **ಸಲಿಗೆವಂತ** : ಲಿಂಗಾರ್ಚನೆಯ ಮಾಡುವ ಮಹಿಮರೆಲ್ಲರೂ ಸಲಿಗೆವಂತರಾಗಿ ಒಳಗೆ ಐದಾರ ಏಕಾಂತಸಂಬಂಧರು ಹೋಗಿ (ಬಸವ. ೯೩೩); ಬಹುಜನರುಗಳೆಲ್ಲಾ ಓಲಗವಿಲ್ಲ ಹೋಗಿ ಸಲಿಗೆವಂತರಲ್ಲಿಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿ (ಸರ್ವವ. ೮೧-೪೫೩). **ಸಲುಗೆವಂತ** : ಹೊಗುವಡನಿಲಜ ಸಲುಗೆವಂತನು ವಾಗನೆ ಸೇರುವುದವನ ಹೊಗಳಿದು (ಕೌಶಿರಾ. ೧೪-೪೦); ನಿನಗೆಯರ್ಹದ್ದಾಸ ಕಡುಸಲುಗೆವಂತನದಱಿಂದವಳನಿಂತು ಮೊಗಗೆಡಿಸುವುದು ಮತವಲ್ಲ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೧೨-೧೨). [ಸಲ್ಗೆ + -ವಂತ]

ಸಲ್ಗೆವಡೆ, ಸಲುಗೆವಡೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಲಿಗೆಯನ್ನು ಹೊಂದು; ಸದರವನ್ನು ಪಡೆ: ಕರ್ಪೂರ . . . ಕ್ಷೋಭಮೆಂಬಿವಱಿಂ ಭೂಭುಜನೊಪ್ಪಿದಂ ಮೞೆವ ಪೌರಶ್ರೀಯನಿಂತೆಂದು ಬಿನ್ನವಿಸಲ್ ಚಂದ್ರಿಕೆ ಬಂದು ಸಲ್ಗೆವಡೆದೊಲ್ದಾಲಿಂಗನಂ ಗೈದವೊಲ್ (ಅನಂಪು. ೬-೯೦). **ಸಲುಗೆವಡೆ** : ೨. ದಯೆಯಿಂದ ಕೂಡು; ಕರುಣೆಯನ್ನು ಹೊಂದು: ಇಳಿದುದವನಿಯ ಭಾರವು . . . ದೇವರು ಸಲುಗೆವಡೆದಿಚ್ಛಾಕೃತಿಯಲವತರಿಸಿದುದಱಿಂದ (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೩-೨೪). [ಸಲ್ಗೆ + ಪಡೆ$_1$]

ಸಲ್ಗೆವೆರಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಸಲಿಗೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರು; ಸ್ನೇಹದಿಂದ ಕೂಡಿರು: ಸಲ್ಗೆವೆರಸಿದ ತನ್ನ ನಣ್ಪನೊಟ್ಟಜೆಯಿಂ ತೋಱಿ ವಜ್ರದಂತಚಕ್ರವರ್ತಿ ವಜ್ರಬಾಹು ಮಹೀಪತಿಯಂ ಕರೆದು (ಆದಿಪು. ೪-೫೨ ವ).

[ಸಲ್ಗೆ + ಬೆರಸು$_1$ (< ಬೆರಿಯಿಸು)]

ಸಲ್ಗೆವೆರಸು$_2$ (ಅ). ಸಲಿಗೆಯಿಂದ ಕೂಡಿ; ಸ್ನೇಹಮೊಡನೆ : ವಿನಯದಿನಮಿ ಭುವನೈಕನಾಥನಂ ಸಲ್ಗೆ[ಪಾಠಾಂ. ಲುಗೆ]ವೆರಸು ಬೇಡುತ್ತಿರೆ (ಆದಿಪು. ೯-೧೧೭).

[ಸಲ್ಗೆ + ಬೆರಸು$_1$]

ಸಲ್ಮೆ (ನಾ). ಸಂದಾಯ; ಸಲ್ಲುವುದು; ಸಲ್ಲಿಕೆ: ಜೊನ್ನದ ಸೊದೆಯನು ಕರೆಯಲಿ ಪೆರೆಯು ಇಂದು ಮಹೇಂದ್ರಂಗಪ್ಪ ಸಲ್ಮೆಗೆ ಜಗಮ ನಗಲಿ ನನಗಪ್ಪ ಸಲ್ಮೆಗೆ! (ಆಹಲ್ಯ. ೩೯-೨೩). [ಸಲ್ + -ಮೆ$_1$]

ಸಲ್ಲ 'ಸಲ್' ಪರಾ.

ಸಲ್ಲಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ತದಕು; ಆನೆಬೇಲ: ಸ್ಕಂದಂತಿ ಕರೋಚ್ಚಾಟಿತ ಸಲ್ಲಕೀಕಿಸಲಯಂ (ಆದಿಪು. ೧೩-೫೫); ತವೆ ಮುಂ ತಿಂದು ನಿದಾಘಸಲ್ಲಕಿಯಂ . . . ಗರ್ಜಿಸಿದತ್ತಗಲ್ದಿನಿಯರಂ ಕಾರೆಂಬ ಮಾರದ್ವಿಪಂ (ಜಗವಿ. ೪-೨೨). [ಸಂ. ಸಲ್ಲಕಿ, ಸಲ್ಲಕೀ]

ಸಲ್ಲಕ್ಷಣ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಲಕ್ಷಣ: ಸಲ್ಲಕ್ಷಣಗುಣನಿಧಿಗಳ್ ಪಲ್ಲಣಂಗಟ್ಟಿ ಬಂದಿರ್ದುವು (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೧೦). [ಸಂ.]

ಸಲ್ಲಗಳೆ 'ಸಲ್' ಪರಾ.

ಸಲ್ಲಗೆ 'ಸೊಲ್ಲಗೆ$_1$' ನೋ.

ಸಲ್ಲಗೆಡ್ಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಗಡ್ಡೆ: (ಮೃತಿಣಿ. ೧೦-೧೭). [< ಸಲ್ಲ? + ಗೆಡ್ಡೆ (< ಗಡ್ಡೆ)]

ಸಲ್ಲಣೆ (ನಾ). (?) : ಕಾಂಚನಾEನಾಂತೆಬರನೆಂದ ಸರ್ವಮೋಹಿನಿಮಾರ ಪಂಚೆ ಸಲ್ಲಣೆಗಳ ಪ್ರಯೋಗಮಂ ಗೈದೊಡೆ (ನವಮೋ. ೪-೧೭). [?]

ಸಲ್ಲಪನ (ನಾ). ೧. ಸರಸವಾದ ಮಾತುಕತೆ; ಸಲ್ಲಾಪ: 'ಸಲ್ಲಪಿಸು' ಪರಾ. ೨. (?) : ಚಿತ್ರದಿಂದಾದ ವಿಷಯವನು ಸಲ್ಲಪನನೇ ಕೂಡಿತೆಂದು ನಿಜತೇಜಸ್ಸಹಸ್ರ ಪದಿಯೇ ಬ್ರಹ್ಮಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿಕ್ಕುವುದು (ವೀಶೈಪು. ೫-೧೮-೧೯). [< ಸಂ. ಸಂಲಪನ]

ಸಲ್ಲಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸರಸವಾಗಿ ಮಾತುಕತೆಯಾಡು; ಸರಸಸಂಭಾಷಣೆ ನಡೆಸು: ನೀವೆಲ್ಲ ಮೆಲ್ಲುತ್ತ ಸಲ್ಲಪಿಸುವಿರಾದರೆ ನಮಗದೇ ನೆಮ್ಮದಿ (ಸಪತಿ. ೨೯೦).

[ಸಲ್ಲಪನ + -ಇಸು$_1$]

ಸಲ್ಲಲಿತ (ಗು). ೧. ಚೆಲುವಾದ; ಸುಂದರವಾದ: ಎಲ್ಲಿತ್ತೊ ಗೀತವಾದ್ಯ ಸಲ್ಲಲಿತವಧೂಜನಪ್ರವೃತ್ತಂ ನೃತ್ತಂ (ಗದಾಯು. ೫-೪೩). ೨. ಹಿತವಾದ; ಇಂಪಾದ: ಕುಸುಮಗಂಧಿ ಸಲ್ಲಲಿತಕೋಕಿಲಾಲಾಪೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೮-೨೪). ೩. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ; ಒಳ್ಳೆಯ : ಪದವಿಡುವೆಡೆಯೊಳ್ ಪಲ್ಲವದೊಳ್ ಪದದೊಳುಭಯಗಣ ಸಮನಾಗಲ್ ಸಲ್ಲಲಿತಕೀರ್ತಿಯಾದಪುದು (ಛಂದೋಂಬು. ೧-೪೭ ಅಡಿಪದ್ಯ); ಬಸವಂ ಸಲ್ಲಲಿತ ಕಾಮಿತಫಲಂಗಳನಿತ್ತು (ಬಸಪು. ೯-೧೯). (ನಾ). ೪. ಅಂದ; ಚೆಲುವು: ಶಿವತತ್ತ್ವಾದಿಗುಣನಿಚಯಸಲ್ಲಲಿತವಾದವಯವಂಗಳವಿಲ್ಲದಿರವಂ ಮಾಡಿ (ಬಸಪು. ೩೯-೧೩); ತಲ್ಲಕ್ಷಣಂಗಳಿಂ ಸಲ್ಲಲಿತಮಾದ ಹಯಮಿಲ್ಲಿ ವಿಧಿವಶದಿಂದಮಿಲ್ಲದಿರ್ದೊಡೆ ಧರಾವಲ್ಲಭನ ರಂಜಿಸುವ ಮೆಲ್ಲಡಿಗಳಂ ಕಾಣಬಲ್ಲೆನೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೪-೫).

[< ಸಂ. ಸಂಲಲಿತ]

ಸಲ್ಲಲಿತಾಂಗ (ನಾ). ಚೆಲುವಾದ ಅವಯವ; ಸುಂದರವಾದ ಅಂಗ: ಮಲ್ಲಿಗೆಯಂ ನಗೆಯಿಂ . . . ತೋರ್ಪರ್ ಸಲ್ಲಲಿತಾಂಗದ ಲತಾಂಗಿಯರ್ ಮಾನಿನಿಯರ್ (ಜಗವಿ. ೨-೨೮). [ಸಲ್ಲಲಿತ + ಅಂಗ$_1$]

ಸಲ್ಲಲಿತಾಂಗಿ (ನಾ). ಚೆಲುವಾದ ಅಂಗಗಳನ್ನುಳ್ಳವಳು; ಸುಂದರಿ: ಸಲ್ಲಲಿತಾಂಗಿಯ . . . ತಳ್ವಿಲ್ಲದೆ ನೋಟಕ್ಕೊಡೆ ಚೋದ್ಯಂ ಚೆಲ್ವಂ ಬೀಱುವ ವೊಲಿರ್ದುವವಯವವನಿತುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೩-೧೧೨); ಸಲ್ಲಲಿತಾಂಗಿ ಭೂಷಣಮಣಿ ದ್ಯುತಿಯಿಂ . . . ನಡೆತಂದಳ್ (ಜಗವಿ. ೧೦-೮೩). [ಸಲ್ಲಲಿತಾಂಗ + -ಇ$_2$]

ಸಲ್ಲವಿಡು 'ಸಲ್' ಪರಾ.

ಸಲ್ಲಾ 'ಸಲಹೆ' ನೋ.

ಸಲ್ಲಾಗಾರ 'ಸಲಹೆಗಾರ' ನೋ.

ಸಲ್ಲಾಪ (ನಾ). ಪರಸ್ಪರ ಸರಸವಾಗಿ ಆಡುವ ಮಾತುಕತೆ; ಸರಸಸಂಭಾಷಣೆ: ''ಪರಸ್ಪರಾಲಾಪಮಕ್ಕುಮದು ಸಲ್ಲಾಪಂ'' (ವಸ್ತುಕೋ. ೭೯-೨೯); ಶಶಿವದನೆಯೊರವುತ್ತಿಪ್ಪ ಸಲ್ಲಾಪಂಗಳಾತಂಗೆ ಉರಿಯೊಳಾಜ್ಯವನೆಱೆದೊಡಂತುಬ್ಬರಿಸಿ (ಬಸಪು. ೪೫-೧); ಹೆಂಡತಿಯೊಡನೆ ಸರಸವಿಲ್ಲ; ಸಲ್ಲಾಪವಿಲ್ಲ (ಚಟ್ಟಸೂ. ೧೧೩). [< ಸಂ. ಸಂಲಾಪ]

ಸಲ್ಲಾಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸ್ನೇಹದಿಂದ ಮಾತುಕತೆಯಾಡು, — ಸಂಭಾಷಿಸು: ಮಾಚಿಕಬ್ಬೆ . . . ಒಂದುದಿನ ಮಗಳೊಡನೆ ಸಂತೋಷದಿಂದ ಸಲ್ಲಾಪಿಸುತ್ತ 'ನೀನ್ಯಾರನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಲಿಚ್ಛಿಸುವೆ ?' ಎಂದು ಕೇಳಿದರು (ಶಾಂತಲಾ. ೧೧). [ಸಲ್ಲಾಪ + -ಇಸು$_3$]

ಸಲ್ಲಾಮ್ 'ಸಲಾಮು' ನೋ.

ಸಲ್ಲಾಮು 'ಸಲಾಮು' ನೋ.

ಸಲ್ಲಾಮುಗ್ಗೆ (ಕ್ರಿ). ನಮಸ್ಕರಿಸು; ಸಲಾಮುಮಾಡು: ಸುರತಾಳನೋಲಗ ಶಾಲೆಗೈತಂದರು ದೊರೆಗಳು ಸಲ್ಲಾಮುಗ್ಗೆದು (ಕನಾಕ. ೨೨೮). [ಸಲ್ಲಾಮು (< ಸಲಾಮು) + ಕೈ$_1$ (< ಕೆಯ್$_1$)]

ಸಲ್ಲಿಕೆ 'ಸಲಿಕೆ$_1$' ನೋ.

ಸಲ್ಲಿಕೆಚೀಟಿ (ನಾ). ಪಾವತಿಪತ್ರ; ರಶೀದಿ : ಅವರಿಗೆ ಹಣವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಸಲ್ಲಿಕೆಚೀಟಿಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊ (ರೂಢಿ). [ಸಲ್ಲಿಕೆ (< ಸಲಿಕೆ$_1$) + ಚೀಟಿ$_2$ (< ಚೀಟು$_2$)]

ಸಲ್ಲಿಡು 'ಸಲ್' ಪರಾ.

ಸಲ್ಲಿಸು 'ಸಲಿಸು' ನೋ.

ಸಲ್ಲೀಲೆ (ನಾ). ೧. ಸರಸ; ವಿನೋದ : ಅಲ್ಲಿ ಮುನ್ನವೆ ಪುಗದೆ ಎಲ್ಲ ಭೋಗಂಗಳಂ ಸಲ್ಲೀಲೆಯಿಂ ತೀರ್ಚಿ ಸುಖದ ಸಂದಣಗಳಂ ಬಳಿಕ ಬಂದಲ್ಲಿ ಪುಗೆ (ಸಂಬರ. ೧-೮೪); ಪ್ರೌಢವತಿ ಸಲ್ಲೀಲೆಯಿಂ ಗುರುಭಕ್ತ್ಯಾಂಡಾರಿಯನಹಗೆ ನೋಡಿ (ಬಸಪು. ೪೨-೮೭). ೨. ಸಂತೋಷ ; ಹಿಗ್ಗು; ಆನಂದ : ಶಿಶುವಿರೆ ನೋಡಿ ಕೊಂಡು ಸಲ್ಲೀಲೆಯಿಂದಾ ಖಳಂಗೀವೆನೆನುತಗಜೆಯಂ ಕೂಡಿ ನಡೆತರುತಿರ್ದನು (ಚಬಪು. ೪೭-೨); ಇಳಾಧಿನಾಯಕಂ . . . ಮೃಗೇಂದ್ರವಿಷ್ಟರೋಪವಿಷ್ಟನಾಗಿ ಸಲ್ಲೀಲೆಯಿಂ ಮೆಲ್ಲನೆ ಕುಳ್ಳಿರ್ದು (ರಾಜಶೇ. ೧೨-೪೧ ವ). ೩. ಸೊಗಸು; ಚೆಲುವು : ನಲ್ಲಂದಿಂದಿಸೆ ಪುಷ್ಪಬಾಣನರ್ದಯಂ ಬೆಂಬಿಟ್ಟು ಬೆಳ್ಳಾಗಿ ತಕ್ಕೆಲ್ಲಂ ಕೆಟ್ಟಿರ್ದಗೆಟ್ಟು ಜಂಗಮಲತಾಸಲ್ಲೀಲೆಯರ್ ಬಾಲೆಯರ್ ಚೆಲ್ಲಂ ಬೇಂಟದ ತೋಟಿಯೊಳ್ ತೊಡರೆ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೫೫೧ ಶೂದ್ರಕ). [< ಸಂ. ಸಂಲೀಲಾ]

ಸಲ್ಲು 'ಸಲ್' ನೋ.

ಸಲ್ಲುವಳಿ 'ಸಲ್ವಳಿ' ನೋ.

ಸಲ್ಲೆ$_1$ 'ಶಲ್ಯ$_1$' ನೋ.

ಸಲ್ಲೆ$_2$ 'ಸರ್ಲೆ' ನೋ.

ಸಲ್ಲೆ$_3$ 'ಸಲಹೆ' ನೋ.

ಸಲ್ಲೆಯ 'ಸಲ್ಲಹ' ನೋ.

ಸಲ್ಲೆವಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). (ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೊರಡುವ ಸೂಚನೆಯಾಗಿ) ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬೀಸಿ ಬೀಳ್ಕೊಡು : ಸಲ್ಲೆವಿಕ್ಕಿ ಬಿರುದಿನ ಭಟರ್ಕೆನೂರ್ವರ ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟು ತ್ರಿಂಶದೊಳಾ ನಾಗತನಯ (ನಾಗಕು. ೧೮-೯೭). [ಸಲ್ಲೆ$_1$ (< ಶಲ್ಯ$_1$) + ಇಕ್ಕು]

ಸಲ್ಲೆಹ 'ಸಲ್ಲಹ' ನೋ.

ಸಲ್ಲೇಖ (ನಾ). [ಜೈನ] ಸಾಯುವವರೆಗೆ ಉಪವಾಸವನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವ್ರತ; ಅನಶನವ್ರತದಿಂದ ದೇಹತ್ಯಾಗ ಮಾಡುವ ಒಂದು ವಿಧಿ : ಧರ್ಮದ ಚಾರುಮಹಿಮೆಯ ಪೇಳ್ದ ಮುನಿಗಳ ಕಾರುಣದಿ ಕೈಕೊಂಡು ದೀಕ್ಷೆಯ ಗೈದು ಸಲ್ಲೇಖ (ಬಿಜ್ಜಳ. ೯೦-೭೪). [ಸಂ. ಸಲ್ಲೇಖಾ./ ಪ್ರಾ. ಸಂಲೇಹಾ]

ಸಲ್ಲೇಖನ (ನಾ). = ಸಲ್ಲೇಖ : ಗಂಗರಾಜರು ಸಲ್ಲೇಖನವನ್ನು ಕೈಗೊಂಡು . . . ಪಂಚಪದಗಳನ್ನು ಧ್ಯಾನಿಸುತ್ತ ಇಹವನ್ನು ಮರೆತರು (ಶಾಂತಲಾ. ೧೫೮); ಸಲ್ಲೇಖನವೆಂದರೆ ಸಾಯುವವರೆಗೆ ನಿರಶನವ್ರತವನ್ನು ಕೈಕೊಳ್ಳುವುದು (ಭಾರದ. ೧೮೫). [ಸಂ./ ಪ್ರಾ. ಸಂಲೇಹಣಾ]

ಸಲ್ಲೇಖನವಿಧಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಸಲ್ಲೇಖನವೆಂಬ ವ್ರತ, — ಕಟ್ಟಳೆ : ಸಲ್ಲೇಖನ ವಿಧಿಯಿಂ ಸಮಾಧಿಯ ಪಡೆದು ಸ್ವರ್ಗಪ್ರಾಪ್ತೆಯಾದಳು (ಎಕ. II. ೩೮೯-೧೭; 1213); ಸಲ್ಲೇಖನವಿಧಿಯಿಂದ ಮುಡಿಪಿದವರ ಸ್ಮಾರಕಗಳಿಗೆ ನಿಷಿದಿಗಲ್ಲುಗಳೆನ್ನುವರು (ಸಾಹಿಸ. ೧೨). [ಸಂ.]

ಸಲ್ಲೇಖನವ್ರತ (ನಾ). = ಸಲ್ಲೇಖನವಿಧಿ : ಅತ್ತೆಯವರು ಶ್ರವಣಬೆಳುಗೊಳಕ್ಕೆ ಹೋದನಂತರ ಸಲ್ಲೇಖನವ್ರತವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿದುದೂ . . . ತಿಳಿಯಿತು (ಶಾಂತಲಾ. ೨೮೩). [ಸಂ.]

ಸಲ್ಲೇಖನೆ (ನಾ). = ಸಲ್ಲೇಖ : ಕೃತಮಿತ್ರಪ್ರಣಯಂ ಜೀವಿತಮರಣಾಶಂಸೆ ವಿಭವಸೌಖ್ಯನಿದಾನಂ ವ್ಯತಿಪಾತಮಕ್ಕುಮತ್ಯೂರ್ಜಿತಮಾಗುತ್ತಿರ್ದ ಚರಮಸಲ್ಲೇಖನೆಯೊಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೬-೩೯); ಸಲ್ಲೇಖನಾಸಮ್ಪದದಿನ್ದಂ ದೇವಿ ಪೋಚಾಮ್ಬಿಕೆ ಸುರಪದಮಂ ಲೀಲೆಯಿಂ ಸೂಜೆಗೊಂಡಳ್ (ಎಕ. II, ೧೧೮-೩೨; 1120); ಸರ್ವಾವಸಾನದೊಳ್ ಉಪವಾಸಮಂ ಮಾಡಿ . . . ಶರೀರತ್ಯಾಗಂಗೆಯ್ವುದು ಸಲ್ಲೇಖನೆಯೆಂಬುದು (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೭೯). [ಸಂ. ಸಲ್ಲೇಖನ]

ಸಲ್ವ 'ಸಲ್' ಪರಾ.

ಸಲ್ವಳಿ, ಸಲುವಳಿ, ಸಲ್ಲುವಳಿ (ನಾ). ೧. ಸಲ್ಲುವುದು; ಸಂದಾಯ: ನಡೆವಳಿ, ನುಡಿವಳಿ, ಸಲ್ವಳಿ (ಶಮದ. ೨೧೫ ಪ್ರಯೋ). ೨. ಹೊಂದಿಕೆ; ಸೇರಿಕೆ: ಸೇನಬೋವ ಆಚಯಸಿವಯನ್ನಗಳು ಹಿಜೆಯ ಕೆಜೆಯ ಕಲ್ಲ ತುಮ್ಮನಿಕ್ಕಿದರು ಅದಕೆ ಸಲ್ವಳಿಯಾಗಿ . . . ಬಿಟ್ಟ ಗದ್ದೆ ಸಲಗೆವೊನ್ನು (ಎಕ. XVI, ಚಿಕ್ಕನಾ. ೬೦-೧೭; 1235). ಸಲುವಳಿ: ೧. ತೆರದ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಸಂಬಳ, ಕಂದಾಯ, ಬಡ್ಡಿ ಮುಂತಾದ ಸಲುವಳಿಗಳ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಹಣವು ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿ ಬರುವುದು (ಮಾವಾದ. ೧೧೭). ೨. ಒಂಟಿಯಾಗಿದ್ದರೂ ಇರುವ ತನಕ ತನ್ನ ಸುತ್ತಿನೊಡನೆ ಸಲುವಳಿಯಾಗಿ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ಬಂಕಿವು. ೨೯೯). ೩. ಅನ್ವಯಿಸುವಂತಹುದು; ಅನ್ವಯ : ಸಾಮಾನ್ಯರಿಗೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಸಲ್ಲುವ ಈ ಸತ್ಯವು ಮಹಾಜನರಿಗೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸಲುವಳಿಯಾಗುವುದು (ಕಮುಂಚ. ೪೧); ವೇದಾದಿಗಳಲ್ಲುಕ್ತವಾದುದು; ವಿಶೇಷವಾದ ಕೆಲವು ಪಂಗಡಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರವೆ ಸಲುವಳಿಯಾಗುವುದು (ನಾಡೋಜ. ೩೫೭). ೪. ಅರ್ಪಿತವಾಗುವುದು; ಅರ್ಪಣೆ : ಆ ಪ್ರಸನ್ನಪ್ರಸಾದವನೊಳಕೊಂಡು ಉತ್ತಮೋತ್ತಮವಾಗಿ ನಿಮಗೆ ಸಲುವಳಿಯಾದುದನು ಆರು ಬಲ್ಲರಯ್ಯ (ಸಿದ್ಧೇವ. ೧೦೩-೨೦); ಮಹಾಬೆಳಗಾದ ನಿರಾಳಲಿಂಗವನ್ನು ಈ ಪೂಜೆ ಮುಟ್ಟಲಾರದು ಅದಕ್ಕೆ ಸಲುವಳಿಯಾಗುವುದು ನಿಷ್ಕಳದ ಪೂಜೆ (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೦೬ ಪ್ರಸ್ತಾವನ). ೫. ಬಳಕೆ; ಚಲಾವಣೆ; ರೂಢಿ : ಶ್ರೀಭಂಡಾರದ ಸಲುವಳಿಯ ಪಡಿಯ ಕೊಳಗದಲೂ ದಿನ ೧ ಕಂ ತಳಿಗೆ ನಾಲ್ಕಕೆ ಅಮೃತಪಡಿ (ಎಕ. XIV. ಶ್ರೀರಂಗ. ೨೭೭-೮; 1534); ಇವು ಸಲುವಳಿಯ ಭಾಷೆಯ ಸಾಮಾನ್ಯ ನಿಯಮಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ (ಕಬಸಾ. ೧೨೨); ಪಂಡಿತರಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತ – ಪ್ರಾಕೃತ ಎರಡನ್ನೂ ಬಲ್ಲವರ ಸಂಖ್ಯೆ ಹೆಚ್ಚಾಗುತ್ತಿರಬೇಕು. ಅಂತೇ ಎರಡೂ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಬರೆಯುವ ಸಲುವಳಿ ಉಂಟಾಗಿರಬೇಕು (ಕಸಾಚ. ೩೧). ೬. ಅನುಷ್ಠಾನ; ಆಚರಣೆ: ಸಲ್ಲದುದರ್ೞದ ಸಲುವಳಿಯ ನಡೆಸಿದರಿಲ್ಲಿ ಬಿಡೆವು (ಕೃಷ್ಣಾಕಾ. ೧೦-೫೦); ಆ ವಿಧಿಯು . . . ಯಾವ ನ್ಯಾಯಾಲಯದಲ್ಲಿಯೂ ಅದರ ಸಲುವಳಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಬಗೆಯ ಸಂದೇಹದ ಪ್ರಶ್ನೆಗೂ ಅವಕಾಶವಿರತಕ್ಕುದಲ್ಲ (ಭಾಧಾನ. ೧೮). ೭. ತಕ್ಕುದು; ಉಚಿತವಾದುದು: ಕೇತಕಿಯು ಶಿವಗೆ ಸಲುವಳಿಯಿಲ್ಲ (ಗುರುಬಾ. ೮-೩೧); ಪುರುಷನಡವಳಿ ನ್ಯಾಯವಾಗಲಿ ವಿವರಿಸಲು ಅನ್ಯಾಯವಾಗಲಿ ಸಲವುದದು ಸತಿಯರಿಗೆ ಸಲುವಳಿಯೆ (ಉತ್ತಕ. ೫೩-೨೯); ಅವನು ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಸಲುವಳಿಯಿಂದ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ನಾನೇನೂ ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿಲ್ಲ (ವಚಥಾ. ೨೧೪). ೮. ಪರಂಪರಾಗತವಾದುದು; ರೂಢಿಯಿಂದ ಬಂದುದು: ಎಸೆವ ವೇತಂಡ ಕರ್ಣರು . . . ಒಸಗೆಯಿಂದಾಸನಸ್ಥಿತರಾಗಿ ಪಂಚಾರ್ಣದೆಸಕದಿಂ ಸಲುವಳಿಯ ವೇದಮಂತ್ರಗಳಿಂ ದೇಶಿಕನುಭಯಭಾಗದಿ ಪರಮಸುಜ್ಞಾನಸಂತೋಷದಿಂ ಮಿಗೆ ಕುಳಿತು (ವಿಕೋಪು. ೮-೩೯); ಓಲೆ ಚಿನ್ನದ ನೀತಿಯಿಂದವೆ ಮೇಲೆ ಜನಿಸುವ ಭಾಗ ಭೇದಕೆ ಕಾಲಹರನೊಳಭೇದವನು ಪೇಳುವುದು ಸಲುವಳಿಯ (ಪಂಚಾಶೀ. ೫-೧೦); ಮಾರಿ ನಿಮ್ಮಾಜ್ಞೆಗಳ ನಡೆದರೆ ಧಾರುಣೀಶರ ಕಯ್ಯ ಕಪ್ಪವ ಶೌರಿಯದಿ ತಂದೊಡನೆ ಸವನನ ಮಾಡೆ ಸಲುವಳಿಯ (ಉತ್ತಕ. ೫೧-೭). ಸಲ್ಲುವಳಿ : ೨. ಸಲ್ಲುವಳಿ ವಧುವರರ್ ಸರಿಯಾದರೆಂದು . . . ನಲಿದರು (ನಂದಿಮಾ. ೨೦-೪). [ಸಲ್ + -ವಳಿ$_3$]

ಸಲ್ಪು 'ಸಲಿಸು' ನೋ.

ಸವ$_1$ (ಗು). ೧. ಜೊತೆಯ; ಜೋಡಿಯ: 'ಸವಗಾಣ', 'ಸವಗಾಣಿಕೆ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ಎಣೆ; ಸಮ; ಸಮಾನ: ಮಿಾಯದಿರ್ದಹಿತನಂ ಕಡಿದಾಗಳ ಮಿಂದಸಾ ಚಲಂ ಸಂದುದಱಿಂ ಸವಂ ಪರಶುರಾಮನಿನಾ ಕುವರಂಕರಾಮನಿಂ (ಗದಾಯು. ೧-೧೯); ಸವನೆನಗದಾರೆನುತಲತ್ಯುತ್ಸವದಿ ನರಸಯ ಕೃಷ್ಣರಾಯನ ಧವಳ ಕೀರ್ತಿಸುಧಾಂಶು ಗರ್ವಿಸುತಿರ್ಪುದಿಪರತ (ತಿಮ್ಮಶಾಂ. ೧-೨೦ ಪೀಠಿಕಾಸಂಧಿ); ಸವನಿಲ್ಲ ಮುಲ್ಲೋಕದಲ್ಲಗಜೆ ಶ್ರೀರಾಮನಾಮ ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟವು (ಪಂಕಾಗು. ೨-೨೨-೬). ೩. ಒಂದೇ ಬಗೆಯಾದುದು; ಸಮಾನರೀತಿಯದು : ಹಸಿವು ತೃಷೆ ನಿದ್ರೆಗಳು . . . ಪಶು ಪಕ್ಷಿ ನರಗೆ ಸವನಿರಲು ಕುಲವೆಂಬ ಘಸಣೆಯೆತ್ತಣದು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೯೬೦).

ಸವಸವ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಜವಮುಱಿದೊಂದು ಸೋಗೆನವಿಲೊಯ್ಯನೆ ಕರ್ಕಡೆಗಾಸಿಯಾಗಿ ಪಾಱುವುದುಮಿದೆನ್ನ ನಲ್ಲಳ ರತಿಶ್ರಮವಿಶ್ಲಥಕೇಶಪಾಶದೊಳ್ ಸವಸವನಾಗಿ ತೋಱಿದಪುದೆಂಬುದೆ ಕಾರಣದಿಂದದಂ ಗುಣಾರ್ಣವನಿಡಲೊಲ್ದನಿಲ್ಲ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೫೦).

ಸವಬೆಸ$_2$ = ಸರಿ ಮತ್ತು ಬೆಸ; ಸಮ ಮತ್ತು ಅಸಮ : ಏವಗೆ ತವಗೆಂದೀ ಹವಿರ್ಭಾಗವನು ಮುತ್ತಿತ್ತು ದೇವತತಿ . . . ದಿವಿಜರೊಳಹಸುಗೆಗಳ ಲೆಕ್ಕದ ಸವಬೆಸನ [ಪಾಠಾಂ. ಸವರಣೆಯ] ಸವಿವಾಯ ತುತ್ತಿನ ತವಕಿಗರು ಹೊಯ್ದಾಡಿದರು ಸಭೆಯಲಿ ಸುರೇಶ್ವರನ (ಕುಮ್ಮಾಪ. ೬-೬೯). ಸವಸೋದರರ್ = ಒಡಹುಟ್ಟಿದವರಿಗೆ ಸಮಾನರಾದವರು; ಸಹೋದರ ಸಮಾನರು : ಕಿವಿಸವಿ ದನಿ ಕಣ್ಸವಿ ರೂಪವ ಧರಿಸಿಲೆ ಗಜವೆಡಂಗ ನೀನುಬಱಿದೊಡೆ ಸಾವವಳೆನಗೆ ಮಿಕ್ಕ ಗಂಡರ್ ಸವಸೋದರರೆಂದು ತಿಳಿಪಿದಳ್ ನಂಬುಗೆಯಂ (ಯಶೋಚ. ೨-೫೨). [< ಸಂ. ಸಮ]

ಸವ$_2$ 'ಸಬ' ನೋ.

ಸವ$_3$, ಶ್ರವ$_1$, ಸರಮ$_1$, ಸ್ರಮ (ನಾ). ೧. ದಣಿವು ; ಆಯಾಸ; ಶ್ರಮ: ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರಂ . . . ರೋಮ - ರೋವ ; ಶ್ರಮ - ಸವ (ಶಮದ. ೨೬೩ ಪ್ರಯೋ). ಶ್ರವ$_1$: ೧. ಅಭಿಮಾನಿ ಸಜ್ಜನರು ಆವವಸ್ಥೆಯನ್ನೆದಲದು ನಿನ್ನ ತಾಗುವುದು ಸಾವನ್ನ ಶ್ರವ[ಪಾಠಾಂ. ಮೃಡ]ಬೇಡ ನಿಜರೂಪ ತೋಱು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೨-೬೦). ೨. ಶಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸ: ಶ್ರವವ ಮಾಡಬಹುದಲ್ಲದೆ ಕಳನೇಱಿ ಕಾದುವುದರಿದು ನೋಡಾ (ಬಸವ. ೨೫೫); ಮುನ್ನೂರಾ ಅರವತ್ತುದಿನ ಶ್ರವವ ಮಾಡಿ ದಿನ ಒಂದು ಕಳನೇರಿ ಕೈಮರೆದಂತೆ ಆಯ್ತು (ಸಿದ್ಧವ. ೩೦-೨೧). ಸರಮ$_1$: ೧. ಶ್ರಮ — ಸರಮ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೯೭ ಪ್ರಯೋ). ಸ್ರಮ : ೧. ಮುತ್ತುವೋಲ್ ಬೀಳುತಿರ್ದಾ ಸ್ರಮದುದಕವನೊತ್ತಿ ಬೇಗದೆ ಸೆಱಗಿಂದ (ಕಂನವ. ೧೦-೫೦). [< ಸಂ. ಶ್ರಮ]

ಸವ$_4$ (ನಾ). ೧. ಸೋಮಲತೆಯಿಂದ ರಸವನ್ನು ತೆಗೆಯುವುದು; ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹೊರಹೊಮ್ಮಿಸುವಿಕೆ. ೨. ಹೂವಿನ ರಸ; ಮಕರಂದ. ೩. ದೇವರಿಗೆ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವುದು; ಯಜ್ಞ; ಯಾಗ: "ಯಾಗಃ, ಯಜ್ಞಃ . . . ಸವಃ, ಸತ್ರಂ — ಈ ೧೨ ಯಾಗಂ" (ಹಲಾಯು. ೬೮-೨೬೦). ೪. ಸಂತಾನ; ಸಂತತಿ. ೫. ತಂದೆ ; ಜನಕ. [ಸಂ.]

ಸವಂಗ, ಸವಗ$_1$ (ನಾ). ೧. ಮೈಗೆ ತೊಡುವ ಒಳಅಂಗಿ : ನವನಖಪದರೇಖೆಗಳಂ ಸವತಿಯರಿದಿರೊಳ್ ವಿಲಾಸವತಿಯರ್ ಮೆಱೆಯಲ್ ಅವಯವದಿಂ ಕುಪ್ಪಸಮಂ ಸವಂಗಮಂ ಕಳೆದು ಕಳೆದರಲ್ಲಿಂದವರಂ (ಆದಿಪು. ೧೧-೬೩); ಚಿನ್ನದ ಸವಂಗಮಪೂರ್ವದ ಮೊಚ್ಚೆಯಂ ಪವಣ್ಗಡೆದ ಸುವರ್ಣಪಾರಿವದ ಕುಪ್ಪಸಮೊಪ್ಪೆ ಬೆಡಂಗನಾಳ್ದು ಕಣ್ಗೆಡಱದೆ ಪಂಡವಾಸದ ವಿಳಾಸದ ಸೂಳೆಯರೊಪ್ಪಿ ತೋಱಿದರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೧೦೩); ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ (?); "ಕವಚ" (ಪಂಪರಿ. ೧೫೦); "ತೊಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಸಾಮಗ್ರಿ" (ಪಂಪಭಾ. ಕೋಶ); ತಳಿರ ಸವಂಗ [ಪಾಠಾಂ. ತರಂಗ] ಪೂತ ಸೆಳೆಗೊಂಬಿನ ಬಿಲ್ . . . ಒಪ್ಪೆ ತನು ನೀಲಶಲಾಕೆ ಪೂಲಾಗೆ ಕಾಮನಂತಳವಡೆ ಬಂದಳೆಂದು ಪೊಲೆ ಬಾರದ ಬಾಲೆ ಪುಳಿಂದಲೀಲೆಯಿಂ (ಲೀಲಾವ. ೮-೨೮). ೨. ಯುದ್ಧದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಶರೀರದ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ತೊಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಸಾಮಗ್ರಿ; ಕವಚ : ಕರ್ಮರಾಜನೆಂಬ ವ್ಯಾಧರಾಜಂ . . . ಲೋಭಮೆಂಬ ಸವಂಗಮಂ ತೊಟ್ಟು . . . ಋಷಿದೂಷಣಮೆಂಬ ಬಡಿಗಳಿಂ ಕಡೆಯ ಮೋದುತ್ತುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೦-೮೭); ಗುಡಿ ನೇಣ್ . . . ದಂಡಿಗೆ ಸವಂಗಂ ಮೊಚ್ಚೆಯಂ . . . ತಾಮ್ರಸಭಾಂಡಮೆಂಬಿವಿನಿತುಂ ದಂಡಿಂಗೆ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೮-೨೩). ಸವಗ$_1$: ೨. "ಸವಗಮೆಂದು ಕವಚಂ" (ಕಶಸಾ. ೫೮-೨೬೦); ತೊಡೆಗಳೊಳಮರ್ಚಿದ ಸೌವರ್ಣದ ಸವಗಂಗಳ ಸುಚ್ಚುವಿಯ ಮೊಚ್ಚೆಯಂಗಳಪ್ಪ ಪ್ರಭೆಗಳ್ ಪಲವುಂ ಬಣ್ಣದ ಪರಿವೇಷಮಂ ಪಡೆಯೆ (ಮುಹಾಸೀ. ೧೨-೬೨ ವ); ಹೋಳಾದ ಕವಚವ ಹೊಲಿಸಿದರು ಬಾಹುರಕೆ ಸವಗದ ಬಿರುಕ ಬೆಸಸಿದರು (ಕುಮ್ಮಾಭೀ. ೫-೩೬); ತೆಗೆದು ತೇಜಿಗಳ ಹಲ್ಲಣಿಸಿ ಹಕ್ಕರಿಕೆಯ ಪುಗಿಸಿ ಸವಗ ಜೋಡುಗಳನು ಬಿಗಿದು ಬಿರಿದನಿಕ್ಕಿ ಪೊಜಿಮಟ್ಟಿರೊಸೆದು ಕಾಳಿಗಕಾ ರಾಯರಾವುತರು (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೧-೧೬). ೩. ಬಟ್ಟೆ; ವಸ್ತ್ರ : ಬಣ್ಣದ ಸವಗವನುಟ್ಟರೆ ಕಣ್ಣುಟ್ಟಿಪ ಮಿಂಚುಸೂಡರ ಕೋಲಂ ಪಿಡಿದುಂ ಪಣ್ಣನೆ ನಗೆವ ಕುದುರೆಗಳ ಪಣ್ಣಿಸಿ ಘೋಟಾಯ್ತರೆಱಿ ಮೆಱೆಯುವರೊಳ್ಗಿಂ (ಪ್ರಸೂಮ. ೫-೮೨).

[?./ ಸಂ. ಕವಚ, ಯಮಕ]

ಸವಂಗಂಬುಗು (ಕ್ರಿ). ಕವಚವನ್ನು ತೊಡು : ತೆಗೆ ವಾರುವಮಂ ಹಾರುವ ಬಗೆಯಂ ತನಗಿರುಳ ಬವರಮನುತ ಸವಂಗಂಬುಗುವ ಕಟಕಿಗರನಳಿಬಿಂ ಪುಗಿಸಿದುದು ಭುಜಾಸಿಗಂಗದಣ್ಣಾಧಿಪನ (ಎಕ. II, ೭೩-೨೩; 1118). [ಸವಂಗ + ಪುಗು (< ಪೊಗು)]

ಸವಕಟ್ಟು 'ಸಮಕಟ್ಟು$_1$' ನೋ.

ಸವಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕೂಡಿಸು ; ಹೊಂದಿಸು : ಕುಳಿತವನ ಕಿವಿಹಿಂಡಿ ಮೇಲಕೆಚ್ಚರಿಸಿ ಲೆಕ್ಕ ಕೇಳುವಿ ಪೈಗೆ ಪೈಯ ಸವಕರಿಸಿ (ನವ್ಯಧ್ವ. ೮-೨). [< ಸವ$_1$ + -ಇಸು]

ಸವಕಲು 'ಸಮಕಲು' ನೋ.

ಸವಕಲುಕಾಸು (ನಾ). ತೇದುಹೋದ ಕಾಸು; ಸವೆದು ಚಲಾವಣೆಯಾಗದ ನಾಣ್ಯ : ಬಿಟ್ಟೀ ಬಾಡಿನ ಊಟಕ್ಕೆ ಬಂದ ಸಾಹುಕಾರ್ ಆಸ್ತಿಗೌಡರು ಮಾತ್ರ ಮೂರುಕಾಸಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹಾಕುವುದಿಲ್ಲ. ಅದೂ ಹಳೆಯ ಸವಕಲುಕಾಸು (ನನ್ನೂರು. ೬೫). [ಸವಕಲು (< ಸಮಕಲು) + ಕಾಸು$_2$]

ಸವಕಲುನಾಣ್ಯ (ನಾ). = ಸವಕಲುಕಾಸು : ಅದರಲ್ಲಿ ಹತ್ತೊಂಬತ್ತುರೂಪಾಯಿ ಚಲಾವಣೆಯಾಗದ ಸವಕಲುನಾಣ್ಯ ಮತ್ತು ಹರಿದ ನೋಟು (ಚಿತಸ. ೧೨೬).

[ಸವಕಲು (< ಸಮಕಲು) + ನಾಣ್ಯ (< ನಾಣಯ)]

ಸವಕಳಿ (ನಾ). ೧. ತೇದು ಹೋದುದು ; ಸವೆದುದು ; ಸವಕಲು : ಸವಕಳಿಯ ದುಡ್ಡು ದೇವ್ರಂ ಸೇರಿದ ಸದನಂಗಳಂ ದಾನಮನೆ ಕೊಟ್ಟು (ಮಹಾಂತೇ. ೨೯-೧೩); ಹಳೆ ಇಮಾರತುಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪ್ರಕಾರದ ಸವಕಳಿಯ ಕುರುಹುಗಳು ಇರಲಿಕ್ಕೇ ಬೇಕು (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೧೭೧). ೨. ಅರಕೆ; ಕೊರತೆ; ನಮೆತ : ಮೈಕೈ ಕಡೆಗೆ ನೋಡಿದರೆ ಸವಕಳಿಯಲ್ಲದೇ ಮತ್ತೇನೂ ಕಾಣದು (ಇಪ್ಪತ. ೪೦೩); ದುಡಿಮೆಯಿಂದುಂಟಾದ ದಿನದ ಸವಕಳಿಯನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೂ ಅನ್ನವೇ ಮುಖ್ಯ (ಗೋಗ್ರಾಸ. ೩೩). 'ಸಮಕಲು' ಪರಾ. [< ಸವೆ$_1$ (< ಸಮ್$_1$) + ಕಳ್$_1$ (< ಕಟ್$_1$)]

ಸವಕಳಿನಾಣ್ಯ (ನಾ). = ಸವಕಲುಕಾಸು : ಆ ಸವಕಳಿನಾಣ್ಯಗಳಂತೆಯೇ ಅವನ ಗ್ರಾಮೊಫೋನ್ ರೆಕಾರ್ಡುಗಳು! (ಮುಂಗಾರು. ೫೫); ಸವಕಳಿನಾಣ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ಸ್ವಾಮಿನಿಷ್ಠವಾಗಿ ಅವು ನನ್ನಲ್ಲಿ ಉಳಿದಿವೆ (ಪೇಟನ್ನ. ೧೪೯). 'ಸವಕಲುನಾಣ್ಯ' ಪರಾ.

[ಸವಕಳಿ + ನಾಣ್ಯ (< ನಾಣಯ)]

ಸವಕಳಿರೂಪ (ನಾ). ಸವೆದುಹೋದ ರೂಪ ; (ಒಂದು ಪದದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಅಕ್ಷರಗಳು) ಲೋಪವಾಗಿ ಉಳಿಯುವ ರೂಪ : ಷಷ್ಠಿಯ 'ಅ' ಪ್ರತ್ಯಯವು ಕೂಡ 'ಅದು' - ಎಂಬುದರ ಸವಕಳಿರೂಪವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ಭಾಷಾಶಾ. ೩೩).

[ಸವಕಳಿ + ರೂಪ]

ಸವಖಂಡ (ನಾ). ಸಮವಾದ ಭಾಗ : ಸವಖಂಡಂ ಬಿಟ್ಟ ತಂತಮ್ಮಿನಿಯರನಮಿತಂ ಗಲ್ದ ಸಂಗ್ರಾಮದೊಳ್ ವೈರಿವಧೂಸಂತಾನಮೋಱಂತಱಸುವುದು ಪತತ್ಕುಂಡಲಾಂದೋಲಿತ್ಕಶ್ರವಣಂ . . . ಗದ್ಗದೋತ್ಕಂಠಕಂಠಂ (ಎಕ. V, ಚನ್ನರಾ. ೧೯೭: 1223; ಶಾಸಪಂ. ೧೨೭೨ ನೋ). [ಸವ$_1$ + ಖಂಡ]

ಸವಗ$_1$ 'ಸವಂಗ' ನೋ.

ಸವಗ$_2$ (ನಾ). ಚರ್ಮದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು; ಮೋಚಿ; ಚಮಗಾರ :

ಸವಗರ್ ಪೊಲೆಯರ್ ಕೀಲಿಗರವಂದಿರೆಂಬಗಾಗಿ ತಾಯೊಳನುಭವಿಸುವ ಚಿತ್ತವಿಕಾರ ಮನಾನರನಲ್ಲಿ ವಿವೇಕವಿದರ್ಕಳಾಂಪರೇ ಪಾತಕಮಂ (ಮಹಾನೀ. ೭-೧೧೯).

[< ಸಮಗಾರ?]

ಸವಗ್ಗ₃ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಸವಗ (ಸಾರ್ದಾ) – ಕಟ್ಟಿಗೆ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದ್ದು (ಕಭಾಗ. ೪೮). [?]

ಸವಗಡೆ (ನಾ). (?) : ಮುಡಿವಕ್ಕಿಯೊಳ್ ಮುಡಿಯ ಮುಚುಕಮಂ ಮಾಡಿ ಸವಗ[ಪಾಠಾಂ. ಗ]ಡೆಯ ಸಟಿಮಿಂಡಿಯರ್ ಮಿಂಡಳ್ಪು . . . ವಿಹರಿಸಿದರು (ಸಂದಿಮಾ. ೪-೨೨). [?]

ಸವಗಸನ್ನಣ (ನಾ). ಕವಚ ಮತ್ತು ಅಂಗಿ : ಸವೋಘಸನ್ನಾಹ – ಸವಗಸನ್ನಣ (ಶಮದ. ೨೦೯ ಪ್ರಯೋ). [ಸವಗ₁ (< ಸವಂಗ) + ಸನ್ನಣ]

ಸವಗಾಣ (ನಾ). ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಡುವವನು; ಸಹಗಾಯಕ : ಸವಗಾಣಂ ಗಾಯಕಿಯರ್ಗೆ ವೀಣೆ ಸಮವಾದಕಂ ಸುವಾದಕರ್ಗೆ ಮನೋಭವಚಾಪಜ್ಯಾರವಮೆನೆ ವಿವೇಕಿಗಳ್ ಗೀತವಾದ್ಯಮೊಗೆವುವು ಹೃದ್ಯಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೭-೬೨). [ಸವ₁ + ಗಾಣ₁]

ಸವಗಾಣಿಕೆ (ನಾ). ಜೊತೆಗಾತಿಯಾದ ವೇಶ್ಯೆ; ಸಹವೇಶ್ಯೆ (?): ಮಂಜುಘೋಷೆಯೆಂಬಚ್ಚರಸೆಯೊರ್ಮೆ . . . ತಂನ ಸವಗಾಣಿಕೆಯರ ಸಾರಂಗ್ಗೆ ವೋಪ ತವಕದಿನಾ ಶೃಂಗಿಯಂ ಶ್ರಿಂಗಿಯಂ ಸೋಂಕುವಂತೆ ಸೋಂಕಿ ಪೋಪಾಗಳ್ (ಕೊಲ್ಹಾಶಾ. ೧೫-೨೩; 1186). [ಸವ₁ + < ಗಣಿಕೆ₃?]

ಸವಟು₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ನಾಶಮಾಡು; ಹತಗೊಳಿಸು : ಇದಿರಾದ ರಾಜಕುಮಾರರ ಸವಟುತ ಕದನಲಂಪಟ ಕೋಪದಿಂದ (ಜ್ಞಾನಚ. ೩೦-೫೦); ಧರೆಗಧಿಪ ನರಹುಳವ ಸವಟುವದರಿದ (ಅದಿಪ. ೭೦-೬). ೨. ಹೊಸಕು ; ತುಳಿ : ಶರಭನು ಸಂಹೃತಮಾಗಿ ನೆಲದಲ್ಲಿ ಸವಟಿಯಿರುವದಂ ನೋಡಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೨೪೪-೧೭); ಐರಾವತವು ಆ ಮಾಲೆಯನ್ನು ಸೊಂಡಿಲಿನಿಂದ ಎಳೆದುಕೊಂಡು ಕಿತ್ತು ಕೆಳಗೆ ಹಾಕಿ ಕಾಲಿನಲ್ಲಿ ಸವಟಿತು (ನೀತಿಚಿಂ. ೪-೯). [ದ್ರಾ. II ತಮಿ. ಚವಟ್ಟು, ಚವಟ್ಟು; ಮಲ. ಚವಿಟ್ಟು]

ಸವಟು₂ 'ಸೌಟು' ನೋ.

ಸವಟಿಗಾರ (ನಾ). (?) : ಮುದ್ದಗೌಡ ಸವಟಿಗಾರ ನೀಲಕಂಠ . . . ಮುಖ್ಯರಾದ ಸಮಸ್ತಗೌಡುಪ್ರಜೆಗಳು . . . ಕೊಟ್ಟ ಭೂದಾನ (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೧೨೭-೧೦; 1405). [ಸವಟಿ + -ಗಾರ (< -ಕಾಱ)]

ಸವಟೆವಾಯ (ನಾ). ಸೊಟ್ಟಗಿರುವ ಬಾಯುಳ್ಳವನು (?) : ಅರ್ಥಾನು ರೂಪಾನ್ನರ್ಥಕ್ಕೆ – ಹಟೆಗಾಲಂ . . . ಸವಟೆವಾಯಂ ಗುಳ್ಳಿಗಣ್ಣಂ (ಶಮದ. ೬೬ ಪ್ರಯೋ). [ಸವಟ್ಟೆ (< ಸೊಟ್ಟ) + ಬಾಯ್ + -ಅ]

ಸವಡಿ₁, ಸವಡು₂, ಸವಳಿ (ನಾ). ೧. ಜೊತೆ; ಜೋಡಿ; ಅವಳಿ ಜವಳಿ : ಅವಯವದೆ ಕುಣಿದು ಮೆಟ್ಟುವ ಸವಡಿಯ ದಿಙ್ಮಣಿಗೆ ಪಿಡಿದ ಸತ್ತಿಗೆಯ ವಿಳಾಸವಮುಮರ್ದ ಲೀಲೆಯಿಂ ಪೆಂಡವಾಸದೊಳ್ ಪೆಂಡಿರೊಯ್ಯನೊಯ್ಯನೆ ನಡೆದರ್ (ಅದಿಪು. ೧೧-೪೧); ಸವಡಿಮಂದರದಂತೆ ಕೀಚಕ ಪವನಸುತರೊಪ್ಪಿದರು (ಕುಮ್ಮಾವ್ಯಾ. ೩-೮೯); ಮೋಹನದ ಬಲ್ಲೊನಲ ಸವಡಿಯೋ ಸೊಗಸಿನವಳಿಯ ಫಲವೊ . . . ಎನಲ್ಕುಶಲವರ್ಕುಶಲದಿಂ ಕಣ್ಗೆಸೆದರಾಶ್ರಮದೊಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೯-೪೯). 'ಮುಚ್ಚವಡಿ' ಪರಾ. ೨. ಪದರ; ಮಡಿಕೆ : "ಪೂರೆ ಸವಡ" (ಕರ್ಣಾಸಿ. ೮೧-೬೨); ಮೂಱು ಸವಡಿಯ ಹಸುಬೆಯ ಚೀಲದವೊಲು ಮೂಱು ಘಾಳಿಗಳಿಹುವಲ್ಲಿ (ಭರಚ. ೧೭-೩೪). 'ಇರ್ಚವಡಿ' ಪರಾ. ೩. ಸೇರುವ ಸ್ಥಳ; ಸಂಗಮ : ಶಿವನು ತನ್ನಯ ನಿರೀಕ್ಷಾಮಾತ್ರದಿಂ ತ್ರಿಪುರದವಗಡದ ಚಕ್ರದಿರುಪಡಗಲದೞೊಳಗಸಲು ಸವಡಿ ಹಱಿದವು ಮೂಱು ಪುರವನುರುಪಿದನವುಲಚರಣಾಂಬುಜಕ್ಕೆ ಶರಣು (ಲಶಿಚಿಂ. ೧೭-೨೦). ೪. ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯ; ದ್ವಂದ್ವ : ಪೊಲ್ಲಮವೊಲ್ಲೊಳ್ಳಿತೊಳ ಸೋರ್ದಳಿದು ಪೋ! ತನ್ನುಳ್ಳವನಿತುಂ ಸವಡಿಗಳ್ ಕಳಿದು – ಲೋಕಂ ಒಲ್ಲ ಪರಿಶುದ್ಧ ಪರವುಸ್ತಿತಿಯ ಸೌನ್ದರ್ಯೋಲ್ಲಸನವದ್ವಯಿತವಾಗೆ ಕವಿ ಮಾಳ್ಪಂ (ಸುಸಪ. ೪೧-೬೨). 'ಜಮಳ', 'ಜವತ್ತವಡಿ', 'ಜೋಡಿ₁' ಪರಾ. **ಸವಡು₂** : ೨. ತಿಳಿ ಮೂಱು ಸವಡಿನ ಚೀಲದೊಳಿಹ ಮೂಱು ನೆಲೆಯ ಕರಂಡಕದಂತೆ ಬಳಸಿ ಹೊಱಗೆ ಮೂಱು ಗಾಳಿಗಳಿಹುವು (ಭರಚ. ೬೬-೭೪). ೫. (ಆಲಂ) ಎರಡು ಮಾತು; ಸುಳ್ಳು; ಸಟೆ : ಇಮ್ಮಡಿಚಿಕ್ಕಭೂಮಿಪವನಱುಗನ ನಾಲಗೆಯೊಳು ಸವಡುಂಟೆ (ಇಚಸಾಂ. ೪-೬೬). **ಸವಳಿ** : ೧. 'ಜವಳಿ₃', 'ಸವಳಿಕೆಯ್' ಪರಾ.

[?./ ಪ್ರಾ. ಜಮಲ./ ಸಂ. ಯಮಲ]

ಸವಡಿ₂ (ನಾ). ಹೆಣ್ಣಾನೆ: "ಪಿಡಿ ಸವಡಿಯೆನಲ್ ಪೆಣ್ಣಾಜ" (ಭಾರನಿ. ೬೬).

[IP 'ಸವಡಿಯಾನ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಪ್ಪಾಗಿ ಗ್ರಹಿಸಿದಂತಿದೆ]

ಸವಡಿ₃ 'ಸೌಡಿ' ನೋ.

ಸವಡಿಗಕ್ಕಡ (ನಾ). ಕಕ್ಕಡವೆಂಬ ಎರಡು ಆಯುಧ; ಜೋಡಿಕರ್ಕಡೆ: ಎಲ್ಲ ವೀರರುಂ ಸಾಟಿಸಿ ಬೊಬ್ಬಿಡಲ್ಸವಡಿಗಕ್ಕಡಯೆಂದಿಱಿದೆಚ್ಚ ತಾಱುವರ್ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾ. ೨೪೪-೧೫; 1224). [ಸವಡಿ₁ + ಕಕ್ಕಡ₁ (< ಕರ್ಕಡೆ)]

ಸವಡಿಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಜೋಡಿಸಿ ಕಟ್ಟು; ಒಟ್ಟುಮಾಡು: ಪಂಚವಟ್ಯಾರಣ್ಯದೊಳ್ ಸಂಗ್ರಹಂಗೈದಿರ್ದ ಪುಲಿಯ ಪಲ್ಲಂ . . . ವಿಪಿನಜೀವನವಿಶೇಷಂಗಳಂ, ಮೂವರುಂ, ತಂತಮಗೆ ಸವಡಿಗಟ್ಟಿದರಿರ್ಪಿಯಿಂ ತನಗೆ ಬೇಳ್ಪನಿತುಮಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೨೯-೪೦).

[ಸವಡಿ₁ + ಕಟ್ಟು₁]

ಸವಡಿಗತ್ತಲೆ (ನಾ). (ಆಲಂ) ದಟ್ಟವಾದ ಕತ್ತಲು; ಗಾಢಾಂಧಕಾರ: ಇವರು ಬಂದರು ದಕ್ಷಿಣದ ದೆಸೆಗವರ ಪಾಳೆಯಕಾಗಿ ಸುತ್ತಲು ಸವಡಿಗತ್ತಲೆಯಾಯ್ತು (ಕುಮ್ಮಾಗ. ೮-೬೪). [ಸವಡಿ₁ + ಕತ್ತಲೆ₁ (< ಕೞ್ತಲೆ)]

ಸವಡಿಗರ (ನಾ). ಎರಡು ಕೈ; ಉಭಯಹಸ್ತ: ಸವಡಿಗರವಂ ಮುಗಿದು ಸಾಷ್ಟಾಂಗವೆಱಗುತಂ ಶಿವನ ಸಮವೆನಿಪ ಸದ್ಭಕ್ತ ನೀವಯ್ಯಂದು ಭವಭವಂಗಳ ಪುಣ್ಯ ಮೈದೋಱಿತೞಿವವರ ಚರಣಾಂಬುಜಕ್ಕೆ ಶರಣು (ಲಶಿಚಿಂ. ೪೦-೨೯).

[ಸವಡಿ₁ + ಕರ₁]

ಸವಡಿಗಾಲ್ (ನಾ). ಜೊತೆಯಾದ ಎರಡು ಕಾಲು; ಜೋಡಿ ಕಾಲು: ಬಂಡಿಯ ಸವಡಿ[ಪಾಠಾಂ. ಜವಳಿ]ಗಾಲಲಿ ಮುರಿದನ್ನ ಮಾಮಾ ಸಮರ್ಥನಲೆ (ಕುಮ್ಮಾಸ. ೧೦-೧೩).

[ಸವಡಿ₁ + ಕಾಲ್₁]

ಸವಡಿಗೆಯ್, ಸವಡಿಗ್ಗೈ, ಸವಳಿಕೆಯ್ (ನಾ). ೧. = ಸವಡಿಗರ: ಕೌರವನ ಹೊರೆಗೈತಂದು ನಿಂದನು ಸವಡಿಗೆಯ್[ಪಾಠಾಂ. ಗೈ] ಗದೆಯಣಸುಗಲ್ಲದ ಗಾಢ ಗರ್ವದಲಿ ಪವನಸುತ (ಕುಮ್ಮಾಗ. ೮-೬); ಸವಡಿಗೆಯ್ಯಂದೆಱಗಿದನು ಗದೆಗೊಂಡು ಖಾತಿಯಲಿ (ಉತ್ತರಾ. ೫-೩೨). **ಸವಡಿಗ್ಗೈ** : ೧. ಸವಡಿಗ್ಗೆಗಳ ನಂಬುಗೆಯ ಮನಮನದ ಬೆಸುಗೆಗಳ ಅವಸರದ ಮೈತ್ರಿಗಳ ಮಂತ್ರಿಪ್ರವರವಚನೋಪೇಕ್ಷೆಗಳ ರಣದವಕದಲಿ ಕಳವಳಿಸುತಿರ್ದುದು ಕೂಡೆ ನೃಪಕಟಕ (ಕುಮ್ಮಾಸ. ೧೦-೨). ೨. (ನಮಸ್ಕರಿಸಲು) ಜೋಡಿಸಿದ ಕೈ; ಮುಗಿದ ಕೈ: ಅವಸಿಜಯ ಸಂದರುಶನವು ಸಂಭವಿಸಲಮರರು ಭಕ್ತಿಭಾವದ ಸವಡಿಗ್ಗೆಗಳಲಿರ್ದರಾನತರಾಗಿ ಗಗನದಲಿ (ತೊರಾರಾ. ೧-೧೪-೨೮). **ಸವಳಿಕೆಯ್** : ೧. ಅನುರಕ್ತ ನಟ್ಟನಸಿಯವಳನುಪಮ ವಿಗ್ರಹವಿಳಾಸೆ ತೋಳ್ಸತ್ತುಗೆಯಂದನಗೆ ಸವಳಿಕೆಯ್ಯಂದದಿವನೀಯೆ ಜಯರಾಮ ವೆಸರನಾ ಸತಿ ತಳೆದಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೪೨). [ಸವಡಿ₁ + ಕೆಯ್₂]

ಸವಡಿಗ್ಗೈ 'ಸವಡಿಗೆಯ್' ನೋ.

ಸವಡಿಗೊಡೆ (ನಾ). ಜೋಡಿ ಕೊಡೆ; ಎರಡು ಛತ್ರಿ: ಮಧುಮಹೀಪಾಲನ ವಕುಲಮುಕುಲದ ಕಂಠಿಕೆಯುಮತ್ತಿದ ಪೊಂಗೇದಗೆಯ ಸವಡಿಗೊಡೆಯುಮತುಚ್ಛ ಪರಿಚ್ಛದಮಾಧವೀಲಕ್ಷ್ಮಿಯುಂ ತನಗಮಱೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೨೩ ವ); ಬಿದಿ ಪಚ್ಚೆಯ ಕಾವಿನ ನೀಲದ ಕಳಸದ ಸವಡಿಗೊಡೆಯನಾ ವನಿತೆಯ ಗರ್ಭದ ಬಾಲಂಗೆತ್ತಿದ ನೆನಿಸಿದುದು ಸರೋಮಾಳಿ ಕುಚಯುಗಂ ಕೃಷ್ಣಮುಖಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೨-೨೪).

[ಸವಡಿ₁ + ಕೊಡೆ₂]

ಸವಡಿಗೊನೆ (ನಾ). ಎರಡು ಗೊನೆ; ಜೋಡಿಗೊನೆ: ಸವಡಿಗೊನೆಗಳ ಕದಳಿ ಖರ್ಜೂರಾದಿ ಪಣ್ಣಲವ . . . ಕೊಂಡೈದಿದರು ಶ್ರೀಹರಿಗೆ (ಕೋಣೆಗಯ. ೬-೫೦).

[ಸವಡಿ₁ + ಗೊನ್ನೆ (< ಗೊಲ್₂)]

ಸವಡಿಗೋಲ್ (ನಾ). ಎರಡು ಬಾಣ; ಜೋಡುಬಾಣ: ಯುವತಿಯನು

ಕಂಡರು ಕಟಾಕ್ಷದ ಸವಡಿಗೋಲಿಂದೊಡೆದುದೆದೆ (ಕುವ್ಯಾ.ಆ. ೧೮-೨೯); ಕಿವಿವರಂ ಬರಸೆಳೆದು ಮುಳಿದಿಸುವ ಕಂತುವಿನ ಸವಡಿಗೋಲ್ಗಳೊ (ಸೌಂದಪು. ೬-೩೩); ಸವಡಿಗೋಲ್ಗಳ ಸುರಿದು ಗಜಸ್ಕಂಧವ ಪದಾತಿಯ ತಂಡತಂಡವ ಜವನ ಮನೆಗಟ್ಟಿದನು ನಿಮಿಷಾರ್ಧದಲಿ ರಘುನಾಥ (ಅನಂರಾ. ೩-೪-೮). [ಸವಡಿ$_{1}$ + ಕೋಲ್$_{1}$]

ಸವಡಿಚೀಲ (ನಾ). ಎರಡು ಪದರಗಳುಳ್ಳ ಚೀಲ: ಆನಂದಮಯಕೋಶ ಮಿಂತಲ್ಲಿಯ್ಮದಂ ಸವಡಿಚೀಲದೊಳಗಿರ್ದ ರತ್ನದ ತೆಱದೆ ರಾಜಿಸಿರ್ಪ . . . ಸರ್ವತೋಬ್ರಹ್ಮ ವಾಕ್ಕಿಂಗಗೋಚರವು (ಏಕ್ಕವು. ೫-೧೦-೨೫). [ಸವಡಿ$_{1}$ + ಚೀಲ]

ಸವಡಿಡು (ಕ್ರಿ). ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇಡು; ಜೊತೆಯಾಗಿಡು: ಇಕಾರಕ್ಕೆ – ದಾಟಿಟ್ಟಂ, ಹಂದಿಟ್ಟಂ, ಸವಡಿಟ್ಟಂ (ಶಮದ. ೫೨ ಪ್ರಯೋ.). [ಸವಡಿ$_{1}$ + ಇಡು$_{1}$]

ಸವಡಿದಾರ (ನಾ). ಎರಡು ಎಳೆ; ಜೋಡುದಾರ: ಕಿವಿಯೊಳೊಪ್ಪುವ ನಾಗರಪಣೆ ಹೊಸಹೊನ್ನ ಸವಡಿದಾರದ ಕೊರಳುಗಳ ನವರತ್ನಭೂಷಣದಾಳ್ಗಳ ಮೇಳದೆ ಭುವನೇಶ್ವರನೈತಂದ (ಕಂನವಿ. ೧೨-೩೫). [ಸವಡಿ$_{1}$ + ದಾರ$_{1}$]

ಸವಡಿನುಡಿ (ನಾ). ೧. ಎರಡು ಮಾತು; ಎರಡು ಶಬ್ದ. ೨. (ಆಲಂ) ಇಬ್ಬಗೆಯಾದ ಮಾತು; ಮೊದಲು ಆಡಿದುದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಆಡುವ ಮಾತು; ಸುಳ್ಳು: ಸವಡಿನುಡಿಯುಂಟೇ ಚತುರ್ದಶಭುವನದಾಹವದಕ್ಷವೀ ಬಾಣವನು ಕೊಟ್ಟೆನು ಮಗನೆ ಬೊಮ್ಮ ಶಿರೋಮಹಾಶರವ (ಕುವ್ಯಾ.ಅ. ೬-೯೮); ಅವನಿಪತಿ ಕೇಳ್ನಿಮ್ಮ ಪದಕಮಲವನು ಭಜಿಸುವೆ ಜೀಯ ಚಿತ್ತದಿ ಸವಡಿನುಡಿ ತನಗಿಲ್ಲ (ನಳಚ. ೬-೩). [ಸವಡಿ$_{1}$ + ನುಡಿ$_{2}$]

ಸವಡಿಮರ (ನಾ). ಜೋಡಿ ಮರ : ಸವಡಿಮರ ನೆಗ್ಗಿದವು ಗಡ ಮೈಯವುಚಿದರೆ ಬಲುಗತ್ತೆ ಗೂಳಿಯನಿವ ವಿಭಾಡಿಸಿದನೆ (ಕುವ್ಯಾ.ಸ. ೧೦-೧೩). [ಸವಡಿ$_{1}$ + ಮರ$_{1}$]

ಸವಡಿಯಾನೆ (ನಾ). ಜೋಡಿ ಆನೆ : ಸವಡಿಯಾನೆಯ ಮೇಲೆ ಗಣಿಕಾನಿವಹ ದಂಡಿಗೆಗಳಲಿ ಕೆಲಬರು . . . ಕವಿದುದಗಲದಲಿ (ಕುವ್ಯಾ.ಆ. ೧೬-೩೦).
[ಸವಡಿ$_{1}$ + ಆನೆ$_{1}$]

ಸವಡಿರಥ (ನಾ). ಎರಡು ತೇರು; ಜೋಡುರಥ: ಸಹದೇವ ನಕುಲರ ಸವಡಿರಥ ಸಮ್ಮುಖಕೆ ಬಿಟ್ಟವು ಮಾದ್ರಭೂಪತಿಯ (ಕುವ್ಯಾ.ಶ. ೨-೨೧).
[ಸವಡಿ$_{1}$ + ರಥ]

ಸವಡಿವಲೆ (ನಾ). ಜೋಡಿಯಾಗಿ ಹೆಣೆದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ; ಜೋಡುವಲೆ (?) : ಬೀಸುವಲೆ ಸವಡಿವಲೆ ತೊಡರುವಲೆ ಹಾಸುವಲೆ (ಚತುಪು. ೨-೧-೧೮). [ಸವಡಿ$_{1}$ + ಬಲೆ$_{1}$]

ಸವಡಿವೆರಳು (ನಾ). ಜೊತೆಗೂಡಿದ ಬೆರಳು; ಜೋಡಿ ಬೆರಳು : ಸವಡಿವೆರಳಲಿ ಸೇದುವಂಬಿನ ತವಕಿಗರು ತಲುಬಿದರು (ಕುವ್ಯಾ.ಗ. ೧-೬); ಸೇದಿ ತಾಂ ಸವಡಿವೆರಳಿನೊಳಂಬ ಕರ್ಣಾಂತಕ್ಕೆದಿಸಿ ನುಡಿದಂ (ಚಬಪು. ೧೬-೨೫).
[ಸವಡಿ$_{1}$ + ಬೆರಳು (< ಬೆರಲ್)]

ಸವಡಿಸತಿ (ನಾ). ಸರಿಸಮಾನಳಾದ ಸ್ತ್ರೀ; ಎಣೆಯಾದ ಸತಿ : ನವದಶೈಕಾದಶರ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಧವರ ನೆಱೆ ವರಿಸಿರ್ದ ವಾಙ್ಮಾಶಿವೆಯರೆಣೆಯೇ ನಾಗಮಾಂಬಾ ಸತ್ಪತಿವ್ರತೆಗೆ ಸವಡಿಸತಿಯರ ಕಾಣೆವು (ತಿಮ್ಮಸ್ತ್ರೀ. ಪೀಠಿಕಾ ಸಂಧಿ. ೧೨). [ಸವಡಿ$_{1}$ + ಸತಿ$_{1}$]

ಸವಡಿಸರ (ನಾ). ಜೋಡೆಳೆ ಹಾರ; ಎರಡೆಳೆ ಸರ : ಕಡೆದ ಪವಳದ ಸವಡಿಸರಗಳನು ಕಟ್ಟಿ . . . ಸಿಂಗರಿಸಿ ಕಳಿಪುವೆನು (ಗೀತಗೋ. ೮-೫).
[ಸವಡಿ$_{1}$ + ಸರ$_{3}$]

ಸವಡಿಸೀರೆ (ನಾ). ಒಂದರ ಜೊತೆಯ ಮತ್ತೊಂದು ಸೀರೆ; ಜೊತೆಜೊತೆಯಾದ ಸೀರೆ : ಅವಳ ದೈವೋದಯವದ್ಯಸಲೆ ಸವಡಿಸೀರೆಯ ಸುತ್ತು ಸಡಿಲದು ನಿವಗದಾಗಳೆ ಮಱೆದು ಹಿಂಗಿದುದೆಂದನಾ ಕರ್ಣ (ಕುವ್ಯಾ.ಸ. ೧೬-೫).
[ಸವಡಿ$_{1}$ + ಸೀರೆ$_{2}$]

ಸವಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಎರಡರಷ್ಟಾಗು ; ದ್ವಿಗುಣಗೊಳ್ಳು : ಪಾರ್ಶ್ವಂಗಳಿಂ ನೂಲ್ದಗೆದತ್ತೆಂಬಂತೆ ಪಾ[ಶ್ಚಾತ್ಯದ] ಸವಡಿಸಿತೆಂಬಂತಿರೆ . . . ಬಂದುದಿಂದ್ರಾಯುಧಾಶ್ವಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೪೫೬). ೨. ಜೊತೆಗೂಡು; ಒಂದೆಡೆ ಸೇರು: ದಾದಿಯರಿಕ್ಕೆಲಂಗಳೊಳ್ ಸವಡಿಸಿ ಸಾರ್ಚಿ ದಟ್ಟಡಿಯೊಳೆಟ್ಟರುತಿರ್ದಸನಾರ ಬೊಪ್ಪನೀ ಕವಡೆಯ ಬೊಪ್ಪನೆಂದು ನಡೆ ನೋಡಿದರ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೬-೬೬). ೩. ಕೂಡಿಸು; ಸೇರಿಸು; ಜೋಡಿಸು : ಬಲುವಿಡಿಯ ಬಿಲು ವಾಮದಲಿ ಬೆರಳೊಳಗೆ ಸವಡಿಸಿ ತೆಗವ ತಿರುವಿನ ಹಿಳುಕು ನಿಮಿರಿದ ತೋಳ ತೋಱಿಕೆ ಬಲದ ಭಾಗದಲಿ (ಕುವ್ಯಾ.ಕ. ೨೬-೨೩); ಪೂವಿನ ಬಿಲ್ಲ ಸವಡಿಸಿದ ಕುಂದಿ ಮುಡಿವಾಳಗಳ ಸಿಂಜಿನಿಯ ಮಂಜುಳಾಂಗಂ ಮೆಱೆದನು (ಚಬಪು. ೩೫-೫); ಸವಡಿಸಿ ಏದು ಬಲೆಗಳನಾಗವಿಯೊಳಗಿಹ ಚಿತ್ರಕಾಯಗಂ ಸೂಕರಗಂ (ನನ್ನಚಾ. ೪-೨೩). ೪. ಹೊಂದಾಣಿಕೆ ಮಾಡು; ಸಮನ್ವಯಗೊಳಿಸು : ಹಾಲು ಕಾಸಲಿಕ್ಕೂ ಹುರುಳಿ ಹುರಿಯಲಿಕ್ಕೂ ಸರಿಯಾಗದೆ, ಅವನ್ನು ಸವಡಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಯತ್ನಿಸುವಲ್ಲಿ ಒಂದು ಒರೆಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ಕತ್ತಿಗಳನ್ನು ಸಿಕ್ಕಿಸಿಡಲಿಕ್ಕೆ ಪೇಚಾಡುತ್ತೇನೆ (ಕಂನಾಸಾ. ೧೨). ೫. (ಧ್ವನಿಯನ್ನು) ಎರಡೆರಡು ಸಲ ಮಾಡು : ಛಿಟ್ರನೆ ತೆಂಗಿನ ಪತ್ರದಂದದಿಂ ಸವಡಿಸಿ ಚಚ್ಚಲಚ್ಚಲಲ ಚಚ್ಚಲ ಚಚ್ಚಲಲೆಂದು ಬೈದು ಪಾಟವನೊಳ ಪಕ್ಕಿ ಸೋದು ಬೆಳೆಗಾಯ್ವುದು ಪಾಮರಕಾಮಿನೀಜನಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೪-೬೩). 'ಜವಳಿಸು' ಪರಾ.
[ಸವಡಿ$_{1}$ + -ಇಸು$_{3}$]

ಸವಡು$_{1}$ 'ಸೊವಡು' ನೋ.

ಸವಡು$_{2}$ 'ಸವಡಿ$_{1}$' ನೋ.

ಸವಡು$_{3}$, ಸವಣು, ಸವುಡು, ಸೌಡು (ನಾ). ೧. ಪುರಸತ್ತು; ಬಿಡುವು : ಸಾಹೇಬರಿಗೆ ಗೃಹಕೃತ್ಯದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತಲೆ ಖರ್ಚು ಮಾಡಲು ಸವಡಿರಲಿಲ್ಲ (ದೀಪಹ. II, ೩೬೪); ನನಗಾದರೂ ಸವಡು ಎಲ್ಲದೆ ಹೇಳಿರಿ (ಭಾರತಿ. ೧೧೯). ೨. ಅವಕಾಶ; ಸಂಧಿ : ಆಗ ನಾಲ್ವರನ್ನೂ ಒಂದೇ ಗುಡಿಸಲಲ್ಲಿ ಹಾಕಿದ್ದರಿಂದ ನಮಗೆ ಮಾತನಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಸವಡು ದೊರೆಯಿತು (ಮೇದಿಶು. ೧೧೫); ನಾಳೆ ಗೀಳೆ ಸವಡು ನೋಡಿಕೊಂಡು ನಿಮ್ಮ ಮನೇಕಡೇನೂ ಬರತಿದ್ದೆ! (ಸ್ವನಿ. ೧೪೨). ೩. ಸೂಚನೆ; ತಿಳಿವಳಿಕೆ : ವರ್ಣನ ಬರಿಯುವದಕ್ಕೆ ಅಡಚಣಿ ಇದ್ದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅಮೂಕಥಾಟಿನ ಅಥವಾ ಅಂಥಾದರದ್ದು ಹೀಗೆ ಸವಡು ನಮಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಫಾಯಿದೆಯಾಗಿ ಸೊಯಿ ಉಳಿಯುವುದು (ಮುಂಬುವ್ಯಾ. ೬೪). ಸವಣು : ೪. ಖಾಲಿ ; ತೆರವು: ಕದವನು ತೆಗೆಯಲು ಕೈಯೊಂದು ಸವಣಲ್ಲ ಈರಯ್ಯ ಮಗ ತೊಡೇ ಮೇಲೆ ಮಲಗವ್ನೇ (ನಾಪದ. ೧೦೩). ೫. ಸಾಧನ ; ಮಾರ್ಗ : ಅದನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಲೂ ಚಿಕಿತ್ಸೆಮಾಡಲೂ ರೋಗಿಯನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಚೇತರಿಸುವ ಸವಣುಗಳಿವೆ (ಕವಿಕೋ. I, ೪೬೫). ಸವುಡು : ೧. ಬಾನುಲಿ ಅಧಿಉಪಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಮಾತಿಗೊಮ್ಮೆ ಕೈಮುಗಿದು ನಗಲು ಸಹ ಸವುಡಿಲ್ಲವಾಯಿತು (ಹುಚ್ಚುಹು. ೧೯); ನಿನಗೂ ಸವುಡಿಲ್ಲ ಶಾಂತಿಗೂ ಸವುಡಿಲ್ಲ (ಜನಾ. ೧೮). ಸೌಡು : ೩. ಮುನಿಸಿಪಾಲ್ಟಿಯ ಕೆಲಸಗಳಾದರೂ ಚೌಡಪ್ಪನವರ ಸೌಡಿಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದವು (ಹಳ್ಳಿಸಾ. ೧೬). [← ಮರಾ. ಸವಡ, ಸಂವಡ]

ಸವಡುಮರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : "ಮಹಾಶರಃ – ಸವಡುಮರ" (ಓಷಧಿ. ೧೧೬). [ಸವಡು$_{?}$ + ಮರ$_{1}$]

ಸವಡುಮ್ಮತ್ತ, ಸವುಡುಮ್ಮತ್ತ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ದತ್ತೂರ: "ರಾಜದುತ್ತೂರಃ – ಸವಡುಮ್ಮತ್ತ" (ಓಷಧಿ. ೧೩೮). ಸವುಡುಮ್ಮತ್ತ : "ರಾಜಸ್ವರ್ಣಃ - ಸವುಡುಮ್ಮತ್ತ" (ಓಷಧಿ. ೧೩೬). [ಸವಡು$_{?}$ + ಉಮ್ಮತ್ತ]

ಸವಡುರೊಟ್ಟಿ (ನಾ). ಪದರಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭಕ್ಷ್ಯ : ನವನೀತಮಂ ಕೆನೆಯುಮಂ ಕಣಿಕಮಂ ಸವೆವಂತೆ ಕುಟ್ಟಿ . . . ಸಕ್ಕರೆದುಪ್ಪಮಿಕ್ಕಲವು ತಾಂ ಸವಡುರೊಟ್ಟಿ ಪೆಸರಂ ಪಡೆದವು (ಸೂಪಶಾ. ೧-೧೨).
[ಸವಡು$_{2}$ (< ಸವಡಿ$_{1}$) + ರೊಟ್ಟಿ]

ಸವಡೋಲು (ನಾ). ಆನೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲು ಹಾಕುವ ಅಂಬಾರಿ; ಹೌದಾ: ರಾಜಭೂವರರು ಖಾಸಾಆನೆಗಳಿಗೆ ಶಿಲಬಖ್ತರ ಅಂಬಾರಿಗಳು ಸವಡೋಲು ಹಾಕಿಸಿ, ತರಕಷಿ ಕಮಾನುಗಳನ್ನು ಆ ಸವಡೋಲಿನಲ್ಲಿಡಿಸಿ . . . ಪೇಷಖಾನೆಯನ್ನು ಹೊರಗೆ ಹಾಕಿಸಿದರು (ಬಖೈರು. ೧೩).
[?./ ತಮಿ. ಚವುಟೋಲ್; ತೆಲು. ಚವುದೋಲು, ಚೌಡೋಲು]

ಸವಣ$_1$ 'ಶ್ರವಣ$_1$' ನೋ.

ಸವಣ$_2$, ಸಮಣ (ನಾ). ೧. ಸಂನ್ಯಾಸಿ; ಮುನಿ; ಯತಿ. ೨. ಜೈನಸಂನ್ಯಾಸಿ; ಕ್ಷಪಣಕ : ಅರಸಿಯೊರ್ವ ಸ[ಪಾಠಾಂ. ಶ್ರ]ವಣಂ ಬಂದೊಡಾತನಂ ಕಂಡು ಕರುಮಾಡದಿಂದಿೞಿದು ಪರಿದು ಬೞಿಯಂ ತಗುಳ್ದು . . . ಪೋಱುತ್ತಿರ್ಪೋಳ್ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೧೬-೨೨); ಸಾಲ್ವರ್ ಸವಣ [ಪಾಠಾಂ. ದಿಗಂಬರ]ರ್ ಸೈತೆ ತನ್ನ ಮನೆಗಾಗಿ ಬರ್ಪುದಂ ಕಂಡು (ಪಂಚತಂ. ೧೯೧-೧೨); ನಮೋಸ್ತುಗಳೆಂದು ಸವಣರ್ಗೆ ಪೆಸರಾಯ್ತು (ಶಮದ. ೭೫ ಪ್ರಯೋ.). ೩. ಬೌದ್ಧಸಂನ್ಯಾಸಿ; ಬೌದ್ಧಭಿಕ್ಷು: ಮನೆಯುತ್ತರಲ್ ಪಾರುವುದರ್ಕೆ ಕಡಂಗಿದನಂ ಚಿತ್ತದೆ ತಿಳಿದಂ ಸವಣನದೊರ್ವಂ (ಸೌನಂದ. ೮-೧). ೪. ಜೈನಮತಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು; ಜೈನ: ಸವಣರಾ ಪೇಟೆಯೊಳು ದಿವಸ ಸಂತೆಯ ಶಬ್ದನಿವಹ ಪೂರ್ಕೆಸಿದೇಕಾಂತದೊಳಗೆನ್ನನವಧರಿಸು ಗುರುವೆ (ಮೈಲಾರ. ೪೬-೬೬). **ಸಮಣ** : ೨. ತಿಪ್ಪೆಯೂರೊಳ್ಸಮಣರ ಕಯ್ಯೊಳಗೆಗ್ಗXX (ಎಕ. III. ಸಂಜನ. ೧೩೯-೨೮; 915?).

ಸವಣಗೆಯ್, ಸವಣನ ಕೆಯ್ = ಜೈನಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳಿಗೆ ದಾನವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಭೂಮಿ ; ಸಂನ್ಯಾಸಿಹೊಲ (?) : ಬಡಗಣ ಸೀಮೆ ಪಿರಿಯ ವಟ್ಟ ಪಡುವಣಸೀಮೆ XXXಸವಣಗೆಯ್ಯ ಮೇಲೆ (ಸೌಇಇ. XX, ೨೪೬-೪೪; 1087); ತೆಂಕಲಾದಿಯ ಬಟ್ಟೆಯ ಮೇರೆ ಪಡುವ ಸವಣನ ಕೆಯ್ಯ ಮೇರೆ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾ. ೩೦-೨೯; 1031). **ಸವಣನ ಕೆಱೆ, ಸವಣುಗೆಱೆ, ಸವಣ್ಗೆಱೆ** = ಜೈನಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳಿಗಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಕೆರೆ (?) : ಊರಿನ್ದಂ ಮೂಡಣದೆಸೆಯಿಂ ಸವಣನ ಕೆಱೆಯ ಕೆಳಗೆ ಗಳ್ದೆ ಗಳೆಯಲು ಮತ್ತರು ೨ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾ. ೫೬-೬೬; 1115); ಬಸದಿಗೆ ಬಿಟ್ಟ ಸವಣುಗೆಱೆಯ ಸೀಮಾಸಮ್ಬಂಧವೆನ್ತೆನ್ದೊಡೆ (ಎಕ. XII, ಚಿಕ್ಕನಾ. ೨೧-೬೫; 1160); ನಡುಮುಗುನ್ದದ ವಾಯವ್ಯದ ಮೊದಲ ಸವಣ್ಗೆಱೆಯುಮದಱ ಬಡಗಣ ಗರ್ದ್ದೆಯುಮವರ್ಕೆ ಸೀಮೆ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೬೮-೪೯; 1045). **ಸವಣನ ಬಿಳಲ್** = ಸವಣಗೆಯ್ : ಸವಣನ ಬಿಳಲೊಳ್ ಬಿಟ್ಟಳ್ ಭುವನಸ್ತುತೆ ಮತ್ತಮೊಪ್ಪ ಸಲೆ ಪನ್ನೆರಡಂ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೨೩೩-೩೪; 1139); ಸುಗ್ಗಿಯಬ್ಬೆ ಎಂಬ ರಾಣಿಯು 'ಸವಣನ ಬಿಳಲಲ್ಲಿ' (ಬಿಳಲು – ಬೀಳಲು = ಗೋಮಾಳ) ಹನ್ನೆರಡುಮತ್ತರನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟಿರುವುದು ಮೇಲಿನ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಪೋಷಕವಾಗಿದೆ (ಕಶಾಅ. ೩೬೭). **ಸವಣ್ಬಲ್ಲರ ದೇವ** = ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಜೈನಮುನಿ : ಭೂವಿನುತಂ ರೂವಾರಕಳಾವಿದ ಜಿನ್ನೋಜನಗ್ರಪುತ್ರಂ ಬಾವಂ ಕೇವಳಮೆ ಸವಣ್ಬಲ್ಲರ ದೇವಂ ರಾಜೋಜನಿವರ್ಗಳೆಸೆದರ್ದ್ದರೆಯೊಳ್ (ಎಇ. XVI. ೪೦-೬೦; 1153).

[< ಪ್ರಾ. ಸವಣ, ಸಮಣ./ ಸಂ. ಶ್ರವಣ, ಶ್ರಮಣ]

ಸವಣ$_3$ (ನಾ). ೧. ಕೇಳುವುದು ; ಶ್ರವಣ : "ಶ್ರವಣಂ ಸವಣಂ" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೬೧); "ಸವಣ – ೧ ಶ್ರವಣ (= ಕ್ಷಪಣ)" (ತದ್ಭಕೋ. ೪೩). ೨. "ಕಿವಿ" (ಪ್ರಭಣ್ಣ): ಅದವರ ತಪ್ಪಲ್ತು . . . ಸವಣದೊಳೀಳ್ದ ಪೊಸಮಿಸುನಿಯ ಸಲಿಗೆಯಂತೆಯುಂ . . . ಆದ್ಯಂತ ದೊಳೀಕನಾದಮೆನಿಸುವ ತಾನದ ಸವಿಯ ಬಲ್ಪಿನ ತಪ್ಪೆಂದು ತಿಳಿಯವೇಳ್ಪುದು (ಚಿಕವಂ. ೧೬೯-೧೭). [< ಪ್ರಾ. ಸವಣ./ ಸಂ. ಶ್ರವಣ]

ಸವಣಱೆ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು (?) : ತಸ್ಯ ಸೀಮಾನ್ತರಂ . . . ಪಡುವಾಯ್ಸವಣಱೆಯುಂ ಪುಲ್ಪದಿಯುಂ ಬಡಗಾಯ್ಸಾಮ ತೆಂಕಾಕೆಱೆಯ ಕಡೆಗೋಡು ಕಿಱುವಡಿಯೂರ ಪಾಲನೂರ ಪೇರೊಟ್ಟೆ (ಎಕ. IX. ನೆಲಮಂ. ೬೧-೭೧; 802). [?]

ಸವಣಿ (ನಾ). (ಜೈನ ಅಥವಾ ಬೌದ್ಧ) ಸಂನ್ಯಾಸಿನಿ ; ವಿರಕ್ತೆ : ಸವಣಂಗೆ ಸವಣಿಯಾಯಿತ್ತು ಮಾಯೆ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೧೮-೨೭).

[ಸವಣ$_2$ + - ಇ$_2$./ ಪ್ರಾ. ಸಮಣೀ./ ಸಂ. ಶ್ರಮಣೀ]

ಸವಣಿಸು 'ಸಮನಿಸು' ನೋ.

ಸವಣು 'ಸವಡು$_3$' ನೋ.

ಸವಣೂರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಾಣ್ಯ ; ಹದಿನೆಂಟು ಬಗೆಯ ವರಹಗಳಲ್ಲೊಂದು : ಬ್ರಿಟಿಷ ಸರಕಾರದ ಅಮಲಿನ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ . . . ೧೮ ಪ್ರಕಾರದ ವರಹಗಳು ಅಥವಾ ಹೊನ್ನುಗಳು ನಡಿಯುತ್ತಿದ್ದುವು. ಅವುಗಳ ವಿವರ - ೧ ಗಜಪತಿ . . . ೧೮ ಸವಣೂರಿ, ರೂ-೩ (ಕಭಾಗೆ. ೨೮೦). [?]

ಸವಣ್ತಿ (ನಾ). ಜೈನಸಂನ್ಯಾಸಿನಿ ; ಕಂತಿ : ನೋಡ ವಿಧಾತ್ರನ ಗೊಡ್ಡಮನಾಡಿದುದಂ ಮುದುಸವಣ್ತಿ[ಪಾಠಾಂ. ಮುದುಕಿಸವಣಿ, ಮುದುಪಸವಣಿ]ಯೊಳ್ ಕಿತ್ತಯ್ಯಂ ಕೂಡಿದನೆಳಯಬ್ಬೆಯೊಳಂ ಕೂಡಿದನಾ ಮುತ್ತಸವಣನುಂ ತಾನೆನುತುಂ ಅಂತಾ ಮೂವರುಮೇಡಿಸಿ ನಗುತ್ತುಂ ಪೋಗೆ (ಜೀವಸಂ. ೯೧-೩೭).

[< ಸವಣ$_2$ + -ತಿ$_1$ (< -ಇತ್ತಿ)]

ಸವಣ್ಬಟ್ಟೆ (ನಾ). [ಜೈನ] ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳಿಗೆ ಮಾಡುವ ಉಚಿತಸೇವೆ; ಶ್ರವಣರಿಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ಬಿಟ್ಟಿಕೆಲಸ : ದೇವತಾಸ್ಥವನಂಗಳ್ಗೆ ಮೂವತ್ತೆರಡು ದೋಷಂಗಳಕ್ಕುಮೆಂತೆನೆ ಅರ್ಥಿಯಿಲ್ಲದುದುಂ . . . ಸವಣ್ಬಟ್ಟೆಯಂ ಕಳಿಪುವೆನೆಂದು ಮಾಳ್ಪುದುಂ . . . ಹಾಡುತ್ತಂ ಮಾಳ್ಪುದುಮೆಂದಿವು ಮೂವತ್ತೆರಡು ದೋಷಂಗಳಪ್ಪುವು (ಪಸಾರ. ೩೪೧). [< ಸವಣ$_2$ + ಬಿಟ್ಟಿ$_1$]

ಸವಣ್ಮನೆ (ನಾ). ಜೈನದೇವಾಲಯ ; ಚೈತ್ಯಾಲಯ; ಬಸದಿ: "ಸವಣ್ಮನೆ ಬಸದಿಯೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಚತುನಿ. ೯೯); ಅರಮನೆಗಲ್ತು ಸೂಳೆಮನೆಗಲ್ತು ಸವಣ್ಮನೆಗಲ್ತು ಕೂಡೆ ಬಲ್ಲರ ಬಗೆಗಲ್ತು ವಸ್ತುಕೃತಿಯಂ ಸಲೆ ಪೇಳ್ವುದು ಕಲ್ತು ಪೇೞದಂದರ ಮನೆಗಲ್ತು ಸವಣ್ಮನೆಗಲ್ತು ಕೂಡೆ ಬಲ್ಲರ ಬಗೆಗಲ್ತದಾವೆಡೆಗಮಲ್ತದು ಕಲ್ಪಿ ವಲಂ ಕವೀಂದ್ರರಾ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೨೦೫). [< ಸವಣ$_2$ + ಮನೆ]

ಸವತಳಿಸು 'ಸವದಳಿಸು' ನೋ.

ಸವತಿ, ಸೌತಿ (ನಾ). ೧. ತನ್ನ ಗಂಡನ ಇನ್ನೊಬ್ಬಳು ಹೆಂಡತಿ; ಸಪತ್ನಿ : "ಕೃತ ಸಾಪತ್ನಿಕಾ ಅಧ್ಯೂಢಾ ಅಧಿವಿನ್ನಾ – ಈ ೩ ಸವತಿ" (ನಾಚಿರಾ. ೧೧೭); ನಿನ್ನ ರತ್ನಕಂಬಳಮಂ ಪೊದೆದು ಮನೆಗೆ ವಂದೊಡೆ ಸವತಿಯೊಳಪ್ಪ ಶಂಕೆಯಿಂದೆನ್ನ ಭಾರ್ಯೆ ಕುಬೇರಶ್ರೀ ಮಾಡದ ಮೇಗಣಿಂದಂ ತನ್ನಂ ನೆಲಕ್ಕಿಕ್ಕಿ ಬಿಳ್ದು ಸತ್ತಳ್ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೩೯-೧೭); ಶ್ರೀವನಿತೆಗೆ ನಿಜವಿಜಯಶ್ರೀವನಿತೆಯೆ ಸವತಿಯಾಗೆ (ಗದಾಯು. ೪-೧); ಎನ್ನ ಆವತ್ತು ಸುಖದುಃಖವನಿನ್ನಾರಿಗೆ ಹೇಳುವೆ ಶರಣಸ್ಥಳದವರೆಗೆ ಹೇಳಿದರೆ ಮಚ್ಚರ ಸವತಿ ಸಕ್ಕರೆ ಬೇವು ಬೆಲ್ಲ ಉಂಟೆ ಇನ್ನಾರಿಗೆ ಹೇಳುವೆ (ಬಸವ. ೩೮೯). ೨. (ಅಲಂ) ವಿರೋಧಿಯಾದವಳು; ಹಗೆ : ಅಂಗನೆಯರ್ಕಳ ಸವತಿ ಜರಾಂಗನೆ ತಾನವಳ ಸವತಿ ಸಂದಿರ್ದ ನಿಯತ್ಯಂಗನೆಯಾ ಸಪತಿಯುಮವಂ ಪಿಂಗಿಸಿ ಪುದುವಾಳ್ವೆಸಕ್ಕೆ ಮುಕ್ತ್ಯಂಗನೆಯೊಳ್ (ಅಜಿಪು. ೨-೭೫); ಬವರ ಮುಱಿದುದು ವಿಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಸವತಿ ಸೇರಿತು ಸುಭಟರಿಗೆ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೧-೪೧). **ಸೌತಿ.**

ಸವತಿಕಣ್ಣು = (ಅಲಂ) ಮತ್ಸರದ ನೋಟ ; ಮಾತ್ಸರ್ಯದ ದೃಷ್ಟಿ : ಅದರ ಮೇಲೂ ಸರ್ಕಾರದ ಸವತಿಕಣ್ಣು (ಕನ್ನನು. ೧-೨೭, ೧೯೩೮-೩೯). **ಸವತಿಕೈ** = (ಅಲಂ) ಬೇರೆಯ ಬೀಗದ ಕೈ ; ಮತ್ತೊಂದು ಬೀಗದ ಕೈ : ಒಟ್ಟಿಗೆ ನಿಮ್ಮ ಮನೆಯ ಎಲ್ಲ ಕೀಲಿಗಳ ಸವತಿಕೈಗಳು ನನ್ನ ಬಳಿಯಲ್ಲಿವೆ (ಕಳ್ಳಕಾ. ೬೧). **ಸವತಿಗಂಧವಾರಣಜಿನಾಲಯ** = ಹೊಯ್ಸಳವಿಷ್ಣುವರ್ಧನನ ಮಹಾರಾಣಿ ಶಾಂತಲೆಯು ಶ್ರವಣ ಬೆಳುಗೊಳದ ಚಿಕ್ಕಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಶಾಂತಿಜಿನನಿಗಾಗಿ ಕಟ್ಟಿಸಿದ, ಆಕೆಯ ಬಿರುದುಸೂಚಿತವಾಗಿರುವ ಒಂದು ಬಸದಿ, - ಚೈತ್ಯಾಲಯ : ಶಾಂತಲಾದೇವಿ . . . ಶ್ರೀ ಬೆಳ್ಗೊಳದ ತೀರ್ಥದೊಳ್ ಸವತಿಗಂಧವಾರಣಜಿನಾಲಯಮಂ ಮಾಡಿಸಿ . . . ಬಿಟ್ಟ ದತ್ತಿ (ಎಕ. II, ೧೩೨-೪೩; 1123). **ಸವತಿಗಂಧವಾರಣದ ಬಸದಿ** = ಸವತಿಗಂಧವಾರಣಜಿನಾಲಯ : ಶಾಂತಲಾದೇವಿಯರು ತಾವು ಮಾಡಿಸಿದ ಸವತಿಗನ್ಧವಾರಣದ ಬಸದಿಗೆ . . . ಬಿಟ್ಟ ದತ್ತಿ (ಎಕ. II, ೧೩೨-೫೦; 1123). **ಸವತಿಗಂಧವಾರಣೆ** = ಸವತಿಯರ ಅಹಂಕಾರವನ್ನು ಆನೆಯ ಹಾಗೆ ನಿಯಂತ್ರಿಸುವವಳು, – ಹೋಗಲಾಡಿಸುವವಳು ; ಹೊಯ್ಸಳ ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನನ ಹೆಂಡತಿ ಶಾಂತಲೆಯ ಒಂದು ಬಿರುದು : ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವಚೂಡಾಮಣಿಯುಂ ಉದ್ವೃತ್ತ ಸವತಿಗಂಧವಾರಣೆಯುಂ . . . ಅಪ್ಪ . . . ಪಟ್ಟಮಹಾದೇವಿ ಶಾಂತಲಾದೇವಿ (ಎಕ. II, ೧೩೨-೩೯; 1123); ಹೊಯ್ಸಳ ಪಟ್ಟದರಸಿ ಶಾಂತಲಾದೇವಿ ಉದ್ವೃತ್ತ ಸವತಿಗಂಧವಾರಣೆಯಂತೆ (ಸವತಿ. ೨೨೭). **ಸವತಿಗಂಧಹಸ್ತಿಬಸದಿ** = ಸವತಿ ಗಂಧವಾರಣಜಿನಾಲಯ : ಎಳಸನ ಕಟ್ಟವ ಕೆಱೆಯಾಗಿ ಕಟ್ಟಿಸಿ ಸವತಿಗಂಧಹಸ್ತಿ ಬಸದಿಗೆ ಸರುಗಿಗೆ ದೇವಿಯರು ಜಿನಾಲಯಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟರು (ಎಕ. II, ೧೩೨-೪೯; 1123).

ಸವತಿಮದಭಂಜನಿ = ಸವತಿಯ ಗರ್ವವನ್ನು ಭಂಗಿಸುವವಳು ; ಸವತಿಯ ಸೊಕ್ಕನ್ನು ಮುರಿಯುವವಳು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ದ್ವಿತೀಯಲಕ್ಷ್ಮೀವಿಳಾಸ ವಿದ್ಯಾಧರಿ ದಾನಚಿನ್ತಾಮಣಿ ಸವತಿಮದಭಂಜನಿ . . . ಶ್ರೀಮತ್ಪಿರಿಯರಸಿ ಮೈಳಲಮಹಾದೇವಿಯ[ರು]ಮಂ (ಸೌಇ. XI-i. ೧೦೩-೧೬; ಶ. 1070). **ಸವತಿಯ ತನಯ** = ಗಂಡನ ಬೇರೆ ಹೆಂಡತಿಯ ಮಗ ; ಬಲಮಗ : "ಸವತಿಯ ತನಯಂ ಸಾಪತ್ನ್ಯನಂತವಂ ದಾಯಾದ್ಯಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೫೫-೧೯). **ಸವತಿಯ ಮಗ, ಸವತಿಮಗ** = ಸವತಿಯ ತನಯ : ಸವತಿಯ ಮಗನಂ ಬೇಡಿಕೊಳ್ಳಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೯೬); ಗಾಂಗೇಯಂ ಜ್ಯೇಷ್ಠನುಂ ಸಮರ್ಥನುಮಾಗಿಯುನ್ನತನಾಗೆ ರಾಜ್ಯಮನೊಪ್ಪಿಸಿ ದುಪಕಾರಕ್ಕಂ ಸವತಿಯ ಮಗನಾಗಿಯುಂ ಸ್ತ್ರೀಸಂಪರ್ಕವಿದೂರನಾಗಿ ಭವಮಂ ಕಳೆವುದಕ್ಕಂ ಕೊಕ್ಕರಿಸಿ (ಬಂಪುರ. ೧೦-೬ ವ); ವೈರಿ ಬೇರುಂಟೆ ಲೋಕದಿ ಸವತಿಮಗನಿಗಿಂ? (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೮-೨೩೦); ಸಾವು ತನಕ ಬಿಡದು ಸವತಿಮಕ್ಕಳ ಜಗಳ (ಜನಗೀ. ೬೩). **ಸವತೀಮದಭಂಜನೆ** = ಸವತಿಮದಭಂಜಿನಿ : ರಾಯಜಗದಳಮ[ನೋಜ][ರತಿ] ಮಚ್ಚರಿಪ ಸವತೀಮದಭಂಜನೆ (ಎಇ. XXVIII. ೩೫-೨೮; 1082). **ಸೌತಿಭಂಗಾರ** = ಉಪ್ಪಾರರ ಮತ್ತು ಕುರುಬರ ಕುಲಗಳಲ್ಲಿ ವಿಧುರನಾದವನು ಮರುಮದುವೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವಾಗ ಕೊಡಬೇಕಾದ ಹಣ (ಎಸಮ್ಮ. XXI, ೬). **ಸೌತಿಹೊನ್ನು** = ಸೌತಿಭಂಗಾರ: (ಎಸಮ್ಮ. I, ೧೫). [< ಸಂ. ಸಪತ್ನೀ./ ಪ್ರಾ. ಸವತ್ತೀ./ ತಮಿ. ಚವತ್ತಿ; ತುಳು. ಸವತಿ; ತೆಲು. ಸವತಿ, ಸವತಾಲು./ ಹಿಂ. ಸವತ್, ಸೌತ್; ಮರಾ. ಸವತ್, ಸವತೀ]

ಸವತಿಮಚ್ಚರ (ನಾ). ಸಪತ್ನಿಯರಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರವಿರುವ ಮಾತ್ಸರ್ಯ,– ಹೊಟ್ಟೆಕಿಚ್ಚು : ಸವತಿಮಚ್ಚರದಿಂ ತನಗಾತ್ಮಜಾತರಿಲ್ಲದ ಘನಕೋಪದಿಂ . . . ಕಾಳಿ ನೂಂಕಿದಳೊಡಸಂದು ಬಂದ ತೊಡೆಯೊಳ್ ಮಗನಂ ಪಗೆಯೆಂಬ ಮಾಟ್ಕೆಯಿಂ (ದಶಕು. ೫-೫೯); ಸವತಿಮಚ್ಚರ ಸಖಿಯು ಬಾಧೆಯ ಪವನನುರುವಣೆಯಿಂದ ಪೆರ್ಚೆಯು (ನಾಗಪ. ೪-೧೯). [ಸವತಿ + ಮಚ್ಚರ]

ಸವತಿಮತ್ಸರ (ನಾ). = ಸವತಿಮಚ್ಚರ : ಸವತಿಮತ್ಸರ ಎಂತಹ ಕೆಳೆತನವನ್ನಾದರೂ ಮುರಿದೀತು (ಶಾಂತಲಾ. ೪೮); ಸಣ್ಣ ಸೀರೆಯೊಳೆ ಸವತಿಮತ್ಸರದೊಳೆ . . . ನನ ಕಂದರ್ಯಾಕೆ ಮುಖಮುನಿಸು (ಪಳ್ಳಿಹ. ೧೦೫). [ಸವತಿ + ಮತ್ಸರ]

ಸವತಿಮಾತ್ಸರ್ಯ (ನಾ). = ಸವತಿಮಚ್ಚರ : ಚಂಪಕೆಯು ತನ್ನ ಸವತಿಮಾತ್ಸರ್ಯದಿಂದ ಮಾತಂಗಿನಿಯುನ್ನು ಹೊರದೂಡಬೇಕೆಂದು ಗಂಡನಲ್ಲಿ ಹಟಮಾಡಿದಳು (ಬಂಕಿಮ. ೪೦). [ಸವತಿ + ಮಾತ್ಸರ್ಯ]

ಸವತಿವಾಳ್ (ನಾ) ಸಪತ್ನಿಯರ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ನಡೆಸುವ ಸಹಜೀವನ ; ಸವತಿಯರ ಜೊತೆಯ ಸಹಬಾಳ್ವೆ: ಚದುರೊಳ್ ಜವ್ವನದೊಳ್ ವಿಳಾಸ ದೆಡೆಯೊಳ್ ಮತ್ತೊರ್ವಳೆನ್ನಳಿಲ್ಲದಲೇನಿಂದ್ರನೊಳಾದ ಬಾಳ್ ಸವತಿವಾಳೀ ಪೊಲ್ಲದಾನೊಲ್ಲೆ (ಬಂಪುರ. ೩-೨೪). [ಸವತಿ + ಬಾಳ್$_3$]

ಸವತುರಂಗಮ (ನಾ). ಯಜ್ಞದ ಕುದುರೆ ; ಯಾಗದ ಅಶ್ವ : ಸವತುರಂಗಮ ದೊಡನೆ ನೀನೇ ಬಂದೆಯಾಯೆಡೆಗೆ (ತಿಮ್ಮಕ. ೬-೧೧೬). [ಸಂ.]

ಸವತೆ$_1$ 'ಸವುಂತೆ' ನೋ.

ಸವತೆ$_2$ (ನಾ). ಸಮ ; ಮಟ್ಟಸ : ಅಟ್ಟ ನೋಡಿಸು ಮನುಜರ ನಮ್ಮ ದೊರೆ ಬಂದ ಬಟ್ಟೆಯ ಕಾನನಂಗಳನು ಕುಟ್ಟಿಸಿ ಬಂದನೆ ಸವತೆ ಮಾಡದೆ ನುಗ್ಗುಗುಟ್ಟಿ ಬಂದನೊಯೆಂಬುದನು (ನಾಗಕು. ೧೮-೪೫). [ಸವ$_1$ + -ತ್ತೆ$_3$]

ಸವತೆಕಾಯಿ 'ಸವುತೆಕಾಯಿ' ನೋ.

ಸವತ್ಸ (ಗು). ೧. ಕರುವಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ : 'ಸವತ್ಸಸುರಭಿ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ಕರುಗಳೊಡಗೂಡಿದವನು ; ಕೃಷ್ಣ : ಭವದೀಯಮನೋಹರಬಾಲ್ಯ ವಿನೋದಾಮೃತದೊಳೆಯ್ದೆ ತೀವಿದ ಮತ್ಸ್ವಾಂತವನಿಂತೀ ವಿಷದಿಂ ತೀವುವುದೇ ಶ್ರೀವತ್ಸ ವತ್ಸ ವತ್ಸ ಸವತ್ಸಾ (ಜಗವಿ. ೩-೯೩). [ಸಂ.]

ಸವತ್ಸನಿವಹ (ನಾ). ೧. ಕರುಗಳ ಗುಂಪು, – ಸಂದಣಿ. ೨. ಕರುಗಳೊಡ ಗೂಡಿದವನು; ಕೃಷ್ಣ: ಪೊಕ್ಕಂ ವ್ರಜಮಂ ಸವತ್ಸನಿವಹಂ ವಿಕ್ರಾಂತಚಕ್ರಾಯುಧಂ (ಜಗವಿ. ೩-೧೧೫). [ಸಂ.]

ಸವತ್ಸಸುರಭಿ (ನಾ). ಕರುವಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹಸು : ಆಗಳಂಗರಾಜಂ ತನ್ನಂ ಪರಿಚ್ಛೇದಿಸಿ ನೇಸಱ್ ಮೂಡೆಯಾಜ್ಞಾಪೇಕ್ಷಣಂಗೆಯ್ದು ಸವತ್ಸಸುರಭಿಯನಭಿವಂದಿಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೦೮ ವ). [ಸಂ.]

ಸವದಳಿಸು, ಸವತಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸವರು ; ತೀಡು (?): ಮರುತನಲವಿರಳತ್ವವನೇನ ಹೇಳುವೆ ಸವದಳಿಸಿ ಮದ್ದಳೆಯ ಲೆಕ್ಕದೆ ಕೊರಳಿಗಿಕ್ಕಿಹುದು (ಸಂಭವ. ೫-೧೦). **ಸವತಳಿಸು:** ಸವತಳಿಸಿ ಮಾರ್ತಿರುವಿನಲ್ಲಿ ಸಂತವಿಸಿಕೊಂಡರ್ಜುನನು ದ್ರೋಣನ ನವನಿಶಿತಬಾಣೌಘದಲಿ ಹೊಳೆದನು ನಿಮಿಷದಲಿ (ಕುಮಾದ್ರೋ. ೯-೪೬). [< ಸಮತಳಿಸು]

ಸವದೆ$_1$ 'ಸೌದೆ$_1$' ನೋ.

ಸವದೆ$_2$ 'ಸೌದೆ$_2$' ನೋ.

ಸವನ$_1$ (ನಾ). ಯಮ; ಪಿತೃಪತಿ : "ಸವನ – ಶಮನ = ಯಮ (೨ ಸ್ಥಪನ)" (ತದ್ಭಕೋ. ೪೩). [< ಸಂ. ಶಮನ]

ಸವನ$_2$ (ನಾ). ೧. ಸೋಮಲತೆಯಿಂದ ರಸವನ್ನು ತೆಗೆಯುವಿಕೆ : "ಸುತ್ಯಾ, ಅಭಿಷವಃ, ಸವನಂ – ೩ ಸ್ನಾನಕ್ಕೂ ಸೋಮಲತೆಯನ್ನು ಕುಟ್ಟಿ ರಸ ಹಿಂಡುವದಕ್ಕೂ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೯). ೨. ಯಜ್ಞ ; ಯಾಗ : ಅಂಗಜಮರ್ದನಾರ್ಚನೋತ್ಸವ ಸವನಪ್ರದೀಕ್ಷಿತನಂ . . . ಈಗಳೆನ್ನ ಬಗೆಯುಂ ಬಯಸಿರ್ದಪುದು (ರಾಜಶೇ. ೩-೭೧). ೩. ಹವಿಸ್ಸು ; ಆಹುತಿ : 'ಪ್ರಾತಃಸವನ' ಪರಾ. ೪. ಸ್ನಾನ ; ಮಜ್ಜನ : ಸವನಂ ಸವನಂ ಕೃತಕಂಜವನಂ ಜವನಂತೆ ವನಿತೆಗಾಯ್ತು (ಲೀಲಾವ. ೯-೧೩೩); ಸವನದಿನಂಗರಾಗ ಮುಮಲಕ್ತಕರಾಗಮುಮೆಯ್ದೆ ಪೋಗಲ್ (ಜಗವಿ. ೧೪-೧೧೦). ೫. ಹೋಮದ ಅಗ್ನಿ : ಸವನಂ ಸವನಂ ಕೃತಕಂಜವನಂ ಜವನಂತೆ ವನಿತೆಗಾಯ್ತು (ಲೀಲಾವ. ೯-೧೩೩). ೬. ಮಂಗಳಕರವಾದ ಜಲ, ಹಾಲು ಮುಂತಾದ ದ್ರವವನ್ನು ದೇವರಿಗೆ ಎರೆಯುವುದು ; ಅಭಿಷೇಕ : ಘೃತಕ್ಷೀರದಧಿ ನಾಳಿಕೇರತೋಯಾಮ್ರರಸೇಕ್ಷುರಸ ಗಂಧೋದಕಾದಿಗಳಿಂ ಮಾಡುವ ಸವನಮುಂ (ಆದಿಪು. ೧೫-೧೫ ವ); ತ್ರಿದಶಪತಿ ಪಾರಿಜಾತಪ್ರದನಾಗದೊಡಾಧಿಪತ್ಯಸವನಮದಿನ್ನಾಗದು ತನ್ನಗಾರಿಗಾಗಿಪ್ಪುದು ಧಾರಾಖಡ್ಗಸವನಮಂ ಮತ್ಪಡ್ಗಂ (ಜಗವಿ. ೧೩-೩೧); ಸವನಗಂಧಾಂಬುಪ್ರವಾಹದಿ ದಿವಿಜಗಜ ನೀರಾಟವಾಡಿಯ ದಿವಿಜರಬ್ಜಿಕೆಯ ಗಂಧಸಿಂಧುರವೆನಿಸಿದುದು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩೩-೭೦). ೭. ಅಭಿಷೇಕ : 'ಸವನೋದಕ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸವನಕರ್ತೃ (ನಾ). ಯಾಗವನ್ನು ನಡೆಸುವವನು ; ಯಾಗದ ಮುಖಂಡ : ಶಿವಶಿವಾ ತಪ್ಪಾಯ್ತು ಮಿಗಿಲಾ ಸವನಕರ್ತೃವಿಗಿಂತ ನಿಜನಾಮವನು ಕೀರ್ತಿಸುವಾ ಶ್ವಪಚನತ್ಯುತ್ತಮೋತ್ತಮನು (ನಿಭಾಗ. ೩-೧೫-೨೪). [< ಸಂ. ಸವನಕರ್ತೃ]

ಸವನಸಾಪೇಕ್ಷ (ನಾ). ಯಜ್ಞಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೋಮಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ವಸ್ತು : ಇವೆ ಮಹಾಮಂತ್ರಾಸ್ತ್ರಸಂತತಿಯಿವೆ ಮಹಾಧನುರಾಜ್ಯಸತ್ಕೃತಿಸವನ ಸಾಪೇಕ್ಷಂಗಳಿವೆ (ಕುಮಾಗ. ೪-೩೬). [ಸಂ.]

ಸವನಸ್ಥಾನ (ನಾ). [ಜೈನ] ಜನ್ಮಾಭಿಷೇಕದ ಸ್ಥಳ : ಭಾರತಾಪರವಿದೇಹೈರಾವತ ಪ್ರಾಗ್ವಿದೇಹಲಸದ್ಭೂತಜಿನವ್ರಜಕ್ಕೆ ಸವನಸ್ಥಾನಂಗಳೀ ಶೈಳದೊಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೦-೫೮). [ಸಂ.]

ಸವನಿಸು 'ಸಮನಿಸು' ನೋ.

ಸವನೆಲ (ನಾ). ಸಮತಟ್ಟಾಗಿರುವ ಭೂಮಿ ; ಸಪಾಟಾದ ನೆಲ, – ಪ್ರದೇಶ : ಭೂಮಿಯು ಸವನೆಲವುಳ್ಳದ್ದು, ಇಲ್ಲವೆ ತೆರೆಗಳ ಹಾಗೆ ಏರಿಳಿತಗಳುಳ್ಳದ್ದು (ಕಭಾಗ. ೬). [ಸವ$_1$ + ನೆಲ]

ಸವನೋತ್ಸವ (ನಾ). ೧. [ಜೈನ] (ಮದುವೆ ಮುಂತಾದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಿಸುವ) ಮಂಗಳಸ್ನಾನದ ಸಮಾರಂಭ : ಮೃಗನೇತ್ರ ಮನಂಗೊಂಡಳ್ ಮಲಯಜಹಿಮಕರ್ದಮಕಲಿತಸಲಿಲಸವನೋತ್ಸವದೊಳ್ (ಶಂರಾಮಾ. ೫-೪೦). ೨. ಮಂಗಳಕರವಾದ ಜಲ, ಹಾಲು ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ದೇವರಿಗೆ ಎರೆಯುವ ಸಮಾರಂಭ ; ಅಭಿಷೇಕ ಮಾಡುವ ಉತ್ಸವ : ಅರಮನೆಯೊಳಗಣ ಜಿನಮಂದಿರಕ್ಕೆ ನಡೆತಂದು . . . ಶಾಂತೀಶ್ವರಂಗೆ ಪದೆಪೊದವೆ ಮಾಡಿ ಸವನೋತ್ಸವಮಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೪-೮೩); ಎಸೆವ ಜಿನೇಂದ್ರಬಿಂಬಮನಳುಂಬಮಿದೆಂಬಿನಮಟ್ಟಿಯಿಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸಿ

ಮನವಾರೆ ಮಾಡಿ ಸವನೋತ್ಸವಮಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೪-೬೫). ೩. (ಜಿನಶಿಶುವಿನ) ಜನ್ಮಾಭಿಷೇಕದ ಸಮಾರಂಭ ; ಜನ್ಮಸವನ : ಪಾಲ್ಗಡಲ ನೀರ ಪರಿವ ಪೊನಲ್ಗಳ್ . . . ಎಱಗಿದುವಾ ಜಿನೇಂದ್ರಸವನೋತ್ಸವದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೫೧); ಗಂಧರ್ವದೇವದೇವೀಬಂಧುರಸಂಗೀತತುಂಗಮಂಗಳರವಸಂಬಂಧಂ ತೀವಿರ್ದುದು ದಿಕ್ಸಂಧಿಗಳೊಳ್ ಜಿನನ ಜನನಸವನೋತ್ಸವದೊಳ್ (ಬಾಹುಪು. ೮-೧೦೩). [ಸಂ.]

ಸವನೋದಕ (ನಾ). (ಜಿನನ) ಅಭಿಷೇಕದ ಜಲ, — ನೀರು : ಭುವನಂ ಪವಿತ್ರಮಾದುದು ಸವನೋದಕದಿಂ ದ್ವಿತೀಯತೀರ್ಥೇಶ್ವರನಾ (ಅಜಿತಪು. ೪-೭೫); ಇದು ಭುವನಾಧಿಪತ್ಯ ಸವನೋದಕದಿಂ ಗಡ ಪೂತಮಾದುದು (ಗದಾಯು. ೮-೩೭). [ಸಂ.]

ಸವಬೆಸ₁ (ನಾ). ಸಮಾನವಾದ ಕಾರ್ಯ : ಎವಗೆ ತವಗೆಂದೀ ಹವಿರ್ಭಾಗವನು ಮುತ್ತಿತು ದೇವತತಿ . . . ದಿವಿಜರೊಳಹಸುಗೆಗಳ ಲೆಕ್ಕದ ಸವಬೆಸನ ಸವಿವಾಯ ತುತ್ತಿನ ತವಕಿಗರು ಹೊಯ್ದಾಡಿದರು ಸಭೆಯಲಿ ಸುರೇಶ್ವರನ (ಕುಮಾವ್ಯಾ. ೭-೬೫).

[ಸವ₁ + ಬೆಸ₁]

ಸವಬೆಸ₂ 'ಸವ₁' ಪರಾ.

ಸವರಣೆ 'ಸಂವರಣೆ₁' ನೋ.

ಸವರನ್ 'ಸವರನ್ನು' ನೋ.

ಸವರನ್ನು, ಸವರನ್ (ನಾ). ೧. "ಇಂಗ್ಲೆಂಡಿನ ಒಂದು ಪೌಂಡು ಚಿನ್ನದ ನಾಣ್ಯ ; ಸವರನ್ನು" (Sovereign. ಇಂಕಸ). ೨. ಸುಮಾರು ಎಂಟು ಗ್ರಾಂಗಳಷ್ಟು ಚಿನ್ನದ ಒಂದು ತೂಕ ಮತ್ತು ಆ ತೂಕದ ಚಿನ್ನದ ಬಿಲ್ಲೆ; ಪವನು: ಒಂದು ಬೊಗಸೆ ಸವರನ್ನಾದರೂ ನಿಮ್ಮ ಕೈಯಿಗೆ ಬೀಳೋ ಹಾಗೆ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ (ಉಮಾಕಿ. ೩). **ಸವರನ್** : ೨. ಸವರನ್ ಬೆಲೆ ಹೇಗಿದೆ ವಿಚಾರಿಸಿ ಬರೆಯಿರಿ (ಕೊಸಪ್ಪ. ೧೭); ಈ ಕಾಸಿನಿಂದಲೇ ಬಂಗಾರದ ಸವರನ್ ಬೇಕಾದರೂ ಮಾಡಬಹುದು (ಸ್ವಾಮ್ಯಪ್ಪ. ೭೫). [<— ಇಂ. Sovereign]

ಸವರಿಸು₁ 'ಸಮಱಿಸು' ನೋ.

ಸವರಿಸು₂ 'ಸಂವರಿಸು₁' ನೋ.

ಸವರು₁ 'ಸಮಱು' ನೋ.

ಸವರು₂ 'ಸಮರು' ನೋ.

ಸವರ್ಣ (ಗು). ೧. ಒಂದೇ ಬಣ್ಣದ ; ಸಮಾನವರ್ಣದ. ೨. ಒಂದೇ ಜಾತಿ ಅಥವಾ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ. (ನಾ). ೩. 'ಸ' ಎಂಬ ಅಕ್ಷರ. ೪. ಹೋಲಿಕೆ ; ಸಾದೃಶ್ಯ. ೫. ಸಮರೂಪವುಳ್ಳದು ; ಏಕರೂಪತೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು. ೬. [ವ್ಯಾಕ] ಒಂದೇ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದ ಸ್ವರ : ತರದಿನಕಾರಂ ಮೊದಲಾಗಿರೆ ಪದಿನಾಲ್ಕುಂ ಸ್ವರಂಗಳಾದಿಯ ಪತ್ತಕ್ಕರಮುಂ ಸಮಾನಮೆನಿಸುಗುಮರಡೆರಡವಱೊಳ್ ಸವರ್ಣಮೆಂತೋದಿದೊಡಂ (ಶಮದ. ೬). [ಸಂ.]

ಸವರ್ಣದೀರ್ಘಸಂಧಿ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] "ಸವರ್ಣಸ್ವರಗಳಿಗೆ ಸಂಧಿಯಾದಾಗ ಎರಡಕ್ಕೂ ಒಂದೇ ದೀರ್ಘಸ್ವರವು ಆದೇಶವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಸವರ್ಣ ದೀರ್ಘಸಂಧಿಯೆಂದು ಹೆಸರು" (ಮಧ್ಯಮ. ೧೭೧). [ಸಂ.]

ಸವರ್ಣವಿಧಾನ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಸಂಧಿಯಾಗುವಾಗ ಘಟಿಸುವ ಸವರ್ಣ ಸಂಜ್ಞೆಯ ಕ್ರಮ : ಕ್ರಮದಿಂ ಹ್ರಸ್ವಕ್ಕಂ ಹ್ರಸ್ವಮೊದವೆ ದೀರ್ಘಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘಮೊದವೆ ತಗುಳ್ಕುಂ ಸಮಸಂದಾ ಯುಗಳಂಗಳೊಳಮಱಿನಮಾಗೆಲ್ಲಿಯುಂ ಸವರ್ಣವಿಧಾನಂ (ಶಮದ. ೭). [ಸಂ.]

ಸವರ್ಣಸಂಜ್ಞೆ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಸವರ್ಣ ಎಂಬ ಹೆಸರು : ಆ ಪತ್ತಕ್ಕರಂಗಳ್ ಅನುಲೋಮದೊಳಿರ್ದೊಡಂ ಸವರ್ಣಸಂಜ್ಞೆಯಂ ಪಡೆಗುಂ (ಶಮದ. ೬ ವೃತ್ತಿ).

[ಸಂ. ಸವರ್ಣಸಂಜ್ಞಾ]

ಸವರ್ಣಸ್ವರ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಒಂದೇ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದ ಸ್ವರ : ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಅಕಾರವಾಗಲಿ ಆಕಾರವಾಗಲಿ ಸವರ್ಣಸ್ವರ ; ಆಕಾರಕ್ಕೂ ಹಾಗೆಯೇ. ಇದರಂತೆಯೇ ಇ ಈ ಉ ಊ ಋ ೠ ಇವು ಸವರ್ಣಸ್ವರಗಳ ಜೋಡಿಗಳು (ಮಧ್ಯಮ. ೧೭೧ ಅಡಿಟಿ.). [ಸಂ.]

ಸವರ್ಣೀಯ (ನಾ). ೧. ಬಿಳಿಯನಲ್ಲದ (ಮುಖ್ಯವಾಗಿ) ನೀಗ್ರೋಜನಾಂಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಕಪ್ಪುಜನಾಂಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು : ದಾರಿಗಳ ಮೇಲೆ ಸಿಕ್ಕುವ ಬಿಳಿಯರಂತೂ ತಾನೊಬ್ಬ ಸವರ್ಣೀಯನೆಂದು ಅನುಮಾನದ, ಅಸಹ್ಯೆಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಕಾಣುವರು (ಹೊಸ್ವ. ೨೨೮). ೨. (ಭಾರತೀಯಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ) ಚತುರ್ವರ್ಣ ಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ವರ್ಣಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ. ೩. ಒಂದೇ ವರ್ಣಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಸಮಾನವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು: ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಸವರ್ಣೀಯರು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಸವಲಕ್ಕಿ 'ಸೋಗಿಲಕ್ಕಿ' ನೋ.

ಸವಲಕ್ಕೆ 'ಸವಾಲಕ್ಷ' ನೋ.

ಸವಲತ್ತು, ಸೌಲತ್ತು (ನಾ). ೧. ಸೌಕರ್ಯ ; ಅನುಕೂಲತೆ : ಜಮೀನ್ದಾರರ ಮಕ್ಕಳಿಗಿರುವ ವಿಶೇಷ ಸವಲತ್ತು ತಮಗೆ ಯಾಕಿಲ್ಲ? (ಚಿರಸ್ಮ. ೧೦೮); ಭಾರತೀಯ ಹಾಗೂ ಐರೋಪ್ಯ ವೈದಿಗಳ ಸವಲತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಅಜಗಜಾಂತರ ಇತ್ತು (ಆತ್ಮಾ.ಪ. ೧೨೬). ೨. ಅವಕಾಶ; ಆಸ್ಪದ: ಸಮೀಪದ ಸ್ಥಳಗಳಿಗೆ ಕಾವಲಿನೊಡನೆ ಹೋಗುವ ಸವಲತ್ತು ಇತ್ತು (ಮೀರಿಮ. ೧೭೪). ೩. ರಿಯಾಯಿತಿ : ಯುದ್ಧ ಮುಗಿದ ನಂತರ ಸರಕಾರೀನೌಕರರಿಗಾಗಿ ಈ ಸವಲತ್ತನ್ನು ಕೊಡಮಾಡಿದೆ (ಸಮಾಸಾ. ೧೨೪). **ಸೌಲತ್ತು** : ೧. ಏನೋ ಅವರಿದ್ದಾರಂತ ನಮ್ಮ ಜನಕ್ಕೆ ಸ್ವಲ್ಪಿಲ್ಲ ಸ್ವಲ್ಪ ಸೌಲತ್ತು ಸಿಕ್ಕಾವ (ನೀನಮು. ೧೯೧); ಬೀಬೀರಾಣಿಯು . . . ತನ್ನ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೇಟರ ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕೆ ಏನಾದರೂ ಸೌಲತ್ತುಗಳು ಬೇಕಾದಲ್ಲಿ ಒದಗಿಸುವುದಾಗಿ ವಚನವಿತ್ತಳು (ದೌಲತ್. ೨೦೯). [<— ಅರ. ಸುಹಲತ್; ಪಾರ. ಸೋಹಲತ್; ಮರಾ. ಸವಲತ್, ಸೋಹಲತ್, ಸೋಹೋಲತ್, ಸೌಲತ್]

ಸವಲತ್ತುಕೊಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅನುಕೂಲ ಮಾಡಿಕೊಡು : ಇಂಥಾ ಪುಂಡರಿಗೆಲ್ಲಾ ಅವರು ಸವಲತ್ತು ಕೊಡುತ್ತಿರೂದು ಇನ್ಯಾತಕ್ಕಂತ ತಿಳಿದೀ? (ಮಣ್ಣುಹ. ೬೬). ೨. ಅವಕಾಶಕೊಡು ; ಆಸ್ಪದ ನೀಡು : ಭಟ್ಟರು ಗಂಗೊಳ್ಳಿಯವರಿಗೆ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟು ಸವಲತ್ತು ಕೊಟ್ಟದ್ದೇ ಆಶ್ಚರ್ಯ (ಅನೋಲೀ. ೧೧೮); ನನಗೆ ಬಡುವಾದಾಗ ನೀರು ತಂದು ಹಾಕುವುದಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ನೀವು ಸವಲತ್ತು ಕೊಡಬೇಕು (ಸ್ವತಿಟಿ. ೩೦೩). ೩. ರಿಯಾಯಿತಿ ತೋರಿಸು : ನನಗ ಏನು ಸವಲತ್ತ ಕೊಟ್ಯಾಂಗ ಆತು ನೀನು (ರಕ್ತಧ. ೨೧೩). [ಸವಲತ್ತು + ಕೊಡು₁]

ಸವಲೆಕ್ಕ (ನಾ). ಒಂದೂಕಾಲುಲಕ್ಷ ; ಸವಾಲಕ್ಷ : ರಕ್ತಸವೊಯ್ಯುಳನೆಮ್ಮಾಱಿಕ್ಕರವಂ ಬರೆದು ಪಟಮನೆತ್ತಿದಡದಿರೊಳ್ ಲಕ್ಕದ ಸವಲೆಕ್ಕದ ಮಱುವಕ್ಕಂ ನಿನ್ದಪುವ ಸಮರಸಂಘಟ್ಟನದೊಳ್ (ಎಕ. VI, ಮೂಡಗೆ. ೧೩-೬೬; 1063).

[IP ಇದು 'ಸವಲಕ್ಕ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಸವವಯಸ (ಗು). ಒಂದೇ ಪ್ರಾಯದ : ಸವವಯಸ ದಿವಿಜಪೇಟಕ ನವಖೇಟಕನಿಕರಮಗಲದಿರಲಬ್ಜಿಯ ಮೇರುವ ಕೆಲದ ಗಿರಿಕದಂಬಕದವಷ್ಟಿಯಂ ಪೋಲ್ತುದಾ ಕುಮಾರನ ಕೆಲದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೮೧).

[ಸವ₁ + ವಯಸ₁]

ಸವಸಮಾಪ್ತಿ (ನಾ). ಯಜ್ಞದ ಕೊನೆ ; ಯಾಗದ ಮುಕ್ತಾಯ: ಸವಸಮಾಪ್ತಿ ಯೊಳಖಿಳಸಂಯಮಿನಿವಹಕರ್ಚನ ಮಾಡಿ ಕಲಶೋದ್ಭವನು ಕಳುಹಿದರವರು ಹಿಂಸಾರಹಿತಯಜ್ಞದಲಿ (ತಮ್ಮಅ. ೯-೬೦). [ಸಂ.]

ಸವಸರಿ (ನಾ). ಸರಿಸಮವಾದುದು; ಸಮಾನವಾದುದು: ಹವಣಿಸಿದ ವಾಘೆಗಳ ರಾಘೆಯ ಸವಸರಿಯ ಭಾರಾಂಕಲವುಡಿಯ ಗವಿಯ ಗರುವರು ನೂಕಿದರು ತೇಜಿಗಳ ನೋಡೆಯಲಿ (ಕುಮಾಭೀ. ೪-೫೦). [ಸವ₁ + ಸರಿ₁]

ಸವಸಲ್ (ಕ್ರಿ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗು; ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿರು: ಸವಸಂದಾಯದೊಡಂ ಸಂಭವಮಾದುದು ಬಾಗಂ (ಎಕ. IV, ಹಗ್ಗಡ. ೧೮-೬; 1057); ಸವಸಂದ ಮುಖಂ ಪ್ರತಿಮುಖಮವಮರ್ಶಂ ಗರ್ಭಮಂತೆ ನಿರ್ವಹಣಮೆನಿಪ್ಪುವವೆಯ್ದು ಸಂಧಿಯಕ್ಕುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೯೫೭); ಸವಸಂದ ಕಾಲವಾಚಕಮಿವು ನಾಡಿದು ನಾಳೆ ನಿನ್ನೆ ಮೊನ್ನೆಗಳ್ (ಶಮದ. ೩೨೨). [< ಸಮಸಲ್]

ಸವಸಿ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ಸವಸಿ ಗುಡಿಗೆಜೆಯುಮನನುಂಗ XXX ಳಿತಮಾಳುತ್ತಿರೆ (ಎಸ್. VII,ಶಿಕಾರಿ. ೧೭೮-೯; 997). [?]

ಸವಸು₁ 'ಸಮೆಯಿಸು₁' ನೋ.

ಸವಸು₂ 'ಸಮೆಯಿಸು₂' ನೋ.

ಸವಸುತಿ (ನಾ). ಒಂದೇ ಸ್ವರಸ್ಥಾಯಿ ; ಸಮಶ್ರುತಿ : ಗಾಣರ್ ಸವಸುತಿಯಿಂ ರತಿ ವೀಣೆಯನೆಲ್ಚಿಱಿಸಿದಂತೆ ಪಾಡಿದರಾಗಳ್ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೨-೨೩). [< ಸಂ. ಸಮಶ್ರುತಿ]

ಸವಹರೆಯ (ನಾ). ಸಮಪ್ರಾಯ ; ಒಂದೇ ವಯಸ್ಸು : ವೀರಸೇನಾನಿವಹದೊಳು ಸಹದೇವನಾತನ ಸವಹರೆಯ ನಕುಲಾಂಕನಿವರಾಹವಧುರಂಧರರು (ಕುಮ್ಮಾಭಾ. ೨-೧೫). [ಸವ₁ + ಹರೆಯ (< ಪರಯ)]

ಸವಳ 'ಸಬಳ₂' ನೋ.

ಸವಳದೆ, ಸಮಳ್ತಡೆ, ಸವಳ್ತಡ, ಸವಳ್ತಡೆ (ನಾ). ಪ್ರಾತಃಕಾಲ; ಪ್ರಭಾತ: "ಉದಯಮನುಸಿರ್ವುವು ತಿಳಿ ಸವಳದೆ ಪೊಟ್ಟಡೆನೆ ಸವಳ್ತಡೆಯನೆಯುಂ" (ಶಮದ. ೬.೨೦); ಸವಳದೆ ದುಗ್ಧಾಮಯ ರುಧಿರವಸಾನ್ವಿತಮಾಗಿ ಪಂಚಪಲ್ಲವಜಲಮಂ ಪವಣಱಿದೆಱೆದೊಡೆ . . . ಕುಸುಮಿಸುಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೬-೪೪); ಮೃಗಸೇನನ ಪೆಣನಂ ತೊಟ್ಟಗೆ ಸವಳದೆ ಘಂಟೆ ಕಂಡು ದುಃಖಿಸಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೦-೨೭೯); ಅರುವರುಂ ಪಾಳಿಯಿಂದೋರೊರ್ವರೆಯ್ದುಂದು ತಂತಮ್ಮ ಸೂಳಾಳ್ಕೆಗಮರ್ದ ಸವಳದೆ ಪಗಲ್ ಬಯ್ಸು ಚೆಂದವಂ . . . ತೋಕೊರ್ಳಿಸುತ್ತೆ ಖುತುಹೃದಯಮಂ ತಾಂ ಗಳುಪದೇಶಮಿತ್ತಿತ್ತು (ಸಂಪಪ. ೨೮-೧೫). **ಸಮಳ್ತಡೆ** : "ಕಾಲ್ಯಂ, ಉಷಃ . . . ಪ್ರಾತಃ, ವೃಷ್ಯಂ – ಈ ೧೦ ಸಮಳ್ತ(ಡೆ)ಜ್" (ಹಲಾಯು. ೧೯-೧೧೧). **ಸವಳ್ತಡ**: ಹೇಮಂತನೃಪನ ಬೆಳ್ಪಸದವೊಲಾಗಲ್ಸವಳ್ತಡಂ ಮಂಜು ದೆಸೆದೆಸೆಯನಾವರಿಸಿರ್ದುದು (ಶೀಪಠಾ. ೨೫-೧೦); ಪೊಟ್ಟಡಂ, ಸವಳ್ತಡಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೨೦ ಪ್ರಯೋ). **ಸವಳ್ತಡೆ** : ಸವಳ್ತಡಿಂಗೆ, ಪೊಟ್ಟಡಿಂಗೆ, ಸವಳ್ತಡಿನ, ಪೊಟ್ಟಡಿನ (ಶಮದ. ೬.೧೨ವೃತ್ತಿ). 'ಪೊಟ್ಟಱ್' ಪರಾ. [ದೇ. II ?./ ಮರಾ. ಸವಳ; ಹಿಂ. ಸವೇರಾ]

ಸವಳಿ 'ಸವಡಿ₁' ನೋ.

ಸವಳಿಕೆಯ್ 'ಸವಡಿಗೆಯ್' ನೋ.

ಸವಳು 'ಸವುಳು₁' ನೋ.

ಸವಳುನೀರು 'ಸವುಳುನೀರು' ನೋ.

ಸವಳ್ತಡ 'ಸವಳದ' ನೋ.

ಸವಳ್ತಡೆ 'ಸವಳದ' ನೋ.

ಸವಱಿಸು 'ಸಮಱಿಸು' ನೋ.

ಸವಱು 'ಸಮಱು' ನೋ.

ಸವಾ, ಸವ್ವಾ (ನಾ). ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಪ್ರಮಾಣ ; ಒಂದೂಕಾಲು: 'ಸವಾಸೇರು' ಪರಾ. **ಸವ್ವಾ** : ಎಂಟು ಆಣಿ ಹಿಡದು ಸವ್ವಾ ಇಂಚದವರಿಗೆ ಎರಡು ಆಣಿಯ ಅಂತರವಿರುವುದು (ಮುಂಬವ್ವಾ. ೧೦೬). 'ಸವ್ವಾಸೇರು' ಪರಾ. [<— ಹಿಂ. ಸವಾ; ಮರಾ. ಸವಾ, ಸವಾವ್, ಸವ್ವಾ./ ಪ್ರಾ. ಸವಾಯ./ ಸಂ. ಸಪಾದ]

ಸವಾಯಿ (ಗು). (ಆಲಂ) ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಹುದ್ದೆಯ : ಸ್ವಾದಸಂಸ್ಥಾನದ ಸವಾಯಿ ಬಸವಲಿಂಗರಾಜರು ಕೊಡಗಿನ ಸಂಸ್ಥಾನದ ವೀರರಾಜೇಂದ್ರ ಒಡೆಯರವರ ಕ್ಷೇಮಕುಶಲವನ್ನು ಕೇಳಿದರಿಂದ (ರಾಜೇಂದ್ರ ೨೦೮).

[<— ಹಿಂ. ಸವಾಈ, ಸವಾಯ; ಮರಾ. ಸವಾಈ, ಸವಾಯ್, ಸವಾಯಿ]

ಸವಾರ್‌ಕಚೇರಿ 'ಸವಾರಕಚೇರಿ' ನೋ.

ಸವಾರ, ಸುವಾರ್₃, ಸ್ವಾರ (ನಾ). ೧. ಕುದುರೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡುವವನು ; ಅಶ್ವಾರೋಹಿ : ಗುಂಡಪ್ಪ ಸವಾರನನ್ನು ಕೆಡವಿದ ಕುದುರೆಯಂತೆ ತಾನೂ ತನ್ನ ಮನೆಯ ಒಳಭಾಗಕ್ಕೆ ಹೋದ (ಕೊನೆಘಟ. ೪೧); ನಿಜವಾಗಿ ಆ ಕುದುರೆಯ ಮೇಲೆ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಸವಾರನಿದ್ದನು (ಕಳಹು. ೨). ೨. ಕುದುರೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ಯುದ್ಧಮಾಡುವ ಸೈನಿಕ ; ರಾವುತ ; ಅಶ್ವಾರೋಹಿಯಾದ ಸೈನಿಕ : ಕುದುರೆಗಳ ವೇಗದಿಂದೇರಿರುವ ತುರುಪಿನ ಸವಾರರಂ . . . ನೀ ನೋಡು (ಅರ್ಜುನವಿ. ೨೮-೪೮); ಇವನು ಮುದುಕನಾದರೂ ಒಳ್ಳೆ ಸವಾರ (ಪ್ರವಾಸ. II, ೨೮೯). ೩. ಪ್ರಾಣಿ, ವಾಹನ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಏರಿದವನು ; ಆರೋಹಿ : ಇಲ್ಲಿರುವ ನಾಲ್ಕು ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ವಿವಿಧ ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲದೆ ಅವುಗಳ ಮೇಲೆ ಸವಾರರ ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಸಹ ನಾವು ಕಾಣಬಹುದು (ಸೋಂಪ. ೧೨೬); ಸ್ಕೈಕಲ್ ಸವಾರನ ಮುಖ ನೋಡಿದ (ನಾಪೂಲೀ. ೯೨). **ಸುವಾರ್₃** : ೨. ಹಡಪಿಗರು ಚಾಮರಿಗರೆಡೆಯಾಡುವವರು ಹೂವಾಡಿಗರು ಸುವಾರರರಸಾಳುಗಳು ಹಾವುಗೆಯ ಹಿಡಿದವರು . . . ಸೊಗಯಿಸಿದರಾ ಸೌಂದರೇಂದ್ರನಿಂಪಡರಿದೊಡ್ಡೋಲಗದೊಳು (ಸೌಂದಪು. ೬-೫೯). **ಸ್ವಾರ** : ೧. ಇದು ಅಲ್ಲಿಯ ಕುದುರೆ ಮತ್ತು ಸ್ವಾರನಿಗೂ ತಿಳಿದ ಮಾತು (ಬಂಗಾಪ. ೨). ೨. ಸರದಾರ, ಸ್ವಾರ, ಶಿಬಂದೀಜನರಿಗೆ ಹೊತ್ತುಹೊತ್ತಿಗೆ ವೇತನವು ದೊರೆಯುತ್ತಿದ್ದು . . . ಪರಚಕ್ರದ ಭಯವಿಲ್ಲದೆ ನಿರಂಕುಶಪ್ರಭುತ್ವವನ್ನು ನಡೆಯಿಸುತ್ತಾನೆ (ಮಂಜಕ. ೧೩).

[<— ಫಾರ. ಸವಾರ್, ಸುವಾರ್; ಹಿಂ. ಸವಾರ್; ಮರಾ. ಸವಾರ್, ಸ್ವಾರ್]

ಸವಾರಕಚೇರಿ, ಸವಾರ್‌ಕಚೇರಿ, ಸ್ವಾರಕಚೇರಿ (ನಾ). ಅಶ್ವದಳಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಕಾರ್ಯಾಲಯ : ಕಂದಾಚಾರ ಸವಾರಕಚೇರಿ ಭಕ್ಷಿ ದೇವರಾಜ್ಜೆಅರಸಿನವರು ಶ್ರೀಗೋಮಟೇಶ್ವರಸ್ವಾಮಿಯವರ ಮಸ್ತಕಾಭಿಷೇಕಪೂಜೋತ್ಸವದಿವಸ ಸ್ವರ್ಗಸ್ಥ ರಾದ್ದಕ್ಕೆ (ಎಕ. II(R), ೬೨೪-೧೪; 1827). **ಸವಾರ್‌ಕಚೇರಿ** : ಕಛೇರಿಗಳು. ೧ ದಿವಾನ್‌ಕಚೇರಿ . . . ೬ ಸವಾರ್‌ಕಚೇರಿ. ೭ ತೋಷೇಖಾನೆ (ಮಹಾವಂ. II, ೬೮). **ಸ್ವಾರಕಚೇರಿ**: ಸ್ವಾರಕಚೇರಿ ಬಕ್ಷಿ ಭೀಮರಾಯರಿಗೆ ದಯಪಾಲ್ಸಿ ಯಿನಾಮು ಕೊಡಿಗೆ ಹತ್ತವಾಲು ಗ್ರಾಮ XXX (ಮೈಆ. ೧೯೪೦, ೪೯-೪; 1816). [ಸವಾರ + ಕಚೇರಿ]

ಸವಾರಿ, ಸಾರ್‌ಿ₆, ಸ್ವಾರಿ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಾಣಿ, ವಾಹನ ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ಸಂಚರಿಸುವುದು : ಊರ ಒಳಗೆ ಅವಳು ಕುದುರೆ ಹತ್ತುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಸವಾರಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಊರ ಹೊರಗೆ (ಷಟ್ಪರ. ೨೯); ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸವಾರಿಯನ್ನು ಬಲ್ಲವನು ಸೊಗಸಾದ ಕುದುರೆಯನ್ನು ನೋಡಿ ಇದನ್ನೇರಿ ವಿಹರಿಸದಿದ್ದರೆ ನಾನು ಸವಾರಿಯನ್ನು ಕಲಿತೇನು ಫಲ? ಎಂಬಂತೆ (ನಡದಾ. II, ೧೪೯೫). ೨. ಸಂಚಾರ; ತಿರುಗಾಟ; ವಿಹಾರ: ಭೂಪಕುಲದೀಪ ಕೃಷ್ಣೇಂದ್ರನ ಸವಾರಿಯೊಳ್ ಆ ಫಣಿಪನಾ ದಿನಪನಾ ಸುರಪನುಂ . . . ಕಾಪುರುಷರಂತೆ ತಲೆ ಕುಗ್ಗಿ ಕಾಣಿಸದೆಯುಂ (ಅರ್ಜುನವಿ. ೨೮-೫೨); ವಿದೂಷಕನಿಲ್ಲದೆ ರಾಜಾಧಿರಾಜನ ಸವಾರಿ ಹೇಗೆ ಪ್ರವಾಸರತವಾಗಬೇಕು? (ದೀಪಪ. II, ೨೩೪). ೩. ರಾಜರು ಮುಂತಾದ ಹಿರಿಯ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸುವಾಗ ಬಳಸುವ ಮಾತು; ಗಣ್ಯವ್ಯಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಗೌರವಾರ್ಥವಾಗಿ ಸಂಬೋಧಿಸುವಾಗ ಬಳಸುವ ನುಡಿ : ಪರಸ್ಥಳದ ವಿದ್ವಾಂಸರುಗಳ ಪರಿಚಯವನ್ನು ಸವಾರಿಗೆ ಮಾಡಿಕೊಡಲಾಯಿತು (ನಾಕಲಾ. ೧೦). ೪. ರಾಜರು ಮುಂತಾದ ಹಿರಿಯ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಆಗಮನವನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ಬಳಸುವ ಮಾತು : ಮಹಾರಾಣಿಯವರ ಸವಾರಿ ಚಿತ್ತೆ ದಯಮಾಡಿತು (ಚಿಕ್ಕದೇ. ೧೪೯). ೫. ಮೆರವಣಿಗೆ: 'ಜಂಬೂಸವಾರಿ' ಪರಾ. ೬. ಗಾಡಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಕಮಾನಿನಾಕಾರದ ಬಿದಿರಿನ ರಚನೆ : ಬಂಡಿಗೆ ಸವಾರೀ ಕಟ್ಟಿದ್ದರು. ಸವಾರಿಯ ಮೇಲೆ ಕೆಂಪುಪಟ್ಟೆಯ ಒಂದು ತೆಳುವಾದ ಗುಡಾರವನ್ನು ಬಿಗಿದಿದ್ದರು (ರಕ್ತಧ್ವ. ೧೨). **ಸಾರ್‌ಿ₆** : ೨. "ಸಾರಿಯೆನಲು ವಿಹಾರದೊಳ್" (ಕಶರ. ೧೦೬); ನೋಟಕಜನ . . . ಇಳೆಯಾಣ್ಮನ ಸಾರಿಯತುಲ ಸಂಭ್ರಮದ ನೋಡಲವಟ್ಟು ಸಂದಣಿಸಿದರು (ಕಂಪವಿ. ೨೨-೬೬); ಪರಮನಿತ್ರಲವಾರ ಮೋದದೆ ವೇದವಾಜಿಯ ಸಾರಿಯಂ ಭರದೆ ಮಾಡಲ್ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೪-೧೧-೬೨). **ಸ್ವಾರಿ** : ೨. ರಾಜನು ಸ್ವಾರಿಯ ಹೋಗಿಬರುವಾಗ (ಧ್ವರಪು. I. ೫೯); ದಾರಿಮಿನೊಳು ನೀಲಗಳ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಪಟ್ಟದ ಆನೆ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ವಿನೋದದಲಿ ಸ್ವಾರಿ ಹೊರಟಿರಲು (ಉಲ್ಲಿಮಾ. ೫೩-೬); ಭೇರಿ ನೌಬತ್ತು ನಗಾರಿವಾದ್ಯವು ಭಾರಿವೈಭವದಿಂದ ಕಂಸನ ಸ್ವಾರಿ ತೆರಳಿತು (ಕರ್ನಾಕ. ೬೬೫). ೩. ಅಲ್ಲಮಪ್ರಭು ಪ್ರಾಣ ಅತಿಸುಪ್ರವೀಣ ಉಲ್ಲಾಸದಿಂ ಸ್ವಾರಿ ಅಲ್ಲಾದುತಿರ್ದ (ಶರಲೀ. ೧೦೦-೧೮). ೪. ಬಹುದಿವಸದಿಂದ ಸ್ವಾಮಿಯವರು ಮೃಗಯಾವಿಹಾರಕ್ಕೆ ಸ್ವಾರಿಯಂ ಬೆಳೆಯಿಸಲಿಲ್ಲ (ಸೌಗಂಧಿ. ೪೭-೧೧); ಭೂಪರೊಡನೆ ಸಾರಿದರು ಚಾರಕರು ಮಿತಪರಿವಾರದೊಡವಾ ದ್ವಾರದಲಿ ನೃಪವೀರನೆನಿಪ ಪಲಾಂಡರಾಯನ ಸ್ವಾರಿ ನಿಂದಿಹುದೆನ್ನುತ (ಪಲಾಂಡು. ೧೦).

ಸವಾರಿಮಾಡು = ೧. ಪ್ರಾಣಿ, ವಾಹನ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ಸಂಚರಿಸು : ಓಡುವ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಕಂಡಾಗ ನಾನೂ ಸವಾರಿ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಚಪಲ ಮನಸ್ಸಿಗೆ (ಹುಚ್ಚುಹು. ೧೭); ಕುದುರೆ ಹಿಡಿದು ಸವಾರಿ ಮಾಡಲಾಗದ ರಾಜಾಧಿರಾಜರೆಲ್ಲ ಸತ್ತುಹೋದರು (ಕಜಕಾ. ೨೮೭). ೨. (ಆಲಂ) ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಚಲಾಯಿಸು ; ದಬ್ಬಾಳಿಕೆ ನಡೆಸು : ಅವನು ತನಗೆ ಖುಷಿ ಬಂದಂತೆ ನಮ್ಮ ಮೇಲೆ ಸವಾರಿ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾನೆ (ಪುನರು. ೬೧೯). ಸ್ವಾರಿಮಾರ್ಗ = ಸಂಚಾರದ ಮಾರ್ಗ ; ವಿಹಾರದ ದಾರಿ : ಆ ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಅನಿಮಿಷಯ್ಯಗಳೆಂಬ ಅರಸು ಸ್ವಾರಿಮಾರ್ಗವಾಗಿ ಬರಲು (ಶರಲೀ. ೧೦೦೦-೧೮ ವ). [<— ಪಾರ. ಸವಾರೀ, ಸುವಾರೀ; ಹಿಂ. ಸವಾರೀ, ಸ್ವಾರೀ; ಮರಾ. ಸವಾರೀ , ಸುವಾರೀ , ಸ್ವಾರೀ./ ತಮಿ . ಚಾರಿ]

ಸವಾರಿಗಾಡಿ (ನಾ). ೧. ಊರಿಂದ ಊರಿಗೆ ಪ್ರಯಾಣಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಗಾಡಿ ; ಕಮಾನುಗಾಡಿ : ತಿಪಟೂರು ಕುಣಿಗಲ್ಲುಗಳಿಗೆ ಈಗ ಸವಾರಿಗಾಡಿಗಳು ಹೋಗುತ್ತಿಲ್ಲ. ಸವಾರಿಗಾಡಿಗಳೇ ಊರಲ್ಲಿಲ್ಲ (ನನ್ನೂರು. ೩೧೩). ೨. ಒಂದು ಕುದುರೆಯ ಅಥವಾ ಒಂಟೆತ್ತಿನ ಗಾಡಿ; ಎಕ್ಕಾ: ಆ ಜಮೀನಿನಿಂದ ಬಂದ ಫಸಲನ್ನು ಮಾಲೀಕರು ದೂರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಮಾರಿ ತಮಗೆ ಬೇಕಾದ ಟೋಪಿ, ನಡಗೋಲು, ಸವಾರಿಗಾಡಿ, ಕಂಚಿನ ಪ್ರತಿಮೆ ಮೊದಲಾದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು (ಪುನರು. ೨೯೮). [ಸವಾರಿ + ಗಾಡಿ]

ಸವಾರಿಲಾಖೆ (ನಾ). = ಸವಾರಕಚೇರಿ : ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಸರ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲುವ ಪೊಗದಿ, ಕ್ಯಾವಲ್ರಿ ಎಂದರೆ ಸವಾರಿಲಾಖೆ, ಈ ಬಾಬುಗಳ ಖರ್ಚು ಹೊರತು . . . ೩½ ಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿ ಸಹ ಸಂದಾಯವಾಗಬೇಕೆಂದು ತೀರ್ಮಾನವಾಯಿತು (ಮಹಾವಂ. II, ೯೪). [ಸವಾರಿ + ಇಲಾಖೆ]

ಸವಾರುಜನ (ನಾ). ಅಶ್ವಾರೋಹಿಗಳಾದ ಸೈನಿಕರ ಸಮೂಹ ; ರಾವುತರ ಗುಂಪು : ಹೈದರಲ್ಲಿಖಾನರಿಗೆ . . . ಸವಾರುಜನ ೫೦ ಅಹಮಾಂ ಪ್ಯಾದಿ ಜನ ೨೦೦ ಸಹಾ ನೇಮಕವಾಗಿ ಪ್ರಾಬಲ್ಯಕ್ಕೆ ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು (ಹೈದರ. ೨೩). [< ಸವಾರ + ಜನ]

ಸವಾಲ್ 'ಸವಾಲು' ನೋ.

ಸವಾಲ್‌ಲಾವಣಿ 'ಸವಾಲುಲಾವಣಿ' ನೋ.

ಸವಾಲ್‌ಹಾಕು 'ಸವಾಲು' ಪರಾ.

ಸವಾಲಕ್ಷ, ಸವಲಕ್ಕೆ, ಸವಲಕ್ಷ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಲಕ್ಷ ಮತ್ತು ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಸಾವಿರ ; ಒಂದೂಕಾಲು ಲಕ್ಷ : ಆಕೆಯೆಂದಂತೆ ಧಾರಾಪುರವೆಂಬ ಹೆಸರ ಕರೆದು ನಡಸುತ್ತ, ಆಕೆಗೆ ಸವಾಲಕ್ಷದ್ರವ್ಯಮಂ ಕೊಟ್ಟು ಸುಖದಲ್ಲಿರುತ್ತ (ಭೈರಸೂ. I. ೮೯). ೨. (ಆಲಂ) ಅಪಾರವಾದ ಧನ ,— ಸಂಪತ್ತು : ಈ ಪ್ರಬಂಧಮಂ ತಿದ್ದಿ ಮುದ್ದಿಸಿ ಕೇಳ್ವರದು ಸವಾಲಕ್ಷಮೆನಗೆ (ನಂದಿಮೂ. ೧-೧೫). ೩. ಒಂದು ಲಕ್ಷ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಸಾವಿರ ಗ್ರಾಮಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಪ್ರದೇಶ : ಸವಾಲಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಸಕಲಶ್ರಮಂಗಳಲ್ಲಿದ್ದು ಭೋಗಿಸಿ . . . ವೃಥಾ ವೈಭವಕ್ಕೆ ಕೆಡುತ್ತಿದ್ದೆಯಲ್ಲಾ (ಮದೇನ. ೨೦೫-೬೧); ಹಿಮಗಿರಿಯ ದಾಂಟಿ ತಾಂ ತಿರುಗಿ ಬರುವಂ ಸವಾಲಕ್ಷ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಪರಮಮುನಿಗಳ ನೋಡಿ ತತ್ತ್ವಮಂ ಪೇಳ್ಪ ಮುಕ್ತಿಯನೊಲಿದು ಕೊಟ್ಟು ಬಳಿಕ (ಚಬಪು. ೬೨-೭). **ಸವಲಕ್ಕೆ** : ೩. ನಾಗವರ್ಮವಿಭು ಸಾಧಿಸಿದಂ ಸವಲಕ್ಕೆವಿಂಧ್ಯಮಂ (ನಾಂದೇಡ್. ೩-೧೪; 1047). **ಸವಲಕ್ಷ** : ೨. ಆಸೆಯನು ಅಳಿದಿತ್ತ ವೀಸವದು ಸವಲಕ್ಷ ಆಸೆ ತಾ ತೀರ್ದ ಬಳಿಕಿತ್ತ ಲಕ್ಷವದು ವೀಸದಿಂ ಕಷ್ಟ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೬೪೧). [< ಸಂ. ಸಪಾದಲಕ್ಷ]

ಸವಾಲಕ್ಷದೇಶ (ನಾ). = ಸವಾಲಕ್ಷ೩ : ಕ್ಷೋಣಿಪ ಸವಾಲಕ್ಷದೇಶಪತಿ ಮಹಾದೇವ ರಾಣಿಯರು ಬಸವಂಗೆ ಮುಳಿದರಿದು ಬಂದು ಕಲ್ಯಾಣದೊಳು ಕಟ್ಟಿಗೆಯ ಹೊತ್ತು ಶರಣರ ಸೇವೆಯಂ ಮಾಡುತಿರೆ (ವೀಶೈಪು. ೮-೨-೬೧). [< ಸಂ. ಸಪಾದಲಕ್ಷದೇಶ]

ಸವಾಲು, ಸವಾಲ್ (ನಾ). ೧. ಕೇಳುವಿಕೆ ; ಪ್ರಶ್ನೆ ; ವಿಚಾರಣೆ : ಹಿಂದಿನ ಮನೆ ರಿಂದಮ್ಮ ಆಚೆಮನೆ ಅಕ್ಕಮ್ಮ ಎಲ್ಲರೂ ಮಾಡೋಲ್ಲವೇ ಅಂತಾ ತಾನೆ ನಿಮ್ಮ ಸವಾಲು? (ಹಸ್ತೋಂದ. ೫೪); ಹೀಗೆ ಸವಾಲು ಮುಗಿದುಹೋಗಿತ್ತು. ಅವಳಿಂದ ನಿಟ್ಟುಸಿರನ್ನು ತಂದಿತ್ತು – ತುಂಬಿದ ಬಲೂನಿನಿಂದ ಗಾಳಿ ಹೋದಂತೆ (ರಂಗನಾ. ೨೧೦). ೨. ಹೇಳಿಕೆ; ನಿರೂಪಣೆ: ಬರವಣಿಗೆಯ ಮೂಲಕ ಸವಾಲುಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸಿಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಕೋರ್ಟಿನವರು ಆಜ್ಞಾಪಿಸಬಹುದು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೩೦). ೩. ಸ್ಪರ್ಧೆ, ವಿವಾದಗಳಿಗೆ ನೀಡಿದ ಕರೆ ,— ಆಹ್ವಾನ : ಇದು ನಿನ್ನ ಮನಃಶಕ್ತಿಗೆ ಹಾಕಿದ ಸವಾಲು ಅಂತ ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಅದನ್ನು ಕಾರ್ಯತತ್ಪರತೆಯಿಂದ ಎದುರಿಸಬೇಕು (ದೂರಸ. ೨೪೮); ಈ ಸಮಸ್ಯೆ ಅವನ ನಿಲವಿಗೊಂದು ಸವಾಲಾಗಿತ್ತೆಂಬ ವಿಷಯ ಸುಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿತ್ತು (ಪುನರು. ೪೨೭). ೪. ಸಾಧ್ಯ; ಶಕ್ಯ: ನೋಡಲಿಕೆ ಯಂತ್ರವಿದೆ. ಮನುಜನದೆ ತಳಪಾಯ ಭಾವಶುದ್ಧಿಯನಳೆಯಲಾವ ಮಂತ್ರ-ಸವಾಲು? (ನಲಮು. ೬೭-೧೧). ೫. (ಹರಾಜಿನಲ್ಲಿ ಏರಾಟದ) ಬೇಡಿಕೆ; ಮನವಿ: 'ಸವಾಲುದಾರ' ಪರಾ. ೬. "ಕೊಡಲು ಒಪ್ಪಿ ಹೇಳಿದ ಬೆಲೆ, ಸವಾಲು" (offer. ಪತ್ರಿಸ. ೫೮). **ಸವಾಲ್**: ೩. ಸವಾಲ್‌ಗೆ ಧಡಸವಾಲ್ ಹಾಕೋಕೆ ತಕ್ಕ ಗೈರತ್ ಇಲ್ದೆ ಹಾಕ್ತಾರಾ (ಭೀಮಕಾ. ೨).

ಸವಾಲುಮಾಡು, ಸವಾಲ್‌ಮಾಡು = ೧. "ಆಕ್ಷೇಪವೆತ್ತು, ವಿವಾದಕ್ಕೆ ಕರೆ, ಸವಾಲು ಮಾಡು ; ಆಹ್ವಾನಿಸು (ಉಕ)" (challenge. ಪತ್ರಿಸ. ೧೪). ೨. ಹರಾಜಿನಲ್ಲಿ ಏರಾಟದ ಬೇಡಿಕೆಮಾಡು :"ಇಷ್ಟು ಬೆಲೆ ಕೊಡುವೆನೆಂದು ಹೇಳು; ಸವಾಲುಮಾಡು ; (ಹರಾಜಿನಲ್ಲಿ) ಬೆಲೆ ಕೂಗು" (Bid. ೫೦೯); ಈ ದಿನ ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಪಂಚಾಯ್ತರ ಇದ್ರು ಬಹಿರಂಗ ಹರಾಜು ಮಾಡ್ತವ್ರೆ. ಯಾರ್ಯೇನಾದ್ರೂ ಸವಾಲ್ ಮಾಡಬ್ಹೆದು (ಅನ್ನಾವ. ೧೨). **ಸವಾಲುಹಾಕು, ಸವಾಲ್‌ಹಾಕು** = ೧. ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡು ; ವಿಚಾರಿಸು; ಕೇಳು: ದಿನದ ಬದುಕೇ ಭಾರವಾದ ಜನಕ್ಕೆ ಇದೆಲ್ಲಾ ಏಕೆ ಬೇಕು ಎಂದು ಮತ್ತೊಂದು ಧ್ವನಿ ನನ್ನೊಳಗೇ ಸವಾಲು ಹಾಕಿತು (ಹಂಸಗೀ. ೧೭); ಯಾವನೋ ರಾಜಂ ವಿಷಯ ಮಾತಾಡೋವನು? ಎಂದು ಸವಾಲ್ ಹಾಕಿದ (ಸ್ವಾಮಿಸ್ವೇ. ೪೮). ೨. ಸ್ಪರ್ಧೆ, ವಿವಾದಗಳಿಗೆ ಕರೆ ,— ಆಹ್ವಾನಿಸು : ಶಿವನಿಗೂ ಸವಾಲು ಹಾಕುವ ಸತ್ಕೋತ್ಕರ್ಷ ಉರಿಲಿಂಗಪೆದ್ದಿಯದು (ಶರಚ. ೫೦೦); ಆಗಾಗ್ಗೆ ಒಂದು ಗರಡಿಯವರು ಮತ್ತೊಂದು ಗರಡಿಯವರ ಮೇಲೆ . . . ಸವಾಲ್‌ಹಾಕುವುದು ಇವೆಲ್ಲ ಸರ್ವೇಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿತ್ತು (ಭೀಮಕಾ. ೮). **ಸವಾಲಿಸೆ** = ಸವಾಲುಹಾಕು೧: ಖಾಯಿಲೆಯ ಖೈದಿಯೊಬ್ಬ ಸವಾಲಿಸದನು (ಪುನರು. ೫೦೪). [<— ಅರ. ಸವಾಲ್, ಸುಆಲ್; ಪಾರ. ಸುವಾಲ್, ಸುಆಲ್; ಹಿಂ. ಸವಾಲ್, ಸುವಾಲ್; ಮರಾ. ಸವಾಲ್]

ಸವಾಲುಜವಾಬು (ನಾ). ೧. ಪ್ರಶ್ನೆ ಮತ್ತು ಉತ್ತರ ; ವಾದವಿವಾದ : ಇಬ್ಬರೂ ಕೂಡಿದಾಗ ಸವಾಲು-ಜವಾಬಿನ ಏರಾಟ ನಡೆದು ಮಜಲು ಬಹಳೇ ರಂಗಾಗುವುದು (ದಾಸಸು. ೫೨). 'ಜವಾಬ್‌ಸವಾಲ್' ಪರಾ. ೨. ಲಾವಣಿಯ ಒಂದು ಪ್ರಭೇದ; ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಾಡು: 'ಸವಾಲು ಪದ', 'ಸವಾಲುಲಾವಣಿ' ಪರಾ. [ಸವಾಲು + ಜವಾಬು./ ಅರ. ಹಿಂ. ಸವಾಲ್‌ಜವಾಬ್; ಪಾರ. ಸುಆಲ್‌ಜವಾಬ್, ಸುವಾಲ್‌ಜವಾಬ್]

ಸವಾಲುದಾರ (ನಾ). ಹರಾಜಿನಲ್ಲಿ ಬೆಲೆ ಏರಿಸಿ ಕೂಗುವ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಮಾದಕದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾರಾಟ ಮಾಡುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಹೆಚ್ಚಿನ 'ಸವಾಲು'ದಾರರುಗಳಿಗೆ 'ಲೈಸೆನ್ಸು'ಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದು ಒಂದು ಪಾಪವೆಂದು ಭಾವಿಸಿದ್ದರು (ಭಾಗ್ಯಶಿ. ೮೮). [ಸವಾಲು + -ದಾರ]

ಸವಾಲುಪದ (ನಾ). ಪ್ರಶ್ನೆಹಾಕುವ ಹಾಡು; ಸವಾಲು ಜವಾಬಿನ ಪದ ,— ಹಾಡು: ಅವರು ಹಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಸವಾಲುಪದಗಳಿಗೆ ಇವನೂ ದನಿಗೂಡಿಸುವನು (ಚಳುಮು. ೩). 'ಸವಾಲುಜವಾಬು', 'ಸವಾಲುಲಾವಣಿ' ಪರಾ. [ಸವಾಲು + ಪದ]

ಸವಾಲುಲಾವಣಿ, ಸವಾಲ್‌ಲಾವಣಿ (ನಾ). = ಸವಾಲುಜವಾಬು ೨: ಸವಾಲುಲಾವಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ವೀರವಾದಗಳು ಮುಂದುವರಿದು ಆಣೆಗಳನ್ನು ಇಡುವುದೂ ಉಂಟು (ಕರ್ಣಾಸಂ. ೩೩). **ಸವಾಲ್‌ಲಾವಣಿ** : ಮೂರನೆಯದು ಸವಾಲ್‌ಲಾವಣಿಗಳು – ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರರೂಪವಾದವು (ಕರ್ಣಾಸಂ. ೩೧). [ಸವಾಲು + ಲಾವಣಿ]

ಸವಾಸೇರು, ಸವ್ವಾಸೇರು (ನಾ). ೧. ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಪ್ರಮಾಣದ ಅಳತೆ; ಒಂದೂಕಾಲು ಸೇರು: ಮುಂದೆ ಸವಾಸೇರು ಮೂವತ್ತೆರಡು ಚತುಃಷಷ್ಟಿಯರ್ಧ ಸೇರರ್ಧಪಾವು ಸಂಧಿಸಿದ ಸೇರು ನಾಲ್ವತ್ತು ಗದ್ಯಾಣಮಂ ಬಾಧಿಹದು (ಭಾಸ್ಕರ. ೬೫-೮); ಶೆಟ್ಟಿ ಸವಾಸೇರು; ಲಿಂಗ ಅಡಿಸೇರು (ಗಾದೆ). **ಸವ್ವಾಸೇರು** : ೧. ಯಾಚಕಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿದಿನ ಸವ್ವಾಸೇರು ಅಕ್ಕಿ ಬೇಳೆ ಹಿಟ್ಟು ಮೊದಲಾದ ಪಾಕನಿಷ್ಪತ್ತಿಗೆ ಬೇಕಾಗುವ ಸಾಮಾನುಗಳು ಸಿಗುವಂತೆ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ (ಮಂಜುಳ. ೧೩). ೨. (ಆಲಂ) ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯಶೀಲಸ್ವಭಾವದ ವ್ಯಕ್ತಿ (?) : ನೀ ಸೇರ ಆದರೆ ಆಕೀ ಸವ್ವಾಸೇರು (..ಷಪ. II, ೨೨೪). [ಸವಾ + ಸೇರು]

ಸವಿ$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ರುಚಿಯನ್ನು ನೋಡು, — ಪರೀಕ್ಷಿಸು; ಆಸ್ವಾದಿಸು: "ಸವಿ – ಖಾದನಪರೀಕ್ಷಾಯಾಂ" (ಶಮಧಾ); ತುತ್ತು ತುತ್ತಿಗೆ ಸವಿದು ತಣಿಯದೆ ಕಾರಿಕಾಲಮ್ಮ ಮುತ್ತ ಮಾವಿನ ಹಣ್ಣನೀಯಲು (ಬಸವ. ೧೫-೨೫). ೨. ತಿನ್ನು; ಉಣ್ಣು; ಮೆಲ್ಲು : ದರಿದ್ರತಾದ್ರುಮದ ಪಣ್ಪಲಮಂ ಪಲಕಾಲಂ ಪಲರೊಳಂ ಸವಿದು (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೬೬ ವ); ರಸಂದೆಗೆವ ದನಿ ನಿಮಿರೆ ನಾಲಿಗೆ ಚಿಗುರುತ್ತಿರೆ ಸವಿದುದೊಂದು ಗಿಳಿ ತನಿವಣ್ಣಂ (ಗಿರಿಕ. ೨-೩೯); ಕ್ಷುಧೆ ಇಲ್ಲದ ಮನುಜ ಅಮೃತಾನ್ನ ಸವಿದಪನೆ (ಪುರಂದ. ೨-೪೪-೨). ೩. (ರುಚಿಕರವಾದ ರಸವನ್ನು) ಕುಡಿ ; ಪಾನಮಾಡು; ಈಂಟು : ಸವಿವೊಡೆ ಮಧುರರಸಂಬೋಲ್ ಕಿವಿಗಿನಿದಾಗಿರ್ಪ ವಚನವಿರಚನೆ ಮಧುರಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೬೦); ಒಂದೆ ಪಣ್ಣ ರಸಮಂ ಸವಿದಾಟಿದೆ ಚಂಚುವಂ ಕೆಲಕ್ಕುಯ್ವುದುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೬೩); ನಂಬಿ ಗುರುದೈವವನಗಸ್ತ್ಯಮುನಿಯು ತಾನಂಬುಧಿಯ ಸವಿದ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೪೭). ೪. (ಸುಖ, ಸಂತೋಷ ಮುಂತಾದುವನ್ನು) ಅನುಭವಿಸು ; ಭೋಗಿಸು: ನೆನಹು ನಿಲುಕದ ಸುಖದ ಸುಗ್ಗಿಯಂ ಸವಿದನೀಶನ ಕುಮಾರಂ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೨-೧೭); ಪ್ರಿಯನ ಪರಿಹಾಸಕ್ಕೆ ಈ ಮುಗ್ಧೆ ಯಾವ ಉತ್ತರವನ್ನೂ ಕೊಡದೆ, ಅದರ ಸೊಗಸನ್ನು ಮೌನವಾಗಿ ಸವಿದಿದ್ದಳು (ಕಾವ್ಯಸ. ೪೯); ಇಂತಹ ಸುಂದರವಾದ ದೃಶ್ಯವನ್ನು ಸವಿಯಬೇಕಾದರೆ ಕವಿಹೃದಯ ಇರಬೇಕು (ಆಲಹೂ. ೯೬). ೫. ಸೇವಿಸು; ಸೇವನೆಮಾಡು; ಸ್ವೀಕರಿಸು: ಭಕ್ತಿಹೀನನ ದಾಸೋಹವ ಸದ್‌ಭಕ್ತರು ಸವಿಯರು (ಬಸವ. ೬೦೯); ನಿಜಜಂಗಮಪ್ರತತಿ ಸವಿದು ಮಿಕ್ಕಮಿತಪ್ರಸಾದವ ಸವಿದು ಸವಿದೋಲಾಡುತಿಪ್ಪಾ ಸವಿ ದೊರಕಿದಡೆ ಸಾಕು (ಬಸವು. ೧೦-೪೯). ೬. ಸಂತೋಷ ಪಡು; ನಲಿ: ಸವಿದು ಸೋಡುತ್ತಿರಲು ಕಣ್ಗೆ ಪೊಣ್ಮುವ ಪುಳಕ ಜಿವರೊಗಲುವುಕ್ಕುವಾನಂದಾಶ್ರು ತಂಬೆಲರು ಕವಿವ ಪರಿಣಾಮವಂ ಕಂಡು (ಹಚಕಾ. ೫-೫೯).

ಸವಿಸವಿ$_1$ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಸವಿಸವಿದು ಬಿಕ್ಕಬಿಕ್ಕನೆ ಸವಿನೋಡೆನ್ನಾಣೆಯೆಂದು ರಕ್ಕಸಿಗಮವಂ ಸವಿದೋಜೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೫೭); ಗುರುವಿಂಗೆ ಕೊಡುವುದು ಅರ್ಪಿತವೆ ಸವಿಸವಿದು ಕೊಡಬೇಕಲ್ಲದೆ (ಬಸವ. ೭೭೭); ಮಜಿಪೆಯ ಮಬ್ಬು ಕವಿದುದು ಕರ್ಣನಾಡಿದ ಮಾತ ಸವಿಸವಿದು (ಕುಮಾವ್ಯಾ. ೫-೧೧). [ದೇ. ‖ತಮಿ. ಚುವೈ; ಮಲ. ಚುವೆ; ತುಳು. ಸವಿಪು]

ಸವಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ರುಚಿ ; ಸ್ವಾದ : ಪಗೆ ಪೊಲ್ಲ ಪಾಂಡುನಂದನರೊಳಹೀಂದ್ರಕೇತನನ ಜೂದಿನ ಗೆಲ್ಲಮದೆಂತುಟೆನ್ನ ನಂಜಿನ ಸವಿಯೆಂತುಟೆಂದೊಡಿನಿಸಂತದೊಳಂತಕನಲ್ಲಿ ಗಟ್ಟುಗುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೭೫); ಒಡೆತ್ತ ಬಲ್ಲುದು ಅಪಲಕ್ಕಿಯ ಸವಿಯ (ಬಸವ. ೯೮). ೨. (ಸಂಗೀತ, ಸಾಹಿತ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿಗಳ) ಮಾಧುರ್ಯ; ಮಧುರತೆ; ಇಂಪು: ಸವಿಗಿಂಬಾಗಿ ರತರಾಗದುರುಳಿವೊಲಾಗೆ ಕರಂ ಬೀಗಿ ಬಾಯ್ಗಳಂ ಚುಂಬಿಸಿದರ್ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೬೭೭ ತಿಪ್ಪಣಿ); ನೆಟ್ಟನೆ ತಾಂ ಸವಿಯೊಳೊಂದಿರೆ ಭೋಜನಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೧೪೭); ತುಪ್ಪದ ಸವಿಗೆ ಅಲಗ ನೆಕ್ಕುವ ಸೊಣಗನಂತೆನ್ನ ಬಾಳುವೆ (ಬಸವ. ೩೫). ೩. ಸಿಹಿ; ಸ್ವಾದು : "ಮಧುರಮೆನೆ ಸವಿಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೬೫-೫); ಬೆಲ್ಲದ ಸವಿಯ ಸಿಂಹದ ಕೇಸರದ . . . ಕೂಟದಂತೆ ಮಹಾಪುರುಷರ ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವದೊಳಾದ ಕೂಟಮುಮತಿಶಯಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೧೯೯); ಸಂದುಸಂದನು ಕಡಿದು ತಂದು ಗಾಣದಲಿಕ್ಕಿ ಅರೆದಡೆ ಬೆಂದು ಪಾಕಗೊಳ ಸಕ್ಕರೆಯಾಗಿ ನೊಂದೆನೆಂದು ಸವಿಯ ಬಿಟ್ಟಿತ್ತೆ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೨೮-೫೮); ಸವಿಯು ಸಕ್ಕರೆಯೊಳಗೊ ಸಕ್ಕರೆಯು ಸವಿಯೊಳಗೊ ಸವಿಯು ಸಕ್ಕರೆ ಎರಡು ಜಿಹ್ವೆಯೊಳಗೊ (ಕನಕ. ೬೮-೨); ಕಬ್ಬು ಡೊಂಕಾದರೆ ಸವಿ ಡೊಂಕೇ? (ಗಾದೆ). ೪. ಮಧುರವಾದುದು ; ಇನಿದಾದುದು ; ರಸವತ್ತಾದುದು : ಅಗಲವೂದ ಹಂಸನನಖಸಲ್ ಪದೆದೆಳಸುವ ಪೆಣ್ಣಂಚೆಯ ಪದ ಕೊರಲಿಂಚರದ ಸರಮೆ ಸವಿ ಕಿವಿಗಿದಜೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೫೭); ನುಡಿ ಸವಿ ನೋಟವೊಂದು ಸವಿ ಸೋಂಕು ದಿಟಂ ಸವಿ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೫೫); ಕಿವಿಸವಿ ದನಿ ಕಣ್ಸವಿ ರೂಪವಧರಿಸಲೆ ಗಜವೆಡಂಗ (೧ಬಿತೋಟ. ೨-೫೨); ಹಣ್ಣು ಸವಿ ಎಂದಡೆ ವೃಕ್ಷದ ಶಾಖೆಯ ಸಂಗದಿಂದಲ್ಲದೆ ಬೆಳೆಯದು (ಶೂನ್ಯಸಂ. ೨೭೦-೪೪); ತಾಯಿಗಿಂತ ಹಿತವರಿಲ್ಲ ಸಕ್ಕರೆಗಿಂತ ಸವಿ ಇಲ್ಲ (ಗಾದೆ). ೫. ಹಿತವಾದುದು ; ಪ್ರಿಯವಾದುದು ; ಆಪ್ಯಾಯಮಾನವಾದುದು : ವಿವಿಧ ಮೋಕ್ಷಾನುಭವಸುಖದಿಂ ಸವಿಯೆನಗೆ ಖಗಮೃಗಭುಜಗಮುಖಭವಭವಂಗಳೊಳಾದೊಡಂ (ಬಸವು. ೧೦-೪೯); ಎರಡನೆಯವರ ನಾಶದ ತಳಹದಿಯ ಮೇಲೆಯೇ ನನ್ನ ಅಸ್ತಿತ್ವದ ನೆಲೆಯಿದ್ದರೆ, ಅದಕ್ಕಿಂತ ಸಾವೇ ಸವಿಯೆಂದು ನಾನು ತಿಳಿಯುವೆ (ಪ್ರನಾಕೋ. ೧೨೫). ೬. ಮಧುರವಾದ ಪದಾರ್ಥ ; ಇನಿದಾದ ಪದಾರ್ಥ : ಕುಮಾರನಂ ಕಣ್ಸವಿ ನೋಡಿ ತೆಗೆದಪ್ಪಿ ಮುಂಡಾಡಿ ಕೊಂಡಾಡಿ ಸವಿಗಳನೂಡಿ ಸುಕುಮಾರತೆಯನುಡಿಸಿ (ನಂಬಿರ. ೨-೧೦೦). ೭. ಸಾರ; ಸತ್ತ್ವ: ಬಿರಿಯಲ್ ಪೊಂಗಿದ ಪಣ್ಗಳ ಸಿರೆಯರಿದಲ್ಲಿರಿಸಿ ಚಂಚುಪುಟದಿಂ ಸವಿಯಂ ಬರೆತೆಗೆದು ತಣಿದು ತವಕಮನರಳ್ಚುತ್ತಿರೆ ಮೆಚ್ಚಿದುದಾಮ್ರದೊಳ್ ಶುಕನಿಕರಂ (ಗಿರಿಕ. ೨-೩೮); ನಮಗಿಂತ ಹೇಳಲಾಗದಷ್ಟು, ತಾಳಲಾಗದಷ್ಟು ಹೆಚ್ಚು ಸವಿಯನ್ನು ಹೀರುತ್ತಿರುವಿರಿ ನೀವು ನಿಂತ ನೆಲದಿಂದ! (ಕಲ್ಕ್ಯೇಲ. ೬೨-೬). ೮. ಹಾಲು; ಕ್ಷೀರ : 'ಸವಿಗಡಲ್' ಪರಾ. ೯. ಸೊಗಸು ; ಸೊಬಗು : ಇರ್ವರುಂ ಸಮಸುಖಸರೋನಿಧಿಯೊಳೊಪ್ಪಿರಲು ಶರ್ವನಂ ಸುಖದ ಸವಿ ಹತ್ತಸಾರುತ್ತಿರಲು (ನಂದಿರ. ೧೧-೧೩೮); ನಾನು ಪಾರ್ವತಿಯನ್ನೂ ಮದುವೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಕೂಡದೇಕೆ? ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಜೀವನದ ಸವಿಯನ್ನು ಕಾಣಕೂಡದೇಕೆ? (ನಿರಾತ. ೪೧). ೧೦. ಸೊಗಸಾದುದು ; ಸೊಬಗಿನಿಂದ ಕೂಡಿದುದು : ಅಸಿಯ ಜವ್ವನೆಯರ ಸಂಗಸುಖ ಬಹುಸವಿಯೆಂದು ತಲೆದೂಗುತಿಪ್ಪುವು ನೋಡಾ ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳು (ಅಖಂಡೇ. ೭-೫). ೧೧. ಆಸೆ ; ಚಪಲ ; ಬಯಕೆ : ಗಾಂಗೇಯನಿರ್ದಂತೆ ನೋಡ ಮರುಳ್ ಶಂತನು ತನ್ನದೊಂದು ಸವಿಗಂ ಸೋಲಕ್ಕಮಿತ್ತಂ ನಿಜಕ್ರಮಮಂ ತನ್ನಯ ಬೇಟದಾಕೆಯ ಮಗಂಗಂಬೊಂದಪಖ್ಯಾತಿ ಲೋಕಮನಾವರ್ತಿಸೆ ಬಟ್ಟೊಡೆನ್ನ ಕುಲಮುಂ ತಕ್ಕೂರ್ಮೆಯುಂ ಮಾಸದೇ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೭೧); ಒಡಲ ಕಳವಳಕ್ಕೆ ಬಾಯ ಸವಿಗೆ ಬಯಸಿ ಉಂಡೆನಾದರೆ ನಿಮ್ಮ ತೊತ್ತಿನ ಮಗನಲ್ಲಾ (ಬಸವ. ೭೮೪); ಸವಿಗಳಂ ದೃಷ್ಟವಾಗದವಂ ಸವಿಗಳಂ ಬಿಟ್ಟಡೊಲಿವವನು (ಬಸವು. ೫೧-೪೯). ೧೨. ಆನಂದ ; ನಲಿವು : ನಿಜಜಂಗಮಪ್ರತತಿ ಸವಿದು ಮಿಕ್ಕಮಿತಪ್ರಸಾದವ ಸವಿದು ಸವಿದೋಲಾಡುತಿಪ್ಪಾ ಸವಿ ದೊರಕಿದಡೆ ಸಾಕು (ಬಸವು. ೧೦-೪೯). ೧೩. ಪ್ರಿಯನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಹಿತಕರನಾದವನು : ಸವಿಯೆ ಸುಖವೆ ಕಣ್ಣೆ ಗತಿಯೆ ಮತಿಯೆ ಕರುಣಿಸೆಂದೆನುತ್ತ ತವರೆ ತಾಯೆ ತಂದೆ ಬಂಧು ಕುಲವೆ ಕರುಣಿಸೆಂದೆನುತ್ತ (ನವುರ. ದೇ. ೧೯೯-೯). ೧೪. (ಆಲಂ) ಆಯುಧ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಹೊಡೆತದ ಪ್ರಭಾವ, — ಪರಿಣಾಮ : ಕೊಳನಂ ಪೊಱಮಡು ತೋಱಿದಪೆನೆನ್ನ ಕೊಂತದ ಸವಿಯಂ (ಗದಾಯು. ೭-೩); ಸಾಜು ನೀ ಬರಹೇಳು ಕೀಚಕವೈರಿಯನು ಪಡಿಸಣವ ನೋಡಲಿ ಭೂರಿಬಾಣದ ಸವಿಯನು (ಕುಮಾವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೦-೫೨).

ಸವಿಸವಿ$_2$ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಸವಿಷಮಿದೆಂಬುದನಱಿಯದೆ ಸವಿಸವಿಯೆಂದನುಭವಿಪ್ಪ ಜೀವಕ್ಕಿಂತೀ ಭವಸುಖಮಸುಖಮೆ ನಿಖಿಳಮನವಟಯ್ಸುಗುಮಲ್ತೆ ಬಳವದಘವಿಳಸಿತಮಂ (ವರ್ಧಪು. ೧೪-೮೯); ತಾನು ಹಸಿದು ಬರುವೆನೆಂದು ತಿಳಿದು ಸವಿಸವಿಯಾದ ಅಡುಗೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು . . . ಕುಳಿತದ್ದು ಶ್ಯಾಮರಾಯನನ್ನು ಮೂಕವಿಸ್ಮಿತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದವು (ದೀಪಪ. II. ೧೩೭). **ಸವಿತಕ್ಕೊಳ್ಳು** = ಸ್ವಾದವನ್ನು ಪಡೆ; ರುಚಿಯನ್ನು ಹೊಂದು: ಬಾಯೊಳಗೆ ತಿನ್ನುವ ವಸ್ತು ಇರುವಾಗ ನಾಲಿಗೆಯೂ ಅಂಗಳೂ ಅದರ ಸವಿ ತಕ್ಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೮೫). **ಸವಿಮಾಡು** = ೧. ರುಚಿಕರವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು; ರಸವತ್ತಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು: ವರಕುಮಾರನ ಶಿರವನರಿದಟ್ಟು ಸವಿಮಾಡಿ ಹರನಿಗುಣಲಿತ್ತು (ಅಚುತ್ರಿ. ೧೪). ೨. ಹಿತವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಆಪ್ಯಾಯಮಾನಗೊಳಿಸು : ಸವಿಮಾಡಿ ತಂದೆಯ ಕೂಡದ ನುಡಿವರು ತವಗಯ್ಯ ಹೇಳಿ ಲಾಲಿಪರು (ಭರಪ. ೪೫-೩೭). **ಸವಿಯಾಗು** = ೧. ರಸಭರಿತವಾಗು; ರುಚಿಕಟ್ಟಾಗು:

ಸವಿಯಾದಡುಗೆಗಳಿಂತಿವೆ ಸವಿಯಾದವೆನುತ್ತಮುಣ್ಬರಿತರ ಬ್ರತಿಗಳ್ (ಸಮಪ. ೬-೧೪); ಶಲ್ಯನ ಬಲದಡಗು ಸವಿಯಾಯ್ತು ಜಂಬುಕ ಕಾಕಸಂತತಿಗೆ (ಕುಮಾ.ದ್ರೋ. ೬-೫); ಕಂಡದ್ದು ಕನಸಾಗಿ ಉಂಡದ್ದು ಸವಿಯಾಗಿ . . . ಕಂದಯ್ಯ ಮಾಡೊ ನಿದ್ದೀಯ (ಹಳ್ಳಿಯ. ೭೮). ೨. ಇಂಪಾಗು ; ಇನಿದಾಗು : ಆಗ ಧರೆ ಕಾಣೇತು ಬಲು ಚಿಕ್ಕದಾಗಿ ಆ ಗಲಭೆ ಗುಲ್ಲು ಕೇಳಿಸಿತು ಸವಿಯಾಗಿ (ಕವಿಪ್ರ. ೯-೩). ೩. ಪ್ರಿಯವಾಗು; ಹಿತವಾಗು: ಬಲ್ಮೆಗಂ ಬಸನಕ್ಕಂ ಸವಿಯಪ್ಪ ಕಿಱುವೇಂಟೆಯುಂ ಪೆರ್ವೇಂಟೆಯುಮಲ್ಲದುೞಿದ ಬೇಂಟೆಯಂ ಬೇಂಟೆಯೆನ್ನಂ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೪೬ ವ); ಬೆಳಗು ಬಿದ್ದ ಸ್ವಪ್ನದ ಮಧುರ ಸ್ಮೃತಿಯಂತೆ ಎಲ್ಲವೂ ಸವಿಯಾಗಿ ತೋರಿತು (ನಿರಾಘ. ೫೫). **ಸವಿಹತ್ತು** = ೧. ರುಚಿಕರವಾಗು; ಸ್ವಾದುವಾಗು: ಅದು ಗೋದಿರೊಟ್ಟಿಯ ಹಾಗೆ ಸವಿಹತ್ತುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯು. ೩. ೩-೭೮). ೨. ರುಚಿಹತ್ತು ; ಅತ್ಯಾಸಕ್ತಿಯುಂಟಾಗು : ಒಮ್ಮೆ ತುಡುಗುಡಕ್ಕಿದರೆ ಮುಂದೆ ಅದರ ಸವಿಹತ್ತುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯು. ೩. ೩-೩೭೮). **ಸವಿಹೀರು** = ಸಾರವನ್ನು ಹೀರು ; ಸತ್ತ್ವವನ್ನು ಆಸ್ವಾದಿಸು : ನಿಮಗೆ ಸವಿಹೀರಲು ಬೇಡವೆಂದವರಾರು? ಮುಳ್ಳುಬಳ್ಳಿಗಳೆ. ನೀವು ನಮಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿಯೇ ಸವಿಹೀರಿರಿ (ಕಲ್ಲೋಲ. ೬೨-೧೫). [< ಸವಿ$_1$./ ತಮಿ. ಚುವೈ; ಮಲ. ಚುವ; ತುಳು. ಸವಿ, ಸಬಿ, ತಬಿ; ತೆಲು. ಚವಿ; ಕೋತ. ಚಯ್ಕ್; ಕೋಲಾ. ಸವ್ಚಿ; ನಾಯ್ಕಿ. ಸವದ್]

ಸವಿಕಲ್ಪ (ನಾ). [ಯೋಗ] ಸಮಾಧಿಯ ಎರಡು ಬಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಸವಿಕಲ್ಪವೆರಡು ಮತ್ತವಿಕಲ್ಪಮೊಂದಿಂತು ತ್ರಿವಿಧರೂಪಾಗಿ ವಿರಾಜಿಪಾ ಪ್ರವಿಮಲಮಾದ ಸಮಾಧಿ ಷಡ್ವಿಧಮಾದ ವಿವರವನರಿಯಬ್ಬಲೋಚನೇ (ವೇದಾಂತ. ೩-೧೬-೫); ಸಮಾಧಿಯೆಂಬ ಯೋಗವು ಸಂಪ್ರಜ್ಞಾತ, ಅಸಂಪ್ರಜ್ಞಾತ . . . ಅಥವಾ ಸವಿಕಲ್ಪ ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪವೆಂದು ಎರಡು ಪ್ರಕಾರವು (ಹಿಂದಸಾ. ೧೦೬). [ಸಂ.]

ಸವಿಕಲ್ಪಕ (ನಾ). = ಸವಿಕಲ್ಪ : ಧ್ಯಾನನಿಶ್ಚಲವೇ ಸಮಾಧಿಯದೇ ನಿದಾನಿಸಲಾಱು ಭೇದವು ಮಾನನಿಧಿ ಸವಿಕಲ್ಪಕವು ಕಿಳಿ ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪಕವು (ಅಮೃತ. ೬-೫೫); ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಜ್ಞಾನವು ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪಕ. ಸವಿಕಲ್ಪಕವೆಂದು ಎರಡು ಪ್ರಕಾರವಾಗಿರುವುದು . . . ವಿಶೇಷ್ಯವಿದು, ವಿಶೇಷಣವಿದು, ಸಂಬಂಧವಿದು ಎಂದು ತಿಳಿಯುವ ಜ್ಞಾನ ಸವಿಕಲ್ಪಕ (ಹಿಂದಸಾ. ೧೩೮). [ಸಂ.]

ಸವಿಕಲ್ಪಸಮಾಧಿ (ನಾ). = ಸವಿಕಲ್ಪ : ಸವಿಕಲ್ಪಸಮಾಧಿಯೆಂದರೆ ಜ್ಞಾತೃ ಜ್ಞಾನ ಜ್ಞೇಯಯೆಂಬ ತ್ರಿಪುಟಿಯಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಕೊಂಡುಯಿರುವಹುದು (ಈಶ್ವಸ್ವ. ೨೧-೧೩). 'ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪಸಮಾಧಿ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸವಿಕೂಟ 'ಸವಿಗೂಟ' ನೋ.

ಸವಿಗಂಪು (ನಾ). ಸುವಾಸನೆ ; ಪರಿಮಳ : ಪೂಮಾಲೆಯ ಪರಿಮಳದೆ ಸುಯ್ಯ ಸವಿಗಂಪನೊಡಗಲಿಸಿ ಮಧುಕರಾಂಗಳಂ ಮರುಳ್ಗೊಳಿಸಿಯುಂ (ಕುಸುಮಾ. ೪-೨೯ ವ); ಪರವೆಯರ ನಱುಸುಯ್ಯ ಸವಿಗಂಪುಮಂ ಎಮ್ಮ ಪ್ರಸಾದದ ಪರಿಮಳಮುಮಂ ಕೊಂಡುಬಂದು (ನಂಬಿರ. ೧೪-೭೨). [ಸವಿ$_2$ + ಕಂಪು]

ಸವಿಗಡಲ್, ಸವಿಗಡಲು (ನಾ). ಹಾಲಿನ ಸಮುದ್ರ ; ಕ್ಷೀರಸಾಗರ: "ಸವಿಗಡಲೆನಲ್ ಕ್ಷೀರಸಾಗರಂ" (ಶಶ. ೧೩೪). **ಸವಿಗಡಲು** : ನಾಲ್ಪಿಡಿದ ದಿವಿಜರ ಜಾತ್ರೆಯಲ್ಲವು ಮುದದಿಂ ಪೋಗಿ ಸವಿಗಡಲೊಳು ಬಿಟ್ಟುದಾಗ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೧೪-೧೦೧); ಚಂದ್ರನಿದು ಸವಿಗಡಲಿನ ಹಾರ ಇದು ಹಿಮವೆಂದು ತಿಳಿಯಬಾರದಾ ರಾಯನುದಿತಕೀರ್ತಿಯ ಪೆಸ್ಸಿಂದ (ಕುರಾಸಾಂ. ೫-೧೮).

ಸವಿಗಡಲ ಕುವರ = ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಉದಯಿಸಿದವನು; ಚಂದ್ರ: "ಚಂದಿರಂ . . . ಸವಿಗಡಲ ಕುವರ ಮಿಗಲಚ್ಚಣನೆಂದಿಂದುವಿಗಭಿಧಾನಂಗಳ್" (ಕವಿಕಂ. ೪೪). **ಸವಿಗಡಲ ಕುವರಿ** = ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಉದಯಿಸಿದವಳು; ಲಕ್ಷ್ಮಿ : ಅಂಬುರುಹೋದರನಂ ಸವಿಗಡಲ ಕುವರಿಯಂಗಜನಂ ರತಿ . . . ಕಯ್ಪಿಡಿದಂದದಿ ನೃಪತಿಯ ತೋಳ್ಪಾಳಂ ಪಿಡಿದಾ ಪಿಡಿನಡುವಿನ ಸೌಂದರಿ ಸುಖಮಿರೆ (ಜಯಕಾ. ೨-೧೧). **ಸವಿಗಡಲಣುಗ** = ಸವಿಗಡಲ ಕುವರ : "ಜೊನ್ನೊಡಲಂ ಸವಿಗಡಲಣುಗಂ . . . ತಿಂಗಳ್ – ಈ ೨೦ ಚಂದ್ರನ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೪೮-೨೩). **ಸವಿಗಡಲಣುಗಿ** = "ಲಕ್ಷ್ಮಿ" (ಪ್ರಭಗ್ನ). [ಸವಿ$_2$ + ಕಡಲ್$_2$]

ಸವಿಗಡಲು 'ಸವಿಗಡಲ್' ನೋ.

ಸವಿಗತೆ (ನಾ). ಪ್ರಿಯವಾದ ಕತೆ; ಆಪ್ಯಾಯಮಾನವಾದ ಕತೆ: ಅವನ ನೇಹಿಗರೊಡನನುಗೆಳೆವಳೆಯುಸಿ ಸವಿಗತೆ ಸಂದಣಿಯಲ್ಲಿ ಅವನಂದಚೆಂದವನವನ ಚಾತುರ್ಯವನವರ ಮೊಗದೊಳಾಲಿಪುದು (ಚಿಕವಿ. ೬-೧೫೭ ಸಾಂಗತ್ಯ ೫). [ಸವಿ$_2$ + ಕತೆ]

ಸವಿಗದಿರ್ (ನಾ). ಅಮೃತಮಯವಾದ ಕಿರಣ ; ಇನಿದಾದ ಕಿರಣ : ಮುಸುಕುವ ಮುಂದಿಂಗಳ ಸವಿಗದಿರ್ಗಂಡೊಸರ್ವಿಂದೂಪಲದಂತೆ ರಸಿಕರೆನ್ನಯ ಸತ್ಕೃತಿಯನೆ ಕೇಳಿ ಸಂತಸವನೆದೆಗೆ ತಾರದಿಹರೆ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೧-೨೩). [ಸವಿ$_2$ + ಕದಿರ್$_2$]

ಸವಿಗನಸು (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸುಖ ಸಂತೋಷಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ಕನಸು, —ಸ್ವಪ್ನ : ಸ್ಥೂಲತೆಯನುಳಿದ ಬಳಿದಾತದಿಂ ಕಯ್ಗಯ್ದ ಸವಿಗನಸೆ ಸಂಚರಿಸಲೆಳಸಿದುದೊ (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೩೨-೮೬೪); ಆತನ ಸವಿಗನಸು . . . ನನಸಾದಂತೆ ಕಂಡಿತು (ಸಸ್ಯಕ. ೧೩೦). [ಸವಿ$_2$ + ಕನಸು]

ಸವಿಗಪ್ಪುರ (ನಾ). ಸೊಗಸಾದ ಕರ್ಪೂರ : ಲಿಂಗ ಭೋಗೋಪಭೋಗಿಗಳಾಗಿ ಸವಿಗಪ್ಪುರಗೂಡಿ ಮಡಿಪ ತಾಂಬೂಲಮಂ ಗ್ರಹಿಸಿ (ಪದ್ಮರಾ. ೫-೫೭). [ಸವಿ$_2$ + ಕಪ್ಪುರ]

ಸವಿಗಬ್ಬ (ನಾ). ರಸಭರಿತವಾದ ಕಾವ್ಯ : ಚೇರಮಭೂಪನ ಸವಿಗಬ್ಬದೊಳಗಕ್ಕರವೊಂದ ಭುವನದೊಳಾರೋದಿದರವರಿಗೆ ಕಾಮ್ಯಾರ್ಥವನೀವ ಶಾಂತಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ (ತ್ರಿಭುತಿ. ೨೭-೭೩); ಅಕ್ಕರಿಂ ಕೇಳೆನ್ನ ಸವಿಗಬ್ಬ (ನವಮೋ. ೩-೪). [ಸವಿ$_2$ + ಕಬ್ಬ$_1$]

ಸವಿಗರೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹಿತವನ್ನುಂಟು ಮಾಡು ; ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಸೂಸು : ಪಾವನದ ಮುತ್ತೈದೆ ಸವಿಗರೆದು ನುಡಿದಳಾ ಮೈಸೂರ ಸಿರಿಯ (ಹೂಂಗಳು. ೧೩-೨). ೨. ಇಂಪನ್ನು ಹೊರಹೊಮ್ಮಿಸು : ಸಜ್ಜಾದ ಮತ್ತಿನವರ್ಗೆ ಸನ್ನೆದೂಗಿ, ಬಣ್ಣವಾಡಿನ ರಸ ಗೇಯದ ರಾಗಮಾಲಿಕೆಯನ್ನು ಸವಿಗರೆಯುವಳು (ಮಂತ್ರಾಕ್ಷ. ೫೭-೧೫). [ಸವಿ$_2$ + ಕರೆ$_2$ (< ಕಱೆ$_1$)]

ಸವಿಗರ್ಚು (ಕ್ರಿ). ಹಿತವಾಗಿ ಕಚ್ಚು, — ಕಡಿ : ಸೋರ್ವ ತೆಂಗಿನ ಪೆರ್ಗಾಯೆಳನೀರ ಧಾರೆಗಳನಂಭೋಜಾತನಾಳಂಗಳೆಂದು ನಿತಾಂತಂ ಸವಿಗರ್ಚಲುಜ್ಜುಗಿಪ ಹಂಸಾನೀಕಮುದ್ಯಾನದೊಳ್ (ಕುಸುಮಾ. ೨-೬೭). [ಸವಿ$_2$ + ಕರ್ಚು$_1$]

ಸವಿಗಲೆ$_1$ (ನಾ). ಮೋಹಕವಾದ ಗುರುತು, — ಚಿಹ್ನೆ : ಆನು ನಿಮ್ಮ ನೆನೆದು . . . ಎನ್ನ ಭಾವ ತುಂಬಿ ಮತ್ತಿಲ್ಲದೆ ನಿನ್ನ ಕೂಟದ ಸವಿಗಲೆಯನೆಂತು ಕಾಣುವೆನಯ್ಯ (ಮಹಾದೇ. ಏ. ೧೨೧-೨೮೦); ಕೊಡೆ ಕದಪು ತುಟಿ ನಿಟಿಲವ ಚುಂಬಿಸಿ ಮೂಡು ಮೋಹದ ಸವಿಗಲೆಯ (ಕಂನವಿ. ೯-೧೯೨). [ಸವಿ$_2$ + ಕಲೆ$_2$]

ಸವಿಗಲೆ$_2$ (ನಾ). ಶೃಂಗಾರಕಲೆ : ಒಂದೆರಳ್ಮೂಱು ನಾಲ್ಕೆಂದಾಱವಸ್ಥೆಗಳೊಂದೊಂದಾಗಿ ಬಂದವಳ ಬಂದಿವಿಡಿದು ಬೆದೆ ಬೇಟಗೊಳಿಸಿ ಬಗೆಗೊಂದಿಸಿದವು ಸವಿಗಲೆಯ (ಕುರಾಸಾ. ೩೨ ೯೦); ಲಲ್ಲೆಯೊಳ್ಕೊಂಱು ಬಗೆಯೊಳ್ಕೊಳಂಱು ಸವಿಗಲೆಗಳೊಳ್ಸಲೆ ವಂಚನೆ . . . ನೆಲಗೊಂಡ ಗಣಿಕೆಯರ ತಂಡಮಾ ತೆಱದೆ ಚೆಲ್ವಂ ಪಡೆದುದು (ಭೃಮಿಭಾ. ೬-೩೪). [ಸವಿ$_2$ + ಕಲೆ$_3$]

ಸವಿಗಳ್ಳು (ನಾ). ಮಧುರವಾದ ರುಚಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಧು ; ರುಚಿಕಟ್ಟಾದ ಮದ್ಯ : ಜೇನಿನ ಹುಳುಗಳು ಜೋಲಿಯ ಹೊಡೆಯಲಿ ಕುಡಿಯುತ ಹೂವಿನ ಸವಿಗಳ್ಳು! (ಕರುಶ್ರಾ. ೬೫-೪). [ಸವಿ$_2$ + ಕಳ್ಳು (< ಕಳ್$_3$)]

ಸವಿಗಾಣ್, ಸವಿಗಾಣು (ಕ್ರಿ). ೧. ರುಚಿಯನ್ನು ನೋಡು ; ಸ್ವಾದವನ್ನು ಅನುಭವಿಸು : ಕುಮಾರಿಯ ಕಣ್ ಮಱಿದುಂಬಿಯಾಗಿ ಸೊರ್ಕಿಂಗೆ ಸರೋಜದೊಂದು ಸವಿಗಂಡುವು (ಅರ್ಧನೇ. ೨-೩೫). ೨. ಆಸ್ವಾದನೆ ಮಾಡು ; ಮಾಧುರ್ಯವನ್ನು ಕಾಣು : ಪ್ರಸಾದಮಂ ಕೈಕೊಂಡು ಹಾರೈಸಿ ಪಕ್ವಾನ್ನದೊಳು ನಲಿದು ಸವಿಗಂಡು (ಇಹರ. ದೇ. ೩೦-೧೦); ನೋಡಯ್ಯ ನಂದೀಶ ಎನ್ನ ಸದುಭಕ್ತನಂ . . . ಪರವರಿಯ ಭಕ್ತಿಯಂ ಸವಿಗಂಡ ಭಕ್ತನಂ (ಒಲರ. ದೇ. ೧೯೩-೧೧). ೩. (ಸುಖಸಂತೋಷಗಳನ್ನು) ಅನುಭವಿಸು ; ಭೋಗಿಸು : ಸಕಲಭೋಗಂಗಳಂ ಸವಿಗಂಡು ಬರ್ಪುದನೆ (ನಂಬಿರ. ೧-೫೩); ಶಿವರಾತ್ರಿಯ ಸುಖಮಂ ಸವಿಗಂಡೆಂ (ಬಸರ. ೬-೫೧). ೪. ಸಂತೋಷವನ್ನು

ಹೊಂದು; ಆನಂದವನ್ನು ಪಡೆ : ಮುನ್ನೆ ಬೇಟದ ಸವಿಗಂಡಸಲ್ಲದಳಿಯಂ ಶ್ರಮಮಂ ಕಡುವೇಟಕಾಱರಾ (ಆದಿಪು. ೧೨-೨೨). ೫. ಆಯುಧ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಹೊಡೆತದ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಅನುಭವಿಸು : ದ್ರೋಣಾಸ್ಯವನು ಸವಿಗಂಡನೋ ಸಾತ್ಯಕಿಯೆನುತ ಗರ್ಜಿಸಿದನಾ ಭೀಮ (ಕುಮಾ.ದ್ರೋ. ೧೮-೨೩). **ಸವಿಗಾಣು** : ೪. ಬೇಗಿ ಬೆಳೆದು ನಭಕಡರ್ದೊಡೆ ದೇವರ್ಕಳಾರೋಗಿಪ ಸವಿಗಾಣರ್ ಪೋಗಿ ಮಾಡುವುದೇನೆನುತ ಲಜ್ಜಿಸಿ ತಲೆವಾಗಿದಂತಿಹುದು ರಾಜಾನ್ನ (ಮೋಹತ. ೨-೪೧); ಆ ಚಿನವಾರನು ಮೊದಲು ಒಮ್ಮೆ ಒಂದಕ್ಕೆ ಹತ್ತು ಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ತಕ್ಕೊಂಡು ಸವಿಗಂಡದ್ದರಿಂದ ಈ ಸಾರಿಯಾದರೂ ಆದರಂತೆ ಲಾಭವಾಗುವುದೆಂದು ತಿಳಿದನು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೫೩). [ಸವಿ$_2$ + ಕಾಣ್]

ಸವಿಗಾಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ರುಚಿಯನ್ನು ತೋರಿಸು ; ಆಸ್ವಾದಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು : (೬). ೨. ಆಮೋದಗೊಳಿಸು ; ಹಿತವಾದುದನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು : ಕ್ಷೋಣೀಶನ ಕಿವಿಯಂ ಸವಿಗಾಣಿಸಿದುದು ಬಾಲರೋದನನೋದಿತನಾದಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೧೦೦). ೩. ಆಯುಧ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಹೊಡೆತದ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ತೋರಿಸು : ಬದುಕಿ ಬಂದರೆ ಭೀಮ ನಿಮ್ಮನು ಗದೆಯ ಸವಿಗಾಣಿಸನಲಾ (ಕುಮಾ.ಗ. ೪-೩೧). [ಸವಿಗಾಣ್ + -ಇಸು$_1$]

ಸವಿಗಾಣು 'ಸವಿಗಾಣ್' ನೋ.

ಸವಿಗಾರ 'ಸವಿಗಾಱ' ನೋ.

ಸವಿಗಾರಿಕೆ (ನಾ). ರಸಿಕತನ ; ಸೊಗಸುಗಾರಿಕೆ : ರಾಘಪ್ಪನ ಈ ಎಲ್ಲ ಸವಿಗಾರಿಕೆಗೆ ಇದೀಗ ಇನ್ನೊಂದು ಆಂತರಿಕಪ್ರೇರಣೆ ಕಾರಣವಾಯಿತು (ಗಂಗಾಮಾ. ೨೮೪); ಆಟಕ್ಕೂ ನಗೆಗೂ ಒಂದು ಹುಟ್ಟುಸಂಬಂಧವಿದೆ. ಎರಡೂ ಸವಿಗಾರಿಕೆಯ ಉತ್ಸಾಹದ ಫಲಗಳು (ಸಾಹಿ. ೧೧೮). [ಸವಿಗಾರ (< ಸವಿಗಾಱ) + -ಇಕೆ]

ಸವಿಗಾರ್ತಿ (ನಾ). ರಸಿಕತನವುಳ್ಳವಳು ; ಸೊಗಸುಗಾತಿ : ಸೊಬಗನಂ ಕಣ್ವಿಡೆದು ನೋಡೆಂದು ಸವಿಗಾರ್ತಿ ಸವಿಗುಪಿರ್ದಳು (ಚಿಬಪು. ೧೯-೪೦).

[ಸವಿಗಾಱ + -ತಿ$_1$ (< -ಇತ್ತಿ)]

ಸವಿಗಾಱ, ಸವಿಗಾರ (ನಾ). ರಸಿಕ; ಸೊಗಸುಗಾರ : ಸೊಗಸುವ ಬವರಿಯ ಸವಿಗಾಱನಿವನಾರು (ಕಂಸಪು. ೯-೧೧೪). **ಸವಿಗಾರ** : ನೀನು . . . ಹಾವಿನೊಡ್ಡಾಣದ ಸುಸ್ವರನಾ ಸವಿಗಾರನ ತಂದೆಗೆ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದನೆಯ ಹೆಂಡತಿ (ಮಂತ್ರಶ. ೫೫-೯); ಬಲು ಸವಿಗಾರ! ಇರಲಿ ಅಪ್ಪನಿಗೆ ಹೇಳಿದರೆ ಆಕೆ ಎಲ್ಲಾ ಮಾಡುವಳು (ನಿರಾಭ. ೮೩).

[ಸವಿ$_2$ + -ಕಾಱ]

ಸವಿಗುಂಬಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುಂಬಳಕಾಯಿ ; ಸಿಹಿಗುಂಬಳ : ಬದನ ಪಡವಲ ಮಣಹಾಗಲ ಸವಿಗುಂಬಳ (ಸೌಗಂಧಿ. ೩೭-೧೮). [ಸವಿ$_2$ + ಕುಂಬಳ]

ಸವಿಗುಟಕು 'ಸವಿಗುಟುಕು' ನೋ.

ಸವಿಗುಟುಕು, ಸವಿಗುಟಕು (ನಾ). ಇನಿದಾದ ತುತ್ತು : ಸವಿಗುಟುಕಾಂತು ದನಿಯ ನಾಲಿಸುತ. . . ಇನಿಯನೆಂದು ಪೆಣ್ಣಿಲಿಯಱಿದುದು (ಚಿಬಪು. ೪೭-೯). **ಸವಿಗುಟಕು** : ಬೆಕ್ಕಿದೆ ನೇಹಂ ನೋಡುತ್ತಕ್ಕಾ ಪೊಂಗೂಲವಿಯ ಸವಿಗುಟಕಂ ನೀಂ ತಂದಿಕ್ಕೆಂದುಲಿವಾ ಕನ್ನಡ ವಕ್ಕಿಯನೋದಿಸುತಲೆಸದಳೆವೆಣ್ಣೊವರ್ಳ್ (ಉದ್ಭಟ. ೧೧ ೫೧). [ಸವಿ$_2$ + ಕುಟುಕು$_1$]

ಸವಿಗೂಟ, ಸವಿಕೂಟ (ನಾ). ಮಧುರವಾದ ಸಂಗಮ ; ಮನೋಹರವಾದ ಕೂಟ, — ಸಂಭೋಗ : ಸವಿಗೂಟಕೆಡನಂ ಕಾಣದೆ ಕೊಂದೆಯ್ದುವ ಹವಣನೆಣಿಸಿ ಮುಟ್ಟವಂದ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೫-೭೨); ಅವನ ಸವಿಗೂಟವ ನಿನಗಾನು ಕಾಣಿಸದೊಡೆ ಯುವತಿ ನಾ ಹೊತ್ತವು ಪೊಲೆಯ (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೫-೪೭); ಸವಿಗೂಟದಾನಂದ ತಲೆಗೇಱಿದಂತೆ ಕಣ್ಣಾವಿದು ನಿದ್ರೆಗೆ ಸಂದರವರು (ಭರಚ. ೩೦-೧೩೭). **ಸವಿಕೂಟ** : ಕುವರನ ಸವಿಕೂಟಕೆಱಗಿದ ಮನದ ದೀವನವ ನೆಱೆಯಾತನ ಸುರತದ ತೃಪ್ತಿಪಡಿ ಸಂದಣಿಗಿದಳವಳಿಗಳಿಗೆ (ಕಂಸಪು. ೯-೧೨೭). [ಸವಿ$_2$ + ಕೂಟ$_1$]

ಸವಿಗೂಡು (ಕ್ರಿ). ಆನಂದವನ್ನು ಹೊಂದು ; ನಲಿವನ್ನು ಪಡೆ (?) : ಹಾಡಿ ನಡೆನೋಡಿ ಮುಂಡಾಡಿ ಕೊಂಡಾಡುತುಂ ಬೇಡಿ ಕೂಱಿಚಾಡಿ ಮಿಗೆ ಕಾಡಿ ಸವಿಗೂಡುತುಂ (ನಂಜಿರ. ೯-೧೩೪). [ಸವಿ$_2$ + ಕೂಡು$_1$]

ಸವಿಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ರುಚಿಯು ಕೆಟ್ಟುಹೋಗು : ಬೈವಾಕೆ ತಾಂ ಪಕ್ಕಿಯೇ ಸವಿಗೆಟ್ಟನ್ನವದೂಟವೇ (ಸೋಮೇಶ. ೨೨). ೨. ಅರುಚಿಯುಂಟಾಗು : ವಳ ಕಿಡುವಂತ ತಂಬುಲದ ಬಾಯ್ಸವಿಗೆಟ್ಟುದು (ಅನಂಪು. ೧೨-೭೭). [ಸವಿ$_2$ + ಕೆಡು$_1$]

ಸವಿಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಸ್ವಾದವನ್ನು ಹೊಂದುವಂತೆ ಮಾಡು ; ರುಚಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು : ತಮ್ಮ ಸವಿನಾಲಗೆಯಂ ಸವಿಗೆಯ್ಯಲಾಱರೇ (ಸಮಯ. ೯-೧೧೨). [ಸವಿ$_2$ + ಕೆಯ್$_1$]

ಸವಿಗೆಯ್ತ (ನಾ). ಹಿತವಾದ ಕೆಲಸ : ಸವಿಗೆಯ್ತಂಗಳನೊಲ್ಲು ಸಾಣೆವಿಡಿ ದೊಪ್ಪಂಗೆಯ್ದು ಮಲ್ಕಾತಿನಿಂ ಪವಣುದಂಗೊಳೆ ಕೋದು (ಚಿಬಪು. ೬-೭೮).

[ಸವಿ$_1$ + ಕೆಯ್ತ$_1$]

ಸವಿಗೆಯ್ಮೆ (ನಾ). ಹಿತವಾದ ಲೀಲೆ , — ಕ್ರೀಡೆ : ಈಗಳೀಗಳೆ ಪಾಡುವ ಶೃಂಗಾರದ ದಶಪದಿಗಳಂ ಬಿಡಲಾಱದೆ ತೊಡರ್ದಮ್ಮ ಬಗೆಯಂತೀ ಸವಿಗೆಯ್ಮೆಯ ದಶಪದಿಯಂ ಮೇಲ್ಗೆಯ್ಮೆಯ ದಶಪದಿಯಂ ತೊಡಂಕಿದುದು (ಚಿಕವಿ. ೬ ೧೫೬ ಪ. ಪುಟ ೧೬೨).

[ಸವಿ$_2$ + ಗೆಯ್ಮೆ (< ಕೈಮೆ$_1$)]

ಸವಿಗೆಯ್ಮೆವಾಡು (ನಾ). ಹಿತವಾದ ಕ್ರೀಡೆಯನ್ನು ಕುರಿತ ಹಾಡು ; ಮನೋಹರವಾದ ಲೀಲೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಪದ : ಈ ಪೊಱಗೆಯ್ಮೆವಾಡು ಪೊಸತಾದುದು, ಬಟೆಯಿಂ ಸವಿಗೆಯ್ಮೆವಾಡಂ ಸವಿಪಮಂಬಿನಂ (ಚಿಕವಿ. ೬-೧೫೭ ಪ. ಪುಟ ೧೭೯).

[ಸವಿಗೆಯ್ಮೆ + ಪಾಡು$_2$]

ಸವಿಗೇಳ್ (ಕ್ರಿ). (ಮಾತಿನ) ಇಂಪನ್ನು ಆಲಿಸು ; ಮಧುರತೆಯನ್ನು ಕೇಳು: ನಡೆದಡೆ ನಡೆದ ಹೆಜ್ಜೆಯಂ ಸೋಂಕಿ ಹಿಗ್ಗುತ್ತೆ ನುಡಿಯಲಾ ಸವಿಗೇಳ್ದ ಕಿವಿಗೆ ಮಾಱುಗುತ್ತ (ಇಪರ. ದೇ. ೩೩-೧೪). [ಸವಿ$_2$ + ಕೇಳ್]

ಸವಿಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮಾಧುರ್ಯವನ್ನು ಕೊಡು ; ಇಂಪನ್ನು ನೀಡು : ಗೇಯದ ಸವಿಗೆ ಸವಿಗೊಡೆ ವಾದ್ಯ . . . ಸಭೆಯು ಬೆಱಗಾಗೆ ನರ್ತಿಸಿದ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩೩-೯೯); ಕೇಳಿರೆ ರೂಪಜಯಂತ ನಿನ್ನಯ ಮೋಹದೇಳಿಗೆಗುಳೆ ಸವಿಗೊಡುವ ಬಾಲಕಿಯೊರ್ವಳು ಮದನವಿೋಹಿನಿಯೆಂಬ ನೀಲಕುಂತಳೆಯೊಪ್ಪುತಿಹಳು (ಕಂಸಪು. ೧೦-೧೧). ೨. ಇಷ್ಟಪಟ್ಟು ನೀಡು ; ಮನಸಾರೆ ಕೊಡು : ಅವನನೀಕ್ಷಿಸಿ ಪೂಗಣಗೆ ಚಿತ್ರವನೆ ಸವಿಗೊಟ್ಟರಲು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೯-೩). [ಸವಿ$_2$ + ಕೊಡು$_1$]

ಸವಿಗೊರಲು (ನಾ). ಇಂಪಾದ ಧ್ವನಿ ; ಮಧುರವಾದ ಕಂಠ : ಇನಿದನಿ: ಓಂದಿನ ಸವಿಗೊರಲು ಕುದುರಿದ ಕೋಗಿಲೆಯದು ಚದುರೇರಿ ಹಾಡತೊಡಗಿದುದು (ನಾಡೋಜ. ೧೭೪). [ಸವಿ$_2$ + ಕೊರಲು (< ಕೊರಲ್)]

ಸವಿಗೊಳ್, ಸವಿಗೊಳು (ಕ್ರಿ). ೧. ರುಚಿಕರವಾಗು ; ರಸವತ್ತಾಗು: 'ಸವಿಗೊಳಿಸು' ಪರಾ. **ಸವಿಗೊಳು** : ೨. ರುಚಿನೋಡು ; ಆಸ್ವಾದಿಸು: ಮೃದುತರವೆನಿಪ ಪರಿಮಳಿಪ ಹೊಸಖಂಡಂಗಳಂ ಸವಿಗೊಳುತ (ಬಸಪು. ೧೮-೨೯).

[ಸವಿ$_2$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಸವಿಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ರುಚಿಕಟ್ಟಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ರಸವತ್ತಾಗಿಸು : ಪಾಕದಿ ಸವಿಗೊಳಿಪ ವರವಿದ್ಯೆ ತನಗುಂಟು (ನಳಚ. ೭-೩). ೨. ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸು; ತುಷ್ಟಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು : ಆ ಮುನಿವರನ ನಾನಾಫಲಸುಭೋಜನಭಕ್ಷ್ಯದಲಿ ಸವಿಗೊಳಿಸಿದರು (ತೊರರಾ. ೧-೫-೫೩); ಜನನಿಯರುಣಿಸಿಕ್ಕಿ ಸವಿಗೊಳಿಸೆ ಚಮರ ವ್ಯಜನಮಂ ಪಿಡಿದು ರಾಣಿಯರ್ಕಲಡೊಳಿರೆ (ಭೈಮಿಭಾ. ೬-೪೩). ೩. ಅನುಭವಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು : ಚರಣಸೇವಾಮೃತವನನಿಶವು ನಮಗೆ ಸವಿಗೊಳಿಸಿ ಇರದೆ ಬಿಜಯಂ ಗೈವುದುಚಿತವೇ (ತಮ್ಮ.ಅ. ೩-೧೭). [ಸವಿಗೊಳ್ + -ಇಸು$_1$]

ಸವಿಗೊಳು 'ಸವಿಗೊಳ್' ನೋ.

ಸವಿಗೋಲ್ (ನಾ). ೧. ಕಬ್ಬು ; ಇಂಗೋಲು : 'ಸವಿಗೋಲ್ವಿಲ್' ಪರಾ. ೨. ಕಬ್ಬಿನ ಬಿಲ್ಲು ; ಮನ್ಮಥನ ಚಾಪ : 'ಸವಿಗೋಲ' ಪರಾ.

[ಸವಿ$_2$ + ಕೋಲ್$_1$]

ಸವಿಗೋಲ (ನಾ). ಕಬ್ಬಿನ ಬಿಲ್ಲನ್ನು ಉಳ್ಳವನು ; ಮನ್ಮಥ : ಸಿಂಹಾಸನಾಗ್ರದಿ ಸಮಗ್ರಶುಭದಿ ಸವಿಗೋಲ ರತಿಸಹಿತ ಸನ್ಮೂರ್ತಿಗೊಂಡಿರಲು (ನವಮೋ. ೪-೬೭).

[ಸವಿಗೋಲ್ + -ಅ$_7$]

ಸವಿಗೋಲ್ವಿಲ್ (ನಾ). = ಸವಿಗೋಲ್ ೨ : ನವಲತಿಕಾದೇಹದ ನಳಿನಾಂಕ್ರಿಯ

ಸವಿಗೋಲ್ಪಿಲ್ಲ ಸಮರದ ಕುಡುವುರ್ವಿನ ಯುವತೀರೂಪದ ಚಿತ್ರಮನಾ ಸುಕುಮಾರಂ ನೋಡಿದನು (ಜಯಕಾ. ೩-೧೦). [ಸವಿಗೋಲ್ + ಬಿಲ್]

ಸವಿಜೇನು (ನಾ). ಸಿಹಿಯಾದ ಜೇನುತುಪ್ಪ: ಜೇಂಗೊಡದ ಸವಿಜೇನಿನಾಸ್ವಾದ ಬಯಸುವೊಡೆ ಜೇನುಹುಳುಗಳ ಕಡಿತಕಂಜಬೇಡ (ಕಲ್ಕೇಲ. ೪೩-೫).
[ಸವಿ₂ + ಜೇನು (< ಜೇನ್₁)]

ಸವಿಜೇವಣ (ನಾ). ರುಚಿಕರವಾದ ಭೋಜನ ; ರಸವತ್ತಾದ ಊಟ : ಸವಿಜೇವಣಂಗಳನೆ ಆಯ್ದುಳಿಗೊಂಡು ಕೊರ್ವಿ ಪೇರ್ಗಿರ್ವೆ? (ಸಂಸಪ. ೨೨-೩೧).
[ಸವಿ₂ + ಜೇವಣ]

ಸವಿತ₁ (ನಾ). "ಊಟ" (ವರ್ಣಮಾ. ಕೋಶ): ನಾನೊಡೆಯ ಇವನತಿಗನೆಂದು ಪುಡಿಪುಟ್ಟವ ಮಾಡುವನ್ನಕ್ಕ ಅದು ತುದುಗುಣಿಯ ಸವಿತ (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೮-೬೮).
[ಸವಿ₁ + -ತ₂]

ಸವಿತ₂ (ನಾ). ಸೂರ್ಯ ; ಭಾನು : "ಆದಿತ್ಯಃ ; ಸವಿತಾ . . . ತ್ರಯಿತನುಃ — ಈ ೪೭ ಆದಿತ್ಯನ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೧. ೩೫); ಅಯ್ಯಾ ನಿಶೆಯ ಮೊತ್ತ ಸವಿತನ ಕಣ್ಣ ತಮವನೀಯಬಲ್ಲುದೆ (ಸಕವ. ೫. II, ೧೧೫-೧೬೨). [< ಸಂ. ಸವಿತೃ]

ಸವಿತಾರ (ನಾ). ಸೂರ್ಯ ; ಭಾನು : "ರವಿ ಮಾರ್ತಂಡಂ . . . ಸವಿತಾರಂ ಸೂರನರ್ಕಂ ದ್ಯುಮಣಿ ತರಣಿ ಸಪ್ತಾಶ್ವನಾದಿತ್ಯನಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೧-೬೪); ಸುವರ್ಣರಥಾರೂಢನಾದ ಸವಿತಾರ (ಸೌಂದಸ. ೯೯). [< ಸಂ. ಸವಿತೃ]

ಸವಿತಿನಸು (ನಾ). ಸಿಹಿತಿಂಡಿ ; ರುಚಿಕರವಾದ ಖಾದ್ಯ : ತರತರದ ಸವಿತಿನಸು ಗಳನ್ನು ನನಗೆ ತಂದುಕೊಟ್ಟರು (ಅನ್ನ. ೮೪). [ಸವಿ₂ + ತಿನಸು (< ತಿನಿಸು₂)]

ಸವಿತ್ರ (ನಾ). ೧. ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮಾಡುವುದು ; ಹುಟ್ಟಿಸುವುದು. ೨. ಸೂರ್ಯ ; ಭಾನು : ಆತನನ್ನು . . . ಸವಿತ್ರವೆಂದು ಆರ್ಯರು ಪೂಜಿಸಿದರು (ಮಹಾಾ. ೩೦೪); ನದಿಯ ಜಲ ವೃಕ್ಷದೇವತೆಗಳು ಸವಿತ್ರವಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಿದ ಪುಷ್ಪಾರ್ಘ್ಯವನ್ನು ಹೊತ್ತು . . . ಹರಿಯುತ್ತಿದೆ (ಚತಂಬಾ. ೧). [ಸಂ.]

ಸವಿತ್ರಮಂಡಲ (ನಾ). ಸೂರ್ಯಮಂಡಲ ; ಸೂರ್ಯಬಿಂಬ : ಆ ಸಮಯದೊಳ್ ಸವಿತ್ರಮಂಡಲಮುದಯಾಚಲಶಿಖಂಡಮಾಣಿಕ್ಯಮಂಡನಮೆನಿಸ (ಶಂರಾಮಾ. ೯-೧೯೦ ವ). [ಸಂ.]

ಸವಿತ್ರಿ (ನಾ). ೧. ತಾಯಿ ; ಜನನಿ : ಎಣ್ಣರುಮಂ ನಾಕನಾಯಕಂ ತ್ರಿಲೋಕಗುರು ಸವಿತ್ರಿಗೆ ಸೀಯನಪ್ಪ ಗೇಯದಿಂ ಪೊಟ್ಟುಗಳೆಯಲ್ ನಿಯಮಿಸಿದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೬೮ ವ); ಧರೆಯೊಳು ಪುಟ್ಟುತಂ ನಿಜಸವಿತ್ರಿಗೆ ಮೋಕ್ಷಮನಿತ್ತು ಮಾಯೆಯಂ ಹರಿಯಿಸಿ ತನ್ನ ತಂದೆಗಳಿವಂ ದಯೆಗೆಯ್ದು (ತ್ರಿಪುವಿ. ೩೨-೨೨). ೨. ಆಕಳು ; ಗೋವು.
[ಸಂ. ಸವಿತ್ರೀ]

ಸವಿದಂಟು (ನಾ). ಇನಿದಾದ ಕಾಂಡ ; ದೇಟು ; ಸಿಹಿಯಾದ ದಂಟು, — ನಾಳ : ಹೊಡೆಯನೆರಳೆಗಳು ಸವಿದಂಟುಗಳನು ಮರಗಳಂ ತೆನೆಗಳಂ ಗಿಳಿ ನವಿಲು ಕೊಂಚೆ ಮೊದಲಾದ ಖಗತತಿಗಳು . . . ತಿಂದು ತಳಪಟಂಮಾಡಿ ನಾಡೆಲ್ಲಮಂ ಗೋಳಿಡಿಸುತಿರ್ದುವು (ಪಚಕಾ. ೩-೬೩). [ಸವಿ₂ + ದಂಟು]

ಸವಿದಂಬುಲ (ನಾ). ರುಚಿಕರವಾದ ತಾಂಬೂಲ : ಸವಿದಂಬುಲವೇನ ಮಾಡುವುದು ಕೆಂಬಲ್ಲ ಕಿಡಿಯೇನ ಸುಡುವುದು ಮನಕಲ್ಲಿ ನಂಬುಗೆಯೆಂದು ಪಾಡಿದಳು (ಭರಚ. ೧೧-೨೮). [ಸವಿ₂ + ತಂಬುಲ]

ಸವಿದಕ್ಕೆ (ನಾ). ಆಪ್ಯಾಯಮಾನವಾದ ಅಪ್ಪುಗೆ ; ಹಿತಕರವಾದ ತೆಕ್ಕೆ: ಸವಿದಕ್ಕೆಯು ಸಡಿಲದ ನೇಹಗಳಿಂದಲವರಿರ್ವರೊಪ್ಪಿದರಂದು (ಕಂಸವಿ. ೧೦-೪೬). [ಸವಿ₁ + ತಕ್ಕೆ₁ (< ತಳ್ಕೆ₁)]

ಸವಿದಳೆ (ನಾ). ಮಾಧುರ್ಯವನ್ನು ತಳೆ ; ಮಧುರತೆಯನ್ನು ಹೊಂದು: ಸವಿದಳೆದು ತಣ್ಣುಗಳ್ಗೆ ಸವನಿಸಿ ರಸಭರಿತಮೆನಿಪ ಕವಿಮಾನಸದೊಳ್ (ಚೀಲ. ೧-೧೯).
[ಸವಿ₂ + ತಳೆ₁]

ಸವಿದುಟಿ (ನಾ). ಇನಿದಾದ ಅಧರ ; ಮಾಧುರ್ಯ ತುಂಬಿದ ತುಟಿ : ನೀಜನ ಚೆಲ್ವೂರಿದ ಸವಿದುಟಿಯನೊಲವಿಂ ಬರೆಪೀರ್ದುವು ನೋಡುವಿಚ್ಛೆಗಾರ್ತಿಯ ಕಣ್ಗಳ್ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೩೨೯); ಸವಿದುಟಿಯೊಳ್ ಸಲೆ ಶೋಣೆ ಹೃದಯದೊಳಗವಿರತ ನರ್ಮದೆ ನೆಲಸಿರ್ಪುದಱಿಂ ಯುವತಿ ನಿರೀಕ್ಷಿಸುವರ ಕಣ್ಣರದೆ ಕೃತಾರ್ಥತೆ ಮಾಡುವಳು (ಜಯಕಾ. ೩-೫೬). [ಸವಿ₂ + ತುಟಿ]

ಸವಿದುತ್ತು (ನಾ). ರುಚಿಕರವಾದ ಕಬಳ ; ರಸವತ್ತಾದ ಆಹಾರ: ಈ ಪರಿಯಲುರಗಂಗೆ ಸವಿದುತ್ತಾಗಿ ಹೋಹರೇ ಸುಕುಮಾರ (ಪಚಕಾ. ೧೨-೧೯); ವನದ ಚಕೋರಿಯ ಸವಿದುತ್ತಿದಾವುದು ಹರಿಣವಿಲ್ಲದ ಶೀತಕಿರಣ (ಇಂಚಾಶ. ೧೬೯-೩೧).
[ಸವಿ₂ + ತುತ್ತು₂]

ಸವಿದೆ 'ಸೌದೆ₁' ನೋ.

ಸವಿದೋಱಿಸು (ಕ್ರಿ). ಇಂಪನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡು; ಮಾಧುರ್ಯವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು: ತುಂಬುರವಿಹದು ಗಾನಾವ್ಯತವನು ಕಿವಿಗಿಂಬಾಗಿ ಸವಿದೋಱಿಸುತ ಮುಂಬರಿದೆಸೆವ ಗಾಯಕರು ಪಾಡುವ ಸಂರಂಭವನೇನ ಬಣ್ಣಿಪೆನು (ಕಂಸವಿ. ೮-೩೩). [ಸವಿದೋಱು + -ಇಸು₁]

ಸವಿದೋಱು (ಕ್ರಿ). ೧. ರುಚಿಕರವಾಗಿ ಕಾಣು; ಇನಿದಾಗು : ಕೊಂಡವಗೆ ಸವಿದೋಱಿತು ಇಂತಪ್ಪ ಕಾಯಿ (ಚದಗುಚೌಪದಿ. ೬). ೨. ರುಚಿಯನ್ನು ತೋರಿಸು; ಸ್ವಾದವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು : ಸವಿಸವಿದು ಬಿಕ್ಕಬಿಕ್ಕನೆ ಸವನೋದೆನ್ನಾಡ ಯೆಂದು ರಕ್ಕಸಿಗಮದಂ ಸವಿದೋಱಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೫೮); ತೆಲುದೊಗಲ ಚಕ್ಕಳದ ಕೈಚಪ್ಪಳೆಯವರು ಹಂತಿಯಲಿ ಕುಡಿದರು ಕೆಳೆಯರಿಗೆ ಸವಿದೋಱಿ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೫-೩೧). ೩. (ಅಲಂ) ಆಯುಧಗಳ ಹೊಡೆತ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಪ್ರಭಾವ, ಪರಿಣಾಮಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು : ದಳದ ನಾಯಕರೆಲ್ಲರಿಗೆ ಸವಿದೋಱಿದನು ಬಲುಗದೆಯ ಹೊಯ್ಲುಗಳ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೫-೩೪). [ಸವಿ₂ + ತೋಱು]

ಸವಿಧ (ಗು). ೧. ಒಂದೇ ಬಗೆಯ ; ಒಂದೇ ರೀತಿಯ. (ನಾ). ೨. ಹತ್ತಿರ ; ಸಮೀಪ ; ನಿಕಟ : ಸವಿಧಂ ದೂರಂ ಪ್ರತ್ಯಂತವಿದೆನ್ನದೆ . . . ನೆಗಟ್ದತ್ತಗಾಧಬೋಧಂ ಜಿನನೊಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೪-೪೦); ಮುನಿ ತನ್ನ ಪಾಲನ ಸವಿಧವನು ತಾನ್ಸದಿ ತದ್ವಾಕ್ಯವನು ಹೇಳಿದನು (ತಿಮ್ಮಅ. ೬-೯೧); ರವಿ ಬಿಸುಗದಿರಂ ಕಡೆಯಂ ದವಾಗ್ನಿ ಸವಿಧಸ್ಥಳಂಗಳೊಳ್ ಮೆಯ್ಯೋಱು ಪವನಂ ಬಿಱುಬಿಂ ಬೀಸಂ ಜವನವರೆಡೆಯಾಡಲಣ್ಮರಾ ಮುನಿವನದೊಳ್ (ಶಬಶ. ೨-೭೭). [ಸಂ.]

ಸವಿಧೆ 'ಸೌದೆ₁' ನೋ.

ಸವಿನಗೆ (ನಾ). ಮೋಹಕವಾದ ನಗು ; ಮನೋಹರವಾದ ನಗೆ : ಸವಿನಗೆಯಿಂದೆ ಮೆಲ್ನುಡಿಯ ಬಿನ್ನಣದಿಂ . . . ಬಗೆಗೆ ಸೋಲಮನುರ್ವಿಸಿ (ವೃಷವಿ. ೨೯-೧೪); ಸವಿನಗೆ ಯೆಂಬಮರ್ದಿನ ಸೊನೆ ಕವಿತರ್ಪವೊಲಾಗೆ ಸುರಿವ ಲಾಲಾಜಳಂ (ರಾಜಶೇ. ೪-೬೮).
[ಸವಿ₂ + ನಗೆ]

ಸವಿನಯ (ಗು). ೧. ವಿನಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ; ಸೌಜನ್ಯಪೂರಿತವಾದ: ಸವಿನಯಹಾಸಿಯರ್ . . . ನವನವಕೌತುಕಾಹವಮನೋಹರಶೀಲೆಯರಲ್ತೆ ಸೂಳೆಯರ್ (ಚೀವಿ. ೬-೬೯); ಸವಿನಯರಾಜಶೇಖರತನೂಭವ ನೀನುಱಿಯರ್ಧರಾತ್ರಿಯೊಳ್ ತವೆ ನಗರೀವಿಶೋಧನನಿಮಿತ್ತದೆ . . . ಸಂಚರಿಸು (ಹಾರಾಸ್ಮ. ೨-೯-೩೦). (ನಾ). ೨. ಸೌಜನ್ಯ; ಒಳ್ಳೆಯತನ : ಸವಿನಯದೊಳಂದು ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವನೆನ್ನಯ ಜನಕನಂಘ್ರಿಗೊಪ್ಪಿಸಿ ತತ್ಪಾದವನೋಲಗಿಸುತ್ತುಂ ನಾಂ ದಿವಸಂಗಳ್ ಕೆಲವುಮಂ ಸುಖಂ ಮಿಗೆ ಕಳಿದೆಂ (ದಶಕು. ೧೦-೧೨೯); ನಂದನನವರ ಪಶುಗಳನಾರಯದು ಕಾಯ್ದುಪ್ಪ ನನುದಿನವು ಸವಿನಯದೊಳು (ಬಸಪು. ೨೪-೨). [ಸಂ.]

ಸವಿನಯಸ್ಥ (ನಾ). ವಿನಯಶೀಲನಾದವನು; ಸೌಜನ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಲವವಿನಿತುವುಂ ಕೋಪವಿಲ್ಲದ ಸವಿನಯಸ್ಥರು (ಬಸಪು. ೩೮-೬). [ಸಂ.]

ಸವಿನೀತ (ನಾ). = ಸವಿನಯಸ್ಥ : ಅವರಿರ್ವ್ವರ್ಗ್ಗಂ ಪುಟ್ಟಿದಂ . . . ಭುವನೋಂನತಧವಳಯಶಂ ಸವಿನೀತಂ ಪೃಥ್ವಿಸೆಟ್ಟಿಯನ್ನಿ(ನಿಸಿ)ದ ಬೊಂಮನು (ಕಇ. IV, ೧-೭೫; 1204). [ಸಂ.]

ಸವಿನೀರು (ನಾ). ಸಿಹಿಯಾದ ನೀರು : ನಂಜಮ್ಮನ ಒಡನಾಟ ಮರುಭೂಮಿ ಯಲ್ಲಿ ಅಲೆಯುತ್ತಿದ್ದ ಯಾತ್ರಿಕನಿಗೆ ದೊರೆತ ಸವಿನೀರ ಚಿಲುಮೆಯಂತೆ ರಾಣಿಗೆ

ಆಪ್ಯಾಯಮಾನವಾಗಿದ್ದಿತು (ಹಾಹುತ್ರ. ೩೮); ಅಲ್ಲಿ ಭಾವಿ ಅಗಿಯಲು ಸವಿನೀರಿನ ಸೆಲೆ ಚಿಮ್ಮಿತು (ಶಂಚ. ೭೫೫). [ಸವಿ₂ + ನೀರು₁ (< ನೀರ್)]

ಸವಿನುಡಿ₁ (ಕ್ರಿ). ಮಧುರವಾಗಿ ಹೇಳು , – ನುಡಿ : ತಾನೇ ರಚಿಸಿದ ಹೆಸರು ಅವನ ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಸವಿನುಡಿಯುತ್ತಿತ್ತು (ಗಂಮಾಯಿ. ೧೩). [ಸವಿ₂ + ನುಡಿ₁]

ಸವಿನುಡಿ₂ (ನಾ). ಮಧುರವಾದ ಮಾತು; ಇಂಪಾದ ನುಡಿ : ಸುರತ ಸಮಯದೊಳಿನಿಯನಾಡಿದ ಸವಿನುಡಿಗಳನುಸಿರ್ದು (ಗಿರೀ. ೨-೧೦೫ ವ); ಕಾಯ್ವನ್ನಡೆಲ್ಲೆಯು ಸವಿನುಡಿಯೊಳಂತಂದನು (ಭಾವಟು. ೬-೪೭); ಗಿರ ಸವಿನುಡಿ ಸ್ವರಗೋಗಿಲೆ ತನುವಲ್ಲಿ . . . ನೆಲಮೂಲ ಚಿತ್ರ ಕಾವನ ಬೆಳೆ ವನವನ ಹಂಗಳಿಹರು (ಕಂಸವಿ. ೭-೯೭).

[ಸವಿ₂ + ನುಡಿ₂]

ಸವಿನುಡಿಗಾತಿ (ನಾ). ಮಧುರವಾದ ಮಾತನ್ನಾಡುವವಳು : ಸಕ್ಕರೆದುಟಿಯಳ ಸವಿನುಡಿಗಾತಿಯ . . . ತಕ್ಕೆಯದೆಂದು ಘಟಿಪುದೊ (ಶತಸಾಂ. ೨೬-೩೦).

[ಸವಿನುಡಿ₂ + -ಕಾತಿ₁]

ಸವಿನೆನಪು, ಸವಿನೆನಹು (ನಾ). ಹಿತಕರವಾದ ಸ್ಮರಣೆ ; ಪ್ರಿಯವಾದ ನೆನಪು : ಎರಡು ವಾರದಲ್ಲಿ ಆ ಸವಿನೆನಪು ಮರೆತುಹೋಗುವಂತಹ ರುದ್ರವಾತಾವರಣ ನಡೆದಿದೆ (ಪದ್ಮ.ಸ. ೨೦೮); ಕೆಲವರು ಪರಿಚಯವನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಂಡರೂ ಅರೆಮರೆತ ಹಿಂದಿನ ಜೀವನದ ಸವಿನೆನಪುಗಳ ತಂತಿಯನ್ನು ಮಿಡಿಯಲಾರದೆ ಹೋದರು (ನಿರಾತ. ೫೫). ಸವಿನೆನಹು : ಆಗವಳೆದುರಿಗೆ ಗೆಳತಿಯರ ಸವಿನೆನಹುಗಳ ಚಿತ್ರಗಳೇ ಚಿತ್ರಗಳು (ಕನ್ನಡಾ. ೧೪೭). [ಸವಿ₂ + ನೆನಪು]

ಸವಿನೆನಹು 'ಸವಿನೆನಪು' ನೋ.

ಸವಿನೋಟ (ನಾ). ೧. ಮಧುರವಾದ ದೃಷ್ಟಿ ; ಮೋಹಕವಾದ ನೋಟ : ಸವಿನೋಟದೊಳ್ಪಂಚು ನಗೆಯೊಳ್ಪಪಂಚು (ಪ್ರಮಿಭಾ. ೬-೩೪);ಸವಿನೋಟಂ ಪೊಸವೇಟಮಂ ನಗಯನಂಗಾವೇಶಮಂ . . . ಪುಟ್ಟಿಸದಿರ್ದೊಡೇಕೆ ನೆರವಾಯಾಸಂ ವಿಟಂಗಂಗನೇ (ವೃಷವಿ. ೨೮-೩೦); ತವಕವಾಡುವ ತತ್ತ್ರಿಪ ತಲ್ಲಣಿಸುವ . . . ಸವಿನೋಟಗಳ ಸಮನಿಪುದು (ಚಿಕವಿ. ೬-೧೫೭ ಸಾಂಗತ್ಯ). ೨. ಹಿತಕರವಾದ ದೃಶ್ಯ ; ಆಪ್ಯಾಯಮಾನವಾದ ನೋಟ : ತಕ್ಕು ಕಡಂಗಿದಚ್ಚ ಸವಿನೋಟಕೆ ಸಿಲ್ಕಿದ ದಿಟ್ಟ . . . ಒಪ್ಪೆ ಶಿವೆಯಂ ನಲಿದರ್ಚಿಸುತೊಪ್ಪಿದಂ ನೃಪಂ (ಉದ್ಭಟ. ೪-೩); ಎವೆಹೊತ್ತಿನಾ ನೋಟ, ಸವಿನೋಟ, ಸವಿಯದೆದೆಚಿಮ್ಮುತಿಹುದಿನ್ನೂ ! ನಾಲ್ಕಡಿ ಕೃಷ್ಣನ ಸವಿಸೊಲ್ಲು (ಹೂಂಗಳು. ೧೭-೨೪). [ಸವಿ₂ + ನೋಟ]

ಸವಿನೋಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ರುಚಿಯನ್ನು ನೋಡು ; ಆಸ್ವಾದಿಸು : ಸವಿಸವಿದು ಬಿಕ್ಕಬಿಕ್ಕನೆ ಸವಿನೋಡೆನ್ನಾಣೆಯೆಂದು ರಕ್ಕಸಿಗಮದಂ ಸವಿದೋಜ್ (ಶಂಪಭಾ. ೧೨-೧೫೮). ೨. ತಿನ್ನು ; ಮೆಲ್ಲು : ಇವಜೆಂದವು ಸವಿಯನುತುಂ ಸವಿನೋಟ್ಟೈ ಪಲವುತೆಱದ ಮೃಗದಡಗಂ (ವರ್ಧಪು. ೧೧-೨೦). ೩. (ಆಲಂ) ಆಯುಧದ ಪ್ರಯೋಗ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಪ್ರಭಾವ, ಪರಿಣಾಮಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸು : ಎನ್ನ ಬಾಳ ಸವಿಯಂ ಸವಿನೋಡಿ ಬಟಿಕ ನೀರ ಸವಿಯಂ ನೋಡಾ (ಗದಾಯು. ೭-೫); ಪರಶುಧರಸಾಯಕದ ಸವಿನೋಡಾದದೆನುತಬ್ಬನು ಮಹೀಪತಿಯ (ಕುಪ್ಪಾಕ. ೧೧-೪೯). ೪. ಕೊಲ್ಲು ; ಮುಗಿಸು : ಅವರುಮನಂತಕನೊಯ್ಯನೆ ಸವಿನೋಟ್ಟುದುಮಾನುಮೆನ್ನ ಪಾಪದ ಫಲಮಂ ಸವಿನೋಡೆ ಪೊಕ್ಕೆನೊಡನೊಗೆದ ವಿಚಾರಣಚರಿತವೆಂಬ ಗಹನಾಂತರಮಂ (ಆದಿಪು. ೩-೩೫); ಸವಿನೋಟ್ಟಂ ಸಾಗರಾಂತಕ್ಕಸುರರ ನೆರೆಗೊಳ್ಳಂ ತ್ರಿಪಲ್ಯಕ್ಕೆ ನಾಗಾನ್ವಯಮಂ ಸಾರ್ಧದ್ವಿಪಲ್ಯಕ್ಕಳವಳಲುಜೆ ಮಾಟ್ಪಂ . . . ಕೃತಾಂತಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೩-೧೦೩). [ಸವಿ₂ + ನೋಡು]

ಸವಿಪಾಕ (ನಾ). [ಜೈನ] ನಿರ್ಜರೆಯ ಅವಿಪಾಕ ಮತ್ತು ಸವಿಪಾಕಗಳೆಂಬ ಎರಡು ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; IP "ಕರ್ಮವು ಫಲೋನ್ಮುಖವಾಗಿ ಸುಖದುಃಖಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ತುಸುತುಸು ಉದುರಿ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ ಸ್ಥಿತಿ" (ಆದಿಪು. ಜೈನಪಾರಿಭಾಷಿಕಶಬ್ದಕೋಶ ೯೯): ಯಥಾಕಾಲಾನುಭವನ ತಪೋನಿಮಿತ್ತಮಾಗಿ ಸವಿಪಾಕಾವಿಪಾಕರೂಪದಿಂ ಪೂರ್ವಾರ್ಜಿತಕರ್ಮನಿರ್ಜರಣಂ ನಿರ್ಜರೆಯೆಂಬುದು (ಆದಿಪು. ೧೧-೬೩ ವ). [ಸಂ.]

ಸವಿಪಾಕನಿರ್ಜರೆ (ನಾ). "ನಿರ್ದಿಷ್ಟಫಲಭೋಗಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮದ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಕ್ಷಯವಾಗುವುದು ಸವಿಪಾಕನಿರ್ಜರೆಯು" (ಜೈನಧ. ೩): ಅಂತೆತ್ತಾನುಂ ಸ[ಪಾಠಾಂ. ಸಂ]ವಿಪಾಕನಿರ್ಜರೆಯಿಂ ದುಷ್ಕರ್ಮಫಲಮಂ ತವಿಸಿ (ಪಂರಾಮಾ. ೭-೫೭ ವ); ಅವಿಪಾಕನಿರ್ಜರೆ ಸವಿಪಾಕನಿರ್ಜರೆಯೆಂಬೆರಡುಂ ತೆಱದ ನಿರ್ಜರೋಪಾಯಮಂ ಪೇೞ್ದು (ಜೀಪಸಂ. ೧೦-೨೬ ವ); ತಾನಾಗಿ ಫಲವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಅಳಿದುಹೋಗುವ ಕರ್ಮಕ್ರಮಕ್ಕೆ ಸವಿಪಾಕನಿರ್ಜರೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಭಾರದ. ೧೪೭). 'ಅವಿಪಾಕನಿರ್ಜರೆ' ವಿರಾ. [ಸಂ. ಸವಿಪಾಕನಿರ್ಜರಾ]

ಸವಿಭವಂ (ಅ). ವೈಭವವನ್ನು ಹೊಂದಿ; ಆಡಂಬರದಿಂದ ಕೂಡಿ : ಪುರುಹೂತಂ ಪ್ರೀತಿಯಿಂ ನಂದನವನಕೆ . . . ಬರ್ಪವೋಲ್ ತದ್ವರಣೀಚಕ್ರೇಶನಂತಾ ಬನಕೆ ಸವಿಭವಂ ಬಂದು ಯೋಗೀಂದ್ರಪೂಜಾತುರಚಿತ್ತಂ ಪೊಕ್ಕನುದ್ಯತ್ಪುಳಕತನುಲತಂ ಕಾವ್ಯನೌಕರ್ಣಧಾರಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೨-೧೧೭). [ಸಂ.]

ಸವಿಮಾತು 'ಸವಿವಾತು' ನೋ.

ಸವಿಮಾವು (ನಾ). ಸಿಹಿಯಾದ ಮಾವು ; ಇಮ್ಮಾವು : ಸವಿಮಾವು ಪೂವು ಬಕುಳಂ ಮುಕುಳಮೊಪ್ಪುವ ಕೊಳಂ . . . ಸೊಂಪು ಪೆಂಪಿಂದೀ ಪುರೋಪವನಮಸದಿರ್ದುದು (ಚಿಬಪು. ೧೧-೨೧). [ಸವಿ₂ + ಮಾವು]

ಸವಿಮುತ್ತು (ನಾ). ಮಧುರವಾದ ಚುಂಬನ : ಸವಿಮುತ್ತನಿವಗೀವ ಪುಣ್ಯಾವ ಪಡೆವುದೆಂದಿಗೆ ನಾನಬಲೆ (ಕಂಸವಿ. ೯-೧೨೫). [ಸವಿ₂ + ಮುತ್ತು₁ (< ಮುದ್ದು)]

ಸವಿಮುನಿಸು (ನಾ). ಪ್ರಣಯಕೋಪ; ಹುಸಿಮುನಿಸು: ಎಳನಗೆ ಸವಿಮುನಿಸು ನೋಟ ಬೇಟವು ನೆಜೆಸೊಬಗಿಯಾ ಸೂಳವಿನ್ನಣದೊಜೆ ಸಿಲುಕಿದನು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೭-೨೬). [ಸವಿ₂ + ಮುನಿಸು₂]

ಸವಿಯಿಸು, ಸವಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಆಸ್ವಾದಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಉಣಿಸು : ಕವಿತೆಯ ರಸವನು ಕರ್ಣಾಟದ ಭಾಷೆಯೊಳುಜೆ ಮೊಗೆಮೊಗೆದು ಕವಿರಸಿಕರ ಕರ್ಣಾಸ್ಯದೊಳೆಜೆದಾಂ ಸವಿಯಿಸಿ ಸಂತೋಷದಿ ತೇಗಿಸುವೆನು (ಮಡಿಕ್ಕಾ. V, ೧೧೯೨-೬೭೦-೧೭). ಸವಿಸು : ೧. ಸಕ್ಕರೆ ತುಪ್ಪದ ಸವಿಸೋದು ರೊಕ್ಕ (ಪುರಂದ. ೨-೪೮-೧); ಶೋಧಿಸುವ ವನ್ನಡಿದು ತಂದೆ ಸವಿಸದೊಡೆ ತಾನೇ ಭುಂಜಿಪನೆ ಪಸುಳೆ (ಪ್ರಮಿಭಾ. ೬-೪೨); ಅಮೃತಫಲಗಳನು ಬಾಯಿಗಿನಿದಪ್ಪಂತೆ ಸವಿಸುತಲಾಯಸವ ನೀಗುತ್ತ ಪಥಿಕರ ಕಾಯಜರಪ್ರಪೆಯಂತೆ ಶೋಭಿಪವಲ್ಲಿ ಮಾಮರಗಳ್ (ಅರ್ಚಾವಿ. ೧೩-೧೧). ೨. ಆಸ್ವಾದಿಸು ; ಸೇವಿಸು : ತುದಿಮೊದಲ್ಗನಕ ಹೇಜಿದ ನವ್ಯಫಳರಸಂಗಳನು ಸವಿಸುವುದು ಲೋಕದ ಶಿವಪದಾರ್ಚಕರು ಮಾನಿಗಳು (ಹಳಕಾ. ೧-೧೮); ತಾವೆಲ್ಲರುಂ ಸವಿಸಿ ಬಳಿಕಾಗಲಾ ಬಾಲಲಿಂಗಣ್ಣನಂ ಕರೆಯೆನಲ್ (ಚಿಬಪು. ೬೩-೨೯).

[ಸವಿ₁ + -ಇಸು₁]

ಸವಿಯೂಟ (ನಾ). ರುಚಿಕರವಾದ ಆಹಾರ ; ರಸಕವಳ : ಆಟವೇ ಮೃಗಗಣದೊಡನೆ ಸವಿಯೂ[ಪಾಠಾಂ. ದೂ]ಟವೇ ವನಕಂದಫಲ (ತೊರರಾ. ೧-೫-೪೪); ದಿನರಾತ್ರಿಯೆನ್ನದೆ ವಿಷಯಲಂಪಟನಾಗಿ ಸವಿಯೂಟಗಳನುಂಡು ಭ್ರಮಿಸಬೇಡ (ಪುರಂದ. ೨-೬೦-೧). [ಸವಿ₂ + ಊಟ]

ಸವಿಯೇಱು (ಕ್ರಿ). ಸೊಗಸು ಹೆಚ್ಚಾಗು ; ಚೆಲುವು ಅಧಿಕವಾಗು : ಸೌಕುಮಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಸವಿಯೇಜಿದಂತೆ ಆಲಿಂಗನಕ್ಕೆ ಅವಯವಂ ಬಂದಂತೆ (ಗಿರೀ. ೨-೧೦೫ ವ); ಕಠಿನತೆಯಂ ಕಳೆದು ಮಿಸುಪ ಮಾಣಿಕ್ಯಂ ಕೆಂಪಂ ತಳೆದಮೃತಂ ಸವಿಯೇಜಿದ ಹೊಸಹವಳಂ . . . ಎನೆಯಿನಿದುಟಿ ಸೊಗಯಿಸಿತಾ ನೃಪಸುತೆಗೆ (ಜಯಸಾ. ೩-೪೧).

[ಸವಿ₂ + ಏಱು₁ (< ಏಱ್₁)]

ಸವಿರಾಗ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಅನುರಾಗ , – ಪ್ರೀತಿ : ಸವಿರಾಗ ಬೆರಸಿದ ಉಸಿರು ಇದಕ ಯಾ ಹೆಸರು (ನಾದಲೀ. ೭೬-೨೧). ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ಅನುರಾಗವುಳ್ಳದು. ೩. ವೈರಾಗ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು ; ವಿರಕ್ತ. ೨, ೩ : ಸವಿರಾಗಂ ಸುಮನೋವೈಭವಂ ಸನಿರ್ಮಳದಿಗಂಬರಂ ಸಫಳಭವಂ ಭುವನೋತ್ತಮಂ ವಸಂತೋತ್ಸವಸದೃಶಂ ಪ್ರೋಷ್ಠಿಲಂ ಮುನೀಂದ್ರಶ್ರೇಷ್ಠಂ (ವರ್ಧಪು. ೧೩-೧೧).

[ಸವಿ₂ + ರಾಗ₂; ಸಂ. (ಸ + ವಿರಾಗ)]

ಸವಿಲಾಸಂ (ಅ). ಉಲ್ಲಾಸದಿಂದ ಕೂಡಿ ; ವಿಲಾಸದಿಂದ ತುಂಬಿ : ಸವಿಲಾಸಂ ಮೆಱೆದತ್ತು ಬಾಜಿಸುವ ಮಾಂಗಲ್ಯಾನಕಂ (ಅನಂಪು. ೬-೬೩). [ಸಂ.]

ಸವಿವಕ್ಷಿತ (ಗು). ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲು ಇಚ್ಛಿಸುವ ; ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸುವ ಬಯಕೆಯುಳ್ಳ : ಸ್ತುತಿಸಿಂದೆಗಳಂ ಸವಿವಕ್ಷಿತಗುಣದೊಳ್ ಸದೃಶವಾಗಿ ಪೇೞ್ವುದು (ಕವಿರಾ. ೩-೯೫). [ಸಂ.]

ಸವಿವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಮಾಧುರ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದು : ಇಂಪನ್ನು ಪಡೆ : ಎಡೆವಿಡದೆ ಸನ್ನುತಿಗಳಿಂದಾತ್ಮಸುಖಕೆಱೆದಿ ಸವಿವಡೆದು ಪಾಡುವ ಗಾನ (ಚಿಟಪ. ೧-೨೫); ಸವಿವಡೆವ ಶೃಂಗಾರರಸವರ್ಣವು ಮನೋಜನ ದೇಹಕಾಂತಿಯೊಳವಗಹಿಸಿ . . . ನರ್ತಿಪುದೊ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೮-೪೧). [ಸವಿ$_2$ + ಪಡೆ$_1$]

ಸವಿವಣ್ (ನಾ). ರುಚಿಕರವಾದ ಹಣ್ಣು ; ರಸಭರಿತವಾದ ಫಲ : ಸವಿವಣ್ಣಲ್ಲಿನಿ ಮಾವು ಸರ್ವರಸದೊಳ್ ಶೃಂಗಾರ (ಸೋಮೇಶ. ೧೩). [ಸವಿ$_2$ + ಪಣ್$_3$]

ಸವಿವಾಡು (ನಾ). ಮಧುರವಾದ ಗಾನ ; ಇಂಪಾದ ಹಾಡು : ಸರಸಪಿಕಾಲಾಪಿಯ ಸವಿವಾಡುಗೇಳ್ವರಲೇಱಿದುದು ನವಮೇರು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೫-೪೬). [ಸವಿ$_2$ + ಪಾಡು$_1$]

ಸವಿವಾತು, ಸವಿಮಾತು (ನಾ). = ಸವಿನುಡಿ$_2$: ಪೊಸಲತೆಯಕ್ಕುಮಲ್ಲ ಲತೆಗೆತ್ತಣದೀ ಸವಿವಾತು . . . ಎಂದೊಸೆದು ಸಖೀಜನಂ ಪೊಗೞ್ವುದಾ ಸತಿಯಂ ನಡೆನೋಡಿ ರಾಗದಿಂ (ಉದ್ಭಟ. ೮-೪೧); ಸವಿವಾತುಗಳ ಸೋನೆಯ ಸೊಗಸುಕಾಱು ನಿಂದ ನಿಲವನು ಕರ್ಣ ನೋಡು (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೧೬-೨೪); ಕಟ್ಟುಬೀಳದ ಸಕ್ಕರೆಯಿಂದೆ ಸವಿವಾತ ನೆಟ್ಟನೆ ಪೇಳ್ವುದನ್ನೊಡನೆ (ಮೋಹತ. ೨೩-೧). **ಸವಿಮಾತು** : ಸವಿಮಾತಿನರಗಿಣಗೆ ಹಸುರು ಬರೆದವರಾರು (ಪುರಂದ. ೨-೪೬-೨); ಸವಿಮಾತುಗಳ ವಿಸ್ತರಿಸುವ ಕೇಳ್ವರ ಕಿವಿಗೆ ಭೂಷಣವಪ್ಪ ತೆಱದಿ (ಮೋಹತ. ೧-೧೮); ಶೀನಪ್ಪನಿಗೆ ಅಡ್ಡತಿಡ್ಡ ಸವಿಮಾತುಗಳಲ್ಲಿ ರುಚಿಯಿರಲಿಲ್ಲ (ಗಾಮಾಂಚ. ೯೬). [ಸವಿ$_2$ + ಮಾತು$_1$]

ಸವಿವಾಯ್ (ನಾ). ರುಚಿಯನ್ನು ಬಯಸುವ ಬಾಯಿ : ಮಾರಿಮೃತ್ಯುಗಳ ಸವಿವಾಯ ಬಱಿವನಾಱಿಸಿ ಭೂತವೇತಾಳಗಂ ಕುಣಿಸಿ ರಣಧೀರರೆಂಬ ಹೆಸರ ಹೊಱುವೆವು (ಸೋಮಚ. ೫-೧೬); ಎವಗೆ ತವಗೆಂದೀ ಹವಿರ್ಭಾಗವನು ಮುತ್ತಿತ್ತು ದೇವತತಿ . . . ದಿವಿಜರೊಳಹಸುಗೆಗಳ ಲೆಕ್ಕದ ಸವಟೆಸನ ಸವಿವಾಯ ತುತ್ತಿನ ತವಕಿಗರು ಹೊಯ್ದಾಡಿದರು ಸಭೆಯಲಿ ಸುರೇಶ್ವರನ (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೭-೩೯). [ಸವಿ$_2$ + ಬಾಯ್]

ಸವಿವಾಯ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಣ (?) : ಬಸುಗದಿರು ಸವಿವಾಯನೆಂಬ ನಾನಾಸರಳನು ಸೆಳೆದು ನೀಡಡಿಯಿಟ್ಟು . . . ನಿಂದರು (ಸೋಮಚ. ೫-೨೬). [?]

ಸವಿವಿಲ್ (ನಾ). ಕಬ್ಬಿನ ಬಿಲ್ಲು : 'ಸವಿವಿಲ್ಲ' ಪರಾ. [ಸವಿ$_2$ + ಬಿಲ್$_2$]

ಸವಿವಿಲ್ಲ (ನಾ). ೧. ಕಬ್ಬಿನ ಬಿಲ್ಲನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು ; ಮನ್ಮಥ. ೨. [ಜೈನ] ಬಾಹುಬಲಿ : ಸವಿವಿಲ್ಲನಣ್ಣ ಮನ್ನಣೆಯಿತ್ತನೆಂದವ ಸವಿಸವಿಯಾಗಿ ನುಡಿದನು (ಭರತೇ. ೪೬-೯೬); ರವಿಶಶಿಕೋಟಿಪ್ರಕಾಶದ ಕಾಯನೆ ಸವಿವಿಲ್ಲನ ಜಯಿಸಿದನೆ (ಜಿನರಾ. ೫-೮೬). [ಸವಿವಿಲ್ + -ಅ$_1$]

ಸವಿವೆರಸು (ಕ್ರಿ). ರುಚಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರು ; ರುಚಿಯಾಗಿರು : ಪರಿಪರಿಯುಪ್ಪಿನ ಕಾಯಿ ಹಪ್ಪಳ ಸವಿವೆರಸಿದ ಶುಭ್ರಭಾಳಕವ . . . ತರುಣಿಯರೆಡೆಮಾಡಿದರು (ಕಂನವಿ. ೮-೮೪). [ಸವಿ$_2$ + ಬೆರಸು$_1$ (< ಬೆರೆಯಿಸು)]

ಸವಿವೇಟ (ನಾ). ಇನಿದಾದ ಕಾಮಲಾಲಸೆ .- ಕಾಮಾತುರತೆ : ಕೇಳದ ಕಿವಿವೇಟ ನೋಡಿದ ಕಣ್ಣೋಟ ಸೂಳಾಸಾಡಿಯ ಸವಿವೇಟ ಪೇಳಲೇನವಳೆರ್ದೆ ಗೊಳಲವಳೆದೆಗೋಂಟೆ ಕೋಳಾವೋದುದು ಕಾನುಬಲಕೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ೩೨-೮೩); ಲಲಿತಾಂಗಿಯರ್ಚೆಲ್ವೆಗಂಗಳ ನೋಟವುಂ ಬೇಱೆ ಸವಿವೇಟಮಂ ತೋಱೆ . . . ಪುಲ್ಲಶರ ಕೇಳಿಯೊಳ್ಮದವೇಱಿಸುವರ್ (ಚೈಮಭಾ. ೧೫-೪೩). [ಸವಿ$_2$ + ಬೇಟ (< ಬೇಂಟ)]

ಸವಿವೊನಲು (ನಾ). ಸಿಹಿಯಾದ ಧಾರೆ ,— ರಸಪ್ರವಾಹ : ರಸತುಂಬ ಬಿರಿಯು ತಿಹ ಕರಿಯ ಕಬ್ಬನು ಬರಿದೆ ಬೇಡಿದೊಡೆ ತನ್ನೆದೆಯ ಸವಿವೊನಲ ನೀಡುವುದೇ? ಹಿಂಡಿದರೆ ತಾನೆ ದೊರಕುವುದು ರಸ? (ಚಂದ್ರಸ. ೭೪-೧೫). [ಸವಿ$_2$ + ಪೊನಲು (< ಪೊನಲ್)]

ಸವಿಶೇಷ (ಗು). ವಿಶಿಷ್ಟತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ವಿಶೇಷವಾದ : ತಿರಿಕರ್ಮಮಳ ಜಳನಿಧಿಪರಿಪಾವೃತಭೂಮಿಭಾಗಮಂಬರದೆ ಜಲಾಕರವಿಕ್ಷೇಪಕಕಕುದಂತರಮಂ ಸವಿಶೇಷರುಚಿರಸಂಭವವಿಧಿಯಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೫೫); ಸವಿಶೇಷಾಗಮವಾಕ್ಸುಧೌಷಧಮ ನೀಂಟಲ್ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೧೩೩-೩೩; 1279). [ಸಂ.]

ಸವಿಶೇಷಂ (ಅ). ವಿಶೇಷವಾಗಿ : ಭವದೀಯವದನಮಾಲೋಲವಿಲೋಚನಮುದಿತ ರಾಗಮಣಿವಿಳಸಿತವಾ ಪ್ರವಿಕಸಿತಾಂಬುಜವನವಾಂ ಸವಿಶೇಷಂ ಪೋಲ್ಗುಮೆನ್ನೆ ವಾಕ್ಯೋಪಮಯಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೮೨). [ಸಂ.]

ಸವಿಶೇಷಗುಣ (ನಾ). ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಗುಣ : ಅವಱ ವಿಪರ್ಯಯವೃತ್ತಿ ಪ್ರವಿಭಕ್ತವಿಕಲ್ಪಮಕ್ಕುಮುತ್ತರಮಾರ್ಗಂ ಸವಿಶೇಷಗುಣಮನತಿಶಯಧವಳೋಕ್ತಿ ಕ್ರಮದಿನಱಿಪುವಂ ತದ್ಭವದೊಳ್ (ಕವಿರಾ. ೨-೫೫). [ಸಂ.]

ಸವಿಶೇಷವಿವರ್ತಿ (ನಾ). ವಿಶಿಷ್ಟರೀತಿಯ ಪ್ರಯೋಗ : ಇವು ದುಷ್ಕರಕಾವ್ಯಂಗಳ್ ಸವಿಶೇಷವಿವರ್ತಿಗಳ್ ಸುವಿಚಾರಿತಮಾ ತೋರ್ಪ[ನಿ]ವಱಾ ಲಕ್ಷ್ಯಭೇದಮಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೧೧೩). ☞ ಡಾ. ಕೆ. ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿಯವರ ಸಂಪಾದಿತ 'ಕವಿರಾಜಮಾರ್ಗ' ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ 'ಸವಿಶೇಷವರ್ತಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶ್ಲೋಕಾಕ್ಷರ ಒಂದು ಕಡಿಮೆಯಾಗುವುದರಿಂದ 'ಸವಿಶೇಷವಿವರ್ತಿ' ಎಂದು ತಿದ್ದಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ. [ಸಂ. ಸವಿಶೇಷವಿವರ್ತಿನ್]

ಸವಿಷ (ನಾ). ವಿಷದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು : ಸವಿಷಮಿದೆಂಬುದನಱಿಯದೆ ಸವಿಸವಿಯೆಂದನುಭವಿಪ್ಪ ಜೀವಕ್ಕಿಂತೀ ಭವಸುಖಮಸುಖಮೆ ನಿಖಿಳಮನವಟಯ್ಸುಗುಮಲ್ತೆ ಬಳವದಘವಿಳಸಿತಮಂ (ವರ್ಧಪು. ೧೪-೮೯). [ಸಂ.]

ಸವಿಸವಿ$_1$ 'ಸವಿ$_1$' ಪರಾ.

ಸವಿಸವಿ$_2$ 'ಸವಿ$_2$' ಪರಾ.

ಸವಿಸು 'ಸವಿಯಿಸು' ನೋ.

ಸವಿಸ್ತರ (ನಾ). ವ್ಯಾಪ್ತವಾದುದು ; ವಿವರಣಾತ್ಮಕವಾದುದು : ಸವಿಸ್ತರದೊಳೆ ವರ್ಧಮಾನಜಿನಸನ್ನಿಧಿಯೊಳ್ ವಿಪುಳಾದ್ರಿಯೊಳ್ ನಿಚಾದರದೊಳ್ ಗೌತಮರ್ ಮಗಧನಾಯಕನುಂ ತಿಳಿವಂತು ಪೇೞ್ದುದಾ . . . ವಿರಚಿಸುವೆಂ (ಆದಿಪು. ೧-೫೭). [ಸಂ.]

ಸವಿಸ್ತರಂ (ಅ). ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿ ; ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ; ವಿವರವಾಗಿ : ಸವಿಸ್ತರಂ ನಿರವಿಸಿದೆನಲ್ತೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೯೯-೧೬). [ಸಂ.]

ಸವಿಸ್ತಾರ (ಗು). ೧. ವಿಸ್ತಾರವಾದ ; ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. (ನಾ). ೨. = ಸವಿಸ್ತರ : ಅವರ ಕಡೆಯಿಂದಾ ಸವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ತಮಗೆ ತಿಳಿಯಬಂದೀತು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೨೦೯); ಮೋತೀಬಾಯಿಯು ಆದಿಯಿಂದ ಅಂತ್ಯದವರೆಗೆ ಸವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ನಡೆದ ಸಂಗತಿಯನ್ನೆಲ್ಲಾ ವಿವರಿಸಿದಳು (ಉಜಾರಾಣಿ. ೧೯೪). [ಸಂ.]

ಸವಿಹ (ನಾ). ರುಚಿನೋಡುವಿಕೆ : ಕಾಣಬಹುದು, ಕೇಳುಹ, ಪರಿಮಳಿಸುಹ, ನಾಲಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಸವಿಹ, ಮುಟ್ಟುಹ ಎಂಬಿವು ವಿಷಯಂಗಳು — ರೂಪ ಶಬ್ದ ಗಂಧ ರಸ ಸ್ಪರ್ಶ (ನಾಚಿರಾ. ೬). [ಸವಿ$_2$ + -ಹ$_2$ (< -ಪ$_2$)]

ಸವೀಕ (ನಾ). ಅಗ್ಗ ; ಸೋವಿ : ರೂಪಾಯಿಗೆ ಹದಿನಾರು ಸೇರು ರಾಗಿ . . . ಒಳ್ಳೇ ಸವೀಕದ ಕಾಲ ಅದು (ಬೆಂಗೂಲಿ. ೩೯). 'ಚೌಕ$_1$' ಪರಾ. [ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಚವುಕ್ಕೈ : ತೆಲು. ಚವುಕ, ಚೌಕ]

ಸವೀರಪಾಷಾಣ, ಸವ್ವೀರಪಾಷಾಣ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿಷ : ಸವೀರಪಾಷಾಣವನ್ನು ತಿನ್ನುತ್ತಾನೆ (ಕಾಂಪ್ಲೂಚ. ೨೫). **ಸವ್ವೀರಪಾಷಾಣ** : ನಮ್ಮ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಸಿಕ್ಕುವ ಪಾಷಾಣಗಳು ಯಾವುವೆಂದರೆ :— ಇಲಿಪಾಷಾಣ, ಸವ್ವೀರಪಾಷಾಣ, ಮೈಲುತುತ್ತ (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೧೫೪). [< ಸಂ. ಸೌವೀರಪಾಷಾಣ]

ಸವುಂತೆ, ಸವತೆ$_1$, ಸವುತೆ, ಸೌಂತೆ, ಸೌತೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ತರಕಾರಿಯಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಅದರ ಕಾಯಿ : "ವಾಳುಕೀ , ಕರ್ಕಟೀ — ಈ ೨ ಸವುಂ[ಪಾಠಾಂ. ಸೌಂ]ತೆ" (ಪಲಾಯು. ೩೫-೫೬); ಆಳೆಯೊಳರೆದು . . . ಕುಂಬಳದ ಸವುಂ[ಪಾಠಾಂ. ಸೌಂ]ತೆಯನಿತರ ಬೀಜಂಗಳೊಳೊಂದಱ ಬಿತ್ತಂ ಕುಡಿಗಳುಂಬಮಾಗಿರ್ದ ಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛ್ರಂ ಕಿಡುಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೧೩೪). **ಸವತೆ$_1$** : ನೆಲ್ಲವರೆ ಸವತೆ ಗೋವರ್ಧನ . . . ಮೊದಲಾದ ವ್ಯಂಜನ (ಸೌಗಂಧಿ. ೩೬-೧೮); ಒಂದೇ ಸವತೆಯ ಬಳ್ಳಿಗೆ ಸೀಕಾಯಿ ಬಿಡುವಂತೆ , ಕಹಿ ಬಿಡಗಾಯಿಯೂ ಬಿಡುತ್ತವೆ

(ದೀಪಪ. II, ೩೭೦). **ಸವುತೆ:** ''ಉರ್ವಾರುಃ , ಕರ್ಕಟೀ — ಈ ೨ ಸವು[ಪಾಠಾಂ. ಸೌ]ತೆ'' (ನಾಚಿರಾ. ೧೧೨); ಸವುತೆ ಕುಂಬಳ ತೊಂಡೆ . . . ಮೊದಲಾದ ಕಾಯ್ . . . ಬಾಳೆ ಮೊದಲಾದ ಪೂಗಳನು ಉಕ್ಕರಿಸಿ (ಸೂಪಶಾ. ೪-೩೩). **ಸೌಂತೆ** : ತವರ್ಮನೆಯಿರವಿನಂತೆ ಸೌಂತೆಯ ತೋಂಟದಂತ ಕಡೆಯೊಳ್ ಪೇಸುವಪಥಮುಮಶೋಭೆಯುಮಾಗದೆ ಪೋಗದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೧೨೨). **ಸೌತೆ** : ''ವಾಲುಕಮೆನಲ್ ಸೌತೆ'' (ಮಂಗರಾ. ೪೪-೪೭); ಸೌ[ಪಾಠಾಂ. ಸೋ]ತೆಯೊಳ್ಪಣ್ಣಾವೃಲುಬ್ಬರಂ ಬಿರಿಯ ರತ್ನಶಿಳಾಳಿ ನೆಟಲ್ಗೆ ಪಾಯ್ಯ ಪೆರ್ಪುಗಟ್ಟುಟೆಯುತ್ತುಮಿರ್ಪ ಪಣೆಯದ್ಭುತವಮಾದುದುರಭ್ರಯುಃಗ್ಮದಾ (ಅರ್ಧನೇ. ೪-೧೯); ನೀರೊಳಗರೆವುದು ಸೌ[ಪಾಠಾಂ. ಸವು]ತೆಯ ಬೇರಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೧-೨೭); ಕಳೆದ ವರ್ಷ ಸೌತೆ ನಟ್ಟಲ್ಲಿ ಈ ವರ್ಷ ಬತ್ತ ಹಾಕುವ (ಮರಮ. ೫೧).

[ದೇ. ‖ ತುಳು. ತವುತೆ, ತೌತೆ, ಸವುತೆ, ಸೌತೆ; ಕೊಡ. ಚೌತೆ]

ಸವುಚ 'ಸೌಚ' ನೋ.

ಸವುಚಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭೂಮಿ (?): ನಖರ ಮುಂಮುರಿದಂಡ ಮುಖ್ಯಬಣಂಜಿಗರುಂ ಕೊಟದು ಸವುಚಿಗೆ ಯಂಭತ್ತು (ಸೌಇಇ. IX-i, ೩೮೦-೨೯; 1282).

[?]

ಸವುಜ್ಞೆ 'ಸನ್ನೆ$_2$' ನೋ.

ಸವುಟು 'ಸೌಟು' ನೋ.

ಸವುಡಿದೊತ್ತು (ನಾ). ಅಪ್ರಯೋಜಕಳಾದ ದಾಸಿ ,— ಸೇವಕಿ (?): ಏಳೆಲಗ ಸವುಡಿದೊತ್ತ ಮನೆಯ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ನಡೆ (ಹಚಿಕಾ. ೧೧-೧೦).

[ಸವುಡಿ$_0$ + ತೊತ್ತು (< ತೊಟ್ಟು)./ ತಮಿ. ಚವಟನ್ = ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕನಾದವನು]

ಸವುಡು 'ಸವಡು$_3$' ನೋ.

ಸವುಡುಮ್ಮತ್ತ 'ಸವಡುಮ್ಮತ್ತ' ನೋ.

ಸವುತೆ 'ಸವುಂತೆ' ನೋ.

ಸವುತೆಕಾಯಿ, ಸವತೆಕಾಯಿ, ಸೌತೆಕಾಯಿ (ನಾ). (ಬಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಬಿಡುವ) ತರಕಾರಿಯಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಯಿ; ವಾಳುಕ: (೬). **ಸವತೆಕಾಯಿ** : ನಾಗಣ್ಣನ ಹೊಲದಲ್ಲಿ ಸವತೇಕಾಯಿ ಏನು ಶಿವಿಯದಾವಂದಿ! (ಮೋದಿಮ. ೫); ಸವತೇಕಾಯಿ ಕಹಿಯಾದರೆ ಸವತಿ ಏನು ಮಾಡುವಳು? (ಗಾದೆ). **ಸೌತೆಕಾಯಿ** : ಚಿಕ್ಕ ಚಿಕ್ಕ ಸೌತೇಕಾಯ ಚಿಕ್ಕ ಮೂಟೇ ಕಟ್ಟಿ ಚಿಕ್ಕೇರೀ ಮೇಲೆ ಬರುವೋರೆ (ನಾಪದ. ೫೩); ಈ ಹುರುಳಿಸಾರು, ಹಲಸಿನಬೇಳೆ, ಸೌತೆಕಾಯಿ ಹುಳಿ — ತಿಂದು ಹೀಕರಣೆ ಬಂದಿತು (ಮರಮ. ೧೨೪).

[ಸವುತೆ (< ಸವುಂತೆ) + ಕಾಯಿ$_1$ (< ಕಾಯ್$_1$)]

ಸವುದೆ 'ಸೌದೆ$_1$' ನೋ.

ಸವುಭಾಗ್ಯ 'ಸೌಭಾಗ್ಯ' ನೋ.

ಸವುಮ್ಯಸಂವತ್ಸರ (ನಾ). ಅರುವತ್ತುಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಸೌಮ್ಯ ಸಂವತ್ಸರ: ಸಖವರುಷ ೧೨೯೨ನೆಯ ಸವುಮ್ಯಸಂವತ್ಸರದ (ಎಕ. IX (S). ಕನಕ. ೧೨೭-೮: 1370). [< ಸಂ. ಸೌಮ್ಯಸಂವತ್ಸರ]

ಸವುರಣೆ 'ಸಂವರಣೆ$_1$' ನೋ.

ಸವುರಿಸು 'ಸಂವರಿಸು$_1$' ನೋ.

ಸವುಸವ 'ಸೌಸವ' ನೋ.

ಸವುಳಂಗ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಬಾಗೆಯೂರ ಕಮ್ಮಾಡಿಗಾವುಣ್ಣನು ಸವುಳಙ್ಗದ ಮೆಣ್ಣೆಗಾವುಣ್ಣನು (ಎಕ. V, ಚನ್ನರಾ. ೨೫೧-೧೩; ಸು. 925). 'ಸಟ್ಬಂಗ' ಹೋ.

[?]

ಸವುಳು$_1$, ಚವುಳು, ಚೌಳು, ಸವಳು, ಸೌಳು (ನಾ). ೧. ಉಪ್ಪಿನ ರುಚಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದುದು; ಉಪ್ಪುಪ್ಪಾಗಿರುವುದು : (೬). ೨. ಉಪ್ಪು ; ಲವಣ ; ಕ್ಷಾರ: ''ಸವುಳು, ಉಪ್ಪು'' (ಕಂನುಹು. ೯೧). ೩. ಉಪ್ಪಿನ ಅಂಶದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ನೆಲ ; ಕ್ಷಾರಭೂಮಿ : ತಿಳಿದು ನೋಡಲು ಮಿತ್ರದತ್ತವು ಸಲೆ ಸವುಳಿನೊಳಗಿಟ್ಟು ಬೀಜಂಗಳಿಗೆ ಭಸ್ಮಾಹುತಿಗೆ ಸರಿಯೆನಿಸುವುದು ಸತ್ಯವಿದು (ತಿಮ್ಮಅ. ೭-೫೪). **ಚವುಳು** : ೩. ''ಊಷರಃ — ಚವುಳು'' (ಕಾಶಕ್ಯ. ೫೭). 'ಚವುಳಪ್ರಾಪ್ತ' ಪರಾ. **ಚೌಳು** : ೧. ಅತಿಚೌಳಾದ ಭಾವಿಗಳ ನೀರಿನೊಳೆ ಸವಿಯಾದ ಸಕ್ಕರೆಯ ಸೇರಿಸಲು (ಅರ್ಜುವಿ. ಪಿರಿಕಾಸಂಧಿ. ೯). ೪. ಉಪ್ಪಾಗಿರುವ ನೆಲದ ಮಣ್ಣು ; ಲವಣಭೂಮಿಯ ಮಣ್ಣು : ಸೋಪನ್ನು ಅವರಿನ್ನೂ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿರಲೇ ಇಲ್ಲ. ಅವರಿಗೆ 'ಚೌಳೇ' ಗತಿ (ನನ್ನೂರು. ೨೪೨). **ಸವಳು** : ೨. ''ಕಷಾಯ - ಕಾಡೆ ೨. ಚಂದನ. ೩. ಅಷ್ಟಗಂಧ . . . ಸವಳು'' (ಗಂಗಾಮ. ೭೭). ೫. ಉಪ್ಪಿನ ರುಚಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ನೀರು; ಉಪ್ಪುನೀರು : ಅವರ ಬಾವಿಗೆ ಮೊದಲು ಸವಳು ನೆಲೆಹತ್ತಿತು (ಪಕ್ಕಸೋ. ೧೭). **ಸೌಳು**: ೨. ಸೌಳಪ್ಪ ಭೂಮಿಯನುತ್ತು . . . ಪಿರಿದುಂ ಪ್ರಯತ್ನಮಂ ಮಾಡಿದೊಡಂ ಕರಿಯ ಭೂಮಿಯ ಬೆಳಸಿನಂತಕ್ಕುಮೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೭೫); ಈರಿಣಮೂಷರಂ ಸೌಳನುಳ್ಳ ನೆಲನಕ್ಕು (ಮಂಗರಾ. ೨೮-೨). ೩. ಮೋಪೂರ ಭೈರವನಿಂ ತೆಂಕ ಸೌಳು ಪು ೨ (ಸೌಇಇ. IV, ೭೯೮-೫೫; 1208). ೫. ಶ್ರೀಸಿದ್ಧೇಶ್ವರದೇವರ ನಿವೇದ್ಯಕಂ ತ್ರಿಕಾಲದ ಪೂಜೆಗಂ ಸೌಳ ಹಳ್ಳದಿಂ ಬಡಗ ಸರ್ಬ್ಬನಮಸ್ಯವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟ ಗದ್ದೆಯ ಕಮ್ಮ ಮೂವತ್ತು (ಕಇಅ. ೧೩-೪-೧೨೦; 1093).

ಸವುಳ ಕಾರ, ಸೌಳ ಕಾರ = ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉಪ್ಪು ,— ಕ್ಷಾರ ; ಸಸ್ಯಕ್ಷಾರ: (೬); ಗುಳಾಪು ಮಾಡುವ ಕಾಚಿನಲ್ಲಿ . . . ''ಪೊಟಾಶ್'' ಅಂದರೆ ಸೌಳಕಾರ ಎಂಬ ಕ್ಷಾರವನ್ನು ಹಾಕುತ್ತಾರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೨೨೧). **ಸೌಳ ಹವೆ** = (ಉಪ್ಪುನೀರಿನ ಸಂಪರ್ಕದಿಂದುಂಟಾದ) ಉಪ್ಪಿನ ಅಂಶದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಹವಾಗುಣ, ವಾತಾವರಣ : ಸೌಳ ಹವೆಯು ಇಂಥಾ ಜೀನಸುಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷ ಬಾಧಕವಾದದ್ದು (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೨೭೨). [ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಚವಟು, ಚವರ್; ಮಲ. ಚವರ್; ತುಳು. ಚವುಳ್, ಚವುಳು, ಚೌಳು, ಸೌಳು; ತೆಲು. ಚವುಡು, ಚೌಡು./ ಮರಾ. ಸಊಳ್]

ಸವುಳು$_2$ (ನಾ). ಜೊತೆ ; ಜೋಡಿ ; ಎರಡು : ಪಚ್ಚೆಕಡಗಮನೊಲವಿಂ ಸವುಳು ಜಾಗಟೆ[ಯ] ಸಹಿತಂ ಭುವನೇಶ್ವರ ಘಂಟೆನೃಪತಿಗಂದೊಲಿದಿತ್ತರ್ (ಬೀಳವಂ. ೧-೧೧೭).

[< ಜಮಳ]

ಸವುಳುನೀರು, ಚೌಳುನೀರು, ಸವಳುನೀರು, ಸೌಳುನೀರು (ನಾ). ಉಪ್ಪು ನೀರು ; ಕ್ಷಾರದ ಗುಣವುಳ್ಳ ನೀರು : (೬). **ಚೌಳುನೀರು** : ಕಪಿಲವರ್ಣವಾದ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಚೌಳುನೀರು ಬೀಳುವದು (ಸೌಗಂಧಿ. ೪೩೩-೪). **ಸವಳುನೀರು** : ಸವಳುನೀರಿನ ಭಾವಿಗಳಾದರೇನು ಊರೊಳಗಿನವೆಲ್ಲ ಬಡಬಗ್ಗರಿಗೆ ಉಪಯೋಗ (ನಿರಾಭ. ೧೪೩). **ಸೌಳುನೀರು** : ಕೆಲವು ಕಡೆಗೆ ಸೌಳುನೀರಿನ ಸರೋವರಗಳಲ್ಲಿಯೂ . . . ಉಪ್ಪು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೯೮). [ಸವುಳು$_1$ + ನೀರು$_1$ (< ನೀರ್)]

ಸವುಳುನೆಲ, ಚೌಳುನೆಲ, ಸೌಳುನೆಲ, ಸೌಳ್ನೆಲ (ನಾ). ಉಪ್ಪಿನ ಅಂಶವಿರುವ ಭೂಮಿ ; ಕ್ಷಾರಭೂಮಿ : ಸವುಳುನೆಲದಲ್ಲಿ ಅಮೃತದ ಮಳೆಗರೆದಂತೆ ಆಯಿತು (ವಚಿಕಾ. ೮೮). **ಚೌಳುನೆಲ** : ''ಊಷರಾ — ಚೌಳುನೆಲಂ'' (ಕಾಶಕ್ಯ. ೬೧); ಚೌಳು ನೆಲದಲ್ಲಿ ಉಪ್ಪು ತಯಾರಿಸುವರು (ಕಳಹು. ೯೩). **ಸೌಳುನೆಲ** : ಊಷರೇ — ಸೌಳು ನೆಲದೊಳು (ನೀತಿವಾ. ೧೦-೪೭); ಸೌಳುನೆಲದಲ್ಲಿ ಹುಲ್ಲು ಕೂಡ ಹುಟ್ಟದಾಯಿತು (ತುಳಸೀ. ೨೫೪). **ಸೌಳ್ನೆಲ** : ಸೌಳ್ನೆಲದೊಳು ಬಿತ್ತಿಕ್ಕುವಂತೆಯುಂ ಕಲಕಬ್ಬುನದ ದೋಣಿಯಿಂ ಜಲಧಿಯಂ ದಾಂಟುವಂತೆ ನಿಷ್ಫಲಕ್ಲೇಶಮಲ್ಲದೆ ಪುಣ್ಯಮಿಲ್ಲ (ಪಸಾರ. ೩೨೧).

[ಸವುಳು$_1$ + ನೆಲ./ ತಮಿ. ಚವಟ್ಟುನಿಲಮ್]

ಸವುಳುಪ್ಪು , ಚವುಳುಪ್ಪು , ಚೌಳುಪ್ಪು , ಸೌಳುಪ್ಪು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉಪ್ಪು; ಸವುಳಕಾರ : (೬). **ಚವುಳುಪ್ಪು** : (೬). **ಚೌಳುಪ್ಪು** : ಬೆಂಕಿಯೊಳ್ ಪುರಿದು ಚೌಳುಪ್ಪಿನೊಳ್ ಪೊರಳಿಪ ನರಕಂ ಲವಣಮೆನಿಕ್ಕುಂ (ಚಿಕಬಿ. ೩೭). **ಸೌಳುಪ್ಪು** : ''ಷಂಡದ — ಸೌಳುಪ್ಪು'' (ಒಷಧಿ. ೧೭೩). [ಸವುಳು$_1$ + ಉಪ್ಪು$_1$./ ತಮಿ. ಚವಟ್ಟುಪ್ಪು; ತುಳು. ಚವುಳುಪ್ಪು; ತೆಲು. ಚವುಟುಪ್ಪು , ಚೌಟುಪ್ಪು]

ಸವುಳುಭೂಮಿ , ಚವುಳುಭೂಮಿ , ಚೌಳುಭೂಮಿ (ನಾ). = ಸವುಳುನೆಲ : ಅಲ್ಲಿ ಸುತ್ತಲೂ ಸವುಳುಭೂಮಿ (ಶರಟ. ೭೯೫). **ಚವುಳುಭೂಮಿ** : ಮಾನ್ಯ ಕೊಟದು ವೂರು ಮುಂದಣ ಚವುಳುಭೂಮಿ (ಎಕ. XII. ಪಾಪಗ. ೭೦-೭; 1705?). **ಚೌಳುಭೂಮಿ** : ''ಊಷರಕ್ಷೇತ್ರ'' ಅಂದರೆ ಚೌಳುಭೂಮಿ (ಭೂಗೋಳ. ೧೧). [ಸವುಳು$_1$ + ಭೂಮಿ]

ಸವುಳುಮಣ್ಣು , ಚವುಳುಮಣ್ಣು , ಚೌಳುಮಣ್ಣು , ಸೌಳುಮಣ್ಣು , ಸೌಳುವಣ್ಣು (ನಾ). ಉಪ್ಪುಮಣ್ಣು ; ಕ್ಷಾರಮೃತ್ತಿಕೆ : ಸವುಳುಮಣ್ಣುಳ್ಳ ಠಾವು – ಊಷ, ಕ್ಷಾರಮೃತ್ತಿಕೆ (ನಾಚಿರಾ. ೬). **ಚವುಳುಮಣ್ಣು** : (೬). **ಚೌಳುಮಣ್ಣು** : "ಊಷಃ, ಕ್ಷಾರಮೃತ್ತಿಕಾ – ಈ ೨ ಚೌಳುಮಣ್ಣಿನ ಪೆಸರು" (ನಾಚಿರಾ. ೧೦೨); ಇವನಿಗೆ ಮಾಡುವ ಸಹಾಯ ಚೌಳುಮಣ್ಣಿಗೆ ನೀರು ಹಾಕಿದ ಹಾಗೆ (ಮುನಿಮಾ. ೯೮). **ಸೌಳುಮಣ್ಣು** : "ಈರಿಣಂ, ಊಷರಃ – ಈ ೨ ಸೌಳುವಣ್ಣು(ಳ್ಳ ಭೂಮಿ)ಯೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೨೭-೩); ಒಬ್ಬ ಅಗಸರವನು ಸೌಳುಮಣ್ಣನ್ನು ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಬರುತ್ತಿದ್ದನು (ಭೂಪಾ. ೨೦೪). **ಸೌಳುವಣ್ಣು** : ಸೌಳುವಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಮಟೆ ಬರುಹವುಂ ಕುರುಡಂಗೆ ಕನ್ನಡಿಯಂ ತೋಱುಹವುಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೩೭-೧೦). [ಸವುಳು₁ + ಮಣ್ಣು (< ಮಣ್)]

ಸವುಳುಮಾಳೆ (ನಾ). ಚೌಳುಮಣ್ಣಿನ ದಿಬ್ಬ : ಸವುಳುಮಾಳೆಗಳಂತಹ ಎದೆಗಳು (ಶ್ರೀರಾಹ. ೭೭). [ಸವುಳು₁ + ಮಾಳೆ₁ (< ಮಾಳ್₂)]

ಸವೂವರಣೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ (?) : ಆ ಮಾದೆಯನಾಯ್ಕನ ಸವೂವರಣೆಯ ಕಂದಾಯಕೆ ಕುಪ್ಪನಾಡೊಳಗೆ ಕೋಟೆಯ ಕುಪ್ಪೆ (ಎಕ. IV (R). ಎಡತೊ. ೧೧೮-೭; 1174). [?]

ಸವೆ₁ 'ಸಮೆ₁' ನೋ.

ಸವೆ₂ 'ಸಮೆ₂' ನೋ.

ಸವೆಗ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀಕೊಳತ್ತೂರ ತೊಱುಗೊಳೆ ಸವೆಗ ಮುದದ ತೊಱುವ ಇಕ್ಕಿಸಿ ಸತ್ತನ್ (ಎಕ. X, ಚಿಂತಾಮ. ೧೦೯-೨; ಸು. 800). [?]

ಸವೆಗಳೆ (ಕ್ರಿ). ಅಲ್ಲಗಳೆ ; ತಿರಸ್ಕರಿಸು : ಕವಿತಾದಿ ಲಕ್ಷಣಂ ಶಬ್ದಭೇದಮನಣಪಿ ಸವೆಗಳೆಯಬ್ಬಾಡಿ (ನವಮೋ. ೧-೧೭). [ಸವೆ₇ + ಕಳೆ₁]

ಸವೆಗೋಲು 'ಸಮೆಗೋಲು' ನೋ.

ಸವೆತ 'ಸಮೆತ' ನೋ.

ಸವೆಯಿಸು₁ 'ಸಮೆಯಿಸು₁' ನೋ.

ಸವೆಯಿಸು₂ 'ಸಮೆಯಿಸು₂' ನೋ.

ಸವೆಸು₁ 'ಸಮೆಯಿಸು₁' ನೋ.

ಸವೆಸು₂ 'ಸಮೆಯಿಸು₂' ನೋ.

ಸವೇಶ (ಗು). ೧. ಅಲಂಕಾರಗೊಂಡ ; ಸಾಲಂಕೃತವಾದ. (ನಾ). ೨. ಹತ್ತಿರ; ಸಮೀಪ : "ಸಮೀಪಂ, ಸನೀಡಂ, ಸಮರ್ಯಾದಂ, ಆರಾತ್, ಸದೇಶಂ, ಸವೇಶಂ, ಸವೇದಃ . . . ಉಪಾಂತಂ, ಅಪದಾಂತರಂ – ಈ ೧೮ ಸಮೀಪಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೫-೭). [ಸಂ.]

ಸವ್ಯ (ಗು). ೧. ಎಡಗಡೆಯ ; ಎಡಪಕ್ಕದ : ನಿಡುಗರುಳ ಸವ್ಯಪವಿತ್ರಸೂತ್ರದ . . . ಅಭಿಚಾರಾಧ್ವರದ ದೀಕ್ಷಿತತನವ ಕೈಕೊಂಡನು ದಶಗ್ರೀವ (ತೊರರಾ. ೭-೪೮-೧೩); ಸವ್ಯಪಾರ್ಶ್ವಗ ಸರ್ವಮಂಗಳಾಪಾಂಗಸಂಗತನುಂ . . . ಆಗಿ ನಡೆತರ್ಪಾಗಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೧೦-೧೫ ವ). ೨. ದಕ್ಷಿಣಭಾಗದ ; ತೆಂಕಣಕಡೆಯ. ೩. ವಿರುದ್ಧವಾದ ; ಪ್ರತಿಕೂಲವಾದ. ೪. ಬಲಗಡೆಯ ; ಬಲಪಾರ್ಶ್ವದ : ನರ್ಮಸಚಿವಪ್ರಕೋಷ್ಠ ನಿವೇಶಿತಸವ್ಯಪಾಣಿಪಲ್ಲವನುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೭-೮೩ ವ). (ನಾ). ೫. ಎಡಭಾಗ ; ವಾಮಪಾರ್ಶ್ವ : "ವಾಮಂ, ಸವ್ಯಂ – ಈ ೨ ಎಡಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೨೪-೭೧); ವೈನತೇಯಂ ಸವ್ಯದಿಂದ ಬಲಕ್ಕೆದುತಿರಲ್ (ವಂಕಾರಾ. ೭-೧-೩೩). ೬. ಎಡಗಡೆಯ ಶರೀರ ; ವಾಮಾಂಗ : "ಸವ್ಯಂ ವಾಮಶರೀರಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೧೩-೧೫). ೭. ಬಲಗಡೆ ; ಬಲಪಾರ್ಶ್ವ. ೮. ದಕ್ಷಿಣಭಾಗ ; ತೆಂಕಣದಿಕ್ಕು : "ಸವ್ಯಂ ತಾಂ ದಕ್ಷಿಣದೊಳ್" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೩೮-೧೨೩). ೯. (ಕಾಳಗದಲ್ಲಿ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಂಚಾರಕ್ರಮ : ವಿಲಸದಪಸವ್ಯದಲಿ ರಿಪು ಮಂಡಳಿಸಿ ಹೊಯ್ದನು ಸವ್ಯಮಂಡಲವಲಯದಿಂದಾ ಭೀಮಸೇನನ ಹೊಯ್ಲ ಹೊಱಬೀಸಿ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೭-೩೧). 'ಅಪಸವ್ಯ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸವ್ಯಪೇಕ್ಷ (ನಾ). ಒಂದನ್ನೊಂದು ಬಯಸುವಂತಹುದು ; ಪರಸ್ಪರಾವಲಂಬಿಯಾದುದು : ಸ್ವಪರಮನೋವ್ಯಾಪಾರಂ ಸವ್ಯಪೇಕ್ಷಮಪ್ಪುದಱಿಂ ಮನಃಪರ್ಯಯಜ್ಞಾನಂ ಮತಿಜ್ಞಾನಮನೆಯ್ದುಗುಮೆನವೇಡ (ತತ್ತ್ವಶ್ರ. ೫೪); ನವ್ಯಸಂಪದವಾರ್ಷ ಸಂಪದುದ್ಧೃತವಿಂತು ಸವ್ಯಪೇಕ್ಷಂಗಳುಭಯ (ಮಂಕುಕ. ೮೭೧). [ಸಂ.]

ಸವ್ಯಸಾಚಿ (ನಾ). ೧. ಎರಡು ಕೈಗಳಿಂದಲೂ ಬಾಣವನ್ನು ಬಿಡಲು ಶಕ್ತನಾದವನು ; ಅರ್ಜುನನ ಒಂದು ಹೆಸರು : ತಾಂ ಸವ್ಯಸಾಚಿಯೊಳ ತೊಡರ್ದಿಱಿಯರ್ (ಕಮದ. ೨೨೪ ಪ್ರಯೋ.); ಸವ್ಯಸಾಚಿಯು ಮಿತ್ರಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿ (ಕೃಸಂಭು. ೨-೩೧). ೨. (ಆಲಂ) (ಎರಡು ಕೆಲಸವನ್ನು ಒಟ್ಟಿಗೆ ನಿರ್ವಹಿಸಬಲ್ಲ) ಸಮರ್ಥ ; ನಿಪುಣ ; ಚತುರ : ಈ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಸವ್ಯಸಾಚಿಯಾದ ಒಂಕಿಮನು ಒಂದು ಕೈಯನ್ನು ರಚನೆಗೂ ಇನ್ನೊಂದು ಕೈಯನ್ನು ನಿವಾರಣೆಗೂ ಉಪಯೋಗಿಸಿದನು (ಬಂಕಿಮು. XXI, ಬಿನ್ನಹ); ತಾನಾಗಿ ಹೇಳಿದ ತನ್ನ ಚರಿತ್ರೆಯಿಂದ ಪಂಪನು . . . ಸಮನ್ವಯಶೀಲನೂ ಸವ್ಯಸಾಚಿಯೂ ಆದ ವ್ಯಕ್ತಿಯಾಗಿದ್ದನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ (ಕಸಾಚ. ೮೭). ೩. ಬಹಳ ಶೂರ; ಕಡುಗಲಿ: ಪೊಗಳ್ವುದು ಜನಂ ಸುಭಟಭೀಕರವಿಕ್ರಮಸವ್ಯಸಾಚಿಯಂ (ಎಕ. II, ೧೨೭-೩೦; 1113). [ಸಂ. ಸವ್ಯಸಾಚಿನ್]

ಸವ್ಯಸಾಚಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಎರಡು ಕೈಗಳಿಂದಲೂ ಬಾಣಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡು ; ಸವ್ಯಸಾಚಿತ್ವವನ್ನು ತೋರು : ಕೆಯ್ಯೆರಡರಿಂದೆಸೆದು ಸವ್ಯಸಾಚಿಪನವಂ (ಹಬ್ಬರ. ೧೭-೨೩). ೨. (ಆಲಂ) ಎರಡು ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟಿಗೆ ನಿರ್ವಹಿಸು: ಕವಿತಾಮಾರ್ಗ ಬೇರೆ, ಸಂಶೋಧನಮಾರ್ಗ ಬೇರೆ . . . ಅವೆರಡನ್ನೂ ಕೆಯ್ಯೊಂದು ಹೊತ್ತನ್ನು ಹಿಡಿತದಿಂದ ಬಳಸಿದರೆ ಸವ್ಯಸಾಚಿಸಬಹುದಾದರೂ ನನ್ನ ಬಗೆಗಾದರೂ ಅವು ಮುಳುವಾಗಿವೆ (ಕಂನಾಸಾ. ೧೨). [ಸವ್ಯಸಾಚಿ + – ಇಸು₃]

ಸವ್ಯಾಕುಲ (ನಾ). ವಿಹ್ವಲಗೊಂಡವನು ; ವ್ಯಾಕುಲಗೊಂಡವನು : ತೋಕಿದವು ನಾರಾಚ ದೆಸೆದೆಸೆಯೋಕರಿಸಿದವೊ ಸರಳನೆನೆ ಸವ್ಯಾಕುಲ[ಪಾಠಾಂ. ೪]ರ ಹಿಂದಿಕ್ಕಿ ಹಿಂಡಿದವಸುವನತಿಬಲರ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೯-೧೩). [ಸಂ.]

ಸವ್ಯಾಪ ? (ನಾ). (?) : ಗೋಪಿತಾರ್ಥವ ಕೊಟ್ಟು ಜನ ಸವ್ಯಾಪರಾಹೋಲ್ ರಚಿಸುವದಕುಪಮಾಪದವ ಕೊಡು ಚಂದ್ರನಾಥನೆ ಕೋಮಲಾಕೃತಿಯಾ (ದಿಜ್ಞಪು. ೪-೧೫). [?]

ಸವ್ಯಾಪಸವ್ಯ (ನಾ). ೧. (ಚಲನೆಯ ಕ್ರಮ, ಬಾಣಪ್ರಯೋಗ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ) ಎಡಭಾಗ ಮತ್ತು ಬಲಭಾಗ : ಆಗಳ್ ಸವ್ಯಾಪಸವ್ಯ ಭ್ರಾಂತೋದ್ಭ್ರಾಂತಂಗಳೆಂಬ ರಥಕಲ್ಪ ವಿಶೇಷವಿನ್ಯಾಸಂಗಳನಱಿದು ಸಾರಥಿಗಳ್ ಚೋದಿಸುವಾಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೭೫ ವ); ನೀಡಿ ನಿಜಸವ್ಯಾಪಸವ್ಯದ [ಪಾಠಾಂ. ಸರ್ವಾಂಗಸತ್ವದ] ಮೋಡಿಯಲಿ ಬಿಡದೆಬಿಗುತಿರಲೀಸಾಡಿತವನಸಿಯಮಮ ಪ್ರಭುವಿನ ಬಯಲ ದೇಹದಲಿ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೧೯-೩೪). ೨. ಎಡಭಾಗವು ಬಲಭಾಗದಂತೆಯೂ ಬಲಭಾಗವು ಎಡಭಾಗದಂತೆಯೂ ಕಾಣುವಿಕೆ ; ಎಡ ಮತ್ತು ಬಲ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗಿ ತೋರುವಿಕೆ ; ತಿರುವುಮುರುವು : ಕನ್ನಡಿಯ ಕೈವಿಡಿದು ನೋಡಲು ತನ್ನಿರವು ಸವ್ಯಾಪಸವ್ಯದಿ ಕಣ್ಣಗೊಪ್ಪುವ ತೆಱದಲನಿರುದ್ಧನಿಗೆ ಈ ಜಗವು ಭಿನ್ನಭಿನ್ನವೆ ತೋಱುತಿಪ್ಪುದು (ಹಸಾರ. ೫-೩೪). ೩. ಬಲಭಾಗದಿಂದ ಎಡಭಾಗಕ್ಕೆ ಚಲಿಸುವುದು : ವೇದಂ ಬಿಡದೆ ಸವ್ಯಾಪಸವ್ಯದಿಂ ಬಲವಂದು ಪೊಗಳುತಿರ್ಪುದ ನಱಿಯೆಯಾ (ವೀಶೈಪು. ೩-೭-೭); ಉರಿವ ಜ್ಯೋತಿಯ ಮಂಗಳಾರತಿಯ . . . ಪಿಡಿದು ಸವ್ಯಾಪಸವ್ಯದಿಂ ಬೆಳಗಲೊಡನೆ (ನವಮೋ. ೨೧-೨೮). ೪. ನೇರವಾದುದು ಮತ್ತು ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದುದು. ೫. ಶ್ರಾದ್ಧದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಜನಿವಾರವನ್ನು ಎಡಗಡೆಯಿಂದ ಬಲಗಡೆಗೆ ಬದಲಾಯಿಸುವುದು : ಜನಿವರವ ಸವ್ಯಾಪಸವ್ಯಗಳನೆಯ ಹಾಕುತ ಪಿತರುಯಿಂದೇ ದಿನದಿ ಸತ್ತವರುಬರ್ಕೆ ಬಂದೀಗಯೆಂತೆಂದು . . . . ತಾವುಂಡು ಪಿತರೇ ದಣಿದರೆಂಬರು (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೨೨-೧೪). ೬. ತಪ್ಪು ಮತ್ತು ಸರಿ. ೭. (ಆಲಂ) ಉಪದ್ವ್ಯಾಪ ; ಅಧಿಕಪ್ರಸಂಗಿತನ : ಈ ಪುಕಟ ಫೌಜದಾರನ ಕೆಲಸ ನಮಗ್ಯಾಕ? ಯಿಲ್ಲದ ಸವ್ಯಾಪಸವ್ಯ (ಹೊಸಂಸಾ. ೧೦). [ಸಂ.]

ಸವ್ಯಾಶಿ 'ಸಾವಾಸಿ' ನೋ.

ಸವ್ಯಾಸನ (ನಾ). [ಯೋಗ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಸನ : ಸ್ವಸ್ತಿಕಾಸನ, ಸವ್ಯಾಸನ . . . ಅರ್ಧಾಸನಾದಿ ಎಂಭತ್ತುನಾಲ್ಕು ಆಸನಭೇದಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೧೩೧). [ಸಂ.]

ಸವ್ವಡಿ (ನಾ). ಖಡ್ಗಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರಸೆ : ನುತಚೌಪಟಂ ಗೋಮುಖಂ . . . ದುಸ್ತರ ಸ[ಪಾಠಾಂ. ಚ, ಚೊ]ವ್ವಡಿ . . . ಚಟಿಯಂಬ ಚತುರತಾನದ ತರಹರದೊಳು ಹಲಗೆಯ ಮಗ್ಗುಲೊಳು ಖಡ್ಗವಂ ಜಡಿದರು (ಸೋಮಚ. ೫-೧೪). 'ಚೌವಟ್ಟ' ಪರಾ. [?/ ತೆಲು. ಸವಡಿ = ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ]

ಸವ್ವರಣೆ 'ಸಂವರಣೆ₁' ನೋ.

ಸವ್ವರಿಸು 'ಸಂವರಿಸು₁' ನೋ.

ಸವ್ವಳಿ (ನಾ). ೧. ಮಾರ್ಗ ; ಜಾಡು : 'ಸವ್ವಳಿವಿಡಿ' ಪರಾ. ೨. ತುದಿ ; ಕೊನೆ : ವೃಢಲೋಚನಸಂಗಳಿಂದೊಗೆವ ಪರುಷಾಶ್ರುಜಲವೊಡನೆ ಗಿಂಜೆಯ ಕುಡಿತೆಯೊಳ್ ತುಂಬಿ ಬರಲದಂ ಕೊಡಹಲ್ ದಶಾಂಗುಲಿಯ ಸವ್ವಳಿಯೊಳಿಳಿದ ನೀರ್ ದಶನದಿಗಳಾಗಿ ಪರಿದು (ಚೆಚಪು. ೪೬-೨೮); ಸುಳಿಸುಳಿಯ ಸವ್ವಳಿಯ ಬೊಬ್ಬುಳಿಯ ಕದುಲುಳಿಯ ಜಳಚರದ ತರತರದ ಸೀಕರದ ಭೀಕರದತುಳಗಂಗೆ . . . ಕಣ್ಗೆಸೆದಳು (ಪ್ರಮಿಭಾ. ೯-೨೪). [ದೇ. ॥ ತೆಲು. ಸವ್ವಡಿ, ಸವಡಿ]

ಸವ್ವಳಿವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಹಿಡಿ ; ಜಾಡು ಹಿಡಿ : ಇಂತಖಿಳೇಂದ್ರಿಯಂಗಳ್ಗಾನಂದಮಂ ಪುಟ್ಟಿತುಳಪರಿಮಳಪರಿಕಲಿತತರಳಪವನನುರುತರಮಾದಿಂಪು ಗುಂಪಿನ ಸವ್ವಳಿವಿಡಿದಾಂ ಬರವರ (ಉದ್ಭಟ. ೫-೧೭ ವ). [ಸವ್ವಳಿ + ಪಿಡಿ₁]

ಸವ್ವಾ 'ಸವಾ' ನೋ.

ಸವ್ವಾರಿ (ನಾ). ಗಡುವು ; ಅವಧಿ : ಸುಗ್ಗಿಯ ತರೆಯ ಮೇಲೆ ಸವ್ವಾರಿ ಹಾಕಿ ಕಾಳು ಮರಳಿ ಕೊಡುವದಾಗಿ ಜಾಮೀನು ಕೊಟ್ಟು ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗಿತ್ತು (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೧೦೪). [?]

ಸವ್ವಾಶಿ 'ಸಾವಾಸಿ' ನೋ.

ಸವ್ವಾಸೇರು 'ಸವಾಸೇರು' ನೋ.

ಸವ್ವೀರಪಾಷಾಣ 'ಸವೀರಪಾಷಾಣ' ನೋ.

ಸಶಂಕ (ಗು). ೧. ಶಂಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಅನುಮಾನಾಸ್ಪದವಾದ. ೨. ಅಂಜಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಭಯದಿಂದ ತುಂಬಿದ. [ಸಂ. ಸಶಂಕಾ]

ಸಶಂಕಿತ (ಗು). ೧. ಅನುಮಾನ ಪಟ್ಟ. (ನಾ). ೨. ಹೆದರಿಕೊಂಡ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಅಂಜುಕುಳಿ : ಆಸತಿಯರಳ್ಕುತಂ ನಡೆದರಂತೆ ಸಶಂಕಿತರಲ್ತೆ ದೋಷಿಗಳ್ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೨-೧೯). [ಸಂ.]

ಸಶರೀರ (ಗು). ೧. ದೇಹದಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಶರೀರಸಹಿತವಾದ. (ನಾ). ೨. ದೇಹದಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು ; ಶರೀರಸಮೇತವಾಗಿರುವುದು : ಸಶರೀರವಾಗಿ ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಬಲ್ಲ ಮಹಾತಪಸ್ವಿಯು ನನ್ನ ಚಾಂಡಾಲ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ಮೂಲ ಮಾಡಲಾರನೇ (ಮಹಾಕಾ. ೬೭). ೩. ಶರೀರಸಮೇತನಾಗಿರುವವನು ; ದೇಹದಿಂದ ಕೂಡಿರುವವನು : ನಾನು ಸಶರೀರನಾಗಿ ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಹೋಗಬೇಕು (ಮಹಾಕಾ. ೬೭); ನೀನು ಪಾಪರಹಿತನಾದುದರಿಂದ ಸಶರೀರನಾಗಿ ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಬಾ (ಭಾರತ. ೧೦೩). [ಸಂ.]

ಸಶಾಸ್ತ್ರೀಯ (ಗು). ಶಾಸ್ತ್ರಬದ್ಧವಾದ ; ನಿಯಮಕ್ಕೊಳಪಟ್ಟ : ಸಪ್ಪಣ್ಣನು . . . ಸಶಾಸ್ತ್ರೀಯಸಂಗೀತಕಲೆಯಲ್ಲೂ ಉದ್ದಾಮಪಂಡಿತನಾದನು (ಸಂಗೀತಂ. ೨೫೪). [ಸಂ.]

ಸಶಿವ (ನಾ). ಶಿವಸ್ವರೂಪನಾದವನು : ಅಸಮಸಾರೂಪ್ಯದ ಪದದಿ ವರ್ತಿಸ ಬಹುದು ಸಾಯುಜ್ಯದಿಂದೆ ಬೆರಸಿ ಸುಖದೊಳಿರಲಪ್ಪುದಲ್ಲದೆ ಸಶಿವನೆಂದೆನಿಪ ಬಸವನಾಗಲುಬಹುದೆ (ಬಸವು. ೧-೩೦). [ಸಂ.]

ಸಶೋಕ (ಗು). ೧. ದುಃಖದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ : ಅಶೋಕವೃಕ್ಷದ ನೆರಳಿನಲಿ ಸಶೋಕ ಸೀತೆಯ ಕಂಡಿದ್ದೆ (ಮುಕ್ತಕಂ. ೩೯-೨). (ನಾ). ೨. ದುಃಖದಿಂದ ಕೂಡಿರುವವನು ; ವ್ಯಥೆಯಿಂದ ತುಂಬಿರುವವನು : ನಮ್ಮಿಬ್ಬರಾ ಸಾಮ್ಯವಿಹುದಲ್ಲ ವಿಷಯದೊಳು ನೋಡಶೋಕನ ವಿಧಿಯ - ನಾ ಸಶೋಕ! (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೮೪). [ಸಂ.]

ಸಶ್ರೀಕ (ನಾ). ೧. ಬಹಳ ಸೊಗಸನ್ನು ಹೊಂದಿದುದು; ಚೆಲುವಾದುದು: ಅವನ ಅರಮನೆ "ಕೈಲಾಸಶಿಖರಸಶ್ರೀಕ"ವಾಗಿ ಗಂಗಾನದಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುತ್ತ ತನ್ನನ್ನು ತಾನು ಕನ್ನಡಿಯಲ್ಲಿ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವಂತಿದೆ (ಸಂನಾಟ. ೧೪೫). ೨. ಬಹಳ ಅಭ್ಯುದಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು ; ಅದೃಷ್ಟಶಾಲಿ : ಅನುಪಮ ಸಶ್ರೀಕಂ ಮತ್ಸ್ಯನೆಂಬ ವರದಂಗೆ ಜೈನೆಯೆಂಬಳ್ ಕುಲಮಾನಿನಿ (ಸುಕುಮಾ. ೬-೩೦). [ಸಂ.]

ಸಶ್ರುತ (ನಾ). ವೇದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟುದು : ಧರ್ಮಂ ವಿಶ್ರುತಸಶ್ರುತಾತಿಶಯಮಂ . . . ಧರ್ಮಂ ಧಾರ್ಮಿಕನಪ್ಪವಂಗೆ ಕುಡುಗುಂ ನಿರ್ವಾಣಕಲ್ಯಾಣಮಂ (ಸುಕುಮಾ. ೬-೪೨). [ಸಂ.]

ಸಸಂಭ್ರಮ (ಗು). ೧. ಗಲಿಬಿಲಿಯಾದ ; ಗೊಂದಲಗೊಂಡ. ೨. ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ ಕೂಡಿದ; ಸಂಭ್ರಮಪಟ್ಟ. (ನಾ). ೩. ಸಡಗರದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ: ಪಂಡಿತೆಯುಂ . . . ಸಸಂಭ್ರಮದಿಂ ವಿಭ್ರಮವಿಲಾಸವತಿಯುಂ ಶ್ರೀಮತಿಯುಂ ಕಂಡು (ಆದಿಪು. ೩-೮೪ ವ). [ಸಂ.]

ಸಸಂಭ್ರಮಂ (ಅ). ಸಡಗರದಿಂದ ಕೂಡಿ; ಸಂಭ್ರಮವನ್ನು ಹೊಂದಿ: ಅಂತೆಸೆದು ಬಂದಾ ಸಗರ್ವಂ ಗಂಧರ್ವಗಳಂ ಸಸಂಭ್ರಮಂ ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿ ಸಂತಸಂಬಟ್ಟು (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೬೪ ವ). [ಸಂ.]

ಸಸಾರ (ನಾ). ೧. ಸುಲಭ ; ಸಲೀಸು : ಅಪಾರಸಂಸಾರದಾಗ ಸಸಾರ ಅಲ್ಲೊ ತಮ್ಮ ಅಂತಪಾರ! (ಅರಳು. ೨೮೧-೧೨); ಆದರೆ ಇದರೊಳಗಿನ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಉಲ್ಲೇಖಪತ್ರವನ್ನು ಸಸಾರವಾಗಿ ತೆಗೆಯಲು ಬರುತ್ತದೆ (ಗ್ರಂಥಾಲ. ೮೪). ೨. ಸಲಿಗೆ ; ಸದರ : ಅಜ್ಜಿ ಸುಮ್ಮನಿರ್ತಾರಂತ ನಿನಗೆ ಭಾರೀ ಸಸಾರ ಆಗಿದೆ ಅಲ್ಲವಾ? (ಪೂಸ್ತ್ಯ. ೧೧೭); ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಯುವಕ ಲಲಿತಳನ್ನು ಅಷ್ಟು ಸಸಾರವಾಗಿ ಕೂಗಬೇಕಾದರೆ . . . ಪ್ರಣಯಸಂಬಂಧ ಬೆಳೆದಿರಬೇಕು (ಬಾಣ್ಣ. ೨೨೩). ೩. ಅಲಕ್ಷ್ಯ ; ತಿರಸ್ಕಾರ : ಕೈ ಹಿಡಿದ ಹೆಂತತಿಯಂದರೆ ತನ್ನ ವಸ್ತುವಿದು ಎಂದು ಸಸಾರ (ಪ್ರಶ್ನ. ೧೩೬). [<— ತುಳು. ಸಸಾರ]

ಸಸಾರಜನಕ (ಗು). ೧. [ವಿಜ್ಞಾ] ಸಾರಜನಕವೆಂಬ ಅನಿಲಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ. ೨. ಜೀವಿಗಳ ಅಂಗ ಮತ್ತು ಅಂಗರಚನಾಸಾಮಗ್ರಿಯಲ್ಲಿರುವ ಜೈವಿಕಸಂಯುಕ್ತಪದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ : ಈ ಗಟ್ಟಿಚೌಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕರಗುವ ಸಸಾರಜನಕ ಅರ್ಥ್ರೋಪೋಡಿನ್ (Arthropodin) ಲೀನವಾಗಿದೆ (ಕೀಟಟ. ೯). (ನಾ). ೩. ಜೀವಿಗಳ ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಂಗರಚನಾಸಾಮಗ್ರಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಹೆಚ್ಚುಭಾಗವಾಗಿರುವ ಜೈವಿಕಸಂಯುಕ್ತಪದಾರ್ಥ : ಸಸಾರಜನಕ ಮತ್ತು ಕೊಬ್ಬುಗಳೂ ಶಕ್ತಿಯುತ್ಪಾದಕಗಳು (ಆಡುಸಾ. ೫೭); ಪ್ರೋಟೀನುಗಳು ಸಸಾರಜನಕ ಯುಕ್ತವಾದ ಸಾವಯವಆಹಾರಾಂಶಗಳು (ಗೃಹವಿ. ೯). [ಸಂ.]

ಸಸಿ₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ಕೀಳು ; ಉತ್ಪಾಟಿಸು : "ಸಸಿ – ಸಸ್ಯಾದ್ಯುತ್ಪಾಟನೇ, ಸಸ್ಯೇ ಚ (ಸೊಪ್ಪು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಕೀಳು)" (ಶಮಧಾ). ೨. ಕತ್ತರಿಸು ; ಕಡಿ : ನಮುಚೆನ್ನ ಮೂಳೆಯಂ ಸಸಿದು ಕಡಿಕಡಿದಗಿದು ಕರುಳ ಹಿಣಿಲಂ ಹಿಕ್ಕಿ ತಿಂದು (ಪಚಕಾ. ೬-೧೬); ಹೊಸ ಹಣಗಳ ಹೊಳೆಗಳ ನಡೆ ತೀವಿದ ಬಿಸಿರಕುತದ ತಲೆಯೊಡ್ಡಳ ಸಸಿದ ಸುಂಟಗೆಯ ಪಕ್ಕಲೆ ತುಂಬಿದ ಮಧುರಸವಾಂತ ಮರುಳ್ಗಳೆಯುತಂದವು (ಸೊಬಸೋ. ೯-೬೫); ಸಲೆ ಸಸಿದ ತಲೆಗಳಲ[ಪಾಠಾಂ. ರಳೆಯಂತೆ, ರಳೆಯಿಂದ] ಡಗಿತಭ್ರದ್ಯೋತಮಂಡಲವ (ತೊರರಾ. ೧-೧೧-೧೪). ೩. (ಅರಳೆಯಲ್ಲಿರುವ ಬೀಜ, ಕಸ, ಕಡ್ಡಿಗಳನ್ನು) ತೆಗೆ,– ಸೋಸು ; (ಹತ್ತಿಯನ್ನು) ಹಿಂಜು ; ಎಕ್ಕು: ಸಸಿದಂದೊಂದೆಡೆಯೊಳಗೊಟ್ಟಿರ್ದರಳೆಯನೊಡನಳುರ್ವಂತಳುರ್ದನಲನರಗಿನ ಮನೆಯಂ (ಶಂಪಭಾ. ೩-೫). ೪. ಬಿದ್ದುಹೋಗು ; ಕಳಚಿಕೊಳ್ಳು : ಸಸಿದ ಹಲುಗಳ ಕೆತ್ತ ಕಿವಿಗಳ ಮುಸುಳಿದಂಗದ ಮುಪ್ಪಿನಲಿ ಲಂಬಿಸಿದ ಶಬರಿಯ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯ ಸಾರ್ದರೊಲವಿನಲಿ (ತೊರರಾ. ೩-೧೨-೨೮). ೫. ಚೆದುರು ; ಚಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾಗು : ಸ[ಪಾಠಾಂ. ನ]ಸಿದು ಕೊಬ್ಬಿದ ಮಿದುಳ ರಾಸಿಗೊಳಸೆಯ . . . ಭೂತ ಭೇತಾಳ ರಾಡಿದರು (ಪಚಕಾ. ೧೨-೩೩); ಕೊಡಹಿದ ಚೀಲದವೊಲೆಲು ಸಸಿದು ಬಿದ್ದವು (ತೊರರಾ. ೬-೨೪-೩೦); ಹಸಿದ ಹೆಬ್ಬುಲಿ ರೋಷ ಮಸಗಿ ಪಾಯಲು ಕೆಟ್ಟು ಪಶುಸಂಕುಲ ಪೋಪಂತೆ ಸಸಿದು ಪೋಪುದು ಪರಬಲವು (ರಾಮವಿ. ೧೮-೬೭). ೬. ಜಿಗುಟು; ಚಿವುಟು: ಸುರವಿರೋಧಿಯ ಬಸಿರ ಬಿಗಿದೆಳೆಗರುಳನುಗುರಲಿ ಸ[ಪಾಠಾಂ. ನ]ಸಿದು ಕೊರಳಲಿ ಹಾಯ್ಕಿದನು (ತೊರರಾ. ೬-೨-೩೦). 'ನಸಿ₁' ಪರಾ.

ಸಸಿದರಳೆ = (ಕಸಕಡ್ಡಿ ಬೀಜಗಳನ್ನು ತೆಗೆದು) ಶುದ್ಧಿಮಾಡಿದ ಹತ್ತಿ ;

ಹಿಂಜಿದ ಅರಳೆ : ಗಿರಿಗಳೆ ಜಂಗಮವಪ್ಪುಗಳ್ ಸಿರದೊಳ್ ಸಸಿದರಳೆ[ಪಾಠಾಂ. ಲೆ] ಯಂತೆ ಮುಸುಱಿದ ಮಂಜಿಂ ನರೆಯಂ ಪೊತ್ತವೊಲಿರ್ದುವು (ಲೀಲಾವ. ೬-೨೪; ಸೂಕ್ತಿಸು. ೩-೨೨ ನೋ); ಸಸಿದರಳೆ ಸಿಡಿಲೆಱಗಿದರೆ ಜೀವಿಸುವುದೇ (ಜಿವ್ವಾಭಿ. ೩-೮೪).

[ದೇ. II / ಸಂ. ಶಸ್ = ಕತ್ತರಿಸು, ಕೊಲ್ಲು, ನಾಶಮಾಡು]

ಸಸಿ₂ (ನಾ). ೧. ಚಂದ್ರ : ''ಎರಳೆಗುಱುಪಂ . . . ಸಸಿ ಪಿದುವೆನಲ್ ಚಂದ್ರನಾಮವು'' (ಶಬ್ದಮಂ. ೧೭); ತನ್ನೊಳಾದ ಚೇಟದೊಳ್ ಬಡವಟ್ಟುಮೇಟ್ಗೆವಾಡಿವದ ಸಸಿಯಂತೆ ಸೊಗಯಿಸುವಸಿಯಳಂ ಕಂಡು (ಪಂಪಭಾ. ೫-೧೫ ವ); ಸಸಿ[ಪಾಠಾಂ. ಶಶಿ]ಯೊಳಗಣ ರಸದ ರುಚಿಯಂತಿದ್ದಿತು (ಬಸವ. ೧); ವಿರಹದೊಳೀಕೆಗೆ ಬೆಳ್ದಿಂಗಳ್ ಬಿಳಿಯ ಕಿರ್ಚು ಸಸಿ ಬಿಸಿ (ಗಿರಿಜಾ. ೪-೧೦೭). ೨. ಕರ್ಪೂರ : ಬಿಸರುಹದ ಕಿಂಜಲ್ಕಪುಂಜದಿ ಸಸಿಯ ಪುಡಿಯುಂಡೆಯಿಂತೆ ಅರ್ಚಿಸಿದಳರುಹನನು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩-೨೭).

ಸಸಿಯಂ ಸೂಡಿದಂ = ಚಂದ್ರನನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು ; ಶಿವ : ಇಸೆ ಬಂದು ವಶೀಕರಣಂ ಸಸಿಯಂ ಸೂಡಿದನ ಕಮಲವಿಮಲಜ್ಞಾನಾವಸಥಪರಂಜ್ಯೋತಿಯ ಕಾಲ್ದಸೆಯಂ ಕಾಣದೆ ಮರಳ್ದು ಬರೆ ಬೆಱಗಾದಂ (ಗಿರಿಜಾ. ೮-೩೪). **ಸಸಿಯ ಬಟ್ಟು** = ಚಂದ್ರಮಂಡಲ ; ಚಂದ್ರಬಿಂಬ : ಹುಣ್ಣಿಮೆಯ ಸಸಿಯ ಬಟ್ಟೊಸರ್ದು ಪರಿತರ್ಪ ದಿವ್ಯಾಮೃತದ ತೊಱೆಯೊ (ಪದ್ಮರಾ. ೧-೩೦). **ಸಸಿಯ ಬಿಂಬ** = ಸಸಿಯ ಬಟ್ಟು: ಸಸಿಯ ಬಿಂಬವ ಬಗೆಯದೆಸೆವ ಸುಮ್ಮಾನತೆಯ ವಸರಿಸಿತು ಕಮಲ (ಹರಿಕಾ. ಪರಿ. ೨೧೯); ಸಸಿಯ ಬಿಂಬವ ಬಗೆಯದದಟನ ಮುಸುಡು ಕಂದದು ಮಯ್ಯ ದೀಧಿತಿ ಮಸುಳಸದು (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ಟೀ. ೬-೬೧ ಆದಿಪರ್ವ). [< ಪ್ರಾ. ಸಸಿ./ ಸಂ. ಶಶಿನ್]

ಸಸಿ₃ (ನಾ). ೧. ಎಳೆಯ ಗಿಡ ; ಸಸ್ಯ, ಧಾನ್ಯ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಪಯಿರು : ''ಲತೆಯೊಳಾ ಮೃಗಾಂಕನೊಳು ಕಾರ್ಪಾಸಶೋಧನದೊಳಂ ಭೂಮಿ ಯಱಿಯಲ್ಕ ಸಸಿ'' (ಶಬ್ದಮಂ. ೧೧೨); ಶರೀರದೊಳಜೀವಂ ಸಸಿಯೊಳ್ ಬೆಳಸಂ ಕೊಳ್ಳವೊಲಸಾರದೊಳ್ ಸಾರವಂ ಮಹೀಪತಿ ಕೊಂಡಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೨೫); ವಸಂತ ರಾಜನ ಕಯ್ಕೊಳು ಕಲ್ಪತರುವಿನ ಸಸಿಯಂ ಕೈಲಡೆಗೊಡುವಂತೆ ನರಸಿಂಗಮೊನೆಯರ ಕಯ್ಕೊಳು ನಂಬಿಯಣ್ಣನಂ ಕೊಡಲೊಡಂ (ನಂಬಿರ. ೨-೮೩); ತಳಿತ ಚೂತದ ಸಸಿಗಳವನಿಗೆ ಮಲಗುವಂತಿರೆ ರಾಜಪುತ್ರರು . . . ಎಸೆದರು ಸಾಲಶಯನದಲಿ (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೫-೬೯). ೨. (ಆಲಂ) ಅಂಕುರ ; ಮೊಳಕೆ : ನರ್ಮಗೋಷ್ಠೀಪ್ರಸಂಗಾನಂದದಿಂ ಪೊಣ್ಮುವಾ ಪುಳಕಂಗಳೇ ಸಸಿಗಳಾಗೆ ರತಿಸುಖಮೆಂಬ ಫಲಮಂ ವಿಲಾಸಿ ಯುವಜನಕಿತ್ತು . . . ಕಳಮವನಪಾಲಿಕೆಯರೊಪ್ಪುಗುಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೧೭); ಸಲ್ವ ಕುಲದೇಳ್ಗೆಯ ಸಸಿಯ ಕೋಡೊ . . . ಎನಲ್ ಕುಶಲವರ್ಕುಶಲದಿಂ ಕಣ್ಗೆಸೆದರ್ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೯-೪೯). [< ಸಂ. ಸಸ್ಯ./ ತುಳು. ತೆಲು. ಸಸಿ]

ಸಸಿಕಲೆ 'ಸಸಿಗಲೆ' ನೋ.

ಸಸಿಕು, ಸಸಿಕ್ಕು (ನಾ). ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದ ಒಂದು ವರಸೆ : ಕಮ್ಮರಿ ಕತ್ತರಿ ಖೋಡ ವಂಕುಶಂ ಸಸಿಕುವೆನಿಪ್ಪ ಜೆಟ್ಟಿಗನ ನಟ್ಟಿನ ಬಿನ್ನಣಮೊಪ್ಪೆ ಕಾದಿದರ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೬೮). **ಸಸಿಕ್ಕು** : ಸಸಿಕ್ಕು ಮುಹಪೋವುಡ ಚಲ್ಲಣವಟ್ಟ ಪಟ್ಟಕತ್ತರಗಳೆನಿಪ್ಪ ಜಟ್ಟಿಗರ ಬಿನ್ನಣಮೊಪ್ಪೆ ಕಡಂಗಿ ಕಾದಿದರ್ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೨೭-೧೮). [?]

ಸಸಿಕುಪ್ಪಿ, ಸಸಿಗುಪ್ಪೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಸಸಿಕುಪ್ಪಿ [ಪಾಠಾಂ. ತುಪ್ಪೆ] . . . ನಱುವಲು ಹಱುಹೆ ಮೊದಲಾದ ಹಸುರುಸೊಪ್ಪ ಕರಮಸೆವ ಬಾಳೆ ಮೊದಲಾದ ಪೂಗಳನು ಉಕ್ಕರಿಸಿ (ಸೂಪಶಾ. ೪-೩೩). **ಸಸಿಗುಪ್ಪೆ** : ಹೆತ್ತ ತುಪ್ಪವ . . . ಕಾಸಿ ಹಂಬಿನ ತುಱುಚನಾ ಬೇರು ಸಸಿಗುಪ್ಪೆ [ಪಾಠಾಂ. ಸಿಗುಪ್ಪೆ, ಗುದಪ್ಪೆ] ಕೊತ್ತಂಬರಿಯ ಬೀಜ ವ್ರಣಕಾರಗೆಣಸರಿಸಿನಂ ಹತ್ತಿ ಹರಳ ರಸಮಂ ಪೂರೈಸಿ ಕಾಸಿ (ಸೂಪಶಾ. ೨-೧೯). 'ಗುಪ್ಪೆ₂' ಪರಾ. [ಸಸಿ₁ + ಕುಪ್ಪಿ₃]

ಸಸಿಕ್ಕು 'ಸಸಿಕು' ನೋ.

ಸಸಿಗದಿರ್ (ನಾ). ಚಂದ್ರನ ಕಿರಣ : ಸಸಿಗದಿರ್ಕಲಾಚಲಂಗಳೊಳುರ್ವಿ ಪರ್ವಿ ಭರಾಟ್ಟಳಾವಿಸರಮಂ ಸಲೆ ತುಳ್ಕುವಂತೆ (ಉದ್ಭಟ. ೩-೧೦೭); ಸಸಿಗದಿರಂ ಬಳಲ್ಚಿ ಶಶಿಕಾಂತದ ಕಾಂತಿಯನೀಳ್ದುಕೊಂಡು . . . ಬೊಮ್ಮನೊಲ್ದಸಗಿದ ಶೈಲಮೋಯೆನಿಸಿ ಪಜ್ಜಳಿಸಿರ್ದುದು ತಾರಭೂಧರಂ (ವೃಷವಿ. ೧-೭೨). [ಸಸಿ₂ + ಕದಿರ್₂]

ಸಸಿಗಲ್ (ನಾ). ಚಂದ್ರನ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ದ್ರವಿಸುವುದೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಿಳಿಯ ಕಲ್ಲು ; ಚಂದ್ರಕಾಂತಶಿಲೆ : ''ಸಸಿಗಲ್, ತಣ್ಗಲ್– ಈ ೨ ಚಾದ್ರಕಾಂತಂ'' (ಕಶಸಾ. ೫೧-೫೩); ಸಸಿಗಲ್ಲಟ್ಟಳೆಗಳನಾಗಸದೊರೆಯಂ ಚುಂಬಿಪಖಿಳಕೇತನದಿಂ . . . ಎಸೆದುದು ಪೊಸಲಂಪಿನಿಂಪಿನಿಂದಾ ನಗರಂ (ಉದ್ಭಟ. ೧-೪೮), ಬಱಿಯ ಸಸಿಗಲ್ಲ ತೋರ ಕರಗಪನಣಕದಿಂದ ತಂದಿತ್ತು ನೋಡುತಿರೆ ತನ್ನ ಮುಖೇಂದುವಾಸಾರಕದು ಕಟ್ಟನೆ ಕರಗೆ (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೧೦). [ಸಸಿ₂ + ಕಲ್₃]

ಸಸಿಗಲೆ, ಸಸಿಕಲೆ (ನಾ). ಚಂದ್ರನ ಹದಿನಾರುಕಲೆ ; ಚಂದ್ರಕಲೆ: ಸಸಿಗಲೆಯಕ್ಕುಮಲ್ಲ ಕಲೆಗೆತ್ತಣದೀ ಪರಿಪೂರ್ಣಶೋಭೆ (ಉದ್ಭಟ. ೮-೪೧); ತಲೆಯ ಸಸಿಗಲೆಯಾ ಮೆರೆವ ಪದ್ಮಾಸನದಿ ರಾಜಿಪ . . . ಭಾರತಿ ಪರಮವಿದ್ಯಾಶರಧಿ ನೆಲಸಿಹುದೆನ್ನ ಜಿಹ್ವೆಯಲಿ (ಅನಂರಾ. ೧-೧-೫). **ಸಸಿಕಲೆ** : ಸಸಿಕಲೆಗಳ ಖಂಡಗಳೊ . . . ಎನಲೆಸೆದವು ಕರ್ಪೂರವಸರಗಳಾ ಪುರದೊಳಗೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ೩-೮೨). [ಸಸಿ₂ + ಕಲೆ₂]

ಸಸಿಗಾಣೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಾಣ್ಯ : ಟೆಂಕೆಗೆ ಷೋಡಶದುಡ್ಡಂ ಬಿಂಕದಿ ಸಸಿಗಾಣೆ ನಾಲ್ಕು ಪೈಸಗಳೆಂಟಂ ಪಂಕಜಮಿತ್ರನ ಗಣನೆಗೆ ಭೋಂಕನೆ ತಾಂ ಒರಗಾಣೆ ದುಗ್ಗಾಣೆರಡಂ (ಭಾಸ್ಕರ. ೭೭-೯). [ಸಸಿ₇ + ಕಾಣ₁./ ತೆಲು. ಸಸ್ಕಾನಿ./ ಮರಾ. ಸಸಗಣೀ, ಸಸಗಾಣೀ, ಸಜಗಣೀ, ಸಜಗಾಣೀ]

ಸಸಿಗುಪ್ಪೆ 'ಸಸಿಕುಪ್ಪಿ' ನೋ.

ಸಸಿಗೆಱೆ (ನಾ). ಬಾಲಚಂದ್ರನ ಬಾಗುಗೆರೆ ; ಅರ್ಧಚಂದ್ರಾಕೃತಿ : ಮೊಗವೆಂಬ ಪೂರ್ಣಚಂದ್ರನೊಳೊಗೆದಳಿಕಾರ್ಧೇಂದು ಪೆತ್ತುದೆನೆ ಸಸಿಗೆಱೆಯಂ ಮಿಗೆ ಮೆಱೆವ ಭಸಿತತಿಲಕಮನುಗುರ್ಗೊನೆಯಿಂ ತಿರ್ದಿ ರಚಿಸಿದಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೮-೩೨). [ಸಸಿ₂ + ಗೆಱೆ]

ಸಸಿಗೆಱೆದುಟಿ (ನಾ). ಅರ್ಧಚಂದ್ರಾಕೃತಿಯಲ್ಲಿರುವ ತುಟಿ ; ಸುಂದರವಾದ ತುಟಿ : ಪೊಳೆವ ಸಸಿಗೆಱೆದುಟಿಯ . . . ಪೊಸ ಪವಳದುಟಿಯೊಳುರನ್ನದುಟಿ ರಂಗುದುಟಿಗಳವರು . . . ಬರುತಿರ್ದರು (ಚಿಬಪು. ೩೭-೪೫). [ಸಸಿಗೆಱೆ + ತುಟಿ]

ಸಸಿತಪಕ್ಷ (ನಾ). ೧. ಬಿಳಿಯ ಗರಿಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು; ಹಂಸ. ೨. ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷದಿಂದ ಕೂಡಿರುವವನು; ಚಂದ್ರ. ೧, ೨ : ದ್ವಿಜರಾಜಾಧಿದೆ ಯೊಪ್ಪದೇ ಸಸಿತಪಕ್ಷಂಗೆ (ರಾಜಶೇ. ೧೧-೭೪). [ಸಂ.]

ಸಸಿದರ (ನಾ). ಚಂದ್ರನನ್ನು (ತಲೆಯಲ್ಲಿ) ಧರಿಸಿದವನು; ಶಿವ: ''ಶೂಲಿಯೊಳೆ ಸಸಿದರಂ'' (ಕರ್ಣಾನಿ. ೮೭). [< ಸಂ. ಶಶಿಧರ]

ಸಸಿದಲೆಯ (ನಾ). = ಸಸಿದರ : ''ಎಣ್ಮಯ್ಯಂ . . . ಸಸಿದಲೆಯಂ, ಗನಹಂ, ಅಯ್ಮೊಗಂ - ಈ ೩೩ ಈಶ್ವರಂಗೆ ಪೆಸರ್'' (ಕಶಸಾ. ೪೭-೧); ಸಸಿದಲೆಯಂಗೆ ತೆತ್ತು ಧನವಂ ಮನವಂ ತನುವಂ . . . ನಾಡೆ ರಂಜಿಸುವ ಚಿದಂಬುರಾಶಿ ಬಸವೇಶ್ವರ ಮುಖ್ಯಮಹೇಶಪೂಜಕಪ್ರಸರಪದಂಗಳೆನ್ನ ಬಗೆದಾವರೆಯೊಳ್ನೆಲಸಿರ್ಕೆ ಸಂತತಂ (ಉದ್ಭಟ. ೧-೮); ಸಸಿದಲೆಯನಣುಗನೆಂಬುದ ತೋಱುವಂತೆ ರಾಜಿಸಲುರದೊಳೆ ಳವಱೆಯ ಮಾಳ್ಕೆಯಿಂ ಪುಲಿಯುಗುರ್ ಬಾಲಕಂ ಕಣ್ಗೆಸೆದನು (ಚಿಬಪು. ೫-೩೭).

[ಸಸಿ₂ + ತಲೆ₁ + -ಅ₇]

ಸಸಿನ 'ಸಸಿನೆ₁' ನೋ.

ಸಸಿನಂ 'ಸಸಿನೆ₂' ನೋ.

ಸಸಿನಂಗೆಯ್ 'ಸಸಿನೆಗೆಯ್' ನೋ.

ಸಸಿನಂಬಡು (ಕ್ರಿ). ಬಡವಾಗು (?) : ಅಸಿದೊಡಲ ಬಾಲೆ! ನೀಂ ಪಸಿದು ಸಸಿನಂಬಡದಂತಾರಯ್ಪರಾರ್! (ರಾಮಾಶ್ವ. ೬೭-೨೧). [ಸಸಿನ₇ + ಪಡು₁]

ಸಸಿನಗೆಯ್ 'ಸಸಿನೆಗೆಯ್' ನೋ.

ಸಸಿನಿಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸರಿಯಾಗಿಡು ; ಸರಿಯಾಗಿರಿಸು : ಕಡುಪಿಂ ತೀಕ್ಷ್ಣಮಪ್ಪ ತನ್ನ ಕುಡುಗೋಲಂ ಕೊಂಡು ಕಂಠಾಗ್ರಮಂ ಪೊಡೆಯಲ್ ಜೋಲ್ವರಿವಾಳತಾಂಡ ಶಿರಮಂ ಕೈಯಾಂತು ಕಾರುಣ್ಯದಿಂ ಪಿಡಿದಾಗಳ್ ಸಸಿ[ಪಾಠಾಂ. ಸೆ]ನಿಟ್ಟು (ತ್ರಿಪುವಿ. ೧೪-೨೭). ೨. ಚೆನ್ನಾಗಿರಿಸು ; ಶೋಭಿಸುವಂತೆ ಇಡು : ಮಿಸುನಿಯ ಕೋಂಟೆ ಕೊತ್ತಳ ದಿವ್ಯರತ್ನ ತತ್ತಿಸಿದ ಹೊಂಗಳಸವೆ ತನಗೆ ಸಸಿನಿಟ್ಟ ಹಣತೆ ಜ್ಯೋತಿಶ್ಚಕ್ರದಂತೆ ರಂಜಿಸಿತು ರಕ್ಕಸನ ಕಣ್ಮನಕೆ (ಮೋಹತ. ೧೧-೧೯). [ಸಸಿನೆ₂ + ಇಡು₁]

ಸಸಿನಿರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸರಿಯಾಗಿರಿಸು ; ನೆಟ್ಟಗಿರಿಸು : ಬಡಗಲೊಲಿರ್ದ ಶಿವಲಿಂಗಮಂ ಸಿನಿರಿಸೆ ಕೊಡುವವೀ ಹೊನ್ನನೆಂದಲ್ಲಲ್ಲಿ ಡಂಗುರಿಸೆ (ಕೊಂಗುರ. ೮೮. ೧೫೫-೯); ರೂಢಿಯನು ಸಸಿನಿರಿಸಿ ನಿಂದನು ನೋಡಿದನು ಕಾರುಣ್ಯದೃಷ್ಟಿಯಲೋಡುಕುಳಿಗಳನು (ನಿಭಾಗ. ೩-೮-೪೭). [ಸಸಿನ್ನೆ$_2$ + ಇರಿಸು]

ಸಸಿನಿರು (ಕ್ರಿ) ಸುಮ್ಮನಿರು; ತೆಪ್ಪಗಿರು : ಸಸಿನಿರು ಮಹಾತ್ಮರು ನಿನ್ನೊಡನೆ ಉತ್ತರವ ಕೊಡುವರೆ (ಕುಮ್ಮಾವಿ. ೭-೧೮); ಒಕ್ಕಮದವುಂಬ ತುಂಬಿಯನಕ್ಕಟ ಸಸಿನಿರದೆ ಪಿಡಿಯೆ ಪುಷ್ಕರದೊಳಗಮ ಪೊಕ್ಕು ಮೊಳೆಯಲ್ಕೆ ಗನ್ನಗದಕ್ಕಾಡುವ ಕಳಭವಿಭಕದೇಂ ಸಂತಸಮೋ (ಮಲ್ಲಕಾ. ೩-೧೫೮); ಹಸಿದ ಮುನಿಪತಿ ಬರಲದೇತಕೆ ಸಸಿನಿರದ ನಾನಾ ಮಹಾವ್ರತಿಗಳ ಕೆಣಕಲೇಕೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೦-೧೩).
[ಸಸಿನ್ನೆ$_2$ + ಇರು$_1$ (< ಇರ್$_1$)]

ಸಸಿನ್ನೆ$_1$, ಸಸಿನ (ನಾ). ೧. ಸೊಗಸಾಗಿರುವುದು : ಮುಪ್ಪಿನ ಷಡಕ್ಷರಿಯ ಅನುಭಾವದಲೆಯೊಂದು ಜಂಗಮನ ತಂಬೂರಿಯಲ್ಲಿ ಸಸಿನೆ (ಭಾವಷೀ. ೮-೧೫೨). ೨. ನೇರವಾದುದು ; ಓರೆಯಾಗಿಲ್ಲದಿರುವುದು : 'ಸಸಿನೆಗೆಯ್' ಪರಾ. ೩. ದೃಢತೆ ; ನಿಶ್ಚಲತೆ : ಮಿಸುಪ ಸಗುಣಾನಂದವಹಶೇಷಲಿಂಗವನು ಸಸಿನೆಯಿಂದನವರತ ಮುಖಸಜ್ಜೆಯೊಳ್ ಧರಿಸುತಿರ್ಪ ಕ್ರಮವಂತೆಂದೊಡೆ (ಮೈಲಾರ. ೨-೭). ೪. ನಿಶ್ಚಲವಾದುದು; ಸ್ತಬ್ಧವಾದುದು : (೩). ಸಸಿನ : ೨. ಉರಿವ ಅನಲಂಗೆ ಶತಡೊಂಕು ಸಸಿನವೆಂಬುದುಂಟೆ (ಅವಚಂ. ೨೬೩-೧೨೦೨); ಕರ್ಕಂಡು ಮರಕ್ಕೆನಿತು ಮುಳ್ಳೆಂಬುದು ಡೊಂಕನೋ ಸಸಿನಮೋ ಎಂಬಂದಮೆಂದು ನಂದಶ್ರೀಯವಭಿಪ್ರಾಯಮಂ ತಮ್ಮ ತಂದೆಗೆ ತಿಳಿಯ ಪೇಟೆ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೩-೧೯ ವ). ೫. ಎದುರು ; ಅಭಿಮುಖ; ನೇರ: ನಮ್ಮೂರ ಮುಂದಣ ವಿಪುಲಗಿರಿಯ ಶಿಖರದ ಸಸಿನಕಾ ಮಹಾವೀರಜಿನವರನ ರಂಜಿಪ ಸಮವಸರಣಂ . . . ಬರಲು (ಸಮ್ಯಕ್ತಾ. ೧-೧೩); ಭರದಿಂದ ಬಡಗಣ ದಿಗಧೀಶನಾ ನೃಪವರನು ನಡೆವ ಸಸಿನದೊಳು ಮರುತಮಾರ್ಗದೊಳೊಂದು ಸಮವಸರಣವನು ಕರಮೆಸೆವಂದದಿ ರಚಿಸಿ (ನೇಮಿಜಿ. ೨-೧೯). ೬. ಸರಿಯಾದುದು ; ನೇರ್ಪಾದುದು: ಪೊಡವಿಗತಿಶಯವೀ ಮುನಿಸು ನಿಮ್ಮಡಿಗಳಿಂದವೆ ಸಸಿನವಾದಪುದೊಡೆಯ ಬಿಜಯಂಗೆಯ್ದು ಪೊರೆ (ಬಸವು. ೪೭-೪೫); ದಕ್ಷಿನಸುವನು ಕರುಣಿಸಮರರುಪಕ್ಷಯದ ತನು ಸಸಿನವಾಗಲಿ (ನಿಭಾಗ. ೪-೩-೫೩). ೭. ಸುಮ್ಮಗಿರುವುದು ; ತೆಪ್ಪಗಿರುವುದು: "ಸಸಿನಂ ಸ್ಥಿತೆಂದು" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೨೩). ೮. ಯುಕ್ತವಾದುದು ; ಉಚಿತವಾದುದು: ಹಾವಿನ ಡೊಂಕು ಹುತ್ತಕ್ಕೆ ಸಸಿನ ನದಿಯ ಡೊಂಕು ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಸಸಿನ ನಮ್ಮ ಕೂಡಲಸಂಗನ ಶರಣರ ಡೊಂಕು ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಸಸಿನ (ಬಸವ. ೧೪೪); ಕುಸುಮಫಲತಾಂಬೂಲ . . . ಅನಿತುವನೊಬ್ಬನೇ ಭೋಗಿಸುವಡವನೀಪಾಲರಿಗೆ ತಾ ಸಸಿನವೆನಿಸದು (ಕುಮ್ಮಾಉ. ೩-೫೪). ೯. ಸರಿಯಾದ ನಡತೆ ; ಋಜುತನ : ಸಸಿನಮಾದುದು – ಋಜು, ಅಜಿಹ್ಮ, ಪ್ರಗುಣ (ನಾಚಿರಾ. ೩). ೧೦. ಶೋಭೆ ; ರಂಜನೆ : ಬಸವ ಮೊದಲಾಗಲ್ಲರಿದ್ದೊಂದಿಸುವ ಸಮಯದೊಳರಸುಪೀಠದಿ ಸಸಿನವಾದಿನನಾದಿಗಿರಿ ಏರಿದನೂ ಎಂಬಂತೆ ಮಸಗಲು (ಬಿಜ್ಜಪು. ೮೦-೨೦). ೧೧. ಕ್ಷೇಮ ; ಸೌಖ್ಯ : ವಿಷಯದ ಬೇರನ್ನು ಬಿಸಿಮಾಡಿ ಕುಡಿದಾತ ಪಶುಪತಿಯಕ್ಕು ಸಸಿನಕ್ಕು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೩೦೯). ೧೨. ನಿಜ ; ದಿಟ ; ಸತ್ಯ : ಮುಸುಕಿದಾ ಕರ್ಮದ ಫಲಮೊ ಬಂಧಿಸಿಕೊಳುವನೋ ತಾನೆ ಕರ್ತನು ಸಸಿನವಿದಕಿಂತಾಗಿ ದಂಡಿಪ ಕರ್ತನುಂಟೊರ್ಬ (ಬಸವು. ೫೪-೧೫); ಸಸಿನ ಕೇಳ್ಕೆ ವೀರಭೋಜ್ಯಾ ವಸುಧೆಯೆಂಬುದು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೪೨-೨೫). ೧೩. ಸಿದ್ಧತೆ ; ಸಜ್ಜು : ಬಲಿದು ಸಸಿನವ ಮಾಡಿ ಖಾತಿಯ ತಳೆದು ಕೂರಂಬಿನಲಿ ಹೂಳಿದನಳವಿಯಲಿ ರಿಪುಗಜವನಾ ಭಗದತ್ತನವಯವವ (ಕುಮ್ಮಾದ್ರೋ. ೩-೫೦). ೧೪. ಸುಲಭ ; ಸಲೀಸು : ಎನ್ನಂತಿರುತ್ತಮಮಪ್ಪಾ ಮನುಜಂಗೆ ಮುಕ್ತಿ ಸಸಿನಂ ತಾನಕ್ಕುಂ (ಬಾಧಪು. ೧-೭೮). ೧೫. ಲಘು ; ಹಗುರ: ಹಸಿಯದಿರ ಕಡುಗಾಯ್ದ ಬಿಸಿನೀರ ಕುಡಿಯುವದು . . . ಸಸಿನವಾಗಿಹುದು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೨೦೧೦). ೧೬. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ : "ಸಸಿನ – ಮುಸ್ತೆ" (ಒಪಧಿ. ೧೭೪).

ಸಸಿನ್ನೆ$_2$, ಸಸಿನಂ (ಅ). ೧. ನೇರವಾಗಿ ; ಸೀದಾ ; ನೆಟ್ಟಗೆ : ಸಸಿನೆ ತನ್ನಾಶ್ರಮಕೆ ಕೊಂಡೊಯ್ದುಸಮಲಿಂಗಾವಸರಮಂ ಮಾಡಿಸಿ ನಯದಿ ತನ್ನ ಪ್ರಸಾದವನಿಕ್ಕಿ (ಬಸವು. ೨೦-೭); ಇದಿರಾಗುವವರು ಬೆನ್ನು ಬೆನ್ನುಗಾಣಿಸಿ ತೇಲ್ಪರದ ಬಿಟ್ಟು ಸಸಿನೆ ಹರಿವರು (ಭರಚ. ೧೨-೮೮). 'ಸಸಿನೆವರಿ' ಪರಾ. ೨. ಚೆನ್ನಾಗಿ ; ಸೊಗಸಾಗಿ : ಇಂದು ಗುಹೇಶ್ವರನ ಸಮವರ್ತಿ ಬಸವಣ್ಣ ನಿಂದಿರಿಸಿ ಸಸಿನೆ ಮಾತನಾಡಿಸಿದನು (ಅವಚಂ. ೩೮೨-೧೯೧೯); ಬಿದ್ದ ಪೆರ್ಮೊಲೆಗಳಿಗೆ ಅವಕೆಯಂ ಸಸಿನೆ ಬಿಗಿದೆವೆಯುದಿರ್ದ ಕಣ್ಗ ಕಾಡಿಗೆಯಚ್ಚಿ . . . ಮುದುಪಾರ್ಪಿರ್ದಳೊಂದೆಸೆಯೊಳು (ಹಚಂ. ೪-೨೭). ೩. ಸರಿಯಾಗಿ ; ತಕ್ಕುದಾಗಿ : ಕಾವ್ಯದೊಳು ತಪ್ಪುಳ್ಳಡಿದಳೊಳಗೆ ಪರರು ಕೈಯಿಕ್ಕದಂತೆ ಸಸಿನೆ ಮಾಡುವುದು (ಹಚಕಾ. ೧-೨೦); ಎಸೆವ ಮುತ್ತಿನ ಹಾನಗಳನೊಂದಿಸುತ ಪದಕವನೊಜಿಗದಂದದಿ ಸಸಿನೆ ಮಾಡುತ (ಜೀವಂಚ. ೮-೫೧); ಕಳೆದುಡುಗೆಗಳನೋಸರಿಸಿ ಸಸಿನೆ ಮಾಡುತ್ತ್ಮದಿ ಬರಲ್ (ಕಶಿರಾ. ೧೧-೪). ೪. ದೃಢವಾಗಿ; ನಿಶ್ಚಲವಾಗಿ : ಪಸರಿಸಿದಾಚ್ಛೆಯೆಂಬ ಮೊಲೆವಾಲೆಚೆದುತ್ತಮಧರ್ಮಮಾರ್ಗದೊಳ್ ಸಸಿನಡಿಯಿಕ್ಕುವಂತೆಸಗಿ ತೋಳ್ಗಳ ತೊಟ್ಟಿಲೊಳೊಟ್ಟು ಮೇದಿನೀಶಿಶುವಂ . . . ಕೂರ್ತು ಪಾಲಿಸಲ್ (ನಳಚಂ. ೩೪); ಕಡುಪಿನುರಿ ನದಿಯಡ್ಡ ಬಿದ್ದಡೆ ಅದಗಿಸುತ್ತಂ ಸಸಿನೆ ಪಥದೊಳು ನಡೆವ ಭಾಷೆ (ಬಸವು. ೩೨-೪); ಅಸಮ ಪಂಚಾಕ್ಷರಿಯ ಉಸಿರ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿರಿಸಿ ಸಸಿನ ಕುಳ್ಳಿರ್ದು ಜಪಿಸದಾ ಶಿವಯೋಗಿ ಕಿಸವಾಯಿಯಕ್ಕು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೫೬೭). ೫. ಸುಮ್ಮನೆ ; ತೆಪ್ಪಗೆ ; ಮೌನವಾಗಿ : ಸಸಿನೆ ಬಟ್ಟೆಯ ಹೋಗಿ ವಸ್ತ್ರದ ಗಸಣಿ ನಿಮಗೇಕೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩೨-೬೧); ಸೋದರರು ಸಸಿನೆನ್ನ ಮಾತ ಕೇಳ್ವರೆ (ಭರಚ. ೪೫-೧೧೩); ಸಸಿನೆ ಕುಳ್ಳಿರು ಸಖಿಯೆ (ಸುದಾಮ. ೯೩-೨೮). ೬. ದಿಟವಾಗಿ ; ನಿಜವಾಗಿ: ಸಸಿನೆ ಸಗ್ಗದ ಸೌಧಮುಕ್ತಾಕಲಶಮಿದುವೊ . . . ಎನಲ್ಕೆರದುದ್ಯಂದವದಿಂಬವು (ವಂಕಾರಾ. ೫-೭-೧೪). ೭. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ : ಪಶುತನಂ ಪತಿತನಂ ಮಾಯಾವಿಮೋಹಿತಂ ಸಸಿನೆಯದು ಪ್ರಳಯಮಾಗಲ್ಕೆ ಪಶುವುಂ ಪತಿಯುಮೊಸೆದು ನೋಡಲ್ಕಿಲ್ಲವಾಗಲಿದುಮ್ಮಿಕ್ಕಸ್ಥಲಂ (ಮಹಾಪಿ. ೧೧-೯೧). **ಸಸಿನೆಂ** : ೧. ಮುಸುಕಿನೊಳಗಿರ್ದ ಪಾವಂ ಸಸಿನಂ ಮತ್ತಿತನ ಮೇಲೆ ಬಿಸುಡಲ್ . . . ಕಾಳೋರಗಂ ಕರ್ಚಲ್ (ದಶಕು. ೯-೯೮).
[< ಸಸಿನ್ನೆ$_1$/ ತೆಲು. ಸಸಿಗಾ]

ಸಸಿನೆಕೂಟ (ನಾ). [ಕಾಮಶಾ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ರತಿಬಂಧ : ಸಸಿನೆಕೂಟಮೆಂದು ಮರ್ಕಟಕರಣಂ (ಕಾಮಶಾ. ೨೩೭). [ಸಸಿನ್ನೆ$_1$ + ಕೂಟ$_1$]

ಸಸಿನೆಗೆಯ್, ಸಸಿನಂಗೆಯ್, ಸಸಿನಗೆಯ್, ಸಸಿನೆಗೈ (ಕ್ರಿ). ೧. ನೇರಗೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡಿಸು ; ನೇರಗೊಳಿಸು : ಭಕ್ತರೆ ಸಮರ್ಥರವರ್ಗಳ ಕೈಗಳಿಂದಮಿಾ ವರಶಿವಲಿಂಗಮಂ ಸಸಿನೆಗೆಯ್ಯುವೆನೆಂದೆನುತಿರ್ದನಾ ನೃಪಂ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೨೦-೧೩); ತಾಂಡವಮೂರ್ತಿಯ ತನುವಂ ಸಸಿನೆ[ಪಾಠಾಂ. ಸ]ಗೆಯ್ದವಂಗೊಲವಿತ್ತಂ (ವೃಷಭ. ೧೧-೬೨). ೨. ಸರಿಪಡಿಸು ; ಓರಣಗೊಳಿಸು ; ಸರಿಮಾಡು : ಕುರುಳಂ ನುಣ್ಣಿಪ ವೇಣಿಯಂ ಸಸಿನೆಗೆಯ್ದು . . . ಉಜ್ಜುಗದೊಳಾಂ ಮಯ್ಯೋಂಕೆ ತತ್ಕಾಮಿನೀಕರುಣಾಲೋಕನಸಿದ್ಧಿಯಂ ಪಡೆದು (ದಶಕು. ೮-೨೭೨); ಬಟಲ್ಕೆಯಂ ತಳೆದ ಹಂಸೆಯ ಹೆಚ್ಚಿದ ಹೊನ್ನ ಪಕ್ಕವಂ ಮಿಸುಪ ಕರಾಗ್ರದಿಂ ಸಸಿನೆಗೆಯ್ದು (ನಳಚಂ. ೧೧೧). ೩. ಉಜ್ವಲಗೊಳಿಸು ; ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಕಟಗೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡು : ಅವಯವ ಶೋಭೆಯಂ ಸಸಿನೆಗೆಯ್ಯೆ . . . ಬಲ್ಪಗೆ ಸೂಳೆಯರಚ್ಚಿಗೊಪ್ಪುಗುಂ (ದಶಕು. ೮-೧೩). **ಸಸಿನಂಗೆಯ್** : ೨. ಮಿಸುನಿಯ ಕಡಗದ ಕೀಲಂ ಸಸಿನಂಗೆಯ್ವಂತೆ . . . ಹಸ್ತಮಂ ಪಿಡಿದು ಸಮಿಾಪಕ್ಕೊಲ್ದು ಕರೆದನಬಲೆಯನರಸಂ (ದಶಕು. ೧-೬೩); ಹಸ್ತಾಗ್ರದಿಂ ಮೇಲುದಂ ಸಸಿನಂಗೆಯ್ಯುತಂ ಸತಿಯಯ್ತಂದಳ್ (ನಳಚಂ. ೩೨೭). **ಸಸಿನಗೆಯ್**: ೨. ಮದ್ಯಾಂಕುಳಚಿತ್ರಮಂ ಸಸಿನಗೆಯ್ದ ಗುಣಪ್ರಕರಕ್ಕೆ ತಕ್ಕುದೇ (ನಳಚಂ. ೨೦೨). **ಸಸಿನೆಗೈ** : ೨. ಜಗುಳ್ದ ಕಚಾಗ್ರಮಂ ಸಸಿನೆಗೈದು . . . ಚಿತಾಗ್ನಿಯಂ ಪುಗುವಳಂ ಮಿಗೆ ಕಂಡಂ (ದಶಕು. ೪-೫೦). [ಸಸಿನ್ನೆ$_1$ + ಕೆಯ್$_1$]

ಸಸಿನೆಗೈ 'ಸಸಿನೆಗೆಯ್' ನೋ.

ಸಸಿನೆವರಿ (ಕ್ರಿ). ನೇರವಾಗಿ ಹೋಗು ; ಎದುರಿಗೆ ಚಲಿಸು : ತಾನುಂ ಹಿಡಿಂಬೆಯುಂ . . . ಸಸಿನ[ಪಾಠಾಂ. ಪಸಿಗೆ]ವರಿದುಂ ಬವಳಿವರಿದುಂ ಬಾನಂಗುಟಿಗೆವರಿದುಂ ಸೂಟ್ಟರಿದುಮಾಡುವಾಗಳುಭಯಬಲಂಗಳ್ ಬೆಕ್ಕಸಂಬಟ್ಟು ನೋಡಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೫೫ ವ).
[ಸಸಿನ್ನೆ$_2$ + ಪರಿ$_1$]

ಸಸಿನೆಳಲು (ನಾ). ಚಂದ್ರನ ಛಾಯೆ ; ಬೆಳುದಿಂಗಳು : ಬಿಸಿಲ ಛಡಾಳದಿ ಬೆಂದರ್ಗೆ ಮಡುನೀರು ಸಸಿನೆಳಲಿದಿರ್ಪಂದಂತೆ ಅಸಿಯಳ ಮದನನುತಾಪಕೆ ಬಂದು ಸಂಧಿಸಿತೀಶ್ವರಿಯ ನಿರೂಪ (ಮೋಹತ. ೨೭-೧೭). [ಸಸಿ$_2$ + ನೆಳಲು$_1$ (< ನೆೞಲ್$_1$)]

ಸಸಿಬಟ್ಟು 'ಸಸಿವಟ್ಟು' ನೋ.

ಸಸಿಮಣಿ 'ಸಸಿವಣಿ' ನೋ.

ಸಸಿಮತಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ಸಸಿಮತಿಶ್ರೀಗನ್ತಿಯರ್ . . . ಸ್ವರ್ಗಾಲಯ ಕ್ಕೇಱಿದಾರ್ (ಎಕ. I., ೭೭-೨; ಸು. ೧೦೬). [< ಸಂ. ಶಶಿಮತಿ]

ಸಸಿಮೊಗ (ನಾ). ಚಂದ್ರನಂತಿರುವ ಮುಖ ; ಚಂದ್ರವದನ : ಸಸಿಮೊಗದೊಳ್ ನಕ್ಷತ್ರಂ ಮಿಸುಪುದು ಮರ್ಯಾದೆಯೆಂದು ಸಕಲಜನಂ ಭಾವಿಸುತಿರೆ ಮುಕ್ಕುಳಗಿಂ ರಂಜಿಸುಗುಂ ನಾಸಾಗ್ರದಲ್ಲಿ ಮೂಕುತಿಯವಳಾ (ದಶಕು. ೭-೭೧); ಹುಣ್ಣಿಮೆಯ ಸಸಿಮೊಗದೊಳುದಿಸೆ ಬೆಮರ್ವನಿ (ಚಿಬಪು. ೧೯-೨೭); ಸಸಿಮೊಗದ ಕಿಸುವಾಯ ಪುಸಿನಡುವಿನರಸಿ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೮೭-೨೩). [ಸಸಿ$_2$ + ಮೊಗ]

ಸಸಿಯೊಡಲ್ (ನಾ). ಚಂದ್ರಬಿಂಬ ; ಚಂದ್ರಮಂಡಲ.

ಸಸಿಯೊಡಲಡಗು = (ಚಂದ್ರನಲ್ಲಿರುವುದೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾದ) ಸುಧೆ; ಅಮೃತ : ಸಸಿಯೊಡಲಡಗ ಭಕ್ಷಿಪರಿಂಗೆ ಲೇಸ ಸೂಚಿಸೆ ಬೃಹಸ್ಪತಿ (ಮೋಹತ. ೭-೩). [ಸಸಿ$_2$ + ಒಡಲ್]

ಸಸಿಲ್ 'ಸಿಸಿಲ್' ನೋ.

ಸಸಿವಚ್ಚ (ನಾ). ಚಂದ್ರನನ್ನು ಆಭರಣವಾಗಿ ಧರಿಸಿದವನು ; ಶಿವ : ನಾಡೆ ರಂಜಿಸಿದಂ . . . ಸಸಿವಚ್ಚಂ ಕರುಣಾಕರಂ ನಿರುಪಮಂ ಸರ್ವಾಂತಕಂ ಶಂಕರಂ (ಉದ್ಭಟ. ೧೨-೧೪೧); ಸಸಿವಚ್ಚಂ ಸಮ್ಮಂಗೊಟ್ಟ ಮಹಾದೇವಮ್ಮಂ ಪೊರೆಗೆ (ಉದ್ಭದೇ. ೧-೨). [ಸಸಿ$_2$ + ವಚ್ಚ]

ಸಸಿವಟ್ಟು, ಸಸಿಬಟ್ಟು (ನಾ). ಚಂದ್ರಬಿಂಬ ; ಶಶಿಮಂಡಲ : ಸಸಿವಟ್ಟಂ ಕೋಟಿಯಂ ಕೀಳ್ಪಡಿಸುವಮಳಿನಾಂಗಪ್ರಭಾಸಂಚಯಂ ಚುಂಬಿಸೆ ಸರ್ವಾಶಾಂತಮಂ . . . ತೋಱಿದಂ ವಿಶ್ವರೂಪಂ (ಉದ್ಭಟ. ೧೧-೧೨೮). **ಸಸಿಬಟ್ಟು** : ಸಸಿಬಟ್ಟುಗಾಗಜ ದೊಳತನು ಕತ್ತುರಿಮಸಿಯೊಳೊಸೆದು ಬರೆದಿರ್ದ ಮೋಹಾಗಮೋಂಕಾರಮೋ . . . ಎನಲ್ ಪೊಸತಾಯ್ತು ವಿಧುಬಿಂಬಮಧ್ಯದಂಕಂ ಪಳಿಕುವಸೆಯಿರ್ದ ಕಾಳಿಯಂತೆ (ಚಿಬಪು. ೯-೨೫). [ಸಸಿ$_2$ + ಬಟ್ಟು]

ಸಸಿವಣಿ, ಸಸಿಮಣಿ (ನಾ). = ಸಸಿಗಲ್ : ಮತ್ತಮಂತಪ್ಪ ದುರ್ದಾಂತರಾದೊಡಂ ದುರುಳರಾದೊಡಮವರ ಕಲ್ದೆರ್ದೆಗಳುಂ ಸಸಿಯಂ ಕಂಡ ಸಸಿವಣಿಯಂತೆ ತಣ್ಣೇಱಿ ಕಱಂಗುಗುಂ (ಚಕವಂ. ೭೮-೧೯). **ಸಸಿಮಣಿ** : "ಸಸಿಮಣಿಯೊಸರ್ಗಲ್" (ಚತುಸಿ. ೧೧೪); ಸಸಿವಣಿವೇದಿಕೆಗಳ ಕಡುಸೊಂಪಿಂ ಮಾಣಿಕ್ಯದ ಸೋಪಾನಾವಳಿಯಿಂ . . . ಕಣ್ಣತಿಮಂಗಳಮಂ ಮಾಡುತ್ತುಂ (ಉದ್ಭಟ. ೫-೧೮). [ಸಸಿ$_2$ + ಮಣಿ$_3$]

ಸಸಿವದನ (ನಾ). = ಸಸಿಮೊಗ : ಮೊಳೆವೊಲೆಯೊಳೆಸೆವ ಸಸಿವದನದೊಳ್ಕುಡಿ ನೋಟದೊಳ್ . . . ಸಲೆ ರಾಜಿಸುವ ತನುಲತೆಯೊಳೊಪ್ಪಿರ್ದರೆಳವೆಣ್ಗಳಚ್ಚ ಪೊಸಜವ್ವನದೊಳಾವಗಂ ವಿಟಪೀವರಾಶ್ರಯದೊಳು (ತ್ರಿಮಿಭಾ. ೭-೨೭). [ಸಸಿ$_2$ + ವದನ]

ಸಸಿವದನೆ (ನಾ). ಚಂದ್ರನನ್ನು ಹೋಲುವ ಮುಖವುಳ್ಳವಳು ; ಸುಂದರಿ: ಸಸಿವದನೆಯು ತೆಳ್ವಸಿರ್ಗಾ ಸರಸಿಜಗರ್ಭನೀಯೆ ತವೊಳ್ವುಪಾನಿಂ ಬೇಸತ್ತು ಪುಯ್ಯಲಿಡುವುವು ದೇಸಿಗರಂತೇಗಳುಂ ಸುರಂಭಾದಳಗಳ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೧೫೦); ಸಸಿವದನೆಯುಂ ನೋಡದಿಂತು ಮಾಡಿದರುಂಟೆ (ಮಾನರ. ದೇ. ೧೭೦-೨). [ಸಸಿವದನ + – ಎ$_2$]

ಸಸಿವಾರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಮುಳ್ತುಗ ಸಸಿವಾರೊಡವಾರ ಕಂಚಿ . . . ಹುಲಗಿಲ್ಲೂರಪಿ (ಹಮ್ಮೀರ. ೪-೭೮). [?]

ಸಸಿವೆಳಗು (ನಾ). ಚಂದ್ರನ ಕಾಂತಿ ; ತಿಂಗಳ ಬೆಳಕು ; ಬೆಳುದಿಂಗಳು : ಸಸಿ [ಪಾಠಾಂ. ಶಶಿ]ವೆಳಗೊಸೆದು ಪಸರಿಪಂತೆ ಕಾಂತಿಯೊಳೆಸೆವ ಧವಳಪುಣ್ಯಕಾಯ . . . ಸಲಹಿಳೆಯ (ಮೋಕ್ಷಪು. ೧-೨). [ಸಸಿ$_2$ + ಬೆಳಗು$_2$]

ಸಸಿವೆಱ (ನಾ). ಚಂದ್ರಬಿಂಬ ; ಚಂದ್ರಮಂಡಲ : ಸಸಿವೆಱ [ಪಾಠಾಂ. ಶಶಿವೆಱ, ಸಸಿಗೆರೆ] ಬಂದು ಬೆಳ್ಮುಗಿಲೊಳಪೊಗುವಂತೆ ಬಿಸಜವದನೆ ಬಿಂಕದೊಳು ಒಸೆದೆಯ್ತಂದೊಳ ಪೊಕ್ಕಳು ಮಿಸುನಿಯ ಕುಸುರಿವೆಸದ ಸಜ್ಜವನೆಯ (ಕುರಾಸಾಂ. ೮-೪). [ಸಸಿ$_2$ + ವೆಱ]

ಸಸಿಸೂಡಿ (ನಾ). ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರನನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು; ಶಶಿಚೂಡ; ಶಿವ : ಪತಿಯುದ ಸಸಿಸೂಡಿಯೆಂತು ಪಶುಪಪ್ಪನಾಶ್ಚರ್ಯಂ (ಪಾಕೆಂಪ. ೯-೫೨). [ಸಸಿ$_2$ + ಸೂಡು$_1$ + – ಇ$_3$]

ಸಸಿಸೇಖರ (ನಾ). = ಸಸಿಸೂಡಿ: ಕುಱುವಂಬವಂಶದೊಳ್ ಜನಿಯಿಸಿದಂ ಪಯೋನಿಧಿಯೊಳುಜ್ವಳ ರತ್ನವಿನಂಗೆ ತೇಜವಾರ್ಧಿನ ಸಸಿಸೇಖರನಿಟಿಳಾಂಬಕದಂತೆನೆ . . . ಪೊಗಳದಿರ್ಪವರಾರು ಕುಮಾರಮೇರುವಂ (ಎಕ. VII (R). ನಾಗಮಂ. ೮೧-೪೫; 1224). [< ಸಂ. ಶಶಿಶೇಖರ]

ಸಸುನ (ನಾ). ರತ್ನದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ದೋಷ (?) : ಅಕ್ಕರಿಂ ಧರಿಸಿದವರಿಂಗೆ ಫಲವಂ ಪೇಳುವೆಂ ಕರ್ಕರಕೆ ಭಿನ್ನವೆಂದೊಡದು ಹುಟ್ಟುಹುದೆಂದು ಅಕ್ಕಜದ ಮೊರಟು ಲುಳಿಯಾಣ ಸಸುನಗಳೆಂದು ಪುಟದೋಷಮಂದಿರ್ಪುದು (ರತ್ನಶಾ. ೯-೫). [?]

ಸಸೇಮಿರ 'ಸಸೇಮಿರ' ನೋ.

ಸಸೇಮಿರಾ 'ಸಸೇಮಿರ' ನೋ.

ಸಸೇಮಿರ, ಸಸೇಮಿರ, ಸಸೇಮಿರಾ (ನಾ). ಹುಚ್ಚುತನ, ದಡ್ಡತನ, ಮೊಂಡುತನ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಮತ್ತು ಅವುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಪದ : ಜಗತ್ತನ್ನೇ ನಿರ್ಲಕ್ಷಿಸಿ ಸಸೇಮಿರನಂತೆ ವರ್ತಿಸು (ಕಾಮಿಣಾಂ. ೧೩). **ಸಸೇಮಿರ** : ನಾ ಕಾಣೆ, ನಾನರಿಯೆ ಎಂಬ ಸಸೇಮಿರವನ್ನು ನುಡಿಯುತ್ತಲೇ ಬಂದರು (ಮಾಮರಾ. ೧೭೧). **ಸಸೇಮಿರಾ** : ನರಸಿಂಹಯ್ಯನವರು ಸಸೇಮಿರಾ. ಅವರು ಮತ್ತಷ್ಟು ರೇಗಿ . . . ಎಂದರು (ತುರಾಯಿ. ೨೧). [<— ಮರಾ. ಸಸೇಮಿರಾ./ ತೆಲು. ಸಸೇಮಿರಾ]

ಸಸ್ತನಿ (ನಾ). ಸ್ತನವುಳ್ಳ ಪ್ರಾಣಿ : ಅಳಿಲು : ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಗಿಡಮರಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಸಸ್ತನಿ (ಕವಿಕೋ. I, ೭೩೪). [IP 'ಸ್ತನಿ' ಎಂಬುದು ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಸರಿಯಾದ ರೂಪ. ಆದರೆ ಅದಕ್ಕೆ 'ಸ' ಸೇರಿದ ಈ ತಪ್ಪುರೂಪ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿ ಬಂದಿದೆ]

ಸಸ್ತಾ, ಸಸ್ತು (ನಾ). ಅಗ್ಗ ; ಕಡಿಮೆದರ : ನೀಟಾಗಿರಬೇಕು . . . ಸಸ್ತಾದಲ್ಲಿರಬೇಕು (ಋದ್ರಿಮ. ೮೬). **ಸಸ್ತು** : ಇದಲ್ಲದ ನಿನಗ ಮಾಲು ಸಸ್ತು ಸಿಗಬೇಕು (ರತ್ನಧ್ವ. ೨೨೦). [<— ಹಿಂ. ಸಸ್ತಾ, ಸಸ್ತೀ; ಮರಾ. ಸಸ್ತ, ಸಸ್ತಾ]

ಸಸ್ತು 'ಸಸ್ತಾ' ನೋ.

ಸಸ್ನೇಹ (ಗು). ೧. ಗೆಳೆತನದಿಂದ ಕೂಡಿದ; ಮೈತ್ರಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ: ನೂರಾರು ಜನರ ಆ ಸಸ್ನೇಹಪರಿಚಯದಿಂದಲಂದಾಮೋದಗೊಂಡೆ (ಇಂಚೂಪ. ೩೬-೫೨). (ನಾ). ೨. ಸ್ನೇಹಪೂರಿತವಾಗಿರುವಿಕೆ; ಗೆಳೆತನದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ: ಗಂಗರಾಜನು ಸಸ್ನೇಹದಿಂದ ಭರಮಹೆಗ್ಗಡೆಯ ಎರಡೂ ಕೈಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು . . . ಆದರದಿಂದ ವಿಚಾರಿಸಿದನು (ಸವತಿ. ೭೫). [ಸಂ.]

ಸಸ್ಪೃಹ (ಗು). ಆಸೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ; ಬಯಕೆಯಿಂದ ತುಂಬಿದ: ಸಸ್ಪೃಹ ಸಾನಂದಸಲೀಲಸಸ್ಮಿತಮುಖವ್ಯಾಭಾಸಿ ನೋಡಿಂತು ಸನ್ನಿಹಿತಂ ಸೌಂದರರೂಪಮಿನ್ನು ಮೆರ್ದೆಯೊಳ್ ಮಜ್ಜೀವಿತಾಧೀಶನಾ (ಆದಿಪು. ೩-೪೨). [ಸಂ.]

ಸಸ್ಪೃಹತೆ (ನಾ). ಬಯಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು ; ಆಸೆಯಿಂದ ತುಂಬಿರುವುದು : ನೀವು ನಿಮ್ಮತುಳಿತ ದಯಾದೃಷ್ಟಿಗಳನೆನ್ನಲ್ಲಿ ಕೀವಿ ಪಸರಿಸಲೆನ್ನ ಸಸ್ಪೃಹತಾವಲೋಕನವಿಂತು ನಿಮ್ಮ ಸದಾವಿಲೋಕನದೊಳು ನಿಲಿಸಿ ಪೊರೆ ಮಿಕ್ಕಿನವನೊಲ್ಲೆ (ಬಸಪು. ೧೫-೧೦೨). [ಸಂ. ಸಸ್ಪೃಹತಾ]

ಸಸ್ಫುಟ (ಗು). ಸ್ಪಷ್ಟತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಸ್ಫುಟವಾದ : 'ಸಸ್ಫುಟವೃತ್ತಿ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಸ್ಫುಟ]

ಸಸ್ಫುಟತೆ (ನಾ). ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿರುವಿಕೆ; ಸ್ಫುಟತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ: ದನಿ ಕುಗ್ಗಿದುದು ನಾಲಗೆಗೆ ಸವನಿಸದು ಸಸ್ಫುಟತೆ (ತಿಮ್ಮಶಾಂ. ೧-೪೫). [ಸಸ್ಫುಟ + – ತೆ$_3$]

ಸಸ್ಫುಟವೃತ್ತಿ (ನಾ). ಸ್ಫುಟವಾದ ರೀತಿ ; ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಮಾರ್ಗ : ಸಸ್ಫುಟವೃತ್ತಿ ಜಿಹ್ವೆಗೆ ಜನಿಯಿಸಲಿ ಸಂತಾಪವಡಗಲಿ (ತಿಮ್ಮಶಾಂ. ೧-೪೬). [ಸಸ್ಫುಟ + ವೃತ್ತಿ]

ಸಸ್ಮಿತ (ಗು). ೧. ಮುಗುಳುನಗೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ; ಮಂದಹಾಸದಿಂದ ಕೂಡಿದ: ಸಸ್ಪೃಹಸಾನಂದ ಸಲೀಲಸಸ್ಮಿತಮುಖವ್ಯಾಭಾಸಿ ನೋಡಿಂತು ಸನ್ನಿಹಿತಂ ಸೌಂದರರೂಪಮಿನ್ನುಮೆರ್ದೆಯೊಳ್ ಮಜ್ಜೀವಿತೇಶನಾ (ಆದಿಪು. ೩-೪೨); ಮಹಿತ ಮಹೋದಯಂ ಕಮಳಬಂಧುರಸಸ್ಮಿತವಕ್ತ್ರಭಾಸುರಂ (ರಾಜಶೇ. ೧-೮). ೨. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರಳಿದ ; ವಿಕಸಿತವಾದ : ಸಸ್ಮಿತಚಂಪಕಮಳಿಯನಪಸ್ಮಾರಿಯನತುಳವಾದ್ಯರುತಿಯಲಳಲಿಪುದೇಂ ವಿಸ್ಮಯಮೆ (ವೃಷಪು. ೧-೪೮). [ಸಂ.]

ಸಸ್ಯ (ನಾ). ೧. ಧಾನ್ಯ ; ಕಾಳು. ೨. ಗಿಡ, ಮರ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವ ಕಾಯಿ, ಹಣ್ಣು ಇತ್ಯಾದಿ ; ಫಸಲು : "ಸಸ್ಯಂ, ವೃಕ್ಷಾದೀನಾಂ ಫಲಂ. ಮರಗಳು ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಫಲಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಅಂದರೆ ಫಸಲು, ಹಣ್ಣು ಕಾಯಿ ಧಾನ್ಯ ಮುಂತಾದ ಫಲ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೧೪). ೩. ಗಿಡ, ಬಳ್ಳಿ ಮುಂತಾದುವು : ಆ ನಾಡೂರೂರ್ದಪ್ಪದದೇನೆಸೆವುವೊ ಕೌದ್ರವೀಣದ . . . ವೌದ್ಗೀನದ ಬಹುಸಾರಸಸ್ಯಸಕಳಫಳಂಗಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೧೨); ಸಸ್ಯಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುವುದಕ್ಕೂ ಅವುಗಳನ್ನು ಒಣಗಿಸಿ ಒಪ್ಪಗೊಳಿಸುವುದಕ್ಕೂ ಕ್ರಮಗಳಿವೆ (ಹಸುಹೂ. ೧೨). ೪. ಉತ್ತಮದರ್ಜೆ ; ಶ್ರೇಷ್ಠವರ್ಗ. ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉತ್ತಮದರ್ಜೆಯ ರತ್ನ : ಪುಷ್ಯರಾಗ ಸಸ್ಯ ಕರ್ಕೇತನ ಇಂದ್ರನೀಲಂ ಮೊದಲಾಗೊಡೆಯ ಅನರ್ಘ್ಯಮಪ್ಪ ಮಾಣಿಕದಿಂ ಸಮೆದ ಪಲವುಂ ನಾನಾಪ್ರಕಾರದ ಕಂಕಣಂಗಳುಮಂ ತೊಟ್ಟು ಮುಂಗೆಯ್ಯುಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೧೪೮-೧೪). 'ಶಸ್ಯ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸಸ್ಯಜನ್ಯ (ನಾ). ಗಿಡ, ಮರಗಳಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವ ಪದಾರ್ಥ: ತೆಂಗಿನೆಣ್ಣೆ, ಎಳ್ಳೆಣ್ಣೆ, ನೆಲಗಡಲೆ ಎಣ್ಣೆ, ಆಲಿವ್‌ಬೀಜದ ಎಣ್ಣೆ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಸಸ್ಯಜನ್ಯಗಳು (ಅಡುಪಾ. ೫೮). [ಸಂ.]

ಸಸ್ಯಜಾತಿ (ನಾ). ಗಿಡ, ಮರ, ಬಳ್ಳಿಗಳ ಗುಂಪು,— ವರ್ಗ: ಇಂಥ ತುಣುಕು ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಮೊತ್ತವಾಗಿ ತೂಕಮಾಡಿ ನೋಡಿದರೆ ಎರಡು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯಜಾತಿಗಳನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದರೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು (ಹಸುಹೂ. ೩೬೪); ಈ ಸಸ್ಯಜಾತಿ . . . ದಕ್ಷಿಣಭಾರತಕ್ಕೆ ಬಹುಕಾಲದಿಂದ ಪರಿಚಿತವಾಗಿದೆ (ಶಾಸಗಿ. ೧೮). [ಸಂ.]

ಸಸ್ಯನಿಧಿ (ನಾ). ಗಿಡ, ಬಳ್ಳಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನವಾದುದು; ಸಸ್ಯಸಮೃದ್ಧಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದುದು : ಸಸ್ಯನಿಧಿ ನಿಖಿಳಧರೆಯಂ ಯಸ್ಮಾಕ್ಶ್ಯಾಸ್ತ್ರಸ್ಯ ಮೇದಿನೀಯೆಂಬುದನಬ್ಧ್ಯಾಸ್ಯಂ ದಿಟಮೆನಿಸಲನಾಲಸ್ಯನನೂನಾಶ್ವನಾಳ್ದನಶ್ವಪುರೇಶಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೬-೫೦). [ಸಂ.]

ಸಸ್ಯಮಂಜರಿ (ನಾ). ಧಾನ್ಯದ ತೆನೆ : "ನಿಮಿರ್ದ ಸಸ್ಯಮಂಜರಿ ಕಣಿಶಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೫-೨೦); "ಕಣಿಶಂ, ಸಸ್ಯಮಂಜರೀ — ೭ ನೆಲ್ಲು ಮುಂತಾದ ಧಾನ್ಯವ ತೆನೆಗಳ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೮). [ಸಂ. ಸಸ್ಯಮಂಜರೀ]

ಸಸ್ಯಮೂಲಿಕೆ (ನಾ). ಔಷಧಿಗೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಮೂಲಿಕೆ ; ಗಿಡಮೂಲಿಕೆ: ಆಗ ನಮ್ಮ ವೈದ್ಯ ಒಬ್ಬ, ಬೆಟ್ಟಗಳಿಂದ ಬಂದು ಗುಣಪಡಿಸಿದ. ಇವರಿಗೆ ಸಸ್ಯಮೂಲಿಕೆ ತಿಳಿಯುತ್ತೆ (ಮಲನಾ. ೨೧೨). [ಸಂ. ಸಸ್ಯಮೂಲಿಕಾ]

ಸಸ್ಯರಸ (ನಾ). ಗಿಡ, ಬಳ್ಳಿಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವ ದ್ರವಪದಾರ್ಥ: ಜೀವರಸದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕುಹರವಿದೆ. ಈ ಸೂಕ್ಷ್ಮಕುಹರದಲ್ಲಿ ಸಸ್ಯರಸ ತುಂಬಿದೆ (ಸಸ್ಯಶಾ. ೮೬); ನಾಳ — ಎಂದರೆ ಸಸ್ಯರಸವನ್ನು ಗಿಡಮರಗಳ ಬೇರಿನಿಂದ ಎಲೆತುದಿಯವರೆಗೂ ಕೊಂಡೊಯ್ಯುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಸೇರ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಕಣಸಮೂಹ (ಹಸುಹೂ. ೨೧೦). [ಸಂ.]

ಸಸ್ಯವಿಜ್ಞಾನ (ನಾ). ಗಿಡ, ಮರ, ಬಳ್ಳಿಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ವಿಷಯವನ್ನು ವೈಜ್ಞಾನಿಕವಾಗಿ ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ : ಬರಬರುತ್ತ ಸಸ್ಯವಿಜ್ಞಾನವೇ ನನ್ನ ಜೀವನದ ಹಂಬಲವಾಯಿತು (ಸಸ್ಯಕ. ೨). [ಸಂ.]

ಸಸ್ಯವಿಜ್ಞಾನಿ (ನಾ). ಗಿಡ, ಮರ, ಬಳ್ಳಿಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ವಿಷಯವನ್ನು ವೈಜ್ಞಾನಿಕವಾಗಿ ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡಿದವನು ; ಸಸ್ಯವಿಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ತಜ್ಞನಾದವನು : ಸಸ್ಯವಿಜ್ಞಾನಿಗಳ ಜೀವನಚರಿತ್ರೆ ಮತ್ತು ಸಂಶೋಧನಾಫಲಗಳನ್ನು . . . ವಿವರಿಸಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಲಾಗಿದೆ (ಸಸ್ಯಕ. vii, ಅರಿಕೆ). [ಸಂ. ಸಸ್ಯವಿಜ್ಞಾನಿನ್]

ಸಸ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). = ಸಸ್ಯವಿಜ್ಞಾನ : ಸಸ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಮೇಲಿಂದ ಮೇಲೆ ಸಂಶೋಧನೆಗಳು ನಡೆಯುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವಿಷಯಗಳು ಬಹುವಾಗಿ ಶೇಖರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುವು (ಸಸ್ಯಶಾ. ೧); ಪ್ರಕೃತಿಶಾಸ್ತ್ರ, ಸಸ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ, ಪ್ರಾಣಿಶಾಸ್ತ್ರ ಮುಂತಾದ ಇಂದಿನ ವಿಜ್ಞಾನದ ವಿವಿಧಭಾಗಗಳಿಗೆ . . . ಅಡಿಗಲ್ಲನ್ನು ಹಾಕಿದ ಕೀರ್ತಿ ರೇಗೆ ಸಲ್ಲುತ್ತದೆ (ಸಸ್ಯಕ. ೫). [ಸಂ.]

ಸಸ್ಯಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞ (ನಾ). = ಸಸ್ಯವಿಜ್ಞಾನಿ : ವಾಲಿಚ್ ಎಂಬ ಸಸ್ಯಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞ ಈ ಮರಕ್ಕೆ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯವಾಗಿ ನಾಮಕರಣ ಮಾಡಿದಾಗ (ಹಸುಹೂ. ೩೦); ನನಗೂ ಒಬ್ಬ ಸಸ್ಯಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞನ ಸಹಾಯ ಮತ್ತು ಸಹಕಾರ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಬೇಕಾಗಿದೆ (ಸಸ್ಯಕ. ೩೫). [ಸಂ.]

ಸಸ್ಯಶೂಕ (ನಾ). ಧಾನ್ಯದ ಮೇಲಿರುವ ಊಬು : "ಶಿಂಶಾರುಃ, ಸಸ್ಯಶೂಕಂ — ೨ ಧಾನ್ಯದ ಸುಂಕು, ಧಾನ್ಯದ ಮುಳ್ಳು, ಭತ್ತದ ಊಗು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೮೦). [ಸಂ.]

ಸಸ್ಯಹೇನು (ನಾ). ಗಿಡ, ಬಳ್ಳಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿ ಅವುಗಳನ್ನು ನಾಶಗೊಳಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಳು ; ಗಿಡಹೇನು : ಚಿಕ್ಕಟ, ಹೇನು, ಇರುವೆ ಮತ್ತು ಸಸ್ಯಹೇನುಗಳು ತಮ್ಮ ಹಿಂದಿನ ಪೂರ್ವಜಗಳಿಗೆ ರೆಕ್ಕೆಗಳಿದ್ದು, ಅವು ಭೂಮಿಯೊಳಗೆ, ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಮೇಲೆ ನಿಶ್ಚಲಜೀವನಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಾಗ ರೆಕ್ಕೆಗಳು ಕಳೆದು ಅವನತಿ ಹೊಂದಿವೆ (ಕೀಟಚಿ. ೧೮). [ಸಸ್ಯ + ಹೇನು (< ಪೇನ್)]

ಸಸ್ಯಾಹಾರ (ನಾ). ೧. ತರಕಾರಿ, ಸೊಪ್ಪು, ಧಾನ್ಯ ಮುಂತಾದ ಸಸ್ಯೋತ್ಪನ್ನಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಆಹಾರ ; ಶಾಕಾಹಾರ : ಇನ್ನು ಊಟದ ವಿಷಯ. ಸಸ್ಯಾಹಾರವೊ? ಮಾಂಸಾಹಾರವೋ? (ಸಮುಜೀ. ೬೧೬); ಮಾಂಸಾಹಾರ ವರ್ಜ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ ಸಸ್ಯಾಹಾರತಯಾರಿಕೆಯನ್ನು ಅರಿತ ನಳನನ್ನು ಹುಡುಕಬೇಕಾಯಿತು (ಹಸುಹೂ. ೨೩೩). ೨. ಸಸ್ಯಗಳ ಬೆಳವಣಿಗೆಗೆ ಬೇಕಾಗುವ ಆಹಾರ : ಸಾಕಾದಷ್ಟು ಸಸ್ಯಾಹಾರಗಳು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಮಾತ್ರ ಸಸ್ಯಗಳು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತವೆ (ವ್ಯವಮು. ೨೬). [ಸಂ.]

ಸಸ್ಯಾಹಾರಿ (ನಾ). ಶಾಕಾಹಾರವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಸೇವಿಸುವವನು : ಜೀವನಪರ್ಯಂತ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಸಸ್ಯಾಹಾರಿಯಾಗಿರಬೇಕು (ಚೋರದೇ. ೧೪); ಅವನು ಕೆಲವೆಡೆ ಮಾಂಸಾಹಾರಿಯಾಗಿದ್ದರೂ ಅವನ ಹಲ್ಲುಸಾಲು ಪ್ರಥಮತಃ ಸಸ್ಯಾಹಾರಿಯದೇ ಆಗಿದೆ (ಶಾಸಗಿ. ೧ ಮುನ್ನುಡಿ). [ಸಂ. ಸಸ್ಯಾಹಾರಿನ್]

ಸಸ್ಯೋರ್ವಿ (ನಾ). ಸಸ್ಯಸಮೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದ ನೆಲ ; ಫಲವತ್ತಾದ ಭೂಮಿ : "ಸಸ್ಯೋರ್ವಿಯೊಳಂ ಕೇವಳಮಪ್ಪುರ್ವಿಯೊಳಂ ಸಲೆ ನೆಗಳ್ಗುಮುರ್ವರಾ ಶಬ್ದಂ ತಾಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೪೦-೧೩೧). [ಸಂ. ಸಸ್ಯೋರ್ವೀ]

ಸಸ್ರೀ (ನಾ). ಶಾರದೆ ; ಸರಸ್ವತಿ : ಜಲಧಿಯೊಳಂಜನಗಿರಿಯಂ ಕಲಸಿ ಧರಾಪಟದೊಳಭವರೂಪವ ಸಸ್ರೀ ಸಲೆಯಿನ್ನೂ ಬರದಪಳೆನ್ನಳವೇ ನುತಿಸಲ್ (ಶಂಕಕಂ. ೬೬).

[< ಸಂ. ಸರಸ್ವತೀ]

ಸಸ್ಲೆ 'ಸಿಸಿಲ್' ನೋ.

ಸಸ್ವ (ನಾ). ಧನವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು ; ಭಾಗ್ಯಶಾಲಿ : ರವಿಜಂ . . . ಶನಿಗೇಹದೊಳ್ ನಿಲೆ ಮಳಿಷ್ಯಂ ಭೋಕ್ತೃ ಸಸ್ವಂ ಧನಂ (ಜಾತತಿ. ೧೬-೩೩). [ಸಂ.]

ಸಹ₁ (ನಾ). ೧. ಸಹನೆಯಿಂದ ತಾಳಿಕೊಳ್ಳುವುದು,— ಅನುಭವಿಸುವುದು. ೨. ಶಕ್ತಿ ; ಬಲ : "ಪ್ರಾಣಃ . . . ತರಃ, ಸಹಃ — ಈ ೮ ಬಲ್ಪು (ಬಲುಹು)" (ಹಲಾಯು. ೧೨೦-೩೮). ೩. ಒಂದು ಮಾಸದ ಹೆಸರು; ಮಾರ್ಗಶಿರ: "ಕ್ರಮದೊಳೊಂದಿರೆ ಮಧುಮಾಧವಂ . . . ಸಹಃ ಸಹಸ್ಯಂಗಳ್ ತಪಮುಂ ತಪಸ್ಯಮೆಂದಿಂತು ಸಮನಿಕ್ಕುಂ ಚೈತ್ರಾದಿ ನಾಮಂಗಳ್" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೬-೧೨). [ಸಂ.]

ಸಹ₂ (ಅ). ೧. ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ; ಸಮೇತವಾಗಿ : ಬಿಸಿಯ ಹಾಲನು ಬೆಣ್ಣೆ ಸಹವೀಂಟಿದನು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೧-೪೯). ೨. ಕೂಡ ; ಸಹಾ : "ಸಾರ್ಧಂ, ಸಾಕಂ, ಸತ್ರಾ, ಸಮಂ, ಸಹ — ೫ ಕೂಡೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೪೩೩); ಕಾಯಕ ಮಾಡುವಾಗ ಅಹಂಕಾರದ ಸುದ್ದಿ ಸಹ ಇರಕೂಡದು (ವಚರ. ೬೪); ನೇಕಾರರ ಮಕ್ಕಳಿಗೂ, ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗ ಮೊದಲಾದವರ ಮಕ್ಕಳಿಗೂ ಅಷ್ಟು ಸಹ ಬೇಕಾಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಬಟ್ಟಸೂ. ೩).

ಸಹವಾಗಿ = ಸಮೇತವಾಗಿ : ನಿಜಕಾಂತೆವೆರಸಿದ ಪೆಂಡವಾಸದ ತಂಡ ಸಹವಾಗಿ . . . ತ್ರಿಭುವನತಿಲಕವೆಂಬಾ ಪಸದಿಗೇಳ್ತಂದ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೪-೨೭); ನಿಂಮ ಸಖರು **ಸಹವಾಗಿ ಹೊರಡಿಸಿಕೊಂಡು** (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾ. ೧೦೭-೨೪; 1576). [ಸಂ.]

ಸಹಂಪತಿ (ನಾ). [ಬೌದ್ಧ] ಬ್ರಹ್ಮನ ಒಂದು ಹೆಸರು : ಬ್ರಹ್ಮಂ ಸಹಂಪತಿ ಯಾಗಳಿಂತು ಗಾಥೆಯನೊರೆದ (ವೃಶಾಖ. ೮೪-೬೮೭). [< ಸಂ. ಸಹಾಂಪತಿ]

ಸಹಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). (ಒಂದು ಕಾರ್ಯ ಅಥವಾ ಉದ್ದೇಶಕ್ಕಾಗಿ ಪರಸ್ಪರ) ಒಂದುಗೂಡಿ ಕೆಲಸಮಾಡು ; ಒತ್ತಾಸೆನೀಡು : ಆ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ರಾಜೇಂದ್ರ ಪ್ರಸಾದರು ಕೊನೆಯವರೆಗೆ ಗಾಂಧೀಜಿಯವರನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮವನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸಿ ಸಹಕರಿಸಿದರು (ರಾಜವ. ೮); ಬೇಗನೆ ಬಂದು ಹಲಸಿನ ಕಾಯಿ ಸೀಳಲು ಅವ್ವನಿಗೆ ಸಹಕರಿಸಬೇಕು (ಮುಸಕೊ. ೧೫). [(ಸಂ. ಸಹಕರಣ) + – ಇಸು$_3$]

ಸಹಕಾರ (ನಾ). ೧. ಪರಸ್ಪರ ಸಹಾಯ ; ನೆರವು ; ಒತ್ತಾಸೆ : ಗೃಹಿಣಿಯರ ಸಹಕಾರವಿಲ್ಲದೆ ನಾವು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಆಹಾರವನ್ನು ಉತ್ತಮಗೊಳಿಸುವುದು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ (ಅಡುಸಾ. ೬೨); ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಹಕಾರಸಂಬಂಧವಿದ್ದು ಕಲಿವಿಗೆ ಪೋಷಕವಾದ ಮಾನವೀಯಸನ್ನಿವೇಶ ನೆಲಸಿರಬೇಕು (ಶಿಕ್ಷದ. ೩೦೮). ೨. ಮಾವು; ಚೂತ : ಇದಂ ಪುಗಲಿಂ ಗಡಿಮೆಂದು ಬೇಟಕಾಱರನಿರದೂಱಿ ಸಾಱಿ ಜಡಿವಂತೆಸೆಗುಂ ಸಹಕಾರಕೋಮಳಾಂಕುರ ಪರಿತುಷ್ಟಪುಷ್ಟಪರಪುಷ್ಟಗಳಧ್ವನಿ ನಂದನಂಗಳೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೧೩); ಮಂದಮಾರುತನೊಡಗೂಡಿ ಬಂದ ಸಹಕಾರಪರಾಗದೊಳಾಡಿದಂತೆ . . . ಮೋಹಿಸದೆ ಪೇೞ್ ಗುಣವರ್ಮನ ಸೂಕ್ತಿಸಂಚಯಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧-೬೭). [ಸಂ.]

ಸಹಕಾರನಂದನ (ನಾ). ಮಾವಿನ ಮರಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರುವ ತೋಟ; ಮಾವಿನ ತೋಪು : ಸೋರ್ವ ಸಹಕಾರದ ತೀವಿದ ಬಾವಿ ಕಾಮದೇವನ ರಸಕೂಪದಂತೆ . . . ಎಸೆಯ ಕಣ್ಗೆಸೆಗುಂ ಸಹಕಾರನಂದನಂ (ಅಜಿಪು. ೨-೧೩). [ಸಂ.]

ಸಹಕಾರಲತೆ (ನಾ). ಎಳೆಯ ಮಾವು ; ಚೂತಲತೆ : ಯುವತಿಯ ಮುಖಾಬ್ಜಮಂ ಮುಸುಱುವ ಕುಂತಳಮಧುಕರಂಗಳಂ ಕರತಳಪಲ್ಲವದಿಂದೋಸರಿಸುವ ಪುಣ್ಯವನಿತೆ ಸಹಕಾರಲತೆಯನೇಂ ಮಱಸಿದಳೋ (ಸುಕುಮಾ. ೧೦-೧೫). [ಸಂ. ಸಹಕಾರಲತಾ]

ಸಹಕಾರಸಂಘ (ನಾ). (ಗ್ರಾಹಕ ಮತ್ತು ಮಾರಾಟಗಾರರಿಬ್ಬರಿಗೂ ನೆರವಾಗುವಂತೆ) ಪರಸ್ಪರ ಸಹಾಯಕತೆಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಸಂಘ : ಸಹಕಾರಸಂಘಗಳಿಂದ ಜನರು ಹೆಚ್ಚಿನ ಅನುಕೂಲವನ್ನು ಪಡೆಯಬಹುದು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಸಹಕಾರಿ (ಗು). ೧. ನೆರವಾಗುವ ; ಸಹಕರಿಸುವ. (ನಾ). ೨. ಒತ್ತಾಸೆ ನೀಡುವುದು ; ನೆರವು ನೀಡುವುದು. ೩. ನೆರವಿಗೆ ಬರುವವನು ; ಸಹಕರಿಸುವವನು; ಸಹಾಯಕ : ಸಹಕಾರಿಗಳಂ ಭಟರಂ ಸುಹಿತದ ಧನವಾಹಕರ್ಕಳಂ ಕರೆಯಿಸುತಂ ಪಹಿಲದ ಪರಿಜನರಂ ಸಖರಹ ಲೋಕರನೆಯ್ದೆ ಬರಿಸಿ ನುಡಿದಂ ಸಚಿವಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೪-೧೦-೩೫). ೪. ಸಹಾಯಕವಾದುದು; ನೆರವಾಗುವಂತಹುದು : ಈ ಜಾಲಂಧ್ರಗಳು . . . ದೇವಾಲಯದ ಒಳಭಾಗಕ್ಕೆ ಹಿತಮಿತವಾದ ಬೆಳಕನ್ನು ನೀಡಲು ಬಹಳ ಸಹಕಾರಿಯಾಗಿವೆ (ನೊಳಂಬ. ೧೧೦); ಅವಳ ದುರಭಿಮಾನವೇ ತನಗೆ ಸಹಕಾರಿಯಾಗುವುದೆಂದು ಸಂತೋಷಪಟ್ಟ (ನಿರಾತ. ೮೬). [ಸಂ. ಸಹಕಾರಿನ್]

ಸಹಕಾರಿಕಾರಣ (ನಾ). [ತತ್ತ್ವಶಾ] ಸಹಾಯಕವಾದ ನಿಮಿತ್ತ ; ಪೂರಕವಾದ ಹೇತು : ಶರೀರವೃದ್ಧಿಯೊಳ್ ಚೈತನ್ಯವೃದ್ಧಿಯೆಂಬುದುದಕವೃದ್ಧಿಯೊಳಂಕುರವೃದ್ಧಿಯಂತಂತೆ ಸಹಕಾರಿಕಾರಣಮೆಂದನೇಕಯುಕ್ತ್ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂ ಭೂತವಾದಿಯಪ್ಪ ಮಹಾಮತಿಯಂ ನಿರಾಕರಿಸಿ (ಆದಿಪು. ೨-೧೦ ವ); ಸ್ವರ್ಣಮಯಮಾದ ಕಟಕಮಕುಟಾದಿ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಸ್ವರ್ಣಮುಪಾದಾನಕಾರಣಂ ಸ್ವರ್ಣಕಾರಂ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣಂ ಸುತ್ತಿಗೆ ಅಡಿಗಲ್ಲಿರ್ಕುಳ ಬೆಂಕಿ ನೀರ್ಮೊದಲಾದುವು ಸಹಕಾರಿಕಾರಣಂ (ಚಿಕಬ. ೨೨-೧). [ಸಂ.]

ಸಹಕಾರಿಸಂಘ (ನಾ). = ಸಹಕಾರಸಂಘ : ಸಹಕಾರಿಸಂಘಗಳು ಈಚಿನ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಜನಪ್ರಿಯವಾಗುತ್ತಿವೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಸಹಕೃತಿ (ನಾ). ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕೆಲಸಮಾಡುವಿಕೆ ; ಸಹಕಾರ : ಕಣ್ಣಿರದೆ ರವಿಯಿನ್ನು ರವಿಯಿರದೆ ಕಣ್ಣೇನು? ಅನ್ಯೋನ್ಯಸಹಕೃತಿಯಿನುಭಯಸಾರ್ಥಕತೆ (ಮಂಕುತ. ೪೮೯). [ಸಂ.]

ಸಹಗಮನ (ನಾ). ೧. ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಹೋಗುವುದು ; ಸಂಗಡ ತೆರಳುವುದು. ೨. ಪತಿಯ ಶವದ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಪತ್ನಿಯು ಸ್ವ-ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಚಿತೆಯೇರುವುದು ; ಸತಿಹೋಗುವುದು : ನಿಜಪತಿಯ ಸಹಗಮನದಲಿ ತನುವ ಮಾಱಿದಬಲೆಯರುಗಳ ದೆಸೆಯಿಂದಾಱುಮಡಿ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಭೋಗವ ಸೂಱೆಗೊಂಬುದು ತಪ್ಪದು (ಕುಮಾವ್ಯಾಉ. ೩-೧೧೧); ತನಗೆ ಸಹಗಮನಕ್ಕೆ ನೇಮವ ದನುಜಸಗ್ಗದ ರಾಣಿಯುಳಲುತ ವನಜನಾಭನ ಬೇಡುತಿರಲು (ಕಾಶಿರಾ. ೪೨-೬೨). ೩. ಸಂಕಲ್ಪದಂತೆ ವೀರನು ಪ್ರಭುವಿನೊಂದಿಗೆ ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸುವಿಕೆ , -- ಆತ್ಮಾರ್ಪಣೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ : ಪೊಡೆವ ವೀರವಱೆಯ ಪಿಡಿವ ಬಿರುದಿನ ಕಾಳೆಯ ಸುತ್ತಿಱಿದ ಮುತ್ತಿನ ತಳೆಯ ತಲೆಗೆ ಮುಂದಲೆಯಾಗಿ ಲೆಂಕರ್ಕೂಡುವ ಸಿಡಿದಲೆಯ ಸಹಗಮನ ಸಮುತ್ಸುಕತೆಯಿಂ ಕೈವಿಡಿಸೆ (ಅನಂಪು. ೧೧-೬೪ ವ).

ಸಹಗಮನ ಮಾಡು = ಪತಿಯ ಶವದ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಚಿತೆಯನ್ನೇರು; ಸತಿಹೋಗು : ಮಾದ್ರಿಯು ಅವನೊಡನೆ ಸಹಗಮನ ಮಾಡಿದಳು (ವಚಭಾ. ೧೫); ಪತಿಯ ಸಾವನ್ನು ಕೇಳಿ ಹಲವರು ಸ್ತ್ರೀಯರು 'ಸಹಗಮನ' ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಕಶಾಅ. ೨೫೦). [ಸಂ.]

ಸಹಗಮಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸತಿಹೋಗು ; ಸಹಗಮನ ಮಾಡು : ನಾನು ಸಹಗಮಿಸುವವಳು. ನನಗೆ ಇನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಏನು ಕೆಲಸ? (ಶಾಂತಲಾ. ೧೮); ಈ ಬಾಲಕನ ತಾಯಿ ಸಹಗಮಿಸಿದಳು (ಚಂದ್ರಸ. ೧೭). [ಸಹಗಮನ + -ಇಸು$_3$]

ಸಹಚರ (ಗು). ೧. ಒಡನಾಡಿಯಾದ ; ಸಂಗಾತಿಯಾದ : ಸಹಚರಬಾಳಕ ಜಾಳಕಮಹೀನನಾಗಿರ್ದ ಹೀನನಂ ಕಂಡು (ವರ್ಧಪು. ೧೪-೬೯). (ನಾ). ೨. ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಹೋಗುವುದು. ೩. ಒಡನಾಡಿ ; ಸಂಗಾತಿ. ೪. ಗಂಡ ; ಪತಿ. ೫. ಅನುಚರ ; ಸೇವಕ : ಸಹಚರರೆಲ್ಲರುಂ ನಿಜಪದಾಂಬುರುಹದ್ವಯಮಂ ನಿರಂತರಂ ಮಹಿಯೊಳಲಂಪಿನಿಂದಱಸಲೆಣ್ಣೆಸೆಗೆಯ್ದುದೊತೆ (ದಶಕು. ೯-೨). [ಸಂ.]

ಸಹಚರಿ (ನಾ). ೧. ಒಡನಾಡಿಯಾದುದು ; ಸಂಗಾತಿಯಾದುದು : ಭಾವಗೀತೆ ಮೊದಲು ಜನ್ಮತಳೆದಾಗ ಸಂಗೀತದ ಸಹಚರಿಯಾಗಿಯೇ ಮೂಡಿತು (ಭಾವಗೀ. ೧೮). ೨. ಒಡನಾಡಿಯಾದ ಹೆಂಗಸು; ಗೆಳತಿ : ಅಂತಾ ಕಾಂತ ಪರಿಮಿತ ಪರಿವಾರವನಿತಾಪರೀತೆ ಸೇವಾಚತುರಸಹಚರೀಸುಭಾಷಿತಮನಾಲಿಸುತ್ತುಮಿರ್ಪಿನಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೧೦೧). ೩. ಹೆಂಡತಿ ; ಪತ್ನಿ : "ದಾರಾಃ . . . ಸಹಚರೀ . . . ಗೃಹಿಣೀ , ಗೃಹಾಃ – ಈ ೧೩ ಹೆಂಡತಿ" (ಪಲಾಯು. ೮೧-೩೪೦). ೪. ಸೇವಕಿ ; ದಾಸಿ : ಅವನು ಅವಳನ್ನು ತನ್ನ ರಾಣಿಯ ಸಹಚರಿಯನ್ನಾಗಿ ಗೊತ್ತುಮಾಡಿದನು (ಬೀಪು. ೧೬೧). ೫. (ಹಳದಿಬಣ್ಣದ ಹೂವುಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಮುಳ್ಳುಗೋರಂಟೆ : "ಪೀತಾ , ಸಹಚರೀ – ಈ ೨ ಪೊಂಬಣ್ಣದ ಗೋರಂಟೆ" (ಪಲಾಯು. ೩೪-೫೨); ಸಹಚರಿ (ಮುಳ್ಳುಗೊರಟೆ), ಸಬ್ಬಸಿಗೆ , ಕಳ್ಳನ ಗಿಡ ಇವನ್ನು ಹಸಿಯದಾಗಿರುವಾಗಲೇ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು (ಸಕಪ್ಪ. XII, ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ). [ಸಂ. ಸಹಚರೀ]

ಸಹಚಾರಿ (ನಾ). ೧. ಸಂಗಡ ಚಲಿಸುವಂಥದು; ಸಹಚರವಾದುದು : ಸೌರವ್ಯೂಹಕ್ಕೆ ಸೇರಿ, ತನ್ನ ಸಹಚಾರಿಗಳಾದ ಬುಧ, ಶುಕ್ರ . . . ನೆಪ್ಚ್ಯೂನುಗಳಂತೆ, ಭೂಮಿಯೂ ಒಂದು ಗ್ರಹ (ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿ. ೯). ೨. ಗಂಡ ; ಪತಿ. [ಸಂ. ಸಹಚಾರಿನ್]

ಸಹಛದ್ಮ (ನಾ). ಕಪಟ ; ಮೋಸ ; ವಂಚನೆ : "ಕಪಟಂ , ನಿಭಂ . . . ಸಹಛದ್ಮಮುಂ ಮಿಷಂ ಕೂಟಮುಂ ವ್ಯಪದೇಶಮನೆ ವ್ಯಾಜಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೮-೧೦). [ಸಂ. ಸಹಛದ್ಮನ್]

ಸಹಜ$_1$ (ಗು). ೧. ನೈಜವಾದ ; ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾದ : ಚೂತನೊಲ್ದು ಪೊರೆಗುಂ ಗಿಳಿಯಂ . . . ಸಹಜವಕ್ರವಚಸ್ವಿಯನನ್ಯಪುಷ್ಟನಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೬-೨೫); ಸ[ವಾಲಾಂ. ಸಾ]ಹಜ ಸದ್ಭನಿಕೆ ತಪ್ಪಿದರೆ ಕೂಡಲಸಂಗಯ್ಯ ಮೂಗ ಹಲುದೋಱ ಕೊಯ್ವ (ಬಸವ. ೬೭೩); ಶತ್ರುವೆಂಬವನು ವಿವರಿಸೆ ಸಹಜ ಕೃತ್ರಿಮ ಭೇದಗಳಿಂದ ದ್ವಿವಿಧಮುಂಟು

(ಚಂಪ್ರಸಾಂ. ೨೦-೮೨). ೨. ಹುಟ್ಟಿನಿಂದ ಬಂದ; ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ: ಸಹಜಮಣಿಭೂಷಣಂಗಳ ಬಹಳೋದ್ಯದ್ದೀಪ್ತಿಯಿಂದೆ ಚಂದ್ರಾದಿತ್ಯಗ್ರಹತಾರಾನಕ್ಷತ್ರ ದಿನಹರ್ನಿಶಂ ಬೆಳಗುವಮರಗಿರಿಯಸೆ ಪೋಲ್ತಂ (ಆದಿಪು. ೬-೬೮); ಸಹಜಮ[ನ] ವಿಭೂಷಾನೀಕದಿವ್ಯಾಂಬರಸ್ರಕ್ಸಹಿತಮಭಿನವೋದ್ಯದ್ಯೌವನಶ್ರೀವಿಳಾಸಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೧೦-೮). ೩. ಸರಿಯಾದ ; ಯಥಾವತ್ತಾದ. (ನಾ). ೪. ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದುದು; ನೈಜವಾದುದು : ಸಹಜದ ಚೆಲ್ವಿನೊಳ್ . . . ಮನೋಜನುಮಂ ಗೆಲೆವಂದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೪); ಕಪಿಗೆ ಚಪಲತೆ ಸಹಜಂ (ಗದಾಯು. ೩-೪೧); ಜ್ಞಾನದ ಗಮನದ ಸಹಜದ ಉದಯದಲ್ಲಿ ಏನೆಂದಱಿಯೆನು (ಬಸವ. ೮೫೦). ೫. (ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ) ಪ್ರವೃತ್ತಿ ; ಮನೋಧರ್ಮ ; ಸ್ವಭಾವ : "ಧರ್ಮಮಾತ್ಮಸ್ವಭಾವಂ ಸಹಜಮೆನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೬-೪೨); ಎನಗೆ ಸತ್ಯವೂ ಇಲ್ಲ ಅಸತ್ಯವೂ ಇಲ್ಲ ಆವ ಸಹಜವೂ ಇಲ್ಲದ ಲಿಂಗೈಕ್ಯ ಕಾಣಾ (ಬಸವ. ೯೩೪); ಸಹಜಂ ಸತ್ಯವುದಾರಮನ್ವಯಗುಣಂ ಸ್ವಾಭಾವಿಕಂ ಸದ್ಗುಣಗ್ರಹಣಂ (ಎ೭. XVIII, ೨೦೯-೨೦; 1162). ೬. ಒಡಹುಟ್ಟಿದವನು ; ಸೋದರ: "ಸಮಾನೋದರ್ಯಃ, ಸೋದರ್ಯಃ, ಸಗರ್ಭ್ಯಃ, ಸಹಜಃ - ೪ ವಂದು ತಾಯಿ ಮಕ್ಕಳ ಹೆಸರು, ವಡಹುಟ್ಟಿದವನು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೬೬). ೭. ಸರಳಸ್ವಭಾವದವನು; ನಿಷ್ಕಪಟಿಯಾದವನು : ಸಹಜನಲ್ಲಯ್ಯಾ ಆನು ಸಮ್ಯಕ್ಕನಲ್ಲಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೩೮೧); ಸಹಜನೆಂದು ಹಿರಿಯನೆಂದು ಪರಮನೆಂದು ದೇವನೆಂದು ಕಹಳೆಕೊಂಬು ಇಡಿಸಿಕೊಂಬೆ (ಕವಿಸೋ. ೩೬-೧). ೮. ನಿಜ; ದಿಟ; ಸತ್ಯ: ಸಹಜವ ನುಡಿದರೆ ಸೇರುವರಿಲ್ಲ ಕಾಣೆರಣ್ಣಾ ಅಸಹಜಕ್ಕಲ್ಲದೆ ಲೋಕ ಭಜಿಸದು (ಅವಚಂ. ೨೧೩-೯೬೩); ಸಹಜವೀ ನುಡಿ ಕರ್ಣನಾಡಿದನಹುದು ಪಾಂಡವರೆಂಬವರು ಕಡುಸಹಸಿಗಳು (ಕುವ್ಯಾಭ. ೮-೧೧). ೯. [ದ್ವೈತ] ಭಗವಂತನ ಹತ್ತು ಬಗೆಯ ವಿಭೂತಿರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಬ್ರಹ್ಮ ಮುಂತಾದ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಭಗವದ್ರೂಪ: ನೀತ ಸಾಧಾರಣ ವಿಶೇಷ ಸಜಾತಿ ನೈಜಾಹಿತವು ಸಹಜ ವಿಜಾತಿ ಖಂಡಾಖಂಡ ಬಗೆಗಳನಱಿತು ಬುಧರಿಂದ (ಹಸಾರ. ೫-೧). 'ನೀತವಿಭೂತಿ' ಪರಾ. ೧೦. [ವ್ಯಾಕ] ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಕ್ರಿಯಾಪದದ ಮೂಲರೂಪ ; ಸಹಜಧಾತು : ಧಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಸಹಜ, ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ (ವ್ಯುತ್ಪನ್ನ), ಸಂಯುಕ್ತ (ಸಮಗ್ರ) ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧಗಳಿವೆ. ಉದಾ:- ಸಹಜ - ಮಾ, ತಿನ್, ನುಡಿ, ಬೆಳಗು ಇತ್ಯಾದಿ (ಕೈಪಿಡಿ. ೪೨). ೧೧. [ನಾಟ್ಯ] ಹುಬ್ಬಿನ ಏಳುಬಗೆಯ ವಿನ್ಯಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಸಹಜವಾದ ಭಾವವನ್ನು ತೋರ್ಪಡಿಸುವಾಗ ಹುಬ್ಬನ್ನು ಸ್ವಾಭಾವಿಕರೀತಿಯಲ್ಲಿರಿಸುವುದು: ಸಹಜ . . . ಚತುರ - ಈ ಏಳು ಹುಬ್ಬಿನ ಭೇದಂಗಳ್, ಕುಟಿಲಮದೆಲ್ಲನಿತುಂ ಸಂಘಟಿಸದೆ ನಿಜದಿಂದಮಿರ್ದೊಡದುವೇ ಸಾಜಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩-೪೩ ವ). ೧೨. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ನೈಸರ್ಗಿಕವಾದ ಪ್ರತಿಭೆ : ಶಾಸ್ತ್ರದ ಬಲದಿಂದಳಿಪಿಂ ಪೇಟ್ದೊಡಮದು ಕೋಮಳಮಕ್ಕುಮೆ ಸಹಜಮಿಲ್ಲದಾತನ ಕಬ್ಬಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೪೯); ಸಹಜ, ಔಪಾಧಿಕ ಎಂದು ಪ್ರತಿಭೆಯನ್ನು ಎರಡು ಬಗೆಯಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸತಕ್ಕವರೂ ಉಂಟು (ಭಾರಮೀ. ೧೬೬). ೧೩. [ಯೋಗ] ಸಹಜಾವಸ್ಥೆ; ಸಮಾಧಿ: ಈ ರಾಜಯೋಗಕ್ಕೆ ಉನ್ಮನಿ, ಮನೋನ್ಮನಿ, ಸಕಜ, ಅಮನಸ್ಕ ಮುಂತಾದ ಪರ್ಯಾಯನಾಮಗಳೆಂದೂ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ (ಕರ್ನಾಸಂ. ೧೪೨).

ಸಹಜಕೀರ್ತಿಧ್ವಜ = ಒಂದು ಬಿರುದು : ಸಹಜಕೀರ್ತ್ತಿಧ್ವಜ ಸಂಗ್ರಾಮವಿಜಯ ಧ್ವಜ (ಎಕ. II (R), ೧೬೬-೨೮; 1123). **ಸಹಜಮಕರಧ್ವಜ** = ನಿಜವಾದ ಮನ್ಮಥ ನಂತಿರುವವನು ; ಚೆಲುವ ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಸುವರ್ಣ್ನಗರುಡಧ್ವಜಂ ಸಹಜಮಕರಧ್ವಜಂ ನಾಮಾದಿಸಮಸ್ತಪ್ರಸಸ್ತಿಸಹಿತಂ (ಸೌಇ. XX, ೬೨-೫; 1098?); ಸುವರ್ಣ್ನಗರುಡಧ್ವಜಂ ಸಹಜಮಕರಧ್ವಜಂ . . . ಬಪ್ಪನ ಸಿಂಗಂ (ಕೊಲ್ಹಾಶಾ. ೨೩-೧೨; ?). **ಸಹಜಮನೋಜ** = ಸಹಜಮಕರಧ್ವಜ : ಮನೋಜ ನುಮಂ ಗೆಲೆವಂದನಾಗಳುಂ ಸಹಜಮನೋಜನೋಜನೆಮಗೀಗೆ ವಿಚಿತ್ರರತೋತ್ಸವಂಗಳಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೪); ಕ್ಷತ್ರಿಯಪವಿತ್ರಂ ಮತ್ತಗಜಾಂಗರಾಜಂ ಸಹಜಮನೋಜಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೨೯೬-೧೫; 1080). **ಸಹಜಮುರಾರಿ** = ಒಂದು ಬಿರುದು: ಅರಿಘಟಕೇಸರಿ ಸಹಜಮುರಾರಿ ಚಾಳುಕ್ಯರಾಜ್ಯಸಮುದ್ಧರಣಂ (ಕಇಅ. ೧-೧-೩; 1092). **ಸಹಜವಿಳಾಸ** = ನೈಸರ್ಗಿಕವಾಗಿ ಲಾವಣ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು ; ಚೆಲುವ ; ಒಂದು ಬಿರುದು: ನಿನ್ನ ಪದಪಂಕರುಹಕ್ಕೊಡನೆಱಗಿದಮರಸಮಿತಿಯ ಚೆಪಂಗುವೆತ್ತಳಕಪಂಕ್ತಿ ಸಹಜವಿಳಾಸಾ (ಜನಾಲ. ೩೩-೩೩). **ಸಹಜಸರಸ್ವತಿ** = ಸಾಕ್ಷಾತ್‌ಸರಸ್ವತಿ ; ಬುದ್ಧಿವಂತೆ ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಸಹಜಸರಸ್ವತಿ . . . ಜಕ್ಕಿಸುನ್ದರಿಯರ್ಮಾಡಿಸಿದ ಬಸದಿ (ಎಕ. XI, ಚಿತ್ರದು. ೭೪-೧೬; 968). **ಸಹಜಾಸಹಜೇ** = ತಾನೇತಾನಾಗಿ ; ಸಲೀಸಾಗಿ ; ಸುಲಭವಾಗಿ : ಆ ರಂಗಪ್ಪನೂ ಏನು ಸಹಜಾಸಹಜೇ ಎಲ್ಲ ಹೇಳಲಿಲ್ಲ (ಮುಯುದಾ. ೩೦೯). [ಸಂ.]

ಸಹಜ₂ (ಅ). (ಉಕ) ವಿಶೇಷಕಾರಣವಿಲ್ಲದೆ ; ಸುಮ್ಮನೆ : ಅಹುದು, ನಿಜವೇ. ಸಹಜ ಬಂದಿದ್ದ. ಆ ರಾತ್ರಿ ಇದ್ದು ಹೋದ (ಪ್ರತಿಸ. ೧೦). [< ಸಹಜ₁]

ಸಹಜಕವಿ (ನಾ). ನೈಸರ್ಗಿಕವಾಗಿಯೇ ಕವಿತಾಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು; ಸ್ವಭಾವದಿಂದಲೇ ಕವಿಯಾದವನು : ಸಹಜಕವಿ ನಾಗವರ್ಮನ ಸಹಜಂ ಕವಿ ಗಮಕಿ ವಾದಿ ವಾಗ್ಮಿತ್ವಗುಣಂ ಸಹಜಂ ತನಗದು ಪರಮ[ಂ] ಸಹಜನತಾವರ್ಯನೆನಿಸಿದಂ ನಾಕಾರ್ಯಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೧-೨೪); ಸಹಜಕವಿ ಚತುರಕವಿ . . . ನುತಮಹಾಕವೀಂದ್ರಂ ಸರಸ್ವತೀಮುಖಮುಕುರಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೫೨). [ಸಂ.]

ಸಹಜಗುಣ (ನಾ). ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿ , – ಮನೋಧರ್ಮ : ಲೌಕಿಕರ ಕಂಡು ಆಡುವೆ ಹಾಡುವೆ ತಾರ್ಕಿಕರ ಕಂಡು ಆಡುವೆ ಹಾಡುವೆ ಸಹಜಗುಣ ವೆನ್ನಲ್ಲಿಲ್ಲಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೨೮೬). [ಸಂ.]

ಸಹಜಜ್ಞಾನ (ನಾ). ಅಂತರ್ಗತವಾದ ಜ್ಞಾನ ; ಅಂತರ್ದೃಷ್ಟಿ : ಸಹಜಜ್ಞಾನ ಮನೋಹರಂ ಚರಮದೇಹಂ ಮೋಕ್ಷಲಕ್ಷ್ಮೀಕೃತಸ್ಪೃಹಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೩-೨೬). [ಸಂ.]

ಸಹಜತೆ (ನಾ). ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದುದು; ನೈಸರ್ಗಿಕವಾದುದು: ಸಹಜತೆ ನಿರಕ್ಷರತೆ, ವಿದ್ಯೆ ತಾಂ ಕೃತಕವಲ (ಮಂಕುಕ. ೨೧೪). [ಸಂ. ಸಹಜತಾ]

ಸಹಜದೀಕ್ಷೆ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾದ ಸಂಸ್ಕಾರ : ಈ ಪ್ರಕಾರದುಪದೇಶ ಕೂಡಲಚನ್ನಸಂಗಯ್ಯನಲ್ಲಿ ಸಹಜದೀಕ್ಷೆ (ಚನ್ನವ. ೮. ೪೩೦-೯೧೧). [ಸಂ.ಸಹಜದೀಕ್ಷಾ]

ಸಹಜಧಾತು (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಕ್ರಿಯಾಪದದ ಮೂಲರೂಪ: ಸಹಜಧಾತುವುಂ ಭಾವಮಕ್ಕುಂ (ಶಮದ. ೨೧೩ ವೃತ್ತಿ); ಸಹಜಧಾತುಗಳಿಗೆ ಪ್ರೇರಣಾರ್ಥ ದಲ್ಲಿ ಇಸು ಮೊದಲಾದ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಸೇರಿ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ ಧಾತುಗಳಾಗುತ್ತವೆ (ಕೈಪಿಡಿ. ೪೨). [ಸಂ.]

ಸಹಜನ್ಮ (ನಾ). ಒಡಹುಟ್ಟಿದವನು ; ಸಹೋದರ : ಸಹಜನ್ಮನುತ್ತರಂಗೇಳ್ಳು ಹಸ್ತಿನಾಪಾದಯುದ್ಧಮದು ಬಳವದ್ವಿಗ್ರಹಮೆಂಬವೊಲಸಮರಣಾಗ್ರಹಣಕೆ ಬೆಱಗಾದ ತಾತನಂ ಬಗಗೊಳ್ ರ್ (ಅನಂಪು. ೧೩-೫೪). [ಸಂ. ಸಹಜನ್ಮನ್]

ಸಹಜಪ್ರಜ್ಞ (ನಾ). ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿಯೇ ಜ್ಞಾನಿಯಾದವನು ; ಸಹಜ ಪಂಡಿತ : ಸಹಜಪ್ರಜ್ಞಂ . . . ಉದ್ಯದ್ಗುಣರತ್ನಸಂಗ್ರಹನೆನಿಪ್ಪಂಗಾ ಮಹಾಸಂಧಿವಿಗ್ರಹಿ ಗಾಳೋಚಿಸಿದಂದದಿಂದೆಸಗು ನೀನೆಂದಂ ಧರಾಧೀಶ್ವರಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೨-೪೬). [ಸಂ.]

ಸಹಜಪ್ರೀತಿ (ನಾ). ನೈಸರ್ಗಿಕವಾದ ಒಲುಮೆ : ಸಹಜಪ್ರೀತಿ ಮನೋಪರಾ ಧರಮಣಪ್ರೋಚ್ಚುಂಬನಂ . . . ಮುಹುರ್ಮುಹುರಾಲಿಂಗನಮಂತದೇಂ ಮೆಱೆದುದೋ ಸಂಭೋಗಕೋಳಾಹಳಂ (ದಶಕು. ೧೦-೮೧). [ಸಂ.]

ಸಹಜಮಿತ್ರ (ನಾ). (ಅಕ್ಕತಂಗಿಯರ ಮಕ್ಕಳು, ಸೋದರತ್ತೆಯ ಮಕ್ಕಳು ಮುಂತಾಗಿ ನಂಟುತನದ ಮೂಲಕ ಉಂಟಾದ) ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಮೈತ್ರಿಯನ್ನು ತಳೆದವನು : ಕ್ಷಿತಿಯೊಳು ಹಿರಿಯಮ್ಮ ಸೋದರತ್ತೆಯ ಸುತರು ಸಹಜಮಿತ್ರರಹರು (ಚಂಪ್ರಸಾಂ. ೨೦-೮೪). [ಸಂ.]

ಸಹಜರೋಗ (ನಾ). ನೈಸರ್ಗಿಕವಾಗಿ ಉಂಟಾಗುವ ಬಾಧೆ : ಹಸಿವು, ತೃಷೆ, ಜರೆ ಮೊದಲಾದ ರೋಗಗಳು ಸಹಜರೋಗಗಳೆನಿಸಿಕೊಂಬುವುವು (ಸಕವ್ಯ. ೨೪). [ಸಂ.]

ಸಹಜವಿಭೂಷಣ (ನಾ). ಹುಟ್ಟಿನಿಂದ ಬಂದಿರುವ ಆಭರಣ ; ನೈಸರ್ಗಿಕವಾದ ಅಲಂಕಾರ: ಸಹಜವಿಭೂಷಣದಂತಿರೆ ಮಹನೀಯಕ್ಷುಣ್ಣಲಕ್ಷಣಂ ಮಿಸುಗೆ ಶುಭಾ ವಹನೆನಿಸಿದನಂ ಕಂಡಂ ಮಹಾತ್ಮನಂ ಸುತನನಟ್ಟಿಱಿಂದಾ ಮಹಿಪಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೪೧೬); ಸಹಜವಿಭೂಷಣಾಂಬರವಿಲೇಪನಕೇಸರದಾಮಗಂಧಸಸ್ಪೃಹಮಧುಪಾಳಿ ಮಂಡಳಿಸಿ

ಸೀಗುರಿಯಂತಿರೆ ಚಾಮರಂಗಳಿಂ ಬಹುವಿಧಮಿಕ್ಕುವರ್ ದಿವಿಜನೋಲಗದೊಳ್ . . . ವಾರನಾರಿಯರ್ (ಅನಂಪು. ೪-೫೧). [ಸಂ.]

ಸಹಜವೈರ (ನಾ). ಹುಟ್ಟಿನಿಂದ ಬಂದ ವೈರ ; ನೈಸರ್ಗಿಕವಾದ ಶತ್ರುತ್ವ : ಹಾವು ಮತ್ತು ಮುಂಗುಸಿಗೆ ಸಹಜವೈರವಿರುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಸಹಜವ್ಯಂಜನ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ವ್ಯಂಜನಯುಕ್ತರೂಪ: ಮೇಣೆಂಬುದಱಿಂ ಸಹಜವ್ಯಂಜನಮಾಗಿಯೆ ಕೆಲವಿರ್ಪುವು – ವಾಕ್, ಗೀರ್ (ಶಮದ. ೮೬ ಪ್ರಯೋ). [ಸಂ.]

ಸಹಜಶತ್ರು (ನಾ). ಹುಟ್ಟಿನಿಂದ ಬೆಳೆಸಿಕೊಂಡು ಬಂದ ವೈರವುಳ್ಳವನು; ನೈಸರ್ಗಿಕವಾಗಿ ಶತ್ರುತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು : ಇಳೆಯೊಳಗನುಜರು ದಾಯಾದ್ಯರ ಮಕ್ಕಳು ಸಲೆ ಸಹಜಶತ್ರುಗಳು (ಚಂಪ್ರಸಾಂ. ೨೦-೮೩). [ಸಂ.]

ಸಹಜಸಂಗಿ (ನಾ). ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಒಡನಾಟದವನು : ರೂಹಿಸುವಲ್ಲಿ ರೂಪಾಧಿಕ ನೋಡುವಲ್ಲಿ ನೋಟ ಘನ ಇಂತಪ್ಪ ಸಹಜಸಂಗಿಯ ನಿಲವಿನ ಪರಿ ಉದಕದೊಳಗಣ ಬಿಂದು ಉದಯರತ್ನದಂತೆ (ಬಸವ. ೯೧೭). [ಸಂ. ಸಹಜಸಂಗಿನ್]

ಸಹಜಸಮಾಧಿ (ನಾ). [ಯೋಗ] ಸಮಾಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ ; ಸಹಜವಾದ ಆನಂದವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಸ್ಥಿತಿ: ನಾರುಬೇರಿನ ಕುಟಿಲ ಕಪಟದ ಯೋಗವಲ್ಲಿದು ನಿಲ್ಲಿ ಭೋ . . . ಜೀವಸಮಾಧಿಯೆಂಬುದಲ್ಲ ನಿಜ ಸಹಜಸಮಾಧಿ ಗುಹೇಶ್ವರ (ಅವಚಂ. ೧೩೯-೬೪೦). [ಸಂ.]

ಸಹಜಸ್ವರ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಸ್ವರ ; ಶುದ್ಧಸ್ವರ : ಐ, ಔ ಎಂಬುವು ಕನ್ನಡದ ಸಹಜಸ್ವರಗಳಲ್ಲ (ಕೈಪಿಡಿ. ೫). [ಸಂ.]

ಸಹಜಾತ (ಗು). ೧. ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ; ಆಜನ್ಮವಾದ : ಸಹಜಾತಾಂಬರ ದಿವ್ಯಭೂಷಣದಲನ್ಮಂದಾರಮಾಲಾವಿಲಾಸಿ (ಆದಿಪು. ೩-೪೨); ಸಹಜಾತಮಣಿ ವಿಭೂಷಣ ಬಹುವಿಧನವಕುಸುಮದಾಮದಿವ್ಯಾಂಬರಸನ್ಮಹಿಮಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೨-೪೪). ೨. ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ; ನೈಸರ್ಗಿಕವಾದ: ಸಹಜಾತ ತ್ರಿಜ್ಞಾನದ ಮಹಿಮೆಯಿನಾ ನಿಖಿಳವಿದ್ಯೆಗಳ್ ತನ್ನೊಳ್ ಸನ್ನಿಹಿತಮೆನಿಸಿದುವು (ನೇಮಿಪು. ೯-೫). (ನಾ). ೩. ಹುಟ್ಟಿನಿಂದ ಬಂದುದು ; ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದು ; ಆಜನ್ಮವಾದುದು : ಮಣಿಮಯಮಂ ವಿಭೂಷಣಸಮುಚ್ಚಯಮಂ ಸಹಜಾತಮಂ ವಪುಃಕಿಣಕರಮಂ . . . ಪೊತ್ತಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೪-೮೨). ೪. ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದುದು : ಮಳಯಜಗಂಧಮೆಂತು ಹರಿಪೌರುಷಮೆಂತು . . . ನಿಜಂ ತನಗಂತು ಸದ್ಗುಣಾವಳಿ ಸಹಜಾತಮಾತನೊರೆಗಂ ದೊರೆಗಂ ಬರಲಾರ್ ನೃಪೋತ್ತಮರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೧೧೯); ಸಹಜಾತಂ ರೂಪಮೊಂದೆಂಬಿನಿತೆ ಬಗೆವೊಡರ್ಹತ್ಪದಾಂಭೋಜಪೂಜಾಸ್ಪೃಹೆಯುಂ . . . ಭೂವಿಹಿತಪ್ರಖ್ಯಾತಿಯುಂ ನಿಟ್ಟಿಸೆ ನಿಜಮನೆ ವಜ್ರಾಯುಧಂ ರಾಜಿಸಿರ್ದಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೯-೧೫೦). ೫. ಒಡಹುಟ್ಟಿದವನು; ಸಹೋದರ : "ಸಹಜಾತಂ ಸಹೋದರಂ ಸೋದರಂ ಭ್ರಾತೃವೆನಲೊಡಹುಟ್ಟಿದಂ" (ಮಂಗರಾ. ೯೨-೧೧); ಜನಪತಿಸೇವೆಯಂ . . . ನಿಜಸಹಜಾತನಿನುರ್ವರೆಯಿನದಕ್ಕುಂ ಕನಕಂ ಕನಕಾಭಿಧಾನನಾರೋಹಿಣಿಯೊಳ್ (ಜಾತಕ. ೯-೨೧); ತಾತ ಕೇಳ್ಸಹಜಾತರಾದ ನಿಮ್ಮಿವರೊಳ್ ತಾ ತಳ್ತಿರದೆ ವಿರೋಧಿಸಿದನೆಮ್ಮಯ್ಯನಂತಾತನಪರಾಧಮಂ ಪರಿಹರಿಸದಿರ್ದೊಡಾನಿದ್ದು ಫಲವೇನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨-೩೯). [ಸಂ.]

ಸಹಜಾತೆ (ನಾ). ಒಡಹುಟ್ಟಿದವಳು ; ಸಹೋದರಿ : "ಪೆಣ್ಗೊಸಾದಂದು ಸ್ವಸೃ ಸಹಜೆ ಸಹೋದರಿ ಸಹಜಾತೆ ಭಗಿನಿಯೆನೆ ಪೆಸ[ರಕ್ಕುಂ]" (ವಸ್ತುಕೋ. ೫೫-೧೮). [ಸಂ. ಸಹಜಾತಾ]

ಸಹಜಾಮೋದ (ನಾ). ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿಯೇ ಉಲ್ಲಾಸದಿಂದಿರುವವನು: ಕಾತ್ಯಾಯನೀಲಬ್ಧವರಪ್ರಸಾದಂ ಸಹಜಾಮೋದಂ (ಕೊಲ್ಹಾಶಾ. ೯-೪೯; 1170). [ಸಂ.]

ಸಹಜಾಮೋದೆ (ನಾ). ನೈಸರ್ಗಿಕವಾಗಿ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಸುಗಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿದವಳು : ಸಹಜಾಮೋದೆ ಸುಗಂಧಾಮಹಮೆನಿಸಿದ ಮರುಗದಲ್ಲಿ ಪರಿಮಳದೆಲೆಯಂ ಬಹುಗುಣಭೂಷಣೆ ಭಕ್ತಿಯೊಳಹಿನಿವಹಾಭರಣನರ್ಚನೆಗೆ ನೆಱೆ ತಿಱಿದಳ್ (ಗಿರಿಜಾ. ೫-೬೪). [ಸಂ. ಸಹಜಾಮೋದಾ]

ಸಹಜಾವ್ಯಯ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಅವ್ಯಯವಾಗಿರುವ ರೂಪದಲ್ಲಿರುವುದು : ಅಂತರ್ . . . ಪೃಥಕ್ – ಇವು ಮೊದಲಾದ ಸಹಜಾವ್ಯಯಂಗಳ ನಿಱಿಸಿ ವಿಭಕ್ತಿಯಂ ಪತ್ತಿಸಲಾಗದು (ಶಮದ. ೮೧ ಪ್ರಯೋ). [ಸಂ.]

ಸಹಜಿ (ನಾ). ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ನಡವಳಿಕೆಯುಳ್ಳವನು ; ಪ್ರಾಮಾಣಿಕ : ತಪಗೆಡಿಸಿ ತವಸಿಗಳನು . . . ಸಹಜಿ[ಪಾಠಾಂ. ಸಹಸಿ]ಗಳನು ಅಪವಾದಕಿಕ್ಕಿ ಮನ ಕಪಿಚೇಷ್ಟೆಯಂ ಮಾಡಿ ವಿಪರೀತವೃತ್ತಿಯಿಂ ಕಾಡುತಿಹುದು (ಮನೋವಿ. ೧-೧೮); ಹತ್ತುಮಾನುಷ್ಯರೊಳಗನ್ಯರೊಂಭತ್ತೆಣಿಸಿಯಾ ಹತ್ತನೇಯಾ ಸಹಜಿ ತನ್ನ ಮಱೆದಿರೆ (ವೀಶೈಪು. ೫-೪-೬). [ಸಹಜ$_{1}$ + -ಇ$_{3}$]

ಸಹಜೀಕ (ಅ). (ಉಕ) ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ; ಸಹಜವಾಗಿ : ಆದರೆ ತನಗಿಂತ ಸಣ್ಣವನಾದ ದಾದಲ್ಯಾ, ಸಹಜೀಕ – ತನಗಿಂತಲೂ 'ಥ' ಇರಬೇಕೆಂದು ಅವನ ಕಾಯಾಸ (ದೀಪತು. II. ೧೬೦). [< ಸಹಜ$_{2}$]

ಸಹಜೀವನ (ನಾ). ಒಟ್ಟಿಗೆ ಜೀವಿಸುವುದು ; ಸಹಕಾರದ ಬದುಕು : ಸಹಜೀವನ, ಸಹಾನುಭೂತಿಯ ಜೀವನ . . . ಎಲ್ಲೆಡೆಗಳಲ್ಲೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗಬಹುದು (ಭಾರದ. ೩೩೪). [ಸಂ.]

ಸಹಜೀವಿತೆ (ನಾ). ಗೆಳತಿ ; ಸ್ನೇಹಿತೆ : "ಸಾರಜ್ಞೆ ಮಿತ್ರೆ ಸಖಿಯಾಳಿ ಸಹಜೀವಿತೆ [ಪಾಠಾಂ. ಸಹಜೀವಕೆ] ವಯಸ್ಯೆಯೆನೆ ಕೆಳದಿಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೯೦-೫). [ಸಂ. ಸಹಜೀವಿತಾ]

ಸಹಜೆ (ನಾ). ೧. = ಸಹಜಾತೆ : "ಪೆಣ್ಗೊಸಾದಂದು ಸ್ವಸೃ ಸಹಜೆ ಸಹೋದರಿ ಸಹಜಾತೆ ಭಗಿನಿಯೆನೆ ಪೆಸ [ರಕ್ಕುಂ]" (ವಸ್ತುಕೋ. ೫೫-೧೮). ೨. [ಯೋಗ] ಯೋಗದ ಮೂರು ಬಗೆಯ ಅವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಉನ್ಮನೀ ಮನೋನ್ಮನೀ ಸಹಜಾದ್ಯವಸ್ಥಾಕ್ರಮಂಗಳುಂ . . . ಯೋಗಪಾದದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯಂಗಳಕ್ಕುಂ (ವಿವೇಕ. ೧೩೫). [ಸಂ. ಸಹಜಾ]

ಸಹಣ 'ಸಾಹಣ' ನೋ.

ಸಹಣಿ 'ಸಾಹಣಿ' ನೋ.

ಸಹಣೆ (ನಾ). (?) : ಗಂಗೆಯ ಸಹಣೆಯ ಮೇಲೆ ಹೊಯಿಸಣ ಗಂಡಭೇರುಂಡ ಗುಂಮ (ಎಕ. VIII. ಸಾಗರ. ೧೧೧-೫; 1303). [?]

ಸಹತಾಪ (ನಾ). ಸಮಾನವಾದ ವೇದನೆ : ನೀನು . . . ನನ್ನ ಸರಿ ಸಹ ತಾಪದಲಿ ಪರಿಪಾಕ ಹೊಂದಿದ ಬುದ್ಧನು (ಹಾಡುಪಾ. ೪೯-೧೮). [ಸಂ.]

ಸಹದೇವ (ನಾ). ೧. ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಸಹದೇವ ಮಾಣಿ (ಎಕ. II (R). ೮೮; ೮ನೆಯ ಶತ). ೨. ಪಂಚಪಾಂಡವರಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯವನು : "ಕೌಂತೇಯನೆನಲು ಸಹದೇವನಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೬೮-೩); ಆಗಳಾ ಪಾಂಡುರಾಜನಾ ಕೂಸುಗಳ್ಗೆ . . . ನಕುಲ ಸಹದೇವರೆಂದವರ್ಗಮಳ್ಪೆಸರನಿಟ್ಟು (ಪಂಪಭಾ. ೨-೩ ವ). [ಸಂ.]

ಸಹದೇವಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಸರ್ಪಾಕ್ಷಿ : "ದಂಡೋತ್ಪಳಃ, ಸಹದೇ(ವಾ)ವಃ – ಈ ೨ ಸಹದೇವಿ" (ಹಲಾಯು. ೩೩-೪೫); ವಿಷ್ಣುಕ್ರಾಂತಿ ಸಹದೇವಿಯ ಬೇರು ಇವಂ . . . ಮಂತ್ರಿಸಿ ಮುಖಮಂ ಪೂಸೆ ಲೋಕವಶ್ಯ (ಎವ್ಯವಿ. ೨); ಕತ್ತರಿಗಿವಿ ಸಹದೇವಿ ಮತ್ತೆತ್ತುನಾಲಗೆಯು ಉತ್ತರಣೆವೆರಸಿ ತಿಲಕವಿಡೆ ಲೋಕ ತನ್ನತ್ತ ಸಾರುವದು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೯೮೦). [ಸಂ. ಸಹದೇವೀ]

ಸಹದೇವಿಘೃತ (ನಾ). ಸಹದೇವಿ ಮುಂತಾದ ಔಷಧಿಮೂಲಿಕೆಗಳನ್ನು ತುಪದಲ್ಲಿ ಪಾಕಮಾಡಿ ತಯಾರಿಸಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧ : ಸಹದೇವಿಘೃತ – ಒಂದು ಕೊಳಗ ಸಹದೇವಿಸಮೂಲವನ್ನೂ . . . ಕಾಯಿಸಿ ಪಾಕದಲ್ಲಿಳುಹಿಕೊಂಡು ಪ್ರತಿನಿತ್ಯವೂ ಎರಡುವರಹ ತೂಕವನ್ನು ಸೇವಿಸಲು , ಪಿತ್ತಜ್ವರ . . . ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರ ಸಹ ಗುಣಮಕ್ಕುಂ (ಸಕವ್ಯ. ೮೫). [ಸಂ. ಸಹದೇವೀಘೃತ]

ಸಹದೇವೀತೈಲ (ನಾ). ಸಹದೇವಿ ಎಂಬ ಔಷಧಿಮೂಲಿಕೆಯಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಎಣ್ಣೆ : ಸಹದೇವೀತೈಲ – ಸಹದೇವಿಸೊಪ್ಪಿನ ರಸ ಒಂದು ಬಳ್ಳ , ಅಂಬಿಲ ಒಂದು ಬಳ್ಳ . . . ಕಾಯಿಸಿ ಹದದಲ್ಲಿಳುಹಿ , ದೇಹಲೇಪವಂ ಮಾಡಲು , ಶೀತಜ್ವರ , ಗರ್ಭಿಣಿಜ್ವರ ಸಹ ಮಾಣ್ಗುಂ (ಸಕವ್ಯ. ೬೦). [ಸಂ.]

ಸಹಧರ್ಮಚಾರಿಣಿ (ನಾ). ವಿಧಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಮದುವೆಯಾದ ಹೆಂಡತಿ; ಧರ್ಮಪತ್ನಿ : ಸಹಧರ್ಮಚಾರಿಣಿಯೊಬ್ಬಳು ಬಂದಳು ಕೊರತೆ ನನಗಾವುದಿನ್ನೀಗ (ಇಂಚಾಪ. ೩೭-೭೯); ಪತ್ನಿಯು ಪತಿಯ ಕೇವಲ ಸಹಚಾರಿಣಿಯಲ್ಲ, ಸಹಧರ್ಮಚಾರಿಣಿಯಾಗಿರುವಳು (ಪ್ರಬಂಧ. ೧೧೫). [ಸಂ. ಸಹಧರ್ಮಚಾರಿಣೀ]

ಸಹಧರ್ಮಿ (ನಾ). ೧. ಸಮಾನವಾದ ಮತವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವುದು ; ಒಂದೇ ಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನು ಪಾಲಿಸುವುದು. ೨. ತನಗೆ ಸಮಾನವಾದ ಮತವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವವನು ; ಒಂದೇ ಮತವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವವನು: ಎನ್ನಂತನ್ನ ಸಹಧರ್ಮಿಯಪ್ಪಂತು ಧರ್ಮೋಪದೇಶಂಗೆಯ್ದನಪ್ಪುದಱಿಂ ಗುರುಸ್ಥಾನನುಂ ಶರಣಾಗತನಪ್ಪುದಱಿಂ ಪುತ್ರಸ್ಥಾನನುಮಾಗಿರ್ಪಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೨೨-೨೨); ಸಹಜಾತ, ಸಹಧರ್ಮಿ, ಸಹಭ[illegible] ([illegible] ಪ್ರಜೋ). [ಸಂ. ಸಹಧರ್ಮಿನ್]

ಸಹಧರ್ಮಿಣಿ (ನಾ). = ಸಹಧರ್ಮಚಾರಿಣಿ : ನಿಮ್ಮಯ್ಯಂಗವರಜೆ [illegible]ತ್ರಸಹಧರ್ಮಿ[illegible] . . . ಸುವೇದಿ ನಿಮ್ಮತ್ತೆ ವಿನಯದಿಂ ಬೆಸಕೆಯ್ಯಂ ([illegible]). [ಸಂ. ಸಹಧರ್ಮಿಣೀ]

ಸಹನ (ನಾ). ೧. ಸಹನೆ ; ತಾಳ್ಮೆ ; ಸೈರಣೆ : "ಸಹನಂ, ಸಹನೀಯಂ, ಈ ೨ ತಾಳ್ಕೆ" (ಅಭಿಕ್ಕ ೧೪೯); ದೊಡ್ಡಸಂಸಾರ ನಡಿಸತಕ್ಕವರಿಗೆ ಸಹನವೇ ಮುಖ್ಯವಾದುದ್ದು (ನೀತಿಬೋ. XV. ೧೭); ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಅತ್ತೆಯ ಕಾಟವಿದ್ದರೂ ಹೆಣ್ಣು ಸಹನ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವದು (ಕನ್ನಜಾ. ೧೨೩). ೨. ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿಯೇ ತಾಳ್ಮೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು ; ಸಹನಶೀಲ : "ಸಹಿಷ್ಣುಃ, ಸಹನಃ, ಕ್ಷಂತಾ, ತಿತಿಕ್ಷುಃ, ಕ್ಷಮಿತಾ, ಕ್ಷಮೀ - ೬ ಸ್ವಭಾವದಿಂದ ಸೈರಣೆಯುಳ್ಳವನು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೩೧). [ಸಂ.]

ಸಹನಶಕ್ತಿ (ನಾ). ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ; ಸಹನೆ : ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಸಹನಶಕ್ತಿ . . . ಜೀವಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿ ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲೂ ಶಕ್ತಿವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ನಾವು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ (ಶ್ರುವಿ. ೩೩). [ಸಂ.]

ಸಹನಶೀಲ (ಗು). ತಾಳ್ಮೆಯ ಗುಣವುಳ್ಳ : ಅವರು ತುಂಬ ಸಹನಶೀಲವ್ಯಕ್ತಿ (ರಾಘ). [ಸಂ.]

ಸಹನಶೀಲತೆ (ನಾ). ತಾಳ್ಮೆ; ಸೈರಣೆ; ಸಹಿಷ್ಣುತೆ: ಸಹನಶೀಲತೆಯ ಪರಮಾವಧಿಯದು (ಹಳ್ಳಿಸಾ. ೧೧೬). [ಸಂ. ಸಹನಶೀಲತಾ]

ಸಹನಾ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಸಹನಾರಾಗವು (೧೮) (ಸಂ)ಪೂರ್ಣ ; ಷಡ್ಜಗ್ರಹವನ್ನು ಕೂಡಿದೆ (ಚತುಪ್ರ. ೧೩೮). [< ಸಂ. ಶಹನಾ]

ಸಹನಾತೀತ (ಗು). ತಾಳಿಕೊಳ್ಳಲು ಅಸಾಧ್ಯವಾದ ; ಅಸಹನೀಯವಾದ: ಸಹನಾತೀತ ಅವಮಾನದಿಂದ ಏನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವಳೋ ಎಂಬ ಸಂಶಯಪಿಶಾಚಿಯು ಬಾಧಿಸಹತ್ತಿತ್ತು (ಸಂಜೀವಿ. ೧೫೪). [ಸಂ.]

ಸಹನೆ (ನಾ). = ಸಹನ ೧ : ನಿಜಕ್ಕೂ ಸತ್ಯ, ಪ್ರೇಮ, ತ್ಯಾಗ, ಅಹಿಂಸೆ, ಸಹನೆ, ಸಮತೆ, ಸಹಾನುಭೂತಿ . . . ಇವೇ ಮಾನವಧರ್ಮದ ಮೂಲತತ್ತ್ವಗಳು (ಧರ್ಮಸಾ. ೩). [ಸಂ. ಸಹನ]

ಸಹಪಂಕ್ತಿ (ನಾ). ಸಮಾನವಾದ ಪಂಕ್ತಿ ; ಒಂದೇ ಸಾಲು : ಅವನ ಸಹಪಂಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳ್ಳಿರಿಸದಿರಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೪೪೯); ಅರಿಕೇಸರಿಯೂ ತಾನೂ ಸಹಪಂಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಾಗ ಮಹಾರಾಣಿಯೇ ಬಂದು ಬಡಿಸುತ್ತಿದ್ದ ದಿವ್ಯದೃಶ್ಯ ಕಣ್ಣೆದಿರು ಬಂದಂತಾಯಿತು (ದಾನಚಿಂ. ೪೦). 'ಅಡ್ಡಪಂಕ್ತಿ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸಹಪಂಕ್ತಿಭೋಜನ (ನಾ). ೧. ಸಮಾನವಾದ ಪಂಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಮಾಡುವ ಊಟ ; ಒಂದೇ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಮಾಡುವ ಭೋಜನ : ನಿಮ್ಮ ಸಹಪಂಕ್ತಿಭೋಜನವು ಲಭಿಸದುದರಿಂದ ನನಗೆ ಬಹು ವಿಷಾದವಾಗಿರುವುದು (ಕಪಿಕ. ೨೧). ೨. ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವರ್ಣದ ಜನ ಒಂದೇ ಪಂಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಊಟ ಮಾಡುವುದು. ೩. ಗುರು, ಯಜಮಾನ ಅಥವಾ ಗಣ್ಯರ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಉಳಿದವರು ಕುಳಿತು ಭೋಜನಮಾಡುವುದು. [ಸಂ.]

ಸಹಪಂತಿ (ನಾ). = ಸಹಪಂಕ್ತಿ : ಸಹಪಂತಿಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಗುರುವೆಂದು ವಿಶೇಷವ ಮಾಡಲಾಗದು (ಸಕವ. ೪. I. ೧೧೮-೪೫೦); ಸಹಪಂತಿಯಲ್ಲಿ ಮೃಡಶರಣನ ಪ್ರಸಾದವ ಕೊಳಲೊಲ್ಲದೆ ತುಡುಗುಣಿನಾಯಂತೆ ತೊಗಲ ಗಡಿಗೆಯ ತುಂಬುವ ಗುರುಪಾತಕರಿಗಲ್ಲಿಯದೂ ಒಡೆಯರ ಕಟ್ಟಳೆ (ಮೋಳಿಮಾ. ೨೧-೮೪). [< ಸಂ. ಸಹಪಂಕ್ತಿ]

ಸಹಪತ್ನಿ (ನಾ). ಗಂಡನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿರುವವಳು ; ಪತಿಸಮೇತಳಾಗಿರುವವಳು : ಆರು ಸುತ ಸಹಪತ್ನಿ ಮೇಣ್ ನೀನ್ಯಾರು ನಾನ್ಯಾರು (ಬಿಜ್ಜಪು. ೮೯-೬೦). [ಸಂ. ಸಹಪತ್ನೀ]

ಸಹಪಾಂಶುಕ್ರೀಡಿತ (ನಾ). (ಆಲಂ) ಧೂಳಾಟದಲ್ಲಿ ಜೊತೆಗೂಡಿದವನು; ಬಾಲ್ಯದ ಒಡನಾಡಿ : ಸಹಪಾಂಶು[ಪಾಠಾಂ. ಸು]ಕ್ರೀಡಿತರಪ್ಪ ಪಲಂಬರರಸುಗಳ್ವೆರಸು ಪುರಮಂ ಪೊಱಮಟ್ಟು ಪೋಗಿ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೪-೨೪ ವ). [ಸಂ.]

ಸಹಪಾಂಸುಕೇಳಿ (ನಾ). ಜೊತೆಯಾಗಿ ಧೂಳಿನಲ್ಲಿ ಆಡುವ ಆಟ ; ಬಾಲ್ಯದ ಒಡನಾಟ : ಅಮರಕುಮಾರರಂ ಜಿನಕುಮಾರಕನಂ ಸಹಪಾಂಸುಕೇಳಿಯೊಳ್ ಸಮವಯಸಂ ಮನಂಗೊಳಿಸೆ ಮೇಳಿಸಲುಂ . . . ಬೆಸವೇಟ್ಟು (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೩-೫೨). [ಸಂ. ಸಹಪಾಂಸುಕೇಲಿ]

ಸಹಪಾಂಸುಕ್ರೀಡಿತ (ನಾ). = ಸಹಪಾಂಶುಕ್ರೀಡಿತ : ದುರ್ಯೋಧನಪ್ರಭೃತಿಗಳ್ ನೂರ್ವರುಂ ಧರ್ಮಪುತ್ರಾದಿಗಳಯ್ವರುಂ ಸಹಪಾಂಸುಕ್ರೀಡಿತರಾಗಿ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೨೯ ವ); ನಾಮತ್ತ ಪೋಗಲಾಗದೆಂದು ಸಹಪಾಂಸುಕ್ರೀಡಿತರಪ್ಪ ಗೋಪಾಲಕರ್ ಪೇಱೆ (ಜಗವಿ. ೩-೪೧ ವ). [ಸಂ.]

ಸಹಪಾಂಸುಕ್ರೀಡೆ (ನಾ). = ಸಹಪಾಂಸುಕೇಳಿ : ಸಹಪಾಂಸುಕ್ರೀಡಾನೇಕವಿಕ್ರಮಕ್ರೀಡಾರಸೋದಾರರಾಜದಾರಕಪರಿವೃತನಾಗಿ (ಆದಿಪು. ೮-೪೧ ವ); ಓರಗೆಗಳಪ್ಪ ಬಹುವೃಂದಾರಕದಾರಕರನಂದು ಸಹಪಾಂಸುಕ್ರೀಡಾರಸದೊಳ್ . . . ನಿರವಿಸ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೨-೫೫). [ಸಂ. ಸಹಪಾಂಸುಕ್ರೀಡಾ]

ಸಹಪಾಠಿ (ನಾ). ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡುವ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಒಡನೋದಿ : ತನ್ನ ಸಹಪಾಠಿಗಳನ್ನು ಕಾರಣವಾಗಿ ಒಡ್ಡಿದ (ಹಸುಹೂ. ೨೩೨); ನನಗೆ ಚೇತನ ಬಂದಾಗ ನನ್ನ ಸಹಪಾಠಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳು ನಿಂತುಕೊಂಡು ನನ್ನನ್ನು ಮಾತಾಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು (ಹೇಮಂತ. ೯೩). [ಸಂ. ಸಹಪಾಠಿನ್]

ಸಹಪಾನ (ನಾ). (ಮದ್ಯವನ್ನು) ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕುಡಿಯುವುದು ; ಜೊತೆಯಾಗಿ ಪಾನಮಾಡುವುದು : "ಸಾರೆ ಕೆಲಬರ್ ಕೂಡಿ ಕುಡಿಯೆ ಸಹಪಾನಮದು" (ಮಂಗರಾ. ೬೬-೮). [ಸಂ.]

ಸಹಬಾಳ್ವೆ (ನಾ). ಜೊತೆಗೂಡಿದ ಬದುಕು ; ಒಟ್ಟುಗೂಡಿ ನಡೆಸುವ ಬಾಳು : ಇನ್ನು ರಾಯಚೂರು ಉರ್ದು – ಕನ್ನಡ ಸಹಬಾಳ್ವೆ ನಡಸುವ ಊರು (ದ್ರಾವಿಬ. ೩೯೨). [ಸಹ + ಬಾಳ್ವೆ (< ಬಾಟ್ವೆ)]

ಸಹಭವ (ಗು). ೧. ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ; ಒಡಹುಟ್ಟಿದ. (ನಾ). ೨. ಒಡಹುಟ್ಟಿದವನು; ಸೋದರ : ಶಿವಭಕ್ತರ ಸಹಭವ ಗುರು ತಂದೆಗಳೆನಗೆ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೧೫೭-೩೪೯); ಇವಳಿಗೋಸುಗವಳಿದನೇ ಸಹಭವನು (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೩-೯೭). ೩. ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದು; ಒಡಹುಟ್ಟಿದುದು : ಸುರೆಯಿಂ ಸೊರ್ಕಂ . . . ದುಶ್ಶ್ರವನನ ಹಯದಿಂ ವೇಗಮಂ ತಾಳ್ದಿ ನೀರಾಕರದಿಂದೇಟ್ಟಂದಳಂತಾ ಸಿರಿ ಸಹಭವರಂ ಪೋಲ್ಸುದೇಂ ಚೋದ್ಯಮಾಯ್ತು (ಕಾದಂಪೂ. ೫೪೬). ೪. ಪ್ರೀತಿ; ಒಲುಮೆ : "ಸಹಭವಂ [ಪಾಠಾಂ. ಭಟಂ, ಭುಜಂ] ಸಂಗತಂ ಪ್ರೀತಿ ಸಖ್ಯಂ ಸ್ನೇಹಮೆನಲು ಮೈತ್ರಕ್ಕೆ ನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೮-೮). [ಸಂ.]

ಸಹಭವೆ (ನಾ). ಒಡಹುಟ್ಟಿದವಳು; ಸಹೋದರಿ : "ಸಹಭವೆಯುಂ ಪತಿವ್ರತೆಯುಮೆಂಬಿವು ಜಾಮಿಯನಿಕ್ಕು" (ನಾನಾರ. ೧೧೦). [ಸಂ. ಸಹಭವಾ]

ಸಹಭಾಗಿ (ನಾ). ೧. ಒಡನಾಡಿ; ಜೊತೆಯ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಕಾಮಾಭಿಲಾಷೆ ಕೆಟ್ಟದ್ದೆಂದು ನಿಸ್ಸಂಶಯವಾಗಿ ನಿರ್ಧರಿಸಬಹುದು, ಆದರೆ ಅದನ್ನು ಸಹಭಾಗಿಯ ಉನ್ನತಿಗಾಗಿ ಪ್ರಯತ್ನಿಸುವೆನೆಂಬ ಒಂದು ಒಳ್ಳೆಯ ಭಾವನೆಯೊಡನೆ ಜತೆಗೂಡಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಸಂಬಂಧದ ಕೆಟ್ಟತನದ ಅಂಶ ಕಡಿಮೆಯಾಗುತ್ತದೆ (ನಿಶಲು. ೨೩೮). ೨. ಸಮಾನಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ ;

ಪಾಲುದಾರ : ಈ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಸಹಭಾಗಿಗಳಾಗಿದ್ದಾರೆ. (ರೂಢಿ). [ಸಂ. ಸಹಭಾಗಿನ್]

ಸಹಭೋಗಿನಿ (ನಾ). (ರಾಜನ) ಉಪಪತ್ನಿ : ಪಟ್ಟದ ರಾಣಿ ಸಹಭೋಗಿನಿಯರೆಲ್ಲರ ಬರಹೇಳಿ (ಇಚಸಾಂ. ೮-೧೮). [ಸಂ. ಸಹಭೋಗಿನೀ]

ಸಹಭೋಜನ (ನಾ). ೧. (ಸ್ನೇಹಿತರು ಮೊದಲಾದವರೊಡನೆ) ಒಟ್ಟಿಗೆ ಊಟಮಾಡುವುದು ; ಜೊತೆಗೂಡಿ ಊಟಮಾಡುವುದು : ಘನಶೀಲರುಗಳು ದೇವಾರ್ಚನೆ ಸಹಭೋಜನ ತಾಂಬೂಲ ಸುಗಂಧ ಮನಗೊಂಬ ನಿಖಿಳ ವೈಭೋಗದಿಂದಿರ್ಪರು ದಿನಗಳೆದರು ಬಹುಸುಖದಿ (ಮೋಹತ. ೩೩-೩). ೨. = ಸಹಪಂಕ್ತಿಭೋಜನ ೧ : ಧನವನಿತ್ತಾದೊಡೆಯು ಸಹಭೋಜನವನುಂಡಾದೊಡೆಯು . . . ರಿಪುಜನಪತಿಯ ವಶಮಾಳ್ಪುದು (ಕುಮ್ಮಾಕಿ. ೬-೪೫); ನಿಮ್ಮ ರಾಜರುಗಳು ರಾಯಭಾರಿಯನ್ನು ಕರೆದು ಅವನೊಡನೆ ಸಹಭೋಜನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಪ್ರವಾಸ. II. ೧೭೨). ೩. [ವೀಶೈ] "ಮುಂದಿಟ್ಟ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಕೊಟ್ಟು ಭೋಜ್ಯಭೋಜ್ಯಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟುಕೊಂಬುದು ಸಹಭೋಜನವು" (ಶಿವಾಕೋ. ೧೧೨) : ಸಹಭಾ[ಪಾಠಾಂ. ಭೋ]ಜನ ಸಹಭೋಜನವೆಂದೆಂಬರು ಭಾಜನವಾವುದು ಭೋಜನವಾವುದೆಂದರಿಯರು ಭಾಜನವೆ ಅಂಗ ಭೋಜನವೆ ಲಿಂಗ (ಅವಚಂ. ೨೬೦-೧೨೮೩); ಸಹಭೋಜನವ ಮಾಡುವನ ಇರವು ಹೇಗೆಂದಡೆ ದರ್ಪಣಪಟದಂತೆ . . . ಒಡಲಿನ ಆತ್ಮನ ಭೇದದಂತಿರಬೇಕು (ಸಕಪ. ಕ. I. ೧೨೫-೪೭೭). [ಸಂ.]

ಸಹಭೋಜನಿಗ (ನಾ). ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಊಟಮಾಡುವವನು: ಹನುಮ ನೀನೆಮ್ಮೊಡನೆ ಸಹಭೋಜನಿಗನೆಂದಿದಿರದ್ದು . . . ಅಮಲವಿಷ್ಟರದ ಕೊನೆಯಲಾತನ ನಿಲಿಸಿದನು (ತೊರರಾ. ೭-೫೫-೪೭). [ಸಹಭೋಜನ + -ಇಗ]

ಸಹಭೋಜಿ (ನಾ). = ಸಹಭೋಜನಿಗ : ಸಹಜಾತ, ಸಹಧರ್ಮಿ, ಸಹಭೋಜಿ (ಶಮದ. ೨೯೧ ಪ್ರಯೋ). [ಸಂ. ಸಹಭೋಜಿನ್]

ಸಹಮತ (ನಾ). ಒಮ್ಮತ; ಏಕಾಭಿಪ್ರಾಯ : ಈ ಗುರುಶಿಷ್ಯರ ಸಹಮತದಿಂದ ಟೀಕಕರು ವಣಿಯಲ್ಲೇ ಇರುವದೆಂದಾಯಿತು (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೯೨). [ಸಂ.]

ಸಹಮತಿ (ನಾ). ೧. ಐಕಮತ್ಯ; ಒಗ್ಗಟ್ಟು : ಹಣವಿಲ್ಲ; ಹಣವಿಲ್ಲದೆಯೂ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸಬಹುದಾದ ಸಹಮತಿಯಿಲ್ಲ (ಪ್ರೇಮಾಶ್ರ. ೯೫). ೨. ಒಪ್ಪಿಗೆ; ಅಂಗೀಕಾರ : ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಸೂಚಿಗಳಲ್ಲಿನ ಇತರ ಯಾವ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಆ ರಾಜ್ಯದ ಸರ್ಕಾರದ ಸಹಮತಿಯೊಡನೆ ರಾಷ್ಟ್ರಪತಿಯವರು ಆದೇಶದ ಮೂಲಕ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಬಹುದೋ ಅಂಥವುಗಳ ಮಟ್ಟಿಗೂ ಪರಿಮಿತವಾಗತಕ್ಕುದು (ಭಾಧಾಸ. ೨೨೭). [ಸಂ.]

ಸಹಮೂಲ (ಗು). ೧. ಬೇರುಸಹಿತವಾದ; ಬೇರಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ. (ನಾ). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಮೂಲಿಕೆ : ಮುಳ್ಳುಸುಂಡೆ ಸಹಮೂಲದ ಚೂರ್ಣ ಸಮಸಕ್ಕರೆ ಬೆರಸಿ ಎರಡುವರಹಾ ತೂಕ ನಿತ್ಯ ಸೇವಿಸೆ ವೀರ್ಯವೃದ್ಧಿಯಹುದು (ಶಾಮಶಾ. ೨೬೪); ಜಾತರಾಸಿ ಸಹಮೂಲ ದ್ರಾಕ್ಷಿಪಣ್ಣು . . . ಕಷಾಯವನಿಕ್ಕಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಶೀತಜ್ವರ ಪರಿಹಾರವಾಗುವುದು (ಸಕಷ್ಟ. ೬೫). [ಸಂ.]

ಸಹಯಿಗ (ನಾ). ನೆರವಿಗೆ ಬರುವವನು; ಸಹಾಯಕ : ಚರಾಚರಂಗಳಲಿರ್ಪ ಜನಜಾಲ ಹರಿಗೆ ಸಹಯಿಗರಾಗಿ ಬರಲು (ಕೆಂಗಮ. ೧೮-೭೯). 'ಸಹಾಯಿಗ' ಪರಾ. [< ಸಹಾಯಕ]

ಸಹಯೋಗ (ನಾ). ಸಹಕಾರ; ನೆರವು : ಈ ಕನ್ನಡರೂಪವನ್ನು ಆಡುವ ಸಮರ್ಥ ನಟರೊಬ್ಬರ ಸಹಯೋಗ ದೊರಕುವುದಾದರೆ — ಇದನ್ನು ಇನ್ನಷ್ಟು ಉತ್ತಮಪಡಿಸುವ ಅಭಿಲಾಷೆಯುಳ್ಳವರಾಗಿದ್ದಾರೆ (ಪೀರಯೋ. Vii ಪೀಠಿಕೆ). [ಸಂ.]

ಸಹಯೋಗಿ (ನಾ). ೧. ಜೋಡಿ; ಜೊತೆ : ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯರಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯಮೀಮಾಂಸೆ ಬೆಳೆಯುತ್ತಾ ಹೋದಂತೆ ಅದರ ಪ್ರಾಯೋಗಿಕರೂಪವಾದ ಸಾಹಿತ್ಯವಿಮರ್ಶೆಯೂ ಸಹಯೋಗಿಯಾಗಿಯೆ ಬೆಳೆದು ಬಂದಿದೆ (ಬಂಕಪ. ೯ ಮುನ್ನುಡಿ). ೨. ಸಹಚರ; ಸಂಗಡಿಗ : ಡಾರ್ವಿನ್ನನ ಸಹಯೋಗಿ . . . ಈ ರೀತಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಬರೆದಿಯತ್ತಾನೆ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೨೩೭). [ಸಂ. ಸಹಯೋಗಿನ್]

ಸಹವರ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಅನುವರ್ತಿ; ಸಂಗಡಿಗ : ತನುಜ ಕೇಳೆನ್ನೊಡನೆ ಸಹವರ್ತಿಯಾಗಿ ನೀಂ ಬಿಸದದಿಂದೇನನೊಡರಿಚಿದೆಯದು ಪೂಜೆಯಾಗಸುಕರಿಪೆನು (ಸೌಂದಪು. ೭ ೫೧); ಎಂಥೆಂಥ ಕುತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಸಹವರ್ತಿಗಳಾಗಿ . . . ಈ ಗಂಡಾಂತರದಲ್ಲಿ ಒಂಟಿಗನಾಗಿ ಉಳಿಯಬೇಕಾಯಿತೇ? (ಮೇಧಿಪ. ೧೭೪). ೨. ಅನುವರ್ತಿಯಾದುದು; ಸಂಗಡವಿರುವುದು : ಈ ಮೊದಲನೆಯ ಗುಂಪಿನ ಇಬ್ಬರು ವಿಮರ್ಶಕರು ಇದು ಕಾವ್ಯದೃಷ್ಟಿಗೆ ಪ್ರೇರಕವಾಗುವ ಭಾವದ ಸಹವರ್ತಿ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಭಾವಗೀ. ೨೪). [ಸಂ. ಸಹವರ್ತಿನ್]

ಸಹವಾಸ (ನಾ). ೧. ಒಟ್ಟಿಗೆ ವಾಸಿಸುವುದು; ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಬದುಕುವುದು. ೨. ಒಡನಾಟ; ಸ್ನೇಹ : ಹರಿಯ ಸಹವಾಸಮೇ ಸಾಲ್ಗು ಜಗದೊಳ್ಸ್ವಧರ್ಮಮಂ ಪಡಿಸದವರಾರು (ಜೈಮಿಭಾ. ೮-೪೪): ದುರ್ಜನನ ಸಹವಾಸದಿಂದ ಸಜ್ಜನ ಕೆಡುವನು (ಗಾದೆ). ೩. ಸಂಭೋಗ; ಕೂಟ : ಅವನು ವೇಶ್ಯೆಯ ಸಹವಾಸದಿಂದ ಆರೋಗ್ಯವನ್ನು ಕೆಡಿಸಿಕೊಂಡ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಸಹವಾಸದೋಷ (ನಾ). ಒಡನಾಟದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ದೋಷ, - ಕಳಂಕ : ಎಲ್ಲ ಸ್ಥಳದೋಷ, ಸಹವಾಸದೋಷ, ಸ್ವಭಾವದೋಷವಲ್ಲ (ರಂಗನಾ. ೭). [ಸಂ.]

ಸಹವಾಸಿ (ಗು). ೧. ಒಟ್ಟಿಗಿರುವ; ಜೊತೆಗಿರುವ. (ನಾ). ೨. ಒಟ್ಟಿಗೆ ವಾಸಿಸುವುದು. ೩. ಒಟ್ಟಿಗೆ ವಾಸಿಸುವವನು; ಜೊತೆಗಿರುವವನು : ಸಹವಾಸಿ — ಸಾವಾಸಿ (ಶಮದ. ೨೯೧ ಪ್ರಯೋ); ಸೆಂಟ್ರಲ್‌ಕಾಲೇಜಿನ ಹಾಸ್ಟಲಿನಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಕೊಠಡಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಸಹವಾಸಿಗಳು (ಮಹಾಗ. ೩). ೪. ಒಂದು ಪಂಗಡದ ಹೆಸರು : ಘನತರದ ಸಹವಾಸಿವಂಶದೊಳನುಪಮನು ಮಹಲಿಂಗದೇವನ ತನಯನವ ಶ್ರೀರಂಗ (ಅಷ್ಟಾತ. ೧-೩). 'ಸಾವಾಸಿ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಸಹವಾಸಿನ್]

ಸಹಶಿಕ್ಷಣ (ನಾ). ಶಾಲಾಕಾಲೇಜುಗಳಲ್ಲಿ ಹುಡುಗರು ಮತ್ತು ಹುಡುಗಿಯರು ಒಟ್ಟಿಗೆ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಮಾಡುವುದು : ಸಹಶಿಕ್ಷಣದಿಂದ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ, ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿನಿಯರಲ್ಲಿ ಸಮಾನಮನೋಭಾವನೆ ಬೆಳೆಯಲು ಅವಕಾಶವಾಗುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಸಹಸ (ಗು). ೧. ಸಾಹಸವುಳ್ಳ; ಕಸುವಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ : ಕಾಯ್ದುಬಿಟ್ಟರು ಸಕುಲ ಸಾತ್ಯಕಿಯ ಸಹಸ ದ್ರುಪದ ವಿರಾಟರುಗಳುಮ್ಮಹವ ಸೆಳೆದರು (ಕುಮ್ಮಾದ್ರೋ. ೪ ೪೨). (ನಾ). ೨. ಕಸುವು; ಸಾಮರ್ಥ್ಯ; ಸಾಹಸ : "ಸಹಸಮೆಂದೊಡೆ ಸತ್ತ್ವಂ" (ಭಾಸಾ. ೨೧); ಬಹಳಬಲ ನುಗ್ಗಾಯ್ತು ಶಿಶುವಿನ ಸಹಸ ಕುಂದದು (ಕುಮ್ಮಾದ್ರೋ. ೫-೨೧); ಸಹಸದಿಂ ಕಲಿಕಾಮನಂ ಗೆಲ್ದುದರಿದಿನ್ನು (ಸೌಂದಪು. ೧೭-೪೫). ೩. ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿ ; ಸಾಹಸಿ : ಭೀಮ ಬಾ ಸಹಸ ಬಳಲಿದೆಯಣ್ಣಾ ಎಂದು . . . ಕರೆಯಲ್ (ತುರಂಗ. ೭೭-೨೨). ೪. ಚಾಂದ್ರಮಾನವರ್ಷದ ಒಂಬತ್ತನೆಯ ತಿಂಗಳು; ಮಾರ್ಗಶಿರಮಾಸ : ಬಹಿರುದ್ಯಾನಾಂತರದೊಳ್ ಸಹಸೋದಿತ ಪತ್ರಕೋಕಿಲೋಚ್ಚೈರ್ಧ್ವಾನಂ ಮುಹುರಾಕರ್ಣಿಸೆ (ಕವಿರಾ.೧-೫೭). [ಸಂ. ಸಹಸ್]

ಸಹಸಂಚಾರಿಕೆ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ನಾಯಿಕೆಯ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಪರಿಚಾರಿಕೆಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳು; ಸಹಚರಿ : ಅಭಿಸಾರಿಕೆ ಚತುರಿಕೆ ಸಹಸಂಚಾರಿಕೆ ದೂತಿಕೆಯರೆಂಬ ಚತುರ್ವಿಧಸಖಿಯರಿಂ (ವಿವೇಕ .೧೬೩). [ಸಂ. ಸಹಸಂಚಾರಿಕಾ]

ಸಹಸಂಭವ (ನಾ). ಒಡಹುಟ್ಟಿದವನು; ಸಹೋದರ : ಪತಿಯ ಸಹಸಂಭವನ ಮರಣವ್ಯತಿಕರವ ನೋಡಿದಡೆ ದುಷ್ಕೀರಿತಿಯ ಮೊಳೆ ಹೊಮ್ಮುವವಲೇ ರವಿಸುತನ ಕೇಳೆಂದ (ಕುಮ್ಮಾಕ. ೧೯-೭೧). [ಸಂ.]

ಸಹಸಂಭೂತ (ಗು). ೧. ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ : ಸಹಸಂಭೂತವಿನೂತಭೂಷಣಗಭಸ್ತಿಸ್ತೋಮಮುದ್ದಾಮ ತದ್ಗೃಹ ತದ್ದೇಹಮರೀಚಿಯೊಳ್ ಸೆಣಸೆ (ನೇಮಿಪು. ೨-೭೭). (ನಾ). ೨. = ಸಹಸಂಭವ : ಸಹಸಂಭೂತನನೆಂದಿಳಾವಳಯದೊಳ್ ಸದ್ವಸ್ತುಸಂದೋಹಮಂ ಸ್ಪೃಹೆಯಿಂ ಕೊಂಡನೆ (ನೇಮಿಪು. ೩-೧೫೦). [ಸಂ.]

ಸಹಸಾ (ಅ). ೧. ವೇಗವಾಗಿ; ರಭಸದಿಂದ. ೨. ಏಕಾಏಕಿಯಾಗಿ; ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದಂತೆ : "ಸಹಸಾ ಶಬ್ದಂ ವರ್ತಿಕುಮಹೇತುತತ್ಕಾಲಮಂಬಿವೆರಡರ್ಥದೊಳಂ" (ಪಸ್ತುಕೋ. ೧೩೭-೧೧೦); ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಹಸಿದ ನರಿ ಸಹಸಾ ಆ ಸಿಂಹವನ್ನು ಕಂಡು, ಓಡಲಾರದೆ ಅದರ ಮುಂದೆ ಅಡ್ಡಬಿದ್ದಿತು (ಬುದ್ಧಚಾ. ೧೪೭). ೩. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ :

ದಿನಾಲು ನಿಯಮದಿಂದ ವ್ಯಾಯಾಮ ಮಾಡಿದರೆ ಸಹಸಾ ಅಜೀರ್ಣವಿಕಾರವಾಗದು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧); ಸುಶಿಕ್ಷಿತಮಹಿಳೆಯರೂ ಕೂಡ ಇಂಥ ಪ್ರವಾಸವನ್ನು ಸಹಸಾ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಕೈಕೊಂಡಾರೆಂದು ನಮಗೆನಿಸುವುದಿಲ್ಲ (ಸಮಜೀ.೮೧೨).

[ಸಂ./ ಹಿಂ. ಮರಾ. ಸಹಸಾ]

ಸಹಸಿ (ಗು). ೧. ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿಯಾದ; ಸಾಹಸವುಳ್ಳ. (ನಾ). ೨. ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿ; ಸಾಹಸಿ : ಅಹುದಹುದು ಕಲಿಭೀಮ ಸಮರದ ಸಹಸಿಗಳ ಲೆಕ್ಕಿಸೆನು ನೀನತಿಸಹಸಿಗಸುವನು ತೆಖುವೆಯೆಂಬುದನಱಿಯಲಾ ಕೇಳ್ದು (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ಓ೧೧. ಪಂ. ೨೯೪-೨); ನಿನ್ನ ಮಗನತಿಸಹಸಿ ಕೇಳು (ಉತ್ತರಾ. ೭-೭೫). [ಸಂ. ಸಹಸಿನ್]

ಸಹಸಿಗ (ನಾ). = ಸಹಸಿ ೨ : ಸಹಸಿಗನ ಹಾವುಗೆಯ ಹಜ್ಜೆಯಿವೆ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೨-೩೫); ಸಾರಥಿ ಸಹಸಿಗನ ಸಂತೈಸಿ ತಂದನು ರಾಜವುಂದಿರಕೆ (ಕುಮ್ಯಾಕ. ೩-೨೭); ನಿನ್ನವೊಲು ಬಲುಬಾಹು ಸಹಸಿಗ[ಪಾಠಾಂ. ಸಾಹಸ]ರಿನ್ನು ಜನಿಸರು ಜಗದೊಳು (ತೊರರಾ. ೩-೬-೫೩). [ಸಹಸ + -ಇಗ]

ಸಹಸಿತನ (ನಾ). ಶೌಯ; ಪರಾಕ್ರಮ; ಕಲಿತನ : ಕೆಡೆಪಿ ಪಿಡಿದೆತ್ತಿಯೊತ್ತಿ ಕುಸುಬಿ ಕುಸುಕಿಱಿದು ಪೊಸೆದು ಪೂಳ್ಕೆ ಸ[ಪಾಠಾಂ. ಸಾ]ಹಸಿತನಕೆ ಬೆರಸಿದ ಮಲ್ಲನನೊರಸಿ (ಗಿರಿಕ. ೨-೧೦೫ ವ). [ಸಹಸಿ + -ತನ]

ಸಹಸಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಾಹಸ ಮಾಡು; ಪ್ರಯತ್ನಿಸು : ಇಹುದಕಿಂತೊಳಿತಿಹುದು; ಒಳಿತ ಗಳಿಸಲ್ಪಹುದು ಸಹಸಿಸುವನದಕೆನುವ ಮತಿಯಿನೇ ಪ್ರಗತಿ (ಮಂಕುಕ. ೨೧೫).

[ಸಹಸ + -ಇಸು]

ಸಹಸ್ತ (ನಾ). ೧. ಕೈಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು. ೨. ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ನೈಪುಣ್ಯ ಪಡೆದಿರುವವನು, — ಕುಶಲನಾದವನು : "ಕೃತಶಿಕ್ಷಾಸ್ತ್ರಂ ಸಹಸ್ತಂ" (ಪದ್ಮಕೋ. ೯೯-೬). [ಸಂ.]

ಸಹಸ್ಯ (ನಾ). ಚಾಂದ್ರಮಾನದ ಒಂದು ತಿಂಗಳಿನ ಹೆಸರು; ಪುಷ್ಯಮಾಸ : "ಪುಷ್ಯಮಾಸಮಂ ಸಹಸ್ಯಮೆಂಬುದು" (ಪಲಾಯು. ೧೯-೧೧೪). [ಸಂ.]

ಸಹಸ್ರ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆ; ಹತ್ತುನೂರು; ಸಾವಿರ : ಸಹಸ್ರಕಾಷ್ಠದ ಭಾರ ಸದ್ಯೋಕೃತ ಕುಂಭ ನೂರು (ಪುರಂದ. ಧಾ. ೫-೫೭-೧); ಸಹಸ್ರಭೇದಯುಕ್ತಮಾದ ಸಾಮವೇದಂ . . . ಪ್ರಸಿದ್ಧಸದ್ಮದೊಳ್ ಭವಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೧-೧೭-೩೪). ೨. ಅನೇಕ; ಬಹಳ : ಅತಿರಥಸಹಸ್ರಮಿರಲಪ್ರತಿರಥನೊರ್ವನೆ ಮುಕುಂದನಿಸೆ (ಜಗವಿ. ೧೨-೨೨); ಕಟ್ಟಿದರಜಸ್ರಂ ಸಹಸ್ರಶಿಲ್ಪಿಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಮಾರಕನಿಕೇತನಸ್ತೂಪಮಂ (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೯೦-೨೯೯೨); ಸಮಯಕ್ಕಾಗದ ಅರ್ಥ ಸಹಸ್ರವಿದ್ದರೂ ವ್ಯರ್ಥ (ಗಾದೆ). ೩. [ಗಣಿತ] ಹಲವು ಅಂಕಿಗಳಿರುವ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಬಲಗಡೆಯಿಂದ ಎಡಗಡೆಗೆ ಎಣಿಸುವಾಗ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸ್ಥಾನ : ಏಕಂ ದಹಂ ಶತಂ ಸಹಸ್ರಂ . . . ಇಂತು ಚಪ್ಪೀಸಠಾಣವರೆ ಸಂಖ್ಯೆಯಕ್ಕುಂ (ಮಂಗರಾ.೧೦೫-೧೨).

ಸಹಸ್ರಾರು = ಅಮಿತವಾದ; ಅಸಂಖ್ಯಾತವಾದ: ಅಸ್ರಾಗ್ನಿ ಪೊತ್ತಿದ ಸಹಸ್ರಾರು ದೀವಿಗೆ ಸೊದರ್ಮ್ಮಾಲೆಗಳ್ ನರ್ತಿಸುವ ತಿಮಿರಕಾಳಿಯ ರಸನೆಗಳ ಹೋಲಿ ರಂಜಿಸಿದುವಲ್ಲಿ (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೮೫-೨೩೪೬); ಸುತ್ತಲೂ ನಾನಾಪಕ್ಷಿಗಳ ಸಹಸ್ರಾರು ಕಂಠಧ್ವನಿಗಳು ಕೇಳಿಸುತ್ತವೆ (ಮಲೆಟ. ೨). [ಸಂ.]

ಸಹಸ್ರಕ (ನಾ). ೧. ಸಾವಿರ; ಸಹಸ್ರ. ೨. = ಸಹಸ್ರ ೩ : ಏಕಂ ತು ಪ್ರಥಮಂ ಸ್ಥಾನಂ ದ್ವಿತೀಯಂ ದಶಸಂಜ್ಞಕಂ . . . ಚತುರ್ಥಂ ತು ಸಹಸ್ರಕಂ (ವ್ಯವಹಾ. ೮). [ಸಂ.]

ಸಹಸ್ರಕರ (ನಾ). ೧. ಅಸಂಖ್ಯಾತವಾದ ಕಿರಣಗಳು : ಮತ್ತಮತಿಮೈತ್ರಿಯುಂ ಸಹಸ್ರಕರಜ್ಯೋತಿಯುಂ . . . ಕರಮೊಪ್ಪೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೧೯ ವ). ೨. ಅಸಂಖ್ಯಾತವಾದ ಕಿರಣಗಳುಳ್ಳವನು; ಸೂರ್ಯ : ದಿವಮಂ ಧವಳಿಸಲಿರ್ದ ಸಹಸ್ರಕರ[ಪಾಠಾಂ. ಕಿರಣ]ನಂತೆ ಇರ್ದಪಂ (ನಂಬರ. ೪-೧೮). ೩. ಸಾವಿರಹಸ್ತಗಳನ್ನುಳ್ಳವನು : ಸಹಸ್ರನೇತ್ರನಾಗಳ್ ಸಹಸ್ರಕರನಾದಂ . . . ಎನೆ ವಿರಾಜಿಸಿತು ಹಸ್ತಪದವಿನ್ಯಾಸಂ (ಅಜಿಪು. ೫-೧೯). [ಸಂ.]

ಸಹಸ್ರಕಿರಣ (ನಾ). ೧. = ಸಹಸ್ರಕರ ೧ : ಸೂರ್ಯಕೋಟಿಪ್ರಭೆಯ ಬೆಳಗಿನ ಸಹಸ್ರ ಕಿರಣದ ಅಗ್ರಪಟಲದ ಬೆಳಗು ಕೂಡಲಸಂಗಯ್ಯನು (ಬಸವ. ೮೫೪). ೨. = ಸಹಸ್ರಕರ ೨ : ಅನಂತರಂ[ಸಂಪಾದಿತ] ಪಿತೃತರ್ಪಣನುಮಭಿವಂದಿತ ಸಹಸ್ರಕಿರಣನುಂ . . . ಆಗಿ ಕತಿಪಯಪದಂಗಳಂ ನಡೆದು (ಕಾದಂಪೂ. ೭೯). [ಸಂ.]

ಸಹಸ್ರಕೂಟ (ನಾ). ಅಸಂಖ್ಯವಾದ ಶಿಖರ : ಸಪ್ತತಳಪ್ರಾಸಾದದ ಮೇಗಿರ್ದರುಂ ದಿಶಾವಳೋಕನಂಗೆಯ್ಯುತ್ತಿರ್ಪನ್ನೆಗಂ ಸಹಸ್ರಕೂಟಾಕಾರಮಪ್ಪುದೊಂದು ಮುಗಿಲಂ ಕಂಡು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೧೯-೪); ಸಮಯಕ್ಕೆ ಪಂಚಶತವಧಿಕಮಾಗೆ ಸಮಯಿಸಿ ಸಹಸ್ರಕೂಟ ಸಹಸ್ರಾಸ್ರಮುಮಂ ಸಮಯಿಸಲಾರ್ಗಂ ಸಮಯಿಸಿದಳ್ ಸಮನೆ ದಾನಚಿಂತಾಮಣಿಯೊಳ್ (ಅಜಿಪು. ೧-೫೯). [ಸಂ.]

ಸಹಸ್ರಗುಣ (ನಾ). ಸಾವಿರಪಾಲು ; ಸಾವಿರದಷ್ಟು : ಪಾಯ್ವುವಿಮುಪ್ರತತಿಗಳಧಿಕಂ ತಚ್ಛರತತಿಯಿಂ ಗಣನೆಗೆ ಸಹಸ್ರಗುಣಮೆಂಬಿನೆಗಂ (ಜಗವಿ. ೧೨-೨೨). [ಸಂ.]

ಸಹಸ್ರಘ್ನಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ : ಸಹಸ್ರಘ್ನಿ . . . ಖೇಟಕ ಮುಂತಾದ ಶತ್ರುಜಯಾತ್ಮರಕ್ಷಾದಿಸಾಧನವಿಶೇಷಂಗಳಿಂದಲುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೬೩). [ಸಂ.]

ಸಹಸ್ರಜಿಹ್ವ (ನಾ). ಸಾವಿರ ನಾಲಿಗೆಯುಳ್ಳವನು : ವಜ್ರಾಯುಧಮಹೀಪಾಲನೊಳ್ ಸಹಸ್ರಜಿಹ್ವನಪ್ಪ ನಾಗರಾಜನನೆ ಪೋಲ್ತು ನುಡಿಯೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೨೬ ವ). [ಸಂ.]

ಸಹಸ್ರದಂಡ (ನಾ). ದಂಡನೆಯ ರೂಪದ ತೆರಿಗೆಯಿಂದ ಬರುವ ಆದಾಯ : ನಿಧಿನಿಧಾನನಿಕ್ಷೇಪ ಸಹಸ್ರದಣ್ಡಂ ಮೊದಲಾಗಿ ದುಷ್ಟನಿಗ್ರಹ ವಿಸಿಷ್ಟಪ್ರತಿಪಾಳನಂಗೆಯ್ದು ಸುಖದಿನಾಳುತ್ತಿರೆ (ಎಕ. XI, ಚಿತ್ರದು. ೪೯-೧೯; 947). [ಸಂ.]

ಸಹಸ್ರದಂಷ್ಟ್ರ (ನಾ). (ಸಾವಿರ ಹಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ) ಒಂದುಬಗೆಯ ಮೀನು; ಪಾಠೀನ: "ವ್ಯಸಾರಿಣಃ . . . ಸಹಸದಂಷ್ಟ್ರಃ, ಪಾಠೀನಃ- ಈ ೧೩ ಮೀನ್" (ಪಲಾಯು. ೧೦೮-೩೭). [ಸಂ.]

ಸಹಸ್ರದಲ, ಸಹಸ್ರದಳ (ನಾ). ೧. ಸಾವಿರದಳಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡುದು ; ತಾವರೆ : ಪೊಡವಿಯೊಳಗೆಂದುಂ ಪ್ರಭವಿಸದ ಗಿಡುವಿನೊಳು ಧವಿವಡೆದು ನವಕಂಬಡೆದ ನವ್ಯ ಸಹಸ್ರದಲ [ಪಾಠಾಂ. ಳ] ಶತದಳಮನರ್ಪಿಸುತ (ಬಸಪು. ೩೫-೧೩). **ಸಹಸ್ರದಳ**: ೨. [ಯೋಗ] ಶಿರಸ್ಸಿನ ಅಗ್ರಭಾಗದಲ್ಲಿರುವುದೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾದ, ಮಗುಚಿಟ್ಟ ತಾವರೆಯನ್ನು ಹೋಲುವ, ಆತ್ಮದ ಪೀಠಸ್ಥಾನವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುಹರ; ಶಿರಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಅಧೋಮುಖವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಹೇಳಲಾದ ಸಹಸ್ರದಳಕಮಲ : ಸಹಸ್ರದಳ ತ್ರಿದಳ ಏಕದಳ ಪದ್ಮತ್ರಯಂಗಳು (ವಿವೇಕ.೧೩೪). 'ಸಹಸ್ರದಳಕಮಲ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸಹಸ್ರದಳ 'ಸಹಸ್ರದಲ' ನೋ.

ಸಹಸ್ರದಳಕಮಲ (ನಾ). = ಸಹಸ್ರದಲ ೨ : ಸಂತತಂ ಬ್ರಹ್ಮರಂಧ್ರದ ಸಹಸ್ರಧಳಕಮಲಮಂತದರ ಕರ್ಣಿಕಾಮಧ್ಯ ಬಹ ಶಶಿಸೂರ್ಯಕಾಂತಿ ಪ್ರಜ್ವಲಿಪ ತದಾತ್ಮ ಜ್ಯೋತಿರ್ಲಿಂಗಮನುವಾ ಮನೋದೃಷ್ಟಿಯಾ ವೊಂದುಗೊಳಿಸುತ್ತ (ಸವಮೋ.೧೮-೩೦).

[ಸಂ.ಸಹಸ್ರದಲಕಮಲ]

ಸಹಸ್ರದೃಕ್ಕು (ನಾ). ಸಾವಿರ ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನುಳ್ಳವನು; ಇಂದ್ರ : " ಪುರುಹೂತಂ . . . ಸಹಸ್ರದೃಗ್ವೃದ್ಧಶ್ರವಂ . . . ಶಚಿಪಾಲನೆಂದರೆ ಶಕ್ರನಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೨-೧).

[ಸಂ. ಸಹಸ್ರದೃಶ್]

ಸಹಸ್ರನಯನ (ನಾ). = ಸಹಸ್ರದೃಕ್ಕು : ಅಂತು ಸಹಸ್ರನಯನಂ ಸುಖರಸನಿಮೀಲಿತ ನಯನನಾಗೆ (ಅಜಿಪು. ೪-೧೭ ವ). [ಸಂ.]

ಸಹಸ್ರನಾಮ (ನಾ). ೧. (ಯಾವುದಾದರೂ ದೇವತೆಯ) ಸಾವಿರ ಹೆಸರುಗಳು : ಲಲಿತಾಸಹಸ್ರನಾಮದಲ್ಲಿ ಏನು ಹೇಳಿದೆ, ಅಪ್ಪಯ್ಯ? (ಮನೋನಂ. ೧೫೪). ೨. ಸಹಸ್ರನಾಮಪೂಜೆ : ಅಮ್ಮನವರಿಗೆ ಕುಂಕುಮಾರ್ಚನೆ, ಸಹಸ್ರನಾಮ, ಅಷ್ಟೋತ್ತರಪೂಜೆ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಮಾಡಿ . . . ಹಾಡಲಾರಂಭಿಸಿದರು (ಹಂಗೀತ. ೧೯೮). ೩. (ಆಲಂ) ಬಯ್ಗುಳು; ನಿಂದೆ : ಸದ್ಯ ಅಷ್ಟಕ್ಕೆ ಏಟು ಹಾಕುವುದನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿ 'ಸಹಸ್ರನಾಮ' ಷುರುವು ಮಾಡಿದರು (ಸುವಸಂ. ೨೦). [ಸಂ. ಸಹಸ್ರನಾಮನ್]

ಸಹಸ್ರನಾಮಪೂಜೆ (ನಾ). ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ದೇವತೆಯ ಸಾವಿರ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸುತ್ತಾ (ಬಿಲ್ವ, ತುಳಸಿ, ಮಂಗಳದ್ರವ್ಯ ಅಥವಾ

ಯಾವುದಾದರೂ) ಸಾವಿರ ಹೂವುಗಳನ್ನು ಒಂದೊಂದು ಹೆಸರು ಹೇಳುವಾಗಲೂ ಅರ್ಪಿಸುತ್ತ ಮಾಡುವ ಪೂಜೆ, — ಅರ್ಚನೆ : ಬಳಿಕ ಶ್ರೀಕಂಠಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು . . . ಸಹಸ್ರನಾಮಪೂಜೆ ಮಾಡಿ, ಮಂಗಳಾರತಿ ಮಾಡಿ, ತೀರ್ಥ, ಪ್ರಸಾದ ಕೊಟ್ಟರು (ಹಂಗೀತ. ೨೦೭). [ಸಂ. ಸಹಸ್ರನಾಮಪೂಜಾ]

ಸಹಸ್ರನಾಮಾರ್ಚನೆ (ನಾ). = ಸಹಸ್ರನಾಮಪೂಜೆ : ದೇವಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ದೇವರಿಗೆ ಸಹಸ್ರನಾಮಾರ್ಚನೆ ಮಾಡಿಸಿಕೊಂಡು ಬಾ (ರೂಢಿ). [ಸಂ. ಸಹಸ್ರನಾಮಾರ್ಚನಾ]

ಸಹಸ್ರನಾಮಾವಳಿ (ನಾ). ೧. (ದೇವರ) ಸಾವಿರ ಹೆಸರುಗಳ ಸಮೂಹ : ಆ ವೃದ್ಧರು ದೇವರ ಸಹಸ್ರನಾಮಾವಳಿಯನ್ನು ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). ೨. (ಆಲಂ) ನಿಂದೆಯ ಮೊತ್ತ : ಒಬ್ಬೊಬ್ಬನಿಗೂ ಸಹಸ್ರನಾಮಾವಳಿಯನ್ನು ಹಚ್ಚಿದರು (ಹುಹೂ. ೩೪೧). [ಸಂ. ಸಹಸ್ರನಾಮಾವಲಿ]

ಸಹಸ್ರಪತ್ರ (ನಾ). ಸಾವಿರದಳಗಳನ್ನುಳ್ಳುದು; ತಾವರೆ : "ಸಹಸ್ರಪತ್ರಂ, ಶತಪತ್ರಂ . . . ಪಂಕಜಂ — ಈ ೧೭ ತಾವರೆ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೨-೫೭). [ಸಂ.]

ಸಹಸ್ರಪದಿ (ನಾ). ಸಾವಿರಕಾಲುಗಳಿರುವುದೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೀಟ; ಒನಕೆಬಂಡೆ ಹುಳು : ಸಹಸ್ರಪದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿಭಾಗಕ್ಕೂ ಎರಡು ಜೊತೆ ಒಟ್ಟು ಸುಮಾರು ೨೧೩ ಜೊತೆ ಕಾಲುಗಳುಂಟು (ಕೀಟಚ. ೧೫). [ಸಂ. ಸಹಸ್ರಪದೀ]

ಸಹಸ್ರಪಾದ (ನಾ). ೧. ಸಾವಿರ ಪಾದಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು; ವಿಷ್ಣು. ೨. ಸಾವಿರಕಿರಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು; ಸೂರ್ಯ. [ಸಂ.]

ಸಹಸ್ರಫಣ (ನಾ). ಸಾವಿರ ಹೆಡೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು; ವಾಸುಕಿ : ನಡೆಗಲ್ಲಂದುಂ ಬಣ್ಣಂ ಕೊಡೆ ನೆಗೆದವುದುರ್ವಿಯಂದು ವಾಸುಗಿ ಪಲವುಂ ಪೆಡೆಯಂ ಶಿಶು ನಡೆವೆಡೆಯೊಳ್ ಪಡೆದಾಂತು ಸಹಸ್ರಫಣನೆನಲ್ ಪೆಸರ್ವಡೆದಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೩-೧೨೯). [ಸಂ.]

ಸಹಸ್ರಫಳ (ನಾ). ಅಮಿತವಾದ ಫಲ,— ಫಲಿತಾಂಶ : ಪರಮಕಲ್ಯಾಣಾಭ್ಯುದಯಸಹಸ್ರಫಳಭೋಗಭಾಗಿನೀದ್ವಿತೀಯಲಕ್ಷ್ಮೀಸಮಾನೆಯರಪ್ಪ . . . ಮೈಲಲದೇವಿಯರು (ಎಕ. VI (R), ಪಾಂಡವ. ೪೨-೧೦; ?). [ಸಂ. ಸಹಸ್ರಫಲ]

ಸಹಸ್ರಬಾಹು (ನಾ). ೧. ಸಾವಿರ ತೋಳುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು ; ಸಾವಿರ ಬಾಹುಗಳುಳ್ಳವನು. ೨. ಶಿವ. ೩. ಕಾರ್ತವೀರ್ಯ. ೪. ಬಲಿಯ ಮಗ ; ಬಾಣಾಸುರ. ೫. ವಿಷ್ಣು. [ಸಂ.]

ಸಹಸ್ರಭುಜ (ನಾ). ಸಾವಿರತೋಳುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು; ಕಾರ್ತವೀರ್ಯ : ತಜ್ಜಿದ್ದ ಸಹಸ್ರಭುಜನಂ . . . ಪರಶುರಾಮಾಕಾರದಿಂದಚ್ಯುತಾ(ಜಗವಿ.೧-೬೦). [ಸಂ.]

ಸಹಸ್ರಮಡಿ (ನಾ). ೧. ಸಾವಿರಪಟ್ಟು ; ಸಾವಿರಪಾಲು : ಸುರರಾಜನ ಸತಿಗೆ . . . ಸಹಸ್ರಮಡಿ ಮಿಗಿಲೆನಿಪಳ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೧-೧೧). ೨. ಸಾವಿರಪಾಲು ಮಿಗಿಲಾದುದು: ಅದಂ ಬಗೆವೊಡವರಿಂ ನೀವೆಮಗೆ ಸಹಸ್ರಮಡಿಯಪ್ಪುದಜೆಂ ನಿಮಗೆ ಮಾಡಿದ ದಾನಮುಂ ಪಾಲುಕ್ಕಿಮ್ಮಡಿಸುವಂತಿಮ್ಮಡಿಯುಕ್ಕುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೨೭). [ಸಹಸ್ರ + ಮಡಿ₂]

ಸಹಸ್ರಮೌಳಿ (ನಾ). ಸಾವಿರತಲೆಗಳನ್ನುಳ್ಳವನು ; ವಿಷ್ಣು. [ಸಂ.]

ಸಹಸ್ರಲೋಚನ (ನಾ). ೧. ಸಾವಿರಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು : ಪರಮನ ನಿರತಿಶಯಾಂಗಸ್ವರೂಪಮಂ ನೆಱೆಯೆ ನೋಡಲ್ . . . ಸುರೇಂದ್ರನುಂ ಗಡ ಸಹಸ್ರಲೋಚನನಾದಂ (ಆದಿಪು. ೭-೧೧೭). ೨. = ಸಹಸ್ರದೃಕ್ಕು : ಅನ್ನೆಗಂ ದ್ವಿತೀಯತೀರ್ಥಕರದಿನಕರೋದಯನಿವೇದಕಮಪ್ಪ ನಿಜಾಸನಕಂಪದಿಂ ಸಮುತ್ಪನ್ನಾವಧಿಬೋಧವಿಲೋಚನಂ ಸಹಸ್ರಲೋಚನನಱಿದು (ಅಜಿಪು. ೪-೭ ವ) ; ಅಂತು ಸಹಸ್ರಲೋಚನಂ . . . ಸಹಸ್ರಪತ್ರಾಯತನೇತ್ರನಂ ನೋಡಿ (ಜಗವಿ. ೪-೧೨೦ ವ). [ಸಂ.]

ಸಹಸ್ರವೀರ್ಯೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು; ಗರಿಕೆ : "ದೂರ್ವಾ, ಶತಪರ್ವಿಕಾ, ಸಹಸ್ರವೀರ್ಯಾ . . . ಅನಂತಾ - ೬ ಗರಿಕೆಹುಲ್ಲಿನ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೪೯). [ಸಂ. ಸಹಸ್ರವೀರ್ಯಾ]

ಸಹಸ್ರವೇದಿನಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿದ್ರವ್ಯ : ಈ ಘುಟಿಕೆ ಭಾವಿಸಲನರ್ಘ್ಯಮಕ್ಕುಂ ವಿನುತಂ ಸಹಸ್ರವೇದಿನಿಯೆಂದು ಭಕ್ತಿಯಿಂದನಘವೇಮಯ್ಯಂಗೆ ನಲಿಯುತಾ ಸಿದ್ಧನತಿವಿನಯದಿಂದಿತ್ತನಾ ಘುಟಿಕೆಯಂ (ಆರಾಚ. ೨-೧೩-೧೧). [ಸಂ. ಸಹಸ್ರವೇದಿನೀ]

ಸಹಸ್ರವೇಧಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಪುಲ್ಲಂಪುರುಚೆ : "ಸಹಸ್ರವೇಧೀ, ಚುಕ್ರಃ, ಅಮ್ಲವೇತಸಃ, ಶತವೇಧೀ - ೪ ಹುಳಿಹಚ್ಚೆ ಹೆಸರು, ಬಚ್ಚಲು ಹುಣಸೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೪೪). ೨. ಇಂಗು; ಹಿಂಗು : "ಸಹಸ್ರವೇಧಿ, ಜತುಕಂ . . . ರಾಮಠಂ - ೫ ಹಿಂಗು. ಇಂಗಿನ ಪೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೮೫); ಯಷ್ಟಿಮಧುಕ, ಏಲಕ್ಕಿ, ತವಕ್ಷೀರ, ಸಹಸ್ರವೇದಿEಧಿ3 . . . ತುರುಚನ ಬೇರಿನ ತಿಗುಡು ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮತೂಕದಲ್ಲಿ ಚೂರ್ಣಿಸಿ (ಸಕವ್ಯ. ೮೭). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬೆತ್ತ ; ನೀರುಹಬ್ಬೆ. [ಸಂ. ಸಹಸ್ರವೇಧಿನ್]

ಸಹಸ್ರಶೀರ್ಷ (ನಾ). ಸಾವಿರತಲೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು; ಪರಮಾತ್ಮ : ಸಹಸ್ರಶೀರ್ಷನಾದಿಪುರುಷನು ವೇದಪುರುಷನೊಬ್ಬ ಪುರುಷನು (ಬಸವ. ೯೫೫); ವಿನುತಿಸುತ್ತ ಸಹಸ್ರಶೀರ್ಷಾ ಎನಲು ಸಾವಿರತಲೆಗಳೆಸೆವಾತನ ತಲೆಯ ತಾ ನಿನ್ನ ತಲೆಯದು (ಬಸಪು. ೩೪-೬೦). [ಸಂ.]

ಸಹಸ್ರಾಂತಿಕ (ಗು). ಸಾವಿರವರ್ಷಗಳ ನಂತರದ : ಭಾಸ್ಕರನನ್ನಿಪಣ್ಣಿತಪತಿಗಳುಂ ಸಹಸ್ರಾಂತಿಕಶಕಕಾಳಯುಕ್ತಾಬ್ದಮಧುಮಾಸಾವಸಾನದೊಳು . . . ಇನ್ನ ಪುರಾತಿಥಿಗಳಾದರು (ಸೌಇ. XX , ೫೨-೩೯; 1077). [ಸಂ.]

ಸಹಸ್ರಾಂಬಕ (ನಾ). ಸಾವಿರಕಣ್ಣುಗಳನ್ನುಳ್ಳವನು; ಇಂದ್ರ : ಸಹಸ್ರಾಂಬಕಸೇವಿತ ಮುಕ್ತಿವಧುವನೆಂದುಂ ಕೂಡಂ (ಜನಾಲಿ. ೧೩-೧೩). [ಸಂ.]

ಸಹಸ್ರಾಂಬಕಸೂನು (ನಾ). ಇಂದ್ರನ ಮಗ; ಅರ್ಜುನ : ಸಹಸ್ರಾಂಬಕಸೂನುಗಾದುದು ಮನೋರಥಸಿದ್ಧಿಭವಂ ಮಹೋತ್ಸವಂ (ಕಬಶಂ. ೫-೫೩). [ಸಂ.]

ಸಹಸ್ರಾಂಶು (ನಾ). ೧. = ಸಹಸ್ರಕರ ೨ : "ರವಿ ಮಾರ್ತಂಡಂ . . . ಸಹಸ್ರಾಂಶು . . . ತರಣಿ ಸಪ್ತಾಶ್ವನಾದಿತ್ಯನಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೧-೬೪). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: "ಪಿಲು ಸಹಸ್ರಾಂಶು[ಪಾಠಾಂ. ಸಹಸ್ರಾಂಗಿ, ಸಹಸ್ರಾಂಶಿ]ವೆನಲುಗುನಿ" (ಮಂಗರಾ. ೪೪-೪೪). [ಸಂ.]

ಸಹಸ್ರಾಕ್ಷ (ನಾ). ೧. ಸಾವಿರಕಣ್ಣುಗಳನ್ನುಳ್ಳವನು : ಸಹಸ್ರಾಕ್ಷನಾದ ಇಂದ್ರನು ಗೌತಮಶಾಪವನ್ನು ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹಿತಕರವೆಂದು ಭಾವಿಸಿದನು (ತುಳಸೀ. ೯೫). ೨. = ಸಹಸ್ರಾಂಬಕ : ಅಗಳ್ ಸಹಸ್ರಾಕ್ಷಂ . . . ದುಗ್ಧಾರ್ಣವಸಾರಕ್ಷೀರದಿಂದಂ ಮಿಸಿಸೆ ಭವದವಜ್ವಾಳನಂ ಬಾಳನಂ (ಅಜಿಪು. ೪-೫೩ ವ); ವೀರಭದ್ರಾದಿ ಗಣನಿಕರಮಂ ದೈತ್ಯಾರಿ ಸಾರಸೋದ್ಭವ ಸಹಸ್ರಾಕ್ಷಾದಿ ನಿರ್ಜರರುಮಾರಯಲ್ . . . ಹಾರೈಸಿಕೊಳುತಿರ್ಪರ್ (ಆರಾಚ. ೧-೫-೬೯). ೩. ಪರಮಾತ್ಮ; ದೇವರು : ನಿಂದುದಯ್ ವಿಶ್ವಧರ್ಮಸಹಸ್ರಾಕ್ಷಸಾಕ್ಷಿಯೆಂಬಂತೆವೋಲ್ ನಾಕಚುಂಬಿತಮಶ್ಮ ಮೂಕದ ಮೂಕರಾತ್ರಿ! (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೦೦-೪೧೫). [ಸಂ.]

ಸಹಸ್ರಾಗಮ (ನಾ). ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಬಗೆಯ ಶೈವಾಗಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಮತ್ತಮಾ ಸಿದ್ಧಾಂತಭೇದಂಗಳಾವುವೆಂದೊಡೆ ಕಾಮಿಕಾಗಮ ಯೋಗಜಾಗಮ . . . ಸಹಸ್ರಾಗಮ . . . ವಾತೂಲಾಗಮವೆಂಬವೇ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ದಿವ್ಯಾಗಮಂಗಳಕ್ಕುಂ (ವಿವೇಕ. ೬೨). 'ದೀಪ್ತ' ಪಠಾ. [ಸಂ.]

ಸಹಸ್ರಾರ (ಗು). ೧. (ಚಕ್ರಾಯುಧದಲ್ಲಿ) ಸಾವಿರಮೊನೆಗಳನ್ನುಳ್ಳ; ಸಾವಿರ ಮೊನಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ : ಸಹಸ್ರದಿನಕರಕರಸ್ಪರ್ಧಿ ಸಹಸ್ರಾರಧರ್ಮಚಕ್ರರತ್ನಪುರಸ್ಸರನುಮಾಗಿ (ಆದಿಪು. ೧೧-೭೭ ವ). (ನಾ). ೨. ಸಾವಿರಮೊನೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು : ದಿವಮೆಂತಂತೆ ಶತಾರಮಗ್ರಿಮಸಹಸ್ರಾರಂ ಸಹಸ್ರಾರಮಪ್ಪವಿಲಕ್ಷ್ಯಂ . . . ಬಂದುದಿಂದು ವಿಯಚ್ಚಕ್ರದಿನಸ್ತ್ರಶಾಲೆಗೆ ಮಹಾಚಕ್ರಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೧೧೫). ೩. = ಸಹಸ್ರದಲ ೨ : ಪ್ರಾಣಾಯಾಮವಿಧಿಗೆ . . . ಸಹಸ್ರಾರಸಮ್ಮಿತವಾಗಿಪ್ಪ ಪಿಂಡಾಂಡದೊಳು (ವಿವೇಕ. ೧೫೧); ಷಟ್ಚಕ್ರದಗ್ರದ ಸಹಸ್ರಾರವೋ? (ಅನಿಕೇ. ೯-೧೭). ೪. [ಜೈನ] ಹದಿನಾರು ಬಗೆಯ ಸ್ವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ

ಒಂದು; ಷೋಡಶಕಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಸೌಧರ್ಮ . . . ಸಹಸ್ರಾರ ಆನತ ಪ್ರಾಣತಾರಣಾಚ್ಯುತಮಂಬ ಪದಿನಾಱುಂ ಕಲ್ಪಂಗಳೊಳಂ . . . ಪುಟ್ಟಿ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೯೭-೨೭). [ಸಂ.]

ಸಹಸ್ರಾರಕಲ್ಪ (ನಾ). = ಸಹಸ್ರಾರ ೪ : ತಾನುಂ ಪದ್ಮಾವತಿಕಾಂತಿಯರ ಸಾರ ಆಚಾಮ್ಲವರ್ಧನಮಂ ನೋಂತು ಸಹಸ್ರಾರಕಲ್ಪದೊಳ್ದೇವಿಯಾಗಿ (ಚಾವುಂಪು. ೬೨೭); ಓರಂತೆ ತೊಳಗಿ ಪೊಳೆವ ಶತಾರ ಸಹಸ್ರಾರಕಲ್ಪಯುಗಂಗಳ್ ಶೋಭಾರಮಣೀಯಂಗಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೬೭). [ಸಂ.]

ಸಹಸ್ರಿ (ನಾ). ೧. ಸಾವಿರವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು; ಸಾವಿರದಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು. ೨. ಸಾವಿರ ಜನರ ಗುಂಪು. ೩. ಸಾವಿರಮಂದಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪಡೆಯ ಅಧಿಪತಿ : "ಸಾಹಸ್ರ, ಸಹಸ್ರಿ - ೨ . . . ಯಾರು ಸಾವಿರದ ಲಕ್ಷವುಳ್ಳ ಸ್ಕಂದದಿಂದ ಬಲವುಳ್ಳವರೋ ಅಂತವರ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತ. ೨೫೩). [ಸಂ. ಸಹಸ್ರಿನ್]

ಸಹಸ್ರೋಸ್ರ (ನಾ). ಅಸಂಖ್ಯಾತವಾದ ಕಿರಣಗಳುಳ್ಳವನು; ಸೂರ್ಯ : ಆಗಸದಿಂದುಗ್ರತ್ವಮಂ ಬಿಟ್ಟವನಿಪತಿಯನಾಶ್ವಾಸಿಸಲ್ ಬಂದಪಂ ತಾನೆ ಸಹಸ್ರೋಸ್ರಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೨೦). [ಸಂ.]

ಸಹಹೇತುಕ (ನಾ). ಕಾರಣದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು; ಕಾರಣಸಹಿತವಾದುದು : ಹೇತುಮದಾಖ್ಯಾನಂ ಸಹಹೇತುಕಮದು ಹೇತುವಂಬಲಂಕೃತಿಯಕ್ಕುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೨೫). [ಸಂ.]

ಸಹಾ (ಅ). ಕೂಡ; ಕೂಡೆ; ಸಹ : ಯಿದಕೆ ಸಹಾ ಕೊಡಬೇಕೆಂದು (ಎಕ. VI. ಶರೀಕೆ. ೨೨-೨೨; 1681); ಕುದುರೆ ೫೦೦ ಪ್ಯಾದೆ ೬೫೦ ಸಹಾ ಭರ್ತಿಮಾಡಿ (ಕೃದರ. ೨೧); ಇಂಥವರು ಸಹಾ ನಮಗೆ ಪತ್ರದ್ವಾರ ತಿಳಿಸಿದ್ದಲ್ಲಿ (ಮುಂಜಾ. ೨ ಅಂತ). [< ಸಹ]

ಸಹಾಧ್ಯಾಯಿ (ನಾ). = ಸಹಪಾಠಿ : "ಸಹಪಾಠಿ, ಸಹಾಧ್ಯಾಯಿ" (Classmate. ಪತ್ರಿಕಾ. ೧೭). [ಸಂ. ಸಹಾಧ್ಯಾಯಿನ್]

ಸಹಾನುಭೂತಿ (ನಾ). ಅನುಕಂಪೆ; ದಯೆ : ನಿಮಗೆ ಹಂಗಸರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಒಂದಿಷ್ಟಾದರೂ ಸಹಾನುಭೂತಿಯಿಲ್ಲ! (ಹುಚ್ಚುಪೂ. ೧೮); ಅವನನ್ನು ಸಹಾನುಭೂತಿಯಿಂದ ನೀವು ನೋಡುತ್ತಿಲ್ಲವೆಂದು ನನ್ನ ಗ್ರಹಿಕೆಯಾಗಿದೆ (ರಂಗಿರಾ. ೧೨೭). [ಸಂ.]

ಸಹಾಯ (ನಾ). ೧. ಸಹಚರ; ಸಂಗಡಿಗ; ಸ್ನೇಹಿತ : ಪಾಲಿಸವೇಟ್ಟುಮನ್ನಯ ಸಹಾಯನ ಜೀವಮಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೬೨೦). ೨. ಅನುಯಾಯಿ; ಅನುಚರ; ಸಹಾಯಕ : ದಮಿತಾರಿ ನಿರ್ಗುಣನಪ್ಪ ಸಹಾಯನಂ ಬಿಸುಟ್ಟಂತೆ ಬಿಲ್ಲಂ ಬಿಸುಟು (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೪೮ ವ). ೩. ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಒದಗುವಿಕೆ; ನೆರವು; ಒತ್ತಾಸೆ : "ಸಹಾಯಕೆ ಪೆಸರು ಕೆಲಚು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೫೮); ಯಜಮಾನನು ತನ್ನ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಇತರರ ಸಹಾಯವನ್ನು ಕೇಳುವ ತನಕ ನಮಗೆ ಕೇಡು ಇರಲಿಲ್ಲ (ನೀತಿಬೋ. VIII. ೭). [ಸಂ.]

ಸಹಾಯಕ (ಗು). ೧. ನೆರವಾಗುವ; ಪೂರಕವಾಗುವ : "ಜಿಲ್ಲಾನ್ಯಾಯಾಧೀಶರು" ಎಂಬ ಪದಗಳ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ . . . ಸಹಾಯಕಸತ್ರನ್ಯಾಯಾಧೀಶರೂ ಸೇರಿರುತ್ತಾರ (ಭಾಧಾನ. ೧೨೫). (ನಾ). ೨. ನೆರವು ನೀಡುವ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಒತ್ತಾಸೆ ಕೊಡುವ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಇರಿವನೊಳಂಬದಿಲೀಪನು ಕಡೆಯವರಗೂ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟಕೃಷ್ಣನ ಸಹಾಯಕನಾಗಿದ್ದನು (ನೊಳಂಬ. ೪೨). ೩. ನೆರವು ನೀಡುವಂಥದು; ಪೂರಕವಾದುದು : ಕೀಟಗಳ ಬೆಳವಣಿಗೆಗೆ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕರಗುವ ಅನ್ನಾಂಗಗಳು ಬೇಕು ; ಅವು ಜೀವದ್ರವ್ಯದ ಪರಿಣಾಮಕ್ಕೆ ಸಹಾಯಕ (ಕೀಟಜ. ೫೦). [ಸಂ.]

ಸಹಾಯದ್ರವ್ಯ (ನಾ). ಜನೋಪಯುಕ್ತವಾದ ಉದ್ಯಮ, ಸಂಸ್ಥೆ ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ವೆಚ್ಚಕ್ಕಾಗಿ ಖಾಸಗಿ ವ್ಯಕ್ತಿ, ಸಂಸ್ಥೆ ಅಥವಾ ಸರ್ಕಾರವು ಕೊಡುವ ಹಣ : ವರ್ಷಂಪ್ರತಿ ಇಷ್ಟು ಸಹಾಯದ್ರವ್ಯವನ್ನು (Grant-in-aid) ಕೊಡುತ್ತೇವೆಂದು ವಾಗ್ದಾನ ಮಾಡಿ ಅಲ್ಲಿನ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡಬಹುದು (ಹನಪ್ರ. ೨೩೭). [ಸಂ.]

ಸಹಾಯಧನ (ನಾ). = ಸಹಾಯದ್ರವ್ಯ : ಸಹಾಯಧನವನ್ನು ಯಾವುದಾದರೂ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಒಂದು ರಾಷ್ಟ್ರವು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರೆ . . . ತಿಳಿಸಬೇಕು (ಅಂತಸಂ. ೧೭೭). [ಸಂ.]

ಸಹಾಯಾರ್ಥ (ನಾ). ಬಡಬಗ್ಗರಿಗೆ , ದೀನರಿಗೆ ನೆರವು ನೀಡುವ ಉದ್ದೇಶವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು : ಕೈಯಿಂದ ಕೊಡುವುದಲ್ಲದ 'ಸಹಾಯಾರ್ಥ' ನಾಟಕಗಳನ್ನಾಡಿ . . . ಎಂಬತ್ತುತೊಂಬತ್ತುಸಾವಿರರೂಪಾಯಿಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು (ರಂಗಸಾ. ೧೮೭); 'ಸಹಾಯಾರ್ಥ', 'ಧರ್ಮಾರ್ಥ' - ಇವೆಲ್ಲಾ 'ಭಿಕ್ಷೆ' ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳೇನೋ (ಹುಚ್ಚುಪೂ. ೧೩). 'ಧರ್ಮಾರ್ಥ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಸಹಾಯಾರ್ಥಂ]

ಸಹಾಯಿ (ನಾ). ೧. ಸಹಾಯ ಮಾಡುವವನು; ನೆರವು ನೀಡುವವನು : ದಯದಿಂದ ಬಿಟ್ಟು ಧರ್ಮವಿಲ್ಲ ವಿಚಾರದಿಂದ ಬಿಟ್ಟು ಸಹಾಯಿಗಳಿಲ್ಲ (ಸಮಾವ. ೧-೨); ಭಕ್ತಸಹಾಯಿಯುಂ ಶಿವಧರ್ಮಕೀರ್ತಿವಿಧೇಯನಂ ತನ್ನಿ (ಬಸವು. ೫೮-೪೯). ೨. ಮೈತ್ರಿಯ ಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು; ಸ್ನೇಹಿತ : ಜಗದೇಕಶರಣನ ಮನೆಗೆ ಬಸವಂ ಭಕ್ತಲೋಕದೊಡನೆ ಸಹಾಯಿಗಳಾಗೆ ನಡೆತಂದು (ಬಸವು. ೬೦-೬೨). [ಸಂ. ಸಹಾಯಿನ್]

ಸಹಾಯಿಗ (ನಾ). = ಸಹಾಯಿ ೧ : ಸಂತತಪಾಪಸಹಾಯಿಗನನಶ್ರಾಂತದುರಹಂಕಾರಯುತನಂ . . . ಎನ್ನಂ ಸಲಹು (ಬಸವು. ೨೨-೫೦). [ಸಹಾಯ + -ಇಗ]

ಸಹಿ, ಸ್ಹೈ$_1$ (ನಾ). ೧. (ಒಪ್ಪಿಗೆಯ ಸೂಚಕವಾದ) ಸ್ವಹಸ್ತಾಕ್ಷರ; (ಅಂಗೀಕಾರಸೂಚಕವಾದ) ರುಜು,— ದಸ್ಕತ್ತು : ಶಂಕರನಾರಾಯಣಯ್ಯ ಎಂದು ಇಂಗ್ಲೀಷಿನಲ್ಲಿ ಸಹಿಯಾಯಿತು (ರಂಗವ. ೬೫); ಮಾಟಂಗಿನ ವಿನಂತಿಪತ್ರ ನೋಡಿದ ಬಗ್ಗೆ ಸಹಿ ಕೂಡ ಮಾಡಲಿಲ್ಲವಂತೆ (ಬದುಜ. ೧೫೪). ೨. ಯಥಾರ್ಥವಾದುದು; ನಿಜವಾದುದು : ಅವನು ವಹಿಸಿರ್ಪ ಮೂಜೀವರೆಹಗಾದರಂಬಿರವ ಸಹಿಯೆಂಬ ಮಾಳ್ಕೆಯಿಂದೊಪ್ಪುದನಲು (ಮನೋವಿ. ೬-೧೨); ಬಹುದಿನದಲಿ ಇದ್ದ ಭವರೋಗ ಹಿಂಗಿತು ಸಹಿ ವಿಷ್ಣು ವಿಜಯವಿಠ್ಠಲವೈದ್ಯನಿಂದಲಿ (ಮೋಕ್ಷದೀ. ೮-೮). **ಸ್ಹೈ**$_2$: ೧. ರಾಜರು ತಮ್ಮ ಸಂಸ್ಥಾನದ ರಾಜಮೋಹರವನ್ನೂ ಒತ್ತಿ ತಮ್ಮ ಹೆಸರ ಸ್ಹೈಹಾಕಿ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೧೯).

ಸಹಿ ಮಾಡು = ೧. ರುಜು ಹಾಕು; ಸ್ವಹಸ್ತಾಕ್ಷರವನ್ನು ಹಾಕು; ದಸ್ಕತ್ತು ಹಾಕು : ಇದರ ಮೇಲೆ ಪುಸ್ತಕದ ಹೆಸರು ಬರೆದು ತಮ್ಮ ಸಹಿ ಮಾಡಿರಿ (ಆಪೋಲೀ. ೧೫೦). ೨. ನಿಜಮಾಡು; ದಿಟವಾಗಿಸು : ನೀವಿಂತಿಂತು ಸಹಿ ಮಾಡಿ ತೋರ್ಪ ಸಂಬಂಧದಿಂದೆ ಮಹದ ವಿಸ್ತರವು ಸನ್ನಿಹಿತವೆಂದಜೀದೆ (ಮನೋವಿ.೨-೩೪).

[← ಅರ. ಪಾರ. ಸಹೀಹ್; ಹಿಂ. ಸಹೀ; ಮರಾ. ಸಹೀ, ಸಹಿ]

ಸಹಿತ$_1$ (ಗು). ೧. ಸೇರಿದ; ಕೂಡಿದ. (ನಾ). ೨. ಹಿತದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು; ಒಳಿತಾದುದು : ಸತ್ಯವಲ್ಲದುದನ್ನೂ, ಸಹಿತವಲ್ಲದುದನ್ನೂ, ಸಾಹಿತ್ಯವೆಂದು ಕರೆಯುವುದಾದರೂ ಹೇಗೆ ? (ಸವಿತಾ. III . ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ). ೩. ಸಮೇತವಾದುದು; ಕೂಡಿದುದು : ಅಂಗಲಿಂಗಸಹಿತ [ಪಾಠಾಂ. ಸನ್ನಿಹಿತ] ವಾಗಿ ಬಂದರ ಸಂಗ ನೀನೆಂದು ಮತ್ತೆ ಮನದಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹ ಹೊಳೆದರೆ ಬೆಂದೆನಲ್ಲಾ ನಾನು (ಬಸವ. ೪೦೩). ೪. [ಗಣಿತ] ಕೂಡುವುದು; ಸಂಕಲನ : "ಯುತಮನ್ವಿತಂ . . . ಸಹಿತಮೆನಲು ಕೂಡಲ್ಕೆ ನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೦-೧೮); ಯುತಂ . . . ಸಹಿತಂ, ಕೂಡು, ಬತಂ ಇಂತಿನಿತುಂ ಕೂಡೂದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು (ವ್ಯವಹಾ. ೧೧). [ಸಂ.]

ಸಹಿತ$_2$ (ಅ). ಸಮೇತವಾಗಿ; ಒಡನೆ : ದೇವಸಹಿತ ಭಕ್ತ ಮನೆಗೆ ಬಂದರ ಕಾಯಕವಾವುದೆಂದು ಬೆಸಗೊಂಡರೆ ನಿಮ್ಮಾಣೆ (ಬಸವ. ೪೫೨); ರಾಯರಾಜಶಿರೋಮಣಿಯ ಕಟಕಾಯ ಬಿಟ್ಟುದು ಬಳಿಕ ಕೊಟ್ಟಿಗೆ ಲಾಯ ಗುಡಿ ಗೂಡಾರ ಸಹಿತ ಪುರೋಪಕಂಠದಲಿ (ತೊರರಾ. ೧-೬-೧೨). [< ಸಹಿತ$_1$]

ಸಹಿತಂ (ಅ). = ಸಹಿತ$_2$: ಸಾಸಿರ್ವರುಂ ಅಱುನೂರ್ವರುಂ ಸಹಿತಂ . . . ಕಾಸಂಪಳ್ಳಿಯಾ ಸಮಭಾಗಮಾನ್ . . . ಕೊಟ್ಟರ್ (ಎಕ. XXI. ೧೭೮-೭; ಸು. ೬ನೆಯ ಶತ); ಮಹಿಳಾಸಹಿತಂ ವಾಹನಸಹಿತಂ ಸಂಗೀತಸಹಿತಮತಿಶುದ್ಧಮನಸ್ಸಹಿತಂ ನಿಜವಿವಿಧಾಯುಧಸಹಿತಂ ನಿಲವೇಟ್ಟ ನೆಲಯೊಳಿರೆ ದಿಗಧೀಶರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೬೨). [ಸಂ.]

ಸಹಿರಣ್ಯ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಸಮೇತವಾದುದು; ಬಂಗಾರದ ಸಹಿತವಾದುದು : ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿವೃತ್ತಿಗಳನು ಸಹಿರಣ್ಯವಾಗಿ ಧಾರಾಪೂರ್ವಕಂ ಕೊಟ್ಟ ಕ್ರಮ (ಸೌಇಇ. XV. ೧೮೭-೧೧; 1248). [ಸಂ.]

ಸಹಿಷ್ಣು (ನಾ). ತಾಳ್ಮೆಯುಳ್ಳವನು; ಸೈರಣೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು : ನೀವುಂ ಸಹಿಷ್ಣುವಾಗಿ ಪಗೆಯಂ ಬಗೆಯೊಳ ಕಾದಿ ಕೊಲ್ಲುದು (ಪಂಪಭಾ. ೨೦೯-೨೩); ಸ್ವರಿಸನ್ನಯ ಛಾಯವನು ಘೋರಪ್ರಹಾರಸಹಿಷ್ಣು ಗಡ ನೀನು (ಜಗನ್ನಾಥ. ೭-೨೩). [ಸಂ.]

ಸಹಿಷ್ಣುತೆ (ನಾ). ತಾಳ್ಮೆ; ಸೈರಣೆ : "ಮರ್ಷಃ . . . ಕ್ಷಾಂತಿಃ, ಸಹಿಷ್ಣುತಾ – ಈ ೫ ಸೈರಣೆ" (ಹಲಾಯು. ೧೨೦-೪೦); ನಿಜಕ್ಕೂ ಸತ್ಯ, ಪ್ರೇಮ . . . ಸಹಿಷ್ಣುತೆ, ದಯೆ, ಮಮತೆ - ಇವೇ ಮಾನವಧರ್ಮದ ಮೂಲತತ್ತ್ವಗಳು (ಧರ್ಮಸಾ. ೩). [ಸಂ. ಸಹಿಷ್ಣುತಾ]

ಸಹಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸೈರಿಸು; ತಾಳು : ಸಹಿಸಲಸಹ್ಯಮಪ್ಪ ಮದನಜ್ವರವೇಗದೆ . . . ಕಿಡೆದು ಪೊಂದಿದನಾ ಯಿಳಿಯಲ್ಲಚೇತನಂ (ಕಾದಂಬ. ೫೭೫); ನೀರು ನೆಳಲಿಲ್ಲ ತನುತಾಪಮಿಂಬಾದುದಿದ ಸಹಿಸಲಳವಲ್ಲ (ವಂಕಾರಾ. ೫-೨-೧೬). [ಸಹನ + - ಇಸು]

ಸಹೃದಯ (ಗು). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಮನಸ್ಸಿನ; ಸಹಾನುಭೂತಿಯುಳ್ಳ; ಅಂತಃಕರಣವುಳ್ಳ. ೨. ಹೃತ್ಪೂರ್ವಕವಾದ; ಮನಃಪೂರ್ವಕವಾದ. ೩. ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆಯುಳ್ಳ; ಪ್ರಾಜ್ಞತೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ. (ನಾ). ೪. ಸಹಾನುಭೂತಿಯುಳ್ಳವನು : ನಿನ್ನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ನೋವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ವಿಷಯ ನನಗೂ ಒಂದಲ್ಲ ಒಂದು ವಿಧವಾಗಿ ನೋವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿಯೆ ಮಾಡುವುದು . . . ಪತಿಯು ಸಹೃದಯನಲ್ಲವೆ? (ಶಾಂತಲಾ. ೨೮೫). ೫. ಶುದ್ಧಹೃದಯವುಳ್ಳವನು; ಪ್ರಾಮಾಣಿಕ : "ಚಿದ್ರೂಪಃ, ಸಹೃದಯಃ – ಈ ೨ ಲೇಸಪ್ಪ ಮನದವಂ" (ಹಲಾಯು. ೬೧-೨೧೮). ೬. ಪ್ರಾಜ್ಞ; ವಿದ್ವಾಂಸ. ೭. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ರಸಗ್ರಾಹಿಯಾದ ಓದುಗ; ಕಾವ್ಯರಸಜ್ಞ; "(ಕವಿಹೃದಯಕ್ಕೆ) ಸಮಾನವಾದ ಹೃದಯವುಳ್ಳವನೇ ಸಹೃದಯ" (ಭಾರಮೀ. ೨೨೦) : ನಿರಂತರವಾಗಿ ಕಾವ್ಯದ ಅನುಶೀಲನೆಯಿಂದ ಮಾನಸದರ್ಪಣವು ನಿರ್ಮಲವಾಗಿರಬೇಕು; ವರ್ಣನೀಯವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತನ್ಮಯೀಭಾವ ಆಗುವಂತಹ ಯೋಗ್ಯತೆಯಿರಬೇಕು, ಹೃದಯಸಂವಾದ ಸಹಜವಾಗಿರಬೇಕು – ಹೀಗೆ ಯಾರಿರುವರೋ ಅವರೇ ಸಹೃದಯರು (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೧೦ ಅಡಿ); ಭಗವಂತನೆ ಕವಿ, ಸಹೃದಯ ನಾಂ! (ಅನೀ. ೩೦-೨). [ಸಂ.]

ಸಹೃದಯತೆ (ನಾ). ೧. ಅಂತಃಕರಣ; ಸಹಾನುಭೂತಿ : ಸಹೃದಯತೆಯೂ ಅವಶ್ಯಕವೆಂಬುದನ್ನು ನೆನಪಿನಲ್ಲಿಡಬೇಕು (ಶಿಕ್ಷದ. ೩೯). ೨. ರಸಗ್ರಾಹಿತ್ವ. [ಸಂ. ಸಹೃದಯತಾ]

ಸಹೃದಯೆ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಹೊಂದಿದವಳು : ಅಂತಃಕರಣಜೀವಿಯೂ ಸಹೃದಯೆಯೂ ಆದ ಶಾಂತಲೆಗೆ, ಲಕ್ಷ್ಮಿ ಆಗ ಅಂದ ಮಾತು ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ ಎದೆಯಲ್ಲಿ ನೆಟ್ಟುಹೋಯಿತು (ಶಾಂತಲಾ. ೧೨). [ಸಂ. ಸಹೃದಯಾ]

ಸಹೆ (ನಾ). ೧. ಭೂಮಿ; ಧರೆ. ೨. ಒಂದು ಮಾಸದ ಹೆಸರು; ಮಾರ್ಗಶಿರ : "ಮಾರ್ಗಶೀರ್ಷಃ, ಸಹಾಃ, ಮಾರ್ಗಃ, ಆಗ್ರಹಾಯಣಿಕಃ - ೪ ಮಾರ್ಗಶೀರ್ಷಮಾಸದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೯). ೩. ಗೋರಂಟಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ; ಸಣ್ಣಗೋರಂಟಿ : "ಸಹಾ, ಕುಮಾರೀ, ತರಣಿಃ – ೩ ಸಣ್ಣಗೋರಂಟಿ ಪೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೨೯). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೆಸರುಕಾಳು; ಕಾಡುಹೆಸರು : "ಕಾಡ ಹೆಸಬು– ಮುದ್ಗಪರ್ಣಿ, ಕಾಕಮುದ್ಗ, ಸಹೆ" (ನಾಚಿರಾ. ೬). [ಸಂ. ಸಹಾ]

ಸಹೇತುಕ (ನಾ). ಕಾರಣದಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು; ಉದ್ದೇಶಪೂರ್ವಕವಾದುದು : ನಿಜವಾದ ಭಕ್ತಿ ಸಹೇತುಕವಾಗಿರಲಾರದು! (ಕರ್ನಾಕ. ೧೮೧). [ಸಂ.]

ಸಹೋಕ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾತನಾಡುವಿಕೆ; ಒಟ್ಟಿಗೆ ಮಾತನಾಡುವಿಕೆ. ೨. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ; ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನೊಡನೆ ಮತ್ತೊಂದರ ಸಹಭಾವವನ್ನು ಸಹೃದಯರು ಮೆಚ್ಚುವಂತೆ ವರ್ಣಿಸುವುದು : ಗುಣಜಾತ್ಯಾದಿಗಳಿಂ ದೊರೆಯೆಣಿಸುವುದು ಸಹೋಕ್ತಿಯೆಂಬುದಕ್ಕುಂ . . . ಅತಿಧವಳಮಾಯ್ತು ಗುಣಸಂತತಿಯೊಡನೆ ಯಶೋವಿತಾನಮಾಶಾಧೀಶಂ ಸತತಂ ಪೆರ್ಚಿತ್ತು ನಿಜಾಯತಿಯೊಡನೆ ಮಹಾವಿಭೂತಿ ಪರಮೋದಯನಾ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೫೪); ಸಮಕಾಲಮಪ್ಪುವೆರಡರ್ಥಮನೊಡನೆಯೆ ಪೇಟ್ವುದದು ಸಹೋಕ್ತಿ . . . ಅಲರ್ದುವೊಡನೊಡನೆ ಕುವಲಯಕುಲಮುಂ ಕುಲಟಾಮುಖಂಗಳುಂ ಮುಗಿದುವು ನಿಶ್ಚಲಯೋಗನಿರತ ಸಂಧ್ಯಾಂಜಲಿಯುಂ ಸರಸಿರುಹವನಮುಮೊಡನೊಡನಾಗಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೧೩). [ಸಂ.]

ಸಹೋಕ್ತ್ಯಲಂಕಾರ (ನಾ). = ಸಹೋಕ್ತಿ ೨ : ಸಹೃದಯರಂಜಕವಾದ ಸಹಭಾವವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಎರಡುವಸ್ತುಗಳು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇದ್ದುವು ಅಥವಾ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಹೋದುವು ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದರೆ - ಸಹೋಕ್ತ್ಯಲಂಕಾರವಾಗುವುದು (ಕೃಪಿಡಿ. ೨೭೪). [ಸಂ.]

ಸಹೋಢ (ನಾ). ಮದುವೆಗೆ ಮೊದಲೇ ಗರ್ಭಿಣಿಯಾಗಿದ್ದವಳ ಮಗ : ಕನ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಕಾನೀನ, ಸಹೋಢ ಎಂಬ ಪುತ್ರರು ಆಮೇಲೆ ಅವಳನ್ನು ಮದುವೆಯಾದವನಿಗೂ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯವಾಗಿ ಮಕ್ಕಳೇ ಎಂಬುದನ್ನು ನೀನು ಬಲ್ಲೆ (ವಚಭಾ. ೨೫೮). [ಸ.ಶ.]

ಸಹೋತ್ಥಾಯಿ (ನಾ). (ಅಭ್ಯುದಯದ) ಒಳಸಂಚಿನಲ್ಲಿ ಸಹಾಯಕನಾದವನು : ಮಹಾರಾಜರ ಅಭ್ಯುದಯವನ್ನೇ ಅವಲಂಬಿಸಿ ಅವರೊಂದಿಗೆ ಸಹೋತ್ಥಾಯಿಗಳಾಗಿ ನಿಂತ ಗಜಾಧ್ಯಕ್ಷ ಭದ್ರಭಟ . . . ಬರೆದುಕೊಟ್ಟಿರುವ ಪ್ರಮಾಣಲೇಖ್ಯಪತ್ರವಿದು (ರಾಶ್ರಮು. ೧೯). [ಸಂ. ಸಹೋತ್ಥಾಯಿನ್]

ಸಹೋತ್ಪನ್ನ (ನಾ). ಒಡಹುಟ್ಟಿದವನು; ಸೋದರ : ತನ್ನಿಚಿದು ಗಲ್ದ ಕೊಳುಗುಳವನ್ನೋಡಲ್ ಚಕ್ರಪಾಣಿಯುಂ ತನ್ನ ಸಹೋತ್ಪನ್ನರುಮೊಡವರೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೪-೨). [ಸಂ.]

ಸಹೋದರ (ನಾ). = ಸಹೋತ್ಪನ್ನ : "ಸಹಜಾತಂ ಸಹೋದರಂ ಸೋದರಂ ಭ್ರಾತೃವೆನಲೊಡಹುಟ್ಟಿದಂ" (ಮಂಗರಾ. ೯೨-೧೧); ಸಹೋದರರರೆವೆಂದೊಸೆದಾಳ್ಕೆದು ಭೃತ್ಯವಿತಾನವುಂ (ಶಮದ. ೨೨೦ ಪ್ರಯೋ); ಬಾರ್ಕೆ ವರಸಹೋದರ ಕಲ್ಪತರುವೇ (ಕೌಶಿರಾ. ೩೬-೮೦). [ಸಂ.]

ಸಹೋದರಿ (ನಾ). ಒಡಹುಟ್ಟಿದವಳು; ಸೋದರಿ : "ಸಹಜೆ ಸಹೋದರಿ ಸಹಜಾತೆ ಭಗಿನಿಯೆನೆ ಪೆಸ[ರಕ್ಕುಂ]" (ವಸ್ತುಕೋ. ೫೫-೧೮); ಬಸವಂ ನಿಜಸಹೋದರಿಯೆನಿಪ ನಾಗಾಂಬಿಕೆಯು ತಾನು ತನಗೆಯಲ್ಲಿರಲಾಗದೆನುತೆಯ್ತಂದು ಮಹಮನೆಯ ಮನೆಗೆ ಬರುತಿರೆ (ಬಸವ. ೩-೮೪); ಅಯೋಧ್ಯಾ ನಗರಿ ಕಿಷ್ಕಿಂಧೆಗಕ್ಕೆಮ ಸಹೋದರಿ! (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೯೩-೨೫೫). [ಸಂ. ಸಹೋದರೀ]

ಸಹೋದ್ಯೋಗಿ (ನಾ). ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಸಂಗಡ ಉದ್ಯೋಗ ಮಾಡುವ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಆಕೆ ಸಹೋದ್ಯೋಗಿಯ ಬೇಡಿಕೆಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲಿಲ್ಲ (ವಾತ್ಸಲ್ಯ. ೨೧೦); ಸಹೋದ್ಯೋಗಿಗಳೂ ಒಲವಿನವರು (ಮನೋನಂ. ೭೬). [ಸಂ. ಸಹೋದ್ಯೋಗಿನ್]

ಸಹ್ಯ (ಗು). ೧. ಸೈರಿಸಬಹುದಾದ; ಸಹಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ. ೨. ತಕ್ಕುದಾದ; ಅನುರೂಪವಾದ. ೩. ಬಲವಾದ; ಶಕ್ತಿಯುತವಾದ. ೪. ಇನಿದಾದ; ಹಿತವಾದ : 'ಶ್ರುತಿಸಹ್ಯ' ಪರಾ. (ನಾ). ೫. ಸೈರಿಸಬಹುದಾದುದು; ಸಹಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾದುದು : ಅವನ ಸೊಕ್ಕಿನ ಮಾತು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸಹ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ಊಧಿ). ೬. ಹಿತವಾದುದು; ಇನಿದಾಗಿರುವುದು : ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕ ದೋಷರಹಿತವಾಗಿದ್ದರೇನೋ ಅದರ ಪರಿಣಾಮ ಸಹ್ಯವೆನ್ನಬಹುದು (ಶಿಕ್ಷದ. ೨೭೬). ೭. ಆರೋಗ್ಯ; ರೋಗವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. ೮. ಸಹಕಾರ; ನೆರವು. ೯. ಮಹೇಂದ್ರ, ಮಲಯ, ಸಹ್ಯ, ಶುಕ್ತಿಮಾನ್, ಋಕ್ಷ, ವಿಂಧ್ಯ ಮತ್ತು ಪಾರಿಯಾತ್ರ ಎಂಬ ಏಳು ಕುಲಗಿರಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : "ಅರುಜಾದ್ರಿ ಮನೋಹರ ಸಹ್ಯವಾಚಕಂ" (ನಾನಾರ. ೧೦೨). ೧೦. (ಗೋದಾವರೀನದಿಯು ಹುಟ್ಟುವ) ದಕ್ಷಿಣದ ವಾಯವ್ಯಪ್ರದೇಶದ ಘಟ್ಟದ ಸಾಲು ಮತ್ತು ಘಟ್ಟದ ಜಿಲ್ಲೆ; ಮಲೆನಾಡು : ಎಲ್ಲಿಯು ಎಲ್ಲವು ಮಹತ್ತ ಇಲ್ಲಿ ಈ ಸಹ್ಯ ಮಹಾಬೃಹತ್ತಿನಲ್ಲಿ! (ಪಕ್ಷಿಕಾ. ೮೨-೨೨). [ಸಂ.]

ಸಹ್ಯತೆ (ನಾ). ೧. ಸೈರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಬಲ; ಸಹನಶಕ್ತಿ. ೨. ಶಕ್ತಿ; ಬಲ; ಕಸುವು : ಅವನ ಬದುಕಿಗೆ ಆ ಮಾತು ಕೊಟ್ಟ ಸಹ್ಯತೆ ಊಹಿಸುವುದಕ್ಕೂ ಅಸಾಧ್ಯ (ಹೊಸಕ್ಷ. ೩೯). [ಸಂ. ಸಹ್ಯತಾ]

ಸಹ್ಯಾದ್ರಿ (ನಾ). ೧. = ಸಹ್ಯ ೧೦ : ಸಹ್ಯಾದ್ರಿಯ ಪ್ರದೇಶ ಅಥವಾ ಮಲ್ನಾಡ.– ಕಾನಡಾಜಿಲ್ಲೆಯ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ಕೊಂಕಣಪಟ್ಟಿಯ ಪೂರ್ವನೆರೆಯಲ್ಲಿ ಸಹ್ಯಾದ್ರಿಯ ಸಾಲು ದಕ್ಷಿಣೋತ್ತರವಾಗಿ ಇರುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಪಶ್ಚಿಮಘಟ್ಟವೆಂತಲೂ ಅನ್ನುವರು (ಕಥಾಗ. ೫); ಉದಯಿಸುತಿಹನದೊ ಅಭಿನವದಿನಮಣಿ ಸಹ್ಯಾದ್ರಿಯ ಶೃಂಗಾಳಿಯ ಮೇಲೆ (ಕಾನೂರು. ೬೩೭). ೨. ಸ್ಕಂದಪುರಾಣದ ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ತವಾದ ಒಂದು ಭಾಗ; ತುಳುವದೇಶದ ಗ್ರಾಮಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ವಿವರಿಸುವ

ಅಧ್ಯಾಯ : ವೇದವ್ಯಾಸಕೃತ ಸ್ಕಂದಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಈ ಸಹ್ಯಾದ್ರಿಖಂಡವಿರುವುದಿಲ್ಲ . . . ಸಹ್ಯಾದ್ರಿ ಎಂಬುದು ನವೀನಕಲ್ಪನಾಗ್ರಂಥವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ (ತುಳುನಾ. ೯೯). [ಸಂ.]

ಸಳಕ, ಸಳಗ (ನಾ). ಒಂದು ವಂಶದ ಹೆಸರು : ಸಳಕಗೊರವಂಗೆ ಕರಿಯ ನೆಲಂ (ಕಾಅ. ೪೯-೫-೪೫; 973). **ಸಳಗ** : ಸಳಗ ತಿರಮಣ್ಣಗವುಣ್ಣರ ಮುದ್ದಯಂ ಕಾದಿ ಸ್ವರ್ಗಸ್ಥನಾದ (ಎಕ. X. ಮುಳಬಾ. ೨೬೬-೪; ಸು. 900 ?). [?]

ಸಳಗ 'ಸಳಕ' ನೋ.

ಸಳಮಳನೆ (ಅ). 'ಸಳಮಳ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದೊಡನೆ : ನೀಲವ್ವ ಇನ್ನೂ ಸಳಮಳನೆ ಕುದಿಯುತ್ತಿರುವ ಆ ಅನ್ನವನ್ನೆ ನೋಡುತ್ತಲಿದ್ದಳು (ಬರಹಾ. ೧೫೨).

[ಸಳಮಳ್$_3$ + - ಅನ್$_1$]

ಸಳವ 'ಸಾಳುವ$_1$' ನೋ.

ಸಳಸಳನೆ (ಅ). ವೇಗವಾಗಿ; ತ್ವರೆಯಿಂದ : ಅಕಸ್ಮಾತ್ತಾಗಿ ಎಂದೂ ಇಲ್ಲದ ನಾಚುಗೆಯ ಹೂಗಳು ಸಳಸಳನೆ ನನ್ನ ಮೇಲೆ ಸುರಿದ ಹಾಗಾಯಿತು (ಪಾ. ೫); ಆ ರತ್ನವನ್ನು ಮತ್ತೆ ತನ್ನ ಹೆಡೆಯಲ್ಲಿ ಅಡಗಿಸಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಸಳಸಳನೆ ಹರಿದು ಅದೃಶ್ಯವಾಯಿತು (ಕುಕೋ. I. ೨೦೦). [ಸಳಸಳ್$_3$ + - ಅನ್$_1$]

ಸಳಿ$_1$ 'ಚಳಿ$_1$' ನೋ.

ಸಳಿ$_2$ 'ಚಳಿ$_2$' ನೋ.

ಸಳಿ$_3$ (ನಾ). (ಕಬ್ಬಿಣದ) ಕಂಬಿ; ಸರಳು; ಸಲಾಕೆ : ತಲೆಯು ಹಿಂದೆ ಸೀಟಿನ ಸಳಿಗೆ ಜಪ್ಪಿತ್ತು (ಹೊಸಕ್ಕೆ. ೧೫೦); ಕಬ್ಬಿಣದ ಸಳಿಯಿಂದ ಅರೆದು, ಹೊಟ್ಟೆಯೊಳಗಿನ ಕರಿಯ ಕಾಳುಗಳನ್ನು ಬೇರೆ ಮಾಡಿದರು (ಕವಪು. ೪-೫೭) ; ಕಿಡಕಿಯ ಸಳಿಗಳೊಳಗಿಂದ ನೇಸರ ಕಿರಣಗಳು ಒಳನುಗ್ಗಿದ್ದವು (ಚಿಂದುಟಿ. ೮೦).

[<— ಮರಾ. ಸಳಈ, ಸಳೀ./ ಸಂ. ಶಲಾಕಾ]

ಸಳಿಗದಿರ 'ಚಳಿಗದಿರ' ನೋ.

ಸಳಿಗೆ (ನಾ). (ಕರಾ) ದನದ ಕೊಟ್ಟಿಗೆಯ ಬಾಗಿಲಲ್ಲಿ ಆಚೆಯಾಚೆ ಸರಿಸಲು ಬರುವಂತಿರುವ ಗೂಟಗಳುಳ್ಳ ಕದ; ಅಡಂಬೆ : ಕಳ್ಳದನಕ್ಕೆ ಸಳಿಗೆ ತಾಡೆ? (ಗಾದೆ).

[ದೇ. ॥ ತುಳು. ಸಲಕೆ, ತಲಕೆ]

ಸಳಿಯಸಟ್ಟುಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಮೂಲಿಕೆ : ಸಳಿಯಸಟ್ಟುಗದ ಬೇರ ನೀರಲ್ಲಿ ಅರದು ಕುಡಿಯಲು ವಿಷಹರ (ವಿಷಟಿ. ೧೧-೫). [?]

ಸಳಿಳ 'ಸಲಿಲ' ನೋ.

ಸಳೀಲ 'ಸಲೀಲ$_1$' ನೋ.

ಸಳುಕಿ 'ಚಳುಕ್ಕ' ನೋ.

ಸಳುಗ (ನಾ). ಬಲಿಷ್ಠವಾದ ಗಂಡಾನೆ; ಸಲಗ (?) : ಕೂಚರಸನು . . . ಸೂಳೆಗೊಣ್ಬ ಹೋಹಲ್ಲಿ ಹಡಪದ ಮಲಯ್ಯನು ಒದನಿಸಳ ಕುದುರೆ ಸಿನ್ನ ಸಳುಗವ ಹಿಡಿವಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣಾದ ಸೆಟಿಯ ಮಗ ಕಟ್ಟೆಪ್ಪನು ಆ ದಳಕೆ ಎದಿರಾಗಿ ಹೊದ್ದು ಹೋಗಿ . . . ಕವಿಳಾಸಕೆ ಸನ್ದನು (ಎಕ. XII, ಪಾವ್ಗಡ. ೪೮-೬; ಸು. 1285?).

[IP ಇದು 'ಸಲಗ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದೆ?]

ಸಳ್ಪ 'ಸಲ್ಲಹ' ನೋ.

ಸಳ್ಳಕ (ನಾ). ೧. ಅಳ್ಳಕ; ಸಡಿಲು : ಅವಳ ತಲೆಯ ಉದ್ದವಾದ ಗುಂಗುರುಕೂದಲು . . . ಸಳ್ಳಕ ಬಿದ್ದು ಎರಡು ಕಿವಿಯನ್ನೂ ಅರೆಅರೆಯಾಗಿ ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡಿರಲಾಗಿ (ವೀಮು. ೨೨). ೨. ಸಲಿಗೆ ; ಸದರ : ಸಾಹುಕಾರ ಧರ್ಮದಾಸನು . . . ಸ್ವಕೀಯ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟು ಸಳ್ಳಕವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರಲಿಲ್ಲ (ಅರುಟಿ. ೭೪); ಅದೆಲ್ಲ ಸರಿ ಅಮ್ಮ, ಆದರೂ ನಾ ತೀರಾ ಸಳ್ಳಕ ಆಗಬಾರದು (ಸ್ನಕ. ೯-೪೦).

[ದೇ. ॥ ತಮಿ. ಚಟುಕ್ಕಮ್; ತೆಲು. ಸಲಿಕ = ಕಂಪನ]

ಸಳ್ಳಿ (ನಾ). ೧. (ಸೌತೆಕಾಯಿಯಿಂದ ತಯಾರಿಸುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉಪ್ಪಿನಕಾಯಿ : ಸವುತೆಯ ಸಳ್ಳಿ ಬಾಳೆಯ ಹಣ್ಣಿನ ಸೀಕರಣೆಯನು ಪುಲ್ಲಾಕ್ಷಿಯ ರಿಕ್ಕಿದರು (ಜ್ಞಾನಸಿ. ೬೯-೧೧೪). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೇಲೋಗರ : 'ಮೇಲೋಗರ' ಗಳಲ್ಲಿನ ಕೆಲವು ಹೆಸರುಗಳು . . . 'ಮುದ್ದೆಹುಳಿ', 'ಸಳ್ಳಿ', 'ಪಳದ್ಯ', 'ಕೊಚ್ಚಿಸಳ್ಳಿ' ಇತ್ಯಾದಿ (ಕಸಂಸ್ಕೃ. ೨೯೫). [<— ತುಳು. ತಲ್ಲಿ, ಸಳ್ಳಿ, ತಳ್ಳಿ]

ಸಳ್ಳುಗುರು 'ಸಳ್ಳುಗುರ್' ನೋ.

ಸಳ್ಳೆ ' ಸರ್ಲೆ' ನೋ.

ಸಱ್, ಸರ್$_1$ (ನಾ). ವೇಗವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ : ಸಱ್ಱೆಂಬ ಘರಿಲೆಂಬ . . . ಭೋರೆಂಬ ಕೂರಸಿಗಳುರವಣೆಯ ದನಿಯಡಸುತಂ ಪುಟ್ಟೆ (ಇಪರ. ದೇ. ೪೧-೨೬). **ಸರ್$_1$** : ಬೆಕ್ಕು ಸರ್ ಎಂದು ಕಿಟಕಿಯ ಕಡೆಗೆ ಓಡಿತು (ರೂಢಿ).

ಸಱಕನೆ, ಸರಕ್ಕನೆ, ಸಱಿಕ್ಕನೆ (ಅ). ತ್ವರಿತವಾಗಿ; ವೇಗವಾಗಿ : ಸಱಕನೆ ಸೀತಡ ಪಱರಂ ಜಱದಡ ಕೆಮ್ಮಿದಡೆ . . . ಕುಱುಪಿಂಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತರೆಸೆವರ್ ತಮ್ಮೊಳ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೮-೧೨೪); ಇರದೊಮ್ಮೆ ನಡೆಯುತ್ತ ಸಱಕನೆ ಸೀತಿಹರ ಅಱಿದರಡಿಯಿಡದೆ ನಿಲ್ಲುವರು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೫೯೮). **ಸರಕ್ಕನೆ** : ಗೌಡರು ಸರಕ್ಕನೆ ಹಿಂತಿರುಗಿ ಹೋಗಿ ಸ್ನಾನಮಾಡಿದರು (ಕಾನೂರು. ೬೭೬); ಸರಕ್ಕನೆ ಅದನ್ನು ಅಳಿಸಿದರು (ಮೂರುದಾ. ೬೬). **ಸಱಿಕ್ಕನೆ** : ತುಱುಕರು ಬಂದರೆ ಸಱಿಕ್ಕನೆ ಎಳಬೇಕು (ಪುರಂದ. ೧-೧೭೯-೨).

[ಸಱಕ್$_3$ + - ಅನ್$_1$]

ಸಱಿಕ್ಕನೆ 'ಸಱಕನೆ' ನೋ.

ಸಱಿಡು, ಸರಡೆ (ನಾ). ಸಾಲು ; ಪಂಕ್ತಿ : 'ಕಲ್ಸಱಿಡು' ಪರಾ. **ಸರಡೆ** : ಆ ಪುರದ ನೈಋತ್ಯದ ಸರಡೆಯ ಕೋಣ ಬಯಲ ಗದ್ದೆ ಕಿತ್ತವಿಯ ಘಳಿಯೊಳು ಮತ್ತರು ಪನ್ನೆರಡುಮಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೨೫-೨೮; 1019); ಚಂಚರಿವಳ್ಳದ ತಿ(ತೀ)ರಮ ಸನ್ನಾ ಬೆಳ್ಗಲ್ಲ ಸರಡೆ (ಇಇ. VIII, ೨೧೩-೩೭; 10ನೆಯ ಶತ). [?]

ಸಱನಾತಿ (ನಾ). ವಂದನೆ; ನಮಸ್ಕಾರ; ಶರಣು : ಮಿಱುವ ಭಕ್ತರ ಕಂಡೊಡವರಡಿಗೆ ಸಂತಸದೆ ಸಱನಾತಿ ಸಱನಾತಿ ಸಱನಾತಿ ಎಂದು ಸಲೆ ತಱಿಸಂದು ವಂದಿಸುತ್ತ . . . ಕಱೆಗೊರಲನಂತ್ಯಜನ ವೇಷದಿಂ ಬಂದನು (ಆರಾಚ. ೧-೭-೧೧).

[IP ಇದು 'ಶರಣಾರ್ಥಿ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತ]

ಸಱಸಱ, ಸರಸರ (ನಾ). (ವೇಗವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ) ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ : 'ಸಱಸಱನೆ' ಪರಾ. **ಸರಸರ** : 'ಸರಸರನೆ' ಪರಾ.

ಸಱಸಱನೆ, ಸರಸರನೆ (ಅ). ವೇಗವಾಗಿ; ಶೀಘ್ರವಾಗಿ : ಸಱಸಱನೆ ನಡದು ಬಂದಂ (ವಿಕಾರ. ದೇ. ೧೧೬-೨೫); ನರರು ತವತವಗಲ್ಲಿಗಲ್ಲಿಗೆ ಸಱಸಱನೆ ತತ್ಪಥವನಿತ್ತೋ ಸರಿಸಲರಿದರಿದೆನುತ ಲೋಕಂ ಹೊಗಳುತಿರಲು (ಬಸವು. ೮-೮). **ಸರಸರನೆ** : ಕೆಂಪಿ ಸರಸರನೆ ಹೊರಟೇಹೋದಳು (ಜಡಿಕೊ. ೧೪೩). [ಸಱಸಱ + - ಅನ್$_1$]

ಸಱಸಱಿಕೆ (ನಾ). ತ್ವರೆ; ಆತುರ : ವರುಷಾಲು ತಿಂಗಳೊಳಗೆ ಮದುವೆಗೆ ಸಲ್ಲ ಹರೆಯದ ಕೋಮಲಾಂಗಿಯರು ಸಱಸಱಿಕೆಯೊಳೆಯ್ದುತಿದ್ದರು ಜಾತಿಸಿಂಗರಗೂಡಿ (ಭರಚ. ೪೬-೬೦). [ಸಱಸಱ + -ಇಕೆ]

ಸಱಸಱಿಸು, ಸರಸರಿಸು (ಕ್ರಿ). ತ್ವರೆಯಿಂದ ಬರು; ಲಗುಬಗೆಯಿಂದ ಬರು : ದಿಙ್ಮೂಢರಾಗಿ ನಿಲಲುಂ ಸಱಸಱಿಸಿ ಪೋಗಲುಮಱಿಯದೆ ಕುಱುಕುಱು ಮೆಟ್ಟುತ್ತುಮಿರ್ಪಿನಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೭-೪೪ ವ); ಸಱಸಱಿಸಿ ಬಳಿಕಾ ಮುನೀಂದ್ರರು ಸರಸಿಜಾಕ್ಷನ ಸಂದರುಶನಕೆ ಬರಲು (ತೊರರಾ. ೧-೧೪-೧೯). **ಸರಸರಿಸು** : ಆ ಸಭೆಗೆ ಸರಸರಿಸಿ ಜ್ಞಾನನಿಧಿ ನಾರದಮಹಾಮೌನಿಯೈತಂದನು (ವಂಕಾರಾ. ೨-೨೧-೨೬). [ಸಱಸಱ + - ಇಸು$_1$]

ಸಱಿ$_1$, ಜರಿ$_3$, ಜಱಿ$_2$, ಸರಿ$_3$ (ನಾ). ೧. ಬೆಟ್ಟದ ಇಳಿಜಾರು ಪ್ರದೇಶ; ಕೊಳ್ಳ; ಪ್ರಪಾತ : "ಅಱೆಯಟ್ಟು ಕಮ್ಮರಿಗಳೊಳ್ ಸಱಿ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೧೧೪); ತಳತಳಿಸಿ ತೊಳಗಿ ಬೆಳಗುವ ಪಳಿಕಿನ ಸಱಿಯೊಂದು ಮಱೆಯೊಳೆರ್ದೆರಲೆ ಮಹೋಜ್ಜ್ವಳತುಹಿನಕಿರಣ ಮಂಡಲದೊಳಗಣ ಹರಿಣಂಬೊಲೊಪ್ಪಿ ತೋಱಿತ್ತಾಗಳ್ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೧೧೫೦ ಶೂದ್ರಕ); ಪರಿವಮುರಿದಟ್ಟು ಕಟ್ಟು ಸಱಿಯಂ ಹೊದಱಂ ಪುಗಿಸು . . . ಎನುತಿರ್ಪ ಬೇಡರಬ್ಬರಕಿರದೊಂದನೊಂದೆಡ ಹುತಾಶುಳವಾಯ್ತು ವ್ಯಗ್ರೀವ್ಯಗಪ್ರಜಂ (ಮಹಾಸೀ. ೨-೧೫). ೨. (ಕಮ್ಮರಿಯ ನೆತ್ತಿಯಲ್ಲಿರುವ) ಕೋಡುಗಲ್ಲು; (ಕೊಳ್ಳದ ತುದಿಯಲ್ಲಿರುವ) ಕೋಡುಗಲ್ಲು : ಸಱಿಯನೇಱಿ ನೆಲಕ್ಕೆ ಬೀಟ್ಟ . . . ಸುಣ್ಣಮುಂ ಬಱಿದೆ ತಿಂಬೆಗ್ಗನಂ ಪೋಲ್ಬುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೩-೧೩೪); ಹಿರಿಯ

ಸಱಿಯಲ್ಲಿ ನಿಂದೂರ್ಧ್ವಬಾಹುವಾಗಿಯೆ ಬಾಯ ತೆಱೆದು ವಾಯುವ ಭಕ್ಷ್ಯವಾದಂದು ತಲೆಯಿಟ್ಟು ಬಿಱುವಿಸಿಲನಾಂತಿರಲು ಕಂಡು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೨-೬೭). ೩. ಬಂಡೆ; ಶಿಲೆ ; ದೊಡ್ಡ ಹಾಸುಗಲ್ಲು : ವಿಕಸಿತಸರಸಿಜವುಂ ಸಱಿಯೊಳಱಸುವಂತಾಗಿರ್ಕುಂ (ಆದಿಪು. ೯-೧೧೩); ವಾಯುವ್ಯದೊಳ್ ಪಾಪಿಯ ಸಱಿಯುಂ ಬಡಗಲು ವೇಲಿವಿದಿರುಂ . . . ಸೀಮೆ (ಸೌಇಇ. IX - i, ೧೨೦-೪೯; 1057); ಕೆಱೆಗಳಲಿ ಧುಮ್ಮಿಕ್ಕಿ ಮುಳುಗುತ ಸಱಿಗಳಂ ತಾವಡರುತಂ . . . ಅಖಿಳಜ್ಞನರು ಹೊರಳುತಿರಲು (ಬಸವ. ೩೨-೧೫). ೪. ಬಾಂದು ಕಲ್ಲು; ಗಡಿಕಲ್ಲು : ದಿನರಾತ್ರಿಗಳನಳಿದು ಹೂಲಮೇರೆಯಲಿ ನೆಡಲೆಂದು ವರುಣ ನಿಲಿಸಿದ ಹವಳದೊಂದು ಸಱಿಯೊ . . . ಎನಿಸಿ ಕಡೆವಗಲ ರವಿ ಕಣ್ಣೆ ಸೊಗಸಿರ್ದನು (ಪಚಾಕಾ. ೩-೭೩). ೫. (ಆಲಂ) ಕಾಠಿಣ್ಯ; ಕರ್ಕಶತೆ : 'ಸಱಿಮೊಲೆ' ಪರಾ. ೬. ಹಿರಿದು; ದೊಡ್ಡದು : 'ಸಱಿಗಲ್' ಪರಾ. ೭. ಶಕ್ತಿ; ಕಸುವು : 'ಸಱಿದಲೆ' ಪರಾ. ಜರಿ$_3$: ೧. "ದರಾ, ದರೀ- ಈ ೨ ಜರಿ" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೧೪೧). ಜಱಿ$_2$: ೧. ಕುರುಡನಿಗೆ ದಾರಿಯ ತೋಱಿದಾತಗೆ ಮುನಿದು ಜಱಿಗೆ ನೂಕಿ ದಡವನು ಏನು ಮಾಡುವನು (ಜನಕ.೧೪೧-೩); ಸ್ಯಗೆಡದುದೊ ಭದ್ರೇಭ ಜಱಿಯೊಳಗೆನುತ ಕೂಗಿದರು (ಉತ್ತರಾ. ೨೨-೬೯). ಸರಿ$_3$: ೧. ಗುಲ್ಮ ಸರಿ ಡೊಣೆ (ಯಶ್ಯಾಂಗ. ೯-೩೧).

[ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಚರಿ. ಚರಿವು; ಮಲ. ಚರಿವು; ತುಳು. ಜರಿ; ತೆಲು. ಚಱಿ, ಚಱಿಯ]

ಸಱಿ$_3$, ಚರಿ$_2$, ಸರಿ$_4$ (ನಾ). ೧. ಸೋಕಿದ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಮೆತ್ತಿಕೊಳ್ಳುವ ಗುಣಧರ್ಮವಿರುವ ಪದಾರ್ಥ, — ಜಿಗುಟಾದ ವಸ್ತು; ಅಂಟು :"ಸಱಿ ಪರಿಸನ ಗಳೊಳಗಂಟು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೯೧); ಚಿನ್ನ ಲೋಹಾದಿಗಳು ಕರಗಿ ಒಂದುಗೂಡುವುದಲ್ಲದ ಮಣ್ಣು ಬೆಂದು ಹಿಂಗಿವೋದಾದುದು ಸಱಿಯಿಂದ ಒಂದುಗೂಡುವುದ (ಸಕವ. I. ಕ. ೪೩೧-೨೬); ಮೊಲೆ ಗಲ್ಲ ತೋಳ್ ಕೊರಲಲ್ಲಿ ತೀವಿ ಸಱಿಯಿಂ ಬರೆದ ಪಂಸೆ ಲತೆಗಳು ಪತ್ರವಲ್ಲಿ ಮಕರಿಕೆಯನಿಕ್ಕುಂ (ಮಂಗರಾ. ೧೦೦-೨೫). ೨. ಮುದ್ದೆ; ಮಿದ್ದೆ : ಹೊತ್ತುವುದು ಸಱಿಯಹುದು . . . ಪೊಣಗಿಹುದು ದೋಷವಶನಕ್ಕೆಂಟು ತೆಱನಪ್ಪುದು (ಸೂಪಶಾ. ೩-೧). ೩. ದೋಸೆ, ಕಡುಬು ಮುಂತಾದುವು ಮೆದುವಾಗಲು ಅಕ್ಕಿಯೊಡನೆ ಸೇರಿಸುವ ಉದ್ದು, ಮೆಂತ್ಯ ಮುಂತಾದುವು; ಹುದುಗು : ಉದ್ದಿನ ಸಱಿಯನಿಕ್ಕಿ ತುಪ್ಪವಂ ಮತ್ತದಕೆ ಬಿಟ್ಟು ಕೆಂಪಾಗುವಂದದಿ ಹಸನ ಮಾಡಿ ಪಾಕವ ಮಾಳ್ಪುದು (ಸೂಪಶಾ. ೪-೪೯). ೪. ರಸ; ದ್ರವ : ಸಱಿಯನಿಟ್ಟಳವಱಿಕೆ ರೇಖೆಯ ನಿಱಿಗೆ ಬಣ್ಣದ ಜಾತಿ ಭಾವದ ನೆಱವಣಿಗೆಯಿಂ ಬಲಿದ ನಿಪುಣತ ಕಣ್ಣೆ ಸೊಗಯಿಸಲು . . . ಮಣಿಭಿತ್ತಿಗಳೊಳದು ಪ್ರಜ್ವಳಿಸ ನೋಡಿದನು (ಕುಮಾರಾ. ೩-೫೧). ೫. ಅಂಬಲಿ; ಗಂಜಿ : ಎತ್ತಿದ ಪತಾಕೆಯೊಳಂ ಸುತ್ತಿದ ಬೇವಿನ ದಂಡೆಯೊಳಂ ಸೆಱೆಗೆಯ್ದು ಸಱಿ[ಪಾಠಾಂ. ಸಱಗೆ]ಯೊಳಂ . . . ಕೈಗ್ಗದು.(ಅನಂಪು. ೧೧-೮೨ ವ). ೬. (ಆಲಂ) ಬೆಸುಗೆ; ಸಂಬಂಧ : ಸಱಿ ಬಿಡದಪ್ಪು ರಸವನೊಸರ್ವಿಂದುಟ ಕುಱುಪನಿಡುವ ಕೊರುಗುರಳಿದಲಸಿಕೆ ನೆಱೆ ಸೊಗಯಿಸಿದುವು ನವಸುರತಕ್ರೀಡೆಯೊಳಾ ದಂಪತಿಗೆ (ಜಯಕಾ. ೮-೫೫). ಚರಿ$_2$: ೧. ಹತ್ತಿಯ ಬಟ್ಟೆಗೆ ಹುಣಸೆಬೀಜದ ಚರಿಯನ್ನು ಸಮತಲವಾಗಿ ಮೆತ್ತಿ . . . ಕಡಿತಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಕನ್ನಸಂ. ೪೦); ಇದಕ್ಕೆ ಹುಣಸೆಬೀಜದ ಚರಿಯನ್ನು ಲೇಪಿಸಿ ಬಳಿಕ ಇದ್ದಲಿನ ಪುಡಿ ಬಳಿದು ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿಸಿರುತ್ತಾರೆ (ಭಾರತ. ೧೩ ಪೀಠಿ). ಸರಿ$_4$: ೫. ನಮ್ಮ ದೇಶದವರು ಜೋಳ ಕುದಿಸಿ ಸರಿ ಮಾಡಿ (ಮುಂಬಯಿ. ೧-೩೪).

[ದೇ. ‖ ತೆಲು. ಚರಿ, ಚರಿಯ, ಸರಿ]

ಸಱಿಕಲ್ 'ಸಱಿಗಲ್' ನೋ.

ಸಱಿಕು (ನಾ). ಸಂಪರ್ಕ; ಸಂಬಂಧ : ನಾನು ನೀನೆಂಬುಭಯದ ಸಱಿಕಿನಿಂ ಮನವೆಂಬುದು (ಮನೂಅ. ೪-೩). [< ಸಱಿ$_3$]

ಸಱಿಗ (ನಾ). ಬಲಶಾಲಿ; ಬಲಿಷ್ಠ : ಸಱಿಗರದ್ದುದು ಮೂಱುಕೋಟಿಯ ಸುರರು (ಕುಮಾ.ಅ. ೧೨-೩೯); ಮುಱಿದು ಬಾಗಿಲುಗಳನು ಸಂಧಿಸಿ ಸಱಿಗ ರಕ್ಕಸ ಕಿಂಕರರು ನೆಲನಱಿಚೆ ಹೂಣಿಸಿ ಹೊತ್ತರು . . . ರಕ್ಕಸನ (ತೊರರಾ. ೫-೮-೪೦).

[ಸಱಿ$_1$ + -ಗ$_2$]

ಸಱಿಗಲ್, ಸಱಿಕಲ್ (ನಾ). (ಆಲಂ) ದೊಡ್ಡ ಬಂಡೆ ; ಹೆಬ್ಬಂಡೆ : ಸಱಿಗಲ್ಲಂ ದಬ್ಬುಕದಿಂದಿಱಿದೊಡ ಕಿಡಿ ಪಾಱುವಂತೆ (ಅರ್ಥನೀ. ೩-೧೮). ಸಱಿಕಲ್ : ಬೆಟ್ಟಗಳಾಗಿ ಸಱಿಕಲ್ಗಳಾಗಿ ಗುಂಡುಗಳಾಗಿ . . .ಮಾಯೆಯೊಳುಱುಬಿ ರಕ್ಕಸರ್ ಕೊಲುತಿರ್ದರು (ಚೆಬಪು. ೩೨-೩೭). [ಸಱಿ$_1$ + ಕಲ್$_3$]

ಸಱಿಗುಂಡು (ನಾ). = ಸಱಿಗಲ್ : "ಗಿರಿಯ ಶಿರದಿಂದುರುಳ್ದ ಸಱಿಗುಂಡುಗಳ್ ಗಂಡಶ್ಶೈಲಂಗಳೆಂದೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೫೯-೧). [ಸಱಿ$_1$ + ಗುಂಡು]

ಸಱಿಗೊಳ್$_1$ (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) ಬೊಜ್ಜು ಬರು ; ಡೊಳ್ಳಾಗು : ಬಿಟ್ಟು ನಿಱಿಗೊಂಡ ಕುಚಂ ಸಱಿಗೊಂಡ ಪೆರ್ಬಸಿಱ್ ಬಿಟ್ಟಪುಗಟ್ಟಿ ತೋಳ್ ತೊಡೆ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೮-೩೦೪).

[ಸಱಿ$_1$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಸಱಿಗೊಳ್$_2$ (ಕ್ರಿ). ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳು ; ಹತ್ತಿಕೊಳ್ಳು; ತಗುಲಿಕೊಳ್ಳು: "ಜಿಗಿಲ್ತುದೆಂದು ಸಱಿಗೊಂಡುದು" (ಕಶಸಾ. ೫೪-೧೮೮); "ಜಿಗಿಲ್ತುದು ಸಱಿಗೊಂಡುದು" (ಕವಿಕಂ. ೭೬). [ಸಱಿ$_2$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಸಱಿದಲೆ (ನಾ). (ಆಲಂ) ಬಲಿಷ್ಠವಾದ ತಲೆ : ಅಱುಗುಲಿಯಂ ಮುನ್ನಮ್ಮ ಗಳಿಗಳಂ ತಱಿದಿಂದ್ರನನಾ ಸಗ್ಗಮನನ್ನೀ ಸಱಿದಲೆಯಿಂ ಪೊತ್ತಂಬುಜಜನ್ಮಾಂಡದ ಪೊಱಗಡೆಗಾಗಿ ನುಱಿಯಪ್ಪದಂದದಿ ಹಾಕಡೊಡನೆಗೇತಱ ದೊಡ್ಡಿತ್ತು (ಜಯಕಾ. ೧-೩೩). [ಸಱಿ$_1$ + ತಲೆ$_1$]

ಸಱಿದೊಡಕು (ನಾ). ಕಠಿಣವಾದ ಸಮಸ್ಯೆ : ಮಾತಿನಂತುಟಲ್ಲ ಶಿವಾಚಾರದ ಸಱಿ [ಪಾಠಾಂ. ಪರಿ, ಶರಿ, ಸಿರಿ] ದೊಡಕು ಕಾಣರಣ್ಣ (ಅವಚಂ. ೧೧೦-೫೦೦); ಎನ್ನ ಅಜಗಣ್ಣನಿಕ್ಕಿದ ಸಱಿದೊಡಕಿಂಗೆ ಬೆಱಗಾದೆನು (ಶೂನ್ಯಸಂ. ೨೮-೨೧).

[ಸಱಿ$_1$ + ತೊಡಕು$_3$ (< ತೊಡಂಕು$_3$)]

ಸಱಿಮಿಂಡಿ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಬರಲಿರುವ ಹೆಣ್ಣು; ಯೌವನಾವಸ್ಥೆಗೆ ಕಾಲಿಡುತ್ತಿರುವ ಹೆಣ್ಣು: "ಸಱಿಮಿಂಡಿಯೆಂದು ಪ್ರಥಮಋತು ವಾಗದಾಕೆ" (ಕಶಸಾ. ೬೨-೩೬೧). ೨. ಏರುಯೌವನವನ್ನು ಹೊಂದಿದವಳು; ನವಯುವತಿ: "ಸಱಿಮಿಂಡಿಯೆನಲ್ ಪ್ರಾಯದಿಂದ ಸೊರ್ಕುವಬಲೆಯ " (ಚತುನಿ. ೧೨೮); ತಿಱಿದರ್ . . . ಸಱಿಮಿಂಡಿಯರ್ಮನಂಗೊಳಿಪ ಪುಷ್ಪಂಗಳಂ (ಉದ್ಭಟ. ೯-೫೬); ಆವಗಮೋಲಗಿಪ್ಪ ಸಱಿಮಿಂಡಿಯರೊಪ್ಪಿದರತ್ನ ನೋಟ್ಕೊಡಂ (ಕಬ್ಬಿಗ. ೧೩೩) ; ಚಂಡವೇಗದಿನೊರ್ವ ಪಾಂಥ'ನೆಯ್ತರುತ ಸಱಿವಿಂಡಿಯಿಂತಿಡಿಯಾಗಸವ ಗೋಪಿಯನಿಕ್ಕುವಾಟಯೊಳ್ ಕಂಡು . . . ಅಲ್ಲಿಗೆಯ್ದಿ ನೆರೆದು ಗಂಡಗಾಡಿಯನಾಚರಿಸಿ ಪೋಗೆ (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೧೯). 'ತುಱುಮಿಂಡಿ'ಪರಾ. [ಸಱಿ$_1$ + ಮಿಂಡಿ$_1$]

ಸಱಿಮಿಂಡಿವೆಣ್ (ನಾ). = ಸಱಿಮಿಂಡಿ ೨ : ಸಱಿಮಿಂಡಿವೆಣ್ಗಳ ಕೊರಲ ಹಾರದ ಮುತ್ತು ಪಱಿದುದಿರುವ ಮಣಿನಿಚಯ . . . ತುಱುಗಿರ್ದುದುಯ್ಯಲೆಯಡಿಯ (ಮೋಪಕ. ೧೪-೯೦); ಇವನ ನಿಱಿಗುರುಳಂ ಪೆಱೆನೊಸಲಂ . . . ಕಂಡು ಮರುಳ್ಗೊಂಡು ಮೇರೆ ಮಿಱಿ ಮಯ್ಮಱೆದೆಕ್ಕಟಿಯೊಳ್ ಸೂರ್ಱೆ ಮೇಲಿಕ್ಕುವ ಸಱಿಮಿಂಡಿವೆಣ್ಗಳಂ ಸದೆದು (ಚಕಾಮ. ೬೩-೮). [ಸಱಿಮಿಂಡಿ + ಪೆಣ್]

ಸಱಿಮೊಲೆ (ನಾ). "ಬಿಗಿದ ಮೊಲೆ; ಕಠಿಣಕುಚ" (ಪ್ರಭಣ್ಣ) : ತೆಳ್ಪಸಿಱುಗೆ ಪಾಟ್ಟಸಿಱ್ ಸಱಿಮೊಲೆಯಾಗೆ ಬಿರ್ದ ಮೊಲೆ ಪೂತನಿ ಗೋಪಿವೊಲಾಗೆ ಬೇಗದಿಂ (ಅರ್ಥನೀ. ೭-೭೦). [ಸಱಿ$_1$ + ಮೊಲೆ$_1$]

ಸಱಿಯೂದು (ನಾ). ಸಾಂಬ್ರಾಣಿ, ಹಾಲುಮಡ್ಡಿ, ಲೋಬಾನ ಇತ್ಯಾದಿ (ಅಂಟನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ)ಸುಗಂಧಪದಾರ್ಥ : ಮದನವಮಹೀರಮಣನ ನಯನೋತ್ಸವಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಿದಿರೊಳ್ ಸಱಿಯೂದಿನ ಬಱಿಸುಗಟ್ಟಿ ರಚಿಸಿದ ಕುರುಜಂಬಂತಿರಲ್ . . . ಸೊಂಪುಗೞಿವ ಚಂಪಕಪ್ರತಾನಮುಂ (ಶಬಶಂ. ೨-೪೨ ವ).

[ಸಱಿ$_2$ + ಊದು$_1$]

ಸಱಿಹೃದಯ (ನಾ). (ಕಲ್ಲಿನಂತೆ) ಕಠಿಣವಾದ ಮನಸ್ಸನ್ನುಳ್ಳವನು ; ಕಲ್ಲುಹೃದಯದವನು : ಸಱಿಹೃದಯ ನೀ ನಿನ್ನೊಡನೆ ಸಂಗೊಱಲಲಾಱೆನು ಭೀಮ ಪಾರ್ಥರನೊಱಲಿಸುವೆನೀ ಬಾಣದಲಿ (ಜನ್ನಾಕ. ೯-೨೫); ಸಱಿಹೃದಯರಿಗ ಬಳಲುತ್ತಲೈದರೆ ಮಹಾಪುರುಷನಿಂ ಕರುಣದಿಂ ನೋಡಿದಡೆ ಬಹುಜನ್ಮಪಾಪಗಳು ಪಿಂಗಿ ಮುಕ್ತಿ ದೊರೆಕೊಂಬುದು (ಷಡಿಲ. ೧೦-೩೩). [ಸಱಿ$_1$ + ಹೃದಯ]

ಸಱುಸ್ಸೈತನೆ (ಅ). ೧. ನೇರವಾಗಿ; ನೆಟ್ಟಗೆ : ಮುಗಿಲಂ ಸಱುಸ್ಸೈತ[ಪಾಠಾಂ. ಕ]ನೆ

ಬೆಳವೂದುದ್ದಮಯ್ಯಿತೆಂಬಂತೆಯುಂ. . . . ಮಾಣಿಕದಿಂ ಸಮದ ಮರವಂತ ಸೊಗಯಿಸಿದುದು (ಲೀಲಾವ. ೮-೧೧೭); ಎಮ ಮಚೆಯಾಗೆ ನೋಡುವಡೆಯೊಳ್ ಸಟುಸ್ಸೈತ[ಪಾಠಾಂ. ಸಟುಸ್ಸೈಕ, ಸಟುಸುಯ್ಯ]ನೆ ನಿನ್ನ ಮೆಯ್ಯವಿರ್ ನಿಮಿರ್ದಡೆಯಾಡೆ (ಲೀಲಾವ. ೧೪-೭೦). ೨. ಚೆನ್ನಾಗಿ : ಕೋಕನದವದನ ಸಲೆ ಸಟುಸ್ಸೈಕEತ3ನೆಯೊರ್ಮಗ್ಗುಲಾಗಿರಲ್ (ದಶಕು. ೧೧-೧೮); ಮಜೆಮಾಡಿ ಮೆಯ್ಯ ಬಂದೀ ನಿನ್ನ ನಿಜರೂಪ ಸಟುಸ್ಸ [ಪಾಠಾಂ. ಟುಸ್ಸೇ, ರಸ್ಸೈ]ಕEತ3ನೆ ನೋಡಿ ಪೋಗಿ ಎಚೆದರವಳ ಕಿವಿಗಿನಿನುಡಿ ರಸವನು (ವರ್ಧಮಾ. ೫-೪). [ಸಟು₂ + ಸ್ಯತನ (< ಸಯ್ಯನೆ)]

ಸಟುಸ್ಸೈತು (ಅ). ೧. ಸುಮ್ಮನೆ : 'ಸಟುಸ್ಸೈತುವೋಗು' ಪರಾ. ೨. ವಿಶೇಷವಾಗಿ : ಕಿವಿಯಿಂ ಬಗವುಗುವೂಡ ಕೊಂಕುವತ್ತ ಪೊಸನುಡಿಯ ಪುಗುಗುವುಳಿದುದು ಸಟುಸ್ಸೈತವಚಟನ ಮಾಡಿ ಸಟುಸ್ಸೈತುವೋಕುಮೇಂ ಬಗೆಯ ಬಟ್ಟೆಯಂ ಮುಟ್ಟುಗುಮೇ (ಆದಿಪು. ೧-೧೮). [ಸಟು₂ + ಸ್ಯತ್ತು₂ (< ಸಯ್ಯು₂)]

ಸಟುಸ್ಸೈತುವೋಗು (ಕ್ರಿ). ಸುಮ್ಮನೆ ಹೋಗು; ವ್ಯರ್ಥವಾಗು : ಕಿವಿಯಿಂ ಬಗವುಗುವೂಡ ಕೊಂಕುವತ್ತ ಪೊಸನುಡಿಯ ಪುಗುಗುಮುಳಿದುದು ಸಟುಸ್ಸೈತವಚಟನ ಮಾಡಿ ಸಟುಸ್ಸೈತುವೋಕುಮೇಂ ಬಗೆಯ ಬಟ್ಟೆಯಂ ಮುಟ್ಟುಗುಮೇ (ಆದಿಪು. ೧-೧೮).

[ಸಟುಸ್ಸೈತು + ಪೋಗು₁ (< ಪೋ₁)]

ಸಟ್ಟನೆ, ಸರ್ರನೆ (ಅ). ತಟ್ಟನೆ; ವೇಗವಾಗಿ : ಬಂಡಿಯಂ ಬಲವಂದು ಕಾಲ್ಗಟಗಿ ಮೇಲ್ಗುಡಿಗಟ್ಟಿ ಹಟಿಮಟ್ಟಿ ಸಟ್ಟನೆ ತಿರುಗಲು (ಸಂಬರ. ೨-೩೦): ಸಟ್ಟನೆ ಕೀಲ್ತಲಗಿಂ ಕಡಂಗಿ ಕಾಯ್ದುಚಿದನೊರ್ವ ಲುಬ್ಧಕನಗುರ್ವಿನ ಪರ್ಬುಲಿಯಂ ವನಾಂತದೊಳ್ (ಗಿರಿಜ. ೮-೯೮). **ಸರ್ರನೆ** : ಬೇಗ ತಿರ್ರನೆ ತಿರುಗಿ ಸರ್ರನೆ ಲಾಗಹಾಕಿದ ದೊಂಬನು (ಕವಿಪು. ೬೮-೭); ಅಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಹೊತ್ತು ನಿಲ್ಲಲಿಲ್ಲ. ಸರ್ರನೆ ಹೊರಗೆ ಬಂದಳು (ಹಳ್ಳಿಪಾ. ೧೧೫).

ಸಟ್ಟಸಟ್ಟನೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಕರ್ಕಶಕ್ಕಾರವಾರಿಯಂ ತಂದು ಸಟ್ಟಸಟ್ಟನೆ ಪೂಸುವುದುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೯೭ ವ). [ಸಟ್ + - ಅನೆ]

ಸಟ್ಟನೆಸರಿ (ಕ್ರಿ). ತಟ್ಟನೆ ಚಲಿಸು; ವೇಗವಾಗಿ ಚಾಲನೆಹೊಂದು : ತಿಟ್ಟನೆ ತಿರುಗುವ ಸುಟ್ಟುರೆಗಾಳಿಯಂದದಿಂ ಸಟ್ಟನೆ ಸರಿದುದು ಹಿಂದಕೆ ರಥಂ (ಚೈಮೀಭಾ. ೧೩-೩೫). [ಸಟ್ಟನೆ + ಸರಿ₁]

ಸಟ್ಟನೆಸೀಳ್, ಸಟ್ಟನೆಸೀಳು (ಕ್ರಿ). ಥಟ್ಟನೆ ಸಿಗಿದುಹಾಕು : ನಡುಬೆನ್ನಂ ಸಟ್ಟನೆಸೀಳಯುಂ ತೊಡೆಯನುಡಿಯೆಯುಂ (ಅಜಿಪು. ೧೧-೧೦ ವ); ಕೋಪಿಸುತದ್ದು ಸೆಳೆದು ಸಟ್ಟನೆ[ಪಾಠಾಂ. ಸಿ ಸೆಳೆದುಕೊಂಡು ಪತ್ರವ]ಸೀಳೆ ಸಂದಣಿಸಿ ಶತಚೂರ್ಣವಾಗಿ ನೆಲದೊಳು ಬೀಳೆ (ಸಂಬರ. ೭-೮೫). **ಸಟ್ಟನೆಸೀಳು** : ಮಟ್ಟಿ ಸಟ್ಟನೆಸೀಳಿ ನಲಕಜೆಯಟ್ಟ ಹೊಯ್ಯನು (ಕುಮ್ಮಾವಿ. ಓಲಿ. ೪-೭೯); ಸಾಯ್ಗಳ ಗಡಣವನು ನಜೆ ಪೊಡೆದುದೊಂಕಿದು ದಡಸಿ ಸಿಕ್ಕಿದುದೊತ್ತಿ ಸಟ್ಟನೆಸೀಳಿತು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೫-೩೪). [ಸಟ್ಟನೆ + ಸೀಳ್₁]

ಸಟ್ಟನೆಸೀಳು 'ಸಟ್ಟನೆಸೀಳ್' ನೋ.

ಸಟ್ಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ಗಂಗವಾಸನ ಮಗಂ ಗೋವಿನ್ದರಂ ಸಟ್ಟೆಮೂನೂಱುಂ ಕುಣಿಂಗಿಲಯ್ಯೂಱುಮಂ ಪ್ರತಿಪಾಲಿಸುತ್ತಿರೆ (ಎಕ. IX, ದೇವನ. ೪೨-೨; ಸು. 900 ?). [?]

ಸಟ್ಬಂಗ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು (?); ☞ ಈ ಶಬ್ದದ ಬಗ್ಗೆ ಅನೇಕ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಚರ್ಚೆ ನಡೆಸಿದ್ದಾರೆ. ಕೆಲವು ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳು ಹೀಗಿವೆ; ಇದು 'ಷಡ್ಭಾಗ'ದ ತದ್ಭವವಿರಬೇಕು, 'ಷಡ್ವಾಂಗ' (ವಾಂಗ = ತೆರಿಗೆ)ದಿಂದ ಬಂದಿರಬಹುದು, ಪರ್ಷಿಯನ್ ಪದ 'ಸರ್ದಂಗ್'(= ದಳಪತಿ) ಶಬ್ದದಿಂದ ಬಂದಿರಬಹುದು, ಷಡ್ಬಂಗ, ಷಡ್ಭಾಗ್ಯ, ಷಡ್ವಾಪ್ರ, ಷಡ್ಬಗ ಎಂಬ ಪದಗಳಿಂದ ಬಂದಿರಬಹುದು : ಇರ್ವ್ವರುಂ ಸಟ್ಬಙ್ಗದರ್ ವಿಜಾರಸರುಂ ಪಲ್ಲಡಿಗ ಕುಱುಮ್ಬಿಡಿವಿಟ್ಟಾರ್ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೬೭, ೧೬-೧೪ ; 450 ?). [?]

ಸಾ, ಸಯ್₁**, ಸಾಯ್, ಸಾಯಿ**₁**, ಸಾಯು, ಸಾಹು**₁ (ಕ್ರಿ). ಸತ್ತ (ಭೂತಕೃ), ಸತ್ತು (ಭೂತನ್ಯೂ), ಸಾವ (ಭವಿಕೃ). ೧. ಮರಣ ಹೊಂದು ; ಪ್ರಾಣಬಿಡು : ಕೊಙ್ಗುಣಿಅರಸರ ಆಳು ಎಱಿದು ಸತ್ತೊನ್ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೯, ೨೨-೫; ಸು. 790); ದೇವಿಲಂ ಮೊದಲಾಗೊಡೆಯ ಪಲಂಬರ್ ಪರದರ್ ಸತ್ತರ್ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೭೭-೧೪); ಅತ್ತಲೋಪನುಮಿದನಿಂತೆ ಕೇಳ್ದೊಡೆ ನಿರಾಶೆಯೊಳಕ್ಕಟ ಸಾಗುಂ (ಆದಿಂಪು. ೮೭೭). ೨. (ಆಲಂ) ಸತ್ತ್ವಗುಂದು ; ನಿಷ್ಕ್ರಿಯವಾಗು : ಅಂಗುಳಂಗುಳ ಸಂದಿಗಳ ಕಳೆಯಿಂಗಿ ನೆತ್ತರು ಸತ್ತ ತೊಗಲ ನರಂಗಳು (ಬಸವಪು. ೯೭-೫೮). **ಸಯ್**₁ : ೧. ನರದು ಬಂದವರವರ್ ಸಯಲಾ ಬಲಮಲ್ಲಮಟ್ಟರದ ಕೊಂದಪನಿವಂದಿರನೀಗಳೆ ನಿಕ್ಕುವಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೩೦); ಬಿಡೆ ನಾಂ ನೀಂ ಸಯೆ ಸಾವನಲ್ಲದುದುಟೆಯೆಂ (ಅನಂಪು. ೧೧-೯೫). ೩. ತಡೆ; ನಿಲ್ಲು : ಎನ್ನೊಳಾ ಅಟ್ಟುದುಗಿದಂದು ನಾನ್ ಸಯ್ಯಪನ್ (ಅಂತಿಗೂ. ೫-೭೭). **ಸಾಯ್** : ೧. ಆತಂ ದೇಶಸಕಲಸಂಯಮಂಗಳಂ ಕೊಳ್ವಂ ಆಯುಷ್ಯಮಂ ಕಟ್ಟಂ ಸಮ್ಯಙ್ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಂಗಳೊಳ್ ಎಲ್ಲಿ ಮುನ್ನಾಯುಷ್ಯಂ ಬದ್ಧಮಾದುದಲ್ಲಿಗೆ ಸಂದು ಸಾಯ್ಗುಂ (ತತ್ವಾರ್ಥ. ೧೫); ಹುತ್ತವ ಬಡಿದೊಡೆ ಹಾವು ಸಾಯಬಲ್ಲುದೆ ಅಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೧೧೭); ಸಾಯ್ವರ ಶಾಪದಲಿ, ಬೀಳ್ವರ ತಾಪದಲಿ . . . ಕೆನೆಯುವ ಹಯಗಳ ಹೇಷಾರವದಲಿ, ಕಿವಿ ಬಿರಿಯುವುದು ! (ಕನ್ನಬಾ. ೧೨೫-೨೦). **ಸಾಯಿ**₁ : ೧. ಸಾಯಿ ಢಿಢಿಢ ಕೆಡೆಯನುತ ತಮ್ಮೊಬ್ಬರೊಬ್ಬರ ಜಡಿಯಲಬ್ಬರವಾದುದಾರೋಹಕರ ಕೇರಿಯಲಿ (ಕುಮ್ಮಾಕ. ೮-೧೧); ನೀನು ಸಾಯಿ. ನಾನಿನ್ನು ಮಾತಾಡಲಾರೆ (ಗಾಳಿಪ. ೧೯). 'ಸಾಯಿಗುತ್ತ' ಪರಾ. **ಸಾಯು**: ೧. ದಿನಾ ಸಾಯುವವರಿಗೆ ಅಳುವವರು ಯಾರು? (ಗಾದೆ). ೪. (ಆಲಂ) ಒದ್ದಾಡು ; ಕಷ್ಟಪಡು : ಅವನು ಕೆಲಸ ಮಾಡಲು ಸಾಯುತ್ತಾನೆ (ರೂಢಿ). **ಸಾಹು**₁ : ೧. ಅಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಹಾವಸೆ ಅವಗ್ರಹಿಸಿಕೊಂಡಲ್ಲಿ ಜೀವಭಾವ ಭ್ರಾಂತಿಯ ಸಂದೇಹದಲ್ಲಿ ಸಾಹುತ್ತಿಹರು (ಮೋಳಿಮಾ. ೨೫೮-೭೪೯); ತಲೆಯ ಕಡಿದರೆ ಸಾಹನಲ್ಲದ ಗತಿಯ ಕಾಣೆನು (ನಿಭಾಗ. ೧-೧೨-೨೬).

ಸತ್ತು ಸತ್ತು ಉಳಿ = ಮರಣಾಸನ್ನವಾದ ಖಾಯಿಲೆಯಿಂದ ಗುಣಹೊಂದು, — ಉಳಿದುಕೊಳ್ಳು; ಪ್ರಾಣಾಪಾಯಕಾರಿಯಾದ ಖಾಯಿಲೆಯಿಂದ ಬದುಕಿಕೊಳ್ಳು: ಆ ವೃದ್ಧರು ಕ್ಷಯರೋಗದಿಂದ ಸತ್ತುಸತ್ತು ಉಳಿದರು (ರೂಢಿ). **ಸತ್ತುಸತ್ತು ಬದುಕು** = ಸತ್ತುಸತ್ತು ಉಳಿ : ಅವರ ಮಗು ಮೊನ್ನೆ ಮದುಳುಜ್ವರದಿಂದ ಸತ್ತುಸತ್ತು ಬದುಕಿತು (ರೂಢಿ). **ಸತ್ತುಸುಣ್ಣವಾಗು** = ವಿಪರೀತವಾಗಿ ಬವಣೆಪಡು ; ಬಹಳ ತೊಂದರೆಪಡು : ಅವನು ಸಾಲಕ್ಕಾಗಿ ಊರೂರು ತಿರುಗಿ ಸತ್ತು ಸುಣ್ಣವಾಗಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ). **ಸಾಯ ಬಡಿ** = ಸಾಯುವಂತೆ ಹೊಡೆ : ಹಣ್ಣುಗಾಯಿ ನೀರುಗಾಯಿ ಮಾಡು : ಮುಳಿದು ಸಾಯ [ಪಾಠಾಂ. ಯೆ] ಬಡಿದು ಮನೆಯಿಂ ಪೆಂಡತಿಯನಟ್ಟಿ ಕಳೆದೊಡೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೭೭-೧೫); [ಪಸಿದ ಕೋಪದಿಂ ತನ್ನ] ಭಾರ್ಯೆಯಂ ಸಾಯಬಡಿವುದುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೪-೧೪೪); ವಂಗಭೂಪನ ಬಾಯೊಳಗೆ ಬೆಟ್ಟದನು ಗದೆಯನು ಮಿಕ್ಕ ನಾಲ್ವರನು ಸಾಯಬಡಿದನು (ಕುಮ್ಮಾದ್ರೋ. ೨-೮೨). **ಸಾಯಬಡು** = ಸಾಯು; ಮರಣವನ್ನು ಹೊಂದು : ನ್ಯಾಯವಿಲ್ಲದೆ ತಿಲೋತ್ತಮಿಯಗೋಸುಗವಾಗಿ ಸಾಯಬಟ್ಟರು ಒಡಹುಟ್ಟಿದವರು (ವಿಸಾಸು. ೫೫-೩). **ಸಾಯಲಾಗು** = ಸಾಯುವಂತಾಗು; ಮರಣ ಹೊಂದುವ ಸ್ಥಿತಿ ಮುಟ್ಟು : ಸಾಯಲಾದನು ಧೃಷ್ಟಕೇತು ವಿಡಾಯಿಗೆಟ್ಟನು ಭೋಜನು (ಕುಮ್ಮಾದ್ರೋ. ೨-೫೯). **ಸಾಯಹಾರು** = ಸಾವನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸು : ಉಳುಹಿಕೊಳಲೆಳಸಿಯಮುರರನು ಹರಿಯಜರನ್ನ ಕಳವರವನೀಗ ಹೇಳಿದರ . . . ಅದು ನಿಮಿತ್ತಂ ಸಾಯ ಹಾರಿದರುಯೆಂದು ಮರುಗಿ (ನವಮೋ. ೫-೧೨). **ಸಾಯೆ ಪೊಯ್** = ಸಾಯ ಬಡಿ: ಅಬ್ಬೆಯೊಡವುಟ್ಟಿದ ಮಾವನಶೇಷಶಾಸ್ತ್ರಪಾರಗನತಿಥನ್ನನೆಂದು ಪರಿಭಾವಿಸಿ ಬಂದೊಡವಙ್ಗೆಗಯ್ದು . . . ತೊಟ್ಟಗೆ ವಿಭು ಸಾಯೆ ಪೊಯ್ಯು ಕಿವಿಯಂ ಪಿಡಿದೊಡಲೊಡರ್ಚಿ ಬಂದನೇ (ಸಬಿಮಾ. ೨-೬೩). **ಸಾಯೆ ಬಡಿಸು** = ಸಾಯುವಂತೆ ಹೊಡೆಯಿಸು; ಹಣ್ಣುಗಾಯಿ ನೀರುಗಾಯಿ ಮಾಡಿಸು : ಸೊಕ್ಕಿರ್ದರ ಮದಮಿಂತಲ್ಲದುದುಗದೆಂದು ಸಾಯೆ ಬಡಿಸುವಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೬೭). **ಸಾಯೆ ಸರಸಂ ನುಡಿ** = ಮರ್ಮಾಘಾತವಾಗುವಂತೆ ಗೇಲಿಮಾಡು : ಎಮ್ಮಂ ಪಿಡಿದೆಟೆವಂದಿನ ನಿಮ್ಮದಟುಗಳೇಗಳೆತ್ತವೋದುವೊ . . . ನಿವಗವಿವಾಗಳೇಯೆಡರಾಯ್ತೇ ಎಂದು ಸಾಯೆ ಸರಸಂ ನುಡಿದು (ಪಂಪಭಾ. ೭-೩೯ವ). [ದೇ. ‖ತಮಿ. ಚಾ, ಚಾಯ್; ಮಲ. ಚಾ; ಕೊಡ. ಚತ್; ತೊದ. ಸೊಯ್; ತುಳು ಸಯಿ, ಸೈ; ತೆಲು. ಚಚ್ಚು, ಸಚ್ಚು ; ಪರ್ಜಿ. ಚಯ್; ಕುಇ. ಸಾವ]

ಸಾಂಕರ್ಯ (ನಾ). (ವಿಭಿನ್ನವಾದುವು) ಕೂಡುವಿಕೆ; ಸಂಕರವಾಗುವಿಕೆ : ನಿರುಪಾಧಿಕಾಂತರ್ಜ್ವಲತ್ಸರ್ವಸಾಕ್ಷಿಕಸ್ಫುರಣರುದ್ರಂಗೀ ಗುಣೋಪಾಧಿ ಭಿನ್ನ ರಜಹರಿಗಳಿಣೆಯೆಂದದಾರದ್ವೈತವಿಭ್ರಮದೆ ನುಡಿವರವರನ್ವಯಕ್ಕೆ ನಿರುತಮಿದು ಸಾಂಕರ್ಯಮುಂಟಂತೆ ನುಡಿಯದರ್ ವರವಂಶಜರ್ (ಪದ್ಮರಾ. ೧೧-೪); ಈ ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಕಾರರು ವಿದೇಶೀಯರ ಆಕ್ರಮಣದಿಂದುಂಟಾದ ಸಂಸ್ಕೃತಿಸಾಂಕರ್ಯ ಹೊಂದಿದ ಜನತೆಯನ್ನು ಉದ್ಧರಿಸಲು . . . ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದರು (ಭಾರದ. ೬೧). [ಸಂ.]

ಸಾಂಕೇತಿಕ (ಗು). ೧. ಗುರುತುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಸಂಜ್ಞೆಗಳುಳ್ಳ : ಬೀಜಗಣಿತ ಸಾಂಕೇತಿಕರೂಪದ್ದಾದ್ದರಿಂದ ಈ ಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಸೇರಿಸಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ (ಶಿಕ್ಷದ. ೧೫೨). ೨. (ಯಾವುದಾದರೂ ವಸ್ತು, ವಿಚಾರ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಗೆ) ಪ್ರತೀಕವಾದ; ನಿದರ್ಶನವಾದ : ಪಾರಿಭಾಷಿಕಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಸಾಂಕೇತಿಕಸನ್ನಿವೇಶಗಳ ಅನ್ವಯವನ್ನೂ ಕೇವಲ ಚಾರಿತ್ರಿಕದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನಿರ್ಣಯಿಸುವುದು ಕಷ್ಟ (ಭಾರದ. ೧೦೯); ಕಾದಂಬರಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಂಕೇತಿಕಪಾತ್ರ ಹಾಗು ಸನ್ನಿವೇಶಗಳು ಕೆಲವಿವೆ (ಸಮಜೀ. ೩೧ ಪೀಠಿಕೆ). ೩. ಸೂಚಿಸುವ; ಮುಂದಾಗಿ ತಿಳಿಸುವ : ಮುಖದ ಮೇಲೆ ಈ ಕಾಯಿಲೆಯ ಸಾಂಕೇತಿಕ ಬೊಕ್ಕೆಗಳು ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ (ಕಲರೋ. ೫೬). (ನಾ). ೪. (ಯಾವುದೇ ವಸ್ತು, ವಿಚಾರ ಮುಂತಾದುವನ್ನು) ಸೂಚಿಸುವಂತಹುದು; ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುವಂತಹುದು; ನಿದರ್ಶನರೂಪವಾದುದು : ನಮ್ಮ ಹಬ್ಬಗಳೆಲ್ಲ ಸಾಂಕೇತಿಕವಾಗಿವೆ (ರಂಗರೂ. ೧೧೨); 'ಅಂಚೆಮನೆ' ಎಂಬುದೊಂದು ಚಿಕ್ಕನಾಟಕ . . . ಈ ನಾಟಕವು ಸಾಂಕೇತಿಕವೆಂದು ಕೆಲವು ವಿಮರ್ಶಕರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ (ಧರ್ಮಸಾ. ೬೪). [ಸಂ.]

ಸಾಂಕೇತಿಕಮುಷ್ಕರ (ನಾ). ಸಂಕೇತರೂಪದ ಚಳುವಳಿ; ಮುನ್ಸೂಚನೆಯ ಪ್ರತೀಕವಾದ ಮುಷ್ಕರ : ಆ ಗಿರಣಿಯ ಕಾರ್ಮಿಕರು ಇಂದು ಸಾಂಕೇತಿಕಮುಷ್ಕರ ನಡಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). [ಸಾಂಕೇತಿಕ + ಮುಷ್ಕರ೧]

ಸಾಂಕ್ರಾಮಿಕ (ಗು). ೧. ಒಬ್ಬರಿಂದೊಬ್ಬರಿಗೆ ಅಥವಾ ಒಂದರಿಂದ ಮತ್ತೊಂದಕ್ಕೆ ಹರಡುವ, — ವ್ಯಾಪಿಸುವ, — ಸೋಂಕುವ : ಯುದ್ಧ ಮೊದಲಾದ ಒಂದು ತಿಂಗಳೊಳಗ, ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನಪ್ರಭುವಿನ ಸೈನ್ಯಶಿಬಿರಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಂಕ್ರಾಮಿಕ ಉಪಟಳ ಒಂದು ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡಿತು (ಶಾಂತಲಾ. ೪೦೦). (ನಾ). ೨. (ರೋಗ ಮುಂತಾದುವು) ಒಬ್ಬರಿಂದ ಒಬ್ಬರಿಗೆ ಅಥವಾ ಒಂದರಿಂದ ಮತ್ತೊಂದಕ್ಕೆ ಹರಡುವಿಕೆ, — ವ್ಯಾಪಿಸುವಿಕೆ: ಡಿಫ್ತೀರಿಯಾ . . . ಕೆಲವು ಕಡೆ ಸಾಂಕ್ರಾಮಿಕ (Epidermic) ವಾಗಿ ಹರಡಿದರೆ ಕೆಲವು ಕಡೆ ಸ್ಥಾನಿಕ (Endermic) ರೋಗವಾಗಿರುತ್ತದೆ (ಕಲರೋ. ೧೪). [ಸಂ.]

ಸಾಂಕ್ರಾಮಿಕರೋಗ (ನಾ). ಒಬ್ಬರಿಂದ ಅನೇಕರಿಗೆ ಅಥವಾ ಒಂದರಿಂದ ಅನೇಕಕ್ಕೆ ಹರಡುವ ಖಾಯಿಲೆ; ಸೋಂಕುರೋಗ; ಅಂಟುಜಾಡ್ಯ : ಸೊಳ್ಳೆ, ನೊಣ ಮೊದಲಾದವು ಸಾಮೂಹಿಕಜಂತುಗಳು. ಸಾಂಕ್ರಾಮಿಕರೋಗಗಳಂತೆ ಅವುಗಳ ಚಲನವಲನ (ನಂಟರು. ೪೪); ನಾನು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋದಾಗ ಅಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಾಂಕ್ರಾಮಿಕರೋಗ ಹರಡಿತ್ತು (ಪ್ರವಾ. II, ೧೧೮). [ಸಂ.]

ಸಾಂಖ್ಯ (ಗು). ೧. ಸಂಖ್ಯೆಗೆ ಅಥವಾ ಲೆಕ್ಕಾಚಾರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ . (ನಾ). ೨. ಸಂಖ್ಯೆಗೆ ಅಥವಾ ಲೆಕ್ಕಾಚಾರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು : ಸಾಂಖ್ಯವೆಂಬ ಶಬ್ದವು, ಸಂಖ್ಯಾಶಬ್ದದಿಂದ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. ಸಂಖ್ಯೆಯೆಂದರೆ ಚರ್ಚೆಯೆಂದೂ, ವಿಚಾರಣೆಯೆಂದೂ ಎಣಿಕೆಯೆಂದೂ ಅರ್ಥ (ಭಾರದ. ೧೨೫). ೩. ಚರ್ಚೆ ಮಾಡುವಿಕೆ. ೪. ವಿಶೇಷವಾದ ತಿಳಿವಳಿಕೆ; ಜ್ಞಾನ : ಸಾಂಖ್ಯ ಎಂದರೆ ಜ್ಞಾನ. ಯೋಗ ಎಂದರೆ ಭಗವದರ್ಪಣ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ವಿಹಿತಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನ (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೧೯೯). ೫. ಶಿವ; ಈಶ್ವರ. ೬. [ತತ್ತ್ವಶಾ] ನ್ಯಾಯ, ವೈಶೇಷಿಕ, ಸಾಂಖ್ಯ, ಯೋಗ, ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆ ಮತ್ತು ಉತ್ತರಮೀಮಾಂಸೆ (ವೇದ ಮತ್ತು ವೇದಾಂತ) ಎಂಬ ಆರು ಬಗೆಯ ದರ್ಶನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಷಡ್ದರ್ಶನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಸಾಂಖ್ಯ ಪಾತಂಜಲ ವೇದಾಂತಗಳೆಂಬ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನಫಲವಾಗುಳ್ಳವೇ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಶಾಸ್ತ್ರತ್ರಯಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೧೨); ವೈಶೇಷಿಕ, ನ್ಯಾಯ, ವೇದಾಂತ, ಸಾಂಖ್ಯ, ಯೋಗ, ವೇದ ಎಂದು ಆರು ದರ್ಶನಗಳು (ಹಿಂದಸಾ. ೯). ೭. ಸಾಂಖ್ಯತತ್ತ್ವಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಿ ಅನುಸರಿಸುವವನು; ಸಾಂಖ್ಯದರ್ಶನದ ಅನುಯಾಯಿ : ಷಡಭಿಜ್ಞಂ ಕ್ಷಣಿಕಂ . . . ನಡೆವಂ ಕಾಪಿಳವೃತ್ತಿಯಂ ಬಿಡದೆ ಸಾಂಖ್ಯಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧-೩೫); ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಸಂಖ್ಯೆಮಾಡಿ ತತ್ತ್ವಗಳು ಇಪ್ಪತ್ತೈದು, ಪದಾರ್ಥಗಳು ಅರುವತ್ತು ಎಂದು ನಿರ್ಣಯಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಇವರಿಗೆ ಮೊದಲು ಸಾಂಖ್ಯರೆಂದು ಹೆಸರು ಬಂದಿತು (ಹಿಂದಸಾ. ೪೮). [ಸಂ.]

ಸಾಂಖ್ಯದರ್ಶನ (ನಾ). = ಸಾಂಖ್ಯ ೬ : ಸಾಂಖ್ಯದರ್ಶನವನ್ನು ನಿರೀಶ್ವರವಾದವೆಂದೂ . . . ವೇದಾಂತದಾರ್ಶನಿಕರು ದೂರ ತಳ್ಳಿದ್ದಾರೆ (ಭಾರದ. ೧೧೩). [ಸಂ.]

ಸಾಂಖ್ಯಮತ (ನಾ). = ಸಾಂಖ್ಯ ೬ : ಪ್ರಕಟಮಾಡಿ ಸಾಂಖ್ಯಮತಮಂ ನಿರ್ಮೂಳನಂಗೆಯ್ದು (ಶಾಸಪ. ೫೨-೪೯; 1138); ಚಾರ್ವಾಕಮತವನ್ನೂ ಬೌದ್ಧಮತವನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿದರೆ ಸಾಂಖ್ಯಮತವಾಗುತ್ತದೆ (ಹಿಂದಸಾ. ೬೯). [ಸಂ.]

ಸಾಂಖ್ಯಯೋಗ (ನಾ). = ಸಾಂಖ್ಯ ೬ : ಇಂತೀ ಪಂಚವಿಂಶತಿತತ್ತ್ವಂಗಳು ನಾನಲ್ಲ ಅವು ನನ್ನವಲ್ಲವೆಂದು ವಿಭಾಗಿಸಿ ಕಳೆದು ಪರಾತ್ಪರವಾದ ಪರಶಿವಬ್ರಹ್ಮವೆ ನಾನೆಂದು ತಿಳಿವುದೇ ಸಾಂಖ್ಯಯೋಗ ನೋಡಾ (ಅನುಂಡೇ. ೨೨೨-೬೪). [ಸಂ.]

ಸಾಂಖ್ಯಾಗಮ (ನಾ). = ಸಾಂಖ್ಯ ೬ : ಮಿಥ್ಯಾತಮತಿರಸ್ಕರಿಣೀತಿರಸ್ಕೃತಮನಸ್ಕಂ ತತ್ತ್ವಾಭಾಸಮಂ ಸಾಂಖ್ಯಾಗಮಮಂ ಮಾಡಿ ಕಪಿಳಾಗಮಮಂ ಮಾಡಿ ಕಪಿಳಾದಿಗಳಪ್ಪ ಶಿಷ್ಯವರ್ಗಕ್ಕೆ ತಿಳಿಪುತ್ತಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೬-೧೨ ವ). [ಸಂ.]

ಸಾಂಗ೧ (ಗು). ೧. ಅಂಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ; ಅವಯವಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. ೨. ಅಂಗಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ; ಆಂಗಿಕವಾದ : ಅಂಗದಿಂದಂ ಗಾಡಿ ಸಂಚಾರಿಗಳನುಚಿತಸಾಂಗಭಾವಂಗಳಿಂ ಶಿವನ ಲೀಲೆಯೊಳೈದು ಪಿಂಗೆ ವಿಂಶತಿಯ ಭೃಂಗಿರಿಟಿ ನರ್ತಿಸೆ ಗಣಂಗಳ್ ಭಾವಿಸುತ್ತಿರ್ದರು (ಭಾವಚಿಂ. ೧-೩೬). ೩. ಪೂರ್ಣವಾದ; ಸಮಗ್ರವಾದ : ಲಿಂಗಶರಣನ ನಿತ್ಯ ಜಗವನಿತ್ಯವದೆಂಬ ಸಾಂಗನಿತ್ಯಾನಿತ್ಯವಿವರಸುಜ್ಞಾನಮದು ಹಿಂಗದದ ತಿಳಿದಾಚರಿಸುವಾತನ ಸ್ವಾನುಭಾವಿ (ಷಟಿಲ. ೫-೨೪). ೪. (ವೇದದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ) ಷಡಂಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ : 'ಸಾಂಗವೇದ' ಪರಾ. (ನಾ). ೫. ಪೂರ್ಣವಾದುದು; ಸಮಗ್ರವಾದುದು : ಸಾಂಗವಾಗಿದೆ ಗೃಹವೆನುತ ರೋಷಾಂಗ ಮನವಿಡಿವೈದು ಬರೆ (ಕೃಷ್ಣಕಾ. ೧೧-೫). ೬. ಪರಿಪೂರ್ಣತೆ; ಸಮಗ್ರತೆ : ಜಂಗಮವ ನಾನೆಂದೆ ನೋಡಿರು ಸಾಂಗದಿಂ ತ್ರಿವಿಧಪ್ರಸಾದಾಸಂಗದೊಳು ಪರಿಣಾಮಿಸುತಮಿರು (ಬಸವಪು. ೪-೬೬); ಮೋಹನಾಂಗಿಗೀ ಸಿಂಗರದ ಹಂಗುಂಟೆ ಮಂಗಲದ ಸಾಂಗಕ್ಕೆ ಸಿಂಗರಿಪೆವು (ಪದ್ಮರಾ. ೩-೪೨). ೭. ಯೋಗ್ಯವಾದುದು; ಸರಿಯಾದುದು : ಧರೆಯೊಳಿಂತಪ್ಪನ್ನದಾತರ ಸರಿಯಿಡುವರಾರಯ್ಯ ನಿನಗತಿಸಾಂಗವಾಯಿತ್ತು ನಿರುತವೆಲ್ಲೆಡೆಯೊಳು ಸಮಾನವನೊರೆಯಲಿಲ್ಲದಭೀಷ್ಟದಾನವನರರೆ ಎಮಗಿಕ್ಕಿದೆ (ಬಸವಪು. ೨೪-೨೬).

ಸಾಂಗಮಾಗು, ಸಾಂಗವಾಗು = ೧. ಪರಿಪೂರ್ಣವಾಗು; ಸಮಗ್ರವಾಗು; ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗು : ಅತಿಮಂಗಳದ ದಿನವಿಂದು ನಿಜಮಂದಿರದೊಳೆಂದೆನುತ ಸಾಂಗಮಾಗಲು ವೇದ್ಯಶೃಂಗಾರಂಗಳಿಂದವಲಂಕರಿಸಿ (ಬಸವಪು. ೨೪-೧೬); ನಿರ್ವಿಘ್ನದಲಿ ಮುನಿತಿಲಕನಧ್ವರ ಸಾಂಗವಾದುದು (ತೊರರಾ. ೧-೧೧-೨೨); ನೃಪಾಲಕತಿಲಕನಧ್ವರ ಸಾಂಗವಾದುದು (ತಿಮ್ಮಕ್ಕ. ೧-೧೧೨). ೨. ಸರಿಯಾಗು; ಯೋಗ್ಯವಾಗು : ಉಪಕರಣತತಿಯ ಸಾಂಗಮಾಗಲು ಬೆಳಗೆಯೋ ಶಿವಲಿಂಗಮಜ್ಜನಸಾಲೆಗಳ ಮಲಿನಂಗಳಂ ತೊಳೆಯೆಯೊ (ಬಸವಪು. ೪೬-೧೩). ೩. ದೊರಕು; ಲಭ್ಯವಾಗು : ಮಂಗಳಪ್ರದ ಸತ್ಕ್ರಿಯೆಗಳೊಳಿಹಂಗೆ ಗರ್ವಿಸಿ ನುಡಿದವಂಗಂ ಸಾಂಗವಹುದೇ ಭಕ್ತಿಪರಿಣತಿ ಬಸವಸುಕುಮಾರ (ಬಸವಪು. ೨೪-೪೯). [ಸಂ.]

ಸಾಂಗ೨ (ನಾ). (ಭರ್ಜಿಯಂತಹ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ : ಸಾಂಗಭಲ್ಲೆಯ . . . ಚಕ್ರಾಯುಧದ ಅಂಗವಣೆಯ ಕಲಿತರು ಬೇಗದಲಿ ಶ್ರೀರಂಗಭಕ್ತರು ಮುದದಿಂದ (ಕನವಿ. ೪-೮೬); ಊರಿ ಸಮ್ಮಿಶ್ರಕೈಭಾಕು ಸಾಂಗಿಟ್ಟ ಕೈಚೂರಿಗಳಲಿರಿದಾಡಿದೀರ್ವಲದ ತಲೆವೆಲೆಯ ಕ್ರೂರರದ್ಭುತಗರೆದರು (ಜಿನಮು. ೧೦-೨೦). [<— ಹಿಂ. ಮರಾ. ಸಾಂಗ್]

ಸಾಂಗಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕ್ರಮಬದ್ಧವಾಗಿ ಮುಗಿಸು, — ಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸು : ಈ ಪರಿಯಾಗಿ ನಿತ್ಯವೂ ಕರ್ತವ್ಯಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಸಾಂಗಗೊಳಿಸಿ . . . ಚಾರು ತನ್ನ ದಿನವನ್ನು ಸಮಾಪ್ತಗೊಳಿಸುವಳು (ಇಪ್ಪತ. ೨೮೫). [ಸಾಂಗ೧ + ಕೊಳ್೧ + -ಇಸು೨]

ಸಾಂಗಡ, ಸಂಗಟ್ಟ$_2$, ಸಂಗಡಿ$_3$, ಸಾಂಗಡೆ, ಸಾಗಡ, ಸಾಗಡೆ$_1$, ಸಿಂಗಡಿ$_2$ (ನಾ). ೧. (ಹಲಗೆಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸಿ ರಚಿಸುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜೋಡುತೆಪ್ಪ; ಜೋಡುದೋಣಿ : (ಮೃಗಜ. IV, ೭೮೪); (ಕೃಸಗ. II, ೫೬೦). **ಸಂಗಟ್ಟ$_2$** : ೨. ಈಸುಗಾಯಿ; ಈಡುಬುರುಡೆ : ಚಟುಲಲರೋಚನೆಯಂತೆ ಕುಟಿಲಕುಂತಳಿಯಂತೆ ವಿಟಹೃಣ್ಣನಂತ ಹಗಲಲ್ಲಿ ಇರುಳು ಸಂಗಟನ ಕಾಯಂತೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೨೦೭೨). **ಸಂಗಡಿ$_3$** : ೧. ಹೊಳೆಯ ದಾಟುವಗೆ ಸಂಗಡಿಯು ದೊರೆದಂದದಿಂ (ಮಹಾಂತೇ. ೨೨-೧೭); ಜ್ಞಾನವೇ ಸಂಸಾರಿಗನ ಸಂಗಡಿ. ಅದೇ ಸಂಸಾರಸಾಗರದ ಈಸುಗುಂಬಲ (ಬಾಳುಬ. ೫೯). ೨. ಒಬ್ಬ ಸಾಲೇಹುಡುಗನು ಈಸುಗುಂಬಳಕಾಯಿಯ ಸಂಗಡಿಯನ್ನು ನಡುವಿಗೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು . . . ಹೊಳೆಯಲ್ಲಿ ಈಸುಗಲಿತ ಮೇಲೆ . . . ಸಂಗಡಿಯನ್ನು ಹೊಳೆಯ ದಡದಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟು ಹಾಗೇ ನೀರೊಳಗೆ ಬಿದ್ದನು (ಮುಯಿಯ. ೪-೬೭). ೩. ಚಟ್ಟ; ಸಿದಿಗೆ : ಪೆಣದ ಸಙ್ಗಡಿ ಕಟ್ಟುವೊನ್ (ಕ. I,೫-೪; ೭ನೆಯ ಶತ). **ಸಾಂಗಡೆ** : (೩). **ಸಾಗಡ** : ೧. ಬಸ್ತರು ಒಳ್ಳೇ ಸಾಹಸಿಗಳಾಗಿ ಸಾಗಡಕ್ಕೆ ಒಂದೊಂದು ಸಲಕ್ಕೆ ಎರಡು ಭರ್ತಿ ಗಾಡಿ ತುಂಬುತ್ತಿದ್ದರು (ಬಸ್ತ.ಕ. ೫೪). **ಸಾಗಡೆ$_1$** : ೧. ಒಂದೊಂದು ಸಲ ಸಾಗಡೆ ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದ ಬೆಸ್ತರ ಎತ್ತುಗಳ ಮೇಲೆ ಪೈಪೋಟಿಯುಂಟಾಗಿ ಅವರು ಅವುಗಳ ಜತೆಗೆ ಸಾಗಡ ಬಿಡಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಬಸ್ತ.ಕ. ೫೫). **ಸಿಂಗಡಿ$_2$** : ೧. ಹೊತ್ತು ಮುಳುಗೋದರಾಗ ದಾಟಿದರಾತೂ ಅಂತ ಸಿಂಗಡಿ ಹತ್ತಿ ಬಿದ್ದಿ (ಧರ್ಮಸ. ೭೭). ೨. "ಸಿಂಗಡಿ – ತೇಲಿಸುವ ಕುಂಬಳಕಾಯಿ" (ಜಾನಪೋ. ೪೯). 'ಜಂಗಾಲ್$_1$' ಹೋ. [← ಮರಾ. ಸಾಂಗಡ, ಸಾಂಗಡೀ ./ ತಮಿ. ಚಙ್ಙಟಮ್]

ಸಾಂಗಡೆ 'ಸಾಂಗಡ' ನೋ.

ಸಾಂಗಡೆಗಡಿ (ಕ್ರಿ). ಒಟ್ಟಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸು (?) : ಸಿಗಿಯಲೆರಗುವ ಕೊಂತ ಕೈಕಾಲ್ಗಳಗವ ಕೈಚಕ್ರಂಗವನು ಚುಚ್ಚೊಗುವ ಸಾಂಗಡೆಗಡಿವ ಪರಶುಗಳು (ಜರಾಮಾ. ೪೫೬-೬೯). 'ಸಂಗಡ$_2$' ಹೋ. [ಸಾಂಗಡ$_?$ + ಕಡಿ$_1$]

ಸಾಂಗತೆ (ನಾ). ಸಮರ್ಪಕವಾಗಿ ಪೂರ್ಣಗೊಳ್ಳುವಿಕೆ ; ಸಾಂಗವಾಗಿ ಮುಕ್ತಾಯಗೊಳ್ಳುವಿಕೆ, – ನೆರವೇರುವಿಕೆ : ಹೀಗ ಜಾತಕರ್ಮದ ಸಾಂಗತೆಯಾದ ಬಳಿಕ ನಂದನು ಯಾವತ್ತೂ ಗೋಪಿಕಾಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ವಸ್ತ್ರಾಲಂಕಾರಗಳಿಂದ ಸತ್ಕರಿಸಿದನು (ಭಾಮೃತ. ೩೦೩). [ಸಂ. ಸಾಂಗತಾ]

ಸಾಂಗತ್ಯ (ನಾ). ೧. ಹೊಂದಾಣಿಕೆ ; ಸಾಮರಸ್ಯ : ಸಾಂಗತ್ಯವಿಲ್ಲದ ಸಂಸಾರವೇತಕೆ ಬರಿಯ ಸಾಹಿತ್ಯವ ಸಾಕೆ (ಇಂಚಾಪ. ೧೭೮-೭೯). ೨. ಕೂಟ; ಜೊತೆ : ಅದು ಸಂಸಾರಾಬ್ಧಿಯಂ ದಾಂಟಸುವುದು . . . ಬಳಿಕ್ಕಂತದು ಲಿಂಗಾರೂಢನಂ ಮಾಡುವುದು ಶರಣಸಾಂಗತ್ಯವು (ರಜ್ಞಾಶ. ೫೭). ೩. ಸಂಗತಿ; ವಿಚಾರ : ಚಿತ್ರವಿಸು ತನ್ನಾಯ ಜನಿಸಿದಳೇನು ಕಾರಣವು ಎತ್ತಣದು ಸಾಂಗತ್ಯ ನವಮಿಗೀ ಬಿತ್ತರವನಜುವು (ಪ್ರಭುಲಿ. ೩-೧೯). ೪. [ಛಂದ] ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕುಪಾದಗಳುಳ್ಳ, ಗೇಯ ಗುಣವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಅಂಶಗಣಯುಕ್ತವಾದ ಒಂದು ಅಚ್ಚಗನ್ನಡ ಛಂದಸ್ಸು : ಸಾಂಗತ್ಯ:– ಇದರ ಒಂದು ಮೂರನೆಯ ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ವಿಷ್ಣುಗಣಗಳೂ, ಎರಡು ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಿಷ್ಣುಗಣಗಳೂ, ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬ್ರಹ್ಮಗಣವೂ ಇರಬೇಕು. ವಿಷ್ಣುಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಗಣವೂ ಬರಬಹುದು (ಕೈಪಿಡಿ. ೧೦೩). [ಸಂ.]

ಸಾಂಗವೇದ (ನಾ). ಷಡಂಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ವೇದ; ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ವೇದ : ಸಾಂಗವೇದವನೋದಿ ಸಕಲಧರ್ಮದ ತತ್ತ್ವಂಗಳನಱಿತಾಚರಿಸಿ . . . ಮುನಿಪುಂಗವನೊರ್ವನೆಸೆದನು (ಹರಿಬ. ೨-೩೦); ಸಾಂಗವೇದವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿ ವಿಚಾರಪೂರ್ವಕ ವೇದಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಅದರಂತೆ ಅನುಷ್ಠಾನಮಾಡಿ ಸಕಲಶ್ರೇಯಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಬೇಕೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಸರ್ವಸಮ್ಮತ (ಹಿಂದಸಾ. ೧೭೨). [ಸಂ.]

ಸಾಂಗಿಕ (ನಾ). ಕ್ರಮಬದ್ಧವಾದುದು; ವಿಧಿವತ್ತಾದುದು; ಸಮರ್ಪಕವಾದುದು : ಸತ್ಯನುಡಿಯೇ ನಿರ್ವಾಣವೆಂಬರ್ಥದಿಂ ಸಲೆ ಸತ್ಯವ್ರತನೆಂಬ ನಾಮ ತನಗಂ ಸಾಂಗಿಕಮಾಗಿರ್ದು ನಿರ್ಮಲನಿಂತಿರ್ದಡೆ (ನನ್ನಚಾ. ೬-೧೨೮).

ಸಾಂಗಿಕವಾಗಿ ಮಾಡು = ವಿಧಿವತ್ತಾಗಿ ದಾನ ಮಾಡು : ಇನ್ನೀ ಧರ್ಮ್ಮವಂ ಪ್ರತಿಪಾಳ್ವಿದವರ್ಗ್ಗೆ ವಾರಣಾಸಿ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಗೋವುಸಹಸ್ರವಂ ಸಾಂಗಿಕವಾಗಿ ಮಾಡಿದ ಫಲವ ಪಡೆವರು (ಕ. IV. ೧-೧೦೪; 1204). [ಸಂ.]

ಸಾಂಗೋಪಾಂಗ (ಗು). ೧. ಎಲ್ಲ ಭಾಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಪೂರ್ಣವಾದ : ಕಲಿತರು ಬಿಮ್ಮ ಪೂರ್ವನೃಪಾಲಕರು ಸಗಸಸ್ವಸಾಂಗೋಪಾಂಗವಿದ್ಯೆಗಳ (ಕುಮ್ಮಾ. ೭-೧). (ನಾ). ೨. (ವೇದದ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ) ಅಂಗ, ಉಪಾಂಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದು; ಪೂರ್ಣವೇದ. ೩. ಎಲ್ಲ ಭಾಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದು; ಪೂರ್ಣವಾದುದು : ತನ್ನೊಡಲ ಖಂಡಂಗಳಂ ಕೊಯಿಕೊಯಿದು ಸಾಂಗೋಪಾಂಗಮಾಗಿರಲೊಪ್ಪಲೊಪ್ಪಲವಂ ತ್ರಿಸಂಧ್ಯೆಯಲಿ ಲಿಂಗಕನುರಾಗದಿ ಸಮರ್ಪಿಸುವಂಗದಲಿ (ಬಸವು. ೪೪-೨೫); ಸರ್ವಕರ್ಮದ ವಿಧಿಯನಖಿಳನಿಗಮದ ಕಡೆಯನು . . . ಸಾಂಗೋಪಾಂಗವಾಗಿ ಬರಿಸಿ (ಜೈಮಭಾ. ೧೯-೫೪). ೪. ವಿಧಿವತ್ತಾದುದು; ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾದುದು : ಮಂಗಳಾಗಮಮಂತ್ರಪೂತಜಲಂಗಳಂ ತಳಿದೊಳಗೆ ಸಾಂಗೋಪಾಂಗದಿಂ ಪಂಚಾಮೃತಸ್ನಪನಂಗಳಂ ಮಾಡಿ ಲಿಂಗವಂ ಪೂಜಿಸಿ (ಬಸವು. ೧೮-೬೫); ಕೃಷ್ಣವೇಣಿಗೂ ರಾಜನಿಗೂ ಸಾಂಗೋಪಾಂಗವಾಗಿ ವಿವಾಹವು ನೆರವೇರಿತು (ಸಾಮ್ರಾ. ೧೫೭). [ಸಂ.]

ಸಾಂಗ್ಯ (ನಾ). ಸಂಪ್ರದಾಯಬದ್ಧವಾದ ಆಚರಣೆ; ವಿಧಿವತ್ತಾದ ಆಚಾರ : ಕೋಣ ಊರೊಳಗೆ ಮೆರವಣಿಗೆ ಹೊರಟು ಎಲ್ಲ ಕೇರಿಯಲ್ಲೂ ಎಲ್ಲ ಮನೆಗಳ ಮುಂದೆಯೂ ಆರತಿಯನ್ನೆತ್ತಿಸಿಕೊಂಡು ಸಾಂಗ್ಯವೆಲ್ಲ ಮುಗಿಸಿಕೊಂಡು ಮತ್ತೆ ಚಾವಡಿಯ ಬಳಿ ಸೇರುವ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ನಡುಬಿಸಿಲಾಗುವುದು ವಾಡಿಕೆ (ಸ್ಮಾಕ. VI, ೭೫); ಮನೆಯಾಕೆ ಆದಕೆ ಕರುವಿಗೆ ಕುಂಕುಮವನಿಕ್ಕಿ . . . ಏತರದೊ ಸಾಂಗ್ಯವ ಮಾಡಿದರು (ನವರಾ. V, ೮೧). [<ಸಂ. ಸಾಂಗ./ ತಮಿ. ಚಾಙ್ಕಿಯಮ್]

ಸಾಂಗ್ರಾಣಿ 'ಸಂಗ್ರಾಣಿ$_2$' ನೋ.

ಸಾಂಗ್ರಾಮಿಕ (ಗು). ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ : ದೇಶಾಂತರಂಗಳನೊರ್ವನೆ ತೊಳಲ್ದು ಸಾಂಗ್ರಾಮಿಕೋದ್ದೇಶಂಗಳಂ ಕಲ್ತಂತೆ ಕಲ್ತು (ಜೀವಸಂ. ೪೯-೨೦ ವ). [ಸಂ.]

ಸಾಂಘಿಕ (ಗು). ೧. ಸಾಮೂಹಿಕವಾದ; ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ : ವಿರಾಮಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಏನಾದರೂ ಸಾಂಘಿಕಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಬಹುದು (ಶಿಕ್ಷದ. ೭೭೫). ೨. ಸಂಘಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ; ಸಂಸ್ಥೆಗೆ ಸೇರಿದ : ಸಾಂಘಿಕ ಸರ್ವಾಧಿಕಾರಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಿಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಬರಿ ನಾಲಗೆಯ ತುದಿಮಾತಾಗಿ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ (ನವ್ಯಕಾ. ೧೮). (ನಾ). ೩. ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು; ಸಾಮೂಹಿಕವಾದುದು : ಇಲ್ಲಿ ನಾಯಕ ಪ್ರತಿನಾಯಕನ ಸ್ಥಾನವು ಸಾಂಘಿಕವಾಗಿದೆ (ಕೈಲಾಶ. ೧. ಮುನ್ನುಡಿ). [ಸಂ.]

ಸಾಂಘಿಕಜೀವನ (ನಾ). ಸಾಮೂಹಿಕವಾದ ಬದುಕು; ಸಮಾಜಜೀವನ : ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಕ್ರತುಶಕ್ತಿಗಳ ವಿವಿಧತೆಯೇ ಸಾಂಘಿಕಜೀವನಕ್ಕೆ ಜೀವಕಳೆಯನ್ನು ತಂದುಕೊಡುತ್ತದೆ (ನವ್ಯಕಾ. ೧೮). [ಸಂ.]

ಸಾಂಡಣಿ, ಸಂಡಣಿ (ನಾ). ವೇಗವಾಗಿ ಚಲಿಸುವ ಒಂಟೆ; ಸವಾರಿಯ ಒಂಟೆ. ಸಂಡಣಿ .

ಸಾಂಡಣಿಯ ಸವಾರ, **ಸಂಡಣಿಸವಾರ** = ವೇಗವಾಗಿ ಚಲಿಸುವ ಒಂಟೆಯ ಮೇಲೆ ಸುದ್ದಿಸಮಾಚಾರಗಳನ್ನು ಒಯ್ಯುವವನು; ಒಂಟೆಯ ಸವಾರ : ರಾಜಾ ಜಯಸಿಂಗನು . . . ಪತ್ರವನ್ನು ಬಾದಷಹನಿಗೆ ಬರೆದು ಅದನ್ನು ಸಾಂಡಣಿಯ ಸವಾರನ ಸಂಗಡ ದಿಲ್ಲಿಗೆ ಅದೇ ಕಳಿಸಿ ಸಮಾಧಾನ ಹೊಂದಿದ್ದನು (ಧಾರ್ಮಿತೀ. ೧೮೦); ಖಂಡಣಿ ಹಣವನ್ನು ಕಳುಹಿಸಬೇಕೆಂದು ಸಂಡಣಿಸವಾರರನ್ನು ದುರ್ಗಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಿದನು (ಚಿತ್ರಪಾ. ೭೨). [← ಮರಾ. ಸಾಂಡಣೀ ; ಹಿಂ. ಸಾಂಡನೀ]

ಸಾಂತ$_1$ (ನಾ). ೧. ಶಾಂತವಾದುದು; ನಿರುದ್ವಿಗ್ನವಾದುದು: "ಸಾಂತ್ವನಂ, ಸಾಂತ್ವನೀಯಂ, ಈ ೨ ಸಾಂತಂ" (ಕಾಶಕ. ೨೬೨). ೨. ಶಾಂತಸ್ವಭಾವದವನು ; ಸಮಾಧಾನಚಿತ್ತನಾದವನು : "ಸಾಂತ-ಶಾಂತ=ಸಮಾಧಾನಿ, ಶಿವ" (ಕದ್ರಕೋ. ೪೪). ೩. ಶಿವ; ಈಶ್ವರ : "ಪೆಱದಲೆಯಂ . . . ಸಾಂತಂ ಬಾಂದೊಱೆದಲೆಯಂ ಪಗೆ ಗಣ್ಣಂ ತಱಿಸಂದುಮೆಯಾಣ್ಮಂ" (ಚಟುನಿ. ೭); ಜಗದಱಿಕೆಯ ಸಾಂತನರೆವೆಣ್ಣಾಗನ! (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೬-೯). [<ಸಂ. ಶಾಂತ]

ಸಾಂತ₂ (ಗು). ೧. ಕೊನೆಯುಳ್ಳ; ಅಂತ್ಯವನ್ನುಳ್ಳ. ೨. ಪರಿಮಿತವಾದ; ಸೀಮಿತವಾದ : ಭ್ರಾಂತಿಯೋ ಸಂಪೂರ್ಣಸುಖದಾಶೆ ಬಾಹ್ಯದಲಿ ಸಾಂತಲೋಕದ ಸೌಖ್ಯ ಖಂಡಖಂಡವದು (ಮಂಕು. ೮೮೯). (ನಾ). ೩. ಕೊನೆಯನ್ನುಳ್ಳದು; ಅಂತ್ಯವನ್ನುಳ್ಳದು : ಆದರೆ ವಿಜ್ಞಾನ ಸಾಂತವಾದುದು, ಅನಂತವಲ್ಲ (ಕಜಿಲೆ. ೧೨೪); ಅನಂತಮಂ ಸಾಂತದಲ್ಪಕ್ಕೆಳೆವ ಸಾಹಸಂ ಸಾಲ್ಗುಮಿನ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೭೨-೫೫೦). ೪. ಸಕಾರವನ್ನು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಉಳ್ಳ ಪದ; ಸಕಾರಾಂತವಾದ ಶಬ್ದ : ನೆಗಳ್ದಿರ್ದ ರೇಫ ಱುಱು ನಾಂತ ಗಾಂತ ಸಾಂತೋತ್ಕರದಿದಿರ ವತ್ಸಂ ಪತ್ಸಂ ಪುಗುಗುಂ ದ್ವಿತ್ವಂ ಮೇಣ್ . . . ಸಾಂತಕ್ಕೆ - ತರಿಪಂ, ಬರಿಪಂ, ಇರಿಪಂ (ಶಮದ. ೨೩೨ ಪ್ರಯೋ). [ಸಂ.]

ಸಾಂತಕಾಮಪ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಎಱೆಯ ಪೆರ್ಮ್ಮಾಡಿಯ ಸಾನ್ತಕಾಮಪನ ಮಗಮ್ ಬಿನಯಿತಮ್ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾ. ೨೮೪-೨ ; 902). [ಸಾಂತ₁ + ಕಾಮ + ಅಪ (< ಅಪ್ಪ₁)]

ಸಾಂತಣ್ಣ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಕೊಳ್ಳಿಯಣ್ಣನ ಮಗಂ ಸಾನ್ತಣ್ಣಂ ಕಲ್ಲ ನಿಱಿಸಿದಂ (ಎಕ. III (R), ಗುಂಡ್ಲು.ಪೇ. ೫೦-೧೨; 10ನೆಯ ಶತ). [ಸಾಂತ₁ + ಅಣ್ಣ₁]

ಸಾಂತತೆ (ನಾ). ಕೊನೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಿಕೆ; ಅಂತ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವಿಕೆ : ಇಂದ್ರಿಯಧೂಳೀದೂಸರದಿಂದ ಮಸುಳಾದ ಸಾಂತತೆಯ ಪರಿಣಾಮವೇ ವಿಕೃತಿ (ಸೌಂದಸ. ೩೭೩). [ಸಂ. ಸಾಂತತಾ]

ಸಾಂತರ (ನಾ). ಒಂದು ವಂಶ ಮತ್ತು ಆ ವಂಶದ ರಾಜನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಮತ್ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ ಸಾಂತರನರಸುಗೆಯ್ಯುತ್ತುಮಿರೆ . . . ಸಾಂತರನ ಶ್ರಿಯಾಚಳವಿ ಶ್ರೀಮತ್ ಚನ್ನಿಗಮ್ . . . ಕಟ್ಟಮರರ್ಕ್ಕೆಱೆಯುಮಂ ಕಟ್ಟಿಸಿ (ಎಕ. VII . ಶಿಕಾ. ೨೮೪-೪; 902); ಸಾನ್ತರಕುಳಕುಮುದಿನೀಶಶಾಂಕಮಯೂಖಾಂಕುರಂ . . . ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರಂ ನಂನಿಸಾನ್ತರದೇವ (ಎಕ. VIII. ನಗರ. ೩೫-೪; 1077).

ಸಾಂತರಾದಿತ್ಯ = ಸಾಂತರವಂಶಕ್ಕೆ ಸೂರ್ಯನಂತಿರುವವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಸುಭಟಸಂಸ್ತುತ್ಯಂ ಸಾನ್ತರಾದಿತ್ಯಂ . . . ಕೃತಪ್ರತಿಜ್ಞಂ ಬಿರುದ ಸರ್ವಜ್ಞಂ ನಾಮಾದ್ಯನೇಕಾಂಕಮಾಲಾಸಮಲಂಕೃತರ್ ಶ್ರೀಮತ್‌ವೀರಸಾನ್ತರದೇವರ್ (ಮೈಆ. ೧೯೩೧, ೭೪-೧೨; 1053 ?); ಸಾನ್ತರಾದಿತ್ಯಂ ಸಕಳಜನಸ್ತುತ್ಯಂ ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಂ ಬಿರುದ ಸರ್ಬ್ಬಜ್ಞಂ ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರಂ ನಂನಿಸಾನ್ತರದೇವ (ಎಕ. VIII, ನಗರ. ೩೫-೫; 1077). [?]

ಸಾಂತರಶ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ಸಾನ್ತರಶರ್ ರಾಜ್ಯಂಗೆಯ್ಯೆ ವೂಪ್ಲಿಳನ್ ಗವೂದದ ಮಹಾಜನಕ್ಕೆ ಶಾಲೆ ಕೊಟ್ಟುದು ಆಚನ್ಪ್ರಾಂಕಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾ. ೪೫(ಬಿ)-೩೫; ಸು. 890 ?). [ಸಾಂತ₁ + ಅರಶ (< ಅರಸ₁)]

ಸಾಂತಳಿ 'ಸಾಂತಳ್ಗೆ' ನೋ.

ಸಾಂತಳಿಗೆ 'ಸಾಂತಳ್ಗೆ' ನೋ.

ಸಾಂತಳೆಗೆ 'ಸಾಂತಳ್ಗೆ' ನೋ.

ಸಾಂತಳ್ಗೆ, ಸಾಂತಳಿ, ಸಾಂತಳಿಗೆ, ಸಾಂತಳೆಗೆ, ಸಾಂತಱಿಗೆ, ಸಾನ್ತಱಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ನಾಡಿನ ಹೆಸರು; P ಈಗಿನ ಕಳಸ, ಹುಂಚ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಿರುವ ಪ್ರದೇಶ : ಶ್ರೀಜಗೇಸಿ ಚಾನ್ತರಾಜಕುಲತಿಲಕ ಸಾನ್ತಳ್ಗೆಯ ಸಮಸ್ತಮುಮನಾಳೆ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾ. ೨೮೩-೪; ಸು. 830). **ಸಾಂತಳಿ** : ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರಂ ಕುಂದ ಮರಸರು ಬನವಾಸಿಪನ್ನಿರ್ಚ್ಛಾಸಿರಮುಮಂ ಸಾನ್ತಳಿಸಾಸಿರಮುಮಂ . . . ಸುಖಸಂಕಥಾ ವಿನೋದದಿಂ ಬಲಿಪುರದ ನೆಲೆವೀಡಿನೊಳು ರಾಜ್ಯಂಗೆಯ್ಯುತ್ತಮಿರ್ದ್ದು (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾ. ೧೨೫-೨೪; 1019). **ಸಾಂತಳಿಗೆ** : ಶ್ರೀಮತ್ಕುನ್ದರಾಜಂ ಬನವಾಸಿಪನ್ನಿರ್ಚ್ಛಾಸಿರಮುಂ ಸಾನ್ತಳಿಗೆಸಾಯಿರಮುಮನಾಳುತ್ತಿರೆ (ಮೈಆ. ೧೯೨೯, ೫೩-೬; 1019); ಅರಸಿಮಯ್ಯನ ಮಗಂ . . . ಧಾರಾಪೂರ್ಬ್ಬಕದಿಂ ಸಾಂತಳಿಗೆಸಾಸಿರದ ಬಳಿಯ ಕೊಡನಾಡು ಮೂವತ್ತರೊಳಗಣ ಕುಡಿಗೆರಿಯ ಮನ್ನಿಯವೊಳಗಾಗಿ ಸರ್ಬ್ಬಾಭ್ಯಂತರಸಿದ್ಧಿಯಿಂದ ಕೊಟ್ಟಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾ. ೫೩-೨೫; 1027). **ಸಾಂತಳೆಗೆ** : ಬದ್ದುಗ ಬನವಸಿ XXX ತ್ರಯ್ಯ ಸಾನ್ತಳೆಗರಸುಗೆಯೆ (ಮೈಆ. ೧೯೨೩, ೮೧-೫; 933). **ಸಾಂತಱಿಗೆ** : ನೆಗಬ್ಬ ಗೋನರಸಂ ಸಾಂತಱಿಗೆಸಾಸಿರಮುಮಂ ದುಷ್ಟನಿಗ್ರಹ ಶಿಷ್ಟಪ್ರತಿಪಾಲನದಿಂ ಸುಖಸಂಕಥಾವಿನೋದದಿಂ ರಾಜ್ಯಂಗೆಯ್ಯುತ್ತಮಿರ್ದ್ದ ಪಿರಿಯಂಗುಣದ ಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿ ಭಟ್ಟಸೋಮಯಾಜಿಗಳ್ಗೆ . . . ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟಲ್ಲಿ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೧೦೦೮-೨೯; 1042). **ಸಾನ್ತಱಿಗೆ** : ವಾ[ವಣರ]ಸಯ್ಯಂ ಸಾನ್ತಱಿಗೆ ಎಪ್ಪತ್ತುಮನಾ XXX ಣಮನಾಳುತ್ತಮಿರೆ (ಸೌಇಇ. XX, ೨೦-೧೧; 1015). [?]

ಸಾಂತಱಿಗೆ 'ಸಾಂತಳ್ಗೆ' ನೋ.

ಸಾಂತಿ (ನಾ). ಶಾಂತಿ; ನಿರುದ್ವಿಗ್ನತೆ : ಶಾಲೆ-ಸಾಲ, ಶಾಂತಿ-ಸಾಂತಿ (ಶಮದ. ೨೫೩ ಪ್ರಯೋ). 'ಸಾಂತಿದಿಟ್ಟಿ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಶಾಂತಿ]

ಸಾಂತಿಗ 'ಸ್ಥಾನೀಕ' ನೋ.

ಸಾಂತಿದಿಟ್ಟಿ (ನಾ). ಶಾಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ದೃಷ್ಟಿ; ಸಮಾಧಾನದ ನೋಟ: ತಣ್ಣದಿರಂದದ ಸಾಂತಿದಿಟ್ಟಿಯಿಂ ಪೊಂಗುಕುಮೊರ್ಮೆ ನಿಟ್ಟಿಸುತುಂ . . . ನಿಂದವಳ್ (ಚಿಕಿಮ. ೬-೨೪೨). [ಸಾಂತಿ + ದಿಟ್ಟಿ]

ಸಾಂತ್ವ (ನಾ). ೧. ಸಮಾಧಾನ ಮಾಡುವುದು ; ಉಪಶಮನಗೊಳಿಸುವುದು. ೨. ಹಿತವಾದ ಮಾತು; ಮೃದುವಚನ: "ಬುದ್ಧEಲ್ಲತಿಯುಸುವ(?) ನುಡಿಯಂ ಸಾಂತ್ವವೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೨೩-೧೪೦). [ಸಂ.]

ಸಾಂತ್ವನ (ನಾ). ೧. ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸುವುದು; ಸಂತೈಸುವಿಕೆ : "ಪ್ರಣೀತಿಃ, ಅನುನಯಃ, ಪ್ರಣಿಪಾತಃ, ಸಾಂತ್ವನಂ — ಈ ೪ ಸಂತೈಸುಹ" (ಹಲಾಯು. ೧೨೩-೬೪). ೨. ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸುವ ಮಾತು; ಸಂತೈಕೆಯ ನುಡಿ : ತನ್ನ ನೋವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಹೇಳಿ ಸಾಂತ್ವನವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ತಾಯಿಯಿಲ್ಲದೆ, ನರಹರಿಯು ಜರ್ಜರಿತನಾಗಿದ್ದ (ಸಮಜೀ. ೨೫೮). ೩. ಸಮಾಧಾನ; ಉಪಶಮನ : ಅವಳ ಆ ಅಳುವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಂತ್ವನವಿತ್ತು (ಇಪ್ಪ. ೪೪೩). [ಸಂ.]

ಸಾಂತ್ವನಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಸಮಾಧಾನದ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡು; ಸಂತೈಕೆಯ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡು : ಎಲ್ಲರೂ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಪಂಗಡಗಳೊಳಗೆ ಸಾನ್ತ್ವನಗುಟ್ಟಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವರು (ಚಿಟ್ಟಿಳ. ೮೩-೧೨). [ಸಾಂತ್ವನ + ಕುಟ್ಟು₁]

ಸಾಂತ್ವನವಚನ (ನಾ). ಸಮಾಧಾನದ ಮಾತು; ಸಂತೈಸುವ ನುಡಿ : ಜನನೀಜನಕರ್ ಬಾಂಧವಜನಸಹಿತತ್ತಟುತ ಬಂದು ನಾನಾವಿಧಸಾಂತ್ವನವಚನ ಸಹಿತಮುಸಿರ್ದರ್ ಮನೆಗೊಡಗೊಂಡೊಯ್ಯಲೆಂಬ ಬಗೆಯಿಂದೆನ್ನಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೩೪); ವಿವಿಧ ರೀತಿಯಿಂದ ಸಾಂತ್ವನವಚನಗಳನ್ನಾಡಿದಳು (ಅಶೋಕ. ೨೩೧). [ಸಂ.]

ಸಾಂತ್ವವಚನ (ನಾ). = ಸಾಂತ್ವನವಚನ : ಅನಿಂದ್ಯಮಪ್ಪ ನಿಜಚರಿತಮಂ ನಿಂದಿಸಲಾಗದೆಂದನೇಕಪುರಾಣಕಥಾಪ್ರಕಥನದೊಳಂ ಬಹುಪ್ರಕಾರಸಾಂತ್ವವಚನ ದೊಳಮೆಂತಾನುಮರಸಂ ಸಂತೈಸಿ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೬೫). [ಸಂ.]

ಸಾಂದರ್ಭಿಕ (ಗು). ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ; ಪ್ರಾಸಂಗಿಕವಾದ : ಅಂತೇ ಸಾಂದರ್ಭಿಕ ಅಡೆ-ತಡೆಗಳೊಡನೆ ಇದನ್ನು ಕೆಲಕಾಲದ ತನಕ ಮುಂದುವರಿಸಿದೆನು (ಬಂಜನ್. ೧೪೩). [ಸಂ.]

ಸಾಂದರ್ಭಿಕರಜ, ಸಾಂದರ್ಭಿಕರಜೆ (ನಾ). (ಕಚೇರಿ ಮುಂತಾದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ) ಅಗತ್ಯವಾದಾಗ ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾದ ಸೂಚನೆಯಿಲ್ಲದೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳ ಬಹುದಾದ ರಜ : ಅವರು ಇಂದು ಸಾಂದರ್ಭಿಕರಜ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). **ಸಾಂದರ್ಭಿಕರಜೆ** : ನಮ್ಮ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಎರಡು ದಿನಗಳಿಂದ ಸಾಂದರ್ಭಿಕರಜೆಯಲ್ಲಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). [ಸಾಂದರ್ಭಿಕ + ರಜ₂ (< ರಜಾ)]

ಸಾಂದರ್ಭಿಕರಜೆ 'ಸಾಂದರ್ಭಿಕರಜ' ನೋ.

ಸಾಂದು, ಸಾದು₁ (ನಾ). ೧. (ಚಳೆಯ, ಸಾರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಗಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ) ಕಸ್ತೂರಿ, ಕರ್ಪೂರ ಮೊದಲಾದ ಪರಿಮಳದ್ರವ್ಯಗಳ ಮಿಶ್ರಣ,— ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಂಧದ್ರವ್ಯ : ಮುತ್ತಿನ ಪಚ್ಚೆ ಮಾಣಿಕದ ವಜ್ರದ ಕೇಱಿಯೊಳೊಂದಿ ಸಾಂದಿನೊಳ್ ಕತ್ತುರಿಯೊಂದು ಕೊಳ್ಗಸಜೊಳೋಕುಳಿ ಚಂದನ ಗಂಧವಾರಿಯೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೪-೨೦); ಸಾ[ಂ]ದಿನೊಳಾದ ಸಾರವಣೆ ಮುತ್ತಿನೊಳಿಕ್ಕಿದ ರಂಗವಲ್ಲಿ (ವರ್ಧಮಾ. ೧-೭೦). ೨. ಚಂದನ, ಕಸ್ತೂರಿ, ಕೇಸರಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ

ಅಥವಾ ಅಕ್ಕಿ, ರಾಗಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಕರಿಕಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸುವ, ಹಣೆಯಲ್ಲಿ ಬೊಟ್ಟು ಅಥವಾ ತಿಲಕವಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಲು ಬಳಸುವ (ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣದ) ಪರಿಮಳದ್ರವ್ಯ : ನೆರೆವದಳದರೆವ ಸಾಂದಿನ ಮೊರೆವಳಿಗಳ ಪರೆವ ಕಂಪನೆರೆವನಿಳನ ಮುಯ್ಯೊರೆವ ವಿಟಭೋಗಿಗಳ ವಿಸ್ತರದಿಂ ಸೊಗಯಿಪುವು ಘಟ್ಟವಳರಂಗಡಿಗಳ್ (ಪುಷ್ಪಸ್ಕ. ೨-೮೩). 'ಈಳೆಸಾಂದು' ಪರಾ. ಸಾದು$_1$: ೧. ಓರಣದ ಬೀದಿಯಲಿ ತಳಿತುವು ತೋರಣಂಗಳು ಹಲವು ಪರಿಯಲಿ ಸಾಚಿಸಿತು ಮುಗಿಲುಗಳು ಸಾದು ಜವ್ವಾದಿಕೆಸಜಿನಲಿ (ಸಂಭಪ. ೨೦-೯೯); ಹೊನ್ನ ಬಾಗಿಲುಗಳ ರನ್ನದೋರಣಗಳ ಪನ್ನೀರು ಸಾದಿನಿಂದೆಸೆವಾ ಕನ್ನಡಿನೆಲದರಮನೆಯೊಳು ಹೊಕ್ಕು ನಿರ್ಭಿನ್ನಾಂತರಂಗರೈದಿದರು (ಭರಚ. ೩-೬೬). ೨. ವನಜಂ ಕೋಷ್ಠಂ . . . ಗಜಕ್ಕೌದ್ರಮಿವಂ ದಿನಪಪ್ಪಿವರಂ ಜತುಭಾಜನದೊಳ್ ಪೊಯ್ದಿರಿಸೆ ಸಾದಿನಾಸವಮಕ್ಕುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೭-೫೦); ಮೃಗಮದಮನಲಂಪಿಕ್ಕಿ ಸಾದಿನ ಕಂಪಂ ಕಕ್ಷಪುಟದೊಳು ಕೈಕೊಳಿಸಿ (ಬಸರ. ೮-೬); ದುರ್ದಮ ಕಾಳಕೂಟಮಂ ಕರಕಮಳಂಗಳಿಂ ಪೊಸೆದು ಸಾದಿನ ಮಾಲ್ಕೆಯೊಳೊಲ್ದು ಕಂಠದೊಳ್ ಧರಿಸಿದ ನೀಲಕಂಠನ ನಿಜಾಕೃತಿಯಂ ನೆನೆದಂ ನೃಪಾಲಕಾ (ದಶಕು. ೯-೧೪೯); ವರಜವಾಜಿಯ ಶೃಂಗಗಳ . . . ಸಾದಿನ ಭರಣಿಗಳ ಮೃಗನಾಭಿಗಳನಡಕಿದರು ಬಂಡಿಯಲಿ (ಕುಮ್ಮಾಅ. ೧೨-೧೬).

ಸಾಂದಿನ ಬೊಟ್ಟು, ಸಾದಿನ ಬಟ್ಟು, ಸಾದಿನ ಬೊಟ್ಟು = (ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣದ) ಗಂಧದ್ರವ್ಯದಿಂದ ಹಣೆಯಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ದುಂಡಾದ ಗುರುತು, — ತಿಲಕ; ಸಾದಿನಿಂದ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಬೊಟ್ಟು : ಸಾಂ[ಪಾಠಾಂ. ಸಾ]ದಿನ ಬೊಟ್ಟು ಚೆಲ್ವಿನಗ್ಗಳಿಕೆಯನೀಯೆ ಕಣ್ಗೆಸೆವ ಯಕ್ಷಿಯನಬ್ಜದಳಾಯತಾಕ್ಷಿಯಂ ಅಂತು ಕವಿತಾವಿಲಾಸಂ ಕಂಡು (ಲೀಲಾವ. ೮-೫೭); ಗಗನಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಮೊಗದಂತಿರುವ ಯಿಂದುಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಸೊಗಸಿನಿಂದಿಟ್ಟ ಸಾದಿನ ಬಟ್ಟದೆನ್ನುವರು (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೪೮-೧೯); ಮಿಸುಪ ಸಾದಿನ ಬೊಟ್ಟು ಪೊದಟ್ಟ ಗಲ್ಲದೊಳ್ ತೊಲಗುವ ದಿಟ್ಟಗರ್ಪು . . . ಮನಂಗೊಳೆ (ಚಕವಿ. ೩-೫೨).

[ದೇ. ॥ ತಮಿ. ಚಾನ್ತು; ಮಲ. ಚಾಂದು; ಕೊಡ. ಚಾಂದ್; ತೆಲು. ಚಾದು]

ಸಾಂದ್ರ (ಗು). ೧. ದಟ್ಟವಾದ; ನಿಬಿಡವಾದ : ಪರೆದಿರೆ ರಾಗಂ ತನ್ನೊಳ್ ನಿರಂತರಂ ಗಗನವಿವರಮೊಪ್ಪಿತ್ತಾದಂ ವರಪಾರಿಜಾತಕುಸುಮೋತ್ಕರಸಾಂದ್ರ ಪರಾಗವಿಸರ ಪಿಂಜರಿತಂಬೊಲ್ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೦೨); ಅನುಚರಿವೊಲ್ ಸಂಜೆ ಸಂಜಾತರಕ್ತಾಂಬರದಿಂದಂ ಬಾಸಣಿಪ್ಪಂತೆಸೆದುದಸದಳಂ ಸಾಂದ್ರಶೋಣಾಂಶುಜಾಲಂ (ಕಾದಂಉ. ೮೧೬). ೨. ಗುಂಪಾದ; ಒತ್ತಾದ : ಅರವಿಂದಾಕರಸಾಂದ್ರಪದ್ಮವನಮಧ್ಯೋದ್ದೇಶದೊಳ್ ಲಕ್ಷ್ಮಿ . . . ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಮಿರ್ಪಳ್ ನಿರಂತರಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೭೬೩). ೩. ಬಲವಾದ; ದೃಢವಾದ. ೪. ಅಧಿಕವಾದ; ಹೆಚ್ಚಾದ : ಸಿಂಹಳೇಂದ್ರಂ ಸಾಂದ್ರಹರ್ಷಮನಾಂತು ನಡೆದಿದಿರ್ಗೊಂಡು ರಾಜಶೇಖರರಾಜೇಂದ್ರನಂ . . .ತರ್ಪಾಗಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೩೭ ವ). ೫. ಮೃದುವಾದ; ನಯವಾದ : ಪಿಂಗಿತು ತಮಂ ಸಾಂದ್ರಚಂದ್ರಾತಪಂ ಪಸರಿಸಿತು ಕಣ್ಗೆ ಮಂಗಳವಾಗಲು (ಹಚಕಾ. ೩-೮೬); ತುಂಡದಲೀಡಿರಿದು ಕುಡಿಕುಡಿದು ಬೊಬ್ಬಟ್ಟಾಡುತಿರ್ದವು ಸಾಂದ್ರಚಂದ್ರಿಕೆಯಲಿ ಚಕೋರಿಗಳು (ಕುಮ್ಮಾದ್ರೋ. ೧೭-೧೪). ೬. ಅಂಟಂಟಾದ ; ಜಿಗುಟಾದ. ೭. ಹಿತವಾದ. (ನಾ). ೮. ದಟ್ಟವಾದುದು; ನಿಬಿಡವಾದುದು : "ನಿರಂತರಂ, ಘನಂ, ಸಾಂದ್ರಂ, ಬಹುಳಂ, ವಿರಳೇತರಂ-ಈ ೫ ಮಂದಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೯-೩೨). ೯. ತೀವ್ರವಾದುದು; ಉತ್ಕಟವಾದುದು : ಸಾಂದ್ರವಾಗಿ ಹರಗಣಭಕ್ತಿಯ ಮಾಳ್ಪನೆಂತೋ ಮಾದಲಾಂಬಿಕಾನಂದನನು ಸಾಂದ್ರವಾಗಿ ಬಿಜ್ಜಳನರಮನೆಯ ನ್ಯಾಯವಮಾಳ್ಪನೆಂತೋ ಮಾದರಸನ ಮೋಹದ ಮಗನು (ಸರ್ವವ. ೧೯೪-೮); ಸಾಂದ್ರಮೆನಲ್ಕೆ ಸಂಕುವಿಡೆ ತದ್ರುಚಿ ರಾಜಿಸೆ ಮೌಕ್ತಿಕಾವಳೀರುಂದ್ರವರತ್ರ ಬಿತ್ತರಿಸೆ ಚೆಂಚೆಯಿನಂಚಿತಮಾಗೆ ಪಟ್ಟದಂತೀಂದ್ರನುಮಿಂತು ಪಣ್ಣ ಮಿಗೆ ಕಂಗೊಳಿಸುತ್ತಮೆ ಬಂದುದು (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೨ ೬೧). ೧೦. ಕಾಡು; ಅರಣ್ಯ. [ಸಂ.]

ಸಾಂದ್ರತೆ (ನಾ). ೧. ದಟ್ಟವಾಗಿರುವಿಕೆ; ನಿಬಿಡತೆ : 'ಜನಸಾಂದ್ರತೆ' ಪರಾ. ೨. [ಭೌತವಿ] "ಏಕಮಾನದ ಗಾತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ದ್ರವ್ಯದ ಮೊತ್ತ : ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ದ್ರವ್ಯಪರಿಮಾಣಕ್ಕೂ ಘನಪರಿಮಾಣಕ್ಕೂ ಇರುವ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಅಳೆದ ಸಾಂದ್ರತೆ. ಗುಂಪುಗೂಡಿದ ಸ್ಥಿತಿ; ನಿಬಿಡತೆ ; ಸಂದಣಿ" (Density. ಇಂಕಾ): ಪೂರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತಿದ್ದ ಗಿಡಮರಗಳೇ ಇಂದಿಗೂ ನಮ್ಮ ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಬೆಳೆಯುತ್ತಿವೆಯಾದರೂ ಅವುಗಳ ಹರವು-ನಕಾಸೆಯೂ ಸಾಂದ್ರತೆಯೂ ಹಾಗೆಯೇ ಉಳಿದುಕೊಂಡು ಬಂದಿದೆಯೆಂದು ಭಾವಿಸುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ (ಶಾಸಗಿ. ೧೦).

[ಸಂ. ಸಾಂದ್ರತಾ]

ಸಾಂದ್ರಪದ (ನಾ). [ಛಂದ] ವರ್ಣ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಹನ್ನೊಂದನೆಯ, ಪಾದದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೊಂದು ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನುಳ್ಳ, ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ಪೆಂಬ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ಸಮವೃತ್ತ : ಚಂದ್ರನಿನಭ್ರಂ ಸುರಪುರಮಿಾಶರ್ ರುಂದ್ರಪದಂ ತಾಂ ರಸಯತಿಯಿಂದಂ ಸಾಂದ್ರಪದಂ ಕೇಳ್ ಧರೆಯೊಳಿದಕ್ಕುಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೨೩). [ಸಂ.]

ಸಾಂದ್ರಾಣಿ 'ಸಂಗ್ರಾಣಿ$_2$' ನೋ.

ಸಾಂದ್ರಾಣಿಕಲ್ಲು (ನಾ). ವ್ಯಾಯಾಮ ಮಾಡುವಾಗ ಬಳಸುವ, ಮಧ್ಯೆ ರಂಧ್ರವಿರುವ ವೃತ್ತಾಕಾರವಾದ ಕಲ್ಲು : ಉಳಿದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಕಸರತ್ತಿನ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳು-ಕರೇಲ, ಸರಪಳಿ, ಸಾಂದ್ರಾಣಿಕಲ್ಲು ಮೊದಲಾದವು (ಕಲನ. ೨೬೪).

[ಸಾಂದ್ರಾಣಿ (< ಸಂಗ್ರಾಣಿ$_2$) + ಕಲ್ಲು (< ಕಲ್$_3$)]

ಸಾಂದ್ರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅಧಿಕವಾಗು; ಅತಿಶಯವಾಗು : ಚಂದ್ರಾರ್ಕಕೋಟಿಗೆ ಸಾಟಿಮಿಾಟೆನೆ ಕಾಂತಿ ಸಾಂದ್ರಿಸೆ ಬರುತಿರ್ದಳಾಕೆ (ಭರಚ. ೭೮-೧೨೧). [ಸಾಂದ್ರ + -ಇಸು$_1$]

ಸಾಂಧಾರ (ನಾ). [ವಾಸ್ತು] (?) : ಚಾಳುಕ್ಯಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ದ್ರಾವಿಡದಲ್ಲಿದ್ದಂತೆ ಸಾಂಧಾರಪ್ರದಕ್ಷಿಣಮಾರ್ಗ ಗರ್ಭಗುಡಿಯ ಸುತ್ತಲೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ (ಹೊಯ್ಸವಾ. ೯); ಗದಗಿನ ಸರಸ್ವತಿದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಮಾರ್ಗ ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಚಾಳುಕ್ಯ ಹೊಯ್ಸಳಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಇದೊಂದೇ ಸಾಂಧಾರಪ್ರದಕ್ಷಿಣವಾಗಿದೆ (ಹೊಯ್ಸವಾ. ೧೧). [?]

ಸಾಂಧ್ಯ (ಗು). ಸಾಯಂಕಾಲಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ; ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲದ : ಆಶೀವಿಷೋಗ್ರಾಸ್ತ್ರಮಂ ಖಗರಾಜಾಸ್ತ್ರನಿಪಾತದಿಂ ಕಿಡಿಸಿ ದಿವ್ಯಾಸ್ತ್ರಂಗಳಿಂ ಗೆಲ್ವನಿಂದಗಿಯಂ ಸಂಹೃತಿಕಾಲಸಾಂಧ್ಯಜಲದಾರಕ್ತೇಕ್ಷಣಂ ಲಕ್ಷ್ಮಣಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೪-೨೦). [ಸಂ.]

ಸಾಂಪದ (ನಾ). ಉಪಕರಣ ; ಸಲಕರಣೆ : ಆಗಳಮರರಾಜಂ. . . ಯಾಗಪ್ರಸ್ತಾವನಾ ಪ್ರಣವ ಪ್ರಣ[ತಿ]ಪೂರ್ವಕಂ ಸಾಂಪದಮ[ಂ] ನೋಡಿ ಪದ್ಮಾದಿಸರೋವರಪ್ರಯಾತ ಪುರಾಂಬುವಿಂದೀಕ್ಷಣಂಗೆಯ್ದು ಭೂಮಿಶೋಧನಂ ಮಾಡಿ (ವರ್ಧಮಾ. ೧೨-೨೩ ವ) [ಸಂ.]

ಸಾಂಪರಾಯ (ಗು). ೧. ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಯುದ್ಧ; ಕದನ : "ಸಂಗ್ರಾಮಃ, ಸಮಿತಿಃ . . . ಸಂಗರಃ, ಸಾಂಪರಾಯಃ, ಸಮಾಘಾತಃ, ಪ್ರಘಾತಃ . . . ವಿಗ್ರಹಃ- ಈ ೩೫ ಕಾಳೆಗಂ" (ಹಲಾಯು. ೭೫-೩೦೦); ಈ ಸಾಂಪರಾಯದಿಂ ಪಲಾಯನಮಂ ಲೇಸೆಂದು ವಾಸವನತಿಜವಾಶ್ರವಮೆನಿಸಿದುಚ್ಚೈಶ್ರವಮನೇಱಿ ಮನೋವೇಗದಿಂ ಪೋಗೆ (ಜಗವಿ. ೪-೩೯ ವ). ೩. ಮುಂದಿನ ಬದುಕು; ಭವಿಷ್ಯದ ಜೀವನ ; ಭವಿಷ್ಯ. ೪. ಆಪತ್ತು; ಕೇಡು : "ಸಾಂಪರಾಯಃ- ೧ ಆಪತ್ತು, ಯುದ್ಧ, ಭವಿಷ್ಯತ್ಕಾಲ,೩" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೪೧೯). ೫. ತನಿಖೆ; ತಪಾಸಣೆ. ೬ ಅನಿರ್ದಿಷ್ಟತೆ; ಅಸ್ಪಷ್ಟತೆ. ೭. ಸಹಾಯಕ; ಸೇವಕ. ೮. [ಜೈನ] ಲೌಕಿಕಜೀವನ; ಗೃಹಸ್ಥಜೀವನ : ಸಾಂಪರಾಯಮೆಂಬುದು ಸಂಸಾರಂ ಅದಂ ಪ್ರಯೋಜನಮಾಗುಳ್ಳ ಕರ್ಮಂ ಸಾಂಪರಾಯಿಕಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೫೫). [ಸಂ.]

ಸಾಂಪರಾಯಿಕ (ಗು).೧. ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ; ಯುದ್ಧತಂತ್ರದ ; ಯುದ್ಧೋಪಾಯದ. ೨. ವಿಪತ್ತಿನ; ತೊಂದರೆಯ. (ನಾ). ೩. ಯುದ್ಧ; ಕದನ : "ಯುದ್ಧಂ, ಅಯೋಧನಂ, ಜನ್ಯಂ, ಪ್ರಧನಂ . . . ಸಾಂ[ಪಾಠಾಂ. ಸಂ]ಪರಾಯಿಕಂ, ಸಮಯಃ . . . ಆಜಿಃ, ಸಮಿತ್, ಯುತ್- ೩೦ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೬೯); ಪಳಂಚುವ ಚಕ್ರತೋಮರಶಕ್ತಿ ಮುಖ್ಯ ಸಮಸ್ತಶಸ್ತ್ರಂ ಪೊಗರ್ಗಳ ನೀಲಿಮಾಯುಧಜಾಲಮಂ ತಳೆದುಲ್ಲಸತ್ಸಾಂಪರಾಯಿಕಮಂ ನೆಗಟ್ಟಿದರಂದು ಸಂದ ಪರಾಕ್ರಮರ್ (ಉದ್ಭಟ. ೪-೧೦೬). ೪. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ರಥ; ಯುದ್ಧರಥ : "ಕಾಳೆಗದ ರಥಮಂ ಸಾಂಪರಾಯಿಕಮೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೭೩-೨೯೨). ೫. [ಜೈನ] ಸಂಸಾರಕ್ಕೆ ಕಾರಣಭೂತವಾಗಿರುವ ಕರ್ಮಾಸ್ರವ :

ಸಕಷಾಯಾಕಷಾಯರಪ್ಪ ಪ್ರಾಣಿಗಳ್ಗೆ ಸಾಮಾನ್ಯದಿಂ ಸಾಂಪರಾಯಿಕೇರ್ಯಾಪಥ ಕರ್ಮಾಸ್ರವಂಗಳಕ್ಕುಮೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸುವುದು (ವರ್ಧಮಾ. ೧೪-೪೩ ವ). [ಸಂ.]

ಸಾಂಪು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಳತೆ : ಇತ್ತ ಧರ್ಮ್ಮ ನಾಲ್ವತ್ತು ಸಾಮ್ಪಿನೊಳೊನ್ನು ಮೂವತ್ತರ ಕೆಟಗುಂ ಇನ್ನೂಱ ಮೇಲುಂ ಅರೆ ಸಾಮ್ಪು (ಎಇ.VI. ೧೭೬-೭; 793). [?]

ಸಾಂಪ್ರತ₁ (ಗು). ೧. ತಕ್ಕುದಾದ ; ಯೋಗ್ಯವಾದ. ೨. ಈಗಿನ; ವರ್ತಮಾನದ: 'ಸಾಂಪ್ರತಕಾಲ' ಪರಾ. (ನಾ). ೩. ಉಚಿತವಾದುದು; ತಕ್ಕುದು : ''ಸಾಂಪ್ರತಂ, ಸ್ಥಾನೇ-೨ ಯುಕ್ತೇ, ಉಚಿತವು'' (ಸಿದ್ಧಾಂತ. ೪೩೪). ೪. ಈಗಿನ ಕಾಲ ; ವರ್ತಮಾನ ಕಾಲ: ಹಿಂದುಸ್ತಾನದಲ್ಲಿ ಸಾಂಪ್ರತಕ್ಕೆ ಅದರ ಪ್ರಚಾರ ವಿಶೇಷ ಇಲ್ಲ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೨೧೦); ಎರಡು ತೆರ ಮೌಲ್ಯಂಗಳೆಲ್ಲಕಂ ಲೋಕದಲಿ ಪರಮಾರ್ಥಕೊಂದು, ಸಾಂಪ್ರತದರ್ಥಕೊಂದು (ಮಂಹುಕ. ೬೬೩). [ಸಂ.]

ಸಾಂಪ್ರತ₂ (ಅ). ಈಗ; ತತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ; ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ : ಅಪರಿಚಿತರನ್ನು ನೋಡಿ ಕೊಂಚ ನಾಚಿಕೆಯಿಂದ ಆವೃತನಾಗಿದ್ದ. ಸಾಂಪ್ರತ ತಂದೆಯ ಪ್ರೇಮಮಯನುಡಿಗಳಿಂದ ಧೈರ್ಯ ಬಂದಂತಾಯಿತು (ಚಂದಜಃ. ೩೮). 'ಉಭಯ' ಹೋ. [ಸಂ. ಸಾಂಪ್ರತಂ]

ಸಾಂಪ್ರತಕಾಲ (ನಾ). ವರ್ತಮಾನಸಮಯ ; ಪ್ರಸ್ತುತಕಾಲ : ಸಾಂಪ್ರತಕಾಲದಲ್ಲಿ . . . ಫ್ರಾನ್ಸ್ ಮುಂತಾದ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಕಬ್ಬಿಣದ ಗಣಿಗಳು ಬಹಳ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೪೪). [ಸಂ.]

ಸಾಂಪ್ರದಾಯ (ನಾ). ೧. ಪದ್ಧತಿ; ರೂಢಿ; ವಾಡಿಕೆ : ಭೂರಿಯೆನಿಸಿದ ಸೊನ್ನಲಿಗೆಪುರ ಚಾರುಭೋಗದವರು ನಟಸುತಿಹ ಪೇರಣೆಯ ಸೌರಾಷ್ಟ್ರನಾಥನ ಸಾಂಪ್ರದಾಯದಲಿ ಸೇರಿಸಿದ ಚಿಂದುಗಳ ಜತಿಗಳ ಹಾರವಿಪ ಸುಗತಿಗಳೊಳಾಡುವ ಪೂರಿಸುವ ವೀಣಾದಿ ವಾದ್ಯಧ್ವನಿಗೆ ಕುಣಿವವರ . . . ಅತ್ತಲೊತ್ತರಿಸಿ (ಬಸವು. ೫-೧೨); ಗಿರಿಜಾತಾಸಾಂಪ್ರದಾಯಾಗತನವಶಿವಚಿಹ್ನಂ ದಲಿಂತಲ್ಲಮೆಂದಾದರದಿಂ ತದ್ವೇಶ್ಯೆ ಪೇಳ್ದಳ್ (ವೃಷವಿ. ೯-೩೨). ೨. ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟಸಂಪ್ರದಾಯಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು,– ಪರಂಪರೆಗೆ ಸೇರಿದವನು : ನಳಿನಾಕ್ಷಿ ನೋಡಿ ಸಂತಸಪಟ್ಟು ಯಾತನಾ ವಲಿಮಪುತ್ರನೋ ಮೇಣು ಪೌತ್ರನೋ ತತ್ಸಾಂಪ್ರದಾಯನಹುದಾತನಲ್ಲಾಯನಲು (ನವಮೋ. ೨೭-೩೫). [< ಸಂ. ಸಂಪ್ರದಾಯ]

ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ (ಗು). ೧. ರೂಢಿಯಿಂದ ಬಂದ; ಪರಂಪರಾನುಗತವಾದ : ಈ ಗ್ರಂಥದ ವಿಚಾರವಾಗಿ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕಮಾರ್ಗದವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೂ ಆಧುನಿಕ ಸಂಶೋಧಕರ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೂ ಭೇದವಿದೆ (ಭಾರದ. ೮೩). (ನಾ). ೨. ಹಿಂದಿನಿಂದ ರೂಢಿಯಾಗಿ ಬಂದುದು; ಪರಂಪರಾನುಗತವಾಗಿ ಬಂದುದು: ಆಸನಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕವಾಗಿ ಕೆಲವು ನಿಯಮಗಳೂ ಇವೆ (ಭಾರದ. ೧೫೭); ಈ ಸಂಗ್ರಹದಲ್ಲಿಯ ಮೊದಲಿನ ನಾಲ್ಕು ಕತೆಗಳಲ್ಲಿಯ ಕಥನಕ್ರಮ ಒಳ್ಳೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕವಾಗಿದೆ (ಹೊಸಕ್ಕ. ೨೮೦). [ಸಂ.]

ಸಾಂಬ₁ 'ಸೋಂಬ' ನೋ.

ಸಾಂಬ₂ (ನಾ). ೧. ಅಂಬೆಯೊಡನಿರುವವನು; ಶಿವ : ನಂಬಿ ಕೆಳೆ ಬಲ್ಲಳನೆ ಕುಂತಣೆ ಸಾಂಬ ನಿಮ್ಮಂ ನಗಿಸುವಂ ಕಲಿಯೆಂಬನಾರ್ಪಾತಕನು ತಾ ವಾಗೀಶನ್ನೆನಾರು (ಬಸವು. ೯-೪೧). ೨. ಮಹಾಭಾರತದ ಕೃಷ್ಣ ಮತ್ತು ಜಾಂಬವತಿಯರ ಮಗನ ಹೆಸರು : ಕಲಿ ಸಾಂಬನೀತನು ಚಾರುದೀಪಕನೀತನವಲಾಕ್ರೂರ ಸತ್ಯಕನೀತ (ಕುಮ್ಮಾಅ. ೧೩-೬೩). ೩. ಹದಿನೆಂಟು ಉಪಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ ಅಷ್ಟಾದಶಪುರಾಣಗಳೇ ಅಲ್ಲದೆ ಅನೇಕ ಉಪಪುರಾಣಗಳೂ ಇವೆ . . . ಅವು ಸನತ್ಕುಮಾರ . . . ಸಾಂಬ, ಸೌರ (ಭಾರದ. ೧೪೮). [ಸಂ.]

ಸಾಂಬಾರ್ 'ಸಂಬಾರ' ನೋ.

ಸಾಂಬಾರ 'ಸಂಬಾರ' ನೋ.

ಸಾಂಬಾರಜಿನಸು (ನಾ). ಮಸಾಲೆಯ ಪದಾರ್ಥ : ಮೆಣಸಿನಕಾಯಿ ಭಾರತಕ್ಕೆ ಬಂದು, ನಮ್ಮ ನಾಲಗೆಯನ್ನು ಗೆಲ್ಲುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಮೆಣಸೂ ಶುಂಠಿಯೂ ಖಾರವನ್ನೀಯುವ ಸಾಂಬಾರಜಿನಸುಗಳಾಗಿದ್ದವು (ಹುಹುಹೊ. ೨೯೭).
[ಸಾಂಬಾರ (< ಸಂಬಾರ) + ಜಿನಸು]

ಸಾಂಬಾರು 'ಸಂಬಾರ' ನೋ.

ಸಾಂಬಾಳ 'ಸಂಬಾಳ' ನೋ.

ಸಾಂಬು (ಗು). ನೀರಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ : ಆ ಶ್ರೇಯೋವಚನಂ ಬಗೆಯನಲರ್ಚೆ ಭವ್ಯನೃಪನಿಕರವುದೇನೆಂಬುತ್ಸಾಹದೆ ನಲಿದುದೂ ಸಾಂಬುಪಯೋಧರರವಕ್ಕೆ ಶಿಖಿನಿಕರದವೋಲ್ (ಆದಿಪು. ೧೦-೧೨). [ಸಂ.]

ಸಾಂಬೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಮೂಲಿಕೆ : ಶುದ್ಧರಸ, ಬಿಳುಗಾರ, ಗಂಧಕ, ಸೂದ, ಸಾಂಬೆ . . . ಕೊಡಲು ಸರ್ವರೋಗಹರ (ವಿಷ್ಣವಿ. ೯೬). [?]

ಸಾಂಬ್ರಾಜ್ಯ (ನಾ). ಚಕ್ರಾಧಿಪತ್ಯ; ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ : ಚಿನ್ನನಗಿರಿದುರ್ಗದ ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನು ಸ್ಥಿರಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವಾಗಿ ಆಳುವನ್ನ ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾನಾಯಿಕಾಚಾರ್ಯ್ಯ ಕಾಮಗೆತ್ತಿ ಕಸ್ತೂರ್‍ರಿಮೆದಕೆರ್‍ರಿನಾಯಕರ ಬರಮಣನಾಯಕರು (ಎಕ. XI. ದಾವಣ. ೧೭೪-೧೩; 1698). [< ಸಂ. ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ]

ಸಾಂಬ್ರಾಜ್ಯಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಚಕ್ರಾಧಿಪತ್ಯವನ್ನು ನಡೆಸು; ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವನ್ನಾಳು : ಶ್ರೀವೀರಪ್ರತಾಪದೇವಮಹಾರಾಯರು ವಿಜಯನಗರಿಯ ಸಾಂಬ್ರಾಜ್ಯಂಗೆಯ್ಯುತ್ತಿರಲು (ಮೈಆಂ. ೧೯೩೪,೫೭-೭; 1417). [ಸಾಂಬ್ರಾಜ್ಯ + ಕೆಯ್₁]

ಸಾಂಬ್ರಾಣಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರದಿಂದ ತೆಗೆಯುವ ಪರಿಮಳದ್ರವ್ಯ,– ಧೂಪದ್ರವ್ಯ; ಸಾಮ್ರಾಣಿ : ಅಗಿಲು ಸಾಂಬ್ರಾಣಿಯ ಧೂಪ ವಾಸನೆ ನೆಡೆ ನಿಗುರಿತು ಗಗನಮಂಡಲಕೆ (ಕಂಸವಿ. ೨೦-೧೮); ಕಟ್ಟಾಣಿ ಮೌಕ್ತಿಕದಾರತಿಯ ಸಾಂಬ್ರಾಣಿಯಹ ಪೊಸಪವಳವಲ್ಲರಿಯ ಆರತಿಯ . . . ಧೂಪಾರತಿಯನೆತ್ತಿದರು ಶಂಕರಗೆ (ಶಂಕದಾ. ೨-೫೪). ೨. ಒಂದು ದೇಶದ ಹೆಸರು ಮತ್ತು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಅಲ್ಲಿಯ ಕುದುರೆ : ''ಆ ಸಮುದ್ರಾಂತದೊಳು ಮಾಪಾರಿ ಹುರುಮಂಜಿಯಾಸುಸಾಂಬ್ರಾಣಿ ಕಲಹತಿ ಚೇರಮಾನಿಯೆಂಬೀಸಜೊಳು ಪುಟ್ಟಲಾ ದೇಶವೆಸರಿಂದಲಾ ಕುದುರೆಗಭಿಧಾನಮಕ್ಕುಂ'' (ಮಂಗರಾ. ೮೩-೨೧); ಜನ್ನ ಜಿನ್ನಾರ . . ಕಂಕರಿಗಂ ಸನ್ನುತ ಸಾಂಬ್ರಾಣಿಯನೇಱಿ ನೃಪಕುಲರನ್ನರಿಗಂದು ತೋಱಿದರು (ಅಂಜಟಿ. ೬-೮೩); ಸೊಕ್ಕಾನೆಯಿನ್ನೂಱೆಪ್ಪತ್ತುಸಾವಿರ ಪಕ್ಕರಿಕೆಯ ಸಾಂಬ್ರಾಣಿ ಲಕ್ಕವೆರಡು ಕಾಲಾಳೆಸೆದಿರೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೪-೯೧). ೩. ತಿಳಿಗೇಡಿ; ದಡ್ಡ : 'ಮಡ್ಡಿಸಾಂಬ್ರಾಣಿ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಸಾಮ್ರಾಣಿ./ ತಮಿ. ಚಾಮ್ಪಿರಾಣಿ; ಮಲ. ತುಳು . ತೆಲು. ಸಾಂಬ್ರಾಣಿ]

ಸಾಂಬ್ರಾಣಿತೇಜಿ (ನಾ). ಸಾಂಬ್ರಾಣಿದೇಶದ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕುದುರೆ : ಅಟ್ಟಿ ಹೊಯ್ದನು ದಂತಿಗಳ ಹುಡಿಗುಟ್ಟಿದನು ಸಾಂಬ್ರಾಣಿತೇಜಿಯ [ಪಾಠಾಂ. ವಾಜಿಗಳ ತೇರಿನ] ಥಟ್ಟುಗಳ ಸೀಳಿದನು (ಕುಮ್ಮಾದ್ರೋ. ೬-೪೫); ಕತ್ತೆಗಳು ಸಾಂಬ್ರಾಣಿತೇಜಿಯ ಗತಿಯ ಜಱೆವಂತೆ . . . ಶ್ರೀಪುರುಷೋತ್ತಮನ ದಾಸರನು ನಿಂದಿಸುವರು ದುರಾತ್ಮಕರು (ನಿಭಾಗ. ೧೧-೯-೯). [ಸಾಂಬ್ರಾಣಿ + ತೇಜಿ₁]

ಸಾಂಬ್ರಾಣಿತ್ತೈಲ (ನಾ). ಸಾಮ್ರಾಣಿಮರದಿಂದ ತೆಗೆಯುವ ಸುಗಂಧತೈಲ : (೩).
[ಸಾಂಬ್ರಾಣಿ + ತೈಲ₁]

ಸಾಂಬ್ರಾಣಿಧೂಪ (ನಾ). ಸಾಮ್ರಾಣಿ ಎಂಬ ಪರಿಮಳದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಕೆಂಡಕ್ಕೆ ಹಾಕಿದಾಗ ಹೊರಡುವ ಸುಗಂಧಮಿಶ್ರಿತವಾದ ಹೊಗೆ,–ಧೂಪ: ದೇವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಸಾಂಬ್ರಾಣಿಧೂಪದ ಪರಿಮಳ ಹರಡಿತ್ತು (ರೂಢಿ).
[ಸಾಂಬ್ರಾಣಿ + ಧೂಪ]

ಸಾಂಬ್ರಾಣಿಮರ (ನಾ). ಸಾಮ್ರಾಣಿಧೂಪದ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ತೆಗೆಯಲಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಸಾಂಬ್ರಾಣಿಮರ, ಜಾವಾಬಾದಾಮಿ, ಕಗ್ಗಲಿ (ಮೈಜಿ. ೧೭-೨೯೫). [ಸಾಂಬ್ರಾಣಿ + ಮರ₁]

ಸಾಂಯಾತ್ರಿಕ (ನಾ). ಸಮುದ್ರದ ಮೇಲೆ ಹೋಗಿ ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುವವನು; ಸಮುದ್ರವ್ಯಾಪಾರಿ: ವಾರಾಶಿಯ ಮಣಿಗಣಮಂ ಕ್ರೂರಕುಳೀರಕ್ಕೆ ಸುಗಿದು ಸಾಂಯಾತ್ರಿಕನೇಂ ತಾರನೆ (ಪಂರಾಮಾ. ೧-೩೦). [ಸಂ.]

ಸಾಂವತ್ಸರ (ಗು). ೧. ಸಂವತ್ಸರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ; ವಾರ್ಷಿಕ. (ನಾ). ೨. ಜ್ಯೋತಿಷಿ; ಜೋಯಿಸ : ''ಸಾಂವತ್ಸರಃ, ಜ್ಯೋತಿಷಿಕಃ, ಜ್ಞಾನೀ . . . ಗಣಕಃ - ಈ ೮ ಜೋಯಿಸಿಗಂ'' (ಹಲಾಯು. ೭೭-೨೪೯). [ಸಂ.]

ಸಾಂವತ್ಸರಿಕ (ಗು). ೧. = ಸಾಂವತ್ಸರ ೧. (ನಾ). ೨. = ಸಾಂವತ್ಸರ ೨: ತರುಣಿಯರ ಶುಭಗೀತ ಧರಣೀಸುರರ ಸೂಕ್ತಸಾಂವತ್ಸರಿಕರಾಯತರವ ವೆಸೆದುದುದ್ವಾಹಗೇಹದಲಿ (ಕೂಠರಾ. ೧-೧೭-೪೦). ೩. ವರ್ಷದ ಶ್ರಾದ್ಧ. [ಸಂ.]

ಸಾಂಸರ್ಗಿಕ (ಗು). (ರೋಗದಂತೆ) ಸಂಸರ್ಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ; ಸೋಂಕಿನಿಂದ ಬರುವ : ಸಾಂಸರ್ಗಿಕರೋಗಗಳು ಜನತೆಯ ಮೇಲೆ ಭೀಕರಪರಿಣಾಮವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಸಾಂಸಾರಿಕ (ಗು).೧. ಸಂಸಾರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ; ಕುಟುಂಬಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ: ಅನಂತರಮಾ ಮಹಾತ್ಮನ ಆತ್ಮೀಯಸಾಂಸಾರಿಕಮನೋರಥಂಗಳೊಡನೆ ರಥಾಂಗಂಗಳ್ ವಿಘಟಿಸೆಯುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೨-೪೭ ವ). ೨. ಲೌಕಿಕವಾದ; ಪ್ರಾಪಂಚಿಕ: ಮರ್ತ್ಯಾಚರಣೆಗಳ ನಾಟಕವೂ ಮೇಣ್ ಸಾಂಸಾರಿಕಭ್ರಮೆಯೊ (ಜುವ್ವಾಕ. ೨೨-೧೩). [ಸಂ.]

ಸಾಂಸಿದ್ಧಿಕ (ಗು). ಸಹಜವಾದ ; ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ : ಸಾಂಸಿದ್ಧಿಕಧರ್ಮಗಳು:- ಯಾವತ್ತು ಸೃಷ್ಟಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಸ್ವಾಭಾವಿಕಧರ್ಮಗಳುಂಟು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೩೪). [ಸಂ.]

ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ (ಗು). ೧. ಸಂಸ್ಕೃತಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ; ನಾಗರಿಕತೆ, ಬುದ್ಧಿ ವಿಕಾಸಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ: ಹಾಗೆ ಮಾಡಿದಾಗ ಮಾತ್ರ ನಮ್ಮ ಸಾಮಾನ್ಯಜನತೆಯ . . . ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ವಿಕಾಸ ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ (ಗೃಷಾ. iii, ಮುನ್ನುಡಿ). (ನಾ). ೨. ಸಂಸ್ಕೃತಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು; ಬುದ್ಧಿ ಮತ್ತು ಮನೋವಿಕಾಸಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದುದು: ಬ್ರಿಟಿಷರ ಅಧೀನಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿ ನಮ್ಮ ದೇಶಕ್ಕೆ ನಾಲ್ಕುಪಟ್ಟಿನ ನಷ್ಟ ಸಂಭವಿಸಿದೆ . . . ಮೂರನೆಯದು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕವಾದ ನಷ್ಟ (ರಾಮರಾ. ೬೭). [ಸಂ.]

ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕಕಾರ್ಯಕ್ರಮ (ನಾ). (ನೃತ್ಯ, ಸಾಹಿತ್ಯ, ಸಂಗೀತ ಇತ್ಯಾದಿ) ಕಲೆಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಸಮಾರಂಭ : ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ನಡಸಿಕೊಟ್ಟ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮ ತುಂಬ ಚೆನ್ನಾಗಿತ್ತು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಸಾಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ತೇಗ: "ತೇಗಿನ ಮರನದ ಸಾಕಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೫-೧೭). 'ಸಾಗವಾನಿ' ಪರಾ. [< ಪ್ರಾ. ಸಾಗ./ ಸಂ. ಶಾಕ]

ಸಾಕಂ (ಅ).೧. ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ; ಒಟ್ಟಿಗೆ: "ಸಾಕಂ ಸಮಂ ಸಾರ್ಧಮಂ ಸತ್ರಮೆಂದೆಂಬುದಾ ಕೂಟದಲ್ಲಿ ವರ್ತಿಸುವವು" (ಮಂಗರಾ. ೧೫೫-೬೧). ೨. ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ; ಒಂದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ. [ಸಂ.]

ಸಾಕಣೆ (ನಾ). ಸಾಕುವಿಕೆ; ಪಾಲಿಸುವಿಕೆ : ಈತನನ್ನಣ್ಣನ ಮಗಂ . . . ಬಾಲನೀತನ ಸಾಕಣೆಯುಮನಗೆ ಬಂತಂದಿನಿಂ (ಪದ್ಮರ. ೬-೯೫); ನಾಯಿಗಳ ಸಾಕಣೆಯು ಒಂದು ಕಲೆಯೇ ಆಗಿದೆ (ಬಾಲಪ್ರ. III, ೧೪೪೩). [ಸಾಕು₁ + - ಅಣೆ]

ಸಾಕಲ್ಯ (ನಾ). ಸಂಪೂರ್ಣತೆ; ಸಮಗ್ರತೆ: ಮುನಿ ಮನದೊಳಗೆ ಮಹದಾನಂದಪುಳಕಿತದಿಂದ ಶಿವಪದಕಂದು ಮೌಳಿಯ ಮಣಿದು ಸಾಖಕಿಲ್ಯದೊಳು ನುತಿಸುತಿರೆ (ಅಂಬಿಕಾ.೨-೨೨); ಲೋಕದಲಿ ಜಾತಿಯಲಿ ವ್ಯಕ್ತಿಯಲಿ ಸಂಸ್ಥೆಯಲಿ ಸಾಕಲ್ಯದರಿವಿರಲಿ (ಮಂಕುತಿ. ೧೩೪).

ಸಾಕಲ್ಯವಾಗಿ = ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ; ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ: ಕ್ರಯದ್ರವ್ಯ ವರಹನಂಗ XXX ೩೦೦ ಅಕ್ಷರದಲೂ ಮೂನೂಱು ಹೊನ್ನನು ಸಾಕಲ್ಯವಾಗಿ ಸಲಿಸಿಕೊಂಡು (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೧೩೪-೮; 1404); ಸಾವಿರದ ಐನೂರು ವರಹಾವನ್ನು ವೆಂಕಟರಾಯನ ಮುಖಾಂತರಾ ಬೊಕ್ಕಸಕ್ಕೆ ಸಾಕಲ್ಯವಾಗಿ ವಪ್ಪಿಸಿದ್ದರಿನ್ನಾ (ಎಕ. IX, ನೆಲಮಂ. ೫೦-೧೯; 1763). [ಸಂ.]

ಸಾಕಲ್ಯವಚನ (ನಾ). ಸಮಗ್ರವಾಗಿ ಓದುವಿಕೆ ; ಆಮೂಲಾಗ್ರವಾಗಿ ವಾಚನ ಮಾಡುವಿಕೆ : "ಸಾಕಲ್ಯವಚನಂ, ಪಾರಾಯಣಂ- ಈ ೨ ಕಡೆಮುಟ್ಟಲೋದುವುದು" (ಹಲಾಯು. ೬೭-೨೪೭). [ಸಂ.]

ಸಾಕಲ್ಯಸಂಜ್ಞೆ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಎಲ್ಲ ಪ್ರಕಾರದ ಪಾರಿಭಾಷಿಕ ಶಬ್ದ, — ಪರಿಭಾಷೆ; ಸಮಸ್ತ ಸಂಜ್ಞೆ: ಇದು ಪೂರ್ವಪ್ರಕರಣಮಿಂತಿದಜೊಳ್ ಸಾಕಲ್ಯಸಂಜ್ಞೆ ಪೇಳವನಲ್ಲೇಡ (ಶಮದ. ೫೦). [ಸಂ. ಸಾಕಲ್ಯಸಂಜ್ಞಾ]

ಸಾಕಳಿ (ನಾ). ೧. ಸರಪಳಿ; ಸಂಕಲೆ. ೨. ಒಂದು ಉದ್ದದ ಅಳತೆ: ಈ ಅನುವರಿತು ಮೂರು ಮಾರು ಅಂತರವಾಗಿ ಹಾಕತಕ್ಕ ಗಿತಗಳು ಯಾವತ್ತು ಸಾಕಳಿ ಅಳತಿ (ಒಂದು ಸಾಕಳಿ ಅಂದರೆ ೪೧ ಮೊಳ)ಯಿಂದ ಒಂದು ಸಾಕಳಿ ಅಗಲ ಹಾಗು ಹತ್ತು ಸಾಕಳಿ ಉದ್ದ ಅಳಿದರ ಈಗಿನ ಪೈಸೂಸಿ ಪ್ರಕಾರ ಒಂದು ಎಕರೆ ಆಗುವದು (ಕೃಪಿಪ್ರ. ೧೫೪). [<— ಮರಾ. ಸಾಖಳೀ, ಸಾಂಖಳೀ./ ಸಂ. ಶೃಂಖಲಾ]

ಸಾಕಳ್ಳ (ನಾ). ಜೊತೆಯಲ್ಲಿರುವ ಕಳ್ಳ; ಜೊತೆಗಳ್ಳ : ಸಾಕಳ್ಳನವನಾವನವನಂ ತಂದು ಕೊಡು ಕೊಡದೆ ಮೂರ್ಖತೆಯ ಹಾವಳಿಯ ಹಣ್ಣಿದಡೆ ಹದುಳವಲ್ಲಿದು ನಿನ್ನ ಸಾವಿಂಗೆ ಸಂಚಕಾರ (ಸಂಗಿರಾ. ೧೭-೧೭). [< ಸಹ₂ + ಕಳ್ಳ₁]

ಸಾಕಾಣಿಕೆ (ನಾ). ಸಾಕುವಿಕೆ; ಪೋಷಿಸುವಿಕೆ : ಕೋಳಿಸಾಕಾಣಿಕೆ ಒಂದು ಲಾಭದಾಯಕವಾದ ಉದ್ಯಮವಾಗಿ ಬೆಳೆದಿದೆ (ರೂಢಿ). [< ಸಾಕಣೆ + - ಇಕೆ]

ಸಾಕಾರ (ಗು). ೧. ಆಕೃತಿಯುಳ್ಳ; ಆಕಾರಸಹಿತವಾದ : ಸಾಕಾರ ಪರಮಾತ್ಮನು ದಿವ್ಯಮಂಗಳವಿಗ್ರಹನಾಗಿ ಶಿವನೆನಿಸಿ ಮಹಾಕೈಲಾಸದಲ್ಲಿ ನೆಲಸಿರುವನು (ಶಶ್ರಾ. ೨೫). ೨. ಸುಂದರವಾದ; ಮನೋಹರವಾದ : ನಿಗಮದಜಿಕೆಯ ತನ್ನ ಸಾಕಾರ ಮೂರ್ತಿಯಂ ತೋಱಿಸಿದನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೬-೬೭). (ನಾ). ೩. ಆಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಿಕೆ; ಆಕೃತಿಸಹಿತವಾಗಿರುವಿಕೆ : ನಿರಾಕಾರವ ಮೀಱುವ ಸಾಕಾರವುಂಟೆ ಗೂಹೇಶ್ವರಲಿಂಗವ ಮೀಱುವ ಒಡೆತನ ಉಂಟೆ (ಅವಚ. ೨೭೦-೧೨೪೦); ಸಾಕಾರವಲ್ಲದ ನಿರಾಕಾರವೆಡೆಗೂ [ದಿನ್ನು] ತೆಱಪುಗೊಡು ತಂದೆ (ಬಸವ. ೧೩-೭೨). ೪. ಆಕಾರವುಳ್ಳವನು; ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳವನು : ಜಗಮಲ್ಲಮಂ ಸೃಷ್ಟಿಪಡೆಯೊಳಾ ಶಿವನೆಯ್ದೆ ನೆಗಳ್ದನಾಕಾರನೊ ನಿರಾಕಾರನೋ ಮತ್ತೆ ಬಗೆದು ನೋಡಲ್ . . . ಸಾಕಾರನಾದೊಡೆ ನಿತ್ಯನೋ ಬಳಿಕ್ಕೊಗೆದನಿತ್ಯನೊ ನೋಡು (ಆರಾಚ. ೩-೨-೩೩). ೫. [ಜೈನ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅನಶನವ್ರತ; ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟಕಾಲದವರೆಗೆ ಆಹಾರವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಆಹಾರತ್ಯಾಗ ಮಾಡುವುದು : ಸಾಕಾರ ನಿರಾಕಾರಗತಮಪ್ಪನಶನಮೆಂಬ ಮೊದಲ ತಪದೊಳಂ . . . ನೆಗೆದು (ಆದಿಪು. ೬-೩೦ ವ); ಸಾಕಾರ ನಿರಾಕಾರಮೆನಿಪ್ಪೆರಡು ಭೇದದಶನಮಂ . . . ಅಂತಂ ಮುನಿಪಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೧-೮). 'ನಿರಾಕಾರ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸಾಕಾರಮುಕ್ತ (ನಾ). ಆಕಾರವನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಜನ್ಮಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಕಳಚಿಕೊಂಡವನು; ಹುಟ್ಟುಸಾವುಗಳಿಲ್ಲದವನು : ಸತ್ಯಮಾನಾಕಾರತೆಯುಮಪ್ಪ ಸಾಯುಜ್ಯವೆಯ್ದುತ್ತ ಸಾಕಾರಮುಕ್ತರುಮೆನಿಸಿಯಾಯಾ ಸುದೇವತೆಯ ಸಾರಿ (ವೀಶೃಷ. ೫-೨೦-೧೧). [ಸಂ.]

ಸಾಕು₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ಬೆಳೆಸು; ಪೋಷಿಸು; ಪಾಲನೆಮಾಡು : ತುಡುಗುಣಿನಾಯನು ಹಿಡಿತಂದು ಸಾಕಿದರೆ ತನ್ನೊಡೆಯಂಗೆ ಬಗುಳುವಂತೆ ಕಾಣಾ (ಬಸವ. ೫೭೭); ಎಂತು ಮಱೆವೆನೂ ಬೆಣ್ಣೆಯುಕ್ಕಿ . . . ಸಾಕಿ ಲೋಕದ ಬಾಲರಂತಿರ್ದು ಕಳೆಯ ಸ್ಮರಿಸುವೆನೆನಲು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೨-೫೦). ೨. ಕಾಪಾಡು; ರಕ್ಷಿಸು : "ಸಾಕು - ರಕ್ಷಣೇ" (ಶಮಧಾ); ಅಂಬಿಕಾಪತಿ ಲೋಕಮಂ ಸಾಕಲೊಗೆದಂ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೨-೮); ಸಾಕಿದ ಪತಿಗೆ ತಪ್ಪಿದನ . . . ವಿಪ್ರರ ಜಡಿದು ನುಡಿದ ಗತಿಗಳಾಗಲಿ ರಣದೊಳೋಡಿದರೆ (ಕುಮಾರ್ದೊ. ೨-೮).

ಸಾಕಿಕೊಳ್ಳು = ೧. (ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದಾಗ) ಬೇರೆಯವರ ಮಗುವನ್ನು ಸ್ವೀಕಾರ ಮಾಡಿ ಬೆಳೆಸು : ಆ ದಂಪತಿಗಳು ಒಂದು ತಬ್ಬಲಿಮಗುವನ್ನು ಸಾಕಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). ೨. ಕಾಪಾಡು; ರಕ್ಷಿಸು : ಸಾಕಿಕೊಳ್ಳೆಲೆ ದೇವ ಸ್ತುತಿಗಳ ಸಾಕಿಕೊಳ್ಳೆ ಸ್ವಾಮಿ ಪತಿಗಳ ಸಾಕಿಕೊಳ್ಳೆ ಮುಂದೆ ಸೌಭದ್ರೆಯುಳನನ್ನುವನು ಸಾಕಿಕೊಳ್ಳೆಂದನ್ನ ಮಾನವ ಸಾಕಿದಂತಿಂದಿನಲಿ ಕರುಣ ವಿವೇಕಿ ಸಲಹೆಂದೆನುತ ಬಿದ್ದಳು ಹರಿಯ ಚರಣದಲಿ (ಕೃಷ್ಣಾಕಾ. ೨೬-೫೦). **ಸಾಕಿ ಸಲಹು** = ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಬೆಳೆಸಿ ಕಾಪಾಡು; ಅಕ್ಕರೆಯಿಂದ ಪೋಷಿಸಿ ರಕ್ಷಿಸು : ನೀವು ಇಷ್ಟುದಿನದವರೆಗೂ ನನ್ನ ಮಗನನ್ನು ಸಾಕಿ ಸಲಹಿದ್ದಕ್ಕಾಗಿ ನಾನು ನಿಮಗೆ ಏನು ಪ್ರತ್ಯುಪಕಾರ ತಾನೇ ಮಾಡಿಯೇನು? (ಪ್ರತಾಪ. ೧೭); ಬಹುದಿವಸದಿಂದಲೂ ತಾನು ಸಾಕಿ ಸಲಹಿದ ಪ್ರಾಣಿಯಂತೆ ಅದರೊಡನೆ ಪ್ರೇಮದಿಂದ ಮಾತನಾಡಿದನು (ಬಂಗಾಪ. ೨೩).

[ದೇ. II ಕೋತ. ಚಕ್; ಕೊಡ. ಚಾಕ್; ತೊದ. ಸೊಕ್; ತುಳು. ಸಾಂಕು; ತೆಲು. ಸಾಕು]

ಸಾಕು$_2$ (ನಾ). ೧. ಅಗತ್ಯವಿರುವಷ್ಟು; ಸಾಕಷ್ಟು : (೬). ೨. (ಆಲಂ) ಕೊನೆ; ಅಂತ್ಯ : ನೋಡಿದಷ್ಟೂ ನೋಡಬೇಕು ಎಂಬ ಆಶೆಗಿಲ್ಲ ಸಾಕು! (ಅನಿಕೇ. ೪೦-೪).

ಸಾಕಾಗು = ೧. ಸಾಲು; ಅಗತ್ಯವಿದ್ದಷ್ಟಾಗು; ಬೇಕಾದಷ್ಟಾಗು : ಇಂಥ ದೊಡ್ಡಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಒಂದೇ ಹೆಸರು ಸಾಕಾಗುತ್ತದೆಯೇ? (ಭಾರತಿ. ೨೬); ಓದು, ಬರಹ, ಬಾಯಿಲೆಕ್ಕ ಆದರೆ ಸಾಕಾಗಿಬಿಡುವದು (ಚಿಟ್ಟಹೊ. ೨). ೨. (ಆಲಂ) ಆಯಾಸವಾಗು; ದಣಿವಾಗು : ಇವರನ್ನು ಕೊಂದು ಕೊಂದು ರಾಮನಿಗೆ ಸಾಕಾಯಿತು (ನೀತಿಚಿಂ. XII, ೯); ನಾರಾಯಣನನ್ನು ಹುಡುಕಿ ಹುಡುಕಿ ರಾಯರಿಗೆ ಸಾಕಾಗಿತ್ತು (ಕಂಬುಮ. ೧೩೧). ಸಾಕುಬೇಕಾಗು = (ಆಲಂ) ಬಹಳ ಪ್ರಯಾಸವಾಗು; ತುಂಬ ಕಷ್ಟವಾಗು : ಪ್ರಳಯರುದ್ರನಂತೆ ಕಾಣುವ ಅಶ್ವತ್ಥಾಮನಿಗೆ ತಿಳಿಯದಂತೆ ಪಶ್ಚಿಮದ್ವಾರದಿಂದ ಹೊರಟು ತಮ್ಮ ಬಳಿಗೆ ಬರಲು ಸಾಕುಬೇಕಾಯಿತು (ಪ್ರಪೂರ್ಣ. ೭೦). ಸಾಕುಬೇಕಾದಷ್ಟು = ಬಹಳಷ್ಟು; ಹೆಚ್ಚು; ವಿಪರೀತ : ವಾಗದ್ವೈತದ ಭಾವಿಗಳ ಸಾಕುಬೇಕಾದಷ್ಟು ಕಂಡ (ಸಕವ. II, ೮. ೪೩೭-೯೪). ಸಾಕುಮಾಡು = ೧. ನಿಲ್ಲಿಸು; ಮುಗಿಸು : ಸಾಕು ಮಾಡ್ಯೆ ತಂದೆ ಲೋಕದಾಟವನಿನ್ನು (ಬಸರ. ೧೩-೭೧); ಸಾಕು ಮಾಡಿತೆ ವಿಧಿ ದುರಾಪದವೇಕೆ ಸಿದ್ಧಿಸಿತೇನ ಮಾಡಿದೆ ನೀ (ಅನಂರಾ. ೨-೩-೯). ೨. ಸಾಲುವಂತೆ ಮಾಡು; ಅಗತ್ಯವನ್ನು ಪೂರೈಸುವಂತೆ ಮಾಡು : (೬). ೩. ಆಯಾಸಪಡಿಸು; ಇನ್ನು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವಂತೆ ಮಾಡು : ಈ ಓಡಾಟ ನನ್ನನ್ನು ಸಾಕು ಮಾಡಿಬಿಟ್ಟಿದೆ (ರೂಢಿ). ಸಾಕುಸಾಕಾಗು, ಸಾಕೋಸಾಕಾಗು = ತುಂಬ ಆಯಾಸವಾಗು; ಬಹಳ ಪ್ರಯಾಸವಾಗು : ಈ ಕೆಲಸ ಮುಗಿಸುವ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಸಾಕುಸಾಕಾಗಿ ಹೋಯಿತು (ರೂಢಿ); ನೂಕುನುಗ್ಗಲಿನ ರೈಲುಪ್ರಯಾಣ ಸಾಕೋಸಾಕಾಯಿತು (ರೂಢಿ).

[< ಸಾಕು$_3$ ./ ಕೋತ. ಚಕೊ ; ತೊದ. ಸೊಕ್]

ಸಾಕು$_3$ (ಅ). ೧. ಇಷ್ಟಾದರೆ ಅಗತ್ಯ ಪೂರೈಕೆಯಾಗುತ್ತದೆ, ಸಾಲುತ್ತದೆ, ಇಷ್ಟೇ ಇರಲಿ, ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಬೇಡ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಒಂದು ಕ್ರಿಯಾರ್ಥಕಾವ್ಯಯ : ಒಂದೆ ನುಡಿ ಸಾಕು ಹುಸಿಯಿಲ್ಲ ವೃದ್ಧರೊಳು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೧-೪೫); ಪುಷ್ಪಮಾಲಾಸಮುದಾಯಮಂ ಮುಡಿಗೆ ಭಾರಮಿದೆಂದು . . . ಸಾಕೆನುತಿರ್ಪಳಾವಗಂ (ಬಾಧಪು. ೨-೫೮); ಸೂತತನವೇ ಸಾಕು ತನಗೆನುತಾ ತತುಕ್ಷಣ ಧನುವ ಬಿಸುಟು ವಿಧೂತರಿಪುಬಲಪಾರ್ಥನಿದ್ದನು ಹೊತ್ತ ದುಗುಡದಲಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೩-೬೨); ಈಕೆಯ ಮೊಗಂ ಶಶಿಯಾ ಜಗಮಂ ಗೆಲಲ್ಕೆ ಸಾಕೀಕೆಯ ರೂಪಂ (ರಸರ. ೧-೧೩). ೨. (ಇನ್ನು ಬೇಡ, ನಿಲ್ಲಿಸು, ನಿವಾರಿಸು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ) ಒಂದು ಕ್ರಿಯಾರ್ಥಕಾವ್ಯಯ : ಸಾಕು ಸೈರಿಸಲಾಜೆ ನಾನಿನ್ನು (ಬಸಪು. ೪೯-೨೩); ಸಾಕು ನಮ್ಮಯ ಮಾತು ರಾತ್ರಿಯ ನಾಕುಜಾವದೊಳೆರಡು ಸಂದವು (ಸಂಭವ. ೩೨-೨೩). ೩. (ತಿರಸ್ಕಾರ, ಧಿಕ್ಕಾರಗಳಿಂದ) ಅಗತ್ಯವಿಲ್ಲ, ಬಿಡು, ತೆಗೆ, ನಿಲ್ಲಿಸು ಎಂಬರ್ಥಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಅವ್ಯಯ : "ರಕ್ಷಣ ತಿರಸ್ಕಾರದೊಳ್ ಸಾಕೆಂಬುದಕ್ಕು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೭೯); ಸಾಕು ನಿನ್ನಂ ನೀನಱಿಯದಿರಲೇಕೆ ನೀನಱಿಯದ ವಿಷಯವುಂಟೇ (ಬಸಪು. ೪೦-೮೨); ಬಣಗುಕವಿಗಳ ಲೆಕ್ಕಿಪನೆ ಸಾಕೆಣಿಸದಿರು ಶುಕರೂಪನಲ್ಲವೆ ಕುಣಿಸಿ ನಗನೇ ಕವಿ ಕುಮಾರವ್ಯಾಸನುಳಿದವರ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೧-೧೭); ನಿನಗಂತಕನ ಭಯವಿಲ್ಲ ಸಾಕಾ ಮಾತದಂತಿರಲಿ (ತೊರರಾ. ೧-೪-೧೧). ೪. (ಕರಾ) ಆಗಬಹುದು, ಬರಬಹುದು, ಒದಗಬಹುದು ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಸಂಭಾವ್ಯತೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಅವ್ಯಯ : ಬಹುಶಃ ನನ್ನಂತಹವರು ಇದಕ್ಕೆ ಕೈಹಾಕಿಯಾರೆಂಬ ಅನುಮಾನ ಅವರಿಗೆ ಬಂದಿರಲು ಸಾಕು (ದೆಹನ್ಸ. ೩೮); ಇಂದು ಮಳೆ ಬರಲಿಕ್ಕೆ ಸಾಕು (ರೂಢಿ).

ಸಾಕುಸಾಕು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ವಿಟನು ತನಗೆ ಬಸವಾ ಸಾಕು ಸಾಕಿನ್ನೆನುತವನಿಯಲಿ ಗುಡಿಸಿ ದೀಪಿಸುವನಿತು ದಿವ್ಯಾಂಬರವಿತಾನಮನೊಯ್ದುಬಳಗಿತ್ತ (ಬಸಪು. ೧೧-೩೯); ಸಾಕುಸಾಕಿನ್ನು ಸಂಸಾರಸುಖವು (ಪುರಂದ. ೧-೧೫೨ ಪಲ್ಲವಿ). ಸಾಕಷ್ಟು = ೧. ಬೇಕಾಗಿರುವಷ್ಟು; ಅಗತ್ಯವಿರುವಷ್ಟು; ತಕ್ಕಷ್ಟು : ಭಾರತೀಯರಾದ ನಮ್ಮದು ಮೊದಲೇ ಸಾಕಷ್ಟುಪುಷ್ಟಿಕರವಾದ ಆಹಾರಾಂಶಗಳೆಲ್ಲಾ ಇಲ್ಲದಿರುವ ಜನಾಂಗ (ತರಚಿ. ೬೫); 'ಎ' ಜೀವಾತು ಸಾಕಷ್ಟುಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಚರ್ಮ ಮತ್ತು ಕಣ್ಣುಗಳ ಮೇಲೆ ದುಷ್ಪರಿಣಾಮಗಳಾಗಬಹುದು (ಅಡುಸಾ. ೬೦). ೨. ಕಡಮೆಯಲ್ಲದಷ್ಟು; ಬಹಳ; ತುಂಬ : ದ್ರಾವಿಡಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಪಕಾರ ಸಾಕಷ್ಟು ಪ್ರಾಚೀನವಾದ ಧ್ವನಿ (ದ್ರಾಮಿ. ೩೩೩); ಇವರುಗಳ ಪ್ರಭಾವವೂ ಜನರ ಮೇಲೆ ಸಾಕಷ್ಟು ಆಗಿದ್ದಿತು (ಜಗದಾ. ೧೪೪). ಸಾಕೆನಿಸು = ೧. ಅಗತ್ಯ ಪೂರೈಸಿತೆನಿಸು; ತಣಿಸು : ಗೋಕುಲವನು ನೆಱೆ ಕಾದ ಕೋಕನದಾಕ್ಷನ ಬಲಗೊಂಡು ಕೃತಿವೇಳು ಸಾಕೆನಿಸದುಂಯೆನ್ನ ಕಿವಿಗೆ (ಮೋಹತ. ೩೭-೧). ೨. (ಕಷ್ಟ, ಆಯಾಸ, ಬೇಸರಗಳಿಂದ) ಇನ್ನು ಬೇಡ ಎನಿಸು; ನಿಭಾಯಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆನಿಸು : ಇಂದಿನ ರಣದೊಳಗೆ ಸಾಕೆನಿಸುವನು ಸಂಸಾರತರಸುಖವ (ತೊರರಾ. ೪-೩-೪). 𝐏 ಇದು 'ಸಾಲ್' ಎಂಬ ಕ್ರಿಯಾಪದದ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ವರ್ತಮಾನ-ಭವಿಷ್ಯದ್ರೂಪವಾದ 'ಸಾಲ್ಗುಂ' ಎಂಬುದರ ಮುಂದುವರಿದ ರೂಪವಾಗಿದ್ದು, ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಕ್ರಿಯಾರ್ಥಕಾವ್ಯಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಬಳಕೆಯಾಗುತ್ತದೆ. [< ಸಾಲ್$_1$]

ಸಾಕುತಂದೆ (ನಾ). ಬೇರೆಯವರ ಮಗುವನ್ನು ದತ್ತು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬೆಳೆಸಿದ ತಂದೆ; ದತ್ತುತಂದೆ : ದೇವರ ದಯೆಯಿಂದ ನನ್ನ ಸಾಕುತಂದೆಯಾದ ಶಾಂತಲಿಂಗಂಪಳ್ಳಿಯವರು ಗುಣಹೊಂದಿದರು (ಪ್ರತಾಪ. ೧೫). [ಸಾಕು$_1$ + ತಂದೆ]

ಸಾಕುತಾಯಿ (ನಾ). ಬೇರೆಯವರ ಮಗುವನ್ನು ದತ್ತು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಸಾಕಿದ ತಾಯಿ; ದತ್ತುತಾಯಿ : ಸುಂದರಿತ್ರಿಣಿಯೂ ಆಕೆಯ ಪತಿಯೂ ನಿನ್ನನ್ನೂ. ನಿನ್ನ ಸಾಕುತಾಯಿಯನ್ನೂ ಕೈಬಿಟ್ಟರು (ಪ್ರತಾಪ. ೧೫). [ಸಾಕು$_1$ + ತಾಯಿ (<ತಾಯ್)]

ಸಾಕುಪ್ರಾಣಿ (ನಾ). ಸಾಕಿದ ಪ್ರಾಣಿ; ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಸಿ, ಪಳಗಿಸಿದ ಬೆಕ್ಕು ನಾಯಿ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿ : ಸಾಕುಪ್ರಾಣಿಗಳು ತಮ್ಮ ಮನೆ, ಯಜಮಾನರನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಗುರುತಿಸುತ್ತವೆ (ರೂಢಿ). [ಸಾಕು$_1$ + ಪ್ರಾಣಿ]

ಸಾಕುಮಗ (ನಾ). ಬೇರೆಯವರಿಂದ ದತ್ತುಸ್ವೀಕಾರ ಮಾಡಿ ಬೆಳಸಿದ ಮಗ ; ದತ್ತುಪುತ್ರ : ಇಮ್ಮಡಿಮದಕರಿನಾಯಕನ ಸಾಕುಮಗ ಓಬಣ್ಣನಿಗೆ ಪಟ್ಟಕಟ್ಟಿದರು (ಚಿತ್ರಪಾ. ೨೬). [ಸಾಕು$_1$ + ಮಗ]

ಸಾಕುಮಗಳು (ನಾ). ಬೇರೆಯವರಿಂದ ಸ್ವೀಕಾರಮಾಡಿ ಬೆಳೆಸಿದ ಮಗಳು ; ದತ್ತುಪುತ್ರಿ : ಆಗ ಗುಣವಂತನು ತನ್ನ ತಂತ್ರಬಲದಿಂದ ನನ್ನ ಸಾಕುಮಗಳು ಪ್ರತಾಪಕುಮಾರಿಯನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋದನು (ಆರ್ಯಕ. ೫).

[ಸಾಕು$_1$ + ಮಗಳು (< ಮಗಳ್)]

ಸಾಕುಮಗು (ನಾ). ಬೇರೆಯವರಿಂದ ಸ್ವೀಕಾರಮಾಡಿ ಬೆಳೆಸಿದ ಮಗು,— ಸಾಕಿದ ಮಗು : (Foster-Child . ಇಂಕಸ).

ಸಾಕುಮಕ್ಕಳು (ಬಹುವ) = ಬೇರೆಯವರಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಬೆಳೆಸಿದ ಮಕ್ಕಳು : ಸಾಕುಮಕ್ಕಳಾದ ಶ್ರೀ ಮೋಹನದಾಸರೂ, ಕಲ್ಲೂರಿನಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಸುಬ್ಬಣ್ಣದಾಸರೂ . . . ಪ್ರಖ್ಯಾತಹರಿದಾಸರೆನ್ನಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದರು (ಜಗದಾ. ೧೪೪). [ಸಾಕು$_1$ + ಮಗು]

ಸಾಕೂತ (ಗು). ೧. ಉದ್ದೇಶಪೂರ್ವಕವಾದ; ಇಂಗಿತವುಳ್ಳ : ಒಂದು ಸಾಕೂತ ಪ್ರಯತ್ನದ ಮೂಲಕ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಮಾರ್ಪಾಡು ಇಲ್ಲವೆ ಬೆಳವಣಿಗೆಗಳು (ಭಾಷಾಶಾ. ೧೨೬). (ನಾ). ೨. ಉದ್ದೇಶಪೂರ್ವಕವಾದುದು; ಸಾಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳುದು; ಅರ್ಥಗರ್ಭಿತವಾದುದು : ಬ್ರಹ್ಮ- (ಸಾಕೂತವಾಗಿ) ಆದರೂ ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿಯು ಈ ತನಕ ಸುಖವಾಗಿರುವಳಷ್ಟೆ? (ಕೃಲಾಕ. ೫೧). [ಸಂ.]

ಸಾಕೇತ (ನಾ). ೧. ಮನೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದು; ಗೃಹಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದು. ೨. ಕೋಸಲದೇಶದ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿದ್ದ ಅಯೋಧ್ಯೆಯ ಹೆಸರು : ಕುರು ನೇಪಾಳ ನಿಷಧ ವಿದರ್ಭಧರಣೀಪಾಲತತಿ ಸಂದಣಿಸಿದುದು ಸಾಕೇತನಗರಿಯಲಿ (ತೊರರಾ. ೧-೭-೧೮); ಆಕಾಶಕೆದ್ದ ಪತಾಕೆಗಳೆರೆ ನೋಡಿ ಸಾಕೇತಪುರವೆಂಬರದನು (ಭರಚಿ. ೨೦-೧೮). ೧, ೨ : ಅಂತು ಸಮೆದ ಪುರವರಕ್ಕರಾತಿನಿಕರಕ್ಕಯೋಧ್ಯಮಪ್ಪುದಱಿಂದಯೋಧ್ಯೆಯುಮನೇಕನಿಕೇತನಸಮನ್ವಿತಮಪ್ಪುದಱಿಂ ಸಾಕೇತಮುಂ . . . ಎಂಬ ಪೆಸರ್ಗಳನಿಟ್ಟು (ಆದಿಪು. ೭-೧೦೭ ವ). [ಸಂ.]

ಸಾಕ್ಕಿ 'ಸಕ್ಕಿ' ನೋ.

ಸಾಕ್ರಿ (ನಾ). (ಕರಾ). (ಹುಲ್ಲಿನ) ಕಟ್ಟು; ಕಂತೆ : ಹೋದ ವರ್ಷ ಸಾಕ್ರಿ ಕಟ್ಟುವಾಗ ಉದುರಿದ ಭತ್ತ ಈ ವರ್ಷ ಕುತ್ರಿ ಬಡಿದರೆ ಆಗಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). [?]

ಸಾಕ್ಷರ (ಗು). ೧. ಅಕ್ಷರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ; ವರ್ಣಸಹಿತವಾದ .(ನಾ). ೨. ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಬಲ್ಲವನು; ಓದುಬರಹ ಬಲ್ಲವನು; ಅಕ್ಷರಸ್ಥ : ಇಂಡೋನೇಶಿಯದ ಪ್ರಜಾಕೋಟಿಯಲ್ಲಿ ನೂರಕ್ಕೆ ೭.೨ರಷ್ಟು ಸಾಕ್ಷರರು (ಎಆಗ್ನೇ. ೨೫). ೩. ವಿದ್ಯಾವಂತ; ಪಂಡಿತ : ಭಾಷಾವಳಿ ಲಿಪಿಜ್ಞನ ಸಾಕ್ಷರನ . . . ಸುಕರ ದುಷ್ಕರ ತಿಳಿವ ಹೃದಯನ ಸಂಧಿವಿಗ್ರಹರೆನಿಸಬೇಕೆಂದ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೩-೪೯).

ಸಾಕ್ಷರನಿಳಯ = ವಿದ್ವತ್ತಿಗೆ ಆಶ್ರಯನಾದವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು : ನಿರತಿಶಯೋನ್ನತಮತಿ ಭಾಸ್ಕರ ಸರಸಕವೀಂದ್ರರಚಿತಶಾಸನಮಂ ಬಿತ್ತರದಿಂ ಪ್ರತಿಕಂಟಂ ಸಾಕ್ಷರನಿಳಯಂ ತಿರ್ದಿ ಭಾಸ್ಕರಯ್ಯಂ ಬರೆದಂ (ಕಾಇ. ೧೯-೯-೯೨; 1127). [ಸಂ.]

ಸಾಕ್ಷರಜನ (ನಾ). ಪಂಡಿತವರ್ಗ; ವಿದ್ವಾಂಸರ ಸಮುದಾಯ : ಸಮಸ್ತಸಾಕ್ಷರಜನಕಂ ಜಗಜ್ಜನಕನೊಲ್ದುದನಿತ್ತಭಿರಕ್ಷಿಪಟ್ಟಿಯಿಂ . . . ಜಗಜ್ಜನಕನೆಂಬುದು ಮೇದಿನಿ ಶಾಂತಿವರ್ಮನಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧-೭೫). [ಸಂ.]

ಸಾಕ್ಷರಜನಕ (ನಾ). ವಿದ್ವಾಂಸರಿಗೆ ಆಶ್ರಯದಾತನಾದವನು ; ವಿದ್ವಜ್ಜನರ ಪೋಷಕನಾದವನು : ಕವೀಂದ್ರಜನಕಂ ಗುಣವಜ್ಜನಕಂ ಸಮಸ್ತಸಾಕ್ಷರಜನಕಂ ಜಗಜ್ಜನಕನೆಂಬುದು ಮೇದಿನಿ ಶಾಂತಿವರ್ಮನಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧-೭೫). [ಸಂ.]

ಸಾಕ್ಷರತಾಆಂದೋಲನ (ನಾ). ಜನಸಮುದಾಯವನ್ನು ಅಕ್ಷರಸ್ಥರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲು ತೊಡಗಿರುವ ಕ್ರಾಂತಿ; ಜನತೆಗೆ ಓದುಬರಹಗಳನ್ನು ಕಲಿಸಲು ತೊಡಗಿರುವ ಆಂದೋಳನ : ಸಾಕ್ಷರತಾಆಂದೋಲನದ ಯೋಜನೆಗಳಿಗೆ ಸರ್ಕಾರವು ಅಪಾರಹಣ ವೆಚ್ಚಮಾಡುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಸಾಕ್ಷರತೆ (ನಾ). ಓದುಬರಹಗಳನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವಿಕೆ ; ಅಕ್ಷರಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಿಕೆ : ಮುಂದುವರಿಯುತ್ತಿರುವ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ದೇಶ ಸಾಕ್ಷರತೆಯ ಮಟ್ಟವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಲು ಪ್ರಯತ್ನಮಾಡುತ್ತಿವೆ (ಕವಿಕೋ. I. ೧೬೨). [ಸಂ. ಸಾಕ್ಷರತಾ]

ಸಾಕ್ಷರಿಕ (ಗು). ೧. ವಿದ್ಯೆಯನ್ನುಳ್ಳ; ಪಾಂಡಿತ್ಯವನ್ನುಳ್ಳ : ಸಾಕ್ಷರಿಕಜನಸಮುಧರಣ ನಾಮಾದಿಸಮಸ್ತಪ್ರಸಸ್ತಿಸಹಿತಂ ಶ್ರೀಮದ್ದಣ್ಣನಾಯಕಂ ಶ್ರೀರಿದರಯ್ಯಂಗಳುಂ (ಸೌಇ. XX. ೬೦-೭; 1088). (ನಾ). ೨. ವಿದ್ವಾಂಸ; ಜ್ಞಾನಿ : ಇವರ್ ನಮ್ಮನತ್ಯಾಗ್ರಹದಿಂ ಶಿಕ್ಷಿಸಿ ಸಾಕ್ಷರಿಕರಂ ಮಾಟೆೊಳ್ಪಡೆ (ಸುಕುಮಾ. ೨-೫೫ ವ); ಪೋಗಿ ಋಷಿಯರಂ ಸಾರ್ದು ಸಾಕ್ಷರಿಕನಾಗಿ ಮಗುಳ್ದು ಬಂದು (ಪಂರಾಮಾ. ೧೫-೪೭ ವ). [ಸಂ.]

ಸಾಕ್ಷಾತ 'ಸಾಕ್ಷಾತು' ನೋ.

ಸಾಕ್ಷಾತು, ಸಾಕ್ಷಾತ (ಅ). ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ; ಸ್ವತಃ : ರುದ್ರನಕ್ಷಿಯ ಮಣಿಯ ಭದ್ರದಲಿ ಧರಿಸಿದಗೆ ಹೊದ್ದಿರ್ದ ಪಾಪ ಹೋಗಲವ ಸಾಕ್ಷಾತು ರುದ್ರನೇ ಅಕ್ಕು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೩೧೨). ಸಾಕ್ಷಾತ: ತಂತುಹಾರುವನಲ್ಲ ಸಾಕ್ಷಾತಬೊಮ್ಮನಪ್ಪನು ಆಗಿ ಬುಧರೊಳು ದಿಮ್ಮಿತಪ್ಪನಿಳಾಗಮಜ್ಞನು (ಬಸವು. ೫೫-೩೩). [< ಸಂ. ಸಾಕ್ಷಾತ್]

ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಣವೆರು (ಕ್ರಿ). ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದು; ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗು : ಯತಿವೇಷದಿಂದನ್ನಾಸೆಯರ್ಜುನನೆ, ಪ್ರೇಮದ ತಪಸ್ಸೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಣವೆತ್ತಂತೆ, ಇಲ್ಲಿಗೈ ತಂದುದನ್ ಕೇಳ್ದೊಡೆ (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೨೪-೬೪೭).

[ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಣ$_0$ + ಪೆರು$_1$(< ಪೆಱು$_1$)]

ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು; ಎದುರಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು : ಜ್ಞಾನಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಫಲವೆಂಬ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಹಾಕಿ ಯಜ್ಞನಾರಾಯಣನನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ಭಾರದ. ೧೧೬); ಇವರು ಮಾತ್ರವೆ ದೈವವನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಲ್ಲವರು (ಶಾಂತಲಾ. ೩೭೧). ೨. ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸ್ಫುಟವಾಗಿ ಗೋಚರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು,— ಸ್ಪಷ್ಟಗೊಳಿಸು : (ಕ). ೩. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ನೋಡು ; ಸ್ವತಃ ನೋಡು ; ಖುದ್ದಾಗಿ ಕಾಣು : (ಕ).

[ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಣ$_0$ + -ಇಸು$_1$]

ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ (ನಾ). ೧. ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸುವುದು,— ಗೋಚರಿಸುವುದು; ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗುವುದು : ನಾವಲೇ ಕೃತಕೃತ್ಯರಿಂದೀ ದೇವಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರದರ್ಶನ ಭಾವವೋಯಿದು ನವಗೆನುತ ಹೊಗಳಿದನು ಸಹದೇವ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೬-೩೯). ೨. (ಅಧ್ಯಾತ್ಮಿಕವಾದ) ಜ್ಞಾನದ ಅನುಭವ,— ಅರಿವು : ಶ್ರೀಗುರುಕಟಾಕ್ಷದಿಂದಲ್ಲದೆ ತಾರಕಬ್ರಹ್ಮವು ಆರಾರಿಗೂ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವಾಗದಯ್ಯಾ (ಅಖಂಡೇ. ೨೨೩-೬೫). ಅಧ್ಯಾತ್ಮಿಕಕಲ್ಪನೆಯು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅಧ್ಯಾತ್ಮದ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರದೊಳಗೆ ಪರಿಣತವಾಗಬೇಕಾಗುವುದು (ಪ್ರಬಂಧ. ೧೩೭); ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವು ಕರ್ಮಯೋಗಕ್ಕಿಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವೆನ್ನುವ ಟಿಳಕರ ಮಾತನ್ನಷ್ಟು ಗಮನಿಸೋಣ (ಧರ್ಮಸಾ. ೧೫೧). [ಸಂ.]

ಸಾಕ್ಷಾತ್ತು (ನಾ). ಸ್ವಂತ; ಸ್ವಕೀಯ : ರಾಮನಿಗೆ ಪ್ರಿಯಪುಓಷಿಯಾದ ಅವಳನ್ನು ತ್ವಷ್ಟೃವು (ಬ್ರಹ್ಮನು) ತಾನೇ ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿ ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿದ್ದನು (ವಚಥಾ. ೪೦೩).

[ಸಂ. ಸಾಕ್ಷಾತ್./ IP ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಇದು ಒಂದು ಅವ್ಯಯ]

ಸಾಕ್ಷಾದ್ವಚನ (ನಾ). ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾದ ಮಾತು : "ಸಾಕ್ಷಾದ್ವಚನಂ ಬಗೆಯ ಸದ್ವಕ್ಷ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಚಕಂ ತಾನಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೩೫-೧೦೬). [ಸಂ.]

ಸಾಕ್ಷಿ (ನಾ). ೧. ನೋಡುವಿಕೆ ; ಕಾಣುವಿಕೆ. ೨. ಗಮನಿಸುವಿಕೆ; ಲಕ್ಷಿಸುವಿಕೆ. ೩. ಪುರಾವೆಯನ್ನು ಒದಗಿಸುವಿಕೆ; ರುಜುವಾತು ಮಾಡುವಿಕೆ : ಹಿಂದೆ ತಾನು ನೋಡಿ ತಿಳಿದು ಅನುಭವ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಅಂಶವನ್ನು ಪುನಃ ಜ್ಞಾಪಿಸಿಕೊಂಡು ಹೇಳುವುದೇ ಸಾಕ್ಷಿ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೭೭); ಸಾಹೇಬಜನರಿಗೆ ಸಾಕ್ಷಿ ಬೇಕಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ಭಾರತಿ. ೧೧). ೪. ಪುರಾವೆ; ರುಜುವಾತು . ವಸುಮತಿ ಸಾಕ್ಷಿ ಧೀರತೆಗೆ ವಾಕ್ಪತಿ ಸಾಕ್ಷಿ ನೃತಕ್ಕೆ ದಿಗ್ವಧೂಪ್ರಸರಮ ಸಾಕ್ಷಿ ಕೀರ್ತಿಗೆ ರಿಪುಬ್ರಜೆಮಂಡಳಮಯ್ದೆ ಸಾಕ್ಷಿ ಸಾಹಸಕೆ ನಿಜಾಸಿ ಸಾಕ್ಷಿ ಗಳ ವೀರಗುಣಕ್ಕನೆ . . . ಬಿತ್ತರಿಪರಾರ್ಗ್ಗಳ ಭಾಸ್ಕರದಣ್ಣನಾಥನಂ (ಸೌಇ. XX. ೪೭ ೩೧; 1072); ನಿಮಿಷದಲಿ ಸ್ಥೂಲವನಮಾಲಿಪ್ರತುಮೆ ನೆಜೆ ಹೋಳಿದಿಬ್ಬಗಿಯಾಗಿ ನೆಲದಲಿ ಧೂಳಿಪಟವಾಯ್ತದಕಿದೆಟಿ ಶೂನ್ಯಾಲಯವೆ ಸಾಕ್ಷಿ (ಬಸವು. ೫೩-೭೧); ಬೇವು ತಾ ಪರಿಪಕ್ವವಾದರೆ ಹಾವುಮೆಕ್ಕೆಗೆ ಸಾಕ್ಷಿ ಗಡ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೧೭-೧೫); ಹಾಗಲಕಾಯಿಗೆ ಬೇವಿನಕಾಯಿ ಸಾಕ್ಷಿ (ಗಾದೆ). ೫. ಯಾವುದಾದರೊಂದು ನಡೆದ ಘಟನೆಯನ್ನು ನೇರವಾಗಿ ನೋಡಿದವನು; ರುಜುವಾತುಮಾಡುವವನು; ಪುರಾವೆದಾರ : ನನ್ನಿಕಾಡನಾ ಎಜನಾಗನಾ ವ್ಯವಹಾರದನ್ತರಂ ಸಾಲಮ್ ಇಲ್ಲಾಮ್ ಎಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಿ ಲೋಕಾದಿತ್ಯ ಎಳಅರಸಮ್ಮಗನ್ನಿರ್ (ಎಕ. X. ಕೋಲಾರ. ೭-೪; 760); ಇವರಿಬ್ಬರಿಗೆ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಗ ನಾನು ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿ (ಬಸವ. ೩೪೫); ಪ್ರಾಣಲಿಂಗಕೆ ತದ್ಗುರುಸ್ವಾಮಿ ಪ್ರಾಣವಾ ಗುರು ತಾನೆನಿಪ್ಪ ಧುರೀಣಜಂಗಮಲಿಂಗವೇ ಮತ್ಪ್ರಾಣಲಿಂಗ ಮಿದಕ್ಕೆ ಸಂಗಮದೇವನೇ ಸಾಕ್ಷಿ (ಬಸವು. ೩೫-೫೦). ೬. [ವೇದಾಂತ] ನಾನು ಎಂಬ ಭಾವ; ಅಹಂಭಾವ: ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು (೧) ಕಣ್ಣು, (೨) ಮೂಗು, (೩)ನಾಲಿಗೆ, (೪) ಚರ್ಮ, (೫) ಕಿವಿ, (೬) ಮನಸ್ಸು, (೭) ನಾನು ಎಂಬ ಸಾಕ್ಷಿ ಏಳು ಬಗೆಯಾಗಿದೆ-ಈ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಸಾಕ್ಷಿಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ಸಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ ನಿರೂಪಿತವಾಗಿದೆ (ಭಾರದ. ೩೭೮). ೭. ಪರಮಾತ್ಮ; ಪರತತ್ತ್ವ : ಪುರುಷನು ಚೈತನ್ಯರೂಪನು, ಇವನು ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯನಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಇವನಿಗೆ 'ಸಾಕ್ಷೀ' ಎಂದು ಹೆಸರು (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೩೨೧).

ಸಾಕ್ಷಿಮಾಡು = ಸಾಕ್ಷಿಗಾರನನ್ನಾಗಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳು ,— ಗೊತ್ತುಮಾಡು : ಮತ್ತೊಂದು ದಿವಸಂ ಗಿಳಿಯಂ ಸಾಕ್ಷಿಮಾಡಿ ಇರ್ವರುಂ ಚದುರಂಗಮಾಡುತ್ತಿರೆ (ಪದ್ಮಾರಾ. ೧೦೮-೨೫). **ಸಾಕ್ಷಿಹೇಳು** = ಕಂಡದ್ದನ್ನು ರುಜುವಾತು ಮಾಡು,- ಪ್ರಮಾಣೀಕರಿಸು : ಈಗ ನೀನು ಖಾನರಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಿ ಸಾಕ್ಷಿ ಹೇಳಿದರೆ, ಇಗೋ, ಕಾರಾಗೃಹವಾಸವು ತಪ್ಪುವುದು (ರಾಪಿಜ. ೧೨೭); ನ್ಯಾಯಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಕ್ಷಿ ಹೇಳುವ ಪದ್ಧತಿಯೊಂದಿದೆ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೭೭). [ಸಂ. ಸಾಕ್ಷಿನ್]

ಸಾಕ್ಷಿಕ (ನಾ). ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿರುವವನು; ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿರುವವನು : ತತ್ಸಾಕ್ಷಿಕ ಸಾಕ್ಷಾದ್ಬ್ರಹ್ಮವುಂ ಸರ್ವಮುಮೆಲೆ ಪೆಱರಾರ್ ನೀನೆ ವಿಶ್ವಾಧಿನಾಥಾ (ಶಬಶಂ. ೫-೩೫); ಎಲೆವುನಿಪಯೊ ಕಾರ್ಯ ನಿನ್ನನುಳಿದಾದುದೇ ಮತ್ತೆ ವೇಳ್ವ ಸಾಕ್ಷಿಕನಂದದೀ (ಸವಮೋ. ೧೩-೧೯). [ಸಂ.]

ಸಾಕ್ಷಿಕಟ್ಟೆ (ನಾ). ನ್ಯಾಯಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಕ್ಷಿಗಾರನು ಪುರಾವೆಗಳನ್ನೊದಗಿಸಲು ನಿಲ್ಲುವ ಕಟಕಟೆ, — ಚೌಕಟ್ಟು : ಮನೆಯ ಹೆಣ್ಣನ್ನು ನ್ಯಾಯಸ್ಥಾನದ ಸಾಕ್ಷಿಕಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿ ಅಧ್ವಪ್ರಶ್ನೆಗಳನ್ನು ಹಾಕಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ (ನಿಬಂಧ. II, ೩೭೭). [ಸಾಕ್ಷಿ + ಕಟ್ಟೆ$_1$]

ಸಾಕ್ಷಿಕಲ್ಲು (ನಾ). ಪುರಾವೆಗಳನ್ನೊದಗಿಸಲು ಸಾಕ್ಷಿಗಾರನು ನಿಲ್ಲುವ ಕಲ್ಲು: ಅಗ್ನಿಯ ಬೇಡಿ ದಂತಿಗಮನ ಆಗಸ್ತ್ಯಂತಾದಿ ಸಾಕ್ಷಿಕಲ್ಲಿನ ಮ್ಯಾಲ ನಿಂತು . . .ಭರದಿಂದ ತಾ ನೆಗದು ಆ ವುರಿಯೊಳು ಬೀಳೆ (ಯಸಇ. ೧೫೦). [ಸಾಕ್ಷಿ + ಕಲ್ಲು (< ಕಲ್₁)]

ಸಾಕ್ಷಿಗಾರ (ನಾ). (ಯಾವುದಾದರೂ ಮೊಕದ್ದಮೆಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿ, ಕಂಡ ವಿಚಾರವನ್ನು ನ್ಯಾಯಾಲಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿ) ರುಜುವಾತು ಪಡಿಸುವವನು : ಸಾಕ್ಷಿಗಾರನು ಭೂತಕಾಲದಲ್ಲಿದ್ದು ಈಗಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಸಾಕ್ಷ್ಯ ನಡೆಯಲಾರದು (ಜೀವಾತ್ಮ. ೭೭). [ಸಾಕ್ಷಿ + -ಗಾರ (< -ಕಾಱ)]

ಸಾಕ್ಷಿಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ರುಜುವಾತುಗೊಳಿಸು; ಪ್ರಮಾಣೀಕರಿಸು : ಗುರುಹಿರಿಯ ಕುಂಭಕುಂಭಮ ಸಾಕ್ಷಿಗೊಳಿಸಿಯಾರ್ವರನು ಸ್ಥಿರದಂಪತಿಗಳೆನಿಸಿ (ನವಮೋ. ೩೪-೨೦). [ಸಾಕ್ಷಿಗೊಳು + -ಇಸು₁]

ಸಾಕ್ಷಿಗೊಳು (ಕ್ರಿ). ರುಜುವಾತಾಗಿ ಹೊಂದು ; ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ ಪಡೆ : ಮುರನ ತಲೆ ಹಾಱಿದುದು ನಭದೊಳು ನೋಡುವಮರರ ಸಾಕ್ಷಿಗೊಳುವಂತೆ (ಸಾಕ್ಷಭಾ. ೨೩-೩). [ಸಾಕ್ಷಿ + ಕೊಳು (< ಕೊಳ್₁)]

ಸಾಕ್ಷಿದಾರ (ನಾ). = ಸಾಕ್ಷಿಗಾರ : ನಾನು ಸರಕಾರಿ ಸಾಕ್ಷಿದಾರನಾಗಲು ಸಿದ್ಧನಿದ್ದೇನ (ಕೊತಕಾ. ೨೩). [ಸಾಕ್ಷಿ + -ದಾರ₁]

ಸಾಕ್ಷಿಪ್ರಜ್ಞೆ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮಿ] ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿ ನೋಡುವ ನಿಲುವು. [ಸಂ. ಸಾಕ್ಷಿಪ್ರಜ್ಞಾ]

ಸಾಕ್ಷೀಭೂತ (ನಾ).೧. ಸಾಕ್ಷ್ಯ, ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ನೆಲೆಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು : ಖ್ಯಾತದೃಷ್ಟಾದೃಷ್ಟಸಾಕ್ಷೀಭೂತಲೋಕಪ್ರತ್ಯಯಾದಿಪುನೀತ ಜಂಗಮಮೂರ್ತಿ ಶಾಪಾನು ಗ್ರಹಸಮರ್ಥ (ಬಸವ. ೬೨-೩). ೨. ಸಾಕ್ಷಿಗಾರನಾಗಿರುವಿಕೆ; ಸಾಕ್ಷಿಸ್ವರೂಪ ವಾಗಿರುವಿಕೆ : (೩). [ಸಂ.]

ಸಾಕ್ಷ್ಯ (ನಾ). ೧. ಸಾಕ್ಷಿ; ರುಜುವಾತು; ಪುರಾವೆ : ಆ ಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಪ್ರಭುಗಳ ಪಕ್ಷವಾಗಿ ಈತನು ಸಾಕ್ಷ್ಯವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕಾಗಿದೆ (ರಾಜಿಜ. ೧೨೫); ಸಾಕ್ಷಿಗಾರನು ಭೂತಕಾಲದಲ್ಲಿದ್ದು ಈಗಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಸಾಕ್ಷ್ಯ ನಡೆಯಲಾರದು (ಜೀವಾತ್ಮ. ೭೭). ೨. ಪುರಾವೆ ನೀಡಿದುದು; ಸಾಕ್ಷಿ ನೀಡಿದುದು : ಆ ಕೆಲಸ . . . ನ್ಯಾಯಾಲಯಕ್ಕೆ ಬರಲಾರದವರ ಸಾಕ್ಷ್ಯವನ್ನು ದಾಖಲೆಮಾಡಿಕೊಂಡು ಬರುವುದಾಗಿರಬಹುದು (ಕವಿಕೋ. I, ೭೦೯). [ಸಂ.]

ಸಾಖಾಚರ (ನಾ). ಕೋತಿ; ಕಪಿ.

ಸಾಖಾಚರೇಂದ್ರಧ್ವಜ = ೧. (ಹಾನುಗಲ್ಲಿನ ಕದಂಬಕುಲದವರ ಲಾಂಛನವಾಗಿದ್ದ) ಕಪಿಧ್ವಜ. ೨. ಕಪಿಧ್ವಜವನ್ನುಳ್ಳವನು;ಒಂದು ಬಿರುದು: ಬನವಾಸಿಪುರವರೇಶ್ವರಂ ಸಾಖಾಚರೇಂದ್ರಧ್ವಜಂ . . . ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಮಣ್ಡಳೇಶ್ವರಂ ಕೀರ್ತಿವರ್ಮದೇವರ್ (ಸೌಇಇ. XX. ೪೧-೭; 1088). [< ಸಂ. ಶಾಖಾಚರ]

ಸಾಖ್ಯ (ನಾ). ಒಂದು ಅಳತೆ; ನಾಲ್ಕುಬಳ್ಳಗಳ ಪರಿಮಾಣ; ಕೊಳಗ : "ಸಾ[ಪಾಠಾಂ. ಶಾ]ಖ್ಯಂ ಶಿವಂ ಕೊಳಗಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೬೧-೯೯). [?]

ಸಾಗಡ 'ಸಾಂಗಡ' ನೋ.

ಸಾಗಡೆ₁ 'ಸಾಂಗಡ' ನೋ.

ಸಾಗಡೆ₂, ಸಾಗಾಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಸುಜ್ಜಲರಳಿ ಸಾಗಡೆ . . . ಗರಿಕೆ ಸಸಿ ನೇಸಱವೆಳಗಿಗೆ ವೆಚ್ಚಗೊಡದ ಬೆಳೆದಿರಾಲ ಬಿಂಜಂ ಭೀಕರತರಮಾಯ್ತು (ಜಯಿಕಾ. ೧೫-೨೪); ಮರಗಳು . . . ಹೊನ್ನೆ, ಸಾಗಡೆ, ಚೆಂದಲ, ಕಡಗ (ನಮ್ಮನು. ೨೩೭). ಸಾಗಾಡೆ : ಸಾಗಾಡೆ (ಕಸಂಬ).- ದೊಡ್ಡಮರ, ಶೋಭೆಯುಳ್ಳದ್ದು, ಬಹುಸಾಧಾರಣ (ಕಭಾಗ. ೪೮). [?]

ಸಾಗಣೆ, ಸಾಗವಣೆ (ನಾ). ಕಳುಹಿಸುವಿಕೆ; ರವಾನಿಸುವಿಕೆ : ಕೀಟಗಳಲ್ಲಿ ರಕ್ತಪರಿಚಲನ...ಶ್ವಾಸೋಚ್ಛ್ವಾಸಅನಿಲಗಳ ಸಾಗಣೆ (ಕೀಟಜ. ೩೧); ಜನರ ಪ್ರಯಾಣ, ಸಾಮಾನುಸಾಗಣೆ ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಎತ್ತಿನ ಬಂಡಿಯೇ ಆಧಾರವಾಗಿತ್ತು (ನಾಹರ. ೧೩೨). ಸಾಗವಣೆ : ಉಪ್ಪಿನ ಸಾಗವಣೆಗಾಗಿ ಅಸಂಖ್ಯಾತಮಾರ್ಗಗಳು ಇದ್ದಿರಬೇಕೆಂದು ಇಂದು ಸಹಜವಾಗಿ ಊಹಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ (ಸುತ್ತುಮು. ೧೯). [ಸಾಗು₁ + -ಅಣೆ₁]

ಸಾಗಮನ (ನಾ). ಗಂಡ ಸತ್ತಾಗ ಹೆಂಡತಿಯು ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಪ್ರವೇಶ ಮಾಡುವುದು; ಸಹಗಮನ : ಪಶ್ಚಿಮಾಂಬುಧಿಯೊಳು ಜೀವವ ತೊಱೆದ ಚಂದ್ರಮನು ಪೋಗಲಾಕ್ಷಣ ಕೂಡೆ ನಕ್ಷತ್ರ ನಿಶಿವೆಣ್ಣು ಸಾಗಮನವನ ಮಾಡಿದುವು (ಮೋಹತ. ೧೮-೧೦೭). [< ಸಂ. ಸಹಗಮನ]

ಸಾಗರ (ನಾ). ೧. ಕಡಲು; ಸಮುದ್ರ : ಸಾಗರದೊಳಗಿರ್ದಂಕದ ಮಾಗಧನಂ ಕಟ್ಟಿದಲ್ಲದಿರನರಸನೆನುತ್ತೋಗಡಿಸದೆ ನಡೆದುದು ಬಲಸಾಗರಮಾ ಸಾಗರಂಬರಂ ತರತರದಿಂ (ಆದಿಪು. ೧೨-೬೪). ೨. ಸಮುದ್ರದೇವತೆ : ಲಕುಮಿಯ ಮಗಳೆನಲಳಿಯನು ಹರಿಯು . . . ಏನು ಕುಟುಂಬವೊ ಸಾಗರಗೆ (ಧ್ರುಸ್ವಾಕೀ. ೩೧೧). ೩. ಕೆರೆ; ಜಲಾಶಯ: ಆ ದಣ್ಣಾಯಕಪುರದಿಂ ಮೂಡಲು ಅಕ್ಕತಂಗೆಯ ಕಟ್ಟೆಯ ಒಳಗೆರೆಯೊಳಗಣ ಹಳ್ಳದ ಸಾಗರ ಮೇರೆಯಾಗಿ (ಎಕ. VII . ಶಿವಮೊ. ೬೧-೩೮;1431). ೪. ಕೆಲವು ಊರುಗಳ ಹೆಸರುಗಳ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರುವ ಶಬ್ದ ; ಉದಾಹರಣೆಗೆ 'ಕೃಷ್ಣರಾಜಸಾಗರ', 'ಬುಕ್ಕಸಾಗರ' ಇತ್ಯಾದಿ : ಭರಮಸಾಗರದ ಕೆರೆ, ಅಬ್ಬನಾಯಕನ ಹಳ್ಳಿ ಕೆರೆ . . . ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಹಲವು ದೊಡ್ಡಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸಿದರು (ಚಿತ್ರಪಾ. ೪೭). ೫. ಶಿವಮೊಗ್ಗ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಒಂದು ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಹೆಸರು. ೬. [ಗಣಿತ] ನಾಲ್ಕು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ. ೭. ಏಳು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : ಸ್ವರ ಸಾಗರ ಪರ್ವತಾದ್ರಿಯೇಟಱ ನಾಮಂ (ವ್ಯವಹಾ. ೯-೭). ೮. ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತೇಳನೆಯ ಸ್ಥಾನ ಮತ್ತು ಮೂವತ್ತೇಳು ಅಂಕೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ದೊಡ್ಡಸಂಖ್ಯೆ : ಏಕ್ಕಂ ದಾಹಂ ಶತಂ ಸಾವಿರ . . . ಸಾಗರ ಮಹಾಸಾಗರ ಪರಿಮಿತ ಮಹಾಪರಿಮಿತ ಈ ೪೦ ಸ್ಥಾನದ ಉಗ್ಗಡಣೆ (ವ್ಯವಹಾ. ೮-೧೯); ಪ್ರಥಮಸ್ಥಾನ ದ್ವಿತೀಯಸ್ಥಾನ . . . ಪಂಚಮಸ್ಥಾನವೆಂದಿಂತು ಮೂವತ್ತಾಱುಸ್ಥಾನಪರ್ಯಂತರಂ ಕ್ರಮದಿಂದವಕ್ಕೆ ಏಕ್ಕಂ ದಹಂ ಶತಂ . . . ಮಹಾನಿಧಿ ಸಾಗರ ಮಹಾಸಾಗರ . . . ಕ್ರತುವೆಂಬವ ಉಗ್ಗಡಣೆಗಳು (ಎವಹ. ೭). ೯. [ಜೈನ] ಅಸಂಖ್ಯಾತಕೋಟಿವರ್ಷಗಳ ಒಂದು ದೀರ್ಘಕಾಲಮಾನ; ಹತ್ತುಕೋಟಾಕೋಟಿಪಲ್ಯೋಪಮ ಪರಿಮಿತಕಾಲ : ಹಿಮರುಚಿ ಕುಂದೆ ಕುಂದೆ ನೆಱೆದೊಪ್ಪುವ ಚಂದ್ರಿಕೆ ಕುಂದುವಂತೆ ಬಂಹಿಮುವದಪಾರಸಾಗರಮಿತಾಯುವ ಲೆಕ್ಕದ ಕುಂದೆ ಕುಂದೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೭೮); ತನ್ನ ಸಮಕಟ್ಟಿದಾಯುಷ್ಯದ ಸಾಗರವಿರ್ಪತ್ತೆರಡಱ ಭಾಗದನಿತೆ ಮಾಸಮಾಗೆ ಸುಯ್ಯಂ ನೆನೆವೂಂ ಭೋಗೇಚ್ಛೆ ಪುಟ್ಟಿದೊಡೆ ತತ್ಸಾಗರಸಮ್ಮಿತ ಸಹಸ್ರಮಾಸಕ್ಕುಣಿಸಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೯-೪೮). [ಸಂ.]

ಸಾಗರದಾನ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಡೇರೆ ,— ಗುಡಾರ (?) : ಮುತ್ತಿನ ಗುಡಿ ಹೊಯ್ಯುವ ಸಾಗರದಾನವೆತ್ತಿತು ಜೀನಗೆಲಸದ ಮೊತ್ತದ ಗುಡಿಗಳು ನೆಗೆದವವಳಿಗೆ ವಿಯತ್ತಳವನು ಚುಂಬಿಸುತ (ಕುರಾಸಾಂ. ೪೨-೫೪); ನೆಗಳ್ಚುವಲ್ಲಲ್ಲಿ ಮಯನಿರ್ಮಿತ ದೊಳಾಗ ಬಗೆಬಗೆಯ ಗುಡಿ ಗುಮುಠಿ ಗೂಡಾರ ಸಾಗರದಾನಂ (ಚಿಟಪು. ೪೭-೩೩). [?]

ಸಾಗರನಾಥ (ನಾ). ಸಮುದ್ರದ ಅಧಿಪತಿ ; ವರುಣ : ಗೋಸಂಬಂಧವ ತೋಟಿಯಳಾ ಸಾಗರನಾಥನಿತ್ತ ಶಾಪದಿನವರ್ಗಾದಾ ಸುತರುಂ ಗೋಪಾಲವ್ಯಾಸಂಗರ್ ಕೆಲವುಕಾಲಮಿರ್ಕುಂ ವ್ರಜದೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೧-೭೭). [ಸಂ.]

ಸಾಗರಬೀಳು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಉಕ) ಆತುರದಲ್ಲಿ ಮೈಚಾಚಿ ಮುಂದೆ ಬೀಳು; ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದ ಹಾಗೆ ಮುಗಿಬೀಳು : ಗಿಯಾಸಳು ಸಾಗರಬಿದ್ದು ತನ್ನ ಕಂದಮ್ಮನನ್ನು ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ಎದೆಹಾಲನುಣಿಸಿದಳು (ನೂರಜ. ೭); ಎಲ್ಲವ್ವ ಸಾಗರಬಿದ್ದು ತನ್ನ ಮೊಮ್ಮಗನನ್ನು ಕೈಗೆತ್ತಿಕೊಂಡಳು (ಬಸು. ೫೦). ೨. ಅಂಗಲಾಚು; ದುಂಬಾಲು ಬೀಳು : ಅವರು ತಮ್ಮಲ್ಲಿಗೆ ಒಮ್ಮೆಯಾದರೂ ಬಂದು ಹೋಗಬೇಕೆಂದು ನನಗೆ ಸಾಗರ ಬಿದ್ದಿದ್ದರು (ಊ). [? + ಬೀಳು₁ (< ಬೀೞ್₁)]

ಸಾಗರಮರಿಯಾದೆ (ನಾ). ೧. ಸಮುದ್ರದ ಅಂಚು ,— ತೀರ. ೨. ಕೆರೆಯ ದಡ; ಜಲಾಶಯದ ತೀರ : ಆ ಹಳ್ಳವ ದಾಟಿ ವಾಯಾಬ್ಯಕ್ಕೆ ನಡದು ರಾಘವಪುರದ ಲಕ್ಷ್ಮಣಸಮುದ್ರದ ನೀರೊತ್ತು ಸಾಗರಮರಿಯಾದೆ (ಎಕ. III(R). ಗುಂಡ್ಲುಪೇ. ೪೧-೫೩; 1320). [ಸಾಗರ + ಮರಿಯಾದೆ]

ಸಾಗರವರಿ₁ (ಕ್ರಿ). ಸಮುದ್ರವು ಹರಿ,— ಪ್ರವಹಿಸು : ಸಾಸಿವೆಯ ಮೇಲೆ

ಸಾಗರವರಿದಂತಾಯಿತ್ತಯ್ಯಾ . . . ಕೂಡಲಸಂಗನ ಶರಣರು ಬಂದರೆ ಉಬ್ಬಿ ಕೊಬ್ಬಿ ಹರುಷದರೋಲಾಡುವ (ಬಸವ. ೩೭೭). [ಸಾಗರ + ವರಿ₂]

ಸಾಗರವರಿ₃ (ಕ್ರಿ). = ಸಾಗರಬೀಳು ೧ : ಕಮಲಾಬಾಯರ ಕೈಗೆ ಪುಟಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಉಷೆಯು ಸುಶೀಲೆಯೆಡೆಗೆ ಸಾಗರವರಿದಳು (ಸಮಜೀ. ೬೨೪). [? + ವರಿ₃]

ಸಾಗರವಾಣ (ನಾ). (?): ಚಕ್ರವರ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಪಡೆದ ಸಾಗರವಾಣ ಮ[ತ್ತು] ರಿಗೆಯುಂ (ಇಇ. ೧೯೪೭, ಕರೀಂನಗರ, ೧೬೨-೫೫: 955). [?]

ಸಾಗರಶಾಯಿ (ನಾ). (ಕ್ಷೀರ) ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಮಲಗಿರುವವನು ; ವಿಷ್ಣು : ಸಾಗರಶಾಯಿಯೊಳ್ಸೀಗುತ್ತಿಹುದ ನಿರ್ವಿಷಯವಸರ ಸಮಾಧಿ (ಗಗಚಾ. ೧೭-೨೨). [ಸಂ. ಸಾಗರಶಾಯಿನ್]

ಸಾಗರಾಂತ (ಗು). ೧. ಸಾಗರದಿಂದ ಸುತ್ತುವರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ; ಸಮುದ್ರವನ್ನೆ ಎಲ್ಲೆಯಾಗಿ ಉಳ್ಳ : ಸುವಿಧನರಾಧಿಪನಚ್ಯುತೇಂದ್ರಂ ಸಾಗರಾಂತಂ ನೆಲನನಿತುಮಂ ಚಕ್ರದಿಂ ಬೆಸಕೈಸಿದ ವಜ್ರನಾಭಿಯಾಗಿ ಸರ್ವಾರ್ಥಸಿದ್ಧಿಯೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿ ಬಂದಿಲ್ಲಿ ತಾನಾದಿದೇವನಾದಂ (ಆದಿಪು. ೧೭-೫೮). (ನಾ). ೨. [ಜೈನ] ಅಸಂಖ್ಯಾತ ಕೋಟಿವರ್ಷಗಳ ಒಂದು ಕಾಲಮಾನದ ಕೊನೆ,— ಅಂತ್ಯ : ಸವಿ ನೋಟ್ಪಂ ಸಾಗರಾಂತಕ್ಕಸುರರ ನೆರೆಗೊಳ್ವಂ ತ್ರಿಪಲ್ಯಕ್ಕೆ . . . ಇದೇಂ ನಿರ್ದಯನೋ ಸಾರ್ಧಕಪಲ್ಯ ಕ್ಕುಟಿದಲುವರುಮಂ ನಂದೆವೊಯ್ಯಂ ಕೃತಾಂತಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೩-೧೦೩). [ಸಂ.]

ಸಾಗರೋತ್ತರ (ಗು). ಸಮುದ್ರದಾಚೆಯ; ಕಡಲಿನಿಂದಾಚೆಗೆ ಸೇರಿದ : ಸಾಗರೋತ್ತರದೇಶಗಳು ಈ ಹೊಸದಾಗಿರುವ ಹಾಗು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತಲಿರುವ ಭಾಷೆಯ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕಅಂತಃಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ವೃದ್ಧಿಂಗತಗೊಳಿಸಲು ಬೃಹದಾಕಾರದ ಹೊಸಮೂಲಾಂಶಗಳನ್ನು ತರಲಿರುವುವು (ಪ್ರಬಂಧ. ೧೩೭). [ಸಂ.]

ಸಾಗರೋಪಮ (ಗು). ೧. ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಸದೃಶವಾದ. (ನಾ). ೨. = ಸಾಗರ ೯ : ಇಂತಾಯಿರ್ವರುಂ ಇರ್ಪತ್ತೆರಡುಸಾಗರೋಪಮಾಯುಷ್ಯಮನೊಡೆಯೊರಾಗಿ ದೇವರಾಗಿ ಪುಟ್ಟಿದರ್ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೨೪-೨೩); ಅದೊಂದು ಪತ್ತುಕೋಟಿಕೋಟಿಸಾಗರೋಪಮ ಸಂಖ್ಯೆಯಂ ತಾಳ್ದಿ . . . ಒಂದೊಂದು ಷಡ್ಭೇದಭಿನ್ನಮಾದುದು (ಆದಿಪು. ೬-೪೮ ವ). ೩. (ಆಲಂ) ಅಪಾರವಾದುದು : ಅಂದಿನ ಸಭೆಗೆ ಸೇರಿದ್ದ ಜನಸಮೂಹ ಸಾಗರೋಪಮವಾಗಿತ್ತು (ರೂಪಿ). [ಸಂ.]

ಸಾಗವಣೆ 'ಸಾಗಣೆ' ನೋ.

ಸಾಗವಾನಿ, ಸಾಗುವಾನಿ₂ (ನಾ). (ಚೌಬೀನೆ ಕೆಲಸಗಳಿಗಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ) ಬೆಲೆಬಾಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಮರ; ತೇಗ : ಹೆಬ್ಬಲಸಿನ, ಬೋವಿನ, ಸಾಗವಾನಿಯ ಮತ್ತು ಅನೇಕ ತರಹದ ಮರಗಳು ದೈತ್ಯಾಕಾರವಾಗಿ ಬೆಳದು ನಿಂತು ಭೂಮಿ-ಆಕಾಶಗಳನ್ನು ಮುಟ್ಟಿದ್ದವು (ಗಂಗಾವ. ೩೩); ಸಾಗವಾನಿಯ ಮರದ ಹಲಗೆಯಂಬುದೂ ನನಗೆ ಗೊತ್ತಾಯಿತು (ಕಂಬಹು. ೭೭). **ಸಾಗುವಾನಿ₂** : "ತೇಗ, ತ್ಯಾಗ, ತೇಗು, ಸಾಗುವಾನಿ, ತೇಗದ ಮರ" (ಸಸ್ಯನಿ. ೧೨೬); ಮರಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಸಾಗುವಾನಿಗೆ (Teak) ತುಂಬಾ ಬೆಲೆಯಿದೆ (ಬಾಲಪ್ರ. II. ೬೫೯). 'ಸಾಕ' ಹೋ. [<— ಮರಾ. ಸಾಗವಾನ್, ಸಾಗವಾನೀ]

ಸಾಗಾಡೆ 'ಸಾಗಡೆ₂' ನೋ.

ಸಾಗಾಣಿಕೆ (ನಾ). ೧. ರವಾನಿಸುವಿಕೆ; ಸಾಗಿಸುವಿಕೆ : ಅನೇಕಜನ ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳ ಸಾಗಾಣಿಕೆಯೇ ಅವಳ ಮುಖ್ಯಕಸಬು (ಓನಭೇ. ೨೪೫); ಒಡೆಇಂಡಿಯಾದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ದುಂದಿನಿಂದ ಸಾಗಾಣಿಕೆಯ ಗತಿ ತೀವ್ರವಾಯಿತು (ದಾದಾಸ. ೫೨). ೨. ನಿರ್ವಹಿಸುವಿಕೆ; ನಿರ್ವಹಣೆ : ಮನಮಾಲಿಕರ ಅಟ್ಟಹಾಸದ ಭವ್ಯಜೀವನದ ಮುಂದೆ ನಮ್ಮ ಸಂಸಾರ ಸಾಗಾಣಿಕೆ — ಸಂಸಾರ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಕೇವಲ ಒಂದು ಅಪವಾದವಾಗಿದ್ದಿತು (ಸಾಹಿಗೀ. ೧೯೧). [< ಸಾಗಣೆ + -ಇಕೆ]

ಸಾಗಾರ (ನಾ). [ಜೈನ] ೧. ಶ್ರಾವಕನ ಧರ್ಮ; ಗೃಹಸ್ಥಧರ್ಮ : ಸಾಗಾರಮನಗಾರಮೆಂದು ಧರ್ಮಮೆರಡು ತೆಱನಕ್ಕುಂ ಅಲ್ಲಿ ಸಾಗಾರಮೆಂಬುದು ದರ್ಶನವ್ರತ ಸಾಮಾಯಿಕ ಪ್ರೋಷ ಧೋಪವಾಸಾದಿಭೇದದಿನೇಕಾದಶವಿಧಮಕ್ಕುಂ (ಬಾಪುಂಪು ೪೨೬). ೨. ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿರುವವನು; ಗೃಹಸ್ಥ; ಶ್ರಾವಕ : ಇದರಲ್ಲಿ ಸಾಗಾರರು ಅಥವಾ ಗೃಹಸ್ಥರು ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನ ಮತ್ತು. . . ಮಹಾಪುರುಷರ ಕಥೆಗಳು ಒಂದೊಂದು ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿವೆ (ಜವಾ. ೧೫). [ಸಂ.]

ಸಾಗಾರಧರ್ಮ (ನಾ). = ಸಾಗಾರ ೧ : ಸಾಗಾರಧರ್ಮಮಣುವ್ರತ ಗುಣವ್ರತ ಶಿಕ್ಷಾವ್ರತ ವಿಕಲ್ಪದಿಂ ಮೂಱು ಪ್ರಕಾರಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೭-೩ ವ); ಸಾಗಾರಧರ್ಮ ನಿರೂಪಣಾರ್ಥಂ ಏಕವಿಂಶತಿಸೂತ್ರಚಯಂ ಸಂದುದು (ತ್ವ.ಸೂ. ೨೦೮). [ಸಂ.]

ಸಾಗಾರವ್ರತ (ನಾ).= ಸಾಗಾರ ೧: ದಾನಕ್ಕುತ್ಸವಪಾತ್ರಸಂತತಿ ಮಹಾಪೂಜಾವಿಧಾನಕ್ಕೆ ಚೈತ್ಯಾನೀಕಂ ನಿಜಶೀಲವರ್ತನೆಗೆ ಸಾಗಾರವ್ರತವ್ರಾತಂ . . . ತಾನೆಯ್ದುತ್ತಿಮಿಲ್ಲದೇಂ ನಿರತರೋ ಭೂಕಾಂತನುಂ ಕಾಂತೆಯುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೬-೮೨). [ಸಂ.]

ಸಾಗಿಸು₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡು; ಕಳುಹಿಸು : ನವಮಂತ್ರಿದೇವನಂತಾಗಡಪಾರಭೂಪತಿಗಳಂ ಬರವೇಳ್ದು ಧುರಕ್ಕೆ ಸೇನೆಯಂ ಸಾಗಿಸಿದಂ (ಹಮ್ಮೀರ. ೨-೧೨೩); ಬಾಗಿಲ ತಿವಿದು ನೂಂಕುವ ದಂತಿಶಿರವ ವಿಭಾಗಿಸಿ ಕೋಗಣೆಯಿಂದ ತಾಗಿಸಿ ಜೋದರ ತಲೆಯನಾಗಸಕಾಗಿ ಸಾಗಿಸಿದನು (ಮೋಹತ. ೩೪-೬); ಗಂಧದ ಮರಗಳನ್ನು ಕೊಡಗಿಗೆ ಗುಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಸಾಗಿಸುತ್ತಿದ್ದನಂತೆ (ಚಂಗಾಳ್ವ. ೨೩೭). ೨. ನಿರ್ವಹಿಸು; ನಿಭಾಯಿಸು: ಸೊಪ್ಪಾಗದ ಕರಘಾತಮಗಲದಿರ್ಪನುಭವದೊಳ್ ಸಾಗಿಸುವ ಸರಭಸಂ ಮಿಗೆ ರಾಗಿಸುವ ಮನಂ ಮನೋಹರಂ ಜಾರೆಯರೊಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೪-೫೩); ಎನ್ನ ಪರಿಚರ್ಯೆಗನುಕೂಲೆಯಾಗಿರ್ದು ಮನೆವಾಳ್ತೆಯಂ ಸಾಗಿಪುದು ನೀನೆಂದೊಡೆ (ಕೃಮಾಭಾ. ೧೦-೨೩). ೩. ಪೋಷಿಸು; ಸಾಕು : ಭಕ್ತಿಯ ಮಱಿಯಂ ಸಲಹುವಂತೆ ನಿಷ್ಠೆಯ ಶಿಶುವಂ ಸಾಗಿಪಂತೆ ಮೋಹದಿಂದೋವುತ್ತಿರಲು (ಬಸವ. ೧೦-೧೧೩); ತನಯನಕಟಾ ಕಡುಬಳಲಿದನು ಜನನಿ ಸಾಗಿಸಿ ಸಲಹಬೇಡಾ ಮನದೊಳಿನಿತಾದಡೆ ಕರುಣವಿಲ್ಲವೈ ಇಂತಿಹರೇ (ಬಸವು. ೨೪-೬೦); ಮಡದಿ ಮಗ ಮೊಮ್ಮಂದಿರಂ ಸಾಗಿಸುವೆನೆಂತೊ . . . ತಾನೆಂದು ಬಾಳುವೆಗೆ ಬಿಡದೆ ಚಿಂತಿಸಿ ತಾಪಕೊಳಗಾಗಿ (ಕೃಮಾಭಾ. ೩೨-೨೯). ೪. ರಕ್ಷಿಸು; ಜೋಪಾನಮಾಡು : ಶಂಕರನ ಸುಖಮಂ ಸಾಗಿಪಂತೆ . . . ಸುಂದರವೆನಿಸಿ ತಾನೆ ಬಿತ್ತಿದ ಪುಷ್ಪವಾಟಿಗಾದರದೋ:ವಕವೆತ್ತಿ ಹೂರಿದು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೪-೩೫); ಅತಿವೃದ್ಧರಾದೆಮ್ಮನಾರೈದು ಸಾಗಿಸಬೇಹುದು (ಸೌಂದಪು. ೪-೬೨); ಆ ಗ್ರಾಮವನೂ ಸಾಗಿಸಿ ಈ ಧರ್ಮವನೂ ನಡಸುವವನ ಸಂಬಳ ಗ ೬ ವರಹ (ಎಕ. XIV. ಶ್ರೀರಂಗ. ೨೮೦-೬; 1551). ೫. (ವಾಗುವನ್ನು) ಎತ್ತಿಕೊಳ್ಳು : ಅಪ್ಪಿದರುರದೊಪ್ಪಂ ಸಾಗಿಸುವರ ಸೋಗಿಲ ಧನಂ ಕೈಕೊಂಬರ ಕಡವರವೆನಿಸಿ (ನಂದಿಚ. ೨-೩);ಸಾಗಿಸುವ ಸಾವಿತ್ರಿಯ ಸೋಗಿಲೊಳಂ ಎತ್ತುವನಸೂಯೆಯ ಹಸ್ತದೊಳಂ . . . ಸಕಲಜಗನ್ಮಾತೆಯಪ್ಪ ಗಿರಿಜಾತೆ ಶೈಶವಲೀಲೆಯ ಕೊಂಡು ತೊಳತೊಳಗಿ ಬೆಳಬೆಳಗಿ ನಳನಳಿಸಿ ಬಳೆಯುತಿರ್ದಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೩-೬೯ ವ). ೬. ಒಪ್ಪಿಸು; ವಹಿಸಿಕೊಡು : ಬಾಗಿಲು ಬಾಗಿಲುಗಳನು ಮನ್ನಯರಿಂಗೆ ಸಾಗಿಸಿದನು ಬಗೆಯಱಿದು ಬೀಗರಿಗೆ ತನ್ನ ಸಜ್ಜನರನು ಮಂತ್ರಿಯಾಗಳ್ಕಿದನು ಬೆಳಗದಲಿ (ಕುಮಾರಾಮ. ೩೬-೮೪). ೭. ವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸು; ಹೆಚ್ಚಿಸು: ಅತಿಶಯದ ಲಿಂಗಮಂ ಸನ್ನುತಕರದೊಳಗಿರಿಸಿ ಪರಮಭಕ್ತಿಯ ಸಾಗಿಪ ಮತಿವಿದೆಂದಱುಪಿ (ರೇಣುಕಾಚ. ೫ ೧೦೭-೨೮). ೮. ಪ್ರಾರಂಭಿಸು; ತೊಡಗು : ಮನೋಮುದದಿಂದ ಕಾವ್ಯಪದ್ಧತಿಯೊಳಾನಭಿವಂದನಂಗೈದು ಮುಂದೆ ಪದಸಂದರ್ಭಮಂ ಸಾಗಿಪೆಂ (ಸಂಧಿಮಾ. ೧-೧೫). ೯. ವ್ಯವಸಾಯಮಾಡು; ಕೃಷಿಮಾಡು : ತಾನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡ ಕೂಲಿಯವರಿಂದ ಬೆಲೋಭೂಮಿಯನ್ನು ಸಾಗಿಸಿ (ಮುಂಬಯಿ. ೩ ೫-೮೫). ೧೦. ಲಲ್ಲೈಸು; ಓಲೈಸು : ಬಂದ ವಿಟರ್ಗುನ್ನತಾಸನಮನಿತ್ತು ಮನ್ನಿಸಿ ಮನೆದು ಸಜ್ಜವನೆಗುಯ್ದು ಸಜ್ಜನಸ್ನೇಹದಿಂ ಸಾಗಿಸಿ ನೋಡಿ ಭೋಗದೊಳ್ ಬೋಳಯಿಸಿ (ಗಿರಿಕ. ೨-೧೦೫ ವ). [ಸಾಗು₁ + -ಇಸು]

ಸಾಗಿಸು₂ 'ಸಾವಗಿಸು' ನೋ.

ಸಾಗು₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ಮುಂದೆ ಹೋಗು; ಮುಂದಕ್ಕೆ ತೆರಳು; ಚಲಿಸು : ಲೋಕಜ್ಞಾನವಱಿದು ಭಾವಭ್ರಮೆಯಲ್ಲಿ ಚರಿಸಿದಡೆ ಅಱಿಯಬಾರದು ನೋಡಾ ಅಱಿದಲ್ಲಿ ಸಾಗುವನೊಡಲು ತೆಪ್ಪದ ಮೇಲಿಪ್ಪ ಒಪ್ಪದ ಓಲೆಂದ (ಮೋಳಿಗೆಮಾ. ೧೯೭-೬೪೪); ಯೋಗವನು ಮನ ಮುಟ್ಟ ಭೋಗವನು ತೊಱೆದಿಹರೆ ಮಾಗಿಯ ಮಳೆಯು ಸುರಿದಂತೆ

ಆ ಮೋಗ ಸಾಗುತ್ತಲಿಹುದು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೯೭೮); ದೋಣಿ ಸಾಗಲಿ ಮುಂದೆ ಹೋಗಲಿ ದೂರತೀರವ ಸೇರಲಿ (ಭಾವಗೀ. ೫೦೯). ೨. ನೆರವೇರು: ಜರುಗು : ಅವನೊಡನೆ ಬಂದ ವೃಕ್ಷಪ್ರತತಿ ತವತವಗೆ ಪೋದ ಬೆವಹಾರಮಲ್ಲಂ ಸಾಗಲಾ ಕುರಿತ ಮೂಱಬ್ದಕೆ ಆ ಪಳಾಶಗ್ರಾಮಕೆಯ್ದಲು (ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವ. ೧೧-೧೮); ಹದಿನೈದನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಸಾಗಿದ ಕೃಷಿ ಒಂದುನೂರುವರ್ಷಗಳ ವೇಳೆಗೆ ಉತ್ತಮವಾದ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ನೀಡುವುದು ಸೂಕ್ತವಾಗಿದೆ (ಕುಮಾಸಾಂ. ೪); ಒಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಯಾಗಕ್ಕೆ ವಿಘ್ನ ಬರುವುದೇ ಹೊರ್ತಾಗಿ ಕಡೆಗೂ ಸಾಗಲಾರದು (ಕೃವಾಲಿ. ೭೭). ೩. ಆಗು; ಸಾಧ್ಯವಾಗು : ತನ್ನ ಕಯ್ಯೊಳ್ಸಾಗದಂಜುವಂ ಸಂವರ್ತನತಿತಪೋಬಲನಿಳಯೊಳು . . . ಸಾಕೆಂದು ಶಿವಿ ತೊಲಗೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೫-೪೧); ಪಾಪಂಗಳ ಕೀಳಲಾರವು ತಾಯೆ ಸಾಗದನ್ಯಾಯಮಂ ಹೇಳಲಾರವು (ತುರಂಗ. ೩-೨೪); ಕೈಯಲ್ಲಿ ಯಾವ ಕೆಲಸವೂ ಸಾಗದಿದ್ದರೂ ಅವನು ಗುರುಸೇವೆಯನ್ನು ಬಿಡಲಿಲ್ಲ (ನೀತಿಚಿಂ. IV.೧೭). ೪. (ಕಾಲ, ಹಾದಿ ಮುಂತಾದುವು) ಕಳೆ; ವ್ಯತೀತವಾಗು : ಕುದುರೆಯ ಮೇಲೆಯೇ ಹೋಗಿ ಬಿಡುವ, ಬೇಗ ಸಾಗುವುದು ಹಾದಿ (ಒಡಲು. ೧೭). ೫. ಕಳೆದುಹೋಗು; ಇಲ್ಲವಾಗು : ಬೇಗೆ ಕುಂತಳತಮಂ ಸಾಗೆ ಚಂದುಟಗೆಂಪು ಮೇಗೆ ಸೌಮ್ಯೋದಯದ ಬೆಳಗ ಪಸರಿಸಿ ನಿತ್ಯನಾಗಸವ ಪಂಪಾವಿರೂಪಾಕ್ಷ ಸೂರ್ಯನಾನಂದಮಂ ನಮಗೀಯಲಿ (ಚಿಟಪ. ೧-೨). ೬. ನಡೆ; ಪರಿಣಾಮಬೀರು : ನೀವಲ್ಲರು . . . ಕೂಡಿ ಇದ್ದರೆ ನಿಮ್ಮ ಮೇಲೆ ಯಾರ ಕಾಟವೂ ಸಾಗದು (ಮುಂಬಯಿ. ೨-೩೦). ೭. ಹರಿ; ಪ್ರವಹಿಸು : ಆಗಲಂಧನೃಪಾಲ ಕಣ್ಣೊಳು ಸಾಗೆ ಜಲಧಾರೆಗಳು ಪಾಂಡುವು ನೀಗೆ . . . ನಾಗನಗರಿಯ ಸೇರುವೆಯ ಸಿರಿಭೋಗ ತನ್ನದು ಸುತರಿಗೆಂದನು (ತಮ್ಮಸ್ಮೃ. ೧-೭೯). ೮. ವ್ಯವಸಾಯಮಾಡು; ಕೃಷಿಮಾಡು: ಯಾ ಕೆಱೆಯಲೂ ಸಾಗಿದ ಗದೆಗೆ (ಸೌಇಎ. ೧೯೩೪, ಪುಂಗನೂರು. ೧೫೭-೧೫; 1419). ೯. (ಕಾಸಿದ ಕಬ್ಬಿಣವು ಸುತ್ತಿಗೆಯಿಂದ ಹೊಡೆದಾಗ ಆಗುವಂತೆ) ಹಿಗ್ಗು ; ವಿಸ್ತಾರಗೊಳ್ಳು : ಈ ಪ್ರಕಾರ ತೆಗೆದ ಕಬ್ಬಿಣವು ಮಿದುವಿರುತ್ತದೆ. ಅದನ್ನು ಸಾಗಬಡಿದು ತಂತಿ ತಗಡು ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಮಾಡಬಹುದು (ಮುಂಬಯಿ. ೭-೧೮). ೧೦. ನೀಡು; ಚಾಚು : ಮುಂದುಗಡೆಯಲ್ಲಿ ಪಾದಗಳನ್ನು ಬೇರೆ ಚಾಚಿ ಶರೀರವನ್ನು ಬಗ್ಗಿಸಿಕೊಂಡು ಕೈಗಳ ಸಾಗಿ ಬೀಸುವದು ಯಾವುದು ಅದು ಸಾಗಿ ಬೀಸುವುದು (ವಿಜ್ಞಟೀ. ೪-೩೭); ತಲೆ ಯತ್ತಿ ನೋಡಿದರೂ ಮುಗಿಯದಂತೆ ಮುಗಿಲಲ್ಲಿ ಸಾಗಿದ ತೆಂಗಿನ ಮರಗಳು ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಪಚ್ಚೆಯಂತಹ ಎಳೆದೆಂಗುಗಳ ಆಭರಣಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದವು (ಸಮುಜ. ೮೮).

ಸಾಗಗೊಳಿಸು = ಪ್ರಯಾಣ ಹೊರಟವರನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪದೂರ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಹೋಗಿ ಕಳುಹಿಸಿಕೊಡು; ಬೀಳ್ಕೊಡು : ಸಾಗಗೊಳಿಸಲು ಶಾಮರಾಯರೂ ಜಾನಕಮ್ಮನವರೂ ಊರಹೊರಗಿನ ದಾರಿಯ ಮಾವಿನಮರದವರೆಗೂ ಹೋಗಿದ್ದರು (ಮೂಲಾಸ. ೧೭). **ಸಾಗಹಾಕು** = ೧. ಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡು; ಅಟ್ಟು : ಅದೇ ದಿನ ನನ್ನನ್ನು ಮುಂಬಯಿಗೆ ಸಾಗಹಾಕಿದರು (ಸ್ವ್ರತಿಚಿ. ೭೪). ೨. ಮುಂದುವರಿಸು ; ನಡೆಸು : (೬). **ಸಾಗುಕಳಿಸು** = ಸಾಗಗೊಳಿಸು : ನಾವು ಅವನನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸಿ ಸ್ವಲ್ಪ ದೂರ ಸಾಗುಕಳಿಸಿ ಬರಬೇಕು (ದಾಲತ್.೧೭೦). **ಸಾಗುಕಳುಹಿಸು, ಸಾಗಕಳುಹಿಸು** = ಸಾಗಗೊಳಿಸು: ಬೇರುಸಹಿತವಾಗಿ ಕಿತ್ತುಕೊಂಡು ಬರುತ್ತಿರುವ ಮಹಾವೃಕ್ಷಗಳು ಸಾಗುಕಳುಹಿಸುವದಕ್ಕೆ ಬಂದ ಬಂಧುಜನಗಳ ಹಾಗೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿರುವುವು (ಕೃವಾಲಿ. ೧೪೧); ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಒಪ್ಪಲು ದ್ರುಪದನು ಅವರನ್ನು ಸಾಗಕಳುಹಿಸಿಕೊಟ್ಟನು (ವಚಭಾ.೭೭).

[ದೇ. II ತಮಿ. ಚಾಯ್; ತುಳು. ಸಾಗು; ತೆಲು. ಸಾಗು, ಚಾಗು]

ಸಾಗು₂ (ನಾ). ೧. ಮುಂದುವರಿಯುವಿಕೆ; ಪ್ರಗತಿ : (೬). ೨. ನಡವಳಿಕೆ; ನಡತೆ : ತ್ಯಾಗದೊಳಗನುವಾದ ಭೋಗಸರಾಗದೊಳಗವನೀಶರಾಳ್ವನುರಾಗ ದೊಳಗುತ್ಕೃತತೇಜದಿ ಕೀರ್ತಿ ಸಜ್ಜನರ ಸಾಗು ಸತ್ಯಗಳಾಗಿ ಸಹಜಗಳಾಗಿ ನಡತೆಗಳಲ್ಲಿ ಬಿಜ್ಜಣನಾಗಿ ಸರಿ ಈ ಕಾಲಕಿನ್ನಿಲ್ಲನ್ನರೆನಿಸಿದನು (ಬಿಜ್ಜಳ. ೮೨-೨೮). ೩. ವ್ಯವಸಾಯ ; ಕೃಷಿ : (೬). ೪. ವ್ಯವಸಾಯದ ಭೂಮಿ; ಸಾಗುವಳಿಯ ನೆಲ : ಶ್ರೀಮತು ಆದಿಯಪ್ಪನಾಯಕರು . . . ಕೊಟ್ಟ ಸಾಗಿನ ಧರ್ಮಶಾಶನದ ಕ್ರಮವೆನ್ನನ್ನರ (ಎಕ. XI. ದಾವಣ. ೧೧೭-೮; 1528); ಕಂಮಾರದೆಱುಹೊಲ ಕುಪ್ಪೆಗೆ ಕಟ್ಟಿದ ಸಾಗಿನ ಬಗೆಲ್ಲು ಮು ೧ ರ ಗ ೧ ಸಾಲ್ಕು ವೊಕ್ಕಲಿಗೆ ಕಟ್ಟಿದ ಬಗೇಲು ಕೇಶವಱುಡುಪನ ಸಾಗು (ಎಕ.VIII. ತೀರ್ಥಹ. ೧೮೦-೪೦; 1687). ೫. [ಸಂಗೀತ] ಹಾಡು ಅಥವಾ ಸಂಗೀತದ ಗತಿ, – ಗಮನ; ಗಮಕ: ಕಲ್ಲೆ ಚಕ್ಕಣಮನಿಪ್ಪುದು ಸಾ[ಪಾಪಾ. ಸೋ]ಗನಿಸಲ್ಕೆ ಸಾಲ್ಕ ಸಗ್ಗದ ಮೊಸ ದೇಸಿಯೋಳಿಗಳನೊರ್ವಳೊಱಲ್ದು ನೆಱಲ್ದು ಪಾಡಿದಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೯೧). 'ನೋಗು' ಪರಾ.

ಸಾಗುಬೀಳು = (ಭೂಮಿಯು) ವ್ಯವಸಾಯವಿಲ್ಲದೆ ಪಾಳುಬೀಳು: ಸಾಗುಬಿದ್ದ ಹೊಲ ಹಾಗಕ್ಕೂ ಬೇಡ (ಗಾದೆ). **ಸಾಗುಮಾಡು** = ವ್ಯವಸಾಯಮಾಡು; ಕೃಷಿಯನ್ನು ನಡೆಸು : ತಾನೂ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ಅವಳ ಹೊಲ ಸಾಗುಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡುತ್ತಾ ಕಾಲಕಳೆದನು (ಮೇಡಿಮ. ೯೮); ಈಗಿರುವ ಎಲೆಬಳ್ಳಿಗಳು ಒಣಗಿಹೋದ ಮೇಲೆ ಇಲ್ಲಿ ಸಾಗುಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಸಮುಜ. ೮೮). [< ಸಾಗು₁ / ತುಳು. ತೆಲು. ಸಾಗು]

ಸಾಗು₃ (ನಾ). ಅನೇಕ ಬಗೆಯ ತರಕಾರಿಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೇಲೋಗರ : ಇಂದು ಪೂರಿಯ ಜೊತೆಗೆ ಮಾಡಿದ ಸಾಗು ತುಂಬ ರುಚಿಯಾಗಿತ್ತು (ರೂಢಿ). [<– ಹಿಂ. ಸಾಗ್]

ಸಾಗುಅಕ್ಕಿ (ನಾ). ಸಬ್ಬಕ್ಕಿ; ಸೀಮೆಅಕ್ಕಿ : "ಸಬ್ಬಕ್ಕಿ, ಸಾಗುಅಕ್ಕಿ, ಸೀಮೆಅಕ್ಕಿ" (Sago. ೧೧೫೩). 'ಸಾಬುಅಕ್ಕಿ' ಪರಾ.

[ಸಾಗು₄ (IP <– ಹಿಂ. ಮರಾ. ಸಾಗೂ) + ಅಕ್ಕಿ₁]

ಸಾಗುಚೀಟು (ನಾ). ಸಾಗುವಳಿಯ ಜಮೀನನ್ನು ನಿಯಮಿತಕಾಲದ ಮೇಲೆ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟುಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಸೂಚಿಸುವ ಗೇಣಿಚೀಟಿ, – ಗುತ್ತಿಗೆ ಕಾಗದ, –ಭೋಗ್ಯಪತ್ರ : (ಕಿಸಂಗ್ರ. ೯೭). [ಸಾಗು₂ + ಚೀಟು₁]

ಸಾಗುಣ್ಯ (ನಾ). ಅತಿಶಯವಾದ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ; ಗುಣಾತಿಶಯ : "ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಾದಾಸನಾಖ್ಯಂ ಸಾಗುಣ್ಯವಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೫೭-೭೪). [ಸಂ.]

ಸಾಗುದುರೆ, ಸಾಯ್ಗುದುರೆ (ನಾ). ಕೊನೆಯುಸಿರೆಳೆಯುತ್ತಿರುವ ಕುದುರೆ; ಸಾಯುತ್ತಿರುವ ಕುದುರೆ : ಲೋಗರ ಮಗನನಿಕ್ಕಿ ನೆಲಯ ನೋಡಿದನಕಟ ಸಾಗುದುರೆಗಡಕಿದನು ಹುಲ್ಲ (ಪಚಕಾ. ೧೨-೫೨); ಸಾಗುದುರೆಗೆ ಪುಲ್ಲನಡಕಿ ಕೆಡುವನೆ ಚದುರಂ (ಋಶಬೋಚ. ೩-೧೫). **ಸಾಯ್ಗುದುರೆ** : ಸಾವಿಗೆ ಹುಟ್ಟಿ ಬೆಳೆದು ಜವ್ವನವಾಂತೀವೊಡಲನು ನಿತ್ಯಮೆಂದು ಓವುವವನು ಸಾಯ್ಗುದುರೆಗೆ ಹುಲ್ಲೀವ ಗಾಪಿಲನಂದದವಡೆವನು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೧೧-೪೨). [ಸಾ + ಕುದುರೆ]

ಸಾಗುಬಳಿ 'ಸಾಗುವಳಿ' ನೋ.

ಸಾಗುವಳಿ, ಸಾಗುಬಳಿ (ನಾ). ೧. ಕೃಷಿ ; ಒಕ್ಕಲುತನ ; ಬೇಸಾಯ : ಗ್ರಾಮದಲು ಸಾಗುವಳಿ ಕಲಪಟೆಯಾಗಿ ತಱಿದು ಗ ೪೦ ಅಕ್ಷರದಲು ನಲವತ್ತುವರಹಂನ್ನು ತೆಱುತಲಿ ಕಾಣಿಕೆ ಬೇಡಿಗೆಯಿಲ್ಲ (ಮೈಆ. ೧೯೩೦, ೨೧-೧೩; 1546); ಕ್ರಮವರಿತ ಸಾಗುವಳಿಯಿಂದ . . . ಯಾವ ಜಮೀನನ್ನಾದರೂ ತರಕಾರಿಬೆಳೆಗೆ ಅನುಗೊಳಿಸಬಹುದು (ತರಟ. ೨). **ಸಾಗುಬಳಿ** : ೨. ಒಕ್ಕಲು; ಕೋರಿ : ಎಂದೆಂದಿಗೂ ನಿಮ್ಮ ಸಾಗುಬಳಿಯಾಗಿ ನಡಸಿ ಬಹವು (ಸೌಇಎ. ೧೯೩೪, ಪುಂಗನೂರು ೧೫೭-೧೬; 1419).

ಸಾಗುಬಳಿಯ ವೋಲೆ = ಸಾಗುವಳಿಚೀಟಿ; ಗುತ್ತಿಗೆಪತ್ರ : ಸ್ಥಾನಿಕರು . . . ಕುಪ್ಪಯಗಳೂ ರಾಮಸಮುದ್ರದ ಕದರೀನಾರಸಿಂಹದೇವರಿಗೆ ಕೊಟ ಸಾಗುಬಳಿಯ ವೋಲೆಯ ಕ್ರಮವೆನ್ನನ್ನರ (ಎಕ. X. ಮುಳಬಾ. ೧೭೩-೩; 1503). **ಸಾಗುವಳಿಮಾಡು** = ವ್ಯವಸಾಯಮಾಡು ; ಕೃಷಿಮಾಡು : ಬಂಜರ ಜಮೀನು ಸಾಗುವಳಿ ಮಾಡಿಕೊಳ ತಕದು (ಎಕ. VI. ಕೊಪ್ಪ. ೪೮-೪೯; 1811); **ಸಾಗುವಳಿಯಾಗು** = ವ್ಯವಸಾಯವಾಗು ; ಉಳುಮೆಯಾಗು : ಕಬ್ಬಿಣದ ಸಹಾಯದಿಂದ ಭೂಮಿಯ ಸಾಗುವಳಿಯಾಗುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೪೩). [ಸಾಗು₁ + - ವಳಿ₃ /ತಮಿ. ಚಾಕುಪಡಿ; ತುಳು. ಸಾಗುವಳಿ, ಸಾಗೋಳಿ, ಸಾಗ್ಗಳಿ; ತೆಲು. ಸಾಗುಬಡಿ]

ಸಾಗುವಳಿಗಾರ (ನಾ). ವ್ಯವಸಾಯಮಾಡುವವನು ; ರೈತ : ಸಾಗುವಳಿಗಾರನಿಗೆ ನಿತ್ಯಸಂಕಟ (ಹಮಹೂ. ೩೩೭). [ಸಾಗುವಳಿ + - ಗಾರ (< - ಕಾಱ)]

ಸಾಗುವಳಿಚೀಟು (ನಾ). "ವ್ಯವಸಾಯ ಮಾಡಲು ಬಯಸಿದ ರೈತನಿಗೆ ಅದಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿಗೆಯಿತ್ತು ಬರೆದುಕೊಡುವ ಅನುಮತಿಪತ್ರ" (ಕಿಸಂಗ್ರ. ೧೫೯).

[ಸಾಗುವಳಿ + ಚೀಟು₁]

ಸಾಗುವಾಡ (ನಾ). ಸಾಗಿಸುವಿಕೆ ; ರವಾನಿಸುವಿಕೆ : ಈ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಅವಶ್ಯವಿರುವ ಬ್ಯಾಂಕುಗಳು, ಪಾಲುವಿಕ್ರಯವಮಾಡುವವರು, ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳು, ಸಾಗುವಾಡ (Transit) ಗಳು --ಎಲ್ಲವೂ ಅಷ್ಟು ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗಿರಬೇಕು (ಬಾಲಪ್ರ. I. ೧೮೦).

[< ಸಾಗು / ತೆಲು. ಸಾಗುವಾಟು]

ಸಾಗುವಾನಿ₁ (ನಾ). = ಸಾಗುವಾಡ : ವ್ಯಾಪಾರವಹಿವಾಟನಲ್ಲಿ ಬ್ರಿಟಿಷರ ಕೈವಾಡ ಬೆಳೆಯುತ್ತಲೇ ಇತ್ತು. ಸಾಗುವಾನಿ ಉದ್ಯಮವಲ್ಲ ಬ್ರಿಟಿಷರ ಗುತ್ತಿಗೆಯಾಗಿತ್ತು (ಪಶಿಸ. ೧೫). [< ಸಾಗು₁]

ಸಾಗುವಾನಿ₂ 'ಸಾಗವಾನಿ' ನೋ.

ಸಾಗುಸಂತು (ನಾ). ಬಿತ್ತನೆಯಾದ ಬೀಜದ ವರ್ಗ ಮತ್ತು ಪರಿಮಾಣ ; ಸಾಗುವಳಿಯ ಜಮೀನಿನ ವಿವರ ಮತ್ತು ಕೃಷಿಯಾಗದಿರುವ ಜಮೀನಿನ ವಿವರಗಳ ಲೆಕ್ಕ (ಆಡಳ್ತಾ. ೧೯೯): ಸಾಗುಸಂತು ಮಾಡುವ ಬಗ್ಗೆ ತಾಲೂಕು ಜಿರಾಯತ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು, ದೂರದೇಶಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಇದ್ದಂಥಾ ರೈತರನ್ನು ಕರಸಿ. ಜಮಾ ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೯೧): ಅರಮನೆ ಕೆಲಸ, ಸ್ಥಳಮನೆ ಸಾಗುಸಂತು, ಎತ್ತುವಳಿ ಮೊದಲಾದ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡುತಾ, ಆ ಸೇನುಭೋಗರ ಸಮ್ಮತಿಯಿಂದ ನಡದುಕೊಳ್ಳುವುದು (ಚಿತ್ರಪಾ. ೪). [ಸಾಗು₁ + ಸಂತು?]

ಸಾಗೆರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ದಕ್ಷಾಧೀಶವರಾದಂ ಸಾಗರಗ್ರಾಮದಳಿ ಈಷಾಣ ಚದುರಂ ಇದನಳಿಪಿ xxx ಉಳ್ಳೊತ್ತಿ ಮಕ್ಕಳ್ಪುಟ್ಟದೆ ಕೆಟ್ಟು ಪಞ್ಚಮಹಾಪಾತಕ ನಪ್ಪರ್ (ಎಕ. III (R). ನಂಜನ. ೧೮೨-೧; ಸು ಆನಯು ೫೪). [? + ಕೆರೆ₁ (< ಕೆಱೆ)]

ಸಾಚ 'ಸಾಚಾ' ನೋ.

ಸಾಚಾ, ಸಾಚ (ಗು). ೧. ನಿಜವಾದ; ದಿಟವಾದ : "ಸರಿಯಾದ, ಸಾಚಾ" (True. ೧೨೫೨). ೨. ಕೃತ್ರಿಮವಲ್ಲದ; ಸೀದಾ; ನಿಷ್ಕಪಟವಾದ : ಸಾಚಾ ಇಸಮು ಅನ್ನಿಸಿ ಶಾಭಾಸ್‌ಗಿರಿ ಪಡದಿದ್ದೆ (ಚಂಗೂರಿ. ೮೩); ಸಾಚಾವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡಿ, ರೊಕ್ಕ ಕೊಟ್ಟು ಜಮೀನು ತಗಂಡವರ (ಚಂದತೂ. ೧೪೦). (ನಾ). ೩. ನಿಜವಾದುದು; ದಿಟವಾದುದು: ಅದೇನು ಸಾಚಾನೇ ಖೋಟಾನೇ ಎಂದು ಎರಡು ಮೂರು ಬಾರಿ ನೋಡಿದನು. ಎಲ್ಲವೂ ಸಾಚಾ (ರಂಗಕ. ೯). ೪. ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆಯುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿ; ನಂಬಿಕೆಗೆ ಅರ್ಹನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಈಚೀಚಿನ ವರಗೂ ಏನೋ ಸಾಚಾ ಇದ್ದ ಹಾಗಿದ್ದ (ಮುನಿಮಾ. ೪೮); ಪಂಡಿತರು, ಸ್ವಾಮಿಗಳು, ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳು ಇವರಲ್ಲಿ ಖೋಟಾ ಸಾಚಾ ಇಬ್ಬರೂ ಇದ್ದರು (ಬಂಟಮ. ೧೫೪). **ಸಾಚ** : ೫. ಸಹಜವಾದುದು; ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದುದು : ನೀಚಹೊಲೆಯಗೆ ದಾಸನಾಗಲು ನಾಚಿಪರ ಜನರೇನ ಪೇಳ್ವೆ ಮಾಚಿ ಮಾರಲು ಯನ್ನ ಈ ಪರಿ ಸಾಚವೇ ನಿನಗೆ (ಹಮಚ. ೧೨೦).

[<- ಹಿಂ. ಸಚ್ಚಾ, ಸಾಂಚ್; ಮರಾ. ಸಚ್ಚಾ, ಸಾಚ್]

ಸಾಚಾಮನುಷ್ಯ (ನಾ). ಸತ್ಯವಂತನಾದ ಮನುಷ್ಯ; ಪ್ರಾಮಾಣಿಕನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಬಹಳ ಸಾಚಾಮನುಷ್ಯ ಅಂತ ಕಾಣುತ್ತ (ಮುನಿಮಾ. ೧೧೫). [ಸಾಚಾ + ಮನುಷ್ಯ]

ಸಾಚಿ₁ (ನಾ). ೧. ಮಗ್ಗುಲಿನಿಂದ ಕಾಣುವ ನೋಟ,— ಆಕೃತಿ;ಪಾರ್ಶ್ವದೃಶ್ಯ,-ಭಂಗಿ : ಕೆಲರಾಗಳ್ ಋಜುವಿಂದಮರ್ಧಋಜುವಿಂದಂ ಸಾಚಿಯಿಂದಂ ಕೆಲರ್ ಪಲವುಂ ಭಂಗಿಯಿನಿರ್ದು ಜಾನಕಿಯ ರೂಪಾಶ್ಚರ್ಯಮಂ ನೋಡಿ . . . ನಿಷ್ಪಂದರಾಗಿರ್ಪುದುಂ (ಶಂರಾಮಾ. ೫-೬೫); ಸ್ತನಲಕ್ಷ್ಮಾಲೋಕನಂ ಸಿಂಪಿಸೆ ಮುರರಿಪು ತನ್ನಂಗಿ ತಾರುಣ್ಯಭಾರಾತಿನಿರೋಧಾಲಸ್ಯದಿಂ ಮೆಯ್ಮುಜಿದಳಿನೆ ಪೆಟಲ್ ಸಾಚಿಯಿಂ ನಿಂದು . . . ಶೋಭೆವೆತ್ತಳ್ (ಜಗಪು. ೧೪-೧೦೫). ೨.[ಚಿತ್ರಶಾ] ಒಂಭತ್ತು ಬಗೆಯ ಸ್ಥಾನಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಮಗ್ಗುಲಿನಿಂದ ಕಾಣುವ (ಮುಖದ) ದೃಶ್ಯ ; ಪಾರ್ಶ್ವಚಿತ್ರ : ಋಜು ಋಜುಪರಾವೃತ್ತಿ ಅರ್ಧಋಜು ಅರ್ಧಋಜುಪರಾವೃತ್ತಿ ಸಾಚಿ ಸಾಚಿಪರಾವೃತ್ತಿ ದ್ವ್ಯರ್ಧಾಕ್ಷಂ ತತ್ಪರಾವೃತ್ತಿ ಪಾರ್ಶ್ವಗತಮೆಂಬ ನವಸ್ಥಾನಕಂಗಳೊಳಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೫-೭೦ ವ). ೩. [ನಾಟ್ಯ] "ರೆಪ್ಪೆಯೊಳಕ್ಕೆ ಆಲಿಯನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ವಕ್ರವಾಗಿ ನೋಡುವುದು'' (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨೭೫ ಗದ್ಯಾನುವಾದ): ಸಮ ಸಾಚಿ ಅನುವೃತ್ತ ಅವಲೋಕಿತ ವಿಲೋಕಿತ ಉಲ್ಲೋಕಿತ ಆಲೋಕಿತ ಪ್ರವಿಲೋಕಿತ—ಈ ಎಂಟು ವಿಷಯಾಭಿಮುಖ ಆಲಿಯ ಭೇದಂಗಳ್ . . . ಸೂಗಯಿಸುವವೆಗುಡ್ಡೆಯೊಳೊಟ್ಟಗೆ ಪುದಿದಾ ತಾರ ನೋಡೆ ಸಾಚಿಯೆನಿಕ್ಕುಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩-೭೩ ವ).

[ಪ್ರ ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಇದು ಒಂದು ಅವ್ಯಯ]

ಸಾಚಿ₂ (ಅ). ವಕ್ರವಾಗಿ. [ಸಂ.]

ಸಾಚೀಕೃತ (ಗು). ೧. ವಕ್ರಗೊಳಿಸಿದ; ಡೊಂಕುಗೊಳಿಸಿದ. ೨. ತಿರುಚಿದ ; ವಿರೂಪಗೊಳಿಸಿದ. ೩. ತಪ್ಪಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸಿದ; ಅಪಾರ್ಥಮಾಡಿದ. ೪. ಪಕ್ಕಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿದ; ಪಾರ್ಶ್ವಕ್ಕೆ ಹೊರಳಿದ : ಹಾರದ ಲಂಬಣಮಂ ಕೇಯೂರಶಿಖಾಕೋಟಿಯೊಳ್ ತಗುಳ್ಚದನಿಭಹಸ್ತೋರುಭುಜಾ ಸಾಚೀಕೃತಚಾರು ವದನನೂರ್ವ ನಿರಡುರಕ್ಕದನುಯ್ದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೧೦೪). (ನಾ). ೫. ಪೂರ್ವಕಲ್ಪಿತ ಅಭಿಪ್ರಾಯ; ಪೂರ್ವಗ್ರಹ. [ಸಂ.]

ಸಾಜ (ಗು). ೧. ಸಹಜವಾದ; ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ : ಸಾಜಗುಣಮಲ್ಲದಜೀಯದ ಮುಗ್ಧೆಯರ್ ಬಳಿಕ್ಕೀ ಜೇಟಗಾಜನಂ ಕಂಡು ಮರುಳಪ್ಪುದಿದು ಸೋಜಿಗಮೆ (ಚಪಪು. ೨೦-೨೦): ಸಾಜಗುಣವೆಂದುಪೇಕ್ಷಿಪೆಯ ನಿನ್ನವಗುಣವ? ಸಾಜವನು ಬಟ್ಟಲುಗಟಹುದು ಮೃಗಕೀಟ (ಮಂಹಕ. ೨೧೩). ೨. ನಿಜವಾದ; ದಿಟವಾದ : ಸಂದಗಮು ಸಾಜ ನಿರ್ಗುಣವೆಸರು ನಾಲ್ಕುವಜೊಳೊಂದಜೊಳಗಣಮನೆರದವರ್ಗುಸಿಕ ನೀಯ ನಿನ್ನಂದಗಂಡರ್ ಬೆಜಗುವಟ್ಟು ಮನವಿಟ್ಟೊಳಗೆ ನೂಚೆಂಟನುಸುರದಿಹರ (ಉದ್ಭಟ. ೦-೨೦). (ನಾ). ೩. ಸಹಜವಾದುದು; ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದುದು : ಮುಳ್ಳೆ ಚೂರ್ಮಣೆ ಭವಚ್ಛಿತ್ತಕ್ಕೆ ತತ್ಕೃಷ್ಣತಾವಿಭವಂ ಸಾಜಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೯೪); ಉದಯದೋಳೇಶಂ ಮಧ್ಯಾಹ್ನದೊಳಗಧರನಸ್ತಸಮಯದೊಳ್ಮಳಜನಪ್ಪುದು ಸಾಜಂ ಸೂರ್ಯಗಂದಿದನೂಳ್ಕರ್ವಲರುಮಿನ್ನವಭಟತಮೊಳವೇ (ಸಮತ. ೮-೧೭೭). ೪. ದಿಟ; ನಿಜ : "ಸನ್ನಿ, ನಿಕ್ಕುವಂ, ನಿಸದಂ, ಸಾಜಂ, ನನಸು, ದಿಟಂ - ಈ ೬ ಸತ್ಯಂ" (ಕಶಸಾ. ೫೭-೨೫೪); ಕ್ಷಮೆ ಮೆಯ್ ಮಾರ್ದವವೋಜೆ ಸಾಜಮಳವಟ್ಟಿರ್ದಾರ್ಜವಂ ಸೃಪು . . . ವರ್ಧಮಾನಮುನಿಗಕ್ಕುಂ ಪೆರ್ಗಕ್ಕುಮೇ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೨೭); ನೆರ ನೆಪ್ಪು ನೇವಣೆ ಬನ್ನಣೆ ಬೇಡ ಸಾಜವ ಹೇಳೆಂದನಾ ನೃಪತಿ (ಭರಚ. ೧೪-೨೦). ೫. ಸರಳವಾದುದು ; ನಿರಾಡಂಬರವಾದುದು : ರಾಜ[ದ್ರಾ]ಜಕವೆನಿಸಿದ ಸಾಜದ ಪುಲಿಗೆಜೆಯ ತಿರುಳ ಕನ್ನಡದೋಳ್ ನಿರ್ವ್ಯಾಜದೆಸಕದೊಳೆ ಪುದಿದೊಂದೋಜೆಯ ಬಲದಿನಿಯ ಕವಿತೆ ಪಂಪನ ಕವಿತೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೪-೫೮); ಅನಂತರಮಾ ಕಾಂತೆಯರ್ . . . ನಿಚ್ಚದಲ್ಲದ ರನ್ನವಚ್ಚವಂ ತೆಗೆದಿಟ್ಟು ಮಿಜುಮಿಜುಗುವ ಪಟ್ಟುಡೆಯಂ ಸಡಿಲ್ಚಿ ಸಾಜದ ರಂಗುಸೀರೆಯನುಟ್ಟು ಜಲಕೇಳಿಗೆ ಮೇಳವಿಸಿದರ್ (ರಾವಪಾಶ್ವ. ೧೨೩-೧೧). ೬. ಸತ್ಯವಂತನಾದವನು; ಪ್ರಾಮಾಣಿಕ : ಥಳಕುವಳಕುಗಳೇನ ಇರಲಿ ಯಾರು ಸಾಜ, ಅವನೆ ರಾಜ (ಇಂಗೀತ. ೩೭-೧೫). [< ಸಂ. ಸಹಜ]

ಸಾಜಂ (ಅ). ಸಹಜವಾಗಿ; ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ : ಸಮವೃತ್ತಸಂಧಿಲಕ್ಷಣಸಮನ್ವಿತಂ ಜಾತ್ಯಲಂಕೃತಿಭ್ರಾಜಿತಮುಕ್ತಮಕಾವ್ಯಬಂಧದಂತಾ ದಮಿತಾರಿಗೆ ಸಾಜಮೊಪ್ಪುಗುಂ ಕಿಜುದೊಡೆಗಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೪೭). [< ಸಾಜ]

ಸಾಜಗಾರ (ನಾ). ಸಹಜತೆಯುಳ್ಳವನು; ಪ್ರಾಮಾಣಿಕ : ಅರಸ ಕರಸಿ, ಬಿರುದ ಹೊರಿಸಿ, ಮರಸಬಲ್ಲ, ಏನೆ ಇರಲಿ, ಸಾಜಗಾರ ಎನಿಸಲಾರ (ಇಂಗೀತ. ೩೮-೩).

[ಸಾಜ + - ಗಾರ (< - ಕಾಱ)]

ಸಾಜತೆ (ನಾ). ಸ್ವಾಭಾವಿಕತೆ; ನೈಜತೆ: ಬಚ್ಚಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿಹುದ ಸತ್ಯ ಮಿಥ್ಯೆಯ ಹಿಂದೆ . . . ಬ್ರಹ್ಮಸೃಷ್ಟಿಗಳೇಕೊ ಮುಚ್ಚಿಹವು ಸಾಜತೆಯ (ಮಂಹಕ.೩೧).

[ಸಾಜ + - ತೆ₃]

ಸಾಜಿಂದಿ (ನಾ). (ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ವೇಶ್ಯೆಯರ ನರ್ತನಕ್ಕೆ)ಪಕ್ಕವಾದ್ಯ ನುಡಿಸುವವನು; ಪಕ್ಕವಾದ್ಯಗಾರ : ಪಾತರದವರ ಗಂಡುಮಕ್ಕಳು ಸಾರಂಗ, ಮೃದಂಗಗಳನ್ನು ಬಾರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಕಲಿತು ಸಾಜಿಂದಿಗಳಾಗುತ್ತಾರೆ (ಕಧಾಗ. ೧೯೫).

[<- ಪಾರ. ಸಾಝಂದ; ಹಿಂ. ಮರಾ. ಸಾಜಿಂದಾ]

ಸಾಡು₁ (ನಾ). (ನೃತ್ಯಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ) ಪರಿಕರ,— ಸಲಕರಣೆ.

ಸಾಜಿನವರು = ನೃತ್ಯಕ್ಕೆ ಹಿಮ್ಮೇಳವನ್ನೊದಗಿಸುವವರು; ನೃತ್ಯದ ಪಕ್ಕವಾದ್ಯಗಾರರು: ನಿನ್ನ ಸಾಜನವರು ಖಡ್ಗವನ್ನು ಹಿಡಿಯಲಾರಂಭಿಸಿದರೆ,

ನಾವಿನ್ನು ತಂತಿಯನ್ನು ಬಾರಿಸಬೇಕಾಯಿತಲ್ಲ (ಯದುರಾ.೬೨).

[← ಪಾರ. ಸಾಝ್; ಹಿಂ. ಮರಾ. ಸಾಜ್./ ಸಂ. ಸಜ್ಜಾ]

ಸಾಜು$_2$ (ನಾ). (?): ನೈವೇದ್ಯಕ್ಕೆ ನಮ್ಮ ಮೂಲದ ಸಾಜಿನ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೇ ಪ್ರತಿದಿನದಲು ಕಟೆಯಲು ನಡಸುವ ಅಕ್ಕಿ ಸೇ ೧ ಉಭಯಃ . . . ಸ ೧/೨ ಸಾಜಿನಲೂ ಸ ೬ ೧/೨ ಉಭಯಂ ಭತ ಸ ೧೫ (ಎಕ. VI, ಮೂಡಗೆ. ೩೯–೬೭; 1518?). [?]

ಸಾಜ್ಯ (ಗು). ತುಪ್ಪದಿಂದ ಕೂಡಿದ; ಆಜ್ಯಸಹಿತವಾದ : ರಚಿತರುಚಿನಿಚಿತಶುಚಿ ಸಾಜ್ಯ ಭೋಜ್ಯಾಳಿಯಿಂ ನವನಾರಿಕೇಳಕದಳೀಫಳಪ್ರಸರದಿಂ . . . ರಾಜಿತಜಿನಾಧಿಪಂ ರಾಜಿಸುತ ನಲ್ಮೆಯಿಂ ಪೂಜಿಸಿದನೊಲ್ಮೆಯಿಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೩–೫೧ ರಗಳೆ). [ಸಂ.]

ಸಾಟಿ$_1$, ಚಾಟು$_3$ (ನಾ). ೧. ಎಣೆ; ಸರಿ; ಸಮಾನ: "ಸದೃಕ್ಷದೊಳ್ ಪಾಟಿ ಪೋಲ್ಕೆ ಪಡಿ ತೋಱು ಸಂಗಡಂ ಸಾಟಿ ಪಾಸಟಿಯೆನಲ್ಕೆ ಪತ್ತುಗುಂ" (ಕರ್ಣಾಟ. ೧೪); ಗಣದದೊಳೇಂ ಕರುಮಾಡಂ ಪೊಣರ್ಚುವೊಡೆ ನೆಗಟ್ದ ದಿವಿಜರಾಜವಿಮಾನಕ್ಕೆಣೆ ಪೋಲ್ಕೆ ಸಮಂ ಸದೃಶಂ ತೊಣೆ ತೋಱದನುಸಾರಿ ಸಾಟಿ ಪಾಸಟಿಯೆನಿಕುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೦–೫೧). ೨. ಹೋಲಿಕೆ; ತುಲನೆ: ನಿಮ್ಮ ಭಾಗ್ಯ ದೊಡ್ಡದೊ ನಮ್ಮ ಭಾಗ್ಯ ದೊಡ್ಡದೊ ಸಮ್ಮತಿಂದ ನಾವು ನೀವು ಸಾಟಿ ಮಾಡಿ ನೋಡುವ ಬನ್ನಿ (ಪುರಂದ .೨–೩೧ ಅನುಪಲ್ಲವಿ). **ಚಾಟು$_3$**: ೧. ದೊರೆಯುತ್ತಿದ್ದ ಸ್ವಲ್ಪ ಕೂಲಿಗೂ ಹೊಟ್ಟೆಗೂ ಚಾಟು (ಪಡಸಾ.೧). [ದೇ. ‖ ತೆಲು. ಸಾಟಿ./ ಮರಾ. ಸಾಟೀ, ಸಾಠೀ]

ಸಾಟಿ$_2$, ಚಾಟಿ$_2$, ಶಾಠಿ (ನಾ). ೧. (ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳು ಧರಿಸುವ ಕಾವಿಬಣ್ಣದ) ಬಟ್ಟೆ; ವಸ್ತ್ರ: ಪಾಟಿ ಇಲ್ಲದವನು ಸಾಟಿ ಒಗೆದಾನೇ? (ಗಾದೆ). ೨. ಗೌರವಾರ್ಥವಾಗಿ ಕೊಡುವ ವಸ್ತ್ರ: (೬). **ಚಾಟಿ$_2$**: ೧."ಸಾಟ (ಚಾಟ) ಶಾಟೀ = ಯತಿಗಳ ಮೈಬಟ್ಟೆ" (ತದ್ಭಕೋ. ೪೪). **ಶಾಠಿ**: ೧. ಜ್ವಾಲೆಯು ಸಿಂಹಾಸನದ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬರಲು ವ್ಯಾಸರಾಯರು ತಮ್ಮ ಕಾವೀಶಾಠಿಯನ್ನು ತೆಗೆದೊಗೆದರು. ದಳ್ಳುರಿಯಿಂದ ಶಾಠಿಯು ದಗ್ಧವಾಗಿ ಜ್ವಾಲೆಯು ಶಾಂತವಾಯಿತು (ಕಥಾ. ೯೮).

ಶಾಠಿ ಅಪ್ಪಳಿಸು = (ಅಲಂ) ವಿನಾಕಾರಣ ಕೋಪಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು : ಪಂಡಿತರಿಗೆ ಕೋಪಬಂದು ಶಾಠಿಅಪ್ಪಳಿಸಿ ಸಭೆಯಿಂದ ಹೊರಟೇ ಬಿಟ್ಟರು (ರೂಢಿ).

[< ಪ್ರಾ. ಸಾಡೀ ./ಸಂ ಶಾಟೀ]

ಸಾಟಿ$_3$, ಸಾಟೆ$_1$ (ನಾ). (ವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ) ವಸ್ತುವಿನಿಮಯ; ಅದಲು ಬದಲು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ: ಗೋಪಾಲ ಕೃಷಿ ವಾಣಿಜ್ಯ ವೈಶ್ಯಧರ್ಮಂಗಳು ವಾರಣಾಸಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಟಿಬೇಹಾರಧರ್ಮ ತಪ್ಪದೆ ಬೇಹಾರವ ಮಾಡಿ (ಎಕ. IX, ಬೆಂಗಳೂ. ೯೬–೩೯; 1402?); ಅದೇನು ಎಮ್ಮ ದನ ಸಾಟಿ ಮಾಡಿದ ಹಾಗಲ್ಲ (ಸರಸ .೮೫); ಪರದೇಶದಿಂದ ಬರುವ ಚಿನ್ನ ಬೆಳ್ಳಿಯ ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ದೇಶೀಯನಾಣ್ಯಗಳಿಗೆ ಸಾಟಮಾಡಿ ವರ್ತಕರು ಅದರಿಂದ ಲಾಭ ಸಂಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ (ಕೃವಾ. I. ೯೫). **ಸಾಟೆ$_1$**.

ಸಾಟಿವ್ಯಾಪಾರ = ಪರಸ್ಪರವಸ್ತು ವಿನಿಮಯ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ವ್ಯಾಪಾರ; ಯಾವುದೇ ಪದಾರ್ಥ ಅಥವಾ ಪ್ರಾಣಿ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಮತ್ತೊಂದನ್ನು ಪಡೆಯುವ ವ್ಯವಹಾರ : (೬). **ಸಾಟೆಮದುವೆ** = ಮನೆಯ ಹೆಣ್ಣುಗಂಡುಗಳನ್ನು ಪರಸ್ಪರರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ತಂದು ಮಾಡುವ ಮದುವೆ: ವಾಗ್ದೇವಿಯಮ್ಮನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ 'ಸಾಟೆ ಮದುವೆಯಾದರೆ ಆದೀತು' ಎಂಬ ಯೋಚನೆಯಿತ್ತೊ ಏನೋ (ಕೃಷ್ಣಹೂ. ೧೧೯).

[< ಪ್ರಾ. ಸಟ್ಟ ./ ಮರಾ. ಸಾಟಾ, ಸಾಟೀ, ಸಾಠೀ./ ತುಳು. ಸಾಟೆ, ಸಾಟ್; ತೆಲು. ಸಾಟ, ಸಾಟಾ]

ಸಾಟಿ$_4$ (ನಾ). ಅರವತ್ತುವರ್ಷ: ಶುಚಿಯಾಗಿ ದಿಟಯೋಗಿಯ ಹುಟ್ಟಿನ ನೆಲವಾಗಿ ನಿಂತಾಳ ಸಾಟ ದಾಟೀದ ಸುಗ್ಗಲವ್ವ (ಜಿದೃಕ. ೧–೯೯).

[< ಪ್ರಾ. ಸಟ್ಠ ./ ಹಿಂ. ಸಾಠ್; ಮರಾ. ಸಾಠ್, ಸಾಠೀ ./ ಸಂ. ಷಷ್ಟಿ]

ಸಾಟಿ$_5$ (ನಾ). ಚಿರೋಟಿ, ಚಪಾತಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಹಾಳೆಗಳ ನಡುವೆ ಜಿಡ್ಡನ್ನು ಸವರಿ ಮತ್ತೆ ಲಟ್ಟಿಸಿ ಪದರಗಳು ಬರುವಂತೆ ಮಾಡುವಿಕೆ: ಸಾಟಿ ಇಲ್ಲದೆ ಮಾಡಿದ ಚಪಾತಿ ಒರಟಾಗಿರುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ).

ಸಾಟಿ ಹಾಕು = ಚಿರೋಟಿ, ಚಪಾತಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಹಾಳೆಗಳ ನಡುವೆ ಜಿಡ್ಡು ಸವರಿ ಮತ್ತೆ ಲಟ್ಟಿಸಿ ಪದರಗಳು ಬರುವಂತೆ ಮಾಡು: ಸಾಟಿ ಹಾಕಿ ಮಾಡಿದ ಚಪಾತಿ ತುಂಬ ರುಚಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). **ಸಾಟಿಹಿಟ್ಟು** = ಕಣಕದ ಹಿಟ್ಟು: ಹೋಳಿಗೆ ಮೃದುವಾಗಲು ಸಾಟಿಹಿಟ್ಟು ಬನಿಯಾಗಿರಬೇಕು (ರೂಢಿ).

[← ಮರಾ. ಸಾಟಾ]

ಸಾಟಿಗಾಣು (ಕ್ರಿ). ಹೋಲಿಕೆಯನ್ನೊಳಗೊಂಡಿರು : ಸಾಟಿಗಾಣದ ಲಕ್ಷ್ಮಿ ಉರಸ್ಥಳವಾಗಿರೆ ಕೌಸ್ತುಭಕಾಸು ಎಂತು ಕಾಣಿಕೆ ನೀಡಲೊ (ಪುರಂದ. ೨–೬೭–೩); ಕೋಟಿ ಮಾರ್ತಾಂಡಸಂಕಾಶಕಿರೀಟಕ್ಕೆ ಅಸಮಪ್ರಕಾಶ ಎಲ್ಲು ಸಾಟಿಗಾಣೆನು ಲವಲೇಶ (ವಿದಾಕೃ. ೫೩–೨೨). [ಸಾಟಿ$_1$ + ಕಾಣು (< ಕಾಣ್)]

ಸಾಟಿಗೈ (ಕ್ರಿ). ಹೋಲಿಕೆಮಾಡು; ತುಲನೆಮಾಡು: ಕೃವಕವಿವೃಂದಮಂ ಭರದಿಂದ ಕೊಂಡಾಡಿ ಕೃತಿ ಪೇಳ್ವೆನುಳಿದರಂ ಕರದಿಂದ ಸಾಟಿಗೆಯ್ಯಂ (ಮಹಾವಿ. ೧–೨೦).

[ಸಾಟಿ$_1$ + ಗೈ (< ಕೆಯ್$_1$)]

ಸಾಟಿನ್, ಸಾಟೀನ್ (ನಾ). ೧. (ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ನೇಯ್ಗೆಯ ಕ್ರಮದಿಂದ ತಯಾರಿಸಲಾಗುವ) ನುಣುಪು ಮತ್ತು ಹೊಳಪುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮೇಲ್ಮೈಯುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೇಷ್ಮೆಬಟ್ಟೆ: ಆ ಅಂಗಡಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಟಿನ್ ಬಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಉಡುಪುಗಳು ಚೆನ್ನಾಗಿವೆ (ರೂಢಿ). **ಸಾಟೀನ್** : ೧. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಸಾಟೀನ್ ಅಂಗಿ ಆ ಮಗುವಿಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಒಪ್ಪುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ದಪ್ಪನಾದ ಒರಟು ಹತ್ತಿಬಟ್ಟೆ: (೬). [← ಇಂ. Sateen]

ಸಾಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ಘೋಷಣೆಮಾಡು; ಸಾರು; ಪ್ರಕಟಿಸು: ತಾಟಿಸಿ ಪಟ್ಟೆಯದ್ದಣದ ಬಿನ್ನಣಮಂ ಮೆಱೆದಲ್ಲಿ ವೀರರುಂ ಸಾಟಿಸಿ ಬೊಬ್ಬಿಡಲ್ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾ.೨೪೮–೧೫; 1224). 'ಚಾಟಿಸು$_2$' ಪಠಾ. [? + - ಇಸು$_3$ ./ ತೆಲು. ಸಾಟಿಂಚು]

ಸಾಟೀನ್ 'ಸಾಟಿನ್' ನೋ.

ಸಾಟೆ$_1$ 'ಸಾಟಿ$_3$' ನೋ.

ಸಾಟೆ$_2$ 'ಸಟ್ಟಾ$_2$' ನೋ.

ಸಾಟೆವ್ಯಾಪಾರ 'ಸಟ್ಟಾವ್ಯಾಪಾರ' ನೋ.

ಸಾಟೋಪ (ಗು). ಆಟೋಪದಿಂದ ಕೂಡಿದ; ಅಬ್ಬರ, ಆಡಂಬರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ: ಸಾಟೋಪಭೂಪಚಾಪಜ್ಯಾಟಂಕಾರಕ್ಕೆ ಸುಗಿದು ಸಮದೇಭಕರೋನ್ಮೋಟಿತ ಮಹೀಜಮಂ ವಿಂಧ್ಯಾಟವಿಯಂ ಪೊಕ್ಕುದಾ ಮಹೋಗ್ರವರಾಹಂ (ಲೀಲಾವ. ೬–೧೬).

[ಸಂ.]

ಸಾಠಾ (ನಾ). ಸಂಗ್ರಹ; ಶೇಖರಣೆ: ಅವನು ನಾಲಾಯಖನಿರುವನೆಂದು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲಿಕ್ಕೆ ನನ್ನಲ್ಲಿ ಸಾಕ್ಷಿಪುರಾವೆಯ ಸಾಠಾ ಇತ್ತು (ದೀಪಪ. II. ೬೭೦). 'ಸಾಠೈಸು' ಪಠಾ. 'ಸಟ್ಟಾ$_1$' ಹೋ. [← ಮರಾ. ಸಾಂಠಾ, ಸಾಂಠ್, ಸಠ್]

ಸಾಠೈಸು (ಕ್ರಿ). ಸಂಗ್ರಹವಾಗು; ಶೇಖರವಾಗು: ಸಚಿವಾಲಯ ಕೋಠಿಯ ವ್ಯೂಹದಲಿ ಸಾಠೈಸಿದೆ ದ್ವೈತ. ಅದನಾವರಿಸಿದ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪದಲಿ ಮಾಯೆಯ ಅದ್ವೈತ ! (ಚಿಂತನ. ೬೩–೧೫). [< ಸಾಠಾ + - ಇಸು$_1$]

ಸಾಡ (ನಾ). ಸಾಲು; ಪಂಕ್ತಿ: ಬಳಿಕಮಾ ಸಮಯದಿಂದಾತ್ಮಪ್ರದೇಶದಿ ತಳೆದ ವಿಸರ್ಪಣಗಳನು ತಳುವದೇಯುಪಸಂಹರಿಪರಂತಿರಲದ ತಿಳಿವುದಾಗಮ ಸಾಡದಲ್ಲಿ (ಪೂಜ್ಯಚ. ೯–೧೨೬). [?]

ಸಾಡೆ (ನಾ). ೧. ಮದುವೆಯಾದ ಬಳಿಕ ನಾಲ್ಕನೆಯ ದಿವಸ ಐರಣೀಪೂಜೆಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ವಧೂವರರಿಗೆ ವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ನೀಡುವ ಒಂದು ವಿಧಿ : ಸಾಡೆಯ ದಿವಸ ಕೂಸನ್ನೊಪ್ಪಿಸುವಾಗ ಮಾಲತಿಯನ್ನು ಶಿವಪ್ಪನಾಯಕನ ತೊಡೆಯ ಮೇಲೆ ಕೂಡಿಸಿದಾಗ ಅವನು ಆನಂದಾಶ್ರುಭರಿತನಾಗಿದ್ದನು (ಗುರುಪ್ರ. ೫೮). ೨. ಮದುವೆಯ ರಾತ್ರಿಯ ಮೆರವಣಿಗೆ: ಮರುದಿನ ರಾತ್ರಿ ಸಾಡೇದ ಮೆರವಣಿಗೆ ಅದ್ಭುತವಾದ ವಿಜೃಂಭಣೆಯಿಂದ ಸುಮಾರು ಬೆಳತನಕ ಸಾಗಿತು (ಅನ್ನ. ೨೪೯).

[← ಮರಾ. ಸಾಡೇ./ತೆಲು. ಸಾರೆ = ಗಂಡನ ಮನೆಗೆ ಕಳುಹಿಸುವಾಗ ಮಗಳಿಗೆ ಕೊಡುವ ಬಳುವಳಿ]

ಸಾಡೇಸಾತ್, ಸಾಡೇಸಾತ, ಸಾಡೇಸಾತಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆ; ಏಳೂವರೆ;

ಏಳರ ಮೇಲೆ ಅರ್ಧ. **ಸಾಡೇಸಾತ:** ೨. (ಆಲಂ) ಏಳೂವರೆವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಕಾಡುವ ಶನಿ, — ಅನಿಷ್ಟ; ಏಳರಾಟ: ನಮಗೆ ಪಂಚಮಶನಿ ಸಾಡೇಸಾತ ಮೊದಲಾದ ಕ್ರೂರಗ್ರಹಗಳ ಪೀಡೆಯುಂಟು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೨೨೦). ೩. ಅನಿಷ್ಟವ್ಯಕ್ತಿ; ಕೆಟ್ಟವ್ಯಕ್ತಿ: ಗಂಡ ಅಂಬೊ ಅಭಿಮಾನಾನಾದರೂ ಆ ಸಾಡೇಸಾತಕ್ಕೆ ಐತಾ? (ಬಂಗಬ. ೧೬೬). **ಸಾಡೇಸಾತಿ:** ೩. ಏನಾದರೂ ಕೈಯಾಗ ಇಟ್ಟಾಂಗೆ ಮಾಡಿ ಅವನ್ನ ಅಟ್ಟಬಿಡು ಹೋಗಲಿ ಸಾಡೇಸಾತಿ (ಕೃರಾಜ. ೨೬). ೪. ಅನಿಷ್ಟಸೂಚಕವಾದುದು; ಅಶುಭಸೂಚಕವಾದುದು: ಥತ್ ಈ ಸಾಡೇಸಾತಿಗೆ ಬಂದ ರೋಗವ . . . ಆ ಕಾಗೆಯನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ಓಡಿಸಿರೋ (ಮೂಯಿದಾ. ೯೫).

ಸಾಡೇಸಾತ್‌ಶನಿ = ಏಳೂವರೆವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಕಾಡುವ ಶನಿ; ಏಳರಾಟ; **P** ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದ ಪ್ರಕಾರ ಜನ್ಮರಾಶಿಯಿಂದ ಮುಂದೆ ಮೂರು ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟು ಏಳೂವರೆ ವರ್ಷಗಳಿರುವ ಶನಿ ಅನಿಷ್ಟಫಲದಾಯಕ: ಒಟ್ಟಾರೆ ಮೇಲೆ ನಸಗಿದು "ಸಾಡೇಸಾತ್‌ಶನಿ" ಹಿಡಿದ ಕಾಲವೆಂದು ಕಾಣುತ್ತದೆ (ರೂಪಸಂ. ೩೩). [← ಹಿಂ. ಸಾಢೇಸಾತೀ; ಮರಾ. ಸಾಡೇಸಾತೀ]

ಸಾಡೇಸಾತ 'ಸಾಡೇಸಾತ್' ನೋ.

ಸಾಡೇಸಾತಿ 'ಸಾಡೇಸಾತ್' ನೋ.

ಸಾಣ$_1$ 'ಸಾವಣ' ನೋ.

ಸಾಣ$_2$, ಸಾಣು, ಸಾಣೆ$_4$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕತ್ತಿ: 'ಸಾಣಕತ್ತಿ' ಪರಾ. ೨. ಗರಡಿಮನೆಯಲ್ಲಿ ಅಂಗಸಾಧನೆ ಮಾಡಲು ಬಳಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಧನ: ಸಾಣವನುದ್ಧಕಿಟ್ಟಾನನೆ ವೃಕ್ಷವ ಹೂಣೆ ಕಿತ್ತಿಟ್ಟಾನುತಿಹರು (ಭರಟ. ೬೩-೬೬); ಸಾಣಮಂ ಜಡಿವೃತ್ತಂ ಮಲ್ಲರ್ನಲಿನಲಿದ್ಯತರೆ (ದೀಳವಂ. ೧-೩೧). 'ನಿಡುಸಾಣ' ಪರಾ. **ಸಾಣು:** ೧. 'ಸಾಣುಕತ್ತಿ' ಪರಾ. **ಸಾಣೆ$_4$:** ೧. ರನ್ನದ ಚಲ್ಪಿನ ಹತ್ತಕಡಕು ರಾಜಿಸಲು ಒತ್ತಿಲಿರ್ದನು ಸಾಣೆಯನೂಜಿ ಭೂಭುಜನತ್ತ ನೋಡುತ ಗಾಡಿಕಾಜ (ನಾಗಕು. ೬-೫೦). [?]

ಸಾಣಂಗ, ಸಾಣಂಗಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಧಾನ್ಯ; ಕಡಲೆ: ಬಸಲೆ ಸೊಪ್ಪು, ಸಾಣಂಗಬೇಳೆ, ಅಮರದವಳ್ಳಿ . . . ಅಭ್ಯಂಗನಸ್ನಾನ ಇವೆಲ್ಲಂ ಪಥ್ಯಂಗಳು (ಸಕವ್ಯ. ೪೦೧). **ಸಾಣಂಗಿ** : "ವುಸೂರವಿದಲದ-ಸಾಣಂಗಿಬೇಳೆಯು" (ಬಾಷಟೀ. ೨-೫-೧೧೪ ವ); ಬಿಳಿಯ ಸಣ್ಣಕ್ಕಿ ಸಾಣಂಗಿಯನೆರೆದ ಬೇಳೆ (ಏವೇಭ. ೧೧-೨೩). 'ಚಣಗೆ', 'ಚಾಣಂಗಿ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಚಣಕ]

ಸಾಣಂಗಿ 'ಸಾಣಂಗ' ನೋ.

ಸಾಣಕತ್ತಿ, ಸಾಣಾಕತ್ತಿ, ಸಾಣಾಗತ್ತಿ, ಸಾಣುಕತ್ತಿ, ಸಾಣೆಗತ್ತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕತ್ತಿ : ಕೃಷ್ಣಾಜಿನ ಒರೆಯಲ್ಲಿರುವ ಸಾಣಕತ್ತಿಯೂ ಸಹ ಸಹದೇವನ ಆಯುಧಗಳು (ಕೃವಾಾ. ೭೨). **ಸಾಣಾಕತ್ತಿ** : ಸಾಣಾಕತ್ತಿ, ಫಿರಂಗಿಕತ್ತಿ . . . ಮೊದಲಾದ ಆಯುಧಗಳನ್ನು (ಕಾಣಿಕೆಯಾಗಿ) ತಂದು . . . ಸಮಯವನ್ನು ಕಾಯುತ್ತಿದ್ದರು (ಕೃವಾಸ. ೧೧೮); ಝಡಿದು ಸಾಣಾಕತ್ತಿಗಳ ಹೆಚ್ಚೆಪಾಡಿನಿಂ ಪಿಡಿದು (ಕೃಷ್ಣವಿ. ೨-೮). **ಸಾಣಾಗತ್ತಿ** : ಸಾಣಾಗತ್ತಿ ಧರಿಸುವ ಚಕ್ರಬಾಹುರಿಯೂ ಹರಿಗತ್ತಿ ಸಿರಿಗತ್ತಿ . . . ಧರಿಸಿ ವಾಲಗದಿ ನಿಂದಿಹರು (ಸೌಂದಕಾ. ೩-೧೧೧). **ಸಾಣುಕತ್ತಿ** : ಆ ಸಾಧನೆಯಷ್ಟೂ ಆ ತರುವಾಯದಲ್ಲಿ ಗರುಡಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾಗಿ ಯಿದ್ದಂಥಾ ಗುರುವಿನಿಂದ ಸಾಣುಕತ್ತಿ ಯಿಂದ ಮಾಡಲು ತಕ್ಕಂಥಾದು (ಷಟ್ಶಟೀ. ೫-೬೬). **ಸಾಣೆಗತ್ತಿ** : ಸಾಣೆಗತ್ತಿಯನ್ನೂಡಿ ಕೊಂಡು ಜಾಣಶಿರೋಮಣಿ ನಿಂದಿರ್ದನು ಪಂಚಬಾಣ ಬಿಲ್ಲೂಡಿ ನಿಂದಂತೆ (ನಾಗಕು. ೬-೪೬). [ಸಾಣ$_2$ + ಕತ್ತಿ]

ಸಾಣವ (ನಾ). ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆ; ತೊಂಬತ್ತಾರು : ಬಾರಹಕೋಟ ಸಾವಂತರು ಗಳೊಗ್ಗಿನಿಂ ಸಾಣವ [ಶಾಶಾಂ. ಸಾರ್ವ, ನಡೆವ] ಲಕ್ಷ ತೊಂಭತ್ತಾಱುಜಾತ್ಯಶ್ವ ಯೆಡಬಲದಿ ಉಕ್ಕಿ ಕವಿದುದು (೩೧ರಾ. ೩೦-೬). [← ಮರಾ. ಶಾಣ್ಣವ, ಶಾಣ್ಣೌ]

ಸಾಣಾಕತ್ತಿ 'ಸಾಣಕತ್ತಿ' ನೋ.

ಸಾಣಾಗತ್ತಿ 'ಸಾಣಕತ್ತಿ' ನೋ.

ಸಾಣಿ 'ಸಾಹಣಿ' ನೋ.

ಸಾಣಿಗ$_1$ 'ಸಾಹಣಿಗ' ನೋ.

ಸಾಣಿಗ$_2$ (ನಾ). ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಸಾಣೆ ಹಿಡಿಯುವವನು, — ಮಸೆದು ಹರಿತಗೊಳಿಸುವವನು : ಲಾಳಕರ್ ಸಾಣಿಗರ್ ಕೆಲಸಿಗರ್ . . . ಜೂಜುಗಾಜರ ಮುಖ್ಯರೂದಗಿ ಬರುತಿರ್ದರೇಂ ವಣ್ಣಿಸುವೆನು (ಚಿಬಪು. ೪೬-೪೧).

[ಸಾಣೆ$_1$ + - ಇಗ]

ಸಾಣಿಗಾಜಿ (ನಾ). ಕುದುರೆಯನ್ನು ಪಳಗಿಸುವವನು; ಕುದುರೆಸವಾರ : ತೇಜಿಯ ತಿದ್ದುವ ಸಾಣಿಗಾಜಿರ ಕೇರಿ ರಾಜಿಸಿತಮಿಳವೈಭವದಿ (ಅಬ್ಬಲೂ. ೩-೧೯).

[ಸಾಣಿ (< ಸಾಹಣಿ) + - ಕಾಜಿ]

ಸಾಣಿಗೆ$_1$ (ನಾ). ಸಾಣೆಯ ಕಲ್ಲು; ಗಂಧ ತೇಯುವ ಕಲ್ಲು : ಪಡುವಟ್ಟನಡೆಯೊಳೊಪ್ಪುವ ಕಡಲೊಡೆಯನ ಮಡದಿ ತೇದ ಸಿಂದೂರದ ಕೆಂಪಿಡಿದೆಸೆವ ಸಾಣಿಗೆಯಿದೆನೆ ಬೆಡಂಗುವಡೆದಿರ್ದುದಸ್ತಭಾಸ್ಕರಬಿಂಬಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೧-೩). [< ಸಣ್ಣಗೆ]

ಸಾಣಿಗೆ$_2$ 'ಸಾರಣಿಗೆ' ನೋ.

ಸಾಣಿಬಳೆ, ಸಾಣೆಬಳೆ (ನಾ). ನಕ್ಕಿ, ನಕಾಸೆಗಳಿಲ್ಲದ ಸಣ್ಣಗಾತ್ರದ ಗಾಜಿನ ಸಾದಾಬಳೆ : ಸಾಣಿಬಳೆಗಳು ಕಿವಿಗೆ ಇಂಪುಮಾಡುವಂತೆ ಝಣಗುಡುತ್ತಿದ್ದುವು (ವಂಶವ್ಯ. ೧೦೬). **ಸಾಣೆಬಳೆ** : ಸಾಣೆಬಳೆ, ರೇಷ್ಮೆಬಳೆ, ಮುತ್ತೈದೆಬಳೇ! ನಾನಾ ಬಣ್ಣದ ಬಳೇ! (ದಾನಟಿಂ. ೭೯). [ಸಾಣಿ$_?$ + ಬಳೆ$_2$]

ಸಾಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಒಂದರಿಯಾಡು ; ಜರಡಿಯಿಂದ ಶೋಧಿಸು : ಒರಳಲ್ಲಿಯ ಒಬ್ಬೆಯನ್ನು ಮಗುಚುವುದಕ್ಕೂ ಅವಲಕ್ಕಿಯನ್ನು ಸಾಣಿಸುವುದಕ್ಕೂ ಒಂದು ಹೆಣ್ಣಾಳನ್ನು ಇಟ್ಟಿದ್ದರು (ಚಕಿ. ೨); ನಾವು ಕಣಕವನ್ನು ಸಾಣಿಸಿ ತವಡು ಚಲ್ಲಿಬಿಡುತ್ತೇವೆ (ಭಾರಸಂ. ೨೫೯). ೨. (ಆಲಂ) ಶುದ್ಧಾಶುದ್ಧಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸು, — ಬೇರ್ಪಡಿಸು: ಲಿಂಗ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು; ಜನಿವಾರ ಧರಿಸಬೇಕು; ಗಡ್ಡ ಇರಬೇಕು . . . ಇಂತಹ ಕಾಲಿಕಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಸಾಣಿಸಿ, ಸಣ್ಣಿಸಿ ಸಾರ್ವಕಾಲಿಕವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವ ವಿಚಾರಗಳಷ್ಟೇ ಸ್ವೀಕರಿಸತಕ್ಕದ್ದು (ಯಕ್ಷಪ್ರ. ೧೭೫). [< ಸಾರಣೆ$_4$ + - ಇಸು$_1$]

ಸಾಣು 'ಸಾಣ$_2$' ನೋ.

ಸಾಣುಕತ್ತಿ 'ಸಾಣಕತ್ತಿ' ನೋ.

ಸಾಣೆ$_1$ (ನಾ). ಗಂಧವನ್ನು ತೇಯುವ ಕಲ್ಲು; ಗಂಧದ ಕಲ್ಲು : "ಸ್ಫುರಣೆಯೆನೆ ಸಾಣೆ" (ಮಂಗರಾ. ೮೮-೩೮); ಸಾಣೆಯ ಮೇಲೆ ಶ್ರೀಗಂಧವ ತೇಯುವರಲ್ಲದೆ ಇಟ್ಟಿಗೆಯ ಮೇಲೆ ತೇವರೆ (ಪ್ರಭುವ. ೧೫೮); ಪಳುಕಿನೊಳೆಸವ ಸಾಣೆಯೊಳು ಗಂಧವನೂರ್ವ ತೊಳಪಗಣ್ಣವಳರೆವುತಿರೆ ಇಳೆಯೊಳವಳ ನೋಡಿಯಳುಕದ ತಾಪಸಬಳಗವನಾ ಕಂಡಚಿಯೆಂ (ಅಂಜಚ. ೩-೭೦). 'ಸಾಣಿಗೆ$_1$' ಪರಾ. [< ಸಣ್ಣ]

ಸಾಣೆ$_2$ (ನಾ). ೧. ಆಯುಧ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಹರಿತಗೊಳಿಸಲು ಮಸೆಯುವ ಕಲ್ಲು, — ಉಜ್ಜುವ ಕಲ್ಲು : ಪೊಳೆವ ಸಂಜೆಯ ಕೆಂಪದು ಸಾಣೆಗೊಡ್ಡಿದಿಟ್ಟಗೆಯ ರಜಂಬೊಲೆಂಬಿನೆಗಮಸ್ತಮಯಕ್ಕೆಟಿದಂ ದಿವಾಕರಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೩೫); ಮಸೆವ ಸಾಣೆಯಂತೆ ವೃಹಾಳಿಯ ಕುದುರೆಯಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮ್ಮ. ೯-೨೩); ಶಿವನ ಕಾರುಣ್ಯಾಯುಧವ ಮಸೆದುದು ಸುರೇಂದ್ರಸ್ನೇಹಸಾಣೆಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೧-೨೮). 'ಕರಸಾಣೆ' ಪರಾ. ೨. (ಚಿನ್ನ, ಬೆಳ್ಳಿ, ವಜ್ರ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಗೆ) ಹೊಳಪನ್ನು ಕೊಡಲು ತಿಕ್ಕುವ ಕಲ್ಲು; ಮೆರುಗನ್ನು ಕೊಡಲು ಉಜ್ಜುವ ಕಲ್ಲು : ಸಾಣೆಯಲ್ಲಾ ಭಕ್ತ ಗುಣಮಣಿ ಜಾಣನಲ್ಲಾ ಪರಮತತ್ವದೊಳೇಣಿಯಲ್ಲಾ ಮುಕ್ತಿಗೇಱುವ ನಿಮ್ಮ ಬಸವಣ್ಣ (ಬಸಪು. ೩೬-೪೯); ಸಾಣೆಯ ಮೇಲೆ ರನ್ನಗಳಿಟ್ಟು ಮಸೆದೊಪ್ಪುಗಾಣಿಸಿ ಕುಡುವ ತೇಟಗರು . . . ವಾಣಿಜರಿರ್ದರಿಕ್ಕೆಲದಿ (ಮೋಹತ. ೩-೨೬). ೩. (ಚಿನ್ನ, ಬೆಳ್ಳಿ ಮುಂತಾದುವನ್ನು) ಪರೀಕ್ಷಿಸುವ ಕಲ್ಲು; ಒರೆಗಲ್ಲು : "ಶಾಣಃ, ನಿಕಷಃ, ಕಷಃ - ೩ ವರೆಗಲ್ಲಿನ ಪೆಸರು, ಸಾಣೆಯು" (ಜಿಕ್ನಾಂಟಿ. ೩೧೬). ೪. (ಮಸೆಗಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ) ಮಸೆಯುವಿಕೆ; ಸಾಣೆಹಿಡಿಯುವಿಕೆ : ಶೋಕವಿಮ್ಮಡಿಸಿತ್ತು ಚಿತ್ತವ್ಯಾಕುಳತೆಯಾ ಸತಿಯ ನುಡಿಗಳನೇಕ ಸಾಣೆಯ ಸರಳು ಮುಚಿದವು ನೃಪನ ಹೃದಯದಲಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೬-೧೮); ಚಿಪ್ಪಿಗರು ಸಾಣೆಯಂ ಹಿಡಿಯುವವರು . . . ಮೊದಲಾದ ನಾನಾಜಾತಿಯವರಿಗೆ ಬೇರ್ಬೇರೆ ಬೀದಿಗಳಂ ಹಂಚಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೩೫-೬).

ಸಾಣೆನಾಲಗೆ = ಹರಿತವಾದ ನಾಲಗೆ : ಸಿದ್ಧಣ್ಣನಂಥಾ ಸಾಣೆನಾಲಗೆಯ, ದೊರೆಗಳ ಬಣ್ಣದ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಮೇಲೆ ಜನರು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿಯೇ ಅಭಿಮಾನ ತಾಳಿದರು (ಬ್ಬೊಉ. ೧೩೨). **ಸಾಣೆಯಲುಗು** = ೧. ಸಾಣೆ ಹಿಡಿದು ಹರಿತಗೊಳಿಸಿದ ಆಯುಧದ ಅಂಚು : ಮಾಣದಸುರರ್ ಗಾಯನಡದುರುಳೆ ಮುಪ್ಪುರಕೆ ಸಾಣೆಯಲಗಿನ ಸರಳ್ ಸುರಿದುವು (ಚಬಷ. ೪೬-೫೧); ಪೊಸಸಾಣೆಯಲಗಿನ ಸರಳ್ಗಳನಚ್ಚು ಕರ್ಣಜಂ ಪೋರ್ಗಳನವನ ಮೈಯೊಳು ಕಾಣಿಸೆ (ಚ್ಛಮಿಚಾ. ೧೨-೫೧). ೨. ಮಸೆಗಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಉಜ್ಜಿ ಮೊನಚುಗೊಳಿಸಿದ ಬಾಣ; ಹರಿತವಾದ ಬಾಣ : ಸಾಣೆಯಲಗಿನ ಸರಿಯ ಸೋನೆಯ ಚಾಣತನವೋ ಜಯದ ಸುಭಟರ ಕಾಹನ್ನ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೦-೪೦). [< ಸಂ. ಶಾಣ]

ಸಾಣೆ₃ 'ಸಾವಣ' ನೋ.

ಸಾಣೆ₄ 'ಸಾಣ್ಣ₂' ನೋ.

ಸಾಣೆ₅ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] (?) : ನಾದಕಟ್ಟುಗಳಂ ತಂತ್ರಿಗಳಂ ಸಾಣೆ ವರಕು ಮಿಟುಗಳಂ ಹದಗೊಳಿಸಿ ಆಯಾ ರಾಗಾನುಗುಣಮಾಗಿ ಮೇಳೈಸಿ (ವಿವಕ. ೨೩೭). 'ವರಕು₂' ಪರಾ. [?]

ಸಾಣೆಕಲ್ 'ಸಾಣೆಗಲ್ಲು' ನೋ.

ಸಾಣೆಕಲ್ಲು₁ 'ಸಾಣೆಗಲ್ಲು' ನೋ.

ಸಾಣೆಕಲ್ಲು₂ (ನಾ). ಒರೆಗಲ್ಲು; ನಿಕಷ: ಸಾಣೆಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಒರೆ ಹಚ್ಚಿದ ನವರತ್ನಗಳು ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುವೇ? (ಪ್ರತಾಪ. ೬). [ಸಾಣೆ₂ + ಕಲ್ಲು (< ಕಲ್₁)]

ಸಾಣೆಖಂಡೆಯ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕತ್ತಿ, – ಖಡ್ಗ : ಕಟ್ಟಿದ ಬಾಕು ಕಲಕಿದ ಚೊಬ್ಬಸವಿರ ಸಾಣೆಖಂಡೆಯ ಪೊಳೆಯಲಾ ಟಿಟ್ಟ ಕೈಮುಗಿದ ರಾಯನಿಗೆ (ನಾಗಚ. ೬-೪೫). [ಸಾಣೆ₄ (< ಸಾಣ್ಣ₂) + ಖಂಡೆಯ₁]

ಸಾಣೆಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಮಸೆದು ಹರಿತಗೊಳಿಸು : (ಕಿ). ೨. ಸಾಣೆಯ ಕಲ್ಲನ್ನು ಕಟ್ಟು : ಅಂತರ್ಪೂರ್ವಂಗಳಾಗಿ ತೊಳಗುವ ಕಿಱುದೊಡೆಗಳುಡುವಡರ್ದನ್ನಮಾರೂಢಸರ್ವಜ್ಞನ ದೂಡ್ಡ ಮಾರ್ಗಂಗಳೆಳವಾಟೆಯ ದಿಂಡಿನೊಳ್ ಸಾಣೆಗಟ್ಟಿದಂತಾದುವು (ಪಂಪಭಾ. ೨-೩೯ ವ). [ಸಾಣೆ₂ + ಕಟ್ಟು₁]

ಸಾಣೆಗತ್ತಿ 'ಸಾಣಕತ್ತಿ' ನೋ.

ಸಾಣೆಗಲ್ಲು, ಸಾಣೆಕಲ್, ಸಾಣೆಕಲ್ಲು₁ (ನಾ). ಗಂಧವನ್ನು ತೇಯುವ ಕಲ್ಲು; ಗಂಧದ ಕಲ್ಲು : ಮುದದಿಂದ ತೊಳೆದನಾ ಸಾಣೆಗ[ಪಾಠಾಂ. ಕ]ಲ್ಲಂ ಕರಂ ದೇವನಂ ನೋಡುತಂ ಮೊಳಕಯ್ಯಮಂ ತೊಳೆದು… ತೇದನೊಲವಿಂದೆ ಮೊಳಕಯ್ಯನಾನಂದದಿಂ (ಒಲರ. ರೀ. ೧೧೧-೧೪); ತನ್ನಯ ಬಲದ ಮೊಳಕೈ ಸಾಣೆಗ[ಪಾಠಾಂ. ಕ]ಲ್ಲಲಿ ನಿಲಿಸಿ ತವ ತೇದುತ್ತಮಶ್ರೀಗಂಧಮಂ ಪಡೆದು ಮಲಹರಂಗರ್ಪಿಸಿ (ಬಸಪು. ೨೬-೬). **ಸಾಣೆಕಲ್** : ಮಟ್ಟ ಶ್ರೀಗಂಧವನು ಇಟ್ಟು ತಾ ನೊಸಲೊಳಗೆ ನಟ್ಟನಯೆ ಸ್ವರ್ಗ ಪಡವಡ ಸಾಣೆಕಲ್ ಕಟ್ಟಿ ಕೇಡೇನು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೯೨೪). **ಸಾಣೆಕಲ್ಲು₁** : ಸಾಣೆಕಲ್ಲೊಳು ಗಂಧ ಮಾಣದಲೆ ಎಸೆವಂತೆ ಜಾಣಸದ್ಗುರುವಿನುಪದೇಶದಿಂ ಮುಕ್ತಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿಹುದು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೬೭); ಸಾಣೆಕಲ್ಲನ್ನು ತರಿಸಿಕೊಂಡು, ತಾವು ಸಂಗಡ ತಂದಿದ್ದ ಮಾತ್ರೆಯನ್ನು ಜೇನುತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಒಂದೂವರೆ ಸುತ್ತು ತೇಯ್ದು . . . ಮಗುವಿನ ಬಾಯಿಗೆ ಇಟ್ಟರು (ಪಂಚಸ್ನ. ೫೩).

[ಸಾಣೆ₁ + ಕಲ್ಲು (< ಕಲ್₁)]

ಸಾಣೆಗಾಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಾಣೆಯನ್ನು ಹೊಂದು; ಸಾಣೆಹಿಡಿಯಲ್ಪಡು : ಮದನಾಸ್ತ್ರಂ [ಕ]ರ ಸಾಣೆಗಾಣಿಸಿದುದೆಂಬಂತಾಗೆ ನಿನ್ನೊಂದು ಕಂದಿದ ಮಯ್ಯನ್ನಯ ತೋಳೊಳೊಂದೆ ಸಿರಿಯಂ ನೀನುಯ್ದು ತೊಟ್ಟು[ಟ್ಟ] ರಾಗದಿನನ್ನೊಳ್ ಸುಕಮಿರ್ಪುದು (ಪಂಪಭಾ. ೮-೬೭). [ಸಾಣೆ₂ + ಕಾಣಿಸು]

ಸಾಣೆಗಾಣು (ಕ್ರಿ). (ಆಯುಧವು) ಮಸೆಗಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಮಸೆದು, ಹರಿತಗೊಳ್ಳು, – ತೀಕ್ಷ್ಣಗೊಳ್ಳು : ಸಾಣೆಗಂಡಲಗಿವನು ಸಮರಕೆ ಹೂಣಿಗನು ರಿಪುಬಲದ ಹಾಣಾಹಾಣಿಕಾಱನು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೭-೨೦). [ಸಾಣೆ₂ + ಕಾಣು (< ಕಾಣ್)]

ಸಾಣೆಗಾರ 'ಸಾಣೆಗಾಱ' ನೋ.

ಸಾಣೆಗಾಱ, ಸಾಣೆಗಾರ (ನಾ). ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಮಸೆಗಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಮಸೆದು ಹರಿತಗೊಳಿಸುವವನು; ಸಾಣೆಹಿಡಿಯುವವನು : ಕತ್ತಿ ಮುಸಲ ಮುದ್ಗರ ತೋಮರಗಳ ಮಸೆವಸಿಕಲಿಗೆಯ್ಯ ಸಾಣೆ[ಪಾಠಾಂ. ಣಿ]ಗಾಱ ಕಣ್ಣಸದರಾ ಕುಮ್ಮಟದೊಳಗೆ (ಕುರಾಪಾ. ೩೭-೭೧). **ಸಾಣೆಗಾರ** : ವಡಿ, ರಚಿ, ಕವಣ . . . ಹೊಡೆಗಣೆ - ಇನ್ನೂ ಮೊದಲಾದ ಅಸಂಖ್ಯಾತವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಕಮ್ಮಾರರೂ, ಕಲ್ಲುಟಿಗರೂ, ಬಡಗಿಗಳೂ, ಸಾಣೆಗಾರರೂ ಸೇರಿ ಜೋಡಿಸುತ್ತಾರೆ (ನಂಜುಂಡ. ೯೬). [ಸಾಣೆ₂ + -ಕಾಱ]

ಸಾಣೆಚಕ್ರ (ನಾ). ಆಯುಧಗಳಿಗೆ ಸಾಣೆ ಹಿಡಿಯುವ ಚಕ್ರ : ಮನ್ಮಥನ ಬಾಣಂಗಳಂ ಮೊನೆಮಾಡುವ ಸಾಣೆಚಕ್ರವೊ (ಸೌಂಧ. ೩೭೦-೯). [ಸಾಣೆ₂ + ಚಕ್ರ₁]

ಸಾಣೆಬಳೆ 'ಸಾಣೆಬಳೆ' ನೋ.

ಸಾಣೆಯಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮಸೆಗಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಉಜ್ಜಿ ಆಯುಧವನ್ನು ಹರಿತಗೊಳಿಸು; ಸಾಣೆಹಿಡಿ: ಬಿಂಬಾಧರೆಯರ್ ಬಂದಲರಂಬಂ ಕತ್ತುರಿಯ ಸಾಣೆಯಿಕ್ಕುವ ತೆಱದಿಂದಂಬುಜದಳಸದೃಶಾಂಬಕದಂಬಿಕೆಗಂಜನಮನೆಚ್ಚಿದರ್ ಸಂತಸದಿಂ (ಗಿರಿಕ. ೧೦ ೪೧); ಹೂಣೆ ಹೊಗೆವವರೊಡನೆ ಸೆಣಸಿನ ಸಾಣೆಯಿಕ್ಕವು ಮಸೆವ ಕದನವ ಕಾಣೆವೆಮ್ಮಱಿಕೆಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೭-೨೩). ೨. ಮಸೆಗಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಉಜ್ಜಿ ನಯಗೊಳಿಸು : ಮುನ್ನಿನ ಪ್ರತಿಮಾಗ್ರದಲ್ಲಿಯ ಕಲ್ಲ ಗಂಟಂ ಕಂಡು ಇದಱಿಂದೀ ಪ್ರತಿಮೆಯ ಚೆಲುವದುಮೊಪ್ಪಂಗಟ್ಟುದೆಂದು ಕಲುಗುಟಿಗನ ತಂದದ ಸಾಣೆಯಿಕ್ಕಬೇಕೆನೆ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೨ ೬೭). [ಸಾಣೆ₂ + ಇಕ್ಕು]

ಸಾಣೆವಿಡಿ, ಸಾಣೆಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ೧. = ಸಾಣೆಯಿಕ್ಕು ೧ : ರೋಷವಹ್ನಿಗೆ ಸಾಣೆವಿಡಿದ ವೊಲಾಯ್ತು ಕಣ್ಣುಗುಳಿದುವು ಕೇಸುರಿಯ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೬-೪೮), ಸಾಣೆವಿಡಿದಿರ್ದ ಕರ ಪತ್ರಮಂ ಕೊಡಿಸಿದಂ ಪ್ರಾಣನಾಥೆಯ ಕೈಯೊಳು (ತ್ರಮಿಚಾ. ೨೬-೬೦). ೨. ಬೆಳ್ಳಿ, ಬಂಗಾರ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಒರೆಗಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಉಜ್ಜಿ ಹೊಳಪನ್ನು ಕೊಡು : ಕಣಿಯೊಳಗಾಯ್ತು ಸಾಣೆವಿಡಿದೊಳ್ಳಣೆಯಂತಿರ ಮಾತಿನೋಜೆ (ಚಿಕವ. ೧-೧೧). **ಸಾಣೆಹಿಡಿ**: ೧. ಸಂಸಾರವು ಒಂದು ರಣರಂಗವಾಗಿ ಇದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಅವಯವಗಳೇ ಆಯುಧಗಳು. ಬಲಪಡಿಸೋಣವೇ ಸಾಣೆಹಿಡಿಯೋಣವು (ಅನಂತ. ೨೬ ಟೀಕೆ). [ಸಾಣೆ₂ + ಪಿಡಿ₁]

ಸಾಣೆವೊಯ್ (ಕ್ರಿ). ಸಾಣೆಗೆ ಒಡ್ಡು; ಸಾಣೆಹಿಡಿ: ಬಱಿಸಿಡಿಲೆ ಬಂದುದೆಂಬಂತಱ ವಳವೊಯ್ದಾಂತ ಗದೆಯೊಳಗಾಳ್ ಭಾಗ[೦] ಮುಱಿಯುತ ಜೀರ್ದೋಗದಾ ಮುಱಿ ವಾಱಿತು ಸಾಣೆವೊಯ್ದುಗುಣವಲ್ಲಭದೊಳ್ (ಬಂಕರ. ೧೨-೫೧). [ಸಾಣೆ₂ + ಪೊಯ್₁]

ಸಾಣೆಹಿಡಿ 'ಸಾಣೆವಿಡಿ' ನೋ.

ಸಾಣೆಹಿಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮಸೆಗಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಉಜ್ಜಿಸಿ ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಹರಿತಗೊಳಿಸು : ದಿನನಿತ್ಯ ಬಳಸುವ ಚಾಕು, ಕತ್ತರಿ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಆಗಾಗ ಸಾಣೆಹಿಡಿಸುತ್ತಿರಬೇಕು (ರೂಢಿ). [ಸಾಣೆಹಿಡಿ (< ಸಾಣೆವಿಡಿ) + -ಇಸು₁]

ಸಾತತ್ಯ (ನಾ). ನಿರಂತರವಾಗಿರುವುದು; ಎಡೆಬಿಡದೆ ಇರುವುದು : ಪ್ರಾಣದ ಅನ್ನಮಯತೆ, ಪಶುವಿನ ಮನೋಮಯತೆ, ಮನುಷ್ಯನ ವಿಜ್ಞಾನಮಯತೆ ಇವೆಲ್ಲವು ಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಜೀವನದ ಅಖಂಡತೆ — ಸಾತತ್ಯಗಳು ಅನುಸ್ಯೂತವಾಗಿವೆ (ವಿಚಾರಾ. ೫೭). [ಸಂ.]

ಸಾತಲೆ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಸಪ್ತಲಾ, ವಿಮಲಾ, ಸಾತಲಾ, ಭೂರಿಫೇನಾ, ಚರ್ಮಕಷಾ — ಈ ಸಮ್ಮಗಾರಯೆಂಬುವದು, ಸಂಬರೇಣೆ" (ಸದ್ವೈಂಕಿ. ೧೪೫). ೨. ಸೀಗೆಕಾಯಿಗಿಡ : (ಕಿ). [ಸಂ. ಸಾತಲಾ]

ಸಾತವೇದನೀಯ (ನಾ). [ಜೈನ] ಸಾತವೇದನೀಯ ಮತ್ತು ಅಸಾತವೇದನೀಯ ಎಂಬ ಎರಡು ಬಗೆಯ ವೇದನೀಯಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಇಂದ್ರಿಯಜನ್ಯವಾದ ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಕರ್ಮ : ಇಂದ್ರಿಯಸುಖಕಾರಣವಸ್ತು ಪ್ರಾಪಣಕಾರಿಯಪ್ಪ ಸಾತವೇದನೀಯಮುಂ (ತತ್ತ್ವಾಪ್ರ. ೨೪೩); ವೇದನೀಯಂ ದ್ವಿವಿಧಮಕ್ಕುಂ ಸಾತವೇದನೀಯಮುಮಸಾತವೇದನೀಯಮುಮೆಂದಿಂತು ಅಲ್ಲಿ ರತಿಮೋಹನೀಯ ಕರ್ಮೋದಯಬಲದಿಂದಂ ಜೀವಕ್ಕೆ ಸುಖಕಾರಣೇಂದ್ರಿಯವಿಷಯಾನುಭವಮಂ ಮಾಡಿಸುಗುಂ ಸಾತವೇದನೀಯಂ (ಗೊಮ್ಮಸಾ. ೬-೮). [ಸಂ.]

ಸಾತಾನಿ, ಚಾತಾಣಿ, ಚಾತಾಲ, ಚಾತಾಳ, ಚಾತಾಳಿ (ನಾ). ವಿಷ್ಣುವಿನ ದೇವ

ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಪರಿಚರ್ಯೆ ಮಾಡುವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಲ್ಲದ ಒಂದು ಪಂಗಡ ಮತ್ತು ಆ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಸೋಮಯ್ಯ ಸಾತಾನಿ. ಸೋಮಯ್ಯನಿಗೆ ತನ್ನನ್ನು ಸಾತಾನಿ ಎಂದು ಕರೆದರೆ ಬಹಳ ಸಿಟ್ಟು ಬರುತ್ತದೆ (ಗರುಡಾ. ೧೨೫); ದೇವಸ್ಥಾನದ ಸೇವಕರು . . . ಪೂದುವಾಳ, ಸಾತಾನಿ, ಸ್ಥಾನಿಕ, ವಾರಿಯನ್ (ತುಳುನಾ. ೧೬೨). ಚಾತಾಣಿ : (೩).ಚಾತಾಲ: (ಕೃಸ್‌ಗ. II, ೫೪೫). ಚಾತಾಳ : ಔಷಧವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸುವುದಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧನಾಗಿ ಹಳಬನಾದ ತಿರುವೆಂಗಡಯ್ಯನೆಂಬ ಚಾತಾಳದ ಪಂಡಿತನನ್ನೂ ನೇಮಕಮಾಡಿ (ಮಹಾಪಾಂ. I, ೫೪). ಚಾತಾಳಿ : ವೃದ್ಧನಾಗಿಯೂ ಹಳಬನಾಗಿಯೂ ಇರುವ ತಿರುವೆಂಗಳಯ್ಯನೆಂಬ ಒಬ್ಬ ಚಾತಾಳಿ ಪಂಡಿತನನ್ನು ನೇಮಕಮಾಡಿ (ಚಾಮವಂ. ೫೪).

[ದೇ. ॥ ತಮಿ. ಚಾತ್ತಾಣಿ; ತೆಲು. ಸಾತಾನಿ, ಸಾತನಿ]

ಸಾತಾರಿ (ನಾ). ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದ ಸಾತಾರ ಎಂಬ ಪ್ರದೇಶದ ಟಂಕಸಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಮುದ್ರಿತವಾದ, ಮೂರು ರೂಪಾಯಿ ನಾಲ್ಕು ಆಣೆ ಬೆಲೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದ ಒಂದು ನಾಣ್ಯ : ಬ್ರಿಟಿಶಸರಕಾರದ ಅಮಲಿನ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ . . . ೧೮ ಪ್ರಕಾರದ ವರಹಗಳು ಅಥವಾ ಹೊನ್ನುಗಳು ನಡಿಯುತ್ತಿದ್ದವು. ಅವುಗಳ ವಿವರ . . . ೧೫ ಸಾತಾರಿ (ಕಭಾಗ. ೨೮೦). [?]

ಸಾತಾವೇದನೀಯ (ನಾ). = ಸಾತವೇದನೀಯ : ವೇದನೀಯಮುಂ ಸಾತಾವೇದನೀಯಮುಮಸಾತಾವೇದನೀಯಮುಮೆಂದಿರ್ತೆಱನಕ್ಕುಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೨-೧೦೭) [ಸಂ.]

ಸಾತಾಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಎಣ್ಣೆ ಅಥವಾ ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಾಡಿಸು : ಅಱುವತ್ತುದಿನಸಿನ ಪರಿಪರಿಶಾಕಗಳು ಕರಿದು ಸಾತಾಳಿಸಿದ ಬಗೆಬಗೆ ಲವಣಶಾಕಗಳು ಈ ಪರಿಯಿಂದಲಿ ಎಡೆಗಳನೆ ಮಾಡಿ ತಂದು ನೈವೇದ್ಯಿಟ್ಟು ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಿದ್ದ (ಪುರಂದ. ೫-೬೯-೧೪). 'ತಾಳಿಸು$_2$' ಪರಾ. [? + -ಇಸು$_1$ ./ ಮರಾ. ಸಾತಳಣೇ]

ಸಾತಿ$_1$ (ನಾ). ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹದಿನೈದನೆಯದಾದ ಸ್ವಾತಿನಕ್ಷತ್ರ: ವತ್ಸರೋಪಕ್ಕೆ — ಈಶ್ವರ — ಈಸರ . . . ಸ್ವಾತಿ — ಸಾತಿ, ಸ್ವಾಮಿ — ಸಾಮಿ (ಶಮದ. ೨೮೧ ಪ್ರಯೋ); ಕಾಲರಜಕಂ ಮಲಿನದಿವಸಾಂಬರವನಾ ವಿಶಾಲ ಸಾತಿಯ ಮಲೆಯೊಳೊಗೆದು ದಕ್ಷಿಂಗೀಯಲು (ಭಾವಚಿಂ. ೬-೧೨). [< ಸಂ. ಸ್ವಾತಿ]

ಸಾತಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಕೊಡುಗೆ ; ದಾನ : (೩). ೨. ಗಳಿಸುವಿಕೆ; ಪಡೆಯುವಿಕೆ: (೩). ೩. ಸಹಾಯ; ಸಹಕಾರ. ೪. ವಿನಾಶ; ಧ್ವಂಸ. ೫. ಕೊನೆ; ಮುಕ್ತಾಯ: "ಸಾತಿಯದವಸಾನಾರ್ಥಂ" (ಪಮ್ಮೂಕೋ. ೧೧೪-೨೨). ೬. ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ನೋವು ; ಅತೀವವಾದ ವೇದನೆ. ೭. ಐಶ್ವರ್ಯ; ಸಂಪತ್ತು. [ಸಂ.]

ಸಾತಿರೇಕ (ಗು). ಅತಿರೇಕದಿಂದ ಕೂಡಿದ; ಮಿಗಿಲಾದ : ತುರಗರತ್ನಮನೇಱಿ ಪಶ್ಚಿಮಾಭಿಮುಖನಾಗಿ ನಿಂದು ಭರತೇಶ್ವರಚಕ್ರವರ್ತಿ ಗೆಲ್ದೆಂದು ಸಾತಿರೇಕ [ಪಾಠಾಂ. ಕಂ] ದ್ವಾದಶಯೋಜನವಿಸ್ತಾರಾಷ್ಟಯೋಜನೋತ್ಸೇಧವಜ್ರಕವಾಟಪುಟಂಗಳಂ ಭರದಿಂದಂ ದಂಡದೊಳ್ ತಾಟಿಸಿದೊಡೆ (ಆದಿಪು. ೧೩-೬೫ ವ). [ಸಂ.]

ಸಾತಿವಳೆ (ನಾ). ಸ್ವಾತಿನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಮಳೆ : ಜಂಗಮದೇವನೋರ್ವನೆಳ್ತಂದು . . . ಮುತ್ತಿನ ರಂಗವಲ್ಲಿ ಬೇಕೆನೆ ತದಾಗಮನವೇ ಭಾವಿಸಲ್ಕೆ ಮಿಗೆ ಸಾತಿವಳೆ [ಪಾಠಾಂ. ಸಾರಿವಳೆ, ಸ್ವಾತಿಮಳೆ]ಯಾಗೆ (ಆರಾಚ. ೧-೧೩-೧೭).

[ಸಾತಿ$_1$ + ಮಳೆ < ಮೞೆ]

ಸಾತಿಶಯ (ಗು). ೧. ಅತಿಶಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ; ವಿಶೇಷವಾದ : ಸಾತಿಶಯ ಬೋಧ ಸಸ್ಯವಿಘಾತೀತಿಪರಿಗ್ರಹೇಚ್ಛೆಯಂ ಯತಿಪತಪಃಸ್ಮಾತಿ ಬೆದಱುಟ್ಟಿ ಬಳೆದುದು ಭೂತಳಪತಿ ಚಿತ್ತದಲ್ಲಿ ತತ್ವವಿವೇಕಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೨-೬೫). (ನಾ). ೨. ಅತಿಶಯತೆ; ಅಸಾಧಾರಣತೆ: ಸಾತಿಶಯದಿಂ ಬಱಿಕ್ಕಿಪ್ರಮಂಬುದು ನೋಡೆ ಭೂತಬಲಿಯಕ್ಕುಂ (ಆರಾಚ. ೧-೫-೧೪); ಜ್ಯೋತಿ ಬೆಳಗುತಿದೆ . . . ಮಾತು ಮನಂಗಳೆಂದತ್ತತ್ತ ಮಿಱಿದ ಸಾತಿಶಯದ ನಿರುಪಾಧಿಕ ನಿರ್ಮಲ (ಕೈವಲ್ಯ. ೫೯ ಪಲ್ಲವಿ). [ಸಂ.]

ಸಾತಿಶಯಾರ್ಥ (ನಾ). ಅತಿಶಯವಾದ ಅರ್ಥ; ವಿಶೇಷವಾದ ಅರ್ಥ : ಸಾತಿಶಯಾರ್ಥಮುಮಂ ನಲ್ಮಾತುಮನೊಪ್ಪಿಸಿದರೊಸದು ತಮಗಿಲ್ಲದುದಂ ಖ್ಯಾತಂಗೆ ಸುಕವಿನೇಮಿಗೆ ಭೂತಭವದ್ಭಾವಿಕಕವಿಗಳೇನೊಳ್ಪಿದರೋ (ಲೀಲಾವ. ೧-೭೮). [ಸಂ.]

ಸಾತಿಶಯೋಕ್ತಿ (ನಾ). ಅತಿಶಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಾತು; ವಿಶೇಷವಾದ ಮಾತು : ರುದ್ರರ ಸಂಖ್ಯೆಯೊಳಾಗೆ ವಿಶ್ರಮಂ ಸಾತಿಶಯೋಕ್ತಿಯಿಂತಿದು ವಿರಾಜಿಸುಗುಂ ಕವಿರಾಜಹಂಸನಿಂ ಭೂತಲದೊಳ್ಗೆಗಟ್ಟೆವಡೆದುತ್ಪಲಮಾಲೆ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೭೬).

[ಸಂ.]

ಸಾತೀನ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಡಲೆ; ಬಟ್ಟಕಡಲೆ : "ಕಳಾಯಃ, ಖಂಡಿಕಃ, ಸಾತೀನಃ — ಈ ೩ ಬಟ್ಟಗಡಲೆ" (ಪದಾಯು. ೯೫-೪೨೮). [ಸಂ.]

ಸಾತೆ (ನಾ). ಮಂಚಿಕೆ; ಅಟ್ಟ (?) : ಪೊಲನನೆಲ್ಲರುಮ್ಮದಿ ಬಿಲ್ಲರ ನಿಲಿಸಿ ಕಳಿವನು ಕಟ್ಟಿ ಮರಮಟ್ಟೊರೆಯದೇಱಿಯ ಸಾತೆಯನುನಿಂದುಳಿಗಳನು ಕಟ್ಟೀ ಸಲೆ ಬಳಸಿ ಹಜ್ಜೆಯನಱಿದು ಲೆಲೆಲೆಲೆಯೆನುತ ಹರಕೊಳಿಸಿ ಸೋವುತರುಲಿದು ಸನ್ನೆಯ ಹಾಡೆ ಹಳುವನು ಜಡಿದರವರಂದು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೫-೨೪). [?]

ಸಾತ್ಕುಡಿ (ನಾ). ಈಳೆಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಣ್ಣು ; ಮೂಸಂಬಿ: ಸಾತ್‌ಕುಡಿ, ಕಮಲಾಹಣ್ಣು (ಪ್ರಮೀಳಾ. ೨೨-೪೦೧). [← ತಮಿ. ಚಾತ್ತುಕ್ಕುಟಿ]

ಸಾತ್ತಲಿಗೆ 'ಸಾಂತಳ್ಗೆ' ನೋ.

ಸಾತ್ತುಗಾಮುಂಡ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಬಳ್ಳಿಗ್ಗಮಯಗಾಮುಣ್ಡನ್ ಗುಂದುಗುಡೆಯಾ ಸಾತ್ತುಗಾಮುಣ್ಡ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೧೧೦-೧೩; ಸು. ೮೦೦). [? + ಗಾಮುಂಡ]

ಸಾತ್ತ್ವಿಕ (ಗು). ೧. ಸತ್ತ್ವಗುಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ; ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದ. (ನಾ). ೨. ಸಾತ್ತ್ವಿಕ, ರಾಜಸ ಮತ್ತು ತಾಮಸ ಎಂಬ ಮೂರು ಬಗೆಯ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಸತ್ತ್ವಯುಕ್ತವಾದ ಗುಣ : ಬುದ್ಧಿ ಎಂಬ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಗುಳ್ಳೆಗಳಂತೆ ಅಹಂಕಾರವೆಂಬ ಮೂರನೆಯ ತತ್ತ್ವವು ಹೊರಬೀಳುವುದು. ಅದು ಸಾತ್ತ್ವಿಕ ರಾಜಸ ತಾಮಸ ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ (ಒಂದಿನಾ. ೫೫). ೩. ಸತ್ತ್ವಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನು; ಸಾಧುಸ್ವಭಾವದವನು : ಜೀವನು ತನ್ನನ್ನು ಸಾತ್ತ್ವಿಕ, ರಾಜಸ, ತಾಮಸನೆಂದು ಭಾವಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವನು (ಶಕ್ತಿವಿ. ೪೮). ೪. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. ೫. ಬ್ರಹ್ಮನ ಹೆಸರು. ೬. ಶರತ್ಕಾಲದ ರಾತ್ರಿ. ೭. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಸ್ಥಾಯಿ, ಸಂಚಾರಿ ಮತ್ತು ಸಾತ್ತ್ವಿಕ ಎಂಬ ಮೂರು ಬಗೆಯ ಭಾವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಆಂತರಿಕಭಾವನೆ, ಉದ್ವೇಗ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಬಾಹ್ಯಸೂಚನೆ,- ದೇಹವಿಕಾರ : ಸಾತ್ತ್ವಿಕಗಳೂ ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿರೂಪವಾದ ಅನುಭವವಿಶೇಷಗಳೇ (ಕೃಪಿಡಿ. ೧೮೯). ೮. [ನಾಟ್ಯ] ಆಂಗಿಕ, ವಾಚಿಕ, ಸಾತ್ತ್ವಿಕ ಮತ್ತು ಆಹಾರ್ಯಕಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಅಭಿನಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಸ್ವೇದ, ರೋಮಾಂಚ, ಅಶ್ರು ಮೊದಲಾದ ಎಂಟುಬಗೆಯ ಸಾತ್ತ್ವಿಕಭಾವಗಳ ಅಭಿನಯ : ಆಂಗಿಕ, ವಾಚಿಕ, ಆಹಾರ್ಯ (ವೇಷಭೂಷಣ) ಮತ್ತು ಸಾತ್ತ್ವಿಕ — ಇದು ನಾಟ್ಯಕಲೆಯ ಆಧಾರ (ಭಾರದ. ೫೫೨). [ಸಂ.]

ಸಾತ್ತ್ವಿಕಭಾವ (ನಾ). = ಸಾತ್ತ್ವಿಕ ೭ : "ಮ್ಲಮರವಾಗುವುದು (ಎಂದರೆ ನಿಶ್ಚೇಷ್ಟತೆ), ಬೆವರು, ರೋಮಾಂಚ, ಧ್ವನಿವಿಕಾರ, ನಡುಕ, (ಮುಖದ) ಬಣ್ಣ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗುವುದು, ಕಂಬನಿ, ಮೂರ್ಛೆ" — ಈ ಎಂಟನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸಿ ಇವಕ್ಕೆ ಸಾತ್ತ್ವಿಕಭಾವಗಳೆಂದು ಹೆಸರು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ . . . ಸಾತ್ತ್ವಿಕಭಾವಗಳನ್ನು ಒಂದು ವಿಶೇಷರೀತಿಯ ಅನುಭಾವಗಳೆಂದು ಗಣಿಸಿದರೆ ಸಾಕು (ಭಾರಮೀ. ೬೫೦); ಭಾವಗಳು ಮೂರುವಿಧವಾದುವು, ಸ್ಥಾಯಿಭಾವ, ಸಂಚಾರೀಭಾವ, ಸಾತ್ತ್ವಿಕಭಾವ (ಭಾರದ. ೫೨೩). [ಸಂ.]

ಸಾತ್ಮ್ಯ (ಗು). ೧. ಸ್ವಭಾವಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವ; ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಒಡಂಬಡುವ. (ನಾ). ೨. ಯುಕ್ತವಾಗಿರುವಿಕೆ; ಯೋಗ್ಯವಾಗಿರುವಿಕೆ. ೩.[ವೈದ್ಯಶಾ] ವಿರುದ್ಧಪ್ರಕೃತಿಯುಳ್ಳ ದೇಹಕ್ಕೂ ಸಹ ವಿರುದ್ಧ ಆಹಾರಪಾನೀಯಗಳು ಒಗ್ಗುವುದು, — ಒಡಂಬಡುವುದು : ವಿರುದ್ಧಪಾನಾಹಾರಂಗಳು ವಿರುದ್ಧಪ್ರಕೃತಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದರೂ ದೇಹಕ್ಕೆ ಒಡಂಬಟ್ಟು ಬಂದರೆ ಅದೇ ಸಾತ್ಮ್ಯವೆನಿಸಿಕೊಂಬುದು . . . ದೇಶಸಾತ್ಮ್ಯ, ದೇಹಸಾತ್ಮ್ಯ, ವ್ಯಾಧಿಸಾತ್ಮ್ಯವೆಂದು ಆ ಸಾತ್ಮ್ಯ ಮೂಱುತೆಱನಾಗಿಹುದು (ವೈದ್ಯಸಾ. I, ೧೨); ವಿರುದ್ಧಪಾನಾಹಾರಗಳು

ವಿರುದ್ಧ ಪ್ರಕೃತಿಯುಳ್ಳವನಿಗಾದರೂ ಒಡಂಬಟ್ಟು ಬರುವುದಾವುದುಂಟೋ ಅದೇ ಸಾತ್ಮ್ಯವೆನಿಸಿಕೊಂಬುದು (ಸಶಿವ. ೧೭). [ಸಂ.]

ಸಾತ್ಯವತೇಯ (ನಾ). ಸತ್ಯವತಿಯ (ಮತ್ತು ಪರಾಶರಮಹರ್ಷಿಯ) ಪುತ್ರ; ವೇದವ್ಯಾಸ : "ಸಾತ್ಯವತೇಯಃ, ಪಾರಾಶರ್ಯಃ, ದ್ವೈಪಾಯನಃ, ವ್ಯಾಸಃ — ಈ ೪ ವ್ಯಾಸಂ" (ಹಲಾಯು. ೭೮-೨೫೯); ಬಳಿಕ ಸಾತ್ಯವತೇಯನಾ ಶುಕಗೆ ವಲಿದು ತಿಳುಹಿದ ಸಾಂಖ್ಯ ಯೋಗಂಗಳನು ಪಿರಿದಹ ಮೋಕ್ಷಧರ್ಮಂಗಳನು ಬೋಧಿಸಿದ (ತಿಮ್ಮಶಾಂ. ೧೯-೧೩). [ಸಂ.]

ಸಾತ್ವತ (ನಾ). ೧. ಕೃಷ್ಣ. ೨. ವಿಷ್ಣು. ೩. ಬಲರಾಮ : "ಬಲದೇವಃ, ಬಲಭದ್ರಃ, ಮುಸಲೀ . . . ಸಾತ್ವತಃ . . . ಕಾಮಪಾಲಃ, ಹಲಾಯುಧಃ — ಈ ೧೮ ಬಲದೇವನ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೬-೨೯). ೪. ಬಹಿಷ್ಕೃತನಾದ ವೈಶ್ಯನ ಮಗ. [ಸಂ.]

ಸಾತ್ವತಿ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಕಾವ್ಯ, ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ನಾಯಕನ ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಕೈಶಿಕಿ, ಸಾತ್ವತಿ, ಆರಭಟಿ ಮತ್ತು ಭಾರತಿ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ವೃತ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಶೌರ್ಯ, ಉದಾರತೆ, ಉಲ್ಲಾಸ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು : ಭಾರತಿ ಸಾತ್ವತಿ ಕೈಶಿಕೆಯಾರಭಟಿಯುಮೆಂಬ ವೃತ್ತಿಯೊಳ್ ರಸಮಂ ಸಂಚಾರಿಸುವ ಭಾವಮಂ ವಿಸ್ತಾರಿಸುವ ಬೆಡಂಗು ಬೇಱೆ ನೀರಾಂಜನೆಯಾ (ಆದಿಪು. ೯-೨೬); ಚಾಗಂ ಬೀರಂ ಸೊಬಗೆಂಬೀ ಗುಣಮುಂ ಶಾಂತವೃತ್ತಿಯುಂ ಸಾಹಸದುದ್ಯೋಗಮುಮತಿಲಲಿತ ಸದಾಭೋಗದೊಳೆಂಬಾಗೆ ರಂಜಿಕುಂ ಸಾತ್ವತಿಯೊಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೮೪೯); ಸಾತ್ವತಿಯು ಸತ್ತ್ವ, ಶೌರ್ಯ, ತ್ಯಾಗ, ದಯೆ, ಹರ್ಷ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಗೆಲುವಾಗಿರುವುದು (ಕೃಪಿಡಿ. ೨೧೧). [ಸಂ. ಸಾತ್ವತೀ]

ಸಾತ್ವಿಕ (ಗು). ೧. = ಸಾತ್ತ್ವಿಕ ೧ : ಸಾತ್ವಿಕಸುಭಕ್ತಿ ಸ್ಥಿರಮನಸ್ಕನು ಚಿಕ್ಕಮಾದಯನೆಂಬ ಸದುಭಕ್ತ . . . ಪಡಿಯಂ ಕೊಡುತಿರಲು (ಬಸವು. ೯೭-೪). ೨. = ಸಾತ್ತ್ವಿಕ ೨ : ರಮಾಧವನಂ ಕೀರ್ತಿಪುದೇ ಸಮಸ್ತಫಲ ಸನ್ಮೋಕ್ಷಪ್ರದಂ ಸಾತ್ವಿಕಂ (ಸಾತ್ವಿ.ವಿ. ೧೪); ಅದರಲ್ಲಿ ಹಲವು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಸಾತ್ವಿಕ, ಮತ್ತೆ ಹಲವು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ರಾಜಸಿಕ ಅಥವಾ ತಾಮಸಿಕ (ಸೌಂದಪ. ೧೧೧). ೩. = ಸಾತ್ತ್ವಿಕ ೩ : ಭೂತಿಕನ ಸೀರೆಯ ಸಾತ್ವಿಕ ನೆಜವಟ್ಟರೆ ಭೂತಿಕ ಸಾತ್ವಿಕನಾದ ಸಾತ್ವಿಕ ಭೂತಿಕನಾದ (ಬಸವ. ೯೧೧); ಜೀವರಾಶಿಗಳು ದೇವಮನುಷ್ಯಾದಿಭೇದಗಳಿಂದ ಸಾತ್ವಿಕರು, ರಾಜಸರು, ತಾಮಸರೆಂಬ ಮೂರುವಿಧರಾಗಿ ಭಾಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವರು (ಹಸಾರ. ೧-೪ ವಿಶೇಷಾರ್ಥ). ೪. ಸತ್ತ್ವಗುಣದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು; ಒಳ್ಳೆಯದು; ಋಜುವಾದುದು : ನಿನ್ನ ಪರಿಣಾಮ ಸಾತ್ವಿಕವಾದುದು. ನಮ್ಮಂಥ ಯತಿಗಳೂ ನಿನ್ನ ದರ್ಶನ ಮಾಡಿ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನ ಪಡೆಯಬೇಕು (ದಾನಚಿಂ. ೧೭೬); ಅವರ ಸುಖದುಃಖಗಳನ್ನು ನೋಡಿಕೊಂಡು ಹೋಗಬೇಕು! ಅನ್ಯಮಾರ್ಗವಾವುದೂ ಸಾತ್ವಿಕವಾದುದಲ್ಲ (ಕಜಪು. ೬೫). ೫. = ಸಾತ್ತ್ವಿಕ ೬ : ಸಾತ್ವಿಕ ಸ್ವೇದಬಿಂದುಗೆ ರೋಮೋದ್ಗತಿಗಿರ್ಕೆಯಾದ ಸುತೆಗಂ ಜಾಮಾತೃಗಂ ಪ್ರೀತಿ ಕ್ರಮಿಗೆ ಕೈನೀರೆಱೆದಂ ಕನತ್ಕಳಶ ಹಸ್ತಂ ತಜ್ಜನಶ್ರೀಪ್ರಿಯಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೬-೭೧). ೬. = ಸಾತ್ತ್ವಿಕ ೮ : ಆಗಳ್ ನಾಟ್ಯವಿಧಿಯಂ ನಿರ್ವರ್ತಿಸಿ . . . ಎಂಟು ಸಾತ್ವಿಕ ಭಾವಂಗಳುಮನಾಂಗಿಕಸಾತ್ವಿಕ ವಾಚಿಕಾಹಾರ್ಯಕಮೆಂಬ ನಾಲ್ಕುಭಿನಯಮುಮಂ. . . ಪಾತ್ರಸಂಕ್ರಮಣದೊಳ್ ನೆಱೆಯ ತೋಱಿ (ಅಜಿಪು. ೫-೩೦ ವ); ಆ ನಾಟ್ಯಕ್ಕಾಂಗಿಕಮುಂ ಮಾನಿನಿ ಕೇಳ್ ವಾಚಿಕಾಖ್ಯಮಾಹಾರ್ಯಕಮುಂ ಭೂನುತ ಸಾತ್ವಿಕಮುಂದೆಂಬೀ ನಾಲ್ಕುಭಿನಯಮದಕ್ಕೆ ರಂಜಿಸಿ ತೋರ್ಕುಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೧-೫೦); ಅಭಿನಯವು 'ಆಂಗಿಕ' (ಅಂಗಚಲನೆಗಳು), 'ವಾಚಿಕ' (ಮಾತಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟವು), 'ಆಹಾರ್ಯಕ' (ವೇಷಭೂಷಣಾದಿಗಳ ರಚನೆ), 'ಸಾತ್ವಿಕ' (ರೋಮಾಂಚಾದಿಗಳ ಪ್ರದರ್ಶನ) — ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ (ಕೃಪಿಡಿ. ೨೦೫ ಅಡಿಟಿ). [ಸಂ.]

ಸಾತ್ವಿಕಗುಣ (ನಾ). ಸತ್ತ್ವಯುತವಾದ ಗುಣ; ಒಳ್ಳೆಯತನ; ಸತ್ಯಸಂಧತೆ : ಸತ್ಯಂ ಸಾತ್ವಿಕಗುಣಕೆ ಮಹಾತ್ಯಾಗಂ ರಾಜಸಕ್ಕೆ ವಿಕ್ರಮಮಧಿಕೋದ್ವೃತ್ತಂ ತಮಕ್ಕೆ ನೆಲೆಯಾಯ್ತೆಂತಂ ನೃಪನಿದೇಂ ತ್ರಿಮೂರ್ತ್ಯಾತ್ಮಕನೋ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೬); ಈ ಒಂದು ವಿವರಣೆಯಿಂದ ಸಾತ್ವಿಕಗುಣವೇ ನಿಜವಾದ ಆನಂದಾಂಶುವನ್ನು ಬಿಂಬಿಸಲು ಸಮರ್ಥವಾದುದು ಎನ್ನುವ ಅಂಶ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ (ಸೌಂದಪ. ೧೧೧). [ಸಂ.]

ಸಾತ್ವಿಕತೆ (ನಾ). = ಸಾತ್ವಿಕಗುಣ : ಸಮಾಜಕ್ಕೆ ಗೊತ್ತಿರದ ಒಂದು ಸಾತ್ವಿಕತೆ ದೇಸಾಯರ ಜೀವನವನ್ನು ತುಂಬಿದೆ (ಸಮಜೀ. ೧೧ ಪೀಠಿಕೆ). [ಸಂ. ಸಾತ್ವಿಕತಾ]

ಸಾತ್ವಿಕದಾನ (ನಾ). ಸದ್ಭಾವನೆಯಿಂದ ಸತ್ಪಾತ್ರರಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ದಾನ : ಮುಂದೆ ತನ್ನಯ ಗೃಹಗಳಲಿ ಶಾಂತಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಾರ್ಪಣವಯೆಂದೇ ಅಂದು ಮಾಡುವ ದಾನ ಸಾತ್ವಿಕದಾನವದುಯೆಂದ (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೩೦-೨೨). [ಸಂ.]

ಸಾತ್ವಿಕಭಾವ (ನಾ). = ಸಾತ್ತ್ವಿಕ ೭ : ಆಗಳ್ ನಾಟ್ಯವಿಧಿಯಂ ನಿರ್ವರ್ತಿಸಿ . . . ಎಂಟು ಸಾತ್ವಿಕಭಾವಂಗಳುಮನಾಂಗಿಕಸಾತ್ವಿಕವಾಚಿಕಾಹಾರ್ಯಕಮೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಭಿನಯಮುಮಂ . . . ಪಾತ್ರಸಂಕ್ರಮಣದೊಳ್ ನೆಱೆಯ ತೋಱಿ (ಅಜಿಪು. ೫-೩೦ ವ); ಸ್ವೇದಂ ವೈವರ್ಣ್ಯಂ ಸ್ವರಭೇದಂ ರೋಮಾಂಚನಂ ಪ್ರಕಂಪನಮಶ್ರೂದ್ಭೇದಂ ಸ್ತಂಭಂ ಲಯಮೆಂದಾದುವಿವೆಂಟುಂ ರಸಕ್ಕೆ ಸಾತ್ವಿಕಭಾವಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೯೭). [ಸಂ.]

ಸಾತ್ವಿಕೋಕ್ತಿ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತು : ಅಂತು ಸಮುಚಿತಚರಾಚರಪರಿಗ್ರಹಂಗಳಂ ಸರಸಸಾತ್ವಿಕೋಕ್ತಿಯಿಂದಮಾದ ನುಡಿದನಂತರಮಂತಃಪುರದ್ವಾರದಿಂ ಪೊಱಮಡುವ ಶುದ್ಧಾಂತಕಾಂತೆಯರ ತಂಡಮಂ ಕಂಡು (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೩-೧೦೦ ವ). [ಸಂ.]

ಸಾದ₁ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ಅಲನ್ನಯ [ಸ್ವ]ಯಂಭುಸೋಮೇಶ್ವರ ದೇವರ್ಗಾಳ್ವ ೧೨೦ರದುರ್ಗ್ಗಳಾಜಲ್ಲಂ ಕಳ್ವಳಿಕೆ ಸಾದಂ ಬಣ್ಣಿಗೆಯನೆ [ಪ]ರಿಹಾರ ಮಾಡಿ ಬಿಟ್ಟಂ (ಎಇ. XXVIII, ೬೫-೫೪; 1082); ಸಾದಂ ಬಣ್ಣಿಗೆ ಬಳಂಬೆಯ ತೆಱೆ. . . ದಣ್ಣದಾಯವಿನ್ನಿನಿತುಮಂ (ಸೌಇಇ. IX-I, ೧೬೨-೧೮; 1106); ಸುಂಕ ಸಾದ ತಳಸಾರಿಗೆ . . . ಸಂಗಮೇಶ್ವರಕೆ ಪಾರಣೆಯ ಜಂಗಮಾರಾ[ಧ]ನೆಗೆ . . . ಕೊಟ್ಟ ಸಾಸನ (ಎಇ. XXI, ೧೪-೬೨; 1260). 'ಸಾದದೆಱೆ' ಪರಾ. [ದೇ. ‖ ತೆಲು. ಸಾದಮು]

ಸಾದ₂ (ನಾ). ೧. ಮುಳುಗುವಿಕೆ; ತಳಸೇರುವಿಕೆ. ೨. ಹಾಳಾಗುವಿಕೆ ; ಕೆಡುವಿಕೆ. ೩. ತೆಳುವು; ಸಪೂರತೆ. ೪. ನೋವು; ವೇದನೆ. ೫. ಶುದ್ಧತೆ ; ಸ್ಪಷ್ಟತೆ. ೬. ನಡೆಯುವಿಕೆ; ಚಲನೆ. ೭. ಇಡುವಿಕೆ; ಇರಿಸುವುದು. ೮. ಆಯಾಸ; ದಣಿವು. ೯. ಕೆಸರು; ಪಂಕ : "ಪಂಕಃ, ಸಾದಃ . . . ಅವಕಿಲಃ — ಈ ೬ ಕೆಸಱು" (ಹಲಾಯು. ೧೧೨-೫೬). [ಸಂ.]

ಸಾದಕ (ನಾ). ೧. ಸಾಧನೆಮಾಡುವವನು; ಸಾಧಕ : ನಿಧಿ, ನಿದಿ; ಸಾಧಕ, ಸಾದಕ; ಭೈರವ, ಬೈರವ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೪೩ ಪ್ರಯೋ.). ೨. ಅಂಗಸಾಧನೆ; ವ್ಯಾಯಾಮ : ರೋಸದಿಂದೊರ್ಮೆ ಜಗಜಟ್ಟಿ ಇದಿರ್ಚ ಮುಂ ಮಧುರೆಯೊಳ್ ಕುವಲಯಾಪೀಡಕ್ಕಂ ಚಾಣೂರಂಗಂ ಮಾರ್ಮಲೆತಂತೆ ದಂಡೆಯುಂ ಮಾಡಿ ಸಾದಕದೊಡವಂ ಮೆಱೆಯುತ್ತೆ (ಚಿಕವಂ. ೧೬೪-೧೦). [< ಸಂ. ಸಾಧಕ]

ಸಾದಣ 'ಸಾದನೆ' ನೋ.

ಸಾದಣೆ 'ಸಾದನೆ' ನೋ.

ಸಾದಣೆಗೈ (ಕ್ರಿ). ಮಲ್ಲಸಾಧನೆಮಾಡು : ಅಱೆದುಬ್ಬ ತಗ್ಗಿ ತೊಡಕಿ ತೂಗಿ ಸರ್ವಾಂಗ ಕುಣಿದು ಕುಣಿದರೆಂದು ನುಡಿಯ ಪೆಣದು ಮೇಣದ ಬೊಂಬೆಯರದು ಮೈಸೋಂಕಿ ಸಾದಣಗೈದವಚ್ಚರಿಯೆಂಬೆ (ಭರಚ. ೧೧-೯೭).

[ಸಾದಣ (< ಸಾದನೆ) + ಗೈ (< ಕೆಯ್₁)]

ಸಾದದಂಡಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ದಂಡಿಗೆ, — ಪಲ್ಲಕ್ಕಿ : ಸವರವಳ್ಳಿಯ ಸಬ್ಬೇಶ್ವರದೇವರ ನಿವೇದ್ಯಕ್ಕಂ ಸಾದದಣ್ಡಿಗೆ x ಬಲ್ಲವರಸಂ ಪಸಾಯಿತ [ಒಕ್ಕ]ರಸ[ರು] . . . ಧಾರಾಪೂರ್ವ್ವಕಂ ಮಾಡಿ ಕೊಟ್ಟುದಂ (ನಾಂದೇಡ್. ೧೮-೭; 1115).

[ಸಾದ₁ + ದಂಡಿಗೆ]

ಸಾದದೆಱೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ರಾಮೇಸ್ವರದೇವರ್ಗ್ಗೆ ಪುರದ [ಸಾ]ದದ[ಱೆ] ಹಂದರುವಣವೆಂಬಿವಂ ಸರ್ವ್ವನಮಸ್ಯವಾಗಿ ಬಿಡೆಂದು ಬೇ x ವುದುಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೭೮-೧೩; 1118); ಧಂರ್ಮಾಪುರದ ಶ್ರೀ ಕೇಶವದೇವರಿಂಗೆ . . . ಸಾದದೆಱೆ ಉದುವಲುದೆಱೆ ಅಯ್ನೂಱುಗುಳಿಯ ಪನ್ನಾಯದೆಱೆ ನಾವಿದದೆಱೆ ಇನ್ನಿನಿಸಟ ತೆಱೆಯನು ಧಾರಾಪೂರ್ವ್ವಕಂ ಮಾಡಿ ಬಿಟ್ಟರು (ಎಕ. IV (R), ಹುಣಸೂ. ೨೪-೪೦; 1162).

[ಸಾದ₁ + ತೆಱೆ]

ಸಾದನ 'ಸಾದನೆ' ನೋ.

ಸಾದನೆ, ಸಾದಣ, ಸಾದಣೆ, ಸಾದನ (ನಾ). ೧. ಸಾಧಿಸುವುದು; ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು : ಶುದ್ಧಿ—ಸುದ್ಧಿ, ಸಾಧನ—ಸಾದನೆ (ಶಮದ. ೨೫೫ ಪ್ರಯೋ). ೨. ದಾಖಲೆ; ದಸ್ತಾವೇಜು; ಅಧಿಕಾರಪತ್ರ : ಗುರುಪಪ್ಪಗವುಡ ಸೇನಬೋವ ತಿಪರಸರ ತಿಂಮರಸರು ಕೊಟ ಸಾದನೆ (ಎಕ. IX(5), ಮಾಗಡಿ. ೧೬೩-೬; 1339). ಸಾದಣ : ಅಂಗಸಾಧನೆ; ವ್ಯಾಯಾಮ : ಪುರದ ಬಹಿರ್ವಳಯದೊಳು ಬಿಲ್ಲೋಜರ ಗರುಡಿ ಜಟ್ಟಿಗಳ ಕಾಲಾಟ ಪಿರಿದು ಸಾದಣ[ಪಾಠಾಂ. ರಣೆ] ಸಬಳಿಗರ ಕೃಪಾಣದಿಂದರರೆ ಕೌತುಕವು ನೋಳ್ಪರಿಗೆ (ಅನಂಚ. ೧-೧೦೬). ಸಾದಣೆ : ೩. 'ಸಾದಣೆಗ್ಗೆ' ಪರಾ. ಸಾದನ : ೨. ಸರ್ವಕಾರ್ಯಂಗಳಲು ಯಲುವರು ಪ್ರತಿಪಾಳಿಸುವರು ರಾಜಮುದ್ರಾಸಹಿತ ತಾಂಬ್ರಸಾದನ ಕೊಟ್ಟರು (ಎಇ. XXVII, ೧೬೨-೮೪; 1258?). 'ಸಾಸನ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಸಾಧನ]

ಸಾದರ₁ (ಗು). ೧. ಆದರದಿಂದ ಕೂಡಿದ; ಮರ್ಯಾದೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. ೨. ಲಕ್ಷ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ; ಗಮನದಿಂದ ಕೂಡಿದ : ನಮ್ಮನೆ ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳ ಸಾದರ ಪೋಷಣೆ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ದೇವರು ಮೆಚ್ಚ್ಯಾನೆ? (ಬಂಡಚೀ. ೩೦). (ನಾ). ೩. ಗೌರವ; ಮನ್ನಣೆ : ಶರಣ ಇನ್ನೇಳೇಳೆನುತ ಸಾದರದಿನಾಗಳೆ ಸೈಗೆಡೆದ ಮಾದರಸನಂ ನಿಜಕರಕಮಲದಿಂ ತೆಗೆದು ಬಿಗಿಯಪ್ಪಿ (ಬಸವ. ೨೦-೬); ಸಾದರದೊಳೆನ್ನೊಡನೆ ರಮಿಸುವುದು (ಕೃಮಿಭಾ. ೧೬-೧೩). [ಸಂ.]

ಸಾದರ₂, ಸಾದರು (ನಾ). ಹಾಜರುಪಡಿಸುವುದು; ಪ್ರಕಟಿಸುವುದು : 'ಸಾದರಪಡಿಸು' ಪರಾ. ಸಾದರು : ಸಾದರಾಗುವ ಆಜ್ಞೆಗನುಸಾರ ಮರಣದಂಡನೆ ಅಥವಾ . . . ದಂಡನೆಗಳನ್ನು ವಿಧಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಮಹಾಪಂ. II,೨೯); ಯಾವ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನಾದರೂ . . . ನಿರ್ಬಂಧದಲ್ಲಿಟ್ಟದ್ದರೆ, ಆದೇಶವನ್ನು ಸಾದರು ಮಾಡದ ಪ್ರಾಧಿಕಾರಿಯು . . . ಆ ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ತಿಳಿಸತಕ್ಕುದು (ಭಾಧಾಸ. ೧೪).

[← ಅರ. ಹಿಂ. ಸಾದಿರ್; ಮರಾ. ಸಾದರ್]

ಸಾದರಂ (ಅ). ಆದರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ : ನಾನದಂ ಬಲ್ಲಂತೆ ಬಣ್ಣಿಪೆಂ ಸಾದರಂ ಕಡುನೇಹದಿಂದಿಂತು ಪೊಗಳ್ದಪೆಂ (ತಿರುರ. ರ೬. ೨-೨); ಉರುತರ ವಿಭೂತಿಯಂ ಸಾದರಂ ಸಂತತಂ ಧರಿಸಿದವನೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋತ್ತಮಂ (ಆರಾಚ. ೧-೨-೫). [ಸಂ.]

ಸಾದರಣ (ನಾ). ಆದರ; ಮನ್ನಣೆ; ಗೌರವ : "ಸಾದೃತಂ ಸಾದಂEರತ್ರೆಣಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೦೧-೨೦); ಚರಣವಿಷಯಭ್ರಾಂತಿಯಿಂದಂ ಚರಿಸಿ ರಾಜವದುಪಚರಣ ಸಾದರಣ[ಪಾಠಾಂ. ದಾದಿರಣ, ಸಾಧರಣ] ಕರಣಂಗಳನುಳಿದೆನೇ ಛಾಂದಸತ್ವದಲಿ (ಬಸಪು. ೪೫-೧೧). [ಸಂ.]

ಸಾದರಣೆ (ನಾ). = ಸಾದರಣ : ಕಾದಿ ಗೆದ್ದವ ಬೇರೆ ನಮಗೆ ಈ ಸಾದರಣೆ ಬೇಡೆಂದನು (ತುರಂಗ. ೩೭-೬೦). [ಸಂ. ಸಾದರಣ]

ಸಾದರಪಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಪ್ರಕಟಪಡಿಸು; ಹಾಜರುಪಡಿಸು : ಯಜಮಾನಿಯ ದುರಾಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಕೆಲಜನ ವರಗಳ ಯಾದಿಯನ್ನು ಸಾದರಪಡಿಸಿದ್ದರು (ಸಂಜೀವಿ. ೫೨); ಭೀಮಪ್ಪ ವಕೀಲರ ಮುಖಾಂತರ ತನ್ನ ತಕರಾರುಅರ್ಜಿ ಸಾದರಪಡಿಸಿದ್ದ (ಮನದ.೮).

[ಸಾದರ₂ + ಪಡಿಸು]

ಸಾದರು 'ಸಾದರ₂' ನೋ.

ಸಾದಾ (ಗು). ೧. ಸಾಧಾರಣವಾದ; ಸರಳವಾದ : ಆನೆಗೆ ಸಾದಾಬನಾತಿನ ಜೂಲು ೧ (ಎಕ. XIV, ನಂಜನ. ೨೯೨-೪೧; 1847); ಕಲಾವಂತರು ಸಾದಾತರದ ಅನ್ನವಸ್ತ್ರಗಳ ಮೇಲೆ ಸಂತುಷ್ಟರಾಗಿ ಉಳಿಯಬಹುದಾದರೆ ಸಮಾಜವು ಅವರನ್ನು ಸಾಕಲೂಬಹುದು (ಪ್ರಬಂಧ. ೧೯೯). (ನಾ). ೨. ಸಾಧಾರಣವಾದುದು; ಸರಳವಾದುದು : ಆನೆಕತ್ತಿಗೆ ಘಂಟಸರ ೨ ಕ್ಕೆ ದೊಡ್ಡದಕ್ಕೆ ಮಧ್ಯ ದೊಡ್ಡಘಂಟೆ ೧ ಯರಡುತರ ೨ ಸಾದಾ (ಎಕ. XIV, ನಂಜನ. ೨೬೨-೩೬; 1847).

ಸಾದಾಅಂಚು = ಜರಿ, ಹೆಣಿಕೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಲ್ಲದ ಸಾಧಾರಣವಾದ ಅಂಚು: ಸಾದಾಅಂಚಿನ ಪಂಚೆಗಿಂತ ಜರಿಅಂಚಿನ ಪಂಚೆಗೆ ಬೆಲೆ ಹೆಚ್ಚು (ರೂಢಿ). ಸಾದಾಉಡುಪು = ೧. ಸರಳವಾದ ಉಡುಗೆ : ಆಕೆಯದು ಸಾದಾಉಡುಪಿನಲ್ಲೂ ಎದ್ದು ಕಾಣುವ ಸೌಂದರ್ಯ (ರೂಢಿ). ೨. ಸಮವಸ್ತ್ರವಲ್ಲದ ಸಾಧಾರಣವಾದ ಉಡುಪು; ಮಫ್ತಿ : ಪೋಲೀಸಿನವರು ಅನೇಕ ವೇಳೆ ಕಳ್ಳತನಗಳನ್ನು ಪತ್ತೆಹಚ್ಚಲು ಸಾದಾಉಡುಪಿನಲ್ಲಿರುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ). ಸಾದಾದೋಸೆ = (ಪಲ್ಯ ಮುಂತಾದ ಮಸಾಲೆಗಳನ್ನು ಹಾಕದ) ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ದೋಸೆ; ಖಾಲಿದೋಸೆ : ಸಿದ್ಧ, ನಿನಗೆ ಸಾದಾದೋಸೆ ಬೇಕೋ? ಮಸಾಲೆದೋಸೆ ಬೇಕೋ? (ಕಪಪು. ೩-೫). ಸಾದಾನೇಯ್ಗೆ = ಹೆಚ್ಚು ತೊಡಕಿಲ್ಲದ ಸರಳವಾದ ನೇಯ್ಗೆ : ಸಾದಾನೇಯ್ಗೆಗೆ ಕುಕ್ಕೆಯನ್ನು ಹೆಣೆಯುವಾಗ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಹೆಣಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ . . . ವಾಯಿಲ್, ಮಸ್ಲಿನ್, ಮಲ್ ಇವನ್ನು ಸಾದಾನೇಯ್ಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸಿ ನೇಯುವರು (ಗೃಹವಿ. ೬೩). ಸಾದಾಸೀದಾ = ನೇರವಾದ ನಡವಳಿಕೆಯ; ಸರಳಸ್ವಭಾವದ : ಮೊದಲಿನಿಂದಲೂ ಅವನು ಸಾದಾಸೀದಾ ಮನುಷ್ಯನಲ್ಲ (ಸಾಹೇಬ್. ೨೬೬). [← ಪಾರ. ಸಾದ ; ಹಿಂ. ಸಾದಾ]

ಸಾದಾಖ್ಯ (ನಾ). [ವೀಶೈ] "ಸಂತತ ಶಿವಭಾವದಿಂದಿರುವುದು" (ವೀಶೈಪಾ. ೨೪-೬; 1961): ಆ ಸದಾಶಿವತತ್ತ್ವ ಸಾದಾಖ್ಯವೆನಿಸುತ ವಿಲಾಸಿಪುದು ಪಂಚಪ್ರಕಾರದಿಂ (ಲಶಿಚಿ. ೧-೨೩); ವಿಶ್ವವ್ಯಾಪಕವಾದ ನಿಷ್ಕಲಲಿಂಗವು . . . ಸಾಕಾರಲಿಂಗಗಳಾಗಿ ವಿಶ್ವದಲ್ಲಿ ನೆಲಸಿರುವುದು, ಇವು . . . ಸದಾಶಿವನಿಂದ ಹೊರಟು ಅವನ ಹೆಸರು ಮತ್ತು ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಸಾದಾಖ್ಯಗಳೆನಿಸಿ ಜೀವರಿಗೆ ಅನುಗ್ರಹಮಾಡುತ್ತಿರುವುವು (ಶತ್ರಿವಿ. ೨೬). 'ಪಂಚಸಾದಾಖ್ಯ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸಾದಾಖ್ಯತತ್ತ್ವ (ನಾ). = ಸಾದಾಖ್ಯ : ತದ್ಬಿಂದುವಿಂ ಸದಾಶಿವನೆನಿಪ್ಪಾ ಸಾದಾಖ್ಯ ತತ್ತ್ವವಾಯ್ತು (ವೀಶೈಪು. ೬-೫-೧೩). [ಸಂ.]

ಸಾದಾರತೆ (ನಾ). ಆಧಾರವಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಆಶ್ರಯಗುಣ : ಬೀರರಸಂಗಂ ಸಿತ ಪಂಕೇರುಹದಳನಯನೆ ರಬ್ಬಿಕಬ್ಬೆಗಮತಿಗಂಭೀರಗುಣಂ ಪುಟ್ಟಿದ ಸಾದಾರತೆಯೊಡವುಟ್ಟೆ ಕಂಬನೆಂಬ ಮಹಾತ್ಮಂ (ಸೌಇಇ. IX-I, ೧೫೫-೯; 1086).

[? ಇದು 'ಸಾಧಾರತೆ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತ]

ಸಾದಿ (ನಾ). ೧. ನಾಶಮಾಡುವಿಕೆ; ಹಾಳುಮಾಡುವಿಕೆ. ೨. ಕುಳಿತುಕೊಂಡಿರುವವನು . ೩. ಕುದುರೆಯ ಸವಾರ; ರಾವುತ : ತಾರಾಪೀಡಂ . . . ವಾರ್ತೆಯನಾರಯ್ಕಲಾಪ್ತರೆನಿಸಿದ ಸಾದಿಗಳಂ ತ್ವರಿತಗತಂ ಬೆರಸಟ್ಟಿದಂ (ಕಾದಂಬ. ೬೬೧); ಕಡಿವಾಣವಿಡಿದೆಳೆದು ಬಲ್ಪಿಂದೆ ಸಾದಿಗಳ್ತಡೆದೊಡಂ ನಿಲ್ಲದಶ್ವಶ್ರೇಣಿ ಪಡಲಿಟ್ಟುದು (ಶೀಷರಾ. ೧೦-೨೬). ೪. ಆನೆಯ ಸವಾರ ; ಮಾವುತ : ರಾವುತ್ತರ್ ಸಾದಿಗಳ್ ತೇರಾಳ್ಗಳ್ ದಂಡೆತ್ತಿ ಪೋದರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೯೩-೨೯). ೫. ರಥವನ್ನು ನಡೆಸುವವನು; ಸಾರಥಿ. ೬. ಆದಿಯನ್ನುಳ್ಳುದು; ಅನಾದಿಯಲ್ಲದುದು: ಏಕಜೀವಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಂ ಅನಾದ್ಯಪರ್ಯವಸಾನಮುಂ ಅನಾದಿಪರ್ಯವಸಾನಮುಂ ಸಾದಿಪರ್ಯವಸಾನಮುಮೆಂದು ಭಂಗತ್ರಯಮಕ್ಕುಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೩೧).

[ಸಂ. ಸಾದಿ, ಸಾದಿನ್]

ಸಾದಿತ (ಗು). ೧. ಕುಳಿತುಕೊಂಡ; ಆಸೀನವಾದ. ೨. ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡಿದ; ಕೂರಿಸಿದ. ೩. ನಿರುತ್ಸಾಹದಿಂದ ಕೂಡಿದ; ಖಿನ್ನವಾದ.

[ಸಂ.]

ಸಾದಿಲ್ವಾರು (ನಾ). (ಶಾಲೆ, ಕಚೇರಿ ಮುಂತಾದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಶಾಯಿ, ಕಾಗದ ಲೇಖನಿ ಮುಂತಾದುವಕ್ಕೆ ಬಳಸುವ) ಚಿಲ್ಲರೆಖರ್ಚು; ಅನಿರೀಕ್ಷಿತವಾಗಿ, ಆಗಂತುಕವಾಗಿ ಬರುವ ಸಣ್ಣಪುಟ್ಟ ವೆಚ್ಚ : ಹೊಟ್ಟೆಗೆ ಸಂಪಾದಿಸಲೇ, ಬಟ್ಟೆ ಹವಣಿಸಿಕೊಳ್ಳಲೇ, ಕಾಗದದ ಕಡ್ಡಿ ಸಾದಿಲ್ವಾರು ಹುಡುಕಿಕೊಂಡು ಹೋಗಲೇ! (ಶ್ರೀಕಥೆ. ೮೧); ತಿಂಗಳಿಗೆ ಎಂಟಾಣೆಯನ್ನಾದರೂ ಸಾದಿಲ್ವಾರಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕು (ರಂಗಕ. ೫೦).

ಸಾದಿಲ್ವಾರು ಮೊಬಲಗು = (ಕಚೇರಿ ಮುಂತಾದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ)ಚಿಲ್ಲರೆಖರ್ಚು, ಆಗಂತುಕವೆಚ್ಚಗಳಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸಲು ಇರುವ ಹಣ : ಸಾದಿಲ್ವಾರು ಮೊಬಲಗನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಬೇಕು ಎಂಬುದು ಅವನ ತೀರ್ಮಾನವಾಗಿತ್ತು (ರಂಗಕ. ೫೦).

[← ಮರಾ. ಸಾದಿಲ್‌ವಾರ್; ಅರ. ಸಾದಿರ್‌ವಾರಿದ್]

ಸಾದಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಪಡೆ; ಮರಳಿ ಪಡೆ : ಸಾದಿ[ಪಾಠಾಂ. ಧಿ]ಸುವೆಂ ಫಲ್ಗುಣನಿಂ ಸಾದಿ[ಪಾಠಾಂ.ಧಿ]ಸುವೆಂ ಪವನಸುತನ ಬಸಿಱಿಂ ಹಾ ಕರ್ಣಾ ದುಶ್ಶಾಸನ ತೆಗೆವೆಂ

ನಿರ್ದೋಷಿಬೀತಿಕ್ಕೆಯಮಜನೊಳ್ ಪುದುವಾಳ್ವೆಂ (ಗದಾಸಂ. ೪-೧೭.). ✱ ಈ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಸಕ್ಕಾಗಿ ಕವಿಯು ಅಲ್ಪಪ್ರಾಣವನ್ನು ಬಳಸಿದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ.

[< ಸಾಧಿಸು]

ಸಾದು₁ 'ಸಾಂದು' ನೋ.

ಸಾದು₂ (ಗು). ೧. ಸಾಧುಸ್ವಭಾವದ; ಒಳ್ಳೆಯ. (ನಾ). ೨. ಒಳ್ಳೆಯತನ; ಸಾಧುಸ್ವಭಾವ : "ಸುಜನತ್ವ ಗಂಧದ್ರವ್ಯಂಗಳೊಳ್ ಸಾದಕ್ಕ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೧೧೧). ೩. ಸಾಧುಸ್ವಭಾವದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಸಜ್ಜನ: ಮಾತಾಳಿ, ಸಾದು, ಗಾಳು, ಪಾರು (ಭಾಷಾಭೂ. ೧೯೬ ಪ್ರಯೋ) ; ಸಾದು ಕೆರಳಿದ ತರಗಲೀ ಸಂವಾದ ಲೇಸೆಂದಮರರುಲಿಯಲು ಮಾಧವನ ಮೈದುನನು ಮದನನ ನೋಡಿ ನಸುನಗುತ . . . ಮರುಳೆ ಮರಳೆಂದ (ಕೋಗಯು. ೨೫-೯೨).

ಸಾದುವೆತ್ತು, ಸಾದೆತ್ತು = ಸೌಮ್ಯಸ್ವಭಾವದ ಎತ್ತು : ಹೊಸದಾಗಿ ಹೂಡಿದ ಮೂಡಲ ಹೋರಿ ಮುಸುಗರೆದು ಅಡ್ಡಾದಿಡ್ಡಿ ಜಗ್ಗುತಿದೆ. ಜೊತೆಗಿರುವ ಸಾದುವೆತ್ತಿನ ಕೂಡ ಕಾದಾಟ (ನಲಮು. ೩೨-೫); ಕೆಂದ ಸಾದೆತ್ತಾಗಿ ಮುಂದಡಿವ ಮಗನಾಗಿ ಕುಂದದಲೆ ಗೆಯ್ಮ ಸೊಸೆಯಾದರಾ ಮನೆಗೆ ಬಿಂದಿಗೆಯ ಹೊನ್ನು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೭೧೫).

[< ಸಂ. ಸಾಧು]

ಸಾದುಗಪ್ಪು (ನಾ). ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಕಪ್ಪು; ನಸುಕಪ್ಪು: ಇಬ್ಬರ ಬಣ್ಣವೂ ಸಾದುಗಪ್ಪೇ (ಕರಾಚ್ಚೋ. ೩); ಸ್ವರ್ಣವರ್ಣದ ಹೆಂಗಳೆಯರಿಗೆ ಕರಿಯ ಚಂದ್ರಕಾಳಿಯ ಸೀರೆಯೂ, ಸಾದುಗಪ್ಪಿನವರಿಗೆ ಬಿಳಿಯ ಪತ್ತಲಗಳೂ ಸೇರುವವು (ಅಂದೇ. ೨೬). [ಸಾದು₂ + ಕಪ್ಪು₄ (< ಕರ್ಪು₁)]

ಸಾದುಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಒಳ್ಳೆಯ ವ್ಯಕ್ತಿಯೆಂದು ಭಾವಿಸು : ಸಾದುಗೆತ್ತು ಬಗೆಯಾದವ ನಾನೋಡಲಟ್ಟಿದೆಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೨೫). [ಸಾದು₂ + ಗೆಯ್]

ಸಾದೃತ (ನಾ). = ಸಾದರಣ : "ಸಾದೃತಂ ಸಾದಂEರ3ಣಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೧೧-೨೦). [?]

ಸಾದೃಶ್ಯ (ನಾ). ಹೋಲಿಕೆ; ಒಂದೇ ರೀತಿ ಇರುವಿಕೆ : "ವಿಧ್ನಂಸೂಬ್ಯಾಭಿಮುಖಾಯುದ್ಧಂ ಸಾದೃಶ್ಯಮಪ್ಪುದುಂ ತಾಂ ವಿಧ್ನಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೨೬-೫೭); ನೃಪತಿಯ ಮರಣಸಾದೃಶ್ಯಪ್ರಹಾರವ್ಯಥೆಯ ಕಾಣಿಕೆಗೆ ಅರರೆ ಭಾಜನವಾದೆನ್ಯೆ ಹರಹರ ಮಹಾದೇವಾ (ಬಿವ್ಯಾಕ. ೧೨-೯). [ಸಂ.]

ಸಾದೇವ (ನಾ). ಜೊತೆಯಲ್ಲಿರುವ ದೇವತೆ : ಸಹದೇವ — ಸಾದೇವ (ಶಮದ. ೨೯೧ ಪ್ರಯೋ); ಸಾದೇವಂ, ಸಹದೇವಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೩೭೪ ಪ್ರಯೋ). [< ಸಂ. ಸಹದೇವ]

ಸಾದ್ಯಂತ (ಗು). ೧. ಮೊದಲಿನಿಂದ ಕೊನೆಯವರೆಗಿನ; ಸಮಗ್ರವಾದ : ಮರುದಿನ ರಾಚಪ್ಪನಿಗೆ ಸಾದ್ಯಂತ ಹಕೀಕತ್ತನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ (ದೀಪತ. II. ೧೯೦). (ನಾ). ೨. ಮೊದಲಿನಿಂದ ಕೊನೆಯವರೆಗಿರುವುದು; ಸಮಗ್ರವಾದುದು : ಅವನ ಹದಿನಾಲ್ಕುವರ್ಷಗಳ ಇತಿವೃತ್ತ ಸಾದ್ಯಂತವಾಗಿ ಕೇಳಿ ಭಟ್ಟರಿಗಾದ ಆನಂದ — ಆಶ್ಚರ್ಯ ಅಷ್ಟಿಷ್ಟಲ್ಲ (ಹೊಸಕ್ಕಿ. ೪೨). [ಸಂ.]

ಸಾಧಕ (ನಾ). ೧. ನೆರವೇರಿಸುವುದು; ಪೂರೈಸುವುದು. ೨. ಅಭ್ಯಾಸ; ಪರಿಶ್ರಮ: 'ಕತ್ತಿಸಾಧಕ', 'ಗರುಡಿಸಾಧಕ' ಪರಾ. ೩. ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವವನು. ೪. (ಅಧ್ಯಾತ್ಮ, ಯೋಗ ಇತ್ಯಾದಿ) ಸಾಧನೆಯ ಪಥವನ್ನು ಹಿಡಿದವನು; ಸಾಧನೆಯ ಹಾದಿಯಲ್ಲಿರುವವನು : ವೇದಕ್ಕೆ ಬೆಲೆಯಿಲ್ಲ ಭೇದಕ್ಕೆ ಹೊಲಬಿಲ್ಲ ಸಾಧಕಗೆ ಆವ ಭಯವಿಲ್ಲ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೩೯೨); ಈಶ್ವರೋಪಾಸನೆಯು ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಾಧಕನು ಶಾರೀರಕ ಮತ್ತು ಮಾನಸಿಕಪ್ರಯತ್ನಗಳಿಂದ ಕ್ರಮಕ್ರಮವಾಗಿ ವಿಕಾಸವನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕು (ಭಾರದ. ೧೫೧). ೫. ಕುಶಲನಾದವನು; ನಿಪುಣ; ಸಮರ್ಥ : ಕೈಕರಣೆಗಳಲಧಿಕನನತಿಶುಚಿಯ ಸಾಧಕನನಕ್ರೋಧಿಯನನಾಲಸನ . . . ಪತಿಕರಿಸುವುದು ಸ್ವೂಪಕಾರತೆಗೆ (ಹುವ್ಯಾಉ. ೩-೯೨). ೬. ಯಕ್ಷಿಣಿಗಾರ; ಐಂದ್ರಜಾಲಿಕ : ಭೈರವನಂತೆ ಭಾಂಕಾರಂಗುಡುತಿರ್ಪ ಸಾಧಕರಿಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೫೨೯ ಹೊದ್ರಸ); ಯಂತ್ರತಂತ್ರಗಳ ಸಾದರದಿ ಸಾಧಿಸಿಹ ಘುಟಿಕಾಪಾದುಕಾಸಿದ್ಧಿಗಳ ಪಡೆದಿಹ ಸಾಧಕರು ಮೊದಲ್ಗೊ ಕಾಲಾಧೀನರಾಗಿಹರು (ಅಮೃತ. ೨-೩೭). ೭. ಸಹಾಯ ಮಾಡುವಿಕೆ; ಸಹಕಾರವನ್ನು ಒದಗಿಸುವಿಕೆ : (೬). ೮. ಸಾಧಿಸಿದುದು; ಸಿದ್ಧಿ : ಶಪನಪ್ರವೀಣರು — ಈ ಮೊದಲಾದವರು ತಂತಮ್ಮ ವಿದ್ಯಾಪರಿಶ್ರಮದ ಕಲಾಪರಿಣತಿಯ ಸಾಧಕಗಳಿಂದ ಆಸ್ಥಾಯಿಕೆಯ ಮನೋರಂಜನವನ್ನು ಸಿದ್ಧಿಗೊಳ್ಳತೊಡಗುವರು (ಚಿಕ್ಕಉ. ೩೨-೧೧). ೯. ರಸವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಬಲ್ಲವನು: ಬಳವೈರಿಯೆಂಬ ಸಾಧಕನೆಳೆಯಂ ಪೊಸಮೂಸೆ ಮಾಡಿ ಶಶಿಮಂಡಲಮಂ ಗುಳಿಗೆಯಿಡೆ ತಿಮಿರಕಾಳಿಕೆ ತಿಳಿದಂತೆ ಜಲಕ್ಕನಾಯ್ತು ಪೊಸವೆಳ್ದಿಂಗಳ್ (ಅನಂಪು. ೭-೮೫). ೧೦. ಅಂಗಸಾಧನೆ; ವ್ಯಾಯಾಮ: ಕೆಲವು ಆಪ್ತರು ಅರಸುಮಕ್ಕಳು ಊಳಿಗದವರು ಸಹ ಗರುಡಿಗೆ ಬಂದು ಹವಣಾಗಿ ಸಾಧಕವಂ ಮಾಡಿ (ವಚಕಾ. ೨); ಈ ಐದು ಜನರೂ ಒಂದೇ ಗರಡಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಧಕವನ್ನು ಮಾಡಿದರು (ನೀತಿಚಿಂ. XII, ೪). ೧೧. ಶಸ್ತ್ರಗಳ ಪ್ರಯೋಗದ ರೀತಿ,— ಕ್ರಮ: ಆ ಕುಮಾರರು . . . ತಿರುಗುಚಕ್ರ, ಗಂಡುಗೊಡಲಿ ಮೊದಲಾದ ಸಾಧಕಗಳನು ಕಲಿತು . . . ಆ ಗುರುಗಳಿಗೆ ಮನಸ್ಸಂತೋಷಮಾಡಿದರು (ವಚಕಾ. ೮). ೧೨. ಸಾಧನವಾದುದು; ಸಲಕರಣೆ; ಉಪಕರಣ : ತ್ರಿಜಗತ್ಸಾರಂ ಭಾವಿಪೊಡೆ ಜೋಯಿಸಂ ಸಾರಮಲ್ಲಿ ಜಾತಕಮದು ವಿಶ್ವಜನಾನಂದಿತಜೋತಿಷವು ಜಾತಕಮೆನಿಪ್ಪ ಸೂಕ್ತಿ ಸಾಧಕಮದಱಿಂ (ಜಾತಕ. ೧-೧೫). ೧೩. ನಂಜಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಾಧನ; ವ್ಯಂಜನಪದಾರ್ಥ; ಮೇಲೋಗರ : ಇಂದು ನಿಮ್ಮ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಏನು ಸಾಧಕ ಮಾಡಿದ್ದೀರಿ? (ರೂಢಿ). ೧೪. [ಜೈನ] ಸಮಾಧಿಮರಣವ್ರತ; ಸಲ್ಲೇಖನ : ಸಾಧಕಮೆಂಬುದು ಜೀವಿತಾಂತ್ಯದೊಳು ದೇಹಾಹಾರತ್ಯಾಗಂಗೆಯ್ದು ಪರಮಧ್ಯಾನಶುದ್ಧಿಯಿಂ ಲೋಕಾಗ್ರದೊಳು ಮತಿಯನಿಡುವುದು (ಚಾವುಂಪು. ೨೨೭).

ಸಾಧಕಬಾಧಕ = ಅನುಕೂಲ ಮತ್ತು ಪ್ರತಿಕೂಲ : ಊಹೆಯು ಎಲ್ಲ ವಿಧದಲ್ಲೂ ಸರಿಯಾಗುವುದೇ ಎಂದು ಅದರ ಸಾಧಕಬಾಧಕಗಳನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಬೇಕು (ಸಂಶೋತ. ೫೪೦); ಸಾಧಕಬಾಧಕಗಳನ್ನು ಮುಂದಿಟ್ಟು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಚರ್ಚಿಸಿದರು (ಓಂಕರು. ೩೫). [ಸಂ.]

ಸಾಧಕಪ್ರತ್ಯಯ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನು ಪದವನ್ನಾಗಿ ಸಾಧಿಸುವ ಪ್ರತ್ಯಯ; ಸಾಧಿತಪ್ರತ್ಯಯ : ಹಳೆಗನ್ನಡಶಬ್ದಗಳ ಮೂಲರೂಪದ ವರ್ಣಗಳು ಹೊಸಗನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಬದಲಾದದ್ದಲ್ಲದೆ, ವ್ಯಾಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಹ, ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸಾಧಕಪ್ರತ್ಯಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ವಿಭಕ್ತಿಪ್ರತ್ಯಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಬಹಳ ಭೇದ ಉಂಟಾಗಿದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೨೪೨). [ಸಂ.]

ಸಾಧಕಿ (ನಾ). ೧. ಸಾಧನೆಯನ್ನು ಮಾಡುವವಳು. ೨. ವಾಮಾಚಾರದ ಸಾಧನೆಯನ್ನು ಮಾಡುವ ಸ್ತ್ರೀ; ಕಾಪಾಲಿಕಪಂಥದ ಸ್ತ್ರೀ : ಪಾವುಗೆ ಪಂಚಮಸ್ವನಂ ಬೆತ್ತದ ಕೋಲಿವೊಂದಿ ನಿಲೆ ಸಾಧಕಿ ಬತ್ತಲೆ ಬರ್ಪಳೊಪ್ಪಿದಳ್ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೫೩೩). [ಸಾಧಕ + - ಇ₂]

ಸಾಧನ (ನಾ). ೧. ಗುರಿಮುಟ್ಟುವ ಪ್ರಯತ್ನ; ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಯತ್ನ: ನಮ್ಮೆಲ್ಲ ಬಗೆಯಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿ, ನಿವೃತ್ತಿ, ಸಾಧನ, ಸಿದ್ಧಿಕರ್ಮ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ . . . ಪರಮಾತ್ಮನ ಕೈವಾಡವು ಅವರವರ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಉಂಟೆಂಬ ರಹಸ್ಯಪ್ರಮೇಯದ ವಿಮರ್ಶೆಯನ್ನು ಕೂಲಂಕಷವಾಗಿ ಮಾಡಿರುವುದು ದ್ವೈತಸಿದ್ಧಾಂತದ ಒಂದು ದೊಡ್ಡವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ (ಭಾರದ. ೨೮೦). ೨. (ಕಾರ್ಯವನ್ನು) ಸಾಧಿಸುವಿಕೆ ; ಗುರಿಮುಟ್ಟುವಿಕೆ: 'ಕಾರ್ಯಸಾಧನ' ಪರಾ. ೩. ಪೂರೈಸುವಿಕೆ; ನೆರವೇರಿಸುವಿಕೆ. ೪. ಪಡೆಯುವಿಕೆ; ಗಳಿಸುವಿಕೆ : (೬). ೫. (ಆಯುಧ, ಯಂತ್ರ ಮೊದಲಾದ) ಸಾಮಗ್ರಿ; ಉಪಕರಣ; ಸಲಕರಣೆ : ಕೊಡೆ ತಟ ತಳ್ತ ಸೀಗುರಿ ಕರೀಂದ್ರಘಟಾಳಿ . . . ವಿಗಡಿಸದ ಗಾಡಿಕಾರ್ತಿಯರ ಬರ್ಪ ನಿಯೋಗಿಗಳಾದ ಚೆಲ್ವನಾವೆಡೆಯೊಳಮಾಯ ಕಣ್ಗೊಸಗೆಯಂ ಪಡೆದತ್ತು ಸಮಸ್ತಸಾಧನಂ (ಆದಿಪು. ೪-೯೨); ಸಾರಥಿಯ ಬಲುಹಿಲ್ಲದಿರ್ದಡೆ ಭೂರಿಸಾಧನವಿವು ನಿರರ್ಥಕವು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೫-೭); ಒಲ್ಲನೋ ಹರಿ ಕೊಳ್ಳನೋ ಎಲ್ಲ ಸಾಧನವಿದ್ದು ತುಳಸಿ ಇಲ್ಲದ ಪೂಜೆ (ಪುರಂದ. ೨-೭೯ ಅನುಪಲ್ಲವಿ). ೬. (ಕಾರ್ಯಸಾಧಕವಾದ) ಕಾರಣ; ಹೇತು; ನಿಮಿತ್ತ : ಸದ್ಧರ್ಮದಾ ಸತಿಯೇ ಸರ್ವಕೆ ಸಾಧನಂ (ಸೋಮೇಶ. ೮). ೭. ಸೈನ್ಯ; ದಳ : ಶ್ರೀಯನರಾತಿಸಾಧನಪಯೋನಿಧಿಯೊಳ್ ಪಡೆದುಂ ಧರಿತ್ರಿಯಂ ಜೀಯನ ಬೇಡಿಕೊಳ್ಳದ

. . . ಇಂತುದಾತ್ತನಾರಾಯಣನಾದ ದೇವನೆಮಗೀಗರಿಕೇಸರಿ ಸೌಖ್ಯಕೋಟಿಯಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧); ಕಱೆಯ ಬಲ್ಸರಿಯೆಂಬಿನಮಂಬನಂಬು ನಟ್ಟುದೆ ನೆಱಿಸಾಗೆ ಕೂಡೆ ಗತಜೀವಿತಮಾಯ್ತು ಕಿರಾತಸಾಧನಂ[ಪಾಠಾಂ. ಸಂಕುಲಂ] (ಪಂರಾಮಾ. ೪-೬೩); ಸಕಲರಿಪುಸಾಧನವನೊಬ್ಬನೆ ಕರ್ಣ ಗೆಲಿದನು (ಕುಮ್ಯಾಕ. ೧೧-೬). ೮. ಸೈನ್ಯದ ಭಾಗ; ಸೇನೆಯ ತುಕಡಿ : ''ಸಾಧನಮೆನ ಸೇನಾಂಗಂ'' (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೩೪-೯೮). ೯. ಸಹಾಯ; ನೆರವು : (ಶ). ೧೦. ಮಂತ್ರತಂತ್ರಗಳಿಂದ ಜಯಿಸುವುದು,- ಹತೋಟಿಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. ೧೧. ಅಭ್ಯಾಸ; ಸಾಧನೆ ಮಾಡುವಿಕೆ: ಸಂಗೀತದ ಸಾಧನ, ನಿರೂಪಣ, ಪೋಷಣ ಮಿಗಿಲಾಗಿ ಅಭಿರುಚಿ ಮತ್ತು ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಆಗುವ ಬದಲಾವಣೆಗಳು ಗಮನಾರ್ಹ (ಭಾರದ. ೫೪೫). ೧೨. ಕೊಲ್ಲುವಿಕೆ; ವಧಿಸುವಿಕೆ. ೧೩. ಹೋಗುವಿಕೆ ;ತೆರಳುವಿಕೆ. ೧೪. ಹಿಂದಿನಿಂದ ಹೋಗುವಿಕೆ; ಹಿಂಬಾಲಿಸುವಿಕೆ. ೧೫. ಔಷಧಿ; ಮದ್ದು. ೧೬. ಪುರುಷನ ಜನನೇಂದ್ರಿಯ; ಶಿಶ್ನ. ೧೭. ಧನ; ಐಶ್ವರ್ಯ. ೧೮. ಸ್ನೇಹ; ಗೆಳೆತನ. ೧೯. ಲಾಭ; ಪ್ರಯೋಜನ. ೨೦. ಯುದ್ಧ; ಕದನ. ೨೧. ಶವವನ್ನು ಸುಡುವಿಕೆ; ಶವದಹನ. ೨೨. ಕಾಯ, ವಚನ ಮತ್ತು ಮನಸ್ಸು ಎಂಬ ತ್ರಿಕರಣಗಳು; ಕರಣತ್ರಯ : ''ಸಾಧನಂ ತಾಂ ಕರಣಂ'' (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೩೪-೯೮). ೨೩. ಹಸು ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಕೆಚ್ಚಲು. ೨೪. ಪ್ರಮಾಣ; ಸಾಕ್ಷ್ಯ; ಸಕಾರಣವಾಗಿ ಸಾಧಿಸುವಿಕೆ. ೨೫. ಹಿಂಸೆ; ತೊಂದರೆ : (ಶ). ೨೬. ಪೂಜೆ; ಉಪಾಸನೆ. ೨೭. ಲೋಹಮಾರಣ; ಲೋಹಪುಟ. ೨೮. ಕೀರ್ತಿವಂತ; ಯಶೋವಂತ: (ಶ). ೨೯. ದಿಕ್ಕು; ದಿಸೆ: (ಶ). ೩೦. ಸಹಾಯಕವ್ಯಕ್ತಿ : (ಶ). ೩೧. ಅನ್ನ ಮೊದಲಾದ ಆಹಾರಗಳ ರುಚಿ; ಷಡ್ರಸ : (ಶ). ೩೨. ದಾಖಲೆ; ದಸ್ತಾವೇಜು : ಭೂಕಾಣಿಯನು ದೇವರಿಗೆ ಬಿಟ ಸಾಧನ (ಎಕ. X (s). ಬೌಂಗ್. ೧೧೨-೧: 14ನೆಯ ಶತ); ಇಂಗ್ರೇಜದೊಡ್ಡಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಅರಿಕೆ ಆಗುವ ಬಗ್ಗೆಯೂ, ಸಮಸ್ತ ಜನರು ತಿಳಿಯುವ ಬಗ್ಗೆಯೂ, ಈ ಸಾಧನದಲ್ಲಿ ಬರೆಸಿ, ಕೊಡಗಿನ ರಾಜಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟು ಇದೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೧೧೦). ೩೩. [ನ್ಯಾಯ] ತರ್ಕಸರಣೆ ಅಥವಾ ನ್ಯಾಯ ಸರಣಿಯ ಮಧ್ಯಪದ; ಸಿದ್ಧಾಂತಸಮರ್ಥನೆಯ ಕಾರಣ : ಅದು ಸಾಧನ ದೂಷಣ ಪ್ರಯೋಗಾನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿಯಿಂ ಬಹಿರರ್ಥಸಿದ್ಧಿಯಕ್ಕುಮದಱಿಂ ವಿಜ್ಞಾನ ಮಾತ್ರಮೆ ತತ್ತ್ವಮಾತ್ಮಾದಿ ತತ್ತ್ವಮಿಲ್ಲೆಂಬ ನಿನ್ನ ಮಾತು ಭಿನ್ನಭಾಜನಸಮಾನಂ (ಆದಿಪು. ೨-೧೦ ವ). ೩೪. ಸಾಲದ ಹಣ; ದಂಡ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಕೊಡಲು, ಆಸ್ತಿಯನ್ನು ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಲು, ಮಾಡುವ ಬಲಾತ್ಕಾರ,- ಜುಲುಮೆ. ''ವಸುವಿನೊಳು ಪೀಡೆಯೊಳು ಕಾರ್ಯದೊಳು ಲಿಂಗವರ್ಚಸದೊಳು ಕುಠಾರಾದಿಯೊಳು ಕರಣದೊಳು ಗೃಹಕ್ಕೆಸೆವ ಮುಟ್ಟುಗಳೊಳನ್ನಾದಿ ರುಚಿಕಾರದೊಳು ಸಾಧನಾಖ್ಯಮೆನಿಕ್ಕುಂ'' (ಮಂಗರಾ. ೧೪೭-೩೭); ''ವಸುವಿನೊಳಾಶೆಯೊಳ್ ಪಡೆಯೊಳಂಕ ದೊಳಾಯತದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗವರ್ಚಸದೊಳಗನ್ನಮುಖ್ಯರುಚಿಸಂಚಯದೊಳ್ ಕರಣತ್ರಯಂ ಗಳೊಳ್ ಜಸಯುತನೊಳ್ ಗೃಹೋಪಕರಣಂಗಳೊಳುತ್ತಮಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ವರ್ತಿಸುವದು ಸಾಧನಾಹ್ವಯ'' (ನಾನಾರ. ೧೧೫). [ಸಂ.]

ಸಾಧನಂಗುಡು (ಕ್ರಿ). ಅವಶ್ಯಕವಾದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಕೊಡು; ಅಗತ್ಯವಾದ ಸಲಕರಣೆಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸು : ಶಿವಾರ್ಚನೆಗರ್ಘ್ಯಜಲಂಗಳೀವ ನೀಡಾಗದೆ ಸಾಧನಂಗುಡುವ . . . ತಾಪಸೇಂದ್ರರ ಕುಮಾರಿಯರೊಪ್ಪುಗುಮಲ್ಲಿ ಸಂತತಂ (ಶಬಶಂ. ೨-೬೪). [ಸಾಧನ + ಕುಡು$_1$(< ಕೊಡು$_1$)]

ಸಾಧನಗಾತಿ (ನಾ). ಅಂಗಸಾಧನೆ ಮಾಡುವವಳು : ಆ ಸಾಧನಗಾತಿಯು ಕಾಮನ ಗರಡಿಯೊಳ್ . . . ಕಣ್ಣುಗಳಂ ಮುಚ್ಚಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೫೫೮-೧೫). [ಸಾಧನ + - ಕಾತಿ]

ಸಾಧನಗೈ (ಕ್ರಿ). ಅಂಗಸಾಧನೆ ಮಾಡು; ಕಸರತ್ತುಮಾಡು : ಗರಡಿಯೊಳಗೆ ಸಾಧನಗೈದು ದೇಹದೊಳಿರುವ ಜಲವ ಮೇಲೆ ಧರಿಸಿ ಮಿಱುಪ ಕುಂಕುಮವಸನದ ಕೈ ಸಾಣೆಯ ದೊರೆಗಳ ಕುವರರೈದಿಹರು (ಕಣಿವ. ೬-೧೭). [ಸಾಧನ + ಗೈ (< ಕೆಯ್$_1$)]

ಸಾಧನಚತುಷ್ಟಯ (ನಾ). [ವೇದಾಂತ] ನಿತ್ಯಾನಿತ್ಯವಸ್ತುವಿವೇಕ, ಇಹಾಮುತ್ರ ಫಲ ಭೋಗವಿರಾಗ, ಶಮಾದಿಷಟ್ಕಸಂಪತ್ತಿ ಮತ್ತು ಮುಮುಕ್ಷುತ್ವಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಮೋಕ್ಷಸಾಧಕವಾದ ಹೇತುಗಳು : ಸಾಧನಚತುಷ್ಟಯವ ವೇದಿಸುತೆ ತತ್ವಮಸ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಂಗಳಿಂ ಬೋಧಿಸುತೆ (ಮನೋವಿ. ೧-೩೧);ಶಮಾದಿಷಟ್ಕವ ಪಡೆದು ಮೋಕ್ಷವನು ಅರ್ಥಿಸುತ ಸಾಧನಚತುಷ್ಟಯ ಸತ್ಯಸಂಪತ್ತಿರ್ದು ನಿರ್ಮಲ ಚಿತ್ತನಾದುತ್ತಮಗೆ ಪೇಳೀ ಅನುಭವಾಮೃತವ (ಅಮೃತ. ೩-೩). [ಸಂ.]

ಸಾಧನಸಮಗ್ರ (ನಾ). ಆಯುಧಗಳ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾವೀಣ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದವನು; ಶಸ್ತ್ರವಿದ್ಯಾಪ್ರವೀಣ : ಮುಮ್ಮೊನೆಯ ಬೋಳೆಯ ಸರಳಿನಲಿ ಸಾಧನಸಮಗ್ರರು ಶಿಶುವನೆಚ್ಚರು ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ ಕವಿದು (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೬-೧೧). [ಸಂ.]

ಸಾಧನಸಿದ್ಧಿ (ನಾ). ಸಾಧನೆಯ ಪರಿಪೂರ್ಣತೆ, — ಸಫಲತೆ : ಮನಸಿಜಮಂತ್ರ ದೇವತೆಯರಂಗನೆಯರ್ ತದುದಾರಸಾರಸಾಧನೆಗನುಸಾರಿಯಪ್ಪ ಸಕಲೀಕರಣಂಗಳ ವಾವುವನ್ನ ನಚ್ಚಿನ ಸೊಬಗೆಂತುಮಾಗೆ ತನಗೆನ್ನದ ನಿಶ್ಚಯಮಪ್ಪ ದಾನಮೆಂಬಿನಿತನಿತಿಲ್ಲ ದೊಂದೆ ಗಣಿಕಾಜನಸಾಧನಸಿದ್ಧಿಯಕ್ಕುಮೇ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೯೯). [ಸಂ.]

ಸಾಧನಿ (ನಾ). ನಂಜಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಾಧನ, — ವ್ಯಂಜನ : ಮೇಲೆ ಸಾಧನಿಗೆ ಚಟ್ನಿಯೋ ಬೇಳೆಹುಳಿಯೋ ಇದ್ದರೂ ಸರಿಯೇ (ಎಜಯ. ೧೦೬). [< ಸಾಧನ]

ಸಾಧನೆ (ನೌ). ೧. (ಅಧ್ಯಾತ್ಮ, ಸಂಗೀತ ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ಮಾಡುವ) ಪರಿಶ್ರಮ; ಅಭ್ಯಾಸ : ಸಾಧಕಗೆ ತಿಳಿಯುವುದು ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಧನೆಯ ಸಿದ್ಧಿ ಎಂದು (ಪಾಂಚಜ. ೪೫-೧೨); ಕೊನೆಗೆ ಒಂದು ದಿನ ಭಟ್ಟರಿಗೆ ಚಳಿಜ್ವರ ಬಂದು ಸಾಧನೆಗೆ ಸ್ವಲ್ಪ ವಿಚ್ಛಿತ್ತಿ ಬಂದಿತ್ತು (ರಾಮಾನ. ೯೩). ೨. ಸಾಧಿಸಿದುದು; ಸಿದ್ಧಿ : ಇಂತು ವಿದ್ಯೆ ಗುಣ ಜ್ಞಾನ ಧರ್ಮ ಆಚಾರಶೀಲಂಗಳ ನಮ್ಮ ಕೂಡಲಸಂಗನ ಶರಣರು ಸಾಧಿಸಿದ ಸಾಧನೆಯನ ಸಾಧಿಸುವುದು (ಬಸವ. ೬೧೩). ೩. ಅಂಗಸಾಧನೆ; ವ್ಯಾಯಾಮ : 'ಗರುಡಿಸಾಧನೆ' ಪರಾ. ೪. ಸ್ವಾಧೀನ; ವಶ : 'ಸಾಧನೆವೋಗು' ಪರಾ. ೫. = ಸಾಧನಚತುಷ್ಟಯ : ಸಾಧನೆಗಳಾವಾವೆಂದರೆ ನಿತ್ಯಾನಿತ್ಯ ವಸ್ತು ವಿವೇಕವೆಂದು . . . ಮುಮುಕ್ಷುತ್ವವೆಂದು ನಾಲ್ಕುವಿಧಮಾಗಿಪ್ಪುದು (ನಾನಾಗು. ೧೯-೨). ೬. [ಗಣಿತ] ಉತ್ತರರೂಪವಾದ ಫಲಿತಾಂಶ, ಎಣಿಕೆ ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ಯಥಾರ್ಥತೆಯನ್ನು ಪರಿಶೀಲನೆಮಾಡುವ ಕ್ರಮಬದ್ಧವಾದ ವಿವರಣೆ, — ಗಣಿತಕ್ರಿಯೆ : ಈ ದೇಶಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ತೀವ್ರವಾದ ತರ್ಕವನ್ನವಲಂಬಿಸಿದ ಸಾಧನ(Proof)ಯ ಕಡೆಗೆ ಅಷ್ಟಾಗಿ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆಯು ತೋರಿರಲಿಲ್ಲ (ಗಣಿಚ. ೧೮).

ಸಾಧನೆ ಮಾಡು = ೧. ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡು; ಅಭ್ಯಾಸ ನಡೆಸು : ಬೆಳಗ್ಗೆ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಮುಂಚೆ ಎದ್ದು ಕತ್ತಿನವರೆಗೂ ತಣ್ಣೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿ ಅಕಾರ ಉಕಾರ ಸಾಧನೆ ಮಾಡಿದರೆ ನಿಮಗೆ ಪಲುಕು ಬರುತ್ತೆ (ರಾಮಾನ. ೯೩). ೨. ವ್ಯಾಯಾಮ ಮಾಡು; ಕಸರತ್ತು ನಡೆಸು : ಅವನು ಗರುಡಿಮನೆಯಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯವೂ ಸಾಧನೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ (ರೂಢಿ). ೩. (ಯಾವುದೇ ವಸ್ತುವನ್ನು) ಹಿಂತಿರುಗಿಸಲು ಒತ್ತಾಯಪಡಿಸು; ವಸೂಲುಮಾಡು : (ಶ). ೪. ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಪಡೆ; ಪರಿಶ್ರಮದಿಂದ ಗಳಿಸು; ಸಾಧಿಸು : ನೀನು ಅವರ ಮೇಲೆ ದ್ವೇಷಕಟ್ಟಿಕೊಂಡರೆ ಏನು ಸಾಧನೆ ಮಾಡಿದಂತಾಯಿತು? (ರೂಢಿ). ೫. ರೂಢಿಸು; ಕಾರ್ಯರೂಪಕ್ಕೆ ತರು : ಹಾವು ಹನ್ನೆರಡುವರ್ಷವಾದರೂ ದ್ವೇಷವನ್ನು ಸಾಧನೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ. ಸಾಧನ]

ಸಾಧನೆಗೆಯ್ಯು, ಸಾಧನೆಗೈ (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಂಗಸಾಧನೆ ಮಾಡು ; ಕಸರತ್ತುಮಾಡು: ಪೊಡೆವಟ್ಟು ಬೇಡಿಕೊಂಡೆದ್ದು ಸಾಧನೆಗೆಯ್ಯತೊಡಗಿದ ಜಗಜಟ್ಟಿದೈತ್ಯ (ಮೋಹತ. ೧೧-೬೫). **ಸಾಧನೆಗೈ** : ೨. ಪರಿಶ್ರಮ ಮಾಡು; ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡು : ಸಾಧನೆಗೈದರೆ ಸಹನೆಯ ನೀಗದೆ ಬೆಳಗದೆ ನಿನ್ನಾತ್ಮತೇಜ (ಇಂಚಾವ. ೨೧೫-೬೨). [ಸಾಧನೆ + ಗೆಯ್ಯು(< ಕೆಯ್$_1$)]

ಸಾಧನೆಗೈ 'ಸಾಧನೆಗೆಯ್ಯು' ನೋ.

ಸಾಧನೆವೋಗು (ಕ್ರಿ). ಸ್ವಾಧೀನವಾಗು; ವಶವಾಗು : ಬುಧಕೋಟಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ನರ್ಥಮಂ ಸಾಧನೆವೋಯ್ತು ಸರ್ವನಿಧಿಯೆಂಬಿನೆಗಂ ದೊರೆ ಯಾರ್ ಕುಮಾರ ಲಕ್ಷ್ಮೀಧರ ದೇವನೊಳ್ ಪತಿಹಿತಕ್ರಮದೊಳ್ ಪಡೆದೀವ ದಾನದೊಳು (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೧೧೨- ೫೮; ಸು. 1220). [ಸಾಧನೆ + ಪೋಗು$_1$ (< ಪೋ$_1$)]

ಸಾಧರ್ಮ್ಯ (ನಾ). ೧. ಸಹಾನುವರ್ತನೆ; ಸಾಹಚರ್ಯ : ಬಸವಣ್ಣನವರು

ಇಲ್ಲಿ ಸಾಧರ್ಮ್ಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವರೋ ಇಲ್ಲವೇ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವರೋ ಎಂಬುದನ್ನು ಗುರುತಿಸಬೇಕು. ಇಲ್ಲಿ ಸಾಧರ್ಮ್ಯದ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದರೂ, ಬಸವಣ್ಣನವರು ಬಹುತರವಾಗಿ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನೇ ಸೂಚಿಸಿರಬಹುದು ಎಂದೆನಿಸುವುದು (ವಚಪ. ೧೩೦). ೨. ಕೂಡುಒಡೆತನ; ಸಹಸ್ವಾಮ್ಯ. ೩. ಒಂದೇ ರೀತಿಯ ನಡವಳಿಕೆ; ಸಮಾನಗುಣಧರ್ಮ. ೪. ಒಂದೇ ಮತಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಸೇರಿರುವಿಕೆ; ಸಮಾನಧರ್ಮವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಿಕೆ. [ಸಂ.]

ಸಾಧವ್ಯ (ನಾ). ಮುತ್ತೈದೆತನ; ಸುಮಂಗಲಿತನ : ಅಗಲಂಚಿನ ಸೀರೆಯ ಬದಲು ಗೀರಂಚಿನ ಸೀರೆ ಉಟ್ಟು, ಸೀರಾದ ಒಂದೊಂದು ಬಳೆಯನ್ನು ತೊಟ್ಟು, ಸಾಧವ್ಯವನ್ನು ಕಾಪಾಡುವುದು (ಎಂಪ. ೯೯). [ಸಂ.]

ಸಾಧಾರ (ನಾ). ೧. ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡುವ ಪ್ರಮಾಣ; ಸಾಧಿಸುವ ವಸ್ತು : ಥಾಮಸ್‌ಬರೊ . . . ಧ್ವನಿಪರಿವರ್ತನೆಯಿಂದ ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಅರ್ಥವ್ಯತ್ಯಾಸದವರೆಗೆ ಸಾಧಾರಗಳಿಂದ ವಿವರವಾಗಿ ಪರಿಶೀಲಿಸಿದ್ದಾರೆ (ದ್ರಾವಿ. ೪೩). ೨. [ವೀಶೈ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ದೀಕ್ಷೆ : ಈ ನಾಲ್ಕನಾಬಾಲವೃದ್ಧರ್ಗೆ ಬೋಧಿಪುದು ತಾನೇಯದಧಿಕಾರ ವ್ಯೆಯ ಸಾಧಾರವೆಂಬಾ ದೀಕ್ಷೆ ಬಹುವಿಧವಲಾ (ವೀಶೈಷ. ೬-೬-೬೪). [ಸಂ.]

ಸಾಧಾರಣ (ಗು). ೧. ಅನೇಕರಿಗೆ ಅಥವಾ ಎಲ್ಲರಿಗೆ, ಎಲ್ಲಕ್ಕೆ ಅನ್ವಯಿಸುವ,- ಸಂಬಂಧಿಸುವ; ಸಾರ್ವತ್ರಿಕವಾದ : ಈ ಪ್ರಾಂತಗಳೊಳಗಿಂದ ಮುಂಬಯಿಗೆ ಮಾರಾಟಕ್ಕೆ ಬರುವ ಮಾಲಿನ ಬಗೆ ಸಾಧಾರಣಮಾಹಿತಿ (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೨೪ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ). ೨. ವಿಶೇಷವಲ್ಲದ; ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ. ೩. ಸಮಾನವಾದ; ಒಂದೇ ರೀತಿಯ. ೪. ಮಿಶ್ರವಾದ; ಬೆರೆತ. (ನಾ). ೫. ಅನೇಕರಿಗೆ ಅಥವಾ ಎಲ್ಲರಿಗೆ, ಎಲ್ಲಕ್ಕೆ ಅನ್ವಯಿಸುವಂತಹುದು; ಸಾರ್ವತ್ರಿಕವಾದುದು. ೬. ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಅನ್ವಯಿಸುವ ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ನಿಯಮ; ಸಾರ್ವತ್ರಿಕವಾದ ಕಟ್ಟಳೆ. ೭. ಸಾಮಾನ್ಯವಾದುದು; ವಿಶೇಷವಲ್ಲದುದು. ೮. ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಗುಣಧರ್ಮ; ನಿಶ್ಚಿತವಾದ ಶೀಲಸ್ವಭಾವ. ೯. ಅರುವತ್ತುಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ನಲವತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಸಂವತ್ಸರ : ಮತ್ತಮಾ ವರ್ಷವೇ ಪ್ರಭವ ವಿಭವ . . . ಸೌಮ್ಯ ಸಾಧಾರಣ . . . ಕ್ರೋಧನ ಕ್ಷಯವೆಂದಱುವತ್ತು ತೆಱನಾಗಿಹುದು (ವಿವೇಕ. ೨೬೩). ೧೦. ಮೂರು ಬಗೆಯ ದೇಶಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಜಲವಸತಿಯಿರುವ ಪ್ರದೇಶ; ಜವುಗುನೆಲ : ದೇವಮಾತೃಕ ಸಾಧಾರಣಾನೂಪ ಜಾಂಗಲಭೇದಂಗಳುಮಂ (ಆದಿಪು. ೮-೬೩ ವ); ಜಾಂಗಲ, ಅನೂಪ, ಸಾಧಾರಣವೆಂದು ದೇಶ ಮೂಱುತೆಱ (ವೃದ್ಯಸಾ. I, ೧೦); ದೇಶಭೇದವು ಜಾಂಗಲ, ಅನೂಪ, ಸಾಧಾರಣವೆಂದು ಮೂರು ತೆರನಾಗಿರುವುದು (ಸಕವ್ಯ. ೧೫). ೧೧. [ದ್ವೈತ] ಪರಮಾತ್ಮನ ಹತ್ತುಬಗೆಯ ವಿಭೂತಿರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಶ್ರೀಕರುಣಿವಲ್ಲಭನ ಪರಮವಿಭೂತಿರೂಪವ ಕಂಡಕಂಡಲ್ಲೀ ತಿಳಿದಿ ಚಿಂತಿಸುತ ಮನದಲಿ ನೋಡು ಸಂಭ್ರಮದಿ ನೀತ ಸಾಧಾರಣ ವಿಶೇಷ ಸಜಾತಿ ನೈಜಾಹಿತವು ಸಹದವಿಜಾತಿ ಖಂಡಾಖಂಡ ಬಗೆಗಳನರಿತು ಬುಧರಿಂದ (ಹಕಾರ. ೫-೧). ೧೨. [ಜೈನ] ಹದಿನಾರುಬಗೆಯ ಕರ್ಮಪ್ರಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಿಧಾನದಿನಂತರ್ಮುಹೂರ್ತದಿಂ ನಿದ್ರಾನಿದ್ರಾ ಪ್ರಚಲಾಪ್ರಚಲಾ . . . ಸ್ಥಾವರ ಸಾಧಾರಣ ಸೂಕ್ಷ್ಮಂಗಳೆಂಬ ಪದಿನಾಱುಂ ಕರ್ಮಪ್ರಕೃತಿಗಳಂ ನಿಶ್ಶೇಷಂ ಕಿಡಿಸಿ (ಆದಿಪು. ೧೦-೧೪ ವ).

ಸಾಧಾರಣರ್ (ಬಹುವ) = ಸಾಮಾನ್ಯರಾದ ಜನ; ವಿಶಿಷ್ಟಗುಣಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರದವರು : ಸಾಧಾರಣರಿವರೆನಿಪ ವಿರೋಧಿಗಳುಮನುಱದೆ ನೆಗಟ್ಟುದನುಚಿತಂ (ಪಂಪಾಮಾ. ೧೪-೮೨). [ಸಂ.]

ಸಾಧಾರಣದೇಶ (ನಾ). = ಸಾಧಾರಣ ೧೦: ಸಂಕರಲಕ್ಷಣ ಉಳ್ಳದು ಸಾಧಾರಣದೇಶವೆನಿಸಿಕೊಂಬುದು (ವೃದ್ಯಸಾ. I, ೧೦); ಈ ಎರಡು ಲಕ್ಷಣಗಳೂ ಕೂಡಿರುವ ಸಂಕರದೇಶವು ಸಾಧಾರಣದೇಶವೆನಿಸಿಕೊಂಬುದು ಸಂಕರರೋಗಗಳನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವುದು (ಸಕವ್ಯ. ೧೫). [ಸಂ.]

ಸಾಧಾರಣಧರ್ಮ (ನಾ). ೧. ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸಮಾನವಾದ ಧರ್ಮ; ಸಾರ್ವತ್ರಿಕವಾದ ಕರ್ತವ್ಯ. ೨. ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಗುಣ; ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಗುಣಧರ್ಮ : ಕೆಳಮುಖವಾಗಿ ಹರಿಯುವುದು ದ್ರವಪದಾರ್ಥಗಳ ಸಾಧಾರಣಧರ್ಮ (ರೂಢಿ). ೩. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಉಪಮೆಯ ಲಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಉಪಮಾನ ಮತ್ತು ಉಪಮೇಯಕ್ಕೆ ಇರುವ ಸಮಾನಾಂಶ : ಶಿಶುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಹಾಗೆಯೇ ಗಿಳಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡುಬರುವ ಬಳಸುವುದು ಸುಳಿದಾಡುವುದು ಹಾಲು ಕುಡಿಯುವುದೇ ಮೊದಲಾದ ಸಾಧಾರಣಧರ್ಮಗಳೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಹೋಲಿಕೆ ಪೂರ್ಣೋಪಮೆ (ಕೃಬಿಡಿ. ೨೫೬). [ಸಂ.]

ಸಾಧಾರಣೀಕರಣ (ನಾ). ೧. (ಬೇರೆಬೇರೆ ವಿಚಾರ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಒಂದು) ಸಾಮಾನ್ಯಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅಳವಡಿಸುವಿಕೆ, — ಸಾರ್ವತ್ರಿಕಗೊಳಿಸುವಿಕೆ: ವಿಶಾಲಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಿಜ್ಞಾನ ವಸ್ತುಸತ್ಯದಿಂದ ಸಾಧಾರಣೀಕರಣದತ್ತ, ಮತ್ತೆ ಅದರಿಂದ ಹೆಚ್ಚು ಹೆಚ್ಚು ವ್ಯಾಪಕವಾದ ಸಾಧಾರಣೀಕರಣಗಳತ್ತ ಮುಂಬರಿಯುತ್ತದೆ (ಸಾಹಿಪ್ರ. ೬೧). ೨. ವಿಶಿಷ್ಟವಾದದ್ದು ಸಾಧಾರಣವಾಗುವ ವಿಧಾನ; ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು ಸಾಧಾರಣವಾಗುವ ಕ್ರಮ. ೩. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಭಾವವು ರಸವಾಗಿ ಸಹೃದಯನಲ್ಲಿ ಆಸ್ವಾದವಾಗುವ ವಿಧಾನ; ಕಾವ್ಯ ನಾಟಕಾದಿಗಳ ಪಾತ್ರ, ಸಂದರ್ಭಗಳೊಂದಿಗೆ ಸಹೃದಯನು ಏಕೀಭವಿಸು ವಿಕೆ,— ಒಂದಾಗುವಿಕೆ; ಪಾತ್ರಗಳ ಭಾವ, ಸುಖದುಃಖಾನುಭವಗಳು ಸಾರ್ವತ್ರಿಕಗೊಳ್ಳುವಿಕೆ : ಈ ಸಾಧಾರಣೀಕರಣದಿಂದ ಶೋಕವನ ಮನಸ್ಸಿನ ಅವ್ಯಕ್ತವಾದ ನೋವು ನಮಗೆ ಪರಿಚಯವಾಗುತ್ತದೆ (ಅನುಕ. ೫೨); ಭಾರತೀಯಕಾವ್ಯ ಮೀಮಾಂಸೆಯಲ್ಲಿ ಬರುವ ಅಭಿನವಗುಪ್ತನ 'ಸಾಧಾರಣೀಕರಣ' ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾಗಿ ಹೋಲುವ ಈ 'ಮಾನಸಿಕದೂರ' ಇನ್ನೂ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ತುಲನಾತ್ಮಕಅಧ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿದೆ (ಸೌಂದ್ಯ. ೮೮). [ಸಂ.]

ಸಾಧಾರಣೀಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಾಮಾನ್ಯಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅಳವಡಿಸು; ಸಾರ್ವತ್ರಿಕಗೊಳಿಸು : ಇಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣೀಕರಿಸಿ 'ವ್ಯಂಜನದ ಹಿಂದಣ ಲಘು' ಎಂದು ಹೇಳದೆ, "ಪದ್ಯಾರ್ಧದ ತುದಿಯ ವ್ಯಂಜನದ ಹಿಂದಣ ಲಘು" ಗುರುವಾಗುವುದೆಂದು ಹೇಳಿದೆ (ಸಂಶೋಧ. ೧೦೬); ವಿಷಯಗಳನ್ನು "ಸಾಧಾರಣೀಕರಿಸಿ" ನಾಟಕೀಯವನ್ನಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸುವ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೋಮರನ ಮಹಾಕಾವ್ಯಗಳು ಹೇಗೆ ಮೊದಲಿನವಾಗಿವೆಯೋ ಹಾಗೆಯೇ ಅವನ ವೈನೋದಿಕಕಾವ್ಯ . . . ಕೂಡ ಮೊದಲನೆಯದು (ಅಂಕಾ. ೬೭).

[ಸಾಧಾರಣೀಕರಣ + - ಇಸು]

ಸಾಧಾರಣೀಕೃತ (ನಾ). ಕಾವ್ಯ, ನಾಟಕಾದಿಗಳ ಪಾತ್ರ, ಸಂದರ್ಭ ಮುಂತಾದುವು ಸಹೃದಯನೊಂದಿಗೆ ಏಕೀಭವಿಸುವುದು, — ಸಾರ್ವತ್ರಿಕಗೊಳ್ಳುವುದು : ಭಟ್ಟನಾಯಕನು ಕಾವ್ಯದ ಶಬ್ದವ್ಯಾಪಾರದಿಂದ ವಿಭಾವಾನುಭಾವಗಳು ಸಾಧಾರಣೀಕೃತವಾಗುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ಅದರಿಂದಲೇ ರಸವೂ ಭೋಗ್ಯವಾಗುವುದೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ (ಭಾರಮೀ. ೩೬೮). [ಸಂ.]

ಸಾಧಾರಣೆ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ನಾಯಿಕೆಯರ ಮೂರುಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ವೇಶ್ಯೆ : 'ನಾಯಿಕೆಯರಲ್ಲಿ' ಸ್ವೀಯೆ, (ತನ್ನವಳು), 'ಅನ್ಯೆ' (ಇತರಳು), ಸಾಧಾರಣೆ (ವೇಶ್ಯೆ) ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ (ಕೃಬಿಡಿ. ೨೧೦). [ಸಂ. ಸಾಧಾರಣಾ]

ಸಾಧಿತ (ಗು). ೧. ಸಾಧಿಸಿದ; ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದ : ಸಾಧಿತಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನಬೋಧಚರಿತ್ರಂಗಳೆಂಬ ಧರ್ಮಮಿದವ್ಯಾಬಾಧಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೪೫). ೨. ಮುಗಿಸಿದ ; ಪೂರೈಸಿದ. ೩. ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮಾಡಿ ತೋರಿಸಿದ; ಸಮರ್ಥಿಸಿದ. ೪. ಪಡೆದ; ಗಳಿಸಿದ : ಸೌಜನ್ಯಕಂದಾಂಕುರಂ ಶ್ರೀವಿಜಯಂಗೆ ಹೇತಿವಿದಾರಿಣಿಯುಂ ಬಂಧವಿಮೋಚನಿಯುಮೆಂಬಿವೆರಡುಂ ವಿದ್ಯೆಗಳಂ ಕೊಟ್ಟು ಮತ್ತಂ ಸಾಧಿತಮಹಾವಿದ್ಯಂಮಾಡಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೩೬ ವ); ಸಾಧಿತಪಂಚಧಾರೆಗಳೆನಿಪ್ಪ ಮನೋಜ್ಞತುರಂಗಮಂಗಳುದ್ಬೋಧಿತವಿಸ್ಮಯಾಭಿನವವೀಧಿಗಳೊಳ್ ಬಿಡದುಚ್ಚನೀಚಮಾರ್ಗಾಧಿಕವೇಗದಿಂದೆ ಪರಿಲಂಘಿಸುವಲ್ಲಿ (ಬಾಧಪು. ೮-೧೨). ೫. ಹುಟ್ಟಿದ; ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ: 'ಸಾಧಿತಶಬ್ದ' ಪರಾ. ೬. ನಿಗ್ರಹಿಸಿದ; ಸ್ವಾಧೀನಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡ : ಸಾಧಿತಶತ್ರುಷಡ್ಬಲರನುಕ್ರಮದಿಂ ಚರರಂ ದ್ವಿಷನ್ನೃಪಾಷ್ಟಾದಶತೀರ್ಥದೊಳ್ನಡೆಯಿಸಲ್ನೆಱೆವರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೪೨). ೭. ಮರಳಿ ಪಡೆದ; ವಸೂಲು ಮಾಡಿದ. ೮. ದಂಡ, ಜುಲ್ಮಾನೆ

ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ– ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ೯. ಕೊಡುವಂತೆ ಮಾಡಿದ. [ಸಂ.]

ಸಾಧಿತಧಾತು (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ನಾಮಪ್ರಕೃತಿ ಅಥವಾ ಧಾತುವಿಗೆ 'ಇಸು' ಅಥವಾ 'ಸು' ಮುಂತಾದ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ನಿಷ್ಪನ್ನಮಾಡಿದ ಹೊಸ ಧಾತು; ☞ ಉದಾಹರಣೆಗೆ: ನಡೆ + ಇಸು; ಇಂಬುಕೆಯ್ + ಸು; ಇತ್ಯಾದಿ: ಸಾಧಿತಧಾತು-೧ ನಾಮಪ್ರಕೃತಿಗಳಿಂದಲೂ ಧಾತುಗಳಿಂದಲೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ರೀತಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೊಸ ನಾಮಪ್ರಕೃತಿಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸುವಂತೆಯೇ ಹೊಸಧಾತುಗಳನ್ನೂ ಸಾಧಿಸಬಹುದು (ಮಧ್ಯಮ. ೧೪೯). [ಸಂ.]

ಸಾಧಿತನಾಮಪ್ರಕೃತಿ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ನಾಮಪ್ರಕೃತಿ ಅಥವಾ ಧಾತುವಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯಯ ಅಥವಾ ಬೇರೆ ಪದವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ, ನಿಷ್ಪನ್ನಮಾಡಿದ ಹೊಸ ನಾಮಪದ: ಸಾಧಿತನಾಮಪ್ರಕೃತಿಗಳನ್ನು (೧) ಕೃದಂತನಾಮ, (೨) ಕೃದಂತಭಾವನಾಮ, (೩) ತದ್ಧಿತಾಂತಭಾವನಾಮ, (೪) ತದ್ಧಿತಾಂತನಾಮ, (೫) ಸಮಾಸ ಎಂದು ಐದು ಬಗೆಯಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಬಹುದು (ಮಧ್ಯಮ. ೧೨೨). [ಸಂ.]

ಸಾಧಿತಶಬ್ದ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಧಾತು, ನಾಮಪ್ರಕೃತಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯಯ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ನಿಷ್ಪನ್ನಮಾಡಿದ ಹೊಸ ಶಬ್ದ : ನಾವು ಬಲ್ಲ ಎಷ್ಟೋ ಧಾತುಗಳಿಗೂ ನಾಮಪ್ರಕೃತಿಗಳಿಗೂ ಪ್ರತ್ಯಯ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಹೀಗೆ ಹೊಸ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸಬಹುದು. ಈ ರೀತಿ ಉಂಟಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಸಾಧಿತ ಶಬ್ದಗಳೆಂದು ಹೆಸರು (ಮಧ್ಯಮ. ೧೧೮). [ಸಂ.]

ಸಾಧಿಷ್ಠಿತ (ನಾ). ಪ್ರಭುತ್ವ; ಮೇಲಧಿಕಾರ : ಕಳಿಙ್ಗಳ್ವೆಯ ಮಗಂ ಪರಕಯ್ಯನ್ ಇನ್ತು ಪಾರಮ್ಪರ್ಯ್ಯಾಯಮೆಡೆವಱಿಯದೆ ಬನ್ದ ಧರ್ಮ್ಮಸನ್ತತಿ ಮುದ್ದಿಮಯ್ಯಂಗೆ ಪರಕಯ್ಯಂ ಪನ್ನಿರ್ವ್ವರ ಅರಸಿನ ಸಾಧಿಷ್ಠಿತದೊಳ್ ಕಾಲಂ ಕರ್ಚ್ಚಿ ಕೊಟ್ಟ ಭೂಮಿ ಆವುದನ್ನೊಡೆ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೧೭-೧೨ ; 889).

[☞ ಇದು 'ಸಾಧಿಷ್ಠಿತ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತ]

ಸಾಧಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಪಡೆ; ದೊರಕಿಸಿಕೊಳ್ಳು: ಪ್ರತಿಕೂಲನಾಗಿ ನಿಲೆ ವಿಧಿ ಮತ ನಯಮನುಕೂಲಮಾಗಿ ನಿಲೆಯುಂ ಕಾರ್ಯಸ್ಥಿತಿಯಂ ಸಾಧಿಸಲಾಗದು (ಕವಿರಾ. ೩-೧೪೫); ಗೋವರ್ಧನಭಟಾರರ್ ಸಮಾಧಿಮರಣದಿಂದಂ ರತ್ನತ್ರಯಮಂ ಸಾಧಿಸಿ ಮುಡಿಪಿ ದೇವಲೋಕಕ್ಕೆ ಪೋದರ್ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೭೪-೨೮) ; ಸಾಧಿಸುವೊಡಮರಿನ್ನಪರಂ ಸಾಧಿಸುವೊಡಮಸ್ತ್ರಚಯಮನಿನ್ನುಂ ತನುವಂ ಬಾಧಿಸು ತಪೋಗ್ನಿಯಿಂದಾರಾಧಿಸು ನೀಂ ಮಗನೆ ದುರಿತಹರನಂ ಹರನಂ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೮). ೨. ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು; ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು: ಅರಸಂ ಪರಚಕ್ರಮಂ ಸಾಧಿಸಿ ಬಂದು ಮಗಂ ಕುರುಡಾದುದಂ ಕಂಡಾದಮಾನುಮುಬ್ಬೆಗಂಬಟ್ಟು ಸ್ಮರಿಸಲಾಱದೆ . . . ಜಿನದೀಕ್ಷೆಯಂ ಕೈಕೊಂಡು ಪರತ್ರೆಯಂ ಸಾಧಿಸಿದೊಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೭೫-೨೩) ; ಎಡಬುವಹಿತರಂ ಚಕ್ರಮ ಸಾಧಿಸಿದಪ್ಪುದು (ಆದಿಪು. ೧೪-೬೦) ; ವಿಜಯಗರ್ವದಲಿಹ ಬಲವ ನೀನೊಬ್ಬನೇ ಸಾಧಿಸುವುದರಿದು (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೪-೪೨). ೩. ರುಜುವಾತುಮಾಡು; ಪ್ರಮಾಣಪಡಿಸು: ಏನನಾದರೆಯೂ ಸಾಧಿಸಬಹುದು ಮತ್ತೇನನಾದರೆಯೂ ಸಾಧಿಸಬಹುದಯ್ಯ ತಾನಾರೆಂಬುದ ಸಾಧಿಸಬಾರದು ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವರ ಕರುಣವುಳ್ಳವಂಗಲ್ಲದೆ (ಬಸವ. ೯೨೫) ; ಕದ್ದ ಕಳವ ಮಱಸಿಕೊಂಡು ನಾ ಸಜ್ಜನನೆಂಬಂತೆ ಇದ್ದ ಗುಣವ ನೋಡಿ ಹೂಡ್ದಿ ಸಾಧಿಸಲಾಗಿ ಕದ್ದ ಕಳವು ಕೈಯಲ್ಲಿದ್ದ ಮತ್ತೆ ಸಜ್ಜನತನ ಉಂಟೇ (ಮೋಳಿಗೆಮಾ. ೨೩-೯೧). ೪. ಆಚರಿಸು; ಅನುಸರಿಸು : ಜಪತಪಸ್ನಾನಾಗ್ನಿಹೋತ್ರ ವಿಧಿವೇಳೆಗಳನು ಸಾಧಿಸುವ . . . ಮುನಿಗಳಾಶ್ರಮವದೆಡೆಯೊಳಿರುತಿರ್ದರು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೦-೧೫). ೫. ಸಿದ್ಧಿಯಾಗು; ಕೈಗೂಡು : ಈ ದಾರಿ ಅಷ್ಟು ಸುಗಮವಲ್ಲ . . . ದಾರಿಯೂ ಸಾಗದು. ಗುರಿಯೂ ಸಾಧಿಸದು (ದೀಪಕ. II. ೧೫೦); ಎಷ್ಟು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದರೂ, ಚಾರುನ ಸಂಗಡ ಸರಿಯಾಗಿ ವಿಲಾಸ ವಿನೋದನ ಹೊಂದಿಸಿ ಹದಕ್ಕೆ ತಂದುಕೊಳ್ಳುವುದು ಭೂಪತಿಗೆ ಸಾಧಿಸದೆ ಹೋಯ್ತು (ಇಕ್ಷು. ೨೭೯); ಯಾವ ಕೆಲಸಕ್ಕೇ ಆಗಲಿ ತಲೆ ಹೋದರೆ ಹೋಗಲಿ ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೊಡೆದಾಡುವ ಜನ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ. ಅಂಥವರಿದ್ದರೆ ಆ ಕೆಲಸ ಸಾಧಿಸಿಯೇ ಸಾಧಿಸುತ್ತದೆ (ಗರುಡಾ. ೬೯). ೬. ಪೂರ್ವಗ್ರಹಪೀಡಿತವಾಗಿರು : ತಪ್ಪ ಸಾಧಿಪ ನೃಪನೊಳಿಪ್ಪವನ ಕಡುಹೆಡ್ಡ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೨೨೨). ೭. ಛಲ, ರೋಷ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಬಹಳ ಕಾಲದವರೆಗೂ ಹೊಂದಿರು : ನನ್ನ ಮೇಲೆ ದ್ವೇಷವನ್ನು ಸಾಧಿಸಬೇಡ (ರೂಢಿ). ೮. ಕಾಯು; ನಿರೀಕ್ಷಿಸು : ಬಾಧೆಯುಂಟೆ ನಿನ್ನ ಸತ್ಕಕೆ ಸಾಧಿಸುವುದವಧಿಯನು ನಿನ್ನ ವಿರೋಧಿಗಳಿಗೆ ನಿವಾಸವಹುದು ಕೃತಾಂತಲೋಕದಲಿ (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೪-೧೩); ಪಾಯ್ಸನೀ ಹರಿಯಜಂ ನಿರ್ಲಕ್ಷ್ಯನಾಗೆ ತಲೆಗಾಯ್ವೆನೇ ನಿನ್ನನೆನುತೆಱಗುವಂ ಬಿದಿಯೊಲೆದು ಮಯ್ಯಳಿಗೆ ಸಂದು ಸಾಧಿಸುವಂ ಮುರಧ್ವಂಸಿ (ಚಿಲಪು. ೧೭-೩೩). ೯. ಉದ್ದೇಶವು ನೆರವೇರು : ಆವನೊರ್ವಂಗೆ ಪರಾಕ್ರಮಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರ್ದೊಡವನ್ನಶಕ್ತಿಪರಾಕ್ರಮದಿಂ ಸಾಧಿಸಿಕೊಂಬುದು (ಪಂಚತಂ. ೮೧-೨೧); ಸಾಧಿಸಿಕೊಳ್ ಮನೋಮುದದಿನೆಂದು ತದಿಂದ್ರರಥಂ ವಿಶಾಳಪುಷ್ಕೋದಿತಫಲ್ಗುಣಂಗೆ ನೆಱೆ ಮಂತ್ರಪದಂಗಳನಿತ್ತಂ (ನೇಮಿಪು. ೧೦-೫೫). [ಸಾಧನ + - ಇಸು]

ಸಾಧಿಸುಹ (ನಾ). (ಛಲ, ದ್ವೇಷ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು) ಸಾಧನೆ ಮಾಡುವುದು : "ವೈರಶುದ್ಧಿ, ಪ್ರತೀಕಾರ, ವೈರನಿರ್ಯಾತನ - ಹಗೆಯ ಸಾಧಿಸುಹ" (ನಾಚಿರಾ. ೩). [ಸಾಧಿಸು + - ಹ₂ (< - ಪ₂)]

ಸಾಧು₁ (ಗು). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ; ಉತ್ತಮವಾದ. ೨. ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದ; ವಿಶ್ವಾಸಯೋಗ್ಯವಾದ. ೩. ಒಳ್ಳೆಯ ಸ್ವಭಾವದ; ಸೌಮ್ಯಸ್ವಭಾವದ : ಅಲ್ಲಿಂ ತಳರ್ದು ವೋಸದಿಂ ಸಾಧು[ಪಾಠಾಂ. ದು, ರ್ದು]ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಂತೆ ಚಪ್ಪರದಿಂ ಪೂಜಿಮಟ್ಟು (ಸಂಬರ. ೬-೮೩). ೪. ತಕ್ಕುದಾದ; ಯೋಗ್ಯವಾದ. ೫. ಶುದ್ಧವಾದ; ಶಿಷ್ಟವಾದ. ೬. ಸುಂದರವಾದ; ಮನೋಹರವಾದ. ೭. ಸದ್ವಂಶಸ್ಥವಾದ. (ನಾ). ೮. ಒಳ್ಳೆಯದು; ಉತ್ತಮವಾದುದು : "ಪ್ರಾಗ್ರ್ಯಂ, ಪ್ರಾಗ್ರಹರಂ . . . ಸೌಮ್ಯಂ, ಸಾಧು, ವಲ್ಗು, ಚಾರು, ಸುಷಮಂ, ವಾಮಂ, ಶುಭಂ, ಪೇಶಲಂ — ಈ ೪೯ ಒಳ್ಳಿತು" (ಹಲಾಯು. ೧೧೪-೪). ೯. ಸೌಮ್ಯವಾದುದು; ಉಗ್ರವಲ್ಲದುದು : ಆನೆಯೊ ಸಿಂಹವೊ ಮೊಸಳೆಯೊ ಮಾನೋ ಉಗ್ರವೊ ಸಾಧುವೊ ಎಂತೋ ಏನೋ (ಆನೆಕ. ೩೦-೧೭). ೧೦. ತಕ್ಕುದು; ಯೋಗ್ಯವಾದುದು : ತಮ್ಮ ಈ ಭಾವನೆಯು ಸಾಧುವೆಂದು ನನಗೆ ತೋರುವುದಿಲ್ಲ (ನಡೆದಾ. I, ೫೬೫); ಆದರೆ ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಸಾಧುವಲ್ಲ (ಶಿಕ್ಷಣ. ೧೨೧). ೧೧. (ಭಾಷೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ) ಶುದ್ಧವಾದುದು; ಶಿಷ್ಟವಾದುದು: ಒಂದು ಶಬ್ದರೂಪವು ಸಾಧುವೇ, ಅಸಾಧುವೇ ಎಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಶಿಕ್ಷಾಶಾಸ್ತ್ರ, ಭಾಷಾಗತಿ, ಶಿಷ್ಟಸಮ್ಮತಿ, ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಗಮನಕ್ಕೆ ತಂದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ದ್ರಾವಿಭಾ. ೮೭). ೧೨. ಸುಂದರವಾದುದು ; ಮನೋಹರವಾದುದು : "ಕಮನೀಯಮಭಿರಾಮ ಮುಜ್ಞ್ವಲಂ . . . ಪ್ರಿಯ ಸಾಧು ರಮಂ ರಮಣ್ಯಂ ರಮ್ಯರುಚಿರಂ ಪ್ರವೇಕಮನೆ ಸೌಮ್ಯಕ್ಕೆ ನಾಮಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೩-೨). ೧೩. ಒಳ್ಳೆಯ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಸಭ್ಯ; ಸತ್ಪುರುಷ : ಸಾಧುಗೆ ಸಾಧು ಮಾಧೂ(ಧು)ರ್ಯ್ಯನ್ನ(ಂಗೆ) ಮಾಧೂ(ಧು)ರ್ಯ್ಯಮ್ ಬಾಧಿಪ್ಪ ಕಲಿಗೆ ಕಲಿಯುಗವಿಪರೀತನ್ ಮಾಧವನೀತನ್ ಪೆಱನಲ್ಲ (ಇಆ. X, ೬೦-೫ ; ಪು. 700). ೧೪. ಸಂನ್ಯಾಸಿ; ಯತಿ : "ಯತಿ ಸಂಯಮಿ ಋಷಿ ಮುನಿ ಸುಶ್ರುತನಾತಂ ಸಾಧು" (ವಸ್ತುಕೋ. ೫೭-೩೩); ಮೋದದಿ ನಿನ್ನಯ ಪಾದವ ತೋರೊ ಸಾಧುವಂದಿತನೆ ಆದರದಿಂದಲೆ (ಪುರಂದ. ೧-೬-೨); ಯಜ್ಞವೆಂದರೆ ಭಗವದರ್ಚನೆ ಮತ್ತು ಅರ್ಪಣ - ಸಾಧು ಸಂತರ ಸೇವೆ (ಕೃಷ್ಣ. ೪೭). ೧೫. ಒಳ್ಳೆಯ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು; ಸತ್ಕುಲಪ್ರಸೂತನಾದವನು : ಕುಳಜಾತಂ ತಕ್ಕನಾರ್ಯಂ ಸುಜನನಭಿಜನಂ ಸಾಧು ಸದ್ವೃತ್ತನಪ್ಪಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೦೦-೧೧). ೧೬. ಚಿನ್ನ, ಬೆಳ್ಳಿಗಳ ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುವವನು; ರತ್ನಪಡಿವ್ಯಾಪಾರಿ. ೧೭. ಬಡ್ಡಿ ವ್ಯವಹಾರ ನಡೆಸುವವನು; ಕುಸೀದಕ. ೧೮. [ಜೈನ] ಪಂಚಪರಮೇಷ್ಠಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ; ಜೈನ ಸಂನ್ಯಾಸಿ : "ನಗ್ನಾಟಃ . . . ನಿರ್ಗ್ರಂಥಃ, ಸಾಧುಃ - ಈ ೧೦ ಸವಣರ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೫೭-೧೮೯); ಅರ್ಹತ್, ಮುನಿ (ಸಿದ್ಧ), ಆಚಾರ್ಯ, ಉಪಾಧ್ಯಾಯ, ಸಾಧು ಇವರು ಪಂಚಪರಮೇಷ್ಠಿಗಳು (ಹಿಂದಿಲಾ. ೯೦). [ಸಂ.]

ಸಾಧು₂ (ಅ). ಚೆನ್ನಾಗಿ, ಸೊಗಸಾಗಿ ಎಂಬಿತ್ಯಾದಿಯಾದ ಒಪ್ಪಿಗೆ, ಮೆಚ್ಚುಗೆಗಳ ಉದ್ಗಾರವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಅವ್ಯಯ : ಸಾಧು, ವತ್ಸ, ನೀನು ದೇವಪುತ್ರನ ಮರ್ಯಾದೆಗೆ ತಕ್ಕ ಹಾಗೆ ನುಡಿಯುತ್ತೀಯೆ (ಬಾಣಾಅ. ೮೫). 'ಸಾಧುಕಾರ', 'ಸಾಧುವಾದ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸಾಧುಕಾರ (ನಾ). (ಮೆಚ್ಚುಗೆ, ಪ್ರಶಂಸೆ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ ಮಾಡುವ) ಸಾಧು, ಸಾಧು ಎಂಬ ಉದ್ಗಾರ, – ಘೋಷ : ಪೆಱನಂ ಮಿಥ್ಯಾದರ್ಶನಕ್ರಿಯಾಕಾರಣಾವಿಷ್ಟನಂ ಪ್ರಶಂಸಾದಿಗಳಿಂ ಸಾಧುಕಾರದಿಂ ದೃಢಂ ಮಾಳ್ಪುದು (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೫೭): ಮಹಾಜನರೆಲ್ಲ ಸಾಧುಕಾರ ಮಾಡಿದರು (ಹತ್ತುಮ. ೪೬). [ಸಂ.]

ಸಾಧುಜನ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಜನ; ಪ್ರಾಮಾಣಿಕಜನ: ರಸರೂಪಗಂಧ ಶಬ್ದಸ್ಪರ್ಶವೆಂದೆಂಬ ವಿಷಯದೊಳು ನೂಲಿನೊಳು ಸಾಧುಜನದೊಳು . . . ಪರಮ ನೊಳು ಗುಣಮನಿಕ್ಕುಂ (ಮಂಗರಾ. ೧೪೭-೩೭). ೨. [ಜೈನ] ಪಂಚಪರಮೇಷ್ಠಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಶ್ರವಣಸಮೂಹ: ವಿದ್ಯೋಪಶಮಗಂಭೀರಸ್ಥಿರವ ದಾನ್ಯತ್ವ ಸಾಧುಜನಸಹಾಯತಾದಿ ಗುಣನಿಧಾನನಂ ನಿನ್ನನ್ನನಂ ಮತ್ತೊರ್ವನನೆಲ್ಲಿಯುಂ ಕಂಡುಂ ಕೇಳ್ದುಮಱಿಯೆವು (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೭೫ ವ). [ಸಂ.]

ಸಾಧುತನ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯತನ; ಸಜ್ಜನಿಕೆ : ಅವರ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತನ, ಸಾಧುತನ ನಮ್ಮ ಶಿನ್ನ ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದನೆ? (ಮೂಯದಾ. ೧೩೫). [ಸಾಧು₁ + - ತನ]

ಸಾಧುತ್ವ (ನಾ). ೧. = ಸಾಧುತನ. ೨. ಔಚಿತ್ಯ ; ಯಥಾರ್ಥತೆ: ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿನ ಸಾಧುತ್ವಾಂಶವು [Correctness] ರಾಜನೀತಿಯಲ್ಲಿಯೋ ಅಥವಾ ಇನ್ನಾವ ಕಲೆಯಲ್ಲಿಯೋ ಇರುವ ಸಾಧುತ್ವದ ವಿಧದ್ದಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ಗಮನದಲ್ಲಿಡಬೇಕು (ಅಂಕಾ. ೧೩೮). [ಸಂ.]

ಸಾಧುಪಂಥ (ನಾ). ತಕ್ಕ ಮಾರ್ಗ; ಉಚಿತವಾದ ದಾರಿ: ಲೇಸು ಮಾಡಿದಿರನ್ನ ಚಿತ್ತಕ್ಲೇಶ ಬೀತುದು ನಾನು ಬದುಕಿದೆ ದೋಷಿಯಿರಲಗ್ನಿಪ್ರವೇಶವೆ ಸಾಧುಪಂಥವದು (ಕೌಶಿರಾ. ೪೩-೨೯). [ಸಂ.]

ಸಾಧುಪುರುಷ (ನಾ). ಮುನಿ; ತಪಸ್ವಿ : ಇದರಿಂದ, ಇಲ್ಲವೇ ತುಂಬ ಬಲಿಷ್ಠನಾದ ಮನುಷ್ಯ ತಯಾರಾಗಬಹುದು, ಇಲ್ಲವೇ ವಾಸನಾಬಂಧನಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ಒಬ್ಬ ದೊಡ್ಡ ಸಾಧುಪುರುಷನಾಗಬಹುದು (ನಿಬಂಧ. II. ೨೮೨). [ಸಂ.]

ಸಾಧುಪ್ರಾಣಿ (ನಾ). ೧. ಸೌಮ್ಯಸ್ವಭಾವದ ಪ್ರಾಣಿ; ಹಿಂಸ್ರವಲ್ಲದ ಮೃಗ. ೨. (ಆಲಂ) ಸೌಮ್ಯಸ್ವಭಾವದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ನಿರುಪದ್ರವಿಯಾದ ಮನುಷ್ಯ: ಪೊಂಪಾಪತಿಭಟ್ಟ – ತಸೀಲ ಕಚೇರಿಯು ಒಂದೂಟ ಕೊಟ್ಟು ಸಾಕಿರುವ ಸಾಧುಪ್ರಾಣಿ (ಹನ್ನೊಂದ. ೧). [ಸಂ. ಸಾಧುಪ್ರಾಣಿನ್]

ಸಾಧುಮಾರ್ಗ (ನಾ). ಸರಿಯಾದ ಮಾರ್ಗ; ಸತ್ಪಥ : ಮಾಡಲರಿಯದೆ ಜಪತಪಂಗಳ ಆಡಲರಿಯದೆ ಸಾಧುಮಾರ್ಗದೊಳಾಡುವವರನು ನೋಡಲಾರದೆ ಕೇಡ ನೆನನೆನದು . . . ಆಡುತಡರುವ ಮೂಢನೊಳ್ ಮಾತಾಡಬ್ಯಾಡೆಂದ (ಗಗೀಪಾ. ೨೧-೨). [ಸಂ.]

ಸಾಧುವಾದ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯದು, ಒಳ್ಳೆಯದಾಗಲಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥದ ನುಡಿ : ಪರಸುವ ಪೌರವೃದ್ಧರ ಕುಲಾಂಗನೆಯರ್ಕಳ ಸಾಧುವಾದದೊಳ್ ಬೆರಸಿ . . . ಬಂದುದದೊಂದನುಕೂಲಮಾರುತಂ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೯೫); ಆಚಾರ್ಯರು ಸಾಧುವಾದ ಮಾಡಿದರು (ಬಾಣಾಅ. ೮೬). [ಸಂ.]

ಸಾಧ್ಯ (ಗು). ೧. ಮಾಡಬೇಕಾದ; ನೆರವೇರಿಸಬೇಕಾದ. ೨. ಕಾರ್ಯರೂಪಕ್ಕೆ ತರಬಹುದಾದ; ನಡೆಸಬಹುದಾದ; ಶಕ್ಯವಾದ. ೩. ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಮಾಡಿ ತೋರಿಸಬೇಕಾದ; ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಬೇಕಾದ. ೪. ಗೆಲ್ಲಬಹುದಾದ; ಜಯಿಸಬಹುದಾದ. ೫. (ರೋಗ ಮುಂತಾದುವಂತೆ) ಗುಣಪಡಿಸ ಬಹುದಾದ; ವಾಸಿಮಾಡಬಹುದಾದ. ೬. [ತರ್ಕಶಾ] ನಿರ್ಣಯಿಸಬೇಕಾದ. (ನಾ). ೭. ಸಾಧಿಸಬಹುದಾದುದು; ಕಾರ್ಯರೂಪಕ್ಕೆ ತರಬಹುದಾದುದು: ಎಲ್ಲ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನೂ ಕಲೆಹಾಕುವುದು ಈ ಕಿರುಹೊತ್ತಗೆಯ ಪರಿಮಿತಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವೂ ಇಲ್ಲ, ಸಾಧುವೂ ಅಲ್ಲ (ದ್ರಾವಿ. ೧೦). ೮. ಸಾಧಿಸಬೇಕಾದ ವಿಚಾರ ; ಸ್ಥಿರಪಡಿಸಬೇಕಾದ ವಿಷಯ. ೯. ಸಂಪೂರ್ಣತೆ; ಪರಿಪೂರ್ಣತೆ. ೧೦. ಒಂದು ಮಂತ್ರದ ಹೆಸರು: ಆ ಚಕ್ರದಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯನಾಮದಿಂದ ಸಹಿತ ಅಕಾರ ಮೊದಲಾಗಿ ಕ್ಷಕಾರ ಪರ್ಯಂತವಾದ ಅಕ್ಷರಗಳು ಪೂಜಿಸತಕ್ಕದ್ದು (ಅರ್ಕಮಾ. ೩೯). ೧೧. ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರ್ಗ, – ಗುಂಪು : "ಆದಿತ್ಯಾಃ, ವಿಶ್ವ, ವಸವಃ . . . ಸಾಧ್ಯಾಃ, ರುದ್ರಾಃ, (ಗಣದೇವತಾಃ) - ಗಣದೇವತೆಗಳ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೫); ಸಿದ್ಧರು ಸಾಧ್ಯರು . . . ಹಣೆಯೊಳು ಬರೆದುದನಳಿಸಲಶಕ್ತರು (ಇಂಚಾಪ. ೧೪೫-೧೨). ೧೨. (ರೋಗ ಮುಂತಾದುವಂತೆ) ಗುಣಪಡಿಸ ಬಹುದಾದುದು ; ವಾಸಿಮಾಡುವಂತಹುದು : ಈ ಐದು ಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೂ ರೋಗಿಯ ರೋಗವರಿತು ಇದು ಸಾಧ್ಯ, ಇದು ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯ, ಇದು ಅಸಾಧ್ಯ ವೆಂದು ತಿಳಿದು ವೈದ್ಯನು ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವುದು (ಸಕವೈ. ೨೨). ೧೩. ದೊರಕುವವನು; ನಿಲುಕುವವನು; ಲಭ್ಯನಾಗುವವನು : ಸಾಧ್ಯ ಭವ್ಯಾತ್ಮರಿಗೆ ತ್ರಿಭುವನವೇದ್ಯ . . . ಮಿಥ್ಯಾಮಾರ್ಗದೋಜೆಗಭೇದ್ಯ ಪೂರ್ಣ ಕಟಾಕ್ಷದಿಂದಲಿ ರಕ್ಷಿಸುಗೆ ಜಗವ (ನಾಗಷ. ೧೫-೯೩). ೧೪. (ಮುಂದೆ ಸಾಗುವಳಿ ಮಾಡಬಹುದಾದ) ಜಮೀನಿನಿಂದ ಬರುವ ಆದಾಯ : ನೀಲೆ ನರಸಿಂಹ ಭಟ್ಟರಿಗೆ ಸಾಧ್ಯ ಖ ೩ ಬಾಸಿರಿಕಟ್ಟೆಗೆ ಟೆಂಕಲಾಗಿ ಉಪಾಧ್ಯಭಟ್ಟರಿಗೆ ಸಾಧ್ಯ ಖ ೨ . . . ನರಸಿಂಹಭಟ್ಟರಿಗೆ ಈ ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಸಲವಗ್ರಹಾರಾಮಕ್ಷೇತ್ರ ಗದ್ದೆ ಬೆದ್ದಲು ಮೊದಲಾದ ಸಿದ್ಧ ಸಾಧ್ಯಂಗಳೆಂಬ ಅಷ್ಟಭೋಗ ತೇಜಸ್ಸ್ವಾಮ್ಯವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿ ಕೊಂಡು ಬಹರಿಯೆಂದು ಒಪ್ಪಿ ಕೊಟ್ಟ ದಾನಶಾಸನ (ಮೈಅಂ. ೧೯೨೯. ೧೮-೮೪; 1402). 'ಅಷ್ಟಭೋಗ', 'ಸಾಧ್ಯಭೂಮಿ' ಪರಾ. ೧೫. [ಜ್ಯೋತಿ] ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡನೆಯದು: ವಿಷ್ಕಂಭ ಪ್ರೀತಿ ಆಯುಷ್ಮಾನ್ . . . ಶಿವ ಸಿದ್ಧ ಸಾಧ್ಯ ಶುಭ ಶುಕ್ಲ ಬ್ರಹ್ಮ ಐಂದ್ರ ವೈಧೃತಿಗಳೆಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಯೋಗಂ ಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೬೨). ೧೬. [ತರ್ಕಶಾ] ಊಹಿಸಿ ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು; ಸಾಧಿಸಬೇಕಾದುದು; ಅನುಮೇಯ : ವಿಶ್ವವಿಜ್ಞಾನವಾದಮೆಂಬುದಂ ವಿಜ್ಞಾನದಿಂದ ನೀಂ ಸಾಧಿಸುವೆಯಪ್ಪೊಡೆ ಸಾಧ್ಯಸಾಧನಂಗಳೈಕ್ಯಮಪ್ಪುದಱಿಂ ಸಾಧ್ಯಂ ನಿಶ್ಚಯಮಾಗದು (ಆದಿಪು. ೨-೧೦ ವ); ಸಾಧ್ಯ : – ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಧೂಮಜ್ಞಾನದಿಂದ ವಹ್ನಿಯ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟುವುದು. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ವಹ್ನಿ ಸಾಧ್ಯವೆನಿಸುವುದು . . . ಪರ್ವತವು ವಹ್ನಿ ಉಳ್ಳುದು ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಹ್ನಿ ಸಾಧ್ಯ ; ಈ ಸಾಧ್ಯವುಳ್ಳ ಪರ್ವತವು ಪಕ್ಷ (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೧೭೬).

ಸಾಧ್ಯಮಾಗು, ಸಾಧ್ಯವಾಗು = ೧. ಸಾಧಿಸಲಾಗು; ಗೆಲ್ಲು : ಎಱಿದ ಕೋಟೆ ಸಾಧ್ಯಮಾಗದ ದೆಶೆ ಕಪ್ಪಮಾಯದಿದಿರೆಂದುದಿನನ್ನದ ಭೂಪರಾಬ್ಧದಂಗಳ ಪಗೆ[ಕ]ರ್ಯನಾನ[ದಭ]ಮಾ[ನಿ] [ಶ]ರಣ್ಬುಗದನ್ಯ[ರಿತ್ತು] ಕಾಣದ ನೃಪರಿಲ್ಲ (ಕಇಅ. ೩-೨-೮೨; 1058). ೨. ದೊರಕು; ಲಭ್ಯವಾಗು : ಎಂತು ಶಿವಪಥವೆನಗೆ ಸಾಧ್ಯವಪ್ಪುದಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೩೭). ೩. ನೆರವೇರಿಸಲಾಗು; ನಡೆಸಲಾಗು : ಆದ್ಯರ ವಚನ ಆದ್ಯರಿಗಾಯಿತ್ತು ವೇದ್ಯರಿಗಲ್ಲದೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗದು (ಬಸವ. ೮೪೨): ಊರಲ್ಲಿ ತಾನು ಬಂದು ಮೂರು ದಿನಗಳಾಗಿದ್ದರೂ ವಸಂತನನ್ನು ಸಂಧಿಸುವುದು ಸಾಧ್ಯವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ (ಕಮನ. ೧೭೩). [ಸಂ.]

ಸಾಧ್ಯಭೂಮಿ (ನಾ). ವ್ಯವಸಾಯಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಭೂಮಿ : ಅಚ್ಯುತಭಟ್ಟರಿಗೆ ಖಂ ೧ ಮೇಲಾದ ಸಾಧ್ಯಭೂಮಿ ಯಜಮಾನಾದಿ ಸರ್ವಸ್ವಾಮ್ಯವೂ . . . ಗದ್ದೆ ಬೆದ್ದಲು ಮೊದಲಾದ ಸಿದ್ಧ ಸಾಧ್ಯಂಗಳೆಂಬ ಅಷ್ಟಭೋಗ ತೇಜಸ್ಸ್ವಾಮ್ಯವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿಕೊಂಡು ಬಹರಿಯೆಂದು ಒಪ್ಪಿ ಕೊಟ್ಟ ದಾನಶಾಸನ (ಮೈಅಂ. ೧೯೨೯. ೧೮-೮೪; 1402). [ಸಂ.]

ಸಾಧ್ಯಯೋಗ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ವಿಧವಾದ ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಸಾಧ್ಯಯೋಗಕ್ಕೆ ಗಾನಾ ೩ ಗಳಿಗೆ ಮೇಲ ತ್ಯಾಜ್ಯಾ (ಭಾಸ್ಕರ. ೭೦-೬). [ಸಂ.]

ಸಾಧ್ಯವೇಳೆ (ನಾ). ಗೆಲ್ಲಲು ತಕ್ಕ ಅವಕಾಶ : ಆ ದುರ್ಗದಲ್ಲಿದ್ದ ದೊರೆಗಳ ವಿರೋಧವನಱಿದು ಇದೆ ದುರ್ಗಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವೇಳೆಯೆಂಬುದನಱಿತು ಮಾಯಾಮಲಂ

ನಾಸ್ತಿಯೆಂಬ ಮನ್ನೆಯ ಕಾಳಗವ ಹಿಡಿದು ದುರ್ಗವ ಮುತ್ತಿ ಕೈಯೊಳಗಾದರು ಮೂವರು ದೊರೆಗಳು (ಪಶಮ. ೬. I. ೧೩೬-೫೧೦). [ಸಂ. ಸಾಧ್ಯವೇಲಾ]

ಸಾಧ್ವಸ (ನಾ). ೧. ಭಯ; ಅಂಜಿಕೆ : ಅಂತಭಿನವಸಂಗಸಮುತ್ಪನ್ನಸಾಧ್ವಸರಸ ರಮಣೀಯತರಮುಗ್ಧವಧೂವದನವಿಲೋಕನಸುಖಮನನುಭವಿಸಿ (ಆದಿಪು. ೪-೫೧ ವ); ಮನಂಗೆಲೆ ಮಾತಾಡುವ ಮಾತಿನಿಂ ಕಳೆದು ಲಜ್ಜಾಸಾಧ್ವಸೋದ್ರೇಕಮಂ ಜಲಜಾತಾಕ್ಷ ನೊಳಾಕೆ ಬಿಚ್ಚತಿಕೆಯಂ ಮಾಡಲ್ (ಜಗಪ. ೧೦-೧೪೦). ೨. ಸಡಗರ; ಸಂಭ್ರಮ : ಸಾಧ್ವಸದಿಂ ಬೆಮರ್ ಬೆಮರ್ವಡೆಗಳಿನುಣ್ಮೆ ಪೊಣ್ಮೆದುದು . . . ಸತಿಗೆ ನೋಡಲೊಡಂ ಪಡೆಮಚ್ಚೆ ಗಂಡನಂ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೧೫). ೩. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಹದಿನೆಂಟು ಬಗೆಯ ಉಪರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ ಭಾಣಿಕೆಯ ಏಳು ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಗಲಿಬಿಲಿ ; ಕ್ಷೋಭೆ : ಭಾಣಿಕಾ — ಇದರಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದೇ ಅಂಕ . . . ಉಪನ್ಯಾಸ, ವಿನ್ಯಾಸ, ವಿಬೋಧ, ಸಾಧ್ವಸ, ಸಮರ್ಪಣ, ನಿವೃತ್ತಿ, ಸಂಹಾರ ಎಂಬ ಏಳು ಅಂಗಗಳು (ಸಂನಾಟ. ೩೬). [ಸಂ.]

ಸಾಧ್ವಸಭಯ (ನಾ). ಉದ್ವೇಗದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಭಯ ,— ಗಾಬರಿ : ಆಕಾರಾನುರೂಪ ದೌವಾರಿಕಾವಚನರಚನಾಶ್ರವಣಸಮುಪಜಾತಸಾಧ್ವಸಭಯ ಮುಮೆಂಬಕಮುಂ ಪೆರ್ಚೆ . . . ಭಾಸ್ವಜ್ಜಿನಚಂದ್ರಚಂದ್ರಪ್ರಭೆಗೆ ಜ್ಯೋತಿ ಸೋಲ್ಪಂತೆ ಜ್ಯೋತಿಪ್ರಭೆ ಸೋಲ್ತು (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೧೫೫ ವ). [ಸಂ.]

ಸಾಧ್ವಿ (ನಾ). ೧. ಸಚ್ಚಾರಿತ್ರ್ಯವುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು; ಸುಶೀಲೆ. ೨. ಗಂಡನಿಗೆ ವಿಧೇಯಳಾದ ಹೆಂಡತಿ ; ಪತಿವ್ರತೆ : ''ಕುಲವಧು ಸಾಧ್ವಿ ಪತಿವ್ರತೆ ಕುಲಪಾಳಿಕೆ ಸತಿ ಚರಿತ್ರವತಿಯಕ್ಕುಂ'' (ವಸ್ತುಕೋ. ೫೨-೪); ಧರಣೀನಂದನಗೇಹದೊಳ್ . . . ಭಾಸ್ಕರಪುತ್ರಾಂಶದೊಳಾಕೆ ತೊಟ್ತು ಸುರನಾಥೇಜ್ಯಾಂಶದೊಳ್ ಸಾಧ್ವಿ (ಜಾತತಿ. ೨೨-೩); ತಡೆಯದಲ್ಲೆಡೆಯೊಳು ತಾನು ಬೀಸುವನೀಯೆಡರನೇಳಿಪೆನೆಂದೆಲರು ಸಡಗರ ದಿಂದ ಸಾಧ್ವಿಯರಡಿ ಸೋಂಕಿದ ಪುಡಿಯ ಮುಡಿಯೊಳಾನುವುದು (ಹರಿಚ. ೨-೭). [ಸಂ. ಸಾಧ್ವೀ]

ಸಾಧ್ವೀಮಣಿ (ನಾ). ಪತಿವ್ರತೆಯರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠಳಾದವಳು: ಪತ್ನಿಯಾದ ಕುಸುಮ್ಮನೆಂಬ ಸಾಧ್ವೀಮಣಿಯೊಂದಿಗೆ ವಾಸಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದರು (ವಿದ್ಯಾಕ್ಷಿ. ೧ ಪೀಠಿಕೆ). [ಸಂ.]

ಸಾನ$_1$, **ಸೋನ**$_1$ (ನಾ). ನಾಯಿ; ಶುನಕ : ವತ್ಸಲೋಪಕ್ಕೆ . . . ಶ್ವಾನ - ಸಾನ (ಶಮದ. ೨೮೧ ಪ್ರಯೋ). **ಸೋನ**$_1$: ಶ್ವಾನ , ಸೋನ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೫೧ ಪ್ರಯೋ): ಆನೆ ಮೇಲಿದ್ದವನು ಸೋನ ಕಂಢೋಡುವನೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೩೭೧).
[< ಪ್ರಾ. ಸಾಣ. / ಸಂ. ಶ್ವಾನ]

ಸಾನ$_2$ 'ಸ್ತಾನ' ನೋ.

ಸಾನಂದ (ಗು). ೧. ಆನಂದದಿಂದ ಕೂಡಿದ; ಹಿಗ್ಗಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ : ಲೋಕಂ ತಮತಮಗೆ ಸಾನಂದಲೀಲೆಯೊಳಮಿತ್ರಸದ್ಭಕ್ತಿಪ್ರಭಾವದಲಿ ಸಂದು (ಬಸವು. ೫೩-೭). (ನಾ). ೨. ಸಂತೋಷ; ಆನಂದ : ಮೇಧಾವಿನಿ ಕಂದನಂ ತೆಗೆದೆತ್ತಿಕೊಳುತೆ ದಿಗಿಯಪ್ಪಿ ಸಾನಂದದಿಂ ಪೊರೆಯೇಜಿದಳ್ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೮-೫೯); ಸಾನಂದದಿನೆಚ್ಚತ್ತಂ ಭೂನಾಥಂ . . . . ಮೈಮುರಿದು ನಿದ್ರೆಯಿಂದೆಚ್ಚತ್ತಂ (ಮಲ್ಲಕಾ. ೩೧೭-೧೧೩). ೩. ಸಂತೋಷದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು. ೪. ಒಬ್ಬ ಋಷಿಯ ಹೆಸರು : ಪುಲಸ್ತ್ಯ ಸಾನಂದ ಶತಾನಂದ ಶ್ವೇತಕೇತೋಪಮನ್ಯು ಮೊದಲಾದಷ್ಟಾಶೀತಿಸಹಸ್ರ ಋಷೀಶ್ವರರ್ಗನಂತಾಶ್ರಯಂಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೧೬೪). [ಸಂ.]

ಸಾನಂದಾಶ್ರು (ನಾ). ಆನಂದದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಕಣ್ಣೀರು : ಮೃಡಗುಣ ಸ್ತುತಿಗೆಯ್ಯು ಘೋಷಣವಡಗೆ ಸಾನಂದಾಶ್ರುಗಳಿನಡೆವಿಡದೆ ನೋಡುವ ನಯನಗಳು ಹೊಳೆದಾವರಿಸುತಿರಲು (ಬಸವು. ೩೫-೫). [ಸಂ.]

ಸಾನಿ (ನಾ). ೧. ಒಡತಿ; ಸ್ವಾಮಿನಿ; ನಾಯಕಿ : ನಿನ್ನ ಗಂಡ ನಿನಗೆ ನಾಯಕ. ಅವನಿಗೆ ಸರಿಸರಿಯಾಗಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳತಕ್ಕವಳಾದ್ದರಿಂದ ನೀನು ಅವನಿಗೆ ಸಾನಿ (ಅದುಟು. ೮೫). ೨. ಹೆಂಡತಿ; ಪತ್ನಿ: 'ದೊರೆಸಾನಿ' ಪರಾ. ೩. ವೇಶ್ಯೆ ಮತ್ತು ಕೆಲವು ಸಲ ವೇಶ್ಯೆಯ ಹೆಸರಿನ ಕೊನೆಗೆ ಸೇರುವ ಪದ : ಅವಳು ದೊಡ್ಡ ಶ್ರೀಮಂತ ಸಾಹುಕಾರನ ಸಾನಿ (ಹಳ್ಳಿಹಾ. ೮); ರಂಗಸಾನಿಯ ಕಡೆಗೆ ಒಂದು ಅಜೇಯವಾ[illegible] ತಿರಸ್ಕಾರದಿಂದ ಅವರು ನೋಡಿದರು (ಸಮಜೀ. ೨೨); ಉಳಿದ ಹೆಂಗಸರಿಂದ ಬೇ[illegible] ಯೆಂದು ತೋರಿಸುವ ವೃತ್ತಿನಾಮ ಒಂದೇ ಒಂದು - ಸಾನಿ, ಇದು ವೇಶ್ಯೆಯ ಹೆ[illegible] ಕೊನೆಗೆ ಇರುತ್ತದೆ (ನಮ್ಮಸು. ೨೪೯). 'ನಾಯಕಸಾನಿ' ಪರಾ. ೪. ಹೆಂಗ[illegible]; ಸ್ತ್ರೀ : 'ಮಂತ್ರಸಾನಿ' ಪರಾ.
[< ಸಂ. ಸ್ವಾಮಿನೀ./ ತಮಿ. ಚಾನಿ ; ತುಳು. ತೆಲು. ಸಾನಿ]

ಸಾನಿಗ 'ಸ್ತಾನೀಕ' ನೋ.

ಸಾನು (ನಾ). ೧. ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲಿನ ಮಟ್ಟಸವಾದ ಮೇಲ್ಮೈಯುಳ್ಳ ಹರವಾದ ಪ್ರದೇಶ,— ಪ್ರಸ್ಥಭೂಮಿ : ಮದಮ್ಮರೇಯಕಭಾರಚಂಚರೀಕಮನಿಂದುಕ್ಷೀರ ರುಚಿಯಂ ವೃಷೇಂದ್ರನನಾ ರಮಣೀರತ್ನಮಿರುಳ ಕಡೆಯೊಳ್ ಕಂಡಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೨[illegible]) ಸಾನುವಿನೊಳೆಬಿಗಿ ಘನಸಂತಾನಂ ಕಾರ್ಗಾಲದಲ್ಲಿ ಕಜ್ವುದು (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೦[illegible]) ಏರಿದರ್ ದುಃಖಿಗಳ್ ಪರ್ಣಕುಟಿಯಿರ್ದೆಡೆಗೆ, ರಮ್ಯಸಾನು ಮಹೀಧರೋನ್ನತಿಗೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೬೮-೩೩). ೨. (ಬೆಟ್ಟದ) ತುದಿ ; ಶಿಖರ. ೩. ಮೊಳಕೆ ; ಅಂಕುರ ೪. ಕಾಡು; ಅರಣ್ಯ. ೫. ರಸ್ತೆ; ದಾರಿ. ೬. (ಬಂಡೆ, ಬೆಟ್ಟಗಳ) ಕಡಿದಾದ ಕೊರಕಲು; ಕಣಿವೆ; ಪ್ರಪಾತ. ೭. ಬಿರುಗಾಳಿ; ಚಂಡಮಾರುತ ೮. ವಿದ್ವಾಂಸ ; ಪಂಡಿತ. ೯. ಸೂರ್ಯ. [ಸಂ.]

ಸಾನುಕೂಲ (ಗು). ೧. ಸ್ನೇಹದ; ಮೈತ್ರಿಯ. ೨. ಅನುಕೂಲಕರವಾದ; ಸುಗಮವಾದ. ೩. ಸಜ್ಜಾದ; ಸಿದ್ಧವಾದ. (ನಾ). ೪. ಅನುಕೂಲಕರ ವಾದುದು; ಸುಗಮವಾದುದು : ಚಂನಪಟ್ಟ ಮದ್ದೂರು ಸ್ವಾಧೀನವಾದಲ್ಲದೆ ಮುಂದಣ ಯತ್ನ ಸಾನುಕೂಲವಾಗದೂ ಯೆಂದೂ ಪ್ರಸ್ತಾಪವಾದಲ್ಲಿ (ಹೈದರ. ೪[illegible]). [ಸಂ.]

ಸಾನುತಳ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲಿನ ಸಮತಲಪ್ರದೇಶ : ವಿತಸಾರೇತರಸಾರ ಮಾಗೆ ವಿಜಯಾರ್ಧಾದೀಂದ್ರದುದ್ದಾಮಸಾನುತಳಂ ತದ್ವಿಭವಂ ತಳಾಮಳಕಮುಂಜಾ ಸ್ಫೋಟದಿಂ ಬಂದು . . . ಕೃತಮಾಲಾಮರನಾಥನಂದೆಬಗಿದಂ ಶಾಂತೀಶಪಾದಾಬ್ಜದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೩೫). [ಸಂ. ಸಾನುತಲ]

ಸಾನುನಯ (ಗು). ೧. ವಿನಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ; ನಮ್ರ. (ನಾ). ೨. ಅನುನಯ; ವಿಶ್ವಾಸ : ಆಭರಣವನುಲೇಪನಾದಿಗಳ ಸಾನುನಯದಲಿ ಪಾಂಡುಪುತ್ರರ ಮಾನಿನಿಗೆ ಕೊಡಿ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೨೨-೭). [ಸಂ.]

ಸಾನುನಾಸಿಕ (ಗು). ೧. ಮೂಗಿನಿಂದ ಉಚ್ಚರಿಸಬೇಕಾದ; ಅನುನಾಸಿಕದ ಉಚ್ಚಾರವುಳ್ಳ. (ನಾ). ೨. [ವ್ಯಾಕ] ಅನುನಾಸಿಕದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು : ವಕಾರವನ್ನು ಸಾನುನಾಸಿಕವಾಗಿ ಉಚ್ಚರಿಸಿದುದನ್ನು ಕಂಡು ಗೇಲಿಮಾಡಲು ವಕಾರ ಯುಕ್ತವಾದ ಪದಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಹೇಳಿದ ಮಾತು ಇದು (ಸುವರ್ಣ. [illegible]); ಒಂದೇ ಕಾಲದಲ್ಲಿ . . . ಗಕಾರವು (ತಾನು) ಒಂದೇ ಆಗಿದ್ದುಕೊಂಡೇ ಉದಾತ್ತವೂ, ಅನುದಾತ್ತವೂ, ತ್ವರಿತವೂ, ಸಾನುನಾಸಿಕವೂ, ನಿರನುನಾಸಿಕವೂ (ಆಗಿವೆ) (ಬ್ರಹ್ಮಭಾ. ೪೭೨). [ಸಂ.]

ಸಾನುಪ್ರದೇಶ (ನಾ). = ಸಾನುತಳ : ಹೇಮಕೂಟಾದ್ರಿಯ ಸಾನುಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದ ಸುಗಂಧಪೂರಿತ ಹೂಗಿಡಗಳ ಮೇಲೆ ಬೀಸಿ ಬಂದ ತಂಗಾಳಿ ಗ್ರಹಣೇಂದ್ರಿಯಕ್ಕೆ ಚೇತೋಹಾರಿಯಾಗಿತ್ತು (ರಾಜ್ಯೋದ. ೯೯). [ಸಂ.]

ಸಾನುಭವ (ಗು). ೧. ಅನುಭವದಿಂದ ಕೂಡಿದ; ಫಲಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ (ಕ). (ನಾ). ೨. ಫಲಾನುಭವ; ಫಲಸಾಧನೆ : (ಕ). [ಸಂ.]

ಸಾನುಭಾವ (ಗು). ಅನುಭಾವದಿಂದ ಕೂಡಿದ; ಆತ್ಮಾನುಭವವನ್ನು ಹೊಂದಿದ : ರೂಢಶಿವಲಿಂಗಪ್ರಯೋಗಾಲೀಢಚಿತ್ತನು ಸಾನುಭಾವಪ್ರೌಢನ[illegible] (ಬಸವು. ೩೩-೨). [ಸಂ.]

ಸಾನುಭೂತಿ (ನಾ). ಇತರರ ಕಷ್ಟಕ್ಕೆ ಮರುಗುವ ಸ್ವಭಾವ; ಸಹಾನುಭೂತಿ[illegible] ಅನುಕಂಪ : ಪರಬೊಮ್ಮನಾ ವಿಧಿಯ ನೇಮಿಸಿಹುದೇತಕೆನೆ ನರಜಾತಿ ಸಾನು[illegible] ಕಲಿಯಲೆಂದು (ಮಂಕುತಿ. ೧೫೭). [ಸಂ.]

ಸಾನುರಾಗ (ಗು). ೧. ಅನುರಾಗದಿಂದ ಕೂಡಿದ. (ನಾ). ೨. ಅನುರಾಗ ; ಪ್ರೀತಿ : ಸಾನುರಾಗಂ ಕೊನರ್ದು ಕೊನರ್ದಾ ಶಿವಶರಣರಂ ಕಂಡು ಕಂಡುಬ್ಬಿ (ಬಸವ. ೩೫-೩) ; ಏನು ಧನ್ಯಳೋ ಲಕುಮಿ ಎಂಥ ಮಾನ್ಯಳೊ ಸಾನುರಾಗದಿಂದ ಹರಿಯ ತಾನೆ ಸೇವೆ ಮಾಡುತಿಹಳು (ಪುರಂದ. ೧-೧೬ ಪಲ್ಲವಿ). [ಸಂ.]

ಸಾನೂದ್ಯಾನ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟದ ಸಾನುಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ತೋಟ,– ಉದ್ಯಾನವನ : ಸಾನೂದ್ಯಾನಪ್ರತಾನಂ . . . ನಾನಾರತ್ನಪ್ರಕೂಟಪ್ರಕರದಿನೆಸೆದಿ ಪ್ಪೂರ್ಜಯಂತಕ್ಕೆ ಬಂದಾ ಭೂನಾಥರ್ ಸೇವ್ಯಮಪ್ಪಾ ನಗದ ವಿಭವಮಂ ನೋಡುತುಂ ಬಂದರೆಲ್ಲಂ (ನೇಮಿಪು. ೭-೧೩). [ಸಂ.]

ಸಾನೆಟ್ 'ಸಾನೆಟ್ಟು' ನೋ.

ಸಾನೆಟ್ಟು, ಸಾನೆಟ್ (ನಾ). (ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯರ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದ ಆವಿಷ್ಕಾರಗೊಂಡ) ಒಂದೇ ಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ, ಹದಿನಾಲ್ಕು ಸಾಲುಗಳ, ವಿವಿಧ ಅಂತ್ಯಪ್ರಾಸವನ್ನುಳ್ಳ ಒಂದು ಪದ್ಯಪ್ರಕಾರ ; ☞ ಇದನ್ನು ಅಷ್ಟಷಟ್ಪದಿ, ಚತುರ್ದಶಪದಿ, ಸುನೀತ ಎಂದೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ : ಸಾನೆಟ್ಟಿನ ಒಂದು ಮುಖ್ಯ ಅಗತ್ಯವೆಂದರೆ ಒಂದೇ ಒಂದು ಆಲೋಚನೆಯನ್ನು ಉದ್ದಕ್ಕೂ ಬೆಳಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಎಂಬುದು (ಭಾವಗೀ. ೭೧); ಮೂರು ಸಾನೆಟ್ಟುಗಳು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯಕ್ಕೆ ಮುಡಿಪಾಗಿವೆ (ನಲಮು. IX ನಾಲ್ಕುಮಾತು). **ಸಾನೆಟ್** : ಸಾನೆಟ್ ಪ್ರಾರಂಭವಾದದ್ದು ಪ್ರಣಯ ಗೀತೆಯಾಗಿ (ಭಾವಗೀ. ೭೨). [← ಇಂ. Sonnet]

ಸಾನ್ನಾಯ್ಯ (ನಾ). ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿಸ್ಸು ; ಚರು : "ಹವಿ ಸಾನ್ನಾಯ್ಯಂ ಚರು" (ವಸ್ತುಕೋ. ೫೫-೪೨) ; ಜಳದಿಂದಂ ಬಳಮಂ . . . ಚಂದ್ರಿಕೋಜ್ಜ್ವಳಸಾನ್ನಾಯ್ಯದಿನಿಂದುಲಕ್ಷ್ಮಿಯನುದಂಚದ್ದೀಪದಿಂ ಕಾಂತಿಯಂ ವಿಳಸದ್ಧೂಪದಿನೆಷ್ಮಮಂ ಫಲದಿನವ್ಯಾಬಾಧೆಯಂ ಮಾಡುಗುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೫೫). [ಸಂ.]

ಸಾನ್ನಿಧ್ಯ (ನಾ). ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರುವಿಕೆ; ಸಾಮೀಪ್ಯ : ಕೂಡಲಸಂಗನ ಪ್ರಸಾದ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯದಿಂದ ಭವಜನಕರ್ವು ಪಂಚಭೂತಪೂರ್ವನಾಸ್ತಿ (ಬಸವ. ೬೩೪); ವಧ್ಯಚಿಹ್ನಂಗಳಿಂದೆಸದು ಸಾನ್ನಿಧ್ಯದಲಿ ನಲಿವಾತ್ಮಜನ ಸದುಬುಧ್ಯನುಮತಿಗೆ ಮೆಚ್ಚಿ ಮಾತಾಪಿತರು ಹರುಷದಲಿ (ಬಸವಪು. ೨೪-೨೦); ನಿನ್ನೊಳ್ಪದಾ ಕೃಪಾನಿಧಿಯ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯಮಿರುತಿರಲಾಗಿ ವಾಜಿಮೇಧಂ ಬೇಹುದೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೧-೧೯). [ಸಂ.]

ಸಾಪ್ 'ಸಾಫ$_2$' ನೋ.

ಸಾಪ, ಶ್ರಾಪ, ಸಾವಣೆ, ಸಾವಳ (ನಾ). ಕೆಡುಕಾಗಲೆಂದು ಬಯಸಿ ಹೇಳುವ ಮಾತು; ಶಾಪ : ಬಿದಿ ಸಾಪಮನಿತ್ತುದಱಿಂ ಬಿದಿರ್ಗಳ್ ಫಲಮಾಗಲೊಡನೆ ಸಾವುವು ಧರೆಯೊಳ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೧೭೦); ಶಾಪ — ಸಾಪ, ಶಾರೀರ — ಸಾರೀರ (ಶಮದ. ೨೫೩ ಪ್ರಯೋ); ಗೆಂಟನೊಳ್ ದುಮ್ಮಾನದಿಂ ತಾರಿ ಲೋಕಮನೆ ಪಗೆವೊಂದು ರೋಸಮುಂ, ಬಿದಿ ನಿನಗೆ ಬರೆದಿಟ್ಟ ಸಾಪಮಾದುದು (ಸಂಸಪ. ೨೩-೧೮). **ಶ್ರಾಪ** : 'ಶ್ರಾಪಿಸು' ಪರಾ. **ಸಾವಣೆ** : ಆತನಂ ನಿಂದಿಸಿದೊಡೊದಗಲಹುದವನ ಸಾವಣೆಯೆಂದು ಮತ್ತನಿತು ಚದುರಿಂದ ಪಲ್ಗಿಸಿದು ನೆರೆದಬ್ಬರಂ ನಗಿಸಿ ನಗುತಿರ್ಪ ಸಮಯದಲ್ಲಿ (ಮಹಾಂತೇ. ೯-೩೨). **ಸಾವಳ** : ಇತರರೂ ಬಸ್ಸಿನವನಿಗೆ 'ಸಾವಳ' ಹಾಕಿದರು (ಸರ್ವಮಂ. ೪೬).

ಸಾಪದಕ್ಕರ = ಶಾಪದ ಮಾತು : ಪೊಱಮಡುವ ಸಾಪದಕ್ಕರದ ಪೊಯ್ಯಿಂಗೆ ನಡುಗುವಂತೆ ಕೆತ್ತುವ ತುಟಿಯುಂ . . . ಅಂಜಿಕೆಯಂ ಪುಟ್ಟಿಸೆ (ಕಬ್ಬಿಗಾ. ೩೧೦).

[< ಸಂ. ಶಾಪ]

ಸಾಪಂಗೊಳು (ಕ್ರಿ). ಶಾಪವನ್ನು ಹೊಂದು, — ತಾಳು : ಸಟಿಸಲಾನೆಲ್ಲಿ? ಸಾಪಂಗೊಳುವ ತಾವೆಲ್ಲಿ? (ಪಂಪ್ರಿ. ೩೪-೯). [ಸಾಪ + ಕೊಳು (< ಕೊಳ್$_1$)]

ಸಾಪಂದಳೆ (ಕ್ರಿ). = ಸಾಪಂಗೊಳು : ಅನ್ನೆಗಮಿತ್ತಲಾ ಬಾಂದೊಳೆದಲೆಯನ ಸಾಪಂದಳೆದು ಬಂದು ನೀನೀ ಪೂವಿನ ಪೊಟಲೊಳ್ ನನೆಯಂಬನೆಂಬರಸಾದೆ (ಕಬ್ಬಿಗಾ. ೩೧೯). [ಸಾಪ + ತಳೆ$_1$]

ಸಾಪಣೆ 'ಸಾಪ' ನೋ.

ಸಾಪತಿಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಜೊತೆ ಸೇರಿ ಕರುಣೆಯನ್ನು ತೋರಿಸು : ಸಾಪತಿಕರಿಸಿ ಕೊಂಡಿದ್ದೊಡೆಯನನು ಕರೆ ಕೊಲೆಗರುಹ ನೀನಲ್ಲ ಸಾರೆಂದ (ತೊರರಾ. ೭-೧೪-೭).

[< ಸಹ$_2$ + ಪತಿಕರಿಸು]

ಸಾಪತ್ನ (ಗು). ೧. ಸವತಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಅಥವಾ ಸವತಿಯಿಂದುಂಟಾದ. (ನಾ). ೨. ತಂದೆಯ ಬೇರೆ ಹೆಂಡತಿಯ ಮಗ ; ಮಲತಾಯಿಯ ಮಗ : "ಉಪಮಾತೆಯನೆ ಬಲದಾಯೆನಿಕ್ಕುಮಾಕೆಗೆ ಪುಟ್ಟಿದಾತ ದಾಯಾದ್ಯನಾ ಸಾಪತ್ನನಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೯೨-೧೨). ೩. ಅಣ್ಣತಮ್ಮಂದಿರ ಮಕ್ಕಳು; ದಾಯಾದಿ : ಸಾಪತ್ನರಲಿ ಸದರವ ಕಾಣೆ (ಕುಮಾವ್ಯಾ. ೮-೭). ೪. ಹಗೆ; ಶತ್ರು : ಜಲದೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿದ ವಸ್ತುವಿಂ ಪೆಱರ ಪೊನ್ನಿಂ ಭೋಗಿ ಸಾಪತ್ನರಂ ಗೆಲಲಾರ್ಪಂ . . . ಮಿನಾಲಯಪ್ರೋದ್ಭವಂ (ಜಾತಕ. ೧೭-೧೨); ಅರಸುಕುಲದಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಸಾಪತ್ನರು ಗಳಿರ ದೇಹಾಭಿಲಾಷೆಯಲುರಗನಂ ತೊಳಗಿಹುದು ಧರ್ಮವೆ (ಕುಮಾವ್ಯಾಉ. ೩-೨೨). [ಸಂ.]

ಸಾಪತ್ನಕ (ನಾ). ೧. ದ್ವೇಷ; ಹಗೆತನ. ೨. ಮಲತಾಯಿಯ ಮಗ; ಬಲಸೋದರ : ಅಕಟ ಲಕ್ಷ್ಮಣದೇವ ರಘುನಾಯಕನ ಮರಣದ ನುಡಿ ನಿನಗೆ ರಂಜಕವೆ . . . ಸಾಪತ್ನಕವಿವೇಕಕೆ ಸೊಗಸ ತಂದ್ಯೆ (ತೊರರಾ. ೩-೯-೫). [ಸಂ.]

ಸಾಪತ್ನಿ (ನಾ). ಸವತಿ; ಸಹಪತ್ನಿ : ತವೆ ಸಾಪತ್ನಿಯರಾದ ಸಾಲ ಮಧುಪಾನಂ . . . ಸೂಳೆಯರೊಳೊಲ್ದಿರ್ಪಾಟಮಿಂತೆಲ್ಲ ಮುಂ ಸವಿಯಾಗಂತ್ಯದಿ ಕಷ್ಟವೈ (ಸೋಮೇಶ. ೨೪). [ಸಂ. ಸಾಪತ್ನೀ]

ಸಾಪತ್ನಿಕ (ನಾ). ಹಗೆ; ಶತ್ರು: ಎನಗಿಂ ಸ್ವೇಚ್ಛಾವಿಹಾರವ್ಯತಿಕರವೊಗೆದತ್ತೀಕೆ ಗೋವಿನ್ದದಂಡೇಶನ ಚಿತ್ತಂ ದೃಪ್ತಸಾಪತ್ನಿಕಬಳದಳನೋದ್ರೇಕದೊಳ್ತಳ್ತುದು (ಎಪಿ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೩೭-೩೦; 1114). [< ಸಾಪತ್ನಕ]

ಸಾಪತ್ನ್ಯ (ನಾ). ೧. ಸವತಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ; ಸಹಪತ್ನಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ. ೨. ಸವತಿಯ ಮಗ : "ಸವತಿಯ ತನಯಂ ಸಾಪತ್ನ್ಯನಂತವಂ ದಾಯಾದ್ಯಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೫೫-೧೯). ೩. ಅಣ್ಣ ತಮ್ಮಂದಿರ ಮಕ್ಕಳು ; ದಾಯಾದಿ ; ಜ್ಞಾತಿ: ಭರತಾನ್ವಯದೊಳಂದಿನಿಂದುವರೆಗಂ ಸಾಪತ್ನ್ಯರೊಳ್ [ಪಾಠಾಂ. ತ್ನರೊಳ್, ತ್ನ್ಯದೊಳ್] ಬದ್ಧಮತ್ಸರದಿಂದೆಮ್ಮನಕಾರಣಂ ಕದಡಿದ್ದೆ (ಗದಾಯು. ೭-೯). ೪. ಹಗೆ ; ಪ್ರತಿಸ್ಪರ್ಧಿ. ೫. ಹಗೆತನ; ವೈರ. [ಸಂ.]

ಸಾಪತ್ರ (ನಾ). ಒಟ್ಟಾಗಿ ಬರೆದುಕೊಟ್ಟ ಪತ್ರ : ಮಾಚಣ್ಣಗೌಡಮಾರಮತಿಪನಾಯ್ಕ ಮಾಂಶಿಟಮಾರತಂಮ ಪಾಪಿನಾಯ್ಕ ಯಿ ನಾಲ್ಕರಿಗೆ ಕೊಟ ಸಾಪತ್ರ ನೀಉ ನಮ್ಮ ಕಯ್ಯ ಕೊಂಡ ಕುದುರೆಯ ಗ ೭೫ ಹೊನ್ನ ಪತ್ರ ಹೋಯಿತಾಗಿ ಆ ಪತ್ರ ಸಾಪತ್ರ (ಎಪಿ. X, ಗೌರಿಬಿ. ೬೬-೨; ಸು. 1700). [< ಸಹ$_2$ + ಪತ್ರ]

ಸಾಪರಾಧ (ಗು). ಅಪರಾಧದಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ತಪ್ಪನ್ನು ಮಾಡಿದ : ಮುಂದೊಂದು ಮಂದಿರದಲ್ಲಿ ಸಾಪರಾಧನಾಯಕಂ ತಿಳುಪುತ್ತಿರೆ ಖಂಡಿತೆಯಖಂಡಿತೇರ್ಷೆಯಿಂ ನೋಡಿ . . . ನಂಬಲಕ್ಕುಮೇ ಎಂಬಳ ನುಡಿಗೇಳುತ್ತಿರ್ಪನಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೧-೧೨೮ ವ). [ಸಂ.]

ಸಾಪಳ 'ಸಾಪ' ನೋ.

ಸಾಪಿಂಡ್ಯ (ನಾ). ಸಮಾನಪಿತೃಗಳಿಗೆ ಪಿಂಡಪ್ರದಾನಮಾಡುವುದರಿಂದ ಇರುವ ಸಂಬಂಧ; ರಕ್ತಸಂಬಂಧ; ಜ್ಞಾತಿತ್ವ : ಸಾಪಿಂಡ್ಯವು ಮೂಲಪುರುಷನಿಂದ ಏಳುತಲೆಯವರೆಗೂ ಇರುವುದು (ಆರ್ಯಧ. ೧೧೫). [ಸಂ.]

ಸಾಪಿಸು, ಶ್ರಾಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ಶಾಪವನ್ನು ಕೊಡು; ಶಪಿಸು : ಕಟ್ಟೆಯಿಂದಿಳಿದೆಱ ಕಯ್ಯೆತ್ತಿ ಸಾ[ಪಾಠಾಂ. ಶಾ, ಕೋ]ಪಿಸುತ ಕೆಟ್ಟೆನಿವರಿಂದೆನುತೆ ಕೈನೀಡಿ ಸಾ [ಪಾಠಾಂ. ಶಾ, ಕೋ] ಪಿಸುತೆ (ತಿರುರ. ದೀ. ೧೯-೧); ನೀರನಿಳಿದು ನೆಲವೊಯ್ಯು ಧೂಳೆತ್ತಿ ಹೆಮ್ಮಾರಿಯ ಸಾ[ಪಾಠಾಂ. ಶ]ಪಿಸುತಲು ತೋರದನಿಯ ಕಲಕಲದಿಂ ಮಸಣದ ದಾರಿಯಳಲ ಪುಟ್ಟಿಸಿದುದು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೮-೪). **ಶ್ರಾಪಿಸು** : ಈಗಾಗಲೆ ತನ್ನ ಹೆಸರಲ್ಲೆ ಶ್ರಾಪಿಸಿ ಕಲ್ಲೊಗೆಯುವದೆಂದರೆ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯಕ್ರಮವಾಗಿದೆ (ಅನ್ನ. ೧೪೬).

[ಸಾಪ + - ಇಸು$_1$]

ಸಾಪು 'ಸಾಫು' ನೋ.

ಸಾಪುಗಾರ (ನಾ). ಶುಚಿಗೊಳಿಸುವವನು; ಶುದ್ಧಿಮಾಡುವವನು : ಆದರೆ ಈ ಟೇಬಲ್ ಸಾಪುಗಾರರು ಮಾತ್ರ ಮಾಣಗಳಿಗಿಂತ ಕಡಿಮೆದರ್ಜೆಯವರು (ಮುಂಗಾಪ್ರ. ೫೭). [ಸಾಪು (< ಸಾಪು) + - ಗಾರ (< - ಕಾಱ)]

ಸಾಪುನಾಣ್ಯ (ನಾ). ಸವೆದು ನುಣುಪಾಗಿ, ಚಲಾವಣೆಯಾಗದ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಬಂದ ನಾಣ್ಯ; ಸವಕಲುನಾಣ್ಯ : ಧರ್ಮ ನೀಡುವವರಿದ್ದ ಹಾಗೆಯೇ ಬೈದು ಕಳಿಸುವವರಿದ್ದರು; 'ಸಾಪು' ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನೆಸೆಯುವವರೂ ಇದ್ದರು (ಜಸು. ೯೭).
[ಸಾಪು (< ಸಾಪು) + ನಾಣ್ಯ (< ನಾಣಯ)]

ಸಾಪೇಕ್ಷ (ಗು). ೧. (ಪರಸ್ಪರ) ಅವಲಂಬಿಸಿರುವ; ಪೂರಕವಾದ. ೨. ಪಕ್ಷಪಾತವುಳ್ಳ. (ನಾ). ೩. (ಪರಸ್ಪರ) ಅವಲಂಬಿಸಿರುವುದು; ಪೂರಕವಾದುದು : ಇಂತು ವಿಶೇಷ್ಯಂ ಕ್ರಿಯೆಯಂ ಸಂತಂ ನೋಟ್ಪುದಱಿನಕ್ಕುಮದು ಸಾಪೇಕ್ಷಂ ಚಿಂತಿಸೆ ಸಮಾಸಮಂ ವೇೞ್ಪಂತಪ್ಪ ಪದಂ ಸಮರ್ಥಮಲ್ತಪ್ಪುದಱಿಂ ಸಮನಿಸೆ ಸಾಪೇಕ್ಷಮುಮಾ ಸಮಾಸಮುಂ ಪೆಱಗುವೆಲ್ಲಿಯಾನುಂ ಗಮಕಂ ಕ್ರಮಮುಮದಱೊಳ್ಗಮನಲಿನಿತು ಮಾರ್ಗದೊಳ್ ಸಮಜುಗಿಂತು ಕವಿವೃಷಭರ್ಕಳ್ (ಕವಿರಾ. ೨-೯೪, ೯೫); ಇವೆ ಮಹಾಮಂತ್ರಾಸ್ತ್ರಸಂತತಿಯವೆ ಮಹಾಧಸುರಾಜ್ಯ ಸತ್ಪ್ರತಿಸವನಸಾಪೇಕ್ಷಂಗಳಿವೆ (ಕುಮ್ಮಾ. ೪-೩೭). [ಸಂ.]

ಸಾಪೇಕ್ಷಕ (ನಾ). = ಸಾಪೇಕ್ಷ ೩ : ಆಗ ಮೊದಲನೆಯವನಿಗೆ ಸಾಪೇಕ್ಷಕವಾಗಿ ಎರಡು ಮತ್ತು ಮೂರನೆಯವರ ವೇಗವು ತಾಸಿಗೆ ಮೂರು ಮತ್ತು ಹತ್ತು ಮೈಲಿಗಳು. ಆದರೆ ಎರಡನೆಯವನಿಗೆ ಸಾಪೇಕ್ಷವಾಗಿ ಮೂರನೆಯವನ ವೇಗವು ಏಳು ಮೈಲಿಗಳು (ಜ್ಯೋತಿರ್. ೨೭ ಅಡಿಟಿ). [ಸಂ.]

ಸಾಪೇಕ್ಷಕ್ರಿಯಾರೂಪ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] "ತಮ್ಮ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪೂರ್ತಿ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬೇರೆ ಕ್ರಿಯಾಪದಗಳ ಸಹಾಯವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಕ್ರಿಯಾರೂಪಗಳಿಗೆ ಸಾಪೇಕ್ಷಕ್ರಿಯಾರೂಪಗಳೆಂದು ಹೆಸರು" (ಮಧ್ಯಮ. ೭೪).
[ಸಂ.]

ಸಾಪೇಕ್ಷವಾದ (ನಾ). = [ವಿಜ್ಞಾ] ಪರಸ್ಪರಾವಲಂಬನೆಯ ಸಿದ್ಧಾಂತ: ಈ ಸಾಪೇಕ್ಷವಾದ (Relativity Theory)ವು ವಿಜ್ಞಾನವನ್ನು ತತ್ತ್ವಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಮತ್ತಷ್ಟು ಸಮೀಪ ಮಾಡಿದೆ (ಬಾಲಪ್ರ. III. ೧೩೭೭); ಈಗ ಸಾಪೇಕ್ಷವಾದದ ಈ ಯುಗದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಒಂದು ಭಾವವನ್ನು ಅತಿ ಸರಳಗೊಳಿಸಿ ಅದರ ಇತರ ಮುಖಗಳಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸಿ ನೋಡುವುದು ಪ್ರತಿಭಾವಂತನಿಗೆ ಅಸಾಧ್ಯ (ಎಮುಕ. IX. ಮುನ್ನುಡಿ). [ಸಂ.]

ಸಾಪೇಕ್ಷೆ (ನಾ). ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ; ಬಯಕೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಿಕೆ: ರಾಯನೀ ಪರಿ ನುಡಿದು ಜನಸಮುದಾಯವನು ಕಳುಹಿದನು ಸುಮನೋಭೂಯ ಸಾಪೇಕ್ಷೆಯ ಸಮಾಧಿಯೊಳಿರಲು ರಾತ್ರಿಯಲಿ (ಕುಮ್ಮಾಅ. ೨೧-೬೩).
[ಸಂ. ಸಾಪೇಕ್ಷ]

ಸಾಪ್ತಪದೀನ (ನಾ). ೧. ವಧೂವರರು ವಿವಾಹದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಏಳು ಹೆಜ್ಜೆಗಳಲ್ಲಿ ಜೊತೆಯಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆ ಮಾಡುವುದು; ಸಪ್ತಪದಿ. ೨. ಸ್ನೇಹ; ಸಖ್ಯ : "ಸ್ನೇಹಮಜರ್ಯಂ . . . ಸಾಪ್ತಪದೀನಂ ಸೌಹೃದಮದು" (ವಚ್ಚುಕೋ. ೧೧೧-೪). [ಸಂ.]

ಸಾಪ್ತಾಹಿಕ (ಗು). ೧. ಏಳುದಿನಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ: ಸಾಪ್ತಾಹಿಕ ಪುರವಣಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ ವಿಶೇಷ ಲೇಖನ ಚೆನ್ನಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). (ನಾ). ೨. ವಾರಕ್ಕೊಮ್ಮೆ ಪ್ರಕಟವಾಗುವ ಪತ್ರಿಕೆ; ವಾರಪತ್ರಿಕೆ : ಸಾಪ್ತಾಹಿಕಗಳು ತುಂಬ ಜನಪ್ರಿಯವಾಗಿವೆ (ರೂಢಿ). [< ಸಂ. ಸಪ್ತಾಹ. / ಮರಾ. ಹಿಂ. ಸಾಪ್ತಾಹಿಕ್]

ಸಾಫ್$_1$ 'ಸಾಪು' ನೋ.

ಸಾಫ್$_2$ 'ಸಾಫ$_2$' ನೋ.

ಸಾಫ$_1$ 'ಸಾಪು' ನೋ.

ಸಾಫ$_2$, ಸಾಪ್, ಸಾಫ್$_2$ (ಅ). ೧. ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ; ನೇರವಾಗಿ : ಬಾಪೂಸಾಹೇಬ ಅವರಿಗೆ ಭೂಮಿ ಮತ್ತು ವಾಡೇದ ಕಬಜಾ ಕೊಡಲಿಕ್ಕೆ ಸಾಫ ಒಲ್ಲೆಂದಾಗ, ಆ ಹೆಣ್ಣುಮಗಳು ಏನು ಮಾಡಬೇಕು? (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೩೦೪) ; ಇಪ್ಪತ್ತರ ಮೇಲೆ ತಕ್ಕೊಂಡರೆ ನಾಲ್ಕತ್ತೆಂಟು, ನೂರದ ಮೇಲಿದ್ದರೆ ನಾಲ್ಕತ್ತೇಳರಂತೆ ಭಾವ ಬದ್ದೀತೆಂದು ಸಾಫ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ಮುಂಬಮ್ಮಾ. ೬೨); ನೀ ನನ್ನ ಕಡೆ ಬಂದು . . . ನನಗ ರಾಜಾನ ಪಾರ್ಟ ಕೊಡು ಅಂದರ, ನಾ ಸಾಫ ಒಲ್ಲೆ ಅಂತೇನಿ (ಗಂಮಾಯಿ. ೨೧೩).

ಸಾಫ್ : ೨. ಪೂರ್ಣವಾಗಿ; ತೀರಾ: ಮೈಯಿಂದ ಸಾಫ್ ಇಳಿದುಹೋಗಿದ್ದಾಳೆ (ಮೂರುದಾ. ೬೮). **ಸಾಫ್**$_2$: ೧. ಇದು ನೋಡು, ಹಾಂಗ ಸಾಫ್ ಒಡದು ಹೇಳಬ್ಯಾಡಾ (ಹೊಸಂಪಾ. ೧೫೯).

ಸಾಫ್‌ಸಾಫ್ ಹೇಳು = ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳು ; ನೇರವಾಗಿ ನುಡಿ : ಇವತ್ತ ಸಂಜೆಗೆ ಡಾಕ್ಟರು ಬಲ್ರಿ, ಸಾಫ್ ಸಾಫ್ ಹೇಳಿ ಬಿಡತೇನಿ (ಹೊಸಂಪಾ. ೧೫೯).
[← ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಸಾಫ್]

ಸಾಫಲ್ಯ (ನಾ). ೧. ಸಾರ್ಥಕತೆ; ಸಫಲತೆ: 'ಜನ್ಮಸಾಫಲ್ಯ' ಪರಾ. ೨. ಸಫಲವಾದುದು ; ಸಾರ್ಥಕವಾದುದು ; ಯಶಸ್ವಿಯಾದುದು : ಎಮ್ಮಯ ಪುಣ್ಯವೆಮ್ಮ ಜನನಂ ಸಾಫಲ್ಯವು (ಗಂಕ. ೪-೪೧) : ಇಂದಾನು ಕೃತಕೃತ್ಯನಾದೆನ್ನಯ ಜನ್ಮವಿಂದು ಸಾಫಲ್ಯವಾಯ್ತು (ಹಚಕಾ. ೫-೮೪). [ಸಂ.]

ಸಾಫಲ್ಯತ್ವ (ನಾ). ಸಫಲತೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಿಕೆ; ಸಾರ್ಥಕತೆ : ಎನಿತು ಪುಣ್ಯಂಗೆಯ್ದವೋ ಮಜ್ಜನನ ಸಾಫಲ್ಯತ್ವವಾಯ್ತೆಂದೆನುತ ಹೇಳುತ ಬೆಸಗೊಳುತ ಜನರೆಯ್ದೆ ಕೀರ್ತಿಸಲು (ಬಸಪು. ೫-೫೧). [ಸಂ.]

ಸಾಫು, ಸಾಪು, ಸಾಫ್$_1$, ಸಾಫ$_1$ (ನಾ). ೧. ಶುಭ್ರವಾದುದು; ಶುಚಿಯಾದುದು; ಸ್ವಚ್ಛವಾದುದು : (೬). ೨. ರೋಗವಿಲ್ಲದುದು; ನಿರೋಗಿಯಾದುದು : (೬). ೩. ಸಮತಲವಾದುದು; ಹಳ್ಳತಿಟ್ಟುಗಳಿಲ್ಲದುದು: ಸಾಫಾಗ್ ಅಳ್ಳ ತಿಟ್ಟಿಲ್ದಂಗೆ ಮಡಿಕೇರೀಲಿ ಮಂಜು! (ಕನ್ನಡಾ. ೧೦೮). ೪. ಸರಳವಾದುದು; ನಿಷ್ಕಪಟವಾದುದು : ನಮ್ಮಣ್ಣನ ಹತ್ತಿರ ಬರುವವರಲ್ಲಿ ನೀವು ಒಬ್ಬರು ಸಾಫಾಗಿ ಮಾತನಾಡಿ ಅವರಿಗೆ ಒಳ್ಳೆಯದಾಗಲಿ ಎಂತ ನಿಜವಾಗಿ ಕಷ್ಟಪಡುತ್ತೀರಿ (ಶಿವಪ. ೩೪). ೫. ಸುಲಭವಾದುದು; ಸಲೀಸಾದುದು : ಸ್ನಾನಸಮಯದಲ್ಲಿ ಹೊಟ್ಟೆಯನ್ನು ಕಸುವಿನಿಂದ ತಿಕ್ಕಿದರೆ ಶೌಚಕ್ಕೆ ಸಾಫಾಗುತ್ತದೆ (ಬ್ರಹ್ಮಚ. ೧೨೫). ೬. ಪೂರ್ತಿಯಾದುದು; ಸಮಗ್ರವಾದುದು; ಪರಿಷ್ಕಾರವಾದುದು : (೬). ೭. ನಾಶ; ಹಾನಿ: (೬). ಸಾಫು : ೧. 'ಸಾಪುಗಾರ' ಪರಾ. ೩. "ಸಾಪು ; ನೆಲಸಮ" (ಕನ್ನಡಾ. ೨೧೧); ರಥ ಬರುವ ರಭಸಕ್ಕೆ ಗುಂಡುಕಲ್ಲು ತಗ್ಗು ಮಿಟ್ಟೆ ಗಿಡ ಸಾಫಾಗಿ ಕುಂಬಾರನ ಚಕ್ರದಂತೆ ತಿರುಗಲು ಭೂಮಿ (ಕಿನಾಗ. ೨೪೪). ೮. ಸವೆದು ನುಣುಪಾದುದು: 'ಸಾಪುನಾಣ್ಯ' ಪರಾ. ೯. ಸರಿ ; ಸ್ಫುಟ. ಸಾಫ್$_1$: (ಗು). ೧೦. ನೇರವಾದ ; ಸುತ್ತುಬಳಸಿಲ್ಲದ : ನಾವು ಅಲ್ಲಲ್ಲ ಸಾಫ್ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ಕಪ್ಪ ತೆಗೆದುಕೊಂಡೇ ಬಂದೆವು (ಸಾಲ್ಲುಕ. ೧೧). ಸಾಫ$_1$: ೯. ಹಮ್ಮೂ ಗಂಟಲು 'ಸಾಫ' ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಅಷ್ಟೆ (ಪುರುಷಾ. ೨೪).

ಸಾಫಾಗಿರು = ೧. ಚೆನ್ನಾಗಿರು ; ಸೊಗಸಾಗಿರು : ತಿಮ್ಮನ ಮಡದಿ ವೈನಾಗಿದ್ದಾಳೆ, ಸಾಫಾಗಿದ್ದಾಳೆ (ಕುಡಿಹು. ೨೪೧); ಎಲ್ಲರೂ 'ಮಾಣ ಎಷ್ಟು ಸಾಫಾಗಿದೆ' ಎಂದರು (ಮರಮ. ೧೩೩). ೨. ಉತ್ತಮವಾಗಿರು; ರುಚಿಯಾಗಿರು: ಕಾಫಿ ಅಂದರೆ ಇದು ಮಾರಾಯ್ರೆ . . . ಎಷ್ಟು ಸಾಫಾಗಿರುತ್ತೆ ಕುಡಿಯುವುದಕ್ಕೆ (ದೇವಹು. ೬೩). **ಸಾಫು ಮಾಡು** = (ಆಲಂ) ನಾಶಮಾಡು; ಹಾಳುಮಾಡು; ಮುಗಿಸು: ಮೊದಲು ಆರುಸಾವಿರ ವರ್ಷಾ ಉತ್ಪನ್ನವಿದ್ದದ್ದು ಈಗ ಎರಡುಸಾವಿರಕ್ಕೆ ಬಂದು ಹತ್ತಿದೆ. ಈ ಜನ ಎಲ್ಲಾ ತಿಂದು ಸಾಫುಮಾಡಿಬಿಟ್ಟಿರು (ಶ್ರೀಮುತ್ತ. ೨೯).

ಸಾಫ್‌ಸೀದಾ = ನಿಷ್ಕಪಟವಾದುದು; ಸಾಚಾ: ನಿನ್ನ ಹಾಗೇ ಲೋಕ ಎಲ್ಲಾ ಸಾಫ್‌ಸೀದಾಂತ ನೀನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿದೀಯ (ಚಂದಕೋ. ೧೨೨).
[← ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಸಾಫ್]

ಸಾಬ್ 'ಸಾಹೇಬ' ನೋ.

ಸಾಬ 'ಸಾಹೇಬ' ನೋ.

ಸಾಬಕು, ಸಾಬಕ್ಕು (ಗು). ೧. ಹಿಂದಿನ; ಮೊದಲಿನ; ಪೂರ್ವದ : ಸುಲ್ಕ ವಗ್ಗೆರೆ ಸಾಬಕುಸರಕಾರದ ಇಲಾಖೆ ಒಳಗೆ ಇರುವ ಸೀಮೆಯನ್ನು ಯಥಾಪ್ರಕಾರ

ಸರಕಾರ ತಾಲೂಕು ಮಾಡಿ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೧೧೨). (ನಾ). ೨. ಮೊದಲು ; ಪೂರ್ವ: ತಾಲ್ಲೂಕು ಮಜಕೂರಲ್ಲಿ ವಾರದ ಹೊಲ ಗದ್ದೆ ಪೈಕಿ ಸಾಬಕಿನಿಂದ ಹುಟ್ಟುವಳಿ ಜಾಸ್ತಿಯಾಗುತ್ತಿದ್ದದ್ದು . . . ಸ್ಥಳದ ಪಾರುಪತ್ಯಗಾರ ಮೊದಲಾದವರೇನಾದರೂ ಹೀನಕಂದಾಯಕ್ಕೆ ಮಾಡಿದ್ದರೆ ಆ ಬಾಬು ವಿಚಾರಣೆ ಮಾಡಿ ಕ್ರಮಪಡಿಸುವುದು (ಮಹಾಅ. II, ೫೮). ಸಾಬಕ್ಕು : ೧. ನೀವು ವಾಜಬಿ ಯಿದ್ದ ಮೇರೆಗೆ ಚಂನ್ನಾಗಿ ದರ್ಯಾಪ್ತು ಮಾಡಿ ಸಾಬಕ್ಕು ಮಾಮೂಲ್ಲು ಪ್ರಕಾರಕ್ಕೆ ನಡೆದುಕೊಳುವ ಹಾಗೆ . . . ಚೋರ ತಾಕಿಯಿತು ಮಾಡುವರು (ಮೈಅಂ. ೯೭೬೦, ೪೬-೨೨ : 1812).

[← ಅರ. ಹಿಂ. ಸಾಬಿಕ್ : ಮರಾ. ಸಾಬಕ್, ಸಾಬೀಕ್]

ಸಾಬಕ್ಕು 'ಸಾಬಕು' ನೋ.

ಸಾಬಣ 'ಸಾಬೂನು' ನೋ.

ಸಾಬಾಣ 'ಸಾಬೂನು' ನೋ.

ಸಾಬಾಣು 'ಸಾಬೂನು' ನೋ.

ಸಾಬಿ 'ಸಾಹೇಬ' ನೋ.

ಸಾಬೀತ್ 'ಸಾಬೀತು' ನೋ.

ಸಾಬೀತು, ಸಾಬೀತ್, ಸಾಬೂತು (ನಾ). ೧. (ಯಾವುದೇ ವಿಚಾರವು ನಿಜವೆಂದು) ರುಜುವಾತು ಮಾಡಿದುದು ; ಪ್ರಮಾಣೀಕರಿಸಿದುದು : ನಿಮ್ಮ ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷರವೂ ಸುಳ್ಳೆಂದು ಸಾಬೀತಾಗಿ ದೋಷವು ಶತಾಧಿಕವಾಗಿದೆ (ಶ್ರೀರಾಮ. ೧೯೬); ನಾನೇ ಅಪರಾಧಿ ಅಂತ ಸಾಬೀತು ಆಗುತ್ತೆ (ಮರಳ. ೧೬೯). ೨. ಬಲವಾದುದು; ಗಟ್ಟಿಮುಟ್ಟಾದುದು : (೩). ೩. ಸುರಕ್ಷಿತತೆ; ಭದ್ರತೆ : ನಾರಾಯಣನನ್ನು ತಂಮು ಹಾಕಿದ ಮೇಲೆ . . . ತೋಟವನ್ನು ಸಾಬೀತಾಗಿ ಇರಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ (ಚಟ್ನಜೀ. ೧೯); ನಿನ್ನನ್ನು ಕಂತ್ರಿಗಳ ಕಣ್ಣು ತಪ್ಪಿಸಿ ಸಾಬೀತಿನಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದು ತೋಮನಿಗೆ ತುಂಬ ಸುಲಭವಲ್ಲ (ಹೊಸಕ್ಕ. ೫೧). ಸಾಬೀತ್ : ೧. ಸುಳ್ಳು ಕಾರ್ಡಂತೆ, ಹೇಗೆ ಸಾಬೀತ್ ಮಾಡುತ್ತೀರ್ರೀ, ಅದರ ಮೇಲೆ ಅಮಲ್ದಾರರ ರುಜು ಇಲ್ಲವೆ ? (ಮರಳ. ೧೧೪). ಸಾಬೂತು: ೧. ಈಗ ನಡಸಿದಂಥಾ ಶರಾರತ್ತು ತಪ್ಪು ಅವರ ಮೇಲೆ ಸಾಬೂತು ಆಗಬೇಕು ಎಂಬುದನ್ನು ಕುರಿತು, ಅವರ ಕಡೆ ಜನರು ಸರಹದ್ದು ದಾಟಿ, ಸೀಮೆ ಒಳಗೆ ಬಂದಾಗ್ಯೂ, ನೀವು ಅಡ್ಡಿ ಮಾಡಬೇಡಿ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೯೨).

ಸಾಬೀತಾಗು = (ನಿಜವೆಂದು) ರುಜುವಾತಾಗು; ದೃಢಪಡು : ನಿಮ್ಮ ಅಪರಾಧವೇ ಸಾಬೀತಾಗುತ್ತೆ (ಚಂದ್ರಶೋ. ೧೫೨); ಅಪರಾಧವೂ ಸಾಬೀತಾಗಿಲ್ಲ (ವಾಲ್ಟ್. ೨೫೫). ಸಾಬೀತು ಮಾಡು, ಸಾಬೂತು ಮಾಡು = ೧. (ನಿಜವೆಂದು) ರುಜುವಾತು ಮಾಡು : ಮೊಹೆಂಜೊದಾರೊದ ಮುದ್ರಿಕೆಗಳೇನಿದ್ದರೂ ಕೇವಲ ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ಮುದ್ರಿಕೆಗಳೆಂದು ಸಾಬೀತು ಮಾಡಿದನು (ದ್ರಾವಿ. ೨೪). ೨. ಬಲಪಡಿಸು; ದೃಢಪಡಿಸು : ಮೈಸೂರ ಅರಸುಗಳ ಸರಕಾರಕ್ಕೂ ತಮ್ಮ ಸರಕಾರಕ್ಕೂ ದೋಸ್ತಿ ಖಾಯಾ ಸಾಬೂತು ಮಾಡುವದರಿಂದಾ, ಉಭಯಕಡೆ ರೈತರಿಗೂ ಸುಖವೂ, ಫಾಯಿದೆಯೂ ಸಹಾ ಇದೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೨೫೯).

[← ಫಾರ. ಸಾಬಿತ್, ಸಬೂತ್; ಅರ. ಸಬೂತ್, ಸುಬೂತ್ ; ಹಿಂ. ಸಾಬಿತ್, ಸಾಬುತ್; ಮರಾ. ಸಾಬೀತ್, ಸಾಬೂದ್, ಸಾಬೂತ್, ಶಾಬಿತೀ]

ಸಾಬು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : 'ಸಾಬುಅಕ್ಕಿ' ಪರಾ.

[← ಮರಾ. ಸಾಬೂ]

ಸಾಬುಅಕ್ಕಿ, ಸಬ್ಬಕ್ಕಿ (ನಾ). ಸೀಮೆಅಕ್ಕಿ : ತವಕೀಲು (ಕೂವೆಹಿಟ್ಟು), ಸಬ್ಬಕ್ಕಿ (ಸಾಬುಅಕ್ಕಿ) ಬಟಾಟಿ . . . ಮುಂತಾದ ಪಿಷ್ಟೋತ್ಪಾದಕ ಕಂದಮೂಲಾದಿಗಳು . . . ಈ ವರ್ಗದೊಳಗೆ ಬರುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೧೭೨): ಸಾಬುದಾಣ (ಸಾಬುಅಕ್ಕಿ) ಪಿಕ್ಕಲದ ವಜನವು ೫,೭೨೦ ಸೂರ್ತಿ ರೂಪಾಯಿಗಳ ತೂಕವಿರುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯ್ಯಾ. ೧೧೯). ಸಬ್ಬಕ್ಕಿ: ಸಂಜೆ ಒಲೆ ಹಚ್ಚಿ ಸಬ್ಬಕ್ಕಿ ಗಂಜಿಯನ್ನಿಷ್ಟು ಬೇಯಿಸಿ ಸುನಂದಾ ತಾಯಿಗೆ ಕುಡಿಸಿದಳು (ವಿಕಾಂಗಿ ೩೦) [ಸಾಬು + ಅಕ್ಕಿ]

ಸಾಬೂಣ 'ಸಾಬೂನು' ನೋ.

ಸಾಬುದಾಣ 'ಸಾಬೂದಾಣೆ' ನೋ.

ಸಾಬುದಾಣೆ 'ಸಾಬೂದಾಣೆ' ನೋ.

ಸಾಬುದಾನಿ 'ಸಾಬೂದಾಣೆ' ನೋ.

ಸಾಬೂತು 'ಸಾಬೀತು' ನೋ.

ಸಾಬೂದಾಣೆ, ಶಾಬೂದಾಣ, ಸಾಬುದಾಣ, ಸಾಬುದಾಣೆ, ಸಾಬುದಾನಿ (ನಾ). = ಸಾಬುಅಕ್ಕಿ : ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಒಂದೊಂದಾಣೆಯ ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ ಮತ್ತು ಸಾಬೂದಾಣೆ ತಾ (ಭಾರತಿ. ೭೮). ಶಾಬೂದಾಣ : ಶಾಬೂದಾಣ, ಸಕ್ಕರೆ, ಚಮನೀಯಣ್ಣೆ ಮತ್ತು ಕಡ್ಡೀಪೆಟ್ಟಿಗೆ (ಸ್ವಪ್ನಚಿ. ೪೫೮). ಸಾಬುದಾಣ : ಸಾಬುದಾಣ (ಸಾಬು ಅಕ್ಕಿ) ಪಿಕ್ಕಲದ ವಜನವು ೫,೭೨೦ ಸೂರ್ತಿ ರೂಪಾಯಿಗಳ ತೂಕವಿರುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯ್ಯಾ. ೧೧೯). ಸಾಬುದಾಣೆ : ಸಾಬುದಾಣೆ ಕಿಚಡಿ ಅದ ಏನು? (ಚಂದ್ರಚ. ೧೦೦). ಸಾಬುದಾನಿ : ರೋಗಿಗಳ ಊಟಕ್ಕೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಸಾಬುದಾನಿ ಸಿಗುತ್ತದೆ (ಶ್ರೀಕಾಂತ. ೧೭).

[← ಹಿಂ. ಸಾಬೂದಾನಾ ; ಮರಾ. ಸಾಬೂದಾಣಾ, ಶಾಬುದಾಣಾ]

ಸಾಬೂನು, ಸಾಬಣ, ಸಾಬಾಣ, ಸಾಬಾಣು, ಸಾಬುಣ (ನಾ). ನೀರಿನೊಂದಿಗೆ ಬೆರೆತಾಗ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ನೊರೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ, ಬಟ್ಟೆ, ಮೈಗಳನ್ನು ಶುದ್ಧಿಗೊಳಿಸಲು ಬಳಸುವ, ಕ್ಷಾರ, ಎಣ್ಣೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರಾಸಾಯನಿಕ ವಸ್ತು ; ಸೋಪು : ಸಾಬೂನಿನ ತಯಾರಿಯನ್ನು ಕಾವಿನ ಬಲದಿಂದಲೂ, ಕಾವಿಲ್ಲದೆಯೂ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಬಾಲಶ್ರ. III, ೧೪೯); ಸಾಬೂನು, ಕೊಬ್ಬು ಮತ್ತು ಕ್ಷಾರಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಮಿಶ್ರಮಾಡಿ ತಯಾರಿಸಿದ ಪದಾರ್ಥ (ಗೃಹವಿ. ೮೬). ಸಾಬಣ : ಸಾಬಣಾ (ಸಬಕಾರ), ಕುಂಕುಮಾ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಅಕ್ಕಲಖಾರ (ಮುಂಬಯ್ಯಾ. ೯೯). ಸಾಬಾಣ : ಸಾಹೇಬರ ಮನೆಯ ಸಾಬಾಣದಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯ ನಮ್ಮ ಅರಿವೆ ಮಡಿಯಾಗಿ ಶುಭ್ರ ಧವಳವಾಗುತ್ತಿದ್ದವು (ದೀಪಹ. II, ೩೮). ಸಾಬಾಣು : ಅವನು ಅಂಗಿಗೆ ಸಾಬಾಣು ಹಚ್ಚಿದನು (ರಕ್ತಧ್ವ. ೪೮). ಸಾಬುಣ : (ಸಾಬುಣ) ಸಬಕಾರ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ ಇಲ್ಲವೆ ಬಂಡಲ (ಮುಂಬಯ್ಯಾ. ೨೫೭).

[← ಅರ. ಹಿಂ. ಸಾಬುನ್; ಮರಾ. ಸಾಬಣ, ಸಾಬೂಣ]

ಸಾಭಿಜ್ಞಾನ (ಗು). ೧. ನೆನಪಿನ ಕುರುಹುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ; ಸ್ಮರಣೆಗೆ ತರುವ ಗುರುತುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ: ಸಮುದ್ರದತ್ತಂ . . . ಸರ್ವದೈವತೆಯೊಳು ನೆರೆದು ಸಾಭಿಜ್ಞಾನ(ಸಂಪುಜ್ಯ)ದುಂಗುರಮಂ ಕೊಟ್ಟು (ಬಾಪುಪು. ೮೦). (ನಾ). ೨. ಕುರುಹಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದು. ೩. ಕುರುಹು; ಗುರುತು: ಎಮಗಿರ್ವರ್ಗೊಂದು ದಿವಸಮಾಯುಷ್ಯಮೆಂಬುದರ್ಕೆ ಸಾಭಿಜ್ಞಾನಮೇನೆಂದು ಬೆಸಗೊಂಡೊಡೆ ಭಟಾರರೆಂದರ್ . . . ಮತ್ತಂತೆ ಪೋಪನ್ನೆಗಂ ತೊಡೆ ತೀವುಗುಮಿದೊಂದು ಸಾಭಿಜ್ಞಾನಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೦೦-೬). [ಸಂ.]

ಸಾಭಿಜ್ಞಾನಪಟ (ನಾ). ನೆನಪಿಗೆ ತರುವ ಕುರುಹುಳ್ಳ ಪಟ ; ಜ್ಞಾಪಕವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ ಗುರುತಿನ ಚಿತ್ರ : ಮನಃಪ್ರಿಯತಮನ ಬರೆದ ಸಾಭಿಜ್ಞಾನ ಪಟಮನೀವುದುವಾಕೆಯುಮದಂ ನಿಮಿರ್ಚಿ ನೋಡಿ . . . ಮಾಧವಸಮಯ ದೊಳಲರ್ದ ಚೂತಲತೆಯನ ಪೋಲ್ತಳ್ (ಆದಿಪು. ೪-೨೨ ವ). [ಸಂ.]

ಸಾಭಿಪ್ರಾಯ (ಗು). ೧. ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಉದ್ದೇಶಪೂರ್ವಕವಾದ: ಮುರಮಥನ ಚಿತ್ತಸಿದ್ಧೆ ತರುವರಿಯ ಸಾಭಿಪ್ರಾಯವಾಕ್ಯಸ್ಫುರಣವನು (ಕುಮ್ಯಾ. ೨೦-೨೫); ಅನೇಕವಿಧದಿನಾ ನೀತಿಭೂಷಣಮಂತ್ರಿಷಂ ಸಾಭಿಪ್ರಾಯಪಿಹಿತಮಿತಪ್ರಚುರ ವಚನನಿಚಯದಿನೊಡಂಬಡಿಸುತ (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೩೨ ವ). (ನಾ). ೨. ಅಭಿಪ್ರಾಯ ದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು; ಉದ್ದೇಶಸಹಿತವಾದುದು: ವಿಶೇಷಣವು ಸಾಭಿಪ್ರಾಯ ವಾಗಿದ್ದರೆ ಪರಿಕರಾಲಂಕಾರವೆನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು (ಕೃಬಿ. ೨೭೦). [ಸಂ.]

ಸಾಭಿಲಾಷ (ನಾ). ಅಪೇಕ್ಷೆ; ಕಾತರ: ಎನ್ನ ಮುನ್ನಿನ ಭವದ ಗಂಡನೆಂದು ಕಪೋತಿರತಿವರನಂ ಸಾಭಿಲಾಷದಿಂ ಪೊರ್ದ (ಬಾಪುಪು. ೯೧). [ಸಂ.]

ಸಾಭಿಲಾಷೆ (ನಾ). = ಸಾಭಿಲಾಷ : ಭೀತಿಯಿಂದೈತರ್ಪ ಕಾಮಿನಿಯನು ಸಾಭಿಲಾಷೆ ಯೊಳೊರ್ವ ವಿಟನಿದಿರ್ವಂದು . . . ತಕ್ಕೈಸಿದನದೇಂ ಪ್ರೌಢನೋ (ಚೆನ್ನಬಾ. ೨೬-೮).

[ಸಂ. ಸಾಭಿಲಾಷ]

ಸಾಮ$_1$ (ನಾ). ಕಡುನೀಲಿ ಬಣ್ಣ ; ಶ್ಯಾಮವರ್ಣ : 'ಸಾಮವಣ್ಣ' ಪರಾ.

[< ಪ್ರಾ. ಸಾಮ. / ಸಂ. ಶ್ಯಾಮ]

ಸಾಮ$_2$ 'ಸಾಮು' ನೋ.

ಸಾಮ$_3$ (ನಾ). ೧. ಶಾಂತಗೊಳಿಸುವಿಕೆ ; ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸುವಿಕೆ. ೨. ಸಾಮ, ದಾನ, ಭೇದ ಮತ್ತು ದಂಡ ಎಂಬ ಕಾರ್ಯಸಾಧನೆಯ ಚತುರೋಪಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಒಡಂಬಡಿಕೆ; ರಾಜಿ: ಸಾಮಂ ಪ್ರಿಯಜನಪ್ರಯೋಜ್ಯಂ . . . ದಂಡಂ ಪೌರುಷಾತ್ಮಯೋಚಿತಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೯೩ ವ) ; ಸಾಮದೊಳಳವಡುವೊಡೆ ಸಂಗ್ರಾಮಂ ರಿಪುನೃಪರೊಳೇಕೆ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೨-೪೦). ೩. ಸಾಂತ್ವನದ ನುಡಿ; ಸಮಾಧಾನದ ವಚನ: ಸಾಮಪೂರ್ವಕಮಕ್ರಮಣಾವಸಾನಾನಂದಿತಗಂಭೀರೋದಾರಸಾರಭಿನ್ನನಯ ಸಂತತಿಸಮನ್ವಿತಮನಱಿಯ ತೆಱೆಯ ನೆಱೆಯ ನುಡಿದು ಪ್ರೀತಿವರ್ಧನಂ ಮಾಣ್ಬುದುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೮೯ ವ); ರಾತ್ರಿಯಲಿ ದಾಯವಿದು ತಮಗೆಂದು ದೈತ್ಯನಿಕಾಯ ಬಂದು ರಸಾತಳಕೆ ಕುರುರಾಯನನು ಕೊಂಡೊಯ್ದು ತಿಳುಹಿದರವರು ಸಾಮದಲಿ (ಕುವ್ಯಾ.ಅ. ೨೧-೬೩). ೪. ಶಾಂತಸ್ವಭಾವ; ಸಾಧುವಾದ ನಡವಳಿಕೆ. ೫. (ದೇವರ) ಛಂದೋಬದ್ಧವಾದ ಸ್ತೋತ್ರ, – ಕೀರ್ತನೆ. ೬. ಚತುರ್ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯದು ಮತ್ತು ಗಾನಮಾಡಲಾಗುವ ಅದರ ಮಂತ್ರಭಾಗ: "ಸಾಮರ್ಗ್ಯಜುಸ್ತ್ರಯಂ ತ್ರಯಿಯೆನಿಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩-೧೨); ನೆಱೆ ಸಾಮದೆ ಗೀತಸಾರಮಂ . . . ಗೆಲಿದೊಲವಿಂದ ಕೂಡಿ ಮಿಗೆ ಪುಟ್ಟಿಸಿದಂ ಬಿದಿ ನಾಟ್ಯವೇದಮಂ (ರಾಸ್ಯರಂ. ೧-೮). ೭. [ದ್ವೈತ] (ಸಾಮವೇದದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದ) ಭಗವಂತನ ಐದು ರೂಪಗಳು : 'ಪಂಚಸಾಮ' ಪರಾ. ೮. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಸಾಮ – ೨೮ನೇ ಮೇಳಕರ್ತ ಹರಿಕಾಂಭೋಜಿಯಲ್ಲಿ ಜನ್ಯ (ಸಂಗೀಚಂ. ೧೬೮).

ಸಾಮಂ ಮಾಡು = (?): ತಾಮರಸೋಪಮವದನಂಗಾಣುತ ಸಾಮಂ ಮಾಡದ ತದ್ವಿರಿತ ಚದೊಳ್ ಭೀಮಾರಣ್ಯಮದೊಂದಿರೆ ಕಂಡದಱೊಳಗಡೆಗೆಯ್ದಿದನು (ಜಯಿಕಾ. ೧೫-೨೨); "ತಡಮಾಡು ; ಅಲಕ್ಷ್ಯಮಾಡು (?)" (ಪ್ರಧಣ್ಣ).

[ಸಂ. ಸಾಮನ್]

ಸಾಮಂಜಸ್ಯ (ನಾ). ೧. ಹೊಂದಾಣಿಕೆ; ಸಮಂಜಸತೆ : ಪರಸ್ಪರ ಸಾಮಂಜಸ್ಯವಿಲ್ಲದ ಲ್ಯಾಟಿನ್ ನ್ಯಾಯಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ಇಪ್ಪತ್ತು ಪುಟಗಳನ್ನೋದಿದನಂತೆ (ಪುನರು. ೧೦೬). ೨. ಔಚಿತ್ಯ; ಯುಕ್ತತೆ: ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ 'ವೃತ್ತಿ'ಯ ಮಾತುಗಳಿಗೆ ಸಾಮಂಜಸ್ಯ ಬರುವುದಿಲ್ಲ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೪ ಅಡಿ). ೩. ನಿಷ್ಪಕ್ಷತೆ ; ಯಥಾರ್ಥತೆ.

[ಸಂ.]

ಸಾಮಂತ (ಗು). ೧. ಅಕ್ಕಪಕ್ಕದ; ನೆರೆಹೊರೆಯ. ೨. ಸರಹದ್ದಿನ; ಗಡಿಯ. ೩. ಸಾರ್ವತ್ರಿಕವಾದ; ಸಾರ್ವಲೌಕಿಕವಾದ. (ನಾ). ೪. ಒಬ್ಬ ರಾಜನಿಗೆ ಅಧೀನದಲ್ಲಿದ್ದು ಕಪ್ಪ, ಕಾಣಿಕೆಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸುವ ಆಶ್ರಿತರಾಜ; ಮಾಂಡಲಿಕ: ಉಱದೆನ್ನಂ ಕುಡಲಿರ್ದ ಕೂಸನೊಡಗೊಂಡುಯ್ವಾತನಂ ತಾಗಿ ತಳ್ತುಱೆಯಲ್ ಕೋಡಗಗಟ್ಟುಗಟ್ಟಿ ತರಲಿನ್ನಾರಾರ್ಪರಂತಪ್ಪ ಪೊಚ್ಚಱಸಾಮಂತರೆ ಪೋಗಿಮೆಂದು ಪಲರಂ ಪೇಟ್ಟಾಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೨೧); ನೆರೆದ ಸಾಮಂತಾದಿ ಭಟಪರಿಕರನಿಕರವುದ್ಭ್ರಮಿಸಿ ಸವೆದರು ಕಾದಿ ತವೊಳಗೆ (ಜಸಪು. ೬೧-೩೯). ೫. ನೆರೆಯವನು; ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ವಾಸವಾಗಿರುವವನು. ೬. ನೆರೆರಾಜ್ಯದ ರಾಜ; ಪಕ್ಕದ ರಾಜ್ಯದ ದೊರೆ. ೭. ಮೂರುಲಕ್ಷ ಕರ್ಷಗಳಷ್ಟು ಕಂದಾಯವನ್ನು ಪಡೆಯುವ ರಾಜಪುತ್ರ. ೮. ಮುಖ್ಯಸ್ಥ ; ಮುಖಂಡ. ೯. ನೆರಹೊರಿಕೆ ; ಅಕ್ಕಪಕ್ಕದಲ್ಲಿರುವಿಕೆ. ೧೦. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು: ಸಾಮಂತರಾಗವು (೧) ಸಂಪೂರ್ಣ, ಆರೋಹದಲ್ಲಿ ದೈವತವು ವಕ್ರವಾಗಿದೆ (ಚತುಪ್ರ. ೧೪೧).

ಸಾಮಂತಗಜಸಿಂಹ, ಸಾಮಂತಘುಸಣ = ಸಾಮಂತರಲ್ಲಿ ಪ್ರಬಲನಾದವನು; ಸಾಮಂತವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಬಲಿಷ್ಠನಾದವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಸಾಮನ್ತಗಸಣ ಧರ್ಮ್ಮರತ್ನಾಕರಂ . . . ಶ್ರೀಮಾನ್‌ಮಹಾಸಾಮನ್ತಗೋವಿದೇವಂ ಹುಳಿಯೇಱು ಹನ್ನೆರಡುಮಂ ಮಹೋತ್ಸವದಿಂ ಸ್ವಾಳುತ್ತಮಿರೆ (ಎಕ. VI. ಕಡೂರು. ೩೪-೧೧: 1148); ಮಹಾಸಾಮನ್ತಘಸಣ ಜಗವನಣ್ಣಲೆವ ಸಿತಗರ ಗಣ್ಡ ಸಾಮನ್ತಬಿಟ್ಟಿಯ ಹುಳಿಯಱ ವೃತ್ತಿಯೊಳು . . . ರಾಜ್ಯಂಗೆಯ್ಯುತ್ತಮಿರೆ (ಎಕ. XII, ಚಿಕ್ಕನಾ. ೩೨-೧೨; 1161 ?).

ಸಾಮಂತಚಕ್ರ = ಆಶ್ರಿತರಾಜರ ಸಮೂಹ: ನಿಜವಿಜಯಶ್ರೀಪತಿಂವರಾಪರಿಣಯನೋತ್ಸವಾಲೋಕನಕುತೂಹಲಪ್ರಚಲಿತ ಸಮಸ್ತಸಾಮಂತಚಕ್ರಸುಂ . . . ಮೇದಿನೀಚಕ್ರಸುಮಾಗಿ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಬಲಮನಿದಿರ್ಚಲೆಂದು ಮೇಲೆತ್ತಿ ಬರ್ಪಾಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೪-೯೧ ವ). **ಸಾಮಂತಚೂಡಾಮಣಿ** = ೧. ಸಾಮಂತರಾಜರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು. ೨. (ಕನ್ನಡದ ಮಹಾಕವಿ ಪಂಪನ ಆಶ್ರಯದಾತ ರಾಜನಾದ) ಚಾಲುಕ್ಯ ಅರಿಕೇಸರಿಯ ಒಂದು ಬಿರುದು : ಅನ್ನೆಗಮಿತ್ತ ಬಲದೇವಂ ಸುಭದ್ರೆಯಂ ಸಾಮಂತಚೂಡಾಮಣಿಯುಯ್ವನೆಂಬುದಂ ಕೇಳ್ದು (ಪಂಪಭಾ. ೫-೨೦ ವ). **ಸಾಮಂತಾಧಿಪತಿ** = ಸಾಮಂತರಾಜರ ಒಡೆಯ ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಸಮಧಿಗತ ಪಂಚಮಹಾಶಬ್ದ ಮಹಾಸಾಮಂತಾಧಿಪತಿ . . . ಮಹಾಮಹಿಮೋತ್ತುಂಗಾ ಸಾಮಾದಿ ಸಮಸ್ತಪ್ರಸಸ್ತಿಸಹಿತಂ (ಸೌಇಇ. XX. ೪೬-೩೩; 1072).

[ಸಂ.]

ಸಾಮಂತಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಸಾಮಂತನಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಅಧೀನರಾಜನಾಗಿರುವಿಕೆ: ನೊಳಂಬರು, ತತ್ಕಾಲೋಚಿತವಾಗಿ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಮಲ್ಲ . . . ಮುಂತಾದ ಚಾಳುಕ್ಯ ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳ ಬಿರುದುಗಳನ್ನೆ ತಮ್ಮ ಸಾಮಂತಿಕೆಯ ದ್ಯೋತಕವಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ್ದರು (ನೊಳಂಬ. ೬೩). ೨. ಉಂಬಳಿ ; ಜಹಗೀರು : ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಮಣ್ಡಳೇಶ್ವರಂ ಮದನಕರ್ಣ್ಣರಸರು . . . ಸೋಮೇಶ್ವರದೇವರ ಅಂಗಭೋಗ ರಂಗಭೋಗ ಅನ್ನದಾನ ವಿದ್ಯಾದಾನಕ್ಕಂ ಆಲೂರ ಸಾಮಂತಿಕೆಯಂ ಬಿಟ್ಟರು (ನಾಂದೇಡ್. ೧೫-೫; 1113).

[ಸಾಮಂತ + - ಇಕೆ]

ಸಾಮಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಧಾನ್ಯ; ಸಾಮೆ : "ಸಾ|ಮಾನಾ. ಶ್ಯಾ|ಮಕಿಯೆನಲು ಸಾವೆಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೦-೪).

[IP ಇದು 'ಶ್ಯಾಮಕ' ಎಂಬುದರ ಅವಲಿಪೀಕವಿರಬಹುದು]

ಸಾಮಗಾನ (ನಾ). ಸಾಮವೇದದ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಹಾಡುವಿಕೆ : ಸಾಮಗಾನಾನಂದ ನಾಮರೂಪಾತೀತ ಕಾಮಿತಫಲಪ್ರದಾಯಕ ರಕ್ಷಿಸೆಮ್ಮುವಂ (ಅರಾಚ. ೧-೬-೧); ಸಾಮಗಾನಪ್ರೇಮ ಕಾಂಚನಧಾಮಧರ ಸುತ್ರಾಮವಿರಚಿತ ಕಾಮ ರವಿಕುಲಸೋಮ ರಕ್ಷಿಸು (ಹರಿಸಾ. ೬). [ಸಂ.]

ಸಾಮಗ್ರಿ (ನಾ). ೧. ಸಂಪೂರ್ಣತೆ; ಸಮಗ್ರತೆ. ೨. (ಸಂಸಾರಕ್ಕೆ) ಅಗತ್ಯವಾದ ವಸ್ತು, – ಸಾಧನ ; ಅವಶ್ಯಕವಾದ ಪದಾರ್ಥ, – ಸಲಕರಣೆ: ಸಯಮಾಡಿಪೆನೆಂಬ ಜೀವಂಗೆ ಮನವೆಂಬ ಸತಿ ತನ್ಮಾತ್ರೆಗಳೆಂಬ ಸುತರು ಇಂತಪ್ಪ ಸಂಸಾರಸಾಮಗ್ರಿಯಿಂ ಜೀವಿಸುತ್ತಮಿರಲು (ಅದಪ. ೧೫-೩೩); ಆ ಕಂದರ್ಪಕಲ್ಪಲತೆಯ ಸಮಸಮಾಯೋಗ ಸಮುಪಕ್ರಮಿತಕಾಲಧಾತುವಯೋನುರೂಪಕರಣಪರಿರಂಭಚುಂಬನ ಕಳಾಸಾಮಗ್ರಿಯಿಂ ಕಾಮತಂತ್ರವಿನ್ಯಾಸಮಂ ಸುಜ್ಞಾನಂ ಮಾಡಿಯುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೨-೧೬ ವ). ೩. ಮೂಲವಿಷಯ ; ಮೂಲವಸ್ತು : ಒದವಿದ ಸಾಮಗ್ರಿಯೊಳೇಕದೇಶವೈಕಲ್ಯಮಾಗಿಯುಂ ಮತ್ತಂ ತತ್‌ಸದ್ಯಃಫಲಸಿದ್ಧಿಯಂ ತೋರ್ಪುದದು ವಿಶೇಷೋಕ್ತಿಯೆಂಬಲಂಕೃತಿಯಕ್ಕುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೫೦); ಇಷ್ಟು ದಿನಗಳ ನಂತರ ಸಂಸ್ಕೃತಸಾಹಿತ್ಯದ ಒಂದು ಅಪೂರ್ವ ಸಾಮಗ್ರಿ ದೊರಕಿತ್ತು (ವಾಣಿಅ. ೬). [ಸಂ. ಸಾಮಗ್ರೀ]

ಸಾಮಗ್ರಿಸಂಕಲನ (ನಾ). [ಗ್ರಂಥಸಂ] ಗ್ರಂಥಸಂಪಾದನೆಯ ನಾಲ್ಕು ಹಂತಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದು ; ಹಸ್ತಪ್ರತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಮೂಲಪರಿಕರಗಳ ಸಂಗ್ರಹ: ಮೊದಲನೆಯದು ಹಸ್ತಪ್ರತಿಗಳು, ಬಾಹ್ಯಸಾಕ್ಷಿಗಳು ಮುಂತಾದ ಲಿಖಿತ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳನ್ನು ಒಂದೆಡೆ ಸೇರಿಸಿ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ವರ್ಗೀಕರಣಮಾಡಿ ಪರಸ್ಪರಸಂಬಂಧ ಮತ್ತು ಪೀಳಿಗೆಯನ್ನು ರಚಿಸುವುದು ; ಇದನ್ನು ಸಾಮಗ್ರಿಸಂಕಲನ (Heuristics) ಎಂದು ಕರೆದಿದೆ (ಕನ್ನಸಂ. XII. ಪ್ರವೇಶ). [ಸಂ. ಸಾಮಗ್ರೀಸಂಕಲನ]

ಸಾಮಜ (ಗು). ೧. ಸಾಮವೇದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧವಾದ ; ಸಾಮವೇದದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ : ಸಾಮಬೋಲ್ಲಾಸದಿಂದ ಪಾಡುತ್ತ . . . ಗೋಚರಿಸಿದಂ ನಾರದಮುನೀಶ್ವರಂ

ಬಾಂದಳದೊಳು (ಕೃಮಿಭಾ. ೨೮-೮). (ನಾ). ೨. ಸಾಮೋಪಾಯದಿಂದ ಉಂಟಾದುದು; ಸಹೃದಯನಡವಳಿಕೆಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದುದು. ೩. ಆನೆ; ಗಜ: ಸಾಮಜಮಶ್ವತ್ಥಾಮಂ ನಾಮದಿನೊಂದಟಿದೊಡಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಹತೋಶ್ವತ್ಥಾಮಾ ಎನೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೨೭); ಪವನಪಥಾಂತರದೊಳ್ ಪವನವೇಗದಿಂ ಸಾಮಜಾದಿವಾಹನ ಸಹಿತರ್ ದಿವಿಜರನೇಕರ್ದ್ವಿಃಪಾರ್ಣವಂಗಳಂ ಕಳಿದು ಮುಟ್ಟಿವರ್ಪವಸರದೊಳ್ (ಜಗಪು. ೧-೪೨). [ಸಂ.]

ಸಾಮಜಪತಿ (ನಾ). ಆನೆಗಳ ಒಡೆಯ ; ಮುಖ್ಯವಾದ ಆನೆ: ರಜನಿವಿನೋದನಕ್ಕೆ ಮುಳಿದಿರ್ದ ಲತಾಂಗಿಯನಪ್ಪುಕೆಯ್ದು ಸಾಮಜಪತಿ ಪೊಕ್ಕು ಪಕ್ಕುವಿಡಿಯಂ ನಡೆಸೋಂಕುವವೋಲ್ . . . ಅಮರ್ದಪ್ಪೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೧೦). [ಸಂ.]

ಸಾಮಜಪದಾಭಿರಾಮ (ನಾ). ೧. ಸಾಮವೇದದ ಪದಗಳಿಂದ ರಮ್ಯವಾದುದು. ೨. ಆನೆಗಳಿಗೆ ಹಿತವಾದ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನವಾದುದು. ೧ , ೨ : ಆ ಮಹಾವನಂ . . . ಪಿತಾಮಹಾನನದಂತೆ ಸಾಮಜಪದಾಭಿರಾಮಮುಂ ಸ್ಥಾಣು ನಿವಸನಮಾಗಿಯುಂ ಅಪರ್ಣಾನ್ವಿತಮಲ್ತು (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೫೨ ವ). [ಸಂ.]

ಸಾಮಜಪೋಷಕ (ನಾ). (ಇಂದ್ರದ್ಯುಮ್ನನೆಂಬ) ಗಜೇಂದ್ರನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದವನು; ವಿಷ್ಣು : ರಾಮರಾಮ ಎಂಬೋ ಗಿಳಿ ಕೋಮಲಕಾಯದ ಗಿಳಿ ಸಾಮಜಪೋಷಕ ತಾನು ಪ್ರೇಮದಿ ಸಾಕಿದ ಗಿಳಿ (ಪುರಂದ. ೧-೧೧೨-೫). [ಸಂ.]

ಸಾಮಜವೈರಿವಿಷ್ಟರ (ನಾ). ಸಿಂಹಾಸನ ; ಸಿಂಹಪೀಠ : ತನ್ನ ದಿವ್ಯರೂಪುದೋಱಿ ಕಾಮಚಂಡಾಳಿನಿಸಮವಿದ್ಯೆಯಿತಿವಿದ್ಯೆ ಸಾಮಜವೈರಿವಿಷ್ಟರವ ಚಾಮರ ದಿವ್ಯಾತಪತ್ರಮನಧಿಕಸುಪ್ರೇಮದಿ ಕೊಟ್ಟಿಂತು ನುಡಿದ (ನೇಮಿಸಂ. ೧೯-೧೨೩). [ಸಂ.]

ಸಾಮಜಾರಿ (ನಾ). ಆನೆಯ ಶತ್ರು; ಸಿಂಹ : ಸಾಮಜಾರಿಂಗೆ ಸರಿಯೆ ಶುನಕಸ್ತೋಮವಾಶಾವಾರಣಕ್ಕಂ ಗ್ರಾಮಸೂಕರವಿತತಿ ಸರಿಯೇ (ಬಸವಪು. ೫೫-೨೨). [ಸಂ.]

ಸಾಮಜಾಸುರ (ನಾ). ಶಿವನಿಂದ ಹತವಾದ ಆನೆಯ ರೂಪಿನ ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ ; ಗಜಾಸುರ : ಮದಸಾಮಜಾಸುರನಂ ಮುನಿದು ತಾಂ ಕೊಂದನೇ ಮುನ್ನ (ಬಸವಪು. ೪೭-೧೮). [ಸಂ.]

ಸಾಮತಿ (ನಾ). ೧. ಹೋಲಿಕೆ; ಸಾದೃಶ್ಯ : ತಾನು ಕೊಟ್ಟ ಸಾಮತಿ ತನಗೇ ಸಂತಸವುಂಟುಮಾಡಿ ಕುದುರೆ ಕೆನೆದ ಹಾಗೆ ನಗುತ್ತಾನೆ (ನಾಡಗೀ. ೧೧೮). ೨. ಉಪಮಾನ; ದೃಷ್ಟಾಂತ: ನಾನು ಆಗಾಗ ಕೊಡುವ ಸಾಮತಿಯನ್ನು ಅವರು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವಂತೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ! (ಸಂಟುರು. VII, ೪೦೮). ೩. ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಕಥೆ ; ನಿದರ್ಶನಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಪ್ರಸಂಗ ,– ಪ್ರಕರಣ : ಯೇಸು ತನ್ನ ಶಿಷ್ಯರಿಂಗೆ . . . ಇನ್ನು ಇತರ ಸಾಮತಿಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿಯಪಡಿಸಿ, ಹೀಗೆ ಎಷ್ಟೋ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಧರ್ಮೋಪದೇಶ ಮಾಡಿದನು (ಗೊಲ್ಲೊಥಾ. V, ಮುನ್ನುಡಿ). ೪. ಗಾದೆ; ನಾಣ್ಣುಡಿ; ಲೋಕೋಕ್ತಿ : ಜನದ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಎಂದಿನಿಂದಲೋ ಬೆರೆತುಕೊಂಡ ಕೆಲವು ಸಾಮತಿಗಳು ಎಲ್ಲ ಕಾಲದ ಕವಿಗಳಿಗೆ ಸಾಮಗ್ರಿಯನ್ನೊದಗಿಸುತ್ತವೆ (ಕಪಾಟ. ೩೧೨). [< ಸಂ. ಸಾಮ್ಯತಾ. / ತುಳು. ತೆಲು. ಸಾಮತಿ]

ಸಾಮಯಿಕ (ಗು). ೧. ಗೊತ್ತಾದ; ನಿಗದಿಯಾದ : ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕವು ಸಾಮಯಿಕಕ್ರಮವನ್ನು ಹಿಡಿದೋ ಹಿಡಿಯದೆಯೋ ಪರಿವರ್ತನಶೀಲವಾದುವುಗಳು (ಜ್ಯೋತಿರ್. ೬೦). ೨. ಸಮಯೋಚಿತವಾದ; ಕಾಲಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ : ಈ 'ಶೂದ್ರಕ'ದ ಕಾವ್ಯಭಾಗಗಳನ್ನು ವಿಮರ್ಶದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡಿದರೆ ಸಾಮಯಿಕ ಹಾಗೂ ಪ್ರೌಢವಾದ ವರ್ಣನಾಶಕ್ತಿ ಎದ್ದು ಕಾಣುತ್ತವೆ (ಕಪಾಟ. ೫೧). ೩. ಸಂಪ್ರದಾಯಕ್ಕನುಸಾರವಾದ; ಲೌಕಿಕವಲ್ಲದ: ಲೌಕಿಕಸಾಮಯಿಕೋರುವಿವೇಕಮುಮಭ್ಯುದಯ ಪರಮನಿಃಶ್ರೇಯಸಮುಂ ಪ್ರಾಕಟಮಕ್ಕುಂ ವಿದಿತಾನೇಕಕವೀಶಪ್ರಯೋಗಪದಪದ್ಧತಿಯೊಳ್ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೯). (ನಾ). ೪. ಕಾಲ; ವೇಳೆ. ೫. ಲೌಕಿಕವಲ್ಲದುದು; ಶಾಸ್ತ್ರಸಿದ್ಧಾಂತ: ಸಕಳಕಳಾಭಾಷಾಲೌಕಿಕಸಾಮಯಿಕಾದಿವರ್ಣನಾನಿರ್ಣಿಕ್ತಪ್ರಕಟತರ ವಸ್ತು ವಿಸ್ತರವಿಕಲ್ಪವಿದನಲ್ಪದಾಗದಾಗದು ಪೇಟಲ್ (ಕವಿರಾ. ೧-೨೮). ೬. [ಜೈನ] ಸಂಸಾರಕಾರಣಗಳನ್ನು ದೂರೀಕರಿಸಿ ಸಮ್ಯಕ್‌ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಸಾಧಕವಾದ ಐದು ಬಗೆಯ ನಡವಳಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಅಂತಾ ಪರಮಯೋಗೀಶ್ವರಂ . . . ಸಾಮಾಯಿಕಮುಂ ಛೇದೋಪಸ್ಥಾಪನಮುಂ ಪರಿಹಾರವಿಶುದ್ಧಿಯುಂ ಸೂಕ್ಷ್ಮಸಾಂಪರಾಯಮುಂ ಯಥಾಖ್ಯಾತಚಾರಿತ್ರಮುಮೆಂಬ ಪಂಚವಿಧಚಾರಿತ್ರದೊಳಂ . . . ನೆಱೆದು ನಿಸ್ಸಂಗರಾಗಿ (ಅಜಿಪು. ೧೨-೪ ವ). 'ಪಂಚಚಾರಿತ್ರ' ಪರಾ. ೭. ಹನ್ನೊಂದು ಬಗೆಯ ನೆಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಮುಂಜಾನೆ, ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಮತ್ತು ಸಂಜೆಯಲ್ಲಿ ವಿಧಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಅರ್ಹತ್ಪೂಜೆಯನ್ನು ಮಾಡುವ ನೆಲೆ : ನಿಯತಂ ತ್ರಿಸಂಧ್ಯೆಯೊಳ್ ಸಮತೆಯನರುಹತ್ಪೂಜೆಯಿಂದಮಿರ್ಪಾತಂ ನಿಶ್ಚಯದಿಂ ಮೂಱನೆಯಂ ಸಾಮಯಿಕ ವ್ರತಧಾರಿ (ಸುಕುಮಾ. ೬-೨೮). ೮. ಸಾಮಯಿಕದ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿರುವವನು: ಸಾಮಯಿಕವ್ರತಧಾರಿ ಪೆಸರೊಳಂ ಸಾಮಯಿಕಂ (ಸುಕುಮಾ. ೬-೨೮). [ಸಂ.]

ಸಾಮಯಿಕತೆ (ನಾ). ೧. ನಿಯತವಾಗಿರುವುದು : ಗುಹಾನಿಹಿತ, ಅಭಾವನೀಯ ಎನ್ನಬಹುದಾದ ರಸಪ್ರಕೃತಿಯು ಯಾವುದೊಂದು ವಿಶಿಷ್ಟ ಉತ್ತೇಜನ ಪಡೆದ ಸಾಮಯಿಕತೆಯ ಕಟ್ಟು ಕಾನೂನುಗಳಿಗೂ ಅಧೀನವಲ್ಲ (ನಿಬಂಧ. II, ೨೦). ೨. ತತ್ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು; ಪ್ರಸ್ತುತತೆ: ಈ ಹೃದಯವೈಶಾಲ್ಯದಲ್ಲಿ ಏನೋ ಒಂದು ಕಣ್ಣುಮುಚ್ಚಣಿಕೆಯಿದೆ, ತೋರಿಕೆಯಿದೆ, ಸಾಮಯಿಕತೆಯಿದೆ (ಸಾಹಿವಿ. ೩೧). ೩. [ಕಾವ್ಯಮಿ] ಆರು ಬಗೆಯ ಅರ್ಥಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಅಗ್ನಿಪುರಾಣದಲ್ಲಿ . . . ಮಾಧುರ್ಯ, ಸಂವಿಧಾನ, ಕೋಮಲತ್ವ, ಉದಾರತಾ, ಪ್ರೌಢಿ, ಸಾಮಯಿಕತಾ ಇವು ಆರೂ ಅರ್ಥಗುಣಗಳೆಂದೂ . . . ಹೇಳಿದೆ (ಕೃಟಿಪ. ೨೮೨ ಅಡಿಟ). [ಸಂ. ಸಾಮಯಿಕತಾ]

ಸಾಮರಸ (ನಾ). ಸಮರಸವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಿಕೆ; ಹೊಂದಾಣಿಕೆ: ಸಾಮರಸಗೊಳಿಪುದವಿಳರನೆಂದು ಕೌಸಲ್ಯೆ ಪ್ರೇಮದಿಂದೊರೆಯೆ (ವಂಕಾರಾ. ೨-೩೪-೩೦). [< ಸಾಮರಸ್ಯ]

ಸಾಮರಸ್ಯ (ನಾ). ೧. ಸಾದೃಶ್ಯ; ಸಮಾನತೆ. ೨. ಸಮರಸದ ಭಾವ; ಐಕಮತ್ಯ: ಆಸಕ್ತಿಗೂ ಪ್ರಯತ್ನಕ್ಕೂ ಸಾಮರಸ್ಯವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವುದೇ ಶಿಕ್ಷಣ ವಿಧಾನದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಆಶಯ (ಕ್ರಿಯಾಶಿ. ೩೮). [ಸಂ.]

ಸಾಮರಾಗ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು: ವಸಂತದೊಳ್ ಮಧುಮಾಧವಿ ಮಕರಂದಿಯಾದುದು . . . ಸಾಮರಾಗದೊಳ್ ಕೌಮುದಿಕಾಂತಿ ಸೇವಿಯಾಯಿತ್ತು (ಷಟ್ಪ್ರ. ೨-೯೦ ವ). [ಸಂ.]

ಸಾಮರಿವಾಡ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ನರಿನ್ನಕಸಾಮರಿವಾದ(ಡ) ಗ್ರಾಮ ಪಥಿ (ಇಆ. VII, ೨೧೩-೫೭; ಪ. 10ನೆಯ ಶತ). [? + ವಾಡ (< ಬಾಡ)]

ಸಾಮರ್ಥ್ಯ (ನಾ). ೧. ದಕ್ಷತೆ; ಯೋಗ್ಯತೆ: ಗಗನಗಮನಸಾಮರ್ಥ್ಯ ತಾರ್ಕಿಕತಿಳಕರೆಂದು ಪೊಗಟ್ಟುದು ಸಕಳಜನಂ ಪೂಜ್ಯಪಾದಭಟ್ಟಾರಕರಂ (ಚಾವುಂಪು. ೨); ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥರಹಸ್ಯಾಚಿಂತ್ಯಸಾಮರ್ಥ್ಯದ ಮುರಹರನಂ ಬಣ್ಣಿಸಲ್ ಬಲ್ಲನಾವಂ (ಜಗವಿ. ೧-೧೯). ೨. ಬಲ; ಶಕ್ತಿ : ಕಹಾಮೃಗದ ಮೈಯಲ್ಲಿ ಅದರ ಆಕಾರಮಾನಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ಇರುವುದು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೪೭). ೩. ಗುರಿ ಅಥವಾ ಉದ್ದೇಶದ ಏಕರೂಪತೆ,– ಸಾದೃಶ್ಯ. ೪. ಶಬ್ದಕ್ಕಿರುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಕ್ತಿ; ಪದದ ಅರ್ಥಸ್ಫುರಣಶಕ್ತಿ : ಗುಣಂ = ಶಬ್ದಸಾಮರ್ಥ್ಯವೆಂಬ ಗುಣಂ (ಶಮದ. ೬೭೦೮. ೩. ೬೭೮); ತನ್ನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಬಲದಿಂದಲೇ ಪದಗಳ ಅರ್ಥವು ವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದಾದರೂ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೨೪). ೫. ಧನ; ಐಶ್ವರ್ಯ. ೬. ಪ್ರಯೋಜನ; ಅನುಕೂಲ. [ಸಂ.]

ಸಾಮರ್ಥ್ಯತೆ (ನಾ). ಸಾಮರ್ಥ್ಯ; ಸತ್ತ್ವ : ವರತೇಜದಿಂ ಪವಿತ್ರಾಚರಣೆಯಿನತಿಕಮನ ವಿಮಳಸಾಮರ್ಥ್ಯತೆಯಿಂ ಕರಮೆಸೆದನುನಯದಿಂ ರಾಜಋಷಿ ಬ್ರಹ್ಮಋಷಿ ದೇವಋಷಿಗಳ್ ಬಂದರ್ (ಗಿರಿಕ. ೧೦-೬೭). [ಸಂ. ಸಾಮರ್ಥ್ಯತಾ]

ಸಾಮರ್ಥ್ಯಪಣ (ನಾ). = ಸಾಮರ್ಥ್ಯತೆ : ಏನನೆಂಬೆನು ಬೊಪ್ಪ ಕುಂತೀಸೂನುಗಳ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಪಣವನು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೨-೨೯). [ಸಾಮರ್ಥ್ಯ + - ಪಣ್ಯ]

ಸಾಮರ್ಥ್ಯಪುರುಷ (ನಾ). ಸಮರ್ಥನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಬಲಿಷ್ಠ : ಅರಸ ಕೇಳ್ ಬಿಲುವಿದ್ಯದಲಿ ಮೂವರು ಕಣಾ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಪುರುಷರು (ಕುವ್ಯಾಆ. ೮-೧೩). [ಸಂ.]

ಸಾಮರ್ಥ್ಯಭಕ್ತಿ (ನಾ). ಸತ್ತ್ವದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಭಕ್ತಿ; ದೃಢಭಕ್ತಿ: ಕೊಂಡಾಡುವಂ ರಾಜಿಪೀ ಲಿಂಗಮಂ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಭಕ್ತಿಯಿಂ (ವೀಷ್ಣ. ೬-೧-೪೨). [ಸಂ.]

ಸಾಮವಣ್ಣ (ನಾ). ಕಡುನೀಲಿ ಬಣ್ಣ; ಶ್ಯಾಮವರ್ಣ : ಕೆಂಪು ಕರಿದು ಸಾಮವಣ್ಣ ತಳ್ತಿತು ತೋರ ನುಂಪಿನ ಮೈಯ ಪೆಣ್ಣುಗಳ ಗುಂಪಿನೊಳಗೆ ಬಂದ ತಾನೊಬ್ಬ ಹಲವುರೂಪಂ ಪಡೆದವರ ಕೈವಿಡಿದು (ಭರತೇ. ೧೫-೬). [ಸಾಮ + ಬಣ್ಣ]

ಸಾಮವರಾಲಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು: ಸಾಮವರಾಲಿಯೆಂಬ ರಾಗವು (೩೦) ಸಾಮವೇದದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ (ಚತುಪ್ರ. ೬೦). [ಸಂ. ಸಾಮವರಾಲೀ]

ಸಾಮವರ್ಣ (ನಾ). = ಸಾಮವಣ್ಣ: ಶ್ಯಾಮವರ್ಣ - ಸಾಮವರ್ಣ (ಶಮದ. ೨೮೧ ಪ್ರಯೋ.). [ಸಾಮ + ವರ್ಣ]

ಸಾಮವಾಕ್ಯ (ನಾ). ೧. ಸಮಾಧಾನದ ಮಾತು; ಸಾಂತ್ವನದ ನುಡಿ: (ಹ). ೨. ಸಾಮವೇದದ ವಾಕ್ಯ; ಸಾಮವೇದದ ಮಂತ್ರ : ತತ್ಪದ ತ್ವಂಪದ ಅಸಿಪದ ಯಿ ಮೂರು ಪದಕ್ಕೂ ಕೂಡಿ ಸಾಮವಾಕ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವದು (ಈಶ್ವನ್ಯ. ೧೯-೬). [ಸಂ.]

ಸಾಮವೇದ (ನಾ). = ಸಾಮ ೬ : ವೇದವನ್ನು ನಾಲ್ಕುಭಾಗಗಳಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿ, ಋಗ್ವೇದ, ಯಜುರ್ವೇದ, ಸಾಮವೇದ, ಅಥರ್ವವೇದ ಎಂದು ಕರೆಯುವುದು ವಾಡಿಕೆ (ಭಾರದ. ೧೯). [ಸಂ.]

ಸಾಮವೇದಿ (ನಾ). ಸಾಮವೇದವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದವನು; ಸಾಮವೇದ ಪಾರಂಗತ: ಸಾಮವೇದಿಗಳಾಚಪದ್ಧಿಯ ಧಾಮವಡಗಿತು ದಳ್ಳುರಿಗೆ (ಬಸವ. ೫೬-೬೬); ಸೆರೆನರದ ದರ್ಭೆಗಳ ಮಿದುಳಿನ ಚರುವಿನೆಲುವಿನ ಸಮಿಧೆಗಳ ಬಿಲುದಿರುರವದ ಚತುರಂಗರಭಸದ ಸಾಮವೇದಿಗಳ . . . ಸಂಗರಯಜ್ಞದೀಕ್ಷೆಯ ಮಜೆದಿರಕಟೆಂದ (ಕುಮ್ಮಾ.ಗ. ೧-೨೦). [ಸಂ. ಸಾಮವೇದಿನ್]

ಸಾಮಸೂಮ (ನಾ). ಮೌನ; ನೀರವತೆ : ಲವಲವಿಕೆಯಿಲ್ಲ ಎಕ್ಕಿಕ್ಕಿ ನಡೆದು ಮುಗ್ಗರಿಸಿಕೊಂಡು ಬಿತ್ತು. ಬರಿ ಸಾಮಸೂಮ ಹಬ್ಬುತ್ತ ಒಮ್ಮೆಗೆಲೆ ಸ್ತಬ್ಧವಾಗಿ ಇತ್ತು (ಚೈತ್ಯಾಲ. ೫೫-೬); ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಮಸೂಮ ಇತ್ತು (ಮಾವಿತೋ. ೨೮). [← ಮರಾ. ಸಾಮಸೂಮ್]

ಸಾಮಳವಾಡಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಸಾಮಳವಾಡಿಗೆ ಒಡ್ಡವೊಡಿಗೆ ಮಧ್ಯವರ್ತಿ[ಗ]ಳಿಪ್ಪರಗೆನಾಮಗ್ರಮೋ ಸರ್ವ್ವಬಾಧಪರಿಹಾರೇಣ(ಂ) ದತ್ತಿ (ಸೌಇ. XI-i. ೮-೧೮; 862). [?]

ಸಾಮಾಚಾರ (ನಾ). [ಜೈನ] ಸಾಮಯಿಕಕ್ಕೆ ಪೋಷಕವಾದ ಆಚಾರ; ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ವರ್ತನೆ : ಸೂತ್ರಾರ್ಥಂಗಳಂ ಗುರುಗಳು ಪೇಟುತ್ತಮಿರಲು ತಾಂ ಕೇಳ್ವಲ್ಲಿ ನಿಮ್ಮಡಿಗಳೆಂತು ಪೇಟ್ದಿರಂತೆಯಕ್ಕುಮೆಂಬ ಸಾಮಾಚಾರಮಕ್ಕುಂ (ಶಾಸ್ತ್ರಟೀ. ೯೪-೮). [ಸಂ.]

ಸಾಮಾಜಿಕ (ಗು). ೧. ಸಮಾಜಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ; ಸಾಂಘಿಕಜೀವನಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ: ಸಾಮಾಜಿಕ ಮತ್ತು ರಾಜಕೀಯಜೀವನದಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಹೀನರಿಗೆ ಸ್ಥಾನವಿಲ್ಲ (ಧರ್ಮಸಾ. ೧೧೫). ೨. ಸಂಘ ಅಥವಾ ಸಂಸ್ಥೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ : (ಹ). (ನಾ). ೩. ಸಮಾಜಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು; ಸಾಂಘಿಕಜೀವನಕ್ಕೆ ಅನ್ವಯಿಸಿದುದು: ರಂಗಭೂಮಿ ಎಂಬುದು ಹೀಗೆ ಒಂದು ಸಾಮಾಜಿಕವಾದ, ಸಾರ್ವಜನಿಕವಾದ ವಿನೋದ ವ್ಯವಹಾರವಾಗಿದ್ದಿತು (ಭಾರದ. ೫೦); ಈ ಸಾಹಿತ್ಯರಸಗಳು . . . ಒಂದು ವಿಧದಲ್ಲಿ ಅವು ಸಾಮಾಜಿಕವಾಗಿವೆ (ಸಾಹಿವಿ. ೨೯). ೪. ಸಮಾಜದಲ್ಲಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ: ನಾವು ಹಮ್ಮಿಕೊಂಡಿರುವ ಈ ಬೃಹತ್ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಸಾಮಾಜಿಕರ ಸಂಘಸಂಸ್ಥೆಗಳ ಸಹಕಾರ ಬೇಕು (ರೂಢಿ). ೫. ಆಸ್ಥಾನ, ಸಭೆಗಳಲ್ಲಿರುವ ಗಣ್ಯವ್ಯಕ್ತಿ : ಅಂತು ಸಾಮಾಜಿಕಸಮಾಜಮಂ ಜಗಜ್ಜನದಾರಿದ್ರ್ಯನಿದಾಘಕನಕಮೇಘನನೂನದಾನದಿಂ ತಣಿಪಿ ಮಾನ್ಯರಾಜನ್ಯಕಮಂ ತಾಂಬೂಲದಾನಪುರಸ್ಸರಂ ವಿಸರ್ಜಿಸುವುದುಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೮-೬೫); ಆ ಸದಸ್ಯತ್ವವನು ವೇದವ್ಯಾಸ ಕೈಕೊಂಡನು ಮುನೀಂದ್ರಮಹಾಸಮಾಜದ ಬಯಕೆಗಾ ಶಾಂಡಿಲ್ಯ ನಾರದರು ಭೂಸುರರು ಸಾಮಾಜಿಕರು (ಕುಮ್ಮಾಸ. ೬-೨೪). ೬. ಪ್ರೇಕ್ಷಕ ; ನೋಟಕ : ಸಾಮಾಜಿಕರ ಮತ್ತು ಪಾಠಕರ ವಿದ್ಯಾಬುದ್ಧಿ ಸಂಸ್ಕಾರಾದಿಗಳ ಮೇಲೆ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರಿಗೂ ರಾಮ . . . ಸಾವಿತ್ರಿ ಮುಂತಾದವರ ವಿಚಾರವಾಗಿ ಒಂದೊಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಂಟಾಗಿರುತ್ತದೆ (ಕೃಪಿ. ೧೯೬). ೭. ಸಂಘ ಅಥವಾ ಸಂಸ್ಥೆಯ ಸದಸ್ಯ : (ಹ). [ಸಂ.]

ಸಾಮಾಜಿಕಕ್ರಾಂತಿ (ನಾ). ಸಮಾಜಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕ್ರಾಂತಿ ; ಸಮಾಜ ಸಂಬಂಧವಾದ ಆಂದೋಳನ : ಪೇಟೆಗಳ ಮೂಲ್ಯಗಳ ಏರಿಕೆಯ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ಸಾಮಾಜಿಕ ಕ್ರಾಂತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಯ್ತು (ಕರ್ನಾಕ. ೩೮೩). [ಸಂ.]

ಸಾಮಾಜಿಕಜೀವನ (ನಾ). ಸಮಾಜಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಬದುಕು; ಸಾಂಘಿಕ ಜೀವನ : ಅನೇಕ ಲತೆಗಳು ಹಬ್ಬಿ ಬೆಳೆಯಲು ಆಶ್ರಯ ಕೊಟ್ಟು ಶೋಭಿಸುವ ಮಹಾವೃಕ್ಷದಂತೆ ಭಾರತೀಯ ಸಾಮಾಜಿಕಜೀವನವು ಕಂಗೊಳಿಸುತ್ತಿದೆ (ಭಾರದ. ೩೮೧); ಕನ್ನಡನಾಡಿನ ಸಾಮಾಜಿಕಜೀವನದಲ್ಲಿ ಲಿಪಿಕಾರರಿಗೆ ಇದ್ದ ಸ್ಥಾನಮಾನಗಳು . . . ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗೆ ವಿಶದವಾಗಿದೆ (ಕನ್ನಸಂ. ೫೮). [ಸಂ.]

ಸಾಮಾಜಿಕತೆ (ನಾ). ಸಮಾಜಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ನಡವಳಿಕೆ ; ಸಮಾಜದೊಂದಿಗೆ ಬೆರೆತು ನಡೆಯುವ ಸ್ವಭಾವ : ವಿಲಾಯತಿಯ ವಾಸದಿಂದ ಪುನಃ ಜಾಗೃತವಾದ ಸಾಮಾಜಿಕತೆಯು . . . ಮತ್ತ ಅಂತರಿಕತೆಯ ಇನ್ನೊಂದು ಮುಖಕ್ಕೆ ಅನುವು ಮಾಡಿಟ್ಟಿತ್ತು (ಸಮಜೀ. ೯೭೭). [ಸಂ. ಸಾಮಾಜಿಕತಾ]

ಸಾಮಾಜಿಕಪ್ರಜ್ಞೆ (ನಾ). ಸಮಾಜದ ಬಗೆಗಿನ ಅರಿವು : ವಿಷ್ಣುನ ಸಾಮಾಜಿಕಪ್ರಜ್ಞೆ ಮೊದಲಿನಿಂದ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾಗಿತ್ತು (ಸಮಜೀ. ೯೭೭). [ಸಂ. ಸಾಮಾಜಿಕಪ್ರಜ್ಞಾ]

ಸಾಮಾಜಿಕವ್ಯವಸ್ಥೆ (ನಾ). ಸಮಾಜಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕಟ್ಟಳೆ,— ನಿಯಮ: ಗಾರ್ಹಸ್ಥ್ಯ ಮತ್ತು ಸಾಮಾಜಿಕವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಭೂಮ್ಯಾಕಾಶದಷ್ಟು ಅಂತರ (ಶೀಪ್ರಪ್ರ. ೧೦೦). [ಸಂ. ಸಾಮಾಜಿಕವ್ಯವಸ್ಥಾ]

ಸಾಮಾಧಿಕ (ನಾ). = ಸಾಮಾಜಿಕ ೫ : ಕರಾಚೂರಿ ನಂದರಾಜಅರಸುಗಳು ತಿಳಿದು ತಿರುಗಿಬಿದ್ದು, ಆ ಕೃಷ್ಣರಾಜಒಡೆಯರ ಅರಮನೆಗೆ ಗುಂಡು ಹೊಡೆದು ಅವರ ಸಾಮಾಧಿಕರನ್ನು ಅಜ್ಞೆ ಮಾಡಿಸಿ, ಅವರ ಮನೆಗೆ ಪಾರಾಯಿಟ್ಟು ಬಂದೋಬಸ್ತು ಮಾಡಿದರು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೧೬). [< ಸಂ. ಸಾಮಾಜಿಕ]

ಸಾಮಾನಿಕ (ಗು). ೧. ಒಂದೇ ಮಟ್ಟಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ; ಸಮಾನಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ : (ಹ). (ನಾ). ೨. [ಜೈನ] ಒಂದು ದೇವತಾವರ್ಗ ಮತ್ತು ಆ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ದೇವತೆ : ಆ ದೇವಂ . . . ದೇವಲೋಕಕ್ಕೆ ವಂದು ಚತುಸ್ಸಹಸ್ರಸಾಮಾನಿಕಸಮೇತನುಂ ತತ್ಪ್ರಮಾಣಾಂಗರಕ್ಷತ್ರಿದಶಾನೀಕನುಂ . . . ಆಗಿ ಪರಮೈಶ್ವರ್ಯಸಂಪನ್ನನಾದಂ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೩೦ ವ); ಅವರೊಡನೆ ಸಾಮಾನಿಕತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಂಶದಾತ್ಮರಕ್ಷಲೋಕಪಾಳಕಪ್ರಕೀರ್ಣಕಾಭಿಯೋಗ್ಯಕಿಲ್ಬಿಷಿತ ಪ್ರಮುಖಸಪ್ತಸೇನೆ ಸಂದಣಿಸೆ ವಂದು ನಿಂದರ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೨-೧೯). [ಸಂ.]

ಸಾಮಾನಿಕದೇವ (ನಾ). = ಸಾಮಾನಿಕ ೨ : ಶ್ರೀಮತ್ಯಾರ್ಯೆಯುಂ ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವ ಮಹಾತ್ಮ್ಯದಿಂ ಸ್ತ್ರೀತ್ವಮಂ ಪತ್ತುವಿಟ್ಟು ತತ್ಸ್ವಯಂಪ್ರಭವಿಮಾನದೊಳ್ ಶ್ರೀಧರಂಗೆ ಸಾಮಾನಿಕದೇವಂ ಸ್ವಯಂಪ್ರಭನೆಂಬೊಂ ದೇವನಾದೊಂ (ಆದಿಪು. ೫-೭೦ ವ); ಇತ್ತ ವಿಶಾಖಭೂತಿಯುಂ ಭೂರಿತಪೋಭಾರಮಂ ನಿರ್ವಹಿಸಿ ಶತಾರಕಲ್ಪದೊಳ್ ಸಾಮಾನಿಕದೇವನಾದೊಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೫೫ ವ). [ಸಂ.]

ಸಾಮಾನು (ನಾ). ೧. (ಸಂಸಾರಕ್ಕೆ ಅಗತ್ಯವಾದ) ಪದಾರ್ಥ; ಸಲಕರಣೆ ; ಸಾಮಗ್ರಿ : ನ್ಯೂನವಿಲ್ಲದ ಹಾಗೆಯೇ ಸಾಮಾನುಗಳನೊದಗಿಸುತ ನಿಮ್ಮಾಜ್ಞಾನುಸಾರವು ನಡೆಯಲ್ ತಮ್ಮನ ನೇಮಿಸಿಹೆ ನಾನು (ಅರ್ಜುವಿ. ೧೮-೫೦); ಸಾಧ್ಯವಾದರೆ ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನಿರಿಸಲು . . . ಉಗ್ರಾಣವಿರುವುದು ಒಳ್ಳೆಯದು (ಆಯುಶಾ. ೫೨); ಒಂದು ಸಾಮಾನು ನೆಟ್ಟಗ ನೋಡಿ ತರುವಂತಿಲ್ಲ ಬಿಡುವಂತಿಲ್ಲ (ಅಶೋಕ. ೧); ಪೆಪ್ಪರಮೆಂಟನಿಂದ ಸೂಜಿದಾರದವರೆಗೆ ಎಲ್ಲ ಸಾಮಾನುಗಳೂ ಇದ್ದುವು (ನಡರಾ. II. ೧೧೯೯). ೨. (ಪ್ರಯಾಣದ) ಪೆಟ್ಟಿಗೆ, ಗಂಟು ಮೂಟೆ, ಭಾಂಗಿ ಇತ್ಯಾದಿ ; ಸರಕು ; ಮಾಲು : ಸುಲಭವಾಗಿ ದೋಣಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಡೆಯಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಸಾಮಾನು ಸಾಗಿಸುತ್ತೇವೆ (ನನದಿ. ೫). ೩. ಒಡವೆ ; ನಗ : ಚಿಂದದ ಮುಲಾವಿನ ಸಾಮಾನು . . . ಕತ್ತಿಗೆ ಹಾಕಿರುವ ಸಾಮಾನು . . . ಪುಲ್ಲೆಕಡೆಸಾಮಾನು . . .

ಗಂಗಾಜಮುನಾಸಾಮಾನು . . . ಬೆಳ್ಳಿಮುಲಾವಿನ ಸಾಮಾನು (ಎಕ. XIV. ನಂಜನ ೨೮೯-ನೇ ಕಲಂ; 1847).

ಸಾಮಾನು ಸಟ್ಟು = ೧. (ಸಂಸಾರಕ್ಕೆ ಅಗತ್ಯವಾದ) ಪದಾರ್ಥ : ಅವರು ಸಾಮಾನು-ಸಟ್ಟು ತಂದು ಹಾಕಿದರು. ನಾನವುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿ ಇಡುವ ಕೆಲಸ ಕೈಕೊಂಡೆ (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೬೨). ೨. (ಪ್ರಯಾಣಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ) ಪದಾರ್ಥ; ಗಂಟುಮೂಟೆ ಇತ್ಯಾದಿ : ಅವರ ಸಾಮಾನು ಸಟ್ಟುಗಳೆಲ್ಲ ನಮ್ಮ ಕಂಪಾರ್ಟ್‌ಮೆಂಟನಲ್ಲಿಯೆ ಉಳಿದಿದ್ದುವು (ಜನಜೀ. ೧೧೪). ಸಾಮಾನು ಸರಂಜಾಮು = ಸಾಮಾನು ಸಟ್ಟು ೨: ಮೈಸೂರುಸವಾರರು ಶತ್ರುಗಳ ಬೆನ್ನುಹತ್ತಿ ಅವರ ಆನೆ, ಒಂಟೆ, ಸಾಮಾನು ಸರಂಜಾಮು ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಬಹಳಮಟ್ಟಿಗೆ ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ತಂದೊಪ್ಪಿಸಿದರು (ಮಹಾವಂ. II, ೪೯). [← ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಸಾಮಾನ್]

ಸಾಮಾನ್ಯ (ಗು). ೧. ಸಾರ್ವತ್ರಿಕವಾದ; ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ, ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಅನ್ವಯಿಸುವಂತಹ. ೨. ಒಂದೇ ರೀತಿಯ; ಏಕಪ್ರಕಾರದ. ೩. ಸಾಧಾರಣ ಮಟ್ಟದ : ಉತ್ತಮ ಮಧ್ಯಮ ಕನಿಷ್ಠವೆಂದು ಬಂದ ಜಂಗಮವನೆಂದೆನಾದರೆ ನೊಂದೆನಯ್ಯಾ ಬೆಂದೆನಯ್ಯಾ ಎನ್ನ ಕಿಚ್ಚು ಎನ್ನ ಸುಟ್ಟಿತ್ತು ಸುಖಿಜಂಗಮ ಸಾಮಾನ್ಯಜಂಗಮವೆಂದುಂಟೆ (ಬಸವ. ೪೦೦). ೪. ಕೆಳಮಟ್ಟದ ; ಕೆಳದರ್ಜೆಯ. ೫. ಪೂರ್ಣವಾದ ; ಸಮಗ್ರವಾದ. (ನಾ). ೬. ಸಾರ್ವತ್ರಿಕವಾದುದು; ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ, ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಅನ್ವಯಿಸುವಂತಹುದು: ನಮಗೆಲ್ಲರಿಗೂ ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಇದೆಯೇ? (ಭಾರದ. ೩). ೭. ಸಾಧಾರಣವಾದುದು; ಕೇವಲ : "ಸಾವಭೃತಂ ಸಾಮಾನ್ಯಂ ಕೇವಳಮೆಂಬುದದೆನಿಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೨೬-೪೯); ಅಬ್ಬದಳಾಕ್ಷೀ ಪೇಟ ಸಾಮಾನ್ಯಮೆ ಬಗೆಯೆ ಭವತ್ಕೇಶಪಾಶ ಪ್ರಪಂಚಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೫೬); ಇದು ಕೇಳ್ ಸಾಮಾನ್ಯಮೆ ಶಂಖದ ಬೂದಿಯನೊಳ್ಳಿತಾಗಿ ಪರಿಮರ್ದಿಸಿ ಸೀಸದಿನಂತದನೊಂದಿರೆ ಪೂಸಿದೊಡಂ ನರೆ ಕರಿಯವಾಗಿ ಸೊಗಯಿಸಿ ತೋರ್ಕುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೫೦). ೮. ವಾಡಿಕೆ; ರೂಢಿ: ಲಿಂಗತ್ರಯಮೆನ್ನದ ವಚನತ್ರಯಮೆನ್ನದೆ ಸ್ವರಾಂತ ವ್ಯಂಜನಾಂತಂಗಳೆನ್ನದೆ ಸಾಮಾನ್ಯದಿಂ ಸಂಬೋಧನೆಯ ಕಡೆಯೊಳ್ ವಿಕಲ್ಪದಿಂ ಎ ಏ ಎಂಬಿವಕ್ಕುಂ (ಶಮದ. ೧೨೪ ವೃತ್ತಿ). ೯. ಸಾಧಾರಣನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ನಾಡಾಡಿ: ಸಾಮಾನ್ಯನಲ್ಲನಾತಂ ನೀಮಿದನವಧರಿಪುದು (ನೇಮಿಪು. ೭-೧೯೭): ಅನಿರುದ್ಧಂ ನಳಕೂಬರಂ ವರಜಯಂತಂ ನೋಡೆ ಸಾಮಾನ್ಯರೇ (ಹರಿಶ್ಚಂ. ೨-೭೪). ೧೦. ಸಂಪೂರ್ಣತೆ; ಸಮಗ್ರತೆ. ೧೧. ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಗುಣಲಕ್ಷಣ; ಖಚಿತವಾದ ಸ್ವಭಾವ. ೧೨. ಜಾತಿ; ವರ್ಗ; ಬಣ: "ಜಾತಿ, ಜಾತಂ, ಸಾಮಾನ್ಯಂ - ೩ ಜಾತಿಯ ಹೆಸರುಗಳು" (ಒಡ್ಡಾಂಚಿ. ೪೩). ೧೩. ಸಮಾನಗುಣ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಭಿನ್ನವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸಾಮ್ಯ,– ಸಾದೃಶ್ಯ. ೧೪. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರ; ಉಪಮಾನ ಮತ್ತು ಉಪಮೇಯಗಳಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ಸಾದೃಶ್ಯದಿಂದ ವ್ಯಾವರ್ತಕಧರ್ಮವಿಲ್ಲದೆ ವಿಶೇಷವು ತಿಳಿಯದಿರುವಿಕೆ : ಸಮನಾದ ವಸ್ತುವಿಗೆ ವಿಶೇಷ ತೋಱದಡೆ ವಿವರಿಸಲ್ಕಿದು ಸಾಮಾನ್ಯವು (ಕುವಲ. ೧೪೫-೧೭). ೧೫. [ತರ್ಕಶಾ] ವೈಶೇಷಿಕದರ್ಶನದ ಏಳು ಬಗೆಯ ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಕಾಣಾದವೆಂಬ ವೈಶೇಷಿಕಶಾಸ್ತ್ರವೇ ದ್ರವ್ಯ ಗುಣ ಕರ್ಮ ಸಾಮಾನ್ಯ ವಿಶೇಷ ಸಮವಾಯ ಅಭಾವಗಳೆಂಬ ಪದಾರ್ಥಸಪ್ತಕಮಂ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದಱಿಂ ಪ್ರಪಂಚಸ್ವರೂಪಮಂ ವಿವರಿಸಿ ವಿಭಾಗಿಸುತಿರ್ಕುಂ (ವಿವೇಕ. ೧೦). ೧೬. [ದ್ವೈತ] ಹತ್ತು ಬಗೆಯ ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ದ್ರವ್ಯ, ಗುಣ, ಕರ್ಮ, ಸಾಮಾನ್ಯ, ವಿಶೇಷ, ವಿಶಿಷ್ಟ, ಅಂಶಿ, ಶಕ್ತಿ, ಸಾದೃಶ್ಯ, ಅಭಾವ ಎಂದು ಪದಾರ್ಥಗಳು ಹತ್ತು (ಓಂದಸಾ. ೨೭೫). [ಸಂ.]

ಸಾಮಾನ್ಯಗಣಿತ (ನಾ). ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಅಗತ್ಯವಾದ ಸಾಮಾನ್ಯ ಲೆಕ್ಕಾಚಾರ ; ಹೆಚ್ಚು ಪಾರಿಭಾಷಿಕವಲ್ಲದ ಸಾಧಾರಣವಾದ ಗಣಿತ : ಸಾಮಾನ್ಯಗಣಿತವು ತಕ್ಕಮಟ್ಟಿಗಾದರೂ ತಿಳಿದಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು (ಗಣಚಿ. ೫). [ಸಂ.]

ಸಾಮಾನ್ಯಗತಿ (ನಾ). ಸಾಧಾರಣವಾದ ವೇಗ ; ಹೆಚ್ಚು ವೇಗವಲ್ಲದ ಚಲನೆ: ನೆಳಲನಱಿಸುತ ವೇಗಗತಿ ಸಾಮಾನ್ಯಗತಿಗಳಲಿ ಬಳಿವಿಡಿದು ಭೂಭುಜರ ಯಾನಂಗಳೊಳಗಳುಕದೆ ಡಗೆಯ ಸೈರಿಸಿ ಬಳಸುವವನೇ ಛತ್ರಧಾರಕನು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೩-೯೯). [ಸಂ.]

ಸಾಮಾನ್ಯಜನ (ನಾ). ಸಾಧಾರಣವಾದ ಜನ ; ಜನಸಾಮಾನ್ಯರು : ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಲಿಪಿಗಳು ಪ್ರಾಕೃತದಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಆಗ್ಗೆ ಸಾಮಾನ್ಯಜನರಿಗೂ ಪ್ರಾಕೃತವು ತಿಳಿಯುತ್ತಿದ್ದಿರಬೇಕು (ಕರ್ನಾಅ. ೬). [ಸಂ.]

ಸಾಮಾನ್ಯತೆ (ನಾ). ೧. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಸಮಾನವಾಗಿರುವಿಕೆ : (ಹ). ೨. ಕೆಳಮಟ್ಟದಲ್ಲಿರುವಿಕೆ ; ಕೀಳುದರ್ಜೆಯಲ್ಲಿರುವಿಕೆ : (ಹ). [ಸಂ. ಸಾಮಾನ್ಯತಾ]

ಸಾಮಾನ್ಯಧರ್ಮ (ನಾ). ೧. ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಅನ್ವಯಿಸುವ ಧರ್ಮ; ಸಾರ್ವತ್ರಿಕವಾದ, ನಿಯಮ,– ವಿಧಿ : ಸಂಧ್ಯೋಪಾಸನೆಯು ದ್ವಿಜರಿಗೂ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ ಗೃಹಸ್ಥ ವಾನಪ್ರಸ್ಥರಿಗೂ ಸಾಮಾನ್ಯಧರ್ಮವು (ಆರ್ಯಧ. ೧೧). ೨. ಸಾಧಾರಣವಾದ ಸ್ವಭಾವ ; ಸಹಜವಾದ ಗುಣಧರ್ಮ : ಮಾನವನ ಸಾಮಾನ್ಯಧರ್ಮಗಳಾದ ಸತ್ಯ, ಅಹಿಂಸೆ, ಪ್ರೇಮ, ಔದಾರ್ಯ, ಆತ್ಮಶುದ್ಧಿ ಇತ್ಯಾದ್ಯಾತ್ಮ ಧರ್ಮಗಳು ಸನಾತನವಾಗಿ ಮುಂದುವರಿಯುತ್ತಿವೆ (ಖಕ್ವಾರ. ೧೨೨ ಪೀಠಿಕೆ). [ಸಂ.]

ಸಾಮಾನ್ಯನಿಯಮ (ನಾ). ಸೂತ್ರರೂಪವಾದ ಕಟ್ಟಳೆ ; ಎಲ್ಲರಿಗೂ, ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಅನ್ವಯಿಸುವ ನಿಯಮ : ಇದು ಉಪದೇಶದಿಂದಲೇ ತಿಳಿಯಬೇಕಾಗಿದ್ದರೂ ಒಂದು ಸಾಮಾನ್ಯನಿಯಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಬಹುದು (ಭಾರದ. ೧೫೬). [ಸಂ.]

ಸಾಮಾನ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಬಳಕೆಯಾದ ಪ್ರತ್ಯಯ; ಹೆಚ್ಚು ರೂಢಿಯಾದ ಪ್ರತ್ಯಯ : ಇಗೆ ಎಂಬುದು ಚತುರ್ಥೀವಿಭಕ್ತಿಯ ಸಾಮಾನ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ (ಮಧ್ಯಮ. ೫೯). [ಸಂ.]

ಸಾಮಾನ್ಯಲಕ್ಷಣ (ನಾ). ೧. ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಅನ್ವಯಿಸುವ ಗುಣಸ್ವಭಾವ: ಇವುಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಕೆಲವು ಸಾಮಾನ್ಯಲಕ್ಷಣಗಳೂ ವಸ್ತು - ನಾಯಕ - ರಸಭೇದದಿಂದ ಕೆಲವು ಭೇದಗಳೂ ಇರುತ್ತವೆ (ಕೈಪಿಡಿ. ೨೦೫). ೨. ನಿಯತವಾದ ವಿಶೇಷಗುಣ; ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಗುಣಸ್ವರೂಪ : (ಹ). [ಸಂ.]

ಸಾಮಾನ್ಯವಾಕ್ಯ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಒಂದು ಪೂರ್ಣಕ್ರಿಯಾಪದವನ್ನುಳ್ಳ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಕ್ಯ : ಒಂದು ಪೂರ್ಣಕ್ರಿಯಾಪದವನ್ನುಳ್ಳ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಕ್ಯವೆಂದು ಹೆಸರು. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಪೂರ್ಣಕ್ರಿಯಾಪದವಿರಬೇಕು: ಸಾಪೇಕ್ಷಕ್ರಿಯಾರೂಪಗಳು ಎಷ್ಟಾದರೂ ಇರಬಹುದು (ಮಧ್ಯಮ. ೧೯೪). [ಸಂ.]

ಸಾಮಾನ್ಯವಾಚಿ (ನಾ). ಒಂದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ವಸ್ತುವಾಚಕ : ಸಾಮಾನ್ಯವಾಚಿಗಳನೀ ತೆಱದಿಂದನನ್ಯಸಾಮಾನ್ಯಮಾನ್ಯಸುಚಾರಿತ್ರ ಗುಣಾವತಾರಂ ಸಾಮಾನ್ಯಮಪ್ಪ ಜನಮುಂ ತಿಳಿವಂತು ಪೇಳ್ದಂ ದಾಮೋದರಪ್ರಿಯಸುತಂ ಕವಿಕರ್ಣಪೂರಂ (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೧೬-೬೫). [ಸಂ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಚಿನ್]

ಸಾಮಾನ್ಯಶೈವ (ನಾ). ೧. [ಶೈವ] ಶೈವಮತದ ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಆ ಶೈವಂಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದ ಸಾಮಾನ್ಯಶೈವ ಮಿಶ್ರಶೈವ ಶುದ್ಧಶೈವ ವೀರಶೈವವೆಂದು ಚತುರ್ವಿಧಶೈವಂಗಳ್ (ವಿವೇಕ. ೬೮). ೨. ಸಾಮಾನ್ಯಶೈವ ಪಂಗಡಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು: ಆವನೋರ್ವನು ಶ್ರೀವಿಭೂತಿಯ ಧಾರಣಮಾತ್ರದಿಂ ಶುದ್ಧಾತ್ಮನಾಗಿ . . . ಅಷ್ಟವಿಧಭಕ್ತಿಯುಕ್ತನಾಗಿರ್ಪಾತನೇ ಸಾಮಾನ್ಯಶೈವನಪ್ಪಂ (ವಿವೇಕ. ೬೮). [ಸಂ.]

ಸಾಮಾನ್ಯಾರ್ಥಕ (ನಾ). ೧. ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವಂತಹುದು. ೨. [ವ್ಯಾಕ] ಮೂರು ಬಗೆಯ ಕ್ರಿಯಾಪದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಕ್ರಿಯಾವಾಚಕ : ಕ್ರಿಯಾಪದಗಳನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯಾರ್ಥಕ, ವಿಧ್ಯರ್ಥಕ, ನಿಷೇಧಾರ್ಥಕ ಎಂದು ಮೂರು ಪಂಗಡಗಳಾಗಿ ವಿಭಾಗಿಸಬಹುದು (ಕೈಪಿಡಿ. ೪೩). [ಸಂ.]

ಸಾಮಾನ್ಯಾಲಂಕಾರ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರ ;

ಎರಡು ವಸ್ತುಗಳು ಸಮಾನವಾಗಿದ್ದು ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದಿರುವುದು: ಎರಡುಂ ವಸ್ತುಗಳುಂ ಸಮಾನಂಗಳಾಗಿರ್ಪುದಱಿಂದೊಂದಱೊಂದು ವಿಶೇಷಂ ಕಾಣಿಸದಿರ ಯದು ಸಾಮಾನ್ಯಾಲಂಕಾರಂ (ಅಪ್ರತಿ. ೧೨೨-೧); ಸಮನಾದೆರಡುವಸ್ತುವಿನೊಳೊಂದು ವಿಶೇಷ ತೋಱದಿರ್ದಡೆ ಸಾಮಾನ್ಯಾಲಂಕಾರವೆನಿಪುದು (ಕವಲ. ೧೯೬-೨). [ಸಂ.]

ಸಾಮಾನ್ಯಾವ್ಯಯ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಒಂದು ಕ್ರಿಯೆಯ ಕಾಲ, ಸ್ಥಾನ, ರೀತಿ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಒಂದು ಅವ್ಯಯ : ಕ್ರಿಯೆಯ ಕಾಲ, ಸ್ಥಾನ, ರೀತಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಅವ್ಯಯಗಳಿಗೆ ಸಾಮಾನ್ಯಾವ್ಯಯಗಳೆಂದು ಹೆಸರು (ಮಧ್ಯಮ. ೧೫೪); ಸಾಮಾನ್ಯಾವ್ಯಯಗಳು - ಅಲ್ಲಂ, ಅಲ್ಲ, ಅಲ್ಲದೆ, ಅಲ್ತು . . . ಬೞಿಕ್ಕಂ, ಬೞಿಯಂ (ಛಂದೋ. ೩೨). [ಸಂ.]

ಸಾಮಾನ್ಯಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ವಿಶೇಷಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ, ಸಾಧಾರಣವಾದ ಬಾಣ: ಸಾಮಾನ್ಯಾಸ್ತ್ರಂಗಳಿಂ ಭಂಗಮನೊಡರಿಸಿದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೪-೨೩). [ಸಂ.]

ಸಾಮಾನ್ಯೆ (ನಾ). ೧. ಸಾಧಾರಣಳಾದ ಹೆಂಗಸು : ಕಾಕುಮತಿಗಳು ನಾವು ಚಿತ್ರವ್ಯಾಕುಳತೆಯರು ನಾವು ಭಕ್ತಿವಿವೇಕಸಾಮಾನ್ಯೆಯರು ನಾವತಿಕಾಮಚಾರಿಯರು (ಬಸವ. ೪೦-೮೨). ೨. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಮೂರು ಬಗೆಯ ನಾಯಿಕೆಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳು; ವೇಶ್ಯೆ: ಸ್ವಕೀಯೆ ಪರಕೀಯೆ ಸಾಮಾನ್ಯೆಯ[ಕಾಳಾಂ. ವಣ್ಯ]ರೆಂಬ ತ್ರಿವಿಧನಾಯಿಕೆಯರಿಂ (ವಿವೇಕ. ೧೪೨). [ಸಂ. ಸಾಮಾನ್ಯಾ]

ಸಾಮಾನ್ಯೋಕ್ತಿ (ನಾ). ವಿಶೇಷವಲ್ಲದ ಮಾತು; ಸಾಧಾರಣವಾದ ಉಕ್ತಿ : ಸಾಮಾನ್ಯಮುಂ ವಿಶೇಷಮುಂ ಎಂದು ಸತ್ಯರೂಪಣಂ ದ್ವಿವಿಧಂ ಸಾಮಾನ್ಯೋಕ್ತಿಯಂ ಅಸ್ತಿ ಮಿಥ್ಯಾದೃಷ್ಟಿಯೆಂದು ಬೇಱೆವೇಱೆ ಪೇೞ್ವುದು (ತತ್ತ್ವಾರ್ಥ.ಪ್ರ. ೧೭); "ಕಲ್ಲುಂ ಕಳ್ಳಿಯುಂ ನಾಟ್ಟು" ಎಂಬ ವಚನ ಕ್ರಿ.ಶ. ೮ನೇ ಶತಮಾನದಿಂದಲೂ . . . ತಮಿಳುನಾಡಿನ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಬರುವ ಸಾಮಾನ್ಯೋಕ್ತಿ (ಶಾಸಗಿ. ೬). [ಸಂ.]

ಸಾಮಾಭಾಸ (ನಾ). ತೋರಿಕೆಯ ಸಾಮೋಪಾಯ; ಸಾಮೋಪಾಯದ ಸೋಗು : ಸಾಮಾಭಾಸದಿಂ ದಂಡೋಕ್ತಿಯನೆ ನುಡಿಯಲೊಡಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೬-೨೨ ವ). [ಸಂ.]

ಸಾಮಾಯಿಕ (ನಾ). ೧. ಸಮಚಿತ್ತತೆ ; ಸಮಭಾವ. ೨. [ಜೈನ] ಪ್ರಾಪಂಚಿಕ ವ್ಯವಹಾರಗಳಿಂದ ನಿವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿ, ಆತ್ಮನಲ್ಲಿ ಏಕಾಗ್ರತೆ ಯಿಂದಿರುವಿಕೆ ; ರಾಗದ್ವೇಷಾದಿ ಭಾವನೆಗಳನ್ನು ತೊರೆದು ಆತ್ಮಚಿಂತನೆ ಯಲ್ಲಿರುವಿಕೆ : ಚಿತ್ತತ್ತ್ವೈಕಾಗ್ರಚಿಂತಾನಿರೋಧರೂಪಸರ್ವಸಾವದ್ಯಯೋಗ ನಿವೃತ್ತಿಲಕ್ಷಣೀಭೂತಸಾಮಾಯಿಕಮುಂ (ತತ್ತ್ವಾರ್ಥ.ಪ್ರ. ೨೬೬). ೩. ತ್ರಿಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಏಕಾಂತದಲ್ಲಿದ್ದು ಚಿತ್ತೈಕಾಗ್ರತೆಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಆತ್ಮಧ್ಯಾನ: ಶ್ರಾವಕಂ ತನ್ನ ನಿತ್ಯಸ್ಥಿತಿಯೊಳಕ್ಕೆ ಪರ್ವದಿನಂಗಳೊಳಕ್ಕೆ ತನ್ನ ಸಾಮಾಯಿಕದ ಸಮಯದೊಳಕ್ಕೆ (ರತ್ನಕ. ೩ ೨೫ ವ). ೪. ಸಂಸಾರಕಾರಣಗಳನ್ನು ದೂರೀಕರಿಸಿ ಸಮ್ಯಗ್ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಸಾಧಕವಾದ ಐದು ಬಗೆಯ ನಡವಳಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಅದು ಸಾಮಾಯಿಕಚ್ಛೇದೋಪಸ್ಥಾಪನಾಪರಿಹಾರಶುದ್ಧಿಸೂಕ್ಷ್ಮ ಸಾಂಪರಾಯ ಯಥಾಖ್ಯಾತ ಚಾರಿತ್ರಭೇದದಿಂ ಪಂಚವಿಧಮೆಂದು ಹೇಯೋಪಾದೇಯ ತತ್ತ್ವಮನಱಿಪಿ (ಆದಿಪು. ೧೦-೩ ವ); ದಶಕುಶಲಧರ್ಮದೊಳ್ ನಿಯತಾತ್ಮನಾಗಿ ಸಾಮಾಯಿಕಚ್ಛೇದೋಪಸ್ಥಾಪನಾ ಪರಿಹಾರಶುದ್ಧಿಚಾರಿತ್ರದೊಳ್ ಕೂಡ ನೆಗೞುತ್ತಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೧೦-೭೫ ವ). ೫. ಏಳು ಬಗೆಯ ಸಂಯಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಸಾಮಾಯಿಕ ಚ್ಛೇದೋಪಸ್ಥಾಪನಾಪರಿಹಾರವಿಶುದ್ಧಿಸೂಕ್ಷ್ಮಸಾಂಪರಾಯ ಯಥಾಖ್ಯಾತಚಾರಿತ್ರ ದೇಶಸಂಯಮ ಅಸಂಯಮವಿಕಲ್ಪದಿಂ ಸಂಯಮಂ ಸಪ್ತವಿಧಂ (ತತ್ತ್ವಾರ್ಥ.ಪ್ರ. ೧೭). ೬. ಹದಿನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಅಂಗಬಾಹ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಅಂಗಬಾಹ್ಯಂ- ಸಾಮಾಯಿಕಮುಂ ಚತುರ್ವಿಂಶತಿಸ್ತವನಮುಂ ವಂದನೆಯುಂ . . . ದಶವೈಕಾಲಿಕೆಯುಂ . . . ಮಹಾಪುಂಡರೀಕಮುಂ ಅಶೀತಿಕೆಯುಂ ಎಂದು ಪದಿನಾಲ್ಕು ತೆಱಂ ಅಲ್ಲಿ ಸಾಮಾಯಿಕವೆಂಬುದು ನಾಮಸ್ಥಾಪನಾದ್ರವ್ಯಕ್ಷೇತ್ರಕಾಲಭಾವಂಗಳಲ್ಲಿ ಸಮತ್ವವಿಧಾನಮಂ ವಿಧಿಯಿಸುಗುಂ (ತತ್ತ್ವಾರ್ಥ.ಪ್ರ. ೬೫). ೭. ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಶಿಕ್ಷಾ ವ್ರತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ವಿನುತದೇಶಾವಕಾಶಿಕ ಸಾಮಾಯಿಕ ಘನತರಪ್ರೋಷಧನಿಯಮ ಅನುಪಮ ವೈಯಾವೃತ್ಯಮೆಂಬಿವು ನಾಲ್ಕು ಜನನುತ ಶಿಕ್ಷಾವ್ರತವು (ನಾಗಕು. ೨೦-೯೭). ೮. ಏಕಾಂತಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಧ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುವವನು : ದರ್ಶನಿಕನು ವ್ರತಿಕನು ಸಾಮಾಯಿಕ ಸುರುಚಿರ ಪ್ರೋಷಧನಿಯಮಿ . . . ಅನುಮತಿವಿರತ ವರವುದ್ದಿಷ್ಟ ವಿರತನೆಂದು ಹನ್ನೊಂದು ಪರಿಯಿದು (ನಾಗಕು. ೨೦-೬೯); ಸಾಮಾಯಿಕ : - ಮೊದಲ ನೆಲೆಗಳ ಶೀಲಗಳೊಂದಿಗೆ ತನ್ನ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಪರಿಶುದ್ಧ ವಸ್ತುಗಳ ಮೇಲೂ, ಪರಮಾತ್ಮನ ಮೇಲೂ ಕೇಂದ್ರೀಕರಿಸಿ ಏಕಾಂತಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಧ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಸಂಜೆ ಮುಂಜಾನೆ ನಿರತನಾಗಿರುವನು (ಭಾರದ. ೧೮೪). 'ಸಾಮಯಿಕ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸಾಮಾಯಿಕವ್ರತ (ನಾ). [ಜೈನ] ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಶಿಕ್ಷಾವ್ರತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಪರಿಕಿಪೊಡಸ್ಮರಣಮನಾದರಂ ಮನೋವಾಕ್ಕಾಯರೆರದುಷ್ಪ್ರಣಿಧಾನಂ ನಿರುಪಮಶಿಕ್ಷಾವ್ರತದೊಳ್ ನಿರುದ್ಧ ಸಾಮಾಯಿಕವ್ರತಕ್ಕತಿಚಾರಂ (ಸುಕುಮಾ. ೬-೨೧). [ಸಂ.]

ಸಾಮಾರ್ಥ (ನಾ). ಸಾಮೋಪಾಯದ ರಹಸ್ಯ,— ತಿರುಳು : ವಸಿಷ್ಠಂಗೆ ಕೌಶಿಕಂ ನುಡಿದ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯಂ ಗೆಲುವೊಡಿನ್ನು ಜಾಣಂ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರರಾಯನುನ್ನತಿಯಳಿವ ಕಾಣಬೇಕೆಂದಖಿಳಸಾಮಾರ್ಥದ ಕಲಾಪ್ರವೀಣನಂತಸ್ವದೇಕಾಂತದೊಳು ಚಿಂತೆಯಂ ಭ್ರಾಂತಿಯೋಗದೊಳಿರ್ದನು (ಹರಿಶ್ಚ. ೬-೧). [ಸಂ.]

ಸಾಮಿ$_1$, ಸಾಯಿ$_3$, ಸಾವಿ$_1$, ಸೋಮಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಯಜಮಾನ ; ಒಡೆಯ : ವತ್ಸಲೋಪಕ್ಕೆ . . . ಸ್ವಾತಿ - ಸಾತಿ, ಸ್ವಾಮಿ - ಸಾಮಿ (ಶಮದ. ೨೮೧ ಪ್ರಯೋ); ಹಗೆಯ ಭುಜದಗ್ಗಳಿಕೆಯನೆ ಕೊಂಡಾಡಿ ಸಾಮಿಯನಿಳಿಕೆಗಾಬರಿ ನಿಮ್ಮ ವೈಕಕೆ ಖುಲ್ಲತನ ಸಹಜ (ಕುಮಾವ್ಯಾ. ೭-೫). ೨. ದೊರೆ; ರಾಜ: ಕನ್ನವಾಡ ಗಂಗವಾಡ ಬಳಯವಾಡ ರ್ಕರ್ನಾಡಾಳ ಸಿಯಳಾಟ ಸಾಮಿಸರ್ವರಸ ಕೋಟೋರ್ ಶಿನ್ದರ್ಗೆ ಆ ಶೆಂಬಾಜ ಗೆಯೋದಂ (ಪ್ರಾಕರ. ೧೯೨೯, ೧೧೮-೨: ಸಾ. 820); ಮುಗನಟಲೊಳ್ ಕರಂ ಮುಱುಗುತಿರ್ಪಿನಮೆನ್ನ ತನೂಜನಾಳ್ವ ಸಾಮಿಗಮಱಿವಾಗಿ ಶೋಕರಸವಿರ್ಮಡಿಸಿತ್ತು (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೧೧೬); ಸಾಮಿ ಬಂದೊಡೆ ವಿನೀತಗುಣರ್ ಬೆಸಕೆಯ್ಯದಿರ್ಕುಮೇ (ಪುಷ್ಪದ. ೧೪-೨೪). ೩. ಅಧಿಕಾರಿ : 'ಪಟ್ಟಣಸಾಮಿ' ಪರಾ. ೪. ಗಂಡ; ಪತಿ : ಎಲೆ ಪರಪುಷ್ಟ ಕೇಳ್ . . . ವನರಾಜ ಕೇಳ್ ನೆನೆಯುತಿರ್ಪುದು ಕೂರ್ಪುದು ಸ್ಮರಿಸಿರ್ಪುದಗ್ಗಲಿಸಿದ ನಲ್ಮೆ ತನ್ಮಲೆಯ ಬೆನ್ನನೆ ಪೋದವಮಮ್ಮ ಸಾಮಿಯಾ (ಶಬರಪು. ೬-೧೧೨). ೫. ದೇವರು; ಪರಮಾತ್ಮ: ಅಂಬುಜಾಕ್ಷಿಯ ಕಾದ ದೇವಗೆ ಶಂಬರಾರಿಯ ಪಡೆದ ಸಾಮಿಗೆ . . . ನಂಬಿದವರನು ಸಲಹುವರಸಗೆ ಕೊಡುವನೀ ಕೃತಿಯ (ಕೋಗಿಯು. ೧-೨೨). ೬. ಕೆಲವರ ಹೆಸರುಗಳ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ (ಗೌರವಾರ್ಥವಾಗಿ) ಸೇರುವ ಶಬ್ದ : 'ಗಾಮುಂಡಸಾಮಿ' ಪರಾ. ಸಾಯಿ$_3$: ೬. ಶಿರಡಿ ಸಾಯಿಬಾಬಾ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಸಂತರು (ರೂಢಿ). ಸಾವಿ$_1$: ೧. ನಿಜಮಕಾರದ ವಕಾರಕ್ಕೆ - ತಾಮರೆ, ತಾವರೆ . . . ಸಾಮಿ, ಸಾವಿ (ಶಮದ. ೧೧೪ ಪ್ರಯೋ). ೬. ಶ್ರೀಮಂ ಮಹಾಪ್ರತಾಪಿ ಭಯಿರವದೇವವೊಡೆಯರ ಬಂಟ ಕಲುವಣಿಕೆಯ ಬರದ ಹಾಲೆಯ ಬಳಿಯ ಗೋವಿಂದಸಾವಿ (ಕರ್ನಾ. I. ೫೬-೧೧: 1438). ಸೋಮಿ$_1$: ೧. "ಸಾಮಿ (ವಿ. ಸೋಮಿ) - ಸ್ವಾಮಿನ್ - ಒಡೆಯ" (ತದ್ಭಕೋ. ೪೪). ೫. ಮೇಲಿರೋ ಸೋಮಿ ಕಣ್ ತೆರೆದಾಗ, ಲಕ್ಷ್ಮಿ ಮನೆಬಾಗಿಲ್ ತಾವ ಓಡಿಬತ್ತಾಳೆ! (ಹಾಸುತ್ತ. ೫೯). ೭. ಗುರುಹಿರಿಯರು, ದೇವರು, ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಮುಂತಾದವರನ್ನು ಕುರಿತು ಗೌರವಸೂಚಕವಾಗಿ ಸಂಬೋಧಿಸುವಾಗ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಶಬ್ದ : ಹೋಯ್ತು ಸೋಮಿ ಹೋಯ್ತು, ನಮ್ಮೂರಿಗೆ ಏನೋ ಬಂದ್ಬುಡ್ತು (ಹುಚ್ಚುಸ. ೧೬೮); ಏನು ಸೋಮಿ, ನಿಮ್ಮಂಥ ಧಾರಾಳವಾಗಿ ಖರ್ಚುಮಾಡೋರೆ ಇಷ್ಟು ಚೌಕಾಸಿ ಮಾಡಿದರೆ ಬಡವರ ಗತಿ ಏನು ಸೋಮಿ? (ಮಹಾಲ. ೩೯).
[< ಸಂ.ಸ್ವಾಮಿನ್./ ಪ್ರಾ. ಸಾಮಿ, ಸಾಮಿಅ. / ತಮಿ. ಚಾಮಿ ; ತುಳು. ತೆಲು. ಸಾಮಿ]

ಸಾಮಿ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಸಾಮಿ (ರಾಯಿನಿ). - ದೊಡ್ಡ ವೃಕ್ಷ, ಕಟ್ಟಿಗೆ ಕೆಂಪು (ಕರ್ಭಾಗ. ೪೯). [< ಸಂ. ಸಾಮಿಕ]

ಸಾಮಿ$_3$ (ನಾ). ೧. ಅರೆಪಾಲು ; ಅರ್ಧ : "ಖಂಡಃ, ಅರ್ಧಃ(ರ್ಧಂ) . . . ಸಾಮಿ - ಈ ೬ ಅರ್ಧಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೮-೨೮). ೨. ನಿಂದೆ. [ಸಂ.]

ಸಾಮಿಕ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ರಾಗದ ಸ್ವರೂಪರಚನೆಯಲ್ಲಿಯ ಮೂರು ಸ್ವರಗಳ ಪ್ರಯೋಗ : ರಾಗ, ಕ್ರಮವಾಗಿ ಸ್ವರೂಪಗೊಂಡ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಆರ್ಚಿಕ (ಏಕಸ್ವರ ಪ್ರಯೋಗ), ಗಾತಿಕ (ದ್ವಿಸ್ವರ ಪ್ರಯೋಗ), ಸಾಮಿಕ (ಮೂರು ಸ್ವರಗಳ ಪ್ರಯೋಗ) . . . ಸಂಪೂರ್ಣ (ಏಳು ಸ್ವರಗಳ ಪ್ರಯೋಗ) ಎಂಬ ಹಂತಗಳು ಕಂಡುಬಂದಿದೆ (ಸಂಗೀಚಂ. ೨೨). [?]

ಸಾಮಿದೋಹಿ (ನಾ). ಒಡೆಯನಿಗೆ ಕೇಡು ಬಗೆಯುವವನು ; ಸ್ವಾಮಿದ್ರೋಹಿ: ಸಂಗರಕೆ ಹೆಂಗಳ್ಳ ದನುಜಗೆ ಮಂಗಳನ ಬಲವಿಲ್ಲ ತೊಡಚಲು ಭಂಗ ತಪ್ಪದು ಸಾಮಿದೋಹಿಗೆ ಕೇಡುಗಾಲವೆನೆ (ಕಾಶಿರಾ. ೩೨-೩). [< ಸಂ. ಸ್ವಾಮಿದ್ರೋಹಿನ್]

ಸಾಮಿಪಕ್ವ (ಗು). ಅರ್ಧಹಣ್ಣಾದ; ಅರೆಪಕ್ವವಾದ: ಮಣಿಕನಕ ರಜತ ಪಾತ್ರಂಗಳೊಳ್ ಪರಿಪಕ್ವ ಸಾಮಿಪಕ್ವ ಶಲಾಟುಭೇದ ಭಿನ್ನಂಗಳಪ್ಪ ಮಾಕಂದ . . . ದ್ರಾಕ್ಷಾಚೋಚಮೋಚಾದಿ ಫಳಕುಳಂಗಳುಂ ಸೊಗಯಿಪುವು (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೭-೫೪ ವ). [ಸಂ.]

ಸಾಮಿಯಬ್ಬೆ, ಸಾವಿಯಬ್ಬೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಸಾಮಿಯಬ್ಬೆ ಸೆದಗೊಟ್ಟಡೆ ಸಾನ್ತರನ ಬಿನ್ನನಪ್ಪ ಮೊಗಮಂ ನೋಡೆನೆನ್ದರಸಿ XXX ಪಱಿದು ಪ್ರಭಾವತಿ ಕನ್ತಿಯರೆನ್ದು ಪೆಸರಂ ಕೊಣ್ಡು ಸನ್ಯಾಸನಂಗೆಯ್ದೊಡೆ (ಎಕ. VIII. ನಗರ. ೪೫-೮; ಪು. 950). **ಸಾವಿಯಬ್ಬೆ** : ಜಿನೇನ್ದ್ರಭಕ್ತಿಸದ್ಭಾವದೆ ಸಾವಿಯಬ್ಬೆ ಜಿನಶಾಸನದೇವತೆ ತಾನೆ ಕಾಣಿರೇ (ಎಕ. II(R). ೧೭೨-೧೩; ಪು. 10ನೆಯ ಶತ). [ಸಾಮಿ₁ + ಅಬ್ಬೆ₁]

ಸಾಮಿಷ (ಗು). ಮಾಂಸದಿಂದ ಕೂಡಿದ.

ಸಾಮಿಷ ಆಹಾರ = ಮಾಂಸದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಆಹಾರ ; ಮಾಂಸಾಹಾರ: ಸಾಮಿಷ ಆಹಾರವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಆಗಮ ಸೂತ್ರಗಳು ಬಹು ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದುವೆಂದೂ ಬಲ್ಲವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ಜೈನಪ. ೫೨೮). **ಸಾಮಿಷ ಆಹಾರಿ** = ಮಾಂಸಾಹಾರವನ್ನು ಸೇವಿಸುವ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಮಾಂಸಾಹಾರಿ: ನಿರ್ಗ್ರಂಥಸಂಘವನ್ನು ಕಟ್ಟುವಾಗ - ಆರಂಭದಲ್ಲಿ . . . ಎಷ್ಟೋ ಜನರು ಸಾಮಿಷ ಆಹಾರಿಗಳೂ ನಿರ್ಗ್ರಂಥಸಂಘದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದರು (ಜೈನಪ. ೫೨೭). [ಸಂ.]

ಸಾಮೀಪ್ಯ (ನಾ). ೧. ಸನಿಹದಲ್ಲಿರುವಿಕೆ ; ಸಾನ್ನಿಧ್ಯ: ಚರಣಚುಂಬನಕೆ ಕಲ್ಲೆ ತಾಂ ಬೆಣ್ಣೆಯಾಯ್ತನೆ ಕಂಪಿಸಿತು ಬಂಡೆ, ಪ್ರೇಮಸಾಮೀಪ್ಯದಿಂ . . . ತಲ್ಲಣಂಗೊಳ್ಳು ವಬಲೆಯೋಲ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೮-೨೮೧): ನಿನ್ನ ಸಾಮೀಪ್ಯ ನನಗೆ ಬೇಕಿಲ್ಲ (ದೂದ್ಮು. ೧೯). ೨. [ತತ್ತ್ವಶಾ] ನಾಲ್ಕು ವಿಧದ ಮೋಕ್ಷಪದವಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಮುಕ್ತನಾದ ಜೀವನಿಗೆ ದೊರಕುವ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯ : ಕರ್ತರು ನಿಮ್ಮ ಗಣಂಗಳು ಎನ್ನ ತೊತ್ತುಮಾಡಿ ಸಲಹಿದ ಸುಖವು ಸಾಲೋಕ್ಯ ಸಾಮೀಪ್ಯ ಸಾರೂಪ್ಯ ಸಾಯುಜ್ಯದಂತುಟಲ್ಲಾ ಕೇಳಿರಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೪೭೪); ಪರಮನಱಿವನು ಬಸವನನುವನು ಪುರಹರನ ಸಾಲೋಕ್ಯದೊಳಗಮರ್ದಿರಲಹುದು ಸಾಮೀಪ್ಯದಿಂ ಸಂದಿಲ್ಲದಿರಲಹುದು (ಬಸಪು. ೧-೩೦). ೩. ಸಾಮೀಪ್ಯವೆಂಬ ಮೋಕ್ಷ ಪದವಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಈ ಲೋಕದ ಭೀತರು ಆ ಲೋಕದ ಕಲಿಗಳು ಸಾಲೋಕ್ಯ ಸಾಮೀಪ್ಯ ಸಾರೂಪ್ಯ ಸಾಯುಜ್ಯರೆಲ್ಲರೂ ಅಜಾತಂಗೆ ಸರಿಯೆ (ಬಸವ. ೯೦೧). [ಸಂ.]

ಸಾಮೀಪ್ಯಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). ಸಾನ್ನಿಧ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದು ; ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರು : ಸುರಭಿ ವಿಲೇಪನಸುರುಚಿರರತ್ನಾಭರಣಮುನತಿಗಳೆಯಿಸಿ . . . ತೊವಲ್ದೊವೆಗಳೀಶನ ಸಾಮೀಪ್ಯಂಬಡೆವಂತೆ . . . ದುರ್ಜನಸಂತತಿಗಾನಂಜುವೆನು (ಜಜುಕಾ. ೧-೧೯). [ಸಾಮೀಪ್ಯ + ಪಡೆ₁]

ಸಾಮೀಪ್ಯಪದ (ನಾ). = ಸಾಮೀಪ್ಯ ೨ : ನಿಮ್ಮ ಶರಣರ ಅರ್ಚನೆ ಪೂಜೆಯೇ ಎನಗೆ ಸಾಮೀಪ್ಯಪದವಯ್ಯಾ (ಉಂಪೆ. ಕ. ೧೭೩-೨೩೩); ಆನವನ ಭಕ್ತಿಭರಕ್ಕೆ ಮಚ್ಚಿ . . . ಸಾಮೀಪ್ಯಪದಮಂ ಸಾರ್ಚಿದಂ (ವೃಷಪು. ೧೪-೧೦೭). [ಸಂ.]

ಸಾಮು, ಸಾಮು₂ (ನಾ). ೧. ಶಾರೀರಿಕವ್ಯಾಯಾಮ; ಅಂಗಸಾಧನೆ: ಜಟ್ಟಿಗಳಾಡುತಿಹ ಸಾಮುಗಳಿಗನುಸರಗೂಡಿದೊಸ್ತುವ ನೋಡಿ ಕೊಡುತಿಹ ರಾಯ ಬಿಜ್ಜಳನು (ಬಿಜ್ಜಳ. ೮೨-೨೭); ಸಾಯುವ ತನಕ ಸಾಮು ಕಲಿತರೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವುದು ಯಾವಾಗ? (ಗಾದ). ೨. ಕತ್ತಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಮಾಡುವ ವಿಶೇಷ ಸಾಧನೆ ; ಕಸರತ್ತು : ಹೂವುಗಳೆನುವ ಹದವಾದ ಕತ್ತಿಗಳ ಮೇಲ ಸಾಮುಗಳ ಮಾಡಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೪೭೭-೧೪); ಕೊನೆಯ ಮೀಸೆಯ ಕುಣಿಸುತಾಹವವೊನೆಯ ನಾಯಕರಿತ್ತರದಿ ಸಾಮಿನಲಿ ನಡೆದರು ರಣಮುಖಾವನಿಗೆ (ಪಶುಧಾ. ೭-೫೮); ಅವನು . . . ಕತ್ತಿಯ ಸಾಮಿನಲ್ಲಿ ಜಾಣನು (ಛತ್ರಪ. ೨೭). **ಸಾಮು₂** : ೧. ಎಲವೊ ಗರುಡಿಯ ಕಟ್ಟಿ ಸಾಮವ ಕಲಿಸಿ ಬಳಿಕಾ ಕೋಲ ಮಕ್ಕಳ ಬಲದಿ ಬದುಕುವ ಕೃಪಣವೃತ್ತಿಯ ನಿಮ್ಮ ಕೂಡೆಮಗೆ ಕಲಹವೇತಕೆ (ಹುವ್ವಾವಿ. ೮-೧೭). [< ಸಂ. ಶ್ರಮ. / ತೆಲು. ಸಾಮು]

ಸಾಮುಗಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ಶಾರೀರಿಕವ್ಯಾಯಾಮವನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಡು, – ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿಸು : ಗರುಡಿಯೊಳು ಸಾಮುಗಲಿಸುವ ಶಿಷ್ಯರನು ಕುಳ್ಳಿರ್ದೋದಿಸುವ . . . ಪರರ ಮನೆಯೊಳು ಜಾತವೆಂದರೆ ಹರುಷದೊಳು ಹಿಗ್ಗುವ ವಿಡಂಬದ ಪರಿಯ ನಾಥರು ನೀವು (ಹುವ್ವಾವಿ ಟಿಪ್ಪ. ೮-೨೦). [ಸಾಮು + ಕಲಿಸು₁]

ಸಾಮುದಾಯಿಕ (ಗು). ೧. ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ಗುಂಪಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ. ೨. ಒಟ್ಟಾದ ; ಸಮಷ್ಟಿಯ : ಒಂದೊಂದು ದೇಶದ ಜನಕ್ಕೂ ಒಂದು ಸಾಮುದಾಯಿಕ ಸ್ವಾಭಿಮಾನ ಸಹಜವಾಗಿರುತ್ತದೆ (ರಾಜ್ಯಶಾ. ೧೨). (ನಾ). ೩. ಸಮೂಹಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟುದು: ಒಂದು ನಂಬರಿನ ಸರಹದ್ದಿನ ಹೊರಗಿರುವ ಸಾಮುದಾಯಿಕವಾದ ಸ್ಥಳ ಅಥವ ಸರ್ಕಾರಿ ಫಡನಂಬರಿನಲ್ಲಿ . . . ವಿನಿಯೋಗಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದರೆ ಅದನ್ನು ಗ್ರಾಮನೌಕರರು ತಡೆಯುವುದು (ಭೂಮಿಅ. ೩೭). [ಸಂ.]

ಸಾಮುದ್ರ (ಗು). ೧. ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ; ಕಡಲಿನ. (ನಾ). ೨. ಸಮುದ್ರದ ಮೇಲೆ ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುವವನು; ಸಮುದ್ರವ್ಯಾಪಾರಿ. ೩. ಸಮುದ್ರದ ಉಪ್ಪು ; ಕಡಲುಪ್ಪು : ಸಾಮುದ್ರಂ ಗರ್ದುಗಿನ ಕೊನೆ ಸಾಮಾನ್ಯಂ ಸರ್ವರೋಗಹರಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೭-೩೫). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಮುದ್ರ ಪ್ರಾಣಿಯ ಮೂಳೆ ; ಸಮುದ್ರದ ನೊರೆ. ೫. ಶರೀರದ ಮೇಲಿನ ಗುರುತು ,– ಚಿಹ್ನೆ. [ಸಂ.]

ಸಾಮುದ್ರಕ (ನಾ). ೧. = ಸಾಮುದ್ರ ೩.೨. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಅಂಗೈ ರೇಖೆಗಳ ಮತ್ತು ಶರೀರದ ಮೇಲಿನ ಗುರುತುಗಳ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಮನುಷ್ಯನ ಭವಿಷ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ ; ಭವಿಷ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ : ಸಕಲವಾದ ಸಾಮುದ್ರಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿ ಇರುವ ಮುವ್ವತ್ತೆರಡು ಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳಂಥವನಾಗಿ (ಶಿವದ. ೨೨೪-೧೪). [ಸಂ.]

ಸಾಮುದ್ರಲವಣ (ನಾ). = ಸಾಮುದ್ರ ೩ : ಸಾಮುದ್ರಲವಣ, ಪದ್ಮಕೇಸರ, ಇವೆರಡನು ಸಮಾಂಶವಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ನೀರಿಂದ ಅರೆದು ಪಾನವ ಮಾಡಿಸಲು ಓತಿಯ ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಗಳೂ ಶಮನವಹವು (ವೈದ್ಯಸಾ. II. ೨೨೦). [ಸಂ.]

ಸಾಮುದ್ರಿಕ (ಗು). ೧. = ಸಾಮುದ್ರ ೧. ೨. ಸಮುದ್ರದ ಮೇಲೆ ಸಂಚಾರಮಾಡುವ. ೩. ಭವಿಷ್ಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುವು ಎನ್ನಲಾದ, ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಅಂಗೈ ಮೇಲಿನ ಗೆರೆಗಳು ಅಥವಾ ಶರೀರದ ಮೇಲಿನ ಗುರುತುಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೪. = ಸಾಮುದ್ರಕ ೨ : ಬಾಹುಬಲಿಗೆ ಕಾಮತಂತ್ರ ಸಾಮುದ್ರಿಕಾಯುರ್ವೇದ ಧನುರ್ವೇದ ಹಸ್ತ್ಯಶ್ವತಂತ್ರ ರತ್ನ ಪರೀಕ್ಷೆಗಳುಮಂ . . . ಉಪದೇಶಂಗೆಯ್ದಂ (ಆದಿಪು. ೮-೬೦ ವ). ೫. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಹಸ್ತರೇಖೆಗಳ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಭವಿಷ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವವನು ; ಸಾಮುದ್ರಿಕಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು ; ಜ್ಯೋತಿಷಿ : ಸಾಮುದ್ರಿಕರಿಗೆ ಕೈತೋರಿಸಿದ್ದನ್ನು ಬಹಳ ಜನರು ಬಚ್ಚಿಡುವರು (ನಿರಾಭ. ೧೭೮). ೬. ಹಸ್ತರೇಖೆ ಅಥವಾ ದೇಹದ ಮೇಲಿನ ಗುರುತುಗಳಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗುವುವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುವ ಅದೃಷ್ಟ, – ಭಾಗ್ಯ : ಎನ್ನಯ ಸಾಮುದ್ರಿಕವಿಂತಿರಲು ನಂಬಿದರಿಂಬೆನೆ ಜನ ಮೆಚ್ಚಿರಲು ಶಿವಗಾಯಿತು ಮರುಳ್ಗಳ ಬಲುಕಾಟ (ಗಣೇಶ. ೮-೧೯೧). ೭. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ ; ಸಮುದ್ರ ಫಲ (?) : ವಿದಿತಂ ಸಾಮುದ್ರಿಕಮಂ ಸದಮಲತಕ್ರಮುಮನೊಂದುತಿಂಗಳ್ವರ ಮಿಕ್ಕಿದೊಡೆ ಮಱಿಗಾಲದೊಳ್ ಬಡಗುದುರೆಗೆ ಬಲಮಕ್ಕುಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೭-೫೦). [ಸಂ.]

ಸಾಮುದ್ರಿಕಜ್ಞ (ನಾ). = ಸಾಮುದ್ರಿಕ ೫ : ಶ್ರೀಗಾಗರನೆಂತನಿಸಿದನೀ ಗರುವರ ಹಿರಿಯನೆಂದು ರೇಖಾವಳಿಯಂ ತೂಗಿ ಪರಿಕಿಸುತೆ ಕರದೊಳ್ ನೈಗಮಸಾಮುದ್ರಿಕಜ್ಞರಿಂತೆಂದೊರೆದರ್ (ವಸ್ತವಂ. ೫-೩೩). [ಸಂ.]

ಸಾಮುದ್ರಿಕಾಲಕ್ಷಣ (ನಾ). ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಅಂಗೈ ಮೇಲಿನ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯಪೂರ್ಣವಾದ ಗುರುತು, ಗೆರೆ ಮುಂತಾದುವು ಮತ್ತು ಅವುಗಳಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗುವ ಫಲನಿರೂಪಣೆ: ಇಲ್ಲಿ ಸಾಮುದ್ರಿಕಾಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). [< ಸಂ.ಸಾಮುದ್ರಿಕ ಲಕ್ಷಣ]

ಸಾಮುದ್ರಿಕಾಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). = ಸಾಮುದ್ರಕ ೨: ಅವರು ಸಾಮುದ್ರಿಕಾಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಪ್ರಸಿದ್ಧರು (ರೂಢಿ). [< ಸಂ. ಸಾಮುದ್ರಿಕಶಾಸ್ತ್ರ]

ಸಾಮುದ್ರಿಕೆ (ನಾ). = ಸಾಮುದ್ರಿಕಾಲಕ್ಷಣ. [ಸಂ. ಸಾಮುದ್ರಿಕ]

ಸಾಮೂಹಿಕ (ಗು). ೧. ಒಟ್ಟಾಗಿರುವ ; ಗುಂಪಿನ : ಬಿಳಿಯ ಉಡುಪನ್ನು ಧರಿಸಿದ ಮಕ್ಕಳು ಸಾಮೂಹಿಕ ಕವಾಯತು ಮಾಡಿದರು (ಕವಪು. ೪-೩೫). ೨. ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ಸಾರ್ವಜನಿಕ : ಈ ಒಲೆಯನ್ನು . . . ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗೃಹಗಳು, ಉಪಾಹಾರಗೃಹಗಳು, ಆಸ್ಪತ್ರೆಗಳು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಸಾಮೂಹಿಕ ಅಡುಗೆಮನೆಗಳಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆಯೂ ಹೊಂದಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಸಾಧ್ಯವಿದೆ (ಅಡುಶಾ. ೨೪); ನಾನು ಯಾವ ಸಾಮೂಹಿಕ ಕೆಲಸವನ್ನೂ ಮಾಡಿಯೇ ಇಲ್ಲ (ಶಾಲಮ. ೧೭೫). (ನಾ). ೩. = ಸಾಮುದಾಯಿಕ ೩ : ಅವರು ನಡೆಸುತ್ತಿರುವ ಚಳುವಳಿ ಸಾಮೂಹಿಕವಾದುದು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಸಾಮೂಹಿಕನಿಧಿ (ನಾ). ಸಾರ್ವಜನಿಕರ ಕೆಲಸಗಳಿಗಾಗಿ ಮೀಸಲಿಟ್ಟ ಹಣ ; ಪುದುವಟ್ಟು : ನೀವೊಂದಿಷ್ಟು ಹಣ ಕೊಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆ ಹಣವನ್ನು ಸಹ ಸಾಮೂಹಿಕನಿಧಿಗೆಂದು ನಿಮಗೇ ಹಿಂದಿರುಗಿಸಿ ಬಿಡುತ್ತಾರೆ (ಪುನರು. ೨೯೩). [ಸಂ.]

ಸಾಮೂಹಿಕಬೇಸಾಯ (ನಾ). ಎಲ್ಲರೂ ಒಟ್ಟಾಗಿ ನಡೆಸುವ ಬೇಸಾಯ, – ಕೃಷಿ : ಅವರ ಮಾತಿನಿಂದ ನಾಸ್ತ್ರ ಆ ಹಳ್ಳಿಯ ಸಾಮೂಹಿಕಬೇಸಾಯದ ಅಧ್ಯಕ್ಷೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಿತು (ಯೋಧಪು. ೩). [ಸಾಮೂಹಿಕ + ಬೇಸಾಯ (< ಬೆವಸಾಯ)]

ಸಾಮೆ 'ಸಾವೆ$_1$' ನೋ.

ಸಾಮೆಯಕ್ಕಿ 'ಸಾವೆಯಕ್ಕಿ' ನೋ.

ಸಾಮೆಯನ್ನ (ನಾ). ಸಾಮೆಅಕ್ಕಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಅನ್ನ : ಮೂರುದಿನವೂ ಸಾಮೆಯನ್ನವನ್ನೇ ತಿನ್ನಬೇಕು (ಸಕವ್ಯ. ಪಂ. ೪೯೩). [ಸಾಮೆ (< ಸಾವೆ$_1$) + ಅನ್ನ$_1$]

ಸಾಮೆಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : ಸಾಮೆ, ಸಾಮೆಹುಲ್ಲು (ಮೃಡಿಗಿ. ೫೯-೧೧೪೯). [ಸಾಮೆ (< ಸಾವೆ$_1$) + ಹುಲ್ಲು (< ಪುಲ್)]

ಸಾಮೋದ್ಭವ (ನಾ). ಆನೆ ; ಗಜ : "ಮಾತಂಗಃ, ದ್ವಿರದಃ . . . ಸಾಮೋದ್ಭವಃ, ಸಿಂಧುರಃ- ಈ ೧೪ ಆನೆಯ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೩೬-೭೧); ನವವರೂಥಾವಳಿಯ ಸುರಪನ ಧವಳದಂತಿಯ ವಿಗಡಸಾಮೋದ್ಭವ ಘಟಾಳಿಯ ಗರುವಸೇನೆಯ ಕಾಣಲಾಯ್ತಲ್ಲಿ (ತೊರರಾ. ೬-೭-೨೧). [ಸಂ.]

ಸಾಮೋಪಚಾರ (ನಾ). ಹಿತವಾದ ಮಾತು, ನಡವಳಿಕೆಗಳಿಂದ ಮಾಡುವ ಸಮಾಧಾನ : ಆದಷ್ಟು ಸಾಮೋಪಚಾರದಿಂದ ಅವರ (ಕೈಕೆಳಗಿನವರ) ಕೈಲಿ ಕೆಲಸಾ ತಕ್ಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೭೩). [ಸಂ.]

ಸಾಮೋಪಾಯ (ನಾ). ೧. (ಕಾರ್ಯಸಾಧನೆಗಾಗಿ) ಮೃದುವಚನ, ಒಳ್ಳೆಯ ನಡವಳಿಕೆಗಳಿಂದ ಒಲಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ತಂತ್ರ,– ಯುಕ್ತಿ : ಕೇವಲ ಸಾಮೋಪಾಯಕ್ಕಾಗಿ ಅವನು ಅಂತೆ ವರ್ತಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಪುನರು. ೩೯೧); ಎಂಥವರಿಗೂ 'ಗಿಲೀಟು ಮಾಡಿ' ತನ್ನ ಕಾರ್ಯ ಸಾಧಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಾಮೋಪಾಯಗಳು ಅವನಲ್ಲಿದ್ದವು (ಕಂಬಹು. ೧೩). ೨. [ರಾಜನೀ] ಶತ್ರುವನ್ನು ಗೆಲ್ಲುವ ನಾಲ್ಕು ಉಪಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ವೈರಿಯೊಡನೆ ಸಂಧಾನವನ್ನು ನಡೆಸಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ರಾಜಿ ,– ಸಂಧಿ : ಸಾಮಜದಿಂದ ಪುಟ್ಟಿದ ಕದನ ಸಾಮೋಪಾಯದಿಂದ ಕದಲುವವೆಂದಾ ಸಚಿವೋತ್ತಮನನುವದಿಸಲಾ ನುಡಿಯನು ಕೇಳಿ . . . ಪೇಳ್ದನಿಂತೆಂದು (ಚಂಪ್ರಸಾಂ. ೨೦-೯೩). [ಸಂ.]

ಸಾಮ್ಯ$_1$ (ನಾ). ಒಡೆತನ; ಯಜಮಾನಿಕೆ : ಮಲ್ಲಿಕ(ಕಾ)ರ್ಜುನಭಟ್ಟಾರರ ಶಿಷ್ಯರ್ ಚನ್ದ್ರತೇಜಭಟ್ಟಾರರ್ಗ್ಗೆ ಮಾವಿನೂರೊಳ್ ಬಗೆಗ [ನು] ಕೊಟ್ಟಂ ಸಾವಿರ(ಂ) ಬಳ್ಳಿಯ ತೋಣ್ಟದ ಸಾಮ್ಯಮ ಮುಗಿನ ಕಾಡಮ್ಮನುಂ ಎಚೆನಾಗನುಂ ಕುಪ್ಪನುಂ ಮಾದನುಂ ಒಕ್ಕಲ್ತನಂಗೆಯ್ಕೆ (ಎ.ಕ.XXVI. ೭೨-೧೫: 906); ಕೋಗಟಿಯ ಚತುರಾಘಾಟ್ಟದೊಳಾದ ಮಣ್ಣ ಸೀರ ಸಾಮ್ಯಕ್ಕಂ ದಣ್ಡದೋಸಮಲ್ಲ ಬಸದಿಗೆ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೭೭-೨೫; 992). [< ಸಂ. ಸ್ವಾಮ್ಯ]

ಸಾಮ್ಯ$_2$ (ನಾ). ೧. ಸಮಾನ; ಸರಿಸಮ: "ಪಡಿಪಾಟ ಪಾಂಗು ಪಾಸಟಿ . . . ಜೋಡಿಯು ಭಂಗಿ ಸಾಮ್ಯ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೫೬); ಪೊಸೆಯಿಸುವರ್ಥಕ್ರಿಯೆಯಿಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವಸ್ತುವಿನ ದೊರೆಗೆ ವರೆ ಸಾಮ್ಯಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೦೧). ೨. ಸಾದೃಶ್ಯ; ಹೋಲಿಕೆ : ಪುಷ್ಪಗರ್ಭಿತನವವಸಂತದ ಲಸಲ್ಲತೆಗೆ ಪಣ್ ಬೀತುಪೋದ ಮಾಗಿಯ ಮರದ ಸಾಮ್ಯಮೇಂ? (ಚತ್ರಾಂಗ. ೭೪-೨೦೩೬); ಇಲ್ಲಿ ಸಾಮ್ಯಗಳ ವರ್ಣನೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೆಯೇ 'ವ್ಯತಿರೇಕ'ವನ್ನು ಮಾತ್ರ ತೋರಿಸಿದೆ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೮೫). ೩. ಹೊಂದಾಣಿಕೆ; ಸಾಮರಸ್ಯ. ೪. ಸಂಗೀತ, ನೃತ್ಯ ಮುಂತಾದುವುಗಳಲ್ಲಿಯ ತಾಳದ ಸಮತ್ವ: "ಲಯಃ - ೧ ಸಾಮ್ಯಂ - ನೃತ್ತಗೀತವಾದ್ಯಗಳು ಸರಿಯಾಗಿರುವದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೬೦). ೫. ಪಕ್ಷಪಾತವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ಸಮತೆ. ೬. ಯೋಗ್ಯವಾದುದು; ತಕ್ಕುದು: ಉಂಡು ಬದುಕುವ ಬಹಳ ಭಾಗ್ಯರ ಕಂಡಸೂಯಂಬಡುವ ಖಡ್ಗರ ಭಂಡರೆನ್ನದೆ ಲೋಕ ನಿನಗಿದು ಸಾಮ್ಯವಲ್ಲ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೨-೪೯). [ಸಂ.]

ಸಾಮ್ಯತೆ (ನಾ). ಹೋಲಿಕೆ; ಸಾದೃಶ್ಯ : ಉಪಮಾನ - ಯಾವ ವಸ್ತುವಿನ ಸಾಮ್ಯತೆಯ ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದೋ, ಆ ವಸ್ತು (ಗಂಗಾಮ. ೬). [ಸಂ. ಸಾಮ್ಯತಾ]

ಸಾಮ್ಯತ್ವ (ನಾ). = ಸಾಮ್ಯತೆ : "ಸಾಮ್ಯತ್ವ[ಪಾಠಾಂ. ಸಾಮ್ಯ]ದೊಳಗುಟಿ' ಭಂಗದೊಳ್ ಪಾಟ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೯೧). [ಸಂ.]

ಸಾಮ್ಯದೋಷ (ನಾ). ಹೋಲಿಕೆಯಿಂದಾದ ತಪ್ಪು ,– ಪ್ರಮಾದ : ಚೋರನನು ಕಾಣುತ್ತ ಮರಳಿದು ಚೋರನೆಂದೊಡೆ ಪತಿತನನು ನಿಷ್ಠೂರತನದಿಂ ಪತಿತನೆಂದೊಡೆ ಸಾಮ್ಯದೋಷವದು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೪-೯೧). [ಸಂ.]

ಸಾಮ್ಯಪ್ರತೀತಿ (ನಾ). ಹೋಲಿಕೆಯ ಭಾವನೆ : ಪ್ರತಿವಸ್ತೂಪಮ ಸಾಮ್ಯಪ್ರತೀತಿಯಿಂದಂ ಸಮಾನವಸ್ತುನ್ಯಸನಂ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದಭೇದಾತ್ಮತೆಯಿಂದುಪಮೆಯನದಲ್ತೆ ರೂಪಕಮಕ್ಕುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೮೫). [ಸಂ.]

ಸಾಮ್ಯವಾದ (ನಾ). ಎಲ್ಲರೂ ಸಮಾನರೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಒಂದು (ರಾಜಕೀಯ) ತತ್ತ್ವ ; ಸಮತಾವಾದ : ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲೂ ಇತರ ಪಶುಪಕ್ಷಿಸ್ಥಾವರಗಳಲ್ಲೂ ಬಾಹ್ಯಶರೀರಗಳಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯವಿರುವ ಹಾಗೆ, ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪದಲ್ಲೂ ಮನುಷ್ಯಾದ್ಯಾಕಾರಭೇದವಾದ ಏಕಾತ್ಮವಾದಕ್ಕೂ ಸಾಮ್ಯವಾದಕ್ಕೂ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪ್ರತಿಪಕ್ಷವಾಗಿರುವುದು (ಹಿಂದಸಾ. ೨೬೭); ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಇಲ್ಲಿ ಸಾಮ್ಯವಾದದ ಚಿಂತೆ . . . ಕತ್ತೆ ಹಿಂಡಿಗೆ ಒಂದು ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಮ್ಯವಾದದ ಬೋಧೆ ಭರದಿಂದ ಸಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ಕೋಗಿಲ. ೨-೪೪). [ಸಂ.]

ಸಾಮ್ಯವಾದಿ (ನಾ). ಸಮತಾವಾದದ ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಸಮಾಜವಾದಿ : ಮೇಲಿನ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮದ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಸಾಮ್ಯವಾದಿಗಳು ಎತ್ತಿದ ಆಕ್ಷೇಪಣೆಗಳು ಸರಿ, ನ್ಯಾಯವಾದವುಗಳು - ಎಂದು ಎನಿಸಬಹುದು (ಧರ್ಮಸಾ. ೧೩). [ಸಂ. ಸಾಮ್ಯವಾದಿನ್]

ಸಾಮ್ರಾಜ್ಞೆ (ನಾ). ೧. ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಒಡತಿ ; ಚಕ್ರವರ್ತಿನಿ : ಅತ್ತಿಮಬ್ಬೆ ನೀನು ಧರ್ಮಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಸಾಮ್ರಾಜ್ಞೆ ! (ದಾನಚಿಂ. ೧೭೬). ೨. ಸಾಮ್ರಾಟನ ಹೆಂಡತಿ. [< ಸಂ. ಸಮ್ರಾಜ್ಞೀ]

ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ (ನಾ). ೧. ಸಾರ್ವಭೌಮಾಧಿಕಾರವನ್ನುಳ್ಳ ರಾಷ್ಟ್ರ ; ಚಕ್ರಾಧಿಪತ್ಯ: ಹೇಯಂ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಮುಪಾದೇಯಂ ಪ್ರವ್ರಜ್ಯಮೆಂದು ಮಾಣದೆ ರಾಜ್ಯಶ್ರೀಯಂ ಕೊಟ್ಟಂ. ಮುಕ್ತಿಶ್ರೀಯಂ ಬಗೆದರ್ಕಕೀರ್ತಿಗಾಗಳ್ ಭರತಂ (ಆದಿಪು. ೧೬-೬೨); ಶಿಕ್ಷಾಪುರಸ್ಸರಂ ಸಕಲಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಶ್ರೀಯಂ ಶ್ರೀಷೇಣಭೂಪತಿ ನಿಜತನೂಜನೊಳ್ ನಿಯೋಜಿಸಿ

(ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೪-೨೪ ವ); ಅಡವಿಯೇ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ನಿಮ್ಮಡಿಯೊಡನಿರಲು ನೀವಿಲ್ಲದಾ ಪುರವಡವಿ ನಮಗಹುದು (ಕುಮಾ.ವ್ಯಾ. ೧-೯). ೨. (ರಾಷ್ಟ್ರದ) ಪರಮಾಧಿಕಾರ ; ಆಧಿಪತ್ಯ. ೩. [ಜೈನ] ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಏಳು ಉತ್ತಮಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಸಜ್ಜಾತಿಸದ್ಗೃಹಿತ್ವಪಾರಿವ್ರಾಜ್ಯಸುರೇಂದ್ರತ್ವಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಪರಮಾರ್ಹಂತ್ಯ ಪರಿನಿರ್ವಾಣವೆಂಬೇಟುಂ ಪರಮಸ್ಥಾನಸಾಮಕೃತಾನ್ವಯಕ್ರಿಯೆಗಳಂ (ಆದಿಪು. ೧೫-೧೭ ವ). ೪. ಐವತ್ತುಮೂರು ಬಗೆಯ ಗರ್ಭಾನ್ವಯ ಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಭೂಮಂಡಲಾಧಿಪತ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದು ದುಷ್ಟಶಿಕ್ಷಣ, ಶಿಷ್ಟ ಪರಿಪಾಲನೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಧರ್ಮದಿಂದ ರಾಜ್ಯ ಪರಿಪಾಲನೆ ಮಾಡುವುದು: ದ್ವಾದಶಾಂಗದೊಳ್ ಪೇಟ್ದುದಾನ ಪ್ರೀತಿ ಸುಪ್ರೀತಿ . . . ಚಕ್ರಾಭಿಷೇಕ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಪರಿನಿಷ್ಕ್ರಮಣಯೋಗಸಮ್ಮಹಾರ್ಹಂತ್ಯವಿಹಾರಯೋಗ್ಯ ತ್ಯಾಗ ನಿರ್ವೃತಿಯೆಂಬಯ್ವತ್ತುಮೂಱು ಗರ್ಭಾದಿ ನಿರ್ವಾಣಪರ್ಯಂತಂಗಳಪ್ಪ ಗರ್ಭಾನ್ವಯಕ್ರಿಯೆಗಳುಂ (ಆದಿಪು. ೧೫-೧೭ ವ). [ಸಂ.]

ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಕ್ರಿಯೆ (ನಾ). = ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ೪ : ಚಕ್ರರತ್ನಂಬೆರಸು ನಿಧಿರತ್ನಂಗಳಂ ಪೂಜಿಸಿ . . . ಶ್ರೀದೇವಿಯರುಂ ಸರಿದ್ದೇವಿಯರುಂ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಾದೇವಿಯರುಂ ತಂತಮ್ಮ ನಿಯೋಗದೊಳ್ ಓಲಗಿಸಿ ಸುಖಮಿರ್ಪುದು ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಕ್ರಿಯೆ (ಚಾವುಂಪು. ೨೧೯).
[ಸಂ. ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಕ್ರಿಯಾ]

ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಶಾಹಿ, ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಷಾಹಿ (ನಾ). ೧. ಚಕ್ರಾಧಿಪತ್ಯದ ಸರ್ವಾಧಿಕಾರ; ಸಾರ್ವಭೌಮತ್ವದ ಅಧಿಕಾರ: ಈ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಶಾಹಿಗೆ ಹತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಸುಗ್ಗಿಯ ಅನುಭವವಾಗಿತ್ತಂತೆ (ವಿಶಸಂ. ೪); ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಶಾಹಿಯ ಹಿಂಸೆ, ದಬ್ಬಾಳಿಕೆ, ಕ್ರೂರಶಿಕ್ಷೆಗಳ ಪರಿಣಾಮ ಹೀಗೇ ಆಯಿತು (ಆತ್ಮಾವಿ. ೧೩೦). ೨. ಸಾರ್ವಭೌಮಾಧಿಕಾರವುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಸರ್ವಾಧಿಕಾರಿ : ಆ ದಡದ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಶಾಹಿಗಳೆಂದರೇ ವೆಂಕಟಪ್ಪೂಂಜರು (ಕಂಬತು. ೨). ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಷಾಹಿ : ೧. ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಷಾಹಿಯನ್ನು ದಿಟ್ಟತನದಿಂದ ಎದುರಿಸಿದ ನಿಮಗೆ ರಂಗನಾಥ, ಕಲ್ಲಪ್ಪನಂತಹ ಲಂಚಕೋರ ಹೇಡಿಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸುವುದು ಕಷ್ಟವೇನೂ ಅಲ್ಲ (ಪಂಚಸಂ. ೧೮೩). [ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ + ಶಾಹಿ]

ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಷಾಹಿ 'ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಶಾಹಿ' ನೋ.

ಸಾಮ್ರಾಟ (ನಾ). ಚಕ್ರಾಧಿಪತಿ; ಸಾರ್ವಭೌಮ : ಸಾಮ್ರಾಟರ ಪ್ರಭಾವವು ಕುಂದದಂತೆ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಮತ್ತು ಅಗತ್ಯಬಿದ್ದಂತೆ ಸಾಮ್ರಾಟರ ದಿಗ್ವಿಜಯಗಳಲ್ಲಿ ನೆರವಾಗಲು ಅನೇಕ ಸಾಮಂತ ಅರಸುಗಳು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿಯ ಸಂಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ . . . ಆಡಳಿತಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಂಡರು (ನೊಳಂಬ. ೬೦). [< ಸಂ. ಸಮ್ರಾಜ್]

ಸಾಮ್ರಾಣಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರದಿಂದ ದೊರಕುವ ಪರಿಮಳ ಯುಕ್ತವಾದ ಧೂಪದ್ರವ್ಯ; ಸಾಂಬ್ರಾಣಿ : ಸಾಮ್ರಾಣಿಯ ಹೊಗೆ. ದೀಪದ ಬೆಳಕು, ಏನೇನೋ ಗಲಾಟೆ (ಹೊಸಕ್ಕ. ೧೨೦). 'ಸಾಂಬ್ರಾಣಿ' ಪರಾ. ೨. [ಸಂಗೀತ] (?) : ದೇಶೀಯ ವಿಶೇಷಭೇದದಿನಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತಾಭಿನಯ ಭೇದದಿಂ ಜನಿಯಿಸಿದ ನೂಱುನಾಲ್ವತ್ತುಂ ರಾಗಭೇದದೊಳಮಾವ ನೋರೊಂದಱೊಳ್ಪಿರಪ ಸಾಮ್ರಾಣಿಭೇದದೊಳಂ ಚಚ್ಚಪುಟ ಚಾಚುಪುಟಾದಿ ಸಕಲತಾಳ ಸಂಚಾರಸಮುದಿತಮಷ್ಪಿರ್ವತ್ತೆಂಟು ವಸ್ತುಗೀತದೊಳಮತಿಪ್ರವೀಣನಪ್ಪ ಗಾಣಂ ಪಾಡಲೊಡರಿಸುವುದುಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೮-೨೫ ವ). [ಸಂ.]

ಸಾಮ್ರಾಣಿಧೂಪ (ನಾ). ಸಾಂಬ್ರಾಣಿಯನ್ನು ಕೆಂಡದ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಪರಿಮಳಯುಕ್ತವಾದ ಹೊಗೆ : ರಂಗಮುದ್ರೆಯ ತೊಡೆದು ಸಾಮ್ರಾಣಿಧೂಪಮಂ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಗುಪ್ತದಿಂ ಮಂಚರಸನರ್ಪಿಸಲು (ಗುರುಚಾ. ೬-೪೦).
[ಸಂ.]

ಸಾಯ್ 'ಸಾ' ನೋ.

ಸಾಯ್ಯ$_1$ 'ಸಾಹ್ಯ' ನೋ.

ಸಾಯ್ಯ$_2$ (ನಾ). ೧. ಕೊನೆ ; ಮುಕ್ತಾಯ. ೨. ಸಂಜೆ ; ಸಾಯಂಕಾಲ : "ಬೈಗಿನ ಪೊಟ್ತುಂ ಸಾಯಮೆಂಬುದು'' (ಹಲಾಯು. ೧೮-೧೧೯); ತತ್ಸಾಯಮಾವರಿಸೆ ಕಾಳಾಂಬರವನುಟ್ಟು ನಿಶಿಯಾಂಗನೆಯ ಬಳಗಮೆನೆ ರಾಜಿಸಿದರು ತರುಣಿಯರು (ಸವಮೋ. ೨೪-೬೨). [ಸಂ.]

ಸಾಯಂ (ಅ). ಸಾಯಂಕಾಲದಲ್ಲಿ ; ಸಂಜೆಯಲ್ಲಿ : 'ಸಾಯಂಫೇರಿ' ಪರಾ.
[ಸಂ.]

ಸಾಯಂಕಾಲ (ನಾ). ಹಗಲಿನ ಕೊನೆಯ ಭಾಗ ; ಸಂಜೆ : "ದಿವಸಾಂತವಪ್ಪುದುಳು ಸಾಯಂಕಾಲಮೆನಿಕು'' (ಪಂಗರಾ. ೨೦-೬); ಸಾಯಂಕಾಲ ಹೆಣ್ಣುಗುಬ್ಬಿಯು ಗಂಡನನ್ನು ಕುರಿತು ಆ ದಿನ ನಡೆದ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿತು (ನೀತಿಬಂ. VIII. ೬); ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಾಗಲಿ, ಸಾಯಂಕಾಲದಲ್ಲಾಗಲಿ ಪಡಸಾಲೆಗೆ ನೇರವಾಗಿ ಬಿಸಿಲು ಬೀಳದಂತೆ . . . ಮನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಲು ಮಾಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ (ನಂಟರು. ೧೮).
[ಸಂ.]

ಸಾಯಂತನ (ಗು). ೧. ಸಂಜೆಯ ; ಸಂಧ್ಯಾಸಮಯದ : ವನಸಾಯಂತನ ಮಲ್ಲಿಕಾಮುಕುಳಕೋಟ್ಯಗ್ರಂಗಳೊಳ್ ಕೂಡೆ ನೂತನಸದ್ಗಂಧಿಗಳೊಳ್ ಮದಾಂಧ ಮಧುಪಂ . . . ಪಾಯ್ದು (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೧೨೮). (ನಾ). ೨. ಸಂಜೆ ; ಸಾಯಂಕಾಲ: ಆಗಳ್ ಸಾಯಂತನದ ನಿಯೋಗಮನೋಳಿಯೊಳೆ ತೀರ್ಚಿ ಸಂಗರವಿಜಯೋದ್ಯೋಗಿ ವಿಧಿಪೂರ್ವಕಂ ಚೆಲ್ವಾಗಿರೆ ಹರಿ ದರ್ಭಶಯನತಳಗತನಾದಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೪-೩೩).
[ಸಂ.]

ಸಾಯಂತನಸಮಯ (ನಾ). ಸಂಜೆಯ ವೇಳೆ ; ಸಾಯಂಕಾಲದ ಹೊತ್ತು : ಅನ್ನೆಗಮಾಷಾಢಪೌರ್ಣಮಾಸೀವಾಸರಸಾಯಂತನ ಸಮಯದೊಳ್ ಪರಭಾಗಂ ಬಡೆದು ಗಗನೋಭಯಭಾಗದೊಳ್ ದಿಗ್ಭಿತ್ತಿಗಳುಂ . . . ಬೆಳಗೆ (ಆದಿಪು. ೬-೫೧ ವ); ಸಾಯಂತನಸಮಯಸಮೀರಣಂ ಸೌಖ್ಯಸಾರಸರ್ವಸ್ವಮೆನಿಸಿದಾಗಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೮-೪ ವ). [ಸಂ.]

ಸಾಯಂಫೇರಿ (ನಾ). ರಾಜಕೀಯ ಅಥವಾ ಧಾರ್ಮಿಕ ಉತ್ಸವಗಳ ಆಚರಣೆಯ ಅಂಗವಾಗಿ ಸಾಯಂಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಸಾಮೂಹಿಕ ಮೆರವಣಿಗೆ : ಸಿದ್ದಾಪುರದಲ್ಲಿ ಗಾಂಧಿ ದಿನಾಚರಣೆಯ ನಿಮಿತ್ತ . . . ಸ್ತ್ರೀಯರು ರಾಷ್ಟ್ರಧ್ವಜ ಹಿಡಿದು ಸಿದ್ದಾಪುರಕ್ಕೆ ಬಂದು ಸಾಯಂಫೇರಿ ತಗೆದರು (ಕರವೀ. ೧೮೪). 'ಪ್ರಭಾತಫೇರಿ' ಪರಾ.
[ಸಾಯಂ + ಫೇರಿ]

ಸಾಯಂಸಂಧ್ಯೆ (ನಾ). ಸಂಜೆಯಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಸಂಧ್ಯಾವಂದನೆ : ನಮ್ಮ ನೆರೆಹೊರೆಯ ಒಬ್ಬ ಗೃಹಸ್ಥರು ಸಾಯಂಸಂಧ್ಯೆಗೆ ಕುಳಿತಿದ್ದರು (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೨೦).
[ಸಂ. ಸಾಯಂಸಂಧ್ಯಾ]

ಸಾಯಕ$_1$ 'ಸಾಹ್ಯಕ' ನೋ.

ಸಾಯಕ$_2$ (ನಾ). ೧. ಬಾಣ; ಶರ : ತನ್ನಂಕದೊಂದುಗ್ರಸಾಯಕದಿಂ ನಾಯಕರಂ ಪಡಲ್ವಡಿಸುತುಂ ತಾಂ ತಂದನಂದಂಬೆಯಂಬಿಕೆಯಂಬಾಲೆಯರೆಂಬ ಬಾಲೆಯ[ರನೇಂ] ಭೀಷ್ಮಂ ಯಶೋಭಾಗಿಯೋ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೭೪); ವರಗಾಂಗೇಯ ಚಾಪವ ಮಿಡಿದು ಬೆರಳಲಿ ಸಾಯಕವ ತೂಗುತ್ತ ತಡೆದನು ಪಾರ್ಥನುರವಣೆಯ (ಕುಮಾವ್ಯಾ. ೮-೪೯). ೨. ಕತ್ತಿ ; ಖಡ್ಗ : "ಕರವಾಲ ಸಾಯಕಂ ರಿಷ್ಟಿ ಮಂಡಲಾಗ್ರಮೆನೆ ಖಡ್ಗಂ'' (ವಸ್ತುಕೋ. ೮೪-೧೭). [ಸಂ.]

ಸಾಯನ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಅಯನದ ಗತಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಗ್ರಹಗಳ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದು : ಪ್ರತಿಯೊಂದು ನಕ್ಷತ್ರದ ಅವನಾಮಕೋನ, ಸವ್ಯಾರೋಹಣಗಳೂ ವರ್ಷ ವರ್ಷಕ್ಕೂ ಬದಲಿಸುತ್ತಿರುತ್ತವೆ. ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯಖಗೋಳಜ್ಞರ ಈ ಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ಸಾಯನಪದ್ಧತಿ ಎಂದು ನಮ್ಮವರು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ (ನಕ್ಷತ್ರ. ೬೫).
[ಸಂ.]

ಸಾಯರ್ 'ಸಾಯರು' ನೋ.

ಸಾಯರ 'ಸಾಯರು' ನೋ.

ಸಾಯರಬಾಬು 'ಸಾಯರುಬಾಬು' ನೋ.

ಸಾಯರಯಿಲಾಖೆ (ನಾ). ಕಂದಾಯ, ತೆರಿಗೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ವಸೂಲಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಆಡಳಿತಶಾಖೆ : ದವ್ಸ ಧಾನ್ಯವೇನಾದರು ತನ್ನುಕೊಳುವಲ್ಲು

ಸಾಯರಯಿಲಾಖೆಯವರು ಸುನ್ನ ಬರಬೇಕನ್ನು ಅದ್ದಿ ಮಾಡದನ್ತೆ (ಪ್ಮಲಿ. ೧೪೩೦, ೪೩-೩೯: 1812). [ಸಾಯರ (< ಸಾಯರು) + ಇಲಾಖೆ]

ಸಾಯರು, ಸಾಯರ್‌, ಸಾಯರ (ನಾ). ಸುಂಕ ; ಜಕಾತಿ : ಕೆಲವು ಡಿಸ್ಟ್ರಿಕ್ಟುಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಯರು ಅಮಾನಿಯಾಗಿಯೂ ಇನ್ನು ಕೆಲವು ಡಿಸ್ಟ್ರಿಕ್ಟುಗಳಲ್ಲಿ ಠಿಕ್ಕೆಯಾಗಿಯೂ ನಡೆಯುತ್ತಿತ್ತು (ಚಾಮವಂ. ೩೩೩). **ಸಾಯರ್‌**: (ಠೃಸ್‌ಗ. II,೫೭೧). **ಸಾಯರ**: 'ಸಾಯರಬಾಬು', 'ಸಾಯರಯಿಲಾಖೆ' ಪರಾ.

[← ಅರ. ಸ್ಾಇರ್; ಹಿಂ. ಮರಾ. ಸಾಯರ್]

ಸಾಯರುಬಾಬು, ಸಾಯರಬಾಬು (ನಾ). ಸುಂಕ, ಜಕಾತಿ ಮುಂತಾದುವಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು : ಜಮಾನು ಮತ್ತು ಸಾಯರುಬಾಬುಗಳಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನ ಮಹಾಪ್ರಭುಗಳವರ ಕಾಲದಲ್ಲಿದ್ದಂತೆಯೇ ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ದಾಖಲ್ಮಾಡಿದರು (ಮಹಾಪಂ. II, ೩೦). **ಸಾಯರಬಾಬು** : ದೇಶದೊಳಗಿನ ಕೆಲವು ಸರಕುಗಳ ಮೇಲೆ ಎಕ್ಸಾಯಿಜ್ ಅಂದರೆ ಸಾಯರಬಾಬು ಎಂಬ ಜಕಾತಿಯನ್ನು ಅಥವಾ ಕರವನ್ನು ಕೂಡ್ರಿಸಿ ಅದನ್ನು ಎತ್ತರಿಸಿಕ್ಕೂ ಯೋಚಿಸಿದನು (ಇಂಗ್ಲಂಡ. ೨೦೩). [← ಮರಾ. ಸಾಯರಬಾಬ್]

ಸಾಯಸ (ನಾ). ೧. ಕಷ್ಟ ; ತೊಂದರೆ : ಸತ್ಯವತೀನಂದನಂ ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳ ಸಾಯಸಂಗಳ್ಗೆ ಮನ್ನುಮಿಕ್ಕು ಕಣ್ಣ ನೀರಂ ನೆಗಪೆ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೫೯ ವ). ೨. ಶ್ರಮ ; ಪ್ರಯತ್ನ : ಅನೇಕ ಸಾಯಸದಿಂದ ಗಳಿಸಿದಂತಹ ಧನವನು ಗುರುಲಿಂಗಜಂಗಮಕ್ಕೆ ವೆಚ್ಚಿಸಲೊಲ್ಲದೆ . . . ಮಱುಗುತ್ತಿಹನು (ಚನ್ನವ. ಕ. ೪೧೨-೮೭೦) ; ಕೃತಿ ಪೊಸತಾದಡೇನದಕೆ ಕುಂದೆ . . . ನೋಡಿ ಸತ್ಯವಿಪ್ರತತಿಗಳ್ಗದೆ ಮೆಚ್ಚುವುದು ಸಾಯಸಮಂ ನೆಱೆ ಬಲ್ಲ ಸೂರಿಗಳ್ (ನನ್ನಚಾ. ೧-೨೭) ; ಕಾಯಸುಖವನು ಬಯಸಿ ಧನವನು ಸಾಯಸದಲಾರ್ಜಿಸಿ ಮದಾಂಧರ ಗಾಯಕರ ಪಾತಕರ ಭಂಡರ ಬಯಕೆಗಳ ಬಯಸಿ (ಅಮೃತ. ೧-೬೩). ೩. ಶ್ರಮದ ಕೆಲಸ ; ಪರಿಶ್ರಮದ ಕೆಲಸ : ಸಾಯಸಕ್ಕೋಳಗಾಗಿ ರಕ್ಕಸ ನಾಯಕರು ಕೆಲಕೆಲರು ಬೆರಳನು ಬಾಯಲಿಟ್ಟರು ವಾನರಂಗಳ ಗಾಯದುರ ವಣೆಗೆ (ಕೌರಾ. ೨೦-೨೭). [< ಸಂ. ಸಾಯಾಸ]

ಸಾಯಸಂಗೊಳ್, ಸಾಯಸಗೊಳ್, ಸಾಯಸಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕಷ್ಟಪಡು ; ತೊಂದರೆಗೆ ಒಳಗಾಗು : ಮಾಯೆ ಸದ್ರೂಪಿಣಿಯದೇ ನಿಖಿಳಜಗವಾಗಿ ಸಾಯಸಂಗೊಳುತಮಿಹುದೆಂದೊಡೇನು (ಅನುಸಾ. ೧-೫-೩). ೨. ಆಯಾಸಕ್ಕೊಳಗಾಗು; ಬಳಲು : ಸಾಧಕಜನಂಗಳನ್ನಶಾಸ್ತ್ರಸಂಭ್ರಮಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಯಸಂಗೊಳ್ಳದ (ಪರಮಾ. ೮೮). **ಸಾಯಸಗೊಳ್** : ೨. ಕಂಪಿಲರಾಯಗೆ ತಲೆದೊಡಾದನ್ನೇ ನಳತೋಳ ಕೊಡುವನೆ ನಿನಗೆ ಸಾಯಸಗೊಳಬೇಡ (ಕುರಾಸಾಂ. ೩೪-೮೧); ಕಾಯಕವನು ಮಾಡಿ ಸಾಯಸಗೊಳಲೇಕೆ (ಅಮುಸಾಂ. ೭-೫೯). **ಸಾಯಸಗೊಳ್ಳು** : ೧. ವಾಯುವ ಹಿಡಿದು ದಂಡವ ಕೊಂಡು ಸಾವರ ಹಿಡಿದು ಸಂಕದೋಲೆಯನಿಕ್ಕಿ ವಿಧಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಯಸಗೊಳ್ಳದೆ . . . ಇವನೇನನ್ನದಿಪ್ಪುದೇ ಸರ್ವಜ್ಞಾನದ ಒಳಗು (ಮೋಹಮಾ. ೧೦೫-೪೦೫). [ಸಾಯಸ + ಕೊಳ್$_1$]

ಸಾಯಸಗೊಳ್ 'ಸಾಯಸಂಗೊಳ್' ನೋ.

ಸಾಯಸಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಷ್ಟಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗಿಸು; ತೊಂದರೆಪಡಿಸು: ಕಬ್ಬ ಕಡಿದಡೆ ಖಂಡಿಸಿದಡೆ . . . ನಾನಾಪ್ರಕಾರದಲ್ಲಿ ಸಾಯಸಗೊಳಿಸಿದಡೆಯು ಮಿಗೆಮಿಗೆ ಮಧುರವಾಗಿಪ್ಪುದಲ್ಲದೆ ವಿಷವಾಗದು (ಚನ್ನವ.ಕ. ೧೨೮-೨೦೭).

[ಸಾಯಸಗೊಳ್ (< ಸಾಯಸಂಗೊಳ್) + - ಇಸು$_3$]

ಸಾಯಸಗೊಳ್ಳು 'ಸಾಯಸಂಗೊಳ್' ನೋ.

ಸಾಯಸವಡು (ಕ್ರಿ). ಕಷ್ಟಪಡು; ತೊಂದರೆಗೊಳಗಾಗು : ಜೀಯ ಪರಾಕಿದು ಬೇಱೊಂದೋಯರದಿಂ ಬಂದು ವಂದಿಪರ್ ಕಿಱಿಯರಸರ್ ಸಾಯಸವಡುವರ್ ಸಂತತಮಿಯಸಕಮನೆಳಸಿ ದಟ್ಟಿಗಟ್ಟುವರನಿಬರ್ (ಚಅವ. ೫-೫೮).

[ಸಾಯಸ + ಪಡು$_1$]

ಸಾಯಸಿಗ 'ಸಾಸಿಗ' ನೋ.

ಸಾಯಾಹ್ನ (ನಾ). ಸಂಜೆ ; ಸಾಯಂಕಾಲ : ಜೀವನದ ಸಾಯಾಹ್ನವು ಸ್ವರ್ಣವನ್ನು ಹುಡುಕಿಕೊಂಡು ಶೀತವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟಿದೆ (ಸಿಬಂಧ. II, ೧೭೦). [ಸಂ.]

ಸಾಯಾಳು (ನಾ). ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿ ಇರುವ ಮನುಷ್ಯ ; ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಯೋಧ : ಆಳ ಮೇಳೆಯ ಮುರಿದುದೀ ಸಾಯಾಳು ಸತ್ತುದು ಹಲವು ಪಡಿಬಲದಾಳು ಕೂಡದ ಮುನ್ನ ಕೊಂದನು ಕೋಟಿಸಂಖ್ಯೆಗಳ (ಕುಮಾ.ಕ. ೧೩-೧೫). [ಸಾಯ್$_1$ (< ಸಾಹ್ಯ) + ಆಳು$_3$ (< ಆಳ್$_3$)]

ಸಾಯಿ$_1$ 'ಸಾ' ನೋ.

ಸಾಯಿ$_2$ (ನಾ). ನೆರವಾಗುವವಳು; ಸಹಾಯಮಾಡುವವಳು: ಶಮಂಗೆ ಪ್ರೀತಿ ಕಾಮಂಗೆ ರತಿ ಹರುಷಂಗೆ ಆನಂದಿನಿಯರೆಂಬ ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳು. ಅವರು ಜಗತ್ತಿನ ಧರ್ಮಂಗಳಿಗೆ ಸಾಯಿಗಳಾಗಿರ್ಪಂ (ಭೈರಸೂ. I, ೧೫). [ಸಾಯ್$_1$ (< ಸಾಹ್ಯ) + - ಇ$_2$]

ಸಾಯಿ$_3$ 'ಸಾಮಿ$_1$' ನೋ.

ಸಾಯಿ$_4$ (ನಾ). ಹಾಲು, ಮೊಸರು ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಕೆನೆ : (ಶ).

[← ಮರಾ. ಸಾಯ]

ಸಾಯಿಗುತ್ತ (ನಾ). ಮರಣಾಂತಿಕವಾದ ರೋಗ : ಆಶ್ಲೇಷೆಯೊಳು ಮೈನೆರೆದಡಾ ಪುತ್ರನಾಸ್ತಿಯು . . . ಸ್ವಾತಿಯೊಳು ಕಡುಚಪಳೆ ಸಾಯಿಗುತ್ತವನುಳ್ಳಳ್ಕೆ ತಿಳಿ (ವಿಜ್ಞಪ್ರ. ೪-೨೦-೧೮). [ಸಾಯ್$_1$ (< ಸಾ) + ಕುತ್ತ]

ಸಾಯಿತ್ಯ, ಸಾಹಿತಿಯ (ನಾ). ೧. ಸಲಕರಣೆ ; ಸಾಮಗ್ರಿ : ಮಾನ್ಯದ XXX ಉಭಯ ಸಾಯಿತ್ಯಕೆ ಮಧುಲಿಂಗಸ್ವಾಮಿಗೆ ನಡಸುವ ಸೇವೆ (ಸೌಇ. XX, ೫೫-೩೭ ; 1598). **ಸಾಹಿತಿಯ**: ೨. ಕಾವ್ಯ, ನಾಟಕ ಮುಂತಾದ ರಚನೆ : ಮುನ್ನಿಲ್ಲದ ಸಾಹಿತಿಯೆಳೆಗನ್ನದೊಳಂದೊಗೆದ ಮುನಿಯನುಣ್ಮದ ತೆಱದಿಂ ಮುನ್ನಿಲ್ಲದ ಸಂಗೀತಮುಮಿನ್ನಗಮಿ ಚಿಕ್ಕದೇವನಿಂ ನೆಗಳ್ದುದು ದಲ್ (ಚಅವ. ೪-೧೫೦).

[< ಸಂ. ಸಾಹಿತ್ಯ]

ಸಾಯಿಬೆಚ್ಚೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ಮಲದ ಕುಮಾರಣನ್ನಿಭಟಾರರ ಸಿಷಿತ್ತಿಯರ್ ಸಾಯಿಬೆಚ್ಚೆಕನ್ತಿಯರ XXX (ಎಕ II, ೧೩೬-೬ ; ಸು. 950).

[P ಇದು 'ಸಾಮಿಯಬ್ಬೆ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತ]

ಸಾಯಿರ 'ಸಾಸಿರ' ನೋ.

ಸಾಯಿರಗಯ್ಯ 'ಸಾಸಿರ್ಗೈಯ' ನೋ.

ಸಾಯಿಲ (ನಾ). ಒಂದು ವಂಶದ ಹೆಸರು : ಸಾಯಿಲರ ಕೋಜಯ್ಯ ಕೊಟರರ ಅಳಿಯ ಸಿರಿ ಮೇಱೆ ತುಱುವಾನ್ನಿಕ್ಕಿಸಿ ಕಾದಿ ಸತ್ತ (ಎಕ X, ಶಿಡ್ಲ.ಘ. ೫೫-೪. ಸು. 900).

[?]

ಸಾಯಿಸು, ಸಾಸಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಾಯುವಂತೆ ಮಾಡು; ಕೊಲ್ಲು : ಒಂದು ಹೆಂಡತಿಯನ್ನು ಸಾಯಿಸಿ ಎರಡನೆಯ ಮದುವೆಯಾಗಿ ಸುಖಪಡುವುದು ಅಷ್ಟು ಸುಲಭವೆ? (ಪದ್ಮಸ. ೧೪೭). **ಸಾಸಿಸು** : ನೇಸಱಿನೊಳದಂದೆನ್ನಂ ಸಾಸಿಸುವಂ ಸುರಪಸೂನು ವಲ್ಲದೊಡಲಿಪ್ಪಂ (ನೇಮಿಪು. ೧೨-೭೩). [ಸಾಯು (< ಸಾ) + - ಇಸು$_3$]

ಸಾಯು 'ಸಾ' ನೋ.

ಸಾಯುಜ್ಯ (ನಾ). ೧. ಅನ್ಯೋನ್ಯಸಂಯೋಗ ; ಏಕತೆ : ಪ್ರಳಯತಿಮಿರದ ದೀಜ ನೀಲಾಚಳದ ಸಾಯುಜ್ಯವೊ ನಭೋಮಂಡಲದೊಳದನೇವೊಗಳುವೆನು ಮಸಗಿತು ತಮಸ್ತೋಮ (ಕುಮಾದ್ರೋ. ೧೫-೨೮); ತನ್ನೊಂದು ಜೀವಿತಕೆ ರಾಜಪುತ್ರಿಯ ಸರ್ವ ಸುಖಮಾಗೆ . . . ಮರೆತಳು ತನ್ನನುಂ ತಾನೆ, ಕೈಕೆಯೊಳ್ ಸಾಯುಜ್ಯ ಪೊಂದಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೪-೬೨೭). ೨. [ತತ್ತ್ವಶಾ] ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಮೋಕ್ಷಗತಿಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯದು ; ಮುಕ್ತಜೀವನು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಲೀನವಾಗುವುದು : ಕರ್ತರು ನಿಮ್ಮ ಗಣಂಗಳು ಎನ್ನ ತೊತ್ತುಮಾಡಿ ಸಲಹಿದ ಸುಖವು ಸಾಲೋಕ್ಯ ಸಾಮೀಪ್ಯ ಸಾರೂಪ್ಯ ಸಾಯುಜ್ಯದಂತುಟಲ್ಲಾ (ಚಬವ. ೪೭೪) ; ಸಾಯುಜ್ಯದ ನಿಲವಿನಂತೆ ಶಿವನ ಸುಖದಂತೆ . . . ಬೆಳಬೆಳಗಿ ನಳನಳಿಸಿ ಬಳೆಯುತಿರ್ದಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೩-೬೯ ವ). [ಸಂ.]

ಸಾಯುಜ್ಯಪದ (ನಾ). = ಸಾಯುಜ್ಯ ೨ : ಅಯ್ಯಾ ನಿಮ್ಮ ಪುರಾತನರ ಜ್ಞಾನಾನುಭವಸಮರಸಾನಂದವೇ ಎನಗೆ ಸಾಯುಜ್ಯಪದವಯ್ಯಾ (ಉಂಪ.. ಕ. ೧೭೩-೨೫೩). [ಸಂ.]

ಸಾಯುಜ್ಯಪದವಿ (ನಾ). = ಸಾಯುಜ್ಯ ೨ : ರಕ್ಕಸಿಯ ಮನೆಯಲ್ಲು

ಭೋಜನವುಂಡು ತೃಪ್ತಿಯಾಯಿತ್ತೆಂದು ಬೆಸಗೊಂಡರ ಹೇಳಿಹನು ನೀರ ಕೈಯಲು ಕಿಚ್ಚ ಬಯ್ಮೆಯ ಕೊಟ್ಟಂತೆ ಸಾಯುಜ್ಯಪದವಿಯನವರತ್ತ ಬಲ್ಲರು (ಬಸವ. ೯೨೧) ; ಮದನರಿಪುವಂ ಕುಳಿತು ಮೆಚ್ಚಿಸಿ ವದುಳದಿಂ ಸಾಯುಜ್ಯಪದವಿಯೊಳೊದಗಿ ವಡೆದನು ನಿಮಿಷದಲಿ ಶಿವಭಕ್ತರಂತಾಗಿ (ಬಸವು. ೫೩-೫೪) ; ಪರಮಾನಂದವದದೊಳಗಾಳಿ ನಿಜಸಾಯುಜ್ಯವದವಿಯ ವಡೆದು ಸುಖಿಯಹುದು (ಅಮೃತ. ೧-೮). [ಸಂ.]

ಸಾಯುಜ್ಯದುರೆ 'ಸಾಗುದುರೆ' ನೋ.

ಸಾರ್₁, ಸಾರು₁ (ಕ್ರಿ). ಸಾರ್ದ (ಭೂತಕೃ), ಸಾರ್ದು (ಭೂತನ್ಯೂ), ಸಾರ್ವ (ಭವಿಕೃ). ೧. (ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ) ಬರು ; ಸಮೀಪಿಸು: ಬಾಯ ಕಂಪಿಂಗೆ ಸಾರ್ವಳಿಪ್ರಕರಮಂದು ಸೀಗುಡಿವೊಲಾಗೆ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೮೯); ಈ ಗುಹೆಯತ್ತ ಸಾರದಂತಿರಲಿವನಂ ನಿವಾರಿಸು (ಕಾದಂಬ. ೫೫೭); ಜೋಡೆಯ ಬಂಡರ ಸಾರ್ದ ನೆತ್ತ ಗಾಜರ ಚದುರಂಗಗಾಜರೊರೆಗಾಜರ ಬಾಜಿಪ ಬೀಣೆಗಾಜರಾಗರಮನೆ ಪೆಂಪುಸೊಂಪ ನೊಳಕೊಂಡೆಸೆದಿರ್ಪುವು ಸೂಳೆಗೇರಿಗಳ್ (ಶಬ್ದಿಕಾ. ೪೨). ೨. (ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ) ಹೋಗು; ತೆರಳು: ಶ್ರೀಮತಿವೆರಸಾಗಳತಿಪ್ರೇಮದ ಮುನಿಯುಗಳನಿಕಟಮಂ ಸಾರ್ದು (ಆದಿಪು. ೫-೧) ; ಸುಣ್ಣದಂತೆ ತೀವ್ರಮಪ್ಪ ಕತ್ತರಿವಾಳೆಯಂತೆ ಸಾರಲರಿದಪ್ಪ . . . ಸಂಸಾರಮಂ ನಂಬಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೧೮೭). ೩. ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರು; ಬಳಿಯಲ್ಲಿರು : ಅದ[ಜ] ಕ್ರಿಯೆ ಸಾರ್ದಿರೆ ಪತ್ತಿ ಮುಂದೆ ಸಯ್ತುಕ್ಕುಮನುಕ್ರಮಾನುಗತದಿಂ ಬರಮಿಾಗಮಗೆಂಬ ಕಾರಕಂ ಸಕ್ಕದವೇನೊ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೧೭). ೪. ಸೇರು ; ತಲುಪು ; ಮುಟ್ಟು : ಆಮ್ಮ ನೀನುಂ ತಪೋವನಮಂ ಸಾರ್ವುದಮಾನದಾರ್ಗೆ ಮಳೆವಂ ಮತ್ತಾಜ್ಯಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಮಂ (ಆದಿಪು. ೧೪-೧೩೨) : ತೊಳೆಯೆಂದು ಸಾರೆ ಮಾಮದ ತೊಳೆಗಳ್ಗಾಯ್ಮೆಣ್ಣೆಯಾಗಿ ಪತ್ತಿ ಸುಡಲ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೮೩) ; ಮುನಿಪನುತ್ತರದಲಗು ಬೆನ್ನಲಿ ಮೂಡಿದುದು ಹೆಡತಲೆಗೆ ಸಾರ್ದುದು ಜಿಹ್ವೆ ಕಳವಳಿಸಿದವು ಕರಣಚಯ (ತೊರರಾ. ೧೯-೨೮). ೫. ಸರಿ; ಜರುಗು: ಬಿಸಿಲೊಳ್ ನಿಂದೊಡೆ ನೆಟಲತ್ತ ಸಾರಿಮೆಂದೆಂದುಮಣಿವನಲ್ಲಂ ನಮ್ಮಂ (ಸುಕುಮಾ. ೨-೬೫). ೬. ಮುಂದಕ್ಕೆ ಸಾಗು, — ನಡೆ: ಮುಂದಣ ಮೃಗವಂ ಕಣ್ದೋರ್ಕೆಯಿಂದು ಕೊರಲ್ಗೊಂಡ ಗೀತರವದಿಂ ತಾವುಂ ಪೊಂದುವುವು ಸಾರ್ದ ಮೃಗಚಯಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೨೩) ; ಅಭವನಂ ಬೀಳ್ಕೊಂಡು ಸಾರ್ದು ಹರವರಿಯ ಹರುಷಾಂಭೋಧಿಯೊಳಕೊಂಡು ಪೊಜಮಟ್ಟನಚ್ಚ ಶಿವಲಿಂಗಾರ್ಚಕಂ (ತಿರುಶ. ದೇ. ೬-೪); ಪಿಶಿತಭೋಜನದಲ್ಲಿಗೆ ನಿಲ್ಲದಕ್ಕೆಯಿಂ ಸಾರ್ವ ನಿಶಾಚರೀಜನಮಂ . . . ಈಕ್ಷಿಸಿದಂ ಪ್ರತಿರೂಪಶೂದ್ರಕಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೫೩೪). ೭. ಬೆರೆ ; ಒಂದುಗೂಡು : ಕೆಲರೊಡವಂದಾದುದಯದೊಳೆ ಸಾರ್ವರ್ ಎಡರೊಳಗಲ್ಪರ್ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೭೯ ಶೂದ್ರಕ). ೮. ಲಭಿಸು ; ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗು : ನಮಗೆ ಪಾರಣೆಯಂ ಮಾಟ್ಪುಗಳ್ ಯಥಾಕರ್ಮದ ದೋಷಂ ಸಾರ್ತರ್ಕುಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೦೩-೨೧) ; ಪ್ರತಿಸೂರ್ಯಂ ಸೂರ್ಯನಿಂದಂ ಬಡಗಲೊಗೆಯೆ ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದಂ ತೆಂಕಲಾದಂದು ತಗುಳ್ಗುಂ ಗಾಳಿ ಸಾರ್ದಿರ್ಕೆಲದೊಳೊಗೆಯೆ ಕೊಳ್ಗುಂ ಮಹಾವೃಷ್ಟಿ (ಲೋಕೋಪ. ೪-೩೭) ; ಮೂಱು ಕೋಟಿ ಕವಿಲೆ[ಗ]ಳುಮನನಿಬರುಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಮನಳಿದನಿಸು ಪಾಪಂ ಸಾರ್ಗ್ಗುಂ (ಶಾಸನ. XI-i, ೧೦೩-೧೧; 1070). ೯. ಪಡೆ ; ಹೊಂದು : ಗಿರಿರಾಜನ ಸಂಗಸುಖಮಂ ಸಾರ್ದು ಮಂಗಳಾಕಾರೆಯಾಗಿರೆ (ಗಿರಿಜಾ. ೧, ಕಥಾಗರ್ಭಂ). ೧೦. ಆಶ್ರಯಿಸು : ಅರಸರ ದೆಸೆಯಿಂ ಮನೆಯುಂ ಕವರ್ತೆವೋಪುದುಂ ಪೆಱರ ಕೀಟಲೊಳೆಮ್ಮಬ್ಬೆಯುಂ ಮುತ್ತಬ್ಬೆಯುಂ ಸಾರ್ದು ಬದುಗುಗೆಯ್ವುಣೆ (ಆದಿಪು. ೩-೪೪ ವ) ; ಸಂಗರದೊಳ್ಪಾಂಡವರಂ ಗೆಲಲ್ನೆಱೆಯನಿನ್ನೇಕಾಕಿ ದುರ್ಯೋಧನಂ ಸೆರಗಂ ಸಾರ್ದವನೆಂಗುಮಿಾ ಧರೆ (ಗದಾಯು. ೩-೪೭). **ಸಾರು₁** : ೧. ಆರಿಗಜುಪುವನು ಹೇಳಲೆ ಮಗನ ಸಾರಿನ್ನಳಲದಿರೆನ್ನಲೆ ಮಗನೆ (ಹಚಿಕಾ. ೧೨-೩೦ ರಗಳೆ); ಸಾರಿ ಕೈಗೊಡುವದಟರನು ಕಣ್ಣೋರೆಯಲಿ ಕೋಪಿಸುತ ತನ್ನಯ ತೇರನಿಳಿದನು ಪಾರ್ಥನಸುರಾರಿಯ ನಿರೂಪದಲಿ (ಕುಮಾದ್ರೋ. ೮-೧೨). ೪. ದ್ಯುಮಣಿ ಪಡುವಣ ಕಡಲ ಸಾರುವ ಸಮಯವಾಯಿತ್ತು (ಕುಮಾಕ. ೪-೩೪); ಚಂದದೆ ಬಳಿಕಿರುತಿರೆ ದಿನನಾಯಕನಂದು ಸಾರಿದನಸ್ತಗಿರಿಯ (ಕಂನವ. ೯-೧೭೪). ೬. ಅಮರದಶಾಂಗನೆಯ ಸಾರಿದನು ರವಿ (ತೊರರಾ. ೭-೨೮-೭೮). ೮. ಕಲ್ಲಿನೊಳಗಣ ಅಪ್ಪು ದಳ್ಳುರಿಯಲ್ಲಿಪ್ಪುದೇ ಹಿಳಿದಡೆ ಸಾರದು (ಪ್ರಭುಲಿಂ. ೧೧೭-೪೫೪); ಪುಣ್ಯದಿಂ ಸಾರಿತ್ತು ನಮಗಚಲಸಂಪದಂ (ನಂಬಿರ. ೬-೨೫); ವಾರಿಜಾಕ್ಷನ ಭೃತ್ಯರಿಗೆ ಭಯ ಸಾರುವುದೆ (ತೊರರಾ. ೭-೨೨-೭). ೧೧. ಗಗನದೊಳು ಬಟ್ಟೆಯಂ ನಡೆದು ಬೆಂಡಾದ ಖಚರರು ಸಾರಲೆಂದಿಟ್ಟ ಭದ್ರಂಗಳೋ (ಹಚಿಕಾ. ೧-೩೭) ; ಆರಿಗೊಜಲುವನಾರ ಸಾರುವನಾರು ತನ್ನನು ಸಲಹುವರು (ಕುಮಾಳ. ೬೦೯. ೩೭-೩೪); ವೂಱುಜನ್ಮವೆ ಸಾಕು ಹಗೆತನದಿಂದ ಬೇಗದಲಿ ಸಾರುವೆವು ನಿಮ್ಮಡಿಯ ಸಿರಿಚರಣಾರವಿಂದವನು (ತೊರರಾ. ೧-೮-೨೧); ಬಿಸಿಲಿಂದೆ ಭಟರು ಪೆರ್ಮರಗಿಡನೆಳಲ ಸಾರಿದರು (ಮೋಹತ. ೧೯-೪೯). ೧೧. ದೂರ ಸರಿ ; ದೂರ ಹೋಗು : ಆರು ನೀನೆನ್ನಿನಿಯನಲ್ಲ ಬಿಡು ಸಾರು (ಹಚಿಕಾ. ೨೦೦ ಪು) ; ಸದೆಗ ನೀ ಸಾರೆಲವೊ ಭಾರಿಯ ಮದಗಜದ ಬಡಿಹೋರಿ (ಕುಮಾಕ. ೨-೧೮). ೧೨. ಅಡಗು ; ಮರೆಯಾಗು : ವಿಮಲನೀರಿನೊಳು ಶಿಖಿಯಿರ್ದು ಆರಿಗೂ ತೋಱದದಱಂತೆ ಎಸ್ತೋಳಗೆ ಸಾರಿಹನು ಶಿವನು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೩೨೮).

ಸಾರ್‌ಸಾರ್, ಸಾರುಸಾರು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಸಾರೆಸಾರೆ ತನುವಂ ತತ್ಕುಂಜಸಂಜಾತ ಭೂಜಗಳತ್ಪುಷ್ಪಪರಾಗ ಸೌರಭವಹನ್ಮಂದಾನಿಲಂ ಸೋಂಕೆ (ಆದಿಪು. ೧೩-೧೦); ಕುಳಿರುತ್ತಂ ಸುತ್ತಲುಂ ಕತ್ತಲಿಪ ತರುತಲಚ್ಛಾಯೆಯಂ ಸಾರ್ದುಸಾರ್ದುತ್ಪಲ ಗಂಧೋದ್ಗಾರಿ ಪಂಪಾಸರದ ಸಲಿಲಮಂ ಪೀರ್ದುಪೀರ್ದು . . . ತರುತಲಸ್ಥಂದದೊಳ್ ನಿಂದೆನಾಗಳ್ (ಕಾದಂಬ. ೭೩೪); ಸಾರುಸಾರಭಿಮನ್ಯು ಫಡ ಇನ್ನಾರ ಬಸುಱನು ಹೊಗುವೆ (ಕುಮಾದ್ರೋ. ೫-೫೨). [ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಚಾರ್; ಮಲ. ಚಾರು]

ಸಾರ್₂ (ನಾ). ಸಮೀಪ ; ಹತ್ತಿರ ; ಸಾನ್ನಿಧ್ಯ : ಜನತಮುದಶ್ರುಮಿಶ್ರನಯನದ್ವಿತಯಂ ನರನಾಥ ಚಕ್ರಿ ಸದ್ವಿನಯದೆ ಸಾರ್ಗೆ ವಂದು ಮುನಿಸೇವ್ಯಸುಧರ್ಮಮುನೀಶ್ವರಾಂಘ್ರಿ ಪಾವನವನಜಕ್ಕೆ ತಾನೆಱಗಿದಂ (ಕುಸುಮಾ. ೪-೧೦೧) ; ಇನ್ನಿದಾಯ್ತೆನ್ನ ಕಾರ್ಯವೆನುತ್ತುಂ ಕುಸುಮಾವಳೀಸತಿಯ ಸಾರ್ಗೆಯ್ತಂದೆನೌತ್ಸುಕ್ಯದಿಂ (ಕುಸುಮಾ. ೧೨-೧೭೦).

ಸಾರಕ್ = ಹತ್ತಿರ ; ಸಮೀಪ : ತನಗೆ ಕರುಣಾರಸಂ ಸಂಜನಿಯಿಸೆ ಸಾರಕ್ಕೆ ಕರೆದು ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ ಲತಾತನು ಕಣ್ಣನಿಯಂ ತೊಡೆದಲ್ (ಪಂಚಾಮಾ. ೯-೩೮) ; ಪಿರಿದು ದಿನಮಾಯ್ತು ಬಂದೆಮ್ಮರಸನ ಸಾರಕ್ಕೆ ಪೋಗವೇಟ್ಕುದು (ದಶಕು. ೨-೮೩).

[< ಸಾರ್₁]

ಸಾರ್₃ 'ಸರ್₂' ನೋ.

ಸಾರ₁, ಸಾರು₄ (ನಾ). ೧. ಸಣ್ಣ ತೊರೆ, ಹಳ್ಳ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ದಾಟಲು ಹಾಕುವ ಮರದ ಅಡ್ಡಗಟ್ಟೆ ; ಸಂಕ ; ಪೂಲು : ಸಾರ ಪರಿಕಾಲ್ಗಳನೊಯ್ಯನೆ ದಾಂಟಿ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೨೮) ; ಮುಕ್ಕುಱುಕಿ ಧರ್ಮಜ ನಕುಲ ಸಾತ್ಯಕಿ ಭೀಮನಂದನರು ಸರಳ ಸಾರವ ಕಟ್ಟಿದರು (ಕುಮಾದ್ರೋ. ೩-೩೦) ; ಅಷ್ಟು ದೊಡ್ಡ ಹೊಳೆಗೆ ಸಾರ ಹಾಕಲಿಕ್ಕೆ ಆದೇನು ಹಳ್ಳವೆ? (ಮಲೆಮ. ೭೦೮). ೨. ಸೋಪಾನ ; ಮೆಟ್ಟಿಲು : ಸುರನಿಲಯಂಗಳೀಶನ ದಿನೇಶನ ಪಾದಯುಗಕ್ಕೆ ಭಕ್ತರಪ್ಪರ[ನ]ವರಿಪ್ಪ ಶಾಶ್ವತ ಪದಕ್ಕಡರ್ದೇಱಿಸಲೆಂದು ಸಾರಮಾಗಿರೆ ಬಿದಿ ಕಟ್ಟಿದೊಂದು ಪಥಮಂಬವೋಲಂ ಬರಮಂ ತಱುಂಬಿ ಭಾಸುರತರಶಾತಕುಂಭಕಳಶಂಗಳನೊಪ್ಪುಗುಮೆಸ್ತು ನೋರ್ಪ್ಪಡ (ಎಸಿ. XVIII, ೧೯೦-೨೩; 1104). ೩. ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಏರಲು ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದ (ಸೋಪಾನದಂಥ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಧನ : ಸಾರ ಎನ್ನುವುದು ಕೋಟೆಯನ್ನು ಹತ್ತುವುದಕ್ಕೆ ಶತ್ರುಗಳು ಬಳಸಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ ಸಾಧನ (ಕಶಾ. ೨೪೭). 'ನಡೆಸಾರ₂,' 'ಸಾರಮಾರಿ' ಪರಾ. ಸಾರು₄: ೨. ಬನುವ ಆ 'ಸಾರು'ಗಳ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತೇ ಇದ್ದ (ಬನು. ೬೭). [ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಚಾರ]

ಸಾರ₂ (ಗು). ೧. ಅತ್ಯುತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ : ಸಾರಸಹಕಾರಧಾರಾಸಾರಂ ಕೊಳದಟವೆಯಂತೆ ಸುರಿತರೆ ಪಲವುಂ ಧಾರಾಗೃಹಂಗಳೆತನುವಿಕಾರಮನೊದವಿಪುದು ದೇವದಂಪತಿಗದಱೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೬-೯೫) ; ಸಾರಪ್ರಸನ್ನತರಗಂಭೀರಗುಣಾಧಾರವದ ದೊಳಿರ್ಪಂದದೆ ಶೃಂಗಾರಾದಿ ರಸಸಮೃದ್ಧಿ ವಿಚಾರಿಪೊಡುತ್ತಾನಪದದೊಳಿರಲಿರದಿಪುದೇ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧-೭೩). (ನಾ). ೨. ವಸ್ತು, ವಿಷಯ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಸಾರವತ್ತಾದ ಭಾಗ ; ಸತ್ತ್ವ; ತಿರುಳು : ಜೋಯಿಸಗಬ್ಬಮಿದೆನ್ನದೆ ಚೀಯೆನ್ನದೆ ಸಾರಮನ್ನರೆನ್ನರುಮದಱಿಂ ಜೀಯನೆ ತಜ್ಞರ್ ವಿಬುಧಾದೇಯಮಿದೆನೆ ಪೇಟ್ದು

ಮಱೆವುದಱಿವಂ ಮಱೆವಂ (ಜಾತಿ. ೧-೧೩) ; ಇದು ಪುರಾಣದ ಸಾರವಿದು ಶ್ರುತಿ ಸ್ಮೃತಿಯುಳುಮೆಯಿದು ಶಿವಾಗಮದೊಂದು ಗೂಢಾರ್ಥವು (ಸಾನಂಚ. ೧-೨೫); ಪತಿಯ ಪಾದಾಂಬುಜದೊಳ್ ಭಕ್ತಿಗೈವುದು ಸತಿಯರ ಧರ್ಮದ ಸಾರ (ಪದಿಬ. ೩-೪). ೩. ರಸದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಂಥದು: ಸಾರಮನಂಗಜಂಗಮಲತಾಲಲಿತಾಂಗಿಯ ರಿಂದಮಲ್ತೆ ಸಂಸಾರಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೧೪). ೪. ಶಕ್ತಿಯುತವಾದುದು; ಸಮರ್ಥವಾದುದು: ಸಾರಂಗಳ್ ನಿನ್ನ ಶರಾಸಾರಂಗಳಸಾರಮುಱಿದ ಕೆಯ್ಗಳೆಂತುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೪೬) ೫. ವೈಚಿತ್ರ್ಯ; ಯುಕ್ತತೆ. ೬. ಸತ್ತ್ವವುಳ್ಳವನು; ಸಮರ್ಥ : ತೋಱುತಿದೆ ಚಿತ್ರದಲಿ ಮಿಕ್ಕಿನ ಮೂಱುಮಕ್ಕಳಿಗಿಂತ ರಾಮನೆ ಸಾರ [ಪಾಠಾಂ. ನೀಚ, ವೀರ]ನೀ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಸತಿಗೆಂದವನಿಪತಿ ನುಡಿದ (ತೊರರಾ. ೨-೧-೬). ೭. ಮೂಳೆಯ ಪೊಳ್ಳುಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಮೆತ್ತನೆಯ ಪದಾರ್ಥ; ನೆಣ. ೮. ಗಿಡಮರಗಳ ಕಾಂಡದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ತಿರುಳು; ಕೆಚ್ಚು : "ಮಜ್ಜಾ, ಸಾರಃ - ಈ ೨ ಮರದ ಕೆಚ್ಚು" (ಹಲಾಯು. ೩೦-೩೯). ೯. ಸಸ್ಯಗಳಿಗೆ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡುವ ಪದಾರ್ಥ; ಗೊಬ್ಬರ : ಒಂದಿಷ್ಟು ತರಕಾರಿ ಬೆಳೆಯಿಸಬೇಕು. ಅವನ್ನು ನಡುವುದು, ನೀರೆರೆಯುವುದು, ಸಾರ ಹಾಕುವುದು (ಮುಗಿಯು. ೩೬೧). ೧೦. ಮಕರಂದ ; ಬಂಡು. ೧೧. ಕೀವು; ರಸಿಕೆ. ೧೨. ವೀರ್ಯ; ರೇತಸ್ಸು. ೧೩. ಶೌರ್ಯ; ಪರಾಕ್ರಮ. ೧೪. ನೈಪುಣ್ಯ; ಚಾಕಚಕ್ಯತೆ : 'ಲವಣಸಾರ' ಪರಾ. ೧೫. ದೃಢತೆ. ೧೬. ಸಿರಿ; ಸಂಪತ್ತು. ೧೭. ಅಭಿಪ್ರಾಯ; ತಾತ್ಪರ್ಯ. ೧೮. ನೀರು; ಜಲ. ೧೯. ಮಳೆ; ವೃಷ್ಟಿ: ಸಮ್ಮುಖದೊಳವಗಡಿಸುವಿಭಕೋಟಿಗಳ ಕೊಂದನು ಸರಳ ಸಾರದಲಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೫-೬) : ಬೊಬ್ಬಿಱಿದು ಮಾತಾಡು ನೀನೇ ಮಹೇಶ ನೆಂಬಾತನೆಂದೆನುತಲನುಮಾನಮಿಲ್ಲದೆ ಸರಳ ಸಾರಮಂ ಕಱೆದನದನೇನೆಂಬೆನಚ್ಚರಿಯನು (ಚೆಬಪು. ೨೬-೩೫). ೨೦. ಅದೇ ತಾನೆ ಕಡೆದ ಬೆಣ್ಣೆ; ನವನೀತ. ೨೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಲೋಹ; ಉಕ್ಕು. ೨೨. ಶಕ್ತಿ; ಕಸುವು : ಇನ್ನು ಆ ಹಳೆಯ ಎಕ್ಕಡವನ್ನು ಯಾರು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವರು . . . ಅದರ ಸಾರ ವಯಸ್ಸೂ ಕಳೆದು ಹೋಗುತ್ತ ಬಂದಿದೆ (ಪಂಯಾತ್ರೆ. ೪೮). ೨೩. ಇಂಗಾಲಾಮ್ಲ ಅನಿಲವನ್ನು ಹುದುಗಿಸಿ, ನೊರೆಯುಕ್ಕುವಂತೆ ಮಾಡಿದ ಪಾನೀಯ(ಸೋಡಾ)ದಲ್ಲಿನ ಅಶುದ್ಧ ಇಂಗಾಲಾಮ್ಲಲವಣ. ೨೪. ಮಾನು. ೨೫. ರೋಗ ; ವ್ಯಾಧಿ. ೨೬. ಸ್ಥಿರವಾದುದು. ೨೭. ಕ್ಲೇಶ; ಸಂಕಟ : "ಸ್ಥಿರ ದುಃಖಂ ವಸ್ತು ಶೌರ್ಯಂ ಜಲಚರ ಮಲ ಕೆಚ್ಚಂದ್ರಿಯಂ ಸಾರಮಕ್ಕುಂ" (ನಾನಾರ. ೮೧). ೨೮. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ವಾಸ್ತವಾಲಂಕಾರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ ; ಒಂದು ವಸ್ತುವಿಗಿಂತ ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತುವು ಅತಿಶಯವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವುದು: ಇತರೇತರಕಾರಕ ಸಂಪ್ರತಿಪತ್ತಿಪರಸ್ಪರಂ ಸಮೂಹದೊಳೆಸೆವೊಂದತಿಶಯಗುಣದಿಂ ನಿರ್ಧಾರಿತಮಪ್ಪುದು ಸಾರಮೆಂಬ ಸದಲಂಕಾರಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೫೮) ; ಸಾರ-ಉತ್ತರೋತ್ತರೋತ್ಕರ್ಷವರ್ಣನೆ ಎಂದರೆ ಒಂದಕ್ಕಿಂತ ಮತ್ತೊಂದು ಅತಿಶಯವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಸಾರಾಲಂಕಾರ (ಕೈಪಿಡಿ. ೨೮೨). [ಸಂ.]

ಸಾರಂಗ$_1$ (ನಾ). ೧. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಬಿಲ್ಲು; ಶಾರ್ಙ್ಗ : 'ಸಾರಂಗಪಾಣಿ$_1$' ಪರಾ. ೨. ಶಾರ್ಙ್ಗವೆಂಬ ಬಿಲ್ಲನ್ನು ಧರಿಸಿರುವವನು; ವಿಷ್ಣು : ಸರಸಿಜ ನಯನನಾಮ ನಾರದ ನಿನ್ನ ದಾಸರ ಸಂಗತಿಯನನುಸಾರದಲೆ ಸಾರಲಿಲ್ಲವು ನಿನ್ನ ಸಾರಸುಧೇನಾಮ ಲೋಕ ಸಾರಂಗನಾಮ ಶಿರಿವಿಜಯವಿಠ್ಠಲನೆ (ವಿಜಾಪು. ೩೦-೧).

[< ಸಂ. ಶಾರ್ಙ್ಗ]

ಸಾರಂಗ$_2$ (ಗು). ೧. ನಾನಾಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ: 'ಸಾರಂಗವಟ್ಟೆ' ಪರಾ. ೨. ಚುಕ್ಕೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. (ನಾ). ೩. ಹಲವು ಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದು; ಮಿಶ್ರ ವರ್ಣ : "ಸಾರಂಗಃ, ಶಬಳಃ - ಈ ೨ ಬೆರಕೆವರ್ಣಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೨೧-೫೧). ೪. ಹುಲ್ಲೆ ; ಜಿಂಕೆ: ಕೊಂಚೆಯಂಚೆ ಕಪಿ ಸಾರಂಗಂ ನವಿಲ್ (ಲೋಕೋಪ. ೧೨-೧೪) ; ಬೆಳೆದ ಸಾರಂಗದೆಳವಱಿಯನೆರಳೆಯ ತೊಡೆಯನುಗ್ರಮಾತಂಗದಂತಂಗಳಂ . . . ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರರಾಯಂಗೆ ಕಾಣಿಕೆಯನಿತ್ತಡಿಗೆಱಗುತಿರ್ದರಗ್ಗದ ಬೇಡವಡೆಯೊಡೆಯರು (ಹಚಕಾ. ೫-೩) ; ಒಂದು ಸಾರಂಗವು ತನ್ನನ್ನು ಬೆನ್ನಟ್ಟಿ ಬರುವ ಬೇಟೆನಾಯಿಗಳಿಂದ ಜೀವ ಉಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ . . . ಸೊಪ್ಪೆಯ ಮರೆಗೆ ಅಡಗಿಕೊಂಡಿತು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೪೧). ೫. ಮೈಮೇಲೆ ಚುಕ್ಕೆಗಳಿರುವ ಜಿಂಕೆ ; ಚುಕ್ಕೆದುಪ್ಪಿ : " ಸಾರಂಗಂ ಪೃಷತಾಖ್ಯಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೪೦-೪) ; ಸೀತೆಯಂ . . . ಶರಭಸಾರಂಗಪ್ರಮುಖ ಮೃಗವಿಕೀರ್ಣ ನಾನಾವೃಕ್ಷಗುಲ್ಮಲತಾಸಂಘಟ್ಟನಕುಧರಕುಂಜಸಂಚರಣವನೇಚರ ಭಯಂಕರಮುಮಪ್ಪ ಭೀಮಾಟವಿಗೊಯ್ಯು ರಥದಿಂದಿೞಿವೆ (ಪುನ್ಯಾಸ್ರ. ೬-೧೭ ವ). ೬. ಸಿಂಹ; ಕೇಸರಿ. ೭. ಆನೆ ; ಗಜ : 'ಸಾರಂಗವದನ' ಪರಾ. ೮. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ; ಚಾತಕ : "ಸಾರಂಗಮೇಣಮುಂ ಚಾತಕಮುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೨೨-೨೬). ೯. ನವಿಲು ; ಮಯೂರ: ಸಾರಂಗ ಸರ್ಪನ ಪಿಡಿವವೊಲು ಪುಲಿಯ ಪಿಡಿವುದೇ (ಶಂಕದಾ. ೧೨-೪). ೧೦. ದೊಡ್ಡ ಕಪ್ಪುದುಂಬಿ : ಸದ್ಗುಣಭೂಷಣ ಮಾರಾರಿ ಜನಪದಾಂಬುಜಸಾರಂಗಂ ಬಾಳ್ಗೆ ವಿಬುಧಸಂಸ್ತುತವೃತ್ತಂ (ಶಕ. II-i, ೧೭-೧೭ ; 1556). ೧೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುದುರೆ : ಜರ್ದಾ ಸಾರಂಗ ಎಂಬುದಾಗಿ ಹಲವು ಬಣ್ಣದ ಕುದುರೆಗಳುಂಟು (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೫೫). ೧೨. ಮೋಡ ; ಮೇಘ : "ಚಾತಕದೊಳು ಘನಂಗಳೊಳು ತುರಗಕುಲದೊಳು ಶಬಲವರ್ಣದೊಳು ಪೃಷತದೊಳ್ ಸಾರಂಗನಾಮಮಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೪೯-೪೪). 'ಸಾರಂಗಗಮನ' ಪರಾ. ೧೩. ಕೊಂಬು ; ಕೋಡು. ೧೪. ಕಣ್ಣು : ಸಾರಂಗಶ್ರವಣಾಭೂಷಣ ಸುರಭಿಸಂಹಾರ . . . ಸಾರಂಗಜಟ ಸಿದ್ಧನಂಜೇಶ ಪಾಲಿಪುದು (ಚೆಬಪು. ೬೩-೭೭ ಅ). ೧೫. ಕರ್ಪೂರ. ೧೬. ಕಮನೀಯತೆ; ಮನೋಹರತೆ : "ಕಂಗಳೊಳುಂ ಮೇಘದೊಳು ತುರಂಗದೊಳಾನೆಯೊಳು ಭೃಂಗ ಕಮನೀಯದೊಳು ಕುರಂಗಾದಿ ಚಾತಕದೊಳು ಸಾರಂಗದೊಳೊಂಬತ್ತು ಶಬ್ದಮಿವು ಸಾರಂಗಂ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೨೦); "ಕಂಗಳೊಳಶ್ವಜಾತಿಯೊಳು ಚಾತಕದೋಳ್ ಗಜದೋಳ್ ಕುರಂಗದೊಳಭ್ರದೋಳ್ ಶೃಂಗದೋಳ್ ಶಬಲವರ್ಣದೊಳುಂ ಕಮನೀಯದಲ್ಲಿ ಸಾರಂಗವೆನಿಕ್ಕುಂ" (ನಾನಾರ. ೩೫). ೧೭. ಚಿನ್ನ ; ಬಂಗಾರ. ೧೮. ಹೊಳಪು ; ಕಾಂತಿ. ೧೯. ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಂತೀವಾದ್ಯ: ಸಾರಂಗದ ತಿದಿಯಲ್ಲಿ ಧಾರೋದ್ರಿಜವ ತುಂಬಿದರು ಮೇರುಮಂದಿರದ ಮೇಲೆ ಮನೆಯ ಮಾಡಿದರಾರೂ ತಿದಿಯ ಹಱಿವೆ ಮನೆಯ ಸುಡುವೆ (ಸಜವ.ಕ. II, ೨೪೮-೨೮) ; ನಮ್ಮ ದೇಶದ ತಂತಿವಾದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅತಿಶ್ರೇಷ್ಠವೆಂದರೆ ವೀಣೆಯೇ ಸರಿ. ಅನಂತರದ ಸ್ಥಾನವು ಸಾರಂಗ, ದಿಲ್ರುಬಾ, ಇಸ್ರಾಜ್ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ಸೇರುವುದು (ಬಾಲಪ್ರ. II, ೧೧೦೬). 'ಸಾರಂಗವೀಣೆ' ಪರಾ. ೨೦. ಕೋಗಿಲೆ. ೨೧. ಭೂಮಿ. ೨೨. ಇರುಳು ; ರಾತ್ರಿ. ೨೩. ಛತ್ರಿ ; ಕೊಡೆ. ೨೪. ಚಂದನ; ಶ್ರೀಗಂಧ. ೨೫. ಬಿಲ್ಲು; ಧನುಸ್ಸು : ಸಾರಂಗನಾಮಾಯುಧಾಕಲಿತಕರಪದ್ಮ ಸಾರಂಗಜಟ ಸಿದ್ಧನಂಜೇಶ ಪಾಲಿಪುದು ಸಾರಂಗಪದವನೊಲಿದು (ಚೆಬಪು. ೬೩-೭೭ ಅ). ೨೬. ಒಡವೆ ; ಆಭರಣ. ೨೭. ವಸ್ತ್ರ ; ಉಡುಪು : ಮುತ್ತುಸ್ವಾಮಿ . . . ಬರಿಗೈಯಿಂದ ಹೋದರೆ ಹೇಗೆ ಎಂದು ಅವಳಿಗಿಷ್ಟವಾದ ಸಿಲ್ಕ ಸಾರಂಗವನ್ನು ಕೊಂಡು ಕ್ಯಾಂಟನ್‌ಬಸ್ಸನ್ನು ಹಿಡಿದ (ಕಸೂ. ೮೬). ೨೮. ಕೂದಲು. ೨೯. ತಾವರೆ ; ಕಮಲ. ೩೦. ಹೂವು ; ಪುಷ್ಪ. ೩೧. ಶಿವ ; ಈಶ್ವರ : 'ಸಾರಂಗಪದ' ಪರಾ. ೩೨. ಕಾಮ ; ಮನ್ಮಥ. ೩೩. ಶಂಖ. ೩೪. ಚಂದ್ರ : 'ಸಾರಂಗತೇಜ', 'ಸಾರಂಗಮೌಲಿ' ಪರಾ. ೩೫. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಮಧುಮಾಧವಿ ಶಂಕರಾಭರಣ ಹಿಂದೋಳ ಬಂಗಾಳ ಗುಂಡಕ್ರಿ ಶ್ರೀರಾಗ ಸಾರಂಗ [ಪಾಠಾಂ. ೪೧] . . . ಕರ್ನಾಟಕಬಂಗಾಳಮೆಂಬಿಪ್ಪತ್ತೇ ರಾಗಾಂಗದಿಂದಾದ ರಾಗಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೧೮೮); ಕೃಷ್ಣಭಾಗವತರು ತ್ಯಾಗರಾಜರ ಕೀರ್ತನೆ "ನೀವಾಡನೇ ಗಾನಾ" ಎಂಬುದನ್ನು ಸಾರಂಗರಾಗದಲ್ಲಿ ಹಾಡಿದುದನ್ನು ಶರಭಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು ಕೇಳಿದರು (ಸಂಗೀತ. ೯೧).

ಸಾರಂಗತನುಜವಾಮಾಂಗ = ಶಿವ (?) : ಸಾರಂಗತನುಜವಾಮಾಂಗನಂ ಭಂಗನಂ ಸಾರಂಗತೇಜ . . . ಸಾರಂಗಮೌಲಿ ತ್ರಾಹಿ (ಚೆಬಪು. ೬೩-೭೭ ಬ). [ಸಂ.]

ಸಾರಂಗಗಮನ (ನಾ). ಮೋಡದಲ್ಲಿ ಚಲಿಸುವವನು ; ಚಂದ್ರ : ಸಾರಂಗಗಮನ [ಪಾಠಾಂ. ಪಯಣ] ಹರಿಮಿತ್ರನಂ ಪಾತ್ರನಂ . . . ಸಾರಂಗಮೌಲಿ ತ್ರಾಹಿ (ಚೆಬಪು. ೬೩-೭೭ ಬ). [ಸಂ.]

ಸಾರಂಗಚರ್ಮ (ನಾ). ಆನೆಯ ತೊಗಲು.

ಸಾರಂಗಚರ್ಮಾಂಬರ = ಗಜಚರ್ಮವನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು; ಶಿವ: ಸಾರಂಗಸುರಜ್ಯೇಷ್ಠ ಶತಧರ್ಮನಮಿತಪದ ಸಾರಂಗಚರ್ಮಾಂಬರ . . . ಪಾಲಿಪುದು ಸಾರಂಗಪದವನೊಲಿದು (ಚಬಪು. ೬೩-೭೭೪). [ಸಂ. ಸಾರಂಗಚರ್ಮನ್]

ಸಾರಂಗಜಟ (ನಾ). ಮನೋಹರವಾದ ಜಟೆಯನ್ನುಳ್ಳವನು; ಶಿವ: ಸಾರಂಗನಾವಾಯುಧಾಕಲಿತಕರಪದ್ಮ ಸಾರಂಗಜಟ ಸಿದ್ಧನಂಜೇಶ ಪಾಲಿಪುದು ಸಾರಂಗಪದವನೊಲಿದು (ಚಬಪು. ೬೩ ೭೭ ೪). [ಸಂ. ಸಾರಂಗಜಟಿನ್]

ಸಾರಂಗಟ್ಟು, ಸಾರಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಸಣ್ಣ ತೊರೆ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ದಾಟಲು ಅಡ್ಡಗಟ್ಟೆ ಹಾಕು; ಸಂಕವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸು : ನೀರಡಸಿ ಕುಡಿದು ಸಿಂಪೆಯ ನೀರೊಳಗರೆಮುಳುಗಿ ಮಗ್ಗುಲಿಕ್ಕಿರ್ದುದು ಮುನ್ನೀರಂ ನೀಲಾಚಲದಿಂ ಸಾರಂಗಟ್ಟಿದ ವೊಲಿರೆ ಬಟಲ್ಪು ಲುಲಾಯಂ (ಯಶೋಚ. ೩-೬೮) ; ನದನದೀಪತಿಗೆ ಸಾರಂಗಟ್ಟುವೊರ್ ಚಲದ ಬಲದ ವಾನರಕುಲದ ಕ್ಷಿಪ್ರಕಾರ್ಮಿಕಕೌಶಲರ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫೧-೧೯೪). **ಸಾರಗಟ್ಟು** : ಸಾರಗ[ಪಾಠಾಂ. ಕ]ಟ್ಟಿತು ಸಾಗರಕೆ ವೃಂದಾರಕಾಚಲವಿಡಿದು ಗಿರಿಗಳ ಭಾರಕಿಳೆ ಕಡುತಗ್ಗುತಿರ್ದುದು ನಿಮಿಷನಿಮಿಷದಲಿ (ತೊರರಾ. ೬-೫-೧೪).

[ಸಾರ$_1$ + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಸಾರಂಗತೇಜ (ನಾ). ಚಂದ್ರನ ತೇಜಸ್ಸುಳ್ಳವನು : ಸಾರಂಗತೇಜ ಅಜವಲಿಗನಂ ತಲೆಗನಂ ಸಾರಂಗಮೌಲಿ ತ್ರಾಹಿ (ಚಬಪು. ೬೩-೭೭ ಬ). [ಸಂ. ಸಾರಂಗತೇಜಸ್]

ಸಾರಂಗಧರ (ನಾ). ೧. ಜಿಂಕೆಯನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು; ಚಂದ್ರ : ಸಾರಂಗಧರ ಕಲಾಜೂಟವಿಲಸದ್ದೇವ ಸಾರಂಗವಾಹನಾದ್ಯಖಿಳದೇವರ ದೇವ . . . ಸಾರಂಗವರವೀವುದು (ಚಬಪು. ೬೨-೧). ೨. ಶಿವ: ಸಾರಂಗಧರ ಪರಮವಾಹನ ಮಹಾದೇವ . . . ಪಂಪಾವಿರೂಪಾಕ್ಷ ಸಾರಂಗವರವೀವುದು (ಚಬಪು. ೬೨-೧). [ಸಂ.]

ಸಾರಂಗನಾಟ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ನಾಟ, ಸೌರಾಷ್ಟ್ರ, ಸಾರಂಗನಾಟ, ಶುದ್ಧವಸಂತ . . . ಸಾಮವರಾಳೀ - ಈ ಮೂವತ್ತೊಂದು ರಾಗಗಳು ಷಡ್ಜವನ್ನು ನ್ಯಾಸ, ಗ್ರಹ, ಅಂಶವನ್ನಾಗಿ ಉಳ್ಳವುಗಳು (ಚತುಪ್ರ. ೫೬). [ಸಂ.]

ಸಾರಂಗಪದ (ನಾ). ಶಿವನ ನೆಲೆ; ಕೈಲಾಸ : ಸಾರಂಗಜಟ ಸಿದ್ಧನಂಜೇಶ ಪಾಲಿಪುದು ಸಾರಂಗಪದವನೊಲಿದು (ಚಬಪು. ೬೩-೭೭ ಅ). [ಸಂ.]

ಸಾರಂಗಪದ್ಮ (ನಾ). "ಆಕಾಶಗಂಗೆ" (ಚಬಪು. ಕೋಶ).

ಸಾರಂಗಪದ್ಮಧರ = ಆಕಾಶಗಂಗೆಯನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು; ಶಿವ : ಸಾರಂಗಪದ್ಮಧರ ಜೀಮೂತಚಾರವಾಣ . . . ಸಿದ್ಧನಂಜೇಶ ಪಾಲಿಪುದು ಸಾರಂಗಪದವನೊಲಿದು (ಚಬಪು. ೬೩-೭೭ ಅ). [ಸಂ.]

ಸಾರಂಗಪಾಣಿ$_1$ (ನಾ). 'ಶಾರ್ಙ್ಗ'ವೆಂಬ ಬಿಲ್ಲನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವನು; ವಿಷ್ಣು : ತೆಂಗಾಯಿ ಪಲಸು . . . ಬೃಂಗಾಯಿವಣ್ಣಳು ಸಹಿತ ಹಿಂಗದೆ ಬಹುಫಲಾದಿಗಳ ತೋಂಟಿಗರು ಸಾರಂಗಪಾಣಿಗೆ ಸಾರ್ಚಿದರು (ಮೋಹತ. ೪-೬೨).

[< ಸಂ. ಶಾರ್ಙ್ಗಪಾಣಿ]

ಸಾರಂಗಪಾಣಿ$_2$ (ನಾ). ಜಿಂಕೆಯನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದವನು; ಶಿವ : ಸಾರಂಗಪಾಣಿ ದೇವ ಸಾರಂಗಧರ ಪರಮವಾಹನ ಮಹಾದೇವ . . . ಸಾರಂಗವರವೀವುದು (ಚಬಪು. ೬೨-೧). [ಸಂ.]

ಸಾರಂಗಭೈರವಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು: ನೀಲೋತ್ಪಳಿನಿ ಏಕಚ್ಛವಿ . . . ಸಾರಂ[ಪಾಠಾಂ. ೪]ಗಭೈರವಿ . . . ವಸಂತಬಂಗಾಳ ಉಪಾಂಗಮೆಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡು ಕ್ರಿಯಾಂಗದಿಂದಾದ ರಾಗಂಗಳು (ಏಪಕ. ೧೮೮). [ಸಂ. ಸಾರಂಗಭೈರವೀ]

ಸಾರಂಗಮಣಿ (ನಾ). "ಸೂರ್ಯ" (ಚಬಪು. ಕೋಶ) : ಸಾರಂಗಮಣಿ ಪದ್ಮ ಧೂಮಾಂಕ ಗೋಪದ್ಮ ಸಾರಂಗಸುರಜ್ಯೇಷ್ಠ . . . ಪಾಲಿಪುದು ಸಾರಂಗಪದವನೊಲಿದು (ಚಬಪು. ೬೩-೭೭ ಅ). [ಸಂ.]

ಸಾರಂಗಮೌಲಿ (ನಾ). ಚಂದ್ರನನ್ನು ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿದವನು; ಶಿವ : ಸಾರಂಗತೇಜ ಅಜವಲಿಗನಂ ತಲೆಗನಂ ಸಾರಂಗಮೌಲಿ ತ್ರಾಹಿ (ಚಬಪು. ೬೩-೭೭ ಬ).

[ಸಂ. ಸಾರಂಗಮೌಲಿನ್]

ಸಾರಂಗವಟ್ಟೆ (ನಾ). ಬಣ್ಣಬಣ್ಣದ ಬಟ್ಟೆ,– ವಸ್ತ್ರ : ಸಾರಂಗವಟ್ಟೆ [ಪಾಠಾಂ. ಟ್ಟ] ಪಳಿ ಸಂಧ್ಯಾರಾಗಂ ತ್ರಿವಳ ಮಂಚಟಿಗೆ ಪಲ್ಲಕಿ ನಲ್ಲೂರ ತೆಳಗಾವಿಯೆಂಬಾ ಸೀರೆಗಳಂ ಸತಿಯರೊಲಿಯೊಳುರುಪಿದರಾಗಳ್ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೧೦-೨೮). [ಸಾರಂಗ$_2$ + ಬಟ್ಟೆ]

ಸಾರಂಗವದನ (ನಾ). ಆನೆಯ ಮುಖವುಳ್ಳವನು ; ಗಣಪತಿ.

ಸಾರಂಗವದನಪಿತ = ಗಣಪತಿಯ ತಂದೆ ; ಶಿವ : ಸಾರಂಗವದನಪಿತ ಪಂಪಾವಿರೂಪಾಕ್ಷ ಸಾರಂಗವರವೀವುದು (ಚಬಪು. ೬೨-೧). [ಸಂ.]

ಸಾರಂಗವಾಹನ (ನಾ). (ಐರಾವತವೆಂಬ) ಆನೆಯನ್ನು ವಾಹನವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು ; ಇಂದ್ರ : ಸಾರಂಗವಾಹನಾದ್ಯಖಿಳದೇವರ ದೇವ ಸಾರಂಗಪಾಣಿದೇವ . . . ಪಂಪಾವಿರೂಪಾಕ್ಷ ಸಾರಂಗವರವೀವುದು (ಚಬಪು. ೬೨-೧). [ಸಂ.]

ಸಾರಂಗವೀಣೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವೀಣೆ: ಕ್ಷೋಣಿಯೊಳು ಪೆಸರುಳ್ಳ ರಾವಳವೀಣೆ . . . ಸಾರಂಗವೀಣೆ ಪಿನಾಕವೀಣೆಗಳು ತಾನು ಮೊದಲವು ಮುನ್ನವವದೊಳು ಗಾನಮೊಪ್ಪುವ ದಂಡಿಗೆಯನವಧಾನಿಸುತ (ಬಸಪು. ೧೯-೬).

[ಸಂ. ಸಾರಂಗವೀಣಾ]

ಸಾರಂಗಿ (ನಾ). ೧. ಚುಕ್ಕೆಗಳಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಿಂಕೆ,– ದುಪ್ಪಿ : "ಪೃಷತೀ - ಸಾರಂಗಿ" (ಓಷಧಿ. ೧೦೨). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಂತೀವಾದ್ಯ : ಒಂದೆಡೆಗೆ ವೀಣೆ ಸಾರಂಗಿ ತಂಬುರಿಯಿಂತು ಸಂದಣಿಸಿ ಪೊರ್ದಿಸೆ (ಶ್ರೀರಾಮ. ೪-೫೫) : ತಾಳ ಮದ್ದಳೆ ಸಿತಾರ್ಸಾರಂಗಿಯೂ ಚಂದದಿಂ ಮುಖವೀಣೆ ಮೋರ್ಚಂಗ್ ಪಿಟೀಲುಗಳ ಪಿಂದೆ ನುಡಿಪಿಮ್ಮೇಳದವರೊಡನೆ (ಅರ್ಜಾವಿ. ೨೪-೫೧). [ಸಂ. ಸಾರಂಗೀ]

ಸಾರಂಗಿಡು 'ಸಾರಂಗೆಡು' ನೋ.

ಸಾರಂಗೆಡು, ಸಾರಂಗಿಡು (ಕ್ರಿ). ಸತ್ತ್ವವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು ; ನಿಸ್ಸಾರವಾಗು: ಆರಯ್ದು ನೋಡೆ ತೊಜಗಳ ನೀರುಂ ವಾರಿಧಿಯ ನೀರ ಪೊರ್ದುಗೆಯಿಂದಂ ಸಾರಂಗೆಟ್ಟುಪ್ಪಪ್ಪವೊಲಾರುಂ ದುರ್ಜನರ ಕೂಟದಿಂದಂ ಕೆಡರೇ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೬೭). **ಸಾರಂಗಿಡು** : ಸಾರಂಗಿಡೆ ಪಾರ್ಥಿವಪರಿವಾರಂ ದೆಸೆಗೆಟ್ಟು ಪೋಪವೋಲ್ಪೋದುವು ನಿಸ್ಸಾರಸರೋಜಾಕರದಿಂ ಸಾರಸಕಳಹಂಸಚಕ್ರವಾಕಕುಟುಂಬಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೬-೮೭).

[ಸಾರ$_2$ + ಕೆಡು$_1$]

ಸಾರಂದಗಾಜಿಕೆ (ನಾ). ತೋರಿಕೆ ; ಆಡಂಬರ ; ಸೋಗು : ಮಹಾಂಧಕಾರದಲ್ಲಿ ಸಂದಿಲ್ಲದೆ ಹೊದ್ದಿ ಬಾಹಾಗ ಬಂದುದ ಬಲ್ಲೆಯಾ . . . ಇದಕ್ಕೆ ಸಾರಂದಗಾಜಿಕೆಯ ಮಾತೇಕೆ ಅದು ನೀ ಬಂದುದು ಬೆಂಬಳಿ ಕಂಬಳಿಯಿಲ್ಲದೆ ಲಿಂಗವೆ (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೬೪-೬೧೩). [ಸಾರಂದಗಾಜಿ$_0$ + - ಇಕೆ]

ಸಾರಕ (ಗು). ೧. ಭೇದಿಯಾಗಿಸುವ; ವಿರೇಚಕಗುಣವುಳ್ಳ. (ನಾ). ೨. ಹೊರದೂಡುವುದು ; ವಿಸರ್ಜಿಸುವುದು. ೩. ವಿರೇಚಕಗುಣವುಳ್ಳುದು: ಕಕ್ಕಿ . . . ಕಾಯಿಯೊಳಗಿನ ತಿಳಲು ಸಾರಕವಿರುತ್ತದೆ; ಅದನ್ನು ಔಷಧಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವರು (ಕಭಾಗ. ೩೭). ೪. ಜೇನು; ಮಧು : "ಕುಸುಮರಸ ಮಾಕ್ಷಿಕಂ ಕ್ಷೌದ್ರ ಸಾರಕಾಖ್ಯಾತಿ ಮಧುವಿನೊಳ್ ವರ್ತಿಸುಗುಂ" (ಮಪ್ರಕೋ. ೯೪-೧೩).

[ಸಂ.]

ಸಾರಕಿ, ಸಾರಿಗೆ$_3$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ. ೨. ಹೆಣ್ಣುಗಿಳಿ : ಮೃಗ ಚಕೋರ ಕೀರ ಸಾರಕಿ[ಪಾಠಾಂ. ರಿವ]ಗಳ ತಾಣದಿಂದೆ ಸೆಜ್ಜೆ ಸೊಗಸನೆಸಗುತಲ್ಲಿಗಲ್ಲಿಗೊಪ್ಪಿ ತೋರ್ಪವು (ಜನವ. ೮-೧೪) ; ಸಾರಕಿಯು ಪಾಠಿವ ಮರಾಳವು ಚಾರುವಿದ್ಯಾಧಿಕರು ಘನಗಂಭೀರಬಂಧುಸಮೂಹ ಸಖಿಸಖಿನಿವಹ ತೆರಳಿದುದು (ನಾಗಷ. ೩-೫೧). **ಸಾರಿಗೆ$_3$** : ೨. ಗಿಳಿ ಗೀಜಗ ಸೋಗೆನವಿಲು ಸಾರಿಗೆ[ಪಾಠಾಂ. ಗ] . . . ಕನ್ನವಿಲ್ಲಗಳ ಹೊಜ ಮುಂದೆ ತಳರೆ ತಡೆಯದೆಯ್ದಿದನು (ಕುರಾಸಾಂ. ೩೪-೩); ಹಾ! ಎನ್ನ ಪಂಜರದ ಸಾರಿಗೆಯೇ! ಪಾಲನೆಜವಳಾವಳೋ! (ರಾಮಾಶ್ವ. ೪೦-೩). [< ಸಂ. ಸಾರಿಕಾ]

ಸಾರಗ (ನಾ). ೧. ಮೈಮೇಲೆ ಚುಕ್ಕೆಗಳಿರುವ ಜಿಂಕೆ; ಚುಕ್ಕೆದುಪ್ಪಿ : ಸಾರಗದ ಕವಲುಗೊಂಬೇಜಿದವು ಸರ್ಪನಾ ಸಾರಗದ ಮಜಗೆ ಮೊಲೆಯಾವ ಪೆಣ್ಬುಲಿಯಿಂದು (ಸಮ್ಮಕೌ. ೧-೧೪); ಹುಲ್ಲೆ ಮರೆ ಸಾರಗಗಳ ಕಂಗಿಡಿಸುವ ಜಂಘಾಲಿಗಳು ನಡುವಿನ ರತ್ನಮೇಖಲೆಯಾಂತು ಬಾಲವ ಬಡಿಯುತೆ ನಡೆದುವೊಗ್ಗಿನಲಿ (ಮೋಹತ. ೧೯-೬೨) ;

ಸಾರಗದ ಕೊಂಬನ್ನು ಮೊಲೆಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ತೇದು ಕದಡಿ ಸೇವಿಸಿದರೆ ದಾಹಜ್ವರ ಗುಣಮಕ್ಕುಂ (ಸಕವ್ಯ. ೬೮). [< ಸಂ. ಸಾರಂಗ]

ಸಾರಗಟ್ಟು 'ಸಾರಂಗಟ್ಟು' ನೋ.

ಸಾರಗನ್ನಡ (ನಾ). ಸತ್ತ್ವಯುತವಾದ ಕನ್ನಡ; ತಿರುಳ್ಗನ್ನಡ: ತಿಳಿಯುತಿ ಗೂಢಗನ್ನಡವನಾ ಮಱಿಗನ್ನಡ ಸಾರಗನ್ನಡಂಗಳು ಮೊದಲಾದ ಸಾಸಿರದ ಮೇಳರಳ್ನೂಱುಮಿವಾದಿಯಾದವಂ (ಕವಿಜ. ೪-೪). [ಸಾರ$_2$ + ಕನ್ನಡ$_1$]

ಸಾರಘ (ನಾ). ಜೇನುತುಪ್ಪ: "ಸಾರಘಂ, ಮಾಕ್ಷಿಕಂ, ಕ್ಷೌದ್ರಂ, ಮಧು, ಪುಷ್ಪರಸಃ - ಈ ೫ ಜೇನುತುಪ್ಪಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೦೨-೪೬೭). [ಸಂ.]

ಸಾರಜನಕ (ನಾ). [ವಿಜ್ಞಾ] ಬಣ್ಣ, ರುಚಿ ಮತ್ತು ವಾಸನೆಗಳಿಲ್ಲದುದು ಹಾಗೂ ವಾಯುಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಶೇಕಡ ಎಂಬತ್ತರಷ್ಟಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರಾಸಾಯನಿಕವಸ್ತು; ನೈಟ್ರೋಜನ್: ಇಂಗಾಲ, ಸಾರಜನಕ . . . ಕಬ್ಬಿಣ ಮೊದಲಾದ ನಿರವಯವಸ್ತುಗಳು ಸಸ್ಯಗಳ ಆಹಾರದ ಘಟಕವಸ್ತುಗಳು (ಪ್ರಾಸೂ. ೬) : ಸಾರಜನಕ, ಹೀಲಿಯಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಅನಿಲಗಳನ್ನು ತುಂಬಿದ ಗಾಜಿನ ಬುರುಡೆಯೊಳಗೆ ಟಂಗ್‌ಸ್ಟನ್ ಎಂಬ ಲೋಹದ ಸಣ್ಣತಂತಿಯನ್ನು ಎರಡು ತಾಮ್ರದ ತಂತಿಗಳಿಗೆ ಸೇರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ (ಭೌತವಿ. ೩೪೫). [ಸಂ.]

ಸಾರಟು 'ಸಾರೋಟು' ನೋ.

ಸಾರಡಿ (ನಾ). ಕೊಳೆಬಟ್ಟೆಗಳ ಮೂಟೆ ,– ಗಂಟು : ಸರಿಸಂದು ಹಾಸರಗತ್ತಿಯಂತೆ ಸಾರಡಿಯ ಪೊತ್ತು ನಿಸ್ಸಾರರವನಾದೆನೊ ಸರಿಯರೊಳಗೆ (ವಿಶಾಪು. ೩೦-೧). [?]

ಸಾರಡೆ 'ಸರಾಡ$_1$' ನೋ.

ಸಾರಣ$_1$ (ನಾ). ಗಂಧರ್ವ: 'ಸಾರಣವೆಣ್' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಚಾರಣ]

ಸಾರಣ$_2$ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ನಾದ; ಧ್ವನಿ: ಮಾನಿತಂ ನವತಾಣಮುಂ ಸಂಧಾನಮುಮರಂ ತಾಳಪಕ್ಕಮನೂನಪತ್ರಂ ಪೊಟ್ಟವಣೆ ಸಾರಣಮಲರ್ದಿರಲು (ಬಸವು. ೧೯-೮). [ಸಂ. ಸಾರಣಾ]

ಸಾರಣ$_3$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧವಸ್ತು. ೨. ಸುಗಂಧವಸ್ತು, ಗೋಮಯ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ನೆಲವನ್ನು ಸಾರಿಸುವುದು: 'ಸಾರಣಂಗೆಯ್' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸಾರಣಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಸುಗಂಧವಸ್ತು, ಗೋಮಯ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ನೆಲವನ್ನು ಸಾರಿಸು, – ಬಳಿ: ಚನ್ನಪೂಗಿಡುಗಳಡಿಯಂ ಸಾರಣಂಗೆಯ್ವವಂ ಗಾಳಿ ಸೋಂಕದಂತೆ ತರಿಸಿ ಕಟನಿಕರಂಗಳಂ ಸುತ್ತಲುಂ ಕಟ್ಟಿ (ಆರಾಚ. ೨-೩-೫).
[ಸಾರಣ$_3$ + ಕೆಯ್$_1$]

ಸಾರಣವೆಣ್ (ನಾ). ಗಂಧರ್ವಸ್ತ್ರೀ: ತೋರಣಗುಡಿಗೋಪುರಕೆ ಕೆಯ್ಯಿಕ್ಕುವ ವಾರಣನಿಚಯವೆಣ್ಣೆಸೆಯ ಸಾರಣವೆಣ್ಣಳ ನುಡಿನಡೆಗಲಿವ ವಿಚಾರಣದಿಂದಲೆಯ್ದುದರು (ಮೋಹತ. ೨೪-೨೪). [ಸಾರಣ$_1$ + ಪೆಣ್]

ಸಾರಣೆ$_1$ 'ಸಾರವಣೆ' ನೋ.

ಸಾರಣೆ$_2$ (ನಾ). ೧. ತೋಡು; ನಾಲೆ; ಕಾಲುವೆ : "ಯಾನಮನಲ್ಕೆ ಸಾರಣಿಯೆನಲ್ ನೀರ ಹರಿಕುಣಿಯೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೫-೧೯). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ ಗಿಡ; ಮುಳ್ಳಗಸೆ : "ಸಾರಣೀ . . . ಭದ್ರಬಲಾ - ೫ ಕಿರಿಯ ಹಸಾರಣೀಗಿಡ, ಸಾರಣೀಗಿಡ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೪೬). [ಸಂ. ಸಾರಣೀ]

ಸಾರಣೆ$_3$, ಸಾರಿಣೆ$_2$ (ನಾ). ಒಂಟೆ. ಸಾರಿಣೆ$_2$: 'ಸಾರಿಣೆಸವಾರ' ಪರಾ.

ಸಾರಣೀಸವಾರ = ಒಂಟೆಯನ್ನು ನಡೆಸುವವನು; ಒಂಟೆಸವಾರ : ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ತಮ್ಮ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಟೀಪೂಸುಲ್ತಾನನ ಬಳಿಗೆ ಜಾಗತ್ರೆಯಾಗಿ ಬರುವಂತೆ ಅರ್ಜಿಯನ್ನು ಬರೆದು ಸಾರಣೀಸವಾರನ ಸಂಗಡ ಕಳುಹಿಸಿಕೊಟ್ಟು (ಮಹಾವಂ. ೯. ೨೩೨). 'ಸಾಂಡಣಿ' ಪರಾ. [← ಮರಾ. ಸಾಂಡಣೀ; ಹಿಂ. ಸಾಂಡನೀ]

ಸಾರಣೆಅರಿವೆ (ನಾ). ಸಾರಣೆಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಬಟ್ಟೆ; ಸಾರಿಸುವ ಬಟ್ಟೆ : ಸಾರಣಿಅರಿವೆಗಿಂತ ಸ್ವಾರಸ್ಯವಿಲ್ಲದಲೆ ಸಾರದುರಿತಪ್ರಸಾರವನು ಉಂಡೆ (ವಿಶಾಪು. ೩೦-೧). [ಸಾರಣೆ$_1$ (< ಸಾರವಣೆ) + ಅರಿವೆ (< ಅಱುವೆ)]

ಸಾರಣಗೆ, ಸಾಣಗೆ$_2$ (ನಾ). ಜರಡಿ; ಒಂದರಿ: "ಚಾಳನಿ ರಂಧ್ರಿ ಸಾರಣಿಗ" (ಮಂಗರಾ. ೬೨-೨೧) ; ಸಾರಣಿಗೆಯಂತೆ ರಸ ಬಿಟ್ಟು ಕಸ ಎತ್ತಿಹಿಡಿಯುವ ಮಹಾಪುರುಷರ ಬಗ್ಗೆ ರನ್ನನು ವಿಷಾದಿಸುವನು (ಸಾಹಿವಿ. ೬೧). ಸಾಣಗೆ$_2$: ತಮಗೆ ಬೇಕಾದಾಗ ಹಿಟ್ಟು ಜಲ್ಲಿಸುವ ಸಾಣಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಜಲ್ಲಿಸಿದರೆ . . . ಖಂಡಗಗಟ್ಟಲೆ ಧಾನ್ಯವನ್ನಾದರೂ ಕಡಗೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೬೯); ಇವರು ಚಾಪೆ, ಬುಟ್ಟಿ, ಮೊರ, ಸಾಣಿಗೆ ಮುಂತಾದ ಬಿದಿರಿನ ಒಡವೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಮಾರುತ್ತಾರೆ (ಕಭಾಗ. ೪೫೩).
[ಸಾರಣೆ$_2$ + - ಇಗೆ$_6$]

ಸಾರಣೆ$_1$ (ನಾ). ಪ್ರಕಟಪಡಿಸುವಿಕೆ; ಘೋಷಿಸುವಿಕೆ: 'ಸಾರಣೆಗರೆ' ಪರಾ.
[ಸಾರು$_2$ (< ಸಾಱು$_1$) + - ಅಣೆ$_4$]

ಸಾರಣೆ$_2$ (ನಾ). ಒಂದರಿ; ಜರಡಿ : ಸಾರಣೆಯಂತಿರೆ ಕಸಮಂ ಪಿಡಿವರ್ ಕೆಲರ್ ಮಹಾಪುರುಷರ್ಕಳ್ (ಅಜಿತ. ೧-೯೧) ; ನಿನ್ನ ಬಾಲದೊಳೊಂದು ತೂತಿಹುದೆಂದಂತೆ ಸಾರಣೆ ಸೂಜಿಯ ಕುರಿತು (ಇಂಚಾಪು. ೧೧೨-೪೮).
[ದೇ. ॥ ತುಳು. ಸಾರಣೆ./ ಸಂ. ಚಾಲನೀ]

ಸಾರಣೆ$_3$ (ನಾ). ೧. [ಸಂಗೀತ] ಷಡ್ಜಸ್ವರದ ಧ್ವನಿ ,– ನಾದ: ಸಾರಣೆ ಮಾಣ್ದ ವೀಣೆಯವೊಲಾದುದು ಸಂದಣಿ ಪಿಂಗೆ (ಅನಂಪು. ೫-೮೮). ೨. ವೀಣೆ, ತಂಬೂರಿ ಮುಂತಾದ ತಂತೀವಾದ್ಯಗಳಲ್ಲಿರುವ ಷಡ್ಜಸ್ವರದ ತಂತಿ: ಸಾರಣೆಯ ತಂತಿಗಿಂತ ದಪ್ಪವಾಗಿರುವ ಮಂದ್ರ, ಪಂಚಮದ ತಂತಿಯ ಸ್ಥಾಯಿಯು ಕಡಿಮೆಯಾಗಿರುವುದೂ ಇದರಿಂದ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ (ಭೌತವಿ. ೧೪೨); ಬಲದಿಂದ ಎಡಕ್ಕೆ ನಾಲ್ಕುತಂತಿಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಪಂಚಮ, ಸಾರಣೆ, ಅನುಸಾರಣೆ ಮತ್ತು ಮಂದ್ರ ಎಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ (ಸಂಗೀಚಂ. ೧೧೧). 'ಅನುಸಾರಿಣಿ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಸಾರಣಾ]

ಸಾರಣೆ$_4$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ. ೨. ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯಗಳ ಲೇಪನ: ಮಕರಕೇತನನ ಕೇತಕಿಯಲಗಂ ಪರಾಗದ ಸಾರಣೆಯೊಳ್ ಪರಿಮಳದ ಹೊಗರೆತ್ತುವಳಿಕುಂತಳೆಯರಿಂ (ಗಿರಿಕ. ೭-೧೧ ವ); ಅವರ ದೇಹಾಂಗಗಳಿಗೆ, ಕರ್ಪೂರ . . . ಜವ್ವಾಜಿಗಳ ಸಾರಣೆಯನ್ನು ಲಘುವಾಗಿ ಲೇಪಿಸಿದರು (ಶಾಂತಲಾ. ೧೦೪). ೩. ಕಸ್ತೂರಿ, ಚಂದನ ಮುಂತಾದ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ಗೋಮಯದಿಂದ ನೆಲವನ್ನು ಸಾರಿಸುವುದು, – ಬಳಿಯುವುದು : ಮಾಂಸದ ಭಿತ್ತಿಗೆ ರಸದ ಹೂಸಣೆ ಸುಖದ ನೆಲಗಟ್ಟು ರಕ್ತದ ಸಾರಣೆ ಮಜ್ಜೆಯ ಕಾರಣೆ (ಆದವ. ೧೫-೩೩); ಪುರವೀಥಿಯಲಿ ಪ್ರಕಟವಾಗಿರಲಾರ್ದ್ರಕಸ್ತೂರಿಕೆಯ ಸಾರಣೆಯಿಂದ ನವಮೌಕ್ತಿಕಫಲಾವಳಿ ರಂಗವಾಲಿಗಳಭಿನವಿಸುತಿರಲು (ಬಸವು. ೪-೩); ಕೆದಱಿದರಲು ಮೌಕ್ತಿಕರಂಗವಲಿ ಮಿಗಮದದ ಸಾರಣೆಯ ಕುಂಕುಮದಿ ಹುದುಗಿದ ಗಂಧವ ಕಾರಣೆ ಪನಿನೀರೊಳೊದವಿದ ಚೆಳಯಮೊಳ್ಪದುದು (ವರ್ಧಚ. ೫-೪೩). ೪. ನಯಗಾರೆ ಹಾಕುವುದು; ಗಿಲಾವು ಮಾಡುವುದು: ಅವರ ಮನೆ, ಬಚ್ಚಲು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ನಿರ್ಮಾಣವಾಯಿತು. ಸಾರಣೆ ಮುಗಿಯಿತು (ಜಾರುದಾ. ೨೨೪); ಸಾರಣೆಗೆಂದು ತಂದುಹಾಕಿದ್ದ ಮರಳುಗುಡ್ಡೆ ಇತ್ತು (ಕಪಪು. ೫-೭೦).

ಸಾರಣೆಕಾರಣೆ = ನೆಲವನ್ನು ಸಾರಿಸುವುದು ಹಾಗೂ ಗೋಡೆಯ ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬಣ್ಣದ ಗೆರೆ ಬಳಿಯುವುದು: ರಕ್ತಚಂದನದಲ್ಲಿ ಸಾರಣೆಕಾರಣೆ ರಕ್ತಚಂದ್ರಿಕೆಯ ಮೇಲ್ಗಟ್ಟು ರಕ್ತ ವರ್ಣದ ಪುಷ್ಪಮಾಲೆಯಿಂದಾ ಶಾಲೆ ಯುಕ್ತಿಗೊಪ್ಪಿತು ಸಂಜೆಯಾಯ್ತು (ಭರಚ. ೨೦-೧೨೬); ಮನೆಯನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸಾರಣೆಕಾರಣೆಗಳಿಂದ ಶೃಂಗಾರಗೊಳಿಸಿದ್ದರು (ಅಲ್ಲವಿ. ೬೩). [ಸಂ. ಸಾರಣ]

ಸಾರಣೆಗರೆ (ಕ್ರಿ). ಡಂಗುರಸಾರು; ಘೋಷಿಸು: ವನಕೈತರಲಿ ನೃಪವರರೆಂದು ಸಾರಣೆಗರೆದರವನಾಪ್ತಗರು (ಜನಧಾ. ೧೯-೧). [ಸಾರಣೆ$_1$ + ಕರೆ$_1$]

ಸಾರಣೆಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ಗೋಮಯದಿಂದ ನೆಲವನ್ನು ಸಾರಿಸು: ಚಮರೀರಾಜಿ ರಜಂಗಳಂ ಕಳೆಗುಮುದ್ಯದ್ವಂತಿ ಸೀಬಟ್ಟು ಸಂಭ್ರಮದಿಂ ಸಾರಣೆಗೆಯ್ವುದಲ್ಲಿ ಪವನಂ ಪೂದೂಳಿಯಿಂ ರಂಗಮಂ ಕ್ರಮದಿಂ ಮಾಳ್ಪುದು (ಶಬಶಂ. ೨-೬೨); ಕೈಯಿಂ ಕತ್ತುರಿಸಾರಣೆಗೆಯ್ದನೀಶಪೂಜಾಸ್ಥಹದೊಳ್ (ಧ್ರುವಪು. ೧೭-೪೪). [ಸಾರಣೆ$_4$ + ಕೆಯ್$_1$]

ಸಾರಣೆಗೆಲಸ (ನಾ). ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ಸಾರಿಸುವುದು ,– ಶುದ್ಧಿಗೊಳಿಸುವುದು: ಪೊಳೆವ ಪನ್ನೀರ್ಚಳೆಯದಿಂದುಜ್ಜ್ವಲಿಪ ವ್ಯಗಮದದೆಸೆವ ಸಾರಣೆಗೆಲಸದಿಂ . . . ಪುರವೀಧಿ ರಂಜಿಸಿತು (ಕಾವೆಮ. ೧-೪೫). [ಸಾರಣೆ$_4$ + ಕೆಲಸ]

ಸಾರಣೆದೆಗೆ (ಕ್ರಿ). ಸಾರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡು; ಸಾರಿಸು : ವರಕುಂಕುಮಸಾರಣೆದೆಗೆಯುತ ಮುತ್ತ ಪರಪಿ ರಂಗವಲಿಯನಿಕ್ಕಿ (ಗೊಮ್ಮಟೆ. ೩-೭). [ಸಾರಣೆ$_4$ + ತೆಗೆ$_1$]

ಸಾರತ (ನಾ). ವಿಷಯಾಸಕ್ತಿ ; ವಿಷಯಾಭಿಲಾಷೆ (?): ಸಾರತ ಸವೆದು ಆರತವಳಿದು ಸಾಕಾರ ಸನ್ಮೂರ್ತಿಯ ಸಂವಿತ್ತು ಸಂಸುಖವಾಗಿ ಸಾನಂದವೇದ್ಯವಾದ ಮಹಾಮಹಿಮರ ತೋಱಿಸಯ್ಯ ಎನಗೆ (ಅದವ. ೧೭-೪೧). [ಸಂ.]

ಸಾರತಪ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ತಪಸ್ಸು : ಪರಮಾಳೋಚನದೊಳ್ . . . ನಿಬಿಡಕಾರ್ಯೋತ್ಸರ್ಗದೊಳ್ ಶುದ್ಧಿ ತಳ್ತಿರೆ ದೋಷಪ್ರತಿಕಾರಸಾರತಪಮಂ ತತ್ತಾಪಸಂ ತಾಳ್ದಿದಂ (ಸುಕುಮಾ. ೪-೧೫). [ಸಂ.]

ಸಾರತಿಗೆಯ್ಮೆ (ನಾ). ರಥವನ್ನು ನಡೆಸುವುದು; ಸಾರಥ್ಯ: ಸಾಧ್ವೀ ನಳ ನಳಕೂಬರ ಮಾತಲಿಗಳಂ ಸಾಟಿಗೈಯದ ಸಾರತಿಗೆಯ್ಮೆಯೊಂದುಜಾಣ್ಮೆಯಿಂ ಸೂಟಿಯಿಂ ನೂಂಕೆ ಪಾಱೆ ನಾಡಿಂ ನಾಡಿಂಗೆ ಧೀಂಕಿಟ್ಟುವೋ ಎನೆ ಪವನಜವಮಂ ಮುಂಚಿ ವಾಜಿಗಳೋಟಂಗೊಂಡುವು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೨೯-೩೦).
[ಸಾರತಿ$_2$ + ಗೆಯ್ಮೆ (< ಕೈಮೆ$_1$)]

ಸಾರಥಿ (ನಾ). ರಥವನ್ನು ನಡೆಸುವವನು; ಸೂತ : ಸಾರಥಿಯಪ್ಪೊಡಪ್ಪನೆನಗೀತನೆ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೯೮) ; ಬಲುಹು ಸಾರಥಿಯಿಂದ ರಿಪುಗಳ ಗೆಲವು ಸಾರಥಿಯಿಂದ ಸಾರಥಿಯೊಲಿದಡೇನೇನಾಗದು (ಕುಮಾ್ಯಕ. ೫-೭).

ಸಾರಥಿಮಾಡು = ಸಾರಥಿಯನ್ನಾಗಿ ನಿಯಮಿಸು: ಸಾರಥಿಮಾಡು [ಪಾಠಾಂ. ಡೆ]ಮತ್ಸ್ಯಸುತನುತ್ತರನಂ[ತದ]ರಾತಿಸೈನ್ಯಕೂಪಾರದ ಪಾರಮಂ ತಡೆಯದೆಯ್ದುವೆನೆಂಬುದುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೯೭). [ಸಂ.]

ಸಾರಥಿತನ (ನಾ). ರಥವನ್ನು ನಡೆಸುವುದು; ಸಾರಥ್ಯ : ಧನುವನಿಕ್ಕಡಿಗಳೆದು ರಿಪುಸೂತನ ಶಿರವ ಹರಿಯೆಸಲು ಸಾರಥಿತನವ ತಾನೇ ಮಾಡುತಿದಿರಾದನು ಕೃಪಾಣದಲಿ (ಕುಮಾ್ಯದ್ರೋ. ೧೩-೪೪); ವ್ಯಥಿಸಿದಂ ಗಾಯದಿಂ ಸೂತನಳಿಯಲ್ಕೆ ಸಾರಥಿತನವನುಂ ತಾನೆ ಮಾಡುತಿದಿರಾದನತಿರಥ'ರೊಳಗ್ಗಳೆಯನರ್ಜುನನಾ ಸುಧನ್ವಂಗೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೩-೨೧). [ಸಾರಥಿ + - ತನ]

ಸಾರಥ್ಯ (ನಾ). ೧. = ಸಾರಥಿತನ : ಕೌರವನೃಪತಿ ಶಲ್ಯಗೆ ಹೇಳಿದನು ಸಾರಥ್ಯ ಸಂಯೋಜನಸಮಾಹಿತವ (ಕುಮಾ್ಯಕ. ೭-೧); ದಿವ್ಯರಥ'ಹಯಚಾಪಶರಕೇತು ಕಂಬುಗಳ್ಸವ್ಯಸಾಚಿತ್ವಮಿವು ನಿನಗೊದಗಿದವು ರಣದೊಳವ್ಯಯಂ ಸಾರಥ್ಯಮಂ ಮಾಡಲಿನ್ನು ಜಯಮಹುದೆ ಹುಲುಸೂತನಿಂದೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೩-೯). ೨. (ಆಲಂ) ಮುಂದಾಳುತನ ; ನೇತೃತ್ವ : ಅವರ ಸಾರಥ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಂದಿನ ಸಮಾರಂಭವು ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಿ ನಡೆಯಿತು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಸಾರದ (ನಾ). ೧. ನಾಚುವ ಸ್ವಭಾವ ; ಸಂಕೋಚಪ್ರಕೃತಿ : "ಸಾರದ(ಮ)ನಿಕು ಮಧ್ಯಸ್ಥಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೨೭-೫೨). ೨. ಪರಿಶುದ್ಧವಾದುದು; ಪವಿತ್ರವಾದುದು. ೩. ಮುನಿಯ ಸಿದ್ಧಾಂತ ,– ತತ್ತ್ವ : "ಸಾರದಮಕ್ಕುಂ ವಿಶುದ್ಧಮುಂ ಮುನಿಮತಮುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೨೭-೫೨). [< ಸಂ. ಶಾರದ]

ಸಾರದಾರು (ನಾ). ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಮರದ ತೊಲೆ ,– ದಿಮ್ಮಿ : ದಿವ್ಯಶಕ್ತಿ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಮಾನುಷಾರಣ್ಯಂಗಳ ಮಹಾದ್ರುಮಂಗಳಂ ತರಿಸಿ ನಡಿಸಿ ನಟ್ಟ ಕಂಭಂಗಳ ಮೇಗೆ ಸಾರದಾರು[ಪಾಠಾಂ. ದರಂ]ಗಳನೆಡೆಗಿಱಿದಿರೆ ಪಾಸಿ ಪಸರಿಸಿ ಪಡೆಗೆ ನಡೆಯಲಿಂಬುಮಾಡಿದಾಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೩-೫೨ ವ). [ಸಂ.]

ಸಾರದೆ (ನಾ). ಸರಸ್ವತಿ ; ಶಾರದೆ : "ನುಡಿವೆಣ್ . . . ಸಾರದೆ, ಸರಸತಿ - ಈ ೭ ಸರಸ್ವತಿಗೆ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೪೮-೧೭೨). [< ಸಂ. ಶಾರದಾ]

ಸಾರದೆಯಾಳ್ಮ (ನಾ). ಸರಸ್ವತಿಯ ಗಂಡ; ಬ್ರಹ್ಮ : "ಬದಿಯಲರಿಚಂ ಬೇದಬಿಜ್ಜಗಂ ಬೊಮ್ಮ ಸಾರದೆಯಾಳ್ಮ[ಪಾಠಾಂ. ಣ್ಮ] ನಾಲ್ಮೊಗಂ . . . ಬ್ರಹ್ಮಗೆ ಒದವಿರ್ಪ ನಾಮ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೯). [ಸಾರದೆ + ಆಳ್ಮ]

ಸಾರಧನ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸಂಪತ್ತು ,– ಐಶ್ವರ್ಯ : ಸೋದರಮಾವಂ ಭದ್ರಮಿತ್ರನಲ್ಲಿ ಮೊದಲ್ಗೊಂಡು ಸ್ಥಳಯಾತ್ರೆಗೆ ಪೋಗಿ ಸಂಪ್ರಾಪ್ತೀಕೃತಸಾರಧನಮಂ ಪಡೆದು ಬರ್ಪೆಡೆಯೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೯೦ ವ). [ಸಂ.]

ಸಾರಧಾತುಜ್ಞ (ನಾ). ಚಿನ್ನ ಮೊದಲಾದ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಖನಿಜಗಳ ಪರೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ನಿಪುಣನಾದವನು: ಧಾತುಜ್ಞರ್ ಸಂತತತನುಧಾತುಜ್ಞರ್ ಭೂರಿಸಾರಧಾತುಜ್ಞರ್ ಸದ್ಧಾತುಜ್ಞರ್ ನೆರೆದಿರ್ದರ್ ಕೌತುಕ ಹಮ್ಮೀರವೀರರಾಜನ ಸಭೆಯೊಳ್ (ಹಮ್ಮೀರ. ೨-೧೧೩). [ಸಂ.]

ಸಾರಪೊಪ್ಪಳಿ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಪೊಪ್ಪಳಿ ಸೀರೆ: ಚಾರುವಸನ ಪೊಂಬಟ್ಟೆ ಬಿಳಿಯ ವಸ್ತ್ರ ಸಾರಪೊಪ್ಪಳಿ ಮೊದಲಾದ ಸೀರೆಸಹಿತ ಸ್ನಾನವ ಮಾಳ್ಪ ವಿಪ್ರರ ನಾರಿಯರೆಸೆದರಿತ್ತಬಡೆ (ಕಂನವ. ೫-೫೧). [ಸಾರ$_2$ + ಪೊಪ್ಪಳಿ$_1$]

ಸಾರಪ್ರಭೆ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕಾಂತಿ; ಉಜ್ಜ್ವಲವಾದ ಬೆಳಕು: ಸಾರಪ್ರಭೆ ಮಸುಳ್ವುದೊ ಪೇಳ್ನೀರಾಜನವೋಜೆದಪ್ಪ ಮನಮಿತ್ತ್ರಯೊ ಪೇಳೋರಂತೆ ಗಡಣಿಸಿರ್ದುಪಹಾರಕ್ಕಿದಿರಿಟ್ಟ ಸೊಡರ ಕಳೆ ಕುಂದಿದುದೋ (ವೃಷಮ. ೬೨-೧೫).
[ಸಂ. ಸಾರಪ್ರಭಾ]

ಸಾರಬೀದಿ (ನಾ). ಸಂಪದ್ಭರಿತವಾದ ಬೀದಿ: ಬಸದಿವರೆಗಂ [ದ್ರ]ಮ್ಮಮುಂ ಪೊನ್ನುಂ ಸಾರಬೀದಿಯಾಗಿEಗೆ3ಯುಮುಗುತ್ತಂ[ಪಾಠಾಂ. ತುಡುಗೆಗಳುಂ ಮುತ್ತುಂ] ಪೋದುವೆಂದು ಪೇಟ್ಪೊಡೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೭೭-೧೧); "ಸಾರಬೀದಿಯಾಗಿಯುಂ- ಬೀದಿ ಯುದ್ದಕ್ಕೂ, ಕಟ್ಟೆ ಕಟ್ಟಿದ ಹಾಗೆ (?)" (ವಡ್ಡಾರಾ. ೨೭೭ ಟಿಪ್ಪಣಿ). [ಸಾರ$_2$ + ಬೀದಿ]

ಸಾರಭೂತ (ನಾ). ೧. ಅತ್ಯುತ್ಕೃಷ್ಟವಾದುದು; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು: ವೇದದ ಸಾರಭೂತವಾದ ಒಂದು ಭಾಗವು ಪುರುಷಸೂಕ್ತ (ನಕ್ಷತ್ರ ೧). ೨. ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು; ಉತ್ತಮ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಸಾರಭೂತರಲೇ ಸಮಸ್ತವಿಕಾರಿಗಳೊಳೀ ವಿಶ್ವನೃಪ ಸಂಹಾರ ರಿಬ್ಬರ ಬೀಯವನು ಮೇಲಿನ್ನು ಕೇಳು (ಕುಮಾ್ಯಕ. ೧೯-೨೭). [ಸಂ.]

ಸಾರಮಣಿ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮಣಿ; ಅನರ್ಘ್ಯರತ್ನ: ಸಾರಮಣಿ ಪ್ರಸಾನು ವಿಜಯಾರ್ಧಮಹೀಧರಗೋಮಿನೀಮುಖಾಕಾರಮಂ . . . ಗುಹಾದ್ವಾರಮನೆಯ್ದಿದತ್ತು ಪಡೆ (ಪಾರ್ಶ್ವನಾ. ೧೧-೫೫). [ಸಂ.]

ಸಾರಮತಿ$_1$ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು: ದೇವಗಾಂಧಾರಿ ಕೀರ್ತನೆ ಮುಗಿಸಿ ಪಿಳ್ಳಪ್ಪ ಸಾರಮತಿಯ ಕೀರ್ತನೆ ಆರಂಭಿಸಿದ್ದ (ಉದರಾ. ೨೭).
[ಸಂ. ಸಾರಮತೀ]

ಸಾರಮತಿ$_2$ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಬುದ್ಧಿ; ಸದ್ಭಾವನೆ: ಮುನಿಕುಲಾದ್ಯರು ಸಾರಮತಿಯಲಿ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮಯ ಪೆಸರೊಳೊಂದೊಂದು ಚಾರುಶಿವಲಿಂಗಂಗಳಂ ಸಲೆ . . . ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸಿ (ಬಸಪು. ೫೪-೭೫). [ಸಂ.]

ಸಾರಮಹಿಮಾಕರ (ನಾ). ಅತಿಶಯವಾದ ಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳವನು: ಗಿರಿಸುತಾಕಾಂತನಂ ಪರಿಹೃತಕೃತಾಂತನಂ ಸಾರಮಹಿಮಾಕರಂ ವೈರಿಜನಭೀಕರಂ ಭಾಜಿತ ದಿನಾಧಿಪಂ ರಾಜಿತಜನಾಧಿಪಂ ರಾಜಿಸುತೆ ನಲ್ಮೆಯಿಂ ಪೂಜಿಸಿದನೊಲ್ಮೆಯಿಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೫೧ ರಗಳೆ). [ಸಂ.]

ಸಾರಮಾರಿ (ನಾ). ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಹತ್ತಲು ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದ 'ಸಾರ' ಎಂಬ ಸಾಧನವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಧನ: ಕಣೆಯ ಕಲ್ಪೊರಲೆ ಡೆಂಕಣಿಯಾಗೆಯುಂ ಸಾರಮಾರಿಯ ಪೊಯ್ಲೊಳೋರಣಿಕೆಗೆಡೆಯುಂ . . . ವೀರಭಟಕುಣಪಗಳಿಂ ಪೆಣೆದ ಪೆರ್ಮಟೆಯಂ ಕಱೆವ ವಿಳಯಜಳಧರದೊಡ್ಡಿನಂತೆ ದೊಡ್ಡಿಗೊಂಡಿರ್ದುದು (ಅನಂಪು. ೧೧-೮೪ ವ) ; ಪಲವು ತೆಱದ ಸಾರಮಾರಿ ಬದ್ದರ ನೆಲಗುಮ್ಮ ಹಾರೆ ಸಬಳಗಳ ಸಾಲಿಂದ ಘೋರಾಕಾರಮಾಯ್ತಾ ಕೋಂಟೆ ಕಣ್ಗೆ (ಚಂಪ್ರಸಾಂ. ೮-೯).
[ಸಾರ$_1$ + ಮಾರಿ$_2$]

ಸಾರಮೇಯ (ನಾ). ೧. ನಾಯಿ; ಶ್ವಾನ: ಸಮಾಧಿಗುಪ್ತರೆಂಬ ಯತಿಪತಿಗಳಧ್ಯಯನಂ ನಿನಗನಿಷ್ಟಮಪ್ಪುದಱಿನಧ್ಯಯನಾಂತರಾಯಮಂ ಮಾಡಲೆಂದವರೋದುವಾವಾಸದೊಳ್ ಸಂಕ್ಲೇಶಮಾಗೆ ಸಾರಮೇಯಪೂತಿಕಳೇವರಮನಿಕ್ಕಿದೊಡೆ (ಆದಿಪು. ೩-೩೮ ವ);

ಸಿದ್ದೇಶ್ವರಂ ತನ್ನ ಪದಪಂಕಜದ ಮೇಗೆ ಹೊರಳುವ ಸಾರಮೇಯನಿರವಿಂಗೆ ಬೆಱಗಾಗಿ ನುಡಿಸಿದೊಡೆ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೭-೪೭). ೨. ಸಾಹಸ; ಪರಾಕ್ರಮ. ೧, ೨: ಪರಮಶ್ಲಾಘ್ಯಗುಣಂ ಸದಾಮದಹಿತಂ ಶೌರ್ಯೋತ್ತರಂ ಗಂಧಬಂಧುರನೆಂದುಂ ನರಸಾರಮೇಯನಬಳಾಪ್ರೇಮಾಸ್ಪದೋದ್ಯದ್ವನೇಚರನೇತ್ರಾಸ್ಯಂ . . . ಈತಂ ನಸುಟಿಂಗೆ ಬರ್ಚುಮೆನಗೀಗಳ್ ಪಾರವಶ್ಯಂ ಸಖೀ (ರಾಜಶೇ. ೧೧-೧೭೫). [ಸಂ.]

ಸಾರಮೇಯಶಿಶು (ನಾ). ನಾಯಿಯ ಮರಿ: ಅಂತಾ ಯತಿನಾಯಕನೊಂದು ಸಾರಮೇಯಶಿಶುವಂ ಕಂಡು ಪ್ರೀತಿವಟ್ಟು ನಡಪುತ್ತಿರ್ಪುದುಂ (ಶಬಚಂ. ೨೬೦-೧೮). [ಸಂ.]

ಸಾರರಸ (ನಾ). ತುಪ್ಪ, ಹಾಲು, ಜೇನು, ಮೊಸರು ಮುಂತಾದ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ದ್ರವವಸ್ತು: ಸಾರರಸವೆಂದರೆ ಪರಮಾತ್ಮನು ಸಾತ್ವಿಕ, ರಾಜಸ, ತಾಮಸರೆಂಬ ತ್ರಿವಿಧದಜೀವರನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿ, ಅವರುಗಳು ಭೋಗಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಾತ್ವಿಕ, ರಾಜಸ, ತಾಮಸ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿರುವನು (ಹಸಾರ. ೧೩-೨೭ ತಾತ್ಪರ್ಯ). [ಸಂ.]

ಸಾರವಣೆ, ಸಾರಣೆ₁, ಸಾರಳಿ (ನಾ). ೧. ಸುಗಂಧವಸ್ತುಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ಗೋಮಯದಿಂದ ನೆಲವನ್ನು ಸಾರಿಸುವಿಕೆ: ಯಕ್ಷಕರ್ದಮದ ಸಾರವಣೆ [ಪಾಠಾಂ. ಸಾರಣೆ]ಯಿಂ ಬಿಡುಮುತ್ತಿನ ರಂಗವಲಿಯಿಂ . . . ದಿವ್ಯಶಯನಗೃಹದ ವೈಡೂರ್ಯ ಪರ್ಯಂಕದೊಳ್ ಪವಡಿಸಿರ್ದು (ಅಜಪು. ೩-೧೧ ವ); ಸಾರವಣೆ ಮಳಯಜಂ ಕರ್ಪೂರರಜಂ ರಂಗವಲ್ಲಿ ಸಲೆ ಪೊಂದಳಿರ್ಗಳ್ ತೋರಣಮೆನೆ ಕರಮೆಸೆವುವು ವಾರಾಂಗನೆಯರ ನಿವಾಸದೊಳಗುಂ ಪೊಱಗುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೬೧); ಸಿರಿಕಂಡದ ಕೋಟ್ಟೆಸಟೊಳ್ ಬೆರಸಿದ ಕತ್ತುರಿಯ ಸಾರವಣೆ ದೆಳಗಿದ ಕಪ್ಪುರವಳಿಕಿನ ಸೊಡರ್ಗಳ್ ಸುಂದರಮೆನೆ ಜಿನಪತಿಯನವನಿಪತಿ ಪೂಜಿಸಿದಂ (ಶಂರಾಮಾ. ೧೩-೩). **ಸಾರಣೆ₁**: ೧. 'ಸಾರಣೆಅರಿವೆ' ಪರಾ. ೨. ಲೇಪನ; ಗಿಲಾವು: ಸುಣ್ಣ ಮುಂತಾದ ಸಾರಣ ಇಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಅವು ಹಾಳುಗೋಡೆಗಳ ಹಾಗೆ ಕಾಣಿಸುವುವು (ಕಭಾಗ. ೭). **ಸಾರಳಿ** : ೧. ಮೃಗಮದದ ಸಾರಳಿಯ ಕುಂಕುಮದೊಗುಮಿಗೆಯ ಕಾರಳಿಯು ಪೊಸಮುತ್ತುಗಳ ನಾನಾಬಗೆಯ ಚಿತ್ರದ ರಂಗವಲ್ಲಿಗಳ . . . ಪಚ್ಚೆಯ ತೋರಣಗಳೋರಣವ ಪಸರಿಪವು (ಅನಂರಾ. ೧-೩-೨೮).

[< ಪ್ರಾ. ಸಾರವಣ. / ಸಂ. ಸಾರಣ./ ತುಳು. ಸಾರಣೆ, ಸಾರಳಿ. / ಮರಾ. ಸಾರವಣ]

ಸಾರವತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ಹಾಡಗಂ ಸಾರವತಿಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೦ ೩.೨) [ಸಂ. ಸಾರವತೀ]

ಸಾರವತ್ತು (ನಾ). ಸತ್ತ್ವದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು; ತಿರುಳುಳ್ಳದು: ಆಗ ನಾನು ಆ ಕಾದಂಬರಿಯ ಸಾರವತ್ತಾದ ಭಾಗವನ್ನು ಓದುತ್ತಿದ್ದೆ (ಬೂಚಿ). [ಸಂ. ಸಾರವತ್]

ಸಾರವಸ್ತು (ನಾ). ಉತ್ತಮವಾದ ಪದಾರ್ಥ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸಾಮಗ್ರಿ: ಸಾರವಸ್ತುಗಳಿಂ ನೆಱೆದಂಭೋರಾಶಿಯ ಕಾದಿಗೆ ಕಾವನುಂ ಸೀರಪಾಣಿ ವಿಳಾಸದಿನಾಳ್ವಂ ಚಕ್ರಧರಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೬೨); ಕೌರವನು ತನ್ನರಮನೆಗೆ ಹರಿ ಬಾರದಿರನೆಂದಖಿಳವಿಧದಲಿ ಸಾರವಸ್ತುವ ತರಿಸಿಯಾರೋಗಣೆಗೆ ಮಾಡಿಸಿದ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೮-೨). [ಸಂ.]

ಸಾರವಾನ (ನಾ). ಒಂಟೆಯ ಮೇಲೆ ಪ್ರಯಾಣಮಾಡುವವನು : ಸಾರವಾನನಿಗೆ ದಯ ಹುಟ್ಟಿ . . . ಆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನನ್ನು ಬದುಕಿಸಬೇಕೆಂಬ ಹವಣಿಕೆಯಿಂದ ಒಂಟೆಯನ್ನು ತಂದು ಬಾವಿಯ ದಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ನಿಲ್ಲಿಸಿದನು (ಮುಬಯು. ೪-೧೬೭); ದೊಡ್ಡವರಾದಂತೆ ಸಾರವಾನರಾಗಿ ವ್ಯಾಪಾರ ಉದ್ಯೋಗಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ಸಾಗಿಸತೊಡಗಿದರು (ಹಿಂಮುಸ. ೯).

[← ಪಾರ. ಸಾರ್ಬಾನ್, ಸಾರ್ವಾನ್; ಮರಾ. ಹಿಂ. ಸಾರವಾನ್]

ಸಾರವಿಚಾರ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ವಿವೇಚನೆ: ಸಾರವಿಚಾರಚಂಚುರಮತಿಪ್ರಸರಂ . . . ಸುಜನವತ್ಸಳನೆಲ್ಲಿಯುಮಿತನೆಂದು ಕೈವಾರದೆ ಬಣ್ಣಿಕುಂ ವಿಬುಧಮಂಡಳಿ ಪಂಡಿತನಾಗವರ್ಮನಂ (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೧೭-೩೬). [ಸಂ.]

ಸಾರವೀರ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಪರಾಕ್ರಮಿ,– ಸಾಹಸಿ: ಹಾ ಮದೀಶ ಯಿದೆತ್ತಡಂಗಿದೆ ಕಿನ್ನರೇಶಾ . . . ಸಾರವೀರಗುಣಾನುರಂಜನ ಕಿನ್ನರೇಶಾ (ವೃಷಮ. ೨೪-೭ ರಗಳೆ). [ಸಂ.]

ಸಾರವೆ 'ಸಾರ್ವೆ' ನೋ.

ಸಾರಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ವಿದ್ಯೆ; ಉತ್ತಮಮಟ್ಟದ ಶಾಸ್ತ್ರ: ಸಾರಶಾಸ್ತ್ರವನಱಿವ ಕೃಷ್ಣಾಜಿನದ ಕಡೆಗೆ ದಾರವಿಕ್ಕುವ ಕಂದಮೂಲಫಲಮಂ ತಪ್ಪ ಚಾರುಮುನಿಪುತ್ರರ್ಗೆ ವಂದಿಸುತ ಬಂದಿದಿರೊಳೊಂದು ಕೊಳನಂ ಕಂಡನು (ಹಚಕಾ. ೫-೫೫). [ಸಂ.]

ಸಾರಸ (ಗು). ೧. ಸರೋವರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. ೨. ಸರೋವರದಲ್ಲಿ ಇರುವ,– ವಾಸಿಸುವ: ವಿರುವತ್ಸಾರಸರಾಜಹಂಸರವದಿಂದೇವಂದಿಟ ಬನ್ನಿಮಿಂತಿರಿಮೆಂದಾದರಿಪಂತುಟಾಯ್ತು . . . ಅನಿಲಜಂಗಧ್ವಾಗತಪ್ರೀತಿಯಿಂ (ಗದಾಯು. ೭-೪೦). (ನಾ). ೩. ಕೊಳ; ಸರೋವರ: ಈ ಸಾರಸವು ನನ್ನದು ನಿನ್ನ ತಮ್ಮದಿರಸುವನೆಳೆದವ ನಾನು ಕೇಳೈ ಧರ್ಮಸುತ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೨೩-೩೬). ೪. ಬಕ; ಕೊಕ್ಕರೆ: ಸಾರಸಹಂಸಕೋಕಿಳಕುಳಧ್ವಾನೋತ್ಕರಂ ಚೆಲ್ವನಾಯ ಕರಂ . . . ನಂದನಂ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೮೦); ಸಾರಸ ರಸವದ್ಧ್ವನಿಯಿಂ ನೀರಜರಜ ಮದಾಳಿಗಳ ಗಳರುತಿಯಿಂ ಸೌರಭರಭಸದಿನದು ಸಂಚಾರಣರಣದೂಪ ಪದ್ಮವನವನಮಧ್ಯಂ (ಜಗವಿ. ೧೦-೬೦); ಸಾರಸಂ ಸಲಿಲದೊಳ್ಳೆನದ ಪಕ್ಕಂಗಳ್ ದಿದಿರ್ಚೆ (ಕೃಮಿಥಾ. ೨೮-೬೬). ೫. ಹಂಸ; ಮರಾಳ. ೬. ತಾವರೆ; ಕಮಲ "ಅರವಿಂದಂ ರಾಜೀವಂ ಸರಸಿರುಹಂ ಸಾರಸಂ ಮಹೋತ್ಪಳಮಬ್ಜಂ . . ಶತಪತ್ರಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೨೫-೧೯); ಬಂಕಣ್ಣಗಳಾ ರಮ್ಯವಹ ಪಾಪಸಾರಸಂಗಳ ನೆನೆಯುತಾ ರಾಣಿ ಶಿವನ ಭಜಿಸಿ (ಭಾವಚಿಂ. ೯-೪೩). ೭. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ; ಬೆಟ್ಟದಾವರೆ: "ಸಾರಸಂ ಬೆಟ್ಟದಾವರೆಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೩೫-೧೫). ೮. ಯವ ೯. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: "ಸಾರಸಮೆನಲ್ಕೆ ಗಾವಟೆ" (ಮಂಗರಾ. ೪೨-೪೮. ೧೦. ಬೆಟ್ಟ; ಪರ್ವತ: "ವಿಕಸಿತಾಂಬುಜದೊಳು ಮರಾಳನೊಳು ಕಾಲನೊಳು ಸಕಲಗಿರಿಯೊಳು ಸಾರಸಾಖ್ಯಮಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೫೨-೫೬). ೧೧. ಹತ್ತಿರ; ಸಮೀಪ. ೧೨. ದುರುಳ; ದುಷ್ಟ: "ಬಿಸಜ ವಿಹಂಗ ಧೂರ್ತ ಗಿರಿಗಾಮಿ ಪೃಥುತ್ವ ಸಮೀಪ ಹಂಸ ಸಾರಸಮೆನಿಕ್ಕುಂ" (ನಾನಾರ. ೫೬). ೧೩. ಚಂದ್ರ. [ಸಂ.]

ಸಾರಸಂಗ್ರಹ (ನಾ). ಸತ್ತ್ವಯುತವಾದ ಸಾರಾಂಶ,– ಸಂಗ್ರಹ: ಈ ಬಗೆಯ ಅದರ ಉಪಯೋಗಗಳನ್ನು ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಮೊದಲು ಸಾರಸಂಗ್ರಹವಾಗಿ ಹೇಳಿದವರೆಂದರೆ ಸಿ.ಎ. ಕಟರ್ (ಗ್ರಂಥಾಲ. ೩೮). [ಸಂ.]

ಸಾರಸತ್ತ್ವ (ನಾ). ಅತಿಶಯವಾದ ಶಕ್ತಿ,– ಬಲ: ಪುಯ್ಯನಲಿ ಮುಸುಕುವ ರಿಪುಭಟನನೋರೆಯೊಳೆಱಗಿ ನೋಡುತ ಸಾರಸತ್ವದ ನೆಱವಣಿಗೆ ಕೈಗೂಡಲೆದ್ದನು ಗದೆಯ ಕೈ ನೀಡಿ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೭-೩೧). [ಸಂ.]

ಸಾರಸನ (ನಾ). ೧. ಡಾಬು; ಒಡ್ಯಾಣ: ಹಾರಂ ಸಾರಸನಂ ಕೇಯೂರಂ ಕರ್ಣಿಕೆ ವಿಚಿತ್ರಮಣಿಕಟಕಂ ಮಂಜೀರಮಮೆನೆ ವಿವಿಧಾಳಂಕಾರಮನವಟಯಿಸಿದಳ್ ಜಿನಾಂಬಿಕೆಗೊರ್ವಳ್ (ವರ್ಧಮಾ. ೧೧-೪೫); ಹಾರಕೇಯೂರ ಸಾರಸನ ನೂಪುರರವಕೆ ಕಿವಿಗೊಟ್ಟು ಬೆರಗಾದುದಾ ಅಯೋಧ್ಯಾವನಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೬-೪೨೭). ೨. (ಪುರುಷರ) ನಡುಕಟ್ಟು; ನಡುಪಟ್ಟಿ. [ಸಂ.]

ಸಾರಸನಯನ (ನಾ). ಕಮಲದಂತಹ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವನು; ವಿಷ್ಣು: ಮಾರಜನಕ ಮಂಜುಳಾಂಗ ಸಾರಸನಯನ ಸಕಲಲೋಕೇಶ್ವರ ಸಾರಿದೆ ಸಲಹೆನ್ನ ನೊಲಿದು (ಅಕ್ಕಸಾಂ. ೬೧-೩). [ಸಂ.]

ಸಾರಸಭವ (ನಾ). ತಾವರೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು; ಬ್ರಹ್ಮ: 'ಸಾರಸಭವಾಂಡ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸಾರಸಭವಾಂಡ (ನಾ). ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಯಾದ ಜಗತ್ತು; ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ : ಸಾರಸಭವಾಂಡಭಿತ್ತಿಯ ವಾರಾವರಣಾಂತರಾಳದೊಳ್ ನೆಲಸಿರ್ಪಂ ನಾರಣ ವೈಕುಂಠಾಭಿಧಮಾರಯ ತದ್ಗೃಹಲೋಕಮಮಿತಾಲೋಕಂ (ಜಚವಿ. ೫-೧೩೮). [ಸಂ.]

ಸಾರಸರ್ವಸ್ವ (ನಾ). ಸಮಗ್ರವಾದ ತಿರುಳು: ವೇದಗಳ ಸಾರಸರ್ವಸ್ವ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಾದರೆ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳ ಸಾರಸರ್ವಸ್ವ ಭಗವದ್ಗೀತೆ (ಭಾರದ. ೯೨೯).

[ಸಂ.]

ಸಾರಸಪಕ್ಷಿ (ನಾ). ಬಕ; ಕೊಕ್ಕರೆ: ಮಱೆದುಂಬಿಗಳು ಕಳಹಂಸೆ ರಥಾಂಗಗಳುರುತರ

ಸಾರಸವಕ್ಕಿ ಮೆಚ್‌ವಾ ಕಮಲಾಕರದ ಸೌಂದರ್ಯದೊಂದಿರವ ಸಾನೇನ ಬಣ್ಣಿಸುವೆ (ಕಂನವಿ. ೨೬-೩೨). [< ಸಂ. ಸಾರಸಪಕ್ಷಿನ್]

ಸಾರಸವದನೆ (ನಾ). ತಾವರೆಯಂತೆ ಮುಖವುಳ್ಳವಳು; ಕಮಲಾನನೆ: ವಮಸಟ ಚೌಡಯ್ಯಂಗಳಿಗೆ ವಂದಿಸಿದ ಬಾಲಕಿ . . . ಅಸುಗಳೆದಡಾ ಅಯ್ಯನಂತೀಕ್ಷಿಸುತವಾ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯಾ ಸಾರಸವದನೆಯೊಳು ಪ್ರಾಣವಂ ಪಡೆದೀಯನೆ ಮುನ್ನ (ಬಸಪು. ೪೭-೪೩). [ಸಂ. ಸಾರಸವದನಾ]

ಸಾರಸವಾಸ (ನಾ). ಕಮಲದಲ್ಲಿ ನೆಲಸಿರುವಿಕೆ: ನೀಂ ಸಾರಸವಾಸಮಾತ್ರದಿಂ ಸಂತಸವಾಂತದನೆಂತು ಮರೆದೆಯೆಲೆ ಮಧುಕರನೇ (ಶಾಕುಂತ. ೬೦-೧೧೦೧). [ಸಂ.]

ಸಾರಸಸಖ (ನಾ). ತಾವರೆಯ ಮಿತ್ರ; ಸೂರ್ಯ: ಸಾರಸಸಖನಾ ನಗಕಾಸಾರಸಮುತ್ಪನ್ನ ಕಮಳಮಂ ಕೀಳ್ವಾಂತಂ (ರಾಜಶೇ. ೧-೧೧೧). [ಸಂ.]

ಸಾರಸಸಖತನಯ (ನಾ). ೧. ಸೂರ್ಯನ ಮಗ. ೨. ಶನಿ : ಉದಗ್ರಗ್ರಾಹದೊಳ್ ಸಾರಸಸಖತನಯಂ ದಂಡದೊಳ್ ರೋಹಿಣೀನಂದನನಂತಾ ದ್ವಂದ್ವದೊಳ್ವಿಶ್ರುತಮೆನೆ . . . ಪುತ್ರನಂ ಪೆತ್ತಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೧೦-೨೬). [ಸಂ.]

ಸಾರಸಾರಿ (ನಾ). ತಾವರೆಯ ಶತ್ರು; ಚಂದ್ರ: ಸರೋರುಹಸಾರಸಾರಿಬೃಂದಾರಕ . . . ಸಮೀರಭುಗ್ನರೋದ್ಗಾರಯಶಂ ವಿರಾಜಿಸಿದುದೆಣ್ದೆಸೆಯೊಳ್ ಚಿಕವೀರದೇವನಾ (ರಾಜಶೇ. ೧-೬೬). [ಸಂ.]

ಸಾರಸಾಸನ (ನಾ). (ವಿಷ್ಣುವಿನ ನಾಭಿಯ) ಕಮಲವೇ ಪೀಠವಾಗುಳ್ಳವನು; ಬ್ರಹ್ಮ: ಅಖಿಳದಿವೌಕಪ್ರಸರಪ್ರಚೋದಿತಂ ಸಾರಸಾಸ[ಪಾಠಾಂ. ನ]ನಂ ದಂತ ಕಾಂತಿ ಪಸರಿಸೆ ನುಡಿದಂ (ವಿಷ್ಣುಪು. ೫-೧-೬೫). [ಸಂ.]

ಸಾರಸಿ (ನಾ). ಹೆಣ್ಣುಕೊಕ್ಕರೆ: "ಸಾರಸಾ, ಲಕ್ಷ್ಮಣಾ – ಈ ೨ ಸಾರಸಿ" (ಹಲಾಯು. ೪೧-೯೧). [ಸಂ. ಸಾರಸೀ]

ಸಾರಸೆ (ನಾ). ೧. ಹಂಸವನ್ನು ವಾಹನವಾಗುಳ್ಳವಳು; ಸರಸ್ವತಿ: ಶಾರದೆಯ ಸುಕುಮಾರಿ ಬ್ರಹ್ಮಿಣಿ ಸಾರಸೆಯ ಸುಪವಿತ್ರ . . . ಉದ್ಧರಿಸು ಕಾವ್ಯವ (ದಿಜ್ಞಪು. ೩೧-೧೧). ೨. ಹೆಣ್ಣು ಕೊಕ್ಕರೆ : "ಸಾರಸಾ, ಲಕ್ಷ್ಮಣಾ – ಈ ೨ ಸಾರಸಿ" (ಹಲಾಯು. ೪೧-೯೧). [ಸಂ. ಸಾರಸಾ]

ಸಾರಸೋದ್ಭವ (ನಾ). ವಿಷ್ಣುವಿನ ನಾಭಿಕಮಲದಲ್ಲಿ ಜನ್ಮ ತಾಳಿದವನು; ಬ್ರಹ್ಮ: ವೀರಭದ್ರಾದಿ ಗಣನಿಕರಮಂ ದೈತ್ಯಾದಿ ಸಾರಸೋದ್ಭವ ಸಹಸ್ರಾಕ್ಷಾದಿ ನಿರ್ಜರರುವಾರಯಲ್ . . . ಕರಂ ಭೋರೆನುತ ಜೋಹರಿ ಸಹಸ್ರಾಕ್ಷ ಎಂದುಲಿಗುಮಾವಗಂ ಸಂತಸದೊಳು (ಆರಾಚ. ೧-೫-೭೯). [ಸಂ.]

ಸಾರಸೋನ್ನತಪೀಠ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠವೂ ಉನ್ನತವೂ ಆದ ಆಸನ. ೨. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕಮಲದ ಪೀಠ. ೧, ೨ : ಆ ನೃಪೇಂದ್ರನುಪೇಂದ್ರನಂತೆ ಸದಾನಂದಕರಾಜಿತನುಂ ಕಮಳಭವನಂತೆ ಸಕಳವಿಬುಧಸಂಸೇವಿತಸಾರಸೋನ್ನತ ಪೀಠಾಸೀನನುಂ . . . ಎನಿಸಿರ್ದಂ (ರಾಜಶೇ. ೩-೯ ವ). [ಸಂ.]

ಸಾರಸ್ವತ (ಗು). ೧. ಸರಸ್ವತಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. ೨. ವಿದ್ವತ್ತಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ. ೩. ಸರಸ್ವತಿ ಎಂಬ ನದಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೪. ವಿದ್ವತ್ತು; ಪಾಂಡಿತ್ಯ: ತನ್ನ ಸಾರಸ್ವತದಿಂ [ಬಣ್ಪ]ನೊಳಂ ಬುದ್ಧಿಯೊಳಂ ತಾಂ ಪ[ಡೆ]ದಂ ಪಿರಿಯನೆನಿಸುವರ್ನ್ನಂ ರನ್ನಂ (ಕಇಅ. ೧೨-೩-೫೭; 1093). ೫. ಸರಸ್ವತೀ ನದಿ. ೪, ೫ : ಎಲ್ಲರುಂ ಸಾರಸ್ವತಯುಕ್ತರಾಗಿಯುಂ ತಾಂ ಜಡಧಿಯಂದೆನಿಸರು (ಚಿಪುವು. ೬-೪೫). ೬. ವಿದ್ವತ್ತಿನಿಂದ ಕೂಡಿದುದು; ಪಾಂಡಿತ್ಯಪೂರ್ಣ ವಾದುದು : ವಾಗ್ದೇವಿಯ ಭಂಡಾರದ ಮುದ್ರೆಯನೊಡೆದಂ ಸಾರಸ್ವತಮನಿಪ ಕವಿತೆಯೊಳ್ ಕವಿರತ್ನಂ (ಗದಾಯು. ೧-೩೮). ೭. ವಿದ್ವಾಂಸ; ಪಂಡಿತ: ಇದು . . . ಅಮ್ಮನ ಭಕ್ತಾಭಿಧಾನ ಮಲ್ಲಪಾರ್ಯ ತದನುಜಾತಾಭಿಜಾತಸಾರಸ್ವತ ಪುಣ್ಯಮಾರ್ಯಕಾರಿತಮುಮಪ್ಪ ಪುರಾಣಚೂಡಾಮಣಿಯೊಳ್ ಪ್ರಥಮಾಶ್ವಾಸಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೯೭ ವ). ೮. ಸರಸ್ವತೀನದಿಯ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿನ ಪ್ರದೇಶ,– ಸ್ಥಳ: ಶ್ರೀಗೋವಿಂದಪೈಗಳು . . . ಗೌಡಸಾರಸ್ವತರ ಮೂಲವಾಸಸ್ಥಾನವು ಸಾರಸ್ವತದೇಶವೆಂದೂ . . . ಕೊಂಕಣಕ್ಕೆ ಕಾಲಕ್ರಮೇಣ ಬಂದಿರಬೇಕೆಂದೂ (ಕನಿಷ್ಕ ಪಕ್ಷ ಕ್ರಿ.ಶ.ದ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ) ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ (ತುಳುನಾ. ೧೬೦). ೯. ಕರಾವಳಿಯಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಒಂದು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಪಂಗಡ : ನಮ್ಮ ಸಾರಸ್ವತರಲ್ಲಿ ಗೆಳತಿಯರಿಗೇನು ಕಡಿಮೆ? (ಮುಕ್ತಿ. ೨೮): ಈ ಪಂಚಗೌಡ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಮೊದಲಿಗರು ಸಾರಸ್ವತರು (ತುಳುನಾ. ೧೬೦). ೧೦. ಪ್ರಾಕೃತಭಾಷೆ: ಪ್ರಾಕೃತಭಾಷೆಗೆ ಸಾರಸ್ವತವೆಂತಲೂ ಬಾಲಭಾಷೆಯೆಂತಲೂ ಹೆಸರುಗಳುಂಟು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೨೫). ೧೧. ಒಬ್ಬ ಮುನಿಯ ಹೆಸರು. ೧೨. [ಜೈನ] ಎಂಟು ವಿಧವಾದ ಲೋಕಾಂತಿಕದೇವರುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರ್ಗ: ಬ್ರಹ್ಮಕಲ್ಪಾಂತವಾಸಿಗಳುಮಪ್ಪ ಸಾರಸ್ವತಾದಿತ್ಯವಹ್ನ್ಯರುಣಗರ್ದತೋಯತುಷಿತಾವ್ಯಾಬಾಧಾರಿಷ್ಟರೆಂಬೆಣ್ಬರುಂ ಲೋಕಾಂತಿಕದೇವರ್ ಬಂದು (ಆದಿಪು. ೯-೬೦ ವ). [ಸಂ.]

ಸಾರಸ್ವತಗುಣ (ನಾ). ಪಾಂಡಿತ್ಯ; ವಿದ್ವತ್ತು: ಅತಿಶಯಧವಳೋರ್ವಿಪೋದಿತಾಳಂಕೃತಿವಾತಿ[ಯೆ] ನಿರಂತರಪ್ರತೀತಂ ಶ್ರುತಿಯುವತಿಕೃತೋಪಚಾರ ಸಾರಸ್ವತಗುಣದಿಂದೆ ಕೃತಕೃತ್ಯಮಕ್ಕುಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೪೮). [ಸಂ.]

ಸಾರಸ್ವತಸ್ಫುರಿತ (ಗು). ೧. ತನಗೆ ತಾನೇ ಬಿರಿದ; ಸ್ವಯಂ ವಿಕಸಿತವಾದ. ೨. ವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ. ೧, ೨ : ಆ ಮಹಾಸ್ಥಾನಂ ಸಾರಸ್ವತಸ್ಫುರಿತ ಮಾನಸಕಮಳವಿತತಾಮೋದವಾಹ ಸುಧಿರಾಜಸಮನ್ವಿತಮುಂ . . . ಎನಿಸಿರ್ದುದು (ರಾಜಶೇ. ೧೪-೧೫೮ ವ). [ಸಂ.]

ಸಾರಸ್ವಾದು (ನಾ). ಉತ್ತಮರುಚಿ; ಮಧುರವಾದ ಸವಿ: ಸಾರಸ್ವಾದು ಲೇಸೆಂದಡೆ ಜಿಹ್ವೆ ಹೊಲತೆಯಾಗಿ ಕುಜುಹುಗೊಂಡಿತ್ತೆ (ಮರೇವ. ೨೮೨-೪೯). [ಸಂ.]

ಸಾರಹೃದಯ (ಗು). ಒಳ್ಳೆಯ ಅಂತಃಕರಣವುಳ್ಳ: ನೀರೊರೆವ ಕಣ್ಣುಗಳನೊರಸುತ ಸೀರೆಯಲ್ಲಿ ಗದಗದಿತಗಳದಲಿ ಸಾರಹೃದಯಮಹೀಶನದ್ದನು ಖೇದಪಂಕದಲಿ (ಕುಮ್ಮಾಗ. ೮-೨೧). [ಸಂ.]

ಸಾರಳಿ 'ಸಾರವಣಿ' ನೋ.

ಸಾರಳ್ಯ (ನಾ). ಸರಳತನ; ನಿರಾಡಂಬರ: ಚಿತ್ರದಲ್ಲಿಯ ಸಾರಳ್ಯ, ಗಭೀರತೆ . . . ಪ್ರೇಕ್ಷಕರನ್ನು ಆಶ್ಚರ್ಯಚಕಿತರನ್ನಾಗಿಸಿತು (ಉದರಾ. ೮೮); ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಸಾರಳ್ಯವಿತ್ತು ಏನೂ ಕೊಂಕುತನವಿರಲಿಲ್ಲ (ನಡೆವಾ. II, ೧೫೧೦). [ಸಂ. ಸಾರಲ್ಯ]

ಸಾರಾ (ನಾ). ಸಕಲ; ಸಮಸ್ತ; ಎಲ್ಲಾ: ಟೀಪುಸುಲ್ತಾನರು ತಮ್ಮ ಸಾರಾ ದಂಡು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ತಮ್ಮ ಸರ್ವಶಕ್ತಿಯಿಂದಾ ಸಿದ್ಧೇಶ್ವರನ ಗಡ್ಡಿಗೆ ಮಾರ್ಗವಾಗಿ ಬಂದಲ್ಲಿ, ಅಲ್ಲಿ ಜನರಲ್ ಹಾಟ್ಸಸಾಹೇಬರು ಹಾಜರು ಇದ್ದರು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೧೬೭).

ಸಾರಾಸಗಟು = ಒಟ್ಟಾದುದು ; ಮೊತ್ತ : ಜನಪದಕಾವ್ಯವನ್ನು ಸಾರಾಸಗಟಾಗಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಅಭ್ಯಾಸಿಸುವುದು ತಪ್ಪು (ಕಜಕಾ. ೧೪ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ).

[← ಮರಾ. ಸಾರಾ. / ಸಂ. ಸರ್ವ]

ಸಾರಾಂಶ (ನಾ). ೧. ತಿರುಳು; ಸತ್ತ್ವ: (ಕ). ೨. (ಬೋಧನೆ, ಭಾಷಣ, ಲೇಖನ, ಪದ್ಯ ಮುಂತಾದವುಗಳ) ತಾತ್ಪರ್ಯಾರ್ಥ; ಉದ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಆಶಯ : ಸಾರಾಂಶವೇನೆಂದರೆ ತಾವು ಎರಡನೆಯವರಿಗೆ ಮಾಡಿದ ಹಾಗೆ, ಅವರು ತಮಗೆ ಮಾಡುವರು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೮೫). [ಸಂ.]

ಸಾರಾಚಾರ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸಂಪ್ರದಾಯ; ಕಟ್ಟುಪಾಡು: ಸಾರಾಚಾರವಿಚಾರಘೋರತಪದಿಂ ಶ್ರೀಪಾರ್ವತೀದೇವಿಯಂ ಧೀರಂ ಪರ್ವತರಾಜ ನೊರ್ಮೆ ಪಡೆದಂ (ಹಮ್ಮೀರ. ೨-೭). [ಸಂ.]

ಸಾರಾಯ್ಮ₁, ಸರಾಯ, ಸರಾಯಿ, ಸರಾಯಿಾ, ಸಾರಾಯಿ (ನಾ). ಈಚಲುಮರ, ಕಬ್ಬು, ಧಾನ್ಯ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ ಭಟ್ಟಿಯಿಳಿಸಿದ ಮದ್ಯ; ಹೆಂಡ: ಹೇಸರಗತ್ತೆಯ ಮೇಲೆ ಸಾರಾಯದ ಪೀಪಗಳ ಲೆಕ್ಕವೀಸೆಂದು ಪೇಳ್ವರಾರದನು (ಕಂನವಿ. ೧೧-೩೮) : ಕ್ಷೀರವನು ಮಾನವರು ಮಾಜುವರು ಮನೆಮನೆಗೆ ಸಾರಾಯದೆಡೆಗೆ ಹಾಬುವರು ದುರುಳರ ದಾರಿ ಇಂತೆಂದ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೮೨೨). **ಸರಾಯ:** ಗಾಂಜ ಅಪು ಸರಾಯ ಮುಂತಾದ ಅಮಲೇರುವ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಎಷ್ಟುಮಾತ್ರವೂ ಸೇವಿಸಬಾರದು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೨೫); ಒಂದು ಬಟ್ಟಲ ತುಂಬ ಸರಾಯ ಕುಡಿಯುತ್ತಾನೆ (ವೋಹಿನೀ. ೫೫). **ಸರಾಯಿ:** ಸುಮಾರು ೬೦ ವರ್ಷಗಳವರೆಗೆ ತೆಂಗಿನಮರವು

ಕಾಯಿಗಳನ್ನೂ ಸರಾಯಿಯನ್ನೂ ಕೊಡುತ್ತದೆ (ಕಭಾಗೆ. ೩೪); ಪರಮೇಶ್ವರಭಟ್ಟನೇನೋ ತಾನಾಗಿ ಸರಾಯಿ ಕೊಡಲು ಆಗ್ರಹಪಡಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಗಂಮಾಯಿ. ೯೮). **ಸರಾಯಿಯಾ :** ಈ ಕಾಕಿವೆಯು ಸರಾಯಿಯಾ ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೨೦೦). **ಸಾರಾಯಿ :** ಪದೇ ಪದೇ ಸ್ವಲ್ಪ ಸಾರಾಯಿಯನ್ನು ಕುಡಿಸುವುದು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೧೫೧); ನಿನಗೆ ಬೇಕಾದ ಮಾಂಸವನ್ನೂ ಅನ್ನವನ್ನೂ ಮೊಸರು ಸಾರಾಯಿ ಕಳ್ಳು ಮೊದಲಾದ ಪಾನಗಳನ್ನೂ . . . ಕಳಿಹಿಸುತ್ತೇವೆ (ವ್ಯಾಸಪಿ. ೬೧).

ಸಾರಾಯದಂಗಡಿ = ಹೆಂಡ ಮಾರುವ ಅಂಗಡಿ; ಪಡಖಾನೆ: ಭಂಗಿಯ ಹೇಱಪಿನಿಯ ಮೊಟ್ಟೆ ಸಾರಾಯದಂಗಡಿ ಸುರೆಯ ತಿತ್ತಿಗಳ ಜಂಗುಳಿ . . . ಒಪ್ಪಿದುವು (ಶಂಸಪಿ. ೧೯-೨೨). [ದೇ. ॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಚಾರಾಯ; ತುಳು. ಸಾರಾಯಿ; ತೆಲು. ಸಾರಾ, ಸಾರಾಯಮು, ಸಾರಾಯಿ. / ಪ್ರಾ. ಸರಯ. / ಸಂ. ಸರಕ]

ಸಾರಾಯ್$_2$ (ಗು). ೧. ಸಾರವತ್ತಾದ; ಸತ್ತ್ವಪೂರ್ಣವಾದ: ನೀರೆಱೆದುಪ ಕಾರಕ್ಕೆಳನೀರಂ ರುಚಿವೆರಸು ತೀವಿ ವನಪಾಲಕರಂ ಪಾರುತ್ತಿರ್ಪಂತಿರ್ಪುವು ಸಾರಾಯ ಫಳಾಳಿ ನಾಳಿಕೇರಂ ಬನದೊಳ್ (ಗಿಂಕ. ೨-೪೭). ೨. ಉತ್ತಮವಾದ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ: 'ಸಾರಾಯಪದ' ಪರಾ. (ನಾ). ೩. ತಿರುಳು; ಸತ್ತ್ವ: ಭೂಮಿಯ ಸಾರಾಯದಲೊಂದು ತರು ಬೆಳೆಯಿತ್ತು ನವರಸಫಲವನಿತ್ತು (ಬಸಪ. ೧೦೫-೧೨೭); ಪರವಾಜಿನೇಶ್ವರಮತದೊಳು ಪರಿಕಿಸಿ ಸಾರಾಯಮಪ್ಪವಂ ಕೊಂಡು ಕರಂ ವಿರಚಿಸಿತಪ್ಪುದಱಿಂದಂ ಪರಮಾಗಮಸಾರಮಾದುದೀ ಕೃತಿಯಿಂದಂ (ಪರಮಾ. ೬೩-೧೫೯); ಅವನಿಪಂ ಧರ್ಮಸಾರಾಯಮಂ ಕೇಳ್ವನಾ ಮುನಿವರನೊಳು (ಕ್ಷಮಿಧಾ. ೫-೪೮). ೪. ಜ್ಞಾನ; ಅನುಭಾವ: ಊರಿಂಗೆ ದಾರಿಯನು ಯಾರು ತೋಱಿದಡೇನು ಸಾರಾಯದ ನಿಜವ ತೋಱುವ ಗುರುವು ತಾನಾರಾದಡೇನು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೩೬೦). ೫. [ವೀಶೈ] ನಿಜತತ್ತ್ವ : ದೂರವಿಲ್ಲದ ಗಮನಕ್ಕೆ ದಾರಿಯ ಪಯಣ ಹಲವಾಯಿತ್ತು ಸಾರಾಯ ನಿರ್ಣಯವನೇನೆಂಬೆ (ಅವಚಂ. ೨೧-೮೬); ಸತ್ಕರ ಸಾರಾಯದ ಅನುಭಾವದ ಉಪದೇಶವು ಬರಲು ಸುತ್ತಿದ ಪ್ರಪಂಚು ಭವಕರ್ಮಂಗಳು ಬಿಟ್ಟೋಡುವವಾ ಶರಣರ ಆಜ್ಞೆಗೆ (ಶಿವಗೀ. ೬೬-೩೬೬). ೬. ನಿಜತತ್ತ್ವವನ್ನು ಅರಿತವನು: ಮಾರಾರಿಯ ಬೆಳಸನಾರಯ್ಯ ಸಂತವಿಡುವರೆಂದರೆ ಸಾರಾಯಂಗಲ್ಲದೆ ಮತ್ತಿನ್ನಾರಿಗಹುದು ಹೇಳಾ (ಅವಚಂ. ೨೫೦-೧೧೪೩); ಶಿವಭಕ್ತಿಸಾರಾಯಂ[ಪಾಠಾಂ. ಸಾರ್ವಭೌಮ] ಜಂಗಮ ಪ್ರಾಣಿ ಸಂಗನ ಬಸವಂ (ಬಸರ. ೬-೧೧೪). [ಸಾರ$_2$ + ಆಯ್$_1$]

ಸಾರಾಯಗುಡುಹಿ (ನಾ). ಹೆಂಡ ಕುಡಿಯುವವನು; ಮದ್ಯಪಾನ ಮಾಡುವವನು: ಸಾರಾಯಗುಡುಹಿಗಳ ಸಾರಿ ಸಂಹರಿಪೆ (ಕಂಕ. ೪೯-೧೧). [ಸಾರಾಯ್$_1$ + ಕುಡುಹಿ (< ಕುಡಿಹಿ)]

ಸಾರಾಯಪದ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಪದವಿ; ಮುಕ್ತಿ: ತಾರಾಚಳಾಗ್ರ ನಿಳಯಾರೂಢನೊಪ್ಪಿದಂ ಸಾರಾಯಪದವೀವ ಶರಣಪತಿಯೊಪ್ಪಿದಂ (ಇಱಿಕ. ದೇ. ೧೧೪-೧೦). [ಸಾರಾಯ್$_2$ + ಪದ$_2$]

ಸಾರಾಯಮತಿ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ನಿಜತತ್ತ್ವದ ಜ್ಞಾನ ,– ಅರಿವು : ತಾರಕಾರಾತಿ ಯೆಂಬಭಿಧಾನದಿಂದ ವೃಂದಾರಕರ ಪೊರೆದ ಕ್ರೌಂಚಾರಿ ರಕ್ಷಿಪುದೆನ್ನ ಸಾರಾಯಮತಿ ಯನಿತ್ತು (ಪ್ರಾಭರಾ. ೧-೧೩). [ಸಾರಾಯ್$_2$ + ಮತಿ]

ಸಾರಾಯಶರಣ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ನಿಜತತ್ತ್ವವನ್ನರಿತ ಭಕ್ತ ; ಶಿವತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಿ: ಮಾರಯ್ಯನೊಬ್ಬ ಸಾರಾಯಶರಣನೆಂಬುದು ಶಂಕರದಾಸಿಮಯ್ಯನಿಗೆ ಮನವರಿಕೆ ಯಾಯಿತು (ಶರಚ. ೬೩). [ಸಾರಾಯ್$_2$ + ಶರಣ]

ಸಾರಾಯಸೋನೆ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಮಳೆ: ನಮ್ಮ ಭೀಷ್ಮದ್ರೋಣನಿವನಲ್ಲ ಅಳುಕದಿರಿ ಕವಿಕವಿಯೆನುತ ಹೆಬ್ಬಲ ಸಘಾಡದಲೊಕ ಕರ್ಣನ ಹೊಲಬುಗೆಡಿಸಿದುದಂಬುಗಳ ಸಾರಾಯಸೋನೆಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೧-೨೦). [ಸಾರಾಯ್$_2$ + ಸೋನೆ$_1$]

ಸಾರಾಯಿ 'ಸಾರಾಯ್$_1$' ನೋ.

ಸಾರಾಯಿಬೇಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಬಿಳೀಜಾಲಿ, ತೊಪ್ಪಾಲಿ, ಸಾರಾಯಿಬೇಲ, ತುಂಬೆಮರ (ವ್ಯಪಿಗಿ. ೧-೧೬). [ಸಾರಾಯಿ ? + ಬೇಲ (< ಬೆಳಲ್)]

ಸಾರಾಯ್ಗೆ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯದು; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು: ಸಾರಾಯ್ಗೆಯರಲಿಂಡೆಯೊಳ್ ಶಿವಲಿಂಗಮಂ ಮುಂಬರಿವ ನೇಹದಿಂ ಕರುಣಿಸಿದನಿವನೇಳ್ಗೆಯಂ ಬಣ್ಣಿಸುವೊ ದರಿದೆನುತ್ತೆಲ್ಲ ಮೃದಗಣಾಡಂಬರಂ ನುತಿಸುತಿರಲಿಷ್ಟಲಿಂಗವನರ್ಚಿಸುತ್ತಿರ್ದನಾ ಯೋರ್ಂತ್ರಮಂ (ಓಟ್ಟೂಬು. ೧೫-೭೦). [< ಸಾರಾಯ್$_2$ + - ಗೆ]

ಸಾರಾಲಂಕಾರ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮಿ] ಒಂದು ವಸ್ತುವಿಗಿಂತ ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತುವು ಅತಿಶಯವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರ: ಉತ್ತರೋತ್ತರವಾದ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಕ್ಕಿಂತ ಒಂದು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಲು ಸಾರಾಲಂಕಾರವು (ಕುವಲ. ೯೮); ಉತ್ತರೋತ್ತರೋತ್ಕರ್ಷ ವರ್ಣನೆ ಎಂದರೆ ಒಂದಕ್ಕಿಂತ ಮತ್ತೊಂದು ಅತಿಶಯವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಸಾರಾಲಂಕಾರ. ಲಕ್ಷ್ಯ - ಕಲಿ ಪಾರ್ಥಂ ಪಾರ್ಥನಿಂದಂ ಕಲಿ ರವಿತನಯಂ ಪಾರ್ಥನಿಂ ಕರ್ಣನಿಂದಂ ಕಲಿ ಭೀಮಂ ಪಾರ್ಥನಿಂ ಕರ್ಣನಿನನಿಲಜನಿಂ ರಾಘವಾಧೀಶಭೃತ್ಯಂ ಕಲಿ ಶಕ್ರಾಪತ್ಯನಿಂ ಕರ್ಣನಿಸನಿಲಜನಿಂದಂಜನಾಪುತ್ರನಿಂದಂ ಕಲಿ ಧಾತ್ರೀಚಕ್ರದೊಳ್ ವಿಕ್ರಮಗುಣನಿಲಯಂ ವೀರಮಾರ್ತಾಂಡದೇವಂ (ಕೃಪಿ. ೨೮೨). [ಸಂ.]

ಸಾರಾಸಾರ (ನಾ). ೧. ಸತ್ತ್ವವುಳ್ಳುದು ಮತ್ತು ಸತ್ತ್ವವಿಲ್ಲದುದು. ೨. ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಮತ್ತು ಅಸಾಮರ್ಥ್ಯ; ಬಲಾಬಲ : ಮಾಹೇಂದ್ರನಂದನನ ಸಾರಥಿಯ ಬಲಗೊಂಡು ಸಾರಾಸಾರಗಳ ನಿರ್ಣೈಸಿ ಪೇಳ್ದನು (ಕಭಾ. ೫೩೫). ೩. ಒಳಿತು ಮತ್ತು ಕೇಡುಕು : ಕುಟುಂಬದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರೂ ಸಾರಾಸಾರ ವಿಚಾರ ಮಾಡಿ ನಡೆದರೆ ಒಳಿತು (ಕನ್ನಡಾ. ೯೯). [ಸಂ.]

ಸಾರಿ$_1$, ಸಾರೆ$_2$ (ನಾ). ಬಾರಿ; ಸಲ; ಸರತಿ : ನಾಲ್ಕುಸಾರಿ ತೆಂಗಿನ ಕಾಯಿಗಳನ್ನು ಕೊಯ್ಯುತ್ತಾರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೨-೪೨); ಈ ಕಾರಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ನಾವು ಯುಕ್ತಿವಾದವನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆ ಸಾರಿ ನೋಡುತ್ತೇವೆ (ತತ್ತ್ವಪ್ರಾ. ४೦೮). **ಸಾರೆ$_2$:** ಚಿಕ್ಕಣ್ಣನಿಂದ ಈ ಸಾರೆಯ ಬಿಡುವಿಗಾಗಿ ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೇ ಬರಬೇಕೆಂದು ಪತ್ರ ಬಂದಿತು (ಅಲ್ಪವಿ. ೧); ಈ ಸಾರೆ ಮಾತ್ರ ಪಶ್ಚಿಮ ಟಿಬೇಟದಲ್ಲಿರುವ ಮಾನಸಸರೋವರ ಕೈಲಾಸಗಳಿಗೆ ಮುಟ್ಟೇತೀರುವ ನಿರ್ಧಾರದಿಂದ ಹೊರಟೇಬಿಟ್ಟನು (ಕೈಲಾಸ. ೪). [ದೇ. ॥ ತಮಿ.ಚಾರಿ ; ತುಳು. ತೆಲು. ಸಾರಿ]

ಸಾರಿ$_2$ (ನಾ). ಸೀರೆ : ಸಾರಿಯ ನಿಱಿ ಬಲ್ಮುತ್ತಿನೇಕಾವಳಿ ಚಾರುಚಂದನದಡ್ಡಬೊಟ್ಟು . . . ರಾಜಿಸಲು ನಡೆತಂದು ಫಣಿರಾಜತನಯಗಾ ಗಾಯಕಿ ಪೊಡಮಟ್ಟಳು (ನಾಗಕು. ೨೬-೨). 'ಸಾಟಿ' ಪರಾ. [< ಪ್ರಾ. ಸಾಡಿಆ, ಸಾಡೀ./ಸಂ. ಶಾಟೀ./ಹಿಂ. ಮರಾ. ಸಾಡೀ]

ಸಾರಿ$_3$ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯದ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ : ದೊರೆ ರಾಯನ ಸಾರಿಯ ಮೇಳವಣ್ಣುಗಳುಱ ನಾಲ್ಕುದೆಸೆಯ ದೇಸೆಗಳ ಬಿರುದಿನ ಗಣಿಕೆಯರ್ಪುರವರನಾರಿಯ ರಿರದೆ ಸಿಂಗರಿಸಿಯ್ಯದಿದರು (ಕಣಪ. ೨೧-೬೪); ಪುರುಪ್ಪಾಡ್, ತೋದಯಂ ಮತ್ತು ಅಷ್ಟಕಲಶಂ ಇವು ತಾಂಡವನೃತ್ಯಗಳು. ಸಾರಿ ಕುಮ್ಮಿ ಪಂತಡಿ ಇವು ಲಾಸ್ಯಗಳು (ಭಾರದ. ೫೫೭). [< ಸಂ. ಚಾರೀ]

ಸಾರಿ$_4$ (ನಾ). ಆನೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲು ಹಾಕುವ ಮಂಟಪ; ಅಂಬಾರಿ; ಹೌದಾ: "ದುಂಡಿಡೆಯುಮಂ ಬಿಸುಗೆ ಸಾರಿಯುಂದಕ್ಕು" (ಕಬ್ಬಕ್ಕಿ. ೮೦); ಕರಿಸೇನಾಸಾರಿನದ್ಯೋತ್ರರಲಕದಲಿಕಾಕಾನನೋಚ್ಛುಂಬ್ಯಮಾನಾಂಬರಚಕ್ರಂ . . . ವಜ್ರಬಾಹುಕ್ಷಿತಿಪತಿಗಿದಿರಂ ಬಂದನುತ್ಸಾಹದಿಂದಂ (ಆದಿಪು. ೪-೨೪) ; ಕರಿಸೇನಾ ಸಾರಿಭಾರಗ್ರಥನಮುರುತುರಂಗೌಘ ಪಲ್ಯಾಣಸನ್ನೀಕರಣಂ . . . ಬಲಯುಗಳ ದೊಳಂ ಕಣ್ಣಗುರ್ವಾದುವಾದಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೦-೬೫). ☞ ಸಂಸ್ಕೃತದ 'ಶಾರಿ' ಎಂಬ ರೂಪವನ್ನು 'ಆದಿಪು' ಮತ್ತು 'ಚಂದ್ರಪು' ಪ್ರಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ 'ಸಾರಿ' ಎಂದು ಬಳಸಲಾಗಿದೆ. [< ಸಂ. ಶಾರಿ]

ಸಾರಿ$_5$ (ನಾ). ೧. ಪಗಡೆಯಾಟದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕಾಯಿ: ಪಿಡಿಯೆಂಬರಿಷ್ಟಧನವಂ . . . ಕೊಲ್ಲೆಂಬರಾ ಸಾರಿಯಂ (ಸೌಇ. XVIII. ೨೯೫-೧೩; 1188); ಸದರದ ದಾಯಮಂ ಪಿಡಿವ ವಿತ್ತಮನೊಡ್ಡುವ . . . ಸಾರಿಯಂ ಕೆದಱುವ ನೆತ್ತಗಾಱರ ವಿನೋದಮನೀಕ್ಷಿಸುತಿರ್ದನುರ್ವಿಪಾ (ದಕಕು. ೮-೮೯); ಸಮರ ದ್ಯೂತಕೇಳಿಯಲಿ ಹಲಗೆಯ್ಯ ಕುರುಭೂಮಿ ಕೌರವಕುಲದ ತಲೆ ಸಾರಿಗಳು

ಸೆಚೆಯಲಿ ಗೆಲಲು ಬಂದನು ಕೊಳು, ಹಾಸಂಗಿಗಳನೆನುತೆಚ್ಚ (ಹವ್ಯಾದ್ವೋ. ೧೦-೪೯). ೨. ಚದುರಂಗದ ಆಟದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕಾಯಿ; ಚದುರಂಗದ ಕಾಯಿ: (೬). [ಸಂ. ಸಾರಿ, ಸಾರೀ]

ಸಾರಿ$_6$ 'ಸವಾರಿ' ನೋ.

ಸಾರಿ$_7$ (ನಾ). (?): ಆ ಕಳದ ಕಲದೊಳ್ ಸಾರಿಯುಂ ಕೋಲೂಡ್ಡಿ ಗೆಲ್ವ . . . ತಕ್ಕು ಮಿಕ್ಕುವರ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೬೦ ವ). [?]

ಸಾರಿಕೆ (ನಾ). ಹೆಣ್ಣುಗಿಳಿ; ಶಾರಿಕೆ : "ಪುರುಳಿಯೆಂದುಂ, ಸಾರಿಕೆಯೆಂದುಂ ಪೆಣ್ಣಿಳಿ" (ಕಶಸಾ. ೫೫-೨೦೩); ಪಾಚಿನ ಕರಂ ಪಿರಿದುಂ ಗಟಪುತ್ತ್ರಮಿರ್ಪಳಂ ಸಾರಿಕೆ ಯೆಂಬರಲ್ಲದಧಿಸಾರಿಕೆಯೆಂಬರೆ ಬುದ್ಧಿಯಳ್ಳವರ್ (ಪಂಪಥಾ. ೪-೮೩); ಸಾರಿಕೆಯ ಕೀರದಂಬೆಯ ಪಾರಾವತದಿಂಚರಂಗಳಿಲ್ಲದ ಕೋಪಾಗಾರಮನಾ ವಧು ಪೊಕ್ಕಳ್ (ಜಗಮ. ೧೨-೬೬). [ಸಂ. ಸಾರಿಕಾ]

ಸಾರಿಕೆಬೇಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬೇಟೆ ,– ಶಿಕಾರಿ: ಎರಡನೆಯ ತರಹದ ಬೇಟೆಯನ್ನು "ಸಾರಿಕೆಬೇಟೆ" ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಬೇಟೆಗಾರನು ಒಬ್ಬನೇ ಹೊರಟು (ನಾಯಿ ಗೀಯಿ ಒಂದೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ) ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಸುಮ್ಮನೆ ಅಲೆಯುತ್ತ ಹೋಗುತ್ತಾನೆ. ಆಗ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬಿದ್ದ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಹೊಡೆಯುತ್ತಾನೆ (ಮಶಿಟ. ೫).

[ಸಾರಿಕೆ$_7$ + ಬೇಟೆ (< ಬೇಂಟೆ)]

ಸಾರಿಗೆ$_1$ (ನಾ). ೧. ಹತ್ತಿರ; ಸಮೀಪ: ಪಶುವನು . . . ನಾ ಬಿಡೆನು ತಾ ಬಿಡೆನೆನುತ ತಮ್ಮೊಳಗೆ ನಿರ್ಣಯಿಸಲರಿಯದ ಸುಧರ್ಮವನೆಸ್ನ ಸಾರಿಗೆ ಬಂದರವರೀ ಬನ್ನಬಡಿಸಿದ ಹದನನಿದನವಧರಿಸಿ ಕೇಳೆಂದ (ಐಭಾಗ. ೧೦-೮೩-೬೫). ೨. ಕೊಡ ಕೊಳ್ಳುವ ವ್ಯವಹಾರ; ವ್ಯಾಪಾರ : ಪೊರಮಟ್ಟನಾಕ್ಷಣಂ . . . ನೆರೆದು ಬಳ್ಕಾರಿ ಸಂತೆಗೆ ಪೋಪ ಸಾರಿಗೆಯ ಜನರೊಡನೆ ಚಚ್ಚರದೊಳು (ಮಹಾಚೇ. ೩-೪೯). ೩. ಆದಾಯ; ವರಮಾನ: ಸಾಲ ಮೂಲವ ತಿಂತು ಸುಂಕ ಸಾರಿಗೆ ತಿಂತು ಬರ ಬಂದು ದೇಶವ ತಿಂತು .(ಇಂಟಾಪ. ೧೭೧-೪೪). ೪. ಸರಕುಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ಜನರನ್ನು ಒಂದೆಡೆಯಿಂದ ಇನ್ನೊಂದೆಡೆಗೆ ಸಾಗಿಸುವುದು; ಸಾಗಣೆ: ವ್ಯಾಪಾರದ ಸಾರಿಗೆ ಮಾಡುವದೂ, ಬೇರೆ ಹಲಕೆಲವು ಕಾರಣಗಳ ನಿಮಿತ್ತ ಊರಿಂದೂರಿಗೆ ಮನೆ ಬಿಟ್ಟು ಅನೇಕ ದಿನಗಳವರೆಗೆ ಗಂಡು ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು (ಕನ್ನಜಾ. ೧೨೧). ೫. ವಾಹನಸಂಚಾರ: ಒಂದೊಂದು ರಾಷ್ಟ್ರವೂ ತನ್ನದೇ ಆದ ರೈಲು, ರಸ್ತೆ, ಹಡಗು, ವಿಮಾನ ಇತ್ಯಾದಿ ಸಾರಿಗೆಯ ಪದ್ಧತಿ ಮತ್ತು ನೀತಿಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸುತ್ತದೆ (ಅಂತಸಂ. ೨೩೪); ಸಾರಿಗೆ ನಿಂತು ಪ್ರವಾಸಿಗರ ಗೋಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೆಚ್ಚಿಸಿತು (ಗೊಂದಾರ. ೬೦). ೬. ಸಂಚಾರಕ್ಕಾಗಿ ಬಳಸುವ ಸಾಧನ; ವಾಹನ. ೭. ಸವಾರಿ: ಆಗಿನ ಕಾಲದ ಬಣಜಿಗರು ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ ಕುದುರೆಯ ಸಾರಿಗೆಯನ್ನು ಚಿಕ್ಕಮಕ್ಕಳು ಆಟದಲ್ಲಿ ಅನುಕರಣಮಾಡಿರಬಹುದೆಂದು ಊಹಿಸ ಬಹುದು (ಕನ್ನಜಾ. ೪೫). ೮. ಅನೇಕ ಸೀಳುಗಳುಳ್ಳ ಸಾಗುವಳಿಜಮೀನಿನ ಅಥವಾ ತೋಟದ ಭಾಗ: ಪಂಚಸತಗೋತ್ರಾನ್ವಯರುಮಪ್ಪೈನೂರ್ವ್ವರು ನಕರಮುಮಿರ್ದ್ದು ಬಿಟ್ಟ ಧರ್ಮ್ಮಮಾವುದೆಂದಡೆ ಸಾರಿಗೆಯೊಕ್ಕಲು ಭತ್ತ ಕೊಳಗ ೧ ಎಳ್ಳು ಉಪ್ಪು ಗೋದುವೆ ಬಳ್ಳ ೨ (ಸೌಇಇ. XI-ii, ೧೫೮-೧೫ ; 1109); ಚಿಕ್ಕ ನಾಗಣ್ಣನು ಎಳ್ಳೇಶ್ವರದೇವರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಗದ್ದೆ ಸಲಗೆವೊನ್ನು ಮಾವಿನ ಸಾರಿಗೆಯೊನ್ನು ಹಿರಿಯ ಹೊಲನೊನ್ನು (ಎಕ. IV, ಹೊಳನ. ೯೩-೧೫ ; 1237); ಇದಕ್ಕೆ ಬ ಸಾರಿಗೆ ವಾಯವ್ಯ ಮೂಡಮುಖನೆ ೧ ಇದಕ್ಕೆ ಮೂತೆವರ ಮಧ್ಯ ಅರೆಸಾರಿಗೆ ನೈಋತ್ಯ ತೆಂಕಮುಖನೆ ೧ (ಎಕ. II, ತಿರುಮ. ೬೩-೫೬೪ ; 1748). ೯. ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ: ಕಿಸುಕಾಡೆಪ್ಪತ್ತ ಜೊಳಂ ಸಾರಿಗೆ ಬೀರವಣಸಹಿತಂ ಸುಂಕಂ ಪರಿಹಾರಂ (ಎಇ. XV, ೬೯-೨೩; 1051).

[ಸಾರ್$_1$ + - ಇಗೆ$_6$]

ಸಾರಿಗೆ$_2$ (ನಾ). ಸಲ; ಬಾರಿ; ಸರತಿ: ಧಾರುಣೀಶರು ಮಡಿದರೊಂದೇ ಸಾರಿಗೆಯಲೈನೂರು (ಹವ್ಯಾದ್ವೋ. ೧೪-೫೧); ಧುರದೊಳೊಂದೊಂದು ಸಾರಿಗೆಗನಿತು ಬಾಣಂಗಳುರವಣಿಸಿ ಕೆಡಿದನಿತುಮಂದಿ ಸುಭಟರ ಕಳೇವರದೊಳಂಬಂ ದಿಡದ ತುಂಬುವನೆನಲ್ ಬಣ್ಣಿಸಲ್ ಪವಣೆ ಗುಹನದಟನು (ಚಿಬಪು. ೬೯-೨೫); ಅಕ್ಕತೆಗೆ ಬಂದ ಅತಿಥಿಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಸಾರಿಗೆ ಮೇಲೆ ಸಾರಿಗೆಯಂತೆ ಚಹಾ, ಪಾನ್‌ಸುಪಾರಿ ಮುಗಿಯುವವರೆಗೂ ತಾಸೆರಡುತಾಸಾಯಿತು (ವ್ಯನಿ. ೧೫). [ಸಾರಿ$_1$ + - ಗೆ]

ಸಾರಿಗೆ$_3$ 'ಸಾರಕಿ' ನೋ.

ಸಾರಿಗೆದೇರ (ನಾ). ಗಿಳಿಯನ್ನು ವಾಹನವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು; ಮನ್ಮಥ : ಸಾರಿಗೆದೇರನೈದೆ ಬಡಿದಾಡುವ ಮುತ್ತಿನ ಕಂತುಕಂ ಲಸನ್ಮಾರನ ಮಂತ್ರಿಯೊಲ್ಕುವರಿಯೊಪ್ಪಿದಳ್ (ಉಪ್ಪಟ. ೬-೧೯೮).

[ಸಾರಿಗೆ$_3$ (< ಸಾರಕಿ) + ತೇರು$_2$ (< ತೇರ್$_2$) + - ಅ]

ಸಾರಿಗೆಸಂಸ್ಥೆ (ನಾ). ಜನರ ಹಾಗೂ ಸರಕುಗಳ ಸಾಗಾಣಿಕೆಯ ಏರ್ಪಾಡನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಕಾರ್ಯಾಲಯ: ಸಾರಿಗೆಸಂಸ್ಥೆಯು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವ ಲಕ್ಷಾಂತರರೂಪಾಯಿಗಳ ನಷ್ಟವನ್ನು ಕಟ್ಟುನಿಟ್ಟಾದ ಮೇಲುಸ್ತುವಾರಿಯಿಂದ ಹೋಗಲಾಡಿಸಬಹುದು (ರೂಢಿ). [ಸಾರಿಗೆ$_1$ + ಸಂಸ್ಥೆ]

ಸಾರಿಗೆಹೊಲ (ನಾ). ಬೆಳೆ ಬೆಳೆಯುವ ಅನೇಕ ತುಂಡುಭೂಮಿಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟಪ್ರಮಾಣದ ಜಮೀನು : ಊರ ಮುಂದಣ ಸಾರಿಗೆಹೊಲ ಕಂಬ ೫೦ ತೆಂಕಳ ಸಾರಿಗೆಹೊಲ ಕಂಬ ೫೦ . . . ಆಗುಮಾಡಿ ಅನುಭವಿಸಿ ನಡಸುವಂತಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಕೊಡಗೆ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೪, ೪೪-೬ ; 1523); ಮಳಲೂರ ಪಟ್ಟಣದ ಸೂಲದ ಸಾರಿಗೆಹೊಲಗಳಿಗೆ XXX ಭಯಿರವದೇವರ ಹೊಂದಾ X ಯಾಗಿರ್ದ್ದ ಚತುಸ್ಸೀಮೆ (ಎಕ. IX (S), ಚನ್ನಪ. ೧೫೨-೧೫ ; 1535). [ಸಾರಿಗೆ + ಹೊಲ (< ಪೊಲ)]

ಸಾರಿಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸವಾರಿಗಾಗಿ ವಾಹನಗಳನ್ನು ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸು: ಭೇರೀರಥಂಗಳಂ ಸಾರಿಗೊಳಿಸಿಯುಂ ಅಡಿಗಡಿಗೆ ನೆಲನನುಗ್ಗಡಿಸಿಯುಂ ಇಂತತಿಚಿತ್ರಮಾಗೆ ಯಾತ್ರೆಯುಂ ನಡೆಯಿವಲ್ಲಿ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೨-೮೫ ವ).

[ಸಾರಿ$_6$ (< ಸವಾರಿ) + ಕೊಳ್$_1$ + - ಇಸು$_1$]

ಸಾರಿಡು (ಕ್ರಿ). ಬೆರೆಯುವಂತೆ ಮಾಡು; ಒಂದುಗೂಡಿಸು: ಕಪ್ಪುರಗಂಪನೆಣ್ಣೆಸಗೆ ಸಾರಿಡೆ ಪಣ್ಣನೆ ಸುಯ್ಯಲರ್ ಸವಂತುಪ್ಪುಳಗನ್ನೊತ್ತಳಪ್ಪ ಕುಡುಮಿಂಚಿನ ಮಂಜರಿಯೊಳ್ಪಳಂಚಿ . . . ಪಾಡಿದರ್ ನಲಿದು ಗಾಯಿಸಿಯರ್ ನವಗೀತಬಾಳಮಂ (ಉದ್ಭಟ. ೩-೨). [ಸಾರ್$_1$ + ಇಡು$_1$]

ಸಾರಿಣಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ನೀರು ಹೋಗಲು ಮಾಡಿದ ನಾಲೆ, ತೋಡು: "ಯಾನಂ, ಸಾರಿಣೀ - ಈ ೨ ಹರಿಕೇಣಿ" (ಹಲಾಯು. ೧೯೩-೬೩). ೨. ಹೊಳೆ; ನದಿ.

[ಸಂ. ಸಾರಿಣೀ]

ಸಾರಿಣಿ$_2$ 'ಸಾರಣಿ$_1$' ನೋ.

ಸಾರಿಣಿಸವಾರ (ನಾ). ಒಂಟೆಯ ಮೇಲೆ ಸಾಗುವವನು; ಒಂಟೆಸವಾರ: ಹೈದರನು . . . ಇಬ್ಬರು ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಮತ್ತು ಇಬ್ಬರು ಸಾರಿಣಿಸವಾರರನ್ನು ಕರೆಸಿ ಅವರಲ್ಲಿ ಆ ಹಣವನ್ನು ಹಂಚಿದನು (ಒಡಕ. ೮೬). [ಸಾರಿಣಿ$_2$ (< ಸಾರಣಿ$_3$) + ಸವಾರ]

ಸಾರಿತ (ನಾ). [ಕಾಮಶಾ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ರತಿಬಂಧ: ಅವಳ ಎರಡು ಕಾಲ್ಗಳಂ ಪುರುಷನ ಹೆಗಲ ಮೇಲಿಕ್ಕೆ ಸಾರಿತಮೆಬ ಕರಣಂ (ಕಾಮಸಾ. ೩೩೫). [ಸಂ.]

ಸಾರಿಮೇಳ (ನಾ). 'ಸಾರಿ' ನೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುವ ಗುಂಪು ,– ತಂಡ: ವಸಂತೋತ್ಸವ, ನಾಟಕಶಾಲೆ, ಸಾರಿಮೇಳ, ಗಂಧರ್ವವೀಣೆ ಮುಂತಾದ ಮಹಾರಾಜವೈಭವದಿಂದ ಸತ್ಕೀರ್ತಿಯಾ ಪಡೆದು (ಮಹಾವಂ. I, ೬೪); ಸಾರಿಮೇಳಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಸಪ್ತಾಂಗಮುದ್ರೆಯ ಮಂತಣಗಳೂ . . . ಕಯ್ಯೂಡಿ (ವಿಜಪ. ೧೩-೪).

[< ಸಂ. ಚಾರೀಮೇಲ]

ಸಾರಿರ 'ಸಾರೀರ' ನೋ.

ಸಾರಿವೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ; "ಶಾಮಲತಾ" (ವಂಶಿತ. ೨೫೬).

[ಸಂ. ಸಾರಿವಾ]

ಸಾರಿಸು$_1$ 'ಸಾಜಿಸು' ನೋ.

ಸಾರಿಸು$_2$, ಸಾರೈಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ಗೋಮಯದಿಂದ ನೆಲವನ್ನು ಒರಸು ,– ಬಳಿ: ಕಸಗಳವಡೆಗಳೊಳಂ ಸಾರಿಸುವೆಡೆಯೊಳ ಮಕ್ಕಿಗುಟ್ಟುವೆಡೆಯೊಳ್ಪಲೆ ಸೋಧಿಸಿ ಜೀವನಿಕರಮಂ ರಕ್ಷಿಸುವರೆನಲ್ ಜೈನರಿಂ

ದಯಾಪರರೊಳರೇ (ಸಮಹ. ೫-೮); ಅಮಳಾಂಬುವಂ ತಾಂ ಪೊತ್ತು ತಂದು ಸುಗೋಮಯದಿ ಬೆರಸುತ್ತ ಶೋಧಿಸಿ ಸಾರಿಸಿದನಾ ದೇಗುಲವನೆಲ್ಲ (ಬಸವು. ೧೮-೩೪); ನೆರೆದ ಭೂಸುರತತಿಯ ನೋಟಕೆ ಕರೆಸಿ ಕುಳ್ಳಿರಿಸುವನು ಸಾತ್ವಕಿ ಭರದಿನೆಂಜಲ ತೆಗೆಸಿ ಸಾರಿಸುವುದು ವಿಕರ್ಣಂಗೆ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೬-೧೭). ೨. ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ, ಔಷಧ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಲೇಪಿಸು,– ಸವರು : ಬಾರಲವೂ ಸಾರಥಿ ಸಮೀಪವೂ ದೂರವೋ ನಿನ್ನವಗೆ ಸಾವ ವಿಕಾರ . . . ಔಷಧಿಗಳುಳ್ಳಡೆ ಸಾ [ಪಾಠಾಂ. ಸೇ]ರಿಸೇಜಿನ ಮೇಲಮಾರ್ಗದ ದಾರಿಯವರಾವಲ್ಲ ಬೇಗುಪಚರಿಸು ನೀನು (ತೊರರಾ. ೬-೨೪-೨೦). ೩. ಸವರಿಕೊಳ್ಳು; ಹಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳು: ದೆಸೆದೆಸೆಗಳೆಲ್ಲ ಚಂದನಚರ್ಚೆಯಿಂದ ಸಾರಿಸಿದಂತುಟಾಯ್ತು ನಲವೇಱಿದುದು ಸಸ್ಯಾಳಿಯಾ ಶಶಾಂಕೋದಯದೊಳು (ಷಟ್ಸ್ಥ. ೧-೪೦). ೪. ಹರಡು; ಹಾಸು : ಪಗಲಡಗಿದಾ ವೇಳೆಯಲಿ ಸಲಿಲ ಪೂಗಡಂತೆ ತೊಗಲ ಸಾರಿಸಿ ಮೇಣಮನ್ನೊರಸಿ ದಿವ್ಯವಸ್ತ್ರಗಳ ಹಚ್ಚಡಿಸಿ ತಲೆಗಿಂಬನಮರಿಸಿ ತರುಣನಂ ಪೊಗಿಸಿ ಕಡುಜವದೊಳು (ಲಕ್ಷ್ಮೀಭಾ. ೩-೩೩-೧೪). ೫. (ಆಲಂ) ಏನೂ ಉಳಿಯದಂತೆ ಚೊಕ್ಕಟಗೊಳಿಸು: ವೇದೋಜಿಸುತನ್ನದಿದನು ರಣವ ಸಾರಿಸಿ ಹೆಣಗಳನೆತ್ತುವೊಡೊಂದು ಕ್ಷಣ ನಿಲಲಂಜಿ ಚೌದೆಸೆಗೆ ಕುಣಪಗಳೀಡಾಡಿ ಬಿರುದ ಬಿಸುಟು ಹಿಂದಕನೆಗೆಟ್ಟು ಸರಿದರು (ಕಜನಿ. ೧೮-೧೧೮). ೬. ಹಾಳುಮಾಡು; ನಾಶಮಾಡು: ಕಲತಲಾಂತರದಿಂದ ಬಂದಿದ್ದ ಆಸ್ತಿಯನ್ನೆಲ್ಲಾ ಒಂದೇ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಾರಿಸಿಬಿಟ್ಟ (ಜೂಪ). **ಸಾರ್ಚಿಸು** : ೧. "ಸಾರವಣ ಸಾರ್ಚಿಪುದಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಶಂ. ೨೫೦); ಇಂಬಾಗಾರ್ಚುವುದು ಪುಳ್ಳಿ ಬೆರಟಿಯೊಳಗಣ ಪುಱುವಂ ಸಾರ್ಚಿಸುವಲ್ಲಿ ದಯೆಯಿಂದಾರ್ಚುವುದು (ಸಮಹ. ೬-೯೯) ; ಎಲೆ ಪುತ್ರಿ ನಿನ್ನನು ಪಲವು ನೋಂಪಿಯ ನೋಂತು ನೆಲನನಿರದೆ ಸಾರ್ಚಿಸಿ ಆಲಸದೆವುಂಡು ಪಡೆದೆನು (ಅಂಜಚ. ೯-೧೨೪). [ಸಾರಣ$_4$ + - ಇಸು]

ಸಾರೀರ, ಸಾರಿರ (ಗು). ೧. ಶರೀರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ; ದೈಹಿಕವಾದ : (೩). (ನಾ). ೨. ಶರೀರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು ; ಶಾರೀರಿಕವಾದುದು : ಶಕಾರಕ್ಕೆ- ಅಶನಿ-ಅಸನಿ . . . ಶಾಪ - ಸಾಪ, ಶಾರೀರ - ಸಾರೀರ (ಶಮದ. ೨೫೩ ವ್ರಯೋ). **ಸಾರಿರ**: ೩. ಕಂಠದ ನಾದಮಾಧುರ್ಯ : ನಾರಾಟಕಾವುಳವೆಂಬ ಧ್ವನಿಗೂಡಿ ನಿರ್ಗುರ್ವ ಚೌಕುಳವೆಂಬ ಸಾ[ಪಾಠಾಂ. ಶಾ]ರಿರ ಸುಗತಿಯಿಂದನುಬದ್ಧಗೂಡಿ ಪ್ರಗಣಿತಾಳತಿಯಸೆಯ ಸಂಧಿಸೆ ಗಮಕಸಪ್ತಕವು (ಬಸವು. ೧೯-೧೦). [< ಸಂ. ಶಾರೀರ]

ಸಾರು$_1$ 'ಸಾರ್$_1$' ನೋ.

ಸಾರು$_2$ 'ಸಾಱು$_1$' ನೋ.

ಸಾರು$_3$ 'ಸಾಱು$_2$' ನೋ.

ಸಾರು$_4$ 'ಸಾರ್$_1$' ನೋ.

ಸಾರುವಭೌಮ, ಸಾರ್ವಭೌಮ (ನಾ). ೧. ಅತ್ಯುನ್ನತವಾದ ಅಧಿಕಾರ; ಪರಮಾಧಿಕಾರ : ಸಾರುವಭೌಮದ ಪದವನು ನೆನೆಯರೆನುವನು ಒಳ್ಳಿತೆನ್ನರು . . . ಮುಕುತಿಯನು ಬಯಸುವ ಮಹಾಶ್ರಿತರು (ನಿಭಾಗ. ೧೧-೨೧-೨೧). **ಸಾರ್ವಭೌಮ** : ೨. ಪರಮಾಧಿಕಾರವುಳ್ಳವನು; ಚಕ್ರವರ್ತಿ : ಏಕಚ್ಛತ್ರದಿಂದಂ ಸುರಪತಿ ವಿಭವಂ ಪಾಳಿಸುತ್ತಿರ್ದ್ದನುರ್ಬ್ಬೀಶ್ವರಚೂಡಾರತ್ನಂ . . . ತ್ರೈಳೋಕ್ಯಮಲ್ಲಂ ಶಶಿವಿಶದಯಶೋವಲ್ಲಭಂ ಸಾರ್ಬ್ಬಭೌಮ (ನಾಂದೇಡ್. ೩-೪ ; 1047). [< ಸಂ. ಸಾರ್ವಭೌಮ]

ಸಾರುವೆ 'ಸಾರ್ವೆ' ನೋ.

ಸಾರೂಪ್ಯ (ನಾ). ೧. ತಾದ್ರೂಪ್ಯ; ಸಮಾನರೂಪತ್ವ : ವೀರರಿದಿರಹ ಹೊತ್ತು ರಣಮೃಳಾರರಾದರು ಮರಳಿ ತೆಗೆವುತ ಭೈರವನ ಸಾರೂಪ್ಯವಾದರು (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೮-೭೦) ; ಧಾತ್ರೀನರರೆಲ್ಲಂ ಚಂದ್ರಸಾರೂಪ್ಯಮನೆ ಪಡೆದರೆಂಬಂತೆ ಕಣ್ಗೊಪ್ಪುತಿರ್ದರ್ (ರಾಜಶೇ. ೧೧-೭೭). ೨. [ತತ್ತ್ವಶಾ] ಮೋಕ್ಷದ ನಾಲ್ಕುಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಇಷ್ಟದೇವರಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ರೂಪವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು : ಕರ್ತರು ನಿಮ್ಮ ಗಣಂಗಳು ಎನ್ನ ತೊತ್ತು ಮಾಡಿ ಸಲಹಿದ ಸುಖವು ಸಾಲೋಕ್ಯ ಸಾಮೀಪ್ಯ ಸಾರೂಪ್ಯ ಸಾಯುಜ್ಯದಂತುಟಲ್ಲಾ (ಬಸವ. ೪೭೪); ಸಾರೂಪ್ಯದ ಸುಧೆಯಂತೆ . . . ಗಿರಿಜಾತ ಶೈಶವಲೀಲೆಯನೊಳಕೊಂಡು ತೊಳತೊಳಗಿ ಬೆಳಬೆಳಗಿ ನಳನಳಿಸಿ ಬಳೆಯುತಿರ್ದಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೩-೬೯ ವ); ಸೇವಿಸುವಱಿಕೆಯ ದಾಸರ್ಗೆ ಮಱುವುಟ್ಟಂ ಪೋಗೊಳಿಸಿ ಸಾರೂಪ್ಯಮನಿತ್ತು ತನ್ನಂತು ಮಾಡಿ ಸಾಲ್ಗೋಳಿನೆಸೆವ ಪುರುಷೋತ್ತಮನೊಂದು ವಾಸದ ಗುಡಿಯಿರ್ಕುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೭೪-೮). [ಸಂ.]

ಸಾರೂಪ್ಯಪದ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಮೋಕ್ಷಪದವಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಇಷ್ಟದೇವತೆಗೆ ಸಮಾನವಾದ ರೂಪವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ ಸ್ಥಾನ : ನಿಮ್ಮ ಗಣಂಗಳ ಧ್ಯಾನವೇ ಎನಗೆ ಸಾರೂಪ್ಯಪದವಯ್ಯಾ (ಉಂಪಿ. ೫. ೧೭೩-೨೩೩); ಸಾರೂಪ್ಯಪದವಿತ್ತನೀಶ್ವರ ನವಂಗೆ (ವೀಶ್ವಪು. ೨-೭ ಸೂಚನ). [ಸಂ.]

ಸಾರೆ$_1$ (ನಾ). ಹತ್ತಿರ; ಸಮೀಪ : ಎಳೆಯೊಳ್ ತೋಱದ ರೂಪನಾಗಳೆ ನಭೋಭಾಗಾಗ್ರದೊಳ್ ತೋರ್ಪನಾಗಳೆ ಗೆಂಟಾಗಳೆ ಸಾರೆಯಾಗಿ ಪೊಳೆವಂ ಸೂಕ್ಷ್ಮಂಗನಾಗಿರ್ಪಂ (ಆದಿಪು. ೬-೧೨೧); ಗುರುವಿಂಗೂ ಶಿಷ್ಯಂಗೂ ಆವುದು ದೂರ ಆವುದು ಸಾರೆಯೆಂಬುದನಾರು ಬಲ್ಲರು (ಅವಚಂ. ೨೧೧-೯೪೧); ಸಾರೆಯಾಯ್ತು ಸ್ತಮಯಸಮಯ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೧೭-೧೩). [< ಸಾರ್$_1$]

ಸಾರೆ$_2$ 'ಸಾರಿ$_1$' ನೋ.

ಸಾರೆ$_3$ 'ಸೇರೆ$_1$' ನೋ.

ಸಾರೆ$_4$ (ಅ). ೧. ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ; ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ: ಆ ಪೊಟಲ ಸಾರೆ ಪರಾಳಕೂಟಮೆಂಬೂರೊಳ್ ದೇವಿಲನೆಂಬೊಂ ಶಾಕಟಿಕಂ ಪರದಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೭೭-೮) ; ಕಾದಂಬರಿ ಕೇಯೂರಕನುಮಂ ಪರಿಜನಮುಮನರಸನ ಸಾರೆಯಿರವೇಟ್ಟು (ಕಾದಂಬ. ೧೭೦). ೨. ಒಡನೆ; ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ : ಶ್ರೀಧರೆಯುಂ ಯಶೋಧರೆಯುಂ ಗುಣವತಿ ಆರ್ಯಿಕೆ(ಕಂತಿಕೆ)ಯರ ಸಾರೆ ತಪಂಬಟ್ಟರ್ (ಚಾವುಂಪು. ೧೫೯); ಪುದಿದ ಸುತಮೋಹದಿಂದೋದಿದೊಡಂ ಮುನಿಜನದ ಸಾರೆ ಬಸದಿಯೊಳಿರ್ದಾಡಿದೊಡಮಿ ವನಲಸುಗೆಂದಾನಿದನಱಿಯದೆ ದುಷ್ಕಕಷ್ಟರೊಡನಾಡಿಸಿದೆಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೮೦); ಈತನೊಡ್ಡಿನ ಸಾರೆ ಸಂಗರಕಾತುಕೊಂಡದೆ ಕೃಪನ ದಳಸಂಘಾತವೊಂದಕ್ಕೋಣಿ ಸುಭಟರ ಸಾಲ ಮಧ್ಯದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೩-೧೨). [< ಸಾರ್$_1$]

ಸಾರೆಕರೆ 'ಸಾರೆಗರೆ' ನೋ.

ಸಾರೆಗದ್ದೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗದ್ದೆ : ಶ್ರೀಕಾಳೇಶ್ವರದೇವರಂಗಭೋಗಕಂ ತ್ರಿಕಾಲಪೂಜೆ ಸೊಡರುನಿವೇದ್ಯಗುರುಪರ್ವ್ವ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ದಿಟ್ಟ ದತ್ತಿ X X X ಬಡಗಲು ಹಿರಿಯ ಕೆಱೆಯ ಕೆಳಗೆ ಗೌಡಉಂಬಳಿಯ ಸಾರೆಗದ್ದೆ ಮತ್ತರೊನ್ನು (ಎಕ. VI. ತರೀಕೆ. ೧೨-೩೪ ; 1166). [ಸಾರೆ$_4$ + ಗದ್ದೆ (< ಗೞ್ದೆ)]

ಸಾರೆಗರೆ, ಸಾರೆಕರೆ (ಕ್ರಿ). ಬಳಿಗೆ ಬರಹೇಳು; ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಕರೆ : ಅಂದು ಕೂಡಲತ್ಯಾತುರಚಿತ್ತ ಸಾರೆಗರೆದಿನ್ನೆಗಮೇಕೆಯೊ ಬಾರದಿರ್ದೆಯೆಂದಾ ತರಳಾಕ್ಷಿ . . . ನುಡಿದಳ್ (ನೇಮಿಪು. ೬-೧೧೨) ; ಭೈರವೇಂದ್ರಂ ಸಂತಸಂದಳೆದು ಪುತ್ರನಂ ಸಾರೆಗರೆದು (ಕೊಟ್ಟೂಬ. ೧೮-೧೭). **ಸಾರೆಕರೆ** : ಅಸ್ಥಾಯಿಕಾಜನಕ್ಕೆ ಲಕ್ಕಿತೆಬದಿಂ ಪೊಗಟ್ಟು ಸಾರೆಕರೆದೇಱಿಕ್ಕೆಲ್ಲೇಟ್ಟು ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೫೩ ವ). [ಸಾರೆ$_4$ + ಕರೆ$_1$]

ಸಾರೆಬರ್ 'ಸಾರೆವರ್' ನೋ.

ಸಾರೆಬರು 'ಸಾರೆವರ್' ನೋ.

ಸಾರೆವರ್, ಸಾರೆಬರ್, ಸಾರೆಬರು (ಕ್ರಿ). ಸಮೀಪಿಸು; ಸನಿಹಕ್ಕೆ ಬರು: ನೋಟಕರ್ ತಳವೆಳಗಾಗೆ ಸಾರೆವರೆ ನೀರದಮಾರ್ಗದಿನಂದು ನಾರದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೬); ಮಹಾಪ್ರತೀಹಾರನಪ್ಪ ಸುಭದ್ರನೆಂಬುದೊಂದು ವನಮಹಿಷನ ಸಾರೆವಂದು (ಪಂಚತಂ. ೩೩-೭) ; ಸರಸರನೆ ಸಾರೆವಂದು ಕೆಲದೊಳಿಕ್ಕಿರ್ದಾನೆದೆಲೆಯ ನೆತ್ತಪ್ಪುದಿದ ಮುತ್ತಂ ದಾಳಿಂಬಬೀಜಂಗೆತ್ತಿ ಕಳ್ಳನೆ ಮುಕ್ಕಲ್ ನೋಡಿ (ರಾಜಶೇ. ೫-೫೫ ವ). **ಸಾರೆಬರ್** : ಅನುಮಿಾ ತೀರ್ಥದ ಸಮೀಪದೊಳ್ ತಾಪಸರೂಪಧಾರಿಯಾಗಿರ್ದು ಸಾರೆಬಂದುದೇನಾನುಂ ಪ್ರಾಣಿಗಳಂ ತಿಂದು ಕಾಲಮಂ ಕಳಿವೆಂ (ಪಂಚತಂ. ೪. ೧೭೭-೧೪). **ಸಾರೆಬರು** : ಸಾರೆಬರವರ ಕಂಡನಲ್ಲಿ ಕುಬೇರನಾಳಿದ್ದುದು ತದೀಯ ಸರೋರುಹದ ಕಾಹಿನಲಿ ಯಕ್ಷರು ಲಕ್ಷಸಂಖ್ಯೆಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೦-೪೫); ಆ ಮೃಕಂಡುಮುನಿ ತನ್ನಂದನಂ ದಿನಂ ಸಾರೆಬರೆ ಕಂಡು ಶಿವಪೂಜೆಯಂ ಮಾಡುತಿರಲು (ಚಿಬಸವು. ೫೦-೧೯). [ಸಾರೆ$_4$ + ವರ್]

ಸಾರ್ಮೆಸು 'ಸಾರಿಸು₂' ನೋ.

ಸಾರೋಕ್ತಿ (ನಾ). ಸಾರವತ್ತಾದ ನುಡಿ ; ಸತ್ತ್ವವುಳ್ಳ ಮಾತು : ತನಯ ತಪದಿಂದೆ ನೀಂ ನಿನ್ನನೆಯಲ್ಲದೆ ನಮ್ಮ ಕುಲಮುಮಂ ಬೆಳಗಿದೆಯೆಂತೆನೆ ಮುಗಿಲ ಮುತ್ತು ಮುಗಿಲಂ ನೆನೆಯಿಸಿ ಮಂಡಲಿಯ ನಿಪುಣರಿಂ ಪೊಗಟಿಸದೇ ಎಂದು ಗಂಭೀರಧೀರೋದಾರಸಾರೋಕ್ತಿಗಳಂ ನುಡಿದು (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೧೦೫ ವ). [ಸಂ.]

ಸಾರೋಟು, ಸಾರಟು (ನಾ). ಜೋಡುಕುದುರೆಗಳನ್ನಾಗಲಿ ಎತ್ತುಗಳನ್ನಾಗಲಿ ಹೂಡಿರುವ ಬಂಡಿ, – ಸವಾರಿಗಾಡಿ : ಕೈಯಾಡಿತು ಬೀಳಲಿಲ್ಲ ಚಟು; ಕಾಲಾಡಿತು, ಓಡಲಿಲ್ಲ ಕ್ರಾಂತಿಯ ಸಾರೋಟು (ನಡಟಂ. ೭೨-೧೯); ಸುಸಜ್ಜಿತವಾದ ಸಾರೋಟಿನ ಮೇಲೆ ಅವರನ್ನು ಕುಳ್ಳಿರಿಸಲಾಯಿತು (ಪ್ರೇಮಾಶ್ರ. ೫೪). **ಸಾರಟು** : ವಾಗ್ದೇವಿಯು ಕೂತುಕೊಂಡಿರುವ ಸಾರಟಿನ ಎತ್ತುಗಳು ಕಾಣಲಿಕ್ಕೆ ಪುಷ್ಟಿಯಾಗಿದ್ದರೂ ಸಾರಟು ಮಲ್ಲಿಗೆ ಎಳೆಯುವ ದೆಸೆಯಿಂದ ಚಂಚಲನೇತ್ರರ ಅವಸರವು ಹದಮೀರಿತು (ವಾಗ್ದೇವಿ. ೪೧). [← ಇಂ. Chariot. / ತಮಿ. ಚಾರಟ್ಟು ; ತುಳು. ಸಾರಟ್, ಸಾರೊಟು ; ತೆಲು. ಸಾರಟು]

ಸಾರೋದ್ಧಾರ (ನಾ). ೧. ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದುದು; ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದುದು: ಹರಿಯ ಚಿತ್ರಯಿಸ್ಯೆಯಹಿಂಸಾಪರಮಧರ್ಮವು ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದ ಸರಣಿ ಸಾರೋದ್ಧಾರ ವಲ್ಲಾ ಸಕಲದರುಶನಕ್ಕೆ (ಕುವ್ಯಾಭಿ. ೬-೫೦). ೨. ಪೂರ್ಣವಾದ ಉದ್ಧಾರ : ವೇದಪುರಾಣತಂತ್ರಗಳ ಸಾರೋದ್ಧಾರ ಮಾಡಿ ಪ್ರಾಚೀನಶಾಸ್ತ್ರದ ಗೌರವವನ್ನು ಉಜ್ವಲವಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು (ಸುಬಂಧ. II. ೬೭೭). ೩. ಕ್ರಮಬದ್ಧವಾಗಿಯೂ ನಿರಂತರವಾಗಿಯೂ ಆಗುವಂಥದು; ಅಡೆತಡೆಯಿಲ್ಲದುದು : ರಥೋತ್ಸವ ಮುನ್ನಾದ ಸಕಲೋತ್ಸವಂಗಳು ಧರ್ಮಾರ್ಥ್ಯಯನ ರಾಮಾನುಜಕೂಟ ಮುನ್ನಾದ ಸೇವೆಗಳು ಸಾರೋದ್ಧಾರವಾಗಿ ನಡೆಯತಕ್ಕ ಬಗ್ಗೆ . . . ನಿಷ್ಕರ್ಷೆಮಾಡಿ (ಎಕ. XIV. ಮೈಸೂರು. ೭೧-೩೩ ; ಸು. 1828); ಹೊಸಗನ್ನಡದಲ್ಲಾಗಲೀ ಹಳಗನ್ನಡದಲ್ಲಾಗಲೀ ಪಂಚಮೀವಿಭಕ್ತಿಯ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ತೃತೀಯೆಯೇ ಸಾರೋದ್ಧಾರವಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತ ಬಂದಿದೆ (ಸಂಶೋಧ. ೭೯). [ಸಂ.]

ಸಾರೋರ್ವೀಜ (ನಾ). ಸತ್ತ್ವಯುತವಾದ ಮರ : ಸಾರೋರ್ವೀಜಸಮಾಜ ದಿಂದೆಸೆವ ಲೀಲೋದ್ಯಾನಸಂತಾನದಿಂ . . . ಶ್ರೀಗೃಹರಾಜಿಯಿಂ ಗಜಪುರಂ ಸಂಸೇವ್ಯಮವ್ಯಾಹತಂ (ನೇಮಿಪು. ೨-೩೭). [ಸಂ.]

ಸಾರ್ಕೆ (ನಾ). ೧. ಸಮೀಪ ; ಹತ್ತಿರ : ಕದಪಿನ ಕಣ್ಣ ಸಾರ್ಕೆಯನಳಂಕೃತಮಪ್ಪ ಗಳಪ್ರದೇಶಮಂ ಪದಕದ ತಾಣಮಂ . . . ಅಂಗುಲೀಕದ ಕುಸುಮಂಗಳಂ ಪಳಿದು ಪತ್ತಿಸಿದಂತೆವೊಲೊಪ್ಪಿ ತೋರ್ಪಿನಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೭೭೭ ಕೂದ್ರಣ); ನೀರ್ ಪೊರ್ಕುವಟೆಯೊಳ್ ಜೋಲ್ಲುಳ್ಳುಡೆ ಸಾರ್ಕೆಯೊಳೇಂ ನೃಪನ ಮನಮನಳವಡಿಸಿದುದೋ (ಆದಿಪು. ೧೧-೧೫೫); ಅರ್ಕಕೀರ್ತ್ಯಾದಿರಾಜರ ಮುಖ ನಗೆವೆತ್ತುವರ್ಕನ ಕಂಡಬ್ಜದಂತೆ ಸಾರ್ಕೆಯ ಸಖರು ಮುಂತಾದವರೆಲ್ಲ ಕುಳಿರ್ಕೊಂಡಿದರು ನೋಡಿ ಜಿನನ (ಭರತ. ೭೭-೯೦). ೨. ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬರುವಿಕೆ ; ಆಗಮನ : ತದ್ವಾಯಿಕಾನಾಯಿಕೆಯರ . . . ನೆಜನಜಿದು ಪಾಡುವ ಪಾಟಕ್ಕಂ ಪೊಟ್ಟಜಿದು ಸಾರ್ವ ಸಾರ್ಕೆಗಂ ಮನಂಬೆಚ್ಚು ಪತ್ತೆಪೊಯ್ಯಂತಾಗಿರ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೫೯ ವ). ೩. ಒಡನಾಟ; ಸಂಗ: ಆ ಪ್ರಸವದ ದಿವ್ಯಸೌರಭದ ಸಾರ್ಕೆಯ ಸಮ್ಮದದಲ್ಲಿ ಕೂಡಿ ಬಂದೆಸಗಿದುದಾ . . . ಮಂದಮಾರುತಂ (ಮಹಾಸೀ. ೧೪-೫). ೪. ದೊರಕಿದುದು; ಲಭ್ಯ; ಪ್ರಾಪ್ತಿ : ಸಿರಿಯ ಸಾರ್ಕೆಗಮಾಯತಿಯರ್ಕೆಗಂ ಪೆಱರ್ ಮೇಗೆನಲಿಲ್ಲದಂತು ನೆಗಟ್ದಿರ್ದುದಱಿಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೭೮); ಎಸಕದ ಸೋಮವಂಶಜರೊಳಾರ್ದ್ದೊರೆ ತನ್ನೊಳಿನಿಪ್ಪುದೊನ್ದು ಸಾಹಸದ ನಿಮಿರ್ಕೆ ವರ್ದ್ಧಿಸುವ ರಾಜ್ಯದರ್ಮಕ್ಕೆ . . . ವೈರಿಗಳ ರಾಜ್ಯದ ಸಾರ್ಕೆ ಕಡುರ್ಪಿಂ ವಿಗುರ್ಬಿಸುವ ಮಾಸೆಯಂ ಸುದುವ ತೇಜದಳುರ್ಕೆ ಧರಿತ್ರಿಯೊಳ್ ವಿರಾಜಿಸುತ್ತಿರಲ್ (ಎಕ. XI. ದಾವಣ. ೮೫-೨೧ ; 1143) ; ನಿಜಭುಜಕ್ಕೆ ವರ್ಪ ವಸುಮತೀಚಕ್ರದ ಸಾರ್ಕೆಗೆ ಸಂಚಕರಮೆನಿಸಿ ಕೆಯ್ಸಾರ್ದು ಬೆಸನಂ ಪಾರ್ವ ಚಕ್ರರತ್ನಮಂ ಚಕ್ರಧರಸಪಾಂಗ ಲೋಚನಮಂಚುಗಳಿಸುಜ್ಜಳಿಸಿ ಬೆಸಸಲ್ (ವರ್ಧಪು. ೮-೭೦ ವ). [ಸಾರ್₁ + – ಕೆ]

ಸಾರ್ಕೆಗುಡು (ಕ್ರಿ). ಸಮೀಪಿಸಲು ಅವಕಾಶ ಕೊಡು, – ಆಸ್ಪದ ನೀಡು : ಎನ್ನನಪ್ಪುವಳಿಯಾಸೆಯಿಂ ದೂರದೊಳ್ ನಿಮಿರ್ವ ನಿಡುತೋಳ್ಗಳುಂ ತನ್ನೊಳ್ ತೋಱಿ ಸತ್ವಗುಣಕ್ಕೆ ಸಾರ್ಕೆಗುಡದೆ . . . ಅಚ್ಚಬೆಳ್ದಿಂಗಳೊಳೊಯ್ಯನೊಯ್ಯನೆ ಬರುತಿರ್ದನನಾಂ ದೂರದೊಳ್ ಕಂಡು ಭಯಂಗೊಂಡು (ಕಾದಂಬ. ೫೭೫).
[ಸಾರ್ಕೆ + ಕುಡು₁ (< ಕೊಡು₁)]

ಸಾರ್ಕೆವರ್ (ಕ್ರಿ). ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬರು; ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬರು: ಕಂದರ್ಪನಾರ್ಪಿಂ ಕುಟಿಲ ಕುಸುಮಕೋದಂಡದೊಳ್ ಸಾರ್ಕೆವಂದ್ಮೊಗ ನಿನ್ನಂ ಮಾಣದೆಚ್ಚಂದು (ಶಬಶಂ. ೨-೯).
[ಸಾರ್ಕೆ + ಬರ್ (< ವರ್)]

ಸಾರ್ಚು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬರು ; ಸಮೀಪಿಸು : "ಸಾರ್ಚು – ಸಮೀಪಾಗಮನೇ" (ಶಮದ್ರಾ); ಪುಟ್ಟಿ ಸಮಸ್ತಧಾತ್ರಿಗೆ ಭಯಂ . . . ಶಿಶುಪಾಲನಿದಿರ್ಚಿ ಸಾರ್ಚಿದಂ (ಜಗನ್. ೭-೯೫) ; ಸಲ್ಲಲಿತಾಂಗಭೂಷಣದ ನಿಲ್ಲದೆ ಜಗವ ಮೋಹಿಪ ಮಿಂಡಿವಂಗಳು ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯ ಸಾರ್ಚಿದರು (ಮೋಹತ. ೨೪-೪). ೨. ಹೋಗು; ತೆರಳು : ಇನಿಯನ ವರವಾಕ್ಯವ ಕೇಳ್ದು ಮಾನಿನಿ ನನೆಗೋಲನರ್ಧಾಂಗನೆಗೆ ಮೊನೆದೋಱದೆ ಮೃದು ವಾಕ್ಯದಿಂದಡಿಗೆಯ ಮನೆಗೆಲಸಕೆ ಸಾರ್ಚಿದಳು (ಮೋಹತ. ೧೦-೪೧). ೩. ಬಂದು ಸೇರು; ತಲುಪು: ಭವನಾಂಗಣದೊಳ್ ಸಾರ್ಚಿದಿಂದ್ರಾಯುಧಮಂ ಚಂದ್ರಾಪೀಡನೇಱಿ ದಿಗಂತರಂಗಳೆಲ್ಲಮನಂತಹಯಹೇಷಾರವಂಗಳಂ ತೆಕ್ಕನೆ ತೀವೆ . . . ಪೊಱಮಟ್ಟು (ಕಾದಂಬ. ೫೧೧). ೪. ಮುಟ್ಟು ; ಸೋಕು : ಚರ್ಚಲ್ ಶಶಿಶಿಸುವಂ ಕರ್ಚೆಗರ್ಚಲ್ ಘನಘಟೆಯನುರ್ಚಲಮರದ್ರುಮಮಂ ಸಾರ್ಚಲಿನನೆಂಬ ಸೊದರನೊಡರ್ಚುದುವೆನೆ ನೀಳ್ದುವಿದಱ ಶಿಖರಕರಂಗಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೫೫೭). ೫. ತಲುಪಿಸು; ಸೇರಿಸು: ಭವಜಳಧಿಯ ತಡಿಗೆ ಸಾರ್ಚು . . . ನೀಂ ಭವಮಥನಾ (ಆದಿಪು. ೧೦-೫೮); ತಮ್ಮಂ ನಂಬಿದರಂ ಸೊರೆಯ ಕಾಯ್ ಮುಂತಾಗಿ ನದಿಯ ತಡಿಯಂ ಸಾರ್ಚುವುದೆಂದೊಡೆ (ಪಂಚತಂ. ೮. ೭೫-೧೫); ಎಱೆಯ ಕೇಳ್ ನಿನ್ನ ವಿಯೋಗಸಂತಾಪದ ತೊಱೆಯೊಳು ಮುಳುಗಿರ್ದೆನ್ನ ಮಱೆಯದೆ ತಡಿಗೆ ಸಾರ್ಚಿದಳೀಕ್ಷಿಪುದು (ಮೋಹತ. ೩೧-೪೦). ೬. ಮುಟ್ಟಿಸು; ತಾಗಿಸು; ಸೋಕಿಸು : ಅವರ್ ಚರಣಕಮಲದೊಳ್ ಶಿರೋಭಾಗಮಂ ಸಾರ್ಚುವುದುಂ (ದಶಕು. ೨-೩೪ ವ); ಬೊಮ್ಮಗೆ ಪೇಳೆ ತನ್ನ ತೋಳೊಳಪ್ಪುವನ ಸ್ಪಷ್ಟಿಸಿ ಕುಡಬೇಕೆಂದು ಭಾಳವನಡಿಗೆ ಸಾರ್ಚಿದಳು (ಮೋಹತ. ೯-೨೯). ೭. ಚಾಚು; ನೀಡು: ನಟ್ಟಿರುಳ್ ಮಱೆದು ಸಾರ್ಚಿದ ನಲ್ಲಳ ತಳ್ತ ತೋಳ್ಗಳಂ ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನೆ ಪತ್ತುವಿಡಿಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೧೨) ; ಪದಘಾತಕ್ಕೆ ಧರಿತ್ರಿ ಬಾಯ್ಬಿಡೆ ಭುಜಾದಂಡಂಗಳಂ ಸಾರ್ಚಿ ಬಿರ್ದಿಱಿದಿಳಾಸಂಧಿಗೆ ಮೆಯ್ವೊಣರ್ಚಿ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೧೧-೯); ಪೊಸವಾಣಿತಿವುಲ್ದೆ . . . ತೊರದ ಮೊಲೆಯಂ ಸಾರ್ಚಿ ತಣಿಯೊಡದೆ ನಡೆಗೊಳಿಸಿ ತವಕದಿಂ ಬರುತ್ತುಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೬-೭೭ ವ). ೮. ಧರಿಸು; ತೊಡು: ಚಂಚನ್ಮಣಿಕಿಂಕಿಣಿಗಳಿನಂಚಿತಮಾಡಿರ್ದ ವಿವಿಧರಚನಾಯುತಸತ್ಕಾಂಚನ ಕಾಂಚೀವಳಯಮುಮಂ ಚೆಲ್ವನಿತಂಬದಲ್ಲಿ ಸಾರ್ಚಿದಳೊಲವಿಂ (ದಾಧಪು. ೭-೭೯) ; ಮಲಯರುಹಘುಸೃಣಂಗಳಂ ಪೂಸುವಂಗದೊಳ್ ತಳೆವರೇ ಭಸಿತವಂ ದಿವ್ಯವಸ್ತ್ರಮನುಡುವ ಸೆಳೆನಡುವಿಗಕಟ ವಲ್ಕಲಮನೇಂ ಸಾರ್ಚುವರೆ (ಚಬಪು. ೩೭-೨). ೯. ಧರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು; ತೊಡಿಸು: ಸತಿಗೆ ಮಣಿಪಾದುಕೆಗಳಂ ಸಾರ್ಚಿ ಕೆಲಕೆಲರ್ ಕೃತಪುಣ್ಯಗಾದರದಿ ಕೈಗೊಟ್ಟು ಕೆಲಕೆಲರ್ (ವರ್ಧಪು. ೧೩-೫೨); ಶತಕೋಟಿನೀಲಮಾಣಿಕ್ಯದೋಲೆಯ ಬಾಣಸುತೆಯ ಕರ್ಣದೊಳು ಸಾರ್ಚಿದರು (ಮೋಹತ. ೨೩-೩೫). ೧೦. (ಒರಗಿಸಿ) ಇಡು; ಇರಿಸು : ಕೆಲದ ಲತೆಯ ಮೆಳೆಯೊಳ್ ಬಿಲ್ಲುಮಂಬುಮಂ ಸಾರ್ಚಿ ಕೊಳನಂ ಪೊಕ್ಕು (ಪಂಪಭಾ. ೮-೩೭ ವ); ಮೇಗಣ್ಗೆತ್ತಿ ಪಾದಂಗಳಂ ಶಿರಮಂ ಸೂಚಿಯ ಮೇಲೆ ಸಾರ್ಚಿ ತಪಮಂ ಮಾಳ್ಪನ್ನ ಭಾವಂ . . . ಬೀಱಿತಾಶ್ಚರ್ಯಮಂ (ವೃಷಪು. ೧೧-೪೭); ಸುಗುಣೋದ್ರೇಕಕೆ ಬೀರ್ತು ವೀರಚಿಕದೇವಂ ಬೀಣೆಯಂ ಲೀಲೆಯಿಂ ತೆಗೆದುತ್ಸಂಗದೊಳಿಟ್ಟು ನೇವರಿಸಿ ವಕ್ಷೋಜಂಗಳೊಳ್ ಸಾರ್ಚಿ ಸೆಳ್ಳುಗುರಿಂ ಶಾವಱಿತೌಂಕಿ . . . ಸರಂದೋಱುಗುಂ (ಚಿಕವಿ. ೪-೧೩೨). ೧೧. ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ತರು; ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬರು: ತದಬ್ಜಮಂ ನೃಪವರಂ ವಕ್ತ್ರಾಬ್ಜದೊಳ್ ಸಾರ್ಚೆ ಕಂಪು ಕರಂ ಪೊಂಪುಳಿಯೆಂದು ಸೋಲ್ತುಸಿರ್ವಿನಂ ಘ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯೌತ್ಸುಕ್ಯಮಂ ಪ್ರಕಟಂ ಮಾಡಿ ನೃಪಂಗಲಂಪು

ವಡೆದತ್ರಂಭೋಜಗಂಧಾಸವಂ (ಆದಿಪು. ೪-೬೯) ; ಕಡುಗಲಿ ಚಂಡಿಕೆಯಂ ತನ್ನೆಡಗೈಯಿಂ ದಡಸಿ ಪಿಡಿದು ಸಾರ್ಚಿ ಕೊರಲ್ಗಾ ಕಡುಗಮನೆ ಘರಿಘರಿಲನೆಡೆಯುಡುಗದೆ ಕೊಱೆದರರೆ ಮಡಗಿದಂ ನಿಜಶಿರಮಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೪-೨೯). ೧೨. ಕೊಡು; ಒಪ್ಪಿಸು : ಪಿರಿದಪ್ಪೀ ದ್ರವ್ಯಮಂ ಸಾರ್ಚಿ ಮೇದಿನಿಕಾಂತಾಪತಿಯಲ್ಲಿ ಮೆಚ್ಚುಗೊಳುವೆಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೨-೧೮೬); ಎಲ್ಲ ತೇಜಂಗಳಂ ಶರಣತತಿಗೀವುತಂ ಎಲ್ಲ ಮಾನ್ಯಂಗಳಂ ಭಕ್ತರ್ಗೆ ಸಾರ್ಚುತಂ (ಇಳಿರ.ದೇ. ೪೯-೧೨); ತೆಂಗಾಯಿ ಪಲಸು ಕಿತ್ತಳೆ ಮಾವು ಮಾದಲ ಭೃಂಗಾಯಿವಣ್ಗಳು ಸಹಿತ ಹಿಂಗದ ಬಹುಫಲಾದಿಗಳ ತೋಂಟಿಗರು ಸಾರಂಗಪಾಣಿಗೆ ಸಾರ್ಚಿದರು (ಮೋಹತ. ೪-೬೨). ೧೩. (ಪಕ್ಕಕ್ಕೆ) ನೂಕು; ತಳ್ಳು: ತಡವರಿಸಿ ಕೈಯಿಡುವ ಬಾಲಂಗೆ ಮೋಹದಿಂದೆ ಜೋಲ್ದೊಲೆವ ಹಾರಮಂ ಸರಿದು ಮುಯ್ಯಿಗೆ ಸಾರ್ಚಿ ಪಾಲ್ದೊರೆದ ಮೊಲೆಯೂಡಿ . . . ತೂಗುವಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೮-೨೧). ೧೪. ಸರಿಪಡಿಸು; ತಿದ್ದು: ನೆವದಿಂ ಪರ್ಚುವ ಮುತ್ತಿನೆಕ್ಕಸರವಂ ಜೋಲ್ದಿರ್ದುವೆಂಬಂತೆ ಸಾರ್ಚುವ ಕರ್ಣೋತ್ಪಲಮಂ ತೊಡರ್ಚುವ . . . ಅತಿಪ್ರೌಢೆಯ ಪೂರ್ದುವಾಸೆಗೆ ನೃಪಂ ರೋಮಾಂಚಮಂ ತಾಳ್ದಿದಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೪೩); ಚರಣತಳಕ್ಕೆ ಬೀಟ್ಟ ಮಣಿಕಾಂಚಿಯನೆತ್ತದೆಯುರ್ಚುತಿರ್ಪ ನೂಪುರಮನೆ ಸ್ಮಿತು ಸಾರ್ಚದೆ . . . ಬಂದು ಸಂಭ್ರಮದೊಳೀಕ್ಷಿಸಿದಳ್ ಪದೆಪಿಂ ತ್ರಿಪಿಷ್ಟನಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೩-೨೯) ; ಮೊಲೆವಿಣ್ಪಂ ಬಳ್ಕುತುಂ . . . ಚಲವೇಣೀಭಾರದಿಂದೋಸರಿಸುವ ಮುಸುಕಂ ಸಾರ್ಚುತುಂ ಪಾಣ್ಬೆ ಪೋದಳ್ (ರಸರ. ೪-೧೮೯). ೧೫. ಆವರಣವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು; ಮರೆಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು : ನಡುಗುತ್ತುಂ ಮೇಲುದೆಂದೊರ್ಮೊದಲೆ ತೆಗೆದು ಹಾರಾಂಶುವಂ ಸಾರ್ಚುತಂ . . . ಕಾಂತೆಯಂತಾನುಮೆಚ್ಚಳ್ (ಕಾದಂಬ. ೨೩೪) ; ಇದು ಕನಸೆಂಬೊಡಂ ಕನಸಿದಲ್ತು ದಿಟಂ . . . ಅದಱ ಕಾರಣಮಂ ತಿಳಿವನ್ನೆಗಂ ವನಾಂತದೊಳೊಱಗಿರ್ಪೆನೆಂದು ಮುಸುಕಂ ಪದೆದೆನ್ನ ಮುಖಕ್ಕೆ ಸಾರ್ಚಿದಂ (ದಶಕು. ೧೧-೩೦) ; ಸೆಱಗ ಮೊಗಕೆ ಸಾರ್ಚಿ ನಗುವಳು ಕಂಭದ ಮಱೆಗೆ ಹೋಹಳು (ಭರತೇ. ೮-೩೯). ೧೬. ಸಿದ್ಧಪಡಿಸು; ಅಣಿಗೊಳಿಸು : ಇಂದುವದನೆ ರುಕ್ಮಿಣಿ ಸತ್ಯಭಾಮೆಯರಂದುಗೆ ಘಲಿರೆಂಬ ರವದಿ ಬಂದು ವಸಂತಪೂಜೆಯ ಮಾಡಬೇಕೆನಲಂದು ಸಾರ್ಚಿದರು ವಸ್ತುಗಳ (ಮೋಹತ. ೧೪-೪೭). ೧೭. (ಬಿಲ್ಲಿಗೆ) ಬಾಣವನ್ನು ತೊಡು,– ಹೂಡು : ಮೊನೆಯಂಬಂ ದೊಣೆಯಿಂದಮುರ್ಚಿ ತಿರುವಾಯೊಳ್ ಸಾರ್ಚಿ ಬೇಗಂ ಪ್ರಹಸ್ತನ ವಕ್ಷಸ್ಥಲಮಂ ಕರುತ್ತಿಸುವುದುಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೩-೯೦); ನಿಡುಸರಳ ತುಡು ಕೆಲಕೆ ಸಿಡಿಯದಿರ್ಪೊಡೆ ಸಾರ್ಚು ತುಡುಕು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೮-೪೫). ೧೮. ಒಡ್ಡು ; ಈಡು ಮಾಡು: ಇದಕ್ಕೆಣೆಯಾಗಿ ಮದೀಯ ಪುತ್ರನಂ ಮಾಣದೆ ತಂದು ಭಂಡಿಗಿರ ದಿಕ್ಕುವೆನೆಂದು ನಿಜಾತ್ಮಜಾತನಂ ಕ್ರೋಣಿಪನಂದು ತಚ್ಛಕಟಮಾರ್ಗಕೆ ಸಾರ್ಚಿದಂ (ಉದ್ಭಟ. ೧೨-೮೫). ೧೯. ಕೂಡಿಸು; ಸೇರಿಸು : ಪಲ್ಲವಾಧರವ ಕರ್ದುಂಕಿದು ಪೊಳೆವ ಕೆಂಬಲ್ಲಿಗೆ ರಸದಂಬುಲವ ಮೆಲ್ಲಗೆ ಸಾರ್ಚಿ ನಾಲಗೆಯಿಂದ ರತಿದೇವಿ ಬಲ್ಲಂತೆ ಶಾಖ ಮಾಡಿದಳು (ಮೋಹತ. ೧೬-೫೫). ೨೦. ತಾಕು; ಎದುರಾಗು : ಚೋಳಂ ಕೊಟ್ಟ ನಾಡಂ ಕೊಡದೆ ಕಾದಿ ಕೊಳ್ಳಿಮನೆ ವಿಜಿಗೀಷುವೃತ್ತಿಯಿನ್ನಮತ್ತಿ ಬಳಮರಡುಂ ಸಾರ್ಚ್ದಲ್ಲಿ (ಎಕ. II. ೨೪೦-೨೧ ; 1175). ೨೧. ಒದಗು; ಸಂಭವಿಸು: ಸಾರ್ಚಿದಗಲ್ಕೆಯೊಳಿಂತು ಬೇಟದುಬ್ಬಿದಿಗಮನಾಂತ ನಲ್ಲಳ ಮುಖಾಂಬುಜಮಂ ನಡೆ ನೋಡಿ ನೋಡಿ ಸಾಯದೆ ಬರ್ದುಕಾಡಿದಂ (ಆದಿಪು. ೧೨-೨೫); ಕೃತಶಾಸ್ತ್ರ[ರ್]ಧೃತಶಾಸ್ತ್ರರಪ್ರತಿಹತಪ್ರಾಗಲ್ಭ್ಯಗಳ್ ಪೃಥಾಸುತರುದ್ಯೋಗಮನೆತ್ತಿಕೊಳ್ಳ ದೆವಸಂ ಸಾರ್ಚಿತ್ತು (ಪಂಪಭಾ. ೮-೮೭). ೨೨. ಉಂಟುಮಾಡು; ಒದಗಿಸು: ನಿರ್ದೋಷಭಾಸುರತೆಯಿಂ ದಿನರಾಜನಂತೆ ಮತ್ಕೃತಿ ಬುಧರ್ಗುರುತರಾನಂದಮಂ ಸಾರ್ಚುತಿರ್ಕುಳಿಗೊಳದೆ ಮನವಂ ಮಹೀತಳದೊಳು (ನಂದಿಮಾ. ೧-೨೫) ; ಶೋಕರಸಂದಾಳ್ದುದಿಭಂ ವೃಥಾನ್ಯಪರಿಭಂಗಂ ಭಂಗಮಂ ಸಾರ್ಚದೇ (ರಾಜಶೇ. ೫-೬೩). ೨೩. ಹರಡು ; ಹಾಸು : ತುಡು ಕೋಲಂ ಹರಿಣಂಗೆ ಸಾರ್ಚು ಬಲೆಯಂ ಕೋಕಂಗೆ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೧೦೮೪). ೨೪. ಹಬ್ಬು; ವ್ಯಾಪಿಸು : ಪೊಟ್ಟು ಪೊದಟ್ಟು ಸಾರ್ಚಿತೋ ಪೊಸಯಿಸಿಯಾಗಸಂ ನೆಲಕುರುಳ್ಚಿತೊ ಪೆರ್ಚಿತುಪೆರ್ಚಿತೆಂಬಿನಂ ಪಸರಿಸುವಾ ಮರಾಟಭಟರಂ ಸದೆದಂ ಚಿಕದೇವಭೂವರಂ (ಅಪ್ರತಿ. ೨೫-೨೨). ೨೫. ಹಬ್ಬಿಸು; ವ್ಯಾಪಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು : ಘುಡುಘುಡಿಸಿ ಮೊಳಗುವಸಿತಾಭ್ರವಂ ಕುಲಗಿರಿತಟಪ್ರದೇಶಕೆ ಸಾರ್ಚುವನಿಲನಂತೆ . . . ನಿರ್ಮಲವಾಜಿಯಂ ಸುವೇಗಂ ತಂದು ನಿಲಿಸಿದಂ ಧರ್ಮಜನ ಸಮ್ಮುಖದೊಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೫-೧೧); ಕ್ಷಾಂತಿಯೇಂ ನಿನ್ನ ಕಡುಸಂತಸದ ತಿಳಿಮಗಿನ್ನೆಂತು ನಿನ್ನಯ ಬಳಿಗೆ ತನ್ನ ನೆಳಲಂ ಚಿಂತೆ ಸಾರ್ಚಿತು? (ಗಿಳಿಎಂ. ೮-೯೪). ೨೬. ಸೂಚಿಸು ; ಪ್ರಕಟಪಡಿಸು : ಬೆರ್ಚಂ ಕಟ್ಟಿದ ರೀತಿಯಂ ಮೆಱೆಯೆ ಶಾರ್ಙ್ಗಂ . . . ಗದೆ ಸುವರ್ಣಸ್ತಂಭದೊಂದೊರೆಯಂ ಸಾರ್ಚಲ್ (ಪ್ರಸ್ತವಂ. ೩-೨೩). ೨೭. ಎಳೆ; ಜಗ್ಗು : ಪಿರಿದುಮಧರ್ಮದೆ ಗತಿಗೆಟ್ಟರಸುಗಳೆಲೆ ಪೆಟವುಗೊಂಡರೆಂಬಂತೆ ವಲಂ ಕರವಿಡಿದು ಸಾರ್ಚುವೆತ್ತುವ ತುರಿಪದೆ ಕೆಯ್ಗುಡುವುದಕ್ಕೆ ಲಜ್ಜಿಸರರೆಬರ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೫೬೦). [ಸಾರ್$_1$ + - ಚು$_1$]

ಸಾರ್ಚುಂದೊಲೆ (ನಾ). (ಯುದ್ಧದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ) ಕೋಟೆಗೆ ಒರಗಿಸಿ, ಅದರ ಮೂಲಕ ಹತ್ತುತ್ತಿದ್ದ ಮರದ ದಿಮ್ಮಿ ,– ತೊಲೆ : ದುರ್ಗಕ್ಕೆ ನಿಚ್ಚಣಿ ಸಾರ್ಚುಂದೊಲೆ ವೀರಸೇತು . . . ಪಡಿಗೋಂಟೆಯೆಂಬ ಬಹುಕೋಟಾಯಂತ್ರ ಸಾಮಗ್ರಿ ತಿಂತಿಣಿಗೊಂಡಾಂತಿರೆ ಲಗ್ಗೆಗಾರ್ದು ವಸುಷೇಣಂ ಸಾರ್ದು ಸೂಟ್ಕೆಸಿದಂ (ಅನಂಪು. ೧೧-೮೩). [ಸಾರ್ಚು + ತೊಲ್ತೆ]

ಸಾರ್ತರ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬರು; ಸಮೀಪಿಸು: "ಸಾರ್ತರ್ (ಸಾರ್ + ತರ್) - ಸಮೀಪಾಗಮನೇ" (ಶಮಧಾ); ಮುನಿ ವೀತರಾಗನೆಂದುಂ ಬನಮಂ ಸಾರ್ತರ್ಕುಮಾವ ತೆಱದಿಂ ಪೋಪಂ . . . ಪಗೆವಂಗೆ ಪಾಪಕರ್ಮಂ ಪೊಲ್ಲಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೭೯); ಆಂ ಸತ್ತೊಡಂ ನಂಬನೆನ್ನಂ ಮಱುಗುತ್ತಿರ್ದಪ್ಪಳೆಂದೆಂದೆಣಿಸಿ ನುಡಿದೊಡಂ ಪೇಟೆನಾನೇನುವಂ ಕೇಳ್ ಪೆಱತೇಂ ಸಾರ್ತಡವಂ ಕಾಲ್ವಿಡಿದೊಡವೊಸೆಯಂ (ಕಾದಂಬ. ೫೮೧); ಮನೋಹರೆ ಮಾನ್ಯೆ ಮೇನೆ ಸಾರ್ತಂದು ನಿಜೇಶನಂ ಪ್ರಿಯದೊಳಪ್ಪಿ . . . ಸುಖಾನ್ವಿತೆಯಾಗುತೊಪ್ಪಿದಳ್ (ಗಿಂಕ. ೩-೧೯). ೨. ಒದಗು; ಉಂಟಾಗು: ನುಡಿ ತಡವಪ್ಪುದೊಂದು . . . ನುಡಿಗಳ್ ಮೊಱೆಯಂ ಮಱೆಯಪ್ಪುದೊಂದು ಕಳ್ಗಡಿದವರಂದಮಿಂತು ಸಿರಿ ಸಾರ್ತರೆ ಸಾರ್ವುದು (ಪಂಪಭಾ. ೨-೪೯); ಉದಯಂ ರಾಜೇಂದ್ರಚಂದ್ರಾತ್ಮಕನೆನಿಸಿದ ಚಂದ್ರಂಗೆ ಸಾರ್ತಂದುದು (ಕಾದಂಬ. ೭೭); ಪದುಳಂ ತ್ರಿಪ್ರಭೃತಿಗ್ರಹಂಗಳಿರೆ ತಂತಮ್ಮುಚ್ಚದೊಳ್ ಭೂಪವಂಶದವಂ ಭೂಪತಿಯಕ್ಕುಂ . . . ಮೂಲತ್ರಿಕೋಣದೊಳಂ ತತ್ಕ್ರಮದಿಂ ಗ್ರಹಂಗಳಿರೆಯುಂ ಸಾರ್ತಕ್ಕುಮಂತಾ ಫಳಂ (ಜಾತಕ. ೧೨-೧). [ಸಾರ್$_1$ + ತರ್]

ಸಾರ್ಥ (ಗು). ೧. ಅರ್ಥಸಹಿತವಾದ ; ಅರ್ಥಗರ್ಭಿತವಾದ. ೨. ಗುರಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ; ಲಕ್ಷ್ಯವುಳ್ಳ. ೩. ಒಂದೇ ರೀತಿಯ ಅರ್ಥವನ್ನುಳ್ಳ; ಸಮಾನಾರ್ಥಕವಾದ. ೪. ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ; ಪ್ರಯೋಜನದಿಂದ ಕೂಡಿದ: ಆಮ್ರಸೂನು, ನಿನ್ನ ಬಾಳು ಸಾರ್ಥ ಬಾಳು (ಮಾಂದಳ: ೪೦-೯). ೫. ಸಮೃದ್ಧವಾದ ; ಶ್ರೀಮಂತವಾದ. (ನಾ). ೬. ಅರ್ಥಸಹಿತವಾದುದು; ಅನ್ವರ್ಥವಾದುದು: ಅನುಜಂ ನಾಮಾಕ್ಷರದಿಂದನಂತವೀರ್ಯಂ ಪರಾಕ್ರಮಕ್ರಮದಿಂ ತನ್ನನೆ ತಾನೆ ಪೋಲ್ದುಮೆಂಬಿನಮನಂತವೀರ್ಯಂಗನಂತವೀರ್ಯತೆ ಸಾರ್ಥಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೧೧). ೭. ವ್ಯಾಪಾರಸ್ಥರ ಗುಂಪು; ವರ್ತಕಸಮೂಹ : ಸಮುದ್ರದತ್ತಂ ಮಗುಳ್ದು ಬಂದು . . ಆರುಮಱಿಯದಂದಿನಿರುಳು ಸಾರ್ಥಮಂ ಕೂಡಿ ಪೋದಂ (ಚಾವುಂಪು. ೮೦); ಆ ಬೇಡಂ ಕಂಡೆಡೆಗೊಂಡು ಕಿರಾತಸೇನೆ ಕವಿದಿಱಿಯೆ ನೆರಂಗೆಡೆ[ದಾ] ಸಾರ್ಥಂ ದೆಸೆಗೆಟ್ಟಡವಿಯೊಳತ್ತಿತ್ತ ಸೂಸಿ ಪೋಪುದುಮಾಗಳ್ ಆ ಸಾರ್ಥದೊಡನೆ ತೀರ್ಥ ಯಾತ್ರಾ ನಿಮಿತ್ತದಿಂ ಬರುತಿರ್ದ ಸಾಗರಸೇನರೆಂಬ ಯೋಗೀಶ್ವರರ್ . . . ಬರ್ಪನಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೬-೫) ; ನಿರುಪಮನಂದು ಪೇಟ್ದು ಪೊಱಮಟ್ಟರದಾಗಳೆ ದಕ್ಷಿಣಾಸೆಯೊಳ್ ಬರುತಿರೆ ಸಾರ್ಥಮೊಂದನಸಮೋದ್ಯಮತತ್ಪರನಂದು ಕಂಡದಂ ತ್ವರಿತದಿನೆಯ್ದಿ ವಂದು (ನೇಮಿಪು. ೪-೬೮). ೮. ಮನುಷ್ಯರ ಸಮೂಹ; ಜನಸಮುದಾಯ. ೯. ಯಾವುದಾದರೂ ಸಮಾನಜಾತಿಯ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಗುಂಪು,– ಹಿಂಡು : "ಸಮರೂಪಜಂತು ಸಮುದಯಮುಮದಕ್ಕುಂ ಸಂಘ ಸಾರ್ಥ(ಮನಿತುಂ) ತಿರ್ಯಕ್ಸಮುದಾಯಂ ಯೂಥಂ ಪಶುಸಮೂಹ(ಮದು ತಾಂ)ಸಮಂತು ಸಮಜ ಮೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಸ್ತುಕೋ. ೧೦೨-೨೮). ೧೦. ಯಾತ್ರಿಕರ ಗುಂಪು; ಯಾತ್ರಾರ್ಥಿಗಳ

ಸಮೂಹ. ೧೧. ರಾಶಿ; ಒಟ್ಟಿಲು: ಯಮತನೂಜಂ . . . ನಿನಗಾವ ವಸ್ತುವು ತೀರದುದಿಲ್ಲವಾಡೊಡವಿವಂ ಜನರಂಜನೆಗಿತ್ತೆನೆಂದು ದ್ವಿಜನ್ಮರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟನುತ್ತಮಗಜಾಶ್ವರಥಾದಿ ಪದಾರ್ಥಸಾರ್ಥಮಂ (ಜಗವಿ. ೧೭-೫೯). [ಸಂ.]

ಸಾರ್ಥಕ (ಗು). ೧. ಅರ್ಥದಿಂದ ಕೂಡಿದ; ಯಥಾರ್ಥವಾದ : ಹೊಯಿಸಳ ಬಿಟ್ಟಿದೇವಪ್ರಭುವು . . . ಭಗವಂತನ ಆಶೀರ್ವಾದವನ್ನೂ ಆತನ ನಾಮಾಂಕಿತವೆ ಆದ ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನನೆಂಬ ಸಾರ್ಥಕನಾಮವನ್ನೂ ಆಂತರು (ಶಾಂತಲಾ. ೧೨೧). ೨. ಪ್ರಯೋಜನವುಳ್ಳ; ಸಫಲವಾದ; ಉಪಯುಕ್ತವಾದ. (ನಾ). ೩. ಅರ್ಥಪೂರ್ಣವಾದುದು; ಯಥಾರ್ಥವಾದುದು: ಕುವಳಯಮಂ ಮೃದುಕರಪಾತವಿಳಾಸದಿನೆಯ್ದೆ ನೀನಲರ್ಚಿ ನಿಮಿರ್ಚಿ ಭುವನಾಂತರಾಳದೊಳ್ ತನುಭವ ನಿನ್ನಯ ರಾಜನಾಮಮಂ ಸಾರ್ಥಕಮಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೪-೨೦); ನನ್ನ ರಾಜಪಟ್ಟವು ಸಾರ್ಥಕವಾದದ್ದು (ಶಾಕುಂತ. ೬೫-೨೨); ಮಂಥರೆಯ . . . ಬದುಕು ಸಾರ್ಥಕ ಮಧುರಮಾಯ್ತು ಶಿಶುಸನ್ನಿಧಿಯ ಪ್ರೇಮಸೌಂದರ್ಯ ಮಹಿಮೆಯಲಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೩-೬೧೨). ೪. ಫಲಕಾರಿಯಾದುದು; ಸಫಲವಾದುದು: ನೋಳ್ಪುದೀ ಮರದೊಳದನ್ನೊಂದು ಫಲವಿದೆ ಮಾಗಿ ಸಕಾಲಿಕವಾಗಿ ನೆರಳಿದೆ ಹಣ್ಣದೆ ಸಾರ್ಥಕವಾಗಿದೆ (೧೦ಜಾಪ. ೧೯೬-೨೨). ೫. ಪ್ರಯೋಜನ; ಉಪಯೋಗ: ಆಗಿ ಹೋದ ಮೇಲೆ ಚಿಂತಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಯಾವ ಸಾರ್ಥಕವೂ ಇಲ್ಲ (ದೇವಹೊ. ೨೫೫). ೬. ಗುಂಪು; ಸಮೂಹ: ಜಗಮನ ದಿರ್ಪಲಾರ್ಪ ಬಿರುದಾಂತ ಬಲಂಗಳನೆತ್ತಿ ನುಂಗಿ ವಿಳಾಸಮೊಪ್ಪೆ ಗದ್ದಿಗೆಯೊಳಗಿರ್ದು ದಗ್ಗಳಿಕೆಯಗ್ಗದ ಪಾರ್ಥಿವ ಪುತ್ರಸಾರ್ಥಕಂ (ಅನಂತಪು. ೨-೨೮). [ಸಂ.]

ಸಾರ್ಥಕತೆ (ನಾ). ೧. ಅರ್ಥಪೂರ್ಣತೆ ; ಯಥಾರ್ಥತೆ : ಪ್ರಬಂಧಕ್ಕೆಲ್ಲ ಒಂದೇ ಪ್ರಧಾನರಸವನ್ನು ತರುವುದರಿಂದ ಅತಿಶಯವಾದ ಸಾರ್ಥಕತೆಯಂತೆ ಸೌಂದರ್ಯಾತಿಶಯವೂ ಬರುತ್ತದೆ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೨೫೬). ೨. ಸಫಲತೆ ; ಸಾಫಲ್ಯ : ಪ್ರಯತ್ನ ಪುರುಷಜನ್ಮದ ಸಾರ್ಥಕತೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ, ತಿಳಿದವರು (ಬೆಕಂಜಾ. ೩೩). [ಸಂ. ಸಾರ್ಥಕತಾ]

ಸಾರ್ಥಕ್ಯ (ನಾ). ೧. ಸಾರ್ಥಕತೆ : ಶಿಕ್ಷಣವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಸಾರ್ಥಕ್ಯವನ್ನು ನಿಷ್ಕರ್ಷಿಸುವಾಗ . . . ಎಲ್ಲ ಅಂಶಗಳನ್ನೂ ಪರೀಕ್ಷಿಸಬೇಕು (ಶಿಕ್ಷ.ದ. ೩೩೯). ೨. = ಸಾರ್ಥಕತೆ ೨: ಸರಿಯಾದ ವಿವೇಚನೆಯಿಂದ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದಂತಹ 'ರೂಪಕ' ವೇ ಮೊದಲಾದ ಅಲಂಕಾರ ವರ್ಗವೂ ಧ್ವನಿಗೆ ಆತ್ಮಭೂತವಾದ ಶೃಂಗಾರದಲ್ಲಿ ಸಾರ್ಥಕ್ಯವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತದೆ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೮೦). ೩. ಪರಿಪೂರ್ಣತೆ; ಸಂಪೂರ್ಣತೆ : (ಕ). [ಸಂ.]

ಸಾರ್ಥತೆ (ನಾ). ೧. ಅನ್ವರ್ಥವಾಗಿರುವಿಕೆ; ಯಥಾರ್ಥತೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಿಕೆ: ಪ್ರಚುರಚಂದನ ನಂದನಗಂಧದಿಂ ದಿಶಾಪರಿಧಿಯನೆಯ್ದೆ ಬಾಸಣಿಸುತಿರ್ಪುದು ಸಾರ್ಥತೆಯಂ ನಿಜಾಖ್ಯೆಯೊಳ್ ನೆರಪಿ ಸುಗಂಧಿಮಂಡಲ ಮಿಳಾರಮಣೀರಮಣೀಯಕುಂಡಲಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೩-೧೧). ೨. ಸಮೃದ್ಧವಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಶ್ರೀಮಂತವಾಗಿರುವಿಕೆ : (ಕ). [ಸಂ. ಸಾರ್ಥತಾ]

ಸಾರ್ಥನಾಥ (ನಾ). ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳ ತಂಡದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥ : ಶ್ರೀವಿಭುತಂತ್ರಗುಪ್ತನತಿ ನಿರ್ಮಳಧಾರ್ಮಿಕ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನೆಂಬಾ ವರಸಾರ್ಥನಾಥರುರುಮಾರ್ಗಶ್ರಮದಿಂದ ಬಂದು . . . ಬಿಟ್ಟಿರುದಾರತೀರದೊಳ್ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೪-೧೦೩). [ಸಂ.]

ಸಾರ್ಥನಾಮ (ನಾ). ಅನ್ವರ್ಥಕವಾದ ಹೆಸರನ್ನು ಹೊಂದಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಕಥನಕಲೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಆನಂದವನ್ನು ಪಡೆದು ಆನಂದವನ್ನು ನೀಡಬೇಕೆಂಬ ಉದ್ದೇಶವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಸಾರ್ಥನಾಮರಾದ ಆನಂದರು . . . ಕಡೆಯ ಕಾಣಿಕೆಯನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸಿದರು (ಸುವರ್ಣ. ೧೫೮). [ಸಂ. ಸಾರ್ಥನಾಮನ್]

ಸಾರ್ಥಪತಿ (ನಾ). = ಸಾರ್ಥನಾಥ : ಸಮುನ್ನತಧರ್ಮಶ್ರವಣಕ್ಕೆ ಸಾರ್ಥಪತಿ ಗಳ್ಪ್ರಾಮಟ್ಟೆಯಂ ಮಾಡಿದರ್ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೪-೧೦೬). [ಸಂ.]

ಸಾರ್ಥವಾಹ (ನಾ). ೧. ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳ ತಂಡದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥ; ವರ್ತಕರ ಮುಖಂಡ,– ಮುಂದಾಳು : (ಲೋಕೋ. ೩೦). ೨. ವ್ಯಾಪಾರಿ; ವರ್ತಕ : "ವೈದೇಹಕಃ, ಸಾರ್ಥವಾಹಃ . . . ಕ್ರಯವಿಕ್ರಯಿಕಃ – ೮ ವರ್ತಕತನ ಮಾಡುವವನ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೯೬). [ಸಂ.]

ಸಾರ್ಥವಾಹಕ (ನಾ). = ಸಾರ್ಥವಾಹ ೧: ಧರ್ಮಸ್ವಾಮಿ ಜಿನೇಶ್ವರ ಧರ್ಮರತಂ ಸಾರ್ಥವಾಹಕಂ ಬಂಧು[ಬ]ಳರ್ ಮರ್ಮರಪತ್ರಾಕುಳದೊಳ್ ಪೆರ್ಮರದಿಟ್ಟೆಡೆಯೊಳಲ್ಲಿ ಬೀಡಂ ಬಿಟ್ಟಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೬-೭). [ಸಂ.]

ಸಾರ್ಥಾಧಿಪತಿ (ನಾ). = ಸಾರ್ಥವಾಹ ೧ : ಆ ಶಾಂತಾತ್ಮರಂ ಸಾರ್ಥಾಧಿಪತಿ ಗಳತಿಶಯತೀರ್ಥಮೆ ತಮ್ಮಿದಿರ್ಗೆ ವಂದುದೆಂದನುಪಮಪುಣ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಮಳಚರಿತ ಕೃತಾರ್ಥರನೊಲವಿಂದೆ ಬಂದು ಬಂದಿಸಿದರವರ್ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೪-೧೦೫). [ಸಂ.]

ಸಾರ್ದ 'ಸಾರ್$_1$' ಪರಾ.

ಸಾರ್ದು 'ಸಾರ್$_1$' ಪರಾ.

ಸಾರ್ದ್ರ (ಗು). ೧. ತೇವದಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಒದ್ದೆಯಾದ. ೨. ಮೃದುವಾದ ; ಕೋಮಲವಾದ : 'ಸಾರ್ದ್ರವಿಲೋಕನ', 'ಸಾರ್ದ್ರಹೃದಯ' ಪರಾ. (ನಾ). ೩. ತೇವದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು; ಒದ್ದೆಯಾದುದು : "ಆರ್ದ್ರಂ ಸಾರ್ದ್ರಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೦೭-೫೧). [ಸಂ.]

ಸಾರ್ದ್ರತೆ (ನಾ). ತೇವ ; ಆರ್ದ್ರತೆ : ಮಿತ್ರಪಾರ್ಥಿವಾಂತರಂಗಚಂದ್ರಕಾಂತಸಂತಾನಮಂ ಸಾರ್ದ್ರತೆಗೆ ಸಲ್ಲಿಸಿಯುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೩-೫೫ ವ). [ಸಂ. ಸಾರ್ದ್ರತಾ]

ಸಾರ್ದ್ರವಿಲೋಕನ (ನಾ). ಆರ್ದ್ರತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ದೃಷ್ಟಿ ; ಪ್ರೇಮದಿಂದ ಕೂಡಿದ ನೋಟ : ಇನಿಯನ . . . ಸಾರ್ದ್ರವಿಲೋಕನಮಾತನೊಂದು ಸೋಂಕಿನಿತಿರದಾಟಿಪಂತೆನಗೆ ತಾಪಮನಾಜಿಸಲಾಱವೀ ಮೃಣಾಳನಿಕರವೀ ಹಿಮಾಂಬುಲವಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೮-೬೫). [ಸಂ.]

ಸಾರ್ದ್ರಹೃದಯ (ನಾ). ೧. ಮೃದುವಾದ ಮನಸ್ಸು ; ಕೋಮಲಹೃದಯ. ೨. ಮೃದುಹೃದಯವುಳ್ಳವನು : ದುಃಖದತಿಶಯಬಲೆಯೊಳ್ ಮಲುಮಲನೆ ಮಱುಗಿ ಸಿಲ್ಕಿರ್ದವಳಂ ಕಂಡು ಕರುಣಸಾರ್ದ್ರಹೃದಯಂ ಮನ್ಮ[ಗ]ದ್ಗದಕಂಠನು ಮಾಗಿ ನೀಡುಂ ಭಾವಿಸಿ ನೋಡಿ (ಸುಕುಮಾ. ೪-೬೦ ವ). [ಸಂ.]

ಸಾರ್ದ್ರಾಂತರಂಗ (ನಾ). = ಸಾರ್ದ್ರಹೃದಯ ೨ : ಪಿತೃಸಂದೇಶದಿನಾ 'ಮಹೋನ್ನತಿಯುತಂ ಸಾರ್ದ್ರಾಂತರಂಗಂ . . . ಪ್ರಭಾವತಿಯೆಂಬಗ್ಗದ ಕನ್ನೆಯಂ ಮದುವೆನಿಂದಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೪-೧೨). [ಸಂ.]

ಸಾರ್ಧ (ಗು). ಅರ್ಧದಿಂದ ಕೂಡಿದ : ಆ ಮಹೀಧರದ ಚೂಲಿಕಾಗ್ರದಿಂ ವಾಲಾಗ್ರಮಾತ್ರಾಂತರಿತಮಾಗಿ ಸಾರ್ಧರಜ್ಜ್ವಭ್ಯಂತರದೊಳ್ ಸೌಧರ್ಮೇಂದ್ರನ ಋತುವಿಮಾನಂ ನಡುವಾಗೆ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೬೦ ವ). [ಸಂ.]

ಸಾರ್ಪಿಷ್ಕ (ನಾ). ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದುದು : "ತುಪ್ಪದಿಂ ಸಂಸ್ಕೃತಮಾದುದು ಸಾರ್ಪಿಷ್ಕಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೪-೧೨). [ಸಂ.]

ಸಾರ್ಬಭೌಮ 'ಸಾರುವಭೌಮ' ನೋ.

ಸಾರ್ಬರಿ (ನಾ). ಅರುವತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಶಾರ್ವರಿ : ಶ್ರೀಸಿಂಹಣವಿಜಯ ವಿಜಯರಾಜ್ಯದ ೩೧ನೆಯ ಸಾರ್ಬ್ಬರಿಸಂವತ್ಸರದ ಮಾಘ ಶು ೧೦ (ಕಇ. IV. ೨-೫ ; 1241). [< ಸಂ.ಶಾರ್ವರಿನ್]

ಸಾರ್ಬೀಟು (ಕ್ರಿ). ಮುಂದುವರಿದು ಹರಿ,– ಸುರಿ: ಸ್ತನತಾರಾತುಳಹಾರ ವಲ್ಲಿಗೆಳೆಯಂ ತಾಮುಂ ಪೆಱುತ್ತಿರ್ಪುವೆಂದೆನಲಾ ಚೂತಕದಿಂ ಪಯಃಕಣಗಣಂ ಸಾರ್ಬೀಟಲಾ ಲೋಲಲೋಚನಹರ್ಷಾಮಳಬಾಷ್ಪಮೆಯ್ದೆಮೊಗಳಂ ತಳ್ತೀಡೆ (ಕುಸುಮಾ. ೧೫-೧೨೬). [ಸಾರ್$_1$ + ಬೀಟು$_1$]

ಸಾರ್ವ$_1$ 'ಸಾರ್$_1$' ಪರಾ.

ಸಾರ್ವ$_2$ (ಗು). ೧. ಸಾರ್ವತ್ರಿಕವಾದ ; ಸರ್ವಸಾಧಾರಣವಾದ. ೨. ಎಲ್ಲರಿಗೂ, ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಅನ್ವಯಿಸಬಹುದಾದ : ಸಾರ್ವನಿಗಮಾರ್ಥಮಂ ತಿಳಿದು ಸತ್ಕರ್ಮಮಂ ಸಾರ್ವಕಾಲಂಗೆಯ್ದು . . . ಪರರೊಡವೆಗೆ ಪಾರ್ವನಲ್ಲದೆ ಸದಾಚಾರದಿಂ ನಡೆದೊಡಾ ಪಾರ್ವನಿಹದೊಳ್ಕೀರ್ತಿಪರನಾಗಿ ಬಳಿಕಮಂ ಪಾರ್ವನುತ್ತಮಗತಿಗೆ ದೇಹಾವಸಾನದೊಳ್ (ಜೈಮಿಭಾ. ೫-೪೯). [ಸಂ.]

ಸಾರ್ವಕಾಲ (ನಾ). ಎಲ್ಲಾ ಕಾಲ; ಸದಾಕಾಲ : 'ಸಾರ್ವಕಾಲಂಗೆಯ್' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸಾರ್ವಕಾಲಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಎಲ್ಲ ಕಾಲಗಳಲ್ಲೂ ನಡೆಸು; ಸತತವಾಗಿ ಆಚರಿಸು : ಸಾರ್ವನಿಗಮಾರ್ಥಮಂ ತಿಳಿದು ಸತ್ಕರ್ಮಮಂ ಸಾರ್ವಕಾಲಂಗೆಯ್ದು . . . ಸದಾಚಾರದಿಂ ನಡೆದೊಡೆ (ಚೈಮಿಭಾ. ೫-೪೯). [ಸಾರ್ವಕಾಲ + ಕೆಯ್]

ಸಾರ್ವಕಾಲಿಕ (ಗು). ೧. ಎಲ್ಲ ಕಾಲಕ್ಕೂ ಸಂಬಂಧಿಸುವ ,– ಅನ್ವಯಿಸುವ : ಇದೇ ಸಾರ್ವಕಾಲಿಕ ಸಿದ್ಧಾಂತವಾಗುವುದೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುವುದು? (ವಿಜ್ಞಾಕ. ೬). (ನಾ) ೨. ಎಲ್ಲ ಕಾಲಕ್ಕೂ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು; ಎಲ್ಲ ಸಮಯಕ್ಕೂ ಅನ್ವಯವಾಗುವಂತಹುದು : ಇದರೊಳಗಿನ ಆತ್ಮವೀರದ ಕತೆ ದೇಶಾಚಾರ ಕಾಲಾಚಾರಗಳನ್ನು ಮೀರಿ ಸಾರ್ವಕಾಲಿಕವಾದ ಸಾರ್ವದೇಶಿಕವಾದ ಗುಣವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಗುರುತ್ವವನ್ನು ಪಡೆದಿದೆ (ವೀರಯೋ. VI, ಮುನ್ನುಡಿ). [ಸಂ.]

ಸಾರ್ವಕಾಲಿಕಸತ್ಯ (ನಾ). ಯಾವಾಗಲೂ ಇರುವಂಥ ಸತ್ಯ; ಶಾಶ್ವತವಾದ ನಿಜ : ಸಾರ್ವಕಾಲಿಕಸತ್ಯವೆಂದು ಭಾವಿಸಿದುದನ್ನು ಸುಳ್ಳೆಂದು ಹೇಳಲು ಹೊರಟರೆ ಮೂರ್ಖತನವಾಗುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಸಾರ್ವಜನಿಕ (ಗು). ೧. ಎಲ್ಲ ಜನರಿಗೂ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ; ಸರ್ವರಿಗೂ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ : ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಉಪಾಹಾರಗೃಹಗಳಲ್ಲಿ ಆಹಾರವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಅನಾರೋಗ್ಯಕರಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರಿಸುವುದೇ ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ (ಆದುಸಾ. ೮೪); ಪ್ರಾಚೀನಸಂಪ್ರದಾಯ ಪಾಲಿಸಿದ ಭಾರತೀಯರಿಗೆ . . . ಸಾರ್ವಜನಿಕಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಧಿಕ್ಕಾರ (ಚುಕ್ಕಾರ. ೧೧೫ ಟೀಕೆ). ೨. ರಹಸ್ಯವಲ್ಲದ; ಬಹಿರಂಗವಾದ : ಸದನಗಳ ಅಧಿವೇಶನವು ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದಲ್ಲಿ ಸಂದೇಶದ ಮೂಲಕವೂ ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಅಧಿವೇಶನವು ನಡೆಯುತ್ತಿಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಅಧಿಸೂಚನೆಯ ಮೂಲಕವೂ . . . ತಮ್ಮ ಉದ್ದೇಶದ ಅಧಿಸೂಚನೆಯನ್ನು ಕೊಡಬಹುದು (ಭಾಧಾನ. ೫೩). (ನಾ). ೩. ಜನ; ಜನತೆ ; ಸಾರ್ವಜನಿಕರ ಚಿತ್ತವನ್ನು ಉದ್ರೇಕಗೊಳಿಸುವುದೇ . . . ಅದರ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿತ್ತು (ನಿಬಂಧ. I, ೩೩೪). ೪. ಬಹಿರಂಗವಾದುದು; ಪ್ರಕಟವಾದುದು.

ಸಾರ್ವಜನಿಕಜೀವನ = ಸರ್ವರಿಗೂ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಜೀವನ; ಸಮಾಜ ಜೀವನ: ಪ್ರಾಚೀನಕಾಲದಲ್ಲಿ . . . ಅಂತಶ್ಛಿದ್ರಗಳಿಗೆ ಅವಕಾಶವಿರಲಿಲ್ಲ. ಇವ್ವರೂ ಸಾರ್ವಜನಿಕಜೀವನಕ್ಕೆ ಕುಂದಕ ಬರುವಷ್ಟಿರಲಿಲ್ಲ (ಆರ್ಯಧ. ೮೩). ಸಾರ್ವಜನಿಕರಜ = ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಅನ್ವಯವಾಗುವಂಥ ರಜ ; ಸಾರ್ವತ್ರಿಕವಾದ ಬಿಡುವು : ಸರ್ಕಾರವು ಈ ಕೆಳಕಂಡ ದಿನಗಳನ್ನು ಸಾರ್ವಜನಿಕರಜವೆಂದು ಘೋಷಿಸಿದೆ (ರೂಢಿ). ಸಾರ್ವಜನಿಕಸೇವೆ = ಸಮಾಜಸೇವೆ; ಲೋಕಸೇವೆ : ಅವರು ತಮ್ಮ ಜೀವನದುದ್ದಕ್ಕೂ ಸಾರ್ವಜನಿಕಸೇವೆಯಲ್ಲೇ ನಿರತರಾಗಿದ್ದರು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಸಾರ್ವತ್ರಿಕ (ಗು). ೧. ಎಲ್ಲ ಕಡೆಗಳಲ್ಲೂ ಇರುವ. ೨. ಎಲ್ಲಕಾಲಕ್ಕೂ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. ೩. ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಅನ್ವಯಿಸುವ : ನಾಡಿನ ಭಾಗ್ಯೋದಯ ವಾಗಬೇಕಾದರೆ ಯಶಸ್ವಿಯಾಗತಕ್ಕ ಸಾರ್ವತ್ರಿಕ ಶಿಕ್ಷಣಯೋಜನೆ ಅನಿವಾರ್ಯ (ಶಿಕ್ಷದ. ೧೬೫). (ನಾ). ೪. ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು ; ಸರ್ವಸಾಮಾನ್ಯ ವಾದುದು : ಪ್ರಾಚೀನಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಾವು ಸ್ವತಂತ್ರರಾಗಿದ್ದೆವು . . . ಸಮೃದ್ಧಿಯು ಸಾರ್ವತ್ರಿಕವಾಗಿತ್ತು (ಆರ್ಯಧ. ೮೩); ಅವು ಸಾರ್ವತ್ರಿಕವಾದಷ್ಟೂ ಅವುಗಳ ಶಿಕ್ಷಣ ಪ್ರಭಾವ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಲ್ಲೂ ಆದರ್ಶದಲ್ಲೂ ಹೆಚ್ಚಬಲ್ಲುದು (ಶಿಕ್ಷದ. ೫೬).

ಸಾರ್ವತ್ರಿಕರಜ = ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಅನ್ವಯಿಸುವ ರಜೆ, – ಬಿಡುವು : ಅಂದು ಸಾರ್ವತ್ರಿಕರಜವಿದ್ದುದರಿಂದ ನಾನು ಮೈಸೂರಿಗೆ ಹೋಗಿದ್ದೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಸಾರ್ವತ್ರಿಕಚುನಾವಣೆ (ನಾ). ಲೋಕಸಭೆಯ ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳನ್ನು ಸರ್ವಮತದಾನದ ಮೂಲಕ ಆರಿಸಲು ನಡೆಸುವ ಚುನಾವಣೆ; ಮಹಾಚುನಾವಣೆ : ಬಿಗಿಯಾದ ಬಂದೋಬಸ್ತಿನಲ್ಲಿ ಆ ಕ್ಷೇತ್ರದ ಸಾರ್ವತ್ರಿಕ ಚುನಾವಣೆಯು ನಡೆಯಿತು (ರೂಢಿ). [ಸಾರ್ವತ್ರಿಕ + ಚುನಾವಣೆ]

ಸಾರ್ವತ್ರಿಕತೆ (ನಾ). ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಅನ್ವಯವಾಗುವಂಥ ಗುಣ ; ಸರ್ವವ್ಯಾಪಕತ್ವ: ಸಾಹಿತ್ಯದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಈ ಕಾವ್ಯವು ಕನ್ನಡಿಗರಿಗೆಲ್ಲ ಸೊತ್ತಾಗಬೇಕಾದರೆ ಅದರೊಳಗೆ ಒಂದು ಸಾರ್ವತ್ರಿಕತೆ ಬೇಕು (ಸಾಹಿಸ. ೧೭೬). [ಸಂ. ಸಾರ್ವತ್ರಿಕತಾ]

ಸಾರ್ವಭೌಮ (ನಾ). ೧. ಸಮಸ್ತಭೂಮಂಡಲವನ್ನೂ ಒಳಗೊಂಡುದು; ವಿಶ್ವವ್ಯಾಪಿಯಾದುದು. ೨. ಸಮಸ್ತಭೂಮಂಡಲಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟುದು. ೩. ಸಮಸ್ತಭೂಮಂಡಲಕ್ಕೆ ಅಧಿಪತಿಯಾದವನು ; ಚಕ್ರವರ್ತಿ : ಪಡೆವಂ ಶಾಶ್ವತಶ್ರೀಯನೆಂಬುಜ್ಜುಗದೊಳ್ ಚಿತ್ತಂ ಕರಂ ತಣ್ಮಲೆಯೆ ನೆಱೆಯೆ ನಿಶ್ಚೈಸಿದಂ ಸಾರ್ವಭೌಮಂ (ಆದಿಪು. ೬-೨೬); ಇರ್ಪತ್ತೊಂದನಿತ್ತಂ ಕರಿಗಳನಪರಾದಿತ್ಯನಂತೀಯ ದಂದಾತನನಿರ್ಪತ್ತೊಂದುವಂಶಂ ಕಿಡೆ ಮುಳಿದನೊ ಸತ್ಯಾಶ್ರಯಂ ಸಾರ್ವಭೌಮಂ (ಗಧಾಯು. ೧-೨೮) ; ದೇವದೇವ ಸುಕುಮಾರ ಸಾರ್ವಭೌಮನಷ್ಟ ಸೌಂದರಪೆರುಮಾಳೆಯಿರ ವನವಧರಿಪುದು (ನಂಬಿರ. ೪-೧೬). ೪. ಅಷ್ಟದಿಗ್ಗಜಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಈಶಾನ್ಯದಿಕ್ಕಿನ ಆನೆ; ಕುಬೇರನ ಆನೆ : "ಐರಾವತಃ . . . ಸಾರ್ವಭೌಮಃ, ಸುಪ್ರತೀಕಃ – ಈ ೮ ಮೂಡಣಂ ಕ್ರಮದಿನಿರ್ದ ದೆಸೆಯಾನೆಗಳ್" (ಹಲಾಯು. ೧೮-೧೦೪); ಅತಿವಿಹ್ವಲವಾದುದು ಸಾರ್ವಭೌಮಮಂದದಿರ್ದುದು ಸುಪ್ರತೀಕಮಿರದಾಲಿಸಿ ತತ್ಪಟಹಪ್ರಣಾದಮಂ (ಕುಷ್ಣಪು. ೫-೮). ೫. (ಆಲಂ) ಸರ್ವಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು : ನನ್ನ ಸುಖವೇ ಸಾರ್ವಭೌಮ. ಮಿಕ್ಕುದೆಲ್ಲ ಗೌಣ (ವಾತ್ಸಲ್ಯ. ೧೯೧). ೬. ಸರ್ವಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು : ಸಾರ್ವಭೌಮನು ಸೃಷ್ಟಿಯೊಳಗದೊರ್ವನೆ ಕಾಣೊ ಸರ್ವವನು ತನ್ನಾತ್ಮವೆಂದು ಬದುಕುವನು ನಿರ್ವಿಕಾರಾಂತರಂಗದಿ ಜಗವ ಧರಿಸುವನು ಸರ್ವಮಂಗಳನವನು (ಮಂಕುತಿ. ೬೦೫). [ಸಂ.]

ಸಾರ್ವಭೌಮಕ (ನಾ). ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಾಧಿಪತಿ ; ಚಕ್ರವರ್ತಿ : ಅವನಾ ನಿತಂಬಿನಿಯ ಕಂಡು ಬಡಲಾಜಿದೆ ವಿರೋಧವ ಕೊಂಡು ಕರೆದನು ಕಾಳಗಕೆ ಕೈಕೊಂಡು ಮನದಾದಿಯಲಿ ಕಪಿಕುಲ ಸಾರ್ವಭೌಮಕನ (ತೊರರಾ. ೪-೨-೨೪) ; ಸಾರ್ವಭೌಮಕ ನಿನ್ನ ರಕ್ಷೆಯಂ ಶಿಕ್ಷೆಯಂ ಮೀರ್ವರಲ್ಲ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೬-೫೬). [ಸಂ.]

ಸಾರ್ವಭೌಮತೆ (ನಾ). ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಪದವಿ; ಚಕ್ರವರ್ತಿಪಟ್ಟ : ಸಾರ್ವಭೌಮತೆ ನಾಲ್ಕುಗುಣಕೆ ಗುಣರಾಜ್ಯದಲಿ ಧೈರ್ಯ ಮೊದಲಿನದೆರಡನೆಯದು ಮತಿಯೋಜೆ ಸರ್ವದಯೆ ಮೂರನೆಯದದುವೆ ನೀತಿಯ ಮೂಲ ನಿರ್ಮಮತ್ವವೆ ಮುಕುಟ (ಮಂಕುತಿ. ೬೫೬). [ಸಂ. ಸಾರ್ವಭೌಮತಾ]

ಸಾರ್ವಭೌಮಿಕ (ಗು). ೧. ಸಾರ್ವಭೌಮನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ; ಚಕ್ರವರ್ತಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ. ೨. (ಆಲಂ) ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ; ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ : ಇಂದು ಭಾರತವು ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ಸಾರ್ವಭೌಮಿಕಧರ್ಮದಿಂದ ಬಹಳ ದೂರ ಸರಿದುಹೋಗಿದೆ (ಭಾರದ. ೪೭). ೩. ಅತ್ಯಧಿಕವಾದ; ಪರಾಕಾಷ್ಠೆಯ : ತೀರ ಚಲನೆಯ ಸಾರ್ವಭೌಮಿಕ ಉದಾಸೀನನಿರ್ವೇಗದಲಿ, ಎನಿತೊ ದಿನಗಳಿಂದುದ್ಯಾನಯಜ್ಞ ವೇದಿಯೊಳುದಿಸಿ, ಕವಿಮನೋಧ್ಯಾನದೇವತಾವಸ್ತುವಾಗಿಹುದೀ ಮಹಾಉತ್ಪಲಾಕಾರ (ಅನಿಕೇ. ೨೨-೪). (ನಾ). ೪. (ಆಲಂ) ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು; ಅತ್ಯುತ್ತಮ ವಾದುದು: ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಂಗಳೊಳ್ ಸಾರ್ವಭೌಮಿಕಮಪ್ಪ ಸಂಖ್ಯಾಕಾಂಡಮನ್, ಲೇಖನನ್ಯಾಸಮನ್ . . . ಅಗ್ಗಳಮಪೂರ್ವಂ ನವನಿರ್ಮಿತಿಗಳನ್ ಪೊಣಿತಂದುದೆನ್ನ ಜಾಣ್ (ಬದ್ಧಪ್ರ. ೨೫-೫೨೨). [ಸಂ.]

ಸಾರ್ವಭೌಮಿಕೆ (ನಾ). ಚಕ್ರವರ್ತಿತ್ವ ; ಸರ್ವಾಧಿಕಾರತ್ವ : ಈ ಸಾರ್ವಭೌಮಿಕೆಯ ಬಿಂಕಪೊಂಕಗಳೆಲ್ಲ ನೆರೆಯಿಳಿವಂತೆ ಇಳಿದುಹೋಗಿ ಅವನು ಸ್ನೇಹಭಾವದಿಂದ ತನ್ನೊಡನೆ ಹೊಂದಿ ನಡೆಯುವ ಕಾಲ ಬಂದೇ ಬರುತ್ತದೆ (ಬದ್ಧಪ್ರ. XXX, ೬೫೮). [ಸಂ. ಸಾರ್ವಭೌಮಿಕ]

ಸಾರ್ವರ್ತುಕ (ಗು). ೧. ಎಲ್ಲ ಋತುಗಳಿಗೂ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ: 'ಸಾರ್ವರ್ತುಕವನ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ಎಲ್ಲ ಋತುಗಳಿಗೂ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು : ಜಂಬುಜಂಬೀರಪನಸ . . . ಕದಳೀಷಂಡ ಕಮಳಷಂಡಂಗಳಿಂದಿಡಿದು ಕಡುಚೆಡಂಗಾದ ಸಾರ್ವರ್ತುಕವಾದ ಸದಮಳತಪೋವನದ ಪರಮಪವಿತ್ರತೆವೆತ್ತ ಪರ್ಣಶಾಲೆಯೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೧-೧೨೫ ವ) ; ಇಂತೊಪ್ಪುವ ಭಾಗೀರಥಿಗಿರ್ಮೆಯ್ಯೊಳಂ ಸಾರ್ವರ್ತುಕಮೆನಿಸಿ ಕೌಂಗಿನ ದಾಳಿಂಬದ ಚೆಂದೆಂಗಿನ . . . ಕಟವೆಯ ಪೊಸತೋಂಟಂಗಳ್ ಕಣ್ಗೆಡ್ಡಮಾಗಿ ಸಾಲ್ಗೊಂಡುವು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩೦-೧೫). [ಸಂ.]

ಸಾರ್ವರ್ತುಕಂ (ಅ). ಎಲ್ಲ ಋತುಗಳಲ್ಲೂ : ಕನಕಪ್ರಾಕಾರವೇೞುಂ ಬಳಸಿರೆ ವಿಳಸದ್ಗೋಪುರಾಟ್ಟಾಳಕಂ ನಂದನವೇೞುಂ ಲೋಚನಾನಂದಮನೊದವಿಸೆ ಸಾರ್ವರ್ತುಕಂ ರಂಜಿಕುಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೦-೧೦೨). [< ಸಾರ್ವರ್ತುಕ]

ಸಾರ್ವರ್ತುಕವನ (ನಾ). ಎಲ್ಲ ಋತುಗಳಲ್ಲೂ ಫಲಪುಷ್ಪಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ ಮರಗಿಡಗಳುಳ್ಳ ತೋಟ: ಸಾರ್ವರ್ತುಕವನಶೋಭಿತಗೀರ್ವಾಣಾಚಳದೊಳಿಂದ್ರ ನಮರಸಮೇತಂ ನಿರ್ವರ್ತಿತ ಜಿನಸವನಂ ನೇರ್ವಡೆಪಡೆ ವಾರಣಾಸಿಗಭಿಮುಖನಾದಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೪-೧೧೦). [ಸಂ.]

ಸಾರ್ವರ್ತುಕೋದ್ಯಾನ (ನಾ). = ಸಾರ್ವರ್ತುಕವನ: ಸಿರಿ ತಂದಿಕ್ಕಿದಶೋಕೆ ವಾಗ್ವನಿತೆಯಿಟ್ಟಾವೃಂ . . . ತರದಿಂದಂ ರತಿಯಿಟ್ಟ ದಾಡಿವಾಕುಲಂ ಸಾರ್ವರ್ತುಕೋದ್ಯಾನದೊಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೨-೩೧). [ಸಂ.]

ಸಾರ್ವಲೌಕಿಕ (ಗು). ೧. ಎಲ್ಲ ಲೋಕಗಳಿಗೂ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ; ವಿಶ್ವವ್ಯಾಪಕವಾದ: ಸಾರ್ವಲೌಕಿಕಸೌಖ್ಯ ನೆಲಸುವನ್ನೆಗಮಿಳೆಯೊಳೊರ್ವನುಂ ಸುಖಿಯಲ್ತು (ಮಂಕುಕ. ೬೫೩). (ನಾ). ೨. ಸರ್ವವಿದಿತವಾದುದು; ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದುದು : ಬದುಕು ಶಾಶ್ವತವಲ್ಲವೆನ್ನುವುದು ಸಾರ್ವಲೌಕಿಕವಾದ ಸತ್ಯ (ರೂಢಿ).
[ಸಂ.]

ಸಾರ್ವೆ, ಸಾರವೆ, ಸಾರುವೆ (ನಾ). ೧. ಸಣ್ಣನದಿ, ನಾಲೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಒಂದು ಕಡೆಯಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಕಡೆಗೆ ದಾಟಿಹೋಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹಾಕುವ ಸೇತುವೆ; ಸಂಕ: ಕೆಳಗೆ ಹರಿಯುವ ನೀರು, ಮೇಲೆ ಬಿಸಿಲು, ಮಳೆ ಇವುಗಳನ್ನು ಲಕ್ಷಿಸದೆ ಸಾರ್ವೆಯ ಮೇಲೆ ನಿಂತು ಕೆಲಸಮಾಡುವವರ ಸಾಹಸವೆಷ್ಟು? (ಕೊನಭೇ. ೩೨). **ಸಾರವೆ** : ೨. (ಕಟ್ಟಡಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವಾಗ) ಮೇಲೆ ಹತ್ತಲು ಅನುಕೂಲ ವಾಗುವಂತೆ ಮರ, ಕಲ್ಲು ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಕಟ್ಟುವ ಮೆಟ್ಟಲು,— ಪಾವಟಿಗೆ: (ಕ). **ಸಾರುವೆ** : ೨. ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನದೇವರು ಉಂನತಮಾಡಿದರು ಸಾರುವೆ ಹಾಕಿಸಿದರು (ಮೈಎಂ. ೧೯೪೫, ೪-೫; 1903); ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು ಸಾರುವೆಗಳ ಮೇಲೆ ಆಳುಗಳು ಕಟ್ಟೆಯ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಸಾಗಿಸುತ್ತಾರೆ (ಶಿಲ್ಪನಾ. ೪೦೪). 'ಸಾರ$_1$' ಪರಾ.
[ಸಾರ್$_1$ + - ವೆ. / ತೆಲು. ಸಾರುವ]

ಸಾಲ್$_1$, ಸಾಲು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಕಡವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು ; ಸಾಲಮಾಡು : "ಸಾಲ್- ಋಣೇ, ಸಸ್ಯಪಂಕ್ತೌ ಚ (ಪೈರಿನ ಸಾಲು)" (ಶಮಧಾ); ಇದು ಪುಸಿ ನನ್ನಿಯೆಂದಱಿಯದಾ ರಿಣಮೋಚನತೀರ್ಥಮೆಂಬ ಕೊಂಡದೊಳಿರದಿಕ್ಕಿದಾಗ ಕರಿದಾಗಡೆ ತಾಂ ಬಿಳಿದಪ್ಪು ದನ್ನವಪ್ಪುದಕಮನೊಮ್ಮೆ ಮಿಾಯೆ ಗಡ ಕೊಂಡ ರಿಣಂಗಳ ದೋಷಮಂತೆ ಪೋಪುದು ಗಡ ಸಾಲ್ವ ಸಾಲಿಗರ್ಗೆ ನಿಗ್ರಹಮಲ್ಲದ ಪೋಪಡಾ ರಿಣಂ (ಸಮಪ. ೧೨-೨೫). ೨. ಸಾಕಾಗು; ಅಗತ್ಯವನ್ನು ಪೂರೈಸುವಷ್ಟಾಗು; ತಣಿಯುವಷ್ಟಾಗು: ಅಧೀಶ್ವರನಾ ದಯೆ ಸಾಲ್ಗುಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೧೫); ಭಟಾರಾ ಇನಿತುಕಾಲಮುಂಡುದು ಸಾಲ್ಗುಮೆಮಗೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೮೨-೨೦); ಬಳೆಯಲ್ಕಣ್ಮದುದಿಲ್ಲ ವಿಂಧ್ಯಗಿರಿಯುಂ ತನ್ನಾಜ್ಞೆಯಿಂದೊರ್ಮೆ ಮುಕ್ಕುಳಿಸಲ್ಕಂಬುಧಿ ಸಾಲ್ದುದಿಲ್ಲ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೨೦); ಸತ್ರ ಮಗಂದಿರ್ಸತ್ರ್ನೀನೆಮಗುಳ್ಳೊಡೆ ಸಾಲ್ವುದು (ಗದಾಯು. ೪-೩). ೩. ತಕ್ಕುದಾಗು; ಉಚಿತವಾದುದಾಗು: ನೀನಿರಾನ ರಿಪುಸೇನೆಗೆ ಸಾಲ್ವೆನವುಂಕಿ ಪೇಡಿ ಪಾಡಿಗಟ್ಟಿಜಿ ವೆಡಗೈಯ ಕೈಯುಗುರೆ ಸಾಲದೆ ನಚ್ಚಿನ ಕೈದುವೇಟ್ಟುದೇ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೪೧೧ ಶೂದ್ರಕ); ಅತಿತೃಷ್ಣಾಪರನಾಗಿ ಮುನ್ನೆ ತೊಡರ್ದಿರ್ದಾ ಗಾಂಪೆ ಸಾಲ್ಗುಂ ಮದಾಕೃತಿಯಂ ಪೂಸಿಸಿ ಮುಪ್ಪು ಚಪ್ಪರಿಸೆಯುಂ (ಆದಿಪು. ೧-೮೧) ; ನೆರಪಲ್ ಸಿರಿಯಂ ದುರಿತಮನುರುಪಲ್ ದಶದಿಶೆಯೊಳಿಂದುಕರರುಚಿ ಯಶಮಂ ಪರೆಪಲ್ ಪರನೃಪರುಮನೊತ್ತರಿಪಲ್ ಸಾಲ್ವುದು ನಯಜ್ಞಹಿತಮಿತವಚನಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೧೫). ೪. ಶಕ್ತವಾಗು; ಸಮರ್ಥವಾಗು: ನೀನಿರಾನೆ ರಿಪುಸೇನೆಗೆ ಸಾಲ್ವೆನವುಂಕಿ ಪೇಡಿ ಪಾಡಿಗಟ್ಟಿಜಿವೆಡಗೈಯ ಕೈಯುಗುರೆ ಸಾಲದೆ ನಚ್ಚಿನ ಕೈದುವೇಟ್ಟುದೇ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೪೧೧ ಶೂದ್ರಕ); ಪೆಱಗಂ ತಗುಳ್ದ ಯಾದವಬಲಮುಂಟಪ್ಪೊಡದನಂಬುಗಾಣಿಸಲ್ ನೀನೆ ಸಾಲ್ವೆಯುಱಿದುದಂ ಮಾಣಿಸಲಾನೆ ಸಾಲ್ವೆಂ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೨೦ ವ) ; ಈ ಬೂತೆನ್ನ ಸರಂಗೇಳ್ದೊಡಲ್ಲದೆ ಪೋಱಮಡುವನಲ್ಲನಿವಂಗಾನೆ ಸಾಲ್ವೆಂ (ಗದಾಯು. ೭-೯ ವ); ಬಱಿದೂಱಂ ತಡೆಯಲಾವಂ ಸಾಲ್ವಂ! ಹರಂಗವಂತಿರೆ ಪಱಿಗುಂ! (ರಾವಾಶ್ವ. ೧೪-೧೭). **ಸಾಲು$_1$** : ೨. ಭವಬಂಧನದುರಿತಂಗಳ ಗೆಲುವೊಡೆ ಓಂ ನಮಃಶಿವಾಯ ಶರಣೆಂದೊಡೆ ಸಾಲದೇ (ಬಸವ. ೭೯); ಬಸವಾ ಬಸವಯೆಂದುಸುರಿದಡೆ ಸಾಲದೆ ವಿಷವಮೃತವಹುದು (ಬಸಪು. ೮-೨೪); ಎಲೆ ವೃಕೋದರ ನಕುಳ ಸಾತ್ಯಕಿ ನಿಲಿಸಿರೈ ತಂಗಿಯನು ತನ್ನಯ ಕೊಲೆಗೆ ಮಗನಳಿವೊಂದು ಸಾಲದೆ ತನ್ನ ನುಡಿಯೇಕೆ (ಕುಮಾ೯ದ್ರೋ. ೩-೧೯); ಕೂಳು ಉಣ್ಣುವವನಿಗೆ ಕುಡಿಕೆ ಹಣವೂ ಸಾಲದು (ಗಾದೆ). ೪. ಬತ್ತೀಸಾಯುಧದಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಾಸವು ಮಾಡಿದರೇನು ಹಗೆಯ ಕೊಲುವರೆ ಒಂದಲಗು ಸಾಲದೆ (ಬಸವ. ೭೩೪) ; ಕಂದುಗೊರಲನೊಳು ಕಾದಲ್ಕೆ ಸ್ಮರ ತನ್ನದೊಂದು ಬಿಲ್ಲದು ಸಾಲದೆಂದು ತಂದಿಲ್ಲಿ ಬೆಳಸಿದನೆಂಬಂತೆ ಬೆಳ್ಗಬ್ಬು ಸಂದಣಿಸಿತು ಬನಬನದಿ (ಮೋಹತ. ೨-೪೭) ; ಇಂತಹ ಮಸ್ತಿ ತುಂಬಿದ ಹೆಣ್ಣಗೆ ಅಂತಿಂತಹ ಗಂಡು ಸಾಲುವನೆ ? (ಮೂರುದಾ. ೨೪೧). [ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಚಾಲ್ ; ತೆಲು. ಚಾಲು]

ಸಾಲ್$_2$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಪಡೆ; ಹೊಂದು: ಪರದನಾರ್ಬ್ಬನ್ನಡವಂಗಡಿಯು ಪಾಜಿಕದಿಂದಿಱಿಯನನ್ಯಾಯದೊಳ್ಪರಧನಂ ಪೊಯ್ದಡೆ ಸಾವು ಸಾಲ್ವರ್ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೭೭-೩೫ ; 992). ೨. ಹೋಗು: ಸಾಸಿರಕಾವಿಳೆಯು ಸಾಸಿರಪರ್ವ್ವರು[೦] ಕೊ[೦]ನ್ದಾ ಲೋಕಕೆ ಸಾಲ್ಗು೦ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೯-೪೪ ; 862). [< ಸರ್]

ಸಾಲ್$_3$, ಸಾಲು$_2$ (ನಾ). ೧. ಪಂಕ್ತಿ; ಓಳಿ; ಶ್ರೇಣಿ: ನೀಗ್ರಾಯ ತುಱುಗಲಿಂದೆಱಗಿದ ನಾಳಿಕೇರಭೂರುಹಂಗಳುಂ . . . ಬಳ್ಳಿಳ ಬೆಳೆದೆಳಗೌಂಗಿನ ಸಸಿಯ ಸಾಲ್ಗಳುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧-೧೦೭) ; ಕಣ್ಗೆ ಮಂಗಳಮಾದ ತೆಂಗುಗಳ ಸಾಲ್ಗಳಿಂ ತಣ್ಣಂಪನೀವ ಪೂವಲ್ಲಿಗಳ ಮೇಲ್ಗಳಿಂ (ಉದ್ಭಟ. ೩-೮೮) ; ಹದ್ದು ಕಾಗೆಗೆ ನಿನ್ನವರು ಸಾಲಿದ್ದು ಬೋನವ ಸವಸಿದರು ಬಲವಿದ್ದು ಮಾಡುವುದೇನು ನಿಮಗಿನ್ನು (ಕುಮಾ೯ಕ. ೩-೫) ; ಕಣ್ಗೆ ರಮಣೀಯಮಾಗಿವೆ ಕರ್ಣತನಯ ನೋಡೀ ಪುರದ ಮುಗಿಲಟ್ಟಳೆಯ ಸಾಲ್ಗಳು (ಚೈಮಿಭಾ. ೩-೨೦). ೨. ಭೂಮಿಯನ್ನು ಉಳುವಾಗ ನೇಗಿಲಿನಿಂದುಂಟಾಗುವ ಗೆರೆ, — ರೇಖೆ ; ಉಕ್ಕೆ : ನಿಮ್ಮುಟ್ಟ ಸಾಲೊಳೊಗೆದುದು ಪೊನ್ನೊಳ್ ತೀವಿರ್ದ ಕಳಶಮದನಾಂ ಕೊಂಡಂದೆನ್ನೊಳ್ಪು ಕಿಡುಗುಂ (ಜೀವಸಂ. ೨೦೦-೩೭). ೩. ಗುಂಪು; ಸಮೂಹ : "ಬಂಬಲ್, ತುಱುಗಲ್ . . . ಸಾಲ್,' ಮೊಕ್ಕಳಂ, ತೋಮಂ, ತೆಮ್ಮಲ್, ಗುಮ್ಮೆ, ಗೊಂದಣಿ (ಉಂದಲ್) - ಈ ೪೦ ಸಮೂಹಂ" (ಕಶಸಾ. ೫೭-೨೨೨) ; ಪಣ್ಗಳ ಸಾಲಿಂದೆನಸುಂ ಮೊದಲ್ ಗುಱಿಗಳೆಲ್ಲಂ ತೀವಿ ತುಂಬುರ್ಚಿ ಪೋಯ್ತಳೆಯೋಳ್ ತಾನೆನೆ ತದ್ವನಾಂತರದೊಳಿಂತೊಪ್ಪಿರ್ಪುವಿಮ್ಮಾವುಗಳ್ (ಕುಸುಮಾ. ೧-೯೫); ಶರಣರ ಮೈಯೊಳು ಬುರುಬುರನೆ ನೆಗೆನೆಗೆದೇಳ್ವ ಪುಳಕದ ಸಾಲ್ಗೆ ದೃಷ್ಟಿಯಾದಪುದೆಂದು ಗವಸಣಗೆಯಿಕ್ಕು ವಂತೆ ಮೈತೀವಿ ಪೊದೆಯಿಸಿ (ಬಸರ. ೮-೧೪). **ಸಾಲು$_2$** : ೧. ಇವರು ಗಾಣದಲ್ಲಿ ಬಪ್ಪ ಸಾಲಿನ ಹೆಜ್ಜೆಯಂತೆ . . . ಮೆಟ್ಟಿದ ಹೆಜ್ಜೆಯ ಮೆಟ್ಟುವ ಕಷ್ಟಜೀವಿಗಳಿಗೆತ್ತಣ ಗತಿಯೋ (ಮೋಳಿವಾ. ೧೦-೩೫) ; ನೆಗೆಹಿದವು ಕೈದೀವಿಗೆಯ ಸಾಲುಗಳು ಹೊಂದಂಡಿಗೆಯ ದೂವಾರಿಗಳು ವೆಂಠಣಿಸಿದರು ಸೀಗುರಿ ಮೊಗವ ಮೋಹಿದವು (ಕುಮಾ೯ದ್ರೋ. ೮-೫೫); ಪರಿಪರಿಯ ಮಣಿಕನಕಮಯದುಪ್ಪರಿಗೆಗಳ ಸಾಲಿನಲಿ ಸುರಪನ ಪುರವನಣಕಿಸುತಿರ್ದುದಾ ಸತ್ಯಾವತೀನಗರ (ತೊರರಾ. ೧-೯-೧೦) ; ದಂತಿಗಳ ಪಂತಿಗಳ, ವಾಜಿಗಳ ರಾಜಿಗಳ, ಕಾಲಾಳುಗಳ ಸಾಲುಗಳ, ರಥಸಮೂಹಗಳ . . . ಮೆರವಣಿಗೆ ಚಲಿಸಿತು ಕಡಲ ತಡಿಗೆ (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೮೮-೨೪೩೯). ೩. "ಸಾಲುಯೆನಲಕ್ಕುದು ಸಮೂಹ" (ಕಶರ. ೧೦೭). ೪. ಪದ್ಯ, ಗದ್ಯ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಒಂದು ಪಂಕ್ತಿ : ಈ ಹೊಸಗನ್ನಡ ಯುಗದಲ್ಲಿಯೂ ಹಳೆಗನ್ನಡದ ಅಚ್ಚಗನ್ನಡದ ಕೆಲವು ಸಾಲುಗಳು - ಹಾಡುಗಳು ಮಿಂಚಿನಂತೆ ಆಗಾಗ ಮಿನುಗುತ್ತಿವೆ (ಕಾಲೂರ. ೭ ಹರಕೆ) ; ನನಗೆ ಆ ಪದ್ಯದ ಒಂದು ಸಾಲೂ ಮರೆತಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). ೫. ಸುರಿಯುವಿಕೆ; ಧಾರೆ: ಒಡನೆ ಕಳುಹುತ ಬಂದನಾ ನೆಲದೊಡೆಯನನುಜರುಸಹಿತ ನಯನದಿ ಬಿಡುವನಿಯ ಸಾಲಿನಲಿ ನನೆದರು ಬೀಡು ಕಿಱಿದೆಡೆಯ ನಡೆ ವಿಜಯನಾಗೆಂದು ತನುವನು ತಡವಿದರು (ಕುಮಾ೯ದ್ರೋ. ೪-೫೩).

ಸಾಲುಸಾಲು, ಸಾಲಾಸಾಲು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಎಡಬಲದುಪ್ಪರಿಗೆಯ ಸಾಲುಸಾಲಲಿಯಡರಿ ನೋಡುವ ಹೆಣ್ಣುಗಂಡು ಜಡಜಕುಟ್ಮಲಯೌವನೆಯರನೀಕ್ಷಿಸಿ ಪಡೆದರು ತನುತಾಪಗಳನು (ಮೋಹತ. ೨೪-೨೦) ; ಮೊದಲಿಗೆ ಅರಣ್ಯಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ

ಸಾಲಾಸಾಲು ತಂಬುಗಳು ಹುಟ್ಟಿಕೊಂಡುವು (ಜಾರುದಾ. ೧೬೩). ಸಾಲ ಮನ್ನೆಯ **ಬೇಂಟೆಕಾಱ** = ಒಂದು ಬಿರುದು (?): ಪತಿಕಾರ್ಯ್ಯಧುರಂಧರಂ ಸಾಲ ಮನ್ನೆಯ ಬೇಣ್ಟೆಕಾಱನುದ್ದಂಡಗಣ್ಡಭಂಗಾಱಂ . . . ಪರಬಲಸಾಧಕನೆನಿಸಿದಡ್ಡಾಯಿದದ ಹಂಹರ ದಣ್ಣಾಯಕನನ್ನಯಾವನಾರವೆನ್ನೆಪ್ಲೊಡೆ (ಎಕ. III, ಮಂಡ್ಯ. ೧೨೧-೨೪ ; 1235). **ಸಾಲ್ಗೆಯ್ಯ ನೃಪ** = ಸಾಲಾಗಿ ಕೈಗಳುಳ್ಳ ರಾಜ; ಸಹಸ್ರಬಾಹು; ಕಾರ್ತವೀರ್ಯಾರ್ಜುನ: ದುರ್ಗುಣಂ ಸದ್ಗುಣಾಭರಣಮಿರ್ಪಾ ಸಾಲ್ಗೆಯ್ಯ ನೃಪನೊಳುಂ ಪುಟ್ಟಿತಲ (ಪರಶು. ೩೬-೫). [ದೇ. ಕ ತಮಿ. ಮಲ. ಚಾಲ್ ; ತುಳು. ಸಾಲ್ ; ಕೊಡ. ಸಾಲ್ = ಸರತಿ; ತೆಲು. ಚಾಲು]

ಸಾಲ್₄ 'ಸಾಲು₃' ನೋ.

ಸಾಲ್ಆಖೈರು 'ಸಾಲಾಖೈರು' ನೋ.

ಸಾಲ್ಜಾಡ 'ಸಾಲ್ಝಾಡ' ನೋ.

ಸಾಲ್ಜಾಡೆ 'ಸಾಲ್ಝಾಡ' ನೋ.

ಸಾಲ್ಝಾಡ, ಸಾಲ್ಜಾಡ, ಸಾಲ್ಜಾಡೆ, ಸಾಲಜೇಡು (ನಾ). ವರ್ಷದ ತಃಪ್ತೆ , – ಲೆಕ್ಕಪಟ್ಟಿ : (ಕೃಸಗ. II, ೫೬೦). **ಸಾಲ್ಜಾಡ** : (ಮೃಗಜ. IV, ೭೮೪). **ಸಾಲ್ಜಾಡೆ**: (ಮೃಗಜ. IV, ೭೮೪). **ಸಾಲಜೇಡು** : ಇನ್ನೂ ಚಪ್ಪರವನ್ನು ಪೂರ್ಣ ಆಗಿದಿಲ್ಲ. ಊರಿನ ಸಾಲಜೇಡು ಮುಗಿಸಿಲ್ಲ (ಮೂಕಜ್ಜ. ೧೮೭).

[<– ಮರಾ. ಸಾಲಝಾಡಾ]

ಸಾಲ್ಬಸಾಲ್ (ನಾ). ಪ್ರತಿವರ್ಷ; ವರ್ಷಂಪ್ರತಿ : (ಮೃಗಜ. IV, ೭೮೪).

[<– ಮರಾ. ಸಾಲಬಸಾಲ್]

ಸಾಲ₁ (ನಾ). (ನಿಗದಿಯಾದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ) ಬಡ್ಡಿ ಅಥವಾ ಬಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲದೆ ಹಿಂತಿರುಗಿಸುವ ಕರಾರಿನ ಮೇಲೆ ಕೊಟ್ಟ ಅಥವಾ ಪಡೆದ ಹಣ, ಪದಾರ್ಥ ಮುಂತಾದುವು; ಕಡ: ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ಶ್ರೀಪುರುಷಮಹಾರಾಜರ್ ಪೃಥುವೀರಾಜ್ಯಗೆಯ ಕೂಡಲೂರ್ಪ್ಪಾಡಿ ಒಡೆಯ ನನ್ನಿಕಾದನಾ ಎಱನಾಗನಾ ವ್ಯವಹಾರದನ್ತರಮ್ ಸಾಲ ಮಿಲ್ಲಾಮ್ (ಎಕ. X, ಕೋಲಾರ. ೭-೪ ; ಸು. 760) ; ಐದುದಿನಕಾದೊಡಮಾಱುದಿನಕಾದೊಡಂ ತನ್ನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಮಾದುರಮನಾದೊಡಮಟ್ಟು ಸಾಲಮಿಲ್ಲದೆ ಪರರಾಳಲ್ಲದುಂಡಿ ಹುದುಚಿತಮಲೆ ರಾತ್ರಿಂಚರ (ಪಂಚತಂ. ಅ. ೫೨-೬೧); ಜೋಳವಾಳಿಯೊಳುಂಡು ಮಾಡಿದ ಸಾಲವನು ತಲೆಗಳಲಿ ತಿದ್ದಿದರಾಳ ತಟುಬುವ ಪತಿಗೆ ಹರುಷವ ಮಾಡಿ ತಮತಮಗೆ (ಕುಮಾಭೀ. ೭-೧೦) ; ಸಾಲವನು ಕೊಂಬಾಗ ಹಾಲೋಗರುಂಡಂತೆ ಸಾಲಿಗನು ಬಂದು ಎಳೆವಾಗ ಕಿಬ್ಬದಿಯ ಕೀಲು ಮುಱಿದಂತೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೩೯೧).

ಸಾಲಕೇಳು = ೧. ಕಡವನ್ನು ಕೇಳು; ಎರವಲನ್ನು ಬೇಡು : ಅವನು ಈ ತಿಂಗಳು ನನ್ನ ಹತ್ತಿರ ನೂರುರೂಪಾಯಿ ಸಾಲಕೇಳಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ). ೨. ಕೊಟ್ಟ ಕಡವನ್ನು ವಾಪಸ್ಸು ಕೇಳು : ಸಾಲ ಕೇಳದ ಹೋಯಿತು, ಹೊಲ ನೋಡದೆ ಹೋಯಿತು (ಗಾದೆ). **ಸಾಲ ತಿದ್ದು** = ೧. ಕಡಕೊಡು : ಅವನು ಬಂದ ಹಣವನ್ನೆಲ್ಲ ಕೇಳಿದವರಿಗೆ ಸಾಲ ತಿದ್ದಿ ಮುಗಿಸಿದ (ರೂಢಿ). ೨. ತೆಗೆದುಕೊಂಡ ಕಡವನ್ನು ತೀರಿಸು, — ಹಿಂತಿರುಗಿಸು: ಕಲಿತನೆಂಬುವ ತಣವೆ, ಸಾಲ ತಿದ್ದಿದೆನೆಂಬ ತಿಳಿಮನವೆ ಫಲವೈಸೆ! (ಹಳ್ಳಿರ. ೧೮-೬೭). **ಸಾಲತೀರಿಸು** = ಕೊಂಡ ಕಡವನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಕೊಡು; ಋಣಮುಕ್ತವಾಗು: ಈ ವರ್ಷ ಸಾಲತೀರಿಸದಿದ್ದರೆ ಮರ್ಯಾದೆ ಹೋಗುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). **ಸಾಲತೀರು** = ಕಡವನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟು ಮುಗಿ; ಋಣ ಹರಿ: ಸಾಲಗಾರನು ಕೊಡುವ ಹಣದ ಜೊತೆಗೆ ಬ್ಯಾಂಕು ಸೇರಿಸುವ ಹಣವೂ ಲಾಭವೂ ಸೇರುವುದರಿಂದ ಗೊತ್ತಾದ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆಯೇ ಸಾಲತೀರುವ ಅವಕಾಶವುಂಟು (ಹಣಪ್ರ. ೧೪೯) ; ಜೋಲುವವನ ಕಾಲು ಹಿಡಿದರೆ ಸಾಲ ತೀರೀತೇ? (ಗಾದೆ). **ಸಾಲಸೋಲ** = ಕಡ ಮುಂತಾದುವು : ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಅವನು ಮಾಡುವ ಸಾಲಸೋಲಗಳಿಗೆ ತಾನು ಜವಾಬ್ದಾರನಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದೂ . . . ಎಚ್ಚರಿಕೆ ಕೊಟ್ಟನು (ಪುನರು. ೩೪೧).

[< ಸಾಲ್₁/ ತುಳು. ಕೊಡ. ಸಾಲ; ಕೋತ. ಚಾಲ್₁]

ಸಾಲ₂, ಸಾಳ₁ (ನಾ). ೧. ಮರ; ವೃಕ್ಷ : "ತರು ವನಸ್ಪತಿ ಸಾಲಮಂಘ್ರಿಪಮ . . . ಕುಜಮನಲು ವೃಕ್ಷಕ್ಕೆ ನಾಮವಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೩೧-೧). ೨. ಅಂಟುದ್ರವವನ್ನು ಸ್ರವಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಎತ್ತರವಾದ ಮರ; ಸರ್ಜವೃಕ್ಷ; ಶಾಲವೃಕ್ಷ: ಸಾಲಪ್ರಾಂಶುವಿಶಾಲಲೋಲನಯನಂ . . . ಗಂಗಾತ್ಮಜನ್ಮಂ ಜಯಶ್ರೀಲೋಲಂ ಜಮದಗ್ನಿರಾಮಮುನಿಯೊಳ್ ಕಲ್ತಂ ಧನುರ್ವಿದ್ಯೆಯಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೬೮); ವಾರವಧೂಜನಮುಗ್ಧಸಾಲಕಾನನಮಿರೆ ಸಾಲಕಾನನಮನೀಕ್ಷಿಸಲಟ್ಟಿಗನಾದೆ (ಪಂರಾಮಾ. ೭-೧೧) ; ಈಳೆ ಹೊಂಗೇದಗೆಯ . . . ಸಾಲಸಂತಾನವನು . . . ಬಾಲದಿಂದಲಿ ಕಿತ್ತೊರಸಿ ಹುಡಿಹುಡಿ ಮಾಡಿದನು ಹನುಮ (ಕೌಶಿರಾ. ೧೧-೨೦). ೩. ಆವರಣ ; ಸುತ್ತುಗೋಡೆ; ಪ್ರಾಕಾರ : ಇರೆ ನೀಚಗೃಹದಿ ಸೌಮ್ಯರ್ ಮರಮೊದಲೊಳ್ ಸಾಲ[ಪಾಲಾಂ. ೪] ಮೂಲದೊಳ್ ಜನನಂ (ಜಾತತಿ. ೪-೨೨); ಇರುಳೊಸರ್ವ ಚಂದ್ರಮಣಿ ಬಂಧುರತತ್ಪುರಸಾಲದಂಬು ಬಳಯಿಸೆ ಬೆಳೆದಾ ಪುರನಂದನವಮಂ ಹರಹರ ಸುರನಂದನವೆಮಂದು ಬಣ್ಣಿಸಲ್ಬಗೆವುಗದೇ (ರಾಜಶೇ. ೨-೩೩). **ಸಾಳ₁**: ೨. ಸಾಳತಮಾಳಕಾನನಭರೋದ್ಧತಸಿಂಧುರಕಂಠಗರ್ಜನಾಭೀಳಮಂ . . . ಇಂದುಕಾಂತ [ಸು]ಸಲೀಳಮನೆಯ್ದಿದನಿಂದ್ರಕೀಳಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೭೭); ಸಾಳರಸಾಳತಾಳ . . . ಹಿಂತಾಳ ಮಹೀಜಮುಖ್ಯತರುಸಂತತಿಯಿಂ ವನಬೃಂದವೊಪ್ಪುಗುಂ (ಯಾದಚಂ. ೧-೩೫). ೩. "ಪರಿಧಿ ಪ್ರಾಕಾರ ವಪ್ರನಾಮಂ ಸಾಳಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೪೬-೭). [ಸಂ.]

ಸಾಲಂಕಾರ (ಗು). ೧. ಅಲಂಕಾರಸಹಿತವಾದ; ಸಿಂಗರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ: ಅತ್ಯಧಿಕಹಯಗಜರಥಂಗಳೊಂದೊಂದನೌಚಿತ್ಯಸಾಲಂಕಾರಗೋಸಹಸ್ರವನೊಂದುಭಾರ ಪೊನ್ನಂ ಕುಡುವುದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨-೨೭); ಸಾಲಂಕಾರತ್ರಿಮೂರ್ತಿದಾನ . . . ಗಜಾಶ್ವರಥದಾನ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ದಾನಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ (ಮಹಾವಂ. II, ೧೬೯). (ನಾ). ೨. ಅಲಂಕಾರಸಹಿತವಾದುದು: ಮಂದನೆಯ ಮದದುಬ್ಬುಗೊಬ್ಬಿನ ಧಂದಸಾಲಂಕಾರದಲಿ ಹರಿನಂದನನು ಹಲುದಿನುತ ಹರಿತಂದೊದೆದನತಿರಥನ (ತೊರರಾ. ೭-೩೯-೭). [ಸಂ.]

ಸಾಲಂಕೃತಕನ್ಯಾದಾನ (ನಾ). ವಧುವನ್ನು ವಸ್ತ್ರಾಭರಣಗಳಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸಿ ವರನಿಗೆ ಧಾರೆಯೆರೆದು ಕೊಡುವುದು : ಮನೆ ಮಾರಿದ ಸುದ್ದಿ ನನ್ನ ಕಿವಿಗೆ ಬಿತ್ತು. ಅಲ್ಲದೆ ಇದು ಸಾಲಂಕೃತಕನ್ಯಾದಾನವೇ ಆಗಿತ್ತು ! (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೩೪೮). [ಸಂ.]

ಸಾಲಂಗಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉದ್ದವಾದ ಅಂಗಿ (?) : ಮಲಯಜ ವನನುಲೇಪನಂಗೆಯ್ದು ಧೂಪಿಸಿದ ಬಿಳಿಯ ಪಟ್ಟೆಯನುಟ್ಟು ದುಪ್ಪಟದ ಹಚ್ಚಡವನಳವಡಿಸಿ ಸಾಲಂಗಿಯಂ ತೊಟ್ಟು . . . ಸೌಂದರಂ ವನಕೆ ಪೊಱಮಟ್ಟನು (ಸೌಂದಪು. ೧೦-೧೧). [ಸಾಲ್? + ಅಂಗಿ₁]

ಸಾಲಂಗುಳಿ, ಸಾಲಗುಳಿ (ನಾ). ಸಾಲಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನು: ಗುಳಿ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ - ಆಟಂಗುಳಿ, ಸಾಲಂಗುಳಿ, ಲಂಚಂಗುಳಿ (ಶಮದ. ೨೦೨ ಪ್ರಯೋ); ಲಂಚಮಂ ಕೊಳ್ವಂ, ಲಂಚಂಗುಳಿ. ಏವಂ ಸಾಲಂಗುಳಿ, ಆಟಂಗುಳಿ (ಶಬ್ದಾನು. ೪೧೪ ಪ್ರಯೋ). **ಸಾಲಗುಳಿ** : ಸಾಲಗುಳಿಗೆ ಆ ಯೋಗ್ಯತೆ ಉಂಟಾಗುವುದು ಅವನ ಚರಸ್ಥಿರ ಆಸ್ತಿಯಿಂದ (ಶಬ್ದವಿ. ೮೧). [ಸಾಲ₁ + - ಗುಳಿ₂ (< - ಕುಳಿ₃)]

ಸಾಲಂಗೊಡು, ಸಾಲಕೊಡು (ಕ್ರಿ). ಕಡವನ್ನು ಕೊಡು; ಎರವಲು ನೀಡು: ಒಕ್ಕಲಿಗರ್ ಸಾಕ್ಷಿಯಿಲ್ಲದೆ ಸಾಲಂಗೊಟ್ಟರಂತೆ [ಬೆಕ್ಕಸಂ] ಬೆಱಗಾಗೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೬೯). **ಸಾಲಕೊಡು** : ಆಧಾರವಿಲ್ಲದಲೆ ಸಾಲಕೊಡುವುದು ಕಷ್ಟ ಮಾದ ಹುಣ್ಣದು ಮತ್ತೆ ಹುಟ್ಟಿದರೆ ಕಷ್ಟ (ಪುರಂದ. ಧಾ. ೫-೧೪೮-೫); ಸಾಲಕೊಡುವವನು ಸಾಲಗುಳಿಯ ರಪಣವನ್ನು ನೋಡಿ ಕೊಟ್ಟರೆ ಅದು ವಸೂಲಾಗುವುದರಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ಸಂದೇಹವಿರುವುದಿಲ್ಲ (ಶಬ್ದವಿ. ೮೧). [ಸಾಲ₁ + ಕೊಡು₁]

ಸಾಲಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಕಡವನ್ನು ಪಡೆ; ಸಾಲಮಾಡು: ಪುರುಷಂ ತೀರಮಯಿಂದಂ ಪರದೇಶದೊಳಿರ್ದರಿತ್ತಲುತ್ತಮಪಾತ್ರಂ ಬರೆ ಸಾಲಂಗೊಂಡುಂ ಬಿತ್ತರದಿಂದಿಕ್ಕುವಡೆ ಧರ್ಮಪತ್ನಿಯೆನಿಕ್ಕುಂ (ಸಮಯ. ೫-೧೨೫). [ಸಾಲ₁ + ಕೊಳ್₁]

ಸಾಲಂಚು (ನಾ). (?): ಮಿಂಚುವ ಪರಿವಾಣ ಚಂಬು ಗಿಂಡಿಗಳು ಸಾಲಂಚಿನ ಮಜ್ಜನಸಾಲೆ ಪಂಚಾರತಿಗಂಟೆಗಳಿಂದ ಮೆಱೆದುವು ಕಂಚುಗಾಱರ ಪಸರಗಳು (ಕಂಸವ. ೭-೭೯). [?]

ಸಾಲಂಬಡು, ಸಾಲಬಡು (ಕ್ರಿ). ಸಾಲಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕು; ಋಣಕ್ಕೆ ಬೀಳು:

ಸಾಲಂಬಡಲಾಗದೆಂಬುದುತ್ತರವಾಕ್ಯಂ (ನೀತಿವಾ. ೩೧-೧೪). **ಸಾಲಬಡು** : ಮಾಂಕವ್ವೆಯ ನೋಂತು ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಬರು ಸಾಲಬಟ್ಟರೆ ಮಾಱಿಕೊಂಬರಯ್ಯಾ ಸಾಲಬಟ್ಟರೆ ಅವಱನೊತ್ತೆಯನಿಟ್ಟುಕೊಂಡುಂಬರಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೫೪೯). [ಸಾಲ$_1$+ ಪಡು$_1$]

ಸಾಲಂಮಿಶ್ರಿ 'ಸಾಲಾಮಿಸ್ರಿ' ನೋ.

ಸಾಲಕ 'ಶಾಲಕ' ನೋ.

ಸಾಲಕೊಡು 'ಸಾಲಂಗೊಡು' ನೋ.

ಸಾಲಗ$_1$ (ನಾ). ಕಡವನ್ನು ಕೊಡುವವನು; ಎರವಲು ನೀಡುವವನು: "ಋಣಕಃ = ಸಾಲಗಂ" (ಶಾಶಕ್ಕ. ೨೩೯). [ಸಾಲ$_1$ + - ಗ$_2$]

ಸಾಲಗ$_2$, ಸಾಳಗ (ನಾ). ೧. [ಸಂಗೀತ] ಹೊಂದಾಣಿಕೆ; ಮೇಳ; ಸಾಮಂಜಸ್ಯ: ಸೂಡವು ಶುದ್ಧ, ಛಾಯಾಲಗವೆಂಬ ಕ್ರಮದಿಂದ ಎರಡು ಬಗೆ . . . ಛಾಯಾಲಗವೆಂಬ ಮಾತು ಅಪಭ್ರಂಶವಾಗಿ ಸಾಲಗವೆಂದಾಗಿದೆ (ಚತುಪ್ರ. ೭೦). **ಸಾಳಗ**: ೧. ಛಾಯೆಯಿಂದಾಣತಿಮಾಡಿ ಸಾಳಗದ ದೇಸಿಯ ಗೀತಮನಂದು ಪಾಡುವಿಂಪಾಣನನುರ್ವರಾಧಿಪತಿ ಲೀಲೆಯಿನೆಕ್ಕಲಗಾಣನೊರ್ವನಂ ಕೇಳುತ್ತುಮಿರ್ದಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೭-೯೭); ಸೇರಿ ಲಾಲಿತಶುದ್ಧ ಸಾಳಗಪೂರದೇಶೀಮಾರ್ಗಮೆಸೆಯಲಪಾರ ಲಳಿಧ್ರುತ ಮಧ್ಯಲಲಿತ ವಿಳಂಬಿತಂಗಳೊಳು (ಬಸಪು. ೧೯-೧೧) ; ಸಾಳಗದ ಸನ್ಮೋಹನದ ಮಳೆಗಾಲವೋ ಗೀತವೊ . . . ನರ್ತನವೊ ಸೊಗಸಿನ ಮೇಳವಣಿಗಳ ಪಾಟಿಯಾದುದು ಜನದ ಕಣ್ಮನಕೆ (ಕುಮ್ಮಾಆ. ೧೨-೨೦). ೨. ಮದ್ದಳೆಯ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ವಾದನಕ್ರಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಶುದ್ಧ ಸಾಳಗ ಸಂಕೀರ್ಣ ಕವಣೆಗಳೆಂಬ ಚತುರ್ವಿಧ ಮೃದಂಗಮಂ ಮೇಳೈಸಿ . . . ತ್ರಿವಿಧಕ್ರಮವಱಿದು ನುಡಿಸುವ ಕಡುಜಾಣರಪ್ಪ ಮರ್ದಳಿಕಾಱರಿಂ (ವಿವೇಕ. ೧೯೧). ೩. ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಮತ್ತೊರ್ವ ಮಾನಿನಿ ಸಾಳಗ ಗವುಳಗಳನು ಮನದೊಲವಿಂದಾಯೆಂದು ಪಾಡಿದಳು (ಚೆನ್ನಂಸಾಂ. ೧೯-೪೩); ಮಧುಮಾಧವಿ ಶಂಕರಾಭರಣ . . . ಶ್ರೀರಾಗ ಸಾಳಗ . . . ಕರ್ನಾಟಕಬಂಗಾಳಮೆಂಬಿಪ್ಪತ್ತೇ ರಾಗಾಂಗದಿಂದಾದ ರಾಗಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೧೮೮). [ಸಂ.]

ಸಾಲಗಾತಿ (ನಾ). ೧. ಸಾಲವನ್ನು ಕೊಟ್ಟವಳು; ಕಡವನ್ನು ನೀಡಿದವಳು: (೬). ೨. ಸಾಲವನ್ನು ಪಡೆದವಳು; ಕಡವನ್ನು ಹೊಂದಿದವಳು : ಪತಿಗೆ ಹೆಂಡತಿ ಸಾಲಗಾತಿ ತಾನಂತೆ ; ನಮ್ಮೊಳಂತಲ್ಲ, ನಾ ಸಾಲಿಗನೆ ನಿನ್ನ(ಗೀಪು. ೫೮-೩೭).
[ಸಾಲ$_1$ + - ಕಾತಿ$_1$]

ಸಾಲಗಾರ (ನಾ). ೧. ಕಡವನ್ನು ಕೊಟ್ಟವನು; ಎರವಲು ನೀಡಿದವನು : ಮೊದಲೇ ಆತನ ಬಡತನ ; ಮೇಲೆ ಸಾಲಗಾರರ ಹಿಂಸೆ (ನೀತಿಚಿಂ. XIII, ೪); ಪಡಕೊಂಡ ಹಣಕ್ಕೆ ನ್ಯಾಯವಾದ ಮಠಾಧಿಪತಿಯು ಹೊಣೆಯಲ್ಲವೆಂದು ಅದಾಲತಿನಲ್ಲಿ ಪೈಸಲಾಗಿ ಸಾಲಗಾರರ ಬಾಯಿಗೆ ಮೃತ್ತಿಕೆ ಆಯಿತು. ಧನಶೋಕದಿಂದ ಸಾಲಗಾರರು ಸಂತಾಪಪಟ್ಟರು (ವಾಗ್ದೇವಿ. ೨೮೭) ; ಸಾಲಗಾರನ ಮನೆಗೆ ಸವುದೆ ಹೊತ್ತರೆ, ಮೇಲಣ ಬಡ್ಡಿಗೆ ಸಮವಾಯಿತು (ಗಾದ). ೨. ಕಡವನ್ನು ಪಡೆದವನು ; ಋಣಿ : ಅವರಿಗೆಲ್ಲಾ ನಾನು ಸಾಲಗಾರನಾಗಿ ಕೈಜೋಡಿಸಿ ತಲೆಬಾಗುತ್ತೇನೆ (ಕಾಲೂರ. ೫ ಮುನ್ನುಡಿ).
[ಸಾಲ$_1$+ - ಗಾರ (< - ಕಾಱ)]

ಸಾಲಗಾರಿಕೆ (ನಾ). ಕಡವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು ; ಸಾಲಮಾಡುವುದು : ಶ್ರೀಮಂತ ದಳವಾಯಿಯವರು - ಬೆಳ್ಳೂಳದ ಸ್ಥಾನದವರ ಸಾಲಗಾರಿಕೆಯ ವಿಷಯವಾಗಿ ಆಧಿಕಾರಿಕನಿರ್ಣಯವನ್ನು ಈಗ ಈವೋಲಗದಲ್ಲಿ ಅಪ್ಪಣೆಕೊಡುವುದಾಗಿ ಅಭಯ ಮಾಡಿದ್ದರು (ಬೆಟ್ಟಅ. ೨೦೦-೧೭). [ಸಾಲಗಾರ + - ಇಕೆ]

ಸಾಲಗಾರ್ತಿ (ನಾ). = ಸಾಲಗಾತಿ : (೬). [ಸಾಲಗಾರ + - ತಿ$_1$ (< - ಇತ್ತಿ)]

ಸಾಲಗುಳಿ 'ಸಾಲಂಗುಳಿ' ನೋ.

ಸಾಲಗುಳಿಕ (ನಾ). ಸಾಲಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಅಪ್ಪಯ್ಯ, ಎಂಥ ಸಾಲಗುಳಿಕರು ನೀವು ! (ಭಾಮಿನಿ. ೧೯). [ಸಾಲಗುಳಿ (< ಸಾಲಂಗುಳಿ) + - ಕ$_3$]

ಸಾಲಗೇರಿ 'ಸಾಲುಗೇರಿ' ನೋ.

ಸಾಲಗ್ರಾಮ (ನಾ). ವಿಷ್ಣುವಿನ ಸ್ವರೂಪವೆಂದೂ ಪೂಜಾರ್ಹವೆಂದೂ ಭಾವಿಸಲಾದ, ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಗಂಡಕೀನದಿಯಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುವ ಕಪ್ಪನೆಯ ದುಂಡುಕಲ್ಲು : ಸಾಲಗ್ರಾಮ ಶಕ್ತಿ ಲಕ್ಷ್ಮಿ ದುರ್ಗಿ ಎಂಬ ಕಿಱುಕುಳದೈವಮುಂ ಪೂಜಿಸಿ (ಸರ್ವ. ೧೭೮-೮೨೯); ತೆಗೆ ತಿಲವನೌಪಾಸನದ ಕೊಳವಿಗಳ . . . ಬೇಳೆಗಳ ಸಾಲಗ್ರಾಮಗಳ ದೋಸೆಗಳ ಕಾವಲಿಗಳನೆನುತ ಕಳವಳಿಸ ಭೂಸುರರು (ತೊರರಾ. ೫-೮-೭೦); ಬಟ್ಟೆಯೊಳ್ಪುಣ್ಯವಶದಿಂದರ್ಭಕನ ಕಣ್ಗೆ ಪುಟ್ಟ ಸಾಲಗ್ರಾಮದೊಂದು ರಮಣೀಯಶಿಲೆ ಕಟ್ಟೆಸಕದಿಂದೆ ಕಾಣಿಸಲು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೮-೨೩). [ಸಂ.]

ಸಾಲಜೇಡು 'ಸಾಲ್‌ಝೂಡ' ನೋ.

ಸಾಲಣ 'ಶಾಲಣ' ನೋ.

ಸಾಲತ್ತ (ನಾ). ಒಂದು ಪಂಗಡದ ಹೆಸರು : ಪೆರ್ಬ್ಬಯಲ ಕೆಲರುಂ ತೆನನ್ನಾಕರುಂ ಕೊಳನೆಲ್ಲೂರ ಸಾಲತ್ತರುಂ ವಾರದಱಂ ಎನೆವ್ವರುಂ ನರಸಾಕ್ಷಿ (ಎಕ. V (R), ಕೃಷ್ಣನ. ೧೦೫-೭೨ ; ಸು. 890). [?]

ಸಾಲತ್ತಕಾಡು (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ಕಿಱುಪೂಮಿವಾಳಮೆ ವದಿರಕೆಱೆವ ಸಾಲತ್ತಕಾಡೇಱಿನ ಪೇರೊಟ್ಟೆವ ಪಗನ್ತವಂಳಮ ಗೋಸನ್ತನೆ ಕೊಣ್ಣಿನ್ನಗೆಱೆವ (ಎಕ. V (R), ಕೃಷ್ಣನ. ೧೦೫-೭೪ ; ಸು. 890). [ಸಾಲತ್ತ, + ಕಾಡು$_2$]

ಸಾಲತ್ತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ದುಗ್ಗತಿಗವುಣ್ಣೆಯ ಮಗಂ ನಾಗತಿ ಸಾಲತ್ತಿಯ [ತು]ಱುಗೊಳ ಸತ್ತಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೧೪-೪; 878). [?]

ಸಾಲಪತ್ರ (ನಾ). ಸಾಲವನ್ನು ಪಡೆದ ವ್ಯಕ್ತಿ ಅಥವಾ ಸಂಸ್ಥೆಯು ಸಾಲದ ವಿವರ, ನಿಬಂಧನೆ ಮತ್ತು ಹಿಂತಿರುಗಿಸುವ ವಾಗ್ದಾನಗಳೊಂದಿಗೆ ಸಾಲಕೊಟ್ಟವರಿಗೆ ಬರೆದುಕೊಡುವ ಪತ್ರ : ಯಾವಾಗ ಮಾರಿದರೂ ತಕ್ಷಣ ಅಷ್ಟು ಲೋಹವನ್ನೂ ನಾಣ್ಯವನ್ನೂ ಬೆಲೆಯನ್ನೂ ಕೊಂಡು ತರುವ ಸಾಲಪತ್ರ, ಲೇವಾದೇವಿಪತ್ರಗಳೂ ಇರುವುವು (ಹಣಪ್ರ. ೨೮). [ಸಾಲ$_1$ + ಪತ್ರ]

ಸಾಲಪರ್ಣಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಸಾಲಪರ್ಣಿ, ಕೊಳಕುನಾರು (ಮೂಔಗ. ೨೯-೫೭೧). [ಸಂ. ಸಾಲಪರ್ಣೀ]

ಸಾಲಬಂದಿಕೆ (ನಾ). ಬಟ್ಟೆ, ಮರ, ದಂತ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಗೊಂಬೆ, — ಪುತ್ತಳಿ : "ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ 'ಮದನಕೈ' ಎಂಬುದು ಬಹುಶಃ ಮದನಿಕಾ ಎಂಬ ಸಂಸ್ಕೃತಪದದ ತಮಿಳುರೂಪಾಂತರದಿಂದ ಬಂದಿತೆಂದು ಊಹಿಸಲಾಗಿವೆ. ಶಿಲ್ಪಿಗಳು ಇವುಗಳನ್ನು 'ಸಾಲಬಂದಿಕೆ', 'ಪುತ್ಥಳಿ' ಎಂದು ಕನ್ನಡಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕರೆದಿರುವರು (ಹೊಯ್ಸವಾ. ೨೭). [< ಸಾಲಭಂಜಿಕೆ]

ಸಾಲಬಡಕ (ನಾ). ಸಾಲ ಮಾಡುವವನು ; ಸಾಲಗಾರ : (೬).
[ಸಾಲ$_1$ + - ಬಡಕ$_2$ (< - ಬಡಿಕ$_2$)]

ಸಾಲಬಡು 'ಸಾಲಂಬಡು' ನೋ.

ಸಾಲಬಾಗೆ, ಸಾಲುಬಾಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಗೆಮರ : ಸಾಲಬಾಗೆ, ಬೆಳ್ಳಟ್ಟೆ, ಬಕುಲ್ (ಮೂಔಗ. ೪-೭೭). **ಸಾಲುಬಾಗೆ** : "ಬಕುಲ್, ಬೆಳ್ಳಟ್ಟೆ, ಅಥಂಜ, ಸಾಲುಬಾಗೆ" (ಸಸ್ಯನಿ. ೮). [ಸಾಲ$_9$ + ಬಾಗೆ$_1$]

ಸಾಲಭಂಜಿಕೆ (ನಾ). = ಸಾಲಬಂದಿಕೆ: ಗೃಹದೇವತೆಯುರ್ ಸನ್ನಿಧವಾದರೆನಿಸಿ ರಂಜಿಸುವ ಮಣಿಮಯ ಸಾಲಭಂಜಿಕೆಗಳೊಳಂ (ಕಾಬಂಪ್ರು. ೭೯); ಕಮಲಜಾ ನೀಲದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಸಾಲಭಂಜಿಕೆಗಳೊದವಿ ಜೀವಂದಳೆದವೋ (ಜಟಕಾ. ೭-೪); ಸಾಲಭಂಜಿಕೆ ಗೆತ್ತರಸಂ ನೋಡಿದಂ ಲಲಾಟಕೋಮಲೆಯಂ (ಶಮದ. ೨೯೦ ಪ್ರಯೋ); ಮರಕತದ ಸೋಪಾನಗಳ ಸುತ್ತಣ ಸಾಲಭಂಜಿಕೆಗಳ ವಿಲಾಸದಲಿ ಸೊಗಸಿತು ಮಂಟಪ (ತೊರರಾ. ೧-೧೩-೮); ಸಾಲಮಣಿಮಯದ ಸೋಪಾನದೊಳ್ನಿಲಿಸಿರ್ದ ಸಾಲಭಂಜಿಕೆಗಳೂ ವಿಚಿತ್ರಮೆನೆ ರಂಜಿತ ರಸಾಲಪಲ್ಲವಪಾಣಿಪಾದತಳದಬಲೆಯರ ರೂಪುಗಳ್ಗಣ್ಗೆಸೆದುವು (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೦-೧೩). [ಸಂ. ಸಾಲಭಂಜಿಕಾ]

ಸಾಲವಣಿಗ (ನಾ). = ಸಾಲಂಗುಳಿ : ವಣಿಗಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ - ಕೂಟ್ಟಣಿಗಂ ಮತ್ತೆ ಕೆಲವಱೊಳುಂಟು - ಲಂಚವಣಿಗಂ, ಸಾಲವಣಿಗಂ (ಶಮದ. ೨೦೭ ಪ್ರಯೋ).
[ಸಾಲ$_1$ + - ವಣಿಗ$_2$]

ಸಾಲವಿದ್ಯೆ (ನಾ). (ಕೋಟೆಯ) ಪ್ರಾಕಾರವನ್ನು ರಚಿಸುವ ಕೌಶಲ : ಆಕೆಯ ಕೈಯೊಳಾ ವಿದ್ಯೆಯಂ ಕೊಂಡು ಕಟ್ಟಿಪಿ ಮಱುದಿವಸಂ ಸಾಲವಿದ್ಯೆಯಂ ಪ್ರತಿವಿದ್ಯೆಯಿಂ

ಕಿಡಿಸಿ ದುರ್ಲಂಘ್ಯಪುರಮಂ ರಾವಣಂ ಮುತ್ತುವುದುಮ (ಪಂಪಾಮಾ. ೧೦-೧೯೬ ವ).

[ಸಂ. ಸಾಲವಿದ್ಯಾ]

ಸಾಲಾಂಬಾಲ (ಗು). ಕಠಿಣವಾದ; ಉಗ್ರವಾದ: ಶ್ರೀಬಾಳಾಮೇಲ್ಮಿಖಿಮೇಲ ಸರ್ಪದ ಮಹಾದನ್ತಾಗ್ರದುಳ್ಳಲ್ಲವೊಲ್ ಸಾಲಾಮ್ಬಾಲತಪೋಗ್ರದಿನ್ತು ನಡದೊಂ ನೂರೆಣ್ಪುಸಂವತ್ಸರಂ (ಎಕ. II (R), ೨೫-೨ ; ಸು. 700). [?]

ಸಾಲಾಖೈರು, ಸಾಲ್‌ಆಖೈರು (ನಾ). ವರ್ಷದ ಕೊನೆ; ಸಂವತ್ಸರದ ಅಂತ್ಯ: ಬಾಕಿ ಏನಾದರೂ ನಿಂತರೆ ಅದು ಸಾಲಾಖೈರಿನಲ್ಲಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ಮಹಾವಂ. II, ೧೮). **ಸಾಲ್‌ಆಖೈರು** : (೬). [ಸಾಲ್₄(< ಸಾಲು₃) + ಆಖೈರು]

ಸಾಲಾಮಿಸಿರಿ 'ಸಾಲಾಮಿಸ್ರಿ' ನೋ.

ಸಾಲಾಮಿಸ್ರಿ, ಸಾಲಂಮಿಶ್ರಿ, ಸಾಲಾಮಿಸಿರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಔಷಧೀಯಗುಣವುಳ್ಳ ಅದರ ಗೆಡ್ಡೆಯಿಂದ ತಯಾರಿಸುವ ಹಿಟ್ಟು : ಸಾಲಾಮಿಸ್ರಿ ತೊಲೆ ಮೂರು ಕೊಳವಳಿಕಬೀಜ ತೊಲೆ ಮೂರು (ಕಾಮಶಾ. ೨೬೫). **ಸಾಲಂಮಿಶ್ರಿ** : ಸಾಲಂಮಿಶ್ರಿ . . . ಗುಲಾಬನೀರು (ಮುಂಬ್ವಾ. ೯೯). **ಸಾಲಾಮಿಸಿರಿ** : (೬). [← ಅರ. ಸಾಲಬಮಿಸ್ರೀ ; ಹಿಂ. ಸಾಲಮಮಿಶ್ರೀ ; ಮರಾ. ಸಾಲಂಮಿಶ್ರೀ, ಸಾಲಮಿಶ್ರೀ./ ಮಲ. ಸಾಲಬ್‌ಮಿಸ್ರೀ ; ತುಳು. ಸಾಲಾಮಿಸ್ರಿ ; ತೆಲು. ಸಾಲಮಿಶ್ರಿ]

ಸಾಲಾವಳಿ, ಸಾಲುವಳಿ (ನಾ). ಮದುವೆಯನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸುವಾಗ ವಧೂವರರ ಜಾತಕ, ಮನೆತನ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಹೊಂದಾಣಿಕೆ, — ಸಾಮರಸ್ಯ: ಶಕುನಾ ನಮಗಾದೂ ಸಾಲಾವಳಿ ನಿಮಗಾದೋ ನಾಳೀಯ ಲಗ್ನಾ ನವುಗಾದೋ (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೧೬೪) ; ಹೆಣ್ಣುನೋಡುವುದೆಂದರೆ ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸುಲಭವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ವಾವೆ ನೋಡಬೇಕು; ಸಾಲಾವಳಿ ನೋಡಬೇಕು (ನನ್ನೂರು. ೭೦). **ಸಾಲುವಳಿ** : ಕೊಡಬೇಕೆನುತ ಜೋಯಿಸರ ಕರಯಿಸಿ ತಾನು ಬಿಡದೆ ಸಾಲುವಳಿ ಕೇಳಿ (ಪೂಜ್ಯಚ. ೮-೮). [← ತುಳು. ಸಾಲಾವಳಿ]

ಸಾಲಾವೃಕ (ನಾ). ೧. ನಾಯಿ; ಶ್ವಾನ. ೨. ಕಪಿ; ಕೋತಿ. ೩. ನರಿ; ಸೃಗಾಲ: "ಸಾಲಾವೃಕಾಹ್ವಯಂ ಶ್ವ ಸೃಗಾಲ ಪ್ಲವಗಂಗಳೊಳ್ ಪ್ಲವಂಗಮಶಬ್ದಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೩೦-೭೭). [ಸಂ.]

ಸಾಲಿ₁ 'ಸಾಲೆ₂' ನೋ.

ಸಾಲಿ₂, ಶಾಲೆ₂, ಸಾಲೆ₃ (ನಾ). ೧. ಬತ್ತ; ನೆಲ್ಲು : 'ದಬ್ಬಣಸಾಲಿ' ಪರಾ. **ಶಾಲೆ**₂: ೧. ಶ್ರೀಜನ್ನ ಕಲ್ಲನಿಜಿಸಿ ಪನ್ನಿರ್ಕ್ಕಣ್ಣುಗ ಬೆದಮಣ್ಣೊಟ್ಟಾರ್ದ್ದಿವಸಕಣ್ಣೂರ್ಗೀ ಶಾಲೆಗೊಡುವೊದು (ಮೈಆ. ೧೯೪೪, ೭-೩; 808 ?); ಪಚ್ಚೆಯ ಶಾಲೆಯಂ ಧರಾಲಲನೆ ವಿಳಾಸದಿಂ ತಳೆದಳೆಂದೆನೆ ಶಾಲೆಯ ಗರ್ದೆ ತೋಱುಗುಂ (ರಾಜಶೇ. ೨-೧೦). **ಸಾಲೆ**₃ : ೧. "ಸಾಲಿ - ೧. ಶಾಲೀ = ನೆಲ್ಲು (೨. ಚೀಲ)" (ತದ್ಭಕೋ. ೪೪). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬತ್ತ : ಭಾರದ್ವಾಜಗೋ ಆಶ್ವಲಾಯನಸೂ ಭಾಗವತ ಸೇವೆಯ ತಿಂಮಣಗೆ ಹಲವು ಸಾಲೇ ಭತ್ತ XXX (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೧೯-೭೮ ; 1573). [< ಸಂ. ಶಾಲಿ]

ಸಾಲಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಒಂದರ ಹಿಂದೊಂದು ಇರು; ಸಾಲುಗಟ್ಟು: ಉಕ್ಕಿತೋ ವಿಲಯಾಬ್ಧಿಯೆನೆ ಸಾಲಿಕ್ಕಿ ನಡೆದುದು ಸೇನೆ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೮-೨೫) ; ಜೀವವ ತೊಱೆದ ಕರಿ ತುರಗಗಳ ಸಾಲಿಕ್ಕಿದ ಮಿದೆಯಿಂದ ಮೆಱೆದುದು ರಣಭೂಮಿಯಂದು (ಅಂಪಮ. ೧೫-೭೫).

[ಸಾಲ್₃ + ಇಕ್ಕು]

ಸಾಲಿಗ₁ (ನಾ). ೧. ಕಡವನ್ನು ಕೊಟ್ಟವನು ; ಸಾಲಗಾರ : ಸಾಲಿಗರ್ ಕಲುಗುಂಡಂ ತಲೆಗೇಱಿಪರ್ ತೊಲಗಿರಲ್ ಲಕ್ಷ್ಮೀಕಟಾಕ್ಷೇಕ್ಷಣಂ (ಸೋಮೇಶ. ೫೧); ಸಾಲವನು ಕೊಂಬಾಗ ಹಾಲೋಗರುಂಡಂತೆ ಸಾಲಿಗನು ಬಂದು ಎಳೆವಾಗ ಕಿಬ್ಬದಿಯ ಕೀಲು ಮುಱಿದಂತೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೩೪೧). ೨. ಸಾಲವನ್ನು ಪಡೆದವನು; ಋಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು : ಸಾಲಿಗನು ಸಾಲವನು ತಿರ್ದಿ ಪೋಪಂತೆ ಪಾಪಕ್ಕೆ ನಿರ್ಣಯಂಗಂಡು ನೆಱೆ ಪೋಪನಾ ಜೀವನು (ಓಜ್ವರಾ. ೭-೯) ; ಕವಿವ ನೃಪಾಲಕರು ಭೀಮಂಗೆ ಹರಣದ ಸಾಲಿಗರು ಸಂದಣಿಸಿತಬುಜವ್ಯೂಹದಗ್ರದಲಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೨-೨೭) ; ಬೆಂಡಿರದೆ ಮುಳುಗಿದರು ಗುಂಡದ್ದು ತೇಲಿದರು ಬಂಡಿಯ ನೊಗವು ಚಿಗಿತರೂ ಸಾಲಿಗನು ಕೊಂಡದ್ದು ಕೊಡನು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೩೯೭). [ಸಾಲ₁ + - ಇಗ]

ಸಾಲಿಗ₂, ಸಾಳಿಗೆ₁ (ನಾ). ಸೀರೆ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ನೇಯುವವನು ; ನೇಕಾರ: ಇರುಳ್ ಪೊಱಮಟ್ಟು ಪಾಟಳೀಪುತ್ರಮಂ ಪೊಕ್ಕು ಪಸಿದು ಸಾಲಿಗರ ಮನೆಯಂ ಪೊಕ್ಕು ಸಾಲಿಗರ ಬರ್ದಿಯನುಣಲ್ವೇಡಿದೊಡೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೮೪-೧೩) ; ಸಾಲಿಗನ ಕೈಯೊಳ್ ದೂದವಿಯಪ್ಪವಳ್ ವೃಥಾ ಮೂಗಂ ಕೊಯಿಸಿಕೊಂಡಳ್ (ಪಂಚತಂ೫-೧೯) ; ಕಾಸಿಕಮ್ಮಾಜನಾದ ಬೀಸಿ ಮಡಿವಾಳನಾದ ಹಾಸನಿಕ್ಕಿ ಸಾಲಿಗ[ಪಾಠಾಂ. ಸಾಲಿಗಾರ]ನಾದ ವೇದವನೋದಿ ಹಾರುವನಾದ (ಬಸವ. ೫೪೧) ; ಮೂಡಲಾಗಿ ಹೋದ ಸಾಲಿಗರ ಕೇರಿಯ ಮಗ ಗರವಾರಗಳನು ಆ ಮೂಡಬಾಗಿಲ ಸುಂಕವನೂ . . . ಧಾರೆಯನೆಱದು ಕೊಟಂಥಾ ಧರ್ಮ್ಮಶಾಶನಕೆ ಶುಭಮಸ್ತು (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೪೭೭-೧೩; 1506). **ಸಾಳಿಗೆ**₁ : ಮಣಿಗಾಱ ಪದ್ಮಸೆಟ್ಟಿ . . . ಸಾಳಿಗೆ ಮಾಚಿಸೆಟ್ಟಿಯೊಳಗಾಗಿ ಸಮಸ್ತವಣಿಗ್ಗಾರ್ಮ್ಮಿಕರುವಂ ಮಹನೀಯ ಪಸಾಯದಂ ಮಾಡಿ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾ೦. ೧೧೯-೭೮ ; 1181).

[ಸಾಲ್₂ + - ಇಗ]

ಸಾಲಿಗಸಮಯ (ನಾ). ನೇಯ್ಗೆಯವರ ಮಂಡಲಿ; ನೇಕಾರರ ಸಂಘ: ಸಾಲಿಗಸಮಯಂಗಳ್ ಗೌಡಮುಖ್ಯವಾಗಿ ನೂಲ ಪರ್ವ್ವಕ್ಕೆ ವರ್ಷಂಪ್ರತಿ ಒಕ್ಕಲಲ್ಲಿ ವೀಸವಯ್ದಂ ಕೊಟ್ಟರ್ (ಎಕ. V, ೧೯-೭೩ ; 1161). [ಸಾಲಿಗ₂ + ಸಮಯ₁]

ಸಾಲಿಗ್ರಾಮ, ಸಾಲಿಗ್ರಾವ, ಸಾಳಿಗ್ರಾವ (ನಾ). = ಸಾಲಗ್ರಾಮ : ಅವನೇ ಹೋಗಿದ್ದಾನೆ. ಇನ್ನೆಂತಹ ಸಾಲಿಗ್ರಾಮವನ್ನು ತರುವನೋ ನೋಡೋಣ (ಸವಿಕ. ೮೨); ದೊಡ್ಡವರು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ದೊಡ್ಡವರು. ಅಂಥವರನ್ನು ನಮ್ಮವರು ನಿಮ್ಮವರೆಂದಾಡುವುದು 'ಇದು ನನ್ನ ದೇವರ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ-ಅದು ನಿನ್ನ ದೇವರ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ' ಎಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಸಂಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಲಿಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಟ್ಟುಕೊಂಡಂತೆ! (ಕಥಾವಿ. IX, ಮುನ್ನುಡಿ). **ಸಾಲಿಗ್ರಾವ** : (೬). **ಸಾಳಿಗ್ರಾವ** : ನದಿಯೊಳಿರ್ಪ ಕಲ್ಲೆಲ್ಲಂ ಸಾಳಿಗ್ರಾವಂ ವಲಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೭೯-೮).

[< ಸಂ. ಸಾಲಗ್ರಾಮ]

ಸಾಲಿಗ್ರಾವ 'ಸಾಲಿಗ್ರಾಮ' ನೋ.

ಸಾಲಿಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಾಲನ್ನು ರಚಿಸು; ಪಂಕ್ತಿಮಾಡು : ರಿಸಿಯರ್ ಕನ್ನಮಿಕ್ಕಿ ತಮ್ಮ ಬಸದಿಯೊಳ್ ಕಸವರಮನೊಟ್ಟಿಟ್ಟು ಸಾಲಿಟ್ಟಂತಿರೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೧೭-೧೦) ; ಪೆಣನಂ ಸಾಲಿಟ್ಟವೋಲಾಗೆ ಮೇದಿನಿಯೊಳ್ ಖಚರಸೇನೆ ಬೀಱೆ ಬಯಲಾದತ್ತಾಗಸಂ (ಪಂಪಾಮಾ. ೯-೭೯) ; ಕೆಂದಾವರೆವೂಗಳಂ ತರದೆ ಕೆಸಡಿ ಸಾಲಿಡೆ ಬಿಂಕದಿಂ ನೆಗಱ್ಬಾವಗಮೋಲಗಿಪ್ಪ ಸಱಿಮಿಂಡಿಯರೊಪ್ಪಿದರತ್ತ ನೋಟ್ಪೊಡಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೧೩೩). ೨. ಸಾಲಾಗಿರು; ಪಂಕ್ತಿಗೊಳ್ಳು : ಸಾಲಿಟ್ಟು ಬೆಳೆದಡಕೆಗಳ . . . ಕದಲಿಟ್ಟು ಸುರಿ:ವ ಸುಧಾರಸದ ಹೊಂಗಟ್ಟುಗಳ ಫಲಭೂಜರಾಜಿಯ ಕಿತ್ತನಾ ಹನುಮ (ತೊರರಾ. ೫-೪-೫) ; ಕಟ್ಟಿದುವು ಮನೆಮನೆಯ ಮುಂದಾಗಲಿರದೆ ಸಾಲಿಟ್ಟುವು ಮಕರತೋರಣಂಗಳಾಕಾಶವಂ ಮುಟ್ಟಿದುವು ಕೇತನಪ್ರತತಿಗಳ್ (ಚೆಬಪು. ೬-೫೨). ೩. ಒಂದರ ಹಿಂದೊಂದು ನಡೆ ; ಸಾಲಾಗಿ ಚಲಿಸು : ಥಟ್ಟು ಮುರಿದುದು ಕೂಡೆ ತೆರೆ ಸಾಲಿಟ್ಟ ಸಾಗರದಂತೆ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೮-೭೪) ; ಬಟ್ಟಬಲ್ಲೊಲಿಯ ಭಾವೆಯರಾಯತಿವೆತ್ತು ಪಟ್ಟಣದಿಂ ಪೊಱಮಟ್ಟು ನಟ್ಟನೆ ಸ್ಮರನಿರ್ದ ನಂದನದೆಡೆಗೆ ಸಾಲಿಟ್ಟುದನೇಕಸಂಭ್ರಮದಿ (ವೋಹತ. ೫-೨೯). ೪. ಹೊರಸೂಸು; ಚೆಲ್ಲು; ಬೀರು : ನಗೆಮೊಗದಿಂ ಮುಗುಳ್ನಗೆ ತುಳುಂಕೆ ಬಳಲ್ಕುಡಿಯಿಂದರಲ್ಗಳಲ್ಗುಗೆ ನಿಡುಗಣ್ಗಳಿಂ ಪೊಳೆವು ಸಾಲಿಡೆ . . . ಗೋಪಿ ದಕ್ಕೆಯ ಲಯಕ್ಕೆ ಪೆಱಿಳ್ ಜತಿಮಟ್ಟುತಾಡಿದಳ್ (ಜಗಪ. ೫-೧೫) ; ಅಸಿ ಪರಶು ಪಟ್ಟಿಸ ಮುಸುಂಡಿಪ್ರಸರಧಾರಾಪಾತದಲಿ ಮೈ ಬಸಿಯ ರಕುತದ ಸಾರ ಸಾಲಿಡೆ ಬಲದೊಳೊಳಹೊಕ್ಕ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೫-೭೩) ; ಸಾಲಿಡುವ ಕಂಬನಿಯ ಮಱುಕದ ಮಾಲೆಗಿಚ್ಚಿನ ಚುಚ್ಚಿನಂಗದ ಬಾಲೆ ಬಾಯ್ಬಿಡುತೀಕ್ಷಿಸಿದಳಾಸುರದ ಮಸ್ತಕವ (ತೊರರಾ. ೬-೧೨-೨೭). ೫. ಹರಡು; ಚೆಲ್ಲು : ಸೂಸುವ ಮಿದುಳ ಮೊಗೆದೆಣ್ಣೆಸಗೆ ಸಾಲಿಡುವ . . . ಕಿಱಿಯ ಬರಿಕೆ ಬಿಡಿಸಿದವು ಹುಟ್ಟಾಗಿ ಯಮರಾಜನ ಪರಿಗ್ರಹಕೆ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೪-೮೨). ೬. ಉಂಟುಮಾಡು; ಒದಗಿಸು: ಶಿರೀಷದ ಮಾಲೆಯಂ ಪ್ರಭಾಮಾಲೆಯನೀಣಿಸುತ್ತಿರೆ ಭುಜಂ ನಖಮಾಲೆ ಮಯೂಖಮಾಲೆಯಂ ಸಾಲಿಡೆ ಬಾಲೆ ಬಂದು ವನಮಾಲಿಗೆ ಮಾಲೆಯನೊಲ್ದು ಸೂಡಿದಳ್ (ಜಗಪ. ೧೦-೮೪); ಬಿಂಕದಿಂ ಕೊಂಕಿ ನಿಂದು ಕಂಕಣಝಣಝಣತ್ಕಾರಂ ಸಭೆಯ ಕಿವಿಗೆ ಸವಿಗಳಂ ಸಾಲಿಡೆ

ಸೂಳಬೆದಿಕ್ಕುವ ಚಾಮರಗ್ರಾಹಿಣಿಯರೊಳಂ (ಗಿರಿ. ೨-೧೦೫ ವ) ; ತವರಾಜದ ಸಿರಿಯಂತಿರೆ ಸವಿಯಂ ಸಾಲಿಡುವುದಖಿಳಬುಧತತಿಗೆಲ್ಲಂ ಕಿವಿಯೊಳ್ ನಾಗೇಂದ್ರಸ ನಿಜಕವಿತೆಯ ಕನ್ನಡದ ನುಡಿಯ ಬೆಡಗಿನ ಗಡಣಂ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೧-೩೧). [ಸಾಲ್$_3$ + ಇಡು$_1$]

ಸಾಲಿಪ್ಯೆಠಣೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಟ್ಟೆ : ಅಲವಟ್ಟ ನ ಬೀಸಿ ಗ[illegible]ಾವರಿಸಿ ಸಾಲಿಪ್ಯೆಠಣೆಯನು ತೊಡಿಸಿ ಮೇಲುಕುಲಾಯಿವಸಿಕ್ಕಿ ಛ[illegible] ಲೀ[illegible] ತೊಡಿಸಿದರು (ಜಿನರಾ. ೯-೪೯). [ಸಾಲಿ$_1$ (< ಸಾಲ್$_2$) + ಪೈಠಣೆ (< ಪೈಠಣಿ)]

ಸಾಲಿಯಾನ 'ಸಾಲಿಯಾನಾ' ನೋ.

ಸಾಲಿಯಾನಾ, ಸಾಲಿಯಾನ, ಸಾಲ್ಲೀಯಾನಾ (ಅ). ಒಂದು ವರ್ಷಕ್ಕೆ ; ವರ್ಷಂಪ್ರತಿ : ಅಂಥವನು ಸಾಲಿಯಾನಾ ೧೦ ರೂಪಾಯಿಗೆ ಕಡಿಮೆ ಇಲ್ಲದಂತೆ ಕಂದಾಯ ಕೊಡುವ ಜಮೀನ್ ಹಿಡುವಳೀದಾರನಾಗಿರಬೇಕು ಅಥವಾ ಸಾಲಿಯಾನಾ ೧೦ ರೂಪಾಯಿಗಿಂತ ಕಡಿಮೆ ಇಲ್ಲದಂತೆ ಪೂರಾ ಕಂದಾಯ ಬೀಳುವ ಇನಾಂಜಮೀನನ್ನು ಪಡೆದಿರಬೇಕು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೧೨). **ಸಾಲಿಯಾನ** : ಭೂಮಿ ಪುತ್ತಾರ ಹೋಗಲಾಗಿ ಸಾಲಿಯಾನ ಜೋಡಿ ೩೩ ॥ ೧॥ ಬರುತ್ತಾಯಿದ್ದದ್ದು ಸರಿಯಷ್ಟ (ಮೈಅರಿ. ೧೯೩೪, ೫೨-೧೦ : 1812). **ಸಾಲ್ಲೀಯಾನಾ** : ಸಾಲ್ಲೀಯಾನಾ ಕಂಟಿರಾಯಿ ಐದುವರಹಾದ ಪ್ರಕಾರಾ ಜೋಡಿ ತೆಗೆದ್ದುಕೊಂಡು (ಮೈಅರಿ. ೧೯೩೯, ೯೪-೪೭ ; 1813).

[← ಪಾರ. ಸಾಲಿಯಾನಾ; ಹಿಂ. ಸಾಲಾನಾ, ಸಾಲಿಯಾನಾ ; ಮರಾ. ಸಾಲನಾ, ಸಾಲಿನಾ, ಸಾಲೀನಾ]

ಸಾಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಾಲವನ್ನು ಕೊಡು ; ಕಡವನ್ನು ನೀಡು : ತನ್ನಂ ತಪದಿಂ ನೋಯಿಸದುನ್ನತಿಯಂ ದಿವ್ಯಭೋಗವಮಂ ಬಯಸುವ ಗಾಂಪಂ ನೆಱ ಪೋಲ್ಕುಂ ಸಾಲಿಸದಿನ್ನಳಿಪಿಂ ಬಡ್ಡಿವೇಡಿ ಮಱುಗುವ ಮರುಳಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೧೫೭). ೨. ಸಾಕುಮಾಡು; ನಿಲ್ಲಿಸು: ಆಲಿಸುತ ಬೇಗಮೋಹೋ ಸಾಲಿಸಿಮನೆ ವಿರಸಮಪ್ಪ ಕಬ್ಬಂಬೇಟ್ಬೂರೋಲತೆಯಿಂದಂ ಬ[ರೆಬರೆ]ದೋಲೆಗಳಂ ಕಿಡಿಸುವಂತು ತಾಟೊಳು ಪಗೆಯೇ (ಬಂಪುರಿ. ೧-೧೧). [ಸಾಲ್$_1$ + - ಇಸು$_3$]

ಸಾಲಿಱ (ಕ್ರಿ). ಸಾಲಾಗಿರು; ಪಂಕ್ತಿಗೊಳ್ಳು : ಸಾಲಿಱದಳಿ ಕವಿದಿರೆ ಪೂವಾಲೆಯನವುರ್ದೆತ್ತಿ ಪಿಡಿದ ಕಾಮಿನಿಯೊರ್ವಳ್ ಲೀಲೆಯಿನಲರ್ವಿಲ್ಲಂ ಪೂಗೋಲಂಗಿರದೆತ್ತಿ ಕೊಡುವ ರತಿಯಂ ಪೋಲ್ತಳ್ (ವೃಷವಿ. ೪-೮೭).

[ಸಾಲ್$_3$ + ಇಱ$_1$]

ಸಾಲೀವೊಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ಎಡೆವೊಟಲ್ಲಾಮವಿಷಯೇ ಸಾಲೀವೂಗೆನೋ(ನಾ)ಮಗ್ರಾಮಸ್ಸೋದಕಂ ಸಹಿರಂಣ್ಯಂ ಅಕರಮಭಟಪ್ರವೇಶಂ ಸಸರ್ವ್ವಬಾ(ಬಾ)ಧಾಪರಿಹಾರೋ ದತ್ತಃ (ಇಹ. XIX, ೧೫೦-೨೬ ; 682). [?]

ಸಾಲು$_1$ 'ಸಾಲ್$_1$' ನೋ.

ಸಾಲು$_2$ 'ಸಾಲ್$_3$' ನೋ.

ಸಾಲು$_3$, ಸಾಲ್$_4$ (ನಾ). ವರ್ಷ ; ಸಂವತ್ಸರ : ಇಡೀ ಸಾಲು (ವರ್ಷ) ಬೆವರನ್ನು ಸುರಿಸಿ, ಎದೆಯ ರಕ್ತವನ್ನು ಭೂಮಿತಾಯಿಗೆ ಬಸಿದು ಪೆಳೆದ ಕಬ್ಬನ್ನು ಆಲೆಯಾಡಿ, ಬೆಲ್ಲದಡಿಗೆಯನ್ನು ಕಂಡಾಗ ರೈತರಿಗಾಗುವ ಹೆಚ್ಚಳ ಹೇಳತೀರದು (ಕವಿಕೋ. II, ೧೭). **ಸಾಲ್$_4$** : (ಹ). [← ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಸಾಲ್]

ಸಾಲುಗಂಬ 'ಸಾಲುಗಂಭ' ನೋ.

ಸಾಲುಗಂಭ, ಸಾಲುಗಂಬ (ನಾ). ಸಾಲಾಗಿ ಕಟ್ಟಿರುವ ಕಂಭ : ವೈಡೂರ್ಯದ ಬಲುಭಿತ್ತಿ ಪಚ್ಚೆಯ ಸಾಲುಗಂಭ ಇತ್ತರದೊಳಗಾಸ್ಥಾನಮಂಟಪದೊಳು ಬಿತ್ತರದೊಳಗೊಪ್ಪಿದುವು (ಕಂನವಿ. ೨೦-೨೮). **ಸಾಲುಗಂಬ** : ಓಲಗಶಾಲೆಯ ರನ್ನಕುರುಜುಗಳ ಸಾಲುಗಂಬಗಳ ಮಱೆಯಲಿ . . . ಮುದ್ದುಬಾಲಕಿಯರು ರಾಜಿಸಿದರು (ಕಂನವಿ. ೨೧-೨೪). [ಸಾಲು$_2$ (< ಸಾಲ್$_3$) + ಕಂಭ]

ಸಾಲುಗಟ್ಟು 'ಸಾಲ್ಗಟ್ಟು' ನೋ.

ಸಾಲುಗನ್ನಡಿ (ನಾ). ಸಾಲಾಗಿ ಜೋಡಿಸಿದ ಕನ್ನಡಿ : ಹೊನ್ನಾನೆಗಲ್ಲಿಂದ ಹೊಳೆವಳಿಗೆಯ ಸಾಲುಗನ್ನಡಿಯಿಂದ ಗೋಡೆಗಳ ಕಿನ್ನರಕಿಂಪುರುಷರ ಚಿತ್ರದಿಂದ ಸಂಪನ್ನಗೃಹಗಳು ಮೆಱೆದುವು (ಭರಚ. ೧೫-೨೪). [ಸಾಲು$_2$ (< ಸಾಲ್$_3$) + ಕನ್ನಡಿ$_1$]

ಸಾಲುಗುಜಸ್ತಾ 'ಸಾಲುಗುದಸ್ತಾ' ನೋ.

ಸಾಲುಗುದಸ್ತಾ, ಸಾಲುಗುಜಸ್ತಾ (ನಾ). ಕಳೆದ ವರ್ಷ; ಹಿಂದಿನ ವರ್ಷ: (ಹ). **ಸಾಲುಗುಜಸ್ತಾ** : (ಹ). [← ಮರಾ. ಸಾಲಗುದಸ್ತ]

ಸಾಲುಗುದಸ್ತಾಬಾಕಿ (ನಾ). ಕಳೆದ ವರ್ಷದ ಬಾಕಿ ; ಹಿಂದಿನ ವರ್ಷದ ಉಳಿಕೆ: ಸಾಲುಗುದಸ್ತಾಬಾಕಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಾಸೂ ಬಾಕಿ ನಿಲ್ಲದಂತೆ ಶ್ರಾವಣ ಶುದ ೧೫ರೊಳಗೆ ವಸೂಲು ಮಾಡಬೇಕು (ಮಹಾವಂ. II, ೬೫). [ಸಾಲುಗುದಸ್ತಾ + ಬಾಕಿ]

ಸಾಲುಗೇರಿ, ಸಾಲಗೇರಿ (ನಾ). (?) : ನಾನು . . . ಸ್ತ್ರೀವೇಷವನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಅರಮನೆ ಸಾಲುಗೇರಿಯಲ್ಲಿ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಸೇರಿ ಚೆಲುವಾಂಬಾವನ್ನು ಭೇಟಿಮಾಡಿ ಅವಳನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು . . . ನಮ್ಮೂರಿಗೆ ಸೇರಬೇಕೆಂಬ ಯೋಚನೆಯು ಬಂತು (ಚಂಗಾಳ್ವ, ೪೮೭). **ಸಾಲಗೇರಿ** : ಮೈಸೂರ ಅರಮನೆಯು ಶಿಥಿಲವಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಜಂತದ ತೊಟ್ಟಿ . . . ನಾಮತೀರ್ಥದ ತೊಟ್ಟಿ ಮುಂತಾದ ತೊಟ್ಟಿಗಳನ್ನೂ ಒಳಬಾಗಿಲಲ್ಲಿ ಸಾಲಗೇರಿಗಳನ್ನೂ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಕಟ್ಟಿಸಿ (ಮಹಾವಂ. I, ೮೦). [?]

ಸಾಲುಗೊಳ್ 'ಸಾಲ್ಗೊಳ್' ನೋ.

ಸಾಲುಗೊಳಿಸು 'ಸಾಲ್ಗೊಳಿಸು' ನೋ.

ಸಾಲುಗೊಳ್ಳು 'ಸಾಲ್ಗೊಳ್' ನೋ.

ಸಾಲುತೋಪು (ನಾ). (ರಸ್ತೆಯ ಎರಡು ಪಕ್ಕಗಳಲ್ಲೂ ಇರುವ) ಸಾಲುಮರ: (ಹ). [ಸಾಲು$_2$ (< ಸಾಲ್$_3$) + ತೋಪು$_1$]

ಸಾಲುದಲೆ 'ಸಾಲ್ದಲೆ' ನೋ.

ಸಾಲುದೆರೆ (ನಾ). ಒಂದರ ಹಿಂದೊಂದರಂತೆ ಬರುವ ಅಲೆ : ತುರಗನಿಕರ ಸಾಲುದೆರೆ ಮದಗಜಗಳು ಗಿರಿ ಡಾಳಿಪ ಚಾಮರಾಳಿ ಮೆಱೆವ ಶಫರಿ ಬೆಳ್ಗೊಡೆ ನೊರೆಯೆನೆ ಬಲಶರಧಿಯ್ಯೆತಂದುದು (ಕಂನವಿ. ೧೨-೩). [ಸಾಲು$_2$ (< ಸಾಲ್$_3$) + ತೆರೆ$_4$]

ಸಾಲುಧೂಪ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಧೂಪದ ಮರ; ಬಿಳಿಗುಗ್ಗುಳದ ಮರ : ಧೂಪದ ಮರ, ಸಾಲುಧೂಪ, ಬಿಳೀಗುಗ್ಗಲ, ಬಿಳಿಡಾಮರ್, ಹಾಗಡಮರ, ಉಗುಳುಧೂಪ (ಮೈಜಿ. ೭೭-೧೫೭೭). [ಸಾಲು$_?$ + ಧೂಪ]

ಸಾಲುಬಾಗೆ 'ಸಾಲಬಾಗೆ' ನೋ.

ಸಾಲುಮಂಟಿಗೆ (ನಾ). ಕಾಲುಬೆರಳಿಗೆ ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ: ಕಾಲುಂಗುರವ ಕದ್ದು ಮೇಲೆ ಪಿಲ್ಲಿಯ ತೆಗೆದು ಸಾಲುಮಂಟಿಗೆಯನಿಳುಹಿದ (ಗುಂಡುಪು. ೩-೧೬೦). [ಸಾಲು$_?$ + ಮಂಟಿಗೆ (< ಮಂಟಿಕೆ)]

ಸಾಲುಮಣೆ (ನಾ). ರಾಗಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಪೈರನ್ನು ಸಾಲಾಗಿ ನಾಟಿ ಮಾಡಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ಉಕ್ಕೆಹೊಡೆಯುವ ಸಾಧನ : ರೈತರು ರಾಗಿ ನಾಟಿಮಾಡುವ ಮುನ್ನ ಸಾಲುಮಣೆ ಹೊಡೆಯುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ).

[ಸಾಲು$_2$ (< ಸಾಲ್$_3$) + ಮಣೆ$_1$]

ಸಾಲುಮರ 'ಸಾಲ್ಮರ' ನೋ.

ಸಾಲುಮಳಿಗೆ 'ಸಾಲ್ಮಳಿಗೆ' ನೋ.

ಸಾಲುಮೂಲಿಗ (ನಾ). ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳ ಒಂದು ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು : ಹರದರುನ್ನತರು ಮುನ್ನುರಿದಂಡಮಂ ಕಬ್ಬಿಲರನವಿಳಸಾಲು[ಪಾಠಾಂ. ಸಾಲ್ಕು] ಮೂಲಿಗರನದಿದೆನ್ನದಿಹ ಪರಿಜನವನ್ನೆದೆ ನೆರಹಿದರು ನೆರೆಯಿತ್ತು ಮಿಗೆ ಭೂಮಿ ಬೆಸಲಾದಂತಿರೆ (ಸೋಮಚ. ೪-೫೦). [ಸಾಲುಮೂಲೆ + - ಇಗ]

ಸಾಲುಮೂಲೆ (ನಾ). ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳ ಒಂದು ವರ್ಗ ; ಹರದರ ಒಂದು ಪಂಗಡ: ಸಾಲುಮೂಲೆಯವರ ಪೊಪ್ಪ ಶ್ರೀಗಣೇಶ್ವರ ಗವಱೇಶ್ವರದೇವರು (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೭೫-೧೩೩ ; 1382) ; ಅಯಿವತ್ತಾಱುದೇಶದ ಸಾಲುಮೂಲೆ ಸಮಸ್ತಹಲರು ಪಣ್ಣಾಳ ಸಹಿತವಾಗಿ ಕೂಡಿ (ಎಕ. X, ಬೌರಿಂಗ್. ೭೨-೧೦ ; 1480?). [?]

ಸಾಲುವ (ನಾ). = ಸಾಲುಮೂಲಿಗ : ತಲಕಾಡ ಹಮುಗಿಯನು ಗವುಡುಗಳು ಅಣ್ಣತಮ್ಮ ಸಾಲುವರು XX ಏ X ಮಗ್ಗದ ಹುರುಳಗವುಡ ಬಿದಿಯಗವುಡ ಏಚಗವುಡ ಆ ಮಕ್ಕಳು ಚನ್ನು XX ದವನು XX ಮಾಡಿ ಹೊಯಿಸ್ಸಳಪಟ್ಟಮಂ ಕಟ್ಟಿಸಿಕೊಣ್ಬು (ಎಕ. XVI, ತಿಪಟೂ. ೧೫೭-೧೮ ; ?). [?]

ಸಾಲುವಲೆ 'ಸಾಲ್ವಲೆ' ನೋ.

ಸಾಲುವಳಿ 'ಸಾಲಾವಳಿ' ನೋ.

ಸಾಲುವಿಡಿ 'ಸಾಲ್ವಿಡಿ' ನೋ.

ಸಾಲುಳು (ಕ್ರಿ). ಸಾಲಾಗಿ ಉಳು; ಸಾಲುಕ್ಕೆಯನ್ನು ಮಾಡು : ಚೆಲುವುನೆಲ ಸಾಲುತ್ತು, ಕಳೆಯ ಹೊಂಬೆಳೆಯಿಟ್ಟು ನಗಿಸಿದರು ನಾಡನು, ಕಡಿದು ಕಗ್ಗಾಡನು (ಹೊಂಗಳು. ೨೨-೧೫). [ಸಾಲು$_2$ (< ಸಾಲ್$_3$) + ಉಳು (< ಉೞ್)]

ಸಾಲೆ$_1$ (ನಾ). ೧. ಗುಳ್ಳೆಗಳ ಸಾಲು : 'ಬೆಮರ್ಸಾಲೆ' ಪರಾ. ೨. ಉಳುವಾಗ ನೇಗಿಲಿನಿಂದುಂಟಾಗುವ ಗೆರೆ; ಉಕ್ಕೆ : ಮೂಱಿಡಿ ತೊಮ್ಮು ದೇವಭೋಗಂ ಈ ಕಟಣಿ ಫಲಮಾ ಕೊಣ್ಣು ಬೆಳೆಸಿ ನಾಗೊಮ್ಮೆಯುಂ ಸಾಲೆ ಉೞುವದು (ಎಕ. X, ಕೋಲಾರ. ೧೧-೧೦; 753). [< ಸಾಲ್$_3$]

ಸಾಲೆ$_2$, ಶಾಲೆ$_1$, ಸಾಲಿ$_1$, ಸಾಳಿ (ನಾ). ೧. ಅರಿವೆ; ಬಟ್ಟೆ; ವಸ್ತ್ರ: ಕಡುಸಣ್ಣಸಾಲೆಯುಡಿಗೆಯ ಪಂಚರತ್ನದೊಳ್ತೊಡಿಗೆಯ ವಿಲಾಸಿನಿಯರೇಳ್ತಂದರ್ (ಸೌಂದಪು. ೭-೪೧); ತಾಯಂತೆ ಮಕ್ಕಳು, ನೂಲಂತೆ ಸಾಲೆ (ಗಾದೆ). ೨. ಸೀರೆ : ಗಟ್ಟಿಕುಚನಸುದೋಱುವಂದದೊಳುಟ್ಟ ಸಾಲೆಯ ಮೇಲುದೊಪ್ಪಿರೆ ದಿಟ್ಟೆಯೊರ್ವಳು ನಿಂದಳಂಗಜನಲಗಿನಂದದಲಿ (ಜೈವಾಚ. ೧೭-೩೩). ೩. ನೇಕಾರರ ಒಂದು ಪಂಗಡ: ನೇಯ್ಗಾರರೂ, ಪಂಚಾಂಗಕರ್ತರೂ, ವರ್ಣಗಾರರೂ . . . ಪಟ್ಟೆಗಾರ, ಸಾಲೆ, ಸೇಣಿಯ (ತುಳುನಾ. ೧೭೩). 'ಪಡಸಾಲೆ$_2$', 'ಪದ್ಮಸಾಲೆ' ಪರಾ. **ಶಾಲೆ$_1$** : ೨. ಹಾಲ ಸುಂಕವ ಬೇಡಿ ಕೋಲನ್ನ ಅಡ್ಡಕಟ್ಟಿ ಶಾಲೆಯ ಸೆಳೆಕೊಂಡು ಹೇಳದೋಡಿದ ಕೃಷ್ಣ (ಪುರಂದ. ೧-೯೧-೧); ಪಚ್ಚೆಯ ಶಾಲೆಯಂ ಧರಾಲಲನೆ ವಿಳಾಸದಿಂ ತಳೆದಳೆಂದನೆ ಶಾಲೆಯ ಗರ್ದೆ ತೋಱುಗುಂ (ರಾಜಶೇ. ೨-೧೦); ನಮ್ಮೂರ ಪುರೋಹಿತರು ಹೊಳೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನಕ್ಕೆ ಇಳಿಯುವುದಕ್ಕೂ ಮೇಲುಗಡೆ . . . ಹೆಂಗಸರು ಶಾಲೆ ಒಕ್ಕುವುದಕ್ಕೂ ಸರಿಹೋಗಿದೆ (ಪೆಮೂವ. ೨). **ಸಾಲಿ$_1$** : ೨. ಒಡನುಟ್ಟ ಸಾಲಿಯ ನಿಱಿಯೊಳಗೆಳವಟ್ಟ ಕಡುಚೆಲ್ವ ಕಾಂಚಿಯ ದಾಮ ಜಡೆ ತುಂಬಿದ ಪೂಸರದ ಪೂರ್ತಿಯ ಸಿದ್ಧಿ ಮಡದಿಯ್ಕೆಶಂದಳರ್ತಿಯಲಿ (ಕಂಸವಿ. ೨೧-೭೦); ಬಿತ್ತಿದ ಹೊಲದಾಗೆ ಮುತ್ತು ಸೂರಿಟ್ಟಂಗೆ ಸಾರಿ ಗೌರಮನ ಗೆಣತೇರ ಕಣ್ಣೀರು ಸಾಲೀ ಸೆರಗೆಲ್ಲ ನೆನೆದವು (ನಾಶದ. ೧೦೮). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ (ಜಾಳು)ಬಟ್ಟೆ : ಬಿಳಿಯುಳ್ಳಿಯಂ ಹುರಿದು ಹಿಂದುಮುಂದಂ ಚಿವುಟಿ ಹೊಳಚಿ ನಡುವಣ ದಿಂಡ ತೆಗೆದು ಸಾಲಿ [ಪಾಠಾಂ. ನಾಲಿ, ಸಾರಿ]ಯ ವಸ್ತ್ರದೊಳಗೆ ಪೊಟ್ಟಣಗಟ್ಟಿ (ಸೂಪಶಾ. ೩-೮); ಲಾಲಿತಚೆಂಬಾವುಗೆ ಮೆಟ್ಟಿ ಮೃದುವೆತ್ತ ಸಾಲಿಯ ದುಪ್ಪಟದಾಳ್ದು ಸೋಲಿಸಿ ತೊಲಗಿ ಪೋದವನ ನಿಟ್ಟಿಸುವ ಸಲೀಲೆಯಿಂದದ್ವಳಾ ಕುವರಿ (ಮೋಹತ. ೨೮-೬); ವಿಳೆಯಕಿದು ಚಿಲುವಾಲಿಗೆ ಕ್ರಯಕಿದು ಸಾಲಿಯ ಸೀರೆಗಿದೆಂದು ಹೇಳಿ ನೀ ಮುದ್ದುಮಾತಿಂ ಪೊನ್ನ ಸೆಳೆಕೊಂಡು ಜಾಳಿಗೆಯನು ಕಟ್ಟು ಮಗಳೆ (ಕಂಸವಿ. ೬-೧೫). **ಸಾಳಿ** : ೩. ಸಾಳಿ ಅಂದರೆ ಬಟ್ಟೆ ನೆಯ್ಯುವವರುಯೆಂಬ ಹೆಸರು ನಡಿಯುತ್ತದೆ (ಕಭಾಗ. ೧೫); ಇವರು ಸಾಳಿಯ ಜಾತಿಯವರು (ಕರ್ನಾಸಂ. ೧೯).

ಸಾಲೆರೋಗ, ಶಾಲೆರೋಗ = ಅತ್ಯಧಿಕವಾಗಿ ಋತುಸ್ರಾವವಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ : (ಕ). **ಸಾಲೇರ ಪಂಚೆ** = ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಂಚೆ, – ಧೋತ್ರ: ಸಾಲೇರ ಪಂಚೆಯನ್ನು ಮೈಮೇಲೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡು . . . ಸೋಮಯಾಜರು ಕೆಳಹಿತ್ತಲಿಗೆ ಹೋದರು (ದೇವಹೊ. ೨೧೧). **ಸಾಲೇಹುಳ** = ಜೇಡರ ಹುಳು : "ಲೂತಾ, ತಂತುವಾಯಃ, ಊರ್ಣನಾಭಃ, ಮರ್ಕಟಕಃ – ಜಾಡಹುಳು, ಸಾಲೇಹುಳ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೫೭).

[< ಪ್ರಾ. ಸಾಲಿಅ./ ಸಂ. ಶಾಟಿಕಾ./ ತೆಲು. ಸಾಲೆ, ಸಾಳಿಯ]

ಸಾಲೆ$_3$ 'ಸಾಲಿ$_2$' ನೋ.

ಸಾಲೆ$_4$ (ನಾ). ೧. ಮನೆ ; ವಾಸಸ್ಥಾನ : ಆಱುಂ ಋತುಗಳ ಪೂಗಳನೊಂದುಮಾಡಿ ಪೂವಿನಂಬುಗಳಂ ಪಣ್ಣಲೆಂದು ಕಾಮದೇವಂ ಮಾಡಿದೋಜನ ಸಾಲೆಯಿರ್ಪಂತಿರ್ದ ಪೂವಿನ ಸಂತೆಯೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೮೦ ವ); ಪಾಡುವ ತುಂಬಿ ಗಾಣರೆಂದನೆ ನನೆಯಂಬನೋಲಗದ ಸಾಲೆವೊಲಿರ್ದುವು ಬಂದ ಮಾವುಗಳ್ (ಅಭ್ಯಕಾ. ೬೧); ಶಂಕರನ ಸೌಖ್ಯದ ಸಾಲೆ . . . ಎನಿಸುವಾ ಭೃಂಗಿನಾಥನ ಪರಿ ವಿರಾಜಿಸುತಿರ್ದುದಾ ಶಶಿಧರನ ಸಭೆಯೊಳಗೆ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೨-೨೩). ೨. ಕಮ್ಮಾರ, ಕುಂಬಾರ ಮೊದಲಾದವರು ಕೆಲಸ ಮಾಡುವ ಸ್ಥಳ : 'ಕಮ್ಮಾರಸಾಲೆ', 'ಕುಂಬಾರಸಾಲೆ' ಪರಾ. ೩. ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿಸುವ ಸ್ಥಳ : ದಿನಾಲು ನೇಮದಿಂದ ಸಾಲೆಗೆ ಬಂದು . . . ಕಲಿಯಬೇಕು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧); ಹರಯದಲಿ ಮುಪ್ಪಿನನುಭವ ಸೇರಲೆಂದು, ಜರೆಯೊಳಗೆ ಹರೆಯದುತ್ಸಾಹ ಇರಲೆಂದು . . . ಹರಸಿದವು ಸಾಲೆಯಾ ಬಾಲಕರು ಬಂದು (ಕವಿಪು. ೧೭-೮). ೪. ಆನೆ, ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಸ್ಥಳ : ಆನೆಗಳ ಸಾಲೆಗಳ್ ಪರಮಾನಂದಮನೆಯ್ದೆ ಮಾಳ್ಪುವಖಿಳಜನಕ್ಕಂ ದಾನಪರಿಮಳವಿಲೋಭನಿಲೀನಾಳಿ ಕುಳಪ್ರಣಾದದಿಂ ಮುಖರಂಗಳ್ (ಬಾಧಪು. ೧-೧೫೦).

ಸಾಲೆಗೆ ಹಾಕು = ಮೊದಲ ಬಾರಿಗೆ ಮಗುವನ್ನು ಪಾಠಶಾಲೆಗೆ ಸೇರಿಸು : ಸರಿಯಾದ ವಯಸ್ಸಿಗೆ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಸಾಲೆಗೆ ಹಾಕಬೇಕು (ರೂಢಿ). **ಸಾಲೆ ಬರೆ** = ಕಲಿ; ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡು : ಏನು ಸಾಲೆ ಬರೆದಿಯವೆಯಾ . . . ಸಾಲೆ ಬರೆಯೋದು ನಮಗ್ಯಾಕಪ್ಪಾ? (ಮುಕ್ಕಪು. ೩). **ಸಾಲೆಮಠ** = ಪಾಠಶಾಲೆ ; ವಿದ್ಯಾಲಯ : ಈಗಲೂ ಹಳ್ಳಿಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಠಶಾಲೆಗಳನ್ನು 'ಮಠ', 'ಸಾಲೆಮಠ' ಎಂದು ಕರೆಯಲು ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ಪ್ರಾಚೀನ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳೇ ಕಾರಣ (ಕಶಾಅ. ೧೯೦). [< ಸಂ. ಶಾಲಾ]

ಸಾಲೆ$_5$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಸಾಲೆದೇರು, ಹಾಲಿವಾಣದ ತಿಗಡು, ತಾವರೆಯ ಹೂವು, ನೈದಿಲ ಗಡ್ಡೆ ಈ ಔಷಧಿಗಳಿಂದ ಕಷಾಯವಂ ಮಾಡಿ (ವೈವಿ. ೧೫೨). [< ಸಂ. ಶಾಲ]

ಸಾಲೆಯ (ನಾ). ಬಟ್ಟೆ ನೇಯುವವನು; ನೇಕಾರ : "ಸಾಲೆ[ಪಾಠಾಂ. ಳೆ] ಯನುವಿಂದ ಕುವಿಂದಕನೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೧-೨). [ಸಾಲೆ$_2$ + - ಅ$_7$./ ತಮಿ. ಮಲ. ಚಾಲಿಯನ್; ತುಳು. ಸಾಲೆ ; ತೆಲು. ಸಾಲಿಯ]

ಸಾಲೇಱು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗುಂಪುಗೂಡು ; ರಾಶಿಯಾಗು : ಮಾಲೆಗಟ್ಟಿದ ಬಳ್ಳಿಗರುಳು ಸಾಲೇಱಿದ ಪಂದಲೆಯಿಂದ ಹೇರಾಲಯ ಭಯಂಕರಮಾಯ್ತು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೮-೩೩). ೨. ಗುಂಪಿನ ಮೇಲೆ ಬೀಳು; ಗುಂಪನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸು : ಪಲಮ್ಬರು ನಾಯಕರೊಡನೆ ಯೇಕಾಂಗವೀರನಾಗಿ ಸಾಲೇಱೆ ತಳ್ತಿಱಿದು ಹೆಸರೊಳು ವಿಶೇಸವಾಗಿದ್ದ ನಾಯಕರಂ ಪಲಮ್ಬರ ಕೊನ್ದು ಸಾಲಕಾಮಯ್ಯನೆಮ್ಬ ಪೆಸರಂ ಪಡೆದು ಸುರಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತನಾದನ್ (ಎಕ. XII, ತಿಪಟೂ. ೬೩-೧೧; 1138?). [ಸಾಲ್$_3$ + ಏಱು$_1$ (< ಏಱ್$_1$)]

ಸಾಲೋಕ್ಯ (ನಾ). ೧. (ಇನ್ನೊಬ್ಬರೊಂದಿಗೆ) ಒಂದೇ ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವಿಕೆ; ಸಮಾನಲೋಕದಲ್ಲಿ ನೆಲಸಿರುವಿಕೆ. ೨. ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಮೋಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಇಷ್ಟದೇವತೆಯಿರುವ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ನೆಲಸುವಿಕೆ: ಕರ್ತರು ನಿಮ್ಮ ಗಣಂಗಳು ಎನ್ನ ತೊತ್ತುಮಾಡಿ ಸಲಹಿದ ಸುಖವು ಸಾಲೋಕ್ಯ ಸಾಮೀಪ್ಯ ಸಾರೂಪ್ಯ ಸಾಯುಜ್ಯದಂತುಟಲ್ಲಾ ಕೇಳಿರಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೪೭೪); ಸಾಲೋಕ್ಯದ ಸವಿಯಂತೆ ಸಾಮೀಪ್ಯದ ಸೀಮೆಯಂತೆ . . . ಗಿರಿಜಾತೆ ಶೈಶವಲೀಲೆಯನೊಳಕೊಂಡು . . . ಬಳೆಯುತಿರ್ದಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೩-೬೯ ವ); ಸಾಲೋಕ್ಯ ಸಾಮೀಪ್ಯ ಸಾಯುಜ್ಯವೆಂಬ ಚತುರ್ವಿಧಫಲಪದಂಗಳ ನಾನೊಲ್ಲೆನಯ್ಯಾ (ಅಖಂಡೇ. ೧೭೧-೨೨). ೩. ಇಷ್ಟ ದೇವತೆಯ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ನೆಲಸುವ ಮೋಕ್ಷಪದವಿಯನ್ನು ಪಡೆದವನು: ಸಾಲೋಕ್ಯ ಸಾಮೀಪ್ಯ ಸಾರೂಪ್ಯ ಸಾಯುಜ್ಯರೆಲ್ಲರೂ ಅಜಾತಂಗೆ ಸರಿಯೆ (ಬಸವ. ೯೦೧). [ಸಂ.]

ಸಾಲೋಕ್ಯಪದ (ನಾ). = ಸಾಲೋಕ್ಯ ೨ : ಅಯ್ಯಾ ನಿಮ್ಮ ಶರಣರ ಚರಣದ ಭಕ್ತಿಯೇ ಎನಗೆ ಸಾಲೋಕ್ಯಪದವಯ್ಯಾ (ಉರಿಲಿ. ೮. ೧೭೩-೨೩೩); ಕೊರ್ತಾನಿವನಿಗೆ ಸಾಲೋಕ್ಯಪದವನಿತ್ತನು (ಕುರಾಸಾಂ. ೬-೯೩). [ಸಂ.]

ಸಾಲ್ಕುಳಿ (ನಾ). ಸಾಲವನ್ನು ಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದವನು: ಮಾಳ್ಪುದು ಶೀಲಮಿಾತಂಗೆ ಮಾಳ್ಕುಳಿ, ಏವಂ ಆಟ್ಕುಳಿ, ಪೋರ್ಕುಳಿ, ಸಾಲ್ಕುಳಿ, ಅಡುಕುಳಿ . . . ಸಾಲ್ಕುಳಿ ಋಣಶೀಲಃ (ಶಬ್ದಾನು. ೫೪೫ ಪ್ರಯೋ). [< ಸಾಲ$_1$ + - ಕುಳಿ$_3$]

ಸಾಲ್ಗಟ್ಟು, ಸಾಲುಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಸಾಲಾಗಿರು; ಪಂಕ್ತಿಯಲ್ಲಿರು: ಭಜನೆಯ ಮಾಡಿ ಬಾಗಿಲ ಬಂದು ಕಾದಿಹ ದ್ವಿಜರನುಮತವ ತೀರಿಸದ ನಿದಲೋಧಿಶತವೆಂಬಂದದಿ ಸಾಲ್ಗಟ್ಟಿ ಕುಜವಿರ್ದುದಾ ಬನಬನದಿ (ಮೋಹತ. ೨೪-೪೮). **ಸಾಲುಗಟ್ಟು**: ಚೋಳಭೂನಾಥನ ಪಿರಿಯ ಕರಿ . . . ಸಾಲುಗಟ್ಟಿ ಮದಾಂಬುಧಾರಾಜಾಲವುಗ

ಪುರವೀಥಿವಿಡಿದಾಳಿಳದಿಂದೆಯ್ದುವ ಸಮಯದೊಳು (ಬಸವು. ೨೨-೭).

[ಸಾಲ್₃ + ಕಟ್ಟು₁]

ಸಾಲ್ಗುಚ್ಚು (ನಾ). ಒಂದರ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದರಂತೆ ಕಟ್ಟಿದ ಕುಚ್ಚು; ಸಾಲಾಗಿರುವ ಗೊಂಡೆ: ಪವಳ ಮೌಕ್ತಿಕ ಸಾಲ್ಗುಚ್ಚ[illegible]ಚ್ಚಯದ ತೋರಣದಿ ವಾರಣಿಸಿದಾ (ನವಮೋ. ೩-೭). [ಸಾಲ್₃ + ಕುಚ್ಚು₄]

ಸಾಲ್ಗುಡಿ (ನಾ). ಒಂದರ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದರಂತೆ ಜೋಡಿಸಿದ ಬಾವುಟ,- ಪತಾಕೆ; ಧ್ವಜಮಾಲೆ: ಸಾಲ್ಗುಡಿ ಮಕರಟೆಕ್ಕೆ ಸತ್ತಿಗೆ ಸೀಗುರಿ . . . ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಹಿಡಿದು ಊಳಿಗಗುರುತ್ತ . . . ರಂಜಿಸುತ್ತಿರುವ ಸೇವಾಜನರ ಒಡ್ಡಣೆ (ಚನ್ನಬ. ೩೦-೭).

[ಸಾಲ್₃ + ಗುಡಿ₃]

ಸಾಲ್ಗೊಳ್, ಸಾಲುಗೊಳ್, ಸಾಲುಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಾಲಾಗಿರು; ಪಂಕ್ತಿಗೊಳ್ಳು: ಸಾಲ್ಗೊಂಡಿರ್ದ ತುಪ್ಪದ ಕೊಡಂಗಳೊಳ್ ನಾಲ್ಕೆರಡನೆಡಹಿ ನಮಃ ಶಿವಾಯಯೆಂಬ ವೃದ್ಧಧ್ವನಿ ಪುಟ್ಟೆ ಕೊಡಂಗಳ ಮೇಲೊಡೆದಿಕ್ಕು (ಸಂಬಿರ. ೬-೪೦); ಶಶಿರವಿವೀಧಿಗಳೊಳು ಸಾಲ್ಗೊಂಡು ಸಂತಸದೊಳೊಪ್ಪುವ ಸರ್ವಜನರ ವಸತಿಗಳೆಸೆವುವು ನವರತ್ನಹೇಮಪ್ರಸರದುಪ್ಪರಿಕೆಗಳಿಂದ (ಕಂಸಾ. ೨-೬೯). ೨. ರಾಶಿಯಾಗು; ಒಟ್ಟಾಗು: ತನುವಿನಲ್ಲಿ ಪುಳಕಂ ಸಾಲ್ಗೊಂಡುಣ್ಮುತ್ತಿರೆ ಗಿರಿಪತಿಸುತೆ ನುಣ್ಮಳಿಂ ದಿವ್ಯಲಿಂಗಮಂ ವಿರಚಿಸುವಳ್ (ಎಕ. VIII(S). ಸೊರಬ. ೫೬೭-೪; 1207); ಸರಸಪರಿಮಳಕೆ ಸಾಲ್ಗೊಂಡೆಱಗಲ ವ್ಯಳಿಪಳಿಪ್ರತಾನಮನೊಳಗಣ್ಣೆ ಪುಗಲೀಯದ ಸೋದು ಕಳೆವೆಳಕೊಂಗಿನ ಬಾಗಿಲ್ವಾಡದ ಕಾಪಿನ ಚಾಂಪೇಯನಿರ್ಮಿತವಾದ ಜಂತ್ರದ ಪುತ್ತಳಿಗಳಿಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೧-೩೧ ವ). **ಸಾಲುಗೊಳ್**: ೧. ಸೊಗಸಾಗಿ ಸಾಲುಗೊಂಡಾವರಣವಾದ ವಿಶಾಲಕಲ್ಪನೆನಲ್ಕೆ ಪೆಂಪಂ ತಾಳಿದುದುವಿದು ಕಲ್ಪತರುವನುಮಾನವೇಕೆ (ಬಸವು. ೨೬-೪೧); ತೊಳಪ ಬೆಳ್ಮುಗಿಲ ಮೊಗ್ಗರದಂತೆ ಸಾಲುಗೊಂಡಳವಟ್ಟು ಪುರದಂದಲ್ಕೆದಿ ಸಲಿಲವನೀಂಟಿ ಮರಳಿ ಪೋಪ ತೇಜಿಯ ಬಳವೊಪ್ಪಿದುವು (ಕಂಸಾ. ೨-೫೫). **ಸಾಲುಗೊಳ್ಳು**: ೧. ಅದರ ಎಲೆಗಳು . . . ನೇರಿಲ ಎಲೆಯ ಹಾಗೆ ಇದ್ದು, ದೇಟಿನ ಬುಡದಿಂದ ತುದಿಯ ತನಕ ಎರಡೆರಡರಂತೆ ಸಾಲುಗೊಂಡಿರುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೫೫). [ಸಾಲ್₃ + ಕೊಳ್₁]

ಸಾಲ್ಗೊಳಿಸು, ಸಾಲುಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಾಲಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡು; ಪಂಕ್ತಿಗೊಳಿಸು: ಧ್ವಜಂಗಳನು ಇತ್ತರದಿ ಸಾಲ್ಗೊಳಿಸಿ ದಿವಿಜರು ಪೆತ್ತ ರತ್ನವಿಮಾನ ಕೋಟಿಯ ಸೂತ್ರಿಸಿದವೊಲು ನಡೆಸಿದರು ಸುರವೇತ್ರಪಾಣಿಗಳು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩೩-೩೮); ಬಳಸಿರೆ ಕಟ್ಟೆ ಬಟ್ಟ ಪೊಸಮಲ್ಲಿಗೆಮಾಲೆ . . . ಸಾಲ್ಗೊಳಿಸಿದ ಮೌಕ್ತಿಕಪ್ರಸರಮಂ ಹರಿನೀಲಮಣಿಪ್ರತಾನದೊಳ್ಕೆಳಗೊಳಿಸುತ್ತ ತೆತ್ತಿಸಿದವೋಲ್ಕೆಯಿರ್ದುದು ಮಂಟಪಾಗ್ರದೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೮-೩). ೨. ಗುಂಪುಗೂಡಿಸು; ಒಟ್ಟಾಗಿಸು: ಕದಳಿಯ ಫಲ ನಾಳಿಕೇರ ಖರ್ಜೂರಗಳ್ಮುದವಿಡಿದಿಕ್ಕುದಂಡಗಳ ಮದಮದೆಯಾಗಿ ಸಾಲ್ಗೊಳಿಸಿ ನೈವೇದ್ಯವ ಪದುಳದೊಳೊಲಿದು ಮಾಡಿದರು (ಕಂಸಾ. ೨೨-೨೭). ೩. ಒಂದಾದ ನಂತರ ಒಂದು ಬರುವಂತೆ ಮಾಡು; ನಿರಂತರವಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡು: ಒಡನೊಡನೆ ಪಾರ್ಥನ ಚರಿತ್ರಮಂ ಸಾಲ್ಗೊಳಿಸಿ ನುಡಿನುಡಿಗಳಲ್ಲು . . . ಮಱುಗಿದರುಲೂಪಿ ಚಿತ್ರಾಂಗದೆಯರು (ಕೃಮಿಭಾ. ೨೩-೬೦). **ಸಾಲುಗೊಳಿಸು**: ೧. ಸಿತವಟ್ಟೆವಿಡಿ ಗದ್ದುಗೆಯಲ್ಲಿ ಮಂದಸ್ಮಿತಮುಖಿಯರ ಸಾಲುಗೊಳಿಸಿ ಸತಿಯರ ತಲೆವಣಿ ಸಖಿಯೊಡ ನಿರ್ದಳು ರತಿ ಸರಸತಿಯ ರೀವಿಯಲಿ (ಮೋಹತ. ೨೬-೫). [ಸಾಲ್ಗೊಳ್ + -ಇಸು₃]

ಸಾಲ್ದಲೆ, ಸಾಲುದಲೆ (ನಾ). ಸಾಲಾಗಿರುವ ತಲೆ; ಶಿರಸ್ಸುಗಳ ಸಮೂಹ: ಕೂರಂಬಿನಿಂ ತವೆ ನಿನ್ನ ಸಾಲ್ದಲೆಯನ್ನು ಕಳಚುವೆಂ ನೋಡೆನುತೆ ದಾಸವಂ ಬೆನ್ನಬತ್ತಳಿಕೆ ಯಿಂದುಗಿದು ಬಿಡಲಾ ಬಾಣವಲ್ಲವಂ ಮುಳಿದು ಕಡಿದಂ ಗುಹಂ (ಚಿಬಸವು. ೪೦-೭). 'ಸಾಲ್ದಲೆಯ' ಪರಾ. **ಸಾಲುದಲೆ**: ಬೀಸಿದುದು ಬಿಱುಗಾಳಿ ರಾಮಶರಾಸನದ ಸರಳೋಟದಲಿ ಹೊಱಬೀಸಿಬಿದ್ದವು ಬಿರುದಿನಸುರರ ಸಾಲುದಲೆ ನೆಲಕೆ (ತೊರರಾ. ೩-೭-೧೧). [ಸಾಲ್₃ + ತಲೆ₁]

ಸಾಲ್ದಲೆಯ (ನಾ). ಸಾಲಾದ ತಲೆಗಳನ್ನುಳ್ಳವನು; ದಶಕಂಠ; ರಾವಣ: ಸಾಲ್ದಲೆಯನಾತ್ಮಭವನತಿವೇಗದಿಂದ ಬಂದಾಲ್ದಂಬುಗಳ ಮಳೆಯ ಕರೆಯ (ವಂಶಾರಾ. ೬-೪೪-೯). [ಸಾಲ್ದಲೆ + -ಅ₇]

ಸಾಲ್ದಳೆ (ಕ್ರಿ). ಸಾಲನ್ನು ಹೊಂದು; ಪಂಕ್ತಿಗೊಳ್ಳು: ತೊಳಪ ಕಳಸದ ಗುಡಿಯ ಸಾಲ್ದಳೆದ ಕನ್ನಡಿಯ . . . ಗೊಂದಳದ ಬಗೆ ಕಂಗಳಿಂಬಿಗೆ ಕೌತುಕಂಗಳಿಂ ಬೀದಿಗ ಳೊಳೆಸೆದಿರ್ಪುವು (ಕೃಮಿಭಾ. ೩-೧೭). [ಸಾಲ್₃ + ತಳೆ₁]

ಸಾಲ್ದೆಗೆ (ಕ್ರಿ). ೧. = ಸಾಲ್ದಳೆ: ಕಾಲ್ದೆಗೆಯ ಬಲ್ದನಂ ಮಿಗೆ ಸಾಲ್ದೆಗೆದುದು ವಿಹಗವೀಥಿ ಮುಗಿಯುತ್ತಬ್ಬಂ ಹೋಲ್ದುವು (ಗಿರಿಕ. ೪-೭೮). ೨. ಸಾಲಾಗಿ ರಚಿಸು; ಪಂಕ್ತಿಗೊಳಿಸು: ಜಗದಗಲಕ್ಕೆ ಸಾಲ್ದೆ[ಪಾಠಾಂ. ಲ್ದೆ]ಗೆದು ನೀಳ್ದು ನಿಜಿಸಿದ ಮಾಣಿಕ್ಯಸ್ತಂಭಕೋಟಿಗಳೆಳಗೆಂಪುಗಳೊಪ್ಪುವ ಚಪ್ಪರದ ಮೇಲ್ಕಟ್ಟಿಂ ಹೊತ್ತುತ್ತು ತಿರ್ದುವು (ಗಿರಿಕ. ೧೦-೨೮ ವ). [ಸಾಲ್₃ + ತೆಗೆ₁]

ಸಾಲ್ಮರ, ಸಾಲುಮರ (ನಾ). ಸಾಲಾಗಿರುವ ಮರ; ವೃಕ್ಷಗಳ ಸಾಲು: ಸಲ್ಲಲಿತೋಭಯತಟದ ಸಾಲ್ಮರದೊಳು ಚೆಲ್ಲದ ಪಾನಕವೆಱೆದು ಅಲ್ಲದ ಕೆನೆಮೊಸರಿಱಿ ನವ ಕರಕರದೆಲ್ಲರಿಗುಣಬಡಿಸುವರು (ಮೋಹತ. ೨-೩೨); ತಳ್ತಾವರಿಸಿರ್ದ ಸಾಲ್ಮರಗಳಿಂದೆ ಹೃತಾತಪತಾಪಮಾಗಿ . . . ಸೌಖ್ಯಾವಹಮಿಹೆಗಕ್ಕೆಯನುಕೂಲಸಮೀರಣಮಾಗಿ ಮೇಣ್ ಪಥಂ (ಶಾಕುಂತ. ೫೩-೮೯). **ಸಾಲುಮರ**: ಪಲಸು ನೇಱಿಲು ಚೂತ . . . ಲಲಿತಶುದ್ಧಸ್ಫಟಿಕದಲಿ ಬಿಗಿದ ಕೋಮಲ ಸಾಲುಮರಗಳೊಪ್ಪಿದುವು (ಮೋಹತ. ೨-೫೪); ಸಾಲುಮರಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಸಬೇಕೆಂಬ ಧರ್ಮಬುದ್ಧಿ ಹಳ್ಳಿಯ ಜನರಲ್ಲಿ ಮಾಯವಾಯಿತು (ಕಿಕಮ. ೧೧೧). [ಸಾಲ್₃ + ಮರ₁]

ಸಾಲ್ಮಳಿಗೆ, ಸಾಲುಮಳಿಗೆ (ನಾ). ಸಾಲಾಗಿರುವ ಮಳಿಗೆ; ಅಂಗಡಿಸಾಲು: ಪದ್ಮದಳನೇತ್ರ ಕೇಳಾ ವೀಧಿಯಿಕ್ಕೆಲದೋಳಿರ್ದ ಸಾಲ್ಮಳಿಗೆಯಂಗಡಿಗೆಯ ಮಂಟಪಂ (ನವಮೋ. ೨-೨೯). **ಸಾಲುಮಳಿಗೆ**: ಹಲವು ದೀಪ್ತಿಯ ಪಟ್ಟೆ ಝಲ್ಲಿ ನಾನಾವರ್ಣದಳೆದ ಚಿತ್ರಾಂಬರನಿಚಯ ಸುಲಲಿತ ದೇವಾಂಗವಸ್ತ್ರದೊಟ್ಟಿಲ ಸಾಲುಮಳಿಗೆಗಳಿರ್ದುವಿಕ್ಕೆಲದಿ (ವೀರಶತ. ೩-೨೪). [ಸಾಲ್₃ + ಮಳಿಗೆ (< ಮಳಿಗೆ)]

ಸಾಲ್ಮೊಗ (ನಾ). ಅನೇಕಮುಖಗಳುಳ್ಳವನು; ಆದಿಶೇಷ: ಶಾಲ್ಮಲಿಯಂ ಸುರದ್ರುಮವೆನುತ್ತಲಗರ್ದಮನೋಜೆದಷ್ಟೆ ಮೇಣ್ ಸಾಲ್ಮೊಗನೆಂದು ಕಾಳ್ಪುರವನಂಬುಧಿ ಯೆಂದಱಿವಜ್ಞರಂದದಿಂ (ವೀರಪ. ೧೨-೮೭). [ಸಾಲ್₃ + ಮೊಗ]

ಸಾಲ್ಲಿಬ್ರಹ್ಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಪಂಚಲದೇವನ್ ಸಾಲ್ಲಿಬ್ರಹ್ಮನಂ ಕಟಿಪಿ (ಪ್ರಕಲಿಂ. ೧೯೪೨, ೨-೫; 973). [ಸಾಲ್ಲಿ₁₁ + ಬ್ರಹ್ಮ]

ಸಾಲ್ಲೀಯಾನಾ 'ಸಾಲಿಯಾನಾ' ನೋ.

ಸಾಲ್ವಲೆ, ಸಾಲುವಲೆ (ನಾ). ಬೇಟೆಯಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ: ಇಡುವಲೆ ಸಿಡಿವಲೆ ಕಿಱುವಲೆ . . . ನಿಡುವಲೆ ಸಾಲ್ವಲೆ ಬಿಡುವಲೆಗಳನಿಪ್ಪುವೆಸೆದುವಾ ಬೇಂಟೆಗರೊಳ್ (ಶಬಶಂ. ೩-೨೪). **ಸಾಲುವಲೆ**: ಸಾಲುವಲೆ ಬೀಸುವಲೆ . . . ಸಗಾಢವಲೆಗಳ ಹೊಱೆಗಳೊಳಿಯಂ ಪೊತ್ತು ನಡೆತಂದುದು ಪುಳಿಂದರೂಪದಲಿ ಭೂತಗಣಂಗಳು (ಸೌಂದಪು. ೧೮-೩೯); ತಡಿಕೆವಲೆ ತಟ್ಟೆವಲೆ ಸಾಲುವಲೆ . . . ಇಡುವಲೆಯದೊಳವಲೆಯು ಮಱೆವಲೆಗಳಿರ್ದುವಾ ಶಬರರಲ್ಲಿ (ಸಿದ್ಧೇಪು. ೮-೭).

[ಸಾಲ್₃ + ಬಲೆ₁]

ಸಾಲ್ವಿಡಿ, ಸಾಲುವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಾಲಾಗಿರು; ಪಂಕ್ತಿಗೊಳ್ಳು: ರಂಗದೊಳಿಲ್ಲರು ಮೊತ್ತವಾಗಿರ ನಿಂದು ಹೆಂಗಳು ಮತ್ತಂಟು ದೆಸೆಗೆ ದಾಂಗುಡಿಯಿಟ್ಟು ಸಾಲ್ವಿಡಿದಾಗ ಶೃಂಗಾರಗಂಗೆ ಪರಿವವೊಲಾಡಿದರು (ಭರತ. ೧೩-೯೮); ಸಾಲ್ವಿಡಿದೆಡೆಗೊಂಡನೇಕ ಬಕಪಂಕ್ತಿಗಳಿಂ ಕೆಱೆ ತಳ್ತು ರಂಜಿಕುಂ (ರಾಜಶೇ. ೬-೯). ೨. ಗುಂಪುಗೊಳ್ಳು; ಸಮೂಹಗೊಳ್ಳು: ಸಾಲ್ವಿಡಿದಾಮ್ರಭೂಜದೆಳಗೊಂಬುಗಳೊಳ್ ಪಸುವೆತ್ತು ಬಣ್ಣನಿಂ ನೇಲ್ಪ ಫಲಂ (ನಳಚ. ೬೧೭). **ಸಾಲುವಿಡಿ**: ೧. ಸಾಲುವಿಡಿದೆಸೆವ ವಾರಣಶಾಲೆ ನವವಾಜಿಶಾಲೆ ಬಹುವಿಧಶಸ್ತ್ರಶಾಲೆ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೪-೫); ಜೋಗಿಗ ಮುಚ್ಚಿಗರ ಗೃಹ ಸಾಲುವಿಡಿದು ರಾಜಿಪುವು (ಕಂಸಾ. ೬-೫೭). [ಸಾಲ್₃ + ಪಿಡಿ₁]

ಸಾಲ್ಸರಿ (ನಾ). ನಿರಂತರವಾಗಿ ಸುರಿಯುವ ಮಳೆ: ಮಲ್ಸರಿ ಸೂಳ್ಸರಿ . . . ಬಲ್ಸರಿ ಕಾಲ್ಸರಿ ಸಾಲ್ಸರಿ ಸಲೆ ಸುರಿದು ಕಱೆದುವಿಯುಳುಂ ಪಗಲುಂ (ರಾಜಶೇ. ೮-೧೧೨); ಮೆಲ್ಸರಿ ತೆಳ್ಸರಿ ಸಾಲ್ಸರಿ ಸೂಳ್ಸರಿ ಸುರಿದುವು - ಉಧೋ ಉಧೋ! (ಕ್ರಾಂತಿಪ್ರ. ೫೨-೧೯).

[ಸಾಲ್₃ + ಸರಿ₇]

ಸಾವ 'ಸಾ' ಪರಾ.

ಸಾವಂತ (ನಾ). ೧. ಚಕ್ರವರ್ತಿಗೆ ಅಧೀನನಾಗಿರುವ ರಾಜ,— ಮಾಂಡಲಿಕ : ಮೊದಲೊಳ್ಸಾವಂತರಿನಿಸುದಿತೋದಿತನಾಗಿ ಮಂಡಲೇಶ್ವರನಿಂದಭ್ಯುದಯಪರನನಿಸಿ (ಗದಾಯು. ೧-೩೪); ನಿಜ ಮಕಾರದ ವಕಾರಕ್ಕೆ : ತಾಮರೆ - ತಾವರೆ, ಸಾಮಂತಂ-ಸಾವಂತಂ (ಶಮದ. ೧೦೯ ಪ್ರಯೋ); ದಂಡನಾಥಾಮಾತ್ಯಶೇಖರ ಮಂಡಳಿಕ ಸಾವಂತ ಹಯವೇದಂಡ ರಥಪರಿಕರಸಹಿತವಾಶ್ಚಾನುರಾಗದಲಿ ಚಂಡತೇಜದಿ ನಡೆವುತಿರಲು (ಬಸವು. ೫-೧೪); ರಾವಣ ಹೊದ್ದಿದನು ಸಿಂಹಾಸನವ ಸಾವಂತರೂಗ್ಗಿನಲಿ (ತೊರಾ. ೬-೩೪-೨). ೨. ಪಕ್ಕದ ರಾಜ್ಯದ ರಾಜ; ನೆರೆಯ ನಾಡಿನ ದೊರೆ: ಅರಸುಗಿಂ ಕಂದಳಿದು ಮೊದಲಲಿ . . . ಕುಮಾರಕರ್ಗಳಿದು ತರಿಸಿ ಸಾವಂತರಿಗಳಿದು ಶಿಷ್ಟರಿಗಳಿದು ನಂಟರಿಗಳಿದು (ಬಸವು. ೫೮-೨೬). ೩. ಮುಖ್ಯಸ್ಥ; ಮುಖಂಡ; ನಾಯಕ: ನಾಳ್ಪ್ರಭುಗಳು ಅಧಿಕಾರಿ ಸಾವಂತಮಾರಯ್ಯನುಂ ಮಲದ್ಧಾರೆಯಾಗಿ ನೇಮಿಚಂದ್ರ ಭಟ್ಟಾರಕರ ದೇವರ ಕಾಲಂ ತೊಳದು (ಎಕ. VII, ಶಿಮೊ. ೬೫-೯; 1204?); ಶಿಳೆದವನ ಮತಿವಿದನ ಭಾಷಾವಳಿ ಲಿಪಿಜ್ಞನ . . . ಸಾವಂತರ ವಿಶೇಷದಲವಸರವನಱಿದು (ಕುವ್ಯಾಲು. ೩-೮೯). ೪. ಉತ್ತರ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಗಂಡಸರ ಹೆಸರಿನ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರುವ ಒಂದು ಶಬ್ದ: ಕೊಂಕಣೀಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರರು . . . ಇವರ ಅಡ್ಡ ಹೆಸರುಗಳು ಸಾವಂತ, ದೇಸಾಯಿ, ಸಾಯಿಕ ಇತ್ಯಾದಿಗಳುಂಟು (ಕಭಾಗ. ೧೩೦).

ಸಾವಂತಗಸಣ = ಅಧಿಕಾರಿಗಳನ್ನು ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವವನು,— ನಿಗ್ರಹಿಸುವವನು(?); ಒಂದು ಬಿರುದು: ಸಿತಗರ ಗಣ್ಣ ಸಾವನ್ತಗಸಣ ಅರಮನೆಗೂಣ್ಣೆಯರ ಗಣ್ಣ ತಮ್ಮಯ್ಯನ ಪೆಸರಲಿಲಿಂ XXX ಷ್ಠಯಂ ಮಾಡಿ (ಎಕ.VI. ತರೀಕೆ. ೩೬-೨೨; 1178 ?). ಸಾವಂತ ಮಾರ = ಅಧಿಕಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಮನ್ಮಥನಂತಿರುವವನು,— ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು (?); ಒಂದು ಬಿರುದು : ಅವರೊಳಗೆ ಪ್ರಖ್ಯಾತಂ ವಿಮಳಯಶಂ ಸಾವಂ[ಮಂ]ತಮಾರ ಧೀರೋದಾತ್ತಂ ಕವಿಗುರು . . . ಜನವಿನುತ ಪ್ರಧಾನ ಚೂಡಾರತ್ನನ ಮಾರಂ (ಎಕ.VII, ಶಿಮೊ. ೮೮-೨೫; 1203).

[< ಸಂ. ಸಾಮಂತ]

ಸಾವಂತಿಕೆ (ನಾ). ಚಕ್ರವರ್ತಿಗೆ ಅಧೀನರಾಜನಾಗಿರುವಿಕೆ; ಮಾಂಡಲಿಕತನ : ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನೂ ನಾವು ಎಂದೂ ಸಾವನ್ತಿಕೆಗೆ ತಂದುಕೊಂಡವಾದರೂ . . . ನಮಗೆ ಕತ್ತಿಯಂ ಮಸೆದು ದ್ರೋಹವನ್ನು ಬಗೆದು ಉಜ್ಜುಗಿಸುತ್ತಿರುವುದು ಬಹಳ ವಿಷಾದಕರವಾಗಿದೆ (ಬಿಯುಗಂ. ೩೬-೧೨). [ಸಾವಂತ + - ಇಕೆ]

ಸಾವಂದಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಮಗ ಸಾವನ್ದಯ್ಯ (ಎಕ.VIII. ಸೊರಬ. ೫೬೦-೧೬; 951). [ಸಾವಂದ + ಅಯ್ಯ]

ಸಾವಕಾತಿ (ನಾ). ಶ್ರೀಮಂತ ಹೆಂಗಸು; ಧನಿಕಸ್ತ್ರೀ : ವಸಂತಸೇನೆಯು ಬಹಳ ಸಾವಕಾತಿಯಾಗಿದ್ದಳು (ರೂಢಿ). [< ಸಾವಕಾರ + - ತಿ (< - ಇತ್ತಿ)]

ಸಾವಕಾರ, ಸಾವುಕಾರ, ಸಾಹುಕಾರ (ನಾ). ೧. ಹಣವಂತ ; ಧನಿಕ ; ಶ್ರೀಮಂತ: ಕುಜೂರು ಮೋದೀಖಾನೆ ಸಾವಕಾರ ಚಟ್ಟಿದ ಪುರದ ಮೇಗಳ ಮನೆ ಲಿಂಗಣ್ಣನ ಮಗ (ಎಕ. XIV. ಹುಣಸೂ. ೧೧೫-೫; 1667); ನಮ್ಮ ರುದ್ರಪ್ಪ ಸಾವಕಾರರನ್ನು ಬಲ್ಲೆಯಷ್ಟೆ? (ನಬಿಪಾ. ೫೩೦); ಸಾವಕಾರರಾದರೇನು ಸಾವು ತಪ್ಪಿಸ್ಯಾರೋ (ಗಾದೆ). ೨. ಬಡ್ಡಿಗೆ ಹಣ ಕೊಟ್ಟು ವ್ಯವಹಾರ ಮಾಡುವವನು ; ಲೇವಾದೇವಿ ನಡೆಸುವವನು : ಐವತ್ತು ಸಾವಿರ ರೂಪಾಯಿ ಎಲ್ಲಿಂದ ತರಬೇಕು? ನೀವು ಸಾವಕಾರರು, ನಿಮ್ಮ ಮಾತು ಬೇರೆ (ಅಂಹಿಂ. ೧೫೮). ೩. ದೊಡ್ಡವ್ಯಾಪಾರಿ ; ವರ್ತಕ : ದಾರಿಕಾರ ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಮುತ್ತಿನ ಹಾರ ಐತೆಯಂತೆ ಕೊಡ ಸಾವಕಾರ್ಗೆ (ಜನಪದ. ೧೫೨); ಒಬ್ಬ ಸಾವಕಾರನು ವ್ಯಾಪಾರದೊಳಗೆ (ಮುಂಬಯು. ೨-೨೪). ಸಾವುಕಾರ : ೧. ಇದನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ನೀನೇ ಸಾವುಕಾರರಾಗಿರಿ (ಫಲಪಂ. ೫೭); ಕೊಣಬೇಗೌಡಂಬೋನು ದೊಡ್ಡ ಸಾವುಕಾರ (ನಾಕದ. ೨೧). ೨. ನಾವು ಸಾವುಕಾರರು; ರೂಪಾಯಿ ಕೊಟ್ಟರೆ ಆಯಿತು ನಮ್ಮ ಕೆಲಸ . . . ನಾನೊಂದು ವೇಳೆ ರೂಪಾಯಿ ಕೊಡದಿದ್ದರೆ ಕಾಸಿಮಅಲಿಯು ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಸಾವುಕಾರನ ಕಡೆಯಿಂದ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವನು (ಅಂಹಿಂ. ೧೬೨). ೩. ಆ ಸಾವುಕಾರನ ಹಾಗೆ ಕಾಳ ಕೊಸರುವ ದುಡಿಮೆ, ಮಡಿವನಕ ಬದುಕುವುದು ತಪ್ಪಿಲ್ಲ (ಉಯ್ಯಾಲೆ. ೬-೧೧). ಸಾಹುಕಾರ : ೧. ಇಬ್ಬರೂ . . . ಸಾಹುಕಾರ ಕೊರಗಯ್ಯನಲ್ಲಿಗೆ ಹೋದರು (ಪಂಚೊ. ೫೪); ಸಾಹುಕಾರ ಧಣಿಯಾದ (ನಬಿಪಾ. ೪೧೬). ೨. ಸಾಲಗಾರರು ಸಾಲತೀರ್ಮಾನಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಅಡಕೆ, ಭತ್ತ, ಬೆಲ್ಲ ಮುಂತಾದವುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸಾಹುಕಾರರ ಬಡ್ಡಿಯೇ ನುಂಗಿ ಬಿಡುತ್ತಿತ್ತು (ಪಂಜಕಂ. ೯). ೩. ಸಾಹುಕಾರರು ಅಂಗಡಿಗೆ ಇನ್ನೂ ಬಂದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ).

[← ಮರಾ. ಸಾವಕಾರ್, ಸಾಹುಕಾರ್ ; ಹಿಂ. ಸಾಹೂಕಾರ್./ ತಮಿ. ಚಾವ್ಕಾರ್; ತೆಲು. ಸಾಹುಕಾರಿ, ಸಾಹುಕಾರು, ಸಾಹೂಕಾರು]

ಸಾವಕಾರಿ, ಸಾವುಕಾರಿ (ನಾ). ಖಾಸಗಿ; ಸ್ವಂತ : ನಿಮಗೆ ಸರ್ಕಾರದಲ್ಲಾದರೂ ಕೆಲಸ ಸಿಕ್ಕುತ್ತೆ, ಸಾವಕಾರೀಲೂ ಸಿಕ್ಕುತ್ತೆ. ಆದರೆ ನಮ್ಮಂಥವರಿಗೇ ತೊಂದರೆ (ಹೊಸಮ. ೬೨). ಸಾವುಕಾರಿ : ನಮ್ಮ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಶೀರಾ ಹೊಂದಿಕೊಂಡು ಹೋದ . . . ಶಬ್ದಗಳೆಂದರೆ - ಕಚೇರಿ . . . ಅಮೀರ, ಸಾವುಕಾರಿ, ದಸ್ತಾವೇಜು, ಮೊಖದ್ದಮ, ದಾವಾ (ಭಾಷಾಶಾ. ೧೩೬). [← ಮರಾ. ಸಾವಕಾರೀ ; ಹಿಂ. ಸಾಹೂಕಾರೀ./ ತಮಿ. ಚಾವಕಾರಿ]

ಸಾವಕಾರಿಕೆ, ಸಾಹುಕಾರಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಹಣವಂತಿಕೆ; ಶ್ರೀಮಂತಿಕೆ: ಅವರ ಸಾವಕಾರಿಕೆ ಬಹಳ ಜೋರಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). ೨. ಸಾವುಕಾರನ ವ್ಯವಹಾರ; ಲೇವಾದೇವಿ ; ಬಂಡವಾಳಗಾರಿಕೆ : (ಸ). ಸಾಹುಕಾರಿಕೆ : ೨. ಆ ಉದ್ಯೋಗವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಈಗ ಮನೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಕುಳಿತು ಸಾಹುಕಾರಿಕೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ಪಂಚಃ. ೬); ಬಂಡವಾಳಗಾರರು ತಾವು ಪಡೆದ ಲಾಭದ ಹಣವನ್ನೆಲ್ಲ . . . ಸಾಹುಕಾರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಬಂಡವಾಳಗಾರಿಕೆಯ ಉದ್ಯೋಗಗಳ ಪಾಲುಗಳನ್ನು ಕೊಂಡುಕೊಳ್ಳುವುದರಲ್ಲಿಯೇ ತೊಡಗಿಸಬಹುದು (ಮಾವಾದ. ೧೫೦). [ಸಾವಕಾರ + - ಇಕೆ]

ಸಾವಕಾಶ (ಗು). ೧. ಬಿಡುವಿರುವ; ವಿರಾಮವಿರುವ. (ನಾ). ೨. ಬಿಡುವು; ವಿರಾಮ : ಆ ಮಾತು ಆಡುವುದಕ್ಕೆ ಇನ್ನೂ ಸಾವಕಾಶವಿದೆ (ಮುಹಾಗ. ೧೧೬). ೩. ನಿಧಾನ; ತಡ : ಸಾವಕಾಶವಿಲ್ಲದ ಮನೋರಥಕ್ಕೆ ಸುಖಾಗಮನವೆ? (ಶಾಕುಂ. ೩೮-೨೨); ಗೋವು ಸ್ನಾನವ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಗವಿಯ ಬಾಗಿಲ ಪೊಕ್ಕು ನಿಂತು ಸಾವಕಾಶವ ಮಾಡದಂತೆ ವ್ಯಾಘ್ರರಾಯನ ಕರೆದರು (ಗೋಕಾಕಥು. ೧೫-೪೧). [ಸಂ.]

ಸಾವಗ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿ ಮತ್ತು ಆ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಗೋಪುರದ ಮೂಡಣ ಅಂಗಡಿಗಂ ಗಾಣ ೧ ಅಲ್ಲಿ ಬೆಸಗೆಯ್ಯ ಕಲ್‌ಕುಟಿಗರ ಮನೆ ೧ ಸಾವಗರಿರ್ಪ್ಪ ಪೊಲೆಮನೆ ೧ (ಇಇ. XIX, ೨೭೩-೪೧; 1054). [?]

ಸಾವಗಿಸು, ಸಾಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ನೇರಮಾಡು; ಸರಿಪಡಿಸು; ಕ್ರಮಪಡಿಸು: "ಸಾವಗಿಸುವುದೆಂದು ಸಸಿನೆ ಮಾಬ್ಬುದು" (ಕಕಸಾ. ೬೩-೩೯೯); ಸಾವಗಿಸುವ ಮೇಲುದಂ ಮೊಲೆಗಳಳ್ಕೆಱೆಯುತ್ತಿರೆ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೫೮); ಪರೆದ ಕುರುಳ್ಗಳಂ ಸಡಿಲ್ದ ಮುಡಿಯುಮಂ ಸಾವಗಿಸಲೆಂದೆಳಸುವ ವಿಳಾಸಿನಿಯರಂ ಹೂಂಕಾರದಿಂ ನಿರಾಕರಿಸಿಯುಂ (ಜಗನ್ನಾ. ೧೧-೬ ವ); ಕನಕಕನತ್ಕಾಂಚಿಯೊಳ್ ನೀವಿಯಂ ಸಾವಗಿಸುತ್ತಂ ಬಂದರೀರ್ವರ್ ಸುಲಲಿತ ಚತುರಾಪಾಂಗೆಯರ್ ಕಾಂತೆಯರ್ಕಳ್ (ಪುಷ್ಪದಂತ. ೧-೪೨). ೨. ಕ್ರಮಕ್ಕೆ ಒಳಪಡಿಸು; ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೆ ಒಳಗುಮಾಡು : ಮೂವತ್ತಿರ್ಛಾಸಿರ್ವರ್ ದೇವರ ಮೆಯ್ಗಾಪು ದೇವದೇವಂಗವರಂ ಸಾವಗಿಸಿ ತಂತ್ರಪಾಲತೆಗಾವಗಮಾಗಿಯ ನೃಪಾಂಘ್ರಿ ಯುಗಲದ ಮೊದಲೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೧೫೩). ೩. ಸಂತೈಸು; ಉಪಚರಿಸು: ವಿಯೋಗದುಪವಾಸದ ಪಾರಣೆಗೆಂದು ಚಕ್ರವಾಕಿಗೆ ರಮಣಂ ಮೃಣಾಳಕಬಳಂಗಳನಾಗಳ ಬಂದು ನೀಡಿ ಸಾವಗಿಸಿದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೧೧); ಸಲೆ ಸಾವಗಿಸುತ್ತಿರ್ದಂ ದೇವಿಯರನಗಣಿತ ಶಿಶಿರೋಪಚಾರದಿಂದಿನ್ನೆವರಂ (ಕುಸುಮಪು. ೧೨-೧೬೧). ೪. ಸುಮ್ಮನಿರು; ಮೌನದಿಂದಿರು: "ಸಾವಗಿಪುದುಂ ಸ್ಥಿತನಲ್ಲಕ್ಕುದದು ಮೌನಾರ್ಥವು" (ಅಭಿಧಾನ. ೪೮); ರಿಪುಶಿರಮನೆರಡುಂ ಕರದಿಂ ಸಾವಗಿಸದೊಡದು ಕೀಲ್ತಂ (ಎಕ. V, ಅರಕ. ೧೦೮-೬; 1234). ೫. ನಿಶ್ಶೇಷಗೊಳಿಸು; ಸ್ತಬ್ಧಗೊಳಿಸು: ಮಲ್ಲಿಗೆಸರಲ ಜಲ್ಲಣೆಗೆ ತಲ್ಲಣಂಗೊಂಡು ಸಾವಗಿಸುವ ನೋವನೋವದೆ ಬಾವೆಯೊಡನೆ . . . ಸೇವಿಸುವ ಬಿಜ್ಜೋದರರುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೬೩-೬). ಸಾಗಿಸು : ೧. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಲಕವ ತಿದ್ದಿ ಧಮ್ಮಿಲದೊಳಗವ ಸಾಗಿಸಿ ಕೊಳುತೊಯ್ಯನೆ ತನ್ನ ತಾ ನಕ್ಕಳುದ್ದಿನೊಳು (ಭರತೇ. ೧೧-೬೫). [? + - ಇಸು]

ಸಾವಡರ್ (ಕ್ರಿ). ಸಾವನ್ನು ಹೊಂದು ; ಸತ್ತುಹೋಗು : ಈ ನಿಜಲಲನೆ ಹಡೆದ ಹಸುಗೂಸು ಬಲುರೋಗದಿಂ ಸಾವಡರ್ದುದು (ಕೃಭಾಜ. ೨-೬೯). [ಸಾವು + ಅಡರ್]

ಸಾವಡಸು (ಕ್ರಿ). ಸಾವು ಉಂಟಾಗು; ಮರಣವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗು: ಆವ ಕಾಲವ ಕಳಿದರ ಜೀವವುಳ್ಳನ್ನ ಸಾವಡಸದೆ ಮಾಣ್ಬುದ (ಮೋಹತ. ೩೬-೪೭).

[ಸಾವು + ಅಡಸು]

ಶಾವಣ, ಸಾಣ$_1$, ಸಾಣ್ಕೆ$_3$, ಸೋಣ, ಸೋಣೆ$_2$, ಸೋಣೆ, ಸೋನೆ$_2$ (ನಾ). ೧. ಚಾಂದ್ರಮಾನದ ಐದನೆಯ ತಿಂಗಳು ; ಶ್ರಾವಣಮಾಸ : ನವರಾಗದಸು ಭೋಗ ಸುಗ್ಗಿ ಸಾವಣವು! (ಕವಿಕಾ. ೯೪-೪). **ಸಾಣ$_1$** : ೧. ಮೆರಯುತ್ತಿತ್ತು ಸಾಣಮಾಸ (ಕವಿಕಾ. ೭೮-೧೫). **ಸಾಣ್ಕೆ$_3$** : ೧. ದೀವಳಿಗೆಯ ಹಬ್ಬದಲಿ ರಂಗಪೂಜೆ ೧ ಸಾ[ಣ]ಯ ಸಹಸ್ರಕ್ಕೆ ಅಕ್ಕಿ ಮು ೧ (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೪೪೮-೧೧;1442). **ಸೋಣ** : ೧. ಜೋಗಿ ನಡೆತರ ಸೋಣವಲ್ಲ . . . ಹಿತ್ತಲಿಗೆ ನಾನೋಡಿದ (ಗಿಳಿವಿಂ. ೬೭-೯೭); ಉಳಿದದ್ದನ್ನು ಸೋಣ, ಕನ್ನೆ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟರೂ ಸಾಕು (ಒಡ್ಡಳಿ. ೧೦). **ಸೋಣೆ$_2$** : ೧. ದೇವಸ್ಥಾನದಲಿ ನಿತ್ಯ ಪುರಾಣ ನ[ಡ]ವಂತಾಗಿ ಮಠದಲಿ ಸೋಣೆ ಮುವತ್ತು ದಿನ ಪುರಾಣ ನಡಸೂ ವಂತಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು (ಕಾ. I, ೫೩-೨೪; 1433); ಭಯಿರರಸ ಒಡೆಯರು ಮಾಡಿದ ಸೋಣೆಯ ಧರ್ಮ್ಮಕ್ಕೆ ಶ್ರೀಕಳಸನಾಥದೇವರಿಗೆ ಸಲುದು ಗ ೨ (ಷ್ಮಆ. ೧೯೪೦, ೨೮-೩೭; 1509). **ಸೋಣೆ** : ೧. ಸುರೇಸ್ವರ ಶ್ರೀಪದಂಗಳ ಮಠದಲ್ಲಿ ಸೋಣೆ ದಿ ೩೦ ಪುರಾಣ ನಡವಂತಾಗಿಯೆ (ಕಾ. I, ೫೩-೨೨; 1433); ತೊಳಸಪೂಜೆ ಸೋಣೆಯ ತಿಂಗಳ ಚಉತೀ ಹೋಮಕೆ (ಸೌಇಇ. ೧೯೩೭, ಉಡುಪಿ ೩೦೦-೧೩; 1544); ಆಸಾಡಿ, ಸೋಣೆ, ಕನ್ನೆ - ಈ ಮೂರು ತಿಂಗಳೂ ಬಡುವು (ಅನಾಥ. ೧೯೯). ೨. (ಕರಾ) ಶ್ರಾವಣಮಾಸದಲ್ಲಿ ಗದ್ದೆಯಂಚಿನಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು. **ಸೋನೆ$_2$** : ೧. ಆಉದೂ ಸಲ್ಲದು [ಸೋನೆ]ಯ ತಿಂಗಳಲಿ ಸೋನೆಮರಿಯಾದೆ ಸಲುಉದು (ಸೌಇಇ. ೧೯೩೧. ಕೊಲ್ಹಾಪುರ್. ೩೭೭-೧೪; 1306); ಚಿಕ್ಕದೇವರಿಗೆ ಅಸಾಡಿಸೋನೆಗೆ ರುದ್ರಪೂಜೆಗೆ ಅಱುವತ್ತು ಹಾನೆ ಅಕ್ಕಿಯುನೂ ಕೊಟ್ಟು (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೪೫೦-೩೪; 1406).

[< ಪ್ರಾ. ಸಾವಣ./ ಸಂ. ಶ್ರಾವಣ]

ಸಾವದಿಸು(?) (ಕ್ರಿ). ಸಮೀಪಿಸು ; ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬರು (?) : ಮಣ್ಣಳಿಕ ಮಾಱಟ ಮೂನೂಱಱ ಮನ್ನೆಯ ಬೆನ್ನರಸನಂ ಸಾವದಿಸಿ ಬನ್ನವಂಗೆಯ್ದು ಕಂಬೇಶ್ವರದ ಖಣ್ಡಸ್ಪುಟಿತ್ತ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರಕ್ಕಂ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೧೫೫-೩; 1086). [? + - ಇಸು$_3$]

ಸಾವದ್ಯ (ಗು). ೧. ನಿಂದಾರ್ಹವಾದ; ದೋಷಪೂರ್ಣವಾದ : ಬಾಧಾಪರಿಹಾರಾರ್ಥಂ ಸಾವದ್ಯಪಥದೊಳು ಬಾರದೆ ನಿರವದ್ಯಪಥದೊಳು ಬಂದವೆಂಬುದುಂ (ಚಾವುಂಪು. ೫೭). (ನಾ). ೨. ದೋಷ; ಕಳಂಕ : ಶಿಷ್ಟಾಚರಣವಿಧಿಗಳಂ ತಿರ್ದಿ ಕಾರುಣ್ಯದಿಂದಂ ಸಾವದ್ಯಂ ಸಾಗದಂತಾಗಿರೆ . . . ಓಸರಿಸಿ ಕಳೆಗೆ ಸಂಸಾರಕಾಂತಾರದಿಂದಂ (ಆದಿಪು. ೧-೩); ನಿತ್ಯಾಲಂಬಂ ನಿರವದ್ಯಮಾಯ್ತು ಚರಿತಂ ಸಾವದ್ಯಮುಂ ಪೋರ್ದದೆಂದೀ ಲೋಕಂ ಪೊಗಟ್ಟೆ ಪ್ರಮತ್ತಗುಣಸಂಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಪಕ್ಕಾದ ಬೋಧಾಲೋಕರ್ ದಯೆಗೆಯ್ದೆ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೫). ೩. ದೋಷಯುಕ್ತವಾದುದು; ಕಳಂಕಪೂರ್ಣವಾದುದು.

[ಸಂ.]

ಸಾವದ್ಯಕ್ರಿಯೆ (ನಾ). ಕಳಂಕಪೂರ್ಣವಾದ ಕೃತ್ಯ; ದೋಷಯುಕ್ತವಾದ ಕ್ರಿಯೆ: ಹಿಂಸಾದ್ಯಶೇಷ ಸಾವದ್ಯಕ್ರಿಯಾನಿವೃತ್ತಿಗೆಯ್ದು ಕಾಯವಾಙ್ಮನಃಕರ್ಮಯೋಗ ತ್ರಯವಿಶುದ್ಧಿಯಿಂದೆಸಗುವೆಸಕಂ ಸಮ್ಯಕ್ಚಾರಿತ್ರಮೆಂಬುದಕ್ಕುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೬-೮ ವ).

[ಸಂ. ಸಾವದ್ಯಕ್ರಿಯಾ]

ಸಾವದ್ಯದೂರತ್ವ (ನಾ). ದೋಷವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ದೋಷವಿಮುಕ್ತವಾಗುವಿಕೆ: ಅಜೀವಂ ತಾಳ್ದಿರವುಂ ಹಿತಾತಿರುಚಿಯುಂ ಸಾವದ್ಯದೂರತ್ವಮುಂ ಪೆಱಗೊಳ್ಪಂ ತನಗೊಳ್ಪುವಪ್ಪ ನುಡಿಯುಂ . . . ಒಯ್ಯನ್ನವಾಕ್ಷ್ಮಯಸುಖಾವಾಸಕ್ಕೆ (ಜೀವಸಂ. ೧೭೭-೨). [ಸಂ.]

ಸಾವದ್ಯಭೀರು (ನಾ). ದೋಷಕ್ಕೆ ಹೆದರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಪಾಪಭೀರು : ಸಾವದ್ಯಭೀರುಗಳ್ ಕೆಲರಾ ವಿವಿಧಫಲಪ್ರಸೂನಪಲ್ಲವತತಿಯಿಂ ತೀವಿದ ರಾಜಾಂಗಣವು ನಿಳಾಪಂಪ್ಸರ್ ಮೆಟ್ಟಿಲೊಳ್ಳದಲ್ಲಿಯೆ ನಿಂದರ್ (ಆದಿಪು. ೧೫-೯). [ಸಂ.]

ಸಾವಧ (ನಾ). ೧. ಎಚ್ಚರ; ಜಾಗ್ರತ: ನಿಮ್ಮ ಮಿತ್ರನಾದ ಪಂತನನ್ನು ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸಿರಿ ಮತ್ತು ನೀವೂ ಸಾವಧರಾಗಿರ್ರಿ (ಅಂಬಿಕೆ. ೨೪); ಮೂರ್ಛಿತಳಾದ ರಮಾದೇವಿಯು ಜನರ ಉಪಚಾರದಿಂದ ಸಾವಧಗೊಂಡಳು (ಸ್ವಪ್ನಲಮಿ. ೯೩). ೨. ಸಮಾಧಾನ; ನಿರಾಳ : ಯಜಮಾನಳೇ ಸಾವಧರಾಗಿರಿ. ಯಾಕಂದರೆ ವಸಂತಮಾಧವಜಿಯವರು ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಬಂದಿದ್ದಾರೆ (ಸುಮುಕ. ೯೬).

[← ಮರಾ. ಸಾವಧ./ ಸಂ. ಸಾವಧಾನ]

ಸಾವಧಗಿರಿ (ನಾ). ಸಮಾಧಾನ; ಶಾಂತಿ; ಸಹನೆ: ನನ್ನಷ್ಟು ಸಾವಧಗಿರಿಯನ್ನು ಬೇರೆ ಯಾರೂ ವಹಿಸಿರಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ! (ಕಳ್ಳಕಾ. ೧೪). [← ಮರಾ. ಸಾವಧಗಿರೀ]

ಸಾವಧಾನ (ನಾ). ೧. ಎಚ್ಚರದಿಂದಿರುವಿಕೆ ; ಲಕ್ಷ್ಯದಿಂದಿರುವಿಕೆ. ೨. ಎಚ್ಚರಿಕೆ; ಲಕ್ಷ್ಯ; ಗಮನ : ನಿಷ್ಠೆಯೊಳಗಣ ಸಾವಧಾನದಿಂ ಪ್ರಸಾದಿಯಾಗಿ (ಶೂನ್ಯಸಂ. ೧೮-೨೨); ಕವಿಗುರುವ, ನೀಡನಗೆ ವಾಙ್ಮಂತ್ರಶಕ್ತಿಯಂ ಸಾವಧಾನದಿ ಕೇಲ್ಲು ಸಾಗುವೆನ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫-೧೦೮); ಹೋ! ಅವಧಾನ, ಅವಧಾನ! ಸಾವಧಾನ ಮಹಾಸನ್ನಿಧಾನ (ಸವತಿ. ೧). ೩. ಸಮಾಧಾನ; ತಾಳ್ಮೆ; ಸಹನೆ : ಅಂಗದಲ್ಲಿ ಸಂಗಗೊಳಿಸಿದ ಬಳಿಕ ಅದೇ ಪ್ರಾಣಲಿಂಗವೆಂದಱಿದು ಸಾವಧಾನದಿಂದರ್ಚಿಸಬೇಕು (ಚನ್ನವ. ೪. ೭೪-೧೪೭); ಗುರುಲಿಂಗಜಂಗಮವ ಶಿವನೆಂದೆಂಬ ಭಾವದಿಂ ಭಜಿಸಿ ತೀರ್ಥಪ್ರಸಾದವ ಕೊಂಡು ಸಾವಧಾನದೊಳಿರ್ಪವರನೆಲ್ಲಿಯುಂ ಕಂಡುದಿಲ್ಲ (ಸಿದ್ಧೇಪು. ೧-೫೦); ತಂದೆಯವರು . . . ಅಷ್ಟೊಂದು ಸಾವಧಾನವಾಗಿ ಶಾಂತಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ನಾನು ನೋಡಿದ್ದು ಇದೇ ಮೊದಲು (ಸುವಸಂ. ೨೦). ೪. ನಿಧಾನ; ಸಾವಕಾಶ: ಆ ವೀರವರ್ಮಂ ಕನಲ್ದಾಗ . . . ಆಹವದೊಳೆನ್ನ ಕೂಡೆ ಸಾವಧಾನದೊಳೊದಗಿದೊಡೆ ಕಾಣಬಹುದೆನುತೆ ಪಾವನಿಯುನಡಸಿ ಪೊಯ್ದೊಡೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೬-೪೮); ವಸತಿಸೌಕರ್ಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದರಿಂದ ನಾವು ಸಾವಧಾನ ಮಾಡಬೇಕಾಯಿತು (ಹಸುಹೂ. ೩೧೮). ೫. ಆರು ವಿಧವಾದ ಭಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಭಕ್ತಿ ಆರು ವಿಧವಾಗಿದೆ. ಶ್ರದ್ಧಾಭಕ್ತಿ, ನೈಷ್ಠಿಕಭಕ್ತಿ, ಸಾವಧಾನಭಕ್ತಿ, ಅನುಭಾವಭಕ್ತಿ, ಆನಂದಭಕ್ತಿ, ಸಮರಸಭಕ್ತಿ (ಭಾರದ. ೧೧೯). [ಸಂ.]

ಸಾವಧಾನಿ (ನಾ). ಎಚ್ಚರವುಳ್ಳವನು; ಸಮಾಧಾನಚಿತ್ತವುಳ್ಳವನು: ಪ್ರಾಣಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟು ಕೊಂಬಲ್ಲಿ ನಿರಂತರ ಸಾವಧಾನಿ ಗುಹೇಶ್ವರ ನಿಮ್ಮ ಪ್ರಸಾದಿ (ಅವಚಂ. ೫೬-೨೪೦); ಮುಕ್ತಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದ್ದೂ ಮೈಮರೆಯದೆ ಸಾವಧಾನಿಯಾಗಿ ಭಕ್ತನಾಗಿರಬೇಕು (ಭಾರದ. ೧೩೧). [ಸಂ. ಸಾವಧಾನಿನ್]

ಸಾವಧಿಠೇವಣಿ (ನಾ). ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಅವಧಿಯನ್ನು ಗೊತ್ತುಪಡಿಸಿ ಬ್ಯಾಂಕಿನಲ್ಲಿ ಬಡ್ಡಿಗಾಗಿ ಇಡುವ ಹಣ; ಇಡುಗಂಟು: ಅವರು ನಿವೃತ್ತರಾದ ಮೇಲೆ ಬಂದ ಹಣವನ್ನು ಸಾವಧಿಠೇವಣಿಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿಸಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ).

[ಸಾವಧಿ$_0$ + ಠೇವಣಿ]

ಸಾವನ (ನಾ). ೧. ಐದು ಬಗೆಯ ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಆ ಸಂವತ್ಸರವೇ ಸೌರ ಚಾಂದ್ರ ಬಾರ್ಹಸ್ಪತ್ಯ ನಾಕ್ಷತ್ರ ಸಾವನಭೇದದಿಂದೈದುತೆಱನಾಗಿರ್ಪುದು (ವಿವೇಕ. ೩೨೧). ೨. ಯಜ್ಞದ ಕೊನೆಯ ಭಾಗ,— ಅಂತ್ಯದ ಭಾಗ. ೩. ಸೌರಮಾನಪದ್ಧತಿಯ ತಿಂಗಳು. ೪. ಸೂರ್ಯೋದಯದಿಂದ ಸೂರ್ಯಾಸ್ತದವರೆಗಿನ ದಿನದ ಭಾಗ. [ಸಂ.]

ಸಾವನಿಗ (ನಾ). (?) : ಸಾವನಿಗರ ಪಜೆಯರ [ನಾ] ಸೀವಿಗಳ ನೆಗರ್ತೆವೆತ್ತ ಗಂದಿಗರ ಬೆಡಂಗಾವರಿಸುವ [ತಂ]ಬುಲಿಗರ ಪೂವೆತ್ತುವ ಮಾಲೆಗಾಱರಂಗಡಿಯಡಿಗಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೧-೬೭); ಮತ್ತಮಲ್ಲಿಯೊರ್ವಂ ಸಾವನಿಗನ ಚಿತ್ರಮಂ ಬರೆದಂಗಡಿಗೆ ಪೋಗಿ ಕುಳ್ಳಿರ್ದೊಡಂದಾ ವಣಿಕ್ಪತಿಗೆ ಲಾಭಮಾದೊಡೀತಂ ಬಂದಲ್ಲಿ ಪಡೆದೆನೆಂದಾತನ ತೇಜಕ್ಕಂ ಬುದ್ಧಿಗಂ ಮೆಚ್ಚಿ ಕೂಸಂ ಕುಡಲೆಂದಿರ್ದಂ (ಜೀವಸಂ. ೨೦೫-೧೪). [ಸಾವನ$_?$ + - ಇಗ]

ಸಾವಭೃತ (ನಾ). ಸಾಮಾನ್ಯವಾದುದು; ಕೇವಲ: ''ಸಾವಭೃತಂ ಸಾಮಾನ್ಯಂ ಕೇವಳಮೆಂಬುದದನಿಕ್ಕುಂ'' (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೨೭-೪೯). [ಸಂ.]

ಸಾವಯ$_1$ (ನಾ). ೧. [ವೀಶೈ] ಅವಯವಸಹಿತವಾದುದು; ಅಂಗಸಹಿತವಾದುದು : ತನುವೆ ಸಾವಯವಾಗಿ ರೂಪಾದಿ ಗುಣವರ್ತಿಯೆನಿಸುತ ಘಟಾದಿಯಂತಳಿವ ಭೌತಿಕವಲ್ತೆ (ವೀಶೈಪು. ೫-೪-೯). ೨. ಜೀವಾತ್ಮ : ಶರಣನು ದೃಷ್ಟಾದೃಷ್ಟವನಱಿಯನು ಸಾವಯ ನಿರವಯವೇನೆಂದು ವಿವರಿಸಿ ನುಡಿಯನು (ಚನ್ನವ. ೫೮೨-೧೨೯೭).

[< ಸಂ. ಸಾವಯವ]

ಸಾವಯ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಬಿಳಿದಾಳೆ, ಮಸ್ಸಿ, ಶಾವಿಗೆ, ಸಾವಯ, ಕೈತಾಳೆ (ವೃಜಿಗಿ. ೭೨-೧೪೭೫). [?]

ಸಾವಯವ (ಗು). ೧. ಅವಯವಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ; ಸಾಕಾರವಾದ: ಪ್ಲೋಟ್ ಅದನ್ನು 'ಆಲೋಚನೆಯ ವಸ್ತು' ಎಂದು ಕರೆದಾಗ, ಅದರ ಮುಖ್ಯವಾದ ಸಾವಯವ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳಲು ಆತ ಸಂಪೂರ್ಣ ಅಸಮರ್ಥನಾದ (ಸಾಹಿತ್ಯ. ೨೩). ೨. ಮೂಲಭೂತವಾದ; ಜೈವಿಕ: ಪ್ರೋಟೀನುಗಳು ಸಸಾರಜನಕಯುಕ್ತವಾದ ಸಾವಯವಆಹಾರಾಂಶಗಳು (ಗೃಹವಿ. ೯). (ನಾ). ೩. ಅವಯವಸಹಿತವಾದುದು; ಸಾಕಾರವಾದುದು : ಎನ್ನಂಗವನು ಶ್ರೀಗುರು ಮಂತ್ರವ ಮಾಡಿ ತೋರಿದನಾಗಿ ಸಾವಯವ[ಪಾಠಾಂ. ಸಾವಯ]ಕ್ಕೆ ನಿರವಯವಕ್ಕೆ ಭಿನ್ನವಿಲ್ಲವಯ್ಯ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೬೩-೧೫೧); ತನು ಕರಣ ಮೊದಲಾದವನಿತು ಸಾವಯವಂಗಳೆನಿಸಿ ತಾ ತೋರುತಿಹುದಾಗಿ ನಿರವಯವೆನಲು ಮತ್ತಂತು ತೆರಹಿಲ್ಲ (ಅನುಮು. ೧-೪-೪೬); ಪರಮಾತ್ಮನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಶ್ರುತಿಗಿಂತಲೂ ಅಧಿಕವಾದ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ನಾವು ಕಾಣಲಾರೆವು. ಮೂರ್ತ ಎಂದರೆ ಸಕಲ, ಸಾವಯವ; ಅಮೂರ್ತ ಎಂದರೆ ನಿಷ್ಕಲ, ನಿರವಯವ ಎಂದರ್ಥ (ಶಕ್ತಿವಿ. ೨೩). [ಸಂ.]

ಸಾವಯವರೂಪಕ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ರೂಪಕಾಲಂಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ; ವ್ಯಕ್ತಿ ಅಥವಾ ವಸ್ತುವನ್ನು ಸಮಗ್ರವಾಗಿ ಮತ್ತೊಂದರಲ್ಲಿ ಆರೋಪಿಸಿ ರೂಪಕಮಾಡದೆ, ಒಂದೊಂದು ಅವಯವವನ್ನೂ ಮತ್ತೊಂದರಲ್ಲಿ ಆರೋಪಿಸಿ ರೂಪಕಮಾಡುವುದು; ಒಂದೊಂದೂ ಅವಯವದ ರೂಪವನ್ನೊಳಗೊಂಡುದು: ಸ್ಫುರಿತಾಧರಪಲ್ಲವೆ ಬಂಧುರಲೋಚನಕುಸುಮೆ ಲೋಲಭುಜಶಾಖೆ ಮನೋಹರೆ ಕಾಂತೆಯೆಂಬುದವಯವನಿರೂಪಣಕ್ರಮದಿನವಯವಂ ರೂಪಕದೊಳ್ (ಸಾವಯವರೂಪಕಂ) (ಕವಿರಾ. ೩-೧೫); ಸಾವಯವರೂಪಕಕ್ಕೆ- ಪರಿಲುಳಿತಘರ್ಮಜಲಮಂಜರಿ ವಿಚಲದ್ಭ್ರೂಪತಾಕಮತಿತರಳತರ ಸ್ಫುರಿತಾಧರ ಪಲ್ಲವಮಿವಳ ರೋಷಮಂ ವಕ್ತ್ರಮಿದೆ ವಲಂ ಕನ್ನಡಿಕುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೯೦). 'ನಿರವಯವರೂಪಕ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸಾವರಣೆ 'ಸಂವರಣೆ$_1$' ನೋ.

ಸಾವರಿಸು 'ಸಂವರಿಸು$_1$' ನೋ.

ಸಾವರ್ಣಿಕ (ನಾ). ಸಗೋತ್ರದವನು : ಜಡನಾದವನ ಸಾವರ್ಣಿಕನಾ ದುರಾಚಾರನಾದವನಾ ಶ್ರಾದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೇಳಬಾರದು (ಶೀಪಥ. ೧೬-೨೦). [ಸಂ.]

ಸಾವಶ್ಯಪ್ರಣವ (ನಾ). ಪಂಚಪ್ರಣವಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಸಾಕಲ್ಯಪ್ರಣವ, ಶಾಂಭವಪ್ರಣವ, ಸೌಖ್ಯಪ್ರಣವ, ಸಾವಶ್ಯ[ಪಾಠಾಂ. ಸ್ಯ]ಪ್ರಣವ ಸಾಯುಜ್ಯಪ್ರಣವವೆಂಬ ಪಂಚಪ್ರಣವಮಂತ್ರಂಗಳಂ (ವಿವೇಕ. ೯೧). [ಸಂ.]

ಸಾವಱೆ (ನಾ). ಹೆಣದ ಮುಂದೆ ಬಾರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ: ಬಲೆಯಿರ್ದಿಲೆಲ್ಲು ಸಾವಱೆ ಪುರಿಯೋಡು . . . ವಿಮುಕ್ತಕೇಶಿಯಿದಿರೊಳ್ ಬರೆ ಕಾಣಲುಮಾಗದು (ಲೋಕೋಪ. ೧೨-೧೧); ನೆಲನಂ ದುಷ್ಕೃತಮೆಂಬ ಜೇನ ನೊಣಮೇಂ ಪಾಯ್ದೂಡಿವೇ ಬಂದು ಚೆಟ್ಟುಕಿಱ್ ದುಃಖಜ್ವಲನಾರ್ಚಿಗಳ್ ಬಳಸಿಯುಂ ತಳ್ತಿಟ್ಟವೇ ಪೊಯ್ಯ ಸಾವಱೆ[ಪಾಠಾಂ. ಸಾಯ್ವರ]ಗಳ್ ಚೆರ್ಚದೆ ತೀಡವೇ ಕಿವಿಗಳೊಳ್ . . . ಪೇಟ್ ಜೀವನೇ (ಜೀವಸಂ. ೮೨-೧೪). [< ಸಾವು + ಪಱೆ$_1$./ ಕೊಡ. ಚಾವುಪರೆ]

ಸಾವಾಸ (ನಾ). ಜೊತೆಯಲ್ಲಿರುವಿಕೆ; ಒಡನಾಟ: ಕಲಿತವರ ಸಾವಾಸ ಚಲೋ (ಮಣ್ಣುಹ. ೫೬). [< ಸಂ. ಸಹವಾಸ]

ಸಾವಾಸಿ, ಸವ್ಯಾಶೆ, ಸವ್ವಾಶೆ (ನಾ). ೧. ಜೊತೆಗಿರುವವನು; ಸಹವಾಸಿ; ಒಡನಾಡಿ: ಸಾಗೆ - ಸಹದೇವ - ಸಾದೇವ; ಸಹವಾಸಿ - ಸಾವಾಸಿ (ಶಮದ. ೨೯೧ ಪ್ರಯೋ); ಸಾದೇವಂ, ಸಹದೇವಂ; ಸಾವಾಸಿ, ಸಹವಾಸಿ (ಶಬ್ದಾನು. ೩೬೪ ಪ್ರಯೋ). ೨. ಅಂತಃಪುರದ ಕಾವಲುಗಾರ, — ವೃದ್ಧಕಂಚುಕಿ : "ಸೌವಿದಃ. ಸೌವಿದಲ್ಲಃ, ಸ್ಥಾಪತ್ಯಃ, ಕಂಚುಕೀ - ಈ ೪ ಸಾವಾಸಿ" (ಹಲಾಯು. ೬೦-೨೬೩); ಬಟೆಯುಟ್ಟು ಬಂದು ಮುನ್ನಂ ಪುಟುವಗೆಗೊಳಗಾದಳೆಂದು ಸಾವಾಸಿಗಳಂ ಕಟೆಪಿದನಲ್ಲಂ ತಲೆಯಂ ಬಟೆಯುಟ್ಟುದನೆಂದು ಪೋದುದದಸು ಶಶಿಮುಖಿಯಾ (ಅನಂಪು. ೧೨-೫); ದಾಸಿಜನಕ್ಕೆಱೆದು ವಿಶ್ವಾಸಿಗಳೆಗಾರ್ಯರಿಗೆಱೆದು ಸಾವಾಸಿಗಳೆಗೆಱೆದಂಗರಕ್ಷಕರಿಂಗೆಱೆದು (ಬಸವು. ೨೯-೨೮). ೩. ಕಾವಲುಗಾರ : ಕೇಸಿರಾಜನ ಶಿಷ್ಯನೋ ಸತ್ಕೇಶ ಚಾಮಯ್ಯನ ಮನೆಯ ಸಾವಾಸಿಯೋ (ಬಸವು. ೪೭-೩೫). ೪. ಆರ್ಯ; ಹಿರಿಯ: "ಸಾವಾಸಿ[ಪಾಠಾಂ. ಸೋವಾಸೆ]ಯುಂ ಆರ್ಯನೆಂದೆನಿಸಿಕೊಂಬುದು" (ಮಂಗರಾ. ೧೪೧-೧೪); "ಸೂರ್ಯಂ ತಾಪಸಭೋಗಭೂಮಿಭವರುಂ ಸಾವಾಸಿಯುಂ ವೃದ್ಧರಿಂತಾರ್ಯರ್ನಾಮ್ಯಂ" (ನಾನಾರ. ೧೦೭); ಅಜ್ಜಂ = ಸಾವಾಸಿ (ಪೊಸವಾಸಿ) (ಶಮದ. ಪು. ೨). ೫. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಒಳಪಂಗಡ ಮತ್ತು ಆ ಪಂಗಡಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಸಾವಾಸಿಬ್ರಾಹ್ಮಣ : ಗುತ್ತಿಯಧಿಕಾರಿ ಪೆರ್ಗ್ಗಡೆ ಹಂಪಣಯ್ಯಂಗಳು ಶ್ರೀ ಬಿಲ್ಲವರಸರು ಪಾಳೆಯದ ಸಾ[ವಾ]ಸಿ ಜನಾರ್ದ್ದನಭಟ್ಟನಾಯಕನುಂ (ಸೌಇಇ. VIII, ೩೭೨-೧೨; 1101); ಗುತ್ತಿಯ ಪೆಣ್ಣಾನಾಯಕಂ ಸಂಬುದೇವನುಂ ಪಾಳಯದ ಸಾವಾಸಿ ಆಸನ್ನಭಟ್ಟನುಂ . . . ಮಾದಿರಾಜಂಗೆ ಬಿಟ್ಟ ಕೆಯಿ (ಸೌಇಇ. IX-i. ೨೩೨-೧೨; 1135); ಈ 'ಸಾವಾಸಿ' ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಬಂದು ನೆಲಸಿ ಲೌಕಿಕಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ್ದರೆಂದು . . . ತಿಳಿದುಬರುವುದು (ಕರ್ನಾಸಂ. ೨೯೫). **ಸವ್ಯಾಶೆ** : ೫. ಧಾರವಾಡಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ 'ಸವ್ಯಾಶೆ' ಎಂಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಇರುವರೆಂದೂ ಶ್ರೀರಾಮನು ವನವಾಸಕ್ಕೆ ಹೋದಾಗ ಅವನ ಸಹವಾಸದಲ್ಲಿದ್ದ 'ಸಹವಾಸಿ'ಎಂಬವನು ತಮ್ಮ ಮೂಲಪುರುಷನೆಂದು ಈ ಜನರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿದೆಯೆಂದೂ . . . ಗೆಜೆಟಿಯರಕಾರರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ಕರ್ನಾಸು. ೨೯೨). **ಸವ್ವಾಶೆ** : ೫. ಸವ್ವಾಶೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು - ಇವರು ಧಾರವಾಡಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇದ್ದಾರೆ. ರಾಮನು ವನವಾಸಕ್ಕೆ ಹೋದಾಗ ಆತನ ಜತೆಯಲ್ಲಿದ್ದ "ಸಹವಾಸಿ" ಯೆಂಬುವನು ತಮ್ಮ ಜಾತಿಯ ಮೂಲಸ್ಥಾಪಕನೆಂದು ಇವರು ಹೇಳುವರು (ಕಭಾಗ. ೮೨).

ಸಾವಾಸಿಗರ ದಂಡ = ಸಾವಾಸಿಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯನಾದವನು : ರಾಯಪಾಳೆ ಸಾವಾಸಿಗರ ದಂಡ ಶ್ರೀಮನ್ಮಾಳ್ಪ್ರಭು ಘಟಸರ್ಪ ಹಡವಳ ಕಾಮಯ್ಯ (ಕರ್ನಾಸಂ. ೨೯೫).

[< ಸಂ. ಸಹವಾಸಿನ್./ ಮರಾ. ಸವಾಶಾ, ಸವಾಶೇ; ಗುಜ. ಸವಾಸೋ]

ಸಾವಿ 'ಸಾಮಿ$_1$' ನೋ.

ಸಾವಿತ್ರ (ಗು). ೧. ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ : ನಿನ್ನ ಸಾವಿತ್ರಮಂತ್ರವನ್ನು ಅನುಷ್ಠಾನಮಾಡಿದರೆ ಅದು ಗಾಯತ್ರವಾಗುವುದು (ಮಹಾಸಿ. ೨೦೩). ೨. ಸೂರ್ಯವಂಶದ. (ನಾ). ೩. ಸೂರ್ಯ; ಭಾನು. ೪. ಶಿವ; ಈಶ್ವರ. [ಸಂ.]

ಸಾವಿತ್ರಿ (ನಾ). ೧. ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣ,— ರಶ್ಮಿ. ೨. ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಕುರಿತು ಇರುವ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಒಂದು ಮಂತ್ರ; ಗಾಯತ್ರೀಮಂತ್ರ : "ಸಾವಿತ್ರಿ = ೧. ವೇದಮಂತ್ರ" (ಗಂಗಾಮ. ೩೨೮). ೩. ಸವಿತೃದೇವತೆಯ ಮಗಳು; ಸೂರ್ಯನ ಪುತ್ರಿ: ಮಿತಾಹಾರನೂ ಜಿತೇಂದ್ರಿಯನೂ ಆಗಿದ್ದುಕೊಂಡು ನಿತ್ಯವೂ ಸಾವಿತ್ರಿಯನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಹತ್ತುಸಾವಿರ ಹೋಮವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು (ವಚಭಾ. ೧೬೬). ೪. ಬ್ರಹ್ಮನ ಒಬ್ಬಳು ಹೆಂಡತಿಯ ಹೆಸರು. ೫. ಪಾರ್ವತಿಯ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಸಾಮವೇದಮಯವಾಗಿ ತಮೋಗುಣಾಧಿಕ್ಯದಿಂ ರುದ್ರಾಧಿದೇವತೆಯೆನಿಸಿ ಸಾವಿತ್ರಿ ಮಹೇಶ್ವರಿಯೆಂಬ ಪೆಸರ್ವಡೆದು (ವಿವೇಕ. ೧೨೦); ತಾಯೆ ಪಾರ್ವತಿ ಪರಮಕಲ್ಯಾಣಿ ಶಂಕರಪ್ರೀಯೆ ಸರ್ವೇಶ್ವರಿ ಜಗನ್ಮಾತೆ ಸನ್ನುತಚ್ಛಾಯೆ ಸಾವಿತ್ರಿ . . . ಕಾಳಿ ಕಾತ್ಯಾಯನಿ (ಜೈಮಭಾ. ೩೧-೭೨); ಪರಮ ಪತಿವ್ರತೆಯಿದ್ದ ಬಳಿಯೊಳಾ . . . ಸರಸತಿ ಸಾವಿತ್ರಿಗಾಯತ್ರಿಯರುಮಾ ಪರಿಸರದೊಳು ಬಳಸಿಹರು (ಹರಿಬ. ೨-೧೬). ೬. ಅಶ್ವಪತಿರಾಜನ ಮಗಳು; ಸತ್ಯವಾನನ ಹೆಂಡತಿ : ಸಾವಿತ್ರಿಯ ವರದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದವಳಾದ್ದರಿಂದ ಅವಳಿಗೆ ಸಾವಿತ್ರಿಯೆಂದೇ ಹೆಸರಿಟ್ಟರು (ವಚಭಾ. ೧೬೬); ಸತ್ಯವಾನನ ರೂಪ ಗುಣಗಳನ್ನು ಸಾವಿತ್ರಿ ಮೆಚ್ಚಿದಳು (ಭಾಹಪ್ಪ. ೮೯). ೭. ಒಂದು ಸಸ್ಯದ ಹೆಸರು; ದೇವಪತ್ರ ; ಗಾಂಧಾರಿ: "ದೇವಪತ್ರಂ ಪಂಚಪತ್ರ ಗಾಂಧಾರಿಯದು ಸಾವಿತ್ರಿ[ಪಾಠಾಂ. ತ್ರೀ]ಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೦-೩೦). ೮. ಮದುವೆಯಾದ ಸ್ತ್ರೀ ; ವಿವಾಹಿತೆ: "ಸಾವಿತ್ರೀ = ೧. ವೇದಮಂತ್ರ, ೨. ಮದುವೆಯಾದ ಸ್ತ್ರೀಯಳು" (ಗಂಗಾಮ. ೩೨೮).

[ಸಂ. ಸಾವಿತ್ರೀ]

ಸಾವಿತ್ರೀವ್ರತ (ನಾ). ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಾಸದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯರು ತಮ್ಮ ಸುಮಂಗಲಿತನದ ಶ್ರೇಯಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಮೂರುದಿನ ಮಾಡುವ ಒಂದು ವ್ರತ; ಸಾವಿತ್ರೀದೇವಿ ಪೂಜೆಯ ವ್ರತ: ಮುಂಬಯಿ ಮೊದಲಾದ ಮಹಾನಗರಗಳಲ್ಲಿ . . . ಆಲದ ಹರಿಯನ್ನು ಎಲ್ಲಿಂದಲಾದರೂ ತರಿಸಿ ಅದನ್ನು ಒಂದೆಡೆಯಲ್ಲಿ ಊರಿ ಸುವಾಸಿನಿಯರೆಲ್ಲ ಒಟ್ಟಾಗಿ ಸಾವಿತ್ರೀವ್ರತಾಚರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಭಾಷ್ಯ. ೯೧). 'ವಟಸಾವಿತ್ರೀವ್ರತ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸಾವಿನಿಮ್ಮಡಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು: ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ನಾಗಾರ್ಜುನಯ್ಯನನ್ ಏಚ್ಚಯದೆಯ ಮಗಳ್ ಸಾವಿನಿಮ್ಮಡಿ ಸರ್ವ್ವಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಶ್ರೀ (ಎಕ. X, ಬಾಗೇಪ. ೬೫-೨: ಕ್ರಿ.ಶ. ೯೦೦). [ಸಾವಿ$_1$ (< ಸಾಮಿ$_1$) + ಇಮ್ಮಡಿ (< ಇರ್ಮಡಿ)]

ಸಾವಿಯಬ್ಬೆ 'ಸಾಮಿಯಬ್ಬೆ' ನೋ.

ಸಾವಿರ 'ಸಾಸಿರ' ನೋ.

ಸಾವಿರಾಲಿ (ನಾ). ಸಾವಿರ ಕಣ್ಣುಗಳು; ಸಹಸ್ರನೇತ್ರ: ಸಾವ ಹರಯದ ಎನುತ ಗಗನದ ದೇವತತಿ ಮಱುಗಿತ್ತು ಶಕ್ರನ ಸಾವಿರಾಲಿಯೊಳೂಱತೆ ಮಸಗಿತು ಪೌತ್ರಶೋಕದಲಿ (ಕುಮಾವ್ಯಾ. ದ್ರೋ. ೬-೬೩). [ಸಾವಿರ (< ಸಾಸಿರ) + ಆಲಿ$_1$]

ಸಾವು, ಸಾಹು$_2$ (ನಾ). ೧. ಮರಣ; ಮೃತ್ಯು: "ನಿಧನಂ, ನಾಶಃ, ಮೃತ್ಯುಃ, ಮರಣಂ . . . ದೀರ್ಘನಿದ್ರಾ – ಈ ೧೨ ಸಾವು" (ಹಲಾಯು. ೧೦೩-೬); ರಕ್ಕಸಮಣಿಯ ಕೋಣೆಯ ಗಂಗನ ಕಾಳೆಗದೊಳ್ ತನ್ನ ಸಾವಂ ನಿಶ್ಚಯ್ಸಿ ಕಾಳೆಗಕಿದೆ ರಕ್ಕಸಮಣಿಯ ಕಟ್ಟಿಪಿ ತನ್ನ ಬಲಮುಂ ಮೂರ್ಬ್ಬಲಮುಂ ತನ್ನನೆ ಪೊಗೞೆ (ಎಕ. II, ೧೩೮-೪; ೯೪೦); ಘಟೋತ್ಕಚನಿಳಾವಂಶನ ಸಾವಂ ಕಂಡು ಸ್ವರಿಸದಳಂಭೂಷನನೆಲ್ಬಟ್ಟುವುದುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೬ ವ); ಮರಳಿರ್ಕೆ ಕೈಕೆಯರು ಮತ್ಸ್ಯರು ಬಿರುದ ಸೃಂಜಯರಕಟಕಟ ಖೂಳರು ವೃಥಾ ನಿಮಗೇಕೆ ಸಾವನುತಿರ್ದನಾ ದ್ರೋಣ (ಕುಮಾವ್ಯಾ. ದ್ರೋ. ೧೬-೩೨); ದೊಂಬರ ಸಾವು ಗಣೆಯ ಮೇಲೆ ಬಿಲ್ಲವರ ಸಾವು ಮರದ ಮೇಲೆ (ಗಾದ). ೨. ಹೆಣ; ಶವ: "ಶುಕದೊಳಖಿಳವ್ಯಗದೊಳು ಸಾವಿನೊಳು ಶಬಾಖ್ಯಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೫೨-೫೬). **ಸಾಹು$_2$** : ೧. ತನಗೆ ಸಾಹು ತಪ್ಪದು (ಏಥಾಗ. ೩-೯-೨). P ಇದು ಪ್ರಾಸಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ ರೂಪ.

ಸಾವಿಗೆ ಹೋಗು = ಸತ್ತವರ ಪಾರ್ಥಿವಶರೀರವನ್ನು ನೋಡಿ ಅಂತ್ಯಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸಲು ಹೋಗು: ಯಾರಾದರೂ ಬಂಧುಗಳು ಸತ್ತಾಗ, ಅವರ ಸಾವಿಗೆ ಹೋಗುವುದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಪದ್ಧತಿ (ರೂಢಿ). **ಸಾವುನೋವು** = ಮರಣ ಮತ್ತು ಸಂಕಟ, – ತೊಂದರೆ: ವಾಹನಗಳ ಅಪಘಾತಗಳಿಂದ ಅನೇಕ ಸಾವುನೋವುಗಳು ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ (ರೂಢಿ). **ಸಾವುಸೂತಕ** = ೧. ಯಾರಾದರೂ ಸತ್ತಾಗ (ದಾಯಾದಿಗಳಿಗೆ) ಉಂಟಾಗುವ ಮೈಲಿಗೆ; ಸಾವಿನ ಕಾರಣದಿಂದ ಬರುವ ಸೂತಕ. ೨. ಅಂತ್ಯಕ್ರಿಯೆ ಮತ್ತು ಸೂತಕ ತೆಗೆಯುವ ವಿಧಿ: ಬೈದಿತಿಯು ಲೋಕಯಾತ್ರೆಯನ್ನು ಮುಗಿಸಿದಳು. ಅನಂತರ ಜಾತಿವಿಧಿಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ನಡೆಯತಕ್ಕ ಸಾವು ಸೂತಕಗಳು ನಡೆದವು (ಕಗ್ಗ. ೨-೬೩).

[ದೇ. I ತಮಿ. ಚಾ, ಚಾವು; ಕೊಡ. ತೆಲು. ಚಾವು]

ಸಾವುಕಾರ 'ಸಾವಕಾರ' ನೋ.

ಸಾವುಕಾರಿ 'ಸಾವಕಾರಿ' ನೋ.

ಸಾವುಗಾಣ್ (ಕ್ರಿ). ಸಾಯು; ಮರಣ ಹೊಂದು: ಕಂದಿದಳ್ ಕುಂದಿದಳ್ ಕೋಟಲೆಗೊಂಡಳ್ ಸಾವುಗಂಡಳ್ . . . ವಿರಹದುರಿಯ ಸಂತಾಪವಿಭ್ರಾಂತಿಯಿಂದಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೫೫೨). [ಸಾವು + ಕಾಣ್]

ಸಾವೆ$_1$, ಸಾಮೆ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೃಣಧಾನ್ಯ: "ಶ್ಯಾಮಾಕಃ, ಶ್ಯಾಮಕಃ – ಈ ೨ ಸಾವೆ" (ಹಲಾಯು. ೯೬-೪೩೦); ತೆಂಗಿನ ಮರನಂ ಕಡಿದು ಸಾವೆಗೆ ಬೇಲಿಯನಿಕ್ಕುವಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೩-೧೪೦); ಅನುನಾಸಿಕ ವಕಾರಕ್ಕೆ – ಸೇವಂ, ಸೋವ, ಸಾವೆ . . . ಸೇವಗೆ (ಶಮದ. ೧೬ ಪ್ರಯೋ); ಕುಡುವುದು ಪಥ್ಯಂಗಳೊಳಂ ಕೂಡಗೂಡಿದ ಸಾವೆಯೋಗರಂ ಕ್ರಮಮುಮಂ (ಖಮದ. ೧೨-೬). **ಸಾಮೆ** : ೧. ಕೆಲದ ಗೋಧಿಯ ಸಾಮೆಯುದು ಕೆಲಕೆಲರು . . . ಹತಿಕರಿಸಿರಲು (ರಾಮಕಥಾ. ೧೧-೩೩); ಸಾಮೆ, ನವಣೆ, ಸಜ್ಜೆ, ಹಾರಕ – ಇವು ಹೆಚ್ಚು ಆದಾಯಕರವಾದ ಪೈರುಗಳಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಇವಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚುವ್ಯವಸಾಯ ಮಾಡಿ ಫಲವಿಲ್ಲ (ವ್ಯವಮ. ೪೪). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು: "ಅಪುತ್ರವಲ್ಲೀ–ಸಾವೆ" (ಒಷಧಿ. ೬); ಸಾವೆ, ಸಾವೆಹುಲ್ಲು (ವೃಡಿಗಿ. ೫೯-೧೧೪೯). [< ಸಂ. ಶ್ಯಾಮ]

ಸಾವೆ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಗಡ್ಡೆ: ಸಾವೆ ತಿನ್ನುವವನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸಜ್ಜಿಗೆ ಹುಡುಕಿದ ಹಾಗೆ (ಗಾದ). 'ಸಾವೆಗೆಡ್ಡೆ' ಪರಾ.

[< ಸಂ. ಶ್ಯಾಮಾ]

ಸಾವೆಗೆಡ್ಡೆ (ನಾ). ತರಕಾರಿಯಾಗಿ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಡ್ಡೆ; ಸಾಮೆಗೆಡ್ಡೆ: ಕೆಸವಿನಗೆಡ್ಡೆ, ಸಾವೆಗೆಡ್ಡೆ (ವೃಡಿಗಿ. ೨೪-೪೩೬).

[ಸಾವೆ$_2$ + ಗೆಡ್ಡೆ (< ಗಡ್ಡೆ)]

ಸಾವೆಯಕ್ಕಿ, ಸಾಮೆಯಕ್ಕಿ (ನಾ). ಸಾವೆಧಾನ್ಯದ ಕಾಳು: ಬದನೆಯ ಪಳಿದೆಯ, ಬುಡುಮೆಯ ಪಲ್ಯ, ಸಾವೆಯಕ್ಕಿಯನ್ನ (ರಾಮನ. ೨೬). **ಸಾಮೆಯಕ್ಕಿ** : ಕಗ್ಗಟಕ್ಕೆಯನ್ನು ಹಸುವಿನ ಮಜ್ಜಿಗೆಯೊಡನೆ ಕುಟ್ಟಿ ಆ ಮಜ್ಜಿಗೆಯನ್ನು ಕುದಿಸಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಸಾಮೆಯಕ್ಕಿಯನ್ನು ಬೇಯಿಸಿ ಒಂದು ದಿನ ಮಾಡಿ ತಿನ್ನಬೇಕು (ಸಕಮ್ಮ. ೪೫ ಪಂ); ಸಾಮೆಯಕ್ಕೀ ಅನ್ನ ಸಪ್ಪೆ ಬೇಳೇ ಉದಕ ಉಂಡು ನೋಡಯ್ಯಾ ಕಡುರುಚಿಯಾ (ಹಳ್ಳಿಯ. ೧೩೯). [ಸಾವೆ$_1$ + ಅಕ್ಕಿ$_1$]

ಸಾವೇರಿ$_1$ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು: ಬಳಿಕ ಸಮಸ್ತ ರಾಗಂಗಳೊಳಗೆ ರಾಮಕ್ರಿಯೆ . . . ಸಾವೇರಿ . . . ಮಧ್ಯಮಾವತಿಯೆಂಬ ಮೂವತ್ತಾಱು ರಾಗಂಗಳೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಬಳಕೆಯಿಂದಧುನಾತನರಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಗೊಂಡಿಪ್ಪವು (ವಿವೇಕ. ೨೩೪); ಲಲಿತಸಾಳಂಗ ಸಾವೇರಿ ಗುಜ್ಜರಿಗೌಳ ಘಲವಂಜರಿಗಳೆಂಬ ವಿವಿಧರಾಗಂಗಳಂ ಬಳಸಿ ಪಾಡಿಸಿದಂ (ಚೈಮಿಥಾ. ೨೧-೫೬); ಸಾವೇರಿ ೧೫ನೇ ಮೇಳಕರ್ತ ಮಾಯಾಮಾಳವಗೌಳದಲ್ಲಿ ಜನ್ಯ. ಉಪಾಂಗರಾಗ, ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗ (ಸಂಗೀತಂ. ೧೫೫).

[ಸಂ. ಸಾವೇರೀ]

ಸಾವೇರಿ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಚಾರಿ ಮಂಗಾರಿಯಿಂ ಚೆಲ್ವು ಬೆಲ್ಲವತ ಬಂದಾರಿ ಸಾವೇರಿಯಿಂ ತಡಸು ಕೊಡಸೀಜೆ ಸಿರಿವಾರ ಮತ್ತಾರಿಯಿಂದುಗಿನಿ ಬಗಿನಿ ಪಟಾರಿ ಮಂದಾರಿ ದೇವದಾರಿ . . . ಎಸೆದವು (ನಂದಿಮಾ. ೧೩-೧೩). [?]

ಸಾಶಂಕ (ಗು). ೧. ಅಳುಕು, ಭಯ, ಅನುಮಾನಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ; ಶಂಕೆಗೊಂಡ. (ನಾ). ೨. ಅಳುಕು, ಭಯ, ಸಂದೇಹಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದು; ಶಂಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದುದು. ೩. ಆತಂಕ, ಭಯ, ಸಂದೇಹಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಶಂಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದವನು: ಇವರೆಲ್ಲರನ್ನೂ ಈ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟು ತಾನು ಹೊರಬೀಳುವದು ಯೋಗ್ಯವೇ ಎಂದು ಸಾಶಂಕನಾದ (ಹೊಸಕ್ಕಿ. ೨೦೬); ಅವನ ಸರ್ವಪ್ರಿಯತೆಗಾಗಿ ಅವನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಖಾನಸಾಹೇಬ ಸಾಶಂಕನಾಗಿದ್ದ (ಶ್ರೀಮಾತೃ. ೬೫). [ಸಂ.]

ಸಾಶನ (ಗು). ೧. ಆಹಾರವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವ; ಭೋಜನವನ್ನು ಮಾಡುವ. (ನಾ). ೨. ಆಹಾರವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವವನು; ಭೋಜನ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಮಾಡುವವನು: ಸಾಶನಾಹ್ವಯ ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರೊಳು ವಾಸವಾಗಿಹನೆಂದರಿದು ವಿಶ್ವಾಸಪೂರ್ವಕ ಭಜಿಸಿ ತೋಷಿಸು ಸ್ಥಾವರೋತ್ತಮರ (ಹಸಾರ. ೨೪-೨೯). [ಸಂ.]

ಸಾಶ್ರುಪಾತ (ಗು). ಕಣ್ಣೀರಿಡುವ; ಗೋಳಾಡುವ: ಸ್ಮರವಿಶಿಖನಿಷಂಗಂ ಸಾಶ್ರುಪಾತಾಂತರಂಗಂ ಹರವಿಚಳದಪಾಂಗಂ ಮ್ಲಾನಮಾಯ್ತು ರಥಾಂಗಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೮-೫). [ಸಂ.]

ಸಾಷಾಢ (ಗು). ೧. ಪೂರ್ವಾಷಾಢ ಮತ್ತು ಉತ್ತರಾಷಾಢ ನಕ್ಷತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. ೨. (ಋಷಿಗಳು ಹಿಡಿಯತಕ್ಕ) ಮುತ್ತುಗದ ದಂಡದಿಂದ ಕೂಡಿದ. ೧, ೨ : ವಳಯೀಭೂತ ತಮಸ್ತಮಾಳಗಹನಂ ಸಾಷಾಢ ಸಪ್ತರ್ಷಿಸಂಕುಳಸಂಪೂತ ವರುಂಧತೀಸ್ತುತಿನುತಂ ಮೂಲಾನ್ವಿತಂ ವ್ಯೋಮಮಂಡಳಮಾಯ್ತಾಶ್ರಮಮೆಂದು ಬಂದೆಳಸಿದಂ ವೈರಾಗದಿಂ ದೌತವಲ್ಕಲಶೋಭಾಂಬರನಂದು ಮಿತ್ರವಿರಹೋದ್ವೇಗಾತುರಂ ಚಂದ್ರಮಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೮೫). [ಸಂ.]

ಸಾಷ್ಟಾಂಗ (ನಾ). ೧. ಎದೆ, ಹಣೆ, ಎರಡು ಕೈಗಳು, ಎರಡು ಮಂಡಿಗಳು

ಮತ್ತು ಎರಡು ಪಾದಗಳು ಹೀಗೆ ಒಟ್ಟು ದೇಹದ ಎಂಟು ಅಂಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದು, – ಅವಯವಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದು: ಆತನಂ ರಾಮಸ್ವಾಮಿಯಲ್ಲಿಗುಯ್ಯುದುಮಾತಂ ಸಾಷ್ಟಾಂಗಪ್ರಣತನಾಗಿ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೪-೪೬ ವ); ಭಯಭಕ್ತಿಯಿಂ ಬೆಲ್ಲಿದನೊಡಲನಿಳೆಯೊಳಾ ಬಭ್ರುವಾಹನಂ ನೀಡಿ ಸಾಷ್ಟಾಂಗದಿಂದ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೬-೪೬); ನಡೆ ನೋಡಿ ಸಾಷ್ಟಾಂಗದಿಂದಲಷ್ಟಾಂಗನ ಸುಚರಣದೊಳ್ ಮೈಯಿಕ್ಕಿ (ನಂದಿವಾ. ೧೮-೩೮). ೨. ದೇಹದ ಎಂಟು ಅಂಗಗಳನ್ನು ನೆಲಕ್ಕೆ ಸೋಕಿಸಿ ಮಾಡುವ ನಮಸ್ಕಾರ : ನೀತಿಯ ಕಂಡಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಷ್ಟಾಂಗವ ನೀ ತಳುವದೆ ಮಾಡೈ (ಕವಿಪ್ರ. ೪೯); ಸಾಷ್ಟಾಂಗ ಮಾಡಿದರೂ ಅಟ್ಟುಂಬೋದು ಹೋಗಲಿಲ್ಲ (ಗಾದ).

ಸಾಷ್ಟಾಂಗ ಬೀಳು = ದೇಹದ ಎಂಟು ಅಂಗಗಳನ್ನು ನೆಲಕ್ಕೆ ಸೋಕಿಸಿ ನಮಸ್ಕಾರಮಾಡು ,— ಅಡ್ಡಬೀಳು: ಇನ್ನೊಂದು ಸಲ ಬಂದು ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಸಾಷ್ಟಾಂಗಬೀಳುತ್ತೇನೆ (ಹಸುಹೂ. ೩೬೯). [ಸಂ.]

ಸಾಷ್ಟಾಂಗತ (ನಾ). = ಸಾಷ್ಟಾಂಗ ೨: ಆ ತಾರೆ ನಡುವಣ ರೋಹಿಣಿಯಂತೆ ವಿತತದಿಂದೊಪ್ಪಿರಲು ಸಾಷ್ಟಾಂಗತವಗ್ಯದಗ್ರಜನ ಎಳೆಂಬುತಲಿ ಕೊಡಿಸಿದಳೊಂದು ಗದ್ದುಗೆ ಬಸವ ಕುಳಿತಲ್ಲಿ (ಬಿಜ್ಜಪು. ೯೩-೧೨). [< ಸಾಷ್ಟಾಂಗ]

ಸಾಷ್ಟಾಂಗನಮಸ್ಕಾರ (ನಾ).= ಸಾಷ್ಟಾಂಗ ೨ : ನೀವು ಇದನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ನನ್ನನ್ನು ನರಕದಿಂದ ಮೇಲೆತ್ತಬೇಕು ಎಂದು ಬೇಡಿಕೊಂಡು ಮುದುಕನಿಗೆ ಸಾಷ್ಟಾಂಗನಮಸ್ಕಾರ ಹಾಕಿದನು (ಕಂಬುಸು. ೨೧). [ಸಂ.]

ಸಾಷ್ಟಾಂಗಪ್ರಣಾಮ (ನಾ). = ಸಾಷ್ಟಾಂಗ ೨ : ಮಹೀಸುರಕುಲನುಮಾ ಪರಮೇಶ್ವರರಿಂಗೊಲವಲರೆ ಸಾಷ್ಟಾಂಗಪ್ರಣಾಮವನಿಕ್ಕಿ ಕೈಮುಗಿದು (ಬಸಪು. ೫೦-೧೨); ತನುವನೀಡಾಡಿ ಸಾಷ್ಟಾಂಗಪ್ರಣಾಮದಿಂ . . . ಕಣ್ಣಣಿಯದಚ್ಯುತನಂ ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿದನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೩-೨೫). [ಸಂ.]

ಸಾಷ್ಟಾಂಗಮೆಱಗು, ಸಾಷ್ಟಾಂಗವೆರಗು, ಸಾಷ್ಟಾಂಗವೆಱಗು (ಕ್ರಿ). ದೇಹದ ಎಂಟು ಅಂಗಗಳನ್ನು ನೆಲಕ್ಕೆ ಸೋಕಿಸಿ ನಮಸ್ಕಾರಮಾಡು: ತನ್ನನೀಶ್ವರನ ಶ್ರೀಪಾದಪದ್ಮಕ್ಕೆ ಸಾಷ್ಟಾಂಗಮೆಱಗಿ ಪೊಡೆವಟ್ಟು (ಸುಕುಮಾ. ೧೨-೪ ವ); ಸಾಷ್ಟಾಂಗಮೆಱಗಿ ಶಂಭುಗೆ ತುಷ್ಟಿಯನೆಯ್ದಿಸುತೆ ಕರಯುಗಳಮಂ ಮುಗಿಯುತೆ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೨-೧-೩೬). **ಸಾಷ್ಟಾಂಗವೆರಗು** : ಹಣೆಯ ಪಾದಕೆ ಹಚ್ಚಿ ನಮಿಸುವವು ಸಾಷ್ಟಾಂಗವೆರಗುವವು (ನಲಮು. ೨೬-೫); ಇಬ್ಬರೂ ತಲೆತುಂಬ ಹೂ ಮುಡಿದು . . . ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಶಾರದೆಗೆ ಸಾಷ್ಟಾಂಗವೆರಗಿದರು (ಶಾಂತಲಾ. ೫೮). **ಸಾಷ್ಟಾಂಗವೆಱಗು** : ಪೊಂಗಿ ದಾಸಿಯು ದುಗ್ಗಳೆಯು ಸಾಷ್ಟಾಂಗವೆಱಗಿಯೆ ನಮಿಸಿ ದಾಸಯ್ಯಂಗಳಡಿಗಳ ಮೇಲೆ ಇಬ್ಬರು ಕೆಡೆದು ಬಿಡದಿರಲು (ಬಸಪು. ೨೩-೩೫); ಶ್ರೀಮಂದುತ್ಸಹದೇವನುತ . . . ಪ್ರೇಮದಿಂ ಸಾಷ್ಟಾಂಗವೆಱಗಿಯೆ ಮಾಳ್ಪೆ ಬಿನ್ನಹವ (ಹರಿಶಾ. ೧೬). [ಸಾಷ್ಟಾಂಗ + ಎಱಗು₁]

ಸಾಷ್ಟಾಂಗವೆರಗು 'ಸಾಷ್ಟಾಂಗಮೆಱಗು' ನೋ.

ಸಾಷ್ಟಾಂಗವೆಱಗು 'ಸಾಷ್ಟಾಂಗಮೆಱಗು' ನೋ.

ಸಾಸ₁ (ನಾ). ಸಾಹಸ; ಪರಾಕ್ರಮ; ಶೌರ್ಯ: ''ಸಾಸಂ ಸಾಹಸಂ'' (ಕರ್ಣಾನಿ. ೭೧); ಜಯಸಿಂಘದೇವನರಪಂ . . . ನೆಗಲ್ದೀ ದಾಸಂ ಕರಂ ಸಾಸದೊಳ್ ಪಡೆದುದನತ್ತ ಧೋಗತಿಗೆXಗ್ಗವಳಂತಿರೆ ಪೂಟ್ಟು ಬಯ್ತು (ಸೌಇಇ. XI-i, ೭೫-೩೬; 1042); ಗಂಡಿನ ಮಾತುಗಳ್ ಪಿರಿಯವಲ್ಲದೆ ಮಾಡಿದ ಸಾಸಮುಂಟೆ ದೋರ್ದಂಡಸಹಸ್ರಮಂ . . . ಹೈಹಯನಂ ಸುರದ್ವಿಷಂ (ಜಗವಿ. ೧೮-೮೨); ಮೊಸಳೆಯ ಕೂಡೆ ಸಾಸದಿಂ ಪರಿರಚಿಸಿ ಯುದ್ಧಮಂ (ಸೌಂದಪು. ೧೬-೭೫); ಎನ್ನ ಸಾಸಕೆ ಜಗವು ಅಡಿಯಾಳುತನ ಮಾಡಿ ಮನ್ನಣೆಯ ತೋರುವುದು ತಾನೆಂದು ಬಗೆದೆ (ವಿಜಾಗೀ. ೧೦-೯). 'ಸಾಯಸ₁' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಸಾಹಸ]

ಸಾಸ₂, ಸೋಸ, ಸ್ವಾಸ (ನಾ). ಶ್ವಾಸ; ಉಸಿರು: ''ಸ್ವಾ[ಪಾಠಾಂ. ಶ್ವಾ]ಸಂ ಸಾಸಮೆನಲ್'' (ಕರ್ಣಾನಿ. ೭೧); ಸಮಾನಾನಿಲಂ . . . ಅನ್ನರಸಮಂ ಲೇಸಾಗಿ ಬಹುರೋಮನಾಳಕ್ಕೆ ಹಂಚಿಕ್ಕಿ ಸಾಸದಿಂದಿಹುದಿದು (ವೀಶೈಪು. ೪-೨೦-೨೩). **ಸೋಸ** : ವಾಸನಾವಾಸನದ ಪರಿಮಳ ಸೋಸ [ಪಾಠಾಂ. ಪರಿಮಳೋಶ್ವಾಸ] ನಾಸಿಕವಂ ನೆನೆವನಳಿಯಾಸೆಯಲಿ ನೆನೆವಂ ಸಮುಜ್ವಲದಂತವಂತಿಯನು (ಬಸಪು. ೪೨-೨೬); ನಿರೂಢಿಯ ಸೋಸಮಯ ಗದುಗದಿತ ಕಂಠದ ತಳಿತಭಂಗದ ತಿರುಗುವಾಲಿಗಳ . . . ಕಿಲಕಿ ಜಾಱಿದ ಗದೆಯ ಗರುವಾಯಳಿದ ಭೀಮನ ಕಂಡನಾ ಭೂಪ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೩-೩೮). **ಸ್ವಾಸ** : 'ಮೇಲ್ಸ್ವಾಸ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಶ್ವಾಸ]

ಸಾಸಗ್ಗಳ ? (ನಾ). (?) : ಪೇಸುವಳೋ ನಾಣ್ಚುವಳೋ ಬೇಸಱುವಳೋ ಪಳಿಗೆ ಪಾಪಕಂಜುವಳೋ ಚಿಃ ಸನ್ನೆವೆಳೆಯರಕ್ಕಸಿ ಸಾಸಗ್ಗಳ ಕಣಕನಿಷ್ಠೆಲಂಜಿಕೆಯೆಂಬಳ್(?) (ಪಸಾರ. ೨೯೮). [?]

ಸಾಸಟಂಕೊಡಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೊಡುಗೆ,— ದತ್ತಿ (?) : ಉಂಬಳಂ ಕೊಡಿಗೆ ಪಣ ೨ ವಿ ೫ . . . ಪತ್ತಿಮಳವೆಗೆ ವಿ ೨ ॥ ಸಾಸಟಂಕೊಡಿಗೆ ವಿ ೨ ॥ ತವರದಡೆಗೆ ವಿ ೨ ॥ (ಕಇಅ. ೧೧೬-೯೨-೩೫; 1057). [ಸಾಸಟ₀ + ಕೊಡಿಗೆ (< ಕೊಡಂಗೆಯ್₂)]

ಸಾಸತ, ಸಾಸದ (ಗು). ೧. ಸ್ಥಿರವಾದ; ನಾಶವಿಲ್ಲದ. (ನಾ). ೨. ಶಾಶ್ವತ; ಅಮರ: ವತ್ವ ಲೋಪಕ್ಕೆ . . . ಶಾಶ್ವತ - ಸಾಸತ; ಶ್ವಾನ - ಸಾನ (ಶಮದ. ೨೮೧ ಪ್ರಯೋ). **ಸಾಸದ** : ೨. ಮೊಱದೊಳ್ಮಲವಮೂತ್ರದೊಳಾಳುತೇಳುತುಂ ಕೂಸೆನಿಸಿರ್ಪುದೆಂತುಟದನಾಂ ಮಱೆದಾಗಳೆ ಠಕ್ಕು ಜವ್ವನಂ ಸಾಸದವೆಂದು ನಚ್ಚಿದೆನಲಾ (ಅಪಶ. ೪೫). [< ಸಂ. ಶಾಶ್ವತ]

ಸಾಸದ 'ಸಾಸತ' ನೋ.

ಸಾಸನ (ನಾ). ೧. ಆಜ್ಞೆ; ಅಪ್ಪಣೆ: ದೇವನೆಂದಿರಿ ಸಾಸನದಿ ನಿಶ್ಶಾವ ನಡೆಯದ ನಿಮ್ಮ ಪಾದಕೆ ಸೇವಿಸುವನೆರವಿಲ್ಲದಂದದೊಳೆಂದನಾ ಬಸವ (ಬಿಜ್ಜಪು. ೯೪-೧೩). ೨. ರಾಜ ಮುಂತಾದವರು ಶಿಲೆ ಅಥವಾ ತಾಮ್ರದ ಪಟ್ಟಿಕೆಯ ಮೇಲೆ ದಾನ ದತ್ತಿ ಮುಂತಾದ ಮಹಾಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ ನೆನಪಿಗಾಗಿ ಬರೆಸುವ ಬರಹ; ರಾಜಾಜ್ಞೆ; ಶಾಸನ: ಮಾಧುರ್ಯ್ಯಸುಕರ ಚಾತುರ್ಯ್ಯ ಗುಣಪ್ರೋನ್ನತರಿಲ್ಲೆನೆ ಸಾಸನಮನ್ನಿದೆ ಚೆಲ್ವಾಗೆ ಸಾಮಿಯಣ್ಣಂ ಬರೆದೋಂ (ಸೌಇಇ. XI-i, ४೧-೪೬; 969); ಸೇನಬೋವಂ ಮೊಱಡಿಯ ಚಾವುಣ್ಣಮಯ್ಯಂ ಸಾಸನಮಂ ಬರೆದಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೧೯-೭೪; 1015).

ಸಾಸನವಾಗು = ಸ್ಥಿರವಾಗು; ನಿರ್ಣಯವಾಗು: ವೆರ್ಗ್ಗಡೆತಸಕೆಯ ಅರಿಉರ್ಪ್ಪನ್ನಿರ್ಪ್ಪರು ತೊಱೆಕ್ಕಾರಾಟ್ಟಿ ಉಪೆಕ್ಕಿವಿಯ ಮೂವರ್ಲ್ಯೊಗೆಯು ಕೂಡಲೂರು ಇನೆತ್ತುಮೂರ್ ನೆರ ಸಾಸನಮಾಗೆ ಕುದಿಯ್ಯುಕೊ XX ಲು (ಎಕ. IV, ಗುಂಡ್ಲುಪೇ. ೮೮-೬; ಸು. 750). ಸಾಸನವತ್ತಿಯಾಗಿ = ಶಾಸನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ; ಆಜ್ಞಾಧಾರಕನಾಗಿ: ನೊಳಂಬವಾಡಿಯಿಂ ಮೇಲೆ ಪಾನುಂಗಲ್ಲು ನಾಡು ಬನವಾಸೆದೇಸಮಂ ಸಾಸನವತ್ತಿಯಾಗೆ ದಯೆಗೆಯ್ದು ಕೊ[ಟ್ಟು] (ಸೌಇಇ. XX, ४೯-೧४; 1076 ?).

[< ಸಂ. ಶಾಸನ]

ಸಾಸನಂಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ಕೊಡು; ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ನೀಡು: ಚಾವುಣ್ಣಯ್ಯಂಗೆ ಇವರ್ ಪೇಟೆ ನಾಡು ಸಾಸನಂಗೊಟ್ಟರ್ ಇದರ್ಕ್ಕೆಮಣ್ಣೆಗರ್ ಸಾಕ್ಷಿ (ಎಕ. IX, ಹೊಸಕೋ. ೧೧೧-೮; 997). [ಸಾಸನ + ಕೊಡು₁]

ಸಾಸನಗಬ್ಬ (ನಾ). ಪದ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿ ಬರೆದ ಶಾಸನ; ಶಾಸನಕಾವ್ಯ: ಸನ್ಧಿವಿಗ್ರಹಿ ದಾಮರಾಜಂ ಸಾಸನಗಬ್ಬಮಂ ಪೇಳ್ದು ಬರೆದಂ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೧೦-೫೯; 1085). [ಸಾಸನ + ಕಬ್ಬ₁]

ಸಾಸನಿಗ (ನಾ). ಶಾಸನವನ್ನು ಪಡೆದವನು; ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದವನು: ಕವಿಳಾಸಪುರವೇ ಸಾಸನದ ವನೆ ಬಸವರಾಜನೇ ಸಾಸನಿಗನೆಂದುವುಭಯ ನಾನಾದೇಸಿ ಮುಮ್ಮುರಿದಂಡಂಗಳು ಕೊಟ[ಟ್ಟ] [ಸಾ(ಶಾ)ಸನ] (ಎಇ. XXI, ೧४-೭೯: 1260).

[ಸಾಸನ + - ಇಗ]

ಸಾಸವಾಸಿ (ನಾ). ಸಾಹಸದ ಖ್ಯಾತಿಯನ್ನು ಪಡೆದವನು; ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಸಾಹಸವಂತ ,— ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿ: ಬೀಸುವ ಸಬಳಂ ವಿಚಿತ್ರಮನೆ ತಳ್ತಿಱಿದರ್ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಕಲ್ತ ಪಾರ್ಥಿವಕುಲ ವಿದ್ಯೆಯಂ ಮೊನೆಯೊಳಂ ನೆಱೆ ತೋರ್ಪುರು ಸಾಸವಾಸಿಗಳ್ [ಪಾಠಾಂ. ತೋರ್ಪರ ಸಾಸವಾರಿಗಳ್] (ಜಗವಿ. ೬-೫೯).

[ಸಾಸ₁ + ವಾಸಿ₁]

ಸಾಸವೆ 'ಸಾಸಿವೆ' ನೋ.

ಸಾಸವೆಗಲಸು (ಕ್ರಿ). ಸಾಸವೆ ಮುಂತಾದ ಸಂಬಾರಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕಲಸಿ; ಒಂದು ಬಗೆಯ ಖಾದ್ಯವನ್ನು ತಯಾರಿಸು: ಗಂಗಾದೇವಿಯ ಹುಳಿಯ ರಾಸಿ ಗೌರೀದೇವಿಯ ಕೂಳನಟ್ಟು ಭಕ್ತನ ಬಾಡನಟ್ಟು ದೇವನ ಸಾಸವೆಗಲಸಿ ಬ್ರಹ್ಮನಡ್ಡಣಿಗೆ ವಿಷ್ಣು ಪರಿಯಾಣ ರುದ್ರನೋಗರ ಈಶ್ವರ ಮೇಲೋಗರ ಸದಾಶಿವ ತುಪ್ಪ ಉಣಲಿಕ್ಕಿ ಕೈಕಾಲು ಮುಟಿಯುತ್ತು ಗುಹೇಶ್ವರ (ಅಪವಂ. ೧೨೫-೫೬೮). [ಸಾಸವೆ (< ಸಾಸಿವೆ) + ಕಲಸು$_1$]

ಸಾಸವೆಗುಡಿ (ಕ್ರಿ). ಸಾಸವೆಯನ್ನು (ಅರೆದು) ಕುಡಿ: ಬಿಡದೌಡುಗರ್ಚಿ ನೋವಿಂದ ಡಿಗಡಿಗಹಹಾಯೆನುತ್ತುಮಡಗಯ್ಯಿಂದಂ ತಡವರಿಸುತ್ತುಂ ಸಾಸವೆಗುಡಿದಂತಿರೆ ಕರಮ ಮುಜುಗಿ ತಳವೆಳಗಾದಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೪೩). [ಸಾಸವೆ (< ಸಾಸಿವೆ) + ಕುಡಿ$_1$]

ಸಾಸವೆಗೊಡ (ನಾ). ಸಾಸವೆಯ ಕದಡನ್ನು ತುಂಬಿದ ಕೊಡ: ಕರಿಯ ಮದ್ದಿನ ಪೊಟ್ಟಣ . . . ಅರೆದ ಸಾಸವೆಗೊಡ ಕಾದಡವಿಯ ಬಹು ಹರವಿಗಳೊಪ್ಪಿದುವಾಗ (ಕಂನವ. ೧೧-೧೩೩). [ಸಾಸವೆ (< ಸಾಸಿವೆ) + ಕೊಡ$_2$]

ಸಾಸಿ (ನಾ). ಸಾಹಸಿ; ಪರಾಕ್ರಮಿ: ತಮ್ಮನ ಸಾಸಿಯೆಂದುಬ್ಬಿಸಿ ನುಡಿದ (ಭರತ. ೫೧-೧೦೦); ಆತನೇ ಸಾಸಿಯನೆ ಕೇಳ್ವ (ಜೈಮಿ. ೧೬-೪೨). [< ಸಂ. ಸಾಹಸಿನ್]

ಸಾಸಿಗ, ಸಾಯಸಿಗ (ನಾ). ೧. ಸಾಹಸಶಾಲಿ; ಪರಾಕ್ರಮಿ: (೬). ೨. ಧೈರ್ಯಶಾಲಿ; ಸ್ಥೈರ್ಯವಂತ: ಸಾಸಿವರ್ ವನಿತೆಯರ್ . . . ಅರಸುಗಳ್ಪೆರಸಾ ಸಾಸಿಗನುಚಿತದೀಕ್ಷೆಯಂ ಕೈಕೊಂಡಂ (ಆದಿಪು. ೬-೫); ಪಾಪಮನೆ ಪೆರ್ಚಿಸಿ ಸತ್ತು ನರಕದೊಳಾದ ಮಹಾದುಃಖಮೆಂಬಗ್ನಿಗೆ ತಮ್ಮ ಶರೀರಮೆಂಬ ಪುಳ್ಳಿಗಳನಿಕ್ಕುವರದೇಂ ಸಾಸಿಗರೋ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೧೬೫); ಸಾಸಿಗನು ತಂದೆಯನು ಕೊಲ್ಲದ ಹೇಸಿ ದಿಟ್ಟನು (ಶಾಕಿಂ. ೨೮-೬೨). ೩. ದುಡುಕಿನವನು; ಉದ್ಧಟತನದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಕಾಳೋರಗನಂ ಕೂಸು ಪಿಡಿವಂತೆ ಪಿಡಿದಂ ಸಾಸಿಗನವಿವೇಕಿ ಸೀತೆಯಂ ದಶಕಂಠಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೯-೧೦೧). ೪. ಅವಿವೇಕಿಯಾದವನು; ಮೂರ್ಖ: ಮಗನಂ ಪಡೆವಂತಿರೆ ಬಂಜೆಗೆ ಮರ್ದಂ ಮಾಳ್ಪೆನೆಂಬ ಸಾಸಿಗನೇಂ ತಾಂ ಪುಗಿಸುವನೆ ಜೀವವಂತದುವೆ ಗರ್ಭದೊಳುಮರ್ದಿ ಮೇಣದಕ್ಕುಮ ಜೀವಂ (ಸುಮನ. ೧೨-೩೫). 'ಸಾಹಸಿಗ' ಪಠಾ. ಸಾಯಸಿಗ: (ಗು). ೫. ಸಾಹಸದಿಂದ ಕೂಡಿದ; ದಿಟ್ಟ: ಸಾಯಸಿಗ ಭುಜ ಬಲನ . . . ರಾಯದಳವತ್ತಿ ಬಂದರೆ ನಾಯಂ ಹಲ್ಲಣಿಸಿ ಗೆಲುವರೇ ನೃಪತಿಲಕಾ (ನೀತಿಸಾ. ೩೪೯). [< ಸಂ. ಸಾಹಸಿಕ]

ಸಾಸಿಮೆ 'ಸಾಸಿವೆ' ನೋ.

ಸಾಸಿರ, ಸಾಯಿರ, ಸಾವಿರ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆ ; ಸಹಸ್ರ ; ಹತ್ತುನೂರು: ಮಲೆ ಸಾಸಿರಮುಮಾಳೆ (ಇಆ. XIV, ೨೩.೨-೫೦; 9ನೆಯ ಶತ); ಸಾಸಿರ ಪೊಂಗೆಯ್ಯುಂ ಟಿಃ ಕಾಸಟಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೪೪); ಬಿಡುವಲ್ಲಿ ನೂಱು ಪರಿವಾಗಳ್ಸಾಸಿರಂ (ಗದಾಯು. ೩-೩); ನೆನೆದು ನಾಮೋಚ್ಚರಣೆಗೆಯ್ಯೆ ಸಾಸಿರಪಶುಗಳನು ದಾನವಿತ್ತ ಫಲ (ಸೌಂದಪು. ೬-೩೧). ೨. (ಅಲಂ) ಅನೇಕ; ಹೇರಳ; ಹಲವು: 'ಸಾಸಿರವಗೆ' ಪಠಾ. ಸಾಯಿರ: ೧. ಬಾರಣಾಸಿಯೊಳ್ ಸಾಯಿರ ಕವಿಲೆಯುಮಂ . . . ಅಟೆದ ಬ್ರಹ್ಮಾತಿಯಕ್ಕು (ಇಆ. XII, ೨೨೫-೧೨; 918); ಒಡೆಯರ್ಗೆ ಸಾಯಿರಗದ್ಯಾಣಪೊನ್ನಂ ಕುಡುವೆನೆ (ಚಾವುಂಪು. ೪೯). **ಸಾವಿರ** : ೧. ಸಾವಿರ(೦) ಬಳ್ಳಿಯ ತೋಣ್ಬದ ಸಾಮ್ಯಮು (ಎಇ. XXVI, ೪-೧೫; 906); ತೋಡಿದನು ಕೂರಂಬಿನಲಿ ಸಾವಿರಮಹಾರಥರ (ಕುಮಾದ್ರೋ. ೧-೬೮); ಒಬ್ಬರ ಕಣ್ಣಿಗೊಂದಾಳು ಸಾವಿರವಾಗಿ ಮಬ್ಬುವಿಡಿದು ಕಾಣಿಸಲು (ಕಂನವ. ೧೪-೯೧). ೨. ನಿನಗೆ ನಂಬಿಗೆ ಸಾವಿರ[ಪಾಠಾಂ. ಬಹಳ]ವನಿತ್ತಪೆಂ ಪಾದು ಎಂಬ ನುಡಿಗೇಳುತುಂ (ಶಂಬರ. ೧೧-೭೪); ಸಾವಿರ ಜನರ ಮುಂದೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವಾಗ ಇವಳಿಗೆ ಹೆದರಿಕೆಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ಎಧ್ರುವ. ೮೦).

ಸಾವಿರಾರು = ಅಸಂಖ್ಯ; ಹೇರಳ: ನಿಮ್ಮಂತಹ ಮೇಡಂಗೆ ನನ್ನಂತಹ ಸಾವಿರಾರು ಶಿಷ್ಯೆಯರು (ನಂದನ. ೧೯೯). [< ಸಂ. ಸಹಸ್ರ]

ಸಾಸಿರಕಣ್ಣ 'ಸಾಸಿರ್ಗಣ್ಣ' ನೋ.

ಸಾಸಿರಗಣ್ಣ 'ಸಾಸಿರ್ಗಣ್ಣ' ನೋ.

ಸಾಸಿರಗದಿರ (ನಾ). ಸಾವಿರಾರು ಕಿರಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು; ಸೂರ್ಯ: ಸಾಸಿರಗಣ್ಣಗೆ ಸೊಬಗಿನೊಳಿಮ್ಮಡಿ ಸಾಸಿರಗದಿರಗೆ ತೇಜದೊಳಯ್ಮಡಿ (ಜಯಕಾ. ೧೫-೧); ಸಾಸಿರಗದಿರನೋರಗೆಯ ಭಾಸುರ ತೇಜೋಪೇತನೊಪ್ಪಿದನು ವಿಲಾಸರಸಾಬ್ಧಿ ಚಂದ್ರಮನು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೮-೨). [ಸಾಸಿರ + ಕದಿರ್$_2$ + - ಅ$_7$]

ಸಾಸಿರಗಯ್ಯ 'ಸಾಸಿರ್ಗೈಯ' ನೋ.

ಸಾಸಿರಗೆಯ್ಯ 'ಸಾಸಿರ್ಗೈಯ' ನೋ.

ಸಾಸಿರದಲೆಯ 'ಸಾಸಿರ್ದಲೆಯ' ನೋ.

ಸಾಸಿರದೋಳ 'ಸಾಸಿರ್ದೋಳ' ನೋ.

ಸಾಸಿರಮಡಿ 'ಸಾಸಿರ್ಮಡಿ' ನೋ.

ಸಾಸಿರವಗೆ (ನಾ). ಹಲವು ಬಗೆ; ಅನೇಕ ರೀತಿ: ಸಾಸಿರವಗೆಯ ಚೋಳಿಯ ಮಾತ ಕಿವಿಯೊಳು ಸೂಸಿ (ಮೋಹನ. ೧೦-೨೦). [ಸಾಸಿರ + ಬಗೆ$_2$]

ಸಾಸಿರವಧಿ (ನಾ). ೧. ಸಾವಿರವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ. ೨. (ಅಲಂ) ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯ; ಜೀವಿತಾವಧಿ: ನಿನಗಾಂ ಕಲಿಸಿದುದೆ ನಿನ್ನ ಸಾಸಿರವಧಿಗೆ ಸಾಕು (ಹಪ್ಪರ. ೪-೬). [ಸಾಸಿರ + ಅವಧಿ]

ಸಾಸಿರಶಿರ (ನಾ). ಸಾವಿರ ತಲೆಗಳುಳ್ಳವನು; ಸಹಸ್ರಶೀರ್ಷ; ಪರಮಾತ್ಮ: ಸಾಸಿರಶಿರನೆ ಸಾಸಿರಲೋಚನನೆ . . . ಸಾಸಿರಚರಣನೆ ಸಾಸಿರ ನಮೋ ನಮೋ (ಪುರಂದ. ಧಾ. ೨-೫-೬). [ಸಾಸಿರ + ಶಿರ$_2$]

ಸಾಸಿರಾಹ್ವಯ (ನಾ). ಸಹಸ್ರನಾಮವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು; ಭಗವಂತ: ಬಲರಾಮ . . . ರುಕ್ಮಾಂಗದರು ಮುಖ್ಯ ಯಾದವಬಲಾಢ್ಯರುಗಳು ಸಾಸಿರಾಹ್ವಯನ ಕೆಲಬಲದೊಳಂ ಮಂಡಿಸಿರಲು (ನವಮೋ. ೧೬-೧೪). [< ಸಂ. ಸಹಸ್ರಾಹ್ವಯ]

ಸಾಸಿರ್ಗಣ್ಣ, ಸಾಸಿರಕಣ್ಣ, ಸಾಸಿರಗಣ್ಣ (ನಾ). ಸಾವಿರಾರು ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವನು; ಹಲವುಗಣ್ಣ; ಇಂದ್ರ: "ಇಂದಿರಂ . . . ಮುಗಿಲ್ದೇರನೊಸೆದು ಸಾಸಿರ್ಗಣ್ಣಂ [ಪಾಠಾಂ. ಸಾಸಿರಗಣ್ಣ] ಬೆಟ್ಟುವಗೆಯನೆನಲ್ಕೆ ಸುರಪತಿಯ ನಾಮಮಕ್ಕುಂ" (ಶಬ್ದಮ. ೧೦); ಸಾಸಿರ್ಗಣ್ಣಂ ಮೊದಲಹ ಭಾಸುರ ದಿವಿಜರ್ಕಳು . . . ನಿಂದು ಪೊಡಮಡುತ್ತಿರ್ದರಣಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೩-೪-೬). **ಸಾಸಿರಕಣ್ಣ** : ಸೌಧರ್ಮೇಂದ್ರಂ ಸಾಸಿರಕಣ್ಣನತೀಂದ್ರಿಯದರ್ಶನನಿದೇಂ ಜಿನಂ ಸುಂದರನೋ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೧೬). **ಸಾಸಿರಗಣ್ಣ** : ಸಾಸಿರಗಣ್ಣಗೆ ಸೊಬಗಿನೊಳಿಮ್ಮಡಿ (ಜಯಕಾ. ೧೫-೧).

[< ಸಾಸಿರ + ಕಣ್ + - ಅ$_7$]

ಸಾಸಿರ್ಗೈಯ, ಸಾಯಿರಗಯ್ಯ, ಸಾಸಿರಗಯ್ಯ, ಸಾಸಿರಗೆಯ್ಯ (ನಾ). ೧. = ಸಾಸಿರಗದಿರ : "ತಾವರೆಗೆಳೆಯಂ . . . ಸಾಸಿರ್ಗೈಯ, ಗರಂಗಳಾಣ್ಮಂ – ಈ ೧೧ ಸೂರ್ಯನ ಪೆಸರ್" (ಕಶಾ. ೪೮-೨೮). **ಸಾಯಿರಗಯ್ಯ** : ೧. ತುತಿಪಂ ಸಾಯಿರಗಯ್ಯಂ ಕುಳಿರ್ಗಯ್ಯಂ ಕಾರ್ಬಟ್ಟೆಗನೆಂದೊಳ್ಗಣ್ಣವನಂ (ಉದ್ಭಟ. ೩-೭೬). **ಸಾಸಿರಗಯ್ಯ**: ೧. "ಸೂರ್ಯನೊಳ್ ಸಾಸಿರಗಯ್ಯಂ" (ಕರ್ಣಾ. ೯೧). **ಸಾಸಿರಗೆಯ್ಯ** : ೨. ಸಾವಿರ ಕೈಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು; ಬಾಣಾಸುರ: ಸಾಸಿರಗೆಯ್ಯನಂದನೆಯ ಲಾವಣ್ಯಾಂಬುರಾಶಿಯನೊಡಗೂಡಿ (ಮೋಹನ. ೨೪-೩).

[< ಸಾಸಿರ + ಕೈ$_2$ (< ಕೆಯ್$_3$) + - ಅ$_7$]

ಸಾಸಿರ್ದಲೆಯ, ಸಾಸಿರದಲೆಯ (ನಾ). ಸಾವಿರ ತಲೆಗಳುಳ್ಳವನು ; ಆದಿಶೇಷ: "ಸಾಸಿರ್ದಲೆಯಂ, ಸಹಸ್ರಶಿರಾ" (ಶಬ್ದಾನು. ೩೫೬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ). **ಸಾಸಿರದಲೆಯ**: "ಸಾಸಿರ್ದಲೆಯಂ, ಸಾಸಿರದಲೆಯಂ" (ಶಬ್ದಾನು. ೩೫೬ ಪ್ರಯೋ).

[< ಸಾಸಿರ + ತಲೆ$_1$ + - ಅ$_7$]

ಸಾಸಿರ್ದೋಳ, ಸಾಸಿರದೋಳ (ನಾ). = ಸಾಸಿರ್ಗೈಯ : "ಸಾಸಿರ್ದೋಳಂ, ಸಹಸ್ರಬಾಹುಃ" (ಶಬ್ದಾನು. ೩೫೬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ). **ಸಾಸಿರದೋಳ** : "ಸಾಸಿರ್ದೋಳಂ, ಸಾಸಿರದೋಳಂ" (ಶಬ್ದಾನು. ೩೫೬ ಪ್ರಯೋ). [< ಸಾಸಿರ + ತೋಳ್ + - ಅ$_7$]

ಸಾಸಿರ್ಮಡಿ, ಸಾಸಿರಮಡಿ (ನಾ). ಸಾವಿರ ಸಲ; ಸಹಸ್ರಪಟ್ಟು: ನೆಯ್ದಿಲ ಕಡುಗಂಪುಮನಿವಱ ಕಂಪು ಗೆಲ್ಗುವು ಸಾಸಿರ್ಮಡಿಯನೆ ಪೊಂಬಣ್ಣದ ಕೆಂಪಿಡಿದಿರ ಸೊಗಯಿಪ್ಪುವು ಗಂಧಶಾಲಿವನಂಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೧-೬೦); ಧರ್ಮಮುಮರ್ಥಮುಂ ಬಿಡದೆ ಕಾಮಮುಮನ್ನೊಳಗೊಂಡಕೊಂದು ಸಾಸಿರ್ಮಡಿಯಾಗಿ ಪೆರ್ಚಿದುದು (ದಾಧಪು. ೩-೫೭);

ನಿನ್ನನ್ನು ನೋಡುತ್ತಿದ್ದರೆ, ನನ್ನ ಹೃದಯಕ್ಕೆ ಹಿಂಸೆಯು ಸಾಸಿರ್ಮಡಿಯಾಗಿ ಹೆಚ್ಚುವುದು (ಸುಗುಗಂ. ೧೪೧-೧೨). **ಸಾಸಿರಮಡಿ :** ಸವಿಯೊಳು ಸಾಸಿರಮಡಿ ಮಿಕ್ಕುವು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೫೩); ಸಂದ ಸಾಸಿರವುಡಿಯೆಂದು ಭಾವಿಸದಿರಲೊಂದದಿಹುದೆ ಪಾತಕವು (ಅಂಜಟ. ೧೦-೮೦). 'ಸಾಸಿರ್ಮೆ' ನೋಡಿ. [< ಸಾಸಿರ + ಮಡಿ]

ಸಾಸಿರ್ಮಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಾವಿರಪಟ್ಟು ಹೆಚ್ಚಾಗು; ಸಹಸ್ರದಷ್ಟು ವೃದ್ಧಿಸು: ವಕ್ತ್ರಕಂಜಂಗಳೊಳೆ ಕೂಡೆ ಸಾಸಿರ್ಮಡಿಸುತ್ತುಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೨-೨೦).

[ಸಾಸಿರ್ಮಡಿ + - ಇಸು]

ಸಾಸಿರ್ಮೆ (ನಾ). ಸಾವಿರಸಲ; ಸಹಸ್ರಬಾರಿ : "ಸಾಸಿರ್ಮೆ ಸಹಸ್ರವಾರದೊಳ್" (ಕರ್ನಾಟ.೮೫); ಮೆ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ - ಒರ್ಮೆ, ಇರ್ಮೆ, ಮೂರ್ಮೆ, ಸಾಸಿರ್ಮೆ (ಶಮದ. ೨೦೭ ಪ್ರಯೋ); ಒಂದು ಮೊದಲಾದ ಸಂಖ್ಯಾವಾಚಿಗಳಿಗೆ ಆವೃತ್ತಿ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮೆ ಸೇರುವುದು - ಒರ್ಮೆ, ಇರ್ಮೆ, ಸಾಸಿರ್ಮೆ (ಕೈಪಿಡಿ. ೫೨). 'ಸಾಸಿರ್ಮಡಿ' ನೋಡಿ.

[< ಸಾಸಿರ + - ಮೆ]

ಸಾಸಿವೆ, ಸಾಸವೆ, ಸಾಸಿಮೆ, ಸಾಸುವೆ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಂಬಾರಪದಾರ್ಥ; ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಒಗ್ಗರಣೆಗೆ ಹಾಕಲು ಬಳಸುವ, ರಾಗಿಯಾಕಾರದ ಸಣ್ಣ ಕಾಳು; ಸರ್ಷಪ: ಕಡಲು ಸಾಸಿವೆಯೊಳಗಡಗಿದಂತೀ ಮೂಜು ಪೊಡವಿಯಷ್ಟಗಲದ ಹಂಸ ಬಡಮ್ಮೆಯೊಳಿರ್ದುದ ನೆನೆದು ಬೆಕ್ಕಸಬಟ್ಟು ಬೆಡಗೋಯೆಂದನೆ ನೃಪನೆಸೆದಾ (ಭರಟ. ೩-೨೨); ಎಳ್ಳು, ಧನಿಯ, ಸಾಸಿವೆ, ಹುಚ್ಚೆಳ್ಳು ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು . . . ಬೆಳೆಯುತ್ತಾರೆ (ವ್ಯವಮ. ೪೪). ೨. ಸಾಸಿವೆಕಾಳಿನಿಂದ ತೆಗೆದ ಎಣ್ಣೆ: ಬೆಂದ ಹುಣ್ಣಲಿ ಸಾಸಿವೆಯ ಬಳಿಯದಿರು (ಜುವ್ವಾದ್ರೋ. ೧-೮). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೇಲೋಗರ : ಸಾರಿನಲ್ಲೂ ಊಟ ಮಾಡಿದಿರಿ; ಸಾಸಿವೆಯಲ್ಲೂ ಊಟ ಮಾಡಿದಿರಿ (ಮೂಕಜ್ಜಿ. ೨೨೭). ೪. ಒಂದು ಅತಿ ಸಣ್ಣ ಅಳತೆ, — ಪ್ರಮಾಣ; ಒಂದು ಕೂದಲ ತುದಿಯಷ್ಟು ಪ್ರಮಾಣ: ಕರಿಯೋಮಾಗ್ರಂ ಸಾಸಿವೆ (ವ್ಯವಹಾ. ೮-೩೭ ಅನುಬಂಧ). ೫. ಅಕ್ಷತೆಯಾಗಿ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ ಕಾಳು: ಗೊಂದೆಗೇನು ಜೀವ ಇರುತ್ತದೆಯೇ? ಸಾಸಿವೆ ಇಕ್ಕೋದಕ್ಕೆ (ಸುವಸಂ. ೩೦). **ಸಾಸವೆ :** ೧. ಸಾಸವೆಯ ಮೇಲೆ ಸಾಗರವರಿದಂತಾಯಿತ್ತಯ್ಯ (ಬಸವ. ೩೩೩); ಸರ್ಷಪಂ-ಸರುಸಪಂ, ಸರ್ಷಪಮೆಂದು, ಸಾಸವೆ (ಶಮದ. ೬. ೨೫೪ ಪ್ರಯೋ). **ಸಾಸಿಮೆ :** ೧. ಉತ್ತರ ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರಗಳು ಕವಯಿತ್ರಿ ಹೇಳಿದಂತೆ "ಎಣ್ಣೆ- ಸಾಸಿಮೆ ಸಿಡಿದಂತಿವೆ" (ಕರ್ನಾಕ. ೨೭೩). ೩. ಪಡುವಲಕಾಯಿಯ ಸಾಸಿವೆಗೆ ಒಗ್ಗರಣೆ ಹಾಕುವುದಿತ್ತು (ದೇವಹಂ. ೩೫). **ಸಾಸುವೆ :** ೧. ಜೀವಜಶೃಂಗಂ ಸಾಸುವೆ ಶಾಪಿನಿತಂ ಭೂತಜ್ವರೋಪಶಾಂತಿಗೆ ಧೂಪಂ (ಕಲ್ಯಾಕಾ. ೩-೫೧); ಹುರುಳಿ ಸಾಸುವೆ ಮೆಂತೆಯದ ಚೂರ್ಣ ಹಪ್ಪಳಂ ಸಂಭಾರವಸ್ತುವಹವು (ಸೂಪಶಾ. ೪-೧). ೩. ಈಗ ನಿಮಗೇನು ಬೇಕು ಹೇಳಿ; ಸಾರನ್ನು ತರಲೋ ಸಾಸುವೆ ತರಲೋ? (ಮೂಕಜ್ಜಿ. ೨೨೭).

[< ಸಂ. ಸರ್ಷಪ./ ತುಳು. ಸಾಸಿಮೆ, ಸಾಸೆಮಿ; ತೆಲು. ಸಾಸುವುಲು]

ಸಾಸಿವೆಗದಡು (ನಾ). ಸಾಸಿವೆಯನ್ನು ಅರೆದು ಕದಡಿದ ನೀರು; P ಇದನ್ನು ಯುದ್ಧಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳ ಮೇಲೆ ಎರಚಲು ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದರು: ಕಾಯ್ದೆಣ್ಣೆಗೂಡಿ ಮಳಲರಗು ಸಾಸಿವೆಗದಡು ಸುಣ್ಣಕಲ್ಲಂಬಲಿಗಳುಂ ಸುರಿದುವು (ಚಿಬಪು. ೪೨-೩೨). [ಸಾಸಿವೆ + ಕದಡು]

ಸಾಸಿವೆಹಾಲು (ನಾ). = ಸಾಸಿವೆಗದಡು : ಸಾಸಿವೆಹಾಲು ಸಾಧಕಾಂಗಾರ ನಾಸಿಕದ ನೀರ ಬರಿಸಿತ್ತು (ಕಲ್ಯಾಶಾ. ೯-೧೦೪). [ಸಾಸಿವೆ + ಹಾಲು (< ಪಾಲ್)]

ಸಾಸಿಸು 'ಸಾಯಿಸು' ನೋ.

ಸಾಸುವೆ 'ಸಾಸಿವೆ' ನೋ.

ಸಾಸುವೆಬದನೆಗಾಯಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬದನೆಕಾಯಿಯ ಪಲ್ಯ: ಉತ್ತರಿಸಿದೆಳೆಯ ಬದನೆಯಕಾಯ ಕತ್ತರಿಸಿ . . . ಸಾಸುವೆಗೆ ಹುಳಿಯನು ಇತ್ತರೆದು . . . ಜೀರಿಗೆ ಮೆಂತೆಯನಿಕ್ಕಲದುವೆ ಸಾಸುವೆಬದನೆಗಾಯಾದುದು (ಸೂಪಶಾ. ೪-೨೭).

[ಸಾಸುವೆ (< ಸಾಸಿವೆ) + ಬದನೆಗಾಯಿ (< ಬದನೆಕಾಯ್)]

ಸಾಸ್ಕರ (ನಾ). (?) : ಭಾಸ್ಕರೋದಯಕಾಲಕೆಲ್ಲಲ್ಲಿ ಅರಸಿ ನಯನಾಸ್ಕರಂಗೊಳದಿರಲು . . . ಸಾಸ್ಕರಪ್ರವೀರ ನಾನೀ ರತ್ನಸಂಚಯವನಾಸ್ಕರಿಪೆನೆಂದಿ ಖಳಬರಲಿನೀಕ್ಷಿಪೆನು ಯಂಬಾಸ್ಕರದಿ ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟನೆಲ್ಲರ (ಜನಮು. ೨೨-೧೨); ಪಾಷ್ಕರವಾಸಗೋತ್ರದ ಮಿಸುನಿಯ ನಾಮ ಭಾಸ್ಕರದಕ್ಷ ಪಾಂಗಜನಾ ಆಸ್ಕರ ಸೇರಿದವನ ವಾಟ್ಕಕೆ ದೂರ ಸಾಸ್ಕರಲ್ಲದಗೆ ನಾ ನಮಿಪೆ (ದೇವಪು. ೧-೩೭). 'ಆಸ್ಕರ' ನೋಡಿ. [?]

ಸಾಸ್ನ (ನಾ). ದನಗಳ ಕುತ್ತಿಗೆಯ ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಜೋತಾಡುವ ಚರ್ಮದ ಪದರ; ಗಂಗೆದೊವಲು: "ಕೊರಲೊತ್ತಿನ ತೊಗಲು ಸಾಸ್ನವದು" (ಮಂಗರಾ. ೫೩-೨); ಪ್ರಣವರವಠಣತ್ಕಾರನಾನಂದ ಸಾಸ್ನಾಸ್ಪದನಾವಷ್ಣಾಯಾಂತ ಘಂಟಾಗಳ ನಮೃತಕಕುದ್ಬಂಧುರಂ . . . ತೊಳಗಿದನಭವಾಂಭೋಧಿಚಂದ್ರಂ ವೃಷೇಂದ್ರಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೪-೧೫೧); ಗೋವು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವೇನೆಂದು ಕೇಳಿದರೆ ಸಾಸ್ನಾ ಮೊದಲಾದು ದನ್ನುಳ್ಳುದು ಗೋವು ಎಂದು ಮತ್ತೊಂದು ಶಬ್ದದಿಂದ ಉತ್ತರ ಕೊಡುವೆವು (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೪೦೦). [ಸಂ. ಸಾಸ್ನಾ]

ಸಾಹಚರ್ಯ (ನಾ). ಸಹವಾಸ; ಒಡನಾಟ; ಮೈತ್ರಿ: ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೂ ಇರುವ ಸಾಹಚರ್ಯ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದು (ಋಗ್ವಾರ. ೭೧ ಟಿಪ್ಪಣಿ); ಒಂದು ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ವಹ್ನಿ ಧೂಮಗಳ ಸಾಹಚರ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿದ ಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಸಕಲ ವಹ್ನಿಧೂಮಗಳ ಸಾಹಚರ್ಯವು ಗೃಹೀತವಾಗಿ (ಹಿಂದುಸಾ. ೧೪೦). [ಸಂ.]

ಸಾಹಣ, ಸಹಣ (ನಾ). ೧. ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಸಾಕುವುದು,— ಪಳಗಿಸುವುದು: (೬). ೨. ಆನೆ, ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಮನೆ; ಲಾಯ; ಕರೋಟಿ: ಸುಧಾಧವಳಿತದೀರ್ಘಮಂದಿರಸಾಹಣಂಗಳಂ ತೋಱಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೧೫ ವ); ರಾಗದಿನೆಳೆತಂದ ದಂತಿಹಯಸನ್ತತಿಯಲ್ಲದೆ ಹೊನ್ನನಿತ್ತು ಕಟ್ಟಿದ ಕರಿವಾಜಿ ಸಾಹಣದೊಳೆಲ್ಲಿಯುವಿಲ್ಲನಿಪ್ಪೊಂದು ಸಾಹಸಾಭ್ಯುದಯಮಂ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ.೪೨-೩೪; ಸು. 1162); ವಿಚಾರಿಸುವೊಡಮಾಯಂದದಿಭಂ ಬನದೊಳಿಲ್ಲ ಸಾಹಣದೊಳಮಿಲ್ಲಂ ದರಸನಾನೆಯಂ ತಾಂ ನಿಂದೆನಸುಂ ನೋಡಿ ನೋಡಿ ವಿಸ್ಮಯಮುತ್ತಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೯-೯೫). ೩. (?): ರಜನೀಚರಿಯರ್ಕಳ ಮಿಕ್ಕ ಪೆಕ್ಕಣಂ ಬಳ್ಳುವ ಸಾಹಣಂ ತಲೆಯ ಪುಂಜಿಗೆ ಕುಂದವು (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೫೩೧ ಪೂದ್ರಕ). **ಸಹಣ :** ೧. ಪಟ್ಟಸಹಣದ ಹಿರಿಯ ಸಹಣದ ವಿಮಲಸಹಣಗಳವರ ಕರೆಯನುತ ಧುರಧುರಂಧರರೊಱಲಿದರು (ಜುವ್ವಾಧೀ.೪-೪೭). 'ಸಾಹಣಿ' ನೋಡಿ. [? ./ ತೆಲು. ಸಾಹಿಣ]

ಸಾಹಣಿ, ಸಹಣಿ, ಸಾಣಿ, ಸಾಹಿಣಿ (ನಾ). ೧. ಆನೆ ಮತ್ತು ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಪಳಗಿಸುವವನು; ಕಾಸ್ತಾರ: ತಂತಮ್ಮ ಮುಂದೆ ಸಂದಣಿಸಿ ಪಲ್ಲಣಸಲವ್ವಳಿಪ ರಾವುತರ್ವೆರಸು ಸನ್ನದ್ಧರಾದ ಸಾಹಣಿಗಳುಮಂ (ವರ್ಧಪು. ೯-೫೭ ವ); ಅಶ್ವಗಜಸಾಹಣಿ ಗಳಿಗೆ ಎಚಿದು . . . ಭಂಡಾರಿಗಳಿಗೆಜದು ಆ ಗರಳಮಂ ಬಸವನಖಿಳ ನಿಯೋಗಿಗಳಿಗೆಜ ಯಲ್ಮವರ್ಗಳ ಭಾಗಕದು ಪಾಲ್ಪುತ್ತವಾಗಿರೆ (ಬಸಪು. ೫೯-೨೮). 'ಗಜಸಾಹಣಿ' ನೋಡಿ. ೨. ಕುದುರೆಯ ಸವಾರ, — ರಾವುತ: ಸೆಣಸುವ ಸಾಹಣಿ ಸರಭಭೇರುಣ್ಣನುಂ . . . ಸಮಸ್ತಪ್ರಶಸ್ತಿಸಹಿತಂ [ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾ]ಸಾಹಣಿ ಬಲ್ಲರಸರ್ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೧೦೭-೧೧; 1068). ೩. ಕುದುರೆದಳದ ಮುಖಂಡ: ಸಾಹಸದಿಂ ಋತುಪರ್ಣನ ಸಾಹಣಿಯಂ ಸಾರ್ದುಸುಖದಿನಿರ್ದನಿಳೇಶಂ (ನಳಚಂ. ೭೪೮). **ಸಹಣಿ:** ೧. ದುಷ್ಟ ವಾಜಿಯಂ ಕಂಡು ಸ[ಪಾಠಾಂ. ಸಾ]ಹಣಿಯಂ ಬೆಸಗೊಂಡನೀ ಬಾರುವವನೀ ಪರಿಯಲಿರಿಸುವ ಕಾರಣಮೇನೆನಲ್ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ತ್ರ. ೭-೫೧ ವ); ಪಂಚಪಲ್ಲವದ ತೇಜಿಗಳ ಸಿಂಗರಿಸಿ ತರುತುಂ ಚಮತ್ಕಾರದಿಂ ಸಹಣಿಗಳು ಮುಂದಿದೆ (ಚೇರಮ. ೧೧-೪೪). ೩. 'ವಿಮಲಸಹಣಿ' ನೋಡಿ. **ಸಾಣಿ:** ೧. ಅಮಳಸ್ಕಂಧವಗಳಂ ಪಿಡಿದರಿಕ್ಕೆಲದಲ್ಲಿ ಸಾಣಿಗಳು ಸಿಂಗರಿಸಿ (ಭಾವಚಿಂ. ೬-೩); ರಾವುತರಿಗೆ . . . ಸಾಣಿಗಳಿಗೆ ಜೀವಿತಗಳ ಹೆಚ್ಚುಮಾಡಿ ಮನ್ನಣೆಯಿತ್ತು (ಭರಚ. ೫೩-೧೧೪); ಅಶ್ವಗಳನು ತಳುವದೆ ಕೋಲುನೇಣಂ ತಿದ್ದುತಿಹರಲ್ಲಿ ಬಳಿಸಂದು ಬಲು ಸಾಣಿ [ಪಾಠಾಂ. ಸಾಣ, ಸಹಣಿ, ಸಾಹಣಿ]ಗಳು (ಕುರಾಸಾ. ೪-೭೩). **ಸಾಹಿಣಿ :** ೧. ಪಾರುವೇಟೆಗೆ ಧರಿಸಿದ್ದ ಸಾಹಿಣಿಯ ಉಡುಪನ್ನೇ ಸಿಂಗಿರಾಜನು ಆಗಲೂ ಧರಿಸಿದ್ದನು (ರೂಲೆಟಾ. ೧೫). [ಸಾಹಣ + - ಇ./ ಪ್ರಾ. ಸಾಹಣ = ಸೈನ್ಯ./ ಸಂ. ಸಾಧನ = ಸೈನ್ಯ./ ಹಿಂ. ಸಾಹನಿ = ಸೇನೆ, ಸೇನಾನಿ; ಮರಾ. ಸಾಹಾಣ = ಸೈನ್ಯ, ಸಾಹಣೀ = ಸೇನಾನಿ./ ತೆಲು. ಸಾಹಣಿ]

ಸಾಹಣಿಗ, ಸಾಣಿಗ$_1$ (ನಾ). = ಸಾಹಣಿ ೧ : ಸುರಗಿಕಾಱಂ ಚೌಡರಾಯನ ತುರಗಗಜ ಸಾಹಣಿಗ (ಬಸವ. ೯-೪೭). **ಸಾಣಿಗ$_1$** : ಗಳೆ ಕೋಲುವಿಡಿದು ಬಂದಾಂತ ಸಾಣಿಗರನು ತುಳಿದಶ್ವಶಾಲೆಯ ನೂಂಕಿ . . . ಕೆಡಹುತಿರ್ದುದು (ನಾಗಕು. ೬-೯); ಕರಿಹಯಾವಳಿಯನುವ ತೋರಿಸಲೆಂದು ಸಾಣಿ[ಪಾಠಾಂ. ಹೆ]ಗರನುವಿನೊಳು ಬರಲೆಂದು ಕರಸಿದ (ಜೈನಭಾ. ೮-೨೫). [ಸಾಹಣ + - ಇಗ]

ಸಾಹಣಿತಿ (ನಾ). ಕಾಸ್ತಾರನ ಪತ್ನಿ; ಸಾಹಣಿಯ ಹೆಂಡತಿ: ಸಾಹಿಣಿಯರ ಸಾಹಣಿತಿ ಡಕ್ಕವೆ (ಎಕ. V, ಹಾಸನ. ೧೪೮-೩; 1200 ?). [ಸಾಹಣ + - ತಿ$_1$ (< - ಇತ್ತಿ)]

ಸಾಹಣಿಪೆರ್ಗಡೆ 'ಸಾಹಣಿವೆರ್ಗಡೆ' ನೋ.

ಸಾಹಣಿವೆರ್ಗಡೆ, ಸಾಹಣಿಪೆರ್ಗಡೆ (ನಾ). ಕಾಸ್ತಾರರ ಮುಖ್ಯಸ್ಥ ; ಸಾಹಣಿಗಳ ಮುಖಂಡ: ಮಹಾಪ್ರಚಣ್ಡದಣ್ಡನಾಯಕನನ್ತಃಪುರಾಧ್ಯಕ್ಷಮಾ[ನ] ಸಾಹಣಿವೆರ್ಗ್ಗಡೆ ಲೋಕಸಹವಾಸಿಗಳಧಿಷ್ಠಾಯಕಂ (ಸೌಇಇ. XX. ೭೪-೧೭; 1112). **ಸಾಹಣಿಪೆರ್ಗಡೆ:** ಶ್ರೀಮದನ್ತಃಪುರಾಧ್ಯಕ್ಷಂ ಕರಿ ತುರೆಯ ಸಾಹಣಿಪೆರ್ಗ್ಗಡೆ ಹೇರಿಕನ್ನಡಸನ್ನಿವಿಗ್ರಹಿ (ಸೌಇಇ. XV. ೨೭-೧೧; 1144). [ಸಾಹಣಿ + ಪೆರ್ಗಡೆ$_1$]

ಸಾಹಸ (ನಾ). ೧. ಪರಾಕ್ರಮ; ಶೌರ್ಯ: ಸಾಹಸಮಂ ಪೂಣ್ದಂ ರಿಪು ಸಾಹಸಮುಂ ಸಾಹಮಸ್ಮಿಯೆಂಬಿನಿತು (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೦-೧೦೦); ಸಾಹಸದ ತನಿಹೊಗರಿನಾತಗಳೆಲ್ಲಿ ಭೀಮಾರ್ಜುನರ ಬರಹೇಳು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧-೫೩); ಬರುವ ಚಕ್ರದ ಬಿಂಕವೆಲ್ಲವ ನೋಡಿ ಯತಿವರ ಶಂಕೆಯಿಲ್ಲದೆ ನುಂಗಿದನು ನಿಶ್ಶಂಕಸಾಹಸದಿ (ಗಗತಾ. ೪-೧೦೮). ೨. ಧೈರ್ಯ; ದಿಟ್ಟತನ. ೩. ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಮೀರಿ ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯ: ಅವನು ತುಂಬ ಸಾಹಸವನ್ನು ಮಾಡಿ ಇಲ್ಲಿಗೆ ತಲುಪಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ). ೪. ಹಿಂಸೆ; ಕ್ರೌರ್ಯ. ೫. ದರೋಡೆ, ಅತ್ಯಾಚಾರ ಮುಂತಾದ ನೀಚಕಾರ್ಯ. ೬. ದುಡುಕುತನ; ಹಿಂದೆ ಮುಂದೆ ನೋಡದೆ ಮುನ್ನುಗ್ಗುವ ಪ್ರವೃತ್ತಿ: ಬೇಡ ಬೇಡಾ ಸಾಹಸಂ ದೇವಿ ಬೇಡುವೆನು (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೩೭-೧೦೧೯). ೭. ರಭಸ; ಜೋರು. ೮. ದಂಡನೆ ಶಿಕ್ಷೆ.

ಸಾಹಸಭೀಮ = ಪರಾಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಭೀಮನಂತಿರುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು: ಪತಿಹಿತಪ್ರಕಾರನೇಕಾಂಗವೀರ ಸನ್ನಾಮರಾಮ ಸಾಹಸಭೀಮ (ಎಕ. II, ೧೪೧-೧೫; 1139). **ಸಾಹಸರು** (ಬಹುವ) = ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿಗಳು; ಶೂರರು: ವಿಕಟಭುಜಬಲದವರು ಸಾಹಸರು (ತುರಂಗ. ೧೩-೩). **ಸಾಹಸ ವಿದ್ಯಾಧರಿ** = ಸಾಹಸದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾಧರಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು ಹೋಲುವವಳು; ಒಂದು ಬಿರುದು: ಧಾತ್ರೀಜನರಕ್ಷಾಮಣಿ ಸಾಹಸವಿದ್ಯಾಧರಿ ಸಕಳಕಳಾವತಿ (ಸೌಇಇ. XX, ೬೧-೯; 1094). **ಸಾಹಸವೈನತೇಯ** = ಶೌರ್ಯದಲ್ಲಿ ಗರುಡನಂತಿರುವವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು: ಕಟಕಕಮಳಾರ್ಕ್ಕಂ ಕಾರ್ಯ್ಯಬೃಹಸ್ಪತಿ ಗುಣರತ್ನಪಯಬ್ಧಿ ಸಾಹಸವೈನತೇಯಂ ಸತ್ಯರಾಧೇಯಂ (ಕಇಅ. ೧-೧-೨; 1092). **ಸಾಹಸೋತ್ತುಂಗ** = ಪರಾಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಅಗ್ಗಳನಾದವನು; ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಶೂರ; ಒಂದು ಬಿರುದು: ತೈಲನಸಿಂಘಂ ಸಾಹಸೋತ್ತುಂಗಂ ಸರಣಾಗತವಜ್ರಪಂಜರಂ (ಸೌಇಇ.XX, ೪೧-೧೧; 1068); ಸಾಹಸೋತ್ತುಂಗಂ ಆತ್ರೇಯಗೋತ್ರಸಮುದ್ಧರಣಂ (ಸೌಇಇ. XX. ೭೪-೬; 1100). [ಸಂ.]

ಸಾಹಸತೇಜ (ನಾ). ಶೌರ್ಯದಿಂದ ಉಜ್ವಲಗೊಂಡವನು; ಕ್ಷಾತ್ರತೇಜ: ಎಲ್ಲಿ ಆರ್ಯರ ರಾಜರು - ಈಗೆಲ್ಲಿ ಸಾಹಸತೇಜರು? (ಹೊಂಗಳು. ೧-೧೬). [ಸಂ. ಸಾಹಸತೇಜಸ್]

ಸಾಹಸಭೂಷಣೆ (ನಾ). ಧೈರ್ಯ ಸ್ಥೈರ್ಯಗಳೇ ಅಲಂಕಾರವಾಗಿರುವವಳು; ಅತ್ಯಂತ ಧೈರ್ಯಶಾಲಿನಿ : ಆ ಸಾಹಸಭೂಷಣೆ ನಾಲ್ವಾಸಿರ್ವರ್ ಕುಡದ ಕೂಸುಗಳ್ವೆರಸು . . . ಅಮಳದೀಕ್ಷೆಯಂ ಕೆಯ್ಕೊಂಡಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೮೪). [ಸಂ. ಸಾಹಸಭೂಷಣಾ (ಸಾಹಸ + ಭೂಷಣ + -)]

ಸಾಹಸಮಲ್ಲ (ನಾ). ಅತ್ಯಂತ ಶೂರನಾದ ಯೋಧ; ಮಹಾಪರಾಕ್ರಮಿ: ಸಾಹಸಮಲ್ಲನವಹಾಯಿದನು ದ್ರುಪದನು ಧನುವನೊದರಿಸುತ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೨-೪೭); ಆಹವಮಲ್ಲವಲ್ಲಭನಾತನ ಮಗನಿಱಿವಬೆಡಂಗಂ ಸಾಹಸಮಲ್ಲಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೧೯-೨೧; 1015). [ಸಂ.]

ಸಾಹಸರಸಿಕ (ನಾ). ಪರಾಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನಾದವನು, – ರುಚಿಯುಳ್ಳವನು: ಬಾಹುಬಲಿ ತನ್ನ ದಕ್ಷಿಣಬಾಹುವ ಕೆಲದಲ್ಲಿ ನಿಂದ ಚಕ್ರಮನಾಗಳ್ ಸಾಹಸರಸಿಕಂ ಕಂಡು (ಆದಿಪು. ೧೪-೧೨೦). [ಸಂ.]

ಸಾಹಸವಂತ (ನಾ). ಪರಾಕ್ರಮಿ ; ಶೂರ: ಸಾಹಸವಂತನಿಂದ್ರಿಯರತಂ ಬಹುಮೂರ್ಖನತೀವಕಾಮುಕಂ (ದಶಕು. ೯-೬೪); ಕುದುರೆಯನೇರಿದ ಸಾಹಸವಂತ ರಾಹುತರು (ಇಟಸಾಂ. ೧೫-೪೩). [ಸಂ. ಸಾಹಸವತ್]

ಸಾಹಸಸಂಪನ್ನತೆ (ನಾ). ಪರಾಕ್ರಮದ ಶ್ರೀಮಂತಿಕೆ: ತನ್ನ ವಿಭವಂ ತನ್ನೋಜೆ ತನ್ನುದ್ಧಸಾಹಸಸಂಪನ್ನತೆಯಿಂ ಧರಾವಳೆಯಮಂ ನಾನಾವಿಧ[ಂ] ಕೂಡೆ ಮುದ್ರಿಸಿದಂ . . . ನೃಪಾಳೋ [ತ್ತಮಂ] (ಸೌಇಇ.XX, ೫೦-೧೧; 11ನೆಯ ಶತ). [ಸಂ. ಸಾಹಸಸಂಪನ್ನತಾ]

ಸಾಹಸಾಂಕ (ನಾ). ಹೆಸರಾದ ಕಲಿ; ಶ್ರೇಷ್ಠವೀರ: ಅಮ್ಮನ ಗಂಧವಾರಣನುಂ ಸಾಹಸಾಂಕನುಮನಿಸಿದ ಭೀಮಸೇನಂ (ಗದಾಯು. ೨-೧ ವ); ಕಿರಾತರಲ್ಲಿ ನೀನುಜೆ ಸಾಹಸಾಂಕನೆನಿಪಯ್ (ಶಬರಶಂ. ೪-೫೩). [ಸಂ.]

ಸಾಹಸಿ (ನಾ). ೧. ಸಾಹಸಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಪರಾಕ್ರಮಿ: ಜಗದ್ವಿಖ್ಯಾತ ಸಾಹಸಿ ಪಾರ್ಥ ಹೇಳ್ಕೆ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೬-೧೨); ಅತಿಸಾಹಸಿ ಸರೋಧಿಮಧ್ಯಸ್ಥಿತನುದ್ಧತನಾ ಸಿಂಹಳನ್ (ರಾಜಶೇ. ೫-೧೩೧). ೨. ಧೈರ್ಯದಿಂದ ಮುನ್ನುಗ್ಗಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವ ವ್ಯಕ್ತಿ. ೩. ದುಷ್ಟಸ್ವಭಾವದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಕ್ರೂರಿ. ೪. ವಿಮರ್ಶೆಯಿಲ್ಲದೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು; ದುಡುಕುಸ್ವಭಾವದ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಅವನು ರಾಮನಂತೆ ವೀರ, ಭೀಮನಂತೆ ಸಾಹಸಿ (ಸಾಹಿಪ. ೧೫). [ಸಂ. ಸಾಹಸಿನ್]

ಸಾಹಸಿಕ (ನಾ). = ಸಾಹಸಿ ೧ : ಸಾಹಸಿಕಂ ಮುರಾರಿ ಪುಗುತಂದಂ . . . ಶಸ್ತ್ರಗೇಹಮಂ (ಜಗವಿ. ೬-೨೮); ಸಾಹಸಿಕನಾದಡೆ ನಿಲ್ಲೆನುತ ಮೂದಲಿಸಿದನು ಶಲ್ಯ (ಕುವ್ಯಾಶ. ೩-೫೮). [ಸಂ.]

ಸಾಹಸಿಕೆ (ನಾ). ಶೌರ್ಯ; ಪರಾಕ್ರಮ: ಇವರ ಸಾಹಸಿಕೆಯನಱಿದಪೆವು (ಶ್ರೀಪುಸಾಂ. ೧೪-೧೫೭); ಹಿರಿಯರು ಕಟ್ಟಾಳ್ತನದ ಸಾಹಸಿಕೆಯ ಪರಾಕ್ರಮದಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸಿ ತಮ್ಮ ಕೆಯ್ಗಾಪಿಗೊಪ್ಪಿಸಿರುವ ರಾಜ್ಯಶ್ರೀಗೆ (ಚಿಟ್ಟುಅ. ೨೪-೨೫). [ಸಾಹಸ + - ಇಕೆ]

ಸಾಹಸಿಗ, ಸಾಹಸೀಕ (ನಾ).= ಸಾಹಸಿ ೧ : ಬೇಹಿನ ಸಾಹಸಿಗನೊರ್ವಂ ಪುರಕೆ ಪರಿತಂದು (ಬಸರ. ೧೦-೧೮); ಇದು ಕೈದುಕಾಱರ ಠಾವು ಸಾಹಸಿಗರಿಗೆ ಸಮಯವಿದು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೪-೨೬); ಅದರಲ್ಲಿ ತನ್ನಂತಹ ಸಾಹಸಿಗನಿಗೆ ನ್ಯಾಯವಾದ ಹಕ್ಕು ಇದೆ (ಮುಂಗಾಮು. ೬೧). **ಸಾಹಸೀಕ** : ಗಮನ ತಟ್ಟೆಯವಾಯ್ತು . . . ಸಾಹಸೀಕರು ಭ್ರಮಿಸುತಿದೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೦-೨೫). 'ಸಾಸಿಗ' ಪರಾ. [ಸಾಹಸ + - ಇಗ]

ಸಾಹಸಿಗತನ (ನಾ). ೧. ಶೌರ್ಯ; ಪರಾಕ್ರಮ . ೨. ಧೈರ್ಯ ಸ್ಥೈರ್ಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ: ಸಾಹಸಿಗತನದಿಂದಲಾ ನಿರ್ಮೋಹದಲಿ ನಿಲುವವನೆ ನಿತ್ಯನು (ಪ್ರಭುಲೀ. ೧೩-೬೨). [ಸಾಹಸಿಗ + - ತನ]

ಸಾಹಸಿತನ (ನಾ). = ಸಾಹಸಿಗತನ ೧ : ಕುಸುದ ಕುಸುಕಿಱಿದು ಪೊಸೆದು ಪೊಳ್ಳ ಸಾಹಸಿತನಕೆ ಬೆರಸಿದ ಮಲ್ಲನನೊರಸಿ ಬಿಡುವ (ಗಿರಿಕ. ೨-೧೦೫ ವ). [ಸಾಹಸಿ + - ತನ]

ಸಾಹಸೀಕ 'ಸಾಹಸಿಗ' ನೋ.

ಸಾಹಸೋನ್ನತಿ (ನಾ). ಪರಾಕ್ರಮದ ಅತಿಶಯತೆ; ಶೌರ್ಯಾಧಿಕ್ಯ: ಹೂಸಿಕದ ಹೂಣಿಗತನವ ಸೊನ್ನಾರವಿದ್ಯೆಯ ಸಾಹಸೋನ್ನತಿಯ ಸೊಗಸ ಹುಟ್ಟಿಸಿ ಸುಲಿವ ರಸವಾದಿಗಳನಿವರ ವಿಡಾಯಿಗಳ . . . ಕರ್ಣ ನೋಡೆಂದ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೭-೨೫). [ಸಂ.]

ಸಾಹಸ್ರ (ಗು). ೧. ಸಾವಿರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ಸಹಸ್ರಸಂಬಂಧವಾದ. (ನಾ). ೨. ಸಾವಿರವನ್ನುಳ್ಳುದು ; ಸಹಸ್ರಸಂಬಂಧವಾದುದು. ೩. ಸಾವಿರಗಳ ಮೊತ್ತ; ಸಹಸ್ರಗಳ ಗುಂಪು. ೪. ಸಾವಿರಸೈನಿಕರನ್ನುಳ್ಳ ಸೈನ್ಯ. ೫. ಸಾವಿರಸೈನಿಕರನ್ನುಳ್ಳವನು : "ಸಾಹಸ್ರಃ, ಸಹಸ್ರಿನ್ . . . ಯಾರು ಸಾವಿರದ ಲೆಕ್ಕವುಳ್ಳ ಸೈನ್ಯದಿಂದ ಬಲವುಳ್ಳವರೋ ಅಂಥವರ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೫೫). ೬. ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಶಿವಾಗಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಕಾಮಿಕ . . . ಸೂಕ್ಷ್ಮ, ಸಾಹಸ್ರ . . . ವಾತುಲಗಳೆಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಶಿವಾಗಮಗಳು (ಭಾರದ. ೬೨). [ಸಂ.]

ಸಾಹಾಯ್ಯ (ನಾ). ಸಹಾಯ; ಒತ್ತಾಸೆ; ನೆರವು: ಮುರಾರಿಯ ಪರಮಸಾಹಾಯ್ಯದಲಿ ಸಾಹಸಮಲ್ಲನುರವಣಿಸೆ (ಕುಮಾ.ದ್ರೋ.೯-೩೮); ಪಾಕಶಾಸನ ಮುಖ್ಯದೇವತಾನಿಚಯಕ್ಕನೇಕಸಾಹಾಯ್ಯಮನ್ನೆಸಗಿ ಸತ್ಕೀರ್ತಿಯಂ ಜೋಕೆಯಿಂ ಗಳಿಸಿ (ವಂಕಾರಾ. ೨-೨-೯). [ಸಂ.]

ಸಾಹಿಣಿ 'ಸಾಹಣಿ' ನೋ.

ಸಾಹಿತಿ (ನಾ). ರಸಾವಹವಾದ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸುವವನು; ಬರಹಗಾರ; ಲೇಖಕ : ರವೀಂದ್ರರು . . . ಒಳ್ಳೆಯ ಸಾಹಿತಿಗಳಿದ್ದಂತೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಸಂಗೀತಜ್ಞರೂ ಇದ್ದರು (ಧರ್ಮಸಾ. ೭೪); ಚಿತ್ರಕಾರರು ಚಿತ್ರಕಲಾಪ್ರದರ್ಶನದ ಕಡೆಗೂ ಸಾಹಿತಿಯೊಬ್ಬನು ನೂತನ ಪುಸ್ತಕಗಳ ಕಡೆಗೂ . . . ಗಮನ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೪೮೦).

[ಸಂ. ಸಾಹಿತೀ./ ತೆಲು. ಸಾಹಿತಿ = ಪಾಂಡಿತ್ಯ]

ಸಾಹಿತಿಯ 'ಸಾಯಿತ್ಯ' ನೋ.

ಸಾಹಿತ್ಯ (ನಾ). ೧. ಸಾಹಚರ್ಯ; ಸಂಬಂಧ: ಕರ್ತೃಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವರ ಒಲವಿನ ದಯದ ಚಿತ್ರವಿಡಿದಂಗಲ್ಲದೆ ಶಿವತತ್ತ್ವ ಸಾಹಿತ್ಯವಾಗದು (ಬಸವ. ೮೦೭); ಅಂತಪ್ಪ ಪರಬ್ರಹ್ಮವ ಸರ್ವಾಂಗದಲ್ಲಿ ಸಾಹಿತ್ಯವ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಲಿಂಗಾಂಗಸಮರಸಾನಂದದಲ್ಲಿ ಅವಿರಳಜ್ಞಾನಪ್ರಸಾದವನಾರೋಗಿಸುತಿರ್ದ (ಕೋಲಶಾಂ. ೨೦-೧೪); ಸಾಂಗತ್ಯವಿಲ್ಲದ ಸಂಸಾರವೇತಕೆ ಬರಿಯ ಸಾಹಿತ್ಯವೆ ಸಾಕೆ (ಇಂಚಾಪ. ೧೭೮-೬೯). ೨. ರಸಾವಹವಾದ ಕಾವ್ಯ, ನಾಟಕ, ಕಥೆ, ಕಾದಂಬರಿ, ಪ್ರಬಂಧ ಮುಂತಾದ ವಿವಿಧ ಪ್ರಕಾರ ಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಸೃಜನಾತ್ಮಕ ಬರವಣಿಗೆ : ವ್ಯಾಕರಣಮರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರಾನೀಕಂ ಸಾಹಿತ್ಯವಿದ್ಯೆಯಿತಿಹಾಸಂ ಮಿಕ್ಕೇಕಾಕ್ಷರಮಿ(ಮು)ನಿತರ್ಕ್ಕಂ ಟೀಕಂಬರೆಯಲ್ಪ ಮಗ್ರರಾಭ್ಯಾ[ಸಿಸುವ] ರ್ (ಎಕ. XIII, ೩೩೨-೫೪; 929); ಬರೆಹ ವಾಚನ . . . ವ್ಯಾಕರಣ ಸಂಗೀತ ಸಾಹಿತ್ಯ . . . ಮುಮೋದ್ಗತಂ ಬಸವಂಗೆ (ಬಸಪು. ೩-೪೨); ರಸಾತ್ಮಕವಾಗಿದ್ದು ಜನಸಾಮಾನ್ಯಕ್ಕೂ ಹೃದಯಾನಂದವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು ಸಾಹಿತ್ಯ (ಕೈಪಿಡಿ. ೧೭೮). ೩. ಕಾವ್ಯಲಕ್ಷಣಶಾಸ್ತ್ರ. ೪. ಕಾವ್ಯಲಕ್ಷಣಪರಿಣತಿ : ತನುವಿಂದೊಂದು ಗುಣಂ ಗಳಿಂದರಡು ಸಾಹಿತ್ಯಂಗಳಿಂ ಮೂಱು ಸನ್ಮನದಿಂ ನಾಲ್ಕು . . . ತನಗಿನ್ನಾರ್ಸರಿ ನಾಗವರ್ಮ್ಮಕೃತಿಗೆಂದಂ ಕಾಳಿದಾಸಂಬರಂ (ಛಂದೋಂಬು.೧-೫೧). ೫. (ಅಮೂಲ್ಯವಾದ) ಸಾಮಗ್ರಿ; ಸಲಕರಣೆ: ಮೇನೆಯುಂ ಗಿರರಾಜನುಂ ಕಣ್ ತೀವಿ ನೋಡಿ . . . ಸಾಹಿತ್ಯಮಂ ಸಯ್ತಿಡುವಂತೆ ಪ್ರಾಣಮಂ ಪರಿರಕ್ಷಿಪಂತೆ . . . ಮುಕ್ತಿಯಂ ಮೂರ್ತಿ ಗೊಳಿಸುವಂತೆ ಪಾರ್ವತಿಯಂ ಸಲಹುತ್ತುಮಿರೆಯಿರೆ (ಗಿರಿಕ. ೩-೧೧೯ ವ); ತಮ್ಮ ರಾಜ್ಯದಿಂದ ಆಗುವಂಥಾ ಸಾಹಿತ್ಯ ಮಾಡಿಸಿ ಕೊಟ್ಟು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೭೧); ಅವಳು ಮೈ ತೊಳೆದುಕೊಂಡು ದೇವರ ಪೂಜೆಯ ಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸಬೇಕೆನ್ನುವಾಗ (ನಿರಾಘ. ೫೩). ೬. ಒಂದು ಗೊತ್ತಾದ ವಿಷಯವನ್ನೊಳಗೊಂಡ ವೈಜ್ಞಾನಿಕವೂ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯವೂ ಆದ ಸೃಜನೇತರ ಬರವಣಿಗೆ. ೭. ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ದೇಶ, ಭಾಷೆ ಅಥವಾ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಯಾದ ಸಮಗ್ರ ಬರವಣಿಗೆ. ೮. ಪ್ರಚಲಿತ ವಿಚಾರಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಉಪಯುಕ್ತಮಾಹಿತಿಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಬರವಣಿಗೆ. ೯. ಯಾವುದೇ ಬಗೆಯ ಮುದ್ರಿತವಿಷಯ. ೧೦. ವಿದ್ವಾಂಸ; ಪಂಡಿತ: ಕಡತನಕಮೇಗುತ್ತರೋತ್ತರವನೀವ ಭಾಷೆಗಳನವಧರಿಸುವುದು ಸಾಹಿತ್ಯರು (ಸೋಮಚ. ೧-೨೫); ಕೂಡಿತಿದು ಪುಣ್ಯದಲಿ ಸುರಸತಿ ಮಾಡಿದವಕೃತಿ ನಿನ್ನ ಭಾಷೆಯ ಬೀಡ ಸಲಹಿದುದಜೀಯ ನೀ ಸಾಹಿತ್ಯನಲ್ಲೆಂದ (ಕುಮಾ.ಆ.೮-೫೩). ೧೧. ಭೋಜನಸಾಮಗ್ರಿ,- ಪದಾರ್ಥ.

ಸಾಹಿತ್ಯ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು = ಸಜ್ಜುಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು; ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ನಾವು ದುಡುಕದೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಸಾಹಿತ್ಯ ಮಾಡಿಕೊಂಡು . . . ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕಿದರ ಖಿಲ್ಲೆ ಸ್ವಾಧೀನ ವಾಗುವುದು (ಚಿತ್ರಸಾ. ೭೭). [ಸಂ.]

ಸಾಹಿತ್ಯಕ (ಗು). ರಸಾವಹವಾದ ಕೃತಿಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ,— ಬರವಣಿಗೆಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ : ರಾಜಕೀಯ, ಧಾರ್ಮಿಕ, ಸಾಮಾಜಿಕ, ಸಾಹಿತ್ಯಕ - ಎಲ್ಲ ಬಗೆಯ ಕ್ರಾಂತಿಗಳೂ ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುವವು (ಸಾಹಿಸ. ೧೩೪); ಸಣ್ಣಪುಟ್ಟ ಸಾಹಿತ್ಯಕ ಚಳುವಳಿಗಳು ನವ್ಯಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿಯೇ ಲಯವಾಗಿ ಸಫಲವಾದವು (ನವ್ಯಕಾ.೨೭). [ಸಂ.]

ಸಾಹಿತ್ಯಕಾರ (ನಾ). ರಸಾವಹವಾದ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸುವವನು ; ಬರಹಗಾರ; ಸಾಹಿತಿ : ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಸಾಹಿತ್ಯಕಾರ . . . ಅಥವಾ ಆತನ ಕೃತಿಯನ್ನು ಸಾಹಿತ್ಯ ಎಂದು ಕರೆಯಬೇಕಾದರೆ ಅಲ್ಲಿ ನಾವು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಅರಸುವುದು ಆತನ 'ಆತ್ಮಾಭಿವ್ಯಕ್ತಿ'ಯನ್ನು (ಶ್ರೇಷ್ಠಕ್ರ. ೪೨); ಈ ಉಲ್ಲಂಘನೆ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ತಕ್ಕುದು ಅಥವಾ ತಗದು ಎಂಬ ವಿವೇಕ ಸಾಹಿತ್ಯಕಾರನಿಗೆ ಇರಬೇಕು (ಸಂಶೋಧ. IV. ೫೦೬). [ಸಂ.]

ಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಷೇತ್ರ (ನಾ). ಬರಹಗಾರರ ರಸಾವಹವಾದ ಕೃತಿರಚನೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವಲಯ,— ಬರವಣಿಗೆಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಕ್ಷೇತ್ರ: ಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ಮಾನವದೃಷ್ಟಿ ಇಂದು ಮಲಿನವಾಗಿದೆ (ನವ್ಯಕಾ. ೪). [ಸಂ.]

ಸಾಹಿತ್ಯಗುಣ (ನಾ). ರಸಾವಹವಾದ ಬರವಣಿಗೆಯ ಸಾರಲಕ್ಷಣ: ಸಾಹಿತ್ಯಗುಣವು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಜನಜೀವನಗುಣದ ಪ್ರತಿಫಲ (ಜೀವಸಾ. ೪೯). [ಸಂ.]

ಸಾಹಿತ್ಯಗೋಷ್ಠಿ (ನಾ). ಬರಹಗಾರರ ರಸಾವಹವಾದ ಬರವಣಿಗೆಗಳನ್ನು ಕುರಿತಾದ ಚರ್ಚೆ, ವಾಚನ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಗಾಗಿ ಸೇರಿದ ಕೂಟ,— ಸಭೆ : ಸಾಹಿತ್ಯಗೋಷ್ಠಿಯ ಈ ಶುಭಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮೆಲ್ಲರ ಸಹವಾಸ ಅಲ್ಪಾವಧಿ ಯಾದರೂ ದೊರೆತುದು ನನ್ನ ಸುದೈವ (ನವ್ಯಕಾ. ೧); ಈಗ ತಾವು ತುಸು ತಡೆದು ನಮ್ಮ ಸಾಹಿತ್ಯಗೋಷ್ಠಿಯಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸಿ ಅನಂತರ ದಯಮಾಡಿಸಬೇಕೆಂದು ವಿನಂತಿಮಾಡಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತೇವೆ (ಪುನರು. ೨೦೭). [ಸಂ.]

ಸಾಹಿತ್ಯಚರಿತ್ರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಭಾಷೆಯ ವಿವಿಧಕ್ಷೇತ್ರಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದ ಲೇಖಕರ ಜೀವನ ಹಾಗೂ ಕೃತಿಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಅವುಗಳನ್ನೊಳ ಗೊಂಡ ಗ್ರಂಥ : ಸಾಹಿತ್ಯಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಜನಪದಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಕೆ ಮೇಲಾದ ಸ್ಥಾನವಿದೆ (ಕಸಾಚ. ೧). [< ಸಂ. ಸಾಹಿತ್ಯಚರಿತ]

ಸಾಹಿತ್ಯಜ್ಞಾನ (ನಾ). ರಸಾವಹವಾದ ಬರವಣಿಗೆಗಳ ಬಗೆಗಿನ ತಿಳಿವಳಿಕೆ: ಕವಿತಾಶಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಸಾಹಿತ್ಯಜ್ಞಾನವು ಸೇರಿ ಕಾವ್ಯವು ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವ ಅಂಶವೂ ಕಾವ್ಯ ರಚನೆಯು ಪವಿತ್ರಕಾರ್ಯವೆಂಬುದೂ ಇದರಿಂದ ತೋರಿಬರುತ್ತದೆ (ಭಾರದ. ೪೪೮). [ಸಂ.]

ಸಾಹಿತ್ಯನಿರ್ಮಿತಿ (ನಾ). ರಸಾವಹವಾದ ಕೃತಿಯ ರಚನೆ , — ಬರವಣಿಗೆಯ ಸೃಷ್ಟಿ : ಸಾಹಿತ್ಯನಿರ್ಮಿತಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಈಚೀಚೆಗೆ ಇದಕ್ಕೆ ಅಷ್ಟಾಗಿ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯ ಪ್ರಾಥಮ್ಯ ಗಳು ದೊರೆತಿಲ್ಲ (ಕಾವ್ಯಋ. ೧೭); ೧೨ ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಮುಂದೆ ಔತ್ತರೇಯಗೌಡೀಯ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಹಿತ್ಯನಿರ್ಮಿತಿಗೆ ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತೆನ್ನಬಹುದು (ಸಾಹಿಸ. ೩೮). [ಸಂ.]

ಸಾಹಿತ್ಯಪ್ರಕಾರ (ನಾ). ೧. ಗದ್ಯ, ಪದ್ಯ ಮತ್ತು ಮಿಶ್ರ ಅಥವಾ ಚಂಪೂ ಎಂಬ, ಬರವಣಿಗೆಯ ಮೂರು ಬಗೆ. ೨. ಕಾವ್ಯ, ನಾಟಕ, ಕಥೆ, ಕಾದಂಬರಿ, ಪ್ರಬಂಧ ಮುಂತಾದ, ರಸಾವಹವಾದ ಬರವಣಿಗೆಯ ಪ್ರಭೇದ: ಸಾಹಿತ್ಯಪ್ರಕಾರಗಳು ವಿವಿಧವಾಗಿರುವುದಲ್ಲದೆ ಒಂದೊಂದು ಪ್ರಕಾರದಲ್ಲಿಯೂ ಸಣ್ಣಪುಟ್ಟ ಭೇದಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು (ನವ್ಯಕಾ. ೩). [ಸಂ.]

ಸಾಹಿತ್ಯಪ್ರಭೇದ (ನಾ). = ಸಾಹಿತ್ಯಪ್ರಕಾರ : ಸಾಹಿತ್ಯಪ್ರಭೇದಗಳು, ಪುರಾಣ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಲಕ್ಷಣಗಳು - ಇವುಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಎರಡು ಲೇಖ ಇವೆ (ಸಾಹಿಸ. ೪ ನಿವೇದನ). [ಸಂ.]

ಸಾಹಿತ್ಯಪ್ರೇಮಿ (ನಾ). ರಸಾವಹವಾದ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಆಸಕ್ತಿಯಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡುವುದು, ಓದುವುದು, ಕೇಳುವುದು ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಕಡೆಗೆ ಒಲವಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಅವರಂತಹ ವಿದ್ವತ್‌ಪಕ್ಷಪಾತಿಗಳೂ ಸಾಹಿತ್ಯಪ್ರೇಮಿಗಳೂ ಸಹಾಯಕರ್ತರೂ ದೊರಕುವುದು ಸುಲಭವಲ್ಲ (ಜೀವಸಾ. ೫೧).

[ಸಂ. ಸಾಹಿತ್ಯಪ್ರೇಮಿನ್]

ಸಾಹಿತ್ಯಭಾವ (ನಾ). ಹಿತಕರವಾದ ನಡವಳಿಕೆ; ಒಳ್ಳೆಯ ಪ್ರವೃತ್ತಿ: ಮುಂದೆ ಗುರುವನು ಬಂಧುಜನವನು ಹಿಂದೆ ಕರ್ಮಾಂತ್ಯದಲಿ ಸೇವಕವೃಂದವನು ಕೊಂಡಾಡುವುದು ಸಾಹಿತ್ಯಭಾವವಿದು (ಕುಮಾ.ಉ. ೩-೭೭). [ಸಂ.]

ಸಾಹಿತ್ಯಭಾಷೆ (ನಾ). ೧. ಸಹಾನುಭೂತಿಯ ಮಾತು: ಪಾಂಡುನಂದನರು ಗಾಸಿಯಾದರು ಗಟ್ಟಿಬೆಟ್ಟದ ಪೈಸರದೊಳೆಂದಳಲಿ ಮಱುಗುತ ಸೂಸಿದೈ ಸಾಹಿತ್ಯ ಭಾಷೆಯ ನೆಂದನಾ ಕರ್ಣ (ಕುಮಾ.ಆ. ೧೭-೧೭). ೨. ಕೃತಿರಚನೆಯಾಗಿ ಲಿಖಿತರೂಪದಲ್ಲಿ

ಪ್ರಕಟವಾಗಲು ಸಮರ್ಥವಾಗಿರುವ ಪರಂಪರಾಗತವಾದ ಭಾಷೆ; ಸಾಹಿತ್ಯವು ವ್ಯಕ್ತಗೊಳ್ಳುವ ನುಡಿ : ಸಾಹಿತ್ಯಭಾಷೆಯಲ್ಲಾದರೂ ಅದು ಒಡಗೂಡಿರುವುದು ಅವಶ್ಯಕ (ಸಂಶೋಧ. ೮೯). [ಸಂ. ಸಾಹಿತ್ಯಭಾಷಾ]

ಸಾಹಿತ್ಯರಂಗ (ನಾ). = ಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಷೇತ್ರ : ನಾನು ಈ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಸಾಹಿತ್ಯರಂಗಕ್ಕೆ ಕಾಲಿಟ್ಟಿರುವುದು ಸ್ವಲ್ಪ ವಿಮರ್ಶಾರ್ಹವಾದ ವಿಷಯವೇ (ಚಂಗಾಳ್ಳ. ೧, ಮುನ್ನುಡಿ). [ಸಂ.]

ಸಾಹಿತ್ಯರಸ (ನಾ). ರಸಾವಹವಾದ ಬರವಣಿಗೆಯನ್ನು ಓದಿದಾಗ ಅಥವಾ ಕೇಳಿದಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ಆನಂದ; ಸಾಹಿತ್ಯದ ಸ್ವಾರಸ್ಯವು ಒದಗಿಸುವ ಸಂತೋಷ : ಸಾಹಿತ್ಯರಸದ ರುಚಿಯು ಶಂಕರನಿಗಾದರೂ ತಿಳಿಯುವುದೋ ಇಲ್ಲವೋ (ಜೀವಸಾ. ೧೬೧); ಸಾಹಿತ್ಯರಸದ ಆಸ್ವಾದದಲ್ಲಿ ವಿಮುಖನಾಗಿದ್ದ ಭೂಪತಿಯ ಬಳಿಗೆ ತಂದು . . . ಹೀಗೆ ನೆಲದಪ್ಪಿಸಿಬಿಟ್ಟದ್ದಕ್ಕೆ ಅವಮಲನು . . . ಸಿಡಿಮಿಡಿಗೊಂಡನು (ಇಷ್ಟಕ. ೨೯೧). [ಸಂ.]

ಸಾಹಿತ್ಯರೇಖೆ (ನಾ). ಹಿತವಾಗಿ ಜೊತೆಗೂಡಿರುವಿಕೆ; ಸಖ್ಯ : ಸಾಕಿದನ ಸಮುಚಿತ ಸುಳಿದಿರ್ಕೆ ಸಾಹಿತ್ಯರೇಖೆಯಲಿ (ಜಿವ್ಹಾಗ. ೪-೩೧). [ಸಂ. ಸಾಹಿತ್ಯರೇಖಾ]

ಸಾಹಿತ್ಯವಿದ್ಯೆ (ನಾ). ಕಾವ್ಯಲಕ್ಷಣಶಾಸ್ತ್ರ : ಪ್ರಕಟತೋಕ್ತಿ ವಿವಿಕ್ತಕಳಾಕಳಾಪಕನು ಪಾಹಿತಸಾಹಿತ್ಯವಿದ್ಯೆಯೊಳ್ (ಕವಿರಾ. ೩-೨೧೮); ರೂಪಕಶಾಸ್ತ್ರವು . . . ಸಾಹಿತ್ಯವಿದ್ಯೆಯ ಶಿರೋರತ್ನವಾಗಿದೆ (ಸಾಹಿವಿ. ೩).

ಸಾಹಿತ್ಯವಿದ್ಯಾವಿತರ್ಕ = ಕಾವ್ಯಲಕ್ಷಣಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಪರಿಣತನಾದವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಮಹಾಪ್ರಚಣ್ಡದಣ್ಡನಾಯಕಂ ವೈರಿನಾಯಕಂ ಸಾಹಿತ್ಯವಿದ್ಯಾವಿತರ್ಕ್ಕಂ ಕಟಕಕಮಳಾರ್ಕಂ (ಕಇಅ. ೮-೩-೨೮೦; 1062). [ಸಂ. ಸಾಹಿತ್ಯವಿದ್ಯಾ]

ಸಾಹಿತ್ಯವಿಮರ್ಶೆ (ನಾ). ಸಾಹಿತ್ಯಕೃತಿಗಳ ಗುಣದೋಷಗಳನ್ನು ಪರಿಶೀಲನೆ ಮಾಡಿ ಮೌಲ್ಯಮಾಪನಮಾಡುವುದು : ಇವು ಕಾವ್ಯದ ಭವಿತವ್ಯಕ್ಕೂ ಸಾಹಿತ್ಯ ವಿಮರ್ಶೆಗೂ ಹೆಚ್ಚು ಉಪಕಾರಿಗಳಾಗಿವೆ (ನವ್ಯಕಾ. ೧೩೦). [ಸಂ. ಸಾಹಿತ್ಯವಿಮರ್ಶ]

ಸಾಹಿತ್ಯಸಂಘ (ನಾ). ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯಿರುವವರು ಸಾಹಿತ್ಯಸಂಬಂಧವಾದ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ರಚಿಸಿರುವ ಸಂಸ್ಥೆ,-- ಕೂಟ: ಈಗಾಗಲೇ ಅನೇಕಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕ ಸೇವಾಸಮಿತಿಗಳೂ ಸಾಹಿತ್ಯಸಂಘಗಳೂ ಏರ್ಪಾಟಾಗಿವೆ (ಸಾಹಿಶ. ೫೬); ಸಾಹಿತ್ಯಸಂಘಗಳು ತಮ್ಮ ಕಾರ್ಯರಂಗವನ್ನು ಕೇವಲ ಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಕೆ ಅಡಕಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದ ಅಗತ್ಯವಿಲ್ಲ (ಸಾಹಿಜೀ. ೩೪). [ಸಂ.]

ಸಾಹಿತ್ಯಸಮ್ಮೇಲನ, ಸಾಹಿತ್ಯಸಮ್ಮೇಳನ (ನಾ). ಒಬ್ಬ ಅಧ್ಯಕ್ಷರ ನೇತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ಸಾಹಿತ್ಯದ ವಿವಿಧವಿಷಯಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಸಾಹಿತ್ಯಜ್ಞರು ಕಲೆತು ಚರ್ಚೆ ಮಾಡಲು ಕರೆಯುವ ಅಧಿವೇಶನ : ಪೂಜ್ಯ ಪಂಜೆ ಮಂಗೇಶರಾಯರ ಹಿರಿತನದಲ್ಲಿ ನೆರೆದ ಸಾಹಿತ್ಯಸಮ್ಮೇಲನದ ಅಂಗವಾದ ಕವಿಗೋಷ್ಠಿಯ ಅಧ್ಯಕ್ಷಸ್ಥಾನವು ನನ್ನದಾಗಿತ್ತು (ನವ್ಯಕಾ. ೧). **ಸಾಹಿತ್ಯಸಮ್ಮೇಳನ** : ಮೊನ್ನೆ ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಸಾಹಿತ್ಯಸಮ್ಮೇಳನದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿಯಾದ ಒಂದು ನಿರ್ಣಯವು ಅಂಗೀಕೃತವಾಗಿದೆ (ಸಾಹಿಶ. ೫೬). [ಸಂ.]

ಸಾಹಿತ್ಯಸಮ್ಮೇಳನ 'ಸಾಹಿತ್ಯಸಮ್ಮೇಲನ' ನೋ.

ಸಾಹಿತ್ಯಸೃಷ್ಟಿ (ನಾ). ಸೃಜನ ಅಥವಾ ಸೃಜನೇತರ ಬರವಣಿಗೆಯ ರಚನೆ : ಸಾಹಿತ್ಯಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಈ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಇಡಿಯ ಭಾರತವರ್ಷದಲ್ಲಿಯೇ ಕರ್ನಾಟಕವು ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದಿತೆಂಬುದು ಇದರ ಮೇಲಿಂದ ದೃಢವಾಗುವುದು (ಸಾಹಿಸ. ೫೨); ಸಾಹಿತ್ಯಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣೀರಿನ ಮಿಡಿತವು ಶಾಶ್ವತವಾದ ಗಂಭೀರವಾದ ಪರಿಣಾಮವನ್ನುಂಟು ಮಾಡಬಲ್ಲುದು (ಸಾಸಮಾ. ೧೭೦). [ಸಂ.]

ಸಾಹಿತ್ಯಸೇವೆ (ನಾ). ಸಾಹಿತ್ಯಕೃತಿಗಳ ರಚನೆಮಾಡುವುದು ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ರಚನ, ಪ್ರಸಾರ, ಉನ್ನತಿಗಾಗಿ ಆಸಕ್ತಿವಹಿಸಿ ದುಡಿಯುವುದು: ಧಾರವಾಡದ ಆಲೂರ ವೆಂಕಟರಾಯರು . . . ಅನೇಕರಿಗೆ ಸಾಹಿತ್ಯಸೇವೆಯ ದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟರು (ಸಾಸಮಾ. ೮). [ಸಂ. ಸಾಹಿತ್ಯಸೇವಾ]

ಸಾಹಿತ್ಯಿಕ (ಗು). ೧. = ಸಾಹಿತ್ಯಕ : ಶಾಂತವನ್ನು ಸಾಹಿತ್ಯಿಕರಸವೆಂದು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಬಹುದೋ ಇಲ್ಲವೋ (ಸಾಹಿಸಂ. ೯); ಅಕ್ಕಮಹಾದೇವಿ ಹೊಸಯುಗದ ಸಾಮಾಜಿಕ, ಧಾರ್ಮಿಕ, ಸಾಹಿತ್ಯಿಕಕ್ರಾಂತಿಗಳೆಲ್ಲ ಮೈವೆತ್ತು ಬಂದ ರೂಪದಂತಿದ್ದಾಳೆ (ಕರ್ನಾಕ. ೬೯). (ನಾ). ೨. ಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟುದು : ವೊಫ಼ರ್ ಕಲೆ ನಿರೂಪಣಾತ್ಮಕವೂ ಸಾಹಿತ್ಯಿಕವೂ ವಾಸ್ತವವೂ ಆಗಿತ್ತು (ಭಾರದ ೫೬೯). [ಸಂ.]

ಸಾಹಿತ್ಯೇತಿಹಾಸ (ನಾ). = ಸಾಹಿತ್ಯಚರಿತ್ರೆ : ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಸಾಹಿತ್ಯವೊಂದು ಬೆಳೆದುದು ಸಾಹಿತ್ಯೇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಇದೇ ಮೊದಲು (ಭಾರದ. ೪೬೬); ಮೈಸೂರಿನ ಮುಮ್ಮಡಿ ಕೃಷ್ಣರಾಜರಿಗೆ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯೇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಮುಖಸ್ಥಾನವಿರುವುದು (ಸಾಸವಾ. ೧). [ಸಂ.]

ಸಾಹಿತ್ಯೋಪಾಸಕ (ನಾ). ರಸಾವಹವಾದ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಪ್ರೀತಿ, ಗೌರವ ಶ್ರದ್ಧೆಗಳಿಂದ ಅಧ್ಯಯನಮಾಡುವವನು : ಕುವೆಂಪುರವರು ನಿಜವಾದ ಸಾಹಿತ್ಯೋಪಾಸಕರು (ಸಾಸಮಾ. ೧೦೩). [ಸಂ.]

ಸಾಹಿತ್ಯೋಪಾಸನೆ (ನಾ). = ಸಾಹಿತ್ಯಸೇವೆ : ಸಾಹಿತ್ಯೋಪಾಸನೆಯ ಉತ್ಸಾಹವು ನೂರಾರು ಎಳೆಯ ಕಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ ಹೊಳೆಯುತ್ತಿವೆ (ಜೀವಸಾ. ೧೯). [ಸಂ. ಸಾಹಿತ್ಯೋಪಾಸನಾ]

ಸಾಹಿಯಾಣ (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು ಮತ್ತು ಆ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ತಯಾರಾದ ವಸ್ತ್ರ : ಸಾಹಿ[ಪಾಠಾ. ಸುಯಿ]ಯಾಣದ ಚೀನದ ಧವಳವಟ್ಟದ ಜೊಂಗದ ದೇವಾಂಗದ ಸಕಳಪಟ್ಟೆಗಳುಮಂ ಮೆಟ್ಟುವೆಡೆಗಳೊಳೆಲ್ಲಂ ಪಾಸಿ (ಆದಿಪು. ೪-೩೪ ವ); ಕಾಲೋಹಣದ ಸಾಹಿಯಾಣದ ಚೀನದ . . . ಪುಟ್ಟೆಗೆಗಳನೊಟ್ಟಿ ಬೆಟ್ಟಾಗಿ ಪುಂಜಿಸಿ (ಸುಕುಮಾ. ೧೦-೯೧ ವ). [?]

ಸಾಹು$_1$ 'ಸಾ' ನೋ.

ಸಾಹು$_2$ 'ಸಾವು' ನೋ.

ಸಾಹು$_3$ (ನಾ). (?) : ಸಾಹಿನ ಬಿಲ್ಲಾಳುಗಳಾ ಜಾಯಿಲವ್ಯೂಹಮನತಿಜೋಕೆಯೊಳು ಸೋಹಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದರು (ನೇಮಿಸಂ. ೨-೧೨). [?]

ಸಾಹುಕಾರ 'ಸಾವಕಾರ' ನೋ.

ಸಾಹುಕಾರಿಕೆ 'ಸಾವಕಾರಿಕೆ' ನೋ.

ಸಾಹೇಬ್ 'ಸಾಹೇಬ' ನೋ.

ಸಾಹೇಬ, ಸಾಬ್, ಸಾಬ, ಸಾಬಿ, ಸಾಹೇಬ್ (ನಾ). ೧. ಒಡೆಯ; ಯಜಮಾನ: ಸಾಹೇಬರು ಇನ್ನೂ ಮನೆಗೆ ಬಂದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). ೨. ಮೇಲಧಿಕಾರಿ; ವರಿಷ್ಠಅಧಿಕಾರಿ: ಸಾಹೇಬರು ಊರಲ್ಲಿಲ್ಲ. ಈ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಆಡಳಿತಕ್ಕೀಗ ನಾನೇ ಮುಖ್ಯಾಧಿಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದೇನೆ (ಪುನರು. ೨೨೩); ಗಂಡಿನ ಕಡೆಯ ಬೀಗರು ಅಂದರೆ ಕಚೇರಿಗೆ ಸಾಹೇಬರು ಬಂದ ಹಾಗೆ (ಷ್ನ.೭). ೩. ಗೌರವಸೂಚಕವಾಗಿ ಹೆಸರಿನ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸುವ ಪದ : ಅದಲು ಶಾ ಪದಾಶಹಾಸಾಹೇಬರಿಗೆ ಪುಣ್ಯವಾಗಬೇಕೆಂದು (ಬೊಂಕಶಾ. ೧೯೫೩, ಬಂಕಾಪುರ. ೧೧-೪; 1520); ಕಲೂಸಪೇಟೆಯು ರಾಜಮಹಾರಾಜಸಾಹೇಬರವರ್‍ರು (ಎಕ.IX, ಚನ್ನಪ. ೫-೭; 1799); ಇದೇ ನನೀಲಾಲಸಾಹೇಬ ಒಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹಣ ಸಾಲಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಹೀಗೆ ಅಲೆಯುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲವೆ? (ಸಾಹೇಬ್.೭೩೯). ೪. (ಶ್ರೀಮಂತ, ಮಹಾಶಯ ಇತ್ಯಾದಿಯಂತೆ) ಗೌರವ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಗಳ ಸೂಚಕವಾಗಿ ಬಳಸುವ ಪದ : ಬರ್‍ರಿ ಬಾಬೂ ಸಾಹೇಬ (ಕುಂಹಿಂ. ೫೩). ೫. (ಗೌರವಪೂರ್ವಕವಾಗಿ) ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸುವ ಅಥವಾ ಸೂಚಿಸುವ ಪದ : ಬೀಬಿ ಸಾಹೇಬ, ಮಾಫ್ ಮಾಡಬೇಕು (ಇಷ್ಟಕ. ೧೦೩); ಮೇಮಸಾಹೇಬಳು ನನ್ನ ಹತ್ತಿರ ಬಂದು ಕುಳಿತುಕೊಂಡು, ನನ್ನ ಕಡೆಗೆ ಮಿಕಿಮಿಕಿ ನೋಡತೊಡಗಿದಳು (ಕುಂಹಿಂ. ೧೧೧). ೬. ಇಂಗ್ಲೀಷ್ ಜನಾಂಗದವನು; ಆಂಗ್ಲ: ನಿಯೋಗಿಯು ಅಮಾನುಷರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಹೇಬರ ಅವತಾರ ತಾಳಿದ್ದ (ಸಮಜೀ.೯೧೧). ೭. ಮಹಮ್ಮದೀಯ; ಇಸ್ಲಾಂ ಮತಾನುಯಾಯಿ: ಮಸೀದಿಯ ಮುಂದೆ ಒಬ್ಬ ವಯಸ್ಸಾದ ಸಾಹೇಬರು ನಿಂತಿದ್ದರು (ರೂಢಿ). **ಸಾಬ್**: (೬). **ಸಾಬ** : ೭. 'ಎಮ್ಮನ್‌ಸಾಹೇಬ್' ಎಂದರೆ ಸಾಬನಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಪಕ್ಕಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಜಾತಿ! (ಕಂಬಹು. ೪೧); ಎಲ್ಲಾ ಸಾಬರ ಮನಸ್ಸೂ ಮುರಿದುಹೋಗಿತ್ತು (ತುಟಿಮಾ. ೬೬). **ಸಾಬಿ** : ೩. ಕುನ್ನಗ್ರಾಮದ ಜಹಗೀರದಾರ್ ಹಯತ್ತಕಾನಸಾಬಿ ಯಾ ಮೇರೆ (ಎಕ. IX, ಕೊಡಗು. ೨೯-೨೯; 1857). ೭. ಸೊಕ್ಕಿನ ಸಾಬಿ ಈಗೇಕೆ ಮಾತು (ತುಟಿಮಾ. ೧೨೫); ೫-೬ ಆಡುಗಳನ್ನು ಆಡಿಸುತ್ತಾ

ಒಬ್ಬ ಸಾಬಿ ಇದ್ದ (ಬಲ್ಲಿಶ. ೪೯). **ಸಾಹೇಬ್** : ೩. ರಾವ್‌ಸಾಹೇಬ್ ಮತ್ತು ತಾತ್ಯಾಟೋಪೆಯವರು . . . ಮುಂದಿನ ಯುದ್ಧಯೋಜನೆಗಳನ್ನು ರಚಿಸತೊಡಗಿದರು (ಝಾಂಸಿ.೩೦೩). ೪. ಸಾಹೇಬರೆಂದರ ಸಾಹೇಬ್ ನನೀಸಾಹೇಬನು (ಸಾಹೇಬ್. ೭೩೯). ೫. ಇಲ್ಲ ಬಾಯಿಸಾಹೇಬ್, ಅವನು ತ್ಯಜಿಸಿಲ್ಲ (ಝಾಂಸಿ. ೧೭೫).
[<— ಅರ. ಸಾಹಿಬ್; ಹಿಂ. ಸಾಹಬ್, ಸಾಹೇಬ್; ಮರಾ. ಸಾಹೇಬ್, ಸಾಬ್]

ಸಾಹೇಬಕಿ (ನಾ). ದೊಡ್ಡಸ್ತಿಕೆ; ಹಿರಿತನ: ನಾನು ಭಾವಿಸಿದೆ . . . ನನ್ನ ಸಾಹೇಬಕೀಯ ರೈಲುಗಾಡಿಯನ್ನು ಹತ್ತಿ . . . ದರ್ಪದೊಂದಿಗೆ ಅಲ್ಲಿಂದ ಹೊರಟು ಹೋಗಿಬಿಡಬೇಕೆಂದು (ಇಪ್ಪ. ೧೮೨). [< ಸಾಹೇಬ]

ಸಾಹೇಬಗಿರಿ (ನಾ). = ಸಾಹೇಬಕಿ : ಪಂಡಿತನಿಗೆ ಸಾಹೇಬಗಿರಿಯನ್ನು ಮಾನವೀಯರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮುಟ್ಟಬೇಕೆಂಬ ಇಚ್ಛೆಯಿತ್ತು (ಸಮುಜೀ. ೯೧೧).
[ಸಾಹೇಬ + - ಗಿರಿ$_2$]

ಸಾಹ್ಯ, ಸಾಯ$_1$ (ನಾ). ಸಹಾಯ ; ನೆರವು : ಆರಿಂಗಾವುದು ತಕ್ಕುದಾರಿಂಗಾವುದು ದಕ್ಕದೀ ರಹಸ್ಯದಿನಾದ ಸಾಹ್ಯವುಪಕಾರ ತಾರತಮ್ಯ ವಿವೇಕವರಿಯದಾ ಸಂಸ್ಕಾರ ಪ್ರೇರಕವೊ ಚೌರ್ಯಕ್ಕೆ (ಮಂಕುಕ. ೮೭೧); ವಾಗೀಶನ ಸಾಹ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದು ಕೊಂಡು (ಬನ್ನಬೇ. ೩೭). **ಸಾಯ$_1$** : ಮನಪ್ಪಂದ್ರ ಪುಜ್ಯೆಯ ಬಾಗಿಲು ನಿಲಕೆ ಸಾಯ ಮಾಡಿರೆದ (ಎಕ IX. ಕೊಡಗು. ೨೯-೨೧; 1857); ಆದವರು ಆ ಬಡಪಾಯಿಗೆ ಅಷ್ಟು ಸಾಯಾ ಮಾಡಿರಯ್ಯ (ಮಲ್ಲಿ. ೯). [< ಸಂ. ಸಾಹಾಯ್ಯ./ ತುಳು. ತೆಲು. ಸಾಯ./ ಮರಾ. ಸಾಯ]

ಸಾಹ್ಯಕ, ಸಾಯಕ$_1$ (ನಾ). ೧. ನೆರವುನೀಡುವವನು ; ಸಹಾಯಕ : ಈ ಇನಾಮದಾರರು ಮೊದಲಿಗೆ ಅರಸನಿಗೆ ಸಾಹ್ಯಕರಾಗಿದ್ದು . . . ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳು ಕೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದವು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೨೫೭). **ಸಾಯಕ$_1$** : ೨. ನೆರವುನೀಡುವಂಥದು; ಸಹಾಯಕವಾಗುವಂಥದು : ಬಹಳ ಕಪಟೋಪಾಯಕಿದು ಸಾಯಕವಲೇ ತಿಳಿಯ (ಕೋಗಯ. ೧೭-೪೦). [< ಸಂ. ಸಾಹಾಯ್ಯಕ]

ಸಾಳ$_1$ 'ಸಾಲ$_2$' ನೋ.

ಸಾಳ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ : ಭೋರ್ಗರೆಮವನಿತಳೊಳ್ ಸಾಳ ನಿಃಸಾಳಂ (ಚಿಬಪು. ೩೧-೩೦). 'ನಿಸ್ಸಾಳ' ಪರಾ. [?]

ಸಾಳಂಗ$_1$ (ನಾ). ೧. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಸಾಳಂಗ ನಾಟ ಭೈರವಿ ದೇಶಿ ಗುರ್ಜರಿ . . . ಭೈರವಿ[ಯಜ್]ದೊಳವನವನೊಲ್ದು ಪಾಡಿದ (ತ್ರಿಭುಪು. ೬-೩೦); ಪಾಡಿ ವಸಂತ ಸಂಕೀರ್ಣ . . . ಸಾಳಂಗಗಳೆಂಬ ಗಾಡಿಕಾತಿಯರು ಗಾನವನಾಲಾಪವಮಾಡಿದರು (ಸೊಬಸೋ. ೨೪-೩೫); ಲಲಿತ ಸಾಳಂಗ ಸಾವೇರಿ ಗುರ್ಜರಿ ಗೌಳ ಪಳಮಂಜರಿಗಳೆಂಬ ವಿವಿಧ ರಾಗಂಗಳಂ (ಪ್ರಭುಘಾ. ೨೧-೫೭). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ : ಪರಮೇಶ್ವರಮುಖಕಮಳವಿನಿರ್ಗ್ಗತ ಸು[ಶು]ದ್ಧಸಾಳಂಗ ಬ್ರಹ್ಮವೀಣಾದಿ ಗೇಯ ಗಾಂಧರ್ಬ್ಬ[ರ್ವ] (ಕೊಲ್ಹಾಶಾ. ೨೧-೧೫; 1209); ತಾಳ ಮದ್ದಳೆ ಪಾವುಜ ಶ್ರುತಿ ಮುಖವೀಣೆ ಸಾಳಂಗ ಶುದ್ಧ ಗಾನೆಯರ ಮೇಳ (ಮೋಹತ. ೩-೩೧). ೩. ಮದ್ದಳೆಯನ್ನು ನುಡಿಸುವ ಒಂದು ಕ್ರಮ : ಶುದ್ಧ ಸಾಳಂಗ ಸಂಕೀರ್ಣ ತವಣೆಗಳೆಂಬ ಚತುರ್ವಿಧಮೃದಂಗಮಂ ಮೇಲ್ಕೈಸಿ (ಭರತ. ೫-೫ ವ). ೪. (?) : ಸರಿಸಕೆ ಸರಿಸ ವಿಷಮಕೆ ವಿಷಮಗತಿ ಶರಸಾರ ಸಾಳಂಗದಲಿ ರಂಜಿಸಿದ (ಕುಮ್ಮಾರ.೨೦-೩೪). [ಸಂ. ಸಾಲಂಗ]

ಸಾಳಂಗ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಟ್ಟೆ : ರಂಗು ಚಿತ್ರ ವಸಂತರತಿ ಸಾಳಂಗ ಗುರ್ಜರಿ ರತುನ . . . ಸುರಾಗರಚಿತ ತುರಂಗವಿಲಸಿತವಸನ ಬಾಲಕೆ ಸೇರಿದವು ಕಪಿಯ (ತೊರರಾ. ೫-೮-೧೭). 'ಸಾಟಿಗೆ' ಪರಾ. [?]

ಸಾಳಗ 'ಸಾಲಗ$_2$' ನೋ.

ಸಾಳಗಸೂಳ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಹಾಡುವ ಒಂದು ಕ್ರಮ : ಧ್ರುವ ಮಟ್ಟೆಯ ರೂಪಕ ಝಂಪೆ ತಿವಡೆ ಅಟತಾಳ ಏಕತಾಳ ಮೊದಲಾದ ಸಾಳಗಸೂಳಮಂ ಪಾಡುವಲ್ಲಿ (ವಿರಾಪಾ. ೭೩ ವ). [< ಸಂ. ಸಾಲಗಸೂಡ]

ಸಾಳಾಂಗ (ನಾ). ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಶುದ್ಧ ಸಾಳಾಂಗ ಗತಿವಡೆದ ರಾಗದಲ್ಲಿ ಪರಿಷ್ಕಾಯಕದಳ ಕಂಮರನು ಪೂಜಿತನು ರಸವನಾಲಿಸುತ (ಸರ್ವಪ. ೯೦-೪೯). [< ಸಂ. ಸಾಲಾಂಗ]

ಸಾಳಿ 'ಸಾಲಿ$_2$' ನೋ.

ಸಾಳಿಗೆ$_1$ 'ಸಾಲಿಗ$_2$' ನೋ.

ಸಾಳಿಗೆ$_2$ 'ಸಾಟಿಗೆ' ನೋ.

ಸಾಳಿಗ್ರಾಮ 'ಸಾಲಿಗ್ರಾಮ' ನೋ.

ಸಾಳುವ$_1$, ಚಾಳುವ, ಸಳವ, ಸಾಳ್ವ$_1$ (ನಾ). ಬೇಟೆಗಾಗಿ ಪಳಗಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ ; ಗಿಡುಗ ; ಡೇಗೆ : ಪುಲ್ದಂಡೆ ಬೆಳ್ಳಾರ್ಪಟಮರ ಬಲೆಗಳ್ ಸಾಳುವಂ ಕೂಳೆಗಾಳಂ . . . ದೀಹದ ಪುಲಿ (ಗಿರಿಕ. ೧-೭೯); ಕೊಂಡುದಂತದುವೆ ಸಾಳುವನಲ್ಲದು ತಪ್ಪಿತತ್ತಲಾ ಕೊಂಡುದು ಜಾಯಿಲಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೩-೧೨೧); ಸಾಳುವನ ಕೂದರಗಿಳಿಗೆ ಸಮಮೇಳವೇ (ಕುಮ್ಮಾರ. ೧೧-೫೮). **ಚಾಳುವ** : ಚಾಳುವನ ಹಕ್ಕಿಯನು ಪಾಳೆಯದ ನಾಯಿ ಹಿಡಿದುದ ಕಂಡೆನಯ್ಯ (ಬಿಬ್ಬೆವ. ೧೯೨-೫೮೪). **ಸಳವ** : ಸುಟ್ಟುರಿಯ ಬಿರುಬಿಂಗೆ . . . ನಭಕ್ಕೇರುತಿವ ವೆರ್ಗೋಡುಗಳ್, ತಾಯಿ, ಸಳವನೆರಗಿದ ಖಗದ ತಿಪ್ಪುಳ್ಗಳಿಗಳಂತೆ! (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೨೭-೭೦೮). **ಸಾಳ್ವ$_1$** : ಮುಂಗುರಿಯುಂ ಖಗಮಂ ಸಾಳ್ವಗಳಿರಲಾಜ್ಞೆಯ ಲಿಂಬುಗೊಂಡನಾ ವನರಾಜಂ (ಮಲ್ಲಕಾ. ೩-೧೯೦); ಗಿಳಿಯು ಗಿಡಗನ ಕೂಟ ಮಜಿಗೋಗಿಲೆಯ ಸಾಳ್ವನ ಸಖ್ಯ (ತೊರರಾ. ೧-೫-೪೩); ಹರಡೆ ಗವುಂಜು ಲಾವುಗೆ ಕಪೋತನು ಸಾಳ್ವನು ಚಿಟ್ಟ ಟಿಟ್ಟಿಭಂ (ನನ್ನಬಾ. ೬-೨೧೩); ಪಿಂಗಳಿಕ ಸಾಳ್ವನರಳಿಗ (ರುಕ್ಮಾಂಗ. ೧೦-೫). [ದೇ. ॥ ತೆಲು. ಸಾಳುವ, ಸಾಳ್ವ]

ಸಾಳುವ$_2$, ಸಾಳ್ವ$_2$ (ನಾ). ೧. ವಿಜಯನಗರವನ್ನು ಆಳಿದ ಒಂದು ರಾಜ ವಂಶದ ಹೆಸರು : ಸಾಳುವ ಮಲ್ಲಿರಾಜೇಂದ್ರ (ಕಇ. I, ೬೨-೫; 1481); ಸಾಳುವ ನರಸಿಂಗರಾಯ ಮಹಾರಾಯ (ಎಕ. XVI, ಚಿಕ್ಕನಾ. ೮೭-೭;1497); ಸಾಳುವ ನೃಸಿಂಹರಾಜ್ಯ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೮೩-೨೩; 1587). ೨. ರಸರತ್ನಾಕರ, ಸಾಳ್ವಭಾರತ ಮುಂತಾದ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ, ಹದಿನಾರನೆಯ ಶತಮಾನದ ಒಬ್ಬ ಕನ್ನಡಕವಿಯ ಹೆಸರು: ಪಟ್ಟದಾ ಕವಿಯೆಂದೊಡೆಣ್ಣಸೆ ಮುಟ್ಟೆ ಪಸರಿಪುದರಿದ ಗುಣವಳವಟ್ಟ ನಿರ್ಮಲ ಕೀರ್ತಿಯಾತನ ಸುಕವಿ ಸಾಳುವನ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧-೩೩). **ಸಾಳ್ವ$_2$** : ೧. ವಿಜಯನಗರವನ್ನು ಸಾಳ್ವ ಮನೆತನದವರೂ ಆಳಿದರು (ರೂಢಿ). ೨. ಸಾಜಕವಿ ಕರ್ಣಾಟಲಕ್ಷಣಮೋಜೆಗನು ಕವಿಸಾಳ್ವನಿಂ ಜಿನರಾಜಚರಿತೆಯ ಭಾಮಿನೀಷಟ್ಪದಿಯಲುಸುರೆಂದು ಸುರಸ ಸಾಳುವದೇವಭೂಪತಿ ನಿರವಿಸಿದನು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧-೩೫); ಮಾರ್ಗಸಾರಂಗಳಿಂ ರಸರತ್ನಾಕರಮಂ ಸಮಂತು ಕವಿಸಾಳ್ವಂ ಪೇಟ್ದನೊಳ್ಪಿಂದಿನಂ (ರಸರ. ೧-೫).

ಸಾಳ್ವ$_1$ 'ಸಾಳುವ$_1$' ನೋ.

ಸಾಳ್ವ$_2$ 'ಸಾಳುವ$_2$' ನೋ.

ಸಾಙಿಕೆ (ನಾ). ಪ್ರಕಟಣೆ; ಘೋಷಣೆ: ತೋಱಿಸುವೆನರೆಘಳಿಗೆಯಲಿ ನಗೆಗಾಱರಿಂಗೆ ಹಗರಣವ ಸನ್ನೆಯ ಸಾಙಿಕೆಯಿದೀಗೆಂದು ಸಂತೈಸಿದನು ಸುಗ್ರೀವ (ತೊರರಾ. ೬-೨೭-೫೮). [ಸಾಙು$_1$ + - ಇಕೆ]

ಸಾಙಿಸು, ಸಾರಿಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಡಂಗುರ ಹೊಡೆಸು; ಘೋಷಣೆ ಮಾಡಿಸು; ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸು : ರಾಜ್ಯಾರ್ಹರಲ್ಲದವರ್ ಬರವೇಡ ಸಿಂಹಾಸನಸ್ಥರೆ ಬರ್ಪುದೆಂದು ಸಾಙಿಸಿ (ಜಗವಿ. ೮-೭೮ ವ); ಲಗ್ನ ಮಾಡಲೊಲ್ಲದೆ ಪಡೆಯಂ ಸಾಙಿಸಿ . . . ತೆಗೆಯವೇಟ್ದನಾ ವಸುಷೇಣಂ (ಅನಂಪು. ೧೨-೨೭); ಹೊಳಲ ಪರಿವಾರಕ್ಕೆ ಸಾಙಿಸು ಕೆಲಬಲದ ರಾಯರಿಗೆ ದೂತರ ಕಳುಹಿ ನೆರಹಿಸು (ಕುಮ್ಮಾಭೀ. ೧-೮). **ಸಾರಿಸು$_1$** : ಅಮರಾವತಿಯ ಬೀದಿಯೊಳ್ ಸಾರಿಸಿಯೆಂದು ಗೊತ್ತುಗಾರನಿಗೆ ಅಪ್ಪಣೆಯನಿತ್ತು (ಸೌಗಂಧಿ. ೫೦೩-೧೨); ಬಾದಶಹನು . . . ಈ ಹೊತ್ತು ಕೊತವಾಲನ ತಲೆ ಹೊಡಿಸುತ್ತೇವೆಂದು ಡಂಗುರವ ಸಾರಿಸಿದನು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೨೦); ಸುಂಕ ಇಷ್ಟು ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಸಾರಿಸಿರಲಿಲ್ಲವೇನಯ್ಯ (ಚೆಂಗಾಳ್ವ. ೩೭೭). [ಸಾಙು$_1$ + - ಇಸು]

ಸಾಙು$_1$, ಸಾರು$_2$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಡಂಗುರಹೊಡೆ; ಘೋಷಿಸು; ಪ್ರಕಟಪಡಿಸು: "ಸಾಙು-ಘೋಷಣೇ, (ಡಂಗುರಹೊಡಿ), ರಸಾರ್ದ್ರಣೆ (ಬೇಳೆಯ ಸಾರು)" (ಶಮಧಾ); ಸಾಙುಗಾನೆಯವರೆಲ್ಲರುಮಂ ನೃಪ[ತಾ]ನೆ ಮತ್ತೇಱು[ವಂ] ಪಣೆದೊಡಾನೆಯಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೩೪); ಮೂಱುಸೂಳ್ಪರಂ ಸಾಙಿ ನುಡಿದು (ಪಂಪಾರಾ. ೧೧೭-೬); ತಂಡದ

ಕೀೞ್ ಸಾಱುವ ಪಲರ್ ಪಡೆವಳ್ಳರ ಮಾತುಗಳ್ ಮನಂಗೊಂಡಿರೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೪೯); ಮಱುದಿವಸ . . . ಪರಿಣಯವೆಂದು ಸಾಱಿತು ಪಾಳೆಯಂಗಳಲ್ಲಿ (ಕುವ್ಯಾಆ.೧೩-೧). ೨. ಒತ್ತಿಹೇಳು; ಖಂಡಿತವಾಗಿ ಹೇಳು : ಸಾಱಿದಂ ಕಿಡಬೇಡ ತೊಲಗು ಪರಿವಿಧಿಗಳಂ ಗಾಱಾಗಿಸಿದ ವಿಕ್ರಮಂ ಸಲ್ಲದು (ಚೆಬಪು. ೪೯-೫೧). ಸಾರು$_2$: ೧. ಮುಖದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ವಿಕಾರಗಳೂ . . . ಇದನ್ನು ಸಾರುತ್ತವೆ (ದೇಶಸ್ಮ. ೨೫); ಈ ಬ್ರಾಹ್ಮಿಲಿಪಿ ಹುಟ್ಟಿ ಬೆಳೆದದ್ದು ಭಾರತದಲ್ಲಿಯೇ ಎಂದು ಸಾರಿದ್ದಾರೆ (ದ್ರಾವಿವಿ. ೪೮).

ಸಾಱುಸಾಱು, ಸಾರುಸಾರು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ೧. ಒತ್ತಿ ಹೇಳು; ಖಂಡಿತವಾಗಿ ಹೇಳು : ಸಾಱುಸಾಱಲು ಎನ್ನ ಮಾತಂ ಮೀಱಿ ಕಳುಹಿದೆ ಮತ್ತ ಕರಿಯಂ (ಬಸಪು.೨೨-೨೨). ೨. ಪ್ರಕಟಪಡಿಸು; ಪ್ರಚಾರಮಾಡು : ಗೋವಿಂದಭಟ್ಟ ಊರತುಂಬ ಇಡೀದಿನ ಅಲೆದು . . . ಮಗನ ಮಹತಿಯನ್ನು ಸಾರಿಸಾರಿ ಬಂದ (ದೀಪಪ. II, ೧೫೦). **ಸಾರಿಸಾರಿಹೇಳು** = ಸಾಱುಸಾಱು ೧ : ಈ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ದುಡುಕಿಮಾತನಾಡುವುದು ಒಳ್ಳೆಯದಲ್ಲವೆಂದು ಅವರು ಮಗನಿಗೆ ಸಾರಿಸಾರಿ ಹೇಳಿದರು (ಊಹಿ).

[ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಮಲ. ಚಾಱು$_2$; ತುಳು. ಸಾರಿ, ಸಾರು; ತೆಲು. ಚಾಟು]

ಸಾಱು$_2$, ಸಾರು$_3$ (ನಾ). ಅನ್ನದೊಂದಿಗೆ ಕಲಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಬಳಸುವ, ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಬೇಳೆ ಅಥವಾ ಕಾಳು, ಸಂಬಾರಪದಾರ್ಥ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಹಾಕಿ ತಯಾರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರಸ,— ಮೇಲೋಗರ: ಹುಳಿದಾಳಿದ ಸಾಱು ಶಿಖರಿಣಿ ಬಹುಕೂಟದಳೆದ ನಿಂಬೆಯ ಹಣ್ಣ ಸವಿದು (ಮೋಹತ. ೩-೯೩); ರಸ ರಸಾಯನ ಸಾರ್ಗಳುಪ್ಪುಗಾಯ್ಗಳುಕಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೬-೪೪). **ಸಾರು$_3$** : ಸಾರನ್ನು ಬಡಿಸುವಾಗ ಅದು ಹರಿದು ಪಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿದರೆ ಕ್ಷಮಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವೆ (ಹುಚ್ಚುಹು. ೧೩); ಅಡಿಗೇ ಗುಣ ಸಾರಿನಲ್ಲಿ ನೋಡು, ಮಡಿಗೇ ಗುಣ ಫಲದಲ್ಲಿ ನೋಡು (ಗಾದೆ).

[ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಮಲ. ಚಾಱು ; ತುಳು. ಚಾರ್, ಚಾರು, ಸಾರು ; ತೆಲು. ಚೇರು]

ಸಾಱೆದೆ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ಕೆಸವೂರ ಮಹಾಜನಕ್ಕೆ ಸಾಲೆ ಆಚನ್ಪ್ರತಾರಕಂ ಸಾಱೆದೆ ಮಹಾಜನಕ್ಕೆ ಎರಡು ಸಾಲೆ ಆಚನ್ಪ್ರಕಾರಕಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೪೫-೧೫; 890 ?). [?]

ಸಾಟಿಗೆ, ಜಾಟಿಗೆ, ಸಾಳಿಗೆ$_1$ (ನಾ). ಉಡುಗೆ; ಉಡುಪು : ''ಸಾಟಿಗೆಯೆಂದು ಉಡುಗೆ'' (ಕಶಸಾ. ೬೩-೩೯೫); ದುಕೂಲದ ಚೆಲ್ವನಪ್ಪ ಸಾಟಿಗೆಗೆ ಪಯೋಜಸೂತ್ರ ನವಮುಂಜಿಗೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೯೦). **ಜಾಟಿಗೆ** : ''ಜಾಟಿಗೆಯೆಂದು ಉಡಿಗೆ'' (ಶಮದ. ಸ. ೩೩ ವೃತ್ತಿ) ; ಜಾಟಿಗೆ, ಚೋಟಿಗೆ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೪೦ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ). **ಸಾಳಿಗೆ$_1$** : ''ಉಡಿಗೆಯೊಳು ಸಾಳಿಗೆಯನಿಕ್ಕು'' (ಕಶರ. ೧೩೦). 'ಸಾಲೆ$_2$', 'ಸಾಳಿ' ಪರಾ.

ಸಿಂಗ$_1$, ಸಿಂಘ$_1$ (ನಾ). ೧. ಸಿಂಹ; ಕೇಸರಿ : ''ಐಮೊಗಮೆಂದುಂ, ಸಿಂಗಮೆಂದುಂ ಸಿಂಹಂ'' (ಕಶಸಾ. ೫೧-೧೦೦); ತುಂಗಗಿರಿಶಿಖರದಿಂದಂ . . . ಸುರಿಗೆಯ ಮೊನೆಯೊಳ್ ಪೊಂಗಿ ಸೊಡರ್ಗುಡಿಯ ಮೇಲೆ ಪತಂಗಂ ಪಾಯ್ವಂತೆ ಪಾಯ್ದು ಬರ್ದುದು ಸಿಂಗಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೧೧೧೪ ಶೂದ್ರಕ); ಸಿಂಗಂ ಮಸಗಿದವೋಲ್ ನರಸಿಂಗಂ ತಳ್ತಿಱಿಯೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೩೪); ಅಂಗವಿಸಿ ಮಱಿಹುಲ್ಲೆ ಖುರದಲಿ ಸಿಂಗವನು ಹೊಯ್ವಂತೆ ನೃಪರುತ್ತುಂಗ ಸಹಸಿಯ ಮೇಲೆ ಕೈಮಾಡಿದರು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೯-೨೦). ೨. ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಅರಟ್ಟXXರಮ್ಮಗನ್ಪಿರ್ ಸಿಂಗಂ ದೀಕ್ಷೆ ಬೀಳಾದು ಅರಟ್ಟಶೀರರ್ ಕುಡಲೂರದ ಗೊಟ್ಟಿಮಡಿ ಒಡೆಯಮ್ಮರಾಳ್ಪಿಕಯ (ಎಕ. III, ಮೈಸೂರು. ೨೫-೩; ಸು. 750). ೩. [ಛಂದ] ಆರು ಬಗೆಯ ಪ್ರಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಸಿಂಹಪ್ರಾಸ : ನಿಜದಿಂ ಬಂದೊಡೆ ಸಿಂಗಂ ಗಜ ದೀರ್ಘಂ . . . ಹಯಮಂಬುಜಮುಖಿ ದಣ್ಣಕ್ಕರಂಗಳಿವು ಷಟ್ಪ್ರಾಸಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೧-೪೬ ಅಧಿಕಪ್ರ). ೪. [ಜ್ಯೋತಿ] ಹನ್ನೆರಡು ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಐದನೆಯದು; ಸಿಂಹರಾಶಿ. ೫. ಸೌರಮಾನಪದ್ಧತಿಯ ಒಂದು ತಿಂಗಳಿನ ಹೆಸರು; ಸಿಂಹಮಾಸ : 'ಸಿಂಗವೆರ' ಪರಾ. **ಸಿಂಘು$_1$** : ೧. ಕಟ್ಟಿದ ಸಿಂಘಮನ್ನಟ್ಟೊಡೇನ ಮಗನ್ನು ಬಿಟ್ಟನ್ಪೊಲ್ ಕಲಿಗ ವಿ[ಪ]ರೀತಂಗಹಿತರ್ಕ್ಕಳ್ ಕೆಟ್ಟರ್ಮೇಣ್ ಸತ್ತರವಿಚಾರಂ (ಇಆ. X, ೬೧-೯; ಸು. 700); ಆನೆಯ ಸಿಂಘದ ಗಿಳಿಗಳ ನಾನಾ ರೂಪುಗಳನಕ್ಕರಂಗಳೊಳೆಸೆಯಲು ತಾನಳವಡಿಸಿದನ್ (ಎಕ. XI, ಚಿತ್ರದು. ೪೬-೩೭; 1067).

ಸಿಂಗದೇರಳ್, ಸಿಂಗದೇರವಳ್ = ಸಿಂಹವನ್ನು ವಾಹನವಾಗಿ ಉಳ್ಳವಳು; ಪಾರ್ವತಿ : ''ಮಾಕಾಳಿ, ಮಾದೇವಿ, ಸಬ್ಬಾಣಿ, ಏಕಿಲ್ವೆಟ್ಟಣುಗಿ, ಸಿಂಗದೇರಳ್ — ಈ ೫ ಪಾರ್ವತಿಯ ಪೆಸರ್'' (ಕಶಸಾ. ೪೬-೩); ''ಏಕಿಲ್ವೆಟ್ಟಣುಗಿ ಸಿಂಗದೇರವಳ್ ಸಬ್ಬಾಣಿಯೆಂದು ಶಿವೆಯ ಲಳಿತನಾಮಂ'' (ಕಭ್ವಕ್ಕೆ. ೫). **ಸಿಂಘನ ಗರುಡ** = (ಅಲಂ) ಅತ್ಯಂತ ಪರಾಕ್ರಮಿ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಸುಭಟಶಿರಶ್ಶೇಖರಂ ಸಮರೈಕವೀರಂ . . . ಕಟಕಸನ್ನಾಹಂ ಸಿಂಘನ ಗರುಡಂ ಶ್ರೀಜಗದೇಕಮಲ್ಲದೇವರ ಮಗಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೨೦-೪೬; 1019). [< ಪ್ರಾ. ಸಿಂಘ./ ಸಂ. ಸಿಂಹ]

ಸಿಂಗ$_2$, ಸಿಂಗಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಬೆಟ್ಟದ ತುದಿ, — ಶಿಖರ; ಶೃಂಗ: ''ಶೃಂಗಕೇಸರಿಗಳೊಳ್ ಮದನನಲ್ಲಿ ಅಱಿಗೆ ಸಿಂಗಮದೆಂದು'' (ಶಬ್ದಮಂ. ೮೪); ಶೃಂಗ, ಸಿಂಗ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೫೮ ಪ್ರಯೋ). ೨. (ಪ್ರಾಣಿಗಳ) ಕೊಂಬು; ಕೋಡು : 'ಸಿಂಗನಾದ$_2$' ಪರಾ. **ಸಿಂಗಿ$_2$** : ೨. 'ಸಿಂಗಿನಾದ' ಪರಾ. [< ಪ್ರಾ. ಸಿಂಗ./ ಸಂ. ಶೃಂಗ]

ಸಿಂಗ$_3$ (ನಾ). ಕಾಮ; ಮನ್ಮಥ: ಕುಡುವಿಲ್ಲ ಪೂಪುಣಂಬಂ ಸುಗ್ಗಿಗೆಳೆಯ ಪೆಣ್ಬಡೆಯನಿಂಗೋಲ್ಪಿಲ್ಲಂ ಗಿಳಿದೇರ ಸಿಂಗ ಪೆಜೆಗೊಡೆಯ . . . ಎಂದಿವಿಂತೊಡನೆ ಮನ್ಮಥನಾಮ'' (ಶಬ್ದಮಂ. ೮); ''ಶೃಂಗಕೇಸರಿಗಳೊಳ್ ಮದನನಲ್ಲಿ ಅಱಿಗೆ ಸಿಂಗಮದೆಂದು'' (ಶಬ್ದಮಂ. ೮೪). [?]

ಸಿಂಗಕೇಸರಿ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟಮಲ್ಲಿಗೆ ; ಕೊಡಸಿಗೆಮರ : ''ಸಿಂಗಕೇಸರಿ ಶಕ್ರಶಾಖಿಯೆನಿಸಿಕ್ಕು'' (ಮಂಗರಾ. ೩೬-೧೯). [< ಸಂ. ಸಿಂಹಕೇಸರ]

ಸಿಂಗಗಟ್ಟಿಗೆ (ನಾ). ಬೇಟೆಯ ಸಾಧನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಸಿಂಹವನ್ನು ಹಿಡಿಯಲು ಬಳಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರದ ಸಾಧನ : ತಡಿಕೆವಲೆ . . . ಹಿಡಿಯರಳೆ ಸಿಂಗ[ಪಾಠಾಂ. ಸಿಲುಕು]ಗಟ್ಟಿಗೆ ಬೀಸುಗಣ್ಣೆ . . . ಕತ್ತಿ ಬಡಿಕೋಲ್ಗಳಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದ ಹುಲಿ ಶರಭಭೇರುಂಡ ಸಿಂಹಪ್ರಕರವೆರಸಿ ನಡೆವರ ಕಂಡನು (ಆಸಪು. ೩-೧೪ ; ಹಟಕಾ. ೫-೯ ನೋ).

[ಸಿಂಗ$_1$ + ಕಟ್ಟಿಗೆ$_1$]

ಸಿಂಗಡಿ$_1$ 'ಸಿಂಗಾಡಿ' ನೋ.

ಸಿಂಗಡಿ$_2$ 'ಸಾಂಗಡ' ನೋ.

ಸಿಂಗಡಿಅರಸ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಕುನ್ನಸತ್ತಿಅರಸಂ ವಡಗೆರೆನಾಡು ಪೂಸೂಱುಮಾಳೆ ಮುದುಗುನ್ನೂರ ಸಿಙ್ಗಡಿಅರಸ ಪುವಗಾಮಮಾಳ್ವಿದ್ದರ್ (ಎಕ. VII (R), ಮಳವ. ೧೨೨-೬; 776). [ಸಿಂಗಡಿ$_?$ + ಅರಸ]

ಸಿಂಗಣ 'ಸಿಂಗಳ$_1$' ನೋ.

ಸಿಂಗಣಂದಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀ ವಟ್ಟದೆಗುರವಡಿಗಳ್ಮಾಣಾಕ್ಕರ್ ಸಿಂಗಣನ್ದಿ ಗುರವಡಿಗಳ್ನೋನ್ತು ಕಾಲಂ ಕೆಯ್ದಾರ್ (ಎಕ. II, ೩೨; ಸು. 700).

[< ಸಂ. ಸಿಂಹನಂದಿನ್]

ಸಿಂಗಣಿಕ$_1$ 'ಸಿಂಗಳೀಕ' ನೋ.

ಸಿಂಗಣಿಕ$_2$ 'ಸಿಂಗಳಕ' ನೋ.

ಸಿಂಗಣೀಕ 'ಸಿಂಗಳೀಕ' ನೋ.

ಸಿಂಗನಡು (ನಾ). ೧. ಸಿಂಹದ ಸೊಂಟ; ಸಿಂಹಕಟಿ. ೨. (ಅಲಂ) ಸಣ್ಣದಾಗಿರುವ ಸೊಂಟ; ಚಿಕ್ಕ ನಡು: ಸಿಂಗನಡುವಿನೊಪ್ಪಿಡಿನಡುವುಗಳ ಸಣ್ಣನಡುವಿನಿಲ್ಲುಂಟೆಂಬ ನಡುವಿನಬಲೆಯರ್ಗೈದೆ ಬರುತಿರ್ದರು (ಚೆಬಪು. ೩೬-೪೨). [ಸಿಂಗ$_1$ + ನಡು$_2$]

ಸಿಂಗನಾದ$_1$ (ನಾ). ೧. ಸಿಂಹದ ಕೂಗು, — ಗರ್ಜನೆ : ಆ ಮಹಾಟವಿಯ ಮೃಗರಾಜ ಪಿಂಗಳಕ ಸಿಂಗನಾದಮಂ ಕೇಳ್ದು ಸಾಮಜಘಟೆಯೆಲ್ಲಂ ಬೆದಱೆ (ಪಂಚತಂ. ೨೫). ೨. ಜೋರಾದ ಕೂಗು; ಬಲವಾದ ಧ್ವನಿ : ಸಿಂಗನಾದದೆ ಸಿಂಗ ಗರ್ಜಿಸಲಾನಗ ಪಿಂಗದೆ ಮಾರ್ದನಿಗೊಡಲು ಸಂಗಡಿಸಿದ ರವವಾ ಪ್ರಳಯದ ಸಿಡಿಲಿಂಗೊರೆದೊರೆಯಾಯಿತಂದು (ಅಂಜಚ. ೧೦-೨೦). [ಸಿಂಗ$_1$ + ನಾದ$_1$]

ಸಿಂಗನಾದ$_2$, ಸಿಂಗಿನಾದ (ನಾ). ಕೊಂಬಿನ ಧ್ವನಿ : ದಾಸಯ್ಯನ ಜಾಗಟೆ, ಭವನಾಶಿ, ಶಂಖ, ಗರುಡಗಂಬಗಳು, ಜೋಗಿಯ ಸಿಂಗನಾದ . . . ಅವರು ನಡೆಸುವ ಆಚರಣೆಯ ಸಾಧನ ಸಲಕರಣೆಗಳು (ಕವಿಕೋ. I, ೬೦೪). **ಸಿಂಗಿನಾದ** : ಹಿಂಡುಗೂಡುತ್ತೆಲ್ಲರುಗಳು ಬಾಯೊಳ್ಬಟ್ಟಿಕೊಂಡಾಗ ಸಿಂಗಿನಾದವನೂದುತೆಯ್ತರಲ್ಪಂದರೆಲ್ಲಿಂದ

ಬಂದರೂ ಎಂದವರ ನೋಡಿ ನಸುನಗುತ ಸುಮ್ಮನಿರಲು (ಸಿದ್ಧೇಪು. ೫-೪).

[ಸಿಂಗ₂ + ನಾದ₁./ ತೆಲು. ಸಿಂಗಿನಾದ]

ಸಿಂಗಪೀಠ (ನಾ). ಸಿಂಹಾಸನ; ಗದ್ದುಗೆ: ಮಂಗಳೆಯನಂಗದೊಳ್ ಸಂಗೊಳಿಸಿ ಪರಶಿವಂ ಸಿಂಗಪೀಠದಿ ಪ್ರಮಥ ಗಂಗೆವಾಳುಕರು ಮುನಿಪುಂಗವರ್ಸಹಿತೋಲಗಂಗೊಟ್ಟು (ಚಬಪು. ೧-೮). [ಸಿಂಗ₁ + ಪೀಠ]

ಸಿಂಗಪ್ರಾಸ (ನಾ). [ಛಂದ] ಆರು ಬಗೆಯ ಪ್ರಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಸಿಂಹಪ್ರಾಸ: ಸಕಳಕಳಾಸಿಧಿ ನಿಕಟದೆ . . . ಕಾವ್ಯಮೆಂಬಮೃತಪಯೋಧಿ ಕರಂ ಪೆರ್ಚುಗುಮಲ್ಲದೆ ಕುಕವಿ ಬುಧಪ್ರವೃತ್ತಿಯಿದಿರೊಳೇಂ ಪೆರ್ಚುಗುಮೇ? - ಇದು ಸಿಂಗಪ್ರಾಸಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೬. ೧-೪೪). [< ಸಂ. ಸಿಂಹಪ್ರಾಸ]

ಸಿಂಗಬಲ (ನಾ). ೧. ಸಿಂಹದ ಬಲ, — ಶಕ್ತಿ. ೨. ಸಿಂಹಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು; ಮಹಾಬಲಶಾಲಿ : ಸಿಂಗಬಲನೆಂಬಗುರ್ವಿನ ಸಿಂಹಮನಸಿಧೇನು ಕಿರಣ ಕೇಸರವಮಾಲಾಸಂಗತವಮನಡಸಿ ನುಂಗಲ್ ಸಂಗತಬಲ ನೊಂದು ಶರಭವಿರ್ಪಂತಿರ್ದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೭೪). [< ಸಂ. ಸಿಂಹಬಲ]

ಸಿಂಗಮುಯ್ (ನಾ). ೧. ಸಿಂಹದ ಹೆಗಲು. ೨. ಸಿಂಹದ ಹೆಗಲಿನಂತಿರುವ ವಿಶಾಲವಾದ ಹೆಗಲು: ನಿಡುದೋಳ್ ಸಿಂಗಮುಯ್ ಗೂಳಿಕಣ್ ಪೆರ್ದೆರ್ದೆಯುಮಾದವಂ . . . ತಳೆದಂ ಸುಂದರಾಕೃತಿಯಂ (ಸೌನಂದ. ೨-೫೮).

[ಸಿಂಗ₁ + ಮುಯ್₂ (< ಮುಯ್ಯು)]

ಸಿಂಗರ 'ಸಿಂಗಾರ' ನೋ.

ಸಿಂಗರಂಗಾಣ್ (ಕ್ರಿ). ಅಲಂಕಾರವನ್ನು ಕಾಣು; ಶೃಂಗಾರವನ್ನು ನೋಡು: ಪಲತೆಱದ ಸಿಂಗರಂಗಂಡು ಮುದ್ದಾಡುತಂ ಜಾವಾತನಂ ಬಸವದಂಡೇಶ್ವರಂ ಸುಖದೊಳಿರುತಿರ್ದನು (ಚಬಪು. ೫-೪೬). [ಸಿಂಗರ (< ಸಿಂಗಾರ) + ಕಾಣ್]

ಸಿಂಗರಂಗೆಯ್, ಶೃಂಗರಂಗ್ಯೆ, ಸಿಂಗರಂಗ್ಯೆ, ಸಿಂಗರಗೆಯ್, ಸಿಂಗರಗ್ಯೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಶೃಂಗಾರಮಾಡು; ಅಲಂಕರಿಸು : ಮದನಂ ಲಕ್ಷಣಯುಕ್ತ ಹಸ್ತಿನಿಯನೀಗಳ್ ಸಿಂಗರಂಗೆಯ್ದು ಹಸ್ತದೊಳೇ ಮಾಲೆಯನಿತ್ತನೋ ದಿಟವೆನಲ್ ಪೇೞೆಂಬಿನಂ ಮಂದಯಾನದಿನೆಟ್ಟಂದಳ್ (ನಳಚಂ. ೬.೨೮). **ಶೃಂಗರಂಗ್ಯೆ** : ೧. ಶೃಂಗರಂಗ್ಯೆದ ಗಜವ್ರಜಸ್ಯಂದನಾಳಿಯುತ ರಂಗಚಯದೊತ್ತಲು (ನವಮೋ. ೩೪-೨೬). **ಸಿಂಗರಂಗ್ಯೆ** : ೧. "ವೇಶಂ ಪ್ರಸಾಧನಂ ಮಂಡನಂ ಪ್ರತಿಕರ್ಮವಾ ಸಿಂಗರಂಗ್ಯೆವುದಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೯೮-೧೯). **ಸಿಂಗರಗೆಯ್**: ೧. ತರುಣಿಯರಲಂಕರಿಸಲಿಂತು ನಲವಿಂದ ಸಿಂಗರಗೆಯ್ದು ಶುಭಮುಹೂರ್ತದೊಳು ಪೊಱಮಟ್ಟು (ಸೌಂದಪು. ೭-೩೨). **ಸಿಂಗರಗ್ಯೆ** : ೧. ಆ ವೇಳೆಯಲಿ ಸಿಂಗರಗ್ಯೆದು ನಿನ್ನಯ ಭಾವದ ಬಗೆದೋಱಿಯವನ ಕಾವನಂಬಿಗೆ ಮಯ್ಯೊಡ್ಡಿಸಿ ಸೆಳೆದು ಸಂಭಾವಿಸು ಮೋಹರತಿಯೊಳು (ಅಂಸವಿ. ೯-೫೬). ೨. ಸಜ್ಜಾಗು; ಸಿದ್ಧವಾಗು : ದಶಶಿರ ಭರದಿ ಬಂದೋಲಗವನಿತ್ತನು ಧುರಕೆ ಸಿಂಗರಗ್ಯೆಯುತಿರ್ದ ನುದಾರಸಾಹಸನು (ತೊರರಾ. ೪೧-೧). [ಸಿಂಗರ (< ಸಿಂಗಾರ) + ಕೆಯ್₁]

ಸಿಂಗರಂಗ್ಯೆ 'ಸಿಂಗರಂಗೆಯ್' ನೋ.

ಸಿಂಗರಂಬೆಱು (ಕ್ರಿ). ಶೃಂಗಾರವನ್ನು ಹೊಂದು ; ಅಲಂಕಾರದಿಂದ ಶೋಭಿಸು: ಕತ್ತುರಿಯ ಸಾರಣೆಯಿಂ ಕುಂಕುಮದ ಕಾರಣೆಯಿಂ . . . ಸಿಂಗರಂಬೆತ್ತ [ಪಾಠಾಂ. ಸಿಂಗರವೆತ್ತ] ರಾಜವೀಥಿಗಳಿಂ ಮಂಗಳತರಮಾಗಿ ಕಣ್ಗೊಳಿಪ ನಿಜರಾಜಧಾನಿಯೆನಿಪ ಕೈಲಾಸಪುರವರಮಂ ಪೊಕ್ಕು (ಶಬಶಂ. ೫-೫೬ ವ). [ಸಿಂಗರ (< ಸಿಂಗಾರ) + ಪೆಱು₁]

ಸಿಂಗರಗದುಗು (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ಪ್ರಿಯಂಗುವೃಕ್ಷ. ೨. (?). ೧, ೨ : ಸುರವನಂತಿಂದ್ರವಾರುಣಿಯಿಂದೆ . . . ಧನಿಕನಂದದೊಳೆ ಸಿಂಗರಗದುಗಿನಿಂ ಶಿವನ ತೆಱದೊಳಾಲದಿನೊಪ್ಪಿತಾ ಘೋರತರಕಾನನಂ (ಚೇರಮ. ೧೦-೧೫). [ಸಿಂಗರ₂ + ಗದುಗು₁ (< ಗರ್ದುಗು)]

ಸಿಂಗರಗೆಯ್ 'ಸಿಂಗರಂಗೆಯ್' ನೋ.

ಸಿಂಗರಗೇರಿ (ನಾ). ಅಲಂಕಾರದಿಂದ ಶೋಭೆಗೊಂಡ ಬೀದಿ : ಅಂಗಡಿಗೇರಿ ಯಾನೆಯ ಶಾಲೆ . . . ಜನರ ಸಿಂಗರಗೇರಿಯ ನೋಡುತ ನಡೆ ಗಣಿಕಾಂಗನಾವೀಧಿಗೈತಂದ (ಅಂಸವಿ. ೧೧-೨೨). [ಸಿಂಗರ (< ಸಿಂಗಾರ) + ಕೇರಿ]

ಸಿಂಗರಗ್ಯೆ 'ಸಿಂಗರಂಗೆಯ್' ನೋ.

ಸಿಂಗರಗೊಳ್, ಸಿಂಗರಗೊಳು, ಸಿಂಗರಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಅಲಂಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದು,— ಪಡೆ : ಸುರಸುಂದರಿಯರ್ಕಳ್ ಸಿಂಗರಗೊಂಡುಳುಪಿರ್ದ ಬಣ್ಣದಿಂ . . . ಬರೆವರ್ (ಶಾಕುಂತ. ೧೦೦-೧೬೮). **ಸಿಂಗರಗೊಳು** : ತನಗು ಹಿರಿದುಂಟೆಂಬ ತಿಳಿವ ಹೊಳಪಿನೊಳಿಟ್ಟು ಆತ್ಮ ಸಿಂಗರಗೊಳುವ ವಿನ್ಯಾಸವೇ (ವಾಳದೇ. ೨೦-೮). **ಸಿಂಗರಗೊಳ್ಳು** : ಅವಳು ಚಿನ್ನದ ಹುರಿಯಿಂದ ಸಿಂಗರಗೊಂಡಿದ್ದ ನೀಲಿಯಂಚಿನ ಸಮವಸ್ತ್ರವನ್ನೂ ನೀಲಿಯ ದಬಾಲಿಯನ್ನೂ ಧರಿಸಿದ್ದಳು (ಪುನರು. ೧೮೮).

[ಸಿಂಗರ (< ಸಿಂಗಾರ) + ಕೊಳ್₁]

ಸಿಂಗರಗೊಳು 'ಸಿಂಗರಗೊಳ್' ನೋ.

ಸಿಂಗರಗೊಳ್ಳು 'ಸಿಂಗರಗೊಳ್' ನೋ.

ಸಿಂಗರಜೋಗಿ, ಸಿಂಗರಜೋಯಿ (ನಾ). ಕಾಮ; ಮನ್ಮಥ: "ಕುಡುವಿಲ್ಲ ಸಿಂಗರಜೋಗಿ ಮಿನುಪ ಮಿಂಬಟವಿಗೆಯ . . . ಎನೆ ಮನ್ಮಥನಾಮಮಕ್ಕುಂ" (ಕಬ್ಬಿಕೈ. ೮). **ಸಿಂಗರಜೋಯಿ** : ಸಿಂಗರಜೋಯಿಯ ಕುಲದೇವತೆಯ ಗೃಹಾಂಗಣ ಸಮ್ಮೋಹನರಸಪೂರಿತದಿಂಗಡಲೊಳಗಣ ಬುದ್ಬುದವೋ ಸಿಂಗರದೆಱವಟ್ಟಿಗೆಗಳೋ ಅಂಗಜಗಿರಿದುರ್ಗಗಳೋ ಎನೆ . . . ವೇಶ್ಯಾವಾಟಂ ಕಣ್ಗೊಪ್ಪಿದುವು (ಜಯಕಾ. ೧-೬೨).

[ಸಿಂಗರ (< ಸಿಂಗಾರ) + ಜೋಗಿ₁./ ಸಂ. ಶೃಂಗಾರಯೋನಿ]

ಸಿಂಗರಜೋಯಿ 'ಸಿಂಗರಜೋಗಿ' ನೋ.

ಸಿಂಗರಥ (ನಾ). ೧. ಸಿಂಹಗಳನ್ನು ಹೂಡಿದ ತೇರು, – ರಥ : ಅಖಿಲ ನೃಪಾಲ ರಥ ಹಯವು ಸಿಂಗರಥಕಿದಿರಾಗಲಮ್ಮವು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೯-೫). ೨. ಸಿಂಹಗಳನ್ನು ಹೂಡಿದ ರಥವುಳ್ಳವನು : ಸಿಂಗವೆರಡನು ಸಾಕಿ ತೇರೊಳು ಸಂಗೊಳಿಸಿದದಱಿಂದೆ ಪೆಸರಲಿ ಸಿಂಗರಥನೆನಿಸಿಪ್ಪನು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೯-೫). [ಸಿಂಗ₁ + ರಥ]

ಸಿಂಗರದೋಂಟ, ಸಿಂಗರದೋಟ (ನಾ). ಅಲಂಕೃತವಾದ ವನ; ಸುಂದರವಾದ ಉದ್ಯಾನ : ಸಿಂಗರದೋಂಟದ ಬಾಗಿಲುಪ್ಪರಿಗೆಯ ಹೊಂಗಳಸವ ನೋಡಿ ನಮಿಸಿ ಹೆಂಗಳ ರನ್ನ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯನಿಳಿದಳು (ಮೋಹತ. ೨೪-೬೨). **ಸಿಂಗರದೋಟ** : ಕಂದರ್ಪನ ನಿಜನಗರಿ ಮಂದಸಮೀರನಾಡುಂಬೊಲನೆನೆ ಬಗೆವಂದುದಾ ಸಿಂಗರದೋಟ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೫-೧೭); ಸಿಂಗರದೋಟದ ಸಿರಿಗಂಪ ಸುಜನರ್ಗೆ ತಂಗಾಳಿ ತಂದೀವ ತೆಱದೆ ಮಂಗಳ ಪರಿಕಥಾಮೃತವ ನಾ ನಿನ್ನ ಕರ್ಣಂಗಳಿಗೆಱೆವೆ (ಮೋಹತ. ೧೦-೨).

[ಸಿಂಗರ (< ಸಿಂಗಾರ) + ತೋಂಟ]

ಸಿಂಗರದೋಟ 'ಸಿಂಗರದೋಂಟ' ನೋ.

ಸಿಂಗರಭೂಮಿ (ನಾ). ಅಲಂಕೃತವಾದ ಭೂಮಿ; ಸೊಬಗಿನ ತಾಣ: ಅಂಗನೆಯರ ಪಾದದರುಣಮರೀಚಿ ಚೆಡಂಗುವಡೆದ ಕುಳಿರ್ಗಲ್ಲ ಸಿಂಗರಭೂಮಿಯ ರಾಗ ಮಾಡಲು ಸ್ತ್ರೀಯರಂಗಸೋಂಕೇನ ಪುಟ್ಟಿಸದೊ (ವರ್ಧಮ. ೧-೬೨).

[ಸಿಂಗರ (< ಸಿಂಗಾರ) + ಭೂಮಿ]

ಸಿಂಗರವಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅಲಂಕಾರ ಮಾಡು; ಶೃಂಗರಿಸು: ಮುಡಿಸಿದರಲರ ಪೆರ್ಮುಱುಬೊಳು ಸಿಂಗರವಡಿಸಿದರ್ ಬಾಣನಂದನೆಯ (ಮೋಹತ. ೩೦-೭).

[ಸಿಂಗರವಡು + - ಇಸು₃]

ಸಿಂಗರವಡು, ಶೃಂಗರವಡು (ಕ್ರಿ). ಅಲಂಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದು; ಅಲಂಕೃತಗೊಳ್ಳು : ದಾನವಮಲ್ಲ ಸಿಂಗರವಟ್ಟ ಶೂಲಿಗೆ ನಮಿಸಿ ಖಡ್ಗವ ಪಿಡಿದು ಝಳಪಿಸಿದ (ತೊರರಾ. ೨೧-೧೧). **ಶೃಂಗರವಡು** : ಕೇಳಲಾಶಿಸದಱಿಯನವನಲಿ ಹೇಳುವಾತನು ಜಾಣನೆನಿಸನು ಬಾಲೆ ಶೃಂಗರವಟ್ಟು ಕುರುಡನ ಮುಂದೆ ಕುಣಿದಂತೆ (ತೊರರಾ. ೨೩-೧೧). [ಸಿಂಗರ (< ಸಿಂಗಾರ) + ಪಡು₁]

ಸಿಂಗರವಡೆ 'ಸಿಂಗಾರವಡೆ' ನೋ.

ಸಿಂಗರವನ (ನಾ). ಅಂದವಾದ ತೋಟ; ಅಲಂಕಾರಯುಕ್ತವಾದ ವನ: ಸ್ಮರನರಗಿಳಿ ಪೊನ್ನ ಪಂಜರವಿಳಿದು ಸಿಂಗರವನದೊಳು ಹೋಗುವಂತೆ ತರುಣಿ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯಿಂದಿಳಿದು ಭೂಪಾಲರ ನೆರವಿಗೆಯ್ದಿದಳು (ಭರತ. ೫೫-೭೮); ಅಂಗಜ ಹೆಂಗಳ ಸಿಂಗರವನದೊಳು ತೊಂಗಿಸಿ ಮುನಿಮೃಗಾವಳಿಯ ಜಂಗುಳಿಗೊಡ್ಡಿದ ಬೆಳ್ಬಾರವಲೆಯನೆ

ಕಂಗೊಳಿಸಿತು ಸೂಳೆಗೇರಿ (ಕಂಸಾ. ೬-೯೧). 'ಸಿಂಗರದೋಂಟ' ಪರಾ.

[ಸಿಂಗರ (< ಸಿಂಗಾರ) + ವನ]

ಸಿಂಗರವಾನ್ (ಕ್ರಿ). = ಸಿಂಗರವಡು: ಕಾಸ ಚೆಲ್ಲಣ ಪೊಂಬರಿಯಣದೊಳು ಕುವರನಗೆ ಸರಿಮ್ಮೆಭಾಗವ ಕಳುಹಲು ಕೈಕೊಂಡು ಏರಿದು ಸಿಂಗರವಾಂತು ಬಂದ (ಮೋಹತ. ೧೨-೪೮). [ಸಿಂಗರ (< ಸಿಂಗಾರ) + ಆನ್$_1$]

ಸಿಂಗರವುಯಿಲ್ (ನಾ). ಶೃಂಗಾರಕಲಹ; ರತಿಕ್ರೀಡೆ : ಕಳಿವೂದಾಳ್ಕೆ ಕಟಲ್ಕು ದೀಟೆಯುಡೆನೂಲ್ ಪರ್ಚೊಂದೆ ಪೊನ್ನೇವುರಂ ಕಳನಾದಂಗೊಳೆ ಪೊಂಗಿ ಸಿಂಗರವುಯಿಲ್ಗೊಂಡೊಂದುವೇಂ ಗೆಲ್ಲಮಂ (ಆಪ್ರತಿ. ೧೭-೨೩).

[ಸಿಂಗರ (< ಸಿಂಗಾರ) + ಪುಯಿಲ್ (< ಪೊಯಿಲ್)]

ಸಿಂಗರಶಾಲೆ (ನಾ). ಅಲಂಕೃತವಾದ ಭವನ; ಸಿಂಗರಿಸಿದ ನಿಲಯ: ಸರಸಿಜಭವನ ನೇಮದೆ ಸುರವರ್ಧಕಿ ಹರುಷದೊಳಗೆ ಕೈಗ್ಗೆದ ಏರಿದು ಸಿಂಗರಶಾಲೆಯನೆ ದಿವ್ಯಪ್ರಾಕಾರ ಪರಿಶೋಭಿಸಿದುದು (ಕಂಸಾ. ೬-೭೪). [ಸಿಂಗರ (< ಸಿಂಗಾರ) + ಶಾಲೆ$_3$]

ಸಿಂಗರಿಗ 'ಸಿಂಗಾರಿಗ' ನೋ.

ಸಿಂಗರಿಸು 'ಸಿಂಗಾರಿಸು' ನೋ.

ಸಿಂಗರೂಪ 'ಶಿಂಗರೂಪ' ನೋ.

ಸಿಂಗಲಾಂಚನ, ಸಿಂಘಲಾಂಛನ (ನಾ). ೧. ಸಿಂಹದ ಚಿಹ್ನೆ,— ಗುರುತು. ೨. ಧ್ವಜದಲ್ಲಿ ಸಿಂಹದ ಚಿಹ್ನೆಯನ್ನು ಉಳ್ಳವನು : ಪ್ರಥಮತುಳಾಪುರುಷದಾನ ಪಾರಗ ಸಿಂಗಲಾಂಚನಂ ವಾನರಧ್ವಜ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೧೦೩-೧೧; 1089). **ಸಿಂಘಲಾಂಛನ:** ೨. ಸಾಹಾಚರೇಂದ್ರಧ್ವಜವಿರಾಜಮಾನಮಾನೋತ್ತುಂಗ ಸಿಂಘಲಾಂಛನ (ಸೌಇಇ. XX, ೭೬-೧೨; 1118). [< ಸಂ. ಸಿಂಹಲಾಂಛನ]

ಸಿಂಗಲೀಕ 'ಸಿಂಗಳೀಕ' ನೋ.

ಸಿಂಗವಟ್ಟಿಗೆ, ಸಿಂಗವಡ್ಡಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ಚೈತ್ರದ ಪರ್ಬ್ಬಕ್ಕೆ ಆದಿತ್ಯವಾರದ ಸಿಂಗವಟ್ಟಿಗೆ ೨ ಪವಿತ್ರದ ಪರ್ವ್ವಕ್ಕೆ ಆದಿತ್ಯವಾರದ ಸಿಂಗವಟ್ಟಿಗೆ ೨ . . . ನಾಗೇಶ್ವರದೇವರ್ಗ್ಗೆ ೫೦ ಮತ್ತರಲು ತಂತಮ್ಮಾಯಮಂ ಬಿಟ್ಟರು (ನಾಂದೇಡ್. ೬-೨೨ ವ ; 1047); ಯೆಲೆಯ ಹೇಱಿಂಗೆ ವೀಸವೊಂದು ಸ್ಥಳದ ಸಿಂಗವಟ್ಟಿಗೆ ಸೋಮವಾರದಲು ನಿವಾಳಿಗೆ ಗಾಣಕ್ಕೆ ಯಿಂಣ್ಣೆ ಸೊಳಸಗೆಯರಡು ದೇವರಿಗೆ ನಡೆವ ಗಾಣವೊಂದು (ಕಇ. I, ೩೦-೪೭; 1222); ಬೇಳೆ ಸಿಂಗವಟ್ಟಿಗೆಯ ಮಾಱುವ ಘೇಣಂದಂ ಒಳಗಣ ಕುದುರೆಗೆ ಬೇಳೆ ಪ್ರತಿ ಗದ್ಯಾಣ ಒಂದಕ್ಕಂ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೭೫-೧೧೯; 1382). **ಸಿಂಗವಡ್ಡಿಗೆ :** ಬಾದರಿಗಗಿಗೆ ತಿಱ ಮಾನ್ಯಂ ಈ ಬ್ರಹ್ಮಪು XXX ಯ ಸಿಂಗವಡ್ಡಿಗೆ ಸುಂಕ ಮಾನ್ಯದಂಡ ದೋಷ ಅಪುತ್ರಿಕವಿ[ಲ್ಲ] (ಸೌಇಇ. XV, ೧೦೭ ೪೫; 1248).

[?]

ಸಿಂಗವಡ್ಡಗಿ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಬಡಗಿ; ಕುಶಲನಾದ ಮರಗೆಲಸದವನು: ತದಸೂರಾ ಸಿಙ್ಗವಡ್ಡಗಿ ರಾಮಮ್ಮನ್ ಸಿರಿವಾಳ್ಕ ಮಾಡಿದಾನ್ (ಸೌಇಇ. XX, ೮-೩; ಪು. ಟಿಪ್ಪಣಿ ಕಾ). [ಸಿಂಗ$_1$ + ಬಡ್ಡಗಿ(< ಬಡಗಿ)]

ಸಿಂಗವಡ್ಡಿಗೆ 'ಸಿಂಗವಟ್ಟಿಗೆ' ನೋ.

ಸಿಂಗವಣೆ (ನಾ). = ಸಿಂಗಪೀಠ: ಎಸಳ್ಗಳೆಯಲ್ಲಾ ನುಡಿ ಸಿಂಗವಣೆ ಝಲ್ಲಿಯಸುಗೆ ಮುಕ್ತಾವಳಿವೆಳಗು ಮಿಸುಗುವಚ್ಛತ್ರವರೆಯಸೆವ ಭವನ ಪಾದಬಿಸರುಹಕಾನೆಱಗುವೆನು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೧-೨); ತೇಜೋನಿಧಿ ಸಿಂಗವಣೆಯೊಳು ಕುಳಿತು ವಿಭ್ರಾಜಿಸಿದನು ರಾಜೇಂದ್ರ (ಜ್ಞಾನಸಿ. ೨೭-೭೩). [ಸಿಂಗ$_1$ + ಮಣೆ$_1$]

ಸಿಂಗವರಿ 'ಸಿಂಗವಱಿ' ನೋ.

ಸಿಂಗವಲೆ (ನಾ). ಸಿಂಹವನ್ನು ಹಿಡಿಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ: ಹಾಸುವಲೆ ಕಣ್ಣವಲೆ . . . ವ್ಯಾಘ್ರವಲೆ ಸಿಂಗವಲೆ . . . ನೀರುವಲೆ ಶಶಕವಲೆಯು (ರುಕ್ಮಾಂಗ. ೧೧-೧೯). [ಸಿಂಗ$_1$ + ಬಲೆ$_1$]

ಸಿಂಗವಸುಳೆ (ನಾ). ಸಿಂಹದ ಮರಿ : ಮುಂಗಾರ ಮೊಳಗುಗೇಳಿದ ರಾಜಹಂಸನ ಭಂಗಿಯವೊಲು ಬೆದಱಿದನು ಸಿಂಗವಸುಳೆನಡುವಿನ ಜಾರೆಯ ನುಡಿಗಂಗಜರಾಜ ಕುಂಜರನು (ನೇಮಿಷಂ. ೧೯-೧೦). [ಸಿಂಗ$_1$ + ಪಸುಳೆ]

ಸಿಂಗವಱಿ, ಸಿಂಗವರಿ (ನಾ). = ಸಿಂಗವಸುಳೆ: ಕರಮುಕ್ತವಾ ಯಂತ್ರಮುಕ್ತ ಮುಕ್ತಾಮುಕ್ತ ಉರುತರದ ಮೂದೆಜದ ಕೈದುಕಾಱರು ಸಿಂಗವಱಿಗಳೆನೆ ಕಡುಕೆಯಿದು ಹೂಣಿಸಿ ಪಚಾರಿಸುತ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೫-೧೪); ಅಳಿಗಳಪ್ಪುಗೆ ಸಿಂಗವಱಿಗಳ ಚೆಲ್ಲಾಟ ಕಳಹಂಸಗಳ ಬಾಯ್ಗೂಟ . . . ಇರ್ವರ ನೆಲೆಗೊಂಡು ಮೆಱೆದುವು (ಕಂಸಾ. ೧೦-೪೪).

ಸಿಂಗವರಿ : ನವಿಲಗರಿ ನರಿಗೊಂಬು . . . ಸಿಂಗವರಿ ಬದನಿಕೆ ಚಿತ್ರ ಕಸ್ತುರಿ ಪುಣುಗು ಪುಲಿಯುಗುರ . . . ಇತ್ತು ಬಿನ್ನೈಸಿದನು ಶಬರಪತಿ (ಅನಂಗಾ. ೩-೩-೭); ಮೊರೆವಾಲ ಕುಡಿಯುತ್ತ ಸಿಂಗವರಿಗಳು ಮೂರು ಆಟವಾಡುವುವು (ಬಾಲಕೃ. III, ೧೨೬೯).

[ಸಿಂಗ$_1$ + ಮಱಿ]

ಸಿಂಗವಿಟ್ಟರ, ಸಿಂಘವಿಷ್ಟರ (ನಾ). ಸಿಂಹಾಸನ; ಗದ್ದುಗೆ: ಕಂಗೊಳಿಸುವ . . . ಚಾವಡಿಯ ಸಿಂಗವಿಟ್ಟರದೊಳೊಡ್ಡೋಲಗಗೊಟ್ಟಿರ್ದ ಲಿಂಗಾರ್ಚಕ ಜಾಣ ಬಾಣ (ಮೋಹತ. ೨೦-೩೧). **ಸಿಂಘವಿಷ್ಟರ :** ಸಿಂಘವಿಷ್ಟರವನೇಱಿದನಾ ಜಯಸಿಂಘವಲ್ಲಭಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾ. ೧೨೫-೧೭; 1019). [< ಸಂ. ಸಿಂಹವಿಷ್ಟರ]

ಸಿಂಗವೆರೆ (ನಾ). "ಸಿಂಹಮಾಸದ ಚಂದ್ರ" (ಗಿರಿಜಾ. ೧೩೮ ಟಿಪ್ಪಣಿ): ಕಾತಿಕೆಯ ಮಳೆ ಮುಗಿದು ಬಂದು ಸಿಂಗವೆರೆ ಇನ್ನುಮೊಗೆಯದ ಸಂಜೆಯೊಂದು ಆ ಕೆಳವ ಕೋವನಂಗಡಿಯಲ್ಲಿ ನಿಂದ (ಗಿರಿಜಾ. ೧೨೩-೪೦). [ಸಿಂಗ$_1$ + ಪೆರೆ$_1$ (< ಪಿಱೆ)]

ಸಿಂಗವೇಂಟೆ (ನಾ). ಸಿಂಹವನ್ನು ಹಿಡಿಯುವುದು; ಸಿಂಹದ ಬೇಟೆ: ಸಿಂಗವೇಂಟೆಯನಾಡಿ ತಿರುಗಿ ರಿಪುಮಾತಂಗಸಿಂಗನೆಯ್ದಪ್ಪಾಗ (ಹರಿಕಾ. ೫-೩೮); ಅಪಭ್ರಂಶಕ್ಕಂ ದೇಶೀಯಪದಕ್ಕಂ ಸಮಾಸಂ — ರಾಯಗೋಟೆ, ಸಿಂಗವೇಂಟೆ, ಸೆಜ್ಜೆವನೆ (ಶಮದ. ೨೯೯ ಪ್ರಯೋ). [ಸಿಂಗ$_1$ + ಬೇಂಟೆ]

ಸಿಂಗಳ$_1$, ಸಿಂಗಣ, ಸಿಂಘಣ (ನಾ). ಸಿಂಹಳದೇಶ ಮತ್ತು ಆ ದೇಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಸೌರಾಷ್ಟ್ರ ಸಿಂಗಳ ದ್ರವಿಡ ಕಾಂಬೋಜದೇಶದ ಸಕಲಶರಣರ್ನೆತರುತಿರ್ದರು (ಚೆಬಸು. ೬-೪೯); ಸಿಂಗಳದ ದೇಶದಿಂದಂಗನೆಯು ಬಂದಾಳು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೧೯೬). **ಸಿಂಗಣ:** ಮೂಡಣ ಕಡಲ ಕರವಳಿಗಳನು ಶೋಧಿಸಿ . . . ತಡಿಯ ಸಿಂಗಣ ತಾಮ್ರಪರ್ಣಿಯ ಹುಡುಕಿ ಹೊಳೆಸಾಲಿನಲಿ ತಿರುಗಿತು ಬಲವು ಬಲಿಮುಖರ (ತೊರರಾ. ೪-೧೧-೫). **ಸಿಂಘಣ:** ಇಂದು ಕನಕನನೆ ಭೇದಿಸಿದಂದಕ್ಕುಂ ಚೋಳ ಸಿಂಘಣಗರ್ತಿಭಯಮುಂ (ಅಜಿತಪು. ೭-೧೧೧). [< ಪ್ರಾ. ಸಿಂಘಲ./ ಸಂ. ಸಿಂಹಲ]

ಸಿಂಗಳ$_2$ 'ಸಿಂಗಾರ' ನೋ.

ಸಿಂಗಳಕ, ಸಿಂಗಣಿಕ$_2$, ಸಿಂಗಳಿಕ$_2$ (ನಾ). = ಸಿಂಗಳ$_1$: ಕುಸುರಿದರಿವುತ ಸಿಂಗಳಕದ ಹೆಸರ ಕೆಡಿಸಿದುದೇನ ಬಣ್ಣಿಪೆನುಸುರ ಪಾಳಯ ಬಿಡಲು ನಾನಾವಿವರ ಮಾರ್ಗದಲಿ (ಮುಲರಾ. ೩-೩೨). **ಸಿಂಗಣಿಕ$_2$:** ಉಭಯತಟವರ್ತಿಗಳಪ್ಪ ಕೊಂಕಣಗ ಸಿಂಗಣಿಕ ಶಬರ ಚಾಂಡಾಲ ಪ್ರಭೃತಿಗಳಲ್ಲವೋಕೆ ಪಾಪಕ್ಷಯಮುಂ ಪುಣ್ಯಬಂಧಮುಮಾಗಲೆವೇಳ್ಕುಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೯೨೩). **ಸಿಂಗಳಿಕ$_2$:** ಅಂಗ ವರಾಳ ಸಿಂಗಳಿಕ ಗೊಜ್ಜರ . . . ಯಾದವ ಮಹೀಭುಜಮೌಳಿಮಣಿಪ್ರಭಾಲಿಂಗಿತಪಾದಪೀಠನ್ (ಸೌಇಇ. XX, ೪೭-೫; 1072). [< ಸಂ. ಸಿಂಹಲಕ]

ಸಿಂಗಳಪಿಪ್ಪಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ,— ಹಿಪ್ಪಲಿ: "ಬ್ರಹ್ಮಭೂಭುಜ—ಸಿಂಗಳಪಿಪ್ಪಲಿ" (ಓಷಧಿ. ೧೧೮). [< ಸಂ. ಸಿಂಹಲಪಿಪ್ಪಲೀ]

ಸಿಂಗಳಿಕ$_1$ 'ಸಿಂಗಳೀಕ' ನೋ.

ಸಿಂಗಳಿಕ$_2$ 'ಸಿಂಗಳಕ' ನೋ.

ಸಿಂಗಳೀಕ, ಶಿಂಗಣಿಕ, ಶಿಂಗಲೀಕ, ಶಿಂಗಳೀಕ, ಸಿಂಗಣಿಕ$_1$, ಸಿಂಗಣೀಕ, ಸಿಂಗಲೀಕ, ಸಿಂಗಳಿಕ$_1$ (ನಾ). ೧. ಕಪ್ಪುಮುಸುಡಿನ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೋತಿ; ಮುಸುವ: ನಡುಮನೆಯಲಾಡುವ ಸಿಂಗಳೀಕನನು ಒಂದು ಉಡು ನುಂಗಿದುದ ಕಂಡು (ಸ್ವವಚ. ೪೮-೧೩೫); ವಾನರ ಸಿಂಗಳೀಕ ಮುಸು ಕರಡಿಯ ಬಲಂ ಮುತ್ತಿದುದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೦-೧೪). **ಶಿಂಗಣಿಕ :** ೧. ಕರಡಿ ಕಪಿ ಮುಸು ಶಿಂಗಣಿಕಗಳ ನೆರವಿಗಳು (ಉತ್ತರ. ೩೩-೧೧).

ಶಿಂಗಲೀಕ : ೨. (ಆಲಂ) ಕಪ್ಪುಕೋತಿಯಂತೆ ಇರುವವನು ; ಕೆಟ್ಟಮುಖದವನು: ಸರಸ್ವತಿ — (ಲಲಿತೆಗೆ) ನನ್ನ ಮಾತು ಕೇಳಿಕೊಂಡು ಕುಣಿಯಬೇಡ. ಆ ಶಿಂಗಲೀಕನ್ನ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಕುಣಿ! (ಆಷಾಢಭೂ. ೨೭). **ಶಿಂಗಳೀಕ :** ೧. ಹರಿ ಎಂಬವಳಿಗೆ

ಶಿಂಗಳೀಕಗಳು ಕಪಿಗಳು . . . ಹುಟ್ಟಿದವು (ಕೃವಾಅ. ೧೦೯); ಕೋತಿಗಳಲ್ಲಿ ಜಾತಿ: ಶಿಂಗಳೀಕ, ಕರ್ಕೋಡಗ, ಕೋತಿ (ನಮ್ಮನು. ೨೩೯). **ಸಿಂಗಣಿಕ$_1$** : ೧. ಹಣೆಯ ಜೂದಿನ ಜೂಲುಗೂದಲ ಕಣುಗಿಡಿಯ ಕಡುಕಾಹುರದ ಸಿಂಗಣಿಕಗಳನರ್ಬುದವನತಿಬಲ ತಾರ ತೋಱಿಸಿದ (ತೊರರಾ. ೪-೬-೨೩). **ಸಿಂಗಣೀಕ** : ೧. ಹಲುಗಿರಿದು ಹಣಗಿದವು ಕೋಡಗ ಸಿಂಗಣೀಕಗಳು (ಅಂಬಿಪಾ. ೩೨-೩). **ಸಿಂಗಲೀಕ** : ೧. ಹರಿಹರಿಂದಸುರಭಟರನು ಸಿಂಗಲೀಕರು ಸೀಳಿ ಬಿಡುತಿರಲು (ಕಾಶಿರಾ. ೨೦-೪). **ಸಿಂಗಳಿಕ$_1$** : ೧. ಮುಸು ಕರಡಿ ಸಿಂಗಳಿಕ ಕೋಡಗ ವಸರಗಳ ಸಂದಣಿಯ ಸಂಭ್ರಮವೆಸೆದುದ್ದ (ತೊರರಾ. ೬-೩೦-೧೬); ಶಂಗಿಗಾದುದು ಶಿವ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯ ಭಂಗ . . . ಸಿಂಗಳಿ[ಪಾಠಾಂ. ಣಿ]ಕರಂತಸೆವ ಜೀವವ ನುಂಗದೇಕಕೆ ಮೃತ್ಯು ಪಾಟಿಗಳಂಗವನು ನೋಡುವರೆ ಶಿವಶಿವಯೆಂದನಾ ರಾಮ (ಕೃಷ್ಣಾಕಾ. ೧೯-೯).

[ದೇ. ‖ ತೆಲು. ಸಿಂಗಿಲೀಕ, ಶಿಂಗಿಲೀಕ]

ಸಿಂಗಾಡಶಂಭ (ನಾ). [ಅಶ್ವಶಾ] ಕುದುರೆಗೆ ಬರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಾಸಿಕರೋಗ: ಮೂಗಿನಲ್ಲಿ ಹತ್ತಿಯ ಹಾಗೆ ಬಿದ್ದಡೆ ಅದಂ ಸಿಂಗಾಡಶಂಭಮೆಂಬುದು (ಅಶ್ವವೈ. ೧೨-೬೧ ಟೀಕು). 'ಶಂಭ', 'ಸಿಂಘಾಣ', 'ಸಂಬ' ಪರಾ.

[< ಸಂ. ಸಿಂಘಾಣಶಂಭ?]

ಸಿಂಗಾಡಿ, ಶಿಂಗಾಡಿ, ಸಿಂಗಡಿ$_1$ (ನಾ). ಬಿಲ್ಲು; ಧನುಸ್ಸು : ಕಡುಚೆಲ್ವೆನಿಪ ಸಿಂಗಾಡಿ ಭಲ್ಲೆಯ ಕತ್ತಿವಿಡಿದು ಬಂದರು ರಾವುತರು (ಅಂಜಚ. ೬-೮೧); ಕಡುಪಿಂ ಕಾಯ್ಪೇಱಿ ಸಿಂಗಾಡಿಯನ ಸೆಳೆದು . . . ಮಾಣದೆಚ್ಚಂ (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೦೧); ಕಾವನ ಸಿಂಗಾಡಿಯಂತೆ ಬಾಗಿರ್ಪ ಪುರ್ಬುಂ (ಅದ್ಭುತ. ೮-೧೪). **ಶಿಂಗಾಡಿ** : ಹೂಂದಿಕೆಯ ಶಿಂಗಾಡಿಯನ ಹುರಿಗೊಂಡ ಮಾಸಗಳ (ಅನಂರಾ. ೩-೬-೩೮). **ಸಿಂಗಡಿ$_1$** : ಸ್ಮರವೀರ ತಾ ಮನದಂದು ಕರದೊಳುವಿಡಿದ ಸುವರ್ಣಸಿಂಗಡಿಯನು ಜಱೆವ್ವ ಕಿವಿ ಕೋಮಲೆಯ (ಜ್ಞಾನಚಿ. ೨-೧೦); ಸ್ಮರನ ಸಿಂಗಡಿಗಿಂದಧಿಕ ಪುರ್ಬು (ಶ್ರೀಕೃಪಾ. ೨೯).

ಸಿಂಗಾಡಿತೆಗವ ಹೆಜ್ಜೆ = ಕತ್ತಿವರಸೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭಂಗಿ : ಒಂದು ಬಾರಿ ದೇಹಭ್ರಮಣವನ್ನು ಮಾಡಿ ಒಂದು ಪಾದವನ್ನು ಚಾಚಿ ಮತ್ತೊಂದು ಪಾದದಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಕೈಗಳಿಂದ ಬಿಲ್ಲ ತೆಗವದರ ಆಕಾರ ತೋರುವುದು ಆವದೂ ಅದರ ಹೆಸರು ಸಿಂಗಾಡಿ ತೆಗವ ಹಜ್ಜೆಯೆಂದು ತಿಳಿವರು (ಖಡ್ಗಟೀ. ೪-೪೩). **ಸಿಂಗಾಡಿನಾಯಕಾಗ್ರಣಿ** = ಬಿಲ್ಲುಗಾರರ ಮುಖಂಡ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ರಣತನುದರದೊಳಾ ರಾಮಂ ಪುಟ್ಟುವನ್ನದಿಂ ದಶರಥಧಾತ್ರೀರಮಣಾಂಗನೆ ದುರ್ಗುಣದೂರಂ ಸಿಂಗಾಡಿನಾಯಕಾಗ್ರಣಿಯೊಗೆದಂ (ಎಕ. XIV, ನಾಗಮಂ. ೧೪೦-೩೦ ; 1225). **ಸಿಂಗಾಡಿಮಾರಾಕಾರ** = ಬಿಲ್ಲನ್ನು ಹಿಡಿದ ಮನ್ಮಥನ ಆಕಾರವುಳ್ಳವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಸಾಮನ್ತ ಸಿಂಗಾಡಿ ಮಾರಾಕಾರಂ ವರಸೂನುವಂ ಪಡೆದನನ್ನಾ ಕಾಮದೇವಂ ಮಹೀಲೋಕಂ ಬಣ್ಣಿಸುತಿಪ್ಪನಂ ಹಿರಿಯ ಮಾಚ ಖ್ಯಾತ ಸಾಮನ್ತನಂ (ಎಕ.XIV, ನಾಗಮಂ.೧೪೦-೩೩; 1225). **ಸಿಂಗಾಡಿಯ ಕಾಮದೇವ** = ಬಿಲ್ಲನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ ಮನ್ಮಥ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಬಣ್ಣಿಪ್ಪುದೀ ಧರೆ ಸಿಂಗಾಡಿಯ ಕಾಮದೇವನನಮಿತ್ರಭೇದಗಾಂಡೀವಿಯಂ (ಎಕ. XIV. ನಾಗಮಂ. ೧೪೦-೩೧ ; 1225). [ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಚಿಙ್ಙಾಟಿ, ಚಿಙ್ಙಾಣಿ ; ಮಲ. ಚಿಂಗಾಡಿ ; ತೆಲು. ಸಿಂಗಾಣಿ, ಸಿಂಗಿಣಿ./ ಸಂ. ಸಿಂಜಿನೀ]

ಸಿಂಗಾಡಿಗಟ್ಟು (ನಾ). ಕತ್ತಿವರಸೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಟ್ಟು : ಒಂದು ಪಾದವನ್ನು ನಿಲಿಸಿ, ಮತ್ತೊಂದು ಪಾದವನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಮುದಿಡಿಕೊಂಡು ಶಿರಸ್ಸನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಬಗ್ಗಿಸುವುದಾವುದುಂಟು ಅದು ಸಿಂಗಾಡಿಗಟುEಟ್ಟುತೆಯೆಂದು ಸಮ್ಮತವು (ಖಡ್ಗಟೀ.೪-೪೧). [ಸಿಂಗಾಡಿ$_?$ + ಕಟ್ಟು$_2$]

ಸಿಂಗಾಡಿಗತ್ತಿ (ನಾ). ಬಿಲ್ಲಿನಂತೆ ಬಾಗಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕತ್ತಿ : ಸುಲಲಿತ ತರಕಸ ಸಿಂಗಾಡಿಗತ್ತಿ ಜವದಾಡೆ ಅಲ್ಲಿ ಅದೆ ಅವನುಡಿಯಲ್ಲಿ (ಸಕಮ.ಕ. II. ೬೬೫-೬೪).

[ಸಿಂಗಾಡಿ + ಕತ್ತಿ]

ಸಿಂಗಾಡಿಪುರ್ಬು (ನಾ). ಬಿಲ್ಲಿನ ಹಾಗೆ ಬಾಗಿರುವ ಹುಬ್ಬು ; ಡೊಂಕಾಗಿರುವ ಹುಬ್ಬು: ತರಬೇಕು ತರುಣಿಯಳ . . . ಸ್ಮರನ ಸಿಂಗಾಡಿಪುರ್ಬಿನ ನೀರೆ ಮಲ್ಲಿಗ ಪರಿಮಳಿಸುವ ಮೈಯ ವರಕರಿಗಮನೆಯ (ಯಕ್ಷಬ. ೨೧೨).

[ಸಿಂಗಾಡಿ + ಪುರ್ಬು (< ಪುರ್ವು)]

ಸಿಂಗಾಡಿಬಿಲ್ಲು 'ಸಿಂಗಾಡಿವಿಲ್ಲು' ನೋ.

ಸಿಂಗಾಡಿಯಂಬು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಣ: ಸಿಂಗಾಡಿಯಂಬಿನ ಮಳೆಯುಱಿಬಿಗೆ ಬಲ ಕಂಗೆಟ್ಟು ದಸದೆಸೆಗೋಡಿ (ಕುಸಾವಿ. ೧೧-೬೦); ಸಿಂಗಾಡಿಯಂಬಿನ ಮಳೆ ಬಾಣದಾರ್ಭಟೆ . . . ಕಂಗೆಡಿಸಿದುವು ತ್ರಿಜಗವ (ಕುಸಾವಿ. ೧೪-೨೧).

[ಸಿಂಗಾಡಿ + ಅಂಬು$_1$]

ಸಿಂಗಾಡಿವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಬಿಲ್ಲನ್ನು ಹಿಡಿ; ಧನುಸ್ಸನ್ನು ಹಿಡಿ : ತಂಗಾಳಿ ತೀಡೆ ತಿಂಗಳ್ ಮೂಡೆ ಮನಸಿಜಂ ಸಿಂಗಾಡಿವಿಡಿಯೆ (ಚಿಬಪು. ೧೦-೬೫); ಸಿಂಗಾಡಿವಿಡಿದಂಗಜಂ ಪೆಕ್ಕಳಿ ಸಲಂದವರ ವೀಡಿನೊಳ್ ಪೊಕ್ಕನಾ ಭಾನು (ರುಕ್ಮಾಂಗ. ೧೧-೩). [ಸಿಂಗಾಡಿ + ಪಿಡಿ$_1$]

ಸಿಂಗಾಡಿವಿಲ್ಲು, ಸಿಂಗಾಡಿಬಿಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಿಲ್ಲು, — ಧನುಸ್ಸು: ಕೋಲನುಗುಳಿಸುತ ಸಿಂಗಾಡಿವಿಲ್ಲಿಂದ ಮೇಲವರಿರದೆಯ್ತಂದು ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದರು (ಕುರಾಪಾಂ. ೪೪-೧೨೮). **ಸಿಂಗಾಡಿಬಿಲ್ಲು** : ಬಲ್ಲಿತೆನಿಪಾ ನಾಳಿವಿಲ್ಲುಗಳನಂತೆ ಸಿಂಗಾಡಿಬಿಲ್ಲುಗಳ . . . ಪಿಡಿದಾ ನಿಶಾಟರು ನೆರೆದುದವನೊಡನೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೫-೧೩); ಸಿಂಗಾಡಿಬಿಲ್ಲ ಮೋಹರದಲ್ಲಿ ಹಿರಿಯ ತುರಂಗವನೇಱಿ ಕುಣಿಸುತ ಅಂಗದೇಶದ ರಾಯ . . . ಸಾಗಿದನು (ಭರತ. ೨೨-೧೨); ಸಿಂಗಾಡಿಬಿಲ್ಲಿನವರೂ . . . ಭರ್ಜಿಯವರೂ ಮುಂದೆ ನಡೆಯಲಿ (ಪಟಮಾ. ೨). [ಸಿಂಗಾಡಿ + ಬಿಲ್ಲು$_1$ (< ಬಿಲ್$_2$)]

ಸಿಂಗಾಯ್ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿಷದ ಕಾಯಿ : ಕರ್ವು ಕೈಪೆಯಾಯ್ತೇ! ತೆಂಗಾಯ್ ಸಿಂಗಾಯಾಯ್ತೇ! (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩೫-೧೬). [< ಸಿಂಗಿ$_2$ + ಕಾಯ್$_4$]

ಸಿಂಗಾರ, ಶೃಂಗರ, ಸಿಂಗರ, ಸಿಂಗಳ$_2$ (ನಾ). ೧. ಅಲಂಕಾರ; ಶೃಂಗಾರ : ಸುಭಟರಿಂಗಾಯುಧದ ಸಿಂ[ಪಾಠಾಂ. ಶೃಂ]ಗಾರವೋ ಮೇಣ್ ಕಾಲ ನೇವುರವೊ (ಹುವ್ಯಾಕ. ೪-೨); ಸಿರಿಯ ರಮಣನ ವೈಭವಂಗಳ ಮೆಱೆವ ಸಿಂಗಾರವನು ನೋಡುತ ಹರುಷದೊಳಗೋಲಾಡುತಿರ್ದುದು ಸಕಲಜನ ನಲಿದು (ಕಾಶಿರಾ. ೪೪-೪೮); ದೊಣೆಗೇಕೆ ಚಿತ್ತಾರ ಕಣೆಗೇಕೆ ಸಿಂಗಾರ ಗುರಿಯನು ಕಂಡೆಚ್ಚದವಗೆ (ಇಂಚಾಪ. ೮೬-೨೦). ೨. ಚೆಲುವು; ಅಂದ; ಶೋಭೆ : ಕಂಗೊಳಿಸುತಿಹೊಪ್ಪಿಡಿನಡುವಿನ . . . ಸಿಂಗಾರದ ಸೆಳೆನಡುವಿನ ಬಲು ಮೋಹನಾಂಗಿಯರ್ಕೈತಂದರಾಗ (ಕುಸಾವಿ. ೯-೮೧). ೩. ಪ್ರಣಯವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವ ಹಾವಭಾವ; ಶೃಂಗಾರಚೇಷ್ಟೆ : ಎಲ್ಲರ ಗಂಡರ ಪರಿಯಂತಲ್ಲ ನೋಡವ್ವಾ ನಮ್ಮ ಸಲ್ಲ ಸುಳಿಯಲಿಲ್ಲ ಸುಳಿದು ಸಿಂಗಾರವ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ (ಬಸವ. ೮೪೯). ೪. ಅಡಕೆಯ ಹೂವಿನ ಗೊಂಚಲು; ಹೊಂಬಾಳೆ : ಸೋಮಯಾಜರು . . . ಸಿಂಗಾರದ ಎಸಳನ್ನು ಕಿತ್ತು "ಹೆಗ್ಗಡತಿಗೆ ಕೊಡಿ" ಎಂದರು . . . ಹೆಗಡೆ ಸಿಂಗಾರದ ಎಸಳನ್ನು ಜೋಬಿನ ಒಳಬಿಟ್ಟ (ದೇವಹೆ. ೧೯೬); ಸಿಂಗಾರದ ಅಕ್ಕಿ ಮುಖಕ್ಕೆಲ್ಲ ಅಂಟಿಕೊಂಡು ಪಾತ್ರಿಯ ರೂಪ ಮತ್ತಷ್ಟು ವಿಕಾರವಾಯಿತು (ಕುಡಿಕೂ. ೬೫). **ಶೃಂಗರ** : ೧. 'ಶೃಂಗರಂಗ್ಯೆ', 'ಶೃಂಗರವಡು' ಪರಾ. **ಸಿಂಗರ** : ೧. "ಶೃಂಗಾರದೊಳ್ ಸಿಂಗರಂ" (ಕರ್ಣಾಸ. ೬೫); ಸಿಂಗರದ ಚೆನ್ನನಾಂತ ಪಟ್ಟವಣೆಯ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೩೪೧); ಸಿಂಗರಕಿದೇ ಸೀಮೆಯೆಂದೆನಿಪ ಪೇರುರಮೊಪ್ಪೆ (ಸೌಂದಪು. ೪-೫); ಚೆಲುವೆಗೆ ತಕ್ಕ ಸಿಂಗರವ ನಿರ್ಮಿಸಿ . . . ನಿಲವುಗನ್ನಡಿಯ ತೋಱಿದರು (ಮೋಹತ. ೨೩-೫೩). ೨. ಸಿಂಗರಮದಾಗೆ ತಾಂಡವಮುಖ್ಯ ನೃತ್ಯಂಗಳಿಂದೆ (ಭಾವಚಿಂ. ೧-೩೬); ಅರಸಂಚೆ ಕೋಗಿಲೆ . . . ಪಾರಿವವು ಪರಿಶೋಭಿಸಿರುವಾ ಉದ್ಯಾನದ ಸಿಂಗರವನದೇನ ಬಣ್ಣಿಪೆನು (ಕುಸಾವಿ. ೨-೫೦). ೫. ಒಡವೆ, ಆಭರಣ ಮುಂತಾದ ಅಲಂಕಾರಸಾಧನ : ಸಿಂಗರಂ ರುದ್ರಾಕ್ಷಿ ಜಂಗಮಂ ರುದ್ರಾಕ್ಷಿ ಮಂಗಳಂ ರುದ್ರಾಕ್ಷಿ ಅಂಗತತಿ ರುದ್ರಾಕ್ಷಿ (ರುದ್ರಾರ. ೫-೧೫); ಅಮಳವಸ್ತುಗಳುಮಂ ಸೀರೆಯಂ ರತ್ನಭಂಡಾರವನು ಲೇಪನಾಗಾರವ ಸಿಂಗರವನಿತ್ತು ತಣಿಯಂ (ಸಾನಂಚ. ೧-೯೫); ಮಂಗಳಕರಮಾತ್ರವನಲ್ಲದೆ ಮಿಕ್ಕ ಸಿಂಗರಗಳನು ಚಿಂತಿಸದೆ ಸಂಗಾತಿವಂಗಳ ಸರಸಭಾಷಣವ ಮನಂಗೊಳಿಸದೆ ಮಱುಗುವಳು (ಹರಿಚ. ೬-೧೦). ೬. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ನವರಸಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಶೃಂಗಾರರಸ : ಸಿಂಗರಮೇಟ್ಗೆಯಂ ಪಡೆಯ ದೇಸೆ ಪೊದಟ್ಟಿರೆ ಕೊಂಕು ತೀವೆ . . . ನನೆವಿಲ್ಲನ ಬೀರಮನೊಲ್ದು ಪೇಟ್ವೆನಾಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೧೬); ರೌದ್ರಮುಱಿವೆಯ್ದೆ ಸಿಂಗರಮುನ್ನತವೀರಮಾವಗಂ (ಉಮಾಶ. ೨).

ಸಿಂಗಳ$_2$: ೧. ಆ ಪುರದ ತರದ ವಿಸ್ತರದ ಸೌಧೋತ್ಕರದ ತ್ರಿಪುರದ ರಾಪಣದ ಸಿಂಗಳದ ಮಂಗಳದ ಗೋಪುರದ ಮತ್ತವಾರಣದ ತೋರಣದ ಘನತರದ ವೃಷಭಧ್ವಜಗಳು

(ಗುಭಜ. ೧೭-೫೩); ಸಿಂಗಳನಾದ ತುರಂಗದ ಮೇಲೇರಿ ಸಿಂಗಾಡಿ ಶೀರ ಜೋಡಿಸುತ ಶೃಂಗಾರವಡದು ಭುಜಂಗಭೂಪರು ರಣರಂಗದಿ ಬಂದು ನಿಂದಿಹರು (ಸೌಂದಕಾ. ೬-೧೦೩). **ಸಿಂಗಾರದೇಜೆಯ** = ಕಾಮ; ಮನ್ಮಥ: ಸಿರಿರಾಣಿಯಣುಗಂಗೆ ಸಿಂಗಾರದೇಜೆಯಂಗೆ . . . ಮದನಂಗೆ ಸುರುಚಿರಾಂಗಂಗೆ ಸುಖಿಮಕ್ಕೆ (ಚಕು. ೬-೧೫೫ ವ). **ಸಿಂಗಾರಹಾರ** = ಒಂದು ಬಿರುದು : ಗಜಭೀಮ ಸಿಂಗಾರಹಾರ ವೀರಪ XX ಟ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೬೯-೧೨; 1320). [< ಪ್ರಾ. ಸಿಂಗಾರ./ ಸಂ. ಶೃಂಗಾರ]

ಸಿಂಗಾರಕಾಟಿ (ನಾ). ಸುಂದರ; ಚೆಲುವ: ಗಂಗಾದೇವನು ತನ್ನ ಸಂಗಸಂಪದ ಗೂಡಿ ಬಂದಿದಿರ್ಗೊಂಡನು ಸಿಂಗಾರಕಾಟಿಭಾವವನು (ಭರಚ. ೩೭-೨೭).

[ಸಿಂಗಾರ + -ಕಾಟಿ]

ಸಿಂಗಾರಗಿಡ (ನಾ). ಅಡಕೆಯ ಮರ: ಬಂಜೆಯ ಮನಿಮುಂದ ಸಿಂಗಾರಗಿಡ ಹುಟ್ಟಿ ಕೊಂಗಿ ಕೊಂಗಿಲಿ ಗಿಳಿ ಕೂತು ಓಡ್ಯಾವ ಬಂಜೇಯ ಬದುಕು ಹೆರವರಿಗೆ (ಕನ್ನಜಾ. ೧೦೪). [ಸಿಂಗಾರ + ಗಿಡ (< ಗಿಡು)]

ಸಿಂಗಾರದುಜುಬು (ನಾ). ಅಂದವಾದ ಕೇಶಾಲಂಕಾರ: ತಳುದೊಗಲ ನಿಡುಸೋಗೆ ಯುಡುಗೆಯನೆಳಗರುಳ ಸಿಂಗಾರದುಜುಬಿನ ಕೆಳದಿಯರ ಕೈನೇಣ ಕಿಟಿದೊಟ್ಟಲಿನ ಬೊಂದೆಗಳ . . . ಕೆಳೆಗಳೊಳು ಕೊಡಗೂಸು ಪೂತನಿನಿಕರವೊಪ್ಪಿದವು (ಜಿವ್ಯಾಧೀ. ೫-೭೪).

[ಸಿಂಗಾರ + ತುಜುಬು₂ (< ತುಜುಂಬು₂)]

ಸಿಂಗಾರಬಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ: ಸಿಂಗಾರಬಳ್ಳಿ, ಕ್ರಿಮಿಘ್ನ (ವ್ಯಶಿ. ೬೫-೭೭೭). [ಸಿಂಗಾರ₇ + ಬಳ್ಳಿ]

ಸಿಂಗಾರಬೀಜ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಲಸಸ್ಯ: ಮುಳ್ಳುಕೊಂಬುಬೀಜ, ಸಿಂಗಾರಬೀಜ, ನೀರು ಅಕ್ರೋಟು (ವ್ಯಶಿ. ೭೫-೧೫೪). [ಸಿಂಗಾರ₇ + ಬೀಜ]

ಸಿಂಗಾರಮುಜುಕು (ನಾ). (ಅಲಂ) ಅತಿಶಯಸೌಂದರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು: ಬಂಗಾಳದರಸೀತ ನೋಡೆಂದರೀಕ್ಷಿಸಿ ಮುಂಗಡೆಗೆಯ್ದುದೆಳೊಡನೆ ಸಿಂಗಾರಮುಜುಕು ವಿಡಾಯ ಹಾರಿತು ಹೊಸ ಬಂಗಿಯಂತಿರ್ದನಾ ನೃಪತಿ (ಭರಚ. ೫೫-೯೪).

[ಸಿಂಗಾರ + ಮುಜುಕು₁ (< ಮುಜುಕು)]

ಸಿಂಗಾರವಡೆ, ಸಿಂಗರವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಅಲಂಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದು; ಅಲಂಕೃತವಾಗು: ಸಿಂಗಾರವಡೆದ ಜೂಟಳದುಯ್ಯಲೆಯ ಮಂಗಳವಿಭವದಿನಡರ್ದು (ಮೋಹತ. ೧೪-೮೮). **ಸಿಂಗರವಡೆ:** ಸಿಂಗರವಡೆದಿಹ ಪುರಜನ ಬಹುಬಗೆಹಂಗಳು ವಿಪ್ರನಾರಿಯರು . . . ರಂಗನುತ್ಸವದೊಳ್ಳಿದಿದರು (ಕಂಸವ. ೯-೬೩). [ಸಿಂಗಾರ + ಪಡೆ₁]

ಸಿಂಗಾರಸೊಗ (ನಾ). ಪ್ರಣಯದ ಸುಖ: ಪೆಣ್ಣೊಲಿದ ನಲ್ಲನಿರೆ, ಗಂಡೊಲಿದ ನಲ್ಲೆಯಿರೆ, ಸಿರಿಬಾಳ್ತೆ ಸಿಂಗಾರಸೊಗಕೆ ಹೊಯ್ಕೆಯುಹುದೆ ಪೇಳ್ ಬದುಕಿನಲಿ? (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫೪-೨). [ಸಿಂಗಾರ + ಸೊಗ]

ಸಿಂಗಾರಹೂ, ಸಿಂಗಾರಹೂವು (ನಾ). ಅಡಕೆಯ ಹೂವಿನ ಗೊಂಚಲು; **ಹೊಂಬಾಳೆ:** ದವ್ವದಿಂದ ಪ್ರೇರಿತವಾದವನಂತೆ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಸಿಂಗಾರಹೂ ಹಿಡಿದು ನಡುಗತೊಡಗಿದ (ಕುಡಿಹೂ. ೬೫). **ಸಿಂಗಾರಹೂವು:** ಹಿರಿಮಲೆಯ ಯಜಮಾನ ಪೂಜಾರಿಯ ಕೈಗೆ ಸಿಂಗಾರಹೂವು ಹಾಕಿದ . . . ತುಕ್ರ ಅವಮಾನ ಸಹಿಸಲಾರದೆ, ಇನ್ನಷ್ಟು ಸಿಂಗಾರಹೂವನ್ನು ಕೊಂಡು ಪೂಜಾರಿಯ ಕೈ ಮೇಲೆ ಇರಿಸಲು ಹೋದರೆ, ಪೂಜಾರಿಯು ಅದನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲಿಲ್ಲ (ಕುಡಿಹೂ. ೧೪೭). [ಸಿಂಗಾರ + ಹೂ₂ (< ಪೂ₂)]

ಸಿಂಗಾರಹೂವು 'ಸಿಂಗಾರಹೂ' ನೋ.

ಸಿಂಗಾರಿ (ನಾ). ಅಲಂಕರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವವಳು; ಚೆಲುವೆ; ಬೆಡಗಿ: ಕಾಲೊಳು ಹೆಜ್ಜೆಯ ಹಾಕುತ ನರ್ತಿಸೆ ಬಿಂಕದ ಸಿಂಗಾರಿ (ಚಂದ್ರಮಾ. ೩೩-೪); ಚಮ್ಮುತ ನಿರಿಯನು ಬನದಲಿ ಬಂದಳು ಬಿಂಕದ ಸಿಂಗಾರಿ (ಇಂಗೀತ. ೪೯-೨). [ಸಿಂಗಾರ + -ಇ₂]

ಸಿಂಗಾರಿಗ, ಸಿಂಗರಿಗ (ನಾ). ೧. ಅಲಂಕರಿಸುವವನು; ಅಲಂಕಾರ ಮಾಡುವವನು: ಆ ಸಿಂಗಾರಿಗರು ೬ಕ್ಕಂ ಗ ೩೭ ಆ ಪರಿಚಾರಕರು ೬ಕ್ಕಂ ಗ ೨೪ ದೇವರ ಅಗ್ಗಣಿಯವರು ೬ಕ್ಕಂ ಗ ೨೪ (ಎಕ V (R), ತಿರುಮ. ೯೭-೮೩; 1269). **ಸಿಂಗರಿಗ:** ೧. ಮಾಡುವಂಗೆ – ಕಬ್ಬಿಗಂ, ಸರವಂದಿಗಂ, ಸಿಂಗರಿಗಂ (ಶಮದ. ೧೯೭ ಪ್ರಯೋ). ೨. ಅಲಂಕರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವವನು; ಚೆಲುವ: "ಸಿಂಗರಿಗನೆನೆ ಚೆಲುವಂ" (ಚತು. ೧೯೭); ಹರನೊಲಿದು ಸಿಂಗರಿಗನಾಗಿ ವಿಭವದೆ ಸಾಗಿ . . . ಶಿವಲೋಕಮಂ ಪೊಕ್ಕನು (ಚಟಪು. ೩೭ ಸೂಚನ); ವರರತ್ನದೀಪಗಳಿಂದ . . . ಸುರಗಿರಿಯಂತೆ ಸಿಂಗರಿಸಿದರ್ಘ್ಯಗಳ ಸಿಂಗರಿಗರೆತ್ತಿದರಾ ಜನಗೆ (ಭರಚ.೭೦-೧೭). [ಸಿಂಗಾರ + -ಇಗ]

ಸಿಂಗಾರಿಸು, ಶೃಂಗರಿಸು, ಸಿಂಗರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಲಂಕರಿಸು; ಅಲಂಕಾರಮಾಡು: ಕಮಲಮುಖಿಯರ ಕರೆದು ಸಿಂಗಾರಿಸಲು ನೇಮಿಸಿದ (ಕೊರರಾ. ೧-೧೪-೧೨). ೨. ಅಲಂಕೃತವಾಗು; ಅಲಂಕರಣಹೊಂದು: ತೋರಣಗಟ್ಟಿರ್ದುವಲ್ಲಲ್ಲಿ ಕುರುಜ ಸಿಂಗಾರಿಸಿರ್ದುವು ಕೆಲಬಲದಿ (ಭರಚ. ೩೭-೨೫). **ಶೃಂಗರಿಸು:** ಸಂಗಡ ಮಿರ್ದಂಗನೆಯರ್ ಶೃಂಗರಿಸೆ ಮಂಗಳಮುಖಿ ಹೊಂಗಿ ಹೊರೆಯೇಟ್ (ಗಿಂಕ. ೯-೬ ವ); ವಸ್ತ್ರಾಲಂಕಾರ ಗಂಧವಮಾಲ್ಯಗಳಿಂದಲಂಕೃತನಾಗಿ ಶೃಂಗರಿಸಿರುವ ದಿವ್ಯಾಶ್ವವನ್ನೇರಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೩೫೮-೧೨). **ಸಿಂಗರಿಸು:** ೧. ಚಪ್ಪರಮನುಟ ಸಿಂಗರಿಸಿ (ಪದ್ಮರಾ. ೩-೩೯); ಸೆಜ್ಜೆಯನು ಸಿಂಗರಿಸು ನಿನ್ನನಿಯ ಬಂದಪ ನೀಲವೇಣಿ (ಮೋಹತ. ೩೦-೪೨); ಜನರೆಲ್ಲ ಹರುಷದಿಂದ ತಮ್ಮ ಮನೆಗಳನ್ನು ಸಿಂಗರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ಜೀವರು. ೫೦). ೨. ರುದ್ರ ಕನ್ನೆಯರೊಲಿದು ಸಿಂಗರಿಸಿ ಕುಳ್ಳಿರಲು (ಬಸರ. ೧-೧೩); ಸಿಂಗರಿಸಿ ಸುಳಿದಾಡುವರ ಕಂಡನು ನೃಪತಿ ಹರ್ಷಿಸುತ (ನಳಚ. ೮-೪೮); ಪರಿಪರಿ ಪಾತ್ರವೆಂಗಳು ಸಿಂಗರಿಸಿಯ ಹರುಷದೊಳಗೆ ನಡೆತಂದು (ಕಂಸವ. ೬-೧೦೭). [ಸಿಂಗಾರ + -ಇಸು₁]

ಸಿಂಗಾಸನ (ನಾ). ಸಿಂಹಪೀಠ; ಸಿಂಹಾಸನ : ಓ! ಶಿವರುದ್ರ! ಸಿಂಗಾಸನ . . . ಇದನ್ನು ಯಾರಾದರೂ ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಹೋದರೆ ಏನು ಗತಿ? (ಚಿಟ್ಟೆಳ. ೧೦೫-೧೯); ಹಿರಿಯ ಎರೆಯಂಗನೇನೋ ಸಿಂಗಾಸನ ತನಗೆ ಬೇಡವೇ ಬೇಡ ಎಂದು ಹಟ ತೊಟ್ಟಿದ್ದನಹುದು (ಸಮ. ೧೯೭). [< ಸಂ. ಸಿಂಹಾಸನ./ ಪ್ರಾ. ಸಿಂಘಾಸಣ]

ಸಿಂಗಿ₁ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಘೋರವಾದ ವಿಷ : "ಸಿಂಗಿ ವಿಷಾಂತರಾಹ್ವಯಮ" (ಕರ್ಣಾ. ೨೧); ಅಂತರಂಗಶುದ್ಧವಿಲ್ಲದವರ ಸಂಗ ಸಿಂಗಿ ಕಾಳ ಕೂಟವಿಷವೋ (ಬಸವ. ೧೧೯); ಸಿಂಗಿಯನು ಬೆತ್ತಿದೆನು ಪಾಂಡವರಂಗದಲಿ ತತ್ವಲದ ಬೆಳಸಿನ ಸಿಂಗಿಯಲಿ ಸಾವನು (ಕುವ್ಯಾಪ. ೧೨-೪೪). ೨. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು (?): ಬತ್ತಿದಲೆಗಳ ಮಯ್ಯ ಬೂದಿಯವೊತ್ತಿ ಬಗಿದುಡಿದಾರ ಕಚ್ಚುಟವಿತ್ತಬದ ಕಾಮಾಕ್ಷಿಕಂಠದ ಸಿಂಗಿನಾಥಗಳ (ಕಂಠರಾ. ೧೫-೪). [< ಸಂ. ಶೃಂಗೀ]

ಸಿಂಗಿ₂ 'ಸಿಂಗ₂' ನೋ.

ಸಿಂಗಿಗೊರಳ (ನಾ). ಕೊರಳಲ್ಲಿ ವಿಷವನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು; ವಿಷಕಂಠ; ಶಿವ: ನಿಮಗೀ ಭಂಗವಾರಿಂದಾಯ್ತು ನಡುಗುವಿರೇಕೆ ಹೇಳಿಯೆನೆ ಸಿಂಗಿಗೊರಳನವರ್ಗಳೆಮ್ಮನು ಭಂಗಿಸಿದರೀ ಪರಿಯೆನಲು (ಐಭಾಗ. ೪-೬-೪).

[ಸಿಂಗಿ₁ + ಕೊರಳು (< ಕೊರಲ್) + -ಅ₁]

ಸಿಂಗಿತಲೆಪಣ್ಕಾರ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ತಮ್ಮ ಪ್ರಸಾದಪರನಪ್ಪೊನ್ನೆ ಆರಿದ (ಹಾರಿತ)ಗೋತ್ರಜನ್ನೆ ಸಿಂಗಿತಲೆಪಣ್ಕಾರನ್ನೆ ಕಾಸಂಪಳ್ಳಿಯಾ ಸಮಭಾಗಮಾನ್ ಚನ್ದ್ರಸೂರ್ಯರುಳ್ಳಿನ್ನಿನಂ ಸರ್ವ್ವವಿರುದ್ಧರಹಿತಂ ಗೋಪಾಲದೇವ[ರ್] ಕೊಟ್ಟರ್ (ಎಇ. XXI, ೧೭೮-೮; ಶ. ೮ನಯ ಶತ). [?]

ಸಿಂಗಿನಾದ 'ಸಿಂಗನಾದ' ನೋ.

ಸಿಂಗಿವಲ್ಲು (ನಾ). ವಿಷದ ಹಲ್ಲು: ಕೆಳಗಣ ಹಲ್ಲು ಹದಿನಾರಕ್ಕೆ ಹೆಟ್ಟಾಗಿಯಿರೆ ತಾಯಿಗೆ ಆಗದು ಸಿಂಗಿವಲ್ಲಾಗೆ ವ್ಯಥವೇ (ಕಾಶೀಮ. ೧೯೫-೫). [ಸಿಂಗಿ₁ + ಹಲ್ಲು (< ಪಲ್)]

ಸಿಂಗಿವಾವು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿಷಸರ್ಪ; ಉರಿಸಿಂಗಿ: ಬೆಂಗದಿರನ ನುಂಪಿನ ಕಾಂತಶಿಲೆಯಗ್ಗಿ ಸಿಂಗಿವಾವಿನ ಪಚ್ಚೆಗಳ ಜಂಗುಳಿ ಮರಗೊಂಡಿನೊತ್ತುರಿ ಯುಂಡುಟು ಲಿಂಗಂಬೋಲಾದುದಾ ಶಿಖರಿ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೪-೫೦). [ಸಿಂಗಿ₁ + ಪಾವು₁]

ಸಿಂಗುಟ್ಟಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಶ್ರೀ ತರುಣವಸನ್ತನ್ ಸಾಮನ್ತಕೇಸರಿಯಾ ಕೊಟ್ಟ ಪನ್ನಾಸು ಸಿಂಗುಟ್ಟಿಯಾ ಲಿಖಿತಂ (ಸೌಇ. IX-I, ೯೭-೧೯; ಶ. ೯ನಯ ಶತ). [?]

ಸಿಂಗೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಸತ್ತಿಯೂರುಂ ಸಿಂಗೂರು ನಗರಲ ಪನ್ನಿರ್ವ್ವರು ಮಹಾಪರಿಷೆಯು ಎಡನಾಡ ಮುವನ್ನಾಟ್ಟುಮುಣ್ಣುಗಳುಂ ಸಕ್ಕಿ (ಎಕ. III (R), ನಂಜನ. ೨೪೯-೮; ಶ. 10ನಯ ಶತ). [? + ಊರು₁ (< ಊರ್)]

ಸಿಂಗೆ (ನಾ). (ಜಮೀನಿನ) ಸಣ್ಣಭಾಗ; (ಹೊಲ, ಗದ್ದೆ, ಮುಂತಾದುವುಗಳ)

ಭಾಗ; ಸೀಳು: ಚಳಹೊಂಡದ ಗದೆಯ ಸಿಂಗೆ ೧ ಅಂತು ಗದೆಯ ತುಂಡು ೨ ಸಿ ೧ ಗದೆಯ ಕಲವಿನ ಹಕ್ಕಲೂ ಸಹ (ಮೈಅಂ. ೧೯೩೦, ೫೭-೧೭; 1587).

[ದೇ. # ತುಳು. ಸಿಂಕೆ, ತಿರ್ಕೆ, ಸಿರ್ಕೆ = ತುಂಡು, ಚೂರು]

ಸಿಂಗೆಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಪೆರ್ಮ್ಮಾಡಿ ಬೂತುಗಂ ಗಂಗವಾಡಿಯ ನರಸುಗೆಯ್ಯೆ ಬೂತಯ್ಯನ ಮಾದಯ್ಯ ಸಿಂಗೆಯರ ಮಾದಯ್ಯ ಗಾವುಣ್ಡಗೆಯ್ಯೆ (ಮೈಅಂ. ೧೯೩೩, ೩೩-೩; 968). [< ಸಿಂಗ$_1$ + ಅಯ್ಯ$_1$ (< ಅಯ್ಯ$_1$)]

ಸಿಂಘ$_1$ 'ಸಿಂಗ$_1$' ನೋ.

ಸಿಂಘ$_2$ (ನಾ). (?): ಕರವಾಳಿಂದೇಸುವೆಟ್ತೆಂದಿಜಿಯಲಹಿತರಂ ಯುದ್ಧದೊಳ್ ಖದ್ಗಕೋಪಂ ನೂರೆನೆತ್ತರ್ ಸೂಸೆ ಕಂಡಂ ಸಡಿಲೆ ಕಟಲಲಾ ಕಾಳಜಂ ಮೂಳೆ ಬೀಟಲ್ಕರಿಯಲ್ ನುರ್ಗಾಗೆ ಬಿಕ್ಕೊಕ್ಕುರುಳೆ ತೊರಳೆಗಳ್ ಸಿಂಘಗಳ್ ತಾಜಿ ಪಾಜಲ್ ಕರುಳೊಕ್ಕಾ ಸಂಧಿಬಂಧಂ ಬಿಡಲತಿಭಯದಿಂ ಘೋರಮಾಯ್ತಾಜಿರಂಗಂ (ಶಾಸಮ. ೧೩೮೫; ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೧೪೦-೧೭; 1265 ನೋ). [P ಇದು 'ಜಂಘೆ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದೇ?]

ಸಿಂಘಣ 'ಸಿಂಗಳ$_1$' ನೋ.

ಸಿಂಘಪರಿಶೆ (ನಾ). [ಶೈವ] ಶೈವಗುರುಗಳ ಒಂದು ಗುಂಪು; ಸಿಂಹಪರ್ಷೆ: ಹರಿಕೇಶ್ವರದೇವರಿಂಗೆ ನಿವೇದ್ಯಕ್ಕಂ ತಪೋಧನರ್ಗ್ಗೆ ಆಹಾರದಾನಕ್ಕಂ ಸಿಂಘಪರಿಶೆ ಬ್ರಹ್ಮೇಶ್ವರಪಂಡಿತರ ಕಾಲ[ಂ] ಕರ್ಚ್ಚಿ (ಕಇ. ೨೦-೧೦-೧೨; 1031). [< ಸಿಂಹಪರ್ಷೆ]

ಸಿಂಘಲಾಂಛನ 'ಸಿಂಗಲಾಂಚನ' ನೋ.

ಸಿಂಘವಿಷ್ಟರ 'ಸಿಂಗವಿಟ್ಟರ' ನೋ.

ಸಿಂಘಪುರಗಣ (ನಾ). ಸಿಂಹಪುರವೆಂಬ ಊರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಜೈನಮುನಿಗಳ ಒಂದು ವರ್ಗ: ಸಿಂಘಪುರಗಣದ ನಾಗಣನ್ದ್ಯಾಚಾರ್ಯ್ಯರ್ಪ್ಪಡೆದೋರತ್ತಿಗೇರಿಯ ಬಟ್ ಇದಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಿ (ಕಇ. II, ೫-೧೦; 814). [< ಸಂ. ಸಿಂಹಪುರಗಣ]

ಸಿಂಘಾಣ (ನಾ). ೧. ಮೂಗಿನ ಮಲ; ಸಿಂಬಳ; ಗೊಣ್ಣೆ. ೨. [ಅಶ್ವಶಾ] ಕುದುರೆಯ ಮೂಗಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ: ತುರಗದ ನಯನಂಗಳ್ ನೀರ್ ಸುರಿಗುಂ ನಾಸಾಂತರಂಗದಿಂದಂ ಶ್ಲೇಷ್ಮಂ ಸುರಿಗುಮಡಿಗಡಿಗೆ ಕೆಮ್ಮುತ್ತಿರ ಸಿಂಘಾ(ಹಾ)ಣದ ವಿಕಾರಮೆಂದಱಿವುದದಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೧-೪೯). [ಸಂ.]

ಸಿಂಘನಿ (ನಾ). ಮೂಗು; ನಾಸಿಕ: "ನಾಸಿಕಂ ಸಿಂಘನಿ ಘ್ರಾಣಮಾ ಘೋಣಮನೆ ನಾಸೆಯೆನೆ ಮೂಗಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೯೪-೫). [< ಸಂ. ಸಿಂಘಣೀ]

ಸಿಂಚನ (ನಾ). ಚಿಮುಕಿಸುವುದು; ಸಿಂಪಡಿಸುವಿಕೆ: ಔಷಧದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಗಾಯದ ಮೇಲೆ ಸ್ವಲ್ಪಸ್ವಲ್ಪ ಸಿಂಚನ ಮಾಡಬೇಕು (ಲೂ). [ಸಂ.]

ಸಿಂಜಾನ (ನಾ). (ಗೆಜ್ಜೆ, ಕಿರುಗಂಟೆಗಳಿಂದುಂಟಾಗುವ) ಕಿಣಿಕಿಣಿಧ್ವನಿ; ಕ್ವಣನ: ಸಿಂಜಾನ ಸಮದಷಟ್ಚರಣಂ ಜೇವೊಡೆಯನಿಸೆ . . . ನವಮಂಜುಲಲತೆ ಮದನಚಾಪಲತೆಯನೆ ಪೋಲ್ಕುಂ (ಲೀಲಾವ. ೫-೩೧); ಕಡಗ ಕಂಕಣ ಝಣತ್ಕಾರ ಮನ್ನನುವಹಿಸಿ ಬೆಡಗೆನಿಪ ಸಿಂಜಾನಮಂಜೀರಮಂಜುಳದ ನುಡಿ (ಪಂಚಾರಾ. ೧-೬-೧೪).

[ಸಂ.]

ಸಿಂಜಾನಮಣಿ (ನಾ). ಕಿಣಿಕಿಣಿಧ್ವನಿಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ ಕಿರುಗಂಟೆ: ಅಭಿನವ(ನ)ಮೇರು ಮಂದಾರಪಾರಿಜಾತಸಂತಾನಕಕುಸುಮಮಂಜರೀಮಧ್ಯಲಂಬಮಾನ ಸಿಂಜಾನಮಣಿಕಿಂಕಿಣೀಕ್ವಣಿತದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೭೭ ವ). [ಸಂ.]

ಸಿಂಜಿತ (ನಾ). = ಸಿಂಜಾನ: ಬಳೆಗಳ್ಗಲ್ಕನದಂತೆ ಕರ್ಣ್ಣಕಗದತ್ತಂ ಸೂಸದಂತಿಟ್ಟ ಮಂಜುಳಭೂಪಾಳಿಯ ಸಿಂಜಿತಂ ನೆಗಳದಂತೆ . . . ಪುಂಶ್ಚಳಿಯರ್ ಬಂದುಪಕಾಂತ ಸೂಚಿತ ನಿಶಾಂತಾಂತಂಗಳಂ ಪೊರ್ದಿದರ್ (ರಾಜಶೇ. ೧೧-೨೪). [ಸಂ.]

ಸಿಂಜಿನಿ (ನಾ). ೧. ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆ; ಜ್ಯಾ: "ಬಿಲ್ಲ ಹೆದ ಜೀವ ಸಿಂಜಿನಿ ಮೌರ್ವಿ ಜ್ಯಾ ಗುಣವೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೮೭-೩೩); ಜೋದರಾನೆಗಳನಂಕುಶವಿಕ್ಕಿ ನೂಂಕಿದರ್ . . . ಸೆಳೆದು ಸಿಂಜಿನಿಯ ತಲೆವಿಲ್ಲೊಂದು ಪೊಕ್ಕರ್ ಧನುರ್ಧರರ್ ಮೂದಲಿಸುತೆ (ಚಬಸು. ೧೭-೧೪); ಪಟುಭುಜನೊತ್ತಿ ಜೇವೊಡೆದು ಸಿಂಜಿನಿಯಂ ಸೆಳೆದಾರ್ದು ಸಾರ್ದು ಸಂಘಟಿಸಿ ತೊಡರ್ಚುತೆಚ್ಚೊಡೆ (ರಾಜಶೇ. ೬-೮೭). ೨. ಕಾಲಿನ ಕಡಗ; ಅಂದುಗೆ: "ಸಿಂಜಿನೀ, ಪಾದಕಟಕಃ- ಈ ೨ ಕಾಲ ಕಡಗಂ" (ಜಲಾಯು. ೯೨-೪೦೭); ದುಕೂಲವನುಟ್ಟು ಚೆಲ್ವಣಮಂ ಖಚಿಸಿ ಮಣಿರಚಿತಸಿಂಜಿನಿಯ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು . . . ಸೋವಲದೇವಿ ನಡೆ ತಾರೌ (ಬಸಪು. ೧೨-೪೩). [ಸಂ. ಸಿಂಜಿನೀ]

ಸಿಂಜಿನಿಗೆಯ್, ಸಿಂಜಿನಿಗೈ (ಕ್ರಿ). ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆಯನ್ನು ಅನುವುಗೊಳಿಸು; ಹೆದೆಯೇರಿಸು: ಸಿಂಜಿನಿಗೆಯ್ದು ಬಲುಬಿಲ್ಲ ಕರದೊಳಗಾಂತು ಜೇವೊಡೆದ (ಮೋಹತ. ೧೯-೬೨). ಸಿಂಜಿನಿಗೈ: ಇನಿರಸವಾಂತ ಕರ್ವಿಲ್ಲಿಗೆ ಭ್ರಮರಸಿಂಜಿನಿಗೈದೆಡದ ಹಸ್ತದಲಿ ದನಿಗೆಯ್ಯುತಿರೆ (ಮೋಹತ. ೫-೩೭). [ಸಿಂಜಿನಿ + ಕೆಯ್$_1$]

ಸಿಂಜಿನಿಗೈ 'ಸಿಂಜಿನಿಗೆಯ್' ನೋ.

ಸಿಂಜಿನಿಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). = ಸಿಂಜಿನಿಗೆಯ್: ರಂಜಿಪ ಹೊಂಗಟ್ಟಿನ ಬಿಲ್ಲ ಮನ್ಮಥ ಸಿಂಜಿನಿಗೊಳಿಸಿ ಜೇವೊಡೆಯ ಅಂಜಿದು ಫಣಿರಾಯ ತಲೆದೂಗೆಯಲು ರತ್ನ ಗುಂಜಿಯಂತೆಸೆದು ಚೆಲ್ಲಿದುವು (ಮೋಹತ. ೧೨-೫೩); ಅನಿತರೊಳು ಮಾರೇಶ್ವ ಚಾಪಕೆ ಭ್ರಮರ ಸಿಂಜಿನಿಗೊಳಿಸಿ ಜೇವೊಡೆಯ (ನವಮೋ. ೬-೨೨). [ಸಿಂಜಿನಿ + ಕೊಳ್$_1$ + -ಇಸು$_3$]

ಸಿಂಜಿನೀವಳಯ (ನಾ). ಕಾಲುಕಡಗ; ಪಾದಕಟಕ : ಮಂಜುಘೋಷಮಂ ಬೀಱುವ ಸಿಂಜಿನೀವಳಯ ಕಾಂಚಿಗಳೆಂಬಿವಱಿಂದದೊಂದು ಚೆಲ್ವೇಱಿರೆ ಭೋಗಿಭಾಮಿನಿಯರಾ ಮಡುವಿಂ ಪೊಱಮಟ್ಟರ್ (ಜಗವಿ. ೩-೧೦೨); ಅಳಕಂ ನೀಳಬಳಾಹಕಂ ಘನರವಂ ಸತ್ಕಿಂಕಿಣೀಸಿಂಜಿನೀವಳಯಧ್ವಾನಮನೇಕಭೂಷಣಮ[ಣಿ]ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನಾಳಿಗೋತ್ರಾರಿ ಚಾಪಳ ಚಾಪಂ ತಮಗೆಂದಿನಂ (ನಳಚಂ. ೪೩೭). [ಸಂ. ಸಿಂಜಿನೀವಲಯ]

ಸಿಂಟ (ನಾ). ಹೊಲಸು ನಾರುವವನು; ಕೊಳಕ: ಒಂದು ಮೃಗಂ ಬೀಱದು ನೋಡಿಂದಿನ ಬೇಂಟೆಯೊಳ್ ಸಿಂಟನಂ ಕಂಡುದಱಿಂ (ಯಶೋಚ. ೪-೫೦).

[ಸಿಂಟು + - ಅ$_7$]

ಸಿಂಟಿಮರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಉಡಿಮರ, ಗೊಡ್ಡ, ಊದಿಮರ, ಸಿಂಟಿಮರ, ಗೊಗಲ್, ಹಣ್ಣುಗೊಡ್ಡ (ಮೃಧಾ. ೫೭-೧೧೫೦). [ಸಿಂಟಿ$_7$ + ಮರ$_1$]

ಸಿಂಟು (ನಾ). ಕೆಟ್ಟವಾಸನೆ; ದುರ್ನಾತ: 'ಸಿಂಟ', 'ಸಿನುಗು' ಪರಾ. [?]

ಸಿಂಟೆಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಶೇಖರಿಸು; ಕೂಡಿಸು; ಸಂಗ್ರಹಮಾಡು (?: ರತ್ನ ಮೊದಲಾದೆಲ್ಲ ವಸ್ತುಗಳ ಸಿಂಟೆಗೊಂಡೀ ಫಣಿಕುಮಾರನ ತುಂಟತನವನು (ಫಣಿಚ. ೨-೪೩). [ಸಿಂಟೆ$_7$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಸಿಂಡಮೂಗು (ನಾ). ಗೆಡ್ಡೆಮೂಗು; ಮೊಂಡಾಗಿರುವ ಮೂಗು: ಮಿನುಗುವ ಕಣ್ಣು, ಸಿಂಡಮೂಗು, ಮೊಂಡಕ್ರಾಪು, ಎರಡು ಕೈಯನು ಜೇಬೊಳಗೆ ಇಳಿಬಿಟ್ಟು ಹೊರಗೆ ಬಂದವನಿಗೆ ಊಟದ ಮನೆಯ ಮೂಲೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ನಾನು ಕಂಡೆ (ಹೊಸಕ್ಷ. ೧೨೨); ಕುಳ್ಳಾಗಿ, ಗುಜ್ಜಾಗಿದ್ದ ಸಿಂಡಮೂಗಿನ ಸಾಬು . . . ಅವನಿಗೆ 'ಲುಂಗೀಸಾಬು' ಎಂದು ಹೆಸರು ಬಂದಿತ್ತು (ಮಲೆಮ. ೨೭೮). [ಸಿಂಡ$_7$ + ಮೂಗು]

ಸಿಂಡರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಕೋಪ, ಜುಗುಪ್ಸೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ) ಹುಬ್ಬು ಗಂಟಿಕ್ಕು; ಮುಖ ಗಂಟುಹಾಕಿಕೊಳ್ಳು: ಮೂರನೆಯ ಮಂತ್ರಿಗಳು ಮುಖವನ್ನು ಸಿಂಡರಿಸಿಕೊಂಡು 'ಚೆನ್ನಾಯ್ತು'ಎಂದರು (ಚಂಗಾಳ್ಕ. ೫೭೦); ಮೂರ್ತಿ ಮುಖ ಸಿಂಡರಿಸಿಕೊಂಡು ಗೊಣಗಿದ (ಬದುಕ್ಕ. ೪೦). ೨. (ಆಲಂ) ಅರಳಿಸು ;ಹಿಗ್ಗಿಸು: ಅದು ವಾಸನ ನೋಡುವಂತೆ ತನ್ನ ರೋಜಾಬಣ್ಣದ ಮೂಗನ್ನು ಸಿಂಡರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ ಅಲುಗಾಡದೆ ನನ್ನ ಅಂಗೈಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತಿತ್ತು (ಕಾಡಮ. ೩೮). [? + - ಇಸು$_3$]

ಸಿಂಡು 'ಜಿಡ್ಡು' ನೋ.

ಸಿಂಡುವಾಸನೆ (ನಾ). ಕಮಟುವಾಸನೆ; ದುರ್ಗಂಧ : ಆಗ ಸಿಂಹದ ಸಿಂಡು ವಾಸನೆಯು ಪ್ರೈಶಾನಿನ ಮೂಗಿಗೆ ಮುಟ್ಟಿತು (ಮಣಿಪ. ೧೯).

[ಸಿಂಡು(< ಜಿಡ್ಡು) + ವಾಸನೆ$_2$]

ಸಿಂತರಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಿರಸ್ಕರಿಸು; ಅಲ್ಲಗಳೆ : ಎಲ್ಲರೂ ಅವಳು ಮಾಡಿದ್ದನ್ನು ಸಿಂತರಿಸಿ (ಅಲ್ಲಗಳೆದು) ಬಿಡುವರು . . . ಎಂತಾದು ಮಾಡಿದರು ಸಿಂತರಿಸಿ ಬಿಡುವಾರು ಎಂತಾದ ನನ್ನ ಕೈಗೂಣ ಶಿವಲಿಂಗ (ಜನಪ. ೧೧೧). [? + - ಇಸು$_3$]

ಸಿಂತುರು (ನಾ). (?): ದಂತಿ ತುರಗರಥ ಭಟರು ವಿಮಾನಗಳಂ ತರಿಸದ ಹೊಕ್ಕು ಕಲಸೆ ಸಂತಸದಿಂದ ಹಾಯ್ಕಳವೆಲ್ಲ ಮಸಗಿತು ಸಿಂತುರು ಮಸಗಿದಂದದೊಳು (ಭರತ. ೪೩-೨೩). [?]

ಸಿಂತ್ರ (ನಾ).(?): ವ್ಯೋಮಾದಿ ಭೂತಂಗಳ ಸೋಮತಂತ್ರ ಕಾಮಾದಿಷಡ್ವರ್ಗದ ಸಂಗ ಸಿಂತ್ರ ವಾಮಾಂಗ ಹಸ್ತಾಬ್ಜದ ಲಿಂಗಮಂತ್ರ ನಾಮಾದಿ ಮೂಲಾಕ್ಷರವೆ ಸ್ವತಂತ್ರ (ಮೃಲಾವ.೧೬೧-೮); ಭಾವ ಹಿಡಿದಿದ್ದಾಳು ಬಟ್ಟಲಲ್ಲಿ ವೀಳಯವ . . . ಯಂತ್ರಾ ಮಾಯಾದಿಂದಾಗಲಿ ತಂತ್ರಾ ಜಪದಿಂದಾಗಲಿ ಸಿಂತ್ರಾವಾಗಲಿ ಶಾಬಲ ಮಂತ್ರವಾಗಲಿ . . . ಕಂತುಪಿತನಾ ಕರತಂದವಳಿಗೆ ಕರುಣಿಸಿ ಕೊಡುವನೆಂದು (ಶ್ರೀಕೃವಾ. ೧೭). [?]

ಸಿಂದ₁ 'ಸಿಂಧ' ನೋ.

ಸಿಂದ₂ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಮಿಕ್ಕ ಸಿಂದವು ಕರಿಬೇವು ಮಾಮರಗಳು ಇಕ್ಕೆಲದಲಿಯೆಸೆದಿಹುದು (ಮಾದೇಸಾಂ. ೧-೫೭). [?]

ಸಿಂದ₃ (ನಾ). ಒಂದು ರಾಜವಂಶದ ಹೆಸರು ಮತ್ತು ಆ ವಂಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಸಿಂದವಂಶದ ಅರಸರಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೧೧೩ ರಿಂದ ೧೧೨೫ರ ವರೆಗಣ ಶಾಸನಗಳುಳ್ಳ II ಆಚುಗಿ ಅಥವಾ ಆಚರಸನೂ . . . ಆಳತೊಡಗಿದನು (ಮೂಯೆಉ. ೬೩); ಸಿಂದರು, ಸಿಂಧೂತೀರದಿಂದ ಬಂದವರೆಂಬ ಮಾತು ಅವರ ಮನೆತನದ ಹೆಸರಿನಿಂದ ತಿಳಿದು ಬರುವುದಾದರೂ, ಸಿಂಧೂತೀರದ ಯಾವ ನಾಡಿನಿಂದ ಬಂದರು ಎಂಬ ಮಾತು ಸಂದಿಗ್ಧವಾಗಿಯೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ (ಕುಲಸಾ. ೨೩೨). 'ಸಿಂಧು' ಪರಾ. [?]

ಸಿಂದಗಾವುಂಡ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಅವರ ದಣ್ಣನಾಯಕಂ ಶ್ರೀಧರಯ್ಯನುಂ ನಾಡುಂ ನಾಟ್ಟಾವುಣ್ಣಂ ಸಿನ್ನಗಾವುಣ್ಣನುವಿಟ್ಟು (ಎಕ. IX. ಹೊಸಕೋ. ೧೧೧-೫; 997). [ಸಿಂದ₃? + ಗಾವುಂಡ(< ಗಾಮುಂಡ)]

ಸಿಂದಿ, ಸೇಂದಿ (ನಾ). ೧. ಮದ್ಯವನ್ನು ತೆಗೆಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಡು ಈಚಲಮರ: ಸಿಂದಿಯ ಮರಗಳು ಬೆಳೆಯತಕ್ಕಂಥ ಭೂಮಿಯಾದರೆ ತಂಪಿನ ಮರಗಳು ಚನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವವು (ಕೃಷಿಶ್ರ. ೧೪೭); ತೇವುನೆಲದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಕಿ, ಸಿಂದಿ, ಕಳ್ಳಿ ಎಂಬ ಕೀಳುಮರಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೧೯೪). ೨. ಮದ್ಯ; ಸುರೆ; ಹೆಂಡ: ಸಿಂದಿಯನು ಸೇವಿಪನು ಹಂದಿಯಂತಿರುತಿಹನು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೨೯೯); ಸಿಂದಿ ಸರಾಯಿಗಳನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಡಿರಿ (ಪಬ್ಬಬ. ೨೧೭); ಉತ್ತರಕನ್ನಡಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ತೆಂಗಿನ ಗಿಡದಿಂದ ಸಿಂದಿ ತೆಗೆಯುವುದುಂಟು (ಕರಮ. ೬೨). **ಸೇಂದಿ** : ೨. ಸೇಂದಿಯ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಬೊಂಬಾಯಿ ಸರ್ಕಾರದವರು ಅನುಸರಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಕಾರ್ಯನೀತಿಯನ್ನು ತೀವ್ರವಾಗಿ ಖಂಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಪ್ರಾಗೃತಿ. ೮೮). [<— ಮರಾ. ಶಿಂದೀ, ಶಿಂಧೀ; ಹಿಂ. ಸೇಂಧೀ]

ಸಿಂದು 'ಸಂದು' ನೋ.

ಸಿಂದುಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಣ್ಣ ಮರ: "ತೊಳೆಮತ್ತಿ ಸಿಂದುಕೆ [ಪಾಠಾಂ. ಸಿಂಧುಕೆ]ಯೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೬೫-೧೪). [ಸಂ. ಸಿಂದುಕ]

ಸಿಂದುರ₁ 'ಸಂದುರ' ನೋ.

ಸಿಂದುರ₂, ಸಿಂದೂರ₁, ಸಿಂಧೂರ₂ (ನಾ). ಆನೆ; ಗಜ: ಸಿಂಧುರ – ಸಿಂದುರ; ಸ್ಯಂಧವ–ಸ್ಯಂದವ (ಶಮದ. ೨೫೫ ಪ್ರಯೋ). **ಸಿಂದೂರ₁**: 'ಸಿಂದೂರಲಾಂಛನ' ಪರಾ. **ಸಿಂಧೂರ₂**: ಮಂದಿಯಂ ನೂಂಕಿಸಲು ಒಂದಿಷ್ಟು ಮಣಿಯದಿರೆ ಸಿಂಧೂರ ನೂಚೆಂಟನೂಂದೆ ಬಾರಿಗೆ ಬಿಗಿಸಿ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಮಿಣಿ ಹರಿದು ಬೀಳೆ (ಪ್ರಾಥರಾ. ೧೨-೮). [< ಸಂ. ಸಿಂಧುರ]

ಸಿಂದುರ₃ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೂವು ಮತ್ತು ಅದರ ಮರ; ಸಿಂಧುವಾರ: ಅಲರ್ದಪೊಸ ಸಿಂದುರಂಗಳನಲೆವಳಿಕುಳಮಂ ತಳರ್ಚಿ ತಣ್ಣಲೆವಲರೀಯಲೆದಪು ವೆಮ್ಮಂತಃಪುರಲಲನೆಯರಂ ಕೋಡು ಸೇಡುಗೊಳ್ಳಿಸಂ (ಆದಿಪು. ೧೧-೮೮); ಪೂತ ಗೊಜ್ಜಗೆಗಳ ಸಿಂದು[ಪಾಠಾಂ. ಧು]ರಂಗಳೊಳಗೋಗರಗಂಪನೆ ಬೀಱುತಿರ್ಪ ಮಲ್ಲಿಗೆಯೊಳಲ್ಲ ಸಂಪಗೆಯೊಳಗ್ಗಲಿಸಿತ್ತು ಬಸಂತಮಾಸದೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ ೫-೩೦). [< ಸಂ. ಸಿಂದುವಾರ]

ಸಿಂದುರಂಬೊರೆ (ಕ್ರಿ). ಸಿಂಧೂರವನ್ನು ಬಳಿ,— ಲೇಪಿಸು : ಅವಗಾಹನಕ್ಕೆಂದು ಬಂದ ಸೊಕ್ಕಿದಾನೆಗಳ ಸಿಂದುರಂಬೊರೆದ ಸಲಿಲಗಳೊಳಂ . . . ಒಪ್ಪಂಬೆತ್ತ ವೇತ್ರವತಿಯೆಂಬ ನದಿಯಿಂ ಸುತ್ತುಗೊಂಡಿರ್ಪುದಾ ರಾಜಧಾನಿಯೊಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೭). [ಸಿಂದುರ₁ (< ಸಂದುರ) + ಪೊರೆ₂]

ಸಿಂದುವಳಿ (ಕ್ರಿ). ನಾಶವಾಗು; ಧ್ವಂಸವಾಗು: ಕಿಱಿಯಮುಗಿಳಿಯ ಬಸವನಹಳ್ಳಿಯ ಪೇಶವರಿಗೆ ಹಟಿಗೆ ಹುರಿಗೆ ಸಿನ್ನುವಳಿದು ದೇವಳಿಗೆನಾಡ ಎಳ್ಪದಿವ್ಯರುಪ್ರಭುಗಳಱಿಯಲು (ಎಕ. VI. ಚಿಕ್ಕಮ. ೧೫-೧೧; 1074?). [ಸಿಂದು₁ (< ಸಂದು)? + ಪಳಿ₁]

ಸಿಂದುವಾರ (ನಾ). = ಸಿಂದುರ₃: ಮತ್ತೂರ್ವಳ್ ಸಿಂದು[ಪಾಠಾಂ. ಧು]ವಾರ ಕುಸುಮಸುರಭಿನಿಶ್ವಾಸೆ . . . ಎನೆ (ಆದಿಪು. ೧೧-೧೦೭ ವ); ಒದವಿದ ತೋರಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಹಾರದ ಸೂಸಕದಿಂದೆ ಸಿಂದ [ಪಾಠಾಂ. ಧು]ವಾರದ ಚಮರೀಜದಿಂದೆ . . . ಚೆಲ್ವುವೆತ್ತುದು ಕದಳೀದ್ರುಮಗ್ರಥಿತ ಸುಂದರವಂದನಮಾಲಿಕಾವೃತಂ (ಕಾದಂಉ. ೨೦೩). 'ಸಿಂಧುವಾರ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸಿಂದೂರ₁ 'ಸಿಂದುರ₂' ನೋ.

ಸಿಂದೂರ₂ (ನಾ). ಮಂಗಳದ್ರವ್ಯವಾದ ಕೇಸರಿಬಣ್ಣದ ಪುಡಿ; ಚಂದ್ರ: "ಸಿಂದೂ [ಪಾಠಾಂ. ಧೂ]ರಮೆನಲು ಚಂದ್ರಂ" (ಮಂಗರಾ. ೩೧-೭); ಕುಳಭೂಭೃತ್ಕೂಟದೊಳ್ ಮಾಣಿಕದಳವಿಸಿಲೆಂತಂತೆ ದಿಕ್ಕುಂಭಿಕುಂಭಸ್ಥಳದೊಳ್ಸಿಂದೂರಮೆಂತಂತೆ . . . ಪರ್ವಿತ್ತು . . . ದಶರಥವಸುಧಾಧೀಶತೇಜಃಪ್ರಕಾಶಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೩-೧೩); ಸಿನ್ದೂರದಲ್ಲಿ ತೂಳಿಕೆಯನ್ನದ್ದಿ ಹದ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವಳು (ಮಂತ್ರಶ. ೨೪-೧೪). [ಸಂ.]

ಸಿಂದೂರಬೊಟ್ಟು (ನಾ). ಹೆಂಗಸರು ಹಣೆಯ ಮೇಲೆ (ದುಂಡಾಗಿ) ಇಡುವ ಕೆಂಪುಬೊಟ್ಟು: ಇನ್ನೇನು ಸಿಂದೂರಬೊಟ್ಟು ಇಟ್ಟರೆ ಮದುಮಗಳ ಸಿಂಗಾರವೆಲ್ಲ ಮುಗಿಯಿತು (ರೂಢಿ). [ಸಿಂದೂರ₂ + ಬೊಟ್ಟು₂ (< ಬಟ್ಟು)]

ಸಿಂದೂರಲಾಂಛನ 'ಸಿಂಧೂರಲಾಂಛನ' ನೋ.

ಸಿಂದೂರವಸನ (ನಾ). ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಬಟ್ಟೆ; ಅರುಣವರ್ಣದ ವಸ್ತ್ರ: ಸಿಂದೂರವಸನಮಂ ಕಳೆದೊಂದು ಸಿತಾಂಬರಮನುಟ್ಟು (ಜಗಪ. ೧೨-೮೯). [ಸಂ.]

ಸಿಂದೆ 'ಸಿವನೆ' ನೋ.

ಸಿಂದೆಱ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಅಣ್ಣುಗಿಯಾ ಗಾಮಿಗರುಂ ನೀರಲ್ಲಿಯಾ ಸಿನ್ನಱಗಾಮಿಗರುಂ ಮುಖಿಮಾಗೆ (ಎಕ. VII. ಶಿಕಾರಿ. ೧೫೪-೧೧; ಸು. 685). [?]

ಸಿಂಧ, ಸಿಂದ₁ (ನಾ). ಬಾವುಟ; ಧ್ವಜ: ಪೊಳೆವ ನವಿಲ ಸಿಂಧಂ ಬೆಡಂಗಾಗೆ (ಜಗಪ. ೧೮-೫೧); ಹೂಡಿದರು ರಥವರಡನವರು ಸಘಾಡದಲಿ ಕಪಿ ಗರುಡಸಿಂಧವ ಜೋಡಿಸಿದರು (ಕುಮ್ಮಾಆ. ೨೦-೨೧); ಸಿಂಧ ಸೀಗುರಿ ಛತ್ರ ಚಾಮರ ಪತಾಕೆಗಳ್ವೆಂದಣಿಸಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೨-೫). **ಸಿಂದ₁**: ಅಂತುಭಯಬಲಮುಂ . . . ಮಿಳಿರ್ದು ಮಿಳ್ಳಿಸುವ ಪೆಸರ ಕುಱಿಪಿನ ಪಳಯಿಗೆಗಳುಂ ಸಂದಣಿಸಿ ಮುಂದೆ ನಿಂದ ಪಲವುಂ ಸಿಂದಂಗಳುಂ [ಪಾಠಾಂ. ಚೆಂದಮುಂ] (ಪಂರಾಮಾ. ೧೩-೬೪ ವ); ಮುಗಿಲ ಮುಟ್ಟುವ ವೈಜಯಂತಿಗಳಿಂ ನವದುಗುಲದ ನೇಜಯದಿಂದ ಸೊಗಯಿಪ ಸಿಂದಂಗಳಿಂದ ಸ್ವಯಂವರ ಮಿಗೆ ರಂಜಿಸಿದುದು (ರಾಮಾವ. ೭-೩೨). [IP ಸಂಸ್ಕೃತಮೂಲವಿರಬಹುದೆಂದು ತೋರುವ ಈ ಶಬ್ದವು ಸಂಸ್ಕೃತಕೋಶಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲೂ ದೊರಕಿಲ್ಲ]

ಸಿಂಧಮ್ಮನಾಡು (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು : ಸಿನ್ನಮ್ಮನಾಡ ಬವರದೊಳು ಕೆಲ್ಲೀಗೆಱೆಯ ತುಱುಂಗಳೊಳೆ XXX ಸತ್ತ (ಎಕ. V. ಅರಸೀ. ೯೯-೪; ಸು. 890). [? + ನಾಡು]

ಸಿಂಧು₁ (ನಾ). ೧. ಕಡಲು; ಸಮುದ್ರ: ಶ್ರೀವರ್ಧಮಾನಪ್ರವರಮುನಿಜನಾನಂದ ಸಂಸ್ತುತ್ಯ ಸಿಂಧುಸ್ತೋಮಾಳಂಕಾರಿತಾಂಭೋನಿಧಿ ನಿರುಪಮಬೋಧಾಕರಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೧); ಸಿಂಧೂಪರೀತಭೂತಳಮನೀಟ್ಟುಕೊಳಲ್ಕರಚಕ್ರದಿಂ ಜರಾಸಂಧನ ಕಂಠಮಂ ಕಡಿಯೆ ಕೇಶವನಿಟ್ಟಪನೆಂದು ತೋರ್ಪವೋಲ್ಗಂಧಗಜೇಂದ್ರಯಾನೆ . . . ಕಂಕಣದಿಂದಿಡುವಳ್ ವಿನೋದದೊಳ್ (ಅರ್ಧನೇ. ೭-೪೧); ದುರ್ವಾಸಮುನಿಶಾಪದಿಂದಂದು ಪೋದ ಸುರರರ್ಪಮಂ ಬೇಡಿ ಮಥಿಯಿಸಿದೊಡಂ ತತ್ಸಿಂಧು ಪೂರ್ವಾಮರಾಮರರ ಬಲ್ಗಾವ ಪಿಡಿಸುತುಚ್ಚೈಶ್ರವಮೆನಿಪ್ಪ ಹಯವ ಸರ್ವಬಾಧೆಯೊಳಿತ್ತಂ (ಭಾವಚಿಂ. ೭-೧೨). ೨. ನದಿ; ಹೊಳೆ: ಪೊಳೆವಳದಿಂಗಳೊಳ್ಪುಱಿಗಳಂ ಸುರಸಿಂಧುವ ಶೀಕರಂಗಳಿಂ ಜಳನಿಧಿಯಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಪೊಳೆವ ತಾರೆಗಳಂ ಸಮದಂತೆ . . . ಎಸೆದುದುಜ್ಜ್ವಳಮೌಕ್ತಿಕ ಹಾರಮಂಡಲಂ (ಕಾದಂಉ. ೧೦೭); ಸಿಂಧುವನು ಹಿಮಗಿರಿಗೆ ಹಿಂದಿರುಗಿ ಬೇರೊಂದು ಚೆಂದದಲಿ ಪರಿದು ಬಾರೆಂದಾಣತಿಪಯಾ? (ಮಂಕುತ. ೮೭೭). 'ಸುರಸಿಂಧು' ಪರಾ.

೩. ಒಂದು ನದಿಯ ಹೆಸರು: ಇರಾವತಿಯೆಂಬ ಸಿಂಧುಯೆಂಬ ಶತಾದ್ರಿಯೆಂಬ ನದಿಗಳ ತೀರದ ದೇಶದೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿದ ಸ್ತ್ರೀ (ಕಾಮಶಾ. ೨೧೮); ಸಿಂಧು ಎಂಬುದರ ಬದಲಾಗಿ ಹಿಂದು ಎಂದು ಅಪಭ್ರಂಶವಾಗಿ ಆ ನದಿಯ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಹಿಂದುಸ್ಥಾನವೆಂಬ ಹೆಸರು ಮೊದಲು ಬಂದು ಇತ್ತಿತ್ತ ಇಡೀ ಹಿಂದುಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಬಂದಿರಬಹುದೆಂದು ಕೆಲವರು **ಅನ್ನುತ್ತಾರೆ** (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೧೦). **೪. ಒಂದು ದೇಶದ ಹೆಸರು; ಸಿಂಧೂನದಿಯ** ತೀರದ ಪ್ರಾಂತ: ಲಾಳ ಬರ್ಬರ ಪಾಂಡ್ಯ ತುರುಕಾಣ್ಯ ತುಳುವ ನೇಪಾಳ ಸಿಂಧು . . . ಇಂತಸುಪ ಛಪ್ಪನ್ನದೇಶದೊಳಧಿಕಸೀಮಂತಮಣಿಯೆನಿಪ ಕುಂತಳದೇಶ ಮೆಱೆವುದು (ಪ್ರೌಢರಾ. ೧-೩೧); ಮರಳಿ ಕೃಷ್ಣಾರ್ಜುನರ್ಸಿಂಧುದೇಶದ ಮೇಲೆ ಗಜನಗಂಗ್ಯತಂದರು (ಕೃಮಿಭಾ. ೩೨ ಸೂಚನೆ). ೫. ಸಿಂಧುದೇಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಜನ ಮತ್ತು ಅಲ್ಲಿಯ ರಾಜ: ಇದಿರೆ ಶಕಟವ್ಯೂಹವದಱಗ್ರದಲಿ ದುಶ್ಶಾಸನನು ಕೆಲಬಲದೊದವಿನಲಿ ಬಾಹ್ಲಿಕನು ಸೌಬಲ ಸಿಂಧು ಮಾಗಧರು (ಕುಮಾದ್ರೋ. ೯-೧೮); ನಿಜಹರ್ಷದಾರ್ವಿನಿಂದೀ ಸಿಂಧುನೃಪನೆರಡು ಕುದುರೆಗಳನುರ್ವರಾಧಿಪಗೀಯಲು (ಭಾವಚಿಂ. ೭-೧೨): "ಜನಪದಭೇದ ವಾರ್ಧಿ ನದಿಯೆಂಬಿವು ಸಿಂಧು ಸಮಾಖ್ಯೆ" (ನಾನಾರ. ೭೧). ೬. ಬೆಣ್ಣೆಯನ್ನು ತೆಗೆದ ಮಜ್ಜಿಗೆ; ತಕ್ರ : ಮೊಸರ ನಾಲ್ಕಱೊಳೊಂದು ಭಾಗ ನೀರೆಱೆದುಕೊಂಡದನು ಕಡೆದು ಅನುಮಾಡೆ ಸಿಂಧು [ಪಾಠಾಂ. ದು]ವೆಸರಾಯ್ತು (ಸೂಪಶಾ. ೨-೧೩); ಮೂರು ಭಾಗ ಮೊಸರು ಒಂದು ಭಾಗ ನೀರನೆರೆದು ಬೆಣ್ಣೆಗಳೆದ ಮಜ್ಜಿಗೆ ಸಿಂಧುವೆಂಬುದು, ಇದಕ್ಕೆ ತಕ್ರವೆಂದು ಹೆಸರಿದೆ (ಭೀಮಸೂ. ೨೮). ೯. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು: ರಾಮಕ್ರಿಯೆ . . . ಸಿಂಧು . . . ಮಧ್ಯಮಾವತಿಯೆಂಬ ಮೂವತ್ತಾಱುರಾಗಂಗಳೇ ಮುಖ್ಯಮಾಗಿ . . . ಪ್ರಸಿದ್ಧಗೊಂಡಿರ್ಪವು (ವಿವೇಕ. ೨೩೪). [ಸಂ.]

ಸಿಂಧು$_2$ (ನಾ). ೧. ಕಾನೂನಿನ ಪ್ರಕಾರ ಒಪ್ಪಿತವಾದುದು, – ಸಾಧುವಾದುದು: ರಾಮಕೃಷ್ಣನ ಬುದ್ಧಿಗೆ ಅಷ್ಟು ಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದೂ . . . ಆತ ಬರಕೊಟ್ಟ ರಿಕಾರ್ಡುಗಳಾವುವೂ ಸಿಂಧುವಲ್ಲವೆಂದೂ ಒಂದು ಪ್ರಕಟಣೆಯ ಜಾಹೀರು ಕೊಡಬೇಕು (ತ್ಯಾಗಮ. ೭೨). ೨. ಸಫಲವಾದುದು; ಸಾರ್ಥಕವಾದುದು: ಒಂದೆ ಮಂತ್ರದಲಿ ಎಲ್ಲರ ಕೊಂದು ಮಂತ್ರಶಕ್ತಿಯನು ಮಾಡುವೆ ಸಿಂಧು (ಕೋಗಿಲೆ. ೨೧-೬೩).

ಸಿಂಧುಮಾಡಿಸು = ಕಾನೂನಿನ ಪ್ರಕಾರ ಒಪ್ಪಿತವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು; ಕಾನೂನುಬದ್ಧವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು: ಅದು ಕಾಯಿದೆಗೆ ಸರಿಯಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಬರೆದಿದೆ. ಅದನ್ನು ಕೋರ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಹಾಜರುಪಡಿಸಿ ಸಿಂಧುಮಾಡಿಸಬೇಕೆಂದು ನನಗೆ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ (ನಿಷ್ಕಾಮ. ೧೭೧). **ಸಿಂಧುವಾಗು** = ಕಾನೂನಿನ ಪ್ರಕಾರ ಒಪ್ಪಿತವಾಗು, – ಊರ್ಜಿತವಾಗು, – ನಿಲ್ಲು: ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಸಿಂಧುವಾಗಲಾರದು (ತುಳಸಾ. ೨೦); ಸಬ್‌ರಿಜಿಸ್ಟ್ರಾರರವರ ಸಮಕ್ಷಮ ರಿಜಿಸ್ಟ್ರಾದರೆ ಸಿಂಧುವಾಗುವುದೆಂಬ ಕಾನೂನು ಬಳಕೆಗೆ ಬಂತು (ಗಂಗಾಳ. ೭೭). [?]

ಸಿಂಧುಜ (ನಾ). ೧. ಕಡಲಿನಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾದುದು. ೨. ಚಂದ್ರ. ೩. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದು; ಜಲಚರ. ೪. ಕಲ್ಲುಪ್ಪು; ಸೈಂಧವಲವಣ. ೫. ಸಿಂಧುದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದು. [ಸಂ.]

ಸಿಂಧುತನ (ನಾ). ಸಾರ್ಥಕ್ಯ; ಸಫಲತೆ: ಸಾಧಕರಿ ತಿಳಿದಲ್ಲ ಕುಟಿಲವ ಭೇದಿಸೀಗನ್ಯೋನ್ಯದಲಿ ನಿಜಸಾಧುಗಳ ನೆರೆ ಭಜಿಸಿ ಪಡೆ ನೀ ಸಿಂಧುತನವನ್ನು (ಪಶುಧಾ. ೧-೮). [ಸಿಂಧು$_2$ + - ತನ]

ಸಿಂಧುತೋಯ (ನಾ). ಸಮುದ್ರದ ನೀರು; ಸಾಗರದ ಜಲ: ಚಿರವಿಕ್ಷೋಭಿತ ಸಿಂಧುತೋಯಶಿಶಿರಂ . . . ಚಕ್ರಿಯನಾಱಿಸಿತ್ತು ವಿಜಯಾರ್ಧೋಪಾಂತಮಂದಾನಿಳಂ (ಆದಿಪು. ೧೩-೯); ಬಿಟ್ಟೆಱಗಿದ ವಂಜುಳಪ್ರಕರಮಂ ಪರಿವರ್ಧಿಪ ಸಿಂಧುತೋಯದಂತೆ . . . ರಾಜಲೀಲೆ ಕಣ್ಗೆಱೆದುದು ಪುಷ್ಪದಂತಮಹಿಪಾಳನೊಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೩-೬). [ಸಂ.]

ಸಿಂಧುದ್ವಾರ (ನಾ). ಸಮುದ್ರದ ಮುಂಭಾಗ : ನಿಜವಿಜಯಕುಂಜರಂಗಳಂ ವಿಹಾರಿಸಿ ಬಂದು ಸಿಂಧುದ್ವಾರದೊಳ್ ಸಮುದ್ರಕಲ್ಲೋಲಲೀಲಾಂದೋಳಿತವನ ದೇವತಾಂದೋಳನಾನುಕಾರಿ ತಾಂಬೂಲಲತಿಕಾಲಂಬಕ್ರಮುಕಮುಂ (ಆದಿಪು. ೧೩-೩ ವ); ಅಂತು ಬಂದು ಶಾಂತೀಶ್ವರಂ ನಿಜವಿಜಯಸ್ಕಂಧಾವಾರಮಂ ಸಿಂಧುದ್ವಾರಕ್ಕಿದಿರಾಗಿ ಬೀಡಂ ಬಿಡಿಸಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೧೯ ವ). [ಸಂ.]

ಸಿಂಧುನಂದನೆ (ನಾ). ಸಾಗರಪುತ್ರಿ; ಲಕ್ಷ್ಮಿ.

ಸಿಂಧುನಂದನೆಯಾಣ್ಮ = ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಪತಿ; ವಿಷ್ಣು: ಸಿಂಧುನಂದನೆಯಾಣ್ಮ ಪರಮೇಷ್ಠಿ ಶತಧರ್ಮವಂದಿತಪದಾಂಭೋಜ ಒಲಿದು ಪಾಲಿಪುದೆನ್ನ (ಪ್ರೌಢರಾ. ೧೭-೧). [ಸಂ. ಸಿಂಧುನಂದನಾ]

ಸಿಂಧುನದಿ (ನಾ). = **ಸಿಂಧು ೩: ಸಿಂಧುನದೀತೀರಂಬಿಡಿದು ಪೋಗಿ . . . ಸಿಂಧು** ದೇವಿಯಿಂದಂ ಸಿಂಧುಜಳಂಗಳಿಂದಭಿಷಿಕ್ತನಾಗಿ (ಆದಿಪು. ೧೩-೭೭ ವ). [ಸಂ. ಸಿಂಧುನದೀ]

ಸಿಂಧುಪತಿ (ನಾ). ೧. ನದಿಗಳ ಒಡೆಯ; ಸಮುದ್ರ: ಸ್ಕಂಧಾವಾರೇಭ ಪುಮೋಟ್ಟಂಧಾವಳಿಯುಂ ತವೇರಕನ್ನಿಕೆಯುಂ ತತ್ಸಿಂಧುಪತಿಗಿಂಬನಿಂದತಿಸಂಧಿಸಿದಂ ನೃಪತಿ ಬಿಟ್ಟು ತದುಭಯತಟದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೨). ೨. ಸಿಂಧುದೇಶದ ರಾಜ; ಜಯದ್ರಥ. [ಸಂ.]

ಸಿಂಧುಪುತ್ರ (ನಾ). ನದಿಯ ಮಗ; ಭೀಷ್ಮ; ಗಾಂಗೇಯ: ರಾಜ್ಯಂ ನಷ್ಟ ರಾ[ಜ]ಮಾದುದರ್ಕೆ ಮಮ್ಮಲಮಱುಗಿ ಯೋಜನಗಂಧಿ ಸಿಂಧುಪುತ್ರನನಿಂತೆಂದಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೮೦ ವ). [ಸಂ.]

ಸಿಂಧುಪೂರ (ನಾ). ಸಮುದ್ರದ ಅಥವಾ ನದಿಯ ಪ್ರವಾಹ: ಸೌಂದರ್ಯ ಬಾಂಧವ್ಯಗಳನು ಬರಿದೆನಲಹುದೆ . . . ಸಿಂಧುಪೂರದಿ ಬದ್ಧವರೊಳೊಬ್ಬರೊಬ್ಬರನು ಅಂದಿಕೊಳಲದು ಬರಿದೆ? (ಮಂಕುತ. ೩೯೨). [ಸಂ.]

ಸಿಂಧುಪ್ಲವ (ನಾ). = ಸಿಂಧುಪೂರ: ಸಮಸ್ತಸುರಕೋಟಿ ಹೇಮಘಟಕೋಟಿಯಿಂ ಮಿಸಿಸೆ ದುಗ್ಧಸಿಂಧುಪ್ಲವಂ ಶ್ರಮಾಂಬುಲವಮೊಂದುಮಂ ನಿನಗೆ ಪುಟ್ಟಿಸಲ್ಕಾರ್ತುದಿಲ್ಲಂ (ಆದಿಪು. ೧೩-೮೩). [ಸಂ.]

ಸಿಂಧುಬಂಧನ (ನಾ). ೧. ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಸೇತುವೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವಿಕೆ ; ಸೇತುಬಂಧನ. ೨. ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಸೇತುವೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿದವನು; ರಾಮ: ಕುಂದಕುಟ್ಮಲರದನ ಪರಮಾನಂದ ಹರಿ ಗೋವಿಂದ ಸನಕಸನಂದವಂದಿತ ಸಿಂಧುಬಂಧನ ಮಂದರಾದ್ರಿಧರ (ಹಂಸಾ. ೧೨). [ಸಂ.]

ಸಿಂಧುಬಿಂದುನ್ಯಾಯ (ನಾ). [ತರ್ಕಶಾ] ಲೌಕಿಕನ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; P 'ಪರಮಾತ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಯೆಂಬ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಹೋಲಿಸಿದಾಗ ಅಭ್ಯುದಯ ವೆಂಬುದು ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಿಂದುವಿದ್ದಂತೆ' ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯ: ಈ ಪರಮಾತ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಯೆಂಬ ನಿಶ್ರೇಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯುದಯವೆಂಬ ಫಲವು ಸಿಂಧುಬಿಂದು ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಅಡಗಿರುವುದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು (ಹಿಂದಸಾ. ೧೭೪). [ಸಂ.]

ಸಿಂಧುರ (ನಾ). ೧. ಆನೆ; ಗಜ: ವಜ್ರದಂತಚಕ್ರವರ್ತಿಯುಮನಂತಸಾಮಂತಾಂತಃಪುರಪರಿವಾರಪರಿವೃತನುಂ ಬಂಧುರಗಂಧಸಿಂಧುರಾರೂಢನುಮಾಗಿ (ಆದಿಪು. ೪-೨೩ ವ); ನರಲುತ್ತುಂ ಪೊರಳುತ್ತುಮಿರ್ಪ ಭಟರಿಂ ಪಿಟ್ಟಾದ ಪೀಱಾದ ಸಿಂಧುರದಿಂ (ಶಂರಾಮಾ. ೯-೧೨೪). ೨. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸನ ಹೆಸರು; ಗಜಾಸುರ: ಸಿಂಧುರಜಟಾಭಸ್ಮ ಶಾರ್ದೂಲಾಂಧ . . . ಜಲಂಧರ ಪ್ರಮುಖಾಸುರರನಪಹರಿಸನೇ ಹರನು (ಬಸವ. ೫೪-೫೭). ೩. [ಗಣಿತ] ಎಂಟು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ: "ಗಗನಾಂಬರಂ ವ್ಯೋಮ ಸಿಂಧುರಂ ಲೋಚನಂ ನಗಮ್ಮೆಕ್ಕಮೆಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಗಳು ಕೃತಯುಗಮಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೨೨-೧೪). [ಸಂ.]

ಸಿಂಧುರಂಗ (ನಾ). ಸಮುದ್ರತೀರ: ಸಿಂಧುರನಗರದಿಂದ ನಡೆತಂದು ಪವನಜಂ ಸಿಂಧುರಂಗದೊಳೆಸವ ದ್ವಾರಕೆಯೊಳ್ಕದೆ (ಕೃಮಿಭಾ. ೬ ಸೂಚನೆ). [ಸಂ.]

ಸಿಂಧುರಘಟೆ (ನಾ). ಆನೆಗಳ ಗುಂಪು, – ಸಮೂಹ : ಸಿಂಧುರಘಟಾಸಂದೋಹದಿಂ . . . ಸೇನಾಚಕ್ರಮೇನೊಪ್ಪಿತೋ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೪-೪೬). [ಸಂ. ಸಿಂಧುರಘಟಾ]

ಸಿಂಧುರವಿರೋಧಿ (ನಾ). ಆನೆಗೆ ವೈರಿಯಾದುದು; ಸಿಂಹ.

ಸಿಂಧುರವಿರೋಧಿಪೀಠ = ಸಿಂಹಪೀಠ; ಸಿಂಹಾಸನ: ಸಿಂಧುರವಿರೋಧಿಪೀಠಂ ಗಂಧಕುಟೀಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಿರಿಯಂ ಪಡೆಮಾತೇಂ ಧರಿಯಿಸಿ ಕಮಲದ ತೆಱದಿಂ ಧಾರ್ಮಿಕ ನಿಕರಮಧುಕರಮನೇನೆಱಗಿಸಿತೋ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೭-೭೪). 'ಗಜವೈರಿಪೀಠ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಸಿಂಧುರವಿರೋಧಿನ್]

ಸಿಂಧುರಸ್ಕಂಧ (ನಾ). ಆನೆಯ ಹೆಗಲು, – ಭುಜ; ಗಜಸ್ಕಂಧ: ಆ ಮಹೇಂದ್ರಂ

ಗರ್ವಾಂಧಂ ಸಿಂಧುರಸ್ಕಂಧದಿನಿಳಿದು (ಬುದ್ರಪ್ಪ. ೫-೧೧೨).

ಸಿಂಧುರಸ್ಕಂಧಪೀಠ = ಆನೆಯ ಬೆನ್ನಿನ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲು ಹಾಕುವ ಭದ್ರಾಸನ; ಅಂಬಾರಿ: ರಾಜ್ಯಲಕ್ಷ್ಮೀಲೀಲಾಲಂಬನವೆನಿಸಿದ ಬಿಸುಗೆಯ ಮತ್ತಾಲಂಬನಮನವಳಂಬಿಸಿ ಸಿಂಧುರಸ್ಕಂಧಪೀಠದೊಳ್ ಸುಖಾಸೀನನಾಗಿರ್ದಾಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೪-೧೧೨ ವ). [ಸಂ.]

ಸಿಂಧುರಾಜ (ನಾ). ೧. ನದಿಗಳ ಒಡೆಯ; ಸಾಗರ: ತೊಳತೊಳಗಿ ಬೆಳಗುವ ನದೀವಧುಗಳುಳ್ಳದಡು ತಿಳಿದು ನಿಜಕಾಂತನಾಗಿಹ ಸಿಂಧುರಾಜನಂ ನೆರೆಯದಿರರಂ ಬೊಲಾಯ್ತು (ಕೃಮಭಾ. ೨೫-೪); ಸಿಂಧುರಾಜನ್ಮಮದಸಿಂಧುರಹರ್ಯಕ್ಷ್ಮ ಪರಾಕು (ಯಾದಚಂ. ೩-೧ ವ). ೨. ಜರಾಸಂಧ. [ಸಂ.]

ಸಿಂಧುರಾನನ (ನಾ). ೧. ಆನೆಯ ಮುಖ; ಗಜಮುಖ. ೨. ಆನೆಯ ಮುಖವುಳ್ಳವನು; ಗಣಪತಿ: ಮಂದಹಾಸಾಸ್ಯದಿಂದೆಂದನಾ ಪರಮೇಶನಿಂದು ನಿನ್ನಯ ಶಿಷ್ಯನಷ್ಟೂತಿಯಂ ಕರೆಸಿ ಸಿಂಧುರಾನನಮಾತೆಗೀಗ ರಾಗವನು ಕೇಳಿಸುವದೆಂದುಚಿ ನೇಮಿಸೆ (ಪ್ರಾಥರಾ. ೬-೩೧). [ಸಂ.]

ಸಿಂಧುರಾಮಕ್ರಿಯೆ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು: ಹಾಗೆಯೇ ಶೈವಪಂತುವರಾಲಿಯ (ಮೇಳದ)ಲ್ಲಿ ಸಿಂಧುರಾಮಕ್ರಿಯಾ (ಚತುಪ್ರ. ೧೩೦).

[ಸಂ. ಸಿಂಧುರಾಮಕ್ರಿಯಾ]

ಸಿಂಧುರಾಸನ (ನಾ). ಗಜಲಾಂಛನವನ್ನುಳ್ಳ ಪೀಠವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು: ಕನಕಚ್ಛಾಯನಜೇಯಸಂಹನನನೂನಸ್ವಾಪದೇಯಾದಿನಾಥಂ . . . ಸಿಂಧುರಾಸನನಬ್ಜಾಯತನೇತ್ರನೀಗಭಿಮತಂ ಸರ್ವಾಹ್ನಯಕ್ಷ್ಮಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೯). [ಸಂ.]

ಸಿಂಧುರಿಪು (ನಾ). ಸಮುದ್ರದ ವೈರಿ; ಅಗಸ್ತ್ಯಋಷಿ: ಸಿಂಧುರಿಪು ಗಾರ್ಗ್ಯ ಗಾಲವ ಕಪಿಲ ಮುದ್ಗಲ ಮುನೀಂದ್ರ ಗೌತುಮ ರೋಮಶಾದಿಗಳ್ ಶಿಷ್ಯಗಣವೃಂದ ಬಂದರಲ್ಲಿಗೆ (ತುರಂಗ. ೭೯-೩). [ಸಂ.]

ಸಿಂಧುಲವಣ (ನಾ). ಘನರೂಪದಲ್ಲಿ ಖನಿಜವಾಗಿ ದೊರೆಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಡಿಗೆ ಉಪ್ಪು; ಕಲ್ಲುಪ್ಪು; ಸೈಂಧವಲವಣ. [ಸಂ.]

ಸಿಂಧುವರಾಳಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು: ಸಿಂಧುವರಾಳಿ ಕನ್ನಡ ವರಾಳಿ ದ್ರಾವಿಡವರಾಳಿ ಪ್ರಥಮವರಾಳಿಯೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ರಾಗಂಗಳುಂ ಉಪಾಂಗ ವರಾಳಿಗಳು (ವಿವೇಕ. ೨೩೪). [ಸಂ. ಸಿಂಧುವರಾಲೀ?]

ಸಿಂಧುವಾರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೂವು ಮತ್ತು ಅದರ ಮರ: ಮಲ್ಲಿಕಾಬದ್ಧಕುಟ್ಮಳಾಡಂಬರಕದಂಬಮಂದಾರವಿಂದವಿಕಸಿತಸಿಂಧುವಾರಪ್ರಬುದ್ಧಲೋಧ್ರಂಗಳಿಂ (ಆದಿಪು. ೬-೩೬ ವ); ಪ್ರೌಢೆಯರಾದ ವನಿತೆಯರೊದೆದೊಡೆ ಮುಖಪ್ರಸನ್ನತೆ ಕಂಡರೆ ಕ್ರಮದಿಂ ಕುಸುಮಿತಂಗಳಪ್ಪ ಅಶೋಕ . . . ಸಿಂಧುವಾರ . . . ಚಂಪಕಂಗಳೆಂಬ ದಶದೋಹಳವೃಕ್ಷಜಾತಿಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೧೨). [ಸಂ.]

ಸಿಂಧುಶಯನ (ನಾ). (ಕ್ಷೀರ)ಸಾಗರದಲ್ಲಿ ಮಲಗಿರುವವನು; ವಿಷ್ಣು: ಒಂದೆ ಮನದಲಿ ಸಿಂಧುಶಯನ ಮುಕುಂದ ಎನೆ ಎಂದೆಂದು ವಾಸಿಪನಾ ಮಂದಿರದೊಳಗೆ (ಪುರಂದ. ೧-೧೪೬-೧). [ಸಂ.]

ಸಿಂಧುಶುಕ್ತಿ (ನಾ). (ಸಮುದ್ರದ) ಕಪ್ಪೆಚಿಪ್ಪು: ಕಣ್ಮುಚ್ಚದೆವೆಗಳಿಂ ಸ್ರವಿಸಿದಶ್ರುಶ್ರೋತದ ಸಿಂಧುಶುಕ್ತಿಯಿಂ ನಿಶ್ಚಚ್ಛಕಾಬಿಂದುಮುಕ್ತಾಫಲಗಳುಕ್ಕಿ ಸುರಿವಂತೆ (ಶ್ರೀಅಮಾ. ೬೬೬-೪೦೧). [ಸಂ.]

ಸಿಂಧುಸಂಗಮ (ನಾ). ನದಿಯು ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಸೇರುವ ಸ್ಥಳ: "ಸಂಭೇದಃ, ಸಿಂಧುಸಂಗಮಃ — ನದಿಗಳ ಕೂಡಿಕೆ ಹೆಸರು. ಕಡಲಿನೊಳು ಹೊಳೆಯ ಕೂಡ್ಕು, ನದೀಸಂಗಮ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೮೮). [ಸಂ.]

ಸಿಂಧೂತ್ಥ (ನಾ). ಕಡಲಿನಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವ ಲವಣ; ಕಡಲುಪ್ಪು; ಸೈಂಧವಲವಣ: "ಸಿಂಧೂತ್ಥಂ, ಮಾಣಿಮಂಥಂ, ಸೈಂಧವಂ, ಲವಣೋತ್ತಮಂ — ಈ ೪ ಸೈಂಧವಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೦೦-೪೬೦); ಹಿಪ್ಪಲಿ ಸಿಂಧೂತ್ಥಂ ಸದುಗುಪ್ಪೆ ಮರಿಚಮ್ಮಗ್ನಿ ನಾಗರಂ ವಾಸಿತದಿಂದೊಪ್ಪುವ ಕಳ್ ಪ್ರತಿಪಾನಕಮಪ್ಪುದು ತುರಗಕ್ಕೆ (ಅಶ್ವಶಾ. ೬-೮೮).

[ಸಂ.]

ಸಿಂಧೂದ್ಭವ (ನಾ). ೧. = ಸಿಂಧೂತ್ಥ: ಹಿಪ್ಪಲಿ . . . ವಿಳಂಗಾಗ್ನಿಲೋಧ್ರ ಸಿಂಧೂದ್ಭವಮಂ ತಪ್ಪದೆ ಸಮಮಾಗಿರೆ ಯೋಜಿಪ್ಪುದು (ಅಶ್ವಶಾ. ೬-೮೪). ೨. = ಸಿಂಧುಪುತ್ರ : ಮೇರೆಯೊಳ್ ವಾರ್ಧಿ ಸೌಚವ್ರತದೊಳ್ ಸಿಂಧೂದ್ಭವಂ ಸತ್ಯದೊಳಿನತನಯಂ ಸೌರ್ಯದೊಳ್ ಭೀಮಸೇನಂ (ಎಕ. VIII, ನಗರ. ೩೫-೯; 1077). [ಸಂ.]

ಸಿಂಧೂರ[1] 'ಸೆಂದುರ' ನೋ.

ಸಿಂಧೂರ[2] 'ಸಿಂದುರ[2]' ನೋ.

ಸಿಂಧೂರತಿಲಕ (ನಾ). ಹಣೆಯ ಮೇಲಿಡುವ ಕೆಂಪು ಗುರುತು, — ಕುಂಕುಮದ ಬೊಟ್ಟು: ಇದು ಮೂಡಣಂಗನೆಯ ಸಿಂಧೂರತಿಲಕವೋ (ಹಚಿಕಾ. ೩-೮೮).

[< ಸಂ. ಸಿಂದೂರತಿಲಕ]

ಸಿಂಧೂರಲಾಂಛನ, ಸಿಂದೂರಲಾಂಛನ (ನಾ). ಧ್ವಜದಲ್ಲಿ ಆನೆಯ ಗುರುತುಳ್ಳವನು: ಚಟ್ಟಕುಳಭೂಷಣಂ ಸಿಂಧೂರಲಾಂಛನಂ ಸಫಳೀಕೃತವಿದ್ವಜ್ಜನಾಭಿವಾಂಛನಂ (ಕೊಲ್ಹಾಶಾ. ೨೩-೧೧; 578 ?). **ಸಿಂದೂರಲಾಂಛನ**: ವೈರಿಕುಳವಿಳಯಾಂತಕವಿಭೀಷಣಂ ಸಿಂದೂರಲಾಂಛನಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೫೦-೫; ಪು. 1070). [< ಸಂ. ಸಿಂಧುರಲಾಂಛನ]

ಸಿಂಪಡಿಸು, ಸಿಂಪರಿಸು, ಸಿಂಬಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಿಂಚನೆ ಮಾಡು; ತಳಿ; ಚಿಮುಕಿಸು: ಕಮಂಡಲೋದಕವನ್ನಭಿಮಂತ್ರಿಸಿ ಅವಳ ಮೇಲೆ ಸಿಂಪಡಿಸಿದನು (ಶ್ರೀರಾಪ. ೬೨); ಸೆಗಣಿನೀರು ಸಿಂಪಡಿಸಿ ಆಕರ್ಷಕವಾಗಿ ರಂಗೋಲಿ ಬಿಡುತ್ತಾರೆ (ಚೋರೇದೇ. ೨೩). ೨. ಹಚ್ಚು; ಬಳಿ; ಲೇಪಿಸು: ಮುಖಕ್ಕೆ ಮತ್ತಷ್ಟು ಪೌಡರ ಸಿಂಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ಕೆಳಗೆ ಬಂದಾಗ ಮೀನಾಕ್ಷಿ ಗೇಟಿನ ಬಳಿ ನಿಂತಿದ್ದಳು (ದೂಡಟ್ಟ. ೬). **ಸಿಂಪರಿಸು** : ೧. ಅಗಿಯುವ ಕೀಟಗಳ ಹತೋಟಿಗೆ ಹೊಟ್ಟೆಪಾಷಾಣವನ್ನು ಸಿಂಪರಿಸಬೇಕು ಅಥವಾ ಪುಡಿಯನ್ನು ಧೂಳಿಸಬೇಕು (ಕೀಟಟ. ೬೪). **ಸಿಂಬಡಿಸು** : ೧. ಗಂಡಹೆಂಡರ ಮಾತು ಒಂದೆ ಹಾಸಿಗಿ ಮ್ಯಾಲ ಗಂಧ ಸಿಂಬಡಿಸಿ ನಗತಾಳ ನನ ತಮ್ಮ ಗಂಗಿ ನಿನಗೆಲ್ಲಿ ದೊರೆತಾಳ (ಗರತಿ. ೮೧). 'ಸಿಂಪಿಣಿ' ಪರಾ. [<— ಮರಾ. ಶಿಂಪಡಣೇಂ, ಶಿಂಪಣೇಂ, ಶಿಪಣೇಂ, ಸಿಂಪಡಣೇಂ, ಸಿಂಪಣೇಂ]

ಸಿಂಪಣಿ 'ಸಿಂಪಿಣಿ' ನೋ.

ಸಿಂಪರಿಸು 'ಸಿಂಪಡಿಸು' ನೋ.

ಸಿಂಪಿ[1] 'ಸಿಪ್ಪು' ನೋ.

ಸಿಂಪಿ[2], **ಚಿಪ್ಪಿ** (ನಾ). ೧. ಬಟ್ಟೆ ಹೊಲೆಯುವವನು; ಚಿಪ್ಪಿಗ: ಆ ಸಿಂಪಿ ಮುನ ವೇಲ್ ಇವಳಿಗೆ ಶೋಕಿನ ಅಂಗಿ ಹೊಲಿದು . . . ಪುಕ್ಕಟೆ ಕೊಡುತ್ತಾನೆ (ದಕ್ಷಿನ. ೬೩); ಲೆಕ್ಕವಿಲ್ಲದಷ್ಟು ಅಂವೆ ಹೊಲಿಸಿದ್ದರು: ಪೇಟೆಯ ಸಿಂಪಿಯಿಂದಲೇ ಮತ್ತೆ! (ಮೂಯುದಾ. ೧೨೬). **ಚಿಪ್ಪಿ** : ೧. 'ಚಿಪ್ಪಿಗ[2]' ಪರಾ. ೨. ಶಿಲ್ಪಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವವನು ; ಶಿಲ್ಪಿ: ಗೌಳ ನೀಂ ಸಂತೈಸು ಗಾಯಕರ ತಿರ್ದು ಪಾಂಚಾಳ ನೀಂ ಚಿಪ್ಪಿಗಳ ಗುರ್ಜರನೆ ಕಾದಿರ್ಪುದರಮನೆಯೊಳೊಳವಾಗಿಲಂ (ಭಾವಚಿ. ೫-೨೮). 'ಸಿಪ್ಪಿಗ' ಪರಾ.

[<— ಮರಾ. ಶಿಂಪೀ, ಸಿಂಪೀ./ ಪ್ರಾ. ಸಿಪ್ಪಿ./ ಸಂ. ಶಿಲ್ಪಿನ್./ ತಮಿ. ಚಿಪ್ಪಿ ; ತೆಲು. ಚಿಪ್ಪವಾಡು]

ಸಿಂಪಿಗ 'ಸಿಪ್ಪಿಗ' ನೋ.

ಸಿಂಪಿಗನಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು: ಗೊಳಗೊಳಕೆ . . . ಸಿಂಪಿಗನ ಹುಲ್ಲು, ಜೇಕು . . . ಇವಲ್ಲದೆ ನಾನು ಹೆಸರಿಸಲಾರದ ಏನೇನೋ ಜಾತಿಯ ಎಲ್ಲವೂ ಮಣ್ಣಿನ ರಚನೆಯಲ್ಲಿಯೆ ಇದ್ದ ಹಾಗೆ ತೋರುತ್ತದೆ (ಗಾಂಪ. ೧೦೪). 'ಸಿಂಪಿಗೆಯ ಪುಲ್' ಪರಾ. [? + ಹುಲ್ಲು (< ಪುಲ್)]

ಸಿಂಪಿಗಹಕ್ಕಿ (ನಾ). (ಎಲೆ, ನಾರು ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು) ಒಂದನ್ನೊಂದಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿ ಗೂಡು ಕಟ್ಟುವ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳ ಹಕ್ಕಿ: ಸಿಂಪಿಗಹಕ್ಕಿ ಎಲೆಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸಿ ಹೊಲೆದು ಗೂಡು ರಚಿಸುತ್ತದೆ (ಪಕ್ಷಿ. ೪೬).

[ಸಿಂಪಿಗ (< ಸಿಪ್ಪಿಗ) + ಹಕ್ಕಿ(< ಪಕ್ಕಿ)]

ಸಿಂಪಿಗೆಯಪುಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು: ಕೆಯ್ದುಗಳನೆ ಮಾಟಿ ಸಿಂಪಿಗೆಯ ಪುಲ್ಲಿಡಿವರ್ ಸುಭಟರ್ ಧರಿತ್ರಿಯೊಳ್ (ಜಟ್ಟಮ. ೬-೧೨೬). 'ಸಿಂಪಿಗನ ಹುಲ್ಲು' ಪರಾ. [? + ಪುಲ್]

ಸಿಂಪಿಣ, ಸಿಂಪಣ (ನಾ). ಚಿಮುಕಿಸುವುದು; ಸೇಚನೆ; ಸಿಂಚನ: ಸಿಂಪಿಣಿಯ ತಣ್ಪನಿಂ ಪೂವಲಿಯ ತಿಣ್ಪನಿಂ ಮನಂಗೊಳಿಸುವ ಭವನಾಂಗಣದೊಳವತರಿಸಿ (ಕಾದಂಉ. ೪೭): ಭೋರೆಂದೆಱಗುವ ಜಲಧರಧಾರಾಪುಷ್ಕರದಿನಾತ್ಮಕರಪುಷ್ಕರಮಂ ಪೂರಿಸಿ ಸಿಂಪಿಣಿಯಂ ಕಾಂತಾರದೊಳಾಡಿದುವು ಕರಿಗಳುಂ ಕರಿಣಿಗಳುಂ (ಶಂರಾಮೂ. ೭-೧೫೫). **ಸಿಂಪಣೆ:** ಅಲಿಗೋಡುವ ಶೀತಜಲದ ಸಿಂಪ[ಪಾಠಾಂ. ಪಿ]ಣೆಗಳಿಂ ಮೇಲೆ ಸೂಸುವ ತುಷಾರವನಂಬುವಟೆಗಳಿಂ(ನಳಚಂ. ೧೯೫ ರಗಳೆ). 'ಸಿಂಪಡಿಸು' ಹೋ. [?]

ಸಿಂಪಿಣಿಗೆ (ನಾ). ಸಿಂಚನ ; ಸೇಚನೆ: 'ಸಿಂಪಿಣಿಗೆಗೊಡು' ಪರಾ.

[ಸಿಂಪಿಣ + - ಗೆ]

ಸಿಂಪಿಣಿಗೆಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೇಚನಮಾಡು. ೨. ಸೇಚನವನ್ನು ಹೊಂದು,— ಪಡೆ: ಏಲಾರಸದಿಂ ಸಿಂಪಿ [ಪಾಠಾಂ. ಪ]ಣಿಗೆಗೊಟ್ಟು ಮುಟ್ಟದೊಡಲ್ಲದಱಿಯಲ್ಬಾರದೆಂದೆನಿಪ ಭೃಂಗದ ಚಪ್ಪರಂಗಳುಮಂ (ಕಾದಂಉ.೨೧೪). [ಸಿಂಪಿಣಿಗೆ + ಕೊಡು$_{1}$]

ಸಿಂಪಿಣಿಯಾಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೇಚನಮಾಡು; ಸಿಂಪಡಿಸು; ಸೂಸು: ಉಚ್ಚಳಿಪ ನೆತ್ತರ ಕುಂಕುಮವಾರಿಯಂ ದಿಶಾಲಳನೆಯರತ್ತ ಸಿಂಪಿಸುತೆ ಸಿಂಪಿಣಿಯಾಡೆ (ಜಗಎ. ೧೭-೮೮); ನಲ್ಲರೊಳ್ ನಲಿವ ಸಿಂಪಿಣಿಯಾಡುವ ನರ್ತಿಪೊಂದು ಚಿತ್ರವಿಧದ ಚಿತ್ರಕಾಮಿನಿಯರಿಂದೆಸೆದಿರ್ದುದು ತಜ್ಜನಾಶ್ರಯಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೭-೪೯). ೨. ಓಲಾಡು; ಮುಳುಗಾಡು : ಮನದೊಳ್ ಗುಡಿಗಟ್ಟಿ ಬಗೆಯೊಳ್ ಬದ್ದವಣಂಬೊಯ್ದು ರಾಗರಸದೊಳ್ ಸಿಂಪಿಣಿಯಾಡಿ ನಡೆದಯ್ದುವಂದು (ಜಗಎ. ೧೧-೨೯ ವ).

[ಸಿಂಪಿಣ + ಆಡು$_{1}$]

ಸಿಂಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಚಿಮುಕಿಸು; ತಳಿ; ಸೇಚನ ಮಾಡು: "ಚಳಯಕ್ಕೆ ಸೂಸುವುದಕ್ಕೆ ಸಿಂಪಿಸಂದಕ್ಕುಂ" (ಶಬ್ದಕೈ. ೭೮); ಚಾರುಚಾಮಿಕರಯಂತ್ರವ್ರಾತದಿಂ ಕುಂಕುಮಘನರಸಮಂ ಸಿಂಪಿಸುತ್ತಿರ್ದನೆಂಬಂತಿರಲೆತ್ತಂ ನೀಳ್ದ ಪೊಣ್ಮತ್ತುದಯಸಮಯದೊಳ್ಕೋಣಸೂರ್ಯಾಂಶುಜಾಲಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೪೧); ಸಿಂಪಿಸಿದ ಗಂಧದ ಬಂಧದಕ್ಷತೆಯ ಕೀಲಣೆಯ ಮಣಿವೆಳಗುಗಳ ಹರಿದಾಳಿಯಲಿ ಕಾಳೋರಗನ ಕುಡಿನಾಲಗೆಯ ವೋಲೆಸೆದುದಂಕುಶ (ಕುಮಾದ್ರೋ. ೩-೫೭); ಎಡದೆಡೆವೆರಲ ಸೆಳ್ಳುಗುರಿಂದ ಕಂಬನಿಗಡಣವ ಮೊಗೆದು ಸಿಂಪಿಸುತ (ಮೋಹತ. ೯-೮). ೨. ಬಳಿ; ಲೇಪಿಸು: ದಮಯಂತಿಯ ವಕ್ರಸಿರೋಜಕ್ಕೆ ತೈಲವಂ ಸಿಂ [ಪಾಠಾಂ.ನುಂ] ಪಿಸಿದರ್ (ನಳಚಂ. ೪೨೮). 'ಸಿಂಪಡಿಸು' ಪರಾ. [< ಸಿಂಪಿಣ + - ಇಸು$_{3}$]

ಸಿಂಪು$_{1}$ 'ಸಿಪ್ಪು' ನೋ.

ಸಿಂಪು$_{2}$ (ನಾ). ಎಳೆಯ ಕಾಯಿ; ಹೀಚು: ನಸುಮಿಡಿ ಸಿಂಪು ಪೂಮಿಡಿ ಬಟಲ್ಮಿಡಿಕಾಯ್ ಪೊದಟ್ದ ಕಾಯ್ ನಸುಪರೆದೋರೆ ದೋರೆಯರೆವಣ್ ತನಿವಣ್ಣೆಸೆದತ್ತು ಮಾಮರಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು.೧೦-೩೯); ಅರಲರಲ್ಮರಲು ನಸುಮಿಡಿ ಸಿಂಪು ಸಿರ್ಮಿಡಿಗಳಿರದಾ ಬಳಲ್ಮಿಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಬಲ್ಮಿಡಿಕಾಯ್ಗಳರರೆ ನಸುದೋರೆ ದೋರೆಗಳು ಮರೆವಣ್ಣು ತನಿವಣ್ಗೊಳಿಪ್ಪುವೆಸೆದುದು (ಎೀಕೃಪ. ೨-೩-೧೫). [?]

ಸಿಂಪೆ 'ಸಿಪ್ಪು' ನೋ.

ಸಿಂಬ (ನಾ). ಆಳು; ತೊತ್ತು: 'ಸಿಂಬಕ', 'ಸಿಂಬಿ$_{3}$' ಪರಾ.

ಸಿಂಬಕ (ನಾ). ಆಳು; ತೊತ್ತು; ಸೇವಕ: ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಮಾಡಿದ ದೋನವ ಸಿಂಬಕ ತಿಂಬಂತೆ ಸಮಯೋಚಿತವನಱಿಯದೆ ಉದರವ ಹೊರೆವವರ ನರಕದಲ್ಲಿಕ್ಕದೆ ಮಾಣ್ಬನೆ ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವ (ಬಸವ. ೪೨೭); ಕಂಕಾಲನ ಕರಾಳುವೊ ಮಸಣದೇವನ ಕಿಂಕರನೊ ಬಾಣಸಿಗನೋ ಚೇರಮನ ಕಕ್ಕಯ್ಯಗಳ ಸಿಂಬಕನೊ (ಬಸಪು. ೪೭-೩೪); ತುಡುಗುಣಿತನವದೈಸೆ ಸಂಗನಾರೋಗಿಸೂವಡೆ ಬಾಯಿ ಬೇಕಲ್ಲ ಚರಲಿಂಗದೊಡಲೆ ತನ್ನೊಡಲಾರಿಗರ್ಪಿಸಲಿ ಒಡೆಯಗಟ್ಟಡಿಗೆ ತಿಂಬುವ ಸಿಂಬಕನೊಲೆಂದನು (ಸಿಂಗಿರಾ. ೩೧-೩೮). [ಸಿಂಬ + - ಕ$_{3}$]

ಸಿಂಬಡಿಸು 'ಸಿಂಪಡಿಸು' ನೋ.

ಸಿಂಬಳ 'ಸಿಂಬುಳ್' ನೋ.

ಸಿಂಬಿ$_{1}$, ಸಿಂಬೆ$_{1}$ (ನಾ). ೧. ಪಾತ್ರೆ, ಬುಟ್ಟಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ತಳಕ್ಕೆ ಇಡುವ ಅಥವಾ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಹೊರೆಯನ್ನು ಹೊರಲು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಬಟ್ಟೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಸುರುಳಿ; ಸಿವುಡು: ಖಳರ ಬಹುಭಾರದಿಂ ನೊಂದು ತದ್ಭಾರಮಂ ಕಳೆಯಲ್ಕಮಳದುಕೂಲದ ಸಿಂಬಿಯಂ ಸುತ್ತಿ ಚಳಕದಿಂದಂ ತಲೆಯೊಳಾಂತಿರಲ್ (ಮಡಿಕ್ಕಾ. V.೧೨೫); ಚಿನ್ನಾದ ಹರವ್ಕಲ್ಲ ರನ್ನಾದ ಸಿಂಬ್ಕಲ್ಲ ಮಣ್ಣಾರವಿಗೇಕೆ ಕಡುದುಃಖ ಮಾದಮ್ಮ ಪುರುಸಾಗೆ ಹೇಳು ತರುತಾನೆ (ಹಳ್ಳಪ. ೧೦೫). ೨. ಸುರುಳಿ; ಸುತ್ತು: ಶೇಷಂ ಫಣಂ ಬಳ್ಕಿ ಸುರ್ಕಿದಪಂ ಸೀರೆಯ ಸಿಂಬಿವೋಲ್ ಖಳನೃಪಾಲಾಕ್ರೋಣೀಭಾರದಿಂ (ಜಗಎ. ೧-೩೦); ಒರಗಲ್ಸಿಂಬಿಯ ಸುತ್ತಿ ಶೇಷಫಣೆ ಕೂರ್ಮೇಂದ್ರಂ ವಲಂ ತೆಕ್ಕೆಯಿಂ ಸೊರಗಲ್ . . . ಬಂದತ್ತು ಸೇನಾವ್ರಜಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೨-೪೭); ಮಂಟಪದ ಕಟ್ಟೆಯ ಮೇಲೆ ಉದ್ದಕ್ಕೂ ಹಿಂಡಿ ಸಿಂಬಿಯಾಕಾರದಲ್ಲಿ ಕುಕ್ಕೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟ ಸೀರೆಗಳು (ಗರುಡಾ. ೪೭); ೩. (ವ್ಯಂಗ್ಯವಾಗಿ) ಪೇಟ; ರುಮಾಲು: ಹೊತ್ತಿಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಸಿಂಬಿ ಸುತ್ತಿಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಒಂದಿಷ್ಟು ಊದಿ ಬಂದರಾಯಿತು ಎನ್ನುವ ಮನೋಭಾವ ಅವರಲ್ಲಿ ನೆಲಸಿತ್ತು (ರಾಗಿಣಿ. ೧). 'ಚಿಮ್ಮುರಿ' ಪರಾ. **ಸಿಂಬೆ$_{1}$:** ೧. "ಸಿಂಬೆಯೆಂದು ಸಿವುಡು" (ಕಶಸಾ. ೭೨-೭೩೨); ಕೈಯ ಬೋಹರಿಗೆ ಮಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ಸಿಂಬೆ [ಪಾಠಾಂ. ಬಿ] ಸಿಂಬಕನ ಮನೆಯ ಮಗ ನಾನಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೩೪೪); ಈ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಹೊರಬೇಕಾದರೆ ನನಗೊಂದು ಸಿಂಬೆ ಬೇಕು (ಮಾಸ. ೧೧೧). ೨. ಸರ್ಪಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸರ್ಪಗಳು ಅಗ್ನಿಕುಂಡದಲ್ಲಿ ಸಿವುಡು ಸಿವುಡಾಗಿ ಬಂದು ಬೀಳುತ್ತಿದ್ದಂತೆ ನಮ್ಮ ಮನೆಯಲ್ಲಿಯ ಬಟ್ಟೆಗಳು ಸಿಂಬೆಸಿಂಬೆಯಾಗಿ ಸರಸರನೆ ಆ ರಾಶಿಯ ಮೇಲೆ ಬಂದು ಬೀಳಹತ್ತಿದವು (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೩೫೭).

ಸಿಂಬಿ ಹೊರು = (ಆಲಂ) (ಮತ್ತೊಬ್ಬರ) ಹೊರೆಯನ್ನು ಹೊರು; ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ಹೊಂದು: ಜೀವಮಾನವೆಲ್ಲ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಸಿಂಬಿ ಹೊತ್ತು ಕಂಡವರ ನಿರರ್ಥಕಸೇವೆಯಲ್ಲಿ ಕಳೆಯುವುದು ರಾಜನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬೇಡವಾಗಿತ್ತು (ನಟಸಾ. ೨೫).

ಸಿಂಬಿ$_{2}$, ಸಿಂಬು (ನಾ). ಬಿರುಕು; ಸೀಳು. ಸಿಂಬು.

ಸಿಂಬಿಯಾಗು, ಸಿಂಬಾಗು = ೧. ಬಿರುಕು ಬಿಡು; ಒಡೆ: ಆರು ಹರದಾರಿ ದೂರ, ನಡೆದು ನನ್ನ ಕಾಲೆಲ್ಲ ಸಿಂಬಿಯಾಯಿತು (ವಾಯುದಾ. ೧೨೩); ದೇವರ ಗರ್ಭಗುಡಿಯ ಮುಂದಿನ ಧ್ವಜಮರ ಕೂಡಾ ಒಡೆದು ಸಿಂಬಾಗಿ ಹೋಗಿದೆ (ದೇವಹಂ. ೯೨). ೨. ಸೀಳಾಗು; ಕವಲಾಗು: ಗೋಡೆಗಳಂತಿರುವ ಅವುಗಳ ಮೈಮೇಲೆ ಬೆಟ್ಟದ ನೀರು ಇಳಿದು, ಒಡೆದು, ಸಿಂಬಿಯಾಗಿ ತೆಳ್ಳಗಿನ ಬಿಳಿಯ ತೆರೆಯೊಂದನ್ನು ಗಾಳಿಗೆ ಹಿಡಿದಂತೆ ಕಾಣುವ ನೋಟ—ಬಲು ಚೆನ್ನ (ಕುಡಿಕೂ. ೧೯೯). [ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಚಿಮ್ಪು = ಬಿದಿರು ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಸೀಳು,— ದೆಬ್ಬೆ; ಮಲ. ಚಿಮ್ಮು; ತೆಲು. ಚಿಂಪಿ = ಚೂರು, ಚಿಂದಿ]

ಸಿಂಬಿ$_{3}$ (ನಾ). ಸೇವಕಿ; ದಾಸಿ; ತೊತ್ತು: ರಂಭೆಯ ನುಡಿ ಸಿಂಬಿ [ಪಾಠಾಂ. ಬೆ]ಗೆ ಶೃಂಗಾರವೆ (ಅವಚಂ.೭೧-೩೧೫); ರಂಭೆಯ ಸರಿಮಿಗಿಲೆನಿಪ ನಿತಂಬಿನಿಯರ ಬಿಟ್ಟು ಸಿಂಬಿಗೊಲಿವಂತಕ್ಕುಂ (ನೀತಿಸಾ. ೩೫೩); ತತ್ಪ್ರಸಾದಮಂ ಭೋಗಿಸುತ್ತವಿರತಂ ಸುಖಮಿರ್ದಳಾ ಮಲ್ಲಮಾಂಬೆ ಶರಣೆಯರ ಸಿಂಬಿ (ಮಲ್ಲಚ. ೨ ಸೂಚನ). 'ಸಿಂಬೆ$_{2}$' ಪರಾ.

[ಸಿಂಬ + - ಇ$_{2}$]

ಸಿಂಬಿ$_{4}$ (ನಾ). ಹೊಟ್ಟು ತೆಗೆದ ಅಕ್ಕಿ ಮುಂತಾದ ಧಾನ್ಯ: "ಸದಕಂ ತಂಡುಲಮಕ್ಷತಮದು ನಿಸ್ತುಷವಾದ ಸಿಂಬಿಧಾನ್ಯಮದಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೫-೨೧).

[ಸಂ. ಸಿಂಬೀ, ಸಿಂಬಾ]

ಸಿಂಬಿಕಂಬ (ನಾ). ಕುಸ್ತಿಯ ಕಣದಲ್ಲಿರುವ ಕಂಬ (?): ಇಬ್ಬರನ್ನೂ ಸಿಂಬಿಕಂಬಕ್ಕೆ ಬಿಗಿದು ಕರುಳಿಗೆ ಚಾಕು ಹಾಕಿ ಮಟ್ಟಮಣ್ಣನೊಳಗೆ ಸಮಾಧಿ ಕಾಣಿಸ್ಬೇಕು (ಭೀಮಕಾ. ೨೪೧). [ಸಿಂಬಿ$_{?}$ + ಕಂಬ$_{1}$ (< ಕಂಭ)]

ಸಿಂಬಿಕೆ (ನಾ). ಸೇವಕಿ; ತೊತ್ತು; ದಾಸಿ: ಚೆನ್ನೆಯನಖಿಲಕಲಾಸಂಪನ್ನೆಯ ನೊಲಿಸದೀ ಕುರೂಪಿಯಂ ಸಿಂಬಿಕೆಯಂ ತನ್ನ ಮನದಿರ್ಕವನರಿಯದೆ ಕುನ್ನಿಯನೊಲಿಸುವುದು ಪ್ರೌಢಿಯೇ (ನೀತಿಸಾ. ೭೭೫). 'ಸಿಂಬಿ$_{3}$' ಪರಾ. [< ಸಿಂಬಕ + - ಇ$_{2}$]

ಸಿಂಬಿಯಣುಗ (ನಾ). ದಾಸಿಯ ಮಗ; ದಾಸೀಪುತ್ರ: ನಂಬಿಯೆನ್ನಯ ಸಿಂಬಿಯಣುಗನೇ ಸಹಜವೆಂದೆಂಬುದಕೆ ಲಿಖಿತವುಂಟೆನೆ (ಪ್ರಾಭರಾ. ೧೭-೨೨).

[ಸಿಂಬಿ$_{3}$ + ಅಣುಗ (< ಅಣುಂಗ)]

ಸಿಂಬು 'ಸಿಂಬಿ$_{2}$' ನೋ.

ಸಿಂಬುಳ್, ಸಿಂಬಳ, ಸಿಂಬುಳ, ಸಿಂಬುಳು, ಸುಂಬಳ$_1$, ಸುಂಬಳು, ಸುಂಬುಳ (ನಾ). ಮೂಗಿನಲ್ಲಿ ಸುರಿಯುವ ಶ್ಲೇಷ್ಮ; ಗೊಣ್ಣೆ: ಉಗುಟುಂ ಪೇಲುಂ ಸಿಂಬುಳುಮಗಲಿರ್ದವನೆಯ್ದೆ ನೋಡಿ ಪೇಸುವರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೧೪೪); ಬಿಸುನತ್ತರ್ ತೊಗಲೆಲ್ವು . . . ಸಿಂಬುಳ್ ಸಿಳ್ಳುಗಳ್ ಲೋಳೆ . . . ಉರ್ವಿಸುಗುಂ ಪೇಸುವತಂಕರಂ ಕಿಸುಗುಳಂ ಕಾಯಂ ಶುಚಿಪ್ರಾಯಮೇ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೩-೪೯). **ಸಿಂಬಳ**: ಮೂಗಿನಲ್ಲಿ ಸುರಿವ ಸಿಬುಳು - ಸಿಂಬಳ ಹಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಕಿಸಿಕೆ ಉದರದಲ್ಲಿ ಮಾಂಸದ ಗ್ರಂಥಿ (ಸಿದ್ಧೇವ. ೩೦-೧೧೨); ಪೂತನಯೊರ್ವಳ್ ಬಿಸುನತ್ತರೀಂಟೆ ಸಿಂಬಳಮೊಸರ್ವಿನಗಂ ಪೇಸಿ ಮೊಗದೊಳು ಗುಳ್ಳೆಳ್ಳಗುಬ್ಬುಂ (ಅಪ್ರಪು. ೨೭-೭); ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಜಿಬರ ಮೂಗಿನಲ್ಲಿ ಸಿಂಬಳ (ರಾಮಾನ. ೧೧೦). **ಸಿಂಬುಳ**: ಸಿಂಬುಳ ನಾಳಿ ಮೂಗುಗುಟ ಪೆರ್ದೊಜೆ ಬಾಯ್ ಮಲದಾಗರಂ ಬಸಿಱು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೨೬). **ಸಿಂಬುಳು**: ಸಿಂಬುಳು ಕೀವು ಕರಂಕ ಸ್ವಗಂಬು . . . ಜೀವಂ ಪೆಂಪಿಡದೀ ಪಂದೊವಲ ಪಸುಂಪೆಯೊಳೀಯೊಡಲೊಳಾವ ಸುಖಕಿರ್ದಪುದೋ (ಅಜಿಪು. ೬-೫೪); ನಾಸಿಕಂ ಸಿಂಬುಳದ ಹಿರಿನಾಳವಂದಿರದ ಪೇಸಿಕೆಯ ಮುಖವು ಬಚ್ಚಲ ನಾಳವಂದಿರದ . . . ಎಡಗಿದಂ ಪ್ರಾಯದೊಳು ಭೀಬತ್ಸವೆಂದಿರದ (ಪಿಂಡೋಲ. ೫.೫೦೩-೩); ರಕ್ತಶ್ಲೇಷ್ಮ ಸಿಂಬುಳಿಂದೆಯಾದ ಕೂಪದಲ್ಲಿ ಎಲುಗಳುಳಿಯ ಕ್ರಿಮಿಗಳುಳಿಯ ಹೊಗಿಸಿ ಸುತ್ತಿ ಬರಿಸಿಯಲ್ಲಿ (ಸಾನಂಚ. ೭-೧೭). **ಸುಂಬಳ$_1$**: ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳ ಸುಂಬಳ ಒರಸುವಾಗ ಇರುವ ಸಹಜತೆಯ ಭಾವವು ಎರಡನೆಯವರ ಮಕ್ಕಳ ಸುಂಬಳವನ್ನು ಕಳಯುವಾಗ ಬರಬೇಕು (ಭಾರಸಂ. ೧೩೪). **ಸುಂಬಳು**: ವಿಶಾಲನೇತ್ರಾಂಬುಗಳಂ ಕೂಡೆ ಸುರಿಸುತ್ತ ಸುಂಬಳನೀಡಾಡುತ್ತಳುತೆ ಕರೆಯುತಂ ಸತ್ತವರಂ (ಹಾಲ್ಕಾ. ೪-೧೫-೩೮). **ಸುಂಬುಳ**: ಕೀವು ಸುಂಬುಳ ನೆತ್ತರುಗುಳು ತಿಪ್ಪೆಗಳಂತೆ ಭಾವಯಂ ಕಾಣಬೇಕು (ಮಹಾಂಶೀ. ೨೭-೬).

ಸಿಂಬಳದ ಹುಳ, ಸುಂಬಳದ ಹುಳು = ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಳು; ಗೊಣ್ಣೆಹುಳು: ಕೋಪ, ಆತ್ಮಮರುಕವಾಗಿ - ಸರ್ಪ, ಸಿಂಬಳದ ಹುಳವಾಗಿ - ಕಚ್ಚಿ ಕೀವಾಗುತ್ತದ (ಹೊಸಕ್ಕ. ೨೨೦); "ಸಣ್ಣ ಸಸ್ಯಗಳನ್ನು ಹಾಳು ಮಾಡುವ, ಚಿಪ್ಪಿಲ್ಲದ, ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಸವನ ಹುಳು ; ಗೊಂಡೆಹುಳು, ಸುಂಬಳದ ಹುಳು" (Slug. ೯೦೫೧).

[ದೇ. ॥ ತೆಲು. ಚೀಮಿಡಿ. / ಸಂ. ಸಿಂಘಾಣ. / ಮರಾ. ಶೇಂಬೂಡ]

ಸಿಂಬುಳ 'ಸಿಂಬುಳ್' ನೋ.

ಸಿಂಬುಳು 'ಸಿಂಬುಳ್' ನೋ.

ಸಿಂಬೆ$_1$ 'ಸಿಂಬಿ$_1$' ನೋ.

ಸಿಂಬೆ$_2$ (ನಾ). ೧. ಸೇವಕಿ; ದಾಸಿ; ತೊತ್ತು: ಸಿಂಬೆಗ ರಂಬೆತನ ಉಂಟೆ . . . ಡಿಂಗರಿಗಂಗೆ ಸಮವೆಂಬ ಸಂಭ್ರಮ ಉಂಟೆ (ಶೂನ್ಯಸಂ. ೧೨೦-೧೩); ರಂಬೆಯ ಬಿಟ್ಟು ಸಿಂಬೆಯ ಬಯಸುವ ಶಿಖಂಡಿಯಂತೆ (ಸಿದ್ಧೇವ. ೧೩೪-೩೯೭). ೨. ದಾಸಿ, ತೊತ್ತು ಎಂಬರ್ಥದ ಒಂದು ಬೈಗುಳು: ಚಂಡಿ ನೀ ಚಂಡಿ ಸಿಂಬೆ ನೀ ಸಿಂಬೆಯೆಂದು ತಲೆಯೆತ್ತಿಯೊರ್ವರೊರ್ವರು ಕಚ್ಚಿ ತಾವು ಮುಂದಲೆವಿಡಿದು . . . ಬಿದ್ದುರುಳುವ ಚೌವಟ ಬೇಟಗಾರ್ತಿಯರ ಜಗಳಮಂ ಕಂಡು ನಗುತಿರ್ದನಣುವ (ಬಮುರಾ. ೧೪-೫೮) ; ಬಗಬಗೆಯ ಗುಣದ ಗೋಸುಂಬೆಯರ್ಸಿಂಬೆಯರ್ಜಗದ ಮರ್ತ್ಯರ ಮನದ ಗಂಟುಗಳ್ ನಂಟುಗಳ್ (ಷಟಲ. ೨-೫೯). 'ಸಿಂಬಿ$_2$' ಪರಾ. [ಸಿಂಬ + - ಎ$_2$]

ಸಿಂಬೆ$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಾಯಿ: ಸಿಂಬೆ ಕೂಗಲಿ ಒಪ್ಪಲಿಗಾಯ ಕೊಯ್ಯರು ನಿಂಬೆಯ ಕಳಿವಣ್ಣಳೊಡನೆ (ಮೋಹತ. ೪-೭೦).

[? / ಸಂ. ಶಿಂಬೀ, ಶಿಂಬಾ = ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ. / ತಮಿ. ಚಿಮ್ಪೈ = ಕಾಡುಹುರಳಿ]

ಸಿಂಬೆಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಸುರುಳಿಯಾಗು; ಸುತ್ತುವರಿ: ಆ ವಾರಣದ ತೋರಹತ್ತಮಾನು ಪೂರ್ವಿಸ್ಥೂಳಮುಮಾಭೀಳಮುಮತಿಪ್ರಲಂಬಮುಮಾಗೆ ಸಿಂಬೆಗೊಂಡು ನಖಮುಖ ದೊಳ್ ಕುಪ್ಪಳಿಸಿ ರೌದ್ರರಸಮಂ ಕಱೆವ ಕಾರಮುಗಿಲೊಡ್ಡು ಕಾಲೂಱಿದಂತಿರ್ಪುದು (ಅನಂಪು. ೧೩-೨೦ ವ). [ಸಿಂಬೆ$_1$ (< ಸಿಂಬಿ$_1$) + ಕೊಳ್$_1$]

ಸಿಂಹ (ನಾ). ೧. ಮೃಗರಾಜನೆಂದು ಹೆಸರಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನ್ಯಮೃಗ; ಕೇಸರಿ: ನೀರ್ಗೆ ಪೋಗದೆ ತೃಷ್ಣಾತುರನಾಗಿಯುಂ ಮಗುಟ್ದುದಾ ಸಿಂಹಂ ಭಯಭ್ರಾಂತಿಯಿಂ (ಪಂಚತಂ. ೨೩-೮೩); ಕಸ್ತುರಿಯ ಮೃಗ ಶಾರ್ದೂಲಚರ್ಮವ ಸಿಂಹಮುಗುರುಗಳ . . . ಕೋಡಗದ ಮಱಿಗಳನರಸ ರಾಮಂಗಿತ್ತು ಕಂಡುದು ಶಬರಸಂದೋಹ (ತೊರರಾ. ೩-೩-೪); ಸಿಂಹಕ್ಕಿಂತ ಹುಲಿಯು ಕ್ರೂರವು (ಮುಂಜು. ೪-೩೭). ೨. ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು: ಸಿಂಹ . . . ವ್ಯಾಘ್ರಮಂಬೈದು ಮಂತ್ರಿನರಕಂಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಹಾಚಂಡವೆಂಬಿರಸುನರಕವಿಹುದು (ವಿವೇಕ. ೧೨೦). ೩. (ಅಲಂ) ಸಮಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠ, ಪ್ರಮುಖ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಾಗುವ ಒಂದು ಶಬ್ದ: 'ಸಿಂಹದ್ವಾರ' ಪರಾ. ೪. [ಛಂದ] ಆರು ಬಗೆಯ ಪ್ರಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; "ಪ್ರತಿಪಾದದ ಒಂದರಡನೆಯ ಸ್ವರಗಳ ನಡುವ ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ ಒಂದು ವ್ಯಂಜನವು ಬಂದು ಅದರ ಹಿಂದಿನ ಸ್ವರವು ಹ್ರಸ್ವವಾಗಿದ್ದರೆ ಸಿಂಹಪ್ರಾಸ" (ಕಛಂ. ೭೭). ೫. [ಜ್ಯೋತಿ] ಜ್ಯೋತಿಶ್ಚಕ್ರದ ಹನ್ನೆರಡುರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಘಟೋಕ್ಷ ವೃಶ್ಚಿಕ ಸಿಂಹಂ ಸ್ಥಿರರಾಶಿ (ಜಾತಕ. ೧-೨೩); ಆ ಖಗೋಳದಲ್ಲಿ ಮೇಷ . . . ಸಿಂಹ . . . ಮೀನವೆಂಬ ಪನ್ನೆರಡುರಾಶಿಗಳು (ವಿವೇಕ. ೨೫೮). 'ದ್ವಾದಶರಾಶಿ' ಪರಾ. ೬. [ವಾಸ್ತು] ಕಟ್ಟಡನಿರ್ಮಾಣಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ನೋಡಬೇಕಾದ ಎಂಟು ಬಗೆಯ ಆಯಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಪಸರಿಸೆ ತರದಿಂ ಧ್ವಜ ಧೂಮ ಸಿಂಹ ಶುನ ಕೋಕ್ಷಖರಗಜಧ್ವಾಂಕ್ಷಂಗಳ್ ದೆಸೆಯಿಂದ ಮೂಡನಾಲ್ಕುಂ ದೆಸೆಯಾಯಂ ಶುಭದಮಲ್ಲಿ ಪೆಱವಶುಭಂಗಳ್ (ಲೋಕೋಪ. ೩-೧೯); ವಿವಿಧವಾದ ಪ್ರಾಸಾದಾದಿಗಳು ಎಂಟು ವಿಧವಾದ ಗಜ, ಉಷ್ಟ್ರ(ಒಂಟೆ), ಖರ, ಸಿಂಹ, ವೃಷ, ಧ್ವಜ, ಧೂಮ, ಶ್ವಾನ ಎಂಬ ಆಯಗಳನ್ನರಿತು ನಿರ್ಮಾಣವಾಗತಕ್ಕದ್ದೆಂದೂ . . . ಶಿಲ್ಪಶಾಸ್ತ್ರ ಮತ್ತು ಆಗಮಶಾಸ್ತ್ರಗಳು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ (ಭಾರದ. ೮೦). 'ಧೂಮಾಯ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸಿಂಹಕಟಿ (ನಾ). (ಸಿಂಹದ ನಡುವಿನಂತೆ) ಬಹಳ ಸಣ್ಣದಾದ ಸೊಂಟ: ತುಂಬುಕುತ್ತಿಗೆ, ಉನ್ನತವೂ ವಿಶಾಲವೂ ಆದ ವಕ್ಷ, ಸಿಂಹಕಟಿ (ಶಾಂತಲಾ. ೧೧೭). [ಸಂ.]

ಸಿಂಹಕಡಗ (ನಾ). ಸಿಂಹದ ಮುಖದ ಆಕಾರವನ್ನು ಕೆತ್ತಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳೆ, - ತೋಡೆ: ಕೀಲ ಕಡಗ . . . ಸಿಂಹಕಡಗ ಗೌಳಸರದ ಪಣಿಗಡಗದ ಸೊಬಗಿನ ನೀಲಕುಂತಳೆಯರೊಪ್ಪಿದರು (ಕಂನಪಿ. ೨೪-೩೯). [ಸಿಂಹ + ಕಡಗ$_1$]

ಸಿಂಹಕೇಸರ (ನಾ). ಸಿಂಹದ ಕತ್ತಿನ ಮೇಲಿರುವ ಜೂಲುಕೂದಲು; ಅಯಾಲು: ಸಿಂಹಕೇಸರದುಯ್ಯಲಾಡುವ ಗಜವ ನೋಡೆಂದುಬುಬಿದನು ನೃಪನ (ಕುಮಾರರಾ. ೧೫-೫೭). [ಸಂ.]

ಸಿಂಹಕ್ರೀಡ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ನೂರೆಂಟು ಬಗೆಯ ಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಪದಯುಗದಲಾತಚಾರಿಯನೊದವಿಸಿ ಮತ್ತೊಂದು ಪಾದಮಂ ಮುಂತಿರಿಸುತ್ತೊದದು ನೆಲನಂ ಪತಾಕಮನದು ಮತ್ತಂ ಕೈ[ಗ]ಳೊಂದೆ ಸಿಂಹಕ್ರೀಡಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೪-೧೫೦). [ಸಂ.]

ಸಿಂಹಕ್ರೀಡಿತ (ನಾ). = ಸಿಂಹಕ್ರೀಡ: ತಲಪುಷ್ಪಪುಟ, ಲೀನ, ವಿವರ್ತಿತ . . . ಸ್ಖಲಿತ, ಸಿಂಹಕ್ರೀಡಿತ, ಸಿಂಹಾಕರ್ಷಿತ . . . ಗಂಗಾವತರಣ - ಈ ನೂರೆಂಟು ಕರಣಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೪-೪೨ವ). [ಸಂ.]

ಸಿಂಹಗರ್ಜನೆ (ನಾ). ೧. ಸಿಂಹದ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಕೂಗು, — ಆರ್ಭಟೆಯ ಧ್ವನಿ. ೨. (ಅಲಂ) ಶೌರ್ಯಾಲಾಪ; ವೀರಗರ್ಜನೆ: ಸಿಂಹಗರ್ಜನೆಯಿಂ ಗರ್ಜಿಸಿ ಕುರುರಾಜದ್ವಾರೋಪಾಂತಮನೆಯ್ದುವಂದಾಗಳ್ (ಗದಾಯು. ೬-೩೧ವ); ಇವರ ಸಿಂಹಗರ್ಜನೆ ಯಿಂದಲೇ ಗಂಗಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ಬಹುತೇಕ ವಿಶಾಲಗೊಂಡಿತು (ನೂರಂಬು. ೧೮).

[ಸಂ. ಸಿಂಹಗರ್ಜನ]

ಸಿಂಹಘಂಟಿಕೆ (ನಾ). ಸಿಂಹನಾದದಂತೆ ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಹೊರಡಿಸುವ ಗಂಟೆ ಯಂತಹ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ: ಪ್ರೀತಿ ಮಿಗೆ ಶಂಖಪಟಹ ವಿನೂತೋದ್ಭುರ ಸಿಂಹಘಂಟಿಕಾನಿಸ್ವನಸಂಕೇತದ ಭವನ ಭೌಮ ಜ್ಯೋತಿಷ ವೈಮಾನಿಕಾಮರರ್ನರೆತಂದರ್ (ಸುಕುಮಾ. ೮-೬೪). [ಸಂ. ಸಿಂಹಘಂಟಿಕಾ]

ಸಿಂಹತಾಳತ (ನಾ). = ಸಿಂಹಕಡಗ: ಹಿರಿಯ ವೈಣಿಕರಾದ ವೆಂಕಟರಮಣದಾಸರಿಗೆ ಮೈಸ್‌ರಾಯ್ ಲಾರ್ಡ್‌ಕರ್ಜನ್ ಒಂದು ಸಿಂಹತಾಳತವನ್ನು ಬಹುಮಾನವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟು ಮೆಚ್ಚುಗೆಯನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದರು [ತಾಳತವೆಂದರೆ ಒಂದು ಚಿನ್ನದ ಬಳೆ. ರತ್ನಖಚಿತವಾದ

ಇದರ ಎರಡು ಕಡೆಯೂ ಸಿಂಹದ ತಲೆಯನ್ನು ಕೆತ್ತಲಾಗಿದೆ] (ಸಂಗೀತ. ೭೭).

[ಸಿಂಹ + ತಾಳತ್ರ]

ಸಿಂಹದ್ವಾರ (ನಾ). (ಅರಮನೆ, ದೇವಾಲಯ ಮುಂತಾದುವುಗಳ) ಪ್ರಮುಖವಾದ ಬಾಗಿಲು; ಮುಖ್ಯದ್ವಾರ: ಅಸವನಗೆ ಕೆಯ್ಗೆ ತೋಂಟಕ್ಕೆ ಸಿಂಹದ್ವಾರ [ಪಾಠಾಂ. [ಸ]ಮಗಾರ]ಗೃಹಕೆ ಪೊಗೆವಸೆಗಾಲ್ಗಾಂ ಬೆಸವೋದನೆಂದು ಪುಂಶ್ಚಲಿ ಸುಶೀಲೆ ಪೋಕುಂ (ಮನು. ೮-೪೯) [ಸಂ.]

ಸಿಂಹಧ್ವನಿ (ನಾ). ೧. = ಸಿಂಹಗರ್ಜನೆ ೧. ೨. = ಸಿಂಹಗರ್ಜನೆ ೨: ಕಳಕಳಿಕೆ ತಗ್ಗಿದ ಸಭಾಸ್ಥಳದೊಳಗೆ ಸಿಂಹಧ್ವನಿಯಲವನಿಪಕುಲಕುಠಾರನು ಪರಶುರಾಮನು ನುಡಿದನರಸಂಗೆ (ಕುಮಾ.ಬ. ೯-೯). [ಸಂ.]

ಸಿಂಹನಂದನ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ತಾಳದ ಹೆಸರು: ಧ್ರುವ ಮಟಯ . . . ಸಿಂಹ[ಪಾಠಾಂ. ಹಾ]ನಂದನ ಸಿಂಹವಿಕ್ರೀಡಿತ ಸಿಂಹನಾದ ಸಪ್ತಮುದ್ರಿತ ಜಯಾಳವೆಂಬವೇ ಮೊದಲಾದ ನೂಜೊಂದು ತಾಳಂಗಳಾದೊಡೆ (ವಿವೇ. ೧೯೨); ೧೦೮ ತಾಳಗಳಲ್ಲಿ ಸಿಂಹನಂದನವೇ ಅತ್ಯಂತ ದೊಡ್ಡತಾಳ (ಸಂಗೀತ. ೨೮). [ಸಂ.]

ಸಿಂಹನಾದ (ನಾ). ೧. = ಸಿಂಹಗರ್ಜನೆ ೧. ೨. = ಸಿಂಹಗರ್ಜನೆ ೨: ಗಲಲೆನಗೆ ರಿಪುಬಲಂ ಬಲ್ಪಲಮಾದೊಡೆ ಸಿಂಹನಾದಮಂ ಮೊೞಗಿಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೯-೯೭). ೩. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ತಾಳದ ಹೆಸರು: ಸಿಂಹನಾದ . . . ಜಯಾಳವೆಂಬವೇ ಮೊದಲಾದ ನೂಜೊಂದು ತಾಳಗಳಾದೊಡೆ (ವಿವೇ. ೧೯೨). [ಸಂ.]

ಸಿಂಹನಾದಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ರಣಗರ್ಜನೆಯನ್ನು ಮಾಡು; ವೀರಾಲಾಪವನ್ನು ಮಾಡು: ಹಿಡಿಂಬಕವೈರಿ ಸಿಂಹನಾದಂಗೆಯ್ದಂ (ಗದಾಯು. ೭-೧೭); ಅವಂ ರಣಕೋಣೆಗೆ ಪೋಗಿ ಲಕ್ಷ್ಮಣಂ ಕೇಳದಂತು ವೈಕುರ್ವಣಶಕ್ತಿಯಿಂ ಸಿಂಹನಾದಂಗೆಯ್ಯೆಂಬುದುಂ ಅಂತೆಗೆಯ್ವೆನೆಂದು ವಿದ್ಯಾದೇವತೆ ಪೋಗಿ ಸಿಂಹನಾದಂಗೆಯ್ವುದುಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೯-೯೭ ವ). [ಸಿಂಹನಾದ + ಕೆಯ್$_1$]

ಸಿಂಹಪರ್ಷೆ (ನಾ). [ಶೈವ] ಶೈವಮುನಿಗಳ ಒಂದು ವರ್ಗ : ಕೋಗಳಿಯಯ್ಯೂಬಲಿ ಮಠಾಧಿಪತಿಗಳಪ್ಪ ಸಿಂಹಪರ್ಷೆಯ ಶ್ರೀಮನ್ಮಲೆಯಾಳಪಂಡಿತದೇವರ ವರಶಿಷ್ಯರ್ (ಸೌ.ಇಂ. IX-i. ೧೦೧-೩೫; ಕ್ರಿ. 1045); ಪರ್ಷೆಗಳಲ್ಲಿ . . . ಬಹು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುವು ಎರಡು - ಶಕ್ತಿಪರ್ಷೆ ಮತ್ತು ಸಿಂಹಪರ್ಷೆಗಳು (ಕಶಾಅ. ೧೩೧). [ಸಿಂಹ + ಪರ್ಷೆ$_0$ (< ಪರಿಸ್$_1$)]

ಸಿಂಹಪಾಲು (ನಾ). (ಆಲಂ) ಹೆಚ್ಚುಭಾಗ; ಅಧಿಕಾಂಶ : ಬರುವ ಆದಾಯದಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಸಿಂಹಪಾಲು ಕೊಡಬೇಕು (ರೂಢಿ).

[ಸಿಂಹ + ಪಾಲು$_2$ (< ಪಾಲ್$_2$)]

ಸಿಂಹಪೀಠ (ನಾ). ೧. ಸಿಂಹಲಾಂಛನವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಪೀಠ; ರಾಜನ ಗದ್ದುಗೆ; ಸಿಂಹಾಸನ: ಏಱಿದ ಸಿಂಹಪೀಠಮಿರದೊರಲಿದುದು (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೧೦೫); ಕೈಲಾಸದಲ್ಲಿ ಶಿವನು ಓಲಗದಿ ಸಿಂಹಪೀಠದೊಳಿರಲು (ಪ್ರಭುರಾ. ೨-೨); ದತ್ತು ತೆಗೆದುಕೊಂಡಾಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ದತ್ತುಪುತ್ರನು ಸಿಂಹಪೀಠವನ್ನೇರಬೇಕು ಎಂದೇನೂ ಇಲ್ಲ (ಸವತಿ. XIV ಪ್ರಸ್ತಾವನ). ೨. [ವಾಸ್ತು] ಸಿಂಹದ ಶಿಲ್ಪವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ವಿಗ್ರಹದ ಪೀಠ: ಆದಿನಾಥ ಶಾಂತಿನಾಥ ವಿಗ್ರಹಗಳಿಗೆ ಲತಾತೋರಣ ಸಿಂಹಪೀಠಗಳಿವೆ (ಹೊಯ್ಸವಾ. ೮೦); ಮಧ್ಯಫಲಕದಲ್ಲಿ ಯಕ್ಷಯಕ್ಷಿ, ಗಂಧರ್ವರ ನಡುವೆ ಸಿಂಹಪೀಠ . . . ಸಿಂಹಪೀಠದ ಮೇಲೆ ಪ್ರಭಾವಳಿ ಮುಕ್ಕೊಡೆ ಹೊಂದಿರುವ ಜಿನವಿಗ್ರಹವಿದೆ (ಹೊಯ್ಸವಾ. ೧೦೩). ೩. [ವೀಶೈ] ಶಿವಪೂಜಾಯೋಗಪೀಠಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಶಿವಾರ್ಚನೆಗುಪಯುಕ್ತಮಾಗಿ ಅನಂತಪೀಠ ಕಮಠಪೀಠ ಸಿಂಹಪೀಠ ಪದ್ಮಪೀಠ ಭದ್ರಪೀಠ ಯೋಗಪೀಠಗಳ ಭಾವನೆಯಿಂದುಪಕಲ್ಪಿತಮಾದ ದಿವ್ಯಮಂಟಪಮಧ್ಯಗತಸಿಂಹಾಸನಕ್ಕೆ (ವಿವೇ. ೧೦೪). ೪. [ಜೈನ] "ಸಮವಸರಣದ ಗಂಧಕುಟಿಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸುಂದರವೂ ಉನ್ನತವೂ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ರತ್ನಗಳಿಂದ ಕಾಂತಿಸಮೂಹವುಳ್ಳದೂ ಆದ ಸುವರ್ಣದ ಮಹಾಪೀಠ" (ಜೈನಕೋ. ೨೭೭). [ಸಂ.]

ಸಿಂಹಪುಚ್ಛ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು; ನರಿಬಾಲದ ಹುಲ್ಲು: "ಕ್ರೋಷ್ಟುವಿನ್ನಾ, ಸಿಂಹಪುಚ್ಛೀ, ಕಲಶೀ, ಧಾವನೀ, ಗುಹಾ - ಈ ನರಿಬಾಲದ ಹುಲ್ಲು, ನರಿಬಾಲದ ಹೊನ್ನೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೩). [ಸಂ. ಸಿಂಹಪುಚ್ಛೀ]

ಸಿಂಹಪೋತ (ನಾ). ೧. ಸಿಂಹದ ಮರಿ: ಎನಿತು ಮದವಾರಣಂ ಕ್ರೋಧಿನಿ ಪೊಕ್ಕುಂ ಸಿಂಹಪೋತಮಂ ಗೆಲ್ಗುಮೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೫೧). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುದುರೆ: ಸಿಂಗದ ಕೇಸರಮಂ ಪೋಲ್ವಂಗರುಹಂ ಮಿಶ್ರಕೇಶವಾಲಧಿ ಮುಷ್ಕಾಪಾಂಗಾಸ್ಯಮರುಣಮಾದ ತುರಂಗಮಮದು ಸಿಂಹಪೋತಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೨-೨೭). [ಸಂ.]

ಸಿಂಹಪ್ರಾಸ (ನಾ). [ಛಂದ] ಆರು ಬಗೆಯ ಪ್ರಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಅದ್ವಿತ್ವವೂ ಹ್ರಸ್ವಸ್ವರಯುಕ್ತವೂ ಆಗಿರುವ ಪ್ರಾಸ: ಪ್ರತಿಪಾದದ ಒಂದೆರಡನೆಯ ಸ್ವರಗಳ ನಡುವೆ ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ ಒಂದು ವ್ಯಂಜನವು ಬಂದು ಅದರ ಹಿಂದಿನ ಸ್ವರವು ಹ್ರಸ್ವವಾಗಿದ್ದರೆ ಸಿಂಹಪ್ರಾಸ (ಕೈಪಿಡಿ. ೭೧). [ಸಂ.]

ಸಿಂಹಬಲ (ನಾ). ಸಿಂಹದಷ್ಟು ಶೌರ್ಯವುಳ್ಳವನು; ಸಿಂಹದ ಬಲಕ್ಕೆ ಸಮನಾದ ಬಲವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು: ಬಕಸಂಹರಣಂ ಕೀಚಕಮಥನಂ ನಿರಸ್ತಮಿತ ವೈರಿನಿವಹ ಗಜಸಿಂಹಬಲಂ (ಗದಾಯು. ೧-೫೪). [ಸಂ.]

ಸಿಂಹಭಾಗ (ನಾ). = ಸಿಂಹಪಾಲು: ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಫಲವಾಗಿ ಅವನಿಗೆ ಕೊಳ್ಳೆಯಲ್ಲಿ 'ಸಿಂಹಭಾಗ' ದೊರೆಯುತ್ತಿತ್ತು (ಇಸ್ಲಾಂಸಂ. ೩೫). [ಸಂ.]

ಸಿಂಹಮುದ್ರೆ (ನಾ). ಸಿಂಹದ ಗುರುತು, — ಚಿಹ್ನೆ.

ಸಿಂಹಮುದ್ರೆಕಲ್ಲು = ಸಿಂಹದ ಲಾಂಛನವನ್ನು ಕೆತ್ತಿರುವ (ಗಡಿ)ಕಲ್ಲು: ಈ ಊರ ವಾಮನಮುದ್ರೆಕಲ್ಲ ಬಡಗವತ್ತು ಸಿಂಹಮುದ್ರೆಕಲ್ಲ ಬಳಿಯ ಪಡುವಮುಖವಾನೆ (ಎಕ. V (R). ತಿರುಮ. ೧೭-೧೧೮೧ ; 1749). [ಸಂ. ಸಿಂಹಮುದ್ರಾ]

ಸಿಂಹರವ (ನಾ). ೧. ಸಿಂಹನಾದ; ಸಿಂಹಗರ್ಜನೆ. ೨. = ಸಿಂಹನಾದ ೨: ಧಾರದೊಳ್ ದುರ್ಜಯನಾರ್ಗಮೆನ್ನನುಜನೆಂಬೀ ನಿಶ್ಚಯಂಗೆಟ್ಟು ಸಿಂಹರವಂ ದೋಱಿದಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೯-೯೮). ೩. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು: ಸಿಂಹರವವೆಂಬ ರಾಗವು ಷಡ್ಜವನ್ನು ನ್ಯಾಸ, ಅಂಶಗ್ರಹವನ್ನಾಗಿ ಉಳ್ಳದ್ದು (ಚಿತ್ರ. ೬೩).

[ಸಂ.]

ಸಿಂಹರಾಶಿ (ನಾ). = ಸಿಂಹ ೫: ಕಟಕದ ಮೇಲಿರುವ ಸಿಂಹರಾಶಿಯ ಕೇಸರಶಿರವು ನಮಗೆ ನೆತ್ತಿಯ ಮೇಲೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ (ನಕ್ಷತ್ರ. ೭೭). 'ದ್ವಾದಶರಾಶಿ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸಿಂಹಲ, ಸಿಂಹಳ (ನಾ). ೧. ಭಾರತದ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕಿರುವ ಒಂದು ದ್ವೀಪದ ಹೆಸರು; IP ಈಗಿನ ಶ್ರೀಲಂಕಾ: ಲಾಳ ಮಾಳವ ಸಿಂಧು ಸಿಂಹಲ [ಪಾಠಾಂ. ಳ]ಗೌಳ ಗುರ್ಜರ . . . ಕೇರಳ ಮುಖಾಪಾರ ದೇಶಂಗಳೊಳಸೆವ ಜಂಗಮವು ಭಕ್ತಾಳಿ (ಬಸವ. ೬-೧೮). ೨. ಸಿಂಹಳದೇಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಜನ ಮತ್ತು ಅಲ್ಲಿಯ ರಾಜ: ವಿತತಚತುರಂಗಬಳಸಂಯುತನತಿಸಾಹಸಿ ಸರೋಧಿಮಧ್ಯಸ್ಥಿತನುದ್ಧತನಾ ಸಿಂಹಲಂ [ಪಾಠಾಂ. ಳಂ] (ರಾಜಶೇ. ೫-೧೩೧). **ಸಿಂಹಳ**: ೧. ಅಂಗ ವಂಗ ಕಳಿಂಗ ಕೊಂಗ ಮಾಳವ ಚೋಳ ನೇಪಾಳ ಸಿಂಹಳ . . . ಮರುಪ್ರಭೃತಿಭೂಪಾಲಕರಿಂ (ಜಗವಿ. ೨-೩೯ ವ); ಮತ್ತಮಾ ಭರತವರುಷದಲ್ಲಿಯೇ ಅಂಗ ವಂಗ ಕಳಿಂಗ ತೆಲುಂಗ ಕೊಂಗ ಲಾಟ ಬಂಗಾಳ ಚೋಳ ಕೇರಳ ಗೌಳ ಪಾಂಚಾಳ ಸಿಂಹಳ . . . ಎಂಬೈವತ್ತಾಱು ಬಗೆಯ ಜನರಿಂದ . . . ನಿರೂಢಮಾದೈವತ್ತಾಱು ಪ್ರಾಂತಗಳಿರ್ಪವು (ವಿವೇ. ೨೪೩). ೨. ಸಿಂಹಳಗಹ್ವರೀಭರ್ತೃ ಮಸ್ತಕಾಂಕುಶ ಪರಾಕು (ಯಾದಚಂ. ೩-೧ ವ). [ಸಂ.]

ಸಿಂಹಲಂಘನ (ನಾ). ಸಿಂಹದ ನೆಗೆತ, — ಜಿಗಿತ: ಕಲ್ಪಾಂತಕೃತಾಂತನಂತೆ ಮಾಮಸಕಂಮಸಗಿ ಪೊಡೆವ ಸಿಡಿಲಂತೆ ಸಿಡಿಲ್ದು ಸಿಂಹಲಂಘನದಿಂದಂಬರಕ್ಕೆ ನೆಗೆದು (ಪಂರಾಮಾ. ೧೧-೧೪೩ ವ). [ಸಂ.]

ಸಿಂಹಲಗ್ನ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಸೂರ್ಯನು ಸಿಂಹರಾಶಿಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುವ ಕಾಲ; ಒಂದು ದಿನದ ಹನ್ನೆರಡು ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಸಿಂಹರಾಶಿಯು ಉದಯಿಸುವ ಕಾಲ: ರವಿಚಂದ್ರರ್ ನಿಲೆ ಸಿಂಹಲಗ್ನದೊಳಿಳಾಜಾತಾರ್ಕಜರ್ ನೋಡೆ ನೇತ್ರವಿಹೀನಂ ನರಂ (ಜಾತಕ. ೪-೩೮). [ಸಂ.]

ಸಿಂಹಲಲಾಟ (ನಾ). ೧. ಸಿಂಹದ ಮುಂದಲೆಯ ಆಕೃತಿಯುಳ್ಳ ಬಳೆ; ಸಿಂಹಕಡಗ. ೨. [ವಾಸ್ತು] ಸಿಂಹದ ಮುಂದಲೆಯ ಶಿಲ್ಪಾಕೃತಿ: ಮೇಲೆ ಮಕರಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಿಂಹಲಲಾಟ, ಗೋಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಜಾಲಂದ್ರಗಳೂ ಇವೆ (ಹೊಯ್ಸವಾ. ೧೨೭).

[ಸಂ.]

ಸಿಂಹಲಾಂಛನ (ನಾ). ೧. ಸಿಂಹದ ಗುರುತು; ಸಿಂಹಲಾಂಛನ. ೨. ಧ್ವಜದಲ್ಲಿ ಸಿಂಹದ ಗುರುತುಳ್ಳವನು,— ಸಿಂಹಲಾಂಛನವನ್ನುಳ್ಳವನು: ಬನವಾಸಿಪುರ ವರೇಶ್ವರಂ ಸಾಪಾಚರೇಂದ್ರಧ್ವಜಂ ಸಿಂಹಲಾಂಛನಂ (ಸೌಇಂ. XX. ೪೭-೭; 1068).
[IP ಇದು 'ಸಿಂಹಲಾಂಛನ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತ]

ಸಿಂಹಲಾಂಛನ (ನಾ). ೧. = ಸಿಂಹಲಾಂಛನ ೧: ಇವರ ತಾಮ್ರಪಟ್ಟಿಕೆಗಳ ಮೊಹರುಗಳ ಮೇಲೆ ಸಿಂಹಲಾಂಛನವಿರುತ್ತದೆ (ಕರ್ನಾಅ. ೮). ೨. = ಸಿಂಹಲಾಂಛನ ೨.
ಸಿಂಹಲಾಂಛನಪ್ರಸೂತಂ = ಸಿಂಹಲಾಂಛನವುಳ್ಳವರ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು: ಮಹಾಸಾಮನ್ತಂ ವಿಜಯಶ್ರೀಕಾನ್ತಂ ಮಣಲೆರಾನ್ವಯಪ್ರಸೂತಂ ಸಿಂಹಲಾಂಛನಪ್ರಸೂತಂ ಪುರಿಕರಪುರವರೇಶ್ವರಂ . . . ಜಯಕೇಶಿಯರಸರ್ (ಸೌಇಂ. XX. ೪೭-೨೧; 1074). [ಸಂ.]

ಸಿಂಹಲೀಲ (ನಾ). ೧. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ತಾಳದ ಹೆಸರು: ಸಿಂಹಲೀಲ (ತಾಳ)ದಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಕೊನೆಗಳಲ್ಲಿ ಲಘುವಿರುವ ಮೂರು ದ್ರುತಗಳಿರುತ್ತವೆ (ಚತುಶ್ರ. ೦೭). ೨. ಒಂದು ಪ್ರಬಂಧದ ಹೆಸರು: ಸಿಂಹಲೀಲಾತಾಳದಲ್ಲಿ ವಿರಚಿತವಾಗಿರುವ ಪ್ರಬಂಧವು ಸಿಂಹಲೀಲವೆಂದು ಸ್ಮೃತವಾಗಿದೆ (ಚತುಶ್ರ. ೦೭). [ಸಂ.]

ಸಿಂಹವರ್ಣ (ನಾ). ಸಿಂಹದ ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು; ಪರಾಕ್ರಮಿ: ತಮ್ಮ ಬಲಮಟ್ಟೊಡುವುದುಮಂ . . . ಕಂಡು ತಾಂ ಸಿಂಹವರ್ಣನುಂ ಸಿಂಹಾನೀಕನುಂ ಪಾಪೇಭಕಂಠೀರವನುಮಪ್ಪುದಱಿಂದಮಯ್ದೆ ಮುಳಿದು (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೧೭ ವ). [ಸಂ.]

ಸಿಂಹವಾಹನ (ನಾ). ಶಿವ. [ಸಂ.]

ಸಿಂಹವಾಹನೆ (ನಾ). ದುರ್ಗೆ; ಪಾರ್ವತಿ. [ಸಂ. ಸಿಂಹವಾಹನಾ]

ಸಿಂಹವಾಹಿನಿ (ನಾ). ೧. ಸಿಂಹವನ್ನು ವಾಹನವಾಗಿ ಉಳ್ಳವಳು; ದುರ್ಗೆ; ಪಾರ್ವತಿ. ೨. [ಜೈನ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿದ್ಯೆ: ಕೇಸರಿವಿಕ್ರಮನೆಂಬೊಂ ಸಮ್ಮೇದಗಿರಿಯೊಳ್ ಸಿಂಹವಾಹಿನಿಯುಂ ಗರುಡವಾಹಿನಿಯುಮೆಂಬ ವಿದ್ಯಾದಿಗಳಂ ಸಾಧಿಸಿ ತನ್ನಳಿಯರ್ಗೆ ಕೊಟ್ಟು (ಚಾವುಂಪು. ೨೭೮); ಅಂತದಂ ಗರುಡಾಧಿಪನಪ್ಪ ಮಹಾಲೋಚನನಱಿದು ಬಹುವಿದ್ಯಾಪರಿವಾರಮನುಳ್ಳ ಸಿಂಹವಾಹಿನಿಯುಂ ಗರುಡವಾಹಿನಿಯುಮೆಂಬೆರಡು ವಾಹನವಿದ್ಯೆಗಳುಮಂ . . . ಕುಡೆಂದು . . . ಬೆಸಸುವುದುಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೩-೧೫೭ ವ). 'ಗರುಡವಾಹಿನಿ' ಪರಾ. ೩. ಭರತಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಪರ್ಯಂಕ, — ಶಯ್ಯೆ : ಸಿಂಹವಿಧೃತಮಪ್ಪ ಸಿಂಹವಾಹಿನಿಯೆಂಬ ಮೃದುಶಯ್ಯೆಯುಂ ಅನುತ್ತರೆಯೆಂಬ ಸಿಂಹಾಸನಮುಂ (ಆದಿಪು. ೧೫-೩ ವ); ಚಕ್ರೇಶ್ವರನೆಣ್ಬತ್ತುನಾಲ್ಕುಲಕ್ಕೆ ಭದ್ರಗಜಂಗಳಿಂದಂ . . . ಸಿಂಹವಾಹಿನಿಯೆಂಬ ಶಯ್ಯೆಯಿಂದಂ . . . ನೆಱೆದೈಶ್ವರ್ಯದ ಮೇಗೆ ವಜ್ರ ಬೆಸದಾಳಂತಾಗಿಯುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೮೪ ವ). [ಸಂ. ಸಿಂಹವಾಹಿನೀ]

ಸಿಂಹವಿಕ್ರಮ (ನಾ). ೧. = ಸಿಂಹಬಲ. ೨. [ಕಾಮಶಾ] ಕರಣಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಭಿತ್ತಿಯಡೆಯನಂಬುಜಾಕ್ಷಿಯೊತ್ತುಗೊಂಡು ನಿಂದು ತನ್ನ ಚಿತ್ತದವನನಪ್ಪಲು . . . ಎತ್ತಿ ರಮಿಸಲದುವೆ ಕೇಳು ವುತ್ತದಂತಿಗವುನೆ ಸಿಂಹವಿಕ್ರಮಾಖ್ಯವು (ಜನವ. ೯-೪೭). [ಸಂ.]

ಸಿಂಹವಿಕ್ರೀಡಿತ (ನಾ). ೧. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ತಾಳದ ಹೆಸರು: ಚಂಚತ್ಪುಟ . . . ಸಿಂಹವಿಕ್ರೀಡಿತ . . . ಜಯಾಳವೆಂಬವೇ ಮೊದಲಾದ ನೂಱೊಂದುತಾಳಂಗಳಾದೊಡೆ (ವಿವೇಕ. ೧೯೨). ೨. [ಜೈನ] ದೀರ್ಘಉಪವಾಸ ಮತ್ತು ಪಾರಣೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವ್ರತ: ಸರ್ವತೋಭದ್ರ ಸಿಂಹವಿಕ್ರೀಡಿತಗಳೆಂಬ ತಪದೊಳ್ ನೆಗಟ್ಟು (ಆದಿಪು. ೩-೫೭ ವ); ಸಿಂಹಗವಿಕ್ರೀ[ಪಾಠಾಂ. ನಿಷ್ಕ್ರೀ]ಡಿತತಪದೊಳ್ ನೆಗಟ್ದೆನ್ನ ತಪದ ಫಲಮುಂಟಪ್ಪೊಡೆ ಅನ್ಯಜನ್ಮದೊಳ್ಕಹಾಬಲಪರಾಕ್ರಮನಪ್ಪೆಂ (ಚಾವುಂಪು. ೧೭೫). [ಸಂ.]

ಸಿಂಹವಿಧೃತ (ನಾ). = ಸಿಂಹವಾಹಿನಿ ೩: ಸಿಂಹವಿಧೃತಮಪ್ಪ ಸಿಂಹವಾಹಿನಿಯೆಂಬ ಮೃದುಶಯ್ಯೆಯುಂ (ಆದಿಪು. ೧೫-೩ ವ). [ಸಂ.]

ಸಿಂಹವಿಷ್ಟರ (ನಾ). = ಸಿಂಹಪೀಠ ೧: ನೃಪನೆಟ್ಟು ಸಿಂಹವಿಷ್ಟರದಿಂದಂ ನಡೆದೇಬಡಿಯಂ ಜನನಿರ್ದೆಡೆಗೆಱಗಿ ಬಟಿಕ್ಕೆ ಮಚ್ಚುಗೊಟ್ಟಂ . . .ನೃಪೇಂದ್ರಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೮೨); ಕುಮತಿ ಕೌರವನಿಳಿಯದಿರ್ದನು ಸಿಂಹವಿಷ್ಟರವ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೮-೫೮).
[ಸಂ.]

ಸಿಂಹಶಿಶು (ನಾ). ಸಿಂಹದ ಮರಿ; ಸಿಂಹಪೋತ: ಅಂಬೆಗಾಲಿಕ್ಕುವ ಪದದೊಳ್ ಸಿಂಹಶಿಶುವ್ರೊಲೆಸೆದಂ ಕೃಷ್ಣಂ (ಜಗವಿ. ೩-೩೭); ಅರರೇ ಜನನಿಯ ಮೊಲೆವಾಲರೆಯುಂಡೀ ಸಿಂಹಶಿಶುವನಿರದೊಡನಾಡಲ್ . . . ಸೆಳೆಯುತಿರ್ಪಂ ಬಲ್ಪಿಂ (ಶಾಕುಂತ. ೧೦೪-೧೭೭).
[ಸಂ.]

ಸಿಂಹಸಂಕ್ರಾಂತಿ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಸಿಂಹಲಗ್ನದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಸಂಕ್ರಮಣ: ಈಶ್ವರಸಂವತ್ಸರದ ಶ್ರಾವಣಶುದ್ಧ ೫ ಆದಿವಾರ ಸಿಂಹಸಂಕ್ರಾಂತಿ ಪುಣ್ಯಕಾಲದಲು (ಎಕ. V (R), ತಿರುಮ. ೧೭-೨೭; 1397). [ಸಂ.]

ಸಿಂಹಸಂಘಾತ (ನಾ). ಸಿಂಹಗಳ ಗುಂಪು,- ಸಮೂಹ: ಸಿಂಹಸಂಘಾತರ ವ್ಯಕಾಭೀಳಮಂ ಭೀಕರಕುಧರಗುಹಾರೌದ್ರಮಂ . . . ನಿರ್ಜನವನಮನಿದಂ ನೀನೆಂತು ಪೊಕ್ಕೆ (ಪಂಚತಂ. ೫೭-೩). [ಸಂ.]

ಸಿಂಹಸಂಹನನ (ನಾ).೧. ಸಿಂಹದ ಆಕಾರ,-ಆಕೃತಿ. ೨. (ಆಲಂ) ಸುಂದರವಾದ ಆಕಾರ,-ಆಕೃತಿ. ೩. ಸುಂದರವಾದ ಆಕಾರವುಳ್ಳವನು; ಚೆಲುವ: "ಪ್ರಕೃಷ್ಟತರಮೂರ್ತಿ ಸಿಂಹಸಂಹನನನವಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೦೦-೧೭). [ಸಂ.]

ಸಿಂಹಸ್ಥಪರ್ವಣಿ (ನಾ). ಸಿಂಹಮಾಸದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಹುಣ್ಣಿಮೆ ಅಥವಾ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ: ಹಜಾಮರಿಗೆ ಭಟ್ಟರಿಗೆ ಸಿಂಹಸ್ಥಪರ್ವಣಿ ಇದ್ದಂತೆ ಈ ಗುಲಾಮರಿಗೆ ಈ ಪ್ಲೇಗು ಪರ್ವಕಾಲವಾಗಿದೆ (ಸ್ವತಿಚಿ. ೩೧೫). [ಸಂ. ಸಿಂಹಸ್ಥಪರ್ವಣೀ]

ಸಿಂಹಸ್ವಪ್ನ (ನಾ). (ಆಲಂ) ಅತಿಯಾದ ಭಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ವಸ್ತು ಅಥವಾ ವ್ಯಕ್ತಿ: ದೊಡ್ಡವರ ಬಾಯಿಂದ ದಡ್ಡಮಾತುಗಳನ್ನು ಆಡಿಸಿ ತಂಟೆ ತಂದಿಡುತ್ತಾರೆಂಬುದು ಹಲವರಿಗೆ ಸಿಂಹಸ್ವಪ್ನ (ಖುಟ್ಟುಪು. ೯೯). [ಸಂ.]

ಸಿಂಹಸ್ವರ (ನಾ). ಸಿಂಹದ ಗರ್ಜನೆ; ಸಿಂಹನಾದ: "ವಿಷಮುಂ [ಸಿಂಹ] ಸ್ವರಮುಂ ಕ್ರೀಡಾಂಕಂಗಳ್" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೨೯-೭೯). [ಸಂ.]

ಸಿಂಹಳ 'ಸಿಂಹಲ' ನೋ.

ಸಿಂಹಳಪಿಪ್ಪಲಿ (ನಾ). ಹಿಪ್ಪಲಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : " ಅದ್ರಿಜಾಹ್ವಾ— ಸಿಂಹಳಪಿಪ್ಪಲಿ" (ಓಷಧಿ. ೫). [ಸಂ. ಸಿಂಹಲಪಿಪ್ಪಲೀ]

ಸಿಂಹಳಹಿಪ್ಪಲಿ (ನಾ). = ಸಿಂಹಳಪಿಪ್ಪಲಿ : "ಅಮಳಸ್ಥಾ - ಸಿಂಹಳಹಿಪ್ಪಲಿ" (ಓಷಧಿ. ೫). [ಸಿಂಹಳ (=ಸಿಂಹಲ) + ಹಿಪ್ಪಲಿ]

ಸಿಂಹಾಕರ್ಷಿತ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ನೂರೆಂಟು ವಿಧವಾದ ಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಸಿಂಹಾಕರ್ಷಿತ — ಪದಮಂ ವೃಶ್ಚಿಕಪಾದಮಂ ಸಮೆದು ಹಸ್ತದ್ವಂದ್ವಮಂ ಪದ್ಮಕೋಶದ ಚೆಲ್ವಂ ಪುದಿದಿರ್ದು ಮೇಣ್ ಕರಮದೂರ್ಣನಾಭಮಂ ಮಾಡಿ . . . ಹಸ್ತಂಗಳುಂ ಮೊದಲಂತಾದೊಡೆ ಸಿಂಹದಾಕರುಷಣಂ ತಾನಕ್ಕುಂ (ರಾಸ್ಕರಂ. ೪-೧೫೧). [ಸಂ.]

ಸಿಂಹಾಣ (ನಾ). ೧. ಕಬ್ಬಿಣದ ತುಕ್ಕು,-ಕಿಟ್ಟ: " ಮಂಡೂರಂ, ಸಿಂಹಾಣಂ-೨ ಕಬ್ಬಿಣದ ಕಿಟ್ಟಕ್ಕೆ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೦೪). ೨. ಗೊಣ್ಣೆ; ಸಿಂಬಳ: 'ರಕ್ತಸಿಂಹಾಣ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸಿಂಹಾನೀಕ (ನಾ). (ಆಲಂ) ಪರಾಕ್ರಮಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸೈನ್ಯವುಳ್ಳವನು: ತಮ್ಮ ಬಲಮಟ್ಟೊಡುವುದುಮಂ . . . ಕಂಡು ತಾಂ ಸಿಂಹವರ್ಣನುಂ ಸಿಂಹಾನೀಕನುಂ ಪಾಪೇಭಕಂಠೀರವನುಮಪ್ಪುದಱಿಂದಮಯ್ದೆ ಮುಳಿದು (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೧೭ ವ). [ಸಂ.]

ಸಿಂಹಾಯ (ನಾ). = ಸಿಂಹ ೬: ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಉದ್ದ ಅಗಲವನು ಅಳೆದು ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಕೊಂಡ ಕೋಲುಯೆಷ್ಟೋ ಅದನು ೩ ಹೆಚ್ಚಿ . . . ಅದಂ ೮ರಿಂದ ಭಾಗಿಸಿ ಉಳಿದವು ಆಯಂಗಳೂ X X X ೩ ರುಳಿದರೆ ಸಿಂಹಾಯ (ಆಯಟೀ. ೧-೫). [ಸಂ.]

ಸಿಂಹಾರಿ (ನಾ). ಸಿಂಹದ ವೈರಿ; ಶರಭ: ಆ ಸರ್ಪನಂ ಹಸ್ತಿಯಂ ಕೇಸರಿಯಂ ಸಿಂಹಾರಿಯೆಂಟುಂಪದದಿನಿಱಿದುದು (ಜಗವಿ. ೧೭-೧೪). [ಸಂ.]

ಸಿಂಹಾವಲೋಕನ, ಸಿಂಹಾವಳೋಕನ (ನಾ). ೧. ಸಿಂಹದ ದೀರ್ಘವಾದ ಹಿನ್ನೋಟ. ೨. (ಆಲಂ) ಹಿಂದೆ ನಡೆದ ಘಟನೆ ಅಥವಾ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ವಿವರವಾಗಿ ಅವಲೋಕಿಸುವುದು,- ಪುನರಾಲೋಕನ ಮಾಡುವುದು; IP ನಡೆದಾಡುವಾಗ ಸ್ವಲ್ಪದೂರ ಹೋಗಿ, ಹಿಂದೆ ನೋಡಿಕೊಂಡು ಮುಂದೆ ನಡೆಯುವ ಸಿಂಹದ ಸ್ವಭಾವದಂತೆ ಮನುಷ್ಯನು

ತಾನು ಹಿಂದೆ ಮಾಡಿದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮತ್ತೆ ಪರಿಶೀಲಿಸಿ ಮುಂದಿನ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತನಾಗುವುದು: ಹತ್ತನೆಯ ಶತಮಾನದ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಈ ಚರಿತ್ರೆಯು ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಇತರ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಸಿಂಹಾವಲೋಕನವನ್ನು ಮಾಡಿದ ಹೊರತು ಪರಿಪೂರ್ಣವಾಗಲಾರದು (ಸಾಹಿಸ. ೩೭); ಇಡೀ ರಾಷ್ಟ್ರದ ವಿದ್ಯಾ ಸಂಸ್ಥೆಯ ರಾಜಕೀಯ ನಿರ್ವಹಣವೇನು! ನಿರ್ಮೋಹಿಯಂತೆ ಆರ್ಷ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಗ್ರಂಥಗಳ ಸಿಂಹಾವಲೋಕನವೇನು! (ಜೀವಾತ್ಮ. xii, ಮುನ್ನುಡಿ). ೩. [ಕಾಮಶಾ] ಕರಣಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಸತಿ ಮೊಗಮನೊತ್ತನೆತ್ತಿ ತಳವಿಡಿದು ಕುಡುಕುಗೊಳೆ ಸಿಂಹಾವಲೋಕನಮದು (ಜನವ. ೯-೫೦). ಸಿಂಹಾವಳೋಕನ : ೨. 'ಸಿಂಹಾವಳೋಕನಕ್ರಮ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸಿಂಹಾವಲೋಕನಂಗೈ (ಕ್ರಿ). (ಸಿಂಹದಂತೆ ದೂರದಲ್ಲಿ ನಿಂತು) ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿ ನೋಡು : ಸಿಂಹಗಾಂಭೀರ್ಯದಿಂದೆಳ್ದು ನಡೆದಡವಿಯೊಳ್ ಮರೆಯಾದ ನೊರ್ಮೆಯುಂ ಸಿಂಹಾವಲೋಕನಂಗೈಯದೆಯ (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೧೪-೩೭೭). [ಸಿಂಹಾವಲೋಕನ + ಗೈ (< ಕೆಯ್₁)]

ಸಿಂಹಾವಲೋಕನಕ್ರಮ, ಸಿಂಹಾವಳೋಕನಕ್ರಮ (ನಾ). ಹಿಂದೆ ನಡೆದ ಘಟನೆ ಅಥವಾ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಸಮಗ್ರವಾಗಿ ಪರಿಶೀಲಿಸುವ ವಿಧಾನ; ಪುನರಾಲೋಕನ ಕ್ರಮ: ಶೇಕಡ ೧೦ರಷ್ಟನ್ನು ಸಿಂಹಾವಲೋಕನಕ್ರಮದಿಂದ ಹೊರಪದರವನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ ಕೂಡ . . . ಎಂಥ ಅಮೂಲ್ಯವಾದ ಆಧಾರಸಾಮಗ್ರಿಗಳು ದೊರಕಿವೆ ಎಂಬುದನ್ನು ತೋರಿಸುವುದೇ ಈ ಉಪನ್ಯಾಸದ ಮುಖ್ಯಉದ್ದೇಶ (ಶಾಸಗಿ. ಹಿನ್ನುಡಿ). ಸಿಂಹಾವಳೋಕನಕ್ರಮ : ಒಳಪೊಕ್ಕು ನೋಡೆ ಭಾರತದೊಳಗಣ ಕಥೆಯೆಲ್ಲಮಿಾ ಗದಾಯುದ್ಧದೊಳಂತೊಳಕೊಂಡತ್ತೆನೆ ಸಿಂಹಾವಳೋಕನಕ್ರಮದಿ ನಡೆಪಿದಂ ಕವಿರನ್ನಂ (ಗದಾಯು. ೧-೪೫). [ಸಂ.]

ಸಿಂಹಾವಲೋಕಿಸು (ಕ್ರಿ). (ಸಿಂಹದಂತೆ) ಮುಂದೆ ಹೋಗಿ ನಿಂತು ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಹಿಂದಿರುಗಿ ನೋಡು: ಆಮೇಲೆ ತನಗೆ ತಾನೇ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆ ಬಂದು ಬೆಟ್ಟುಗದ್ದೆಗಳನ್ನು ಮದಲುಗದ್ದೆಗಳನ್ನು ಸಿಂಹಾವಲೋಕಿಸಿದ (ಬಾಳಗಿ. ೧೯೯). [ಸಿಂಹಾವಲೋಕನ + - ಇಸು₁]

ಸಿಂಹಾವಳಿ (ನಾ). ೧. ಸಿಂಹಗಳ ಗುಂಪು, – ಸಮೂಹ. ೨. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು: ನೀಲೋತ್ಪಲಿನಿ ವಿಕಚ್ಛವಿ . . . ಗಂಧಿಕಾಮೋದಿ ಸಿಂಹಾವಳಿ ಕಾಮದೇವ ದೇವನಾದೋತ್ತರ ವಸಂತಬಂಗಾಳವೆಂಬಿಪ್ಪತ್ತೆರಡು ರಾಗಂಗಳುಂ ಕ್ರಿಯಾಂಗದಿಂದ ಪುಟ್ಟಿದವು (ವಿವೇಕ. ೨೩೪). [ಸಂ. ಸಿಂಹಾವಲಿ]

ಸಿಂಹಾವಳೋಕನ 'ಸಿಂಹಾವಲೋಕನ' ನೋ.

ಸಿಂಹಾವಳೋಕನಕ್ರಮ 'ಸಿಂಹಾವಲೋಕನಕ್ರಮ' ನೋ.

ಸಿಂಹಾಸಂದಿ (ನಾ). = ಸಿಂಹಾಸನ ೧ : ಮುನ್ನಮ ಸುರಾನೀಕಂ ಜನಂಗಳ್ ಮನಂಗೊಳೆ ಮಾಡಿಟ್ಟ ವಿಚಿತ್ರಮಂಟಪದ ಸಿಂಹಾಸಂದಿಯೊಳ್ಪಾಲನಂ ಕುಲಿಶಾಸ್ತ್ರಂ ಪಿಡಿದುಂ ವಿಭೂತಿವೆರಸಿಟ್ಟೀಂ ಸಂತಸಂಬಟ್ಟನೋ (ಆದಿಪು. ೭-೧೧೦); ಕನಕದ ರಜತದ ಕಾಂಸ್ಯದ ಮನೆಮುಟ್ಟುಂ ಮುಟ್ಟೆ ಕರಗಿ ಕಣ್ಣಟ್ಟುವು ದೈತ್ಯನ ಸಿಂಹಾಸಂದಿಗೆ ರಾಮನ ವೀರಶ್ರೀ ಕಡಂಗಿ ಕಣ್ಣಟ್ಟಳೆನಲ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೧-೧೫೨). [ಸಂ. ಸಿಂಹಾಸಂದೀ]

ಸಿಂಹಾಸನ (ನಾ). ೧. ಪಟ್ಟಾಭಿಷಿಕ್ತನಾದ ರಾಜನು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ, ಸಿಂಹದ ಪ್ರತಿಮೆಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡಿರುವ ಪೀಠ; ಸಿಂಹವಿಷ್ಟರ : ಸಿಂಹವಾಹಿನಿಯೆಂಬ ಮೃದುಶಯ್ಯೆಯುಂ ಅನುತ್ತರೆಯೆಂಬ ಸಿಂಹಾಸನಮುಂ (ಆದಿಪು. ೧೫-೩ ವ); ಧರಣಿಪತಿ ಸಿಂಹಾಸನದ ಮೇಲಿರದೆ ಬಹರೇ (ಕುಮಾವ್ಯಾ. ೮-೬೦). ೨. [ಯೋಗ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಸನ: ಸುಖಸ್ಥೈರ್ಯ ನಿಶ್ಚಲಾವಹಮಾದ ಯೋಗ ಯೋಗ್ಯಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಸಿಂಹಾಸನ . . . ಅರ್ಧಾಸನಾದಿಯೆಂಭತ್ನಾಲ್ಕಾಸನಭೇದಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೧೪೯); ಮುಖ್ಯವಾದ ಕೆಲವು ಆಸನಗಳು . . . ೧. ಉತ್ತಾನಾಸನ . . . ೫೬. ಸಿಂಹಾಸನ. ೫೭. ಗೋಮುಖಾಸನ (ಭಾರದ. ೧೭೭). ೩. [ಜೈನ] ಪಾರಿವ್ರಾಜಕಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಸೂತ್ರಪದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಆಸನವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಪರಮಾತ್ಮನ ದಿವ್ಯಾಸನವನ್ನು ಹೊಂದುವ ವ್ರತ: ಪಾರಿವ್ರಾಜ್ಯಲಕ್ಷಣಮಪ್ಪ ಸೂತ್ರ(ಪದ)ಂಗಳಿಪ್ಪತ್ತೇಳು ತೆಱನಕ್ಕುಮವಾವುವೆಂದಡೆ – ಜಾತಿಯುಂ ಮೂರ್ತಿಯುಂ . . . ನಾಥತ್ವಮುಂ ಸಿಂಹಾಸನಮುಂ . . . ಆಹಾರಮುಂ ಸುಖಮುಮೆಂದಕ್ಕುಂ (ಚಾವುಂಪು. ೨೨೮). [ಸಂ.]

ಸಿಂಹಾಸನವೇರು 'ಸಿಂಹಾಸನವೇಱು' ನೋ.

ಸಿಂಹಾಸನವೇಱು, ಸಿಂಹಾಸನವೇರು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಿಂಹಪೀಠವನ್ನು ಏರು, – ಹತ್ತು: ಗೊಂದಣದತಿಚತುರಕವೀಂದ್ರರ ಬಲುಸಂದಣಿಯೊಳು ಸಿಂಹಾಸನವೇಱ . . . ಓಲಗಮಿರ್ದಂ (ಜಯಕಾ. ೩-೧). ಸಿಂಹಾಸನವೇರು : ೨. ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಬರು; ರಾಜ್ಯಾಧಿಕಾರವನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಳ್ಳು: ಆ ರಾಜಕುಮಾರನು ತಂದೆಯ ಕಾಲಾನಂತರ ಸಿಂಹಾಸನವೇರಿದನು (ರೂಢಿ). [ಸಿಂಹಾಸನ + ಏಱು₁ (< ಏಱ್₁)]

ಸಿಂಹಾಸನಸ್ಥ (ನಾ). ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನು ಉಳ್ಳವನು; ರಾಜ: ಆ ಧೂರ್ತನನ್ನನೆ ಕುಱಿತು ರಾಜ್ಯಾರ್ಹರಲ್ಲದವರ್ ಬರವೇಡ ಸಿಂಹಾಸನಸ್ಥರ್ ಬರ್ಪುದೆಂದು ಸಾರಿಸಿ (ಜಗವಿ. ೮-೭೮ ವ); ಅನೇಕ ಸಾಮಂತಅರಸುಗಳು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿಯ ಸಂಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಸಿಂಹಾಸನಸ್ಥರಾಗಿ ಆಡಳಿತಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಂಡರು (ನೊಳಂಬ. ೭೦). [ಸಂ.]

ಸಿಂಹಾಸನಾರೂಢ (ನಾ). ೧. ಸಿಂಹಾಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತವನು. ೨. ಪಟ್ಟಾಭಿಷಿಕ್ತನಾದವನು; ರಾಜ; ದೊರೆ: ಹರಿವರ್ಮನು ಕ್ರಿ.ಶ. ೫೩೮ರಲ್ಲಿ ಸಿಂಹಾಸನಾರೂಢನಾದನೆಂದು ಮೇಲೆಯೇ ಹೇಳಿದ್ದೇನೆ (ಕರ್ನಾಅ. ೧೨). [ಸಂ.]

ಸಿಂಹಾಸನಾರೋಹಣ (ನಾ). ೧. ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನು ಹತ್ತುವಿಕೆ, – ಏರುವಿಕೆ. ೨. ಪಟ್ಟವನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ : ಪಟ್ಟಂ = ಸಿಂಹಾಸನಾರೋಹಣಂ (ಕಾಶಕ್ಕ. ೨೦). [ಸಂ.]

ಸಿಂಹಾಸನಾಸೀನ (ನಾ). ೧. = ಸಿಂಹಾಸನಾರೂಢ ೧ : ಆಸ್ಥಾನಮಂಡಪದೊಳ್ . . . ಉತ್ತುಂಗಸಿಂಹಾಸನಾಸೀನಂ . . . ಒಡ್ಡೋಲಗಂಗೊಟ್ಟಿರೆ (ಆದಿಪು. ೨-೨ ವ); ಉಗ್ರಸೇನನ ಸೂನು ಸಿಂಹಾಸನಾಸೀನನಾಗಿ ಲೀಲೆಯಿಂದೊಡ್ಡೋಲಗಂಗೊಟ್ಟಿರ್ದಲ್ಲಿ (ಜಗವಿ. ೨-೩೯ ವ). ೨. = ಸಿಂಹಾಸನಾರೂಢ ೨ : ಅಯೋಧ್ಯಾಸಿಂಹಾಸನಾಸೀನನು ಮುದಿತೋದಿತಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಸುಖಾನುಭವನುಂ ಕೃತಕೃತ್ಯನುಮಪ್ಪ ಸಕಲಚಕ್ರವರ್ತಿ (ಆದಿಪು. ೧೫-೫ ವ). [ಸಂ.]

ಸಿಂಹಾಸ್ಯ (ನಾ). ೧. ಸಿಂಹದ ಮುಖ. ೨. ಸಿಂಹದ ಮುಖವುಳ್ಳದು. ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಆಡುಸೋಗೆ: "ವೃದ್ಧಮಾತಾ, ಸಿಂಹೀ . . . ಸಿಂಹಾಸ್ಯಃ, ವಾಶಕಃ, ವಾಜಿದಂತಕಃ – ೮ ಅಡ್ಡಸರದ ಗಿಡ, ಆಡುಸೋಗೇಗಿಡದ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂಪಿ. ೧೩೫). [ಸಂ.]

ಸಿಂಹಿ (ನಾ). ೧. ಹೆಣ್ಣುಸಿಂಹ: ಹತ್ತಡಿಯ ಹದ್ದಿನಲಿ ಸುತ್ತಲಿನ ಸರೆಯಲ್ಲಿ ನರರ ಅಂಕೆಯೊಳಲ್ಲಿ ಸಿಂಹ ಸಿಂಹಿಯರು (ಬಾಲತ್ರ. III, ೧೨೭೮). ೨. ಆಡುಮುಟ್ಟದ ಗಿಡ; ಆಡುಸೋಗೆ: "ವೃದ್ಧಮಾತಾ, ಸಿಂಹೀ . . . ಮೇಕೆ ಒಲ್ಲದ ಗಿಡ" (ಸಿದ್ಧಾಂಪಿ. ೧೩೫). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬದನೆಗಿಡ; ಗುಳ್ಳಬದನೆ: "ವಾರ್ತಾಕೀ, ಹಿಂಗುಳೀ, ಸಿಂಹೀ, ಭಂಟಾಕೀ, ದುಸ್ಪ್ರಧರ್ಷಿಣೀ – ೫ ಬದನೇಗಿಡದಲ್ಲಿ ಮುಳ್ಳುಜಾತಿ. ಗುಳ್ಳವಾದಿ, ರಾಜಗುಳ್ಳ, ತನಿಗುಳ್ಳ, ರಾಮಗುಳ್ಳ, ಮುಲಕ" (ಸಿದ್ಧಾಂಪಿ. ೧೩೮). ೪. ರಾಹುವಿನ ತಾಯಿ; ಸಿಂಹಿಕೆ. [ಸಂ. ಸಿಂಹೀ]

ಸಿಂಹಿಕಾತನಯ (ನಾ). ಸಿಂಹಿಕೆಯ ಮಗ; ರಾಹು: "ಇನರಿಪು . . . ಸಿಂಹಿಕಾತನಯಂ ತಮಂ ಖೇಚರಾಹಿಯೆನೆ ರಾಹು" (ಮಂಗರಾ. ೧೨-೭). [ಸಂ.]

ಸಿಂಹಿಕಾತ್ಮಜ (ನಾ). = ಸಿಂಹಿಕಾತನಯ: ಪ್ರತಿವಾದಿ ರವಿ ಸಿಂಹಿಕಾತ್ಮಜಂ ವಿಮಲನುನ್ನತಪಂಡಿತೇಶ್ವರಂ ಕಾಲವಾದಮನೊಸೆದು ವಿತತಮಪ್ಪಂತೆ ಜಯಿಸಿದ ಕಥನಮಂ ಕೇಳ (ಅರಾಚ. ೩-೪ ಸೂಚನ). [ಸಂ.]

ಸಿಂಹಿಕೆ (ನಾ). ೧. ರಾಹುವಿನ ತಾಯಿ: ಅರಿ ಬೊಬ್ಬಿಱಿದೊಡನೆ ಕಡುಹಿನ ವೀರನಾ ಸಿಂಹಿಕೆಯ ಸೀಳ್ದ ಶರೀರದೊಳಗೊಂದೆಡದ ಭಾಗದ ಹೋಳ ದಶಶಿರನ ಊರಿಗಿಟ್ಟನು (ತೊರರಾ. ೫-೧-೨೨). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ: "ಸೊಂಡೆ ರುಚಿ ಚಿತ್ರರತೆ ಸಿಂಹಿಕಾ [ಹಾಕಾಂ. ತಾ]ಕ್ಯಂ" (ಮಂಗರಾ. ೩೯-೨೮). [ಸಂ. ಸಿಂಹಿಕಾ]

ಸಿಂಹೀಮಧ್ಯೆ (ನಾ). ಸಿಂಹದ ನಡುವಿನಂತಿರುವ ಸಣ್ಣ ನಡುವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವಳು: ಭೂಭೃನ್ನಿತಂಬೋಜ್ವಲೆ ಸಿಂಹೀಮಧ್ಯೆ ಬಿಂಬಾಧರೆ

ಶುಕವಿಲಸದ್ವಾಣಿ ತಾನಾದ ಪಾಂಗಿಂದೆ ಲತಾತನ್ನಂಗಿ ಕಲ್ಪದ್ರುಮಸಮನ್ವಿಪನೊಳ್ಕೂಡಿ ಬಾಳುತ್ತಮಿರ್ದಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೩-೨೦). [ಸಂ. ಸಿಂಹೀಮಧ್ಯಾ]

ಸಿಂಹೇಂದ್ರಮಧ್ಯಮ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಸಿಂಹೇಂದ್ರ ಮಧ್ಯಮ – ೫೭ನೇ ಮೇಳಕರ್ತರಾಗ. ಎಲ್ಲಾ ವೇಳೆಯಲ್ಲೂ ಹಾಡಬಹುದು (ಸಂಗೀತಂ. ೮೫೦). [ಸಂ.]

ಸಿಂಹೋದ್ಭವ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಸಿಂಹರಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನು : ಕ್ರೂರಂ . . . ಅನಿಮಿತ್ತಕ್ರೋಧಿ ಸಿಂಹೋದ್ಭವಂ (ಜಾತತಿ. ೧೭-೫). [ಸಂ.]

ಸಿಕ್, ಸಿಕ್ಕ್ಯ, ಸಿಖ್ (ನಾ). ೧. ಗುರುನಾನಕ್ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ ಪಂಥ, – ಮತ: ಉತ್ತರಭಾರತದಲ್ಲಿ ರಾಮಾನಂದ ಪರಂಪರೆಯ ಸಾಧುಗಳೇ ಧರ್ಮವನ್ನೂ ಆತ್ಮಗೌರವವನ್ನೂ ರಕ್ಷಿಸುವ ಭಾರದಲ್ಲಿ ಈಗಿನ "ಸಿಕ್" ಪಂಥಕ್ಕೆ ತಳಹದಿಯಾದರೆಂದು ಜನಶ್ರುತಿಯಿದೆ (ಭಾರದ. ೨೭೭). **ಸಿಕ್ಕ್ಯ** : ೨. ಸಿಕ್‌ಮತದ ಅನುಯಾಯಿ: ಹಿಂದು ಪಾರಸಿ ಬೌದ್ಧ ಸಿಕ್ಕ ಮುಸಲಿಮ ಕ್ರಿಸ್ತ ಹಿಂದುಳಿದ ಜನರನದ ಎಲ್ಲರೊಂದಾಗ (ಕುವೆಂಪು. xvi. ಮುನ್ನುಡಿ); ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಸಿಕ್ಕನೂ ಸೊಂಟದಲ್ಲಿ 'ಕೃಪಾಣ' ಎಂದು ಒಂದು ಸಣ್ಣಕತ್ತಿ ಯನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುತ್ತಾನೆ (ವಿಶ್ವಿ.ಪ. ೬೫). **ಸಿಖ್** : ೧. ಅವನು ಸಿಖ್ ಮತದ ಅನುಯಾಯಿ (ರೂಢಿ). [<— ಹಿಂ. ಸಿಕ್ಖ್, ಸಿಖ್; ಮರಾ. ಶೀಕ್, ಶೀಖ್, ಸೀಖ್]

ಸಿಕತ (ನಾ). ೧. ಮರಳು; ಉಸುಕು : "ವಾಳುಕಮೆನಲ್ ಸಿಕತಮೆನೆ ಮಳಲಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೨-೧೧); ಕಲನೊಂದಂ ತೀವಿ ನೀರಂ ಪೊಸದು ಸಿಕತದೊಳ್ ಗಾಣಮಂ ಪೊಯ್ದು ಮತ್ತಂ ಶಿಲೆಯೊಳ್ ಧಾನ್ಯಂಗಳಂ ಬಿತ್ತಿಯುವೊಣಗಿದ ಭೂಜಕ್ಕೆ ನೀರ್ವೊಯ್ಯುದುಂ (ಪಂಪಾಮಾ. ೧೬-೫೫). ೨. ಮರಳಿನ ತೀರ, – ದಡ. ೩. ಸಣ್ಣ ಹರಳು, – ಕಣ: ಅದರೊಳಗೆ ಹತ್ತುತ್ತ ಕಬ್ಬಿನ ತುದಿಯ ಪಾಲ್ನೀಡಲ್ಕೆ ಸಿಕತವಿಲದು ಮಧುರ ಪಾಯಸವು ಕೆಲಲ್ಮರದ ದರ್ವಿಯೊಳು (ದೇವಪು. ೨-೪೨). [ಸಂ. ಸಿಕತಾ]

ಸಿಕತತಟ (ನಾ). ಮರಳಿನ ತೀರ, – ದಡ : ಸಾರೆ ಬರೆ ದಕ್ಷಿಣಸಿಕತತಟವಿಪಿನಪಂಕ್ತಿ . . . ನಡೆಗೊಂಡನಡವಿಕೀಳ್ಪಟ್ಟೆಯೊಳಿಳಾತ್ಮಜಾವಲ್ಲಭಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೨೭-೪೮). [ಸಿಕತ + ತಟ]

ಸಿಕತಭಾಂಡ (ನಾ). ಮರಳಿನ ಗಡಿಗೆ: ಕಮಲಮುಖಿಯರು ಸಿಕತಭಾಂಡಮಂ ಮಾಡಲಾ ಕ್ರಮವಳಿವುತೊಡೆದು ಮಳಲೆತ್ತತ್ತ ಕೆದಱುವುದು (ವೀಶ್ವಪು. ೩-೨೦-೫೫). [ಸಿಕತ + ಭಾಂಡ]

ಸಿಕತಾಕೃತಿ (ನಾ). ಮರಳಿನ ಆಕಾರ, – ಆಕೃತಿ: ಸಿಕತಾಕೃತಿಯಾದುದೊ ತಾಂ ಪ್ರಕಟದೆ ಭೃಗು ದೇವತಾಪ್ರಹಾಸಮರೀಚಿಪ್ರಕರಮನೆ ಬೆಳ್ಮಳಲ್ ಪುದಿದು ಕರಂ ಕಣ್ಗೆಸೆದುದು (ಕುಸುಮಾ. ೭-೬೦). [ಸಂ.]

ಸಿಕತಿಲ, ಸಿಕತಿಳ (ಗು). ೧. ಮರಳಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ: ಕೈಲಾಸತರಂಗಿಣೀತರಂಗಿತ ಕಾಂಚನಸಿಕತಿಲಭೂಭಾಗದೊಳ್ ಸೂರ್ಯಕಾಂತಮಣಿಮಯಶೂಲಪಾಣಿ ದೇವಾಯ ತನಮಿರ್ದುದನನತಿದೂರದೊಳೆ ನೋಡಿ (ಕಾದಂಪೂ. ೬೫೫). ೨. (ನಾ). ಮರಳುನೆಲ: "ಮರಳುಳ್ಳ ಪ್ರಾಂತವಾದ ದೇಶಕ್ಕೆ ಸಿಕತಾ, ಸಿಕತಿಲ ಎಂತಲೂ . . . ಊಹಿಸತಕ್ಕದು" (ಶಬ್ದಾಂತಿ. ೪೭). **ಸಿಕತಿಳ** : ೨. "ಪುಳಿನಸ್ಥಳಿ ಸ್ಮಕತೆ ಸಿಕತಿಲಾಹ್ವಯಂ ಸಿಕತೆ ವಾಳುಕಾಪರ್ಯಾಯಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೨೪-೧೪). [ಸಂ.]

ಸಿಕತಿಲತಲ, ಸಿಕತಿಳತಳ (ನಾ). ಮರಳಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಭೂಮಿ: ಸಿಕತಿಲತಲಶಯ್ಯಾಚಯಸ್ಪರ್ಶನೀಯಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧-೧೦೨). **ಸಿಕತಿಳತಳ** : ನುಣ್ಣಾಲಂ ಮಣಲ್ದಿಂಟಿಗೆತ್ತದಱ ಪರಿತಪ್ತಲೋಹರಜಸ್ಸಿಕತಿಳತಳದೊಳ್ ಮೆಯ್ಯನೀಡಾಡುವುದುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೯೦ ವ). [ಸಂ.]

ಸಿಕತಿಳ 'ಸಿಕತಿಲ' ನೋ.

ಸಿಕತಿಳತಳ 'ಸಿಕತಿಲತಲ' ನೋ.

ಸಿಕತೆ (ನಾ). ೧. ಮರಳು; ಉಸುಕು: "ಸಿಕತಾ, ವಾಳುಕಾ – ಈ ೨ ಮಣಲ್" (ಶಬ್ದಮಣಿ. ೧೧೦-೪೮). ೨. ಮರಳಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ನೆಲ; ಉಸುಕುಭೂಮಿ: "ಮಳಲುಳ್ಳ ಮಹಿ ಸಿಕತೆಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೨೮-೩). [ಸಂ. ಸಿಕತಾ]

ಸಿಕರ, ಚಿಕರ, ಸಿಖರ, ಸಿಖಾರ (ನಾ). ೧. ಮರ, ಬೆಟ್ಟ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ತುದಿ, – ಅಗ್ರಭಾಗ; ಶಿಖರ: ಗಂಗಿಯೊಳಗ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿ ಶಿವನ ಸಿಕರ ಸುತ್ತಿ ಬಂದು (ಜಾನ್ಪಗೀ. ೪); ಮಲ್ಲಯ್ಯ ಸಿವನ ಸಿಕರಾದ ಮೇಲಿರುವ ಬೆಳ್ಳಿ ಬಸವಣ್ಣಾನ ನೆನೆದೇನು (ಗಾಲಪ. ೫). ೨. (ದೇವಾಲಯದ ಮಹಾದ್ವಾರ ಅಥವಾ ಗರ್ಭಗುಡಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ) ಗೋಪುರ, – ಗುಮ್ಮಟ: ವಿಕ್ರುತುಸಂವತ್ಸರದ ಕಾರ್ತಿಕಶುಧ ೫ಲು ಸರ್ವಜ್ಞಶಟಯು ಸರ್ವಜ್ಞಶಟ ತಂಮ ಗೆಲುವ್ಮೆಯನ ಕೊಮಾರ ಚಿಗದೇಮಂಣನು ಯಿಕ್ಕರ್ತ್ತರು ಕಟಿಸಿದ ಸಿಕರ (ಎಕ. XVI, ಮದ್ಗಿ. ೧೧೪-೪; 1659). **ಚಿಕರ** : ೧. "ಚಿಕರಂ ಶಿಖರಾಭಿಧಾನದೊಳ್" (ಕರ್ಣಾ. ೨೭). **ಸಿಖರ** : ೨. 'ಸಿಖರದೀಪ್ತಿ' ಪರಾ. **ಸಿಖಾರ** : ೨. ಶ್ರೀಮತು ಕೂರಡಿಯ ಬಡಗಿ ಮಲ್ಲೋಜನು ಮಾಡಿಸಿದ ಸಿಖಾರಕ್ಕೆ ಮಂಗಳ ಮಹಾ ಶ್ರೀ ಶ್ರೀ ಶ್ರೀ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೧೭೪-೭; 1417). [< ಸಂ. ಶಿಖರ]

ಸಿಕರಣೆ 'ಸೀಕರಣೆ' ನೋ.

ಸಿಕಲ 'ಶಿಕಲ' ನೋ.

ಸಿಕಲಗಾರ 'ಶಿಕಲಗಾರ' ನೋ.

ಸಿಕಲಿ 'ಶಿಕಲ' ನೋ.

ಸಿಕಲಿಗಾರ 'ಶಿಕಲಗಾರ' ನೋ.

ಸಿಕಲಿಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಸಾಣೆಹಿಡಿ; ಹರಿತಗೊಳಿಸು : ಅಸಿ ಪಿಂಡಿವಾಳ ಸೆಲ್ಲಹ ಬಲ್ಲಹ ಕತ್ತಿ ಮುಸಲ ಮುದ್ಗರ ತೋಮರಗಳ ಮಸೆವ ಸಿಕಲಿಗೆಯ್ವ ಸಾಣೆಗಾಱರು ಕಣ್ಗೆಸೆದರಾ ಕುಮ್ಮಟದೊಳಗೆ (ಕುಠಾಸಾಂ. ೩೭-೬೧). [ಸಿಕಲಿ (< ಶಿಕಲ) + ಕೆಯ್]

ಸಿಕಿ₁ (ನಾ). ಬೆಂಕಿ; ಕಿಚ್ಚು; ಶಿಖಿ: "ಶಿಖಿಯೊಳ್ ಸಿಕಿ ಕಿಚ್ಚು ಬೆಂಕಿಯೊಳ್" (ಕರ್ಣಾ. ೫೩). [< ಸಂ. ಶಿಖಿನ್]

ಸಿಕಿ₂ 'ಸಿಕೆ' ನೋ.

ಸಿಕಿನಿ 'ಶಿಕಲ' ನೋ.

ಸಿಕಿನಿವಳೆಯ (ನಾ). ದುಂಡಾದ ಮಸೆಗಲ್ಲು, – ಸಾಣೆಕಲ್ಲು : ಸುರಪನಿಡುವ ಚಿಗಿಹಲ್ಲೆಯ ಮೋಹನಶರಮಂ ಬೆಳಗುವ ಸಿಕಿನಿವಳೆಯ ರತಿವರನಾ ಮೋಹನವಂಚಕ ವಿತತಿಯನಱಸಿ ಹಿಡಿದು ತರಲು ಭರದಿಂ ನಡೆಯುವ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಬಟ್ಟಲ ಪಿರಿದುಂ ವೋಹನಮಲ್ಲಂ ದಕ್ಷಿಣಕರದಿಂದೆತ್ತಿದ ಸಂಗ್ರಾಣಿಗೆ ಸಮನೆನೆ ಸಸಿ ಸೊಗಯಿಸಿತು (ಜಯಕಾ. ೧೪-೧೧). [ಸಿಕಿನಿ (< ಶಿಕಲ) + ವಳೆಯ]

ಸಿಕಿರೆಅಱೆ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು (?) : ಸಿಕಿರೆಅಱೆಯಿನ್ ತಪ್ಪ್ಕೆ ನೋಡಿ ನಡದು ಪೇರ್‌ಒಟ್ಟೆ ದುಗ್ಗನ ಕೆಱೆ ಮೂಡ್ಕೆ ಕಡೆಗೋಡು (ಮೈಆಂ. ೧೯೧೪, ೧೨-೨೨;810). [ಸಿಕಿರ್₀ + ಅಱೆ₄]

ಸಿಕೆ, ಸಿಕಿ₂ (ನಾ). ೧. ತುದಿ; ಕೊನೆ; ಅಗ್ರಭಾಗ : ಸುಂಡಿಲ ಸಿಕೆಯಿಂ ಸೀಕರಮಂ ಮಿಗೆ ಮಱುಕದೊಳು ಕಳಭದ ಮೇಲೆ ಕಱೆವ ಪಿಡಿಗಳ್ ಒಪ್ಪಿದುವು (ಜಯಕಾ. ೧೫-೨೧). **ಸಿಕಿ₂** : ೨. ಕೂದಲು; ಜುಟ್ಟು; ಶಿಖೆ: ತಲೆಯಡೆಯಂ ಬೆಳರ್ತಿಸುವೋರೆ ಸಿಕಿ. . . ಚಂದಿರನೆಂಬ ಸಂದೆಯಮಂ ಸಮನಿಸುತ್ತಿದೆ ಆ ಸಿಕಿಯೊಳ್ಕಟ್ಟದೊಳ್ಕಟ್ಟೆಯ ಮೂಱುಂ ಸೆಱಂಗುಗಳೊಳ್ಕೋದು ನೇಲ್ವ ಬಟ್ಟಮುತ್ತುಗಳುಂ . . . ತಾರಗೆವೆಣ್ಗಳೆಂಬ ನೆನಪಂ ನಿಗುರಿಸುತ್ತಿದೆ (ಚಿಕವಂ. ೬೨-೧). [< ಸಂ. ಶಿಖಾ]

ಸಿಕ್ಕ₁ 'ಸಿಲ್ಕು₁' ಪರಾ.

ಸಿಕ್ಕ₂, ಚಿಕ್ಕ₂, ಚಿಕ್ಕು₁ (ನಾ). ೧. (ಪಾತ್ರೆ, ಬುಟ್ಟಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟು ಇಳಿಬಿಡುವ) ಹಗ್ಗದ ಜಾಳಿಗೆ; ನೆಲುವು : ಮೂಲೆಯಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕದ ಮೇಲೆ ದೊಡ್ಡ ಬುಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ನೆಲ್ಲುಹುಲ್ಲಿನ ಮೇಲಿರುವ ಮೊಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ರೆಕ್ಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಪ್ಪಿಕೊಂಡು ಕಾವು ಕೂತಿರುವ ಕುಕ್ಕುಟಗರ್ಭಿಣಿ (ಕಾನೂರು. ೩೭); ನಾಗಂದಿಗೆಯಿಂದ ನೇಲುತ್ತಿದ್ದ ಬುಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಕಾವು ಕೂತಿದ್ದ ಹೇಟೆಯನ್ನೆತ್ತಿ (ಮಲೆಮ. ೨೪೯). **ಚಿಕ್ಕ₂** : ೨. ಬಲೆಯಂತೆ ಹೆಣೆದಿರುವ ಚೀಲ ; ಕಲ್ಲಿ : ಚಿಕ್ಕದಲ್ಲಿಕ್ಕಿದ ಬುತ್ತಿ ಪಗಲಲ್ಲಿ ಪಕ್ಕೆಯೊಳಗೆ ಕೋಲು (ಎಪ್ಪೋಸು. ೧೯-೪). ೩. (ಪ್ರಾಣಿಗಳು ತಿನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ತಡೆ ಹಾಕಲು, ಅವುಗಳ ಬಾಯಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ) ಕುಕ್ಕೆ ; ಬಾಯಿಕುಕ್ಕೆ : ಎಡೆ ಹೊಡೆಯುವಾಗ ಎತ್ತಿನ ಬಾಯಿಗೆ ಚಿಕ್ಕ ಹಾಕಬೇಕು (ರೂಢಿ). 'ಬಾಯಿಚಿಕ್ಕೆ' ಪರಾ. **ಚಿಕ್ಕು₁** : ೩. ಎತ್ತಿನ ಬಾಯಿಗೆ ಚಿಕ್ಕು ಹಾಕಿದ್ದೀಯಾ? (ರೂಢಿ). [< ಸಂ. ಶಿಕ್ಯ, ಶಿಕ್ಯಾ./ ತಮಿ. ಚಿಕ್ಕಮ್; ತೆಲು. ಚಿಕ್ಕ]

ಸಿಕ್ಕ₃ 'ಸಿಕ್' ನೋ.

ಸಿಕ್ಕಟಿಗೆ, ಸಿಕ್ಕಟ್ಟಿಗೆ, ಸಿಕ್ಕಣಿಗೆ (ನಾ). ಕೂದಲಿನ ಸಿಕ್ಕು ಬಿಡಿಸುವ ಸಾಧನ; ಹಲ್ಲುಗಳು ದಪ್ಪನಾಗಿದ್ದು ದೂರದೂರವಾಗಿರುವ ಹಣಿಗೆ : ಪಟುನುಡಿವಂಡಿರ ಕುರುಳ ಸಿಕ್ಕುವಿಡಿಸಲ್ಕೊಂಡ ಸಿಕ್ಕಟಿಗೆಯಂ ಪೋಲ್ಕು ಮುಕ್ಕೋಲುಂ (ಚಿಕವಂ. ೧೧೯-೧೮); ಮಗಳೆ ನಾವು ಬರುವಾಗ ಕಿರಿಗೆ, ಸಿಕ್ಕಟಿಗೆ, ಬಾಚಣಿಗೆ . . . ತಹೆವು (ಶರಲೀ. ೩೬೭); ಸಿಕ್ಕಟಿಗೆ ಬಾಚಣಿಗೆ ತುರುಬಿಲಿ (ಕರಿಶ. ೨೦-೫). **ಸಿಕ್ಕಟ್ಟಿಗೆ** : ಅಟಮಟ ಸಂಸಾರ ಹರನ ಜಟಾಜೂಟ ತಳತುದಿ ಸಿಗದಂಥ ಮಾಟ ಇದಕೆ ಸಿಕ್ಕಟ್ಟಿಗೆ ಮರವು ಮೌನವು ನಗುವು ಬಿಡುವುದು ಎಲ್ಲ ಜಟಿಲವು (ಚಂದ್ರವೀ. ೬-೨೪). **ಸಿಕ್ಕಣಿಗೆ** : (೬).

[ಸಿಕ್ಕು₃ (< ಸಿಲ್ಕು₂) + ಅಟಿಗೆ₅ (< ಪಣಿಗೆ)./ ತಮಿ. ಚಿಕ್ಕಮ್, ಚಿಕ್ಕಱುಕ್ಕಿ = ಬಾಚಣಿಗೆ ; ಮಲ. ಚಿಕ್ಕಱುಕ್ಕಿ = ಬಾಚಣಿಗೆ; ತೆಲು. ಚಿಕ್ಕಂಟು , ಚಿಕ್ಕಂಟೆ , ಚಿಕ್ಕಟ್ಟು]

ಸಿಕ್ಕಟ್ಟಿಗೆ 'ಸಿಕ್ಕಟಿಗೆ' ನೋ.

ಸಿಕ್ಕಣ (ನಾ). ಸಿಕ್ಕು; ತೊಡಕು; ಗೋಜು: ಈ ಚರಿತ್ರೆಯ ಸಿಕ್ಕಣಗಳನ್ನು ಮೆಲ್ಲನೆ ಬಿಡಿಸಿ ಬಾಚಿ ಮುಡಿಗಟ್ಟುವುದೆಂದರೆ ಸುಲಭವಲ್ಲ (ನಾಡೋಜ. ೧೪). [< ಸಿಕ್ಕು₃]

ಸಿಕ್ಕಣಿಗೆ 'ಸಿಕ್ಕಟಿಗೆ' ನೋ.

ಸಿಕ್ಕನೆ (ಅ). ರಭಸವಾಗಿ , ಕೂಡಲೆ ಎಂಬರ್ಥದ ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ: 'ಸಿಕ್ಕನೆಸೀಳ್' ಪರಾ. [? + -ಅನೆ₁]

ಸಿಕ್ಕನೆಸೀಳ್ (ಕ್ರಿ). ರಭಸವಾಗಿ ಸೀಳು ,– ಸಿಗಿ: ಅದಂತಿರಲ್ಕೆ ನೀಂ ಸಿಕ್ಕನೆ ಸೀಳ್ದುದಿಬ್ಬರಳನಿತ್ತುಮನರ್ದಿ ನೃಮೂತ್ರದೊಳ್ ಬುಧಂ (ಖಮದ. ೬-೨೬); ಅಂತು ರಕ್ಕಸನ ತನು ಸಿಕ್ಕನೆಸೀಳ್ವಂತೆ ಪೊಯ್ದೊರಸಿ ಕೊಂದು ವೇದಮಾತೃಕೆಯಂ ತಂದು . . . ವಿಶ್ವರೂಪವನಾಗಿ ಕ್ಷೀರಾಬ್ಧಿಗೈದಿ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಂ ಕರಸೆ (ದಶಾವ. ೨-೨೫ ವ).

[ಸಿಕ್ಕನೆ + ಸೀಳ್₁]

ಸಿಕ್ಕಲಗಾರ 'ಶಿಕಲಗಾರ' ನೋ.

ಸಿಕ್ಕಾ, ಶಿಕ್ಕಾ, ಶಿಕ್ಕೆ, ಶಿಖಾ, ಸಿಕ್ಕೆ (ನಾ). ೧. (ರಾಜ, ಸರಕಾರ, ಅಧಿಕಾರಿ ಮುಂತಾದವರ) ಮುದ್ರೆ; ಮೊಹರು; ಠಸ್ಸೆ. ೨. (ರಾಜನ) ಮುದ್ರೆಯುಳ್ಳ ಉಂಗುರ; ಮುದ್ರೆಯುಂಗುರ: ರಾಯರು ಸಿಕ್ಕಾ (ಮೊಹರುಂಗುರ) ಇದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದರು (ಕಥಾವ. ೫೪೩). ೩. ಮುದ್ರೆಯುಳ್ಳ ನಾಣ್ಯ. **ಶಿಕ್ಕಾ** : ೧. ನಮ್ಮ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ತೀರ ಹೊಂದಿಕೊಂಡು ಹೋದ ಶಬ್ದಗಳೆಂದರೆ . . . ಕಚೇರಿ . . . ಶಿಕ್ಕಾ ಇತ್ಯಾದಿ (ಭಾಷಾಶಾ. ೧೭೭); ಉಪಕಾರ್ಯದರ್ಶಿ ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿ ಅದಕ್ಕೆ ರೆಕಾರ್ಡ್ ಶಿಕ್ಕಾ ಹಾಕುತ್ತಾರೆ (ದೀಪಹ. II, ೩೧೮). **ಶಿಕ್ಕೆ** : ೧. "ಶಿಕ್ಕೆ – ಮುದ್ರೆ" (ಚಾನಕೋ. ೪೫). **ಶಿಖಾ**: ೪. [ವೀಶೈ] ಜಗದ್ಗುರುವಿನ ಪಟ್ಟಾಧಿಕಾರವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವಾಗ ಧರಿಸುವ ರಾಜಮರ್ಯಾದೆಯ ಮೂರು ಬಗೆಯ ಲಾಂಛನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; IP "ಶಿಖಾ ಶೈಲ : ಇವೆರಡನ್ನೂ ಶೂನ್ಯಸಿಂಹಾಸನದ ಜಗದ್ಗುರು ಪಟ್ಟವನ್ನು ಕಟ್ಟುವಾಗ ಆ ಪಟ್ಟಾಧಿಕಾರಿಯ ಕೊರಳಿಗೆ ಹಾಕುವಂಥವು" (ಮಹಾವಿ. ಕೋಶ): ನಿನ್ನ ಲೆಕ್ಕದೊಳ್ . . . ಇರಲೆನುತ್ತಂ ಬರೆಸಿ ಸ್ವರ್ಣಸಿಂಹಾಸನಂ ವರಶಿಖಾಶೈಲಂಗಳಂ ಅವನ ವಶಕೀ ತ್ರಿವಿಧಮಂ ಕೊಟ್ಟು (ಮಹಾವಿ. ೧೩-೩೬); ಆ ಶಿಖಾಶೈಲಂಗಳಂ ಕೊರಳಿಂಗೆ ಧರಿಸುತ (ಮಹಾವಿ. ೫೫-೨೮). **ಸಿಕ್ಕೆ** : ೧. ಕಾಗದ ಬರಬರದು ಸಿಕ್ಕೆವನೊತ್ತಾನ ಕಾಲಾಳ ಹೋಗಿ ಕರಿರೆಂದ (ಲೋಕಗೀ. ೨೦೩).

[<— ಅರ. ಸಿಕ್ಕ; ಪಾರ. ಶಿಕ್ಕಾ; ಹಿಂ. ಸಿಕ್ಕಾ; ಮರಾ. ಶಿಕ್ಕಾ, ಸಿಕ್ಕಾ]

ಸಿಕ್ಕಾಪಟ್ಟೆ 'ಸಿಕ್ಕಾಬಟ್ಟೆ' ನೋ.

ಸಿಕ್ಕಾಬಟ್ಟೆ , ಸಿಕ್ಕಾಪಟ್ಟೆ (ಅ). ಮನಸ್ಸು ಬಂದ ಹಾಗೆ; ಮಿತಿಯಿಲ್ಲದೆ; ವಿಪರೀತ: ನಗರದ ಜನಗಳು ಸಿಕ್ಕಾಬಟ್ಟೆ ಮಾತಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ವ್ಯಾಸಪಿ. ೫೮); ಭೇದಿಯನ್ನು ಅಲಕ್ಷಿಸಿ, ಸಿಕ್ಕಾಬಟ್ಟೆ ತಿನ್ನಿಸಿದರೆ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಆಮಶಂಕೆ ಬರುವುದುಂಟು (ಗೃಹವಿ. ೧೪೭). **ಸಿಕ್ಕಾಪಟ್ಟೆ** : ಸಿಕ್ಕಾಪಟ್ಟೆ ಹರಟೆ ಹೊಡೆಯುತ್ತಿದ್ದ (ಬಾಳ್ವೆ. ೧೦೫); ದಾಸದಾಸಿಯರಿಗೆ ಅವಳು ಸಿಕ್ಕಾಪಟ್ಟೆ ಬೈದು ಅನರ್ಥ ಮಾಡಿಬಿಡುತ್ತಾಳೆ (ಇಪ್ಪ. ೩೬೦).

[< ಸಿಕ್ಕು₁./ IP ಇದು 'ಕಂಡಾಬಟ್ಟೆ', 'ಮೂರಾಬಟ್ಟೆ' ಮುಂತಾದ ರೂಪಗಳ ಸಾದೃಶ್ಯದ ಮೇಲೆ ರಚನೆಯಾಗಿರುವ ರೂಪವಿರಬಹುದು]

ಸಿಕ್ಕಿತೆ (ನಾ). ಆಪ್ತಸೇವಕಿ ,– ದಾಸಿ; ಲೆಂಕಿತಿ: "ಸಿಕ್ಕಿತೆ [ಪಾಠಾಂ. ಶಿಕ್ಷಿತೆ]ಯೆನಲು ಲೆಂಕಿತಿಗೆ ನಾಮಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೯೦-೪). [?]

ಸಿಕ್ಕಿಸು 'ಸಿಲ್ಕಿಸು' ನೋ.

ಸಿಕ್ಕು₁ 'ಸಿಲ್ಕು₁' ನೋ.

ಸಿಕ್ಕು₂ 'ಸಿಲ್ಕು₁' ಪರಾ.

ಸಿಕ್ಕು₃ 'ಸಿಲ್ಕು₂' ನೋ.

ಸಿಕ್ಕುದಕ್ಕು (ನಾ). ಸಿಕ್ಕಿಸಿಕೊಂಡು ಹಿಡಿಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬೇಟೆಯ ಸಾಧನ : ಪುಲಿವಲೆ ಕೊಂಬು ಕಣ್ಣೆ ಮಿಡಿಗಣ್ಣೆ ತೊವಲ್ವಲೆ ಸಿಕ್ಕುದಕ್ಕು ಪೆರ್ಮೊಲವಲೆ . . . ಕಾನನಸ್ಥಳದೊಳಗಲ್ದು ತೋಹುವಿಡಿದೊಡ್ಡಿದರ್ಕೆದೆ ಪುಳಿಂದನಾಯಕರ್ (ದಶಕು. ೨-೧೧೫). [ಸಿಕ್ಕು₁ (< ಸಿಲ್ಕು₁) + ದಕ್ಕು₄ (< ದರ್ಕು₂)]

ಸಿಕ್ಕುಬಂಧನ (ನಾ). ಕ್ಲೇಶಕರವಾದ ಸೆರೆ; ಕಷ್ಟಕರವಾದ ಬಂಧನ: ಲೆಕ್ಕಕ್ಕೆ ದುಕ್ಕಿಲ್ಲ ಪೆಕ್ಕಿಗಂ ವ್ರತವಿಲ್ಲ ಸಿಕ್ಕುಬಂಧನದಿ ಸುಖವಿಲ್ಲ ನಾರಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿದವರಿಲ್ಲ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೬೫೦). [ಸಿಕ್ಕು₃ (< ಸಿಲ್ಕು₂) + ಬಂಧನ]

ಸಿಕ್ಕುಮೂತ್ರ (ನಾ). ಮೂತ್ರವಿಸರ್ಜನೆಗೆ ತಡೆಯುಂಟಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ: ಆ ಬೇರಂ ಹಾಲಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಕುಡಿಯಲು ಸಿಕ್ಕುಮೂತ್ರ ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿಷ್ಣು. ೧೧೯). [ಸಿಕ್ಕು₃ (< ಸಿಲ್ಕು₂) + ಮೂತ್ರ]

ಸಿಕ್ಕುವಲೆ (ನಾ). ಪ್ರಾಣಿ, ಪಕ್ಷಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ: ತಡಿಕೆವಲೆ . . . ಸಿಡಿವವಲೆ ಸಿಕ್ಕು[ಪಾಠಾಂ. ಸಿಲುಕು]ವಲೆ . . . ಮಂದಸಿನವಲೆಯ ಹೊಜೆಗಳ ಬೇಡವಡೆ ನೆರೆದುದು (ಹರಿಕಾ. ೫-೮); ತೊಡಕುವಲೆ ಸಿಕ್ಕುವಲೆ ಸಿಡಿಲುವಲೆ ಹಾಸುವಲೆ ಬೀಸುವಲೆ ಚಕ್ಕನೆಯಳವವಲೆ ಮೊದಲಾದ ಪರಿಪರಿಯ ವಲೆಸಮೂಹವ ನೋಡುತೆ (ನವಮೋ. ೧೭-೨೦). [ಸಿಕ್ಕು₃ (< ಸಿಲ್ಕು₂) + ಬಲೆ₁]

ಸಿಕ್ಕುಸಿಕ್ಕು₁ 'ಸಿಲ್ಕು₁' ಪರಾ.

ಸಿಕ್ಕುಸಿಕ್ಕು₂ 'ಸಿಲ್ಕು₂' ಪರಾ.

ಸಿಕ್ಕೆ 'ಸಿಕ್ಕಾ' ನೋ.

ಸಿಕ್ಕೆಮೋರ್ತಬ, ಶಿಕ್ಕಾಮೋರ್ತಬ್ಬ (ನಾ). ಮುದ್ರೆ; ಮೊಹರು; ಠಸ್ಸೆ: ಸೊಟ್ಟಬಟ್ಟಾದ ಹಳೆಯ ಸಿಕ್ಕೆಮೋರ್ತಬಗಳುಳ್ಳ ಬಂಗಾರದ ನಾಣ್ಯಗಳಿದ್ದವು (ದೇವಹ. ೨೯). **ಶಿಕ್ಕಾಮೋರ್ತಬ್ಬ** : ಗವ್ನರ್ನರನ ಸಾಬನೂ ಕೂಡ ನಮ್ಮ ಊರ ಪೋಸ್ಟಮನ್ ಪಾಂಡೂನಂತೆ ಶಿಕ್ಕಾಮೋರ್ತಬ್ಬ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧನಾಗಿಯೇ ನಿಂತಿರುತ್ತಿದ್ದ (ದೀಪಹ. II, ೩೧೮). [ಸಿಕ್ಕೆ (< ಸಿಕ್ಕಾ) + ಮೋರ್ತಬ₂ (< ಮೋರ್ತಬ್ಬ)]

ಸಿಕ್ಕೆಯುಂಗುರ (ನಾ). ಮುದ್ರೆಯನ್ನುಳ್ಳ ಉಂಗುರ; ಮೊಹರನ್ನುಳ್ಳ ಉಂಗುರ: ಈ ಸಿಂಹಾಸನಕ್ಕೆ ನೀನೇ ಬಾಧ್ಯನು ಎಂದು ಹೇಳಿ ಸಿಕ್ಕೆಯುಂಗುರವನ್ನು . . . ಮುಂದೆ ಚಾಚಿದನು (ಕುಮುದಿ. ೪೪). [ಸಿಕ್ಕೆ (< ಸಿಕ್ಕಾ) + ಉಂಗುರ]

ಸಿಕ್ಕೇದಾರ 'ಸಿಕ್ದಾರ್' ನೋ.

ಸಿಕ್ಕೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ಕೂದಲಿನ ಗೋಜನ್ನು ಬಿಡಿಸು; ಸಿಕ್ಕು ಬಿಡಿಸು: ಕಾಮಿನಿಯ ನೀಲ ನಿಡುಗುರುಳ ಸಿಕ್ಕೊಡೆದು ಪೊಂಬಲಿಗೆಯೊಳು ಪರಪಿದೋಲ್ ರಾಮಣಯ್ಯಂಕದಿ ರಮಣಿಯ ಬೆನ್ನೊಳೊಪ್ಪುತಿರೆ (ನವಮೋ. ೨೩-೬). [ಸಿಕ್ಕು₃ (< ಸಿಲ್ಕು₂) + ಒಡೆ₁]

ಸಿಕ್ತ (ಗು). ೧. ಸಿಂಪಡಿಸಿದ; ಸೇಚನ ಮಾಡಿದ. ೨. ತೊಯ್ದ; ನೆನೆದ; ಆರ್ದ್ರವಾದ: ಹರಿವಿದಳಿತಮದಗಜಕುಂಭರಕ್ತಸಿಕ್ತಾರ್ದ್ರಮೌಕ್ತಿಕಪ್ರಕರದವೋಲ್ ಕರಮೆಸೆವ ದಾಡಿಮಿಬೀಜರಾಜಿಯಂ ತೆಗೆದು ರಸವನಾಸ್ವಾದಿಸಿದೆಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೮೭); ಸತ್ಕಂ ಸದ್ಗುರುಪದಸೇವಾಕೃತಕೃತ್ಯಂ ಶಂಕರಭಜಕಂ . . . ಭವವಿಮುಕ್ತಂ ಸುಖಜಲಸಿಕ್ತಂ ಗತರಕ್ತಂ (ಉದ್ಭಟ. ೩-೨೧). (ನಾ). ೩. ಆರ್ದ್ರವಾದುದು; ನೆನೆದುದು: ವಜ್ರಬಾಹುಮಹೀಪತಿ ವಜ್ರದಂತಚಕ್ರವರ್ತಿಸೂಕ್ತಾಮೃತಸಿಕ್ತಮಪ್ಪ ನಿಜಮನೋರಥಾಮರದ್ರುಮದಿನೊಗೆದಂಕುರಿಸಿದಂಕುರನಿಕರಮನನುಕರಿಸುವ ರೋಮಾಂಚನಿಚಯದಿಂ ನಿಚಿತಾಂಗನಾಗಿ (ಆದಿಪು. ೪-೨೯ ವ). [ಸಂ.]

ಸಿಕ್ಥ (ನಾ). ೧. ಬೇಯಿಸಿರುವ ಅನ್ನದ ಅಗುಳು. ೨. ಅನ್ನದ ತುತ್ತು ,– ಉಂಡೆ. ೩. ಜೇನುಮೇಣ. ೪. ನೀಲಿಯ ಪುಡಿ. [ಸಂ.]

ಸಿಕ್ಥಕ (ನಾ). ೧. = ಸಿಕ್ಥ ೧. ೨. (ಪ್ರಸಾದದ) ಅನ್ನದ ಉಂಡೆ : ತಱುವಾಯಿಂ ಪರಿವಿಡಿಯೊಳೆಡೆಗೊಂಡ ಪಂತಿಗೆ ತೀರ್ಥಪ್ರಸಾದಂಗಳನೋರಣದಿಂ ಪಚ್ಚುಗೊಟ್ಟುಂ ಸವಿದುಂ ತಂತಮ್ಮೆಡೆಗೆ ಪೋದಿಂಬೞಿಯಂ ತನ್ನ ಪಾಲ ಸಿಕ್ಥಕಮನುಂಡೆಮ್ಮೆಳೆಯನುಂ ಪೊಱಮಟ್ಟಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೭೭-೯). ೩. = ಸಿಕ್ಥ ೩ : "ಸಿಕ್ಥಕಂ ಮೇಣಮದು" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೫-೧೪). [ಸಂ.]

ಸಿಕ್ದಾರ್, ಸಿಕ್ಕೇದಾರ (ನಾ). ಸೇನೆಯ ಪೋಲೀಸ್ ಅಧಿಕಾರಿ : ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪರ್ಗಣಕ್ಕೂ ಒಬ್ಬ ಅಮಿಾರನೂ ಅವನಿಗೆ ಸಹಾಯಕರಾಗಿ ಒಬ್ಬ ಕೋಶಾಧಿಕಾರಿ (ಪೋತದಾರ್), ಒಬ್ಬ ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿ ಮತ್ತು ಒಬ್ಬ ಸೇನಾ – ಪೋಲೀಸ್ ಅಧಿಕಾರಿ (ಸಿಕ್‌ದಾರ್) ಇವರೂ ಇದ್ದರು (ಇಸ್ಲಾಂಸಂ. ೬೩). **ಸಿಕ್ಕೇದಾರ** : ಹಿಸ್ಸಾರ ಫಿರೋಜಾ ಸುಬೆಯ ಸಿಕ್ಕೇದಾರನಾದ ಹಾಮಿದಖಾನನು ಕಾದಲಿಕ್ಕನುವಾಗಿರುತ್ತಾನೆಂದು ಕೇಳಿ ಅವನಿಗಿದಿರಾಗಲು ಹುಮಾಯನನನ್ನು ಕಳುಹಿದನು (ಮೋಟಾದ. ೧೯). [?]

ಸಿಖ್ 'ಸಿಕ್' ನೋ.

ಸಿಖಂಡಿ (ನಾ). ಪೌರುಷಹೀನನಾದವನು; ಸತ್ತ್ವಹೀನ; ನಪುಂಸಕ: ಸರಿಯಾಗಿ ಯಿಬ್ಬರಿಂಗೆ ಚಂದ್ರಸ್ವರ ನಡವಾಗ ಸುರತಮಂ ಗೈಯಲು ಸಿಖಂಡಿ ತಾಂ ಪುಟ್ಟುವನು (ನವಮೋ. ೧೪-೪೫). [< ಸಂ. ಶಿಖಂಡಿನ್]

ಸಿಖರ 'ಸಿಕರ' ನೋ.

ಸಿಖರದೀಪ್ತಿ (ನಾ). (ಕಟ್ಟಡ, ದೇವಾಲಯ ಮುಂತಾದುವುಗಳ) ಗೋಪುರಕ್ಕೆ ಮಾಡುವ ದೀಪಾಲಂಕಾರ: ಹಿಡಿಮ್ಬನಾತದೇವರಿಗೆ [ತ]ತ್ಸಂವತ್ಸರದ ತಥಾ ತಿಥಿ ಕಾರ್ತ್ತಿಕ ಶು ೧೫ ಪುಣ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಹಾಪೂಜೆ ನೈವೇದ್ಯ ಸಿಖರದೀಪ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡಿ (ಎಪಿ. XI. ಚಿತ್ರದು. ೧೪-೧೨; 1411). [< ಸಂ. ಶಿಖರದೀಪ್ತಿ]

ಸಿಖರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಅಪಾಮಾರ್ಗ; ಉತ್ತರಣೆ: "ಜಂಘಾಲಿ: – ಸಿಖರಿ" (ಓಷಧಿ. ೬೦). [< ಸಂ. ಶಿಖರಿನ್]

ಸಿಖಾರ 'ಸಿಕರ' ನೋ.

ಸಿಖಿಮಂಥಣೆ (ನಾ). ಘರ್ಷಣೆಯಿಂದ ಯಾಗಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಲು ಬಳಸುವ ಮರದ ಕೊರಡು; ಅರಣಿ : ಗಡುಗೆಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಂಗೆವೂಂ ಆಚಾರಿಯರಿಂಗೆವೂಂ ಸಿಖಿಮಂಥಣೆಗೆ ಹೋಮದ ವರದಕ್ಷಿಣೆಗೆವೂಂ ಗ ೬ ಪ ೫ ಹ ೨ (ಎಪಿ. V (R), ತಿರುಮ. ೯೬-೮೦; 1269). [< ಸಂ. ಶಿಖಿಮಂಥನ]

ಸಿಗಡಿ 'ಸೀಗಡಿ' ನೋ.

ಸಿಗರೇಟ್ 'ಸಿಗರೇಟು' ನೋ.

ಸಿಗರೇಟು, ಸಿಗರೇಟ್ (ನಾ). ಹೊಗೆ ಸೇದಲು, ಹೊಗೆಸೊಪ್ಪಿನ ಪುಡಿ ಮತ್ತು ಮತ್ತನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಇಟ್ಟು ಸುತ್ತಿರುವ ಕಾಗದದ ಸಣ್ಣ ಸುರುಳಿ; ಹೊಗೆಸೊಪ್ಪಿನ ಬತ್ತಿ: ದಾರಿಹೋಕರು ದೀಡಿ ಸಿಗರೇಟನ್ನು ಸೇದುತ್ತಾ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದುದನ್ನು ನೋಡಿ ನನಗೆ ಸಿಗರೇಟಿನ ಚಟ ಬೇರೆ ಹಿಡಿಯಿತು (ಮಗಮಾಂ. ೫೨); ಅವರಿಗಂಟಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಇನ್ನೊಂದು ವ್ಯಸನ ಸಿಗರೇಟಿನದು (ರತ್ನಗೋ. ೫). **ಸಿಗರೇಟ್** : ಸಿಗರೇಟ್ ಸೇದಬೇಕೆಂಬ ಇಚ್ಛೆಗೆ ಭೌತತತ್ತ್ವ ಕಾರಣವಲ್ಲ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೧೦೧).

[<— ಇಂ. Cigarette]

ಸಿಗಳಿಗೆ 'ಸಗಳಿಕೆ' ನೋ.

ಸಿಗಿ (ಕ್ರಿ). (ಉದ್ದುದ್ದವಾಗಿ) ಸೀಳು; ಹರಿ : ಕೇಳಿಯೊಳಿನಿಯಂಗೆ ಸುಖವನೆಯ್ದಿಸದೆ ಧಡಾಳಿಸಿದವಳ ಪೇರುರವ ಬಾಳಿನೊಳ್ ಸಿಗಿವಂತೆ ಕೂರುಗುರ್ಗೊನೆಯಿಂದೆ ಸೀಳಿದಳೊಂದು ಬೆಳ್ಳಿಲೆಯ (ವೋಹತ. ೧೬-೩೩); ಅಪ್ಪಾಜಿ ಕಂಡರೆ ನಮ್ಮನ್ನೆಲ್ಲ ಸಿಗಿದಾರು (ಚಿಕರಾ. ೬).

ಸಿಗಿಸಿಗಿ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ವಸ್ತ್ರರಾಶಿ ವಸುಧೆಯೊಳು ಬೀಳೆ ಸಿಗಿಸಿಗಿದು ಕಂಬಿಯ ಸೆರಗಿನೆಸೆವ ಶಾಲೆಗಳ ಜಂಗಮವಿಸರಕಿತ್ತನಾ ಬಸವಯ್ಯನು (ಗುರುಚಾ. ೬-೧೦). **ಸಿಗಿದುಕಟ್ಟು** = ಸೀಳಿ ಭಾಗ ಮಾಡಿ (ತೋರಣ) ಕಟ್ಟು: ಕಾಡು ಇದೆ, ಕಡಿ: ಸಿಗಿದು ಕಟ್ಟು ತೋರಣ (ಚಂಡಮ. ೪೭-೧). **ಸಿಗಿದುತೋರಣಕಟ್ಟು** = ೧. = ಸಿಗಿದುಕಟ್ಟು. ೨. (ಆಲಂ) ಉಗ್ರವಾಗಿ ಶಿಕ್ಷಿಸು : ಅಲ್ಲಿ ಅಂಥ ಅಧಿಕಪ್ರಸಂಗವೇನಾದರೂ ಮಾಡಿ ಬಂದರೆ ಸಿಗಿದು ತೋರಣ ಕಟ್ಟುತ್ತೇನೆ (ಮೂರುದಾ. ೮೪). **ಸಿಗಿದುಬಿಡು** = ೧. ಸೀಳಿ ಹಾಕು; ಕತ್ತರಿಸಿ ಚೆಲ್ಲು. ೨. = ಸಿಗಿದು ತೋರಣಕಟ್ಟು ೨ : ನಾನು ನಿಮ್ಮೊಡನೆ ಮಾತುಕತೆ ಆಡ್ತೀನೆಂದು ತಿಳಿದರೆ ನನ್ನ ಸಿಗಿದು ಬಿಡ್ತಾರೆ (ಅವಜ. ೧೪೪).

[ದೇ. ‖ ಮಲ. ಚೀನ್ತು; ತುಳು. ತಿಗಿ, ತಿಗು; ತೆಲು. ಚಿಂಚು, ಚಿಂಪು, ಚೀರು; ಪರ್ಜಿ. ಚೀರ್; ಕೂ. ಸಿಕಿಇನ್ಬ; ಕುರುಖ್. ಚೀರ್ನಾ]

ಸಿಗು 'ಸಿಲ್ಕು$_1$' ನೋ.

ಸಿಗುಡಿ (ನಾ). ಕುರೂಪಿಯಾದವಳು (?) : ಒಂದುಮೊಲೆ ದೊಡ್ಡಿತಾದೊಂದು ಮೊಲೆ ಸಣ್ಣಮಾದೊಂದುಮೊಲೆಯಿಳಿದೊಂದುಮೊಲೆಯೇಱಿದ ಚಂದವಿಲ್ಲದ ಸಿಗುಡಿ [ಪಾಠಾಂ. ರು] ಸಂದಿಸಿದ ದನಿಯ . . . ಪೆಣ್ಗಳಂ ತರಲಾಗದು (ಜನವ. ೧೧-೯); ಬರದೆಯಾಗಲು ನೋವು ಸಿಗುಡಿ[ಪಾಠಾಂ. ದೆ]ಯಾಗಲು ದುಃಖ ಪರಿಹಾಸಗೈವರು ಪೆಣ್ಣ (ರಾಮವಿ. ೧೨-೧೩೦). [?]

ಸಿಗುಡಿತೆ 'ಸೇಗುಡಿತೆ' ನೋ.

ಸಿಗುಣೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು (?) : ಸ್ವಸ್ತಿ ಶ್ರೀ ಸಿಗುಣೂರರ್ ಕೆಳೆನಲ್ಲು (ಎಪಿ. X (S), ಮುಳಬಾ. ೧೧೮-೧; 9ನೆಯ ಶತ). [? + ಊರ್]

ಸಿಗುರು 'ಸಿವುಱು$_2$' ನೋ.

ಸಿಗುಳು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಸಿಗಿ; ಸೀಳು; ತುಂಡು ಮಾಡು: ದೈತ್ಯರು . . . ಇದಲಮಿತ ತೂಣೀರ ಚಾಪಗಳ ಸಿಗುಳಿಯಕ್ಷಯಬಾಣದಲಿ ಸಂಯುಗದೊಳಾ ಮೂವರ ಶಿರಂಗಳ ನೆಗಯಿಸಿದ ಗಗನಾಂಗಣಕೆ ರಾಘವನು (ಅಸಂರಾ. ೩-೪-೧೦). 'ಸಿವುಱು$_1$' ಪರಾ.

[☞ ಇದು 'ಸಿಗಿ' ಮತ್ತು 'ಸೀಳು' ಎಂಬ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳೂ ಸೇರಿ ಆದ ರೂಪವಿರಬಹುದು]

ಸಿಗುಳು$_2$ (ನಾ). ತುಂಡು; ಸೀಳು: ಮದ್ದೂರನ್ನಾಯ ನಮ್ಮಣ್ಣನ್ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದರೆ ಇದ್ಕೆಗಾರ ತಂಗಿ ಕಿರಿಯೋಳು ಕೂತ್ಕಂಡು ಬರಕೊಟ್ಲು ಎಲೆಯ ಸಿಗುಳಲ್ಲಿ (ಕಜಕಾ. ೭).

[< ಸಿಗುಳು$_1$]

ಸಿಗುಱ್ 'ಸಿವುಱು$_2$' ನೋ.

ಸಿಗುಱು 'ಸಿವುಱು$_2$' ನೋ.

ಸಿಗುಱೇಳು 'ಸಿವುಱೇಱ್' ನೋ.

ಸಿಗೆನಡು (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು: ಪೆರ್ಮ್ಮಾಡಿಯ ಸುಳಿ ಜೋಗಬ್ಬೆಯ ಮಗಳ್ ಸಿಗೆನಡ ಪೆರ್ಮ್ಮಾಡಿಗಾವುಣ್ಣನ ಪೆಣ್ಡತಿ ಚಾವುಣ್ಣಬ್ಬೆ ಈ ದೇಗುಲವ ಮಡಿಸಿ ತೆರಗಾಲಂ ದೆವಟ್ಟ ಬಿಟ್ಟಳ್ (ಪ್ಪಅರಿ. ೧೯೩೦, ೧೪-೭; 882).

[☞ ಇದು 'ಸೀಗೆನಾಡು' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಸಿಗ್ಗ (ನಾ). "ನಾಚಿಕೆಯುಳ್ಳವನು" (ಶಬ್ದಣ್ಣ). [ಸಿಗ್ಗು$_1$ + -ಅ$_7$]

ಸಿಗ್ಗನೆ (ಅ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ : ಸಿಗ್ಗನೆ ಸಿಗಿದು ಬಿಱ್ಱನೆ ಬೀಗಿ ಡಱ್ಱನೆ ತೇಗಿ (ಶಬ್ದಾನು. ೨೦ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ). [? + - ಅನೆ$_1$]

ಸಿಗ್ಗಾಣು (ಕ್ರಿ). ನಾಚಿಕೆಯನ್ನು ಹೊಂದು; ನಾಚು: ಧರೆಯೊಳೊಂದಂ ಪಡೆದವಳ ಮೊಗವ ನೋಡಲಾಗದುಯೆನಲು ಸಿಗ್ಗಾಂತೆಯೋ (ನವಮೋ. ೧೦-೩೯).

[ಸಿಗ್ಗು$_1$ + ಆನು$_1$ (< ಆನ್$_1$)]

ಸಿಗ್ಗಾಮೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು; ☞ ಇದು ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಈಗಿನ ಶಿಗ್ಗಾಂವೆ : [ಮೂ]ಸಱಱ ಕಳ್ಳವಳ್ಳ ಪೆದ್ದಮನಾಳುತ್ತಮಿಬ್ದು ಕುಪ್ಪೆಯರಸರ್ಗ್ಗೆ ಬನ್ನಪಂಗೆಯ್ದು ಸಿಗ್ಗಾಮೆಯ ಕಳ್ಳವಳ್ಳದೆಱೆಎ ಶ್ರೀಕ[ಲ್ಕೆ]ಱೆಭಟಾರಗೆ ಕೊಟ್ಟನ್ (ಕಾಇ. I, ೧೪-೭; ಶು. 868). 'ವಳ್ಳಿಗ್ಗಾಮೆ' ಪರಾ. [? + ಗಾಮ್ಮೆ$_0$ (< ಗಾಮ)]

ಸಿಗ್ಗಾಳಿ (ನಾ). ನಾಚಿಕೆಯ ಸ್ವಭಾವದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಸಂಕೋಚಪ್ರವೃತ್ತಿಯ ವ್ಯಕ್ತಿ: ನೀಱಿಂ ಜೂದಾಳಿ ಕರಂ ನೀಱಿಂ ಮಾತಾಳಿ ಕರೆಯ ಸಿಗ್ಗಾಳಿಯಿವಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೩೫೩); ಆಃ! ಸಿಗ್ಗಾಳಿ! ಆಗಳುಂ ಸುಶೀಲದಿನೆ ಬಾಗಿ ನಡೆವ . . . ತಿಳಿವೆ ತಿಳಿವ, ನಿನ್ನ ರತಿರಹಸ್ಯಮನಿನ್ನಂತು ಮಱೆವೆನೋ! (ರಾಮಾಶ್ವ. ೪೫-೨೯); ಅವನು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಾಗ ಅವಳು ಸಿಗ್ಗಾಳಿಯಾಗಿ ನುಣುಚುನುಣುಚಾಗಿ ಉತ್ತರ ಕೊಟ್ಟಳು (ಪುನರು. ೪೯೭).

[ಸಿಗ್ಗು$_1$ + -ಆಳಿ$_3$]

ಸಿಗ್ಗು$_1$ (ನಾ). ೧. ನಾಚಿಕೆ; ಲಜ್ಜೆ: ಚಕ್ರೇಶ ಸಿಗ್ಗನುೞಿ ಮುಳಿಸಂ ನೀನೆಂದಿಂಗಂ ಬಿಸುಡು (ಆದಿಪು. ೧೪-೧೨೮); ಮದನಮದೋದ್ರೇಕದಿನೆನ್ನದಿರೊಳ್ ಧೃತಿಗೆಟ್ಟು ಸಿಗ್ಗಿನಿಂ ತನ್ನೊಳ್ ಪೊಲ್ಲದನೆತ್ತಾಚರಿಸುಗುಮೋ ಒದವಿದ ಸಿಗ್ಗಿಂದಮಾರುಮೇನನೊಡರ್ಚರ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೮೫೫); ಹೊಸದರಲಿ ಸಿಗ್ಗು ಪ್ರೇಮವನು ನಸುಮರೆಸಿರಲು ನೀನೆನ್ನ ಬಳಿ ಸುಳಿಯಲಾರದೆಯ (ನನ್ನಪ. ೧೩-೨). ೨. ಅವಮಾನ; ಮುಖಭಂಗ: ದ್ರೌಪದಿ ತನ್ನ ಕೇಶಪಾಶಮಂ ದುಶ್ಶಾಸನಂ ಪಿಡಿದು ತೆಗೆದನೆಂಬ ಸಿಗ್ಗಗ್ಗಳಂ ಪೆರ್ಚೆ ಸಭೆಯೊಳಿಂತೆಂದಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೯ ವ); ಆ ದಿವಿಜವನಿತೆಯರೆನಿತಾನುಂ ತೆಱದ ಶೃಂಗಾರಚೇಷ್ಟೆಗಳನುಪಯೋಜಿಸಿಯುಮೆಂತುಮೇಗೆಯ್ದುಮಾ ಜಂಗಮಮೇರುವೆನಿಸಿದ ಸೌಜನ್ಯಕಂದಾಂಕುರನಂ ಸಂಚಳಿಸಲಾಱದೆ ಸಿಗ್ಗಿನನುಕಂಪೆಯಂ ತಳೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೯೯ ವ); ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳೇ ಸಿಗ್ಗಿನಿಂದ ಸರಿದುಹೋದ ಗಂಟಲು ಸರಿಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ಏನೋ ಹೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದರು (ಹೊಸಕ್ಕೆ. ೪೩). ೩. ಖಿನ್ನತೆ; ಜುಗುಪ್ಸೆ; ಖೇದ: "ಖಿನ್ನಂ ಸಿಗ್ಗು" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೭); ಒಗ್ಗೊಡೆದು ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿದಾಸನ ರಘುಗ್ಗನಲು ಕುಳ್ಳಿರ್ದು ಕೋಪದ ಸಿಗ್ಗಿನೊಳಗಾಡುತ್ತ ನೇಗಿಲನೆತ್ತಿ ಮೋದುತಿರೆ (ಕೃಷ್ಣಾಕಾ. ೨೦-೫೦).

ಸಿಗ್ಗಾಗು = ೧. ನಾಚಿಕೊಳ್ಳು; ಲಜ್ಜೆಯನ್ನು ಹೊಂದು: ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರಭೂಭುಜಂ ತನ್ನ ಸಾರ್ದರ ಬೇಡಿದರ ಬಯಸಿದರ ಸೋಂಕಿದರ ಬೆರಸಿದರನು ತನ್ನಂತೆ ಮಾಳ್ಪುನ್ನತಿಕೆಯಂ ಕಂಡು ನಾಚಿ ಸಿಗ್ಗಾಗಿ ಸೆಡೆದು . . . ಸ್ವರ್ಗಸ್ಥವಾಯ್ತು ಸುರತರು (ಹಚಕಾ. ೧-೪೨). ೨. ನಾಚಿಕೆಯಾಗು; ಲಜ್ಜೆಯಾಗು: ನಾನೊಬ್ಬಳೆ ವೀಣೆ ನುಡಿಸಿ ಹಾಡಲು ಸಿಗ್ಗಾಗುತ್ತದೆ (ಶಾಂತಲಾ. ೮೧). ೩. ಅವಮಾನಗೊಳ್ಳು; ಅಪಮಾನಿತನಾಗು; ಭಂಗಿತನಾಗು: ವಿಷ್ಣುಮತ್ಸ್ಯಂ . . . ತನ್ನ ಪಾಂಡಿತ್ಯದ ಗರ್ವದಿಂದಂ ವೃಷಭಸೇನಾಚಾರ್ಯರೊಡನೆ ವಾದಗೆಯ್ದು ನೆರವಿಯೊಳ್ ಸೋಲ್ತು ಸಿಗ್ಗಾಗಿ ಪೋಗಿ ನಟ್ಟನಡುವಿರುಳ್ ಬಂದು ಕಿಚ್ಚಂ ತಗುಳ್ಚಿ ಪೋದಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೯೩-೨೧); ವಿಷಖರ್ಪರನೆಂಬು ತನ್ನ ಮಲ್ಲರೆಲ್ಲರುಮಂ ಕೊಂದೊಡೆ ಸಿಗ್ಗಾಗಿ ತನ್ನ ಬಾಣಸಿಗನಾಗಿರ್ದ ವಲ್ಲಲನಂ ಕರೆದು ಪೇೞ್ದಾಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೫೭ ವ). ೪. ಖೇದಗೊಳ್ಳು; ಜುಗುಪ್ಸೆಯನ್ನು ಹೊಂದು : ನಿಮ್ಮ ಮಾವನಂ ನೀಂ ನಿರಾಕರಿಸಿ ನುಡಿದೊಡೆನ್ನ ಭರ್ತಾರಂ ನಿನ್ನನೇನುಮೆನಲಱಿಯದ ತನ್ನಂ ತಾನೆ ನಿಂದಿಸಿಕೊಂಡು ಸಿಗ್ಗಾಗಿ ಪೋಗಿ ತಪಂಬಟ್ಟಂ (ಸುಕುಮಾ. ೫-೭ ವ); ಬಂದ ತನ್ನೊಂದು ಸೇವೆಯ ನೆನೆದಾ ಕಾರ್ಯದಂದಗೆಟ್ಟುದಕೆ ಸಿಗ್ಗಾಗಿ ಕಂದಿದ ಮೊಗ ಕೆಲಬಲಕೆ ಕಾಲಿಡದ ಕಣ್ಣಿಂದೆಯ್ದುತಿರ್ದ ಮೋನದೊಳು (ಭರಚ. ೪೯-೩). ೫. ನಾಚಿಕೆ, ಅವಮಾನಗಳಿಂದ ಕೆರಳು, – ಸಿಟ್ಟುಗೊಳ್ಳು : ಅದಂ ಕಂಡು ಸಿಂಹೋದರಂ ಸಿಗ್ಗಾಗಿ ಸಿಂಹದಂತೆ ಮೇಲ್ವಾಯ್ದುದುಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೭-೫೮ ವ).

[ದೇ. ‖ ತೆಲು. ಸಿಗ್ಗು; ಕೊತ. ಚಿಗ್]

ಸಿಗ್ಗು$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ನುಗ್ಗೆಮರ : ಸಿಗ್ಗು ಗುಗ್ಗುಳಂ ಮತ್ತಮನೇಕ ವೃಕ್ಷತತಿಯಿಂದೆಸೆದಿರ್ದುದು ತದ್ವನಾಂತರಂ (ಸಳಚಂ. ೭೧).

[< ಪ್ರಾ. ಪಾಲಿ. ಸಿಗ್ಗು./ ಸಂ. ಶಿಗ್ರು]

ಸಿಗ್ಗುಗೆಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ನಾಚಿಕೆಗೆಡುವಂತೆ ಮಾಡು; ಅವಮಾನಗೊಳಿಸು: ಸಿಂಧುರಾಜನನು ಸದೆದು ಸಿಗ್ಗುಗೆಡಿಸಿಹನು (ಕಂಕ. ೭-೩). [ಸಿಗ್ಗು$_1$ + ಕೆಡಿಸು$_1$]

ಸಿಗ್ಗುಡಿತೆ 'ಸೇಗುಡಿತೆ' ನೋ.

ಸಿಗ್ಗೊಂದು (ಕ್ರಿ). ನಾಚಿಕೆಯನ್ನು ಹೊಂದು; ಲಜ್ಜೆಗೊಳ್ಳು: ಹಿಂದೆ ಜಂಗಮ ವೇಷಮಂ ನೆವದಿಂದೆ ಧರಿಸಿದ್ದುದನಱಿದು ಸಿಗ್ಗೊಂದಿ (ಬಸಪು. ೩೮-೧೯).

[ಸಿಗ್ಗು$_1$ + ಒಂದು$_1$]

ಸಿಚ (ನಾ). ಬಟ್ಟೆಯ ಅಂಚು; ಸೆರಗಿನ ತುದಿ; ಕರೆ: "ವರ್ತಿ ಸಿಚಮನೆ ಕರೆಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೧-೨೮). [ಸಂ. ಸಿಚ್]

ಸಿಚಯ (ನಾ). ೧. ಅರಿವೆ; ಬಟ್ಟೆ; ವಸ್ತ್ರ: "ವಾಸಮಾಚ್ಛಾದನಂ ವಸ್ತ್ರಂ ಪಟಂ ಚೇಲಮಾ ಸಿಚಯಂ . . . ಅಂಬರಮೆನಲ್ಕಾ ಸೀರೆಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೦-೨೭). ೨. ಮೇಲುಹೊದಿಕೆ; ಸೆರಗು: ತೊಲಗುತ್ತಿದೆ ಘನಕುಚಯುಗಳದಿಂದ ನೋಡಿದೆ [ಸಿಚಯಂ] [ಪಾಠಾಂ. ಸಾಚರಿ] ನಿನ್ನಯ ಮುಂದೆ (ಕಾದಂಪೂ. ೪೮೨). ೩. ಅಂಗಿ; ಕವಚ: ಚಳವಾಲೋರಸ್ಸ್ಥಳಂ ಕಾಂಚನರುಚಿಸಿಚಯಂ ಸಂಚಲತ್ಕರ್ಣಪೂರಂ . . . ವೃಂದಾವನಾಂತಸ್ಸ್ಥಳಮಂ ಪೊಕ್ಕಂ (ಜಗಪಿ. ೪-೧೧೪). ೪. ಹಳೆಯ ಬಟ್ಟೆ; ಜೀರ್ಣವಸ್ತ್ರ. [ಸಂ.]

ಸಿಚಯಕ (ನಾ). ಕುಪ್ಪಸ; ರವಿಕೆ: ವಸುಧಾಂಗನೆ ಮೇಲ್ಗೊಂಡಳೊ ಪೊಸ ಪಸುರ್ವಟ್ಟೆಯ ವಿಳಾಸದಿಂದೆಸೆವ ದುಕೂಲಸಿಚಯಕಮನೆನೆ ತನ್ನದಿಯೆಸೆದುದು (ಜಗಪಿ. ೮-೯). [ಸಂ.]

ಸಿಟಕು 'ಸಿಡುಕು$_2$' ನೋ.

ಸಿಟ್ಟಿ, ಸಿಷ್ಟಿ, ಸುಟ್ಟಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಜಗತ್ತು; ಪ್ರಪಂಚ: ಇಷ್ಟನೊರ್ವನಧಿದೇವತೆಗೆಂದೊಸದಿತ್ತುದಂ ದುಷ್ಟನೊರ್ವನದಱ ಫಳಮಂ ಸಲೆ ತಿಂದವಂ ಸಿಟ್ಟಿ ಮೇಲೆ ಪರಮಾತ್ಮನೆ ಬಂದೆಡೆಗೋವದಂ ಕಟ್ಟಿ ಕೊಣ್ಡ ಬದಿರನ್ತೆ ಕುಲಕ್ಷಯಮಾಗುಗುಂ (ಎಕ. VIII, ನಗರ. ೫೮-೧೯; 1062); ಮಾದಿಯಣಂ ಪುಟ್ಟಿ ಸಿಟ್ಟಿಯೊಳು ಕರಮೆಸೆದಂ (ಬೊಂಕಶಾ. ೧೯೬೯, ಕುಂದಗಲ್. ೧೦೭-೧೩; ?). ೨. ಸೃಷ್ಟಿ; ನಿರ್ಮಾಣ : ಸೃಷ್ಟಿ-ಸಿಟ್ಟಿ (ಶಮದ. ೨೮೩ ಪ್ರಯೋ); ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣುವ ಬೊಮ್ಮನ ಸಿಟ್ಟಿಯೊಳೀ ತಣ್ಣದಿರನೆ ಸುಂದರನು (ನವಿಲು. ೭೮-೫). **ಸಿಷ್ಟಿ** : ೧. ಸಿಷ್ಟಿಯೊಳಗ್ಗಳಮೆನಿಪ್ಪ ಬರ್ಮ್ಮನೆ ಗಾವುಣ್ಣಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೩೫-೧೪; 1055). **ಸುಟ್ಟಿ$_1$** : ೨. ಸೃಷ್ಟಿ, ಸುಟ್ಟಿ; ಕಷ್ಟ, ಕಟ್ಟ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೭೦ ಪ್ರಯೋ). [< ಸಂ. ಸೃಷ್ಟಿ]

ಸಿಟ್ಟಿಪತಿ (ನಾ). (ಆಲಂ) ಭೂಮಿಯ ಒಡೆಯ; ರಾಜ: ಸಿಟ್ಟಿಪತಿ ಜಯಸಿಂಹರಾಯನ ಕೊಟ್ಟಣವ ಮಾರಿಯರ ಕೈಯಲಿ ಕುಟ್ಟಿಸಿದನೊಲವಿಂದೆ ಶಂಕರದಾಸಿಮಯ್ಯಗಳು (ಶಂಕದಾ. ೯ ಸೂಚನ). [< ಸಂ. ಸೃಷ್ಟಿಪತಿ]

ಸಿಟ್ಟು (ನಾ). ಮುಳಿಸು; ಕೋಪ: ಮುನಿಸಂಕುಳಮುಮನಾನುರ್ಕಿಂದಂ ಪಳಿದೊಡೆ ಮುನಿದೆನ್ನ ಸಿಟ್ಟನೆನ್ನೊಳ್ ಕಳೆದಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೭೭); ಆದರೆ ಸಿಟ್ಟು . . . ನನಗೇ ಹೆಚ್ಚು (ಹಾಹುತ್ತ. ೪); ಬಡವನ ಸಿಟ್ಟು ದವಡೆಗೆ ಮೂಲ (ಗಾದೆ).

ಸಿಟ್ಟಂ ನುಡಿ = ಕೋಪದಿಂದ ಮಾತನ್ನಾಡು; ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಸಿಟ್ಟನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸು: ವೈರಿನಾಯಕದಿಕ್ಕುಂಜರಂ ಮಟ್ಟನಿರದೆ ಸಿಟ್ಟಂನುಡಿವ ದುಟ್ಟನಾಯಕರ ನಿಟ್ಟೆಲ್ವಂ ಮುಱಿದು (ಕೊಲ್ಹಾಶಾ. ೧೫-೭೩; 1186). **ಸಿಟ್ಟಾಗು** = ಕೋಪಗೊಳ್ಳು; ರೋಷಹೊಂದು; ಕೆರಳು: ದಣಿಗಳು ಆ [ಮಾ]ತು ಕೇಳಿ ಮಹ ಸಿಟ್ಟಾಗಿ (ಎಕ. XI, ಮೊಳಕಾ. ೨೫-೭೭; 1665); ಅನ್ಯಾಯ ಮಾಡಿದರೆ ದೇವರು ನಿಮ್ಮ ಮೇಲೆ ಸಿಟ್ಟಾಗುವನು (ಮುಂಬಯಿ. ೩ ೪-೯೪). **ಸಿಟ್ಟಿಗೆಬ್ಬಿಸು** = ಕೋಪಗೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡು; ರೇಗಿಸು; ಉದ್ರೇಕಿಸು: ವಿನಾಕಾರಣ ಅವನನ್ನು ಸಿಟ್ಟಿಗೆಬ್ಬಿಸಿದಂತಾಯಿತು (ರೂಢಿ). **ಸಿಟ್ಟಿಗೇಳು** = ಸಿಟ್ಟಾಗು: ಸಿಟ್ಟಿಗೆದ್ದಾಗ ಅದು ಗುರುಗುಟ್ಟುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೩೭); ನೀವು ಸಿಟ್ಟಿಗೇಳುವ ಕಾರಣವೂ ಇಲ್ಲ (ಕಮನ. ೩೨೩). **ಸಿಟ್ಟಿನದು** = ಕೋಪವನ್ನು ಸ್ವಭಾವವಾಗುಳ್ಳುದು: ಗಂಡಕ . . . ಜಾಸ್ತಿ ಸಿಟ್ಟಿನದಲ್ಲ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೪೭). **ಸಿಟ್ಟು ಇಳಿಸು** = ಕೋಪವಿಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡು; ರೋಷವು ಕಡಮೆಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು: ಆತನ ಸಿಟ್ಟು ಇಳಿಸಿದನು (ಮುಂಬಯಿ. ೩. ೫-೪೭). **ಸಿಟ್ಟು ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳು** = ರೋಷವನ್ನು ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳು: ಮಗನ ಕೊಂದ ಸಿಟ್ಟು ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು (ಮುಂಬಯಿ. ೩. ೫-೪೭). **ಸಿಟ್ಟು ನುಂಗಿಕೊಳ್ಳು** = (ಆಲಂ) ಕೋಪವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸದೆ ಇರು; ರೋಷವನ್ನು ತಡೆದುಕೊಳ್ಳು, – ಅಡಗಿಸಿಕೊಳ್ಳು: ಏನಾದರಾಗಲಿ ಸಿಟ್ಟು ನುಂಗಿಕೊಂಡು ಸುಮ್ಮನಿದ್ದುಬಿಡೋಣವೆಂದರೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). **ಸಿಟ್ಟು ನೆತ್ತಿಗೇರು** = (ಆಲಂ) ಅತಿಯಾದ ಕೋಪವುಂಟಾಗು; ಕೋಪೋದ್ರೇಕ ಉಂಟಾಗು: ಅಧ್ಯಕ್ಷತೆವಹಿಸಿದ್ದ ಮೋಹನನಿಗೆ ಈ ಭಾಷಣಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ಸಿಟ್ಟು ನೆತ್ತಿಗೇರಿತ್ತು (ಪಂಜಪಂ. ೧೨೩). **ಸಿಟ್ಟು ಮಾಡು** = ಕೋಪವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸು; ರೇಗು : ಮನೆಯ ಯಜಮಾನನು ಆಳುಮಕ್ಕಳನ್ನು ಒದರುತ್ತಾ ಅವರಿಗೆ ಸಿಟ್ಟು ಮಾಡುತ್ತಾ ಹಕ್ಕೆಯೊಳಗೆ ಬಂದನು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೪೩). [ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಚೀಱು, ಚೀಱ್ಱಮ್; ಮಲ. ಚೀಱು, ಚೀಱ್ಱು; ತುಳು. ಶಿಟ್ಟು, ಸಿಟ್ಟು, ಸೀರು; ತೆಲು. ಚೀರು]

ಸಿಟ್ಟುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಕೋಪದಿಂದ ರೇಗು; ಮುಳಿಸಿನಿಂದ ಸಿಡುಕು : ಇಂತು ರೋಮಜರೆಂಬರು ಸಿಟ್ಟುಗುಟ್ಟಿ ತರುಮರನಡಿಯಲಿದ್ದರು (ಬಸಪ. ೮೫೭); ಅಷ್ಟ

ಮಹಿಷಿಯರು ಸಿಟ್ಟುಗುಟ್ಟಲಿ ಎನ್ನ . . . ಪುರಂದರವಿಠಲನ್ನ ಕಂಡಲ್ಲಿ ಬಿಡುವೆನೆ (ಪುರಂದ. ಧಾ. ೧-೧೭೯-೪). [ಸಿಟ್ಟು + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಸಿಟ್ಟೇರು (ಕ್ರಿ). ಕೋಪವು ಹೆಚ್ಚಾಗು; ರೋಷವೇರು : (ಪೆನ್ಸಿಲನ್ನು ಅಪ್ಪಳಿಸಿ ಗದ್ದುಗೆಯಿಂದಿಳಿದು ಅತ್ಯಂತ ಸಿಟ್ಟೇರಿ) . . . (ಹೋಗುವನು) (ಪ್ರಕಾಶ. ೬೫).
[ಸಿಟ್ಟು + ಏರು$_1$ (< ಏಱ್$_1$)]

ಸಿಡಕ್ಕನೆ (ಅ). ಸಿಟ್ಟಿನಿಂದ ರಭಸವಾಗಿ ಹೋಗುವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ : ಲಲಿತ ಸಿಡಕ್ಕನೆ ತನ್ನ ರೂಮಿಗೆ ಹೊರಟುಹೋಗಿದ್ದಳು (ರೂಪಸ. ೬೭). [ಸಿಡಕ್$_0$ + -ಅನೆ$_1$]

ಸಿಡಿ$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಚಿಮ್ಮು; ಎಲ್ಲಕಡೆಗೂ ಎಗರು, – ಹಾರು : ಲವಣಾಂಬುರಾಶಿ ಕುಕ್ಕುಟಗುದಿವಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟುದಿಯ ಮೇಗೆ ಸಿಡಿಲ್ವಗುಳಂತೆ ಕೂಡೆ ತತ್ತಳಗುದಿಯುತ್ತು ಮಿರ್ಪ ಕುದಿಯೊಳ್ ಸಿಡಿದಲ್ಲಿಯ ಮುತ್ತುಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೧೫೩); ಕ್ಷೀರವಾರಿಧಿಯ ನಮರಸಂದೋಹವು ಭೋರೆಂದು ಕಡವಲ್ಲಿ ಸಿಡಿದಾ ನೀರ ಬಿಂದುಗಳೆನಲೊಗೆದವಾಗಸದೊಳು ಚಾರುನಕ್ಷತ್ರಸಂಕುಳವು (ಅಂಜಚ. ೫-೧೧೪); ನೆರೆದು ಘನಘನಮವೇಭೋತ್ಕರ ಮಿಂಟಿ ಮರುತ್ತರಂಗಿಣೀಜಳಮಂ ಫೂತ್ಕರಿಸೆ ಸಿಡಿದಿಳಿವ ಕಣಗಣದಿರವೆನಿಸಿದುದರರೆ ಸುರಿವ ಪೆರ್ಮಳೆ ನಭದಿಂ (ರಾಜಶೇ. ೮-೧೧೯). ೨. ನೆಗೆ; ಹಾರು : ಆ ಕುಳಿಂದಂ . . . ಸಿಡಿದೋಡುವಾ ಕುರಂಗದ ಬೆನ್ನನ್ನೈದಿದಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೮-೫೩); ಕೋವಿಗಳ್ ಬಡಿಯೆ ಮಿಡಿಗಳ ಹುಲ್ಲೆ ಕಡವೆಗಳವೆಲ್ಲ ಸಿಡಿದೋಡಿದುವು ತಂಡತಂಡದಿಂ ಕಂಡೆಡೆಗೆ (ಕಾಲೂರ. ೯೨-೧೬೧). ೩. ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾಗು; ಚೆದರು; ಹರಡು : "ಸಿಡಿ – ವಿಕೀರ್ಣೇ, ಸೂಕ್ಷ್ಮಾಯಸದಾಹಾಂತಗಜಕ್ರೋಧವಸ್ತುನೋಃ" (ಶಮಧಾ. ನ); ಹಿಂದೆ ಹಿಡಿವರು . . . ತಿರುಗಿದರೆ ಬಲದಿಂದ ಕೈಮಾಡುವರು ಕವಿದರೆ ಸಿಡಿವರೆಡಬಲಕೆ (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ದ್ರೋ. ೩-೩೦); ಸಿಂಗದ ಬಟ್ಟೆ ನೋಳ್ಪೊಡಿಂತಿದು ಗಜಮೌಕ್ತಿಕಂ ಸಿಡಿದುದಿಲ್ಲಿ . . . ಎಂದು ಪಲವಜ್ಞೆಯಂ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ (ಶಬಶಂ. ೩-೪೬). ೪. ಒಡೆ; ಬಿರಿ ; ಸೀಳು : ಕರುಳುಗಿಯೆ ತಲೆ ಸಿಡಿಯೆ ನಿಟ್ಟೆಲು ಮುಱಿಯೆ . . . ಹಳಚಿದರು (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ಭೀ. ೪-೨೮); ಸಿಡಿದುದು ದಂತಿದಂತಮದು ಸಂಗಡಮಾಗಿರೆ ಕುಂಭಮೌಕ್ತಿಕಂ . . . ಬೇಸಗೆ ಯುಗ್ರಮಂತುಟೋ (ರಾಜಶೇ. ೫-೪೬); ಕಲ್ಲು ಮುಳ್ಳನು ತುಳಿದು ಕಾಲೆಲ್ಲ ಸಿಡಿಯುತಿದೆ ಕಣ್ಣೀರು ಹರಿಯುತಿದೆ (ಕವಿಸೋ. ೭೭-೨). ೫. ಆಸ್ಫೋಟವಾಗು ; ಸ್ಫೋಟಗೊಳ್ಳು: ಮೊಱೆದೆಱಗಿಕೊಳ್ಳ ಮೞೆ ಭೋರ್ಗರೆದೂದುವ ಗಾಳಿ ಸಿಡಿದು ಪೊಯ್ಯ ಸಿಡಿಲ್ ಕಾರಿರುಳೊಳಗುರ್ವಂ ಪಡೆದಿರ ಮರವಾನಸನೆನೆ ತಪಸ್ವಿ ವಾರವೊದಲಿರ್ದಂ (ಆದಿಪು. ೬-೬೨); ಮೞೆ ಭೋರ್ಭೋರೆಂದಹೋರಾತ್ರಮುಮುಡುಗದೆ ಕೊಳ್ವಲ್ಲಿ . . . ಮಯ್ಯಂ ಜಳೂಕಾವಳಿಗಳ್ ಪೀರ್ವಲ್ಲಿ ಮರ್ವುರ್ವಿಸೆ ಸಿಡಿದು ಸಿಡಿಲ್ ಬಂದು ಪೊಯ್ವಲ್ಲಿ ಹೈಮಾಚಳಮಿರ್ಪಂತಾಗಳಿರ್ದ[೦] . . . ಯೋಗಿನಾಥಂ (ಸುಕುಮಾ. ೪-೯); ವಿಜ್ಞಾನವು ಮಾನವನ ಕಲ್ಯಾಣಕ್ಕೆಂದು ಜನ್ಮತಾಳಿ ಸಿಡಿಯುವ ಪರಮಾಣುಗಳನ್ನೂ ಜಲಜನಕಮಾರಕಅಣುಗಳನ್ನೂ ನಿರ್ಮಿಸಿ ವಿಶ್ವಮೇಧಕ್ಕೆ ಅಣಿಮಾಡುತ್ತಿದೆ (ಧಾರಿದ. ೧೬೫). ೬. (ಕಣ್ಣೀರನ್ನು) ಮಿಡಿ; ಸೂಸು : ಘಟೋತ್ಕಚನ ಸಾವಿಂಗೆ ಕರಮಲ್ಲು ಕಣ್ಣ ನೀರಂ ಸಿಡಿವಂತಕಾತ್ಮಜನನನಂತನಿಂತೆಂದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೫ ವ); ವಿನಯಮಂ ನುಡಿಯುತುಂ ಮುದಶ್ರುವಂ ಸಿಡಿಯುತುಂ ಪುನಃಪುನರಾಲಿಂಗನಂಗೆಯ್ಯುತುಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೫-೧೭ ವ); ನುಡಿಯದಶ್ರುಗಳಂ ಸಿಡಿಯುತ್ತಿರೆ (ಪುಷ್ಪದ. ೩-೬೨). ೭. ಕುಣಿ; ನೆಗೆ : ಸಿಡಿದ ಮಿಸೆಯ ಬಿಗಿದ ಹುಬ್ಬಿನ ಜಡಿವ ರೋಮಾಂಚನದ ಖಾತಿಯ ಕಡುಹುಕಾಱರು ಮಸಗಿದರು (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ದ್ರೋ. ೫-೬೯). ೮. (ದೂರಕ್ಕೆ ಚಿಮ್ಮಿ) ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗು; ಬೇರ್ಪಡು : ಶ್ರೀಸಂಗಮೇಶ್ವರಲಿಂಗದ . . . ವೀರದೊಳೊಂದಂ ಲೇಸನೀಯೆ ವೀರಭದ್ರನಾದಂ ಚೆಲುವಿನೊಳನಿತುಂ ಸಿಡಿಯೆ ಕಾಮಸಾದಂ (ಬಸರ. ೮-೧೩೭). ೯. ದೂರ ಸರಿ; ದೂರವಾಗು : ಘಡಘಡೆತ್ತಲು ಸ್ವಾಮಿದ್ರೋಹರು ಸಿಡಿದರೋ ನಿಜಕುಲದ ಬೇರ್ಗಳ ಕಡಿದರೋ . . . ಎನುತ ಸೇನೆಯ ತಡೆದು ನಿಂದನು (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ಶ. ೨-೧೦); ಪಡೆಗಾರು ಕರ್ತರಲ್ಲಿರಿಸಿದ ವಿಜಯಾಂಕ ಸಿಡಿದೇಕೆ ಬಂದ ನೀನೆನಲು (ಭರಚ. ೩೭-೩); ಅಲಗೊರ್ಯ್ಯ ಬೇಳಂಬದಿಂದ ಕೆಲ ಸಿಡಿದು ಬಂದಾ ವಿಷಯೆ ಚೂತದ್ರುಮದ ನೆಳಲೊಳು . . . ಮಲಗಿಹ ಚಂದ್ರಹಾಸನಂ ಕಂಡು (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೦-೧೯). ೧೦. (ಆಲಂ) ಯಾತನೆಯಿಂದ (ತಲೆಯ) ಸ್ನಾಯುಗಳು ಮಿಡಿ, – ತುಡಿ: ಊಟ ಮುಗಿಸಿ ಚಾಪೆಯಲ್ಲಿ ಉರುಳಿಕೊಂಡಾಗ ಬ್ಯಾರಿಗಳ ತಲೆ ಸಿಡಿಯುತ್ತಿತ್ತು (ಮುಂಗಾಮು. ೨). ೧೧. ಕೆರಳು; ಸಿಟ್ಟಿಗೇಳು : ಹಂಸನಾಥನ ನೋಡುವಾಗ ಕರ್ಮಾಳಿವಿಧ್ವಂಸನವಹುದೆನಲಿವನು ತಾಂ ಸಿಡಿದು (ಭರಚ. ೨೪-೧೭); ತನ್ನ ಮಗಂದಿರೇ ಎಂದಾದರೊಮ್ಮೆ ಅವರಿಗೆ ಕಠಿನಮಾತುಗಳನ್ನು ಆಡಿದ್ದೇ ಆದರೆ ಆಕೆ ಸಿಡಿದು ಹೋಗುವಳು (ಮಧಾನ. ೫).

ಸಿಡಿಸಿಡಿ$_1$ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಮಡುವಿನಿಂ ಪೊಱಮಟ್ಟು ಮಱಿಮೀನಿನಂತೆ ಕೆಲ ಸಿಡಿಸಿಡಿದು ಪೊರಳೆ (ಚಪುಷ್ಪ. ೧೯-೪೩).

ಸಿಡಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಸಿಡಿಯುವಿಕೆ ; ಸ್ಫೋಟ : 'ಸಿಡಿಗೊಳ್ಳು' ಪರಾ. ೨. ಹಾರಿದ ಸಣ್ಣ ಚೂರು, – ಸಣ್ಣ ಕಣ ; ಸ್ಫುಲಿಂಗ : ಒಂದು ರತ್ನಮಂ ತೆಗೆದು ಸಿಲೆಯ ಮೇಲಿಟ್ಟು ಬೇಱೊಂದು ಸಿಲೆಯೊಳ್ ಪೊಯ್ಯೆ ಸಿಡಿದ ಸಿಡಿಯೊಂದು ಗಳಹನ ನಡುನೊಸಲಂ ತಾಗಿ ಪರಿವ ನೆತ್ತರ ಪೊಸಲಿಂ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೧೨-೨೦). [< ಸಿಡಿ$_1$]

ಸಿಡಿ$_3$ (ನಾ). ೧. ಕಬ್ಬಿಣದ ಕೊಕ್ಕೆ : (೩). ೨. ಹಳ್ಳಿಗಳ ವಾರ್ಷಿಕಹಬ್ಬಗಳಲ್ಲಿ ಗ್ರಾಮದೇವತೆಗೆ ಸಲ್ಲಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೇವೆ ; **P** ಎತ್ತಿನ ಗಾಡಿಯ ಮೇಲೆ ಬಾವಿಯಿಂದ ನೀರನ್ನೆತ್ತುವ ಏತದಂತಹ ಏತವನ್ನು ಹೂಡುತ್ತಾರೆ. ಆ ಏತದ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ಕಬ್ಬಿಣದ ಕೊಕ್ಕೆಗಳಿರುತ್ತವೆ. ದೇವರ ಗುಡಿಯ ಮುಂದೆ ಹೆಬ್ಬಾಗಿಲಿನ ಬಳಿ ಈ ಏತದ ಗಾಡಿ ನಿಂತಿರುತ್ತದೆ. ಹರಕೆ ಸಲ್ಲಿಸುವ ವ್ಯಕ್ತಿ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದಾಗ ಏತವನ್ನು ಬಗ್ಗಿಸಿ ಅದರ ತುದಿಯಲ್ಲಿರುವ ಕೊಕ್ಕೆಗಳನ್ನು ಸೊಂಟಕ್ಕೆ ಚುಚ್ಚಿ ಅನಂತರ ಏತವನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಎತ್ತಿ ಇಳಿಸಿಯಾದ ಮೇಲ (ಅದರಿಂದಾದ ಗಾಯಕ್ಕೆ ಔಷಧಿಹಾಕಿ) ಆ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ದೇವರ ಮುಂದೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಪೂಜೆ ಮಾಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಹಿಂದೆ ಸಿಡಿ ಆಡಿಸುತ್ತಿದ್ದ ವಿಧಾನ. ಈಗೀಗ ಸೊಂಟಕ್ಕೆ ಕಬ್ಬಿಣದ ಕೊಕ್ಕೆಗಳನ್ನು ಚುಚ್ಚುವ ಬದಲು ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಸೊಂಟಕ್ಕೆ ಬಿಗಿದು ಸಿಡಿಕಂಬದ ಅಡ್ಡಮರಕ್ಕೆ ತೂಗುವಂತೆ ಕಟ್ಟುವ ಸೌಮ್ಯವಿಧಾನಗಳು ರೂಢಿಗೆ ಬಂದಿವೆ : ತಿಂಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಬಾರಿ ಉಚ್ಚಂಗಮ್ಮನಿಗೆ ಉತ್ಸವ, ವರುಷಕ್ಕೆ ಒಂದು ಬಾರಿ ಸಿಡಿ ಈ ಪ್ರಕಾರ ನಡೆಯುವಂತೆ ಏರ್ಪಾಡು ಮಾಡಿಸಿದ್ದನು (ಚಿತ್ರಪಾ. ೫೮); ಕನ್ನಡರಮಣಿಯರು ಧಾರಾಳವಾಗಿ ಅನುಸರಿಸಿದ ಸಿಡಿ, ಸಹಗಮನ, ಆನೇ ಕಾಲ ಹರಕೆ, ಜೋಹಾರ ಮುಂತಾದ ಕಠೋರವಾದ ಪದ್ಧತಿಗಳು ಅವರ ವೀರಜೀವನದ ಉಜ್ವಲತೆಯನ್ನು ಬೀರುತ್ತವೆ (ಕಮಿಂಚ. ೨೯). ೩. ಸಿಡಿಯಾಡಲು ಹರಸಿಕೊಂಡ ಗುಂಪು : ಏಳೂರ ಸಿಡಿ ಬಂದು ತಾನಾಕೆ ನಿಂತಾವು ತಾಯೂರ ಸಿಡಿ ಬರಲಿಲ್ಲಾ ದೊಡ್ಡಮ್ಮ ಕೋಡ್ಗಲ್ಲ ಹತ್ತೀ ದನಿ ತೋರೇ (ಜಟ್ಟಪ. ೬೭). ೪. ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯಲು ಬಳಸುವ ಸಾಧನ; ಕೊಕ್ಕೆ ಬಲೆ ಮುಂತಾದವು : ಆ ಬಲೆಯೊಳ್ತವೆ ಸಿಲ್ಕಿದಂ ಸಮಂತಾಯುಗೆ ಪಣ್ಣ ಪೋದ ಸಿಡಿಯೊಳ್ಗೆ ಬಿಟ್ಟ ಬಿಡಾಲನಂದದಿಂ (ಉದ್ಭಟ. ೬-೧೨೬); ಉರುಳು ಪಾಡಿ ಸಿಡಿ ಸೆಳೆಗಾಣ ಚೆಳ್ಳಾರ ತಡಿಕೆ ದೀವದ ಖಗಮೃಗಸಂತತಿಗೂಡಿ ನಡೆತಂದನಾ ವನಚರನು (ನೇಮಿಸಂ. ೨-೩೮); ಹಾಳು ಹೆಗ್ಗಣದ ಉಪದ್ರವವಂತೂ . . . ಎಷ್ಟು ಬೋನುಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡಾಗ್ಲೂ ಸಿಡಿ ಒಡ್ಡಿಕೊಂಡಾಗ್ಲೂ ಇದ್ದೇ ಇದೆ (ಮುದ್ರಾಮಂ. ೧೧೬). ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ : ಒಡ್ಡಿದ ಸೂಲಂಗಿಗಳಿಂದೊಡ್ಡಿದ ಡೆಂಕಣಿಯ ಮೇಲೆ ಆಲುವ ಹೆಣ ಮತ್ತಡ್ಡಾಯುಧ ಸಿಡಿ ಗರಗಸ ಒಡ್ಡಿಹ ಮಾಱಂಬುಗಂಡ ನೃಪಕುಲತಿಲಕಂ (ನನ್ನಟಾ. ೪-೧೭೨). ೬. ಆನೆಯನ್ನು ಚೋದಿಸುವ ಸಾಧನ ; ಅಂಕುಶ : "ಸಿಡಿ – ವಿಕೀರ್ಣೇ, ಸೂಕ್ಷ್ಮಾಯಸದಾಹಾಂತಗಜಕ್ರೋಧವಸ್ತುನೋಃ" (ಶಮಧಾ. ನ); ಸಿಡಿಯಂ ಕಂಡ ಸಿಂಧುರದಂತೆ ಕೆಳದಿರ್ ಸೇನಾಸಮನ್ವಿತಂ ಪೊಱಮಟ್ಟು (ಮಹಾನೇ. ೭-೯೩ ವ).

ಸಿಡಿ ಚುಚ್ಚಿಸಿಕೊಳ್ಳು = (ಹರಕೆಯನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ) ಸಿಡಿಕಂಬದ ಅಡ್ಡಮರಕ್ಕೆ ತೂಗುವಂತೆ ಇರುವ ಕಬ್ಬಿಣದ ಕೊಕ್ಕೆಯನ್ನು ಸೊಂಟಕ್ಕೆ ಚುಚ್ಚಿಸಿಕೊಂಡು ಸಿಡಿಯಾಡು : ಹತ್ತು ಹದಿನೆರಡು ವರ್ಷಗಳಿಗೊಮ್ಮೆ ತನ್ನ

ಅಪೂರ್ವಉತ್ಸವಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಜನ ಸಿಡಿ ಚುಚ್ಚಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಉತ್ಸವ ಜರುಗಿಸಿ, ಭಕ್ತರು ಕೇಳಿದಂಥ ವರಗಳನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸಿ, ಮೆರೆದ ಹಿರಿಯ ದೈವ್ವ ಕಲ್ಲುಡ (ಕುಡಕೂ. ೨).

[ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಚಿಟಲ್; ತುಳು. ಸಿಡಿ, ಸೆಡಿ; ತೆಲು. ಸಿಡಿ, ಸಿಡುಲು, ಸಿಲ್ಲು]

ಸಿಡಿ₅ 'ಸೀಡಿ' ನೋ.

ಸಿಡಿ₆ (ನಾ). ಮೆಟ್ಟಿಲು : ಏಣಿ : (ಕ).

[<— ಮರಾ. ಶಿಡೀ, ಶಿಢೀ, ಸಿಡೀ, ಸಿಢೀ; ಹಿಂ. ಸೀಢೀ./ ಪ್ರಾ. ಸಿಡ್ಡೀ./ ಸಂ. ಶ್ರೇಢೀ, ಶ್ರೇಣೀ]

ಸಿಡಿಂಗು (ನಾ). (?) : ಚಿರಕಾಲವಸುರನ ಸಿಡಿಂಗಿತ್ತು ಕೊಟ್ಟ ಜವ [ಪಾಠಾಂ. ಸಿಗಳ್ಳಿ ಕೊಟ್ಟ ಜೀವಿತ್ತು] ಚಿರಕಾಲವಂಗಜನ ಬರ್ದುಗೆಯೊಳುಂ ಬಳಿಕ ಚಿರಕಾಲ ಬಸುಟ ಭಂಗದೊಳು ಮೇಣ್ಚಿರಕಾಲ ಮಂಗಲದಿ ಗಿರಿಜಾತೆಯ (ಪದೇಶು. ೧೩-೬). [?]

ಸಿಡಿಂಬ 'ಸಿಡುಂಬು' ನೋ.

ಸಿಡಿಂಬು 'ಸಿಡುಂಬು' ನೋ.

ಸಿಡಿಕಂಬ (ನಾ). ಸಿಡಿಯಾಡಿಸಲು ನೆಟ್ಟ ಕಂಬ, — ಸನ್ನೆಗೋಲು : ದೇವರ ಗುಡಿಯ ಮುಂದೆ ಸಿಡಿಕಂಬದ ಬಳಿ ಸಾರಿಸಿ, ರಂಗೋಲಿ ಇಟ್ಟು, ಪೂಜೆ ಮಾಡಿದ ಒಂದು ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಬಂದು ನಿಂತು . . . ಅಬ್ಬರಿಸುತ್ತಾನೆ (ನನ್ನೂರು. ೭೪).

[ಸಿಡಿ₃ + ಕಂಬ₁ (< ಕಂಭ)]

ಸಿಡಿಕಲ್ಲು 'ಸಿಡಿಗಲ್' ನೋ.

ಸಿಡಿಖಂಡ (ನಾ). ಹಾರಿದ ಮಾಂಸಖಂಡ : 'ಸಿಡಿಖಂಡಂಗೊಳ್' ಪರಾ.

[ಸಿಡಿ₁ + ಖಂಡ]

ಸಿಡಿಖಂಡಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಚಿಮ್ಮಿದ ಮಾಂಸಖಂಡವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು : ಅದಗಿನ ಕದುವೆಸನಿಗ ತಿನ್ನಡಗಂ ನಿನ್ನಡಗನೆಂದು ಪೇಸೇಲ್ಪಿನೆಗಂ ಸಿಡಿಖಂಡಂ ಗೊಂಡುಗಿಬಗಿದಿಡಿ(ದಿ)ಡಿದೆಡೆವಿಡದೆ ಕೊಱುಗೊಳ್ವರ್ ಬಾಯೊಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೪೨).

[ಸಿಡಿಖಂಡ + ಕೊಳ್₁]

ಸಿಡಿಗಂಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮುಳ್ಳುಗಿಡದ ಪೊದೆ, — ಹೊದರು : ಅಡವಿಯೊಳಗಣಸುವಡೆ ಸಿಡಿಗಂಟಿ ತಾನಲ್ಲ ಮಡುವಿನೊಳಗಣಸುವಡೆ ಮತ್ಸ್ಯ ಮಂಡುಕವಲ್ಲ (ವಚಸಂ. ೪-೬). [ಸಿಡಿ₁ + ಕಂಟ₂]

ಸಿಡಿಗನ್ನ (ನಾ). ಪ್ರಕಟವಾದ ಮೋಸ; ಬಹಿರಂಗವಾದ ಕಪಟ : ಅತಿ ಮೂರ್ಖನೆಂದು ಸಿಡಿಗನ್ನದೊಳು ಕಟಕಿಯೊಳು ಹದಿರೊಳಣಕದೊಳಾದಿಮಯ್ಯನಂ ನುಡಿದನವನು (ಸೋಮಚ. ೨-೧೧೧). [ಸಿಡಿ₁ + ಗನ್ನ₁]

ಸಿಡಿಗಲ್, ಸಿಡಿಕಲ್ಲು (ನಾ). ೧. ಚಿಮ್ಮುವ ಕಲ್ಲು : ನೆಗ್ಗಿ ಸಿಡಿಗಲ್ಲಿಂದೊರಗಿದವು ವ್ಯಾಘ್ರಂಗಳು (ಪರಶು. ೨೧-೬೨). **ಸಿಡಿಕಲ್ಲು** : ೨. ಸಿಡಿತಲೆಯನ್ನು ಕೊಡಲು ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದ ಕಲ್ಲು, — ಶಿಲೆ (?) : ಆ ಬಯಲುಸೀಮೆ ಮೂಡಲು ಸಿಡಿಕಲ್ಲು ಮೇರೆ ಬಡಗಲು ಪಡುವಲು ತೆಂಕಲು ಗವನಿ ಮೇರೆಯೊಳಗಾಗಿ ಬಸದಿಯ XX ಸಣ್ಣ ಶ್ರೀ (ಎಕ. VIII. ನಗರ. ೫೫-೧೭; 1066). [ಸಿಡಿ₁ + ಕಲ್₃]

ಸಿಡಿಗುಂಡು (ನಾ). ೧. ಎಸೆಯುವ ಕಲ್ಲು; ಬೀಸಿ ಚಿಮ್ಮುವ ಕಲ್ಲು : ಖಗಮೃಗವ್ರಾತಮಂ ಪಾತಮಂ ಮಾಡಿದರ್ಕೂಡೆಕೂಡೆ ಸಿಡಿಗುಂಡು ಬಡಿಕೋಲ್ಗಳುಱುಬೆ ಯಿಂದಿಬುಬೆಯಿಂದಿಡುಗವಣ ನೇಣುರಲ್ಗೊಲೆಗಳಿಂ ಬಲೆಗಳಿಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೮-೪೭). ೨. ಫಿರಂಗಿಯಿಂದ ಹಾರುವ ಗುಂಡು : ಸಿಡಿಗುಂಡಿನೆದುರಿನಲಿ ಕೂರಸಿಗಳೆದುರಿನಲಿ . . . ಮುಂದಿಟ್ಟ ಕಾಲ ಹಿಂದೆಗೆಯದಳಿವವನು ಸತ್ಯಾಗ್ರಹಿ! (ಪಾಂಚಜ. ೨೦-೯). ೩. ಸ್ಫೋಟಕವಸ್ತು : ಜಲಗರ್ಭನಾವೆಗಳು . . . ನೀರಿನ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಮುಳುಗಿ ವೈರಿಹಡಗುಗಳ ಮಗ್ಗುಲನ್ನು ಸೇರಿ ಅಲ್ಲಿ ಸಿಡಿಗುಂಡುಗಳನ್ನು (Bombs) ಕಟ್ಟಿ ಮರೆಯಾಗುತ್ತಿದ್ದುವು (ಬಾಲಪ್ರ. II. ೬೬೬). [ಸಿಡಿ₁ + ಗುಂಡು]

ಸಿಡಿಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಸ್ಫೋಟಗೊಳ್ಳು; ಚೂರುಚೂರಾಗು : ಬೀಳುತಿರ್ದವು ಕೆಲವು ಉರಿಯೊಳಗೆ ಹೊಗೆಯೊಳಗೆ . . . ಬೀಳುತಿರ್ದುವು ಕೆಲವು ಝುಣಝುಣತ್ಕಾರದಿಂ ಶಿಖಿಯೊಳಗೆ ಸಿಡಿಗೊಂಡವು (ತುರಂಗ. ೬-೩೮). [ಸಿಡಿ₂ + ಕೊಳ್ಳು₁ (< ಕೊಳ್₁)]

ಸಿಡಿಝೋಮು (ನಾ). ಸಿಡಿತದಿಂದೊಡಗೂಡಿದ ಜೋಮು; ಸ್ನಾಯುಗಳ ತುಡಿತ : ಎರಡು ವಾರಗಳಿಂದ ಹಗಲೂ ರಾತ್ರಿ ಸಿಡಿಝೋಮು ತಲೆಯನ್ನು ಬಿಗಿದಿದೆ, ತುಂಬಾ ಕಷ್ಟವಾಗಿದೆ (ಮನೋಸಂ. ೧೦೦). [ಸಿಡಿ₂ + ಝೋಮು (< ಜುಮ್ಮು₃)]

ಸಿಡಿತ (ನಾ). ೧. ಆಸ್ಫೋಟ : ಈ ಬಾಧೆಗಳಿಂದ ಗಣಿಗಳೊಳಗೆ ಸಿಡಿತವನ್ನು (Explosion) ತಪ್ಪಿಸಿ ಸಹಸ್ರಾರುಜನರ ಪ್ರಾಣಾಪಾಯವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುದು ಹೇಗೆ, ಎಂದು ಕೆಲವರು ಚಿಂತಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ವಿಜ್ಞಾ. ೬೩). ೨. ಯಾತನೆಯಿಂದ ಸ್ನಾಯುಗಳು ಮಿಡಿಯುವಿಕೆ, — ತುಡಿಯುವಿಕೆ : ಪೇರೇರುಗಳ ಕಿಚ್ಚು ಸಿಡಿತದಿಂ ತೆಣರುತಿರೆ ಹೋರಾಟ ಬಾಳ್ಕೆಯಂ ಬೇದೆನ್ನುತ್ತಿತ್ತು (ಕಾಲೂರ. ೧೦೫-೨೦೩); ತಲೆಯ ಸಿಡಿತಕ್ಕೆ ಮಲಶೋಧನೆಕೊಂಡ ಹಾಗೆ (ಗಾದೆ) [ಸಿಡಿ + - ತ₂]

ಸಿಡಿತಲೆ 'ಸಿಡಿದಲೆ' ನೋ.

ಸಿಡಿತಲೆಗೊಡು 'ಸಿಡಿದಲೆಗೊಡು' ನೋ.

ಸಿಡಿದಲೆ, ಸಿಡಿತಲೆ (ನಾ). ೧. ದೇಹದಿಂದ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಚಿಮ್ಮುತ್ತಿರುವ ತಲೆ; ದೇಹದಿಂದ ಬೇರ್ಪಟ್ಟ ತಲೆ : ತಮ್ಮ ಟೆಯಾಟಕ್ಕೆ ಬಾಯ್ಗುಜೆಗುಟ್ಟುವ ಸಿಡಿದಲೆಗಳುಮಂ (ಆದಿಪು. ೫-೪೧ ವ); ಮುತ್ತಮವರ ಪಸುಳೆಗಳ್ ಪಕ್ಕಿಯ ಸಿಡಿದಲೆಯೊಳ್ ತಿಱಿಕಲ್ಲಾಟಮಂ . . . ತುದುಂಕಿ ಪಿಡಿವಡೆಯೊಳ್ ಕೊಡವುವ ಕೋಟೆಯೆಱಂಕೆಯ ಪೊಯ್ಯಿಂ ನೆಗೆದ ದೂಳಿ ಕಣ್ಗೆ ಬೀಳೆ ಕಣ್ಮುಚ್ಚುವುದಱಿಂ ಕಣ್ಮುಚ್ಚಾಟಮಂ ಕಲ್ತರ್ (ಚಕವಂ. ೮-೧೨). ೨. ಸ್ವಾಮಿಭಕ್ತಿಯ ಕಾಣಿಕೆಯಾಗಿ ಸಂಕಲ್ಪದಂತೆ ತಲೆಯನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವಿಕೆ, — ಬಲಿಯಾಗುವಿಕೆ : ಪೊಡವ ವೀರವಜೆಯ ಪಿಡಿವ ಬಿರುದಿನ ಕಾಳೆಯ ಸುತ್ತಿಱದ ಮುತ್ತಿನ ತಳಿಯ ತಲೆಗೆ ಮುಂದಲೆಯಾಗಿ ಲೆಂಕರ್ಕುಡುವ ಸಿಡಿದಲೆಯ ಸಹಗಮನಸಮುತ್ಸುಕತೆಯಿಂ ಕೈವಿಡಿಸೆ (ಅನಂಪು. ೧೧-೭೪ ವ). ೩. ಸ್ವಾಮಿಭಕ್ತಿಯ ಕಾಣಿಕೆಯಾಗಿ ತಲೆಯನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ವೀರ : ಪವಡಿಸಿಹ ರಾಜನಂ ಪೊಡೆಯ ಸೀಳ್ದವರಂತೆ ಕುನ್ನಿಗಳ್ ತಾವೆತ್ತ ಸಿಡಿದಲೆಗಳೆತ್ತನುತೆ ಬಲ ಮತ್ತೆ ಮತ್ತಿದುದು (ಪರಶು. ೧೩-೬೨). **ಸಿಡಿತಲೆ** : ೨. ಹೊನ್ನ ಸಿಡಿತಲೆಯಗೊಟ್ಟು ಸುರಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾದಲ್ಲಿ ಚನ್ನಾರ್ಕ್ಯರ್ಮುಳ್ಳನ್ನ XXX ಸ್ಥಿರಸ್ಥಾಯಿಯಾಗಿ ನಿಲಿಸಿದ ಕಲ್ಲು (ಎಕ. XI. ಮೊಳಕಾ. ೧೨-೬; ಸು. 1215).

[ಸಿಡಿ₁ + ತಲೆ₁]

ಸಿಡಿದಲೆಗುಡು 'ಸಿಡಿದಲೆಗೊಡು' ನೋ.

ಸಿಡಿದಲೆಗೊಡು, ಸಿಡಿತಲೆಗೊಡು, ಸಿಡಿದಲೆಗುಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸು : ಕಡಿದನು ಖಳರಚ್ಚ ಕೋಲ್ಗಳ ವಕ್ಷದೊಳಿಡಿದೆನಲ್ಲರಿಗೆ ಕೂರ್ಗಣೆಯ ಉಡಿದನು ಕಲಹಕಾತುರಿಯದ ದೈತ್ಯರ ಸಿಡಿದಲೆಗೊಟ್ಟನಾಹವದಿ (ಮೋಹತ. ೬೪-೧೧). **ಸಿಡಿತಲೆಗೊಡು** : ೨. ತಲೆಯನ್ನು ಕಾಣಿಕೆಯಾಗಿ ಅರ್ಪಿಸು : ಹೊಣೆಯನ್ನು ಹೊತ್ತವನು ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಾನು! ಸಿಡಿತಲೆಗೊಟ್ಟು ಮಾನವನ್ನು ಕಾಪಾಡಿಕೊಂಡಾನು! (ಸಪತಿ. ೪). **ಸಿಡಿದಲೆಗುಡು** : ೩. ಬಲಿಕೊಡು : ತಲೆ ಬೋಳಿಸಿ ಹೋತಂ ಸಿಡಿದಲೆ[ಪಾಠಾಂ. ಹೊಂತಂ ಮಿಡಿದಲೆ]ಗುಡುವರ್ (ಸಮವ. ೯-೧೨೧).

[ಸಿಡಿದಲೆ + ಕೊಡು₁]

ಸಿಡಿನುಡಿ (ಕ್ರಿ). ಕೋಪದಿಂದ ನುಡಿ; ರೇಗಿ ಮಾತನಾಡು : ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವವರು ನೋಡಿ ಮೆಚ್ಚದರಾಯಿತು ಎಂದು ತಡೆಯಲಾರದೆ ಸಿಡಿನುಡಿದಳು (ತಂಮೂಡ. ೧೦೩); ಇವಳು ಒಮ್ಮೆಯಾದರೂ ಸಿಡಿನುಡಿಯಬಾರದೆ? (ಕಪ್ಪುಸು. ೨೪). [ಸಿಡಿ₁ + ನುಡಿ₁]

ಸಿಡಿಪಿಡಿ (ನಾ). ಕೋಪ; ಅಸಹನೆ; ಸಿಡಿಮಿಡಿ : ಏನೇ, ಹಾಗೆ ಸಿಡಿಪಿಡಿ ಸುರುವು ಮಾಡಿಬಿಡ್ತೀಯಾ ಮನೆಗೆ ಬಂದ ಕೂಡಲೇ (ಹಸ್ನೊಂದ. ೮೦); ಸರೋಜಳಲ್ಲಿ ಸಿಡಿಪಿಡಿ ತೋರಹತ್ತಿತ್ತು (ಭಾರತಿ. ೧೫೭).

ಸಿಡಿಪಿಡಿ ಮಾಡು = ಅಸಹನೆಯಿಂದ ವರ್ತಿಸು : ಹೆಂಡತಿ ಸಿಡಿಪಿಡಿಮಾಡತೊಡಗಿದಳು (ರಂಗದೂ. ೧೧೧). 'ಸಿಡಿಮಿಡಿ' ಪರಾ. [< ಸಿಡಿ₁]

ಸಿಡಿಬಲೆ 'ಸಿಡಿವಲೆ' ನೋ.

ಸಿಡಿಬು 'ಸಿಡುಂಬು' ನೋ.

ಸಿಡಿಮಜ್ಜಿಗೆ (ನಾ). (ಬಾಣಂತಿಯರಿಗೆ ಬಡಿಸಲು) ಕಾದ ಬಿಳಿಕಲ್ಲು ಹಾಕಿ ಸಿಡಿಸಿ ಉಪ್ಪು, ಮೆಣಸು, ಅರಿಸಿನ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಬೆರಸಿ

ಸಂಸ್ಕಾರಗೊಳಿಸಿದ ಮಜ್ಜಿಗೆ : ಮಜ್ಜಿಗೆಯೊಳಗೆ ಉಪ್ಪು ಶುಂಠಿಯ ತದಕುಟ್ಟಿ ಹಾಕಿ, ಒಂದು ಬಿಸಣಿಗೆಯಲಿ ಕಾಯಲಿತ್ತಿವೊಪ್ಪಚ್ಚಿ ಬೆಣ್ಣೆಯ ಹಾಕಿ, ಸಾಸಿವೆ, ಜೀರಿಗೆ, ಕರಿಬೇವು ಹಾಕಿ ತೊಳಸುತ್ತವೊಡೆಯದ ಮುನ್ನ ಎರೆದುಂಬುದೀಗ ಸಿಡಿಮಜ್ಜಿಗೆ (ಭೀಮಸೂ. ೨೯). 'ಸಿಡಿಯಳೆ' ಪರಾ. [ಸಿಡಿ₁ + ಮಜ್ಜಿಗೆ]

ಸಿಡಿಮದ್ದು (ನಾ). ೧. (ಬಂಡೆಯನ್ನು ಒಡೆಯಲು ಬಳಸುವ) ಸ್ಫೋಟಕ ವಸ್ತು ; ಡೈನಮೈಟು : ಸಿಡಿಮದ್ದಿನ ಪೇರುಂಡೆಯು ನಾನು ; ಸಿಡಿವ ಫಿರಂಗಿಯು ನಾನು (ಪಾಂಚಜ. ೧೬-೬); ಸಿಡಿಮದ್ದನ್ನು ಸಿಡಿಯಿಸಿ ಬೆಂಕಿಯಿಂದ ಸುತ್ತುಮುತ್ತು ಸುಡುವುದೂ ಸೃಷ್ಟಿಯೇ (ಸಾಹಿತ್ಯ. ೯). ೨. ಪಟಾಕಿ : ಬೀದಿಯ ತುಂಬಾ ಹುಡುಗರು ಸುಡುವ ಸಿಡಿಮದ್ದಿನ ಹಾವಳಿ (ಇಂಥಿ). [ಸಿಡಿ₁ + ಮದ್ದು (< ಮರ್ದು)]

ಸಿಡಿಮರ (ನಾ). = ಸಿಡಿಕಂಬ : ಸಿಡಿಮರದ ಹತ್ತಿರ ಸಾರಿಸಿ, ರಂಗೋಲಿ ಇಟ್ಟು ಪೂಜೆ ಮಾಡಿದರು (ಇಂಥಿ). [ಸಿಡಿ₃ + ಮರ₁]

ಸಿಡಿಮಿಡಿ (ನಾ). ೧. ಅಸಹನೆ; ಕೋಪ : ಸಿಡಿಮಿಡಿಯಿಂದಾಚರಿಸಲು ಬಾಲಕ (ಯೋಗಾಂಬು. ೨-೧೧); ಗಾಡಿಯವನು . . . ಸುತ್ತು ಹಾಕಿ ಹಾಕಿ ಕೊನೆಗೆ ಬೇಸತ್ತು ಸಿಡಿಮಿಡಿಯ ಸ್ವರದಲ್ಲಿ ನುಡಿದನು (ಇಪ್ಪ್ಕ. ೩೩೦); ಸಿಡಿಮಿಡಿಗೆ ಬೆದರಿ ಬಗೆ ಸುಡುವ ಕಾಟಂ ಪಿರಿದು (ಕಾಲೂರ. ೧೧೯-೨೨೩). ೨. ಗಾಬರಿ; ತಳಮಳ: "ಸಿಡಿಮಿಡಿಯನಲ್ಲಿ ತಳ್ವಿಂಕಂ ತಾಂ" (ಕವಿಕಂ. ೨೫೩). ೩. ದುಃಖ; ವ್ಯಥೆ: 'ಸಿಡಿಮಿಡಿಗೊಳ್' ಪರಾ.

ಸಿಡಿಮಿಡಿ ಮಾಡು = ಅಸಹನೆಯಿಂದ ವರ್ತಿಸು; ಅಶಾಂತಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರು : ಕಚೇರಿಯಿಂದ ಸಿಡಿಮಿಡಿ ಮಾಡುತ್ತಲೆ ಕಿಟ್ಟಿ ಮನೆಗೆ ಬರುವುದು ಗಂಗವ್ವನ ಸಾಮಾನ್ಯ ಅನುಭವವಾಯಿತು (ಗಂಮಾಯಿ. ೩೦); ಹೋದವನು ಮುಂದೆ ತಿರುಗಿ ಬಂದ ಮೇಲೆ ಸಿಡಿಮಿಡಿ ಮಾಡಿ ಸರಿದು ಮಾತಾಡದೆ ಸುಮ್ಮನಿರಲು (ಕನ್ನಜಾ. ೧೧೩). **ಸಿಡಿಮಿಡಿಯಾಗು** = ಸಿಡಿಮಿಡಿಮಾಡು : ಪಡು(ಡ)ಗುಂ ಪೊರಳ್ಗುಂ (ಸಲೆ) ಸಿಡಿಮಿಡಿಯಕ್ಕುಂ ಬೆಮರ್ತುಮುಮ್ಮಳಿಸುಗುಂ . . . ಸುಭಕ್ಷಶೂಲೆ ಕೆರಳ್ದೊಡೆ ತುರಗಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೧-೪); ಗಂಡನು ತನ್ನ ಪ್ರೇಮವನ್ನು ಅವಳ ಮೇಲೆ ತೋರಿಸದೆ ಸಿಡಿಮಿಡಿಯಾಗಿ ವೈಮನಸ್ಸಿನಿಂದಿರಲು (ಕನ್ನಜಾ. ೧೧೧). [< ಸಿಡಿ₁./ ತೆಲು. ಚಿಡಿಮುಡಿ, ಸಿಡಿಮುಡಿ]

ಸಿಡಿಮಿಡಿಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಅಸಮಾಧಾನವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸು; ಸಿಟ್ಟಿನಿಂದ ವರ್ತಿಸು : ಹಾಗ್ಯಾಕೆ ಮಾಡಿದೆಯೊ? ಅಂತ ಸಿಡಿಮಿಡಿಗುಟ್ಟುತ್ತಾ ಇದ್ದಾರೆ (ಮನೋಣಂ. ೨೧೨); ಸಿಡಿಮಿಡಿಗುಟ್ಟಬಾರದಂತೆ ಬರೋದು ತಡವಾದರೇಂತ ತಿಳಿಸೇ ಬಿಡಿ (ವೃದ್ಧವಿ. ೮೯). [ಸಿಡಿಮಿಡಿ + ಕುಟ್ಟು₁]

ಸಿಡಿಮಿಡಿಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಅಸಮಾಧಾನ, ರೋಷಗಳನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸು; ಕ್ರೋಧಗೊಳ್ಳು : ಕೇಳಿ ಸಿಡಿಮಿಡಿಗೆಯ್ಯುತದ್ದು ನೃಪಾಲನೋಲಗವನು ವಿಸರ್ಜಿಸಿ (ಜೀವಂಚ. ೬-೭). [ಸಿಡಿಮಿಡಿ + ಕೆಯ್₁]

ಸಿಡಿಮಿಡಿಗೊಳ್, ಸಿಡಿಮಿಡಿಗೊಳು, ಸಿಡಿಮಿಡಿಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಹೊಂದು; ಅಸಹನೆಯಿಂದ ವರ್ತಿಸು: ಸಿಡಿಮಿಡಿಗೊಂಡು ತನ್ನ ಕಲುಷೋಗ್ರಕೃಶಾನುವ ತನ್ನ ದೇಹಮಂ ಸುಡೆ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೪-೧೭೩); ಕೋಡಗಮಂ ಪುಲ್ಲೊಳ್ ಮುಚ್ಚಿ ಸಿಡಿಮಿಡಿಗೊಂಬಂತೆ ಸಿಡಿಮಿಡಿಗೊಳುತ್ತುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೫೭); ತಾರಾಚಳನಾಥನ ಘನವೈರಾಗ್ಯಕ್ಕಂಜಿ ನಡುಗಿ ಸಿಡಿಮಿಡಿಗೊಳ್ಗಳ್ (ಗಿರಿ. ೫-೮೮). ೨. ಗಾಬರಿಗೊಳ್ಳು; ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಗು : ಸಿಡಿಲ ಸೇತುವಿನಂತೆ ಜ್ವಾಲೆಯದ್ದುದ ನೋಡಿ ಸಿಡಿಮಿಡಿಗೊಂಡರತ್ತಿತ್ತ (ಭರತೇ. ೨೯-೮೬). ೩. ದುಃಖಪಡು; ವ್ಯಥೆಗೊಳ್ಳು: ಮುಡಿ ಮೊಲೆ ನಿತಂಬಭಾರಕ್ಕೆ ತೊಡೆ ನಡು ಕೊರಳ್ ಕಡಿವಂತಿರಾದವ್ರುದೇಗೆಯ್ವೆನೆಂದು ಸಿಡಿಮಿಡಿಗೊಂಬ ಮಾನಿನಿಯ ಭರವನಾಲಿಸಿ ನಿಲುವನವನೀಶ ಮರನಡಿಯೊಳು (ಜಟಿಕಾ. ೯-೨೮). ೪. (ಅಲಂ) ನಾಶವಾಗು; ಹಾಳಾಗು : ದೊಡ್ಡ ಹಂಚಿಟ್ಟು ಹುರಿದವೋಲ್ ಸೇನೆ ಸಿಡಿಮಿಡಿಗೊಂಡು ಬೇವ ಕಮರ್ವರಿಯಿತ್ತಪಾಂಡಕಂದು (ಚಿಚಪು. ೪೦-೧೫). **ಸಿಡಿಮಿಡಿಗೊಳು** : ೧. ಜವನ ಮಂತಣ ಸೂಲದಂತೆ ನೆಗೆದ ಕೊಂತದ ಕೂರ್ಮೊನೆಯ ಕೋಲಾಟಕ್ಕೆ ತಾರಗೆವಟ್ಟೆಯೊಳ್ ನಡೆವ ಬಿಜ್ಜೋದರಿಯರ್ ಪುಗಲಜಿಯದೆ ಸಿಡಿಮಿಡಿಗೊಳುತ್ತಿರೆಯುಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೨೮೮); ಮೃಡನಡಿಗೆ ಪೊಡಮಡುಗು ಪಾಲಂ ಕುಡಿಯದಿರ್ದಡೆ ನೋಡಿ ಕಡು ಸಿಡಿಮಿಡಿಗೊಳುತ್ತೋರಂತೆ ಚಿಂತಿಸುತಿರ್ಕು

ಕೊಡಗೂಸು (ಬಸಪು. ೧೪-೧೯). ೨. ಪಿಡಿವೆತ್ತ ಕಳ್ಳನಂತೆ ಸಿಡಿಮಿಡಿಗೊಳುತಿರ್ದುಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೮-೨೦); ಫಣೆಯ ಪಿಡಿದವಿವೇಕಿಮರ್ಕಟನ ಮಾಳ್ಕೆಯಿಂ ಸಿಡಿಮಿಡಿಗೊಳುತಿರ್ದರವರನಿಬರು (ಸೌಂದಪು. ೧೨-೮೪); ನೀರನೆಲೆವ ನೀಟೆಯರ ಲಾವಣ್ಯಾಂಬುಪೂರದ ಸುಳಿಯೊಳು ಸಿಲುಕಿ ದಾರಿಗರತಿಸಿಡಿ[ಪಾಠಾಂ.ಡು]ಮಿಡಿಗೊಳು ತಂಗಜವೀರಗೊಡಲನೊಪ್ಪಿಸಿದರು (ರಾಮವಿ. ೨-೭೩). **ಸಿಡಿಮಿಡಿಗೊಳ್ಳು** : ೧. ಸಂತೋಷದಿಂದ ಆಡಿಕೊಂಡಿರುವ ಮಗುವು ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದ ಹಾಗೆ ಸಿಡಿಮಿಡಿಗೊಳ್ಳುವುದು (ಗೃಹವಿ. ೧೪೩); ಅವನ ಹೆಂಡತಿ ಮೂಗಮ್ಮ . . . ಒಂದೊಂದು ಬಾರಿ ಸೊಸೆಯಂದಿರ ಮೇಲೆ ಸಿಡಿಮಿಡಿಗೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಳು (ನಮ್ಮೂರು. ೧೧೦). ೫. ತವಕಿಸು ; ಅವಸರಗೊಳ್ಳು: ಕಡಿವಾಣದಡಿ ನೊರೆ ಸುರಿಸುತ್ತ ಮುನ್ನುಗ್ಗಲು ಸಿಡಿಮಿಡಿಗೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ ಕಪ್ಪು ಹೊಳಪಿನ ಕುದುರೆಗಳ ಲಗಾಮನ್ನವನು ಬಹು ಪ್ರಯಾಸದಿಂದ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಿದ್ದನು (ಪುನರು. ೪೪೦). [ಸಿಡಿಮಿಡಿ + ಕೊಳ್₁]

ಸಿಡಿಮಿಡಿಗೊಳು 'ಸಿಡಿಮಿಡಿಗೊಳ್' ನೋ.

ಸಿಡಿಮಿಡಿಗೊಳ್ಳು 'ಸಿಡಿಮಿಡಿಗೊಳ್' ನೋ.

ಸಿಡಿಮಿಡಿಯೋಗು 'ಸಿಡಿಮಿಡಿವೋಗು' ನೋ.

ಸಿಡಿಮಿಡಿವರ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಗಾಬರಿಗೊಳ್ಳು; ಚಡಪಡಿಸು : [ಗ]ಂಗೆಯಂ ಮಿಾವಾಗಳ್ ನೆಗೆಟ್ ಬಂದು ಕಾಲಂ ಪಿಡಿದೊಡೆ ಬಿಡಿಸಲಜಿಯದೆ ಸಿಡಿಮಿಡಿವಂದು . . . ಧನದೇವನಂ ಕರೆದೀ ನೆಗಟಂ ಬಿಡಿಸೆಂಬುದುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೬-೧೬ ವ). ೨. ಅವಸರಪಡು; ತ್ವರೆಗೊಳ್ಳು; ತವಕಿಸು : ಯೌವನೋನ್ಮತ್ತೆಯರುಟ್ಟ ಪಟ್ಟಣಿಗೆಯ ನಿಱಿಯ ತುಱುಂಗಲಂ ನೆಗಪಿ ನುಣ್ದೊಡೆಯ ಚೆಲ್ವಂ ನೋಡಲೆಂದು ಸಿಡಿಮಿಡಿವರ್ಪ ಕಾತರವಿಟರ ಕಣ್ಗೆ ಪಾರಣೆಯಂ ಮಾಡಿಸಿಯುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೮-೪ ವ).

[ಸಿಡಿಮಿಡಿ + ಬರ್ (< ವರ್)]

ಸಿಡಿಮಿಡಿವೋಗು, ಸಿಡಿಮಿಡಿಯೋಗು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಿಟ್ಟು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು ; ಅಸಮಾಧಾನ ಹೊಂದು; ಕೋಪಗೊಳ್ಳು : ಬಳ್ಳಿ ಮರನನು ಹಬ್ಬುವಂದದಿ ನಿಲ್ಲದಡರಲು ಬಳಿಕ ತಾ ತನ್ನಲ್ಲಿ ಸಿಡಿಮಿಡಿವೋಗುತಿರ್ದನು ಸಿದ್ಧರಾಮಯ್ಯ (ಪ್ರಭುಲಿ. ೧೩-೩೩); ಸಿಡಿಮಿಡಿವೋಗುತ್ತಿದ್ದ ಸಿದ್ಧರಾಮನನ್ನು ಕುರಿತು ಅಲ್ಲಮ . . . ಬುದ್ಧಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ (ಶೂನ್ಯಕು. ೭೮). **ಸಿಡಿಮಿಡಿಯೋಗು** : ೨. ದುಃಖಪಡು; ವ್ಯಥೆಗೊಳ್ಳು : ತನ್ನ ದೆಸೆಯಿಂದಾದ ಬಾಧಿತಭಿನ್ನಹೃದಯನು ಕನಸು ಕಳವಳಗನ್ನದಲಿ ತಲೆ ಸಿಕ್ಕಿ ಸಿಡಿಮಿಡಿಯೋದನಡಿಗಡಿಗೆ (ತೊರರಾ. ೬-೪೫-೧೨).

[ಸಿಡಿಮಿಡಿ + ಪೋಗು₁ (< ಪೋ₁)]

ಸಿಡಿಯಳೆ (ನಾ). = ಸಿಡಿಮಜ್ಜಿಗೆ : ತಿಳಿಮಜ್ಜಿಗೆಯೊಳುಳ್ಳಿ ಶುಂಠಿ ಸ್ಯಂಧವವಿಕ್ಕಿ ಕಳಸಿಗೆಯ ಕಾಸಿ ಜೀರಿಗೆ ಸಾಸುವೆಯನಿಕ್ಕಿ ಬಳಿಕದಂ ಹುಯ್ಯುವೊಗ್ಗರಿಸಿ . . . ಬಳಿಯುಪ್ಪನಿಕ್ಕಿ ನೀರೋಗರಕೆ ಹಾಕಿ ಸಿಡಿಯಳೆಯ ಕೂಳಾಯಿತು (ಸೂಪಶಾ. ೩-೩೦).

[ಸಿಡಿ₁ + ಅಳೆ₂]

ಸಿಡಿಯಾಡು (ಕ್ರಿ). ಸಿಡಿಯನ್ನು ಆಚರಿಸು : ಹಳ್ಳಿಗಳಲ್ಲಿ ಈಗ ಸಿಡಿಯಾಡುವ ಸಂಪ್ರದಾಯಕ್ಕೂ ಹಿಂದೆ ಸಿಡಿತಲೆಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ ವಿಧಾನಕ್ಕೂ ಬಹಳ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದೆ (ಕಶಾಶಿ. ೩೦೧). [ಸಿಡಿ₃ + ಆಡು₁]

ಸಿಡಿರೋಷ (ನಾ). ಅತಿಯಾದ ರೋಷ; ಅಧಿಕವಾದ ಕ್ರೋಧ : ಗುಡುಗುಡಿಪ ಸಿಡಿರೋಷವಮುಕ್ಕಿ, ತಾಂ ನಿಂತ ಬಂಡೆಯನಾನೆಯೊರ್ಮಂಡೆಯಂ ಗೆತ್ತು, ನಖವಜ್ರದಿಂದವ್ವಳಿಸೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೫-೨೨೧). [ಸಿಡಿ₁ + ರೋಷ]

ಸಿಡಿಲ್₁ (ನಾ). ೧. ಚಿಮ್ಮು; ಸಿಡಿ : ಲವಣಾಂಬುರಾಶಿ ಕುಕ್ಕುಟಗುದಿವಲ್ಲಿ ಕೂಟ್ಟುದಿಯ ಮೇಲೆ ಸಿಡಿಲ್ದಗುಳಂತೆ . . . ಸಿಡಿದಲ್ಲಿಯ ಮುತ್ತುಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೧೫೩); ಒಡವುಟ್ಟಿದನರಸಿಯನೆನ್ನೊಡವುಟ್ಟಿದರನ್ನದಚ್ಚೆಯಿಂದತ್ತಿಗೆ ಯೆಂದೊಡೆ ನಾಲಗೆಯಾತನ ತಲೆ ಸಿಡಿಲ್ಲು ಪಾಱೆಲ್ಲುಮೆನ್ನ ಪಾಱುಂಬಳೆಯೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೮೦); ಸಿಡಿಲ್ದ ಸೀರ್ಪನಿಗಳೊಪ್ಪಿರೆ ಧೂಮದವೋಲ್ (ರಾಜಶೇ. ೫-೬೯). ೨. ನೆಗೆ; ಹಾರು : ದೆಸೆಗೆತ್ತಂ ಗಜಯುತ್ತುಮಿರ್ಪ ಪುಲಿಯಿಂ ನೀಳಾಭ್ರಮಂ ದಂತಿಗೆತ್ತು ಸಿಡಿಲ್ವಾಗಸಕೆಯ್ದೆ ಪಾಯ್ವ ಪಲವುಂ ಸಿಂಗಂಗಳಿಂದೆ . . . ಕಾಮ್ಯಕವನಂ

ಮಾಡಿತ್ತತಿಪ್ರೀತಿಯಂ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೨೬). ೩. ಬೆದರು ; ಹರಡು ; ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾಗು : "ಸಿಡಿಲ್ – ವಿಶೀರ್ಣೇ (ಎರಚು), ಮೇಘವಹ್ನೌಚ" (ಶಮಧಾ). ೪. ಸೀಳು ; ಬಿರಿ: ತಚ್ಛಶಿಕಾಂತಶಿಲಾತಳಂ [ಸಿ][ಪಾಠಾಂ. ಸ]ಡಿಲ್ವಂದೊಡೆದತ್ತಿದೇಂ ಬಿಸಿದೊ ಬೇಟದ ಬೆಂಕೆ ಮೃಗಾಂಕವಕ್ತ್ರೆಯಾ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೬); ಇಕ್ಕಿದ ಸೀಸಕಂ ಪೞಿದು ನೆತ್ತಿ ಸಿಡಿಲ್ದೊಡೆದು (ಶಬ್ದಸಾ. ೨೮೦). ೫. ಹೊರಬೀಳು; ಹೊರಕ್ಕೆ ಬರು : ಇೞುಂಕಿದೞಂಕೆಯೊಳಗಣಂ ಸಿಡಿಲ್ದು ದೈವವಶದಿಂ ಗಾಳಿಯೊಳ್ ತೆರಳ್ದು ತಱಗೆಲೆಯ ರಾಶಿಯೊಳ್ ಪೋಗಿ ಬಿರ್ದ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೮೫). ೬. ಸಡಿಲವಾಗು : ಎದೆಯೞಿದು ತೊಳಗುವಂತಿರೆ ಸಿಡಿಲ್ದು ಪೊEಪೋತೆಯ್ತುಟ್ಟುದಾಗಳಂಗಜಕಲೆಯೊಳ್ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೬೫೮ ಕೂದ್ರಕ). ೭. ಆರ್ಭಟಿಸು; ಗರ್ಜಿಸು : ನೆಗಱ್ತೆಯ ಗಾಂಡಿವಮಂ ತಗುಳ್ದು ಜೇವೊಡೆಯ ಸಿಡಿಲ್ ಸಿಡಿಲ್ದು ಪೊಡೆವಂತೆವೊಲಾಯ್ತು (ಪಂಪಭಾ. ೮-೧೦೧); ಘೋರನಿರ್ಘೋಷಮುಣ್ಮಿದುದೆಂಬಂತೆ ಸಿಡಿಲ್ ಸಿಡಿಲ್ದೆಱಗಿತೋ ಪೇೞ್ (ಪಂಚತಂ. ೨೬-೬); ಕಲ್ಪಾಂತಕೃತಾಂತನಂತೆ ಮಾಮಸಕಂ ಮಸಗಿ ಪೊಡೆವ ಸಿಡಿಲಂತೆ ಸಿಡಿಲ್ದು ಸಿಂಹಲಂಘನದಿಂದಂಬರಕ್ಕೆ ನೆಗೆದು (ಪಂರಾಮಾ. ೧೧-೧೪೬ ವ). ೮. ಕನಲು; ಕಿಡಿಕಿಡಿಯಾಗು : ಸಂಜಯನ ನುಡಿಗೆ ಫಣಿರಾಜಕೇತನಂ ಸಿಡಿಲ್ದು (ಗದಾಯು. ೩. ೨೨ ವ); ಸಿಂಹೋದರಂ ಘನರವಕ್ಕೆ ಸಿಡಿಲ್ದ ಸಿಂಹದಂತೆ ಮುನಿದು (ಪಂರಾಮಾ. ೬-೫೨ ವ); ಸುಕೇಶಿನಿ ಕೇಳ್ದು ತುಂಬುರುಗೊಳ್ಳಿಯಂ ಕಂಬದೊಳ್ವೊಯ್ದಂತೆ ಸಿಡಿಲ್ದು [ಕಿಡಿಕಿಡಿವೋಗಿ] (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೪೮); ಸಿಡಿಲ್ದುಗುವ ಸೊರ್ಕುನುಡಿ ಬಗಿವಿಡಿಯವೇೞ್ಕುಂ (ಬಧ್ರಪ್ರ. ೧೮-೩೮೧).

ಸಿಡಿಲ್$_3$, ಸಿಡಿಲು (ನಾ). (ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ) ಎರಡು ಮೋಡಗಳ ಗುಂಪಿನ ನಡುವಿನ ಘರ್ಷಣೆಯ ಫಲವಾಗಿ ಜೋರಾದ ಶಬ್ದದೊಂದಿಗೆ ಗೋಚರಿಸುವ ವಿದ್ಯುತ್ಪ್ರವಾಹ : ಮೊೞೆದೆಱಗಿ ಕೊಳ್ಳ ಮೞೆ ಘೋರ್ಗರೆದೂದುವ ಗಾಳಿ ಸಿಡಿದು ಪೊಯ್ಯೆ ಸಿಡಿಲ್ ಕಾರಿರುಳೊಳಗುರ್ವಂ ಪಡೆದಿರೆ (ಆದಿಪು. ೬-೩೨); ಸಿಡಿಲ ಪೊಡವಾರ್ಕ್ಷಣದೊಳೆ ಕಿಡುವುದು . . . ಎನಲೇಂ ಕಿಡಿಕಿಡಿವೋದನೊ ಕೋಪತಾಪದಿಂ ಪವನಸುತಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೧-೧೪೧); ಮುಗಿಲ್ಗಳತಿಭರದಿಂ ಸಿಡಿಲ್ಮಿಂಚುಗಳ ಕೂಡೆ ಪೆರ್ಮಳೆಯನು ಸೂಸದು . . . ಅಚಲೇಂದ್ರತನುಜೆ ತಪಮಿರೆ ಬನದೊಳು (ಜೈಮಭಾ. ೧೫-೧೬). **ಸಿಡಿಲು** : ಬಯಲ ಸಿಡಿಲು ಹೊಯ್ದಡೆ ಹಿಂದೆ ಹೆಣನ ಸುಡುವರಿಲ್ಲ (ಅವಚಂ. ೬೬-೨೯೬); ಸಿಡಿಲು ಜಂಗಮವಾಯ್ತೊ ಪ್ರಳಯದ ಮೃಡನು ಬಾಲಕನಾದನೋ ಕೊಲೆಗಡಿಕನಹುದೋ ಕಂದ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೬-೪೮); ಗೊಳ್ಳೆಂದು ನಗೆಯ ತೆರೆನೊರೆಯುಕ್ಕೆ ಮಸಗಿತುತ್ಸಾಹದಿಂ ಪಾಂಡವದಳದ ಜಳಧಿ; ಸಿಡಿಲು ಕೋಲಾಡಿದುದು (ಚಾಪ್ರಾಂಗ. ೬೬-೨೧೨೧).

ಸಿಡಿಲ ಕಿಚ್ಚು = ಸಿಡಿಲಿನಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಬೆಂಕಿ; ಮೇಘಾಗ್ನಿ : ಸಿಡಿಲ ಕಿಚ್ಚಿನ ಬೇಗೆಯನಾಱಿಸಲ್ ಜಲಧರಸಂಕುಲಮಿರ್ಪ ತಾಣಂ (ಕಾದಂಉ. ೨೧೮). **ಸಿಡಿಲ ಕಿಡಿ** = ಮೇಘಾಗ್ನಿಯ ಕಣ; ಸ್ಫುಲಿಂಗ : ಸಿಡಿಲ ಕಿಡಿಯಂತೆಸೆವ ಕಣ್ಣು . . . ಮೃತ್ಯುವಿನ ಕಯ್ಯ ನಿಡಿಯ ನಾರಾಚದಗೆಯೆನಿಪ ಮೆಯ್ರೋಮತತಿ . . . ಮೆಱೆವ ಸೂಕರನಿರಲು (ಹಚಕಾ. ೬-೪). **ಸಿಡಿಲ ಗರ್ಜನೆ** = ಸಿಡಿಲಿನ ಶಬ್ದ,– ಆರ್ಭಟ : ಕಕ್ಕಸದ ಸಿಡಿಲ ಗರ್ಜನೆಗಳಂ ಕಲ್ಪಾಂತಕುಕ್ಷುವಬ್ಧಿಗಳ ಪೆರ್ದೆರೆಗಳ ಸುಘೋಷಮಂ ಮಿಕ್ಕುವು ಸಮಸ್ತವಾದ್ಯಧ್ವನಿಗಳು (ಜೈಮಭಾ. ೬-೩೧). **ಸಿಡಿಲ ದನಿ** = ಸಿಡಿಲ ಗರ್ಜನೆ : ಸಿಡಿಲ ದನಿಗೇಳ್ದ ಸಿಂಹಂ ಸಿಡಿಲ್ದು ನೆಗೆವಂತೆ ಗದೆಱೆ ಗರ್ಜಿಸಿ (ಪಂರಾಮಾ. ೮-೨೮). **ಸಿಡಿಲ ಬಳಗ** = ಒಂದಾದ ಮೇಲೆ ಒಂದರಂತೆ ಹೊಡೆಯುವ ಸಿಡಿಲು; ಸಿಡಿಲುಗಳ ಸಾಲು : ಪೌಳೋಮೀಪತಿ . . . ವಿಳಯಕಾಳಾಂಬುದದಂತೆ ಮೊಟಗುಮಂ ಸಿಡಿಲ ಬಳಗಮನೊಳಕೊಂಡ ದ್ರೋಣ ಮಹಾದ್ರೋಣ ಪುಷ್ಕಳಾವರ್ತ ಸುವರ್ತಕಂಗಳೆಂಬ ಮುಗಿಲ್ಗಳಂ ಬೆಸಸಿದಾಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೯೫ ವ); ಸಿಡಿಲ ಬಳಗಂಗಳಂ ಬೞಿಸಿಡಿಲ ಚಯಂ ಪೊಯ್ವ ತೆಱದೆ ವಾಹಕರಂದಿರ್ವಡೆಯವರ್ಗಳೊಡನೆ ಪೊಯ್ದರ್ (ನೇಮಿಪು. ೧೧-೬೧). **ಸಿಡಿಲ ಮಱಿ** = ಸಣ್ಣ ಸಿಡಿಲು : ಆಲಿಕಲುಗಳು ಸಿಡಿಲ ಮಱಿಗಳ ಮೇಲುವಾಯ್ದುವು (ಕುವ್ಯಾಕ.೧೦-೨೬); ಸಿಡಿಲ ಮಱಿ ತಾ ಕಾರ್ಮುಕದೊಳುಗ್ಗಡಿಸುವಂತಿರೆ ಧಣಧಣತ್ಕೃತಿ ಜಡಿಯೆ . . . ಅಡಸಿ ಬಂದುದು ಚಾಪವಾ ರಘುಭೂಪನಿದ್ದೆಡೆಗೆ (ತೊರರಾ. ೩-೬-೫೦). **ಸಿಡಿಲ ಮೞೆ** = ಸಿಡಿಲಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಳೆ; ಭಾರಿ ಮಳೆ : ಸಿಡಿಲ ಮೞೆಯನಿಸಿ ಕಱೆದರ್ ಬಿಡದ ಸರಲ್ಮೞೆಯಂ (ಜಗಪ. ೧೮-೩೮). **ಸಿಡಿಲ ಸರಿ** = ಸಿಡಿಲ ಮೞೆ : ಸಿಡಿಲ ಸರಿ ಮೊಟಗುಗಳ ಮೞೆ . . . ಬಿಡದ ರಜನಿಗಳ ಮೞೆಯೊಳ್ ಮಿಡುಕದೆ ಮರಮೊದಲೊಳಿರ್ದನಿರ್ಪವೊಲಚಳಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೪-೬೧). **ಸಿಡಿಲು ಬಡಿ** = ಸಿಡಿಲು ತಾಕು : ದೇವಿಯನ್ನು ಸ್ಮರಿಸುತ್ತ ಮೇಲೆ ಹತ್ತುವಾಗ ಭಯಂಕರವಾದ ಸಿಡಿಲು ಬಡಿಯುತ್ತದೆ (ಸಂಸಕ. ೯೯).

[ದೇ. ‖ ತುಳು. ತೆಡಿಲ್, ಶಿಡಿಲ್, ಸಿಡಿಲ್, ಸೆಡಿಲ್; ಕೊಡ. ತೆಡ್]

ಸಿಡಿಲಂಕರಾಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಸಿಡಿಲಂಕರಾಮನ ಮಾಡಿಸಿದ ದೇಗುಲ ಸಿಡಿಲೇಶ್ವರಕ್ಕೆ (ಎಕ. XI, ಹೊಳಲ್ಕೆ. ೨೫-೧೪; 968). [ಸಿಡಿಲಂಕ$_0$ + ರಾಮ]

ಸಿಡಿಲಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀದಿವ್ಯಲಿಂಗಿಧಟೂರಗ್ಗೆ ಸೂದ್ರಕಯ್ಯಂ ಕಾಲ್ಗೆಱೆಯ ಸಿಡಿಲಯ್ಯಂ ಕಾಲಂ ಕಟ್ಟಿ (ಎಕ. XI, ಹೊಳಲ್ಕೆ. ೨೫-೧೪; 968).

[ಸಿಡಿಲ್$_?$ + ಅಯ್ಯ$_1$]

ಸಿಡಿಲಿಂಗಳ (ನಾ). ಸಿಡಿಲಿನಿಂದುಂಟಾಗುವ ಬೆಂಕಿ,– ಕಿಚ್ಚು : ಸಿಡಿಲಿಂಗಳದ ಜಂಗಳದಕ್ಷಿಯುಗಳಗಳ ಕುಲಿಶದಂಷ್ಟ್ರದ ವಿಕೃತವಕ್ತ್ರದ ವಿಲಯಭೈರವನಂತೆ ಮುಂದಕೆ ಸುಳಿಯಲು (ತೊರರಾ. ೩-೧-೮). [ಸಿಡಿಲ್$_2$ + ಇಂಗಳ$_1$]

ಸಿಡಿಲು 'ಸಿಡಿಲ್$_2$' ನೋ.

ಸಿಡಿಲುಮರಿ (ನಾ). ೧. ಮಿಂಚು : ಸಿಡಿಲುಮರಿಯೆಂದರೆ 'ಮಿಂಚು' ಎಂಬ ಅರ್ಥ (ಪಾರ್ತಿಸು೧೩). ೨. (ಆಲಂ) ಬಹಳ ಚೂಟಿಯಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಇಡೀ ಮದುವೆ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಆ ಸಿಡಿಲುಮರಿಯ ಓಡಾಟ ಹೇಳತೀರದು. ಎಲ್ಲ ಕೆಲಸಕ್ಕೂ ಅವನೇ ಮುಂದು (ರೂಢಿ). [ಸಿಡಿಲು (< ಸಿಡಿಲ್$_2$) + ಮರಿ (< ಮಱಿ)]

ಸಿಡಿಲುವಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ : ಕಣ್ಣವಲೆ ಸಿಡಿಲುವಲೆ . . . ವಾರೆವಲೆಗಳಿರ್ದುವಾ ಶಬರರಲ್ಲಿ (ಸಿದ್ಧೇಪು. ೮-೬); ಸಿಡಿಲುವಲೆ ಹಾಸುವಲೆ ಬೀಸುವಲೆ ಚಕ್ಕನೆಯಳೆವ ಪಶೆ ಮೊದಲಾದ ಪಂಪರಿಯ ವಲೆಸಮೂಹವ ನೋಡುತೆ (ನವಮೋ. ೧೬-೨೦). [ಸಿಡಿಲು (< ಸಿಡಿಲ್$_2$) + ಬಲೆ$_1$]

ಸಿಡಿಲುಹೊಡೆ 'ಸಿಡಿಲ್ವೊಡೆ' ನೋ.

ಸಿಡಿಲೆರಗು 'ಸಿಡಿಲೆಱಗು' ನೋ.

ಸಿಡಿಲೆಱಗು, ಸಿಡಿಲೆರಗು (ಕ್ರಿ). ಸಿಡಿಲು ಅಪ್ಪಳಿಸು,– ಬಡಿ; ಸಿಡಿಲುಹೊಡೆ : ದುರ್ಯೋಧನಂ . . . ಸಿಡಿಲೆಱಗುವಂತೆ ಭೋರೆಂದೊಡನೆಱಗಿ ಮಹೋಗ್ರ ಘನಗದಾಪರಿಘದಿನಾ[ರ್ದೆಡೆ]ಗಿಡೆ ಪೊಯ್ದೊಡೆ ಭೀಮಂ ಕೆಡೆದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೯೫); ಸೂಳಮಿದವು ಲಗ್ನೆಯಲಿ ನಿಸ್ಸಾಳತತಿ ಸಿಡಿಲೆಱಗಿತೆನಲು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೪-೫೨); ನರಸಿಂಹ ನಡುವಜ್ರಗಂಬವನೊಡೆದು ಘುಡುಘುಡಿಸುತ ಪೊಱಮಟ್ಟಂತೆ ಮಹದಾದಿ ಸಿಡಿಲೆಱಗಿದುವು (ಮೋಹತ. ೪-೩೪). **ಸಿಡಿಲೆರಗು** : ಲಗ್ನಪತ್ರಿಕೆ ಓದಿದೆ. ತಲೆಗೆ ಸಿಡಿಲೆರಗಿದಂತಾಯಿತು (ರಾಮಾನ. ೬೯). [ಸಿಡಿಲ್$_2$ + ಎಱಗು$_1$]

ಸಿಡಿಲೇಳಿಗೆ 'ಸಿಡಿಲೇಟ್ಗೆ' ನೋ.

ಸಿಡಿಲೇಳ್ಗೆ 'ಸಿಡಿಲೇಟ್ಗೆ' ನೋ.

ಸಿಡಿಲೇಟ್ಗೆ, ಸಿಡಿಲೇಳಿಗೆ, ಸಿಡಿಲೇಳ್ಗೆ (ನಾ). ಸಿಡಿಲಿನ ವೇಗ,– ರಭಸ : ಅವಂ ಮೊಟಗಿ ಸಿಡಿಲ್ದದೊಂದು ಸಿಡಿಲೇಟ್ಗೆಯಿನೆಯ್ತರೆ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೧೬); ಮೊೞೆದು ಹಿತೋಪದೇಶಮನ ಕೇಳಲೊಡಂ ಸಿಡಿಲೇಟ್ಗೆಯಿರ್ದು . . . ಗುರುಸಂಕುಳಮಂ ಮಱೆದಿಂತು ಮುಮ್ಮಲಂ ಮಱುಗಿಪರಲ್ತೆ ತಮ್ಮ ನಿಜಗರ್ವದೆ ಮಾಯ್ದು ನೃಪರ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೫೪೪). **ಸಿಡಿಲೇಳಿಗೆ** : ಕೇಳೆ ಸಿಡಿಲೇಳಿಗೆಯಲೆದ್ದು ನೃಪಾಲಕರು ಗಜಬಜಿಸಿ ರಭಸದೊಳೋಲಗವ ಹೊಱವಂಟು ನಡೆದರು (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೪-೪೧); ಅದ್ರಿಗಳ ಹೆಡತಲೆ ಸೀಳೆ ಸಿಡಿಲೇಳಿಗೆಯಲೆದ್ದವು ವಿವಿಧವಾದ್ಯರವ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧-೪೪). **ಸಿಡಿಲೇಳ್ಗೆ** : ಅನ್ತು ಸಿಡಿಬಲೆಯು ಸಿಡಿ[ಲೇಳ್ಗೆ]ಯುಮಿಪ್ಪಂತಿರ್ದ್ದ ಕುಂದುಗೊಳದ ಕಲಿಗೊಡಗೆ ಕಲಿಗಳಂಕುಸಂ ಕಾಮದೇವನೆತ್ತಲುತ್ತವಳನಾಗಿಪ್ಪುದುಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೧೨೬-೫; 1186); ಕೊನೆಮಿಸೆ ಕೆತ್ತ ಸಿಡಿಲೇಳ್ಗೆಯಿಂದಂ ಕರಂ ನಡೆ ತೋಱು ತೋಱು ಕೊಂಡವನನುತ್ತಿರಲು (ಸಂಬರ. ೧೬-೧೬೦). [ಸಿಡಿಲ್$_2$ + ಏಟ್ಗೆ]

ಸಿಡಿಲೊಬ್ಬುಳಿ (ನಾ). ಸಿಡಿಲುಗಳ ಸಮೂಹ : ತಿವಿದ ಸಿಡಿಲೊಬ್ಬುಳಿಯೊ ಪ್ರಳಯದ ಜವನ ನರವಿಯೊ . . . ಎನೆ ಸ್ಯಂಧವನ ಕಾಹಿನ ಮೋಹರಂಗಳು ಕಿಡಿಯಸುಗುಳಿದವು (ಕುಮಾದ್ರೋ. ೯-೨೫). [ಸಿಡಿಲು (< ಸಿಡಿಲ್$_2$) + ಒಬ್ಬುಳಿ$_1$ (< ಒರ್ವುಳಿ)]

ಸಿಡಿಲ್ಗೆಂಡ (ನಾ). = ಸಿಡಿಲಿಂಗಳ : ಸಿಡಿಲ್ಗೆಂಡವೆಂಬಂತು ಕಣ್ಗಳ್ ಕಡುಗೆಂಪಂ ತಾಳ್ದೆ (ಜಗವ. ೧೩-೭೯). [ಸಿಡಿಲ್$_2$ + ಕೆಂಡ]

ಸಿಡಿಲ್ತರ್ (ಕ್ರಿ). ಹಾರಿ ಬರು; ಚಿಮ್ಮಿ ಬರು : ಸಂಪುಟಂ ವತ್ತುಗೆವಿಟ್ಟೋರಂದದಿಂ ಸಿಂಪುಗಳುಗುಟೆ ಸಿಡಿಲ್ತಂದ ಮುಕ್ತಾಫಲಶ್ರೇಣಿಗಳಿಂದಂ ಪಶ್ಚಿಮಾಂಭೋಧಿಯ ಪುಳಿನಚಯಂ ಬೆಳ್ಪನಾಳ್ದಿರ್ದುವಾಗಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೧೭೨). [ಸಿಡಿಲ್$_1$ + ತರ್]

ಸಿಡಿಲ್ದನಿ (ನಾ). ಸಿಡಿಲು ಬಡಿಯುವಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ಶಬ್ದ : ಘುಮುಘುಡು ಚಿಳಿಛಿಟಲೆಂದುಗ್ರಡದ ಸಿಡಿಲ್ದನಿಯ ಪೊಡೆಯ ಗಗನಸ್ಥಳದಿಂದೆ . . . ಎಡೆವಿಡದಿಳಿ ವಾಲಿಪರಲ ಮಳೆ ಬಗೆಗೊಳಿಕುಂ (ರಾಜಶೇ. ೯-೧೧೩). [ಸಿಡಿಲ್$_2$ + ದನಿ$_1$]

ಸಿಡಿಲ್ಮಳೆ (ನಾ). ಸಿಡಿಲಿನ ಆರ್ಭಟದಿಂದೊಡಗೂಡಿದ ಮಳೆ; ಭಾರಿಮಳೆ : ಮೂಳೆಗೊಳುತ್ತುಮೊತ್ತರಿಸಿ ಪಾಯ್ವ ಸರಲ್ಗಳಿನುಣ್ಮ ವಿಸ್ಫುಲಿಂಗಾಲಿ ಬರಲ್ ಸರಲ್ಮಳೆ ಸಿಡಿಲ್ಮಳೆಯಂ ಗೆಲೆವಂದುದೆಂಬಿನಂ (ಜಗವ. ೧೩-೭೭). [ಸಿಡಿಲ್$_2$ + ಮಳೆ]

ಸಿಡಿಲ್ಬೆಳಗು (ನಾ). ಸಿಡಿಲು ಬಡಿಯುವ ಮೊದಲು ತೋರುವ ಬೆಳಕು; ಮಿಂಚು : "ತಾಂ ಮುಗಿಲ್ಗಿಚ್ಚು ಸಿಡಿಲ್ಬೆಳಗದು ನೋಡಲು ತಾಂ[ಪಾಠಾಂ. ಕಾರ್ಮುಗಿಲ್ಗಿಚ್ಚು, ಸಿಡಿಲ್ ಮುಗಿಲ್ಬೆಳಗು ಮಿಂಚದು] ಸೋನೆಗೆ ನಾಮಂ ತಂದಲ್" (ಚತುಸಿ. ೧೧೦). [ಸಿಡಿಲ್$_2$ + ಬೆಳಗು$_2$]

ಸಿಡಿಲ್ವೊಡೆ, ಸಿಡಿಲುಹೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಿಡಿಲು ಬಡಿ,– ಅಪ್ಪಳಿಸು: ನಿನಗಾಯುಬ್ಬೆಯೊಡೆಯಳೆಂಬುದಂ ಪೇಳ್ದುದುಮದಂ ಕೇಳ್ದು ತೊಟ್ಟನೆ ನೆತ್ತಿಯಂ ಸಿಡಿಲ್ವೊಡದಂತಾಗೆ (ಕಾದಂಉ. ೭೩೯). **ಸಿಡಿಲುಹೊಡೆ** : ೧. ಬ್ಲಾಂಡಿಂಗ್ಸ್ ಸಿಡಿಲುಹೊಡೆದವನಂತೆ ಹಾರಿ ಬಿದ್ದ (ಯೋಧವು. ೨೭). ೨. ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧದ ಹೊಡೆತ ಬೀಳು : ಸಿಡಿಲುಹೊಡೆದುಚ್ಚಳಿಸಿದುರದುಗ್ಗಡದ ಗಾಯದ . . . ದಡಿಗರಕ್ಕಸರಾಯರಿದ್ದುದು ಕೋಟಿಸಂಖ್ಯೆಯಲಿ (ತೊರರಾ. ೩-೭-೫). [ಸಿಡಿಲ್$_2$ + ಪೊಡೆ$_1$]

ಸಿಡಿಲ್ಸಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಸಿಡಿಲು ಚಿಮ್ಮು,– ಸ್ಫೋಟಿಸು : ಇಟ್ಟೊಡೆ . . . ಮಹಾವೈಷ್ಣವಾಸ್ತ್ರಮಂ ಗಾಂಗೇಯಂ ತೊಟ್ಟಿಸುವುದುಮೆರಡುಂ ಕಿಡಿಗುಟ್ಟಿ ಸಿಡಿಲ್ಸಿಡಿಯೆ ಪೋರ್ದುಪಂಬರತಳದೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೨೨). [ಸಿಡಿಲ್$_2$ + ಸಿಡಿ$_1$]

ಸಿಡಿವನಿ (ನಾ). ಮೇಲಕ್ಕೆ ಚಿಮ್ಮುವ ಹನಿ,– ತೊಟ್ಟು : ಕಡಲ ಸಿಡಿವನಿಯೊ ಮೇಘಾವಳಿಯ ತತ್ತಿಗಳೊ . . . ಎನೆ ತಾರಾಳಿ ಸೆಗೆದವು (ಸೋಮಚ. ಪಂ. ೨೦೭); ಎಡಬಲದ ಚಾಮರದ ಗಾಳಿಯ ತಡೆವ ಚಾರುವ್ಯಜನದಮೃತದ ಸಿಡಿವನಿಯ . . . ಪರಮೈಶ್ವರ್ಯದಲಿ ರಂಜಿಸಿದನಸುರಾರಿ (ನಿಭಾಗ. ೪-೪-೧೪). [ಸಿಡಿ$_1$ + ಪನಿ$_2$]

ಸಿಡಿವಲೆ, ಸಿಡಿಬಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ : ತಡಕೆವಲೆ ಕಣ್ಣವಲೆ . . . ತಡೆವಲೆ ಸಿಡಿವಲೆ ನಿಡುವಲೆಗಳೊಪ್ಪಿದವು ಲುಬ್ಧಕರೊಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೧-೮೦); ಉರುಗದೆಯ ದಡಿವಲೆಯಲಸಿ ಮುದ್ಗರದ ಸಿಡಿವಲೆಗಳಲಿ ಸಮರದೊಳರಿಮೃಗವ್ರಾತವನು ಭೀಮಕಿರಾತ ಕೈಕೊಂಡ (ಕುಮಾದ್ರೋ. ೧೨-೩೧); ಗರ್ಭಗೃಹಮಂ ಪೊಕ್ಕೊಡಂ ಬಿಡದೆ ಸಿಡಿವ[ಪಾಠಾಂ. ದ]ಲೆಯಿಕ್ಕಿ (ಚಿಕವ. ೭-೧೨). **ಸಿಡಿಬಲೆ** : ಅಸ್ತು ಸಿಡಿಬಲೆಯು ಸಿಡಿ[ಲೇಳ್ಕ]ಯುಮಿಪ್ಪಂತಿರ್ದ್ದ ಕುಂದುಗೊಳದ ಕಲಿಗೊಡಗೆ ಕಲಿಗಳಂಕುಸಂ ಕಾಮನೆತ್ತಲುತ್ತವಳನಾಗಿಪ್ಪುದುಂ ಚಲದಂಕರಾಮ ಮಾಡಿಸಿಟ್ಟ . . . ಮಹಾಲಗ್ಗೆ ಮಾಳ್ಪುದುಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೧೨೫-೫; 1186). [ಸಿಡಿ$_1$ + ಬಲೆ$_1$]

ಸಿಡಿಸಾಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ತೊಗರತ್ತಿ, ಸಿಡಿಸಾಲೆ (ವೃಕ್ಷಿಗಿ. ೫-೭೪). [?]

ಸಿಡಿಸಿಡಿ$_1$ 'ಸಿಡಿ$_1$' ಪರಾ.

ಸಿಡಿಸಿಡಿ$_2$ (ನಾ). ಕೋಪ; ಸಿಟ್ಟು.

ಸಿಡಿಸಿಡಿಯಾಗು = ಕೋಪಗೊಳ್ಳು; ರೇಗು : ಮಾತೆತ್ತಿದರೆ ಸಾಕು ಸಿಡಿಸಿಡಿಯಾಗುತ್ತಿದ್ದರು (ಆಲಪೂ. ೪೦). **ಸಿಡಿಸಿಡಿಸಿಟ್ಟು** = ಅಧಿಕವಾದ ಸಿಟ್ಟು; ಉಗ್ರಕೋಪ : ಭೀಮನು ಪ್ರಳಯೋಗ್ರಾಂತಕನಂತೆ ಸಿಡಿಸಿಡಿಸಿಟ್ಟನಲಿದ್ದಾನೆ (ಸಾಹಿಸಂ. ೧೧೩). [< ಸಿಡಿ$_1$]

ಸಿಡಿಸಿಡಿವೋಗು (ಕ್ರಿ). ಕೋಪಗೊಳ್ಳು; ರೇಗು : ಸಿಡಿಸಿಡಿಯೋ[ವೋ]ಗಿ ಕಣ್ಣದರೆ ಕೆಂಪವನುದ್ಧತನಪ್ಪಂ (ಮಹಾನೇ. ೫-೭೫). [ಸಿಡಿಸಿಡಿ$_2$ + ಪೋಗು$_1$ (< ಪೋ$_1$)]

ಸಿಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ನೀರು, ಮಣ್ಣು ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಮೇಲೆ ಚಿಮ್ಮುವಂತೆ ಮಾಡು,– ಚಿಮ್ಮಿಸು : ಕೊಳಚೇ ಮೇಲ ಹೆಂಟೆ ಹಾಕಿ, ಮೋರೇ ಮೇಲ ಸಿಡಿಸಿಕೊಂಡಂತೆ (ಗಾದ). ೨. ಸಿಂಪಡಿಸು; ಚಿಮುಕಿಸು : ಅಲ್ಲಿ ಗಂಗೋದಕವನ್ನು ಸಿಡಿಸಿ, ಆ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಶುದ್ಧಮಾಡಿದರು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೭೧). [ಸಿಡಿ$_1$ + -ಸು$_1$]

ಸಿಡಿಹಾಯ್ (ಕ್ರಿ). (ಸಸ್ಯಗಳಿಗೆ) ರೋಗ ತಗಲು,– ಅಂಟು : ನೀರು ಬಹಳ ದೂರ ಇರುವ ತೆವರುಕಟ್ಟುಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಮಾವಿನ ಗಿಡಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಸಿದರೆ ಕೆಲವು ವರ್ಷಕ್ಕೆ ಸಿಡಿಹಾಯ್ದು ಒಣಗಿಹೋಗುವವು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೧೪೦). [ಸಿಡಿ$_4$ (< ಸೀಡಿ) + ಹಾಯ್$_1$ (< ಪಾಯ್$_1$)]

ಸಿಡಿಹು (ನಾ). ಆತಂಕ; ಕಳವಳ : ಸಿಡಿಹಿನಿಂ ನೋಡಿ ಪಕ್ಕಪ ಬಿದಿರ್ದು ಬೆದಚುತ್ತ ನಡುಗೊಂಬನೇಜ ಸುಸ್ವರಗಳಿಂ ಧ್ವನಿಗೆಯ್ದು ಪಡಿಯಚುಗಾತವಕ್ಕಿ ಪೌಸರದೊಳಿಹವು (ಪ್ರಭುಪು. ೩-೧೯). [ಸಿಡಿ$_1$ + -ಹು$_2$ (< -ಪು$_2$)]

ಸಿಡುಂಬು, ಸಿಡಿಂಬ, ಸಿಡಿಂಬು, ಸಿಡಿಬು, ಸಿಟುಂಬು (ನಾ). ೧. ದಟ್ಟವಾದ ಮೆಳೆ,– ಹೊದರು : ಅಳವಿಗಟಿಯೆ ಬಳೆದು ಪುದುಂಗೊಳಿಸಿದ ಬಿದಿರ ಸಿಡುಂಬನೆಡೆಗೊಳೆ ಕಡಿವ ಪೋಡುಂಗಾಲಿನಂತೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೭೭ ವ); ಬಿದಿರ ಸಿಡುಂಬಿನೊಳ್ ಗಜಟ ಗರ್ಜಿಸಿ ಪೆರ್ವುಲಿ ಪಾಯೆ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೦-೭೩); ನಿತ್ಯಬಿಂದುಗೆ-ಬೆಡಂಗು, ಕಡಂಗು . . . ಸಿಡುಂಬು, ಸೆಟಂಗು (ಶಮದ. ೩೭ ಪ್ರಯೋ); ಸಿಡುಂಬು ಮೆಳೆ ಬಳ್ಳಿ . . . ಸಾನಲ್ಗಳೊಳೆಡೆವಿಡದೋಡಿತ್ತು ಪಂದಿ ಜವದಿಂದಾಗಳ್ (ಕಬಕಂ. ೪-೨೩). ೨. (ಮುಳ್ಳುಗಳಿರುವ) ಮರ; ವೃಕ್ಷ : "ಸಿಡುಂಬೆಂದು ಕುಜಂ" (ಕಶಸಾ. ೭೩-೭೫). **ಸಿಡಿಂಬ** : ೧. ಸಾನಲುಮಂ ಬಾನಲುಮಂ ಸಿ[ಪಾಠಾಂ. ಸ]ಡಿಂಬಮನಿಡಿಂಬಮಂ . . . ಕಳೆದು ಪೋಗಿ (ಲೀಲಾವ. ೬-೧೪ ವ). **ಸಿಡಿಂಬು** : ೧. ನಟ್ಟ ಕೂರ್ಗಣೆಯ ಬಿಣ್ಪೊರೆಯಿಂದೆ ಬಟಲ್ದನುರ್ವಿ ಪೆರ್ವಿದಿರ ಸಿಡಿಂಬಿನೊಳ್ ಪುದಿದದೊಂದು ಕುಳಾಚಳದಂತೆ ಸಿಂಧುಜಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೪೫). **ಸಿಡಿಬು** : ೧. "ಪ್ರತಾನೇ = ಸಿಡಿಬನುಳ್ಳ (ಶಾಖೆಯುಪಶಾಖೆ ಗಂಡುಗಳನುಳ್ಳ), ವಂಶೇ = ಬಿದಿರೊಳ್" (ನೀತಿವಾ. ೨೯-೩೭). **ಸಿಟುಂಬು** : ೧. ಮಿಸುಗುವ ಸಿಟುಂಬನಿಂದೆಡೆವಿಡದಿಟುಂಬಿನಿಂದೂಸರ್ವೂರ್ಜ್ಜರಂಗಳಿಂದೆ . . . ಮೆಟೆವರಣ್ಯಂಬೊಕ್ಕನು (ಚೀರಮ. ೧೦-೧೭).

ಸಿಡುಕ, ಸೀಡಕ (ನಾ). ೧. ಸಿಟ್ಟುಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಸ್ವಭಾವದವನು; ಕೋಪಿಷ್ಠ : ನಾವು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಎಂಥವನನ್ನು ಸಿಡುಕ, ಮುಖಗೇಡಿ . . . ಜೊತೆ ಬೇಡದ ಗೊಡ್ಡು – ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತೇವೆಯೋ ಅಂಥವನು ಸಹ ಸಮಾಜ ಸಂಬಂಧಗಳನ್ನು ಒಂದೆರಡನ್ನಾದರೂ ಉಳಿಸಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಾನೆ (ರಾಜ್ಯಶಾ. ೩೭); ಅವನು ಬಡವನಾಗಿರಲಿ ಸಿಡುಕನಾಗಿರಲಿ, ಅವನಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೆ ಗೌರವವೇ (ಬಂಕಿಮ. ೨೦೯). **ಸೀಡಕ** : (ಗು). ೨. ಕೋಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ; ಸಿಟ್ಟುಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ : ಆ ನ್ಯಾಯಮೂರ್ತಿಗಳು ಇಂತಹ ಸೀಡಕಪ್ರವೃತ್ತಿಗಾಗಿ ಹೆಸರಾಗಿದ್ದರು (ಕೊನೆರಾ. ೪೫). [ಸಿಡುಕು$_2$ + -ಅ$_7$]

ಸಿಡುಕಲು$_1$ (ಗು). ಚಿಮ್ಮುವಂಥ; ಹಾರುವ : ಮಳೆಯ ಸಿಡುಕಲು ಹನಿಗಳಿಂದ ದಾರಿಗಳು ಮೊದಲೇ ನೆನೆದು ಹೋಗಿರಲು, ಸುಳಿಗಾಳಿ ಅವರನ್ನು ಸೆಟೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಲಿದ್ದಿತು (ಕೃತಕ್ಕೆ. ೨). [< ಸಿಡಿ$_1$ + -ಕಲು$_2$ (< -ಕಲ್$_4$)]

ಸಿಡುಕಲು$_2$ 'ಸಿಡುಕು$_2$' ಪರಾ.

ಸಿಡುಕಿ (ನಾ). ಕೋಪಗೊಳ್ಳುವ ಸ್ವಭಾವದವಳು : ಅವಳು ತುಂಬಾ ಸಿಡುಕಿ (ರೂಢಿ). [ಸಿಡುಕ + -ಇ$_2$]

ಸಿಡುಕು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಕೋಪಗೊಳ್ಳು; ರೇಗು : "ನಿಮಗ್ಯಾರು ಬೇಕಾಗಿದೆ?" ಎಂದು ಮುದುಕಿ ಸಿಡುಕಿದಳು (ಪುನದು ೨೮೨). [< ಸಿಡಿ$_1$]

ಸಿಡುಕು$_2$, ಸಿಟಿಕು (ನಾ). ಕೋಪ; ಸಿಟ್ಟು : ವಸುಮತಿ ದಸ್ತಗೀರನನ್ನು ಸಿಡುಕಿನಿಂದ

ನೋಡಿ . . . ಹಣವನ್ನು ದೂರ ಸರಿಸಿದಳು (ಮಣ್ಣಮ. ೧೪೫); ಗಡಿಗೆಯ ಮುಖವೇಕೆ ಗುಡುಗಿನ ದನಿಯೇಕೆ ಸಿಡುಕಿನ ಪರಿತಾಪವೇಕೆ (ಇಂಚಾವ. ೧೧೦-೩೬). **ಸಿಟಿಕು.**

ಸಿಟಕುಪಟಕುಮಾಡು = ಸಿಟ್ಟಾಗು; ರೇಗು : ತಂದೆತಾಯಿಗಳು ಹುಡುಗರ ಮೇಲೆ ಆಗಾಗ್ಗೆ ಸಿಟಕುಪಟಕು ಮಾಡಿದರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೪೭). **ಸಿಡುಕಲು$_2$** = ರೇಗುವ; ಕೋಪಗೊಳ್ಳುವ : ಅವನದ್ದು ಸಿಡುಕಲು ಸ್ವಭಾವ (ಊಢಿ).

[< ಸಿಡುಕು$_1$./ ತಮಿ. ಚಿಟುಕ್ಕು]

ಸಿಡುಕ್ಕು, ಶಿಡಕು (ನಾ). ರೇಷೆ; ಪಟ್ಟೆ : ಕಪ್ಪಾನ ಸಿಡುಕುಗಳಿಂದ ಬಟ್ಟದ ಸಾಲುಗಳೂ ನಕಾಶದಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೨೪೭). **ಶಿಡಕು** : ಮುಸಲ್ಮಾನರ ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೊರಗೋಡೆಗಳನ್ನು ಬರಿ ಸುಣ್ಣದಿಂದ ಸಾರಿಸುವರು ಇಲ್ಲವೆ ಅವಕ್ಕೆ ಸುಣ್ಣದ ಶಿಡಕುಗಳನ್ನು ಕೊಡುವರು (ಕಭಾಗ. ೨೨೮). [?]

ಸಿಡುಕುತನ , ಸೀಡಕತನ (ನಾ). ಕೋಪಗೊಳ್ಳುವ ಸ್ವಭಾವ : ನೀವು ನಿಮ್ಮ ಸಿಡುಕುತನವನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಎಂದಿಗೂ ಜಗಳವು ಬರಲಾರದು (ವೋಪಿನೀ. ೪೯). **ಸೀಡಕತನ** : ಸೀಡಕತನದಿಂದಲೂ ಸ್ವೇಚ್ಛಾಚಾರದಿಂದಲೂ ಕ್ರೂರಮುದ್ರೆಯಿಂದಲೂ ತನ್ನ ನಂಬಿಗಸ್ತರನ್ನಾದರೂ ಹೆದರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಮೋಬಾದ. ೧೧೦). [ಸಿಡುಕು$_1$ + - ತನ]

ಸಿಡುಕುಮುಖ (ನಾ). ಸಿಟ್ಟನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವ ಮುಖ ; ಕೆರಳಿದ ಮುಖ : ಹದಗೆಟ್ಟಿದ್ದ ಮೇರಿ ಸಿಡುಕುಮುಖದಿಂದಲೇ ಮಾಸ್ತರನ್ನು ತಿನ್ನುವಂತೆ ನೋಡುತ್ತಾ ಕುರ್ಚಿ ಬಿಟ್ಟೆದ್ದು ಬಂದಳು (ಕಾವೇರಿ. ೮೯). [ಸಿಡುಕು$_2$ + ಮುಖ]

ಸಿಡುಕುಮೋರೆ (ನಾ). = ಸಿಡುಕುಮುಖ : ಗಂಡನ ಕಡೆಗೆ ತಿರುಗಿ, ಸಿಡುಕುಮೋರೆಯ ಮಾಡಿ, ನೆಲಗುಡುಗಿನಂತಾಡಿದಳ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೫೫-೯೮).

[ಸಿಡುಕು$_2$ + ಮೋರೆ (< ಮೋಱೆ)]

ಸಿಡುಕುವಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ : ಸಿಡುಕು[ಪಾಠಾಂ. ಡಿವ]ವಲೆ ಸಿಲುಕುವಲೆ . . . ಮಂದಾಸುವಲೆಯ ಹೊಜೆಗಳ ಮೊತ್ತಮಂ ಕಂಡನಾದಯ್ಯನು (ಸೋಮಚ. ಪರಿ. ೨೧೧; ಪಚಿಪಾ. ೫-೮ ನೋ). 'ಸಿಡಿವಲೆ' ಪಠಾ. [ಸಿಡುಕು$_1$ + ಬಲೆ$_1$]

ಸಿಡುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). = ಸಿಡುಕು$_1$: ತಂದೆ ಕೋಪದಿಂದ ಸಿಡುಗುಟ್ಟಿದ (ಕತ್ತಲ. ೪೮); ಆಗಲಿಂದ ತಂದೆಯಿದಿರಾಗಿ ಮುಖವನ್ನು ಕಿರಿದು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಸಿಡುಗುಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದಳು (ಕವಿಕ. ೨೮). [< ಸಿಡುಕು$_1$ + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಸಿಡುಬು (ನಾ). ೧. ಕೀವು ತುಂಬಿದ ಬೊಕ್ಕೆಗಳು ಮೈಮೇಲೆ ಹೊಮ್ಮುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಂಕ್ರಾಮಿಕರೋಗ; ಮೈಲಿಬೇನೆ; ಅಮ್ಮ : ದೆಸೆದೆಸೆ ಮಸೆವಾ ಪ್ಲೇಗುಂ ಘಸಣಿಯ ಸಿಡುಬಿಂಪ್ಲಂಜುಂ ಮಸಣಭಯವನೇ ತೋರ್ಗುಂ (ಮೈಸೂಮ. ೨-೯೧); ಜನರನ್ನು ಮೃತ್ಯುಮುಖಕ್ಕೆ ತಳ್ಳುವ ಮಹಾರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಸಿಡುಬು ಒಂದಾಗಿದೆ (ಮಾನಸಾ. ೧). ೨. ಮೈಲಿಬೇನೆಯನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮುಂಚಿತವಾಗಿಯೇ ಚುಚ್ಚುಮದ್ದಿನ ಮೂಲಕ ಕೊಡುವ ಲಸಿಕೆ : ಅವರ ಮಗುವಿಗೆ ಸಿಡುಬು ಹಾಕಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಊಢಿ).

ಸಿಡುಬು ತಗಲು, ಸಿಡುಬು ತಗುಲು = ಮೈಲಿಬೇನೆಗೆ ಒಳಗಾಗು; ಸಿಡುಬಿನ ಸೋಂಕಾಗು : ಜಲಜಲಗೀಗ ಸಿಡುಬುತಗಲಿತು (ಚಿಗುಬ. ೩೨); ಸಿಡುಬುತಗುಲಿದಾಗ ವೈದ್ಯರ ಪಾಲನೆಗೆ ಮಗುವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸಬೇಕು (ಗೃಹವಿ. ೧೫೧). **ಸಿಡುಬು ಹಾಕು** = ಮೈಲಿಬೇನೆಯನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟುವ ಲಸಿಕೆಯನ್ನು ಚುಚುಮದ್ದಿನ ಮೂಲಕ ರಕ್ತಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸು; ದೇವಿಹಾಕು : ಹುಟ್ಟಿದ ಆರುತಿಂಗಳೊಳಗೇ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಸಿಡುಬುಹಾಕುತ್ತಾರೆ (ಊಢಿ). [< ಸಿಡಿ$_1$./ ತುಳು. ಶಿಡಿಬು, ಶಿಡುಬು, ಸಿಡುಬು]

ಸಿಡುಬುಡಾಕು (ನಾ). ಸಿಡುಬುರೋಗ ತಗುಲದಂತೆ ಮುಂಚಿತವಾಗಿಯೇ ಚುಚ್ಚುಮದ್ದಿನ ಮೂಲಕ ರಕ್ತಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸುವ ಸಿಡುಬಿನ ಲಸಿಕೆ; ದೇವಿ : ಇವನು ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ೨೫೦೦೦ ಜನಕ್ಕೆ . . . ಸಿಡುಬುಡಾಕು (vaccination) ಹಾಕಿದನು (ಪಾಶ್ಚಾವಿ. ೩೭೪). [ಸಿಡುಬು + ಡಾಕು$_2$ (< ಡಾಗು$_1$)]

ಸಿಡುಬುಬೇನೆ (ನಾ). = ಸಿಡುಬು ೧ : ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಯಾರಿಗಾದರೂ ಸಿಡುಬುಬೇನೆ ಬಂದ ಕೂಡಲೆ ಮನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಇತರರಿಗೆ ದೇವಿಹಾಕಿಸಬೇಕು (ಕಲರೋ. ೭೦). [ಸಿಡುಬು + ಬೇನೆ]

ಸಿಡುಬುರೋಗ (ನಾ). = ಸಿಡುಬು ೧ : ನಾವು ಹೋಗುವ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಸಿಡುಬುರೋಗ ತಗುಲಿ ಅನೇಕರು ಮಡಿದರೆಂಬ ಸುದ್ದಿ ಕೇಳಿ ನಮಗೆಲ್ಲಾ ತುಂಬಾ ಗಾಬರಿಯಾಯಿತು (ಪ್ರತಾಪ. ೧೧೭); ಸಿಡುಬುರೋಗ ಮುಖ್ಯವಾದ ಸಾಂಕ್ರಾಮಿಕ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿರುತ್ತದೆ (ಕಲರೋ. ೫೪). [ಸಿಡುಬು + ರೋಗ]

ಸಿಡ್ಲು (ನಾ). ಕಣ್ಣಿನ ಪಿಸುರು ; ಗೀಜು : ''ದೂಷಿಕಾ . . . ಕಣ್ಣಿನ ಸಿಡ್ಲು , ಗೀಜು'' (ಸಿದ್ಧಾಂಶಿ. ೧೮೮). [?]

ಸಿಣಕು 'ಸಿಣುಕು' ನೋ.

ಸಿಣುಕು, ಸಿಣಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಸಹ್ಯ, ಅಸಮ್ಮತಿ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ಮುಖವನ್ನು ಕಿವಿಚು,– ಸಿಂಡರಿಸು : ಒಂದೊಂದು ಸಲ ಅಲ್ಲಿ ಹತ್ತುಜನ ಸೇರಿರುವ ವೇಳೆ ರಾಮಾಚಾರ್ಯ, ಇವನಂತ ಬೇರೆ ಜನ, ಪಚ್ಚರೋ ವಚ್ಚಲೋ ಎಂಬ ಪದ ಬಂದೊಡನೆ ತಾಳಲಾರದೆ ಮುಖವ ಸಿಣುಕುವರು (ನವರಾ. IV. ೭೨-೨೧). **ಸಿಣಕು** : ೨. (ಮುಖವು) ಸಿಂಡರಿಸಿಕೊಳ್ಳು ,– ಕಿವಿಚು : ಮುಖಕ್ಕೆ ಬಿಸಿಲು ತಾಗಿ ಮುಖ ಸಿಣಕಿತು (ಚಿಕರಾ. ೩೪೮).

[ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಚಿಣುಕ್ಕು; ತುಳು. ಸಿರಿಂಟು, ಸಿರುಂಟು, ಸಿಂಟ್ರ್, ಸಿಂದ್ರ್]

ಸಿತ (ಗು). ೧. ಬಿಳಿಯ ; ಶ್ವೇತವರ್ಣದ : ಲತಾಂತಂ ತಳ್ತ ಶಯ್ಯಾಶ್ರಿತಸಿತಮೃದುಳ ಪ್ರಚ್ಛದಚ್ಛನ್ನಶಯ್ಯಾತಲದೊಳ್ . . . ಶೂದ್ರಕನೃಪತಿ ಸುಖಾಸೀನನಾಗಿರ್ದಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೮೦); ನವಾಶೋಕವೃಕ್ಷಂ ಸಿತಚಂಪೆಚ್ಚಮರಂ ಬೆಳ್ಪೊಡೆ ಸೊಗಯಿಪ ಭಾಮಂಡಳಂ (ಸುಕುಮಾ. ೪-೫೦). ೨. ಕಟ್ಟಿದ; ಬಿಗಿದ. ೩. ಸುತ್ತುವರಿದ. ೪. ಪತ್ತೆ ಹಚ್ಚಿದ ; ಕಂಡುಹಿಡಿದ. ೫. ಕೊನೆಮುಟ್ಟಿದ ; ಮುಗಿದ. (ನಾ). ೬. ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣ; ಬಿಳುಪು : ''ಗೌರಃ, ಶ್ವೇತಃ, ಸಿತಃ . . . ಪಾಂಡುರಃ -- ಈ ೧೨ ಬಿಳಿದು'' (ಹಲಾಯು. ೧೨೧-೪೭); ತರದಿಂದಂ ಲೋಹಿತ ಸಿತ . . . ಮಲಿನವರ್ಣಮಿವು ಗೃಹವರ್ಣಂ (ಜಾತಕ. ೧-೨೧). ೭. ಶುಕ್ರ; ಬೆಳ್ಳಿನಕ್ಷತ್ರ : ಓರಂತಿರೆ ಬೆಳಗುತ್ತಂ ತಾರಾರವಿಚಂದ್ರ ಭಗಣಬುಧಸಿತಗುರ್ವಂಗಾರಕ . . . ಮೇಗೆಸೆದಿಕ್ಕುಂ (ಪರ್ಧಮಾ. ೧೫-೧೮); ದಿನಪಾಬ್ಜರಬುಧಾಮರೇಜ್ಯಸಿತಮಂದಾಹೀಂದ್ರಕೇತುವ್ರಜಂ ನಿನಗೇಕಾದಶರಕ್ಕೆ (ಷಷ್ಠಷ. ೮-೭೪) ೮. ಸಕ್ಕರೆ : ಬಟೀಕೆ ಚಾತುರ್ಜಾತಕಂ ನಾಳಿಕೇರದ ತೋಯಂ ಸಿತಮೆಂಬಿವಂ ಕಲಸಿ (ಲೋಕೋಪ ೮-೭); ಪನ್ನೆರಲ್ಪವಡಿ ಮಂಡಗೆಯೊಪ್ಪಿನ ತುಪ್ಪವಣ್ಣವಾಲ್ಸೆರಸಿ ಸಿತಾನ್ವಿತಂ ತೆಱುವರ್ (ಧರ್ಮಾಪ. ೯-೧೮). ೯. ಬಾಣ. ೧೦. ಬೆಳ್ಳಿ. ೧೧. ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷ : ಅಂತು ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಾಸದ ಸಿತಚತುರ್ದಶಿಯೊಳ್ ಭರಣೀನಕ್ಷತ್ರದೊಳಪರಾಹ್ನದೊಳ್ ಪರಮದೀಕ್ಷೆಯಂ ಕೆಯ್ಕೊಳ್ವುದುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೧೦೭ ವ). ೧೨. ಶ್ರೀಗಂಧ. ೧೩. ಕಗ್ಗಲಿಮರ ; ಖದಿರ : ''ಖದಿರಂ ಸಿತಮಱಿಯಂತದು ಕದಿರಂ'' (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೫-೧೫). [ಸಂ.]

ಸಿತಕ 'ಸಿತಗ' ನೋ.

ಸಿತಕಂದ (ನಾ). (ಗೆಡ್ಡೆಗಳುಳ್ಳ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ''ಖಂಡಕಃ – ಸಿತಕಂದ, ಸಕ್ಕರೆ'' (ಔಷಧಿ. ೪೨). [ಸಂ.]

ಸಿತಕರ (ನಾ). ೧. ಬಿಳುಪಾದ ಕಿರಣಗಳುಳ್ಳವನು; ಚಂದ್ರ : 'ಸಿತಕರಚೂಡ' ಪೂರಾ. ೨. [ಗಣಿತ] ಒಂದು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : ಶಶಾಂಕ ಸೋಮಂ ಸುಧಾಂಶು ರಜನಿಕರಂ . . . ಸಿತಕರ ಒಂದಱ ನಾಮಂ (ವ್ಯವಹಾ. ೯-೧). [ಸಂ.]

ಸಿತಕರಚೂಡ (ನಾ). ಚಂದ್ರನನ್ನು ಜಟೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿದವನು; ಶಿವ : ನಾಡಾಡಿಯಲ್ತು ಸಿತಕರಚೂಡನೆನಿಪ್ಪಮಳಕೋಟನಾಥಸ್ಥಾನಂ ರೂಢಿಯೊಳಾಚನ್ದ್ರಾರ್ಕ್ಕಂ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೨೭೭-೫೮; 1070). [ಸಂ.]

ಸಿತಕರಿ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಆನೆ; ಐರಾವತ : ಸುರರಿಗೆರೆಯನದೆಂಬೆನೆ ಸಿತಕರಿಯ ಪರಿವಿಡಿಯಿಲ್ಲ (ಕೋಗಯ. ೧೧-೨೭). [ಸಂ. ಸಿತಕರಿನ್]

ಸಿತಕೀರ್ತಿ (ನಾ). ನಿರ್ಮಲವಾದ ಯಶಸ್ಸು; ಧವಳಕೀರ್ತಿ : ಒತ್ತರಿಸಿ ಸಿತಕೀರ್ತಿಯೊಳು ಪ್ರಭೆವೆತ್ತು ಪರದರುಶನದ ಮೂಗಿನ ಕತ್ತಿಯೆಂಬಾ ಠಕ್ಕೆಯವನಾ ಪುರದೊಳೆತ್ತಿಸಿದ (ಬಸವ. ೫೩-೫೭). [ಸಂ.]

ಸಿತಕುಷ್ಠ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುಷ್ಠರೋಗ; ಬಿಳಿಯ ಕುಷ್ಠ : [ಗೃಹದಿಂ]

ದ್ವಿತೀಯ ರಿಃಘದೊಳಿರೆ ಸದ್ಸ್ರಹೇತರಗಣಂ ಸಿತಕುಷ್ಮಸಮೇತನಾ ನರಂ (ಜಾತಕ. ೨೧-೧೨). [ಸಂ.]

ಸಿತಗ, ಸಿತಕ, ಸಿಟ್ಗಿ (ಗು). ೧. ಲಂಪಟತನದಿಂದ ಕೂಡಿದ; ಜಾರತನದ : ಸಿತಗತುಂಬಿಗಳೆಯ್ದಿ ಪುಷ್ಪರಸಮಂ ಪೀರ್ವುತತಿಲಂಪಟತ್ವದಿಂದೆಸಳ್ಗಡಣಮಂ ಕೊರಗಿಸುತೆ (ಅರಾಜ. ೨-೧-೧೨). ೨. ಗಟ್ಟಿಗತನವುಳ್ಳ; ಬಲಿಷ್ಠವಾದ . (ನಾ). ೩. ಹಾದರಿಗ; ಜಾರ : "ಸಿತಗಂ, ಜೋಡಂ, ಪರಳಿಗಂ, ಪಾಣ್ಬಂ – ಈ ೪ ಜಾರಂಗೆ ಪೆಸರ್" (ಕಶಾ. ೬೨-೩೬೭); ದೀವದಿಂ ನಿಂದು ಸಿತಗನಂ ನುಡಿವುದು (ಕವಿರಾ. ೨-೧೫೦); ಸಿಂಗಾರ ಸಿತಗನು ಹೊಳೆವ ಮಣಿರಥವೇಱಿ ಹೊಱವಂಟ (ಕಾಶಿರಾ. ೩೭-೫). ೪. ನೀಚ; ಅಲ್ಪ : ನಿನ್ನ ಸಿತಗತನದಿಂ ಶತವಾರಂ ಹುತವಹನಂ ಪ್ರವೇಶಂಗೆಯ್ದೊಡಂ ಸಿತಗನೆಯಾಗಿ ಪುಟ್ಟುವೆ (ಪಂಚತಂ. ೮. ೧೯೨-೨೫); ಸಿತಗಂ ಮಱೆದು ಎನ್ನಾಜ್ಞೆಯಂ ಮೀಱಿ ಕೀಱಿ ನಡೆವಂ (ನಂದರ. ೧೫-೧೮೮); ಸುರರೊಳಗೆ ಸಿತಗರ ಸೀಳುವೆನು (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೧೭-೩೨). ೫. ಕಠೋರವಾಗಿರುವವನು; ನಿಷ್ಠುರಿ : ರೊದ್ದವ ತುಳಿವ ಸಿತಗರಂ ಪಿಡಿವ ರಾಯರಾಯಪುರ ಸೂಱೆಕಾಱ (ಎಕ. II, ೧೪೩-೪೦; 1131); ಕೂಳ ಸೊಕ್ಕು ತಲೆಗೇಱಿ ರಾಣಿವಾಸದೊಡನೆ ಸರಸ ಬೇಡ ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವ ಕರಸಿತಗನಯ್ಯ (ಬಸವ. ೬೪೨); ಸುತರು ನಾಲ್ವರು ಸಾಧುಮಕ್ಕಳು ಸಿತಗನೊಬ್ಬನು . . . ಆತನ ಸಲಹಲಾನಾಱೆ (ಸುಭಿಕ. ೨೫-೩೮). ೬. ಮೋಸಗಾರ ; ಕಪಟಿ : ಇಂತಪ್ಪ ಸಿತಗನೀ ವಟು . . . ಸಂತಮಿಡಲಾರ್ಜುಮೇ (ಅರ್ಧನೆ. ೬-೬೨). ೭. ಗಟ್ಟಿಗ ; ಬಲಿಷ್ಠ : ಹತ್ತುಸಾವಿರ ಮಕುಟವರ್ಧನರು ಸಾಯಲಂಜದ ಸಿತಗರದೆ ತನ್ನಾಯತದೊಳಪ್ರತಿಮರೌದ್ರದ ನಾಯಕರ ನೆರವಿಯೊಳು ಶಲ್ಯನೃಪಾಲ ನೋಡು (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೩-೯). **ಸಿತಕ** : ೨. ಅತಿರಥಮಹಾರಥಿಕರರ್ಧರಥಸಮರಥರು ಸಿತಕರಾವುತರುಮಾರೋಹಕರ್ (ಲಕುಂ. ೩೧-೩೭). **ಸಿಟ್ಗಿ** : ೧. ಖಟ್ಗಕರನಾಗಿ ಪಿರಿದುಂ ಸಿಟ್ಗರ ಸೂಳೆಯರ ಸಂಗದಿರ್ಪುದು ಭೂದೇವರ್ಗಿದು ತಕ್ಕುದೆ ನಿಜನಿಜಮಾರ್ಗದೊಳಿರವೇಟ್ಟುದಾವನುಂ ದ್ವಿಜತಿಲಕಾ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೪೦ ಪ್ರಯೋ. ಪುಟ ೧೭೯).

ಸಿತಗರ ಗಂಡ = ನೀಚರನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸುವವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು: ಶರಣಾಗತವಜ್ರಪಂಜರಂ ಸಿತಗರ ಗಣ್ಡಂ (ಎಕ. VI, ಕಡೂರು. ೩೨-೧೨; 1139); ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಸಾಮಂತಾಧಿಪತಿ ಸಿತಗರ ಗಣ್ಡ ಮಣ್ಡಳಿಕರವಿರಾಹು (ಎಕ. XVI, ಚಿಕ್ಕನಾ. ೬೨-೨೬: 1242). [< ಸಂ. ಷಿಡ್ಗ]

ಸಿತಗತನ (ನಾ). ೧. ಹಾದರ; ವ್ಯಭಿಚಾರ : ನಿನ್ನ ಸಿತಗತನದಿಂ ಶತವಾರಂ ಹುತವಹನಂ ಪ್ರವೇಶಂಗೆಯ್ದೊಡಂ ಸಿತಗನೆಯಾಗಿ ಪುಟ್ಟುವೆ (ಪಂಚತಂ. ೮. ೧೯೨-೨೪). ೨. ತುಂಟತನ; ಚೇಷ್ಟೆ : ಮಾಡಲಾಪಡೆ ಸಿತಗತನಗಳನು ಕಾಣಲೀ ಜಗವೈದ (ನಿಧಾಗ. ೧೦-೯-೪೭). [ಸಿತಗ + -ತನ]

ಸಿತಗಲ, ಸಿತಗಳ (ನಾ). ನೀಲಕಂಠ; ಶಿವ : ವ್ರತವ ಕೆಡಿಸಿ ಕೈವಿಡಿದ ಕಾರಣದಿಂ ಹತವಾದಳವಳುರಿಯೊಳಗೆ . . . ಎಂಬಾ ನುಡಿಗೇಳ್ದಾ ಸಿತಗಲ ತನ್ನ ಮನದೊಳಗೆ (ಪ್ರಭುಲಿ. ೩-೧೨೮); ಲಸಿತಸಿತಗಲನ ಗಾತ್ರಾಮರಕ್ಷಿತಿರುಹಾವೃತಕಲ್ಪಲತೆ ಶೈಲಸುತೆ (ಉದ್ಭಟ. ೧-೮). **ಸಿತಗಳ** : ವಿತತಗಣ ಚತುರಗುಣ ಸುರರಾಜ ವರತೇಜ ಸಿತಗಳನೆಯತಿಬಳನೆ ಶರಣಾಗು (ಹಚಕಾ. ೧-೫); ಸಿತಗಳನಂ ದಿಗಂಬರನನಕ್ಷಿ ವಿಭೂಷಣನಂ . . . ಧವಳದೇಹನನುಗ್ರನನೊಲ್ದು (ದಶಕು. ೧-೪). 'ಅಸಿತಗಲ' ಪರಾ.

[☞ ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ 'ಸಿತಿಗಲ' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ 'ನೀಲಕಂಠ' ಎಂಬ ಅರ್ಥವಿದೆ. ಅದರ ಸಾಮ್ಯದ ಮೇಲೆ ಇಲ್ಲಿ ಭ್ರಮೆಯಿಂದ 'ಸಿತಗಲ' ಪದವನ್ನು ಬಳಸಿದಂತಿದೆ]

ಸಿತಗಳ 'ಸಿತಗಲ' ನೋ.

ಸಿತಗಾನೆ (ನಾ). ದುಷ್ಟಗಜ; ತುಂಟ ಆನೆ : "ವ್ಯಾಳನೆನೆ ಸಿತಗಾನೆ" (ಮಂಗರಾ. ೪೭-೪). [ಸಿತಗ + ಆನೆ]

ಸಿತಗೆ (ನಾ). ಜಾರೆ; ಸೂಳೆ : "ಚದುರರ್ ಸಿತಗೆಯು ಜೋಡೆಯು ಬೆದೆಗಾರ್ತಿಯು ಪಾಣ್ಬೆಯನಲು ಜಾರೆಯರಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೧೬೮); ಏನೀ ಪೊತ್ತುತ್ತವೋಪ್ಪೆ ಸಿತಗೆ ಮಗುಳೆ ಮಗುಳೆ (ಸುಕುಮಾ. ೬-೨೧); ಒಕ್ಕಲಿತಿ ಜೋಡೆಯಾದಂತಕ್ಕುಮವಳ್ ಸಿತಗೆ ಪತಿಗೆ ಮಿಗೆ ಕಾಯ್ಬಳ್ (ಶಬ್ದಾವ. ೩೩೩). [ಸಿತಗ + -ಎ]

ಸಿತಚಂದನ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಶ್ರೀಗಂಧ; ಬಿಳಿಯ ಚಂದನ : "ತ್ರಿಚಂದನಂ – ರಕ್ತ, ಪೀತ, ಸಿತಚಂದನ" (ಒಷಧಿ. ೭೦). [ಸಂ.]

ಸಿತಚಾಮರ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಚಮರೀಮೃಗದ ಕೂದಲಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಚಾಮರ, – ಚೌರಿ: ಕೋಮಲಿಕೆಯರು ಸಿತಚಾಮರವ ಚಿಮ್ಮಲು ಭೂಪ ಮೆಱೆದನು (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೯ ೪೫). [ಸಂ.]

ಸಿತಚೌರಿ (ನಾ). = ಸಿತಚಾಮರ : ಪಿಡಿದು ಚಾಮರ ಛತ್ರ ಕುಂಚ ಸಿತಚೌರಿಯ ಚಮತ್ಕಾರದಿಂ (ನನಮೋ. ೧೦-೧೭). [ಸಿತ + ಚೌರಿ (< ಚವರ)]

ಸಿತಛತ್ರ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಕೊಡೆ ; ಶ್ವೇತಛತ್ರ : ಸಿತಛತ್ರತಂಪಿನೊಳು ಬಪ್ಪಾತ ನೀನು ಎಂತು ಬಿಱುಬಿಸಿಲನಾನುವೆ (ಹಟಕಾ. ೯-೬). [ಸಂ.]

ಸಿತಛತ್ರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಕಾಡುಸಬ್ಬಸಿಗೆ : "ಶತಪುಷ್ಪಾ, ಸಿತಛತ್ರಾ . . . ಕಾರವೀ – ೭ ಕಾಡುಸಬ್ಬಸಿಕೆ ಪೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೪೭).
[ಸಂ. ಸಿತಛತ್ರಾ]

ಸಿತಚ್ಛದ (ಗು). ೧. ಬಿಳಿಯ ರೆಕ್ಕೆಗಳುಳ್ಳ : 'ಸಿತಚ್ಛದಖಗ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ಬಿಳಿಯ ರೆಕ್ಕೆ. ೩. ಬಿಳಿಯ ರೆಕ್ಕೆಗಳುಳ್ಳುದು. [ಸಂ.]

ಸಿತಚ್ಛದಖಗ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ರೆಕ್ಕೆಗಳುಳ್ಳ ಪಕ್ಷಿ; ಹಂಸ : "ಅಂಚೆ ಸಿತಚ್ಛದಖಗಂ ಮರಾಳಂ ಹಂಸಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೪೩-೧೮). [ಸಂ.]

ಸಿತಚ್ಛವಿ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಕಾಂತಿ; ಧವಳಪ್ರಕಾಶ : ಸಿತಚ್ಛವಿಯುಮೊಪ್ಪುವ ದಂಡಿಗೆಯುಂ ನಿಕಾಮನಿರ್ಮಳದಶನಂಗಳುಂ ಸೆಣಸೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೧೭). [ಸಂ.]

ಸಿತತುರಗ (ನಾ). ೧. ಬಿಳಿಯ ಕುದುರೆ. ೨. ಬಿಳಿಯ ಕುದುರೆಗಳುಳ್ಳವನು; ಅರ್ಜುನ : ಸುರಪನರಸಿಯ ಶಾಪದಲಿ ಸಿತತುರಗನರೆವೆಣ್ಣಾಗಿ ಮತ್ಸ್ಯೇಶ್ವರನ ಮಗಳಿಗೆ ನಾಟ್ಯವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಸಂಗದಲಿ ಇರಲು (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೧-೨೩). [ಸಂ.]

ಸಿತದೀಧಿತಿ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಕಿರಣಗಳುಳ್ಳವನು; ಚಂದ್ರ : ಅಖಿಳಮನುಜಪಶು ಕೀಟಕಸಂತತಿಯುಮನಾಪ್ಯಾಯಿಸುಗುಂ ಸಿತದೀಧಿತಿ ನಿಜಕರಸ್ರುತೋದಾಣುಗಳಿಂ (ವಿಷ್ಣುಪು. ೨-೨-೨೧೧). [ಸಂ.]

ಸಿತದೀಪ್ತಿ (ನಾ). = ಸಿತಚ್ಛವಿ : ಹರಿಣಾಂಕನುದಯಿಸುತ ತನ್ನ ಸಿತದೀಪ್ತಿಯನು ಹರಹಿದನು (ಪ್ರಾಭರಾ. ೬-೬). [ಸಂ.]

ಸಿತದೂರ್ವಾಂಕುರ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಗರಿಕೆಯ ಚಿಗುರು : ಸಿತದೂರ್ವಾಂಕುರ ಮಾತುಲುಂಗ ನಳಿನೀಭೃಂಗಾರ ಗೋರೋಚನಾಕ್ಷತ ದಧ್ಯಾದಿ ವಿಡಂಬಮಂಗಳದೊಳೇಂ (ಆದಿಪು. ೧೭-೧೦). [ಸಂ.]

ಸಿತದೇಹ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ದೇಹ, -ಶರೀರ : ಕರಾಗ್ರದೊಳ್ಕಮಲಸಂಭವನೂತ್ನ ಕಪಾಲಮುಂ ವಿಜೃಂಭಿಸೆ ಸಿತದೇಹದೊಳ್ಪು ಜಗಮಂಡನಮೊಪ್ಪೆ (ಮಾಧವಾ. ೨-೧೪). [ಸಂ.]

ಸಿತದ್ಯುತಿ (ನಾ). = ಸಿತಚ್ಛವಿ : ಆ ಘನಸಮಯಂ . . . ಸಿತವಾರಿದೋಪಲ ಸಿತದ್ಯುತಿಯುಂ . . . ಆಗಿಯುಂ (ರಾಜಶೇ. ೮-೧೧೮ ವ). [ಸಂ.]

ಸಿತಪಕ್ಷ (ನಾ). ೧. ಬಿಳಿಯ ರೆಕ್ಕೆ. ೨. ಬಿಳಿಯ ರೆಕ್ಕೆಗಳುಳ್ಳುದು ; ಹಂಸ. ೩. ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷ : ಸಿತಪಕ್ಷದ ಪಂಚಮಿ ದಿನಪತಿವಾರಂ . . . ನೆಗಟ್ಟುದೀ ಮತ್ಕೃತಿ ಜಗದೊಳ್ ಪುದಿದು ಸಾಗರಾಂತಕ್ಷಿತಿಯಂ (ಆದಿಪು. ೧೭-೭೭); ಸಿತಪಕ್ಷದಂತೆ ಚಂದ್ರಕಿರಣಾಂಕಿತನಿಶಾಂತಮುಂ . . . ಎಂಬ ಮಹನೀಯಮಹಿಮೆಯಂ ತಳೆದು (ಪುಷ್ಪದ. ೯-೩೦ ವ); ಒದವಿದ ಫಾಲ್ಗುಣ ಸಿತಪಕ್ಷದ ರೋಹಿಣಿಯೊಳ್ ಶಶಾಂಕನಂ ಪರಿವೇಷಂ ಪುದಿದೊಡೆ (ಅಭಿನ. ೮-೯೨). ೨ , ೩ : ಸುರರ ನಿವಾಸದಂತನಿಮಿಷಪ್ರಕರಂ . . . ಮಧುಮಾಸದಂತೆ ಸಿತಪಕ್ಷಯುತಂ (ಗಿರಿಜಾ. ೨-೫೪). ೪. ಚಂದ್ರ. [ಸಂ.]

ಸಿತಪ್ರಮೇಹ (ನಾ). ಬಿಳುಪಾಗಿ ಮೂತ್ರ ಹೋಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೇಹರೋಗ : ಸಿತಪ್ರಮೇಹಕ್ಕೆ ಚಿತ್ರಮೂಲದ ಕಷಾಯವಂ ಮಾಡಿ ಕೊಡುವದು (ವಿವೃವಿ. ೨೪). [ಸಂ.]

ಸಿತಭಾನು (ನಾ). = ಸಿತದೀಧಿತಿ : ಸಿತಭಾನು ಶಾಂತಾಸು ನಿಜಭಾನುತೇಜ ಭೂಪತಿ ಪೇಳು ಮುಂದಣ ಕಥೆಯ (ರಾಮವಿ. ೧೯-೬). [ಸಂ.]

ಸಿತಭಾನುಮುಖಿ (ನಾ). ಚಂದ್ರನಂತೆ ಮುಖವುಳ್ಳವಳು; ಇಂದುಮುಖಿ :

ಸಿತಭಾನುಮುಖಿಯತಿಹಿತಮಿತವಾಣಿ ಸನ್ಮತಿವಂತೆ ಮಾಯಾವಿದೂರೆ (ರಾಮವಿ. ೧೯-೩). [ಸಂ. ಸಿತಭಾನುಮುಖೀ]

ಸಿತಮತಿ (ನಾ). ಸೂಕ್ಷ್ಮಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು: ಇದು ಶಿವಕೃತಮಕ್ಕುಮಭವ ನೊಲ್ಮೆಗೆ ನೃಪನಗ್ಗದ ಮಹಿಮೆಗೆ ಕಾರಣಮಿಂತಿದು ತಾನೆಂದಱಿದನವನದೇಂ ಸಿತಮತಿಯೋ (ರಾಜಶೇ. ೧೪-೪). [< ಸಂ. ಶಿತಮತಿ]

ಸಿತಯಶ (ನಾ). ೧. = ಸಿತಕೀರ್ತಿ: ಉದಾರಕೃತಿ ಸಿತಯಶಮಂ ತಿಳಿಜೊನ್ನ ಮಿನಿಂದಉಜ್ವಳಕಳೆವಡೆವವೊಲಬಳೆ ಪಡೆದಳಮಳಾರ್ಭಕನಂ (ರಾಜಶೇ. ೪-೫೧). ೨. ನಿರ್ಮಲವಾದ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಗಳಿಸಿದವನು :ಕಲಕೇತಬೊಮ್ಮಗುಣೋತ್ತಮಂ ಮಱೆವಾದಿಘಕ್ತನುದಾತ್ತಚರಿತಂ ಸಿತಯಶಂ (ಬಸವಪು. ೨೯-೧). [ಸಂ. ಸಿತಯಶಸ್]

ಸಿತರೋಚಿ (ನಾ). ೧. ಬಿಳಿಯ ಕಿರಣಗಳುಳ್ಳವನು; ಚಂದ್ರ. ೨. ಯತಿ; ಮುನಿ. ೩. ಸಜ್ಜನ ; ಸತ್ಪುರುಷ. ೪. ನಿರ್ಮಲವಾದ ಯಶಸ್ಸು. ೫. ಶಿವ . "ಏಣಾಂಕ ಮುನೀಂದ್ರ ಸಜ್ಜನ ಸುಕೀರ್ತಿ ಶಿವಂ ಸಿತರೋಚಿವಾಚಕಂ" (ನಾನಾರ. ೧೪೬). [ಸಂ. ಸಿತರೋಚಿಸ್]

ಸಿತವಟ್ಟೆ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಬಟ್ಟೆ; ಶ್ವೇತಾಂಬರ: ಸಿತವಟ್ಟೆವಿಡಿಗದ್ದುಗೆಯಲ್ಲಿ ಮಂದಸ್ಮಿತಮುಖಿಯರ ಸಾಲುಗೊಳಿಸಿ ಸತಿಯರ ತಲೆವಣಿ ಸಖಿಯೊಡನಿರ್ದಳು ರತಿ ಸರಸತಿಯ ಠೀವಿಯಲಿ (ಮೋಹತ. ೨೬-೫). [ಸಿತ + ಬಟ್ಟೆ]

ಸಿತವಣ್ಣ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣ; ಶ್ವೇತವರ್ಣ : ಪೊಳೆವ ಮುತ್ತಿನ ಕಂಠಮಾಲೆ ನೆಲಸಿದ ಜವ್ವನದ ಸಿತವಣ್ಣದ ಮೆಯ್ಯ ನಳಿನವದನೆಯರೊಪ್ಪಿದರು (ಜೀವಂಸಾಂ. ೨೦-೧೧). [ಸಿತ + ಬಣ್ಣ]

ಸಿತವರ್ಣ (ನಾ). = ಸಿತವಣ್ಣ : "ಸಿತವರ್ಣಂ ಕರ್ಣಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೮೬-೨೪). [ಸಂ.]

ಸಿತವಾಹನ (ನಾ). = ಸಿತತುರಗ ೨ : ನೀನಿಂದು ಸಿತವಾಹನಂಗೀಯದಿರ್ದುದರೆಯಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೯-೧). [ಸಂ.]

ಸಿತವ್ಯಾಲ (ನಾ). = ಸಿತಕರಿ : ಪುಷ್ಪಮಾಲೆಯಂ ದುರ್ವಾಸಲೋಲಮುನಿ ಕುಡೆ ಸಿತವ್ಯಾಲಕುಂಭಕ್ಕಿಟ್ಟೊಡೆ (ಭಾವಚಿಂ. ೩-೧೯). [ಸಂ.]

ಸಿತಶಾಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬತ್ತ: "ಸಿತಶಾಲಿ ಕೆಂಗಟವೆ ಕೆಂಬತ್ತಿ . . . ಎಂದಿವು ನೆಲ್ಲ ಭೇದಂಗಳ್" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೦-೪). [ಸಂ.]

ಸಿತಶಿವ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉಪ್ಪು; ಕಲ್ಲುಪ್ಪು. [ಸಂ.]

ಸಿತಶೂಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಧಾನ್ಯ; ಯವೆ. [ಸಂ.]

ಸಿತಸರ್ಷಪ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಸಾಸುವೆ : ಬುದ್ಧಿಸಾಗರಂ ಸಗರನ ಮೇಲೆ ಸಿತಸರ್ಷಪಂಗಳನಿಟಿಯೆ ಸುರಿವುದುಂ (ಅಜಪು. ೧೦-೫೩ ವ); ಅತಿಸಿತಸರ್ಷಪ ಶೇಷಾಕ್ಷತಂಗಳಂ ಮಂಗಳಾರ್ಥದಿಂ ಪೆರ್ವೆಂಡಿರ್ . . . ತಳಿದರ್ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೬). [ಸಂ.]

ಸಿತಸಿಂಧುವಾರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೂವು; ಬಿಳಿಯ ಲೊಕ್ಕಿ : ಜಿನನುರದೊಳೆಸೆವ ಪಾಲಿನ ಪೊನಲ್ . . . ಮನೋಜ್ಞಸಿತಸಿಂಧುವಾರಮಾಲೆಯ ನಿಟಿಕುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೪೬). [ಸಂ.]

ಸಿತಹಯ (ನಾ). = ಸಿತತುರಗ ೨ : "ಇಂದ್ರಜಂ ಸಿತಹಯಂ . . . ಫಲ್ಗುಣನ ನಲ್ಕರ್ಜುನನೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೬೮-೩); ಸಿತಹಯನನಕಟಾ ತೋಱಿರ್ಕೆ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೮-೩೬). [ಸಂ.]

ಸಿತಾಂಗ (ನಾ). ೧. ಬಿಳಿಯ ದೇಹ; ಬಿಳುಪಾದ ಶರೀರ : ಉಜ್ವಲಿಸುವಪ್ರತಿಮ ದೀಪದವೊಲು ಸಿತಾಂಗದ ಸತಿಯ ಜಠರದಲಿ ಅತುಳಿತಪ್ರಭೆವೆತ್ತು (ಬಸವಪು. ೩-೧೨). ೨. ಬಿಳುಪಾದ ದೇಹವುಳ್ಳವನು; ಶಿವ : ಒಲಿದು ಕೀರ್ತಿಸಲೊತ್ತುವವೊ ತಾಂ ಪಲವು ಮಾತೃಕೆಗಳಿಗೆನುತ ಕೋಮಳಸಿತಾಂಗನನಾವಗಂ ನೆನೆವಂದವೋ (ಬಸವಪು. ೩೫-೨೪). ೩. ಶುಕ್ರಗ್ರಹ : "ಸಿತಾಂಗನುಶನನಸುರಗುರುವೆಂದೆನಲು ಶುಕ್ರಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೨-೬). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸನ್ನಿಪಾತ : ಆ ತ್ರಯೋದಶ ಸನ್ನಿಪಾತಮಾವುದೆಂದೊಡೆ . . . ಚಿತ್ತವಿಭ್ರಮ , ಸಿತಾಂಗ (ಸದ್ವೈ. ೧೫೧). [ಸಂ.]

ಸಿತಾಂಗಿ (ನಾ). ಬಿಳುಪಾದ ದೇಹವುಳ್ಳವಳು; ಸರಸ್ವತಿ: ಸಿತಾಂಗಿಯೆನ್ನ ಹೃದಯಾಬ್ಜದೊಳಿರ್ದು ಮತಿಪ್ರಕಾಶಮನ್ನೆಸಗು (ಕಜೆಕಂ. ೪). [ಸಂ. ಸಿತಾಂಗೀ]

ಸಿತಾಂಬರ (ನಾ). ೧. ಬಿಳಿಯ ಬಟ್ಟೆ; ಶ್ವೇತವಸ್ತ್ರ : ಸಿತಾಂಬರದಿಂದೆ ಗಾಳಿಸಿ (ಲೋಕೋಪ. ೮-೫೩). ೨. [ಜೈನ] ಶ್ವೇತಾಂಬರಪಂಗಡಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಸಂನ್ಯಾಸಿ. [ಸಂ.]

ಸಿತಾಂಬು (ನಾ). ಬೆಳ್ಳಗಿರುವ ನೀರು; ನಿರ್ಮಲಜಲ : ಮಜ್ಜನ ಭೋಗಿಸುವರೆ ಸಿತಾಂಬು ತಿಳಿಗೊಳನು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೨೧-೬). [ಸಂ.]

ಸಿತಾಂಬುಜ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ತಾವರೆ : "ಪುಂಡರೀಕಮೆನಿಕುಂ ಸಿತಾಂಬುಜಂ ತಾನದಱೊಳ್" (ವಸ್ತುಕೋ. ೨೫-೨೦); ಮಾನಸದಿಂ ಸಿತಾಂಬುಜಶತಂ ತಳರ್ವಂತೆ ಪೊಲೆಯ್ದು . . . ಬಂದೆಱಗಿತ್ತು . . . ಮರಾಳಮಂಡಳಂ (ಜಗವಿ. ೪-೬೪); ಸಿತಾಂಬುಜಮೌಕ್ತಿಕೌಘಸುಕ್ಷೀರವಿಶೇಷಗೌರರುಚಿಪೂರಿತಚಿತ್ರಶರೀರದಿಂದೆ ಮೇಣ್ ಪುಣ್ಯದ ಪುಂಜದಂತೆ . . . ಎಸೆವ . . . ವೃಷಭೇಶ್ವರನಂ ಕಂಡು (ಹಮ್ಮೀರ. ೫-೪). [ಸಂ.]

ಸಿತಾಕ್ಷತ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಮಂತ್ರಾಕ್ಷತೆ : ಪುಷ್ಪಸಂಕುಳದಿಂ ಪೂಜ್ಯತೆಯಂ ಸಿತಾಕ್ಷತದಿಸದ್ಯದ್ಯೃತ್ತ್ರವುಂ . . . ಫಲದಿನವ್ಯಾಬಾಧೆಯಂ ಮಾಡುಗುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೫೫); ಮಡಿವರ್ಗ ದೂರ್ವಾಂಕುರ ಸಿತಾಕ್ಷತ ಧವಳಸರ್ಷಪ ವರಫಲಾವಳಿಯ ತರಿಸಿದನು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧-೨೮). [ಸಂ.]

ಸಿತಾತಪತ್ರ (ನಾ). = ಸಿತಚ್ಛತ್ರ : ಶತಪತ್ರದ ಸಿತಾತಪತ್ರದೊಳಂ ಪೊಂಬಾಟೆಯ ಚಾಮರಂಗಳೊಳಮೆಸೆವ . . . ಪದ್ಮರಾಗದ ಪಟ್ಟವಣೆಯೊಳ್ ನಿಲಿಸಿದ ಕಾಮದೇವನನತಿಪ್ರೀತಿಯಿಂದರ್ಚಿಸಿ (ಕಾದಂಊ. ೬೮೧); ಉಡಿದು ಕೆಡೆದ ಸಿತಾತಪತ್ರದ ನಡುವೆ ಹರಿಸಾಲಿನ ಕಪಾಲದ ಗಡಣವಿರೆ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೯-೮೮); ತೋರದೇತಕೊ ಏನೊ ಲೋಕಪೂಜಿತ ದೇವ ದಶರಥಸಿತಾತಪತ್ರಂ! (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೫೪-೧೯೬). [ಸಂ.]

ಸಿತಾಬ್ಜ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಕಮಲ; ಪುಂಡರೀಕ : ಸಿತಾಬ್ಜಮೆಂಬ ಕಣ್ ಮಿಸುಪ ಪರಾಗಮೆಂಬ ನಸುಗೆಂಪಿನೊಳೊಂದಿರೆ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೬-೬೩). [ಸಂ.]

ಸಿತಾಭ್ರ (ನಾ). ೧. ಬಿಳಿಯ ಮೋಡ; ಬೆಳ್ಮುಗಿಲು : ಧರಣಿಪನ ಕೀರ್ತಿವಧು ನಭಃಕಬರಿಯಲ್ಲಿ ಗೊಜ್ಜಗೆಯ ಸರೋತ್ಕರವಾಂತವೊಲೆ ಸಿತಾಭ್ರಂ ನೆರೆದಿರೆ (ರಾಜಶೇ. ೯-೬). ೨. ಕರ್ಪೂರ. [ಸಂ.]

ಸಿತಾರ್ 'ಸಿತಾರು' ನೋ.

ಸಿತಾರ 'ಸಿತಾರ್' ನೋ.

ಸಿತಾರು, ಸಿತಾರ್, ಸಿತಾರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಂತೀವಾದ್ಯ : ಮಕ್ಕಳು ನರ್ತನವಿದ್ಯೆಯ ಕಲಿತರು ಕಲಿತರು ತಾಯಿ ಸಿತಾರು (ಇಂಚಾಪ. ೪೬-೨೧); ಆ ಸಿತಾರಿನ ಹುಡುಗ ಅಷ್ಟು ಊಟ ಮಾಡಿದ್ದನ್ನು ನಾನು ನೋಡಿಯೇ ಇರಲಿಲ್ಲ (ಮಹಾತ್ಮಾ. ೪೨). **ಸಿತಾರ್** : ಎರಡು ಪಾರ್ಶ್ವಂಗಳೋಳ್ತ್ಯಾಳಮದ್ದಳೆಸಿತಾರ್ಸಾರಂಗಿಯೂ (ಅರ್ಜಾವಿ. ೨೪-೫೧); ವೆಂಕಟರಮಣದಾಸರು . . . ಸಿತಾರ್ ಮತ್ತು ರುದ್ರವೀಣೆಗಳ ವಾದನದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರವೀಣರಾಗಿದ್ದರು (ಸಂಗೀತ. ೬೯). **ಸಿತಾರ** : ಸಿತಾರವನ್ನಾದರೂ ತಾ (ಕಸಾಚ್ಯೋ. ೧೧೧). [<— ಪಾರ. ಸಿತಾರಾ; ಹಿಂ. ಮರಾ. ಸಿತಾರ್]

ಸಿತಾಳ 'ಸೀತಳ' ನೋ.

ಸಿತಿ (ನಾ). ೧. ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣ; ಬಿಳುಪು. ೨. ಕರಿಯ ಬಣ್ಣ; ಕಪ್ಪು. [ಸಂ.]

ಸಿತಿಕಂಠ (ನಾ). ಕಪ್ಪು ಕೊರಳುಳ್ಳವನು; ನೀಲಕಂಠ; ಶಿವ : ಸಿತಿಕಂಠನಂ ಕೂರ್ತು ತಪಗೆಯ್ದು (ಪ್ರಾಥರಾ. ೮-೯೬). [ಸಂ.]

ಸಿತಿಗಳ (ನಾ). ಶಿವ; ಸಿತಿಕಂಠ : ಈ ಸಿತಿಗಳನೇನುಮನಱಿಯದ ಮತಿರಹಿತೆಯ ಮಾತುಗೇಳ್ದು ಪಾಲ್ಗುಡಿದವನೇ (ವೃಷವಿ. ೯-೯೧). 'ಸಿತಗಲ' ಪಠಾ. [ಸಂ. ಸಿತಿಗಲ]

ಸಿತಿನಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧದ್ರವ್ಯ : ಅರಿದಳ, ಸಿತಿನಿ, ನಗ್ಗಿಲ ಹೂವು . . . ಇವೆಲ್ಲವ ಸಂಪಾದನೆ ಮಾಡಿ (ವೈದ್ಯವಿ. ೧೬೫). [?]

ಸಿತೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಕ್ಕರೆ; ರಾಯಿಪುಡಿಸಕ್ಕರೆ : "ಶರ್ಕರಾ, ಸಿತಾ - ತವರಾಜನೆಂಬ ಸಕ್ಕರೆ; ರಾಯಿಪುಡೀಸಕ್ಕರೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೮೬). [ಸಂ. ಸಿತಾ]

ಸಿತೇಕ್ಷು (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಕಬ್ಬು : ಕಂತು ಚಾಪಕ್ಕೆ ಚಿತ್ರದೊಳಾಳ್ದಿರ್ಪ ಸಿತೇಕ್ಷುಮಾಲೆ

ವಿಷಮಾಸ್ತ್ರಂ ಪಂಚಬಾಣಕ್ಕೆ ಮಾಣದೆ ಕಣ್ಣಾದಿರಿಸಿಟ್ಟ ಮಲ್ಲಿಗೆ . . . ಎಸಗುಂ ತನ್ನಂದನೋಪಾಂತದೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧-೧೦೪). [ಸಂ.]

ಸಿತೇಕ್ಷುದಂಡ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಕಬ್ಬಿನ ಜಲ್ಲೆ : ಎಸೆವ ಸಿತೇಕ್ಷುದಂಡಮಂಡಲಿ ಬನದೊಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೪೩). [ಸಂ.]

ಸಿತೇತರ (ನಾ). ೧. ಬಿಳುಪಲ್ಲದುದು; ಕಪ್ಪು. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುದುರೆ : "ಸಿತೇತರಾಖ್ಯಂ ತುರಂಗಮಿಂದ್ರಾಯುಧನುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೮೭-೨೪). [ಸಂ.]

ಸಿತೇತರಗತಿ (ನಾ). ೧. ಕಪ್ಪುಹೊಗೆಯೊಡನೆ ಹಬ್ಬುವವನು; ಅಗ್ನಿ : "ಸಪ್ತಾರ್ಚಿಃ . . . ಸಿತೇತರಗತಿಃ . . . ಹುತಾಶನಃ – ಈ ೪೦ ಕಿಚ್ಚಿನ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೧೨-೬೨). ೨. (ಆಲಂ) ದುರಾಚಾರಿ; ಪಾಪಿ. ೧, ೨ : ಪರಿಕಿಪೊಡ ವಿಚಾರಿ ಸಿತೇತರಗತಿಯಾದಂ ಪ್ರಭಂಜನಪ್ರಿಯನತಿನಿಷ್ಠುರಜಿಹ್ವನುಷರ್ಬುಧನಂತಿರ ದುರ್ಬುಧನಾರೊಳೊಂದಿ ಪಡೆಯಂ ನೋವಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧-೪೨). [ಸಂ.]

ಸಿತೋತ್ಪಲ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ತಾವರೆ: "ಕುಮುದಂ ಕೈರವಮೆಂದು ಸಿತೋತ್ಪಲವದಲ್ಲಿ ಪೇಟಲ್ಪಡುಗುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೨೫-೨೨). [ಸಂ.]

ಸಿತ್ತುಂಡೆಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ : ಸಿತ್ತುಂಡೆಗಿಡ, ಸಿಡಿಗೋಲಿ, ಹನುಮಂತಶೊಪ್ಪಲು , ಬೇಡುಬೀರ (ಮೃಔಗಿ. ೨೧-೩೬೩).

[ಸಿತ್ತುಂಡ್ಕ + ಗಿಡ (< ಗಿಡು)]

ಸಿದಕು 'ಸಿದುಗು$_1$' ನೋ.

ಸಿದಾಯ 'ಸಿದ್ಧಾಯ' ನೋ.

ಸಿದಿಗೆ, ಶಿದ್ದಿಗೆ, ಸಿದ್ದಿಗೆ$_2$ (ನಾ). ೧. ಹೆಣವನ್ನು ಸುಡಲು ಒಟ್ಟಿದ ಕಟ್ಟಿಗೆಯ ರಾಶಿ; ಚಿತೆ : ಸ್ಮರನಿಟ್ಟ ಸಿದಿಗೆಯಂತಿರ ಸಿರಿಮಂಚಂ ಸ್ಮರಮಹಾಗ್ನಿಯಿಂ (ಲೀಲಾವ. ೧೪-೬೫); ಸುದತಿಯರ ಒಲುಮೆ ಅಳಿಯದ ಅರಸು ತಾ ಸಿದಿಗೆಯ ಹೆಣನು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೬೫೨). ೨. ಹೆಣ ಹೊರುವ ಸಾಧನ; ಚಟ್ಟ : ಭಾವದೊಳು ಕೃಪೆ ಹುಟ್ಟಿ . . . ಸಿದಿಗೆಯನಿಳುಹವೇಳ್ಕು (ಬಸವಪು. ೩೨-೪೩); ತಿಂಮನ ಇತಿಶ್ರೀಯಾಯಿತೆಂದು ಸಿದಿಗೆ ಬಗಿದು ನಾಲ್ಕಾರು ಭುಜ ಕೊಟ್ಟು ನಡದೇ ಬಿಟ್ಟರು (ತಿಂಮತ. ೧೯); ಬಾಬಣ್ಣನ ಮನೆಯ ಮುಂದ ಸಿದಿಗೆ ಕಟ್ಟುತ್ತಲಿದ್ದಾರೆ (ಅಕೋಶ. ೨೪೮). **ಶಿದ್ದಿಗೆ** : ೨. ಸೀತಮ್ಮನ ಶವವನ್ನು ಶಿದ್ದಿಗೆಯ ಮೇಲೆ ಹಾಕಿ ಕಟ್ಟುತ್ತಲಿದ್ದಾರೆ (ಪ್ರಸ. ೨೨). **ಸಿದ್ದಿಗೆ$_2$** : ೧. "ಚಿತಯೆನಲು ಸಿದ್ದಿಗೆಯೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೮-೭). ೨. ಕುಲದಲಧಿಕ ಹಾರುವಂಗೆ ಸಿದ್ದಿ [ಪಾಠಾಂ. ದ್ದಿಗೆ] ಯ್ಯಸಲೆ (ಬಸವ. ೫೯೭); ಸಿದ್ದಿಗೆಯ ನುಲಿಯ [ಪಾಠಾಂ. ಸಿದಿಗೆಯ ತುದಿಯಲಿ] ಒತ್ತಿ ಬಿಗಿಬಿಗಿದು ಹಂಜರಿಸಿ (ಹಚಕಾ. ೧೧-೪೩); ಚವುಡರಸನಾ ಸಿದ್ದಿಗೆಯನುಚೆ ತಟ್ಟಿ . . . ತರಳೆ ಏಳೇಳೆನುತ ಪೆಸರಲಿ ಕರೆಯಲು (ಬಸಪು. ೬೨-೩೪); ನೆಟ್ಟನೆ ಶೂಲದ ಮರ ಹಳೆಯ ಸಿದ್ದಿಗೆಯ ಕಟ್ಟ ತವಗ ಮಾಡಿ ಕುಳಿತ (ಹರಿಸಾಂ. ೮-೧೮).

ಸಿದುಗು$_1$, ಸಿದಕು (ಕ್ರಿ). ಕೈಯಿಂದ ಹುಡುಕು; ತಡಕಾಡು: "ಸಿದುಗು – ಹಸ್ತಾನ್ವೇಷಣೇ (ಕೈಯಿಂದ ಹುಡುಕು)" (ಶಮಧಾ); ಗಳಗಳನೆ ಮುನ್ನ ಬೆಂದುಳಿದಿರ್ದ ಕರಿಗೊಳ್ಳಿಗಳನೆಲ್ಲವಂ ಸಿದುಗಿ ತಂದೊಟ್ಟಿ (ಹಚಕಾ. ೧೨-೬೫). **ಸಿದಕು** : ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಎಲ್ಲೋ ಇಟ್ಟು ಮನೆಯೆಲ್ಲಾ ಸಿದಕಿದ (ರೂಢಿ).

ಸಿದುಗು$_2$ (ನಾ). ಕಸ; ಹೊಲಸು: ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಬಗ್ಗಿಕೊಂಡು ಸಿದುಗನ್ನೆಲ್ಲಾ ಒದಿಗೆ ಮಾಡಿ ಬಿದ್ದಿದ್ದ ರೂಪಾಯಿಗಳನ್ನು ಶೋಧಿಸತೊಡಗಿದಳು (ಪ್ರತಿಬಿಂ. ೭).

[ದೇ. II ತಮಿ. ಚಿತಕು = ದೋಷ , ತಪ್ಪು]

ಸಿದ್ಧಾಯ, ಸಿದಾಯ (ನಾ). ಗೊತ್ತುಪಡಿಸಿದ ತೆರಿಗೆ; ನಿಗದಿಯಾದ ಕಂದಾಯ : ಊರ್ಗಳ ಸಿದ್ಧಾಯವನಿತ್ತು (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾ. ೧೦-೫೨; 1085); ರಾಯ ನಿನಗಾವಿಂದು ದಿಟ ಸಿದ್ಧಾಯವನು ನಾವ್ಕೆತ್ತವಲ್ಲದೆ ವಾಯುಜನ ಫಲುಗುಣನ ಬಿಲ್ಲಿನ ಬಲುಮಗಂಜಿದೆವೆ (ಕುಮ್ಯಾಸ. ೮-೩೦); ಇವನ ಸಿದ್ಧಾಯಕಾಗಿ ಏನೆಂಬೆನೊಂದು ಸಾಸಿರಬಂಡಿ ಕನಕಮಂ ನ್ಯೂನಮಿಲ್ಲದೆ ತೆತ್ತು ಬಹವು (ಜೈಮಭಾ. ೧೭-೧೨). **ಸಿದಾಯ**: ಸಿದಾಯ ವರಾಡ ಬಿರಾಡ ಗರಿಕೆ X ಹೊರಕೆ ಮುಂತಾದವ ತರಿಸಿಕೊಂಡು (ಸೌಇಶಾ. XX, ೨೫೩-೨೫; 1598). [< ಸಂ. ಸಿದ್ಧಾಯ./ ತೆಲು. ಸಿದ್ಧಾಯಮು]

ಸಿದ್ದಿಗೆ$_1$, ಸಿದ್ದಿಗೆ (ನಾ). ೧. ಎಣ್ಣೆ, ತುಪ್ಪ ಮುಂತಾದ ದ್ರವಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತುಂಬುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬಳಸುವ ಚರ್ಮದ ಚೀಲ; ಬುದ್ದಲಿ: ತುಂಬಿದ ಸಿದ್ದಿಗೆಯಂತೆ ರಥದ ಗಾಲಿಯಂತೆ ಬಟ್ಟಿತ್ತಾಗಿರ್ಪ (ಪಂಚತಂ. ೧೫೧-೧೯). ೨. ದ್ರವಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಒಂದು ಅಳತೆ : ತುಪ್ಪಮೆಣ್ಣೆಯಿಮ್ಮಿವು ಕೊಡಕ್ಕೆ ಸೊಲ್ಲಿಗೆ ಸಿದ್ದಿಗೆ ಗರವಾನಂ (ಎಕ. XIX, ೩೩-೨೭; 1135). **ಸಿದ್ದಿಗೆ**: ೧. ತಿತ್ತಿ ಸಿದ್ದಿಗೆ ತೊಗಲ್ಪೇಟಿನೊಳಗೆ ಬಂದತ್ತು ಗಂಗಾಸಾಗರವು (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೯-೧೧).

[ದೇ. II ಮಲ. ಚುತ್ತಿಕ; ತುಳು. ಶಿದ್ದಿಗೆ, ಸಿದ್ದಿಗೆ ; ತೆಲು. ಸಿದ್ದೆಯ]

ಸಿದ್ದಿಗೆ$_3$ 'ಸಿದಿಗೆ' ನೋ.

ಸಿದ್ದೆ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಅಳತೆ, – ಪ್ರಮಾಣ: ಪ್ರತಿ ಸೋಮವಾರಕ್ಕೆ ಅಕ್ಕಿ ಸಿದ್ದೆ ೧ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೪, ೧೭-೮; ?); ಹೊನ್ನಾವರ ಕುಮಟಾ ತಾಲೂಕುಗಳಲ್ಲಿ . . . ೨ ಅರವಲಕ್ಕೆ ೧ ಸಿದ್ದೆ , ೨ ಸಿದ್ದೆಗೆ ೧ ಶೇರು (ಕಭಾಗ. ೨೯೦). ೨. ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಅಳತೆಯನ್ನು ಅಳೆಯುವ (ಲೋಹ, ಮರ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದಾದ) ಸಾಧನ: ಕಿಟ್ಟನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಬತ್ತ ಅಳೆಯುವ ಮರದ ಹಾನೆ, ಶಂಕರನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿತ್ತಾಳೆಯ ಸಿದ್ದೆ (ಸ್ವಪ್ನಹೊ. ೬೯); ಅದರ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಕವುಚಿಹಾಕಿದ ಒಂದು ಸಿದ್ದೆಯ ಮೇಲೆ ಚಿಮಣಿದೀಪ ಇಡಿಸಿದರು (ಮಲೆಮ. ೨೬೩).

[ದೇ. II ತಮಿ. ಚಿತ್ತಿ, ಚಿತ್ತ್ಯ, ಚುತ್ತಿ; ತುಳು. ಶಿದ್ದೆ, ಸಿದ್ದೆ; ತೆಲು. ಸಿದ್ದೆ]

ಸಿದ್ದೆಗುಮ್ಮ (ನಾ). ಮೆಣಸಿನಕಾಯಿಯ ಹೊಗೆಯ ಘಾಟನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಶಿಕ್ಷೆ : ಸಿದ್ದೆಗುಮ್ಮ ಎಂದರೆ, ಒಂದು ಬಿದಿರಿನ ಸಿದ್ದೆಯಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಅಳತೆಯ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಒಣಮೆಣಸಿನಕಾಯಿಗೆ ಉರಿಯುವ ಕೆಂಡವನ್ನು ಹಾಕಿ, ಅದನ್ನು ಮೂಗಿಗೆ ಒತ್ತಿ ಹಿಡಿದು, ಬಾಯಲ್ಲಿ ಉಸಿರೆಳೆದುಕೊಳ್ಳದಂತೆ ಅದನ್ನೂ ಕೈಯಿಂದ ಒತ್ತಿ ಹಿಡಿಯುತ್ತಾರೆ (ಕಾನೂರು. ೩೭೦); ಅವರು ಅವನನ್ನು ಚಿಕ್ಕಂದಿನಿಂದಲೂ . . . ಸಿದ್ದೆಗುಮ್ಮ ಮಾಡಿ, ಕತ್ತಲೆಕೋಣೆಯಲ್ಲಿ ಉಪವಾಸ ಕೂಡಿಹಾಕಿ ಭಯಂಕರವಾಗಿ ಪಳಗಿಸಲು ಪ್ರಯತ್ನಪಟ್ಟಿದ್ದರು (ಮಲೆಮ. ೩೨೪). [ಸಿದ್ದೆ + ಗುಮ್ಮ]

ಸಿದ್ಧ (ಗು). ೧. ನಿರ್ವಹಿಸಿದ; ಪೂರೈಸಿದ; ನೆರವೇರಿಸಿದ. ೨. ಅಣಿಯಾದ; ತಯಾರಾದ. ೩. ಪಡೆದ; ಹೊಂದಿದ. ೪. ಸಮಂಜಸವಾದ; ಸಾಧುವಾದ. ೫. ರುಜುವಾತಾದ; ಸ್ಥಿರೀಕರಿಸಿದ. ೬. ಸಾಧಿಸಿದ; ಯಶಸ್ವಿಯಾದ. ೭. ಪಕ್ವವಾದ; ಹಣ್ಣಾದ. ೮. ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ; ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ. (ನಾ). ೯. ಅಣಿಯಾದುದು; ತಯಾರಾದುದು : ಸಿದ್ಧವಾದ ಸರಕನ್ನು ದೋಣಿಗಳ ಮೂಲಕ . . . ಕಳುಹಿಸಬಹುದು (ನನದಿ. ೨೨). ೧೦. ತಯಾರು; ಸನ್ನದ್ಧ : ನೀನು ಎಲ್ಲಿಗೆ ಕರೆದರೂ ನಾನು ಬರಲು ಸಿದ್ಧ (ರೂಢಿ). ೧೧. ತಯಾರಾಗಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ : ನಾನು ಬರುವ ಹೊತ್ತಿಗೆ ನೀವೆಲ್ಲ ಸಿದ್ಧರಾಗಿರಿ (ರೂಢಿ). ೧೨. ಅಣಿಮಾದಿ ಅಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದವನು ; ಅಲೌಕಿಕಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವನು: ಸಿದ್ಧರೆಂದರೆ ಸಾಲೋಕ್ಯ, ಸಾರೂಪ್ಯ, ಸಾಮೀಪ್ಯ, ಸಾಯುಜ್ಯ ಮತ್ತು ಸೌಷ್ಠಿತ ಎಂಬ ತತ್ವಗಳಲ್ಲಿ (ಧ್ಯೇಯಗಳಲ್ಲಿ) ನಿಷ್ಣಾತರಾದ ಪವಿತ್ರಸಂತರು (ತುಳುನಾ. ೪೭); ಸಿದ್ಧರು ಸಾಧ್ಯರು ವರತಾಪಸೋತ್ತಮರು . . . ಹಣೆಯೊಳು ಬರೆದುದನಳಿಸಲಶಕ್ತರು (ಇಂಚಾಪ. ೧೪೫-೧೨). ೧೩. ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿಯ ಒಂದು ಪಂಗಡ: ಖಚರಕಿನ್ನರ ಸಿದ್ಧನಿರ್ಜರನಿಚಯವೆಮಗೋಲೈಸಿ ಹೋಗಲಿ (ಕುಮ್ಯಾಕ. ೬-೫); ವಿದ್ಯಾಧರ ಅಪ್ಸರ . . . ಸಿದ್ಧ ಭೂತ ಬೇತಾಳರೆಂಬ ದೇವತಾಭೇದಂಗಳಲ್ಲಿ (ವಿವೇಕ. ೧೬೦); ಅವನ ದರ್ಶನದಿಂದ ಸಿದ್ಧನಾಗಿ ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಬರಲು ಸಮರ್ಥವಾಗುವೆ (ವಚಭಾ. ೧೨೪). ೧೪. ನಿಜವಾದುದು; ಸತ್ಯ : ಆ ಭೂತಂಗಳುಂ ಕಾಯಾಕಾರಪರಿಣತಂಗಳಕ್ಕುಮಿದು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಪ್ರಮಾಣಸಿದ್ಧಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೨೮ ವ); ಆ ನೀಚನಾದ ರಾವಣನೇ ಆದರೂ ನಮಗೆ ಶರಣಾಗತನಾಗಿ ಬಂದಲ್ಲಿ ನಾವು ಮನ್ನಿಸಿ ರಕ್ಷಿಸುವುದೇ ಸಿದ್ಧ (ನೀತಿಬು. XIV, ೧೮). ೧೫. ಕೆಲವು ಶಾಸನಗಳ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವ ಶುಭಸೂಚಕವಾದ ಶಬ್ದ: ಸಿದ್ಧಂ ನಿಜೆದಾದ ವ್ರತಶೀಲನೋನ್ನಿಗುಣದಿಂ . . . ನೋನ್ತು (ಎಕ. III (R), ೮೬-೧; 7ನಯ ಶತ). ೧೬. [ಜೈನ] ಪಂಚಪರಮೇಷ್ಠಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ: ತ್ರಿಲೋಕೈಕಚೂಡಾಮಣಿಗಳ್ಸಿದ್ಧರ್ ಸ್ವಕೀಯಪ್ರಭುತೆಯನೆಮಗಂ ಮಾಳ್ಕಿತಿಪ್ರೀತಿಯಿಂದಂ (ಆದಿಪು. ೧-೨);

ಸಿದ್ಧರ್ಕಳ್ . . . ಉದ್ಧರಿಸುಗೆಮ್ಮಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧-೨). ೧೭. [ಶೈವ] ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಶಿವಾಗಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಲಲಿತ, ಸಿದ್ಧ, ಸಂತಾನ . . . ವಾತುಲಗಳೆಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಶಿವಾಗಮಗಳು (ಭಾರದ. ೭೨). ೧೮. [ವೀಶೈ] ಮೂರು ಬಗೆಯ ಪ್ರಸಾದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಅರ್ಪಿಸಿ ಉಳಿದುದು: ಉರುಶುದ್ಧಸಿದ್ಧ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ . . . ಇನಿತುಮಂ ನಿಯಮದಿಂದಿರದೆ ಕೊಂಬರ ವಿವರಮಂ ಪೇಳ್ವೆನು (ಲಶೀಚಂ. ೪೭-೧೫); ಶುದ್ಧ ಸಿದ್ಧ ಪ್ರಸಿದ್ಧವೆಂದು ಪ್ರಸಾದಲಿಂಗ ತ್ರಿವಿಧವು (ವಿವೇಕ. ೧೧೨). [ಸಂ.]

ಸಿದ್ಧಉಡುಪು (ನಾ). ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅಳತೆ ಹಾಗೂ ಆಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಹೊಲಿದು ತಯಾರಿಸಿಟ್ಟಿರುವ ಉಡುಪು : ನಮ್ಮ ಮನೆಯ ಎದುರಿನಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಉಡುಪುಗಳ ಅಂಗಡಿಯಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಸಿದ್ಧ + ಉಡುಪು]

ಸಿದ್ಧಕ್ಷೇತ್ರ (ನಾ). ಸಿದ್ಧರೂ ಮುನಿಗಳೂ ನೆಲಸಿರುವ ಸ್ಥಳ : ಈ ಮಯ್ಯೊಳ್ ತೋರ್ಪುದೆ ಸಿದ್ಧಕ್ಷೇತ್ರಂ (ಸುಕುಮಾ. ೪-೪೭). [ಸಂ.]

ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಯಾರುಮಾಡು; ಏರ್ಪಾಡುಮಾಡು : ಮುಖ್ಯಾಧಿಕಾರಿಯು ಸಮಾರಂಭಕ್ಕೆ ಅಗತ್ಯವಾದುದನ್ನು ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸಲು ಹೇಳಿದರು (ರೂಢಿ). ೨. ಖಚಿತಪಡಿಸು; ದೃಢಪಡಿಸು: ಕನ್ನಡವು ಕ್ರಿ.ಶ. ೨ನೆಯ ಶತಕ್ಕಿಂತ ಮುಂಚೆ ದಕ್ಷಿಣಕನ್ನಡಸಮುದ್ರತೀರದಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹಾರಭಾಷೆಯಾಗಿತ್ತೆಂದು ಹಲವು ಪಂಡಿತರು ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಕಸಾಚ. ೬). [ಸಿದ್ಧ + ಕೊಳ್₁ + – ಇಸು₃]

ಸಿದ್ಧಘೃತ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀದ್ರವ್ಯ : ಸಿದ್ಧಘೃತ – ಕೊಡಸಿಗೆಬೀಜ, ರಾಮಂಚ . . . ನೆಲಗುಳ್ಳ ಸಹ ಚೂರ್ಣಂಗೆಯ್ದು ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಅಟ್ಟು, ಆ ಘೃತವನ್ನು ಸೇವಿಸಲು ಸಕಲಜ್ವರ . . . ತಲೆಬೇನೆ ಸಹ ಮಾಣ್ಗುಂ (ಸಕವ್ಯ. ೧೧೩). [ಸಂ.]

ಸಿದ್ಧಚಕ್ರ (ನಾ). [ಜೈನ] ಸಾಧಕನು ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಪೂಜಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚಕ್ರ : ಜಗತ್ಕತಿಶಯಂ ಶ್ರೀಸಿದ್ಧಚಕ್ರಂ ಮಹತ್ ಅದೆಲ್ಲಮಂ ಹ್ರೀಂಕಾರದಿಂ ತ್ರಿಧಾವೇಷ್ಟನಮಂ ಮಾಡಿ (ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ. ೧೦-೧೫).

ಸಿದ್ಧಚಕ್ರದ ನೋಂಪಿ = ಸಿದ್ಧಚಕ್ರವನ್ನು ಪೂಜಿಸುವ ವ್ರತ, -- ನೋಂಪಿ : ದೇವಣನು ಸಿದ್ಧಚಕ್ರದ ನೋಂಪಿ ಶ್ರುತಪಂಚಮಿ ನೋಂಪಿಗೆ ಮಾಡಿಸಿದ ಪಂಚಪರಮೇಷ್ಠಿಗಳ ಪ್ರತಿಮೆ (ಕಶಾಆ. ೭೩-೧೧-೪; 12ನೆಯ ಶತ). [ಸಂ.]

ಸಿದ್ಧತೆ (ನಾ). ೧. ಪರಿಪೂರ್ಣತೆ ; ಸಮಗ್ರತೆ. ೨. ಏರ್ಪಾಡು ; ತಯಾರು : ಮದುವೆಗೆ ಸಕಲಸಿದ್ಧತೆಗಳೂ ನಡೆದಿವೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ. ಸಿದ್ಧತಾ]

ಸಿದ್ಧದೇವದಾರು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : "ಶಿವದಾರುಃ – ಸಿದ್ಧದೇವದಾರು" (ಒಷಧಿ. ೧೬೫). [ಸಂ.]

ಸಿದ್ಧನಿಲಯ (ನಾ). = ಸಿದ್ಧಕ್ಷೇತ್ರ : ಮೂಱುಂಲೋಕದಿಂ ಮೇಲೆ ಬಳ್ವೊಡೆಯಿರ್ಪಂತೆವೊಲಿರ್ದ ಸಿದ್ಧನಿಲಯಕ್ಕಾನಂದದಿಂ ಪೋಗಿ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೭-೮೨). [ಸಂ.]

ಸಿದ್ಧಪಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಯಾರುಮಾಡು ; ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸು : ಜಾತಕ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲು ಅವರನ್ನೇ ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳಲಾಯಿತು (ಒಡ್ಡಿಲು. ೧೩); ಅಮ್ಮಯ್ಯನು ಮುಂದೆ ಬರುವ ವಿಪತ್ತನ್ನು ತಿಳಿಯದೆ ಸಡಗರದಿಂದ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಚೆಂಗಾಳ್ಳ. ೧೫೮). [ಸಿದ್ಧ + ಪಡಿಸು]

ಸಿದ್ಧಪತ್ರೆ (ನಾ). ಗಾಂಜಾಎಲೆ ; ಭಂಗಿಸೊಪ್ಪು : "ಭಂಗೀ = ರೀತಿಯುಂ, ಸಿದ್ಧಪತ್ರೆಯುಂ" (ಕಾತಕ್ಕ. ೨೩೫); ಸಿದ್ಧಪತ್ರೆ ಶಿವಧ್ಯಾನ, ನಿದ್ದೆ ಬಿದ್ದರೆ ಎಮ್ಮೆ ಕೋಣ (ಗಾದ). [ಸಂ. ಸಿದ್ಧಪತ್ರ]

ಸಿದ್ಧಪದ (ನಾ). [ಜೈನ] ಸಿದ್ಧನ ನೆಲೆ; ಮೋಕ್ಷ: ಸಿದ್ಧಪದಮಂ ಕೈಕೊಳ್ವುದ ಕಡ್ಡಮೊಡ್ಡಣಮೊಡ್ಡಿರ್ದಘಸೈನ್ಯಮಂ ತುಱಿಯಿಸಲ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೭); ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಸಾಧಕನು ಅರ್ಹತಪದವನ್ನು ಹತ್ತಬೇಕು. ಆಮೇಲೆ ಸಿದ್ಧಪದವು (ಜೈನಪ. ೫೦೧). [ಸಂ.]

ಸಿದ್ಧಪರಮೇಷ್ಠಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಪಂಚಪರಮೇಷ್ಠಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ; ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನಾಶಗೊಳಿಸಿ ಮುಕ್ತಿ ಪಡೆದವನು : ಸಿದ್ಧಪರಮೇಷ್ಠಿಗಳಷ್ಟಗುಣಂಗಳಂ ನೆನೆಯುತ್ತಂ (ಆದಿಪು. ೧೦-೧೪ ವ); ವಿದ್ಯೆಗಳಂ ಸಾಧಿಸಿ ಸಿದ್ಧಪರಮೇಷ್ಠಿಗಳಂ ಸ್ತುತಿಯಿಸುತಿರ್ಪ ಸಮಯದೊಳ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೦-೧೩೮ ವ). [ಸಂ. ಸಿದ್ಧಪರಮೇಷ್ಠಿನ್]

ಸಿದ್ಧಪುರುಷ (ನಾ). ಅಲೌಕಿಕಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು: ಸಿದ್ಧಪುರುಷಂಗೆ ಕ್ಷೇಮವೆಂಬುದು ಸ್ವಾಧೀನವಾಗಿರುವುದು (ಶಾಕುಂತ. ೬೫-೨೪); ಸಿದ್ಧಪುರುಷರು ದೇವತಾಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ಪಡೆದು ತಮ್ಮ ಅಲೌಕಿಕಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಬೀಜಾಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ (ಭಾರದ. ೧೫೪). [ಸಂ.]

ಸಿದ್ಧಪ್ರಯೋಗ (ನಾ). ಫಲ ಕೊಡುವಂಥದು; ಪರಿಣಾಮಕಾರಿಯಾದುದು: ಮಗಳೆ ಬಾ ಕೊಳ್ ಐದು ಮಂತ್ರಾಳಿಗಳನಿವು ಸಿದ್ಧಪ್ರಯೋಗವು (ಕುವ್ಯಾಆ. ೩-೧೭); ಅದರಿಂದಿದು ಸಿದ್ಧಪ್ರಯೋಗವಾದರಿವುದು (ಸಕವ್ಯ. ೩೭೬). [ಸಂ.]

ಸಿದ್ಧಪ್ರಸಾದ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಮೂರು ಬಗೆಯ ಪ್ರಸಾದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಅರ್ಪಿಸಿ ಉಳಿದುದು: ಶುದ್ಧಪ್ರಸಾದ ಗುರುವಿನದದು ಸಿದ್ಧಪ್ರಸಾದ ಲಿಂಗದದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಪ್ರಸಾದ ಜಂಗಮದದು ಇಂತೀ ತ್ರಿವಿಧ ಒಂದಾದವರ ತೋಱಾ (ಬಸವ. ೯. ೭೯೦); ಮನುಜನಸುವಮೃತತ್ವವಂ ಪಡೆದನುವಹುದು ಮೇಣಾವುದಂ ಬಿಡದನುಭವಿಸುವವನೊಂದುವಂ ಸಿದ್ಧಪ್ರಸಾದಸುಖ (ಬಸಪು. ೪೩-೬೩). [ಸಂ.]

ಸಿದ್ಧಪ್ರಸಾದಿ (ನಾ). [ವೀಶೈ]ಸಿದ್ಧಪ್ರಸಾದವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವವನು: ಕಾಲನ ಕೊಂದಾತನಲ್ಲದೆ ಶುದ್ಧಪ್ರಸಾದಿಯಲ್ಲ ಕಾಮನ ತಿಂದಾತನಲ್ಲದೆ ಸಿದ್ಧಪ್ರಸಾದಿಯಲ್ಲ (ಅಪಚಂ. ೨೭೭-೧೨೬೮). [ಸಂ. ಸಿದ್ಧಪ್ರಸಾದಿನ್]

ಸಿದ್ಧಮಾತ್ರಿಕ (ನಾ). ಪ್ರಾಚೀನ ನಾಗರೀಲಿಪಿ: ಬಹುಬಳಕೆಯಲ್ಲಿರುವ ವರ್ಣಮಾಲೆಯನ್ನು 'ಸಿದ್ಧಮಾತ್ರಿಕ' ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಮೊದಲಿಗೆ ಕಾಶ್ಮೀರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿತೆಂದು ಕೆಲವರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ (ಪ್ರವಾಇ. I. ೩೩೭). [ಸಂ. ಸಿದ್ಧಮಾತ್ರಿಕಾ]

ಸಿದ್ಧಮೂಲಿಕೆ (ನಾ). ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದೆಂದು ನಂಬಲಾದ ಮೂಲಿಕೆ: ಆ ಮಹಾತ್ಮರು . . . ತಿಮ್ಮಣ್ಣನಾಯಕನಿಗೆ ದೆಸೆಗಟ್ಟಿನ ದೂಳಿತ, ಸಿದ್ಧಮೂಲಿಕೆ, ಕೈಅಂಬು ಇವುಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು . . . ಹೊರಟು ಹೋದರಂತೆ (ಚಿತ್ರವಾ. ೬). [ಸಂ. ಸಿದ್ಧಮೂಲಿಕಾ]

ಸಿದ್ಧರಸ (ನಾ). ೧. ಪಾದರಸ ; ಪಾರಜ. ೨. ಯಾವುದೇ ಲೋಹವನ್ನು ಬಂಗಾರವನ್ನಾಗಿ ಮಾರ್ಪಡಿಸುವುದೆಂದು ನಂಬಲಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರಸ: ಶೋಕರಸಮಲ್ಲಂ ಪೋಗಿ ನಿರ್ವೇಗರಸಂ ಪುಟ್ಟೆ ಸಿದ್ಧರಸಮಂ ಮುಟ್ಟಿದ ಲೋಹದಂತೆ ಶುದ್ಧಾಂತರಂಗನಾಗಿ (ಆದಿಪು. ೩-೫೭ ವ); ಆಗದಿಹುದೇ ಸಿದ್ಧರಸ ಸಂಯೋಗದಿಂ ಸೌವರ್ಣ (ಬಸಪು. ೫೭-೬೯); ಸಿದ್ಧರ ಸತತವಿಶುದ್ಧರ . . . ನೆನೆದು ನಾನೀಗ ಸಿದ್ಧರಸದೊಳು ಲೋಹವನದ್ದಿದಂತಾತ್ಮಸಿದ್ಧಿಯ ಪಡೆವೆನಿನ್ನೇನು (ಧರಚ. ೧-೨). [ಸಂ.]

ಸಿದ್ಧರಸವೇದ (ನಾ). ೧. ರಸವಾದದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದವನು. ೨. ಬಯಕೆಯು ಈಡೇರಿದವನು. ೧, ೨ : ಬದ್ಧರಸನುಂ ಸಿದ್ಧರಸವೇದನುಮಾದ ರಸವಾದಿಯಂತೆ ಜ್ವಳನಜಟಿ ರಾಗಿಸಿ ನೈಮಿತ್ತಿಕನಂ ಬರಿಸಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೩೭ ವ). [< ಸಂ. ಸಿದ್ಧರಸವೇದಿನ್]

ಸಿದ್ಧಲಿಕೆ (ನಾ). ತುಪ್ಪ ಮೊದಲಾದ ದ್ರವಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತುಂಬುವ ಚರ್ಮದ ಚೀಲ : ತುಪ್ಪ ತುಂಬಲಿಕ್ಕೆ ಸಿದ್ದಲಿಕೆ ಎಣ್ಣೆ ತುಂಬಲಿಕ್ಕೆ ಬುದ್ದಲಿಕೆ (ವಚಶಾ. I. ೩೭೦). [< ಸಿದ್ದಿಗೆ₁]

ಸಿದ್ಧಲೇಪ (ನಾ). = ಸಿದ್ಧರಸ ೨: ಅಮೃತಫಲ ಸುಕಬೀಜ ಸಿದ್ಧಲೇಪಾದಿ ಸುವಸ್ತುಗಳನೇಕವಾಗಿ ಅಲ್ಲಿಯಣ ಶಿವಭಕ್ತರಿಗೆ ಸುಕೃತಾನುರೂಪದಿಂದಾನಂದ ಕರಗಳಾಗಿರ್ಕುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೧೦). [ಸಂ.]

ಸಿದ್ಧವಟಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧದ ಗುಳಿಗೆ : ಸಿದ್ಧವಟಕ – ಜಾಕಾಯಿ, ವಾದಕ್ಕಿ . . . ಎಲಚಿಯ ಪ್ರಮಾಣ ಗುಳಿಗೆಯಂ ಮಾಡಿ . . . ಮೆಲ್ಲಲು ಸರ್ವಾತಿಸಾರಂ ಮಾಣ್ಗುಂ ; ಸಿದ್ಧವಟಕವೆಂದಿದಂ ಆತ್ರೇಯಮುನಿಗಳು ನಿರ್ಮಿಸಿದರು (ಸಕವ್ಯ. ೩೯). [ಸಂ.]

ಸಿದ್ಧವಸ್ತು (ನಾ). ಕಚ್ಚಾಮಾಲುಗಳಿಂದ ತಯಾರಾಗಿ ಮಾರಾಟಕ್ಕೆ ಸಜ್ಜಾಗಿರುವ ಪದಾರ್ಥ: ಸಿದ್ಧವಸ್ತುಗಳು ಭಾರತಕ್ಕೆ ಆಮದಾಗಿ ಬರುತ್ತವೆ (ಭೂವಿವ. ೩೭೭); ಟಾಟಾರವರು . . . ಕಚ್ಚಾಮಾಲುಗಳ ಸಂಗ್ರಹ, ಸಿದ್ಧವಸ್ತುಗಳ ಮಾರಾಟ ಮೊದಲಾದ

ಎಲ್ಲ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಸ್ವದೇಶಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿರುಗಿದರು (ಕಪಪ್ರ. ೬-೮೭). [ಸಂ.]

ಸಿದ್ಧವೈದ್ಯ (ನಾ). ಭಾರತೀಯ ವೈದ್ಯಕೀಯ ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಅವರು ಸಿದ್ಧವೈದ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಿಣತರು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಸಿದ್ಧಶಿಲೆ (ನಾ). ೧. ಪವಿತ್ರವಾದ ಬಂಡೆಗಲ್ಲು : ಜಿನವಲ್ಲಭನ ಸುಧರ್ಮ್ಮ ಸನ್ನತಿಯೊಳ್ಪೊಟ್ಟ ಗುಣಾವಳಿಯನೀ ವೃಷಭಗಿರಿಯ ಸಿದ್ಧಶಿಲೆಯೊಳಿಱಿಯಮ್ಮಂ ಟಂಕ್ಕೋ(ಕೋ)ತ್ಕೀರ್ಣ್ಣಮ್ಮಾಡಿದಂ (ಶಾಸಸಂ. ೯-೧೧; ಸು. 975). ೨. [ಜೈನ] ಸಿದ್ಧರು ನೆಲಸಿರುವ ಬೆಟ್ಟ: ಸಾಪಂ ರಾವಣನೆಂದರ್ ಕೇವಲಿಗಳ್ ಸಿದ್ಧಶಿಲೆಯನುದ್ಧರಿಸಿದ ಶೌರ್ಯಾವಷ್ಟಂಭದಿನದು ಪುಸಿಸಾವಾದುದು ನಿನಗೆ ವೈರಿಶಸ್ತ್ರಾಹತಿಯಿಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೪-೪೫). [ಸಂ. ಸಿದ್ಧಶಿಲಾ]

ಸಿದ್ಧಶೇಷೆ (ನಾ). [ಜೈನ] ಪೂಜೆ ಮಾಡಿದ ಹೂವು, ಅಕ್ಷತೆ ಮೊದಲಾದುವು; ಪ್ರಸಾದ : ಮಾರಮಥನನಂ ಸ್ತುತಿಯಿಸಿ ತತ್ಪ್ರಕಟಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಸಂಚಕರಂಗೊಳ್ವಂತೆ ಸಿದ್ಧಶೇಷೆಯನಾಗಳ್ ಕೊಂಡು (ಆದಿಪು. ೪-೨). [ಸಂ. ಸಿದ್ಧಶೇಷಾ]

ಸಿದ್ಧಶೈಲ (ನಾ). = ಸಿದ್ಧಶಿಲೆ ೨ : ನಿನಗೆ ಸಿದ್ಧಶೈಲಮನೆತ್ತಿದನ ಕೈಯೊಳ್ ಮರಣಮಕ್ಕುಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೧-೭ ವ). [ಸಂ.]

ಸಿದ್ಧಸಹಣಿ (ನಾ). ಅಶ್ವಸೈನ್ಯದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥ : ಸಿ[ದ್ಧ]ಸಹಣಿ ಮ(ಂ)ಣ್ಣಯ ಬೋಯರಸನು (ಸೌಇ. XX, ೩೭೩-೫; ಸು. 14ನೆಯ ಶತ). [ಸಿದ್ಧ + ಸಹಣಿ (< ಸಾಹಣಿ)]

ಸಿದ್ಧಸೇಸೆ (ನಾ). = ಸಿದ್ಧಶೇಷೆ: ಶ್ರೀಜಿನಪತಿಪದಕಮಳವಿರಾಜಿತಮಂ ಸಿದ್ಧಸೇಸೆಯಂ ತಳೆದನಿಳಾಪೂಜಿತಚರಿತಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೧-೧); ನಿತ್ಯವ್ರತಂಗಳಂ ಕೈಕೊಂಡು ಸಿದ್ಧಸೇಸೆಯಂ ಕೊಂಡು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೭೦). [< ಸಿದ್ಧಶೇಷೆ]

ಸಿದ್ಧಹಸ್ತ (ನಾ). ೧. ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದುದು ; ಎತ್ತಿದ ಕೈ : ರಾಜ್ಯಾಡಳಿತದ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ರಾಜಾಜಿಯವರ ಕೀರ್ತಿ ಬೆಳೆದಿದೆ ; ಆ ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಅವರದು ಸಿದ್ಧಹಸ್ತ (ರಾಜಿವ. ೮೫). ೨. ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದವನು ; ನಿಪುಣ : ಕಥಾರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಇವನು ಸಿದ್ಧಹಸ್ತನಾದನು (ಮೊಪಾಸಾ. ೫ ಮುನ್ನುಡಿ). [ಸಂ.]

ಸಿದ್ಧಾಂಜನ (ನಾ). ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ದೊರಕಿಸುವ ಅಂಜನ : ಮುನಿವಾಕ್ಯಮೆಂದೆಂಬ ಸಿದ್ಧಾಂಜನಮಿಟ್ಟುಮರಸುತ್ತಲ್ಕೆತರೆ (ನಾಗಪ. ೧೦-೭೩). [ಸಂ.]

ಸಿದ್ಧಾಂತ (ನಾ). ೧. ನಿರ್ಣಯ ; ತೀರ್ಮಾನ ; ನಿರ್ಧಾರ : ಸಿದ್ಧಾಂತಪದವು ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಸಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ನಿರ್ಣಯವೆಂದರ್ಥದಲ್ಲಿರುವುದು (ಓಂದಸಾ. ೧೮೩); ಮಗಳ ಮನೆಯೆಂಬ ಕಿಚ್ಚಗಾದರೂ ತಮ್ಮಲ್ಲಿಗೆ ಅದು ಬರಬೇಕಾದದ್ದು ನ್ಯಾಯ ಎಂದು ಅವಳ ಸಿದ್ಧಾಂತ (ಹೊಸಕ್ಕಿ. ೪೩). ೨. ನಿರ್ಣಯಾತ್ಮಕವಾದ ತತ್ತ್ವ : "ಸಮಯ ಸಿದ್ಧಾಂತವಕ್ಕುಂ" (ಪಂಗರಾ. ೪-೧೦); ಕಂತುವೆ ಪರಮಾತ್ಮನಾಗೆ ತನ್ಮತವೆ ಸಿದ್ಧಾಂತಮಾಗೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೧೦ ವ); ನಿಮ್ಮಾಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಮೆಮಗಾದುದೇ ವಲಂ ಸಿದ್ಧಾಂತಂ (ಗದಾಯು. ೪-೮); ವಿದಿತವ್ಯಾಕರಣದ ತರ್ಕದ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ವಿಶೇಷದಿಂ ತ್ರೈವಿದ್ಯಾಸ್ಪದರೆಂದೀ ಧರೆ ಬಣ್ಣಿಪುದು ದಿವಾಕರನಂದಿದೇವಸೈದ್ಧಾಂತಿಗಳಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೨೮). ೩. ಧರ್ಮ, ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥ : ಒಳ್ಳಿತಪ್ಪ ದಿವಸವಾರನಕ್ಷತ್ರಮುಹೂರ್ತದೊಳ್ ಸಿದ್ಧಾಂತಮಂ ತೊಡಗಿಸೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೬-೧೫); ಸಿದ್ಧಾನ್ತಾದಿ ಸಮಸ್ತಶಾ[ಸ್ತ್ರಾ]ಮೃತಪಾರಾವಾರಪಾರಗರುಂ (ಸೌಇ. XX. ೪೬-೨೫; 1072). ೪. [ಶೈವ] ಶೈವದ ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಆ ಶೈವವೇ ವಾಮ ದಕ್ಷಿಣ ಮಿಶ್ರ ಸಿದ್ಧಾಂತವೆಂದು ನಾಲ್ಕು ತೆಱನಾಗಿರ್ಪುದವಱಲ್ಲಿ . . . ಪರಶಿವಪರವಾದುದೇ ಸಿದ್ಧಾಂತಮಕ್ಕುಂ (ಏವೇಶ. ೬೭). ೫. [ನ್ಯಾಯ] ಷೋಡಶಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ನ್ಯಾಯವೇ ಪ್ರಮಾಣ ಪ್ರಮೇಯ . . . ಸಿದ್ಧಾಂತ . . . ನಿಗ್ರಹಸ್ಥಾನಂಗಳೆಂಬ ಷೋಡಶಪದಾರ್ಥಂಗಳಂ ಪೇಳುತ್ತವೇ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೀಶ್ವರಕರ್ತೃತ್ವಮಂ ನಿಶ್ಚೈಸುವುದು (ಏವೇಶ. ೧೨); ನ್ಯಾಯದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣ . . . ಸಿದ್ಧಾಂತ ಅವಯವ ತರ್ಕ . . . ನಿಗ್ರಹಸ್ಥಾನ ಎಂದು ಹದಿನಾರು ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಿರುವರು (ಓಂದಸಾ. ೧೧೨).

ಸಿದ್ಧಾಂತಚಕ್ರವರ್ತಿ = ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಗಮದ ಆರುಖಂಡಗಳನ್ನು ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದವರಿಗೆ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಬಿರುದು: ಈ ಷಟ್‌ಖಂಡಾಗಮದ ಪೂರ್ಣಅಭ್ಯಾಸಿಗಳಿಗೆ 'ಸಿದ್ಧಾಂತಚಕ್ರವರ್ತಿ' ಎಂಬ ಪದವಿಯನ್ನು ಕೊಡಲಾಗುತ್ತಿದ್ದಿತು (ಜೈನಪ. ೧೬೨). [ಸಂ.]

ಸಿದ್ಧಾಂತಿ (ನಾ). ೧. ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುವವನು ; ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುವವನು: ನೆಗಟ್ಟರ್ಗಣಂದಿಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳಧಿಗತಸಕಳತತ್ತ್ವರಾಯತಲವಣಾಬ್ಧಿಗಭೀರಭೂರಿವಾರಿಧಿನಿಗೂಢಮಹರುದ್ಧಸತ್ವಸಿದ್ಧಿಸಮೇತರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೨೧); ಆತ್ಮನಲ್ಲಿ ಮಲವು ಹುದುಗಿರ್ದ ಭೇದವ ತಿಳಿದು ಗುಹಿಸಿ ಹೇಳಬಲ್ಲಡೆ ಸಿದ್ಧಾಂತಿ ಎಂಬೆ (ಉರಿವ. ೫. ೨೦೬-೨೦೭). ೨. ಶಾಸ್ತ್ರ, ವಿಜ್ಞಾನಗಳನ್ನು ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡಿದವನು ; ವಿಜ್ಞಾನಿ: ಅವರು ಮಹಾಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳು. ಅವರ ಗುರುತ್ವದಿಂದ ನನ್ನ ಮಗನು ವಿದ್ವಾಂಸನಾಗುತ್ತಾನೆ (ಚಿಂಗಾಳ್ಸ. ೪). ೩. ಭವಿಷ್ಯ ಹೇಳುವವನು ; ಜ್ಯೋತಿಷಿ : ಅಪ್ಪಾಜಿಯವರು ಸ್ನಾನ ಮುಗಿಸಿ ಮಡಿಯುಟ್ಟು ವೈಖಾನಸರ, ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳ, ಪುರೋಹಿತರ ಒಡಗೂಡಿ . . . ನಡೆದುಬಂದರು (ಶಾಂತಲಾ. ೩೫೭). ೪. ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವವನು; ಪ್ರಯೋಗಶೀಲ : (೩). [ಸಂ. ಸಿದ್ಧಾಂತಿನ್]

ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗ (ನಾ). = ಸಿದ್ಧಾಂತಿ ೧: ಪ್ರಭಾಚಂದ್ರಸಿದ್ಧಾನ್ತಿಗರ ಗುಡ್ಡನಾಗಿ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೦-೫೩; 1085); ಜೋಯಿಸಮನಱಿವನೋದುವಂ ಮೇಣ್, ಜೋಯಿಸಿಗಂ. ಏವಂ ಗಣದಿಗಂ, ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೪೦೮ ಪ್ರಯೋ). [ಸಿದ್ಧಾಂತ + -ಇಗ]

ಸಿದ್ಧಾಂತಿಸು (ಕ್ರಿ). ನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗಿ ಹೇಳು: ಏನಾ ಮಾಯೆಯುಂ ಬೊಮ್ಮನೇ ಮಾಸಿಪ್ಪೊಂದು ಪದಾರ್ಥಮಾಗಲೆರಡಂ ಸಿದ್ಧಾಂತಿಸಲ್ಕಾರದೇ (ಮೃಸೂಮ. ೨-೪೨); ಇದೇ ಕೊನೆಯ ಮಾತೆಂದು ವಿಮರ್ಶಕನು ಏನನ್ನೂ ಖಚಿತವಾಗಿ ಸಿದ್ಧಾಂತಿಸಲಾರನು, ಹಾಗೆ ಸಿದ್ಧಾಂತಿಸಲೂ ಬಾರದು (ಸಮಾಲೋ. ೨೦೩). [ಸಿದ್ಧಾಂತ + -ಇಸು]

ಸಿದ್ಧಾಗಮ (ನಾ). ಒಂದು ಆಗಮದ ಹೆಸರು: ಆ ಸಿದ್ಧಾಂತಭೇದಂಗಳಾವವೆಂದೊಡೆ ಕಾಮಿಕಾಗಮ . . . ಲಲಿತಾಗಮ ಸಿದ್ಧಾಗಮ . . . ವಾತೂಲಾಗಮವೆಂಬವೇ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ದಿವ್ಯಾಗಮಂಗಳಕ್ಕುಂ (ಏವೇಶ. ೬೩). [ಸಂ.]

ಸಿದ್ಧಾದಾಯ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ: ತೆರಿಗೆಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಪುನರ್ಘಟನೆ ಮಾಡಿ ಬಂಕದೆರೆ, ಸಿದ್ಧಾದಾಯ, ಬಿಟ್ಟಕೊಟ್ಟಣ . . . ತಳವರಿಕೆ, ಗುತ್ತಿಗೆಗಳೆಂಬ ಹದಿಮೂರು ಹೊಸಕರಗಳನ್ನು ನಿಯೋಜಿಸಿದರು ಬಸವಣ್ಣನವರು (ಶರಚ. ೧೨೯). [ಸಂ.]

ಸಿದ್ಧಾನ್ನ (ನಾ). ತಯಾರಾದ ಅಡುಗೆ ; ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ ಆಹಾರ : ಸಿದ್ಧಾನ್ನವನ್ನು ತಳ್ಳಿಬಿಡುವುದು ಪ್ರಸಾದರಾವಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಒಳ್ಳೆಯದೆ ! (ಲಕ್ಷ್ಮೀಪ್ರ. ೭೩). [ಸಂ.]

ಸಿದ್ಧಾಯ (ನಾ). = ಸಿದ್ದಾಯ: ಸಿದ್ಧಾಯದ ಪೊನ್ನೊಳ್ಪತ್ತುಗದ್ಯಾಣ ಪೊನ್ನುಂ . . . ಬಿಟ್ಟರ್ (ಎಕ. I(R), ೯೭-೭; 9ನೆಯ ಶತ); ಸಿದ್ಧಾಯವ ತೆತ್ತು ಬಿತ್ತಿ ಉಂಬ ಒಕ್ಕಲಿಗರಾದರು (ಸರ್ವವ. ೧೭೫-೭೮೩); ಸಂಜಾತವಸ್ತುಗಳ ಸಿದ್ಧಾಯವಮಂ ಕುಡವೇಳ್ಪುದರಸಂಗೆ ನಾವು (ಚೈಮಿಭಾ. ೨೯-೧೭). [ಸಂ.]

ಸಿದ್ಧಾಯತನ (ನಾ). ೧. ಪವಿತ್ರವಾದ ಸ್ಥಳ; ದೇವಾಲಯ: ಇದು ಸಿದ್ಧಾಯತನಂ ಮನಂಗೊಳಿಸಿ ತೋಱುತ್ತಿರ್ಪುದು (ಕಾದಂಪೂ. ೬೫೭). ೨. [ಜೈನ] ಸಿದ್ಧರ ಆವಾಸಸ್ಥಾನ; ಸಿದ್ಧರ ಕ್ಷೇತ್ರ : ಪೆಂಡಿರ್ಕಳ ಪ್ರಳಾಪಂಗೆಯ್ವುಟ್ಟ ಕಳಕಳಧ್ವನಿಯಿಂದಂ ಕಳಕಳಾಯತಮೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಯತನಮಾದುದು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೩೧-೩). [ಸಂ.]

ಸಿದ್ಧಾರ್ಥ (ನಾ). ೧. ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದವನು ; ಗುರಿಯನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದವನು. ೨. ಬುದ್ಧನ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : "ಬುದ್ಧಂ ಸಮಂತಭದ್ರಂ ಸಿದ್ಧಾರ್ಥಂ ಮುನಿ ತಥಾಗತ . . . ಶಾಕ್ಯಂ ಸುಗತಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೨-೧೦). ೩. ಬಿಳಿಯ ಸಾಸುವೆ : "ಬಿಳಿದಪ್ಪ ಸರ್ಷಪಂ ಸಿದ್ಧಾರ್ಥಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೫-೧೯); ಸ್ವಜನಪರಿಜನಂಗಳ್ ಸಿದ್ಧಾರ್ಥಂಗಳಂ ಮಾಂಗಲ್ಯಮೆಂದಿರ್ವರ್ಗಂ ಸೇಸೆಯನಿಕ್ಕಲ್ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೨೭-೧೪); ಸಿದ್ಧಾರ್ಥ ದೂರ್ವಾಂಕುರ . . . ಕಳಮಾವೃತಕರಪಲ್ಲವೆಯರಪ್ಪ ಪುರಂಧ್ರಿಯರುಂ ಬದ್ಧವಣದ ಪಱೆಗಳುಂ ಬೆರಸಿದಿರ್ವಂದು (ಪಂಪಭಾ. ೩-೨ ವ); ಅಟ್ಟಿಯಿಂ ಮಂಗಳಾರ್ಥಮೆಂದು ಸಿದ್ಧಾರ್ಥದ ಸೇಸೆಗಳನಿಕ್ಕಿದೊಡೆ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೩೫ ವ).

೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುದುರೆ ; ಬಿಳಿಯ ಸಾಸುವೆಬಣ್ಣದ ಕುದುರೆ : ತುರಗದ ಮಯ್ಯರ್ಣಂ ಸಿತಸರುಷಪಮಂ ಪೋಲ್ತು ತೋಱೆ ಸಿದ್ಧಾರ್ಥಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೨-೨೮). [ಸಂ.]

ಸಿದ್ಧಾರ್ಥವೃಕ್ಷ (ನಾ). ಇಚ್ಛಿಸಿದುದನ್ನು ಸಿದ್ಧಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಮರ ; ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷ : ಚೈತ್ಯವೃಕ್ಷಪರಿಕಲಿತಚತುರ್ದಿಗವಸ್ಥಿತಸಿದ್ಧಪ್ರತಿಮಾಪಭಾಸಿಸಿದ್ಧಾರ್ಥವೃಕ್ಷಪರಿಭ್ರಾಜಿತಮಪ್ಪ ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶಮುಂ (ಆದಿಪು ೧೦-೩೩ ವ). [ಸಂ.]

ಸಿದ್ಧಾರ್ಥಿ (ನಾ). ಅರುವತ್ತುಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಐವತ್ತು ಮೂರನೆಯದು : ಆ ವರ್ಷವೇ ಪ್ರಭವ . . . ಸಿದ್ಧಾರ್ಥಿ . . . ಅಕ್ಷಯವೆಂದಱುವತ್ತು ತೆಱನಾಗಿಹುದು (ವಿವೇಕ. ೨೮೩). [ಸಂ. ಸಿದ್ಧಾರ್ಥಿನ್]

ಸಿದ್ಧಾಸನ (ನಾ). [ಯೋಗ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಯೋಗಾಸನ : ಸಿದ್ಧಾಸನ . . . ಸುಖಾಸನಂಗಳೇ ಜಪಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯಮಾದಾಸನಗಳೆಂದು (ವಿವೇಕ.೮೮); ಈತ . . . ಸಿದ್ಧಾಸನ ಹಾಕಿ, ನೀರಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ತಪಸ್ಸುಮಾಡುವುದುಂಟು (ಸ್ವಪ್ನಪು. ೧೩). [ಸಂ.]

ಸಿದ್ಧಿ (ನಾ). ೧. ಸಾಧಿಸಿದುದು ; ಸಾಧನೆ : ಯಾವುದೋ ಹಾದಿಯೊಂದನು ಹಿಡಿದು ನಡೆಯಲಿದ್ದಡೆಯ ಸಿದ್ಧಿ ! (ಪಾಂಚಜ. ೭೨-೯); ಬುದ್ಧಿ ಶ್ರದ್ಧೆಗಳೆರಡೂ ಸಿದ್ಧಿಗೆ ಅಗತ್ಯವೆಂಬುದು ದಾರ್ಶನಿಕರ ವಾದವಿಧಾನ (ಭಾರದ. ೧೨೨). ೨. ಕಾರ್ಯಸಫಲತೆ ; ಜಯ: ಸಲ್ಲದೌ ನಿನ್ನ ಬಯಕೆಯ ಸಿದ್ಧಿ (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೨೪-೬೭೭). ೩. ಮೋಕ್ಷ ; ಮುಕ್ತಿ : ಪೆರ್ಗ್ಗೋರವಂ ಸವಾಧಿ ನೆಱೆದೊನ್ನೋನ್ತ್ಯಿದ್ದೋರ್ಸಿದ್ಧಿಯಾನ್ (ಎಕ. II. ೨೨-೪; ಸು. 700); ಜಾತಿವರ್ಗದ ಪರಮಧರ್ಮದ ಸಾರವಿದನಾಚರಿಸಿ ಸಿದ್ಧಿಯನೈದಿದನ . . . ಧರ್ಮವ್ಯಾಧನೆಂಬನ ಕಥೆಯ ಕೇಳು (ಕುಮಾ.ಭ. ೧೪-೪೮). ೪. ಸಿದ್ಧತೆ ; ಏರ್ಪಾಡು. ೫. ಅಣಿಮಾ, ಗರಿಮಾ ಮುಂತಾದ ಎಂಟು ಬಗೆಯ ಅಲೌಕಿಕಶಕ್ತಿ. ೬. ಸಾತ್ವಿಕಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ವಿರತಿ . . . ಸಿದ್ಧಿ . . . ನಿಶ್ಚಯ ಮುಂತಾದ ಸಾತ್ವಿಕಗುಣಂಗಳಂ (ವಿವೇಕ. ೨೪೭). ೭. [ಯೋಗ] ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಬಗೆಯ ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ವಿಷ್ಕಂಭ . . . ಸಿದ್ಧಿ . . . ವೈಧೃತಿಗಳೆಂಬಿಪ್ಪತ್ತೇಳು ಯೋಗಂಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೬೨). ೮. [ಗಣಿತ] ಎಂಟು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : ಸಿದ್ಧಿ ವಾರಣಮಾರಯ ಯೆಂಟಕ್ಕ ನಾಮಂ (ವ್ಯವಹಾ. ೯-೮). ೯. [ಸಾಂಖ್ಯ] ಐವತ್ತು ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಉಳಿದ ಐವತ್ತು ಪದಾರ್ಥಗಳು ಪ್ರತ್ಯಯಸರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವು. ವಿಪರ್ಯಯಗಳು ಐದು, ತುಷ್ಟಿಗಳು ಒಂಬತ್ತು, ವಧಗಳೆಂಬ ಅಶಕ್ತಿಗಳು ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು, ಸಿದ್ಧಿಗಳು ಎಂಟು, ಅಂತೂ ಐವತ್ತು (ಹಿಂದಸಾ. ೫೭). [ಸಂ.]

ಸಿದ್ಧಿಗೆ 'ಸಿದ್ದಿಗೆ₁' ನೋ.

ಸಿದ್ಧಿಪ್ರದಾಯಕ (ನಾ). ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ನೀಡುವವನು : ಸಮಸ್ತಸಿದ್ಧಿಪ್ರದಾಯಕ ವಿನಾಯಕ ಮಾಳ್ಪುದೆಮಗೆ ನಿರ್ವಿಘ್ನತೆಯನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧-೩). [ಸಂ.]

ಸಿದ್ಧಿಮಂತ್ರ (ನಾ). ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ಮಂತ್ರ : ಅವನಿಗೆ ಶರಣರ ಹಾಡು ಶಿವಪದವನ್ನು ಕೊಡುವ ಸಿದ್ಧಿಮಂತ್ರವೇ ಆಗಿದೆ (ಕನ್ನಚಾ. ೧೬). [ಸಂ.]

ಸಿದ್ಧಿಯೋಗ (ನಾ). [ಯೋಗ] ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಸಿದ್ಧಿಯೋಗಕ್ಕೆ ಸಮಾ ೫೭ ಗಳಿಗೆ ಮೇಲೆ ತ್ಯಾಜ್ಯ (ಭಾಸ್ಕರ. ೬೦-೪). [ಸಂ.]

ಸಿದ್ಧಿವರು (ಕ್ರಿ). ಸಿದ್ಧಿಸು ; ಈಡೇರು : ಆತನನ್ನು ನನ್ನ ಸಮ್ಮೋಹನಾಸ್ತ್ರಗಳಿಗೆ ಗುರಿಗಯ್ಯುದೂ . . . ಒಂದೆರಡು ನಿಮಿಷಗಳಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಿವರುವ ಅಳಿಗಜ್ಜವಲ್ಲ ! (ಮುತ್ತಶ. ೨೮-೪). [ಸಿದ್ಧಿ + ಬರು₁ (< ವರ್)]

ಸಿದ್ಧಿವಾರ (ನಾ). ಸಿದ್ಧಿಸುವ ವಾರ ; ಸ್ಥಿರವಾರ ; ಶನಿವಾರ : ಸಿದ್ಧಿವಾರದ ದಿನ ನಲದಂಗ ತಂದು ಕತ್ತರಿಸಿ ನೆಳಲಲ್ಲಿ ಒಣಗಿಸಿ . . . ಮೂರುದಿನಗಳು ಸೇವಿಸೆ ಶ್ಲೇಷ್ಮಜ್ವರ ಗುಣವಾಗುವುದು (ಸಕವೈ. ೯೧). [ಸಂ.]

ಸಿದ್ಧಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಈಡೇರು ; ನೆರವೇರು : ಸಾಮಂ ಸಿದ್ಧಿಸಿದೊಡೆ ವಿಜಯವಹುದು (ಪಂಚತಂ. ೧೬೮-೧೭); ಸುದತಿ ಮನೋರಥಂ ಸಖಿಗೆ ಪೇಳದೆ ಸಿದ್ಧಿಸದು (ಜಗಪ. ೧೧-೧೨); ಎಲೆ ಮಹೀಪತಿತನುಜ ಕೇಳ್ ತಪವೀ ತಪೋವನದೊಳಗೆ ಸಿದ್ಧಿಪುದು (ತೊರವಾ. ೧-೧೧-೫); ಅವನ ಉದ್ದೇಶ ಸಿದ್ಧಿಸಲಿಲ್ಲ (ಪ್ರವಾ. II, ೩). ೨. ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗು ; ದೊರಕು : ನೂತನವಿದ್ಯೆ ಸಿದ್ಧಿಸಿತೆಂದು ಖಳ ಮಾನಕೇತುವ ಕೊಂಡಾಡಿದನು (ಮೋಪತ. ೧೨-೮೩); ಅಭ್ಯಾಸದಿಂದ ಕಾರ್ಯಕೌಶಲ್ಯ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೨೧೪). ೩. ಫಲಕಾರಿಯಾಗು ; ಸಫಲವಾಗು : ತದೀಯ ಶರಾಳಿಗಳು ಸಿದ್ಧಿಸಲಿ (ಕುಮಾ.ಭ. ೪-೨೦); ಧೀರೋದಾತ್ತ ಹರಸೊಳು ಕಾಳೆಗ ಕಂದರ್ಪ ನಿಮಗೆ ಸಿದ್ಧಿಪುದೇ (ಮೋಹತ. ೬-೭). ೪. ಸಾಧಿಸು ; ಪಡೆ : ಮಾಳನುಂ ಮಾರಗನುಂ ನಾಗ x x x ಮುದ್ದನು ಒಡನೆ ಸಿದ್ಧಿಸಿದರ್ (ಎಕ VII, ಶಿಕಾಂ. ೨೪-೭; ಸು. 920 ?); ಅರಮನೆಯೊಳಗಣ ಬಸಿಸಿಯೊಳಗೆ ದೇವರಿರುತಾತ್ಮಪದವ ಸಿದ್ಧಿಪುದು (ಭರಚ. ೫೮-೩೦). [ಸಿದ್ಧಿ + -ಇಸು₁]

ಸಿದ್ಧೌಷಧ (ನಾ). ೧. ರೋಗಕ್ಕೆ ತಕ್ಕುದಾದ ಔಷಧ,— ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿಯಾದ ಮದ್ದು : ಆ ವೈದ್ಯರದು ಸಿದ್ಧಹಸ್ತ, ಅವರು ಕೊಡುವ ಮದ್ದು ಸಿದ್ಧೌಷಧ (ರೂಢಿ). ೨. (ಆಲಂ) ಸಮರ್ಪಕವಾದ ಪರಿಹಾರ ; ಸರಿಯಾದ ಮಾರ್ಗ : ಈ ಅಪವಾದವನ್ನು, ಈ ನಿಕೃಷ್ಟತೆಯನ್ನು ತೊಲಗಿಸಲು ನೇಡುತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದೇ ಸಿದ್ಧೌಷಧ (ನಿಶಾ. ೬೭); ಸಮಸ್ತಸಮಸ್ಯೆಗಳಿಗೆ ತನ್ನ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮ ಸಿದ್ಧೌಷಧವೆಂದು ಅವನು ನಂಬಿಕೊಂಡಿದ್ದನು (ಪುನರು. ೫೩೭). [ಸಂ.]

ಸಿಧಿ (ನಾ). ಚಿತೆ ; ಸಿಬಿಕೆ : ಗುರುಪುರೋಹಿತಬಂಧುವರ್ಗವ ಕರಸಿ ತದನಂತರದೊಳಪರಕ್ರಿಯವಿಧಾನದಲಿ ಪರಿಪರಿಯ ಸಮಿಧೆಗಳ ರಾಶಿಯ ಸುರಿದು ಸಿಧಿಯನು ಹೂಡಿ ದಶಕಂಧರನ ಹೋಮಾಗ್ನಿಯಲಿ ಸಂಸ್ಕಾರವನು ಮಾಡಿಸಿದ (ಅನಂರಾ. ೬-೨೨-೨೮). [< ಸಿದಿಗೆ]

ಸಿಧ್ಮ (ನಾ). ೧. ಬಿಳಿಯ ಚುಕ್ಕೆಗಳುಂಟಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮ ರೋಗ; ಚಿಬ್ಬು : "ಸಿಧ್ಮಮೆಂದರ ಚಿಬ್ಬು" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೩-೨). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುಷ್ಠರೋಗ: ಇಲ್ಲಣ, ಅರಿಸಿನ, ಕೋಷ್ಠ, ರಾಗಿ, ಕೊಡಸಿಗೆಯ ಕಾಯಿ, ಇದಂ ಮಜ್ಜಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಶಿಶುಗಳಿಗೆ ಪೂಸೆ, ಸಿಧ್ಮವೆಂಬ, ಪಾಮಾ ಎಂಬ, ವಿಚರ್ಚಿಯೆಂಬ ಮೂಱುತೆಱದ ಕುಷ್ಠ ಮಾಣ್ಗುಂ (ವೈದ್ಯಾ. ೮೨). [ಸಂ.]

ಸಿಧ್ಮಲ, ಸಿಧ್ಮಳ (ಗು). ೧. ಚಿಬ್ಬುಗಳಿಂದ ಆವೃತವಾದ. **ಸಿಧ್ಮಳ:** (ನಾ). ೨. ಚಿಬ್ಬುಗಳುಳ್ಳವನು : "ಶಿಲಾಪಯುತಂ ಸಿಧ್ಮಳನಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೬೩-೩೮). [ಸಂ.]

ಸಿಧ್ಮಳ 'ಸಿಧ್ಮಲ' ನೋ.

ಸಿನಿಕ (ನಾ). ಇತರರಲ್ಲಿ ತಪ್ಪನ್ನು ಹುಡುಕಿ, ತನ್ನ ಅಣಕ, ಕುಚೋದ್ಯಗಳಿಂದ ಹೀಯಾಳಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದವನು : ಆ ಸಿನಿಕ ಯಾರ ಬಗ್ಗೆಯೂ ಒಂದೇ ಒಂದು ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತನ್ನು ಆಡಿದ್ದು ನಾನು ಕೇಳಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). [<— ಇಂ. cynic]

ಸಿನಿಕತನ (ನಾ). ಎಲ್ಲದರಲ್ಲೂ ತಪ್ಪು ಕಂಡುಹಿಡಿದು ಹೀಯಾಳಿಸುವ ಸ್ವಭಾವ: ದಿಗ್ಭ್ರಾಂತಿಯನ್ನು ಮರೆಯಲು ಕಲಿಸಿಕೊಟ್ಟಿತು ಅವನು ಬೆಳೆಸಿಕೊಂಡ ಸಿನಿಕತನ (ವಿಶಾಜೀ. ೩೫). [ಸಿನಿಕ + -ತನ]

ಸಿನಿಮಾ, ಸಿನೆಮಾ (ನಾ). ಚಲನಚಿತ್ರ : ಈಗೇನು ಸಿನಿಮಾ, ಟಾಕಿ, ನಾಟು ಮುಂತಾದವುಗಳಿಗೇ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರೋತ್ಸಾಹನವೇ ವಿನಹ, ಹಳೇಕಾಲದ ನಾಟಕಗಳನ್ನು . . . ನೋಡುವವರು ಯಾರು? (ರಾಯಕ. ೬೫); ಸಿನಿಮಾದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಆಸಕ್ತಿಯೂ ಉಳಿದಿರಲಿಲ್ಲ (ಮೋಹಬ. ೪೨೦). **ಸಿನೆಮಾ** : ಮೆಲ್ಲ ಮೆಲ್ಲನೆ ನಾಟಕ ಸಿನೆಮಾಗಳ ಅನುಕರಣೆಯ ಹಾವಳಿಯಾಗುತ್ತಿದೆ (ಯಕ್ಷಬ. ii, ಮುನ್ನುಡಿ). [<— ಇಂ. cinema]

ಸಿನಿಮಾತಾರೆ (ನಾ). ಚಲನಚಿತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಿನಯಿಸುವ ನಟ ಅಥವಾ ನಟಿ : ಸಿನಿಮಾತಾರೆಗಳೊಡನೆ ಹೋಲಿಸಿ ನೋಡಿದಾಗ ರಂಗನಟರಿಗೆ ತಮ್ಮ ಆದಾಯ ಕಡಿಮೆಯೆಂದೆನಿಸುತ್ತದೆ (ಸಾಜೀ. ೭೭). [ಸಿನಿಮಾ + ತಾರೆ₁]

ಸಿನಿಮಾಮಂದಿರ (ನಾ). ಚಲನಚಿತ್ರವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವ ಮಂದಿರ ; ಟಾಕೀಸು : ತುಂಬಿದ ಬೀದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಿನಿಮಾಮಂದಿರಗಳಲ್ಲಿ ಜೊತೆಗೂಡು ಸ್ವಚ್ಛಂದದಿಂದ ನಲಿಯುವುದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚೇನು ಬೇಕು? (ಚಂದುಬ. ೨೫೦). [ಸಿನಿಮಾ + ಮಂದಿರ]

ಸಿನಿಮಾಯ (ನಾ). ಚಲನಚಿತ್ರದ ರೀತಿ : ಮಗ ವೆಂಕಟಕೃಷ್ಣನ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ, ಎಲ್ಲಾ ಸಿನಿಮಾಯವಾಗಿ ಅವರ ತೇಲುತ್ತಿದ್ದ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಮೂಡಿದುವು (ಮಾಮನ. ೩೯). 'ನಾಟಕೀಯ' ಪರಾ. [< ಸಿನಿಮಾ]

ಸಿನಿರವ (ನಾ). (ಹೆದರಿಕೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಧ್ವನಿ : ಪೆಟಲ್ನಳೊ ರಣರಕ್ಕಸಿಯರ ನಾಸಾಪುಟಗಳೊ ಪೊಗೆಯೊ ನಿಟ್ಟುಸಿರೊ ಪಟಲೆಂಬ ದನಿಯೋ ಸಿನಿರವವೋಯೆನೆ ಭಟರ್ಗಳ ಭಯಗೊಳಿಸಿತ್ತು (ಚಂಪ್ರಸಾಂ. ೮-೪೮).

[ಸಿನಿ, + ರವ]

ಸಿನೀವಾಲಿ (ನಾ). ಚಂದ್ರಕಲೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ : "ಚಂದ್ರನು ಕಾಣಬಪಂತಹ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ ಸಿನೀವಾಲಿಯೆಂಬುದು" (ಪಲಾಯು. ೧೯-೧೧೨).

[ಸಂ. ಸಿನೀವಾಲೀ]

ಸಿನುಗು (ನಾ). ದುರ್ವಾಸನೆ ; ಸಿಂಡು : ಕೋಳ್ಕಗದ ಸಿನುಗು ಕೌರಹ ಬಿಸಿಯುಸಿರ್ ಮೊಗಕೆ ತೀಡುತಿರೆ (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೧೫-೪೯೭); ಮಳೆಯಲ್ಲಿ ತೊಪ್ಪನೆ ತೊಯ್ದು ಮೆಯ್ಯಿಂದ ಆವಿ ಏಳುತ್ತಿರುವ ಕಂತ್ರಿನಾಯಿಯ ಸಿನುಗುವಾಸನೆ! (ಮಲಿಮ. ೬).

ಸಿನೆ (ಅ). ೧. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ; ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ : ದೇವಭಕ್ತರಿಲ್ಲದೂರು ಸಿನೆ ಹಾಳು (ಬಸವ. ೮೭); ಗುಹೇಶ್ವರನೆಂಬ ಶಬ್ದ ಸಿನೆ ಬಂಜೆಯಾಯಿತ್ತು (ಅವಚಂ. ೧೩೭-೬೫); ಅಜಿವು ಮಱವೆ ಸಿನೆಯುಳಿದು ನಿಜದಱಿವು ಜನಿಸಿವಲ್ಲದೊಡಾತ್ಮಗಸುವಹುದೆ ಪರಿಪೂರ್ಣದಿರವು (ಮನೋವಿ. ೬-೫೦). ೨. ಸ್ವಲ್ಪವೂ ; ಎಳ್ಳಷ್ಟೂ ; ಲವಲೇಶ ಮಾತ್ರವೂ : ಅವಕ್ಕೆಡೆಯಾಗಿರ್ಪ ಅಭಿಮಾನವೃತ್ತಿ ಸಿನೆಯಿಲ್ಲೇನೆಂಬೆನಾಶ್ಚರ್ಯಮಂ (ಶತಕ. ೧೧೦-೫೭); ಈ ಲಿಂಗಕೆನ್ನಂಗಕ್ಕೆ ಸಿನೆ ಭೇದವಿಲ್ಲೆಂದು (ಸಿದ್ರೇಪು. ೫-೩೩).

[< ಸಂ. ಶೂನ್ಯ]

ಸಿನೆಮಾ 'ಸಿನಿಮಾ' ನೋ.

ಸಿನ್ನೆ 'ಸಿವನೆ' ನೋ.

ಸಿಪಲೆ 'ಸಿಪಿಲೆ' ನೋ.

ಸಿಪಲೆವಕ್ಕಿ 'ಸಿಪಿಲೆಹಕ್ಕಿ' ನೋ.

ಸಿಪಲೆಹಕ್ಕಿ 'ಸಿಪಿಲೆಹಕ್ಕಿ' ನೋ.

ಸಿಪಾದಾರ (ನಾ). ಸೈನ್ಯಾಧಿಕಾರಿ : ಸೈದ್‌ಹಮ್ಮದ ಸಿಪಾದಾರ ಶೇಕ್‌ಅನ್‌ಸರ ಸಿಪಾದಾರ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೪೨). [<— ಪಾರ. ಸಿಪಾಹ್‌ದಾರ್]

ಸಿಪಾಯಿ, ಶಿಪಾಯಿ (ನಾ). ೧. ಸೈನಿಕ ; ಯೋಧ : ನಮ್ಮ ಜನರೂ ಸಹ ಸಿಪಾಯಿಗಳಾಗಬಯಸುತ್ತಾರೆ (ರಂಗೇ. ೩೭); ಕಾಜಿಯು ಹೆಚ್ಚು ಸಿಪಾಯಿಗಳನ್ನು ತರುವಂತೆ ಫೌಜುದಾರನಿಗೆ ಹೇಳಿಕಳುಹಿಸಿದನು (ಬಂಕಿಮ. ೩೦೨). ೨. ಆಳು ; ಜವಾನ: ಕುಳಿತು ಬೇಸತ್ತ ಸುಮಳಿಗೆ ಸ್ಕೂಲಬೋರ್ಡಿನ ಸಿಪಾಯಿ ಕರೆದಾಗ ಆತ ದೇವರಂತೆ ಕಂಡಿರಬೇಕು (ಪನ್ನುಹಿಂ. ೯). **ಶಿಪಾಯಿ** : ೧. ಸೋಲ್ಜರ್ ಶಿಪಾಯಿ ಪರಾರಿಯಾಗುವದಕ್ಕೆ ಕುಮ್ಮಕು ಮಾಡೋಣ — ೨ ಸಂವತ್ಸರ ಮತ್ತು ಜುರ್ಮಾನೆ (ಗ್ರಾಮೂಕ. ೧೭೯); ಹೈದರನ ತಾತ ಶಿಪಾಯಿ (ಯಕ್ಷವೃ. ೧೩೭). ೨. ಥಿಯೇಟರು ಬಾಗಿಲು ಕಾಯುವ ಶಿಪಾಯಿ (ಹೇಮಂತ. ೩೫೫); ಖಾಸಗೀ ಶಿಪಾಯಿಯ ಹಾಗೆ ಕಾಣುತ್ತಾನೆ (ರತ್ನಗೋ. ೧೭). ೩. ಪೋಲೀಸು ; ಪ್ಯಾದೆ : ಇನ್ಸ್‌ಪೆಕ್ಟರನು ಕೊತವಾಲನನ್ನು ಕಾಣದೆಯೇ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಅಲ್ಲಿಂದ ತನ್ನ ಶಿಪಾಯಿಯೊಡನೆ ಮನೆ ಮುಟ್ಟಿದ (ಕೊತಕಾ. ೭೦).

[<— ಪಾರ. ಹಿಂ. ಸಿಪಾಹೀ; ಮರಾ. ಶಿಪಾಈ, ಶಿಪಾಯ, ಸಿಪಾಈ]

ಸಿಪಾಯಿಗಿರಿ (ನಾ). ೧. ಸಿಪಾಯಿಯ ಉದ್ಯೋಗ : (ಕ). ೨. ಸಾಹಸ ; ಶೌರ್ಯ : ತಮ್ಮ ಸಿಪಾಯಿಗಿರಿಯನ್ನು ನೋಡಿ ಬಹಳ ಸಂತೋಷವಾಯಿತು. ತಮ್ಮನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಲು ಬಂದೆವು (ಚಿತ್ರಸಾ. ೮೭). [<— ಪಾರ. ಸಿಪಾಹ್‌ಗಿರೀ; ಹಿಂ. ಸಿಪಾಹುಗಿರೀ; ಮರಾ. ಶಿಪಾಈಗಿರೀ, ಸಿಪಾಈಗಿರೀ]

ಸಿಪಾಯಿತನ (ನಾ). = ಸಿಪಾಯಿಗಿರಿ ೧ : ಶರೀರಶ್ರಮದಿಂದ ಕೆಲಸಮಾಡುವುದು ಅವರ ಸಿಪಾಯಿತನದ ಗೌರವಕ್ಕೆ ಕಡಿಮೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯುವರು (ಬಾಲವ್ರ. I. ೯೧೭).

[ಸಿಪಾಯಿ + - ತನ]

ಸಿಪಾರಸು 'ಶಿಫಾರಸ್ಸು' ನೋ.

ಸಿಪಾಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಪ್ರಾಣಜಃ – ಸಿಪಾಲೆಯ ಸೊಪ್ಪು" (ಓಷಧಿ. ೯೭). [?]

ಸಿಪಾಸಾಲಾರ (ನಾ). ಸೈನ್ಯದ ಒಬ್ಬ ಅಧಿಕಾರಿ : ರಸ್ತುಸಾಮಾನು ಸರಂಜಾಮು ಮುಂತಾಗಿ . . . ಸಿಪಾಸಾಲಾರರ ತಾಬೆ ಮಾಡಿ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೪೨).

[<— ಪಾರ. ಸಿಪಾಹ್‌ಸಾಲಾರ್]

ಸಿಪಿಗೆಂಡೆ 'ಸೀಪಿಯಗೆಡ್ಡೆ' ನೋ.

ಸಿಪಿಲೆ, ಚಿಪಿಲ, ಸಿಪಲೆ, ಸೀಪಲೆ (ನಾ). ತನ್ನ ಉದ್ದವಾದ ತೋಕೆಯನ್ನು ಸದಾ ಅಲುಗಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ : ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಪೆಸರಾಂತ ಸಿಪಿಲೆಗೆ ಕವಳವನಿಕ್ಕಿ ಕಾದಿಸುತಿರ್ದ ಮದನ (ಮೋಹತ. ೫-೩೫); ಗರಿಪುಕ್ಕಮಂ ಕುಣಿಕುಣಿಸಿ ಸಿಳ್ಳನೂದಿತು ಸಿಪಿಲೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೨೮-೨೧). **ಚಿಪಿಲೆ** : ಶುಕ ಗಿಡುಗ ಚಿಪಿಲೆ ಗುಬ್ಬಿಯು . . . ಕೂಗಲು ಬಸದೋಳ್ (ಹಮಚ. ೨೦೬). **ಸಿಪಲೆ** : ತಗರು ಸಿಪಲೆ ಕೋಳಿಕಾಳಗಗಳು ನೆಜೆ ಪಗಡೆಜೂಜುಗಳ ನೆವದಲಿ . . . ಸೊಗಸುಗಾಱರು ಚರಿಸುವರು (ಕಂನವಿ. ೬-೧೯೭). **ಸೀಪಲೆ** : ತಗರು ಸೀಪಲೆ ಕೋಳಿ ಕೋಣನ ಭರದಿಂದ ಕಾದಿಸುವುದನು (ಜ್ಞಾನಚಿ. ೩೮-೧೧೨). [ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಮಲ. ಚೇವಲ್ = ಗಂಡುಹಕ್ಕಿ]

ಸಿಪಿಲೆಗಚ್ಚಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಿಪಿಲೆಹಕ್ಕಿಗಳು ಒಂದನ್ನೊಂದು ಕಚ್ಚುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಸಿಪಿಲೆಹಕ್ಕಿಗಳ ಕಾಳಗವಾಡಿಸು : ತಗರ್ವೆಣಗಿಸುವ ಸಿಪಿಲೆಗಚ್ಚಿಸುವ ಕೋಳಿಗಾಳಗವ ಕಾದಿಸುವ . . . ಜೂಜುಗಳನೊಡ್ಡಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೬-೩೯); ಸಿಪಿಲೆಗಚ್ಚಿಸುವರು ಚರಣಾಯುಧಗಳ ಕುಪಿತಮುಖದೆ ಕಾದಿಸುವರು (ಕಂನವಿ. ೨-೭೭).

[ಸಿಪಿಲೆಗಚ್ಚು + - ಇಸು]

ಸಿಪಿಲೆಗಚ್ಚು (ನಾ). ಸಿಪಿಲೆಹಕ್ಕಿಗಳ ಕಾಳಗ, — ಕಾದಾಟ : ತಗರ ಪೊಯ್ಲಾಟ ಓಳ್ಳಿಗಳೋಟ ಸಿಪಿಲೆಗಚ್ಚುಗಳ ಸರಸಾಟ (ಲಕ್ಷ್ಮಭಾ. ೧-೨೮-೫). [ಸಿಪಿಲೆ + ಕಚ್ಚು]

ಸಿಪಿಲೆಹಕ್ಕಿ, ಸಿಪಲೆವಕ್ಕಿ, ಸಿಪಲೆಹಕ್ಕಿ (ನಾ). = ಸಿಪಿಲೆ : ಮನೆಯ ಸೂರಿನಲ್ಲಿ ನೇತಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಗೂಡುಗಳಲ್ಲಿ . . . ಸಿಪಿಲೆಹಕ್ಕಿಗಳು ಸೆರೆಯಾಗಿ . . . ಅವನ ಪ್ರೀತಿಗೆ ಪಾತ್ರವಾಗಿದ್ದವು (ಮಗಮಾಂ. ೨೫). **ಸಿಪಲೆವಕ್ಕಿ** : ಅವನೀಶ್ವರರ ನಂದನರು ತವಕದೆ ಸಿಪಲೆವಕ್ಕಿಗಳ ಕಾದಿಸುತಿಹ ಸುವಿಲಾಸವನೇವೇಳ್ವೆ (ಕಂನವಿ. ೭-೧೩). **ಸಿಪಲೆಹಕ್ಕಿ** : ಪಚ್ಚೆತಕ್ಕಿಯು ಪಾರಿವಾಳವು ಹೆಚ್ಚಿನಾ ಗೌಜೇನ ಹಕ್ಕಿಯು ಕಚ್ಚಿ ಆಡುವ ಸಿಪಲೆಹಕ್ಕಿಯು ರಚ್ಚಿಸಿ ಮೆರೆದವರಣ್ಯಾದಿ (ಗೋಪಾಮು. ೩-೧೩). [ಸಿಪಿಲೆ + ಹಕ್ಕಿ (< ಪಕ್ಕಿ)]

ಸಿಪಿವಿಷ್ಟ (ನಾ). ಶಿವ ; ರುದ್ರ : ಸಿಪಿವಿಷ್ಟನಂಗಭವಿಭಸಿತವಾಗಿಯೇ ತಾನು ಗುಪಿತದಿಂದಿರೆ (ಮೈಲಾರ. ೧೪೯-೬). [< ಸಂ. ಶಿಪಿವಿಷ್ಟ]

ಸಿಪ್ಪಡಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). ವ್ಯಥೆಗೊಳ್ಳು ; ಖಿನ್ನತೆಯನ್ನು ಹೊಂದು (?): ಮನದನ್ನಳಪ್ಪ ಕೆಳದಿಗುಸಿರ್ದಂದು ಸಿಪ್ಪಡಂಬಡೆದನನ್ನೆಗಂ ಬಿನ್ನನಿರ್ದ ವಯಸ್ಯೆಯಾಸ್ಯಮಂ ಅವಸೊಡನಾಡಿ ಕಂಡು (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೮-೭೭ ವ). 'ಸಿಬ್ಬದಿ' ಪರಾ. [ಸಿಪ್ಪಡ, + ಪಡೆ]

ಸಿಪ್ಪಡಸು (ಕ್ರಿ). (ಕಪ್ಪನೆಯ) ಚಿಪ್ಪು ಕವಿ, — ಮುಸುಕು : ಒಡನೆ ದಿಗಂತದಂತಿಗಳ ಕೋಡ ಮೊದಲ್ಗಳೊಳೆಯ್ದೆ ಪೊಕ್ಕು ಸಿಪ್ಪಡಸಿದ ಮಾಟ್ಕೆಯಾದುವು . . . ಆ ಯಮುನೆಗಗ್ಗದ ಯಾಗದ ಧೂಮದೇಳ್ಗೆಯೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೩೭); ಲೋಹದ ಸಿಪ್ಪಡಸಿದ ಸನ್ನಾಹಂ ಹಕ್ಕರೆ ಹಯಾಂಗಮಂ ಪೊಯ್ಮಲ್ಕೆ (ಮಹಾನೇ. ೧೧-೧೩೭).

[ಸಿಪ್ಪು + ಅಡಸು]

ಸಿಪ್ಪರಿಗವಿದ್ಯೆ (ನಾ). ದರ್ಜಿಯ ಕೆಲಸ : ಸಾಮುದ್ರಿಕೆಯ ಲಕ್ಷಣ, ಚಿತ್ತಾರಿವಿದ್ಯೆ, ಸಿಪ್ಪರಿಗವಿದ್ಯೆ, ಪುಸ್ತಕದ ಲೇಖನವಿದ್ಯೆ . . . ನಾನಾವಿದ್ಯೆಗಳನು . . . ಅರಿತು (ವಚಕಾ. ೮). [< ಸಿಪ್ಪಿಗ + ವಿದ್ಯೆ]

ಸಿಪ್ಪಿಗ, ಚಿಂಪಿಗ, ಚಿಪ್ಪಿಗ, ಶಿಂಪಿಗ, ಸಿಂಪಿಗ (ನಾ). ಬಟ್ಟೆ ಹೊಲೆಯು ವವನು; ದರ್ಜಿ : ಕುಪ್ಪಸದಂತೆ ಬೆನ್ನಂ ಪತ್ತಿ ಕೆತ್ತುವರ್ ಸಿಪ್ಪಿಗನಂತೆ ಪೊಲಿವರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೭೩); ಯೆಂಣೆಯಂ ಕೊಟರು ಸಿಪ್ಪಿಗರುಂ (ಶಾಂಕಶಾ. ೧೯೩೪, ಹಿರೇಕೆರೂರ್. ೨೨-೪೫; ?). **ಚಿಂಪಿಗ** : ಒಬ್ಬ ಚಿಂಪಿಗನಲ್ಲಿ ಆವುದಾನೊಂದು ಉಡಿಗೆತೊಡಿಗೆಯ ಹೊಲಿಸಿಕೊಂಡು . . . ಒಪ್ಪಿದರೆ ಇಟ್ಟುಕೊಂಬರು (ವಚಶಾ. I, ೯೭); ಗಾಣಿಗರ್ ಚಿಂಪಿ[ಪಾಠಾಂ. ಚಿಪ್ಪಿ]ಗರ್ . . . ಜೂಜುಗಾಱರ್ ಮುಖ್ಯರೊದಗಿ ಬರುತಿರ್ದರು (ಚಿಬಸ್ತು. ೪೭-೪೧). **ಚಿಪ್ಪಿಗ** : ಆ ವಿಗಡ ಜನಿಸುವನು ಚಿಪ್ಪಿಗನಾಗಿ ಧರಣಿಯಲಿ (ಸಂಭವ. ಪಂ. ೩೪೪); ಶರತ್ಕಾಲವೆಂದೆಂಬ ಚಿಪ್ಪಿಗಂ ಬಿಳಿಯ ಹಳೆಯಂಬರಂ ಹಱಿಯದಂತು . . . ಹೊಲಿದ ಬೆಳ್ಗೊಡೆಯೊ . . . ಎನಲು ಬೆಳ್ಮುಗಿಲೆಸೆದವು (ಚೇರಮ. ೪-೩);

ಚಿಪ್ಪಿಗನೇಳಿಗೆಯನಾಗಿಸುವ . . . ವರವನು ಕಾಂಬೆ ನಾನು (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೩೨-೨೭). ಶಿಂಪಿಗ : ಶಿಂಪಿಗರು : ಇವರಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡಿಗರು, ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರಯೆಂಬೆರಡು ವರ್ಗಗಳಿವೆ (ಕಭಾಗ. ೧೫೬). ಸಿಂಪಿಗೆ : ಗಂದಿಗರ ಅಂಗಡಿಯ ಸಾಲ್ಗಳು ಮುಂದೆ . . . ಕುಪ್ಪಸಗಳನು ಮಾಡುವ ಸಿಂಪಿಗರ ಮಳಿಗಿ (ನಂದಿಲೀ. ೯-೯); ಎಳ್ಳು ಗಾಣಿಗ ಬಲ್ಲ ಸುಳ್ಳು ಸಿಂಪಿಗ ಬಲ್ಲ ಕಳ್ಳರನು ಬಲ್ಲ ತಳವಾರ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೪೨೦); ನನ್ನನ್ನು ಸಿಂಪಿಗನ ಕಡೆಗೆ ಒಯ್ದರು (ಕಶಪು. ೪-೫೭). [< ಸಂ. ಶಿಲ್ಪಿಕ./ ಪ್ರಾ. ಸಿಪ್ಪಿಅ./ ತಮಿ. ಚಿಪ್ಪಿ, ಚಿಪ್ಪಿಯನ್; ತುಳು. ಚಿಪ್ಪಿಗೆ; ತೆಲು. ಚಿಪ್ಪವಾಡು./ ಮರಾ. ಶಿಂಪೀ, ಸಿಂಪೀ]

ಸಿಪ್ಪಿಗಗೊತ್ತಳಿ (ನಾ). ದರ್ಜಿಗಳ ಸಂಘ : ಸಮಸ್ತಸಿಪ್ಪಿಗಗೊತ್ತಳಿಯೆಲ್ಲಂ ದೇವರ ಚೈತ್ರಪವಿತ್ರದ ಪರ್ವ್ವಕ್ಕೆ . . ಒಂದು ಪಣಮುಂ (ಎಕ. VII. ಶಿಕಾ. ೧೧೩-೩೨; 1139); ಅಲ್ಲಿನ ನೇಕಾರಗೊತ್ತಳಿ, ಸಿಪ್ಪಿಗಗೊತ್ತಳಿಗಳೂ ಕೂಡ ಸ್ವಲ್ಪ ನೆರವಾಗಿವೆ (ಸವತಿ. ೨೧).
[ಸಿಪ್ಪಿಗ + ಕೊತ್ತಳಿ (< ಕೊತ್ತಟಿ)]

ಸಿಪ್ಪಿಡು (ಕ್ರಿ). ಚೀಪು; ಹೀರಿಕೊಳ್ಳು: ಸೊಪ್ಪುಸೊವಡಾಗದೆಸಟೆಸಟ್ಟಿಪ್ಪದ ಮೊಗಮಿಳಿದು ಕಾರ್ದು ಚಪ್ಪಲರ್ವಿನೆಗಂ ಸಿಪ್ಪಿಟ್ಟು ಕರೆದು ಕೊಂಡುವು ಸಪ್ಪದ ಮುಪ್ಪಳದಿನೊಟೆವ ನಱುವಂಡುಗಳಂ (ಲೀಲಾವ. ೯-೮೭). [< ಸೀಪು₁ + ಇಡು₁]

ಸಿಪ್ಪು, ಚಿಂಪಿ, ಚಿಂಪೆ, ಚಿಪ್ಪು₁, ಸಿಂಪಿ₁, ಸಿಂಪು₁, ಸಿಂಪೆ, ಸಿರ್ಪು (ನಾ). ೧. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ದೊರಕುವ, ಗಟ್ಟಿಕವಚವುಳ್ಳ (ಭರಣಿಯಾಕಾರದ) ಒಂದು ಪದಾರ್ಥ; ಶುಕ್ತಿ : ಜಲನಿಧಿಯ ಸಿಪ್ಪಿನೊಳಗಣ ನನುಪಮಮೌಕ್ತಿಕಮ ಪುಟ್ಟುವಂದದಿನೊಗೆದಂ (ಸೌಇ. IX-i, ೧೮೭-೧೫; 1111); ಕರಮೆಸೆವ ಮುತ್ತು ಸಿಪ್ಪಿನ ಪೊರೆಯೊಳ್ಪಜ್ಜಳಿಸೆ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೫-೮೭). ೨. ತೆಂಗಿನಕಾಯಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಕರಟ : ಬಿದಿರಂಡೆ ಕೊಂಬು ಪೊಸಸಿಪ್ಪು [ಪಾಠಾಂ. ಹೊಯಿಸಿಪ್ಪು] ನಾಳಿಗಳಿಸೆಯ (ಬಾಣರ. ಹ. ೩-೨೪). ೩. ತಲೆಯ ಮೇಲುಭಾಗ ; ಓಡು ; ಬುರುಡೆ: "ಕಪಾಲಮೆಂಬುದು ತಲೆಯ ಸಿಪ್ಪು" (ಹಲಾಯು. ೧೦೪-೧೧); ಕಯ್ಯ ಸಿಪ್ಪು ಸೆಳೆಮಟ್ಟಿದ ಪಾವುಗೆ ತೊಟ್ಟ ಜೋಗವಟ್ಟಿಗೆ ತೆಗೆದುಟ್ಟ ಸೋಗೆ ಕರವೊಪ್ಪಿರೆ ಜೋಗಿಣ ಬರ್ಪಳೊಪ್ಪಿದಳ್ (ಲೀಲಾವ. ೪-೭೭). ೪. ಭರಣಿ ; ಸಂಪುಟ : ಕೊಂಚೆಯಂಚೆಯ ಕುಂತಳಿಕೆಯ ಮಾಟ್ಕೆಯ ಸಿಪ್ಪುಗಳೊಳ್ ತೀವಿ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೮೭ ವ); ಪೊಡರ್ವ ಗಂಧದ ಸಿಪ್ಪು ಕರ್ಪುರದ ನಾಳಿಗಳ ಪಿಡಿದು (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೭); ಕರ್ಪುರ ಕರಡಿಗೆ ಕೂಡಿದ ಗಂಧದ ಸಿ[ಪಾಠಾಂ. ಚಿ]ಪ್ಪು ಸಾದಿನ ಪನಿನೀರ ಕುಪ್ಪಿಗೆಯಾಂತು (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೧-೪೯). ೫. ಚೂರು; ಚೆಕ್ಕೆ : ಅಂತಾ ದಂತಿಘಟೆಗಳಂ . . . ಭಾರ್ಗವರ್ ಸುರಗಿಱಿವಂತಿಱಿಯೆ ಸೂಸುವ ಕನ್ನೆತ್ತರ್ ಕಟಲ್ಲುದಿರ್ವ ಸಕ್ಕದ ಸಿಪ್ಪುಗಳುಂ ಸಿಡಿಲ್ದು ಜೀಱೆಳ್ವ ಕೋಟ್ಕಳುಮಗುರ್ವಂ ಪಡೆಯೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೯೩ ವ). ೬. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ : ಪಟವದ ತಿವಳಿಯ ಜುಂಕದ ಮೊಳಸಿನ ಜೇಕಿರದ ಸಿವಿರ ಸಿಪ್ಪಿನ ಲಯದಿಂದೆಲದೆ ಕುಣಿದರ್ ಕೆಲಬರ್ (ಅಜಿಪು. ೫-೬೨). **ಚಿಂಪಿ** : ೧. "ಜಲಶುಕ್ತಿ = ಸಣ್ಣ ಚಿಂಪಿ" (ಗಂಗಾಮ. ೧೩೮). **ಚಿಂಪೆ** : ೧. "ಮುಕ್ತಾಸ್ಫೋಟ – ಮುತ್ತು ಹುಟ್ಟುವ ಚಿಂಪೆ" (ಗಂಗಾಮ. ೨೫೮). **ಚಿಪ್ಪು₁** : ೧. ಚಿಪ್ಪಿನ ಮಂದಿರದಲ್ಲಿ ಮುತ್ತು ಬೆಳೆದ ಭೇದದಂತೆ (ಮೋಳಿಮಾ. ೯೫-೩೭೭); ಸ್ವಾತಿಯುದಕದೊಳಾದ ಮೌಕ್ತಿಕವ್ರಾತಕಯ್ಯನೆ ಚಿಪ್ಪು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೮-೩); ಜಲಬಿಂದು ಚಿಪ್ಪಿಂದಲೊಡೆದು ಸಿಡಿವ ಮುತ್ತುಗಳೆನಲೊಪ್ಪಿದುದು (ಕಂನವ. ೫-೪೫). ೩. ಪೊಡೆದೊಡ ಲೌಡಿಯಿಂ ಠೌಳಿಯೊಡನೆ ತಲೆಯೊಡೆದು ಚಿಪ್ಪುಗಳೇಳ್ಪವು (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೩-೧೦೦). ೪. ,ಲೇಪನ ಚಿಪ್ಪುಗಳನು ಕರದಿ ಪಿಡಿದು ಪುಷ್ಪಗಂಧಿಯರು (ಅಂಜಚ. ೮-೪೮). ೫. ಉರವನೆಚ್ಚನು ಜರಿಯ ಜೋಡಿನ ಚಿಪ್ಪು ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೪-೭). ೭. ಹೊರಆವರಣ; ಮೇಲ್ಮೈ: ಬೆಂಗಡೆಯೊಳ್ ಮೂಡಿದ ಬಲ್ನಿಯದಿಂ ಬಲುಚಿಪ್ಪಂ ಜೋಡಿಸಿದಾ ಸೀಸಕಮಂ ಹಱಿದು (ಜಯಣಾ. ೭-೩೭); ತಪ್ಪು ನೆಪ್ಪುಗಳ ಚಿಪ್ಪನೊಡೆದು ತೆಗೆದಕ್ಕಿದವನೆ ಬಲ್ಲ (ನಲಮು. ೩೮-೮). ೮. ಬಾಳೆಹಣ್ಣಿನ ಹಣಿಗೆ : ಹತ್ತುಬಾಳೆಯ ಹಣ್ಣಿರುವ ಒಂದು ಚಿಪ್ಪಿನಲ್ಲಿ ಚಿಪ್ಪೆಂಬ ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ವಸ್ತುವಿಲ್ಲ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೩೯ ಅಡಿಟ). **ಸಿಂಪಿ₁** : ೧. ಸಿಂಪಿಯ ಮುತ್ತಾಯಿತು ಅವಳ ಕಣ್ಣೀರು (ಎಳಜೀ. ೪೫); ಮುತ್ತಿನ ಲಡಿಯ ಮೇಲೆ ಕಿಮ್ಮತ್ತು ಆಗತಕ್ಕದ್ದು. ಸಿಂಪಿಯ ಮುತ್ತು (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೧೫೯). ೯. ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಹಾಲು, ಔಷಧ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಕುಡಿಸುವ ಸಾಧನ; ಒಳಲೆ: ಕಾಫಿಗೆಂದು ಎಸರಿಟ್ಟ ಒಲೆಯು ಶಾಂತವಾಗಿದ್ದಿತು. ಮೇಲಿನ ನೀರು ಸಹ ಕುದ್ದು ಕುದ್ದು ಸಿಂಪಿಯಷ್ಟು ಉಳಿದಿದ್ದಿತು (ಜಯಂತ. ೧೩೫); ತಲೆದಿಸೆಯಲ್ಲಿ ಔಷಧ ಹಾಕುವ ಸಿಂಪಿಯೊಂದಿತ್ತು (ಅಶೋಕ. ೨೪೭). **ಸಿಂಪು₁** : ೧. ನಸುದೆಱೆಯುತ್ತಮಿರ್ದ ಪೊಸಮುತ್ತಿನ ಸಿಂಪಿನ ಸಂಪುಟಂಗಳಂ ನುಸುಳ್ದು ಸುಪಾಣಿಯಾಗಿ ಪೊಱಪೊಣ್ಮುವ ಮುತ್ತಿನ ಮಾಲೆಯಂದದಿಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೩೩೧);ಮುನ್ನೂಱುಱುವತ್ತು ನಕ್ಷತ್ರಕ್ಕೆ ಬಾಯಿಬಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿಪ್ಪುದೆ ಸಿಂಪು ಅದು ಸ್ವಾತಿಗಲ್ಲದೆ ಬಾಯ್ದೆಱೆಯದು (ಬಸವ. ೮೧೯); ಮುತ್ತುಗಳು ಸಮುದ್ರದೊಳಗೆ ದೊಡ್ಡಸಿಂಪುಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೨). ೯. ಕಿಸಲಯದೆಸಳ ಮಾಣಿಕ್ಯದ ಸಿಂಪಿಂ ಫಳರಸದ ಪಾಲನೆಱೆದು . . . ಪುಂಡರೀಕದೆಸಳ ಬೆಳ್ಪಿಯ ಸಿಂಪಿಂ ಪರಿಮಳದ ರಸಮನೆಱೆದು (ಗಿರಿಕ. ೨-೭೧ ವ). **ಸಿಂಪೆ**: ೯. "ಒಳಲೆ = ಕೂಸಿಗೆ ಹಾಲು ಹಾಕುವ ಸಿಂಪೆ" (ಗಂಗಾಮ. ೩). Δ **ಸಿರ್ಪು** : ೧. ಸಿರ್ಪಿನ ಬಣ್ಣದ ಮುಗಿಲುಂ ನೇರ್ಪಡೆ (ಅಟ್ಟಮ. ೮-೧೩). ೩. ಮಿದುಳ್ಗಳುಗೆ ತಲೆಯ ಸಿರ್ಪುಗಳುದಿರೆ (ಅರ್ಧನೇ. ೪-೧೧೫); ಬಿರುದ ನಾಯಕರ ಶಿರದ ಸಿರ್ಪ್ಪಂ ಬಿದಿರ್ಚ್ಚುವ . . . ಶ್ರೀಮತು ಹಚ್ಚೆಯನಾಯಕಂ (ಕೊಲ್ಹಾಶಾ. ೧೫-೭೩; 1186). ೪. ಎಡದ ಕರದೊಳ್ಗಂಧಂ ಪೂಮಾಲೆ ಸಿರ್ಪಿನ ಸೇಸೆ ಪೊಂಬಡಲಗೆಯೊಳೊಂದಂದಂ ಚೆಲ್ವಾಗೆ . . . ಒರ್ವಂ ಬಂದಂ ಪ್ರಗಲ್ಭಪುರೋಹಿತಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೨-೧೯). ೧೦. ಸಿಗುರು;ಸಿಬುರು : ವಲ್ಲಭಪ್ರಣಯದಿಂ ಬೀರಸಿರಿ ವಿಗುರ್ವಿಸಿದ ಸನ್ನಣದ ವಜ್ರದ ಸಿರ್ಪುಗಳೆವೆನಿಸಿ ಮೆಯ್ಯುವಿರ್ಗಳಿಡುಕುಱೊಳು ತುಱುಗಿ ತೋಱುವ ಚಮರ ಬಿಂದುಗಳುಂ (ವರ್ಧಪು. ೭-೪೧ ವ).

ಚಿಪ್ಪುಕೊಡು = (ಆಲಂ) ಬರಿದು ಮಾಡು ; ನಿಶ್ಶೇಷಗೊಳಿಸು : ಇದ್ದುದನ್ನೆಲ್ಲಾ ಅಣ್ಣತಮ್ಮಂದಿರು ಪೋಲುಮಾಡಿ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಚಿಪ್ಪುಕೊಟ್ಟರು (ರೂಢಿ). **ಚಿಪ್ಪುಚೀಱುಗಿಸು** = ಚೂರುಚೂರುಮಾಡು; ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಧ್ವಂಸಮಾಡು: ಅವನಟ್ಟೆ ತೋಳ್ಗಳಂ ಚಪ್ಪರಿಸಿಕೊಂಡೆದ್ದು . . . ಚಿಪ್ಪುಚೀಱುಗಿಸಿತು ಸಕಲಪರಿವಾರಮಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೩-೫೦). **ಚಿಪ್ಪುಚೀಱಾಗು** = ಚೂರುಚೂರಾಗು: ಬೆಟ್ಟ ಚಿಪ್ಪುಚೀಱಾಗಿ ಸೂಜಿಯ ಮೊನೆ ಮುಱಿದು (ಸಕವ. ೮. II, ೨೨೭-೭೭). **ಚಿಪ್ಪುಚೂರು** = ಚೂರುಚೂರು: ಚಿಪ್ಪುಚೂರು ಮಾಳ್ಪೆನೆನುತಲಪ್ಪಳಿಸಿದನು (ರಾವಣೋ. ೯).

[ದೇ. ǁ ತಮಿ. ಮಲ. ಚಿಪ್ಪಿ, ಚಿಮ್ಮು; ತುಳು. ಚಿಪ್ಪಿ, ತಿಪ್ಪಿ, ಸಿಪ್ಪಿ; ತೆಲು. ಚಿಪ್ಪ./ ಸಂ. ಶುಕ್ತಿ./ ಪ್ರಾ. ಸಿಪ್ಪಿ]

ಸಿಪ್ಪೆ (ನಾ). ೧. ಹಣ್ಣು, ಕಾಯಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಮೇಲಿನ ಪದರ; ತೋಲು: ಫಲ ಒಳಗೆ ಪಕ್ವವಾಗಿಯಲ್ಲದೆ ಹೊಱಗಣ ಸಿಪ್ಪೆ ಒಪ್ಪಗೆಡದು (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೭೩-೧೮೩); ರಸವಡೆದ ನಿಂಬೆಹಣ್ಣಿನ ಹುಳಿಯನದಱ ಸಿಪ್ಪೆಯ ಸುಟ್ಟು ಬೂದಿಯಾಗಲಿ ಸುಣ್ಣದುದಕವಾಗಲಿ ಕೂಡಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಸಿದೊಡೆ (ಸೂಪಶಾ. ೨-೩೭); ಆಲೂಗಡ್ಡೆ ಸಿಪ್ಪೆ ತೆಗೆಯುವ . . . ಸಲಕರಣೆಗಳು (ಅಡುಸಾ. ೩೪); ಸಿಪ್ಪೆ ತಿಂದವ ಸಿಕ್ಕಿಕೊಂಡ, ಹಣ್ಣು ತಿಂದವ ನುಣುಚಿಕೊಂಡ (ಗಾದೆ). ೨. ಒಣಗಿದ ಗಾಯ ಅಥವಾ ಹುಣ್ಣಿನ ಮೇಲಿನ ಪದರ ; ಹೆಕ್ಕಳೆ : 'ಸಿಪ್ಪೆಗಟ್ಟು' ಪರಾ. ೩. ಅಡಿಕೆ, ತೆಂಗು ಮುಂತಾದ ಫಲಗಳ ನಾರುನಾರಾದ ಹೊರಪದರ : (ಔ). ೪. ಆವರಣ ; ಕವಚ: ಹೊರಚೆಲುವು ಸಿಪ್ಪೆ ಚಪ್ಪರಿಸಿ ಕೆಟ್ಟಿತು ಕಣ್ಣು (ನಡಬಂ. ೧೯-೩).

ಸಿಪ್ಪೆಯ ಕಾಯಿ = ಸುಲಿಯದೆ ಇರುವ (ತೆಂಗಿನ) ಕಾಯಿ: ಲಲಿತ . . . ಕೋಣೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟ ಸಿಪ್ಪೆಯ ಕಾಯಿ ಎರಡು ತಂದು ಮಂದಾರಳಿಗೆ ಮೂರು ಸುತ್ತು ಸುಳಿದು 'ಕಲ್ಲುಕುಟಿಕ'ನಿಗೆ ಹೇಳಿಕೊಂಡಳು (ಬಾಂವ್ಯ. ೨೧). **ಸಿಪ್ಪೆಹಿಪ್ಪೆಗಳಾಗು** = ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ರಸವಿಲ್ಲದಾಗು : ಹಸ್ತ ಮುಟ್ಟಿದ ರೂಪು ಸಿಪ್ಪೆಹಿಪ್ಪೆಗಳಾಯಿತು (ದೀಕ್ಷಾಬೋ. ೯೯-೫).

ಸಿಪ್ಪೆಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಹೆಕ್ಕಳೆಯುಂಟಾಗು : ಗಾಯ ಸಿಪ್ಪೆಗಟ್ಟಿ ಮಾಯುವ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಬಂದಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಸಿಪ್ಪೆ + ಕಟ್ಟು₁]

ಸಿಪ್ಪೆದೆಗ (ಕ್ರಿ). ಕಾಯಿ, ಹಣ್ಣು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಮೇಲಿನ ಪದರವನ್ನು ಸುಲಿ: ಬದನಕಾಯಿಗೆಣ್ಣೆಯಂ ತಡಹಿ ಕೆಂಡದಿ ಸುಟ್ಟು ಸಿಪ್ಪೆದೆಗೆದು . . . ತುಪ್ಪವಿಟ್ಟಾ ಕಾಯನ್ನು ಮಡಗಿ ಬೇಯಿಸಿ (ಸೂಪಶಾ. ೪-೨೫). [ಸಿಪ್ಪೆ + ತೆಗೆ₁]

ಸಿಪ್ಪೆಸುಲಿ (ಕ್ರಿ).೧. = ಸಿಪ್ಪೆದೆಗ : ಅವಳು ಸಿಪ್ಪೆಸುಲಿದ ಕಿತ್ತಳೆಹಣ್ಣೊಂದನ್ನು ನನಗೆ ಕೊಟ್ಟಳು (ರೂಢಿ). ೨. ಗಾಯ, ಹುಣ್ಣು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಮೇಲೆ

ಹೆಕ್ಕಳೆಯುಂಟಾಗು: ರೋಗಿಯ ಮೈಮೇಲಿನ ಸಿಪ್ಪೆಸುಲಿಯುವವರೆಗೂ ರೋಗಿಯನ್ನು ಬೇರ್ಪಡಿಸಿಟ್ಟಿರಬೇಕು (ಕಲರೋ. ೬೪). [ಸಿಪ್ಪೆ + ಸುಲಿ₁]

ಸಿಫಾರಸು 'ಶಿಫಾರಸ್ಸು' ನೋ.

ಸಿಬರು 'ಸಿವುಡು₂' ನೋ.

ಸಿಬಾರ 'ಸೀಯದರ' ನೋ.

ಸಿಬಿಕೆ 'ಸಿಬಿಗೆ' ನೋ.

ಸಿಬಿಗೆ, ಶಿವಿಗೆ, ಸಿಬಿಕೆ, ಸಿಬುಕ, ಸಿವಿಕೆ, ಸಿವಿಗೆ (ನಾ). ೧. ಅಂದಣ; ಪಲ್ಲಕ್ಕಿ: ವೇಸರಿಗಟ್ಟೆಗಳುಂ ಪಿಡಿಗಳುಂ ಸಿಬಿಗೆಗಳುಮನೇಱ . . . ಬರೆ (ವರ್ಧಮಾ. ೮೦-೧೦); ಕರಿತುರಗರಥಗಳಂ ಸಿಬಿಗೆಯಂ ತಾನೇಱ ಬರುತಿರಲು (ಜ್ಞಾನಚಿ. ೧-೬೦). **ಶಿವಿಗೆ :** ೧. ಶಿವಿಗೆಯ ಕೆಲದೊಳ್ ತಾನುಂ ತುರಂಗಾರೂಢನಾಗಿ ಬರ್ಪಂದಮಂ ಮಾಯೆಯಿಂ ಮಾಡಿ (ಚಾವುಂಪು. ೩೦೪); ಶಿವಿಗೆಯಂ ಶ್ರೀನಾಥ ನೊಲ್ದೇಱದಂ (ಅನಂಪು. ೯-೬೧); ಅರಸನನ್ನು ಒಂದು ಶಿವಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಮಲಗಿಸಿ . . . ಕಳುಹಿಸಿ ಕೊಟ್ಟರು (ಚಿಕರಾ. ೪೨೮). **ಸಿಬಿಕೆ :** ೧. ಅವರ್ಣನೀಯವಾದ ಸುಂದರ ಸಿಬಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಯಾವತ್ತೂ ರಾಣಿಯರು ಹೊರಟರು (ತುಳಸೀ. ೧೬೮). ೨. ಹೆಣವನ್ನು ಹೊರುವ ಸಾಧನ; ಚಟ್ಟ: ಅವಳು ಸತ್ತರೆ ಸಿಬಿಕೆಯ ಮುಂದಿನ ಕಂಬಿಗೆ ನನ್ನ ಹೆಗಲನ್ನು ಕೊಡುವೆ (ಜಯಂತ. ೩೬೫); ಆ ಸುಡುಗಾಡಿನಲ್ಲಿ ಹರಿದ ಹೂಮಾಲೆಗಳು ಸೂರೆಯಾಗಿದ್ದವು . . . ಕಳಲಿದ ಸಿಬಿಕೆಗಳು ಬಿದ್ದಿದ್ದುವು (ಬಿದುರ. ೧೮೧). **ಸಿಬುಕ :** ೧. ಮೊಗೆಮೊಗೆದು ಹೊನ್ನ ರಾಸಿಯ ನಿವಾಳಿಸಿ ಮತ್ತೆ ಪಗಲಾಣ್ಮ ತೇಜಮಂ ಜಱಿವ ಸಿಬುಕದೊಳಿಟ್ಟು ಕೊಂಡೊಯ್ದನರಮನೆಗವಂ (ಪ್ರಭುಪು. ೪-೫೨). **ಸಿವಿಕೆ :** ೧. ಕಬಲ – ಕವಳ, ಶಿಬಿಕೆ – ಸಿವಿಕೆ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೪೪ ಪ್ರಯೋ.). **ಸಿವಿಗೆ :** ೧. ನಡೆತಂದರ್ ಸಂತಸದೆ ಪೊನ್ನ ಕಳಸದ ದಂತದ ಸಿವಿಗೆಗಳನೇಱ ಭೋಗಿಯರರೆಬರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೧೦೧); ಸುರಪತಿವಿರಚಿತಮಪ್ಪ ಸುದರ್ಶನಸಿವಿಗೆಯುನೇಱ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ.೧೦-೧೯ ವ); ಸಿಂಗರಂಬೆತ್ತ ಸಿವಿಗೆಯೊಂದು ನೆಲಕ್ಕಿೞಿತರ್ಪುದುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೮೦-೨೮). [< ಸಂ. ಶಿಬಿಕಾ, ಶಿವಿಕಾ]

ಸಿಬಿರ (ನಾ). ಸೈನ್ಯ ಮುಂತಾದುವು ತಾತ್ಕಾಲಿಕವಾಗಿ ಬೀಡುಬಿಡುವ ಸ್ಥಳ; ಪಾಳೆಯ; ಠಾಣ್ಯ: ಉಯ್ಲ ಸಿಸುಗಳ್ ಸಿಬಿರಕ್ಕೆ ಬಟಲ್ದ ಭೂಪನಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೧೮); ಶಬರಾವಳಿಯ ಬಲುಸಿಬಿರವದಱೊಳು ತೀವಿದಿಭಕುಂಭಜ ಸುಮೌಕ್ತಿಕರಾಶಿ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೫-೫); ಬಾವಿಯ ಹತ್ತಿರವೇ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಸಿಬಿರ (ಗಂಗಾಸಾ. ೧). [< ಸಂ. ಶಿಬಿರ]

ಸಿಬಿರು 'ಸಿವುಡು₂' ನೋ.

ಸಿಬುಕ 'ಸಿಬಿಗೆ' ನೋ.

ಸಿಬುರು 'ಸಿವುಡು₂' ನೋ.

ಸಿಬುಡು 'ಸಿವುಡು₂' ನೋ.

ಸಿಬ್ಬ 'ಚಿಬ್ಬು₁' ನೋ.

ಸಿಬ್ಬಂದಿ, ಶಿಬಂದಿ, ಶಿಬ್ಬಂದಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬ ಮೇಲಧಿಕಾರಿಯ ಉಸ್ತುವಾರಿಯಲ್ಲಿ ಕಚೇರಿಯ ಕಾರ್ಯನಿರ್ವಹಿಸುವವರ ಗುಂಪು; ನೌಕರ ವರ್ಗ: ಇವರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ . . . ಇಲಾಖೆಗಳ ಸಿಬ್ಬಂದಿಗಳು ಬಡಾಯಿಸಿದುವು (ಮಹಾವಂ. II, ೧೧೧); ಉಪಾಧ್ಯಾಯರು ಮತ್ತು ಸಿಬ್ಬಂದಿಯ ವಾಸದ ಮನೆಗಳು (ಬೆಂಗೂಲಿ. ೪ ಮುನ್ನುಡಿ). **ಶಿಬಂದಿ :** ಶಿಬಂದೀಜನರಿಗೆ . . . ನಿರಂಕುಶಪ್ರಭುತ್ವವನ್ನು ನಡೆಯಿಸುತಾ (ಮಂಜುಕ. ೧೩); ಅಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಸರಕಾರ . . . ಸಾಹುಕಾರರು ಮತ್ತು ಅವರ ಶಿಬಂದಿಯವರನ್ನುಳಿದು ಇಷ್ಟೊ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗದು (ರಕ್ತರೂ. ೬೪). **ಶಿಬ್ಬಂದಿ:** ಆ ಇಲಾಖಾಶಿಬ್ಬಂದಿಯ ಒಬ್ಬ ಅಧಿಕಾರಿಯಿಂದ . . . ವಿಕ್ರಯಿಸಲ್ಪಡುವದು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೧೦೮); ಅಂಗರಕ್ಷಕರು ೮, ಶಿಬ್ಬಂದಿ ಜನ ೨೦೦ (ಗುರುದ. ೧೧).

[<— ಪಾರ. ಶಿಬಂದೀ; ಮರಾ. ಶಿಬಂದೀ, ಸಿಬಂದೀ]

ಸಿಬ್ಬಂಬೊಯ್ 'ಚಿಬ್ಬಂಬೊಯ್' ನೋ.

ಸಿಬ್ಬತಿ 'ಸಿಬ್ಬದಿ' ನೋ.

ಸಿಬ್ಬದಿ, ಸಿಬ್ಬತಿ, ಸಿಬ್ಬಿದಿ, ಸಿಬ್ಬುದಿ (ನಾ). ೧. ನಾಚಿಕೆ; ಲಜ್ಜೆ; ಸಿಗ್ಗು: 'ಸಿಬ್ಬದಿಗೊಳು' ಪರಾ. **ಸಿಬ್ಬತಿ :** ೨. (ಅಗಲಿಕೆಯ) ದುಃಖ; ಸಂತಾಪ: ಕಾದಂಬರಿಯ ಅಗಲಿ ಬಂದ ಮನಸ್ಸಿನ ಸಿಬ್ಬತಿಯಿಂದ ಎಂದಿನ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತನಾಡಿಕೊಂಡಿರದೆ (ವಚಕಾ. ೯೦). 'ಸಿಪ್ಪಡಂಬಡೆ' ಪರಾ. **ಸಿಬ್ಬಿದಿ :** ೧.'ಸಿಬ್ಬಿದಿಗೊಳ್' ಪರಾ. **ಸಿಬ್ಬುದಿ :** ೧. 'ಸಿಬ್ಬುದಿಗೊಳು' ಪರಾ. ೩. (?): ಗುಬ್ಬಿ ಗುಂಭವನೊಡೆದು ಒಬ್ಬುಳಿಕೆಯಾಯಿತ್ತು ತನ್ನ ಸಿಬ್ಬುದಿ [ಪಾಠಾಂ. ಸಿಬ್ಬುದ್ಧಿ, ಸುಬುದ್ಧಿ]ಯ ಬಿಟ್ಟು ಕಬ್ಬಕ್ಕಿಯ ಹಿಂಡನೊಲ್ಲದೆ ನಿಬದ್ಧಿಯಾಗಿ ಅಲ್ಲಿಯೆ ಹೋಯಿತ್ತು ಲಿಂಗವನಱಿತು (ಸಕವ. ಕ. I, ೩೫-೧೩); ಬ್ರಹ್ಮನ ಹರಿದಾಟ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಕಾಲಾಟ ರುದ್ರನ ಬಾಯಾಟ ಈ ತ್ರಿವಿಧ ಸಿಬ್ಬುದಿ[ಪಾಠಾಂ. ದ್ಧಿ] ಹಱಿದು ಅಕ್ಕನ ಗುಕ್ಕಿನೊಳಗಾಗಬೇಡ (ಸಕವ. ಕ. I. ೩೫-೧೬). [?./ ತೆಲು. ಸಿಬ್ಬಿತಿ, ಸಿಬ್ಬೆತ]

ಸಿಬ್ಬದಿಗೊಳು, ಸಿಬ್ಬಿದಿಗೊಳ್, ಸಿಬ್ಬುದಿಗೊಳು (ಕ್ರಿ). ನಾಚಿಕೆಪಡು; ಲಜ್ಜೆಗೊಳಗಾಗು: ತಿಬ್ಬುಳಿಯಡಂಗಿ ದಿಕ್ಪಾ ವೀರಭಟವಿತತಿ ಸಿಬ್ಬದಿಗೊಳುತ್ತ ಸಿಡಿಮಿಡಿಗೊಂಬ ನೃಪಸಮಿತಿ (ಸವ್ಯಕಾ. ೮-೬೩). **ಸಿಬ್ಬಿದಿಗೊಳ್ :** ಒಬ್ಬರ ಮೊಗವನೊಬ್ಬರು ನೋಡಿ ತಮ್ಮೊಳು ಸಿಬ್ಬಿದಿಗೊಂಡು ಚಿಂತಿಪರು (ಭರಚ. ೪-೨೯); ಒಬ್ಬರೊಬ್ಬರ ಮೋಱ ನೋಡಿ ನಾಣ್ಚುವರತಿಸಿಬ್ಬಿದಿಗೊಂಡು ಜಾಱುವರು (ಭರಚ. ೫೫-೧೦೮). **ಸಿಬ್ಬುದಿಗೊಳು :** ಸೋತನ್ನೆಗುಳರತ್ನವ ಸಿಬ್ಬುದಿ [ಪಾಠಾಂ. ಸಿಬುದ್ಧಿ, ಸುಬುದ್ಧಿ]ಗೊಳುತ್ತಿರಲು ಜೂಜುಗಾರರ್ನೆರೆದು . . . ಬೊಬ್ಬಿಡಲು (ಸಿಂಗಿರಾ. ೯-೨೧). [ಸಿಬ್ಬದಿ + ಕೊಳು (< ಕೊಳ್₁)]

ಸಿಬ್ಬಲು 'ಚಿಬ್ಬಲ್' ನೋ.

ಸಿಬ್ಬಿದಿ 'ಸಿಬ್ಬದಿ' ನೋ.

ಸಿಬ್ಬಿದಿಗೊಳ್ 'ಸಿಬ್ಬದಿಗೊಳು' ನೋ.

ಸಿಬ್ಬು 'ಚಿಬ್ಬು' ನೋ.

ಸಿಬ್ಬುದಿ 'ಸಿಬ್ಬದಿ' ನೋ.

ಸಿಬ್ಬುದಿಗೊಳು 'ಸಿಬ್ಬದಿಗೊಳು' ನೋ.

ಸಿಬ್ಬೆ 'ಚಿಬ್ಬು' ನೋ.

ಸಿಮ (ನಾ). ತಣಿವು; ತಂಪು: ನಿನ್ನ ಕೈ ಮಹಾ ಸಿಮ, ನೀರಿನ ಪಸೆ ಒರೆಸಿಕೊಂಡಿಲ್ಲ (ಬಾಳಿಗಿ. ೯೧). [<— ತುಳು. ಶಿಮ, ಸಿಮ]

ಸಿಮಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಮರಗಳು: ಹೆಸವ . . . ಸುರಗಿ, ಉಡಿ, ಸಿಮಟಿ, ಸಣ್ಣಹೆಸರೆ (ನಮ್ಮನು. ೨೩೬). [<— ತಮಿ. ಚಿಮಟ್ಟಿ, ಚಿಮುಟ್ಟಿ]

ಸಿಮಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ತಣ್ಣಗಾಗು; ಆರು: ಅಪ್ಪಯ್ಯ ಎದ್ದಿದ್ದಾರೆಯ ನೋಡಮ್ಮ. ಕಾಫಿ ಸಿಮಹಿಡಿದು ಹೋಗಿದೆ (ಅನುರ. ೩೬). [ಸಿಮ + ಹಿಡಿ₁ (< ಪಿಡಿ₁)]

ಸಿಮಿಸಿಮಿ (ನಾ). (ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಸುಡುವ ಶಬ್ದವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ) ಒಂದು ಅನುಕರಣಪದ: ಫೂತ್ಕರಿಸಿದವು ಫಣಿ ವದನದಲಿ ದಳ್ಳುರಿಯ ಸಿಮಿಸಿಮಿಗಳ ತುಷಾರದ ಕಿಡಿಯ ತುಂತುಱಿನ . . . ಗರಳಾಕ್ಷರದ ಜಿಗಿಯಲಿ ಮಾತು ತೋಱಿತು ಬೆಸಸು ಬೆಸಸು (ಕುಮಾವ್ಯಾ. ೨೫-೧೧); ಶ್ರಾವಣಸಂಧ್ಯಾಸಮಯಸಮೀರನು ಅಮಂದಗಮನದಿ ಬರುತಿಹನು . . . ಮರ್ಮರ ಸಿಮಿಸಿಮಿ ಸದ್ದನು ಮಾಡಿ (ಪಾಂಚಜ. ೨೩-೫).

ಸಿಮಿಸಿಮಿಗರೆ (ಕ್ರಿ). (ಸುಡುವುದರಿಂದ) ಸಿಮಿಸಿಮಿ ಎಂದು ಸದ್ದು ಮಾಡು: ಖರನ ಕರಕೋಪಾನಲನ ದಳ್ಳುರಿಗೆ ಸೀದವು ತಾರೆ ಸಿಮಿಸಿಮಿಗರೆದುದಂಬರಸಿಂಧು ಸುರಪುರ ಹೊಗೆದುದಗಲದಲಿ (ತೊರರಾ. ೩-೫-೬). [ಸಿಮಿಸಿಮಿ + ಕರೆ₁]

ಸಿಮಿಸಿಮಿತ (ಗು). ಸಿಮಿಸಿಮಿ ಎಂದು ಸದ್ದುಮಾಡುವ: ವಿತತಪಟುನಟನ ವಿಘಟಿತಜಟಾಪಟಲಗಳಿತಗಂಗಾತರಂಗಸೀಕರನಿಕರಸಿಮಿಸಿಮಿತ ನಿಟಲತಟಪಟು ನಯನಶಿಖಿಶಿಖೋದ್ದಾಮಧೂಮರೇಖಾರಚಿತ (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೫೪ ವ).

[ಸಿಮಿಸಿಮಿ + -ತ₂]

ಸಿಮಿಸಿಮಿಸು (ಕ್ರಿ). = ಸಿಮಿಸಿಮಿಗರೆ: ಉರಿಯೊಳು ಕದಳಿಗಳು ಸಿಮಿಸಿಮಿಸೆ (ನಳಚ. ೬-೬); ನೊರೆಗಟ್ಟಿ ಸಿಮಿಸಿಮಿಸಿ ನಿಂದಿರುವ ನೆತ್ತರನು ಕೊಡಲಿಯಲುಗಿಂದಿಕ್ಕಿ . . . ಮತ್ತಮಾರ್ದಿಕ್ಕುವನು (ಶಕಾರ. ೮೩). [ಸಿಮಿಸಿಮಿ + -ಇಸು₁]

ಸಿಮೆಂಟು (ನಾ). ನೆಲಕ್ಕೆ ಸಾರಣೆ ಮಾಡಲು, ಇಟ್ಟಿಗೆ ಅಥವಾ ಕಲ್ಲಿನ ಗೋಡೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಲು ಬಳಸುವ, ಸುಟ್ಟ ಸುಣ್ಣಕಲ್ಲು ಮತ್ತು ಜೇಡಿ ಮಣ್ಣನ್ನು ಬೆರಸಿ ತಯಾರಿಸಿದ ಕಲ್ಲುಗಾರೆ : ತಾರ್ಸಿ ಸಜ್ಜೆ ಸಿಮೆಂಟು ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತ ಪಾಂಡಿತ್ಯ ನನಗಿಲ್ಲ (ಚಂಗೂಲಿ. ೨); ಅವರವು . . . ಇಟ್ಟಂಗಿ – ಸಿಮೆಂಟುಗಳಿಂದ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತವೆ (ಕೃಶಕ್ಕೆ. ೧೩೭). [<— ಇಂ. Cement]

ಸಿಮ್ಮನೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಸಿಮ್ಮನೂರ ಕಿಳ್ಳಮ್ಮನ್ ಅಣ್ಣುಗಿಯ ರಟ್ಟಿಗನ್ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೧೦-೧೩; ಸು. 800). [? + ಊರ್]

ಸಿಮ್ಮಿಸು (ಕ್ರಿ). ನೆಗೆಯುವಂತೆ ಮಾಡು; ಚಿಮ್ಮಿಸು: ಸೆಗೆವ ಧೂಳಿಯಿಂ ತಾಂ ನಿಮಿರ್ದು ಸಿಮ್ಮಿಸಲ್ ಕೆನ್ನನೊದಗಿದವು ತುರಗಂ (ಚೀರಮ. ೧೧-೪೨). 'ಚಿಮ್ಮಿಸು' ಪರಾ. [ಸಿಮ್ಮು + -ಇಸು]

ಸಿಮ್ಮು (ಕ್ರಿ) ಚಿಮ್ಮು; ಹಾರು: ಕಾದ ಸುವರ್ಣಶಲಾಕೆಗಂದು ಕೂರ್ತಂಗಜಕಾರುಕಂ ಬಿಡದೆ ಸಿಮ್ಮುವ ಶೀಕಲವಾಃ ಕಣಾಳಿಯೋಲ್ (ಉದ್ಭಟ. ೭-೪೭); ಎಣ್ಣೆಸೆಯೊಳ್ಸಿಮ್ಮಿದಮೃತ ಕಣವಿಸರಮನಲ್ಕೆಱೆದುದಮರ್ದ ತಾರಾನಿಚಯಂ (ಉದ್ಭಟ. ೧೦-೩೦). 'ಚಿಮ್ಮು$_1$' ಪರಾ. [< ಚಿಮ್ಮು$_1$]

ಸಿಯಕೊಲ್ಲ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಶ್ರೀ ಗುಣ್ಣಪ್ಪಲಾ ಸಿಯಕೊಲ್ಲ ಅಸಿಉನ್ನತನ್ ಎನ್ನೊನ್ ಕೆಳೆಇನಿತ್ತನ್ (ಎಕ. XVI, ತುಮಕೂ. ೯೫-೭; ಸು. 7ನೆಯ ಶತ).

[IP ಇದು 'ಸಿಯಕೆಲ್ಲ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತ]

ಸಿಯಗೆಲ್ಲ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಶ್ರೀಪುರುಷಮಹಾರಾಜರ್ಪೃಥುವೀ ರಾಜ್ಯಂಗೆಯೆ ಸಿಯಗೆಲ್ಲರ್ ಮಱುಗರೆನಾಡುಮೂನೂಱುಮಾಳೆ (ಎಕ. XVI, ತುಮಕೂ. ೮೬-೭; 750); ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ಸಿಯಗೆಲ್ಲರಶರ ಆಳು ರಣಕೇತುಗಳ ಮಗನ್ ದೆವೆಯನೆಮ್ಮೋನ್ . . . ಸತ್ತಾನ್ (ಎಕ. XII, ಮಧುಗಿ. ೩೮-೧; ಸು.950). [< ಶ್ರೀ + ಕೆಲ್ಲ$_?$]

ಸಿಯಳಾಱ, ಶಿಯಳಾರ, ಶಿಳಱ, ಶಿಳಾಱ, ಸೆಳಱ (ನಾ). ೧. (ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ನಾಟಕದ) ಒಂದು ರಾಜಮನೆತನದ ಹೆಸರು: ಕನ್ನವಾಡ ಗಂಗವಾಡ ಬಳೆಯುವಾಡ ರೆನಾರ್ಡಾಳ ಸಿಯುಳಾಱ ಸಾಮಿ ಸರ್ಬರಸ ಕೊಟ್ಟೋರ್ (ಮೈಅರಿ. ೧೯೨೯. ೧೧೮-೨; 920). **ಶಿಯಳಾರ** : ೧. ಮಹೇಶ್ವ[ರ]ಂ ಶಿಯಳಾರವಂಸೋದ್ಭವಂ . . . ಸುವರ್ಣ್ಣಗರುಡಧ್ವಜಂ ವಿಮಳಕೀರ್ತ್ತಿಧ್ವಜಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೫೧-೧೦; 1077). **ಶಿಳಱ** : ೧. ಪ್ರಕಟಯಶಶಿಳಱದಿವಾಕರನುದಿಯಿಸಿದನಿಳೆಗೆ (ಸೌಇಇ. XX, ೭೧-೨೮; 1109). **ಶಿಳಾಱ** : ೧. ಶಿಳಾಱಕುಳಕಮಳಮಾರ್ತ್ತಣ್ಣಂ ಸಮರಪ್ರಚಣ್ಣಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೧೭-೪೫; 1109). **ಸೆಳಱ** : ೧. ಭೀಮಬಲಂ ಸೆಳಱರ ಕುಲಕೀ ಮಹಿಯೊಳ್ ತಿಲಕದನ್ತೆ ಕಂಬಿಗನೆಂಬೋಂ (ಎಇ. IV, ೭೪-೩; 945); ಜೀಮೂತವಾಹನಾನ್ವಯಾಂಬರಶರಶ್ಚಂದ್ರ . . . ಸೆಳಱಕುಳಕಮಳಮಾರ್ತ್ತಂಡ (ಕಇ. II, ೧೨-೩೩; 1114). ೨. ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಭೀಮಬಳಂ ಸೆಳಱನೆಂಬ ಹೆಸರೆಸೆವರಸಂ (ಕೊಲ್ಹಾಶಾ. ೯-೪೭; 1170). 'ಶಿಲಾಹಾರ' ಪರಾ. [?]

ಸಿಯಾಳ 'ಸೀಯಾಳ' ನೋ.

ಸಿಯಿಮ್ಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಸನ್ಧಿವಿಗ್ರಹಿ ಸಿಯಿಮ್ಮ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೪೭೭-೨೭; 991). [?]

ಸಿಯ್ಯನೆ 'ಸೀಯನೆ' ನೋ.

ಸಿರ್ 'ಸಿಱ್' ನೋ.

ಸಿರ$_1$ (ನಾ). ತಲೆ; ಶಿರಸ್ಸು: ಸಿಡಿಲೇತಕೆ ಕೆಡೆದುದಿಲ್ಲ ನಿನ್ನಯ ಸಿರದೊಳ್ (ಕಾದಂಉ. ೫೭೧); ಸಂಸಾರಸಾಗರ ಸಿರದುದ್ದವಾದ ಬಳಿಕ ಏನ ಹೇಳುವೆನಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೮೯); ನಿಷಧಪತಿ ಸಿ[ಪಾಠಾಂ. ಶಿ]ರವ ನಸುಬಾಗಿದನು (ನಳಚ. ೫-೭).

[< ಸಂ. ಶಿರಸ್]

ಸಿರ$_2$ (ನಾ). ೧. ನರ; ನಾಡಿ: ಕಿವಿಗಳ್ ತೋರ್ಪೊಡೆ ನಿರ್ಮಾಂಸವಾಗಿ ಸಿರವ(ರೆಯ) ಸಮವಾಗಿ [ನರ]ನಿಲೆ . . . ದುಃಖಿತೆಯಕ್ಕುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೧೧-೫೫); ಅವನ ಗಂಟಲ ಸಿರ ಬಿಗಿದು . . . ಕಣ್ಣೀರು ಸುರಿಸಿದನು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೭೫). ೨. (ಕೆಲವು ಹಣ್ಣುಗಳು ಹಾಗೂ ಎಲೆಗಳಲ್ಲಿರುವ) ನಾರು; ಎಳೆ: ಆಕೆಯ ಸುಣ್ಣ ತಂಬಾಕ ತಿಕ್ಕುವ ಕ್ರಮವನ್ನಾಗಲೀ, ಎಲೆಗಳ ಸಿರಗಳನ್ನು ಕಿತ್ತುವ ನಯವನ್ನಾಗಲೀ ನೋಡಲು ಹತ್ತಿಪ್ಪತ್ತು ಚಿಕ್ಕಚಿಕ್ಕಮಕ್ಕಳು ಸುತ್ತಲೂ ನೆರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು (ಗಂಮಾಯಿ. ೧೩೩). [ಸಂ. ಸಿರಾ]

ಸಿರ$_3$ 'ಶಿರಾ' ನೋ.

ಸಿರ$_4$ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು: ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ಸಿರದ ದೆವಟೆಯರ ಮಗ ದಾವಣಗವುದದ ಮಹಾಜನಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟದು ಶಾಲೆ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೪೫-೩೩; ಸು. 890?).

[?]

ಸಿರ$_5$ (ನಾ). ಕುದುರೆಯ ದೇಹದ ಒಂದು ಭಾಗ: ಎರಡುಂ ಕಿವಿಯೆಡೆಗಳ್ಕುಂ ಸಿರಮೆಂಬಭಿಧಾನ (ಅಶ್ವಶಾ. ೯-೨೧). [?]

ಸಿರಂಜಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಬೇರು: ಸಿರಂಜಿ ಎಂಬುದು ಆ ಗಿಡದ ಬೇರು ಮತ್ತು ಆ ಬೇರಿನ ಎಲ್ಲ ಅಧ್ಧಕಡ್ಡಿ ಸಹ ನೂಲನ್ನು ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದರಿಂದ ಅದರ ಬೇರುಗಳಿಗೆ ಸಿರಂಜಿ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೯೧). [?]

ಸಿರಂಟು 'ಶಿರಂಟು' ನೋ.

ಸಿರಂದೂಗು (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯು ತೂಗಾಡು , – ಅಲುಗಾಡು: ಎಡೆಗೊಂಡೀ ಮುಪ್ಪಿನೋಜಿಲ್ ನೆರೆ ನೆಗೆದು ಸಿರಂದೂಗಿ ಬೆನ್ ಬಾಗಿ (ರಕ್ಷಾಶ. ೩೮).

[ಸಿರ$_1$ + ತೂಗು$_1$ (< ತೂಂಕು$_1$)]

ಸಿರಂಬೊರೆ (ಕ್ರಿ). ತಲೆಗೆ ಲೇಪಿಸು ,– ಹಚ್ಚು: ನೆಲಕಲೆವ ಮೇಲುದು ಸಿರಂಬೊರೆದ ಕಮ್ಮಣ್ಣೆ (ಚಿಬಪು. ೧೯-೨೪). [ಸಿರ$_1$ + ಪೊರೆ$_2$]

ಸಿರಕಲು (ನಾ). ಸಣ್ಣ ಕೊರಕಲು: ಬುದ್ಬುದನಿಕರಗಳಿಂ ಕೊರಕಲದೆ ಸಿರಕಲದ ಪರಕಲಿಸಿ . . . ಚರಿಪ ಘಟಪಾನದಿಯ ನೋಡುತ್ತೆ (ದುರಪು. ೨೧-೩); ಒಂದು ಸಿರಕಲ ಕೂಡಿ ಅದರ ಗುಂಟ ಹರಿಯಿತು (ಮನಟಿ. ೧೩೭). [?]

ಸಿರಗಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು; ಶಿರಚ್ಛೇದ ಮಾಡಿಸು: ಯೋಗಿಣಿ ಪರಮೇಷ್ಠಿ ಸಿರಗಡಿಸಿದಳು (ದೇವಾಂಪು. ೨-೨೫೦).

[ಸಿರ$_1$ + ಕಡಿಸು (< ಕಡಿಯಿಸು$_2$)]

ಸಿರಗತ್ತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಸೋಮಲತೆ, ಮಂಜಿಷ್ಠ, ಸಿರಗತ್ತಿ (ಪ್ರಮಿಗಿ. ೭೭-೧೩೭೦). [?]

ಸಿರಣವಟ್ಟೆ (ನಾ). ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದ ಒಂದು ಪಟ್ಟು: ಎಸೆವ ಮುಹಗ್ಗಳಂ . . . ಚಟ್ಟು ಸಿರಣವಟ್ಟೆ ಬಾಹುದಣೆ ಖಮ್ಮರಿ ಕತ್ತರಿ ಖೋಡವಂಕುಶಂ ಸಸಿಕುವೆನಿಪ್ಪ ಜೆಟ್ಟಿಗನ ನಟ್ಟನ ಬಿನ್ನಣಮೊಪ್ಪೆ ಕಾದಿದರ್(?) (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೭೮). 'ಸೀರಣ' ಪರಾ. [?]

ಸಿರತಾಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉಡುಪು: ನಾನಾಬಗೆಯ ದುಗುಲವ ವಿರಚಿಸುತಿಹ ಸೇಲಿಗದ ಸಿರತಾಳಿ ಜೋಡು ಪೈಠಣಗಳ ಹೊಲಿಗೆಯ ಗರುವ ಚಿಪ್ಪಿಗಗೇರಿಯಿಹುವು (ಕಂನವಿ. ೭-೫೫). [?]

ಸಿರನಿ (ನಾ). ದೇವರು ಅಥವಾ ಗುರುವಿನ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಹಂಚುವ ಸಿಹಿಪದಾರ್ಥ: ಮುದುಕಿಯ ಗಂಗಾಯಾತ್ರೆಯಾದರೆ ಸಿರನೀ ಹಂಚುವುದಕ್ಕೆ ಒಂದೂಕಾಲುರೂಪಾಯಿ ಮುಡುಪಿಟ್ಟಿದ್ದೇನೆ (ಅರಗಿ. ೯೧).

[<— ಪಾರ. ಶೀರೀನೀ; ಹಿಂ. ಸಿರನೀ; ಮರಾ. ಶಿರಾಣೀ, ಸಿರಾಣೀ]

ಸಿರಪೇಚು 'ಸಿರಪೇಷ್' ನೋ.

ಸಿರಪೇಷ್, ಶಿರಪೇಚ , ಶಿರಪೇಚು , ಶಿರಪೇಷು , ಸಿರಪೇಚು (ನಾ). ಕಿರೀಟ , ಪೇಟ , ಟೋಪಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ತುದಿಗೆ ಅಲಂಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಅಳವಡಿಸಿದ ಮುತ್ತು ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಕುಚ್ಚು; ತುರಾಯಿ : ನವರತ್ನಖಚಿತದ ಸಿರಪೇಷ್ ತುರಾಯಿಕಲ್ಲಿಯನು ಸರಸಿಜಮುಖಿಯೊರ್ವ ಪಿಡಿದು ನಿಂದಿರ್ದಳು (ಕಂನವಿ. ೨೪-೭೯). **ಶಿರಪೇಚ** : ಸಾವುಕಾರನ ತಿಜೋರಿಯಲ್ಲಿರುವ . . . ರತ್ನ ಕೆಚ್ಚಿದ ಶಿರಪೇಚ ಆಭರಣದ ಮೇಲೆ ನನ್ನ ಕಣ್ಣು ಕುಳಿತಿದೆ (ಕಳ್ಳಕಾ. ೪). **ಶಿರಪೇಚು** : "ಶಿರಪೇಚು= ತುರಾಯಿ " (ಜಾನಕೋ. ೪೭). **ಶಿರಪೇಷು** : ತುರಾದವರು ಹೂವಿನ ತುರಾಯನ್ನೂ ಕಲ್ಗಿಯವರು 'ಶಿರಪೇಚಿ' ನಂತಹ ಕುಚ್ಚನ್ನೂ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದರಿಂದ ಇವರಿಗೆ ಈ ಹೆಸರುಗಳು ಬಂದಿವೆ (ಕರ್ನಾಸಂ. ೨೪); ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆತನು . . . ದಿವ್ಯವಾದ

ವಜ್ರದ ಶಿರಪೇಚವನ್ನು ಧರಿಸಿ ಮಂಡಿಸಿದ್ದನು (ಭಾರವೀ. ೧೫೬). **ಸಿರಪೇಚು** : ಬೆರಳಿಗುಂಗುರವಿಡಿಸಿ ಕೊರಳ ಪದಕವ ಹಾಕಿ ಸಿರಪೇಚು ತಲೆಗೆ ವಜ್ರದ (ನಾಡಪ. ೯). [<-- ಪಾರ. ಸರಪೇಚ್, ಸರಪೇಶ್; ಹಿಂ. ಸಿರಪೇಚ್, ಸಿರಪೇಶ್; ಮರಾ. ಸರಪೇಚ್]

ಸಿರಪೊಟ್ಲ 'ಶಿರಪೊಟ್ಟಲಿ' ನೋ.

ಸಿರಮಾಲೆ (ನಾ). ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಏಳುವ ಹುಣ್ಣು: ಈ ತೈಲದಿಂ ಕಜ್ಜಿ, ಇಸುಬಿನ ಹುಣ್ಣು, ಊತಿ, ಪಳೇಹುಣ್ಣು, ಸಿರಮಾಲೆ, ಗಂಡಮಾಲೆ, ದನವಿನ ವ್ರಣ – ಇವೆಲ್ಲಾ ಮಾಣ್ಗುಂ (ವೈವಿ. ೬೯). [ಸಿರ₁ + ಮಾಲೆ₃]

ಸಿರಸ್ತೇದಾರ 'ಶಿರಸ್ತೆದಾರ' ನೋ.

ಸಿರಾ 'ಶಿರಾ' ನೋ.

ಸಿರಾದಿ 'ಶಿರಾದಿ' ನೋ.

ಸಿರಿ (ನಾ). ೧. ಸಂಪತ್ತು; ವೈಭವ: ಅಂಬರಚರರಾಜನ ಸಿರಿಯ ಪೆಂಪನಾಂ ನೆಱೆಯೆ ಪೊಗೞ್ವೆನೆಂಬವನೆ ಗಾಂಪಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೭); ಅನಿಮಿಷಚಾಪದಂತೆ ಸಿರಿ ಶಾರದನೀರದ ಕಾಂತಿಯಂತೆ ಯೌವನದೆಸಕಂ (ಪಂಚತಂ. ೫೯-೧೪); ಹರಿಯ ಕಾರುಣ್ಯಾಂಬುಧಿಯ ಸಿ[ಪಾಠಾಂ. ಶಿ]ರಿ (ನಳಚ. ೧-೧೭); ಹುಲ್ಲಿನ ಉರಿ, ಕನಸಿನ ಸಿರಿ ನಿಲ್ಲದು (ಗಾದೆ). ೨. ಐಶ್ವರ್ಯದ ಅಧಿದೇವತೆ; ಲಕ್ಷ್ಮಿ: ಅದಂ ಪಟ್ಟಿಕೆಯ್ದು ತೊೞ್ತನುೞಿದಂತುೞಿದ ಮಹಾಪುರುಷರೞಿಯದುೞಿದರೆ ಸಿರಿಯಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೭೫); ತಾವರೆಯಸಟ್ಗಳ ನಡುವಿರ್ಪ ಸಿರಿಯುಮಾಕೆಯ ಕೆಲದೊಳ್ ನಸುಮಸುಳ್ವ ತೋರ್ಪಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೪೦); ಪಾಲ್ಗಡಲೊಳಗೊಗೆದ ಸಿರಿಯೊಡನುದಯಿಸಿದ ಅಮೃತಕಳಾಭರನೆನಿಪ್ಪ ಚಂದ್ರನ ಕಿರಣಾಮೃತಮನೀಂಟ (ಪಂಚತಂ. ೨೨೫-೧೦); ತನಿಜವ್ವನದ ಕಡುಚಲುಶಬರಿಯರು ಕಾಳರಾತ್ರಿಯ ಸಿರಿಗಳೆನಿಸಿದರು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೬-೭); ಸಿರಿಯೊಲಿದರೆ ಐಶ್ವರ್ಯ, ಹರಿಯೊಲಿದರೆ ವೈಕುಂಠ (ಗಾದೆ). ೩. ಚೆಲುವು; ಶೋಭೆ; ಸೊಬಗು: ಕಡುರಯ್ಯಂ ಬನದ ತೊಱೆಯ ಸಿರಿ ಧರಣಿಪತೀ (ಆದಿಪು. ೧೧-೬೭); ಮರುಳ್ದುಂಬಿಯೊಂದಲರ್ದ ಪೊಂದಾವರೆಯ ಸಿರಿಗೆತ್ತು ಮೊಗಕೆಱಗೆ (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೪೭); ಸುತವಿನೋದದ ಸಿರಿಗೆ ದಿವಿಜರ ಪತಿಯ ಸಿರಿ ತೊತ್ತಾದು . . . ಉಪ್ಪಿದನು ಕಲಿಪಾಂಡು ವಿಪಿನದಲಿ (ಸಂಭವ. ೧೭-೩). ೪. ಏಳಿಗೆ; ಅಭ್ಯುದಯ: ಆಕೆಯ ನಡುವಿನ ಬಡತನಮುಂ ಪಗೆವರ ಸಿರಿಯುಮೊಡನೊಡನೆ ಕೆಟ್ಟುವು (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೪೧ ವ); ಪೂರ್ಣಚಂದ್ರನ ಸಿರಿಯಂತೆ . . . ರುದ್ರಭಟ್ಟನ ಕವಿತಾರಸಂ ಮನಮನಿರ್ಕುಳಿಗೊಳ್ವುದು ಸಜ್ಜನರ್ಕಳಾ (ಜಗವಿ. ೧-೧೭); ಸಂದಣಿಗಳಲಿ ಸೈಗೆಱೆದರಂಬಿನ ಸಿರಿಯನುರವಣಿಸಿ (ಉದ್ಯೋ. ೧೫-೯೦). ೫. ಆಧಿಕ್ಯ; ಹೆಚ್ಚಳ: ನೋಡುತಂ ಬೆಱಗಾಗುತಲ್ಲಿ ಬಸವಣ್ಣನಿರೆ ಕೂಡೆ ಲೆಕ್ಕದ ಸಂಭ್ರಮಂ ಸಿರಿಯನುಗುಳುತಿರೆ (ಬಸರ. ೫-೬೮). ೬. ಹಿರಿಮೆ; ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ: ಇಂದುಮುಖಿ, ಹೆಸರಿನ ಹುಸಿಗೆ ನಿನ್ನದೆಯ ಸಿರಿಯ ಮಾರದಿರು (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೩೬-೯೯೧).

ಸಿರಿಯ ಕರುಮಾಡ = ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ನಿವಾಸ; ಕಮಲ: "ಕೆಸರ್ಮಲ್ಲಿಗೆ, ಸಿರಿಯ ಕರುಮಾಡಂ, ತಾಮರೆ, ನೀರ್ವೂ – ಈ ೪ ಕಮಲಕ್ಕೆ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೫೪-೧೭೫). **ಸಿರಿಯುಳ್ಳಂ** = ಐಶ್ವರ್ಯವಂತ; ಧನಿಕ: ಉರಗನ ವಿಷಮೇಱಿದರುಂ ಸಿರಿಯುಳ್ಳರು . . . ಮೆಯ್ಮಱೆಯರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೧೯೮); ಸಿರಿಯೊಡೆಯಂ ಸಿರಿಯುಳ್ಳಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೩೩೭). [< ಸಂ. ಶ್ರೀ]

ಸಿರಿಂಗೆಱೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು; ಚಿತ್ರದುರ್ಗಜಿಲ್ಲೆಯ ಈಗಿನ ಸಿರಿಗೆರೆ: ಹೆದರಿಂಗಟ್ಟವುಂ ಕಾರಿಂಗೆಱೆಯುಂ ಸಿರಿಂಗೆಱೆಯುಂ ಇಟ್ಟಿಗೆಯುಮನ್ತು ನಾಲ್ಕುಂ ಬಾಡವುಮಂ (ಎಕ. XI. ಚಿತ್ರದು. ೭೬-೨೨; 937). [ಸಿರಿ + ಕೆಱೆ]

ಸಿರಿಕಂಟ (ನಾ). ಈಶ್ವರ; ಶಿವ: ಕೋಟಿಮೂವತ್ತೆರಳ್ಗಣನಾಯಕರ ಸಹಂ ಸಿರಿ[ಪಾಠಾಂ. ಶ್ರೀ]ಕಂಟನೋಲಗಿಪರು (ಸಂದಿಮಾ. ೫-೨೩). [< ಸಂ. ಶ್ರೀಕಂಠ]

ಸಿರಿಕಂಡ, ಸಿರಿಖಂಡ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ಚಂದನವೃಕ್ಷ: ನಾಗಾಚಲದೊಳ್ ಸಿರಿಕಂಡಂ ಪುಟ್ಟುವಂತ (ಆದಿಪು. ೬-೨೮ ವ). ೨. ಶ್ರೀಗಂಧದ ಕೊರಡನ್ನು ತೇದು ತೆಗೆದ ಲೇಪನ ವಸ್ತು: "ಮಲಯಜಮಿರದದು ಬಾವನ್ನವೆಂದು ಸಿರಿಕಂಡಮೆನಲ್" (ಕವಿಗಂ. ೫೫); ಅಗರುವ ಮೆಚ್ಚುವಚ್ಚ ಸಿರಿಕಂಡದೊಳಗ್ಗಲಿಸಿತ್ತು (ಪಂಪಭಾ. ೫-೩೦); ಕತ್ತುರಿಗಂಪು ಸಿರಿಕಂಡದ ತಿಳಿಗಂಪು (ಚಪು. ೩೭-೪೭). **ಸಿರಿಖಂಡ** : ೧. ಮರನನೞೆವಂತು ಬಲ್ಲರೆ ಸಿರಿಖಂಡವಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೨೦೩); ದುರುಳ ಕಾಷ್ಠಕ . . . ಶವವ ಶೃಂಗರಿಸಿ ಸಿರಿಖಂಡದ ಕೊಱಡುಗಳಿಂದ ದಹಿಸಿದ (ಜೀವಂಸಾಂ. ೫-೭೭). ೨. ಸುಯ್ಯೆಲರೊಳು ಸಿರಿಖಂಡಕೆ ಪರಿಮಳ ಮುಯ್ಯಾನುತಿಪ್ಪುಡಿ ಮಾಡಿ ರಯ್ಯಮೆನಿಪ ಶಶಿಕಾಂತಸಣ್ಣಗೆಯಾಳಗೊಯ್ಯನರೆವರು ನಾರಿಯರು (ವರ್ಧಚ. ೧-೧೦೯). [< ಸಂ. ಶ್ರೀಖಂಡ]

ಸಿರಿಕಂಡವೆಟ್ಟು (ನಾ). ಶ್ರೀಗಂಧದ ಮರಗಳು ಬೆಳೆಯುವ ಪರ್ವತ; ಮಲಯ ಪರ್ವತ: ಬೇವು ಬೊಬ್ಬುಲಿಗಳಂ ತನ್ನಂತೆ ಮಾಳ್ಪ ಸಿರಿಕಂಡವೆಟ್ಟನೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿಯುಂ (ಕಪ್ಪಿಸಾ. ೫೪). [ಸಿರಿಕಂಡ + ಬೆಟ್ಟು₂ (< ಬೆಟ್ಟ₁)]

ಸಿರಿಕನ್ನೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ಸಿರಿಕನ್ನೆ ಮಧುಮೂಲಿಯೆನೆ ಹಣ್ಣೆ" (ಮಂಗರಾ. ೪೫-೪೮). [ಸಿರಿ₇ + ಕನ್ನೆ₁]

ಸಿರಿಕಾಳಗಿಡ (ನಾ). ಕಟುವಾಸನೆಯುಳ್ಳ, ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಅಜಗಂಧಿ: (ಕ). [ಸಿರಿಕಾಳ್ + ಗಿಡ (< ಗಿಡು)]

ಸಿರಿಖಂಡ 'ಸಿರಿಕಂಡ' ನೋ.

ಸಿರಿಗಂದ (ನಾ). ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಮಗ; ಮನ್ಮಥ : ವಾರಣಾಸಿಯೆಂಬ ಪುರದೊಳ್ನಾಥಕುಲಾಂಬರಚಂದ್ರಂ ಸಿರಿಗಂದಂಗೆಣೆಯೆನಿಪನಕಂಪಂ ಸುರಪರಿವೃಢನಮರಾವತಿಯೊಳು ಸುಖಮಿರ್ಪಂದದಿನಿರ್ಪಂ (ಜಯಕು. ೩-೧೭). [ಸಿರಿ + ಕಂದ₁]

ಸಿರಿಗಂಧ (ನಾ). ೧. = ಸಿರಿಕಂಡ ೧ : "ಚಂದನಂ, ಮಳಯಜಂ, ಶ್ರೀಖಂಡ(:)ಂ, ರೋಹಿಣೀದ್ರುಮ: – ಈ ೪ ಸಿರಿಗಂಧಂ" (ಹಲಾಯು. ೮೯-೩೯೦). ೨. = ಸಿರಿಕಂಡ ೨: ಕತ್ತುರಿ ಸಿರಿಗಂಧಗಳಣ್ಪು ರಾಮ ಕೃಷ್ಣರೊಳೆಸೆಗುಂ (ಜಗವಿ. ೬-೨೨); ಮೆಯ್ಯೊಳ್ ಪೂಸಿದ ಸಿರಿಗಂಧದ . . . ಮುಡಿದ ಕದಂಬಪ್ರಸೂನದ ಬೆರಕೆಗಂಪಿಗುರವಣಿಸಿ . . . ಎಱಗುವ ಮಧುಕರನಿಕರಂ (ಗಿರಿಕ. ೨-೧೦೫ ವ); ಪೂಸಿದ ಸಿರಿಗಂಧ ಕರಿಕಾದುದು (ಮೋಹತ. ೨೩-೧೭). [< ಸಂ. ಶ್ರೀಗಂಧ]

ಸಿರಿಗಂಪು (ನಾ). (ಶ್ರೀಗಂಧ ಮೊದಲಾದ) ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಸುವಾಸನಾ ದ್ರವ್ಯ: ತಾಪಕ್ಕಿಕ್ಕಿದ ಸಿರಿಗಂಪು ಪಣೆಯೊಳೆಸೆದುದು (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೮೭); ಕೃಷ್ಣ ಕೈದೊಳೆದು ಮಾಟಾದ ಸಿರಿಗಂಪ ಕೈಕೊಂಡು ಕರ್ಪೂರಕೂಟವೀಟಿಕೆಯನು ಸವಿದು (ಮೋಹತ. ೧೪-೧೭). [ಸಿರಿ + ಕಂಪು]

ಸಿರಿಗಜ್ಜ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕೆಲಸ; ಮಹಾಕಾರ್ಯ: ಮದವನೊತಗೂಡಿ ಮಧುನೃಪಂ ವಿಧಿವಿಲಾಸಕೆ ತನ್ನ ಕೈಂಕರ್ಯಮಂ ಸಲ್ಲಿಸುವ ಸಿರಿಗಜ್ಜದೊಳ್ ತೊಡಗಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೩-೪೮೭). [ಸಿರಿ + ಕಜ್ಜ₁]

ಸಿರಿಗಣೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉತ್ತಮವಾದ ರೇಷ್ಮೆಬಟ್ಟೆ: ಪೊಂಬಟ್ಟೆ ಸಿರಿಗಣೆ[ಪಾಠಾಂ. ಣ] ಗುಜ್ಜರಾಷ್ಟ್ರದ ಪಟ್ಟೆ ವಾರಾಣಸಿಯ ದಸರಿಯ ಹೊತ್ತಿ ಸಿರಿವಣ್ಣ (ಬಸವು. ೧೧-೩೬). [ಸಿರಿ + ಕಣೆ₇]

ಸಿರಿಗತ್ತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕತ್ತಿ: ಸಿರಿಗತ್ತಿ ಡೊಣೆಗತ್ತಿ ಕೊಂಗತ್ತಿ ಧರಿಸಿ (ಸೌಂದರ. ೩-೧೧೧). [ಸಿರಿ₇ + ಕತ್ತಿ]

ಸಿರಿಗನ್ನಡ (ನಾ). ಸಂಪದ್ಯುಕ್ತವಾದ ಕನ್ನಡಭಾಷೆ: ಮಂಗಳಮಯ ತಾಸೆತ್ತಲು ನಾಡು ಸಿಂಗರದಾ ಸಿರಿಗನ್ನಡನಾಡು (ಹೊಂಗಳು. ೧೧-೧೩); ದೊರೆಕೊಳುಗೆ ಚಿರಶಾಂತಿ ; ಸಿರಿಗನ್ನಡಂ ಗೆಲ್ಗೆ ! (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬-೧೫೫). [ಸಿರಿ + ಕನ್ನಡ₁]

ಸಿರಿಗನ್ನಡಿ (ನಾ). ಉತ್ತಮವಾದ ಕನ್ನಡಿ: ಸಿರಿಗನ್ನಡಿ ಕನ್ನಡಿಪುದಾದುದಿಂದು ಶ್ರೀಯುಂ (ಆದಿಪು. ೭-೧೦); ಬೀರಸಿರಿಯ ಸಿರಿಗನ್ನಡಿಯ ಪಿಡಿಗೆ ಪಡಿಯಾದ ಪಿಡಿಯನಡುವಿನೊಳ್ (ವರ್ಧಪು. ೧೮-೫ ವ). [ಸಿರಿ + ಕನ್ನಡಿ₁]

ಸಿರಿಗಾಳು (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ತಸ್ಯ ಕ್ಷೇತ್ರಸ್ಯ ಸೀಮಾ ಪೂರ್ವೋತ್ತರ ದಿಗ್ಭಾಗೇ ಸಿರಿಗಾಳುಗ್ರಾಮಸೀಮ್ನಿ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೬೬-೩೧; 694). [ಸಿರಿ + ಕಾಳು₇]

ಸಿರಿಗುವರ (ನಾ). = ಸಿರಿಗಂದ: "ಕಾಮಂ ಸಿರಿಗುವರಂ ರತಿಮನೋಹರಂ ಮಾಧುಮಿತ್ರಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೫-೨೮). [ಸಿರಿ + ಕುವರ₂]

ಸಿರಿಗೂಡು (ಕ್ರಿ). ಲಕ್ಷ್ಮೀಸಮೇತವಾಗಿರು; ಲಕ್ಷ್ಮಿಯೊಡನೆ ಇರು: ಸಿರಿಗೂಡಿ ನರಹರಿ ಶೇಷತಲ್ಪದೊಳಾಗ ಹರುಷದ ರಾಜಿಸುವಂತೆ (ಕಂಸವಿ. ೮-೯೪). [ಸಿರಿ + ಕೂಡು₁]

ಸಿರಿಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಐಶ್ವರ್ಯವು ಕಳೆದುಹೋಗು; ಬಡತನ ಬರು: ನಾವು ಸಿರಿಗೆಟ್ಟು ಬಡವರಿದ್ದಪೆವೆಮ್ಮ ಇರವಂ ಸುಡು (ಬಸಪು. ೨೯-೨೮). [ಸಿರಿ + ಕೆಡು₁]

ಸಿರಿಗೇಡಿ (ನಾ). ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡವನು; ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ನೀಗಿಕೊಂಡವನು: ಈ ಸಿರಿಗೇಡಿ ಚಾರುದತ್ತನು ನಾನು ಹೇಳಿದರೆ ಅನ್ನುವುದಿಲ್ಲ (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೨೦೮); ಸಿರಿಗೇಡಿ ನೀನೆಲ್ಲಿ ಕೂತಿದ್ದೀಲ (ಲೋಕಗೀ. ೬೫). [ಸಿರಿ + ಕೇಡಿ₁]

ಸಿರಿಗೇಡುಗ (ನಾ). ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಹಾಳುಮಾಡುವವನು; ಸಂಪತ್ತನ್ನು ನಾಶಗೊಳಿಸುವವನು: ನೋಡಿದ್ಧೆ ಬೊಮ್ಮ ನೀಂ ದನುಜರ್ಗೆ ಮುಂಬರ್ಪ ಕೇಡನಜಿಯದ ಪರವನಿತ್ತ್ರಯವರಿವರ ಸಿರಿಗೇಡುಗರರಾ (ಚಿಬಪು. ೪೧-೩೭). [ಸಿರಿ + ಕೇಡುಗ]

ಸಿರಿಗೋದು (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಪೂರ್ವೋತ್ತರ ದಿಭಾ(ಗ್ಭಾ)ಗೇ ಸಿರಿಗೋದುಗ್ರಾಮ ಸೀಮ್ನಿ (ಇಆ. VI, ೯೩-೩೧; 695). [?]

ಸಿರಿತನ (ನಾ). ಐಶ್ವರ್ಯ; ಶ್ರೀಮಂತಿಕೆ: "ಈಶ - ಐಶ್ವರ್ಯೇ, ಸಿರಿತನದೊಳ್" (ಕಾಶಕ್ಕ ೧೭೦); ನನಗೆ . . . ಸಿರಿತನ ಬೇಕೆಂದು ದೇವರಲ್ಲಿ ಬೇಡಿಕೊಂಡವನಲ್ಲ (ಪದ್ಮ.ಪ. ೨೨೩). [ಸಿರಿ + - ತನ]

ಸಿರಿತಾಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಾಳೆಯ ಮರ; ಶ್ರೀತಾಳೆ: ಕಮ್ಮರದಾರ ಕೇರ ನೇಳಲ ಸಿರಿತಾಳೆಯಿಂಗುಳದ ನೆಲ್ಲಿಯ ನೀವದ ಸೋಲೆಯಾಲದಿಂ . . . ಕಟ್ಟಿಲಿಸುತಿರ್ದುದು ಕಾನನವತ್ತ ನೋಟ್ಪೊಡಂ (ಲೀಲಾವ. ೬-೨೧). [< ಸಂ. ಶ್ರೀತಾಲ]

ಸಿರಿತುಪ್ಪೆ (ನಾ). ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಶೇಖರಿಸಿಡುವ ದೊಡ್ಡ ಗಳಗೆ, — ತೊಂಬೆ: ನೂರುಮುಡಿ ಭತ್ತ ಆ ಬಾಕಿಮಾರಿನಿಂದ ಪ್ರತಿವರುಷ ಭಟ್ಟರ ಮನೆಯ 'ತುಪ್ಪೆ'ಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದೇ ತೀರುತ್ತದೆಂದರೆ ಅಚ್ಚರಿಪಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಭಟ್ಟರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ 'ಸಿರಿತುಪ್ಪೆ'ಯನ್ನೇ ಹಾಕಬೇಕು. ಅಷ್ಟೊಂದು ಭತ್ತ ಹಿಡಿಸಬೇಕಲ್ಲ? ಒಂದಲ್ಲ, ಜೋಡು 'ಸಿರಿತುಪ್ಪೆ' ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದರು (ದಬಜಾ. ೧೨). [ಸಿರಿ + ತುಪ್ಪೆ (< ತೊಂಬೆ)]

ಸಿರಿತುಳಸಿ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ತುಳಸಿ; ಶ್ರೀತುಳಸಿ: ಮುಟ್ಟಬೇಡ . . . ಸಿರಿತುಳಸಿವನಮಾಲೆಯಿಂದೊಪ್ಪುವವರ (ಕನಕ. ೮೫-೨). [< ಸಂ. ಶ್ರೀತುಲಸೀ]

ಸಿರಿದರ 'ಸೀಯದರ' ನೋ.

ಸಿರಿದಾರ 'ಸೀಯದರ' ನೋ.

ಸಿರಿದಿನ (ನಾ). ಅಭ್ಯುದಯದ ಕಾಲ; ಉತ್ಕರ್ಷದ ಕಾಲ: ಎಲೆ ಜೀವ, ಬಾಳಿದವು ಬಹುಕಾಲ ಇಲ್ಲಿ, ಹೊಳೆವ ಸಿರಿದಿನಗಳಲಿ, ದುರ್ದಿನಗಳಲ್ಲಿ (ಇಂಗೀತ. ೯೬-೬). [ಸಿರಿ + ದಿನ]

ಸಿರಿದೇವಪ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ಆತ್ರೆಯರ ಕೇಸಣ್ಣನ ಮಗನ್ ಸಿರಿದೇವಪ ಕೊಟ್ಟುದು (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾ. ೪೫-೭೦ ; ಸು. 890?). [ಸಿರಿ + ದೇವ + ಅಪ (< ಅಪ್ಪ₁)]

ಸಿರಿದೇವಿ (ನಾ). ಐಶ್ವರ್ಯದ ಅಧಿದೇವತೆ; ಲಕ್ಷ್ಮಿ: ಹರಿದರುಶನಕಾಗಿ ನಾರದರು ಬರಲು ಸಿರಿದೇವಿ ಹೊಜಗಿನ ಬಾಗಿಲಲ್ಲಿದ್ದಳು (ಪುರಂದ. ೩-೫೦ ಪಲ್ಲವಿ); ಸಿರಿದೇವಿ ಪಾದಪದ್ಮವನೊತ್ತ ಭೋಗೀಶ್ವರಭೋಗತಲ್ಪದೊಳೆಸೆವ ಹರಿಯ ಕಂಡು (ಕಂಸವಿ. ೫-೩೨). [< ಸಂ. ಶ್ರೀದೇವೀ]

ಸಿರಿಧರ (ನಾ). ಲಕ್ಷ್ಮಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು; ವಿಷ್ಣು: ಸಿರಿ [ಪಾಠಾಂ. ಶ್ರೀ]ಧರನು ಸೋಮೇಶ್ವರನನರ್ಚಿಸ ಬರುತ (ಬಸಪು. ೪೩-೪೧); ಸಿರಿಧರ ಪಶ್ಚಿಮರಂಗನೀ ಪುರದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನೆಲಸಿದ ಬಗೆಯ ಹರುಷದೊಳೊರೆವೆನು (ಕಂಸವಿ. ೫-೧೧). [< ಸಂ. ಶ್ರೀಧರ]

ಸಿರಿನುಡಿ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮಾತು : ಕನ್ನಡತಾಯಿಯ ಸಿರಿನುಡಿಭೇರಿಯ ಬಾರಿಸು ಮೊಳಗಿಸು ಗೆಳೆಯ (ಇಂಚಾಪ. ೨೪೪-೧೦೮); ಅವನ . . . ಕೆಲವು ಸಿರಿನುಡಿಗಳಾದರೂ ಹತ್ತನೆಯ ಶತಮಾನದ ಸಾಲಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದಿರಬಹುದು (ಸಾಹಿಪ. ೩೬). [ಸಿರಿ + ನುಡಿ₁]

ಸಿರಿಪಚ್ಚೆ 'ಸಿರಿವಚ್ಚೆ' ನೋ.

ಸಿರಿಪಟ್ಟ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಸಿರಿಪಟ್ಟನಾಮಗ್ರಾಮೇ ಪಶ್ಚಿಮ ಸ್ಯಾಂದಿಶಿ (ಇಆ. VII, ೨೧೪-೩೪; 10ನೆಯ ಶತ). [ಸಿರಿ + ಪಟ್ಟ₁]

ಸಿರಿಪದ (ನಾ). ಮಂಗಳಕರವಾದ ಚರಣ; ಪೂಜ್ಯಪಾದ: ಪ್ರವಹಿಸಲಿ ಮುಗಿದ ಕೈಮ್ಮನಳಿಗೆಯಿಂದೆಲ್ಲ ನಮನಂಗಳೆನ್ನವಾ ಸಿರಿಪದದ ತಡಿಗೆ (ಮಲದೇ. ೨೦-೨). [< ಸಂ. ಶ್ರೀಪದ]

ಸಿರಿಬೀಡು 'ಸಿರಿವೀಡು' ನೋ.

ಸಿರಿಮಂಚ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮಂಚ: ಇರ್ವರರಸಿಯರುಂ . . . ಅರಸನ ಸಿರಿಮಂಚದೊಳ್ ಗಾಢಾಲಿಂಗನಂಗೈದು ಮಜೆದೊಱಗಿರ್ದರ್ (ಪಂಚತಂ. ೧೯೫-೩); ಬಂದರಸಂ ಸಿರಿಮಂಚಮನಲಂಕರಿಸಿ ಕುಳ್ಳಿರ್ಪುದುಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೧-೧೧೧ ವ); ಇನಿಯಂ ಪೋದನಿತು ಬೇಗಮಂ ಸೈರಿಸಲಾಜದೆ ಪರಿತಂದು ಸೆಜ್ಜೆವನೆಯ ಸಿರಿಮಂಚದೊಳ್ ಕುಳ್ಳಿರ್ದು (ಗಿರಿಕ. ೨-೧೦೫ ವ). [ಸಿರಿ + ಮಂಚ]

ಸಿರಿಮರ 'ಸಿರಿವರ₁' ನೋ.

ಸಿರಿಮಾಳ್ಕೆ (ನಾ). ಸುಂದರವಾದ ರಚನೆ: ಸಮುದುದಧ್ವರಶಾಲೆ . . . ರಮಣೀಯಗಂಧಬಂಧುರದೇವ ಕಾನನನಿಕೇತನದ ಸಿರಿಮಾಳ್ಕೆಯಿಂದೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೦-೨೭೧). [ಸಿರಿ + ಮಾಳ್ಕೆ (< ಮಾಟ್ಕೆ)]

ಸಿರಿಮುಡಿ (ನಾ). ೧. ಚೆಲುವಾದ ತುರುಬು; ಅಂದವಾದ ಮುಡಿ: ಮಾನಿನಿಯ ಸಿರಿಮುಡಿಯ ಕಟ್ಟುವ ಸೂನ ಮುಡಿಸುವ ವರಕಟಾಕ್ಷಕೆ ಕಾಡಿಗೆಯನಿಡುವ ಎನ ಹೇಳಿದ ಮಾಡಬಲ್ಲೆನು (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೧-೩೧); ನೇವರಿಸಿದರು ಸೆಳ್ಳುಗುರ್ಗಳಲಿ ಶಶಿಮುಖಿಯ ಸಿರಿಮುಡಿಯ (ತೊರರಾ. ೧-೧೪-೧೩); ಅಚ್ಚರವೆಣ್ಣುಗಳಿಗೆ ಸಿರಿಮುಡಿಗಲರೀವೊಲಂಬರಕಡರಿದ ಮರಗಳೊಪ್ಪಿದುವಡಕೆಗಳ (ಕಂಸವಿ. ೫-೭೭). ೨. ಪವಿತ್ರವಾದ ಶಿರಸ್ಸು: ಕಂಪುಳ್ಳ ಸಂಪಗೆಯ ಪೂಗಳಂ ತಿಱಿತಂದು ಹಂಪಿನ ಶಶಿಧರನ ಸಿರಿಮುಡಿಗೆ ಬೇಕೆಂದು (ಬಸರ. ೧-೨೮); ಸಿರಿಮುಡಿಯೊಳೆಸೆವ ಪೆಜೆಯಂ ತೆಗೆದು . . . ವಿಟಪಂಗಮಾಕೃತಿಯನಾಂತು (ಪದ್ಮರಾ. ೫-೪೨). ೩. ಕಿರೀಟ; ಮಕುಟ: ಸಿರಿಮುಡಿಯ ಮುಸುಕಿನ ರಾಯರಿದ್ದರು ಬಯಲ ಬಿಂಕದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೧೪-೬); ಇಲ್ಲಿಯ ಸರಾಫಕಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಭೂತಕ್ಕೆ ಒಂದು ಬಂಗಾರದ ಸಿರಿಮುಡಿ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಹಾಕಿದ್ದಾರೆ (ಒಡ್ಡಿಉ. ೨೧). [ಸಿರಿ + ಮುಡಿ₂]

ಸಿರಿಮುದ್ದ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಸಿರಿಮುದ್ದನೆಂಬನಾತನ ಪಿರಿಯ ಮಗಂ ನೆಗೞ್ದಂ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೪೫-೭; 980). [ಸಿರಿ + ಮುದ್ದ₁]

ಸಿರಿಮುರಿ (ನಾ). ಬಾಗಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ: ಕಡಿತಲೆ . . . ಸಿರಿಮುರಿ ಕಕ್ಕಡೆ ಚುಂಚುಲಿ ರವಿಹಾಸ ಉರಿಯನುಗುಳುತಿರ್ದುವಲ್ಲಿ (ಭರತೇ. ೨೦-೧೩೪). [ಸಿರಿ₁ + ಮುರ್₃ (< ಮುರಿವು)]

ಸಿರಿಮೆಯ್ (ನಾ). ೧. ಕಾಂತಿಯುಕ್ತವಾದ ದೇಹ; ಶೋಭಾಯಮಾನವಾದ ಶರೀರ : ಪರಮಭಾಗವತರ ಸಿರಿಮಯ್ಯೊಳ್ಳೊಳಪ ವಿಮಲೋರ್ಧ್ವಪುಂಡ್ರಚ್ಛಾಯೆಯಿಂ ಸತ್ವಮಯಮುಂ (ಚಿಕಪಂ. ೧೨೨-೭). ೨. (ಆಲಂ) ಐಶ್ವರ್ಯ; ಶ್ರೀಮಂತಿಕೆ: ಸಿರಿಮಯ್ಯೊಳ್ಗಂದಜಿವಿರೆ ನೆರವಿಯೊಳಾರಱಿವರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೬೩). ೩. ಹಿರಿಮೆ; ಔನ್ನತ್ಯ: ಗೆಲಲುಂ ಸಾಯಲುಮಾಜದೆ ತೊಲಗಿದೊಡೆ ನೆಗೞ್ತೆ ತೋಱುಗುಮ ಸಿರಿಮಯ್ಯಂ (ಗದಾಯು. ೨-೨೧). [ಸಿರಿ + ಮೆಯ್₂]

ಸಿರಿಮೇಚಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಸಾಯಿಲರ ಕೋಜಯ್ಯ ಕೊಟರರ ಅಳಿಯ ಸಿರಿಮೇಚಿತುಱುವಾನ್ನಿಕ್ಕಿಸಿ ಕಾದಿ ಸತ್ತ (ಎಕ. X, ಶಿಡ್ಲಘ. ೫೯-೫; ಸು. 900). [?]

ಸಿರಿಮೊಗ (ನಾ). ಚೆಲುವಾದ ಮುಖ; ಸುಂದರವದನ: ಎಳನಗೆಯ ಸಿರಿಮೊಗದ ಚೆಲುವಿನ ಹೊಳೆಹೊಳೆವ ನಿಟ್ಟಿಸಳಂಗಂಗಳ . . . ಮುನ್ನಿನ ರೂಪ ತೋಱು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೩-೭೭); ಪರಮಬ್ರಹ್ಮಹೃದಯಸರಸಿರುಹೋದರದೊಳಗೊಗೆದಾತನ ಸಿರಿಮೊಗದೊಳು ಗರುವಿಕೆದಾಳಿ ನೆಜೆದ ಕೈವಲ್ಯಸತಿಗೆ ಸಹಚರಿಯಾಗಿ (ಜಯಕಾ. ೧-೭). [< ಸಂ. ಶ್ರೀಮುಖ]

ಸಿರಿಯಕ್ಕ (ನಾ). ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಅಕ್ಕ; ದಾರಿದ್ರ್ಯದ ಅಧಿದೇವತೆ; ಜ್ಯೇಷ್ಠಾ

ದೇವಿ : ಅರಸರುಂ ಮಂಚಕ್ಕೆ ಬರಿಸಿ ಎನ್ನ ಬೆರಸಿದ ಬಳಿಕ ಆನಂಜುವಳೆ ಆನು ಸಿರಿಯಕ್ಕನೇ ಪರುಷ ಮುಟ್ಟಿದ ಬಳಿಕ ಲೋಹವೇ (ಬಸವ. ೭೭೮). [ಸಿರಿ + ಅಕ್ಕ]

ಸಿರಿಯಡಿ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಪಾದ; ದಿವ್ಯಸನ್ನಿಧಿ; ಶ್ರೀಪಾದ: ನೀಲದ ಪೆಂಡೆಯಂಗಳ ಧರಿಸಿದ ಸಿರಿಯಡಿಗಳನಱಸಿ ಕುಜುಪುಗಂಡೆಱಗಿ ಕೃತಾರ್ಥನಪ್ಪಂ (ಚಿಕವಂ. ೧೨೯-೫). [ಸಿರಿ + ಅಡಿ]

ಸಿರಿಯಣುಗ (ನಾ). ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಮಗ; ಮನ್ಮಥ: ಸಿರಿಯಣುಗಂ ಸಮ್ಮೋಹನಶರದಿಂ ವಿರಹಿವಿತಾನಮನೆಚ್ಚು ಕೆಡಹಿ (ಜಯನೃ. ೩-೩೯). [ಸಿರಿ + ಅಣುಗ (< ಅಣುಂಗ)]

ಸಿರಿಯಣ್ಣ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ನಾಗಮಯ್ಯನ ಮಗ ಚನ್ನಯ್ಯನುಂ ಸಿರಿಯಣ್ಣನುಂ . . . ಪೊನ್ನ ಕೊಟ್ಟರ್ (ಎಕ. X, ಚಿಂತಾಮ. ೪೪-೧೩; 960?). [ಸಿರಿ + ಅಣ್ಣ]

ಸಿರಿಯದರ 'ಸೀಯದರ' ನೋ.

ಸಿರಿಯದಾರ 'ಸೀಯದರ' ನೋ.

ಸಿರಿಯಬಾರ 'ಸೀಯದರ' ನೋ.

ಸಿರಿಯಮಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಇರುಗಮಯ್ಯನ ಮಗಂ ಸಿರಿಯಮಯ್ಯನೆರಡುಕೆಱೆಯಂ ತೂಂಬನಿಕ್ಕಿ (ಎಕ. IX, ಬೆಂಗಳೂ. ೭೯-೫; ಸು. 870). 'ಸಿರಿಯಮ್ಮ' ಪರಾ. [ಸಿರಿ + ಅಮ (< ಅಮ್ಮ) + ಅಯ್ಯ]

ಸಿರಿಯಮ್ಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಕಾಕಂಬಾಟ ಕಂಬಯ್ಯನುಂ ಅಸಗಗೊಂಡ ಸಿರಿಯಮ್ಮನುಂ (ಎಕ. XI, ಚಿತ್ರದು. ೭೫-೨೩; 941); ಬಿಜ್ಜೆವರುಮಯ್ಯನ್ನ ಮಯ್ಯನೆಱೆಯಮ್ಮನುಂ ಸಿರಿಯಮ್ಮನುಂ (ಎಕ. XI, ಹೊಳಲ್ಕೆ. ೩೦-೧೨; 964). [ಸಿರಿ + ಅಮ್ಮ]

ಸಿರಿಯರಸ (ನಾ). ೧. ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಒಡೆಯ; ವಿಷ್ಣು: "ಅರಲ್ದೊಡೆಯಂ . . . ಸಿರಿಯರಸಂ . . . ಕಾವನಯ್ಯಂ – ಈ ೧೨ ವಿಷ್ಣುಗೆ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೧-೯); ಸಿರಿಯರಸಂ[ಪಾಠಾಂ. ಯೆಱೆಯಂ] ಮಾದೇವಂ ಸರಸತಿಯೆಱೆಯರ್ಕಳಡಿಗಳೆಂಬೀ ಕೆಂದಾವರೆಗಳ್ ಪೊರೆಗೆಮ್ಮಂ (ಛನ್ದೋ. ೨). ೨. ಕೃಷ್ಣ: ಸಿರಿಯರಸನ ಶ್ರೀಚರಣವ ನೆನೆದು ಕರುಣಿಸಿ ರೂಪವ ತಾ ಕೈಕೊಂಡು (ಕುಮಾರ್‍ಯೋ. ೭೦೧. ಪಂ. ೨೮೪). [ಸಿರಿ + ಅರಸ]

ಸಿರಿಯರಸಿ (ನಾ). ಐಶ್ವರ್ಯದ ಅಧಿದೇವತೆ; ಲಕ್ಷ್ಮಿ: "ಸಿರಿಯರಸಿ [ಪಾಠಾಂ. ಲಕುಮಿ] ಮಾಲಕುಮಿಯೆನೆ ಸದಾ ಶ್ರೀಸತಿಗೆ ನಾಮಮಕ್ಕುಂ" (ಅಭಿ. ೭); ಪೆರರ್ದೆಯುಂ ಕಡಲ್ಗತ್ತು ಕೌಸ್ತುಭಮುಂ ಸಿರಿಯರಸಿಯುಂ ನೆಲಸಿರ್ದುಂ (ಚಿಕವಂ. ೧೨೮-೧೧). [ಸಿರಿ + ಅರಸಿ]

ಸಿರಿಯಾಣ್ಮ (ನಾ). = ಸಿರಿಯರಸ ೧ : "ಸಿರಿಯಾಣ್ಮಂ ಪೊಡೆಯಲರಂ" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೩); ಮಹದಾಧಿಕ ಭಾಸುರಕಾರ್ಯವರಂಪರೆಯಂ ಸಿರಿಯಾಣ್ಮನೆ ನಿತ್ಯನಾಗಿ ಕಣ್ದೊಳಿಸಿರ್ದುಂ (ವಿಷ್ಣುಪು. ೧-೪-೯೭). [ಸಿರಿ + ಆಣ್ಮ (< ಆಳ್ಮ)]

ಸಿರಿಯೆಱೆಯ (ನಾ). = ಸಿರಿಯರಸ ೨ : "ಸಿರಿಯೆಱೆಯಂ ಸೌರಿಯಂದು ತಾವರೆಗಣ್ಣಂ" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೩). [ಸಿರಿ + ಎಱೆಯ]

ಸಿರಿಯೇಱು (ಕ್ರಿ). ಶೋಭಿಸು: ಚರಣಂಗಳ್ ಲೀಲೆಯೇಱಿಲ್ ಮೊಗಂ ಸಿರಿಯೇಱಲ್ ತಲೆಗೇಱಿದುತ್ಸವದೆ ನಿಮ್ಮಂ ಪೂಜಿಸುತ್ತೆ (ಪಂಪಾಶ. ೧೭೮). [ಸಿರಿ + ಏಱು (< ಏಱ್)]

ಸಿರಿಯೊಡೆಯ (ನಾ). ೧. ಧನಿಕ; ಶ್ರೀಮಂತ: ಸಿರಿಯೊಡೆಯನಾಗಿಯುಂ ದರ್ಪರಹಿತಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೭೭); ಸಿರಿಯೊಡೆಯಂ ಸಿರಿಯುಳ್ಳಂ ಸರೂಪಿ ಗುಣವಂತ ನಧಿಕದಾನಿ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೩೩೭). ೨. = ಸಿರಿಯರಸ ೨: ಸಿರಿಯೊಡೆಯಂ ಕೀಱಲಾಗಿರಲಱಿವನ ಪರಿಸುತಂ ಕಿರೀಟಿಯ ರಥಮಂ (ಸಮವ. ೮-೧೪೪). [ಸಿರಿ + ಒಡೆಯ]

ಸಿರಿಯೋಲಗ (ನಾ). ವೈಭವಪೂರ್ಣವಾದ ದರ್ಬಾರು: ಅಷ್ಟದಿಕ್ಪಾಲರ ಮಧ್ಯದಲಿ ವೈಕುಂಠಪಟ್ಟಣವು ಸಿರಿಯೋಲಗವು ನಿತ್ಯದಿ (ಕನಕ. ೧೨೯-೧). [ಸಿರಿ + ಓಲಗ]

ಸಿರಿಯೋಲಗಂಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ವೈಭವಪೂರ್ಣವಾದ ದರ್ಬಾರನ್ನು ನಡೆಸು: ರಮ್ಯಹರ್ಮ್ಯಾಗ್ರದೊಳೆ ಸಿರಿಯೋಲಗಂಗೊಟ್ಟು (ಪಂಪಭಾ. ೪-೫೨ ವ). [ಸಿರಿಯೋಲಗ + ಕೊಡು]

ಸಿರಿರಾಣಿ (ನಾ). = ಸಿರಿಯರಸಿ: ಸಿರಿರಾಣಿಯ ಪೆತ್ತ ಸೊದೆಗಡಲೆಳೆಯ ತಾತ್ಪರಿಯದಿ ನೋಡಬಂದಂತೆ . . . ಪರಿದಳು ತುಂಗಬೆಳ್ಗಂಗೆ (ಮೋಹತ. ೭-೬೫); ಪರಮಪತಿವ್ರತೆಯಿದ್ದ ಬಳಿಯೊಳಾ ಸಿರಿರಾಣಿ ಸೇರಿ ಬಂದಿಹಳು (ಹರಿಬ. ೨-೧೭). [ಸಿರಿ + ರಾಣಿ]

ಸಿರಿರಾಯ (ನಾ). = ಸಿರಿಯರಸ ೧ : ಸಿರಿಯೊಡನೆ ಸಿರಿರಾಯನುತ್ಸವದಿ ನಿಂತಿಹನು ಕಡುಸವಿಯ ಮೆಲುನಗೆಯೊಳು (ಮಲಿದೇ. ೪೮-೧೧). [ಸಿರಿ + ರಾಯ]

ಸಿರಿಲಕ್ಷ್ಮಿ (ನಾ). ಸಂಪತ್ತಿನ ಒಡತಿ; ಧನಲಕ್ಷ್ಮಿ: ಸಿರಿಲಕ್ಷ್ಮಿ ಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿ ಶಾರದಾಲಕ್ಷ್ಮಿಯಾ ವರಕೀರ್ತಿಲಕ್ಷ್ಮಿಯರಂತೆ ಪರಿಶೋಭಿಸುವ ರಾಜಪುತ್ರಿಯರನು ಭೂಪ ರಂಜಿಸಿದ (ಕಂನಟಿ. ೭-೬೯). [< ಸಂ. ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮೀ]

ಸಿರಿಲೋಲ (ನಾ). = ಸಿರಿಯರಸ ೨ : ಸಿರಿಲೋಲಸಹಿತ ಯುಧಿಷ್ಠಿರಾದಿಗಳು . . . ಹೊಕ್ಕರು ಕಾಳಗದ ಕಳನ (ಕುಮಾರ್‍ಯೋ. ೯-೨೯). [< ಸಂ. ಶ್ರೀಲೋಲ]

ಸಿರಿವಂತ (ನಾ). ಐಶ್ವರ್ಯವಂತ; ಧನಿಕ: ಎಂತು ಪೊಲ್ಲರುಮೊಳ್ಳಿದರುಮೊಳರಂತು ತಿರಿಕರುಂ ಸಿರಿವಂತರುಮೊಳರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೭೮); ಜಗವರಾಜಕವಾಯ್ತು ಕುಮುದಾಳಿಗಳ ಬಾಗಿಲು ಹೂಡಿದವು ಸೂಳೆಗರು ಕವಿದುದು ತುಂಬಿಗಳು ಸಿರಿವಂತರರಮನೆಯ (ಕುಮಾರ್‍ಯೋ. ೧-೪೩). [ಸಿರಿ + - ವಂತ]

ಸಿರಿವಂತಗಾರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು: ಸಿರಿವಂತಗಾರೊಳ ಇಟ್ಟೊಱು ಭತ್ತದ ಮಣ್ಣು ಮಹಾದೇವರ್ಗೆ ಬಿಟ್ಟಂ (ಎಕ. IV, ಗುಂಡ್ಲುಪೇ. ೧೪-೭; ಸು. 995?). [?]

ಸಿರಿವಂತಿಕೆ (ನಾ). ಶ್ರೀಮಂತಿಕೆ; ಸಿರಿತನ: ಸಿರಿಯಂ ಪರಿಭವಿಸಿ ತಂದು ಪೊಸಯಿಪ ಸಿರಿವಂತಿಕೆಯಿಂದ ಕಾಲೊಳೊದೆದವರೆನಿಕುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೧೭); ಸಿರಿವಂತಿಕೆಯ ಬಿಗುಮಾನವೂ ಪರಂಪರಾಗತವಾದುದೇನೊ! (ಆಧೋರೀ. ೪೫). [ಸಿರಿವಂತ + - ಇಕೆ]

ಸಿರಿವಂತಿಗೆ (ನಾ). ಹುರಿಯಲು ಬಳಸುವ ಮಡಕೆಯ ಓಡು; ಹುರಿಯೋಡು: "ಸಿರಿವಂತಿಗೆಯಂದ[ನ]ಲ್ಕೆ ಹುರಿಯೋಡಕ್ಕುಂ" (ರನ್ನಕಂ. ೨); ಆ ಸಿರಿವಂತಿಗೆಯಂ ತೊಳೆವಂತಿರೆ ಖಚರಶ್ರೀಯನುಱಿದನಾ ಜಿನಚಂದ್ರಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೬೯); ಸಿರಿವಂತಿಗೆ = ಹುರಿಯೋಡು (ಕವಿಮ. ಪಂ. ೨); ಬಾಂದಳವೆಂಬ ಸಿರಿವಂತಿಗೆಯೊಳಪರಿಮಿತ ಜಗತ್ತುಗಳೆಂಬ ಜೋಳದೊಕ್ಕಿತ್ತುಗಳನು ಹುರಿಯುತ್ತಿರಲ್ (ಶೀಷರಾ. ೩-೧೧). [?]

ಸಿರಿವಂತೆ (ನಾ). ಶ್ರೀಮಂತ ಹೆಂಗಸು; ಭಾಗ್ಯವಂತೆ: ಸಿರಿವಂತೆ, ಗುಣವಂತೆ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೯೭ ಪ್ರಯೋ). [ಸಿರಿವಂತ + - ಎ]

ಸಿರಿವಚ್ಚ (ನಾ). ೧. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಎದೆಯ ಮೇಲಿರುವ ಕಪ್ಪುಮಚ್ಚೆ; ಶ್ರೀವತ್ಸ: ಸಿರಿವಚ್ಚದ ಪಚ್ಚವಣಿಗಳ ಬೆಳಗಿನೊಳ್ಪೆರಸಿ (ಚಿಕವಂ. ೧೨೩-೧೭); ಸಿರಿವಚ್ಚಲಚ್ಚಣದಿ ನೊಪ್ಪುವೆರ್ದೆಯುಂ, ಬೆಳ್ಪಚ್ಚೆ ಬಿಗಿದ ನಡುವುಮಿಂದ ಬಾಗೆ (ಅದ್ಭುತ. ೩೫-೨೫). ೨. ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಮಣೆದಿಯು ಸಿರಿವಚ್ಚನುಂ ಶ್ರೀಪುರುಷನುಂ . . . ಎಱಿದು ಸತ್ತೂರ್ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೪೪, ೭-೧; 808). [< ಸಂ. ಶ್ರೀವತ್ಸ]

ಸಿರಿವಚ್ಚೆ, ಸಿರಿಪಚ್ಚೆ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಹಸುರುಕಲ್ಲು: ಸಿರಿವಚ್ಚೆಯ ಪಳಿಕಿಂ ಕಂಡರಿಸಿದ ಕರುವನೆ . . . ಕರಮೆಸೆದಂ ಭೂಪತಿ ಪುರಸತಿಯರ ಕಣ್ಗಳ ಕದಿರಿಂದ (ಜಯನೃ. ೧೧-೫೭). ಸಿರಿಪಚ್ಚೆ : ೨. ಉತ್ತಮವಾದ ಪಚ್ಚೆತೆನೆ: ಸಿರಿಗಂಪು ಸಿರಿವಚ್ಚೆ ಪನಿನೀರು ಬಿಜ್ಜಣದಲರುಪದಾರಗಳಿಂದ ಧರಣೀಪತಿ ದಿಟ್ಟದೆಱೆದು (ನೇಮಿಸಂ. ೮-೧೧೯); ಪನ್ನೀರ ಚೆಂಬುಗಳೆಡಿಗುಡ್ಡೆ ಸಿರಿಪಚ್ಚೆ ಪನ್ನಗಪ್ಪುರದ ರಾಶಿಗಳು (ಭರಚ. ೪೭-೧೮). [ಸಿರಿ + ಪಚ್ಚೆ (< ಪಸ್ಸು)]

ಸಿರಿವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಸೊಬಗನ್ನು ಹೊಂದು: ಪರಮೆಗಳ ಸೇಣಿ ಹರಿನೀಲಮಣಿತೋರಣದ ಸಿರಿವಡೆಯೆ (ಶೀಷರಾ. ೭-೩೦). [ಸಿರಿ + ಪಡೆ]

ಸಿರಿವಣ್ (ನಾ). ವೈಷ್ಣವರು ಮುದ್ರೆಗಳನ್ನು ಧರಿಸಲು ಬಳಸುವ ಪವಿತ್ರವಾದ ಮಣ್ಣು; ಗೋಪಿಚಂದನ: ಸಿರಿವಣ್ಗಳಗಿನಬ್ಬರಕ್ಕೆರ್ಬಗಿಯಾಗಿರ್ಕೆಲಕ್ಕೆ ಸರಿಯುತ್ತ . . . ಕುರುಳ್ಗಟ್ಟಲೆ ನುಣ್ಣಣೆಯಂ ಪತ್ತಿ ಪದುಳದೊಳಿರ್ದುಂ (ಚಿಕವಂ. ೧೨೮-೩). [ಸಿರಿ + ಮಣ್]

ಸಿರಿವಣ್ಣ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಣ್ಣದ ಬಟ್ಟೆ: ಗುಜ್ಜರಾಷ್ಟ್ರದ ಪಟ್ಟೆ

ವಾರಾಣಸಿಯ ದಸರಿಯ ಹೊತ್ತಿ ಸಿರಿವಣ್ಣ . . . ಈ ವಿವಿಧ ಪಟ್ಟಾವಳಿಗಳುಂಟು (ಬಸವು. ೧೧-೨೭). [ಸಿರಿ + ಬಣ್ಣ]

ಸಿರಿವದನ (ನಾ). ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮುಖ; ಶೋಭಿಸುವ ಮುಖ: ಸೊಂಪುಗೆಟ್ಟುದು ಸಿರಿವದನ ಮನದಿಂಪು ಬೀತುದು (ಉವ್ಯಾಧೀ. ೬-೨೭). [ಸಿರಿ + ವದನ]

ಸಿರಿವಧು (ನಾ). ಸಂಪದ್ಯುಕ್ತಳಾದವಳು: ತಿರುಮಲರಾಜನ ಬಟ್ಟು ಸಿರಿವಧು ಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿ ಬೆಟ್ಟದ ಚಾಮನ ನೆಜೆ ಹರುಷದಲಿ ಸೇರಿದಳು (ಕಂನವಿ. ೩-೯೪).
[< ಸಂ. ಶ್ರೀವಧೂ]

ಸಿರಿವರ₁, ಸಿರಿಮರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಶ್ರೇಷ್ಠಜಾತಿಯ ಮರ; ಅರಳಿ: ''ಸಿರಿವರಂ ಚಳದಳಂ ಪಿಪ್ಪಲಂ ಬೋಧಿಯಶ್ವತ್ಥಮೆನಲರಳಿಯಕ್ಕುಂ'' (ಮಂಗರಾ. ೩೪-೧೧); ''ಗೌರಃ – ಸಿರಿವರ, ಬೆಜ್ಜಲು'' (ಓಷಧಿ. ೫೧). **ಸಿರಿಮರ** : ''ದೃಢತರುಃ – ಸಿರಿಮರ, ಬೆಜ್ಜಲಮರ'' (ಓಷಧಿ. ೭೯). [ಸಿರಿ + ಮರ₁]

ಸಿರಿವರ₂ (ನಾ). ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಗಂಡ; ವಿಷ್ಣು: ಸಿರಿವರ ನಿನ್ನ ಸರಿ ಯಾರು ಕಾಣೆ (ಪುರಂದ. ೧-೬೩-೩); ಸಿರಿವರನ ಬಗೆಯೊಳೂಗದಾ ಗಿರಿಶನ ಸಿರದಲ್ಲಿ ನೆಲಸಿ ಸನ್ಮಾರ್ಗದೊಳೇ ಚರಿಸುವ ಚಂದ್ರನ ವಂಶಂ ಪರಿಶುದ್ಧತೆವೆತ್ತು ನೆಗಟ್ಟುದೇನಚ್ಚರಿಯೇ (ಅಪ್ರತಿ. ೧-೨). [< ಸಂ. ಶ್ರೀವರ]

ಸಿರಿವಲ್ಲಭ (ನಾ). = ಸಿರಿವರ₂: ಸಿರಿವಲ್ಲಭ ನಿಂಗೆ ಸರಿಯಿಹಪರದಲಿಲ್ಲ (ಗಗಕಾ. ೫-೨೦). [< ಸಂ. ಶ್ರೀವಲ್ಲಭ]

ಸಿರಿವಟಿಯಿಗೆ (ನಾ). ಸಂಪದ್ಯುಕ್ತವಾದ ಬಾವುಟ: ರವಿಶಶಿಬಿಂಬಧ್ವಜದ ಧವಳಾತಪತ್ರವ್ರಜದೊಳಗನೆ ಸಡೆಯ ಪೊನ್ನ ಸಿರಿವಟಿಯಿಗೆಯೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೧೫೦).
[ಸಿರಿ + ಪಟಿಯಿಗೆ]

ಸಿರಿವಾಗಿಲ್ (ನಾ). ಮುಖ್ಯದ್ವಾರ; ಶ್ರೀದ್ವಾರ: ಬದಿಗೆ ಸೋಮವಾರದನ್ನು ಸಿರಿವುರದ ಸಿರಿವಾಗಿಲಂ ಕುಂಚವಡುಗ ದಾಸಯ್ಯಂ ಮಾಡಿಸಿದುದಕೆ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೬೫-೧೫; 1042). [ಸಿರಿ + ಬಾಗಿಲ್]

ಸಿರಿವಾಯ್ (ನಾ). ೧. ಚೆಲುವಾದ ಬಾಯಿ : ಎಮ್ಮ ಬಸಿಜೊಳ್ ಬಂದು ಜಗಮಂ ಸಲಪುವೆನೆಂದು ತನ್ನರ್ಭಾವತಾರಮರ್ಯಾದೆಯಂ ಮಿಾಜೆ ಸಿರಿವಾಯ್ದೆಜೆದು ನಿರವಿಸಿ ಎನ್ನರ್ದೆಯೊಳ್ ಬಂದು ನಿಂದಂ (ಚೆನವ. ೧೩೫-೧೦). ೨. = **ಸಿರಿವದನ** : ಸಿರಿವಾಯ ರಾಮರಾಜಂ ಸಿರಿಯಂ ಪಿರಿದೆನಿಸಲೆಳಸಿ ಕಡುನಿಡುವಯಣಂದೆರಳಲ್ಕೆ (ಚೆಕವಿ. ೨-೩೩).
[ಸಿರಿ + ಬಾಯ್]

ಸಿರಿವಾರ 'ಸೀಯದರ' ನೋ.

ಸಿರಿವಾಳಿಗೆ (ನಾ). ಸಂಪದ್ಭರಿತವಾದ ಮಾಳಿಗೆ, – ಉಪ್ಪರಿಗೆ: ತಂತಮ್ಮ ಸಿರಿವಾಳಿಗೆಗಳ ಬಾಗಿಲೊಳ್ ನಿಂದು ಪರಸುವ ಹದಿಬದೆಯರ ಪರಕೆದನಿಯುಮನಾಲಿಸುತ್ತ (ಚೆನವ. ೧೩೩-೮). [ಸಿರಿ + ಮಾಳಿಗೆ₁]

ಸಿರಿವಾಳ್ಪ? (ನಾ). ದೇವಸ್ಥಾನದ ಒಂದು ಭಾಗ (?) : ಸಿಣ್ಣವಡ್ಡಗಿ ರಾಪಮ್ಮನ್ ಸಿರಿವಾಳ್ಪ ಮಾಡಿದಾನ್ (ಸೌಇಇ. XX, ೮-೩; ೮ನೆಯ ಶತ). [?]

ಸಿರಿವೀಡು, ಸಿರಿಬೀಡು (ನಾ). ಐಶ್ವರ್ಯದಿಂದ ತುಂಬಿದ ಮನೆ; ಸಂಪತ್ತಿನ ನೆಲೆ: ಮಹಮ್ಮದನಿಗೆ ಸಿರಿವೀಡಾಗಿ ಸಂತೋಷವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿತು (ಪೃಮುಹ. ೧೪). **ಸಿರಿಬೀಡು** : ಭಾರತವು ಸಂಪತ್ತಿನ ಮತ್ತು ವೈಭವದ ಶಿಖರವನ್ನೇ ಏರಿ . . . ಸಿರಿಬೀಡೇ ಆಯಿತೆಂದರೂ ಅತಿಶಯೋಕ್ತಿಯಲ್ಲ (ಭಾರದ. ೩೬೬). [ಸಿರಿ + ಬೀಡು]

ಸಿರಿವುರ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಮುಳ್ಳನ್ನು(ನ್ನ)ಪನ್ನೆರಡುಮಂ ಮಾಯಿವರ್ಮನಾಳೆ ಸಿರಿವುರಕೆ ಬಗೆಗ ಪೆರ್ಗ್ಗಾವುಣ್ಡಾವಾಗುತ್ತಿರೆ (ಎಇ. XXVI, ೬೨-೧೧; 906); ಪುಯ್ಕಲ ಪಿನ್ನಕ್ಕಿ ಮುನ್ನಾಗಿ ಸಿರಿವುರದ ಹಳಮೆಗೆ ತುಱುವನಿಕ್ಕಿಸಿ ಮಗ...ಬ್ಬು ಬರುತ್ತಿರೆಟ್ಟೊಡೆ (ಎಕ. XII, ತಿಪಟೂ. ೧೦-೯; ಪು. 930). [ಸಿರಿ + ಪುರ₁]

ಸಿರಿವೆಣ್, ಸಿರಿವೆಣ್ಣು (ನಾ). ೧. ಐಶ್ವರ್ಯದ ಅಧಿದೇವತೆ; ಲಕ್ಷ್ಮಿ: ಸಿರಿವೆಣ್ಣಂ ದೂವದೊಟ್ಟಿಂಗೆಣೆಯನೆ ಬಗೆದಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೦-೧೨೮); ಅರಹಂತನ ಮಲ್ಲಡಿದಾವರೆಗಳ್ ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ನಿಂದುವೆಂದೊಡೆ ನಲವಿಂ ಸಿರಿವೆಣ್ಣುವನೊಳ್ ನಿಚ್ಚಂ ಬೆರಸಿರ್ದಪಳ್ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೧೩). **ಸಿರಿವೆಣ್ಣು** : ೧. ಕರತಳದೊಳಮರಭೂರುಹವನು ಕಟಾಕ್ಷದೊಳು ಸಿರಿವೆಣ್ಣನೆಸಕಮಂ . . . ಪೆತ್ತನೋ ತಥ್ಯವೆನಲು (ಸೌಂದಪು. ೪-೧೧); ಸಿರಿವೆಣ್ಣ ನೆಜೆ ತಳೆದ ಬಿಸಜಗಳೊ (ಭಾವಬಿಂ. ೧-೪೫). ೨. ಚೆಲುವೆ; ಅಂದಗಾತಿ: ಸಿರಿವೆಣ್ಣಗಿನಿಯನ ಜಯಿಸೆ ಚೆಲುವಿನಲಗೂಂದಿರಲ್ ಕೂರಂಬೇಕೆ? (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೨೦-೫೭).
[ಸಿರಿ + ಪೆಣ್]

ಸಿರಿವೆಣ್ಣರಸ (ನಾ). ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಒಡೆಯ; ವಿಷ್ಣು : ತೊಳಗುವ ಸಂಖಂ ಪಾಱುಂಬಳೆ ನೇರ್ಪಡೆ . . . ಮುಗಿಲೆಡೆಯೊಳಿರ್ದಂ ತಳತಳಿಸುವ ತೊಡವನಾಂತು ಸಿರಿವೆಣ್ಣರಸಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೫೯೨). [ಸಿರಿವೆಣ್ + ಅರಸ₁]

ಸಿರಿವೆಣ್ಣು 'ಸಿರಿವೆಣ್' ನೋ.

ಸಿರಿವೆಱು (ಕ್ರಿ). ಸೊಗಸಾಗು; ಶೋಭಿಸು: ಕಂಗವುನೆಯರು ತಂದರು ರತ್ನಮಯ ಹೊನ್ನ ಹರಿವಾಣದುಂಬಿದಾರತಿಯ ತಿರುಹಿ ನಿವಾಳಿಸೆ . . . ಸಿರಿವೆತ್ತು ನಿಂದರಿಕ್ಕೆಲದಿ (ಮೋಹತ. ೨೨-೧೩). [ಸಿರಿ + ಪೆಱು₁]

ಸಿರಿವೊತ್ತು, ಸಿರಿಹೊತ್ತು (ನಾ). ೧. ಮುಂಜಾನೆ, ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಮತ್ತು ಸಂಜೆ ಎಂಬ ದಿನದ ಮೂರು ಶುಭಕಾಲಗಳು : (ಶ). ೨. ಸಂಜೆ; ಸಾಯಂಕಾಲ: (ಚತುನಿ. ೬. 1, ೮೧). **ಸಿರಿಹೊತ್ತು** : ೩. ಶುಭಸಮಯ: ತಣ್ಣೆಲರು ತೀಡುತಿದೆ, ಪಯಣಕಿದೆ ಸಿರಿಹೊತ್ತು (ಹಚ್ಚೆರ. ೫-೭೮). [ಸಿರಿ + ಪೊತ್ತು₄ (< ಪೊಱ್ತು)]

ಸಿರಿಷ 'ಸಿರಿಸ' ನೋ.

ಸಿರಿಸ, ಸಿರಿಷ, ಸಿರೀಸ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು; ಬಾಗೆ: ಸಿರಿಸಂ ಸೀರೆ ಬೆಳಲ್ಲವಂಗಮೆಲವಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೧೦೪೦ ಉದ್ಧೃತ); ಸಿರಿಸಂ ಕಂಮ್ಮರನೀಳೆ ಬಾಳೆ ವಕುಳಂ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೩೪೩-೪೦; 1226?); ರಸದಾಳೆ ಸಿರಿಸ ದಾಳಿಂಬದ ಸಾಲ್ಗಳ್ ಸಲೆ ಸೊಗಸಿದುವಲ್ಲಿ (ಜಯಕಾ. ೧೫-೪೩). **ಸಿರಿಷ** : ಸಿರಿಷದ ತರುವಿನೊಳು ಪರಮಾನಂದಜ್ಞಾನೋತ್ಪತ್ತಿಯಾಗೆ (ವರ್ಧಟೀ. ೫-೪). **ಸಿರೀಸ** : ''ಪತಂಗಿಕೇರಿಷ್ಕಃ – ಸಿರೀಸ'' (ಓಷಧಿ. ೯೪); ಕೋಮಳಸಿರೀಸಸುಮನೋದ್ದಾಮ ಕಾಂತಿಯಂ ತಾಳ್ದಿ . . . ತೋಱುಗುಂ ನಳಿತೋಳ್ಗಳ್ (ವರ್ಧಮಾ. ೩-೩೬). [< ಸಂ. ಶಿರೀಷ]

ಸಿರಿಸಂಘ (ನಾ). [ಜೈನ] ಧಾರ್ಮಿಕಸಂಘಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ನಮಿಲೂರಾ ಸಿರಿಸಂಘದಾಜಿಗಣದಾ ರಾಜ್ಞೀಮತೀಗನ್ತಿಯಾರ್ . . . ಸ್ವರ್ಗ್ಗಾಲಯಮೇಱಿದಾರ್ (ಎಕ. II, ೯೬-೧; ಪು. 700). 'ಶ್ರೀಸಂಗ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಶ್ರೀಸಂಘ]

ಸಿರಿಸಲ (ನಾ). = **ಸಿರಿಸ**: ಸಿರಿಸಲದ ಮರದರಳುಗಳ ಸರಸಾದ ಹಾರಗಳು ಹರಿದು ನೀರೊಳು ಹರಿಯೆ (ರಘುವಂ. ೧೯೨-೬); ಚೆಂದ ಕುರುವಕವು ಹೆಳಲಿನಲ್ಲಿ ಸಿರಿಸಲವು ಕಿವಿಯ ಬಳಿಗೆ (ಮೇಘದೂ. ೧೯-೩). [< ಸಿರಿಸ]

ಸಿರಿಹರಿ (ನಾ). ವಿಷ್ಣು; ಶ್ರೀಹರಿ: ಸೋಲಿಗರ ಸೀಮೆ ಸಿರಿಹರಿ ವೆಂಕಟ್ರಮಣ ಸೋಲೀಸು ಬೇಡ ಗೆಲಿಸಯ್ಯ (ಗರುಡಾ. ೧೬೧). [< ಸಂ. ಶ್ರೀಹರಿ]

ಸಿರಿಹಸ್ತ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕೈ : ಮಸ್ತಕ ಬಿರಿದು ಸುರಿವ ರಕ್ತವ ಸಿರಿಹಸ್ತದಿನೊತ್ತಿ ನಿಲ್ಲಿಸುತೆ (ಮೋಹತ. ೧೨-೬೩). [< ಸಂ. ಶ್ರೀಹಸ್ತ]

ಸಿರಿಹೆಟ್ಟಿಗೆ (ನಾ). ಚೆಲುವಾದ ಹೆಣ್ಣು; ಸುಂದರಿ: ಅಷ್ಟದಿಕ್ಪಟ್ಟಣಂಗಳಲಿರ್ಪ ಪರಮ ಸಿರಿಹೆಟ್ಟಿಗೆಯರವನುಳಿದು ತಮ್ಮವಿಳವಸ್ತುಗಳ . . . ತಂದು (ನವಮೋ. ೨-೪೮).
[ಸಿರಿ + ಹೆಟ್ಟಿಗೆ (< ಪೆಟ್ಟುಗೆ)]

ಸಿರಿಹೊತ್ತು 'ಸಿರಿವೊತ್ತು' ನೋ.

ಸಿರೀಸ 'ಸಿರಿಸ' ನೋ.

ಸಿರು 'ಸಿಱು' ನೋ.

ಸಿರುಕೀರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಸೊಪ್ಪು; ಚಿಲಿಕೆ: ಚಿಲಿಕೆಸೊಪ್ಪು, ಸಿರುಕೀರೆ (ವೃದಿಗಿ. ೫-೯೧). 'ಚಿಲುಕೀರೆ' ಪರಾ.
[ಸಿರು₇ + ಕೀರೆ./ ತಮಿ. ಚಿಱುಕೀರೆ, ಚಿಱುಕ್ಕೀರೈ]

ಸಿರುಗಣ್ಣು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಣ್ಣಿನ ರೋಗ : ಆ ಬೇರಂ ಜೇನುತುಪ್ಪದಿಂದ ಹಚ್ಚಲು ಸಿರುಗಣ್ಣು ಮಾಣ್ಗುಂ (ವೈವಿ. ೧೩೫). [ಸಿರು₇ + ಕಣ್ಣು (< ಕಣ್)]

ಸಿರುವಾಯಿ (ನಾ). ಹರಿದುಹೋಗಿರುವ ಮೇಲುತುಟಿ : (ಶ). 'ಸಿಱುವಾಯ' ಪರಾ. [ಸಿರು (< ಸಿಱು) + ಬಾಯಿ₁ (< ಬಾಯ್)./ ತುಳು. ಸಿರಿಬಾಯಿ, ತಿರಿಬಾಯಿ]

ಸಿರೆ$_1$ (ನಾ). ೧. ನರ; ರಕ್ತನಾಳ: "ಸಿರ ನಾಳಪತ್ರಮನೆ ಸರೆಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೪-೩೪); ರೂಕ್ಷಸಸ್ಥೂಲಸಿರೆಯುಳ್ಳವರ್ಗಳೂ (ವೀಶ್ವವು. ೪-೨೩-೨೧). ೨. ಕೆಲವು ಹಣ್ಣು ಮತ್ತು ಎಲೆಗಳಲ್ಲಿರುವ ನಾರು, — ಎಳೆ: ಬರಿಯಲ್ ಪೊಂಗಿದ ಪಣ್ಗಳ ಸಿರೆಯಜಿದಲ್ಲಿರಿಸಿ ಚಂಚುಪುಟದಿಂ ಸವಿಯಂ ಬರೆತೆಗೆದು . . . ಮೆಚಿದುದಾಮ್ರದೊಳ್ ಶುಕನಿಕರಂ (ಗಿರಿಚ. ೨-೩೮). [ಸಂ. ಸಿರಾ]

ಸಿರೆ$_2$ (ನಾ). ಮೆಣಸಿನ ಬಳ್ಳಿ: ತಳ್ತಡರ್ದ ಲತೆಗಳುಂ ಕೈವಿಟ್ಟ ಸಿರೆಗಳುಂ ಸೋರ್ದ ಸೋನೆಗಳುಂ ಒಜೆದುಗುವ ಪನಿಗಳುಂ . . . ಎಸೆಯ (ಲೀಲಾವ. ೬-೬೦ ವ).

[ಸಂ. ಸಿರ]

ಸಿರೋತಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭಕ್ಷ್ಯ: ಸಣ್ಣಕ್ಕಿಗಳ ಬೋನ ಬೆಣ್ಣೆ ಕಾಸಿದ ತುಪ್ಪಾ ನುಣ್ಣನೆ ಕಡುಬು ಸಿರೋತಿಗೆ (ದೇವಾಂಪು. ೫-೨೨೮). [?]

ಸಿರ್ಕ (ನಾ). (ದ್ರಾಕ್ಷಿ, ಸೇಬು ಮುಂತಾದ ಹಣ್ಣುಗಳ ರಸದಿಂದ ಮಾಡಿದ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಳಿದ್ರವ: ಯಾವಾಗಲಾದರೊಮ್ಮೆ ತೊಳೆಯುವ ನೀರಿಗೆ ಹುಳಿರಸ ಅಥವಾ ಸಿರ್ಕ ಬೆರಸಿದರೆ ಪಾತ್ರೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಲೆಗಳಿದ್ದರೆ ಹೋಗಿ ಶುಭ್ರವಾಗುವುವು (ಅಡುಶಾ. ೪೪). [<— ಫಾರ. ಸಿರ್ಕಾ; ಹಿಂ. ಸಿರಕಾ; ಮರಾ. ಶಿರಕಾ, ಶಿರ್ಕಾ, ಸಿರಕಾ]

ಸಿರ್ಕು$_1$ 'ಸಿಲ್ಕು$_1$' ನೋ.

ಸಿರ್ಕು$_2$ 'ಸಿಲ್ಕು$_2$' ನೋ.

ಸಿರ್ಕುಂಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ತೊಡಕನ್ನುಂಟುಮಾಡು; ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸು: ಸಾಂಗನಿಜ ಶೀಲಮಂ ಸಿರ್ಕುಂಗೊಳಿಸಿದೆಯೋ (ವೃಷವಿ. ೩೨-೧೨).

[ಸಿರ್ಕು$_2$ (< ಸಿಲ್ಕು$_2$) + ಕೊಳ್$_1$ + - ಇಸು$_3$]

Δ **ಸಿರ್ಪು** 'ಸಿಪ್ಪು' ನೋ.

ಸಿರ್ಪೆ (ನಾ). (?) : ಕರ್ಪುಂ ನೇರ್ಪುಂ ಸಿ[ಪಾಠಾಂ. ಪೆ]ರ್ಪೆಯುಮದರ್ಪುಮಾರ್ಪುಂ . . . ರೇಫಸಂಯೋಗಂಗಳ್ (ಶಮದ. ನ. ೫೦). 'ಸಿಪ್ಪೆ' ಪರಾ. [?]

ಸಿರ್ಮಲಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು; ☞ ಬಿಜಾಪುರಜಿಲ್ಲೆಯ ಈಗಿನ ಚಿಮ್ಮಲಗೆ: ಕನ್ನವುರಿವಿಷಯೇ ಸಿ[ರ್ಮ್ಮ]ಲಗೆಪೂರ್ವ್ವದಿಗ್ಭಾಗೇ (ಸೌಇಶಾ. XI-i, ೮-೧೩ : 862). [?]

ಸಿರ್ವೆಗಾರ (ನಾ). ಮೇಲಧಿಕಾರಿ; ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕ: ಸಿರ್ವೆಗಾರ್ರು ರಾಣುವೆಯವರು ಅಳು ಗುರ್ರಿಕಾರ ವೆನ್ಕಟಕೃಷ್ಣಮರಾಜ್ಯಯ ಸಹ ಬರ್ರಸಿ ಕೊಟ ದಾನಶ್ಯಾಸನದ ಕ್ರಮ (ಎಕ. XIV, ತಿರುಮ. ೨೫೪-೧೮; 1758). [☞ ಇದು 'ಸೇರುವೆಗಾರ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತ]

ಸಿಲದೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ: ಅಂಡವಾತಕ್ಕೆ . . . ಹಕ್ಕಿ ಕಾರ, ಸೊಗದೆ, ಸಿಲದೆ, ನಾಯಿನಾರೆ, ಇವಂ ಆಡಿನ ಹಾಲಲ್ಲಿ ಕೊಡಿಸುವುದು (ವಿಷ್ಣವಿ. ೧೪೭).

[<— ತಮಿ. ಚಿಲನ್ದಿ]

ಸಿಲಾಲಿಕಿತ್ತ (ನಾ). ಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಕೆತ್ತಿರುವ ಬರಹ; ಶಿಲಾಶಾಸನ: ಸಿಲಾಲಿಕಿತ್ತ ಯಿದಕೆ ಯಿ ೩ ಹಳ್ಳಿ ಕಾಣಿಗೆ (ಎಕ. IX (S). ಕಾಸಕಾ. ೩೦-೮ : 1332).

[☞ ಇದು 'ಶಿಲಾಲಿಖಿತ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತ]

ಸಿಲಾಸ್ತಂಭ (ನಾ). ಕಲ್ಲುಕಂಬ; ಶಿಲಾಸ್ತಂಭ: ಸಸಿರವಿಕಿರಣತತಿಗಳುಳ್ಳನ್ನೆಗಮಿಾ ಶಾಸನದ ಸಿಲಾಸ್ತಂಭಂ ಭಾಸುರತರಮಾಗಿ ನಿಲ್ಕೆ ವಸುಧಾತಲದೊ[ಳ್] (ಸೌಇಶಾ. XI-i, ೧೪-೨೫; 872). [☞ ಇದು 'ಶಿಲಾಸ್ತಂಭ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತ]

ಸಿಲುಕಂಬು (ನಾ). ಅಲಗಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಣ: ನೀಳದಾರಂ ಬಿಗಿದ ಸಿಲುಕಂಬಿನಿಂ . . . ಮಿಾನ್ಗಳಂ ತವಿಸುತಿಹ ಬೇಡರಂ ನೋಡಿದಂ ಭೂನಾಥನು (ಸಚಿಕಾ. ೫-೪೪).

[ಸಿಲುಕು$_3$ + ಅಂಬು$_2$./ ತೆಲು. ಚಿಲುಕುಟಮ್ಮು, ಚಿಲ್ಕುಟಮ್ಮು]

ಸಿಲುಕಿಟ್ಟಿ (ನಾ). ಮೊನೆಯುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಈಟಿ : ಭೂರಿಭೀಕರವರಾಹನ ತಲೆ ಸಿಲುಕಿಟ್ಟಿ ಪೂರ್ಕಿವ ವಿಷದ ಜೀಕೊರ್ಳವೆ ಮಾರಿವೊಗದ ಡೆಂಕಣಿ ಮಸೆದಲಗುಗಳ್ಸೋಜಿದುಪತಿಭಯಾಂಕುರವ (ಕಂಸವಿ. ೧೧-೧೩೨). [ಸಿಲುಕು$_3$ + ಇಟ್ಟಿ$_2$]

ಸಿಲುಕಿಸು 'ಸಿಲ್ಕಿಸು' ನೋ.

ಸಿಲುಕು$_1$ 'ಸಿಲ್ಕು$_1$' ನೋ.

ಸಿಲುಕು$_2$ 'ಸಿಲ್ಕು$_2$' ನೋ.

ಸಿಲುಕು$_3$ (ನಾ). ಅಲಗು; ಮೊನೆ: 'ಸಿಲುಕಂಬು', 'ಸಿಲುಕಿಟ್ಟಿ' ಪರಾ.

[ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಚಿಲುಕ್ಕು = ಕಬ್ಬಿಣದ ಸಲಾಕೆ ; ತೆಲು. ಚಿಲುಕು]

ಸಿಲುಕು$_4$ 'ಶಿಲುಕು' ನೋ.

ಸಿಲುಕುಗಟ್ಟಿಗೆ (ನಾ). ಬೇಟೆಯ ಒಂದು ಸಾಧನ; ಪ್ರಾಣಿಯು ಸಿಕ್ಕಿಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಅಳವಡಿಸಿರುವ ಮೊನಚಾದ ಕೋಲು, — ಕಟ್ಟಿಗೆ: ಸಿಲುಕು[ಪಾಠಾಂ. ಸಿಂಗ]ಗಟ್ಟಿಗೆ ದೀಸುಗಣ್ಣೆ . . . ಭೇರುಂಡ ಸಿಂಹಪ್ರಕರವೆರಸಿ ಬೇಡರು ನೆರೆದರು (ಹಚಕಾ. ೫-೯); ಆ ಬೇಡಂ . . . ಹದವಿಲ್ಲು ಸರಳು ಪಲವಂದದ ಬಲೆ ಬಡಿಕೋಲು ಸಿಲುಕುಗಟ್ಟಿಗೆಯುಂ ಕೊರ್ಬಿದ ನಾಯ ಪಿಡಿದು ಬರುತಿರ್ಪುದ ಕಂಡು ಮೃಗಂಗಳೆಲ್ಲ ಬೆದಜಿದವಾಗಳ್ (ನನ್ನಚಾ. ೫-೧೦೨). [ಸಿಲುಕು$_3$ + ಕಟ್ಟಿಗೆ$_1$]

ಸಿಲುಕುಗುದುರೆ 'ಸಿಲ್ಕುಗುದುರೆ' ನೋ.

ಸಿಲುಕುಬಳೆ (ನಾ). ಪ್ರಾಣಿಯು ಸಿಕ್ಕಿಹಾಕಿಕೊಳ್ಳಲು ಕೊಕ್ಕೆಯನ್ನು ಅಳವಡಿಸಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬೇಟೆಯ ಸಾಧನ: ಸಿಲುಕುಬಳೆ ತಳುಕು ಚೌದಾರೆ ದಸಿ ಬಿಸುಗದಿರು ಸವಿವಾಯನೆಂಬ ನಾನಾಸರಳನು ಸೆಳೆದು (ಸೋಮಚ. ೫-೨೭).

[ಸಿಲುಕು$_3$ + ಬಳೆ$_2$]

ಸಿಲುಪಿ 'ಸಿಲ್ಪಿ' ನೋ.

ಸಿಲುಪು, ಶಿಲುವು, ಸಿಲುವು (ನಾ). ೧. (ದ್ರವಪದಾರ್ಥವು) ಮಂದವಲ್ಲದುದು; ತಿಳಿಯಾದುದು: ಕೆಂಪಾಗುವಂದದಿಂ ಕಾಸಿಕೊಂಡು ಸಿಲುಪಾದ ಮೊಸರಿನೊಳು ಹುಳಿ ಮೆಣಸು ಕರಿಬೇವಿನೆಲೆಯರಿಸಿನವನಿಕ್ಕಿಕೊಂಡು (ಸೂಪಶಾ. ೫-೧೧). **ಶಿಲುವು** : ೨. (ಕಾಗದ, ಬಟ್ಟೆ, ಲೋಹದತಗಡು ಮುಂತಾದುವುಗಳ) ತೆಳುವು; ನವುರು: ಕಳಿಂಗದೇಶದ ಶಿಲುವಾದ ಶೀರೆಯನುಡಿಸಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೭೪-೬). **ಸಿಲುವು** : ೨. "ಆಯತಾ — ನೀಳವಾಗಿ, ತನ್ವಿ — ಸಿಲುವಾಗಿ" (ಪಾಹಟೀ. ೨-೩-೧೧೪ ವ); ಹಿರಿದು ಸಿಲುವಾ [ಪಾಠಾಂ. ತೆಳುಪಾ, ಸಿಲಪಾ]ಗಿ ಕಣಕವನೊತ್ತಿಕೊಂಡು (ಸೂಪಶಾ. ೧-೩೯). [?]

ಸಿಲುಬೆ 'ಶಿಲುಬೆ' ನೋ.

ಸಿಲುವು 'ಸಿಲುಪು' ನೋ.

ಸಿಲುವೆ 'ಶಿಲುಬೆ' ನೋ.

ಸಿಲೆ$_1$, ಸೆಲೆ$_5$ (ನಾ). ಕಲ್ಲುಬಂಡೆ; ಅರೆ: "ಸಿಲೆಯೆಂದನೆ ಶಿಲೆಯಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೫೧); ಎಣ್ಬರಿಂದಂ ತಳರ್ಚಲಾಜಿದಂತಪ್ಪ ಪಿರಿದೊಂದು ಸಿಲೆಯಂ ತಂದು ತಲೆಯತ್ತಿಟ್ಟು ಪಟ್ಟಿರ್ದುದಂ ಕಾಷ್ಠಕೂಟಂ . . . ಕಂಡು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೬೬-೨೮); ಸಿಲೆಯ ಮೇಲಾದೊಡಂ ಶಕುನಮಂ ನಿಜಿಪಂತೆ ನಿಜಿಸುವೆಂ ಪಂದಿಯಂ ನೀಂ ಮೆಚ್ಚಲುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೪೬); ಸಿ[ಪಾಠಾಂ. ಶಿ]ಲೆಯ ಮಜೆಯ ಹೇಮದಂತೆ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೯-೨). **ಸೆಲೆ$_5$** : ಪಾಸಜೆಗಳುಮಂ ಕನಕದ ಪಿರಿಯ ಸೆಲೆಗಳುಮನೊಟ್ಟಿ ಬೆಟ್ಟಾಗಿ ಪುಂಜಿಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೩೧ ವ); ಅಣುವಂ ಸಿಡಿಮಿಡಿಗೊಂಡಸವಸದಿಂ ದಪ್ಪಗವಗೆಯನಂ ಕೈಯ ಪೆರ್ಮರನೊಳ್ ಸೆಲೆಯೊಳ್ ಮಲೆಯೊಳ್ ಮಲೆದು ತಾಗಿದಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೩೧-೨೪).

[< ಸಂ. ಶಿಲಾ]

ಸಿಲೆ$_2$ (ನಾ). ಉಕ್ಕಿನ ಕವಚ; ಚಿಲಖತ್ತು: ಖಾನಖಾನರು ಪೌಜ ಬೇಜೆ ಬೇಜಿಳವಡಿಸಿಯೆ ನಡೆತರಲು ಸಿಲೆಯ ಸಂಜೋಗದ ರಾವುತರೊಗ್ಗಲಿ ಖಳನ್ನೆತಂದ ನುಬ್ಬಿನಲಿ (ಕಂನವಿ. ೧೧-೨೯); ತಲೆ ಕವುಳಿ ಜೋಡುದಗಲೆ ಬೆನ್ನೊಳಳವಟ್ಟ ಬಿಲುಬಾಣಗಳ ಬತ್ತಳಿಕೆಯ ಸಿಲೆಯ ಸಂಜೋಗದ ಕುದುರೆಯ್ಮೆತಂದುವು (ಕಂನವಿ. ೧೮-೮೩).

[<— ಅರ. ಸಿಲಾಹ್; ಮರಾ. ಸೀಲ, ಸೀಲ್ಹಾ]

ಸಿಲೆದಾರ 'ಶಿಲೆದಾರ' ನೋ.

ಸಿಲೇದಾರ 'ಶಿಲೆದಾರ' ನೋ.

ಸಿಲ್ಕಾಸಿಲ್ಕಿ (ನಾ). (ಆಲಂ) (ತರ್ಕದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ) ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ತೊಡರಿಕ್ಕುವುದು; ಒಂದು ಅಡ್ಡಿಗೆ ಇನ್ನೊಂದು ಅಡ್ಡಿಯನ್ನು ಒಡ್ಡುವುದು: ನಾಲ್ಕುಮುಪಾಯದ ನುಡಿಗಳ ಸಿಲ್ಕಾಸಿಲ್ಕಿಗಳನೆಯ್ದೆ ನುಡಿದ್ಯೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೯೧).

[< ಸಿಲ್ಕು$_2$ + ಸಿಲ್ಕು$_2$ + - ಇ$_3$]

ಸಿಲ್ಕಿಸು , ಸಿಕ್ಕಿಸು , ಸಿಲುಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಂಧನಕ್ಕೊಳಗಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು; ಸಿಕ್ಕಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡು: ಮಿಳಿರ್ವ ಬಂಬಲ್ಗುರುಳುಗಳೆಂಬ ತೊಡಂಕುವಲೆ ಬಸಂತನ ಕೆಳೆಯನೆಂಬೆರಲೆಯಂ ಸಿಲ್ಕಿಸೆಯುಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೧೨೩). **ಸಿಕ್ಕಿಸು** : ೧. ಒಳಹೊಗಿಸಿ ಸಾತ್ಯಕಿಯ ಸಿಕ್ಕಿಸಿ ಗೆಲುವ ತವಕವ ಕಂಡು ಕೆಣಕಿದರಳವಿಯಲಿ ಸಹದೇವನಕುಳರು ಕೌರವಾನುಜನ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೪-೫); ಹಕ್ಕಿಗಳರಸ ಜೀಮೂತವಾಹನಗೆ ದುಮ್ಮಿಕ್ಕಿದೊಲೆಱಗಿ ರಕ್ಕಸನ ಸಿಕ್ಕಿಸಿ ತಲೆಮುಱಿವಂತೊದ್ದು ನೆಲದೊಳಗಿಕ್ಕಿದ ಕಾವು ಖಾತಿಯಲಿ (ಮೋಹತ. ೧೨-೯೪). ೨. ಒಳಪಡಿಸು; ಗುರಿಯಾಗಿಸು: ಕನ್ನಡ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಬಗೆಬಗೆಯ ಪ್ರಸಂಗಗಳಿಗೆ ಹಚ್ಚಿ ತೀಡಬೇಕು . . . ಅನ್ಯಭಾಷಾಪದಗಳ ಸಂಪರ್ಕ ಸಂಘರ್ಷಣೆಗಳಿಗೆ ಅವನ್ನು ಸಿಕ್ಕಿಸಬೇಕು (ಸಾಹಿಶ. ೬೩); ನನ್ನನ್ನು ಈ ಇಕ್ಕಟ್ಟಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿಸಬೇಡ (ರೂಢಿ). ೩. ಒಳಹೊಗಿಸು; ತೂರಿಸು: ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಊದುಕಡ್ಡಿ ಸಿಕ್ಕಿಸಿತ್ತು (ಕೀಲುಗೊಂ. ೧೫೨); ಬೆಟ್ಟಕ್ಕೆ ಹೋಗುವವನ ಸೊಂಟದಲ್ಲಿ ಕುಡುಗೋಲು ಸಿಕ್ಕಿಸಿದ ಹಾಗೆ (ಗಾದೆ). ೪. ನೇಲುವಂತೆ ಮಾಡು; ನೇತುಹಾಕು: ಅವರು ಅಂಗಿಯನ್ನು ಗೂಟಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿಸಿದ್ದರು (ರೂಢಿ). ೫. ದೊರಕುವಂತೆ ಮಾಡು; ಲಭಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು: ನನ್ನ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಹಣ ಸಿಕ್ಕಿಸುವ ಜವಾಬ್ದಾರಿ ನಿನ್ನದು (ರೂಢಿ). **ಸಿಲುಕಿಸು** : ೧. ಬೆಳ್ಳಾರಬಲೆಗಳ ಹರಹಿ ಸೊಪ್ಪಿನ ತೋಹಿನಲಿ ಸಿಲುಕಿಸಿದರಾ ಮೃಗನ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೨೩-೧೦); ನಿನ್ನ ಮುತ್ತಿನಂಥ ಮಕ್ಕಳ ಆಟಪಾಟ ನನ್ನನ್ನು ನಿನ್ನ ಋಣದಲ್ಲಿ ಸಿಲುಕಿಸಿವೆ ಗೊತ್ತೇ? (ಕಂಬಹು. ೧೨೩). ೨. ನನ್ನನ್ನು ಈ ಗೊಂದಲದಲ್ಲಿ ಸಿಲುಕಿಸಿ ತಮಾಷೆ ನೋಡಬೇಡ (ರೂಢಿ). [ಸಿಲ್ಕು$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಸಿಲ್ಕು$_1$, ಸಿಕ್ಕು$_1$, ಸಿಗು, ಸಿರ್ಕು$_1$, ಸಿಲುಕು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಸಿಕ್ಕ$_1$ (ಭೂತಕೃ), ಸಿಕ್ಕು$_2$ (ಭೂತನ್ಯೂ). ೧. ಬಂಧನಕ್ಕೊಳಗಾಗು; ಕಟ್ಟುಬೀಳು; ಸೆರೆಯಾಗು: "ಸಿರ್ಕು, ಸಿಲ್ಕು – ಪ್ರತಿಬಂಧೇ" (ಶಮಧಾ); ಬಾಟ್ಯ ಪಂಬಲದೇನಿಂ ನಿನಗುಂಟೆ ನಿನ್ನನುಜರಂ ಕಂಡೆಂತುಮೇನೆನ್ನ ತೋಳ್ವಲೆಯೊಳ್ ಸಿಲ್ಕಿದೆಯೆಂದು ಮೂದಲಿಪುದುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೪೬); ಇದಱ ಬಲೆಯೊಳ್ ಸಿಲ್ಕವೇಡ (ಪಂಚತಂ. ೨೩೩-೬); ಮಾಕಂದಮಹೀಜದ ಮಧುರಫಲವನಾನಂದದಿ ಕಂಡಾಯಡೆಗೆಯ್ದುತ್ತಲ್ಲಿಯ ಬಲೆಯೊಳೆ ಸಿಲ್ಕಿ (ಜಯಕಾ. ೨-೩೩). ೨. ತೊಡಕಿಕೊಳ್ಳು; ತೊಡರಿಕೊಳ್ಳು: ಉಱುವ ಕಾಳ್ಗಿಚ್ಚಿನೊಳು ಸಿಲ್ಕಿದ ಗಜಿ ನೆಱೆಯದಂಬೆಯವೊಲಾದರು . . . ಶೋಕೋದ್ರೇಕ ಪರವಶರು (ಸಾನಂಚ. ೬-೪೨); ಅವನಂ ನೋಳ್ಪ ಸುರುಚಿರಪಲ್ಲವಪಾಣಿಯ ತನುತನು ಪಿರಿದುಂ ನಡುಗಿ ಮನೋಹರಮಾದುದು ಪರಿಪೊನಲೊಳ್ಸಿಲ್ಕಿದ ನವಮೋಹನಲತೆ ಕಂಪಿಸುವಂತೆ (ಜಯಕಾ. ೪-೨೦). ೩. ದೊರಕು; ಲಭಿಸು; ಲಭ್ಯವಾಗು: ಪಂಜರಿವಟ್ಟಲೊಳ್ಮಿಱುಪ ಸೀಧುವನೀಂಟುತೆ ನೋಡಲಲ್ಲಿ ಮೇಣ್ಮಾಂಜುಮುಖೇಂದು ಬಿಂಬಿಸೆ ಸುಧಾರುಚಿ ಸಿಲ್ಕಿದನೆಂದು ನೋಟ್ಟು ತಕ್ಕಂಜದಳಾಕ್ಷಿಯಂ . . . ಜಱಿದು (ಉದ್ಭಟ. ೫-೭೮); ಕಕ್ಕಸವೇಡನೋರ್ವನುಱೆ ಬೇಂಟೆಯನಾಡಲೊಡಂ ಪುಡುಂಕಿ ಬಲ್‌ಪಕ್ಕಿಗಳೆಂದು ಸಿಲ್ಕಿದವು (ಹಮ್ಮಿರ. ೪-೬೨). ೪. ವಶವಾಗು; ಅಧೀನಕ್ಕೊಳಪಡು: ಮಿಥಿಳಾಪತಿ ಸಿಲ್ಕಿದಂ . . . ಸೇನೆ ಪರೆದುದೆಣ್ದೆಸೆಗಾಗಳ್ (ದಶಕು. ೨-೨೮). ೫. ಸಿಕ್ಕಿಬೀಳು; ಪತ್ತೆಯಾಗು: ಸಿಲ್ಕಿದ್ದೆ ಪೋ ಪೊಱಮಡು ಕೊಳದಿಂ ಸತ್ತೊಡಂ ಪುಟ್ಟು ನೀನೀಗಡೆ ದಲ್ ಕೊಂದಪ್ಪೆಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೭೮). ೬. ಎಟುಕು; ನಿಲುಕು: ಇಡೆ ತಿರುಗುತ್ತೆ ಬರ್ಪ ಬಡಿಕೋಲೊಳೆ ಸಿಲ್ಕುತೆ ಸಿಲ್ಕದಾ ಮೊಲಂ ಗಿಡುಗಳೊಳೋಡಿ ಪೊಕ್ಕ ಪದದೊಳ್ (ಗಂಕ. ೧-೮೮); ಪಿಡಿವ ತಳಕ್ಕೆ ಸಿಲ್ಕುತುಮಮರ್ಚದೊಡಂ ನುಸುಳುತ್ತುಂ . . . ಚಮರೀಮೃಗಶಾಬಮಿಂತು ಸಂಗಡಿಯೊಳೆ ಪೋಗೆವೋಗೆ ಬಟೆಯಂ ಬಿಡದೈದುತುಮಿರ್ದಂ (ಕುಸುಮಾ. ೭-೮೦). ೭. ಸೇರು; ಕೂಡು: ನೀಳನೀರಜವನಂಗಳ ಚೆಲ್ವುಗಳೆಂಬುವಾ ಲತಾಂಗಿಯ ಕಡೆಗಣ್ಣ ಬೆಳ್ಪುಗಳ ಸಿಲ್ಕಿದ ಸಿಲ್ಕಿನ ಸಿಲ್ಕಿವಲ್ಲವೇ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೭೦); ತಕ್ಕು ಕಡಂಗಿದಚ್ಚಸವಿನೋಟಕೆ ಸಿಲ್ಕಿದ ದಿಟ್ಟಿ ಮೂರ್ಛೆಗೊಳ್ದಿರ್ಕುವ ಚೇತನಂ . . . ಒಪ್ಪೆ ಶಿವೆಯಂ ನಲಿದರ್ಚಿಸುತೊಪ್ಪಿದಂ ನೃಪಂ (ಉದ್ಭಟ. ೪-೩); ನಿಮಿರ್ದುವು . . . ಸಮದೃಷ್ಟಿಯಾಗಿ ಸಿಲ್ಕಿದುವೆಮೆಯಿಕ್ಕಲ್ಕಱೆದುವವಳ ಧವಳಕಟಾಕ್ಷಂ (ಶಮದ. ೨೫೫ ಪ್ರಯೋ). ೮. ಚುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳು; ನಾಟು; ಒಳಸೇರು: ಅಡಿಯಲ್ಲಿ ಸಿಲ್ಕಿದ ಮುಳ್ಗಳಂ ನಿಲ್ಲದೊತ್ತಿ ಪುಳುಂಬಿನಿಂ ಕಳೆಯುತ್ತೆ . . . ಅರಣ್ಯಸಂಚರನೊಪ್ಪಿದಂ (ಉದ್ಭಟ. ೪-೧೨೦). **ಸಿಕ್ಕು$_1$** : ೧. ಸಿಕ್ಕಿದೆರಲೆಯಂತೆ ಪಲ್ಲ ಸಂದಿಯಡಕೆಯಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೨೩); ಬಹುಕಾಂಕ್ಷೆಯೊಳು ಸಿಕ್ಕಿ[ಪಾಠಾಂ. ಲ್ಕಿ]ದಂತಿರಬೇಕು ನಿಃಸ್ಪೃಹನಾಗಬೇಕೆದೆಯೊಳಗೆ (ಭರಚ. ೨-೯); ರೊಕ್ಕಗಳಿಲ್ಲ ಮೋಹಕ್ಕೆ ನಾ ಸಿಕ್ಕಿ ದಕ್ಕಿದೆ ನಿನಗೆ (ಕಂನವಿ. ೨-೧೦೫). ೨. ಘನವಿಟಪಕೋಟಿಯೊಳ್ ಸಿಕ್ಕಿ[ಪಾಠಾಂ. ಸಿಲ್ಕಿ] ನಿಂದ ತಾರಗೆಗಳೆಲರಿನುದಿರ್ದಪು ವಿಳೆಗೆಂಬಿನೆಗಂ . . . ಬಿರಿದ ಬಿದಿರ ಮುತ್ತುಗಳುಗುಗುಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೧೦-೪೨); ಮೃಡನಱಿದು ನಗುತೊತ್ತಲಾ ಗಿರಿಯಡಿಯಲೇ ಕೈಸಿಕ್ಕಿಯಜ ನಡನಡುಗಲೊದಱಿದನವನು ವರುಷಸಹಸ್ರಪರಿಯಂತ (ತೊರರಾ. ೧-೮-೩೨). ೩. ಸಿಕ್ಕಿತೇ ನಮಗೀಗಲಡವಿಯ ಮೆಕ್ಕಲು (ಸಂಫಪ. ೭-೩೭); ಈ ಹವ್ಯಾಸದಿಂದಲೇ ರಾಯರಿಗೆ 'ಚಾಕ್ಲೇಟು ಕಾಕಾ' ಎಂಬ ಬಿರುದು ಸಿಕ್ಕಿತು (ಕಂಬಹು. ೧೨೧); ದೂರದ ನೀರು ದಾರೀಲಿ ಸಿಕ್ಕೀತೆ? (ಗಾದೆ). ೪. ಸಿಕ್ಕಿದ ಕಳ್ಳನಂತೆ ಪಲವಂ ನೆನೆಯುತ್ತುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೪೪); ಹಕ್ಕಲಾದುದು ನಮ್ಮ ಬಲ ಶಿಶು ಸಿಕ್ಕನಿನ್ನೂ ಪಾಂಡವರ ಪುಣ್ಯಕ್ಕೆ ಸರಿಯಿಲ್ಲೆನುತ ಕೌರವರಾಯ ಗರ್ಜಿಸಿದ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೫-೮೦); ಓಡಿ ಸಿಕ್ಕಬೇಡ, ಆಡಿ ತಪ್ಪಬೇಡ (ನೀತಿಚಿ. V, ೧೭). ೫. ಮೊನ್ನೆ ಅವರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಕದ್ದ ಕಳ್ಳ ಸಿಕ್ಕಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ). ೬. ಕಂಡುದ ಹಿಡಿಯಲೊಲ್ಲದೆ ಕಾಣದುದನಱಸಿ ಹಿಡಿದಹೆನೆಂದಡೆ ಸಿಕ್ಕದೆಂಬ ಬಳಲಿಕೆಯ ನೋಡಾ (ಅವಚಿ. ೪. ೨೪-೫೧); ಆ ಎತ್ತರದ ರೆಂಬೆಯಲ್ಲಿರುವ ಹೂವು ಕೈಗೆ ಸಿಕ್ಕುವುದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). ೯. ಈಡಾಗು; ಗುರಿಯಾಗು: ಈ ಮಹಾಸ್ತ್ರಕೆ ಸಿಕ್ಕಿದವವೆಯೆಂದೊಱಲಿತರಿಸೇನೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೯-೩೪); ಲಾಗಿಸಿ ನಭಕುಪ್ಪರಿಸುವ ಬಂದಿದಿರಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವ ಭೂತದಂತೆ ತಾಗುವ ಶಸ್ತ್ರಕೆ ಸಿಕ್ಕದೆ ಬಯಲಾಗಿ ತಾಗಿ ಗರ್ಜಿಪ ಸಿಂಹದಂತೆ (ಮೋಹತ. ೧೧-೬೮). ೧೦. ಭೇಟಿಯಾಗು; ಸಂಧಿಸು: ನೀವು ನಿಲ್ದಾಣದ ಹತ್ತಿರ ಸಿಕ್ಕಿದ್ದಿರೆಂದು ಭಾಸ್ಕರನೂ ಹೇಳಿದ್ದ (ಕಮನ. ೧೫೦). ೧೧. (?) : ತಂಡತಂಡದೆ ಕೃಷ್ಣನಗರಿಯೊಳ್ ಚಲಿಸುವ ಮಂಡಳಿಕರ ಕಾಲ ಕಡಗ ಪೆಂಡೆಯ ತಾಟಾಡಿ ಸಿಡಿದ ರತ್ನಗಳ ಕೈದಂಡೆಯೊಳ್ ಸಿಕ್ಕಿ ಬಾಚುವರು (ಮೋಹತ. ೩-೬೧). **ಸಿಗು** : ೧. ತ್ರಿಕೂಟಗಳ ತಿರುಗಣೆಯಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಅಂತರಾತ್ಮವು ಸಿಕ್ಕು ಹೊಯ್ದಾಡಹತ್ತಿತ್ತು (ಮುಂಗಾಪ್ರ. ೪೨); ಈ ಆಸೆಗಳ ಕಾಮನೆಗಳ ಜಾಲದಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕ ಮಾನವ ಸತ್ವರಜತಮೋಗುಣಗಳ ಕೈಗೊಂಬೆಯಾಗುತ್ತಾನೆ (ಧರ್ಮಸಾ. ೧೩೧). ೩. ಸೊನ್ನಗಾರಗೆ ಶುದ್ಧಭಂಗಾರ ದೊರೆಯೆ ಸಂಪನ್ನಚಿತ್ರಕಗೆ ಸುಂದರಗಾತ್ರ ಸಿಗಲು . . . ಎಸಗದಿರ್ದಪರೆ ನಗವನಾಕಾರನಿಸ್ಸಂಗಮಾಲಾಕೃತಿಗಳ (ಪರಶು. ೧-೨೦); ಸಿಕ್ಕ ಬೇಟೆಯನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಸರಿಯಾಗಿ ಹಂಚಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೦); ಇಂಥವರು ಜಗತ್ತೇ ಸುತ್ತಿ ಬಂದರೂ ಸಿಗಲಾರರು (ಭಾರತಿ. ೫೭). ೬. ಸಂಗಡಿಯನ್ನು . . . ಆ ಹುಡುಗನ ಕೈಗೆ . . . ಸಿಗುವ ಹಾಗೆ ಹೊಳೆಯಲ್ಲಿ ತೇಲಿಬಿಟ್ಟನು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೩೮); ಮೇಲಿನ ರೆಂಬೆಯಲ್ಲಿರುವ ಹೂವು ನನ್ನ ಕೈಗೆ ಸಿಗುತ್ತಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). ೧೦. ರಜೆಯ ಮೇಲಿರುವುದರಿಂದ ಇಂದು ಅವರು ಕಚೇರಿಯಲ್ಲಿ ಸಿಗುವುದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). **ಸಿರ್ಕು$_1$** : ೧. "ಸಿರ್ಕು, ಸಿಲ್ಕು – ಪ್ರತಿಬಂಧೇ" (ಶಮಧಾ); ಸೊರ್ಕಿ ಶರೀರ ನಾರಿ ಧನವೆನ್ನವೆಂದವರಲ್ಲಿ ಕಣ್ಮನಂ ಸಿರ್ಕಿ ವಿವೇಕಿಗಳ್ನುಡಿದ ಧರ್ಮಮನೊಲ್ಲದೆ . . . ಅಂತಕನೊಯ್ಯ ಕಾಲದೊಳ್ ಮರ್ಕಟನಂತೆ ಪಲ್ಗಿರಿವರು (ನೀತಿಸಾ. ೯೮೮). ೨. ನಳಿನೀಸಂಪತ್ತಿಸೂತಂ ಪೆಱಗುಡುಗೆ ಹಯಂ ಜಾಱೆ ತೋಳ್ಪಾಱೆ ತೇರ್‌ವ್ಯಾಕುಳ ಚಕ್ರಂ ಸಿರ್ಕಿ ಶೃಂಗಾಗ್ರದಿನಿೞಿವೆಡೆಯೊಳ್ ಪದ್ಮಿನೀಕೋಶದೇಶಾವಳಿಯಂ ಕೈಕೊಂಡು ಬೆಂಬತ್ತಿಸೆ (ಅನಂಪು. ೭-೬೨). **ಸಿಲುಕು$_1$** : ೧. ಮಾಯದ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಸಿಲುಕಿದೆನು ಎನ್ನ ದೇವ . . . ನಿಮ್ಮ ಹೊದ್ದುವಂತೆ ಮಾಡಾ ನಿಮ್ಮ ಧರ್ಮ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೧೪-೧೩); ಸಿಲುಕುವುವು ಮೃಗಪಕ್ಷಿ ಹೂಡಿದ ಬಲೆಗಳಲಿ ಕಾಡಾನೆ ಬೀಸಿದ ಬಲೆಯ ಕೊಂಬುದೆ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೩-೧೪). ೨. ಮರದ ತುದಿಗೊಂಬುಗಳೊಳ್ ಪೊಳೆವುವು ಸಿಲುಕಿದ ತಾರಾವಳಿಗಳಿವೆನೆ ತೊಳಗಿ ಮೊಳೆವ ಕುಸುಮಾವಳಿಗಳ್ (ಕಾವಂಪ್ರ. ೯೪); ರಿಪುಭಟ ನಿವಹಮಧ್ಯದೊಳೀತ ಸಿಲುಕಿದನು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೧-೧೭); ಮುಗಿಲ ಪೇರಲೆಗಳೊತ್ತಾಟದೊಳು ಸರ ಸಿಲುಕಿ ಚಂದಿರನ ಕಿರುನಗೆಯು ಮಾಯವಾಗುತಲಿರಲು (ಕವಿಕಾ. ೨೮-೬). ೩. ನೋಡುಹರ ಕಾಣಬರುತ್ತಿದೆ ಮುಟ್ಟುವರೆ ಕೈಗೆ ಸಿಲುಕದು (ಅವಚಂ. ೧೬೬-೭೦೦); ಇವಳು ಬಹುವಿಧಪುಣ್ಯಶಕ್ತಿಯೊಳೆವಗೆ ಸಿಲುಕಿದಳಿಂದು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೫-೯); ಸ್ತುತಿಗೆ ಸಿಲುಕದ ಅಪ್ರತಿಮ(ಮಹಾ)ಮಹಿಮ ನೀನೆ (ಪುರಂದ. ೨-೨೭-೩). ೪. ದ್ರೋಣಂಗರಸ ಸಿಲುಕಿದನೆಂದು ಬಗೆದ್ಯೆ ಮರುಳೆ ಮುರವೈರಿಯ ಕಟಾಕ್ಷದ ಕಾಹು ಘನವೆಂದ

(ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೨-೬೪); ಈ ಸೂಳೆ ವಿನ್ನಣದೋಜೆ ಸಿಲುಕಿದನು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೭-೨೭); ನಾನು ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನಿಗೆ ಸಿಲುಕಿದರೆ ಏನು ಮಾಡುವನೋ? (ಮುದ್ರಾಮಂ. ೧೬೭). ೫. ಸಂಭೋಗದಲಿ ಸಿಲುಕಿದನಿಂದ್ರನಾತನ ಸದೆದುದೀ ಮುನಿಶಾಪ ರೂಪಾಯ್ತಂಗ ಪಬಲೆಯರ (ತೊರರಾ ೧-೧೨-೧೭). ೬. ಆಕಾರ ನಿರಾಕಾರವ ನುಂಗಿ ಬಯಲು ಸಮಾಧಿಯಲ್ಲಿ ಸಿಲುಕಿತ್ತು ನೋಡಾ (ಅವಚಂ. ೧೬೬-೬೫೦); ಚಿತ್ತವೆನಗೊಬ್ಬನಲಿ ಸಿಲುಕಿತು ಮರಳಿಪೊಡೆ ಕಮಲಾಕ್ಷಗಳವಲ್ಲ (ನಳಚ. ೩-೩೩). ೯. ಪಾರ್ಥನ ಸರಳ ಚೂಣಿಗೆ ಸಿಲುಕಿದನು ಪರಿಹರಿಸಿ ನೀವು (ಕುಮಾರ್ಯಾಧೀ. ೧೦-೬); ನಾನು ನಿರಪರಾಧಿಯಾದರೂ ಸುಳ್ಳುಅಪವಾದಕ್ಕೆ ಸಿಲುಕಿದ್ದೇನಾದರೂ ನಿಮ್ಮ ಕ್ರೂರಕೃತ್ಯವನ್ನು ಕ್ಷಮಿಸುತ್ತೇನೆ (ಶಾಕ್ಯಾಪು. ೧೭).

ಸಿಕ್ಕುಸಿಕ್ಕು₁, ಸಿಲುಕುಸಿಲುಕು, ಸಿಲ್ಕುಸಿಲ್ಕು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ದಕ್ಷಿಣದ ಅರಸಂಗೆ ಸೊಕ್ಕಿನ ತುರುಕರು ಸಿಕ್ಕುಸಿಕ್ಕಳಿದು ಜಗವೆಲ್ಲ ವಶವಹುದು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೧೦೭); ನಾಭಿಯಿಂದ ಕೆಳಗೆ ವೇದನೆಯುಂಟಾಗಿ ಮೂತ್ರ ವಿವರ್ಣಗೂಡಿ ಸಿಕ್ಕಿಸಿಕ್ಕಿ ಮೂತ್ರ ಬಿಡುತ್ತ . . . ದಾಹವನೂ ಉಂಟುಮಾಡುವುದೂ ಅದೇ ಪಿತ್ತಾಧಿಕ್ಯವಾದ ಮೂತ್ರ ಕೃಚ್ಛ್ರವೆಂದರಿವುದು (ಸಕವ್ಯ. ೩೬೦); ನೆರೆಯಿಲ್ಲ ಸಂಸಾರವಿಳಿದಾತೆ ಬಾವಿಯೊಳು ಸಿಲುಕಿಸಿಲುಕಿ ಭ್ರಮಿತನಾದೆ (ಪುರಂದ. ೧-೧೫೯-೧); ರುಧಿರಸ್ರೋತಂಗಳಂ ದಾಂಟಿದಾಂಟಿಭ ದೋರ್ನೀಲಲತಾಪ್ರತಾನವಿಪಿನವ್ರಾತಂಗಳೊಳ್ಸಿಲ್ಕಿಸಿಲ್ಕಿ ಭರಂಗೆಯ್ದುಬಿದಯ್ತು . . . ಕುರುಪ್ರಭು ಕಂಡಂ ಶರಜಾಲಜರ್ಜರಿತಗಾತ್ರತ್ರಾಣನಂ ದ್ರೋಣನಂ (ಗದಾಯು. ೪-೪೭). **ಸಿಕ್ಕಿಕೊಳ್, ಸಿಕ್ಕಿಕೊಳ್ಳು** = ೧. ಸಿಕ್ಕಿಬೀಳು; ಸೆರೆಯಾಗು: ಎಲ್ಲಿ ನೋಡಿದೊಡಶ್ವಗಜರಥದೊಳಗಿರ್ದು ಚೆಲ್ಲಿದ ಕರುಳು ಕಾಲ್ವಲೆಗೆ ಬಲ್ಲಿದ ಚಮರಿಯ ಮಿಗ ಸಿಕ್ಕಿಕೊಂಡಂತೆ ಝಲ್ಲಿಯ ಕುದುರೆ ಬಿದ್ದಿಹುವು (ಮೋಹತ. ೪೦-೬೮). ೨. ಇಕ್ಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಬೀಳು; ತೊಡಕಿಗೆ ಬೀಳು: ಕತೆ ಹೇಳಲು ಆರಂಭಿಸಿ ಈಗ ಪೇಚಿನಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿಕೊಂಡಾಗಿದೆ (ಆಲಪು. ೩೩). ೩. ಒಳಹೊಗು; ಚುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳು: ಕಾಲಿನಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಮುಳ್ಳು ಹೊರಗೆ ಬರದೆ ಕೀವಾಗಿ ಗಾಯವಾಯಿತು (ರೂಢಿ). **ಸಿಕ್ಕಿಬೀಳು** = ೧. ಬಂಧಿಸಲ್ಪಡು; ಸೆರೆಯಾಗು: ನಾವೀಗ ಬೋನಿನಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿಬಿದ್ದವು (ನಡದಾ. II. ೮೮೦). ೨. ಸಿಕ್ಕಿಹಾಕಿಕೊಳ್ಳು; ಪತ್ತೆಯಾಗು: ಬೆಳ್ಳಿ ಸಿಕ್ಕಿಬಿದ್ದ ಕಳ್ಳನಂತಾದಳು (ಕಾಲೂರ. ೫ ಕಥಾಸಾರ). **ಸಿಕ್ಕಿಹಾಕಿಕೊಳ್ಳು** = ಸಿಕ್ಕಿಬೀಳು ೨: ಯಾರಿಗೂ ತಿಳಿಯದಂತೆ ಆತ ಕತ್ತಲಲ್ಲಿ ಮನೆ ಬಿಟ್ಟು ಹೊರಡುವಾಗ ನಾಯಿಯ ಬಗುಳುವಿಕೆಯಿಂದ ಸಿಕ್ಕಿಹಾಕಿಕೊಂಡನು (ರೂಢಿ). **ಸಿಕ್ಕುಹಾಕು** = ವಶವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು : ಕಳ್ಳರ ಕೈಗೆ ಸಿಕ್ಕುಹಾಕಿ ಹೋದೆಯೇನೋ ಎಂದು ಅರಚಿದಳು (ದೇವೀಚೌ. ೪೦).

[ದೇ. ॥ ತಮಿ. ಚಿಙ್ಕು, ಚಿಕ್ಕು; ಮಲ. ತೆಲು. ಚಿಕ್ಕು; ತುಳು. ತಿಕ್ಕು, ಸಿಕ್ಕು, ಸಿಕ್ಕಾವು, ಸಿಲ್ಕು; ಕೊಡ. ಚಿಕ್; ಕೋತ. ಚಿಕ್; ಕೋಲಾ. ಸಿಕ್]

ಸಿಲ್ಕು₂, ಸಿಕ್ಕು₃, ಸಿರ್ಕು₂, ಸಿಲುಕು₂ (ನಾ). ೧. ಬಂಧನ; ಸೆರೆ: ನೀಳನೀರಜವನಂಗಳ ಚೆಲ್ವುಗಳೆಂಬುವಾ ಲತಾಂಗಿಯ ಕಡೆಗಣ್ಣ ಬೆಳ್ಪುಗಳ ಸಿಲ್ಕಿದ ಸಿಲ್ಕಿನ ಸಿಲ್ಕಿವಲ್ಲವೇ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೬೦); ನೀನಾರ್ಗೆ . . . ನಿನಗಿಂತೆಂತಾಯ್ತು ನಾಗಪಾಶಬಂಧ ವಿಧಾನದ ಬಲು ಸಿಲ್ಕು (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೧೧೨). ೨. ಸೆರೆಯಾದ ವಸ್ತು ಮುಂತಾದುವು; ಬಂಧನಕ್ಕೊಳಗಾದುದು: ನೀಳನೀರಜವನಂಗಳ ಚೆಲ್ವುಗಳೆಂಬುವಾ ಲತಾಂಗಿಯ ಕಡೆಗಣ್ಣ ಬೆಳ್ಪುಗಳ ಸಿಲ್ಕಿದ ಸಿಲ್ಕಿನ ಸಿಲ್ಕಿವಲ್ಲವೇ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೬೦). ೩. ಗೊಂದಲ; ತೊಡಕು; ತೊಡರು: ಎಲ್ಲಂಗಮೆಲ್ಲ ಧನಮುಮನೆಲ್ಲೆಡೆಯೊಳಮಲ್ಲ ತೆಱದೊಳಂ ಕುಡುಗೆಮ ಸಿಲ್ಕಿ[ಪಾಠಾಂ. ರ್ಕ,ಕ್ಕಿ]ಲ್ಲದೆ ಬವರದೊಳೇಂ ಗಳ ಗೆಲ್ಲಂಗುಡದಿರ್ಕೆ ಪೊಣರ್ದೊಡಾರ್ಗಂ ಗಂಡಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೨೫೩); ಬಲ್ಕೆವೆತ್ತಾ ಪೂರ್ವೆಯಂದರೆಷ್ಟೆಂಬುದ ಸಿಲ್ಕಾಗದಂತೆ ಪೇಳುವೆನು (ಭರಚ. ೭೭-೭). ೪. ಅಡ್ಡಿ; ತಡೆ; ನಿರ್ಬಂಧ: ಬರೆ ಮೂತ್ರ ಪುರೀಷದ ಸಿಲ್ಕಿ[ಪಾಠಾಂ. ಕ್ಕಿ]ರೆ ಬೀಟ್ಟುಂ ವಾಜಿ ವಿಗತಜೀವಿತನಕ್ಕುಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೬-೪೫). ೫. ಮೀನು ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಸೆರೆಹಿಡಿಯುವ ಬಲೆ, ಗಾಳ ಮುಂತಾದ ಸಾಧನ: ಕಾಡೊಡೆಯಂ ತೋಡಿಲ್ಲದ ತೊಱೆವೇಂಟೆಯಾಡಲೆಳಸುತಿಱಿಗೂಳಿ ಹಂಜರಗೂಳಿಡುಗಾಣಂ ಸೊರ್ಕು ಸಿಲ್ಕುರಿಲ್ . . . ಸೂಸುಗೂಳ್ಗಳೆಂಬವಂ ಕೊಂಡು (ರಾಜಶೇ. ೫-೧೧೪ ವ). ೬. ಅಗಡುತನ; ತುಂಟತನ: ‘ಸಿಲ್ಕುಗುದುರೆ’ ಪರಾ.

ಸಿಕ್ಕು₃ : ೩. ಶರಣರ ಚರಣದ ರಜದೊಳು ಸರಳಿಸಿ ನೆಗೆದುರುಳಿ ಹೊರಳಿ ಹೊಂಗುವ ಸುಖಮಂ ಕರುಣಿಸಿ ಮಿಕ್ಕಿನ ಸಿಕ್ಕಿನ ವರಗಳನೊಲ್ಲೆಂ (ಶುಕಕಂ. ೨೫-೯೮); ಉದಯದಲಿ ದೀಕ್ಷಿತರು ಕೋಣೆಯೊಳಗಡೆ ಕುಳಿತು ಸೂತ್ರದಾವುದೊ ಒಂದು ಸಿಕ್ಕ ಬಿಡಿಸಿ ಅರ್ಥವ ಬರಸುತಿಹರು (ಸುನೀತ. ೧೦-೧೪); ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಗ್ರಾಮದ ಎಲ್ಲಾ ಸಿಕ್ಕುಗಳೂ ಆಗ ತೀರ್ಮಾನವಾಗಿಬಿಡುತ್ತಿದ್ದುವು (ಗರುಡಾ. ೮೮). ೪. ಸೊಕ್ಕಿದುರುಮಾನಂಗಳ ಗಂಟಲೊಳಿಕ್ಕಿದವಲಾ ಗಾಣ ಗಂಟಲ ಸಿಕ್ಕ ಬಿಡಿಸಿದೆ ಗರುವೆ ನೀನು (ಕುಮಾ.ಸ. ೨೫-೫೫); ಸೂತಜನ ರಥದ ಗಾಲಿಗೆ ಸಿಕ್ಕ[ಪಾಠಾಂ. ಲ್ಕ]ನಿಕ್ಕಿದ ಮಹೀತಳದೊಳೆದರಿಲ್ಲಿವಂಗೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೭-೪೨). ೬. ತೊಂದರೆ; ಕ್ಲೇಶ; ಕಷ್ಟ: ಸಿಕ್ಕು ರೋಗಾದಿಗಳು ಹೊದ್ದದ ಉತ್ಕಟದ ವರವೀಯಬೇಕು (ಕಾಶಿರಾ. ೪೪-೩೪); ಕಪಿಲೆಯೊಂದು . . . ಕಱೆಯಲ್ಕೆ ಬರೆ ಕಱುವಿಗಂ ಮೊಲೆಯ ಕೊಡದದೆ ಒದೆವುತಿರೆಯುರನುಂಡುದೂ ಮನೆಯ ದೇವರಿಂದಿದಕೆ ಸಿಕ್ಕಾದುದೋ . . . ಎಂದು ತಮ್ಮೊಳು ಚಿಂತಿಸುತ್ತ (ಸಿದ್ಧೇಪು. ೯-೩೭); ಹೆಣ್ಣುಕೊಡದಿದ್ರೆ ಸಿಕ್ಕಿಲ್ಲ ತಮ್ಮಯ್ಯ ನಿನ್ನೂರ ಮೇಲೆ ಬರುತೀನೋ (ಹುಟ್ಟಪ. ೧೦೧). ೮. ಕೂದಲು, ದಾರ ಮುಂತಾದುವು ಗಂಟುಗಂಟಾಗಿರುವುದು,– ಗೋಜಲಾಗಿರುವುದು: ಉರಿವ ಕೊಳ್ಳಿಯ ಕೊಂಡು ಮಂಡೆಯ ಸಿಕ್ಕ ಬಿಡಿಸುವಂತೆ . . . ಕೂಡಲಸಂಗನ ಶರಣರೊಡನೆ ಮಱೆದು ಸರಸವಾಡಿದರೆ (ಬಸವ. ೬೬೧ ಅ); ಕಚಗಳ ಸಿಕ್ಕ ಬಿಡಿಸುತಣೆಗಂಟಿಕ್ಕಿ . . . ಅಂಗನೆಯರೊಪ್ಪಿದರು (ಕಂನವಿ. ೫-೫೪); ಮಲಗಿದ್ದಾಗ ಅದರ ತಲೆಯ ಸಿಕ್ಕು ತೆಗೆದು ಬಾಚಬೇಕೆಂದು ಅಪ್ಪಣೆ ಮಾಡಿತ್ತು (ಪಂಚಾಮೃ. ೧೦೧). **ಸಿರ್ಕು₂** : ೧. ಶ್ರುತದೊಳ್ ತಗುಳ್ದ ಕಡುಚಿಂತೆ ದುರ್ವಾಜಿಗಳೊಳೆ ತೊಡರ್ದ ಸಿರ್ಕು ನೆಗಟ್ಟ ಕರಿಗಳೊಳೆ ಪಿಡಿಕುತ್ತು ವರಭೂಷಣಂಗಳೊಳೆ ಮುತ್ತು (ಬಂಹರಿ. ೧-೧೯ ರಗಳೆ). ೩. ಕಸವರಮೆತ್ತನಂತಗುಣಮೆತ್ತ ಕಳತ್ರದ ಸಿರ್ಕಿದೆತ್ತ ನಿನ್ನಸದೃಶರೂಪದೂರ್ಧ್ವಗತಿಭಾವವಿದೆತ್ತ (ಜೀವಸಂ. ೭೭-೩೧); ಈ ಶಾಸನದ ರಾಯಸವನ್ನೋದಿದಷ್ಟರಿಂದ ಈ ಸಿರ್ಕಿನ ಕಷ್ಟಸನ್ನಿಗೆ ತಗುವ ಪ್ರತೀಕಾರವನ್ನೊತ್ತಿ ಗೆಲ್ಲಲಾಗುವುದೇನು? (ಮುತ್ತುಶ. ೧೪-೧). ೬. ಚಿತ್ರಭಾನುಸಂವತ್ಸರದೊಳ್ ಸಿರ್ಕಿಲ್ಲ ಪ್ರಜೆಗೆ ಶುಭದಂ (ಉಟ್ಟನು. ೬-೯). **ಸಿಲುಕು₂** : ೨. ಬಾಟೆಯ ಗುದಿ ಬಲಗಯ್ಯೊಳ್ ಬಾಟೆಯ ಗೊಣೆ ಪೆಗಲೊಳೊಪ್ಪೆ ಹಕ್ಕಿಯ ಸಿಲುಕಂ ತೋಳ ಪೊದಲೆತ್ತಿ ಬರುತಿರೆ ಬಾಳೆಯ ಕಯ್ ಪಿಡಿದು ವನಚರಂ ನಡೆತಂದಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೬-೧೭೧).

ಸಿಕ್ಕುಸಿಕ್ಕು₂ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯವಿದ್ವಾಂಸರು ಇಂಗ್ಲೀಷಿನಲ್ಲೂ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿರುವರೆಂದು ಹೇಳುವುದನ್ನು ಸಿಕ್ಕುಸಿಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡಿ ಬಿಡಿಸಲಾಗದ ಗಂಟಿನಂತೆ ಒಂದುಗಟಾಗಿ ಮಾಡಿಟ್ಟರೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು (ದ್ರಾವಿ. ೬೨). **ಸಿಕ್ಕುಬಿಡಿಸು** = ದಾರ, ಕೂದಲು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಗಂಟನ್ನು ಬಿಡಿಸು,– ಗೋಜಲನ್ನು ಬಿಡಿಸು: ಮನದ ತಲೆಯನು ಹಿಕ್ಕಿ ಸಿಕ್ಕು ಬಿಡಿಸಲು ಹೋದ ಹಣಿಗೆಯೇ ಮುರಿವಿಹುದು ಹಣಗಿ ಹಣಗಿ (ಕಲ್ಲೋಲ. ೬೩-೪). **ಸಿಕ್ಕುಮಾಡು** = ೧. ಗಂಟುಗಂಟಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು; ಗೋಜಲಾಗಿಸು: ದಾರದ ಸಿಕ್ಕು ಬಿಡಿಸು ಎಂದು ಕೊಟ್ಟರೆ ಮತ್ತಷ್ಟು ಸಿಕ್ಕು ಮಾಡಿರುವೆಯಲ್ಲ? (ರೂಢಿ). ೨. ತೊಂದರೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು, ಕ್ಲೇಶವನ್ನುಂಟುಮಾಡು: ಎನ್ನಯ ಮಕ್ಕಳಿರ ನೀವೆಂದು ಬಂಧುಗಳೆಲ್ಲರನು ಕೊಂದು ಸಿಕ್ಕು ಮಾಡಿದಿರೆನ್ನೊಳು (ತಿಮ್ಮಕೃ. ೨-೭೩). **ಸಿಲ್ಕಾದ ಕುದುರೆ** = ತುಂಟುಕುದುರೆ; ಅಗಡುಕುದುರೆ: “ಸಿಲ್ಕಾದ ಕುದುರೆ ಸೂಕಳನೆನಿಕ್ಕುಂ” (ಮಂಗರಾ. ೮೨-೧೫).

[ದೇ. ॥ ತಮಿ. ಚಿಕ್ಕು, ಚಿಲುಕು, ಚಿಲುಕ್ಕು; ಮಲ. ಚಿಲುಕು; ತುಳು. ತಿಕ್ಕು, ಸಿಕ್ಕು; ತೆಲು. ಚಿಕ್ಕು, ಸಿಲುಗು, ಸಿಲುವು; ತೊದ. ಸಿರ್]

ಸಿಲ್ಕು₃ ‘ಶಿಲುಕು’ ನೋ.

ಸಿಲ್ಕು₄ (ನಾ). ರೇಷ್ಮೆ : ಹಬ್ಬದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಖಾದಿ ಮತ್ತು ಸಿಲ್ಕಿನ ಬಟ್ಟೆಗಳ ಮೇಲೆ ರಿಯಾಯಿತಿ ಇದೆ (ರೂಢಿ). [<— ಇಂ. Silk]

ಸಿಲ್ಕುಗಾಣ್ (ಕ್ರಿ). ಸೆರೆಯಾಗು; ಬಂಧನಕ್ಕೊಳಗಾಗು: ಅಂಗಜಮಂತ್ರ ಸಿದ್ಧಿವಡೆದಂತಿರೆ ಮಿಾಂಬೊಣರಾಗಿ ಬಾಳ ಜಾಳಂಗಳ ಸಿಲ್ಕುಗಂಡುವು ಕುಮಾರಿಯ ಕಣ್ (ಅರ್ಧನೇ. ೨-೩೫). [ಸಿಲ್ಕು₂ + ಕಾಣ್]

ಸಿಲ್ಕುಗುದುರೆ, ಸಿಲುಕುಗುದುರೆ (ನಾ). ತುಂಟುಕುದುರೆ; ವಿಗಡಾಶ್ವ:

ಅದೇನಂತಹ ಕಟ್ಟಾಯದಾತುರಕೆ, ಪ್ರುತಪ್ರಯಾಣಕ್ಕೆ ಉರವಣಿಸುತ್ತಿರುವ ಸಿಲ್ಕುಗುದುರೆಯು . . . ಕುಣದಾಡುತ್ತಿರುವಂತೆ? (ಮಂತ್ರಶ. ೬೬-೨೨). **ಸಿಲುಕುಗುದುರೆ:** "ಸೂಕಳನೆಂಬುದು ಸಿಲುಕುಗುದು[ಪಾಠಾಂ. ದಿ]ರೆ" (ಪಲಾಯು. ೬೨-೨೮೬).

[ಸಿಲ್ಕು + ಕುದುರೆ]

ಸಿಲ್ಕುವಳಿ? (ಕ್ರಿ). ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ದನಿಯೆತ್ತಿ ಕೂಗು (?) : ಎನ್ನ ಕೆಳೆಯಸೊಳಗನಚಿ ದಪೆನೆಂದು ನಾಲ್ಕೈದು ಕೊರಲಂ ಸಿಲ್ಕುವಳಿದು (ಪಂಚತಂ. ೧೨೬-೫); ಪಲವುಂ ಸೂಟುಲಿದು ಪಲ್ಗರ್ಚಿ ಕಲ್ಲಸರದಿಂ ಸಿಲ್ಕುವಳಿದು ಮಾಣ್ಬುದುಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೨೬-೧೨). [?]

ಸಿಲ್ಪಿ, ಶಿಲ್ಪಿ$_2$, ಸಿಲುಪಿ (ನಾ). ಊದುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಧನ ಮತ್ತು ಅದರಿಂದ ಹೊರಡಿಸಬಹುದಾದ ಶಬ್ದ; ಸಿಳ್ಳು; ಸೀಟಿ: ಕಂದಕದಾರಿಯೊಳೋಡುತಲಿದೆ ಸಿಲ್ಪಿಯನೂದುತ ರೈಲು (ಕೋಗಿಲೆ. ೯೯-೨೨). **ಶಿಲ್ಪಿ$_2$** : ಬಂದೆಯಾ ಚೆಲುವಾ, ಬಾ ಅಂತ ಶಿಲ್ಪಿ ಹೊಡೆಯಿತು (ಬೆಂಗೂಲಿ. ೧೧೪). **ಸಿಲುಪಿ** : ರೈಲುಗಾಡಿ ಸಿಲುಪಿಯನ್ನು ಊದಿ ಹೊರಟುಬಿಟ್ಟಿದೆ (ನಿಬಂಧ. I, ೨೫೩). [?]

ಸಿಲ್ಪಿನೀತೃಣ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ಶಿತಕ್ಷೇತ್ರಜಾ – ಸಿಲ್ಪಿನೀತೃಣ" (ಓಷಧಿ. ೧೬೬). [< ಸಂ. ಶಿಲ್ಪಿನೀತೃಣ]

ಸಿಲ್ಲಕು 'ಶಿಲುಕು' ನೋ.

ಸಿಲ್ಲಪಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಗೊಮ್ಮಲಯ್ಯನ ಭಾವಂ ಸಿಲ್ಲಪಯ್ಯಂ ತಪೋಧನರ್ಗಂ ಚಾ(ಛಾ)ತ್ರರ್ಗಂ . . . ನಾಲ್ಕು ಮಾವಿನ ಮರನ ಬಿಟ್ಟ (ಎಇ. XXVIII, ೩೫-೫೬; 1002). [ಸಿಲ್ಲಪ್ಪ$_0$ + ಅಯ್ಯ$_1$]

ಸಿಲ್ಲಿಮಿಳ್ಳಿ 'ಸಿಳ್ಳಿಮಿಳ್ಳಿ' ನೋ.

ಸಿಲ್ಹ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ; ಲೋಬಾನ; ಹಾಲುಮಡ್ಡಿ: "ತುರುಷ್ಕಃ, ಪಿಂಡಕಃ, ಸಿಲ್ಹಃ, ಯಾವನಃ . . . ತದುಕಿನ ಮಡ್ಡಿ ಎಂಬ ಧೂಪದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೦೬). [ಸಂ.]

ಸಿವ, ಚಿವ (ಗು). ೧. ಮಂಗಳಕರವಾದ: ಸುಸ್ವಾಗತ ಸಿವಸುಗ್ಗಿಗೆ ಮೊಗ್ಗುಗಳೀ ಲಗ್ಗಗೆ (ಮಾನಸ. ೧೦-೧೬). (ನಾ). ೨. ಶಿವ; ಈಶ್ವರ: ರುದ್ರಸಟಿಯರ ದೆಸಭಾಗದ ಮಹಾಮತ್ತಿಗೆ ಸಿವಪ್ರೀತವಾಗಿ ಮಾಡಿದ ಭಕ್ತಿ (ಎಕ. V (R), ತಿರುಮ. ೨೦೧-೮; 1611). **ಚಿವ** : ೨. "ಚಿವಂ[ಪಾಠಾಂ. ಮಂ] ಶಿವಮೆನಲ್" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೬೧). [< ಸಂ. ಶಿವ]

ಸಿವಂಗಿ, ಶಿವಂಗಿ$_1$, ಸಿವ್ವಂಗಿ (ನಾ). ಚಿರತೆಯ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕ್ರೂರಪ್ರಾಣಿ: ಒಂದಾನೊಂದು ಸಿವಂಗಿಯು ಹೊಟ್ಟೆಗೆ ಏನಾದರೂ ಸಿಕ್ಕೀತೆ, ಬಾಯಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡೇನೆ ಎಂದು ಕಾದುಕೊಂಡು ಕೂತಿತ್ತು (ಸುಮುಖ. ೪೬); ಸಿವಂಗಿ ಹಾಗೆ ಸಿರ್ ಅನ್ನಬೇಡ (ಚಂದತೋ. ೧೪). **ಶಿವಂಗಿ$_1$** : ಶಿವಂಗಿಗಳು ಕಡಹಗಳು ಕಾಡೆಮ್ಮೆಗಳು (ಸಿದ್ಧಕಾ. ೬-೩೨); ಹುಲಿಯ ಚರ್ಮದಿಂದಲೂ ಶಿವಂಗಿಯ ಚರ್ಮದಿಂದಲೂ ರಥಗಳನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸಿ (ಕೃವಾಲು. ೨೪೪). **ಸಿವ್ವಂಗಿ** : ಸಾಳುವ ಡೇಗೆ ಸಿವ್ವಂಗಿಗಳು (ಅನಂರಾ. ೩-೩-೬). [ದೇ. ॥ ತಮಿ. ಚಿವಿಜ್ಗಿ; ಮಲ. ಸಿವಿನ್ನಿ; ತೆಲು. ಸಿವಂಗಿ, ಸಿವ್ವಂಗಿ, ಚಿವಾಗಿ, ಚಿವ್ವಂಗಿ]

ಸಿವಚೆಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ಲಘುಶೀಲಃ, ಲಘುಶೀತ -- ಈಯೆರಡುಂ ಸಿವಚೆಳ್ಳಿ" (ಓಷಧಿ. ೧೪೨). [ಸಿವ? + ಚೆಳ್ಳಿ (< ಸೆಳ್ಳಿ)]

ಸಿವಟ 'ಸೀವಟ್ಟ$_2$' ನೋ.

ಸಿವಡಿ$_1$ 'ಸಿವುಡು' ನೋ.

ಸಿವಡಿ$_2$, ಸಿವುಂಡಿ, ಸಿವುಡಿ$_2$ (ನಾ). ಲೆಕ್ಕದ ಪುಸ್ತಕ; ವಹಿ; ಕಿರ್ದಿ: ಕೌಂಕುಟ ಸಿವಡಿಯ ಕಿಲದಡಪದ ಪಿಡಿದ ಕೊಡೆಯ . . . ಅಕ್ಕರಿಗರುಂ ಬಳಸಿ ಬರೆ (ಲೀಲಾವ. ೯-೫೪ ವ); ಪುರದ ಬಾಗಿಲ ಬೀಯಗಂಗಳನಿರಿಸಿ ಸಿವಡಿಯ ದಂಡಮುದ್ರೆಯನೊಪ್ಪಿಸಿದಂ (ಸಾನಂಚ. ೯-೯೯). **ಸಿವುಂಡಿ** : ಚನ್ನಾಗಿ ಬರದು ಸಿವುಂಡಿಯಾ ನಿರ್ಣಯವಾಗಿರಿ[ಸಿ]ಕೊಂಡೂ ಲೆಕ್ಕವ ಮಱೆಯದೇ ತನ್ನ ಗುಣವಱಿತು ಹೇಳಲೂ ಮನ್ನಿಸುವನು ಶಾನುಭಾಗಾವುತ್ತಮನೆಂಬರು (ಗುಭಚ. ೧೬-೧೦೦). **ಸಿವುಡಿ$_2$** : ಸಿವುಡಿಯಿದು ಕರಣವಿದು ಮೇಲುಳ್ಳ ಸರ್ವಸ್ವವಿದು ನೋಡಿಕೋ ಮಹಾಪುರುಷ (ಹಚಕಾ. ೯-೪); ಎಸೆವ ಸಿವುಡಿಯಂ ದಂಡಮುದ್ರೆಯುಮನುರುತರದ ಬೀಯಗಮನುದ್ಯನ್ನಿಯೋಗಮ ನೆಲ್ಲವಂ ತರಿಸಿಯೊಪ್ಪಿಸಲೊಡಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೬-೧೦೨); ಆ ಕಡೆಯ ಲೆಕ್ಕವೇನಾಯ್ತೆಂದು ಕೇಳ್ವೊಲು ವಿವೇಕದಿಂ ನುಡಿದು ಕರೆಸಲು ಸಿವುಡಿ ಸಹಿತ ಬರಲು (ಸಿಂಗಿರಾ. ೧೬-೨೬).

[?]

ಸಿವಡು 'ಸಿವುಡು' ನೋ.

ಸಿವಡುಕಟ್ಟು 'ಸಿವುಡುಗಟ್ಟು' ನೋ.

ಸಿವಡುಗಟ್ಟು 'ಸಿವುಡುಗಟ್ಟು' ನೋ.

ಸಿವದಿಡು (ಕ್ರಿ). 'ಶಿವ ಶಿವ' ಎಂದು ದೇವರಲ್ಲಿ ಮೊರೆಯಿಡು; 'ಶಿವಧೋ' ಎಂದು ಕೂಗಿಕೊಳ್ಳು: ಪಲುಂಬ ಗೋಳಿಟ್ಟು ಆಲಿಟ್ಟು ಸಿವದಿಟ್ಟು ಮೊಱೆಯಿಟ್ಟು ಮೂರ್ಛೆಸುತ್ತೆ (ಬಸರ. ೪-೩೯); ಮಂದಿರಕ್ಕೆ ಮಂದಿರವೇ ಥರಗುಟ್ಟಿ ನಡುಗುವಂತೆ ಚೀರುವಳು . . . ಗೋಳಿಟ್ಟು ಸಿವದಿಟ್ಟು ಕೂಗುವಳು (ತುಂಗಭ. ೧೪೨). **'ಶಿವದಿಡು'** ಪರಾ. [< ಶಿವಧೋ + ಇಡು$_1$]

ಸಿವನಿ, ಶಿವನಿ$_2$ (ನಾ). ಕುದುರೆಯ ಗುದಸ್ಥಾನದ ಕೆಳಭಾಗ: ಬಾಲದ ಮೊದಲೊಳು ತಿಕದೊಳುದರದೊಳುಂ ಸಿವನಿಯೊಳು ಕುದುರೆಗೆ ಸಿಳಿಯಾದೊಡೆ (ಅಶ್ವಪ್ರ. ೪-೩೦). **ಶಿವನಿ$_2$** : ಗುದದೊಳ್ ವೃಷಣದೊಳಂ . . . ಶಿವನಿಯೊಳಂ ಕುದಿರೆಗೆ ಸುಟಿಯಾದೊಡೆ ಕೊಲ್ಲದೆ ಮಾಣ್ಬುವೆ ರಣದೊಳಧಿಪನಂ ಮಾರ್ಗಣದೊಳ್ (ಅಶ್ವಶಾ. ೪-೩೦). [< ಸಂ. ಸೀವನೀ]

ಸಿವನೆ, ಶಿವನೆ, ಸಿಂದೆ, ಸಿನ್ನೆ (ನಾ). ಭೂಮಿಯ ಒಂದು ಅಳತೆ: ವೊಂದು ಸಿವನೆ ಕೆಯಿ ಬೊಂಮ್ಮೆಯನಾಯಕಂಗೆ ವುಂಬಳಿಯಾಗಿ ಬೀರರಸ ಕೊಟ್ಟದು (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೬೮-೧೦; 1265); ಒಂದು ಸಿವನೆ ಕಬುನಾಡ ಚೆಂಣವಡ್ಡಿಯಲೊಂದು ಸಿವನೆ ತಮ್ಮ ಕೋಟಿನಾಯ್ಕ ಕೊಟ್ಟುದು (ಮೈಆರ್. ೧೯೩೧, ೬೬-೧೧; ಸು. 1300). **ಶಿವನೆ** : ಶಿವನೆಯ ಕಿಱುದೆಱೆ ಕುಱುಕುಳಾಯ ಒಳಗಾಗಿ ಕಾಹಂ ಪಡೆದು ಸುಖಸಂಖ್ಯೆಯಿನಿರೆ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೮೨-೨೮; 1096); 'ಶಿವನೆ' ಎಂಬ ಅಳತೆಯು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ದೊರಕುತ್ತದೆ (ಕಶಾಅ. ೩೯೪). **ಸಿಂದೆ** : ಸೊಡಳದೇವನ ಕೆಱೆಯ ಮೇಲೆ ಸಿಂನ್ದೆ ೧ ಆ ಕೆಳಗಣ ಸರು ಸಿಂನ್ದೆ ೧ (ಮೈಆರ್. ೧೯೩೧, ೬೫-೧೦; 1303). **ಸಿನ್ನೆ** : ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟ ದೇವಸ್ವದ ವ್ರಿತ್ತಿಗಳಾವವೆಂದಡೆ ಪತಹಳ್ಳಿಯ ಹರಳಿಯ ಸಿಂನೆ ೧ . . . ಕಳವೆಗಾರಲ್ಲಿ ಸಿಂನೆ ೧ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೯೯-೧೬; 1220); ದೇವರ ಕೆಯಿ ಸಿಂನೆ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೬೨-೧೯; 1307); ಸಿನ್ನೆ -- ಇದೂ ಭೂಮಿಯ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ (ಸಂಭಾಸ. ೨೦೮). [?]

ಸಿವನ್ನಿ 'ಸೀವನ್ನಿ' ನೋ.

ಸಿವಪುರ (ನಾ). ಶಿವಭಕ್ತರು ನೆಲಸಲು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಊರು : ಕೆಱಗೋಡೆನಾಡ ಬಿದಿರಕೋಟೆಯ ಮಲ್ಲೆಯನಾಯಕ ಸೋಮೆಯನಾಯಕ ತಂಮ ಹಳಿಯ ಸಿವಪುರವಾಗಿ ಭಕ್ತರಿಗೆ ಧಾರಾಪೂರ್ವಕಂ ಮಾಡಿ ಕೊಟ್ಟ ಧರ್ಮವನು (ಮೈಆರ್. ೧೯೩೩, ೪೮-೧೧; 1185). [ಸಿವ + ಪುರ$_2$]

ಸಿವಮಾರ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಸಿವಮಾರನ ಬಸದಿ (ಎಕ. II. ೪೧೫; 810).

[< ಸಂ. ಶಿವಮಾರ]

ಸಿವರಾಮಕಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಪಾಪಾಸುಕಳ್ಳಿ: (೩).

[ಸಿವರಾಮ$_0$ + ಕಳ್ಳಿ$_2$]

ಸಿವಳಿಗೆ 'ಸೀವಳಿಗೆ' ನೋ.

ಸಿವಾಯಿ 'ಶಿವಾಯಿ$_2$' ನೋ.

ಸಿವಾಲ್ಯ, ಶಿವಾಲ್ಯ (ನಾ). ಶಿವನ ದೇವಸ್ಥಾನ, – ಗುಡಿ: ತಾವು ಮುನ್ನಿಟ್ಟು ಕೊಟ್ಟ ನಾಡ ಸಿವಾಲ್ಯಂಗಳಿಗೆ ಆ ಅಭ್ಯಾಗತೆ ಅನ್ಯಾಯ ತಪ್ಪುತವುದಿ ದಣ್ಣ . . . ಯಿನ್ತಿವುಯಿಲ್ಲೆನ್ನು (ಎಕ. VI, ಚಿಕ್ಕಮ. ೪೯-೨೫; 1265); ಪೆರುಮನ್ನಲಪಟ್ಟಣ ಪೆರುಮಾಳ ಸಿವಾಲ್ಯಕ್ಕೆ (ಮೈಆರ್. ೧೯೨೯, ೨೫-೩; ?). **ಶಿವಾಲ್ಯ** : ಆ ವೀರಯ್ಯದೇವರ ಶಿವಾಲ್ಯದಲ್ಲಿಯಿಹ ಒಡೆಯರುಗಳು ನಾಲ್ವತ್ತು ಒಡೆಯರುಗಳಿಗೆ ಸಲುವ ಸಕಲಸಯಿದಾನ . . . ಸಲುವುದನೆ (ಎಕ. III (R), ಗುಂಡ್ಲುಪೇ. ೬೬-೧೬; 1476). [< ಸಂ. ಶಿವಾಲಯ]

ಸಿವಿಕೆ 'ಸಿಬಿಗೆ' ನೋ.

ಸಿವಿಗೆ ‘ಸಿಬಿಗೆ’ ನೋ.

ಸಿವಿಲ್ (ಗು). ೧. ಸರ್ಕಾರಿ ಆಡಳಿತವಿರುವ: ಸಿವಿಲ್ ಇಲಾಖೆಯನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ . . . ಯುದ್ಧಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಸೇರಿದ್ದು ಅವನು ತನ್ನ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಕಂಡ ಮತ್ತೊಂದು ಜಾಗೃತಿ (ಪುನರು. ೧೩೩). ೨. ಕಾನೂನಿಗೆ ಒಳಪಟ್ಟ: ‘ಸಿವಿಲ್ ವಿವಾಹ’ ಪರಾ. [<— ಇಂ. Civil]

ಸಿವಿಲ್‌ವಿವಾಹ (ನಾ). ಮತಸಂಸ್ಕಾರವಿಲ್ಲದೆ ಕಾನೂನು ಕಟ್ಟಳೆಗಳಿಗನು ಸಾರವಾದ ಮದುವೆ: ಇಬ್ಬರೂ ಸಿವಿಲ್‌ವಿವಾಹದ ರೀತಿ ಮದುವೆಯಾದರು (ದೂರಸ. ೪೦). [ಸಿವಿಲ್ + ವಿವಾಹ]

ಸಿವಿಱು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ: ಪಟಹದ ತಿವಳಿಯ ಜುಂಕದ ಮೊಳಸಿನ ಚೇಕಿರದ ಸಿವಿಱ ಸಿಪ್ಪಿನ ಲಯದಿಂದೆಬಲದೆ ಕುಣಿದರ್ ಕೆಲಬರ್ (ಅಜಪು. ೫-೩೨); ಕಂಕರಿಯ ಸಿವಿಱ ಪಂಚಿನ ಝುಂಕಟ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೨-೨೭); ಸಿವುೞವಿತಿಱ ಸಿಪ್ಪಿನ ಕೊರಗಿನ ಕಿನ್ನರದ ಸರಮೆ ಸರಮಾ ಪೊಟಲೊಳ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೪-೧೦೪). [?]

ಸಿವುಂಡಿ ‘ಸಿವಡಿ$_2$’ ನೋ.

ಸಿವುಡಿ$_1$ ‘ಸಿವುಡು’ ನೋ.

ಸಿವುಡಿ$_2$ ‘ಸಿವಡಿ$_2$’ ನೋ.

ಸಿವುಡಿಗೆ (ನಾ). = ಸಿವಡಿ$_2$: ಪುಸ್ತಕಗ್ರಹಣಪೂರ್ವಕ = ಸಿವುಡಿಗೆಯಂ (ಕವಳಿಗೆಯಂ) ಒಡಿವುದು ಮುಂತಾಗಿ (ನೀತಿವಾ. ೧೭-೫೩). [ಸಿವುಡಿ$_2$ (< ಸಿವಡಿ$_2$) + - ಇಗೆ$_6$]

ಸಿವುಡು, ಸಿವಡಿ$_1$, ಸಿವಡು, ಸಿವುಡಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ತಲೆಯ ಮೇಲಿನ ಹೊರೆಯು ಅಲುಗಾಡದಂತಿರಲು ಹೊರೆಯ ಅಡಿಯಲ್ಲಿಡುವ ಹುಲ್ಲು, ಬಟ್ಟೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಸುರುಳಿ; ಸಿಂಬಿ: “ಸಿಂಬೆ ಸಿವುಡೆಂದಕ್ಕುಂ.” (ಕವಿಕಂ. ೨೪೪); ಬಾಸುಗಿ ತನ್ನ ಶಿರಕೆ ಸಿವುಡಂ ಕೊಟ್ಟಂ (ಹಚಕಾ. ೩-೨೨); ಸೈನ್ಯಭಾರದಿಂ ಸೀರೆಯಂ ಸುತ್ತಿದಂತೆ ಸಿವುಡಾದನಹಿರಾಜಂ (ಚಿಬಪು. ೪೮-೨೨). ೨. (ಎಲೆ, ಹುಲ್ಲು, ಮೊದಲಾದುವುಗಳ) ಕಟ್ಟು; ಕಂತೆ: ಪಲ್ಲೆಯ ಸಿವುಡನ್ನು ಮುಂದೆ ಎಳೆದು ಕೊಂಡಳು (ಸಂಜೀವ. ೨೪); ಪತ್ರಿಕೆಯ ಸಿವುಡೊಂದನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ರಾಯರಲ್ಲಿಗೆ ನಡೆದ (ಅಪನಾ. ೨೦). ೩. ಭತ್ತವನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಒಂದು ಅಳತೆ : ಆಯದ ಸಿವುಡು ೨೦ನೆ ನಿಯಕ್ಕೆ ಸಿವುಡು ೮ ಗದ್ದೆಗಳ ಕೋರ್ರಿಗೆಗೆಯ್ದರೆ (ಎಕ. XI, ಹಿರಿಯೂ. ೮೮-೧೯; 1589). **ಸಿವಡಿ$_1$** : ೩. ಅಧಿಕ್ರಯದಾನ ದೋಹಳಂಗಳಿಗೆ ಸಿವಡಿಯೂ ಭಾಗವೂ (ಎಕ. VI, ತರೀಕೆ. ೬೫. ೨೭; 1291?). **ಸಿವಡು** : ೨. ನಾಲ್ಕು ಸಿವಡು ಹುಲ್ಲು ತಂದು ಆ ಕುದುರೆಗೆ ಹಾಕಿದನು (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೧೧೮). **ಸಿವುಡಿ$_1$** : ೧. ಈ ಪ್ರಕಾರದಿ ಬಸವರಾಜನತಿಪ್ರತಿಷ್ಠೆಗೆ ಕಳಸ ವಾಯ್ತುಖಿಳ ಪ್ರಮಥರುದ್ರರ ಸಿವುಡಿಗಳಿಗೇಱ ಸಂದಿತ್ತು (ಬಸಪು. ೩೭-೪೮). ‘ಸೂಡು$_2$’ ಪರಾ.

[ದೇ. ॥ ತಮಿ. ಚಿವಿಟು, ಚುಮಟು, ಚುಮ್ಮಾಟು; ಮಲ. ಚುಮಟು, ಚುಮ್ಮಾಟು]

ಸಿವುಡುಕಟ್ಟು ‘ಸಿವುಡುಗಟ್ಟು’ ನೋ.

ಸಿವುಡುಗಟ್ಟು, ಸಿವಡುಕಟ್ಟು, ಸಿವಡುಗಟ್ಟು, ಸಿವುಡುಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕಂತೆಯನ್ನಾಗಿ ಕಟ್ಟು: ಏನಿದೀ ಹನಿಹನಿಯ ತೆನೆತೆನೆ ಸಿವುಡುಗಟ್ಟುತ ಒಗೆವುದು! (ನಲಮು. ೧೧-೧). **ಸಿವಡುಕಟ್ಟು** : ೧. ಬತ್ತದ ಪೈರು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆದು . . . ಬತ್ತವಾದ ಮೇಲೆ ಕೊಯ್ದು ಹೊರೆಯ ಕಟ್ಟಿ ಕಣಕ್ಕೆ ಒಯ್ದು ಸಿವಡುಕಟ್ಟಿ ಬಡಿದು ರಾಶಿಯ ಮಾಡಿದರೂ ಬರುತ್ತದೆ (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೫೫). **ಸಿವಡುಗಟ್ಟು** : ೨. ಗುಂಪುಗೂಡು; ಹಿಂಡಾಗು: ಸಿವಡುಗಟ್ಟಿ ಜನವು ನಿಂತಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಅದೇ ಪಡೆಮಾತೇ (ಕನಕ. ೩೦). **ಸಿವುಡುಕಟ್ಟು** : ೧. ತೆನೆ ಕುಯ್ದು ಸಿವುಡುಕಟ್ಟಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿದ ಮೆದೆಗಳು (ರಾಜಾದೇ. ೬೨); ಕೆಲವರು ಅವುಗಳನ್ನು ಸಿವುಡುಕಟ್ಟಿ ಗೂಡುಹಾಕುತ್ತಿದ್ದರು (ಕಪಪು. ೩-೬೪).

[ಸಿವುಡು + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಸಿವುಡೆ (ನಾ). (?) : ಸಿವುಡೆಯರೆನಿಸಿದ ವೀರರ ಮೂಗಿಗೆ ಕವಡೆಯ ಕಟ್ಟಿ ನೀರ್ತರಿಸಿ ಡವುಡ ಜೇಗಟೆ ಮಲಹರಿಯ ಜಾಡಿಸಿಕೊಂಬ ಪ್ರವುಡೆಯರಿರ್ದರಿಕ್ಕೆಲದಿ (ಮೋಹತ. ೨೦-೩೯). [?]

ಸಿವುಱು$_1$, ಚಿವರು, ಚಿವುರು$_1$, ಚೀರು$_1$, ಚೂರು$_1$, ಜಿಗುಱು, ಜಿವಿರು (ಕ್ರಿ). ಕೆರೆ; ತುರಿಸು: ದಕ್ಷಿಣಕಟದೊಳ್ ಸಿವುಱುವ ದಕ್ಷಿಣರದನದೊಳೆ ಹಸ್ತಮಂ ಪೇಱುವ ಚೆಲ್ವೀಕ್ಷಣಹರಮೆನೆ ಜಯಮನನಕ್ಷರಮಱಪಿದುದು ಭರತರಾಜಮದೇಭಂ (ಆದಿಪು. ೧೨-೫೯). **ಚಿವರು** : ಕಸಕಸಿಯ ಕಾಯಿಗಳು ಹಣ್ಣಾಗುವ ಹದಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗ . . . ಆ ಕಾಯಿಗಳಿಗೆ . . . ನಾಲ್ಕು ದಿಕ್ಕಿಗೂ ಚಿವರಿದ ಹಾಗೆ ಗೆರೆಗಳನ್ನು ಹಾಕಬೇಕು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೧೯೭); ಕೈಗೆ ಕೈಹತ್ತಿತು. ಚಿವಟುವುದೂ ಚಿವರುವುದೂ ನಡೆಯಿತು (ಕುಂಹಿಂ. ೭೭). **ಚಿವುರು$_1$** : ಬೋಧರಾಯನ ಹಣೆಗೆ ಏನೋ ಚಿವುರಿದಂತಾಯಿತು (ರಕ್ತಧ್ವ. ೯೦); ಕೈಲಾಗದ ಹೇಡಿ ಚಿವುರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ (ಜಮಾನ್ಪಾ. ೧೩೪). **ಚೀರು$_1$** : (೬). **ಚೂರು$_1$** : ಅನಂತನೂ ಅವಳ ಕೈಗೆ ಚೂರಿದ. ಆಕೆ ಕೆರಳಿ ಅವನನ್ನು ನುಗಿಸಿಕೊಟ್ಟಳು (ನಿಸರ್ಗ. ೨೫). **ಜಿಗುಱು** : ಅಂಬುಜಮುಖಿ ಮುನಿದತಿಕೋಪದಿ ಮೊಗವೆದೆ ತೋಳ್ ಕೊರಳೆದೆಯ ಜಿಗುಱ (ನಿಜಪಾಂ. ೪-೨). **ಜಿವಿರು** : “ಗಿಲ್ಲಿತೀತಿ ಜಿವಿರಿದಪನೆಂಬುದು” (ಕಾಶಕ್ಕ. ೪೯).

[ದೇ. ॥ ತೆಲು. ಚೀರು; ಕುರುಖ್. ಚೀರ್ವಾ = ವಿಭಾಗಿಸು]

ಸಿವುಱು$_2$, ಚಿವುರು$_2$, ಚೀರು$_2$, ಚೀಱು$_4$, ಸಿಗುರು, ಸಿಗುಱ್, ಸಿಗುಱು, ಸಿಬರು, ಸಿಬಿರು, ಸಿಬುರು, ಸಿಬುಱು (ನಾ). ೧. (ನಯವಾದ ಮರ, ಲೋಹ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ) ಮೊನೆಯುಳ್ಳ ನವುರಾದ ಕಡ್ಡಿ : ಮುಳ್ಳುಂ ಸಿವುಱುಗಳುಂ ನಟ್ಟು . . . ಬಾತೊಡೆ . . . ಒಲೆಗಲ್ಲ ಸೇಕಗೆಯ್ಕಲ್ ಮಾಣ್ಬುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೧೬೫); ತೆಂಗಿನ ತಿರುಳೆಲೆಯ ಸುಲಿಕೆಯೊಳಂ ಕೇದಗೆಯ ಬೆಳ್ವಱೆಯ ಸಿವುಱೊಳಂ ಬೇಱವೇಱ ಸುತ್ತಿ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೫-೪೯). **ಚಿವುರು$_2$** : (೬). **ಚೀರು$_2$** : (೬). **ಚೀಱು$_4$** : ೨. ಚಕ್ಕೆ; ಕೆಲ್ಲೆ: ‘ಚೀಱೇಱು್’ ಪರಾ. **ಸಿಗುರು** : ೧. ಸಣ್ಣದಾದ ಸಿಗುರು ಹೊಕ್ಕರೂ ಮೈಯ ನೋವನ್ನು ತಾಳಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಶ್ರಮ (ಭೀಷ್ಮಚ. ೨೩೫); ನಾಲ್ಕು ಸಿಗುರುಗಳನ್ನಾದರೂ ಮಾಡೋಣ, ಕೊಟ್ಟೆಕಡ್ಡಿಗಳಿಗಾದಾವು (ಮೂರುದಾ. ೫೫). ೩. (ಆಲಂ) (ಸಂದೇಹದ) ಉಳಿಕೆ; ಅವಶೇಷ: ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಸಿಗುರನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸದ ನಿಗಮನವು ತರ್ಕದಿಂದ ಎಂದೂ ದೊರೆಯುವುದಿಲ್ಲ (ದೂರಸ. ೨೦೫). **ಸಿಗುಱ್** : ೧. ಮುಳ್ಳು ಸಿಗುರ್ಗಳುಂ ಪೊಱಗಮುಚ್ಚಳಿಕುಂ (ಖಮುದ. ೨-೨೦೦). **ಸಿಗುಱು** : ೧. ಬದಿರ ಸಿಗುಱೊಂದನುಡಿವರದ ನಾರಿಯೆಂದಾ ನಾಮಮಾತ್ರಕ್ಕೆಯೊಣಮರಂ ಸೇರಿಯಿಕ್ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಬಾಗುತಿರ್ಪುದು ಗಡಾ (ವೀಶೈಪು. ೩-೫-೪೭). ೩. ರೂಡಿಸಿದ ಭಟ ನೀನು ಹರಿಬವ ಬೇಡಿ ತೊಡಕಿದೆ ನಾನು ಖಾಡಾಖಾಡಿಯಲಿ ಸಿಗುಱಿಲ್ಲ ತಗೆ ಹಂಗೇಕೆ ತೆತ್ತಿಗರ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೯-೩೦). **ಸಿಬರು** : ೧. ಸಿಬರು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಪತ್ರಾವಳಿ ಹಚ್ಚತೊಡಗಿದರು (ಕವಲು. ೧೧೫); ಒಣಗಿ ತಾರವಾದ ಸಿಬರಿನ ಪೆಂಡಿಯನ್ನು ತೆಗೆದು (ದೀಪಹ. II, ೩). **ಸಿಬಿರು** : ೧. ಜೋಳದ ದಂಟನ್ನು ಸಿಗಿದು ಸಿಗಿದು ಸಿಬಿರನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಮುಂಗಾಮು. ೯೩). **ಸಿಬುರು** : ೧. ಕೈಗೆ ಸಿಬುರು ಚುಚ್ಚಿಕೊಂಡು ತುಂಬಾ ನೋವಾಗುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ). **ಸಿಬುಱು** : ೧. ಒಂದು ಬಿದಿರಿಗೆ ಕವೆ ಮೂಱು ಆ ಕವೆಯ ಒಳಗೆ ಲಕ್ಕ ಸಿಬುಱು (ಸರ್ವವ. ೪೧-೨೦೯); ತೆಂಗಾಯ ಪೊಳೆವವು ಸಿಬುಱಿನೊಳ್ಪುದುಗಿ (ಕರಬಾ. ೫-೨೧).

ಸಿಗುರಾಗು = (ಆಲಂ) ಒಗಟಾಗು; ಜಟಿಲವಾಗು: ಆ ನಿರ್ಣಯವನ್ನು ಕುರಿತು ಪುನರಾಲೋಚನೆ ಮಾಡಿದಾಗಲೆಲ್ಲಾ ರಾಜವಂಶದ ಸಮಸ್ಯೆ ಹೆಚ್ಚು ಸಿಗುರಾಗುತ್ತಿತ್ತೇ ವಿನಾ ನಯವಾಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಕೃಷ್ಣಭೂ. ೧೧).

[< ಸಿವುಱು$_1$./ ತುಳು. ಸಿಗುರು = ಒಡೆ; ತೆಲು. ಚಿರುಗು]

ಸಿವುಱೇಱು್, ಚೀಱೇಱು್, ಸಿಗುಱೇಳು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಿಬುರು ಏಳು: ಅವನೀ ಭರ್ತಾರನ ಚಿತ್ರವಜ್ರಮಂ ತಾಗಿ ತಾಗಿ ತರಳಾಪಾಂಗಂ ಸಿವುಱೆದ್ದಂತೆವೊಲೆಸೆಮವು (ಅರ್ಧನೇ. ೩-೨೭). **ಚೀಱೇಱು್** : ೨. ಚಕ್ಕೆಯೇಳು; ಹೆಕ್ಕಳೆಯುಂಟಾಗು: ಕೆನ್ನೆತ್ತರ ಹೊಲಸಿಂಗೆ ಪೋಗದೆ ಮುಸುಱುವ ನೊಳವಿಂಗೆ ಕೆರಳ್ದು ಝಾಡಿಸುತೊದೆಯ ಚೀಱೆದ್ದ ಹೆಟ್ಟೆಗಳ್ ಮೇಲೆ ಪಳಂಚಿ ಧೂಳಿವಿಡುತಿರೆ (ಕುಸುಮಾ. ೧೪-೨೯ ವ). **ಸಿಗುಱೇಳು** : ೧. ನಿಜನಿಶ್ಚಯದ ಬದಿರು . . . ಮಿಥ್ಯವೆಂಬ ಸಿಗುಱೆದ್ದರೆ ಕತ್ತಿ (ಸರ್ವವ. ೬೧-೩೨೨); ಸಿಡಿಲು ಸಿಗುಱೆದ್ದಂತೆ ಬಾರಿಸಿ ಜಡಿವ ಕೈದುಗಳು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೧೧-೩೯). ೩. (ಆಲಂ) ತೊಡಕುಂಟಾಗು; ಭಂಗಬರು: ನುಡಿಯಡಹಿದರೆ ಸಿಗುಱೆಳ್ಗ ಸದ್ಗುಣಕೆ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೫-೩೭). ೪. ಒಳಗೊಳಗೇ ಚುಚ್ಚಿ

ವೇದನೆಪಡು; ಚಿಟುಕುಮುಳ್ಳಾಡು : ಕೇಳಿ ಕಡುಸಿಗ್ಗಾಗಿ ಸಿಗುಚೆದ್ದೇಳಿಗೆಯ ಚಿಂತೆಯಲಿ ಜಗದ ಜನಾಳಿಗೀ ಪದ್ಧತಿ ತಿರಸ್ಕರಿಸುವುದಲೇ ಎನುತ ಕೇಳಿಸಿದನೀ ನುಡಿಯನನುಜರ ಮೇಳದಲಿ (ತೊರಾ. ೧-೩-೫). [ಸಿವುಟು₂ + ಏಟ್₁]

ಸಿವೆ (ನಾ). ಪಾರ್ವತಿ; **ಶಿವೆ**: ಶಿವಾ — ಸಿವ, ಶೀತ — ಸೀತ (ಶಮದ. ೨೫೩ ವಯೋ.). [< ಸಂ. ಶಿವಾ]

ಸಿವ್ವಂಗಿ 'ಸಿವಂಗಿ' ನೋ.

ಸಿಶ್ಯಂತಿ 'ಶಿಷಿತ್ತಿ' ನೋ.

ಸಿಷಿತ್ತಿ 'ಶಿಷಿತ್ತಿ' ನೋ.

ಸಿಷ್ಟ (ನಾ). ಯೋಗ್ಯನಾದವನು; ಸಜ್ಜನ: ಹರಿಯ ಸಿಷ್ಟರ ಪೊರೆಯಲೋಸುಗ ಧರಿಸಿ ತಾನೊಂದೊಂದು ವೇಷವ (ಗಗಶಾ. ೫-೨೦). [< ಸಂ. ಶಿಷ್ಟ]

ಸಿಷ್ಟಿ 'ಸಿಟ್ಟಿ' ನೋ.

ಸಿಷ್ಯಂತಿ 'ಶಿಷಿತ್ತಿ' ನೋ.

ಸಿಸವು 'ಸಿಸವೆ' ನೋ.

ಸಿಸವೆ, ಶಿಸವೆ, ಶಿಸ್ಸು, ಸಿಸವು, ಸಿಸುವು (ನಾ). ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕರಿಮರ: (೬). **ಶಿಸವೆ**: "ಅಗುರು- ೧. ಕೃಷ್ಣಾಗರುಚಂದನ, ಚಂದಾಳ. ೨. ಶಿಸವೆಯ ಮರ" (ಗಂಗಾಮ. ೪). **ಶಿಸ್ಸು** : ಶಿಸ್ಸು . . . ಬಿಂಡಿ, ಇರಗುಂಡಿಮಾವು (ಮೈಡಿಗ. ೨೮ ೫೫೨). **ಸಿಸವು**: ಅದರೊಳಗಿಂದ ಹಾಯ್ದು ಹೊರಬಂದ ಅಚ್ಚು ಸಿಸವಿನ ಕೆಚ್ಚಿನದು (ಚಿಳಭಾ. ೧೩೫). **ಸಿಸುವು**: ಆ ಮರಗಳು ಯಾವವೆಂದರೆ — ತೇಗು, ಗಂಧಮರ, ಸಿಸುವು (ಕರಿಮರ), ಅಬನಸ, ಹೊನ್ನಿ (ಕಭಾಗ. ೩೩); ಇಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ತೊಲೆಗಳಲ್ಲಿ ತೇಗು, ಹದ್ದೇಗು . . . ಸಿಸುವು, ಹಲಸು, ಶ್ರೀಗಂಧ ಮೊದಲಾದವುಗಳೇ ಮುಖ್ಯ (ಮುಂಬಯಿ ೫-೨೦೦). [< ಸಂ. ಶಿಂಶಪಾ. / ಮರಾ. ಶಿಂಸವ, ಶಿಸವ, ಶಿಸವೀ]

ಸಿಸಿರ (ನಾ). ಷಡ್ರುತುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಮಾಘ, ಫಾಲ್ಗುಣ ಮಾಸಗಳ ಅವಧಿ; **ಶಿಶಿರ**: ಸಿಸಿರವುನ ಪಿಡಿದು ಪರಕೆಗೆ ಬಸಂತನಲರ್ವೋದ ಮಾವಿನಡಿಮಂಚಿಕೆಯೊಳ್ ಕುಸುರಿದಜಿಡಗಿನಂತೆವೊಲೆಸೆದುವು ತದ್ವನದೊಳುದಿರ್ದ ಮುತ್ತದ ಮುಗುಳ್ಗಳ್ (ಯಶೋಚ. ೧-೩೭); ಮ್ಯಗೆ ಮಂಜಿನ ಮುಸುಕು ದಾಸಿ ಸಿಸಿರದ ನಸುಕು ಬಿರುಸಿನೊಲು ಬಿಗಿದಿಹಳು ಅರಸುಕನ್ನ ! (ಗಾ. ೭೦-೮). [< ಸಂ. ಶಿಶಿರ]

ಸಿಸಿಲ್, ಸಸಿಲ್, ಸಸ್ಲೆ, ಸಿಸಿಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೀನು : ಹಂಗರಿಗಂ ಸಕ್ಕರೆಗಂ ಸಿಸಿಲ್ಪವಳವಾಯಂ ಹೃದಲುಂ ಬಾಳೆ ಹೆಗ್ಗರಿಲುಂ . . . ಪಂದಿಗನೆಂಬ ಮೀನ್ಗಳದನಾ ಭಕ್ತಂ ಮಹಾಲೀಲೆಯಿಂ (ತ್ರಿಷು. ೫೭-೮). **ಸಸಿಲ್** : ಸಸಿಲ್ಲೊದಳಿಮೀನ್ಗೊಂ ಬೊಪ್ಪುಮೀನ್ ಪಂದಿಮೀನ್ . . . ಬಣ್ಣಮೀನೆನಿಪಿವಲ್ಲಂ ಬೀಳ್ಕುವಾ ತಾಣದೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೫-೧೧೫). **ಸಸ್ಲೆ** : ಒಂದು ಬಾಳೆಮೀನು ಒಂದು ಸಸ್ಲೆಮೀನು ಹನ್ನೆರಡು ಮೈಲಿ ನಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿ ಈಜುತ್ತಿದ್ದರೂ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಬರುತ್ತಾನೆ (ಚಿತ್ರಕ. ೧೫); ಅಸ್ಲೆ ಮಳೆಗೆ ಸಸ್ಲೆ ಬೆಟ್ಟಕ್ಕೆ ನೆಗೀತು (ಬೃಸರ್ವ. ೯೯). **ಸಿಸಿಲು** : ತೆಂತಲು ಸಿಸಿಲು ಬೊಂಪು ಸವಿವಾಯ ಗೊದಳೆ . . . ಆನೆವೊಗನೆಂಬ ಪರಿಪರಿಯ ಮೀನ್ಗಳಂ ಗುದಿಗೆಯ್ದರು (ಪಚಕಾ. ೫-೪೫). [?]

ಸಿಸಿಲು 'ಸಿಸಿಲ್' ನೋ.

ಸಿಸು (ನಾ). ೧. ಹಸುಳೆ; ಎಳೆಮಗು : ಸಿಸುವಂ ತಾಯೊಕ್ಕಲಿಗಂ ಸಸಿಯಂ . . . ರಕ್ಷಿಸುವಂದದಿಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೨೪); ತಾಯ ಮುಂದೆ ಪರಿವ ಸಿಸುವಿನಂತೆ [ಪಾಠಾಂ. ಪರಿವೆಳಗಲುವಿನಂತೆ] (ವರ್ಧಮಾ. ೧೧-೯೯); ಸಿಸುವ ನೋಡಿ ಕಣ್ಣೆ ಮಾಯವೆ ಮುಸುಕುವುದು (ತ್ರಿಪುರಲೀ. ೩-೨೪). ೨. ಎಳೆಯ ಹುಡುಗ; ಚಿಕ್ಕವನು : ಉಯ್ಯೆ ಸಿಸುಗಳ್ ಸಿದಿರಕ್ಕೆ ಬಟಲ್ವ ಭೂಪನಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೧೮). [< ಸಂ. ಶಿಶು]

ಸಿಸುಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಮಗುವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು : ದೆಸಗೆಟ್ಟಂತೆ ಚಿಂತಿಸಿ ಸಿಸುಗೆಟ್ಟರಂತೆ ಮಱುಗಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೭೮). [ಸಿಸು + ಕೆಡು₁]

ಸಿಸುತನ (ನಾ). ಬಾಲ್ಯ; ಶೈಶವ: ಸಿಸುತನಮನುತ್ತರಿಸಿ ಮುಕ್ತಿಗೆ ನೆನೆಯ . . . ಚಾರಣಯುಗವನಪರಾಜಿತನೃಪತಿ ಕಂಡ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೪ ಸೂಚನ). [ಸಿಸು + -ತನ]

ಸಿಸುಮಗ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕಮಗ: ಅವನ ಸಿಸುಮಗನೊಬ್ಬನು ಎತ್ತಿನ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ನಗಾರಿಯನ್ನು ಬಾರಿಸುತ್ತಾ ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ . . . ಹಾಡುತ್ತಾನೆ (ಗಯಾ. ೧೬೨). [ಸಿಸು + ಮಗ]

ಸಿಸುವು 'ಸಿಸವೆ' ನೋ.

ಸಿಸುಳಹಾಟ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು; ₱ ಈಗಿನ ನವಲಗುಂದ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಶಿಶುವಿನ ಹಳ್ಳಿ: ಕನ್ನರಾಸಿಯೊಳ್ಗೋಮಗ್ರಹಣದೊ [ಳ್ಳ] ಸುಳಹಾಟಯ್ಯ ದಿಂಬರು ಮಹಾಜನಮನವಧಾರಿಸಿ (ಸೌಇಇ. XI-I. ೧೪-೧೧; 872). [?]

ಸಿಸ್ಪಕ್ಷೆ (ನಾ). ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಅಪೇಕ್ಷೆ,— ಬಯಕೆ: ಕಾವ್ಯರಸಸಿಸ್ಪಕ್ಷೆ ದಿವ್ಯಸ್ಫೂರ್ತಿನಿರೀಕ್ಷೆ (ಕ್ರಾಂಚಧ್ವ. ೩೦-೧೧). [ಸಂ. ಸಿಸೃಕ್ಷಾ]

ಸಿಸ್ತು 'ಶಿಸ್ತು' ನೋ.

ಸಿಸ್ತುಗಾತಿ 'ಶಿಸ್ತುಗಾತಿ' ನೋ.

ಸಿಸ್ತುಗಾರ 'ಶಿಸ್ತುಗಾರ' ನೋ.

ಸಿಸ್ತುಗಾರಿಕೆ 'ಶಿಸ್ತುಗಾರಿಕೆ' ನೋ.

ಸಿಸ್ಯ (ನಾ). ಕಲಿಯುವವನು; ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ: ಶ್ರೀಮತು ಕರಿಯಪಗಳ ಸಿಸ್ಯ ತಮ್ಮಯ (ಮೈಆರ. ೧೯೨೯, ೨೭-೨; ?). [< ಸಂ. ಶಿಷ್ಯ]

ಸಿಹಿ 'ಸೀ₂' ನೋ.

ಸಿಹಿಕರಣೆ 'ಸೀಕರಣೆ' ನೋ.

ಸಿಹಿಗಾಯ್ 'ಸೀಕಾಯ್' ನೋ.

ಸಿಹಿಗುಂಬಳ 'ಸೀಗುಂಬಳ' ನೋ.

ಸಿಹಿಗೆಣಸು 'ಸೀಗೆಣಸು' ನೋ.

ಸಿಹಿತೆನೆ 'ಸೀತೆನೆ' ನೋ.

ಸಿಹಿತೊಂಡೆ 'ಸೀದೊಂಡೆ' ನೋ.

ಸಿಹಿದಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) ಅತಿಯಾಗಿ ಸಂತೋಷಗೊಳ್ಳು: ಅಹುದಹುದಧಿಕ ಪ್ರಸಂಗವಾದುದು ನಾವು ಸಿಹಿದಟ್ಟಿ ಮಱೆದಿದ್ದೆವು (ಧರಚ. ೪೩-೨೭). [ಸಿಹಿ (< ಸೀ₂) + ತಟ್ಟು₁]

ಸಿಹಿದ್ರಾಕ್ಷೆ (ನಾ). ಸಿಹಿಯಾಗಿರುವ ದ್ರಾಕ್ಷಿಹಣ್ಣು: "ಮಧುರಬೀಜಪೂರಕಃ - ಸಿಹಿದ್ರಾಕ್ಷೆ" (ಓಷಧಿ. ೧೨೬). [ಸಿಹಿ (< ಸೀ₂) + ದ್ರಾಕ್ಷೆ]

ಸಿಹಿನಿಂಬಿ 'ಸೀನಿಂಬೆ' ನೋ.

ಸಿಹಿನಿಂಬೆ 'ಸೀನಿಂಬೆ' ನೋ.

ಸಿಹಿನೀರು 'ಸೀನೀರು' ನೋ.

ಸಿಹಿಹಾಲೆ 'ಸಿಹಿವಾಲೆ' ನೋ.

ಸಿಹಿಪುನರ್ನವ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಕೊಮ್ಮೆ, ಪಸಲೆಸೊಪ್ಪು , ಸಿಹಿಪುನರ್ನವ (ಮೈಡಿಗ. ೭೫ ೧೯೩೮). [ಸಿಹಿ (< ಸೀ₂) + < ಪುನರ್ನವಿ]

ಸಿಹಿಮಾತು 'ಸೀಮಾತು' ನೋ.

ಸಿಹಿಮಾದಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಾದಲಗಿಡ: "ಮಧುಕರ್ಕಟೀ- ಸಿಹಿಮಾದಲ" (ಓಷಧಿ. ೧೨೧). [ಸಿಹಿ (< ಸೀ₂) + ಮಾದಲ]

ಸಿಹಿಮಾವು 'ಸೀಮಾವು' ನೋ.

ಸಿಹಿಮೂತ್ರರೋಗ (ನಾ). ಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಕ್ಕರೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹೋಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂತ್ರರೋಗ; ಸಕ್ಕರೆರೋಗ: ಸಿಹಿಮೂತ್ರರೋಗವುಳ್ಳವರು ಔಷಧ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಆಹಾರಸೇವನೆಯಲ್ಲೂ ಕಟ್ಟುನಿಟ್ಟಾಗಿರಬೇಕು (ರೂಢಿ). [ಸಿಹಿ (< ಸೀ₂) + ಮೂತ್ರರೋಗ]

ಸಿಹಿಮೆಕ್ಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೆಕ್ಕೆಬಳ್ಳಿ: ಸಿಹಿಮೆಕ್ಕೆ ಕಹಿಮೆಕ್ಕೆ ಬಿತ್ತಿದಾಗಳೆ ಫಲವಹುವು (ಧರಚ. ೬೮-೫೭). [ಸಿಹಿ (< ಸೀ₂) + ಮೆಕ್ಕೆ₁]

ಸಿಹಿಮೊಸರು 'ಸೀಮೊಸರು' ನೋ.

ಸಿಹಿಲವಂಗ (ನಾ). ಲವಂಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭೇದ: ಆಮದಾಗುವ ವಸ್ತುಗಳಾವುವೆಂದರೆ . . . ಗುಗ್ಗುಲ, ಸಿಹಿಲವಂಗ, ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ಹೊಳಪುಗಾಜು (ಪ್ರವಾ. I. ೯೫). [ಸಿಹಿ (< ಸೀ₂) + ಲವಂಗ]

ಸಿಹಿವಾಲೆ, ಸಿಹಿಪಾಲೆ, ಸಿಹಿಹಾಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ಮಧುಕಾಕ್ಷೀ- ಸಿಹಿವಾಲೆ" (ಓಷಧಿ. ೧೨೦). **ಸಿಹಿಪಾಲೆ**: "ಜೀವಪೃಷ್ಠಾ, ಜೀವಧಾನೀ, ಜೀವಭದ್ರಾ— ಈ ಮೂಱುಂ ಸಿಹಿಪಾಲೆ" (ಓಷಧಿ. ೬೩); ಚಿಲುಕೀರೆಸೊಪ್ಪು ಸಿಹಿಪಾಲೆ ಸೊಪ್ಪು ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಪುಳ್ಳಂಪುರುಚಿ (ಎಷಚಿ. ೧೩-೩.) **ಸಿಹಿಹಾಲೆ** : ಸಿಹಿಹಾಲೆಯ ಬೇರ ತೊಕ್ಕು (ವೃದ್ಯಸಾ. I. ೪೧೫); ಕೊಳವಳಿಕೆಬೇರು, ಸಿಹಿಹಾಲೆ, ರೊಡ್ಡಿ . . . ಯಷ್ಟಿಮಧುಕ ಇವುಗಳನ್ನು . . . ಕಾಯಿಸಿ (ಸಕವ್ಯ. ೮೫). [ಸಿಹಿ (< ಸೀ$_2$) + ಪಾಲ್$_2$]

ಸಿಹಿವಿಲ್ 'ಸೀಬಿಲ್' ನೋ.

ಸಿಹಿವಿಲ್ಲ 'ಸೀಬಿಲ್ಲ' ನೋ.

ಸಿಹಿಸಾರು 'ಸೀಸಾಱು' ನೋ.

ಸಿಹಿಸೊಡರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ವೃಕ್ಷಗಂಧ- ಸಿಹಿಸೊಡರಿ" (ಓಷಧಿ. ೧೫೭). [ಸಿಹಿ (< ಸೀ$_2$) + ಸೊಡರಿ]

ಸಿಹಿಹಾಲೆ 'ಸಿಹಿವಾಲೆ' ನೋ.

ಸಿಹುಕೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ತಸ್ಯೈವ ಸಿಹುಕೂರೇ ಪಞ್ಚವಿಂಶತಿನಿವರ್ತನಂ (ಇಅ. VI, ೯೦-೩೮; 692). [? + ಊರ್]

ಸಿಳಿಸಿಳಿ (ನಾ). ಬೆಂಕಿ, ಮಿಂಚು ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಆರ್ಭಟವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಸಿಳಿಸಿಳಿ [ಪಾಠಾಂ. ಛಳಛಳ] ಧ್ವನಿ ಮಸಗೆ ಕಿಲ ಹೊಕ್ಕಳಿಸಿದವು . . . ಹವಿಗೆ ಭುಗಿಲೆಂದುಲಿದು ನಲಿದಾಡಿದನು ಹುತವಹನಶ್ವಮೇಧದಲಿ (ಕೂರರಾ. ೧-೭-೪೯).

ಸಿಳಿಸಿಳಿಲ್ (ನಾ). ಬೆಂಕಿ, ಮಿಂಚು ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಆರ್ಭಟವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಎಳುನಾಲಿಗೆ ಸಾರ್ಚಿ ಧಗಧಗಲ್ಸಿಳಿಸಿಳಿಲ್ಲಿನದದಿಂ . . . ದಹಿಸುತಲಿರ್ಪ (ನವಮೋ. ೬-೫೦).

ಸಿಳೀಮುಖ (ನಾ). ೧. ಬಾಣ; ಸರಳು: ಕಿಚ್ಚುಗಿಡಿಗೆದಱುವ ಸಿಳೀಮುಖ ಕೊಚ್ಚಲಿಭದವಯವವನಮರರಿಗಚ್ಚರಿಯ ತನಿಸೂಱೆ ಬಿಟ್ಟನು ಭೀಮ ಬವರದಲಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೨-೨೧). ೨. ತುಂಬಿ; ಭ್ರಮರ. ೧, ೨ : ಆ ವನಂ . . . ನೀರಜದಂತೆ ನಿಷಂಗದಂತೆ ನಿಬಿಡ ಸಿ[ಪಾಠಾಂ. ಶಿ]ಳೀಮುಖಮುಂ . . . ಎನಿಸಿದುದು (ರಾಜಶೇ. ೨-೭೮ ವ). [< ಸಂ. ಶಿಲೀಮುಖ]

ಸಿಳ್ಳಿ 'ಸಿಳ್ಳು$_1$' ನೋ.

ಸಿಳ್ಳಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಬಾಯಿಂದ ಊದಿ ಸದ್ದುಮಾಡು; ಸಿಳ್ಳುಹಾಕು: ಎನ್ನವನೆ ನೋಡೆನುತ ಎತ್ತಿಕ್ಕಿಯಾಡುತಂ ಚೆನ್ನವನೆ ನೋಡೆಂದು ಸಿಳ್ಳಿಕ್ಕಿಯಾಡುತಂ (ಕಣ್ಣರ. ದೇ. ೧೩೯-೮). [ಸಿಳ್ಳು$_1$ + ಇಕ್ಕು]

ಸಿಳ್ಳಿಡು, ಸೀಳಿಡು$_2$ (ಕ್ರಿ). = ಸಿಳ್ಳಿಕ್ಕು: ಕೋಲಂ ಬೀಸುತ ಸಿಳ್ಳಿಡುತೆ . . . ಕೌಲೇಯಮನಲ್ಲಿ ಕರೆವುತಂ ನಡೆತಂದಂ (ವೃಷಚಿ. ೧೧-೬೩). **ಸೀಳಿಡು$_2$** : ಗಾಳಿಯಿಂ ತಲೆಗೂದಲಲುಗಲು ಸೀಳಿಡುತ ಕಣುಬಿಟ್ಟು ನೋಡುತ್ತ . . . ನಾಯಂ ಕರೆವುತ (ಬಸವ. ೨೦-೧೩). [ಸಿಳ್ಳು$_1$ + ಇಡು$_1$]

ಸಿಳ್ಳಿಮಿಳ್ಳಿ, ಸಿಲ್ಲಿಮಿಳ್ಳಿ (ಗು). ಗಣನೆಗೆ ಬಾರದ; ಯಃಕಶ್ಚಿತ್ತು: ಆ ಮೂರಂತಸ್ತಿನ ಮನೆಯೊಳಗೆ ಈಗ ಸಿಳ್ಳಿಮಿಳ್ಳಿ ಮೂರೇ ಮೂರು ಪ್ರಾಣಿಗಳು ವಾಸವಾಗಿವೆ (ಎರಸ. ೧). **ಸಿಲ್ಲಿಮಿಳ್ಳಿ** : (ಕ). [?]

ಸಿಳ್ಳಿಹಾಕು 'ಸಿಳ್ಳುಹಾಕು' ನೋ.

ಸಿಳ್ಳು$_1$, ಶಿಳ್ಳಿ, ಶಿಳ್ಳು, ಸಿಳ್ಳಿ, ಸಿಳ್ಳೆ$_1$, ಸೀಳು$_3$ (ನಾ). ೧. (ಮನುಷ್ಯ ಹಕ್ಕಿ ಮುಂತಾದುವು) ಬಾಯಿಂದ ಊದಿ ಮಾಡುವ ಸದ್ದು; ಸೀಟಿ: ಮುಂಗೈಯೊಳಾಡುವದು ಹಿಂಗುವದು ಕೊಂಗುವದು ಸಿಂಗಿಯಲಿ ಸಿಳ್ಳ ಬಿಡುತಿಹುದು ಆ ಮಿಗದ ಸಂಗವನು ನೋಡು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೨೦೫೪); ಗರಿಪುಕ್ಕಮಂ ಕುಣಿಕುಣಿಸಿ ಸಿಳ್ಳನೂದಿತು ಸಿಪಿಲೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೨೮-೨೧); ಮಧುರನು ಏನೂ ಹೇಳದೆ ಇದ್ದವನು ಸಿಳ್ಳನ್ನು ಕೇಳಿದ ಕೂಡಲೆ ಧಢಧಢನೆ ಇಳಿದನು (ಬಂಕಿಮ. ೪೦). ೨. ಸೀಟಿಯ ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಹೊರಡಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಊದುವ ಸಾಧನ: 'ಸಿಳ್ಳುಹೊಡೆ' ಪರಾ. **ಶಿಳ್ಳಿ**: ೧. 'ಶಿಳ್ಳಿಹೊಡೆ' ಪರಾ. **ಶಿಳ್ಳು** : ೧. 'ಶಿಳ್ಳುದನಿ' ಪರಾ. **ಸಿಳ್ಳಿ** : ೧. 'ಸಿಳ್ಳಿಹಾಕು' ಪರಾ. **ಸಿಳ್ಳೆ$_1$** : ೧. ಸಿಳ್ಳೆಯ ಹೊಡಿಬೇಡ ನಟಿಕೆಯ ಮುರಿಬೇಡ (ಇಂಚಾಪ. ೧೭೦-೯೦). ೨. 'ಸಿಳ್ಳೆಯೂದು' ಪರಾ. **ಸೀಳು$_3$** : ೧. ಎಳೆಮಕ್ಕಳು ಕೌತುಕದಿಂದ ಚಪ್ಪಾಳೆ, ಸೀಳು ಇಕ್ಕುತ್ತಿದ್ದರು (ಕುಟ್ಟದೂ. ೫೨). [ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಚೀಟ್ಟು, ಚೀಕ್ಕಲ್ ; ಮಲ. ಚಿಳ್, ಚೀಳ್./ ಮರಾ. ಶಿಳಈ, ಶಿಳೀ, ಶೀಳ್]

ಸಿಳ್ಳು$_2$, ಸಿಳ್ಳೆ$_3$ (ನಾ). ಕಣ್ಣಿನ ಪಿಸುರು; ಗೀಜು: ಕೀವು ಕೀಣೆ ಕೊಟೆ ಸಿಂಬುಳ್ ಸಿಳ್ಳುಗಳ್ . . . ದುರ್ಗಂಧಮುರ್ವಿಸುಗುಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೩-೪೯). 'ಸಿಳ್ಳುಗಣ್ಣು' ಪರಾ. **ಸಿಳ್ಳೆ$_3$** : 'ಸಿಳ್ಳೆಮುಸುಡು' ಪರಾ. [?]

ಸಿಳ್ಳುಗಣ್ಣು, ಸಿಳ್ಳೆಗಣ್ಣು (ನಾ). ಪಿಸುರು ತುಂಬಿದ ಕಣ್ಣು; ಗೀಜುಗಣ್ಣು: ಸಿ(ಶಿ)ಳ್ಳುಗಣ್ಣಗೆ ಮಂಜಂತೆ (ಚದಾವ. ೧೦೫-೬). **ಸಿಳ್ಳೆಗಣ್ಣು** : (ಕ).

[ಸಿಳ್ಳು$_2$ + ಕಣ್ಣು (< ಕಣ್)]

ಸಿಳ್ಳುನಾಯಿ 'ಸೀಳ್ನಾಯ್' ನೋ.

ಸಿಳ್ಳುಲಿ (ನಾ). ಸಿಳ್ಳಿನ ಶಬ್ದ: ಅಲ್ಲೊಂದು ಇಲ್ಲೊಂದು ಸಿಳ್ಳುಲಿ ನೀರವತಾವೀಣೆಯ ತಂತಿಯನ್ನು ಮಿಾಟಿದಂತೆ ಕೇಳಿಬರುತ್ತಿತ್ತು (ಮಲಮ. ೨೬೦). [ಸಿಳ್ಳು$_1$ + ಉಲಿ$_2$]

ಸಿಳ್ಳುಹಾಕು, ಸಿಳ್ಳಿಹಾಕು, ಸಿಳ್ಳೆಹಾಕು (ಕ್ರಿ). (ಮನುಷ್ಯ, ಪಕ್ಷಿ ಮುಂತಾದುವು ಬಾಯಿಂದ ಊದಿ) ಸಿಳ್ಳಿನ ದನಿ ಮಾಡು; ಸೀಟಿಹೊಡೆ: ಪೊದೆಗಳಲ್ಲಿ ಹಕ್ಕಿಗಳು ಸಿಳ್ಳುಹಾಕಿ ಚಿಲಿಪಿಲಿಗುಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದವು (ಯೋಧಪು. ೩); ಡಕಾಯಿತರು . . . ಮನೆಯ ಹಿಂದೆ ಹೋಗಿ ಹಾಲಕ್ಕಿಯಂತೆ ಸಿಳ್ಳುಹಾಕಿದರು (ಬಂಕಿಮ. ೪೦). **ಸಿಳ್ಳಿಹಾಕು**: ಕಾಜಾಣಾನೂ ಸಿಳ್ಳಿಹಾಕಾಕೆ ಸುರುಮಾಡಿದುವಲ್ಲಾ ! (ಮಲಮ. ೨೬೦). **ಸಿಳ್ಳೆಹಾಕು**: ಅವನು ಸಿಳ್ಳೆಹಾಕಿ ಅವರ ಗಮನ ಸೆಳೆದನು (ರೂಢಿ). [ಸಿಳ್ಳು$_1$ + ಹಾಕು (< ಪಾಯ್ಕು$_1$)]

ಸಿಳ್ಳುಹೊಡೆ, ಶಿಳ್ಳಿಹೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ೧. = ಸಿಳ್ಳುಹಾಕು: ಸಿಳ್ಳುಹೊಡೆಯುತ್ತ . . . ಅಡ್ಡಾಡಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದೆ (ಚಿಂದುಟಿ. ೯೮); ನೀಲ . . .ಸಿಳ್ಳುಹೊಡೆದು ತನ್ನ ಪ್ರಾಣಮಿತ್ರ ಕುದುರೆ ಹೈರಿಯನ್ನು ಕರೆದನು (ಬಂಗಾಪ. ೬೮). ೨. ಸೀಟಿಯಂಥ ಸಾಧನದಿಂದ ಧ್ವನಿಮಾಡು: ಕಂದರದ ಮರೆಯಿಂದ ತೂರಿ ಬಹ ರೈಲು . . . ಸಿಳ್ಳುಹೊಡೆವುದು ಮಾಯಕಾರನಂತೆ ! (ಭಾವಜೀ. ೨೧-೨೦). **ಶಿಳ್ಳಿಹೊಡೆ**: ೧. ಬಾಗಿಲಾಚೆ ಶಿಳ್ಳಿಹೊಡೆದಾಗ ಬಾಗಿಲು ತೆಗೆದಳಂತೆ (ಚಿಂಗೂಲಿ. ೧೯೧). [ಸಿಳ್ಳು$_1$ + ಹೊಡೆ$_1$ (< ಪೊಡೆ$_1$)]

ಸಿಳ್ಳೆ$_1$ 'ಸಿಳ್ಳು$_1$' ನೋ.

ಸಿಳ್ಳೆ$_2$ (ನಾ). ಕವಲಾಗಿರುವ ಚುಚ್ಚುಗೋಲು: "ಸರ್ವಲಾ, ತೋಮರಃ - ೨ ಮರದ ಸಿಳ್ಳೆ, ಡಾಣೆ ಮುಂತಾದ ಆಯುಧಕ್ಕೆ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೬೬).

[<— ತೆಲು. ಚಿಳ್ಳು, ಸಿಳ್ಳು]

ಸಿಳ್ಳೆ$_3$ 'ಸಿಳ್ಳು$_2$' ನೋ.

ಸಿಳ್ಳೆ$_4$ (ಗು). ಸೊರಗಿದ; ಬಡಕಲಾದ: 'ಸಿಳ್ಳೆಕಾಯ' ಪರಾ. [?]

ಸಿಳ್ಳೆಕಾಯ (ನಾ). ಸೊರಗಿದ ಶರೀರ ; ಬಡಕಲು ಮೈ : ಒಬ್ಬ ಸ್ಥೂಲಶರೀರದವನು. ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಸಿಳ್ಳೆಕಾಯದವನು (ಚಿಂಗಾಳ್ಳ. ೪೬). [ಸಿಳ್ಳೆ$_4$ + ಕಾಯ]

ಸಿಳ್ಳೆಗಣ್ಣು 'ಸಿಳ್ಳುಗಣ್ಣು' ನೋ.

ಸಿಳ್ಳೆಮುಸುಡು (ನಾ). ಪಿಸುರಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮುಖ : ಸಿ[ಪಾಠಾಂ. ಹಿ]ಳ್ಳೆಮುಸುಡಿನ ತೊತ್ತೆ ನಡೆ (ತೊರರಾ. ೫-೮-೭೭). [ಸಿಳ್ಳೆ$_3$ (< ಸಿಳ್ಳು$_2$) + ಮುಸುಡು (< ಮುಸುಂಡು)]

ಸಿಳ್ಳೆಯೂದು (ಕ್ರಿ). ಸೀಟಿಯಂಥ ಸಾಧನದಿಂದ ಧ್ವನಿಮಾಡು : ಸೆರೆಮನೆಯ ದ್ವಾರಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿದ್ದ ಕಾವಲುಗಾರ ಸಿಳ್ಳೆಯೂದಿದನು (ಪುನರು. ೨೦೭).

[ಸಿಳ್ಳೆ$_1$ (< ಸಿಳ್ಳು$_1$) + ಊದು$_1$]

ಸಿಳ್ಳೆಹಾಕು 'ಸಿಳ್ಳುಹಾಕು' ನೋ.

ಸಿಱ್, ಸಿರ್ (ನಾ). ವೇಗವನ್ನಾಗಲೀ ಕೋಪವನ್ನಾಗಲೀ ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಬಡಿವಲ್ಲಿ ನಿಡಿಯ ಪುಳ್ಳಿಯ ಕಡೆಯುಡಿ ಸಿಱ್ಱೆಂದು ಪಾಱೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೨-೨೨೩). **ಸಿರ್**: ಸಿವಂಗಿ ಹಾಗೆ ಸಿರ್ ಅನ್ನಬೇಡ (ಚಂದತೋ. ೧೪).

ಸಿಱು, ಸಿರು (ಕ್ರಿ). ಸೀಳು; ಬಿರಿ : 'ಸಿಱುಗವಡೆ', 'ಸಿಱುವಾಯ' ಪರಾ. **ಸಿರು**: 'ಸಿರುವಾಯಿ' ಪರಾ. [< ಸಿವುಱು$_1$]

ಸಿಱುಂಬಳಾಡು 'ಸೀಱುಂಬುಳಾಡು' ನೋ.

ಸಿೞುಂಬು ‘ಸಿಡುಂಬು’ ನೋ.

ಸಿೞುಂಬುಣಿ (ನಾ). ಮೆಳೆ; ಪೊದೆ (?): ಉಗುರು ತುಪ್ಪುಳು ಹಚ್ಚೆಗಳ ಸಿೞುಂಬುಣಿಯ ಹುತ್ತುಗಳ ನೋಡುತ ಸನ್ನೆಗೆಯ್ಯುತ್ತ ಹರದು ನಡೆ (ಚೇರಮ. ೧೦-೨೦).

[ಸಿೞುಂಬು (< ಸಿಡುಂಬು) + ಉಣಿ$_7$]

ಸಿೞುಂಬುಲಾಡು ‘ಸೀೞುಂಬುಳಾಡು’ ನೋ.

ಸಿೞುಂಬುಳ್ ‘ಸೀೞುಂಬುಳು’ ನೋ.

ಸಿೞುಂಬುಳಾಡು ‘ಸೀೞುಂಬುಳಾಡು’ ನೋ.

ಸಿೞುಗವಡೆ (ನಾ). ಒಡೆದ ಕವಡೆ; ಬಿರಿದು ಹೋದ ಕವಡೆ: ದಿವ್ಯರತ್ನ ಭೂಷಣಮೊಲ್ಲದೆ ಸಿ[ಪಾಠಾಂ. ಸೀ]ೞುಗವಡೆಯ ಸರಂಗಳ ಬೇಡಿ ಬದುಕುವ ವಿಕಾರಿಯಂದದಿ (ನಂದಿಮಾ. ೨೨-೧೧). [ಸಿೞು + ಕವಡೆ$_2$]

ಸಿೞುವಾಯ (ನಾ). ಸೀಳಿದ ಬಾಯುಳ್ಳವನು: ಮುೞುವಲ್ಲಿ ಕೞುವ ಬಡು ಮಿಗೆ ತುೞಿಸಾವಂ ಕೞಿವರೇಳು ಬದಿರ ಪಿಡಿ ನೀಂ ಸಿೞುವಾಯನೆನಿಪ್ಪಬ್ಬರ ತುೞುಹಟ್ಟಿಯೊಳುರ್ಬಿ ಪರ್ಬುತಿರ್ಪವಸರದೊಳ್ (ದಶಾವ. ೯-೧೩೫).

[ಸಿೞು + ಬಾಯ್ + - ಅ$_7$]

ಸಿೞಾಲೇಖ (ನಾ). ಶಿಲಾಶಾಸನ; ಶಿಲಾಲೇಖ: ಸಿೞಾಲೇಖಮಂ ಬರೆದಂ ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಶಾಮನ್ತಂ ಮಂಗಿಯೇಚಯ್ಯನ ಸನ್ಧಿವಿಗ್ರಹಿ ಬಮ್ಮಯ್ಯಂ (ಎಕ. XI, ಚಿತ್ರದು. ೮೨-೩೭; 1074). [ℙ ಇದು ‘ಶಿಲಾಲೇಖ’ ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತ]

ಸಿಟ್ಗ ‘ಸಿತಗ’ ನೋ.

ಸೀ$_1$, ಸೀಯು (ಕ್ರಿ). ಸೀತ$_1$, ಸೀದ$_1$ (ಭೂತಕೃ), ಸೀದು$_1$ (ಭೂತನ್ಯೂ). ೧. (ಉರಿಯಿಂದ ಆಹಾರಪದಾರ್ಥ ಮುಂತಾದವು) ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸುಟ್ಟುಹೋಗು; ಕರಿಕಾಗು: ಸೀಯ ತಲೆ ಬೇಯೆ ಮೆಯ್ ಮೇಲ್ಸಾಯ ಕರಂ ಪಸಿದ ಪುಲ್ಮರುಳ್ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೫೩೭ ಹೊದ್ಯ); ಉಭಯಬಲಂಗಳೊಳಂ . . . ಕೊಳ್ಳಿವೀಸಿದಾಗಳ್ . . . ಅಜನ ಪದ್ಮವಿಷ್ಟರದೆಸಟಂದರೆಸೀದುವು (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೩೭); ತೇಜದ ಸೋಂಕಿನಿಂದವೆಮ ಸೀಗೆಂದುದ್ಧತನ್ಮೋೞ್ಡಲಂಜುವಿನಂ ವಿಕ್ರಮವಿಭ್ರಮಂ ಸೊಗಯಿಸಿತ್ತೀ ವಿಷ್ಣುಭೂಪಾಳನೊಳ್ (ಪ್ರಅರಿ. ೧೯೩೭, ೨೨-೯; 1148); ಝುಳಕೆ . . . ಅಂಬುಜದೆಸಳು ಸೀದವು ತುಂಬಿಗಳು ಸಹಿತ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೨೦-೫೪). ೨. ಬತ್ತು; ಒಣಗು: ನಿನ್ನೀ ನಗೆಮೊಗದ ಸಿರಿ ಸೀದು ಕರಿಯಾಯ್ತು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೪-೨); ಬೀತುದು ಮಳೆಗಾಲ ಜಲ ನೆಲೆಗೊಂಡುದು ಸೀತರುಣಾಬ್ಜ ಕೊಬ್ಬಿದುವು (ತೋಪತ. ೪-೪೨). ೩. ಅತಿಯಾದ ಬಿಸಿಯಿಂದ ಕಾಯು; ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸುಡು: ಅಲ್ಲಿ ದೂತರೆಯ್ದೆ ಉರಿವ ಕಿಚ್ಚಿನೊಳಗೆ ತಲೆಕೆಳಕನೆ ಪಿಡಿದು ಸೀವುತಿಪ್ಪ ಕುದಿವ ಕಿಟ್ಟಗುಳವನೆಱೆದು ಕುಡಿಯಿಮೆಂದು ಬಡಿವರಪ್ಪ (ಸಾನಂಚ. ೬-೧೦೩). ೪. (ಆಲಂ) ನಾಶವಾಗು; ಅಳಿ: ಆ ಮಹಾನಾರಾಯಣಾಸ್ತ್ರದ ಸೀವೊ ಸೀದುದು [ಪಾಠಾಂ. ಬದ್ದುದು] (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧-೨೭). **ಸೀಯು:** ೧. ಒಲೆಯಡಿಯನುಱುಹಿದಡೆ ಹೊಗೆ ಗೋಳಕನಾಥನ ಕೊರಳ ಸುತ್ತಿತ್ತು ಮಹೀತಳನ ಜಡೆ ಸೀಯಿತ್ತು (ಬಸವ. ೯೩೦); ಒತ್ತುವ ಪದ್ಮಪತ್ರ ಕದಳೀದಳಸಂಕುಳಮೆಯ್ದೆ ಬೆಂದು ಸೀಯುತ್ತಿವೆ (೧ರಿಶ. ೪-೧೧೪); ಅನ್ನವು ಸೀದ ವಾಸನೆ ಮನೆಯೊಳಗೆಲ್ಲಾ ತುಂಬಿ ಹೊರಗಿನ ವಾತಾವರಣದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಿತು (ನಿರಾಚ. ೧೦೭). ೩. ಅವರೆಲ್ಲರು ದುಃಖದಿ ಕೋಪದಿ ಬಂದೀ . . . ಗುಡಿಯನು ಹೊತ್ತಿಸಿ ಅಂದದ ಮೂರ್ತಿಯ ಸೀಯುವರೊ (ಕವಿಸೋ. ೫೦-೧೭). ೪. ಕರ್ಣನೆ ಕೋಲ ಗಱಿ ಸೋಂಕಿದರೆ ಸೀಯದೆ ಸಿತಗತನ ನಿನಗೆ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೭-೧೭). ೫. (ಆಲಂ) ಲಕ್ಷಿಸು; ಗಣನೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು: ಉದಧಿ ನದಿಯ ನೀರಂ ಸೀವುದೆ ಭಾಸ್ಕರಂ ಕನ್ನಡಿಯ ಬೆಳಗಂ ಪಾರ್ವನೆ (ಬಸರ. ೮-೧೨೦); ಆ ಹಳ್ಳೀಲಿ ಅವನನ್ನು ಯಾರೂ ಸೀಯಲಿಲ್ಲ, ಅದಕ್ಕೇ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ). ೬. ವಿಕ್ರಯಿಸು; ಮಾರು: ಜಮೀನನ್ನು ರೈತರಿಗೆ ಗುತ್ತಿಗೆ ಮಾಡಿದರೆ . . . ವ್ಯವಸಾಯದ ಮುಟ್ಟುಗಳು ಕೆಟ್ಟು ಅವುಗಳನ್ನು ಕಾಲುಭಾಗ ಬೆಲೆಗಾದರೂ ಸರಿಯೆ ಸೀಯಲಾಗದೆಂದೂ . . . ಪಾರುಪತ್ಯಗಾರ ವಾದಿಸಿದನು (ಪುನರು. ೨೬೫).

ಸೀದುಬಿಡು = (ಆಲಂ) ಮಾರು; ವಿಕ್ರಯಿಸು: ತಂದ ಮಾಲೆಲ್ಲಾ ಸಿಕ್ಕಾಪಟ್ಟೆ ಸೀದುಬಿಡುತ್ತಾನೆ (ಮರಳಿ. ೮); ಬರೋ ಚುಂಚನಗಿರಿಜಾತ್ರೇಲಿ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಹೋದಷ್ಟಕ್ಕೆ ಸೀದುಬಿಡ್ತೀನಿ! (ನನ್ನೂರು. ೨೯೭). **ಸೀದುಹೋಗು** = ೧. ಅಧಿಕವಾದ ಉರಿಯಿಂದ ಆಹಾರಪದಾರ್ಥ ಮುಂತಾದುವು ಸುಟ್ಟುಹೋಗು ,— ಕರಿಕಾಗು: ಕೊಮ್ಮೆ ಬೇರು ತಂದು . . . ಬೇರು ಸೀದುಹೋಗದಂತೆ ಕಾಯಿಸಿ (ಗಹನ್ನ. ನ೭೧೫-೨). ೨. (ಆಲಂ) ನಾಶವಾಗು: ನಮ್ಮ ವಂಶಾಂಕುರವು ಸೀದುಹೋಗುತ್ತದೆ (ಲಕ್ಷ್ಮೀಪ್ರ. ೩೭).

[ದೇ. ‖ ತಮಿ. ತೀ, ತೀಯ್; ಮಲ. ತೀ = ಬೆಂಕಿ; ತುಳು. ಚೀಂಟು, ಚೀಂತು]

ಸೀ$_2$, ಸಿಹಿ (ನಾ). ೧. ಷಡ್ರಸಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಸವಿ: ಹಾಗ್ಯೆಸ ಸೀ[ಪಾಠಾಂ. ಸಿಹಿ]ಯುಳ್ಳ ಸಕ್ಕರೆಯು ಪಡಿಯಿಲ್ಲ (ಚನ್ನರ. ದೇ. ೩೨೫-೨೦); ಜೇನೆಯ್ದೆ ಸೀಯೆನಿಪ್ಪಾ ಗೇಯ ರಸದಿಂಪನೇನೆಂಬೆ (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೬೨); ಆಡಿನ ಹಾಲು ಸೀ ಆಗಿ ಇರುವದು (ಮುಂಬಯಿ. ೬. ೫-೧೫). **ಸಿಹಿ:** ೧. ಸಕ್ಕರೆಗೆ ಸಿಹಿಯಾಗಿರ್ಪುದೆಂತು ಸಹಜಂ . . . ಅಂತೆ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ದೇವೇಂದ್ರನ ಸರ್ವಜ್ಞನ ಪದವಿಯನೆಯ್ದುವ ಪುರುಷಂಗೆ . . . ಭಕ್ತಿಯುಂ ಸಹಜವಾಗಿರ್ಕುಂ (ಧರ್ಮಾವ್ಯ. ೪-೪೦); ರೋಗಿಗೆ ಹಾಲು ಸಿಹಿಯಪ್ಪುದೆ (ಶೂನ್ಯಸಂ. ೨೭೦-೪೫); ಒಗರುಪ್ಪು ಸಿಹಿ ಕಹಿ ಹುಳಿ ಕಾರಗಳ ತೆಗೆತೆಗೆದೀವುತಿಹನು ನಾಲಗೆಗೆ (ಭರಚ. ೪-೯೩); ಸಿಹಿಯೋ ಕಹಿಯೋ (ಅನಿಕೇ. ೩೧-೨). ೨. ಸವಿಯಾದ ಪದಾರ್ಥ : ಅವರ ಮಗುವಿನ ಹುಟ್ಟುಹಬ್ಬಕ್ಕೆಂದು ಎರಡು ಬಗೆ ಸಿಹಿ ಮಾಡಿದ್ದರು (ರೂಢಿ).

[ದೇ. ‖ ತಮಿ. ತಿತ್ತಿ, ತೀಮ್, ತೀಯಮ್, ತೀವು; ಮಲ. ತಿತ್ತು; ತುಳು. ಶೀ; ತೆಲು. ತಿಯ್ಯ, ತೀಪಿ, ತೀಪು, ತೀಯ; ಕುೀ. ಸೆಪ; ಕುವಿ. ತೀಪ]

ಸೀ$_3$ (ನಾ). ‘ಛೀ’, ‘ಬಿಡು’ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಉದ್ಗಾರವಾಚಕ: ಅಂದಿನಾ ನಿನ್ನ ಗರ್ಜನೆಯುಂ ಬೀರಮುಮಿಾಗಳೆಂತು ಪುಡಿಯೊಳ್ ಚಿಃ ಸೀ ಪೊರಳ್ದಿರ್ಪುದೇ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೬೦).

ಸೀಂಟು, ಸೀಟು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಒರಸು; ಉಜ್ಜು; ತೊಡೆ: ಇದು ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರದ ಬಲ್ಮೆಯಲ್ತೆಂದದು ಸೀಂಟಿ ತಾನಿಂತೆಂದು ಬರೆದಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೧೮೪-೧೩); ಕಣೆ ರೋಮರೋಮಂದಪ್ಪದೆ ನಾಂಟಿದುವು ಸೀಂಟಿದುವು ವಿಧಿಲಿಪಿಯಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೩-೭೧); ಸ್ವೇದಬಿಂದುಪ್ಲವಮಂ ಸೀಂಟುತ್ತ ಕುಳ್ಳಿರ್ದೆಡೆಯೊಳಡಸಿ ನೆರ್ಮಾಗುತುಂ . . . ಅವನೀಶಂ ಗಾಸೆಯಾದಂ ಪ್ರಿಯಸಚಿವಸುತಂ (ಲೀಲಾವ. ೬-೪೨); ನಿತ್ಯಬಿಂದುಗೆ — ಬೆಡಂಗು . . . ಸೀಂಟು, ತೋಂಟಂ (ಶಮದ. ೩೭ ಪ್ರಯೋ). ೨. ಕೊನೆಯ ತೊಟ್ಟಿನವರೆಗೆ ಹಿಂಡು, — ಹಿಳಿ: (೬). ೩. (ಮಕ್ಕಳು ಅಥವಾ ಹೆಳವರಂತೆ) ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತಂತೆಯೇ ಸರಿ, — ಜರುಗು: (೬). ೪. ಗುದವನ್ನು ತೊಳೆ, — ಪ್ರಕ್ಷಾಲಿಸು: “ಸೀಂಟು — ಗುದಸಮ್ಮಾರ್ಜನೇ” (ಶಮಧಾ). ೫. (ಆಲಂ) ನಾಶಮಾಡು; ಧ್ವಂಸಗೊಳಿಸು : ಇಂದ್ರಾದ್ಯರಂ ಸೀಂಟುವ ಯಕ್ಷಾಧೀಶನಂ ಕಟ್ಟುವ . . . ಅಗುರ್ವಂ ತೋಱಿದಪ್ಪಂ (ಜಗನ್ನಾ. ೧೩-೩೮). ೬. ಅಲಕ್ಷಿಸು; ತೆಗೆದುಹಾಕು: ತನ್ನನುಜೆಗೆ ನಂದನನತ್ಯುನ್ನತನಪ್ಪಂ ಗಡಾಗಿ ಸೀಂಟದವೀ ಮಾತೆನ್ನದಿರೆನ್ನಯ ತಾಯುಮನೆನ್ನು ಮನವನೋಲೆಗಳಸುವಂ ಗಡ ಕೇಳಾ (ಅರ್ಧನೇ. ೭-೧೭). **ಸೀಟು$_1$:** ೧. ವಿಧಿಯಿಲ್ಲದೆ ಗೋಪುವಿನ ಮುಖವನ್ನು ‘ಸೀಟಿ’ದನು (ಬಾಳಹೂ. ೯೭). ೨. ಸಿರಿವಂತರೆಂದರೆ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿಯ ಬಡಜನರ ರಕ್ತವನ್ನು ಸೀಟುವವರು (ಜನಜೀ. ೧೦೪).

ಸೀಂಟಿ ಕಳೆ = ೧. ಒರೆಸಿ ಬಿಡು; ತೊಡೆದು ಹಾಕು: ಪೂರ್ವಾವನೀಪಾಲಪ್ರಶಸ್ತಿಗಳೊಂದೊಂದಂ ದಂಡರತ್ನದಿಂ ಸೀಂಟಿ ಕಳೆದು (ಆದಿಪು. ೧೩-೭೧ ವ). ೨. ಒರೆಸಿಕೊಳ್ಳು; ತೊಡೆದುಕೊಳ್ಳು: ಬಿಸುನೆತ್ತರ್ ಕಣ್ಣಂ ಕವಿಯೆ ಸೀಂಟಿ ಕಳೆದು (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೭೪ ವ). ೩. ಚಿವುಟಿ ಹಾಕು; ಕತ್ತರಿಸು: ಬೆಳೆಯಿಸಬೇಡರಾತಿತರುವಂ . . . ಅದಂ ಮೊಳೆಯೊಳೆ ತೋಱಿ ಸೀಂಟಿ ಕಳೆಯಲ್ ಬಗೆದಪ್ಪುದು (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೭-೧೮).

[ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಚಿನ್ತು, ಚೀನ್ತು; ಮಲ. ಚೀಣ್ಟು = ತಡವು]

ಸೀಂತು ‘ಸೀನ್$_1$’ ಪರಾ.

ಸೀಂದು (ಕ್ರಿ). ಸಶಬ್ದವಾಗಿ ಮೂಗಿನಿಂದ ಸಿಂಬಳವನ್ನು ತೆಗೆದುಹಾಕು: ಅವಡು, ಕವಡು, ಸೀಂದು, ಸುಂದು ಇತಿ ಮೋದ್ಯಾದಿರಾಕೃತಿಗಣಃ (ಶಬ್ದಾನು. ೫೭೯ ಪ್ರಯೋ). ‘ಸೀಂಟು’ ಪರಾ. [ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಚೀನ್ತು, ಚಿನ್ತು; ಮಲ; ಚೀನ್ತು, ಚೀಱ್ಟು; ತೆಲು. ಚೀದು; ಪರ್ಜಿ. ತೀದ್; ಗಡಬ. ಸೀಂದ್; ಕುೀ. ಸ್ರೀಂದ]

ಸೀಂಪ 'ಸೀನ್$_1$' ಪರಾ.

ಸೀಂಪಾಲ 'ಸೀಂಬಾಲ' ನೋ.

ಸೀಂಬಾಲ, ಶೀಂಬಾಲ, ಸೀಂಪಾಲ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ತಸ್ಯ ಸಾಕ್ಷಿಣ . . . ಮಣೆಯುಗುರಯ ನನ್ದ್ಯಾಲ ಸೀಂಬಾಲಾದಪಭೃತ್ಯಯಾಂ (ಎಕ. I (R). ೧-೩೩; 466?); ಅವುಣೆಯ ನಂದ್ಯಾಲ ಸೀಂಬಾಲದೇಶ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾಧ್ಯಕ್ಷಾಣಾಂ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೦. ೩-೨೧; 500). **ಶೀಂಬಾಲ:** ೨. 'ಸೀಂಬಾಲ' ಎಂಬ ಊರಿಗೆ ಸೇರಿದವನು : ಮಣೆಯರುನ್ನಂದ್ಯಾಲರುಂ ಶೀಮ್ಬಾಲರುಂ . . . ಎಲ್ಲಾ ಸಾಮನ್ತರು ಮತ್ತಾಣೆಉಂ ಸಾಕ್ಷಿ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೪೧. ೧-೩೪; ಸು. 643). **ಸೀಂಪಾಲ:** ೧. ಮಣೆಯದೆಗುರಯ ನಂದಿಯಾಲ ಸೀಮ್ಪಾಲನಾಣ್ಣಛೆಯ ಮದಣ್ಣ (ಮೈಆ. ೧೯೨೪. ೭೮-೨೭; ?). [?]

ಸೀಂಬುಟು (ನಾ). ಕೀವಿನಲ್ಲಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಳು: ಕಾಯ್ದ ಕಾವಲಿಯೊಳ್ ಕುಳ್ಳಿರಿಸೊಯ್ದು ಬಾಲವುಟುವುಂ ಕೀವಾಗಿ ತೀವಿರ್ದ ಸೀಂಬುಟುವಂ ಬಾಯ್ಗೆಱೆ (ದಶಕು. ೩-೧೭). [? + ಪುಟು]

ಸೀಕಂಚಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು: ಆ ಮಣ್ಣಿಂದ ಒಂದು ಸೀಕಂಚಿ ಗಿಡಾ ಹುಟ್ಟು (ಎಮುಕ. ೭). [ಸೀ$_2$ + ಕಂಚಿ$_1$]

ಸೀಕರ (ನಾ). ೧. ಸಣ್ಣ ಹನಿ; ತುಂತುರು: ಉಗುಟ ಸೀಕರಂಗಳ್ ತಮ್ಮ ಮುಂಗೈಯ ಮೇಗೆ ಬಿಳ್ದೊಡೆ (ವದ್ದಾರಾ. ೬೯-೨೫); ಸೀಕರಮುಣ್ಮುವ ದಿಗ್ಗಜವ್ರಜಂ ಬಳಸಿದ ದಿವ್ಯದಂತಿಯನೆ . . . ಕಣ್ಗೆಸೆದಂ ನೃಪರೂಪಚಂದ್ರಮಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೫೮೯); ಸುರುಚಿರಪಂಕಜಾಕರದ ಸೀಕರಮಂ ನಯದಿಂದಮತ್ತಿ ಬಂಧುರನವಗಂಧಶಾಳಿವನರಾಜಿ ಯನೊಯ್ಯನೆ ಸೋಂಕಿ . . . ತೊಳಗುತಿಪ್ಪುದು ಗಂಧವಹಂ ಪುರಾಂತದೊಳ್ (ವರ್ಧಮಾ. ೧-೬೦). ೨. ಹನಿಮಳೆ; ತುಂತುರುಮಳೆ: ಸೀಕರದ ಸೇಸೆಯೊಳು ಮಿಂದು ಸುಮನೋರಜವ ಪೂಸಿ ಕೆಂದಳಿರ ತೆರೆಮರೆಗೊಂಡ ಶುಕಯೋಗಿ! (ಕುಕಾ. ೪೭-೭). [ಸಂ.]

ಸೀಕರಣೆ, ಶಿಖರಣೆ, ಶೀಕರಣೆ, ಸಿಕರಣೆ, ಸಿಹಿಕರಣೆ (ನಾ). ೧. (ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ) ಮಾವು, ಬಾಳೆ ಮುಂತಾದ ಹಣ್ಣುಗಳಿಗೆ ಸಕ್ಕರೆ, ಹಾಲು ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಬೆರಸಿ ತಯಾರಿಸುವ ಒಂದ ಬಗೆಯ ಸಿಹಿಯಾದ, ಗಟ್ಟಿ ದ್ರವರೂಪದ ಪದಾರ್ಥ: ಸೀಕರಣೆ ಹೊದಕ ಪಾನ ಪಳಿದೆಯವೆಂಬ ನಾನಾಭಿನ್ನರುಚಿಯ ಶಾಕಂಗಳುಂ . . . ಮೊದಲಾಗಿ ಹದನಱಿದು ಬಡಿಸೆ (ಧರ್ಮಪ. ೨-೫೭ ವ); ಕಳಿತ ಬಾಳೆಯ ಹಣ್ಣ ಸಕ್ಕರೆಯ ಪೊಸಪಾಕದೊಳಗೆ ಕೆಲವಂ . . . ಚೆಲುವಾಲಿನೊಳ್ ಕೆಲವನಿಳುಹಿಕೊಂಡಿಂತು ನಾನಾಪರಿಯ ಸೀಕರಣೆಗಳನು ಹಸನ ಮಾಳ್ಪುದು (ಸೂಪಶಾ. ೪-೯೦); ಪಕ್ವಫಲರಸಾಯನದ ಸೀಕರಣೆಗಳನು . . .ದಧಿ ದುಗ್ಧ ಮುಂತಾದ ಭೋಜ್ಯಪರಿಕರಮನುಜೆ ನೀಡಿಸಿದನಾ ಮಹಾಚರಕೊಲ್ದು ಚೆನ್ನಬಸವೇಶಂ (ಚೆಬಪು. ೫-೭೦). **ಶಿಖರಣೆ:** ೧. ರಣಮಹೀಪಾತ್ರೆಯಲಿ . . . ನೆಣವಸೆಯ ಶಿಖರಣೆಯ ಕರುಳಿನ ವಿವಿಧಶಾಖಗಳ ಗಣನೆಯಿಲ್ಲದ ರುಧಿರಘೃತದಿಂದುಣಬಡಿಸಿದರು (ಅನಂರಾ. ೪-೫-೨೪). **ಶೀಕರಣೆ:** ೧. ಹತ್ತೆಂಟು ಹಣ್ಣುಗಳ ಶೀಕರಣೆಯನ್ನು ತಿನ್ನುವಾಗ ವಸಂತರಾಯನ ಆದರ ವಿನಯಗಳು ಉಕ್ಕೇರಿದವು (ಗಂಮಾಯಿ. ೨೧೩); ಒಳಗೆ ತಾಯಿ ಮಕ್ಕಳು ಶೀಕರಣೆಯನ್ನು ಸುರಿಯುತ್ತಿದ್ದರು (ಭಾರತಿ. ೧೯). **ಸಿಕರಣೆ:** ೧. ಪತ್ರಫಲಶಾಕ ಸಿಕರಣೆ . . . ಬಹುಭಕ್ಷ್ಯಭೋಜ್ಯವ ಸಲೆ ಸಮರ್ಪಿಸಿದನೀಶ್ವರಗೆ (ಮೋಪಚ. ೨೦-೪೧); ಮಧು ಶರ್ಕರಾಮಿಷ ಪಳಿದ್ಯ ಸಿ[ಪಾಠಾಂ. ಸೀ]ಕರಣೆ ಶಾಕ ತನಿವಣ್ಣಳ . . . ಸವಿಧನಚ್ಚುತಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೭-೪೪). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೇಲೋಗರ : ಬದನೆಯ ಬಲಿದ ಹಣ್ಣ ಕುಯುದು ತಿಳಿದುಪ್ಪದೊಳಗುದಕಮಂ ಕೂಡಿಯೊಗ್ಗರಿಸಿ . . . ಹುಣಿಸೆಯ ಕೊಣಬಿನೊಳು ಕೆಲವು ಹೋಳ ಹುದುಗಿ ಕಾಸುವೆಯ ಸಿ[ಪಾಠಾಂ. ಸೀ]ಕರಣೆ ಮೊಸರ ಸಿಕರಣೆಯೊಳೊದವಿಸಿ (ಸೂಪಶಾ. ೪-೩೦). **ಸಿಹಿಕರಣೆ :** ೧. ಹಲವು ಪರಿಯ ಸಿಹಿಕರಣೆ ರಸಾಯನಗಳ ತಂತಂದು ನೀಡಿದರು (ಇಚಾಸಾ. ೧೧-೭೪).

[ಸೀ$_2$ + ಕರಣ$_2$./ ಮರಾ. ಶಿಕರಣ, ಶಿಕ್ರಣ, ಶಿಖರಣ ./ ಸಂ. ಶಿಖರಿಣೀ]

ಸೀಕರಿ, ಚೀಕರಿ (ನಾ). ಸೀಕಲು; ಕರಿಕು: ಈ ಹನುಮ . . .ಪುಚ್ಛಾಗ್ರದಲಿ ಸುತ್ತಿದ ನಿವಸನದ ಶಿಖಿಯಿಂದ ಸೀಕರಿಮಾಡಿದನು ಪುರವ (ತೊರರಾ. ೫-೯-೧೩); ಸೀಕರಿಗಳಾದವು ತರುವ್ರಜ (ದೇವೀಮ. ೨-೮). **ಚೀಕರಿ:** 'ಚೀಕರಿವೋಗು' ಪರಾ.

ಸೀಕರಿಯಾಗು = ೧. ಸುಟ್ಟು ಕರಿಕಾಗು; ಸೀದುಹೋಗು: ನೆಱೆ ಸೀಕರಿಯಾಗೆ ಪತಂಗಪಕ್ಷಿಸಂಕುಳವವನೀತಳಂ ಬಿರಿಯೆ . . . ವನಾಂತರಾಳಮಂ ಬಳಸಿ ದವಾನಳಂ ಬಳಸಿತು (ಉದ್ಭ.ಟ. ೯-೮೪); ಸೀಕರಿಯಾ[ಪಾಠಾಂ. ಯೋ]ದ ಬೀಜವನೊಂದಜೊಂದಜ ವಿವರವಳಿಯದೆ ಗುಡಿಸಿಕೊಂಡೊಯ್ದು (ಬಸಪು. ೭೦-೧೮); ಅವಳ ಶೂಲದ ಶಿಖಿಯಲಾ ವನನಿವಹ ಸೀಕರಿಯಾಯ್ತು (ತೊರರಾ. ೧-೧೦-೧೭). ೨. (ಆಲಂ) ಇಲ್ಲವಾಗು; ಕಳೆದುಹೋಗು: ವಿನನೆಂಬೆನು ಪಾರ್ಥನುಗ್ರತಪೋನಿದಾಘಜ್ವಾಲೆಯನುಸಂಧಾನವನು ತತ್ಪರಿಸರದ ಪಾವನತಪೋಧನರ . . . ಸಮಾಧಿಧ್ಯಾನ ಸೀಕರಿಯಾಯ್ತು ಸಾರವಿಚಾರ ಶಮಸಹಿತ (ಕುವ್ಯಾ.ಆ. ೫-೧೨); ಕರಗಿ ಸೀಕರಿಯಾಯ್ತು ನೇಹವು ಕರುಣೆಕಡಲಾಱಿತ್ತು (ಕೌಶಿರಾ. ೪೩-೧೭). [ಸೀ$_1$ + ಕರಿ$_2$]

ಸೀಕರಿಗಳೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸುಟ್ಟು ಕರಿಕುಮಾಡು; ಸೀಯಿಸು: ದೆಶೆದೆಶೆಗೆ ಸೀಕರಿಗಳೆವು ತ್ರೈತಹ ತ್ರಿಶೂಲವ ಕಂಡು (ನಿಘಾಗ. ೭-೧೧-೨). ೨. (ಆಲಂ) ಹರಿದುಹೋಗು; ಜೀರ್ಣವಾಗು: ಸೀಕರಿಗಳೆದ ಕೌಪೀನವಸನದ ಸೀಳಿದುಡಿಗೆಗಳ . . . ನೆಗ್ಗಿದ ಕಮಂಡಲುಗಳಲಿ ನಡೆತಂದ (ನಿಘಾಗ. ೧೦-೫೪-೨). [ಸೀಕರಿ + ಕಳೆ$_1$]

ಸೀಕರಿಗೊಳ್, ಸೀಕರಿಗೊಳು (ಕ್ರಿ). ಸೀದುಹೋಗು; ಕರಿಕಾಗು: ಕಾನನದ ಬೇಂಟೆಯೊಳ್ಸಿಕ್ಕಿ ಸೀಕರಿಗೊಂಬ ಮೃಗಪೋತಕಂಗಳಂತೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೦-೪೧). **ಸೀಕರಿಗೊಳು:** ಪೊತ್ತಿ ಸೀಕರಿಗೊಳುತಿರ್ಪ ಶುಷ್ಕದಳಸಂಕುಳಧೂಮವಿಮಿಶ್ರ ದಿಂದಮಂಬರವುನೆ ಚುಂಬಿಸುತ್ತಿರದೆ ಸುಟ್ಟುರೆಗಳ್ ನೆಗೆದತ್ತುವತ್ತಲುಂ (ಕುಸುಮಾ. ೮-೧೨೧). [ಸೀಕರಿ + ಕೊಳ್$_1$]

ಸೀಕರಿಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸುಟ್ಟು ಕರಿಕುಮಾಡು; ಸೀಯಿಸು: ಸಿಡಿಲುಗಿಡಿಗಳು ಸೂಸೆಯಲ್ಲಮನದಿಗಳೆಡೆಯನು ಹೊದ್ದಲಮ್ಮದೆ ಸಿಡಿದು ಸೀಕರಿಗೊಳಿ[ಪಾಠಾಂ. ಗರಿ] ಸುತಿರ್ದುವು ಸಕಲಜೀವರನು (ಪ್ರಭುಲಿ. ೧೩-೩೦). [ಸೀಕರಿಗೊಳ್ + -ಇಸು$_1$]

ಸೀಕರಿಗೊಳು 'ಸೀಕರಿಗೊಳ್' ನೋ.

ಸೀಕರಿಯೋಗು 'ಸೀಕರಿವೋಗು' ನೋ.

ಸೀಕರಿವೋಗು, ಚೀಕರಿವೋಗು, ಸೀಕರಿಯೋಗು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೀದುಹೋಗು; ಕರಿಕಾಗು: ಸೀಕರಿವೋದತ್ತು ಮೃಣಾಳತಂತುರಚಿತಜ್ವಾಲೆಛೆ . . . ತಪೋರಾಜ್ಯತತ್ಪರ ಯೋಗೀಶ್ವರ ಬಾಲಚಂದ್ರಮುನಿನಾಥಜ್ಞಾನನೇತ್ರಾಗ್ನಿಯಿಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧-೧೭); ಶೋಕಾಗ್ನಿ ಯೊಳ್ ಬೆಂದುಗಿದು ಸೀದು ಸೀಕರಿವೋಗಿ ಪೊರಳ್ವ (ಗಿರಿಕ. ೮-೭೭ ವ); ಪಾರ್ಥನ ವಿಕ್ರಮಾಗ್ನಿಜ್ವಾಲೆಯಲಿ ನೆಱೆ ಸೀದು ಸೀಕರಿವೋಯ್ತು ಕುರುಸೇನೆ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೪-೨೭). ೨. (ಆಲಂ) ಇಲ್ಲವಾಗು; ಹಾಳಾಗು: ಆ ತಪೋವನದ ತಪೋಧನರ್ಗೆ . . . ಜಪಾನುಷ್ಠಾನಮಿಲ್ಲಾಯ್ತು ಸದ್‌ವ್ರತಮುಂ ಸೀಕರಿವೋದುದು (ಶಬಚಂ. ೨-೧೦೭). ೩. ನೋಯು; ಸಂತಾಪಪಡು: ಆಕೆಯ ರೂಪನು ಕೇಶವ ತಾ ನೋಡಿ ವ್ಯಾಕುಲ ವಾಗಿ ಮನದೊಳು ಸೀಕರಿವೋದನು ಮನಸಿಜತಾಪದಿನಾ ಕಂಸಾರಿ ಬಸವಳಿದು (ಕಾಮಕ. ೧-೪೦). **ಚೀಕರಿವೋಗು:** ೧. ಕಾಯ್ದ ಲೋಹದ ತೊಱೆಯನಿಳಿಸಿಯಲ್ಲಿ ಬೆಂದು ಚೀಕರಿವೋಗೆ ಮಗುಟ ಓಡುವರಂ (ರತ್ನಕ. ೨-೪ ವ). **ಸೀಕರಿಯೋಗು:** ೧. ನಿಡುಸುಯಿಲಿಂದ ಸೀಕರಿಯೋದವೇಕಾವಳಿಯ ಮುತ್ತುಗಳು (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೩-೫೫); ಪೊಸಮಾಂದಳಿರ ಹಚ್ಚಡಿಸಿತು ಮಾರನ ಬಿಸಜದೆಲೆಗಳಿಂದೆ ಬೀಸೆ ನಸುಸುಯಿಗಿಡಿಗಳಿಂ ದುರಿದು ಸೀಕರಿಯೋದನುಸುರಲೇನಂಗತಾಪವನು (ಅಂಜಚ. ೫-೮೧).

[ಸೀಕರಿ + ಪೋಗು$_1$ (< ಪೋ$_1$)]

ಸೀಕರಿಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೀಯುವಂತೆ ಮಾಡು; ಕರಿಕಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು: ಉರಿವ ಕೊಳ್ಳಿಯ ತೆಗೆತೆಗೆದು ಕುಕ್ಕಿರಿದು ಸರ್ವಾವಯವಗಳ ಸೀಕರಿಸಿ (ಅನಂರಾ. ೭-೧೯-೨೫). ೨. (ಆಲಂ) ಕೆರಳು; ಉಗ್ರವಾಗು: ಕೈಗಾರುಮಟುಕದಿರ, ಸಿಟ್ಟು ಸೀಕರಿಸುರಿಯೆ, ತನ್ನ ಕಣ್ಣಿಂ ತಾನೆ ಕಿಳ್ತನಮಮಾ, ಭೀತಿ ಬಡಿಯಲ್ಕೆ ನೋಳ್ಪರ್ಗೆ! (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೦೨-೫೧).

[ಸೀಕರಿ + -ಇಸು$_1$]

ಸೀಕರಿಸು$_2$ (ಕ್ರಿ). ಸಶಬ್ದವಾಗಿ ಮೂಗಿನಿಂದ ಸಿಂಬಳವನ್ನು ತೆಗೆದುಹಾಕು:

ಪುರಾಣಿಕರು ಪುರಾಣ ನಿಲ್ಲಿಸಿ ಸೀಕರಿಸಿ, ನಾಸೀಪುಡಿಯ ಒಂದೊಬ್ಬಿಯನ್ನು ಮೂಗಿಗೆ ಏರಿಸುವರು; ಒಂದೆರಡು ಸಲ ಸೀನುವರು (ಪೊಸಂಸಾ. ೮೨). [< ಸೀಂದು + - ಇಸು$_1$]

ಸೀಕರಿಸು$_3$ (ಕ್ರಿ). ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು; ಸೇವಿಸು: "ಆಸ್ವಾದಯನ್, ಆಸ್ವಾದಕಃ- ಈ ೨ ಸೀಕರಿಸುವಂ" (ಅಶಕ್ಯ. ೨೮೧); ಮೇಲೋಗರ ಕಚರಿಗಳೊಪ್ಪಿರಲವನೆಲ್ಲಮುಮಂತಪ್ಪನ ಸೀಕರಿಸಲವುಂ ಮುಗಿದವು ಬೇಗಂ (ಪಾಲಾಖ್ಯ. ೧-೮-೨೦). [< ಸ್ವೀಕರಿಸು]

ಸೀಕಲು, ಚೀಕಲು (ನಾ). ೧. ಸೀದುಹೋದುದು; ಕರಿಕು: ಪಾತ್ರೆಯ ತಳದಲ್ಲಿ ಬರಿ ಸೀಕಲು ಉಳಿದಿತ್ತು (ರೂಢಿ). ೨. ರಸವಿಲ್ಲದುದು; ನಿಸ್ಸಾರವಾದುದು: ರಸಭಾವಗಳ ಪರಿಪುಷ್ಟಿಯಿಲ್ಲದೆ ಕಾವ್ಯ ಅಳ್ಳಕವಾಗಿಲ್ಲ, ಸೀಕಲಾಗಿಲ್ಲ (ನಂಜುಂಡ. ೧೫೧). ೩. ಬಡಕಲು; ಕೃಶ. (ಗು). ೪. ಸೀದುಹೋದ; ಕರಿಕಾದ: ಸೀಕಲುರೊಟ್ಟಿ, ಮದುಗದ ಚಟ್ನಿ ತಿಂದು ಮುದುಕಿಗೆ ಬೇಸರವಾಯಿತು (ದೇಶಾಂಕ. ೬೦). **ಚೀಕಲು:** ೩. ನಮ್ಮ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಹೆಂಗಸರನ್ನು ನೋಡಿ, ಎಲ್ಲಾ ಚೀಕಲು (ಬೃಸರ್ವ. ४೦); ಕೊಳಕುಕಾಲರ್ ಸುತ್ತುವರಿದಿದ್ದ ಸೀಕಲುಸೀಕಲಾದ ಕತ್ತನ್ನವಳು ಅತ್ತಿಂದಿತ್ತ ತಿರಿಚುತ್ತಿದ್ದಳು (ಪುನರು. ೨४೦). [ಸೀಕು$_1$ + - ಅಲು (< - ಅಲ್$_2$)]

ಸೀಕಳಿ ? (ಕ್ರಿ). ಸೀಳು; ಕೊಲ್ಲು (?): ಅದಟನ ಪಟುತರದ ವಿಶಳಬಿರುದರನಮ ಮಟ್ಟಿದುದು ಪಿಡಿದ ಸೀಕಳಿದುದು ಮದರಿಪುರದನಿಗಳ ತೈಲಭೂಪನ ಸಿಂಗ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೧೦೩-೨೯; 1089). [?]

ಸೀಕಾಯ್, ಸಿಹಿಗಾಯ್ (ನಾ). ೧. ಸವಿಯಾದ ಕಾಯಿ: ವಿಷದ ಕುಂಬಳಕಾಯ ತಂದೇ ಅಸಮಬಹುತೀರ್ಥದಲಿ ಮುಳುಗಿಸೆ ವಿಷವುಯೆಂಬುದು ಹೋಗಿ ಸೀ[ಪಾಠಾಂ. ಶೀ]ಕಾಯಹುದೆ (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೨೨-೨೯). **ಸಿಹಿಗಾಯ್ :** ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೇಲೋಗರ: ಬೆಂದ ಕುಂಬಳದ ಕಾಯ್ಗಳ ಪಲವು ತೆಱ ಮಾಡಿಯೊಂದು ಪುಳಿಚಾರಾಗಿಯೊಂದು ಸಿಹಿಗಾ[ಪಾಠಾಂ. ಕಾ]ಯಾಗಿ . . . ಮಾಡಿ (ಸೂಪಶಾ. ೫-೩೨).

[ಸೀ$_2$ + ಕಾಯ್$_4$]

ಸೀಕು$_1$, ಚೀಕು$_1$ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚು ಉರಿಯಿಂದ ಸೀದುಹೋದ ಆಹಾರಪದಾರ್ಥ ಮುಂತಾದುವು; ಕರಿಕು: "ಭಿಸ್ಸಟಾ, ದಗ್ಧಿಕಾ —೨ ಅನ್ನದ ಸೀಕು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೦೮). 'ಸೀಕಲು' ಪರಾ. **ಚೀಕು$_1$:** ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿರುವ ಅನ್ನದ ಚೀಕನ್ನು ನಾಯಿಗೆ ಹಾಕು (ರೂಢಿ). 'ಚೀಕಲು' ಪರಾ. [< ಸೀ$_1$]

ಸೀಕು$_2$, ಚೀಕು$_2$ (ನಾ). ಕಾಯಿಲೆ; ಬೇನೆ: (ಕ). **ಚೀಕು$_2$:** (ಕ). [<— ಇಂ. Sick]

ಸೀಕುಂಬಳ 'ಸೀಗುಂಬಳ' ನೋ.

ಸೀಕೆ 'ಸೀಗೆ' ನೋ.

ಸೀಕ್ಕುರಿ 'ಸೀಗುರಿ$_1$' ನೋ.

ಸೀಗಟೆಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: (ಮೃಔಗಿ. ೩೦-೫೬४).

[? + ಗಿಡ (< ಗಿಡು)]

ಸೀಗಡಿ, ಸಿಗಡಿ, ಸೀಗುಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಣ್ಣ ಮೀನು: ಸೀಗಡಿ ಕೊರವಂ ಬಂಪು . . . ಹಂದಿಗನಾನೆಮೂಗಮದಲೆಂಬಗಣಿತಶಫರಾಳಿಗಳನೆ ತೆಗೆದರ್ ಬೇಡರ್ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೨೬-೯೧); ಇವಕ್ಕೆ ಮೀನು, ಸೀಗಡಿಗಳೇ ಮುಖ್ಯಾಹಾರ (ಪಕ್ಷಿ. ೮೦). **ಸಿಗಡಿ:** ಕೆಂಪಿಗೆ ಏಡಿ, ಸಿಗಡಿ, ಮೀನು ಹಿಡಿಯುವುದೆಂದರೆ ತುಂಬ ಇಷ್ಟ (ಕುಡಿಕೂ. ೧೬೧). **ಸೀಗುಡಿ:** ಸೀಗುಡಿ ಗಂಡೆ . . . ಆನೆಮೊಗನೆಂಬ ಪರಿಪರಿಯ ಮೀನ್ಗಳಂ ಗುದಿಗೆಯ್ದರು (ಹಚಕಾ. ೫-४೫): ತಾಳಿಸಿ ತಿಂಬ ಸೀಗುಡಿ ಕರಿಮೀನಿನ ಗೂಳಯವನು ಕಂಡ ರಾಯ (ಪಂಸಾಂ. ४-೨); ಗಱಿಮೀನ್ಸೀಗುಡಿ ಗೆಂಡೆಮೀನ್ . . . ಬಣ್ಣಮೀನೆನಿಪವೆಲ್ಲಂ ಬೀಳ್ವವಾ ತಾಣದೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೫-೧೧೫). [ದೇ. ‖ ತುಳು. ಚೀಕಡೆ; ತೆಲು. ಸೀಗಾಡು./ ಹಿಂ. ಸೀಂಗೀ. ಮರಾ. ಶಿಂಗಟೀ, ಶಿಂಗಡೀ]

ಸೀಗುಂಬಳ, ಸಿಹಿಗುಂಬಳ, ಸೀಕುಂಬಳ (ನಾ). ಸಿಹಿಯಾಗಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುಂಬಳ; ಸಕ್ಕರೆಗುಂಬಳ: (ಮೃಔಗಿ. ೨೬-४೯೦). **ಸಿಹಿಗುಂಬಳ:** ಕುಂಬಳಕಾಯಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಿಹಿಗುಂಬಳ ಮತ್ತು ಬೂದುಗುಂಬಳವೆಂಬ ಮುಖ್ಯವಾದ ಎರಡು ವಿಧಗಳಿವೆ (ತರಚ. ೨४). **ಸೀಕುಂಬಳ :** ಈವತ್ತು ಸೀಕುಂಬಳದ ಪಲ್ಯ ಮಾಡಿದ್ದೆ (ರೂಢಿ).

[ಸೀ$_2$ + ಕುಂಬಳ]

ಸೀಗುಡಿ 'ಸೀಗಡಿ' ನೋ.

ಸೀಗುಡಿತೆ 'ಸೇಗುಡಿತೆ' ನೋ.

ಸೀಗುರಿ$_1$, ಸೀಕ್ಕುರಿ (ನಾ). ೧. ಚಾಮರ: "ಚಾಮರಂ, ಪ್ರಕೀರ್ಣಕಂ — ಈ ೨ ಸೀಗುರಿ" (ಹಲಾಯು. ೬೦-೨೬೯); ನೂಕಿದನು ರಥವನು ತನ್ನ ಸೇನೆಗೆ ಸೀಗುರಿಯ ಬೀಸಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೫-೬೩). ೨. (ದೇವರು, ರಾಜ ಮೊದಲಾದವರಿಗೆ ಗೌರವ ಸೂಚಕವಾಗಿ ಹಿಡಿಯುವ) ಚಾಮರದಂಥ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಧನ: ಅಯ್ನೂರ್ವರರಸಿಯರ್ಕಳುಂ ಪೆಂಡವಾಸದಗ್ಗಳದ ಸೂಳೆಯರ್ಕಳುಂಬೆರಸು ವೇಸರಿಗಟ್ಟಿಗಳುಂ ಪಿಡಿಗಳುಂ ಸಿದಿಗೆಗಳುಮನೇಱಿ ಸೀಗುರಿಗಳುಮಂ ಕೊಡೆಗಳುಮಂ ಪಿಡಿಯಿಸಿ . . . ವಿದ್ಯಾಧರಿಯರ್ಕಳ್ ಬರ್ಪಂತೆ ಬಂದು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೮೦-೧೦); ಕೊಡೆ ತಟ್ ತಳ್ತ ಸೀಗುರಿ . . . ಚೆಲ್ವನಾವೆಡೆಯೊಳಮಾಯೆ ಕಣ್ಗೊಸಗೆಯಂ ಪಡೆದತ್ತು ಸಮಸ್ತಸಾಧನಂ (ಆದಿಪು. ४-೯೨); ಮೌಳಿಚಳನದೊಳೇಳುತೆಱಗುವ ಮಧುಕರನಿಕರಂ ಸೌರಭ್ಯ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯರಿಕ್ಕುವ ನೀಲದ ಸೀಗುರಿಯಂತಿರೆ (ಗಿರಿಕ. ೨-೧೦೫ ವ). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೊಡೆ; "ನವಿಲುಗರಿಯ ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ರತ್ನಖಚಿತ ಕಲಶದಂಡಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಛತ್ರಿ" (ಪಂಪರಿಂ. ೧೧४): ತಳ್ತು ಪಿಡಿದ ಕನಕಪದ್ಮದ ಸೀಗುರಿಗಳ ನೆಟಿಲೆಡೆವಱಿಯದೆ ಬರೆ (ಪಂಪಭಾ. ೩-४೮ ವ); ಚಿತ್ರಸಂಭವಭುವನೇಶ್ವರಂಗಳಕಚಾಳಮ ಸೀಗುರಿಯಾಗೆ ಪೋಲ್ತು ತೋಱುವುದಸಿತೋತ್ಪಲೇಕ್ಷಣೆಯ ಯೌವನಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ರಾಜ್ಯಲಕ್ಷ್ಮಿಯಂ (ಅಜಿಪು. ೨-೨೫); ಹೊಂಬಾಳೆಗಳ ಚಮರಮುತ್ತಲದ ಮೇಲ್ಕಟ್ಟು ಮುಡಿವಳದ ಸೀಗುರಿ ಮೆಱೆದವಾ ಶೃತ್ಕಶಾಲೆಯೊಳಗೆ (ಹಚಕಾ. ೩-४೫). ४. (ದೇವರ ಅಥವಾ ರಾಜರ ಮೆರವಣಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಗೌರವಾರ್ಥವಾಗಿ ಕೊಂಡೊಯ್ಯುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಿರುದಿನ ಫಲಕ : ಹಡಪ ಸೀಗುರಿ ಚಾಮರದ . . . ತಾಳವೃಂತಕದ ನುಡಿನಗೆಯ ಪರಿಹಾಸಕರ ವಂಗಡದ ಸೇವಾಸಖಿಯರಲಿ ವಿಂಗಡಿಸಿ ನೋಡಿದು ಕಾಣದಳವಳಿದಳಲಿದನು ಹನುಮ (ತೊರರಾ. ೫-೨-೮೯); ಉಡುಪಾನನೆಗಿಂತೆಯ್ದುದ ನೋವವಳಡಪ . . . ಚಮರ ಸೀಗುರಿ ದಿಜ್ಜಣ ಮುಡಿವೂ ಕರಗಂಬೊತ್ತ ಮಡದಿಯರ್ಗಂ ದೀವದ ಖಗಮೃಗಕಂ ಬಿಡದಡಸಿತು (ಜಯಕಾ. ೨-४೧). **ಸೀಕ್ಕುರಿ:** ೧. ಹೊಕ್ಕುಳ ಗಂಟೆ ಸೀಕ್ಕು[ಪಾಠಾಂ. ಸೋಕ]ರಿ ಮುಖರಂಭವ ಸಿಕ್ಕಿ ಡೊಂಕಣಿಗಳ ಬಿಗಿದು ಸೊಕ್ಕಿದ ಮದಕರಿಗಳ . . . ಶೃಂಗರಿಸಿ (ಬಸಪು. ೫-೬೦).

ಸೀಗುರಿಯನಿಕ್ಕು = ಚಾಮರ ಬೀಸು: ಸ್ಮರನರಸಿಗೆ ಸೀಗುರಿಯನಿಕ್ಕು[ಪಾಠಾಂ. ನೆತ್ತು]ವಂತಿರ್ಪ ಸೋಗೆನವಿಲ್ಗಳಿಂ . . . ಮನಂಗೊಳಿಸಿ (ಅರ್ಧನೇ. ४-೬೮ ವ); ದೇವಿಗೆ ಸಿರಿದೇವಿ ಸೀಗುರಿಯನಿಕ್ಕಲು (ಭೈರಸೂ. I, ೩४). **ಸೀಗುರಿಯವರು** = ಚಾಮರವನ್ನು ಬೀಸಿ ಸೇವೆಮಾಡುವವರು: ಒಱಲಿ ಕೆಡೆದರು ಹಡಪಿಗರು ಸೀಗುರಿಯವರು ಸತ್ತಿಗೆಯವರು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೧೦-೧೨).

[ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಚವಿಱಿ; ತೆಲು. ಸೀವಿರಿ ./ ಮರಾ ಸೀರಗಿರೀ, ಸೀರೀಗಿರೀ]

ಸೀಗುರಿ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಸೆಳ್ಳು ಸೀಗುರಿಯೊಡವಾರು ಬನ್ನಿ ಕಲುವಾದರಿ ಪಾದರಿಯಾದಿಯಾದ ಪೆರ್ಮರಗಳ ಕಾಡೊಳ್ಕೆತರುತಮಿರ್ದರು ವೈದ್ಯತನೂಜರಿರ್ವರುಂ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೩-೬೩). [<— ತಮಿ. ಚೀಕ್ಕಿರಿ]

ಸೀಗುರಿಕಾಱ (ನಾ). 'ಸೀಗುರಿ' ಎಂಬ ಛತ್ರಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವನು: ಸೂಳಱಿದಿಕ್ಕೆಲದೊಳಿಕ್ಕುವ ಚಾಮರ ಸೀಗುರಿಕಾಱರಿಂ . . . ಭಕ್ತಮಹಾಗಣಂಗಳಿಂ ಕಿಕ್ಕಿಱಿಗಿಱಿದು (ಭೈರಸೂ. I, ೧೮). [ಸೀಗುರಿ$_1$ + - ಕಾಱ]

ಸೀಗುರಿಕೆ (ನಾ). ತಾಪ; ಶಾಖ: ಒಂದಿಹ ಸೀಗುರಿಕೆಯಲಿ ಮೂಱುಲೋಕವು ಬೆಗಗೊಳಗಾಗಿರ್ದರಳಲುತ ಬಯಸಿ ಪವನನನು (ಉತ್ತರ. ೩೧-४೫). [< ಸೀಕರಿ + - ಇಕೆ]

ಸೀಗುರಿಯಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಚಾಮರ ಬೀಸು: ಸಿರಿಸರಸ್ವತಿಯರಂದೊಲಿದು ಚಾಮರವಿಕ್ಕೆ ಅರರೆ ಇಂದ್ರಾಣಿಯರು ನಲಿದು ಸೀಗುರಿಯಿಕ್ಕೆ (ಬಪುರ. ೧-೨೧೨). [ಸೀಗುರಿ$_1$ + ಇಕ್ಕು]

ಸೀಗುರಿವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಚಾಮರದಂಥ ಸಾಧನವನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳು: ಪಡಿಯಱಿಕೆಯ ಸೀಗುರಿವಿಡಿವಡಪದ ಕನ್ನಡಿಯ ಪಡಿಗದಾಕೆಗಳೆಲ್ಲಂ ಮಿಡುಕಲಣ ಮಱಿಯದಿರ್ದಿರ್ದೆಡೆಯೊಳ್ಬಿಱಗಾಗಿ ಮೂಗರಂದದಿನಿರ್ದರ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೬೨೯).

[ಸೀಗುರಿ$_1$ + ಪಿಡಿ$_1$]

ಸೀಗುರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸುಡು; ದಹಿಸು: ಸೀಗುರಿಸುವುರಿವಿಷದ ಲೋಳೆಯ ಲಾಗಿಸುವ ನಾಲಗೆಯ ಸುಯ್ಲಿನ ಬೇಗುದಿಯ ತೊಡಬೆಗಳ ಹಾವ್ ತುಡುಕಿದವು ಘಟ್ಟನಲಿ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೬-೬೯). ೨. ಸುಟ್ಟುಹೋಗು; ದಹಿಸಲ್ಪಡು: ಪೋಗಿ ಸುರಲೋಕಕ್ಕೆ ಅಮೃತಕ್ಕಾಗಿ ಕಾಪಾಗಿರ್ದ ವಹ್ನಿಯನಾ ಗರುತ್ಮನು ನೋಡಿ ಜ್ವಾಲಾಶತ ಸಹಸ್ರದಲಿ ಸೀಗುರಿಸುವುದು ಸಲ್ಲದೆಂದತಿವೇಗದಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನನು ಕಾಬುದ್ಯೋಗದಲಿ ಪರಮೇಷ್ಠಿಲೋಕಕ್ಕಾತನೈದಿದನು (ತಿಮ್ಮಾಆ. ೬-೬೫). ೩. ಸಂತಾಪಿಸು; ಬೇಗುದಿಗೊಳ್ಳು: ತಾಗಿದೆಳೆಮುಳ್ಳಿನಲಿ ಮದಗಜ ಸೀಗುರಿಸುವುದೆ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೦-೫೧). ೪. ಹಬ್ಬು; ವ್ಯಾಪಿಸು: "ಸೀಗುರಿಸಿತೆನಲ್ಕೆ ಬಳ್ಳಿಮೂಡಿದುದದಕ್ಕುಂ" (ಧಾರಾ. ೧೬); ಚುಂಬಿಸಿತು ಕದುಶೋಕ ಮಿಡಿದನು ಕಂಬನಿಯನುಗುರಿನಲಿ ಘನಕರುಣಾಂಬುನಿಧಿ ಸೀಗುರಿಸಿ ಮೈಗೂಡಿಚಿದ ರೋಮದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೨೦-೯). [< ಸೀಕರಿ + -ಇಸು₃]

ಸೀಗೆ, ಶೀಗೆ, ಸೀಕೆ (ನಾ). ೧. ಹಬ್ಬುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮುಳ್ಳುಪೊದೆ; ℙ ತಲೆಕೂದಲನ್ನು ಶುಚಿಗೊಳಿಸಲು ಇದರ ಕಾಯಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಪುಡಿಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ: "ತೈಲಾರಿಯನಲಾ ಸೀಗೆಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೫-೪೮); ಸತಿಯಳಲು ಸೀಗೆಯೊಳಗಣ ಬಾಳೆಗೆಣೆಯಾದುದು (ಪಚಕಾ. ೧೨-೧೩); ಅವರುಂ ದರಿದ್ರಸಂಗತರಾಗಿ ಜೀವಿಪರ್ ಸೀಗೆಯೊಳಗಣ ಬಾಳೆಯಂತ (ಚಿಬಪು. ೬-೧೨); ಅಡುಗಬ್ಬು ಸೀಗೆಗೆ ಸಹ ಮ ೮ (ಎಕ. VIII, ೧೩೩-೪೨; 1586); ಸೀಗೆಯಡಿಯಣ ಬಾಳೆಯಂತಾಗಿ ದೇವಿ ತನು ಬಾಗಿ ನಡದಳು (ತುರಂಗ. ೩೫-೩೦). ೨. ಸೀಗೆಕಾಯಿಯ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ತೆರಿಗೆ: ಚರಾದಾಯ ಹೊರಾದಾಯ ಸೀಗೆ ಮಡ್ಡಿ ಪತಂಗ ಪೊಪ್ಪಳಿ ಗಿಡಗಾವಲು (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೭, ೧೧೫-೫೯; 1826). ೩. ಆಶ್ವೀಜಶುದ್ಧಹುಣ್ಣಿಮೆಯಂದು (ಸೀಗೆಯ ಕಾಯಿಗಳು ಫಲಕ್ಕೆ ಬರುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ) ಪೂಜಿಸಲು ಇಡುವ ಗೌರಿ: ನಾಗರಪಂಚಮಿ, ಗೌರಿಸೀಗೆ, ಅರಳೆಲೆಬಸವ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಹೆಣ್ಣಿನ ಹಬ್ಬಗಳು . . . ಸೀಗೆಯನ್ನಿಟ್ಟು ಬನದೂಟ ಮಾಡಿ . . . ಹೆಣ್ಣು ಆರುತಿಯತ್ತುವುದು (ಜನಗ. ೧೬ ಮೊದಲ ಮಾತು). 'ಸೀಗೆಗೌರಿ' ಪರಾ. ಶೀಗೆ: ೧. ಶನಿವಾರದ ಎಂಣೆ ಶೀಗೆಯಕಾಯಿ ಸಹ ಹನ್ನೆರಡು ಹಣ (ಎಕ. VI, ೩೨-೨೧; 1448); ಶೀಗೆ:- ಮರವು ತಕ್ಕಮಟ್ಟಿಗೆ ದೊಡ್ಡದಾಗುತ್ತದೆ. ಕಾಯಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧ (ಕಭಾಗ. ೪೮). ೩. ಹೆಣ್ಣು ಮಕ್ಕಳು . . . ಬೆಳದಿಂಗಳ ನಲ್ಲಿ ಆಡಿ, ಹಾಡಿ, 'ಶೀಗೆ' ಯನ್ನು ತಂದು ಇಡುವರು . . . ಈ ಶೀಗೆಗೆ ಆರತಿಯನ್ನು ಬೆಳಗಿ ಆಡುವರು (ಕನ್ನಜಾ. ೧೭೬). ಸೀಕೆ: ೧. ಆ ತರುಗುಲ್ಮಲತಾಪ್ರತಾನಸೀಕಾಕುಂಜಂಗಳಂ ಸರ್ವದಾ ತಾಣಮಂ ಮನೋಹರಮಪ್ಪಂತು ಸೃತುಗೊಳಿಸಿ (ಕಕ್ಕಣ್ನ. ೧-೫೫).

ಶೀಗೆಯ ಹುಣ್ಣಿಮೆ, ಶೀಗೆಯ ಹುಣ್ಣವೆ = ಆಶ್ವಯುಜಮಾಸದ ಹುಣ್ಣಿಮೆ ಮತ್ತು ಅಂದು ಆಚರಿಸುವ ಗೌರೀಪೂಜೆ: ಶೀಗೆಯ ಹುಣ್ಣಿಮೆಯ ಚರಗವನ್ನು ಚೆಲ್ಲಿದ ಒಕ್ಕಲಿಗನು ಶುಭದಿನವನ್ನು ನೋಡಿ ಭೂಮಿಗೆ ಕುಡಗೋಲು ಹಾಕುವನು (ಕನ್ನಜಾ. ೧೬೬); ಇಂದು ಶೀಗೆಯ ಹುಣ್ಣವೆ (ಸ್ಕೃತಿಚಿ. ೧೦೫). **ಸೀಗೆಯ ಕೆಯಿ** = ಸೀಗೆಯು ಬೆಳೆದಿರುವ ಭೂಮಿ: ಬಡಗಣ ಹೊಲದಲು ಸೀಗೆಯ ಕೆಯಿ ಕಂಬ ೨೬ (ಎಕ. VI, ತರೀಕೆ. ೬೧-೫೨; 1154). **ಸೀಗೆಯ ಮೆಳೆ** = ಸೀಗೆಯ ಪೊದರು: ಎಳೆಯ ಬಾಳೆಯ ಸುಳಿಗೆ ಸೀಗೆಯ ಮೆಳೆಯೊಡನೆ ಸರಸವೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೨-೨೯); ಎಳವಾಳೆ ಬಲ್ಸಿಗೆ ಬಂದರೆ ಸೀಗೆಯ ಮೆಳೆಯೊಳು ಮಥನವ (ಮೋಪಚ. ೩೪-೨೪). [ದೇ. ॥ ತುಳು. ಶೀಗೆ, ಸೀಗೆ]

ಸೀಗೆಕಾಯಿ, ಶೀಗೆಕಾಯಿ (ನಾ). ಸೀಗೆಯ ಮೆಳೆಯ ಕಾಯಿ: (೬). **ಶೀಗೆಕಾಯಿ:** ಅಟ್ಟ ಅಡಿಗೆಲ್ಲಾ ಅರಿಶೀನ ಶೀಗೆಕಾಯಿ ಉಂಡ ಬಾಯಲ್ಲೀ ಗಮಗಾಮಾ (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೫೦). [ಸೀಗೆ + ಕಾಯಿ₄ (< ಕಾಯ್₄)./ ತಮಿ. ಚೀಕ್ಕಾಯ್, ಚೀಯಕ್ಕಾಯ್, ಚೀಕ್ಕೆ ಕ್ಕಾಯ್; ಮಲ. ಚೀಕ್ಕಕಾಯಿ, ಚೀಯಕ್ಕಾಯಿ; ತುಳು. ಸೀಗೆಕಾಯಿ; ತೆಲು. ಸೀಕಾಯ./ ಮರಾ. ಶಿಕೇಕಈ, ಶಿಕೇಕಾಈ]

ಸೀಗೆಗೆರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಕೆರೆಯ ಹೆಸರು: ಸೀಗೆಗೆರನಾಮತಟಾಕ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೪೨, ೬೫-೧೧೩; 819). [ಸೀಗೆ + ಕೆರೆ₂ (< ಕೆಱೆ)]

ಸೀಗೆಗೌರಿ (ನಾ). = ಸೀಗೆ ೩: ಹೊಲಗಳಲ್ಲಿ ನೆರನೆರಯಾಗಿಯೇ ಸೀಗೆಗೌರಿಯ ಪೂಜೆ ನಡೆಯುತ್ತಿದೆ (ಭಾಹಬ್ಬ. ೧೪೨). [ಸೀಗೆ + ಗೌರಿ]

ಸೀಗೆಣಸು, ಸಿಹಿಗೆಣಸು (ನಾ). ಗೆಣಸಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ: ಕೆಲವರು ಸೀಗೆಣಸನ್ನು ಕೆಂಡದಲ್ಲಿ ಸುಟ್ಟು ತಿನ್ನುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ). **ಸಿಹಿಗೆಣಸು:** "ಮಹಾನೀಲಾ – ಕರಿಯಗಿರಿಕರ್ಣೀ, ಹಿರಿಯ ನೇಚಿಲ್, ದೊಡ್ಡ ಸಿಹಿಗೆಣಸು" (ಓಷಧಿ. ೧೧೭). [ಸೀ₂ + ಗೆಣಸು (< ಗೆಬಸು)]

ಸೀಗೆಪುಡಿ (ನಾ). ಸೀಗೆಕಾಯಿಯನ್ನು ಜಜ್ಜಿ ಮಾಡಿದ ಪುಡಿ: ಜಡ್ಡಾದ ಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ಕಡಲೆಹಿಟ್ಟು ಸೀಗೆಪುಡಿ ಮಿಶ್ರಮಾಡಿ ಉಜ್ಜಿದರೆ ಒಪ್ಪವಾಗುವುವು (ಗೃಹಪಾ. ೧೭೭). [ಸೀಗೆ + ಪುಡಿ]

ಸೀಗೆಯೊಬ್ಬೆ (ನಾ). ಸೀಗೆಯ ಪೊದರು, — ಮೆಳೆ: ಬಸದಿಯ ಕೆಱೆಯೊಳಗು ಹಡುವಲು ಸೀಗೆಯೊಬ್ಬೆ ಕಟ್ಟು ಬಡಗಲು (ಎಕ. V, ಹಾಸನ. ೬೯-೭೮; 1155). [ಸೀಗೆ + ಒಬ್ಬೆ₁ (< ಒಟ್ಟೆ)]

ಸೀಗೆವೆಳೆ (ನಾ). = ಸೀಗೆಯೊಬ್ಬೆ: ತರುಗುಲ್ಮಲತಾಪ್ರತಾನಾವೃತಮಾದ ಸೀಗೆವೆಳೆಯ ಮಧ್ಯದೊಳ್ ರಾಮೇಶ್ವರನೆಂಬ ಮಹಾದಿವ್ಯಲಿಂಗಂ ನೆಲಸಿರ್ಪುದು (ಕಕ್ಕಣ್ನ. ೧-೫೫). [ಸೀಗೆ + ಮೆಳೆ₁]

ಸೀಗೆಹುಣ್ಣವೆ, ಶೀಗೆಹುಣ್ಣಿಮೆ (ನಾ). ಆಶ್ವಯುಜಮಾಸದ ಪೌರ್ಣಿಮೆ ಮತ್ತು ಅಂದು ಆಚರಿಸುವ ಗೌರೀಪೂಜೆ: ಸೀಗೆಹುಣ್ಣವೆ ಮುಂದ ಸೋಗಿನ ಚಂದ್ರಮ ಸಾಗಿ ಬರುವೊಲು ಬರುವ ಚಳಿಯಾಕೆ (ಗಂ. ೧೦೬-೧); ಹೆಮ್ಮಿಗ್ಗಿ ಅಥವಾ ಸೀಗೆಹುಣ್ಣವೆಯನ್ನು ಮಂಗಳವಾರ ಇಲ್ಲವೆ ಶುಕ್ರವಾರ ಆಚರಿಸುವರು (ಭಾಹಬ್ಬ. ೧೪೨). **ಶೀಗೆಹುಣ್ಣಿಮೆ:** ಆಶ್ವಿನಶುದ್ಧಹುಣ್ಣಿಮೆಯೇ ಶೀಗೆಹುಣ್ಣಿಮೆ (ಕನ್ನಜಾ. ೧೬೫); ಶೀಗೆಹುಣ್ಣಿಮೆ ದಿನ ಉಣ್ಣಲಿಕ್ಕೆ ಕರೆಯುವರಲ್ಲಾ (ಶಂಘ. ೩೭-೧). [ಸೀಗೆ + ಹುಣ್ಣವೆ (< ಪುಣ್ಣಮೆ)]

ಸೀಗೆಹುಳಿ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕಲಸಿದ ಸೀಗೆಪುಡಿ: ನಿಮ್ಮಪ್ಪಾಜಿಗೆ ಸೀಗೆಹುಳಿ ತಡೆಯೋದಿಲ್ಲ. ಅದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಹೆಸರುಹಿಟ್ಟು ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು (ಚಂಗಾಳ್ಳ. ೧೦). [ಸೀಗೆ + ಹುಳಿ₂ (< ಪುಳಿ)]

ಸೀಗ್ರಲಿಕಿತ (ನಾ). ಶಾಸನದ ಬರವಣಿಗೆಯ ಒಂದು ಸಂಪ್ರದಾಯ: ಮಠದಾಚಾರ್ಯ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮೇಶ್ವರಜೀಯರ ಸೀಗ್ರಲಿಕಿತ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೧೧೪-೨೫; 1054). [ℙ ಇದು 'ಶೀಘ್ರಲಿಖಿತ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತ]

ಸೀಜೋಳ (ನಾ). ಸಿಹಿಯಾದ ರುಚಿ ಇರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜೋಳ: ಸೀಜೋಳ ತಿಂದರೆ ದನ ಸೊಕ್ಕುತ್ತವೆ (ರೂಢಿ). [ಸೀ₂ + ಜೋಳ]

ಸೀಟಿ, ಸೀಟೆ (ನಾ). ೧. ಬಾಯಿಂದ ಊದಿ ಮಾಡುವ ಶಬ್ದ; ಸಿಳ್ಳು: ಪರಾಯಿಜೇಬಿನಲ್ಲಿ ಕೈಯಿಟ್ಟು, ಸೀಟಿ ಹಾಕುತ್ತಾ ತಿರುಗಾಡುವುದು ಅವನ ಸ್ವಭಾವ (ಗಂಪಮ. ೨೬). ೨. ಸಿಳ್ಳಿನಂತಹ ಧ್ವನಿ ಹೊರಡಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಧನ; ಶಿಳ್ಳಿ: ಅವರು ಸೀಟಿ ಊದಿದ ಕೂಡಲೆ ಎಲ್ಲ ನಾಯಿಗಳು ಜಾಗ್ರತವಾದವು (ನಾಕಥ. ೨೯). **ಸೀಟೆ:** ೨. ಆ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಸೀಟೆ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಿದ್ದ ಗಾರ್ಡ್ ತನ್ನ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯ ಕಡೆಗೆ ಬಿರಬಿರನೆ ಹೆಜ್ಜೆಹಾಕಿದನು (ಪುನರು. ೪೫೬). [<— ಹಿಂ. ಸೀಟೀ; ಮರಾ. ಶಿಟೀ]

ಸೀಟು₁ 'ಸೀಂಟು' ನೋ.

ಸೀಟು₂ (ನಾ). ೧. ಆಸನ; ಪೀಠ: ಆಕೆಯ ಸಮೀಪವಾಗಿಯೇ ಗಂಡಸರ ಸೀಟನಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವ ಯುವಕನ ಕಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ ಒಲವು ತುಂಬಿದೆ (ವಿಕಾಂಗಿ. ೯೦). ೨. ಎಡೆ; ಸ್ಥಾನ: ಸೀಟನೆ ಪಡೆಯದ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗೇತಕೆ ಕಟ್ಟುವ ಶುಲ್ಕದ ಚಿಂತೆ (ಇಂಚಾಪ. ೨೨೦-೮೮). ೩. ಚುನಾವಣೆಯಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯರ್ಥಿಯು ಸ್ಪರ್ಧಿಸಲು ಪಕ್ಷವು ಕೊಡುವ ಅವಕಾಶ: ಈ ಸಲದ ಚುನಾವಣೆಗೆ ತನ್ನ ಪಕ್ಷವು ತನಗೇ ಸೀಟು ಕೊಡುವುದೆಂದು ನಂಬಿದ್ದ ಅವನಿಗೆ ನಿರಾಶೆ ಕಾದಿತ್ತು (ರೂಢಿ). [<— ಇಂ. Seat]

ಸೀಟುಗಾಲು (ನಾ). ನಡೆಯುವಾಗ ನೆಲವನ್ನು ಉಜ್ಜಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವ ಕಾಲು: (೬). [ಸೀಟು₁ (< ಸೀಂಟು) + ಕಾಲು₁ (< ಕಾಲ್₁)]

ಸೀಟೆ 'ಸೀಟಿ' ನೋ.

ಸೀಡಕ 'ಸಿಡುಕ' ನೋ.

ಸೀಡಕತನ 'ಸಿಡುಕುತನ' ನೋ.

ಸೀಡಿ, ಸಿಡ್ಡಿ₄ (ನಾ). ೧. (ಅವರೆ ಮತ್ತು ತೊಗರಿ ಧಾನ್ಯಗಳ) ಬೀಜ ಕೋಶಗಳಲ್ಲಿರುವ ಕಾಳುಗಳನ್ನು ತಿಂದುಹಾಕುವ ಕೀಟ: (ಎಪಿಮ್ಮ. XV, ೩೭).

ಸಿಡಿ$_4$: ೨. ಸಸ್ಯಗಳಿಗೆ ತಗಲುವ ರೋಗ : 'ಸಿಡಿಹಾಯ್' ಪರಾ.

[ದೇ. ॥ ತೆಲು. ಚೀಡ]

ಸೀಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮಡಿಚು; ಮುದುರು (?) : ಯಾರ‍್ರೋ ಅದೂ? ಕೊಡೆ ಸೂಡಿದೋರು? ಸೀಡಿಸ್ತೀರೋ ಇಲ್ಲೋ! (ಮಲಮ. ೬೨೪). [? + -ಇಸು$_3$]

ಸೀತ$_1$ 'ಸೀ$_1$' ಪರಾ.

ಸೀತ$_2$ 'ಸೀನ್$_1$' ಪರಾ.

ಸೀತ$_3$ (ನಾ). ೧. ಚಳಿ ; ಕುಳಿರು : ಮಾಗಿಯ ದಿವಸಂ ರಿಸಿಯರ್ಕಳ್ ಸೀತದೊಳ್ ಸೆಡೆಗುಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೯೧-೨೬); ವ್ಯಂತರದೇವರಂ ಸೌಂತೆಯ ಬಳ್ಳಿಯೊಳೆಟ್ಟು ಪೂಕ್ಕಂತೆ ಮಾಡಿ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕದೇವರಂ ಸೀತಂ ಪತ್ತಿದ ವಾತಾಧಿಕರಂತೆ ಮಾಡಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೯೫). ೨. ತಂಪು; ಶೈತ್ಯ : ಸೀತವುಳ್ಳನ್ನಕ್ಕ ಉಷ್ಣವ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಬೇಕು ಉಷ್ಣವುಳ್ಳನ್ನಕ್ಕ ಸೀತವ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಬೇಕು (ವಚರ. ೮೬); ಶೀತ ಸೀತ, ಶುಚಿ ಸುಚಿ (ಶಮದ. ೨೫೩ ಪ್ರಯೋ); ಕಲ್ಲಾಗಿನ ನೀರು ಬಹಳ ಸೀತ (ಗಂಗಾಸಾ. ೯೧). ೩. ಶೀತಬಾಧೆಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ; ನೆಗಡಿ: ಜ್ವಲನಂ ಜ್ವರಂಗೊಂಡ ನೆಂದು ಮಂತ್ರಿಸುವಂತೆ ಜಲಕೆ ಸೀ[ಪಾಠಾಂ. ಶೀ]ತಂ ಬಂದುದೆಂದು ಭಾವಿಸುವಂತೆ (ರುದ್ರಪ. ದೇ. ೨೦೮-೬). [< ಸಂ. ಶೀತ]

ಸೀತಳ, ಶೀತಾಳ$_1$, ಸಿತಾಳ, ಸೀತಾಳ$_3$ (ನಾ). ೧. ಶೈತ್ಯ; ತಂಪು: ತಗೆದಪ್ಪಿದರೆ ಚಂದನದ ಸೀತಳದ ಹಾಂಗೆ ಆಗಬೇಕವ್ವಾ (ಸಕವ. ಕ. II, ೧೮೮-೪೯). ೨. ಚಳಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಜ್ವರ; ಶೀತಜ್ವರ: "ಸೀ[ಪಾಠಾಂ. ಶೀ]ತಳವೆನಲು ಸನ್ನಿ" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೪-೪). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೀರಾವರಿಭೂಮಿ: ಸೀತಳಕೆ ಗ ೧ ಹತುಖಂಡಿಗೆ ಉಪಹರ (ಎಕ. VI, ಕಡೂರು. ೯೬-೧೦೬; 1166). ಶೀತಾಳ$_1$: ೪. ತಣ್ಣನೆಯ ನೀರು; ಶೀತಲಜಲ: ಘನಶೀತಾಳದಜವಟ್ಟಿಗೆಯ ಮಧ್ಯದಲಂದು ಚಮರಗಳ ಡಾಳಿಸುತಲಿ . . . ಧರ್ಮವ ಮಾಡಿದರ ಕೊಂಡೊಯ್ಯರು (ಪ್ರಭ್ಲಾಟ. ೯-೧೪). ಸಿತಾಳ : ೫. ಪವಿತ್ರವಾದ ನೀರು ; ಶುದ್ಧಜಲ : ಆಚಾರವ ಅರ್ಪಿತ ಮಹತ್ವವ ಸಿ[ಪಾಠಾಂ. ಶಿ] ತಾಳ (ಅವಚಂ. ೮೪-೩೬೪); ಶಿಶು ಬಂಧುಗಳು . . . ಮುಂತಾದ ಇವರಿಗೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ಒಡೆಯರಿಗೆ ಸಲುವುದಕ್ಕೆ ಮುನ್ನವೆ ಸಿತಾಳ ಶಿವದಾನವೆಂದು ಇಕ್ಕಬಹುದೆ (ಸಕವ. ಕ. I, ೪೨೮-೧೬೦೧). ಸೀತಾಳ$_3$: ೫. ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ನೈವೇದ್ಯವ ತೋಜಿ ಸೀತಾಳವ [ಪಾಠಾಂ. ಶೈತ್ಯವ] ಕೊಟ್ಟು . . . ಪ್ರಸಾದಭೋಗವ ಮಾಡುವುದು ಲಿಂಗಪ್ರಸಾದ (ಚನ್ನವ. ಕ.೧೯೯-೩೧೪); ಸೀತಮ್ಮ ಮಾದ್ನೀರು ಸೀತಾಳ ಪಾತಾಳ (ಹಳ್ಳಿಯ. ೬೪). (ಗು). ೬. ತಂಪಾದ; ತಣ್ಣಗಿರುವ: ಕುರುಕುಲಕಾಲಸರ್ಪನ ತಾಯುದರ ಸೀತಾಳವಾಳಿಗೆಯಲೇ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೨-೧). [< ಸಂ. ಶೀತಲ]

ಸೀತಱ್, ಸೀತಱು, ಸೀತುಱು (ನಾ). ೧. ಅಂಜಿಕೆ; ಭಯ: "ಕಕ್ಕಳಿಸಿದುದೆಂದುಂ ಸೀತಱೆಂದುಂ ಭಯವಿಕಾರಂ" (ಕಶಸಾ. ೫೬-೨೨೪). ಸೀತಱು : ೨. ಕೋಪ; ಸಿಟ್ಟು : "ಮುಳಿಸು . . . ಸೀತಱು ಕಾವು ತಿಳಿಯ ಕೋಪದ ಪೆಸರು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೪೦). 'ಸೀತಱುದಾಳು' ಪರಾ. ಸೀತುಱು : ೧. 'ಸೀತುಱುಗೊಳ್' ಪರಾ.

[ದೇ. ॥ ತೆಲು. ಚೀದರ]

ಸೀತಱು 'ಸೀತಱ್' ನೋ.

ಸೀತಱುದಾಳು (ಕ್ರಿ). ಕೋಪಗೊಳ್ಳು; ಸಿಟ್ಟಾಗು: ಋಷಿವರನೆಡೆಗೆ ಕಮಲ ಸಂಭವನೆಯ್ತರಲ್ಕನ್ನಣೆಯ ಪಾಡದಿರೆಯವನ ಮೇಲೆ ಸೀತಱುದಾಳುತೆ (ಪಾಸೋಪ್ರ. ೧೦-೫೩). [ಸೀತಱು (< ಸೀತಱ್) + ತಾಳು$_1$ (< ತಾಳ್$_1$)]

ಸೀತಾಕುಮಾರಕ (ನಾ). ಸೀತೆಯ ಮಗ: ರುಧಿರಾಕ್ಷನೆಂಬ ಶೂರಾಸುರಂ . . . ಸೀತಾಕುಮಾರಕನ ಕರದ ಕೋದಂಡಮಂ ತುಡುಕಿದಂ ಮೇಲ್ವಾಯ್ದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೦-೪೮). [ಸಂ.]

ಸೀತಾಗ್ರ (ನಾ). ನೇಗಿಲಿನಿಂದ ಉತ್ತ ಸಾಲು, — ಗೆರೆ : "ಪಾತ್ರಂ ಸೀತಾಗ್ರಮುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೩೮-೧೧೮). [ಸಂ.]

ಸೀತಾಪತಿ (ನಾ). ಸೀತೆಯ ಗಂಡ; ರಾಮ: ಅಯೋಧ್ಯೆಯ ರಾಮ ಪಟ್ಟಾಭಿ ರಾಮನ ಸೀತಾಪತಿ ಜಾನಕೀಮನೋಹರ (ಪುರಂದ. ೫-೬೯-೧೮). [ಸಂ.]

ಸೀತಾಫಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು: ಸೀತಾಫಲ ದ್ರಾಕ್ಷೆಗೊಂಚಲುಗಳ ಈ ಪರಿಯಿಂದ ಹರಿಯ ಮಂಟಪಕ್ಕೆ ಗೊನೆಗಳ ಕಟ್ಟಿ ನಾ ಕೈಯ ಮುಗಿಯುತಲಿದ್ದೆ (ಪುರಂದ. ೫-೬೯-೬); ಅಂಜೂರ ಸೀತಾಫಲದ ವೃಕ್ಷಗಳು (ಜನಭಾ. ೭೯-೨೮). 'ರಾಮಫಲ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸೀತಾಶೃಂಗಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಅತಿವಿಷ, ಅತಿಬಜೆ, ಸೀತಾಶೃಂಗಿ (ಮೃಬಿಗ. ೨-೨೯). [< ಸೀತೆ$_1$ + ಶೃಂಗಿ$_2$]

ಸೀತಾಳ$_1$ 'ಸೀತಾಳಿ' ನೋ.

ಸೀತಾಳ$_2$ 'ಸೀತಾಳೆ' ನೋ.

ಸೀತಾಳ$_3$ 'ಸೀತಳ' ನೋ.

ಸೀತಾಳಗಡುಗೆ (ನಾ). ತಂಪಾದ ನೀರಿನ ಕೊಡ: ಶ್ರೀಕಲಿದೇವಂಗೆ ನಿವೇದ್ಯಕ್ಕೆ ನನ್ದಾದೀವಿಗೆಗಂ ಸೀತಾಳಗಡುಗೆ ವಸುಧಾರೆಗಂ . . . ಧಾರಾಪೂರ್ಬ್ಬಕಂ ಮಾಡಿ ಕೊಟ್ಟ ಭೂಮಿ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೭೪-೩; 10547).

[ಸೀತಾಳ$_3$ (< ಸೀತಳ) + ಗಡುಗೆ (< ಗಡಿಗೆ)]

ಸೀತಾಳಗದ್ದುಗೆ (ನಾ). = ಸೀತಾಳಗಡುಗೆ: ಸ್ಥಾನಾಚಾರ್ಯ್ಯರಿಬ್ಬರುಂ ಸೀತಾಳಗದ್ದುಗೆಗೆ ಕೊಡ ೨೦ ವಸುಧಾರೆ ೩ ಮಂ ನಡಸುವರ್ (ಸೌಇಇ. IX-i. ೨೯೬-೭೨; 1176). [ಸೀತಾಳ$_3$ (< ಸೀತಳ) + ಗದ್ದುಗೆ$_1$ (< ಗರ್ದುಗೆ$_1$)]

ಸೀತಾಳಸಿಡುಬು 'ಸೀತಾಳೆಸಿಡುಬು' ನೋ.

ಸೀತಾಳಿ, ಸೀತಾಳ$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು: ಸೀತಾಳಿದಂಡೆವೂಮಾಲೆಯಂ ಕಟ್ಟುತ್ತಿರ್ದಾಕೆ ಕಂಡು, ಬಿಲ್ಲುಂಬೆರಗುಮಾಗಿ, ರಿಕ್ತಾಗಮನದ ಖಿನ್ನತೆಗೆ ಕಾರಣಂ ಕೇಳೆ (ಶ್ರೀರಾಪಾ. ೮೬-೨೬೬); ಪಶ್ಚಿಮದೇಶಗಳ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಸೀತಾಳಿಗೆ ಒಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕಸ್ಥಾನ ಕಲ್ಪಿತವಾಗಿದೆ (ಹುಹೂ. ೨೬೩). ಸೀತಾಳ$_1$: ಚಿತ್ರ ವಿಚಿತ್ರ ಹೂವು ಬಿಡುವ, ಗಡ್ಡೆಬೇರಿನ ಒಂದು ಸಸ್ಯಜಾತಿ; ಸೀತೆಹೂವಿನ ಗಿಡ ; ಸೀತಾಳಗಡ್ಡೆ (Orchid. ಇಂಕಾ). [ದೇ. ॥ ತಮಿ. ಚೀತಳಿ]

ಸೀತಾಳೆ, ಶೀತಾಳ$_2$, ಸೀತಾಳ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೈಲಿಬೇನೆ; ಸಣ್ಣಸಿಡುಬು: "ಸೀತಾಳೆ (ಸೀತಾಳ) — ಶೀತಲಾ = ಒಂದು ಬೇನೆ" (ತದ್ಭಕೋ. ೪೫). ಶೀತಾಳ$_2$: ಗೋಣತಟ್ಟು, ಸಣ್ಣತಟ್ಟು, ಶೀತಾಳ, ಶಿಡುಬು . . . ಮುಂತಾದ ರೋಗಗಳಿಂದ ಮರಣಹೊಂದಿದ್ದರೆ ಅಂತವುಗಳನ್ನು ಶಿಡಬಿನ ಹೆಡ್ಡಿಂಗಿನಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಕೂಡದು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೧೫೬). ಸೀತಾಳ$_2$: ಮಗುವನ್ನು ಶುಚಿಯಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಸೀತಾಳ ಇಳಿದ ಮೇಲೆ ಬೇವಿನ ಸೊಪ್ಪು ಉಜ್ಜಿ ಸ್ನಾನಮಾಡಿಸಬೇಕು (ಗೃಹವಿ. ೧೫೦).

[< ಸಂ. ಶೀತಲಾ]

ಸೀತಾಳೆಸಿಡುಬು , ಸೀತಾಳಸಿಡುಬು (ನಾ). ಸಣ್ಣ ಸಿಡುಬು; ಸೀತಾಳೆ: ಸೀತಾಳೆಸಿಡುಬು ಒಂದು ಸಾಂಕ್ರಾಮಿಕ ರೋಗ (ರೂಢಿ). ಸೀತಾಳಸಿಡುಬು : ಸೀತಾಳಸಿಡುಬು: ಈ ಖಾಯಿಲೆ ಬಹಳ ಚಿಕ್ಕಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಸಹ ಬರುತ್ತದೆ (ಗೃಹವಿ. ೧೫೦).

[ಸೀತಾಳೆ + ಸಿಡುಬು]

ಸೀತು$_1$ 'ಸೀನ್$_1$' ಪರಾ.

ಸೀತು$_2$ 'ಸೀದು$_2$' ನೋ.

ಸೀತುಱು 'ಸೀತಱ್' ನೋ.

ಸೀತುಱುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಸಿಟ್ಟಾಗು; ಕೆರಳು: ಒಡಿಯಲದಾಗ ಧೇನುವತಿಸೀತುಱು ಗೊಂಡು ಚತುರ್ಬಲಂಗಳೆ ಕೆಡಪಿ (ದಶಾವ. ೬-೮೫).

[ಸೀತುಱು (< ಸೀತಱ್) + ಕೊಳ್$_1$]

ಸೀತೆ$_1$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು: "ಮಾನುವೆ ಸೀತೆಯೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೩೩-೮). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು : ಅರಳಿದ ಗೊಂಚಲು ಒತ್ತಾಗಿ ನಾಜೂಕಾಗಿ ಪೋಣಿಸಿದ ದಂಡೆಯಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ . . . ಹೆಂಗಸರು ಸೀತೆಯ ದಂಡೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಹುಹೂ. ೨೬೩). 'ಸೀತೆಹೂ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಶೀತಾ]

ಸೀತೆ$_2$ (ನಾ). ೧. ನೇಗಿಲಿನಿಂದ ಉತ್ತ ಗೆರೆ; ಉಕ್ಕೆ; ಸಾಲು: "ಸೀತಾ, ಲಾಂಗಲಪದ್ಧತಿಃ - ಈ ೨ ನೇಗಿಲ ಸಾಲ್" (ಹಲಾಯು. ೯೪-೪೨೨). ೨. ಉತ್ತ ನೆಲ, · · ಭೂಮಿ:

ಸೀತೆಯ ದೂಸಱಿಂದಟಿದ ರಾವಣನಂತಿರೆ ಸೀನುವಿಾಗಳೀ ಸೀತೆಯ ದೂಸಱಿಂದಟಿಯಲಾಟಸಿದ್ದೆ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೪೯): ಸರ್ವಲಕ್ಷಣಸಸ್ಯಸಂಪತ್ತಿಗೆ ಸೀತೆಯಪ್ಪುದಱಿಂ ಸೀತೆಯೆಂದು ಪೆಸರನಿಟ್ಟು ಕೊಂಡಾಡಿ ನಡಪುತ್ತುಮಿರೆ (ಪಂರಾಮಾ. ೪-೫೫ ವ). ೩. ಜನಕನ ಮಗಳು; ರಾಮನ ಹೆಂಡತಿ; P ಜನಕನು ಸಂತಾನಾರ್ಥವಾಗಿ ಯಜ್ಞಮಾಡಲು ಭೂಮಿಯನ್ನು ಶುದ್ಧಿ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ, ಉತ್ತ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಈಕೆ ದೊರಕಿದ ಕಾರಣ 'ಸೀತೆ' ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿತು: ನಿನಗಂತು ಸೀತೆಯೇ ಸೀತೆ ಕಡಂಗಿ ಕಾಯ್ದು ಕಡೆಗಣ್ಚದಳಪ್ಪೊಡೆ ಧಾತ್ರನಿಂ ತೊದಳ್ಳಾತಿನೊಳೇನೊ ಪಾಂಡವರ ಕೆಯ್ಕೊಳೆ ನಿನ್ನ ನಿಸೇಕಮಾಗದೇ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೪೯); ಅನುಬಂಧವನ್ಯಯಾಗತವೆನಿಸಿದುದದನಧಿಕವಾಗೆ ಮಾಳ್ಪನುನಯದಿಂದೆ . . . ಸೀತೆಯಂ ನಿನಗಿತ್ತಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೪-೭೯); ಭೂತಳದೊಳ್ ಕಾಳಬ್ಬೆಯ ಸೀತೆಗೆ ರುಗ್ಮಿಣಿಗೆ ರತಿಗೆ ಸರಿದೊರೆ (ಎಕ. II (R), ಶಾಸ-೧೫; 1214). ೪. ಗಂಗಾನದಿಯ ನಾಲ್ಕು ಶಾಖೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಗಂಗೆಯ ಪೂರ್ವಭಾಗದ ಶಾಖೆ: ಮಲ್ಲಗೆ ತರ್ಕೈಸಿತ್ತು ಪೂರ್ವಾಬ್ಧಿಯನಖಿಳನದೀಖ್ಯಾತಸೀತಾಪ್ರವಾಹಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೧೦); ಮನಂಗೊಳಿಪ ಸೀತಾತರಂಗಿಣಿಯ ದಕ್ಷಿಣೋತ್ತರತಟಂಗಳೆರಡಱೊಳ ಮೆಂಟುಮಟ್ಟೆಂಡ ಮಂಡಲಂಗಳಿರ್ಪುವು (ಪುಪ್ಪಪು. ೨-೮ ವ).

ಸೀತೆದಂಡು = ಭೂಮಿಯನ್ನು ಸಾಗುವಳಿ ಮಾಡುವವರು; ಬೇಸಾಯಗಾರರ ಗುಂಪು: ನಮ್ಮ ಕಡೆ ಕೆಲವರು ರೈತರನ್ನು ಸೀತೆದಂಡು ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ (ಬೈಸರ್ವ. ೧೦೭). [ಸಂ. ಸೀತಾ]

ಸೀತೆನೆ, ಸಿಹಿತೆನೆ (ನಾ). ಇನ್ನೂ ಬಲಿಯದೆ ಹಾಲು ತಂಬಿ ಸಿಹಿಯಾಗಿರುವ ತೆನೆ; ಬೆಳಸಿ: "ಯೂಷಮೆಂಬುದು ಸೀತೆನೆ" (ಹಲಾಯು. ೯೭-೪೩೧); ಮಾಳಿಗೆಯಂ ಸುಟ್ಟು ಸೀತೆನೆಯಂ ತಿಂಬ . . . ಪಟ್ಟೆಯಂ ಪಱಿದು ಚಂಡಂ ಮಾಡುವ ಕಟ್ಟೆಗ್ಗರಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೧೭೨); ಕಿಚ್ಚು ಮಾಡಿದನು ಎಚ್ಚರದಿಂದಲೆ ಸಚ್ಚಿದಾನಂದಗೆ ಸೀತೆನೆ ತಿನಿಸಲು (ಸಿದ್ಧಪು. ೩-೭೭). **ಸಿಹಿತೆನೆ** : ಬೆಳಸ, ಸಿಹಿತೆನೆ [ಸೀತೆನೆ] (ಕಂನುಹು. ೮೯).

[ಸೀ$_2$ + ತೆನೆ$_1$]

ಸೀತೆಹೂ, ಸೀತೆಹೂವು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು: ಗಂಧನಕುಲ, ರಸ್ನಾ, ಸೀತೆಹೂ (ವೈಜಿ. ೭೭-೧೩೭೧). **ಸೀತೆಹೂವು** : ಸಾಹೇಬರುಗಳೂ, ದೊರೆಗಳೂ, ಮೇಲಧಿಕಾರಿಗಳೂ ಬಂದಾಗ ಅವರಿಗೆ ಸೀತೆಹೂವಿನ ಒಂದೆರಡು ದಂಡೆಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತೇವೆ (ಹುಹುಹೂ. ೨೭೩). [ಸೀತೆ$_1$ + ಹೂ$_2$ (< ಪೂ$_2$)]

ಸೀತೆಹೂವು 'ಸೀತೆಹೂ' ನೋ.

ಸೀತ್ಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). (ಸಂತೋಷದಿಂದ) ಧ್ವನಿಮಾಡು; ಸೀತ್ಕಾರಮಾಡು: ತನಿವಣ್ಗಳ ಸಾರಮಂ ಶುಕಾವಳಿ ಸಲೆ ಪತ್ತಿ ಸೀತ್ಕರಿಸಿ ಕಣ್ಗಳನಿಂತರೆಮುಚ್ಚಿ ಪೀರುತುಂ ವಿಳಸಿತಚುಂಬನಾಭಿನಯವಂ ನೆಱೆ ತೋರ್ಪವೊಲಿರ್ದುದಾವ್ರದೊಳ್ (ಕುಸುಮಾ. ೫-೮೯). [ಸಂ. ಸೀತ್ಕರಣ + -ಇಸು$_3$]

ಸೀತ್ಕಾರ (ನಾ). ೧. ನೋವು, ದುಃಖ, ಸಂತೋಷ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಾಗ ಮಾಡುವ ಧ್ವನಿ: ಕುಸುಮಾಯುಧನಿಸೆ ನೊಂದು ಸೀತ್ಕಾರಮೊಗೆಯೆ (ಕಾದಂಬ. ೩೭); ವಿತರತ್ಸೀತ್ಕಾರವಕ್ತ್ರಂ ಜಳನಿಬಿಡಿತವಾಸಸ್ಫುಟೀಭೂತನಿಮ್ನೋನ್ನತಂ . . . ಕಣ್ಗೆವಂದಿರ್ದುದು (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೧೪೯). ೨. [ಕಾಮಶಾ] ರತಿಕ್ರೀಡೆಯ ಒಂದು ಧ್ವನಿ: ಸಾರಸದೊಳ್ ಸೀತ್ಕಾರಂ ಮಿಗೆ ಮಾಳ್ಪುದು (ಜನವ. ೮-೨೧); ಚುಂಬನ ಕಾತರ ಧ್ವನ್ಯ ಸಂಕಲಿತ ಸೀತ್ಕಾರಗಳಿಂದೆ . . . ಸುರತವೆಸಗುವ ಜಾಣ (ಇಚಾಂ. ೯-೭೫). [ಸಂ.]

ಸೀತ್ಕಾರಿ (ನಾ). [ಯೋಗ] ಕುಂಭಕದ ಎಂಟು ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಸೂರ್ಯಭೇದನ ಉಜ್ಜಾಯಿ ಸೀತ್ಕಾರಿ . . . ಕೇವಲಮೆಂಬಷ್ಟಕುಂಭಕಪ್ರಕಾರಂಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೧೩೨). [ಸಂ. ಸೀತ್ಕಾರಿನ್]

ಸೀತ್ಕೃತ (ನಾ). ೧. = ಸೀತ್ಕಾರ ೨: ಸೀತ್ಕೃತಂ . . . ಶ್ವಸಿತಮುರುರಾತ್ಕೃತಂ ಎನಿಪೀ ಚಮತ್ಕೃತಿಯನಱಿದು ರಮಿಸುವನೆ ಚದುರಂ (ಜನವ. ೮-೫೦); ಸ್ತನಿತಂ ಬದಿರ ಗಂಟೊಡೆದಂತೆ ನಾಲಿಗೆಯಿಂದ ಸೀತ್ಕೃತಂ (ಕಾಮಶಾ. ೨೪೧). ೨. [ನಾಟ್ಯ] "ಕ್ಲೇಶ ಮತ್ತು ಶೈತ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸುವಂತೆ ಉಸುರು ಬಿಡುವುದು" (ನಾಟ್ಯರಂ. ೨೭೮ ಗದ್ಯಾನುವಾದ): ಸಮಮುಂ . . . ಸೂತ್ಕೃತಂ ಸೀತ್ಕೃತಮುಂ ಇಂತುಂ ಪತ್ತೊಂಬತ್ತುಂ ಕಾಂತೇ ಕೇಳ್ ವಾಯುಭೇದಂ (ನಾಟ್ಯರಂ. ೩-೭೭). [ಸಂ.]

ಸೀತ್ಕೃತಿ (ನಾ). = ಸೀತ್ಕಾರ ೧: ಕರಿಕರಾಗ್ರಸೀತ್ಕೃತಿ . . . ವಿಹಗಸಮುತ್ಕರ ಚೀತ್ಕೃತಿ ತೀವಿ ವಿಪಿನದೊಳ್ ಬಿಡದೆಸೆಗುಂ (ರಾಜಶೇ. ೫-೬೨). [ಸಂ.]

ಸೀತ್ಯ (ಗು). ೧. ಉಳುಮೆಯಾದ; ಉತ್ತ. (ನಾ). ೨. ಉತ್ತ ಭೂಮಿ: "ಕೃಷ್ಟಂ ಕ್ಷೇತ್ರಂ ಸೀತ್ಯಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೬೩-೭೦). ೩. ಕಾಳು; ಧಾನ್ಯ. ೪. (ಬತ್ತ ಮುಂತಾದುವುಗಳ) ಎಳೆಯ ಗಿಡ; ಸಸಿ: "ಸೀತ್ಯಂ, ಸ್ತ್ಯಸ್ಯಂ – ಈ ೨ ಸಸಿ" (ಹಲಾಯು. ೯೪-೪೨೦). [ಸಂ.]

ಸೀದ$_1$ 'ಸೀ$_1$' ಪರಾ.

ಸೀದ$_2$ 'ಸೀದಾ$_1$' ನೋ.

ಸೀದ$_3$ 'ಸೀದಾ$_3$' ನೋ.

ಸೀದಾ$_1$, ಸೀದ$_2$ (ನಾ). ೧. ಸ್ವಯಂಪಾಕಕ್ಕೆ ಅಗತ್ಯವಾದ ಅಕ್ಕಿ, ಬೇಳೆ, ಹಿಟ್ಟು, ಸೌದೆ ಮುಂತಾದ ವಸ್ತು: ಉಪ್ಪು ಸಹ ಸೀದಾ ಒಡವೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖಸ್ಥಾನ ಪಡೆದಿತ್ತು (ಸುತ್ತುಮು. ೨೦); ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಬಗೆಯ ಕ್ರಾಂತಿಯಾದರೂ ನಾವಲಿಗರಿಗೆ ಅವರ ಆಯಾ, ಸೀದಾ ತಪ್ಪುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಹೊಲಮ. ೭೮). ೨. ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ನಿಗದಿಯಾಗಿ ಕೊಡುವ ಆಹಾರಪದಾರ್ಥಗಳ ಪ್ರಮಾಣ; ರೇಷನ್ನು: ಅಂವಯ ಬರ ಕಾಳಿನ ಸೀದಾ, ಪ್ರವಾಸದ ಅಗ್ನಿದಿವ್ಯ ಇವನ್ನೆಲ್ಲ ಆಗ ಅನುಭವಿಸಬೇಕಾಗಿರಲಿಲ್ಲ (ಸವಾಜೀ. ೪೪೫); ಕಳೆದ ಸಲ ಸೀದಾದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ಧಾನ್ಯ ಸಿಕ್ಕಿರಲಿಲ್ಲ (ಪುರುಷಾ. ೧). ೩. ಉಚಿತವಾಗಿ ಕೊಡುವ ಆಹಾರಪದಾರ್ಥ; ಪಡಿ: ನವರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮವೃಂದಕ್ಕೆ ವಾಡೆಯಿಂದ ನಿತ್ಯ ಸೀದಾ ದೊರೆಯಿತು (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೬). **ಸೀದ$_2$** : ೧. ಅವರು ಅತಿಥಿಗಳಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರನ್ನು ಪೂಜಿಸಿ, ಚರಣತೀರ್ಥ ತಕ್ಕೊಳ್ಳುವರು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇತರರಿಗೆ ಬೇಕಾದ ಸೀದವನ್ನು ಕೊಡುವರು (ಗುರುಪ್ರ. ೧).

[← ಹಿಂ. ಸೀಧಾ; ಮರಾ. ಶಿಧಾ./ ಬಂಗಾಲಿ. ಸಿಧಾ; ಸಿಂಧಿ. ಸೀಧೋ; ಗುಜ. ಸೀಂಧೂ, ಸೀಧೂ]

ಸೀದಾ$_2$ (ಗು). ೧. ನೇರವಾದ; ಅಂಕುಡೊಂಕಿಲ್ಲದ: ಸೀದಾ ರಸ್ತೆ ಇವನೆಂದೂ ಕಂಡುದಿಲ್ಲ (ನಲಮು. ೨೮-೭). ೨. ಸರಳವಾದ: ಶಿವ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲ ಸೀದಾ ದೇವರು (ಪ್ರಸಾರ. ೪). (ನಾ). ೩. ಸರಿಯಾದುದು; ಋಜುವಾದುದು: 'ಪೂಟ್‌ಲಾಯ್ರಿ' ಅನ್ನೋ ಮಾತು, ಅವರಿವರಿಗೆ ಉಲ್ಟಾ ಸೀದಾ ಹೊಡೆದು ಮೋಸಮಾಡಿ ಕಾಸು ಕಮಾಯಿಸೋರಿಗೆ ಹೇಳೋ ಮಾತು (ನಮ್ಮ೪. ೨೩).

ಸೀದಾಸಾದಾ = ೧. ನಿಷ್ಕಪಟವಾದ; ಸರಳವಾದ: ನಿನ್ನಷ್ಟು ಸೀದಾಸಾದಾ ಮನುಷ್ಯರು ಸೀಗುವುದೇ ಅಪರೂಪ (ಋಷಿ). ೨. ನಿಷ್ಕಪಟವಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಸರಳವ್ಯಕ್ತಿ: ಶಾಂತಿಬಾಯಿ ಕಾಣುವಷ್ಟು ಸೀದಾಸಾದಾ ಅಲ್ಲ (ಬದುಕು. ೧೪೭).

[← ಹಿಂ. ಸೀಧ, ಸೀಧಾ; ಮರಾ. ಸೀಧಾ]

ಸೀದಾ$_3$, ಸೀದ$_3$ (ಅ). ನೇರವಾಗಿ; ನೆಟ್ಟಗೆ: ಧನದಾಸನು ಸೀದಾ ನನ್ನ ಬೀಡಾರದೊಳಗೇ ನುಗ್ಗುವುದನ್ನು ಕಂಡು, ಯಾಕೋ ನನ್ನ ಕೈ, ಸೆರಗಿನಿಂದ ನಡುವನ್ನು ಬಿಗಿದುಕೊಂಡಿತು (ಪಾ. ೮೯); ತಂತ್ರಿಯವರು ಸೀದಾ ಮನೆಗೆ ಬಂದರು (ಪದ್ಮಪ. ೧೪೧). **ಸೀದ$_3$** : ಸೀದ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ತಪ್ಪದಂತೆ, ವರನ ತಲೆಯ ಮೇಲೆಯೇ ಸುರಿಯುತ್ತಾರೆ (ಸುವಸಂ. ೫೪); ಊಟವನ್ನು ಮಾಡಿ ಸೀದ ಬಂದು . . .ಮರದಡಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡು ಒಬ್ಬನೆ ಯೋಚನೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುತ್ತಿದ್ದ (ಕಲಾಸಾ. ೨೮). [< ಸೀದಾ$_2$]

ಸೀದಾಸಾಮಗ್ರಿ (ನಾ). ಆಹಾರಪದಾರ್ಥಗಳ ತಯಾರಿಕೆಗೆ ಬೇಕಾಗುವ ಧಾನ್ಯ, ಸೌದೆ ಮುಂತಾದ ಅವಶ್ಯ ವಸ್ತು: ಅವರ ಸಂಪನ್ನಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹಬ್ಬಹುಣ್ಣಿವೆಗಳಲ್ಲಿ ದೇಸಾಯರು ಅವರ ಮನೆಗೆ ಕಳಿಸುವ ಸೀದಾಸಾಮಗ್ರಿಗಳನ್ನು . . . ಹೇಳಿ ಮಗನು ಅಚ್ಚರಿಪಡುವಂತೆ ಮಾಡಿದ್ದಳು (ಜಯಂತ. ೬೧).

[ಸೀದಾ$_1$ + ಸಾಮಗ್ರಿ./ ಮರಾ. ಶಿಧಾಸಾಮಗ್ರೀ]

ಸೀದು$_1$ 'ಸೀ$_1$' ಪರಾ.

ಸೀದು$_2$, ಸೀತು$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮದ್ಯ: ಮಧು ಸೀತುಂ ಕಟು ಸೀದು ಪೋ

ಪುಳಿತ ಕಳ್ಳಲ್ತುಂ ಕರಂ . . . ಎಂದು ಕುಡಿದರ್ ಕಾಮಾಂಗಮಂ ಕಾಂತೆಯರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೮೮); ಹಸಿತಾಂಭೋಜಾಸ್ಯೆಯರ್ ಮುಕ್ಕುಳಿಸಿಯುಗುಳ್ವಿನಂ ಸೀದುವಂ ಸೀದುವಂ ಸೇವಿಸಿ ಸೊರ್ಕಿಂದೀ ಮಹೀಜಂ ತಳೆದು ಪುಳಕಘರ್ಮಾಂಬುಸಂದೋಹಮಂ ಸಂತಸದಿಂ ಪಾಡುತ್ತುಮಿರ್ದತ್ತು (ಜಗಾ. ೧೪-೩೦). **ಸೀತ್ತು$_2$**: ಮಧು ಸೀತುಂ ಕಟು ಸೀದು ಪೋ ಪುಳಿತ ಕಳ್ಳಲ್ತುಂ ಕರಂ . . . ಕಕ್ಕರಕ್ಕಿಂತುಟಪ್ಪುದು ಕಳ್ಳಪ್ಪುದು ತಪ್ಪದೆಂದು ಕುಡಿದರ್ ಕಾಮಾಂಗಮಂ ಕಾಂತೆಯರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೮೮).

[< ಸಂ. ಸೀಧು]

ಸೀದೊಂಡೆ, ಸಿಹಿತೊಂಡೆ (ನಾ). ಸವಿಯಾಗಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೊಂಡೆ: 'ಸೀದೊಂಡೆಬಳ್ಳಿ' ಪರಾ. **ಸಿಹಿತೊಂಡೆ**: ಕಾಗೆದೊಂಡೆ, ಸಿಹಿತೊಂಡೆ, ತೊಂಡೇಕಾಯಿ (ವೃಡಿಗಿ. ೨೩-೪೨೩). [ಸೀ$_2$ + ತೊಂಡೆ$_1$]

ಸೀದೊಂಡೆಬಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ: (೬). [ಸೀದೊಂಡೆ + ಬಳ್ಳಿ]

ಸೀಧು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮದ್ಯ: ಉನ್ಮತ್ತಕಾಮಿನೀಗಂಡೂಷಸೀಧುಸೇಕ ಪುಳಕಿತವಕುಳಮುಕುಳವಿದಳಿತಮನೋಹರಾಶೋಕಲತಾ[ರ]ಮಣೀರಮಣೀಯ ನೂಪುರ [ರವ] ರಮ್ಯಮಂ . . . ವನಮನೆಯ್ದೆ ವಂದು (ಪಂಪಭಾ. ೫-೧೦ ವ); ವಕುಳದ ಮರಂಗಳೆಲ ರಲೆಪದಿಂ ಕೆದಱಿದ ಸೀಧುಧಾರಾಪ್ರಸರದಿಂ ತುಂತುರ್ಮಸಗಿದಂತೆಯುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೧೧೦); ಬಳಿಕಮಮೃತಮುಂ ಸೀಧುವುಂ ಪುಟ್ಟಿತಾಗಳ್ (ತ್ರಿಪುಂ. ೧೭-೨೨). 'ಶೀಧು' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸೀನ್$_1$, ಶೀನು, ಸೀನು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಶೀತ$_1$, ಸೀತ$_2$ (ಭೂತಕೃ), ಸೀಂತು, ಸೀತು$_1$ (ಭೂತನ್ಯೂ), ಸೀಂಪ (ಭವಿಕೃ) (ನೆಗಡಿ, ಘಾಟು ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ) ಮೂಗಿನಿಂದ ಸಶಬ್ದವಾಗಿ ಉಸಿರು ಬರು: "ಸೀನ್ – ಕ್ಷುತಕರಣೇ" (ಶಮಧಾ); ಪುಟ್ಟಿದಾಗಳೆ ಮಾತಾಪಿತೃಯುಗಲಂಗಳ್ ಸೀಂತುಮಾಗುಳಿಸಿಯುಂ ಪರಾಸುಗಳಾಗೆ (ಆದಿಪು. ೫-೪೧ ವ); ಆತ್ಮಜರ್ ಪುಟ್ಟಿರೆ ಸೀಂತುಮಾಗುಳಿಸಿಯುಂ ಪಿತೃಗಳ್ ಕರಗುತ್ತೆ ಸಗ್ಗದೊಳ್ ಪುಟ್ಟುವರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೧೧೭); ಕೊರೆದುಂ ಸುಯ್ದುಂ ಸೀಂತುಂ ಮೊಱೆದುಂ ನಿದ್ರೆಯನೆ ಕೆಡಿಪ ಮುದುವೊಱಸಂ ಮತ್ತೆರಡಿಲ್ಲದೊಲ್ದಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೫೪); ಸೀಂಪಂ, ಸೀಂಪಿನಂ, ನೋಂಪಂ, ನೋಂಪಿನಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೫೧೭ ಪ್ರಯೋ). **ಶೀನು** : ಶೀತ ಭರಕೀ ಹನುಮನುಲ್ಕಾಪಾತದಂತಿರೆ ಸಿಡಿದು ಬಿದ್ದನು (ತೊರರಾ. ೫-೨-೪೬); ನನಗಾದರೋ ಕಚ್ಚಗುಳಿ ಇಟ್ಟ ಹಾಗಾಯಿತು. ಬಲವಾಗಿ ಶೀದೆ. ನಾ ಶೀದುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಲ್ಲಿದ್ದವರು ಹೇಳದೆ ಕೇಳದೆ ಕಾಲಿಗೆ ಬುದ್ಧಿ ಹೇಳಿದರು (ಗಲಿಪ್ರ. ೧೨). **ಸೀನು$_1$**: ಶಿಶು ಸೀನಲು ಮಹಾಸ್ಥಿರಜೀವಿಯಾಗೆಂದು ಹರಸಲು (ಜೀವಂಚ. ೫-೪೦); ಹಿರಿಯ ಮೂಗಿನ ಹೊರು ತುಂಬಲು ಭರದಿ ಬಱಸಿಂದವನು ಸೀತರೆ ಗಿರಿಯ ತೋರದ ಭಟರು ತಱಗೆಲೆಯಂತೆ ಹಾಱಿದರು (ಕಾಶಿರಾ. ೨೪-೫); ಕೇಕರಿಸಿ ಕೆಮ್ಮಿ ಸೀತುಂ (ಚಬಪು. ೯-೧೨); ಈ ಪುಡಿಯು ಉಳಿದವರ ಮುಖಕ್ಕೂ ಹಾರಿತು . . . ಎಲ್ಲರೂ ಏಕಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಸೀನಲಾರಂಭಿಸಿದರು (ಗಲಿಪ್ರ. ೨೪); ಬಾತವರು ಬದುಕುವುದಿಲ್ಲ, ಸೀತವರು ಸಾಯುವದಿಲ್ಲ (ಗಾದ).

ಸೀನ್$_2$, ಸೀನು$_2$ (ನಾ). (ನೆಗಡಿ, ಘಾಟು ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ) ಮೂಗಿನ ಮೂಲಕ ಸಶಬ್ದವಾಗಿ ರಭಸದಿಂದ ಬರುವ ಉಸಿರು: ಸೀನಂ ಬೆರ್ಕಿನ ದನಿಯಂ . . . ಪೊಗೆಯಂ ತಾನಾಗಿಯೆ ಕಂಡು ಪೋಗಲಾಗದು ಮನುಜಂ (ಲೋಕೋಪ. ೧೨-೪೭); ಮಲವುಂ ಮೂತ್ರಂ ಸೀನುಂ ಘಟಿಲನೆಯೊರ್ಮೊದಲೆ ಪೋಪೊಡಂ . . . ತಿಳಿ ನೀನಾತಂಗೆಯಾಱುತಿಂಗಳ ಮರಣಂ (ಪಸಾರ. ೩೬೧); ಸೀನ್ ಕೆಮ್ಮು . . . ಛರ್ದಿಯಂ ನಿರೋಧಂಗಳಂ ಮಾಡಿಸುತ್ತೆ (ಚಬಪು. ೫೮-೨೪). **ಸೀನು$_2$**: ಆಗುಳಿಗೆ ಸೀನು ತೇಗಿದನಾಗಿಸುಗುಂ (ಕಲ್ಯಾಕಾ. ೨-೧೭): ಏಱಿತುಸುರಿನಲರದ ಮೆಣಸಿನ ಕಾರ ನೆತ್ತಿಗೆ ಸೀನು ಸಿಡಿಲಾಕಾರದಲಿ ಹೊಱವಂಟು ಹೊಡೆದುದು ಪುರದ ನೆರವಿಗಳ (ತೊರರಾ. ೬-೨೬-೩೩); ಕೈಗೊಡತಿಸೊಪ್ಪನ್ನು ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಆಘ್ರಾಣ ಮಾಡಿದರೆ ಸೀನು ಬರುವುದು (ಸಕವ್ಯ. ಪಂ. ೪೯೩). [< ಸೀನ್$_1$]

ಸೀನಿಂಬೆ, ಸಿಹಿನಿಂಬಿ, ಸಿಹಿನಿಂಬೆ (ನಾ). ಸವಿಯಾದ ರುಚಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ನಿಂಬೆ: ಗಜನಿಂಬೆ ಸೀನಿಂಬೆ ಚಾರುತರಯಮೃತನಿಂಬೆ (ನವಮೋ. ೨೪-೫೦); ಅತ್ತೆ ಕಂಡರಬ್ಬ ಎನುವ ಬಾಳೆ ಸೀನಿಂಬೆ (ಗೋಕುನ. ೩೧-೧೧). **ಸಿಹಿನಿಂಬಿ** : "ಮಧುಜಂಬಃ - ಸಿಹಿನಿಂಬಿ" (ಒಷಧಿ. ೧೨೦). **ಸಿಹಿನಿಂಬೆ**: "ಪಿತ್ತದ್ರಾವೀ – ಸಿಹಿನಿಂಬೆ" (ಒಷಧಿ. ೯೮).

[ಸೀ$_2$ + ನಿಂಬೆ]

ಸೀನಿದ್ದೆ (ನಾ). (ಆಲಂ) ಬೆಳಗಿನ ಜಾವದ ಸವಿನಿದ್ದೆ: ನನಗೆ ಒಂದು ಥರಾ ಮಂಪರು ಮಂಪರು ಸೀನಿದ್ದೆ (ಹೊಸಹ. ೧೧೩). [ಸೀ$_2$ + ನಿದ್ದೆ]

ಸೀನೀರು, ಸಿಹಿನೀರು (ನಾ). (ಕುಡಿಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ) ಸವಿಯಾದ ರುಚಿಯಿರುವ ನೀರು: ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ಮರಳುಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿಯಿದ್ದರೆ ಆ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಸೀನೀರು ಬೀಳುವದು (ಸೌಗಂಧಿ. ೪೩೨-೨೧). **ಸಿಹಿನೀರು**: ಕಬ್ಬು ಬಾಳೆ ನಾರಿವಾಳಕ್ಕೆ ಸಿಹಿನೀರನೆಱೆದವರಾರಯ್ಯ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೧೦-೩). [ಸೀ$_2$ + ನೀರು$_1$ (< ನೀರ್)]

ಸೀನು$_1$ 'ಸೀನ್$_1$' ನೋ.

ಸೀನು$_2$ 'ಸೀನ್$_2$' ನೋ.

ಸೀನ್ಕೆ (ನಾ). ಸೀನುವಿಕೆ; ಸೀನುವುದು: ಬಾನ್ಕೆ, ಆನ್ಕೆ, ಸೀನ್ಕೆ, ಕೂನ್ಕೆ (ಶಬ್ದಾನು. ೫೫೭ ಪ್ರಯೋ). [ಸೀನ್$_1$ + - ಕೆ]

ಸೀಪಲೆ 'ಸಿಪಿಲೆ' ನೋ.

ಸೀಪಲ್ಯ (ನಾ). ಹುಳಿಯನ್ನು ಹಾಕದೆ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತರಕಾರಿಯ ಮೇಲೋಗರ: (೬). [ಸೀ$_2$ + ಪಲ್ಯ$_1$]

ಸೀಪಿ, ಚೀಪ್ಪು$_3$, ಸೀಬಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: (ವೃಡಿಗಿ. ೫೦-೧೦೦೫). **ಚೀಪ್ಪು$_3$**: ಚೀಪಿನ ಗಿಡ ಹುಲುಸಾಗಿ ಬೆಳೆದಿದೆ (ಆಡು). **ಸೀಬಿ** : 'ಸೀಬಿಗೆಡ್ಡೆ' ಪರಾ.

[ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಚೀಮ್ಬು, ಚೀಮ್ಬೈ; ಮಲ. ಚೀಮ್ಪು, ಚೀಮ್ಬು]

ಸೀಪಿಯಗೆಡ್ಡೆ, ಶಿಪಿಗೆಂಡೆ, ಶೀವಿಗೆಡ್ಡೆ, ಸಿಪಿಗೆಂಡೆ, ಸೀಬಿಗೆಡ್ಡೆ, ಸೀಬಿಯಗೆಡ್ಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಗೆಡ್ಡೆ: "ಜಾಯಾವೃಕ್ಷಃ– ಸೀಪಿಯಗೆಡ್ಡೆ" (ಒಷಧಿ. ೬೨). **ಶಿಪಿಗೆಂಡೆ**: ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ, ಶಿಪಿಗೆಂಡೆ . . . ತಾವರೆಗೆಣಸು ಇವು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಮೂಱುವರಹ ತೂಕವ ಚೂರ್ಣಿಸಿ (ವೈದ್ಯಸಾ. I. ೩೬೭). **ಶೀವಿಗೆಡ್ಡೆ**: ಹಿಪ್ಪಲಿ, ದ್ರಾಕ್ಷಿ, ಶೀವಿಗೆಡ್ಡೆ . . . ಶುಂಠಿ – ಇವಂ ಚೂರ್ಣವಂ ಮಾಡಿ (ಸಕವ್ಯ. ೨೫೧). **ಸಿಪಿಗೆಂಡೆ**: ಕರಿಗೂರಟೆ, ಸಿಪಿಗೊಂEಗೆಂ3ಡೆ, ಕರಿಲೊಕ್ಕಿಬೇರು . . . ಕೊಮ್ಮೆಬೇರು (ಸಕವ್ಯ. ೩೮೩). **ಸೀಬಿಗೆಡ್ಡೆ**: "ಕಸೇರುಕಾ – ಸೀಬಗೆಡ್ಡೆ, ಹಂದಿಗೆರಕನ ಗೆಡ್ಡೆ" (ಒಷಧಿ. ೨೪). **ಸೀಬಿಯ ಗೆಡ್ಡೆ**: "ಕುದ್ದಾಲಕಃ– ಕಂಚಿವಾಳ, ಸೀದಿಯ ಗೆಡ್ಡೆ, ಹೇರಾಚೆ" (ಒಷಧಿ. ೩೫). [< ಸೀಪಿ + ಗೆಡ್ಡೆ' (< ಗಡ್ಡೆ)]

ಸೀಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೀರುವಂತೆ ಮಾಡು; ಚೀಪಿಸು: ಮಧುಶರ್ಕರೆಯೊಡವೆರೆದಿರ್ಪ ಬೆಟ್ಟಿ, ಸೀಪಿಸಿದರರ್ಭಕಗೆ (ಮೋಹತ. ೧೭-೨೮). [ಸೀಪ್ಪು$_1$ + - ಇಸು$_3$]

ಸೀಪ್ಪು$_1$, ಚೀಪ್ಪು$_1$ (ಕ್ರಿ). ರಸವನ್ನು ಒಳಗೆ ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳು; ಹೀರು: ಸೀಪುವದು, ಏನಾದರೂ ಹೀರಿಕೊಂಡು ಕುಡಿಯುವದು ಮೊದಲಾದ ಕೆಲಸಗಳು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೭೮); ಗಗನದಮೃತದ ಮೊಲೆಯ ಸೀಪುವೆಲೆಗಳ ನಡುವೆ ಮುದದ ಹನಿಯಾರಿಸುತ ತೇವಗೊಳುವಂತೆ (ಮಳದೇ. ೪೨-೭); ಬೊಟ್ಟು ಸೀಪಿದರೆ ಹೊಟ್ಟೆತುಂಬೀತೇ? (ಗಾದ). **ಚೀಪ್ಪು$_1$**: ನೀರಿಗೆ ಬೆರಳು ಅದ್ದಿ ಚೀಪಿದಂತಾಯ್ತು (ಹುಟ್ಟಹ. ೧೪೧);

[ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಚೀಪ್ಪು; ತೆಲು. ಸಿಬುಕು, ಸಿವುಕು; ಕುರುಖ್. ಚೀಪ್ನಾ; ಮಲ್ತೊ. ಚೀಪೆ]

ಸೀಪ್ಪು$_2$ (ನಾ). ಸಿಹಿ; ಸವಿ: ವಿಷದ ಕಯ್ಪುಯುಂ ಸೀಪ್ಪುಂ ಮೂರ್ಖನ ನಗೆಯುಂ ಮುನಿಸುಂ . . . ಪೊಲ್ಲಂತಂತೆ ಮಿಥ್ಯಾದೃಷ್ಟಿಯ ನೆಗೞ್ತೆಯುಮೊಂದು ಪೊಲ್ಲಂದು ಮುನಿದು ಬಲಿಯನಿಂತೆಂದಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೧೩೨); ಸೀಪೊದವಿದ ನುಣ್ಗೊನೆಯಂ ಕೂಪರಸದ್ರಾಕ್ಷೆಗೆಸೆವ ಕುಸುಮದ ರಜದಿಂ ಕಾಪುವರೆದೊಸರ್ವ ಸೊನೆಯಿಂ ತೊಪಱಿವ ರಸಾಲಲತೆಗಳೇನೊಪ್ಪಿದುವೋ (ಧರ್ಮನಾ. ೨-೫೭). [ಸೀ$_2$ + - ಪು$_2$]

ಸೀಪೆ (ನಾ). = ಸೀಪ್ಪು$_2$: ಇಂಪುವೆತ್ತ ಮಾಂಸವನತಿಸೀಪೆಯಪ್ಪ ಮಧುವಂ . . . ಗಱಿಸಿಕೊಂಡು (ದಶಕು. ೧೨-೭೯). [ಸೀ$_2$ + - ಪೆ./ ತುಳು. ಸೀಪೆ, ಶೀಪೆ, ತೀಪೆ]

ಸೀಬರಿ (ನಾ). (ಚೂಪುಎಲೆಗಳುಳ್ಳ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: (೬). [?]

ಸೀಬರಿಬಳ್ಳಿ (ನಾ). = ಸೀಬರಿ: "ಸೀಬರಿಬಳ್ಳಿ, ಬಹುಸುತೆ, ಶೀಪಾರಿಮೂಲಿ, ಶತಮೂಲಿಕೆ" (ಸಸ್ಯನಿ. ೧೭). [ಸೀಬರಿ + ಬಳ್ಳಿ]

ಸೀಬರಿಬೇರು, ಶೀಬಾರಿಬೇರು (ನಾ). = ಸೀಬರಿ: (೬). **ಶೀಬಾರಿಬೇರು:** ಶೀಬಾರಿಬೇರು, ಶಹಾವಲಿ, ಆಷಾಢಿಬೇರು, ಆಹೇರು, ಮಜ್ಜಿಗೆಗಡ್ಡೆ (ವೃಶಿ. ೧೦-೧೬೪). [ಸೀಬರಿ + ಬೇರು (< ಬೇರ್$_1$)]

ಸೀಬಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು: ಸೀಬಳ್ಳಿಯಬೆಹಯ್ಯನ ಜೇಷ್ಠಪುತ್ರ ನಂಗಮ್ಮನ ಮಗ ಜೋಗಯ್ಯ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೪೭೭-೧೭; 991). [?]

ಸೀಬಿ 'ಸೀಪಿ' ನೋ.

ಸೀಬಿಗೆಡ್ಡೆ 'ಸೀಪಿಯಗೆಡ್ಡೆ' ನೋ.

ಸೀಬಿಯಗೆಡ್ಡೆ 'ಸೀಪಿಯಗೆಡ್ಡೆ' ನೋ.

ಸೀಬಿಲ್, ಸಿಹಿವಿಲ್ (ನಾ). (ಮನ್ಮಥನ) ಸಿಹಿಯಾದ ಕಬ್ಬಿನ ಬಿಲ್ಲು: 'ಸೀಬಿಲ್ಲ' ಪರಾ. **ಸಿಹಿವಿಲ್:** ಅಸಮಾಸ್ತ್ರ ನಾಣ್ಚೆ ಜನನ ಮುಂದೆ ಸಿಹಿವಿಲ್ಲ ಹಿಸುಕಿ ಬೀಸಾಡಿ ಸಾರ್ವಂತೆ ರಸದಾಳಿಗಬ್ಬಿನ ರಸದೊಳಾ ನೃಪತಿ ಮಾಯಿಸುವಂದ ಮೆಚೆದುದಾ ಜನನ (ಭರಚ. ೧೭-೭೭). [ಸೀ$_2$ + ಬಿಲ್$_2$]

ಸೀಬಿಲ್ಲ, ಸಿಹಿವಿಲ್ಲ (ನಾ). ಸಿಹಿಯಾದ ಕಬ್ಬಿನ ಬಿಲ್ಲನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು; ಮನ್ಮಥ: ಭ್ರೂಭ್ರಮಣೇಕ್ಷಣ ಶೋಭಿಪ ನಖಸ್ಪರ್ಶ ಲೋಭದ ವಚನಗಳಿಂದ ತ್ರಿಭುವನೇಶ್ವರ ತಾ ಬ್ಯಾಗನೆ ರತಿಲೋಭದ ಸುಖವೈದಿಸಿದ ಸೀಬಿಲ್ಲನ ಗಣಗಿಂಬಾದವು ಫುಲ್ಲನಾಭನ ಬಲುಒಲುಮಿಂದ (ಪ್ರಸಭಾ. ೪೪-೧೧). **ಸಿಹಿವಿಲ್ಲ :** ಬಹಿರಾತ್ಮರಿಗೆ ತನ್ನ ಪುಷ್ಪಬಾಣವ ತೋಚಿ ಬಹುಬಾಧೆಗೊಳಿಸಿದ ಸೊಕ್ಕು ಸಹಜಾತ್ಮರಸಿಕಗನಗೆ ತೋಚುತಿದ್ದನ ಸಿಹಿವಿಲ್ಲ ಸುಡು ಘಡಾಯೆಂದ (ಭರಚ. ೪೯-೫೧). [ಸೀಬಿಲ್ + - ಅ$_7$]

ಸೀಬು (ನಾ). ೧. ಬಿದಿರು, ಬೆತ್ತ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಸಣ್ಣ ಸೀಳು, — ತುಂಡು: ಕೊಚಿದುಮರನಡುಗುಬ್ಬು ಸೀಬು ಬಿದಿರು ಬಡಿಗೆ ಬೆತ್ತಂಗಳೇನುಂ ದೊರಕದಿದ್ದಡೆ ಹುಲುಸರವಿಗಳನೆಯ್ದೆ ಹೊಸೆಹೊಸೆದು (ಬಾಪು. ೧೭-೨೧); ಕಾಬಾಳೆ ದೀಪದ್ರಾಕ್ಷೆಕೇತನ ತೋರ ಸೀಬಾಂತ ಬಿದಿರ್ವೆತ್ತಗಳ ಲೋಬಾನ ಚಂದನಗಾದಿನೊಳ್ಪಂದಿ ಮತ್ತೇಭಂಗಳಿರೆ ಕಂಡರವರು (ಮೋಹತ. ೧೯-೨೧): ಬಿದಿರ ಸೀಬನು ಬೊಗ್ಗಿಸಲು ಕೈ ಚದರಿ ಪಿಂದಕೆ ಬಿರ್ದ ನಾಚಿಗೆಯದೆಯೊಳಗೆ ನಿಲದಿಂತು ನುಡಿದರೆ (ಜನಭಾ. ೬೩-೩೪). ೨. ಸಣ್ಣ ಜಾತಿಯ ಬಿದಿರು, — ಬೆತ್ತ: ಕುಕ್ಕೇ ಹೆಣೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹಾಕಿದ್ದ ಸೀಬು ಇವನಿಗೆ ಹಾಸುಗೆಯಾಗಿತ್ತು (ಸುಮಚ. ೩೧); ಸಣ್ಣ ಸೀಬಿನ ತೊಟ್ಟಿಲು ನೋಡಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಾರಪ್ಪ (ನಡೆದಾ. II. ೧೦೦೯). ೩. ಸಿಬುರು; ಸಿಗುರು: ಕೈಗೆ ಚುಚ್ಚಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಸೀಬು ತೆಗೆಯುವಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಸಾಕಾಯಿತು (ರೂಢಿ). ೪. (ಮನೆಯ ಚಾವಣಿಗೆ ಹಾಕುವ) ಬಿದಿರಿನ ದಪ್ಪ ತುಂಡು: ಅವುಗಳ ಮೇಲೆ (ಎಳಗಳ ಮೇಲೆ) ಸೀಬು ಅಡ್ಡ ಹರವಿ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೧೫). ೫. ತೆಂಗಿನ ಮಟ್ಟೆಗಳು ಮರಕ್ಕೆ ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರುವಂತೆ ಹಿಡಿದಿರುವ ಜಾಲರಿಯಂತಹ ನಾರಿನ ತೊಗಟೆ; ಸೀರೆ: ತೆಂಗಿನ ಮರ ಹತ್ತಿ . . . ಅದನ್ನು ತೆಂಗಿನ ಮಟ್ಟೆಗಳ ಸಂದಿನಲ್ಲಿ ಭದ್ರವಾಗಿ ಗಿಡಿದು, ಸೀಬು ಮರೆಮಾಡಿ, ಕೆಳಗಿಳಿದ (ನನ್ನೂರು. ೨೧೧). [ದೇ. II ತಮಿ. ಚಿಮ್ಬು ; ಮಲ. ಚಿಮ್ಬು, ಚೀಮ್ಬು]

ಸೀಬೆ, ಚೇಪೆ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು; ಪೇರಲ: ಸೀಬೆ, ಚೇಪೆಕಾಯಿ (ವೃಶಿ. ೭೪-೧೩೧೧); ನಿಂಬೆ . . . ಸೀಬೆ . . . ಇವೇ ಮುಂತಾದ ಹಲವು ಹಣ್ಣಿನ ಗಿಡಗಳನ್ನು ತೋಟಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯಬಹುದು (ವ್ಯವಮ. ೫೮). **ಚೇಪೆ$_2$:** ನೆಲ್ಲಿ, ಕಿರುನೆಲ್ಲಿ, ಚೇಪೆ, ದಾಳಿಂಬೆ (ನಮ್ಮನು. ೨೭).

ಸೀಬೋರೆ (ನಾ). ಸವಿಯಾದ ರುಚಿಯಿರುವ ಎಲಚಿಹಣ್ಣು: ಬೋರೆಯರಬೋರ ಪುಳಿಬೋರ ಸೀಬೋರೆಯಿಂ ರಾಯಬೋರೆಯು ಬೆಳವಲಂ (ನವಮೋ. ೨೪-೫೦). [ಸೀ$_2$ + ಬೋರ್$_2$]

ಸೀಮ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಗಡಿ, — ಮೇರೆ: "ಅವಧಿ ಸೀಮ ಸೀಮಾಘಾಟಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೪೫-೧). ೨. (ಜಮೀನಿನ) ಗಡಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ದಿಬ್ಬ, — ದಿಣ್ಣೆ: ಕೇತಯನ ಕುಬುಮಚಿ ಅಪಸುಬಾಳ ಹೊಲಮೇರೆಯ ಸೀಮಕ್ಕೆ ಕಟಕದ ಚಂದ್ರದಂಡನಾಯಕನ ಕುದುರೆಅ ಮೇಲೆವರಿದಡೆ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೨೮೪-೯; ಶ. 1190). ೩. ಒಂದು ಮಿತಿಗೆ ಒಳಪಟ್ಟವನು: ಸೀಮರ ಕಂಡೆ ನಿಸ್ಸೀಮರ ಕಂಡೆ ಭಾವರ ಕಂಡೆ ನಿರ್ಭಾವರ ಕಂಡೆ (ಚನ್ನವ. ೫. ೪೦೦-೮೪೫). [ಸಂ. ಸೀಮನ್]

ಸೀಮಂತ (ನಾ). ೧. ಕೂದಲನ್ನು ಎರಡುಕಡೆಗಳಿಗೂ ವಿಭಾಗಿಸುವ ಗೆರೆ; ಬೈತಲೆ: "ಸೀಮಂತಮೆಂಬುದು ಬಯ್ತಲೆ" (ಪಲಾಯು. ೮೭-೩೭೫); ಸಮದಸಮಸ್ತ ಸಾಮಂತಸೀಮಂತಿನೀಸೀಮಂತಸಿಂಧೂರಪೂರಪಲ್ಲವಪ್ರಸರರಸಹರಣಚರಣನುಂ. . . ಎನಿಸಿ ಪೊಗಳ್ತೆವಡೆದು (ರಾಜಶೇ. ೫-೧ ವ); ರವಿಕೀರ್ತಿ . . . ಅಗರುಧೂಪದಿಂದ ಸುಗಂಧಿತವಾಗಿದ್ದ ಸೀಮಂತವನ್ನು ಒಂದು ಸಾರಿ ಮುದ್ದಿಸಿ, ಮರಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಮರೆಯಾದನು (ರೂಪೇಖಾ. ೧೨೮). ೨. (ಚೊಚ್ಚಿಲು) ಬಸಿರಿಹೆಂಗಸಿಗೆ ನಾಲ್ಕು, ಆರು ಅಥವಾ ಎಂಟನೆಯ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; **ಶ್ರೀಮಂತ:** ಬಿಸುಗದಿರನ ಮುಂಬಸಿಜೊಳು ಮೂಡಣ ದೆಸೆವೆಣ್ಣ ಸೀಮಂತದ ವಸಗೆಯ ವಾದ್ಯಗಳೆನೆ ದೇಗುಲಗಳೊಳೆಸೆದವು ಶಂಖನಿನಾದಂ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೨-೨೮); ಸೀಮಂತಮಂ ತಾಂ ಚಾರುಲೋಚನೆಗೆ ವಿಸ್ತರಿಸಿದಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೮-೩೭). [ಸಂ.]

ಸೀಮಂತಕ (ನಾ). [ಜೈನ] ರತ್ನಪ್ರಭೆಯೆಂಬ ನರಕದಲ್ಲಿರುವ ಹದಿಮೂರು ಬಗೆಯ ಇಂದ್ರಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ರತ್ನಪ್ರಭೆಯೊಳ್ ಸೀಮಂತಕನಿಲಯ . . . ವಿಕ್ರಾಂತಾಖ್ಯ ತ್ರಯೋದಶೇಂದ್ರಕ ತತ್ಸಂಬಂಧಿಶ್ರೇಢೀಬಂಧಪ್ರಕೀರ್ಣಕವಿಕಲ್ಪದಿಂ ತ್ರಿಂಶಲ್ಲಕ್ಷಬಿಲಂಗಳಪ್ಪುವು (ತತ್ತ್ವಸೂತ್ರ. ೧೨೦). [ಸಂ.]

ಸೀಮಂತಪುತ್ರ (ನಾ). ಚೊಚ್ಚಿಲು ಮಗು: ಈತಂಗೆ . . . ರುಕ್ಮಾಂಗದನೆಂಬ ಸೀಮಂತಪುತ್ರನುಂಟು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೨೨-೨೦). [ಸಂ.]

ಸೀಮಂತಪುತ್ರಿ (ನಾ). ಚೊಚ್ಚಿಲುಮಗಳು. [ಸಂ. ಸೀಮಂತಪುತ್ರೀ]

ಸೀಮಂತಮಣಿ (ನಾ). ೧. ಬೈತಲೆಗೆ ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಒಡವೆ; ಬೈತಲೆಬಟ್ಟು; ಚೂಡಾಮಣಿ: ಸೀಮಂತಮಣಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವರು (ಆಭೂಷ. ೧೭). ೨. (ಅಲಂ) ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ವಸ್ತು ಅಥವಾ ವ್ಯಕ್ತಿ: ನಾರಿಯರ ಸೀಮಂತಮಣಿ ಲಕ್ಷಣದ ಕಣಿ . . . ಪೊಂಬಟ್ಟಲೊಳು ಭಿಕ್ಷಮಂ ತರುತಿರ್ದಳು (ಭಿಕ್ಷಾಟ. ೩-೩೮); ಇಂತೆಸೆವ ಛಪ್ಪನ್ನದೇಶದೊಳಗಧಿಕಸೀಮಂತಮಣಿಯೆನಿಪ ಕುಂತಳದೇಶ ಮೆಚೆವುದತ್ಯಂತಸೊಬಗಿಂ (ಪ್ರಾಭರಾ. ೧-೩೨); ತಾಮ್ರಾಧರೆಯರ ಸೀಮಂತಮಣಿ ಸೀತಾರಮಣಿ ಗರ್ಭಮಂ ತಾಳ್ದಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೮ ಸೂಚನ). [ಸಂ.]

ಸೀಮಂತರತ್ನ (ನಾ). = ಸೀಮಂತಮಣಿ ೧: ಶ್ರುತಿಸತೀಸೀಮಂತರತ್ನಂ ಮಹೇಶ್ವರಪಾದಾಬ್ಜನಖಂ ಸುಖೋದಯಕರಂ ತಾನಿರ್ಕೆ ಮಚ್ಚಿತ್ತದೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೧-೩); ಭೂರಮೆಯ ಸೀಮಂತರತ್ನಂಬೋಲ್ ರಂಜಿಪ ಅಯೋಧ್ಯಾನಗರದೋಳ್ ನೇಸಚ ಬಟೆಯ ಪಲಂಬರರಸರಸುಗೆಯ್ಯುತಿರ್ದರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೭-೭). [ಸಂ.]

ಸೀಮಂತರೇಖೆ (ನಾ). ಬೈತಲೆಯ ಗೆರೆ, — ಗೀರು: ಸೊಗಯಿಸುವನೇಕ ಸಸ್ಯಸಂಪತ್ಸಾರಕೇದಾರಲಕ್ಷ್ಮೀಸೀಮಂತಿನಿಯ ಸೀಮಂತರೇಖಾವಿಲಾಸಮನುಂಟುಮಾಡುವ ಘಂಟಾಪಥಂಗಳ ಕೆಲದೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧-೯೭); ಈ ಮನೋಹರವಾದ ಭೂಮಾನಿನಿಯ ಚೆಲ್ವ ಸೀಮಂತರೇಖೆಯಂತೊಪ್ಪುತಿರ್ಪ ಆ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ನಾನಾಮೋದಜಲಧಿಸುಖಧಾಮವಾದಚವಟಿಗೆಗಳು ಮೆಚೆವವು (ಗುರುಭಾ. ೨-೧೭). [ಸಂ. ಸೀಮಂತರೇಖಾ]

ಸೀಮಂತಿನಿ (ನಾ). ಹೆಂಗಸು; ಸ್ತ್ರೀ: ಪಸರಂಗೆಯ್ದವೊಲಪ್ಪ ಪೊಚ್ಚಳ ಮಹಾಸಾಮಂತ ಸೀಮಂತಿನೀಪ್ರಸರಂ . . . ಎಸೆಯುತ್ತಿರ್ಪನ್ನೆಗಂ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೨೫); ಮಂಡೋದರಿ . . . ಸಮಸ್ತಾಂತಃಪುರಸೀಮಂತಿನಿಯರ್ವೆರಸು ಸೀತೆಯ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದು (ಪಂರಾಮಾ. ೯-೧೭೧ ವ). [ಸಂ. ಸೀಮಂತಿನೀ]

ಸೀಮಂತೋನ್ನಯನ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು, ಆರು ಅಥವಾ ಎಂಟನೆಯ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಗರ್ಭಿಣಿಸ್ತ್ರೀಗೆ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಸಂಸ್ಕಾರ; ಬೈತಲೆ ತೆಗೆಯುವ ಶಾಸ್ತ್ರ: ಅವರ್ಗೆ ಪುಂಸವನಸೀಮಂತೋನ್ನಯನಾದಿ ಸಕಲಮಂಗಳಮಂ ದಶರಥನರನಾಥಂ ಮಾಟ್ಟುದುಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೩-೧೩೩ ವ); ನಿಜನಾಥಕಲ್ಪಿತ ಪುಂಸವನದ ಸೀಮಂತೋನ್ನಯನಾದಿ ಮಂಗಳಂಗಳನೊಳಕೆಯ್ದು (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೩-೯೨ ವ). [ಸಂ.]

ಸೀಮರಸ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ಅಜ್ಜ ಕಲ್ನಾಡು XXX ಪುನ್ನಾಡರಸರಾ ಮಗನ್ನಿರ್ ಸೀಮರಸ XXX (ಎಕ. IX, ದೇವನ. ೪೧-೨; ಶ. 800 ?). [? + ಅರಸ$_1$]

ಸೀಮಾಂತ (ನಾ). ೧. ಗಡಿಪ್ರದೇಶ; ಸರಹದ್ದು: ಭಾರತಸರಕಾರದ ಸೀಮಾಂತ ನೀತಿಯು ಕ್ರಮೇಣ ಹಿಗ್ಗುತ್ತ ಹಿಗ್ಗುತ್ತ ಸಂಯಮದ ಬಂಧನವನ್ನು ಹರಿದೊಗೆದು ಅತಿಕ್ರಮಣದ ಕಡೆಗೆ ಸಾಗುತ್ತದೆ (ಇತ್ಯಾ. ೨೨೬). ೨. ಪರಮಾವಧಿ; ಪರಾಕಾಷ್ಠೆ: ಮತ್ತೆ ನಿಡುನಟ್ಟು ನಿಟ್ಟಿಪಳ್ ದೂರ ವನಸೀಮಾಂತಸೀಮಂತರೇಖೆಯೆನಲೊಪ್ಪುವಾ ಬಟ್ಟಬಯಲ್ಪಟ್ಟೆಯಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೬೮-೧೫೦). [ಸಂ.]

ಸೀಮಾಂತಪೂಜೆ (ನಾ). ೧. (ಮದುವೆಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ) ವರನು ಗ್ರಾಮದ ಎಲ್ಲೆಕಟ್ಟನೊಳಗೆ ಆಗಮಿಸಿದಾಗ ಮಾಡುವ ಉಪಚಾರ: ಸೀಮಾಂತಪೂಜೆಯೂ ಆದರಸತ್ಕಾರಗಳೂ ಆದ ಬಳಿಕ ಜನಕನು ಬೀಗರಿಗಾಗಿ ಗೊತ್ತುಮಾಡಿದ್ದ ಮಂದಿರಗಳಿಗೆ ಅವರನ್ನು ಕರಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಇಳಿಸಿದನು (ತಾಳಸೀ. ೯೩). ೨. (ಮದುವೆಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ) ವರನನ್ನು ಬರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಮಾರಂಭ; ವರನನ್ನು ಎದುರುಗೊಳ್ಳುವಿಕೆ: ನಾಡ್ಕರ್ಣಿ ರಾಮರಾಯರ ಹಿರಿಯ ಮಗಳು ಸುಮಿತ್ರೆಗೆ ನಾಳೆ ಮದುವೆ. ಇದೀಗ ಸೀಮಾಂತಪೂಜೆ (ಮೂರುದಾ. ೨೦೫). [ಸಂ. ಸೀಮಾಂತಪೂಜಾ]

ಸೀಮಾಕರ (ನಾ). (ರೈಲು, ಹಡಗು, ವಿಮಾನ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಗಣೆಯಾಗುವ ವಸ್ತುಗಳು ಅಥವಾ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚಾರ ಮಾಡುವ ಪ್ರಯಾಣಿಕರಿಗೆ) ಕೊನೆಯ ಸರಹದ್ದಿನಲ್ಲಿ ವಿಧಿಸುವ ತೆರಿಗೆ, — ಸುಂಕ : ರೈಲ್ವೆ ಮೂಲಕ . . . ಅಥವಾ ವಿಮಾನದ ಮೂಲಕ ಸಾಗಿಸತಕ್ಕ ವಸ್ತುಗಳ ಮೇಲೆ ಅಥವಾ ಸಂಚಾರ ಮಾಡತಕ್ಕ ಪ್ರಯಾಣಿಕರ ಮೇಲೆ ವಿಧಿಸತಕ್ಕ ಸೀಮಾಕರಗಳು (ಭಾಧಾನ. ೧೫೨). [ಸಂ.]

ಸೀಮಾತು, ಸಿಹಿಮಾತು (ನಾ). (ಆಲಂ) ಇನಿದಾದ ಮಾತು; ಸವಿನುಡಿ: ಸೀಮಾತುಗಳ ಸೊನೆಯ ಸುರಿಸಿ ಎದೆಮುಗುಳಿಂದೆ (ಗಂ. ೯-೬). **ಸಿಹಿಮಾತು**: ನಿನ್ನ ಸಿಹಿಮಾತಿಗೆ ಮರುಳಾಗಿ ತಪ್ಪುಮಾಡಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಸೀ$_2$ + ಮಾತು$_1$]

ಸೀಮಾಪುರುಷ (ನಾ). (ಆಲಂ) ಎಲ್ಲೆಯನ್ನು ಮೀರಿದವನು; ಅಸಾಮಾನ್ಯ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಶಾಸ್ತ್ರಲೌಕಿಕಕಳೆಯೊಳ್ ಬೇರ್ವರಿದ ನೇಮಿ ಜನ್ನಿಗರಿರ್ವರ ಕರ್ಣಾಟಕೃತಿಗೆ ಸೀಮಾಪುರುಷರ್ (ಧರ್ಮನಾ. ೧-೪೧); ಆತ್ಯಂತಿಕಸುಖದ ಸೀಮೆಯ ಸೀಮಾರೇಷೆಯನ್ನು ರೇಖಿಸುವ ಸೀಮಾಪುರುಷರ ಜೀವನದ ರಸಸಮುದ್ರದ ತರತ್ತರಂಗಗಳನ್ನು ಎಬ್ಬಿಸುವ ಪ್ರತಿಭಾಪ್ರಭಂಜನರು ಮಹಾಕವಿಗಳು (ಸಾಹಿಸಂ. ೧೪). [ಸಂ.]

ಸೀಮಾರೇಖೆ (ನಾ). ೧. ಎಲ್ಲೆಯನ್ನು ಗುರುತಿಸುವ ಗೆರೆ: ಇಂಥ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಒದಗಿಸಲು ಬೇರೆ ಸ್ಥಳಗಳಿವೆ; ಬೇರೆ ಕಾಲವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ನಾವು ಒಂದು ಸೀಮಾರೇಖೆಯನ್ನು ಎಳೆಯೋಣ (ಗೊತ್ತುಗು. ೧೯). ೨. ಪರಮಾವಧಿ; ಪರಾಕಾಷ್ಠೆ: ಅವನ ಕಲ್ಪನಾಪಕ್ಷಿ ಗರಿಗೆದರಿ ಜೀವನಾಕಾಶದ ಸೀಮಾರೇಖೆಯನ್ನು ಮುಟ್ಟಲು ತವಕಿಸುತ್ತದೆ (ಪುನರು. ೫೪). [ಸಂ. ಸೀಮಾರೇಖಾ]

ಸೀಮಾರೇಷೆ (ನಾ). = ಸೀಮಾರೇಖೆ ೧: ಆತ್ಯಂತಿಕಸುಖದ ಸೀಮೆಯ ಸೀಮಾರೇಷೆಯನ್ನು ರೇಖಿಸುವ ಸೀಮಾಪುರುಷರ ಜೀವನದ ರಸಸಮುದ್ರದ ತರತ್ತರಂಗಗಳನ್ನು ಎಬ್ಬಿಸುವ ಪ್ರತಿಭಾಪ್ರಭಂಜನರು ಮಹಾಕವಿಗಳು (ಸಾಹಿಸಂ. ೧೪). [ಸಂ. ಸೀಮಾರೇಷಾ]

ಸೀಮಾಲಂಘನ (ನಾ). ಎಲ್ಲೆಯನ್ನು ಮೀರುವುದು, — ಉಲ್ಲಂಘಿಸುವುದು: ಲಿಂಗಸೀಮೆ ಸೀಮಾಲಂಘನವಾದಲ್ಲಿ ಸೀಮೆಯ ಮಾಟದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣ(ವಿ?)ಯೋಗವಾಗಬೇಕು (ಸರ್ವವ. ೧೯೦-೮೮೯); ಕಾಳಕೂಟಾರ್ಣವದ ಸೀಮಾಲಂಘನವೊ ಮೃತ್ಯುವಿನ ಪಾಳಯವೊ (ಕುಮಾದ್ರೋ. ೯-೨೫). [ಸಂ.]

ಸೀಮಾವಿವಾದ (ನಾ). ಗಡಿಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕಲಹ, — ಜಗಳ: ಸೀಮಾವಿವಾದದಿಂ ತದ್ಭೂಮಿಜರೋರೊರ್ವರಂ ಪಳಂಚಲೆವೆಡೆಯೊಳ್ ಸೀಮೆಗಳ ತೊಡರನುಡುಗಿಸಿ ಸೀಮಂಕರನೆಂಬುದೊಂದು ಪೆಸರಂ ಪಡೆದಂ (ಆದಿಪು. ೬-೫೭); ಸೀಮಂಕರನೆಂಬೊನಯ್ಮನೆಯ ಕುಲಧರಂ . . . ವೃಕ್ಷಸೀಮಾವಿವಾದಮಂ ಬರಿಸಿದಂ (ಚಾವುಂಪು. ೧೦). [ಸಂ.]

ಸೀಮಾವು, ಸಿಹಿಮಾವು (ನಾ). ಸವಿಯಾದ ರುಚಿಯಿರುವ ಮಾವು: ಪುಂಖಾನುಪುಂಖವೆಂಬ ಸೀಮಾವಿನ ದೋರಗಾಯ್ಗಳಂ ಗೊಳೆವೆರಸು ಸೆಲಕ್ಕೆ ಬೀಟಲೀಯದೆ . . .ಮನೋಹರಂಗೆ ಕುಡುತಿರ್ಪುದುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೩-೩೦). **ಸಿಹಿಮಾವು**: "ಕಾಮಫಲಃ, ಕಾಮಾಯುತಃ - ಈಯೆರಡುಂ ಸಿಹಿಮಾವು" (ಒಷಧಿ. ೩೧). [ಸೀ$_2$+ ಮಾವು]

ಸೀಮಾಸ್ಥಳ (ನಾ). ಗಡಿಪ್ರದೇಶ; ಸರಹದ್ದು: ಬಳಿಕ ಹಸ್ತಿನಪುರದ ಸೀಮಾಸ್ಥಳಕೆ ಬಂದರು ನಿಖಿಳಕಾಂತಾವಳಿ ಸಹಿತ (ಕುಮಾಗ. ೧೨-೨೩). [ಸಂ. ಸೀಮಾಸ್ಥಲ]

ಸೀಮಿತ (ಗು). ೧. ಮಿತಿಗೆ ಒಳಪಟ್ಟ: ಈ ಸೀಮಿತ ಕಾಲಾವಧಿಯಲ್ಲಿ ನಾನು ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಹೇಳಲಾರೆ (ರೂಢಿ). (ನಾ). ೨. ಮಿತಿಗೆ ಒಳಪಡುವಂಥದು: ಸ್ತ್ರೀಯ ರಂಗ ಮನೆಗೆ ಮಾತ್ರ ಸೀಮಿತವೇ? (ಧರ್ಮಸಾ. ೬೩). [ಸಂ.]

ಸೀಮಿತಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮಿತಿಗೊಳಿಸು; ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿರಿಸು: ಜ್ಯೂಸ್, ಓಡಿನ್, ಜಿಹೋವ ಇವರೆಲ್ಲ ಆಕಾಶದೇವತೆಗಳು. ಇವರ ಪ್ರಧಾನಹವ್ಯಾಸ ಎಂದರೆ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಸೀಮಿತಗೊಳಿಸುವಿಕೆ (ಬದ್ಧತ್ರ. ೫೩ ೩೮೦೮). [ಸೀಮಿತ + ಕೊಳ್$_1$ + - ಇಸು$_3$]

ಸೀಮುಚ್ಚ್ (ನಾ). ಇತರರು ತಿಂದು ಮಿಕ್ಕ ಅನ್ನದ ಅಗುಳು; ಎಂಜಲನ್ನ: "(ಸೀಮುಚ್ಚ್) = ಎಂಜಲವುಳು" (ಶಮದ. ಪಾ. ೨). [?]

ಸೀಮೆ (ನಾ). ೧. ಎಲ್ಲೆ; ಗಡಿ; ಮೇರೆ: ಸಂಧ್ಯಿರಿಂದರೀಭೂರುಹವನಸೀಮೋಪಲಕ್ಷಿತಂಗಳುಮಪ್ಪ ಮಹಾಗ್ರಾಮಂಗಳುಮಂ . . . ಪೂಡಿದಂ (ಆದಿಪು. ೮-೬೩ ವ); ಮೇರು ಪಡುವಣ್ಗೆ ಸೀತಾತೀರಂ ತೆಂಕಣ್ಗೆ . . . ತನಗೆ ಸೀಮೆಯೆನಿಕ್ಕುಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೧೨); ಅಂಬುಧಿಗೆ ಸೀಮೆಯಲ್ಲದೆ ಹರಿವ ನದಿಗೆ ಸೀಮೆಯೆಲ್ಲಿಯದು (ಬಸವ. ೪೧೮); ಚತುರಂಬುನಿಧಿಮೇಖಳೆಯ ಉತ್ತರಕುರುನರೇಂದ್ರರ ಸೀಮೆಪರಿಯಂತ ನೆಲವಿದೆಮ್ಮದು (ಕುಮಾಸ. ೧೩-೫೯). ೨. ಗಡಿಯನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿರುವ ಹಳ್ಳಿ, ಹೊಲ ಮುಂತಾದುವು: ವಡಗಣ್ಣಾ ಸೀಮೆ ಪೆರಮುಟ್ ಪಡುವಣ್ಣಾ ಸೀಮೆ ತಣ್ಣಳ್ಳಿ ಗಾರಪಾಟಿ ತೆಙ್ಕಣ್ಣಾ ಸೀಮೆ ನೆಯ್ದಲ್ಗೆಱೆಯಾ ಏರಿ (ಎಕ. XXI, ೧೧೮೧೧; ಸು ೮ನೆಯ ಶತ). ೩. ಮಿತಿ; ಕಟ್ಟು; ಪರಿಮಿತಿ: ಆ ಮಹಾನಾರಾಯಣಾಸ್ತ್ರದ ಸೀಮೆ ಸೀದುದು (ಕುಮಾಕ. ೧-೨೬); ನಳಿನನಾಭನ ಮಹಿಮೆಗಾವುದು ಸೀಮೆ (ತೊರಾ. ೧-೮-೫೦); ತೀರ್ಥಪ್ರಸಾದರು ಮೊಗ್ಗಾವಿಗೆ ಬಂದಂದಿನಿಂದ ಅವರ ಭಾವಿಕತೆಗೆ ಸೀಮೆಯೇ ಇರಲಿಲ್ಲ (ಸಮಜೀ. ೪೦). ೪. ಪ್ರದೇಶ; ಜಾಗ; ಸ್ಥಳ: ಮಾಳೇನಹಳ್ಳಿ ಸೀಮೆ ದೇಸಾಯಿ ಬೆಳುವಂದೂರ ಶಾಖೆ ಶಿವಪ್ಪನಾಯಕರು ದೇವಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಸಮಾಧಿ (ಎಕ.VII. ಶಿಕಾರಿ. ೩-೫; 1061); ರೋಮದ ಸೀಮೆ ತ್ವಕ್ಕಿನ ಇಕ್ಕೆ . . . ಎಲುವಿನ ಬಲುಹಿಂದಿಪ್ಪುವುದೀ ಕಾಯ ಹೇಯವಯ್ಯ (ಆದವ. ೧೫-೩೪); ನಾನು ಪಿರಿಯಾಪಟ್ಟಣದ ಸೀಮೆಯವನು (ಚಂಗಾಳ್ಯ. ೧). ೫. ಪ್ರಾಂತ; ರಾಜ್ಯ: ರಾಮಗಿರಿಯ ದುರ್ಗ ಮೊದಲಾದ ಘನವಹ ಸೀಮೆಯ ಖಳನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು . . . ಕುಣಿಗಿಲ ಸೀಮೆಗೈದಿದನೇವೇಳ್ವೆ (ಕಂನವ. ೧೧-೬೨); ಬಂಗಾಲ ವಾಯವ್ಯಪ್ರಾಂತ ಪಂಜಾಬ ಮುಂತಾದ ಕೆಲವು ಸೀಮೆಗಳಲ್ಲಿ ನೀಲಿಯು ಬಹಳ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೫೪). ೬ . ದೇಶ; ನಾಡು: ಆ ಶಬರ ಸಂದೋಹ ಲೀಲೆಯಿಂ ಕಾಷ್ಠಾಂಗಾರನ ಸೀಮೆಯ ಮೇಲೆ ಮುಸುಕಿತು (ಜೀವಂಧಾ. ೮-೧೬); ಸೀಮೆಯನೆಲ್ಲಂ ತಿರುಗುತ್ತಾ ಮಹಿತವಣಿಗ್ವ[ರ] ಬಹುವಿತ್ತಮನಾಗಳ್ ಪ್ರೇಮದಿ ಗಳಿಸುತ್ತಂ ಬರ್ಪಾ ಮಾರ್ಗದೊಳಿರ್ದುದೊಂದು ಘೋರಾರಣ್ಯಂ (ಹಾಲಾಷ್ಯ. ೧-೪-೯). ೭. ಭೂಮಿ; ಜಗತ್ತು: ರಾಮನಚಿವನು ಕೃಷ್ಣನಚಿವನು ಸೀಮೆಯಲಿ ಕಲಿಪಾರ್ಥನಚಿವನು ಭೂಮಿಪತಿಗಳೊಳುಳಿದ ಸುಭಟರಿಂಗಚಿವುದಿಲ್ಲ (ಕುಮಾದ್ರೋ. ೪-೩೩). ೮. ವಿದೇಶ; ಹೊರದೇಶ: ನಾನು ಸೀಮೆಗೆ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದೇನೆ (ಬಾಣಾಳ. ೬). ೯. ಮೇರೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ರೇಖೆ, — ಗೆರೆ: ಸೀಮೆಯಿದು ಜಲಧಿಗಂ ಪೃಥ್ವೀ ಮಂಡಲಕೆಂದು ಪರಶುರಾಮಂ ಬರೆದಾ ಸೀಮೆಯ ಮೇರೆಯೆನಿಪ್ಪುದು ಭೂಮಿಗೆಯಳಿಕಂಬೊಲಾಯ್ತು ಸೀಮಾಲಂಘ್ಯಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೨-೨೬). ೧೦. ಪರಾಕಾಷ್ಠೆ; ಪರಮಾವಧಿ: ಈ ಧರಣೀಮಂಡಳದಲ್ಲಿ ಸಾರತರಸೌಖ್ಯಕ್ಕೀಕೆಯೇ ಸೀಮೆ (ಬಾಧಪು. ೨-೫೫); ಕಾಮವೆತ್ತಲು ಪರಮತತ್ವದ ಸೀಮೆಯೆತ್ತಲು (ಪ್ರಭುಲಿ. ೬-೪೦); ರಾಮನುಂ ಭರತನುಂ ತಬ್ಬಿಕೊಂಡತ್ತಂದು . . . ಸೀಮೆಯಂ ಮುಟ್ಟಿತಲ ಬಾಂಧವ್ಯಸೌಂದರ್ಯ (ಮಂಜುಕ. ೪೬೧). ೧೧. ಕಟ್ಟಳೆ; ನಿರ್ಬಂಧ: ಎನ್ನ ಕಾಯಕ್ಕೆ ಸೀಮೆಯ ಮಾಡುವೆ . . . ಎನ್ನ ಶ್ರೋತ್ರಕ್ಕೆ ಸೀಮೆಯ ಮಾಡುವೆ . . . ಎನ್ನ ತ್ವಕ್ಕಿಗೆ ಸೀಮೆಯ ಮಾಡುವೆ . . . ಎನ್ನ ಪ್ರಾಣಕ್ಕೆ ಸೀಮೆಯ ಮಾಡುವೆ ಎನ್ನ ಪ್ರಾಣಲಿಂಗದಲ್ಲಿ

ಪ್ರಸಾದರೂಪಾಗಿ ಹಿಂಗದೆ ನೀವಿರುವ ಕಾರಣ (ಬಸವ. ೬-೧೬): ಅಂಗನಾವಿಷಯದ ಸೀಮಾಸಂಗತಿಯ ಸೇರಿಸಿದನ್ನೆ ಮುನಿಪುಂಗವನ ಕರುಣದಲಿ ಗದುಗಿನ ವೀರನಾರಯಣ (ಕುಮ್ಮಾ.ಅ. ೧೦- ೩೪). ೧೨. ವ್ಯತ್ಯಾಸ; ಭೇದ: ದೇವಲೋಕ ಮರ್ತ್ಯಲೋಕವೆಂಬ ಸೀಮೆಯುಳ್ಳನ್ನಕ್ಕ ಕೇವಲ ಶರಣನಾಗಲರಿಯ (ಬಸವ. ೯೨೩); ಕೀಳುಮೇಲಿನ ಸೀಮೆ ನಿನ್ನಲಿ ಬೀಳುಕೊಂಡುದು ಸಾಕು ನಮಗಿನ್ನಾಳುತನವೇಕೆ (ಕುಮ್ಮಾ.ಕ. ೫-೨೩). ೧೩. (ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ) ಎಲ್ಲೆಯ ಗುರುತು; ಬಾಂದು: (ಶ). ೧೪. ತೀರ; ದಡ. ೧೫. ಕ್ಷಿತಿಜ; ದಿಗಂತ. ೧೬. (ಆಲಂ) ವಲಯ; ಕ್ಷೇತ್ರ: ಪ್ರಾಣಾಯಾಮವಂತರ್ಮುಖ ಸವಿಷಯ ಸ್ತೋಮ ಚಾರಿತ್ರಪ್ರವರ್ತನಸೀಮೆಯಲಿ ಪೂಸತನಿಸ ಪ್ರತ್ಯಾಹಾರಮೊದಗಿರಲು (ಬಸವ. ೩೫-೧೮).

ಸೀಮೆಯ ಕಂದಾಚಾರದ ಚಾವಡಿ = ಹದಿನೆಂಟು ಕಚೇರಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಗಡಿಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಸೈನ್ಯಖಾತೆಯನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಕಚೇರಿ: ಸೀಮೆಯ ಕಂದಾಚಾರದ ಚಾವಡಿ — ಇಲ್ಲಿ ಗಡಿಗಳಲ್ಲಿರುವ . . . ಸಿಬ್ಬಂದಿಯ ಜನಗಳ ಲೆಕ್ಕವನ್ನೂ . . . ಜಖೀರಿಸಾಮಾನು ಮುಂತಾದವುಗಳ ಲೆಕ್ಕವನ್ನೂ ಬರೆವಂತೆ ನಿಬಂಧನೆ ಮಾಡಿದರು (ಮಹಾವಂ. I. ೧೪೭). **ಸೀಮೆಯವರು** = ಹೊರದೇಶದ ಜನ; ವಿದೇಶೀಯರು: ಭದ್ರಯ್ಯ ಕೈಯಿನ್ನ ಸೀಮೆಯವರಿಗೆ ಹಿನ್ದೆ ಬರದ ಪ್ರಕಾರ ಕೊಡಿಸಿ (ಎಕ. VIII. ಸೊರಬ. ೨೬೭-೨೭; 1629 ?). [ಸಂ. ಸೀಮಾ]

ಸೀಮೆಅಕ್ಕಿ 'ಸೀಮೆಯಕ್ಕಿ' ನೋ.

ಸೀಮೆಆಗಸೆ 'ಸೀಮೆಯಗಸೆ' ನೋ.

ಸೀಮೆಆಲ್ದೀಕಾಯಿ (ನಾ). (ಹೊರದೇಶದಿಂದ ಆಮದಾದ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಾಯಿ: ಸೀಮೆಆಲ್ದಿಕಾಯಿ, ಡಿವಿಡಿವಿ (ಮೃಶಿಬಾ. ೧೫-೨೬೮).
[ಸೀಮೆ + ಆಲ್ದಿ? + ಕಾಯಿ₄ (< ಕಾಯ್₄)]

ಸೀಮೆಅವರೆಕಾಯಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅವರೆಕಾಯಿ: ಸೀಮೆಅವರೆಕಾಯಿ . . . ಬೆಟ್ಟಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತದೆ (ತರಪ. ೪೩).
[ಸೀಮೆ + ಅವರೆ₁ + ಕಾಯಿ₄ (< ಕಾಯ್₄)]

ಸೀಮೆಈರುಳ್ಳಿ (ನಾ). (ಹೊರದೇಶದಿಂದ ಆಮದಾದ, ಉದ್ದುದ್ದವಾಗಿರುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಈರುಳ್ಳಿ: ಬಿತ್ತಿದ ಸುಮಾರು ೪-೫ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಸೀಮೆಈರುಳ್ಳಿ ಬೆಳೆ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ (ತರಪ. ೫೪). [ಸೀಮೆ + ಈರುಳ್ಳಿ]

ಸೀಮೆಕಟೋರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಟೋರ: (ಮೃಶಿಬಾ. ೩೨-೮೨೮).
[ಸೀಮೆ + ಕಟೋರ]

ಸೀಮೆಕಮಲ (ನಾ). (ವಿದೇಶದ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೃತಕವಜ್ರ: ಎಳಸಾದ ಮೂಗಿಗೆ ಒಪ್ಪೋಂಥ ಸೀಮೆಕಮಲದ ಬೇಸ್ರಿ (ಬಾಗಿನ. ೧).
[ಸೀಮೆ + ಕಮಲ₂ ./ ತಮಿ. ಚೀಮೈಕ್ಕಮಲಮ್]

ಸೀಮೆಕೋಳಿ (ನಾ). ವಿದೇಶಿ ತಳಿಯ ಕೋಳಿ: ಆತ ಹತ್ತು ಸೀಮೆಕೋಳಿಗಳನ್ನು ಸಾಕುತ್ತಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ). [ಸೀಮೆ + ಕೋಳಿ₁ (< ಕೋೞಿ₁)]

ಸೀಮೆಗಲ್ಲು (ನಾ). ಗಡಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಕಲ್ಲು; ಬಾಂದುಗಲ್ಲು: ಅಂಕವ್ವ ದೇವಿಯ ಪಾಲಪರಿಯಂತರ ಹಾಕಿದ ಸೀಮೆಗಲ್ಲಿಂದ ಪಡುವಲು ಸಲುಉದು (ಮೃಆಂ. ೧೯೪೬, ೧೮-೧೨; 1488). [ಸೀಮೆ + ಕಲ್ಲು (< ಕಲ್₃)]

ಸೀಮೆಗಳಿ (ಕ್ರಿ). ಅತಿಶಯಿಸು; ಹಿರಿಮೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರು: ಮಹಾಲಿಂಗದಾ ಮಹಾಮಹಿಮೆಯ ಸುಧಾಬ್ಧಿಯ ತರಂಗಬುದ್ಬುದಶೀಕರಂಗಳೆನಿಸಿ ತಾಮರಸಸಂಭವರು ತಾಮರಸಲೋಚನರು ಸೀಮೆಗಳೆ[ಶಾಶಾಂ. ೦]ದಸುರಸುರನರತಿರ್ಯಗಾದಿಗಳು ಆ ಮಧ್ಯದೊಳ್ ಸುಳಿವರು (ಲಿಶಿಟಿ. ೧-೧೫). [ಸೀಮೆ + ಕಳಿ₁ (< ಕೞ್₁)]

ಸೀಮೆಗಳೆ (ಕ್ರಿ). ದಾಟು; ಮೀರು: ನಡುವಗಲಾದುದು ನಿನ್ನಯ ಪುಣ್ಯಯದುತ್ಕಟವು ಸೀಮೆಗಳೆದುದು (ಉದ್ಯರ. ೭-೮). [ಸೀಮೆ + ಕಳೆ₁]

ಸೀಮೆಗಾಜಿ (ನಾ). ಗಡಿನಾಡಿನಲ್ಲಿರುವವನು: ಸೀಮೆಗಾಜಿಂಹ ಹಿತ್ತಿಲಿಂ ಪಡುವ ಒತ್ತಿನ ನೀರು ಹರಿವ[ದ]ದನು ಮೂಡಕೇರಿಯ ಹಲರು ಮುಟ್ಟಿಸ ಸಲ್ಲದು (ಶಾಸನ. IX-ii. ೪೩೭-೫೩; 1455). [ಸೀಮೆ + - ಗಾಜಿ (< - ಕಾಜಿ)]

ಸೀಮೆಗೆಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮೇರೆಯನ್ನು ಮೀರುವಂತೆ ಮಾಡು: ಆ ಮುಕುಂದಪದಾಬ್ಜ ಪರಿಮಳಧಾಮತುಳಸೀಗಂಧವಹ ನಿಸ್ಸೀಮರಂತಶ್ಶಾಸಗತಿಯಲಿ ಹೊಕ್ಕು ಹೃದಯವನು ಸೀಮೆಗೆಡಿಸಿತು ಮುಕ್ತರನು (ಭಾಗ. ೩-೫-೬೬). [ಸೀಮೆಗೆಡು + - ಇಸು₁]

ಸೀಮೆಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಮೇರೆಯೇ ಇಲ್ಲವಾಗು; ಎಲ್ಲೆಯನ್ನು ಮೀರು: ಚೆನ್ನಮಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಜುನ ನಿಮ್ಮನರಿದು ಸೀಮೆಗೆಟ್ಟೆನು (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೨೭-೫೪). [ಸೀಮೆ + ಕೆಡು₁]

ಸೀಮೆಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಪರಾಕಾಷ್ಠೆಗೆ ಮುಟ್ಟಿಸು: ಶಂಕರನ ಪ್ರೇಮಮಂ ಸೀಮೆಗೊಳಿಸುವಂತೆ ಹರನ ಮನೋರಥಮಂ ಮದವೇಱಿಪಂತೆ ಪಾರ್ವತಿಗೆ ಸುವಾಸಿನಿಯರ್ ಸಿಂಗರಮಂ ಮಾಡಿ (ಗಿರಿಕ. ೧೦-೪೫ ವ). [ಸೀಮೆ + ಕೊಳ್₁ + - ಇಸು₁]

ಸೀಮೆಗೋರಂಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗೋರಂಟ , — ಮದರಂಗಿ: (ಮೃಶಿಬಾ. ೬೦-೧೨೨೭). [ಸೀಮೆ + ಗೋರಂಟ₂]

ಸೀಮೆತುತ್ತಿ (ನಾ). (ಜವುಗುಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಬಿಂದಿಗೆಹೂವಿನ ಜಾತಿಯ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: (ಮೃಶಿಬಾ. ೫-೮೮). [ಸೀಮೆ + ತುತ್ತಿ₁]

ಸೀಮೆತೆಂಗು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆಂಗು: ಎಣ್ಣೆತೆಂಗು, ಸೀಮೆತೆಂಗು (ಮೃಶಿಬಾ. ೩೩-೬೩೦). [ಸೀಮೆ + ತೆಂಗು₃]

ಸೀಮೆತೋಕೆಗೋಧಿ (ನಾ). (ಹೊರದೇಶದ) ಉದ್ದವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗೋಧಿ: ಸೀಮೆಓಟ್ಸು, ಸೀಮೆತೋಕೆಗೋಧಿ (ಮೃಶಿಬಾ. ೧೦-೧೮೨).
[ಸೀಮೆ + ತೋಕೆಗೋಧಿ]

ಸೀಮೆದಳೆ (ಕ್ರಿ). ಗಡಿಯನ್ನು ಹೊಂದು; ಎಲ್ಲೆಯನ್ನು ಪಡೆ: ಇವನೂರ್ವನೆ ಸಾಗರಂಗಳಿಂ ಕರಿದನಿಸಿರ್ದ ಸೀಮೆದಳೆದೀ ನೆಲನಲ್ಲಮನಾಳ್ಪಂ (ಶಾಹಿತ. ೨೭-೫೦).
[ಸೀಮೆ + ತಳೆ₁]

ಸೀಮೆಧಾರಣೆ (ನಾ). ದೇಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಲಿತವಿರುವ ಪೇಟೆವಸ್ತುಗಳ ಮಾರಾಟದ ದರ: ಸೀಮೆಧಾರಣೆಯು ಮಾರುಕಟ್ಟೆಯ ಧಾರಣೆಯ ಅರವಾಸಿಯಷ್ಟಿರುತ್ತಿತ್ತು (ಪಂಜಪಂ. ೯). [ಸೀಮೆ + ಧಾರಣೆ₁]

ಸೀಮೆನಾಭಿಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿಷಸಸ್ಯ; ವತ್ಸನಾಭಿ: ಕಟುವಿಷ, ಸೀಮೆನಾಭಿಗಿಡ (ಮೃಶಿಬಾ. ೨-೩೦). [ಸೀಮೆ + ನಾಭಿ + ಗಿಡ (< ಗಿಡು)]

ಸೀಮೆನೆಲ್ಲಿ (ನಾ). ನೆಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ: (ಮೃಶಿಬಾ. ೪೨-೧೦೪೨).
[ಸೀಮೆ + ನೆಲ್ಲಿ]

ಸೀಮೆನೇಗಿಲು (ನಾ). (ವಿದೇಶೀಯವಾದ) ಕಬ್ಬಿಣದ ಗುಳವಿರುವ ನೇಗಿಲು: ಮಂಗಳೂರು ಹೆಂಚಿನ ಮನೆ, ಸೀಮೆನೇಗಿಲು . . . ಕುಡಿಯುವ ನೀರಿಗೆ ಸೇದೊ ಬಾವಿ — ಇತ್ಯಾದಿ, ಇತ್ಯಾದಿ ಗೌಡರು ಮಾಡಿದ ಹೊಸತನಗಳು (ಸಮ್ಮೂರು. ೧೧೩).
[ಸೀಮೆ + ನೇಗಿಲು (< ನೇಗಿಲ್)]

ಸೀಮೆನೌಲಾದಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: (ಮೃಶಿಬಾ. ೬೮-೧೫೫೯).
[ಸೀಮೆ + ನೌಲಾದಿ]

ಸೀಮೆಬದನೆಕಾಯಿ (ನಾ). (ಹೊರದೇಶದಿಂದ ಬಂದ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ತರಕಾರಿ: ಚೌಚೌ, ಸೀಮೆಬದನೆಕಾಯಿ (ಮೃಶಿಬಾ. ೬೯-೧೪೧೭).
[ಸೀಮೆ + ಬದನೆಕಾಯಿ (< ಬದನೆಕಾಯ್)]

ಸೀಮೆಬೆಂಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಸಣ್ಣಬಿಂದಿಗೆಗಿಡ, ಸೀಮೆಬೆಂಡೆ (ಮೃಶಿಬಾ. ೫೨-೧೦೪೩). [ಸೀಮೆ + ಬೆಂಡೆ]

ಸೀಮೆಮಾವು (ನಾ). ಮಾವಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ: ಸೀಮೆಮಾವು, ಅವೊಕಾಡೊಹಣ್ಣು (ಮೃಶಿಬಾ. ೬೦-೧೨೨೯). [ಸೀಮೆ + ಮಾವು]

ಸೀಮೆಯಕ್ಕಿ, ಸೀಮೆಅಕ್ಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಧಾನ್ಯ; ಸಬ್ಬಕ್ಕಿ: ಹಬ್ಬಕ್ಕೆ ಸೀಮೆಯಕ್ಕಿ ಪಾಯಸ ಮಾಡಿದ್ದೆ (ರೂಢಿ). **ಸೀಮೆಅಕ್ಕಿ**: ಸಬ್ಬಕ್ಕಿ, ಸಾಗುಅಕ್ಕಿ, ಸೀಮೆಅಕ್ಕಿ (Sago. ೯೦೮೧). [ಸೀಮೆ + ಅಕ್ಕಿ₁]

ಸೀಮೆಯಗಸೆ, ಸೀಮೆಅಗಸೆ (ನಾ). ಅಗಸೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ: (ಶ). **ಸೀಮೆಅಗಸೆ**: ದೊಡ್ಡತಂಗಡಿ, ಸೀಮೆಅಗಸೆ (ಮೃಶಿಬಾ. ೧೮-೩೨೮). [ಸೀಮೆ + ಅಗಸೆ₂]

ಸೀಮೆಯೆಣ್ಣೆ (ನಾ). ಕಲ್ಲಿದ್ದಲು, ಪೆಟ್ರೋಲಿಯಂ, ಪ್ಯಾರಫಿನ್

ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಬಟ್ಟಿಯಿಳಿಸಿ ತೆಗೆದ ಎಣ್ಣೆ: ಮಗ್ಗುಲಲ್ಲಿ ಸೀಮೆಯೆಣ್ಣೆಯ ಡಬ್ಬ, ಬುದ್ಧಿವಂತ, ಪಂಪು (ರಾಮಾಶ. ೧೧೧). [ಸೀಮೆ + ಎಣ್ಣೆ]

ಸೀಮೆಶಾವಂತಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೇವಂತಿಗೆ: ಸೀಮೆಶಾವಂತಿಗೆ, ಚೆಂಡುಮಲ್ಲಿಗೆ (ಮೃಶಿಗಿ. ೭೩-೧೫೦೧). [ಸೀಮೆ + ಶಾವಂತಿಗೆ (< ಸೇವಂತಿಗೆ)]

ಸೀಮೆಸಂಕೇಶ್ವರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಸೀಮೆಸಂಕೇಶ್ವರ, ದೊಡ್ಡಗತ್ತಗಂಧಿ . . . ಕತ್ತೀಕಾಯಿ (ಮೃಶಿಗಿ. ೨೯-೫೭೪). [ಸೀಮೆ + < ಸಂಕೇಶ್ವರ]

ಸೀಮೆಸುಣ್ಣ (ನಾ). ಕಪ್ಪುಹಲಗೆಯ ಮೇಲೆ ಬರೆಯುವುದಕ್ಕೂ ಸುಣ್ಣ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೂ ಉಪಯೋಗವಾಗುವ ಮೆತುವಾದ ಬಿಳಿಯ ಸುಣ್ಣಕಲ್ಲು: ಹೊಂಬುಚದ ಸೀಮೆಸುಂಣದ ಬಸ್ತಿಯ ಸಿದ್ಧಾಪುರದಲ್ಲೂ ಸಿದಂಮಾಜಿಯವರೂ ಕಟ್ಟಿಸ್ತ (ಎಕ. VIII. ತೀರ್ಥಹ. ೫೩-೧೩; 1664); ಸುಣ್ಣವು ಈ ಗ್ಯಾಸವನ್ನು ಶೋಷಿಸಿಕೊಂಡು ಸೀಮೆಸುಣ್ಣ(ಖಡು) ಎಂಬ ಕಟಕದಂಥ ಪದಾರ್ಥವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೧೫೫). [ಸೀಮೆ + ಸುಣ್ಣ]

ಸೀಮೆಸೋಂಪು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೋಂಪು: "ಸೀಮೆಸೋಂಪು, ಶಹಾಜೀರಿಗೆ" (ಸಸ್ಯನಿ. ೨೯). [ಸೀಮೆ + ಸೋಂಪು]

ಸೀಮೆಹತ್ತಿ (ನಾ). (ಹೊರದೇಶದ) ಹತ್ತಿ: "ಕರೀಅರಳೆ, ಸೀಮೆಹತ್ತಿ, ಅಮೆರಿಕಾಹತ್ತಿ" (ಸಸ್ಯನಿ. ೭೭). [ಸೀಮೆ + ಹತ್ತಿ$_1$ (< ಪಟ್ಟಿ)]

ಸೀಮೆಹರಳು (ನಾ). ಔಡಲದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ: "ತೊಟ್ಲು, ಕರೀತುರುಕುಹರಳು, ಸೀಮೆಹರಳು, ತೊಟ್ಲೇಗಿಡ" (ಸಸ್ಯನಿ. ೭೮). [ಸೀಮೆ + ಹರಳು (< ಪರಲ್)]

ಸೀಮೆಹಲಸು (ನಾ). (ಹೊರದೇಶದ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಲಸು: ಸೀಮೆಹಲಸು, ದೀವಿಹಲಸು, ರೊಟ್ಟೀಹಲಸು (ಮೃಶಿಗಿ. ೯-೧೭೦). [ಸೀಮೆ + ಹಲಸು (< ಪಲಸು)]

ಸೀಮೆಹಸು (ನಾ). ವಿದೇಶಿ ತಳಿಯ ಹಸು: ಆತ ನಾಲ್ಕು ಸೀಮೆಹಸುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ). [ಸೀಮೆ + ಹಸು$_2$ (< ಪಸು$_4$)]

ಸೀಮೆಹುಣಸೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಣಸೆ: ಸೀಮೆಹುಣಸೆ, ಕೋರಕಾಪುಳಿ, ಕೊಟ್ಟಾಂಪುಳಿ (ಮೃಶಿಗಿ. ೭೨-೧೩೬೩). [ಸೀಮೆ + ಹುಣಸೆ (< ಪುಳಿಸೆ)]

ಸೀಮೊಸರು, ಸಿಹಿಮೊಸರು (ನಾ). ಸವಿಯಾದ ಮೊಸರು: ಚಪಾತಿಯೊಂದಿಗೆ ನಂಚಿಕೊಳ್ಳಲು ಚಟ್ನಿಪುಡಿ, ಸೀಮೊಸರು ಕೊಟ್ಟೆ (ರೂಢಿ). **ಸಿಹಿಮೊಸರು:** ನನಗೆ ಸಿಹಿಮೊಸರು ತುಂಬಾ ಇಷ್ಟ (ರೂಢಿ). [ಸೀ$_2$ + ಮೊಸರು (< ಮೊಸರ್)]

ಸೀಮೋಲ್ಲಂಘನ (ನಾ). ೧. ಗಡಿಯನ್ನು ದಾಟುವುದು; ಎಲ್ಲೆಯನ್ನು ಕ್ರಮಿಸುವುದು: ಯುದ್ಧ ಬಂದಿತು ಸಿದ್ಧರಾಗಿರಿ ಇಂದೆ ಸೀಮೋಲ್ಲಂಘನ! (ನಲಮು. ೪೭-೨). ೨. ಮೀರುವಿಕೆ; ದಾಟುವಿಕೆ: ಸೀಮೋಲ್ಲಂಘನ ಆದದ್ದು ತೀರ ಆತಂದಿ (ದೀಪಹ. II, ೩೬೧).

ಸೀಮೋಲ್ಲಂಘನ ಮಾಡು = ೧. ಗಡಿಯನ್ನು ದಾಟು: ಸತ್ವಶಾಲಿಯಾದ ಯಾವುದೇ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಾಗಲಿ, ತನ್ನ ಜನ್ಮಭೂಮಿಯ ಸೀಮೋಲ್ಲಂಘನ ಮಾಡಿ ಅನ್ಯಾನ್ಯದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸೃತವಾಗುವುದು ಇತಿಹಾಸಪ್ರಸಿದ್ಧ (ಭಾರದ. ೩೩೮); ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಜನ್ಮವೆತ್ತಿದ ಈ ಮತವು ಸೀಮೋಲ್ಲಂಘನ ಮಾಡಿ, ಎಲ್ಲ ಮಾನವರ ಕಲ್ಯಾಣಕ್ಕಾಗಿ ಮೈತ್ರಿಯಿಂದ ದುಡಿಯಿತು (ಮನೋಣಂ. ೨೭೯). ೨. ನವರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ವಿಜಯ ದಶಮಿಯಂದು ಊರಿನ ಗಡಿಯನ್ನು ದಾಟುವ ಒಂದು ವಿಧಿಯನ್ನು ಆಚರಿಸು: ಮೆರವಣಿಗೆ ಊರ ಸುತ್ತೆಲ್ಲ ಸುಳಿದು ಸೀಮೋಲ್ಲಂಘನ ಮಾಡಿ ಮರಳಿ ಬಂದಿತು (ಪ್ರಬಂಧ. ೯೭). [ಸಂ.]

ಸೀಯ (ನಾ). ಹಡಗಿನ ಒಂದು ಭಾಗ: ಅಂಭೋಧಿವೀಚೀಪ್ರಚಯವಚಳದಂತೆಬ್ಬು ಪರ್ವಿದೋಡಂದುಚ್ಚಳಿಸಲ್ ತನ್ನಾವೆ ಸೀಯಂ ಪಱಿಯೆ ಮುಱಿವುದುಂ (ನೇಮಿಪು. ೪-೭೩). [?]

ಸೀಯಂ (ನಾ). ಮೂರನೆಯದು: ಅವ್ವಲ್, ದೂಯಂ, ಸೀಯಂ, ಚಾರಂ ನಾಲ್ಕನು ಹೇಳುವರಂತೆಲೋ (ನಾಪದ. ೧೪೩). [ದೇ. ‖ ತುಳು. ಸಿಯಂ, ಶೀಯಂ, ಶಿಯಂ. /ಹಿಂ. ಸಿಹ]

ಸೀಯದರ, ಸಿಬಾರ, ಸಿರಿದರ, ಸಿರಿದಾರ, ಸಿರಿಯದರ, ಸಿರಿಯದಾರ, ಸಿರಿಯಬಾರ, ಸಿರಿವಾರ, ಸೀಯದಾರ, ಸೀಯಬಾರ (ನಾ). ಅಗಸೆ; ಹೆಬ್ಬಾಗಿಲು; ಮಹಾದ್ವಾರ: ಪಂದಲೆಯೋಳಿದೋರಣದ ಸೀಯದರಂ . . . ಮಿಂಚಿದುದಾ ಶ್ಮಶಾನದೊಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೫೭); ಆ ರಾಜಗೇಹಾಜಿರದ ಸೀಯದರದ ಕಂಟಿಯ ಬಾರದಂತರಾಳದಲ್ಲಿ ಗಿರಿಗಳ ರೂಪದಿಂ ಕೆಲವು ಕರ್ಪುಗಳಿರ್ದಪುವು (ಅನಂಪು. ೧-೧೧೭ ವ). **ಸಿಬಾರ:** ೭೭೦ ವರ್ಷವಿಲ್ಲದ ಸಿಬಾರವ ಅಜುವರಿಬರ ಪುತ್ರ ಮಡವರಿ ಬಸವ(ವಯ್ಯ) ಮಾಡಿಸಿದ ಸಿಬಾರ ಮಂಗಳಮಹಾಶ್ರೀ (ಸೌಇಇ. XV, ೧೭೨-೧: 1226). **ಸಿರಿದರ:** ಸಿರಿದರಂ, ಸಿರಿದಾರಂ, ಸಿರಿಬಾರಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೩೭೮ ಪ್ರಯೋ). **ಸಿರಿದಾರ:** ಮನೆಮನೆಯ ಮುಂದಣ ಸಿರಿದಾರದ ಮೊಗಶಾಲೆಯೊಳು . . . ರಾಜಕುಮಾರರಿರಲು ಕಂಡಳಾಗ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೨-೨೦). **ಸಿರಿಯದರ:** ಶ್ರೀದ್ವಾರ—ಸಿರಿಯದರ, ಸಿರಿಯದಾರ, ಸಿರಿಯಬಾರ (ಶಮದ. ೨೯೭ ಪ್ರಯೋ); ಗಂಧರ್ವಕನ್ನಿಕೆಯರೀಶ್ವರನಿರ್ದ ಮಣಿಮಯಹರ್ಮ್ಯಕಳಕಂಠವಮಂ ಸಾರ್ದು ಸಿರಿಯದರದೊಳ್ನಿಂದು ಸುವರ್ಣವಲ್ಲರಿಯಂ ಬಾಜಿಸುತ್ತೆ (ವೀರವಿ. ೭-೧೧ ವ). **ಸಿರಿಯದಾರ:** "ಸಿರಿಯದರಂ, ಸಿರಿಯದಾರಂ, ಸಿರಿಯಬಾರಂ — ಈ ೩ ಶ್ರೀದ್ವಾರಕ್ಕೆ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೫೯-೨೯). **ಸಿರಿಯಬಾರ:** "ಸಿರಿಯದರ ಸಿರಿಯಬಾರಂ ನೆಱೆ ತಾಂ ಶ್ರೀದ್ವಾರ" (ಕವಿಕಂ. ೧೪೨). **ಸಿರಿವಾರ:** ಪೊನ್ನ ರನ್ನದ ಸಿರಿವಾರಂ[ಪಾಠಾಂ. ರೂವಾರಂ]ಗಳ್ ಮನಂಗೊಳೆ ವಿವಾಹಗೇಹಮಂ ಮಾಡಿಸಿದಾಗಳ್ (ಜಗವಿ. ೧೦-೯೨ ವ). **ಸೀಯದಾರ:** ಸೀಯದರಂ, ಸೀಯದಾರಂ, ಸೀಯಬಾರಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೩೭೮ ಪ್ರಯೋ). **ಸೀಯಬಾರ:** ಶತ್ರುಂಜಯಮಹೀಪಾಲ ಗೋಮಂಡಳಿಗಂ ನಂದಿಮಿತ್ರನ ಗೋಮಂಡಳದೊಳೊರ್ಮೆ ಪೋರಿಗಳಾಗಿ ರಾಜಮಂದಿರದ ಸೀಯ[ಪಾಠಾಂ. ಸಿರಿಯ]ಬಾರದೊಳ್ ಪೊಣರ್ದು (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೪೭ ವ); ಸೀಯಬಾರವಂತಃಪುರಮುಯ್ಯಲ್ . . . ಒರ್ವೆಯ ನೆಱೆದಾಡಂಬರದಿಂ ತುಱುಗಿರೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೬-೨೩). [< ಸಂ. ಶ್ರೀದ್ವಾರ]

ಸೀಯದಾರ 'ಸೀಯದರ' ನೋ.

ಸೀಯನೆ, ಸಿಯ್ಯನೆ (ಅ). ೧. ಸಿಹಿಯಾಗಿ; ಸವಿಯಾಗಿ: ಕರಿಣಿಯ ಸೀಯನಪ್ಪ ಮೊಲೆವಾಲ್ಗೆ ತಗುಳ್ದುದು ತತ್ಕಿಶೋರಕೇಸರಿ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೮೦); ಕಂಡರಿಸಿದೊಡಿಕ್ಕು ಕಾಂಡಮನೆ ಸೀಯನೆ ಸದ್ರಸಮುಣ್ಮಿದಿರ್ದೊಡಂ . . . ರಸಜ್ಞಸುಮನೋಜ್ಞಮೆ ಕಾವ್ಯಮದುಂ ಧರಿತ್ರಿಯೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೧-೫೧). ೨. (ಅಲಂ) ಇಂಪಾಗಿ; ಇನಿದಾಗಿ: ಎರ್ದೆಯಂ ಪಿಡಿದಲುಗುವ ಸೀಯನಪ್ಪ ಗೀತಾತೋದ್ಯನಾದಕ್ಕಮಿದಿರೊಳ್ ಕಣ್ಗೆ ವಂದು ಬಗೆಯನುಱೆ ಸೆಱೆವಿಡಿದ ವಿದ್ಯಾಧರವಿಳಾಸಕ್ಕಂ ಬೆಕ್ಕಸಂಬಟ್ಟು (ಆದಿಪು. ೨-೪೧ ವ); ಸೀಯನೆ ಪೇಳ್ವ ಕಾದಲನ ಮಾತನ ಭಾವಿಸಿ ಕೇಳ್ವ ಭಾವಮೊಲ್ದೀಯೆ (ಲೀಲಾವ. ೨-೯೨). **ಸಿಯ್ಯನೆ:** ೧. ಕಮ್ಮನೆ, ಇಮ್ಮನೆ, ಸಿಯ್ಯನೆ (ಶಮದ. ೩೦೦ ಪ್ರಯೋ); ತನಿವಣ್ಣಂ ಮನವಾರೆ ನೋಡಿ . . . ಚಂಚುಪುಟದಿಂದಂ ಮೆಲ್ಪಿನಿಂ ಸೀಳ್ದು ಸಿಯ್ಯನೆ [ಪಾಠಾಂ. ಸೀಯೆನೆ]ಸೋರ್ವಾ ರಸಧಾರೆಯಂ ಸವಿದು (ಕಬಶಂ. ೨-೪೯).

ಸೀಯನಾಗು = ಹಿತವಾಗು; ತಂಪಾಗು: ಮೈಯನಾ ರಾಯ ತಡವಿದನಾ ಸುತರು ನೋಯಿಸಿದವು ಸ್ವಾಮಿಯೆಂದರಿಲ್ಲಿಲ್ಲಣ್ಣ ಸೀಯನಾಯ್ತಾಗೆದೆಯೆಂದ (ಭರಚ. ೪೫-೭೭). [ಸೀ$_2$ + - ಅನೆ$_1$ ./ ತೆಲು. ತೀಯನ, ತಿಯ್ಯನಿ; ಕುರುಖ್. ತೀನ್ನಾ = ಸಿಹಿಯಾಗಿರುವ]

ಸೀಯಬಾರ 'ಸೀಯದರ' ನೋ.

ಸೀಯವಲ್ಲವರಸ, ಶೀಯವಲ್ಲವರಸ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಶ್ರೀಮತ್ ಕೊಜಲ್ಗಣಿ ಮುತ್ತರಸರಾ ಬೆಸದೆ ಕಾಡುವಟ್ಟಿ ದಣ್ಣೆಱಿದು ಕೊವಳಲದುಳ್ ಏಱಿದೋರ್ ಸೀಯವಲ್ಲವರಸ (ಎಕ. IX, ಹೊಸಕೋ. ೨೧-೬; ಸು. 750). **ಶೀಯವಲ್ಲವರಸ:** ಮುತ್ತರಸರುಂ ಶೀಯವಲ್ಲವರಸರುಂ . . . ಎಲ್ಲಾ ಸಾಮಂತರುಂ ಅತ್ತಾಣಲುಂ ಸಾಕ್ಷಿ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೧೪, ೧-೩೩; 788). [< ಸಂ. ಶ್ರೀವಲ್ಲಭ + ಅರಸ$_1$]

ಸೀಯವೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು: ಸೀಯವೂರಮ ಅಕ್ಕಬ್ಬೆ ಆಳುತ್ತಿರೆ ಅಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟದು ಎಣ್ಣಣ್ಣುಗ ಮಣ್ಣು (ಎಕ. XII, ಸಿರಾ. ೨೪-೪೧; ಸು. 900). [? + ಊರ್]

ಸೀಯಾವಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿಹಿಖಾದ್ಯ: ಸಕ್ಕರೆಯ ಘೃತದೊಡನೆ ಪರಿಪಾಕದಡಿಗೆಯಿಂ ಗೈದ ಲಡ್ಡಿಗೆ ಬತಾಸುಂ ಸೀರ್ಣ ಸಹಿತ ಸೀಯಾವಳಿಗಳಾ ಕೊಡುತ ರೂಪ್ಯವನವನು ಕೊಳುತಲಿ (ನವಮೋ. ೧೭-೬೧). [< ಸೀ$_2$]

ಸೀಯಾಳ, ಸಿಯಾಳ (ನಾ). (ಕರಾ) ಎಳನೀರಿರುವ ತೆಂಗಿನ ಕಾಯಿ; ಬೊಂಡ: ದಧಿ ದಿವ್ಯಮಧು ಸಕ್ಕರೆ ಸೀಯಾಳವೂ ಇಂದಿರೇಶಗೆ ಬೇಗ ಶಿರದ ಮೇಲಭಿಷೇಕ ಮುದದಿಂ ಮಾಡಿದ ಬಳಿಕ (ಪಾರಿಜಾ. ೨-೪); ಆ ನೀರಿಗೆ (ಎಳೆಗಾಯೊಳಗಿನ ನೀರು) ಎಳನೀರು ಎಂತಲೂ ಎಳೆಗಾಯಿಗೆ ಸೀಯಾಳವೆಂತಲೂ ಅನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೨-೫೧); ತೋಟದಲ್ಲಿ ನಿಂಗ ಇದ್ದರೆ ಕೆಂದಾಳೆಮರದಿಂದ ಎರಡು ಸೀಯಾಳ ತೆಗೆಯುವಂತೆ ಹೇಳು (ದೇವಹು. ೧೫೯). **ಸಿಯಾಳ**: ಜಾರಪ್ಪ . . . ಒಂದು ಸಿಯಾಳವನ್ನು ತಂದು ತನ್ನ ದನಿಗೆ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ (ಶರಾವ. ೧೧೮); ಪೂಂಜರ ಸಂಗಾತಿಗಳು . . . ನಾಲ್ಕಾರು ಸಿಯಾಳಗಳನ್ನು ಧ್ವಂಸಮಾಡಿದ್ದರು (ಕಂಬಹು. ೩). [?]

ಸೀಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸೀದುಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡು; ಕರಿಕುಮಾಡು: ಕಾವಲಿಯ ಮೇಲಿನ ರೊಟ್ಟಿಯನ್ನು ಸೀಯಿಸಿ, ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದ ತಿಂಡಿಪೋತ ಎನಿಸಿಕೊಂಡನು (ಅರ್ಜುನ. ೩೦). [ಸೀ$_1$ + -ಇಸು$_1$]

ಸೀಯು 'ಸೀ$_1$' ನೋ.

ಸೀರ್, ಸೀರು$_2$ (ನಾ). ೧. ಹೇನಿನ ಮೊಟ್ಟೆ — ತತ್ರಿ: ರಸಮಂ ಫಣಿವಲ್ಲೀದಳರಸದೊಳ್ ಮರ್ದಿಸಿ ಬಟ್ಟೆಗೆ ಕಪ್ಪಡದೊಳ್ ಭಾವಿಸಿ ತಲೆಯೊಳ್ ಕಟ್ಟಿದೊಡುಳ್ಳ ಸೀರುಮುಳ್ಳನಿತು ಪೇನುಮಾಗಳೆ ಕಿಡುಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೫೭); ತಲೆಯೊಳ್ ಕೀವಿದ ಪೇನ ಸೀರ್ಮಲಮನೇತುಂ ಬಾರ್ಚಿ ತಾಂ ತಾಳ್ದಿಯಾ ತಲೆಯಂ ನಿರ್ಮಲಮಪ್ಪಿನಂ ಪಣಿಗೆ ಮಾಳ್ಕುಂ (ಜೀವಸಂ. ಪ್ರ. ೧. ೨೩೦). **ಸೀರು$_2$**: ೧. ಒಟಲೆ ತಗುಣೆ ಪೇನು ಸೀರು . . . ತುರುಬುಟು ಮೊದಲಾದವರೊಳಂ (ಶಕಾರ. ೪೯); ಧೂಪ ಹಾಕುವಲ್ಲಿ . . . ಮಂಡೆಯ ಅಗುರು, ಹೇನು, ಸೀರು . . . ಹೋಗುವುವು (ಸಕಪ್ಪ. ೩೩). 'ಈರ್$_2$' ಪರಾ. (ಗು). ೨. ಸಣ್ಣ; ಚಿಕ್ಕ: 'ಸೀರ್ದುಪ್ಪುಟ್', 'ಸೀರ್ಪುಲ್', 'ಸೀರ್ವನಿ' ಪರಾ. ೩. ತೆಳ್ಳಗಿರುವ; ತೆಳ್ಳನೆಯ: ನಾರುವದನಾದ ಕಣಕವನು ನಿಂಬೆಯ ಹಣ್ಣ ತೋರದೆಣ್ಣೆಯ ವಾಡಿ ಮೊಳ್ಕುಕ್ಕುವನ್ನವರ ಸೀರಜುವೆಯಂ ಕವಿಸಿ (ಸೂಪಶಾ. ೧-೨೭).

ಸೀರನಿತು = ಸ್ವಲ್ಪಪ್ರಮಾಣ; ಅತಿ ಕಡಿಮೆ: ವನಚರ ವನವನಜನಿವಹಮುಳ್ಳನಿತುಂ ಸೀರನಿತುಮಣಮುಳಿದುದಿಲ್ಲೆನಿಬಿನಮುಂಡಂ ದಹನನಳುರ್ದು ಖಾಂಡವವನಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೯೭); ಏನಗೆಳ್ಳನಿತುಂ ಸಾಸವೆಯನಿತುಂ ಸೀರನಿತು ಮೋಹಮಿಲ್ಲವನಿಯ ಮೇಲೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೧-೧೨೨). [ದೇ. ॥ ತುಳು. ಚೀರ್, ಸೀರ್; ಕೊಡ. ಚೀರಿ; ಕೋತ. ಕುರುಖ್. ಚೀರ್; ಕೋಲಾ. ಗೊಂಡಿ. ಸೀರ್; ನಾಯ್ಕಿ. ಶೀರ್]

ಸೀರ್$_1$ (ನಾ). ತುಂತುರು; ಹನಿ: ''ಸೀರ ತಂದಲಿವು ಶೀಕರಮುಂ'' (ಕವಿಕಾ. ೯೦); ಪೊಳೆವ ರತ್ನಚಯದಿಂಡೀರದಿಂ ಸೀ[ಪಾಠಾಂ. ಶೀ]ರದಿಂ . . . ಕಡಲ್ ಕಣ್ಗೆಸೆದುದು (ಸಂದಿಮಾ. ೨-೫). [ದೇ. ॥ ಕೋತ. ಚೀರ್ಲ್ = ತುಂತುರುಬೀಳು; ತೊಡ. ಸೀರ್; ಕುಾ. ಸೀರ್ಪ = ಹನಿಸು]

ಸೀರ$_2$ 'ಸೀರ್$_2$' ನೋ.

ಸೀರ$_3$ (ನಾ). ೧. ನೇಗಿಲು; ಹಲ: ''ಹಲಂ, ಲಾಂಗಲಂ, ಸೀರಃ — ಈ ಮೂಱು ನೇಗಿಲ್'' (ಶಬ್ದಮಣಿ. ೯೪-೪೨೧); ಸೀರಗದಾಯುಧ ರುಧಿರೋದ್ಗಾರಿ ಗದಾಯುಧರು ಪೇಂದ್ರನೆರದುಂ ಕೆಲದೊಳ್ ಪೀರರ್ ಚಕ್ರಮನಾಮ ನಿವಾರಿಪೆಮೆಂದೆಂಬ ಪೂಣ್ಕೆಯಿಂ ಪೂಣ್ದೆರ್ದರ್ (ಮಹಾಪು. ೧೭-೭೮). ೨. ಸೂರ್ಯ. [ಸಂ.]

ಸೀರ$_4$ (ನಾ). ೧. ಗೆರೆ; ಪಟ್ಟೆ; ಗೀರು: (೬). ೨. ಗೀರುಗಳುಳ್ಳದು; ಪಟ್ಟೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು: (ಮುಂಬಯಿ. ೬. ೩-೭೪). ೩. ನೀಳ; ಉದ್ದ: (ನರಿಯ) ಮೋರೆ ಸೀರ.ಉದ್ದಕ್ಕೆ ಹಾದಿರುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೭೪); ದೇಶಪಾಂಡೆ ರಂಗ ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಹಿರಿಯ . . ಮೈಕಟ್ಟು ತೆಳ್ಳಗೆ; ನಿಲುವು ಮಧ್ಯಮ; ಮೋರೆ ಸೀರವಾಗಿತ್ತು (ಮೇಲಿಮ. ೧). ೪. ಬಡಕಲು; ಸಪೂರ: ಮಹಾತ್ಮರ ತಲೆಯನ್ನು ಕೊಡದಷ್ಟು ಗಡುತರವಾಗಿಯೂ ಕಾಲುಗಳನ್ನು ಕಡ್ಡಿಯಷ್ಟು ಸೀರವಾಗಿಯೂ ತೆಗೆಯುವ ವಿಕೃತ ಚಿತ್ರಕಾರನು . . . ಅಸೂಯೆಯಿಂದ ಹಾಗೆ ಮಾಡುವದಿಲ್ಲ (ನರಾಭ. ೧೪ ಮುನ್ನುಡಿ); ಅವಳ ಸೀರವಾದ ಕೈಯನ್ನು ಎತ್ತಿ ಮೃದುವಾಗಿ ಒತ್ತಿದೆ (ಮುಕ್ತಿ. ೩೮). [<— ಮರಾ. ಶೀರ]

ಸೀರಣ (ನಾ). ವೇಗವಾಗಿ ಹೆಜ್ಜೆಯಿಡುವ ಒಂದು ಕ್ರಮ, — ಗತಿ: ''ಕಳಾಸ ಚಾಳೆಯ ಮಂಡಿ ಸೀರಣಂ ಹಜ್ಜೆಯಳ್ಕುಂ'' (ಮಂಗರಾ. ೮೮-೩೮). [<— ತಮಿ. ಚೀರಣ]

ಸೀರಣಿಗೆ (ನಾ). ಹೇನಿನ ಮೊಟ್ಟೆಯನ್ನು ಬಾಚಿ ತೆಗೆಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಮರದ ಹಣಿಗೆ; ಈರಣಿಗೆ: ಸೀರಣಿಗೆ ಕಿವಿಯೋಲೆ ತಾಳಿ ಮೂಗುತ್ತಿಯಿನೆ ಆರನಲಿ ಪದಿರ ಪುರುಳಿರವು ದೊಡ್ಡಂಗೆ (ಕಾಲಜ್ಞಾ. ೫೨-೭೮); ರನ್ನದ ಬಾಸಣಿಗೆ ಚಿನ್ನದ ಸೀರಣಿಗೆ (ಗೌರಿಹ. ೧೦). [ಸೀರ್ + ಹಣಿಗೆ (< ಪಣಿಗೆ)]

ಸೀರಣಿಗೆಕಸ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: (೬). [ಸೀರಣಿಗೆ? + ಕಸ]

ಸೀರದನಿ (ನಾ). ಸಣ್ಣದ್ವನಿ; ಕೀಚಲುಧ್ವನಿ: ಹೆಣ್ಣಿನ ದನಿಯನ್ನು ಅನುಕರಣ ಮಾಡುವ ಭರದಲ್ಲಿ ಸೀರದನಿ ತೆಗೆದು ತಾರಸ್ವರವನ್ನು ಮುಟ್ಟುವ ಅವನ ಹವಣಿಕೆ ನಡೆದಾಗ ಕೇಳುವವರಿಗಾಗುವ ಕಸಿವಿಸಿ ಅಷ್ಟಿಷ್ಟಲ್ಲ! (ಚೀನಪಟಾ. ೨೯೯). [ಸೀರ್$_4$ + ದನಿ$_1$]

ಸೀರಧರ (ನಾ). ನೇಗಿಲನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವನು; ಹಲಧರ; ಬಲರಾಮ: ಶ್ರೀರಮಣಂ ಜಿನಚಂದ್ರನುದಾರಂ ಜಿನಭವನಸಮಿತಿಗತ್ಯುತ್ಸವದಿಂ ಸೀರಧರನೆಱಗೆ ಕೇಶವಚೋರಚನೆಗೆ ಖಚರದೂತನುದ್ಧತನಾದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೧); ಸೀರಧರ ನೀನುಮಿಂತೀ ನಾರಾಯಣನಗಲಲೊಡನೆ ನಿನ್ನಯ ಮನದೊಳ್ ದೂಱಿಸಿ ಜಿನದೀಕ್ಷೆಯನಾಂತಾರಳಿವನೆ ನೆಗಟ್ಟು ದೇವನಪ್ಪೆ ದಿವದೊಳ್ (ಮಹಾಪು. ೧೭-೩೦). [ಸಂ.]

ಸೀರನಿಗೆಸೊಪ್ಪು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಸೀರನಿಗೆಸೊಪ್ಪು, ಕೆಂಪುನೆಲಆಕ್ಕಿ (ಮೃಚಿ. ೭೪-೧೫೯೨). [ಸೀರನಿಗೆ$_1$ + ಸೊಪ್ಪು$_1$]

ಸೀರನಿಗೆಹಂಬು, ಶೀರಣಿಗೆಹಂಬು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ: (ಮೃಚಿ. ೭೯-೧೪೧೭). **ಶೀರಣಿಗೆಹಂಬು** : ಶೀರಣಿಗೆಹಂಬು, ಶೀರಂಗಬಳ್ಳಿ (ಸಸ್ಯನಿ. ೧೧೮).
[ಸೀರನಿಗೆ$_1$ + ಹಂಬು$_2$ (< ಪರಪ್ಪು)]

ಸೀರಪಾಣಿ (ನಾ). = ಸೀರಧರ: ಸಾರವಸ್ತುಗಳಂ ನೆಱೆದಂಭೋರಾಶಿಯ ಕಾದಿಗೆ ಕಾವನುಂ ಸೀರಪಾಣಿ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೩೨); ಭಾಗಿಗಳಾರ್ ಸೀರಪಾಣಿಯೊರೆಗಂ ದೊರೆಗಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೬-೧೩೪). [ಸಂ.]

ಸೀರಸನಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ತಿಗಡೆ: ''ಕುಟನ್ನಟಮನಲ್ ಸೀರಸನಿ [ಪಾಠಾಂ. ನೀರಸನಿ, ಸೀರಸಗಿ]'' (ಮಂಗರಾ. ೪೨-೪೦). [?]

ಸೀರಹಸ್ತ (ನಾ). = ಸೀರಧರ: ನಿಷಾದಿಯನುರುಳೆಚ್ಚು ಗಜಪ್ರಿಯತೆಯನಹಿತರ್ ಪೊಗಟ್ವ ಸೀರಹಸ್ತಂ ಮೆಱೆದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೧೯). [ಸಂ.]

ಸೀರಾಂಗ (ನಾ). ನೇಗಿಲಿನ ಒಂದು ಭಾಗ; ಗುಳ. [ಸಂ.]

ಸೀರಾಯುಧ (ನಾ). ೧. ನೇಗಿಲು; ಹಲ: ಸೀರಾಯುಧದಿಂದಣ್ಣಿಯ ನೀರಂ ಬಲಭದ್ರನೆಯ್ದೆ ತಿರ್ದಿದೊಡೆ (ಮಹಾಪು. ೧೭-೪೦). ೨. ನೇಗಿಲನ್ನು ಆಯುಧವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು; ಬಲರಾಮ: ಉಗ್ರಶಸ್ತ್ರತತಿಯಿಂ ಸೀರಾಯುಧಂ ಕಾದೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೩೩); ಸೀರಾಯುಧನುಂ ಗದಾಯುಧನುಮಾ ಕ್ಷಣದೊಳ್ ಇದು ದೇವದಾನವರ ಕೋಪ ದಿನುನ್ನದ ಕಿಚ್ಚು . . . ಎನುತ್ತ (ಮಹಾಪು. ೧೭-೪೦). [ಸಂ.]

ಸೀರಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). = ಸೀರಾಯುಧ ೨: ಶರಂಗಳಂ ಮುಳಿದು ಕಡಿದುಂ ಸೀಳ್ದುಂ ನೇರ್ದುಂ ನಿಜಾಸ್ತ್ರದಿನೇಂ ಮನಂಗೊಳಿಸಿದನೊ ಸೀರಾಸ್ತ್ರಂ ನೋಟ್ಪಿಂದ್ರ ರುಂದ್ರಸಭಾಳಿಯಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೨೪). [ಸಂ.]

ಸೀರಿ (ನಾ). = ಸೀರಾಯುಧ ೨ : ಸೀರಿ ಕೃತಕಾರ್ಯವಿಪರ್ಯಯಮಾದುದೆಂದು ಮುಸ್ಸಿರನದನಂತ ವಂಚಿಸುವ ಬುದ್ಧಿಯಿಂ (ನೇಮಿಪು. ೬-೧೧೧); ಸೀರಿ ನಾರಾಯಣ ರೆಸಕಮನೇವೇಳ್ವಪೆಂ (ಅನಂತಪು. ೧೩-೧೫). [ಸಂ. ಸೀರಿನ್]

ಸೀರಿಪ್ರಿಯೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮದ್ಯ: ''ಸೀರಿಪ್ರಿಯ ಸೀಧು ಮದಿರ ಸುರೆ (ಯಿರೆ) ಕಳ್ಳಂ'' (ವಸ್ತುಕೋ. ೮೨-೫). [?]

ಸೀರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸೀರಣಿಗೆಯಿಂದ ಕೂದಲನ್ನು ಬಾಚಿ ಹೇನಿನ ಮೊಟ್ಟೆಗಳು ಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡು: ಆಕೆ ಮಗಳ ತಲೆಯನ್ನು ಸೀರಿಸಿದರು (ರೂಢಿ).
[ಸೀರ್ + -ಇಸು$_1$]

ಸೀರು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೀರಣಿಗೆಯಿಂದ ಕೂದಲನ್ನು ಬಾಚಿ ಹೇನಿನ ಮೊಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಹಾಕು: ಕೂತುಕೋ ಬಾ, ತಲೆ ಸೀರುತ್ತೇನೆ (ರೂಢಿ). ೨. (ಅಲಂ) ಒಟ್ಟು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು: ಕಂಚು ಕಾಸು ಸೀರಿಕೊಂಡು ಕೆಂಚೇರೈವರು ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಅರಸರ

ಮಡದಿ ದುರಪತಿ ಕೂಡ ಸರಸದಿಂದ ಕರಿಯ ಬಂದೆ (ಲೋಕಗೀ. ೧೬೯). ೩. ಸೆಳೆದುಕೊಳ್ಳು: 'ಸೀರುಂಡೆ' ಪರಾ. [< ಸೀರ್]

ಸೀರು$_{2}$ 'ಸೀರ್' ನೋ.

ಸೀರು$_{3}$ 'ಸೀಱು$_{3}$' ನೋ.

ಸೀರು$_{4}$ (ನಾ). ಭವಿಷ್ಯ (?): ಅವರು ಜ್ಯೋತಿಷಿಗಳನ್ನು, ಕಣಿ ಹೇಳುವವರನ್ನು ಅಂದರೆ ಒಟ್ಟಾರೆ 'ಸೀರು ಹೇಳುವವರನ್ನು' ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬರುತ್ತಾರೆ (ಗಂಗಾಮ. ೧೦). [?]

ಸೀರುಂಡೆ (ನಾ). ಕೊಳ್ಳೆ ಹೊಡೆದ ವಸ್ತು; ಲೂಟಿ; ಸೂರೆ: ಪ್ರಸಾದವಿನಿಯೋಗ ಹೊಡೆದಾಟದ ತನಕಾ ಸಾಗಿ ಮಾಮೂಲಿನಂತೆ ಸಿಕ್ಕವರಿಗೆ ಸೀರುಂಡೆ ಆಗಿ ಜಗಳದಲ್ಲಿ ಕೊನೆಗೊಂಡಿತು (ವೃದ್ಧಿ. ೭೯); ನನ್ನ ಸಾಮಾನುಗಳೂ ಸಿಕ್ಕವರ ಸೀರುಂಡೆಯಾದುವು (ತ್ರಿವಾ. II, ೧೦೭). [ಸೀರು$_{1}$ + ಉಂಡೆ]

ಸೀರುಂಬುಳಾಡು 'ಸೀಱುಂಬುಳಾಡು' ನೋ.

ಸೀರುಡಿಕೆ 'ಸೀರೆಉಡುಕೆ' ನೋ.

ಸೀರುಮಣ್ಣು 'ಸೀಱುಮಣ್ಣು' ನೋ.

ಸೀರುಮಣ್ಣುಗೊಡು 'ಸೀಱುಮಣ್ಣುಗೊಡು' ನೋ.

ಸೀರೆ$_{1}$ (ನಾ). ೧. ಬಟ್ಟೆ; ವಸ್ತ್ರ: ಸಾದುಗೆತ್ತು ಬಗೆಯಾದವನಾನೋಡಲಟ್ಟಿದ ನಾದಮಾನುಮಱಿಮಾನಸನಾಗದೆ ಮೂಳದೊಳ್ ಮೋದದಾನುಡುವ ಸೀರೆಗಮುನ್ನನ ದಿರ್ಘ ದಾರದೆ ಪೋದೆಡೆಯೊಳೆ ತಡೆದಾನವನೆಂದಪಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೨೪); ಅಯ್ಯಾ ಏನಾಗುಡಲಿಕ್ಕೇನುಮೊಂದು ದಮ್ಮಕ್ಕಾದೊಡಂ ಸೀರೆಯಂ ಕೊಂಡೀಯಿಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೭೭-೧೧); ವಿಲಸಿತದುಕೂಲವಸ್ತ್ರಂಗಳನಲ್ಲದೆ ಪೆಱವು ಸೀರೆಗಳನುಟ್ಟಱಿಯಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೦-೧೦೪); ಊರ ಸೀರೆಗೆ ಅಸಗ ತಡಬಡಗೊಂಬಂತೆ . . . ನಿಮ್ಮನಱಿಯದ ಕಾರಣ ಕಿಮ್ಮನೆ ಕೆಟ್ಟೆನಯ್ಯಾ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೧೯-೩೧). ೨. ಹೆಂಗಸರು ಉಡುವ ಬಟ್ಟೆ; ಸಾಲೆ: ಬೆಸಕೆಯ್ಯ ಪೆಂಡಿರ ಮೊಲೆಗಳಂ ಸೀರೆಯಿಂ ಕಟ್ಟಿಸಿ ಕೂಸುಗಳಂ ಮೊಲೆಯುಣಾಲೀಯದೆ ಬೆಸಕೆಯ್ವುಗುಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೭೦-೧೨); ತಳಿರ್ಗಳ ಸೀರೆಯುಟ್ಟು ಗುರುಗಂಜಿಯ ಹಾರಮನಾಂತು (ಗಿರಿ. ೧-೧೨೩); ಹರಹರಾಯೆನುತಾಗ ಸೀರೆಯ ಸೆಱಗ ಹಱಿದಿತ್ತಳು ನೃಪಾಲಗೆ (ನಳಚ. ೫-೭); ವಸ್ತ್ರ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿರುವ 'ಚೀರ' ಎಂಬ ಸಂಸ್ಕೃತಶಬ್ದವು ಸೀರೆ ಎಂದು ತದ್ಭವವಾಗಿ ಹೆಂಗುಸರು ಮಾತ್ರ ಉಡುವ ವಸ್ತ್ರವೆನಿಸಿದೆ (ಸಂಶೋಧ. ೮೯). ೩. ನಾರುಮಡಿ; ವಲ್ಕಲ: ಬಾರದಿರನಾ ಭರತಂ . . . ತಂದೆಯ ಭಾರವನ್ನಬಿರೀ ಸುಮಂತ್ರನ ಸಾರಲೆಂದಾ ಸೀರೆಯನು ಸೆಳೆದುಟ್ಟ ನೋಲವಿನಲಿ (ತೊರರಾ. ೨-೩-೩೧). [ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಚೀರೈ, ಚೀಲೈ; ಮಲ. ಚೀಲ, ಶೀಲ; ತುಳು. ಸೀರೆ, ಶೀರೆ; ತೆಲು. ಚೀರ./ ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚೀರ./ ಪ್ರಾ. ಚೀರ./ ಸಂ. ಚೀರ]

ಸೀರೆ$_{2}$, ಸೀರ$_{2}$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಸಿರಿಸಂ ಸೀರೆ ಬೆಳಲ್ಲವಂಗ ಮೊಲವಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೧೦೪೦ ಪೂರ್ವಕ); ಆ ಸರಸಿಜಭವನೀಕೆಯ ಕೇಶಕ್ಕೊಲಿದೀಯೆ ತಮ್ಮ ಚೆಲ್ವಂ ಮುನಿದೀ ದೇಶದೊಳಿರಲೊಲ್ಲದೆ ಮಲೆದೇಶದೊಳಂತಪ್ಪುವಂಜಿ ಸೀರೆಯ ತರುಗಳ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೧೬೫); ಓರಂತೆ ತಾಳ ತೆಂಗಿನ ಸೀರೆಯ ಕಳ್ಗಳ್ ಕಳರ್ಚಿ ನಿತ್ಯಗ್ರಹಮಂ ಪಾರಯ್ಸಿ ಕುಣಿದರರಬರ್ ಭೋರೆನೆ ಕೆಯ್ಪುಱಿಯ ಬಂಜೆವಱಿಯನೆ ವನದೊಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೯೮). ೨. ತೆಂಗಿನಮರದಲ್ಲಿ ಮಟ್ಟೆಯನ್ನು ಸುತ್ತಿಕೊಂಡಿರುವ ನಾರಿನಂತಹ ಹೊದಿಕೆ; ಸೀಬು: ತೆಂಗಿನ ಮರದ ಸೀರೆಯನ್ನು ಕೆಲವರು ಉರುವಲಿನಂತೆ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮದ್ಯ: "ಮೈರೇಯಮಾಸವಂ ಮಧು ಮಾಧವಂ ಸೀಧು ಸೀರೆ ಸುರೆ ಕಳ್ಳೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೬೫-೮). **ಸೀರ$_{2}$**: ೧. ಮಾವರವಾವು ಸೀರ ನಾರಂಗ ಲವಂಗ . . . ಮಾತುಳುಂಗಂ ಭೂಜಂಗಳ್ (ಶಾಸ. XV, ೫೭-೫೮; 1184).

[ದೇ. ‖ ಕೋಲಾ. ಸಿರೆ, ಚೀರೆ; ನಾಯ್ಕಿ. ಶೀರೆ; ಪರ್ಜಿ. ಸೀರ್]

ಸೀರೆ$_{3}$ (ನಾ). ನೇಗಿಲು; ಹಲ: ಮುಗನನೆತ್ತಿ ಪುಳಕಾಂಕುರಮಂ ಮೃಗಗ್ಗಳಿಸದ ಕಾಂತೆಯ ಕೈಗಮದೇಂ ಭೇದಮುಂಟೆ ಸೀರೆಯ ಕೈಗಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೧೧೫). [ಸಂ. ಸೀರ]

ಸೀರೆಉಡುಕೆ, ಸೀರುಡಿಕೆ (ನಾ). ಸೀರೆಯನ್ನು ಕೊಡುವುದರ ಮೂಲಕ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಪುನರ್ವಿವಾಹ; ಉಡುಕೆ: ತಮ್ಮ ಜಾತಿಯಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿನ ಗಂಡ ಸತ್ತ ಮೇಲೆ 'ಸೀರೆಉಡುಕೆ' ಎಂದು ಮಾಡಿ ಬೇರೆಯೋರ್ವನಿಗೆ ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲವೆ? (ಬಂದಜೀ. ೮೭). **ಸೀರುಡಿಕೆ**: ಒಂಟಿಬಾಳು ಸಾಕಾಗಿದ್ದ ಇಬ್ಬರೂ ಜಂಟಿಬಾಳಿಗೆ ಒಪ್ಪಿ 'ಸೀರುಡಿಕೆ' ಮಾಡಿಕೊಂಡರು (ಮಲಮ. ೬೯). [ಸೀರೆ$_{1}$ + ಉಡುಕೆ$_{1}$]

ಸೀರೆಗಳ್ಳ (ನಾ). ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಕದಿಯುವವನು: "ಪಾಟಚ್ಚರಃ, ಪಟಚ್ಚಾರಃ — ಈ ೨ ಸೀರೆಗಳ್ಳಂ" (ಹಲಾಯು. ೫೭-೧೮೫). [ಸೀರೆ$_{1}$ + ಕಳ್ಳ$_{1}$]

ಸೀರೆರೋಗ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚು ಋತುಸ್ರಾವವಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ: (೩). [ಸೀರೆ$_{1}$ + ರೋಗ]

ಸೀರೆವರದ (ನಾ). ಬಟ್ಟೆಯ ವ್ಯಾಪಾರಿ; ಜವಳಿವ್ಯಾಪಾರಿ: "ದೂಸಿಗನೆನಲ್ ಸೀರೆವರದಂಗೆ ನಾಮಂ" (ಕಬ್ಬಿಗ. ೩೪); ಮಿಗೆ ಬೆಲೆಯೇಱಿದ . . . ಬಟ್ಟೆಯ ಮಟಿಗೆಗಳಂ ಸೋಲಿಪ್ಪುವು ಸೀರೆವರದರ ಪಸರಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೩೮). [ಸೀರೆ$_{1}$ + ವರದ$_{1}$]

ಸೀರ್ಕರಡಿ (ನಾ). ಜಗಳವಾಡಲು ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ ಕರಡಿ; ಭಯಂಕರವಾದ ಕರಡಿ: ಪೋದ ಮಾರಿಯನ್ನಳೆ ಮನೆದೊಟ್ಟು ಸೀರ್ಕರಡಿಯನ್ನಳೆ ನಾದುನಿ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೯೮); ತರುಣಿಯರೆಂಬ ಪೆರ್ಬುಲಿಗಳಂ ಹರಿಣಾಕ್ಷಿಯರೆಂಬ ಕ್ರೂರ ಸೀರ್ಕರಡಿಗಳಂ . . . ಸ್ಮರಶರದಿಂದ ಮೆಯ್ಯಱಿಯದೊಯ್ಯನೆ ಪೊರ್ದಿದರಪ್ಪೊಡೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೧೫೪); ಅರ್ಕಾಂಶುಗೆ ಹುಗಲಿಲ್ಲದೆ ಸೀರ್ಕರಡಿಯ ಕಡುಪಿನಂದದಡವಿಯ ತಮಮಂ ಮಾರ್ಕೊಂಡು ಸುಱಿವ ಕಾಡೆಳವೆರ್ಕಿನ ಕಣೆ ನಡೆವ ಸೊಡರ್ಗಳೆನೆ ಜಲಜಲಿಕುಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೫-೮೧). [< ಸೀಱು$_{1}$ + ಕರಡಿ$_{1}$]

ಸೀರ್ಣ (ನಾ). ಕೃಶ; ಬಡಕಲು: ಜೀರ್ಣವಾದ, ಸೀರ್ಣವಾದ ದೇಹವನ್ನು ದೇಹಸ್ಥನಾದ ಆತ್ಮನು ತ್ಯಜಿಸಿ ನವದೇಹಧಾರಿಯಾಗಿ ಹುಟ್ಟುತ್ತಾನೆ (ಭಾರದ. ೧೧೪).

[< ಸಂ. ಶೀರ್ಣ]

ಸೀರ್ಣೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿಹಿಪದಾರ್ಥ: ಪರಿಪಾಕದಡಿಗೆಯಿಂ ಗೃದ ಲಡ್ಡಿಗೆ ಬತಾಸಂ ಸೀರ್ಣೆ ಸಹಿತ ಸೀಯಾವಳಿಗಳಂ ಕೊಡುತ (ನವಮೋ. ೧೭-೬೧).

[<— ತಮಿ. ಚೀರಣಿ]

ಸೀರ್ದುಪ್ಪುಟು (ನಾ). ಸಣ್ಣ ಕೂದಲು: ಬರಿಯ ಸೀರ್ದುಪ್ಪುಟ ಬಂಬಲ್ಗಳನುಗುಱಿ ಪಿಕ್ಕಿ ಬಿಸಿಲ್ಗಾದುದದೊಂದು ಮರದ ಕೋಡೊಳ್ ಕೋಡಂ (ಜಗು. ೧೪-೧೧).

[ಸೀರ್ + ತುಪ್ಪುಟು]

ಸೀರ್ನಾಯ್ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭಯಂಕರವಾದ ನಾಯಿ: ಪಾಪಂಗಳಂ ಗೆಯ್ದವರಾನೆಯುಂ ಸಿಂಹಮುಂ . . . ತೋಳನುಂ ಸೀ[ಪಾಠಾಂ. ನೀ]ರ್ನಾಯುಂ . . . ಆಗಿ ತಿರಿಕಗತಿಯೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೯೭-೪); ದುರ್ಜನನಂತೆ ಕವಿವ ಸೀರ್ನಾಯ್ಗಳಿಂ . . . ಅದ್ಭುತಮಪ್ಪ ಭೀಮವನಮೆಂಬ ಪೆರಡವಿಯೊಳಗೆ ಪೊಕ್ಕು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೩-೧೦೦): ಒಂದರಣ್ಯದೊಳ್ ಸೀ[ಪಾಠಾಂ.ನೀ]ರ್ನಾಯಾಗಿ ಪುಟ್ಟಿ ಕಾಟ್ಗಿಚ್ಚಿಂ ಬೆಂದು (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೮-೩೦ ವ). [ಸೀಱ್$_{1}$ + ನಾಯ್]

ಸೀರ್ಪಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಿರಿಚುತ್ತಾ ಒದ್ದಾಡು, — ಚಡಪಡಿಸು: ಇಡೆ ಕಾಲಂ ಬಲಿ ಸಿಲ್ಕಿ ಪಲ್ಕಿರಿದು ಕಣ್ಬೋತಂದು ಸುಯ್ಸುಟ್ಟು ಸೀರ್ಪಡಿಸುತ್ತಿರ್ದ ಧರಾಮರರ್ ನಡುಗೆ (ನೇಮಿಪು. ೫-೨೪). [< ಸೀಱು$_{1}$ + ಪಡಿಸು]

ಸೀರ್ಪನಿ 'ಸೀರ್ವನಿ' ನೋ.

ಸೀರ್ಪನಿವಡಪ, ಸೀರ್ವನಿವಡಹ (ನಾ). ತುಂತುರುಮಳೆ; ಸೋನೆಮಳೆ: ಜನವನಿತುಂ . . . ಮರವಟ್ಟಿರಲ್ಕೆ ಸೀರ್ವನಿವಡಪಂ ಪೊದಟ್ಟು ಮುಸಗಿತ್ತು ತುಷಾರದ ತುಂತುಱಿಂಬಿನಂ (ಕುಸುಮಾ. ೬-೩೭). **ಸೀರ್ಪನಿವಡಹ**: ಸೀರ್ವನಿವಡಹಂ ಪೊದಟ್ಟು ಮುಸಗಿತ್ತು ತುಷಾರದ ತುಂತುಱಿಂಬಿನಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೨-೫೯).

[ಸೀರ್ಪನಿ (< ಸೀರ್ವನಿ) + ಬಡಪ]

ಸೀರ್ಪನಿವಡಹ 'ಸೀರ್ಪನಿವಡಪ' ನೋ.

ಸೀರ್ಪುಲ್ (ನಾ). ಸಣ್ಣ ಹುಲ್ಲುಕಡ್ಡಿ: ಮೂಲೋಕಮಂ ಯೌವನಚತುರತರಾಪಾಂಗದಿಂದೊಂದು ಸೀರ್ಪುಲ್ಗೆಸೆವನ್ನಂ ಮಾಡುತಂಗಪ್ರಭೆಯೊಳಖಿಲಕಾಂತಾರಮಂ ಕೂಡೆ ತೇಂಕಾಡಿಸುತಂ (ಕಾದಂಬ. ೫೪೭); ದಶದಶಗ್ರೀವರಾತಂಗೊಂದು ಸೀರ್ಪುಲ್ಗೆ ಸಾಟಿ, ಶತಕೋಟಿಬಲಶಾಲಿ ವಾಲಿಗೆ ಕಣಾ! (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೯೭-೩೦೭). [ಸೀರ್ + ಪುಲ್]

ಸೀರ್ಪೆ (ನಾ). ಕಿರಿಚಾಟ; ಚೀರಾಟ: ಉಲಿವ ಕಲಿಭಟರುಗಳ ಬೊಬ್ಬೆಯಿಂ ಸೀರ್ಪೆಯಿಂ . . . ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಗಳು ಬಿರಿದುವಾಗ (ತುರಂಗ. ೫೦-೪೭).

[< ಸೀಱು$_1$ + -ಪೆ]

ಸೀರ್ಮಿಡಿ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕ ಕಾಯಿ; ಸಣ್ಣ ಮಿಡಿ: ಸೀರ್ಮಿಡಿಗಳಿರದಾ ಬಳಲ್ಮಿಡಿಗಳಲ್ಲಿ . . . ತನಿವಣ್ಗೊಳಿಮ್ಮಾವೆಸೆದುದು (ವೀಕೃತ. ೨-೩-೧೫). [ಸೀರ್ + ಮಿಡಿ$_2$]

ಸೀರ್ಮೀನ್ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕ ಮೀನು; ಸಣ್ಣಮೀನು: ಪಲವಕ್ಕಿಗಳ ಮೊತ್ತವಂ ತುತ್ತಲೆಂದು ಸಿಡಿದ ಸೀರ್ಮೀನ್ಗಳಿಂ (ಚಿಕಮಂ. ೪-೧); ಅಂಚೆವಿಂಡುಗಳ ಬಾಯ್ಗಳಿನೊಕ್ಕಮೃತ ಧಾರಾಸಾರಶೀಕರಂಗಳಂ ಸೀರ್ಮೀನ್ಗೆತ್ತು (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧-೯೦ ವ). [ಸೀರ್ + ಮೀನ್$_2$]

ಸೀರ್ಮುತ್ತು (ನಾ). ಚಿಕ್ಕಮುತ್ತು; ಸಣ್ಣಮುತ್ತು: ಬೆಳಗಪ್ಪ ಜಾವದಯ್ಕಿಲ್ ಕೊಳೆ ಶೀತಕ್ಕಾಱದಳ್ಕಿ ತೊಟ್ಟರ್ದ ಧರಾತಳಮೆಂಬ ಪೆಣ್ಣ ಪೊಸಕಂಚುಳಿಕೆಯ ಸೀರ್ಮುತ್ತಿನಂದಮಾದವು ಪನಿಗಳ್ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೬೯೪ ಶೂದ್ರಕ); ಸಿಡಿವ ಸೀ[ಪಾಠಾಂ. ಸೀ] ರ್ಮುತ್ತುಗಳೊ ತಡೆಯದ ಏಟಾರಿಸನೆ ತಾರಾಳಿಯಸೆದುವು (ಹಚಕಾ. ೩-೮೯).

[ಸೀರ್ + ಮುತ್ತು$_2$]

ಸೀರ್ವನಿ, ಸೀರ್ಪನಿ (ನಾ). ಸಣ್ಣ ಹನಿ; ತುಂತುರು: ತುಱುಂಗಿ ತೂಱೆ ಸಿಡಿವ ಸೀರ್ವ[ಪಾಠಾಂ. ರ್ಪ]ನಿ ಕಡುದೆಡಂಗುವಡೆಯ (ರಾಜಶೇ. ೨-೮ ವ). ಸೀರ್ಪನಿ: ಕೊಳದ ತಡಿಯಲ್ಲಿ ಸೀರ್ಪನಿಗಳ ತುಱುಗಲನುಗುಟ್ಟಿ ಚಂದ್ರಕಾಂತದ ಶಿಲೆಯೊಳ್ . . . ಎಸಟ ಪಸೆಯ ಮೇಲೊಱಗಿರ್ದಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೦೫); ಪರಿವ ತೊಱೆಗಾಲ್ಗಳ ಸೀರ್ಪನಿಗಳನೀಂಟಿಯುಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೫೪); ಬಡಬಡಿಶಿಖಿ ನೆಯ್ಯ ಸೀರ್ಪನಿಗಡಣದಿ ತಣಿದಪುದೆ (ವೃಷವಿ. ೫-೭೭). [ಸೀರ್ + ಪನಿ$_2$]

ಸೀಲ, ಸೀಳ (ನಾ). ನಡತೆ; ನಡವಳಿಕೆ: ಮಣಿಸುತ ಲೋಕವ ತೇತ್ಯತ್ಯೆಯನೆ ಕುಣಿಸಿ ಸೀಲವ ಪಱಿವಡಿಸಿ ಮುನಿಜನವನು ಮೂರ್ಛೆಗೊಳಿಸಿ ಮಾಯವ ಮಾಟ್ಟ ವನಿತೆಯ ರ್ಗೆಳಸದರ್ಗೆಣೆಯೇ (ಕವಚ. III, ೧೩೮ ಬೆಳ್ಗೊಳದ ಗೊಮ್ಮಟೇಶ್ವರಚರಿತೆ). ಸೀಳ: ಚದುರ ಪಾಟಿಯ ಸೀಳದ ಪೆಂಪಿಂದಾ ಸತಿಗಾರ್ ದೊರೆ ಧಾತ್ರಿಯೊಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೧೭೪).

[< ಸಂ. ಶೀಲ]

ಸೀಲಗುಣ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆ; ಸದಾಚಾರ: ಆ ಯತಿಯ ತನೂಭವನಂದಾ ಯತಿಯಿಂ ಸೀಲಗುಣವ ಪಾಲಿಸುತಿರ್ದ್ದಂ (ಕ. I. ೪೧-೨೦; 1417?). [< ಸಂ. ಶೀಲಗುಣ]

ಸೀಲವಂತೆ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆಯುಳ್ಳವಳು; ಶೀಲವಂತೆ: ಬೈರಪನಾಯಕರು ಪುಣ್ಯಸ್ತ್ರೀ ಚೆನಾಜಿಅಂಮ ಸೀಲವಂತ್ತೆ ಬೋಣನಾಯಕರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಸೀಲವಂತ್ರಪುರ (ಎಕ. XVI, ಚಿಕ್ಕನಾ. ೪೭-೭; ಸು. 18ನೆಯ ಶತ). [ಸೀಲ + - ವಂತ + - ಎ$_2$]

ಸೀಲಾಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಬಟ್ಟೆಹರಕುಗಿಡ, ಸೀಲಾಗಿಡ (ವ್ಯಜಿಗಿ. ೭೪-೧೫೦೯). [ಸೀಲ್ಾ$_0$ + ಗಿಡ (< ಗಿಡು)]

ಸೀಲು (ನಾ). ಮುದ್ರೆ; ಮೊಹರು: ಸೀಲಾಗಿದ್ದ ಡಬ್ಬಗಳನ್ನು ಕೆಲವರು ಕಲ್ಲಿನಿಂದಲೇ ಕುಟ್ಟಿ ತೆಗೆದುಬಿಟ್ಟರು (ಗೋಪುರ. ೪೩).

ಸೀಲು ಮಾಡು = ಮೊಹರು ಮಾಡು: ಸೀಲುಮಾಡಿದ ಹಾಗೆ ಕಣ್ಣು ಮುಚ್ಚಿರುವವಳು (ಚಂದ್ರವೀ. ೧೧-೪೪). [← ಇಂ. Seal]

ಸೀಲೆ 'ಸೇಲೆ' ನೋ.

ಸೀವ (ನಾ). ಒಂದು ಪಂಗಡದ ಹೆಸರು (?): ಗೋವರ್ಧನಂ ಗೋವರ್ಧನಗಿರಿಯನೆತ್ತುವಂತೆತ್ತಿ ಗೋಕುಳಮಂ ಕಾದುದಂ ಕಂಡು ಗೋವರುಂ ಸೀವರುಂ ಜಕ್ಕರುಂ ಮಕ್ಕಳುಂ ಮಱೆಗಳುಂ ಬೆಕ್ಕಸಂಬಟ್ಟು (ಅರ್ಧನೇ. ೮-೧೭ ವ). [?]

ಸೀವಟ$_1$ (ನಾ). ಹಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಮಾಡುವ ಮಿಶ್ರಣ: ಅರಸ ಬಂದನು . . . ಮಡದಿ ಸಕಲನಿಯೋಗಿಜನ ಸಹಿತ ಸರಸಿ ನೆಱೆಯವು ಸ್ನಾನಪಾನಕೆ ತರು ಲತಾವಳಿಗಳು ಯುಧಿಷ್ಠಿರನರಮನೆಯ ಸೀವಟಕೆ ಸಾಲವು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೯-೨೦).

[← ಮರಾ. ಚಿವಡಾ]

ಸೀವಟ$_2$, ಷೀವಟ, ಸಿವಟ, ಸೀವಟ್ಟ (ನಾ). ೧. ಒಬ್ಬನ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟುದು,– ಸ್ವಾಮ್ಯದಲ್ಲಿರುವಂಥದು: ಶಾನ್ತಿವರ್ಮರಸಂ ಸುಗನ್ಧವರ್ತ್ತಿಯಲ್ ತನ್ನ ಮಾಡಿಸಿದ ಬಸದಿಗಾವೂರ ತನ್ನ ಸೀವಟದ ಪೊಲದೊಳಗೆ ಸರ್ವ್ವಬಾಧಾಪರಿಹಾರಮಾಗಿ ಬಿಟ್ಟ ಮತ್ತರ್ನ್ನೂಱಯ್ವತ್ತು (ಸೌಇ. XX. ೧೮-೩೭; 980); ತಮ್ಮ ಸೀವಟದ ಪೊಲದೊಳಂಕೇಶ್ವರದ ಗಡಿಂಬದಲಿ (ಕ. V. ೫೨-೪೦; 1087); ತನ್ನರಸುತನಕ್ಕೆ ಸೀವಟಮೆನಲ್ ಸಲೆ ಸಲ್ವಱುವತ್ತಮತ್ತರುರ್ವ್ವರೆಯನುದಾರಿ ರಾಯರಸಂ . . . ಬಿಟ್ಟಂ (ಸೌಇ. XV. ೨೦೪-೫೩: 1199). ೨. ಒಬ್ಬನ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟ ಭೂಮಿ,– ಸ್ವಾಮ್ಯಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟಿರುವ ಕ್ಷೇತ್ರ: ಸಂಕ್ರಮಣದಂದು ತಮ್ಮ ಸೀವಟಂ ಇಟ್ಟಗೆಯಲು (ಬೋಶಿಶಾ. ೧೯೦೪, ರಾಣಿಬೆನ್ನೂರ್. ೨೯-೯; 991); ಕಂಚರಸು ತನ್ನ ಸೀವಟದೊಳಗೆ ಧರ್ಮ್ಮಾನುರಾಗಚಿತ್ತಂ ಸಹಿರಣ್ಯಪೂರ್ವ್ವಕಂ ಕುಡೆ (ಎಇ. XVI. ೫೫-೨೨: 1053). ೩. ಕ್ಷೇತ್ರ; ಭೂಮಿ: ಗ್ರಾಮೇ ಮುಳುಗುಸ್ನಾಖ್ಯೇ ಸೀವಟೇ ಷಡ್ನಿವರ್ತ್ತನಂ (ಸೌಇ. XX. ೧೩-೧: 875); ಕಾರೆಯಬಾಗುನಾಮಧೇಯಸ್ಯ ಸೀವಟೇ ದ್ವಾದಶನಿವರ್ತ್ತನಂ ಸರ್ವ್ವನಮಸ್ಯಂ ದತ್ತಂ (ಸೌಇ. XX. ೬೧-೨೧: 1098?); ಯಿದಕ್ಕೆ ಸೀಮೆ ತೆಂಕಲು ಸಂಕರಬಸದಿಯ ಪೊಲಂ ಮೇರೆ ಮೂಱುಂದೆ[ರೆ]ಯೊಳಂ ಸೀವಟಂ ಸೀಮೆ (ಸೌಇ. XX. ೯೯-೪; 1128). ೪. (ಆಲಂ) ಸೀಮೆ; ಮೇರೆ: ಕೌರವರಾಯನು . . . ಭಂಗದ ಭಾರಣೆಯ ಬಿಸುಸುಯ್ಲ ಸೂಱೆಯ ಸ್ಮರಣೆಯ ಸೀವಟದ ಸಿರಿಮಂಚದಲಿ ಪವಡಿಸಿದ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೨-೨). **ಷೀವಟ**: ೧. ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರಂ ಬನ್ನರಸರುಂ ಗ xxx ತಮ್ಮ ಷೀವಟ ತಾವಸಪಳ್ಳಿಯ ಹೊಲದೊಳಗೆ . . . ಹಂನಿಮತ್ತರು ಕೆಯ್ಯಂ ಸರ್ವ್ವಬಾಧಾಪರಿಹಾರಂ ಸರ್ವ್ವನಮಸ್ಯವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟರು (ಕ. II. ೨೪-೩೯: 1167). **ಸಿವಟ**: ೨. ಜಲನಿಧಿಪರಿವೇಷ್ಟಿತಭೂವಳಯದೊಳೊಪ್ಪುತ್ತಮಿಪ್ಪ ಕು(ಂ)ನ್ತಳಧಾತ್ರೀಲಲನೆಗೆ ಕೈಯಿಗಂನಡಿಯೆನೆ ಪುಲಿಗೆಱೆನಾಡೊಳೆಸರುವಮಾ ಸಿವಟ[ವ್] (ಸೌಇ. XI- ii. ೧೭೮-೧೨; 1127). **ಸೀವಟ್ಟ**: ೨. ಅಲ್ಲಿಂ ಪಡುವಲು ಸೀವಟ್ಟದ ಸನ್ನಿನೊಳು ನೈರಿತಿಯ ಗುಡ್ಡೆ ಅಲ್ಲಿಂ ಬಡಗಲು ಸೀವಟ್ಟದ ತದ್ದರಪೊಲದ ಸಂದಿನಲು ವಾಯವ್ಯದ ಗುಡ್ಡೆ (ಸೌಇ. XX. ೧೮-೩೯; 980). [?]

ಸೀವಟಗೇರಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬನ ಸ್ವಾಮ್ಯಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಕೇರಿ: ದೇವರ ಭೋಗದ ಸೂಳೆಯರ್ಗ್ಗೆ ದೇಗುಲದಿಂ ಮಾ x ಲು ಬಿಟ್ಟ . . . ಪಡಂಗಿಲೆಯ ಪಡುವಲೂರಿಂ ಪೊಱಗಣ ಸೀವಟಗೇರಿಯ ಸೀಮೆ (ಕ. V. ೫೨-೪೭: 1087). [ಸೀವಟ + ಕೇರಿ]

ಸೀವಟ್ಟ 'ಸೀವಟ' ನೋ.

ಸೀವಟ್ಟಣ (ನಾ). ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದ ಒಂದು ವರಸೆ: ಆನಾಳ್ದುದೆ ಕತ್ತರಂ ಕರವಡಂ ಸೀವಟ್ಟಣಂ ಥೊಕ್ಕರಂ ಪಸರಂ ಸಂದಣುವಟ್ಟ ಪೊಟ್ಟು ಮುಹಡಂ ಚೌವಟ್ಟ ಪಿಟ್ಟಾಳಸಂ ಎಂದು ಮಲ್ಲವಾತುಮಂ ನುಡಿದು (ಬಾಧಪು. ೧೭-೧೯). [?]

ಸೀವನ (ನಾ). ೧. ಬಟ್ಟೆ ಹೊಲಿಯುವುದು: "ಸ್ಯೂತಿ ಸೀವನಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೧೪-೨೨). ೨. ಹೊಲಿಗೆ. [ಸಂ.]

ಸೀವನಿ (ನಾ). ಸೂಜಿ. [ಸಂ. ಸೀವನೀ]

ಸೀವನೆ 'ಸೀವನ್ನಿ' ನೋ.

ಸೀವನ್ನಿ, ಶಿವನಿ$_1$, ಶಿವನ್ನಿ, ಸಿವನ್ನಿ, ಸೀವನೆ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ತೇಗ: ಕುಟಜಂ ಕಬ್ಬುನ್ನ ಸೀವನ್ನಿ ತುಂಬುರುಹಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೧೦೪೦ ಶೂದ್ರಕ). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ: ತದಾಸ್ಯಮನೆ ಬಿಲ್ವಂ ತಗ್ಗಿ ಸೀವನ್ನಿ ಪಾದರಿಯಾವುಂಡಗೆಯೀಪಿವಂ ತೆಗಪಿ ಸೇಕಂಗೆಯ್ಯೆ ಮಾಣ್ಗುಂ ಕಫಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೨೨೫); ಗಿರಿಕನ್ನೆಯ ಸೀವನ್ನಿಯ ಯೆರಡುಂ ಗುಳ್ಳಂಗಳೆಸೆವಪಾಮಾರ್ಗದ ಬೇರ್ವೆರಸಿದ ನೀಲಿಯುಮೊಂದಾಗಿರೆ . . . ಪರಿಮರ್ದಿಸಿ (ಖಮಧ. ೧೩-೧೩೯); ಸೀವನ್ನಿಯ ಬೇರು, ಪೇವಿನ ಬೀಜ . . . ಆಲದ ಹಣ್ಣು ಇವಿಷ್ಟನು ನೀರಿಂದ ಅರದು ಪಾನಲೇಪನಂಗಳಮಾಡಿಸಲು ಮನುಷ್ಯರ ಹಲ್ಲ ವಿಷ ಶಮನವಹುದು (ವೈದ್ಯಸಾ. II. ೨೨೩). **ಶಿವನಿ$_1$**: ೧. "ಶ್ರೀಪರ್ಣಿಕಾ . . . ಕಟ್ಫಲಃ– ೫ ಕಿರಿಯ ಶಿವನೀಮರದ ಹೆಸರುಗಳು. ಇದನ್ನು ತ್ಯಾಗದ ಮರವೆಂದು ಕೆಲವರನ್ನುವರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧.೨೧). ೨. ಬೆಲ್ಲವತ್ತದ ಬೇರು, ನರುವಲಬೇರು, ಶಿವನೀ ಬೇರು . . . ಮರದರಿಸಿನ, ಈ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಔಷಧಿಗಳ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಐದುವರಹತೂಕವಂ ನಾಗುಳನೀರಲ್ಲಿ ಕಷಾಯವೆತ್ತಿ (ವೈದ್ಯಸಾ. II. ೫೯). **ಶಿವನ್ನಿ**: ೧. ಗುಲಡುಮರ, ಶಿವನ್ನಿ (ವ್ಯಜಿಗಿ. ೪೦-೭೮೩). **ಸಿವನ್ನಿ**: ೧. ಸಿವನ್ನಿಯ . . . ಬಸುರಿಯ ದುರಿಕ್ಷಕಕ್ಕಾಂತರಾಳದಿಂ ಪುದಿದಿರ್ಕ್ಕುಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೫-೫೦). ೨. ರೊಡ್ಡಿ . . . ಸಿವನ್ನಿಯ ಬೇರು, ಹೆಗ್ಗೊಡನಾರಿಗಡ್ಡೆ,

ಕಕ್ಕೇಬೇರಿನ ಚೆಕ್ಕೆ, ನಾಗಕೇಸರ ಇಷ್ಟು ದ್ರವ್ಯಗಳ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಮೂಱುವರಹತೂಕವ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು (ವೃದ್ಯಸಾ. I. ೪೫). ಸೀವನೆ: ೧. "ಗಂಭಾರೀ, ಸರ್ವತೋಭದ್ರಾ . . . ಕಾಶ್ಮರ್ಯ: — ೭ ಸೀವನೆಯ ಮರದ ಹೆಸರು"(ಸಿದ್ಧಾಂತ. ೧೨೦).

[< ಸಂ. ಶ್ರೀಪರ್ಣಿ, ಶ್ರೀಪರ್ಣೀ]

ಸೀವರ$_1$ (ನಾ). ೧. ಜುಗುಪ್ಸೆ; ಅಸಹ್ಯ: 'ಸೀವರಿಸು' ಪರಾ. ೨. ಹೆದರಿಕೆ; ಭಯ: 'ಸೀವರಿಕೆ' ಪರಾ.

ಸೀವರ$_2$ (ನಾ). ೧. ಹನಿಮಳೆ; ತುಂತುರುಮಳೆ : ಈಶ್ವರಜಟಾಜೂಟಾಟವೀಸಿಂಧು ಸೀವರಮಂ ಸೇವಿಸಲಿರ್ದಂ (ಎಕ. VIII , ಸಾಗರ. ೧೦೭-೬೫; 1042). ೨. (ನೀರಿನ) ತೊಟ್ಟು; ಹನಿ: "ಸೀವರಮಂದುಂ ತಂದಲೆಂದುಂ ಶೀಕರಂ" (ಕಶಸಾ. ೫೬-೧೪೫); ನೇಱಿಲ ಪಣ್ಣಿ ಕೊಂಬುಡಿದು ಬಿರ್ದುವೊಲೊಟ್ಟಿದ ಸೀವರ [ಪಾಠಾಂ. ಶೀವರ, ಸೀದಱ]ಕ್ಕೆ ಪಾಯ್ವಾಱಡಿವಿಡಿನಿಂ ಮುಱಿದು ಸೂಸಿದ ಮಾವಿನ ಕೊಂಬು ಮೇಲ್ಮದಂಗಾಱ (ಅರ್ಧನೇ. ೫-೯೨). [< ಪ್ರಾ. ಸೀಅರ./ ಸಂ. ಶೀಕರ]

ಸೀವರಿ (ನಾ). ಹನಿ; ತುಂತುರು: ಕನಸು ಝುಲ್ಲನೆ ಝುಳಕೆ, ಸೋರ್ವ ಸೀವರಿಯಾ ಕುಡಿದು ಕಿಲಕಿಲ ಕೆಲೆವ ಕಂಠದಿಂ ಕವಿಯಾ (ಗಿಶಿವಿ. ೪೮-೧೨).

[< ಪ್ರಾ. ಸೀಅರಿ./ ಸಂ. ಶೀಕರಿನ್]

ಸೀವರಿಕೆ (ನಾ). ಅಂಜಿಕೆ; ಭಯ: ಪ್ರಹಸ್ತನ ಸಾಯಕದ ಬಲುಗಲಹ ಸೀವರಿಕೆ ಯನು ರಘುಕುಲದ ರಾಯರಲಿ ಹುಟ್ಟಿಸಿತು (ತೊರರಾ. ೬-೧೯-೪೭).

[ಸೀವರ$_1$ + - ಇಕೆ]

ಸೀವರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಆರ್ಭಟಿಸು; ಅಬ್ಬರಿಸು: ಹರದಂ ಲೆಕ್ಕಿಸುವಂ ಧರಾಧಿಪತಿ ತೇಜಂದೋಱುವಂ ಸಂದ ನಾಣ್ ಬಿರುದರ್ ಕಿತ್ತಲಗೆತ್ತಿ ಸೀವರಿಸುವರ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೮-೬೭೯); ಅಣೆದನಿವ ಚಾಪವನು ಬೋಳೈಸಿದನು ಬಲಹೋ ಶಿವಯೆನುತ ಸೀವರಿಸಿದನು ಡಾವರಿಸಿದನು ಧನುವ (ಕುವ್ಯಾ.ಆ. ೧೪-೧೪). ೨. ಜುಗುಪ್ಸೆಪಡು; ಹೇಸು: ಸಿರಿಖಂಡಕೆ ಸೀವರಿಪಳು ತಂಗಾಳಿಗುರಿವಳು ಕಮ್ಮಲರ್ಗಳು ಸೋಂಕೆ ಹುರುಳುಗೆಡುವಳು (ಸೊಬಸೋ. ೨೭-೧೫); ಹೞೆವುತಿದೆಯರಿಸಿನದ ಸಿರಿ ಸೀವರಿಸುತಿದೆ ಸೀಮಂತದೊಳು ಹಂತರಿಸುತಿದೆ ಕಾಡಿಗೆಯ ಗಾಡಿಗತನದ ಸೌಭಾಗ್ಯ (ತೊರರಾ. ೬-೧೨-೬೪). ೩. ಉಪೇಕ್ಷೆ ಮಾಡು; ಅಸಡ್ಡೆ ಮಾಡು: ಕುಬೇರಜನ ಸೀವರಿಪ ಧನಭೋಗದಿಂವು ಕಳೆ ಸೊಬಗು ಚೆಲ್ವಾವರಿಸಿದತಿಪದಸ್ಥೆಯರಾದ ವಾರಾಂಗನೆಯರಿರ್ದರಾಯಡೆಯೊಳು (ನಂದಿಮಾ. ೨೭-೬೨). ೪. ಹಿಂಜರಿ; ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟು: ಹೊಸಮುಖಕೆ ಸೀವರಿಸಿದವುದೆಸೆದೆಸೆಗೆ ಹಿಂದುಗಳೊಡೆದು ಹಾಯ್ದವು ಮಸಗಿತಂಬಾರವದ ಕಳಕಳವಾಯ್ತು ನಿಮಿಷದಲಿ (ಕುವ್ಯಾ.ವಿ. ೪-೭೭); ಹರಹರಾ ಪೆರ್ಬೊಳೆಯ ಲಕ್ಕೀಕರಿಸಿದನೆ ಭಾವಿಸಿದನೇ ಸೀವರಿಸಿದನೆ ಮನದೊಳಗೆ ಶಂಕರದಾಸಿಮಯ್ಯಗಳು (ಶಂಕದಾ. ೫-೧೭). ೫. ಪ್ರಜ್ವಲಿಸು; ಧಗಧಗಿಸು: ಸೀವರಿಸಿ ಶಿಖಿ ಮೊಗೆದುದು ಮರುತ್ಪಥವ (ತೊರರಾ. ೧-೧೭-೧೧); ಸಿಡಿಲೆಱಗಿ ಸೀವರಿಸಿ ಮಿಂಚಿನ ಕುಡಿವರಿಯೆ ಕಣ್ಬುಚ್ಚಿ ಬಲುಮಳೆ ಹೊಡೆಯಲು (ಶಂಕದಾ. ೫-೧೩). [ಸೀವರ$_1$ + - ಇಸು$_3$]

ಸೀವಳಿ (ನಾ). ಉಜ್ಜಿ ಮೆರಗು ಕೊಡಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕಡ್ಡಿ: ಸೀವಳಿ ಗಂಧ ಹುಡಿ ಹಸುಂಬೆಯರಷ್ಟಶೆಟ್ಟಿಯರು ವ್ಯವಹರಿಪರು (ನವಮೋ. ೨-೪೭).

[ದೇ. ॥ ತಮಿ. ಚೀವುಳಿ]

ಸೀವಳಿಗೆ, ಸಿವಳಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೈಲಿಬೇನೆ; ಸಿಡುಬು: ಸಲಿಲ ಯುತಂ ಮಧುವಂ ಕುಡಿಯಲೊಡಂ ಸೀವಳಿಗೆಯಪ್ಪುಮವು ಮಾಣ್ಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೨೭); ಸೀವಳಿಗೆಯಾಗೆ ಸಲೆ ಮಾರಿಯ ಹುಣ್ಣೆಂಬರು (ಸಮಪ. ೯-೨೭). ಸಿವಳಿಗೆ: ಕಹಿಬ್ರಹ್ಮಿಯ ರಸವಂ, ಶ್ರೀಖಂಡ, ಇದೞ ಸಮಾನ ಗೋಮಯ ಮೂಱುದಿನ ಕುಡಿಯ ಸಿವಳಿಗೆ ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿಷ್ಣುವಿ. ೭೩). [?]

ಸೀವಳಿವಿಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಿಲ್ಲು: ಪದವಿಲ್ಲುಗಳನೆಡೆಗೆಡೆಗೆ ಸೀವಳಿ ವಿ[ಪಾಠಾಂ. ಬಿ]ಲ್ಲುಗಳ ಪಿಡಿದಾ ನಿಶಾಟರು ನೆರೆದುದವನೊಡನೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೫-೧೩).

[ಸೀವಳಿ$_2$ + ಬಿಲ್ಲು$_1$ (< ಬಿಲ್$_2$)]

ಸೀವಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವೃತ್ತಿ ಮತ್ತು ಅದರಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹರಿಸುವವನು (?): ಸಾವನಿಗರ ಪಜೆಯರ[ನಾ] ಸೀವಿಗಳ ನೆಗರ್ತವೆತ್ತ ಗಂದಿಗರ ಬೆಡಂಗಾವರಿಸುವ [ತಂ]ಬುಲಿಗರ ಪೂವೆತ್ತುವ ಮಾಲೆಗಾಱರಂಗಡಿಯಡಿಗಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೧-೬೭). [?]

ಸೀವು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಲಂಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳು; ಸಿಂಗರಿಸಿಕೊಳ್ಳು: "ಸೀವು — ಭೂಷಣೇ (ಅಲಂಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳು)" (ಶಮಧಾ). ೨. ಹೆರೆ; ಒರೆದುಹಾಕು: ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಚಾಪೆಯಂತೆ ಹಾಸಿ ತೂಗಟೆಯ ಒಣಬೆನ್ನನ್ನು ಕತ್ತಿಯಿಂದ ಸೀವಿ ಹಾಕಿದ (ಹುಸುಪೊ. ೮೮). 'ಚೀವು' ಪರಾ. [ದೇ. ॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಚೀವು ; ತೆಲು. ಚೀವು, ಚೆವ್ವು]

ಸೀಸ$_1$ (ನಾ). ೧. ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದ ಒಂದು ವರಸೆ, — ಪಟ್ಟು: ಪಿಂದೆನಿಪ ಹಟ್ಟಾಂಗ ಸೀಸವು ಬೆರಸಿದ ಗದೆ ರಾಯಕರವಾಳುರುವ ದೊಂಬಿಗಳೆಂಬ ತಾನಕದಿಂದ ಕಾದಿದರು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೨-೭೦); ವೀರಚಿಕದೇವಂ ನೋಟಕರ್ ಮೆಚ್ಚೆ ಮಲ್ಲಗೆಯೊಳ್ . . . ಸೀಸಂ ಕರಂ ಕೊಂಕಸಂ ಮಗುಟ್ಟೆಂತೀ ಗತಿಭೇದದಿಂ ತೊಡಕಿ ತೋರ್ಕುಂ ಸಾಧಕಪ್ರೌಢಿಯಂ (ಚಿಕವಿ. ೪-೧೪೭). ೨. [ಛಂದ] ಪ್ರತಿಚರಣದಲ್ಲೂ ಮೊದಲು ಆರು ವಿಷ್ಣುಗಣಗಳೂ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ಬ್ರಹ್ಮಗಣಗಳೂ ಬರುವ ನಾಲ್ಕು ದೀರ್ಘಚರಣಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ದೇಸಿಛಂದಸ್ಸು: ಸೀಸ ಪುರು ಹೂತಗಣಂಗಳಾಱುಂ ಸರಸಿಜಸಖಗಣಗಳೆರಡು ಸಂಧಿಸಿ ಬರ್ಕುಂ ಚರಣಕ್ಕೆ ಸೀಸದಂತ ದೊಳೊಱಗಿಂತಹ ಸರಳ ತನ್ನೊಳೊಪ್ಪುವ ತೆಱದಿಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೩-೨೨೨ ಅಧಿಪದ್ಯ); 'ಸೀಸ'ದಲ್ಲಿ ಆದಿಪ್ರಾಸವು ನಿಯತವಾಗಿದೆ. ೨. ಅಂತ್ಯಪ್ರಾಸವು ತಕ್ಕಮಟ್ಟಿಗೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ೩. ಅನುಪ್ರಾಸವು ಪದ್ಯದ ಉದ್ದಕ್ಕೂ ತನ್ನ ವಿಲಾಸವನ್ನು ಬೀರಿದೆ. ೪. ಈ ಪದ್ಯದ ಪ್ರತಿಚರಣದಲ್ಲಿ ಪಂಚಮಾತ್ರಾಗಣಗಳು ೬ ಮತ್ತು ತ್ರಿಮಾತ್ರಾಗಣಗಳು ೩— ಹೀಗೆ ಮಾತ್ರಾಗಣಗಳು ಹೊರಡುತ್ತವೆ (ಛಂದೋವಿ. ೨೦೭). 'ಕಿರಿಸೀಸ' ಪರಾ.

[<— ತೆಲು. ಸೀಸ./ ಪ್ರಾ. ಸೀಸ./ ಸಂ. ಶೀರ್ಷ]

ಸೀಸ$_2$ (ನಾ). ತಲೆ; ಶಿರ: ಸೇಸಿಕ್ಕಲ್ಗಂಧಶಾಲ್ಯಕ್ಷತಶತಮನಿಷಂ ಪುಷ್ಪದಾಮಂ ತುಱುಂಬಲ್ಸೀಸಕ್ಕಿಂಬಾದುದು (ಅರ್ಧನೇ. ೧-೭೦); ನಭಕ್ಕೆ ಪುಟನೆಗೆದನಿಲಜನ ಸೀಸ [ಪಾಠಾಂ. ಸಿರಿಸ, ಸಿರಸ]ಕ್ಕೆ ಹೊಯ್ದಾರಿದನು ಕೌರವನೃಪತಿ ಘಾತಿಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾ.ಗ. ೭-೯).

[< ಸಂ. ಶೀರ್ಷ./ ಪ್ರಾ. ಸೀಸ]

ಸೀಸ$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಲೋಹ: ತನ್ನ ಗುರುವ ನಿಂದೆಗೇಳಿದವನ ಕಿವಿಯೊಳೆಱೆದು ಕಾಯ್ದ ತಾಮ್ರ ಸೀಸ ತವರವಾದಿಯಾದ ರಸವನೆಱೆದು (ಸಾನಂಚ. ೬-೧೧೨); ಸೀಳಬಹುದೇ ಸೀಸದುಳಿಯಲಿ ಶೈಲವನು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧-೨೯).

ಸೀಸದ ಕಡ್ಡಿ = ಸೀಸಕಡ್ಡಿ: ಪ್ರಧಾನನ್ಯಾಯದರ್ಶಿ ತನ್ನ ಸೀಸದ ಕಡ್ಡಿಯಿಂದ ಮೇಜನ್ನು ಕುಟ್ಟಿದನು (ಪುನರು. ೧೦೨); ಸೀಸದ ಕಡ್ಡಿ . . . ಉಪಯೋಗಿಸಿ ಆಕಾರಗಳನ್ನು ಬರೆಯಲು ಅವು ಪ್ರಾರಂಭಮಾಡುವುವು (ಗೃಪವಿ. ೧೪೦). [ಸಂ.]

ಸೀಸಕ$_1$ (ನಾ). ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದ ಒಂದು ವರಸೆ,— ಪಟ್ಟು: ಮಲ್ಲನನೊಂಕಿ ಪಿಡಿದು ಸುತ್ತಿ ಮುತ್ತಿ ಸೆಳೆದಿಕ್ಕಿ ಸೀಸಕದೊಳ್ ಪೊಕ್ಕು ಭುಜದೊಳಹೆದುರದೊಳ್ ತೇದು (ಗಿರಿಕ. ೨-೧೦೫ ವ). 'ಸೀಸ$_1$' ಪರಾ. [<— ತೆಲು. ಸೀಸಕ]

ಸೀಸಕ$_2$ (ನಾ). ೧. (ಯೋಧರು ಧರಿಸುವ ಕಬ್ಬಿಣ, ಉಕ್ಕು ಇತ್ಯಾದಿ ಲೋಹದ) ಟೊಪ್ಪಿಗೆ; ಶಿರಸ್ತ್ರಾಣ: ಗುರು ಕವಚಂ ಕರ್ಣಂ ಬಾಹುರಕ್ಕೆ ಸುರಸಿಂಧುನಂದನಂ ಸೀಸಕಮಾಗಿರೆ ಮೆಯ್ಯ ಮುಳಿಯಲಱಿಯದೆ ಕುರುರಾಜನ ತೊಡೆಯನುಡಿವೆನೆಂದಂ ಭೀಮಂ (ಗದಾಯು. ೨-೨೯); ವಿವಿಧ ವಜ್ರಾಂಗಿಗಳ ಸೀಸಕ ಕವಚಗಳ ತೊಟ್ಟತುಳಬಲರೆಱೆದರು ತೇಜಿಗಳ (ಕುವ್ಯಾಧೀ. ೪-೫೦). ೨. ಗುರುತು; ಲಾಂಛನ (?): ಬಟ್ಟಿತೆನಿಪ್ಪ ಚೊಲ್ಲೆಯದ ಮಟ್ಟಿಯ ಸೀಸಕಮಿಟ್ಟ ನಾಮದೊಳ್ಪಟ್ಟು ಮನಂಗೊಳಲ್ ಗರುಡಿಗ್ಗಮೆಯೊಳೀ ಚಿಕದೇವರಾಯನಂ ನಿಟ್ಟಿಪ ಜಟ್ಟಿಗರ್ ಬೆಱೆವರಲ್ಲಿಯ ಚಿತ್ತರ ಬೊಂಬೆಯೆಂಬಿನಂ (ಚಿಕವಿ. ೪-೧೩೪).

[< ಸಂ. ಶೀರ್ಷಕ./ ಪ್ರಾ. ಸೀಸಕ, ಸೀಸಕ್ಕ]

ಸೀಸಕ$_3$ (ನಾ).= ಸೀಸ$_3$: "ಸೀಸಕ . . . ಈ ೨ ಸೀಸಂ"(ಪಲಾಯು. ೨೮೦೧). [ಸಂ.]

ಸೀಸಕಂದಾಳ್ (ಕ್ರಿ). ಶಿರಸ್ತ್ರಾಣವನ್ನು ತೊಡು, — ಧರಿಸು: ಸೀಸಕಂದಾಳ್ದು ಕಾಲಾಳ್ಗಡಣಂ ಕೈಕೊಂಡು ನಾನಾಯುಧಮನಮಮು ಬಂದತ್ತದಂ ಪೇಳ್ವೆನೇನಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೭೦). [ಸೀಸಕ$_2$ + ತಾಳ್$_1$]

ಸೀಸಕಡ್ಡಿ (ನಾ). ಸೀಸದ ಮೊನೆಯನ್ನು ಉಳ್ಳ, ಬರೆಯುವ ಒಂದು ಸಾಧನ; ಪೆನ್ಸಿಲ್ಲು: ಕಾಗದ ಸೀಸಕಡ್ಡಿಯೊಂದಿಗೆ ಸನ್ನದ್ಧನಾದ (ಪುಟ್ಟುಪು. ೯೯); ನಮ್ಮದೋ ಬರಿ ಸೀಸಕಡ್ಡಿ ಬರೆದಂತಿಹುದು ಮರುಚಣ ಅಳಿಸಬಹುದು (ನೆಲಮು. ೮೦-೬).

[ಸೀಸ$_3$ + ಕಡ್ಡಿ]

ಸೀಸಪತ್ರ (ನಾ). = ಸೀಸ$_3$: "ಸೀಸಕಂ, ಸೀಸಪತ್ರಂ — ಈ ೨ ಸೀಸಂ"(ಹಲಾಯು. ೨೮-೧೮). [ಸಂ.]

ಸೀಸಪತ್ರಕ (ನಾ). = ಸೀಸ$_3$: "ತ್ರಪುವಂಗಂ ಸೀಸಂ ಸೀಸಪತ್ರಕಂ ನಾಗಮಣಿಗೆ ಸೌರಾಷ್ಟ್ರಕಂ" (ಪುಟ್ಟಕೋ. ೨೯-೯). [ಸಂ.]

ಸೀಸಪದ್ಯ (ನಾ). = ಸೀಸ$_1$ ೨: ಸೀಸಪದ್ಯದೊಡನೆ ಸೇರಿಸಿ ಹಾಡುವ ಗೀತಿ — ಆಟಗೀತಿ, ತೇಟಗೀತಿ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ (ಕೃಪಿಡಿ. ೧೫೧): ತೆಲುಗಿನ ಆದ್ಯಕವಿ ನನ್ನಯಭಟ್ಟನು (೧೧ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಮಧ್ಯಭಾಗ) ಸೀಸಪದ್ಯವನ್ನು ಬಳಸಿರುವುದರಿಂದ ಸೀಸಪದ್ಯವು ತೆಲುಗಿನಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವದಿಂದಲೂ ರಚಿತವಾಗುತ್ತ ಇದ್ದಿತೆಂಬುದು ಸ್ವತಃಸಿದ್ಧ (ಛಂದೋವಿ. ೨೦೫). [ಸೀಸ$_1$ + ಪದ್ಯ]

ಸೀಸಭಸ್ಮ (ನಾ). ೧. ಸೀಸಲೋಹದ ಪುಡಿ: (ಬಳಿಯುವ ಬಣ್ಣಗಳು, ಮರುಗು ಎಣ್ಣೆಗಳು, ಮೊ.) ಬಳಿದ ಮೇಲೆ ಬೇಗ ಒಣಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅವುಗಳಿಗೆ ಸೇರಿಸುವ ಸೀಸ ಭಸ್ಮ, ಮ್ಯಾಂಗನೀಸ್ ಭಸ್ಮ, ಮೊ.ವು (Drier. ೫೦೬೩). ೨. [ವೈದ್ಯಶಾ] ಸೀಸಲೋಹ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಹಾಕಿ ತಯಾರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚೂರ್ಣ: ಸೀಸಭಸ್ಮವಂ ಮಾಡುವ ಕ್ರಮ — ಮಣಿಸಿಲೆಯನ್ನೂ ಎಕ್ಕೆಹಾಲನ್ನೂ ಕೂಡ ಅರೆದು ಸೀಸಪತ್ರಂಗಳ ತೊಡೆದು ಪುಟವನಿಕ್ಕಲು (ಸೀಸ)ಭಸ್ಮವಕ್ಕು (ವೈದ್ಯಾ. ೫೫); ಶುಂಠಿ, ಅಟಿನಿ, ಸೀಸಭಸ್ಮ . . . ಅತಿಬಡೆ ಇವಂ ಸಮಭಾಗವಾಗಿ . . . ಜೇನುತುಪ್ಪ ಪ್ರತಿಪಾಕವಿಕ್ಕಿ ಕೊಡಲು ಸಕಲವಾದ ಅತಿಸಾರಂ ಗುಣಮಕ್ಕುಂ (ಸಜ್ಜ. ೩೩೦). [ಸಂ. ಸೀಸಭಸ್ಮನ್]

ಸೀಸವಟಕ (ನಾ). [ವೈದ್ಯಶಾ] ಸೀಸಲೋಹದ ಚೂರ್ಣ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ತಯಾರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗುಳಿಗೆ: ಸೀಸವಟಕ : — ಸೀಸವನ್ನು ಏಳುಬಾರಿ ಕರಗಿಸುವುದು . . . ಈ ಪ್ರಕಾರದಲ್ಲಿ ಅಱುವತ್ತು ಪುಟವನಿಕ್ಕುವುದು (ವೈದ್ಯಾ. ೫೬). [ಸಂ.]

ಸೀಸವಾಳು (ನಾ). ಸೀಸಲೋಹದ ಕತ್ತಿ (?): ಏಸು ಬೇಹುದು ಮಲ್ಲತನ ನಿನಗೈಸು ನಿನ್ನಯ ಸೀಸವಾಳಿಗೆ [ಪಾಠಾಂ. ವಾಳವ,ವಾಳನು] ಹೊಯ್ಯನೆಂದನು ನಿನ್ನ ಮಗ ನಗುತ (ಕುಮಾವ್ಯಾ. ೧೯ ೪೦). [ಸೀಸ$_3$ + ಬಾಳು$_3$ (< ಬಾಳ್$_3$)]

ಸೀಸಾಯಿ 'ಸೀಸೆ' ನೋ.

ಸೀಸಾರು 'ಸೀಸಾಱು' ನೋ.

ಸೀಸಾಱು, ಸಿಹಿಸಾರು, ಸೀಸಾರು (ನಾ). (ಖಾರ, ಹುಳಿಗಳೆರಡನ್ನೂ ಹಾಕದೆ ಮಾಡುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾರು: ಖಾರಸಾಱು ಮಾಡಬೇಡ ಉಣ್ಣಲಾಱೆನೆ ಎನಗೆ ಸೀಸಾಱು ಮಾಡಿದರೆ ಬೇಗನುಂಬುವೆ (ಪುರಂದ. ೪-೫-೧). **ಸಿಹಿಸಾರು:** ಮತ್ತೆ ಹತ್ತುದಿನಗಳ ಮೇಲೆ ಸಿಹಿಸಾರು, ಹಾಲನ್ನ ಎರಡುಹೊತ್ತು ತಿನ್ನುವಂತೆ ಆಯಿತು (ನಮಾ. ೬೦). **ಸೀಸಾರು :** ಸೀಸಾರು ಬಹಳ ರುಚಿಯಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಸೀ$_2$ + ಸಾಱು$_2$]

ಸೀಸು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಲೋಹ; ಸೀಸ: ಅದಕ್ಕೆ ಅಷ್ಟೇ ಸೀಸು ಕೂಡಿಸಿ ಸಣ್ಣ ಮುಶಿಯೊಳಗೆ ಹಾಕಿ ಜಾಲಗಾರನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಕರಗಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಕೊಡುವನು (ಕಭಾಗ. ೨೮೨); ಸೌಟನೊಳಗೆ ಸೀಸು ಹಾಕಿ ಬೆಂಕಿಯ ಮೇಲೆ ಹಿಡಿ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೧೨೦). [< ಸಂ. ಸೀಸ]

ಸೀಸೆ, ಶೀಶೆ, ಶೀಷೆ, ಸೀಸಾಯಿ (ನಾ). ಗಾಜಿನ ಬುಡ್ಡಿ; ಬಾಟಲು; ಕುಪ್ಪಿ: ಕಲ್ಲೆಣ್ಣೆಯನ್ನು . . . ಸೀಸೆಯಲ್ಲಿ ತಂದಿದ್ದನು (ಸ್ಕೂಲಮು. ೧೭೩); ಒಲೆನಿನ್ ಎರಡು ಸೀಸೆ ಮದ್ಯವನ್ನು ಕುಡಿದಿದ್ದನು (ಮಲನಾ. ೬). **ಶೀಶೆ:** ದಿನಕ್ಕೆ ಒಂದು ಸಲವಾದರೂ ಎದೆಹಾಲಿನ ಬದಲು ಶೀಶೆಹಾಲನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು (ಗೃಹವಿ. ೧೦೯). **ಶೀಷೆ:** ತೊಡೆಯ ಮೇಲಣ ಹದಿನೆಂಟು ತಿಂಗಳ ಮಗು ಶೀಷೆಯಿಂದ ಹಾಲು ಕುಡಿಯುತ್ತಿತ್ತು (ವಿಜೀ. ೧೭೯); ಟೀಬಟ್ಟಲುಗಳೂ ಶೀಷೆಗಳೂ ಇದ್ದ ಕೊಳಕುಮೇಜು (ಪುನರು. ೩೧೦). **ಸೀಸಾಯಿ:** ಕೈ ಜಾರಿ ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದು ಸೀಸಾಯಿ ಒಡೆದುಹೋಯಿತು (ರೂಢಿ).

[<— ಪಾರ. ಶೀಶ; ಹಿಂ. ಶೀಶಾ, ಶೀಶೀ; ಮರಾ. ಶಿಸಾ]

ಸೀಸೆಬಿರಟುಮರ, ಶೀಸೆಬಿರಟುಮರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಬಿರಟು, ಸೀಸೆಬಿರಟುಮರ (ವೃದಿಗಾ. ೫೪-೧೦೭೬). **ಶೀಸೆಬಿರಟುಮರ:** "ಶೀಸೆಬಿರಟುಮರ, ಬಿರಡೆಮರ, ಕಾರ್ಕ್‌ಮರ, ಬಿರಟುಮರ" (ಸಸ್ಯನಿ. ೯೦).

[ಸೀಸೆ + ಬಿರಟು (< ಬಿರಡೆ$_2$) + ಮರ$_1$]

ಸೀಸೋರೆ (ನಾ). ಸಿಹಿಯಾದ ರುಚಿಯಿರುವ ಸೋರೆಕಾಯಿ: "ತುಂಬೀ, ಅಲಾಬೂ -೨ ಸೀ[ಪಾಠಾಂ. ಶೀ]ಸೋರೇಗಿಡದ ಹೆಸರುಗಳು, ಕಾಯಿಸೋರೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂಡಿ. ೧೪೮). [ಸೀ$_2$ + ಸೋರೆ$_1$]

ಸೀಹುಂಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಳ್ಳಿಗಿಡ; ಮುಂಡಗಳ್ಳಿ: "ಸೀಹುಂಡಃ, ವಜ್ರದ್ರುಃ, ಸ್ನುಕ್, ಸ್ನುಹೀ, ಗುಡಾ, ಸಮಂತದುಗ್ಧಾ — ೬ ಕಳ್ಳೀಹೆಸರುಗಳು, ಬೊಂತೇಕಳ್ಳಿ" (ಸಿದ್ಧಾಂಡಿ. ೧೩೬). [ಸಂ.]

ಸೀಳ್$_1$, ಸೀಳು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ತುಂಡುಮಾಡು; ಹೋಳುಮಾಡು: "ಸೀಳ್ — ವಿದಾರಣೇ, ಶಕಲೇ ಚ" (ಶಮಧಾ); ಮೃಡ ಬೇಕೆಂದೆನೆ ಸೀಳ್ದು ತನ್ನ ಸುತನಂ ನೈವೇದ್ಯಮಂ ಮಾಡನೇ (ಸೋಮೇಶ. ೮೪). ೨. ಎರಡು ಪಾಲಾಗುವಂತೆ ಸಿಗಿ: ನೆಯ್ದಿಲ ಕಾವಂ ತುದಿಗೆಯ್ದೆ ಸೀಳ್ವ ತೆಱದಿಂ ಸೀಳ್ದಂ ಜರಾಸಂಧನಂ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೨೭); ರಾವಣನಂ ಕೋವಣವಾಂ ಸೀಳ್ವಂತೆ ಸೀಳ್ದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೯೫). ೩. ಬಗಿ; ತೋಡು: ನರಸಿಂಹಾಕಾರದಿಂ ದಾನವಪತಿಯುರವಂ ಸೀರ್ದಂ (ಮೈಅಂ. ೧೯-೨೯, ೬೫-೨೨; 1081); ಇರದೆ ಸೀಳಿದು ಹೊಟ್ಟೆಯನು ತೆಗೆಸುವರು ಕರುಳನು (ಷಭಾಗ. ೫-೧೧-೩೩). ೪. ಹರಿ; ಹರಿದುಹಾಕು: ಕಾಮನ ಪಟಮಂ ಸೀಳ್ದು ಕಳೆ ವೃಥಾಪೂಜಿತಮಂ (ಕಾದಂಬ. ೫೯೧); ಕಪ್ಪಡಮಂ ಸೀಳ್ದು [ಮನೆಯಂ ಪೊಱಮಟ್ಟು] (ಪಂಚತಂ. ೧೫-೧೩). ೫. ಬಿರುಕು ಬಿಡಿಸು; ಬಿರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡು: ಸಮನಾಗಿರೆ ಶಾಖಾದೀಜಮನೆರಡಂ ಕೊಂಡು ಸೀಳ್ದು ಸಂಧಿಸಿ ಮಧುವಾಜ್ಯಮನಲ್ಲಿ ತೊಡೆದು ನಡುಗೊಂದೆ ಮೊದಲ್ ಒರಿದಾಗಿ ತತ್ಫಳಂ ಬೇಱಕ್ಕುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೬-೨೨); ಅರಗಿಳಿ ಸೀಳ್ದೊಡೆ ಮಡಿಯೊಳ್ಪುರಿದಿರೆ ನೆಲ್ವಾಲ್ (ರಾಜಶೇ. ೨-೧೪). ೬. ಬಿರುಕುಬಿಡು; ಬಿರಿ: ನೀರೇಱಿದ ನಾಳಿಪೂಸ್ಗೊಡೆದು ಸೌಳೆನೆ ಸೀಳ್ವುದು ದೋಣಿವೋಲಿನಂ (ಸುಕುಮಾ. ೫-೧೭); ಸೀಳೆ ಶೈಳಮಹಿರಾಜಂ ಬಳ್ಕೆ ಕೂರ್ಮಂ . . . ನಿಸ್ಸಾಳಧಳಂಧಳಂಧಳರವಂ ಪರ್ಬಿತ್ತು ಮೂಲೋಕಮಂ (ಗಿರಿಜಾ. ೬-೫೪). ೭. ತುಂಡಾಗು; ಕತ್ತರಿಸಿಹೋಗು: ರಸನೆ ನೀಳಕ್ಕೆ ಸೀಳ್ವುದು ನುಡಿದಡಿಂತಹ ಭಾಷೆಯಂ (ಬಸವ. ೩೫-೪೯). **ಸೀಳು$_1$:** ೧. ಅರೆಯಂ ಸೀಳುವೊಡಾನೆ ಮಟ್ಟಲಹುದೇ ಬಾಣಂಗಳಿಂದಲ್ಲದೇ (ಸೋಮೇಶ. ೭೭); ಒರಿದಾಗಿ ಬಲಿದ ಬಾಳೆಯ ಕಾಯಿಗಳನು ತಂದೆರಡಾಗಿ ಸೀಳಿ . . . ತೆಗೆದುಕೊಂಡು (ಸೂಪಶಾ. ೪-೬೩). ೨. ನೀನಲ್ಲದನ್ಯದೈವವುಂಟೆಂಬವನ ಬಾಯ ಕೆನ್ನವಾರೆ ಸೀಳದಲ್ಲದೆ ಎನ್ನ ಮುನಿಸು ಹೋಗದಯ್ಯ (ಬಸವ. ೭೫೧); ಹಸುಳೆತನದಲಿ ಹರನ ಮಗನಾ ವಿಷಮದೈತ್ಯನ ಸೀಳಿ ಬಿಸುಡನೆ (ಕುಮಾವ್ಯಾದ್ರೋ. ೫-೨೫). ೩. ಎಲೆ ಮರುಳೆ ನಿನ್ನೊಡಲ ಸೀಳಿಯೆ ತಿಳಿರಕುತದಲಿ ತಾಯ ತುಱುಬನು ನಾದಿಸುವೆನೆಂದ (ಕುಮಾವ್ಯಾದ್ರೋ. ೫-೪೪). ೪. ಕೋಪಿಸುತೆದ್ದು ಸೆಳೆದು ಸಜ್ಜನೆ ಸೀಳೆ . . . ಹೋಗದಲೆ ಮಗನೆ ಇದು ಪಡಿಪತ್ರವೆಂದೆನುತೆ (ನಂದಿರ. ೭-೮೫); ಇಟ್ಟ ವಿಭೂತಿಯಱಿಯದಿರೆ ಸೀಳಿದ ಬಟ್ಟೆಯಂತಕ್ಕು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೨೦). ೫. ಸೀಳಿದುದು ತೋಳ್ಗಳಂ ಕಳಹಂಸ ಸಾರಸಮೃಣಾಳಮೆಂದುಂ ಚೆಂಚುವಿಂ (ಚಿಟುಕ. ೧೦-೬೪); ತಲೆಯತ್ತಿ ಕೂದಲ ಸೆಳೆಕೊಳ್ವ ಮುಳ್ಳು, ಮೈಯಲುಗೆ ಸೀಳುವ ಬಲುಮುಳ್ಳು (ಕಂಪವಿ. ೧೮-೪೭). ೬. ಸೂಳವಿಸಿ ಬೊಬ್ಬಿಱಿದವುರುನಿಸ್ಸಾಳಚಯವದ್ರಿಗಳ ಹೆಡತಲೆ ಸೀಳೆ (ಕುಮಾವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧-೪೪); ಕಾಲೊಳು ಮೂಡಿದ ದಸಿಮುಳ್ಳುಗಳು ತಾಕಿ ಸೀಳಿದ ಮೃಗಾಯದಿಂದ . . . ಜನಜಾಲವೈದಿತು ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ (ಕಂಪವಿ. ೧೧-೫೦). ೭. ಬಿರಿದ ಬತ್ತಳಿಕೆಗಳ ಸೀಳಿದ ಹಂಗುಗಳ ಹೇರಾಳದಲಿ ರಂಜಿಸಿತು ರಣಭೂಮಿ (ಕುಮಾವ್ಯಾಕ. ೧೫-೬೨); ಹಂಗೆ ಹಱಿದವು ಕವಚ ಸೀಳಿದವು (ಕೌಶಿರಾ. ೩೨-೨೬). ೮. ಬೇರ್ಪಡಿಸು; ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸು; ವಿಭಾಗಿಸು: ನಾಣ್ಯವ ಹೊದ್ದೆನೆಂದರೆ ಬೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿ ಸೀಳಬಹುದೇ ಬಾಳಾಂಬಕನ ಬಳ್ಳಿವೆಂದಡೆ ಕಾಳುಮರ್ತ್ಯರಲ್ಲಿ ಸತ್ಕವ ಸೀಳಬಹುದೇ (ಮೋಳಿಮಾ. ೩೫-೧೪೫). 'ಕೀಟ್', 'ಗೀಳ್$_1$' ಪರಾ. [ದೇ. ‖ ತೆಲು. ಚೀಲು]

ಸೀಳ್$_2$, ಸೀಳು$_2$ (ನಾ). ೧. ಚೂರು; ತುಂಡು: ಪೊಡೆಗೆಡೆದ ಹೇರೊಡಲ ಸೀಳ್ಗಳಿಂ

ಪೋೞ್ಗಳಿಂ (ಧ್ರಮಬ್ಬಾ. ೪-೪೭). ೨. ಬಿರುಕು; ಒಡಕು: ಬಾಳ ರಕ್ತವನೀಂಟುವ ಜಿಗುಳೆಯೊಲಿರ್ಪ ತೋಳ ಮೇಗಳ ಸೀೞ್ಗಳೇನೇ (ಮೋಪತ. ೧೮-೭೭). ಸೀಳು$_2$: ೧. ಜನನದ ನೆಲೆಯ ಕಾಲಕೆ ಸತಿಯರುದರದೊಳಿಳಿದುದೊಂದೊಂದವಯವದ ಸೀಳೆರಡು ಸಮನಾಗಿ (ಜಿವ್ವಾಸ. ೨-೪೩); ಬೆಳಗ್ಗೆ ರಾಮನಾಥ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟ ಬಿದಿರಿನ ಸೀಳುಗಳನ್ನು ಹುಡುಕಿ ತಂದಳು (ಮೂಯಿದಾ. ೫೫). ೩. ಜಮೀನಿನ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಭಾಗ: ಕಾಲುವೆ ದಂಡೆಯ ಗದ್ದೆ ಖ ೧ ಕ್ಕೆ ದಳವ್ವನ ಮೊದಲದಳೆ ೧ ಕ್ಕೆ ಸೀಳು ೩ಕ್ಕೆ ಖ ೧/೪ (ಎಕ. XVI. ಚಿಕ್ಕನಾ. ೫೩-೧೭; 1639). ೪. ನೂಲಿನ ಲಡಿ; "ಸೂತ್ರವೇಷ್ಟನ, ಜೇಡರು ಸುತ್ತಿದ ನೂಲು, ಪಟ್ಟೆ" (ಗಂಗಾಮ. ೬). ೫. ಉಕ್ಕೆ; ಉಳುಮೆ: ನಮ್ಮ ಹೊಲಕ್ಕೆ ಮೊದಲ ಸೀಳು ಆಗಿದ (ರೂಢಿ). 'ಸೀಳುಕ್ಕೆ' ಪರಾ.

ಸೀಳಾಗು = ಭಾಗವಾಗು; ಪಾಲಾಗು: ಎರಡು ಸೀಳಾಯ್ತವನ ಕರಿ (ಹುವ್ವಾಕ. ೨-೨೦); ತನುವೆರಡು ಸೀಳಾಯ್ತು ವಜ್ರದಲದ್ರಿ ಬಿರಿವಂತೆ (ನಭಾಗ. ೧೧-೩೭-೨೨).

[< ಸೀಳ್$_1$./ ತಮಿ. ಚೀಳ್; ತುಳು. ಸೀಳ್, ಚೀಲ್; ತೆಲು. ಚೀಲಿಕ, ಚೀರಿಕ]

ಸೀಳ 'ಸೀಲ' ನೋ.

ಸೀಳಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಚೂರು; ತುಂಡು: ಬಿದಿರ ಸೀಳಿಕೆ [ಪಾಠಾಂ. ಸಿಲಿಕ್ಕೆ]ಯಲ್ಲಿ ಕಾಲ ಕೆಸಱೆಲ್ಲಮಂ ಬಳಿದು ಕಳೆದು ಮತ್ತಾಕೆಯಟ್ಟಿದುದಕದಿಂ ಪಾದಂಗಳನೊದ್ದೆಯಂ ಮಾಡಿ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೩-೧೭ ವ). ೨. ಬಿರುಕು ಬಿಟ್ಟುದು: ಅಂಗಾಲಿನ ಸೀಳಿಕೆಯಿಂದ ಹೆಜ್ಜೆ ಊರಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). [ಸೀಳ್$_1$ + - ಇಕೆ]

ಸೀಳಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಕತ್ತರಿಸಿ ಹಾಕು; ಕಡಿ; ಕೊಚ್ಚು: ಸೌಂದರಿಯೊಳ್ ಕೂಡವೆನೆಂಬು ದಗ್ಗು ಮರುಳೇ ಸೀಳಿಕ್ಕದೇಂ ಮಾಣ್ಬನೇ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೩-೧೩೧). [ಸೀಳ್$_1$ + ಇಕ್ಕು]

ಸೀಳಿಡು$_1$ (ಕ್ರಿ). = ಸೀಳಿಕ್ಕು: ಆತನೊಡಲಂ ಸೀಳಿಡು ದಿಶಾಬಲಿಗೊಡೆಂದೆಸಲ್ . . . ಕರಿತುರಂಗರಥಸಂದಣಿಯ ಮೇಲಿಡಿದುವಂಬುಗಳ್ (ಚಿಬಪು. ೩೨-೫).

[ಸೀಳ್$_1$ + ಇಡು$_1$]

ಸೀಳಿಡು$_2$ 'ಸಿಳ್ಕಿಡು' ನೋ.

ಸೀಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಿಗಿಯುವಂತೆ ಮಾಡು: ಅಚ್ಚಗೊಂಡದೊಳಗುರ್ವಿಸೆ ಸೀಳಿಸಿ ಮಾಣದಿಕ್ಕೆ ಪೋಟ್ಟಿರ್ವರ್ಗಿ ಮಾಡಿ ತಾಳಿಸೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೯೫); ಕಟದೆಲ್ಲು ಸೀಳೆ ಸೀಳಿಸಿ ಕಟವಾಯ್ಗಳಿಂ (ಅನಂಪು. ೯-೩೭); ನುಡಿದರೆ ಬಾಯ ಸೀಳಿಸುವೆ (ಕೌಶಿರಾ. ೧೮-೫೦). ೨. ಹರಿದು ಹಾಕುವಂತೆ ಮಾಡು; ಹರಿದು ಹಾಕಿಸು: ಬಡ್ಡಿಯಿಕ್ಕುವಂ ಮೊದಲಂ ಕೊಟ್ಟು ಪತ್ರವಂ ಸೀಳಿಸುವಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೪-೧೦೪). [ಸೀಳ್$_1$ + - ಇಸು$_3$]

ಸೀಳು$_1$ 'ಸೀಳ್$_1$' ನೋ.

ಸೀಳು$_2$ 'ಸೀಳ್$_2$' ನೋ.

ಸೀಳು$_3$ 'ಸಿಳ್ಕು$_1$' ನೋ.

ಸೀಳುಂಗಲ್ಲ (ನಾ). ಬಿರಿದ ಗಲ್ಲ; ಸೀಳಿ ಹೋದ ಗಲ್ಲ: ಗೇಣಾಂಜುಂಗೆ, ಸೀಳುಂಗಲ್ಲಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೫೫ ಪ್ರಯೋ). [ಸೀಳು$_1$ (< ಸೀಳ್$_1$) + ಗಲ್ಲ$_1$]

ಸೀಳುಕಂಡಿ 'ಸೀಳುಗಂಡಿ' ನೋ.

ಸೀಳುಕ್ಕೆ (ನಾ). ಮೊದಲ ಉಕ್ಕೆ,— ಉಳುಮೆ: ವಕ್ಕಲಿಗನೆ ಭರದಿ ಸೀಳುಕ್ಕೆಯುತ್ತುತ್ತು (ಜ್ಞಾನಚ. ೧೩-೭); ಒಂದು ದಿನ ಇವನು ಮಂಡಹಳ್ಳಿಗೆ ಹೋಗುವ ದಾರಿಪಕ್ಕದ ದರೆಹೊಲದಲ್ಲಿ ಸೀಳುಕ್ಕೆ ಹೊಡೀತಾ ಇದ್ದ (ನನ್ನೂರು. ೨೯೭).

[ಸೀಳು$_2$ (< ಸೀಳ್$_2$) + ಉಕ್ಕೆ (< ಉಟ್ಕೆ)]

ಸೀಳುಗಂಡಿ, ಸೀಳುಕಂಡಿ (ನಾ). ಕಿಂಡಿ; ರಂಧ್ರ: ಹೊರಗಿನ ವಿದ್ಯುತ್ಪ್ರವಾಹವು ಅರ್ಧಸುತ್ತು ಬಂದಾಗ ಈ ಸೀಳುಗಂಡಿಯಿರುವ (Slit) ಕೊಳವಿಯು ಅದರ ದಿಕ್ಕನ್ನು ತಿರುಗಿಸುತ್ತದೆ (ಶಿಲ್ಪಸಾ. ೨೩೭). **ಸೀಳುಕಂಡಿ**: ಅವನು ನನ್ನ ಬಾಗಿಲ ಸೀಳುಕಂಡಿಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಆಳುಮೋರೆಯನ್ನಿರಿಸಿದನು (ಪುನರು. ೫೦೫). [ಸೀಳು$_1$ (< ಸೀಳ್$_1$) + ಕಂಡಿ$_1$]

ಸೀಳುಗಾಯ (ನಾ). ಬಿರುಕುಂಟಾಗುವ ಗಾಯ; ಬಿರಿದ ಗಾಯ: ಆ ಹುಡುಗನ ಕಾಲಿಗೆ ಸೀಳುಗಾಯ ಆಗಿದ (ರೂಢಿ). [ಸೀಳು$_1$ (< ಸೀಳ್$_1$) + ಗಾಯ]

ಸೀಳುದಾರಿ 'ಸೀಳ್ದಾರಿ' ನೋ.

ಸೀಳುನದಿ (ನಾ). ಕವಲುಗೊಂಡ ನದಿ; ಉಪನದಿ: ಸಮುದ್ರವನ್ನು ದಾಟಿ ಬಂದ ವರ್ತಕರು ಒಂದು ಸೀಳುನದಿಯಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿ ಮುಳುಗಿದಂತಾಯಿತು (ವಚಭಾ. ೩೧೮)

[ಸೀಳು$_1$ (< ಸೀಳ್$_1$) + ನದಿ]

ಸೀಳುನಾಯಿ 'ಸೀಳ್ನಾಯ್' ನೋ.

ಸೀಳುನಾಲಿಗೆ (ನಾ). (ಆಲಂ) ಎರಡು ರೀತಿ ಆಡುವ ನಾಲಿಗೆ; ಸುಳ್ಳು ಹೇಳುವ ನಾಲಿಗೆ: ಸೀಳುನಾಲಿಗೆಯವನನ್ನು ನಂಬಬಾರದು (ರೂಢಿ).

[ಸೀಳು$_1$ (< ಸೀಳ್$_1$) + ನಾಲಿಗೆ (< ನಾಲಗೆ)]

ಸೀಳುಹಾದಿ (ನಾ). ೧. ಕವಲುಹಾದಿ; "ಕಾಲುದಾರಿ" (ಜಾನಕೋ. ೪೯). ೨. (ಆಲಂ) ಕೆಟ್ಟ ಮಾರ್ಗ: "ವ್ಯಧ್ವಃ . . . ಕಾಪಥಃ — ೫ ಕೆಟ್ಟದಾರಿ, ಸೀಳುಹಾದಿ" (ಸಿದ್ಧಾಂಚಿ. ೯೭). [ಸೀಳು$_1$ (< ಸೀಳ್$_1$) + ಹಾದಿ (< ಪಾದಿ$_1$)]

ಸೀಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ಚಳ್ಳೆಮರ: "ಝುಕ್ಷಿಃ, ಶ್ಲೇಷ್ಮಾತಕಃ, ಶೀತಃ, ಉದ್ದಾಲಃ, ಬಹುವಾರಕಃ — ಈ ೫ ಸೀಳೆಯ ಮರ" (ನಾಚಿರಾ. ೧೦೭). [< ಸಂ. ಶೇಲು]

ಸೀಳೆಲುಬು (ನಾ). ಕವಲನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಎಲುಬು: ತೋಳೆಲುಬಿಗೆ ಅಂಟಿ ಕೊಂಡು ತಿರುಗಾಡಬಲ್ಲ ಮುಂಗೈಯ ಸೀಳೆಲುಬಿದೆ (ಬಾಲಪ್ರ. I. ೧೯೭).

[ಸೀಳು$_1$ (< ಸೀಳ್$_1$) + ಎಲುಬು (< ಎಲ್ವು)]

ಸೀಳ್ಕಿಡಹು (ಕ್ರಿ). ತುಂಡು ಮಾಡಿ ಚೆಲ್ಲು: ಇಬ್ಬಗಿಯಾಗಿ ತನ್ನೊಡಲ ಸೀಳ್ಕಿಡಹಬೇಡವೆ (ಧ್ರಮಬ್ಬಾ. ೧೯-೨೯). [ಸೀಳ್$_2$ + ಕೆಡಹು (< ಕೆಡಪು)]

ಸೀಳ್ಗಡಿ (ಕ್ರಿ). ಇಬ್ಭಾಗವಾಗುವಂತೆ ಕತ್ತರಿಸು, — ತುಂಡುಮಾಡು: ಹಸ್ತಿಮಸ್ತಕವ ಸೀಳ್ಗಡಿದುದುರ್ದಯಮಳ ಪೇರ್ಮುತ್ತ ತಂದು (ಸವಮೋ. ೧೭-೨೪).

[ಸೀಳ್$_2$ + ಕಡಿ$_1$]

ಸೀಳ್ಗಾಯ್ (ನಾ). ಬಿರಿದಿರುವ ಕಾಯಿ; ಬಿರುಕು ಬಿಟ್ಟಿರುವ ಕಾಯಿ: ಸೀಳ್ಗಾಯ್ಗಳ್ ಬೇಗಿ ಬೆಳೆದು ಕೆಂಬಿತ್ತುಗಳಿಂ ಪೋೞ್ಗದರ್ದಿರೆ ದಾಳಿಂಬದ ತಾಟ್ಗಳ್ ನಿಟ್ಟಪರ ದಿಟ್ಟಿಗಿಟ್ಟಳಮೆಸಗುಂ. (ಶಬ್ದಾನು. ೧೯೩ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ). [ಸೀಳ್$_1$ + ಕಾಯ್$_4$]

ಸೀಳ್ದಾರಿ, ಸೀಳುದಾರಿ (ನಾ). ಕವಲೊಡೆದಿರುವ ದಾರಿ; ಕವಲುದಾರಿ: ರಾಜಮಾರ್ಗವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಸೀಳ್ದಾರಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಕೆರೆಯ ದಂಡೆಗೆ ಬಂದು ನಿಂತ (ಫಲಸಂ. ೭). **ಸೀಳುದಾರಿ**: ಇತರ ಸೀಳುದಾರಿಗಳು ಆಸ್ಟ್ರೇಲಿಯ, ಭಾರತಗಳಿಗೆ ಹೋಗುತ್ತವೆ (ಭೂವಿವ. ೨೦೭); ಸೀಳುದಾರಿಗಳು ಬೈತಲೆಯಂತೆ ತೋರುತ್ತಿವೆ (ಬಂಕುಮ. ೪೧). [ಸೀಳ್$_1$ + ದಾರಿ]

ಸೀಳ್ನರಿ (ನಾ). ಕ್ಷುದ್ರವಾದ ನರಿ (?): ಸಿಡಿಲ ಭರವತ್ತ ಶಿಶುಗಳ ಬಳಗವತ್ತ ಗುಡಿಗುಡಿಪ ಸಿಂಹಮದತ್ತ ಸೀಳ್ನರಿಗಳೆತ್ತಲು (ಚಿಬಪು. ೩೧-೩೭). [ಸೀಳ್$_?$ + ನರಿ]

ಸೀಳ್ನಾಯ್, ಸಿಳ್ಳುನಾಯಿ, ಸೀಳುನಾಯಿ (ನಾ). ೧. ಭಯಂಕರವಾದ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ನಾಯಿ; ಉಗ್ರವಾಗಿರುವ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ನಾಯಿ (?): ಸೆರೆಯಂ ತೆಗವ ಸೀಳ್ನಾಯ್ಗಳುಮಂ . . . ಕಂಡು (ಗದಾಯು. ೫-೩ ವ); ಪಾಲಿಂ ಮರ್ದಿಸಿ ಪುಷ್ಕರಮೂಲಮನಲ್ಲದೊಡೆ ಬಂಜೆಮಡುವಾಗಲುಮಂ ಹಾಲಿಂದರೆದೀಂಟುಗೆ ತಾಂ ಸೋಲಿಸೆ ಸೀಳ್ನಾಯ [ಪಾಠಾಂ. ಶೋಧಿಸೆ ಶೀಳ್ನಾಯ] ವಿಷಮನಂತದೆ ಸಾಲ್ಗುಂ (ಖಮದ. ೧೩-೨೯); ಸಿಂಹದ ಮಱಿ ಸೀಳ್ನಾಯಾಗಬಲ್ಲುದೇನಯ್ಯ (ಅಖಂಡೇ. ೨೦-೯). **ಸಿಳ್ಳುನಾಯಿ**: ೧. ಹುಲಿ ಅಟ್ಟುತ್ತಿದೆಯೋ? ಅಥವಾ ಸಿಳ್ಳುನಾಯಿಗಳೋ? (ಮಲಮ. ೭೭). **ಸೀಳುನಾಯಿ**: ೧. ಸಿಂಹದ ಮಱಿಯ ಸೀಳುನಾಯಿ [ಪಾಠಾಂ. ಸೀಳ್ನಾಯಿ] ತಿಂಬಡೆ ಭಂಗವಿನ್ನಾರದು ಚೆನ್ನಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೯೩-೨೧೮); ಸೀಳುನಾಯಿ. ಸೀಱ್‌ನಾಯ್. ಸಿರ್ ಎಂದು ಮೇಲೆ ಬೀಳುವ ನಾಯಿ (ನಮ್ಮನು. ೧೧೦). ೨. 'ಬೇಟೆನಾಯಿ' (ಜಾನಕೋ. ೫೦). 'ಸೀರ್ನಾಯ್' ಪರಾ. [ಸೀಳ್$_?$ + ನಾಯ್]

ಸೀಱಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ರಾಚಮಲ್ಲಗಾಮುಣ್ಡನುಂ ಸೀಱಿಯುಂ ಗಂಗ ಗಾಮುಣ್ಡನುಮ್ . . . ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗೆ ಕೊಟ್ಟಿತ್ತು (ಇಕ. XII. ೧೭-೪೭; 813). [?]

ಸೀಱು$_1$, ಸೇಱು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಿಟ್ಟಿಗೇಳು; ಸಿಡಿಮಿಡಿಯಾಗು: ಆಗ ಮೞೆಯಿಂದ ಸೀಱುತಿವನೇ ನಂಬಿಯಾತನ ಗಾಱುಗೆಲಸಕೆ ಶಂಕರಂ ಮನವೂಱಿ ನಿಚ್ಚಂ ಪಡಿಯನಿಕ್ಕು ವನಹುದ ಲೇಸಾಯ್ತು . . . ಎನುತ (ಬಸವಪು. ೨೭-೨೧). ೨. ಜಗಳವಾಡು: "ಸೀಱು —ದುಷ್ಕಲಹೇ, ದುಃಖಲಯೋ" (ಶಮಧಾ.ನ). 'ಸೀರ್ಕರಡಿ' ಪರಾ. ೩. ಕಿರಿಚು;

ಕೂಗು; ಚೀರು: ಹಾೞಿ ಕಿಡೆವುತ ಜಿನಬಸದಿಗಳನೇೞಿಯಲ್ಲಿಂದಿೞಿಯ ಜಾಱುತ ಸೀೞುತಪತಾಪಿಸುತ (ಬಸವ. ೫೨-೧೩); ಕೆಟ್ಟೆನೆಂದೊಱಲುತ ಸೀೞುತಳವೞಿಯುತ್ತ . . . ನಡೆದು (ಭಾವಚಿಂ. ೮-೩೦). **ಸೇೞು:** ೪. ನಿಂದಿಸು; ದೂಷಿಸು: ದಿನದಿನಕೆ ನಿಯಮಾಚಾರಭಾಷೆಗಳ ಸೇೞಿದನ (ಬಸವ. ೪೫-೧೪). 'ಕೀೞು₁', 'ಕೀೞು₂' ಪರಾ.

[ದೇ. ॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಚೀೞು; ತುಳು. ಸೀರುನಿ; ತೆಲು. ಚೀರು, ಚೀಱು]

ಸೀೞು₂ (ಕ್ರಿ). ಚೆದರು; ಹರಡು: ವಿವಿಧವ್ಯಪಥಪಾಂಸುಗಳಿಂದ ನಾಡ ಸೀೞಿದ ತಲೆಯುಂ . . . ನೆಗೞ್ಚಲ್ (ಕಾದಂಬ. ೬೩೬); ನೂಱುಱು ಪಟಲ ಗುಂಡುಗಳ ಜೋಡಿಸಿ ಕಂತಗಾಱಿರ ಪಸರಕಿಟ್ಟಂತೆ ಸೀೞಿ ಸಿಡಿಲು ಬೀಳುತಿವೆಯೆಡಬಲದೊಳಗೆ (ಭಾಷಚ. ೩೪-೭೪). [ದೇ. ॥ ತೆಲು. ಚೀಱುಮು; ತೊಡ. ಸೀರ್; ಕುಇ. ಸೀರ್ಪ]

ಸೀೞು₃, **ಶೇರು**, **ಸೀರು₃**, **ಸೇರು₂** (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಿಗುಟುಮಣ್ಣು; ಜೇಡಿಮಣ್ಣು: 'ಸೀೞುಮಣ್ಣು' ಪರಾ. **ಶೇರು:** ೨. ಕೆಸರು; ಬದಿ: ಇಳಿಜಾರು ತೀಕ್ಷ್ಣವಾಯಿತು, ಜೌಗು ಅಧಿಕವಾಗಿ ಶೇರಾಯಿತು (ಪಹಪೂ. ೧೫೦). **ಸೀರು₃:** ೧. 'ಸೀರುಮಣ್ಣು' ಪರಾ. **ಸೇರು₂:** ೧. ಆ ಮನೆಯನ್ನು ಪೂರ್ತಿ ಸೇರಿನಲ್ಲೇ ಕಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). 'ಚೀೞು₃' ಪರಾ.

ಸೇರಮಣ್ಣು = ಜಿಗಿಯಾದ ಮಣ್ಣು; ಜೇಡಿಮಣ್ಣು: ಮೇಲೊಂದು ಮುಚ್ಚಳವಂ ಮುಚ್ಚಿ, ಅದರ ಸಂದಿಗೆ ಸೇರಮಣ್ಣಂ ಕೊಟ್ಟು ಕುಕ್ಕುಟಪುಟ ಹಾಕುವುದು (ಸಕಪ್ಪ. ೬೩).

[ದೇ. ॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಚೀೞು; ಕೋತ. ಚೀರ್; ತೊಡ. ಸೋೞ್]

ಸೀೞುಂಬಲ್ 'ಸೀೞುಂಬುಳು' ನೋ.

ಸೀೞುಂಬಾಳು 'ಸೀೞುಂಬುಳು' ನೋ.

ಸೀೞುಂಬುಳ್ 'ಸೀೞುಂಬುಳು' ನೋ.

ಸೀೞುಂಬುಳಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಎರಚು; ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿ ಮಾಡು: ಬೆಂಬೀೞದ ತನಗಿದಿರಾದ ನೃಪನಿಕುರುಂಬವ ತಾನಿರದೆಚ್ಚ ಅಂಬುಗಳಿಂದ ಕರುಳ್ಗಳ ಸೀಳಿ ಸೀೞುಂಬುಳಾಡಿಸಿ ಕೊಂದನತ್ತ (ನೇಮಿಸಂ. ೫೯-೧೨೦). [ಸೀೞುಂಬುಳಾಡು + -ಇಸು₁]

ಸೀೞುಂಬುಳಾಡು, **ಸಿೞುಂಬಳಾಡು**, **ಸಿೞುಂಬುಲಾಡು**, **ಸಿೞುಂಬುಳಾಡು**, **ಸೀರುಂಬುಳಾಡು** (ಕ್ರಿ). = ಸೀೞುಂಬುಳಾಡಿಸು: ಜಟಾಸುರನಂಬಸುರನನಾ ಗಿರೀಂದ್ರಕಂದರದೊಳ್ ಸೀಳ್ದು ಸೀೞುಂಬುಳಾಡಿ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೩೦ ವ); ಸೃಗಾಲಶಾರ್ದೂಲ ಕಾಕಂಗಳ್ ಕಥಕನ ಪೃಥುಶರೀರವಮಂ ಸೀಳ್ದು ಸೀೞುಂಬುಳಾಡಿ ಕೊಂದುವು (ಪಂಚತಂ. ೧೪೫-೧೪). **ಸಿೞುಂಬಳಾಡು:** ಆ ನರಿಗಳ್ ಸೀಳ್ದು ಸಿೞುಂಬಳಾಡಿ ತಿನೆ (ಸುಕುಮಾ. ೧೨-೩೯); ಮುಂಬರಿಯುತ ಶರಭಂಗಳ ಸೀಳಿ ಸಿೞುಂಬಳಾಡುತ ಬರ (ತ್ರಿಪಾಲ. ೬-೩೪). **ಸಿೞುಂಬುಲಾಡು:** ಮಿಕ್ಕಿದಿರಾನ್ತ ವೈರಿಗಳನಾಹವರಂಗದೊಳಿಕ್ಕಿ ಮಟ್ಟಿ ಸೀಳ್ದಿಕ್ಕಿ ಸಿೞುಮ್ಬುಲಾಡಿ (ಎಕ. VI. ಕಡೂರು. ೩೮-೫೦; 1191). **ಸಿೞುಂಬುಳಾಡು:** ದಂತಿಗಳಂ ಸೀಳ್ದು ಸಿೞುಂಬುಳಾಡಿದುದದೊಂದುತ್ಕಂಠಕಂಠೀರವಂ (ಜಗಾ. ೧೬-೧೨); ಸಿಂಹಮಂ ಶರಭಂ ಸೀಳ್ದು ಸಿೞುಂಬುಳಾಡಿದವೊಲಾಂ ಮಾಟ್ಪೆಂ ದ್ವಿಪದಧೂಪನಂ (ಮಹಾಪು. ೫-೮೪). **ಸೀರುಂಬುಳಾಡು:** ಎರಳೆಗಳ ತಂಡಮಂ . . . ಪಿಡಿದು ನೆತ್ತರಂ ಕುಡಿದು ಝುಂಕಿಸಿ ಸೀರುಂಬುಳಾಡಿ ಸುಂಟಗೆಯಂ ತಿಂದು ತೇಗುವ ತರಕ್ಷುಗಳೊಳಂ (ಮರಾಚ. ೮-೨೪ ವ). [ಸೀೞುಂಬುಳು + ಆಡು₁]

ಸೀೞುಂಬುಳು, **ಸಿೞುಂಬುಳ್**, **ಸೀೞುಂಬಲ್**, **ಸೀೞುಂಬಾಳು**, **ಸೀೞುಂಬುಳ್** (ನಾ). ಹರಡಿ, ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾಗಿರುವುದು: "ಸೀೞುಂಬುಳುಯೆಂದು ಕವಿಗಳಿಂ ಸೂಸಾಟಂ"(ಶಬಿಕಂ. ೨೨೫). **ಸಿೞುಂಬುಳ್:**"ಸಿೞುಂಬುಳೆಂದು ಸೂಸಾಟಂ" (ಕಶಪಾ. ೬೬- ೪೬೩). **ಸೀೞುಂಬಲ್:** "ಸೀೞುಂಬಲೆಂದಕ್ಕು ಸೂಸಾಟಕ್ಕೆ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೬೨). **ಸೀೞುಂಬಾಳು:** ಕಂಬುಕಂಧರಗಳ ಕವಲಂಬುಗಳಿಂ ಸೀೞುಂಬಾಳುವಂತಿಡುತಿಹರು (ಜ್ಞಾನಚ. ೧೩-೬೩). **ಸೀೞುಂಬುಳ್:** "ಸೀೞುಂಬುಳ್‌ಸೂಸಾಟಂ" (ಶಬಿಕಂ. ೧೯೫). [< ಸೀೞು₂]

ಸೀೞುಡು (ನಾ). ದುಂಬಿಯ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಳು; ಜೀರುದುಂಬಿ: ತಳ್ತೊಳ್ದ ಸೀೞುಡುವಿಂದದ್ಭುತದಿಂ ಹಿಡಿಂಬವನಮಂ ಪೊಕ್ಕಂ ಮರುನ್ನಂದನಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೯); ಕರೆದುವು ಸೀೞುಡುಗಳ್ ಪೆರ್ಮರಂಗಳೆಲೆಯ್ಕಿ ಕಟಲ ಬಿಟ್ಟುವು (ಪಂರಾಮಾ. ೭-೮೬). 'ಜೀೞುಂಡೆ' ಪರಾ. [?]

ಸೀೞುದಲೆ (ನಾ). ಕೆದರಿದ ಕೂದಲುಳ್ಳ ತಲೆ: ತೋರಗಿವಿ ಕೆಂಗಣ್ಣು ಬಿಡುವಾಯಿ ನಿಡುದಾಡೆ ಸೀೞುದಲೆ ಬಱತಂಗವೞಿತ ಮೊಲೆ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೬-೧); ಕಣೆಗಾಲ ಸೋಂಕಿದುಡುಗೆ ಸೀೞುದಲೆಯ ಕೊರವಿಯರದೇಂ ಕಡುದೇಸಿವಡೆದರೋ (ನೇಮಿಸಂ. ೨೧-೫೩).

[ಸೀೞು₂ + ತಲೆ₁]

ಸೀೞುಮಣ್ಣು, **ಸೀರುಮಣ್ಣು**, **ಸೇರುಮಣ್ಣು** (ನಾ). (ಪಾತ್ರೆ, ಮಡಕೆ ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ಬಾಯನ್ನು ಗಾಳಿ ಹೋಗದಂತೆ ಭದ್ರಪಡಿಸಲು ಬಳಸುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಿಗುಟಾದ ಮಣ್ಣು; ಜೇಡಿಮಣ್ಣು: ಮಂಡಗೆಗ ತುಪ್ಪ ಸಕ್ಕರೆ ಬಟ್ಟವಾಲಿಕ್ಕಿಕೊಂಡು ಪಿಂಡಂ ಮಾಡಿ ಹೊಸಮಡಕೆಯೊಳಗೆ ನಯ್ಯಂಡದೊಡವಿಕ್ಕಿ ಅದನಿರಿಸಿ ಮುಚ್ಚುಳನಿಟ್ಟು ಸೀ[ಪಾಠಾಂ. ನೀ]ೞುಮಣ್ಣಿಕ್ಕಿ (ಸೂಪಶಾ. ೧-೨೧). 'ಚೀರುಮಣ್ಣು' ಪರಾ. **ಸೀರುಮಣ್ಣು:** ಹಸುವಿನ ಹಾಲು ೪ ಕೊಳಗವನ್ನು ೧ ಗುಡಾಣಕ್ಕೆ ಹೊಯ್ದು . . . ಮುಚ್ಚಳ ಮುಚ್ಚಿಸಿ ಸೀರುಮಣ್ಣು ಕೊಟ್ಟು (ಸಕಪ್ಪ. ೩೬೦). **ಸೇರುಮಣ್ಣು:** ಚೀರುಮಣ್ಣನ್ನು ಕೆಲವರು ಸೇರುಮಣ್ಣೆಂದೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ).

[ಸೀೞು₃ + ಮಣ್ಣು (< ಮಣ್)]

ಸೀೞುಮಣ್ಣುಗೊಡು, **ಸೀರುಮಣ್ಣುಗೊಡು** (ಕ್ರಿ). (ಪಾತ್ರೆ, ಮಡಕೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳೊಳಗೆ ಗಾಳಿ ಹೋಗದಂತೆ ಅವುಗಳ ಬಾಯಿಗೆ) ಜಿಗುಟಾದ ಚೇಡಿಮಣ್ಣನ್ನು ಬಳಿ,— ಮೆತ್ತು: ಪರಿಮಳಂ ಪೋಗದಂದದಿ ಸೀ[ಪಾಠಾಂ.ನೀ]ೞುಮಣ್ಣುಗೊಡಲುರಿಗೆಂಡದ ಮೇಲೆ ಹೊತ್ತದಂದದೊಳವಂ ತಿರುಹಿ (ಸೂಪಶಾ. ೫-೨೨). **ಸೀರುಮಣ್ಣುಗೊಡು:** ಕುಂಬಳದ ಬಳ್ಳಿಯಂ ಸಣ್ಣನಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸಿ ತದಕಿ ಉಪ್ಪಿನಲ್ಲಿ ಅಟ್ಟಿ ಮಡಕೆಗೆ ಹಾಕಿ ಮುಚ್ಚಳವ ಮುಚ್ಚಿ ಸೀರುಮಣ್ಣುಗೊಟ್ಟು (ಸಕಪ್ಪ. ೩೬೫). [ಸೀೞುಮಣ್ಣು + ಕೊಡು₁]

-ಸು₁ (ಪ್ರ). ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಪ್ರೇರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸೇರುವ ಕೃತ್‌ಪ್ರತ್ಯಯ : ಕೆಲವು ಎಕಾರಾಂತ ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಪ್ರೇರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇಸು ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ — ಸು ಎಂಬುದು ಸೇರುವುದುಂಟು (ಮಧ್ಯಮ. ೧೫೦). 'ಇಂಬುಕೆಯ್ಸು' ಪರಾ.

-ಸು₂ (ಪ್ರ). ನಾಮವಾಚಕದ ಮೇಲೆ ಸೇರಿ, ಕ್ರಿಯಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಪ್ರತ್ಯಯ: 'ಪಟಸು' ಪರಾ.

-ಸು₃ (ಪ್ರ). ಧಾತುವಿನ ಮೇಲೆ ಸೇರಿ ಭಾವನಾಮಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ಕೃತ್‌ಪ್ರತ್ಯಯ: 'ಮುನಿಸು₂' ಪರಾ.

ಸು₄- (ಉಪ) ಒಳ್ಳೆಯ, ಸುಂದರ, ಉತ್ತಮ, ಸಂಪೂರ್ಣ, ಯೋಗ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ, ಪದಗಳ ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರುವ ಸಂಸ್ಕೃತದ ಒಂದು ಉಪಸರ್ಗ: 'ಸುಜಾಣ', 'ಸುಜಾಣೆ', 'ಸುಡಾಳ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸುಂಕ₁ (ನಾ). ೧. (ಸರಕುಗಳ ತಯಾರಿಕೆ, ಮಾರಾಟ, ಆಮದು, ರಫ್ತು, ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲಿಸಬೇಕಾದ) ತೆರಿಗೆ; ಜಕಾತಿ: ಶ್ರೀಮತು ಹಬ್ಬೊಳಲ ಕೊಂಗಳೇಸ್ವರದೇವರಿಗೆ ಸುಂಕದ ಹೆಮ್ಮಾಡಿಯಣ್ಣ ಅರಿಸ . . . ಸಂಚೆದೀವಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಗದ್ಯಾಣ ೧೧ ಧರ್ಮ್ಮ (ಎಕ. IV,ಕೃಷ್ಣರಾ. ೪೧-೩; ಸು. 950?); ಅಡಕೆಯ ತೋಟದಲು ವರ್ಷಕ್ಕೆ ಮರದಲೊಂದಡಕೆ ಎಲೆಯ ಸುಂಕ (ಎಕ. VII. ಶಿಕಾ. ೨೦-೧೬; 1032); ಭಾಂಡವ ತುಂಬಿದ ಬಳಿಕ ಸುಂಕವ ತೆತ್ತಲ್ಲದೆ ವಿರಹಿತ ಹೋಗಬಾರದು (ಬಸವ. ೧೯೮). ೨. ಕೊಡುಗೆ; ಕಾಣಿಕೆ: ನಿಡುಹುರ್ಬಿಗಂ ಕರ್ವಿಲ್ಲ ಬಿಂಕಮಂ ಸುಂಕಮಿಕ್ಕಿದಂತೆ ನಗೆವೊಗಕ್ಕೆ ಚಂದ್ರಮಂಡಲದೊಪ್ಪಮಂ ಕಪ್ಪಮಿಕ್ಕಿದಂತೆ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೨-೩೨ ವ); ಹುಬ್ಬಿನ ಬಿಂಕವು ಇಂದ್ರನ ಸುಂಕವು ಸೋಕಿದರರೆ ನೆಲೆಗೊಳಿಸುತಿವೆ (ಹಾಡುಪಾ. ೨೨-೨). ೩.ಒಂದು ಬಗೆಯ ಲೆಕ್ಕ (?): ಬಿಸಿಗ ಪಂದಕೊಪಿರಲೆ ಸಾಗಿಹ ಗಂಧ ಪಂಚಭಾರದ ಸುಂಕಂ ಅರಸನೊಲಿದೀವ ಪಡಿಯುಂಬರದಿಂ ತೊಂಭತ್ತು ಭಾರಕ್ಕೇನುಂ ಬಕ್ಕುಂ (ಭಾಸ್ಕರ. ೩೪-೪).

ಸುಂಕದ ಕಟ್ಟೆ = ತೆರಿಗೆ ವಸೂಲಿ ಮಾಡುವ ಉಕ್ಕಡ; ಜಕಾತಿಕಟ್ಟೆ: ನರಸುಂಹಪುರದ ಸುಂಕದ ಕಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ದೇವರ ಹಸರಿಗೆ ನಡೆಯುನ ಮಸಾಶನ ತಿಂಗಳು ೧ ಕ್ಕೆ . . . ರೂ ೧೨ (ಎಕ. V(R). ತಿರುಮ. ೧೪೦-೩೯; 1855); ಠೌಳಿಕಾರರಿಗೆ ಸುಂಕದ ಕಟ್ಟೆ ಕೇದಿಗೆ ತಾವು ಕೊಡುವ ಕಲ್ಲ ಮಂಟಪದ ನವರಂಗಮನಿವೆನ್ನ ಸರ್ವಾಂಶದಲಿ

ಕಾಣುವವಸರವಿಲ್ಲ (ಧ್ವಸ. III. ೩). **ಸುಂಕದ ಮರ್ಯಾದೆ** = ತೆರಿಗೆಯ ಕಟ್ಟಳೆ,— ವ್ಯವಸ್ಥೆ: ಕನ್ನರದೇವನ ಮರ್ಯ್ಯಾದೆಯಲಾದ ಸುಂಕದ ಮರ್ಯ್ಯಾದೆಯಂ ತಪ್ಪದ ನಡಯಿಮನ್ನು ಬಿಟ್ಟಂ (ಸೌಇಇ. IX-i. ೭೭-೧೫; 991). **ಸುಂಕದ ಹೆಗ್ಗಡೆ** = ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ವಸೂಲುಮಾಡುವ ಅಧಿಕಾರವುಳ್ಳವನು; ಸುಂಕದ ಅಧಿಕಾರಿ: ಸುಂಕದ ಹೆಗ್ಗಡೆ ಬೊಪ್ಪಡೆ ಒಳಗಾಗಿ ಸುಂಕ ಆಯ ದಾಯ ಸಮಸ್ತಮಸ್ಯವಾದಿ ಧಾರಾಪೂರ್ವಕ ಮಾಡಿ ದಿಟ್ಟರು (ಎಕ. V (R). ಮೈಸೂರು. ೨೧೫-೧೪; 1175). **ಸುಂಕವ ಮಾಡು** = ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ವಸೂಲುಮಾಡು; ಸುಂಕವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು: ಪೆದ್ದರಸರು ಸುಂಕವ ಮಾಡುವ ಕಾಲದಲು . . . ಕೊಟ್ಟ ಸಿಲಾಶಾಸನ (ಎಕ. XIV. ಚಾಮರಾ. ೧೨೦-೩; 1474?).

[< ಪ್ರಾ. ಸುಂಕ, ಸುಕ್ಕ./ ಸಂ. ಶುಲ್ಕ./ತಮಿ. ಚುಙ್ಕ, ಚುಕ್ಕ; ಮಲ. ಚುಂಗ; ತುಳು. ತೆಲು. ಸುಂಕ]

ಸುಂಕ₂ 'ಸುಂಕು₃' ನೋ.

ಸುಂಕ₃ (ನಾ). (?): ಮರ್ಕಟನ ಕೆಯ್ಯ ಸುಂಕಂ ಕರ್ಕಟಕನ ಕರಕಪಾಲ ವಾಂಗುಲಿ ಯುತದಿಂದರ್ಕಕ್ಕೀರದ ತೀವಿ ವಿಪಕ್ಕೇಜಿಲುಮಿಟೆಯ ಪೂಸಲೇಜುಗುಮಿಟೆಗುಂ (ವಿಮರ. ೧೧-೩೭). [?]

ಸುಂಕಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) (ಸುಂಕದಂತೆ) ವಸೂಲುಮಾಡು; ಸೆಳೆದುಕೊಳ್ಳು; ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ನನ ಪೇಜ್ ಬಂದ ಮಾವಂ ಮನೋಭಾವಂ ನಿಂದು ನೋಟ್ಟುದುಂ ವಿರಹಾಲಂಬಿನಿಯರಭಿಮಾನಧನಮುಳ್ಳನಿತುಮನಾಲೀಢಮಿಟ್ಟು ಸುಂಕಂಗೊಂಡಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೬-೩೧); ನಿನ್ನ ಪ್ರಾಣವಲ್ಲಭನಪ್ಪೊದ್ದಾಯನಮಹಾರಾಜನ ಬಿಂಕಮಂ ಸುಂಕಂಗೊಂಡು ವೀರಮಂ ದೂರಂ ಮಾಡಿ . . . ಕೋಡಗಗಟ್ಟುಗಟ್ಟಿ ತಂದಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೫೬೨). [ಸುಂಕ₁ + ಕೊಳ್₁]

ಸುಂಕಂವಿಡು (ಕ್ರಿ). ತೆರಿಗೆವಿನಾಯಿತಿಯನ್ನು ಮಾಡು: ಸುಂಕಂವಿಟ್ಟರ್ XXX ಈವೂರಯಲ್ಲಕ್ಕಂ (ಎಕ. III. ನಂಜನ. ೨೩-೭; ಸು. 750). [ಸುಂಕ₁ + ಬಿಡು₁]

ಸುಂಕಗಳ್ಳ (ನಾ). ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ಕೊಡದೆ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಕಳ್ಳತನದಿಂದ ಸಾಗಿಸುವವನು : "ಕಳ್ಳತನದಿಂದ ಸಾಗಿಸುವವನು, ಸುಂಕಗಳ್ಳ" (Smuggler. ಇಂಕಾ).

[ಸುಂಕ₁ + ಕಳ್ಳ₁]

ಸುಂಕತಾಣೆ (ನಾ). ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ವಸೂಲು ಮಾಡುವ ಉಕ್ಕಡ; ಜಕಾತಿಕಟ್ಟೆ: ಘಟ್ಟದ ಕೆಳಗಣ ಸುಸ್ಕತಾಣೆಗಳಲ್ಲೂ ಬರೆಸಿ (ಮೈಅರ. ೧೯೨೮. ೫೮-೧೧; 1674).

[ಸುಂಕ₁ + ಠಾಣೆ (< ಠಾಣ)]

ಸುಂಕಣಿ, ಸುಂಕರಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : ಸುಂಕಣಿ ಹಳದಿ ಹೂನ್ನಿಯೊ ಶ್ವೇತ ಮುತ್ತಲವು (ನಂದಿಲಿ. ೬-೧೪). **ಸುಂಕರಿ** : ೧. ಸುಂಕರೀಹುಲ್ಲು, ಕರೀವುನುಗದ ಹುಲ್ಲು, ಊಬಿನ ಹುಲ್ಲು, ಸಣ್ಣ ಊಬಿನ ಹುಲ್ಲು, ಕರಡಹುಲ್ಲು (ಮೃಜೀ. ೪೩-೪೪೪). ೨. (ಆಲಂ) ಅಲ್ಪ; ಕ್ಷುದ್ರ (?): ಬರಿಯ ರಾಜಸವಿಂದಮಲ್ಲರೊಳ್ಪುಸಿವ ಸುಂಕರಿ ಬಿಂಕವಂ ಬಿಡದ ಜಡಮತಿಗಳಂ ಸಾಮಭೇದದಿಂದ ವಶಗೊಳಿಸಲಳವ (ವಂಕಾರಾ. ೬-೭-೧೪). [< ಪ್ರಾ. ಸುಂಕಲಿ]

ಸುಂಕಪಾಳ 'ಸಂಕಪಾಲ' ನೋ.

ಸುಂಕಮಾನ್ಯ (ನಾ). ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ರದ್ದುಗೊಳಿಸುವಿಕೆ;ಸುಂಕದ ರಿಯಾಯಿತಿ: ಯಾ ಧರ್ಮ್ಮವನು ಆರೊಬ್ಬರು ಅಳಿದರೆ . . . ಕವಿಲೆಯ ಕೊಂದ ಪಾಪದಲಿ ಹೋಹನು ಸುಂಕಮಾನ್ಯ (ಎಕ. V (R). ತಿರುಮ. ೩೪-೧೧; 1564). [ಸುಂಕ₁ + ಮಾನ್ಯ]

ಸುಂಕರಿ 'ಸುಂಕಣಿ' ನೋ.

ಸುಂಕವೆಗ್ಗಡೆ 'ಸುಂಕವೆರ್ಗಡೆ' ನೋ.

ಸುಂಕವೆರ್ಗಡೆ, ಸುಂಕವೆಗ್ಗಡೆ (ನಾ). ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ವಸೂಲಿ ಮಾಡುವ ಅಧಿಕಾರಿ: ಕಥಾನುರಾಗದಿಂದಿರ್ದಲ್ಲಿ ಸುಂಕವರ್ಗ್ಗಡೆ ಮಲ್ಲಿಯಣದಂಡನಾಯಕಂ (ಬೊಂಕಶಾ. ೧೯೩೪. ಬಂಕಾಪುರ. ೪-೨೦; 984?); ಇಂತಿನಿತುಮಂ ಪೆರ್ಗ್ಗಡೆ ಕರಣಂಗಳ್ ಸುಂಕವರ್ಗ್ಗಡೆಗಳುಂ . . . ರಕ್ಷಿಸುವರ್ (ಸೌಇಇ. XX. ೪೫-೩೨; 1071). **ಸುಂಕವೆಗ್ಗಡೆ** : ಬಳ್ಳಿಗಾವೆಯ ಸ್ಥಳದ ಠಾಣೋಗದ ಸುಂಕವೆಗ್ಗಡೆ ಕೊಮ್ಮರಾಜಂ (ಎಕ. III (S). ಶಿಕಾ. ೩೩೪-೧೯; ಸು.1100). [ಸುಂಕ₁ + ಪೆರ್ಗಡೆ₁]

ಸುಂಕಾಧಿಕಾರಿ (ನಾ). = ಸುಂಕವೆರ್ಗಡೆ: ಸುಂಕಾಧಿಕಾರಿ ಮಂಚ್ಯರಸಂಗೆ ಪುಣ್ಯವಾಗಲು ಅಡ್ಡವಟ್ಟೆಯ ಸುಂಕವನು ಮಾನ್ಯವಾಗಿ . . . ಬಿಟ್ಟ ಕೋಣ ೧೦ (ಕಇಅ. ೪೫-೬೩-೩೪; 1229); ಕೊಪ್ಪದ ನಾಡ ಸುಂಕಾಧಿಕಾರಿ ಮಾದಣ್ಣನ ಮಗ (ಎಕ. VI. ಕೊಪ್ಪ. ೧೧-೧೦; 1327). [ಸುಂಕ₁ + ಅಧಿಕಾರಿ]

ಸುಂಕಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಸುರುಳಿ ಸುತ್ತು₂: ನಾರ ಸೀರೆಯನೊಗೆವ ಜಡೆಗೆ ಸುಂಕಿಕ್ಕುವಾದಾರಮಂ ಬಿಗಿವ . . . ಚಾರುಮುನಿಪುತ್ರರ್ಗೆ ವಂದಿಸುತ ಬಂದು (ಪಚಿಕಾ. ೫-೫೫).

[ಸುಂಕು₁ (< ಸುರ್ಕು₂) + ಇಕ್ಕು]

ಸುಂಕಿಗ (ನಾ). ೧. ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ವಸೂಲು ಮಾಡುವ ಅಧಿಕಾರಿ: ಪಡಿಸಣಿಗಂ, ಸುಂಕಿಗಂ (ಭಾವಾಭೂ. ೧೬೩ ಉದಾ); ಶ್ರೀಮತು ಮೂಋನಾಡ ಸುಂಕಿಗರುವಿಟ್ಟು ಮುನ್ನೆ ನಡವಾಜು ಪೇಜಿನ ಮೇಲೆ (ಎಇ. XVI. ೭೭-೧; 1037); ಹೊಳಲ ಸುಂಕಿಗನಂತೆ ತೊಳಲುತ್ತಿದ್ದನವ್ವ (ಮಹಾದೇ. ಜ. ೪೩-೧೦೦). ೨. (ಆಲಂ) ಸೂರೆಕಾರ; ವಸೂಲಿಗಾರ (?): ಎಸುತ ಹೊಗುವರು ಭಟನ ಛಾಯಕೆ ಮುಸುಡ ತಿರುಹುವರಡಿಗಡಿಗೆ ಸಾಹಸದ ಸುಂಕಿಗನೊಡನೆ ತಲೆಯೊತ್ತಿದರು ಷಡುರಥರು (ಜಮ್ಮಾದ್ರೋ. ೬-೨೭). [ಸುಂಕ₁ + -ಇಗ]

ಸುಂಕಿಗಿತಿ (ನಾ). ಸುಂಕದ ಅಧಿಕಾರಿಯ ಹೆಂಡತಿ: ಅರಸನ ಪಂಡತಿ, ಅರಸಿತಿ ಎವಂ . . . ಸುಂಕಿಗಿತಿ, ತೋಟಿಗಿತಿ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೯೧ ಪ್ರಯೋ).

[ಸುಂಕಿಗ + -ಇತಿ₁ (< -ಇತ್ತಿ)]

ಸುಂಕಿಡು (ಕ್ರಿ). ಸುರುಳಿ ಮಾಡು; ಸುತ್ತು₂: ಯಜ್ಞೋಪವೀತಮಂ ಬಂಧಿಸುವ ಜಡೆಗೆ ಸುಂಕಿಡುವ [ಪಾಠಾಂ. ಯ ಸುಂಕಿಸುವ] . . . ಮುನೀಶ್ವರರ ಕುಮಾರರಂ ಕಂಡು ಕೈಮುಗಿದಂ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರನು (ಹಚಿಕಾ. ೬-೩೭); ಜೆಡೆಗೆ[ಪಾಠಾಂ. ಯೆ] ಸುಂಕಿಡುವಕ್ಷಮಾಲೆಯ ಕೋವ . . . ಕುಮಾರತಾಪಸಬೃಂದಮೇನೆಸೆದಿರ್ದುದೋ (ವೃಷಭ. ೧೧-೪೪).

[ಸುಂಕು₁ (< ಸುರ್ಕು₂) + ಇಡು₁]

ಸುಂಕಿನುಂಡೆ 'ಸುಖಿನುಂಡೆ' ನೋ.

ಸುಂಕು₁ 'ಸುರ್ಕು₂' ನೋ.

ಸುಂಕು₂ 'ಸೋಂಕು₂' ನೋ.

ಸುಂಕು₃, ಸುಂಕ₂, ಸುಕ್ಕು₃, ಸೂಕ (ನಾ). ೧. ಧಾನ್ಯಗಳ ಮೇಲಿರುವ ಹೊಟ್ಟಿನ ಮೊನಚಾದ ತುದಿ; ಧಾನ್ಯಶೂಕ: ರಾಜಾನ್ನದ ಸುಂಕಿನೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ . . . ಪರಮಾತ್ಮಲಿಂಗವು ವಿಶೇಷವಾಗಿರುತ್ತಿದ್ದಿತು (ಕೃಮಾ. ೨೪); ಸುಂಕಿನ ಜೋಳದ ರಾಸಿಯನ್ನು ನೋಡಿ ನೋಡಿ ನಲಿಯಬೇಕು (ಚರಿಮ. ೨೩೭). ೨. ತುದಿ; ಮೊನೆ: ಅಮೃತಕಲಶದ ಕೆಳಗೆ ಹಾಕಿರ್ದ ದರ್ಭೆಯ ನಕ್ಕಲು ಆ ದರ್ಭೆಯ ಸುಂಕಿನಿಂದ ಸರ್ಪಗಳ ನಾಲಿಗೆ ಯರಡಾಗಿ ಸೀಳಲು (ಅಶೀಮ. ೩೫-೪). **ಸುಂಕ₂** : ೧. ಹಂತಿಯ ತಿರುಗವ ಬಸವಣ್ಣನ ಮೈಮೇಲಿನ ಸುಂಕವನ್ನು . . . ಜಾಡಿಸುವಳು (ಕನ್ನಜಾ. ೨೭). ೨. ಹುಲ್ಲು ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಎಲೆಯ ಮೇಲಿರುವ ಊಬು: ನೊಣನುತ್ತಕವೆಂಬ ವನಸ್ಪತಿಯ ಎಲೆಗಳ ಮೇಲೆ ಅಂಟನಂಥ ಜಿಗುಟುವದಾರ್ಥವೂ ಸುಂಕವೂ ಇರುವದುಂಟು (ಮುಜಯು. ೬-೨೭೫). **ಸುಕ್ಕು₃** : ೧. ಜೋಳದ ತೆನೆಗಳ ಸುಕ್ಕು ಗಾಳಿಗ ಹಾರಿ ಹೋಯಿತು (ಊಡ). **ಸೂಕ** : ೧. ಹೃದಯಕುಹರಾಂಭೋಜದೊಳಗೆ ನೀವಾರಸೂಕದ ಸದೃಶವಾದ ನಿನ್ನಂ ಭಾವಿಸಿ (ಭಕ್ತಸು. III. ೨೪-೩)

[< ಪ್ರಾ. ಸುಂಕಅ, ಸೂಅ./ ಸಂ. ಶೂಕ./ ತೆಲು. ಸುಂಕು]

ಸುಂಕುದಬ್ಬೆಹುಲ್ಲು, ಸುಕ್ಕುದಬ್ಬೆಹುಲ್ಲು (ನಾ). (ಊಬಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು: (ಮೃಜೀ. ೫೪-೧೦೦೭). **ಸುಕ್ಕುದಬ್ಬೆಹುಲ್ಲು** (ಮೃಜೀ. ೨೦-೩೭೭). [ಸುಂಕು₃ + ದಬ್ಬೆ (< ದರ್ಬೆ) + ಹುಲ್ಲು (< ಪುಲ್)]

ಸುಂಕುಬುಲ್, ಸುಂಕುಬುಲ್ಲು (ನಾ). (ಊಬಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು: ಪಕ್ಕಿಗಳೆಲ್ಲಂ ಪರ್ದು ಕಾಗೆಗಳೆ ಪುಲ್ಲೆಲ್ಲಮೆ ಸುಂಕುಬುಲ್ಲೆ . . . ಚರಿಯಿಸುವರೆಲ್ಲಂ ಕಿರಾತಗಣಮು[ಂ] ರಾಕ್ಷಸಗಣಮೆ (ಬಂಹಶಿ. ೮-೧೩ ವ).

ಸುಂಕುಬುಲ್ಲು : "ಶೂಕತೃಣ:- ಸುಂಕುಬುಲ್ಲು" (ಒಷಧಿ. ೧೬೯). [ಸುಂಕು₃ + ಪುಲ್]

ಸುಂಕುಬುಲ್ಲು 'ಸುಂಕುಬುಲ್' ನೋ.

ಸುಂಕುರೋಗ 'ಸೋಂಕುರೋಗ' ನೋ.

ಸುಂಕೇಶ್ವರ, ಸಂಕೇಶ್ವರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು: ಅಡಸಾರ ಸುಂಕೇಶ್ವರ ಅದರಗಂಚಿ ಗೋರಟ ರುದ್ರಗಂಟ (ಕೃಪಿಪ್ರ. ೨೦೧). **ಸಂಕೇಶ್ವರಿ:** ಸಹ್ಸ್‌ರತ್ನಿ, ಸಂಕೇಶ್ವರಿ, ವಾತನಾರಾಯಣ, ಕೆಂಪುಕೆಂಚಗೆ, ನೀರಂಗಿ (ಮೃಶಿಗ. ೫-೫೭೩). [ದೇ. ಕ್ಷ ತೆಲು. ಸುಂಕೇಸರಿ, ಸುಂಕೇಸಲ, ಸುಂಕಾಸರಿ./ ಮರಾ. ಸಂಕಾಸುರ, ಸಂಕೇಶ್ವರ]

ಸುಂಕ್ಲಾಯಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬ ಕ್ಷುದ್ರದೇವತೆಯ ಹೆಸರು: ಬುಳ್ಳನು ಸುಂಕ್ಲಾಯಿ . . . ಬಕ್ಲಾಯಿ ಎಲ್ಲ ನಾನಾಕದಾ ಕಳ್ಳದೇವತೆಗಳ ನಿಲ್ಲದೆ ಒಲಿಸಿದರು ಪೊಳ್ಳಲ್ಲದ ಗತಿ ಇಲ್ಲವೊ (ಏಸಾಪು. ೫೮-೨). [?]

ಸುಂಗಲಂಬು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಣ: ಕಾಲಾಳ್ಮಾದುತ್ತಿರ ಸುಙ್ಗಲಂಬು ಪಾಱಿದೊಡೆ (ಸೌಇಇ. IX-1. ೫೮-೧೧; ಸು. ೧೦ನಯ ಶತ). 'ಚುಂಗಲ' ಪರಾ.

[? + ಅಂಬು]

ಸುಂಚಿಸು (ಕ್ರಿ). ಲೇಪಿಸು; ಬಳಿ: ವಿದ್ಯಾಧರತಂತ್ರಕ್ಕೆ ವಿಧಿ ಮಂತ್ರಿಸಿ ಕಾಡಿಗೆಯಂ ಸುಂಚಿಸಿದನೆಂಬಂತಿಂದ್ರನೀಲದ ವಿಮಾನಂಗಳಿಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೮-೧೯೭). [? + -ಇಸು]

ಸುಂಟ 'ಶುಂಟ' ನೋ.

ಸುಂಟಗೆ, ಶುಂಟಕೆ, ಸುಂಟಿಗೆ, ಸುಂಡಿಕೆ, ಸೂಂಟಗೆ (ನಾ). ೧. ಸುಟ್ಟ ಮಾಂಸ: ಚತುರಂಗಸಾಧನದ ಮಯ್ಮೆಯ್ಗಳ್ ಜಗಿಲ್ತಾಂತ ನಾಯಕರಂ ಸುಂಟಗೆಯಾ [ಪಾಠಾಂ. ಟಗೆಯೂ, ಟಗೆಯೂ]ಱಿದಂತೆ ರಥದೊಳ್ ಜೋಲ್ವನ್ನೆಗಂ [ಕೋ]ದು ಚಾಪಕಳಾಕೌಶಳಮಂ ಜಗಕ್ಕೆ ಮೆಱೆದಂ ಮಯ್ಮೆರ್ಚಿ ಕುಂಭೋದ್ಭವಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೨೪); ಕುತ್ತಿದ ಕೊಂತದೊಳ್ ಕೋಲ ಸುಂಟಗೆಯಂತೆ ಸಾಲಿಟ್ಟು ಬೀೞ್ವೆಯುಂ (ಅನಂಪು. ೧೧-೮೪ ವ). ೨. ಮಾಂಸ; ಬಾಡು: ಸುಡುವರ್ ಸುಂಟಗೆ ಕಾಸುವರ್ . . . ಮೈರದಿಂ (ಅನಂಪು. ೯-೩೦); ಸುಂಟಗೆಯ ಕೋಲೊಳುರುಳ್ಚಿ ಕಾಸುತ್ತ (ಬಸಪು. ೧೮-೨೮). ೩. "ಎಲುಬಿನ ಭೇದ" (ಶಮದ. ನ. ೪೭ ವೃತ್ತಿ, ಅಂಟಿ). **ಶುಂಟಿಕೆ:** ೨. ರಣದೊಳಹಿತರ ಪಿಡಿದು ಶುಂಟಿಕೆಯನಲೊಳಡಸುವ ಸುರಪಸಿಖಿಗಳ ಮಣಿಸುವತಿಬಲರಮಮ ಬಂದುದು ಭೂಮಿಯಗಲದಲಿ (ಅಂಬಿಕಾ. ೮-೪೧). **ಸುಂಟಿಗೆ:** ೧. "ಸುಂಟಗೆಯಂದುಂ ಕೊಟ್ಟಸಮೆಂದುಂ ಸುಡುಬಾಡು" (ಕಶಸಾ. ೫೨-೧೨೪); ತುಱುಗಿದೆಲುವಿನ ಸಾಲ ಸುಂಟಿಗೆ ಮೆಱೆವ ಮಾಂಸದ ರಾಸಿಗಳ ಹರದೆಱಕೆಗಳ ಕಂಡಬಲೆ ಹೊಗಳಿದಳಡಬಳದ ಮನೆಯ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೩-೩೭). ೨. ಇತ್ತಲು ಹೋಮಂ ಮಾಡುವರಿತ್ತಲು ಸುಂಟಿಗೆಯನೊಯ್ದು ಕಾಸುವರೆಂಬರ್ (ಸಮುಶ. ೧೪-೯೮); ಅರಿಯ ಖಂಡದಿ ಹಸಿಯ ಸುಂಟಿಗೆವೆರಸಿ ಭೂತಾವಳಿಯ ದಣಿಸಿದ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೮-೪೨). ೪. ಸಲಾಕಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟು ಸುಡಲು (ಮುಖ್ಯವಾಗಿ) ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ ದೇಹದ ಭಾಗ; ಗುಂಡಿಗೆ; ಹೃದಯ: ಕೆದಱಿತೀೞಿಯ ದಸೆ ಸುನೀತನ ಸದೆದು ತೆಗೆ ಸುಂಟಿಗೆಯನೆಸುತಲಿ ಯದುನೃಪಾಲರು ಗಜಬಜಿಸಲು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೮-೩೯); ತೊರಳೆಗುಪ್ಪ ಮಜ್ಜೆಯ ತೆವರ್ ಸುಂಟಿಗೆಯ ಸಾಲ್ ತಳಿತ ಖಂಡಂಗಳ ಬಣಬೆ . . . ತದ್ರಣರಂಗದೆಲ್ಲೆಡೆಯೊಳುಂ ತೀವೆ (ಚಬಸಪು. ೪೮-೫೭). **ಸುಂಡಿಕೆ:** ೨. ನಿನ್ನದೆಯ ಹಳಚ ಕವಿ ಬಲ ಮೇಘನಾದರ ಸೆಳೆದುತ್ತೃತ್ಸುಂಡಿಕೆಗಳನಿಬರು ಮೆಲುವ್ರವಂದನು (ಅಂಬಿಕಾ. ೨೭-೧೨). **ಸೂಂಟಗೆ:** ೨. ಸತ್ತಿಗೆ ಗಗ್ಗರಂ ಕರುಳ ಬಕ್ಕಳೆ ಮಾಂಟದ ಕಣ್ಣಳ್ಗಸರಂ ಸುತ್ತಿದ ಬಾಳದುಳ್ಳೆವಿಯ ಸೂಂಟಗೆ ಪಂದಲೆಯೊಂದು ಬಾಸಿಗಂ . . .ಒಂದಿ ನಿಲೆ ಸಾಧಕಿ ಬತ್ತಲೆ ಬರ್ಪಳೊಪ್ಪಿದಳ್ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೫೩೩). ೫. ನೆಣ; ಕೊಬ್ಬು: ನೇಪಾಳನ ಬೆನ್ನ ಸೂಂಟಗೆಗೆ . . . ಕಾಯ್ದು ಖಳ್ಳಮಾಕಾಳಿಯಡತ್ತುರ್ ನಿಳ್ಳುವಳು ನಾಲಗೆಯಂ ನರಸಿಂಗಭೂಪನ (ಎಕ. IV, ಹುಣಸೂ. ೧೩೭-೧೭; 1162).

ಸುಂಟಗೆಯ ಕೋಲು = ಸುಂಟಗೆಗೋಲ್ : ಕಣ್ಣಪ್ಪದೇವನು ಆ ಮೃಗವನೆಸದು ಮಾಂಸವ ತೆಗೆದು, ಸುಂಟಗೆಯ ಕೋಲಿನಲ್ಲಿ ಸರಗೊಳಿಸಿ ಉರಿಯ ಕಾಸಿ . . . ಮಾಂಸವ ಸಮರ್ಪಿಸಲು (ಭೈರಪು. I. ೧೨೭). [?]

ಸುಂಟಗೆಗೋ (ಕ್ರಿ). ಸುಟ್ಟ ಮಾಂಸವನ್ನು ಕಂಬಿಯಲ್ಲಿ ಪೋಣಿಸು : ಗಱಿ ಸೀದು ಮುಱುಂಟ ವಿಹಂಗಸಂಕುಲಂ ಗಂಟಲೊಳೊಂದಿ ತಾಱಿದ ಮರಂಗಳ ತೂಱಲು ಗೊಂಬುಗೊಂಬಿನೊಳ್ ಸುಂಟಗೆಗೋದ ಮಾಟ್ಕೆಯವೊಲಿರ್ದುವು[ದುಂ]ಗಿ ನಿದಾಘ ಕಾಲದೊಳ್ (ಸುಕ್ತಿಸು. ೧೧-೧೧೯). [ಸುಂಟಗೆ + ಕೋ]

ಸುಂಟಗೆಗೋಲ್, ಸುಂಟಗೆಗೋಲು, ಸುಂಟಿಗೆಗೋಲು (ನಾ). ಮಾಂಸವನ್ನು ಸಿಕ್ಕಿಸಿ ಸುಡಲು ಬಳಸುವ ಕೋಲು,— ಚುಚ್ಚುಗೋಲು; ಮಾಂಸವನ್ನು ಚುಚ್ಚಿ ಸುಡಲು ಬಳಸುವ ಸಲಾಕಿ,— ಕಂಬಿ: ಚೆನ್ನ ಸುಂಟಗೆಗೋಲನಳವಡಿಸಿ ತಂದು ಪೊಸಕಿಚ್ಚಿಂ ಪೊಸೆದು (ಕನ್ನರ. ದೇ. ೧೩೦-೫); ಮಸೆವುದು ಕೊಡೆ ಕತ್ತಿಗಳನಾಗಳೆ ಸುಂಟಗೆಗೋಲ್ಗಳೆಲ್ಲಮಂ ಬಸಿವುದು ಕೋಪದಿಂದರೆಯುತಿರ್ಪುದು ಸಂಬರಮಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೩-೯೮). **ಸುಂಟಗೆಗೋಲು:** ಸುಂಟಗೆಗೋಲಿಂದದಗಂ ವಿಮಾಂಟ ಪೊರಳ್ಚುತ್ತ ಪಚಿಸಿ (ವೃಷವಿ.೧೧-೯೩). **ಸುಂಟಿಗೆಗೋಲು** : ಮೃಗವಂ ಬಿರ್ಚಿ ಮೇಲ್ಗಂಡಂಗಳಂ ತೆಗೆದು . . . ತಾಂ ಕಾಸಲ್ಕೆಂದಿ ಪೊಸ ಸುಂಟಿಗೆಗೋಲನೊಂದಂ ಕೀಸಿ ಪೊಸಕಿಚ್ಚಿಂ ಪೊಸೆದು ಪಟುವಂ ಮಾಡಿ (ತ್ರಿಪು. ೨೭-೧೨೨ ವ); ತನ್ನಗಯುಗದ ನವಖಂಡಮಂ . . . ಕಿಚ್ಚಿನೊಳಗಿಟ್ಟು ಸುಂಟಿಗೆಗೋಲಿನಿಂ ತವಕದಿಂ ತಿರುಪಿ ಪಚಿಸುತ್ತ (ಮಹಾವಿ. ೭-೪೩).

[ಸುಂಟಗೆ + ಕೋಲ್]

ಸುಂಟಗೆಗೋಲು 'ಸುಂಟಗೆಗೋಲ್' ನೋ.

ಸುಂಟರ 'ಸುಟ್ಟುರೆ' ನೋ.

ಸುಂಟರಗಾಳಿ 'ಸುಟ್ಟುರೆಗಾಳಿ' ನೋ.

ಸುಂಟರುಗಾಳಿ 'ಸುಟ್ಟುರೆಗಾಳಿ' ನೋ.

ಸುಂಟಿ, ಸುಂಠಿ, ಸೊಂಟಿ (ನಾ). (ಅಡಿಗೆಗೆ ಅಥವಾ ಔಷಧಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬೇರು; (ಹಸಿ ಅಥವಾ ಒಣ) ಶುಂಠಿ; ಕಾರಗೆಣಸು: ಬಿಸುನೀರೊಳ್ ಕುದಿಯಿಸು ಹಿಂಗು ಸುಂಠಿ ಸಂವರ್ಚಲಂಗಳಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೮); ಸುಂಟಿ ತಿಂದ ಬಾಯೊಳ್ ಬಿಸಿನೀರಂ ಕುಡಿದರಂತೆ ಮಿಡುಮಿಡುಮಿಡುಕಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೧-೧೯೨ವ). **ಸುಂಠಿ:** ಉಮರಾವತಿಯ ಕಡಿಯ ಸುಂಠಿಯು ಇತ್ತ ಕಡೆಗೆ ಬಹಳ ಪ್ರಖ್ಯಾತವದೆ (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೫೮). **ಸೊಂಟಿ** : ಸೊಂಟಿಯ ರಸದಿಂದ ಕೊಂಡರೆ ಕೆಡುವುದು ಕಂಟಕವಾದತಿಸಾರ (ಸಾಳ್ವಸಾಂ. ೭). [ಪ್ರಾ. ಸುಂಠೀ./ ಸಂ. ಶುಂಠಿ, ಶುಂಠೀ]

ಸುಂಟಿಗೆ 'ಸುಂಟಗೆ' ನೋ.

ಸುಂಟಿಗೆಗಳೆ (ಕ್ರಿ). ಮಾಂಸವನ್ನು ಕೀಳು: ಸದೆವರಿವುರ್ದುವ ಸುಡುವಡುವ ಸುಂಟಿಗೆಗಳೆವ ನೆತ್ತರ್ಗರೆವ . . . ಗೆಯ್ಮೆಯೊಳ್ ಕ್ರಮೆಯುಂ ಸಫಲಮಪ್ಪುವು (ಚಿಕವಿ. ೯-೪). [ಸುಂಟಿಗೆ (< ಸುಂಟಗೆ) + ಕಳೆ]

ಸುಂಟಿಗೆಗೋಲು 'ಸುಂಟಗೆಗೋಲ್' ನೋ.

ಸುಂಟಿಗೆಯಡಗು (ನಾ). ಗುಂಡಿಗೆಯ ಮಾಂಸ: "ಸುಂ [ಪಾಠಾಂ. ಶುಂ] ಟಿಗೆಯಡಗೆನೆ ಹೃದಯಮಾಂಸಂ" (ಭಾಶಬ್ದ. ೧೮). [ಸುಂಟಿಗೆ (< ಸುಂಟಗೆ) + ಅಡಗು]

ಸುಂಟಿದಿನ್ (ಕ್ರಿ). ಶುಂಠಿಯನ್ನು ತಿನ್ನು: ತಲೆಯಂ ಬಟುವಡಗಿರ್ಗಟೆ ನಿಲಲಾಱದೆ ಸುಂಟಿದಿಂದ ಕೋಡಗದಂತುಮ್ಮಳಿಸಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೪೧). [ಸುಂಟಿ + ತಿನ್]

ಸುಂಟಿಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು: (೩). 'ಶುಂಠಿಹುಲ್ಲು' ಪರಾ.

[ಸುಂಟಿ + ಹುಲ್ಲು (< ಪುಲ್)]

ಸುಂಟುರುಗಾಳಿ 'ಸುಟ್ಟುರೆಗಾಳಿ' ನೋ.

ಸುಂಟುರೆ 'ಸುಟ್ಟುರೆ' ನೋ.

ಸುಂಟೆ (ನಾ). ಬಿಲ್ಲೆ; ಚೂರು: ಒಬ್ಬ ಹುಡುಗಿಯು . . . ಒಂದು ದಪ್ಪ ಬೆರಣಿ ಸುಂಟೆಯನ್ನು ಇರಿಸಿ ಅದಕ್ಕೆ ಕೈಮುಗಿಯುತಾ (ಶಟಿಚವು. ೬). [?]

ಸುಂಠಿ 'ಸುಂಟಿ' ನೋ.

ಸುಂಠಿವೆರಲ್ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕ ಬೆರಳು; ಗಿಡ್ಡ ಬೆರಳು: ಕೋಟುದಲೆಯ ಕೊಳೆನಾಱುವ ಕಟ್ವಾಯ ಸುರುಟುಕಿವಿಯ ಸುಂಠಿವೆರಲ (ಸುಮನೂ. ೭-೧೦೩).

[ಸುಂಠಿ (P <— ತಮಿ. ಚುಣ್ಣು = ಚಿಕ್ಕದು) + ಬೆರಲ್]

ಸುಂಠಿಸು (ಕ್ರಿ). (?): ನೆರಹೊರೆಗಳಿಂ ನೀಡಿಸಿಕೊಳುತ ಮಕ್ಕಳಾ ಕೂಡೆ ಸುಂಠಿಸುವ ರಲ್ಲಳುಕದಿರ್ಪವರಲ್ಲ (ಲಿಂಗಪು. ೧೮-೧೯). [? + —ಇಸು]

ಸುಂಡ (ನಾ). ೧. (ಉದ್ದವಾದ ಮೂತಿ ಇರುವ ಒಂದು ಜಾತಿಯ) ಚಿಕ್ಕ ಇಲಿ; ಮೂಗಿಲಿ; ಚುಚುಂದರ: ಹಾಗೆಯ ಇರು ಸುಂಡ ಹೀಗೆಯ ಇರು ಸುಂಡ ಅಡಕೆಯ ಕುಕ್ಕೇಲಿ ಇರು ಸುಂಡ ನಮಗೆ ಅಡಕೆ ಕೊಟ್ಟೋಳ ಕಡಿ ಸುಂಡ

(ಸಸ್ಮೂರು. ೧೦೬); ಸುಂಡ ತನ್ನ ಪ್ರಾಯದಲ್ಲಿ ಮೂಗಂಡಗ ಬಾಳಿತು (ಗಾದೆ). ೨. ಇಲಿಯ ಮರಿ: ಗಜದೊಳ್ ಸುಂಡಗೆ ಯುದ್ಧವೇ (ಸೋಮಕ. ೪೫); ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯಿಂದ ಸುಂಡಗಳು ನೆಗೆದು ಬಂದಿದ್ದರೆ ಬೆಕ್ಕು ಹೇಗೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಿತೊ ಹಾಗೆ (ಬಾಳಪೊ. ೯೯).
[ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಚುಣ್ಣನ್; ಮಲ. ಚುಣ್ಣ; ತೆಲು. ಚುಂಡು./ ಸಂ. ಶುಂಡಮೂಷಿಕಾ, ಶುಂಡಿಮೂಷಿಕಾ]

ಸುಂಡಲ 'ಸುಂಡಿಲ್' ನೋ.

ಸುಂಡಲು 'ಸುಂಡಿಲ್' ನೋ.

ಸುಂಡಳೆ (ನಾ). (?): ಸುಳಿವ ಸೀಳುವ ಪಳಚೆ ಮಾರ್ಮಲ ಮಲತು ಹೋರುವ ಕಳೆಯಲುರೆ ನೊಂದಳಲಿ ಸುಂಡಳೆ ತೆಗೆದುವಸುವ (ಮೂಲಲಾ. ೫-೨೫). [?]

ಸುಂಡಾಯ್ತ (ನಾ). (?): ಸೀಸಕ ಭುಜಯುಗದ ಏಕ್ಕೆ ಸುಂಡಾಯ್ತ [ಪಾಠಾಂ. ಸೂಡಾಯ್ತ, ಸೂಡಾಯ] ಕೈದುಗಳ್ ತುಂಬಿ ಬಂಡಿಗಳಗಣಿತಂ ಬಂದುವು (ಚಿಬುಪು. ೪೭-೪೪); "ಹಸ್ತ (ಮುಖ?) ರಕ್ಷಕ" (ಚಿಬುಪು. ಕೋಶ). [?]

ಸುಂಡಾಲ, ಸುಂಡಾಳ (ನಾ). ೧. ಸೊಂಡಿಲನ್ನುಳ್ಳದು; ಆನೆ: ಸುರೇಂದ್ರನಜ ಸುಂಡಾಲವೋ ಭಾನುವೋ ವಿಧುವಯ್ಯುತ್ತಿಹನೊ (ಬೃಶಪು. ೪-೪೦). **ಸುಂಡಾಳ**: ೧. ತಕುಪುರವೀಧಿಯೊಳು ಸುಳಿವ ಸುಂಡಾಳಬ್ರಜ (ಕಕಲ. ೬-೧೭; 1218). ೨. ನೀರಾನೆ: ಖಳನಕ್ರಕ್ರೂರಕರ್ಕಾಟಕತಿ[ಗುಮ]ತಿಮಿಮ್ಯಾಳ ಸುಂಡಾಳಭೇಕೀಕುಳಭೀಳಂ . . . ತರಂಗಾಳಿಭದ್ರಂ ಸಮುದ್ರಂ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ತ್ರ. ೧-೩೭). [< ಸಂ. ಶುಂಡಾಲ]

ಸುಂಡಾಳ 'ಸುಂಡಾಲ' ನೋ.

ಸುಂಡಿಕೆ 'ಸುಂಟಗೆ' ನೋ.

ಸುಂಡಿಲ್, ಶುಂಡಲ, ಶುಂಡಿಲ್, ಶುಂಡಿಲು, ಸುಂಡಲ, ಸುಂಡಲು, ಸುಂಡಿಲ, ಸುಂಡಿಲಿ$_2$, ಸುಂಡಿಲು, ಸೊಂಡಿಲ್, ಸೊಂಡಿಲು (ನಾ). ೧. ಆನೆಯ ಕೈ; ಗಜಹಸ್ತ: ದೋರ್ಲತಿಕೆ ಸುಂಡಿಲ್ಪಂಧುರಮದಮೆಳಜವ್ವನಮಾಗಿರೆ ಗಣಿಕೆಯರಸದ ರಂಗಜನ ಪಿಡಿಗಳವೋಲ್ (ಉದ್ಭಟ. ೧೧-೪೧); ವ್ಯಗ್ರದಾನೆಯ ಸುಂಡಿಲಂ ಹಸ್ತಾಗ್ರದಿಂ ಪಿಡಿದೊತ್ತಿ (ಬಸಪು. ೨೨-೧೫). **ಶುಂಡಲ** : ೧. ಮತ್ತಗಜಗಳ ಶುಂಡಲದಂದದ ಕತ್ತಿಗಳ (ದೇವೀಮ. ೩-೩೨). **ಶುಂಡಿಲ್**: ೧. ಕಾಲನೂಜುತ್ತದಜ ಶುಂಡಿಲ ನಾಳಮಂ ಹೊಕ್ಕಿಜ಼್ ದಿಜ಼್ದು (ಚಿಬುಪು. ೧೮-೪೪). **ಶುಂಡಿಲು** : ೧. ಅವನ ಬಾಲ ಶುಂಡಿಲು ತಾಗಿ ಹಿಂದೆ ಮುಂದೆ ಅನೇಕ ಪರ್ವತಂಗಳು ಒಡೆದು ಪುಡಿಯಾಗಿ ಸಮಸ್ತಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಮಾರಣವಾಗೆ (ಭೃಶಪು. I. ೩೩). **ಸುಂಡಲ**: ೧. ಕರಿಮೊಗಂ ಸುಂಡಲದಿ ಸ್ತನ್ಯಪಾನಂಗೈವುತಿರಲು (ನವಮೋ. ೬-೨). **ಸುಂಡಲು**: ೧. ಪಾಶಾಂಕುಶದ ಹಸ್ತಮೋದಕದ ಸುಂಡಲಿನ ಸಿರಿ ದೋಳ್ನಾ ಗಣನಾಯಕನೆಮಗೆ ಬುದ್ಧಿಯತಿವರ್ಧಿಸ್ಗೆ (ಪರಶು. ೧-೧೩); ದಿಗ್ಗಜಗಳ ಸುಂಡಲುಗಳಿಂದ ಹೊರಡುವ ತುಂತುರ್ವನಿಗಳಂತೆ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ಕಾಣಿಸಿದುವು (ವಚಣಾ. ೭೦). **ಸುಂಡಿಲ**: ೧. ತುಂತುರ್ಗಳಂ ಸುರಿಪ ಸುಂಡಿಲದಿಂ ಯಥೇಷ್ಟಂ ತಾಂ ತನ್ನ ಕಾಂತೆಗ ಭಷೇಕವನಾಗಿಪಂ (ಉರಾಚ. ೭೪-೨೦). **ಸುಂಡಿಲಿ$_2$** : ೧. ಉರೆ ಹಸ್ತಯುಗ ಸುಂಡಿಲಿಯ ಕೊರಳಿನಲಿ ಬಂಧಿಸಿದ ಮುತ್ತಿನಸು ಪಟ್ಟಿಗೆಯ ಜತ್ತಿಗೆಯ ಪೇರ್ದುರುಬು ಮಾವತಿಗ (ನವಮೋ. ೨೪-೮). **ಸುಂಡಿಲು**: ೧. ಸುಂಡಿಲು ಮುಟಿದರೆ ಗಜವೇನು ಬಾತ (ಬಸವ. ೬೩೪); ಸುಂಡಿಲನು ತೂಗಾಡುವುದು . . . ಬಲುಕಣೆಯ ಹಿಡಿಹಿಂಗೆ ಲಾಗಿಸುತಿರ್ದುದಾ ದಂತಿ (ಶಬ್ದಾದ್ರೋ. ೬-೩೭). **ಸೊಂಡಿಲ್** : ೧. ಸೊಂಡಿಲೊಳ್ ಕೊನೆವತ್ತ ಮದಹಸ್ತಿಗಳ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡಿರ್ದ ಕೇಸರಿಗಳನು . . . ಬೀಳಲ್ಕಿಕ್ಕಿದನು (ಮೋಹತ. ೧೯-೩೭); ಸೆಳೆಗೊಂಬು ಸೊಂಡಿಲ್ ಕವಲ್ದೊಂಬು ಕೊಂಬುಗಳ್ (ಚಿಬುಪು. ೪೭-೩). **ಸೊಂಡಿಲು**: ೧. ತುಳಿದುದರಿಸುಭಟರನು ಸಾವಿರ ತಲೆಯ ಸೆಳೆದುದು ಸೊಂಡಿಲಲಿ (ಶಬ್ದಾದ್ರೋ. ೬-೧೪); ಚಂಡಪ್ರತಾಪ ವಿಘ್ನೇಶ್ವರ ಮಲೆತಿರೆ ಕಂಡು ಹಲಾಯುಧ ಮುಳಿದು ಸೊಂಡಿಲು ದಂತಗಳೊಡೆವಂತೆ ಮುಸಲದೆ ಕೊಂದನು ಕೂಗಿ ಬೊಬ್ಬಿಜ಼್ದು (ಮೋಹತ. ೩೦-೬೩). ೨. ಮೂತಿ; ಮುಖ: ನೆಗಳ ಸೊಂಡಿಲ ಚಿನ್ನದಣಿಸಿನ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿ ಸೊಗಯಿಪ ರತ್ನವಿಮಾನ . . . ಮುಂತಾದ ವಸ್ತುಗಳನಿತ್ತನು ಕೃಷ್ಣ ಮಗಗೆ (ಮೋಹತ. ೧೫-೨೦). ೩. ಆನೆ; ಹಸ್ತಿ: ಸೊಂಡಿಲು ಕದಳಿಯ ವನವ ಪೊಕ್ಕಂದದಿ ಉದ್ದಂಡತನ ದಲ್ಲಾಡುತಿಹರು (ಚಂದ್ರಹಾ. ೩-೧೮). 'ಸುಂಡಾಲ' ಪರಾ.

ಸುಂಡಿಲ ಮೊಗ = ಸೊಂಡಿಲಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮುಖವುಳ್ಳವನು; ಗಣೇಶ : "ಸುಂಡಿಲ ಮೊಗು ವಿಘ್ನೇಶ್ವರಂ" (ಹಹ. ೧೧೯). ಸುಂಡಿಲವಾಳು = ಆನೆಯ ಸೊಂಡಿಲಿಗೆ ಕಟ್ಟಿದ ಕತ್ತಿ: ಸುಂಡಿಲವಾಳೆ ಸೂನಿಗೆವತ್ತ ಶೃಂಗವೇತಂಡಗಳುರವಣಿಸಲ್ಕೆ ಖಂಡಚಂದಿರ ಬಾಣದಿಂದೆಚ್ಚು ಕಡಿದ ಕೋದಂಡಶಿಕ್ಷಾದೀಕ್ಷಿತನು (ಮೋಹತ. ೩೪-೩೯).
[?/ ಸಂ. ಶುಂಡಾಲ = ಆನೆ./ ತಮಿ. ತೊಣ್ಣಲ; ತುಳು. ಸುಂಡಿಲ್, ಸುಂದಿಲ್]

ಸುಂಡಿಲ 'ಸುಂಡಿಲ್' ನೋ.

ಸುಂಡಿಲಿ$_1$, ಚುಂಡಿಲಿ (ನಾ). ಸುಂಡ; ಮೂಗಿಲಿ: "ಚುಚುಂದರೀ, ಗಂಧಮೂಷಿಕಾ – ಈ ೨ ಸುಂಡಿಲಿ" (ಹಲಾಯು. ೩೯-೮೨); ಮಸಕದ ಸುಂಡಿಲಿಯ . . . ಬಸೆಯಿಂದದ ಗಂಧಮಸವೊಡಶುಭಂ ತುರಗಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೬-೨೨). **ಚುಂಡಿಲಿ**: ಆಗೋ ಚುಂಡಿಲಿಯನ್ನು ಹಿಡಿಯುವುದಕ್ಕೆ ದೊಡ್ಡ ಬಂಡೆಯನ್ನು (ಕಥಾಮಂ. iv,-೮); ಆರ ಮನೆ ಸಂಡಿಗೆಯೊ ಚುಂಡಿಲಿಯೊ ಹುಳುವೊ (ಮಂಕಹ. ೭೪೨). [ಸುಂಡ + ಇಲಿ$_1$./ ತಮಿ. ಚುಣ್ಣೆಲಿ; ಮಲ. ಚುಂಡೆಲಿ; ತುಳು. ಸುಂಡೆಲಿ, ಸುನ್ನಲಿ; ತೆಲು. ಚುಂಡಲುಕ]

ಸುಂಡಿಲಿ$_2$ 'ಸುಂಡಿಲ್' ನೋ.

ಸುಂಡಿಲು 'ಸುಂಡಿಲ್' ನೋ.

ಸುಂಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. (ದ್ರವಪದಾರ್ಥವನ್ನು) ಕುದಿಸಿ ಕಡಿಮೆಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು; ಅಟ್ಟಿಸು: (ಕ). ೨. ಸುಡು; ದಹಿಸು: ಅಂಡಿಸಿದ ಸದ್ಗುರುಚರಣಾದಿ ಸದ್ಭಕ್ತರ್ಗೆ ಸುಂಡಿಸಿದ ಜ್ಞಾನಾಗ್ನಿಯಿಂ ಭವಾರ್ಣವವ ಮಿಗೆ ದಂಡಿಸಿದ ದಶವಿಧೇಂದ್ರಿಯ ಗಳುತ್ಪಾತಮಂ (ಏಕೋತ್ತ. ೮-೫೯). [ಸುಂಡು$_1$ + -ಇಸು$_3$./ ತೆಲು. ಚುಂಡಿಂಚು]

ಸುಂಡು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಆವಿಯಾಗು : (ಕ). 'ಸುಂಡಿಸು' ಪರಾ. ೨. (?): ಮಂಡಗಗೆ ತುಪ್ಪ ಸಕ್ಕರೆ ಬಟ್ಟನಾಲಿಕ್ಕಿಕೊಂಡು ಪಿಂಡಂ ಮಾಡಿ ಹೊಸಮಡಕೆಯೊಳಗೆ ನೆಯ್ ಸುಂಡ[ಪಾಠಾಂ. ನೆಯ್ಯುಂಡ]ದೊಡವಿಕ್ಕಿ ಆದನಿರಿಸಿ (ಸೂಪಶಾ. ೧-೨೧).
ಸುಂಡಿಕೊಳ್ಳು = ಮುದುಡಿಕೊಳ್ಳು; ಸುರುಟಿಕೊಳ್ಳು: ಕೈಕಾಲುಗಳು ಸುಂಡಿಕೊಂಡು ಅವರು ವಿಪರೀತಚಳಿಯಿಂದ . . . ಸಾಯುತ್ತಿದ್ದರು (ಪ್ರವಾ. I. ೬೨). ಸುಂಡಿಹೋಗು = ಒಣಗು; ಬಾಡು; ಶುಷ್ಕವಾಗು: ಕಂಡ ಸುರುಟಿ ಸುಂಡಿಹೋಗಿ ಜೋಲುಬಿದ್ದ ಮಾಂದಳಿರ (ಮಾಂದಳಿ. ೩೩-೧೭).
[ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಚುಣ್ಣು; ಮಲ. ಚುಣ್ಣು; ತೆಲು. ಚುಂಡು]

ಸುಂಡು$_2$, ಸೊಂಡು (ನಾ). ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಹೊಟ್ಟು: 'ಸುಂಡುತಲೆ' ಪರಾ. **ಸೊಂಡು**: ತಿಳಮದು . . . ಆಮಳಕಮನಿಂಬಾಗಿರೆ ತಲೆಯೊಳಗೆಲ್ಲಂ ಪೂಸ ಸೊಂಡು [ಪಾಠಾಂ. ಸೊಂದು] ತಡೆಯದೆ ಕಿಡುಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೫೪).
[ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಚುಣ್ಣು ; ತೆಲು. ಚುಂಡು]

ಸುಂಡು$_3$ (ನಾ). ಬಾಣ (?): ಈ ತುಂಬಿಗಳು ಮನ್ಮಥನ ಕಬ್ಬಿಂಬ ಬಿಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಬಿಡುವ ಸಣ್ಣ ಸುಂಡುಗಳಂತೆ ಕಾಣುವುವು (ಅಕಮಾ. ೪೮). [?]

ಸುಂಡುತಲೆ (ನಾ). ಹೊಟ್ಟಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ತಲೆ: ಬೋಳ್ತಲೆ ಸುಂಡುತಲೆಗಳಿಗೆ ಇದರ ಪ್ರಯೋಗ ತುಂಬ ಗುಣಕರ (ದಚಹ. ೭). [ಸುಂಡು$_2$ + ತಲೆ$_1$]

ಸುಂಡೆ$_1$, ಸೊಂಡೆ$_1$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಾಯಿ: ತದುಕಿಲ ಸುಂಡೆ ಪಾಪಟೆಯ . . . ಉಪ್ಪಿನಾಯಿಗಳೆಲ್ಲ ಸುಪ್ಪಾರಿಯರು ಬಡಿಸಿದರತಿ ವಿಚಿತ್ರದಲಿ (ಅನಂತಾ. ೬-೨೫-೩೮). **ಸೊಂಡೆ$_1$**: ೧. "ಚುಂಡಾ– ಸೊಂಡೆ" (ಒಷಧಿ. ೫೭); ಶಾಲ್ಮಲಿ ಸೊಂಡೆ [ಪಾಠಾಂ. ಸೋವೆ] ಸುರಹೊನ್ನೆ . . . ಕರ್ಣಕಾರದ ಮೊತ್ತವಿದೆ ನೋಡಬಲೆ (ಹೊರಾ. ೩-೧-೨೭). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ಗರುಗಮಂಗಾರಕಂ ಭೃಂಗಮದು ಸೊಂಡೆ" (ಮಂಗರಾ. ೩೯-೨೮).
[ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಚುಣ್ಡೈ$_1$; ಮಲ. ಚುಂಟ; ಕೊಡ. ಚುಂಡ]

ಸುಂಡೆ$_2$, ಸೊಂಡೆ$_2$ (ನಾ). ೧. ಮೂತಿ; ಮುಖ; ಮೋರೆ: "ಚುಂಚ – ಸುಂಡೆ" (ಅಕಾಪ. ೧೦-೪). **ಸೊಂಡೆ$_2$**: ೧. ಅದಕ್ಕೆ ಕಿರಿದಾದ್ದೊಂದು ಸೊಂಡೆಯುಂಟು (ಮುಂಬಯು. ೬-೨೩೭); ಅವರು ಅಪಜಯವಟ್ಟು ಸೊಂಡೆಯ ಒಣಗಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಿದ್ದನ್ನು ನೋಡಿ ಅಸಮಾಧಾನಪಟ್ಟನು (ಛಾಮೃತ. ೩೩೦). ೨. ಆನೆಯ ಸೊಂಡಿಲು; ಗಜಹಸ್ತ: ಒಂದು ಆನೆಯು ಗಡುತರವಾದದ್ದೊಂದು ಹಗ್ಗವನ್ನು ಸೊಂಡೆಯಲ್ಲಿ

ತಕ್ಕೊಂಡು ಹೋಗಿ (ಕಭಾಗ. ೫೭೭); ಆನೆಯ ವಿಶೇಷಲಕ್ಷಣವು ಅದರ ಸೊಂಡೆ.ಸೊಂಡೆಯ ತುದಿಗೆ ಎರಡು ಹೊರಳೆಗಳಿರುವುವು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೨೨). 'ತುಂಡ' ಹೋ.

[< ಸಂ. ಶುಂಡಾ]

ಸುಂಡೆ₃ (ನಾ). ಬೋರೆ; ಬುಗುಟೆ: ಅಯ್ಯಗಳೆದ್ದು ರೋಷದಲಿ ಹಿಂಡುಹಲಗೆಯ ನೇರಿ ನೆತ್ತಿಯ ಸುಂಡೆಯೇಳಲು ನೊಣೆದು (ಪ್ರಪ್ನಾಚ. ೬-೭೧). 'ಬಾಸುಟ್' ಪರಾ.

[< ಬಾಸುಂಡೆ?]

ಸುಂತಿ, ಸುನತಿ, ಸುನ್ನತಿ (ನಾ). (ಯೆಹೂದ್ಯರು ಮತ್ತು ಮುಸಲ್ಮಾನರಲ್ಲಿ) ಗಂಡಸಿನ ಜನನಾಂಗದ ಮುಂದೊಗಲ ಭಾಗವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವ ಒಂದು ಧಾರ್ಮಿಕ ವಿಧಿ,— ಮತಸಂಸ್ಕಾರ: ಯಾವತ್ತು ಮುಸಲ್ಮಾನರು ಯೆಂಟನೇ ವರ್ಷದ ನಂತರ ಗಂಡುಮಕ್ಕಳ ಸುಂತಿಯನ್ನು ಮಾಡುವರು (ಕಭಾಗ. ೨೨೯); ಹುಮಾಯೂನನು ಬಹಳ ಉತ್ಸವದಿಂದ ಮಗನ ಸುಂತಿಯನ್ನು (ಮುಂಜಿ)ಮಾಡಿದನು (ಅಕ್ಬರ. ೧೫). **ಸುನತಿ**: (ಹ). **ಸುನ್ನತಿ**: (ಹ).

[<— ಅರ. ಹಿಂ. ಸುನ್ನತ್; ಮರಾ. ಸುಂತಾ, ಸುನತ, ಸುನತಾ]

ಸುಂದ (ನಾ). ನಿರುತ್ಸಾಹದಿಂದ ಕೂಡಿರುವವನು; ಖಿನ್ನನಾದವನು: ಶಾಂತಾಬಾಯಿಯ ಚಿಂತನೆಯಿಂದರ್ಧ ಅವನು ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಊಟವಾಗುವವರೆಗೂ ಸುಂದನಾಗಿಯೇ ಅಲೆದಾಡಿದ (ಪ್ರೇಮತ. ೧೫). [ಸುಂದು₃ + - ಅ₇]

ಸುಂದರ (ಗು). ೧. ಅಂದವಾದ; ಚೆಲುವಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ: ಒಂದಱ ಮಾತುಗಳಂ ಪೆಱತೊಂದಱೊಳಱಿದಿಟ್ಟು ಕೂಡೆ ಪೇೞ್ವೊಡದಕ್ಕುಂ ಸುಂದರತರಂ ಸಮಾಹಿತಮೆಂದುಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೭೬); ವೃಷವಾಹನನಿಂದು ಕುಂದಸುಂ[ಪಾಠಾಂ. ಸೌಂ]ದರತರವರ್ಣನೀ ವೃಷಭನಾಥಕಥಾರಚನೋಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಳ್ಕೆರದೆಮಗಾಗಳುಂ ವೃಷಭಯಕ್ಷನವಿಘ್ನಮನಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಂ (ಆದಿಪು. ೧-೮). (ನಾ). ೨. ಸೊಗಸು; ಚೆಲುವು: ಏಕಾಂತದಿ ಯೌವನದಾ ಕಾಂತೆಯ ಸುಂದರವ ತಾ ಕಂಡು ಭ್ರಮಿಸದೆ (ಪ್ಯಲಾದ. ೬೨-೨೫೫); ಸುಂದರ ಎಂಬ ಪದ 'ಸುಂದ್' ಎಂಬುದರಿಂದ ಬಂದಿದೆಯಂತೆ. ಸುಂದ್ ಎಂದರೆ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥ (ಸೌಂದ. ೪೫). ೩. ಅಂದವಾದುದು; ಚೆಲುವಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು: ಇಂತು ಸಮಾಸೋಕ್ತಿಯೊಳೊಂದಾಗಿರೆ ಸಕ್ಕದಂಗಳುಂ ಕನ್ನಡಮುಂ ಸುಂದರಮಕ್ಕುಂ ಕವಿಪದವೊಂದಿದವೋಲ್ ಕನಕರಚನೆಯೊಳ್ ಮಣಿನಿಕರಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೭೧). ೪. ಸೌಂದರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು; ಚೆಲುವ: ಇದೇಂ ಜಿನಂ ಸುಂದರನೋ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೧೬); ನೀರೆ ನೀ ಕರೆತಾರೆ . . . ಸುಕುಮಾರಸುಂದರನ (ಪುರಂದ. ೨-೧೪೬ ಪಲ್ಲವಿ). ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ರೇಚಕಃ— ತಿಲಕವೃಕ್ಷ, ಸುಂದರ" (ಓಷಧಿ. ೧೧೪). ೬. [ಛಂದ] ಅಕ್ಷರಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ, ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪಾದದಲ್ಲಿ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವ ಶಕ್ವರಿಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ: ಶೀತಕರದ್ವಿತಯಂ ಕೃಶಾನುಮರುಲ್ಲಗೋಪೇತ ಮಗೇಂದ್ರದೊಳಾಗೆ ವಿಶ್ರಮಣಂ ಜಗತ್ಖ್ಯಾತಮದಾ ಕವಿರಾಜಹಂಸವಿನಿರ್ಮಿತಂ ಸಾತಿಶಯೋಕ್ತಿಯ ಸುಂದರಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೫೦). 'ಸುಂದರವೃತ್ತ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸುಂದರತೆ (ನಾ). ಚೆಲುವು; ಅಂದ: ಆಳೋಕಪ್ರಿಯಜನನಯನಸುಂದರತೆಯುಂ . . . ಕರಮೊಪ್ಪೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೧೯ ವ). [ಸಂ. ಸುಂದರತಾ]

ಸುಂದರರೂಪ (ನಾ). ೧. ಅಂದವಾದ ರೂಪ: ಸುಂದರರೂಪದೆ ಘುಟ್ಟಿಯನಿಂದು ಕಲಾಮೌಳಿವಾಹನಂ ಪಾಯ್ಮುತೆ ತಾನಂದು ನಡೆನೋಡಿ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೨-೧೩-೧೮). ೨. ಚೆಲುವ; ಸೊಬಗ: ಪುರುಪರಮೇಶ್ವರಪುತ್ರಂ ಭರತೇಶ್ವರಚಕ್ರವರ್ತಿಗನುಜನೆನಲ್ ಸುಂದರರೂಪನೀ ಕುಮಾರನೆ ದೊರೆ ಚಕ್ರಿಗಮೆಸೆಯದಿನಿತು ತೇಜಸ್ಫುರಿತಂ (ಆದಿಪು. ೧೪-೪೫). [ಸಂ.]

ಸುಂದರವೃತ್ತ (ನಾ). = ಸುಂದರ ೬: ಕಂದಂಗಳ್ ಪರವಾಗಿರೆ ಸುಂದರವೃತ್ತಂಗಳ ಕ್ಕರಂ ಚವುಪದಿ ಮತ್ತಂ ದಲ್ ಗೀತಿಕೆ ತಿವದಿಗಳಂದಂಬೆತ್ತೆಸೆಯೆ ಪೇೞ್ವೊಡದು ಚತ್ತಾಣಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೩೫);ಸುಂದರವೃತ್ತಮದೊಪ್ಪೆ ಭಂಭರಸಂಲಗಂ (ಕೃತಿಚಿ. ೮೩). [ಸಂ.]

ಸುಂದರವೇಷ (ನಾ). ಸೊಗಸಾದ ಅಲಂಕಾರವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡವನು: ಹಿತಮಿತಮೃದುವಚನಂ ಲಲಿತಮಧುರಸುಂದರವೇಷಂ (ಆದಿಪು. ೧-೨೯). [ಸಂ.]

ಸುಂದರಾಂಗ (ನಾ).= ಸುಂದರರೂಪ ೨: ಬಂದ ಬಂದವರಿಂಗೆ ಹೇಳದಿರು ಸುಗಲವ್ವ ಸುಂದರಾಂಗನಿಗೆ ಸದರ ಆದೀತು (ಜನ್ನಪ. ೪-೧೭). [ಸಂ.]

ಸುಂದರಾಂಗಿ (ನಾ). ಚೆಲುವೆ; ಅಂದಗಾತಿ: ಒಂದು ವಹ್ನಿಯೊಳ್ ನಿಂದೊಡಾಲಗಂ ಸುಂದರಾಂಗಿ ಕೇಳ್ ಸಂದ ನಂದಕಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೬೭); ಸುಂದರಾಂಗಿಯರ್ಕೈದಿ ಬಗೆಬಗೆಯಿಂದ ಪೂಜೆಯ ಮಾಡಿ (ಜನಧಾ. ೪೨-೨೭). [ಸಂ. ಸುಂದರಾಂಗೀ]

ಸುಂದರಾಕಾರ (ನಾ). ೧. ಅಂದವಾದ ರೂಪ; ಸುಂದರರೂಪ: ಸುಂದರಾಕಾರಸಂಪನ್ನನೆಂದುಮಿಾ ನೃಪನಂದನಂ ನಂದನಂ ಬುಧಕೀರಾಳಿವೃಂದಕ್ಕೆ ಸಕಲರ್ತುಕಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೫೭೧). ೨. ಸುಂದರ; ಚೆಲುವ: ತೃಣೀಕೃತತ್ರಿಭುವನಸಕಲಸೌಂದರ್ಯಾತಿಶಯಸುಂದರಾಕಾರನುಮಪ್ಪ ತೀರ್ಥಕರಕುಮಾರಂಗೆ ಸೌಧರ್ಮೇಂದ್ರಂ . . . ಪ್ರಸಾಧನಪ್ರಾರಂಭಂಗೆಯ್ಯೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೫೭ವ). [ಸಂ.]

ಸುಂದರಿ (ನಾ). ೧. ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದವಳು; ಚೆಲುವೆ: ಸುಂದರಿ ಜೀವಲೋಕದ ಸುಖಕ್ಕೆ ಪರಾಙ್ಮುಖಿಯರ್ಕಳಾಗಿ ನಿನ್ನೊಂದಿಗರೀ ತಪಕ್ಕೆಳಸಿದಂದು ಮನೋಜನ ಬಿಲ್ಲ ಬಲ್ಮೆ . . . ನಿರರ್ಥಕಮಾಗದಿರ್ಕುಮೆ (ಕಾದಂಬ. ೫೫೪); ಸುಂದರಿ ಮರೀಚಿಯಂ ನೀಂ ತಂದೊಡೆಯಾಂ ನಿನಗೆ ದಾಸಿಯಾದಪೆಂ (ದಶಕು. ೮-೭೮). ೨. ಹೆಂಗಸು; ಸ್ತ್ರೀ: "ಭಾಮಿನಿ ನಿತಂಬಿನಿ ಪ್ರಮದೆ ಸುಂದರಿ ಲಲನೆ . . . ವರವರ್ಣಿನಿಯೆನಲ್ಕೆ ಹೆಂಗೂಸೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೮೫-೧). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಂತೀವಾದ್ಯ: ಬಳಿಕ ವಿಪಂಚಿಕೆ . . . ಸುಂದರಿ . . . ಕಾಲಕೀಯೆಂಬ ಮೂವತ್ತಮೂಱು ತಂತ್ರೀವಾದ್ಯಂಗಳಲ್ಲಿ (ವಿವೇಕ. ೨೩೬). ೪. [ಜ್ಯೋತಿ] ಕನ್ಯಾರಾಶಿ: ಧನು ಝಷಂ ಸುಂದರಿ ಮಿಥುನಂ ದ್ವಿಸ್ವಭಾವರಾಶಿಗಳೆನಿಕುಂ (ಜಾತಕ. ೧-೨೩).

[ಸಂ. ಸುಂದರೀ]

ಸುಂದರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸೊಗಸಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು; ಸಿಂಗರಿಸು: ತೊಟ್ಟು . . . ದಿವ್ಯಮಾಲ್ಯಂಬರಗಳಂ ಇಟ್ಟು ನೊಸಲಿಗೆ ತಿಲಕಮಂ ರಚಿಸಿ ಸುಂದರಿಸಿ ಪೊಂದೇರ್ಗಳನ್ನಡರ್ದು ದಿಟ್ಟರೆದೆ ಝಲ್ಲೆನಲ್ಲಂಗರಕೆ ಬರಲು (ಕುರಂಗ. ೫೧-೪೭); ನವರತ್ನಾದಿ ಭೂಷಣದಿ ಸುಂದರಿಸಿ ಸುಕುಮಾರ ನಿನಗೆಮ್ಮಿಂದಲೇನಥಿಲಾಷೆವುಂಟೆಂದಿಂದುಮುಖಿಯರು ಕೇಳ್ದರು (ಜನಧಾ. ೪೨-೨೮). [ಸುಂದರ + - ಇಸು₁]

ಸುಂದು₁,ಚುಂದು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮಲಗು; ಶಯನಮಾಡು: "ಸುಂದು— ಮೈಥುನೇ, ಶಯನೇ ಚ" (ಶಮಧಾ). ೨. ಕೂಡು; ಸಂಭೋಗಿಸು: "ಸುಂದು— ಮೈಥುನೇ, ಶಯನೇ ಚ" (ಶಮಧಾ); ತಪ್ಪಿದವರ ಹೆಂಡತಿಯನು ಹದಿನೆಂಟು ಜಾತಿಗಳು ಸುಂದು (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೫೧೩-೫೦; 1521). 'ಮಱಿಸುಂದು₁' ಪರಾ. **ಚುಂದು**: ೨. ಬ್ರಾಂತ್ರ ಹೆಂಗಳಿಗೆ ಮಂಗ ಚುಂದೋದುಂಟೆ (ಹಾಸ್ಯಮಂ. ೫೫).

ಸುಂದು₂ (ನಾ). ಕೂಟ; ಸಂಭೋಗ: (ಹ). 'ಮಱಿಸುಂದು₂' ಪರಾ.

[< ಸುಂದು₁]

ಸುಂದು₃ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನ ಖಿನ್ನತೆ,— ನಿರುತ್ಸಾಹ: ನೀನು ಮುಟ್ಟೆಮ್ಮ ಜುಮ್ಮುತಟ್ಟಸೋ ಅಗಲಹೂವ ತೆರದು ನೀಚಗಿರಿಯ ಕಡವಾಲ ಇಹವು ಹೋಗಲ್ಲಿ ಸುಂದು ಮರೆದು (ಮೇಘದೂ. ೬-೨೫).

ಸುಂದ ಬಡಿ, ಸುಂದು ಬಡಿ = ಮಂಕಾಗು; ಕಳೆಗುಂದು: ಕಂದನು ಹೋದ ದಾರಿ ಸುಂದ ಬಡಿದು ನೋಡಿ . . . ಹಿಂದಿರುಗಿ ತಾಯ ಮನಿಯಾಗ (ಜನ್ನಪ. ೬-೯೮); ಒಳಗಿನ ದೃಶ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿ ಸುಂದುಬಡಿದಂತಾದಳು (ಮಾಲತಿ. ೧೪). **ಸುಂದಾಗು** = **ಸುಂದಬಡಿ**: ವೈನಿ ಯಾಕೋ ಸುಂದಾಗಿದ್ದರು (ವ್ಯಾ. ೨೦೪). [ದೇ. II ತುಳು. ಸುಂದು]

ಸುಂದುವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಮಂಕಾಗು, ಕಳೆಗುಂದು: ನಗದ ಬಿನದಿಸದ ಪಗಲಿರುಳು ಸುಂದುವಡೆದಂತಿರಲು (ಮಹಾಂಕೀ. ೧೩-೬). [ಸುಂದು₃ + ಪಡೆ₁]

ಸುಂಪುರೆ (ನಾ). ಮೆಚ್ಚಿಕೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಮಾತು; ಕೊಂಡಾಟದ ಒಂದು ನುಡಿ: "ಅರರೆ ದಣು . . . ಚಾಗು ಸಲೆ ಸುಂಪುರೆಯೆನೆ ಕೊಂಡಾಟದ ನುಡಿ" (ಭಾರನಿ. ೪೭). 'ಪುರೆ₁' ಪರಾ.

ಸುಂಬ (ನಾ). ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸನ ಹೆಸರು; ಶುಂಭಾಸುರ: ಶುಂಭ — ಸುಂಬ (ಶಮದ. ೨೫೫ ಪ್ರಯೋ). [< ಸಂ. ಶುಂಭ. / ಪ್ರಾ. ಸುಂಭ]

ಸುಂಬಳ 'ಸಿಂಬುಳ್' ನೋ.

ಸುಂಬಳಕಾರ 'ಸೋಮಲಕಾರ' ನೋ.

ಸುಂಬಳು 'ಸಿಂಬುಳ್' ನೋ.

ಸುಂಬು₁ (ನಾ). (ಕರಾ) ಮಕ್ಕಳ ಆಟವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುವ ಒಂದು ಸೂಚನೆ.
[<— ತುಳು. ಸೂಂಬೊ]

ಸುಂಬು₂ (ನಾ). ಸುರುಳಿ; ಸಿಂಬೆ: ತಗೆದು ಡೊಂಬನು ಹುರಿಯ ಸುಂಬನು, ಬಿಗಿದು ಬಟ್ಬಲನೇರಿಸಿ ಬೊಗರಿಯಂತೆಯೆ ತಿಗರಿಯಂತೆಯೆ ನೆಗೆದು ಕುಣಿದನು ಧಿಮಿಧಿಮಿ (ಕವಿಪ್ರ. ೩೮-೮). [< ಪ್ರಾ. ಸುಂಬ = ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲಿನ ಹಗ್ಗ]

ಸುಂಬುಳ 'ಸಿಂಬುಳ್' ನೋ.

ಸುಂಬುಳಗುಜಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುರಿ: ಇಂಬಾದ ಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ ತುಂಬಿದ ಜಗವೆಲ್ಲಾ ಸಂಭ್ರಮಿಸುತ್ತಿದೆ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಕುಂಭದೊಳಗಣ ಸುಧೆಯನುಂಬ ಭೇದವನಱಿಯದೆ ಸುಂಬುಳಗುಜಿಯಂತಾದರು ಜಗವೆಲ್ಲವು (ಪದಗೋ. ೨೪೯-೨೩೮).
[ಸುಂಬುಳ₇ + ಕುಜಿ₃]

ಸುಂಬೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಫಲವೃಕ್ಷ (?): ಈ ಭೂಮಿಗಳಿಗೆ ವುಳ್ಳ ಕರೆ ಮುರೆ ಮನೆ ಬಾವಿ ಹಲಸು ಮಾವು ಸುಂಜೆ ನಿಕ್ಕಿಲುರ್ಕ್ಕಂದ್ರ್ತೆ ಕದಿರು ಜಲಪಾಶಾ(ಷಾ)ಣ ಸಹ ಮೂಲಧಾರೆಯನು ಯೆರ(ಎರೆದು)ಕೊಟ್ಟು ಯಿಸಿಕೊಂಡ ದೊಡ್ಡವರ(ರಾ)ಹ ಗ ೮೦ (ಎಕ. XX. ೯೪-೫೧: 1556). [?]

ಸುಕ₁ (ನಾ). ಗಿಣಿ; ಗಿಳಿ: "ಕೀರ ಪರಿಣಾಮ ಸುಕ ಶಬ್ದ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೭೯).
[< ಪ್ರಾ. ಸುಕ./ ಸಂ. ಶುಕ]

ಸುಕ₂ 'ಸೊಗ' ನೋ.

ಸುಕಂಠ (ನಾ). ಉತ್ತಮವಾದ ಕೊರಳು, — ಕಂಠ: ನಗೆಗಣ್ಗೊಳು ಮತ್ಸ್ಯರೂಪಂ ಚರಣಯುಗಳದೊಳು ಕೂರ್ಮ್ಮರೂಪಂ ಸುಕಣ್ಠೋ[ಜ್ಜುಗ]ದಾದಿ ಕ್ರೋಡರೂಪಂ (ಶಾಸನ. XX. ೧೦೭-೩೭: 1138). [ಸಂ.]

ಸುಕಂಡಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಡ್ಡೆ; ಈರುಳ್ಳಿ: "ಪಲಾಂಡುಃಸುಕಂದಕಃ — ೨ ನೀರುಳ್ಳೀ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೪೭). [ಸಂ.]

ಸುಕಂಬಾಟ್ 'ಸೊಗವಾಟ್' ನೋ.

ಸುಕನಾಸಿ 'ಸುಖನಾಸಿ' ನೋ.

ಸುಕನ್ಯೆ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಹುಡುಗಿ: ಇವಳೆ ಕೊಳ ಸೋಕದ ಸುಕನ್ಯೆಯು, ಇವಳೆ ದೂಂಬರ ಚೆನ್ನೆಯು (ಕವಿಪ್ರ. ೪೦-೩೫). ೨. ಚ್ಯವನಋಷಿಯ ಹೆಂಡತಿಯ ಹೆಸರು: ಧರಣೀಂದ್ರಶೇಖರನ ತನುಭವೆ ಸುಕನ್ಯೆ ಪರಿಪೂರ್ಣಲಾವಣ್ಯೆ (ಶಿವರಾ. ೮-೧೫).
[ಸಂ. ಸುಕನ್ಯಾ]

ಸುಕಬಾಳು 'ಸೊಗವಾಟ್' ನೋ.

ಸುಕಮಿರ್ 'ಸೊಗಮಿರ್' ನೋ.

ಸುಕರ (ಗು). ೧. (ಮಾಡಲು) ಸುಲಭವಾದ; ಶಕ್ಯವಾದ. ೨. ಸುಂದರವಾದ; ಮನೋಹರವಾದ: ಎಂದಿಂತು ಪೇೞ್ದ ಮಾಱ್ಕೆಯೊಳೊಂದುವುದೋಜಸ್ವಿತಾಗುಣಂ ಕೈಕೊಳೆಯುಂ ಸುಂದರಮಾಗದು ಕವಿಪದಮೆಂದು ವ್ಯತ್ಯಯದಿನಿಡುವೊಡದು ಸುಕರತರಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೯೦); ಸಕಳಪಾಪಕ್ಷಯಮೆನಿಸಿ ವರಸುಕರಪೋಕ್ಷಾಂಗನೆಯನೊಂದುಗು ನಿಕಟಫಲಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿಯಿದು (ಬಸವ. ೩-೬೯). (ನಾ). ೩. ಸುಲಭವಾದುದು; ಸರಾಗವಾದುದು: ಮಾರಕಾಮಂ ರಣದೊಳ್ ಪೇಸೇಟೆ ಹೊಯ್ದು ಕೊನ್ದಿನ್ತಾ ಸುಕರಂಬೆರಸು ತವಿಸಿದಮ್ಮಾರ್ಪಡೆಯಂ (ಎಕ. VIII. ಸೊರಬ. ೨೫೦-೯; 1237); ಇಷ್ಟಾದರೂ ಆತನ ಸಿದ್ಧಾಂತಮಂಡನೆಯಿಂದ ಖಂಡನಕಾರರ ಕೆಲಸ ದುಷ್ಕರವಾಗುವ ಬದಲು ಸುಕರವೇ ಆಗಿದ್ದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. XXVIII ೬೮೦೪). ೪. ಸರಿಯಾದುದು; ನೇರ್ಪಾದುದು: ಅಕಟ ಜಡಮತಿಗೆ ಮರುಳುಮ್ಮತವನಿಕ್ಕಿದೊಡೆ ಸುಕರಮಪ್ಪುದೆ [ಪಾಠಾಂ. ಸುಕರೆಯಪ್ಪುದೆ] (ಜೈಮಿಭಾ. ೨-೩೭); ಸಕಲಜನಾನಂದ ಸುಖದೊಳಗಿರುವರು ಸುಕರಮಾಗಿದೆ ವೃಷ್ಟಿ ಸುಕಲಾಧಿಪನೆ (ನಳನಾ.೩-೨೦). ೫. ಸುಂದರವಾದುದು; ಮನೋಹರವಾದುದು: ಸುಕರಮದಾಗಿರೆ ಕರ್ಣಾಟಕದಿಂ ಕಾವ್ಯಾವಲೋಕಮಂ ವಿರಚಿಸುವೆಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೩); ಮಕರತೋರಣ ರತ್ನತೋರಣ ಮುಕುರತೋರಣಪಂಕ್ತಿಗಳನತಿಸುಕರವೆನಲೆತ್ತಿಸಿದನಾ ಪುರವೀಥಿವೀಥಿಯಲಿ (ಬಸವ. ೪-೩). ೬. ಚೆಲುವಾದ ಕೈ, —ಹಸ್ತ. ೫, ೬: ನುತಸುಕರಪದ್ಮರಾಗಂ ಕ್ಷಿತಿಯೊಳ್ ರವಿಯಿಂದ ಮೆಱೆವುದುಚಿತಮದೀಗಳ್ನುತಸುಕರಪದ್ಮರಾಗಕ್ಷಿತಿಯಿಂ ರವಿರಾಗವಾಂಪುದಿದು ಚಿತ್ರತರಂ (ರಾಜಶೇ. ೮-೨೭). ೭. ಮನೋಹರವಾದ ಕಿರಣ. ೮. ಮಂಗಳಕರವಾದುದು. ೭, ೮: ಇಂದುಬಿಂಬದಂತಿರೆ ಸುಕರಪ್ರಸಿದ್ಧಮೆನಿಕುಂ ವಿಳಸತ್ಕೃತಿ ಸನ್ಮನೋಜ್ಞನಾ (ರಾಜಶೇ. ೧-೮೨). ೯. ಚೆಂಡಾಟದ ಒಂದು ವಿಧಾನ: ಒಳಗಂ ದಕ್ಷಿಣ ಸುಕರ ದುಷ್ಕರಮಂ ಪೊಱಗಣ ಸುಕರದುಷ್ಕರಭೇದಮಂ ಒಳಗೆ ವಾಮದ ವಿಷಮಮನಲ್ಲಿಯ ವಿಷಮದುಷ್ಕರಮನಿನ್ನದಱ ಪೊಱಗಗ್ಗಳಿಕೆಯೆನಿಪತಿವಿಷಮಮನದಱತಿವಿಷಮದುಷ್ಕರಮೆಂಬ ದುಷ್ಕರಮಂ ಎಳೆಯೊಳೊರ್ವ್ವನೆ ಚಾರಿಸಲ್ ಬಲ್ಲಂ ನಾಲ್ಕುಪ್ರಕರಣಮುಮನಿನ್ನರಾಜಂ (ಎಕ. II (R). ೧೭೩-೭೭: 982). 'ದುಷ್ಕರ' ಪರಾ. ೧೦. ದಯಾಪರತೆ; ಉಪಕಾರಬುದ್ಧಿ : 'ಸುಕರತೆ'ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸುಕರಕವಿ (ನಾ). ಉತ್ತಮನಾದ ಕವಿ; ಶ್ರೇಷ್ಠಕವಿ: ಸುಕವಿ ಸುಕರಕವಿ . . . ನುತಮಹಾಕವೀಂದ್ರಂ ಸರಸ್ವತೀಮುಖಮುಕುರಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೫೨); ಸುಕರಕವಿ:ಸೇವಿರಾ ತಾರ್ಕಿಕತಿಲಕಂ . . . ಕವಿರಾಜಮಲ್ಲನಪ್ರತಿಮಲ್ಲಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೧-೫೧). [ಸಂ.]

ಸುಕರತೆ (ನಾ). ೧. ಸುಲಭವಾಗಿರುವಿಕೆ; ಸರಳವಾಗಿರುವಿಕೆ: ಸುಕರತೆ, ಸ್ಪಷ್ಟತೆ, ಶಾಂತಿ, ಸೊಬಗು— ಈ ಗುಣಗಳ ಒಂದು ಮಾದರಿಯನ್ನೇ ತನ್ನ ಗದ್ಯದ ಮೂಲಕ ಸ್ಥಾಪಿಸಿಕೊಟ್ಟ ಫ್ರಾನ್ಸಿನ ಪ್ರಭಾವ (ಸಾಚಿತ್ರ. ೫೧). ೨. ದಯಾಪರತೆ; ಉಪಕಾರಬುದ್ಧಿ: ಜ್ಯಾಪ್ರತಿಪಾಳನಮಂ ಧರ್ಮಪ್ರೀತಿಯನ್ನೆದೆ ಮಾಡಿದಂ ಸುಕರತೆಯಿಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೨-೬೩).
[ಸಂ. ಸುಕರತಾ]

ಸುಕರಮಂತ್ರ (ನಾ). ಸರಿಯಾದ ಮಾತು; ಉಚಿತವಾದ ನುಡಿ: ಸುಕರಮಂತ್ರವನಱುಹು ನೀನಿನ್ನಂಜಬೇಡನೆಲು (ಭವ್ಯಾಉ. ೬-೧೩). [ಸಂ.]

ಸುಕರಾಜ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೂವು: ಜಾಲದ ಪುಷ್ಪ . . . ಮೇಲಾದ ಸುಕರಾಜಪುಷ್ಪ ಲೀಲೆಯಿಂ ದೇವತಾಕುಸುಮಂಗಳೆಲ್ಲಾ ಕಾಲದೆ ರಾಜಿಸುತಿಹುವು (ಕಂಸವ. ೫-೧೦೦). [< ಸುಗಂಧರಾಜ]

ಸುಕರೆ (ನಾ). ಸಾಧುಸ್ವಭಾವದ ಹಸು: "ಅಚಂಡೀ, ಸುಕರಾ — ೨ ಸಾಧುವಾಗಿ ಸಾತ್ವಿಕಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಆಕಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೯೫). [ಸಂ. ಸುಕರಾ]

ಸುಕರ್ಮ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಕಾರ್ಯ; ಸತ್ಕಾರ್ಯ: ಕಾಲದ್ರವ್ಯ ಸುಕರ್ಮಶುದ್ಧಿಯ ಪೇಳುವರು ಅಲ್ಪರಾಗೆ (ತಸಾರ. ೧೯-೧೭). ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡುವವನು; ಸತ್ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವವನು: ಕನಕಂ ವೃಶ್ಚಿಕ ಮೇಷದೊಳ್ ನಿಲೆ ಚಮೂನಾಥಂ ಸುಕರ್ಮಾಟನಂ . . . ಕ್ಷೀಣದೇಹನನಿಕ್ಕುಂ (ಜಾತಕ. ೧೭-೧೮). ೩. [ಜ್ಯೋತಿ]ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಬಗೆಯ ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಏಳನೆಯದು: ವಿಷ್ಕಂಭ ಪ್ರೀತಿ . . . ಸುಕರ್ಮ ಧೃತಿ . . . ಐಂದ್ರ ವೈಧೃತಿಗಳೆಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಯೋಗಂಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೮೨).
[ಸಂ. ಸುಕರ್ಮನ್]

ಸುಕಲೆ (ನಾ). ೧. ಉತ್ತಮವಾದ ಲಲಿತಕಲೆ,— ವಿದ್ಯೆ: ಸಕಲಸುಕಲಾಕುಶಲಂ ಭೂಸುತ ವಿಕ್ರಮವಿಜಯಂ ಭೂನಾಥನೆ ನಿನಗೆ ಪುತ್ರನಾದಪಂ (ಹಮ್ಮಿರ. ೨-೧೩). ೨. (ಮನೋಹರವಾದ) ಗುರುತು; ಚಿಹ್ನೆ: ಸುಕಲೆಗಳನಾಂತ ಮೊಲೆ . . . ಸೊಪ್ಪಾದಧರಮೊಪ್ಪಿತಾ ಕಾಂತೆಗೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೧-೨೫). [ಸಂ. ಸುಕಲಾ]

ಸುಕವಿ (ನಾ). ಉತ್ತಮಕವಿ; ಒಳ್ಳೆಯ ಕವಿ: ಕಣ್ಗೆ ವಂದಂ ಸುಕವಿಜನಮನೋಮಾನಸೋತ್ತಂಸಹಂಸಂ (ಆದಿಪು. ೧-೮೩).

ಸುಕವಿಶುಕಚೂತ = ಒಳ್ಳೆಯ ಕವಿಗಳೆಂಬ ಗಿಳಿಗಳಿಗೆ ಮಾವಿನಂತಿರುವವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು: ವಾಜಿಕುಳಾರ್ಣ್ಣವಪಾರಿಜಾತ ಸುಕವಿಶುಕಚೂತ ಬನ್ಧುವನವಸನ್ತ (ಶಾಸನ. XX. ೭೯-೩೫; 1107). [ಸಂ.]

ಸುಕಾಣ 'ಚುಕ್ಕಾಣಿ' ನೋ.

ಸುಕಾಣು 'ಚುಕ್ಕಾಣಿ' ನೋ.

ಸುಕಾರ (ನಾ). ಸು ಎಂಬ ಅಕ್ಷರ: ಇಸುವಿನ ಸುಕಾರಮಂ ಲೋಪಿಸುವರ್

ಕುಂ ಪರದೊಳಾಗೆ ಕುಂಮಿಂಗೆ ಕೆಲರ್ ಪೊಸಯಿಸುವರ್ ದ್ವಿಭಾವವಮಂ (ಶಮಚ. ೨೨೮ ಪ್ರಯೋ.). [ಸಂ.]

ಸುಕಾಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಅಲೆಮಾರಿ ಜನಾಂಗ ಮತ್ತು ಆ ಜನಾಂಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಲಂಬಾಣಿ: ಪೈರುಗಳಂ ತಂದು ಸುರಿಯುವಂತೆ ಸುಕಾಲಿಯರು . . . ಮೊದಲಾದ ಬಿಡಿವರ್ತಕರಿಗೆ ನೇಮಿಸಿರುವನು (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೩೫-೧೪); ಅವಳ ವೇಷಭೂಷಣಗಳನ್ನು ನೋಡಿದರೆ . . . ಸುಕಾಲಿಗಳ ಹೆಣ್ಣಿನಂತೆ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದಳು (ಶ್ರೀರಾಯ. ೫೪). [? ./ ತೆಲು. ಸುಕಾರಿ, ಸುಕಾಲಿ]

ಸುಕಾಲಿಗ, ಸುಕ್ಕಾಲಿಗ (ನಾ). ಸುಕಾಲಿ; ಲಂಬಾಣಿ: (ಕೃಸಗ. II. ೫೮೨). **ಸುಕ್ಕಾಲಿಗ**: (ಮೃಗಚ. IV. ೭೮೬). [< ಸುಕಾಲಿ]

ಸುಕಾಸೆ (ನಾ). ಉತ್ತಮವಾದ ಕಾಸೆ,– ಕಟಿವಸ್ತ್ರ: ರಾಜಿಸುವ ಬೆಳ್ಪಟ್ಟೆಯ ಸುಕಾಸೆಯನಲಂಕರಿಸಿ ಶಶಿ ರವಿಯ ಪಳಿವ ತಾಳವನೊತ್ತುತ್ತ . . . ಲಾಸ್ಯಮುಮನಾಡಿ ಭೃಂಗೀಶ ನಗಿಸುವ ಶಿವನ ಪಂಚಮುಖವ (ಏಕೋತ್ತ. ೨-೫೭). [ಸು-+ ಕಾಸೆ]

ಸುಕುಮ, ಸೂಕ್ಮುಮ (ಗು). ೧. ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ; ನಾಜೂಕಾದ: ಒಂದು ಆಸಡಿಯ ಬೆಳಗು ದುಜ್ಞೋದನನು, ತನ್ನ ಸುಕುಮದೇಹದ ಕೋರನ ಕೂಡ, ಪಾಗಲದಲ್ಲಿ ಮೋರದ ಆಟವನ್ನು ಕಂಡು (ಭಾಪಾಶಾ. ೨೯೨). (ನಾ). ೨. ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದುದು; ನಾಜೂಕಾದುದು: ಸೂಕ್ಷ್ಮ– ಸುಕುಮ, ಹರ್ಷ – ಹರುಸ (ಶಮದ. ೨೫೪ ಪ್ರಯೋ.). **ಸೂಕ್ಮುಮ**: ೧. ಮೃದುವೆನಿಪ ಪಕ್ಕಿಗಳ ಸೂಕ್ಮುಮವದನ ದವತಾರದಪೊಲಕ್ಕಿಯ ಬೆದಚೆಕೆಯಲಾ ತಾಯಿತಂದೆಯರ ಬಳಿವಿಡಿದು (ನಿಘಾಗ. ೧೧-೧೩-೫೫). [< ಸಂ. ಸೂಕ್ಷ್ಮ./ ಪ್ರಾ. ಸುಖುಮ]

ಸುಕುಮಾರ (ಗು). ೧. ಮೃದುವಾದ; ಕೋಮಲವಾದ: ಶೃಂಗಾರರಸಂ ಸಮಂತು ಸುಕುಮಾರತರೋಕ್ತಿಗಳಿಂ ಪ್ರಸನ್ನಗಂಭೀರತರೋಕ್ತಿಯಿಂ ಪ್ರಕಟಮಕ್ಕೆ ರಸಂ ಸತತಂ ಪ್ರಶಾಂತ[ದಿಂ] (ಕವಿರಾ. ೨-೯೯); ಸುಕುಮಾರಸುರಭಿಸಂತಾನಕಕುಸುಮದ ಬಣ್ಣವಾಸಿಗಂಗಳನತ್ತುತ್ತಕಳಂಕಮೂರ್ತಿಗಾ ಗಾಡಿಕಾರ್ತಿಗಮರಿಯರ ಮಾಲೆಗಾರ್ತಿಯರಾದರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೮೨). (ನಾ). ೨. ಕೋಮಲತೆ; ಮೃದುತ್ವ: "ಮೃದು ಸುಕುಮಾರಂ ಕೋಮಳಂ" (ಮತ್ತುಕೋ. ೪೫-೧೦೫); ಯಾವಾಗಲೂ ಗುಲಾಬಿಯಂತೆ ಸುಕುಮಾರವಾಗಿದ್ದ ನಿಮ್ಮ ಶರೀರ ಇದೇಕೆ ಹೀಗಾಯ್ತು? (ಪುನರು. ೨೮೩). ೩. ಕೋಮಲವಾದ ಶರೀರವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು; ಚೆಲುವ: ಸುಕುಮಾರನೆಂಬ ಪೆಸರೀ ಸುಕುಮಾರಂಗೀ ಸಮಸ್ತಧಾರಿಣಿಯೊಳ್ ಸಾರ್ಥಕಮಾದುದು (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೩೬); ನಿನ್ನ ಬಸುರಿಂ ಬೆಳೆವ ಸುಕುಮಾರಂ ನಿಖಿಳಪಾವನನೆನಿಪ್ಪ ಜಗನ್ನುತೋನ್ನತಮೂರ್ತಿಯಲ್ಲದೆ ಚಾವಳನೆ ಕೇಳು (ಬಸವ. ೩-೧೯). ೪. ಒಳ್ಳೆಯ ಮಗ; ಸುಪುತ್ರ. ೫. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಕಾವ್ಯಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಮೃದುವಾದ ಅಕ್ಷರ ಅಥವಾ ಪದಗಳ ಪ್ರಯೋಗ: ಸುಕುಮಾರತರಾಕ್ಷರಪದನಿಕರವಿಶಿಷ್ಟ, ಪ್ರಯೋಗಗತಮಪ್ಪುದದಾ ಸುಕುಮಾರಮೆಂಬುದಕ್ಕುಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೭೦); ಸುಕುಮಾರಂ ಸುಕುಮಾರಶೋಭೆ ವಿಲಸತ್ಕಾಂತಿ ಸ್ಫುರತ್ಕಾಂತಿ . . . ಆಗೊಪ್ಪಿರ್ಪ ವಾಕ್ಕೀತಿಮಾಡಿ ಕರಂ ಪ್ರೇಮದೊಳಿರ್ಕೆ ಕೋಮಳ ಮದೀಯಾಸ್ಯಾಂಬುಜಾವಾಸದೊಳ್ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧-೧೩). ೬. [ನಾಟ್ಯ] ರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭೇದ; ಲಘು ಮತ್ತು ವಿನೋದಕರವಾದ, ಸುಖಾಂತವಾದ ಪ್ರಹಸನ: ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಸುಕುಮಾರ, ಆವಿದ್ಧ ಎಂದು ಎರಡು ಪ್ರಯೋಗಗಳಿವೆ (ನಾಟಿವಿ. ೧೨೨). 'ಆವಿದ್ಧ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸುಕುಮಾರಕ (ನಾ). = ಸುಕುಮಾರ ೩: ಸುಕುಮಾರಕಂ ಕುಮಾರಕನೆಂದು ಜಯವಧುಗನಂತವೀರ್ಯಂ ಪ್ರಿಯನಾದೊಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೪೭); ಸುಕುಮಾರಕನೊರ್ವಂ ಮಣಿಮಕುಟಮುಮಂ ತಿರ್ದುವೊಂದು ನೆವದಿಂದೆ ಭುಜಾಧಿಕಶೋಭೆಯನಾಕ್ಷಣದೊಳ್ ಪ್ರಕಟಿಸಿ ಮೆಚಿದಂ ಸರೂಪಮಂ ವೈಭವಮಂ (ಬಾಧಪು. ೧೧-೯೧). [ಸಂ.]

ಸುಕುಮಾರತೆ (ನಾ). ೧. ಕೋಮಲತೆ; ಲಾಲಿತ್ಯ: ಹರನ ಮನೋಹರಂ ಗಿರಿಜೆಯಾ ನಡೆಯಾ . . . ಹರೆಯವೀ ಸುಕುಮಾರತೆಯಾ ಸುಧಾಮಯಂ (ಗಿರಿಕ. ೪-೫೭). ೨. = ಸುಕುಮಾರ ೫: ಶ್ಲೇಷ ಪ್ರಸಾದ ಸಮತೆ ಮಾಧುರ್ಯ ಸುಕುಮಾರತೆ . . . ಸಮಾಧಿಗಳೆಂಬ ದಶಪ್ರಾಣವಿಡಿದು (ವಿವೇಕ. ೨೨೭); ಶ್ಲೇಷ ಪ್ರಸಾದ, ಸಮತೆ, ಮಾಧುರ್ಯ, ಸುಕುಮಾರತೆ . . . ಸಮಾಧಿ – ಈ ಹತ್ತುಗುಣಗಳೇ ವೈದರ್ಭಮಾರ್ಗದ "ಪ್ರಾಣ" (ಭಾರಮಿ. ೨೯). [ಸಂ. ಸುಕುಮಾರತಾ]

ಸುಕುಮಾರಪ್ರಯೋಗ (ನಾ). = ಸುಕುಮಾರ ೬: ನಾಟಕ, ಪ್ರಕರಣ, ಭಾಣ, ವೀಥಿ, ಅಂಕ ಈ ಐದು ಸುಕುಮಾರಪ್ರಯೋಗಗಳು (ನಾಟಿವಿ. ೧೨೨); ಸುಕುಮಾರಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ರತಿ, ಹಾಸ, ಉತ್ಸಾಹ, ವಿಸ್ಮಯಗಳಿಗೆ ಸ್ಥಾನವಿದೆ (ಹೊಸಂಸಾ. ಮುನ್ನುಡಿ ೭). 'ಆವಿದ್ಧಪ್ರಯೋಗ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸುಕುಮಾರಾಂಗ (ನಾ). ಕೋಮಲವಾದ ದೇಹ; ಮೃದುವಾದ ಶರೀರ: ಅಂಗನಾಕುಸುಮಸುಕುಮಾರಾಂಗಸಮುಚಿತಮುಮಪ್ಪ ಲಾಸ್ಯಮಂ . . . ಪರಿಸ್ಫುಟಂ ಮಾಡಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೩೨ವ). [ಸಂ.]

ಸುಕುಮಾರಾಂಗಿ (ನಾ). ಕೋಮಲವಾದ ಶರೀರವನ್ನು ಹೊಂದಿದವಳು; ಚೆಲುವೆ: ಪ್ರಕಟಿತವಿಳಾಸನಧಿರಾಜಕುಮಾರಂ ನಳಿನಕೇತು ಕಂಡವರಂ ತತ್ಸುಕುಮಾರಾಂಗಿಗೆ ಸೋಲ್ತೆಟೆದುಕೊಂಡನನ್ಯಾಯವೃತ್ತಿಯಿಂ ಕೋಮಳೆಯಂ (ಶಾಂತಿಪು.೯-೧೦). [ಸಂ. ಸುಕುಮಾರಾಂಗೀ]

ಸುಕುಮಾರಿ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಮಗಳು; ಸುಪುತ್ರಿ: ಇತ್ತಲೀ ಮಮಕಾರನೆಂಬ ನೃಪೋತ್ತಮನ ಸುಕುಮಾರಿ ಮಿಗೆ ಬಳೆವುತ್ತಲಿರ್ದಳು ಗಳಿಗೆಸಂಖ್ಯೆಗೆ ಸಕಲಸುಖದಿಂದ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೩-೨೩). ೨. ಕೋಮಲೆ; ಸುಂದರಿ: ಸುಕುಮಾರಿಯರಂ ನೀಳಾಳಕಿಯರ ನೆರೆದಂದು ತಂದು ಶುಭಲಗ್ನದೊಳಾ ನಕುಳ ಸಹದೇವರೊಳ್ ಸೋತ್ಸುಕಚಿತ್ತಂ ನೆರಪಿದಂ (ನೇಮಿಪು. ೧೦-೧೩); ಸನ್ಮುತಸುಕುಮಾರಿಯರ್ . . . ಅರಸನ ಸಂಗದಮುನ್ನತಜಳಕೇಳಿಗೆಂದು ನಿಂದರ್ ಕ್ರಮದಿಂ (ಹಮ್ಮಿರ. ೪-೨೧). [ಸಂ. ಸುಕುಮಾರೀ]

ಸುಕುಮಾರಿಕಾವಾಸ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೊಳಲು: ಜಾತಿವಾಸ ಸಜಾತಿವಾಸ ಸುಕುಮಾರಿಕಾ[ಪಾಠಾಂ. ಕ]ವಾಸ . . . ಭುವನಾಧಿಪತಿವಾಸವೆಂಬ ಹದಿನೆಂಟುತೆಱದ ವಾಸಂಗಳ ಲಕ್ಷಣವನಱಿದು (ವಿವೇಕ. ೨೩೭). [ಸಂ.]

ಸುಕುಮಾರಿಕೆ (ನಾ). = ಸುಕುಮಾರಿ ೨: ದಾದಿಯುಮಾ ಸುಕುಮಾರಿಗಾದರದಿನವಂತಿನಾಥನಂ ತೋಱಿದಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೧೧೭). [ಸಂ. ಸುಕುಮಾರಿಕಾ]

ಸುಕುಲೀನ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನು: ಸುಕುಲೀನಂ ವಿಬುಧಾನ್ವಿತಂ . . . ಎಸದಂ ಭೂಮಧ್ಯದೊಳ್ ಲಕ್ಷ್ಮಣಂ (ನೇಮಿಪು. ೧-೩೧). [ಸಂ.]

ಸುಕೃತ (ಗು). ೧. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದ; ಯುಕ್ತವಾಗಿ ಮಾಡಿದ. ೨. ಮಂಗಳಕರವಾದ; ಶುಭಕರವಾದ: ಸುಕೃತಸುರದ್ರುಮವನಪಾಲಕನೆಂಬಿನಮತುಲ ವಿಚಕಿಲೋದ್ಗಮಮಂ ತಂದು . . . ಋಷಿನಿವೇದಕನಿತ್ತಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೬-೨೫). ೩. ಅನುಕಂಪದಿಂದ ನಡೆಸಿಕೊಂಡ. (ನಾ). ೪. ಪುಣ್ಯ; ಸೈಪು: ಅಂತು ಪೂರ್ವಜನ್ಮಸಂಚಿತಸುಕೃತದಿಂ ದಿವ್ಯಾಯುಧವಸ್ತುವಾಹನಂಗಳುಮಂ ದಿವ್ಯಸ್ತ್ರೀಯರುಮಂ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೫-೧೧ ವ); ನೀನು ನೆರಹಿದ ಸುಕೃತಫಲವದನೇನ ಹೇಳುವನು (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೮-೪೧). ೫. ಪವಿತ್ರವಾದ ಕಾರ್ಯ; ಸತ್ಕಾರ್ಯ: ಅಂಗವೆಂಬುದು ಪೂರ್ವಕರ್ಮಸಂಗಶೇಷವು ಪುಣ್ಯಪಾಪೋತ್ತುಂಗನಿಳಯಂ ಸುಕೃತ ದುಃಕೃತಗತಿಗಳಾಶ್ರಯವು (ಬಸವ. [illegible]); ಸುಕೃತವನೊಂದಿ ಕೀರ್ತಿ ಶುಭಶೀಲವನೊಂದಿ ಸುನೀತಿ . . . ನಡೆವಂದದಿಂ ನಿಜಾಭಿಕನೊಡಗೂಡಿ ಕೂರ್ತು ನಡೆದಳ್ ದಮಯಂತಿ (ನಳಚಂ. ೫೧೮). ೬. ಅದೃಷ್ಟ; ಭಾಗ್ಯ: ನಿಜವಾಗಿ ನನ್ನ ಸುಕೃತಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾದ ಪುರಾಕೃತಕರ್ಮವು ಆಗ ಪರಿಣಮಿಸತೊಡಗಿತು (ಶಾಕುಂತ. ೧೧೦-೫); ಭಾಷೆಯೂ ಸಹ ಅಲೌಕಿಕಮಾಧುರ್ಯಭಾವದಲ್ಲಿ ಕವಿಗೊದಗಿ ಬರುವುದೊಂದು ಸುಕೃತ (ಕಾವ್ಯಕ. ೪೫). ೭. ಅದೃಷ್ಟಶಾಲಿ; ಭಾಗ್ಯವಂತ: ಕಾಯಿರೇ ಸರ್ವಾಪರಾಧಿಗಳ ಪಿಸುಣರಂ ದುರ್ಮತಿಗಳಂ ಸೈರಿಸಿ ಸುಕೃತರಂ ಮಾಡಿ ಎಮ್ಮುವಂ (ಬಸವ. ೩೨-೬೨); ಸಿರಿ ಹೋದ ಕಾಲಕೆ ಒಬ್ಬಿಬ್ಬರಾದರು ಬಂದರೆ ನೀವೆ ಸುಕೃತರು (ಇಂಬಾವ. ೨೨೩-೫). ೮. ಪ್ರತಿಫಲ; ಪುರಸ್ಕಾರ. [ಸಂ.]

ಸುಕೃತಂಬೆಱು (ಕ್ರಿ). ಪುಣ್ಯವನ್ನು ಗಳಿಸು,– ಪಡೆ: ಈಗಳೆ ಜನ್ಮಾಭಿಷೇಕ ವಿಭೂತಿಯಂ ಸಮೆದು ಸುಕೃತಂಬೆತ್ತೆಟ್ತಂದೆಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೨-೧೧). [ಸುಕೃತ + ಪೆಱು]

ಸುಕೃತಕರ್ಮಿ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡುವವನು; ಸತ್ಕಾರ್ಯವನ್ನು

ಮಾಡುವವನು: ಸಕಲಕರ್ತನು ದೈವವಾದೊಡೆ ಸುಕೃತಕರ್ಮಿಯನೇಕೆ ದಕ್ಷನನಕಟ ಮಖದೊಳು ಪಾರಪೆಯ್ಸುಸದಾಯ್ತು (ಬಸವು. ೫೪-೧೭). [ಸಂ. ಸುಕೃತಕರ್ಮಿನ್]

ಸುಕೃತನಿಧಾನ (ನಾ). ೧. ಪುಣ್ಯಸ್ಥಾನ; ಮುಕ್ತಿ: ದರ್ಶನಮುಪಾತ್ತಜಿನತತ್ತ್ವಶ್ರದ್ಧಾನಂ ಚರಿತಂ ಸುಕೃತನಿಧಾನಂ ತಾನೆಂದು ಪೇಳ್ವರಲ್ತೆ ಮಹಾತ್ಮರ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೭-೨೩). ೨. ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದವನು: ಸುಕೃತನಿಧಾನರ್ ಲೋಕಾಂತಿಕದೇವರ್ ದೇವದೇವನೊಳ್ ವೈರಾಗ್ಯಂ ವಿಕಸಿತಮಾದುದನವಧಿಪ್ರಕಾಶದಿಂದರಿದು (ವರ್ಧಪು. ೧೪-೯೨). [ಸಂ.]

ಸುಕೃತಾಕಾರ (ನಾ). ಮಂಗಳಕರವಾದ ರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು: ಸುಕೃತಾಕಾರಂ ತದ್ರೂಪಕುಮಾರಂ . . . ಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರಕರಾರ್ಕರ್ಣನದಿನಿಂತು ನೆರೆ ನುಡಿಗಲ್ತಂ (ಜಸುಮಾ. ೬-೧೫೨). [ಸಂ.]

ಸುಕೃತಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಅದೃಷ್ಟಶಾಲಿ; ಭಾಗ್ಯವಂತ: ಹರಸೇವೆಗೈವ ಸುಕೃತಿಗೆ ಸುರಸೇವೆಯನೊಲ್ಲು ಮಾಳ್ಪವಂ ಸಮನೆ (ವೃಷಪು. ೩-೩೭). ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು; ಸತ್ಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವವನು: ಸುಕೃತಿಗಲ್ಪಾಯುಷ್ಯಮಂ ನೀಡುವಂ ಸುಡು ಪಾಪಿಷ್ಠನ ಬೊಮ್ಮನಂ (ಸೋಮೇಶ. ೩೩); ಪಾಪಿಯಂ ಪ್ರೋತ್ಸಹಿಸಿ ಸುಕೃತಿಯ ಪರೀಕ್ಷಿಸುತ ವೇಪಿಪನು ವಿಧಿ ನಮ್ಮ (ಮಂಚಕ. ೧೫೯). [ಸಂ. ಸುಕೃತಿನ್]

ಸುಕೃತಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಕೆಲಸ; ಸತ್ಕಾರ್ಯ: ಸುಕೃತಿಯಾಯಿತು ನಿಮ್ಮಯ ನನಹಿಂದವೆ ಮುಕುತಿಯ ಫಲಗಳ ದಾಂಟಿಯೆ ಬಂದೆನು (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೯೭-೨೩). ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣ; ಸಹೃದಯತೆ: ಆ ದೇವನುಜ್ವಲತತ್ಯಾಗಮನಕ್ಕೆ ತನ್ನ ತನುವಂ ತಂದಿರ್ದುವೇನೆಯ್ದೆ ಮಂಡಲನಾಥತ್ವಮನೆಯ್ದಿದಂ ಸುಕೃತಿಗಾ ಪಾಡ್ಗುಣ್ಯಮೇಂ ಬಾಟ್ಟೆಯೋ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೧೦೪); ಸುಕೃತಿನಿಳಯಂ ಸಹಸ್ರಾರಕಲ್ಪದೊಳ್ ರುಚಿರಮಾದ ರುಚಿಕಾಖ್ಯವಿಮಾನಕದೊಳ್ ಸೂರ್ಯಪ್ರಭಸಂಜ್ಞಿಕನನಿಮಿಷಮುಖ್ಯನಾದನಾ ಮುನಿಮುಖ್ಯಂ (ವರ್ಧಪು. ೧೨-೯೭). ೩. [ಛಂದ] ಅಕ್ಷರಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ನಾಲ್ಕನೆಯ ಛಂದಸ್ಸು; ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪಾದದಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವ ಸಮವೃತ್ತಗಳ ಛಂದಸ್ಸು: ಉಕ್ತ . . . ಸು[ಪಾಠಾಂ. ಸಂ]ಕೃತಿ ಅತಿಕೃತಿ ಉತ್ಕೃತಿ ಎಂದಿಪ್ಪತ್ತಾಱುಛಂದಂಗಳಕ್ಕುಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೧-೪೭ ವ). [ಸಂ.]

ಸುಕೇಶಿ (ನಾ). ೧. ಸೊಗಸಾದ ಕೂದಲನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವಳು: ವರಕಂಠೀರವಮಧ್ಯ . . . ಸುಕೇಶಿ ರಾಜಶುಕಸಲ್ಲಾಪಾಂಗಶೃಂಗಾರೆ ಭಾಸುರ ಬಿಂಬಾಧರೆ (ಹಮ್ಮೀರ. ೨-೭೨). ೨. ಒಬ್ಬ ಅಪ್ಸರೆಯ ಹೆಸರು; ದೇವಗಣಿಕೆಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳು: ಹೇಷಿತಘೋಷಣ ಶ್ರವಣಮಾತ್ರವಿತ್ರಾಸನರಚಿತಜಂಭಾರಿದೇಹಪರಿರಂಭರಂಭಾ ತಿಲೋತ್ತಮೋರ್ವಶೀ ಸುಕೇಶಿಯೆಂಬ ಕೇಶಿಯುಮಂ . . . ಕರೆದು (ಜಗು. ೩-೨೨ ವ).
[ಸಂ. ಸುಕೇಶೀ]

ಸುಕೇಸರ (ನಾ). [ಛಂದ] ಅಕ್ಷರಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ, ಪ್ರತಿಪಾದದಲ್ಲಿ ಹದಿನೈದು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವ ಅತಿಶಕ್ವರಿ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ: ಅಮರಗಣಾರ್ಕ ಶೀತಕರ ಭಾನು ಪಾವಕೋತ್ತಮ ಗಣ ಪಂಚಕಂ ನರಯ ಚೆಲ್ವುವೆತ್ತ ವೃತ್ತಂ . . . ಶುಭದಂ ಸುಕೇಸರಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೫೬).
[ಸಂ.]

ಸುಕೋಶ (ನಾ). ಉತ್ತಮರೀತಿಯ ಅಂಡಕೋಶ(?): ಪೀನಾಯತತಾಮ್ರ ಪಲ್ಲವಕೋಶ ಸುಕೋಶ[ಪಾಠಾಂ. ಶ್ಯ]ಮೋಹನನುಂ . . . ಅಪ್ಪ ವಿಜಯಪರ್ವತ ಗಜೇಂದ್ರಂ ಬಂದು ಮುಂದೆ ನಿಲ್ವುದುಂ (ಆದಿಪು. ೧೨-೫೭ ವ). [ಸಂ.]

ಸುಕ್ಕ (ನಾ). ಒಣಗಿದುದು; ಶುಷ್ಕವಾದುದು: "ಸುಕ್ಕಂ, ಶುಷ್ಕಂ" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೬೨).
[< ಪ್ರಾ. ಸುಕ್ಕ, ಸುಕ್ಖ./ ಸಂ. ಶುಷ್ಕ]

ಸುಕ್ಕಟ (ನಾ). (ಮಚ್ಚುಗೆ, ಕೊಂಡಾಟಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ) ಒಂದು ಉದ್ಗಾರವಾಚಕ ಶಬ್ದ (?): ಅಕ್ಕಟಕ್ಕಟ ಭೀಮನೊಬ್ಬನು ಸುಕ್ಕಟ ಸುಮಾನಿತನು ಕಡೆಯಲಿ ಮಕ್ಕಳಾಟಿಕೆ ನಮ್ಮದೆಂಬಿರಿ ಭಾವ ಪೇಳೆನಲು (ಕೃಷ್ಣಾರಾ. ೨೭-೧೭). [?]

ಸುಕ್ಕರ, ಸುಕ್ರ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಶುಕ್ರಗ್ರಹ: ಎತ್ತಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟರಿ ಬುತ್ತಲ್ಲಿ ಉಂಡಿರಿ ಸುಕ್ಕರ ನಿಮಗಲ್ಲಿ ಉದಿಸಿದ (ನಾಪದ. ೧೨೧). ಸುಕ್ರ: 'ಸುಕ್ರವಾರ' ಪರಾ.
[< ಸಂ. ಶುಕ್ರ./ ಪ್ರಾ. ಸುಕ್ಕ]

ಸುಕ್ಕಾಲಿಗ 'ಸುಕಾಲಿಗ' ನೋ.

ಸುಕ್ಕಿನುಂಡೆ 'ಸುಖಿನುಂಡೆ' ನೋ.

ಸುಕ್ಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮುದುಡುವಂತೆ ಮಾಡು: ಸುಕ್ಕಿಸದಿರರ್ಧಚಂದ್ರಧ್ವಜವನೊಡೆಯಾ! (ಗಿರಿಜಾ. ೧೮-೨೪). ೨. ಕುಗ್ಗಿಸು; ನಿವಾರಿಸು: ದೈತ್ಯನ ಮಾಯೆಯೆಲ್ಲವ ಸುಕ್ಕಿಸಿದನದಟಿಂದ ಮಾಯಾಸಂಜ್ಞಿಕಾಸ್ತ್ರದಲಿ (ಸಂಭಪ. ೧೯-೮). ೩. ನೆರಿಗೆಗಟ್ಟುವಂತೆ ಮಾಡು: ಬೇಜಾರಿನಿಂದ ಹಣೆಯನ್ನು ಸುಕ್ಕಿಸಿದನು (ರೂಢಿ).
[ಸುಕ್ಕು$_1$ (< ಸುರ್ಕು$_1$) + -ಇಸು$_3$]

ಸುಕ್ಕು$_1$ 'ಸುರ್ಕು$_1$' ನೋ.

ಸುಕ್ಕು$_2$ 'ಸುರ್ಕು$_2$' ನೋ.

ಸುಕ್ಕು$_3$ 'ಸುಂಕು$_3$' ನೋ.

ಸುಕ್ಕುಂಗುರುಳು 'ಸುರ್ಕುಂಗುರುಳ್' ನೋ.

ಸುಕ್ಕುಂದುಱುಬು (ನಾ). ಗುಂಗುರುಕೂದಲಿನ ಮುಡಿ: ಕನ್ನಡಿಮೊಗದ ಸುಕ್ಕುಂದುಱುಬಿನ ಕಡುಚೆನ್ನೆಯರೆಸದರೊಗ್ಗಿನೊಳು (ಹರಿಸಾಂ. ೨೦-೪೭).
[ಸುಕ್ಕು$_1$ (< ಸುರ್ಕು$_1$) + ತುಱುಬು$_2$ (< ತುಱುಂಬು$_2$)]

ಸುಕ್ಕುಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ನೆರಿಗೆಯಾಗು; ನಿರಿಬೀಳು; ಸುಕ್ಕಾಗು: ಅವನ ಕಂದುಬಣ್ಣದ ಮೋರೆ ಸುಕ್ಕುಗಟ್ಟಿತ್ತು (ಮಹಾಕ್ಷಾ. ೫); ಕುಣಿದು, ಕುಣಿದು ದೇಹ ಸುಕ್ಕುಗಟ್ಟಿತಲ್ಲ (ಮೂಕಜ್ಜಿ. ೨೪೪). [ಸುಕ್ಕು$_1$ (< ಸುರ್ಕು$_1$) + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಸುಕ್ಕುಗುಪ್ಪಸ (ನಾ). ನೆರಿಗೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಂಗಿ: ಸುಕ್ಕುಗುಪ್ಪಸ ಕಿಱುವರಲ ಚೊಕ್ಕಮುದ್ರಿಕೆ ಚೆಲ್ವುವೆತ್ತಿರಲಾಸ್ಥಾನವೊಕ್ಕನಾ ಮಂತ್ರಿತಿಲಕನು (ಹರಿಸಾಂ. ೯-೧೦೭). [ಸುಕ್ಕು$_1$ (< ಸುರ್ಕು$_1$) + ಕುಪ್ಪಸ]

ಸುಕ್ಕುಗುರುಳು 'ಸುರ್ಕುಂಗುರುಳ್' ನೋ.

ಸುಕ್ಕುದಬ್ಬೆಹುಲ್ಲು 'ಸುಂಕುದಬ್ಬೆಹುಲ್ಲು' ನೋ.

ಸುಕ್ಕೆ 'ಚುಕ್ಕೆ$_2$' ನೋ.

ಸುಕ್ಕೆಸೊಪ್ಪು 'ಚುಕ್ಕೆಸೊಪ್ಪು' ನೋ.

ಸುಕ್ರ 'ಸುಕ್ಕರ' ನೋ.

ಸುಕ್ರಮ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಪಾದ: ಚಕ್ರಪಾಣೀ ರಂಗನಾಥ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಸುಕ್ರಮವ ಪೊರ್ದಿ ಶಿವಭಕ್ತಿಪರನಾದ ಭೂಚಕ್ರದೊಳಗೀತಂಗೆ ತೋಣೆಗಾಣೆವು (ಗುರುಬಾ. ೧೨-೩೨). [ಸಂ.]

ಸುಕ್ರವಾರ (ನಾ). ಒಂದು ವಾರದ ಹೆಸರು; ಶುಕ್ರವಾರ: ಸುಕ್ರವಾರಮುತ್ತರಾಯಣ ಸಂಕ್ರಾನ್ತಿಯನ್ನು . . . ಕೊಟ್ಟ ಪೊಂಗದ್ಯಾಣವಯ್ಯತ್ತಯ್ದು (ಮೈಶಿ. ೧೫೨೫, ೬೮-೧೧; 964); ಫಾಲ್ಗುಣಮಾಸದ ಸುಕ್ರವಾರ (ಎಕ. VII. ಶಿಕಾರಿ. ೪-೭೮; 1122).
[ಸುಕ್ರ (< ಸುಕ್ಕರ) + ವಾರ$_3$]

ಸುಕ್ರುಂಡೆ 'ಸುಖಿನುಂಡೆ' ನೋ.

ಸುಕ್ರುತ (ನಾ). ಪುಣ್ಯ; ಸೈಪು: ನಡಸೂದಕ್ಕೆ ಸಹಾಯವಾದವರು ವಾರಣಾಸಿಯಲಿ ಸಾವಿರಕವಿಲೆಯನು ಬ್ರಾ(೦)ಹ್ಮರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಸುಕ್ರುತವನೂ ಪಡೆಯಲುಳವರು (ಸೌಇಇ. XI-ii, ೪೭೭-೨೧; 1506). [< ಸಂ. ಸುಕೃತ]

ಸುಕ್ಷಣ (ನಾ). ಅಗ್ನಿ; ಬೆಂಕಿ (?): ಸಕ್ಷಮದಕ್ಷಶಿಕ್ಷಣವಿಚಕ್ಷಣಸುಕ್ಷಣ ಲಕ್ಷಣೇಕ್ಷಣಾರಕ್ಷಿತಲಕ್ಷಿತೇಶ್ವರ ಮುಮುಕ್ಷು . . . ಶಿವಾಕ್ಷಿಸಂಭವಾ (ರಾಜಶೇ. ೧-೧೦). [?]

ಸುಕ್ಷಣೆ (ನಾ). = ಸುಕ್ಷಣ (?): ವಿರೂಪಾಕ್ಷ ಕೋಪಂ ಮಸಗಿ ಘಣೆಗಣ್ ವಿಕಾಸಿಸಲ್ ಸುಕ್ಷಣೆ ಭುಗಿಲ್ ಭುಗಿಲೆನುತ್ತುರಿಯಲದಱೊಳಂ ಜನಿಸಿದಂ ವೀರಭದ್ರಂ (ಗುರುಬಾ. ೪-೨೦). [?]

ಸುಕ್ಷೇತ್ರ (ನಾ). ೧. ಸಾರವತ್ತಾದ ಭೂಮಿ; ಫಲವತ್ತಾದ ನೆಲ: ಮಹಾಸುಕ್ಷೇತ್ರವಾಸದ ವಾಲುಕದ ಮಱೆಯ ಅಪ್ಪುವಿನಂತೆ (ಮೋಳಿಮಾ. ೮೨-೩೨೭); "ನದಿಯ ಬಳಿಯಲ್ಲಿರುವ ಹೊಲ" (ಮೋಳಿಮಾ. ಕೋಶ). ೨. ಪುಣ್ಯಭೂಮಿ; ತೀರ್ಥಕ್ಷೇತ್ರ: ನಕ್ಷತ್ರವಾದರೂ ಸುಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿರಬೇಕು (ಗಾದೆ). [ಸಂ.]

ಸುಕ್ಷೇಮ (ನಾ). ನೆಮ್ಮದಿ; ಸೌಖ್ಯ: ಪ್ರೇಮವೆಸೆಯಲು ಬಸವನಂ ಸನ್ನಾಮಿ ಕಿನ್ನರ

ಶರಣನಂ ಸುಕ್ಷೇಮದಿಂ ಜೀವಂತರಂ ಮಾಡಿದನು (ಬಸಪು. ೩೭-೪೪); ಮಂದಿರದ ಸುಕ್ಷೇಮ ಕುಶಲವನಂದು ಕೇಳಿದು ವೀಳೆಯವನಾ ಮಂದಿಗಿತ್ತನು (ಕುಮಾರ. ೭-೨೨). [ಸಂ.]

ಸುಕ್ಷೇಮಿ (ನಾ). ನೆಮ್ಮದಿಯಿಂದಿರುವವನು; ಕ್ಷೇಮವಾಗಿರುವವನು: ಈ ಮಹಿಯೋಳೀವರೆಗೆ ನಾವ್ ಸುಕ್ಷೇಮಿಗಳು (ಹರಿಶಾ. ೧೭). [ಸಂ. ಸುಕ್ಷೇಮಿನ್]

ಸುಕ್ಷ್ವೇಡನಗ್ರೀವ (ನಾ). ಕಂಠದಲ್ಲಿ ವಿಷವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವವನು; ಶಿವ: ಅತುಳ ಚಕ್ಷುಶ್ರವಣಾಭರಣ ಸುಕ್ಷ್ವೇಡನಗ್ರೀವ ರಕ್ಷಿಸುಗೆ (ನವಮೋ. ೧೭-೧). [ಸಂ.]

ಸುಖ (ಗು). ೧. ಆನಂದಭರಿತವಾದ; ಆಹ್ಲಾದಕರವಾದ. ೨. ಹಾಯಾದ; ನಿರಾಂತಕವಾದ. ೩. ತಕ್ಕ; ಯೋಗ್ಯವಾದ. (ನಾ). ೪. ಸಂತೋಷ; ನಲಿವು: ರಮಿಯಿಪುದಮರಿಯರೊಳ್ . . . ನಗೆ ಸಬ್ಬವಮಮರಿಯರೊಳ್ ನಡೆವುದಮರನೇಂ ಸುಖಮಯನೋ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೭೭); ನಂದನಿರ್ದಂ ಸುಖದಿಂ (ಜಗವ. ೩-೨೬). ೫. [ಜ್ಯೋತಿ] ಲಗ್ನದಿಂದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ರಾಶಿ: ಚತುರ್ಥಕ್ಕೆ ವಲಂ ಮತ್ತಂ ಪಾತಾಳ ವೇಶ್ಮ ಸುಖ ಹಿಬುಕ ಬಂಧುವೆಂದೈದು ಪೆಸರ್ (ಜಾತಕ. ೧-೩೪).

ಸುಖದುಃಖ = ಸಂತೋಷ ಮತ್ತು ಅಳಲು: ಸಕಳಕ್ಕೆ ಕರ್ತನು ಆತ್ಮನಾದಡೆಯು ಅನವರತ ಸುಖದುಃಖಸಮಿತಿಯೊಳನುಭವಿಸುತಲಸುವನ (ಬಸಪು. ೫೪-೧೩); ಸುಂಕದವನ ಕೂಡೆ ಸುಖದುಃಖ ಹೇಳಿದರೆ ಕಂಕುಳಲ್ಲಿ ಏನು ಅಂದನಂತೆ (ಗಾದೆ). **ಸುಖಸಂಕಥಾವಿನೋದ** = ಸಾಮಂತರು, ಅಧಿರಾಜರೊಡನೆ ದೊರೆಯು ನಡೆಸುವ ಸೌಹಾರ್ದಯುತವಾದ ಸರಸಸಂಭಾಷಣೆ; ರಾಜಯೋಗ್ಯವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮನರಂಜನೆಯ ಕಾಲಕ್ಷೇಪ: ಪೌದನಪುರಕ್ಕೆ ಪೋಗಿ ಸುಖಸಂಕಥಾವಿನೋದದಿನರಸುಗೆಯ್ಯುತ್ತುಮಿರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೨೩ ವ); ದುಷ್ಟನಿಗ್ರಹ ಶಿಷ್ಟಪ್ರತಿಪಾಳನದಿಂ ಸುಖಸಂಕಥಾವಿನೋದದಿನ್ನಾಳುತ್ತಮಿರೆ (ಎಕ. XI, ಚಿತ್ರದು. ೪೭-೧೨; 1067). [ಸಂ.]

ಸುಖಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡು; ಸುಖವನ್ನು ನೀಡು: "ಉಜೆ ಸುಖಂಗೆಯ್ವುವಂ[ಪಾಠಾಂ. ಗೈವವಂ] ಶಿವಕಾರಿಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೬೮-೯).
[ಸುಖ + ಕೆಯ್₁]

ಸುಖಂದಳೆ, ಸುಖದಳೆ (ಕ್ರಿ). ಸಂತೋಷವನ್ನು ಹೊಂದು; ನಲಿವನ್ನು ಪಡೆ: ಪುಳಕಿಪ ತನು . . . ಸುಖಂದಳೆವ ಮನಂ ಕಂಪಿಪ ಕೆಯ್ ಕಳವಳಸುವ ಗಳಮನೂನ ಮಸತೀಕುಳದೊಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೪-೮೫). **ಸುಖದಳೆ**: ತೆಳುಗದಪಮಳಾಧರವ ಚುಂಬಿಸಿ ಸುಖದಳೆದಳು (ಕಂಸವ. ೧೦-೩೦). [ಸುಖ + ತಳೆ₁]

ಸುಖಂಬಡು, ಸುಖಪಡು, ಸುಖಬಡು, ಸುಖವಡು (ಕ್ರಿ). ಸಂತೋಷವನ್ನು ಅನುಭವಿಸು; ಆನಂದಪಡು: ಎನ್ನವರಂ ಜೀವಿಸುವನ್ನವರಂ ಸುಖಂಬಡುವುದು (ಪಂಚತಂ. ೭೩-೬). **ಸುಖಪಡು**: ಅವಳು ಅದರಲ್ಲಿ ಸುಖಪಟ್ಟರೆ ತಾನೂ ಸುಖಪಡುವನು (ಸವತಿ. ೫೧); ಒಂದು ಹೆಂಡತಿಯನ್ನು ಸಾಯಿಸಿ ಎರಡನೆಯ ಮದುವೆಯಾಗಿ ಸುಖಪಡುವುದು ಅಷ್ಟು ಸುಲಭವೇ? (ಪದ್ಮ.ಸ. ೧೪೭). **ಸುಖಬಡು**: 'ಸುಖಬಡಿಸು' ಪರಾ. **ಸುಖವಡು**: ಈ ವನಿತೆಯೊಳೊಂದಿ ಸುಖವಟ್ಟು ಮಡಿದಡೆ ಜೀವನ್ಮುಕ್ತಿ (ಮೋಹತ. ೩೩-೪೭). [ಸುಖ + ಪಡು₁]

ಸುಖಂಬಡೆ, ಸುಖವಡೆ (ಕ್ರಿ). = **ಸುಖಂದಳೆ**: ಬಹ್ವಾರಂಭಪರಿಗ್ರಹವಿಹ್ವಲಸಿಂದ್ರಿಯ ಸುಖಾರ್ಥಿ ಸಂಸಾರಗುಹಾಗಹ್ವರದೊಳಗಿರುಳಿನ ಚಕ್ರಾಹ್ವದವೋಲ್ ಮಱುಗದೇಂ ಸುಖಂಬಡೆದಪನೇ (ಆದಿಪು. ೩-೭೮); ಕೂಡಿ ಸುಖಂಬಡೆವುದು ಜಂಗಮಲಿಂಗದ ವಿಷಯ ಸುಖಂಬಡೆದು ಪರಿಣಾಮತೆಯನ್ನೆದುವುದು ಪ್ರಸಾದಲಿಂಗದ ವಿಷಯ (ಆರವ. ೫-೧೨). **ಸುಖವಡೆ**: ಇನಿವಾತಿನಿಂದ ಸೋಲಿಸಿ ಕೂಡಿಯವನಿಂದ ಘನಸುಖವಡೆಯಬೇಕಬಲೆ (ಕಂಸವ. ೯-೧೫೫). [ಸುಖ + ಪಡೆ₁]

ಸುಖಂಬಾಟ್, ಸುಖಬಾಳು, ಸುಖವಾಳು (ಕ್ರಿ). ನೆಮ್ಮದಿಯಿಂದ ಜೀವಿಸು; ಸುಖವಾಗಿ ಬದುಕು: ಮೃಗಗಣಮ ಸುಖಂಬಾಟ್ಟುಂ ಸೊಗಯಿಸುವ ವನಾಂತರಾಳದೊಳ್ ಬಹುತೃಣದೊಳ್ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೩೯); ನೀನೆನ್ನ ಬುದ್ಧಿಯಂ ಕೇಳ್ದು ಸುಖಂಬಾಟ್ವೊಡೆ (ಪಂಚತಂ. ೫೪-೧೯). **ಸುಖಬಾಳು**: ಆಲಯದೊಳಗೆ ಏಂಗಡವಾಗಿ ಸುಖಬಾಳೆಂದ (ಮೋಹತ. ೧೧-೫೦). **ಸುಖವಾಳು**: ಮನೆಯೊಳು ಮನಗಟ್ಟಿಕೊಂಡೆಮ್ಮಿ ಸೆರಮನೆಯೊಳು ಸುಖವಾಳುತಹಳೆ (ಪ್ರಭುಲಿ. ೩-೧೩೭). [ಸುಖ + ಬಾಟ್₁]

ಸುಖಕರ (ಗು). ೧. ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ; ಆಹ್ಲಾದಕರವಾದ: ಮಲಯರುಹ ಶಿಶಿರಕರಶೀತಲಿಕಾ ಕರಕೇಂದುಕಾಂತಜಲಶೀತಳಮಿ ಲಲನಾಲಿಂಗನಸುಖಕರವಿಲಾಸಮೆಂಬುದು ಬಹೂಪಮಾನವಿಕಲ್ಪಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೮೦). (ನಾ). ೨. ಸಂತೋಷವನ್ನು ಕೊಡುವಂಥದು; ಸುಖಪ್ರದವಾದುದು: ಹುಟ್ಟುವವಳಿವವದರಿಂದಿದೂ ಸಂಸ್ಕಾರದುಪಶಮವೆ ಸುಖಕರಂ (ವೃಶಾಖ. ೪೯-೭೯). ೩. ಅನುಕೂಲಕರವಾದುದು: ಎಷ್ಟೋ ಮಂದಿ ಗೃಹಿಣಿಯರು ಅಡುಗೆಮನೆಯನ್ನು ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಸುಖಕರವಾಗಿ ಹೇಗೆ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೊಳಿಸಬಹುದು . . . ಎಂದು ಯೋಚಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ಆಯುಶಾ. ೧೧). [ಸಂ.]

ಸುಖಕಾರಿ (ನಾ). ೧. ಸುಖಪ್ರದವಾದುದು: ಸಂತತಂ ಜನಸುಖಕಾರಿ . . . ಕೃಷ್ಣವೇಣಿ ನುತವಿಶಾಲಿ ಸೇವಿತಮಲಪ್ರಹರಿ ಸ್ಫುಟವಾಣಿ ರಾಜಿಕುಂ (ಕಮ್ಮಾರ. ೧-೫೫). ೨. ಸುಖದಾಯಕನಾದವನು: ನೀನು ಒಳ್ಳೆಯ ಮಿತ್ರನಂತೆ . . . ಸುಖಕಾರಿಯಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತೀಯೆ (ಕುಕ್ಕಾರ. ೨೨). [ಸಂ. ಸುಖಕಾರಿನ್]

ಸುಖಕೊಡು 'ಸುಖಗೊಡು' ನೋ.

ಸುಖಗೊಡು, ಸುಖಕೊಡು (ಕ್ರಿ). ಆನಂದವನ್ನು ನೀಡು; ಸುಖಪ್ರದವಾಗು: ಅಕಳಂಕರೂಪೆಯ ರದನಚ್ಛದ ವಿಟಶುಕಗಳ್ಗೆ ಸುಖಗೊಡುತಿಹುದು (ಕಂಸವ. ೯-೩೨). **ಸುಖಕೊಡು**: (ಕ). [ಸುಖ + ಕೊಡು₁]

ಸುಖಗೋಷ್ಠಿ (ನಾ). ಸುಖಕರವಾದ ಒಡನಾಟ: ಪರಿಕಿಸ ಪೆಂಡಿರ್ವರೆನಗಂ ತವರೊಳ್ ಸುಖಗೋಷ್ಠಿಯಿಂ ನಗುತ್ತಿರೆಯವರೆಂದರ್ (ಧರ್ಮನಾ. ೯-೧೮). [ಸಂ.]

ಸುಖಜಲ (ನಾ). ಸಂತೋಷದಿಂದ ಸುರಿಯುವ ಕಣ್ಣೀರು; ಆನಂದಬಾಷ್ಪ: ಕಡಗೋಡಿವರಿದುವೆನಗಯ್ಯ ನಯನದ ಸುಖಜಲಂಗಳು (ಬಸವ. ೮೪೭). [ಸಂ.]

ಸುಖಜೀವಿ (ನಾ). ಸಂತೋಷದಿಂದಿರುವವನು; ಸುಖವಾಗಿರುವವನು: ಅವನೊಬ್ಬ ಸುಖಜೀವಿ (ರೂಢಿ). [ಸಂ. ಸುಖಜೀವಿನ್]

ಸುಖದ (ನಾ). ಸಂತೋಷವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕುದು; ಸುಖದಾಯಕವಾದುದು: ಅನುಭವದ ಪಾಲೊಳು ವಿಚಾರಮಂಥನವಾಗೆ ಜನಿಯಿಕುಂ ಜ್ಞಾನನವನೀತವದೆ ಸುಖದಂ (ಮಂಕುತ. ೫೪೪). [ಸಂ.]

ಸುಖದಳೆ 'ಸುಖಂದಳೆ' ನೋ.

ಸುಖದಾಯಿ (ನಾ). ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡತಕ್ಕುದು: ಶ್ರೀಪಾಲಸಿಂಹನ ಆ ಚಿತ್ರವು ನೀರಡಿಸಿದ ಆ ಹೃದಯಕ್ಕೆ ನೀರಿನಂತೆ ಸುಖದಾಯಿಯಾಯಿತು (ಜಯಾಮ್ನಾ. ೧೩೩).
[ಸಂ. ಸುಖದಾಯಿನ್]

ಸುಖಧಾಮ (ನಾ). ಆನಂದದ ತವರು; ಸಂತೋಷದ ನೆಲೆ: ಅಗಲಿ ಸೈರಿಸಲಾರದೇ ಮನ ಭಕುತರ ಪ್ರೇಮದಿಂದಲಿ ಪೊರೆಯುತಿಹ ಸುಖಧಾಮ ಪುರಂದರವಿಠಲನ (ಪುರಂದ. ಧಾ. ೨-೨೦-೫). [ಸಂ.]

ಸುಖನಾಸಿ, ಸುಕನಾಸಿ, ಸೊಖನಾಸಿ (ನಾ). [ವಾಸ್ತು] ದೇವಾಲಯದ ಗರ್ಭಗುಡಿಯಲ್ಲಿರುವ ಮುಂಭಾಗದ ಅಂಕಣ: ಸುಖನಾಸಿ ಗರ್ಭಗೃಹದಿಂ ರಂಗಮಂಟಪದ ಮುಖದ ಮೂಱುಂ ಕದವನಿಕ್ಕುತಂ (ಕನ್ನರ. ದೇ. ೧೩೫-೧); ಬರುತ ಮಿಗೆ ಪುಗಲಂಜಿ ಸುಖನಾಸಿಯೊಳು ನಿಂದಿಹನು (ಬಸಪು. ೪೩-೪೧). **ಸುಕನಾಸಿ**: ಶಿವಗೃಹದಂತರಾಳಮನಣಂ ಪುಗಲಂಜಿ ಮುರಾರಿ ನಿಲ್ವನೊಪ್ಪುವ ಸುಕನಾಸಿಯೊಳ್ (ವೃಷವ. ೨೯-೮೩); ಸುಕನಾಸಿ ಅಥವಾ ಅರ್ಧಮಂಡಪ: ಗರ್ಭಗುಡಿಗೂ ರಂಗಮಂಡಪಕ್ಕೂ ಮಧ್ಯೆ ಉತ್ಸವವಿಗ್ರಹಗಳನ್ನಿಡಲು ಸುಕನಾಸಿ ಇರುತ್ತದೆ (ಹೊಯ್ಸವಾ. ೧೮). **ಸೊಖನಾಸಿ**: ಕುಱುವರ ಬಾಗಿಯಕ್ಕ ದೇವರ ಗರ್ಬ್ಭಗ್ರಿಹ ಸೊಖನಾಸಿಯ ಕೆಲಸಕ್ಕೆಂದು ಕೊಟ್ಟ ಗದ್ಯಾಣ ೧೫ (ಸೌಇಇ. XX, ೮೪-೫೨; 1123). [< ಸಂ. ಶುಕನಾಸ = ಮನೆಯ ಮೇಲಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಲಂಕಾರ. / ತೆಲು. ಶುಕನಾಶಿ = ದೇವಾಲಯದ ಮುಖ್ಯದ್ವಾರ]

ಸುಖನಿಕೇತನ (ನಾ). ಆನಂದದಾಯಕವಾದ ವಾಸಸ್ಥಾನ; ಸುಖಪ್ರದವಾದ ನಿವಾಸ: ಶ್ಲಾಘಿಸಿದ ಅಂಶಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಪುಂಜೀಕರಿಸಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಸುಖನಿಕೇತನ ಅದು (ನಂಟರು. ೧೮). [ಸಂ.]

ಸುಖನಿಧಿ (ನಾ). ಆನಂದಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯನಾದವನು: ವಾರಿಧಿಯಿಂ ಸುಖನಿಧಿ

ಕಂಠೀರವವಿಷ್ಟರದಿನಧಿಕಂ . . . ಎಂದರಸಿಗಮೋಘಂಗಳಪ್ಪ ಕನಸಿನ ಫಲಂಗಳುಮಂ ನಿವೇದಿಸುವುದುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೨೧೧): ಶರಣರ ಮನೋರಥವೆ ಸುಖನಿಧಿಯೆ [ಪಾಠಾಂ. ಮುಖವೆ] ಶಂಕರಾ (ನಂಬಿರ. ೧೧-೪೩). [ಸಂ.]

ಸುಖಪಡಿಸು 'ಸುಖವಡಿಸು' ನೋ.

ಸುಖಪಡು 'ಸುಖಂಬಡು' ನೋ.

ಸುಖಪ್ರವೃತ್ತಿ (ನಾ). ಸುಲಭವಾಗಿ ಆಗುವ ಮಲವಿಸರ್ಜನೆ; ಸರಾಗವಾದ ಕಾಲಪ್ರವೃತ್ತಿ: ಶುಂಠಿ, ಅಳಲೆಕಾಯಿ, ಸೈಂಧವ ಈ ಮೂರನು ಸಮನಾಗಿ ಚೂರ್ಣಂ ಮಾಡಿ ಬಿಸಿನೀರಿಂ ಕೊಡಲು ಸುಖಪ್ರವೃತ್ತಿಯಹುದು (ಸಚ್ಚ. ೩೦೧). [ಸಂ.]

ಸುಖಪ್ರಸವ (ನಾ). ಸುಲಭವಾಗಿ ಆಗುವ ಹೆರಿಗೆ; ಸರಾಗವಾಗಿ ಆಗುವ ಪ್ರಸವ: ಪೂರ್ಣಗರ್ಭಿಣಿಯಾದೀ ಹುಲ್ಲೆಗೆ ಯಾವಾಗ ಸುಖಪ್ರಸವವಾಗುವುದೋ ಆಗ ನನಗೆ ಕುಶಲಪತ್ರಿಕೆಯನ್ನು ಕಳುಹಿಸಬೇಕು (ಶಾಕುಂತ. ೫೫-೬). [ಸಂ.]

ಸುಖಪ್ರಸೂತಿ (ನಾ). = ಸುಖಪ್ರಸವ: ಅಂತು ಚಕ್ರವರ್ತಿಜನ್ಮೋತ್ಸವ ಸೂಚಕಮಪ್ಪನೇಕದೋಹಳಸಂದೋಹಂ ನೆಗಟೆ ಸುಖಪ್ರಸೂತಿಸಮಯದೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೮-೩೩ ವ). [ಸಂ.]

ಸುಖಬಡಿಸು 'ಸುಖವಡಿಸು' ನೋ.

ಸುಖಬಡು 'ಸುಖಂಬಡು' ನೋ.

ಸುಖಬಾಳು 'ಸುಖಂಬಾಳ್' ನೋ.

ಸುಖಮಜ್ಜನ (ನಾ). ಹಿತಕರವಾದ ಸ್ನಾನ; ಸುಖಕರವಾದ ಸ್ನಾನ: ಎಲೆ ಸಖಿ, ನಿನಗೆ ಸುಖಮಜ್ಜನ ಬಳೆಯಿತೆ? (ಶಾಕುಂತ. ೫೦-೧೫). [ಸಂ.]

ಸುಖಮುಖ (ನಾ). ೧. ಸಂತೋಷಕರವಾದುದು; ಸುಮುಖವಾದುದು: ನಿನ್ನ ಬಾಳಾದರೂ ಸುಖಮುಖವಾಗಬಹುದೆಂದು ಆಸೆಯಿಂದಿದ್ದೆ (ಕುಸುಮ. ೧೪). ೨. ಪ್ರಸನ್ನತೆ; ಹರ್ಷದ ಭಾವ: ಸರ್ವಾಂಗಂ ಸಡಿಲ್ದನುಭವದ ಜೊಮ್ಮು ಜಕ್ಕುಲಿಸೆ ಸುಖಮುಖದೊಳ್ ಮೂರ್ಛಿತರಾಗಿ (ನಂಬಿರ. ೧೪-೫೨); ಸುಖಿಗಳಗ್ರಣಿಯಲ್ತೆ ನಿಮ್ಮಣ್ಣನಾತಗೆ ಸುಖಮುಖದೋಟು (ಭರತೇ. ೫೦-೪೪). [ಸಂ.]

ಸುಖಮುಖಿ (ನಾ). ಪ್ರಸನ್ನಳಾದವಳು; ಹರ್ಷಿತೆಯಾದವಳು: ಶುಭದ ಸಂದೇಶಕಾರಣವನರಿಯುವ ಕುತೂಹಲಕೆ ಕಣ್ದೆರೆದಳತಿಸುಖಮುಖೀ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫೦೫-೧೫೦). [ಸುಖಮುಖ + - ಇ₃]

ಸುಖಮುಱುಕ (ನಾ). ನೆಮ್ಮದಿಗೆ ಭಂಗತರುವವನು; ಸುಖವನ್ನು ಹಾಳುಮಾಡುವವನು: ಅಱಿದಱಿದಚ್ಚಮೋಹಿಗಳ ನೋಯಿಪ ಸುಖಮುಱುಕ ಹೋಗೆಂದಳು ಪ್ರಮದೆ (ಭರತೇ. ೫೦-೫೬). [ಸುಖ + ಮುಱುಕ₂]

ಸುಖರೂಪ (ನಾ). ೧. ಹಿತಕರವಾದ ಆಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಿಕೆ. ೨. ಕ್ಷೇಮ; ಕುಶಲ: ಊರಿಗೆ ಸುಖರೂಪವಾಗಿ ಹೋಗಿ ತಲುಪಿದ್ದಕ್ಕೆ ಕಾಗದ ಬರಿ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಸುಖಲೋಲಾಪ್ತಿ (ನಾ). ಸುಖಭೋಗದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಿಕೆ: ನಿನ್ನ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ನಾನು ಇದ್ದರೆ ಸುಖಲೋಲಾಪ್ತಿಯಲ್ಲಿರುವುದರ ಹೊರತು ಮತ್ತೇನೂ ಮಾಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಮಲನಾ. ೧೨೨). [ಸುಖ + ಲೋಲಾಪ್ತಿ (< ಲೋಲುಪ್ತಿ)]

ಸುಖಲೋಲುಪ (ನಾ). ಸುಖಭೋಗದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು: ಅವರು ಸಹಕರಿಸದಿದ್ದರೆ, ಸುಖಲೋಲುಪರಾಗಿದ್ದಿದ್ದರೆ ಸ್ವರಾಜ್ಯವೆಲ್ಲಿ !(ಭಾರದ.೪೮೯). [ಸಂ.]

ಸುಖವಡಿಸು, ಸುಖಪಡಿಸು, ಸುಖಬಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಂತೋಷವನ್ನು ಹೊಂದುವಂತೆ ಮಾಡು; ಆನಂದಪಡಿಸು: ಕೂಟಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಸುಖವಡಿಸುತೆ ನರನಾಟಕವನು ಬಿತ್ತಿದನು (ಮೋಹತ. ೪-೩೦). **ಸುಖಪಡಿಸು:** ಮುಪ್ಪಿನ ತಂದೆತಾಯಿಗಳನ್ನು ಸುಖಪಡಿಸಲು ಅವನು ಬಹಳ ಶ್ರಮಪಡುತ್ತಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ). **ಸುಖಬಡಿಸು:** ಆತನ ತಂದೆನ್ನ ಸುಖಬಡಿಸುವುದೆಂದಳೊಲಿದು (ಮೋಹತ.೨೮-೨೫).
[ಸುಖವಡು (< ಸುಖಂಬಡು) + - ಇಸು₁]

ಸುಖವಡು 'ಸುಖಂಬಡು' ನೋ.

ಸುಖವಡೆ 'ಸುಖಂಬಡೆ' ನೋ.

ಸುಖವರ್ಚಕ (ನಾ). ೧. ಹಿತಕರವಾದ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು. ೨. (ಸ್ವಭಾವಜನ್ಯವಾದ ಒಂದ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಸಂಯುಕ್ತದ) ಸೋಡಾಕಾರ್ಬೋನೇಟು ಖನಿಜ, — ಕ್ಷಾರ: ''ಸರ್ಜಿಕಾಕ್ಷಾರಃ, ಕಾಪೋತಃ,ಸುಖವರ್ಚಕಃ, ಸೌವರ್ಚಲಂ, ರುಚಕಂ — ೫ ಸಸ್ಯಕ್ಷಾರದ ಹೆಸರುಗಳು'' (ಜಿದ್ಯಾಂತಿ. ೩೦೬). [ಸಂ.]

ಸುಖವಾಳು 'ಸುಖಂಬಾಳ್' ನೋ.

ಸುಖವಿರೇಕ (ನಾ). = ಸುಖಪ್ರವೃತ್ತಿ: ಶುಂಠಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಮೆಣಸು, ದಂತಿ, ತಿಗಡೆ, ಕಟ್ಟುವತ್ತಿಗೆ ಬೀಜ, ಒಂದೆಲಗ, ಅಳಲೆಕಾಯಿ, ತಾರೆಕಾಯಿ . . . ಚೂರ್ಣವಂ ಮಾಡಿ ಬೆಲ್ಲವೆರಸಿ ಜೇನುಗೂಡಿ ಸೇವಿಸೆ ಸುಖವಿರೇಕಮಾಗಿ ಉದರವ್ಯಾಧಿಯು ಕೆಡುಗುಂ (ಸಚ್ಚ. ೩೦೨). [ಸಂ.]

ಸುಖಸಂಗಿ (ನಾ). ವಿಷಯಾಸಕ್ತನಾದವನು: ಮಿಂದಂ ಮಿಾಯದನಂ ಗುಣನಿಂದಿತನಂ ಪವಡಿಸಿದನನೆಳ್ದಾತಂ ಸ್ವಚ್ಛಂದಚರಂ ಬದ್ಧನ ಕಾಣ್ಬಂದದೆ ಸುಖಸಂಗಿಯಾದ ಜನವಿದನರಿವೆಂ (ಶಾಕುಂತ. ೬೪-೧೧೧). [ಸಂ. ಸುಖಸಂಗಿನ್]

ಸುಖಸಂಪನ್ನ (ನಾ). ಆನಂದದಿಂದ ತುಂಬಿದವನು; ಹರ್ಷಭರಿತನಾದವನು: ಜರೆಮರಣ ಶೋಕಾದಿ ಭಯಗಳ ಮಱೆದು ಸುಖಸಂಪನ್ನರಾದರು ಹರಸುತಿರ್ದುದು ರಾಮರಾಜ್ಯದೊಳಖಿಳಜನನಿವಹ (ಕಾಶಿರಾ. ೪೪-೫೬). [ಸಂ.]

ಸುಖಸನ್ನಿ (ನಾ). ಸ್ತ್ರೀಸಂಭೋಗದಿಂದುಂಟಾಗುವ ಸನ್ನಿದೋಷ: ಈ ಲಕ್ಷಣಂಗಳು ನವಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಸಂಗದಿಂದುಂಟಾದ ಸನ್ನಿದೋಷವೆಂದು ತಿಳಿವುದು. ಇದನ್ನು ಸುಖಸನ್ನಿಯೆಂಬರು (ವೈದ್ಯಸಾ. I. ೧೦೧). [ಸಂ.]

ಸುಖಸಾಧ್ಯ (ನಾ). ಸುಲಭವಾಗಿ ಶಮನಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾದುದು: ಆ ಕ್ಷುದ್ರಕವೆಂಬ ಶ್ವಾಸವು ಔಷಧಸೇವನೆಯಿಂದಾದರು ತನ್ನಿಂತಾನೆಯಾದರೂ ಶಮನವಹುದು. ಈ ಶ್ವಾಸವು ಸುಖಸಾಧ್ಯ (ಸಚ್ಚ. ೨೨೮). [ಸಂ.]

ಸುಖಸಾರ (ನಾ). ಆನಂದದ ಸಾರ; ಹರ್ಷದ ತಿರುಳು: ನಿಮ್ಮೆಲ್ಲರುಂ ಪೋಗಿ ಮರ್ತ್ಯದೊಳ್ ಸಲೆ ಸಂದು . . . ಸಕಲಸುಖಸಾರದಿಂ ಪರಿಣಮಿಸಿ ಬರ್ಪುದೆನೆ (ನಂಬಿರ. ೧-೫೪). [ಸಂ.]

ಸುಖಸುಪ್ತಿ (ನಾ). ಹಿತಕರವಾದ ನಿದ್ರೆ; ನೆಮ್ಮದಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ನಿದ್ರೆ: ಸುಖಸುಪ್ತಿ[ಪಾಠಾಂ. ಸುಷುಪ್ತಿ, ದ ಸೂಕ್ತಿ]ಯೊಳ್ ಕಿಱಿದುಬೇಗಮಿರ್ದು ಎಂತಕ್ಕೆ ಎಚ್ಚತ್ತು (ನಂಬಿರ. ೧೪-೫೩). [ಸಂ.]

ಸುಖಸೊಮ್ಮು (ನಾ). ಆನಂದದ ಆಧಿಕ್ಯ; ಅಧಿಕವಾದ ಸಂತೋಷ: ಸುಮ್ಮಾನ ಮಿಗಲಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ದಿವಸ ಸುಖಸೊಮ್ಮಿನೊಳಿರೆ (ಭರತೇ. ೪೩-೪). [ಸುಖ + ಸೊಮ್ಮು₄]

ಸುಖಾಂತ (ಗು).೧. ಆನಂದದೊಡನೆ ಕೊನೆಗೊಳ್ಳುವ; ಸುಖಪ್ರದವಾಗಿ ಮುಕ್ತಾಯವಾಗುವ: ಕೆಲವು ಸುಖಾಂತಕೃತಿಗಳು ನಮ್ಮನ್ನು ಹಿಗ್ಗಿಸಬಹುದು (ಸೌಂದಸ. ೯). ೨. ಸ್ನೇಹಭಾವದ; ಮೈತ್ರಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. (ನಾ). ೩. ಆನಂದದೊಡನೆ ಕೊನೆಗೊಳ್ಳುವ ಕಥಾನಕ; ಸುಖಪ್ರದವಾಗಿ ಮುಕ್ತಾಯಗೊಳ್ಳುವ ಕಥೆ: ರಾಮಾಯಣ ಉತ್ತರರಾಮಚರಿತಗಳು ಸುಖಾಂತಗಳು (ಅರಿಕಾ. ೧೬೬). ೪. ಸಂತೋಷ; ಆನಂದ: ''ವಾರಿಯೊಳು . . . ಸುಖಾಂತದೊಳು ಮಾರುತನೊಳೋರಂತೆ ಕಂ ಶಬ್ದಮಕ್ಕು'' (ಮಂಗರಾ. ೧೪೫-೨೯). ೫. ಸಂತೋಷವನ್ನು ಹಾಳುಮಾಡುವುದು; ಸುಖವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವುದು. [ಸಂ.]

ಸುಖಾಂತನಾಟಕ (ನಾ). ಸಂತೋಷದಲ್ಲಿ ಕೊನೆಗೊಳ್ಳುವ ನಾಟಕ: ಸೋಫೋಕ್ಲಿಸನ ದುರಂತನಾಟಕ ಈಡಿಪಸ್ ಮತ್ತು ಯೂರಿಪಿಡೀಸನ ಸುಖಾಂತನಾಟಕ ಟೌರಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಐಫಿಜನಿಯಗಳೆರಡನ್ನೂ ಉತ್ತಮವಾದ ರುದ್ರನಾಟಕಗಳೆಂದು ಮೆಚ್ಚಿದುದೇ ಅಲ್ಲದೆ . . . ಆದರ್ಶಕೃತಿಗಳನ್ನಾಗಿಯೂ ಪರಿಗಣಿಸಿದನು (ಅರಿಕಾ. ೧೬೬). [ಸಂ.]

ಸುಖಾಕರ (ನಾ). ಆನಂದಕ್ಕೆ ನೆಲೆಯಾದವನು: ಬೋಧಾವಾಪ್ತಿಯಿಂದಂ ಸುಖಾಕರನಾಗೆಂದು ಫಲಪ್ರದೋಕ್ತಿ ತಳಿದಂ ಶೇಷಾಕ್ಷತೌಘಂಗಳಂ (ಆದಿಪು. ೯-೬೪). [ಸಂ.]

ಸುಖಾಗಮನ (ನಾ). ೧. ಕ್ಷೇಮವಾದ ಆಗಮನ, — ಬರವು: ಎಲೈ ಇಂದ್ರಸಾರಥಿಯಾದ ಮಾತಲಿಯೆ, ನಿನಗೆ ಸುಖಾಗಮನವೇ? (ಶಾಕುಂತ. ೯೬-೬); ಬಯಸುವೆನ್ ನಿನಗೆ, ಪೂಜ್ಯನೆ, ಸುಖಾಗಮನಮಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೪-೩೬೧). ೨. ಆದರದಿಂದ

ಸ್ವಾಗತವನ್ನು ಬಯಸುವಿಕೆ; ಸುಸ್ವಾಗತ: ಮನೆಯವರಲ್ಲರೂ ಬಾಗಿಲಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಅತಿಥಿಗಳಿಗೆ ಸುಖಾಗಮನವನ್ನು ಕೋರಿದರು (ಉಂ). [ಸಂ.]

ಸುಖಾತ್ಮ (ನಾ). ಸುಖಸ್ವರೂಪನಾದವನು: ಪ್ರೀತಿಂಕರವಿಮಾನದೊಳ್ . . . ಅಹಮಿಂದ್ರಪರಮೈಶ್ವರ್ಯಮುಂ ದೊರೆಕೊಳೆ ಸುಖಾತ್ಮನಿರೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೬೦ ವ). [ಸಂ. ಸುಖಾತ್ಮನ್]

ಸುಖಾಪ್ತಿ (ನಾ). ಆನಂದವನ್ನು ಹೊಂದುವುದು: ಭೂಭಾಗಿ ಸುಖಾಪ್ತಿಯಂ ಪಡೆದುದು (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೨೪). [ಸಂ.]

ಸುಖಾವಾಪ್ತಿ (ನಾ). ಆನಂದವನ್ನು ಹೊಂದುವಿಕೆ; ಸಂತೋಷಪ್ರಾಪ್ತಿ: ಶ್ರೀದೇವೇಂದ್ರಮುನೀಂದ್ರವಂದಿತಗುಣವ್ರಾತಂ . . . ದಯಗೆಯ್ಯನಕ್ಕೆಮಗೆ ಮುಕ್ತಿಶ್ರೀ ಸುಖಾವಾಪ್ತಿಯಂ (ಆದಿಪು. ೧-೧). [ಸಂ.]

ಸುಖಾಶ್ರು (ನಾ). = ಸುಖಜಲ: ತನು ಪುಳಕಂಗಳಂ ತಳೆಯೆ ನೇತ್ರದೊಳುಣ್ಮೆ ಸುಖಾಶ್ರು (ರಾಜಶೇ. ೮-೭೪). [ಸಂ.]

ಸುಖಾಸನ (ನಾ). ೧. ಹಿತಕರವಾದ ಆಸನ; ಅನುಕೂಲಕರವಾದ ಪೀಠ: ಮನಮೊಸೆದಿರ್ಕೆರ್ದ ಸುಖಾಸನದೊಳ್ ಕುಳ್ಳಿರಿಸುವಂತೆ ಸಿಕತಿಳತಳದೊಳ್ ಆ ಭೀಮಾಟವೀ ಸರಸ್ತೀರದೊಳಿರಿಸಿ ಪೋಪುದುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೯೭); ರುದ್ರಾಕ್ಷಾರನಂ ಬಿಜಯಂಗೆಯಿಸಿ . . . ಸುಖಾಸನದೊಳಿರಿಸಿ (ಬಸವಪು. ೨೪-೩೩). ೨. ಆರಾಮಕುರ್ಚಿ: ನಾನು ಸುಖಾಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಎರಡೂ ಕಡೆಗೆ ನೀಡಿ ನಿಂತ ಆಸನದ ಬದಿಪಟ್ಟಿಗಳ ಮೇಲೆ ಕಾಲೂರಿ . . . ಯೋಚಿಸಹತ್ತಿದನು (ಇಪ್ಪತ್ತು. ೪೭೯). ೩. [ಯೋಗ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಸನ: ಸಿದ್ಧಾಸನ ಪದ್ಮಾಸನ . . . ಸುಖಾಸನಂಗಳೀ ಜಪಸಿದ್ಧಿಗೆ ಯೋಗ್ಯಗಳಾದ ಷಡಾಸನಂಗಳು (ವಿವೇ. ೯೫). [ಸಂ.]

ಸುಖಾಸೀನ (ನಾ). ಆರಾಮವಾಗಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡಿರುವವನು: ಸಿಂಧುರಸ್ಕಂಧಪೀಠದೊಳ್ ಸುಖಾಸೀನನಾಗಿರ್ದಾಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೪-೧೦೨ ವ). [ಸಂ.]

ಸುಖಿ₁, ಸುಗಿಯ (ನಾ). (ಅಕ್ಕಿಹಿಟ್ಟು, ಬೆಲ್ಲ, ತೆಂಗಿನಕಾಯಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಬೆರೆಸಿ ಕರಿದು ಮಾಡುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿಹಿಭಕ್ಷ್ಯ: ಪಂಚಪರ್ವ ಅಯಿದಕಂ ಸುಖಿ ಪಡಿನೈವೇದ್ಯಕೆ ಬ [ಗ ೧೫೦]ತಿರುನಾಳು ೨ ಕಂ ಬ ೨೦ ಸುಖಿ ನೈವೇದ್ಯ ಗ ೬ (ಸೌ.ಇ. IX-ii. ೬೦೭ ಕ; 1543). 'ಸುಖಿನಪ' ಪರಾ. ಸುಗಿಯ: ಅತಿರಸದ ಹರಿವಾಣ ೧ ವಡೆಯ ಹರಿವಾಣ ೧ ಸುಗಿಯದ ಹರಿವಾಣ ೧ (ಸೌ.ಇ. IX-ii. ೫೫೦ ಕ; 1562). [ದೇ. I ತಮಿ. ಚುಕಿಯನ್; ಮಲ. ಸುಖಿಯ; ತೆಲು. ಸುಕಿಯ]

ಸುಖಿ₂ (ಗು). ೧. ಸಂತೋಷದಿಂದ ತುಂಬಿದ; ಸುಖವಾದ. ೨. ಸೌಕರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ; ಅನುಕೂಲದಿಂದಿರುವ. (ನಾ). ೩. ಸಂತೋಷದಿಂದಿರುವವನು: ಚಕ್ರಿಯುಂ ಚತುರುತ್ತರಷಡಶೀತಿಲಕ್ಷಪೂರ್ವಂ ಬಬ್ಬತ್ತುತ್ತಮ ಸುಖಿ ಪವಡಿಸಿ ತನ್ನುತ್ತರ್ಯದುಕೂಲ ವಿಶದಶಯ್ಯಾತಳದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೧೦೬); ಸೋಂಕಿನಲ್ಲಿ ಸುಖಿ ಸರ್ವಾಂಗಕಲಿಗಳು (ಬಸವ. ೬೫). ೪. (?): "ಅಜಾಜೀವಿ ಜಾಬಾಲನನೆ ಸುಖಿಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೭೧-೧೮). 'ಅಜಾಜೀವಿ' ನೋ. ೫. ತಪಸ್ವಿ; ಸಂನ್ಯಾಸಿ. [ಸಂ. ಸುಖಿನ್]

ಸುಖಿತನ (ನಾ). ಆನಂದದ ಸ್ಥಿತಿ; ಸುಖ: ಕೆಳೆಯತನಂ ಸುಖಿತನಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೫೩ ಪ್ರಯೋ). [ಸುಖಿ₂ + - ತನ]

ಸುಖಿನಪ (ನಾ). = ಸುಖಿ₁: ಅತಿರಸ ೫ ಸುಖಿನಪ ೫ ...ಣಹೂರಿಗೆ ೫ (ಸೌ.ಇ. IV.೨೫೦ ೮; 1521). [< ಸುಖಿ₁ + < ಅಪ್ಪ₂]

ಸುಖಿನುಂಡೆ, ಸುಂಕಿನುಂಡೆ, ಸುಕ್ಕಿನುಂಡೆ, ಸುಕ್ರುಂಡೆ, ಸುಖಿಯನುಂಡೆ, ಸುಖಿವುಂಡೆ (ನಾ). = ಸುಖಿ₁: ಫೇಣಿ ಸುಖಿನುಂಡ ವಡೆ ಗಾರಿಗೆಯ . . . ಬಡಿಸಿದರೊಲವಿಂ (ಮೋಹತ. ೬-೫೨); ಸುಖಿನುಂಡೆಗೆ ಅಕ್ಕಿಗಂ ಹೆಸಱು ಪ ೧ ಬೆಲ್ಲ ೫ ತುಪ್ಪ ೦ (ಎ.ಕ. VI. ಮೂಡಿಗ. ೪೦-೧೫. 1552). **ಸುಂಕಿನುಂಡೆ:** ಎಳ್ಳುಂಡೆ ಕಡಲೆಗಳುಂಡೆ ಪೋರುಂಡೆಯ ಒಳ್ಳೆಯ ಸುಂಕಿನುಂಡೆಗಳ (ಜ್ಞಾನಸಿ. ೩೮-೧೨೦). **ಸುಕ್ಕಿನುಂಡೆ:** ಸುಕ್ಕಿನುಂಡೆ ಎಂಬುದು ಭಕ್ಷ್ಯರಾಜನೆನಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ ನಮ್ಮೂರಲ್ಲಿ (ಹಿಂಡಿತೆ. ೨೫); ಸುಕ್ಕಿನುಂಡೆ ವಡೆಗಳಲ್ಲ ಶ್ರಾದ್ಧಕ್ಕೆ (ಮರಮ. ೭೯). **ಸುಕ್ರುಂಡೆ:** ಒಡೆ, ಸುಕ್ರುಂಡೆ, ಸುಟ್ಟಿನ್ನು, ಅಪ್ಪ (ಕಸಂಸ್ಕೃ. ೨೯೦). **ಸುಖಿಯನುಂಡೆ:** ಸುಖಿಯನುಂಡ ಫೇಣಿ ತಾ ರಂಗಫೇಣಿಯ ನೀಡುವರು (ಇಟ್ಟಾಲಾ. ೧೧-೭೮). **ಸುಖಿವುಂಡೆ:** ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಮಾಡ್ಯಾರೆ ಇಪ್ಪತ್ತುಸಾವಿರ ತುಪ್ಪದ ಗಾರಿಗೆ ಸುಖಿವುಂಡೆ (ಜಾನಪ. ೯೭). [< ಸುಖಿ₁ + ಉಂಡೆ./ ತುಳು. ಸುಕ್ಕುಂಡೆ]

ಸುಖಿಯನುಂಡೆ 'ಸುಖಿನುಂಡೆ' ನೋ.

ಸುಖಿಯಿಸು 'ಸುಖಿಸು' ನೋ.

ಸುಖಿವುಂಡೆ 'ಸುಖಿನುಂಡೆ' ನೋ.

ಸುಖಿಸು, ಸುಖಿಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ನಲಿವನ್ನು ಹೊಂದು; ಸುಖಪಡು: ಶಿವಗೋಷ್ಠಿಯೊಳು ನಲಿದು ಸುಖಿಸುತಿಪ್ಪರ್ಕಲರು (ಶಿವಾರ. ದೇ. ೧೫-೬); ಧರ್ಮದಿಂದಾದುದು ಸಿರಿಯೆಂದು ಸುಖಿಸುತ್ತ ಧರ್ಮವ ಮಱೆಯರುತ್ತಮರು (ಭರತೇ. ೨-೧೦). **ಸುಖಿಯಿಸು:** ದೇವಕಾರ್ಯದೊಳನಿಸುಂ ನೋಯದೆ ಸುಖಿಯಿಪ ಸವಣರುಪಾಯಮನಿಂ ನಿನ್ನೊಳಣ್ಣ ಭಾವಿಸಿ ನೋಡಾ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೮-೧೧೨). [ಸುಖ + - ಇಸು]

ಸುಖೀರಾಜ್ಯ (ನಾ). ನೆಮ್ಮದಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ರಾಜ್ಯ : ತನ್ನ ಕಲ್ಪನೆಯ 'ಸುಖೀರಾಜ್ಯ'ದಲ್ಲಿ ಇರಬೇಕಾದ ಮೂಲತತ್ವಗಳನ್ನೂ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾನೆ (ಭಾರದ. ೪೫೦); ಪ್ರಾಚೀನಕರ್ಣಾಟಕವು 'ಸುಖೀರಾಜ್ಯ'ವಾಗಿದ್ದಿತೆ? (ಕಶಾಕ. ೪೦೭). [ಸುಖಿ₂ + ರಾಜ್ಯ]

ಸುಖೋದಯ (ನಾ). ೧. ಆನಂದದ ಉದಯ; ಸಂತೋಷದ ಉತ್ಪತ್ತಿ: ಮನದೞಿವಂ ಕಳಲ್ಚುವ ರತಾಂತಸುಖೋದಯದಿಂದೆ ನಿದ್ರೆಯಂ ನೆನೆಯದೆ ಪೋದು ವಂತವರ್ಗೆ ಚಿತ್ರಜಕೇಳಿಗಳಿಂದೆ ಪೊಳ್ತುಗಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೬-೬೫). ೨. [ಜೈನ] ಐವತ್ತು ಮೂರು ಗರ್ಭಾನ್ವಯಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; IP ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಸುತ್ತುವರಿಯಲ್ಪಟ್ಟು ಬಹಳಕಾಲ ದಿವ್ಯಸುಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವುದು : ಅಭಿಷೇಕವಿಧಿ ದಾನ ಸುಖೋದಯ . . . ಎಂಬಯ್ವತ್ತುಮೂಱು ಗರ್ಭಾದಿ ನಿರ್ವಾಣಪರ್ಯಂತಂಗಳಪ್ಪ ಗರ್ಭಾನ್ವಯಕ್ರಿಯೆಗಳುಂ (ಆದಿಪು. ೧೫-೧೫ ವ). 'ದೀಕ್ಷೆ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸುಖೋಷ್ಣ (ನಾ). ಹಿತಕರವಾದ ಶಾಖ, — ಬಿಸುಪು: ಬೆಟ್ಟದ ಎಲ್ಲ ತೀರ್ಥ ನಿರ್ಝರಿಣಿಗಳನ್ನೂ ತಂದು ಒಟ್ಟಾಗಿ ಬೆರೆಯಿಸಿ ಸುಖೋಷ್ಣವಾಗಿ ಕಾಯಿಸಿಟ್ಟಿದ್ದೇನೆ (ಸವಿ. ೨೮೫). [ಸಂ.]

ಸುಗಂಧ (ಗು). ೧. ಸುವಾಸನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ; ಪರಿಮಳಭರಿತವಾದ: ನಿರ್ವಾಣಭೂಮಿಯನನೇಕಸುರಭಿಸುರತರುಕುಸುಮಸುಗಂಧಾಕ್ರಾಂತ[ಪಾಠಾಂ.ಗಂಧಾಕ್ರಾಂತ]ಗಳಿಂದಮರ್ಚಿಸಿ (ಆದಿಪು. ೧೬-೫೦ ವ). (ನಾ). ೨. ಸುವಾಸನೆ; ಕಂಪು; ಪರಿಮಳ: ನಿನಗೆ ಗಂಧವ ಹೂಸುವಲ್ಲಿ ನಾ ದುರ್ಗುಣಭಾವಿ ನೀ ಸುಗಂಧಭಾವಿ (ಮೋಳಿಮಾ. ೬೭-೧೫೧); ಸುರತರು ಸುಗಂಧದ ತವರ್ಮನೆಯೆಂದೆಂಬಿಪ ಪೂದೋಟಮಂ ದೂರದಿಂ ಕಂಡು (ಪುಷ್ಪರ. ಪ. ೫೨೨-೧೮). ೩. ಪರಿಮಳ: ಶಚಿ ವಿರಚಿಸಿದಳ್ ಸುಗಂಧಲೇಪನವಿಧಿಯಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೧-೬೨); ಈ ಸೇವಕರು . . . ಮೈಗೆಲ್ಲ ಸುಗಂಧಗಳನ್ನು ಪೂಸಿಕೊಂಡಿದ್ದರು (ಪ್ರವಾಸ. I. ೭೯). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ರಾಸಾಯನಿಕವಸ್ತು; ಗಂಧಕ. ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ: ಸುಗಂಧದ ಮೂಲದ ಬೇರಿನ ಗಂಧ ಎಲೆಬಳ್ಳಿಯಿನೀತಕ್ಕೆ ವೇಧಿಸದು (ಮದನ. ೨೫-೬೦). [ಸಂ.]

ಸುಗಂಧತೈಲ (ನಾ). ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಬೆರೆಸಿ ತಯಾರಿಸಿದ ಎಣ್ಣೆ,— ದ್ರವಪದಾರ್ಥ: ಬಣ್ಣದ ಕರವಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಅತ್ತರದ ಸುಗಂಧತೈಲ ತೊಡೆದು ಬಹಳ ಜತನದಿಂದ ವೇಷಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದನು (ಇಪ್ಪತ್ತು. ೧೫೦). [ಸಂ.]

ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ (ನಾ). (ಹೂವು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಭಟ್ಟಿಯಿಳಿಸುವ) ಪರಿಮಳದ್ರವ್ಯ: "ಸುರಭಿ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯಂ" (ಮಧುಕೋ. ೧೩೪-೧೨೦); ತನ್ನ ದೊಡ್ಡ ಟ್ರಂಕಿನಲ್ಲಿ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ ಉಂಟು (ಇಪ್ಪತ್ತು. ೬೨). [ಸಂ.]

ಸುಗಂಧಪಾಲ, ಸುಗಂಧಿಪಾಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ: "ಗೋಪೀ, ಶ್ಯಾಮಾ . . . ಉತ್ಪಲಶಾರಿಬಾ — ೫ ಸುಗಂಧಪಾಲಗಿಡದ ಹೆಸರು, ಸೊಗದೇಬೇರು ಪ್ರಸಿದ್ಧ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೭). **ಸುಗಂಧಿಪಾಲ:** ಸುಗಂಧಿಪಾಲ, ದ್ರಾಕ್ಷಿ ಹಣ್ಣು . . . ಹಿಪ್ಪಲಿ ಇವುಗಳನ್ನು ಲೆಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸಿ, ಶರ್ಕರೆಗೂಡಿ ಎಳನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳೆ ವಿದಾಹ, ಛರ್ದಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪೈತ್ಯಜ್ವರಂ ಮಾಣ್ಬುಂ (ಸಚಿತ್ತ. ೭೭). [ದೇ. II ತುಳು. ಸುಗಂಧಿಬೂರು; ತೆಲು. ಸುಗಂಧಪಾಲ]

ಸುಗಂಧಬಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ: "ಅನಂತಮೂಲ, ಕಂಬಂಟ, ಸುಗಂಧಬಳ್ಳಿ, . . . ಕೆಂಪುಗಂಧಿ" (ಸಸ್ಯಸಿ. ೭೦). [ಸುಗಂಧ + ಬಳ್ಳಿ]

ಸುಗಂಧಬೇರು (ನಾ). = ಸುಗಂಧ ೫: ಸುಗಂಧಬೇರು ... ಅಕ್ಕಿಕಚ್ಚಿನಿಂದರೆದು ಕುಡಿಯಲು ಗರ್ಭೋತ್ಪತ್ತಿಯಹುದು (ಕಾಮಶಾ. ೨೬೬). [ಸುಗಂಧ + ಬೇರು (< ಬೇರ್$_1$)]

ಸುಗಂಧಭಂಡಾರ (ನಾ). ಪರಿಮಳದ್ರವ್ಯಗಳ ಕೋಶ: 'ಸುಗಂಧಭಂಡಾರಿಗ' ಪರಾ. [ಸುಗಂಧ + ಭಂಡಾರ]

ಸುಗಂಧಭಂಡಾರಿಗ (ನಾ). ಪರಿಮಳದ್ರವ್ಯಗಳ ಕೋಶದ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕ; ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯಗಳ ಭಂಡಾರವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು: ಸುಗಂಧ ಭಂಡಾರಿಗರ್ ವಿರಚಿಸಿ ತಂದು ಮುಂದಿಟ್ಟ ಘನಸಾರ . . . ಕಸ್ತೂರಿಕಾಸಾರ ವಿವಿಧಲೇಪನಂಗಳಿಂ ಮಯ್ಯಂ ತಿಮಿರ್ದು (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೩೨ ವ). [ಸುಗಂಧಭಂಡಾರ + -ಇಗ]

ಸುಗಂಧಮುಸ್ತೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ: ಜಟಾಮಾಂಸಿ, ಸುಗಂಧ ಮರ್ಮುತೆಸ್ತೆ (ವೃತಿ. ೫೬-೧೧೨೦). [ಸಂ. ಸುಗಂಧಮುಸ್ತಾ]

ಸುಗಂಧರಸ (ನಾ). ಪರಿಮಳದ್ರವ್ಯಗಳ ರಸ: ಜಳದಿಂದಂ ಬಳಮಂ ಸುಗಂಧರಸದಿಂ ಸೌಗಂಧ್ಯಮಂ . . . ಫಲದಿನವ್ಯಾಬಾಧೆಯಂ ಮಾಡುಗುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೫೫). [ಸಂ.]

ಸುಗಂಧರಾಜ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ತೀವ್ರವಾದ ಪರಿಮಳವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಅದರ ಹೂವು: ಸುಗಂಧರಾಜ, ನೆಲಸಂಪಿಗೆ, ಸಂಧ್ಯಾರಾಗ (ವೃತಿ. ೬೩-೧೨೮೨); ಸುಗಂಧರಾಜ ಹೇಮಳೆಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ ಹೂವು (ಮುಚ್ಚುದಾ. ೧೫೫).
ಸುಗಂಧರಾಜಗೆಡ್ಡೆ = (ಔಷಧಿಗೆ ಉಪಯೋಗವಾಗುವ) ಸುಗಂಧರಾಜಸಸ್ಯದ ಗೆಡ್ಡೆ: (ಕ). [ಸಂ.]

ಸುಗಂಧವರ್ತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು; ಈಗಿನ ಬೆಳಗಾವಿಜಿಲ್ಲೆಯ ಸವದತ್ತಿ ಅಥವಾ ಸೌಂದತ್ತಿ: ದ್ವಾದಶಗ್ರಾಮಾಧಿಷ್ಠಾನಸ್ಯ ಸುಗನ್ಧವರ್ತ್ತಿ ಸಮಸ್ತಿನಿಗ್ರಾಮೇ ಮುಳುಗುನ್ದಾಖ್ಯೇ ಸೀವಟೇ ಷಣ್ಣಿವರ್ತನಂ (ಸೌಇ. XX. ೧೩-೧: 875). [?]

ಸುಗಂಧವಾಳೆ (ನಾ). ಸುವಾಸನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಳೆ: ಮಿಸುಗುವ ಸುಗಂಧವಾಳೆಯ ಹಣ್ಣ ಕತ್ತರಿಸಿ ಹೊಸತುಪ್ಪಮಂ ಕೂಡಿ ಮತ್ತಮಾ ಹಾಲೊಳಗೆ ಹೊಸೆದದಂ ಹಾಕೆ ಕದಳಿಪಕ್ವಫಲಸಾರಪಾಯಸವೆನಿಸಿಕೊಂಬುದು. (ಸೂಪಶಾ. ೩-೧೪). [ಸುಗಂಧ + ಬಾಳೆ$_1$ (< ಬಾೞೆ) ./ ತಮಿ. ಚುಕನ್ತವಾೞೈ]

ಸುಗಂಧಾನಿಲ (ನಾ). ೧. ಪರಿಮಳಭರಿತವಾದ ಗಾಳಿ; ಸುವಾಸನೆಯಿಂದ ತುಂಬಿದ ಗಾಳಿ. ೨. ಸುವಾಸನೆ; ಪರಿಮಳ: "ಸೌರಭ್ಯಮಾಮೋದಮನ ಸುಗಂಧಾನಿಲಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೫-೧೧). [ಸಂ.]

ಸುಗಂಧಿ (ಗು). ೧. ಸುವಾಸನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ; ಪರಿಮಳಭರಿತವಾದ. ೨. ಧರ್ಮನಿಷ್ಠನಾದ; ಸಾತ್ವಿಕಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ. (ನಾ). ೩. ಸುವಾಸನೆ; ಪರಿಮಳ. ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪರಿಮಳದ್ರವ್ಯ; ಏಲಾವಾಲುಕ: "ಏಲಾವಾಲುಕಂ, ಐಲೇಯಂ, ಸುಗಂಧೀ, ಹರಿವಾಲುಕಂ, ವಾಲುಕಂ— ೫ ಸುರಸುರಕೀ ಹೆಸರು; ಕಿರಿಯಾಲಕ್ಕೀ ಹೆಸರೆಂತಲೂ ಅನ್ನುವರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೪೦). ೫. ಪರಿಮಳದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೃಣಸಸ್ಯ; ಕೊನ್ನಾರಿಗೆಡ್ಡೆ. ೬. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ: "ಗೋಪೀ, ಶ್ಯಾಮಾ, ಶಾರಿಬಾ, ಅನಂತಾ, ಉತ್ಪಲಶಾರಿಬಾ — ಈ ೫ ಸುಗಂಧಿ" (ನಾಚಿರಾ. ೧೧೦); ಸುಗಂಧಿಯ ಬೇರು, ಗುರುಗುಂಜಿಯ ಬೇರು, ಅಳಲೇಕಾಯ ಚೂರ್ಣ, ಇವು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಸಮಾನಂಗೊಂಡು ಬೆಲ್ಲದಲ್ಲಿ ಇಕ್ಕಿ ಮೆಲ್ಲಲು ಗರ್ಭಿಣಿಯ ಬಸಿರುಬೇನೆ ಮಾಣ್ಗುಂ (ವೈಏ. ೧೯೬). ೭. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಳೆ: ಬಾಳೆಯ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಗುಜರಾಥಿ, ರಸಬಾಳೆ, ಸುಗಂಧಿ . . . ಏಣುಬಾಳೆ ಎಂದು ಈ ಪ್ರಕಾರ ಹಲವುವಿಧವಾದ ಬಾಳೆಯ ಕುಲಗಳುಂಟು (ಕೃಪಿಪ್ರ. ೧೫೬). 'ಸುಗಂಧವಾಳೆ' ಪರಾ. ೮. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು: "ಸೌಗಂಧಿಕ — ರಾತ್ರಿ ಅರಳುವ ಕಮಲ. ೨. ಸುಗಂಧೀಹೂವು. ೩. ಒಂದು ತರದ ಹುಲ್ಲು. ೪. ಗಂಧಕ" (ಗಂಗಾಮ. ೩೩೬); ಬಂಡೆಗಳ ಎಡೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಸುಗಂಧಿ, ಬಿಳಿಯ ಹೂವರಳಿಸಿಕೊಂಡು ನಗುತ್ತಿರುತ್ತದೆ (ಕುಡಿಕು. ೧೭೧). ೯. ಹದಿನಾರು ಕುಲಪರ್ವತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಮತ್ತಂ ಸುಗಂಧಿ ಶಿಖಿ . . . ಪಾರಿಜಾತಮೆಂಬ ಹದಿನಾರು ಕುಲಾಚಲಂಗಳೇ . . . ಪಶ್ಚಿಮದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಹವು (ವಿವೇಕ. ೧೭೨). [ಸಂ. ಸುಗಂಧಿ, ಸುಗಂಧೀ]

ಸುಗಂಧಿಕ (ನಾ). ೧. (ಹಾಲುಮಡ್ಡಿ, ಸಾಂಬ್ರಾಣಿ ಮುಂತಾದ) ಪರಿಮಳದ್ರವ್ಯ; ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ. ೨. ಗಂಧಕ. ೩. (ದೊಡ್ಡ ಜಾತಿಯ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಕ್ಕಿ. ೪. ಬಿಳಿಯ ತಾವರೆ. ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೂವು; ಕನ್ನೈದಿಲೆ: "ಕಲ್ಹಾರಂ ಸುಗಂಧಿಕಂ ಕನ್ನೈದಿಲೆನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೪-೧೬). [ಸಂ.]

ಸುಗಂಧಿಗ (ನಾ). ಪರಿಮಳದ್ರವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹರಿಸುವವನು: ಸಗಣಿಗನ ಸಹವಾಸಕಿಂತಲು ಮಿಗೆ ಸುಗಂಧಿಗನೊಡನೆ ಜಗಳವು ಸಿಗುವುದೇ ಮೇಲೆಂಬರು (ನೀಸಾರಾ. ೧೯-೧೦೯). [ಸುಗಂಧ + -ಇಗ]

ಸುಗಂಧಿತೆ (ನಾ). ಸುವಾಸನೆ; ಪರಿಮಳ: "ಆಮೋದಃ, ಪರಿಮಳಃ, ಸೌರಭ್ಯಂ, ಸುಗಂಧಿತಾ — ಈ ೪ ಕಂಪು" (ಹಲಾಯು. ೧೪-೭೭). [ಸಂ. ಸುಗಂಧಿತಾ]

ಸುಗಂಧಿಪಾಲ 'ಸುಗಂಧಪಾಲ' ನೋ.

ಸುಗಂಧೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: (ಕ). [ಸಂ. ಸುಗಂಧಾ]

ಸುಗತ (ಗು). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮುಂದುವರಿದ, — ಚಲಿಸಿದ. ೨. ತೆರಳಿದ; ನಡೆದ. ೩. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅನುಗ್ರಹಗೊಂಡ, — ಅನುಗ್ರಹೀತವಾದ. (ನಾ). ೪. ಬುದ್ಧನ ಒಂದು ಹೆಸರು: ಬಾಗುವೆ ನಾ ಸುಗತನಿಗಾತನೆನ್ನ ತಥಾಗತ ಕರುಣಾಳು ಹಿತನು (ಸೌನಂದ. ೧೫-೬೭); ಪಾಪಿ ಮಾರಂ ಬಂದು, ಪರಿನಿರ್ವೃತಿಸು ಸುಗತ, ಭಗವಂತ ಬದುಕಿಂದ ತೊಲಗೆಂದ (ವೃಶಾಪು. ೬೬-೨೫). ೫. ಬೌದ್ಧಧರ್ಮದ ಅನುಯಾಯಿ: ತಗೆಯಲ್ ಜೈಮಿನಿ ತಿಪ್ಪಕೊಂಡು ಪರಿಯಲ್ ವೈಶೇಷಿಕಂ ಪೋಗದುಂಡಿಗೆಯೊತ್ತಲ್ಸುಗತಂ (ಎಕ. V, ಚನ್ನರಾ.೧೪೮-೩೯; 1094); ಸುಗತರ್ ತಾವಾವೆಡೆಯೊಳ್ ಬಗುಳುತಮಿರ್ದಪರುಮೇಶಶರಣರ್ ಭರದಿಂ ಪುಗುತಂ ಧರಾತಳಕ್ಕಂ ದಿಗಿಲನೆ ಕಾಣುತ್ತ ಬೌದ್ಧರುರಿದುರಿದೇಳ್ದರ್ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೪-೧೩-೬೭). [ಸಂ.]

ಸುಗತಮತ (ನಾ). ಬೌದ್ಧಧರ್ಮ; ಬೌದ್ಧಮತ: ಸುಗತಮತಕ್ಕೆಣೆಯನೆ ಶೌಚಗುಣಂ ಕ್ಷಣಿಕಂ ಸಗರ್ವಚಾರ್ವಾಕಮತಕ್ಕೆ ಗಡೆಣೆಯೆಂದೆನೆ ಪೆಂಡಿರ ನೆಗಟ್ತೆ ಪರಲೋಕಸೌಖ್ಯಘಾತುಕಮಲ್ತೇ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೩-೧೦೮). [ಸಂ.]

ಸುಗತಿ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ನಡಗೆ; ಮೋಹಕವಾದ ನಡೆ: ಮಣಿನೂಪುರದ ಝಣಝಣನಿನದಯುತಸುಗತಿಗಳ ಯುವತಿಯರು . . . ಬಂದರು (ಬಸಪು. ೫-೨೪). ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ಸ್ಥಿತಿ; ಸುಸ್ಥಿತಿ: "ತನುವಿನೊಳು ದ್ರವ್ಯದೊಳು ಮುಕ್ತಿಯೊಳು ಸುಗತಿಯೊಳ್ . . . ಯೋಗಮೆನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೫೦-೫೦); ನಿನ್ನ ಭಕ್ತಿಯದೆಂಬುದೆಮಗೆ ಸುಗತಿ[ಪಾಠಾಂ. ಸದ್ಗತಿ]ಗೆ ಪಥವಹುದೆ (ಬಸಪು. ೪೨-೮). ೩. ಸದ್ಗತಿ; ಮೋಕ್ಷ: ಸುಗತಿಗೆ ಭಕ್ತಿ ದುರ್ಗತಿಗೆ ನಿನ್ನ ಪದಪ್ರತಿಕೂಳವೃತ್ತಿ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೨-೧೭೬); ಸುಗತಿಯ ಬಟ್ಟೆಯ ಮುಳ್ಗಳ್ . . . ಸುಗತಿಯ ಬಾಗಿಲ ಪಡಿಗಳ್ ಮೃಗಾಕ್ಷಿಯರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೧೫೮); ಅಲ್ಲಿ ವರ್ತಿಸುತಿರ್ಪ ಜೀವಿಗಳೆಲ್ಲರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟನು ಸುಗತಿಯಂ (ಬಸಪು. ೨-೩೯). ೪. ನೃತ್ಯದ ಮನೋಹರವಾದ ಲಯ: ಚಂದುಗಳ ಜತಿಗಳ ಹಾರವಿಪ ಸುಗತಿಗಳೊಳಾಡುವ ಪೂರಿಸುವ ವೀಣಾದಿ ವಾದ್ಯಧ್ವನಿಗೆ ಕುಣಿವವರ . . . ಅತ್ತಲೊತ್ತರಿಸಿ (ಬಸಪು. ೫-೪೨). [ಸಂ.]

ಸುಗತಿವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದು; ಸದ್ಗತಿಯನ್ನು ಪಡೆ: ಸುಗತಿವಡೆವುದಿನ್ನೆಂತು ಕುಗತಿಗೆ ಸಲೆ ಸಲ್ಲೆನೆಂಬವೊಲ್ನೆಲನಂ ನೆಟ್ಟಗೆ ಮೆಚ್ಚರೆ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೩-೧೦೮). [ಸುಗತಿ + ಪಡೆ$_1$]

ಸುಗಮ (ಗು). ೧. ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡಲು ಸುಲಭವಾದ, — ಸರಾಗವಾದ. ೨. ಸುಲಭವಾದ; ಸರಾಗವಾದ. ೩. ಸರಳವಾದ; ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ: ಇಂತಿವಾದಿಯಾಗಿರ್ಪ ಶಬ್ದಂಗಳಂ ಸಮನಿಸಿದ ಪೂರ್ವಪ್ರಸಿದ್ಧಕವಿಗಳ ಸುಗಮವಾಕ್ಯಂಗಳಿಂದಱಿವುದು (ಶಬ್ದಕೈ. ೯೯). (ನಾ). ೪. ಸುಲಭವಾದುದು; ಸರಾಗವಾದುದು: ನಾವು ಯಾವ ಅವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಇರಲಿ, ಆಗಿನ ಕರ್ತವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ನಿರತರಾದರೆ ನಮಗೆ ಮುಕ್ತಿಮಾರ್ಗ ಸುಗಮ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೨೬೯);

ಬಸವಂತಿಯೇ ಆ ಕಂಟಕಮಯ ದಾರಿಯನ್ನು ಸುಗಮವಾಗಿಸಿದ್ದಳು (ದೀಪಜ. II, ೩೦೪). [ಸಂ.]

ಸುಗಮತೆ (ನಾ). ಸುಲಭ; ಸರಾಗ: ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಯಾಂತ್ರಿಕ ಸುಗಮತೆ ಬಂದಿತು (ಗಂಮಾಯಿ. ೫೩). [ಸಂ. ಸುಗಮತಾ]

ಸುಗಮಸಂಗೀತ (ನಾ). ಸರಳವಾದ ಗಾಯನ; ಲಘುಸಂಗೀತ: ನಿನ್ನ ಜೇನಿನ ಮಾತು ಬಹು ಹಿತವಾಗಿದೆ ಸುಗಮಸಂಗೀತದ ಹಾಗೆ (ಚಂದ್ರವೀ. ೩೩-೩೨). [ಸಂ.]

ಸುಗಹನಾವೃತಿ (ನಾ). ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿಗಳು ನಡೆಯುವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ, ಅಪವಿತ್ರವಾದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟಲು, ಸುತ್ತಲೂ ರಚಿಸಿರುವ ಆವರಣ. [ಸಂ.]

ಸುಗಾಯಕ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಸಂಗೀತಗಾರ; ಉತ್ತಮಗಾಯಕ: ತೀವಿದರು ಪೊಜವಳಯದಲಿ ನಾನಾವಿಧದ ನಾಟಕದ ನರ್ತನ ಭಾವಕದ್ರಾವಕ ಸುಗಾಯಕಮಲ್ಲ ಚಿತ್ರಕರು (ಕುವ್ಯಾಆ. ೧೨-೨೧). [ಸಂ.]

ಸುಗಿ$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೀಳು; ಸಿಗಿ: ಇಂದಿವನ ಸುಗಿದು ತೋರಣಗಟ್ಟಸದೆ ಮಾಣೆನೆಂದು ಶಪಥವನೆ ಮಾಡಿದ ನೃಪನ ನುಡಿಗೇಳಿ (ಜಮ್ಮಕಾ. ೨-೯೨). ೨. ಸೆಳೆ; ಎಳೆ: ಬಸವಂ ತನ್ನ ಹೆಟ್ಟುಗೆಯುಟ್ಟುದಂ ಸುಗಿವುತ್ತಮಿರಲಾ ಹುಟ್ಟಗೆಯದೊಂದುಡಿಯೊಳಗಲದೆ ಮಿಗೆ ಬೆಳೆವುತಿರಲು (ಬಸಪು. ೧೧-೩೩); ತದಂಗನೆಯಾವರಣಾಲಂಕಾರಂಗಳಂ ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುದುಂ . . . ಪುಣ್ಯದ ಫಲದಿಂ ಪರಿಭಾವಕ್ಕೊಳಗಾಗದೆ ವಸ್ತ್ರಾಭರಣಂಗಳುಂ ಪೂರ್ವಕ್ರಮದಿನಿರೆ ಸೂಟ್ ಸೂಟೊಳ್ ಸುಗಿದುಕೊಳುತ್ತುಮವಚಿ ಪುನರ್ಭವಾಶ್ಚರ್ಯಮಂ ಕಂಡು (ಮಹಾನೀ. ೭-೩೭ ವ). ೩. (ಚರ್ಮ, ಮರಗಿಡಗಳ ತೊಗಟೆ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು) ಸುಲಿ, —ಎಡೆ: ಬಸಿಬ ಬಗಿಯುಗಿ ಕರುಳ ಸುಗಿ[ಪಾಠಾಂ. ನುಗಿ] ಚರ್ಮವಂ (ಹಚಕಾ. ೬-೧೪); ಸುಗಿದ ಫಲ ಪುಂಡ್ರೇಕ್ಷುನಾನಾಭಕ್ಷ್ಯಕಾದಿಗಳ . . . ಸಿಂಪುಗಳನೆಸೆದುದು ನೋಡೆ ವಾರವಧೂಟಿಕಾನಿಳಯ (ಬಸಪು. ೧೨-೧೧). ೪. ಸುಲಿದು ಹೋಗು; ಬಿರಿ: ತಳೆದ ಪದ್ಮಾಸನಂ ಸುಗಿದ ತೊಗಲಂಗದಿಂ ಮೊಳೆತ ಹುತ್ತ . . . ಮೆಚವ ಘೋರ ತಪದಚಲಿತರನೀಕ್ಷಿಸಿದಂ (ಹಚಕಾ. ೯-೩೫). ೫. ಹೊರತೆಗೆ: ಸೌನಂದಕವೆಂಬ ಖಂಡೆಯವಾ ಕುಂದಣದೊರೆಯಿಂದ ಸುಗಿದನು ಫಣಿ ಹೆರೆಯಿಂದುಚ್ಚಿ ನಿಮಿರಿದಂತಾಯ್ತು (ಭರಚ. ೪೬-೩೪). ೬. ಚೂರುಮಾಡು; ತುಂಡುಮಾಡು: ಜಲಚರಂಗಳು . . . ಸುಗಿದು ತನುವೆಲ್ಲವಂ ತೆಗೆಯ ಜಪಿಯಿಸುತಿರ್ದ (ಉದ್ಭಾ. ದೇ. ೨೧೯-೬). ೭. ತುಂಡಾಗು; ಚೂರಾಗು: ಸುಗಿದು ತತ್ಪರ್ವತದ ತರುಗಳು ಚಿಗಿದು ಹಾಯ್ದವು (ತೊರರಾ. ೪-೧೨-೩೫). ೮. ಇರಿ; ತಿವಿ; ಚುಚ್ಚು: ಸುಗಿವ ಬೆನ್ನೊಳು ಕರುಳ ಪಾಸರೆಗೊಗೆವನು (ನಾಗಪ. ೯-೫೦). [ದೇ. ‖ ಕುರುಖ್. ಚೊಖ್ನಾ; ಮಲ್ತೊ. ಚೊಗೆ, ಚೊಗ್ರ]

ಸುಗಿ$_2$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೆದರು; ಭಯಪಡು: "ಸುಗಿ – ಭಯೇ" (ಶಮಧಾ); ಯಮಪುತ್ರ ಮರುತ್ಸುತ ಯಜ್ಞಸೇನರುದ್ಧತಬಳರೆತ್ತಿ ಕಾದಿ ಸುಗಿದೋಡಿದರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೧೨೫); ವಾರಾಶಿಯ ಮಣಿಗಣಮಂ ಕ್ರೂರಕುಳೀರಕ್ಕೆ ಸುಗಿದು ಸಾಂಯಾತ್ರಿಕನೇಂ ತಾರನೆ (ಪಂರಾವಷ. ೧-೩೦); ಸಮರೋತ್ಸವಕೆ ಸುಗಿದು . . . ಬಂದೆನೆಂದರಿಯದಿರೊ! (ಚತ್ರಾಂಗ. ೭೯ ೨೧೬೧). ೨. ಹೆದರಿಸು; ಅಂಜಿಸು: ಇತ್ತಲ್ ಭೂತಳದೊಳ್ ಓಮಮೊತ್ತರಿಸಿತು ಭುವನಜನಮನುಜ್ ನಡುಗಿಸುತುಂ ಸುತ್ತುತ್ತುಂ ಸುಗಿಯುತ್ತುಂ . . . ಬಂದನಮಮ ಶಿಶಿರನೃಪಾಲಂ (ಗಿರಿಕ. ೯-೭೮). ೩. ಹಿಂಜರಿ; ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟು: ಮಂತ್ರಪದಕ್ಕುರಗಂ ಸುಗಿವಂತೆವೊಲಗಿದು ಸುಗಿದು ತಲೆಗರೆದಿರ್ಪಂ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೪೩); ಮದದಾನೆಯೊಂದು ಕಂಡತಿಭರದಿಂ ಗಿಜ್ಜನೆ ಪರಿತರೆ ಬಡಗಿಯು ಸುಜ್ಜನೆ ಸುಗಿದಂಜಿ ನಡುಗಿ ವನದೊಳಗೆಲ್ಲಂ ತಿಜ್ಜನೆ ತಿರಿತಂದು (ಧರ್ಮಾವ್ಯ. ೧೨-೧೫೫); ಅಂತು ದಾನವಾಂತಕನೆನಿಸುವಮೋಘ ನಿಶಿತಸಾಯಕಸಂಹತಿಯ ಸಂಹೃತಿತ್ರಾಸದಿಂ ವಾಸವಂ ನಿಜಜನನೀಗರ್ಭಾವಾಸವಂ ಪುಗುವನೆಂಬಂತೆ ಸುಗಿಯೆಯುಂ (ಜಗಪ. ೧೩-೭೭ ವ). ೪. ಕುಗ್ಗು; ಕುಂದು: ಸುಖಂ ಸುಗಿದು ಪೊಯ್ಯಡೆದಂತ ಹಾವಗಿದು ಬಿಟ್ಟಂತೆ ಬಗೆ ಬೆದಱಿ . . . ಇನ್ನೇಗೆಯ್ವೆನೆಂದನು ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರನು (ಹಚಕಾ. ೬-೪೪); ಚಿಂತಾತಂಕಕೊಳಗಾಗಿ ನಡೆತಂದು ಗಣನಿಕರಮಂ ಕೂಡಿದಂ ಸುಗಿದ ಸಂತಸದೊಳು (ನಂದಿಮಾ. ೯-೫೦); ಕಂದಿನೊಳ್ ಕಂದಿಯುಂ ಆಸವೆಯೊಳಸಕಳಿದುಂ ಸುಯ್ಯೊಳ್ ಸುಗಿದುಂ . . . ಪಶ್ಚಿಮಾನಿಲಂ ಮೈದೋಱಲೊಡಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೨-೨೨). ೫. ಕುಸಿ; ಕೆಳಕ್ಕೆ ಸರಿ: ಕೇಸರಿ ವೋಲೆವಾಯ್ದುದಂ ಸುಗಿಯೆ ತಳಪ್ರಹಾರದೊಳ್ ಮಗ್ಗಿಪಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾಂ. ೪-೮೫; 1122); ಧರೆಯಂ ಪೊತ್ತಿರ್ದ ಶೇಷಂ ಸುಗಿಯೆ ಭಯದಿನೋರೊರ್ವರಂ ತಾಗುವ . . . ಪೊಡರ್ಪುರ್ವಿಗೆಯಣಕಮಗುರ್ವದ್ಭುತಂ ದುರ್ನಿವಾರಂ (ಜಗಪ. ೬-೬೪); ದೆಸೆಗಳೊಡನಾಕಂಪಂಗೇಳ್ವನ್ನಮೂದವು ಭೀತಿಯಿಂ ವಸು[ಧ ಸುಗಿಯಲ್ ಸಾರ್ದತ್ತಳ್ಳಿ]ತ್ತು ಯಾದವಸೈನ್ಯಮೇಸಸದಳಮಗುರ್ಭಾಯ್ತೋ ಸ್ವರ್ಗಾಗಮಂ ಸಮರಾಗ್ರದೊಳ್ (ಬಂಪುರಾ. ೧೨-೬೭). ೬. ಜೋಲು; ಜೋತುಬೀಳು: ಕುಸಿದ ತಲೆ ಹಣುಗಿದೊಡಲರಳ್ಳ ಬಾಯ್ ಸುಗಿದ ತಿವಿ . . . ಎಸೆಯೆ (ಹಚಕಾ. ೫-೩೧). ೭. ಮುದುಡು; ಮುದುರು; ಮುಚ್ಚು: ಸುಗಿವುವು ತಿಗ್ಮದೀಧಿತಿಯ ಗೆತ್ತವಸಂ ನಡೆ ನೋಡಿ ನೋಡೆ ದಿಟ್ಟಿಗಳಮೃತಾಂಶುವಂ (ವರ್ಧಪು. ೪-೩೩); ಸುಗಿದಿವೆ ಕಮಳಂ ಕುಮುದಂ ನಗುತಿವೆ (ಗಿರಿಕ. ೧-೧೧೧ ವ); ಪದ್ಮಿನೀ ಯುವತಿಯರು ಮುಖ ಸುಗಿದು ಮಧುಕರಧ್ವನಿಗಳಿಂ ತವೆ ಹಲುಂಬುವೊಲೆಸೆದುದಿದುವೆ ವರ್ಷಾಕಾಲವಾಹಾಹ (ಭಾವಚಿಂ. ೬-೩). ೮. ಅಡಗು; ಉಡುಗು: ಜೀಯ ಪಸಾದಮೆಂಬುದುಂ ನೋಡಿದ ದೃಷ್ಟಿಗಳ್ಗೆ ಸುಗಿ[ಪಾಠಾಂ. ಪುದಿ, ಪುಗಿ] ದಿರ್ಪುದುಮಾದಮ ಮಾನಭಂಗಮಂ ಮಾಡೆ ಮನಃಕ್ಷತಕ್ಕಳವಿಗಾಣೆವು ನೋಡಿರೆ ಪಾಂಡುರಾಜ[ನಾ] (ಪಂಪಭಾ. ೬-೧೬); ಜಡರಳ್ಗೆ ಬಳ್ಕಿ ನಡನಡನಡುಗಿ ಸುರುಳ್ಪುಗಿದು ಸುಗಿದು ಬಂದತಿಭಯದಿಂ (ಸುಕುಮಾ. ೨-೧೬). ೯. ಪರಿತಪಿಸು: ಇನಿತುಂ ಕಾಮನ ಬೇಳ್ವೆಯೆಂದು ಸುಗಿದಳ್ ತನ್ವಂಗಿ ಬೆಳ್ದಿಂಗಳೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೫೯); ಏಕೆ ಸುಗಿವೆ ನೀನಿಂತು ಮೇಧಾವಿಳಾ (ಕುಸುಮಾ. ೧೦-೫೩); ನಾನು ನಮ್ಮಕ್ಕನು ಸುಗಿದವು; ಸುಯ್ದವು ಬಿಕ್ಕಿದೆವತ್ತವು ದಿನವು (ಇಂಚಾಪ. ೨೨-೯೯). ೧೦. ಬತ್ತಿ ಹೋಗು; ಒಣಗು: ದೇವ ವಿನಯೋತ್ಕರು ಸಸ್ಯಾವಳಿ ಸುಗಿದುಗಿದು ಕೂಡೆ ಬಾಡಿರ್ದುದು (ಆದಿಪು. ೧೦-೬೬). ೧೧. ದಣಿ; ಬಳಲು: ಸುಡುವುದರಾಗ್ನಿಯುಮೊಡಲಂ ಮಿಡುಕುವಿನಂ ಕಡಿವ ಕಟ್ಟಳುಂಪೆಗಳುಮದಾವೆಡೆಯ ನುರಿಸುವುದೊ ನರಕದ ಕಡುದುಃಖದೊಳಗಿದು ಸುಗಿದು ನವೆದೆನಗೀಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೫-೧೩); ಕೈಕಾಲ್ ಬೆಂದು ಸುಕ್ಕಿ ಸುಗಿದು ಮಡವಿಸುತರಳಿವುದನು ಕಣ್ಣಾರೆ ಕಂಡು (ಹಚಕಾ. ೧೦-೧೫); ನೆಟೆ ಸುಗಿದ ಹುಲಿಯಂತೆ ಬರಿಕ್ಕೆ ಮುಚಿದ ಮದಗಜದಂತೆ . . . ಮೆಚದಿರೆ ನಮ್ಮ ಬಲವೆಂದ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೭-೭).

ಸುಗಿ$_3$ (ನಾ). ೧. ಭಯ; ಹೆದರಿಕೆ: 'ಸುಗಿಗೊಳ್' ಪರಾ. ೨. ಸುಲಿಗೆ; ಲೂಟಿ: "ಸುಲಿಗೆಯೊಳಂಜಿಕೆಯೊಳು ಸುಗಿ [ಪಾಠಾಂ. ಸುಗಿಯು]" (ಶಬ್ದಮಂ. ೮೧). [< ಸುಗಿ$_1$]

ಸುಗಿ$_4$ (ನಾ). ಸುಗ್ಗಿ (?): ಆಸಡಿಯ ಹಬ್ಬ ಕ ೧ ಹಾನೆ ಸುಗಿಯ ಕಂಬಳಿಕೆ ೨ ಎತ್ತು ೨ . . . ಹಾನೆ ತುಪ ಸುಗಿಯ ಕಂಬಳಕೆ ೨ ಎತು (ಸೌಇಎ. ೧೯೩೨. ಉದುಪಿ. ೩೩೬-೨೯; 1281); ನಾನು ಮೂಲವ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಮೇಲನೂರ ಪೊಂದದ್ರ್ವ ಸುಗಿ ಮಕ್ಕಿಯ ಗದ್ದೆ ಗಡಿ ಮೂಡಲು ಗಂಟ್ಟ ನಡವ ಹಾನಬ್ಬೆಯಲ್ಲಿ ನಟ್ಟ ಕಲ್ಲು (ಎಕ VIII. ಸಾಗರ. ೫೭-೧೫; 1562). [< ಸುಗ್ಗಿ?]

ಸುಗಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಭಯಗೊಳ್ಳು; ಹೆದರು: ಹಗರಣ ಬಂದುದು ಜಗಕೆಂದು ಹಮ್ಮೈಸಿ ಸುಗಿಗೊಂಡು ಹಳವಳಿಸಿದುದು (ಗೊಮ್ಮಚ. ೫-೭೨). [ಸುಗಿ$_3$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಸುಗಿತ (ನಾ). ಭಯ; ಹೆದರಿಕೆ: ಸುಗಿತಂ, ಸುಗಿತಂಗಳ್ (ಶಬ್ದಾನು. ೯೫೪ ಪ್ರಯೋ). [ಸುಗಿ$_3$ + - ತ$_2$]

ಸುಗಿಮ 'ಸುಖಿ$_1$' ನೋ.

ಸುಗಿಯಿಸು, ಸುಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕುಗ್ಗಿಸು; ಕುಗ್ಗಿಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡು: ನಗಂಗಳೇಬುವಂ ನೆಗಪಲೊಡರ್ಚುವುಜ್ಜಳದ ತೋಳ್ಬಲಮಾ ನೆಗಬ್ದರ್ಕಬಿಂಬಮಂ ಸುಗಿಯಿಪ ತೀವ್ರತೇಜಮಿವು ತನ್ನೊಳೆ ಸಮ್ಮತಮಾದುವು (ಎಕ. V, ಅರಸೀ. ೬೨-?; 1177). ಸುಗಿಸು: ೨. ಹೆದರಿಸು; ಅಂಜಿಸು: ಬಿಟ್ಟ ಕಣ . . . ಬಿಡದೆ ನೋಟಕಜನವನು ಅಟ್ಟ ತತ್ಪುರಿಗಳಂ ಪುಗಿಸಿದುವು ಸುಗಿಸಿದುವು (ಚಬಪು. ೪೩-೧೮). [ಸುಗಿ$_2$ + - ಇಸು$_3$]

ಸುಗಿವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಸುಲಿಗೆಗೊಳಗಾಗು; ಲೂಟಿಗೊಳಗಾಗು: ಮತ್ತೂರ್ವಂ ಚೋರರಿಂದೆ ಸುಗಿವಡೆದಳಿವನಿತ್ತಿಱೊಳ್ . . . ಸೊಣಗನಾ ಸ್ಮಶಾನಭಸ್ಮದೊಳೊಂದಿ ಬಂದವನ ಪಣೆಯ ಮೆಟ್ಟ ಅತ್ತಲೆಯ್ದಲ್ (ಪದ್ಮರಾ. ೧೧-೧೬೪). [ಸುಗಿ$_3$ + ಪಡೆ$_1$]

ಸುಗಿಸು 'ಸುಗಿಯಿಸು' ನೋ.

ಸುಗುಂಟುತನ 'ಸುಗುಡುತನ' ನೋ.

ಸುಗುಡ (ನಾ). ೧. ಚತುರ; ಜಾಣ: ಸುಗುಡ ಸುವಿದ್ಯಗ್ಗಿತ್ತ ಧನಂ ತನ್ನದು (ನೀತಿಸಾ. ೧೯೩). ೨. ವಿಷಯಾಸಕ್ತ; ರಸಿಕ: ಲಲನೆಯರನೊಡಗೂಡುತ್ತ ರಮಣಂಗಳಲ್ಲಿ ಬಡಿಹೋರಿಯಾಗುತ್ತ ಲಿಂಗವನಱಿದೆನೆಂಬ ಸುಗುಡರ ನೋಡಾ (ವೀರಶೈವಾ. ೨೫-೯೯); ಬಗೆಯಱಿದೊಲ್ದು ವರಲ್ದು ಕಾತರಿಸುವ ಸುಗುಡ [ಪಾಠಾಂ. ೧೪]ನೆಗ್ಗಿದನೆಂಬಳನ್ನ (ಶುರಾಸಾಂ. ೨೮-೧೦೦); ಸವಿನುಡಿಯ ಸೊಗಸಿನೊಳ್ಸುಗುಡ [ಪಾಠಾಂ. ೧೫]ರಡಿವಿಡದಂತೆ ತಗುವ ಜಾರಾನಿಕರವಿರ್ಪರ್ವಿಚಿತ್ರದಿಂ ಸೊಗಸಿನಿಂದ (ಏಕೋಪು. ४-೬೦). (ಗು). ೩. ಚಾತುರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ; ಕೌಶಲವನ್ನು ಹೊಂದಿದ: ಸುಗುಡ ತುಂಬುರ ನಾರದರ ಗಾನರಸವೆಯ್ದೆ ಸೊಗಸ ಬೀಱಲು (ಸೌಂದಪು. ೧೭-೫೪); ಮಿಗೆ ತೀಪು ಮಾಡದಿಹನರ್ಘ್ಯರತ್ನಗಳವೋಲ್ಸುಗುಡ ಪದ್ಮಿನಿ ಬೀಗಮುದ್ರೆಯೊಳ್ ಕುಳಿತವೊಲ್ . . . ದ್ರಾಕ್ಷಾಸುಪಾಕಗಾವ್ಯಂ (ಏಕೋಪು. ४-೮೩).
[<— ಮರಾ. ಸುಗಡ, ಸುಗಡಾ./ ತೆಲು. ಸುಗ್ಗಡಿ = ನೀತಿಬಾಹಿರನಾದವನು]

ಸುಗುಡಿ (ನಾ). ವಿಲಾಸಿನಿ; ವೇಶ್ಯೆ: ಕಕ್ಕೆಯದು ಕಹಿಗಾಯಿ ಬಿಕ್ಕೆಯದು ಹುಳಿಗಾಯಿ ಸೊಕ್ಕಿ ಸುಗುಡಿಗೆ ಹಾಱಿ ಹೋಹುದರಿಂದ ಸಕ್ಕರೆಯಸುಣ್ಣೊ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೭೯೬).
[ಸುಗುಡ + -ಇ₂]

ಸುಗುಡುತನ, ಸುಗುಂಟುತನ (ನಾ). ೧. ಜಾಣ್ಮೆ; ಚಾತುರ್ಯ: ಮಾಯೆಗಳ ಮದ್ದುಗಳಿಂ ಮಱಹುಗಳ ಸೊಕ್ಕನಿಕ್ಕಿಸಿ ಸುಗುಡುತನ [ಪಾಠಾಂ. ಗಂಡುತನ, ಸುಗುಡತನ] ಮೆಱೆದು (ಬಸಪು. ४३-೧೭): ಪಗಡೆಯಲ್ಲಿ ಪತ್ತಿಸುತೆ ಸುಗುಡುತನವಂ ಪುದಿದ ಚತುರಂಗದತ್ತ ಚದುರಂ ಪೊದೆಯಸುತೆ . . . ಎಸೆದುದಬಲಾಜನಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೮೮). ೨. ವಿಷಯಾಸಕ್ತಿ; ಬಯಕೆ: ಮೊರೆವ ತುಂಬಿಯ ಸುಗುಡುತನ [ಪಾಠಾಂ. ಸುಗುಡತನ] ತಾವರೆಯೊಳಸೆದುದು ಶರದಸಮಯದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧४-೩). **ಸುಗುಂಟುತನ:** ೩. ಧೂರ್ತತನ; ಕಪಟ: ತನ್ನಜ್ಞತೆಗೆಯವನ ಸಿಕ್ಕು ಸುಗುಂಟು [ಪಾಠಾಂ. ಸುಗಂಟು]ತನಕೆ ತಾನೇ ನಾಣ್ಚಿ ವಿಮಲದಾಸಂ ತನ್ನ ಮನದೊಳೆಣಿಸುತ್ತಿರಲ್ (ಸುಮ್ಮಕೌ. ೯-೨೭).
[ಸುಗುಡು₁ + -ತನ]

ಸುಗುಡೆ (ನಾ). ಜಾಣೆ; ಚತುರೆ: ಸುಗುಡೆ ರತಿಮಂಗಲೆಯನೇಕಸತಿಯರುವೆರಸಿ . . . ಸೊಗಯಿಪ ಬಳಲ್ಮುಡಿಯೊಳಾಮೋದವಿಡಿದ ಬಿರಿಮುಗುಳ ಮುಡಿಸಿದಳು (ಸೌಂದಪು. ೧೩-೩೬). [ಸುಗುಡ + -ಎ₂]

ಸುಗುಣ (ಗು). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ; ಗುಣಸಂಪನ್ನವಾದ. (ನಾ). ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣ; ಸದಾಚಾರ: ಪರಮಗುರು ಪರತಂತ್ರ ನಿರ್ಭರಚರಿತ ಸುಗುಣೋದ್ಯುಕ್ತ . . . ಮಹಿಮಾಸುಗುಣ ಗುರುಭಕ್ತ (ಬಸಪು. ೩೯-೭೯); ಸುಗುಣೋದ್ರೇಕಕೆ ಕೂರ್ತು ವೀರಚಿಕದೇವಂ ಬೀಡೆಯಂ ಲೀಲೆಯಿಂ ತೆಗೆದುತ್ಸಂಗದೊಳಿಟ್ಟು ನೇವರಿಸಿ (ಚಿಕವಿ. ४-೧೮೨). ೩. ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವವನು; ಗುಣಸಂಪನ್ನ: ವಿಗೆ ಕಾತರವ ಪುಟ್ಟಿಸುವ ಸುಗುಣನ ಸೋಂಕದವಳ ಜನ್ಮ ಸೊಗಸಲ್ಲ (ಶುರಾಸಾಂ. ೨೨-೨೫): ಮಲ್ಲಟಿಗಾರ್ತಿಯನೆ ಸುತ್ತಿಬರ್ಪಾಕೆಯಿಂದು ಪೇಟ್ಕರ್ ಸುಗುಣರು (ಕಥಾಕೈ. ೨೭); ಸುಗುಣನಾವನು ಸುಚರಿತ್ರನಾವನು . . . ಎಂದು ಬಗೆದು ಭಾವಿಸಿ ಪೆಣ್ಣನೀವುದು (ಹರಿಜ. ೫-೧೫).

ಸುಗುಣಗಂಭೀರ = ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣ ಮತ್ತು ಗಾಂಭೀರ್ಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು: ಚಾಮರಾಜಒಡೆಯರು ವೆಂಕಟಾದ್ರಿನಾಯಕನು ಒಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದ "ಸುಗುಣಗಂಭೀರ"ನೆಂಬ ಬಿರುದನ್ನು ತಾವೇ ವಹಿಸಿದರು (ಒಡೆಕ. ೧೧); ಸುಗುಣಗಂಭೀರಾದಿ ಬಿರುದಾಂಕಿತ ರೇಮಟ ವೇಂಕಟಾದ್ರಿ ನಾಯಕಕೃತ ವಿಜ್ಞಾಪನಾ (ಸುಗುಣಗಂ. ೫೩-೯). [ಸಂ.]

ಸುಗುಣಾಪೋಹ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮಿ] ಅಪಹ್ನುತಿ ಅಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಪ್ರಭೇದ: ಸ್ಮರನ್ನದೆಱುಗಳಲ್ಲಿವು ಶರಕೋಟಿಗಳಲ್ಲದಾಗಳಿಂತೀ ಲೋಕಾಂತರವರ್ತಿ ವಿರಹಿಗಣಮಂ ನಿರುತಂ ಮರ್ದಿಸುವುವನೆ ಸುಗುಣಾಪೋಹಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೮೭).
[ಸಂ.]

ಸುಗುಣೆ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣದಿಂದ ಕೂಡಿರುವವಳು; ಸದಾಚಾರಸಂಪನ್ನೆ: ಅರಳಿಯ ಮರದಂತೆ ಮೊರೆವಾಕೆ ಸುಗುಣೆಯೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೮೩೫).
[ಸುಗುಣ + -ಇ₂./ ಸಂ. ಸುಗುಣೀ]

ಸುಗುಣೆ (ನಾ). = ಸುಗುಣೆ: ಸುಗುಣೆ[ಪಾಠಾಂ. ೮] ನಿನಗನಿಮಿತ್ತವೀಗಳು ಮೃಗನಯನೆ ನೀನೆನ್ನನೀಕ್ಷಿಸಿ ಮುಗುಳುನಗೆಯುಂ ಚಿಂತೆಯುಂ ನಿನಗೇಕೆ ಪೇಳೆನಲು (ಬಸಪು. ४೧-೫); ಇನಿಯನ ಬಗೆಯ ತಿಳಿದು ಬಂದಿಗೂಂಬ ಸುಗುಣೆಯಲಿಹಪರದೊಳು ಸೂಱೆಗೊಂಬರು ಸೊಗದ ಸುಗ್ಗಿಯ ಸುಲಭದೊಳು (ಹರಿಜ. ೮-४೦); ಸುಗುಣೆ ನಿನಗುಚಿತಮಲ್ಲೀ ಬಗೆ (ಚಿಕವಿ. ೩-೩೩). [ಸಂ. ಸುಗುಣಾ]

ಸುಗುರ್ (ಕ್ರಿ). ಸಡಿಲಗೊಳ್ಳು; ಜಾರು: ಪೊಗರ್ದಪುರುರುಹರೆಗಲ್ದಯಲಿಂ ಸುಗುರ್ದ ಚೇಲಮದೊಗರ್ದ ಕರ್ದಮ (ನಾಗಪ. ೭-೨೨).
[?./ ತುಳು. ಸುಗುರು = ಸುರುಳಿ ಬಿಚ್ಚು]

ಸುಗೋತ್ರ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ವಂಶ; ಸತ್ಕುಲ. ೨. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಪರ್ವತ. ೧, ೨: ಕೃತ ಪದ್ಮಾನಂದನಾಲಂಬಿತರುಚಿವಿಭವಂ ಮಂಡಲಂಗೊಂಡು ಧಾತ್ರೀಪತಿ ಮಾರ್ತಾಂಡ ಸುಗೋತ್ರಸ್ಥಿತನೆಸೆಯೆ (ರಾಜಶೇ. ೫-೧४). [ಸಂ.]

ಸುಗೋಮಯ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಸಗಣಿ; ಶುದ್ಧವಾದ ಗೋಮಯ: ಅಮ ಳಾಂಬುವಂ ತಾಂ ಪೊತ್ತು ತಂದು ಸುಗೋಮಯದಿ ಬೆರಸುತ್ತ ಶೋಧಿಸಿ ಸಾರಿಸಿದನಾ ದೇಗುಲವನಲ್ಲ (ಬಸಪು. ೧೮-೩४). [ಸಂ.]

ಸುಗ್ಗಗಾವುಂಡ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಸುಗ್ಗಗಾವುಣ್ಡನ ಮಗ ಬಸವ (ಎಕ. V, ಅರ್ಸಿ. ೧೭೫-೨; ೨೦೫). [ಸುಗ್ಗ₁ + ಗಾವುಂಡ (< ಗಾಮುಂಡ)]

ಸುಗ್ಗಿ (ನಾ). ೧. ಬೆಳೆಯನ್ನು ಕೊಯ್ಯುವ ಕಾಲ; ವಸಂತಕಾಲ: "ಬಸಂತಂ, ಸುಗ್ಗಿ, ಹೂವಿನ ಹಬ್ಬಂ- ಈ ೩ ವಸಂತಂ" (ಕಶಸಾ. ೫४-೧೭೨); ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯರಸಂ . . . ಸುಗ್ಗಿಯುಳ್ಳನ್ನು ಪೊನ್ನಟ್ಟ. ಧರ್ಮ (ಮೈಅರಿ. ೧೯೩೩, ಸ್-೨; ೬೦೦?); ಕಾವ್ಯಬಂಧಮೊಪ್ಪುಗುಮಳಮಾವು ಕೆಂದಳಿರ ಪೂವಿನ ಬಿಣ್ಪೊಱೆಯಿಂ ಬಲಲ್ದು ತುಂಬಿ ಗಳಿನ ತುಂಬಿ ಕೋಗಿಲೆಯ ಬಗ್ಗಿಸೆ ಸುಗ್ಗಿಯೊಳೊಪ್ಪುವಂತವೋಲ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೮); ಇಂತಿದೆ ಬಂದುದು ಸುಗ್ಗಿ (ಕಜ್ಜಾಕ. ೬೬); ಸುಗ್ಗಿಯ ಸಿರಿಯ ಹೊಸಬೆಳುದಿಂಗಳನು ಬಲುಮುಗಿಲು ಕವಿವಂತೆ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧४-೫೧). ೨. ಹಬ್ಬ; ಪರ್ವ: "ಸುಗ್ಗಿಯೆನಲ್ ಹಬ್ಬಮೆಂದು ತಿಳಿ" (ಭಾಅಭಿ. ೧೭); ಇದಕೊ ಸಾವಿನ ಸುಗ್ಗಿ ನಿನಗನುತಚ್ಚನಿಂದ್ರಾರಿಯನು ಸೌಮಿತ್ರಿ (ತೊರರಾ. ೭-४४-೧೩). ೩. ಹೆಚ್ಚಳ; ಸಮೃದ್ಧಿ; ಆಧಿಕ್ಯ: "ಸುಗ್ಗಿಯೆನಲ್ ಬಹಳಮೆಂಬುದು" (ಚಿತ್ರು. ೧೫೦); ಬಾಳಚಕೋರಮಾಗಿ ಬೆಳ್ದಿಂಗಳ ಸುಗ್ಗಿಗಂಡುವು ಕುಮಾರನ ಕಾಂತಿ ಮುಖೇಕ್ಷಣಂಗಳೊಳ್ (ಅರ್ಧನೇ. ೨-೩೫); ನೆನಹು ನಿಲುಕದ ಸುಖದ ಸುಗ್ಗಿಯಂ ಸವಿದನೀಶನ ಕುಮಾರಂ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೨-೧೭); ಕಡಲಿಡುವ ರಕುತದ ಸುಗ್ಗಿ ಶಾಕಿನಿಯರಿಂಗೆ ಸೇರಿತು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ४-೯). ४. ಸಮೃದ್ಧಿಯ ಕಾಲ; ಹೆಚ್ಚಳದ ಕಾಲ: ಪೊಸತನಿಸಿರ್ಪ ಜವ್ವನದ ಸುಗ್ಗಿ ವಿವೇಕದ ಜನ್ಮಭೂಮಿ . . . ಕುಸುಮಶರಾಧಿ ದೇವತೆಯವೊಲ್ ಪರಿರಂಜಿಪ ರೂಪಮಿಾಕೆಯಾಗಿಸವುತಮಿರ್ದಳ್ (ಬಾಧಪು. ೭-೫४); ಮಾವಿನ ಹಣ್ಣಿನ ಸುಗ್ಗಿಯಲ್ಲಿ ಭಟ್ಟರ ಮನೆಯ ಮುಂದೆ ಚಿಕ್ಕಮಕ್ಕಳ ಗುಂಪೇ ನೆರೆಯುತ್ತಿತ್ತು (ಪಕ್ಕಿಬ. ೭೭). ೫. ಪ್ರಾಯ; ಯೌವನ: ಎಡ್ಡಮಾದೊಡಲಿಂದ ಸುಗ್ಗಿಯಂ ಚೆಲ್ಲಿಡದ ದೊಡ್ಡನೆಂಬವನೊಬ್ಬನಲ್ಲಿ ಬಂದಿರ್ದಂ (ಕಾಲೂರ. ४೧-೫೦). ೬. (ಕರಾ) ಬತ್ತದ ಎರಡನೆ ಬೆಳೆಯ ಗದ್ದೆ: ಈ ವರ್ಷ ನಾವೇ ನಾಲ್ಕು ಮುಡಿ ಸುಗ್ಗಿ ಮೂರು ಮುಡಿ ಮಜಲನ್ನು ಸಾಗುವಳಿ ಮಾಡಿಸಿದೆವು (ಮುಗಿಯು. ೧೫೦).

ಸುಗ್ಗಿಯ ಕಣ = ಬೆಳೆಯನ್ನು ಕಟಾವು ಮಾಡಿ ಒಟ್ಟಿರುವ ಕಣ; ಒಕ್ಕಣೆಯ ಸ್ಥಳ: ಎಲ್ಲ ಜನರೂ ಸುಗ್ಗಿಯ ಕಣಕ್ಕೆ ಭಿಕ್ಷಕ್ಕೆಂದು ಹೋಗುವದು ಬೆಳುವಲದ ಎಲ್ಲ ಹಳ್ಳಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಕಾಣಬಹುದು (ಕನ್ನಜಾ. ೧೩೧). ಸುಗ್ಗಿಯ ಕುಣಿತ = ಸುಗ್ಗಿಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕುಣಿಯುವ ಕುಣಿತ: ಈ ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಕೇಳಿದ ಕೂಡಲೇ ಗ್ರಾಮದ ಜನರು ಸುಗ್ಗಿಯ ಕುಣಿತವನ್ನು ಎದುರುಗೊಳ್ಳಲು ಅಣಿಯಾಗುತ್ತಾರೆ (ಕಜಕ. ೧೭೧). ಸುಗ್ಗಿಯ ಗದ್ದೆ = ಬತ್ತದ ಎರಡನೆ ಬೆಳೆಯ ಗದ್ದೆ: ಏನಿಲ್ಲದ ಹೋದರೆ ಮಜಲುಭೂಮಿಯನ್ನು ಸುಗ್ಗಿಯ ಗದ್ದೆಯಾಗಿ ಮಾಡಬಹುದು (ಮುಗಿಯು. ೧೫೩). ಸುಗ್ಗಿ ಹೊರಡಿಸು = ಉತ್ಸವ ಮಾಡಿಸು: ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ 'ಸುಗ್ಗಿ'

ಹೊರಡಿಸುವುದರಿಂದ ರೋಗರುಜಿನಗಳು ತೊಲಗುತ್ತವೆ (ಕಜಕ. ೧೭೩).

[ದೇ. ‖ ತುಳು. ಸುಗ್ಗಿ]

ಸುಗ್ಗಿಕಾಲ (ನಾ). ೧. = ಸುಗ್ಗಿ ೧: ಸುಗ್ಗಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸುಗ್ಗ ತಿಂದರೆ ಕಾತಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜಗಲಿ ತಿಂದಾನೆ? (ಗಾದೆ). ೨. ಸಮೃದ್ಧಿಯ ಕಾಲ: ಸುಗ್ಗಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಹಳವಾಗಿ ಸಿಕ್ಕುವ ಆಹಾರಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಗೃಹಿಣಿಯರು ಅಗ್ಗವಾಗಿ ಕೊಂಡು ಅವನ್ನು ಕೆಡದಂತೆ ಕೂಡಿಟ್ಟರೆ ತಮ್ಮ ಕುಟುಂಬಗಳಿಗೆ ಅವನ್ನು ಇಷ್ಟಪಟ್ಟಾಗ ಒದಗಿಸಬಹುದು (ಗೃಹವಿ. ೫೫).

[ಸುಗ್ಗಿ + ಕಾಲ]

ಸುಗ್ಗಿಗಂಪು (ನಾ). ಪರಿಮಳದ ಅತಿಶಯ: ಕಾವನ ದಾಟಿಗಳ್ಮವಡವೋಪರ ಸುಯ್ಯಳ ಸುಗ್ಗಿಗಂಪಿನೊಳ್ ತೀವಿ ಪೊದಟ್ಟು ತೇಂಕುತೊಲವಿಂದಿದಿರ್ವಂದುದು ಮಂದಮಾರುತಂ (ಚಕವ. ೭-೩೩). [ಸುಗ್ಗಿ + ಕಂಪು]

ಸುಗ್ಗಿಗೆಳೆಯ (ನಾ). ವಸಂತನ ಸ್ನೇಹಿತ; ಕಾಮ; ಮನ್ಮಥ: "ಇಂಗೋಲ್ಕಿಲ್ಲಂ . . . ಸುಗ್ಗಿಗೆಳೆಯಂ . . . ಅಯ್ಯರಳಂ, ಗಿಳಿದೇರಂ — ಇವು ೧೩ ಕಾಮದೇವಂಗೆ ಪೆಸರ್" (ಕಶಪಾ. ೪೭-೧೩). [ಸುಗ್ಗಿ + ಗೆಳೆಯ (< ಕೆಳೆಯ)]

ಸುಗ್ಗಿದಾಸೋಹ (ನಾ). ಬೆಳೆಗಳನ್ನು ಕೊಯ್ಯುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಡೆಸುವ ಆರೋಗಣೆ, —ಸಂತರ್ಪಣೆ: ಇಳಿಹಾಳ ಬೊಮ್ಮಯ್ಯ, ಹೊಲಗೆಲಸಕಾಯಕವ ನಲುಮೆಯಲಿ ಸುಗ್ಗಿದಾಸೋಹ ಹರಸೇವೆ ಸಲಿಸಿ ಲಿಂಗದೊಳು ಬಯಲಾದ (ಕಸ್ತೂಶಾ. ೧೩೧). [ಸುಗ್ಗಿ + ದಾಸೋಹ]

ಸುಗ್ಗಿದೋರು (ಕ್ರಿ). ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು; ಅತಿಶಯವಾಗು: ಎಳೆಯ ತಳಿರ ಹೂಳವ ತಳಿರು ನುಣ್ಣದಪನು ಚುಂಬಿಸೆ ಸುಖದ ಭಾವ ಸುಗ್ಗಿದೋರಿ ತಳಿರು ಮುಖದಿ ಬಿಂಬಿಸೆ (ಕವಸೂ. ೨೩-೧೧). [ಸುಗ್ಗಿ + ತೋರು (< ತೋಱು)]

ಸುಗ್ಗಿವಕ್ಕಿ (ನಾ). ವಸಂತಕಾಲದ ಕೋಗಿಲೆ: "ಪಡಿಯಱುವಕ್ಕಿ . . . ಸುಗ್ಗಿವಕ್ಕಿ ಪರಪುಟ್ಟಂ — ಈ ೫ ಪಿಕಂ" (ಕಶಪಾ. ೫೫-೨೦೫). [ಸುಗ್ಗಿ + ಪಕ್ಕಿ]

ಸುಗ್ಗಿವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಸಮೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದು; ಆಧಿಕ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದು: ಸುಮನೋಗೃಹದೊಳ್ಪಸಿರ ಶಿವಪತಿಯೊಳೊಡವೆರೆದಕಳಂಕಂ ಸುಖದ ಸುಗ್ಗಿವಡ ದಿರ್ದಪನೋ (ವೃಷವಿ. ೨೩-೧೮). [ಸುಗ್ಗಿ + ಪಡೆ]

ಸುಗ್ಗಿವೆಱು (ಕ್ರಿ). = ಸುಗ್ಗಿವಡೆ: ಭೊಗ್ಗನಯ್ಯನ ಕಾಣಲೊಡನೆ ರೋಮಾಂಚದ ಸುಗ್ಗಿವೆತ್ತನುಗರಯ್ಯದರು (ಭರಚ. ೫೮-೪೯). [ಸುಗ್ಗಿ + ಪೆಱು]

ಸುಗ್ರಾಸಭೋಜನ (ನಾ). ರುಚಿಕರವಾದ ಭೋಜನ; ಭರ್ಜರಿಯಾದ ಊಟ: ಅಮಲದಾರರಲ್ಲ . . . ಸುಗ್ರಾಸಭೋಜನ ಮಾಡಿದರು (ಗಂಪಾಯಿ. ೧೯೦); ದಾಮೋದರನಿಗೆ ಈ ದಿನ ಸುಗ್ರಾಸಭೋಜನವಾಯಿತು (ಚಪಂ. ೨೧೫). [ಸಂ.]

ಸುಗ್ರೀವ (ಗು). ೧. ಸುಂದರವಾದ ಕತ್ತನ್ನು ಹೊಂದಿದ; ಚೆಲುವಾದ ಕಂಠವುಳ್ಳ. (ನಾ). ೨. ಸುಂದರವಾದ ಕಂಠ; ಚೆಲುವಾದ ಕುತ್ತಿಗೆ: ಸಲ್ಲಸದ್ರುಂಡಮಾಲಾಕಲಿತಮಾದ ಸುಗ್ರೀವದಿಂದ . . . ಸಿಂಹಾಸನಾಗ್ರದೊಳು ಕಣ್ಗೊಲಿಸಿರ್ದನು (ಸಂದಿಮಾ. ೫-೮). ೩. (ಕಿಷ್ಕಿಂಧೆಯ ರಾಜನಾದ) ಕಪಿಗಳ ನಾಯಕನೊಬ್ಬನ ಹೆಸರು; ವಾಲಿಯ ಸಹೋದರ: ಬಂಧುಜನಂಗಳುಂಬೆರಸು ಸುಗ್ರೀವಂ ನಿಜಾಸ್ಥಾನಮಂಡಲದೊಳ್ ಕಿಂಕರಭಾವದಿಂದಿರೆ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೨-೬೧); ಸುಗ್ರೀವನಂತೆ ನಿನ್ನ ಲೆಕ್ಕಿಸದಿರಬೇಕು (ಪುರಂದ. ಧಾ. ೩-೧೦೩-೪). ೨, ೩: ಮತ್ತಮಾ ತರುಣಿ . . . ಸುಗ್ರೀವಾಭಿರಾಮಯಾಗಿಯುಮಲಂಕಾರಾತಿಶೋಭಿತೆಯುಂ (ರಾಜಶೇ. ೭-೬೧ ಪ). ೪. ಕೃಷ್ಣನ ನಾಲ್ಕು ಕುದುರೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಈ ರಥಕ್ಕೆ ಬಲಗಡೆಯಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿರುವ ಕುದುರೆ ಸುಗ್ರೀವವೆಂಬ ಕುದುರೆಗೆ ಸದೃಶವಾದದ್ದು (ವಚಭಾ. ೨೦೮). [ಸಂ.]

ಸುಗ್ರೀವಾಜ್ಞೆ (ನಾ). ೧. ಸುಗ್ರೀವನೆಂಬ ಕಪಿನಾಯಕನ ಕಟ್ಟಪ್ಪಣೆ, — ಆದೇಶ: ಮೂಱುದಿನದೊಳಗವನಿಜೇಶನ ಚರಣಸರಸಿರುಹವನು ಕಾಣಲು ಬೇಕು ಸುಗ್ರೀವಾಜ್ಞೆ ಯಿದು ನಮಗೆ (ತೊರರಾ. ೪-೧೨-೧೭). ೨. (ಆಲಂ) ವಿಶೇಷ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ತುರ್ತಾಗಿ ಹೊರಡಿಸುವ ಅಧಿಕೃತ ಆಜ್ಞೆ: ದಿನಕ್ಕೊಂದರಂತೆ ಆರ್ಡಿನೆನ್ಸಿನ ಸುಗ್ರೀವಾಜ್ಞೆಗಳನ್ನು ಜಾರಿಗೆ ತಂದರೂ ಜನರು ಮಣಿಯದಾದರು (ಕುಯಪ. ೧೩೩).

[ಸಂ. ಸುಗ್ರೀವಾಜ್ಞಾ]

ಸುಗ್ರೀವೆ (ನಾ). ಸುಂದರವಾದ ಕೊರಳನ್ನುಳ್ಳವಳು: ಎಲಗೆ ರಾಮಾಭಿರಾಮ! ಸುಗ್ರೀವ! ನೀಲಕುಂತಳೆ! (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೧೮-೩). [ಸಂ. ಸುಗ್ರೀವಾ]

ಸುಚರಿತ (ಗು). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ; ಉತ್ತಮವಾದ ಚಾರಿತ್ರ್ಯದ. (ನಾ). ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆ; ಸಚ್ಚಾರಿತ್ರ್ಯ: ಸುಚರಿತದರ್ಶನ ಬೋಧೋಪಚಾರಮಂಬಿವಜೊಳುಚಿತವಿನಯದಿನಾದಂ ರಚಿಯಿಸಿ (ಸುಕುಮಾ. ೪-೧೭). ೩. ಒಳ್ಳೆಯ ಚರಿತ್ರೆ: ಶ್ರುತಿಗಳು ಸುಚರಿತವನಾಲಿಸಲಿ (ಗಗಶಾ. ೧೭-೬೩). ೪. ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಸುಚರಿತ ಸಜ್ಜನಸಂಗದೊಳು ನಾನರ್ಚಿಸುತ — ಜಾನಿಸುತ — ವಂದಿಸುತ (ಮಿಜಗಿ. ೧-೧೩). [ಸಂ.]

ಸುಚರಿತೆ (ನಾ). ಉತ್ತಮವಾದ ನಡತೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಪತ್ನಿ; ಸಾಧ್ವಿ; ಪತಿವ್ರತೆ: "ಕುಲಪಾಲಿಕಾ . . . ಸುಚರಿತಾ, ಸತೀ, ಸಾಧ್ವೀ — ಈ ೬ ಪತಿವ್ರತೆ" (ಹಲಾಯು. ೪೧-೩೪೧); ಸುಚರಿತೆ ಸೀತೆ ನಿನ್ನೊಡನೆ ಬರ್ಪವಳಿರ್ಪವಳಲ್ಲಳ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೭-೧೭೫). [ಸಂ. ಸುಚರಿತಾ]

ಸುಚರಿತ್ರ (ಗು). ೧. = ಸುಚರಿತ ೧. (ನಾ). ೨. = ಸುಚರಿತ ೨: ಸುಚರಿತ್ರದೊಳ್ ದಯಾಪರಿಣತಿಯೊಳ್ . . . ಶಾಂತಿವರ್ಮ ಸಾಕ್ಷರಸಮಯಾವಲಂಬಿ ನಿಸಗಾರ್ ದೊರೆ (ಪುಪ್ಪ. ೧-೮೦). ೩. = ಸುಚರಿತ ೪: ಸುಚರಿತ್ರರು ಎಂತಿರ್ದರೇನಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೬೯೧); ಸುಚರಿತ್ರರ್ ಸಲೆ ಕೀರ್ತಿಗೋಸುಗ ಮಹಾಕಷ್ಟಂಗಳಂ ತಾಳಿ . . . ಅಚಲಖ್ಯಾತಿಯ ತಾಳ್ದರ್ (ಸೋಮೇಶ. ೯೩). [ಸಂ.]

ಸುಚರಿತ್ರತೆ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆ; ಉತ್ತಮವಾದ ನಡವಳಿಕೆ: ಹೃತ್ಪದ್ಮಮುದ್ಭೂತನಿನಾದ ಸೊರ್ಕು ಸುಚರಿತ್ರತೆಯಿಂ ಸಮಸಂದ ಸೌಷ್ಠವಂ ಚೇತದೊಳುಣ್ಕೆ ಕನ್ನೆ ತಳೆದಳ್ ಕಿಲಿಕಿಂಚಿತಭಾವಚೇಷ್ಟೆಯಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೧೨೨).

[ಸಂ. ಸುಚರಿತ್ರತಾ]

ಸುಚರಿತ್ರೆ₁ (ನಾ). = ಸುಚರಿತ ೨: ಸುಚರಿತ್ರೆಯೊಳ್ ದಯಾಪರಿಣತಿಯೊಳ್ . . . ನಿಸಗಾರ್ ದೊರೆ (ಪುಪ್ಪ. ೮-೬೬). [ಸಂ. ಸುಚರಿತ್ರ]

ಸುಚರಿತ್ರೆ₂ (ನಾ). = ಸುಚರಿತೆ: ಈ ಸುಚರಿತ್ರೆಯರಸಗಿದನ್ನವನುಣಲಾಸೆವಡುವರು ಪಿತೃಗಳು (ಹರಿಬ. ೨-೧೨). [ಸಂ. ಸುಚರಿತ್ರಾ]

ಸುಚಾಯಿಸು, ಸುಚಾಸು (ಕ್ರಿ). ತಿಳಿ; ಹೊಳೆ; ಅರಿವಿಗೆ ಬರು: ದಿನಾ ನಿನ್ನ ಈ ಲೆಕ್ಚರು ಕೇಳಿ ಕೇಳಿ ನನಗೆ ಏನೂ ಸುಚಾಯಿಸದಂಗ ಆಗೇದ (ಎತ್ತಿಕ್ಕಿ. ೧೩); ನಾನು ಜಯಣ್ಣನ ಮುಖ ನೋಡಿದೆ. ಜಯಣ್ಣನಿಗೇನೂ ಸುಚಾಯಿಸಲಿಲ್ಲ (ವ್ಯಾನಿ. ೫೭). **ಸುಚಾಸು**: ಹಸಿವೆಯಾದರೆ ಮನಸ್ಸು ಉದ್ವಿಗ್ನವಾಗಿ ಬಿಡುತ್ತದೆ! ಏನೂ ಸುಚಾಸುವದೇ ಇಲ್ಲ (ಹೊಸಕ್ಕ. ೧೯೪); ನೀ ಏನ ಹೇಳಿದರೂ ನನ್ನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸುಚಾಸಲಿಲ್ಲ (ನಡದಾ. I, ೨೬೩). [ಸುಚ್ಯಾ (IP <— ಮರಾ. ಸುಚಣೇ) + - ಇಸು]

ಸುಚಾರಿತ್ರ (ನಾ). = ಸುಚರಿತ ೩: ಅಯ್ಯನ ಸುಚಾರಿತ್ರವನೊಸೆದು ಪಠಿಸಿದಡೆ ಕೇಳಿದಡಹುದಭಿಮತಾರ್ಥ (ಬಸಪ್ಪ. ೪೫-೫೫). [ಸಂ.]

ಸುಚಾಸು 'ಸುಚಾಯಿಸು' ನೋ.

ಸುಚಿ (ನಾ). ನಿರ್ಮಲತೆ; ಚೊಕ್ಕಟತನ: ಶುಚಿ — ಸುಚಿ, ಶುದ್ಧಿ — ಸುದ್ದಿ (ಕಮವ. ೨೫೩ ಪ್ರಯೋ); ವಚನ ಮಂಟಪ ಬಳ್ಳಿ ಸುಚಿ ಮೊಗ್ಗೆ ಹೂ ಬಿಡಲು ರುಚಿಜೇನ ಹುಟ್ಟು ಹೊಸಮತವ ಕಟ್ಟಿದರು ವಚನಶಾಸ್ತ್ರಕರು ನಾಡೊಳಗೆ (ಕಸ್ತೂಶಾ. ೩೦೪).

[< ಸಂ. ಶುಚಿ]

ಸುಚಿತ್ತ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಮನಸ್ಸು; ಶುದ್ಧವಾದ ಅಂತಃಕರಣ: ಸುಚಿತ್ತದಿಂದಲನ್ನ ಮನವು ನಿಮ್ಮ ನೆನೆಯಲೊಲ್ಲದು (ಬಸವ. ೪೭೭); ಪ್ರಾಣೇಶ್ವರಂ ಸುಚಿತ್ತದಲಿ . . . ಬೋನವಂ ಮಾಡಿ ಇತ್ತು (ಬಸಪ್ಪ. ೨೭-೧೫). ೨. ಶುದ್ಧವಾದುದು; ತಿಳಿಯಾದುದು: ತೃಷೆಗೆ ಹಳ್ಳದಲ್ಲಿ ಸುಚಿತ್ತವಾದ ಅಗ್ಘವಣಿಯುಂಟು (ಮಹಾದೇ. ೬. ೯೮-೨೨೬). ೩. [ವೀಶೈ] ಒಂಭತ್ತು ಬಗೆಯ ಹಸ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಸಂಸಾರನಿಮಗ್ನತೆಯನ್ನು ಇಲ್ಲವಾಗಿಸಿ ವಿಶ್ವಬಂಧುತ್ವಭಾವವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವಿಕೆ: ಸುಚಿತ್ತವೇ ಮೊದಲು ನಿರವಯವ ಕಡೆಯಾದ ನವಹಸ್ತಂಗಳಿಂದ ಭಾವಪುಷ್ಪಂಗಳಲ್ಲಿ ಪೂಜೆಯಂ ಮಾಡಿ (ಘನವ. ೨೩-೧೯). [ಸಂ.]

ಸುಚಿತ್ರೆ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವಳು: ನಿಟಲಾಂಬಕಧ್ಯಾನಪ್ರಮತ್ತೆ ಸುಚಿತ್ರೆ . . . ಸಾರವೀರವ್ರತಭರಿತ ಚರಿತೆ (ಬಸವ. ೨೪-೧). [ಸುಚಿತ್ರ + - ಎ]

ಸುಜಂಭ (ನಾ). ೧. ಗಟ್ಟಿಯಾದ ದವಡೆಗಳನ್ನುಳ್ಳವನು. ೨. (ಆಲಂ) ಗಟ್ಟಿಗ; ಪರಾಕ್ರಮಿ: ಜಮ್ಮಾರಿನಿಭಂ ಶಾಲಾಸ್ತಂಭಮಮನೊಳ್ಪೊಡೆದ ನಿಜೇಸಿದಂ . . . ಜಕೀರ್ತಿ[ಗ]ಸ್ತಂಭಮನೆ ನಿಱಿಸುವನ್ನ ಸುಜಂಭಂ ಕಂಚಿಗನಚಂಚಳಾಂಚಿತಧೈರ್ಯಂ (ಎ.ಇ. IV, ೯೪-೨೦; 945). [ಸಂ.]

ಸುಜನ (ಗು). ೧. ಸಜ್ಜನಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ; ಒಳ್ಳೆಯ. (ನಾ). ೨. ಒಳ್ಳೆಯವನು; ಸಜ್ಜನ: "ಕುಳಜಾತಂ ತರ್ಕನಾರ್ಯಂ ಸುಜನನಭಿಜನಂ ಸಾಧು ಸದ್ವೃತ್ತನಪ್ಪಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೦೦-೧೧); ಸುಜನಜನವನಜದಿನಕರ (ಸೌ.ಇ. XX. ೫೫-೬೯; 1082); ಸುಜನಜನಪ್ರಮೋದ ಘನಕುಂಜನಿಕಾಯಮನೊತ್ತಿ ಮೆಟ್ಟುತ . . . ಬಂದುದು ದೈತ್ಯಕುಂಜರಂ (ಉದ್ಭಟ. ೪-೯೪); ಬಂದ ಸುಜನಮೃಗಧೀವರಂ ಕಪಟಪಟು ಕೌಶಿಕಂ ವಾಸಿಷ್ಠಮುನಿ ಹೋದ ಹೊತ್ತನರಿದು (ಹರಿಶ್ಚ. ೩-೫).

ಸುಜನ ಕೈವಾರ = ಒಳ್ಳೆಯವರ ಪ್ರಶಂಸೆಗೆ ಪಾತ್ರನಾದವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು: ವೈರಿಘಟಾಕೇಸರಿ ಸುಜನಕೈವಾರನಾರೋಹಕತ್ರಿನೇತ್ರಂ (ಇ.ಇ. V. ೧೭-೨೦; 1019). **ಸುಜನಪ್ರಸಂಗ** = ಸಜ್ಜನರ ಸಹವಾಸದಲ್ಲಿರುವವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು: ವೈರಿದಿಕ್ಕುಂಜರಂ ಸುಜನಪ್ರಸಂಗಂ ಸಾಹಸೋತ್ತುಂಗಂ (ಸೌ.ಇ. XI-i. ೭೮-೪೫; 1045). **ಸುಜನಪ್ರಸನ್ನ** = ಒಳ್ಳೆಯವರನ್ನು ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸುವವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು: ಮಹಾಪ್ರಚಣ್ಡದಣ್ಡನಾಯಕಂ ವಿಬ್ಬಬಳನಾಯಕಂ ಸುಜನಪ್ರಸನ್ನಂ (ಕ.ಇ. IV. ೩-೯;1114). **ಸುಜನೋತ್ತಂಸ** = ೧. ಸಜ್ಜನರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು. ೨. ಸುಜನರು ತನಗೆ ಭೂಷಣಪ್ರಾಯರೆಂದು ತಿಳಿದವನು; ಕನ್ನಡದ ಕವಿ ಬೊಪ್ಪಣಪಂಡಿತನ ಬಿರುದು: ಸುಜನರ್ಬ್ಬೆಯ್ಮರೆ ತನಗವರಜಸ್ರಮುತ್ತಂಸಮಪ್ಪ ಪುರುಳಿಂ ಬೊಪ್ಪಂ ಸುಜನೋತ್ತಂಸನೆನಿಪ್ಪಂ ಸುಜನಗ್ರುತ್ತಂಸಮುಂಬ ಪುರುಳಿಂದೆನಿಸಂ (ಎಕ. II (R), ೩೩೩-೭೭; 12ನೆಯ ಶತ); ಗಜಗನ ಗುಣನಂದಿಯ . . . ಸುಜನೋತ್ತಂಸನ ಸುಮಾರ್ಗಮಿದಹೊಳ ಲಕ್ಕುಂ (ಶಮದ. ೫ ಏಱಿಕೆ). [ಸಂ.]

ಸುಜನತೆ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆ; ಸದ್ಗುಣ: ಗಜತುರಗರತ್ನಮಿವು ಭೂಭುಜನಾಪ್ಪೂಂ ಪ್ರುಲಪುಣ್ಯನವನನೆ ಸಾರ್ಗುಂ ನಿಜದಿಂದಮೆಂದು ಮಾಣ್ಬುದು ಸುಜನತೆ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೯-೧೦೦); ಇಲ್ಲದ ಗುಣಮಂ ಪೆಱರೊಳ್ ಸೂಲ್ಲಿಸುವಂ ತನ್ನೊಳುಳ್ಳ ಗುಣಮಂ ತಾನಿಲ್ಲೆಂದಾಡುವ ಪುಸಿಕಂಗಲ್ಲಿದಂ ಬಂದುದಮಮ ಸುಜನತೆ ಚಿತ್ರಂ (ಪುಷ್ಪ. ೧-೫೭). [ಸಂ. ಸುಜನತಾ]

ಸುಜನತ್ವ (ನಾ). ೧. = ಸುಜನತೆ: "ಸುಜನತ್ವ ಗಂಧದ್ರವ್ಯಂಗಳೊಳ್ ಸಾದಕ್ಕು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೧೧೦). ೨. ಕರುಣೆ; ದಯೆ. ೩. ಸಭ್ಯತೆ; ಸಂಭಾವಿತತನ. [ಸಂ.]

ಸುಜನವತ್ಸಲ, ಸುಜನವತ್ಸಳ (ನಾ). ಸದ್ಗುಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿ ಇರುವವನು; ಸಜ್ಜನಪ್ರಿಯನಾದವನು: ಎನಗೆ ಸುತ ಸುಜನವತ್ಸಲ ನಿನವಿಗೆ ಗೋಚರನೆಯಾಗಿ ಪೋಗದೆ ಮತ್ತೆಂದಿನ್ನ ಕೆಱೆದ ನಯನಗೋಚರನೆನಿಪ್ಪುದಂ ಪೇಟ ಪುಣ್ಯಾತರವಾಸರಮಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೧೭). **ಸುಜನವತ್ಸಳ**: ಸುಜನವತ್ಸಳನಲ್ಲಿಯುಮಿತನೆಂದು ಕೈವಾರದೆ ಬಣ್ಣಿಕುಂ ವಿಬುಧಮಂಡಳಿ ಪಂಡಿತ ನಾಗವರ್ಮನಂ (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೧೭-೩೩). [ಸಂ.]

ಸುಜನವತ್ಸಳ 'ಸುಜನವತ್ಸಲ' ನೋ.

ಸುಜಾಣ (ನಾ). ಬುದ್ಧಿವಂತ; ಚತುರ: ಸಕಳದೊಳು ನಡೆಯದ ಸುಜಾಣನು ಸಕಳವಳಿಯಲು ಸಕಳದೊಳು ತಾನಳಿಯದಿಹ ನಿತ್ಯ (ಬಸವ. ೫೦-೪೪); ಕಾಂತ ಸುಜಾಣನೆಂಬುದು ಯಶ್ಯಸಿದ್ಧ (ಮೋಹತ. ೨೫-೨೬). [ಸು - + ಜಾಣ]

ಸುಜಾಣೆ (ನಾ). ಬುದ್ಧಿವಂತೆ; ಚತುರೆ: ನರ್ತನದ ಸುಜಾಣೆಯರುಗಳ ಚಿತ್ತಸು . . . ಪೂಬಾಣ ಪರಾಕೆಂದರೊಲಿದು (ಮೋಹತ. ೧೭-೧೧); ಬಾಯ್ಮಳಂ ಬಿಡುವ ಬಿಡುಗಂಗಳ ಸುಜಾಣೆಯರ್ ಸಲೆ ದಶಾವಸ್ಥೆಯೊಳ್ ಕಣ್ಣಸೆದರು (ಚಿಬಪ್ರ. ೧೯-೩೦). [ಸು - + ಜಾಣೆ]

ಸುಜಾತ (ಗು). ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ: ಸುಜಾತ ಕವಿತಾವಿಚಕ್ಷಣಜನರ್ . . . ನಿಜಾಗಮದ ಪುಟ್ಟುವರ್ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೮-೩-೧೧). ೨. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರಳಿದ: ಅಭಿನವ ಸುಜಾತ ಪಾರಿಜಾತ ಸುಮನಶ್ಶೇಖರಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೧೩ ವ). [ಸಂ.]

ಸುಜಾತಿ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ವರ್ಗ; ಉತ್ತಮದರ್ಜೆ: ಸುಜಾತಿಯಪ್ಪ ಮಾಣಿಕ್ಯಮೆಂತುಂ ಕಿರ್ಚಿನೊಳಗಿರ್ದುಂ ಬೆಳಗುವಂತೆ (ಜೀವಸಂ. ೧-೪೭ ವ). ೨. [ವೀಶೈ] ಭಕ್ತರ ಪಂಗಡ: ಲಿಂಗಬಾಹ್ಯಂಗೆ ಲಿಂಗಬಾಹ್ಯನಾಗಬೇಕಲ್ಲದೆ ಸುಜಾತಿಯ ಬೆರಸಿದುದುಂಟೆ (ಮೋಳಿವಚ. ೧೭೭-೭೨೨). [ಸಂ.]

ಸುಜ್ಜಲು, ಚುಚುಲು, ಚುಜ್ಜಲು, ಚುಜ್ಜುಲು, ಸುಜ್ಜಿಲ್, ಸುಜ್ಜುಲು (ನಾ). (ಸೊಪ್ಪನ್ನು ಒಣಗಿಸಿ ಪುಡಿಮಾಡಿ ಸೀಗೆಪುಡಿಯೊಂದಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಚಿಗರೆ: ಜಾಲ ಸುಜ್ಜ[ಪಾಠಾಂ. ಜ್ಜು]ಲು ಮತ್ತಿ ಕಡವ ಹಾಳೆ ಹಾದರಿ ಬನ್ನಿ ಮೊದಲಾದ ತರುಗಳ ಜಾಲದಿಂದೆಸೆದುದಾ ವಿಪಿನ (ರಾಮವಿ. ೧೫-೫೯); ದೇವದಾರ ಚಕ್ಕೆ . . . ಸುಜ್ಜಲಬೀಜ, ಹಸುರುಹಾವು – ಇವು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಗ ೧ ತೂಕವಂ ಕಲ್ಕವಂ ಮಾಡಿ ಹಾಕಿ (ಸಕಪ್ರ. ೧೫೩). **ಚುಚುಲು**: (೩). **ಚುಜ್ಜಲು**: ಈ ಕಲ್ಲಿಗೆ ನೈಋತ್ಯದಲ್ಲೂ ಚುಜ್ಜಲಕಟ್ಟೆ ಕೆಳಗೆ ನೆಟ್ಟ ಕಲ್ಲು ೧ (ಎಕ. XIV. ವೃಸೂರು. ೧೧೫-೩೭೦;1674); ಕಗ್ಗಲ್ಲ ಕಣಿವೇಲಿ ಚುಜ್ಜಲ ಬೋರೇಲಿ ಕದ್ದು ಬತ್ತೀನಿ ನಿನಗಾಗಿ (ಜ್ಞಸರ್ವ. ೧೩೦). 'ಚುಜ್ಜಲುಮರ' ಪರಾ. **ಚುಜ್ಜುಲು**: ಚುಜ್ಜುಲು ಗೇರು ದೇವದಾರು . . . ಮೊದಲಾದ ಗಗನವಂ ತುಡುಕುವ ವೃಕ್ಷಂಗಳ್ (ಸೌಗಂಧಿ. ೫೪-೭). **ಸುಜ್ಜಿಲ್**: ಸುಜ್ಜಿಲರಳ ಸಾಗಡೆಯುದಿಸಂಪಗೆ . . . ನೇಸಱವಳಗಿಗೆ ವಜ್ಜುಗುಡದ ಬೆಳದಿರಲಾ ಬಿಂಜಂ ಭೀಕರತರಮಾಯ್ತು (ಜಯಚಾ. ೧೫-೨೪). **ಸುಜ್ಜುಲು**: ಹುಲುವೆ ಸುಜ್ಜುಲು ಹೊಂಗೆ ತಾರೆ ತವಸಿ ಕಗ್ಗಲಿ . . . ಮರಗಳಲ್ಲಿಹವು (ಚಂಪ್ರಸಾಂ. ೯-೮೫).

ಸುಜ್ಜಿಲ್ 'ಸುಜ್ಜಲು' ನೋ.

ಸುಜ್ಜುಲು 'ಸುಜ್ಜಲು' ನೋ.

ಸುಜ್ಞ (ಗು). ೧. ವಿವೇಕವನ್ನು ಹೊಂದಿದ; ಜ್ಞಾನಿಯಾದ. (ನಾ). ೨. ಜ್ಞಾನಿ; ಪ್ರಾಜ್ಞ; ವಿವೇಕಿ: ಆತನು ಅತ್ಯಂತ ಸುಜ್ಞನಾಗಿದ್ದು, ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯನಂತೆ ಅತ್ಯಂತ ಹಿತೈಷಿಯಾಗಿದ್ದ (ತುಳಸೀ. ೪೩). [ಸಂ.]

ಸುಜ್ಞಾನ (ನಾ). ಉತ್ತಮವಾದ ತಿಳಿವಳಿಕೆ; ವಿಶೇಷವಾದ ಜ್ಞಾನ: ಜ್ಞಾನ ವಿಜ್ಞಾನ ಸುಜ್ಞಾನ ಮಹಾಜ್ಞಾನ ಅಪರಜ್ಞಾನ ಇಂತೀ ಪಂಚಜ್ಞಾನವ ದಹ್ಯಮಾಡಿ ಬ್ರಹ್ಮಲಿಖಿತವ ತೊಡೆವಂತೆ ಧರಿಸುವದೆ ತ್ರಿಪುಂಡ್ರ (ಮೋಳಿವಚ. ೧೫೪-೫೮೧); ಕಾಮತಂತ್ರವಿಜ್ಞಾನಮಂ ಸುಜ್ಞಾನಂ ಮಾಡಿಯುಂ . . . ಕಾಲಮಂ ಸಲಿಸುತ್ತುಮಿರಯಿರ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೨-೧೭); ತುರಗವಿತಾನವಿಲ್ಲದ ಮೋಹರಂ ಸುಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದ ಯೋಗಿ ಸೂನೃತವಿಲ್ಲದಾಲಾಪ (ಬಸವ. ೩೭-೩೦). [ಸಂ.]

ಸುಜ್ಞಾನದ (ನಾ). ವಿವೇಕವನ್ನು ನೀಡುವವನು: ಸುಜ್ಞಾನದನಂ ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತೀ ಕೃತಿಯ ಮೊತ್ತಮೊದಲೊಳೆ ನಯದಿಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೧-೧-೯). [ಸಂ.]

ಸುಜ್ಞಾನಿ (ನಾ). ವಿಶೇಷವಾದ ಅರಿವುಳ್ಳವನು: ಇರ್ಪನುರು ಸಂಸಾರ ಮಾಯಾದರ್ಪ ವಿದಳನಮೂರ್ತಿ ಚರಲಿಂಗಾರ್ಪಿತಾರ್ಥಪ್ರಾಣವಪುರಭಿಮಾನಿ ಸುಜ್ಞಾನಿ (ಬಸವ. ೩೦-೧). [ಸಂ. ಸುಜ್ಞಾನಿನ್]

ಸುಟಿ 'ಸೂಟಿ₁' ನೋ.

ಸುಟಿಕರ (ನಾ). ಚತುರನಾದವನು; ನಿಪುಣ: ಸುಟಿ[ಪಾಠಾಂ. ಶುಟಿ, ಶೂಟಿ, ಶುಠಿ, ಶುಧಿ]ಕರನೆಂಬು ಗುಱಿಯನಂಬುಮ ತೆಱದಿ ದೃಷ್ಟಿ ಮುಟ್ಟಿಸು ಲಿಂಗದೊಳ್ ಕುಮಾರ (ಷಠಿಲ. ೫-೫೭). [ಸುಟಿ (< ಸೂಟಿ₁) + ಕರ₁ (<- ಕಾರ₂)]

ಸುಟಿಯಳಿ (ಕ್ರಿ). ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು; ಬಾಡು; ಮುದುಡು: ಉರೆ ಸುಟಿಯಳಿದ ಕುಮುದಗಳ ನಲಿಸುತ್ತೆ (ಪರಹ. ೫-೩). [ಸುಟಿ (< ಸೂಟಿ₁) + ಅಳಿ₁ (< ಅಟಿ₁)]

ಸುಟಿವಂತ (ನಾ). ಚತುರ; ಕುಶಲನಾದವನು: ಸುಟಿವಂತ ಮೃದು ನಿನ್ನ ಕರ್ಮಗಳವು ಭೋಗ ಮಠದೊಳೊಯ್ಯನೆ ತೊಲಗುವುವು (ಭರತ. ೫೪-೯೪). [ಸುಟಿ (< ಸೂಟಿ₁) + -ವಂತ]

ಸುಟವೇಱು (ಕ್ರಿ). ವೇಗವಾಗು; ರಭಸವನ್ನು ಹೊಂದು; ಚುರುಕಾಗು: ಸುಟವೆತ್ತು ಮುಗಿಲಗಲದಿ ಪರಿವಾಕಾಶತಟನಿಯ ಬುದ್ಬುದದಂತೆ ಪಟುವಾಗಿ ನಿಖಿಲನಕ್ಷತ್ರ ಸಂದೋಹ ಸಂಘಟಿಸಿತು ಕೇಳಾಯತಾಕ್ಷಿ (ಮೋಹತ. ೧೫-೫).

[ಸುಟ (< ಸೂಟ$_1$) + ಪೇಱು$_1$]

ಸುಟು (ಕ್ರಿ). ಕಟ್ಟು; ಅಳವಡಿಸು; ಜೋಡಿಸು(?): ಪೋತಬಮ್ಮ xxx ಯತನಂಗಳಿನ್ ಮಾಲೆಯಾ ಸುಟುವಾ ಬ[ಡಿ]ಗ ಮೊದಲಾಗಿಟ್ಟು ದೇವಣ್ಣ xx ಲೆಯವಮ್ ಮೊದಲಾಗಿ[ಟ್ಟು] ನಿಜಿಸಿ (ಶಾಸ. XI-i, ೧೩-೭; 869). [< ಸೂಡು$_1$?]

ಸುಟ್ಟ$_1$ 'ಸುಡು' ಪರಾ.

ಸುಟ್ಟ$_2$ (ನಾ). ಮೇಲೋಗರ; ವ್ಯಂಜನಪದಾರ್ಥ: "ಸುಟ್ಟಂ — ಮೇಲೋಗರಂ" (ಕಾಶಕ. ೨೫೭). [< ಸುಡು]

ಸುಟ್ಟರಗಾಲಿ 'ಸುಟ್ಟುರೆಗಾಲಿ' ನೋ.

ಸುಟ್ಟರೆ 'ಸುಟ್ಟುರೆ' ನೋ.

ಸುಟ್ಟಿ$_1$ 'ಸಿಟ್ಟಿ' ನೋ.

ಸುಟ್ಟಿ$_2$ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] (?): ಗತಿಯೋಜೆ ಬಜಾವಣೆ ಠಾಯ ಸುಟ್ಟಿ ಕೋಮಳವಳೆ . . . ಸಂಗಳಿಸೆ ಸುಕಂಠೆ ಪಾಡಿ ಪುದಿದಲ್ ಮುದಮಂ ನರನಾಥ ಚಿತ್ರದೊಳ್ (ಕುಮಾ. ೧-೬೭). 'ಸುರಿ' ಪರಾ. [?]

ಸುಟ್ಟಿಸು, ಸೂಂಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬೆರಳಿನಿಂದ ತೋರಿಸು,—ನಿರ್ದೇಶಿಸು: ಕುಸುಮಪುರದತ್ತ ಸುಟ್ಟಿಸಿ ತೋಱಿ (ಲೀಲಾವ. ೧೪-೧೫೯ ವ); ಅಂತಕ ಮನೋಜ . . . ಎಂದೊದವಿದತರ್ಕ್ಯರಂಬರ್ಗೆ ಸುಟ್ಟಿಸಬಾರದು (ಪಂಪಾಶ. ೪೭); ಅಂತು ಸುಟ್ಟಿಸಿ ತೋಱುವ ಬೆರಲ್ಬುಡಿಯಿಂ ಮುಂದು ಬಣ್ಣಿಸುವ ನುಣ್ನುಡಿಯಿಂ ಪಿಂದುಟಿಯ ಮುಂದುವರಿದು (ಅನಂತಪು. ೫-೪೭ ವ). ೨. ಚಾಚು; ನೀಡು: ಸುಟ್ಟಿಪ ನುಣ್ಬೆರಲ್ಗೆ ನಿಮಿರ್ದ್ದೆಕಿಲನೀವ ತುಷಾರವಾರಿಯಿಂ . . . ನೆಟ್ಟಗೆ ಮಾಡುತೊರ್ಮೆಯ ನೃಪಂಗನಸುಂ ಶಿಶಿರೋಪಚಾರಮಂ (ಕುಸುಮಾ. ೧೧-೩೩). **ಸೂಂಟಿಸು**: ೧. ಧನುಜಂಗಂಜಿ ಭಿಲ್ಲನು ವನದ ಕಡೆಯೊಳು ನಿಂದು ಸೂಂಟಿಸಿ ವಿನುತ ಸುಕೃತಿಗೆ ತೋಱಿದಂ ಗಡ ದೂರಪಥದಿಂದ (ಭರತೇ. ೩-೨೫).

[ಸುಟ್ಟು$_1$ + -ಇಸು$_1$]

ಸುಟ್ಟು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಬೆರಳಿನಿಂದ ತೋರಿಸು,—ನಿರ್ದೇಶಿಸು: "ಸುಟ್ಟು— ಅಂಗುಲಿದರ್ಶನೇ (ಬೆರಳಿನಿಂದ ತೋರಿಸು)" (ಕಮಧಾ); ಇಂತಳವುಮವನ ದೋರ್ವಳಮು ಮನರಸನಱಿಯಂ ನಿೞೋಕಱಿಯರ ಪೇೞಿಮೆಂದು ಕೆಲದೊಳಿರ್ದವರಂ ಸುಟ್ಟಿ ನುಡಿದೊಡೆ (ಬಂಪಂ. ೬-೩೪ ವ); ಸುಟ್ಟಿದುದೆ ತೋಱಿ ಕಾಣದ ಕಟ್ಟಳೆಯಂ ಮಾಡಲಿಂದ್ರನಾಣತಿಯಿನಿರಲ್ಪಟ್ಟರ್ ದಿಕ್ಪತಿಗಳ್ ಸಮಸ್ತಗಳಿಂ ಕೂಡಿ ಜನನ ಸವನೋತ್ಸವದೊಳ್ (ಶಬ್ದಾನು. ೪೪೩ ಪ್ರಯೋ); (ಆಕಾಶದ ಕಡೆಗೆ ಸುಟ್ಟಿ) ಮೇಲೊಬ್ಬನಿಹನಾತನೊಳಗೆ ಹೊರಗಲ್ಲವಂ ನೋಡುತಿಹನವನಿಗಿದನೊಪ್ಪಿಸಿಹೆ! (ಹಚ್ಚರ. ೩೪-೧೭).

ಸುಟ್ಟದೋರ್ಕೆ = ಬೆರಳನ್ನು ತೋರುವುದರ ಮೂಲಕ ಸೂಚಿಸುವಿಕೆ: ಬೀಸಾಟಮನೆ ಸುಟ್ಟದೋರ್ಕೆಗೆ ಗೆತ್ತು ನಾಮ್ ಬಂದೆವಿಲ್ಲಿಗೆ ಮಹೇಂದ್ರಾಚಲಕೆ! (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೩೩-೩೦೦). **ಸುಟ್ಟದೋಱು, ಸುಟ್ಟತೋರು, ಸುಟ್ಟತೋಱು, ಸುಟ್ಟದೋರು** = ಬೆರಳಿನಿಂದ ತೋರಿಸು: ತರಳತರತಾರಹಾರೋತ್ಕರರಚನೆಗೆ ಸುಟ್ಟದೋಱಿ ನೀರೇರುಹಬಂಧುರಗಂಧಿ ರಮಣನಿಂದಂ ಸುರಹೊನ್ನೆಯ ನನೆಯನಸೆಯೆ ಕೊಯ್ಸಿದಳೊರ್ವಳ್ (ಪುಷ್ಪದಂ. ೮-೮೪); ಈತಂಗಸಾಧ್ಯಮಾವುದುಮಿಲ್ಲೆನುತ್ತು ಮಾತಂಗಳೊಡಗೊಂಡು ಪೋಗಿ ಬಳಾಕಗಿರಿಯ ಬಹಳ ಗುಹೆಯಂ ಸುಟ್ಟದೋಱುವುದುಂ (ಮಹಾಪು. ೬-೧೦೨ ವ); ಕೆಳಗೆ ಕಾಣಿಸುವ ಊರನ್ನು ನೋಡಿ ತನ್ನ ಹಿಂದಣ ತಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದನ್ನು ಸುಟ್ಟಿ ತೋರುವಳು (ಸವಿ. ೨೫೧); ನಾರಾಯಣಂ ಬಲದೇವಂಗೆ ಸುಟ್ಟತೋಱಿ ಭೀಮಾರ್ಜುನರ್ಕಳಿವರಮೋಘಮಪ್ಪರೆಂದವರ ಸಾಹಸಕ್ಕೆ ಮೆಚ್ಚಿ ಸಂತಸಂಬಟ್ಟರ್ದಾಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೭೧ ವ); ಲತಾಗಾರದ ಪುಳಿಲೆಡೆಯಂ ಸೀತಾ ರಮಣಿಗೆ ಸುಟ್ಟತೋಱಿದಂ ರಘುವೀರಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೧೫-೨೧); ನೆನೆಯಲ್ಕಾರದು ಸುಟ್ಟತೋಱಲರಿದಾರ್ಗಂ ರಾಮಚಂದ್ರಪ್ರತೀಂದ್ರನ ದುರ್ವಾರನಿಘೋರವೀರತಪಂ (ಅನಂತಪು. ೧-೨೩); ಸುಟ್ಟದೋರಿದಳು ಪೀಂಚಲು (ಮಲೆಮ. ೭೫೫).

[ದೇ. || ತಮಿ. ಚುಟ್ಟು; ಮಲ. ಚೂಂಡು; ತುಳು. ತೂಂಡು; ಕೊ. ಸೂಟ; ಕುವಿ. ಹೂತಲಿ]

ಸುಟ್ಟು$_2$ 'ಸುಡು' ಪರಾ.

ಸುಟ್ಟುಂದೋಱು, ಸುಟ್ಟುದೋಱು (ಕ್ರಿ). = ಸುಟ್ಟಿಸು ೧: ನಿಟ್ಟಪರವೆ ಸೀವಂದದಿ ತನ್ನಂ ಸುಟ್ಟುಂದೋಱುವ ಬೆರಲುದಿವಂದದೆ . . . ಎಚ್ಚ ಮಹಾಫಣನಾರಾಚಂ (ಜಯಕಾ. ೭-೩೮). **ಸುಟ್ಟುದೋಱು**: ಸುಟ್ಟುದೋಱಿದ [ಪಾಠಾಂ. ತೋಱಿದ] ಬೆರಳುರಿವುದಾ ದೆಸೆಯತ್ತ ಮೆಟ್ಟಿದ ಕಾಲ್ಮುರುಟುವುದು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೧೧-೫೮).

[ಸುಟ್ಟು$_1$ + ತೋಱು]

ಸುಟ್ಟುಂಬೆ (ನಾ). ೧. ತೋರುಬೆರಳು; ತರ್ಜನಿ: ಕಿಱುಕುಣಿಕೆಯ ಬೆರಲಿಂದೆಡೆವಱಿಯದೆ ಸುಟ್ಟುಂಬೆವರೆಗಮೆಯ್ದಿದ ಬರೆಯಿಂ ನೆಱೆ ನೂಱುವರ್ಷಂ (ಲೋಕೋಪ. ೧೧-೧೭); ಸುಟ್ಟುಂಬೆಯಂ ತೋಱಿ ನುಡಿಯುತ್ತುಮಿರ್ದ ಶ್ರೀದೇವಿಯ ಮಾತಂ ಕೇಳ್ದು (ಧಾರಾಪು. ೬-೪೩ ವ); ಕವಿ ಸುಟ್ಟುಂಬೆಯಿಂದೆ ಸತ್ಕಮಂ ತೋರ್ಪನ್ (ಸಂಪದ. ೪೦-೫). ೨. ಬೆರಳು; ಅಂಗುಲಿ: ಕೊರಲೊಳ್ಬೊಗೆಯಿಪ ಹಾರಮನೆರಡುಂ ಸುಟ್ಟುಂಬೆಯಿಂದವಡಿಗಡಿಗಾಗಳ್ ತಿರುಪುತ್ತಂ . . . ಎಸೆದಳ್ (ಕಾದಂಬ. ೧೩.೨). ೩. ನಡುವಣ ಬೆರಳು; ಮಧ್ಯಮೆ: ಕನಿಷ್ಠಿಕೆ ಸಮಂತು ಮುಟ್ಟದಿರೆ ಪೃಥ್ವಿಯಂ ಬಿಂಡ ಮತ್ತನಾಮಿಕೆಯದುದ್ದಮಾಗೆ ಮಱುವಾಟ್ತೆ ಸುಟ್ಟುಂಬೆಯೊಂದ ನೀಟ್ಪು ನಿಲೆ ಕಡ್ಡ (ಲೋಕೋಪ. ೧೧-೫೧).

ಸುಟ್ಟುಂಬೆಯ ನೆಟಿಲ್ = (ಆಲಂ) ಮಾರ್ಗದರ್ಶನದ ಆಶ್ರಯ: ದಮಿತಾರಿಗೆ ಪುಟ್ಟಿ ಸುಟ್ಟುಂಬೆಯ ನೆಟಲೊಳ್ಬಂದು ಮುಗುಳನೊಳ್ ಪೂಟ್ಟುಂ ಭ್ರೂಲತಾಪ್ರತಾನದೊಳ್ ಕಟ್ಟುಂ ಕಿಟ್ಟಟ್ಟುಮಿರ್ಪುದುಚಿತಮಲ್ಲು (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೮೨ ವ). **ಸುಟ್ಟುಂಬೆಯ ಬೆರಲ್** = ಸುಟ್ಟುಂಬೆ ೧: ಸುಟ್ಟುಂಬೆಯ ಬೆರಲಗ್ರದೊಳಿಟ್ಟು ತ್ರಿಕಟುಕಮನೂರಸೆ ಕಿಱು ನಾಲಗೆಯಂ ಮಟ್ಟಲ್ಲವಮತಿ(?)ವಿಷಂ ಬಿಟ್ಟಡಗುಗುಂ (ಖಗೇಂದ್ರ. ೧೬-೬೨).

[< ಸುಟ್ಟುಂಬೆರಲ್?]

ಸುಟ್ಟುಂಬೆಕ್ಕು (ನಾ). ಮುಟ್ಟದರೆ ಎಲೆಗಳನ್ನು ಮುರುಟಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಮುಟ್ಟದರೆ ಮುನಿ: "ನಮಸ್ಕಾರಿ, ಗಂಡಕಾರಿ, ಖದಿರ . . . ಎಂದೊಡೆ ಮುಟ್ಟದರೆ ಮುರುಟುಹ ಸುಟ್ಟುಂಬೆಕ್ಕೆಂದೂ ಎಂಬರು" (ನಾಚಿರಾ. ೬). [ಸುಟ್ಟು$_2$ (< ಸುರುಂಟು) + ?]

ಸುಟ್ಟುಂಬೆಬೆರಲು (ನಾ). = ಸುಟ್ಟುಂಬೆ ೧: ತೂಗುವ ತಲೆ ತುಱುಗೆವೆಯುಲುಗದ ನೋಟ ಮೂಗಿಟ್ಟು ಸುಟ್ಟುಂಬೆಬೆರಲು ಭೂಗಧಿಪನ ಕೊಂಡಾಡುವ ನುಡಿಯಿಂ ರಾಗಿಸಿತಾ ಮೃತಜೀವಿ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೮-೭೫). [ಸುಟ್ಟುಂಬೆ + ಬೆರಲು (< ಬೆರಲ್)]

ಸುಟ್ಟುಂಬೆರಲ್, ಸುಟ್ಟುಬೆರಳು, ಸುಟ್ಟುವೆರಲ್ (ನಾ).= ಸುಟ್ಟುಂಬೆ ೧: ಕುರುಳ ಸುರ್ಬಿಂ ಪುರ್ಬಿಂಗಿಟ್ಟಿಪ ಬೆಮರ ಬಿಂದ್ವೊನಲಂ ಸುಟ್ಟುಂಬೆರಲಿಂ ತೊಡೆ ದೀಡಾಡುತ್ತುಂ (ಲೀಲಾವ. ೬-೧೭ ವ); ಪುಸಿಯ ನೆಱೆಸುಡುಗು ಸುಟ್ಟುಂಬೆರಲ್ ಸುಡದಿರಲ್ ನಂಬಿ ಸಿದ್ಧಮಲ್ಲೇಶ್ವರನನು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೭-೧೬). **ಸುಟ್ಟುಬೆರಳು**: ನೋವಂದರ 'ಇತ್ತಿಲ್ಲ ಇತ್ತ' ಎಂದು ಹಾದೀ ತೋರಿಸುವ ಸುಟ್ಟುಬೆರಳು (ವಿಚಾರಾಂ. ೭೫); (ಸುಟ್ಟುಬೆರಳಿಗೆ ಅವರನ್ನು ಗುರಿಮಾಡಿ) ನೋಡಿದಿರಾ (ಹೊಸಹು. ೧೧). **ಸುಟ್ಟುವೆರಲ್**: ಅರಸಿಗಂದು ರಕ್ಕಸವಕ್ಕಿಗಳ ಪೊಣರ್ಕೆಯ ವಿಪಿನಮಂ ತೋಱಿ ಸುಟ್ಟುವೆರಲಿಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩-೩೯). [ಸುಟ್ಟು$_1$ + ಬೆರಲ್]

ಸುಟ್ಟುಂಬೆಸಕಾಱ (ನಾ). (ಬೆರಳಿನಿಂದ) ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದುದನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವವನು (?): ಸಸಿಯ ಬೆಸದಿನಸಿಯೇಱಿಂಗೆ ಬಂದ ಸುಟ್ಟುಂಬೆಸಕಾಱ ನಂತಸಿದನ ಸುಸಿರದಿಂ ಪೊಕ್ಕು ದೇವಕುಲಂಗಳಾದಲೆಯೊಳೊತ್ತುಂಗೊಂಡಿರ್ದ ಕಟ್ಟಲೆಗೆ ಮಿಟ್ಟುವಾಗಿಯುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೮-೪೩ ವ). [ಸುಟ್ಟು$_1$ + ಬೆಸ$_1$ + - ಕಾಱ]

ಸುಟ್ಟುದೋಱು 'ಸುಟ್ಟುಂದೋಱು' ನೋ.

ಸುಟ್ಟುಬೆರಳು 'ಸುಟ್ಟುಂಬೆರಲ್' ನೋ.

ಸುಟ್ಟುರೆ, ಸುಂಟರ, ಸುಂಟುರೆ, ಸುಟ್ಟರೆ (ನಾ). ವರ್ತುಲಾಕಾರವಾಗಿ ಸುತ್ತಿ

ಸುತ್ತಿ ರಭಸವಾಗಿ ಬೀಸುವ ಗಾಳಿ; ಚಕ್ರಗಾಳಿ; ಆವರ್ತಮಾರುತ: ಅಟ್ಟೆಗಳಿಂದಂಬರಂಬರಂ ನೆಗೆದು ಪಾಱುವ ನೆತ್ತರ ಸುಟ್ಟುರೆಗಳಿಂದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೭೦ ವ); ಆನುಂ ತೊಡೆಯಡೆಯೊಳಿರ್ದೊಡನಂದು ಸುಟ್ಟುರೆಯ ತಱಗೆಲೆಯಂತೆ ತಿಱ್ಱನೆ ತಿರುಗಿ ಬೀಳ್ವಲ್ಲಿ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೮೫); ಪವನಂ ಸುಟ್ಟುರೆಯಾಗಿ ಸುತ್ತಿ ಶಿಶುವಂ ಕಾದಿರ್ಪುದುಂ (ನೇಮಿಪು. ೩-೫೯); ಗಾಳಿ ಸುೞಿದು ಸುಟ್ಟುರೆಗಳೊಗೆವೊಡಂ (ಅಬ್ಬಮ. ೨-೧). **ಸುಂಟರ:** ಸುಂಟರ. ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಶುಟ್. ತರ್, ಸುಟ್ಟರ, ಟದ ದ್ವಿತ್ವದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ವೇಳೆ ಬರುವಂತೆ (ಎಟ್ಟು, ಎಣ್ಟು) ಅನುನಾಸಿಕ ಬಂದು ಸುಣ್ಟರ ಆಗಿದೆ (ನಮ್ಮನು. ೧೦೫). **ಸುಂಟುರೆ:** ಆ ಕುವರನ ಪೂರ್ವಕೃತ ಪುಣ್ಯದೇವತೆ ಭೀಕರಮಪ್ಪ ಸುಂಟುರೆಯ ಆಕಾರದಿಂದ ಬಳಸಿ ರಕ್ಷಿಸುತಿರ್ದುದಾ ಕುಣಪಾಲಯದೊಳಗೆ (ನೇಮಿಸಂ. ೬-೩೯); ಸುಂಟುರೆಯಂತಿರೆ ಸುತ್ತಿ ಪತ್ತಿ ನಾಗಾಂತಕನಂತೆ ಪಾೞಿದುದು ತುಂಗತುರಂಗಮಿಳಾಧಿನಾಥನಾ (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೭೮); ಒಮ್ಮೆ ಸುಂಟುರೆಯಾಗಿ ಸುಳಿಸುಳಿದು ಜೀವಗಳ ದೂಳಿಕಣಗಳ ಹಾಗೆ ತೂರಾಡಿ . . . ಮೆರೆವೆ ಲೋಕೈಕವೀರ! (ಬಾಹುಗ. ೨೬-೧೨). **ಸುಟ್ಟುರೆ:** ಉದಯಾದ್ರಿಶಿಖರದೊಳೂದುವ ಸುಟ್ಟುರೆ ಕೆದಱಿದ ಕುಂಕುಮರಜವೋ . . . ಮೇಣ್ ತಾನಿದು ಶಶಿಯರುಣೋದಯವೋ (ನಾಗಕು. ೩೧-೫೦).

[ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಚುೞಚ್ಚು; ಮಲ. ಚುೞಲು]

ಸುಟ್ಟುರೆಗಾಳಿ, ಸುಂಟರಗಾಳಿ, ಸುಂಟರುಗಾಳಿ, ಸುಂಟುರುಗಾಳಿ, ಸುಟ್ಟರಗಾಳಿ (ನಾ). = ಸುಟ್ಟುರೆ: ಸುಟ್ಟುರೆಗಾಳಿಯೊಳ್ ಸುೞಿಗೊಂಡು ತಱಗೆಲೆಗಳ್ ಪಾಱುವಂತೆ (ಗದಾಯು. ೮-೨೦ ವ); ಗಾಳಿಯೆಲ್ಲಂ ಸುಟ್ಟುರೆಗಾಳಿಯ ಗಿಡುವೆಲ್ಲಂ ಮುಳ್ಳುಗಿಡುಗಳೆ (ಬಂಹರಿ. ೮-೧೩ ವ); ಬಾಳಾಂತು ಬಳಸಿ ಬಟ್ಟೆಗೆ ಬಂದು ಸುಟ್ಟುರೆಗಾಳಿಯಂತೊದಗಿ ಸುತ್ತುವರು (ಭರಚ. ೬೩-೫೧). **ಸುಂಟರಗಾಳಿ:** ಉರುವ ಸುಂಟರಗಾಳಿ ವಹಿಲದಿ ಕರಿಯ ಮೇಘವನಟ್ಟುವಂದದಿ (ಕೌಶಿರಾ. ೧೮-೧೧); ಸುಂಟರಗಾಳಿಯು ಖಾಸರೋಗಹರವಾಗಿ ದಾಹವನ್ನು ಅತಿಭೀತಿಯನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುವುದು (ಸಕವ. ೫೭); ಸುಂಟರಗಾಳಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿದ ತರಗೆಲೆಯಂತಾಯಿತು, ನನ್ನ ಮನಸ್ಸು (ಮಗಮಾಂ. ೭೮). **ಸುಂಟರುಗಾಳಿ:** ಬಿಡದೆ ಕಡಿದಾಡಿದರು ಸೇನಾಗಡಲು ರಕುತದ ಕಡಲನುಗುಳಿತು ಬಿಡದೆ ಸುಂಟರುಗಾಳಿ ವಿಲಯದ ಮಳೆಯ ಪಡೆದಂತೆ (ಕುಮಾಭೀ. ೪-೮); ರಾತ್ರಿ ಸುಂಟರುಗಾಳಿಯೆದ್ದಿತು (ಪುಪುಪೂ. ೩೪೦). **ಸುಂಟುರುಗಾಳಿ:** ಗಗನದ ಮುಗಿಲ ಮೋಹರವ ಧಾಳಿಯಲಿಯಱೆಯಟ್ಟಿ ಸುಂಟುರುಗಾಳಿಯುರವಣೆ ನಿಂದವೊಲು (ಕುಮಾದ್ರೋ. ೬-೭೦). **ಸುಟ್ಟರಗಾಳಿ:** ಸುಟ್ಟರಗಾಳಿ ಬಿಟ್ಟಾಗ ಅದರೊಳಗೆ ಕಸ, ಕಡ್ಡಿ, ಎಲೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳು ಚಕ್ರಾಕಾರವಾಗಿ ತಿರುಗುತ್ತ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏರುವುದನ್ನು ಬಹು ಜನರು ನೋಡಿರಬಹುದು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೬). [ಸುಟ್ಟುರೆ + ಗಾಳಿ$_1$]

ಸುಟ್ಟುರೆಮಸಗು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸುಂಟರಗಾಳಿ ಹರಡು, — ಆವರಿಸು. ೨. (ಆಲಂ) ಸುಂಟರಗಾಳಿಯ ಹಾಗೆ ಧಾವಿಸು: ಮುಂದನಾರಯ್ಯದೆ ಪಿಂದಂ ಪಾರದೆ ಮುಂದೆ ನಿಂದ ನಿಜಸ್ಕಂದನಮನೇಱಿ ಸುಟ್ಟುರೆಮಸಗಿ ನಿಟ್ಟುರಿಗೊಂಡಂ (ಆನಂಪು. ೧೧-೭೨ ವ).

[ಸುಟ್ಟುರೆ + ಮಸಗು]

ಸುಟ್ಟುರೆವಿಡು (ಕ್ರಿ). ಸುಂಟರಗಾಳಿಯಾಗು: ಯಕ್ಷಕರ್ದಮದಗರುವ ಕಪ್ಪುರದ ಕಂಪು ಸುಟ್ಟುರೆವಿಡುತುಂ ಮಗಮಗಿಸೆ (ಸುಕುಮಾ. ೧೦-೧೨೪). [ಸುಟ್ಟುರೆ + ಬಿಡು$_1$]

ಸುಟ್ಟುವೆರಲ್ 'ಸುಟ್ಟುಂಬೆರಲ್' ನೋ.

ಸುಠಿ (ನಾ). ೧. [ಸಂಗೀತ] (?): ಸುಠಿವೊಟ್ಟಜಿದಾಳವಾಳಂ ಪದಿರ್ಪೊಱೆ ಕೊಂಕು ಕವ್ಮಣೆ ಪೆಸರಂ ಬೆಡಂಗುವಡೆಯೆ ಪಾಡುತ್ತಿರೆಯುಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೬-೬೬ ವ). ೨. (?): ಸ್ಫುಟವೆನಲ್ಕೆ ತಿಳಿವುತಿರಲು ಸುಠಿ ಸಲಕ್ಷ ತನ್ನ ತಾನೆ ನಟಿಸಿ ಮುಂದೆ ತೋರ್ಪುದೆಂದು (ವೃಷಗೀ. ೮೪). 'ಸುಟ್ಟ$_2$' ಪರಾ. [?]

ಸುಡಗೆಣಸು (ನಾ). ಗೆಣಸಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ: ಹಾಲಮಡ್ಡಿ, ಸುಡಗೆಣಸು, ಮಸ್ತಿ (ವೃಬಿಗಿ. ೫೧-೧೦೧೫). [ಸುಡ$_?$ + ಗೆಣಸು (< ಗೆಱಸು)]

ಸುಡಾಬು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಸುರಹೊನ್ನೆ, ಪಿನ್ನೇಕಾಯಿ, ಪುನ್ನಾಗ, ಸುಡಾಬು, ಹೂಹೊಮ್ಮೆ (ವೃಬಿಗಿ. ೧೬-೨೪೭). [?]

ಸುಡಾಳ, ಸುಧಾಳ (ನಾ). ೧. ಬಹಳ ಹೊಳಪು, — ಕಾಂತಿ: ಮುತ್ತಿನ ಬೈತಲೆಯ ಸುಡಾಳಮಾಲಿಕೆಯ ಕಟ್ಟಿದರು (ಮೋಹತ. ೨೩-೩೧). ೨. ಚೆಲುವು; ಅಂದ; ಸೊಬಗು: ಸುಡಾಳದಿಂಪು ನುಣ್ಪೊದವಿರೆ . . . ಸದವಳವೀಣೆಯಂ ಪಡೆದು ಬಾಜಿಸುತಿರ್ದನನೇಕರೀತಿಯಿಂ (ದಶಕು. ೧೨-೫); ಬಾಳೆನ್ನ ಭಾಗ್ಯದ ನಿಧಿಯೆಂದೆನಿಪ ಸುಡಾಳ ಬಲ್ಮೊಲೆವೆತ್ತ ನೀಱೆ (ಮೋಹತ. ೧೧-೨). **ಸುಧಾಳ:** ೧. ಉದುರಿದವು ಧರಣಿಯಲಿ . . . ಖಂಡದ ಸುಧಾಳದ ಜಗಿಯ ಪೇಸಿಕೆನಿಕರ ನೂಱು (ಕುಮಾಆ. ೪-೪೨); ಸು[ಪಾಠಾಂ. ಚಿ]ಧಾಳದಲೊಲೆವ ಮೂಗಾಯಿಗಳ . . . ಮಾಯೆಗಿಕ್ಕಿದರು (ಪ್ರಭುಲೀ. ೩-೨೫). [ಸು$_4$ - + ಡಾಳ$_1$]

ಸುಡಿಗೆ 'ಸುಡುಗೆ' ನೋ.

ಸುಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸುಡುವಂತೆ ಮಾಡು; ದಗ್ಧವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು: ಮುಂದೆ ಬಣ್ಣವ ಹಚ್ಚಿ ಹಿಂದೆ ಸುಣ್ಣವ ಸುಡಿಸಿ ಹೊಂದಿಕೆಯ ಮಾತನಾಡುವ ಮಾನವರ ಹೊಂದಿಕೆಯ ನೋಡು (ಕಾಲಸು. ೬೭-೧೦೭); ಕಿಡಿಗಣ್ಣನಿಂದಳಿದುಳಿದ ದೇಹವನಿನ್ನು ಸುಡಿಸದೆ ತಳರೆಂದ ನಗುತ (ಮೋಹತ. ೩೮-೮). ೨. ಸುಟ್ಟುಹಾಕು; ದಹಿಸು: ಸುಡಿಸು ಕೈಲಾಸಮಂ ಕೆಡಿಸು ಹರಸಾಸಮಂ (ಚಬುಪು. ೪೭-೨೨).

ಸುಡಿಸಿಕೊಳ್, ಸುಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು, ಸುಡಿಸಿಗೊಳ್ಳು = ೧. (ಮೈಮೇಲೆ) ಬರೆ ಹಾಕಿಸಿಕೊಳ್ಳು: ಪುಣ್ಣುಡಿಸಿಕೊಳ್ವರಂತೆ ಮಿಡುಮಿಡುಮಿಡುಕುವರ್ ಬಡಿವೆತ್ತರಂತೆ ಸುಯ್ವರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೮೧); ಈ ಸ್ವಾಮಿಗೋಳ ಕೈಯ್ಯಿಂದ ಮೈ ಸುಡಿಸಿಗೊಂಬೋ ಸಂಕಟ ನನಗ್ಯಾಕ? (ಸಮುಜೀ. ೩೯೧). ೨. ದಗ್ಧಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು; ದಹನಗೊಳ್ಳು: ಉತ್ತ ಹೊಲ ಬಿತ್ತಿಸಿಕೊಂಡೀತು ಸತ್ತ ಹೆಣ ಸುಡಿಸಿಕೊಂಡೀತು (ಗಾದೆ).

[ಸುಡು + -ಇಸು$_1$]

ಸುಡು (ಕ್ರಿ). ಸುಟ್ಟ$_1$ (ಭೂತಕೃ), ಸುಟ್ಟು (ಭೂತನ್ಯೂ) ೧. ಸುಟ್ಟುಹಾಕು; ದಗ್ಧಗೊಳಿಸು: "ಸುಡು—ದಾಹೇ" (ಶಮಧಾ); ಪುಳ್ಳಿಗಳಂ ಕಡಿದೊಟ್ಟಿ ಕಿಚ್ಚನಿಕ್ಕಿ ಸುಟ್ಟು ಕಿಚ್ಚಿನ ಬಣ್ಣದಂತಾಗಿ ಸಿಲೆಯಂ ಮಾಡಿ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೧೪-೧೧); ಕಾಯ್ದ ಬೆನ್ನೀರ್ ಮನೆ ಸುಡದು (ಪಂಪಭಾ. ೯-೩೮); ತೋಱೆಯೆಂದು ಸಾರೆ ಮಾಯದ ತೊೞಗಿಳ್ಕಾಯ್ದಣ್ಣೆಯಾಗಿ ಪತ್ತಿ ಸುಡಲ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೮೩); ಪರಮಗರುಡೋದ್ಗಾರಮಣಿಯನು ಗರಳ ಸುಡುವುದೆ (ಕುಮಾದ್ರೋ. ೪-೮). ೨. ಉರಿಯಲ್ಲಿ ಬೇಯುವಂತೆ ಮಾಡು; ಬೆಂಕಿಯಲ್ಲಿ ಬೇಯಿಸು: ಕಟ್ಟಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಚುಚ್ಚಿ ಸುಡುವ ಮಾಂಸ — ಶೂಲ್ಯ (ನಾಚಿರಾ. ೩); ಸುಟ್ಟ ಬಾಡ ತಿಂದಾರು ಹೆಡಿಗೆ ಐನೂರ ಖಂಡಾವ ತಿಂದರು (ಕರಿಶ. ೬೬-೫); ಜವೆಗೋಧಿಯ ಕಾಳುಗಳಿಂದ ಸಹ ರೊಟ್ಟೀ ಮಾಡಿ, ತೋಡಿದ ಎರಡು ಕಲ್ಲುಗಳೊಳಗೆ ಹಾಕಿ, ಸುಡುತ್ತಾರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೧೧೨). ೩. ತೀವ್ರವಾದ ಶಾಖವನ್ನು ನೀಡು; ಬೇಗೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು; ದಹಿಸು: ನಡುವಗಲ ಬಿಸಿಲ್ ತನ್ನಂ ಸುಡೆ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೧೫); ಮದನದವಾನಲಾರ್ಚಿ ತನುವಂ ಸುಡೆ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೯); ರವಿಯುಂ ನಡುವಗಲೊಳ್ನಿಂದು ಕೆದಱಿದಂ ಕರತತಿಯಿಂ ಕಿಡಿಗಳನೆನೆ ಬಿಱುಪಿಸಿಲುಂ ಸುಡುತಿರೆ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೯೮); ಬೆಳದಿಂಗಳಿನ ಬಿಱುಸಾರ ಸುಡುವುದು ಕೈದು ಹಿಡಿದರೆ ಕಲಿಗಳೇ ದ್ವಿಜರು (ಕುಮಾದ್ರೋ. ೫-೩೮). ೪. ಬಹಳ ಶಾಖವನ್ನು ಹೊಂದು; ಕಾದು ಹೋಗು: ಸುಡುದುಷ್ಟವೆಱೆದಿಹರೆ ಕೊಡನೆತ್ತಿ ಹೊಯ್ಯುವರೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೯೩೮); ಅವುಗಳ ಜಳದಿಂದ ಮೈ ಸುಡುವುದು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೬೦). ೫. ದಹಿಸಿಹೋಗು; ದಗ್ಧವಾಗು: ಅಡುವಂತಾದವುದೀಗಳೆನ್ನವಯವಂ ಕೂಡೆ ಕಣ್ಣಾಲಿಗಳುಡುವಂತಾದವುದೇವೆನೆಯ್ದೆ ಹೃದಯಂ ಬೇವಂತುಟಾದಪ್ಪುದು (ಕಾದಂಪೂ. ೮೫೩); ಪುಯ್ಯಲಿಡೆ ಸುಡವೊತ್ತಿಸಿಯುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೭೩); ದಳ್ಳುರಿ ಸುತ್ತಿ ಸ್ಮರನ ಬಿಗಿದ ಬತ್ತಳಿಕೆ ಕರ್ವು ವಿಲ್ಲು ಸಹಿತ ಸುಟ್ಟುಗಿದುದು ಉರಿ ನಭಸ್ಥಳಕೆ (ಮೋಹತ. ೬-೩೯). ೬. (ಇಟ್ಟಿಗೆ, ಮಡಕೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಬೆಂಕಿಯ ಶಾಖದಿಂದ) ಹದಗೊಳಿಸು, —ಒಣಗಿಸು: ಸುಣ್ಣಾಮುವುಮನಿಟ್ಟಿಗೆಯಂ ಸುಡುವಲ್ಲಿ ಸಾವ ಜೀವನಿಕರದೊಂದು ಓಂಸೆಯೊಳೆ ಪಾಪಮ ಮೊಕ್ಕಳಂ (ಸಮವ. ೪-೧೨೭). ೭. ಸೇದು; ಧೂಮಪಾನಮಾಡು: ಹೆಡ್‍ಕ್ಲಾರ್ಕ್ ಹೊಗೆಬತ್ತಿ ಸುಡುತ್ತ ಕುಳಿತಿದ್ದ (ಚನ್ನುಹಿಂ. ೯). ೮. (ಆಲಂ) (ಗುಂಡಿಟ್ಟು) ಕೊಲ್ಲು; ಸಾಯಿಸು: ನಾಳೆ ದೊಡ್ಡ ಮಿಕಾನೆ ಸುಟ್ಟು — ತಂದು ಕೊಡ್ತೀನಿ (ಮಗಮಾಂ. ೨೮) ೯. ನಾಶಮಾಡು; ನಿವಾರಿಸು; ನೀಗು:

ಸುಡು ಸಂಸಾರಮನೂರೆಯೊಳಗಿಡು ಸಂಸ್ಕೃತಿಸುಖಮಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೮-೪೮): ಭವವಮಂ ಸುಟ್ಟೇಜಿ ಲೋಕಾಗ್ರಮಂ ಸ್ಥಿರನಾಗಿರ್ದ ರಕ್ಷಕನೀಗೆ ಮುದಮಂ (ರಸರ. ೧-೧): ಕಾಮ ಕ್ರೋಧವ ಬಿಡಬೇಕು . . . ಹೇಮದಾಸಯ ಸುಡಬೇಕು (ಪುರಂದ. ೧-೧೮೪-೨). ೧೦. ನಾಶವಾಗು; ಹಾಳಾಗು: (೬). ೧೧. ದುಃಸ್ಥಿತಿಗೆ ಬರು: ಬಿಟ್ಟ ಮನೆಗೆ ಸುಟ್ಟ ಒಕ್ಕಲು (ಗಾದೆ).

ಸುಟ್ಟಮೊಗ = (ಆಲಂ) (ಕೋಪ, ಜುಗುಪ್ಸೆ, ತಿರಸ್ಕಾರ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ) ಕೆಟ್ಟ ಮುಖ; ಹಾಳಾದ ಮುಖ: ಸುಟ್ಟಮೊಗದ ಪೂಳೆ ಈ ನಿನ್ನ ಕೆಟ್ಟ ನಾಲಗೆಯುಮಯ್ (ಬಿಧ್ವತ್ರ. ೬-೯೬). **ಸುಟ್ಟಿಕ್ಕು** = ನಾಶಪಡಿಸು; ನಿವಾರಿಸು: ಸಕಲಪ್ರಾಣಿವ್ರಜಕ್ಕೀ ಜನನ ಮರಣವೆಂತೆಂಬ ದುರ್ವಾರದುಃಖಪ್ರಕರಂ ತಾಂ ತಪ್ಪದಾನಿಂತಿದನನುಪಮನಂ ಶಂಭುವಂ . . . ಅನಘನಂ ಪೂರ್ದಿ ಸುಟ್ಟಿಕ್ಕಿ ನಿತ್ಯಾತ್ಮಕನಪ್ಪಂ (ಉದ್ಭಟ. ೧೧-೪೬). **ಸುಟ್ಟು ಸುಣ್ಣವಾಗು** = ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬಳಲು,— ಆಯಾಸಗೊಳ್ಳು: ಅವನು ನೌಕರಿಗಾಗಿ ಅಲೆದು ಅಲೆದು ಸುಟ್ಟು ಸುಣ್ಣವಾದ (ರೂಢಿ). **ಸುಟ್ಟುಹೋಗು** = ದಗ್ಧವಾಗು; ದಹಿಸಿ ಹೋಗು: ಭಾಸ್ಕರನ ಮನೆ ಸುಟ್ಟು ಹೋಯಿತು (ಬಸವಪು. ೫೬-೩೪). **ಸುಡುವತನ** = ದಗ್ಧಗೊಳಿಸುವ ಗುಣ; ದಹನಮಾಡುವ ಗುಣಧರ್ಮ: ಸೊಡರಿನ ಸುಡುವತನವನರಿಯದೆ ಬಂದು ಕಡುವ ಪುಳುವಿನವೋಲ್ (ಭೈವಲ್ಯ. ೨-೭-೩). **ಸುಡುಸುಣ್ಣಮಾಗು, ಸುಡುಸುಣ್ಣವಾಗು** = ಅತಿಯಾಗಿ ಬಳಲು; ಆಯಾಸಗೊಳ್ಳು: ಸುಡುಸುಣ್ಣವಾಗೀ ಮತ್ತೀ ಸುಡುಗಾಡೊಳು ಮಡಿದು ಹೋಹವಳ ಜೀವನನು ಹಡದ ಹರಣದೆಳೆಯನ ಲೇಸ ಮಿಜೆವೀ ಕಡುಪಾಪಿಯ ನಂಬಬಹುದ (ಸಂಮಸಂ. ೧೪-೫೯); ಒಡಲಾಜಿ ನವದು ಬಳಿಕ ಸತ್ತು ಸುಡುಸುಣ್ಣ ವಪ್ಪುದಜಿಂದಂ (ಸಮ್ಯಕ್ತ. ೨-೭೩). [ದೇ. ॥ ತಮಿ. ಚುಟು; ಮಲ. ಚುಡು; ಕೊಡ. ಚುಡ್; ತುಳು. ಸುಡು, ಸುಡ್, ತುಡು; ತೆಲು. ಚೂಡು; ಕೋಲಾ. ಸುಡ್; ಗೊಂಡಿ. ಸುರ್ರಾನಾ]

ಸುಡುಕ (ನಾ). ಸುಟ್ಟುಹಾಕುವವನು; ದಗ್ಧಗೊಳಿಸುವವನು: ಊರು ಸುಡುಕ [ಪಾಠಾಂ. ಸೂತ, ಸೂದ]ನ ಕದನಕೌತುಕಸಾರವನು ಚಿತ್ತೈಸೆನುತ ರಘುವೀರ ನಿದಿರಲಿ ಭುಜವ ಹೊಯ್ದಬ್ಬರಿಸಿದನು ಹನುಮ (ತೊರರಾ. ೬-೩೦-೧೭).

[ಸುಡು + - ಕ$_3$]

ಸುಡುಗರ (ನಾ). (ಆಲಂ) ಕ್ರೂರಗ್ರಹ: ಕೀಲ್ಗೂರವರಂಜಿಲದೇಂ ಫಣಿಯೋ ಮದೇಭಮೋ ಸುಡುಗರಮೋ ಗಜಾರಿಯೊ . . . ಎಂದು ಗಳಪುತ್ತುಂ (ವೃಷವಿ. ೩೮-೯೨). 'ಮುದುಗರ$_1$' ನೋಡಿ. [ಸುಡು + ಗರ$_2$]

ಸುಡುಗಾಡಿಕ್ಕೆ (ನಾ). ಶ್ಮಶಾನಪ್ರದೇಶ; ಸುಡುಗಾಡು: ತಾಂ ಸುಡುಗಾಡಿಕ್ಕೆಗೆ ಭಂಟನಾಗನೆ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರಂ (ಸೋಮೇಶ. ೩೨). [ಸುಡುಗಾಡು + ಇಕ್ಕೆ$_1$ (< ಇರ್ಕೆ)]

ಸುಡುಗಾಡು (ನಾ). ೧. ಹೆಣಗಳನ್ನು ಸುಡುವ ಸ್ಥಳ; ಮಸಣ: ಅಸ್ಥಿಗಳ ನಾರಯ್ಯುತ್ತ ಹೊಕ್ಕನಾ ಸುಡುಗಾಡನವನೀಶನು (ಹಚಿಕಾ. ೧೧-೪೧); ಸುಡುಗಾಡಿಡು ಗಿರ್ಜದುಗೂಬುಡುಗೂಜೆಯುಂ . . . ಪಡೆಯವು ಬಿಂದುವನುದಂತವೃತ್ತಿಯನಾಳ್ವಂ (ಶಮದ. ಸ. ೧೮೨); ಅತಿರಾಗದಿ ಪಾಡಿ ಕುಣಿವ ಮರುಳಸಂತತಿಯಿಂ ಸುಡುಗಾಡೆಸೆಯೆ (ಜೀವಂಧಸಾಂ. ೬-೬). ೨. (ಆಲಂ) ಹಾಳಾದುದು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ತಿರಸ್ಕಾರಸೂಚಕ ಉದ್ಗಾರ: ಅದೇನೋ ಸುಡುಗಾಡು ಜ್ವರದ ಕಾಹಿಲೆ (ರಂಗವ. ೧೧೨).

ಸುಡುಗಾಡ ಸಿದ್ಧ = ಸುಡುಗಾಡುಸಿದ್ಧ: ಸುಡುಗಾಡ ಸಿದ್ಧನ ನಾಡಾವದು ಗೊತ್ತಿಲ್ಲ (ಸಿದ್ಧವು. ೪-೫೮). [ಸುಡು + ಕಾಡು$_2$]

ಸುಡುಗಾಡುಸಿದ್ಧ (ನಾ). (ಆಲಂ) ಶ್ಮಶಾನದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವವನು: ಆ ಮುದಿಯೆತ್ತು ಎಲ್ಲಿಯೋ ಗಿಡದ ಹಸುರನ್ನು ನೋಡಿಬಿಟ್ಟಿದೆ, ಅವರ ಕೈಯಿಂದ ಕೊಸರಿಕೊಂಡು ಓಡಿಹೋಗಿ ಬಿಟ್ಟಿದ, 'ಸುಡುಗಾಡುಸಿದ್ಧ' ನ ಸಹವಾಸ ಸಾಕು ಎಂದು (ಸುವಸಂ. ೧೭). [ಸುಡುಗಾಡು + ಸಿದ್ಧ]

ಸುಡುಗಾಯ್ (ನಾ). ಸುಡಲು ಹದವಾಗಿರುವ ಕಾಯಿ: ಸುಡುಗಾಯ ಹದದ ಬದನೆಯ ಕಾಯಿಗಣ್ಣಿಯಂ ತಡಹಿ ಕೆಂಡದಿ ಸುಟ್ಟು ಸಿಪ್ಪೆದೆಗೆದು (ಸೂಪಶಾ. ೪-೨೫). [ಸುಡು + ಕಾಯ್$_1$]

ಸುಡುಗೆ, ಸುಡಿಗೆ (ನಾ). ೧. ಸುಡುವಿಕೆ; ದಹನ ಮಾಡುವಿಕೆ: ಅವನು ಕುದುರೆಯನ್ನೇರಿ ಈ ಸುಡುಗೆಯನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾ ಬೀದಿಗುಂಟ ಹೋಗುತ್ತಿರಲು (ಇಂಗ್ಲಂಡ. ೫೯). **ಸುಡಿಗೆ**: ೨. ದಗ್ಧವಾಗುವಿಕೆ (?): ಸುಡಿಗೆಮಯ ಸುರಲೋಕ ರಕ್ತದ ಕಡಲಮಯ ರಣರಂಗ (ಸಭಾಗ. ೮-೧೩-೩೦).

ಸುಡುಗೆಯ ಸುಡು = (?): ದಟ್ಟುನಮಾಡುತ್ತನ್ನನೀ ಹುದುಹುಟ್ಟನಂ ಪೆತ್ತವಳು ಸುಡುಗೆಯ ಸುಟ್ಟಳೆನುತಾ ಕೈಯೊಳ ಹೆಟ್ಟುವಳು ಟೊಮ್ಮೆಯನು (ಮದೀಚಪು. ೫-೩೭).

[ಸುಡು + - ಗೆ]

ಸುಡುನೀರು (ನಾ). ಬಹಳ ಬಿಸಿಯಾಗಿರುವ ನೀರು; ಕುದಿಯುತ್ತಿರುವ ನೀರು: ಅಭ್ಯಂಜನದಲ್ಲಿ ಬಿಸಿನೀರನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವುದೇ ಇಲ್ಲ; ಎಲ್ಲ ಸುಡುನೀರ! (ಮಲೆಚ. ೩೦). [ಸುಡು + ನೀರು$_1$ (< ನೀರ್)]

ಸುಡುನುಡಿ (ನಾ). (ಆಲಂ) ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಮಾತು; ಕಟುವಾದ ನುಡಿ: ಜನ್ಯ ದ್ವೇಷಿಯಂ ಜಡಿದಾರುಹತನು ಸುಡುನುಡಿಗಳಿಂ ನುಡಿಯಲ್ (ವಾಗೀಶ. ದೇ. ೨೬೪-೯); ಛಾಂದಸ ಬಿಡುವೊಡೆನಿತು ಸುಡುನುಡಿಯೇಕೆ (ಅನಂಪು. ೮-೧೭ ಪ). [ಸುಡು + ನುಡಿ$_2$]

ಸುಡುಬಾಡು (ನಾ). ಸುಟ್ಟ ಅಡಗು,—ಮಾಂಸ: "ಸುಂಟಗೆಯಿಂದಂ ಕೊಟ್ಟಸಮಂದುಂ ಸುಡುಬಾಡು" (ಕಶಸಾ. ೫೨-೧೨೪); ಸುಡುಬಾಡಂ ಸುಟ್ಟಾ ಸುಂಟಗೆಯಂ ತಡೆಯದೆ ಮೆಲ್ಲು (ಜಯಸೂ. ೭-೨೫). [ಸುಡು + ಬಾಡು$_1$]

ಸುಡುಬಿಸಿಲು 'ಸುಡುವಿಸಿಲ್' ನೋ.

ಸುಡುಮಣ್ಣು (ನಾ). ಎಲೆ, ಕಸ, ಕಡ್ಡಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಮಣ್ಣಿನೊಡನೆ ಸೇರಿಸಿ ಸುಟ್ಟು ತಯಾರಿಸುವ ಗೊಬ್ಬರ: ಸುಡುಗಾತ ಕಿಚ್ಚಂತೆ ದಳ್ಳಿಸುವನೊಬ್ಬನೇಂ ನೋಡಿಮೊಡ ಪೂಲದರೆಯ ಸುಡುಮಣ್ಣ ಗೆಯ್ಮೆ (ಕಾಲೂರ. ೧೧೯-೨೨೩).

[ಸುಡು + ಮಣ್ಣು (< ಮಣ್)]

ಸುಡುಮಿಡು (ಕ್ರಿ). ಚಡಪಡಿಸು: ನಿಲಲೆಡೆಯಿಲ್ಲದಡಹಡಿಸಿ ಸುಡುಮಿಡುವಂದು ನಡ ನಡನಡುಗಿ (ಅಜಿಪು. ೧೧-೧೧ ಪ). [?]

ಸುಡುಮೆಯ್ (ನಾ). (ಜ್ವರದಿಂದ) ಕಾವೇರಿದ ಶರೀರ: ಸುಡುಮಯ್ ಕುಷ್ಠಶರೀರಿಯಾಗಲೊಲಿವರ್ ಪೊನ್ನಿತ್ತೊಡಂ ಸೂಳೆಯರ್ (ಸೋಮೇಶ. ೭೧).

[ಸುಡು + ಮಯ್$_2$]

ಸುಡುರ್ದಲೆ (ನಾ). (?): ಸುಡುರ್ದಲೆ [ಪಾಠಾಂ. ದಲೆ] ಬಿಟ್ಟ ಕಣ್ ಕಲಿಮೊಗಂ ಕಡಿಗೊಂಡುಡೆ . . . ತುಪ್ಪಮಂ ತೊಡೆದವೊಲಪ್ಪ ಮಿಸೆ ಮಿಸುಗುತ್ತಿರೆ ಬಂದನ ದೂರ್ವಸಂದು ಬಲ್ಲಡಿದು ಯುವಾನನಲ್ಲಿಗೆ ನವೀನನವೀನರದೋತ್ಕಟಂ ಭಟಂ (ಅರ್ಜುನ. ೬-೫೦); "ಸುಡುದಲೆ-ಬೇವ ಸಿರ" (ಪ್ರಭಬ್ಯ); ಸುಡುರ್ದಲೆ ಸಣ್ಣವುರ್ವಿಳು ಮೊಗಂ . . . ಮೆಲ್ಲಡಿ ಕೊಲ್ಲಿನೋಟಮುಗ್ಗಡದ ಸುವರ್ಣಮುಂಬವಳಿನೊಪ್ಪಿದುದಿರ್ದ ವನೇಚರೀಜನಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೯೦). [?]

ಸುಡುವಿಸಿಲ್, ಸುಡುಬಿಸಿಲು (ನಾ). ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಬಿಸಿಲು; ರಣಬಿಸಿಲು: ಸುಡುವಿಸಿಲ್; ಅಲ್ಲೇಡಿ ಕಾಡೊಳಲೆದಿರ್ದರುಂ ಕರೆಕರೆದು ಹುಡುಕಿದರು ಸೀತೆಯಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫೫೬-೭೪೭). **ಸುಡುಬಿಸಿಲು**: ಎಲ್ಲಿಗೆ ಹೋದಳಪ್ಪ ಈ ಸುಡುಬಿಸಿಲಿನಲ್ಲಿ (ಪದ್ಮಸ. ೧೭೮). [ಸುಡು + ಬಿಸಿಲ್]

ಸುಡುವುಣ್ (ನಾ). ಸುಟ್ಟ ಹುಣ್ಣು,—ಗಾಯ: ಸುಡುವುಣ್ಣಾದವುದಿಂದು ನಿನ್ನಧರಮುಪ್ಪಿಂಗೆಯ್ದುದಂತಾಗಿ ಮಯ್ ಬಡವಾಯ್ತುಕ್ಕಟದಾರೊಳಾಯ್ತು ವಿರಹಂ (ಲೀಲಾವ. ೨-೬೮). [ಸುಡು + ಪುಣ್]

ಸುಡುಸುಡನೆ (ಅ). ತೀವ್ರವಾಗಿ; ಪ್ರಖರವಾಗಿ: ಸುಡುಸುಡನೆ ಸುಡುವ ಬಿಜುಬಿಸಿಲ ಸೆಕೆಯುಸುರ ಬಿಸಿ ಹೊಡೆದುದು (ಹಚಿಕಾ. ೭-೯). [ಸುಡುಸುಡು + - ಅನೆ$_1$]

ಸುಡುಹ (ನಾ). ದಗ್ಧಮಾಡುವಿಕೆ; ದಹನ: "ಭರ್ಜನಂ ದಹನಮನಲು ಸುಡುಹಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೪-೯). [ಸುಡು + - ಹ$_2$ (< - ಪ$_2$)]

ಸುಡ್ಡಾಸುಡ್ಡಿ (ನಾ). (?): ದುಷ್ಕರ್ಮಿ ಹೋಗದಿರು ಮಾಜಿ ಹೋದರ . . . ಕಡಹಿ ನಿಜಿಗರುಳನುಗಿವೆಂ ನಂಬಿಯೆನುತ ಕಲಿಕಾಮ ಸುಡ್ಡಾಸುಡ್ಡಿಯಿಂದಟ್ಟಿದ (ಸೌಂದಪು. ೧೭-೨೮). "ದಿಕ್ಕಾಪಾಲು" (ಪ್ರಬ್ಯ). [?]

ಸುಧಾಳ 'ಸುಡಾಳ' ನೋ.

ಸುಣಸೊಕ್ಕು (ನಾ). (ಆಲಂ) ದುರಹಂಕಾರ; ಅತಿಯಾದ ಗರ್ವ(?): ಜಗುನೆಯಲ್ಲಿ ಪರಿಪರಿದು ಬೇಗಂ ಮಾಣ್ದರೆಯುಂ ಮತ್ತಂ ಸುಣಸೊಕ್ಕಿ ಕೊಣಕುತುಂ ಪಾಜ್ ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ ಪರಿದು ಪಿರಿಯ ಮರಂಗಳನುಜಿದೆ ಕೊಂಡು ನೂಂಕಿ (ಪಂಚತಂ. ೪೭-೩); ನೀನಿಂ ಸುಣಸೊಕ್ಕುಗೆಟ್ಟಿರವಿದೇಂ ನಡೆ ಗಲ್ಲದೊಳೊಳ್ಳಿತಕ್ಕುಮೇ (ಬಂಪಾ. ೧೨-೭೮).

[? + ಸೊಕ್ಕು$_2$ (< ಸೊರ್ಕು$_2$)]

ಸುಣ್ಣ (ನಾ). ೧. (ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಿಳಿಯ ಭಸ್ಮದಿಂದ ಕೂಡಿದ) ಕಲ್ಲು ಅಥವಾ ಕಪ್ಪೆಚಿಪ್ಪು ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು (ಆವಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಒಲೆಯಲ್ಲಿ) ಸುಟ್ಟು ತಯಾರುಮಾಡಿದ ಪದಾರ್ಥ; ಚೂರ್ಣ: "ಚೂರ್ಣಮೆನಲು ಸುಣ್ಣಂ" (ಮಂಗರಾ. ೭೮-೪); ಸುಣ್ಣಮುಮನಿಟ್ಟಿಗೆಯುಂ ಸುಡುವಲ್ಲಿ ಸಾವ ಜೀವನಿಕರದೊಂದು ಹಿಂಸೆಯೊಳ್ ಪಾಪಮ ಮೊಕ್ಕಳಂ (ಸಮಪ. ೪-೧೨೭): ಚೂರ್ಣ — ಸುಣ್ಣ, ಚೇಲ— ಸೇಲೆ (ಶಮದ. ೨೬೩ ಪ್ರಯೋ). ೨. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕುದ್ದು ಬಿಳುಪಾದ, ಚೊಕ್ಕವಾದ ಸುಣ್ಣ; ಬೆಂದ ಸುಣ್ಣ: ಅಲ್ಲಲ್ಲಿಗೆ ಸುಣ್ಣದ ಪೊನಲ್ಲಲ್ಲಿಗೆ ರಾಸಿಗೆಯ್ದ ಕೆಂಡಂಗಳ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೭೬); ಸುಣ್ಣದ ಭಂಡಿ ಬಣ್ಣ ಪರ್ವ್ವಟ್ಟೆಯ ಪಳ್ಳಮಾದುವನೆ ಮಾಡಿಸಿದಂ ಜಿನರಾಜಗೇಹಮಂ (ಎಕ. II. ೧೪೩-೧೧; 1131); ಗೋಪಾಲನೊಬ್ಬನ ಹಿಡಿದು ಮೂಗಿನ ಮೇಲೆ ಸುಣ್ಣವ ಬರೆದು ಬಿಟ್ಟರು ಹಗೆಯ ಪಟ್ಟಣಕೆ (ಕುವ್ಯಾಪ. ೫-೩). ೩. (ತಾಂಬೂಲದಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಅಥವಾ ವೀಳೆಯದೆಲೆಗೆ ಹಚ್ಚುವ) ನೆನೆಹಾಕಿ ಮೆದುಮಾಡಿದ (ಕೆನೆಯಂಥ) ಸುಣ್ಣ: ಸುಣ್ಣಮಂ ಬಜಿದ ತಿಂಬಗ್ಗನಂ ಪೋಲ್ಕುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೩-೧೩೪); ಅಖಂಡಿತವೆ ಅಡಕೆ ಏಕೋಭಾವವೆ ಎಲೆ ಶುದ್ಧಶಿವಾಚಾರವೆ ಸುಯಿಧಾನದ ಸುಣ್ಣ ವಿವೇಕವಿಚಾರದಿಂದ ವೀಳೆಯವನವ ಧರಿಸುವುದು (ಅಪಚಂ. ೮೪-೩೭೪); ಸುಣ್ಣವನೆಲೆಗೆ ಪೂಸಿದಳು (ಮೋಹತ. ೧೭-೩೪); ಒಂದು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬೆಣ್ಣೆ ಒಂದು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಸುಣ್ಣ (ಗಾದೆ). ೪. (ಕಟ್ಟಡಗಳ ಶುಭ್ರತೆಗಾಗಿ) ಸುಣ್ಣ ಬಳಿಯುವಿಕೆ: ಇದಕ್ಕೆ ಸುಣ್ಣಕ್ಕೆ ಸೊತಗವಾಲ್ಲದುಣ್ನಾತ ವಾರಣಾಸಿಯುಂ ಕವಿಲೆಯನಟಿದ . . . ಅನ್ತ ಎಣೆಯಂಗೇಶ್ವರದ ಸ್ಥಾನಿಕ ಇ ಲೇಖ ಬರೆದೂ (ಮೈಆರ. ೧೯೩೮, ೭೭-೯; 906?); ಸುಣ್ಣದ ಭೀಮ ತಳ್ತಿಱಿದು ತು[ಱು]ವಂ ಮಗುಳ್ಚಿ ಸುರಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತನಾದ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೧೭೧-೭; 1207).

ಸುಣ್ಣದ ಕಲ್ಲು = ಸುಟ್ಟಾಗ ಸುಣ್ಣವನ್ನು ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಲ್ಲು: "ಉಪಲಃ- ಸುಣ್ಣದ ಕಲ್ಲು" (ಒಷಧಿ. ೧೫); ಅಲ್ಲಿಂ ಬಡಗ ಬೆಲವುತ್ತಿನ ಸುಣ್ಣದ ಕಲ್ಲ ಕುಪ್ಪ ಕಡವರೆಯ ಕಲ್ಲ ಪುಣುಸೆಯ ಕಲ್ಲ ಕುಪ್ಪೆಯ ಕಿಱಿಯ ಕೆಱೆ (ಸಾಇಇ. XI-i, ೧೧೭-೨೮; 1075). **ಸುಣ್ಣದ ಕಾಯಿ** = (ತಾಂಬೂಲಕ್ಕೆ ಬಳಸುವ) ಸುಣ್ಣವನ್ನು ತುಂಬಿಡುವ ಸಣ್ಣ ಲೋಹದ ಡಬ್ಬಿ: ಬೀಸಣಿಗೆ ಚಂಚಿ ಸುಣ್ಣದ ಕಾಯಿ (ಗುರುಬಾ. ೩-೫೧); ಒಂದೀಟು ಸುಣ್ಣದ ಕಾಯಿ ಇತ್ತಾಗ ಒಗೀತೀಯೇನು? (ಆಮಾ. ೨). **ಸುಣ್ಣದ ಕುಡಿಕೆ** = ತಾಂಬೂಲಕ್ಕೆ ಬಳಸುವ ಸುಣ್ಣವನ್ನಿಡುವ ಚಿಕ್ಕ ಪಾತ್ರೆ: ಭರಣಿ ಸುಣ್ಣದ ಕುಡಿಕೆ ಮಣಿವುಪಕರಣತತಿ . . . ಹಿರಿಯ ಚಿತ್ರದ ಭಿತ್ತಿಯಿಂ ಪೊಸ ಪರಿಯೆನಿಸಿ ರಾಜಿಸಿದಪುದು ಗಣಿಕಾನಿಕೇತನವು (ಜಪಪು. ೧೨-೧೨). **ಸುಣ್ಣದ ಗೂಡು** = ಸುಣ್ಣವನ್ನು ಸುಡಲು ಬಳಸುವ ಆವಿಗೆ: (ಶಿ). **ಸುಣ್ಣದ ಬೋಯಿ** = ಸುಣ್ಣವನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನು ಅಥವಾ ಮಾರುವವನು: (ಶಿ). **ಸುಣ್ಣದೆಲೆ** = ಸುಣ್ಣ ಹಚ್ಚಿದ ವೀಳೆಯದೆಲೆ: ಸುಣ್ಣದೆಲೆಯನೊತ್ತೆಯಿಟ್ಟು ಮದದಾನೆಯುಮಂ ಮಾಣಿಕಮುಮನೊತ್ತವಿಡಿಸಲಟ್ಟುವ ಚಿಕ್ಕ ಪೋರ್ಕುಳಿಬೊಜಂಗರುಮಂ . . . ಕತ್ತುರಿ ಬೊಜಂಗರುಮಂ ನೋಡಿ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೮೭ ವ).

[< ಪ್ರಾ. ಚುಣ್ಣ./ ಸಂ. ಚೂರ್ಣ./ ತಮಿ. ಚುನ್ನ; ತೆಲು. ಸುನ್ನ]

ಸುಣ್ಣಕಟ್ಟು (ನಾ). ೧. ಅಕ್ಕಿ ಮುಂತಾದ ದವಸಧಾನ್ಯಗಳು ಕೆಡದಂತೆ ಇರಲು, ಒಂದು ಗೊತ್ತಾದ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಸುಣ್ಣ ಬೆರಸುವಿಕೆ: ಸುಣ್ಣಕಟ್ಟು ಅಕ್ಕಿಯ ಅನ್ನ ರುಚಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). ೨. ಒಣಶುಂಠಿಯ ಪುಡಿಗೆ ನೀರನ್ನು ಬೆರಸಿ, ಔಷಧವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಅದರ ತಿಳಿ: (ಶಿ). [ಸುಣ್ಣ + ಕಟ್ಟು$_3$]

ಸುಣ್ಣಕಲ್ (ನಾ). ಸುಟ್ಟಾಗ ಸುಣ್ಣವನ್ನು ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಲ್ಲು: ಪೆತ್ತರೊಡಲೊಳು ಸುಣ್ಣಕಲ್ಲುದಿವಂತೆ ಮಾಳ್ಪೆ (ಪರ್ವಚ. ೭-೨೭); ಪನ್ನೀರ ಚೆಲ್ಲಿದಳ ವಳುರಸ್ಸ್ಥಳದಿ ಅಲ್ಲಿಯಬಲ್ಲಿ ಭೋರ್ಗರೆಯುತಿರ್ದುವು ಸುಣ್ಣಕಲ್ಲಿಗೆ ನೀರೆಱೆದಂತೆ (ಮೋಹತ. ೨೭-೭೦); ಮಳಲರಗು ಸಾಸಿವೆಗದಡು ಸುಣ್ಣಕಲ್ಲಂಬಲಿಗಳುಂ ಸುರಿದುವು (ಚಿಬಪು. ೪೨-೩೨). [ಸುಣ್ಣ + ಕಲ್$_3$]

ಸುಣ್ಣಕಾಯಿ (ನಾ). ತಾಂಬೂಲಕ್ಕೆ ಬಳಸುವ ಸುಣ್ಣವನ್ನು ತುಂಬಿಡುವ ಚಿಕ್ಕ ಲೋಹದ ಡಬ್ಬಿ: ಸೂಳೆಯ ಮನೆಗೋಗ್ತಾಗ ಸುಣ್ಣಕಾಯ ಮರೆತಾನು (ಕಜಾ. ೭೭).

[ದೇ. ॥ ತುಳು. ಸುಣ್ಣದ ಕಾಯಿ; ತೆಲು. ಸುನ್ನಪುಕಾಯ]

ಸುಣ್ಣಕೊಲೆ 'ಸುಣ್ಣಕೊಲ್ಲಿ' ನೋ.

ಸುಣ್ಣಕೊಲ್ಲಿ, ಸುಣ್ಣಕೊಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು (?): ಸುಣ್ಣಕ್ಕೊಲ್ಲಿಯೊಳ್ ಕು(ಕೂ)ಡಿತ್ತು (ಇಆ. XVIII, ೩೭೮-೨೭; ೫ನೆಯ ಶತ). ಸುಣ್ಣಕೊಲೆ: ಅನ್ತ ಬನ್ದು ಸುಣ್ಣಕೊಲೆ ಮೂಡಣ ಬೇಲಿಯಿಂ ಅನ್ತ ಬನ್ದು ವಾಡಿಏರೆಯ ತೆಂಕಣ ಬೇಲಿಯಿಂ (ಎಕ. III, ನಂಜನ. ೧೩೯-೨೦: 915 ?). [?]

ಸುಣ್ಣಗತ್ತನೀರು (ನಾ). ಸುಣ್ಣ ಕುದಿಸಿದ ನೀರು (?): ಆ ಪುರರಕ್ಷಕನ ಪಿಡಿತರಿಸಿ ಚೇರುಬಂದ ಚವ್ಮಟಿಗೆ ಕಕ್ಕಡ ಸುಣ್ಣಗತ್ತನೀರು ಮುಂತಾದವಂ ತರಿಸಿ (ಸನ್ನಚಾ. ೩-೪೫ ವ). [ಸುಣ್ಣ + ? + ನೀರು$_1$ (< ನೀರ್)]

ಸುಣ್ಣಗದಡು (ನಾ). ಸುಣ್ಣವನ್ನು ಕಲಕಿದ ನೀರು; ಸುಣ್ಣದ ರಾಡಿ: ಕರಗಿ ಕಾದ ಸೀಸವನ್ನು ಎಱೆದು ಬಾಯೊಳಿರದೆ ಸುಣ್ಣಗದಡಂ ತುಂಬಿಸಿ (ಸುಸಾ. ೭೫-೩).

[ಸುಣ್ಣ + ಕದಡು$_2$]

ಸುಣ್ಣಗಾರ$_1$ 'ಸುಣ್ಣಗಾಱ' ನೋ.

ಸುಣ್ಣಗಾರ$_2$ (ನಾ). ಸುಣ್ಣದ ತಿಳಿ; ಸುಣ್ಣದ ಕ್ಷಾರ (?): ನೆಲಗಡಿವಡಿದು ಆಲೆಗಾಣದಲ್ಲಿ ಹಿಂಡುವಟ್ಟ ಕಬ್ಬಿನ ಜೀವರಸವದು ಸುಣ್ಣಗಾರಕ್ಕೆ ಮೆಯ್ಗೊಟ್ಟು ತನಿಗುದಿಪದಿಂದ ಸಕ್ಕರೆಯಾಗಿಯೇ ಅಣ್ಣೆವಾಲನ್ನು ಧನ್ಯಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗಿದೆ (ಮಂತ್ರಶ. ೧೫೯-೪). [ಸುಣ್ಣ + ಕಾರ$_2$]

ಸುಣ್ಣಗಾರ್ತಿ (ನಾ). ಸುಣ್ಣವನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವಳು: ಮಣಿಗಾರ್ತಿ, ಆಳುಗಾರ್ತಿ, ಸುಣ್ಣಗಾರ್ತಿ (ಭಾಷಾಭೂ. ೧೯೪ ಪ್ರಯೋ). [ಸುಣ್ಣಗಾಱ + -ತಿ$_1$ (<— ಇತ್ತಿ)]

ಸುಣ್ಣಗಾಱ, ಸುಣ್ಣಗಾರ$_1$ (ನಾ). ಸುಣ್ಣವನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನು : ಕುಂಬಗಾಱಂ, ಸುಣ್ಣಗಾಱಂ (ಭಾಷಾಭೂ. ೧೯೧ ಪ್ರಯೋ). ಸುಣ್ಣಗಾರ$_1$: ಸುಣ್ಣಗಾರ ಸಿದ್ದನ ಹೊಲದ ಬಡಗ ತೆವರ ಮೂನಲ್ಲೂರ ದನದ ವೋಣೀ ಪ (ಎಕ. V (R), ತಿರುಮ. ೧೭-೯೦೯; 1749).

[ಸುಣ್ಣ + -ಕಾಱ]

ಸುಣ್ಣಗುದಿ (ನಾ). ಕುದಿಯುವ ಸುಣ್ಣ; ಮರಳುತ್ತಿರುವ ಸುಣ್ಣ: ದುಣ್ಣರನು ಬಂದೆನ್ನ ಸುಣ್ಣಗುದಿಯೊಳಗದ್ದಿ ಬಿಣ್ಣೆತ್ತುವಟ್ಟಗಳ ಪೊಱೆಸಿದವನು (ಪ್ರಭುಪು. ೩-೧೦೦).

[ಸುಣ್ಣ + ಕುದಿ$_3$]

ಸುಣ್ಣಗೆಲಸ (ನಾ). (ಕಟ್ಟಡಗಳಿಗೆ) ಸುಣ್ಣ, ಗಾರೆ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಬಳಿಯುವ ಕೆಲಸ: ಸುಣ್ಣಗೆಲಸವನು ಮಾಡಿಸಿ ಯಿ ದೇವಾಲ್ಯದ ಮುನ್ದಣ ಬಾಗಿಲ ಪಡಸಾಲೆ XXX ಮಾಡಿಸಿ (ಎಕ. XII, ಗುಬ್ಬಿ. ೨೯-೨೩; 1470). [ಸುಣ್ಣ + ಕೆಲಸ]

ಸುಣ್ಣಜಾಜ (ನಾ). ಸುಣ್ಣದ ರಾಡಿ: ಆಡಬಾರದ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡಿದ ತಪ್ಪಿಗಾಗಿ ಇವನ ಮುಖಕ್ಕೆ ಸುಣ್ಣಜಾಜವನ್ನು ಬಳೆದುಬಿಡಿ! (ಯಜ್ಞಮ. ೬).

[ಸುಣ್ಣ + ಜಾಜ$_7$]

ಸುಣ್ಣನೀರ್ (ನಾ). ಸುಣ್ಣವನ್ನು ಕಲಸಿದ ನೀರು; ಸುಣ್ಣದ ತಿಳಿ: ಒಳಲೆಗಳಂ ಕೌಚಿ ಮೇಣ್ ಸುಣ್ಣನೀರ್ ಮುನ್ನೆಲೆಯೊಳ್ ತೋರ್ಪಂತೆ ತುಂಬಿಟ್ಟು (ಚಕಪ. ೩-೫೭).

[ಸುಣ್ಣ + ನೀರ್]

ಸುಣ್ಣಪಾರೆ (ನಾ). = ಸುಣ್ಣಕಲ್: "ಕಟುಶರ್ಕರಾ — ಸುಣ್ಣಪಾರೆ, ಸುಣ್ಣಕಲ್ಲು" (ಒಷಧಿ. ೨೭). [ಸುಣ್ಣ + ಪಾರೆ$_2$]

ಸುಣ್ಣಬಳಿ (ಕ್ರಿ). (ಕಟ್ಟಡದ ಶುಭ್ರತೆಗಾಗಿ) ಸುಣ್ಣವನ್ನು ಬಳಿ,— ಹಚ್ಚು: ಕಟ್ಟಡಕ್ಕೆ ಸುಣ್ಣಬಳಿಯುವ ಕೆಲಸ ಇನ್ನೂ ಮುಗಿದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ).

[ಸುಣ್ಣ + ಬಳಿ$_1$ (< ಬಱ್$_1$)]

ಸುಣ್ಣಬೇವು (ನಾ). ಬೇಯುವ ಸುಣ್ಣ: ಕಲ್ ಸುಣ್ಣಬೇವಾಯ್ತು ಮಟಲ್ ಹುರಿಗಡಲೆಯ ಮುಮ್ಮುಳಿಯಾಯ್ತು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೨-೩); "ಸುಣ್ಣ ಬೇಯುವಿಕೆ; ತೀವ್ರವಾದ ಬಿಸುಪು" (ರಾಮಾಶ್ವ. ತ. ೧೬೫). [ಸುಣ್ಣ + ಬೇವು]

ಸುಣ್ಣವರಲ್ (ನಾ). = ಸುಣ್ಣಕಲ್: ಎಣ್ಣೆಗೂಡ ಸುಣ್ಣವರಲ ಕೊಪ್ಪರಿಗೆ . . . ಬಿಡದೆಸೆದುವು ದುರ್ಗದೊಳಗೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ೪೨-೩೮). [ಸುಣ್ಣ + ಪರಲ್]

ಸುಣ್ಣಸೊದೆ, ಸುಣ್ಣಸೋತೆ (ನಾ). (ಕಟ್ಟಡದ ಶುಭ್ರತೆಗಾಗಿ ಹಚ್ಚುವ) ಸುಣ್ಣ, ಗಾರೆ ಮುಂತಾದ ಲೇಪನವಸ್ತು: ಸುಣ್ಣಸೊದೆಯಂ ತಳೆದು ಮನೆಮನೆಯ ಗೋಡೆಗಳ್ ಬೆಳ್ಳಿಯಾದುವು ಚೈತ್ರದಾತಪದಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೮೬೦-೫೫೮). **ಸುಣ್ಣಸೋತೆ:** ದೇಗುಲದ ಮಾಟ ಕೂಟ ಸುಣ್ಣಸೋತೆಗಂ ಉಕ್ಕುಳಗಾವೆಯ ಬಡಗವೊಲದ ಹೊಲಮೇರೆಯ ಹೊ[ಟ್ಟಿ]ಕರಿಯ ಕೆಯಿ ಘಳೆಯ ಮತ್ತರು ೪ (ನಾಂದೇಡ್. ೩೫-೯; 1149). [ಸುಣ್ಣ + ಸೊದೆ]

ಸುಣ್ಣಸೋತೆ 'ಸುಣ್ಣಸೊದೆ' ನೋ.

ಸುಣ್ಣಹಚ್ಚು (ಕ್ರಿ). ಸುಣ್ಣವನ್ನು ಬಳಿ, —ಲೇಪಿಸು: ಸುಣ್ಣ ಹಚ್ಚಿಕೊಂಡರೆ ತಣ್ಣಗಾದೀತೇ? (ಗಾದೆ). [ಸುಣ್ಣ + ಹಚ್ಚು (< ಪಚ್ಚು)]

ಸುಣ್ಣಹುಯ್ಯು (ಕ್ರಿ). = ಸುಣ್ಣಬಳಿ: ಮನೆಗೆ ಸುಣ್ಣಹುಯ್ಯುವಾಗ ಅದನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಎಲ್ಲಿಯೋ ಒಳಗಡೆ ಅತ್ತೆಯ್ಯನು ಇಟ್ಟಿದ್ದರು (ಚಿಂಗಾಳ್ಯ. ೨೫೩). [ಸುಣ್ಣ + ಹುಯ್ಯು (< ಪೊಯ್₂)]

ಸುಣ್ಣಹೊಡೆ (ಕ್ರಿ). = ಸುಣ್ಣಬಳಿ: ನಮ್ಮ ಮನೆಗೆ ಸುಣ್ಣಹೊಡೆದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). [ಸುಣ್ಣ + ಹೊಡೆ₁ (< ಪೊಡೆ₁)]

ಸುತ (ಗು). ೧. ಸುರಿದ; ಚೆಲ್ಲಿದ. ೨. ಹುಟ್ಟಿದ; ಜನ್ಮತಳೆದ. (ನಾ). ೩. ಮಗು; ಶಿಶು: "ಸೂನುಃ . . . ಸುತಃ . . . ಅಪತ್ಯಂ — ಈ ೧೨ ಮಗುವು" (ಹಲಾಯು. ೮೨-೩೪೩); ಕಳಹಂಸಂ ಸುಟಿಯದ ಪೂಗೊಳಂ . . . ಸುತನಾಡದಂಗಳಂ ರಂಜಿಸುಮೇ (ಜಗವಿ. ೨-೬೬). ೪. ಮಗ; ತನುಜ: ಕೃಪೆಯಿಂದಂ ನಡೆತಂದು ನಂಬಿದ ಸುತಂ ಸಂಸಾರದೊಳ್ ನೋಯಲಿರ್ದ (ನಂಬಿರ. ೮ ಸೂಚನಾಪದ್ಯ); ಸುತನಿರ್ದೆಂ ಮುಳ್ಳಿನಲ್ಲಾಗದಾ (ಸೋಮೇಶ. ೧೬). ೫. ಪ್ರಭು; ಅರಸು. ೬. [ಜ್ಯೋತಿ] ಲಗ್ನದಿಂದ ಐದನೆಯ ಸ್ಥಾನ: ಅಮರೇಜ್ಯಂ . . . ಮಂದನಿಂ ತ್ರಿತಯಾರಾತಿ ಸುತಾಂತ್ಯದೊಳ್ . . . ಶುಭದಂ (ಜಾತತಿ. ೧೦-೭೧). [ಸಂ.]

ಸುತದೋಹಳ (ನಾ). ಮಗನನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಆಸೆ; ಪುತ್ರದೋಹಳ: ಸುತದೋಹಳಧೃತ ವಿಜಯಾಪತಿಸತಿಯೊಕ್ಸಿಸ ಕಟಾಕ್ಷಸಂಜ್ಞೆಯೊಳರಸಂಗತಿಮುದದ ಬಿನ್ನವಿಸಲುದ್ಯತೆಯಾದಳ್ ಸೆಗಬ್ಬೆ ಹರ್ಷವರ್ಧನೆಯಾಗಳ್ (ಕುಸುಮಾ. ೩-೫೨). [ಸಂ. ಸುತದೋಹಲ]

ಸುತಪ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ತಪಸ್ಸು; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ತಪ: ದೀಕ್ಷೆಗೆ ಸುತಪಂ ಫಲಮನೆ ನೆಗಟ್ಟುದದೆ ಬೋಧಿ ವಲಂ (ಪುಷ್ಪಷ. ೧೩-೫೪). ೨. ಪರಮಾತ್ಮ: ಸುತಪ ಏಕೋತ್ತರ ಸುಪಂಚಾಶತವರಣಕರಣದಿ ಚತುರ್ವಿಂಶತಿಸುತತ್ವದಿ ಧಾತುಗಳೊಳಗಿದ್ದು ವಿರತಾನಿರುದ್ಧ (ಹಸಾರ. ೪-೨೩). [ಸಂ.]

ಸುತಮೋಹ (ನಾ). ಮಗನ ಮೇಲಿನ ಮೋಹ: ಸುತಮೋಹದೆ ಪಿತೃಮೋಹದೆ ಪಿತೃಸುತರೊಡವಂದರಶ್ರುಪೂರಿತನಯನರ್ (ಅಜಿಪು. ೬-೮೯); ಸುತಮೋಹದಿನೀ ವಧು ಪತಿಹಿತಮಂ ಭಾವಿಸಿದಳಿಲ್ಲ (ಪಂರಾಮಾ. ೭-೧೨೮). [ಸಂ.]

ಸುತರಂಗೆ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಅಲೆಗಳುಳ್ಳವಳು; ಗಂಗೆ: ತರತರದ ಸೀಕರದ ಭೀಕರದತುಳಗಂಗ ಸುತರಂಗೆ ನೋಳ್ಪಂಗ ಸಲೆ ಕಣ್ಗೆಸೆದಳೆಂದು ದಿವಿಜಸಿಂಧು (ಚೈಮಿಭಾ. ೯-೨೪). [ಸಂ. ಸುತರಂಗಾ (ಸು + ತರಂಗ + -)]

ಸುತರಾಂ (ಅ). ೧. ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ; ಪೂರಾ: ಜಲವೂ ಮಲವೂ ಸುತರಾಂ ಬದ್ಧಿಸಿಹೋದರೆ ಶರೀರವು ಬಹಳ ಅನಾರೋಗ್ಯಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುತ್ತದೆಯೆಂದು ಗೊತ್ತಾಗುವುದು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೧೧೮); ಈಗಂತೂ ಸುತರಾಂ ಸೊನ್ನೆನೆ (ಚಿಗೂಲಿ. ೧೦). ೨. ಸರ್ವಥಾ; ಖಂಡಿತವಾಗಿ: ಇವಳನ್ನು ತುಮಕೂರಿಗೆ ಕಳಿಸುವುದಕ್ಕೆ ನಾನು ಸುತರಾಂ ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ (ಮಹಾಗ. ೪೪); ಅಂತಹ ಕಟ್ಟುಮಸ್ತಾದ ಆಳಲ್ಲ. ಆ ಹುಡುಗಿಗೆ ಸುತರಾಂ ಲಾಯಕ್ಕಲ್ಲ (ಶಿವರಾ. ೧೦೯); ಪಾಂಡವರಿಗೆ ರಾಜ್ಯಕೊಡುವುದರಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ಸುತರಾಂ ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲ (ಸಂನಾಟ. ೯೦). [ಸಂ./ ಮರಾ. ಸುತರಾಮ್, ಸುತಾರಾಮ್]

ಸುತಲ, ಸುತಳ (ನಾ). ಏಳು ಅಧೋಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ಸುತಳ: "ತಳ ಮತ್ತತಳ ವಿತಳ ಸುತಳಂ ರಸಾತಳ ತಳಾತಳಮು ಪಾತಾಳವೆಂದು ವರ್ತಿಸುವ ತಳಲೋಕಮೇಟಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೦-೩೨); ಪಾತಾಳ ಮಹಾತಳ ರಸಾತಳ ತಳಾತಳ ಸುತಳ ವಿತಳ . . . ಸಪ್ತಪಾತಾಳಂಗಳ್ (ವಿವೇಕ. ೧೬೦); ಅತಳದಾಶ್ಚರ್ಯಮಂ ವಿತಳದ ವಿಚಿತ್ರಮಂ ಸುತಳದ ಸುರುಚಿಯಂ . . . ಅಱಿಯುತ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೪-೧೨). [ಸಂ.]

ಸುತಲಾಭ (ನಾ). ಮಗನನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು: ಅಪ್ರತಿಹತ ಸುತಲಾಭ ನಿವೇದಕವಾರ್ತೆ ತೀವೆ ಪುಳಕಮನಾಂತಳ್ (ಜಗವಿ. ೨-೮೬); ಆ ಶ್ವೇತಕೀರ್ತಿ ಸುತಲಾಭ ಶತ್ರುಕ್ಷಯಂ ಶಾಶ್ವತಸ್ವರ್ಗಭೋಗಂಗಳಾದವುವು (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೪-೪೨). [ಸಂ.]

ಸುತಲಾಭಾರ್ಥಿ (ನಾ). ಮಗನನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕೆಂಬ ಆಸೆಯುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಪುತ್ರಾರ್ಥಿ: ಸುತಲಾಭಾರ್ಥಿ ವಿಶೇಷತೀರ್ಥಜಲದಿಂ . . . ಜಿನಪಾದಾಭ್ಯರ್ಚನಂ ಮಾಡಿದಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೪-೨೬). [ಸಂ. ಸುತಲಾಭಾರ್ಥಿನ್]

ಸುತಶೋಕ (ನಾ). ಮಗನ ಅಗಲಿಕೆಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ದುಃಖ: ಸುತಶೋಕೋದ್ರೇಕದಿಂ ಸೈಂಧವನನಟಿವೆನೆಂದರ್ಜುನಂ ಪೂಣ್ದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೧೨೬). [ಸಂ.]

ಸುತಶ್ರೇಣಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ; ಇಲಿಕಿವಿಗಿಡ: "ಚಿತ್ರಾ . . . ಸುತಶ್ರೇಣೀ, ರಂಡಾ, ಮೂಷಕಪರ್ಣೀ, ಎಲಿಯಾಲದ ಮರಕ್ಕೆ ಹೆಸರು, ಇಲಿಕಿವಿಗಿಡ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೨). [ಸಂ. ಸುತಶ್ರೇಣೀ]

ಸುತಳ 'ಸುತಲ' ನೋ.

ಸುತಾನ (ನಾ). ಇಂಪಾದ ಸ್ವರ; ಮಧುರಸ್ವರ: ವೀಣೆಯಂ ಗಾನಿ ಬಾಜಿಸೆ ಸುತಾನಂ ತಾನತಾನಮಾಗುಣ್ಮದೊಡೆ ಬಂದ ಕೊಱತೆ ಗಾನಿಗೋ ವೀಣೆಗೋ (ಪದ್ಮರಾ. ೧-೩); ಸ್ಥಾಯಿ ಸಂಚಾರಿಗಳ ಸರಿಗಮಪಧನಿಯ ಸರದಾಯತದ ಶುದ್ಧ ಸಂಕೀರ್ಣ ಸಾಳಗದ ಪೂರಾಯತ ಸುತಾನಂಗಳಂ . . . ಸೊಗಸುಗೊಳಿಸಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೧-೫೮). [ಸಂ.]

ಸುತಾಹೃತಿ (ನಾ). ಮಗನನ್ನು ಅಪಹರಿಸುವುದು: ದಾನವನಿನಾದ ಸುತಾಹೃತಿಯೊಳ್ ಪೊದಟ್ಟ ನಿನ್ನಾಧಿಯನಾನಭೀಕ್ಷಿಸಿ ಗುಣಪ್ರಣಾಯಿತ್ವದ ಬಂದೆನಲ್ತೆ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೩೦). [ಸಂ.]

ಸುತಾಳಿಸು, ಸುತ್ತಾಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬೀಸು (?): ತೋರಗದೆಯ ಸುತಾಳಿಸಿ ಮುಂಗಾರ ಮುಗಿಲಂತೆ ಮೊಳಗಿ (ನಾಗಕು. ೧೮-೧೧೩). **ಸುತ್ತಾಳಿಸು:** ಬಾಳೇಂದು ಕೈದು ವನುದ್ಧಕಿಟ್ಟಾಂತು ಸುತ್ತಾಳಿಸಿ ಖಡ್ಗಖಡ್ಗದೊಳು ಏಳದಿ ಹಿಂದು ಮುಂದಕೆ ನಡೆದರು (ಭರಟ. ೬೩-೨೨). [ಸುತಾಳನ್ + - ಇಸು]

ಸುತಿ (ನಾ). ೧. ವೇದ; ಶ್ರುತಿ: "ಓದು, ಪಟವಾತು, ಬೇದಂ, ಸುತಿ — ಈ ೪ ವೇದಂ" (ಕಶಸಾ. ೫೬-೨೪೨) ನೆಲನೇ ತೇರ್ ಸಸಿ ಬಿಸುಗದಿರರ ಗಾಲಿ ಒಗ್ಗುವಡೆದ ಸುತಿಯೇ ಕುದುರೆಗಳ್ (ಉದ್ಭರೇ. ೪-೪೬); ಸುತಿಯೊರೆದ ಕಾರಣವಿನಿದಱಿಂ ಬಳಿಕೆ ನೀನತಿ ಶುಚಿಭೂರ್ತನಾಗೆಂದು ಕೊಡೆ (ಸಿದ್ಧೇಪು. ೬-೫೩). ೨. [ಸಂಗೀತ] ಗಾಯನ, ವಾದನಪ್ರಯೋಗಕ್ಕೆ ಆಧಾರವೆಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಸ್ವರ: ಪದಕೊರಲಿಂಪ ನಪ್ಪುಕೆಯ [ಕೊಂಕು ನ]ಯಂ ಗಮಕಂಗಳಿಂ ಪೊದರ್ಕೊದಳೆಚೆದಿಕ್ಕಿದಂತೆ ಸುತಿಯೊಳ್ ಸಮವಾಗಿರೆ ಜಾಣನಾಂತು . . . ಪಾಡಿದಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೮೮); ಸಮಶುದ್ಧಸ್ಫುಟ ಮಪ್ಪುದೊಂದು ಸುತಿಯಂ ಪ್ರಾರಂಭಿಗಂ ಮಾಡೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೩೫). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ : ಸುತಿ ಮೌರಿ ಡೋಲು ತಂಬಟೆ . . . ಮಾರ್ದನಿಗುಟ್ಟಿದುದು (ಅದ್ಭುತ. ೩೨-೧೦). [< ಸಂ. ಶ್ರುತಿ]

ಸುತಿಗುಡು (ಕ್ರಿ). ಗಾಯನವಾದನ ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ಆಧಾರಸ್ವರವಾಗಿ ಸೇರು, — ಒಂದುಗೂಡು, — ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳು: ಪೂಗೊಯ್ಯ ಪುಳಿಂದಿ ಪಾಡುವ ಸಂಗೀತ ದಿಂಚರಕ್ಕೆ ಸು[ಪಾಠಾಂ. ಶ್ರು]ತಿಗುಡುವಂತೆಸೆವ ಪವನಪೂರಿತಕೀಚಕರಂಧ್ರನಿನದಕ್ಕೆ ಪೆಡೆಯೆತ್ತಿ ನಿಲುಂಬಿ ನಲಿವ ಫಣಿಗಳಿಂ (ರಾಜಶೇ. ೫ ೫೫ ವ). [ಸುತಿ + ಕುಡು₁ (< ಕೊಡು₁)]

ಸುತಿಗೂಡು (ಕ್ರಿ). ಗಾಯನವಾದನಗಳಲ್ಲಿ ಆಧಾರವೆಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡ ಸ್ವರಸ್ಥಾಯಿಯೊಡನೆ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳು; ಶ್ರುತಿಗೂಡು: ಒಸೆದು ನೃಪಾಳನಾಡಿಸಿದ ಸೋಗೆಗಳಿಂತಿವು ಚಕ್ರಿ ಬೀಣೆ ಬಾಜಿಸೆ ಸುತಿಗೂಡಿ ತಾರಯಿಪ ತುಂಬಿಗಳಿಂತಿವು (ವರ್ಧಪು. ೫-೬೧); ಅಣೆಯಿಂ ನಾಲ್ವಡಿಕೃಷ್ಣರಾಜನೊಲವಿಂದಂ ಬೀಣೆಯಂ ಕೊಂಡು ಬಿನ್ನಣದಿಂದಂ ಸುತಿಗೂಡೆ ಕೂಡೆ ಲಯಮುಂ ತಾಳಂಗುಡಲ್ ಸ್ಥಾಯಿಯೊಳ್ (ಮೈಸೂಮ. ೫-೪೨). [ಸುತಿ + ಕೂಡು$_1$]

ಸುತೀಕ್ಷ್ಣ (ಗು). ೧. ಬಹಳ ತೀಕ್ಷ್ಣತೆಯುಳ್ಳ, — ಹರಿತವಾದ: ಆತನ ಮುಖದಲ್ಲಿ . . . ಯಾವ ಒಂದು ಉಜ್ವಲ ಸುತೀಕ್ಷ್ಣಶಕ್ತಿಯನ್ನು ನೋಡಿದನೋ ಅದನ್ನು ಇಂದಿಗೂ ಮರೆತಿಲ್ಲ (ಬಂಕಿಮ. ೨. ಮುನ್ನುಡಿ). (ನಾ). ೨. ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು: ಸದಮನ ಸುತೀಕ್ಷ್ಣ . . . ಶತಮಹಾಶನಮೆಂಬೈದು ಮಂತ್ರಿನರಕಂಗಳಂ ಪರಿವೇಷ್ಟಿಸಿ ಸುಘೋರವೆಂಬರಸುನರಕವಿಹುದು (ಏವೇಕ. ೧೫೨). [ಸಂ.]

ಸುತೆ (ನಾ). ಮಗಳು; ತನುಜೆ: "ಪೆಣ್ ದುಹಿತನಂದನೆ ಪುತ್ರಿ ಸುತೆಯೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೯೧-೯); ಸುತೆಯಂ ಕೊಟ್ಟೆನಗಖಿಳಕ್ಷಿತಿಯುಮನಾಳ್ದಿರದೆ ಸುಖದಿನತಿಚಪಳಂ ದುರ್ಮತಿಯಾಗಿ ಬೆಚ್ಚಿ ಪೋಪೊಂದತಿಶಯಮೇಕೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೦-೧೦೧); ಸುತೆಯುಂ ನುತೆಯುಂ ಜಿತಸುರಸತಿತತಿಯಂ ರಾಜಮತಿಯನತ್ಯೂರ್ಜಿತಭೂಪತಿಸುತೆಯರಂದು ಪಂಚಶತಮಿತೆಯರ್ವೆರಸು ತರಿಸಿದಂ ಹರಿ ಭರದಿಂ (ನೇಮಿಪು. ೧೩-೫೦); ಸುತೆಯ ನತಿಶಯ ಸುರೂಪೋನ್ನತಿಯಂ ಬರವೇಟ್ಟು (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೯-೧೧). [ಸಂ. ಸುತಾ]

ಸುತ್ತ 'ಸುತ್ತುಂ' ನೋ.

ಸುತ್ತಂ 'ಸುತ್ತುಂ' ನೋ.

ಸುತ್ತಣ 'ಸುತ್ತು$_2$' ಪರಾ.

ಸುತ್ತಣಿ (ನಾ). (ವೀರೋಚಿತವಾದ) ಅಲಂಕಾರವಿಶೇಷ, — ಭೂಷಣ: ಮಣಿಕಟಿಯ ಸರಪಳಿಯ ಸರ ಮೊಚ್ಚೆಯದ ಸುತ್ತಣಿಯ . . . ಬಿರುದಿನ ಭಟ (ತೊರರಾ. ೬-೨೯-೧೩). [?]

ಸುತ್ತಮುತ್ತ 'ಸುತ್ತುಮುತ್ತು' ನೋ.

ಸುತ್ತಮುತ್ತಲು 'ಸುತ್ತುಮುತ್ತು' ಪರಾ.

ಸುತ್ತರಿ 'ಸುತ್ತುವರಿ' ನೋ.

ಸುತ್ತರ್ 'ಸುತ್ತು$_2$' ಪರಾ.

ಸುತ್ತಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬಳಸು; ಸುತ್ತುಗಟ್ಟು: ಕೆಲಬರು ಸುತ್ತಲಿಸಿಕೊಂಡು . . .ಗೋವರ ಕುಸುಖಿದಖಿದರು (ಹುವ್ಯಾವಿ.ಓಂ. ೫-೪೩). [< ಸುತ್ತು$_1$ + - ಇಸು$_1$]

ಸುತ್ತಲು 'ಸುತ್ತು$_2$' ಪರಾ.

ಸುತ್ತಳತೆ (ನಾ). ಸುತ್ತಲಿನ ಅಳತೆ; ಪರಿಧಿ: ಈ ಕೋಡಿನ ಬುಡದ ಸುತ್ತಳತೆ ಸುಮಾರು ಅರ್ಧಮೊಳ ಇರುವುದು (ಮುಂಬಯು. ೪-೪೬). [ಸುತ್ತು$_2$ + ಅಳತೆ]

ಸುತ್ತಳಿ 'ಸುತ್ತಳಿ' ನೋ.

ಸುತ್ತಳಿ, ಸುತ್ತಳಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಳ್ಳಕವಾಗು; ಸಡಿಲವಾಗು: ಸವಿ ಸಮನಾಗೆ ಸುತ್ತಳಿದ ತೋಳ್ ಸತವಾದೆರ್ದೆಯಿಂಪಲಂಪನಪ್ಪುವ ಬಗೆ ಬೀಗಿ ಬಾಯೊಳಗೆ ಸಿಲ್ಕಿದ ಬಾಯ್ . . . ರತಾಂತದೊಳ್ (ಲೀಲಾವ. ೯-೪೬); ಜಳಕೇಳಿಯೊಳಾಗಳ್ ಸುತ್ತಳಿದ ಬಟಲ್ಮುಡಿಯ ಪೊಳೆಪನಸಿತೋರಗನೀ ಸ್ಥಳದೊಳಿದೆಯೆಂದು ಭಯದಿಂ ಕೆಳದಿಯ ಕಂಧರಮನಪ್ಪಿದರ್ ಬೇಜೋರ್ವಳ್ (ಕುಸುಮಾ. ೫-೧೪೯). **ಸುತ್ತಳಿ:** ೨. ಸುತ್ತಲಿನ ಪರಿವಾರವು ಇಲ್ಲವಾಗು (?): ಹುತ್ತೇಜಿ ಹಲುಗಿರಿದು ಹುಲುಗಚ್ಚಿ ಹಸಗೆಟ್ಟು ಸು[ಪಾಠಾಂ. ಸ]ತ್ತಳಿದು ಬತ್ತಳಿಸಿ ಹಿರಿದು ಮಂಡೆಯ ಬಿಟ್ಟು ವಿಸ್ತರಿಸಲಾಱದ (ಸೋಮಚ. ೫-೫೨). [ಸುತ್ತು$_2$ + ಅಳಿ$_1$]

ಸುತ್ತಾಟ (ನಾ). ೧. ತಿರುಗುವುದು; ಸಂಚಾರ: ಹೂವೂಡವೆ ಹೆರರ ಕೈಯಿಂದೂಟ ಹೆರರ ಕೈಯ ಸುತ್ತಾಟ (ಕಾಲೂರ. ೨೬-೧೫). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಖಡ್ಗದ ವರಸೆ: ಸವ್ಯಾಪಸವ್ಯದಿಂದ ಹೊಕ್ಕು ಭ್ರಮಣಾಉ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು ಅದು ಸುತ್ತಾಟ ಎಂಬುದೂ ಮತ್ತೊಂದಾದ ಅಲ್ಪಭ್ರಮಣಂ ಕಿರಿಸುತ್ತಾಟ ಎಂದೂ . . . ಖಡ್ಗಶಾಸ್ತ್ರ ಬಲ್ಲವರಿಂದ ನುಡಿಯಲ್ಪಡುವುದು (ಖಡ್ಗಟೀ. ೪-೬೬). [ಸುತ್ತು$_2$ + ಆಟ]

ಸುತ್ತಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸುತ್ತು ತಿರುಗಿಸು, — ಆಡಿಸು; ಸುತ್ತ ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು: ಕೈಯಲ್ಲಿ ದೊಣ್ಣೆಯನ್ನು ಸುತ್ತಾಡಿಸಿದರು (ರೂಢಿ). ೨. ತಿರುಗುವಂತೆ ಮಾಡು; ಅಲೆದಾಡಿಸು: ಅವರು ಮನೆಮನೆ ಸುತ್ತಾಡಿಸಿದರು (ರೂಢಿ). [ಸುತ್ತು$_2$ + ಆಡಿಸು]

ಸುತ್ತಾಡು (ಕ್ರಿ). ತಿರುಗು; ಅಲೆದಾಡು: ರಜೆಯೊಳು ಹತ್ತೂರು ಸುತ್ತಾಡಿ ದೂರದ ಬೊಂಬಾಯಿಯನು ಕಂಡು ಬಂದೆ (ಇಂಚಾಪ. ೨೮-೩೦); ಬಯಲಿನಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಸುತ್ತಾಡಬೇಕಾಗುವುದರಿಂದ . . . ಆರೋಗ್ಯಭಾಗ್ಯ ಸುಧಾರಿಸಬಹುದು (ಸಸ್ಯಕ. ೮೫). [ಸುತ್ತು$_2$ + ಆಡು$_1$]

ಸುತ್ತಾಲಯ (ನಾ). (ದೇವಾಲಯದ) ಸುತ್ತಲಿನ ಗೋಡೆ; ಪ್ರಾಕಾರ; ಪೌಳಿ: ಶ್ರೀಗಂಗರಾಜ ಸುತ್ತಾಲಯವಂ ಮಾಡಿಸಿದಂ (ಎಕ. II, ೧೬೬-೧; ಕ್ರಿ. 1177). [ಸುತ್ತು$_2$ + ಆಲಯ]

ಸುತ್ತಾಳಿಸು 'ಸುತಾಳಿಸು' ನೋ.

ಸುತ್ತಿ$_1$ 'ಸುತ್ತಿಗೆ$_1$' ನೋ.

ಸುತ್ತಿ$_2$ (ನಾ). ಮುತ್ತಿನ ಚಿಪ್ಪು; ಶುಕ್ತಿ: "ಸುತ್ತಿಯೆನೆ ಶುಕ್ತಿಯೊಳ್" (ಅಭಿಧಾನ. ೩೮); ಕಕಾರಕ್ಕೆ ತಕಾರಂ . . . ಶುಕ್ತಿ — ಸುತ್ತಿ (ಶಮದ. ೨೩೪ ಪ್ರಯೋ). [< ಪ್ರಾ. ಸುತ್ತಿ./ ಸಂ. ಶುಕ್ತಿ]

ಸುತ್ತಿಗುತ್ತಿಗೆ (ನಾ). ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ತೆರಿಗೆ ಯಿಲ್ಲದಂತೆ ಕೊಟ್ಟ ಭೂಮಿಯ ಗೊತ್ತುವಳಿ, — ಕರಾರು; ಶ್ರೋತ್ರಗುತ್ತಗೆ: ಮೂಲಗ್ರಾಮವನು ನಿವಗೆ ಸುತ್ತಿಗುತ್ತಿಗೆಯಾಗಿ ಕಲುಪಟೆಯಾಗಿ ಕೊಟೆವು (ಮೈಲಿಂ. ೧೯೩೦, ೨೧-೯; 1546). 'ಸ್ರೋತ್ರಗುತ್ತಿಗೆ' ಪರಾ. [ಸುತ್ತಿ$_3$ (< ಸಂ. ಶ್ರೋತ್ರಿಯ) + ಗುತ್ತಿಗೆ (< ಗುತ್ತಗೆ)]

ಸುತ್ತಿಗೆ$_1$, ಸುತ್ತಿ$_1$ (ನಾ). (ಕಲ್ಲು, ಕಬ್ಬಿಣ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಕುಟ್ಟಲು ಬಳಸುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಬ್ಬಿಣದ ಸಾಧನ: "ಸುತ್ತಿಗೆ ಲೋಹ ಟಂಕಮಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೩-೮); ನೊಂದ ಬೆರಳಿನ ಮೇಲೆ ಸುತ್ತಿಗೆ ಬಂದು ಬಿದ್ದಪೊಲಾಯ್ತು (ಉತ್ತರಾ. ೨೯-೪೯). **ಸುತ್ತಿ$_1$:** ಸುತ್ತಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಾ (ರೂಢಿ). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚುತ್ತಿಯ, ಚುತ್ತಿ; ಮಲ. ಚುತ್ತಿಕ, ಚುತ್ತಿ; ತುಳು. ಸುತ್ತಿಗೆ, ಸುತ್ತಿಯೆ, ಸುತ್ತಿ, ಸುತ್ತೆ; ತೆಲು. ಸುತ್ತೆ./ ಮರಾ. ಸುತ್ಕೀ]

ಸುತ್ತಿಗೆ$_2$ (ನಾ). ದಾರ; ನೂಲು; ಸೂತ್ರ: ಸುತ್ತಿದ ರೇಫೆ ದಷ್ಟಕ್ಕರಮಾದುದರ್ಕೆ . . . ಸೂತ್ರಿಕಾ—ಸುತ್ತಿಗೆ (ಶಮದ. ೨೩೧ ಪ್ರಯೋ). [< ಸಂ. ಸೂತ್ರಿಕಾ]

ಸುತ್ತಿಗೆ$_3$ (ನಾ). (ಕರಾ) ಹಣವನ್ನು ಸಾಲಕೊಡುವಾಗ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಆಧಾರ, — ಈಡು; ಒತ್ತೆ: (ಕಸಂಗ್ರಾ. ೬೫). [?]

ಸುತ್ತಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಸುತ್ತುವರಿ; ಹಬ್ಬು: ನಳನಳಿಸುತ್ತೆ ಸುತ್ತಿಡಿದು ತೋರ್ಪ ಕದಂಬದಿಂ (ಗಿರಿಕ. ೮-೫೨). [ಸುತ್ತು$_4$ + ಇಡಿ$_1$]

ಸುತ್ತಿಡು (ಕ್ರಿ). ಸುತ್ತಲೂ ಕಟ್ಟು, — ಸುತ್ತು: ಮೇರುನವನೇ ಪಟ್ಟೆವೊಯ್ಯಾವಾರಿರುಹಭವನಾ ಪುರಶ್ರೀ ಚಾರುತರ ಸುತ್ತಿಟ್ಟನೆನೆ ಹೊಂಗೋಂಟೆ ರಂಜಿಪುದು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨-೬). [ಸುತ್ತು$_2$ + ಇಡು$_1$]

ಸುತ್ತಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸುತ್ತಲೂ ಕಟ್ಟು: ಕಂಭಂಗಳೊಳೆಲ್ಲಂ ಸುಯ್ಯಾಣದ ಚಿನ್ನದ ಪಟೆಯ ಸಕಳವಟ್ಟೆಗಳಂ ಸುತ್ತಿ[ಸಿ] (ಪಂಪಭಾ. ೩-೪೦ ವ). ೨. ಸುತ್ತಿಕೊಂಡಿರು; ಸಿಕ್ಕು ಹಾಕಿಕೊಂಡಿರು: ಅವನಿಜನರ್ಕಸುತಂ ಸಿಂಹವೃಷಾದ್ಯುದಯದೊಳೇಕಲಗ್ನಸ್ಥಿತರಾಗೆ ವಿಲಗ್ನಗೃಹನವಾಂಶಕದವಯವದೊಳ್ ಸುತ್ತಿಸುಗೆ ಕರುಳ್ತೊಡಕಕ್ಕುಂ (ಜಾತಕ. ೪-೩೧). ೩. ತಿರುಗಿಸು; ಸುತ್ತುಹಾಕಿಸು: ನೋಟ ವಿಷಯದಿಂದೊಳಗಾದ ಪುರುಷರ ಕೋಟಲೆಗೊಳಿಸಿ ಸುತ್ತಿಸುತ ಆಟವಿದೆಂಬಂತೆ ತಿರುಗಿಸುತಿರ್ದರು ಜೂಟಳದುಯ್ಯಲೆಗಳನು (ಮೋಹತ. ೧೪-೮೯); ಅವರು ಹುಚ್ಚನನ್ನು . . . ಕೆಲವು ಬೀದಿಗಳಲ್ಲಿ ಬೇಗಬೇಗ ಸುತ್ತಿಸಿದರು (ರಾವಿಜ. ೨೩). ೪. ತೊಡಿಸು: ಆತನ ಕೈಯ ಪೂಮಾಲೆಯ ನಿನ್ನಯ ನೂತನವೇಣಿವಲ್ಲರಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಯಿಂ ಸುತ್ತಿಸುವುದು (ಕಂವಿ. ೬-೧೩೯). [ಸುತ್ತು$_1$ + - ಇಸು$_1$]

ಸುತ್ತಿಱಿ (ಕ್ರಿ). ಬಳಸು; ಸುತ್ತುವರಿ: ಪರ್ಯಾಯಂದಪ್ಪದೇಂ ಸುತ್ತಿಱಿದುವೂ ವಲಯಾಕಾರದೊಂದೊಂದನತ್ಯಾಶ್ಚರ್ಯಂ (ಆದಿಪು. ೧-೪೮); ಅಸಂಖ್ಯಾತದ್ವೀಪಮುಮಬ್ಧಿಯುಮೊಂದನೊಂದು ಸುತ್ತಿಱಿದಿರೆ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧-೬೧); ಸುತ್ತಿಱಿದಿರ್ಪುದು ಜಂಬೂದ್ವೀಪಮಂ ಕ್ಷಾರಪಯೋಧಿ (ಅನಂಪು. ೧-೭೨). [ಸುತ್ತು + ಇಱಿ.]

ಸುತ್ತು₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಳಸು; ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆಮಾಡು: "ಸುತ್ತು – ವೇಷ್ಟನೇ" (ಶಮಧ); ಸಹಾಗ್ರದಿಂ ತಳಿಟ್ಟು ನೆತ್ತಿವರೆಗಂ ಬಳಸಿಯುಂ ಮೆಯ್ಯಂ ಸುತ್ತಿ ಎಲ್ಲಾ ಎಡೆಗಳೊಳಂ ಕಿಚ್ಚಂ ತಗುಳ್ಚಿ (ಪದ್ಮರಾ. ೧೫೪-೭); ಪಲ್ಲಿಯಂತೆ ಕೇರಂ ಪತ್ತುತ್ತುಂ ಎಲೆವಳ್ಳಿಯಂತೆ ಕಂಬಮಂ ಸುತ್ತುತ್ತುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೬೦); ಬೆಟ್ಟಕ್ಕೆ ಬೆಳ್ಳಾರ ಸುತ್ತಿತಯ್ಯಾ . . . ಹರನೊಡ್ಡಿದ ಬಲೆಯಲ್ಲಿ ಸಿಲುಕಿದ ಮೃಗವು ಕೂಡಲಸಂಗಮಂಗೆ ಒಗರವಾಯಿತಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೮೫೫); ನಗರವಿರ್ದುದು ಶರಧಿ ಸುತ್ತಿರ್ದ ನಗದವೊಲು ನಾನಾದಿಗಂತದ ಬಗೆಯ ಭಾರಿಯ ಬಹಳ ನರಸಾಗರದ ಮಧ್ಯದಲಿ ಸೊಗಸಿದುದು (ತೊರರಾ. ೧-೧೨-೬೧); ಕೊಂಕಣ ಸುತ್ತಿ ಮೈಲಾರಕ್ಕೆ ಹೋದ ಹಾಗೆ (ಗಾದೆ). ೨. ತಿರುಗು; ಅಲೆದಾಡು; ಸಂಚರಿಸು: ದಾಂಡಿಯೊಳು ಸುತ್ತಿ ಸುಳಿದಬಸಿದಂ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೨-೩೭); ಶೋಕದ ಸುರುಳಿಯನು ಸುತ್ತುದ ಸುಸಮ್ಮ ಜ್ಞಾನಿಯಾಗೆಂದ (ತೊರರಾ. ೪-೪-೭೭). ೩. ಆವರಿಸು; ಮುತ್ತು: ಮಲೆಯುತ್ತೂಲೆಯುತ್ತ ಸುತ್ತಿ ಕೈಪಱಿದ ಗಜೇಂದ್ರದಂತೆ ಬರುತಿರ್ದುದು ಘೀಕರನೊಂದು ಸೂಕರಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೧೧೧೨ ಶೂದ್ರಕ); ಎಚ್ಚ ಶರಾಳಿಗಳ್ ಭಯಂಕರತರವಾಗೆ ಭೂಭುವನಮಲ್ಲವನೂರ್ಮಿಯೆ ಸುತ್ತಿ ಮುತ್ತಿಕೊಂಡಿರೆ ದೆಸೆಗಾಣಲಾಗದು (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೧೧೭); ಕಣ್ಣುಗಳಲಳಿದವು ಹೊಗೆ ಸುತ್ತಿ ಸುಯ್ಯಲಿ ಸುರಿದುದುರಿ (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೧೯-೧೩). ೪. ಸುರುಳಿಯಾಗು; ದುಂಡಾಗು: ಮರಗಟ್ಟಿಂಬಂತೆ ಸುತ್ತುಂ ಮೊದಲೊಳಜಗರಂ ಸುತ್ತಿ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೨೦); ಆ ಪೊನ್ನ ನೊಂದು ಪನ್ನಗಂ ಸುತ್ತಿ ಪಟ್ಟಿರ್ದೊಡೆ ಕೊಳಲಂಜಿ ಪೋದಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೭೭-೧೪); ಸುತ್ತಿದುರಗನ ಮಂದರಾಚಲ ಕಿತ್ತು ಬೀಳ್ಕೊಂದದಲಿ (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೩-೭೫). ೫. ಸುರುಳಿಮಾಡು; ದುಂಡಾಗಿಸು: ಎಳೆವೆರೆ ಸುತ್ತಿರ್ದಂತೆ ಮಿಱುಗುತ್ತಿರೆ ಕೇದಗೆಯೋಲೆ (ಕಾದಂಬ. ೧೯೪). ೬. ಕಟ್ಟುಹಾಕು: ಖಡುಗಶಿಖಿ ಪರಶುಮೃಗ ಪುಲಿದೊವಲು ಸುತ್ತಿ ಬಿಗಿದುಡಿಯ ಹರಿನಯನವರಸಿದ ಮಲ್ಲಡಿಯ ನಿಜದ ಮೂರ್ತಿಯಂ ತೋಱಿಸಿದನು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೨-೨೬); ಗಳಗಳಲಿ ಸೀರೆಗಳ ಸುತ್ತಲಿಯೆಂದು ಕೈವೀಸಿದನು ಕಲಿದ್ರೋಣ (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೧೫-೩೨). ೭. ತೊಡರು; ಸಿಕ್ಕಿಕೊಳ್ಳು: ಅಱಸುವ ಬಳ್ಳಿ ಕಾಲ ಸುತ್ತಿತ್ತಂಬಂತೆ (ಅಪಚಂ. ೧೭೭-೭೫). ೮. ಕೂಡು; ಸೇರು: ನಸುಗಂಜಿ ಸುತ್ತಿಹುದು ಪೊಣಗಿಹುದು ದೋಷವಶನಕ್ಕೆಂಟು ತೆಜನಪ್ಪುದು (ಸೂಪಶಾ. ೩-೧).

[ದೇ. ॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಚುಱ್ಱು; ಕೊಡ. ಚುತ್ತ್; ತುಳು. ಸುತ್ತು, ಸುಂದು; ತೆಲು. ಚುಟ್ಟು; ಕೋಲಾ. ಸುತ್; ನಾಯ್ಕಿ. ಸುತ್; ಪರ್ಜಿ. ಚುತ್ತ್; ಕುವಿ. ಸೂತಾಲಿ]

ಸುತ್ತು₂ (ನಾ). ೧. ಬಳಸಿರುವುದು; ವೇಷ್ಟನ: "ವಳಯಿತಂ ವೇಷ್ಟಿತಂ ಪರಿವೇಷ್ಟಿತಂ ಪರಿಕ್ಷಿಪ್ತಮೆನೆ ಸುತ್ತಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೯-೧೨); ಅಮರಾನೀಕದ ಸುತ್ತು ಪ್ಪೋಲ ದಿನನಾಥಾವಂಧ್ಯಸಂಧ್ಯಾಪ್ರವಿಭ್ರಮಮಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೧೧೭); ಮರಗಟ್ಟಿಂಬಂತೆ ಸುತ್ತುಂ ಮೊದಲೊಳಜಗರಂ ಸುತ್ತಿ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೨೦); ಸುತ್ತಿನ ದಾರಿಗಳ ನೋಡಿ (ಗಗತಾ. ೧೪-೨). ೨. ಸುತ್ತಿರುವುದು; ಮಂಡಲ; ವಲಯ: ಬಿಂಮುಗುಳ್ಗಳೊಳ್ ತುಱುಗಿದದಿರ್ಮುತ್ತಯ ಸುತ್ತಿನೊಳೆಸೆದುಪಾಶ್ರಯಂಬಡೆದ ಸಾಂದ್ರ ಚಂದ್ರಕಾಂತದ ಶಿಲೆ (ಪಂಪಪಾ. ೩-೩ ವ); ಕರುಣದ ಸುತ್ತಿನಂತೆ ಸತ್ವದ ಸಾಲದಂತೆ ಭಕ್ತಿವನಿತೆಯ ಕರ್ಣಪತ್ರದಂತೆ; ಸುಖದ ತನಿರಸದ ಪರ್ಮಡು ಸುಖದೂತ್ತಿನ ಸುತ್ತು ಸುಖದ ತಣ್ಣುಲಿಲನಿಕುಂ (ಶ್ರೀಪದಾ. ೭೭). ೩. (ಸುತ್ತಲೂ ಕಟ್ಟುವ) ಪಟ್ಟಿ; ಕಟ್ಟು: ಅರಸಂಗೆ ಮನವರ್ಗಡೆ ಮುದ್ರಾಂಕಿತಮಪ್ಪುಪಾಯನದ ಮುದ್ರೆಯಂ ಕಳೆದು ಸುತ್ತನಱಿದು ಬಿತ್ತರಿಸಿ ತೋಱುವುದುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೨೨ ವ); ತುಱುಬ ಬಲಿದೊಳಗೊಳಿ ಮೊನೆ ಮುಂಜೆಱಗಳವಡೆ ಸಕ್ಕಿ ಸುತ್ತಿನೊಳಿಱುಕಿ ಬಿಗಿದ ಕಠಾರಿ ದಾರದ ಗೊಂಡೆಯವ ಕೆದಱಿ (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೧೭-೧೯). ೪. ಸುರುಳಿಯಾಕಾರದ ಗುಂಡಾಗಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ: ಕಾಮಿಗಳನಸಂಗನಾಚ್ಛೆಯೊಳ್ ಪೋಣಿಸಿದೋಲೆಯ ಸುತ್ತು ನೋಟ್ಕೊಡಂ ಬಗಗೊಳಿಸುತ್ತು (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೮-೨೨೨); ತೊಟ್ಟು ಕುಪ್ಪಸ ಬಟ್ಟಿಹ ಸುತ್ತು . . . ವಾಡಿಲೊಳಗೆ ಕಟ್ಟಿದ ವಾಡಿಚೀಲವು ಹಡಪಗಳಿಂದ ಸೆಟ್ಟಿಗಳಿರುತಿಹರಲ್ಲಿ (ಅಂಚಟ. ೩-೪೦); ಮಣ್ಣು ಮುತ್ತಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಸುತ್ತು ಕಾಲುಂಗುರಗಳನ್ನು ಶುಚಿಮಾಡಿ ಮತ್ತೆ . . . ತೊಡಿಸಿದಳು (ಮಲಮ. ೭೭೨). ೫. ಅಗಲ; ಹರವು; ವಿಸ್ತೀರ್ಣ: "ಪರಿಣಾಹಃ, ವಿಶಾಲತಾ - ಈ ೨ ಸುತ್ತು" (ಹಲಾಯು. ೧೩೦-೧೦೦). ೬. ಬಳಸುಮಾತು; ನೇರವಲ್ಲದ ನುಡಿ: ಎಳಸುತ್ತಿರ್ದ್ದಪೆ ಪುಷ್ಪಮಂಜರಿಗೆ ಕೊಳ್ಳೀ ಸುತ್ತಿದೇಕೆ (ಕಾದಂಪೂ. ೭೭೯); ಸುತ್ತೇಕೆ ಬಳಸೇಕೆ ನೆಟ್ಟನೆ ಮಾತಾಡು ಬಂದಂಥ ಕಜ್ಜದ ಮೇಲೆ (ಇಂಚಾಪ. ೨೩೪-೭೭). ೭. ನೆರೆಹೊರೆ; ಪರಿಸರ: ಮನೆಯ ಒಳಗಿನಿಂದ ನೋಡಿದರೂ ಸುತ್ತಿನ ದೃಶ್ಯ ಬಲು ಸುಂದರವಾದದ್ದು (ಯೋಧಪ. ೨೪). ೮. (ಎಲೆ, ಪತ್ರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಸುತ್ತಿಮಾಡಿದ) ಚುಟ್ಟ; ಹೊಗೆಸುತ್ತು: (ಪ).

ಸುತ್ತಣ = ಸುತ್ತ ಇರುವ: ಮರಮರ ಮಥನಿಸಿ ಕಿಚ್ಚು ಹುಟ್ಟಿ ಸುತ್ತಣ ತರುಮರಾದಿಗಳ ಸುಡಲಾಯಿತು (ಮಹಾದೇ. ೫. ೭೯-೧೭೧); ಸುತ್ತಣ ಬೀದಿಯೊಳಗೆ ರಾಜಿಸುತಿಹ ಮೊತ್ತದಂಗಡಿಗೇರಿಯೊಳಗೆ (ಕಂಸವ. ೨-೮೨). **ಸುತ್ತಲ್, ಸುತ್ತಲು** = ಸುತ್ತ ಇರುವ ಪ್ರದೇಶ,— ಆವರಣ: ಪೊಸಕಾರೊಳಿಂತು ಬೆಳ್ಳಗೆ ಪಥಿಕಾಂಗನಾಜನಮನಂಜಿಸುವಂತಿರೆ ತೋಱಿ ಸುತ್ತಲುಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೨೪); ಸುತ್ತಲುಂ ಪರಿವ ಜರಿವೊನಲ್ಗಳಿಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೨೨ ವ); ಪಕ್ಷಿಮೃಗಕುಲವೆರಸಿ ಮಱಿದವು ಬನದ ಸುತ್ತಲು (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೩-೨). **ಸುತ್ತಿನುಂಗುರ** = ಬೆಳ್ಳಿ, ಬಂಗಾರಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕಾಲಿನ ಬೆರಳಿಗೆ ಧರಿಸುವ ಉಂಗುರ: ಮುತ್ತಿನ ಮುಡಿಯ ವಿಲಾಸಿನಿಯರು ಸೂಲಗಿತ್ತಿಯ ಕರ ಪುರೋಹಿತರ ಸುತ್ತಿನುಂಗುರ ಮದ್ದುಮಣಿಯಂತ್ರಗಳ ತಂದು ತೆತ್ತಿಸಿದರು ಕಾಲ್ಗೆಸಯ (ಮೋಹತ. ೧೭-೧೩). **ಸುತ್ತುಮಾತು** = ನೇರವಲ್ಲದ ಮಾತು; ಬಳಸುಮಾತು : "ಪದರುನುಡಿ, ಮರುಸುಕುಮಾತು, ಸುತ್ತುಮಾತು, ಕಟಕಿ" (ಕಂಸಾಹಿ. ೮೭). [< ಸುತ್ತು₁/ ಮಲ. ಚುಱ್ಱು; ಕೊಡ. ಚುತ್ತ್; ತುಳು. ಸುತ್ತ; ತೆಲು. ಚುಟ್ಟು, ಚುಟ್ಟ; ಕುವಿ. ಸೂತು]

ಸುತ್ತು₃ 'ಸುತ್ತುಂ' ನೋ.

ಸುತ್ತುಂ, ಸುತ್ತ, ಸುತ್ತಂ, ಸುತ್ತು (ಅ). ಸುತ್ತಲು; ಬಳಸಿಕೊಂಡು: ಸುತ್ತುಂ ಕುಣಿವವು ನಲಿದಾಡಿ ಗೃಹಮಯೂರನಿಕಾಯಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೦೦೧). **ಸುತ್ತ**: ಜೋದರ ಡರಿದರಂದು ಸುತ್ತ ಮಱೆದವು ಮೇಲೆ ಪಲ್ಲವಸತ್ತಿಗೆಯ ಸಾಲುಗಳು (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೩-೬). **ಸುತ್ತಂ**: ಕಲಿ ತಾನೊಬ್ಬನೆಂದಾಳ್ಕರಿಯ ಸುತ್ತಂ ಸುತ್ತಿ ಬರುತಿರಲು (ಬಸಪು. ೧೭-೨೦). **ಸುತ್ತು**: ಅಂಚೆಗಳಿಂಚರಮುಂ ಸುತ್ತು ಚೆಲ್ವೆನಿಸಿರ್ದ ಗಂಧಶಾಲಿಗಳೇಂ ಮತ್ತಂ ಚಕ್ರವಾಕ ಹಂಸೀಸಂಚರವಿಂದೆಸೆವ ಬಹು ತಟಾಕದಿನೆಸಗುಂ (ಸೌಇಂ. IX-i, ೨೯೭-೧೭; 1177).

[< ಸುತ್ತು₁]

ಸುತ್ತುಂಗಾಱ, ಸುತ್ತುಗಾಱ (ನಾ). ತಿರುಗುವವನು; ಅಲೆಮಾರಿ: ಸೋಲದವನ ಸುತ್ತುಂಗಾಱನ . . . ಗಳಿಸಾಳಿವೆಂಗಳು ಬಯಸುವರ (ಇಚಸಾ. ೯-೮೯). **ಸುತ್ತುಗಾಱ**: ಗಾಳಿಸು ಗೆಲ್ಲನಂ ಹರಹು ಹೂಜಿಗನಂ ಸುಲಿ ಸುತ್ತುಗಾಱನಂ (ಲೀಲಾವ. ೨-೧೧೭).

[ಸುತ್ತು₁+ - ಕಾಱ]

ಸುತ್ತುಂಗುರುಳ್ (ನಾ). ಸುರುಳಿಯಾದ ಕೂದಲು; ಗುಂಗುರುಕೂದಲು: ಸುತ್ತಲುಂ ನಿನ್ನನಾ ಕೋಮಳೆಯಂದಂಚೆತ್ತ ಸುತ್ತುಂಗುರುಳಳವಡಿಸಲ್ (ಆದಿಪು. ೪-೨೦); ಸುತ್ತುಂಗುರುಳಂತರದೊತ್ತುತ್ತುಂ ದೆಸೆದೆಸೆಯೊಳಲೆವ ಕಣ್ಮಲರ್ಗಳಿನುನ್ಮತ್ತಗಜಗಮನೆಯರ್ ಬಂದೊತ್ತಗೆ ನಿಲ್ಕುರ್ ವಿಶಾಲದೊಂದಂಗಣದೊಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೬೨).

[ಸುತ್ತು₁ + ಕುರುಳ್.]

ಸುತ್ತುಂಗೊಳ್, ಸುತ್ತುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಳಸು; ಸುತ್ತುವರಿ: ಪೊಂದಳಿರ ತೊಂಗಲ್ಗಳ ಸುತ್ತುಂಗೊಂಡ ಸುರಿಗೆಯ ಮುತ್ತಿನ ಬಂಭುಕಂಗಳ ನಡುವೆ (ಆದಿಪು. ೮-೧೫ ವ); ವೇತ್ರವತಿಯೆಂಬ ನದಿಯಿಂ ಸುತ್ತುಂಗೊಂಡಿರ್ಪುದಾ ರಾಜಧಾನಿ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೭). **ಸುತ್ತುಗೊಳ್**: ೧. ಮರುತ್ಸುತಂ ಮುಳಿದು ಮಚ್ಚರದಿಂ ಗಜೆಗೊಂಡು ಸುತ್ತುಗೊಂಡಡಿಗಿಡೆ ನುರ್ಗಿ ಪೊಯ್ವು (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೬೪); ಅರಸರ ಪಕ್ಕದೊಳ್ ಸುತ್ತುಗೊಂಡು ಬೆರ್ಚಿ ಬಿಚ್ಚಳಿಸುತ್ತುಂ ಬರೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೬೫ ವ). ೨. ಆವರಿಸು; ಮುತ್ತು: ಬಳಸಿರ್ದುದ್ಯಾನಮುದ್ಯಾನದೊಳೊಳದವಿದ ಪದ್ಮಾಕರಂ

ಪದ್ಮಷಂಡಂಗಳೊಳೆತ್ತಂ ಸುತ್ತುಗೊಂಡಿರ್ದಳಿಕುಳಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೭೧).

[ಸುತ್ತು + ಕೊಳ್]

ಸುತ್ತುಂಬರ್, ಸುತ್ತುಬರು, ಸುತ್ತುವರು (ಕ್ರಿ). ಬಳಸಿಬರು; ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆ ಬರು: ವಿಮಾನಶ್ರೇಣಿ ಸುತ್ತುಂಬರೆ ಸುರಪತಿಗಳ್ ತಮ್ಮ ತಾಣಕ್ಕೆ ಪೋದರ್ (ಅಜಿಪು. ೬-೧೩೧). **ಸುತ್ತುಬರು**: ದೇವರಿಗೆ ಸುತ್ತುಬಂದು ಜನ್ನಯ್ಯ ತಿರುಗಿದಾಗ ವೆಂಕಮ್ಮ ಮುಂದೆ ನಿಂತಿದ್ದರು (ಕದ್ಮಸ. ೨೨೯). **ಸುತ್ತುವರು**: ಶಿವಭವನಮಂ ಮಂಟಪವನಭಿನವವೆಸೆಯ ಮಾಡಿಸಿಯದಱ ಸುತ್ತುವರೆ (ಬಸವು. ೧೬-೯).

[ಸುತ್ತು + ಬರ್ (< ವರ್)]

ಸುತ್ತುಂಬರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬಳಸುವಂತೆ ಮಾಡು; ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆ ಹಾಕಿಸು: ಪಂತಿ ಗಟ್ಟಿದರಲ್ಲಿ ಮಿಗಗಳಂ . . . ಸುತ್ತುಂಬರಿಸಿ ಹರಸಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೭೮-೧೯೯).

[ಸುತ್ತು + ಬರಿಸು]

ಸುತ್ತುಕೆಲಸ 'ಸುತ್ತುಗೆಲಸ' ನೋ.

ಸುತ್ತುಗಂಭ (ನಾ). ಸುರುಳಿಯಾಕಾರದ ಕಂಬ; ದುಂಡಗಿರುವ ಕಂಬ: ಹೊನ್ನ ಸರಿಗೆದಗೆವ ಸುತ್ತುಗಂಭದಿಂದೆಸಕವಾಯಿತು ಮೇರುಶಿಖರಿ (ವೃಭೋಜ. ೧-೩೧).

[ಸುತ್ತು + ಕಂಭ]

ಸುತ್ತುಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಳಸಿಕೊಂಡಿರು; ಸುತ್ತುವರಿದಿರು: ವ್ಯಾಘ್ರಚರ್ಮದಿಂದ ಸುತ್ತುಗಟ್ಟಲ್‌ಪಟ್ಟದ್ದಾಗಿ ಕಿರಿಗಂಟೆಗಳ ಮನೋಹರವಾದ ಧ್ವನಿಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಬಿಳೀ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿದ (ಕೃವಾಲ. ೭೭೭). ೨. ಮುತ್ತು; ಆವರಿಸು; ಕವಿ: ಕೇವಲ ಹಲವೇ ಜನ ವಿದೇಶೀಯರು ನಮ್ಮ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಮಾತೃಭೂಮಿಯನ್ನು ಸುತ್ತುಗಟ್ಟಿರುವರು (ರಘುರಾಜ. ೨೩೧); ಎಲ್ಲರೂ ಸುತ್ತುಗಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಆಂಜನಪ್ಪ ಧರಣಯ್ಯರನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಕರೆದೊಯ್ದರು (ಮರಳಿ. ೧೯೬). [ಸುತ್ತು + ಕಟ್ಟು]

ಸುತ್ತುಗತ್ತರಿಗೆ (ನಾ). (?): ಪಂಚಾಂಡಕ ಚತುರ್ವೃತ್ತಿ ಚತುರಶೀತಿ ಸ್ಥಾನಕದೊಳುಚಿತ ನಿರ್ಗಮಕ್ಷಪಣಗಳನಳವಡಿಸಿ ಸುತ್ತುಗತ್ತರಿಗೆವರೆಗೊಯ್ದು ಕರುವೆಸನಿದನಿಸಿ ಸುವ್ಯಕ್ತ ಮಾದ ನಿಮ್ನೋನ್ನತಪ್ರಸಾರಿತ ನಿಕುಂಚಿತಪ್ರದೇಶಶುದ್ಧಿಯುಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೭-೩ ವ).

[ಸುತ್ತು + ಕತ್ತರಿಗೆ]

ಸುತ್ತುಗಾಬಿ 'ಸುತ್ತುಂಗಾಬಿ' ನೋ.

ಸುತ್ತುಗೆಲಸ, ಸುತ್ತುಕೆಲಸ (ನಾ). ಸುತ್ತಮುತ್ತಲ ಕೆಲಸ; ಮೇಲುಕೆಲಸ; ಸಣ್ಣಪುಟ್ಟ ಕೆಲಸ: ಸುತ್ತುಗೆಲಸವ ಸೂಲ್ಲಿಸದೆಸಗುವುದು (ಹದಿಬ. ೪-೧೬). **ಸುತ್ತುಕೆಲಸ**: ಈಗ ಅಡಿಗೆಯ ರಾಗಪ್ಪ ಸುತ್ತುಕೆಲಸಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ (ವಂಶವೃ. ೩೩೯); ಸುತ್ತುಕೆಲಸ ಬೇಕಾದಷ್ಟಿರುತ್ತೆ (ಬಾಳಹೂ. ೨೪೬). [ಸುತ್ತು + ಕೆಲಸ]

ಸುತ್ತುಗೊಳ್ 'ಸುತ್ತುಂಗೊಳ್' ನೋ.

ಸುತ್ತುಗೋಂಟೆ (ನಾ). (ಪಟ್ಟಣದ ಅಥವಾ ಊರಿನ) ಸುತ್ತಲೂ ಇರುವ ಕೋಟೆ; ವೃತ್ತಾಕಾರವಾಗಿರುವ ದುರ್ಗ: ಮುಂದಣ ಸುತ್ತುಗೋಂಟೆಯ ಕಲ್ಲನೊಂದಂ ಪಾದದುಂಗುಟದಲ್ಲಿಳಿಗೆ ಕೆಡನೂಂಕಿ (ಬಸವು. ೨೬-೩೧); ಎಡೆಗೋಂಟೆ ತಳಿಗೋಂಟೆಯು ಸುತ್ತುಗೋಂಟೆ (ಕಥಾಕೃ. ೯೮). [ಸುತ್ತು + ಕೋಂಟೆ]

ಸುತ್ತುಗೋಡೆ (ನಾ). ಸುತ್ತಲೂ ಹಾಕಿರುವ ಗೋಡೆ; ವೃತ್ತಾಕಾರದ ಭಿತ್ತಿ; ಪೌಳಿ: ಸಂರಕ್ಷಣಸಾಧನಗಳಾಗಿದ್ದ ಕೋಟೆ, ಸುತ್ತುಗೋಡೆಗಳು ತುಂಬ ಆವಶ್ಯಕ ವೆನಿಸುತ್ತಿದ್ದುವು (ಕರ್ನಾಇ. ೩). [ಸುತ್ತು + ಗೋಡೆ]

ಸುತ್ತುಡಿಗೆ (ನಾ). ಸುತ್ತಿಕೊಂಡಿರುವ ಬಟ್ಟೆ; ಧರಿಸಿರುವ ವಸ್ತ್ರ (?): ಎತ್ತಿಕೊಂಡಾ ಕೂಸು ತಲೆಯಲಿ ಪೊತ್ತ ಗೂಡೆ ಮಾಲಿನವಸನದ ಸುತ್ತುಡಿಗೆ ತಲೆಜುಂಜು ಸೊಗಯಿಸೆ ಕೊರವಿಯಾಂ ಬಂದೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩೧-೨೧).

[ಸುತ್ತು + ಉಡಿಗೆ (< ಉಡುಗೆ)]

ಸುತ್ತುತಾನಕ (ನಾ). ಕತ್ತಿವರಸೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ: ಪಾದಗಳಿಂದ ಸಮವಾಗಿ ನಿಂತು ಮುಂದುಗಡೆಯಲ್ಲ ಭ್ರಮಣದಿಂದ ಪಾದಗಳ ಗತಿಯು ಆವದು ಅದು ಸುತ್ತುತಾನಕಯೆಂದು ಮತಊ (ಖಡ್ಗಟೀ. ೫-೧೬). [ಸುತ್ತು + ತಾನಕ]

ಸುತ್ತುಬರು 'ಸುತ್ತುಂಬರ್' ನೋ.

ಸುತ್ತುಬಳಸು 'ಸುತ್ತುವಳಸು' ನೋ.

ಸುತ್ತುಬೇಲಿ 'ಸುತ್ತುವೇಲಿ' ನೋ.

ಸುತ್ತುಮುತ್ತ 'ಸುತ್ತುಮುತ್ತು' ನೋ.

ಸುತ್ತುಮುತ್ತಲು 'ಸುತ್ತುಮುತ್ತು' ಪರಾ.

ಸುತ್ತುಮುತ್ತು, ಸುತ್ತಮುತ್ತ, ಸುತ್ತುಮುತ್ತ (ನಾ). ೧. ಸುತ್ತಲೂ ಇರುವ ಪರಿಸರ; ನೆರೆಹೊರೆ: ಕೊಳಚೆಯೇ ನೊಣಗಳ ಹುಟ್ಟು ಮತ್ತು ಬೆಳವಣಿಗೆಗೆ ತಕ್ಕ ಸ್ಥಳವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮನೆಯ ಸುತ್ತುಮುತ್ತು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಕೊಳಚೆ ತುಂಬಲು ಬಿಡಬಾರದು (ಆಡುಸಾ. ೫೦); ಯೂಲಕ್ಕಿಯ ಗಿಡಗಳು ಭರತಖಂಡದಲ್ಲಿಯೂ ಅದರ ಸುತ್ತುಮುತ್ತಿನ ಸೆಕೆಯುಳ್ಳ ನಡುಗತ್ತೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೬. ೩-೭೯). ೨. (ಅಲಂ) ದಿಗ್ಬಂಧನ; ನಿರ್ಬಂಧ: ಬಂಧಿಸಿ ಧರೆಯ ದಿಕ್ಪಾಲಕರ ದಿಕ್ಕರಿಯ ಸುತ್ತುಮುತ್ತಿನಲಿರಿಸಿ (ಗಗಾಸಾ. ೫-೨೨). **ಸುತ್ತಮುತ್ತ**: ೧. ಹತ್ತಿರದ ಸುತ್ತಮುತ್ತ ಹಳ್ಳಿಗಳಲ್ಲಿ ತಾವೂ ಭಿಕ್ಷೆಗೆ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದರು (ಚಿತ್ರ. ೧೩೨); ಅವರ ಚರಿತ್ರೆ ರಾಂಪುರದ ಸುತ್ತಮುತ್ತ ಹಳ್ಳಿಗಳೆಲ್ಲೆಲ್ಲ ಜನಜನಿತವಾಗಿತ್ತು (ಮರಳಿ. ೪). **ಸುತ್ತುಮುತ್ತ**: (ಶಿ).

ಸುತ್ತುಮುತ್ತಲು, ಸುತ್ತಮುತ್ತಲು = ಸುತ್ತಲೂ ಇರುವ ಪ್ರದೇಶ; ನೆರೆಹೊರೆ: ಮನೆಯ ಸುತ್ತುಮುತ್ತಲು ಶುಚಿಯಾಗಿರಬೇಕು (ರೂಢಿ); ನೊಳಂಬರು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಮಧುಗಿರಿ ಮತ್ತು ಸುತ್ತಮುತ್ತಲ ಪ್ರಾಂತ್ಯಗಳನ್ನು ಆಳಿದ ಮಹಾನಾಡ ಪ್ರಭುಗಳಾಗಿದ್ದರು (ನೊಳಂಬ. ೭೧). [ಸುತ್ತು + ಮುತ್ತು]

ಸುತ್ತುವರಿ, ಸುತ್ತರಿ (ಕ್ರಿ). ಬಳಸು; ಸುತ್ತಿಕೊಳ್ಳು: ದುರದುಂಪ ನೆತ್ತರಿಸ ಕೋಡಿಯಿರದೊತ್ತರಿಸಿ ಸುತ್ತುವರಿಯೆ (ಚಿಬಸ್ಥ. ೪೪-೪೧); ಅವಳು ತುಳಸಿಕಟ್ಟೆಯನ್ನು ಸುತ್ತುವರಿಯ ಹತ್ತಿದಳು (ಕೊಳಕಾ. ೭೫). **ಸುತ್ತರಿ**: ಅವನು ೧೧೨೪ ದಿವಸಗಳಲ್ಲಿ ಪೃಥ್ವಿಯನ್ನು ಸುತ್ತರಿದು ಬಂದನು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೬೯). [ಸುತ್ತು + ಪರಿ]

ಸುತ್ತುವರು 'ಸುತ್ತುಂಬರ್' ನೋ.

ಸುತ್ತುವಲಗೆ (ನಾ). ದುಂಡಗಿರುವ ಹಲಗೆ; ಗುರಾಣಿ; ಢಾಲು: ಸುತ್ತುವಲಗೆಯ ಮೇಲೆ ಕಣೆಗಳ ತೆತ್ತಿಸಿದರೇಚಿಸಲಿ ಸಬಳಿಗರೆತ್ತಿದರು ರಾವುತರು ಕೀಲಿಸಿದರು ರಥಧ್ವಜವ (ಕುಮಾಗ. ೧-೮). [ಸುತ್ತು + ಪಲಗೆ]

ಸುತ್ತುವಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ; ಸುತ್ತಲೂ ಹರಡುವ ಬಲೆ: ಪೆಂಪಿನಾಕಾಶವಲೆ ಸುತ್ತುವಲೆ ಸುಲಭವಲೆ (ಯಶೋಂಗ. ೧೦-೧೯). [ಸುತ್ತು + ಬಲೆ]

ಸುತ್ತುವಳಯ (ನಾ). ಸುತ್ತಲೂ ಇರುವ ಪ್ರದೇಶ; ವೃತ್ತ; ವರ್ತುಳ: "ಸುತ್ತು ವಳಯಂ ತಿರುಪು" (ಮಂಗರಾ. ೨೫-೯); ಸೇನೆಯ ಸುತ್ತುವಳಯದ ಭರವ ಕೈಕೊಂಡೊಡ್ಡ ಮೆರೆದನು ಗರುಡಿಯಾಚಾರ್ಯ (ಕುಮಾದ್ರೋ. ೪-೧೮); ಪರಮಸತಿ ಸಾವಿತ್ರಿ ಸಂಧ್ಯಾತರುಣಿ ಮೊದಲಾದಖಿಳದೇವಿಯರಿರವು ಕಾಣಿಸಿತಾದಿಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಸುತ್ತುವಳಯದಲಿ (ತೊರರಾ. ೧-೮-೪೯); ಮೈರೋಚಿಬೆಳಗಿಂ ಕೋಂಟೆ ಸುತ್ತುವಳಯದಿ ಖಚಿತ ತೆರದಿ (ನವಪೂ. ೨-೨೫). [ಸುತ್ತು + ವಳಯ (= ವಲಯ)]

ಸುತ್ತುವಳಸು, ಸುತ್ತುಬಳಸು (ನಾ). ೧. ಸುತ್ತಿಕೊಂಡಿರುವುದು; ಬಳಸಿರುವುದು: ಸುತ್ತುವಳಸಿನ ತೆರಸೀರೆ ಕಣ್ಗೆ ರಂಜಿಸಿತು (ಮೋಹತ. ೩೬-೭೯). **ಸುತ್ತುಬಳಸು**: ೨. ನೆರೆಹೊರೆ; ಪರಿಸರ: ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಮಕ್ಕಳ ಸುತ್ತುಬಳಸಿನಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮ ರೀತಿ, ನೀತಿ, ನಡೆ, ನುಡಿ ಉಳ್ಳವರು ಇರಬೇಕು (ಗೃಹವಿ. ೧೩೦). ೩. ಸುತ್ತಿ, ಬಳಸಿ ಆಡುವ ಮಾತು; ಬಳಸುಮಾತು: ಸ್ನೇಹಿತರೊಡನೆ ಸಾರ್ವಜನಿಕರೊಡನೆ ವಿಳಂಬವಿಲ್ಲದೆ ಸುತ್ತುಬಳಸುಗಳಿಲ್ಲದೆ . . . ಪತ್ರವ್ಯವಹಾರ ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದನು (ಬಂಕಿಮ. ೪೮೮). [ಸುತ್ತು + ಬಳಸು]

ಸುತ್ತುವೀಳೆಯ, ಸುತ್ತುವೀಳ್ಯ (ನಾ). ೧. ಅಡಿಕೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಸುತ್ತಿದ ವೀಳೆಯದೆಲೆ: ಪುರುಷೋತ್ತಮಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು . . . ಸುತ್ತುವೀಳೆಯವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಮನೆಗೆ ಹಿಂತಿರುಗಿದರು (ಶ್ರೀರಾಯ. ೭೧). ೨. (ಸವಿಯಲು ಸಿದ್ಧವಾದ) ತಾಂಬೂಲ; ಪಾನಪಟ್ಟಿ; ಬೀಡಾ: ಪರಿಪರಿಯ ಹಣ್ಣುಹಂಪಲುಗಳೂ, ಬಣ್ಣಗಟ್ಟಿದಡಕೆಯ ಸುತ್ತುವೀಳೆಯಗಳೂ . . . ಇಂತಿವನ್ನು ಅನುಗೆಯ್ದುಕೊಳ್ಳುತ್ತ ನೋಂತ ಭಾಗ್ಯರ ಉಪಭೋಗಕ್ಕಳವಡಿಸಿಯೊಟ್ಟಿಸುವ ತವಕಕ್ಕಾಗಿ ಪದಪ್ರಾರ್ಥಿಯರು

ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವರು (ಬಿಳ್ಳ.ಅ. ೮೬-೩). **ಸುತ್ತುವೀಳ್ಯ:** ೨. ಅರಸನೆಡೆಗೆ ಅನುಪಿದಲ್ ನವಮಲ್ಲಿಗೆಯೆಂಬ ಸತಿಕೈಲಿ ಸುತ್ತುವೀಳ್ಯ ಫಲಗಳನಿತ್ತು ಮುದದಿಂ (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೨೧-೧೧).

[ಸುತ್ತು₂ + ವೀಳೆಯ]

ಸುತ್ತುವೀಳ್ಯ 'ಸುತ್ತುವೀಳೆಯ' ನೋ.

ಸುತ್ತುವೇಲಿ, ಸುತ್ತುಬೇಲಿ (ನಾ). ಸುತ್ತಲೂ ಇರುವ ಬೇಲಿ: ಕೇತಕಿ ಸುತ್ತುವೇಲಿ ಕಳ್ಮಂದರಿಯಾಂತ ಕೋಟೆ ಮದನಂಗೆನೆ ಕಂಗೊಳಿಸಿರ್ದುದಾ ವನಂ (ವೃಷಾ. ೪-೩೪); ಈ ಸುತ್ತುವೇಲಿಗಳನ್ನೂ ಈ ತಳಿಮೇರುವೆಗಳನ್ನೂ ಕಟ್ಟುತ್ತಿರುವ ಮುತ್ತಿಗೆಯ ಸನ್ನಾಹಗಳನ್ನು ಕಂಡು (ಬಿಳ್ಳ.ಅ. ೬೬-೭). **ಸುತ್ತುಬೇಲಿ** : ಸುತ್ತುಬೇಲಿಯೊಳಗೆ ಕಟ್ಟುಗೊಂಡ ಕುದುರೆ ತನ್ನ ಕಾಲಡಿಯ ಹುಲ್ಲನ್ನೆಲ್ಲ . . . ತಿಂದು (ಪುನರು. ೨೮೯).

[ಸುತ್ತು₂ + ಬೇಲಿ]

ಸುತ್ತೇರು 'ಸುತ್ತೇಱು' ನೋ.

ಸುತ್ತೇಱು, ಸುತ್ತೇರು (ಕ್ರಿ). ಸುತ್ತುತ್ತಿರುವಾಗಲೇ (ವಾಹನವನ್ನು) ಏರು,— ಹತ್ತು: ಒಂದೆ ಮಯ್ಯೊಳ್ ಸೂಳಱಿದೇಱುವ ಸುತ್ತೇಱುವ ಬಿತ್ತರಂಬಡೆದ ವಾಹಳಿತನ (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೧ ವ). **ಸುತ್ತೇರು** : ಜೋಡಣೆಯ ಸರದಾಟುತವ ಗಾಲ್ಗೂಡಿದಬ್ಬರ ಹಿರಿದು ಕಿರಿದಿನ ಗಾಡಿಯಿಂ ಸುತ್ತೇರಿ ತಿರುಪಿನ ಮರುಪಿನಂದಗಳು (ಅನಂತಾ. ೧-೧೯-೧೪). [ಸುತ್ತು₁ + ಏಱು₁(< ಏಱ್₁)]

ಸುತ್ತೋಲೆ (ನಾ). ೧. ಸುರುಳಿ ಸುತ್ತಿದ ಓಲೆ,—ಪತ್ರ: ಉಕಾರಕ್ಕೆ — ಸುತ್ತೋಲೆ, ಹತ್ತೆಂಟು (ಶಮದ. ೫೨ ಪ್ರಯೋ); ಬಸವನ ಪತಾಕೆಯಂ ಪಿಡಿದು ಸುತ್ತೋಲೆಯಂ ಒಸೆದು ಕರದೊಳಗಾಂತು (ಪಾಲ್ಕೋಪು. ೪-೧೧೯). ೨. ಸಾರ್ವಜನಿಕರ ತಿಳಿವಳಿಕೆಗಾಗಿ ಸರ್ಕಾರ ಅಥವಾ ಸಂಸ್ಥೆಗಳು ಹೊರಡಿಸುವ ಅಧಿಕೃತ ಪ್ರಕಟಣೆ; ಪರಿಪತ್ರ: ಸ್ಥಳೀಯ ಆಡಳಿತಗಾರರಿಗೆ ಸುತ್ತೋಲೆಗಳ . . . ಮೂಲಕ ವಿಶದವಾಗಿ ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ (ಕವಿಕೋ. I. ೨೮೭). [ಸುತ್ತು₂ + ಓಲೆ]

ಸುತ್ಥಣೆ (ನಾ). ಪದಾತಿಬಲ; ಕಾಲ್ಬಲ; ಕಾಲಾಳು: ಬಲ್ಲಾಳ ಭೂಪಾಲಕಂ ಎರಡುಂ ಲಕ್ಕಂಬರಂ ಸುತ್ಥಣೆಯರಶನಿಸನ್ನಾಹದಿಂ . . . ಎಯ್ತರೆ (ಎಕ. XI. ದಾವಣ. ೨೫-೩೦; 1224); ವರ್ಗದ್ವಿತೀಯಾಕ್ಷರಂಗಳ್ಗೆ . . . ಥಟ್ಟು, ಥಾಪನೆ, ಸುತ್ಥಣೆ (ಸುತ್ಥಣೆಯಂ, ಸತ್ಥಣೆ) ಮತ್ತವಟ್ಟಿಗೆ, ಕಥಾಯಂ (ಕತ್ಥಾಯಂ) (ಶಮದ. ೧೫ ವೃತ್ತಿ). [< ಸುತ್ತು₁ + ಅಣೆ₂ (< ಅಣ್₂)]

ಸುತ್ರಗುತ್ತಿಗೆ, ಸುತ್ರೆಗುತ್ತಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗುತ್ತಗೆ; ನಿಶ್ಚಿತ ಅವಧಿಯ ಗುತ್ತಿಗೆ; ಪರ್ಯಾಯಗುತ್ತಿಗೆ: ಆ ಸೀಮೆಗೆ ಗದ್ದೆ ತೋಟ ಮರ ಮಗ್ಗವಣ ಕಿಱುಕುಳ ಸೂನ್ನಾದಾಯ ಸುತ್ರಗುತ್ತಿಗೆ ಯ ಯೊಳಗಾಗಿ (ಎಕ. VII (R). ಮಳವ. ೧೦-೧೦;1517). **ಸುತ್ರೆಗುತ್ತಗೆ:** ಸೀಮೆಯ ವೊಳಗಣ ಗಣ ಹಳನವು ನಿಮಗೆ ಸುತ್ರೆಗುತ್ತಗೆಯಾಗಿ ಕೊಟವಾಗಿ (ಎಕ. VII (R). ಮಳವ. ೧೧೮-೧೦; 13 ನೆಯ ಶತ).

[< ಸೂತ್ರಗುತ್ತಗೆ]

ಸುತ್ರಾಮ (ನಾ). ದೇವತೆಗಳ ಒಡೆಯ; ದೇವೇಂದ್ರ: ಸುತ್ರಾಮನ ಸೂತ್ರಧಾರನಾಗಿಯುಂ (ಆದಿಪು. ೬-೧೦೬ ವ); ನೀ ಮರುಳಲಾ ಶಲ್ಯ ಫಡ ಸುತ್ರಾಮನೇ ಸಮವರ್ತಿಯೇ . . . ಭೀಮನುಬುಚೆಗೆ ಪೇಡನಾದೆಯಲ (ಕುಮಾ.ಕ. ೧೨-೧೭).

[ಸಂ. ಸುತ್ರಾಮನ್]

ಸುತ್ರಾಮಜಿತ (ನಾ). ಇಂದ್ರನನ್ನು ಗೆದ್ದವನು: ಸುತ್ರಾಮಜಿತನು . . . ಕೂಡಲಸಂಗಯ್ಯನು (ಬಸವ. ೯೫೪). [ಸಂ. ಸುತ್ರಾಮಜಿತ್]

ಸುತ್ರೆಗುತ್ತಗೆ 'ಸುತ್ರಗುತ್ತಿಗೆ' ನೋ.

ಸುತ್ವ (ನಾ). = ಸುಕಾರ: ಹೇತುವಿನೊಳಾದ ಇಸುವಿನ ಸುಕಾರಕ್ಕೆ ಕುಂ ಪರಮಾಗೆ ಆ ಸುತ್ವಕ್ಕೆ ಲೋಪಮಕ್ಕುಂ (ಶಮದ. ೨೨೦ ವೃತ್ತಿ). [ಸಂ.]

ಸುದತಿ (ನಾ). ಸುಂದರವಾದ ಹಲ್ಲುಗಳನ್ನುಳ್ಳವಳು; ಚೆಲುವೆ: ನರೆದೀತ ನೊಳವನಿಪ ಸುಂದರನೊಳ್ ಪುಗೆ ರಾಜಗೃಹ ಗೃಹಾಳಿಗವಾಕ್ಷಾಂತರಕೃತ ಸರೋಜ ಮೆನಿಸುವ ಪುರಾಂಗನಾನಯನಸುಖಮನೊದವಿಸು ಸುದತೀ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೧೦೯); ಸುದತಿ ನೋಡಧಿಕ ಗುರ್ವಾಜ್ಞೆಯಂ ಮಱೆದು ಮಿಾಱಿದ ಫಲಂ ಕಂಡ ದುಸ್ವಪ್ನದರ್ಥಂ ಬರುತ್ತಿದೆ ಮೂರ್ತಿಗೊಂಡು (ಹರಿಕಾ. ೮-೨); ಇದಿರು ಬಂದರು ಮಂತ್ರಿಗಳು ವರ ಸುದತಿಯರು ಸೂಸಿದರು ಸೇಸೆಯ (ಕುಮಾ.ವಿ. ೯-೨೪). [ಸಂ. ಸುದತೀ]

ಸುದರುಶನ (ನಾ). ವಿಷ್ಣುವಿನ ಕೈಯಲ್ಲಿರುವ ಆಯುಧ; ಚಕ್ರಾಯುಧ: ಕೊರಳ ತುಲಸಿಯ ಮಾಲೆಗಳ . . . ವರ ಸುದರುಶನ ಲಾಂಛನದ ಮೈಸಿರಿಯೊಳ್ಲರು ಹರಿಯ ನಾಮಸ್ಮರಣೆಯಲಿ ಮೈಮರೆದು ಕುಣಿವುತಲಿರ್ದರು (ಅನಂತಾ. ೧-೫-೪೩).

[< ಸಂ. ಸುದರ್ಶನ]

ಸುದರ್ಶನ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ನೋಟ. ೨. ನೋಡಲು ಸುಂದರವಾಗಿ ರುವವನು; ಚೆಲುವ. ೩. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಕೈಯಲ್ಲಿರುವ ಆಯುಧಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಚಕ್ರಾಯುಧ: "ನಾರಾಯಣನ ಚಕ್ರಮಂ ಸುದರ್ಶನಮೆಂಬುದು" (ಪರಾಯು. ೬-೨೭); ದೇವ ದನುಜಾಹತ ಸುದರ್ಶನೋದ್ಯಮನ ಜಯ (ಜಗವಿ. ೫-೧೧೩); ಧನುವ ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರವ ಸುದರ್ಶನ ಕನಕ ಕವಚ ಕೃಪಾಣವನು ಸ್ಯಂದನದೊಳಿಳುಹಿಂದಸುರರಿಪು ಸಾತ್ಯಕಿಗೆ ನೇಮಿಸಿದ (ಕುಮಾ.ವ್ಯಾ. ೭-೭). ೧, ೩: ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀಪ್ರಿಯನರ್ದುನೋರ್ಜಿತಯಶಂ . . . ಸೂಕ್ತಸುದರ್ಶನಾಂಕನಸೆದಂ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣು ಸಾಮ್ಯಾನ್ವಯಂ (ಎಕ. V. ಚೆಲುವ. ೧೧೪-೪; 1173). ೪. ರಣಹದ್ದು. ೫. ಹಂಸಧ್ವಜನ ಒಬ್ಬ ಮಗನ ಹೆಸರು: ಆತಂಗೆ . . . ಅನುಜರೇಳುಮಂದಿ ಜಾತಸುರ್ದರ್ಶನಸುಧನ್ವಸುಮನಸ್ಸುರಥರೀ ತೆಱದೆ ನಾಲ್ವರು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೦-೪೪). [ಸಂ.]

ಸುದರ್ಶನಪಾಣಿ (ನಾ). ಸುದರ್ಶನಚಕ್ರವನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದವನು; ವಿಷ್ಣು: ಜಾಣಪಣವಿದು ಶಿವ ಸುದರ್ಶನಪಾಣಿಗಳಿಗಹುದಮರಪತಿ ಪದದಾಣೆ ಹುಸಿಯಲ್ಲೆನುತ ಬೆಱಗಾಯ್ತು ಸುರಕಟಕ (ಕುಮಾ.ವಿ. ೭-೪೫); ಕ್ಷೋಣಿಪತಿ ಸುಲಲಿತ ಸುದರ್ಶನಪಾಣಿ ಪಾಂಡವರಾಜಕಾರ್ಯಧುರೀಣ . . . ರಕ್ಷಿಸು (ಹರಿಪಾ. ೧೩). [ಸಂ.]

ಸುದರ್ಶನಬಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ: (ಷ್ಮಕೋ. ೬೫-೧೫೭).

[ಸುದರ್ಶನ₁ + ಬಳ್ಳಿ]

ಸುದಾ, ಸುದ್ಧಾ, ಸುದ್ಧಾ, ಸುಧ. ಸುಧಾ (ಅ). ಸಹಿತ; ಕೂಡ; ಸಂಗಡ: ನಾವು ಕಬೂಲಾಗಿ ಕಿಲ್ಲೆತ್ತು ಉಡುಗರೆ ರಸ್ತುಸಹ ಸುದಾ ವೀಳ್ಯಪ್ರಸ್ತವು ಚನ್ನಾಗಿ ದಸ್ತೂರಿ ಪ್ರಕಾರ ಮಾಡಿ ಇದ್ದೇವೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೧೧೩); ಇಂಥಾ ಹೆಂಗಸು ಸುದಾ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಉಂಟೋ ಎಂದು ನಿಟ್ಟುಸಿರುದಿಟ್ಟು ಸುಮ್ಮನಾದನು (ಕಥಾಮಂ. IV. ೧೫); ಅರ್ಜಪಟ್ಟಿ ಸುದಾ ಪರಾಂಬರಿಸಿ (ಮಹಾವಾ. II. ೭೯). **ಸುದ್ಧಾ:** ಅವರನು ಯಾರನೂ ನಾ ನೋಡಿಲ್ಲ ಸುದ್ಧಾ ಧಾರವಾಡನೂ ನನಗೆ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲ (ಜೀಲಕ. ೩೦); ಅದು ರೇಶಿಮೆಯ ಹೆಸರು ಸುದ್ಧಾ ಅಲ್ಲಾ ಆದರೆ ಅದು ಹುಟ್ಟಿಸುವವನ ಹೆಸರು (ಮುಂಬಯಿ. ೨೬ ಪ್ರಸ್ತಾವನ). **ಸುದ್ಧಾ:** (೬). **ಸುಧ:** ಅವನು ಹುಟ್ಟಿದ ಮನೆಯದ್ದ ವಠಾರವನ್ನೂ ಸುಧ ನೋಡಿದ್ದೆ (ಕಿಲಸ. ೬೨೩). **ಸುಧಾ:** (೬). [<— ಹಿಂ. ಸುದ್ಧಾ; ಮರಾ. ಸುದ್ಧಾ, ಸುದ್ಧಾಂ./ ತುಳು. ಸುದ, ಸುದಾ./ ಸಂ. ಸಹ]

ಸುದಾಮ (ನಾ). ೧. ಕೊಡುಗೈಯವನು; ಧಾರಾಳಿ. ೨. ಮೋಡ; ಮೇಘ. ೩. ಕಡಲು; ಸಮುದ್ರ. ೪. ಬೆಟ್ಟ; ಪರ್ವತ. ೫. ಇಂದ್ರನ ಆನೆ. ೬. ಕೃಷ್ಣನ ಬಾಲ್ಯಮಿತ್ರನಾಗಿದ್ದ ಒಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಹೆಸರು: ಹರುಷವಿಮ್ಮಡಿಸಿತು ಸುದಾಮಗೆ (ಸುದಾಮ. ೨-೧೫). 'ಕುಚೇಲ' ಪರ್ಯಾ. [ಸಂ. ಸುದಾಮನ್]

ಸುದಾಯ (ನಾ). ಮದುಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಕೊಡುವ ಬಳುವಳಿ,—ಉಡುಗೊರೆ: "ಯೌತಕಂ, ಸುದಾಯಃ . . . ಮಗಳಿಗೂ ಅಳಿಯನಿಗೂ ಕೊಡತಕ್ಕ ಬಳವಳಿ ಮುಂತಾದ ಬಹುಮಾನಕ್ಕೆ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೪೩). [ಸಂ.]

ಸುದಿನ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ದಿನ; ಪವಿತ್ರವಾದ ದಿವಸ. ೨. ಸಂತೋಷದ ದಿನ; ಆನಂದದ ದಿವಸ: ಇದೇ ಮಹಾಸುದಿನ (ರೂಢಿ). ೩. ಒಳ್ಳೆಯ ವಾಯುಗುಣವಿರುವ ದಿನ; ಒಳ್ಳೆಯ ಹವಾಮಾನವಿರುವ ದಿವಸ. 'ದುರ್ದಿನ' ಪರ್ಯಾ. [ಸಂ.]

ಸುದೀನ (ನಾ). ಬಹಳ ದೀನತೆಯಲ್ಲಿರುವವನು; ಅತಿದೀನ: ದುರ್ಮತಿಗಳಂ ಸ್ಮರಿಸಿ ಸುಕೃತರಂ ಮಾಡಿ ಎಮ್ಮುವನಸಮಮಹಿಮೋದ್ಧಾರ ಸೂರ ಸುದೀನ ಜನಧಾರ [ಪಾಠಾಂ. ಸುಧೀಜನಾಧಾರ] (ಬಸವು. ೬೨-೬೨). [ಸಂ.]

ಸುದೀಪ್ತಿ (ನಾ). ಬಹಳ ಕಾಂತಿ; ಅತಿಯಾದ ಪ್ರಭೆ: ಸೊಡರಂ ಪೊತ್ತಿಸಿದನೊಂದಂ ತದೀಯೋದಾತ್ತದೀಪ ಸುದೀಪ್ತಿಯಂ ತಾನಿದ್ದ ಮನೆಯಲ್ಲಿ (ಬಸವ. ೩-೬). [ಸಂ.]

ಸುದೀರ್ಘ (ಗು). ೧. ಬಹಳ ದೀರ್ಘವಾದ; ತುಂಬ ದೊಡ್ಡದಾದ: ಊರಿನಿಂದ ಒಂದು ಸುದೀರ್ಘ ಪತ್ರ ಬಂದಿತು (ರೂಢಿ). (ನಾ). ೨. ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು: ಸುದೀರ್ಘ . . . ಸುಮಹನವೆಂಬೆಡು ಮಂತ್ರಿನರಕಂಗಳೊಡನೆ ಭಯೋತ್ಕಟವೆಂಬರಸುನರಕವಿಹುದು (ಎವೇಕ. ೧೫೨). [ಸಂ.]

ಸುದುರ್ಗ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಕೋಟೆ; ಭದ್ರವಾದ ದುರ್ಗ: ದೇಶಂ ಧರ್ಮೋಪಪನ್ನಂ ಶ್ರುತಬಲಮ ಬಲಂ ಕೋಶಮುದ್ಯೋಧಕೋಶಂ ಸೌಶೀಲ್ಯಂ ಸತ್ಸಹಾಯಂ ಸಚಿವನುವ ಶಮಂ ಜೈನಮಾರ್ಗಂ ಸುದುರ್ಗಂ ಭೂ ಶಸ್ತ್ರಾಗಾರಮಾದತ್ತನೆ . . . ಎಸೆದಂ ವೀರನಂದಿವ್ರತೀಂದ್ರಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧-೨೯). [ಸಂ.]

ಸುದೂರ (ನಾ). ತುಂಬ ದೂರವಾದುದು; ಬಹಳ ದೂರ: ಒಡನೊಡನೆ ಪೂರ್ವದ ಸುದೂರದ ದಿಗಂತದೆಡೆ ಕತ್ತಲೆಯ ಕಾಡಿನಂಚಿಗೆ ಬೆಂಕಿ ಹತ್ತಿತು (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೨೦-೫೫೩). [ಸಂ.]

ಸುದೃಢ (ಗು). ೧. ಬಹಳ ಗಾಢವಾದ,—ಭದ್ರವಾದ: ಸುದೃಢಮೋದಗ್ರಚಿಂತ್ರ ಮೋಹನಿಗಳಂ ವೈರಾಗ್ಯಮಂಬೊಂದು ಚಾಣದ ವಿಚ್ಛೇದಮನಯ್ದೆ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೬-೫೮). ೨. ಬಹಳ ಸ್ಥಿರವಾದ; ಅಚಲವಾದ: ಸುದೃಢಾಭ್ಯಾಸಪ್ರತಿಪ್ರಕಾಶ ಲಘು ವಾತಾಧಾರದಿಂ ನಿತ್ಯಸೌಖ್ಯದಶಾಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಚಿತ್ತಮಂ ಪಡೆವ ಮೂಜುಂ ರತ್ನಮಂ ಕೆಯ್ಯ ಮಾಡಿದನುಂ (ಅನಂತ. ೪-೧೧). [ಸಂ.]

ಸುದೃಷ್ಟಿ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ನೋಟ; ಉತ್ತಮವಾದ ದೃಷ್ಟಿ: ಕೆಟ್ಟು ಕುಗುತಗೆ ಸುದೃಷ್ಟಿ ಬಂದಂತಾಯ್ತು (ಕರ್ನಾಟ. ೨೯೬). [ಸಂ.]

ಸುದೆ 'ಸೊದೆ' ನೋ.

ಸುದೈವ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ದೈವ; ಅದೃಷ್ಟ: ಭಯಂಕರ ವಿಪತ್ತಿನಿಂದ ಪಾರಾದದ್ದು ಅವರ ಸುದೈವ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಸುದೈವಜ್ಞ (ನಾ). ಉತ್ತಮ ಜ್ಯೋತಿಷಿ: "ಸುದೈವಜ್ಞನುತ್ತಮಜ್ಯೋತಿಷನೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೬೫-೬). [ಸಂ.]

ಸುದ್ದ (ಗು). ೧. ನಿರ್ಮಲವಾದ; ಶುದ್ಧವಾದ: 'ಸುದ್ದಗನ್ನಡ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ಶುದ್ಧತೆ; ಚೊಕ್ಕಟತನ: 'ಸುದ್ದಯಿಸು' ಪರಾ. ೩. ಲಕ್ಷಣವಾಗಿರುವುದು; ಶುಭವಾಗಿರುವುದು: ಬಾರಮ್ಮ ಗಿಂಜಮ್ಮ ಭಾವಾ ನೋಡ್ಯಾರಂತೆ ಅಂಗಾಲವದ್ಯಾ ಸುಳಿಸುದ್ದಾ (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೫೬). [< ಸಂ. ಶುದ್ಧ]

ಸುದ್ದಂವಡೆಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಮಾಣಿಗ ಬಸುಣ್ಣ ಪೇಸುವ ಚಲಭೂಷಣನೆಟ್ಟು X ಪರಾಕ್ರಮನ ಪುಡಿದ ಕಲ್ಲು ಕೊತ್ತಟಿ ಸುದ್ದಂವಡೆಯರಂ ಮಂಗಳಂ (ಎಕ. X. ಶಿಡ್ಲ. ೧೨-೫; ಸು. ೬೦೦). [ಸುದ್ದ? + < ಒಡೆಯ]

ಸುದ್ದಗನ್ನಡ (ನಾ). ಶುದ್ಧವಾದ ಕನ್ನಡ; ತಿಳಿಗನ್ನಡ: ಸಕ್ಕದಮಂ ಪೇೞ್ವೊಡೆ ನೆಱೆ ಸಕ್ಕದಮಂ ಪೇೞ್ಗೆ ಸುದ್ದಗನ್ನಡದೊಳ್ತಂದಿಕ್ಕುವುದೇ ಸಕ್ಕದಮಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೪೨). [ಸುದ್ದ + ಕನ್ನಡ]

ಸುದ್ದಗೆ, ಶುದ್ಧಗೆ (ನಾ). ೧. [ವ್ಯಾಕ] ಮೂಲಾಕ್ಷರ; ಶುದ್ಧಾಕ್ಷರ: "ಅಕ್ಕರಮಂ ನುಡಿ ಸುದ್ದಗೆಯೆಂದು" (ಚಕುನ. ೧೧೨); ಬರೆಯದ ಬಂದ ಸುದ್ದಗೆ[ಯೆ] ಸೂತ್ರಮನೊಂದೆ ಮುಹೂರ್ತಮಾತ್ರದಿಂ ಬರಿಸಿದುದು (ಶಂಪಭಾ.೨-೩೪); ನೀನೋಡಲ್ಕೇ ಟ್ಟುದು ಸುದ್ದಗೆಯಂ ಬರೆಯಿಮೆಂದೊಡೆ ಅನೀ ಕಿಜುಗೂಸುಗಳಂತೆ ಸುದ್ದಗೆಯಂ ಬರೆವಂ ಗಡ (ಜೀವಸಂ. ೧೬೨-೧೩); ಷಡ್ವದನನಂ ಗದ್ದುಗೆಯೊಳಿರಿಸಿ ಸುದ್ದಗೆಯೊಳಗ್ಗದ ಬಿಣ್ಪನೋಂಕಾರಮಂ ಬರೆಯಲು (ಭಾವಚಿಂ. ೧-೩೬). **ಶುದ್ಧಗೆ:** ೧. ಪಿತೃವಿರ್ದೋದಿಸುವಂದು ಶುದ್ಧಗೆಯೊಳಾ ಸಿದ್ಧಂ ನಮೋಯೆಂಬ ವಿಶ್ರುತವರ್ಣಂ ಗಳನಾದೊಡಂ ಬರೆದಿರಿಲ್ಲೊಂ (ಸುಕುಮಾ. ೨-೩೬); ಕವಿಗಳ್ ಸ್ವರದಿಂ ವರ್ಗದಿನವರ್ಗದಿಂ ಯೋಗವಾಹದಿಂ ದೇಶಿಯೊಳುದ್ಭವಮಪ್ಪ ವರ್ಣದಿಂ ಪಂಚವಿಧಂ ತಾನೆಂದು ತಿಳಿಪುವರ್ ಶುದ್ಧಗೆಯಂ (ಶಮದ. ೩೧); ವಿರಹಿ ವಿಹಂಗದ ಕಾಲ್ಕಿಣಿಗಳೊ ಸ್ಮರಗುಣಿಸುವ ಶುದ್ಧಗೆಯೊ . . . ಕುರುಳೋಳಿಯಾ ಕೋಮಲೆಗೆ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೩-೩೬).

೨. (ಆಲಂ) ಅತಿಸುಲಭ: ಕನಸಂತಂರಿಕ್ಷಮಂಗಧ್ವನಿ ಕಾರೇಳು ಕಲಿಸಲಕ್ಷಣಂ ಮತ್ತಂ ಮೇದಿನಿ ಕಂಪಮೆಂಬವಷ್ಟಾಂಗ ನಿಮಿತ್ತಂ ಬಗೆವೊಡವರ್ಗೆ ಶುದ್ಧಗೆಯಲ್ತೆ (?) (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೧೫೮). [< ಸಂ. ಶುದ್ಧಕ]

ಸುದ್ದಯಿಸು, ಸುದ್ದೈಸು, ಸುದ್ಧೈಸು (ಕ್ರಿ). ನಿರ್ಮಲಗೊಳಿಸು; ಶುದ್ಧಗೊಳಿಸು: ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ತಾಳಾಗಿ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ತಲೆಯಾಗಿ ಬಿದ್ದ ಗನ ತಂದು ಬುದ್ಧಿಯ ಕಾರುಕನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಸುಬುದ್ಧಿಸಿ ಬಂದಿ ಸುದ್ದಯಿಸಿ [... ಸುದ್ದೈಸಿ] (ಸರ್ವ. ೧೧೫-೫೩.೬; ಸಮ. III, ೪೭-೬೮ ನೋ.). **ಸುದ್ದೈಸು:** ಅವ್ವಕುಳಗ ಮಟ್ಟಿ ಸುಟ್ಟು ಸುದ್ದೈಸಲಾ ಬಟ್ಟ ಬಯಲಿನ ಘಟ್ಟ ದುಷ್ಟವಾಗಿ (ಪರಗೋ. ೬-೯೧). **ಸುದ್ಧೈಸು:** ಬುದ್ಧಿಮನಚಿತ್ತಗಳ ಸುದ್ಧೈಸಿ - ಶರಣರು ತಿದ್ದಿ ಬರೆಸಿದೆರು ಪುರಾಣವ (ಸಿದ್ಧ. ೫೦೯-೩ ಜಯಮಂಗಳ).

[ಸುದ್ದ + -ಇಸು]

ಸುದ್ದಾ 'ಸುದಾ' ನೋ.

ಸುದ್ದಿ, ಸುದ್ದಿ, ಸೋದೆ (ನಾ). ೧. ನಿರ್ಮಲವಾದುದು; ತಿಳಿಯಾದುದು; ಶುದ್ಧವಾದುದು: ಶಕಾರಕ್ಕೆ . . . ಶುದ್ಧಿ -- ಸುದ್ದಿ (... ೨೫೬ ಪ್ರಯೋ). ೨. ಸಂದರ್ಭಗಳ ಸರಿಯಾದ ತಿಳಿವಳಿಕೆ; ಸೂಕ್ತವಾದ ಸಾಂದರ್ಭಿಕಜ್ಞಾನ. ೩. ವಾರ್ತೆ; ಸಮಾಚಾರ: ವೇದವೆಂಬುದು ಓದಿನ ಮಾತು ಶಾಸ್ತ್ರವೆಂಬುದು ಸಂತೆಯ ಸು[ಶಾಸಾಂ. ಶು]ದ್ದಿ ಪುರಾಣವೆಂಬುದು ಪುಂಡರ ಗೋಷ್ಠಿ (ಅಪ. ೧೦೪-೪೬೫); ವಾದಿಯ ಗೀದಿಯ ಸುದ್ದಿ ಬರ್ಪುದಿದು ಚೋದ್ಯವಲ್ತೆ (ಪದ್ಮರಾ. ೯-೫೧); ಏನು ಸುದ್ದಿ [ಶಾಶಾಂ. ಸಿಟ್ಟು]ಯುಪಾಧ್ಯರದ್ದಿ೦ (ಸಂಪವ. ೬-೧೧); ಸಿದ್ಧಾಂತಯೋಗ ದ ಸುದ್ದಿಯನು ತಿಳುಹುವೆನು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೫೬೨). ೪. (ಆಲಂ) ಗೊಡವೆ; ಗೋಜು: ನನ್ನ ಸುದ್ದಿಗೆ ಬಂದರೆ ಸುಮ್ಮನೆ ಬಿಡುವುದಿಲ್ಲ (...) ಸುದ್ದಿ : ೩. 'ಸುದ್ದಿಕಾಱ' ಪರಾ. **ಸೋದೆ:** ೪. ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಕರ್ಮಂಗಳಾ ಸೋದೆಯುಂ ಬಟ್ಟು ದ್ವಿಜವೇಷದಿಂ ಸಂಚರಿಂಪರು (ವಂಶಾವಾ. ೫-೨೨-೧೧).

ಸುದ್ದಿಸೂರು = ವಾರ್ತೆ; ಸಮಾಚಾರ: ಇಂಥಲ್ಲ ಊರಿನ ಸುದ್ದಿಸೂರುಗಳ ಎಡೆಯಲ್ಲಿ ಮಹಾಯುದ್ಧದ ವಾರ್ತೆಯೂ ಸೇರಿಕೊಂಡು (ಜಾಯಾಗಿ. ೧೧೭); ಚೆನ್ನಪ್ಪನ ಮಾತು-ಕತೆ, ಸುದ್ದಿ— ಸೂರು ಇಂದು ದಿನಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿದ್ದುವು (ಜನಜೀ. ೪೧); ಪೀಳೆಯದ ಹರಿವಾಣ ಮುಂದಕ್ಕಿರಿಸಿಕೊಂಡು, ಊರಿನ ಸುದ್ದಿ,ಸೂರುಗಳ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಮಾತನಾಡುತ್ತಿದ್ದು (ಕೃಷ್ಣಹೊ. ೧೨೧).

[< ಪ್ರಾ. ಸುದ್ಧಿ./ ಸಂ. ಶುದ್ಧಿ./ ತಮಿ. ಚುತ್ತಿ; ತೆಲು. ಸುದಿ; ಕೊಂಕಣಿ. ಸುದ್ದಿ]

ಸುದ್ದಿಗಾರ, ಸುದ್ದಿಕಾಱ (ನಾ). ವಾರ್ತೆಯನ್ನು ತರುವವನು; ದೂತ: ಸುದ್ದಿಗಾರನ ಹುಟ್ಟುಹಾಕುತ್ತಿದ್ದ (ಮಹಾತ್ಮಾ. ೧೨೧); ಸುದ್ದಿಗಾರರಲ್ಲಿಯೂ ಇನ್ನೊಂದು ಜಾತಿ (ಹುಟ್ಟುಹು. ೯೯). **ಸುದ್ದಿಕಾಱ:** ವೀರನೊಳಂಬಂ ವೀರಮೇಳಾಪಕದೊಳಿರ್ದ್ದು ವಾರ್ತ್ತಾಪ್ರಪಂಚಮಂ ತಂತಮ್ಮ ಸುದ್ದಿಕಾಱರಿಂ ಕೇಟ್ಟು (ಸೌತ್. XX. ೪೯-೨೩; 10767).

[ಸುದ್ದಿ + -ಗಾರ (< -ಕಾಱ)]

ಸುದ್ದಿಗೇಳ್ (ಕ್ರಿ). ವಾರ್ತೆಯನ್ನು ಕೇಳು; ಸಮಾಚಾರವನ್ನು ಆಲಿಸು: ಅರಸಿಯ ಸುದ್ದಿಗೇಳ್ವುಸಿರದಿರ್ಪುದು ಪಾಟಿಯೆ (ಶಂಠಾಮಾ. ೧೧-೬೨). [ಸುದ್ದಿ + ಕೇಳ್]

ಸುದ್ದಿಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ವಾರ್ತೆಯನ್ನು ಕೊಡು; ಸಮಾಚಾರವನ್ನು ನೀಡು: ನೆಟ್ಟನೆ ಚಾವಡಿಗೆ ಹೋಗಿ, ಸುದ್ದಿಗೊಟ್ಟು ಬೇಹನ್ನು ಬರಯಿಸದೆ . . .ನಿಂತಿರಿ! (ಬೆಟ್ಟುಳಿ. ೫೧-೫೦). [ಸುದ್ದಿ + ಕೊಡು]

ಸುದ್ದಿಬಡಿ (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) ವಾರ್ತೆಯು ತಲುಪು; ಸಮಾಚಾರ ಮುಟ್ಟು: ಮುಂಜಾನೆ ತಿರುಗಿ ಹೋದ ಎಂದು ಆತನಿಗೆ ಸುದ್ದಿಬಡಿಯಿತು (ಜಮಿನ್ನಾ. ೧೪೮).

[ಸುದ್ದಿ + ಬಡಿ]

ಸುದ್ದಿವಾಹಕ (ನಾ). ವಾರ್ತೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವವನು: ಒಲಿಂಪಿಕ್ ಆಟಗಳು ಮುಕ್ತಾಯವಾದ ಮೇಲೆ ವಿಶೇಷ ಸುದ್ದಿವಾಹಕರು ಗ್ರೀಸಿನ ಊರೂರುಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಕಥಾ. ೬-೧೨೬). [ಸುದ್ದಿ + ವಾಹಕ]

ಸುದ್ದೆ (ನಾ). (ಶುದ್ಧವಾದ) ಬಿಳುಪಾದ ಮಣ್ಣು: 'ಸುದ್ದೆಮಣ್ಣು' ಪರಾ.

[< ಸಂ. ಶುದ್ಧ./ ತೆಲು. ಸುದ್ದ]

ಸುದ್ದೆಮಣ್ಣು (ನಾ). ಬಿಳಿಯಬಣ್ಣದ ಒಂದು ರೀತಿಯ ಮೃದುವಾದ ಮಣ್ಣು: ಅದರಲ್ಲಿ ಸುದ್ದೆಮಣ್ಣು ಬೆರೆದಿರಬಾರದು (ಶಿಲ್ಪಸಾ. ೨೮೪); ಇವಳು ಕಾಲುಜಾರಿ ಕೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಳು. ಬಟ್ಟೆಯೆಲ್ಲ ಸುದ್ದೆಮಣ್ಣಾಯಿತು (ಹಸುಹೊ. ೨೩).

[ಸುದ್ದೆ + ಮಣ್ಣು (< ಮಣ್)]

ಸುದ್ದೈಸು 'ಸುದ್ದಯಿಸು' ನೋ.

ಸುದ್ಧಾ 'ಸುದಾ' ನೋ.

ಸುದ್ಧಿ 'ಸುದ್ದಿ' ನೋ.

ಸುದ್ಧಿಕಾಱ 'ಸುದ್ದಿಗಾರ' ನೋ.

ಸುದ್ಧೈಸು 'ಸುದ್ದಯಿಸು' ನೋ.

ಸುದ್ರಕ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಗೊನ್ನಿಸುತರಿಂ ಪರಾಕ್ರಮನ್ ಬಲ್ಲಿಡೆ ಸು(ಶೂ)ದ್ರಕನ್ (ಎಕ. XXIV, ೧೯೬-೭; ೩೯2). 'ಸೂದ್ರಕಯ್ಯ' ಪರಾ.

[IP ಇದು 'ಶೂದ್ರಕ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅಪಲಿಖಿತ]

ಸುಧ 'ಸುದಾ' ನೋ.

ಸುಧನ್ವ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಬಿಲ್ಲುಗಾರ. ೨. ಹಂಸಧ್ವಜನ ಒಬ್ಬ ಮಗನ ಹೆಸರು: ಜಾತರ್ಸುದರ್ಶನಸುಧನ್ವಸುಮನಸ್ಸುರಥರೀ ತೆಱದೆ ನಾಲ್ವರಿವರೆಲ್ಲರ್ ಸಮರ್ಥರ್ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೦-೪೪). [ಸಂ. ಸುಧನ್ವನ್]

ಸುಧರ್ಮ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಸಂಪ್ರದಾಯ; ಉತ್ತಮವಾದ ಆಚಾರ: ತನುವನಿತನಿತುಂ ಮನವನಿತನಿತುಂ ಮೃದುಮಧುರವಚನಮನಿತನಿತುಂ ತಳ್ಕನೆ ತೀವಿ ಸುಧರ್ಮ ರಸಾಯನಮೊದವಿದಂದಮನಾ ನೃಪೇಂದ್ರಂ ಪೋಲ್ತಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೭೧). [ಸಂ.]

ಸುಧರ್ಮಾಧಿಪ (ನಾ). ಉತ್ತಮಧರ್ಮದ ಒಡೆಯ.—ಪ್ರಭು: ಏನೆಂಬ ಜಿನನ ಸೇವನಮೇನೆಂಬನುರಾಗಮೇನದೇನೆಂಬ ಜಿನಾನುಷ್ಠಾನುಕ್ರಮxxxಮೇನೇನಂ ಬಣ್ಣಿಪೆಂ ಸುಧರ್ಮಾಧಿಪನಂ (ಅಜಿಪು. ೫-೮೩). [ಸಂ.]

ಸುಧರ್ಮಾಧಿಷ್ಠಿತ (ನಾ). ೧. ಉತ್ತಮಧರ್ಮದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು. ೨. 'ಸುಧರ್ಮಾ' ಎಂಬ ದೇವಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತವನು: ಇಂದ್ರ. ೧,೨: ಮಹಾ ಮಹಿಮಾಗಾಶಿಯಾಗಿಯುಂ ಸುರಾಗನುಂ ಸುಧರ್ಮಾಧಿಷ್ಠಿತನಾಗಿಯುಂ ಗೋತ್ರ ಪ್ರಿಯನುಂ (ರಾಜಶೇ. ೩-೯ ವ). [ಸಂ.]

ಸುಧರ್ಮಾನುವರ್ತಿನಿ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಧರ್ಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವವಳು. ೨. 'ಸುಧರ್ಮಾ' ಎಂಬ ದೇವಸಭೆಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವವಳು. ೧, ೨: ಚಾಪಲತೆಯಂತೆ ದೃಢಗುಣಸಂಧಾನೆಯುಂ ಮಹೇಂದ್ರಲೀಲೆಯಂತೆ ಸುಧರ್ಮಾನುವರ್ತಿನಿಯುಮನಿಪಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೧೧೭ ವ). [ಸಂ. ಸುಧರ್ಮಾನುವರ್ತಿನೀ]

ಸುಧರ್ಮೆ (ನಾ). ದೇವಲೋಕದ ಸಭೆ; ಸುರರ ಸಭೆ: ಮಾಡಿತಗ್ಗದ ಸಭೆ ಸುಧರ್ಮೆಯನೇಡಿಸುವ ಚೆಲುವಿನಲಿ ಪುರದಲಿ ರೂಢಿಸಿತು (ಕುಮ್ಯಾಸ. ೧೨-೭೩).

[ಸಂ. ಸುಧರ್ಮಾ]

ಸುಧರ್ಮೇಶ (ನಾ). = ಸುಧರ್ಮಾಧಿಪ: ಕರ್ಮಹರ ಭರ್ಮನಗಕಾರ್ಮುಕ ಚತುರ್ಮುಖ ಸುಧರ್ಮೇಶ ಮುಖ್ಯನತ ಧರ್ಮಜಯಪಾದ . . . ಪಾಲಿಪುದೆನ್ನ (ಪ್ರೌಢರಾ. ೧೨-೧). [ಸಂ.]

ಸುಧಾ 'ಸುದಾ' ನೋ.

ಸುಧಾಂಗ (ನಾ). ೧. ಅಮೃತವನ್ನು ಅಂಗದಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿರುವವನು; ಚಂದ್ರ; ಸುಧಾಕರ: ಸುಧಾಂಗನಿಂ ಪೊಂಗುವೆಳದಿಂಗಳ ತೊಡರ್ದ ಕಂಗಳ. . .ಲತಾಂಗಿಯರೆನಿಪ್ಪ ಪಕ್ಷ್ಮಾಂಗನಾಜನವೆಸೆದುದು (ಹರಿಚ. ೪-೪೦). ೨. ಚಂದ್ರಮಂಡಲ: ಕಣ್ಗೊಪ್ಪಿದುದಮೃತಕಳಾಪೂರಿತಾಂಗಂ ಸುಧಾಂಗಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೧ ೫೧). [ಸಂ.]

ಸುಧಾಂಬರ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಬಟ್ಟೆ; ಶ್ವೇತಾಂಬರ: ಗೌಳಗಜಂ ತುರುಷ್ಕ ತುರಗಂ ವರಸಿಂಹಳನಾಥಮೌಕ್ತಿಕಂ ಚೋಳಸುಧಾಂಬರಂ ಮಗಧಕಸ್ತೂರಿಯುಂ . . . ವಿಭುಸಂಕಮದೇವಭೂಪನಾ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾ. ೯೭-೧೫; 1170). [ಸಂ.]

ಸುಧಾಂಶು (ನಾ). ೧. = ಸುಧಾಂಗ ೧: "ಚಂದ್ರಮಂ ವಿಧು . . . ದ್ವಿಜರಾಜನೆನೆ ಸುಧಾಂಶುವೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೧-೪); ತನ್ನ ಜೀವಾನಂದಸಾಗರ ಸುಧಾಂಶುವಿಗೆ ಭರತದೇವಗೆ ನೆಲದ ಸಿರಿಯಕ್ಕೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೩-೨೫೯). ೨. [ಗಣಿತ] ಒಂದು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ: ಶಶಾಂಕ ಸೋಮಂ ಸುಧಾಂಶು ರಜನಿಕರಂ . . . ಒಂದಱ ನಾಮಂ (ವ್ಯವಹಾ. ೯-೧). 'ಹಿಮಾಂಶು' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸುಧಾಂಶುಬಿಂಬ (ನಾ). ಚಂದ್ರಬಿಂಬ: ಬೆಂದನೆಂದು ನವಿಲಂ ಪಾಂಬೆ ಕನಲ್ದಡಸಿ ಪೊಯ್ಯೆ ನೀಗಣ ನೆಲೆಯಿಂದಂ ಬಿರ್ಪುದು ಪಚ್ಚೆಯ ಪದಕಂ ಬೀಟ್ಟಂದದೆ ಸುಧಾಂಶುಬಿಂಬದ ಕೊರಲಿಂ (ಯಶೋಚ. ೩-೪೧); ಸಲ್ಲಲಿತಾಂಗಿ ನಿಶಾವಸಾನದೊಳ್ . . . ಸುಧಾಂಶುಬಿಂಬಮಂ . . . ಕಂಡಳ್ (ಪುಷ್ಪದ. ೯-೯೯). [ಸಂ.]

ಸುಧಾಂಶುಲೇಖೆ (ನಾ). ಚಂದ್ರನ ಕಲೆ: ಹಾರಮರೀಚಿಮಂಜರಿ ಸುಧಾರಸಧಾರೆ ಸುಧಾಂಶುಲೇಖೆ ಕರ್ಪೂರಶಲಾಕೆ ನೇತ್ರಸುಖದಾಯಕಂ (ಶಂರಾಮಾ. ೯-೧೮೨); ಲಲನೆಯ ನುಡಿಯಿಂ ಹರ್ಷಂ ನೆಲೆವೆರ್ಚೆ ಸುಧಾಂಶುಲೇಖೆಯೆಳವೆಳಗಿಂದಂ ನೆಲವೆರ್ಚುವ ಪಾಲ್ಗಡಲಂ ಗೆಲೆವಂದಂ ನೃಪಗುಣಾಶ್ರಯ ವೈಶ್ರವಣಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೪-೮೪).

[ಸಂ. ಸುಧಾಂಶುಲೇಖಾ]

ಸುಧಾಂಶುವಲ್ಲಭ (ನಾ). ಅಮೃತದಂತಹ ಕಿರಣಗಳಿಗೆ ಒಡೆಯನಾದವನು; ಚಂದ್ರ: ತನಗಿದಿರ್ವಂದು ನಿಂದ ರಜನೀವಧುವಂ . . . ಸುಧಾಂಶುವಲ್ಲಭಂ ಮನದೊಲವಿಂದೆ ತನ್ನ ವಿತತಾಂಶುಕಮಂ ಪೊದಿಸುತ್ತೆ ಕೂಡುತಿರ್ದನಿತಜೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೪-೧೪). [ಸಂ.]

ಸುಧಾಕರ (ನಾ). = ಸುಧಾಂಗ ೧: ಭೂರಿಕಳಾವಿಬೋಧಿತ ಸುಧಾಕರರೂರ್ಜಿತ . . . ಚಂದ್ರಕೀರ್ತಿಭಟ್ಟಾರಕರ್ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೨೨); ಉದಯಾದ್ರಿಯಂ ಸುಧಾಕರನಡರ್ದಂ (ಪುಷ್ಪದ. ೮-೧೦೩); ಮುಱಿದ ಮುತ್ತಿನ ದೇಶಿಕಾತಿಯರಾನನೇಂದುಗಳಾ ಸುಧಾಕರ ನೆನಲು ಗೆಲಿದುದು ಸಭೆ ನಭಸ್ಥಳವ. (ಕುಮ್ಯಾಸ. ೧೩-೩೦). [ಸಂ.]

ಸುಧಾಕರಕಾಂತ (ನಾ). ಚಂದ್ರಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ದ್ರವಿಸುವುದೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಿಳಿಯ ಕಲ್ಲು; ಚಂದ್ರಕಾಂತಶಿಲೆ: ಪಚ್ಚೆಯ ತೋರಣಂ ಕನಕದುಮ್ಮಲಪೂರ್ವ ಸುರೇಂದ್ರರತ್ನದಿಂದಚ್ಚರಿವಿರ್ದ ವೇದಿಕೆ ಸುಧಾಕರಕಾಂತದ ಸಜ್ಜ ಕಾಂತಿಯಂ ಬಿಚ್ಚಳಿಪಚ್ಚ ಬಜ್ಜರಗದಂ . . . ಸೂಳೆಗೇರಿಯೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೨-೧೧೭). [ಸಂ.]

ಸುಧಾಕರಕುಲ (ನಾ). ಚಂದ್ರನು ಮೂಲಪುರುಷನಾಗಿರುವ ಕುಲ; ಚಂದ್ರವಂಶ: ರುಚಿಸೌಮ್ಯ ಪುರೂರವಚಕ್ರಿಯಾಯುಭೂವರನಹುಷಕ್ಷಿತೀಶ್ವರ ಯಯಾತಿ ನೃಪಾಳ ಯದೂರ್ಬ್ಬಿಪಂ ಸುಧಾಕರಕುಲನಾತನಿಂ ನೆಗಳ್ದ ಯಾದವವಂಶಲಲಾಮಂ (ಎಕ. VII (R). ನಾಗಮಂ. ೭೪-೩, 1271). 'ಸೋಮಕುಲ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸುಧಾಕರಧರ (ನಾ). ಚಂದ್ರನನ್ನು ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿದವನು; ಶಿವ; ಇಂದುಧರ: ಮತ್ತೆ ಪೊಡೆದಂ ನರನೀಶನ ವಕ್ಷಮಂ ಸುಧಾಕರಧರನಾರ್ದು ಮೇಳೆಱಗಿದಂ (ಶಬರಶಂ. ೪ ೮೩). [ಸಂ.]

ಸುಧಾಕರಮೌಳಿ (ನಾ). = ಸುಧಾಕರಧರ: ಲೋಲನಾಪರಿಕರ್ಮತರು ನಿರ್ಮೂಲನೈಕಕ್ಷಮ ಸುಧಾಕರಮೌಳಿ ಕೇಳೀಕಲಿತವಿಸ್ತರಕಥಾಂತರವ (ಕುಮ್ಯಾಕ. ೭-೧); ಸನ್ನನಿಲ್ಲಿಗೆ ಕಳುಹಿದನ್ ಸುಧಾಕರಮೌಳಿ ನಿನ್ನ ಭಕ್ತಿಗೆ ಮೆಚ್ಚಿ (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೮೪-೨೩೦೨). [ಸಂ.]

ಸುಧಾಕಲಿತಾನ್ನ (ನಾ) ಹಾಲನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕಲಸಿದ ಅನ್ನ: ಆ ಸುಧಾಕಲಿತಾನ್ನವೇ ಫಲರಾಸಿಯಾದುದು ಗೇಯರಸವಿನ್ಯಾಸವೇ ಮಧುಮಕ್ಷಿಕವ್ರಜ ಜಂಬುಕಧ್ವಾನ (ಕುಮ್ಯಾಅ. ೧-೨೭). [ಸಂ.]

ಸುಧಾಕಾಂತ (ನಾ). ಅಮೃತದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಚಂದ್ರ: ಜಿತ ಪಂಚೇಷುತ್ವದಿಂದೀಶ್ವರನೆನಿಸಿಯುಮುದ್ಯತ್ಸುಧಾಕಾಂತನತ್ಯೂರ್ಜಿತ ತೇಜೋಲಕ್ಷ್ಮಿಯಿಂ ತೀವ್ರಕರನೆನಿಸಿಯುಂ (ಎಕ. V, ಹಾಸನ. ೧೩೦-೮; 1147). [ಸಂ.]

ಸುಧಾಕಿರಣ (ನಾ). ಅಮೃತಕಿರಣಗಳುಳ್ಳವನು; ಚಂದ್ರ: ಸುಧಾಕಿರಣಂ ಕರ್ಕಿವಿಲಗ್ನದೊಳ್ ನಿಲೆ ಪಿಶಾಚಪ್ರಾಪ್ತನಕ್ಕುಂ ನರಂ (ಜಾತಕ. ೨೧-೧೮); ಬರ್ಹಿಯ ಸುಧಾಕಿರಣನ ದಿನಾಧಿಪನ . . . ಗುಣವಿರಬೇಕು ನೃಪರಿಗೆ (ಕುಮ್ಯಾಸ. ೧-೫೪); ಮೆಲ್ಲನವತರಿಸುತಿರ್ದಂ ಸುಧಾಕಿರಣಂ (ವೃಶಾಖ. ೯೨-೭೩೨). [ಸಂ.]

ಸುಧಾಗೃಹ (ನಾ). ಸುಣ್ಣ, ಗಾರೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಬಳಿದ ಮನೆ;

ಧವಳಾಗಾರ; ಸೌಧ: ಆತನನಾಗಳ್ ನೋಡುವ ಕೌತೂಹಳದಿಂ ಸುಧಾಗೃಹಾಗ್ರಂಗಳೊಳಿರ್ದಾ ತರಳೇಕ್ಷಣೆಯರ್ಕಳ್ ವಾತಗವಾಕ್ಷಂಗಳೆಡೆಗೆ ತಡೆಯದ ನಡೆದರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೫); ಕುಮಾರನೊಂದು ಕೊಳದೊಳ್ ಮಿಂದು ವನಫಲಂಗಳಂ ತಿಂದು . . . ತತ್ಸಮೀಪದ ಸುಧಾಗೃಹದಿಂ ರಾಜಕನ್ನಿಕೆಯರಂತಃಪುರವರ್ ಬಂದು (ಚಾವುಂಪು. ೭೩). [ಸಂ.]

ಸುಧಾಜಾತ (ನಾ). ಕ್ಷೀರಸಾಗರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು; ಚಂದ್ರ: ದುಷ್ಟಚೇಷ್ಟ ಸುಧಾಜಾತ ಸುತಾಂಶದೊಳ್ (ಜಾತಿ. ೨೨-೯). [ಸಂ.]

ಸುಧಾತರ್ಪಣ (ನಾ). (ಸತ್ತವರ ತೃಪ್ತಿಗಾಗಿ, ಉತ್ತರಕ್ರಿಯೆಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ) ಹಾಲು ಎರೆಯುವುದು: ರಣದಿ ಕೆಡೆದವರೊಳ್ಪಗೆಯ್ಮೆಗಳ್ ಸಫಲ ಮಪ್ಪಂತೆಸಗೆ ನಾಮ್, ಅದೆ ಸುಧಾತರ್ಪಣಂ ತಾನವರಾತ್ಮತೃಷೆಗೆ ತೃಪ್ತಿಯನೀವುದಲ್ತೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೭೮-೧೮೧). [ಸಂ.]

ಸುಧಾತು (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಲೋಹ; ಗೈರಿಕ: ಬಾಳಮರೀಚಿಮಾಳಿಕಿರಣಾವಳಿಗಳ್ ಮೊಳವೀ ಸುಧಾತು ಶೈಲಾಳಿ ತಟಾಭಿಘಾತಮನೊಡಂಬಡಿಸುತ್ತಿರೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೯೧). [ಸಂ.]

ಸುಧಾದೀಧಿತಿ (ನಾ). = ಸುಧಾಕಿರಣ: ಷಟ್ಕರ್ಕುಮುದಿನೀವಿಕಸನ ಸುಧಾದೀಧಿತಿ (ಸೌಇ. XX. ೪೬-೧೭; 1072); ರಣನೀಗಳೆ ಕಾಣಬಹುದೆಂಬಣಾಕಿಗರನೆಬ್ಬಿಸುವವೊಲು ಸುಳಿದಣೆದು ಪೊದಳಿದ್ದುದು ಸುಧಾದೀಧಿತಿಯ ಕರನಿಕರ (ಕುಮ್ರಾವ್ಯ. ೧೭-೧೩). [ಸಂ.]

ಸುಧಾಧವಲಿತ, ಸುಧಾಧವಳಿತ (ಗು). ೧. ಸುಣ್ಣದಿಂದ ಬಿಳುಪಾದ. **ಸುಧಾಧವಳಿತ**: ೧. ಪರ್ವತದ ಮೇಲೆ ಕಡಂಗಿ ಕಟ್ಟಲಿಸಿದ ಮರದುಬುಗಲ ನಡುವೆ ಸುಧಾಧವಳಿತೋತ್ತುಂಗ ರಮ್ಯಹರ್ಮ್ಯಂಗಳಂ ಕಾಣ್ಬರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೧೮ ವ); ಬೆಳೆಬೆಳಪ ಸುಧಾಧವಳಿತನಿಳಯಂಗಳ ಧವಳಕಾಂತಿಯಂ ಕೌಮುದಿಗೆತ್ತು (ಗಿರಿ. ೨-೯೭). (ನಾ). ೨. (ಸುಣ್ಣಬಳಿದುದರಿಂದ) ಬಿಳುಪಾಗಿರುವಂಥದು: ಸುಪ್ರದೇಶಮಪ್ಪ ಸ್ಥಾನದೊಳ್ ಸುಧಾಧವಳಿತಮಪ್ಪ ಧವಳಾಗಾರಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೧೬-೧೦). ೩. ಸುಣ್ಣ ಬಳಿದ ಮನೆ; ಧವಳಾಗಾರ; ಸೌಧ: "ಸುಧಾಧವಳಿತಂ, ಸೌಧಂ — ಈ ೨ ಧವಳಾರಂ" (ಪಲಾಯು. ೪೯-೧೩೯). [ಸಂ.]

ಸುಧಾಧವಳಿತ 'ಸುಧಾಧವಲಿತ' ನೋ.

ಸುಧಾಧಾಮ (ನಾ). ಚಂದ್ರ: ವನದಂತಿಂದ್ರನ ಲೋಕದಂತ ಸುಮನೋವಾಸಂ ಸುಧಾಧಾಮನಂತಿನನಂತುತ್ಕಮಲಾಶ್ರಯಂ (ರಾಜಶೇ. ೩-೧೦). [ಸಂ.]

ಸುಧಾಪಿಂಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭಕ್ಷ್ಯ: ಮತ್ತಮಾ ಕಣಿಕಮಂ ಗದುಗದಂದವ ಮಾಡಿಯೊತ್ತಿಯದಳೊಳಗೆ ಹಲಸವಿಯ ಹೂರಣಗಳನು ಪೊತ್ತರಿಸಿ ಹುದುಗಿ ತುಪ್ಪವನು ಬಾಳೆಲೆಯೊಳಗೆ ತೊಡೆದದಱ ಹದನನಱಿದು ಹೊತ್ತದಂದದೊಳು ಪಾಕಂ ಮಾಡಿ ತಗೆದುಕೊಂಡುತ್ತಮದ ಸಿರಿಪಚ್ಚೆ ಮೊದಲಾದ ಕಂಪ ಪೂರಯೊತ್ತಿ ತಗೆದವು ಸುಧಾಪಿಂಡವೆಂದೆಂಬ ಹೆಸರಂ ಹಡೆದು ರುಚಿಯಾದವು (ಸೂಪಶಾ. ೧-೩೨). [ಸಂ.]

ಸುಧಾಬ್ಧಿ (ನಾ). ಹಾಲಿನ ಕಡಲು; ಕ್ಷೀರಸಾಗರ: ಪುಟ್ಟಿದಂ . . . ಸುಧಾಬ್ಧಿಗೆ ಮಹಾಹಾಲಾಹಳಂ ಕಾನನಕ್ಕೆ ದವೋಗ್ರಾಗ್ನಿ ಕಡಂಗಿ ಪುಟ್ಟಿದವೊಲಂತಾ ಕಂಸದೈತ್ಯಂ (ಜಗಪ. ೨-೩೮); ಸೊಗಯಿಪ ಸುಧಾಬ್ಧಿ ಮೋಹದೊಳಿಂದು ಬಂದೆನ್ನ ಮಗನು ದಟ್ಟಡಿಯಿಡುವ ರಾಜಾಂಗಣವಿದೆಂದು . . . ಮೃಗಧರಂ ಕಣ್ಗೆಸೆದುದು (ಪಚಿಕಾ. ೩-೪೧). [ಸಂ.]

ಸುಧಾಭವನ (ನಾ). = ಸುಧಾಗೃಹ: ಮತ್ತೊಂದು ಸುಧಾಭವನದೊಳನವರತ ದಹ್ಯಮಾನ ಕಾಳಾಗುರುಧೂಪಧೂಮದ ಪರಿಮಳಮಯಮಪ್ಪ ನೆಲೆವನೆಯ ಮೇಗೇಕಾಗ್ರಮನಃಪರಿಗ್ರಹೆಯಾಗಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೪೯ ವ). [ಸಂ.]

ಸುಧಾಭುಕ್ತ (ನಾ). ಅಮೃತವನ್ನು ಕುಡಿದವನು; ದೇವತೆ: ಲಿಂಗಾರ್ಚನಾಸಕ್ತಿಯಿಂ ಬೆಳದ ಪುಣ್ಯದೊಳರ್ಧಮಂ ಸುಧಾಭುಕ್ತರಜೀಯಲು ಕೊಡುವೆನಾ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರ ಹುಸಿಯಂ ನುಡಿಯದಿರಲೆಂದನು (ಪಚಿಕಾ. ೨-೨೭). [ಸಂ.]

ಸುಧಾಮ (ನಾ). ಪುಷ್ಟವಾದ ಶರೀರವುಳ್ಳದು: ಕುಂಜರಶ್ಯಳಂ ತನ್ನಿಂದಂ ಜಗದೊಳ್ಳಿಗಟ್ಟುದಾ ಪೆಸರಿನೆಂಬವೊಲೇಂ ರಂಜಿಸಿ ಬಳೆಯುತ್ತಿರ್ದುದೊ ಕುಂಜರಮಾ ವಪ್ರಘೋಷನಾಮಸುಧಾಮಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೪-೧೦೮). [ಸಂ. ಸುಧಾಮನ್]

ಸುಧಾಮಯೂಖ (ನಾ). = ಸುಧಾಕಿರಣ: ದಿಗ್ಭಿತ್ತಿಗಳಂ ಧವಳಿಸುತಿರ್ದ ಸುಧಾಮಯೂಖನಂ ನೀಡುಂ ನೋಡಿ (ಕಾದಂಬ. ೫೬೧); ಅಂಬುಜಪ್ರಸರದಗಲ್ಕೆಯಿಂ ನೆಗದ ತುಂಬಿಗೆ ಮಲ್ಲಿಗೆಮಾಲೆಯಾಮುದಾ ಪಸಿದ ಚಕೋರಿಗಳ್ಗೆ ಸುಧೆಯಾದುದು ಕಾಂತಿ ಸುಧಾಮಯೂಖನಾ (ರಾಜಶೇ. ೧೧-೬೫). [ಸಂ.]

ಸುಧಾಮರೀಚಿ (ನಾ). ಬೆಳದಿಂಗಳು; ಅಮೃತಕಿರಣ: ನಗಗಣ್ಣೂಸೆ ಸುಧಾಮರೀಚಿ ರುಚಿಯಂ ಘರ್ಮಾಂಭಸಂ ಪೊಣ್ಮೆ ನುಣ್ಣೊಗದೊಳ್ಪೆತ್ತದೊಳಾಗೆ ಕೌತುಕರಸಂ . . . ನಡೆನೋಡುತ್ತಿರ್ದಳಾ ಭೂಪನಂ (ರಾಜಶೇ. ೬-೨೦). [ಸಂ.]

ಸುಧಾರಕ (ನಾ). ಲೋಪದೋಷಗಳನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸುವವನು, — ಸುಧಾರಿಸುವವನು: ಪೈಠಾನ್‌ನಗರದ ದೇಶಸ್ಥಬ್ರಾಹ್ಮಣನೆನತನದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಏಕನಾಥ ಸುಧಾರಕನಾಗಿ ಭಕ್ತನಾಗಿ ಕಂಗೊಳಿಸಿದ (ಭಾರದ. ೫೯೨). [<- ಹಿಂ. ಮರಾ. ಸುಧಾರಕ]

ಸುಧಾರಣೆ (ನಾ). ೧. ತಿದ್ದುವುದು; ಸಂಸ್ಕರಿಸುವುದು: ಬಡಿದು ಕೊಂದರ ಸುಧಾರಣೆಯಾಗುವುದೇನು? (ರಂಗರೂ. ೧೦); ಸಾಮಾಜಿಕಸುಧಾರಣೆಗಳು ಆಗದ ರಾಜಕೀಯಸುಧಾರಣೆಗಳಿಗೆ ನಾವು ಅರ್ಹರಲ್ಲ (ಯಕ್ಷಪ್ರ. ४೦). ೨. ಏಳಿಗೆ; ಅಭಿವೃದ್ಧಿ: ನಮ್ಮ ದೇಶದ ಸುಧಾರಣೆಗೂ ಘನತೆಗೂ ಬಹಳ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾಗಿವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ४-೧೮೫); ಅವನ ಸುಧಾರಣೆಯು ಎಲ್ಲ ಹೊಣೆಯನ್ನು ಅವರೇ ವಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ಬಯಕೆ ಅವರದಾಗಿತ್ತು (ರಂಗರೂ. ೧೨೮). ೩. ವಿಶ್ರಾಂತಿ; ಬಿಡುವು: (೩). ೪. ತಾಳ್ಮೆ; ಸಹನೆ: (೩). [<- ಹಿಂ. ಸುಧಾರನಾ; ಮರಾ. ಸುಧಾರಣಾ, ಸುಧಾರಣೇ]

ಸುಧಾರಸ (ನಾ). ೧. ಅಮೃತ; ಸುಧೆ: ಹಾರಮರೀಚಿಮಂಜರಿ ಸುಧಾರಸಧಾರ ಸುಧಾಂಶುಲೇಖ ಕರ್ಪೂರಶಲಾಕೆ ನೇತ್ರಸುಖದಾಯಕಂ (ಪಂಚಾಮಾ. ೯-೮೨); ಸುಧಾರಸ ಉಕ್ಕಿದುರಿಯಗ್ಗಳದ ಶೀತಳವಾಯ್ತು (ಕುಮ್ರಾಲು. ೬-೧೧); ಸುಧಾರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿದ ಅನುಭವವಾಗುತ್ತದೆ (ಧರ್ಮಸಾ. ೮೨). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ವಾನ್ನ: ಅಂದು ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಪುರ — ಸುಧಾರಸವಾಗಿತ್ತು (ಸಮಜೀ. ೧೦೦); ಸುಧಾರಸ ಮಾಡಲೇನು ಒಂದು ಸ್ವಲ್ಪು (ಅಪನಾ. ೧೮೩). [ಸಂ./ ಮರಾ. ಸುಧಾರಸ]

ಸುಧಾರಿತ (ಗು). ೧. ಮಾರ್ಪಾಡು ಮಾಡಿದ; ಸಂಸ್ಕರಿಸಿದ: ಈಚೆಗೆ ನಮ್ಮ ರೈತರು ಸುಧಾರಿತ ಬೇಸಾಯಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). (ನಾ). ೨. ತಿದ್ದುಪಾಡು; ಸಂಸ್ಕರಣ: ಈ ಹತೋಟಿ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮದಿಂದ ಸಸ್ಯನಿಗಳ ಬಾಳು ಎಷ್ಟೋ ಸುಧಾರಿತವಾಯಿತು (ಮನೋನಂ. ೧೭೪). [< ಸುಧಾರಣೆ]

ಸುಧಾರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ನೇರಗೊಳಿಸು; ಸರಳಗೊಳಿಸು. ೨. ತಿದ್ದು; ಸಂಸ್ಕರಿಸು: ಕನ್ನಡದ ರಂಗಭೂಮಿ ಹೀಗೆ ಸುಧಾರಿಸಬೇಕು, ವಿಕಾಸಗೊಳ್ಳಬೇಕು (ಸಮಾಲೋ. ೭೭); ಈಗ ಆಗಿಹೋದುದರ ಬಗ್ಗೆ ಮಾತನಾಡಿ ಏನು ಬಂದದ್ದು. ಆದುದನ್ನು ಸುಧಾರಿಸುವ ಉಪಾಯ ತೆಗೆಯಿರಿ (ಮೂಗಿಯದಾ. ೭೭); ಕೆಲವು ಶತಾಬ್ದಗಳ ಹಿಂದಿನ ಗೌತಮ, ಬೌಧಾಯನ ಮತ್ತು ಆಪಸ್ತಂಭ ಇವರ ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥಗಳಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಹಾಗೂ ಸುಧಾರಿಸಿದ ಗ್ರಂಥ (ತತ್ವಪ್ರಾ. ೧೧೭). ೩. ಏಳಿಗೆಯಾಗು; ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಾಗು: ಸುಧಾರಿಸಿದ ರಾಷ್ಟ್ರಗಳ ಜನರು ತಮ್ಮ ಆಳುಮಕ್ಕಳ ಕೂಡ ಬಹಳ ವಿನಯದಿಂದ ನಡೆಯುತ್ತಾರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ४-೭४); ಭಾರತದೇಶವು ಬಡಜನರ ಜೀವನಸ್ಥಿತಿಗಳನ್ನು ಸುಧಾರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಿದೆ (ಅಡುಸಾ. ३೧). ४. ತಾಳು; ಸಹಿಸು: ಅವಸರ ಬೇಡ, ಸ್ವಲ್ಪ ಸುಧಾರಿಸಿಕೊ (ರೂಢಿ). ೫. ಚೇತರಿಸಿಕೊಳ್ಳು: ಸ್ವಲ್ಪ ಸುಧಾರಿಸಿಕೊಳ್ಳಿ ರಾಯರೆ ಎಂದು ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸಿ ಒಂದು ಲೋಟ ಹಾಲು ಕುಡಿಸಿದ (ರಾಯಕ. ೨೧). ೬. ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸು; ಸಂಭಾಳಿಸು: ಅವರ ಕಣ್ಣೀರು ಒರಸಿ, ಅವರಿಗೆ ಸ್ಥಳಕೊಟ್ಟು ಸುಧಾರಿಸುತ್ತಿದ್ದವು (ಭಾರದ. ೮). [ಸುಧಾರಣೆ + - ಇಸು]

ಸುಧಾರುಗ್ಧರ (ನಾ). = ಸುಧಾಕರಧರ: ಸುಧಾರುಗ್ಧರೋರುಕೃಪೆಯಿಂದ ಮೋಕ್ಷಸಮ್ಯಗ್ರರಿತ್ರಿಗರಸಾಗಿ ರಂಜಿಪಂ (ವೃಷಪ. ೯-೧೨೭). [ಸಂ.]

ಸುಧಾರುಚಿ (ನಾ). = ಸುಧಾಕಿರಣ: ಸುಧಾರುಚಿ ಪುಟ್ಟಿ ಪಾಲ್ಗಡಲ್ . . . ಅಭಿಷ್ಯುತಮಪ್ಪವೊಲ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೨-೦೫). [ಸಂ.]

ಸುಧಾರೋಚಿ (ನಾ). = ಸುಧಾಕಿರಣ: ಧರೆಗಮೃತಸಾರಮಂ ತಾನೆನಲು ಸೂರಿಗಳು ಬಣ್ಣಿಸೆ ಸುಧಾರೋಚಿ ಕಣ್ಗೆಸೆದುದು (ಹಚಿಕಾ. ೩-೮೬). [ಸಂ.]

ಸುಧಾರ್ಣವ (ನಾ). = ಸುಧಾಬ್ಧಿ: ಸುಧಾರ್ಣವಮೊಪ್ಪಿದುದುದ್ಧತಾರ್ಣವಂ (ಜಗಎ. ೧-೪೪); ಇವರಾರೆಂದಿರ್ದಪೆ ನೀಂ ಭುವನತ್ರಯತಿಳಕರಮಳಸದ್ಬೋಧ ಸುಧಾರ್ಣವಪೂರ್ಣಚಂದ್ರರವನತದಿವಿಜನರೋರಗಗನನ್ಯಸಾಮಾನ್ಯಗುಣರ್ (ಯಶೋಚ. ೪-೪೮). [ಸಂ.]

ಸುಧಾರ್ಮಿಕ (ನಾ). ಸದ್ಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವವನು; ಒಳ್ಳೆಯ ಧರ್ಮಿಷ್ಠ: ಈ ಧರ್ಮ್ಮರಕ್ಷಣೆಯ ಸುಧಾರ್ಮಿಕರೆಯ್ದುವರ್ಸುರೇಂದ್ರಾಸ್ಪದಮಂ (ಕಇ. IV. ೧೩-೭೮; 1165). [ಸಂ.]

ಸುಧಾಶ (ನಾ). ಅಮೃತವನ್ನು ಸೇವಿಸಿದವನು; ದೇವತೆ: ಉರ್ವೀಶನ ಯೋಷೆ ಸಂದಜಿತಸೇನೆ ಬಟ್ಕೆಕ್ಕವರ್ಗಾ ಸುಧಾಶನಿರ್ದೇಶಿತವೇಶ್ಮನಪ್ರಜಿತಸೇನಸಮಾಹ್ವಯ ನಾದನಾತ್ಮಜಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೪-೮೦). [ಸಂ.]

ಸುಧಾಶನ (ನಾ). ೧. ಅಮೃತಾಹಾರ: ನೆನೆವರ್ ಸುಧಾಶನಮನೇಕಾಗ್ರಂ ತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಂಶದುಕ್ತಿನಯೋಪೇತ ಸಹಸ್ರಹಾಯನದಿನಾ ಕಲ್ಪೋತ್ತರಾವಾಸಿಗಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೨೭). ೨. = ಸುಧಾಶ: ಆಯವಸರದೊಳಂಬುಜಾಂಬಕ ತೋಯಜಪ್ರಭವರು ಸುಧಾಶನನಾಯಕಾದಿ ದಿಶಾಧಿಪರು (ಬಸವು. ೧-೪೧). [ಸಂ.]

ಸುಧಾಸಂಭೂತ (ನಾ). = ಸುಧಾಜಾತ: ನಿಲೆ ಸುಧಾಸಂಭೂತಂ ಕ್ರೂರದೊಳ್ . . . ಬಾಲಕಂಗೆ ಸದ್ಯೋಮರಣಂ (ಜಾತಕ. ೬-೨). [ಸಂ.]

ಸುಧಾಸೂಕ್ತಿ (ನಾ). ಅಮೃತದಂತಹ ಮಾತು; ಹಿತವಚನ: ಸುಗಂಧಸುಖ ನಿಕರದ ಸುಧಾಸೂಕ್ತಿಗಳು ಸುಳಿವ ತಂಗಾಳಿಗಳು ಸೊಗಸವರಸಂಗೆ ಚಿಂತೆಯ ಕಯ್ಗೊಳು (ಹಚಿಕಾ. ೬-೫೧). [ಸಂ.]

ಸುಧಾಸೂತಿ (ನಾ). = ಸುಧಾಜಾತ: ದಿವ್ಯಾಂಬುವಿಂ ನಾಕಜನಾಥಂ ಮಜ್ಜನಕೆತ್ತಿದ ತೆಜಿದ ಸುಧಾಸೂತಿ ಕಣ್ಗೆಡ್ಡಮಾದಂ (ಆದಿಪು. ೧೨-೮); ಮಿಗೆ ಮೆಱೆದನುದಯಾಚಲದ ಚಾವಡಿಯಲಿ ಸುಧಾಸೂತಿ (ಕುಮಾರ್ಗದ್ರೋ. ೧೭-೧೭). [ಸಂ.]

ಸುಧಾಸ್ಯಂದಿ (ಗು). (ಅಲಂ) ಆನಂದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ: ನಿರ್ಮಳಾಂಭ ಸ್ವಯಂಭೂರಮಣಾಕೂಪಾರದೊಳ್ ಲೋಚನಹೃದಯಸುಧಾಸ್ಯಂದಿ ನಂದೀಶ್ವರದ್ವೀಪಮಹಾಚೈತ್ಯಾಳಿಯೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೪-೭೭). [ಸಂ. ಸುಧಾಸ್ಯಂದಿನ್]

ಸುಧಿ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು; ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆ. ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು; ಬುದ್ಧಿವಂತ: ಸುಧಿಯಾಗಿ ಶುದ್ಧನಡತೆಯಿಂದ ಸನ್ಮೃದುಮಧುರೋಕ್ತಿಯಿಂದಿರ್ದವಗೆ ಅಧಿಕವಾದೆಡರ್ವಂದು ಕುಳಿತಿರಲದು ವಿಧಿವಶವಲ್ತೆ ರಂಗೇಶ (ಶತಸಾಂ. ೪೯-೪೮). [ಸಂ. ಸುಧೀ]

ಸುಧೀಮಣಿ (ನಾ). = ಸುಧಿ ೨: ಭೋಗಿಧೀವ ಸುಧೀಮಣಿಯ ಸದುಭಕ್ತಿಗಿಂಬಾಯಿತ್ತು ಕೆಂಬಾವಿ (ಬಸವು. ೫೭-೫೪). [ಸಂ.]

ಸುಧೀರ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ವೀರ; ಮಹಾಶೂರ: ಸ್ಥಿರ ಸುಧೀರಾ ಕಿನ್ನರಯ್ಯಾ ವಿರಸದೂರ ಕಿನ್ನರಯ್ಯಾ . . . ಮುನಿದೆಯೆನ್ನೊಡನ (ಬಸವು. ೬೬-೪); ಮಱು ಪೂತು ಭೀಮ ಸುಧೀರನ್ನೆ ಸದುಮತ್ತರವೆ (ಕುಮಾಕ. ೧೫-೯). [ಸಂ.]

ಸುಧೀರತೆ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ವೀರತನ; ಅತಿಶೌರ್ಯತನ: ಈ ಮಹಾವೀರತ್ವವೀ ಮಹಿಮಾಮಹತ್ವತೆಯಾ ಸುಧೀರತೆಯಾ ಮಧುರಮೃದುವಾಕ್ಯವೀ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವೀ ಸತ್ವ ಭೂಮಿಯೊಳು ಕೇಳುವವೆ ಕಾಂಬೆವೆ (ಬಸವು. ೪೬-೭೯). [ಸಂ. ಸುಧೀರತಾ]

ಸುಧೀರಾಜ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಒಡೆಯನಾಗಿರುವವನು; ಪಂಡಿತಶ್ರೇಷ್ಠ. ೨. ಜ್ಞಾನಿಯಾದ ಬ್ರಹ್ಮ. ೧, ೨: ಆ ಮಂಟಪಂ . . . ಸತ್ಯಲೋಕದಂತೆ ಸುಧೀರಾಜಾನ್ವಿತಮುಂ ಪುರಂದರಪುರದಂತೆ ಸದಾ ರಂಭಾನ್ವಿತ ವಿಬುಧಮಿಳಿತಮುಂ (ರಾಜಶೇ. ೮-೮ ವ).

[ಸಂ.ಸುಧೀರಾಜನ್ (ಸುಧೀ + ರಾಜನ್); ಸಂ.(ಸುಧೀರ + ಅಜ)]

ಸುಧೆ (ನಾ). ೧. ಅಮೃತ; ಸೊದೆ: ಕುಳಿರುತ್ತಿರ್ಪಮೃತಾಂಶುಮಂಡಲದೊಳಿರ್ದಾದಂ ಸುಧಾಮೋದಮಂ ತಳೆದು (ಕಾದಂಬ. ೬೯೨); ಮದನಂ ದೇಹವ ನೀಗಿದಂ . . . ಸುಧೆಯಂ ಕೊಟ್ಟು ಸುರೇಂದ್ರ ಸೋಲ್ತ . . . ವಿಧಿಯಂ ಮಾಡುವನಾವನ್ಕೆ (ಸೋಮೇಶ. ೨೭); ಕಂಡನೀತನ ರಕ್ಷೆಯೊಳ್ ಪ್ರಳಯಾಗ್ನಿ ಚಕ್ರಕೇಂದ್ರದೊಳಿರ್ಪ ಸುಧೆಯವೊಲ್ ನಿತ್ಯಂ ಸುರಕ್ಷಿತಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೦-೭೩). ೨. ಸುಣ್ಣ: ದಧಿ ಜವೆ ದೂರ್ವೆ ಲಾಜೆ . . . ಬಾಸಿಗಂ ಸುಧೆ ಸಿರಿಗಂಪು . . . ಎಸೆದತ್ತು ವಿವಾಹಗೃಹಾಂತರಾಳದೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೮-೧೧). ೩. ಹೂವಿನ ರಸ; ಮಧು. ೪. ಹಾಲು; ಕ್ಷೀರ. ೫. ರಸ; ಪಾನೀಯ. ೬. ನೀರು; ಜಲ. ೭. ಹಾಲು ತುಂಬಿರುವ ಸಸ್ಯ. ೮. ಅಲಸಂದೆ: "ಸುಧೆಯಲಸಂದೆ" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೦-೫). ೯. ನೆಲ್ಲಿ; ಆಮಲಕ.

ಸುಧೆಗೊಬ್ಬುಗಳು = (ಅಲಂ) ದೇವತೆಗಳು: ತುಬ್ಬಿಕೊಟ್ಟುದವಿದ್ಯಯನು ಸುಧೆಗೊಬ್ಬುಗಳ ಗಂಡಿಗರ ಗಾಢದ ಗರ್ಭವನು ಹೊಳ್ಳಿಸಿತು ಗರಳಗ್ರೀವನುಪದೇಶ (ಕುಮಾಕ. ೬-೩೦). [ಸಂ. ಸುಧಾ]

ಸುಧೆಗೂಳ (ನಾ). ಅಮೃತವನ್ನು ಆಹಾರವನ್ನಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು; ದೇವತೆ.

ಸುಧೆಗೂಳರೊಡೆಯ = ದೇವತೆಗಳ ಒಡೆಯ; ಇಂದ್ರ: ಸುಧೆಗೂಳರೊಡೆಯ ಪಿಡಿವಸಮವಜ್ರಾಯುಧದ ಯಿದಿರ ನಡೆಯಲುಬಹುದು (ನವಮೋ. ೨೪-೭೮).

[ಸುಧೆ + ಕೂಳು$_{2}$ (< ಕೂಳ್$_{1}$) + -ಅ$_{1}$]

ಸುಧೆವಿಲ್ಲ (ನಾ). ರಸಪೂರಿತವಾದ ಕಬ್ಬನ್ನು ಬಿಲ್ಲಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು; ಮನ್ಮಥ: ಹರಿಣಯದೆಗೆಟ್ಟು ಹಿಂಡೊಡೆದು ಚಲ್ಲವರಿದಂದದಿಂ ಸುಧೆವಿಲ್ಲನಾಜ್ಞೆಯಿಂ . . . ಮಂದಾನಿಲರಯಟ್ಟುಳಿಗಾರದೇ (ನವಮೋ. ೬-೨೩).

[ಸುಧೆ + ಬಿಲ್ಲು$_{1}$ (< ಬಿಲ್$_{2}$) + -ಅ$_{1}$]

ಸುನಕ 'ಸೊಣಗ' ನೋ.

ಸುನಕಾಯ (ನಾ). [ವಾಸ್ತು] ಮನೆ, ದೇವಾಲಯ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಎಂಟು ಆಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಉದ್ದ ಅಗಲವನು ಅಳಿದು ಪೊಟ್ಟುಗೂಡಿ ಕೊಂಡಕೋಲು ಯಷ್ಟೋ ಅದನು ೩ ಹಚ್ಚ . . . ಅದ ೮ ರಿಂದ ಭಾಗಿಸಿ ಉಳಿದವು ಆಯಂಗಳೂ xxx ೪ ವುಳದರೆ ಸುನಕಾಯ (ಆಯಚೀ. ೧-೬). 'ವೃಷಭಾಯ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಶುನಕಾಯ]

ಸುನಗಿ 'ಸೂನಗೆ' ನೋ.

ಸುನತಿ 'ಸುಂತಿ' ನೋ.

ಸುನಫಾಪ್ರಸೂತ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಸುನಫಾಯೋಗದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು: ಸುನಫಾಪ್ರಸೂತ ನರನಾತ್ಮೋಪಾರ್ಜಿತೈಶ್ವರ್ಯಧೀಧನಕೀರ್ತ್ಯಾನ್ವಿತನಕ್ಕುಂ (ಜಾತಕ. ೧೪-೩). [ಸಂ.]

ಸುನಫಾಯೋಗ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಜನ್ಮಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ಕುಜಾದಿ ಐದು ತಾರಾಗ್ರಹಗಳಲ್ಲೊಂದು ಚಂದ್ರನಿಗೆ ಎರಡನೆಯ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವುದು: ಇನವರ್ಜ್ಯಂ ಕ್ಷಿತಿಜಾದಿಗಳ್ ಹಿಮಮಯೂಖಂಗಂತ್ಯದೊಳ್ ಕೂಡಿದಂದನಫಾಯೋಗಮದಕ್ಕುಮೊಂದಿ ನಿಲೆ ಮತ್ತಂ ತದ್ದ್ವಿತೀಯರ್ಕ್ಷದೊಳ್ ಸುನಫಾಯೋಗಂ (ಜಾತಕ. ೧೪-೧); ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಕುಜಾದಿ ಐದು ತಾರಾಗ್ರಹಗಳಲ್ಲೊಂದು ಚಂದ್ರನಿಗೆ . . . ಎರಡನೆಯ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಸುನಫಾಯೋಗ (ಜಾತಕ. ೧೪-೧ ಟೀ). 'ಅನಫಾಯೋಗ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸುನಫೆ (ನಾ). = ಸುನಫಾಯೋಗ: ಅನಫಾ ಸುನಫಾ ದುರುಧುರಾ ಈ ಮೂರು ಯೋಗಗಳಲ್ಲೂ ಕುಜ ಯೋಗಕಾರಕನಾದರೆ ಜಾತಕನು . . . ಬಹುಕಾರ್ಯಾರಂಭಿಯಾಗುತ್ತಾನೆ (ಜಾತಕ. ೧೪-೬ ಟೀ). [ಸಂ. ಸುನಫಾ]

ಸುನಯ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆ; ಸುಚಾರಿತ್ರ: ಉಪನತ ಮೃತ್ಯುದಯಂಗೆ ದುರ್ಣಯಮ ಸುನಯಮೆಸುಗುಮ ಪೊಲಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೬-೧೭). [ಸಂ.]

ಸುನಾಕನಗ (ನಾ). ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿರುವ ಬೆಟ್ಟ; ಮೇರುಪರ್ವತ: ಮಂದರಂ ಮಲೆ ಗವಂದ ಸುನಾಕನಗಂಬೊಲೊಪ್ಪೆ ತೀವಿದುದು ಜನಾಭಿಷೇಕಸಲಿಲಂ ದೆಸೆಯಂ ನಭಮಂ ಧರಿತ್ರಿಯಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೨-೧೫೩). [ಸಂ.]

ಸುನಾಣೆಯ 'ಸುನಾಣ್ಯ' ನೋ.

ಸುನಾಣ್ಯ, ಸುನಾಣೆಯ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ನಾಣ್ಯ; ಚಲಾವಣೆಯಲ್ಲಿರುವ

ನಾಣ್ಯ: ಹಸ್ತಪೀಠದೊಳಿಹ ವಸ್ತು ಸುನಾಣ್ಯವ ಚಿತ್ರಪಲ್ಲಟವಾಗದ ತಿಳಿದಡೆ (ಶಿವಗೀ. ೧೪೧-೯೫೬). **ಸುನಾಣೆಯ:** ಇದು ರತ್ನಭಂಡಾರವಿದು ಹೇಮಭಂಡಾರವಿದು ಸುನಾಣೆಯ ವರ್ಗವಿದು ಪಟ್ಟಕರ್ಮಕುಲ (ಹಚಿಕಾ. ೯-೩).

[ಸು$_4$- + ನಾಣ್ಯ (< ನಾಣಯ)]

ಸುನಾದ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಧ್ವನಿ; ಇಂಚರ: ಸುನಾದಬಿಂದು ಪ್ರಣವಮಂತ್ರ ಅಗ್ರದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿರ್ದುವುದೆ (ಬಸವ. ೬೮೫); ಬಾಲೇಂದುಮೌಳಿ ಸುನಾದರಸಲೋಲಂ ದಯಾನಿಧಿ ಮೆಚ್ಚ (ಬಸಪು. ೨೮-೬). [ಸಂ.]

ಸುನಾಮವೇಱು (ಕ್ರಿ). ಒಳ್ಳೆಯ ಹೆಸರನ್ನು ಪಡೆ: ಸುನಾಮವೆತ್ತ ತಳ್ಳಲ್ಲಂ ಗಲ್ಲಸ್ಥಳಂ ಪೆಸರು ಲತವಳ್ಳಿಯೆಳಲತೆ ನವಲತೆಯುಮೆಂದು ಸಂತತಂ ತೋಱುತಿರ್ಕುಂ (ಕಬ್ಬಿಗ. ೯೦). [ಸುನಾಮ್ಮ + ಪೇಱು]

ಸುನಾಯಾಸ (ನಾ). ಆಯಾಸವಿಲ್ಲದಿರುವುದು; ಸುಲಭತೆ: ಇಂದಿನಾಹವದಿನಾ ಸುನಾ[ಪಾಠಾಂ. ನಿರಾ]ಯಾಸದಿಂ ರಿಪುಬಲಂಗಳನ್ನೊರೆಸಿ ಬಳಿಕಾ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ಪಿಡಿವೆನು (ತುರಂಗ. ೫೦-೧೧); ರಾಜ್ಯದ ಈ ದೊಡ್ಡ ಹೊರೆಯನ್ನು ನಿಮ್ಮಂತೆ ಸುನಾಯಾಸವಾಗಿ ಹೊರಬಲ್ಲ ಎದೆ ಹರವಿನ ಉತ್ತರಾಧಿಕಾರಿಯನ್ನು ಕುರಿತದ್ದು (ಸವತಿ. ೨೪). [IP ಈ ಶಬ್ದವು 'ಅನಾಯಾಸ' ಎಂಬ ಶಬ್ದಸಾದೃಶ್ಯದಿಂದ ಬಳಕೆಯಾಗಿರಬಹುದು]

ಸುನಾಯಿತ (ನಾ). ಸೂಕ್ಷ್ಮ: ಈ ಗಿಡಗಳದು ಬಹಳ ಸುನಾಯಿತವಾದ ಒಡಲು. ಕಾಂಡ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದಾದ ಅಂಗವೇ ದಾರದಷ್ಟು ದಪ್ಪ (ಪಸುಹೂ. ೧೪೯).

[ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಚುನ್ನಿತ; ತೆಲು. ಸುನ್ನಿತ]

ಸುನಾರಖಾನೆ (ನಾ). ಅಕ್ಕಸಾಲೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವ ಸ್ಥಳ: ಖಾಸ ಚೊಕ್ಕಸದ ಲಿನ್ಗಾಚಾರಿ ಕೊಮರನಾದ ಸುನಾರಖಾನ ರನ್ಗಾಚಾರಿಯವರು ಮಾಡಿ ಪಪ್ಪಿಸಿದ ತಾಣ್ಣವೇಶ್ವರ (ಎಕ. XIV. ಶ್ರೀರಂಗ. ೧೪೫-೩; 1852).

[ಸುನಾರ್ಗ (IP <— ಹಿಂ.ಸುನಾರ್) + ಖಾನೆ]

ಸುನಾವಣೆ, ಸುಲಾವಣೆ (ನಾ). ೧. (ಅರ್ಜಿದಾರರ ಅಹವಾಲು ಮುಂತಾದುವನ್ನು) ಓದಿ ಹೇಳುವಿಕೆ: ನಾನಾ ದೇಶಗಳಿಂದ ಬಂದ ಪತ್ರಗಳನ್ನು ಸುನಾವಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದುದನ್ನು ಕೇಳುತ್ತಿರುವಲ್ಲಿ (ಗುಣಸಾ. ೭೩); ಲಕ್ಕೋಟೆಯನ್ನೊಡೆದು ಸುನಾವಣೆ ಮಾಡುವ ಮುತ್ಸದ್ದಿಯೊಬ್ಬನಾಗಬೇಕಾಯಿತು (ಕಥಏ. ೫೦೯). **ಸುಲಾವಣೆ:** ೧. ಭಕ್ತಿಯವರು ತಂದು ಸುಲ್ತಾನರಲ್ಲಿ ಸುಲಾವಣೆ ಮಾಡಿದರು (ದಾಲತ್. ೮೧). ೨. (ಅರ್ಜಿ ಮುಂತಾದುವನ್ನು) ಓದಿಸಿ ಕೇಳುವಿಕೆ: ಅರ್ಜಿಗಳನ್ನು ಬಿನ್ನವಿಸಿಕೊಂಡರೂ ಅವುಗಳನ್ನು ಸುಲಾವಣೆ ಮಾಡಿ ಅಪ್ಪಣೆಯಾದಂತ ನಿರೂಪವನ್ನು ಬರೆದು . . . ನಿಬಂಧನ ಮಾಡಿದರು (ಮಹಾವಂ. I. ೧೪೬); ಒಂದು ಅರ್ಜಿ ಕೊಟ್ಟರೆ ನಾಳೆನೇ ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಸುಲಾವಣೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತ (ಚಿಂಗಾಳ್ಯ. ೩೧೮); ಅರ್ಜಿ ಸುಲಾವಣೆ ಮುಂದುವರಿಯಿತು (ನನ್ನೂರು. ೧೬೬).

[<— ಹಿಂ. ಸುನವಾಈ; ಮರಾ. ಸುನಾವಣೀ./ ತೆಲು. ಸುನಾಮಣಿ]

ಸುನಾಸೀರ (ನಾ). ದೇವತೆಗಳ ಒಡೆಯ; ಇಂದ್ರ: ಪಂಚರತ್ನಚೂರ್ಣವಿರಚಿತ ರಂಗವಲ್ಲೀವಿಲಾಸವಿರಾಜಿತಸುನಾಸೀರಶರಾಸನದೊಳ್ (ಆದಿಪು.೮-೭೭ವ); ನಾಸಿರದೊಳ್ ಸುನಾಸೀರನಂತೆಸೆವ ನಿನಗೆ ಸಕಲ ಸುಭಟ ಸಾಧಾರಣ ಕಪಿಧ್ವಜಂ (ಕಹುಮಾ. ೮-೧೧). [ಸಂ.]

ಸುನಿ (ನಾ). ಹೆಣ್ಣುನಾಯಿ: ತೋಳ ಚಿಕ್ಕೊತ್ತಗೆ ಪೊಕ್ಕೆಯಿಂತು ಸು[ಪಾಠಾಂ. ಶು]ನಿಯಂತಿರೆ ನಿಲ್ಲರೆ ಸೂಳೆ ಕೇಣಿಯೇ ಒತ್ತಗೆ ನಾಣ್ಣೆಯುಂ (ಲೀಲಾವ. ೨-೧೨೧); ಸುಧೆಯಂ ಬಿಟ್ಟು ಗಂಜಿಗೆ ಮನದಂದವೊಲು ಕಾಮಧೇನುವನುಳಿದು ಸುನಿಯ ಮೊಲೆಯ ಕರೆದುಣ್ಬಂದದ (ಸಿದ್ಧೇಪು. ೧೭-೨೫); ಇವನ ಕೊಲುವನೆಂದು ವಿಷದ ಕಜ್ಜಾಯವಂ ಕಳುಹಲು ಮಂತ್ರಿ ಸುನಿಗಿಕ್ಕಿಸಿ ರಾಯಗೆ ತೋಱಲು (ಭೈರಪು. I. ೨೦೭). [< ಸಂ. ಶುನೀ]

ಸುನಿಶ್ಚಿತ (ನಾ). ೧. ಚೆನ್ನಾಗಿ ನಿಶ್ಚಯಸಿದುದು; ದೃಢನಿರ್ಧಾರ: ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ನಿರಂತರವೂ ಮತ್ತು ಸುನಿಶ್ಚಿತವೂ ಆದದ್ದು ಆ ಭಾಷೆಯ ಕೋಶವಲ್ಲ; ವ್ಯಾಕರಣ (ಭಾಷಾಶಾ. ೬೩); ಸತ್ಯಕ್ಕೇ ಅಂತಿಮವಿಜಯ ಸುನಿಶ್ಚಿತ (ಧರ್ಮಸಾ. ೩). ೨. ದೃಢವಾದ ವ್ರತ: ''ಸಂಶಿತಃ, ಸುನಿಶ್ಚಿತಃ — ಈ ೨ ದೃಢವ್ರತಂ'' (ಶಬ್ದಾಯು. ೬೭-೨೪೮). ೩. ನಿಶ್ಚಲವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು; ದೃಢಚಿತ್ತ: ''ಶಂಸಿತನಾ ಸುನಿಶ್ಚಿತಂ ದೃಢಚಿತ್ತನೆಂದೆನಿಕ್ಕುಂ'' (ಮಂಗರಾ. ೭೫-೫). [ಸಂ.]

ಸುನಿಷ್ಕೃತಿ (ನಾ). ಸೂಕ್ತವಾದ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ,—ಪರಿಹಾರ: ಅದಱ ನೀತನ ಪೊಯ್ದು ಕೊಂದಲ್ಲದೆ ಸುನಿಷ್ಕೃತಿಯಿಲ್ಲ ಸತ್ಕಾಭ್ಯುದಯವೇ ತನ್ನುದಯ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೭-೭). [ಸಂ.]

ಸುನೀತ$_1$ (ಗು). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಚರಿತ್ರೆಯುಳ್ಳ; ಸಚ್ಚಾರಿತ್ರದ. ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ವಿವೇಕವುಳ್ಳ. (ನಾ). ೩. ಒಳ್ಳೆಯ ಚರಿತ್ರೆ; ಸಚ್ಚಾರಿತ್ರ. ೪. ಚಾತುರ್ಯವುಳ್ಳವನು; ಚತುರ: ಊಟಲುಡುಗೆಯಲ್ಲಿ ವಿನೀತರು ಓದುವಾದದಲಿ ಸುನೀತರು (ಮುಕ್ತಕಥಾ೧೨೪). [ಸಂ.]

ಸುನೀತ$_2$ (ನಾ). = ಸಾನೆಟ್ಟು: ಅಷ್ಟಷಟ್ಪದಿಗೆ . . . 'ಚತುರ್ದಶಪದಿ', 'ಸುನೀತ' ಎಂಬ ಬೇರೆ ಹೆಸರುಗಳೂ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ರೂಢವಾಗಿವೆ (ಛಂದೋವಿ. ೩೦೦); ಇಂದಿನ ಕನ್ನಡಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲೇ ಕಂಡುಬರುವ ಸುನೀತ, ಲಘುಕಥ . . . ಇಂಗ್ಲೀಷ್‌ದಿಂದ ಬಂದವುಗಳೇ (ಭಾಷಾಶಾ. ೧೬೩). [IP 'ಸಾನೆಟ್' ಎಂಬ ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಶಬ್ದದಿಂದ 'ಸುನೀತ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ]

ಸುನೀತಿ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆ; ಸುಚಾರಿತ್ರ್ಯ. ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ನೀತಿ: ಶರಣರ ಸುಭಕ್ತಿ ಸು[ಪಾಠಾಂ. ವಿ]ನೀತಿಯಂ ತಾಂ ಕೇಳಿ (ಬಸಪು. ४೦-೮೫); ಸುನೀತಿಯ ನಂದಗಡಿಸಿ ತದೀಯವಂಶಚ್ಛೇದಮಾರ್ಗವನು ಒಂದುಗೂಡಿ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೮-೫४). ೩. ಧ್ರುವನ ತಾಯಿಯ ಹೆಸರು: ಹಿರಿಯ ಪಟ್ಟದ ರಾಣಿ ನೃಪತಿಗೆ ವರ ಸುನೀತಿ ಲತಾಂಗಿ ಕಿಱಿಯಳು ಸುರುಚಿ (ನಿಭಾಗ. ४-೬-४). [ಸಂ.]

ಸುನೀಲ (ನಾ). ಅತಿನೀಲಿ; ಕಡುನೀಲಿ. [ಸಂ.]

ಸುನೀಲರತ್ನ (ನಾ). ಕಡುನೀಲಿಬಣ್ಣದ ರತ್ನ: ಸುನೀಲರತ್ನನಿಭವೇಣ . . . ದಯಯಿಂದೆಮಗೀಗೆ ವಚೋವಿಲಾಸಮಂ (ನಾನಾರ. ೨). [ಸಂ.]

ಸುನೀವಿ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ನೆರಿಗೆ: ತಾವರೆಮೊಗ್ಗೆಯ ಗಂಟೆಗಳಿಂದಂ ಪಾವನವಾದ ಸುನೀವಿಗಳಿಂದಂ ಮೆಱೆವ ಮಹಾಪುಷ್ಪಕಮೊಂದೊಲವಿಂ ಪೆಱದಲೆಯಂಗೆ ನಿಯಾಮಿಸು ತೊದವಿಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೧-೨-೮೦ ರಗಳೆ). [ಸಂ. ಸುನೀವೀ]

ಸುನೇತ್ರಿ (ನಾ). ಕಣ್ಣಿನ ರೋಗದ ಉಪಶಮನಕ್ಕೆ ಬಳಸಲಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ: ತ್ರಿಫಲ, ತ್ರಿಕಟುಕ . . . ತೇದು ಕಣ್ಣಿಗಿಕ್ಕಲು ಕಾಡು, ಪಟಲ, ಹಣ್ಣುಗಣ್ಣು, ನೀರುಸುರಿಯುತ್ತಿರುವುದು ವಾಸಿಯಾವುವು. ಇದು ಸುನೇತ್ರಿ (ವಿವೈವಿ. ೫೬). [?]

ಸುನೇರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಿಶ್ರಲೋಹದ ತಗಡು; ಬೆಳ್ಳಿ ಅಥವಾ ಚಿನ್ನದ ಬಣ್ಣದ ತಗಡು: ಸುನೇರಿಯನ್ನು ಬಳಿದುಕೊಂಡಿದ್ದ ಕೊಂಬುಗಳು (ಭೂಚಿಮ. ೧೭೮); ಸುನೇರಿಬಣ್ಣದ ಕಲ್ಲು (ದಿಲ್ಲಿಪ. ೮೨).

[<— ಹಿಂ. ಸುನಹರಾ, ಸುನಹಲಾ]

ಸುನ್ನ$_1$ 'ಸೊನ್ನೆ$_3$' ನೋ.

ಸುನ್ನ$_2$ 'ಸೊನ್ನೆ$_4$' ನೋ.

ಸುನ್ನತಿ 'ಸುಂತಿ' ನೋ.

ಸುನ್ನವೆಸ (ನಾ). ಚಿನ್ನ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಕೆಲಸ; ಅಕ್ಕಸಾಲೆತನ.

ಸುನ್ನವೆಸದವ = ಚಿನ್ನಬೆಳ್ಳಿ ಕೆಲಸಮಾಡುವವನು; ಅಕ್ಕಸಾಲಿ: ಸುನ್ನವೆಸದವಂಗ ಹಳಿಂಗಲುವೊಲದಲು ಮತ್ತರು ೧೨ (ಕಇಅ.೯-೩-೩.೨೮; 1062).

[ಸುನ್ನ$_1$ (< ಸೊನ್ನ$_3$) + ಬೆಸ$_1$]

ಸುನ್ನಿ (ನಾ). ಮಹಮ್ಮದೀಯರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಭೇದ: ಸುನ್ನಿಗಳು ಅಬೂಬಕರನ್ನು ಸರಿಯಾದ ಉತ್ತರಾಧಿಕಾರಿ ಎಂದು ಕಲೀಫನನ್ನಾಗಿ ಆಯ್ದರು (ಇಸ್ಲಾಂಸಂ. ೩೦).

[<— ಅರ. ಪಾರ. ಹಿಂ. ಸುನ್ನೀ ; ಮರಾ. ಸುನೀ, ಸುನ್ನೀ]

ಸುಪಂಡಿತ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ವಿದ್ವಾಂಸ; ಮಹಾಪಂಡಿತ: ತನಗೆ ಮೃತ್ಯುವರವಾನಱದೆನ್ನು ಸುಪಣ್ಣಿತನ್ ಅನೇಕಶೀಲಗುಣಮಾಲೆಗಳಿನ್ನಗಿದೊಪ್ಪಿದೊನ್ (ಎಕ. II. ೧೧೩-೧; ಶ. 700). [ಸಂ.]

ಸುಪಕ್ಷ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ರೆಕ್ಕೆ. ೨. ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷ. ೧, ೨: ವಿಸರುಹದಂತ ಕೇಸರ ಮನಾಂತುದು . . . ಚಂದ್ರಮನಂತ ಸುಪಕ್ಷದಿಂದೆ ರಂಜಿಸಿದುದು ಪುಂಜನಗ್ಗದ ಸುವಸ್ತುವಿನಂತಿರ ತಟ್ಟು ಹೇಂಟೆಯೊಳ್ (ಯಶೋಚ. ೬-೭೮). ೩. ಕುಲಾಚಲಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಶೈಲೇಂದ್ರ . . . ಸುಪಕ್ಷ . . .ಪಾರಿಜಾತವೆಂಬ ಹದಿನಾಱು ಕುಲಾಚಲಂಗಳೇ ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಿಪುಳವೆಂಬ ಕೀಲಕಪರ್ವತಕ್ಕೆ ಪಶ್ಚಿಮದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಹವು (ವಿವೇಕ. ೨೯೫). [ಸಂ.]

ಸುಪಟ್ಟ (ನಾ). ಗೌರವಸೂಚಕವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಒಳ್ಳೆಯ ಪದವಿ: ಬಸವಂ ಭಕ್ತಿಗರಸಂ ತಾನಯಾನುದ್ಯುಕ್ತಲಿಂಗ ಸುಪಟ್ಟಬದ್ಧನು ಬಸವ (ಬಸಪು. ೧೨-೪೨). [ಸಂ.]

ಸುಪತಿ , ಸುಪುತಿ (ನಾ). ಆಲಸ್ಯ; ಜಡತೆ: ವನಿತೆ ಸುಪತಿ ತುರ್ಯಪದದೊಳಡಗಿದಹ ಮನಿಸುವಲ್ಲಾ ವಿಷಯದ ತೋರ್ಕೆ (ಪರಮೋ. ೪-೨೦-೧೦). **ಸುಪುತಿ:** ಅಮಲಮತಿ ಕೇಳ್ ಸುಪುತಿಯಹುದಾ ತಮದ (ನಿಭಾಗ. ೧೧-೩೧-೧೬). [< ಸಂ. ಸುಪ್ತಿ]

ಸುಪಥ (ನಾ). ಸಚ್ಚಾರಿತ್ರದ ದಾರಿ; ಉತ್ತಮವಾದ ನಡತೆಯ ಮಾರ್ಗ: ಸುಪಥಮಂತ್ರಮುಪದೇಶವ ಕಲಿತು ಯುಕ್ತಿಗೆಟ್ಟು ನಡೆವಿರಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೯೧); ಎನಗಿಮುತ್ತಮ ಸುಪಥವಾದುದು (ಬಸಪು. ೪೩-೫); ಸುಪಥದಲಿ ನಡೆವಂಗೆ ರಕ್ಷಸಜನ್ಮವೆಂತಹುದು (ಕೌಶಿರಾ. ೧೯-೨೧). [ಸಂ.]

ಸುಪದ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಪಾದ; ಸುಂದರವಾದ ಪಾದ: ಮಂದಭಕ್ತಿಯೊಳವರ ಸುಪದರವಿಂದ ಸಂಘಟರೇಣುಪಟಲಾಘಟಿತಶಿರರಾಗಿ' (ಬಸಪು. ೫೬-೭). [ಸಂ.]

ಸುಪನಾತಿ 'ಸುಪ್ಪನಾತಿ' ನೋ.

ಸುಪರ್ಣ (ಗು). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ರೆಕ್ಕೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ. ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ಎಲೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ. (ನಾ). ೩. ಒಳ್ಳೆಯ ರೆಕ್ಕೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು; ಗರುಡ: "ವಿಹಂಗರಾಜಃ . . . ಸುಪರ್ಣಃ . . . ಕಶ್ಯಪನಂದನಃ - ಈ ೧೦ ಗರುಡನ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೭-೩೧); ಸುಪರ್ಣಂಗೀಡೆ ಕಾಕಾಳಿ (ಸೋಮೇಶ. ೧೦); ಎಲೆ ಮುನೀಶ್ವರ ನಾನು ನೆನೆವರೆ ಒಲವಿನಿಂದ ಸುಪರ್ಣ ಬಹನೇ (ಕೌಶಿರಾ. ೧೯-೫೫); ಮಿತವಚನನ ಹಿತವಚನವುನಾಕರ್ಣಿಸಿ ಸುಪರ್ಣಪರಾಕ್ರಮನಾಕರ್ಣಾಂತಮುಗಿದ ಕೂರ್ಗಣೆಯನುಪಸಂಹರಿಸಿದಾಗಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೭-೧೧೧ ವ). ೪. ದೇವತೆಗಳ ಒಂದು ವರ್ಗ: ಸುರಗಂಧರ್ವ ಸುಪರ್ಣ ಕಿನ್ನರ ಖಗ ಸ್ತ್ರೀಸದ್ಮದೊಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೫-೫೮). ೫. ಜೀವ. ೬. ಪರಮಾತ್ಮ: ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಸುಪರ್ಣನೆಂದು ಹೆಸರು . . . ಸುಪರ್ಣನೆಂದು ಜೀವನಿಗೂ ಹೆಸರು (ಹಸಾರ. ೭-೩೦ ತಾತ್ಪರ್ಯ). ೭. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಸುಪರ್ಣಗಳು (Ferns) ಈ ಜಾತಿಯವು (ವಾಲಪ್ರ. I. ೧೩೨). [ಸಂ.]

ಸುಪರ್ಣಕೇತು (ನಾ). ಧ್ವಜದಲ್ಲಿ ಗರುಡನ ಚಿಹ್ನೆಯನ್ನು ಉಳ್ಳವನು; ವಿಷ್ಣು: "ವಿಷ್ಣುಃ, ಸುಪರ್ಣಕೇತುಃ . . . ಗದಾಧರಃ — ಈ ೪೫ ನಾರಾಯಣನ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೫-೨೩); ಅಂತು . . . ಸುಪರ್ಣಕೇತು-ಜೀಮೂತಪಥದಿಂದತಿವೇಗದಿಂ ಪೋಗೆ (ಜಗವಿ. ೧೨-೪ ವ). [ಸಂ.]

ಸುಪರ್ಣರಥ (ನಾ). ಗರುಡನನ್ನು ವಾಹನವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು; ವಿಷ್ಣು: ಸುಪರ್ಣರಥಪೂಜಿತೇ ಸುಕರಕೀರ್ತಿವಿಭ್ರಾಜಿತೇ (ಪ್ರಪಪ. ೪೨-೯೧). [ಸಂ.]

ಸುಪರ್ಣಿ (ನಾ). ಗರುಡನ ತಾಯಿ; ವಿನತೆ. [ಸಂ. ಸುಪರ್ಣೀ]

ಸುಪರ್ಣಿಜ (ನಾ). ವಿನತೆಯ ಮಗ; ವೈನತೇಯ; ಗರುಡ: "ಸುಪರ್ಣಂ ಸುಪರ್ಣಿಜ ವ್ಯಾಳಾದಿ ವೈನತೇಯಂ ಸುರಪರಿಪು ಗರುತ್ಮನೆನಲ್ಕೆ ಗರುಡನಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೭-೨೧). [ಸಂ.]

ಸುಪರ್ದು, ಸುಫರ್ದು, ಸುಬರ್ದು (ನಾ). ಅಧೀನ; ವಶ: ನಿನ್ನ ಸುಪರ್ದಿನಲ್ಲಿ ಖೈದಿಯನ್ನು . . . ಕೊಡುತ್ತೇನೆ (ಕಲನ. ೧೧೦): ನಿನ್ನ ಚ್ಯಾನ ನಿನ್ನ ಸುಪರ್ದಿನಲ್ಲಿರುವಾಗಲೇ ಬಿಂದುಬಿಡು (ಚಂಗೂಲಿ.೫). **ಸುಫರ್ದು:** ದೌಲತ್ತು ಕಂಪನಿಸರ್ಕಾರದ ಸುಫರ್ದಾಯಿತು (ಪರಾಚ. ೪೩): ದೊಡ್ಡೀದಾರನು ರಾಸುಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಸುಫರ್ದಿಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಅವುಗಳಿಗೆ ಮೇವು ನೀರು ಇವುಗಳ ಏರ್ಪಾಡನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುವನು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೧೧೬): ಸಾಹುಕಾರನು ಒಪ್ಪದ ಹೊಲವನ್ನು ಸುಫರ್ದುಮಾಡಿಕೊಂಡನು (ಕರ್ನಾಸಂ. ೨೧). **ಸುಬರ್ದು:** ಕೋರ್ಟಿನ ಅಪ್ಪಣೆ ಮೇರಗೆ ಜಮೀನನ್ನು ಸುಬರ್ದಿಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡರು (ರೂಢಿ). [← ಹಿಂ. ಸುಪುರ್ದ್; ಮರಾ. ಸುಪೂರ್ತ್, ಸುಪೂರ್ದ್]

ಸುಪರ್ಬ (ನಾ). ಸುರ; ದೇವತೆ: ತಿಳಿದು ಸಕಳಸುಪರ್ಬಜನವೆಱಗಿದುದು ಜಯಜಯ ಎನುತ ಪಶುಪತಿಗೆ (ಕುಮಾರ. ೬-೩೧): ಒಬ್ಬವಿಹನೀಕ್ಷಿಸುವೆನಿನ್ನು ಸುಪರ್ಬ ಲೋಕಾಧೀಶರೊಳಗನುತ್ತ (ನಿಭಾಗ. ೩-೮-೧೯). [< ಸಂ. ಸುಪರ್ವ]

ಸುಪರ್ವ (ನಾ). ೧. = ಸುಪರ್ಬ: "ಸುಪರ್ವ ನಾಕಸದನರ್ ನಿಳಿಂಪ ವಿಭುಧರು ಸುಮನಸರು ಲೇಖರನಲು ವಿಬುಧರ್ಗೆ ನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೩-೮): ಸುಪರ್ವರ ಕುಜಾಹಂಗಳನಱಿದಪುರರಿಪುಗಳು ಹರಿದರರಮನೆಗೆ (ಕುಮಾರ. ೧೨-೧೪): ಸುಪರ್ವನುತಪ್ಪಭವೇ . . . ಪಾಲಿಪುದು (ರಾಜಶೇ. ೮-೧೨೬). ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ಗಿಣ್ಣು: 'ಸುಪರ್ವಲುಲಿತ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸುಪರ್ವಗುರು (ನಾ). ದೇವತೆಗಳ ಗುರು; ಬೃಹಸ್ಪತಿ: ಪ್ರೀತಿಯಿನಾ ಸುಪರ್ವಗುರು ಬಣ್ಣಿಸಿದಂ ಧ್ರುವನಂ (ವಿಷ್ಣುಪು. ೧-೩-೧೪೯). [ಸಂ.]

ಸುಪರ್ವನಾಥ (ನಾ). ದೇವತಗಳ ಒಡೆಯ; ಇಂದ್ರ: ಮೃಡನನೋಲ್ಕೆಸಲ್ಕೆ ಬಾಗಿಲ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗಿ ಸುಪರ್ವನಾಥನು ಬಿಡದೆ ನೋಡುತಲೆವೆಯನಿಕ್ಕದ ಕಾಯ್ದುಕೊಂಡಿಹನು (ಬಸಪು .೪೩-೪೨). [ಸಂ.]

ಸುಪರ್ವಲುಲಿತ (ನಾ). ೧. ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಸುತ್ತುವರಿಯಲ್ಪಟ್ಟವನು. ೨. ಗಿಣ್ಣುಗಳಿಂದ ಸುಂದರವಾದುದು. ೧, ೨: ಸುಪರ್ವಲುಲಿತಂ . . . ತೋಪಾಯ್ದುವೇಂದ್ರಂಗೆ ಮಙ್ಗನಕಂಗೀ ಮರನೆಂದು ಮಾಮರಕೆ ಕಾಮಂ ಕೊಟ್ಟ ನಾತಿಥ್ಯಮಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೮-೮೦). [ಸಂ. (ಸುಪರ್ವ + ಲುಲಿತ; ಸು + ಪರ್ವ + ಲುಲಿತ)]

ಸುಪರ್ವವಧು (ನಾ). ದೇವತಾಸ್ತ್ರೀ; ಅಪ್ಸರೆ: ಮುಡಿಸಿದಳೆಱಕದಿನೊರ್ವಳ್ ಸುಪರ್ವವಧು ನೃಪವಧುವಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೮೦). [ಸಂ. ಸುಪರ್ವವಧೂ]

ಸುಪರ್ವಾಗ್ರಣಿ (ನಾ). ೧. ದೇವತಗಳ ಒಡೆಯ; ಇಂದ್ರ; ದೇವೇಂದ್ರ: ಸುಪರ್ವಾಗ್ರಣಿಗಾಯ್ತು ವಜ್ರಿಗಾಸನಕಂಪಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೫೦). ೨. ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯನಾದವನು; ಪರಮಾತ್ಮ; ಶಿವ: ಶ್ರುತಿನಿವಹಪ್ರಣುತನೊಳಖಿಳ ಸುಪರ್ವಾಗ್ರಣಿಯೊಳ್ ಸೆಣಸಾಂತು ಮೃಡನೊಳೆಚ್ಚಾಡಿದನೇ (ಶಬಶಂ. ೪-೧೨೧). [ಸಂ. ಸುಪರ್ವಾಗ್ರಣೀ]

ಸುಪರ್ವೇಂದ್ರ (ನಾ). = ಸುಪರ್ವಾಗ್ರಣಿ ೧: ಸುಪರ್ವೇಂದ್ರಗೃಹಕ್ಕೆ ಪೊಱಯದಾತ್ಮೀಯಕಳಾಸರ್ವಜ್ಞತೆಯಂ ಮೆಱೆದಂ ಗೀರ್ವಾಣಸ್ಥಪತಿ ನಿಮ್ಮ ಗೃಹವಿರಚನೆಯಿಂ (ಜಗವಿ. ೯-೧೩೧). [ಸಂ.]

ಸುಪಲಿ (ನಾ). ಕೇರುವ ಸಾಧನ; ಮೊರ: ಅಕ್ಕಿ ಕೇರೇನಾ ಅಕ್ಕಿ ಕೇರೇನಾ ಬಣ್ಣದ ಸುಪಲೀಲೆ (ಜನಪಾ. ೩೭). [< ಸೂರ್ಪ]

ಸುಪಾಕ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಅಡುಗೆ; ಉತ್ತಮವಾದ ಪಾಕ. ೨. ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು: ಕುಂಭೀಪಾಕ, ಸುಪಾಕ . . . ಅಂಗಾರಕವೆಂಬೈದು ಮಂತ್ರಿನರಕಂಗಳಿಂದಾವರಿಸಿ ತರಳತಾರವೆಂಬರಸುನರಕವಿಹುದು (ವಿವೇಕ. ೧೫೨). [ಸಂ.]

ಸುಪಾಣಿ, ಸುಪ್ಪಾಣಿ (ನಾ). ೧. ಶುಭ್ರವಾದ ನೀರಿರುವ ಮುತ್ತು; ಶ್ರೇಷ್ಠ ದರ್ಜೆಯ ಮೌಕ್ತಿಕ: ನಸುದೆಱೆಯುತ್ತಮಿರ್ದ ಪೊಸಮುತ್ತಿನ ಸಿಂಪಿನ ಸಂಪುಟಂಗಳಿಂ ನುಸುಳ್ದು ಸುಪಾಣಿಯಾಗಿ ಪೊಱಪೊಣ್ಮುವ ಮುತ್ತಿನ ಮಾಲೆಯಂದದಿಂ . . . ಪೊಣ್ಮದುವು ಕಣ್ಬನಿಗಳ್ (ಕಾಪಂಪು. ೩೩೧). **ಸುಪ್ಪಾಣಿ:** ೧. ಹೊಸಮುತ್ತಿನ ಸುಪ್ಪಾಣಿಯಂತೆ ಲಿಂಗೈಕ್ಯವು (ಕಪಚಂ. ೧೩೬-೭೨೪): "ಆಭರಣವಿಶೇಷ" (ಕಮೋ. ಕೋಶ): ಒಂದು ಚಿಪ್ಪಿನಲ್ಲಿ ಮೂಱು ಮುತ್ತು ಹುಟ್ಟಿದವು ಒಂದು ಕಟ್ಟಾಣಿ ಒಂದು ಸುಪ್ಪಾಣಿ ಒಂದು ಮಣಿ ಉದಕವಿಲ್ಲದ ಸೂತೆ (ಸಕವ. ಕ. I. ೨೭೮-೮೩); ಸರಪಣಿ ಮಣಿ ಸುಪ್ಪಾಣಿ ಸೂಸರವು ಕರವಲಯ ಉಡಿದಾರ ಕಾಲ್ಪೆಂಡೆ ಪ್ರಭೆಯು (ಪ್ರಸಭಾ. ೧೫೬). 'ಕಟ್ಟಾಣಿ' ಪರಾ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭಕ್ಷ್ಯ: ಬಿಸಿನೀರನೆಱೆದು ಕಿವಿಚಿದ ಫುಲ್ಲ ಸೊಜ್ಜಿಗೆಯ . . . ತುಪ್ಪದೊಳಗೊಂದೊಂದು ಚೊಟ್ಟೆಯಂ ಬಿಡಲು ಮಿಸುಪ ಸುಪ್ಪಾಣಿವಸರಂ ತಾಳಿ ವಸುಧಾಮರರ್ಗೆ ಪಾವನಮಾದುದು (ಸೂತಸಾ. ೧-೩೬). ೩. (ಆಲಂ) ಒಳ್ಳೆಯವಳು; ಶ್ರೇಷ್ಠಳಾದವಳು: ವಾಣಿ ಬೊಮ್ಮನ ರಾಣಿ . . . ಸತಿ ಸುಪ್ಪಾಣಿ ಪರ್ಗಶ್ರೇಣಿ . . . ಕಾಮಿತದಾನಿ ವರವೀಯೆ (ಕೌಶಿರಾ. ೧-೨); ಚಂದ್ರಾಣಿ ಪುಷ್ಪಾಣಿ ಸುಪ್ಪಾಣಿ ಕಟ್ಟಾಣಿ

ಮಂದ್ರಾಣ ಮಧುರಾಣಿಯಂಬ ಚಂದ್ರನ ಷೋಡಶಕಲೆಗಳಂದದ ಪಣ್ಣಳಿಂದ್ರಾಭನಿದಿ ರೊಳಾಡಿದರು (ಭರತ. ೧೩-೭೮); ಕ್ಷೋಣಿಯೊಳಗೆ ಸರಿಗಾಣೆನ ನಿನಗೆ ಸುಪ್ಪಾಣಿಯ (ವಿರಾಟ. ೭೨ ಅನುಬಲ್ಲವಿ). (ಗು). ೪. ಒಳ್ಳೆಯ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ: ವಕ್ಷೋರುಹಂಗಳುಂ ಸಿರಿಕರದ ಮಕರಿಕಾಪತ್ರಮುರುಭರಮಂದು ಸುಪ್ಪಾಣಿಮಾಲಿಕೆಗಳ ಧರಿಸದಾದುದು ಗಳಂ (ಪಂಪಾರಾ. ೧-೯-೧೩). 'ಆಣಿ' ಹೋ.

[ಸು - + ಪಾಣಿ (< ಪಾಣೀಯ)?. /ತೆಲು. ಸುಪಾಣಿ, ಸುಪ್ಪಾಣಿ]

ಸುಪಾತ್ರ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಾದವನು,— ಅರ್ಹನಾದವನು. ೨. [ನಾಟ್ಯ] ಹತ್ತುಬಗೆಯ ನೃತ್ಯಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ತಾಂಡವ . . . ಸುಪಾತ್ರ . . . ಸರ್ವತೋಭದ್ರವಂಬ ದಶಪಾತ್ರಂಗಳಂ ಬೀಬ್ (ವಿವೇಕ. ೨೪೯); ತಾಂಡವ ನಾಂಟ್ಯ ನೃತ್ಯ ಲಾಸ್ಯ ಗುಂಡಿ ಪೆಕ್ಕಣ ಲಚ್ಚಣ ಅಪರಿಪಾತ್ರ ಸುಪಾತ್ರ ಸರ್ವತೋಭದ್ರ ಯೆಂಬ ದಶಪಾತ್ರಂಗಳಂ ತೋರಿ (ಪುರವು. ೧-೭೧೩). 'ಅಪರಿಪಾತ್ರ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸುಪಾರಿ (ನಾ). ಅಡಕೆ: ಬಾಯಲ್ಲಿ ಸುಪಾರಿಯಗಿಯುತ್ತಾ ತವಾಷಯಾಗಿ ಮಾತನಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಗೋಪುರ. ೧೧೨). 'ಪಾನ್‌ಸುಪಾರಿ' ಪರಾ.

[<— ಹಿಂ. ಮರಾ. ಸುಪಾರೀ]

ಸುಪೀಕ (ಗು). (ಉಕ) ಅತಿಶಯವಾದ; ಸಮೃದ್ಧವಾದ: ವೆಂಕಟರಮಣನ ಸುಪೀಕ ಕಲ್ಪಕಶಕ್ತಿ ಒಮ್ಮೆಲೇ ಚೇತರಿಸಿ . . . ಬಾಯಿ ಚಪ್ಪರಿಸಿದ (ಮೂರುದಾ. ೧೫೬).
ಸುಪೀಕತಲೆ = (ಆಲಂ) ಅತಿ ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆ: ಜನರಿದ್ದಲ್ಲಿ ಮಾತು ಇರುವವೇ. ಅದರಲ್ಲೂ ನಮ್ಮ ಜನರಂತಹ ಸುಪೀಕತಲೆಯವರಿದ್ದರೆ ಪಕ್ಕ ಹಾರಿದರೂ ಕಾಗೆ ಹಾರಿತೆಂದು ತೋರುವುದೇ (ಮೂರುದಾ. ೧೯೧). [<— ಮರಾ. ಸುಪೀಕ್]

ಸುಪುತಿ 'ಸುಪತಿ' ನೋ.

ಸುಪುತ್ರ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಮಗ; ಸತ್ಪುತ್ರ: ವಿಳಸಿತ ಗುಣಗಣದಿಂ ನಿರ್ಮಳ ತನುಗಳ್ಗೆ ಬೀಜದಿಂ ಬೆಳಸೆಂತಗ್ಗಳವಕ್ಕುಮಂತೆ ಗುರುಗಗ್ಗಳವಾದನಿದೇಂ ಸುಪುತ್ರನೋ ಬಲದೇವಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೪); ಅಧಿಕಶ್ರೀನಿಳಯಂ ಸುಪುತ್ರನೊಗೆತರ್ಕುಂ (ಪುಷ್ಪದಂ. ೩-೩೨). [ಸಂ.]

ಸುಪುರೋಡಾಶ (ನಾ). ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿವಿಧಿಗಳಲ್ಲಿ ದೇವತಾಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಕೊಡುವ ಒಳ್ಳೆಯ ಹವಿಸ್ಸು: ನೀ ಸಮಾಧಾನದಲಿ ಸುಪುರೋಡಾಶವಿದ ಸವಿದಾಜ್ಯಸಹಿತ ಮಹಾಸುವಿಸ್ತಾರದಲಿ ಕೊಂಬುದು ಭೀತಿ ಬೇಡೆಂದ (ಕುಮಾರ. ೨೦-೨೫). [ಸಂ.]

ಸುಪುಷ್ಪ (ಗು). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆದ; ದಷ್ಟಪುಷ್ಟವಾದ: ತನ್ನ ಮುಂದೆ ಬೆಂಕಿ ಗೇಡಿಯೊಬ್ಬ ತಿರುಗಾಡಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಸುಪುಷ್ಪಗ್ರೀವದ . . . ಹೋರಿಗುದುರೆಯನ್ನವನು ಪರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದನು (ಪುಸರು. ೪೫೦). [ಸಂ.]

ಸುಪುಷ್ಪವೃಷ್ಟಿ (ನಾ). ೧. ಮಂಗಳಕರವಾದ ಹೂವಿನ ಮಳೆ. ೨. [ಶಿಲ್ಪಶಾ] ದೇವತಾವಿಗ್ರಹಗಳ ಶಿರೋವೇಷ್ಟನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದುಬಗೆ; ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಿರೀಟ: ನರೇಂದ್ರರನೊತ್ತಿಕೊಂಡುಮಾತ್ತೀಯ ಸುಪುಷ್ಪವೃಷ್ಟಿಯನೊಡಂಬಡೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧); P '' 'ಸುಪುಷ್ಪವೃಷ್ಟಿಯಂ' ಇಲ್ಲಿ ಪಾಠಕ್ಲೇಶವಿದೆ. ಇದು 'ಸುಪುಷ್ಪ[ಪಟ್ಟ]ಮಂ' ಎಂದಿರಬೇಕು . . . ಪುಷ್ಪಪಟ್ಟವೆಂಬ ಶಬ್ದ ಶಿಲ್ಪ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು. ರಾಜರೂ ದೇವತೆಗಳೂ ಧರಿಸುವ ಶಿರೋವೇಷ್ಟನಗಳಲ್ಲಿ ಜಟಾ, ಮೌಳಿ, ಕಿರೀಟ, ಕರಂಡ, ಶಿರಸ್ತ್ರಕ, ಕುಂಡಲ, ಕೇಶಬಂಧ, ಧಮ್ಮಿಲ್ಲ, ಅಲಕ, ಚೂಡ, ಮುಕುಟ, ಪಟ್ಟ—ಎಂಬ ಹನ್ನೆರಡು ವಿಧಾನಗಳಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟವೆಂಬುದು ಪತ್ರಪಟ್ಟ, ರತ್ನಪಟ್ಟ, ಪುಷ್ಪಪಟ್ಟ ಎಂದು ಮೂರು ಬಗೆಯಾಗಿದೆ'' (ಪಂಪಟೀ. ೧). [ಸಂ.]

ಸುಪ್ತ (ಗು). ೧. ನಿದ್ರೆಹೋದ; ಮಲಗಿದ: ತವುತಿರ್ದತ್ತಲ್ಲೆ ತಾರಾಸಮುದಾಯ ಮಿಡೂ ಪಂಪಾಸರಸ್ತೀರ ಸುಪ್ತೋತ್ಥವಿಹಂಗಧ್ವಾನವೀ ಪೊಣ್ಮುವುದು (ಕಾದಂಬ. ೭೦೪). ೨. ಮೈಮರೆತ; ಎಚ್ಚರವಿಲ್ಲದ: ಇತರ ಬಾಹ್ಯೇಂದ್ರಿಯಗಳಲ್ಲ ಸುಪ್ತಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದ್ದವು (ಶಾಂತಲಾ. ೬೬೪). (ನಾ). ೩. ಮಲಗಿದುದು; ನಿದ್ರೆಹೋದುದು: ತೃಪ್ತಿಯರಿಯದ ವಾಂಛೆ . . . ಪ್ರಾಪ್ತಿಗೊಳಿಪುದು ಜೀವಕುನ್ಮಾದತಾಪಗಳ ಸುಪ್ತವಹುದೆಂತಿಚ್ಛೆ? (ಮಂಕುತಿ. ೬೭೮). ೪. ಮಲಗಿದವನು; ನಿದ್ರೆಹೋದವನು: ಸುಪ್ತಂ ಪ್ರಬುದ್ಧನೆನ ಪರ್ಯಾಪ್ತಿಯನಂತರ್ಮುಹೂರ್ತದಿಂ ಪಡೆದು (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೧-೬೩); ಸುಪ್ತಂಗೆ ಜಾಗ್ರತನ ಲೋಕಮುಂ ಸುಳ್ಳೇ (ಮಂಕುತಿ. ೪೯೩). ೫. [ಕಾವ್ಯಮಿ] ಸಂಚಾರಿಭಾವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ನಿದ್ರೆಯಲ್ಲಿರುವುದು; ಸುಪ್ತಿ: ಮತಿ ನಿರ್ವೇದ . . . ಆಲಸ್ಯ ಸುಪ್ತಾವ ಬೋಧ ಸ್ಮೃತಿ . . . ಸಂಚಾರಿಭಾವಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೯೫). [ಸಂ.]

ಸುಪ್ತಕೋಣಾಸನ (ನಾ). [ಯೋಗ] ಯೋಗಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಮುಖ್ಯವಾದ ಕೆಲವು ಆಸನಗಳು. ಅಷ್ಟವಿನ್ಯಾಸಗಳು ೧. ಉತ್ತಾನಾಸನ . . . ೭೪. ಸುಪ್ತಕೋಣಾಸನ (ಭಾರದ. ೧೬೭). [ಸಂ.]

ಸುಪ್ತಚಿತ್ತ (ನಾ). ಮಲಗಿದಂತಿರುವ ಮನಸ್ಸು,—ಒಳಚಿತ್ತ: ಸಹಸ್ರಾರು ಸಂವೇದನಗಳು ಪ್ರಜ್ಞೆಯ ದ್ವಾರಾ ನಮ್ಮ ಸುಪ್ತಚಿತ್ತ (Subconscious)ವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಹುದುಗಿರುತ್ತವೆ (ಸೌಂದರ. ೫). [ಸಂ.]

ಸುಪ್ತಚೇತನ (ನಾ). ಮಲಗಿದಂತಿರುವ ಶಕ್ತಿ; ಒಳಚೇತನ: ಮನುಷ್ಯನ ಮನಸ್ಸಿನ ಮಟ್ಟಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಪ್ರಜ್ಞಾಮಟ್ಟ, ನಂತರ ಉಪಪ್ರಜ್ಞಾಮಟ್ಟಗಳು ಬರುತ್ತವೆ. ಅದಕ್ಕಿಂತ ಆಳದಲ್ಲಿರುವ ಮಟ್ಟವನ್ನು ಸುಪ್ತಚೇತನವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ (ದೂರದ. ೨೬೧). [ಸಂ.]

ಸುಪ್ತಪಾದಾಂಗುಷ್ಠಾಸನ (ನಾ). [ಯೋಗ] ಯೋಗಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಮುಖ್ಯವಾದ ಕೆಲವು ಆಸನಗಳು. ಅಷ್ಟವಿನ್ಯಾಸಗಳು ೧. ಉತ್ತಾನಾಸನ . . . ೨೭. ಸುಪ್ತಪಾದಾಂಗುಷ್ಠಾಸನ (ಭಾರದ. ೧೬೭). [ಸಂ.]

ಸುಪ್ತಪಾರ್ಶ್ವಪಾದಾಂಗುಷ್ಠಾಸನ (ನಾ). [ಯೋಗ] ಯೋಗಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಮುಖ್ಯವಾದ ಕೆಲವು ಆಸನಗಳು. ಅಷ್ಟವಿನ್ಯಾಸಗಳು ೧. ಉತ್ತಾನಾಸನ . . . ೭೫. ಸುಪ್ತಪಾರ್ಶ್ವಪಾದಾಂಗುಷ್ಠಾಸನ (ಭಾರದ. ೧೬೭). [ಸಂ.]

ಸುಪ್ತಪ್ರಜ್ಞೆ (ನಾ). = ಸುಪ್ತಚೇತನ: ಅಂತಯ ಸುಪ್ತಪ್ರಜ್ಞೆಯ ರಸಾತಲದಲ್ಲಿ ಹೂತುಕೊಂಡಿದ್ದ ಈ ನೆನಪುಗಳು ಹೊರಗೆ ಜಾರಿಹೋಗದಂತೆ ದ್ವಾರಪ್ರವೇಶವನ್ನು ಭದ್ರವಾಗಿ ಮುಚ್ಚಲಾಗಿತ್ತು (ಪುನರು. ೧೯೯). [ಸಂ. ಸುಪ್ತಪ್ರಜ್ಞಾ]

ಸುಪ್ತಪ್ರಣವ (ನಾ). (ಚೇತನದ) ಒಳಗಿರುವ ಓಂಕಾರಮಂತ್ರ: ನಡುವಣಾ ಸುಪ್ತಪ್ರಣವಮಕೊಂದು ಮನೆ ನಾಲ್ಕು ಕಡೆಯ ಬೀದಿಗಳೊಳ್ಪೆದ್ದುದುಮಿಪ್ಪತ್ತಲಾ (ವೀರಪ್ರಪು. ೧-೪-೮). [< ಸಂ. ಸುಪ್ತಪ್ರಣವ]

ಸುಪ್ತವಜ್ರಾಸನ (ನಾ). [ಯೋಗ] ಯೋಗಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಮುಖ್ಯವಾದ ಕೆಲವು ಆಸನಗಳು. ಅಷ್ಟವಿನ್ಯಾಸಗಳು ೧. ಉತ್ತಾನಾಸನ . . . ೩೮. ಸುಪ್ತವಜ್ರಾಸನ (ಭಾರದ. ೧೬೭). [ಸಂ.]

ಸುಪ್ತಸ್ಥಿತಿ (ನಾ). ನಿದ್ರಾವಸ್ಥೆ: ಸಾವಿರಾರುವರ್ಷ ಸುಪ್ತಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ವೈಜ್ಞಾನಿಕ ಶೋಧನ . . . ಸತ್ವಶಾಲಿಯಾಯಿತು (ಯುಕ್ಕಾರ. ೧೫ ಪೀಠಿಕೆ). [ಸಂ.]

ಸುಪ್ತಾವಸ್ಥೆ (ನಾ). = ಸುಪ್ತಸ್ಥಿತಿ: ಪಂಚಕಲಶಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿ ಸುಪ್ತಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಶಿವಕಲೆಯನ್ನು . . . ಜಾಗ್ರದವಸ್ಥೆಗೊಳಿಸಿ . . . ನೆಲೆಗೊಳಿಸುವನು (ಭಾರದ. ೨೪೯); ತಾತ್ಕಾಲಿಕವಾಗಿ ಅದು ತಣ್ಣಗಾದರೂ ಸುಪ್ತಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಅಡಗಿಯೇ ಇರುತ್ತದೆ (ಶಿಲ್ಪದ. ೮೨). [ಸಂ.]

ಸುಪ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಮಲಗಿರುವಿಕೆ; ನಿದ್ರೆ: ''ಅಕ್ಷಿ ಮುಬ್ಬಿಸ ಸುಪ್ತಿ'' (ಪಂಗರಾ. ೯೪೩); ಮುನ್ನಿನ ನಿಜಲೀಲೆಯೊಲಗದ ಪರ್ಮೆಯ ಮಾತನದೊರ್ಮೆ ಸುಪ್ತಿಯೊಳ್ ಕನವರಿಸುತ್ತುಮಿರ್ಪ ಹರಿ ಗೋಪಿಗೆ ವಿಸ್ಮಯಮಂ ನಗಟ್ಟಿದಂ (ಜಗಸ. ೩-೫೮); ನಾಳಿನಾಹವ . . . ಆಸದಳವಚಲಬಲಗಾಂಡಿವಿಗೆ ಹರಿಯದು ಸುಪ್ತಿಯೊಳಗವನ ಉಚಿತದಲಿ ಕೊಂಡೊಯ್ದು ರುದ್ರನ ವಚನದನುವನು ತಿಳಿವನು (ಜೈಮಾದಪ್ರಿ. ೬-೫). ೨. ಮರೆವು; ಅಜ್ಞಾನ: ನಿರುತ ಹಮ್ಮಿದು ತಾಮಸದಲುಜೆ ಜರೆಯ ಸುಪ್ತಿ ರಚೋಗುಣದಿ ಸಂಚರಿಸೆ ಸ್ವಪ್ನವು (ಅಮೃತ. ೯-೧೧). ೩. [ಕಾವ್ಯಮಿ] ಮೂವತ್ತುಮೂರು ಸಂಚಾರಿಭಾವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಲಜ್ಜೆ . . . ಸುಪ್ತಿ . . . ಅಪಸ್ಮಾರಗಳೆಂಬ ಮೂವತ್ತುಮೂಱು ಸಂಚಾರಿಭಾವಂಗಳಿಂ (ವಿವೇಕ. ೨೨೭); ನಿದ್ರಾಗಾಢಾವಸ್ಥೆಯ ಸುಪ್ತಿ (ಭಾರಮಿ. ೩೪೭). [ಸಂ.]

ಸುಪ್ತೆ (ನಾ). ಮಲಗಿರುವವಳು; ನಿದ್ರಿಸುತ್ತಿರುವವಳು: ಸುಪ್ತೆಯಾದ ಮಹಾಶ್ವೇತೆಯಂ ನೋಡಿ ಚಂದ್ರಾಪೀಡಂ ಪಲ್ಲವಶಯನತಳದೊಳ್ ಮಯ್ಯನಿಕ್ಕಿ ಬೀಡಂ ನೆನೆದು (ಕಾದಂಪೂ. ೯೮೪); ಆತನ ಕೀರ್ತಿಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಮೂರ್ತಿಮತಿಯಾದಂ ತಾಕ್ಷ್ಮೀಯ ಪ್ರಾಣೇಶ್ವರನ ಮನಕ್ಕೆ ವರ ಸೂಳ್ವಲಂದು ಸುಪ್ತೆಯಾಗೆ ಯಾಮಿನೀವಿರಾಮ ಯಾಮದೊಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೧೧೪ ವ). [ಸಂ. ಸುಪ್ತಾ]

ಸುಪ್ಪತಿಗೆ 'ಸುಪ್ಪತ್ತಿಗ' ನೋ.

ಸುಪ್ಪತ್ತಿಗ, ಸುಪ್ಪತಿಗೆ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಹತ್ತಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಮೆತ್ತನೆಯ ಹಾಸಿಗೆ; ತಲ್ಪ: ನಾಸು ಮಂಚ ಸುಪ್ಪತ್ತಿಗಯ ಮೇಲೆ ಮಲಗಿದೆನಾದಡೆ ನಿಮ್ಮಾಣೆ ನಿಮ್ಮ ಪ್ರಮಥರಾಣೆ (ಚನ್ನವ.ಕ. ೨೫೯-೫೫೯); ಚಿತ್ರ್ರಸು ಸುಪ್ಪತ್ತಿ[ಪಾಠಾಂ. ರೂಪರಿ] ಗೆ ಯೊಳು ಬಿಳಿದ ಪಚ್ಚಡಿಸಿ ಮುತ್ತಿಯಾ ಪರಿಜನಂ ಬೆಡಗಾಗೆ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೯-೯). ಸುಪ್ಪತಿಗೆ: "ತಳ್ಪಮನೆ ತಳಿಮಮನೆ ಸುಪ್ಪತಿಗೆಗಕ್ಕು ನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೬೦-೧೫); ನಲವಾಸು ತಂಬುಲಂ ಪೆರ್ಮೊಲೆಗಳ ಸಿರಿಮಿಂಡಿ ಸುಪ್ಪತಿಗೆ ಧವಳಾರಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೦-೨೪೯); ಸುವರ್ಣದಡ್ಡಣೆ ಸುಪ್ಪತಿಗೆ ರನ್ನವಿಟ್ಟರ ರತ್ನಗಂಬಳಿ ತಲೆಗಿಂಬ ಹೊನ್ನಾಂ ಬರನಿತ್ತ ಮಗಗೆ (ಮೋಹತ. ೧೫-೧೭). [?./ ಮರಾ. ಸುಪತೀ, ಸುಪೇತೀ]

ಸುಪ್ಪತ್ತಿಗೆಹಿಂಡಿಬೇರು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲಿಕೆ: ಹೊನ್ನಗನ್ನಬೇರು ಕಿರಕುಸಾಲೆಯ ಬೇರು ಸುಪ್ಪತ್ತಿಗೆಹಿಂಡಿಬೇರು . . . ಇವಂ ಕಷಾಯವಿಕ್ಕಿ . . . ಸೌತೆಯ ಬೀಜ ಇಷ್ಟನು ಅರೆದು ಕದಡಿ ಕುಡಿಯಲಾಕ್ಷಣವೆ ಮೂತ್ರಬಿಡುವುದು (ಸಚ್ಛ. ೬೭೪).

[ಸುಪ್ಪತ್ತಿಗೆಹಿಂಡಿ + ಬೇರು (< ಬೇರ್$_1$)]

ಸುಪ್ಪನಾತಿ, ಸುಪನಾತಿ (ನಾ). ಬೆಡಗುಗಾತಿ; ಥಳುಕಿನವಳು: ನಿಮಗಿಷ್ಟೂ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲವೇ? ಆ ಸುಪ್ಪನಾತಿಯೇ ಶಾಲೆಯ ವೈಷಮ್ಯದ ಮೂಲ (ಶಾಯಿಕ. ೧೧೯). ಸುಪನಾತಿ: ಸೋಬಾನೆ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಕೂಡ ಕೈಲಾಗದೇನರೆ ಸುಪನಾತೀರ ನಾನೆಲ್ಲೂ ಕಾಣೆ ನಮ್ಮವ್ವ (ಮಾಮರಾ. ೬೮). [?./ ತೆಲು. ಚುಪ್ಪನಾಕ, ಜುಪ್ಪನಾತಿ, ಸುಪ್ಪನಾತಿ]

ಸುಪ್ಪರನ, ಸೂಪರಣ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ರೆಕ್ಕೆಯುಳ್ಳದು; ಗರುಡ: ಅಪ್ಪಾರ ಮಹಿಮ ಅನುಪಮ್ಮಚರಿತ ಸುಪ್ಪಾರಸನ್ನ ಸುಪ್ಪರನವಾಹನ್ನ ಅಪ್ಪಾ ತಿಮ್ಮಪ್ಪ ಎನ್ನಪ್ಪ (ತೀರ್ಥಮ. ೯೩). ಸೂಪರಣ: ಪರಣದ್ವಾಸಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಮಲಗಿದ ಶಿಶುವ ಸೂಪರಣಗಳು ನೋಡುತಾಗ ಕಿರಣ ಬೀಳದಲೆ ಸೂರ್ಯಗೆ ಮರೆಮಾಡುತ ತಮ್ಮ ರೆಕ್ಕೆ ಪಸರಿಸುತಾಗ (ಕರ್ನಾಕ. ೨೯೪). [< ಸಂ. ಸುಪರ್ಣ]

ಸುಪ್ಪಲ್ (ನಾ). "ಉಪ್ಪುಹಾಕಿದ ಖಾದ್ಯ; ಚಾಕಣ" (ಶಂಪದೀ. ೪೯೦): ಆರಾತಿನಾಥರಡಗಂ ಸುಪ್ಪಲ್ಲೆ ಕೆನ್ನೆತ್ತರಂ ಕೆನೆಗೊಂಡಾಱಿದ ಪಾಲ್ಗೆ ದೊಂದೆಗರುಳಂ ಕರ್ಬಿಂಗೆ ಲೆಕ್ಕಕ್ಕೆ ತಂದು (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೬೦). 'ಉಪ್ಪಡ$_2$' ಪರಾ.

[ಸುಪ್ಪು (< ಉಪ್ಪು$_1$) + - ಅಲ್$_2$./ತುಳು. ಉಪ್ಪಡ = ಉಪ್ಪು ಹಾಕಿದ ಮಾನು; ಕೋಲಾ. ಸುಪ್; ನಾಯ್ಕಿ. ಸುಪ್ಸ್; ಪರ್ಜಿ. ಚುಪ್; ಗಡಬ. ಸುಪ್ = ಉಪ್ಪು]

ಸುಪ್ಪವುಗು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಖಾರದ ಕಡುಬು: ಬಿಳಿಯ ಸೊಜ್ಜಿಗೆಯ ಹುಡಿ ಬೀಸಿದಕ್ಕಿಯ ಹಿಟ್ಟುಗಳನು ಸೋದಿಸಿಯವಂ ಸರಿಗೂಡಿ ಬಿಸಿಯುದಕದೊಳು ಕದಡಿ ಬೆಣ್ಣೆಯಂ ಜಡಿದರಿಸಿನವಯಿಕ್ಕಿ ಉಳ್ಳಿ ಸುಂಟಿಗಳ ಹಾಕಿ ಬಳಿಕ ಬೆರಳುಗಳನದ್ದಲು ಕದಿರ ತೋರದೊಳಗೆಳೆಯಾಗಲಾಯಲೆಗಳಂ ಕಾಯ್ದು ತಿಳಿದುಪ್ಪದೊಳಗೆ ನಾಲ್ಕೈದು ಸೂಳ್ ಬಿಡೆ ಗೀಜಗನ ಗೂಡಿನಂತೆ ಸುಪ್ಪವು[ಪಾಠಾಂ. ಸುಪ್ಪಯಿವ]ಗಾದುದು (ಸೂಪಶಾ. ೯-೪೨). [ಸುಪ್ಪು (< ಉಪ್ಪು$_1$) + ಅವುಗು]

ಸುಪ್ಪಾಣಿ 'ಸುಪಾಣಿ' ನೋ.

ಸುಪ್ಪಾಣಿಮಣಿ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಹರಳು; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ರತ್ನ: ಚಿಪ್ಪ ನೋಡದ ಸುಪ್ಪಾಣಿಮಣಿಯ ನೋಡಿ (ಜನರಾ. ೧-೨೫). [ಸುಪ್ಪಾಣಿ (< ಸುಪಾಣಿ) + ಮಣಿ]

ಸುಪ್ಪಾಣಿಮುತ್ತು (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮುತ್ತು, — ಮೌಕ್ತಿಕ: ಸುಪ್ಪಾಣಿಮುತ್ತಿಟ್ಟು ನೋಡುವೆ (ಪುರಂದ. ೧-೮೨-೨); ಚಿಪ್ಪಿನೊಳಗೆ ಬಿದ್ದ ಸ್ವಾತಿಯ ಸೀರ್ವನಿ ಸುಪ್ಪಾಣಿ ಮುತ್ತಾಗುವಂತೆ (ಭರತೇ. ೩-೪೮); ಮಾಣಿಕವ ತೆತ್ತಿಸಿದ ರತ್ನಮಯ ಭಿತ್ತಿ ಕಟ್ಟಾಣಿ ಬಜ್ಜರಗಂಬ ಪವಳಬೋದಿಗೆಯು ಸುಪ್ಪಾಣಿಮುತ್ತಿನ ಲೋವೆ ಮರಕತದ ಪೊದಕೆ (ವಂಶಾರಾ. ೧-೨೦-೪). [ಸುಪ್ಪಾಣಿ (< ಸುಪಾಣಿ) + ಮುತ್ತು]

ಸುಪ್ಪಾಣಿಮೌಕ್ತಿಕ (ನಾ). = ಸುಪ್ಪಾಣಿಮುತ್ತು: ಚಿಪ್ಪಯ ಮೇಲೊಂದು ಸುಪ್ಪಾಣಿಮೌಕ್ತಿಕವಿಪ್ಪುದೆ ಮಗನ ಲೋಕದೊಳು (ಕೋಡಚ. ೩-೧೦).

[ಸುಪ್ಪಾಣಿ (< ಸುಪಾಣಿ) + ಮೌಕ್ತಿಕ]

ಸುಪ್ರಣೀತ (ನಾ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸಂಸ್ಕಾರಗೊಳಿಸಿದ ಅಗ್ನಿ; ಉತ್ತಮವಾದ ಮಂತ್ರಾಗ್ನಿ: ಬಳಸಿದರು ಪರಿಮಧ್ಯಮಹಾನಾನಳನನಗ್ಗದ ಸುಪ್ರಣೀತಾನಳನ ನಾಹವನೀಯಗಾರುಹಪತ್ಯ ದಕ್ಷಿಣದ ಜ್ವಲಿತವೆನೆ (ಕುಮಾವ್ಯಾ. ೬-೩೧). [ಸಂ.]

ಸುಪ್ರತಿಷ್ಠ (ನಾ). [ಜೈನ] ಅರುವತ್ತುಮೂರು ಇಂದ್ರಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಚಂದ್ರ ಸುಪ್ರತಿಷ್ಠಮೆಂಬ ಕೂಟಾಷ್ಟಕಂಗಳೊಳ್ ರಮಿಯಿಸುವ . . . ಎಣ್ಬರುಂ ದಿಗಂಗನೆಯರಂ ನಾಭಿರಾಜಾಂಗನೆಗೆ ಮಣಿದರ್ಪಣಮಂ ಪಿಡಿಯಲುಂ (ಆದಿಪು. ೭-೩ ವ). 'ಸುಪ್ರಬುದ್ಧ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸುಪ್ರತಿಷ್ಠಕ (ನಾ). [ಜೈನ] ಅಷ್ಟಮಂಗಲದ್ರವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಪೂಜಾ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಾತ್ರೆ: ಧ್ವಜದರ್ಪಣಚಂಚಚ್ಚಮರಜ ಮಣಿಭೃಂಗಾರಸುಪ್ರತಿಷ್ಠಿತರಷ್ಟಕತಾಳವ್ಯಜನಕಳಶಾತಪತ್ರಂ ತ್ರಿಜಗತ್ಪತಿಗಷ್ಟಮಂಗಳಂ ಸೊಗಯಿಸುಗುಂ (ಅಜಿತಪು. ೪-೪೧). [ಸಂ.]

ಸುಪ್ರತಿಷ್ಠಿತ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಸ್ಥಾನಮಾನದಲ್ಲಿರುವವನು; ಉತ್ತಮವಾದ ಸ್ಥಿತಿವಂತ: ಅಭಿಜಾತರುತ್ತಮರೆನ್ನತ್ತಮಾವರು ಗಣ್ಯರು ಸುಪ್ರತಿಷ್ಠಿತರು (ಇಂಚಾಪ. ೩೪-೫೭). [ಸಂ.]

ಸುಪ್ರತಿಷ್ಠೆ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಇರವು; ಉತ್ತಮವಾದ ಸ್ಥಿತಿ. ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ಯಶಸ್ಸು; ಉತ್ತಮವಾದ ಕೀರ್ತಿ. ೩. ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ದೇವತಾಮೂರ್ತಿ ಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುವುದು: ಶ್ರೀಸತೀಶನ ಸುಪ್ರತಿಷ್ಠೆಗೆ ಭೂಸುರಾಮಾತ್ಯಾದಿ ಪರಿಜನವೆಯ್ದೆ ಬಂದಿರಲು (ಬಸವಪು. ೫೪-೧). ೪. [ಛಂದ] ವರ್ಣಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಐದನೆಯದು; ಪ್ರತಿಪಾದ ದಲ್ಲಿಯೂ ಐದಕ್ಷರಗಳಿರುವ ವರ್ಣವೃತ್ತಗಳ ಸಮೂಹ: "ಉಕ್ತ ಅತ್ಯುಕ್ತ ಮಧ್ಯಮ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ ಸುಪ್ರತಿಷ್ಠೆ ಗಾಯತ್ರಿ . . . ಉತ್ಕೃತಿಗಳೆಂದೆನಿಪುವಿಪ್ಪತ್ತಾಱು ಛಂದಂಗಳಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೭-೧೮); ಉಕ್ತೆ ಅತ್ಯುಕ್ತೆ ಮಧ್ಯೆ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ ಸುಪ್ರತಿಷ್ಠೆ ಗಾಯತ್ರಿ ಉಷ್ಣಿಕ್ . . . ಉತ್ಕೃತಿ ಎಂದಿಪ್ಪತ್ತಾಱು ಛಂದಂಗಳಕ್ಕುಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೧-೪೭ ವ). [ಸಂ. ಸುಪ್ರತಿಷ್ಠಾ]

ಸುಪ್ರತೀಕ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಆಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು; ಉತ್ತಮವಾದ ರೂಪವಿರುವುದು. ೨. ಸುಂದರನಾದವನು; ಚೆಲುವ: ಸುಪ್ರತೀಕನನಧಿಕ ಸನ್ನಾಹಪ್ರತಾಪನನಸಮರುದ್ರನಿಜಪ್ರತಿಮನಂ ತನ್ನಿ (ಬಸವಪು. ೫೯-೩೪). ೩. ಎಂಟು ದಿಗ್ಗಜಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಈಶಾನ್ಯದಿಕ್ಕಿನ ಆನೆ: "ಐರಾವತಃ, ಪುಂಡರೀಕಃ . . . ಸುಪ್ರತೀಕಃ - ಈ ೮ ಮೂಡಣಂ ಕ್ರಮದಿನಿರ್ದ ದೆಸೆಯಾನೆಗಳ್" (ಪರಾಯು. ೧೮-೧೦೪); ಐರಾವತ . . . ಸುಪ್ರತೀಕವೆಂಬ ದಿಗ್ಗಜಗಳೆಂಟು (ವಿವೇಚ. ೧೬೭). ೪. ಭಗದತ್ತನ ಆನೆ: ಹಂದುದಗ್ಗದ ಸುಪ್ರತೀಕದ್ವಿರದ ಭಗದತ್ತಾಂಕನವನಿಯೊಳುರುಳಿದನು (ಕುಮಾವ್ಯಾದ್ರೋ. ೩-೭೭). [ಸಂ.]

ಸುಪ್ರತೀಕಪತಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಈಶಾನಕಲ್ಪದ ಒಡೆಯ: ಸುಪ್ರತೀಕಪತಿ ಸಮೆಯಿಸಿದ ವಿಶಾಲಕ್ರೋಡಶಾಲೆಗಳೆನಿಸಿದ ಚೆಂಬೊನ್ನ ಕಲಶದ ಮಾಡಶಾಲೆಗಳುಮಂ ನೋಡಿ ಪೊಗಟ್ಟು (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೧೯ ವ). [ಸಂ.]

ಸುಪ್ರತೀಕಸಮನ್ವಿತೆ (ನಾ). ೧. ಸುಪ್ರತೀಕವೆಂಬ ಆನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದುದು. ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ಅವಯವಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವಳು. ೧, ೨: ಈಶಾನದಿಸೆಯಂತೆ ಸುಪ್ರತೀಕಸಮನ್ವಿತೆಯುಂ (ರಾಜಶೇ. ೭-೬೧ ವ). [ಸಂ. ಸುಪ್ರತೀಕಸಮನ್ವಿತಾ]

ಸುಪ್ರಥಿತ (ಗು). ಬಹಳ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ; ಅತಿಖ್ಯಾತಿಯುಳ್ಳ: ಪ್ರಥಮದಿಗ್ವನಿತೆಯ ಜಠರದೊಳಿರ್ದು ಸುಪ್ರಥಿತಸೂರಿಯನುದಿಪಂತೆ (ಮೋಹತ. ೧೭-೧೭). [ಸಂ.]

ಸುಪ್ರಬಂಧ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಪ್ರಬಂಧ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಪ್ರಬಂಧ: ತೊಂತಗವಿತೆಯ ಗುಣ್ಪೇಂ ವಿಹಿತ ನಿಜಲಲಿತ ಮಂಜುಲ ಮಹಿತಾತುಳ ಸುಪ್ರಬಂಧದೊಳ್ಪಿಂಗೆಣೆಯೇ (ಹಮ್ಮೀರ. ೧-೨೫). [ಸಂ.]

ಸುಪ್ರಬುದ್ಧ (ನಾ). [ಜೈನ] ಅರುವತ್ತುಮೂರು ಇಂದ್ರಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ತತ್ಕುಳದರಿಷ್ಟ ಪ್ರಾಗ್ನಿಗ್ದ್ವೀಶದವೋಘ ಸುಪ್ರಬುದ್ಧ ರುಂದ್ರ ವಿಮಳ . . . ಕೂಟಾಷ್ಟಕಂಗಳೊಳ್ ರಮಿಯಿಸುವ . . . ಎಣ್ಬರುಂ ದಿಗಂಗನೆಯರುಂ ನಾಭಿರಾಜಾಂಗನೆಗೆ ಮಣಿದರ್ಪಣಮಂ ಪಿಡಿಯಲುಂ (ಆದಿಪು. ೭-೩ ವ); ೧. ಋತು . . . ೫೫. ಸುಪ್ರಬುದ್ಧ . . . ಅಱುವತ್ತಮೂಱು ಇಂದ್ರಕಂಗಳ ಪೆಸರ್ಗಳ್ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೧೩). [ಸಂ.]

ಸುಪ್ರಭಾತ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಬೆಳಗಿನ ಸಮಯ; ಸುಂದರವಾದ ಉಷಃಕಾಲ: ಸುಪ್ರಭಾತ ಪಠನಧ್ಯಾನವನು ವಿಪ್ರರ ಮಂತ್ರಾಶೀರ್ವಾದವನು . . . ಆಲಿಸಿ ಕೇಳೇಳೆಲೆ ಸುಕುಮಾರ (ಹಟಹಾ. ೧೨-೩೦ ರಗಳೆ); ಸುಪ್ರಭಾತದ ಸಮಯ ಪರಿಯಂತ ಪ್ರಭುಡನುಲಿದಾಗ ಬಸವನ ಸುಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯಗೊಳಿಸಿದೆಲ್ಲರ ಸನ್ನುತಿಯೊಳರಸು (ಬಸ್ವಪು. ೭೬-೨). ೨. ಬೆಳಗಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮೊದಲ ಸಾರಿ ಕಂಡಾಗ ಹೇಳುವ ಶುಭಹಾರೈಕೆ: ಹೊತ್ತಿಗೆ ಮುಂಚೆ ಎದ್ದು ಅವನಿಗೆ ಸುಪ್ರಭಾತ ಹೇಳಬಾರದ (ನಿಶಉ. ೪೧); ಅಲೆಕ್ಸಿ ಪರದೆಯಿಂದಾಚೆಗೆ ಬಂದು ಅವರಿಗೆ ಸುಪ್ರಭಾತ ಬಯಸಿದನು (ಯೋಧಪು. ೨೦). ೩. ಬೆಳಗಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ; ಉಷಃಕಾಲದ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ. [ಸಂ.]

ಸುಪ್ರಭಾತಸಮಯ (ನಾ). ಬೆಳಗಿನ ಕಾಲ; ಉಷಃಸಮಯ: ಸುಪ್ರಭಾತ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಅರ್ಚಿಯಲ್ಲಿ ಲಿಂಗವ ನೆನೆದರ ತಪ್ಪುವುವು ಅಪಮೃತ್ಯು ಕಾಲಕರ್ಮಂಗಳಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೧೭೭); ಸುಪ್ರಭಾತಸಮಯದೊಳ್ ಶಿವಾರ್ಚನೆಯಂ ಮಾಡಿ ಸಂಗ್ರಾಮಸನ್ನದ್ಧನಾಗಿ ನಡೆಯಲ್ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ (ಪಮ್ಮಾರ. ೩-೨೬ ವ). [ಸಂ.]

ಸುಪ್ರಭೆ (ನಾ). ೧. ತೀಕ್ಷ್ಣಪ್ರಕಾಶ; ಹೊಳಪು: ಸುಪ್ರಭೆಯಿನೆಸವ ಮಣಿರಚನಾ ಪ್ರಥಿತಮನುದ್ಯಜ್ಜಿನಗೇಹಮನಾ ವೈಶ್ಯಪ್ರಭು ಬಲವರೆ ಕಂಡಂ (ನೇಮಿಪು. ೪-೭೮). ೨. ಅಗ್ನಿಯ ಏಳು ನಾಲಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: "ಹಿರಣ್ಯಾ . . . ಸುಪ್ರಭಾ . . . ಬಹುರೂಪಾ — ಈ ೭ ಅಗ್ನಿಯ ನಾಲಗೆಗಳ್" (ಹಲಾಯು. ೧೩-೭೮). [ಸಂ. ಸುಪ್ರಭಾ]

ಸುಪ್ರಮೇಯ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಸಂದರ್ಭ; ಉತ್ತಮವಾದ ಸನ್ನಿವೇಶ: ಕೊಡುವ ಪದ್ಯಕೆ ಸುಪ್ರಮೇಯದ ಗಡಣಕಬುಜಭವಾದಿ ವಿಬುಗಳು ಬಿಡಿಸಲರಿದೆನಿಪತುಳತಾರ್ಕಿಕಜನಗಳೊಪ್ಪಿದರು (ಕುಮ್ಯಾಉ. ೮-೩೮); ಅಱಿಯಲ್ಪಡುವಡೆ ನೀನಱಿ ಸುಪ್ರಮೇಯಾಖ್ಯವಱಿವಾತನಾ ಪ್ರಮಾತೃವೆನಿಕ್ಕು (ವರಚೋ. ೩-೧೭-೪). [ಸಂ.]

ಸುಪ್ರಯೋಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕೂಡಿಸು, —ಹೊಂದಿಸು, —ಬೆರಸು: ಬಪ್ಪುದು ಬಹುದಲ್ಲದೆ ಮಾಣ್ಬುದೆ ಗಟ್ಟದುಪ್ಪು ಬೆಟ್ಟದ ನೆಲ್ಲಿಕಾಯ್ಗೆ ಸುಪ್ರಯೋಗಿಸಿದಂತೆ ಸುಗುಣನಾನಿರುದ್ಧಗೆ ಕಪ್ಪುರಗಂಧಿ ಸೇರಿದಳು (ಮೋಹತ. ೪೧-೪೫). [ಸು - + ಪ್ರಯೋಗಿಸು]

ಸುಪ್ರವ್ಯಾಜರ (ನಾ). ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕ; ಮುಖ್ಯಸ್ಥ: ಸುಪ್ರವ್ಯಾಜರ ಸ್ಥಾನ ಪರಿಪಾಲನೆ ಮಾಡುವದಕ್ಕಾಗಿಯೂ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೧೦೦). [<— ಇಂ. Supervisor]

ಸುಪ್ರಸನ್ನ (ನಾ). ಬಹಳ ಸಂತೋಷಗೊಂಡವನು: ಅಂತು ಮೂರ್ಧೆಯಿಂದೆಂತಾನುಮೆಚ್ಚತ್ತು ಕದಡಿ ತಿಳಿದ ಮಾನಸಸರೋವರದಂತೆ ಸುಪ್ರಸನ್ನನುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೨೫ ವ); ಸುಪ್ರಸನ್ನರು ನೀವು ನಿಮ್ಮುಭಯಪ್ರಕಟತರವಚನಪೀಯೂಷ ಪ್ರಮಥನಾಭಾವದಿಂದೀ ಶಿವಗಣಾವಳಿಯು (ಬಸವು. ೩೭-೪೮). [ಸಂ.]

ಸುಪ್ರಸನ್ನತೆ (ನಾ). ಬಹಳ ಸಂತೋಷದಿಂದಿರುವುದು, —ಉಲ್ಲಾಸವಾಗಿರುವುದು: ಶ್ರೀರಾಮನೊರ್ವನೆಯ ತನ್ನೊಸಗೆದೇರಿಳಿದು ನಡೆದಂ ಶರತ್ಕಾಲಸುಪ್ರಸನ್ನತೆಯಂತೆವೋಲ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫೨-೭೭೯). [ಸಂ. ಸುಪ್ರಸನ್ನತಾ]

ಸುಪ್ರಸಾದ (ನಾ). ೧. ಹೆಚ್ಚಿನ ಕರುಣೆ; ಅಪಾರ ದಯೆ. ೨. [ವೀಶೈ] ಗುರು, ಲಿಂಗ, ಜಂಗಮಕ್ಕೆ ಎಡೆಮಾಡಿ ಅವರಿಂದ ಅನುಗ್ರಹವಾಗಿ ಬಂದುದೆಂದು ಸ್ವೀಕರಿಸುವ ಭೋಜ್ಯಪದಾರ್ಥ: ಹಸನಹುದು ಭಕ್ತರ ಕರುಣವುಂ ವಸುಧೆಯೊಳು ಬರದರ್ಗ ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿಸುವುದಾದ್ಯರ ಸುಪ್ರಸಾದಾನಂದಸಂಸಿದ್ಧಿ (ಬಸವು. ೬೧-೮೦). [ಸಂ.]

ಸುಪ್ರಸಾದಿ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಭೋಗಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಮೊದಲು ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಅರ್ಪಿಸಿ, ಆಮೇಲೆ ಅದನ್ನು ಭಕ್ತಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಪ್ರಸಾದರೂಪದಲ್ಲಿ ಸ್ವೀಕರಿಸುವವನು: ಚೆನ್ನಬಸವನ ಸುಪ್ರಸಾದಿಯೊ ಹೊಸ್ತಿತಂದೆಯ ಕಂಬಿಕಾಜನೊ (ಬಸವು. ೪೭-೩೭). [ಸಂ. ಸುಪ್ರಸಾದಿನ್]

ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧ (ಗು). ೧. ಬಹಳ ಖ್ಯಾತಿಯಾದ; ಅತಿ ಪರಿಚಯದ: ಪೆಸರೊಳಸಂಭವಮೆನಿಸುಗುಮಸಂಭವಂ ತದ್ವಿಶೇಷಣಂ ಪೃಥಗರ್ಥಂ ಪೊಸಯಿಸೆ ಭಿನ್ನರಸಂ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಚ್ಯದೊಳದಲ್ತೆ ವಕ್ರೋಕ್ತಿ ಕರಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೬೫); ಜರ್ಮನಿಯ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧ ದಾರ್ಶನಿಕ . . . ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳ . . . ಪರಿಚಯಮಾಡಿಸಿದನು (ಭಾರದ.೪೭). (ನಾ). ೨. ಖ್ಯಾತಿಯಾದುದು; ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾದುದು: ಜನಕಮಹಾರಾಜನ ನಿಷ್ಕಾಮಯೋಗ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧವಿದೆ (ಧರ್ಮಸಾ. ೧೩೫). ೩. ಬಹಳ ಖ್ಯಾತನಾದವನು; ಕೀರ್ತಿವಂತ: ಕುರುವಂಶನಾಮದೊಂದರಸುಮನತನಮಿಪುದು ಬಲ್ಲೆಯೇಂ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧನು ನೀನು (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೧೩-೩೫೮). [ಸಂ.]

ಸುಪ್ರಾಸುಕ (ಗು). [ಜೈನ] ಜೀವಜಂತುಗಳಿಲ್ಲದೆ ಪ್ರಶಸ್ತವಾಗಿರುವ; ಬಹಳ ಶುದ್ಧವಾದ: ಅಂತಾ ಮಹಾನುಭಾವನಾ ಮಹಾಕಾಳದೊಳ್ ಸುಪ್ರಾಸುಕಪ್ರದೇಶಮಂ ಕಂಡು (ಸುಕುಮಾ. ೧೨-೧೮ ವ). [ಸು - + ಪ್ರಾಸುಕ]

ಸುಪ್ರೀತ (ನಾ). = ಸುಪ್ರಸನ್ನ : ಸುಪ್ರೀತನಾದನಾಂ ಶ್ರೀಶೈಳಪ್ರಭು ನಿಮಗಂದಗಾಗ್ರದೊಳ್ ಹರಿ ನುಡಿದಂ (ಜಗನ್ಮಿ. ೪-೮೩). [ಸಂ.]

ಸುಪ್ರೀತಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಐವತ್ತುಮೂರು ಗರ್ಭಾನ್ವಯಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಗರ್ಭಿಣಿಗೆ ಐದನೆಯ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಸಂಸ್ಕಾರ: ದ್ವಾದಶಾಂಗಂಗಳೊಳ್ ಪೇಟ್ಟುದಾನ ಪ್ರೀತಿ ಸುಪ್ರೀತಿ ಧೃತಿ ಮೋದ . . . ಎಂಬ ಯ್ವತ್ತುಮೂಱು ಗರ್ಭಾದಿನಿರ್ವಾಣಪರ್ಯಂತಂಗಳಪ್ಪ ಗರ್ಭಾನ್ವಯಕ್ರಿಯೆಗಳುಂ (ಆದಿಪು. ೧೫-೧೫ ವ); ೫ ಅಥವಾ ೭ ಎಳೆಯುಳ್ಳ ಗೋಧಿಯಿಂ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಸರವಂ ಆ ಗರ್ಭವತಿಯ ಉದರದ ಮೇಲೆ ಬೀಳುವಂತೆ ಕಂಠದೊಳ್ ಹಾಕಿಸುವುದೇ ಸುಪ್ರೀತಿಯೆಂಬ ಮೂರನೆಯ ಕರ್ಮ (ಪುರುಚ. ೧೯೮). [ಸಂ.]

ಸುಪ್ರೌಢಿ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ನೈಪುಣ್ಯ, —ಜಾಣ್ಮೆ: ಅಡಸಿದಾಪತ್ತಿನಲಿ ಧೈರ್ಯವ ಹಿಡಿವುದೇ ಸುಪ್ರೌಢಿ (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೭-೨೩); ಸಕಲಜನಕೆ ವ್ಯಾಪಿಸಿದ ಸುಪ್ರೌಢಿ ಮಱೆಯ ಕನ್ನಡದ ಭಾಷಾಪದ್ದತಿಯೊಳ್ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೪-೩೧). [ಸಂ.]

ಸುಫರ್ದು 'ಸುಪರ್ದು' ನೋ.

ಸುಫಲ (ಗು). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಫಲವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ. ೨. ತುಂಬ ಹಣ್ಣುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. (ನಾ). ೩. ಒಳ್ಳೆಯ ಹಣ್ಣು; ಉತ್ತಮವಾದ ಫಲ: ನಾನಾ ಜಾತಿಯುಮಪ್ಪ ಸುಫಲಲತತಿಯುನೀಯಲ್ಕೆ ಹಸ್ತಂಗಳಂ ತನ್ನಾನಂದೋದ್ರೇಕದಿಂದೆತ್ತಿ (ಜಾಥಪು. ೧-೧೦೪). [ಸಂ.]

ಸುಬ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯದು; ಶುಭ; ಮಂಗಳ: ಶುಭ-ಸುಬ, ಶುಂಭ—ಸುಂಬ (ಶಮದ. ೨೫೫ ಪ್ರಯೋ); ಕುಂಕುಮಗಂಧ ಸುಬದಿಂದ ತಂದೀವಿ ನಾವೆಲ್ಲರು (ಲೋಗೀ. ೭೭). [< ಸಂ. ಶುಭ./ ಪ್ರಾ. ಸುಭ]

ಸುಬಂತ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ನಾಮಪದ; ನಾಮವಾಚಕ: 'ಸುಬಂತಪದ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸುಬಂತಪದ (ನಾ). = ಸುಬಂತ: ಸುಬಂತಪದವು ನಾಮಪದವು, ತಿಙಂತಪದವು ಕ್ರಿಯಾಪದವು (ಹೊಸಗ. ೫). [ಸಂ.]

ಸುಬಕ (ನಾ). ಕೆನ್ನೆ; ಗಲ್ಲ: ಉತ್ಸಹದಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣರಾಯ ಮೊಮ್ಮಗನ . . . ಕರಕಮಲದೀ ತತ್ಸುಬಕಮಂ ಪಿಡಿದು ಮುಂಡಾಡಿ (ನವಮೋ. ೧೫-೭೦). [< ಸಂ. ಚುಬುಕ]

ಸುಬಗ 'ಸೊಬಗ' ನೋ.

ಸುಬಗು 'ಸೊಬಗು' ನೋ.

ಸುಬಟ್ಟಕ್ಕರ (ನಾ). ಅಷ್ಟಾಕ್ಷರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಶುಭಮಂತ್ರ; ನಮಸ್ಕಾರ ಮಂತ್ರ: ಸವಣಂಗೆ ಸುಬಟ್ಟಕ್ಕರಮಂ ತೋಱಿದರೆಂಬಂತನ್ನ ಜಾತಿಸ್ಮರಮನಱಿದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೮-೪೭ ಅಡಿಟ). [ಸುಬ + ಅಟ್ಟ (P < ಪ್ರಾ. ಅಟ್ಠ) + ಅಕ್ಕರ]

ಸುಬದ್ಧಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ರಚಿಸು, —ನಿರ್ಮಿಸು: ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ತಾಳಾಗಿ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ತಲೆಬಾಗಿ ಬಿದ್ದ ಮರನ ತಂದು ಬದ್ಧಿಯ ಕಾರುಕನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಸುಬ[ಪಾಠಾಂ. ಬು]ದ್ಧಿಸಿ

ಬಂಧಿಸಿ ಸುದ್ದಯಿಸಿ ಅನಾದಿ ಎಂಬ ಹುಗಿಲು ತಗೆದು (ಸರ್ವಪ. ೧೦೩-೫೭೭: ಸಕವ. ೩. III, ೪೭-೯೮ ನೋ). [?]

ಸುಬರ್ದು 'ಸುಪರ್ದು' ನೋ.

ಸುಬಲ (ನಾ). ಬಹಳ ಶಕ್ತಿಯುತವಾದುದು; ಸಮರ್ಥವಾದುದು: ಇದು ಸುಬಲವಿದಬಲವಿದಾಮ್ನಾಯದ ಸುನಿಶ್ಚಯ ನೀತಿಕಾರ್ಯ (ಜನ್ನಾಳು. ೩-೭೨). [ಸಂ.]

ಸುಬಾದಾರ 'ಸುಬೇದಾರ' ನೋ.

ಸುಬಾಹು (ನಾ). ೧. ಶಕ್ತಿಯುತವಾದ ಮತ್ತು ಸುಂದರವಾದ ತೋಳುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು. ೨. ಒಂದು ನದಿ; ಶೋಣನದಿ: "ನಿರ್ಮಳ ಹಿರಣ್ಯ ಸುಬಾಹುವನ ಶೋಣನದಿಗೆ ಶೋಭಿಸುವ ನಿಜನಾಮಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೨-೧೧). ೩. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸನ ಹೆಸರು: ಮಾರೀಚ ಘನವಿಕ್ರಮ ಸುಬಾಹುಗಳೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸರಮಣರಾ ಮುನಿಮುಖಕೆ ಕಂಟಕರಾದರ್ (ತೊರರಾ. ೧-೯-೧). [ಸಂ.]

ಸುಬುದ್ಧಿ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಅರಿವು; ಸುಜ್ಞಾನ: ವಿಷಯರಹಿತನ ಮಾಡಿ ಭಕ್ತಿರಸವ ದಣಿಯ ಮೇಯಿಸಿ ಸುಬುದ್ಧಿಯೆಂಬುದಕವನೆರೆದು (ಬಸವ. ೫೧); ಪುಣ್ಯಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವುದು ಸುಬುದ್ಧಿ ಪಾಪಕರ್ಮಪ್ರವರ್ತಿಯೇ ದುರ್ಬುದ್ಧಿ (ಪಸಾರ. ೫-೨೫ ತಾತ್ಪರ್ಯ). [ಸಂ.]

ಸುಬುದ್ಧಿಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಒಳ್ಳೆಯ ಅರಿವು ಕೆಟ್ಟುಹೋಗು; ಸುಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದಂತಾಗು: ಮಾಗಿಯೊಳಾದ ಶೀತದೊದವಿಂಗಿರಲಾರದ ಸೇದಗಟ್ಟು ಬೇಳಾಗಿ ಸುಬುದ್ಧಿಗಟ್ಟು ಗುರುಗುಂಜಿಗಳಂ ಮುಸುಗಳ್ಕಿನೋದದಿಂ ಪೋಗದ ರಾಶಿಮಾಡಿ ಶಿಖಿಗತ್ತುಜ ಕಾಯ್ಕುವೋಲ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೭೮). [ಸುಬುದ್ಧಿ + ಕೆಡು]

ಸುಬೂದಗೂಳ? (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ(?): ದಣ್ಣದೋಷಂ ತಪ್ಪುಕುಂ ತಪ್ಪಾಯ ಸುಬೂದಗೂಳ ಪ್ರಾ[ಯ]ಶ್ಚಿತ್ತಂ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೧೩೯-೫೧; 1106). [?]

ಸುಬೆ, ಸುವೆ, ಸೂಬೆ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಾಂತ: (೬). ೨. ಪ್ರಾಂತದ ಅಧಿಕಾರಿ: (೬). **ಸುವೆ:** ೧. ಡಿಳ್ಳಿಯ ಶಾಹನ ಸುವೆಯಂ ಜಳ್ಳೇಟಿಸುವಾರ್ಪಿದತ್ತಲಪ್ರತಿಮಾ ಕೇಳ್ (ಅಪ್ರತಿ. ೮೫-೧೩). **ಸೂಬೆ:** ೧. ಕಲ್ಬುರ್ಗಿ ಸೂಬೆಯಲ್ಲಿ ಸುರಪುರವನ್ನು ಒಂದು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಸ್ಥಾನವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲಾಯಿತು (ಕರ್ನಾಸಂ. ೨೧೪).

[← ಪಾರ. ಹಿಂ. ಸೂಬಾ; ಮರಾ. ಸುಬಾ, ಸುಭಾ]

ಸುಬೇದಾರ್ 'ಸುಬೇದಾರ' ನೋ.

ಸುಬೇದಾರ, ಶುಭೇದಾರ, ಶುಭೇದಾರು, ಸುಬಾದಾರ, ಸುಬೇದಾರ್, ಸುಬೇದಾರು, ಸುಭದಾರ್, ಸುಭೇದಾರ, ಸೂಬಹದಾರ್ (ನಾ). ಪ್ರಾಂತಾಧಿಕಾರಿ: ಗಡಿಯೊಂದಕ್ಕೆ ಸುಬೇದಾರ ೧, ಚಿಕ್ಕಪಾರುಪತ್ಯಗಾರ ೧ . . . ಬಂದೋಬಸ್ತಾಗಿರಲು (ಮಹಾಪು. I. ೧೧೭). **ಶುಭೇದಾರ:** ಚಲುಟ ಮಹಾಲ ಶುಭೇದಾರ ತುಕಪನ ಹೆಸರಲಿ ನಿರೂಪವಾದ ಪ್ರಕಾರ ಸಿಲಾಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡಿಸಿತು (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೪೦೯-೨೨; 1744). **ಶುಭೇದಾರು:** ಬ್ರಾಂಹಣ ವೆಂಕಪ್ಪಯ ಶುಭೇದಾರೂ ಕೊಡಂದೇರ ಮುದ್ದಯ (ಎಕ. I (R), ೯೯-೧೮; 1857). **ಸುಬಾದಾರ:** ಅವರಂಗಜೇಬನು ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕುವನೆಂದು ಕೇಳಿ ಅದರ ರಾಜನು ಓಡಿಹೋಗುತ್ತಾನೆ; ಸುಬಾದಾರನು ಅವನನ್ನು ಸೆರೆಹಾಕುತ್ತಾನೆ (ಬಂಕಿಪ. ೪೯೫). **ಸುಬೇದಾರ್:** ಮಠದ ಸುಬೇದಾರ್ ತಮ್ಮಯ್ಯನವರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಮಂಗಳಾರತಿಯಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ಕಳಪು. ೬೯). **ಸುಬೇದಾರು:** ಮಾಘ ಶು ೫ ಲ್ಲು ಸುಬೇದಾರು ಮುದ್ದೂರು ಪುಟ್ಟಯ್ಯನ ತಾಯಿ ಜಯಮ್ಮನ ಶೇವೆ (ಎಕ. X (S). ಮುಳಬಾ. ೨೭೭-೫; 1866). **ಸುಭದಾರ್:** ಅಂಥಾ ಒಂದು ದೊಡ್ಡಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಸರ್‌ಸುಭ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಅಂಥಾ ಕಡೆ ಸರ್ವಾಧಿಕಾರ ಮಾಡತಕ್ಕ ಅಧಿಕಾರಿಯೇ ಸುಭದಾರ್ (ವಾಳಗಾ. ೧೨). **ಸುಭೇದಾರ:** ಊರೂರ ಗೌಡರು ಸರದಾರ ದೇಸಾಯಿ ಹೊರಟಾರ ಕುದರಿಯ ಏರಿ ಭಕ್ತೀಲಿ ಬೆರಿಸಿ ಸುಭೇದಾರ ಮೊದಲಾಗಿ (ಜಿಪ್ರಪು. ೧೭-೮೨); ನಮ್ಮ ಕಕ್ಕ ಸುಶೀಲರಾಯನು ಲಷ್ಕರೀ ಸುಭೇದಾರನಿರುತ್ತಾನೆ (ಮೋಟನೀ. ೭೧). **ಸೂಬಹ್‌ದಾರ್:** (ಕೃಸಗ. IV, ೫೭೨).

[← ಪಾರ. ಸೂಬಾದಾರ್; ಹಿಂ. ಸೂಬೆದಾರ್; ಮರಾ. ಸುಬೇದಾರ್]

ಸುಬೇದಾರಿಕೆ (ನಾ). ಪ್ರಾಂತಾಧಿಕಾರ: ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದ ಸುಬೇದಾರಿಕೆ ಬಹಳ ಬಂದೋಬಸ್ತಾಗಿರುತ್ತಿತ್ತು (ರೂಢಿ). [ಸುಬೇದಾರ + -ಇಕೆ]

ಸುಬೇದಾರು 'ಸುಬೇದಾರ' ನೋ.

ಸುಬೋಧ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಪಡೆದವನು; ಉತ್ತಮವಾದ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು: ಜಿನ ನಿನ್ನ ವಿರುದ್ಧಮಾರ್ಗಿಯೆಂದಾವ ಸುಬೋಧರುಂ ಪೊಗಟ್ಟುರೇಕೆಯೊ ಚಿತ್ರಮಿದಿಂದ್ರವಂದಿತಾ (ಪುಷ್ಪಪು. ೭-೯). [ಸಂ.]

ಸುಬ್ಬಡರ್ 'ಸುರ್ವಡರ್' ನೋ.

ಸುಬ್ಬನಸೂರೆ 'ಸುಬ್ಬರಸೂಜ' ನೋ.

ಸುಬ್ಬರಸೂಜ, ಸುಬ್ಬನಸೂರೆ, ಸುಬ್ಬಾನಸೂರೆ (ನಾ). ಅತಿಯಾಗಿ ದೋಚುವಿಕೆ; ಬಹಳವಾದ ಸುಲಿಗೆ: ಒಗೆವ ಕೆಯ್ಯಾವುದು ತೋಱೆಂದಸಗನರಡು ಕೆಯ್ಯಂ ಮುಱಿದಿಕ್ಕಿದನೂರ ಸೀರೆಗಸಗಂ ತದೆವಡೆದನೆನಿಪ್ಪ ನಾಡುನುಡಿ ಪರವಿನಗಂ ಮುಱಿದಿಕ್ಕಿ ಸುಬ್ಬ[ಪಾಠಾಂ. ಚಿ]ರಸೂಜೆಯಾಗ ಮಡಿವರ್ಗಮಂ ಗೋವರ್ಕಳ್ಗೆ ಸೂಱೆಗೊಟ್ಟು (ಅರ್ಧನೇ. ೬-೮೦ ವ). **ಸುಬ್ಬನಸೂರೆ:** ಸುಬ್ಬನಸೂರೆಯಂತೆ ಪರರ ಅನ್ನವನುಂಡು ಮೊಬ್ಬಿನಲಿ ದಿನಗಳೆದ ದೀನ ಮನಸಿನಲಿ (ವಿದಾಕ್ಯ. ೧೦೪-೫). **ಸುಬ್ಬಾನಸೂರೆ** : ರಮೇಶ ತಾಳಮೇಳ ಸುಸುಖ ಸುಬ್ಬಾನಸೂರೆ (ಪ್ರಸಿೀ. ೪೪-೫).

[ಸುಬ್ಬರ? + ಸೂಱೆ./ ತೆಲು. ಚುಬ್ಬನಚೂಱ, ಸುಬ್ಬನಚೂಱ]

ಸುಬ್ಬಲಕಾಟ (ನಾ). ಅನಿಷ್ಟ ಹೆಂಗಸು(?): ಅವಳ ಹುಬ್ಬನ್ನು ನಾನು ನೋಡಿದಾಗಲೆಲ್ಲಾ ಬೇವಿನಲ ತಿಂದರ ಹೇಗೆ ಅಸಹ್ಯವಾಗುತ್ತೋ ಹಾಗೆ ಆಗುತ್ತ. ಅದೇನು ಸುಬ್ಬಲಕಾಟಯೋ (ಮಾಮರಾ. ೧೨೭). [ಸುಬ್ಬಲ್ಲ + ಕಾಟ]

ಸುಬ್ಬಲು 'ಸುಬ್ಬುರು' ನೋ.

ಸುಬ್ಬಾನಸೂರೆ 'ಸುಬ್ಬರಸೂಜ' ನೋ.

ಸುಬ್ಬು 'ಸುರ್ವು₃' ನೋ.

ಸುಬ್ಬುರವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಸುಕ್ಕಾಗು; ಸುಕ್ಕುಗಟ್ಟು: ಹಱಿದಲೆಯ ಬೆಂಗಡರ್ದ ಮುಸುಡ ಸುಬ್ಬು[ಪಾಠಾಂ. ಬ್ಬ]ರವಡೆದ ಗಲ್ಲ ಕೊಂಕಿದ ಕೊಡಕೆಯ (ಪಚರಿ. ೪-೨೮).

[ಸುಬ್ಬುರ₂ + ಪಡೆ₁]

ಸುಬ್ಬುರು, ಸುಬ್ಬಲು, ಸುರ್ಬುರು (ನಾ). ೧. ಕೂದಲು; ಕೇಶ: ಮುಂಡೆಯ ಮ್ಮಯ ಸುಬ್ಬುರುಗಳು ಮುಪ್ಪಿನಿಂದ ಬಿಳಿದಾದರೆ ಫಲಿತಮೆಂಬರು (ನಾಚಿರಾ. ೧೯೯). **ಸುಬ್ಬಲು** : ೨. ಅತಿರೋಮವುಳ್ಳ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಚರ್ಮದ ಒರಟುತನ: (೬). **ಸುರ್ಬುರು:** ೩. ದಟ್ಟಣೆ; ನಿಬಿಡತೆ: 'ಸುರ್ಬುರುಗೊಳ್' ಪರಾ. [?]

ಸುಬ್ಬುರುವಾಲ (ನಾ). ಕೂದಲಿನಿಂದ ತುಂಬಿದ ಬಾಲವುಳ್ಳ; ನಾಯಿಮರಿ: ಬರವೇಟ್ . . . ಭರದಿಂ ಸುಬ್ಬುರುವಾಲನಂ ಗದುಗನಂ ಮತ್ತುಳ್ಳ ಪೆರ್ನಾಯ್ಗಳಂ (ಸಳಚಂ. ೬೬). 'ಸುರ್ಬುರುಬಾಲ' ಪರಾ. [ಸುಬ್ಬುರು + ಬಾಲ₂]

ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ (ನಾ). ೧. ಷಣ್ಮುಖ; ಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿ: ಕಾಯುವವನೂ ಬಿಡುವವನೂ ಆ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ (ಜಟ್ಟಜೀ. ೨೫); ಕಲ್ಕುಡನೇ ಆದರೇನು? ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯನ ಮುಂದ ಪಟಕಟ್ಟಿಯಾನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತೀಯಾ? (ಕುದಿಕೂ. ೫೭). ೨. ದಕ್ಷಿಣ ಕನ್ನಡ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿರುವ (ಉಪ್ಪಿನಂಗಡಿ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ) ಒಂದು ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರ: ಎರಡನೆಯ ದಿನ ಸಂಜೆ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ ಸೇರಿದೊಡನೆಯೆ ಅವನಿಗೆ ಹೋದ ಜೀವ ಬಂದಂತಾಯಿತು (ಕುದಿಕೂ. ೫೫). ೩. ಯಾಗ ಮುಂತಾದ ಪವಿತ್ರಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸುವ ಹದಿನಾರು ಋತ್ವಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ.

ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ ಷಷ್ಠಿ = ಮಾರ್ಗಶಿರಮಾಸದ ಆರನೆಯ ದಿನ ಮತ್ತು ಅಂದು ಆಚರಿಸುವ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯವ್ರತ: ಜಾನುವಾರುಸಂತೆ ಕಳೆದು ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ ಷಷ್ಠಿ ಮುಗಿಯದ ಯಾರೂ ಮನೆಯನ್ನು ಬಿಡಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ (ಚಿಟ್ಟಜೀ. ೨೧). [ಸಂ.]

ಸುಭಕ್ತಿ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಭಕ್ತಿ; ನಿಜವಾದ ಭಕ್ತಿ: ಶರಣರ ಸುಭಕ್ತಿವಿನೀತಿಯಿಂ ತಾಂ ಕೇಳಿಯಾದಡೆ ಮನವಲರದಿಹುದೆ (ಬಸವು. ೪೦-೮೫). [ಸಂ.]

ಸುಭಕ್ಷ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಊಟ; ರುಚಿಕರವಾದ ಅನ್ನ; ಮೃಷ್ಟಾನ್ನ: ಕತ್ತೆ ಕರ್ಪೂರವ ಬಲ್ಲುದೇ . . . ನಾಯಿ ಸುಭಕ್ಷವ ಬಲ್ಲುದೇ (ಮೋಹಮಾ. ೨೩-೮೯). [ಸಂ.]

ಸುಭಗ (ಗು). ೧. ಚೆಲುವಾದ; ಸುಂದರವಾದ: ಇದು ಪುಸ್ತಕ ನೋಡಿದು . . . ಕಬ್ಬಿಗರ್ಪದೆದೂಲವಿಂದೆ ನಿರ್ಮಿರ್ಚುವನೇ ಸುಭಗಪ್ರಬಂಧಮಂ (ಶಬಶ. ೧-೨೬). ೨. ಗೌರವಾರ್ಹವಾದ; ಶ್ರೇಷ್ಠ: ಸುಭಗಕವಿ ಪಂಪನಿಂ ವಾಗ್ಭಿಭವೋನ್ನತಿ ನೆಗಲ್ದುದು (ಆದಿಪು. ೧೨-೩೯); ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಪ್ರಹರಕವಿ ಸುಭಗಕವಿ ಸುತಮಹಾಕವೀಂದ್ರಂ (ಸುಜಮ. ೧-೩೨). (ನಾ). ೩. ಚೆಲುವಾದುದು; ಸುಂದರವಾದುದು: ದ್ವಿಪ್ರಾಸಂ ಸುಭಗಂ ದ್ವಂದ್ವಪ್ರಾಸಂ ಕಾವ್ಯರಚನೆಗುಚಿತಮನಿಪ್ಪ ತ್ರಿಪ್ರಾಸಂ ಸಲೆಯಂತಾದಿಪ್ರಾಸಂ ಬೇಡ ನಾಲ್ಕು ತಜನಾಗಿರ್ಕುಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೨೬೨); ಮೃದುಪಾದಮಾದ ವಾಕ್ಶ್ರೀಸುಭಗಂ ಕಳಾಕಳಿತಮೆಂಬ ನೆಗಟ್ತೆಯನಾಳ್ದ ಕಬ್ಬಮಂ ಕೂಸುಮನೀವುದು (ಪಂಪಭಾ. ೧-೯). ೪. ಇಂಪಾದುದು; ಹಿತವಾದುದು: ಶ್ರವಣಸುಭಗವಾದ ಪದಗಳಿಲ್ಲದ ಸಾಹಿತ್ಯಪ್ರಕಾರಗಳು ಬಹುಕಾಲ ಬಾಳಲಾರವು (ಕಾವ್ಯಕ. ೮೬). ೫. ಚೆಲುವ; ಸುಂದರ; ಸೊಬಗ: "ಚಕ್ಷುಷ್ಯ, ಸುಭಗ- ಈ ೨ ಸೊಬಗಂ" (ಹಲಾಯು. ೬೦-೨೧೨); ಮದೋನ್ಮತ್ತ ವಿಳಾಸಿನೀ ಸುಭಗನೇತ್ರಾಣನಯ್ಯೋ ನರೇಂದ್ರವಲ್ಲಭಂ (ಪರ್ಪನಾ. ೫-೮); ಸುಭಗ ನಿನ್ನಲ್ಲಿಗೀಬರ್ಪವಂದಶ್ರಮದಿಂ ಗೋಪೀಜನಂ ಕರ್ಪುಡುವುಗ (ಜಗನ್ನಾ. ೩-೯೬). ೬. ಪುಣ್ಯವಂತ; ಅದೃಷ್ಟವಂತ: ಸುಭಗಂ . . . ಉಕ್ಕೋದ್ಭವಂ (ಜಾತಕ. ೧೭-೨): ಶ್ರೀ ಸೂನೃತ ಸಂಪದಕ್ಕೆ ತೊಡವನ ಜಸಮಾಶಾಸುದತಿಗೆ ಸಾಹಿತ್ಯಕಳಾಸುಭಗಂ ಪಂಪುವತ್ತನಭಿನವಪಂಪಂ (ಶಂರಾಮಾ. ೧೩-೧). ೭. ಯಜಮಾನ; ಒಡೆಯ: ಮೃಗ ಕುಂಭಂಗಳೊಳೊಂದಿದಂದು ಭೃಗುಜಂ . . . ಸುಭಗನುಂ ಪೂಜ್ಯನಕ್ಕುಂ ನರಂ (ಜಾತಕ. ೧೭-೩೦). ೮. [ಜೈನ] ನಾಮಪ್ರಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಶುಭಾಶುಭ ಸುಸ್ವರ ದುಸ್ವರ ಸುಭಗ ದುರ್ಭಗ . . . ಎಂಬ ದ್ವಿಷಷ್ಟಿಪ್ರಕೃತಿಗಳಂ ನಿರವಶೇಷಂ ಕಿಡಿಸಿ (ಆದಿಪು. ೧೬-೪೪ ವ). [ಸಂ.]

ಸುಭಗತೆ (ನಾ). ಚೆಲುವು; ಸೌಂದರ್ಯ; ಸೊಬಗು: "ಗಾಡಿ ಸೊಬಗಿನಲ್ಕೆಸವ ಸುಭಗತೆಯಕ್ಕು" (ಅಭಿ.ಕೈ. ೫೩); ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಸುಭಗತೆ . . . ಅವನನ್ನು ಮೋಹಗೊಳಿಸಿದುವು (ಸಮಜೀ. ೬೧೨). [ಸಂ. ಸುಭಗತಾ]

ಸುಭಗತ್ವ (ನಾ). ೧. ಚೆಲುವು; ಸೌಂದರ್ಯ: ವಿಭವಂ ಕಾಮುಂಗಿನಿತ್ತತ್ತಣ ದಿವನಮರೇಂದ್ರಂ ಸುರೇಂದ್ರಂಗಮಿಂತೀ ಸುಭಗತ್ವಂ ಮತ್ತಿನಿತ್ತತ್ತಣದು (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೬-೧೩೩). ೨. ಗೌರವ; ಮನ್ನಣೆ: ಭೂಮಿ ಸುಭಗತ್ವಂ ಯುಕ್ತಿ ಮಂತ್ರಜ್ಞಮೆಂಬಿನಿ ತಕ್ಕುಂ . . . ಏದವದಶೋಕ್ತಾರೋಹಗೇಹಂಗಳೊಳ್ (ಜಾತಕ. ೯-೨೩). [ಸಂ.]

ಸುಭಗೆ (ನಾ). ೧. ಚೆಲುವೆ; ಸುಂದರಿ: ಕಣ್ಗೊಳಿಸುದು[ದೋ] ಸುಭಗೆಯಾದ ಸುದತಿಯ ಗರ್ಭಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೧೩); ನೀನೀತನೊಳ್ಪೂರ್ಪದುಂಟೇ ಸಖಿಯೆಂದು ಬೆಸಗೊಂಡಾಳಿಯೊಡನೂರ್ವಳ್ ಸುಭಗೆ (ರಾಜಶೇ. ೧೧-೧೫೦ ವ). ೨. ಗೌರವಾನ್ವಿತ ಸ್ತ್ರೀ; ಪೂಜ್ಯೆ: ಸುಭಗೆ, ಧರ್ಮವು ಬಹು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದುದು (ಭೀಷ್ಮಚ. ೧೧೯).
[ಸಂ. ಸುಭಗಾ]

ಸುಭಟ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಕಲಿ; ವೀರಯೋಧ: ಸುಭಟರ್ ಸುಭಟರೊಳಾಬಿದಿರ್ದುಭಯಬಲಂ ಪೊಟ್ಟನಾದೊಡಿಂದ್ರನುಪೇಂದ್ರಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೮೨); ರಣರಂಗಭೈರವನುಭಯಬಳಸುಭಟಕೀರ್ತಿತಪ್ರತಾಪಂ (ಸೌಇಇ. XX. ೪೭-೩೪; 1072): ಸುಭಟರಹುದೋ ಜಾಗು ಜಾಗನುತೂಲೆದನಾ ದ್ರೋಣ (ಕುಮಾದ್ರೋ. ೨-೧೧).

ಸುಭಟಚೂಡಾಮಣಿ = ಕಲಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು: ವಿದ್ವಜ್ಜನಕಮಲ್ಮಾರ್ತಣ್ಡಂ ಸುಭಟಚೂಡಾಮಣಿ ಭೃತ್ಯಚಿನ್ತಾಮಣಿ (ಸೌಇಇ. XX. ೧೩-೧೭; 875). [ಸಂ.]

ಸುಭಟತೆ (ನಾ). ಅತಿಶಯವಾದ ಶೌರ್ಯ, –ಕೆಚ್ಚು: ಸಾಹಸದೊಳ್ ಸುಭಟತೆಯೊಳ್ ಗೊಜ್ಜಿಗವಲ್ಲಭನಂ ಮಿಗಲು[ರ್ವಿ] ನೃಪರನಾಂ ಕಂಡರಿಯಂ (ಎಇ. XIII. ೩೩೦-೯; 929). [ಸುಭಟ + - ತೆ]

ಸುಭಟಬಾಹಿರ (ನಾ). (ಆಲಂ) ಹೇಡಿ; ಅಂಜುಕುಳಿ: ಎಲವೂ ಸಾತ್ಯಕಿ ಸುಭಟಬಾಹಿರ ಗಳಹದಿರು ವಿಟ ವೀರನೇ ಕೊರಲಗಿನಲಿ ಮಾತಾಡು ಬಡಿನು: ಭಂಡತನ (ಕುಮಾದ್ರೋ. ೧೪-೩). [ಸಂ.]

ಸುಭಟವೃತ್ತಿ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಭಟರಿಗಾಗಿ ಕೊಡುವ ಉಂಬಳಿ; ವೀರಯೋಧರಿಗಾಗಿ ಕೊಡುವ ಮಾನ್ಯ: ಎಂದನಿತಾನುಂ ಗರ್ಜಿಸಿ ಸುಭಟವೃತ್ತಿಯನಾವರ್ಜಿಸಿ ಮಾಣೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೬೯ ವ). [ಸಂ.]

ಸುಭಟಾಂಗ (ನಾ). ಶೂರರ ಸೈನ್ಯ; ವೀರರ ಪಡೆ: ಕೇಳೆಲೆ ಖೂಳ ಸೂತನ ಮಗನೆ ಸುಭಟಾಂಗದಲಿ ಖರೆಯನಲ (ಕುಮಾವಿ. ೭-೧೫); ಮರುಳೆ ಸುಭಟಾಂಗದಲಿ ನೀನತಿ ಖರೆಯನೈ (ಗಾಶಿರಾ. ೨೨-೪೩). [ಸಂ.]

ಸುಭಟಾಯತ (ನಾ). ಪೌರುಷ; ವೀರತ್ವ: ಕಾಯದೊಳ್ ಸರ್ವರಕ್ತಂಗಳನ್ನೊರಸಿ ಸುಭಟಾಯತವ ಮರೆಯುತ್ತಲುರವಣಿಸಿ (ತುರಂಗ. ೭೫-೪೩). [ಸಂ.]

ಸುಭತುಂಗದೇವ (ನಾ). ಒಬ್ಬ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟ ಅರಸನ ಹೆಸರು: ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ಸುಭತುಂಗದೇವ [ರಾ]ಜ ರಾಜ್ಯಾಭಿವೃ XXX (ಸೌಇಇ. XX. ೧೪-೧; 878).
[< ಸಂ. ಶುಭತುಂಗದೇವ]

ಸುಭದಾರ್ 'ಸುಬೇದಾರ' ನೋ.

ಸುಭದ್ರ (ಗು). ೧. ಮಂಗಳಕರವಾದ; ಶುಭಕರವಾದ. (ನಾ). ೨. ಬಹಳ ಶುಭ ತರುವಂತಹುದು; ಅದೃಷ್ಟ. ೩. ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿರುವುದು; ಶಾಶ್ವತವಾಗಿರುವುದು: ನಮ್ಮ ಸ್ಥಾನಗಳೀಗ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಮತ್ತು ಸುಭದ್ರವಾಗಿರುತ್ತವೆ (ಹೇಮಂತ. ೨೪೯). ೪. ಒಂದು ಆನೆಯ ಹೆಸರು: ತನ್ನ ಸುಭದ್ರಹಸ್ತಿಯನು (ಜಸಪು. ೫೯-೩೩). ೫. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಾಳ: ಧ್ರುವ ಮಟಯ . . . ಸುಭದ್ರ ಸಂಗತ . . . ನೂಱೊಂದು ತಾಳಂಗಳ್ (ವಿವೇಕ. ೧೯೨). [ಸಂ.]

ಸುಭದ್ರೆ (ನಾ). ೧. ಉಪ್ಪಿನಕಾಯಿಗೆ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪದಾರ್ಥ: ಪಿಪ್ಪಲಿ ಚಲ್ಲಗಾಯ್ ಮಜಸು ಮಾಗುಳಿವೇರ್ಮೊಳೆಯಲ್ಲ ವೇಲೆ ಕಮ್ಮಿಪ್ಪ ಸುಭದ್ರೆ ಮಾಮಿಡಿ ಕರಂಜಿಕೆಯುಂಬಟೆ ನಿಂಬೆ ನೆಲ್ಲಿಗಾಯ್ (ಲೀಲಾವ. ೫-೬೩). ೨. ಕೃಷ್ಣನ ತಂಗಿ; ಅರ್ಜುನನ ಹೆಂಡತಿ: ನಾರಾಯಣನ ತಂಗೆ ಸುಭದ್ರೆಯೆಂಬ ಕನ್ನೆ . . . ಬಾಗಿಲೊಳ್ ನಿಂದು (ಪಂಪಭಾ. ೪-೩೯ ವ): ಪಾರ್ಥನ ಕರೆದುಪಾಯಾಂತರದೊಳೀವನು ಸರಸಿಜಾನನೆಯನು ಸುಭದ್ರೆಯನು (ಕುಮಾಆ. ೧೯-೨೬). [ಸಂ. ಸುಭದ್ರಾ]

ಸುಭಾಷಿಣಿ (ನಾ). ಹಿತವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವವಳು: ಅವಳು ಸುಭಾಷಿಣಿ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಸುಹಾಸಿನಿಯೂ ಹೌದು (ಬಂಕಿಮು. ೧೧೯). [ಸಂ. ಸುಭಾಷಿಣೀ]

ಸುಭಾಷಿತ (ಗು). ೧. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವ; ವಾಕ್ಪಟುತ್ವವುಳ್ಳ: ಇದು ಸಕಲ ಸುಭಾಷಿತ ಕೋವಿದಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೫೫). ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತನಾಡಿದ. (ನಾ). ೩. ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತು; ಹಿತವಚನ: ಸಜ್ಜನ ಸುಭಾಷಿತದೊಳ್ ಪುದುವೊಕ್ಕು ಸೇಸೆಯಂ ಮನವ...ದಾಂತು (ಶಂರಾಮಾ. ೬-೪೮):ಸಖಿಯ ಸುಭಾಷಿತರವದಿನದಂಗಿದುದು ದೇವಕೀಹೃತ್ಪಾಪಂ (ಜಗನ್ನಾ. ೨-೬೦); ಅತಿಮಾಧುರ್ಯ ಸುಭಾಷಿತಂಗಳ ಮಹಾಸತ್ಕೀರ್ತಿಯಂ ಬಾಳ್ಕೆಯಂ ಶತಕಾರ್ಥಂ ಕೊಡದಿರ್ಪುದೇ (ಸೋಮೇಶ. ೧೦೨). [ಸಂ.]

ಸುಭಾಷೆ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತು. ೨. ಕಾಲೋಚಿತವಾದ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ: ಪಡಿಹಾಜಿರಂ ಕರೆತರಸಿ ತನ್ನ ಸುಭಾಷೆಯಂ ಪತಿಕರಿಸಿ (ಜಸಪು. ೪೪-೭೦). [ಸಂ. ಸುಭಾಷಾ]

ಸುಭಿಕ್ಷ (ನಾ). ೧. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಭಿಕ್ಷೆ ಸಿಕ್ಕುವಿಕೆ; ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ಭಿಕ್ಷೆ ದೊರೆಯುವಿಕೆ. ೨. ದವಸ ಧಾನ್ಯಗಳ ಸಮೃದ್ಧಿ, ಕಾಳುಕಡ್ಡಿಗಳು ಅಗ್ಗದ ಬೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ದೊರೆಯುವಿಕೆ: ನಿನ್ನ ಕನ್ನೆಗುವರಿಯನ ಎನ್ನ ಸೇವಗೀವುದಜಿಂ ನಿನಗಂ ಸೇನೆಗಂ ಸುಭಿಕ್ಷಮಕ್ಕುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೬೬-೨೮); ದಾನಿಗಳು ದೇಶದ ಎಲ್ಲೆಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಲೋಕವು ಸುಭಿಕ್ಷವಾಗಿತ್ತು (ಭಾರದ. ೧೦೫). ೩. [ಅಶ್ವಶಾ] ಕುದುರೆಗೆ ಬರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ: ಪಸಿದಡಹಡಿಸುವ ಕುದಿರಗೆ ಬಸಿರಡವಿನ ಪೂಲ್ಲಖಾ(ಬಾ)ಣಮಂ ಕಟ್ಟದೊಡುಬ್ಬಸಮಾಗಿ ಬೇನೆಯೊಳ್ ಸೃಸಿಸಲಾಜ(ಗ)ದೆ ಬೀಬ್ಬುಮದು ಸುಭಿಕ್ಷಂ ಪೆಸರಿಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೧-೩). [ಸಂ.]

ಸುಭಿಕ್ಷತ್ವ (ನಾ). ೧. = ಸುಭಿಕ್ಷ ೧. ೨. [ಜೈನ] ಕೇವಲಜ್ಞಾನ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾದಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ಹತ್ತು ಅತಿಶಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಸುಭಿಕ್ಷತ್ವಮುಂ ಪ್ರಾಣಿವಧವಿಹೀನತ್ವಮುಂ . . . ಎಂಬ ಘಾತಿಕ್ಷಯಮಪ್ಪ ದಶಗುಣಂಗಳುಂ (ಚಾವುಂಪು. ೮೨). [ಸಂ.]

ಸುಭಿಕ್ಷಶೂಲೆ (ನಾ). = ಸುಭಿಕ್ಷ ೩: ಪಡು(ಡ)ಗುಂ ಪೊರಳ್ಳುಂ (ಸಲೆ) ಸಿಡಿಮಿಡಿಯಕ್ಕುಂ ಬೆಮರ್ತುಮುಮ್ಮಳಿಸುಗುಮಾಗಡೆ(ಳೆ) ತಲೆಯಂ ಕೆಲಗಿಡುಗುಮದಡಿಗಡಿಗೆ ಸುಭಿಕ್ಷಶೂಲಕ ಕೆರಳ್ದೊಡೆ ತುರಗಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೧-೪). [ಸುಭಿಕ್ಷ + ಶೂಲೆ]

ಸುಭಿಕ್ಷೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: (ಪಂಡಿತ. ೨೫೪). [ಸಂ. ಸುಭಿಕ್ಷಾ]

ಸುಭೇದಾರ 'ಸುಬೇದಾರ' ನೋ.

ಸುಮ (ನಾ). ಹೂವು; ಪುಷ್ಪ: ದೈವರ್ಕಳೆಲ್ಲರುಂ ದಿವ್ಯಸುಮಗಳನೆರಚಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೮-೪೮೦); ಕಮಲವುದಯದೊಳರಳಿ ಸಂಜೆಯಲಿ ಮುಗುಳಾಗಿ ಸುಮವವ್ಪುದು (ಮಂಕುತ. ೯೧). [ಸಂ.]

ಸುಮಂಗಲ, ಸುಮಂಗಳ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯದು; ಕಲ್ಯಾಣಕರವಾದುದು: "ಸುಮಂಗಲ[ಪಾಠಾಂ. ಳ] ಸಮೀಚೀನವಾದ ಶುಭ" (ನಾನಾರ. ೧೦೦ ಟೀಕೆ). **ಸುಮಂಗಳ**: ಶ್ರೀಗುರೂಕ್ತ ಸದಾ ಸುಮಂಗಳ ಯೋಗಯೋಗದಲಿ ಆಗಮಾರ್ಥದೊಳಗೆ ಮಾಡುವ ಯಾಗಯಾಗದಲಿ (ಪುರಂದ. ೧-೧೩೬-೨). [ಸಂ.]

ಸುಮಂಗಲಿ (ನಾ). ೧. ಅದೃಷ್ಟವಂತೆ; ಭಾಗ್ಯಶಾಲಿನಿ. ೨. ಮುತ್ತೈದೆ; ಸೌಭಾಗ್ಯವತಿ: ಮಹಾಸತಿ ಚಂದಲೆ . . . ಸುಮಂಗಲಿಯ ಅಲಂಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಚಿತಾಗ್ನಿಗೆ ಬಲವಂದು ಆದರಲ್ಲಿ ದುಮುಕಿ ಮಹಾಸತಿಯಾದಳು (ಶಾಂತಲಾ. ೧೬). ೩. [ಛಂದ] ವರ್ಣಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ, ಹದಿನೇಳು ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ ಅತ್ಯಷ್ಟಿಯೆಂಬ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ: ೧೭ನೆಯ ಅತ್ಯಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ . . . ನಜಭಜಜಂಲಗಂ ಬರೆ ಸುಮಂಗಲಿಯೆಂಬರದಂ (ಛಂದೋ. ೮೫). [ಸಂ. ಸುಮಂಗಲೀ]

ಸುಮಂಗಲೆ (ನಾ). = ಸುಮಂಗಲಿ ೨: ಪೂರ್ಣಕುಂಭ ಕಂಚು ಕನ್ನಡಿ ಕಲಶಗಳನ್ನು ಹೊತ್ತ ಸುಮಂಗಲೆಯರೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೂ . . . ಕಲ್ಯಾಣಮಂಟಪಕ್ಕೆ ಬಿಜಯ ಮಾಡಿಸಿದರು (ಶಾಂತಲಾ. ೧೧೨). [ಸಂ.]

ಸುಮಂಗಳ 'ಸುಮಂಗಲ' ನೋ.

ಸುಮತ (ನಾ). ೧. ಗೆಳೆತನ; ಸ್ನೇಹ. ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ಮನಸ್ಸು: ಗುರು ಸುಮತ ಸತ್ಪ್ರಾಣವಂ . . . ನೋಡಿ (ಬಸವು. ೩೯-೫೩). ೩. ಒಳ್ಳೆಯ ತತ್ತ್ವ,—ಸಿದ್ಧಾಂತ: ಸುಮತಂ ಕುಮತಂ ವರತತ್ವಮತತ್ವಂ ಧರ್ಮಮುಂ ಕುಧರ್ಮಮನಿಪ್ಪೀ ಭ್ರಮಯಿಂ ಜೀವನೊಳುದಯಿಸಿ ಸಮಸ್ತಯೋನಿಯೊಳೆ ಬರಿಸುವುದು ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೩-೫೮). [ಸಂ.]

ಸುಮತಿ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಮನಸ್ಸು,—ಬುದ್ಧಿ: ಧೃತಿಬಿಡದ ರತಿಗಡದ ಭಕ್ತಿಸ್ಥಿತಿ ಮಱೆಯದೆ ಸುಮತಿ ದೊರೆಯದು (ಬಸವು. ೩೮-೩೧); ಮದನನ ಹಿಳುಕು ಸುಮತಿಯ ಸೀಳೆ ಬಳಿಕಂತೆಂದನವ ನಗುತ (ಕುಮಾ.ವಿ. ೨-೪೧). ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು; ಸುಚಿತ್ತ: ಇದಕೆ ನೀವರ್ಥವಂ ವಿಸ್ತರಿಸಿದಡೆ ಸಾಕು ಸುಮತಿಗಳು (ಬಸವು. ೫೫-೩೯); ಭಕ್ತಿಬಲದಿಂದಧಿಕಮಿಲ್ಲೆಲೆ ಸುಮತಿ ಕೇಳೆಂದ (ಗಗಕಾ. ೧೦-೧೭). ೩. ಜ್ಞಾನಿ; ಬುದ್ಧಿವಂತ: ಸುಮತಿಗತಿಸುಮತಿ ಪುನರುಕ್ತಮನ್ನದರೆಸುಮತಿಯೆನಿಪ ದೃಢರಥನುಮನಾ ಸುಮತಿಯೊಡನೆರಪಿದಂ ಗುರು ಸುಮತಿಯ ಮತಿ ದೃಢರಥಂಗ ಮಿರ್ಮಡಿಸುವಿನಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೪೪). ೪. [ಜೈನ] ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ತೀರ್ಥಂಕರರಲ್ಲಿ ಐದನೆಯವನು: ಸುಮತಿ . . . ವರ್ಧಮಾನರೆಂಬಿಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ತೀರ್ಥಕರರ್ (ಚಾವುಂಪು. ೪೦೨). [ಸಂ.]

ಸುಮಧುರ (ಗು). ಬಹಳ ಇಂಪಾದ,—ಇನಿದಾದ: ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು . . . ಕೋಕಿಲೆಯ ಕಂಠಸ್ವರವನ್ನು ಹೋಲುವ ನಯವಾದ ಸುಮಧುರ ನವಿರುನಾದಗಳನ್ನೂ ಹೊರ ಹೊಮ್ಮಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಸಂಗೀತ. ೭೮). [ಸಂ.]

ಸುಮನ (ನಾ). ೧. ಚೆಲುವು; ಅಂದ. ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ಮನಸ್ಸು. ೩. ಒಳ್ಳೆಯ ಮನಸ್ಸಿನವನು. ೪. ದೇವತೆ: ಸುಮನರ್ ಗರ್ಭಾವತಾರಂ ಮೊದಲನೆ ಬಿಡದಾರಾಧಿಸುತ್ತಿರ್ದಪರ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೩-೧೦೨). ೫. ಹೂವು; ಪುಷ್ಪ: ತಿಳಕಂ ವರವನಲಕ್ಷ್ಮೀತಿಳಕಂ ದತ್ತಪ್ರಿಯಾ ಸಮನ್ವಿತಜನಸತ್ಪುಳಕಂ ಸುಮನಃಕಳಮಂಜುಳಕಂ ತಾನಾದುದತನುಕೀರ್ತ್ಯುದ್ದ್ಯಳಕಂ (ವರ್ಧಪು. ೨-೮); ಶ್ರೀಮದ್ಬ್ರಹ್ಮಾಚ್ಯುತೇಂದ್ರಾಸುರಗುರು ಸುಮನೋಮೌಳಿ ವಿನ್ಯಸ್ತಪಾದಂ (ಬಸರ. ೧-೧). ೬, ೫: ವಿಬುಧಸೇವ್ಯದಿವಿಸ್ಪೃತಚ್ಛಾಯನಸ್ಯಳಿತೌದಾರ್ಯ ವಿಳಾಸಭಾಸಿ ಸುಮನಸ್ಸಂಪೂರ್ಣನುದ್ಯದ್ಯಶಃಫಳದಿಂ ರೇಚಣದಂಡನಾಥನೆಸೆದಂ ಲೋಕೈಕ ಕಲ್ಪದ್ರುಮಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೯೭; 1181). ೪, ೫: ಶ್ರೀಮಜ್ಜನಲಲಿತಂ ಸುಮನೋಮಾಳಾರಂಮ್ಯಮುದ್ಭವಸ್ತುಬ್ರಜ ಶೋಭಾಮಂಡನವೆಣೆಯೆನಿಪುದು ಭೂಮಿಹಳೆಯ ಕುಂತಳಕ್ಕೆ ಕುಂತಳದೇಶಂ (ಎ. XV, ೩೪-೮; 1189). ೬. ಪಂಡಿತ; ವಿದ್ವಾಂಸ. ೪, ೫, ೬: ಆ ವನಂ . . . ಸುತ್ರಾಮನಂತೆ ಸುಜನನಂತೆ ಸುಮನೋಮನೋಜ್ಞಮುಂ (ರಾಜಶೇ. ೨-೭೮ ವ). ೭. ಆನಂದಪಡುವವನು. ೪,೫,೭: ಪರುಷತರಸ್ವನೋನ್ಮುಖರನಂ ಖರನಂ ಖರನಂ ಮುರಾರಿ ಸಂಹರಿಸೆ ಜಯಪ್ರಮೋದಸುಮನರ್ ಸುಮನರ್ ಸುಮನಸ್ಸುವೃಷ್ಟಿಯಂ ಸುರಿಯೆ (ಜಗ. ೪-೪೨). ೮. ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು: ನಿರುಚ್ಛ್ವಾಸ ಸುದೀರ್ಘ ಕೂಟಶಾಲ್ಮಲಿ ಅರಿಷ್ಟ ಸುಮನವೆಂಬೈದು ಮಂತ್ರಿನರಕಂಗಳೊಡನೆ ಭಯೋತ್ಕಟವೆಂಬರಸುನರಕವಿಹುದು (ವಿವೇಕ. ೧೮೦). ೯. ಗೋಧಿ. ೧೦. ಸಂಪತ್ತು; ಐಶ್ವರ್ಯ. ೧೧. ಗಾಳಿ; ವಾತ: "ದೇವವ್ರಾತಲತಾಂತವಾತ ಕಮನೀಯ್ಯಸ್ವಾಂತಮೈಶ್ವರ್ಯಮೆಂಬೀ ವಾಕ್ಯಂ ಸುಮನಾಭಿಧಾನಂ" (ನಾನಾರ. ೬೯). [ಸಂ.]

ಸುಮನಶ್ಶರ (ನಾ). ಹೂವನ್ನೇ ಬಾಣವನ್ನಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು; ಮನ್ಮಥ: ಸುಮನಶ್ಶರಂ ನಿರೀಕ್ಷಿಸಲಮಲಪ್ರಭೆ ತುಳ್ಳುವಂತೆ ರತಿ ಬೆಳಗಲ್ಕಿಭ್ರಮವಾಂತ ಮುಕುರದಂತಿರೆ ರಮಣಿಯ ನುಣ್ಗಲ್ಲವೆಸೆದುದು (ಉದ್ಭಟ. ೬-೧೦೩). [ಸಂ.]

ಸುಮನಶ್ಶೈಳ (ನಾ). ದೇವತೆಗಳ ಬೆಟ್ಟ,—ಮೇರು: ಸುಮನಶ್ಶೈಳವನಾಜಿನಾಭಿಷವಣ ಕ್ಷೀರಾಂಬು ಧಾರಾಳಿಯಿಂದೆ ಮುಟುಂಕಾಡಿಸಿದಂದದಿಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೪-೧೭೫). [ಸಂ. ಸುಮನಶ್ಶೈಲ]

ಸುಮನಶ್ಶೇಖರ (ನಾ). ೧. ಹೂವನ್ನು ಮುಡಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು: ರಾಮಂಗೆ ವೈದೇಹಿ ನೀರೇಜನಿಸರ್ಗಾಮೋದ ಗಂಧೋದಕಸವನಮನಿತ್ತಬ್ಬಜಿಂ ಬಾಹುಮೂಲಂ ಸ್ತನಮೂಲಂ ನಾಭಿಮೂಲಂ ತ್ರಿಗುಣಿಸೆ ಸುಮನಶ್ಶೇಖರಂ ಮಾಡಿ . . . ಸೌಂದರ್ಯಮಂ ಸೂಱೆಗೊಂಡಳ್ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೫-೯೬). ೨. ಹೂವನ್ನು ಮುಡಿದುಕೊಂಡವನು: ಸುಜಾತ ಪಾರಿಜಾತ ಸುಮನಶ್ಶೇಖರಂ . . . ಮೌಕ್ತಿಕಪದಬಂಧಂ ಆ ದೇವಂ ಶ್ರೀದೇವನಾಮಮಂ ತಾಳ್ದಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೧೩ ವ). [ಸಂ.]

ಸುಮನಸ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಮನಸ್ಸು: ಆರಡಿಯಿಂದು ಮುಟ್ಟದೆ ಚಂಪಕಗಳು ಸುಮನಸದಿ ಕೂಡಿಹವು (ಗೊಮ್ಮಟ. ೨-೪೧). ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ಮನಸ್ಸಿನವನು: ರಾಮಪ್ಪ ಭಾವದಿಂದಭಿರಾಮರೂಪರು . . . ಸಭ್ಯರು ಸುವುನಸರವರು (ಇಂದ್ರಾಪ. ೩೧-೪೧). ೩. ದೇವತೆ; ಸುರ: "ವಿಬುಧರು ಸುಮನಸರು ಲೇಖರೆನಲು ವಿಬುಧರ್ಗೆ ನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೩-೮); ಕರುಳುಮಾಲೆಯನಾಂತು ಕುಣಿವುತಿರ್ದವು ಭೂತ ಸುರಿಯಲರಳ ಸುವುನಸರು (ಜೀವಂಧಸಾಂ. ೫-೭೭); ಬೊಬ್ಬೆಯಾದುದು ಬಳಿಕ ಸುಮನಸರೊಬ್ಬುಳಿಯ ಚೂಣಿಯಲಿ (ತೊರಲಾ. ೧-೧೧-೯). ೪. ಹೂವು; ಪುಷ್ಪ: "ಪ್ರಸವಂ ಪ್ರಸೂನಕಂ ಸುಮನಸಂ ಪುಷ್ಪಮೆನೆ ಕುಸುಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೩-೨-೫); ಹಗೆತಣಿಯಲೆಂಬಂತೆ ಮನಸು ಸುಮನಸವಾಯ್ತು ಪರಿಕಾಂತವಾಯ್ತು (ಅಮತಾ. ೨೦-೯). ೫. ಗಾಳಿ; ವಾಯು. ೬. ಸಂಪತ್ತು; ಐಶ್ವರ್ಯ. "ಕುಸುಮಂ ನಿರ್ಮಲಮನ ದಲ್ ಸ್ಪಶನಂ ಸಿರಿ ಸುರರು ಪಂಚ ಸುಮನಸಮೆನಿಕುಂ" (ನಾನಾಕಂ. ೯೯). [ಸಂ.]

ಸುಮನಸಾರ (ನಾ). ಹೂವಿನ ರಸ; ಬಂಡು; ಮಧು: ಸುರಪ ಸುರಿದನು ಸುಮನಸಾರವ (ಕಾಶಿಂ. ೨೭-೭೦). [ಸಂ.]

ಸುಮನಸಾವನಿ (ನಾ). ದೇವತೆಗಳ ಲೋಕ; ಸ್ವರ್ಗ: ವಿಮಲ ಸುಗತಿಯಿಂದ ಮಂದಾಕಿನಿಯೆನಿಸಿ ಸುಮನಸಾವನಿಯಲಿ ಮೆರೆದೆ ಸುರನದಿಯ (ವಿದ್ಯಾಕ್ಷ. ೮೮-೧). [ಸಂ.]

ಸುಮನಸ್ವಿ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಮನಸ್ಸಿನವನು; ಸಹೃದಯ: ಹರಿಣಧರಂ ಸೊಗಯಿಸಿದಂತಿರೆ ಕುಸುಮಿತ ಚೂತವಿತತಿ ಸೊಗಯಿಸಿತೆನಸುಂ ಸುರಭಿ ಸುಮನಸ್ವಿದೋಷಾಕರವಿಲಸಿತಮಪ್ಪೊಡಿಂತು ಯುಕ್ತಾಯುಕ್ತಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೩೩). [ಸಂ. ಸುಮನಸ್ವಿನ್]

ಸುಮನಸ್ಸಿಂಧು (ನಾ). ದೇವಲೋಕದ ನದಿ; ದೇವಗಂಗೆ: ಸುಮನಸ್ಸಿಂಧುವ ರೂಪದಿಂ ಮಟಿಯ ಪಾಂಗಿಂದಿನ್ನುವೆಟ್ಟರ್ಪುದಂದು ಮಹಾವಾಲದ ಪೊಯ್ಲೊಳು ಚ್ಚಲಿಸಿದಾಗ ಮುನ್ನೀರ ನೀರ್ (ಜಗವ. ೧-೫೫). [ಸಂ.]

ಸುಮನಸ್ಸು (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಮನಸ್ಸು; ನಿರ್ಮಲಚಿತ್ತ. ೨. ತೃಪ್ತಗೊಂಡ ಮನಸ್ಸು. ೩. ಸಂತೋಷ; ಆನಂದ. ೪. ದೇವತೆ; ಸುರ: "ಆದಿತ್ಯಃ, ತ್ರಿದಶಃ, ಸುರಃ, ಸುಮ(ನಾಃ)ನಸ್ . . . ದೈವತಂ - ಈ ೨೧ ದೇವರ್ಕಳ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೨-೪). ೫. ಹೂವು; ಪುಷ್ಪ: "ಪುಷ್ಪಂ, ಪ್ರಸವಃ, ಕುಸುಮಂ, ಪ್ರಸೂನಕಂ, ಸುಮನಸ್-ಈ ೫ ಪೂವಿನ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೩೧-೬೨). ೬. ಪಂಡಿತ; ವಿದ್ವಾಂಸ. ೭. ವೇದಗಳನ್ನು ಕಲಿಯುತ್ತಿರುವ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ. ೮. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಲ್ಲಿಗೆ. [ಸಂ. ಸುಮನಸ್]

ಸುಮನಸ್ಸ್ಥಿತಿ (ನಾ). ೧. ದೇವತೆಗಳ ಆಯುಷ್ಯ. ೨. ಹೂವಿನ ಆಯುಷ್ಯ. ೧, ೨: ಸುಮನಸ್ಸ್ಥಿತ್ಯನುಗಮದೊಳ್ ದ್ರುಮದಿಂದ ನೆಲಕ್ಕೆ ಬೀಟ್ಟುವೋಲಾಯು ರ್ವ್ಯತ್ಯಮದೊಳ್ ನಾಕಾನೋಕಹದ ಮಹೀಭಾಗಕ್ಕೆ ವಂದನಂದಾ ಸುಮನಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೯-೬೧). [ಸಂ.]

ಸುಮನೆ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವಳು: ಸುಮನೆಯ ಸುಖ ದೊಳಗೆ ಲಯವಹರಲ್ಲರು ಆ ಸುಮನನ ಭಾವವ ವಿಘಟಿಸುವ ಪರಿಯನ್ನಾವುದು (ಕೋಲಶಾಂ. ೧೬-೨); "ಜಗನ್ಮೋಹಿಯಪ್ಪ ಮಾಯೆ" (ಕೋಲಶಾಂ. ಟೀಕು). ೨. ಅತ್ಯುತ್ತಮ ಜಾತಿಯ ಮಲ್ಲಿಗೆ. [ಸಂ. ಸುಮನಾ]

ಸುಮನೋಗಣ (ನಾ). ೧. ದೇವತೆಗಳ ಗುಂಪು. ೨. ವಿದ್ವಾಂಸರ ಸಮೂಹ. ೧, ೨: ಭ್ರಮರಹಿತಾಮೋದ ಸುಮನೋಗಣ ಹೃದ್ಯಮ ವಿಕಲ ಸ್ವಸ್ಥಮುರಗ್ರಮನೋಜ್ಞ ಫಲದಮಖಿಲಾಗಮವಿನುತಂ ನೀತಿಸುರಮಹೀರುಹಮರಸಾ (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೧೬). [ಸಂ.]

ಸುಮನೋಗಣಿಕೆ (ನಾ). ದೇವತೆಗಳ ವೇಶ್ಯೆ; ಅಪ್ಸರೆ: ರಂಭೆ ಕೇಳ್ ಸುಮನೋ ಗಣಿಕೆಯರೊಳತಿವಿರಾಜಿತ ಕೀರ್ತಿಯುತೆ (ಬಸವ. ೪೧-೧೪). [ಸಂ. ಸುಮನೋಗಣಿಕಾ]

ಸುಮನೋಗೋಪ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಮನಸ್ಸಿನ ಗೋಪಾಲ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಳು; ಇಂದ್ರಗೋಪ. ೧, ೨: ಸುಮನೋಗೋಪ ಸಮಾವೃತಂ ಜಲಧರಶ್ಯಾಮಂ . . . ಗೋಪಾಲಲೀಲಾಸ್ಪದಂ (ಜಗವ. ೪-೬೬). [ಸಂ.]

ಸುಮನೋಜಾತ (ನಾ). ದೇವತೆಯ ಮಗ: ಕುಬೇರ ಕಿನ್ನರ ಮಾತೃಗಣ ಕರ್ಣನಲಿ ಸುಮನೋಜಾತ ಚಿತ್ರರಥಾದಿ ಗಂಧರ್ವರು ವಿಪಕ್ಷದಲಿ (ಕುಮ್ಮಾ. ೨೨-೮). [ಸಂ.]

ಸುಮನೋಜ್ಞ (ನಾ). ಸೌಮ್ಯವಾದುದು; ಪ್ರಶಾಂತತೆ: "ಕಮನಂ ಶುಭಂ ಪೇಶಲಂ ಶೋಭನಂ ಮಂಜು ಸುಮನೋಜ್ಞಂ . . . ಪ್ರವೇಶಮನೆ ಸೌಮ್ಯಕ್ಕೆ ನಾಮಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೬-೨). [ಸಂ.]

ಸುಮನೋದಾಮ (ನಾ). ಹೂವಿನ ಹಾರ; ಪುಷ್ಪಮಾಲೆ: ಜಳಗಂಧಾಕ್ಷತ ಪಾರಿಜಾತ ಸುಮನೋದಾಮಂಗಳಿಂ ರಾಮಕೇವಳಿಯಂ ಪೂಜಿಸಿ ಭಕ್ತಿಯಿಂದೆಱಗಿ (ಪಂಪರಾಮ. ೧೬-೭೫); ತಳೆದ ಸುಮನೋದಾಮಂ ನೀರೊಡಿ ಬಾಡಿದುದಾಗಳಾಗುಳಿಯ ನೊಳಕೆಯ್ಯುತ್ತು (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೪-೭೭). [ಸಂ. ಸುಮನೋದಾಮನ್]

ಸುಮನೋಧರ್ಮ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಸ್ವಭಾವ: ಸುಮನೋಧರ್ಮಗುಣಂ ಗಳೊಳವುರ್ದವುರ್ದಂ ಕಳಿವ ನೇಮಿಚಂದ್ರನ ಬಾಣಂ ಭ್ರಮರಹಿತಂ ಮೃದುಹೃದಯಂಗಮಮೆನಿಪುದಿದಾವ ಕೌತುಕಂ ಬುಧಜನದಾ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧-೬೮). ೨. ಪುಷ್ಪಧನುಸ್ಸು. ೩. ವಿದ್ವದ್ಧರ್ಮ. ೨, ೩: ಸುಮನೋಧರ್ಮಯುತಂ ಸದಾಳಿಗುಣಯುಕ್ತಂ ಶಾವನೇಂ ಕಾಯ್ಪುದಂದಮ ಬೆಂಗೊಟ್ಟ ವಿಯೋಗಿವೃಂದಕೆ (ವೃಷವ. ೪-೫೬). [ಸಂ.]

ಸುಮನೋನಿವೇಶ (ನಾ). ೧. ಉತ್ತಮಹೂವುಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದುದು. ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ನೆಲೆಯಾದುದು. ೧, ೨: ಆ ವನಂ. . . ನಿರಂತರ ಸುಮನೋ ನಿವೇಶಮಾಗಿಯುಂ ಚೇತನತ್ವಾಭ್ಯುಪೇತಮಲ್ಲು (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೫-೪೦ ವ). [ಸಂ.]

ಸುಮನೋನುರಾಗ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಪ್ರೀತಿ; ಉತ್ತಮವಾದ ಅನುರಾಗ. ೨. ಹೂವಿನ ಬಣ್ಣ; ಪುಷ್ಪವರ್ಣ: ಸುಮನಿಸಿದ ಚಂದ್ರಿಕೆಯ ಸೊಗಸುವೆಳ ಮಾದಳದ ಸುಮನೋನುರಾಗದಿಂ ಪಲವು ಬಣ್ಣಂಗಳಂ ತೆಗೆದುಟ್ಟು ರಂಜಿಸಿದರು (ಚ್ಛಮಿಭಾ. ೩೦-೧೬). [ಸಂ.]

ಸುಮನೋಬಾಣ (ನಾ). ೧. ಹೂವನ್ನೇ ಬಾಣವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು; ಮನ್ಮಥ: ಸುಮನೋಬಾಣ ಜಯಪ್ರದಾಯಕತಮಂ ನಿನ್ನೀ ತ್ರಿಲೋಕಾಭಿರಾಮಮೆನಿಪ್ಪಾಕೃತಿ (ಕಾದಂಬ. ೫೫೨); ಉಚಿತಕ್ರಮಮಂ ಕಾಮುಕರಱಿವರೆ ಸುಮನೋಬಾಣಂಗೆ ತಕ್ಕುಗಿಡದವರುಂಟೆ (ಶಂರಾಮಾ. ೧೧-೮೨). ೨. ಒಬ್ಬ ಕವಿಯ ಹೆಸರು: ಕವಿ ಸುಮನೋಬಾಣನ ಯಾದವ ಕಟಕಾಚಾರ್ಯನೆಸವ ದೌಹಿತ್ರನ ನಾಂ ಕವಿ ಕೇಶವನಂ (ಶಮದ. ೨ ಪೀಠಿ). [ಸಂ.]

ಸುಮನೋಬಾಣಕ್ರೀಡೆ (ನಾ). ಮನ್ಮಥಕ್ರೀಡೆ: ಸುಮನೋಬಾಣಕ್ರೀಡೆಗೆ ಸುಮನೋಮಿಥುನಂಗಳೆಳಸಿ ರಮಿಯಿಪ ನಾನಾ ಸುಮನೋಲತಾಗೃಹಂಗಳ ಸುಮನಶ್ಶಯ್ಯೆಗಳಿನೊಪ್ಪುಗುಂ ಸೌಮನಸಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೨-೮೬). [ಸಂ. ಸುಮನೋಬಾಣಕ್ರೀಡಾ]

ಸುಮನೋಮಂಜರಿ (ನಾ). ಹೂವಿನ ಗೊಂಚಲು; ಪುಷ್ಪಗುಚ್ಛ: ನವಸೌರಭಮಂ ರಂಜಿಸಿ ತೋಱುವ ಸುಮನೋಮಂಜರಿಯಿಂ (ಕಾದಂಪು. ೭೪೨); ಚಮರರುಹಗ್ರಾಹಿಣಿಯರ್ ಸುಮನೋಮಂಜರಿಯ ಭಾರದಿಂ ಬಳ್ಕುವ ಜಂಗಮಲತೆಗಳೆನೆ . . . ಬೆಡಂಗಂ ಪಡೆದರ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೧೦೦). [ಸಂ. ಸುಮನೋಮಂಜರೀ]

ಸುಮನೋಮಣಿ (ನಾ). ದೇವತೆಗಳ ಮಣಿ; ಚಿಂತಾಮಣಿ: ಸುಮನೋಮಣಿ ಸನ್ಮಣಿಹಾರದಲ್ಲಿ ಬನ್ಧೋರಣಮಾಗಿ ನಿನ್ನ ಪರಿವನ್ನಿಜನಕ್ಕೆನಿಪೊನ್ನುದಾನ ಗಮ್ಮೀ ರತೆಯಾದುದೇಂ ಪೊಗಳ್ವ ನಾಂ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೨೬೧-೨೬; 1408). [ಸಂ.]

ಸುಮನೋಮಾರ್ಗಣ (ನಾ). = ಸುಮನೋಬಾಣ ೧: ಸುಮನೋಮಾರ್ಗಣನಿಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಭೃಂಗೀಜ್ಯಾಲಸತ್ಪುಷ್ಪಚಾಪಮಿದೆಂಬಂತುಚ್ಚ ನೀಳ್ದ ಸತ್ಕುಸುಮಮಲ್ಲೀವಲ್ಲಿ ಪರ್ಬಿರ್ಪ ವಿಭ್ರಮದಿಂದಾಮ್ರಮಹೀರುಹಂ . . . ಆಂತಿರ್ದುದು ತಾಂ ಲತಾವ್ರತಕ ಮಂಚಾಲಿಂಗನಪ್ರೌಢಿಯಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೧-೧೧೫). [ಸಂ.]

ಸುಮನೋಮಾಲೆ, ಸುಮನೋಮಾಳೆ (ನಾ). = ಸುಮನೋದಾಮ: ಸುಮನೋಮಾಲೆಯುಮೊರ್ಮೆಯುಂ ಹಿಮದೊಳೇಂ ಬಾಡಿರ್ದಗಲ್ದಿರ್ಕುಮಗ್ರಿಮ ಭೂಪಾಲಶಿರೋಗ್ರಮಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೫೧). **ಸುಮನೋಮಾಳೆ**: ಕಲಶಂ ಜಾಗಂ ಧ್ವಜಂ ಕನ್ನಡಿ ಗುಡಿ ಸುಮನೋಮಾಳೆ (ಸುಕುಮಾ. ೫-೬೧). [ಸಂ. ಸುಮನೋಮಾಲಾ]

ಸುಮನೋಮಾಳೆ 'ಸುಮನೋಮಾಲೆ' ನೋ.

ಸುಮನೋಮಿಥುನ (ನಾ). ದೇವದಂಪತಿಗಳು; ಸುರದಂಪತಿಗಳು: ಸುಮನೋಬಾಣಕ್ರೀಡೆಗೆ ಸುಮನೋಮಿಥುನಂಗಳೆಳಸಿ ರಮಿಯಿಪ ನಾನಾ ಸುಮನೋ ಲತಾ ಗೃಹಂಗಳ ಸುಮನಶ್ಶಯ್ಯೆಗಳಿನೊಪ್ಪುಗುಂ ಸೌಮನಸಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೨-೬೬). [ಸಂ.]

ಸುಮನೋಮೂರ್ತಿ (ನಾ). ದೇವತೆಗಳ ಮೂರ್ತಿ,—ಆಕಾರ: ಸುಮನೋ ಮೂರ್ತಿಗಳಪ್ರತರ್ಕ್ಯಮಹಿಮರ್ ತೇಜಸ್ವಿಗಳ್ ದಿವ್ಯಕಾಂತಿಮಯರ್ ನೋಡೆ . . . ತನ್ನಂಗಿ ಕಂಡಳ್ಕಿದಳ್ (ನಳಚಂ. ೬೫). [ಸಂ.]

ಸುಮನೋರತ (ನಾ). ೧. ಹೂವುಗಳಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟವುಳ್ಳವನು. ೨. ದೇವರಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು. ೧, ೨: ಎಲ್ಲರುಂ ಸುಮನೋರತರ್ ಮಧುವ್ರತರ್ (ಚ್ಛಮಿಭಾ. ೨-೧೦). [ಸಂ.]

ಸುಮನೋರಾಜ (ನಾ). ೧. ದೇವತೆಗಳ ಒಡೆಯ; ಸುರರಾಜ. ೨. ಪಂಡಿತಜನರಿಗೆ ಒಡೆಯನಾದವನು: ಯಶಸ್ಯೀಸಮಾಜಂ ನೈಜೋನ್ನಂತ್ರಾಬ್ಜಿ ರಾಜಂ ಸುವಿಭವಸುಮನೋರಾಜನೀ ರೇಚಿರಾಜಂ (ಎಇ. XIV, ೨೮೧-೬೫; 1181; ಶಾಪಮು. ೧೬೪ ನೋ). [ಸಂ. ಸುಮನೋರಾಜನ್]

ಸುಮನೋಲಲನೆ (ನಾ). ದೇವತಾಸ್ತ್ರೀ; ಅಪ್ಸರೆ: ನಾಕವನ್ನದಿ ಸುಮನೋಲಲನೆ ಯರ ಕುಂತಳಕೆ ಹಾಯ್ದುದು ಬಲದ ಪದಹತಧೂಳಿ ಗೆಲಿದುದು ವಾಜಪೇಯಗಳ (ಕುಮ್ಮಾಭಿ. ೪-೬). [ಸಂ. ಸುಮನೋಲಲನಾ]

ಸುಮನೋಲೋಕ (ನಾ). ದೇವಲೋಕ; ಸ್ವರ್ಗ: ಸುಮನೋಲೋಕ ಸ್ವವಿಬುಧ ಸಮಾಖ್ಯೆಗಂ ನಾಡೆ ಮಾಡಿದಂ ಸಾರ್ಥತೆಯಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೯-೫೬). [ಸಂ.]

ಸುಮನೋವನ (ನಾ). ಇಂದ್ರನ ಉದ್ಯಾನ; ನಂದನವನ: ಶರತ್ಸಮಯದಂತೆ ಸುಮನೋವನಾಭಿರಾಮಮುಂ . . . ಎಂಬ ಮಹನೀಯಮಹಿಮೆಯಂ ತಳೆದು (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೩೦ ವ). [ಸಂ.]

ಸುಮನೋವರ್ಷ (ನಾ). ಹೂವಿನ ಮಳೆ; ಪುಷ್ಪವೃಷ್ಟಿ: ಸಮನಿಸಿದತ್ತು ಜಯಶ್ರೀರಮಣಿಗೆ ಪರಿಣಯನಮಪ್ಪುದುಂ ಲಕ್ಷ್ಮಣನೊಳ್ ಸುಮನೋವರ್ಷಸಮನ್ವಿತಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೯-೧೩೧). [ಸಂ.]

ಸುಮನೋವಲ್ಲಭ (ನಾ).= ಸುಮನೋರಾಜ ೧: ಸುಮನೋವಲ್ಲಭನಿವನೆಂದ ಮರಗಣಕ್ಕೆಲ್ಲಮಱಿಪುವಂತಾಕ್ಷಣದೊಳ್ ಸುಮನೋವರ್ಷಂ ಸುರಿದುದು ನಮೇರು ಮಂದಾರ ಪಾರಿಜಾತಪ್ರಭವಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೫-೮೮). [ಸಂ.]

ಸುಮನೋವಾಸ (ನಾ). ೧. ಹೂವುಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನವಾದುದು. ೨. ಪಂಡಿತಜನಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿರುವವನು. ೧, ೨ : ವನದಂತಿಂದ್ರನ ಲೋಕದಂತೆ ಸುಮನೋವಾಸಂ ಸುಧಾಧಾಮನಂತಿನನಂತುತ್ಕಮಲಾಶ್ರಯಂ (ರಾಜಶೇ. ೩-೧೦). [ಸಂ.]

ಸುಮನೋವಿಶಿಖ (ನಾ). = ಸುಮನೋಬಾಣ ೧: ಸುಮನೋವಿಶಿಖವಿಜಯನಂ ಸುಮನದಿನರ್ಚಿಸುವ ಭಕ್ತಿ ಮೆಯ್ವೆರ್ಚೆ ಕರಂ ಸುಮನಸ್ಸಮಿತಿಯನಾಯ ರ್ಸುಮನಸ್ಸತಿಯರ್ತದೀಯವಲ್ಲೀವನದೊಳ್ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೬-೪೬). [ಸಂ.]

ಸುಮನೋಹರ (ನಾ). ೧. ಬಹಳ ಚೆಲುವಾದುದು; ಅತಿ ಮನೋಹರವಾದುದು: ಸುಮನೋಹರಮೆನಿಪ ಸನತ್ಕುಮಾರ ಮಾಹೇಂದ್ರಕಲ್ಪ ರುದ್ರಕಲ್ಪಂಗಳ್ ಸಂದವುರ ಪಟುಪಟಹನಿನದದಿನವುರೀಜನಗೀತವಾದ್ಯದಿಂ ಕರವೆಸೆಗುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೬೨); ವಿಮಳ ತಚ್ಚಂದ್ರಕಾಂತದ ಶಿಲಾತಳದಲ್ಲಿ ಸುಮನೋಹರಾತಿಶಯವೈರಾಗ್ಯಪೀಠಿಕೆಯಿನವುಮ ಭದ್ರಾಸನದೆ ಕುಳ್ಳಿರ್ದ ವಿಲಸಿತಶ್ರೀಗುರು (ವೀಶೈವು. ೭-೬-೪೩). ೨. ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸಂಹರಿಸುವವನು; ರಾಕ್ಷಸ: ಸುಮನೋಹರಾಸ್ಪದಂ ಭೂಸ್ವರ್ಗ ಮಧ್ಯಮನುಪಮಮಪ್ಪೆಮಗೆ ಸಾಟಿಯೆಂತೆನುತೆ (ಚೆಬಸು. ೪೧-೨೨). ೩. ಹೂವುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವವನು; ಮಾಲೆಗಾರ. ೧, ೨, ೩ : ನಿರುತಂ ಕುಮುದಶೋಭ ನೈಋತ್ಯದಂತೆ ವಾನರಸೈನ್ಯದಂತೆ ಕಮಲೋದರೋದ್ಭಾಸಿ ಭಾಸುರ ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷದಂತಹಿತಲ್ಪದಂತೆ ಕವಿಸೇವಿತಂ ಗಗನದಂತೆ ಧರಣಿಪಾಲಯದಂತೆ ಸುಮನೋಹರಂ ನಿಶಾಚರವಂಶದಂತೆ ಮಾಲಾಕಾರಜನದಂತೆ . . . ತತ್ಪುರಂ ಕಂಗೊಳಿಸಿತು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೫-೧೧). ೪. ಶಿವ; ಈಶ್ವರ: ಸೂರಿವಿನುತ ಸುಮನೋಹರನ [ಪಾಠಾಂ. ಮನೋಹರನ] ಪದವಾರಿಯಂ ಮುನ್ನೀಂಟೆ ದಿಬ್ಯಶರೀರಿಯಾದನು (ಬಸವು. ೧೨-೪೭). [ಸಂ.]

ಸುಮಬಾಣ (ನಾ). ಹೂವಿನ ಬಾಣ; ಪುಷ್ಪಚಾಪ: ಕುಸುಮಶರನೆಂದು ನಿನಗಾರ್ ಪೆಸರಿಟ್ಟರೊ ಕಾಣೆನಕಟ ಸುಮಬಾಣಮುಮಂ ಪೊಸತೆನೆ (ಶಾಕುಂತ. ೩.೨ ಅಡಿಪದ್ಯ). [ಸಂ.]

ಸುಮಹತ್ತ್ವ (ನಾ). ಅತಿಮುಖ್ಯವಾದುದು; ಬಹಳ ಪ್ರಮುಖವಾದುದು: ಇದು ನಿಮಿತ್ತಂ ನಿಮ್ಮ ಸುಮಹತ್ತ್ವದ ಘನತೆಯಂ ನೆನೆದು ಕರುಣಾಹೃದಯದಿಂದೆಮ್ಮೆಲ್ಲರಂ ರಕ್ಷಿಸಲು (ಬಸವು. ೩೮-೭೪). [ಸಂ.]

ಸುಮಾನ. 'ಸುಮ್ಮಾನ' ನೋ.

ಸುಮಾನಗರಿ (ನಾ). (?): ಸಾಲ್ನುಡಿ ಮಕರಟೆಕ್ಕೆ ಸತ್ತಿಗೆ-ಸೀಗುರಿ ಸೂರೆಪಾನ ಕುಂಚ ಚವುರಿ ಬೀಸಣಿಗೆ ಸುಮಾನಗರಿ ಡವಕೆ ಚೆಂಬಿನ ಚೀಲ . . . ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಹಿಡಿದು (ಚಿಕ್ಕಅ. ೩೦-೮). [?]

ಸುಮಾನಗಾತಿ 'ಸುಮ್ಮಾನಗಾತಿ' ನೋ.

ಸುಮಾನುಕೊಡು (ಕ್ರಿ). ಪುಷ್ಟಿಕೊಡು: ಆಟಗಾರರನ್ನು ಹೊಗಳುತಾ ಬರಲು, ಅವನ ಜೊತೆಗ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಪ್ರಾಯದವನು ಇನ್ನೊಂದು ಹೋಳನ್ನು ಹೊಡೆಯುತಾ ಆ ಮುದುಕನ ಹೊಗಳಿಕೆಗೆ ಸುಮಾನು ಕೊಡುತಾ ಬಂದನು (ಅದೂಟ. ೧೭೪).
[ಸುಮಾನು₀ + ಕೊಡು₁]

ಸುಮಾರ 'ಸುಮಾರು' ನೋ.

ಸುಮಾರು, ಸುಮಾರ (ನಾ). ೧. ಹೆಚ್ಚುಕಡಮೆ; ಅಜಮಾಸು; ಅಂದಾಜು: ಅವು ಮಾಘಮಾಸದ ಸುಮಾರಿಗೆ ಹೂ ಬಿಡುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೩೯); ಅದರ ಸಂಬಂಧವಾದ ಉತ್ಸವಗಳು ಸುಮಾರು ಎರಡು ತಿಂಗಳ ಕಾಲ ರಾಜಧಾನಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆದವು (ಕೃದೇವ. ೧೫). ೨. ಸಾಧಾರಣವಾದುದು; ಸಾಮಾನ್ಯವಾದುದು: ರೇವಕ್ಕನ ಮನೆತನ ಸುಮಾರು (ಬಳುಮ. ೨೭). ೩. ಅಪಮಾನ; ಅಗೌರವ: ನಾಕು ಮಂದಿ ಮುಂದೆ ಸುಮಾರು ಮಾಡಬೇಡ (ರೂಢಿ). ೪. ಸಂಖ್ಯೆ; ಅಂಕಿ: (ಕಿ). ಸುಮಾರ: ೧. ನಿನ್ನೆ ಮಧ್ಯರಾತ್ರಿಯ ಸುಮಾರಕ್ಕೆ ಅದು ಆಯಿತು (ಮುಂಬಯಿ. ಕಿ. ೪-೫೨). ೨. ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದ ಯಳಿಕ್ಕಿಂತ ಮೇಲೆ ಫಾಳಿಯಲ್ಲಿ ಹೋದ ಯಳಿಗಳು ಹೆಚ್ಚಿದ್ದರೆ ಆ ಅರಳಿಯು ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ್ದು ಎಂದು ಹಲಕಿ ಸುಮಾರವೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದು (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೪೦). [← ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಸುಮಾರ್]

ಸುಮಾರ್ಗ (ನಾ). ಶುದ್ಧವಾದ ಕ್ರಮ; ಉತ್ತಮವಾದ ಶೈಲಿ: ಕಾಡುವೆನೆಂಬುದಲ್ಲದೆ ಸುಮಾರ್ಗದೊಳಾಗದು ಕಾಟ್ಪೆನೆಂಬುದುಂ ತೋಡುವೆನೆಂಬುದಲ್ಲದಿಡಲಾಗದು ನಿಕ್ಕುವ ತೋಟ್ಪೆನೆಂಬುದಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೧೦೩); ಹೊನ್ನನ ಹಂಪನ ಸುಜನೋತ್ತಂಸನ ಸುಮಾರ್ಗವಿದಱೊಳ್ ಲಕ್ಷ್ಯಂ (ಶಮದ. ೫ ಪೀಠಿಕೆ). [ಸಂ.]

ಸುಮಾಲತಿ (ನಾ). [ಛಂದ] ಅಕ್ಷರಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ, ಪ್ರತಿಪಾದದಲ್ಲಿ ಎಂಟು ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನುಳ್ಳ 'ಅನುಷ್ಟುಭ್' ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ: ನರಲಗಂಗಳೊಂದಿಯಾದರದೊಳಿರ್ದೊಡಿಂತಿದುಂ ಧರೆಯೊಳಾ ಸುನಾಮದಿಂ ಗುರುಕುಚೇ ಸುಮಾಲತೀ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೯೬).
[ಸಂ. ಸುಮಾಲತೀ]

ಸುಮಾಸಾರ (ನಾ). = ಸುಮನೋವರ್ಷ: ಕರೆದರ್ ದೇವರ್ ಸುಮಾಸಾರಮಂ (ವಿಷ್ಣುಪು. ೫-೧-೧೨೭). [ಸಂ.]

ಸುಮಿತ್ರ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಸ್ನೇಹಿತ. ೨. ಸೂರ್ಯ: 'ಸುಮಿತ್ರೋದಯ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸುಮಿತ್ರೋದಯ (ನಾ). ಸೂರ್ಯೋದಯ: ಅರಳ್ವುದು ಸುಧನ್ವನ ಮುಖಂ ಸುಮಿತ್ರೋದಯ[ಪಾಠಾಂ. ಮುಖಾಂಬುಜವಿನೋದಯ]ದ ಕಮಲದಂತೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೧-೩೭). [ಸಂ.]

ಸುಮಿಷ್ಟ (ಗು). ೧. ಬಹಳ ಪ್ರಿಯವಾದ: ಆ ಅಪರಿಚಿತ ನಿರ್ಜನ್ಯಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಆ ಸುಮಿಷ್ಟ ಸುಂದರ ಸುಕೋಮಲೆಯ ಆಕಸ್ಮಿಕ ಹಸ್ತಸ್ಪರ್ಶದಿಂದ ಅವನ ಮೈಯೆಲ್ಲ ಥರಗುಟ್ಟಿ ನಡುಗಿತು! (ಅಂಬಿಕ. ೧೨೩). (ನಾ). ೨. ಇಂಪು; ಇನಿದು: ಮೃಣ್ಮಯಿಯ ಕೌತುಕಮಯ ಆ ಹಾಸ್ಯಧ್ವನಿಯು ಅದೆಷ್ಟೇ ಇಷ್ಟವಾಗಿದ್ದರೂ ಸುಮಿಷ್ಟವಾಗಿದ್ದರೂ ಅಪೂರ್ವನ ದುರ್ಭಾಗ್ಯಕ್ಕೆ ಅದು ಆಗ ಕಿಂಚಿತ್ ಕ್ಲೇಶದಾಯಕವೇ ಆಗಿತ್ತು (ಇಪ್ರಕ. ೫೭). [ಸಂ.]

ಸುಮುಖ (ನಾ). ೧. ಸುಂದರವಾದ ಬಾಯಿ. ೨. ಸುಂದರವಾದ ಮುಖ. ೩. ಒಳ್ಳೆಯ ವಾಕ್ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು; ಉತ್ತಮವಾಗ್ಮಿ: "ನುಡಿಯ ಜಾಣಂ ಸುಮುಖನಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೭೧-೨೦). ೪. ಒಳ್ಳೆಯ ಮುಖವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು; ಸುಂದರವಾದುದು. ೫. ನಗುಮುಖದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು; ಹಸನ್ಮುಖಿ: ಮಾಟದೇವನು ಹೊಯ್ದ ನಾದಕ್ಕೆ ಸುಮುಖರಾಗುತ್ತಾಗಳೊಂದೆಸೆ ಸಮತೆಗಟ್ಟಿ . . . ನುಡಿದರು (ಬಸವು. ೬೭-೪೫); ಗಿರಿಜಾಯೆಯು ಬಂದಾಗ ಸುಮುಖನಾಗಿದ್ದು ಅವಳೊಡನೆ ಬೆಸ್ತರ ಮನೆಯ ಮುಂದೆ ಇದ್ದ ಕೊಳದಲ್ಲಿ ಮೃಣಾಳಿನಿಯನ್ನು ಕಂಡನು (ಬಂಕಿಮ. ೧೮೧). ೬. ಪಂಡಿತ; ವಿದ್ವಾಂಸ. ೭. ಮಗ; ಸುತ. ೮. ಗರುಡ. ೯. ದೊಡ್ಡ ರಸ್ತೆ; ಹೆದ್ದಾರಿ. ೧೦. ನಗೆ; ಹಾಸ. ೧೧. ಬೆನಕ; ಗಣಪತಿ: ಕವಿಮಧುರನ ಮಾತುಗಳೆಂ ಸವಿಯೊ ಮದಪ್ಲವಗವೊರೆವ ಮಱಿದುಂಬಿಗಳಂ ತವೆ ತೊಲಗಿಸಿ ತನ್ನಯ ಮೊಟಗಿವಿಯಿಂ ಮೊಗಮೊಗೆದು ಸುಮುಖನಾಸ್ವಾದಿಸುವಂ (ಧರ್ಮನಾ. ೧-೭೪). " ಗರುಡನಲಿ ಪುತ್ರನಲಿ ಪಣಭೇದದಲಿ ಪಂಡಿತರಲಿ ಸುಮುಖಮೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೫೩-೭೪); "ತನೂಭವಂ ಸುಪರ್ಣಂ ಪಂಡಿತ ರಾಜವೀಧಿ ಸ್ಮೇರಂ ಸುಮುಖಾಭಿಧಾನಂ" (ನಾನಾರ. ೧೨೭). [ಸಂ.]

ಸುಮುಖವೃತ್ತಿ (ನಾ). ಸುಪ್ರಸನ್ನತೆ: ಶ್ರೀಗೆರ್ದವತ್ತುಗೆ ವರವಾಕ್ಕಿಗೆ ನಿಜಂ ಸುಮುಖವೃತ್ತಿ ತೋಳ್ಗಳಿಗು ಜಯಶ್ರೀಗೊಲವನೀಯೆ ನಗಲ್ಕಂ ಭೂಗಧಿಪತಿ ಜೈನಜನಮನೋಹರಚರಿತಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೨-೧). [ಸಂ.]

ಸುಮುಖಿ (ನಾ). ೧. ಚೆಲುವಾದ ಮುಖವನ್ನುಳ್ಳವಳು; ಸುಂದರಿ. ೨. [ಛಂದ]ಅಕ್ಷರಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೊಂದು ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ 'ತ್ರಿಷ್ಟುಭ್' ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ: ಸುಮುಖಿ —ನಜಜಲಗಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೨೮ ಅಡಿಟಿ).

[ಸಂ. ಸುಮುಖೀ]

ಸುಮುಹೂರ್ತ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಕಾಲ; ಶುಭಗಳಿಗೆ: ಮುತ್ತು ಉದಕವಾಗದು ಉದಕ ಮುತ್ತಿನಲಾಗದು ತತ್ತ್ವ ಘಟಿಸಿದ ಸು[ಪಾಠಾಂ. ಶುಭ]ಮುಹೂರ್ತದಲ್ಲಲ್ಲದೆ ಚಿತ್ತ ವೇದ್ಯವಾಗದು (ಬಸವ. ೮೦೬); ಸುಮುಹೂರ್ತದುದಯದೊಳ್ ನಿಜಕುಮಾರಿಯಂ ಕುಡೆ ವಿವಾಹವಿಭವಂ ಲೋಕೋತ್ತರಮವಾಗೆ (ಪಾರ್ಶ್ವನಾ. ೫-೨೬); ಅರಸ ಸುಮುಹೂರ್ತದಲಿ ನಿಜಮಂದಿರವ ಹೊಕ್ಕನು (ಶಶಿರಾ. ೪೪-೪೮). [ಸಂ.]

ಸುಮೇರು (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮೇರುಪರ್ವತ: "ಮೇರುಃ, ಸುರಪರ್ವತಃ, ಸುಮೇರುಃ- ಈ ಮೂಱು ಮೇರುಪರ್ವತಂ" (ಹಲಾಯು. ೨೨-೧೬೫); ಕೆಲದೊಳ್ ಬೀಳ್ವ ಪತಂಗಾಕಳಿತ ಸುಮೇರು ಪ್ರದೀಪಶಿಖಿಯೊಳ್ ಘನಕಜ್ಜಳಮಂ ಕೊಳಲ್ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೧-೬೬); ಪರ್ವತಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಸುಮೇರು ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾಗಿರುವಂತೆ . . . ಕಲೆಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಚಿತ್ರಕಲೆಯು ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದುದು (ಭಾರದ. ೫೨೪). [ಸಂ.]

ಸುಮೇರುಮೇಖಳೆ (ನಾ). ಮೇರುಪರ್ವತದ ತಪ್ಪಲು: ನಮೇರುಭೂಜಮು ತಳೆದ ಸುಮೇರುಮೇಖಳೆ ಸುಧಾರಸಮಂ ತಳೆದೋಷಧೀಶನಿರ್ಮಳಕಳೆ . . . ಎಂಬ ಲೀಲೆಯಿಂ ತಳೆದಳಿಳಾಧಿರಾಣ್ಮಹಿಳೆಯಂದು ಜನಾರ್ಭಕನಂ ಸ್ವಗರ್ಭದೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೨-೨೪). [ಸಂ. ಸುಮೇರುಮೇಖಲಾ]

ಸುಮೇಷು (ನಾ). = ಸುಮನೋಬಾಣ ೧: ಸುಮೇಷುಸೂತ್ರಧಾರಂ ತಳೆದಾಡಿವೊಂದು ಪೊಸಸೂತ್ರದ ಪುತ್ರಿಕೆಯಂತಿರಾಡಿದಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೧೨-೧೫). [ಸಂ.]

ಸುಮ್ಮಗೆ (ಅ). ೧. ಮಾತಿಲ್ಲದೆ; ಮೌನವಾಗಿ: ಸುಮ್ಮನೆ — ಸುಮ್ಮಗೆ (ಶಮದ. ೬೦೦ ಪ್ರಯೋ); ಲೋಕಕ್ಕೆ ಧರ್ಮಾಧರ್ಮ ತೋರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಸುಮ್ಮಗೆ ಇದ್ದನು (ಶಾತ್ವನಿ. ೬೨-೧೨); ಕೆಲಕೆಲವು ಪ್ರಸಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತಾಡುವುದನ್ನೇ ಬಿಟ್ಟು ಸುಮ್ಮಗೆ ಕೂಡ್ರಬೇಕು (ಮುಂಬಯು. ४-४೮). ೨. ಪ್ರತಿಫಲವಿಲ್ಲದೆ; ಉಚಿತವಾಗಿ: ಮರಿಮಗನಾದರೆ ಹರಗೋಲು ಸುಮ್ಮಗೆ ದಾಟಿಸ್ಯಾನೇ? (ಗಾದೆ).

ಸುಮ್ಮಸುಮ್ಮಗೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): (ಅ).

[ಸುಮ್ಮ + - ಅಗೆ./ ತಮಿ. ಚುಮ್ಮ; ಮಲ. ಚುಮ್ಮ; ಕೊಲಾ. ಸುರ್ಮಿ; ನಾಯ್ಕಿ. ಸುರುಮ್]

ಸುಮ್ಮನ 'ಸುಮ್ಮಾನ' ನೋ.

ಸುಮ್ಮನಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸುಮ್ಮನಾಗಿಸು: ದಶಾನನಂ ಸನ್ನೆಯಿಂ ಸಾರಣನ ಸುಮ್ಮನಿಸೆ ನೋಡಿದನು ಮಂಡೋದರಿಯ ಮುಖವನಿಂಗಿತಕಟಾಕ್ಷದಿಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೫೬-೩೭೯).

[ಸುಮ್ಮನ + - ಇಸು]

ಸುಮ್ಮನೆ (ಅ). ೧. = ಸುಮ್ಮಗೆ ೧: ನಿ[ಮ್ಮೊ]ಡತಿಯ ಮನೆ ಯಾವುದು ಘಮ್ಮನೆ ಪೇಳೆಂದು ನೃಪತಿ ಬೆಸಗೊಳಲವಳತ್ಯುಮ್ಮಹದಿಂ ಕಿವಿಯೆಡೆಯಂ ಸುಮ್ಮನೆ ತೋಱುತ್ತ ಪೋದಳತಿಮುದದಿಂದಂ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೬-೧೬); ನಾವೀ ಮುನಿಗೆ ಸುಮ್ಮನೆ ಪೋಪವನೆ ಶಾಪವೀವನು (ಕಂಸವ. ೫-೧೬). ೨. ಉಚಿತವಾಗಿ; ಬಿಟ್ಟಿಯಾಗಿ: ಸುಮ್ಮನೀ ಸುಕ್ಷೇತ್ರವಾಸಿ ವಿಹರಿಸಿದುವೇ ಅಮ್ಮಮ್ಮ (ಪದ್ಮರಾ. ೧೩-೪೦); ಸುಮ್ಮನೆ ಬರುವುದೆ ಮುಕ್ತಿ (ಪುರಂದ. ೧-೧೪೪ ಪಲ್ಲವಿ); ತನುವ ದಂಡಿಸುತುಗ್ರತಪದೊಳಾಚರಿಸಿ ಸುಮ್ಮನೆ ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಪಠಿಸುವರು (ಜನಮು. ४೩-೨೬). ೩. ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೆ; ಅಕಾರಣವಾಗಿ: ಸುಮ್ಮನದು ತಾ ಬಂದು ಮಾಡುವ ಕರ್ಮವಾವುದು (ಸಂಭಪು. ೧೮-೨೬); ಸುಮ್ಮನಪಕೀರ್ತಿಗೊಳಗಾಗಲೇಕೆ (ಧ್ರುವಿಥಾ. ೧೮-೫೪); ಸುಮ್ಮನೇತಕೆ ಮುನಿಸು? (ಕವಿಪ್ರ. ೬೨-೧೯). ४. ತೆಪ್ಪಗೆ; ನಿಷ್ಕ್ರಿಯವಾಗಿ : ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಗಂಡನ್ನು ಹುಡುಕಿ ಹುಡುಕಿ ಸಾಕಾಗಿ ಸುಮ್ಮನೆ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಕೂತುಬಿಟ್ಟನು (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೬೦).

ಸುಮ್ಮಸುಮ್ಮನೆ, ಸುಮ್ಮಸುಮ್ಮ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಹೊಟ್ಟೆ ತುಂಬಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ಸುಮ್ಮಸುಮ್ಮನೆ ಮೃಗಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯು. ४-೩೭); ಬಯ್ಯಾಡುತ ಸುಮ್ಮಸುಮ್ಮ ಬಿದ್ದಿಹನಗೂ ಅಣ್ಣಾ, ತಮ್ಮ (ಮುಕ್ತಂ. ೬೨-೧೫). ಸುಕಾಸುಮ್ಮನೆ, ಸುಖಾಸುಮ್ಮನೆ = ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೆ; ನಿಷ್ಕಾರಣವಾಗಿ: ನೀನು ಸುಕಾಸುಮ್ಮನೆ ಯಾಕೆ ಅಳುತ್ತೀ? (ಮಲಮ. ೭೮೦); ಸುಖಾಸುಮ್ಮನೆ ಅಕ್ಕಯ್ಯನಿಗೆ ಬೇಸರವಾಗುವುದು ಬೇಡವಷ್ಟೆ (ಹೂಕ್ತ. ೯೦). ಸುಮ್ಮನಾಗು = ಮೌನವಾಗು; ತೆಪ್ಪಗಾಗು: ಎಮ್ಮಕಣ್ಗಳ ಚೆಲ್ವನೀಕೆಯ ಕಣ್ಗೆ ಪದ್ಮಜನಿತ್ತನೆಂಬುಮ್ಮಳಂ ಪಿರಿದಾಗೆ ಪುಲ್ಲೆಯ ವಿಂಡುಗಳ್ ಕಡು ಚಿಂತೆಯಿಂ ಸುಮ್ಮನಾಗಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೧೬೩). ಸುಮ್ಮನಿರ್, ಸುಮ್ಮನಿರ್ಃ, ಸುಮ್ಮಿರು = ಮಾತಾಡದಿರು; ಮೌನವಾಗಿರು: ಸುಮ್ಮನಿರದೆ ಪಾಳಿಯಂ ಪಾಳಿಸುವಂ ಬನ್ನ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೪४-೧೮); ಅಂಜಿದಂತೆ ಬೆದಱುತಂ ಜಾನಿಸುವಂತೆ ಸುಮ್ಮನಿರುತಂ ಮೆಚ್ಚಿದಂತೆ ನಗುತ್ತಂ ಬೆಚ್ಚಿದಂತೆ ಪರಿತಂದು (ಬಸವ. ೧೦-೧೧೯);ಸುಮ್ಮಿರು ಧೃತಿಗೆಟ್ಟು ಮಾತಾಡಬೇಡ (ಮೋಹತ. ೨೬-೫೭). ಸುಮ್ಮನಿರಿಸು = ಮಾತಾಡದಂತೆ ಮಾಡು; ಮೌನವಾಗಿರಿಸು: ಆತನಂ ಸುಮ್ಮನಿರಿಸಿ ನುಡಿದಂ ಶಂಖನೆಲೆ ಮಹೀಪಾಲ (ಭುವಿಥಾ.೧೨-೩);ಅವರು ಪ್ರಭಾವತಿಯನ್ನು ಗದರಿಸಿಕೊಂಡು ಸುಮ್ಮನಿರಿಸಿದರು (ಚೆಂಗಾಳ್ಕ. ೫). [ಸುಮ್ಮ + - ಅನೆ]

ಸುಮ್ಮಹಿಮ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಪಡೆದಿರುವವನು; ಮಹಿಮಾವಂತ: ಹಮ್ಮಿನ ತಾಯಿಯ ತೋಳ ಬಾಪುರಿಯೊ ಘಮ್ಮನೆ ಘಲ್ಲೆಂಬ ಗೆಜ್ಜೆಯ ಧ್ವನಿಯೊ ಸುಮ್ಮಹಿಮನ ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಚೌಕುಲಿಯೊ ತಿಮ್ಮರಾಯನಿಟ್ಟ ಸೊಬಗಿನ ಬಗೆಯೊ (ಪುರಂದ. ४-४೮-೧). [<ಸಂ. ಸುಮಹಿಮನ್]

ಸುಮ್ಮಾನ, ಸುಮಾನ, ಸುಮ್ಮನ (ನಾ). ೧. ಸಂತೋಷ; ಹಿಗ್ಗು: ಕತ್ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಗತಿಯ ಕಾಣದೆ ದುಮ್ಮಾನ ನೆಲೆಗೊಂಡಿತ್ತು ನೋಡಾ ಸುಮ್ಮಾನ ಹೋಯಿತ್ತು (ಅಮುಚಂ. ४೦-೧೬೦); ಈ ಶಕುನ ಸುಮ್ಮಾನವಿದಕೇನಹುದು ಫಲ (ಕುವ್ಯಾಳ. ೧४-४); ಸುಕವಿಗಳ ಸುಮ್ಮಾನ ಸೂರಿಪ್ರಕರದಮಲಜ್ಞಾನ (ತೊರಾ. ೧-೧-೧೧). ೨. ತಮಾಷೆ; ವಿನೋದ: ಏನಲವೂ ರಘುರಾಯರಲಿ ಸುಮ್ಮಾನವೇ ನಿನಗೆ (ತೊರಾ. ೬-೧೮-೨೫); ಏನಿದಚ್ಚರಿಯೆಂದು ನೆರವಿಗರ್ಬಳಿಕ ಸುಮ್ಮಾನದ ಮೇಗ ನಿಟ್ಟಿಸುತ (ಕಂಸವ. ೯-೪೯). ೩. ಅಹಂಕಾರ; ಗರ್ವ; ಕೊಬ್ಬು: ತನಗೀಗ ಬಂಧ್ವಸಿರಿಯ ಸುಮ್ಮಾನದಿಂದ ಬೇಡುವುದೀಗ ಬಲ್ಲವರ ಸಮ್ಮತವೆ (ಸಮ್ಮಿಳ. ೮-೧೩). ४. ಸಮೃದ್ಧಿ; ಯಥೇಚ್ಛ: ಹುಣಸೆಯ ಮರಗಳು ಸುಮ್ಮಾನದೆ ಬೆಳೆದಿಹವು (ಅಂಚಿ. ೨-४೦). ಸುಮಾನ: ೧. ಶೃಂಗಾರಸಾರದ ಸದನವೋ ಸೊಬಗಿನ ಸುಮಾನದ ಸುಖದ ನೆಲೆವೀಡೋ (ಪ್ರಭುಲಿ. ೬-೩); ಓಂಕಾರವೆಂಬ ಮೇವನೆ ಮೇದು . . . ಶಿವಧ್ಯಾನವೆಂಬ ಮಲುಕಿರಿವುತ್ತೆ ಸುಮಾನದಿಂದಿರೆ (ಭೈರಪು. ೧.೬೬). ೨. ತಮ್ಮ ತನದ ಹೆಮ್ಮೆ ಹುಮ್ಮಸ್ಸು ಸುಮಾನಗಳಿಂದ ಹೃಷ್ಟಪುಷ್ಟರಾಗುವರು (ಬ್ಬುಳ. ೬೫-೧೬). ಸುಮ್ಮನ : ೧. ಸುಮ್ಮನದಿಂ ಸತಿಸಹಿತ ಚಂದದಿಂ ನೋಳ್ಪಂ (ಶಾಂತೀಶ. ೧-೬೨); ಅಂತರ್ಗೃಹದೀ ಸುಮ್ಮನದಿ ಮಲಗಿರ್ದ ಕೃಷ್ಣರಾಯಂ ಕೇಳ್ದು (ನವಮೋ. ೧೧-೫೦). [<ಸಂ. ಸುಮನಸ್ ?./ ತೆಲು. ಸುಮಾಳ]

ಸುಮ್ಮಾನಂಗುಂದು (ಕ್ರಿ). ಹರ್ಷವಿಲ್ಲದಂತಾಗು; ಸಂತೋಷ ಕುಗ್ಗು: ಸುಮ್ಮಾನಂಗುಂದಿ ದುಮ್ಮಾನಂ ಕವಿದು (ವಾಗೀಶ. ದೇ. ೨೬೫-೨४). [ಸುಮ್ಮಾನ + ಕುಂದು]

ಸುಮ್ಮಾನಗಾತಿ, ಸುಮಾನಗಾತಿ (ನಾ). ಒಯ್ಯಾರಿ; ಬೆಡಗಿ: ಆ ರಾಜನನ್ನು ಹಲವಾರು ಸುಮ್ಮಾನಗಾತಿಯರು ಸುತ್ತುವರಿದಿದ್ದರು (ರೂಢಿ). ಸುಮಾನಗಾತಿ: ಸುಗಂಧಮಹಾರಾಜೇಂದ್ರನು ಸುಮಾನಗಾತಿಯರಾದ ಸುಂದರಿಯರಂ ನೋಡುತ (ಸೌಗಂಧಿ. ४೮೬-೧೬). [ಸುಮ್ಮಾನ + - ಕಾತಿ]

ಸುಮ್ಮಾನಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಹಿಗ್ಗು; ಸಂತೋಷಿಸು: ನನ್ನ ಈ ನವನಾಗರಿಕ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಸುಮ್ಮಾನಗೊಂಡ ಅವರು ನಕ್ಕು ಉತ್ತರವಿತ್ತರು (ಭಾರದ. ೫೬४).

[ಸುಮ್ಮಾನ + ಕೊಳ್ಳು (<ಕೊಳ್)]

ಸುಮ್ಮಾನವಳಿ (ಕ್ರಿ). = ಸುಮ್ಮಾನಂಗುಂದು: ಒಮ್ಮೆ ನಿನ್ನೊಳಗೆ ಪತಿಯ ಬಗೆ ದುಮ್ಮಾನವಾಗೆ ಸಮ್ಮತಿಸುತ ಮೊದಲು ಸುಮ್ಮಾನವಳಿಯದೆ ಸುಮ್ಮನಿಹುದು ಗುಣ (ಶಾಶಂತ. ೫೬ ಅಡಿಟಿ). [ಸುಮ್ಮಾನ + ಅಳಿ (<ಅಳ್)]

ಸುಮ್ಮಾನಿ$_1$ (ನಾ). ಸಂತೋಷವಾಗಿರುವವಳು; ಪ್ರಸನ್ನೆ: ಎನ್ನ ಮಗಳಿಗೆಣೆಯಿಲ್ಲ ಸುಮ್ಮಾನಿ ಸನ್ಮಾನಿಯಭಿಮಾನಿ ಕಡುನೀಚೆ ಕಮಲಾನನೆ (ಹಚಕಾ. ೪-೨೦); ಸೂಸಕದ ಸುಮ್ಮಾನಿ ಅಚಿವಿನ ಪರಮಾಯುಷ್ಯ (ಉದ್ಭಟ. ೫೫೩ ವ). 'ಸುಮ್ಮಾನೆ' ಪರಾ.
[ಸುಮ್ಮಾನ + -ಇ$_2$]

ಸುಮ್ಮಾನಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಸನ್ನತೆಯಿಂದಿರುವವನು; ಸಂತೋಷದಿಂದಿರುವವನು: ತನ್ನೊಳಗೆ ಹೊಣೆ ಹೊಕ್ಕು ಕುಂಬಳದ ಸೂಚಿಯ ಸುಮ್ಮಾನಿಶರಣನ ನಿಲವ ನೋಡಾ (ಚನ್ನವ.ಕ. ೬೦೯-೧೩೬೩). ೨. ಅನುಭಾವಿ; ಜ್ಞಾನಿ: ವೇದದ ಕಡೆ ಶಾಸ್ತ್ರದ ಮೊದಲು ಪುರಾಣದ ಸುದ್ದಿಯ ಬಲ್ಲ ಸುಮ್ಮಾನಿಗಳಲ್ಲಿ . . . ಮಹಾಜ್ಞಾನಿ (ಮೋಳಮಾ. ೧೦-೩೬). ೩. ಮಾನವಂತ; ಮಾನಿಷ್ಠ: ಅಪ್ಪುವರ ಪುಣ್ಯದ ಸಂಗತಿ ಅರಳೆಲೆಯ ಸುಮ್ಮಾನಿ ಸುಳಿಗುರುಳ್ಗಳಭಿಮಾನಿ ಗುರುತರ ಶಿವಧ್ಯಾನಿ (ಒಸರ. ೧-೧೪೬). [ಸುಮ್ಮಾನ + -ಇ$_3$]

ಸುಮ್ಮಾನಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಆನಂದಪಡು; ಸಂತೋಷಿಸು: ಸುರರು ಸುಮ್ಮಾನಿಸಿದರು (ತೊರರಾ. ೬-೪-೬೩). ೨. (ಆಲಂ) ಉಕ್ಕು; ಉಬ್ಬು: ಶರಧಿ ಸುಮ್ಮಾನಿಸಿತು (ತೊರರಾ ೬-೩೭-೬೬). [ಸುಮ್ಮಾನ + -ಇಸು$_3$]

ಸುಮ್ಮಾನೆ (ನಾ). = ಸುಮ್ಮಾನಿ$_1$: ಮೂಗುತಿಯ ಮುಗುಳ್ಗೆ ಅಂಜನದಮೃತಕ್ಕೆ ತಿಲಕದ ಲಲಿತಗೆ ಅರಳೆಲೆಯ ತರಳೆಗೆ ಸೂಸಕದ ಸುಮ್ಮಾನೆಗೆ ರುದ್ರಾಕ್ಷಿಯ ಭದ್ರಾಂಗಿಗೆ ವಿಭೂತಿಯ ವಿಳಾಸನಿಧಿಗೆ (ಗಿರಿಕ. ೩-೯೧ ವ). [ಸುಮ್ಮಾನ + -ಎ$_2$]

ಸುಯ್$_1$, ಸುಯಿ$_1$, ಸುಯ್ಯು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಸುಯ್ದು (ಭೂತಕೃ), ಸುಯ್ವ (ಭವಿಕೃ). ೧. ಉಸಿರಾಡು; ಶ್ವಾಸೋಚ್ಛ್ವಾಸಮಾಡು: "ಸುಯ್- ಉಚ್ಛ್ವಾಸೇ" (ಶಮಧಾ); ಸ್ಮರಿಯಿಸಿನಿರ್ವತ್ತಿರ್ಛಾಸಿರ ಬರಿಸಕ್ಕೊರ್ಮೆ ಮನದೊಳುಣಿಸಂ ಸುಯ್ಯಂ ಸುರಯಿಯ ಕಂಪನೆ ಗೆಲೆ ತತ್ಸುರತತಿ ಪನ್ನೊಂದು ತಿಂಗಳಿಂಗೊರ್ಮೆ ಗಡಂ (ಆದಿಪು. ೬-೧೭); ಪದಿನಾಲ್ಕುವರೆ ತಿಂಗಳಿಗೊರ್ಮೆ ಸುಯ್ವರು (ಶಾಂತೀಪು. ೪-೧೦೦). ೨. (ಚಿಂತೆ, ಆಯಾಸ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ) ಏದುಸಿರು ಬಿಡು; ನಿಟ್ಟುಸಿರು ಬಿಡು: ಮತ್ತೊಂದೆಸೆಯೊಳ್ ಒರ್ವಂ ವಿರಹಪರಿತಾಪತೊಳ್ ಸೈರಿಸಲಾಱದೆ ಮದನನಂ ಬಯ್ದು ಬೆಚ್ಚನೆ ಸುಯ್ದು ತನ್ನ ಕೆಳೆಯಂಗಿಂತೆಂದಂ (ಆದಿಪು. ೧೨-೩೨ ವ); ತನ್ನ ಮಡಗಿದ ಕೂಟಂ ನಾಂ ತಿಂಬುದನಱಿದು ಸುಯ್ಯುತ್ತಿರೆ (ಪಂಚತಂ. ೩೦೩-೮); ಅಗ್ಗಳೆಯರನು ಮೂದಲಿಸಿ ಬಯ್ದನು ಸುಯ್ದು ಕುರುರಾಯ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೫-೮೧). ೩. (ಆಲಂ) ಉರಿ; ನೋಯು: ನಿರಂತರಂ ಪೊಳೆವ ಬಾಳುಡಿ ಸುಯ್ವ ನವವ್ರಣಂಗಳೊಳ್ ಪೊಡರೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೫೮). **ಸುಯಿ$_1$**: ೧. ಪನಿ ಮೂಗಿನೊಳವರೆ ಸುಯಿದನೊರ್ಮೆ ಜಿನ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩೩-೬೪). ೨. ಅಬಸುತ್ತ ಅಳಲುತ್ತ ಕಾಣದೇ ಸುಯಿ[ಪಾಠಾಂ. ಳಿ]ದು ಬಂದು ಕಂಡೆ ಶರಣರ ಸಂಗದಿಂದ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೨೯-೬೦); ಉಮ್ಮಳಿಸುತಸುಯಿವುತಲಿರ್ದವರಾನು ತಮ್ಮ ನಾನು ಹೇಳುವೆನು (ಧನ್ಯಚ. ೩೪೪). **ಸುಯ್ಯು$_1$**: ೧. ಬೆಚ್ಚನುಸಿರು ಸುಯ್ಯುತಾ (ಕವಿಮೋ. ೨೩-೨). [ದೇ. ॥ ತುಳು. ತುಯಿಲು, ಸುಯಿ, ಸುಯಿಲು, ಸುಯ್ಯು. ಪರ್ಜಿ. ಚುಯ್ಯ]

ಸುಯ್$_2$, ಸುಯಿ$_2$, ಸುಯ್ಯು$_2$ (ನಾ). ೧. ಉಸಿರು; ಉಚ್ಛ್ವಾಸ: ಅವರ ಸುಯ್ಗಳ ಗಾಳಿಯೊಳೊಯ್ಯನೊಯ್ಯನಳ್ಳಾಡುವುದಾಯ್ತು ತತ್ಸುರತಮಂದಿರದುಜ್ವಳ ದೀಪಿಕಾಂಕುರಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೮೩); ಆ ಪೀತ ಸೋಮರಸಗಂಧೋಪೇತಮನಿಪ್ಪ ಸುಯ್ಗೆ ಸುಳಿವಳಿನಿಕರಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೩೫); ತಣ್ಪುವೆತ್ತ ವಿಜಯಾವತಿದೇವಿಯ ಮಯ್ಗೆ ಸುಯ್ಗೆ ಸಂಭ್ರಮದೊಳೆ ಬರ್ಪ ಷಟ್ಪದಸಮಾಜದ ಝುಂಕೃತ ಮಂಗಳಾನಕಪ್ರಮುದಿತನಾದಮಾಗಿರೆ (ಕುಸುಮಾ. ೫-೧೨೭). ೨. ಚಿಂತೆ, ಆಯಾಸ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಬಿಡುವ ಉಸಿರು; ನಿಟ್ಟುಸಿರು: ಮನ್ಮಥಶಿಖಿಜ್ವಾಲಾಳಿ ತಳ್ತೀಱಿ ಬೇಯದೆ ಕಾಯ್ದೋಡಿನ ಜೋಳದಂತಲರ್ದೊಡಾ ಕಂಪುಂ ಮನಸ್ತಾಪಮುಂ ಪುದಿದೆತ್ತಂ ಬರೆ ಸುಯ್ ಪೊದಟ್ಟು ಬಿಸಿದುಂ ಕಮ್ಮಿತ್ತುಮಾಯ್ತೋಪಳಾ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೫೮೮ ಶೂದ್ರಕ); ಮುಖೇಂದು ಬಿಗುರ್ತಿರೆ ಸುಯ್ಯ ಬೆಂಕೆಯುಂ ನಿಡುಪಮಳುಂಬಮಾಪ್ಪಿನೆಗಂ (ಅಜಿಪು. ೬-೧೨೧); ಶ್ರಮಶ್ರಾಂತ್ಯಾಕ್ರಾಂತನಾಗಿ ಮೇಗುಸಿರ್ವಟ್ಟು ಸುಯ್ಯುಂ (ಪಂಚತಂ. ೭೩-೫). **ಸುಯಿ$_2$**: ೧. ಭೀಮಸೇನನ ದಂಡಿಯನು ದಟ್ಟಯಿಸೆ ಸುಯಿ ದಳ್ಳುರಿಯ ಚೂಣಿಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೮-೨೨); ಸೋಕು ಸುಯಿ ನುಡಿ ನೋಟಮನಮೇಕ್ಕೆಕವರುಷಗಳಾಗಿ ವೇದಿಸಿ (ಪ್ರಭಲಿ. ೯-೨೯); ಸಿರಿಮೊಗವು ಬಾಡಿದೆ ಕಟಾಕ್ಷದೊಳರಳಿ ಸರಳೆಡೆಯಾಡದಿವೆ ಸುಯಿ ಸರಳವಾಗಿರೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩-೧೮). **ಸುಯ್ಯು$_2$**: ೧. ಸೋಹಂ ಎಂದು ಸಾರುವ ಸುಯ್ಯನ್ನು ನಂಬದಾದನು (ನಾಡೋಜ. ೩೭೨).

ಸುಯ್ಯಾಡು = ಆಯಾಸಗೊಳ್ಳು; ಸುಸ್ತಾಗು: ಎಲ್ಲಲ್ಲೂ ಸುಳಿದಾಡಿ ಸುಯ್ಯಾಡಿ ಬಂದೆ (ಕರುಶ್ರಾ. ೨-೧೨). [< ಸುಯ್$_1$./ ತುಳು. ಸುಯ್ಯು]

ಸುಯ್‌ನಡುಗು (ಕ್ರಿ). ಉಸಿರು ನಡುಗು; ಶ್ವಾಸ ಕಂಪಿತವಾಗು: ಆ ತ್ರಿಜಟೆ ಸುಯ್ ನಡುಗುತಾಕೆಯಂ ಸಂತಯ್ಸುತಿರೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೨೭-೨೪೬).
[ಸುಯ್$_2$ + ನಡುಗು$_1$]

ಸುಯಿ$_1$ 'ಸುಯ್$_1$' ನೋ.

ಸುಯಿ$_2$ 'ಸುಯ್$_2$' ನೋ.

ಸುಯಿಗಂಪು 'ಸುಯ್ಗಂಪು' ನೋ.

ಸುಯಿದಾನ, ಸುಯಿಧಾನ, ಸುಯ್ಯಾನ, ಸುವಿದಾನ (ನಾ). ೧. ಕಾವಲು ಕಾಪು; ರಕ್ಷಣೆ: ಶಿವಸಾಮರ್ಥ್ಯಮಂ ನೋಡದೆ ಸೂರುಳಂ ಸುಯಿದಾನಂ ಮಾಡದೆ (ಸಂಬರ. ೧೪-೮೯); ಭಗೀರಥನಂದನರ ಸುಯಿದಾನ[ಪಾಠಾಂ. ಸುಯ್ಯಾನ] ನಿನ್ನದು ಮುಂದನಱಿದಾಹವವನೆಸಗುವುದಣುಗ(ತೊರರಾ. ೬-೩೫-೧೭). ೨. ಎಚ್ಚರಿಕೆ; ಜಾಗರೂಕತೆ: ಭೈರವದೇವ ತಮ್ಮ ಶೀಲಕ್ಕೆ ತಿಲವ ಗಾಣವನಾಡುತ್ತಾ ಸುಯಿದಾನದಿಂದಿರ (ಭೈರಸೂ. I, ೮). ೩. ಕಾವಲುಗಾರ; ಪಹರೆಯವನು: ಪೂವಡಿಗರಂ ಬಾಗಿಲವರಂ ಸುಯಿದಾ[ಪಾಠಾಂ. ಧಾ] ನರಂ ಹಲವಾಳುಗಳನಾಯ್ದು (ಬಸಪು. ೧೬-೧೩). ೪. [ವೀಶೈ] ಗುರು, ಲಿಂಗ, ಜಂಗಮರಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವ ನೈವೇದ್ಯ: "ಸುಯಿದಾನ – ನೈವೇದ್ಯ ಪದಾರ್ಥಗಳು" (ಶರಸಾ. ೨೪-೬); ನೀನಿಕ್ಕಿದ ಸುಯಿದಾನವನೊಲ್ಲದೆ ಬೇಱೆ ಬಯಸಿದೊಡೆಂತಹುದಯ್ಯ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೪೮-೧೧೩): ಶ್ವಪಚಯ್ಯನೇಕಾಂತ ದಡವಿಯೊಳಗೊಬ್ಬನೇ ತಪನನೇತ್ರಂಗೆ ಸುಯಿದಾ[ಪಾಠಾ. ಧಾ]ನ ಬೋನವ ಮಾಡೆ (ಲಶಿಚಂ. ೩೭-೧೬೦). **ಸುಯಿಧಾನ**: ೧. ಸೌಕುಮಾರ್ಯಮಂ ಸುಯಿಧಾನಂ ಮಾಳ್ಪಂತೆ ಸೊಬಗಂ ಸಂವರಿಸುವಂತೆ . . . ಪಾರ್ವತಿಯಂ ಸಲಹುತ್ತುಂ (ಗಿರಿಕ. ೩-೧೯೯ ವ); ರಾಯನ ಕೆಲಬಲದ ಸುಯಿಧಾನದಲಿ ರಿಪುವಳಯಧೂಳೀಪಟನು ಹೊಕ್ಕನು ರಣವನು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೪-೧೪). ೨. ಶುಚಿರುಚಿಯಪ್ಪಂತೆ ಸುಯಿಧಾನದೊಳ್ಕೆದೆ ಪಚನಗೈವುದು ಭಾವೆಯರು (ಹದಿಬ. ೮-೨೭). ೪. ಹೂಣೆದಾತನ ಮನೆಯ ಹೊಕ್ಕು ಸುಯಿಧಾನವ ಕೊಂಡರೆ ಕುಂಭೀಪಾಕ ನಾಯಕನರಕ ತಪ್ಪದಯ್ಯ (ಆದವ. ೧೦-೧೮). ೫. ಮನಶ್ಶಾಂತಿ; ಚಿತ್ತಪ್ರಶಾಂತತೆ (?): ಸರ್ವಜೀವದೊಳಗೆ ಚೇತನಾತ್ಮಕ ಶಿವನೆಂದು ಮಾಡುವದು ಭೂತದ್ಯೆವಕ್ಕಿಕ್ಕುವುದು ಸುಯಿಧಾನದ ಕೇಡು (ಚನ್ನವ. ೫೩-೧); ಚಿತ್ತದ ದೃಢನಿಷ್ಠೆಯ ಪೂಜೆಗಳಂ ಮಾಡುವದತಿ ಸುಯಿಧಾ[ಪಾಠಾಂ. ದಾ]ನಗಳಿಂದಂ ಕೂಡೆ ಭವಿಯ ತ್ಯಜಿಸುವುದಱಿಂದ (ದೀಕ್ಷಾಬೋ. ೬೬-೨೯). **ಸುಯ್ಯಾನ**: ೧. ಕರೆದು ಸಾತ್ಯಕಿ ಭೀಮನನು ನೃಪವರನ ಸುಯ್ಯಾನದಲಿ ನಿಲಿಸಿದನು (ಕುವಾದ್ರೋ. ೯-೩೪); ಅಪ್ಪರ್ಗೆ ರಣದ ಸುಯ್ಯಾನಮಂ ಪೇಳ್ದು ನಿಜಬಲಸಹಿತ ಪಾರ್ಥಸುತನನುವಾದನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೪-೨೯). ೨. ನಾನೆ ಸುಯ್ಯಾನದಿಂದಂ ಬಂದು ಕಳುಪುವೆಂ (ಇಹರ. ದೇ. ೪೦-೧); ಮೋಸವೋಗದಿರೆನುತ್ತಡಿಗಡಿಗೆ ಸುಯ್ಯಾನವಂ ಮಾಳ್ಪ ಭಟರು (ಚಬಪು. ೪೨-೧೦). ೬. (?): ಶಿರ್ರಕರದ ತತ್ಸರೋವರವನೀಕ್ಷಿಸಿ . . . ತನ್ನ ಪ್ರತಿಬಿಂಬ ಶಶಿಯಕಾಂತ ಕಲ್ಗಳೊಳು ಮಾರ್ಪೊಳೆಯಲವನು ನೋಡುತ್ತ ಸುಯ್ಯಾನದೊಡನೇ (ನವಮೋ. ೮-೩೫). **ಸುವಿದಾನ**: (೩). [< ಸಂ. ಸುವಿಧಾನ]

ಸುಯಿದಾನಿ, ಸುಯಿಧಾನಿ, ಸುಯ್ಯಾನಿ, ಸುವಿದಾನಿ (ನಾ). ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದಿರುವವನು; ಜಾಗರೂಕ: ಗೆಯ್ಯಬಲ್ಲಹ ಕಮ್ಮತಿಗನಲ್ಲಯ್ಯನತಿ ಸುಯಿದಾ[ಪಾಠಾಂ. ಧಾ]ನಿ ತಾ ಕಕ್ಕಯ್ಯನಂತರ್ವರ್ತಿ ಸಾಮಂತಂ ಮಲಯರಾದಂ (ಬಸಪು. ೯-೪೬). **ಸುಯಿಧಾನಿ**: ಸರ್ವಸುಯಿಧಾನಿ ಎಂದೆನಿಸಿಕೊಳಬಲ್ಲಡೆ ಬಂದ ಕಾಮಕ್ರೋಧವ ಲಿಂಗಾರ್ಪಿತವ ಮಾಡಬೇಕು (ಅವಚಂ. ೩೯-೧೬೮). **ಸುಯ್ಯಾನಿ**: ಕಮಳದ ಪರಿಮಳ ನಿಳಯನು ಸುಯ್ಯಾನಿಯಾದ ಶರಣ (ಅವಚಂ. ೨೮೬-೧೨೯); ಗುಣಕಮಳ

ಕುಸುಮ ಪರಿಮಳನಿಳಯನು ಸುಳುಹು ಸುಯ್ದಾನಿ ಮಹಿಮ ಶರಣ (ಶಿವಗೀ. ೫೨-೨೫೦); ಕುಲಛಲ ವೊದಲಾದಷ್ಟಮದಗಳ ಸೀಗಿದ ಸುಯ್ದಾನಿ (ಮೃಲಾರ. ೧೪೭-೪). **ಸುವಿದಾನಿ:** (೬). [ಸುಯಿದಾನ + - ಇ$_3$]

ಸುಯಿಧಾನ 'ಸುಯಿದಾನ' ನೋ.

ಸುಯಿಧಾನಿ 'ಸುಯಿಬಾನಿ' ನೋ.

ಸುಯಿಲ್, ಸುಯಿಲು (ನಾ). ೧. ಉಸಿರು; ಶ್ವಾಸ: ಕೋಕಿಲಂ ಧ್ವನಿಗೆ ತಂಬೆಲರು ಸುಯಿಲ್ಗೊಪ್ಪುವ ಗಿಳಿ ನುಡಿಗೆ ಲತೆ ನಡುಗೆ . . . ತಳಿರು ಪದತಳಕೆ ಹುರುಡಿಸುವ ರೂಪಂ ತಾಳ್ದ ವನಿತೆಯರು ಸುಳಿವರು (ಹಚಕಾ. ೪-೪೨). **ಸುಯಿಲು:** ೨. (ಕೋಪ, ದುಃಖ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವ) ನಿಡಿದಾದ ಉಸಿರು; ನಿಟ್ಟುಸಿರು: ಮೊಗದ ಹೊಗರವಗಡಿಸೆ ಸುಯಿಲಲಿ ಹೊಗೆಯ ಹೊದಱಂಕುರಿಸೆ ಬಿಡುಗಣ್ಣು ಗಳೊಳೊಕ್ಕುದು ಕೆಂಪು (ಕುಮ್ಮಾಭೀ. ೬-೨೦); ನಿಜಾಂತಃಕರಣದತುಳವ್ಯಥೆಯ ಸುಯಿಲಿ [ಪಾಠಾಂ. ಸುಯ್ಲಿ]ನ ಶಿರದ ತೂಗಿನ ತಳ್ವವಾಱಿನಲಳಲಿದಳು ಕಾಂತೆ (ಕೂರರಾ. ೨-೩-೪೦); ಸನ್ನೆಯ ನಸುವಾತುಗಳ ನೆಗಳ್ದ ಸುಯಿಲ ನಾಚಿಕೆಯ ಗುಹನೆಸುಗೆಯಿಂ ಸೀಳ್ದ ಮೆಯ್ಗಳ ಖಳರ್ ಬಂದು (ಚಿಬಪ್ರ. ೫೦-೩); ಹಿಡಿದೊತ್ತಿ ತಡೆದಿಹ ಸುಯಿಲನು ಕಿವಿಗೊಡುತ (ಗಾಥಾಸ. ೬-೨೭). 'ಸುಯ್ಯಲ್' ಪರಾ. [ಸುಯ್$_1$ + - ಇಲ್$_3$]

ಸುಯಿಲು 'ಸುಯಿಲ್' ನೋ.

ಸುಯಿಲ್ಗಂಪು (ನಾ). ಉಸಿರಿನ ಸುಗಂಧ: ಕರಕಮಲದಿಂ ಪುಷ್ಪವಿರಧೆಯೇರಿಸಿ ಸುಯಿಲ್ಗಂಪಿನುರೆ ಧೂಪ ನೇತ್ರಜ್ಯೋತಿಯಂ ಬೆಳಗುತೆ (ನವಮೋ. ೨೧-೬೨).
[ಸುಯಿಲ್ + ಕಂಪು]

ಸುಯಿಲ್ಗರೆ (ಕ್ರಿ). ನಿಟ್ಟುಸಿರು ಬಿಡು: ನೊಂದು ನೋಯದಲಿ ಮೊಗಗಂಟಿಕ್ಕಿ ತಿರುಹುತ್ತ ಸುಯಿಲ್ಗರೆವುತಿರಲಾಗಳು (ನವಮೋ. ೧೫-೧೩). [ಸುಯಿಲ್ + ಕರೆ$_1$]

ಸುಯೋಗ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಯೋಗ; ಅದೃಷ್ಟ: ಆರಂಭದಲ್ಲಿಯೇ ಸೂತ್ರಗಳ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷಣಗಳ . . . ಗೋಜಿಗೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗಿಲ್ಲವೆನ್ನುವುದು ನಮ್ಮ ಸುಯೋಗ (ಸಾಹಿಪ್ರ. ೬೨); ತೊಳೆ ಜೇನುಗಳ ಸವಿಯ ಸುಯೋಗಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಹಾತೊರೆದರು (ಹಸುಷೂ. ೫೧). [ಸಂ.]

ಸುಯೋಧನ (ನಾ). ೧. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಯುದ್ಧಮಾಡುವವನು. ೨. ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಹಿರಿಯ ಮಗ; ದುರ್ಯೋಧನ: ಗುರುಗಳಂ ಕುಲವೃದ್ಧರನಾಜಿಗುಯ್ದು ಕಿಮ್ಮಗೆ ಪಗೆವಾಡಿಯೊಳ್ ನಗಿಸಿಕೊಂಡೊಡೆ ಬಂದಪುದೇಂ ಸುಯೋಧನಾ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೧೬); ಸುಯೋಧನವಸುಮತೀಶನ ವೈಭವದಲಾಸ್ಥಾನ ಚೆಲುವಾಯ್ತು (ಕುಮ್ಮಾಉ. ೮-೩೪).
[ಸಂ.]

ಸುಯ್ಗಂಪು, ಸುಯಿಗಂಪು (ನಾ). ಉಸಿರಿನ ಸುವಾಸನೆ; ಶ್ವಾಸೋಚ್ಛ್ವಾಸದ ಸುಗಂಧ: ಅಧರರಸದೆ ಸುಯ್ಗಂಪಿಂದಾಗಳ್ ಕಿವಿ ಮೆಯ್ಯಕಣ್ಣಾಲಗೆ ವಿಳಸನ್ನಾಸಿಕಮನಲ್ಲಿ ತಣಿಪುತಿರ್ದಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೪-೧೫೧); ನಳಿದೋಳ್ಗಳ್ ಶಾಖೆಯಂ . . . ಕುಚಂಗಳ್ ಫಲಮಂ ಸುಯ್ಗಂಪು ಕಂಪಂ ಮಿಗೆ ಸೊಗಯಿಸಿತು (ಪುಷ್ಪಪು. ೬-೨೯); ಅರೆವ ಚಂದನಕೆ ನಱುಸುಯ್ಗಂಪಿಗೆಱಪಳಿಗಳುರವಣಿಗೆ ಸತಿ ರನ್ನದೊಡದೋಳನೆತ್ತುತಿರೆ (ಭಾವಚಿಂ. ೨-೧೧). **ಸುಯಿಗಂಪು:** ಸಂಪಗೆಯರಲ್ಗಳ ವಾಱಲೆಂದೊರ್ವಳು ಕೆಂಪಿನಿಂದಿರುತಿರಲವಳ ಸೊಂಪಿನ ನಾಸಾಪುಟದ ನಸು ಸುಯಿಗಂಪು ಸಂಪಗೆ ಪೂಗಂಪ ನಗಲು (ಅಂಜಚ. ೩-೫೫). [ಸುಯ್$_2$ + ಕಂಪು]

ಸುಯ್ಗರೆ$_1$ (ಕ್ರಿ). ನಿಟ್ಟುಸಿರು ಬಿಡು: ಮಡದಿಯರ ಮೋಹರವೆ ಪೇಳೆಂದು ಚಿಂತೆಯಿಮ್ಮಡಿಯಾಗಿ ಸುಯ್ಗರೆವುತಿರಲು ಆಳಿಯರೆಲ್ಲ ಬೆಱಗಾಗಿ ಚಿಂತಿಸುತಿರೆ (ಪ್ರಾಢರಾ. ೬-೫೧). [ಸುಯ್$_2$ + ಕರೆ$_1$]

ಸುಯ್ಗರೆ$_2$ (ನಾ). ಉಸುರಿನ ಸದ್ದು: ಅವಳ ಕಾಲ ಹೆಜ್ಜೆ, ಬಳೆಯ ಸಪ್ಪಳ, ಬಾಯಿಯ ಸುಯ್ಗರೆ ಎಲ್ಲವೂ ಕೇಳದಾದವು (ಕನಕ. ೧೧೬). [ಸುಯ್$_2$ + ಕರೆ$_5$]

ಸುಯ್ತ (ನಾ). ಉಸಿರು; ಶ್ವಾಸ: ಸುಯ್ತಂ, ಸುಯ್ತಂಗಳ್ (ಶಬ್ದಾನು. ೫೩ ಪ್ರಯೋ).
[ಸುಯ್$_2$ + - ತ$_2$]

ಸುಯ್ದನಿ (ನಾ). ಸುಯ್ ಎಂಬ ಧ್ವನಿ: ತೆರೆಯೆದ್ದು ತೆರೆ ಬಿದ್ದು ಬತ್ತ ಬತ್ತರ ಗದ್ದೆ ತೆನೆವುಲ್ಲ ತೆನೆಯುಜ್ಜುವುದು ಸುಯ್ದನಿಯ ಸೂಸಿ (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೫೩-೧೪೩೮).
[ಸುಯ್$_2$ + ದನಿ$_1$]

ಸುಯ್ದಾನ 'ಸುಯಿದಾನ' ನೋ.

ಸುಯ್ದಾನಿ 'ಸುಯಿದಾನಿ' ನೋ.

ಸುಯ್ದು 'ಸುಯ್$_1$' ಪರಾ.

ಸುಯ್ದೋರು (ಕ್ರಿ). ಶಬ್ದ ಕೇಳು; ದನಿಹೊಮ್ಮು: ಕಣ್ ತೊಯ್ದುದಿರ್ಬನಿಂ ಸುಯ್ದೋರಿದತ್ತುಸಿರು (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೩೮-೧೦೩೩). [ಸುಯ್$_2$ + ತೋರು (< ತೋಱು)]

ಸುಯ್ಪನಿ (ನಾ). ನಿಟ್ಟುಸಿರಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಣ್ಣೀರು; ಶೋಕಾಶ್ರು: ಸುಯ್ಪನಿವೆರಸಿ ಬೀಳ್ಕೊಂಡರೊರ್ವರೊರ್ವರನಳಲ್ವೆಂಕೆಯಿಂ ದಹಿಸಿ (ಶ್ರೀರಾವ.೨. ೧೬೪-೫೯೨). [ಸುಯ್$_2$ + ಪನಿ$_2$]

ಸುಯ್ಪು (ನಾ). ಉಸಿರು; ಶ್ವಾಸ: ಸುಯ್ಪುನುಬ್ಬೇಗದಿಂ ದಾಶರಥಿ: "ನೋಳ್ಪ ಮೆಲ್ಲಿರ್ಪುದಾ ಬೀಳ್ಕೆ!" (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೯೪-೨೬೧). [ಸುಯ್$_2$ + - ಪು$_2$]

ಸುಯ್ಯತಾಣ (ನಾ). ಕಸೂತಿಬಟ್ಟೆ; ಅಲಂಕಾರದ ವಸ್ತ್ರವಿಶೇಷ: ಒಳ ದೋರಣಮಾಯ್ತು ಹಾರದ ಪಚ್ಚೆಸಾರದ ವಾಲೆ ಸೌಧಾಳಿಯೊಳ್ಗುಡಿಯಾಯ್ತು ಚೀನದ ಸುಯ್ಯತಾಣದ ಪಟ್ಟೆ ಹರ್ಮ್ಯಾಳಿದಪ್ಪದೆ ರಯ್ಯಮಾಯ್ತೆಸೆವಾಟಪಾಟದ ಗೀತಿ . . . ತತ್ಪುರಮಧ್ಯದೊಳ್ (ಪಂಪಧಾ. ೧೪-೧೫). P ಇದು 'ಸೂಯಿಯಾಣ' ಎಂದಿರಬಹುದು. [< ಸಂ. ಸೂಚೀಯಾನ?]

ಸುಯ್ಯಲ್, ಸುಯ್ಯಲು, ಸುಯ್ಲು (ನಾ). ೧. ಉಸಿರು; ಶ್ವಾಸ: ಸೂಳೇಜ ಸುಯ್ಯಲ್ ಚಲ್ವಾಟಂಬೆತ್ತು ಕಾಂತಾಮಣಿಯುಗುರಿಸಿದಳ್ ತೈಲಮಂ ಬಾಲೆಗಾಗಳ್ (ಉದ್ಭಟ. ೮-೧೫). **ಸುಯ್ಯಲು :** ೧. ಸುವ್ವಿಗೆ ಸುಯ್ಯಲ ತಂದವಳು ನಮ ಕೃಷ್ಣನ ಹೃದಯದಿ ನಿಂದವಳು (ಗೋಹನ.,೪೨-೨೫). ೨. (ಆಯಾಸ, ದುಃಖಗಳಿಂದ ಬಿಡುವ) ನಿಡಿದಾದ ಉಸಿರು; ನಿಟ್ಟುಸಿರು: ಅವರು ನಗುವ ನಗೆಯೊಂದೇ ಬಗೆ, ದುಃಖವುಂಟಾದರೆ ಒಂದೇ ತರದ ಅಳು, ಸುಯ್ಯಲು (ರಾಮಾನ. ೧೧೪). **ಸುಯ್ಲು:** ೧. ತನುವಿನ ಕಾಯ್ಪಂ ಬೇಟದ ಮನಮಂ ಸುಯ್ಲಿಂ ನೆಗಳ್ಪುವರ್ಕಪಟತೆಯಿಂ (ಮದತಿ. ೧೧-೨೧); ಉನ್ನತಚಿಂತೆ ನಟ್ಟು ನಿಲೆ ಚಿತ್ತದೊಳಾಕುಳೆ ಸುಯ್ಲು ಸುಯ್ಲಿನಿಂ ತನ್ನ ಕರಾಗ್ರಪಂಕಜಮನೆಯ್ದೆ ಮುರುಂಟಿಸುತಿರ್ಪಳಾವಗಂ (ದಾಢಪು. ೩-೮). ೨. ಸುಯ್ಲು ದುಗುಡದ ಜಾಳಿಗೆ (ಕುಮ್ಮಾಅ. ಓಣ. ೨೦-೧); ಪ್ರಾಣಕಾಂತರ ತಳ್ಕೆ ಸಡಿಲಿ ದುಃಖದಿಂದ ನಿಡುಸುಯ್ದು ಕಾಮಿನಿಯರ ಸುಯ್ಲಿಂ ಸೀದಂತೆ ಬೆಳ್ದಿಂಗಳು ತಗ್ಗಿತು (ವಚನ. ೬೩). ೩. (ರೋಷ ಅಥವಾ ಕೋಪದಿಂದ) ಬುಸುಗುಟ್ಟುವುದು: ಉಂದನಗ್ಗದ ರೋಷದಲಿ ಹೊಗೆ ಹೊರಳಿಗಟ್ಟಿತು ಸುಯ್ಲಿನಲಿ ಸಂವರಿಸಿಕೊಳು ಕೌಂತೇಯ ಎನುತೆಚ್ಚನು (ಕುಮ್ಮಾಶ. ೨-೩೧). ೪. ದನಿ; ಶಬ್ದ : ಮೆಲುಗಾಳಿಯ ಸುಯ್ಲಿಗೆ ಈ ಕಣಿವೆ, ಬೆಟ್ಟಗಳೆಲ್ಲ ಸೇರಿ ಹಿರಿಯ ದೇಗುಲವೊಂದರ ಗರ್ಭಗುಡಿಯಂತೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ (ಕುಡಿಕೂ. ೮೭). [ಸುಯ್$_1$ + - ಅಲ್$_2$]

ಸುಯ್ಯಲು 'ಸುಯ್ಯಲ್' ನೋ.

ಸುಯ್ಯಾಣ 'ಸೂಯಿಯಾಣ' ನೋ.

ಸುಯ್ಯಾಣವೆಸ (ನಾ). ಕಸೂತಿಕೆಲಸ: ಸುಯ್ಯಾ[ಪಾಠಾಂ. ಯ್ಯಾ]ಣವೆಸದ ಕತ್ತರಿವೆಸದ ಮಣಿವೆಸದ ಮೇಲ್ಗಟ್ಟನೊಳಂ (ವರ್ಧಪು. ೬-೩ವ).
[ಸುಯ್ಯಾಣ (< ಸೂಯಿಯಾಣ) + ಬೆಸ$_1$]

ಸುಯ್ಯಾಱು (ಕ್ರಿ). 'ಸುಯ್' ಎಂಬ ಧ್ವನಿ ತಗ್ಗು,—ಕಡಮೆಯಾಗು: ತಿವಳಿಯೊಳ್ ಮಿಡುಕಾಱದ ವಾಣ್ಣಂದಿಕ್ಕಿದ ಲಂಡದ ಬೆಂಕೆಯಿಂ ಕವಿವ ಕಿಟ್ಟದದೊಳ್ಪೊನಲೊಳ್ ಸುಯ್ಯಾಱದ ಪೆರ್ನೊರೆಯಿಂ ತಗುಳ್ದ ವಿಹತಾಂಬುವ ಬಲ್ಪೊನಲಿಂದಿರ್ಪಾಱದ ಬಟ್ಟೆಯೊಳೊಕ್ಕ ಪಲ್ಲವನಿಕಾಯದಿನಂದಱಿವಂ ಕಾಡಾನೆಗಳಾಗಡೆ ಪೋದುದಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೭). [ಸುಯ್$_2$ + ಆಱು$_1$]

ಸುಯ್ಯು$_1$ 'ಸುಯ್$_1$' ನೋ.

ಸುಯ್ಯು$_2$ 'ಸುಯ್$_2$' ನೋ.

ಸುಯ್ಯೆಲರ್ (ನಾ). ೧. ಉಸಿರಿನ ಗಾಳಿ: ಸುಯ್ಯೆಲರಿಂ ಪಾಱಿದಪುವೆನಿಪ

ದುಕೂಲಂಗಳಂ ಪಿಡಿದು ನೆಲವನುಗ್ಗಡಿಪ ಕೇಯೂರಕನುಮೊಡವರೆ (ಶಾದಂಉ. ೧೦೦೫). ೨. ನಿಟ್ಟುಸಿರಿನ ಗಾಳಿ: ಮಯ್ಯ ಬಿಸುಪಿಂ ಸುಯ್ಯೆಲರ ಬೆಂಕೆಯಿಂ ವನಂ ಕೊರಗುತ್ತಮಿರೆ (ನಂಬರ. ೧೨-೧೧೯); ನೀಳ್ದೊಗೆತರ್ಪ ಸುಯ್ಯೆಲರ್ಗುಡಿದ ಗಾಳಿ ಸೋಂಕಿದವರಂ ಸುಡುತಿರ್ಪುದು (ಕಬ್ಬಿಗ. ೩೧೪); ಅಮರ್ದಪ್ಪಿ ಚುಂಬಿಸಿ ನೆರೆಯ ಬೆಮರ್ವನಿ ತೊಟ್ಟಿಟ್ಟು ಸು[ಪಾಠಾಂ. ಸೂ]ಯ್ಯೆಲರುಬ್ಬಿತೆಂದಮಮ ಕೋವಿದರಾಡಬಹುದ (ಭರತೇ. ೧೦-೧೮೮). [ಸುಯ್$_2$ + ಎಲರ್]

ಸುಯ್ಯೆಲರ್ಗಂಪು (ನಾ). = ಸುಯ್ಗಂಪು: ಉಣ್ಮುವ ಸುಯ್ಯೆಲರ್ಗಂಪುಗಳ್ ದಳಂಗಳನಧಿವಾಸಿಸುತ್ತುಮಿರೆ ಘಟ್ಟಿಮಗುಟ್ಟುವುದಂಗನಾಜನಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧-೧೩೦). [ಸುಯ್ಯೆಲರ್ + ಕಂಪು]

ಸುಯ್ದಾಡು (ಕ್ರಿ). ಉಸಿರಾಡು; ಶ್ವಾಸೋಚ್ಛ್ವಾಸ ಮಾಡು: ಜವಹುರವ ಪುಟುಗಳ್ಗೆ ಸುಯ್ದಾಡುವ ಜೀವದ ಗಾಳಿಯಕ್ಕುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೮೬-೧೯); (ಸುಯ್ದಾಡದೆ) ಹಾಗೇಕಾಯ್ತು? (ಬಬ್ಬೂಳ. ೬೮-೭). [ಸುಯ್ಯು (< ಸುಯ್ಯಲ್) + ಆಡು$_1$]

ಸುಯ್ದಿಡು (ಕ್ರಿ). 'ಸುಯ್' ಎಂಬ ದನಿಮಾಡು: ಸುಯ್ದಿಡುತಿಹ ಸರ್ಪ ಸುಮ್ಮನಾದುದ ಕಂಡೆ (ಶಿವಗೀ. ೧೫೩-೭೪೯). ಕೆಸರ ಕುಂಟೆಯಲ್ಲಿ ಇದು ಮುಳುಗಿ ಮೂಗಿನ ಸೊಳ್ಳೆಯನ್ನು ಮೇಲೆತ್ತಿ ಸುಯ್ದಿಟ್ಟು ಆನಂದಪ್ರದರ್ಶನವೆಸಗುವ ಅದೊಂದು ಪ್ರಾಣಿ (ನಾಡೋಜ. ೩೭೧). [ಸುಯ್ಯು (< ಸುಯ್ಯಲ್) + ಇಡು$_1$]

ಸುಯ್ಯು 'ಸುಯ್ಯಲ್' ನೋ.

ಸುಯ್ಯು 'ಸುಯ್$_1$' ಪರಾ.

ಸುಯ್ವಿಡು (ಕ್ರಿ). ನಿಟ್ಟುಸಿರು ಬಿಡು: ಕಣ್ಣುಗುರಿನೆರ್ಗಳಂ ಸುಯ್ವಿಟ್ಟು ಸುಗಿದಂ (ಕಾಲೂರ. ೯೮-೧೯೭). [ಸುಯ್$_2$ + ಬಿಡು$_1$]

ಸುಯ್ವೆಂಕೆ (ನಾ). (ಅಲಂ) ನಿಟ್ಟುಸಿರಿನ ತಾಪ, —ಬಿಸಿ: ಅಳಕಸಂದೋಹಮಂ ಮಾಣದಳ್ಕಾಡುವ ಸುಯ್ ಸುಯ್ವೆಂಕೆಯಿಂದಿರ್ದಳಿದಧರಮವಲ್ಲಿತ್ತುದಂದೊಂದು ಚೆಲ್ವಂ (ಜಗನ. ೧೧-೭); ವಿರಹಾವಸ್ಥೆಯನಪ್ಪುಕೆಯ್ದು ಪಿರಿದುಂ ಸುಯ್ವೆಂಕೆಯಿಂ ಪಂಕಜೋತ್ಕರಮಂ ಕಂದಿಸುತುಂ (ಕುಸುಮಾ. ೧೦-೪). [ಸುಯ್$_2$ + ಬೆಂಕೆ]

ಸುಯ್ವೊಡರ್ (ಕ್ರಿ). ನಿಟ್ಟುಸಿರು ಸೂಸು, —ಹೊಮ್ಮು: ಅವಳ್ . . . ಸಾರ್ದು ಸುಯ್ವೊ [ಪಾಠಾಂ. ಯ್ಯ]ಡರೆ ಸೀದ ಲತಾಳಿಯವಪ್ಪ ಬೆಂದು ಕಂದೊಗೆದಳಗೊಂಗಿವೆಂಬ ಕುಟುಪಂ ಪಲವಾಂತುವು ನಂದನಂಗಳೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೧೩೩). [ಸುಯ್$_2$ + ಪೊಡರ್]

ಸುಯ್ಸು (ಕ್ರಿ). ನಿಟ್ಟುಸಿರುಬಿಡುವಂತೆ ಮಾಡು; ದುಃಖಪಡಿಸು: ಕೇಳ್ವಿಳಾಸಿನಿಯನದೇಕೆ ಸುಯ್ಸುವಪೆ ನೀನಿರದಾಜಿಸು ಕಾಮತಾಪಮಂ (ಶೃಂಗಾರ. ೪-೯). [ಸುಯ್$_2$ + - ಸು$_1$]

ಸುರ (ನಾ). ೧. ಅಮೃತವನ್ನು ಕುಡಿದವನು; ದೇವತೆ: ಸುರರ ಬೇಡಿದಡಿಲ್ಲ ಸರರ ಬೇಡಿದಡಿಲ್ಲ ಬಜಿದೆ ಧೃತಿಗೆಡಬೇಡ (ಬಸವ. ೨೭೭); ಸುರರ್ಗೆ ಗುರು ವಜ್ರ (ಜಗನ. ೧-೩೩) ೨. ನೇಸರು; ಸೂರ್ಯ. ೩. ಒಂದು[ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಸುರಹೊನ್ನೆ: ಸುರ — ಪರದೇಶದ್ದು . . . ಸಮುದ್ರತೀರದಲ್ಲಿ ಸರಸಾಗಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತದೆ (ಕಭಾಗ. ೪೯). ೪. [ಗಣಿತ] ಮೂವತ್ತುಮೂರು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ: "ನಖಮದಿಪ್ಪತ್ತು ಸುರಮನಲು ಮೂವತ್ತೊಂದು" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೪-೯). ೫. [ಛಂದ] ಒಂದು ಅಕ್ಷರಗಣ; ಮೂರು ಲಘುವಿರುವ ಅಕ್ಷರಗಣ; ನಗಣ (UUU): ಸುರರ ನೆರವಿ ನೆರೆಯೆ ಪರಮ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೬೦). [ಸಂ.]

ಸುರಂಗ$_1$ (ನಾ). ೧. (ಕಳವು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗಾಗಿ ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ) ಕೊರೆಯುವ ಕಂಡಿ; ಕನ್ನ; ತೂತು: "ಸುರಂಗಮೆನೆ ಕನ್ನಂ" (ಮಂಗರಾ. ೬೬-೫). ೨. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಕೊರೆದು ಮಾಡುವ ದಾರಿ, — ಮಾರ್ಗ: ಮಿಗೆ ಗಿರಿದುರ್ಗದ ನೆಲಗೋಂಟೆಗೆ ಸವೆಯ ಬಳಿಕ್ಕೆ ಸುರಂಗಂಗಳನೆರದಂ (ಹಮ್ಮಿರ. ೩-೨೭); ಮುಚಿದರು ತಳಗಳ ಮೇರುವೆಗಳ ಸುಟ್ಟು ನೆಜೆ ಸುರಂಗಗಳ ದ್ವಾರದಲಿ ಕರಿಯ ಮದ್ದನು ತುಂಬಿ ಹೊತ್ತಿಸಿ (ಕಣವ. ೧೪-೭೮); ಆ ಕೋಟೆ ಪಾಯಗಳಲ್ಲು ಸುರಂಗವನ್ನು ತೆಗೆಸುತ್ತಾ ಇದ್ದರು (ಕಾಜೇಂದ್ರ. ೭೧). ೩. ಒಳ್ಳೆಯ ಬಣ್ಣ; ಕಾಂತಿಯುತವಾದ ವರ್ಣ: ವಿಪ್ರಸಂಕುಳಕೃತ್ರಮದರ್ಪ್ಪಣಾಂಗಳನಪೂ[ರ್ವ]ಸುರಂಗನವಾಂಬರಂಗಳಂ ವೃತ್ತಿಯನಿತ್ತು ಯಜ್ವಮನೆ ಮಾಡೆ (ಎಕ. XIII, ೩೩೦-೧೫; ೩೨೨೨); ಅಂಗನಾಮಣಿಗಂಗನೆಯರು ಸುರಂಗ ಮೌಕ್ತಿಕಹಾರ ಮಣಿಪದಕಂಗಳಂ ನೇವಳವನನುಸಂಧಿಸಿದರನುವಾಗಿ (ಬಸಪು. ೪-೩೭); ಕೃಷ್ಣಾಗರುವಿನೊಟ್ಟಿಲ ಸುರಂಗದ[ಪಾಠಾಂ. ಗಿನ] ಪಟ್ಟೆ ಪಟ್ಟಾವಳಿಯ . . . ಒಟ್ಟಿದರು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೫-೪೭). ೪. ಸುಂದರವಾದ ಮಂಟಪ; ಒಳ್ಳೆಯ ರಂಗಮಂದಿರ: ಮಂಗಳೋದಯವತ್ತ ಮುತ್ತಿನ ರಂಗವಾಲಿಗಳಿಂದ ಕಂಗೆ ಸುರಂಗವೆನಿಸಿದ ಮೇಲು ಕಟ್ಟಿನ ಕಂಬಗಟ್ಟುಗಳಿಂ . . . ಪುಷ್ಪಕನಿಳಯ . . .ರಂಜಿಸಲು (ಬಸಪು. ೧೨-೧೩). ೫. ಹೆಚ್ಚಾದ ಪ್ರೀತಿ; ಅತಿಶಯವಾದ ಅನುರಾಗ: ಮಂಗಳದ ಲಿಂಗಾವತಾರದ ಸಂಗದಿಂ ಮಡಿವಳನ ಭಕ್ತಿ ಸುರಂಗಮಹಿಮೆಯನಚಿಯಲಾಜದೆ ಪಲವುರೂಪುಗಳ ಧರಿಸಿ (ಬಸಪು. ೨೨-೫೮).

ಸುರಂಗಹೊಡೆ = ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಆಳವಾಗಿ ಮುಳುಗು: ನೀರೊಳಗೆ ಸುರಂಗ ಹೊಡೆದು ಬಾವಿಯ ಆಚೆಯ ಬದಿಗೆ ಹೋದನು (ದಾಸಪು. ೧೧). [ಸಂ.]

ಸುರಂಗ$_2$ (ನಾ). ಸಿಡಿಮದ್ದು; ಸ್ಫೋಟಕವಸ್ತು: ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ದೊಡ್ಡ ಸುತ್ತಿಗೆಯಿಂದ ಬಾನಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ಸುರಂಗದಿಂದ ಒಡೆದು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೪೧). [?]

ಸುರಂಗದ್ವಾರ (ನಾ). ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಕೊರೆದು ಮಾಡಿರುವ ಒಳದಾರಿಯ ಬಾಗಿಲು: ನೀರ ತುಂಬುವ ದಿಡ್ಡಿಯೊಳಸುರಂಗದ್ವಾರ ತೋಜೆಸಿತು ಕಣ್ಗೆ ಕೌತುಕವ (ಕಣವ. ೧೦-೧೩೭). [ಸಂ.]

ಸುರಂಗಮಾರ್ಗ (ನಾ). ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಕೊರೆದು ಮಾಡಿರುವ ಒಳದಾರಿ, — ಮಾರ್ಗ: ವಿದುರನು ಕಳುಹಿಸಿದ ಕಾಮಾಟದವನ ಮುಖವಚನದಿಂದ ಅವನು ಮಾಡಿದ ಸುರಂಗಮಾರ್ಗದಿಂದ ಹೊರಟು (ಕೃವಾಚ. ೮೬); ಉದ್ಯಾನದ ಬೇಲಿಯೊಳಗೆ ಇರುವ ಸುರಂಗಮಾರ್ಗದ ಬಾಗಿಲಿಂದ ಒಬ್ಬ ವೃದ್ಧನೂ ಒಬ್ಬ ಸ್ತ್ರೀಯೂ . . . ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ಮುದ್ರಾಮಂ. ೨೦೧). [ಸಂ.]

ಸುರಂಗಿ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ವರ್ಚಸ್ಸುಳ್ಳವನು; ಕಾಂತಿಯುತನಾದವನು: ಮೋಕ್ಷದೊಳ್ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿಹ ಸುರಂಗಿ ಶಿವತತ್ತ್ವವುಳ್ಳವನಾಗಿ (ಏಕೃಪು. ೬-೨-೬೮). [ಸಂ. ಸುರಂಗಿನ್]

ಸುರಂಗಿತ (ಗು). ೧. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಣ್ಣಬಳಿದ; ಮೆರುಗುಕೊಟ್ಟ. (ನಾ). ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ಕಾಂತಿ: ಸಾಂಗಮಾಗಲು ಸಿದ್ಧಮಂತ್ರ ಸುರಂಗಿತವನೊದವಿಸಿ ವಿಶುದ್ಧೋತ್ತುಂಗಚಿನ್ಮಯಸತ್ತ್ವಭೆಯನಾತ್ಮದೊಳಗಳವಡಿಸಿ (ಬಸಪು. ೪೯-೩೩). ೩. [ಸಂಗೀತ] ವೀಣಾವಾದನದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ: ಸಾರಿ ಸುರೀತಿ ರಕ್ತಿ ಪದಕ್ರಮಮಂ ವಳಿ ಸುರಂಗಿತಮಾಯತಂ ಮಣಿ ಕಂಪಿತಂ . . . ಬೆಡಂಗಮರ ಬಾಜಿಸುತೆ ಬಾರುವೀಣೆಯಂ (ಕೃಷಪ. ೧೧-೯). [ಸಂ.]

ಸುರಂಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೊಳೆ; ಪ್ರಕಾಶಿಸು: ಗಂಗೆಯಾತನ ಕೆರ್ಪು ಸೋಂಕಿ ಜಗಂಗಳೊಳು ಸಲೆ ತೀರ್ಥಮಾಗಿ ಸುರಂಗಿಸಿದಳು (ಬಸಪು. ೧೮-೯೪); ಪರಿಮಿತಾನ್ನಂಗಳಂ ದಿನದಿನದೊಳುಂಡು ಸುರಂಗಿಸುವ ತನು ತಾನಿದಲ್ಲಾ ತಿಳಿದು ನೋಡದಡೆ (ಬಸಪು. ೪೩-೫೭). [ಸುರಂಗ$_1$ + - ಇಸು$_1$]

ಸುರಂಗು (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಬಣ್ಣ; ಹೊಂಬಣ್ಣ: ಮಾಣಿಕ್ಯದೊಳಗಿಪ್ಪ ಸುರಂಗಿನಂತೆ ಚಿನ್ನದೊಳಗಿಪ್ಪ ಬಣ್ಣದಂತೆ ಭೇದವಿಲ್ಲದಚಲನಯ್ಯಾ (ಅದಲ. ಮು. ೧೪೬-೩೩೯). [< ಸಂ. ಸುರಂಗ]

ಸುರಂಜ 'ಸುರಂಜಿ' ನೋ.

ಸುರಂಜಕಡ್ಡಿ (ನಾ). ಸುರಂಜಮರದ ಕಡ್ಡಿ: ಕಪೀಲಹಿಟ್ಟು ಸುರಂಜಕಡ್ಡಿ ಕಸಕಸಿ . . . ಈ ಮಾಲಿನ ಕಿಮ್ಮತ್ತು ಸೂರ್ತಿ ಚವಾಳಾಮಣದ ಮೇಲೆ ಇರುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಾ. ೧೧೫). [ಸುರಂಜ (< ಸುರಂಜಿ) + ಕಡ್ಡಿ]

ಸುರಂಜಿ, ಸುರಂಜ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ರಕ್ತಚಂದನದ ಮರ: ಸುರಗಿ (ಸುರಂಜ) ದೊಡ್ಡಮರ. ಕಟ್ಟಿಗೆ ಕೆಲಸದ್ದಲ್ಲ. ಹೂವಿನಿಂದ ಬಣ್ಣ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ (ಕಭಾಗ. ೪೯). ಸುರಂಡ : ' ಸುರಂಜಕಡ್ಡಿ' ಪರಾ. [<— ಮರಾ. ಸುರಂಜ = ರಕ್ತಚಂದನದ ಕಡ್ಡಿ; ಸುರಂಜಿ]

ಸುರಂದು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ (?): ತೌದ ಸುರಂದು ಕವರ್ತ್ತ ಸೇಸೆ ಒಸಗೆ ವುನಕರೆ ಕೂಟಕ ಕನ್ನ ಬೀರವಣ (ಮೃಅರಿ. ೧೯೩೨, ೧೭-೨೯; 1069). [?]

ಸುರಕನ್ನೆ (ನಾ). ದೇವಲೋಕದ ಹುಡುಗಿ; ಅಪ್ಸರೆ: ಸುರಕನ್ನೆಯರೀ ಕನ್ನೆಯರುರು ಸೌಂದರ್ಯಕ್ಕೆ ಸೋಲ್ತು ಬಿಟ್ಟರ್ ಧರೆಯಂ (ನೇಮಿಪು. ೩-೧೭೭); ಛತ್ರಚಾಮರವ ಚನ್ನಾಗಿ ಪಿಡಿದೋಲೈಸುವರಾ ಸುರಕನ್ನೆಯರತಿರಾಗದಲಿ (ತ್ರಿಪುಸಾಂ. ೮-೮೭).
[< ಸಂ. ಸುರಕನ್ಯಾ]

ಸುರಕನ್ಯಕೆ (ನಾ). = ಸುರಕನ್ನೆ: ಸುರಕನ್ಯಕೆ ಮನುಜಸತಿ ವರಮಾಕಾರತ್ವಮಂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ (ಸುಕುಮಾ. ೫-೫೯). [ಸಂ. ಸುರಕನ್ಯಕಾ]

ಸುರಕನ್ಯೆ (ನಾ). = ಸುರಕನ್ನೆ: ವಳಯರವಂಗಳುಣ್ಕೆ ಸುರಕನ್ಯೆಯರಿಕ್ಕುವ ಚಾಮರಂ ತೆಱಂಬೊಳೆಯೆ (ಜಗವಿ. ೧-೩೯). [ಸಂ. ಸುರಕನ್ಯಾ]

ಸುರಕರಿ (ನಾ). ದೇವತೆಗಳ ಆನೆ; ಐರಾವತ: "ಚೌದಂತ ಮಿಗೆ ಸುರಕರಿ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೧೧); ಸುರಕರಿಗೆ ಮೊಗಂ ಮೂವತ್ತೆರಡು (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೧೪). [ಸಂ.]

ಸುರಕಾಂತೆ (ನಾ). = ಸುರಕನ್ನೆ: ಸುರಕಾಂತಾನೃತ್ಯಮೆತ್ತಂ ಪಸರಿಸಿರೆ ನಭೋರಂಗದೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೮-೬೭); ಸುರಕಾಂತೆಯರೊರ್ಮೊದಲಾದರರದಿಂದಂ ಪರಸಿ ಸೇಸೆಯಿಕ್ಕಿದರ್ (ನೇಮಿಪು. ೧೨-೨೫೯). [ಸಂ. ಸುರಕಾಂತಾ]

ಸುರಕಿ 'ಸುರ್ಕಿ' ನೋ.

ಸುರಕುಂಭಿ (ನಾ). = ಸುರಕರಿ: ನಗೆ ಸುಧೆಯೊಳ್ ನಿಶಾರಮಣನೊಳ್ ವದನಂ ಸುರಕುಂಭಿಕುಂಭದೊಳ್ ಬಿಗಿದ ಕುಚಂ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೧೭೧-೩೧; 1160).
[ಸಂ. ಸುರಕುಂಭಿನ್]

ಸುರಕುಜ (ನಾ). ೧. ದೇವಲೋಕದ ಮರ; ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷ: ಸುರಕುಜಮಾಗಳುಂ ಬಗೆದ ವಸ್ತುವನೀಯೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೧೭೪); ವನಮದು ಸುರಕುಜದಾರವೆ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೧೫೨). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ದೇವದಾರು: ಸುರಕುಜದ ಬೀಜಂ ಮದ್ಯಂ ರಜನಿ ಮಾಗಧ ಕೌಂಗು . . . ಇವಂ ಪರಿಕ್ಷಿನ್ನಂ ಮಾಡಿ (ರೋಕೋಪ. ೬-೪೫). [ಸಂ.]

ಸುರಕುಧರ (ನಾ). ದೇವಲೋಕದ ಬೆಟ್ಟ; ಮೇರುಪರ್ವತ: ಸುರಕುಧರಮಧಿಷ್ಠಾನದ ಸಿರಿಯಂ ಪಡೆವಿನೆಗಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೫-೭೮). [ಸಂ.]

ಸುರಕುಸುಮ (ನಾ). ದೇವಲೋಕದ ಹೂವು; ಪಾರಿಜಾತ: ಸುರಕುಸುಮದ ಪೊಸವಾಸಿಗಮೆರಡುಂ ಕರತಳದೊಳೆಸೆದು ತನ್ನಯ ತೋಳೊಳ್ ದೊರೆಯೆನೆ ಬಂದತ್ತು . . . ದೇವಗಣಿಕಾನಿಕರಂ (ಆದಿಪು. ೧೦-೨೦). [ಸಂ.]

ಸುರಕ್ಷಿತ (ಗು). ೧. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಪಾಡಿದ; ಉತ್ತಮವಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ರಕ್ಷಣೆ; ಜೋಪಾನ: ನೀರ ಬೊಬ್ಬುಳಿಕೆಗೆ ಕಬ್ಬುನದ ಕಟ್ಟು ಕೊಟ್ಟು ಸುರಕ್ಷಿತವ ಮಾಡುವ ಭರವ ನೋಡಾ (ಬಸವ. ೧೭೨). ೩. ಒಳ್ಳೆಯ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಪಡೆದವನು,— ಹೊಂದಿದವನು: ಕಂದನೀತನ ರಕ್ಷೆಯೊಳ್ . . . ನಿತ್ಯಂ ಸುರಕ್ಷಿತಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ३೦-೭೪). [ಸಂ.]

ಸುರಖ (ನಾ). ಕಳ್ಳತನವನ್ನು ಪತ್ತೆಮಾಡುವ ವಿದ್ಯೆ: ಈತಂ ತಳಾಱನ ಮಗನಪ್ಪುದಱಿಂ ತನಗೆ ತಕ್ಕ ಕಳ್ಳರನಾರಯ್ಯ ತೆಱನಂ ಪೇಟ್ಟ ಸುರಖಮೆಂಬೋದಂ ಕಲ್ತೊಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೨೦-೨೫). [? ./ ಫಾರ. ಸುರಾಫ್; ಮರಾ. ಸುರಾಖ್]

ಸುರಗಂಗೆ (ನಾ). ದೇವಲೋಕದ ನದಿ; ದೇವಗಂಗೆ: ಶಿವಪಾದಭಕ್ತಮಹತ್ವಮಂ ಸಮ್ಮೋದದಿಂ ಸುರಗಂಗೆಯಂ ಕೇಳಲ್ಕೆ ಬಂದಂತೆ (ಬಸಪು. ३೨-३೫).
[ಸಂ. ಸುರಗಂಗಾ]

ಸುರಗಂಧವಾರಣ (ನಾ). = ಸುರಕರಿ: ನಟ್ಟನೆ ವಾಸವಂಗಮೃತವಾರಿಧಿಯೊಳ್ ಸುರಗಂಧವಾರಣಂ ಪುಟ್ಟೆ (ಗದಾಯು. ೧-೧೧). [ಸಂ.]

ಸುರಗಜ (ನಾ). = ಸುರಕರಿ: ಸುರಗಜಂ ಸುರಕುಜಂ ಸುರಧೇನುಗಳು ಪುಟ್ಟೆ (ನಂಬಿರ. ೧-೭); ಸುರಗಜವುಂ ಶಚಿವೆರಸಾ ಸುರಪತಿ ನಲವಿಂದವೇಱುತಂ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೨೪-೩೭). [ಸಂ.]

ಸುರಗಣಾಧಿಪ (ನಾ). ದೇವತೆಗಳ ಒಡೆಯ; ದೇವೇಂದ್ರ: ಸುರಗಣಾಧಿಪನೋ ಫಣಿನಾಥನೋ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೪೨). [ಸಂ.]

ಸುರಗಣಿಕೆ (ನಾ). ರಂಭೆ, ಊರ್ವಶಿ ಮುಂತಾದ ಅಪ್ಸರೆಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳು: ಸುರಗಣಿಕೆಯ ನುಡಿಗೇಳ್ದೀಶ್ವರನೊಲವಂ ಪಡೆದು (ವೃಷಪು. ೨೮-೧೧೮). [ಸಂ. ಸುರಗಣಿಕಾ]

ಸುರಗತಿ (ನಾ). ದೇವತೆಗಳ ಸ್ಥಿತಿ; ಅಮರತ್ವ: ಸುರಗತಿಯುಂ ನಿರ್ವೃತಿಯುಂ ದೊರೆಕೊಳ್ವೊಡೆ ಧರ್ಮದಿಂದ ದೊರೆಕೊಳ್ಗೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೨೧೧); ಸುರಗತಿ ಜೀವಿತಾಂತ್ಯಮೞುದಿಂಗಳದಿನ್ನೆನೆ ಮುನ್ನೆ ಶೋಕದಿಂ ಕೊರಗುವ ಸುಯ್ಯ ಬಾಯೞಿವ . . . ನಾರಕರೊಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೩-೪೦). [ಸಂ.]

ಸುರಗಿ₁, ಸುರಯಿ, ಸುರಿಗೆ₁ (ನಾ). (ಸುವಾಸನೆಯ ಹೂವುಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ)ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು: "ಪುನ್ನಾಗಃ, ಪುರುಷಃ, ತುಂಗಃ, ಕೇಸರಃ, ದೇವವಲ್ಲಭಃ — ಈ ೫ ಸುರಹೊನ್ನೆಯ ಮರ, ಸುರಗಿಯ ಮರವೆಂದೆಂಬರು" (ನಾಚಿರಾ. ೧೦೭); ಸುರಗಿ[ಪಾಠಾಂ. ಸರಿಗೆ]ಗಿವು ಲಂಬಣಕ್ಕಿವು ಬರಗಲೆಗಿವು ಮುಗುಳ್ಗಳೆಮ್ಮ ಮೇಖಲೆಗಿವು ನೂಪುರರಚನೆಗಿಂತಿವೆಂದಾದರದಿಂದಂ ಕೊಯ್ದರ್ (ಆದಿಪು. ೭-೭೯); ಸುರಗಿಯಲರ ಮುಗುಳ ಮುತ್ತಿನ ಮಾಲೆ (ಕಾದಂಉ. ೭೮೪); ಸುರಗಿ ಮಲ್ಲಿಗೆ ಜಾಜಿ ಸಂಪಿಗೆ ಮೊಲ್ಲೆ ಕೇದಗೆ ಸಂದ ಪಾದರಿಯ ಪೂಗಳನಾವಗಂ ನೆಱಸೂಱೆಗೊಂಡು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೨೪). **ಸುರಯಿ**: ಪೊಸಮುತ್ತಿನ ಲಂಬಣದೊಳ್ ಮುಸುಂಕಿದಂತಿಡಿಯೆ ಪೂತ ಸುರಯಿಯ ಮುಗುಳಂ (ಆದಿಪು. ೧೧-೯೯); ನಂದನಂಗಳೊಳ್ ಸುೞಿವ ಬಿರಯಿಯಿಂ ಕಂಪು ಕಣ್ಮಲೆಯೆ ಪೂತ ಸುರಯಿಯಿಂ (ಪಂಪಭಾ. ३-२२); ಸುರಯಿಯ ಮುಗುಳ ಮುಗುಳ್ ಕಿಂಕಿರಾತ ಕುಟ್ಮಳದ ನೂಪುರಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೨೦); ನಗುವಂತಿರೆ ಬಿಱಿದುವು ಸುರಯಿ (ಜಗವಿ. ೧೪-೩೫). **ಸುರಿಗೆ₁**: ಸಿರಿಮುಡಿಯ ಸುಳಿಗುರುಳ ಸುರಿಗೆ ಸಂಪಿಗೆಯ ಬಹುಪರಿಮಳದ ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಮುಗುಳಿಗಂ ಸುಳಿವಳಿಯ (ಹುರಂಗ. ೮೭-೨೭). [ದೇ. ॥ ತುಳು. ಸುರುಗಿ, ಸೊರಗೆ]

ಸುರಗಿ₂, ಸುರಿಗೆ₃ (ನಾ). ಮದುವೆಯಲ್ಲಿ (ವಧೂವರರಿಗೆ) ಓಕುಳಿನೀರನ್ನು ಎರೆಯುವ ಒಂದು ಶಾಸ್ತ್ರ; ಮಲನೀರು ಮಿಂಯುವಿಕೆ: ಸುರಗಿ ಸುತ್ತಾರವರು ಹರದೆಯರೆಲ್ಲರು ಅರಿಸೀಣ ಹಚ್ಚಲು ನಡೆದಾರು (ಜಿಜ್ಞಪು. ೧-೭೭); ಸುರಗಿಯ ಸುತ್ತುವುದು ಐರಾಣಿ ತರುವುದು ಗುಗ್ಗುಳ ಹೊರುವುದು (ಕನ್ನಜಾ. ೬೫); ಎಳ ಕಳಸಗಿತ್ತೀ ನೀನೂ ನಡಿ ಮತ್ತ ನೀನೂ ಸುರಗಿ ಎರಕೋಬೇಕಲ್ಲಿ (ವ್ಯನಿ. ೯). **ಸುರಿಗೆ₃**: ಮದುವೆಯಲ್ಲಿ ಸುರಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಹೋಗಿ ನಿಂತಿದ್ದ ರೇವಕ್ಕನನ್ನು ಮದುವೆಯ ಮನೆಯವರು ಸುರಿಗೆಯಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ನೂಕಿದರು (ಚಱುಮ. ೨೮).

ಸುರಗಿನೀರು , ಸುರಿಗೆನೀರು = ಮದುವೆಯಲ್ಲಿ (ವಧೂವರರಿಗೆ) ಎರೆಯುವ ಓಕುಳಿನೀರು; ಮಲನೀರು: ಈಗಿನ ಹುಡುಗರು. ಒಂಬತ್ತು ವರ್ಷ ಆಗೋದರಾಗ ಮುಗಿಲುದ್ದಾ ಆಗತಾವ. ಅದರಾಗ ಇಂಗ್ಲಿಷಸಾಲೆಗೆ ಹೋದರೆ ಸುರಗೀನೀರು ಎರದ್ಹಾಂಗ (ಸಮಜೀ. ३೯); ಈಗ ಸುರಿಗೆನೀರು ಎರೆಯುವ ಶಾಸ್ತ್ರವಾಗಬೇಕು (ಅದೇ).

ಸುರಗಿ₃ 'ಸುರಿಗೆ₂' ನೋ.

ಸುರಗಿಎಣ್ಣೆ (ನಾ). ಸುರಗಿಯ ಹೂವಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಸುವಾಸನೆಯ ಎಣ್ಣೆ: ಕೃತಾನನ ಮನೆಯಿಂದ ಗಾಣದಲ್ಲಿ ಹಿಂಡುತ್ತಿದ್ದ ಸುರಗೀಎಣ್ಣೆಯ ವಾಸನೆ ಬರುತ್ತಿತ್ತು (ಮೂರುದಾ. ೨೩೩). [ಸುರಗಿ₁ + ಎಣ್ಣೆ]

ಸುರಗಿಕಾಱ (ನಾ). ಕಠಾರಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವನು: ಸುರಗಿಕಾಱಂ ಚೌಡರಾಯನು (ಬಸಪು. ೯-೪೭); ಸುರಗಿಕಾಱಂ ಚೌಡಯಂ (ವೃಷವಿ. ೬-೪೧).
[ಸುರಗಿ₃ (< ಸುರಿಗೆ₂) + - ಕಾಱ]

ಸುರಗಿಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಕಠಾರಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟು; ಚೂರಿಯನ್ನು ಸಿಕ್ಕಿಸಿಕೊಂಡಿರು: ಸುರಗಿಗಟ್ಟುವರಂತೆ ಅಮಳ್ವಡಿಗೀಱುವರಂತೆ ಕಾವಡಿಗಾಱನಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೪).
[ಸುರಗಿ₃ (< ಸುರಿಗೆ₂) + ಕಟ್ಟು₁]

ಸುರಗಿರಿ (ನಾ). = ಸುರಕುಧರ: ಸುರಗಿರಿಯಂ ಸುರನಿಕರಂ ತರತರದಡರ್ವಾಗಳಮರಗಣಿಕೆಯರ ಮನಂ ವಿರಾವದಲಿ ನಿಕರದೊಡನೊಡನಿರದೆಱಗಿದುವು (ಆದಿಪು. ೭-೭೮); ಸುರಗಿರಿಂಗೆ ಭಟ್ಟಂಗಳೆಣೆಯೆ (ಬಸಪು. ೫೫-२३). [ಸಂ.]

ಸುರಗೀತ (ನಾ). ದೇವತೆಗಳ ಹಾಡು,— ಗಾಯನ: ಸುರಗೀತಂ ಸುರದುಂದುಭಿಧ್ವನಿ ಸುರಸ್ತ್ರೀರಮ್ಯಸಂಗೀತಕಂ . . . ದೇವಸಭೆಯೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೩-೯೨). [ಸಂ.]

ಸುರಗೀತೆ (ನಾ). ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಹೊಗಳಲ್ಪಡುವವಳು: ಗಾನವಿಲೋಲೆ ಸುರಗೀತೆ ನೀನೆ ಗತಿ ಎನಗಾರೊಬ್ಬರ ಕಾಣೆ ದಾನಿ ಇಂದಿರಾದೇವಿ (ವಿದಾಕೃ. ೫೫-೩). [ಸಂ. ಸುರಗೀತಾ]

ಸುರಗುರು (ನಾ). ದೇವತೆಗಳ ಗುರು; ಬೃಹಸ್ಪತಿ: ಉಕ್ತಿಯಿಂ ಸುರಗುರುವಂ ಬೆಳಗಿಂ ದಿನಪಸರ್ಚಿಪ ಜಡಮತಿಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೪-೧೧); ಸುರಗುರುವಂ ಕಳಿಪುವುದಾದರದಿಂ ಸಂಧಾನಮಂ ನಿಮಿರ್ಚುವುದು (ಗಿರಿಕ. ೬-೧೪). [ಸಂ.]

ಸುರಗೆಯೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಸುರಗೆಯುರಾ ದಾಸಮ್ಮೆಚೆಯರ್ (ಎ‌ಇ. VI, ೧೬೧-೨; ಪು.765). [ಸುರಗೆ$_0$ + ಊರ್]

ಸುರಗೆವೆಕ್ಕಣ (ನಾ). ಕಠಾರಿ ಹಿಡಿದು ಮಾಡುವ ನೃತ್ಯ (?): ಪೊಸತೆನಿಪ ಸುರಗೆವೆಕ್ಕಣವೆಸದಿರೆ ಕಡುಪೊಸತು ಬಣ್ಣಾರಸಮೆಸೆದಿರೆ ನಿಪ್ಪೊಸತೆನಿಪ ದೇಸೆ ವಾಸಟಿವೆಸೆದಿರೆ ಸಭೆ ಮೆಚ್ಚೆ ಪೊಚ್ಚಪೊಸತಾಯ್ತು ರಸಂ (ಅಜಿಪು. ೫-೩೧). 'ಗೊಂದಳವೆಕ್ಕಣ' ಪರಾ. [ಸುರಗೆ$_0$ + ಪೆಕ್ಕಣ]

ಸುರಗೇಯ (ನಾ). ೧. = ಸುರಗೀತ: ಪಾಡಿ ಸುರಗೇಯ ಘೋಷಂಗಳಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೮-೪೮೨). ೨. ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವವನು: ಶ್ರೀಯನ್ನೀಯಲಿ ವಿರಹಿತವಾಯಂ ಸುರಗೇಯನಪ್ರಮೇಯಂ ಸ್ಫಟಿಕಾಚ್ಛಾಯಂ ಭೂಧರಜಾವರ ಕಾಯಾಶ್ರಯನೊಲಿಯುತನಗೆ ಶ್ರೀಮಹಲಿಂಗಾ (ಪಂಚಶ. ೩-೧). [ಸಂ.]

ಸುರಗೋ (ನಾ). ೧. ದೇವಲೋಕದ ಹಸು; ಕಾಮಧೇನು. ೨. ಬೇಡಿದುದನ್ನು ನೀಡುವವನು; ಕಾಮಧೇನುವಿಗೆ ಸಮಾನನಾದವನು: ವಂದಿತ ಲೋಕವೃಂದ ಸುರಗೋ ರಾಜೇಂದ್ರ ಹಮ್ಮೀರ ಜೋ (ಹಮ್ಮೀರ. ೨-೨೬). [ಸಂ.]

ಸುರಗೋಪ (ನಾ). ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಮಿಂಚುಹುಳು; ಇಂದ್ರಗೋಪ: ಸುರಗೋಪಂಗಳು ಮಾಲಿಕಲ್ಲುಮಳವುಲ್ಲುಂ ಕೆಂಪಿನಿಂ ಬೆಳ್ಪಿನಿಂ ಹರಿತಚ್ಛಾಯೆಯಿನಲ್ಲಿಗಲ್ಲಿಗೆಸೆಗುಂ (ಜಗವಿ. ೪-೨೦); ಸುರಗೋಪಚ್ಛಲದಿಂ ಧರಾರಮಣಿ ರಾಗಂಬೆತ್ತು ಮಾದ್ಯನ್ಮನೋಹರ ಮಪ್ಪಾಸನಮಂಡಳೀಮಿಷದಿನೀಗಳ್ಕರ್ತಿಸುತ್ತಿರ್ದಳ್ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೨-೫೦). [ಸಂ.]

ಸುರಚಾಪ (ನಾ). ಕಾಮನ ಬಿಲ್ಲು; ಇಂದ್ರಧನುಸ್ಸು: ಸುರಚಾಪಂಬೋಲೆ ವಿದ್ಯುಲ್ಲತೆಗಳ ತೆಱಪೋಲ್ಮಿಲ್ಗುವೋಲ್ತೋಱಿ ಬೇಗಂ ಪಿರಿಗುಂ ಶ್ರೀರೂಪಲೀಲಾಧನ ವಿಭವಮಹಾರಾಶಿಗಳ್ ನಿಲ್ಲವಾರ್ಗ್ಗಂ (ಎಕ. II, ೮೮-೧; 700); ಪರಿವೇಷಂ ಸಾಡೆ ಭಯಂಕರಮಪ್ಪುದನರ್ಕಬಿಂಬದೊಳ್ ನಟ್ಟಿರುಳೊಳ್ ಸುರಚಾಪಂ ಮೂಡುವುದಂ . . . ಕಂಡು (ಪಂರಾಮಾ. ೧೪-೧೨೦); ಪ್ರಿಯನ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕೋತ್ಸವದ ಸಂಭ್ರಮಕೆ, ಸುರಚಾಪಲತೆಗಳಂ ತಿರಿತಂದು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೮೬-೨೨೨). [ಸಂ.]

ಸುರಚಾರಣ (ನಾ). ದೇವಲೋಕದ ನಟ,— ಗಾಯಕ: ಬಂದ ಸುರಚಾರಣರ ಹಾಹೆಯ ತೊಡರು ಪೆಂಡೆಯ ಮೆಱೆವ ಖಳಮಲ್ಲ (ಕಾಶಿರಾ. ೩೬-೧೬). [ಸಂ.]

ಸುರಜನ (ನಾ). ದೇವಲೋಕದ ಜನ: ಸುರಜನಮುಂ ಪುರಜನಮುಂ ಪರಿಜನಮುಂ ಪರಮಪುರುಷಜನ್ಮೋತ್ಸವ ನಿರ್ಭರತರ ಹರ್ಷರಸಾಮೃತಶರಧಿಯೊಳೇಂ ಕೂಡೆ ಮೂಡಿ ಮುಳುಗಾಡಿದುದೋ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೨-೧೬೪); ಸುರಜನಂಗಳುಂ ಪುರಜನಂಗಳುಂ ಪೊಗಟೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೨-೧೫ ವ). [ಸಂ.]

ಸುರಜಿತ (ನಾ). ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದವನು: ಸುತನು ನೀನೆಂದಿದ್ದೆನಾ ಸುರಜಿತನು ಕಂಡರೆ ನಿನ್ನನುಳುಹನು . . . ಹೋಗು ಸಾಯದಿರು (ಕಾಶಿರಾ. ೧೮-೧೬). [ಸಂ. ಸುರಜಿತ್]

ಸುರಜ್ಯೇಷ್ಠ (ನಾ). ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಹಿರಿಯನಾದವನು; ಬ್ರಹ್ಮ: "ಬ್ರಹ್ಮಾ . . . ಸುರಜ್ಯೇಷ್ಠಾ . . . ಕಮಲಾಸನಃ—ಈ ೨೦ ಬ್ರಹ್ಮನ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೨-೬); ಶ್ರೀಜಗನ್ನಾಥವಿಜಯಮಹಾಪ್ರಬಂಧದೊಳ್ ಸುರಜ್ಯೇಷ್ಠವಿಜ್ಞಾಪನಾಕರ್ಣನ . . . ವರ್ಣನಂ (ಜಗವಿ. ೧-೮೦ ವ). [ಸಂ.]

ಸುರಟಿ$_1$ 'ಸುರುಟಿ$_1$' ನೋ.

ಸುರಟಿ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ತೊರತ್ತಿ, ಸುರಟಿ, ಕಿಲ್ಲಂಗಿ, ಚೌಲ್‌ಮೂಗ್ರ, ಎಣ್ಣೆಮರ, ಹಾಲಪೆ (ಮೈಡಿಗ. ೪೫-೮೮೨). [?]

ಸುರಟು$_1$ 'ಸುರುಟು$_3$' ನೋ.

ಸುರಟು$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ (?): ಸು(ರು)ರಟಂದಾಂತರಂ ಕೊಲ್ವಂ . . . ಎಕ್ಕಲ ಕ್ಷೋಣಿಪಾಳಂ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೧೩೮-೨೬; 1145). [?]

ಸುರಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭೂಮಿ (?): ಕೆಳ ಸುರಡಿ ಮೇಲಸುರಿಡೀ ಸಹರೇಖೆ ಭೂಮಿ ಖಂ ೫೪ ಕೆ (ಎಕ. VI, ಶೃಂಗೇರಿ. ೧೧-೯೨; 1652). [?]

ಸುರತ (ನಾ). ಸಂಭೋಗ; ಕೂಟ: ಸಮಸತ್ತ್ವಂಬಡುವಂತಿರಾಯ್ತು ಸುರತಪ್ರಾರಂಭಕೋಲಾಹಳಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೬೫೬ ಶೂದ್ರಕ); ಆಕೆಯ ಬೂದಿಯ ರೂಪನಳಿದು ಸ್ತ್ರೀರೂಪ ಮಾಡಿ ಸುರತದಲ್ಲಿರ್ದನು (ಭೈರಪೂ. I, ೮೩).

ಸುರತದಬಿಕೆಯವಳ್ = ಸಂಭೋಗದ ಬಯಕೆಯುಳ್ಳವಳು: "ವೃಷಸ್ಯಂತೀ, ರತಾರ್ಥಿನೀ - ಈ ೨ ಸುರತದಬಿಕೆಯವಳ್" (ಹಲಾಯು. ೮೦-೩೩೧). [ಸಂ.]

ಸುರತಕ್ರೀಡೆ (ನಾ). ರತಿಕೇಳಿ: ಚಿತ್ರಾಸನೆ ತಚ್ಚಿತ್ರಪ್ರಿಯಂಗೇಂ ಮೆಱೆದಳೊ ಸುರತ ಕ್ರೀಡೆಯಂ ಪ್ರೌಢಿಯಿಂದಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೬೬೪); ಸುರತಕ್ರೀಡೆಗಳೊಳ್ ಸಂಗೀತ ರಚನಾಳಾಪಂಗಳೊಳ್ . . . ಪೊತ್ತುಗಳೆವಂ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೨೬-೧೦). [ಸಂ. ಸುರತಕ್ರೀಡಾ]

ಸುರತಧ್ವನಿ (ನಾ). ಸಂಭೋಗದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಶಬ್ದ: "ಅಳಸು = ಸುರತಧ್ವನಿ" (ಕಮದ. ಶಂ. ೨); "ಅಳಸೆಂದೆನಲ್ ಸುರತಧ್ವನಿ" (ಕಭಿಕೈ. ೮೪). [ಸಂ.]

ಸುರತರಸ (ನಾ). ಸಂಭೋಗಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವ ದ್ರವ; ರೇತಸ್ಸು; ವೀರ್ಯ: "ಸುರತರಸದೊಳ್ ಕಣ್ಣನೊಳು ಬಳಿದಿನೊಳ್ ಕವಿಯೊಳಿರೆ ಶುಕ್ಲಮಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೪೯-೪೪). [ಸಂ.]

ಸುರತರಾಗ (ನಾ). ಸಂಭೋಗಾಸಕ್ತಿ: ಬರಿಪೆಂ . . . ನಲ್ಲನಂ ತಗುಳ್ದಿರಿಪೆನನಾರತಂ ಸುರತರಾಗನಿರೂಪಣಕಾರಣಂಗಳಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೧೦೫); ರಜನಿಸುರತರಾಗಂ ಮಹದ್ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಂ . . . ಅಱಿವುದೇಕಾದಶಂ ಖೇಚರೇಂದ್ರಾ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೫೦). [ಸಂ.]

ಸುರತರು (ನಾ). ೧. = ಸುರಕುಜ ೧: ಸುರತರುನಂದನಂಗಳಿರ ರತ್ನಪಿನದ್ಧವಿಮಾನಕುಟ್ಟಿಮಾಂತರ ಸುರತಾಲಯಂಗಳಿರ . . . ನೋಡುತಿರ್ಪಿರೇ (ಆದಿಪು. ೩-೪); ದೇವಕಲ್ಪಲತೆಯನೆಳಸಿರ್ಪ ಸುರತರುವಿನಂತೆ (ನಂದರ. ೪-೧೬); ಔದಾರಿಯದ ಸುರತರುವ ಕುಂತೀನಾರಿ ಕಾಣಲು ಬಂದಳು (ಕುಮಾವ್ಯಾಉ. ೧೦-೨೬). ೨. [ಛಂದ] ಅಕ್ಷರಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ, ಪಾದವೊಂದಕ್ಕೆ ನಾಲ್ಕು ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ 'ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ' ಎಂಬ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ: ಸುರಹರಿ ನೆರೆದಿರೆ ವರವಧು ಸುರತರು (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೬೫). [ಸಂ.]

ಸುರತರುಣಿ (ನಾ). = ಸುರಕನ್ನೆ: ಸುರತರುಣೀಕರಾವಚಯಪಲ್ಲವಪುಷ್ಪಫಳೋಪಶೋಭಿಗಳ್ (ವರ್ಧಪು. ೧೫-೧೦೦); ಸುರತರುಣೀಚಳಾಳಕ ಮೃಗೋದ್ಭವರೇಣು ತಟಲ್ಲತಾಂತ ಸುಂದರಮಕರಂದರೇಣು (ಅನಂಪು. ೫-೪೨). [ಸಂ. ಸುರತರುಣೀ]

ಸುರತವೆಸಗು (ಕ್ರಿ). ಸಂಭೋಗ ಮಾಡು; ರತಿಕ್ರೀಡೆಯಾಡು: ಗಳರವ ಚುಂಬನ ಕಾತರ ದೈನ್ಯ ಸಂಕಲಿತ ಸೀತ್ಕಾರಗಳಿಂದೆ . . . ಸುರತವೆಸಗುವ ಜಾಣ (ಇಚುಮಾಂ. ೯-೬೫). [ಸುರತ + ಎಸಗು$_1$]

ಸುರತಾರವ (ನಾ). = ಸುರತಧ್ವನಿ: ಮನ್ಮಥ ಸೂತ್ರಧಾರ ನಾಟಕರವಮುಣ್ಮುವಂತೆ ಸುರತಾರವಮುಣ್ಮಿದುದೊಂದು ಗೇಹದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೦೧). [ಸಂ.]

ಸುರತಾಲ 'ಸುಲ್ತಾನ್' ನೋ.

ಸುರತಾಲಯ (ನಾ). ಸಂಭೋಗ ಸ್ಥಳ: ಸುರತರುನಂದನಂಗಳಿರ ರತ್ನಪಿನದ್ಧವಿಮಾನಕುಟ್ಟಿಮಾಂತರ ಸುರತಾಲಯಂಗಳಿರ ಚಾರುವಿಲೋಲಕಟಾಕ್ಷಪಾತಸೌಂದರ ಪರಿವಾರದೇವಿಯರಿರಾ ಕಡುಕೆಯ್ದು ಕೃತಾಂತನಿಂತು ನಿರ್ನ್ನಿರಮೆೞೆದುಯ್ಯೆ ಬಾರಿಸದೆ ಕೆಮ್ಮನುಪೇಕ್ಷಿಸಿ ನೋಡುತಿರ್ಪಿರೇ (ಆದಿಪು. ೩-೪); ಎಸೆವ ಪವಡಿಸುವ ಮನೆ ಚಿತ್ರಸಾಲೆ ಸುರತಾಲಯಂ ಮಹೀಗೃಹಮಾರೋಗಿಸುವ ಮನೆ ಮಂಡಪಂ ಗುಣನಸಾಲೆಯೆಂಬಿನಿತುಂ ಗೃಹಾಂಗಂ ಕುಡುಗುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೧೧೬). [ಸಂ.]

ಸುರತಾಳ 'ಸುಲ್ತಾನ್' ನೋ.

ಸುರತಿಚೆಕ್ಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ: ಹಾರುಗೆ, ಸುರತಿಚೆಕ್ಕೆ (ಮೈಡಿಗ. ೭೭-೧೫೭೭). [?]

ಸುರತಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕೂಡು; ಸಂಭೋಗಿಸು: ಮೊಳೆಜವ್ವನದ ಮೋಹಿನಿಯ ಸುರತಿಸೆ ಗರ್ಭ ಬೆಳೆವಂತೆ ಹಸುಳೆಗೆ ಗರ್ಭ ನಿಲ್ಲುವುದೇ (ಕೃಕವ. ೫-೧-೨). [ಸುರತ + -ಇಸು]

ಸುರತೂರ್ಯ (ನಾ). ದೇವದುಂದುಭಿ: ಸುರತೂರ್ಯರಾವಮೆಂಟುಂದೆಸೆಯೊಳ್ ಮೆಸೆಯುತ್ತಿರ್ಪಿನಂ (ಅಜಿಪು. ೫-೨೮); ಸುರತೂರ್ಯಂ ತೂರ್ಯಂ ಸುರತರು ಕುಸುಮಾಸಾರಮರ್ಘ್ಯಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೬-೮೦). [ಸಂ.]

ಸುರತೆ (ನಾ). ೧. ಸುರತಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧವಾದವಳು: "ರತೆಯೆನಲು ಸುರತೆಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೮೯-೨). ೨. ಬೆದೆಗೆ ಬಂದಿರುವ ಹಸು; ಬೆದೆಯಾಕಳು: "ಅಚಂಡೀ, ಸುರತಾ -- ಈ ೨ ಬೆದೆಯಾವು" (ಹಲಾಯು. ೪೫-೧೧೬). [ಸಂ. ಸುರತಾ]

ಸುರತ್ರಾಣ 'ಸುಲ್ತಾನ್' ನೋ.

ಸುರತ್ವ (ನಾ). ದೇವನಾಗಿರುವಿಕೆ; ಅಮರತ್ವ: ಇರುಳುಂ ಪಗಲುಂ ಜಾನಿಸಿ ಸುರತ್ವಮಂ ಕೊಟ್ಟು (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೬೯). [ಸಂ.]

ಸುರದಂತಿ (ನಾ). ದೇವಲೋಕದ ಆನೆ; ಐರಾವತ: ಸುರದನ್ತಿಯ ರಜತಗಿರಿಯ ಚನ್ದ್ರನ ಬೆಳ್ಪಂ ಪಿರಿದು (ಎಕ. II, ೭೧-೧೫; ಸು. 1180). [ಸಂ. ಸುರದಂತಿನ್]

ಸುರದಲ್ಲಣ (ನಾ). ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಭಯಗೊಳಿಸುವವನು; ರಾಕ್ಷಸ: ಬಲ್ಲಿದರ್ ತಾಗಿ ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿದರ್ ಕೆಲಬರಲ್ಲಲ್ಲಿ ನಿಂದರ್ ಕೆಲಬರಳವಳಿಯೆ ಕಂಡು ಸುರದಲ್ಲಣಂ ವೀರನಾ ಬ್ರಹ್ಮನಿದಿರೊಳ್ ನಿಂದು ನುಡಿದನು (ಚೆಬಪು. ೩೧-೪೬).

[ಸುರ + ತಲ್ಲಣ (< ತಲ್ಲಟ)]

ಸುರದಾರು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವೃಕ್ಷ; ದೇವದಾರು: ಸುರದಾರು ಮಾಕ್ಷಿಕಂ ಶರ್ಕರೆ ಶೈಲಜಮಗುರು ಬಿಲ್ವಮಿವಱಿಂ ಪೊಗೆಗೊಳ್ ಭರಣಮನಂತದಱೊಳ್ ಪೊಯ್ದುರಿಸೆಣ್ಣೆಯನದು ವಿಶೇಷಗಂಧಮನೀಗು (ಲೋಕೋಪ. ೬-೨೬); ಕೈಲಾಸನಗದ ಸಮ್ಮೇದಗಿರಿಯ ನಡುವಣ ಸುರದಾರುವನೋಪಕಂಠದೊಳ್ ಬೀಡಂ ಬಿಟ್ಟು (ಪಂರಾಮಾ. ೧೦-೧೫೬ ವ). [ಸಂ.]

ಸುರದಿಕ್ಕು (ನಾ). ಇಂದ್ರನ ದಿಕ್ಕು; ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕು; ಮೂಡಲು: ಸುರದಿಕ್ಕಾಮಿನಿ ಪೊಯ್ಕೆ ಮೇಗೊಗೆದ ಶೋಣಂ ಕಂದುಕಂ ತಾನಿದೆಂಬರ ಮಾತಿರ್ಕೆ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೮-೧೦೪); ಸುರದಿಕ್ಕಾಂತೆಯೊಳೋತು ಭಾನು ನೆರೆಯಲ್ (ಕುಸುಮಾ. ೪-೬೮). [< ಸಂ. ಸುರದಿಶ್]

ಸುರದೀರ್ಘಿಕೆ (ನಾ). ದೇವಲೋಕದ ನದಿ; ಅಮರಗಂಗೆ: ಸುರದೀರ್ಘಿಕೆಯೊಳ್ ಕರಪುಷ್ಕರದಿಂದಭ್ರಮುವನಭ್ರಮೂಪತಿ ತಳಿವಂತಿರೆ ಜಳಯಂತ್ರದೆ ತಳಿದಂ ಸರಸಿಯೊಳರಸಂ ಶಶಿಪ್ರಭಾವಲ್ಲಭೆಯಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೬-೧೨೫). [ಸಂ. ಸುರದೀರ್ಘಿಕಾ]

ಸುರದುಂದುಭಿ (ನಾ). ೧. = ಸುರತೂರ್ಯ: ಸುರದುಂದುಭಿಸ್ವನಕೆ ಮುಯ್ಯಾಂತು (ನಂಬಿರ. ೧೯-೫೮). ೨. [ಜೈನ] ಅಷ್ಟಮಹಾಪ್ರಾತಿಹಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ದೇವದುಂದುಭಿ: ಪ್ರಕಟಯಶೋದುಂದುಭಿ ಸಿಂಹಾಸನ ಸುರದುಂದುಭಿಪತಿಚರಣಕಮಲಭೃಂಗಂ ಪಂಪಂ (ಆದಿಪು. ೧-೩೩). [ಸಂ.]

ಸುರದ್ರುಮ (ನಾ). = ಸುರಕುಜ ೧: ಪರಮಮುನಿ ತನುವನಡರ್ವುದು ಸುರದ್ರುಮಂಗೆತ್ತು ಯುವತಿರೂಪದಿನೆಂದಾದರದಿಂ ಬಿಡಿಸಿದರ್ (ಆದಿಪು. ೧೪-೧೪೩); ಸುರದ್ರುಮಕೆ ನವಪ್ರಸೂನವಿಭವಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೪೪೨). [ಸಂ.]

ಸುರದ್ವಿಷ (ನಾ). ದೇವತೆಗಳ ಶತ್ರು; ರಾಕ್ಷಸ; ಅಸುರ: "ಅಸುರಾಃ, ದೈತ್ಯಾಃ . . . ಸುರದ್ವಿಷಃ, ಅಸುರನೆಂಬ ದೈತ್ಯರ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೫). [ಸಂ.]

ಸುರಧನು (ನಾ). = ಸುರಚಾಪ: ನೆನೆದ ಮನಂ ಪೆಱಗುಟ್ೞಿದತ್ತನೆ ಬೆಳಗುವ ರತ್ನದೀಪ್ತಿ ಸುರಧನು ನೆಗೆದತ್ತನೆ ನೆಯ್ದಿಲ್ಗೊಳನಲರ್ದತ್ತನೆ . . . ಬಂದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೩೮); ಕೂಟವಾದುದು ಶರಣಸ್ಥಲ ಆ ಸ್ಥಲ ಸುರಧನುವಿನ ಕೆಲವಳಿಯಂತೆ ಮರೀಚಿಕಾಜಲದ ವಳಿಯಂತೆ (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೧೩-೪೪೬). [ಸಂ.]

ಸುರಧರೆ (ನಾ). ದೇವತೆಗಳ ಲೋಕ; ಸ್ವರ್ಗ: ಸುರಧರೆಯ ಸುರಭಿವಸ್ತೂತ್ಕರದಾಮೋದಂಗಳಭವನಂಗಾವೋದಂ ಪರಿಯೆ ಪರಪುಡುಗಿ ಭಯದಿಂ ಶರಣ್ಗೆವಂದಂತೆ ಸುಳಿವುವಲೆವೆಲರಿಂದಂ (ಮಹಾನೇ. ೧೫-೬೪). [ಸಂ. ಸುರಧರಾ]

ಸುರಧಾಮ (ನಾ). = ಸುರಧರೆ: "ಸುರಧಾಮದೊಳು ಬೌದ್ಧತಪದೊಳು ಚರ್ಯವೆನಿಸಿರ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೪೩-೨೧). [ಸಂ. ಸುರಧಾಮನ್]

ಸುರಧೂಪ (ನಾ). ಅಶ್ವಕರ್ಣ ಎಂಬ ಮರದ ರಾಳ,—ಅಂಟು: ಸುರಧೂಪ [ಪಾಠಾಂ. ಮ]ದ ಬಣ್ಣಂ ಮೇಣರ(ರೆ)ನೇಱಿಲ ಪಣ್ಣ ಬಣ್ಣವಾದೊಡೆ ಪುಣ್ಣಂ ಪರಿಸೇಕಿಪುದು ವೈಶ್ವಾನರಚೂರ್ಣಮನಿಡಲ್ಕೆವೇಡ ತದನಂತರದೊಳ್ (ಅಶ್ವಸಾ. ೧೨-೧೨).

[ಸಂ.]

ಸುರಧೇನು (ನಾ). ದೇವಲೋಕದ ಹಸು; ಕಾಮಧೇನು: "ಸುರಧೇನುಗಾಸಗ್ಗದುಱು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೧೧); ಕಲ್ಪತರು ಸುರಧೇನುಗಳು ಬಂದ ಹರುಷದಿಂ . . ಮಾಳ್ಪೆ ನಾ ಕಜ್ಜಮಂ (ತಿರುರ. ದೇ. ೧೧-೬); ಕಲ್ಲು ಪರುಷಗಳೆಲ್ಲ ಪುಟ್ಟಿದ ಹುಲ್ಲುಗಳು ರಾಜಾನ್ನ ಕೂಪವು ಯೆಲ್ಲ ಸಿದ್ಧರಸಂಗಳಾವುಗಳೆಲ್ಲ ಸುರಧೇನು (ಕಾಶಿರಾ. ೧-೨೨). [ಸಂ.]

ಸುರನಂದನ (ನಾ). ದೇವಲೋಕದ ಉದ್ಯಾನವನ: ಈ ಬನಂ ಸಂದ ಸುರನಂದನಮನೇಳಿಕುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೫-೧). [ಸಂ.]

ಸುರನಗ (ನಾ). ದೇವಲೋಕದ ಬೆಟ್ಟ; ಮೇರುಪರ್ವತ: ಬಹುರತ್ನಖಚಿತ ಸುರನಗಮಹಿಮೆಯನಾಳ್ದತ್ತು ವಿನತಸುರಸಂದೋಹಾ (ಜನಾಕ. ೩೩-೩೩); ಸುರನಗಮಂ ನಿಮಿರ್ಚಿ ತೆರೆಸುತ್ತಿದನಲ್ತೆ ಸರೋಜಸಂಭವಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧-೧೧೪). [ಸಂ.]

ಸುರನಚ್ಚಣಿ (ನಾ). ದೇವಲೋಕದ ನರ್ತಕಿ; ಅಪ್ಸರೆ: ಅಚ್ಚರಸಿಯರ ಮೇಳದಲಿ ಸುರನಚ್ಚಣಿಯು ಭೂಮಿಯನು ಮೆಟ್ಟದೆ ಮೆಟ್ಟುತಿರೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩೨-೩೦).

[ಸುರ + ನಚ್ಚಣಿ]

ಸುರನದಿ (ನಾ). ದೇವಲೋಕದ ನದಿ; ದೇವಗಂಗೆ: ಸುರನದಿಯವಗಾಹದ ಸಿಂಧುರವೆಲ್ಲಂ ತೊಳೆದು ಪೋಗೆ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೮೦); ಅಬಲುಗೊಂಡಂಗೆ ಸುರನದಿಯಿರ್ಪಂತೆ (ನಂಬಿರ. ೧೮-೫೧). [ಸಂ. ಸುರನದೀ]

ಸುರನದೀಜ (ನಾ). ದೇವಗಂಗೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು; ಭೀಷ್ಮ: ಗುರುಕೃಪ ಸುರನದೀಜರು ಮುಳುಗಿದರು ಪುಳಕಾಂಬುಪೂರದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೬-೪೨). [ಸಂ.]

ಸುರನಾಥೇಜ್ಯ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಗುರುಗ್ರಹ: ಸುರನಾಥೇಜ್ಯಾಂಶದೊಳ್ ಜನಿಸಿದಳ್ ಸಾಧ್ವಿ (ಜಾತತಿ. ೨೨-೩). [ಸಂ.]

ಸುರನಾರಿ (ನಾ). ದೇವಲೋಕದ ಹೆಂಗಸು; ಅಮರಸ್ತ್ರೀ: ಸುರನಾರಿಯರೆಲ್ಲಂ . . . ವರಷೋಡಶಕಲ್ಪದೊಳಂ ಚರಿಯಿಸುವರ್ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೭೨); ಇಲ್ಲಿ ಮನುಜಸ್ತ್ರೀಯ ಮೇಳವಲ್ಲಿ ಸುರನಾರಿಯರ ರತಿ ನಿಮಗೆ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೧-೨೧). [ಸಂ. ಸುರನಾರೀ]

ಸುರಪ (ನಾ). ೧. ದೇವತೆಗಳ ಒಡೆಯ; ಇಂದ್ರ: ಸುರಪಂ ಮಾಡಿದನೂನದಿವ್ಯಪರಿನಿರ್ವಾಣೋದ್ಯಕಲ್ಯಾಣವಿಸ್ತರಪೂಜಾತಿಶಯಕ್ಕಮಿಂತಿದೆನಸುಂ ಮೇಲೆಂಬಿನಂ ಮಾಡಿದಂ ಪರಮಾರ್ಹತ್ಪದಪೂಜೆಯಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೪-೫೫). ೨. [ಛಂದ] ಒಂದು ಮಾತ್ರಾಗಣ: ಸುರಪ ಶೀತಕರಾಗ್ನಿ ಮಾರುತ ಭಾನುಯುಗ್ಮಗಣಂಗಳಿಂ ಪರದೊಳೊಪ್ಪೆ . . . ತರಳಲೋಚನೆ ನಾಮದಿಂ ತರಳಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೬೧). [ಸಂ.]

ಸುರಪಟಹ (ನಾ). ದೇವಲೋಕದ, ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಮಟೆಯಂತಹ ವಾದ್ಯ; ದೇವಪಟಹ: ಸುರಪಟಹ ಪೇಟಕಂ ಹೇಮಾಬ್ಧಕ ಧೃತಿಯಿನಣ್ಕೆಗೆಯ್ದುದೆನಿಸೆಯುಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೪-೨೦೨). [ಸಂ.]

ಸುರಪತಿ (ನಾ). ೧. = ಸುರಪ ೧: ಸುರಪತಿಯು ಪೊಗೞ್ತೆಗವಿಯಾನರನಾಥಂ ಸಚ್ಚರಿತ್ರದೊಳ್ ಭಾವಿಪೊಡುರ್ವರೆಯೊಳ್ ನೂರ್ಮಡಿ ಪಿರಿಯಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೧೬೬); ಸುರಪತಿಗೆ ಕುಶಲಮೇ ಪಂಕರುಹಭವಂ ಕ್ಷೇಮಿಯೇ (ಗಿರಿಕ. ೬-೨೪). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ; ಗೂಬೆ: ಸುರಪತಿಯ ಬೆಳ್ಗಡಿಯ ರಥಚರಣದ . . . ಭಾಸುರವಾದ್ಯದ ಪೆಸರ ಖಗಕುಳಂ ಕರಮೆಸೆಗುಂ (ರಾಜಶೇ. ೫-೬೦). [ಸಂ.]

ಸುರಪಥ (ನಾ). ದೇವತೆಗಳು ಸಂಚರಿಸುವ ಮಾರ್ಗ; ಆಕಾಶ: ಶ್ರೀಶಿವ ಮಹೇಶ . . . ಸುರಪಥ[ಪಾಠಾಂ. ಸತ್‌ಪಥ]ಸುಕೇಶ (ಗುರುಬಾ. ೧-೧). [ಸಂ.]

ಸುರಪದ (ನಾ). ದೇವೇಂದ್ರನ ಪದವಿ; ಇಂದ್ರನ ಸ್ಥಾನ: ಕರುಳ ತಂತಿಯುಪದೇಶದಿಂದೆ ಅಸುರನಂದು ಹಡೆಯನೆ ಸುರಪದವ (ಬಸವ. ೬೫೬). [ಸಂ.]

ಸುರಪದವಿ (ನಾ). = ಸುರಪದ: ಆ ಕುಸುಮಮಂ ಪಾರ್ವತೀಶಂ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ತುಂಟಾದಡಾ ಪುಷ್ಪಾಕಲಿತಫಲದಿಂದ ಸುರಪದವಿಯಾ [ಪಾಠಾಂ. ಸುರಪದವಾ]ಯಿತು (ಬಸಪು. ೪೧-೧೬). [ಸಂ.]

ಸುರಪರಿಪು (ನಾ). ೧. ಇಂದ್ರನ ಶತ್ರು. ೨. ಗರುಡ: "ಸುಪರ್ಣಂ . . . ವೈನತೇಯಂ ಸುರಪರಿಪು ಗರುತ್ಮನೆನಲ್ಕೆ ಗರುಡನಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೬-೨೧). [ಸಂ.]

ಸುರಪರ್ಣ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; "ಕಂಪಿಲ್ಯ" (ಪಂಡಿತ. ೨೭೫). [ಸಂ. ಸುರಪರ್ಣೀ]

ಸುರಪರ್ಣಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು; ಸುರಹೊನ್ನೆ; ಪುನ್ನಾಗ: "ಪುನ್ನಾಗಃ, ಸುರಪರ್ಣಿಕಾ-ಈ ೨ ಸುರಹೊನ್ನೆ" (ಹಲಾಯು. ೩೫-೫೫). [ಸಂ. ಸುರಪರ್ಣಿಕಾ]

ಸುರಪಾಲಕ (ನಾ). ದೇವಲೋಕದ ಪಾಲಕ; ಇಂದ್ರ: ವಿಕಳಬಲನಿವನೇನು ಭಾಳಾಂಬಕನೂ ಬಲಿಬಂಧಕನೂ ಸುರಪಾಲಕನೊ (ಕುವ್ಯಾ.ಕ. ೧೨-೫). [ಸಂ.]

ಸುರಪುನ್ನಿಕೆ (ನಾ). = ಸುರಪರ್ಣಿ: ಮಾಲತೀ ಸುರಪುನ್ನಿಕಾ ನವಮಾಲಿಕಾ ಕರವೀರ . . . ಚಂದನದ್ರುಮತತಿಯ ಸಾಲ್ಕಿಡಿದು (ಬಸವ. ೨೬-೩೭). [< ಸಂ. ಸುರಪರ್ಣಿಕಾ]

ಸುರಪುರ (ನಾ). ದೇವತೆಗಳ ಪಟ್ಟಣ; ಸ್ವರ್ಗ: ತಿಳಿದಿನಿತು ತೆಳೆಯುಮಂ ಕಾದಳಿ ಪಿಲ್ಲದೆ ನೆಗಬ್ಬುರೆಯ್ದುವಸ್ಪುರಪುರಮಂ (ಸೌತ್. XX, ೯೭-೩೯: 1074); ಸುರಪುರದಂತೆ ದಿವ್ಯಸುಮನೋಗಣನಂದಭಾಷಿ ದೃತ್ಯಸಂಹರ (ವೃಷಪ. ೧೯-೫). [ಸಂ.]

ಸುರಪುರೋಹಿತ (ನಾ). ದೇವತೆಗಳ ಪುರೋಹಿತ; ಬೃಹಸ್ಪತಿ: ಸುರ ಪುರೋಹಿತನನುಜನಂಗಿರಸಸೂನು ಮುನಿವರಮೌಳಿ ಸಂವರ್ತನೆಂದಳಿದು ಬಂದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೫-೩೨). [ಸಂ.]

ಸುರಪೂಜ್ಯ (ನಾ). ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವವನು: ಸುರಪೂಜ್ಯಂಗಾ ಕ್ಷೇಮಂಕರಂಗೆ ಪುಟ್ಟಿದುದು ತನ್ನನಃಪರ್ಯಯದಿಂದೆರಡನೆಯ ಸಮಯದೊಳ್. . . ಕೇವಳಬೋಧಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೫೪); ಸುರಪೂಜ್ಯಲಿಂಗತತಿ ಸಿದ್ಧಪೂಜ್ಯಭಾಸುರಲಿಂಗ ಪೀಠದೊಳೆ ದೇವಪೂಜ್ಯ. . .ಸೌಂದರಲಿಂಗರಾಜ ನೆಲಸಿರ್ದುದು (ವೃಷಪ. ೩೯-೨೨). [ಸಂ.]

ಸುರಭವನ (ನಾ). ದೇವಾಲಯ; ಗುಡಿ: ಶರನಿಧಿ ತನ್ನೊಳ್ ಪಿರಿದುಂ ಮಚ್ಚರಿಪುದುದ್ಧ ಗುಣ್ಪಿಂದವರೊತ್ತರಿಪಂ ಸುಮಂತ್ರಿವೀರಂ ಸುರಭವನತಟಾಕದಿಂದಮಿದು ಮಂತ್ರಫಳಂ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೧೭೫-೫: 1186). [ಸಂ.]

ಸುರಭ (ಗು). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ವಾಸನೆಯ; ಸುಗಂಧಯುಕ್ತವಾದ: ಸುರಭಿಕುಸುಮದಾಮಂ ಬಾಡಿ ನೀರೋಡೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೩೮). ೨. ಒಪ್ಪಬಹುದಾದ; ಮೆಚ್ಚಬಹುದಾದ. ೩. ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ; ಸುಂದರವಾದ. ೪. ಸ್ನೇಹದ; ಮೈತ್ರಿಯ. ೫. ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾದ. ೬. ತಿಳಿದ; ಅರಿವುಳ್ಳ. ೭. ಒಳ್ಳೆಯ; ಉತ್ತಮವಾದ. (ನಾ). ೮. ಸುಗಂಧ; ಸುವಾಸನೆ: ಹರಿಣಧರಂ ಸೊಗಯಿಸಿದಂತಿರೆ ಕುಸುಮಿತ ಚೂತವಿತತಿ ಸೊಗಯಿಸಿತೆನಸುಂ ಸುರಭಿಸುಮನಸ್ಸಿ ದೋಷಾಕರವಿಲಸಿತಮಪ್ಪುದಿಂತು ಯುಕ್ತಾಯುಕ್ತಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೩೩); ಅಭ್ಯುದಿತವಾದುದು ಸರಸಕ್ಕೆರವರಾಜಿ ಕೋಮಲ ಸರಸಿರುಹವನವಾದುದಾಕ್ಷಣ ಸುರಭಿ ನಿರ್ಮುಕ್ತ (ಕುವ್ಯಾ.ಕ. ೮-೧೫). ೯. ದೇವಲೋಕದ ಹಸು; ಕಾಮಧೇನು: "ಸುರಭಿ ಸುರಪಶು ಧೇನುವನೆ ಕಾಮಧೇನುವಿಗೆ ಪೆಸರೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೯-೩೦); ಸುರಭಿದೇವತೆಯೆಂಬ ಕಾಪಿನೆ ಮಾಣ್ದುದು (ಪಂಪಭಾ. ೧-೨೯); ಪರಿವಾರಸುರಭಿಯೆನಿಸುವ ನರಸಿಂಹ ನರೇಂದ್ರವಮಹಿಷಿ ಬಾಗಲೆ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೧೯೩-೫೭: 1160); ಪರುಷವಂಗಣದ ಕಲು ಸುರಭಿ ಕಟಿಹಂ ಕಲ್ಪತರು ವನಂ (ಪಚಕಾ. ೨-೧). ೧೦. ಹಸು; ಗೋವು: "ರೋಹಿಣಿಯನಘ್ನಿಯರ್ಜುನಿ ವೃಷೆ ಗೋ ವೃಷಭವಾಹಿನಿಯೆನೆ ಹಸು ಸೌರಭೇಯಿಯೆನೆ ಸುರಭಿಯದು" (ಮಂಗರಾ. ೫೩-೬); ಸುರಭಿಗಳ ತೊರೆದ ಮೊಲೆಗಳನುಣ್ಣವಜೆ ಮಱಿಗಳಂ ಪೋಗೆ ನೂಂಕಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೧೫ ವ); ಕಱೆದ ಸುರಭಿಗಪ್ಪುದೆ ಕೊಜತೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧-೭). ೧೧. ಚೆಲುವು; ಸೌಂದರ್ಯ. ೧೨. ತಿಳಿದವನು; ಜ್ಞಾನಿ. ೧೩. ಸರಸ್ವತಿ. ೧೪. ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣವಿರುವವನು. ೧೫. ವಸಂತಋತು: ಸುರಭಿಯಂದದ ಬಂದ ಸುರಭಿಸಮಯದ ಶ್ರೀಯ ಬರವಂ ವನಮಹತ್ತರನ ಬಿನ್ನಪದಿನಱಿತಸೇನ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯಱಿದು (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೭-೬೯ ವ). ೧೬. ಕಾಮ; ಮನ್ಮಥ. ೧೭. ಹೂವು. ೧೮. ಕಾಡು. ೧೯. ಆಹಾರ. ೨೦. ಕಳ್ಳು; ಮದ್ಯ. ೨೧. ಸುವಾಸನೆಯ ಎಲೆಯುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಮರುಗ: "ಮರುಗವದು ಸುರಭಿ ಗಂಧವತಿಯೆನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೩೯-೨೭). "ಮರುಗ ಸುಗಂಧ ಭಾರತಿ ಮನೋಜ್ಞ ವಸಂತ ಲತಾಂತ ಕಂತು ಸೌಂದರ ಪಶು ಕಾಮಧೇನು ವಿಪಿನಾನ್ನ ಗುಣಾಗ್ರಣಿ ಮದ್ಯಮೆಂಬವು ಸುರಭಿಯೆನಿಕ್ಕು" (ನಾನಾರ. ೩೦). [ಸಂ.]

ಸುರಭಿಗಂಧತ್ವ (ನಾ). ಪರಿಮಳಭರಿತವಾಗಿರುವಿಕೆ: ಸುರೂಪತೆಯುಂ ಸುರಭಿಗಂಧತ್ವಮುಂ . . . ಪ್ರಿಯ ಹಿತವಾದಿತ್ವಮುಮೆಂಬ ದಶವಿಧ ಸ್ವಭಾವಾತಿಶಯ ಸಂಪನ್ನನುಂ (ಅಜಿತಪು. ೫-೧೧ ವ). [ಸಂ.]

ಸುರಭಿಜಲ, ಸುರಭಿಜಳ (ನಾ). ಸುವಾಸನೆಯ ನೀರು; ಪನ್ನೀರು: ಸುರಭಿ ಜಲಂಗಳಿಂದಮಭಿಷಿಕ್ತನನಾ ನೃಪರೂಪಚಂದ್ರನಂತರದೊಳೆ ಮಾಡಿ (ಕಾದಂಬ. ೭೮೩); ಸುರಭಿಜಲದಿಂದಮೇನಾ ತರುಣಿಯನೊಡಗೊಂಡು ಪೋಪುದು (ಪಂಚತಂ. ೧೪-೬೩); ಸುರಭಿಜಳ: ಕೋಮಳೆಯರ್ಜಳದೇವತೆಯರ ವಿಳಾಸಮಂ ತಳೆದು ಸುರಭಿಜಳಮಂ ಸುರಿದರ್ (ಕಾದಂಬ. ೭೭). [ಸಂ.]

ಸುರಭಿಜಳ 'ಸುರಭಿಜಲ' ನೋ.

ಸುರಭಿತನ (ನಾ). ಸುವಾಸನೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಿಕೆ: ತರಣಿ ಪರಿಮಳಿಸಿದನು ಪವನನ ಸುರಭಿತನವಚ್ಚರಿಯೆ (ಕುವ್ಯಾ.ವಿ. ೧೦-೮೩). [ಸುರಭಿ + - ತನ]

ಸುರಭಿದ್ರವ್ಯ (ನಾ). ಸುವಾಸನೆಯ ವಸ್ತು; ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ: ಸುರಭಿದ್ರವ್ಯ ಪ್ರಮೋದಂಗಳೆಂಬಿವು ಸಾಗರ್ಗಂ (ಜಾತಕ. ೯-೨೭); ದಿವ್ಯಸುರಭಿದ್ರವ್ಯ ಸಮ್ಮಿಶ್ರಿತಂಗಳನಪಾರಕನಕಭೃಂಗಾರಶತಂಗಳೊಳ್ ತೀವಿ ತಂದು ಸಂಧಿಸುವುದುಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೨-೧೫೭). [ಸಂ.]

ಸುರಭಿದ್ರುಮ (ನಾ). ಸುಗಂಧಪೂರಿತವಾದ ಮರ (?): ಸುರಭಿದ್ರುಮಂಗಳಂ ಧನಪರಿಕರದಿಂ ದಹಿಸಿ ಚಕ್ರಿಯಂ ನೀರಿಲಿದಾ ನರಪಾಲರ್ ದಹಿಸಿ ಸೀದ ಸುರಸಿಂಧು ಸುತಾದಿ ಸಕಲಮಹಿಭೃದ್ಗಣಮಂ (ಮಪಾನೇ. ೧೩-೯೩). [ಸಂ.]

ಸುರಭಿನಿಶ್ವಾಸ (ನಾ). ೧. ಪರಿಮಳಭರಿತವಾದ ಉಸಿರು: ಏಱುವರೆ ದಿವಸಮುಮ ಸುರಭಿನಿಶ್ವಾಸಾವಧಿಯಾಗೆಯುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೩೭. ವ). ೨. ಸುಗಂಧಪೂರಿತವಾದ ಉಸಿರನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು: ದಶಮಾಸಾವಧಿ ನಿರ್ಯಾತ್ಸುರಭಿನಿಶ್ವಾಸನುಂ . . . ಅಗಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೯೪ ವ). [ಸಂ.]

ಸುರಭಿನಿಶ್ವಾಸತೆ (ನಾ). ಪರಿಮಳಭರಿತವಾದ ಉಸಿರನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಿಕೆ: ಅತಿಶಯರೂಪತೆಯುಂ ಅತ್ಯಂತಸುರಭಿನಿಶ್ವಾಸತೆಯುಂ . . . ತನಗನುಸಂಗತಮಾಗ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೯೪ ವ). [ಸಂ. ಸುರಭಿನಿಶ್ವಾಸತಾ]

ಸುರಭಿಪರಿಮಳ (ನಾ). ಸುವಾಸನೆ; ಸುಗಂಧ: ಜಳರುಹನಾಭನ ನಾಭಿಯ ಜಳಬುದ್ಬುದದೊಳಗೆ ಸುರಭಿಪರಿಮಳ ಮಿಳಿತೋಲ್ಲುಳಿತಾಳಿಜಲ[ಜ]ವಾಯ್ತು (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೯); ಮಾಲೆಗಾಱರ್ ತಂದವಟ್ಟೆಸಿದ ಸುರಭಿಪರಿಮಳಾಸವಾಸಕ್ತ ಭ್ರಮದ್ಭ್ರಮರಮಾಲಾವಿರಾಜಿತ ಸುಮನೋಹರ ಸುಮನೋಮಾಲೆಗಳಂ ತುಱುಂಬಿ ಕೊಂಡು (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೩೨ ವ). [ಸಂ. ಸುರಭಿಪರಿಮಲ]

ಸುರಭಿಮೃತ್ತಿಕೆ (ನಾ). ಸುವಾಸನೆಯ ಮಣ್ಣು (?): ಬಸಿಱ ಮುಗಂಗಿಲ್ಲಿವರಂ ವಸುಧಾತಳಮೇಕಭೋಗ್ಯಮೆಂದಱುಪುವವೋಲ್ ವಸುಧೆಯ ನಾಲ್ಕುಂ ಕಡೆಯೆಡೆಯ ಸುರಭಿಮೃತ್ತಿಕೆಯನಟ್ಟಿಯಿಂ ಸೇವಿಸುವಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೪-೧೧೨). [ಸಂ. ಸುರಭಿಮೃತ್ತಿಕಾ]

ಸುರಭಿಲಿತ, ಸುರಭಿಳಿತ (ಗು). ಸುವಾಸನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ: ಸುರಭಿಲಿತ ಸುಯ್ಗಂಪಿನಧರರೋಚಿಯ ತಣ್ಪ ಬೆರೆದ ನೀರೀಂಟಲೆದೆಯಾರಿಬರಲಾ ಪಥಿಕ ಬೆರಗಿಂದ ದಿಟ್ಟಿಸಿದನು (ವಂಕಾರಾ. ೧-೫-೫೩). ಸುರಭಿಳಿತ: ಸುರಭಿಳಿತ ನಾಸಿಕದ ಗಂಧಪರಿಯಂ ಕಂಡು ಪರಸಾರಿ ರೋಲಂಬತತಿಗಳತ್ತರಗಳಲಿ ಮರುಗುತ್ತಲಿಹವೆಂಬ ತರದಿ ಕುಂತಲರಾಜ ರಾಜಿಸುತ್ತಿರೆ (ವಂಕಾರಾ. ೧-೪-೪೮). [ಸಂ. ?]

ಸುರಭಿಶರ (ನಾ). ಹೂವನ್ನು ಬಾಣವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು; ಮನ್ಮಥ: "ಸುರಭಿಶರಂ ಕಮ್ಮಂಗಣೆಯಂ" (ಚತುರ. ೧೬). [ಸಂ.]

ಸುರಭಿಶಾಲೆ (ನಾ). ಸುವಾಸನೆಯ ವಸ್ತುವಿರುವ ಮನೆ: ಆ ವನಂಗಳಲ್ಲಿಯ

ಚಿತ್ರಶಾಲೆ ಚಂದ್ರಶಾಲೆ ಶಿಶಿರಶಾಲೆ ಸುರಭಿಶಾಲೆಗಳಲ್ಲಿ. . . ತರುಗಳ ತಣ್ಣೆಳಲ್ಗಳಲ್ಲಿ (ವಿವೇಕ. ೧೭೦). [ಸಂ. ಸುರಭಿಶಾಲಾ]

ಸುರಭಿಳಿತ 'ಸುರಭಿಲಿತ' ನೋ.

ಸುರಭುವನ (ನಾ). ದೇವತೆಗಳ ಲೋಕ; ಸ್ವರ್ಗ: ಸುರಭುವನಭವನಮೂಲಸ್ತಂಭಾ (ಜಿನಾಕ್ಷ.೨೪). [ಸಂ.]

ಸುರಭೂಜ (ನಾ). ದೇವಲೋಕದ ವೃಕ್ಷ; ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷ: ಅದು ಸುರಭೂಜ ವಲ್ಲಿಮಿವಸನದ್ಯಯಂ (ಕಾದಂಪು. ೬೯೨); ಅತ್ಯುನ್ನತಸುರಭೂಜವನಿಲ್ಲೆ ನೆಲದಿ ಕಂಡೆನು (ಅಮತಂ. ೨೯-೧೭). [ಸಂ.]

ಸುರಭೂಧರ (ನಾ). ದೇವಲೋಕದ ಬೆಟ್ಟ; ಮೇರುಪರ್ವತ: ಸುರಭೂಧರಮಂ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಗಿರಿಗಳ್ ಬಳಸಿರ್ದುವೆನಿಸಿ ಚೆಂಬೊನ್ನ ರಥೋತ್ಕರಮಂ ಸುತ್ತಿರ್ದುವು ಕರಮೊಪ್ಪಿರೆ ಖಚರರಾಜರೆಸೆವ ವಿಮಾನಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೮-೨೨೩); ವರಜಟಾಮಾರ್ಗ ದಿಂದವೆ ಧರಿಸಿದೊಡೆ ಪೋಗಿ ಸುರಭೂಧರಾಗ್ರದಿಂದವೆ ಚತುರ್ಮುಖನಾಗಿ (ವೀಕ್ಷಪು. ೩-೨೩-೧೩). [ಸಂ.]

ಸುರಭೂರುಹ (ನಾ). ದೇವಲೋಕದ ವೃಕ್ಷ; ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷ: ಸುರಭೂರುಹಮಿರೆ ಮತ್ತಿನ ಮರನಂ ಜಲರಾಶಿಯಿರೆ ಕುಳುಂಪೆಯ ನೆರವಂತೆ (ಆದಿಪು. ೯-೧೦೮); ಚಿಂತಾಮಣಿ ಕಾಮಧೇನು ಸುರಭೂರುಹಮೆಂಬಿವನೇಕೆ ಮಾಡಿದಂ ತಾಮರಸೋದ್ಭವಂ (ಅಜಿಪು. ೧-೬೨). [ಸಂ.]

ಸುರಭೇರಿ (ನಾ). ದೇವದುಂದುಭಿ; ಸುರತೂರ್ಯ: ಸುರಭೇರೀರವಮಾಶಾಂತರಮಂ ತೀವಲ್ಕೆ (ತ್ರಿಷಷ್ಟಿ. ೬೨-೧೧). [ಸಂ. ಸುರಭೇರೀ]

ಸುರಮ, ಸುರಮಾ, ಸುರುಮ, ಸುರ್ಮಾ (ನಾ). ೧. (ಗಂಧಕದಂತಹ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲಲೋಹ: ತಾಮ್ರ, ಸೀಸ, ಸತು, ಪಾಷಾಣ ಮತ್ತು ಸುರಮ (ಅಂಗಿಮೊನಿ) ಅದುರುಗಳನ್ನೂ . . . ಒಳಗೊಂಡಿದೆ (ಕವಿಕೋ. I, ೯೩೨). ೨. ಕಾಡಿಗೆ; ಅಂಜನ: ಸುಣ್ಣ, ಸುರಮ, ಅಡಕೆ ಎಲೆ ದೊರೆಯ ಮನವಿ ಸೆಳೆವ ಆಟ (ಸುನೀತ. ೩೬-೧೦). **ಸುರಮಾ**: ೨. ಸುರಮಾ ಮುಖಚೂರ್ಣ . . . ತಲೆತಲಾಂತರಗಳಿಂದ ಇಳಿದುಬಂದವು (ಸುತ್ತುಮು. ೬೪). **ಸುರುಮ**: ೧. ಸುರುಮ ಸೇರು ೧ (ಕಶಷ. ೨೦೯). **ಸುರ್ಮಾ**: ೨. ಕಣ್ಣೊಳಗೆ ಹಾಕುವ ಸುರ್ಮಾ ಎಂಬ ಕರಪುಡಿಯು ಗಲೀನವಿರುತ್ತದೆ (ಮುಜಯು. ೪-೨೨); ದರಿಯಾಬೀಬಿಯು ಔರಂಗಜೇಬನ ಅಂತಃಪುರಕ್ಕೆ ಅತ್ತರು ಸುರ್ಮಾ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಮಾರುವುದಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತ . . . ಇದ್ದಳು (ಬಂಕಿಮ. ೨೧೭). [<— ಮರಾ. ಸುರಮಾ, ಸುರ್ಮಾ]

ಸುರಮಣಿ (ನಾ). ದೇವಲೋಕದ ರತ್ನ; ಚಿಂತಾಮಣಿ: ಸುರಮಣಿಯಂ ಸುರ ತರುವಂ ಪರಿಶ್ರಮಂಗಳನುಮೞೆಯದೀವೆನೆನುತ್ತಂ ಹರಭಕ್ತರೆಱೆವ ಧನವಮಂ ಪಿರಿದೀವುತ್ತಿರ್ಪನಚ್ಯುತಾಹ್ವಯಭಕ್ತಂ (ತ್ರಿಷಷ್ಟಿ.೫೪-೪). [ಸಂ.]

ಸುರಮಹೀಜ (ನಾ). ೧. ದೇವಲೋಕದ ವೃಕ್ಷ; ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷ. ೨. [ಗಣಿತ] ಐದು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ: (೫). [ಸಂ.]

ಸುರಮಹೀಜನ (ನಾ). ದೇವಲೋಕದ ಜನ; ದೇವತಾವರ್ಗ: ಸುರಮಹೀಜನ್ನ ರಾಜ ರುದ್ರರ ಚರಿತೆಗಳಿಗಿಮ್ಮಡಿಯೆನಿಸಿ ಸತ್ಪುರುಷನಿಲ್ಲಿಗೆ ಸಲಹ ಬಂದನು ಬಸವ ವಿಭುವೆನುತ (ಬಸವು. ೫-೬೪). [ಸಂ.]

ಸುರಮಹೀರುಹ (ನಾ). = ಸುರಮಹೀಜ ೧: ಸುರಮಹೀರುಹದೋಳಿಯಿಂ ಸಹಕಾರಭೂಜನಿಕಾಯದಿಂ ಸರಸಿಜಾಕರದಿಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೨೩೬). [ಸಂ.]

ಸುರಮಾ 'ಸುರಮ' ನೋ.

ಸುರಮಾಯಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಣ್ಣ; ಬೂದುಬಣ್ಣ: ರಾಜಿವ ಸುರಮಾಯಿ ಹಳದಿ ಕೆಂಪುಗಳ ಬಿರುದಿನ ಪಲ್ಲವ ಪತ್ತಿಗೆ ಮೆಱೆದುವು (ಕಂನವ. ೨೦-೨೧); ಸುರಮಾಯಿ ಝಳ್ಳಿಯ ಬಿರುದಿನ ಕುದುರೆಯ ನೆರವಿಯೊಳಗೆ ಬಹನಾರ (ಕಂನವ. ೨೫-೬೫). [<— ಹಿಂ. ಸುರಮಾಈ]

ಸುರಮಾರ್ಗ (ನಾ). ದೇವತೆಗಳ ಹಾದಿ; ಆಕಾಶ: ಸುರಮಾರ್ಗಪರಿಭ್ರಮಣ ದಿನದಿನಿಕುಂ ತ್ರಿಪುರಮನಿತೆ ಬಹುರೂಪಗತಿಸ್ಫುರಿತಂ ಸೌಭಪುರಂ (ಜಗವಿ. ೧೮-೮೬); ಸುರನದಿಯಲ್ಲಿ ಮಿಂದು ಸುರಮಾರ್ಗಕಚೌಘಮನೆಯ್ದೆ ಬರ್ಚಿ. . .ನೆಱೆ ನಿಂದು ನಿಟ್ಟಿಪಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೩-೫). [ಸಂ.]

ಸುರಮಿಥುನ (ನಾ). ದೇವದಂಪತಿಗಳು; ಅಮರ ದಂಪತಿಗಳು: ಸುರಮಿಥುನಂ ಸುರದ್ರುಮದ ತಣ್ಣೆಲರೊಳ್ ಖಚರದ್ವಯಂ ಮನೋಹರಮಣಿಕೂಟದೊಳ್ . . . ನಲಿದು (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೦-೧೦೯); ತೀವಿದ ತಾವರೆಗೊಳಗಳು ಪಲವಾ ಪಾವನವನದ ಮಧ್ಯದೊಳು ಆವ ದಿನವು ತೊಲಗದೆ ಸುರಮಿಥುನಕ್ಕೆ ತಾವಾವಾಸವಾಗಿಹವು (ತ್ರಿಪುಸಾ. ೭-೬೬). [ಸಂ.]

ಸುರಮುನಿ (ನಾ). ದೇವಲೋಕದ ಋಷಿ; ನಾರದ: ಸುರಮುನಿಯು ಪೇಳೆ ಪೋಗಳ್ಕೆ ನಿಶಿಯಲ್ಲಿ ಶಂಬರ ವಾಯುರೂಪದಿಂ ದ್ವಾರಕೆಯನೊಳಪೊಕ್ಕು (ಪ್ರಾಥರಾ. ೧೧-೬೦). [ಸಂ.]

ಸುರಮ್ಯ (ನಾ). ಚೆಲುವಾದುದು; ಮನೋಹರವಾದುದು: ಭರತಕ್ಷೇತ್ರಲಲಾಮ ಮಪ್ಪುದು ಸುರಮ್ಯಂ ನಾಡು ತತ್ಪೌದನಪುರಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೨೨). [ಸಂ.]

ಸುರಯಿ 'ಸುರಗಿ₁' ನೋ.

ಸುರಯಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). (?): ಕಲ್ಲಿಂದಂ ನೀರು ಹರಿದ ಸಾಲಿಂದಂ [ಅಚ]ಳದೇವನ ಗಡಿಯಿಂದ ಸುರಯಿಕ್ಕಿದ ಕಲ್ಲಿಂದಂ ಬಡಗಲು ಪಡುವಲು ಮಕ್ಕಿಯ ಕುನ್ನಂಣ್ಣ ಕೋಟನಾಥ ಭ[ಟ್ಟ] . . . ಯಿಕ್ಕಿದ ಕಲ್ಲಿಂದಂ (ಸೌಇಇ. IX-II, ೪೩೦-೨೩; 1406). [?]

ಸುರರಮಣ (ನಾ). ದೇವತೆಗಳ ರಾಜ; ಇಂದ್ರ: ಸುರರಮಣ ನಳಕೂಬರಾಧಿಕ ಸರಸಕಾಮುಕರಂ . . . ಬಗೆಯದನುಮಿಷಸತಿಯರು ಸಹಸ್ರ ನೆರೆದು (ಬಸವು.೪೧-೧೮). [ಸಂ.]

ಸುರರಮಣಿ (ನಾ). ದೇವತಾಸ್ತ್ರೀ: ಸುರರಮಣೀರಮಣೀಯಸ್ವರೂಪಮತಿ ತರಳತರಳವಿಲಸದ್ವಿದ್ಯುತ್ಸ್ಫುರಿತಮನೆ ಪೋಲ್ತು ಕರಗಿದುದರಗಿದು ದಹನೋಪ ತಪ್ತಮನೆ ತತ್ಕ್ಷಣದೊಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ.೫೪೨); ಸುರರಮಣೀಕದಂಬಕಬರೀಭರಕಾಂತಿಕಳಿಂದ ಜಾಂಬುವಿಸ್ಫುರಿತಪದಾಂಬುಜಾತೆ (ಶಬಚಂ.೧-೨). [ಸಂ. ಸುರರಮಣೀ]

ಸುರರಾಜ (ನಾ). ೧. = ಸುರರಮಣ: ನರ್ತಕಂ ಸುರರಾಜಂ ಸಭೆ ದೇವಮರ್ತ್ಯ ಸಭೆ (ಆದಿಪು.೭-೧೨೩). ೨. ಶಿವ; ಪರಮೇಶ್ವರ: ಸುರರಾಜ ವರತೇಜ ಸಿತಗಳನೆ ಯತಿಬಳನೆ (ಶಬಕಾ.೧-೫). [ಸಂ. ಸುರರಾಜನ್]

ಸುರರಿಪು (ನಾ). ದೇವತೆಗಳ ಶತ್ರು; ರಾಕ್ಷಸ: ಸುರರಿಪುಗಳನಿಪ ಮಂದೇಹ ರನಿನನಸಿಯಿಂದೆ ತಱಿಯಲಂಬರವಿರ್ದಾವರಿಸಿದರುಣಾಂಬುರುಚಿಯನೆ ಪಿರಿದೆಸೆದುದು ಮೂಡದೆಸೆಯ ಸಂಧ್ಯಾರಾಗಂ (ತ್ರಿಷಷ್ಟಿ.೨೪-೨೨೫); ಸುರರಿಪುಬಾಧೆಗಳ್ಮುತೆ ಮುರಾರಿ ಪುರಾರಿಪದಾರವಿಂದಮಂ ಸರಸಿಜದಿಂ ಸಹಸ್ರದೆ ಸಮರ್ಚಿಪ ವೇಳೆಯೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೩-೧೦೪). [ಸಂ.]

ಸುರಲೋಕ (ನಾ). = ಸುರಪುರ: ಅಕ್ಕಿ ಮಣಕ್ಕೆ ರಮ್ಯ ಸುರಲೋಕ ಸುಕಕ್ಕೆ ಭಾಗಿ (ಎಕ. II, ೨೦-೪; ಪು. 700); ತ್ರಿದಶಸುರಲೋಕವಾಸಾಸ್ಪದಮಂ ಪೆಱುಗುಂ ಮನುಷ್ಯ ಮನುಜಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೮೫); ಸುರಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸುಖದಿಂದಿರುತುಂ ಬರವೆಂತು ನಿಮಗೆ ದೊರೆಕೊಂಡುದು (ಗಿರಿಕ. ೧೦-೨೩). [ಸಂ.]

ಸುರವಕ್ತ್ರ (ನಾ). ಅಗ್ನಿ: ಸುರವಕ್ತ್ರಪಾವನ ಸದಾಚಾರಂ . . . ನಂದನಂ ಪುಟ್ಟಿದಂ (ಪುಷ್ಪಪು.೧೩-೧೦). [ಸಂ.]

ಸುರವಧು (ನಾ). ದೇವಲೋಕದ ಸ್ತ್ರೀ; ಅಪ್ಸರೆ: ಪರಮಜಿನಜನನಿಗೊರ್ವಳ್ ಸುರವಧು ಕೊಡೆವಿಡಿದು (ಶಾಂತಿಪು.೯-೧೭೮); ಸುರವಧುವೊರ್ವಳ್ದೇವಿಯ ಚರಣಕ್ಕೋಲಗಿಸೆ (ಶಾಂತೀಶ್ವ.೧೩-೨೦೪). [ಸಂ.ಸುರವಧೂ]

ಸುರವನಿತೆ (ನಾ). = ಸುರವಧು: ಸುರವನಿತಾವಿಳಾಸದಲರ್ಗೊಂಚಲನೀಕ್ಷಿಸಿ ಜೋಲ್ದ ಕೊಂಬನೊಪ್ಪಿರೆ ಮುರಿದಪ್ಪಿದಂಗಲತೆ ನಾಗಿಣಿಯಂದಮನಾಗುವಾಡೆ (ಲೀಲಾವ. ೧೩-೬೮); ಸುರವನಿತಾಜನಂಗಳೆ ಸುರೂಪವಿಳಾಸೆಯರೆಂದು ಬೀಗಿ ಧಿಕ್ಕರಿಸುವ ನಿಂದ್ರನೆಮ್ಮುಮಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೨-೨೧). [ಸಂ. ಸುರವನಿತಾ]

ಸುರವರ್ತ್ಮ (ನಾ). = ಸುರಪಥ: "ಸುರವರ್ತ್ಮನ್. . . ಆಕಾಶದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೬). [ಸಂ. ಸುರವರ್ತ್ಮನ್]

ಸುರವರ್ಧಕಿ (ನಾ). ದೇವಲೋಕದ ಬಡಗಿ; ವಿಶ್ವಕರ್ಮ: ಮಯಂ ಬೆರಲ್ಮಿಡಿಯನೇ ಸುರವರ್ಧಕಿ ರೋಮಹರ್ಷದೊಳ್ ತೊಡರನ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧-೧೪೪); ವಿರಚಿಪ ಬಗೆಯ ಸುರವರ್ಧಕಿಗೆ ಪೇಳಲ್ಕಗಣಿತೋಪಮ ನಿರ್ಮಿಸಿದನಾಕ್ಷಣದ ಪುರವ (ಕೋಗುಮ. ೨-೨೪). [ಸಂ.]

ಸುರವಲ್ಲಭ (ನಾ). ೧. ದೇವತೆಗಳ ಒಡೆಯ; ಇಂದ್ರ. ೨. ಶಿವ; ಪರಮೇಶ್ವರ: ವಲ್ಲಭಂ ಸಕಳಾಗಮಸ್ತುತಿದುರ್ಲಭಂ ಸುರವಲ್ಲಭನುಮಾವಲ್ಲಭಂ (ಬಸಪು. ೫೨-೩೪). [ಸಂ.]

ಸುರವಲ್ಲರಿ (ನಾ). ದೇವಲೋಕದ ಬಳ್ಳಿ; ಕಲ್ಪಲತೆ: ಸುರವಲ್ಲರಿಗಳ್ ಮುಗುಳಂ ಸುರಿತರ್ಪುವು ರಜತಶಿಖರಿಶಿಖರದೊಳೆನೆ ಖೇಚರಿಯರ್ ಮುತ್ತಿನ ಸೇಸೆಯನರಸಂಗಿಕ್ಕಿದರಪಾಂಗಮಾಲಾಸಹಿತಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೧೨-೨೧); ಇದು ಮಧುಮಿತ್ರ ಮತ್ತಗಜರಾಜಿಯೊ ನೋಡಿದು ಪುಷ್ಪಚಾಪಸೌಖ್ಯದ ಸುರವಲ್ಲರೀತತಿಯೊ (ರಾಜಶೇ. ೧೦-೧೨). [ಸಂ. ಸುರವಲ್ಲರೀ]

ಸುರವಾಚಿಕೆ (ನಾ). ದೇವಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಾಚನಮಾಡುವವಳು: ಸರಸಕವಿಕಾವ್ಯ ಮಧುಮತ್ತರಾಗದೊಳ್ ಪೊರೆದು ಪೊಂಗ ತನಿಗಂಪೊಗೆದಂತಿರ ನುಣ್ಣನಿಯಿಂ ದೋದುವ ಸುರವಾಚಿಕೆ ಸತಿಗೆ ಪುಳಕಮಂ ಪುಟ್ಟಿಸಿದಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೧-೧೪೫). [ಸಂ. ಸುರವಾಚಿಕಾ]

ಸುರವಾರಿ, ಸುರವಾಲ್, ಸುರವಾಲು, ಸುರ್ವಾಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಇಜಾರ; ಕಲ್ಲಿಯ ಇಜಾರ: ಮಹಾರಾಜರು ತಮ್ಮ ಸುರವಾರಿ ತುಮಾನವನ್ನು ಅಂದರೆ ಮೊಣಕಾಲವರೆಗೆ ಬಿಗಿಯಾಗಿದ್ದು ಮೇಲೆ ಸಡಿಲಾಗಿರುವ ಚಣ್ಣವನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಂಡರು (ಕಮಲ. ೧೬೪). **ಸುರವಾಲ್**: ಉದ್ದಕ್ಕೆ ನೆರಿಗೆಗಳಿರುವ ಒಂದು ಕುರ್ತಾ, ಒಂದು ಸುರವಾಲ್ (ಆಭಾಸ್ಯ. ೮೯). **ಸುರವಾಲು**: ಕಾಲಿಗೆ ಸುರವಾಲು. ಮೇಲೆ ಢಕ್ಕಾ ಮಜಲಿನ್ನಿನ ಅಳ್ಳಕವಾದ ಅಂಗಿ. ಅದರ ಮೇಲೆ ಕಲಾಪತ್ತಿನ ಸಣ್ಣ ಲುಂಗಿ (ದೌಲತ್. ೨೩). **ಸುರ್ವಾಲ್**: ಕೆಲವರು ಯೂರೋಪಿಯನ್ ಉಡುಪು, ಇನ್ನು ಕೆಲವರು ಉತ್ತರ ಹಿಂದೂಸ್ಥಾನದ ಷೆರ್ವಾನಿ ಮತ್ತು ಸುರ್ವಾಲ್ (ದಿಲ್ಲಿಪ. ೪೪). [<— ಮರಾ. ಸುರವಾರೀ, ಸುರವಾರ್; ಪಾರ. ಶುಲ್ವಾರ್]

ಸುರವಾರುಣಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಹಾವುಮೆಕ್ಕೆ: ಸುರವಾರುಣಿ ಗಿಣಿ ಮೂಗೀಶ್ವರಿ ಖರಕರ್ಣಿಕೆಯೆನಿಪ್ಪವಂ ಕಿಡಿದಾನುಂ ಸೊರೆಯ ತಿರುಳ್ ರಸದೊಡನೆಡೆ ಗುರಗೋತ್ತರ ವಿಷಮನಲೆಯಲಿಂತಿದೆ ಸಾಲ್ಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೧೦-೧೬). [ಸಂ. ಸುರವಾರುಣೀ]

ಸುರವಾಲ್ 'ಸುರವಾರಿ' ನೋ.

ಸುರವಾಲು 'ಸುರವಾರಿ' ನೋ.

ಸುರವಿದಾರಣ (ನಾ). ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸೋಲಿಸಿದವನು; ಇಂದ್ರಜಿತು: ಸುರವಿದಾರಣ ಕಟ್ಟಿ ಹೋದರೆ ಅರಸ ನೀನಜ್ಞಾನಿಯಪ್ಪುದೆ ಉರಗಕೋಲಾಹಲನ ಗರುಡನ ನೆನೆವುದು (ಕಾಶಿರಾ. ೧೯-೫೪). [ಸಂ.]

ಸುರವಿಧ್ವಂಸಿ (ನಾ). ದೇವತೆಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವವನು; ಕಂಸ: ಸುರವಿಧ್ವಂಸಿಯ ಬಿಲ್ಲನೊಂದೆ ಶರದಿಂ ಗಾತ್ರತ್ರಮಂ ಕೃಷ್ಣನಾರ್ದೆರಡಂಬಿಂ ತಡಿದಿಕ್ಕಿ . . . ತೆತ್ತಿಸಿದನತ್ಯಾಭೀಳಬಾಣಂಗಳಂ (ಜಗವಿ.೧೮-೧೦೩). [ಸಂ. ಸುರವಿಧ್ವಂಸಿನ್]

ಸುರವಿಳಾಸಿನಿ (ನಾ). ದೇವಲೋಕದ ಸ್ತ್ರೀ; ಅಪ್ಸರೆ: ಸುರವಿಳಾಸಿನಿಯರ್ ಮನೋಹರರೂಪೆಯರ್ ಗಜಯಾನೆಯರ್. . . ನೆರೆದು ಕುಳ್ಳಿರೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೧೬). [ಸಂ.ಸುರವಿಲಾಸಿನೀ]

ಸುರವು 'ಸುರುವು' ನೋ.

ಸುರವೆಣ್ (ನಾ). = ಸುರವಿಳಾಸಿನಿ: ಸುರವೆಣ್ಣಂದಲಿ ಪುಷ್ಪದಂತವನದೊಳ್ ತಾಂ ಕ್ರೀಡರೂಪಾಗನೇ (ಸೋಮೇಶ. ೮೯); ಭಾರತಿ ಮೊದಲಾದ ಸುರವೆಣ್ಣಳೊಳು . . . ರತಿ ಜಗನ್ಮೋಹನಮೂರುತಿ ಕಂಗೊಳಿಸಿದಳು (ಮೋಹತ. ೧೬-೨೨). [ಸುರ + ಪೆಣ್]

ಸುರವೈದ್ಯ (ನಾ). ದೇವಲೋಕದ ವೈದ್ಯ: ಸುರವೈದ್ಯನಪ್ಪ ಧನ್ವಂತರಿ ತರಿಸುವನಲ್ಲಿ ತನಗೆ ದೊರಕದ ತಂತ್ರೋತ್ಕರಮಂ (ಕುಸುಮಾ. ೨-೧೦೫). [ಸಂ.]

ಸುರವೈರಿ (ನಾ). ೧. ದೇವತೆಗಳ ಶತ್ರು; ರಾಕ್ಷಸ: ''ಸುರವೈರಿಗಳು . . . ದೈತ್ಯರು'' (ಮಂಗರಾ. ೩-೯). ೨. ಕಂಸ: ಸುರವೈರಿಯ ವಧದಿನದೊಳ್ ಧರೆಗುದಿರ್ದುವು ತಾರಕಂಗಳ್ (ಜಗವಿ. ೬-೪೦). [ಸಂ. ಸುರವೈರಿನ್]

ಸುರವೊನ್ನೆ, ಸುರಹೊನ್ನೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು; ಪುನ್ನಾಗ: ''ನಾಗೀ-ಸುರವೊನ್ನೆ, ಗಂಧಿ, ಅಕ್ಕಿಹಟೆ'' (ಉಪಧಿ. ೨೫). **ಸುರಹೊನ್ನೆ**: ಪೂಗಳೊಳೀಂ ಸುರಹೊನ್ನೆ ಚೆನ್ನನೋ (ಆದಿಪು. ೧೧-೧೧೪); ಸುರಹೊನ್ನೆಯ ರನ್ನವಟ್ಟಗೆಯಿಂ ರಕ್ತಾ ಶೋಕರಚಿತರತ್ನಕಟಕದಿಂ (ಕಾದಂಬ. ೭೮೪); ಪನಸಾಳಿ ಶಾಳಿ ಭಾಸುರ ಸುರಹೊನ್ನೆ ಜಂಬುಘನನಿಂಬಕುಳಂ ಬಕುಳಂ (ಗಿರಿಕ. ೨-೩೦). [ಸುರ + ಪೊನ್ನೆ]

ಸುರಶತ್ರು (ನಾ). = ಸುರವೈರಿ ೧: ''ಅಸುರಃ . . . ಸುರಶತ್ರುಃ . . . ಪಾತಾಳನಿಲಯಃ (ಸ್ಮೃತಾಃ) - ಈ ೮ ಅಸುರರ ಪೆಸರ್'' (ಹಲಾಯು.೨-೫). [ಸಂ.]

ಸುರಶಿಖರಿ (ನಾ). ದೇವಲೋಕದ ಬೆಟ್ಟ; ಮೇರುಪರ್ವತ: ಸುರಶಿಖರಿ ಭಾಸ್ವರಜ್ಯೋತಿರಂಗವಮಂ ಜಳಧಿ ವಿಮಳಮಣಿಯಂ . . . ತಳೆದು (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೪-೮೦). [ಸಂ. ಸುರಶಿಖರಿನ್]

ಸುರಶೈಲ, ಸುರಶೈಳ (ನಾ). = ಸುರಶಿಖರಿ: ಸುರಶೈಲಂ ಪೂಟ್ಟ ಪೊಂಗಟ್ಟೆವೊಲಿರೆ ಸಕಲೋದನ್ವದಂತಸ್ಥಕೂರ್ಮೋತ್ಕರಮುರ್ವೀಚಕ್ರಮಂ ತಾಳ್ದಿದ ಕಮಠನವೊಲೊಪ್ಪೆ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೦-೬೬). **ಸುರಶೈಳ**: ಪರಮಜಿನಸವನಜಲನಿರ್ಝರಮುಂ ಸುರಬಲ ಪಯೋಧಿಕಲಕಲವುಂ ಮಾಣ್ದಿರೆ ನೋಡೆ ಬಿನ್ನನಿರ್ದುದು ಸುರಶೈಳ [ಪಾಠಾಂ. ಲ]ಮದೊಂದು ಮದುವೆಗಳಿಪಿದ ಮನೆವೊಲ್ (ಆದಿಪು. ೭-೧೦೮). [ಸಂ.]

ಸುರಶೈಳ 'ಸುರಶೈಲ' ನೋ.

ಸುರಸ (ಗು). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ವಾಸನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ; ಸುಗಂಧಯುಕ್ತವಾದ. ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ರಸದಿಂದ ಕೂಡಿದ; ರಸಾರ್ದ್ರವಾದ: ಸುರಸಪಲಾಶ ಪುಷ್ಪಚಯದೊಳ್ ವನಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ರತ್ನನೂಪುರಸ್ವರಮೆನೆ . . . ಪೊಣ್ಮಿದತ್ತು ಮಧುರಂ ಮಧುಮತ್ತಮಧುವ್ರತಸ್ವರಂ (ಜಗವಿ. ೧೪-೪೦); ೩. ಚೆಲುವಾದ; ಸುಂದರವಾದ.(ನಾ). ೪. ಒಳ್ಳೆಯ ರಸ. ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ರಾಳ. ೬. ಸುವಾಸನೆಯ ಹುಲ್ಲು. [ಸಂ.]

ಸುರಸದ್ಮ (ನಾ). ದೇವತೆಗಳ ವಾಸಸ್ಥಾನ; ಸ್ವರ್ಗ: ಗಿರಿಶಿಖರಂಗಳೊಳ್ ತರುಶಿಖಾಮುಖದೊಳ್ ಸುರಸದ್ಮಕೂಟದೊಳ್ ಪರಿಕಲಿಸಿರ್ದುವು . . . ತಮದೊಡ್ಡು (ಮಲ್ಲಿಪು. ೬-೩). [ಸಂ. ಸುರಸದ್ಮನ್]

ಸುರಸಮಿತಿ (ನಾ). ದೇವತೆಗಳ ಸಮೂಹ: ಇದೆ ಸಾರಂ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಕ್ಕಿದೆ ಸುರಸಮಿತಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿತಂ ಯೌವರಾಜ್ಯಾಸ್ಪದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೨೪). [ಸಂ.]

ಸುರಸರಿತ್ತು (ನಾ). ದೇವಲೋಕದ ನದಿ; ದೇವಗಂಗೆ: ಯುವತಿಜನಶಂಕೆಯುಂ ಮುನ್ನವಯವದೊಳೆ ಪೊಕ್ಕು ಕಳೆದು ಸುರಸರಿದಂಭಃಪ್ಲವದೊಳೆ ಚಕ್ರಧರಂ ದುಗ್ಧವಾರ್ಧಿಯೊಳ್ ನಿಂದ ಕನಕಗಿರಿಯನೆ ಪೋಲ್ತಂ (ಆದಿಪು. ೧೧-೧೩೬). [ಸಂ. ಸುರಸರಿತ್]

ಸುರಸಿಂಧು (ನಾ). = ಸುರಸರಿತ್ತು: ಸುರಸಿಂಧುಪ್ರಿಯಪುತ್ರ ಕೇಳ್. . . ಬಿಗುರ್ತೀ ಕೌರವರ್ ಕೂಡೆ ನೂರ್ವರುಮಂ ಕೊಲ್ವೆಂ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೧೫); ಸುರಸಿಂಧೂದಕ ಯಕ್ಷ ಕರ್ದಮ ಲಸನ್ಮುಕ್ತಾಕ್ಷತಾಮೋದ ಬಂಧುರ ಮಂದಾರ ಸುಧಾರಸಾನ್ನ . . . ಫಲದಿಂ . . . ಅರ್ಚಿಸಿದಂ (ಅಜಿಪು. ೪-೭೮). [ಸಂ.]

ಸುರಸಿಂಧುಜ (ನಾ). ದೇವಗಂಗೆಯ ಮಗ; ಭೀಷ್ಮ: ಸುರಸಿಂಧುಜ ಕುಂಭಜ ದುರ್ಧರಭುಜ ಗುರುತನುಜ (ನೇಮಿಪು. ೧೧-೧೩೩); ನುಡಿಯದಿರು ನಿನ್ನ ಹವಣಿನ ಮಾನಿಸನ ಸುರಸಿಂಧುಜನು (ಕುಮಾಭೀ. ೧-೩೭). [ಸಂ.]

ಸುರಸುಂದರಿ (ನಾ). ೧. = ಸುರವಿಳಾಸಿನಿ: ಜಿನಾರ್ಭಕನನೆತ್ತಿಕೊಂಡು ಬರೆ ಸುರಸುಂದರಿಯರ ತಳ್ತು ಪಿಡಿದ ವಜ್ರದ ಕೊಡೆಗಳ ನೆಟಲ್ಗಳೊಳಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೯೨); ೨. ಲೋಕೋತ್ತರವಾದ ಸೌಂದರ್ಯವುಳ್ಳವಳು; ಅತಿಚೆಲುವೆ: ಓರ್ವ ಸುರಸುಂದರಿ ಹೂಮಾಲೆಗಳಿಂದಲಂಕೃತವಾಗಿ . . . ವಿರಾಜಮಾನಳಾಗಿರುವಳು (ಸುತ್ತುಮು. ೭೪). [ಸಂ. ಸುರಸುಂದರೀ]

ಸುರಸುರಕೆ 'ಸುರಸುರಿಕೆ' ನೋ.

ಸುರಸುರನೆ (ಅ). ಬೆಂಕಿಯಲ್ಲಿ ಸುಡುವಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ಶಬ್ದವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ: ಲಂಕೆಯನ್ನು ಸುರಸುರನ ಬಾಲದಲಿ ಸುಟ್ಟು ರಣದಿಟ್ಟ (ವಾವೀ. ೨೮-೨). [ಸುರಸುರ್ + -ಅನೆ]

ಸುರಸುರಲಿಕೆ 'ಸುರಸುರಿಕೆ' ನೋ.

ಸುರಸುರಿಕೆ, ಸುರಸುರಕೆ, ಸುರಸುರಲಿಕೆ, ಸುರುಸುರಿಕೆ, ಸುರುಸುರಿಗೆ, ಸುರುಸುರುಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ಅರುಣಾಂಪು, ಸುರಸುರಿಕೆ" (ಅಕಾ. ೧-೧೦); " ಗುಪ್ತಗಂಧಿ - ಸುರಸುರಿಕೆ" (ಒಷಧಿ. ೪೧). **ಸುರಸುರಕೆ:** "ಹರಿವಾಲುಕಾ - ಸುರಸುರಕೆ" (ಚಾಮುಂಡಾ. ೨೦-೧೧೨); "ಅಲೂಕಂ - ಸುರಸುರಕೆ" (ಒಷಧಿ. ೧೦); ಸುರಸುರಕೆಯ ಬೇರು ನೂರು ನೂರು ಹಲವನ್ನು ನಾಗಳನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕಷಾಯವೆತ್ತಿ (ದ್ರಾಕ್ಷಾ.ಚಿ. ೫-೫). **ಸುರಸುರಲಿಕೆ:** "ಕರ್ಕಶಚ್ಛದಃ — ಸುರಸುರಲಿಕೆ, ತೇರು, ಮುಟ್ಟಲಿ, ಸೌತೆ" (ಒಷಧಿ. ೨೬). **ಸುರುಸುರಿಕೆ:** "ಅರುವಾಳಕಂ — ಸುರುಸುರಿಕೆ" (ಒಷಧಿ. ೯); ಸುರುಸುರಿಕೆ ಬೇರಿಗೂ ಇದೇ ಪ್ರಕಾರ ಆಗುವುದು (ವಿಷ್ಣು. ೪). **ಸುರುಸುರಿಗೆ:** ಹಬ್ಬುಲಿ, ಕಿರುಬುಲಿ, ಸುರುಸುರಿಗೆ ಈ ಸೊಪ್ಪುಗಳ ರಸ . . . ತೊಡಿಯಲು ಮೂರುದಿನಕ್ಕೆ ಶೀತಜ್ವರಂ ಗುಣಮಕ್ಕುಂ (ಸಜ್ಜು. ೭೦). **ಸುರುಸುರುಕೆ:** "ಕಂಬಳಃ — ಸುರುಸುರುಕೆ, ಕಂಬಳಿ" (ಒಷಧಿ. ೨೨); ತ್ರಿಫಲೆ . . . ಸುರುಸುರುಕೆಯ ಬೇರು (ವೃದ್ಧಸಾ. II. ೫೩). 'ಚುರುಚುರಕೆ ಗಿಡ' ಪರಾ. [?]

ಸುರಸೂದನ (ನಾ). ದೇವತೆಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವವನು; ದೈತ್ಯ: ಖಳ ಸುರಸೂದನನ ತೆಗೆದಪ್ಪಿ ನಗುತ . . . ನೋಡಿದ (ಕೌಶಿಕಾ. ೩೬-೨). [ಸಂ.]

ಸುರಸೆ (ನಾ). ತುಳಸಿಯ ಗಿಡ: "ತುಳಸಿಯದು ಸುರಸೆ [ಪಾಠಾಂ. ಸರಸಿ, ಸುರಸಿ] ಬಹುಮಂಜರಿಯೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೩೯-೨೭). [ಸಂ. ಸುರಸಾ]

ಸುರಸ್ತ್ರೀ (ನಾ). = ಸುರವಿಳಾಸಿನಿ: ಲಲಿತಾಂಗ[ವಂಗ]ವಿಷಯಾಧೀಶಂ ಸುರಸ್ತ್ರೀಜನೋದಾತ್ತಪ್ರಾರ್ಥಿತಯೌವನಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೧೧೩); ಸುರಸ್ತ್ರೀಜಾಲ ನೆರೆಯದು (ಹುವ್ವಾಭೀ. ೬-೧೦). [ಸಂ.]

ಸುರಹಯ (ನಾ). ಇಂದ್ರನ ಕುದುರೆ; ಉಚ್ಚೈಃಶ್ರವ: "ಉಚ್ಚೈಶ್ರವಂ ಸುರ ಹಯವೆನಲ್ಕಿಂದ್ರನಶ್ವಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೩-೨). [ಸಂ.]

ಸುರಹೂ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೂಬಾಣ (?): ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಬಾಣ ಬಿರುಸು ಸುರಹೂಗಳು ಪಲ್ಲೈಸಿ ತುಡುಕಲಂಬರವ ಸಲ್ಲಲಿತಾಂಗ ಕಂಠೀರವನರಸ ಭೂವಲ್ಲಭನೈತಂದನಾಗ (ಕಂಪಾ. ೨೨-೧೦೪). [ಸುರ + ಹೂ₂ (< ಪೂ₂)]

ಸುರಹೊನ್ನೆ 'ಸುರವೊನ್ನೆ' ನೋ.

ಸುರಳ್ 'ಸುರುಳ್₃' ನೋ.

ಸುರಳಿ 'ಸುರುಳಿ' ನೋ.

ಸುರಳೀತ (ಗು). ೧. ಸರಾಗವಾದ; ಸಲೀಸಾದ: ಅವರು ಸುರಳೀತ ಬಾಳ್ವೆ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). (ನಾ). ೨. ಸರಾಗ; ಸಲೀಸು: ಹೀಗಾದರೆ ಹುಡುಗನ ಅಭ್ಯಾಸ ಸುರಳೀತವಾಗಿ ಸಾಗದು (ದೀಪಪ. I. ೨೮); ಈ ವ್ಯಾಪಾರ ಸುರಳೀತವಾಗಿ ಮುಗಿದಲ್ಲಿ . . . ಕೊಂಚವಾದರೂ ಕಮಿಶನ್ ಕೊಡದಿರಲಾರರು (ರತ್ನಗೂ. ೨೭). [<— ಮರಾ. ಸುರಳೀತ]

ಸುರಾಂಗ (ನಾ). [ಜೈನ] ಭೋಗಭೂಮಿಯ ಹತ್ತು ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ಮಾದಕಪಾನೀಯಗಳನ್ನು ನೀಡುವ ವೃಕ್ಷ: ವಸನಾಂಗಾತೋದ್ಯಾಂಗ ಪ್ರಸವಾಂಗ ಜ್ಯೋತಿರಂಗ ದೀಪಾಂಗಾಹ್ನಾಂಗ ಸುರಾಂಗ ಭಾಜನಾಂಗಾವಸಥಾಂಗ ವಿಭೂಷಣಾಂಗ ದಶಕಲ್ಪಕುಜಂ ಸೊಗಯಿಸುವುವು (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೩-೩೪). 'ದಶಾಂಗಕಲ್ಪಕುಜ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸುರಾಂಗನೆ (ನಾ). ದೇವಲೋಕದ ಸ್ತ್ರೀ; ಅಪ್ಸರೆ: ಅಂಗ . . . ನಿಜಾಂಸಮತಿ ಗಳಿಂದಂ ನೆರೆದ ಜಯಂಗೊಂಡಾಗಡೆ ಸುರಾಂಗನಾಸುರತವಿಷಯಸುಖಮಂ ಕೊಟ್ಟಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೫೯). [ಸಂ. ಸುರಾಂಗನಾ]

ಸುರಾಕಾರ, ಸುರಾಖಾರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉಪ್ಪು; ಪೆಟ್ಲುಪ್ಪು; ಸೋರುಪ್ಪು: (೬). **ಸುರಾಖಾರ:** ಜೀನಸಗಳು . . . ಸುರಾಖಾರ (ಸೋರುಪ್ಪು) (ಮುಂಬ್ವಾ. ೧೧೯). [<— ಮರಾ. ಸುರಾಖಾರ್]

ಸುರಾಖಾರ 'ಸುರಾಕಾರ' ನೋ.

ಸುರಾಗ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಳ್ಳೆಯ ರಾಗ: ಶ್ರುತಿ ಗಮಕಂಗಳಿಂ ಪುಟ್ಟಿದ ಗೀತಮಾಡೂಡ ಸ್ವರ ಸುಸ್ವರ ಸುರಾಗ ಮಧುರ ಅಕ್ಷರ ಅಲಂಕಾರವೆಂಬಾಱು ಲಕ್ಷಣಂಗಳುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಹುದು (ವಿವೇ. ೨೩೨). [ಸಂ.]

ಸುರಾಘುಟ (ನಾ). ಹೆಂಡದ ಗಡಿಗೆ; ಮದ್ಯದ ಪಾತ್ರೆ: ಓಂತಿರುಗಿ ಬಂದಾಮೇಲೆ ನಿನಗೀವೆನಾ ಮಾಂಸಭೂತೌದನ ಸುರಾಘಟಸಹಸ್ರದಾ . . . ನೈವೇದ್ಯಮಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೨೭-೪೮). [ಸಂ.]

ಸುರಾಚಲ, ಸುರಾಚಳ (ನಾ). ದೇವಲೋಕದ ಬೆಟ್ಟ; ಮೇರುಪರ್ವತ: ಸುರಾಚಲದಿಂ ಸುರಾರ್ಣವಂಬರಮಮರಾದ್ರಿ ನೀಳ್ಪು ಗೆಲೆವಂದುದು ಜಂಗಮ ಸೇತುಬಂಧಮಂ (ಅಜಿಪು. ೪-೪೫). **ಸುರಾಚಳ:** ಈವ ನೆಗಳ್ತೆ ಕಳ್ಳಭೂಮಿರುಹದಿನಗ್ಗಳಂ ನುಡಿ ಸುರಾಚಳದಿಂದಚಳಂ (ಎಕ. II. ೧೩೩ — ೨೭; 982). [ಸಂ.]

ಸುರಾಚಳ 'ಸುರಾಚಲ' ನೋ.

ಸುರಾಚಾರ್ಯ (ನಾ). ದೇವತೆಗಳ ಗುರು; ಬೃಹಸ್ಪತಿ: "ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ, ಸುರಾಚಾರ್ಯಃ . . . ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೧). [ಸಂ.]

ಸುರಾಡ (ನಾ). ಸುಖ, ಸಂತೋಷದ ಆಧಿಕ್ಯ, — ಹೆಚ್ಚಳ: ಸುಖದ ಸುರಾಡವನು ಕೊಂಡಯರ ನುಡಿಗೆ ವಿವಾಡವನು ಮಾಡದಿರು ಕೂಡಧಿರಪಜಯಾಂಗನೆಯ (ತೊರರಾ. ೩-೭-೩೯). [? ./ ಮರಾ. ಸುರವಾಡೀ = ಸುಖ; ಅನುಕೂಲತೆ]

ಸುರಾದ್ರಿ (ನಾ). = ಸುರಾಚಲ: ಸುರಾದ್ರಿಯುಂ ಸ್ಥಿರತರಂ . . . ಪುಟ್ಟುಗುಂ ನಂದನಂ (ಜಗಪ. ೨-೪೩); ಕಲಸಿ ಸುರಾದ್ರಿಗಳ್ಗೆಸು ತೋರದೊಳಸೆವ ತುತ್ತುಗಳಂ ಪಿಡಿವುತಾ ರೋಗಿಸುತ್ತಿರಲು (ಬಸವು. ೭-೪೩). [ಸಂ.]

ಸುರಾಧೀಶ (ನಾ). ದೇವತೆಗಳ ಒಡೆಯ; ಇಂದ್ರ: ಸುರಾಧೀಶನೆಂಟ್ರಂದುದಂ ಕಂಡು (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೯ ವ); ಬಹುವಕ್ತ್ರಂ ಪದ್ಮಗರ್ಭಂ ದನುಜಗುರು ಗುರುದ್ವೇಷಿ ಜೀವಂ ಸುರಾಧೀಶಹಿತಾತ್ಮಂ . . . ಮನ್ಮಯುದ್ಧ ಪ್ರವೀಣಂ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೧೪೦-೫೬; 1198). [ಸಂ.]

ಸುರಾನಕಸ್ವನ (ನಾ). ದೇವಲೋಕದ ಭೇರಿಯ ಧ್ವನಿ: ಏಜ್ ವಿಮಾನಮುಂ ಬರ . . . ಸುರಾನಕಸ್ವನಂ ಮಿಾಜೆ (ಎಕ. XII, ತಿಪಟೂ. ೯೩-೩೪; 1174?). [ಸಂ.]

ಸುರಾಪಗಾನಂದನ (ನಾ). ದೇವಗಂಗೆಯ ಮಗ; ಭೀಷ್ಮ: ಸುರಾಪಗಾನಂದನಂ ಮಹಾಜರ್ಜರನೇ (ಗದಾಯು. ೪-೫೮). [ಸಂ.]

ಸುರಾಪಗೆ (ನಾ). ದೇವಗಂಗೆ: ಚಂಚಳಧವಳಕೇತನಪ್ರತಾನದಿಂ ಸಸುರಾಪಗಾಫೇನ ಸಂತಾನದಂತೆಯುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೧-೭೮ ವ); ಉಡುಪತಿ ಸುರಾಪಗೆಗಳಂ ಮುಡಿದ ಪೂ ಮಾಡಿ (ಇಪರ. ದೇ. ೩೦-೧೮). [ಸಂ. ಸುರಾಪಗಾ]

ಸುರಾಪಾನ (ನಾ). ಹೆಂಡವನ್ನು ಕುಡಿಯುವುದು; ಮದ್ಯಪಾನ: ಸರ್ವಪಾತಕಿ ಸುರಾಪಾನಭುಂಜಕ ಪಣ್ಯಾಂಗನಾ ಸಂಗಿ (ಮೋಮಾ. ೨೭-೧೧೦); ಸುರಾಪಾನಾದಿ ವ್ಯೂಹ . . . ತತ್ಸಂಯೋಗಿವ್ಯೂಹವೆಂಬೈದು ಮಹಾಪಾತಕವ್ಯೂಹಂಗಳಂ (ವಿವೇ. ೧೪೪). [ಸಂ.]

ಸುರಾಭಾಂಡ (ನಾ). ಹೆಂಡದ ಪಾತ್ರೆ: ಸುರಾಭಾಂಡಗತವಾರ್ವಿಶೇಷತಯಂತುಟಾಗಲ್ಕೆ ನಿಮಗನುತ ಶಾಪವಿತ್ತಂ ಗೌತಮಂ (ವೀಕ್ಷಪು. ೪-೨-೨೬). [ಸಂ.]

ಸುರಾಮಂಡ (ನಾ). ೧. ಹೆಂಡದ ನೊರೆ. ೨. ಹೆಂಡದ ತಿಳಿ: "ಕಾರೋತ್ತಮಃ ಸುರಾಮಂಡಂ — ೨ ಹೆಂಡದ ಮೇಲಣ ತಿಳಿಯ ಪೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೧೯). [ಸಂ.]

ಸುರಾಯು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ: ಪಟ್ಟಾಕತ್ತಿ ಸುರಾಯು ಬಾಕು ಮೊದಲಾದ ಆಯುಧಗಳು (ಕೃವಾಸ. ೧೧೮). [?]

ಸುರಾರ್ಚಿತ (ನಾ). ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವನು; ದೇವಗುರು; ಬೃಹಸ್ಪತಿ: ಇಂದು ಸುರಾರ್ಚಿತರಸ್ವಗೃಹದೊಳಿರೆ ನೃಪನಕ್ಕುಂ (ಜಾತತಿ. ೧೨-೬); ಎಡಬಲದೊಳ್ಪಿದೆ ಷಣ್ಮುಖ ಗಣಪರೊಲ್ಕೆಸಿ ನಡೆಯಲಾ ಸೋಮವರ್ಣಂ ಸುರಾರ್ಚಿತ ರಮ್ಯನಡಿಯ ಸೇವಿಸುತ ಬರೆ (ವೀಕ್ಷಪು. ೩-೨-೨೮). [ಸಂ.]

ಸುರಾವನೀಜ (ನಾ). ದೇವಲೋಕದ ಮರ; ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷ: ಸುರಭಿಯ ತಾಯ್ತನೆಯಾ ಪಿದ್ದರಸದ ಬಗರಗೆ ಸುರಾವನೀಜದ ಬೀಜಂ . . . ರಾಜವರ್ಯನಸವೌದಾರ್ಯಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೧-೮೭). [ಸಂ.]

ಸುರಾಶೆ (ನಾ). ಇಂದ್ರನ ದಿಕ್ಕು; ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕು: ನಿರುಪಮಸಿದ್ಧಿಯನೆಯ್ದಿದ ವರಲಿಂಗಂ ಮೞೆಗುಮಾ ಸುರಾಶೆಯೊಳನಿಶಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೪-೮-೩೪). [ಸಂ. ಸುರಾಶಾ]

ಸುರಾಸನ (ನಾ). ಇಂದ್ರನ ಪೀಠ: ಸ್ಮರಹರನುದಯಮನಱಿವುವ ಸುರವಿಷ್ಟರ ದೊಡನ ನಡುಗಿತಲರ್ವಿಲ್ಲುಮಿದಚ್ಚರಿ ನೇಣ ಭೇದವತನುವ ಶರಾಸನಕ್ಕಂ ಸುರಾಸನಕ್ಕಮದೊಂದೇ (ಪುಷ್ಪಸ. ೧೦-೧೪). [ಸಂ.]

ಸುರಾಸೆ (ನಾ). = ಸುರಾಶೆ: ಸುರಾಸೆಯ ಬೀಸಿದ ಗಾಳಿಯ ಮುಗಿಲ ಕಾಣ್ಕೆಯಿಂ ಬಱಿನಕ್ಕುಂ (ಜಗನ್ನಾಥ. ೮-೧೨೯). [< ಸಂ. ಸುರಾಶಾ]

ಸುರಾಹಾರ (ನಾ). ದೇವತೆಗಳ ಆಹಾರ; ಅಮೃತ: "ಸುರಾಹಾರಮಮೃತಂ ಸುಧೆಯೆನಲ್ಕೆ ಪೀಯೂಷಂ" (ಮಂಗರಾ. ೯-೩೦). [ಸಂ.]

ಸುರಾಳ (ನಾ). ಸಾಕಾರ, ಸಗುಣ ಮುಂತಾದ ಸಕಲಕಲೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ನಿಲವು: ಸರವಂಬ ಕುದುರೆಗೆ ವಿಷ್ಣುವೆಂಬ ಕಡಿವಾಣ ಚಂದ್ರ ಸೂರ್ಯರೆಂಬ ಅಂಕಣ ಬ್ರಹ್ಮನ ಹಲ್ಲಣ ಸುರಾಳವೆಂದಲ್ಲಿ ನಿರಾಳವಾಯಿತ್ತು ಗುಹೇಶ್ವರನೆಂಬ ರಾವುತಂಗೆ (ಅವಚಂ. ೫೯-೨೫೯); ಸುರಾಳವಿಲ್ಲದ ಪ್ರಸಾದ ನಿರಾಳವಿಲ್ಲದ ಪ್ರಸಾದ (ಅಷಂಡೇ. ೧೮೭-೭೪). 'ನಿರಾಳ' ಪರಾ.

ಸುರಾಳನಿರಾಳ = ಸಗುಣಾಕಾರ ಮತ್ತು ನಿರ್ಗುಣಾಕಾರ: ಆದಿಯಾಧಾರವಿಲ್ಲದಂದು . . . ಸುರಾಳನಿರಾಳವಿಲ್ಲದಂದು ಸಚರಾಚರವೆಲ್ಲ ರಚನೆಗೆ ಬಾರದಂದು ಗುಹೇಶ್ವರ ನಿಮ್ಮ ಶರಣನುದಯಿಸಿದನು (ಅವಚಂ. ೧-೫); ಆದಿ ಅನಾದಿ ಸುರಾಳ ನಿರಾಳವಿಲ್ಲದಂದು . . .ಮಹಾದೇವ ತಾನೊಬ್ಬನೇ ಇದ್ದನೆಂಬುದು ಕಾಣಬಂದಿತ್ತು ನೋಡಾ ಶಿವಜ್ಞಾನದೃಷ್ಟಿಗೆ (ಸಿದ್ಧೇವ. ೨೫-೬೬). [< ಸಂ. ಸುರಾವಿಲ ?]

ಸುರಿ$_1$, ಜುರಿ$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. (ಮಳೆ, ನೀರು ಮುಂತಾದುವುಗಳು) ಮೇಲಿನಿಂದ ಬೀಳು; ವರ್ಷಿಸು: "ಸುರಿ — ಗಲನೇ" (ಶಮಧಾ); ನೆಗದ ಮುಗಿಲ್ಗಳುಂ ಸುರಿವ ಪರ್ಮಳೆಯುಂ ಮಿಗೆ ನುಣ್ಣನಪ್ಪ ಕೇಕಿಗಳ ಸರಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೨೪); ರಸದ ತೊಱೆ ಪಱಿದುದವರ್ದಿನ ಪೊಸ ಸೋನೆಯು ಸುರಿದುದು (ಸುಕುಮಾ. ೧೦-೨೩). ೨. (ಬಾಣದಂತೆ) ಮೇಲೆ ಎರಗು; ಧಾರಾಕಾರವಾಗಿ ಬೀಳು: ಸುರಿವ ಸರಲ್ ನನಲ್ಕೆ ಭಟರತ್ತಮುರುಳ್ವ ದಟಂ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೫೭). ೩. ಹೊರಬರು; ಹೊರಸೂಸು: ಕರುಳ್ಮಾಲೆಗಳ್ ನೆಲದೊಳ್ ಸುರಿಯೆ ಕುತ್ತುವುದುಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೨೭-೧೪); ಸುರಿವ ಬಿಸುನೆತ್ತರ ಸರಿಯೊಳಮಂಬಿನ ಸರಿಯೊಳಮಂಬರಿವಿಟ್ಟು ಪಾಯ್ವ ಮದಗಜಂಗಳ ಮದಜಲದೊಳಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೭೦ ವ); ಸುರಿವ ಖಂಡದ ರಕ್ತಧಾರೆಗೆ ತರತರದಿ ಬಾಯ್ದೆಗೆದು (ಕುಮಾರದ್ರೋ. ೭-೪೧); ಸುರಿದುದು ಖಳನ ಗಾಯದಿ ರಕ್ತ ಕಣ್ಣೀರು ಸುರಿದುದವನ ಪೆಣ್ಣನಕೆ ಸುರಿದುದು ಪೂಮಳೆ ಕಾಮಗೆ ನೇತ್ರದ ಸುರಿದುದಾನಂದಾಶ್ರು ರತಿಗೆ (ಮೋಹತ. ೧೨-೭೦). ೪. ಸೋರು; ಸ್ರವಿಸು; ಹರಿ: ಮುದುಕರಂತೆ ಲೋಳೆ ಸುರಿವ ಬಾಯುಂ ಕೀವುಗಿವಿಯವರಂತೆ ಕೀವು ಸುರಿವ ಕಿವಿಯುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೭೫); ಜೊಲ್ಲು ಸುರಿವ ಮುದ್ದುಮೊಗದಲ್ಲಿ ನಗೆಯಾಂತು (ಮೋಹತ. ೧೭-೬೯). ೫. (ಬಾಣವನ್ನು) ಬಿಡು; ಎಸೆ: ಕಾರ ಸರಿವೋಲ್ ಸುರಿದಂ ಶರಸಂಕುಲಂಗಳಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೩-೧೪೭); ಸರಳ ಮಳೆಗಳ ಸುರಿದರಾನೆಯ ಮೇಲೆ (ಕುಮಾರದ್ರೋ. ೩-೨೭). ೬. ಹಾಕು; ಎರೆ: ಪೂಂಗಳಂ ಸುರಿವೊಡಮಾರೊ ಸ್ಮರಿಸುವರಾತನ ಪಲ್ಲಿಲಿವಾಯ ನಾತವಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೧೦೦); ಬುದ್ಧಿಸಾಗರಂ ಸಗರನ ಮೇಲೆ ಸಿತಸರ್ಷಪಂಗಳನಿಱಿಯೆ ಸುರಿವುದುಂ (ಅಜಿಪು. ೧೦-೫೩ ವ); ಮಲ್ಲಿಗೆಯನಿಲ್ಲಿ ತಾ ಸುರಗಿಯಂ ಸುರಿ (ಬಸರ. ೭-೩೪); ಖುರಕೆ ರತುನವ ಸುರಿದು ತೇರಿನ ತುರಗವನು ವಂದಿಸಿದನು (ಕುಮಾರದ್ರೋ. ೯-೩೭). ೭. ಕಾರು; ಉಗುಳು: ಹೊಗೆ ಸುತ್ತಿ ಸುಯ್ಕಲಿ ಸುರಿದುದುರಿ (ಕುಮಾರದ್ರೋ. ೧೯-೧೩); ನಿನ್ನಾಳ್ದನೆನ್ನಯ ತಪಗೆಡಿಸಿದ ಕಾರಣದಿಂದೆ ಕಿಡಿ ಸುರಿವಕ್ಷಿಯಿಂದುರುಹಿದೆ (ಮೋಹತ. ೮-೨೯೦). ೮. ಸೋರಿಸು; ಸುರಿಸು: ಕಂಪವಾತ ರೋಗಿಗಳಂತೆ ಕಂಪಿಸುವರ್ ತೊನ್ನರಂತೆ ರಸಿಗೆ ಸುರಿವರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೮೧). ೯. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಬ್ಬು; ಹೊರತೆಗೆ: ಬರಿಯಂ ಸುರಿಯೆಯುಂ ಗೊಂಕೆಯಂ ನುಱಿಯೆಯುಂ (ಆಜಿಪು. ೧೧-೧೦ ವ). **ಜುರಿ$_1$**: ೪. ಜುಣಗುಗಿವಿಗಳ ಜುರಿತ ಹುಣ್ಣಿನ ಮಹಾಭೀಷಣದ . . . ರಕ್ಕಸಿ ಬಂದಳು (ತೊರರಾ. ೩-೭-೧೨).

ಜುರಿಜುರಿ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಹಿರಿದು ಬಳಲಿದ ಭೀಮ ಜುರಿಜುರಿವ ರಕ್ತದಿಂ ಸರಳುಗಳ ಕಾಯದಿಂದುರುಳಿಸುತ ಕಂಪಿಸುತ (ತುರಂಗ. ೫೯-೨೮).

[ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಮಲ. ಚೊರಿ; ಕೊಡ. ತೊರ್, ತೊರಿ; ತುಳು. ಸೋರು, ತೋರು; ತೆಲು. ತೊರಾಗು, ತೊರ್ಗು; ಕುವಿ. ತೋರ]

ಸುರಿ$_2$ 'ಸುಱಿ$_1$' ನೋ.

ಸುರಿಕಂಡ (ನಾ). (ದೇಹದಿಂದ) ಈಚೆಗೆ ಬಂದ ಮಾಂಸದ ಚೂರು, — ತುಂಡು: ಗಾರುಗಾರೆನೆ ಸುಟ್ಟು ಸುರಿಕಂಡವನೆ ಮಾಡಿ ಓರಂತೆ ತಿನುತಿಹನಾಮಿಕಗಲ್ಲದೆ (ಶಿವಗೀ. ೧೮೮-೯೪೦). [ಸುರಿ$_1$ + ಕಂಡ$_1$]

ಸುರಿಗಾಯ (ನಾ). ಕೀತು ಸ್ರವಿಸುತ್ತಿರುವ ಗಾಯ, — ವ್ರಣ (?): ಹುಸಿದವನ ಒಡಲಿನ ಪ್ರತಿ ಮೂದಲೆಯಂತೆ . . . ಸುರಿಗಾಯ ಸುರಿವವನ ವಿಧಿಯಂತೆ (ಮಸುಗುಂ. ೭೪). [ಸುರಿ$_1$ + ಗಾಯ]

ಸುರಿಗಿ 'ಸುರಿಗೆ$_2$' ನೋ.

ಸುರಿಗಿವಿಡಿ 'ಸುರಿಗೆವಿಡಿ' ನೋ.

ಸುರಿಗಿಱಿ (ಕ್ರಿ). ಕತ್ತಿಯಿಂದ ಇರಿ; ಖಡ್ಗದಿಂದ ಚುಚ್ಚು: ಅರಬರ್ ಮೇಲ್ವಾಯ್ದು ಸುರಿಗಿಱಿದರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೮೮); ನೊಟಂಬರಂ ಕಾದಿ ಗೆಲ್ದು ಕಾಳೆಗದೊಳ್ . . . ಸುರಿಗಿಱಿದು ಕಾದಿ ಸತ್ತನ್ (ಎಕ. V, ಅರಸೀ. ೨೩೭-೮; 971); ಮಣಿಯದೆ ಕಿಟ್ಟೆಚ್ಚ ನಂತರಂ ಸುರಿಗಿಱಿದಂ (ನೇಮಿಪು. ೧೧-೧೫೭). [ಸುರಿಗೆ$_2$ + ಇಱಿ$_1$]

ಸುರಿಗೆ$_1$ 'ಸುರಗಿ$_1$' ನೋ.

ಸುರಿಗೆ$_2$, ಸುರಗಿ$_3$, ಸುರಿಗಿ (ನಾ). ಸಣ್ಣಕತ್ತಿ; ಚೂರಿ: ಪ್ರಾಣವಲ್ಲಭನ ಸುರಿಗೆಯಂ ಕೊಂಡು ತನ್ನ ತಾನಿಱಿದು ಸತ್ತಳ್ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೩೭-೨೮); ಕಟ್ಟಿದುದೆ ಸುರಿಗೆ ಮೆಟ್ಟಿದುದೆ ಕಳಂ (ಆದಿಪು. ೩-೭೨); ಸುರಿಗೆಯ ಮೇಲೊಱಗಿ ನಾನಿಹೆನು (ಮಹಾದೇ.ಬ. ೩೦-೭೪). **ಸುರಗಿ$_3$**: ಬೇಂಟವಱೆ ದೊರೆಯೊಳೊಡಂಬಟ್ಟಸಿಯ ಸುರಗಿ . . . ತನ್ನೊಳಮಱೆ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೩೭); ಪಿರಿದಪ್ಪ ಶಕ್ತಿ ತನಗುಳ್ಳೊಡಂ ಸುರಗಿಯಲ್ಲದೆ ಪಣೆದಗುರ್ವು ಪಱಿಯದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೫೦); ಒಯ್ಯಾರದಲಿ ಸುರಗಿಯ ತಿರುಹುತಿರುಳೊಬ್ಬನೆ ನಿಜಾಲಯದಿಂದ ಹೊಱವಂಟ (ಕುಮಾವ್ಯ. ೩-೮೧). **ಸುರಿಗಿ**: ಚಕ್ರಂ ಶೂಲಂ ಸುರಿಗಿ ಮೊದಲಾಗ ಮೂವತ್ತೆರಡಾಯುಧಮಂ ಮಹೋತ್ಸವಂಬೆರಸಿನಿತಂ ನಿಲಿಸಿ ಪೂಜಿಸಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೧೨೮). 'ಸೂರಿಗೆ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಛುರಿಕಾ]

ಸುರಿಗೆ$_3$ 'ಸುರಗಿ$_2$' ನೋ.

ಸುರಿಗೆಕಾರ (ನಾ). ಕಠಾರಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವನು: ರಣರಂಗದಲ್ಲಿ ಉರವಣೆಯಿಂದ ಇದಿರಾದ ಸುರಿಗೆಕಾರರನ್ನು ತೆರಪಿಲ್ಲದೆ ಕೊಂದು ಬೂತುಗನು ಭೂತಭೋಜನವನು ಮಾಡಿಸಿದನು (ಕವೀರ. ೩೮). [ಸುರಿಗೆ$_2$ + - ಕಾರ$_1$ (< - ಕಾಱ)]

ಸುರಿಗೆಗಾಳಗ 'ಸುರಿಗೆಗಾಳೆಗ' ನೋ.

ಸುರಿಗೆಗಾಳೆಗ, ಸುರಿಗೆಗಾಳಗ (ನಾ). ಕತ್ತಿಯ ಕಾಳಗ; ಖಡ್ಗಯುದ್ಧ: ಎನ್ನ ಕಾಳಗವುಂ ಸುರಿಗೆಗಾಳೆಗಮುಂ ನೋೞ್ಪಂತೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೧೭ ವ); ಸುರಿ [ಪಾಠಾಂ. ರ]ಗೆ ಗಾಳೆಗಂಗಾದುವಂಗೆ ಬಳಸಿಯುಂ ನೋೞ್ಪ ನೆರವಿ ನೆರವು (ಜೀವಸಂ. ೪೭-೧೯). **ಸುರಿಗೆಗಾಳಗ**: ಸುರಿಗೆಗಾಳಗವುಂ ಕಾದಿ ಗೆಲುಬನ್ನು (ಎಕ. XII. ತಿಪಟೂ. ೮೧-೭; 1114); ನನ್ನ ಕಾಳಗವನ್ನು ಸುರಿಗೆಗಾಳಗವನ್ನು ನೋಡುವಂತೆ (ಭಾಮಣಿ. ೨೭).

[ಸುರಿಗೆ$_2$ + ಕಾಳೆಗ]

ಸುರಿಗೆಗೀಟು್ (ಕ್ರಿ). (ಒರೆಯಿಂದ)ಕತ್ತಿಯನ್ನು ಹಿರಿ, —ಎಳೆ: ಒರ್ಬರೊರ್ಬರಂ ಬಯ್ದಡೆ ದಣ್ಣವೆರಡು ಪಣಂ ಬಡಿದಡೆ ಪನ್ನೆರಡು ಪಣಂ ಸುರಿಗೆಗಿಟ್ಟಡೆ ಮೂಱುಗದ್ಯಾಣವಿಱಿದಡೆ ಪನ್ನೆರಡುಗದ್ಯಾಣಂ ಜಾತಿಭೇದವಱಿದು ದಣ್ಣವಂ ವಿಶೇಷಂ ಮಾೞ್ಪ[ರ್] (ಎಇ. XX. ೭-೩೭; 1012); ಒರ್ಕೆಯ್ದು ಬಿಲ್ಲನಂಬು ಮನುರ್ಕಾಳ್ಗಳ್ ಸುರಿಗೆ [ಪಾಠಾಂ. ರಗಿ] ಗಿಟ್ಟು (ಕಾವ್ಯಾವ. ೫೮). [ಸುರಿಗೆ$_2$ + ಕೀಟು್]

ಸುರಿಗೆತೇರ್ (ನಾ). (ಚಕ್ರಗಳಿಗೆ) ಕತ್ತಿ ಜೋಡಿಸಿರುವ ಬಂಡಿ, – ರಥ: ಎರಡುನೊಗದ, ಮೂರುನೊಗದ ಸುರಿಗೆತೇರನೇರಿದವರ್ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೪-೫). [ಸುರಿಗೆ$_2$ + ತೇರ್$_2$]

ಸುರಿಗೆವಿಡಿ, ಸುರಿಗಿವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಕತ್ತಿಯನ್ನು ಹಿಡಿ; ಖಡ್ಗವನ್ನು ಧರಿಸು: ಸುರಿಗೆವಿಡಿದು ತೆಗೆದಾ ಮಾಸನೂರ ನೆರೆದ ತರುಣಿಯರ ಹರಣಮಂ ಕಾಯ್ದು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೧-೩೫). **ಸುರಿಗಿವಿಡಿ** : ಕಾವಿಲ್ಲದೆ ಕೊಡೆವಿಡಿವನೆಂಬಂತೆ ಬಂದಿಗೆಯಿಲ್ಲದೆ ಸುರಿಗಿ[ಪಾಠಾಂ. ಹರಿಗೆ]ವಿಡಿವನೆಂಬಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೫೦). [ಸುರಿಗೆ$_2$ + ಪಿಡಿ$_1$]

ಸುರಿತ (ನಾ). ಹರಿಯುವಿಕೆ; ಸ್ರಾವ : "ಧಾರಾ – ಎಡೆವಿಡದ ಸುರಿತಂ" (ಕಾಶಕ. ೭೫); ಮುಗ್ಗರಿಸಿ ಬಿದ್ದ ಪೆಟ್ಟನಿಂದ ಮೂಗಿನಲ್ಲಿ ರಕ್ತದ ಸುರಿತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಅವರು ಬಹಳ ನಿಶ್ಶಕ್ತರಾದರು (ರೂಢಿ). [ಸುರಿ$_1$ + -ತ]

ಸುರಿತಣ್ಣ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ರೇವಂತ ನಡಗೌಡ ಸುರಿತಂಣ ಪಿರಿಯ ತಮ್ಮಗೌಡರು (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೧೧೪-೧೫; 950?). [? + ಅಣ್ಣ$_1$]

ಸುರಿತರ್ (ಕ್ರಿ). ಹರಿದುಬರು ; ಸ್ರವಿಸು : ಸಾರಸಹಕಾರಧಾರಾಸಾರಂ ಕೊಳದಳವೆಯಂತೆ ಸುರಿತರೆ (ಆದಿಪು. ೬-೯೫); ಸುರಿತರೆ ಬಾಷ್ಪಪೂರಮೆಮೆಯಿಕ್ಕದೆ . . . ನೋಡಿದಂ (ಕಾದಂಬ. ೫೪೯); ಸುರಿತರ್ಪ ಕಮ್ಮಲರೆ ಪೆರ್ಮಳೆಯಾಗಿಸೆ ಕಾರಲಕ್ಷ್ಮಿಯಂ ತೊಡನಡರ್ದಂಬುದಕ್ಕೆ ನೆಗೆವಚ್ಚರಿಯಚ್ಚರಿಯಂ ನಿಮಿರ್ಚಿದಳ್ (ಶಬಶಂ. ೧-೪೫). [ಸುರಿ$_1$ + ತರ್$_1$]

ಸುರಿತಾಣ 'ಸುಲ್ತಾನ್' ನೋ.

ಸುರಿತಾಳ 'ಸುಲ್ತಾನ್' ನೋ.

ಸುರಿತ್ರಾಣ 'ಸುಲ್ತಾನ್' ನೋ.

ಸುರಿಮಳೆ (ನಾ). ೧. ಎಡೆಬಿಡದೆ ಸುರಿಯುವ ಮಳೆ; ಧಾರಾಕಾರವಾದ ಮಳೆ: ಕಾರಮಳೆಯೆ, ಕಪ್ಪತಮಳೆಯೆ! ಸುರಿಮಳೆಯೆ! ಸುರಿಮಳೆಯೆ! (ನೆಲಮು. ೧೫-೩); ಅವನ ಮೇಲೆ ಶೃಂಗಕದ (ಪಿಚಕಾರಿ) ಬಣ್ಣದ ನೀರಿನ ಸುರಿಮಳೆಯಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ಬಾಣಅ. ೧೨೧). ೨. (ಆಲಂ) ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿರುವಿಕೆ; ಸಮೃದ್ಧತೆ: ಲೇಖನಗಳ ಸುರಿಮಳೆ ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು (ಗ್ರಂಥಾಲ. ೨೮). [ಸುರಿ$_1$ + ಮಳೆ (< ಮೞೆ)]

ಸುರಿಮುಳ್ಳು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: (ಮೈಡಿಗಿ. ೬೯-೧೬೨೯). [ಸುರಿ$_?$ + ಮುಳ್ಳು (< ಮುಳ್)]

ಸುರಿವಾಯ್ (ನಾ). ಜೊಲ್ಲು ಸುರಿಯುತ್ತಿರುವ ಬಾಯಿ : ಪಲರ್ಗೆ ಬಿಂದಲೆ ಸುರಿವಾಯ್ ಪಲರ್ಗೆ (ಅದ್ಭುತ. ೨೫-೨೭). [ಸುರಿ$_1$ + ಬಾಯ್$_2$]

ಸುರಿವು (ನಾ). ಸುರಿಯುವಿಕೆ; ಧಾರೆ: ಜೇನ ಸುರಿವಿಗೆ ಪಾತ್ರಯಾಗುವುದರಲ್ಲೇ ಕಿವಿಗೆ ಆನಂದ (ಎಳಜೀ. ೧೫೦). [ಸುರಿ$_1$ + -ವು]

ಸುರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡು; ಸ್ರವಿಸು: ಉರಗನರಸಿಯ ಕಂಡು ತನ್ನಯ ತಿರುಪ ಮಾಣದೆ ಸೋತು ವೀರ್ಯವ ಸುರಿಸಲಾಕೆಯು ನೋಂತು ಧರಿಸಿದಳೊಬ್ಬ ಪುತ್ರನನು (ಸಂಭವ. ೨೭-೩); ತನಿಜೇನ ಸುರಿಸುಗುಂ (ಕಾಲೂರ. ೪೭-೬೪); ಪ್ರಯಾಣ ಹೊರಡುವಾಗ ಕಣ್ಣೀರು ಸುರಿಸಬಾರದು (ಚಂಗಾಳ್ಯ. ೩೦). ೨. ಕಾರು; ಸೂಸು; ಚೆಲ್ಲು: ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿಯವರು ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ಕೆಂಡಗಳನ್ನು ಸುರಿಸುತ್ತಾ . . . ಹೇಳಿದರು (ರಾಯಚ. ೪೭). [ಸುರಿ$_1$ + -ಇಸು$_3$]

ಸುರು 'ಶುರು' ನೋ.

ಸುರುಂಟಿಸು, ಸುರುಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮುರುಟಿಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡು; ಉಡುಗಿಸು: ಅವರ ಅಧಿಕಾರರಂಗವನ್ನು ಕರ್ತವ್ಯವಿವರಗಳನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪಸ್ವಲ್ಪವಾಗಿ ಕಿರಿದುಗೆಯ್ದು ತಿರುಳ್ಗಿಡಿಸಿ ಸುರುಣ್ಟಿಸಿ ಅವಸ್ತುಮಾಡಿ (ಮಂತ್ರಶ. ೬೯-೨೧). **ಸುರುಟಿಸು**: ಯತಿಜನರ ಧೈರ್ಯವಂ ಮುರುಟಿಪರ್ ಸುರುಟಿಪರ್ ನರಟಿಪರ್ ಸತಿಯರ್ (ಪತಿಲ. ೨-೬೯). [ಸುರುಂಟು + -ಇಸು$_3$]

ಸುರುಂಟು, ಚಿರಿಟು, ಚಿರುಟು, ಸುರುಟು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಮುದುರು; ಮುರುಟಿಕೊಳ್ಳು: "ಸುರುಂಟು – ಸಂಕೋಚನೇ" (ಶಮಧಾ); ಕೋಟ್ಲುದಿಗೊಳ್ಳ ಮೆಯ್ಗುಂಡಮಂ ತಾಳಿಸೆ ಸುರುಂಟಿ ಬಗಿದಾ ಮೆಯ್ಯಂ ಸುಡೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೯೫ ವ); ಮುಂಗಾರ ಸಿಡಿಲ ಮೊಟಗಂ ಕೇಳ್ದು ಸುರುಂಟುವಣಂಬೆಯ ತಿಟ್ಟದಂತೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩೫-೪). **ಚಿರಿಟು** : ೧. ಬಾಗಿಲಲ್ಲಿ ಕರೀದಳೆಯೊಂದಿತ್ತು, ಅದೀಗ ಮುದ್ದೆಯಾಗಿ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಚಿರಿಟಿಕೊಂಡಿತ್ತು (ಕಾಬಯ್ಲು. ೨೪). **ಚಿರುಟು** : ೨. ತಿರುಚಿ ಅಮುಕು: ಹೂವಿನ ಪಾತ್ರೆಯ ಮಣ್ಣಿಗೆ ಸುಟ್ಟ ಸಿಗರೇಟನ್ನು ಚಿರುಟಿದಳು (ತಾಯಿ. ೨೭೭). **ಸುರುಟು$_1$** : ೧. ಜಿಹ್ವೆ ಸುರುಟುವುದು ಭೂಪೋನ್ನತನೆ (ಜಿನಮು. ೬-೩೯); ಕೃತಜ್ಞತೆಯ ಭಾವನೆಯು ಮುರುಟಿ, ಸುರುಟಿ, ಕಂದಿ ಕಮರಿಹೋಗುತ್ತದೆ (ಯಕ್ಷಪ್ರ. ೧೩೨); ಕಂಡೆ ಸುರುಟಿ ಸುಂಡಿ ಹೋಗಿ ಜೋಲುಬಿದ್ದ ಮಾಂದಳಿರ (ಮಾಂದಳ. ೩೭-೧೭). ೩. ಸರಿಪಡಿಸು : ಜಗುಳಿದ ಮೊಲೆಗಳ ಸುರುಟಿ ಅವಕೆಯಿಂದ ಬಿಗಿದು (ಮೋಳಪು. ೧-೭೮). [ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಮಲ. ಚುರುಟ್ಟು; ತುಳು. ಚಿರಂಟ್, ಸುರುಂಟು; ಕೊಡ. ತುರೀಟ್, ತುರೀಡ್]

ಸುರುಕವಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಳ್ಳು, – ಮದ್ಯ (?) : ರಸವಣಿಯನುಂಡ ಗೊರವಿತಿ ಪೊಸತಾಶೀರ್ವಾದವುಳ್ಳದೊಂದೆಂದಾಗಳ್ ಬಸಿಗಳ್ಗಂಗೆ ಮಹೀಶರ ಪಸಾದ ಸುರುಕವಡೆ ಕವಡೆ ಹರಿವೋ ಎಂದಳ್? (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೩-೨೦). [?./ ಮರಾ. ಸುರಕವಡೀ = ಒಂದು ಆಟ]

ಸುರುಕಿ 'ಸುರ್ಕಿ' ನೋ.

ಸುರುಗು$_1$ 'ಸೊರಗು$_1$' ನೋ.

ಸುರುಗು$_2$ (ನಾ). ೧. ಒಣಗಿದ ಎಲೆ,– ಗರಿ: ರಂಗಪ್ಪಶೆಟ್ಟಿಯ ಮನೆ ಊರಿನ ಮಧ್ಯೆ ಇತ್ತು. ಅದನ್ನು ಸುರುಗಿನಿಂದ ಕಟ್ಟಿದ್ದನು (ಊರುಕ. ೮೧); ಸುರುಗು ಗುಡಿಸುವುದಕ್ಕೆ, ತರಗು ತೂರುವುದಕ್ಕೆ . . . ನಾಲ್ಕು ನಾಲ್ಕು ಹನಿ (ಬಾಲಪ್ರ. II, ೧೧೬೦). ೨. ಒಣಗಿದ ಬಾಳೆಯೆಲೆ : (ಕ). [< ಸೊರಗು$_1$?]

ಸುರುಗುಜಾಡ್ಯ (ನಾ). ಬತ್ತದ ಬೆಳೆಗೆ ಬರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ: (ಎಪಮ್ಮ. XV, ೩೫). [ಸುರುಗು$_2$ + ಜಾಡ್ಯ]

ಸುರುಗುಮಾನ್ಯ (ನಾ). ದಾನವಾಗಿ ನೀಡಿದ ಒಣಭೂಮಿ: ಚಿನ ಅಪ್ಪಯಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಸುರುಗುಮಾನ್ಯ (ಎಕ. IX, ಹೊಸಕೋ. ೫೮-೫; 1688?); ತೇಕಲು ಹೋಬಳಿಗೆ ಸಲುವ ಕೊಂಡರಾಜನ ಹಳಿಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಸುರುಗುಮಾಂನ್ಯ (ಎಕ. X (S), ಮಾಲೂರು. ೨೨೪-೭; 1750); ಅಪ್ಪೆಗವುಡನ ಹಳಿಸ್ತಳದ ಗವುಡ ಮರಿಯಂಣನ ಸುರುಗು ಮಾನ್ಯ ಗದ್ದೆ (ಎಕ. X, ಶಿಡ್ಲಘ. ೬೨-೪; ?). [ಸುರುಗು$_2$ + ಮಾನ್ಯ]

ಸುರುಚಿರ (ಗು). ೧. ಹೊಳಪಿನ; ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ: ಕಾಶೀವಿಷಯದ ಸುರುಚಿರ ಸೌಭಾಗ್ಯಂಬಡೆದೊಪ್ಪುವ ವಾರಾಣಸಿಯೆಂಬ ಪುರ (ಜಯಕಾ. ೩-೧೬); ಸುರುಚಿರ ದೇವಾಗಾರ . . . ನಗರಿ ದುರ್ಗಂಗಳಿಂ (ಹಮ್ಮೀರ. ೧-೪೯ ವ); ಗಮಿಸಿದಂ ವರ ರಾಮನಾಥ ಲಿಂಗಾಲಯಕೆ ಸುರುಚಿರೇಕೋರಾಮರತಿಭಕ್ತಿಯಿಂ (ವಿಕೋಪು. ೮-೧೨). (ನಾ). ೨. ಕಾಂತಿ; ಹೊಳಪು: ವರವಶ್ಯದ ತಿಲಕವನಿಡುವುದು ಸುರುಚಿರದ ತಿಗುರನಿಕ್ಕುವುದು (ಜೀವಂಸಾಂ. ೯-೬೦). [ಸಂ.]

ಸುರುಚಿರಾಂಗ (ನಾ). ಹೊಳಪುಳ್ಳ ಮೈಯುಳ್ಳುದು; ಹುಲಿ: "ವ್ಯಾಘ್ರಂ ತರಕ್ಷುವೆನಲು ಸುರುಚಿರಾಂಗಂ" (ಮಂಗರಾ. ೪೭-೭). [ಸಂ.]

ಸುರುಟಿ$_1$, ಸುರಟಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಮೆರವಣಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿಯುವ ರಾಜಯೋಗ್ಯವಾದ ಸಾಧನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಥರಥರದೊಳು ಪರಿಪರಿ ಬಣ್ಣ ಬಿಳಿದಿನ ಸುರುಟಿ ನಿಶಾನಿ ಸತ್ತಿಗೆಯೂ ಧರೆ ತುಂಬಿ ಬರುವಂತೆ ದೊರೆ ದೊರೆಗಳ ಮುಂದೆ ಬಿರಿದೆತ್ತಿ ಪಾಟಕರ್ ಪೊಗಳೆ (ಸೌಂದಕಾ. ೬-೭೭); ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಗಳು ಛತ್ರಿ ಚೂರಿಗಳು ಸುರುಟಿಗಳು ವಳ್ಳಿತಹ ಮಿಸುನಿ (ಕೃಷ್ಣವಿ. ೩-೧೬). ೨. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಸಾರಂಗ ಮೋಹನಮಿಂತು ಸಾವೇರಿ ಸುರುಟಿ ಭೈರವಿ (ವಿದ್ಯಾಕ್ಯ. ೮೭-೨); ಸುರುಟಿ ೨೮ನೇ ಮೇಳಕರ್ತ ಹರಿಕಾಂಭೋಜಿಯಲ್ಲಿ ಜನ್ಯ (ಸಂಗೀಚಂ. ೧೬೩). **ಸುರಟಿ$_1$** : ೧. ಇರುಗಡೆಯ ಸಾಲ್ವಿಡಿದ ರನ್ನದ ಸುರಟಿಗಳ ಸೌವರ್ಣಕಲಶೋತ್ಕರದ ಧವಳಚ್ಛತ್ರಗಳ . . . ಬಿರುದು ಪತಾಕೆಗಳ ಮೋಹರಗಳೈತರುತಿರ್ದವು (ಅನಂರಾ. ೧-೨೪-೩೪). ೨. ಹಾಡುಗಳಿಗೆ ಕಾಂಬೋಧಿ . . . ಸುರಟಿ,

ಮಧ್ಯಮಾವತಿ, ಆನಂದಭೈರವಿರಾಗಗಳೂ ಸೂಚಿತವಾಗಿವೆ (ಯಕ್ಷಗಾ. ೩೮).
[ದೇ. II ತಮಿ. ಚುರುಟ್ಟು; ತೆಲು. ಸುರಟ]

ಸುರುಟ್$_3$ 'ಸುರುಟ್ಟು$_2$' ನೋ.

ಸುರುಟಿಸು 'ಸುರುಂಟಿಸು' ನೋ.

ಸುರುಟ್ಟು$_1$ 'ಸುರುಂಟು' ನೋ.

ಸುರುಟ್ಟು$_2$, ಸುರುಟ್$_2$, ಸೊರಂಟು, ಸೊರಟು (ನಾ). ೧. ಸುತ್ತಿಕೊಂಡಿರುವುದು; **ಸುರುಳಿ**: (೬). **ಸುರುಟ್**$_2$: ೨. ಸುರುಳಿಯಾಕಾರವಾಗಿರುವುದು: ಅರ ನೋಡಲು ಸುರುಟಿಯ ಕತ್ತಿಗಳ ಹುಯ್ಲು ಧಾರೆಗಿಕ್ಕಡಿಯಾದವರು (ಕಂನವಿ. ೧೫-೪೮). **ಸೊರಂಟು** : ೧. ಸೊರಂಟು, ಒಜಂಟು (ಶಮದ. ೩೭ ಪ್ರಯೋ). **ಸೊರಟು**: ೩. (ಒಣಗಿದ ಎಲೆಯಂತೆ) ಮುರುಟಿಕೊಂಡಿರುವುದು : (೬). ೪. ಡೊಂಕಾದುದು; ಸೊಟ್ಟಗಿರುವುದು: 'ಸೊರಟುದಲೆ', 'ಸೊರಟುಮೂಗು' ಪರಾ. [< ಸುರುಂಟು$_1$./ ತಮಿ. ಚುರುಟ್ಟು]

ಸುರುಟ್ಟು$_3$, ಸುರಟ್ಟು$_1$, ಸುರ್ಟ್ (ನಾ). (ವಿಶೇಷೋತ್ಸವಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ) ಗೌರವಸೂಚಕವಾಗಿ ಗುಂಡುಹಾರಿಸುವುದು: ಅಂತರಹಿತಾಹ್ಲಾದದಿಂದ ಜನರಲ್ಸುರುಟ ನೋಡಲ್ಕೆ ಪೊರಮಟ್ಟನು (ಅರ್ಜಾವಿ. ೨೪-೪೭); ಎದೆ ಬಿರಿಯುವಂತೆ ಬೊಬ್ಬಿಡುತ್ತ ಅರ್ಧಭಾಗ ಅಂತರ್ಹಿತವಾಗಿದ್ದ ಚಂದ್ರಬಿಂಬಮುಖವಾಗಿ ಸುರುಟು ಗಳನ್ನು ಹಾರಿಸಿದರು (ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿ. ೨೪೯); ಒಬ್ಬ ಸಿಪಾಯಿಯ ಕಳುಹುವ ಸುರುಟಿಲ್ಲ, ನಮ್ಮ ನಾಯಕನನು ಹೂಳುತಿದ್ದಾಗ (೧ಂಗೀತ. ೧೯-೩). **ಸುರಟ್ಟು**$_1$: ಶ್ರೀ ಚಾಮರಾಜೇಂದ್ರಒಡೆಯರ್ ಬಹದೂರವರು ಸಿಂಹಾಸನಾರೂಢರಾದರು . . . ಹೊರಗಡೆ ಮೈದಾನದಲ್ಲಿ ಸುರಟು ನಡೆದು ತೋಷಂಗಳು ಆದವು (ಮಹಾವಂ. II, ೧೮೪). **ಸುರ್ಟ್** : (ಶಂಸಗ್ರಾ. ೧೧೫). [<— ಇಂ. Salute]

ಸುರುಟುಕಿವಿ (ನಾ). ಕೊಂಕಿದ ಕಿವಿ; ತಿರುಚಿಕೊಂಡಿರುವ ಕಿವಿ : ಕೊಜಟು ದಲೆಯ ಕೊಳೆನಾಜುವ ಕಬ್ಬಾಯ ಸುರುಟುಕಿವಿಯ ಸುಂಡಿವರಲ ಕಿಜಿದು ಕಿನಿಕಿ ಹತ್ತಿದ ಹಲ್ಲುಗಳುಡುಗಿದೊಂದುರದ ಕುನುಂಗಿದ ಬೆನ್ನ . . . ಭೂತವೆ ನಡೆತಪ್ಪಂತೆ (ನೇಮಿಸಂ. ೭-೧೦೩). [ಸುರುಟ್ಟು$_1$ (< ಸುರುಂಟು) + ಕಿವಿ$_2$]

ಸುರುಟುಗಾಲು (ನಾ). ಕೊಂಕಿದ ಕಾಲು; ಡೊಂಕುಗಾಲು : ತರಟುದಲೆಯು ಮುರುಟುಕಿವಿಯು . . . ಸುರುಟುಗಾಲು . . . ಒರಟುಮೈಯೊಳಸೆವರು (ಅದಿಪ. ೪-೪). [ಸುರುಟ್ಟು$_1$ (< ಸುರುಂಟು) + ಕಾಲು (< ಕಾಲ್$_1$)]

ಸುರುತಾಳ 'ಸುಲ್ತಾನ್' ನೋ.

ಸುರುತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೀರೆ : ಕೃಷ್ಣ ನಾರಿದ್ರೌಪದಿಗೆ ವಸ್ತ್ರ ಅಕ್ಷಯ ವೆಂದನು ಸುರುತಿ ಕಂಭವತಿ ಸಣ್ಣ ಬಣ್ಣಸೀರೆಗಳು ಮೇರುವಿನ ಬೆಟ್ಟದಂತೆ ಮಹಿಮ ತೋಜಿದ (ಪುರಂದ. ೫-೭೨-೧೯). [?]

ಸುರುಮ 'ಸುರಮ' ನೋ.

ಸುರುವಾತು (ನಾ). ಮೊದಲು; ಪ್ರಾರಂಭ: ಸುರುವಾತಿನ ಒಂದು ಪತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಹಜವಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿದ್ದ (ತೇರು. ೭೪). [<— ಮರಾ. ಸುರುವಾತ್, ಸುರವಾತ್]

ಸುರುವಾರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ದ್ರಾಕ್ಷಿಯ ಮಂಟಪಗಳನ್ನು ಸುರುವಾರದ ಗಿಡಗಳನ್ನು ಪಪ್ಪಾಯಿಗಿಡಗಳನ್ನು . . . ಮಾಡಿಸಿ (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೧೪೫). [?]

ಸುರುವು$_1$, ಸುರವು$_1$, ಸುರುಹು (ಕ್ರಿ). ಸುರಿ; ಹೊಯ್ಯು: ಕರಗಿದ ಬೆಳ್ಳಿಯನ್ನು . . . ಮಣ್ಣಿನ ಹಲಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಕಾವಲಿಗಳಲ್ಲಿ ಸುರುವುವನು (ಕಭಾಗ. ೨೮೨); ಡಬ್ಬುಗೊಡದ ಮೇಲೆ ನೀರು ಸುರುವಿದಂತೆ ಆಗುತ್ತದೆ (ಮೋಜಿನ. ೨೯); ಕಾಫಿಯನ್ನು ದೊಡ್ಡಕಪ್ಪಿನಲ್ಲಿ ಸುರುವಿಕೊಂಡು ಅದಕ್ಕೆ ಸಕ್ಕರೆ ಸೇರಿಸುತ್ತಿದ್ದ (ಮಹಾತ್ಮಾ. ೧೭). **ಸುರವು**: ಆ ಶೀತಜಿಯ ಎದೆಗೆ ತಣ್ಣೀರು ಸುರವಿದಂತಾಗಿ ಅದನ್ನೆ ಆರಾಸೆಗೆ ಕೊಟ್ಟುಬಿಡುವುದು ಖಂಡಿತ (ಮುಂಗಾಪು. ೧೧೨). **ಸುರುಹು** : ವಿಂಧ್ಯದ ಗಿರಿಯ ಮೇಲ್ ಕಾರ್ಮೋಡಗಳು ಮಳೆಗರೆದ ತೆರದಲಿ ಸುರುಹಿ (ರಘುವಂ. ೧೩-೮).
[< ಸುರಿ$_1$]

ಸುರುವು$_2$ 'ಶುರು' ನೋ.

ಸುರುಸುರ್, ಸುರುಸುರು (ನಾ). ಹೂಬಾಣದ ಪಟಾಕಿ ಮುಂತಾದುವು ಉರಿಯುವಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ಶಬ್ದವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : 'ಸುರುಸುರ್‌ಬಾಣ' ಪರಾ. ಸುರುಸುರು : 'ಸುರುಸುರುಬತ್ತಿ' ಪರಾ.

ಸುರುಸುರ್‌ಬಾಣ (ನಾ). ಸುರುಸುರ್ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿಡಿಮದ್ದಿನ ಬಾಣ : ಭುಸುಗುಡುತ್ತ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಬೆಂಕಿಯ ಬರೆಯೆಳೆದು ಕಣ್ಮರೆಯಾಗುವ ಸುರುಸುರ್‌ಬಾಣ (ಮೂಯಿದಾ. ೨೧೬). [ಸುರುಸುರ್ + ಬಾಣ$_1$]

ಸುರುಸುರಿಕೆ 'ಸುರಸುರಿಕೆ' ನೋ.

ಸುರುಸುರಿಗೆ 'ಸುರಸುರಿಕೆ' ನೋ.

ಸುರುಸುರು 'ಸುರುಸುರ್' ನೋ.

ಸುರುಸುರುಕೆ 'ಸುರಸುರಿಕೆ' ನೋ.

ಸುರುಸುರುಬತ್ತಿ (ನಾ). = ಸುರುಸುರ್‌ಬಾಣ : ಹುಡುಗರು ಈಗಲೇ ಪಟಾಕಿ ಪಟಾಸು ಸುರುಸುರುಬತ್ತಿಗಳನ್ನು ಹತ್ತಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಹುಟ್ಟಹ. ೭೨).
[ಸುರುಸುರು (< ಸುರುಸುರ್) + ಬತ್ತಿ]

ಸುರುಹು 'ಸುರುವು$_1$' ನೋ.

ಸುರುಳ್$_1$, ಸುರುಳು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಸುರುಳ್ದು (ಭೂತಕೃ), ಸುರುಳ್ವ (ಭವಿಕೃ). ೧. ಸುತ್ತಿಕೊಳ್ಳು; ಸುರುಳಿಯಾಗು : ಬಾಳೆಯ ಸುರುಳ್ದೆಳೆಯೆಲೆಯಿಂ ತೆಗೆದು (ಜಯಿಕಾ. ೧-೫೯); ಮಣಿದುದಮರಾಚಲಂ ಬೆಳ್ಳಾಯ್ತು ರಜತಧಾರಿಣಿಧರಂ ಚಕ್ರವಾಳಂ ಸುರುಳ್ಬುದು (ಸಂದಿಮಾ. ೧೧-೨೭). ೨. ಮುದುಡು; ಮುರುಟಿಕೊಳ್ಳು: "ಸುರುಳ್ – ಸಂಕೋಚನೇ" (ಶಮಧಾ); ಪೊಯ್ಯೊಡೆ ಕೆಡೆದುಂ ತಿವಿದೊಡೆ ಸುರುಳ್ದು ಮೋದಿದೊಡಿರದಲ್ಲಡಗಾಗಿ ಮಡಿದು ಬಿಟ್ಟುವು (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೬೮); ಅಂತೆಚ್ಚ ಕೋಲಿಂ ಮುನ್ನಮ ಸುರುಳ್ದುರುಳ್ದ ಹಂಸಂ ವಿಧ್ವಂಸನವನೆಯ್ದುತ್ತು (ಪಂಚತಂ. ೧೨೮-೮). ೩. ಸುತ್ತಿಹಿಡಿ; ತಬ್ಬಿಹಿಡಿ: ಭೂಮಿಯಂ ಸುರುಳ್ದು ಕದ್ದೊಯ್ದ ನರಕಾಸುರಂಗಾ ಮಾಧವನ ದೆಸೆಯೊಳಾಯ್ತು ಭಂಗಂ (ಭಾವಟು. ೬-೧೮). ೪. ಕೆಡೆ; ಬೀಳು: ನಡುವ ಸರಲ್ ಸರಲ್ಗೊಳೆ ಸುರುಳ್ವ ಹಯಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೧೧೪); ಪಿತ್ರೀಶನೀಶಂ ನಡುಕಂಗೊಳ್ವಂ ಸುರುಳ್ವಂ ಸುಗಿವನಗಿವಂ (ಜಗವಿ. ೬-೩೦); ಗರದ ಬಿಜುಹೊಯ್ಲಿಂದೆ ನರಳ್ವರಂ ಸುರುಳ್ವರಂ (ಚಿಬಪು. ೨೨-೧೮). ೫. ಭಯಪಡು; ಅಂಜು : ಧೈರ್ಯಮಂ ಪುದುಂಗೊಳಿಸಿ ಸುರುಳ್ದು ಕುರ್ಗಿದ ಕಜಂಗಿದ ಬೇಚರನಂಗಮ ಮೃಗಂಗಳುಮಿರದೆಯ್ದೆ ವಂದು ನಡೆ ನೋಡಿದುವು (ಆದಿಪು. ೨-೫೯); ಭೀಮಸೇನನ ಗದಾಘಾತದೊಳ್ . . . ಮಕುಟಭಂಗಮುಮಾಗೆ ಸುರುಳ್ದು ತೆರಳ್ದ ಸುಯೋಧನನಿರೆ (ಗದಾಯು. ೯-೧೭ ವ); ಸುರುಳ್ದರ್ಮಲೆಪರಹಿತಸಾಮನ್ತರಲ್ಲಾಡಿದರ್ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾ. ೧೫೧-೩೯: 1047); ಅನೇಕಪರಾಜಿಗಳನೇಕಪರಾಜಯಮನೊಳಕೊಂಡು ಸುರುಳೆಯುಂ (ಜಗವಿ. ೧೩-೭೭ ವ). ೬. ಪರಿಹಾರವಾಗು; ಕಳೆದುಹೋಗು : ವಿದ್ವನ್ನಿಕರಂ ಕರಂ ಮನದಗೊಳ್ಪಿನವೊಂದಿದಘಂ ಸುರುಳ್ವಿನಂ ಕನ್ನೆಯುಮಾ ಮುನೀಶ್ವರರ ಪಕ್ಕದೆ ತಾಳ್ದಿದಳಂದು ದೀಕ್ಷೆಯಂ (ಸುಕುಮಾ. ೮-೪೦). **ಸುರುಳು**$_1$: ೩. ಒಂದು ಕಂಟಕದೊಳು ಸುರುಳಿದುದೀ ಹಸುಳೆಗೆಂದಳಲಿ ಪೇಳ್ದರವನೀಶಗಾ ದಂಪತಿಗಳು (ಸೌಂದಪು. ೩-೪೭); ಮಜಿವಟ್ಟ ಕೊಂಡಗುಜಿಯ ಹೊಡೆವ ಕಾಡುಕೋಣನ ಸುರುಳುವ ಕರುವಂಗಿಯ . . . ಕಂಡು (ದಶಾವ. ೭-೬೫). ೫. ಹರಿವುತುಂ ತೇಲ್ದೆಸುತುಂ ತೆರಳುತುರುಳುತುಂ ಹೊರಳುತುಂ ಸುರುಳುತುಂ ಮೊರೆವುತುಂ ನರಳುತುಂ (ಸಾನಂಚ. ೪-೨೦೪ ರಗಳೆ). ೭. ಗುಂಡಗೆ ಸುತ್ತು; ಸುರುಳಿಮಾಡು : ಹಪ್ಪಳದಂತೆ ಲತೆಯಿಜಿದು . . . ಆ ಹಲ್ಲೆಯಂ ಸಲೆ ಸುರುಳಿ (ಸೂಪಶಾ. ೧-೬೫); ಬೇಕಾದರಾಡಿಸಿ ಗಾಳಿಪಟವನರ್ತಿ ಸಾಕಾಗೆ ಸುರುಳುವನಂತೆ (ಭರಚ. ೮-೧೦೨).

ಸುರುಳ್ವ = ಭಯಗೊಂಡವನು; ಅಂಜಿದವನು : "ಸಡೆದನೆಂದುಂ, ನಡುಕಂ ಗೊಂಡನೆಂದುಂ, ಸುರುಳ್ದನೆಂದುಂ . . . ಭಯಂಗೊಂಡವಂ" (ಕಶಶಾ. ೫೭-೨೨೫); "ಸಡೆದಂ ಸುಗಿದಂ ಸುರುಳ್ದಂ ನಡುಗಿದ ತಾನಗಿದನಳ್ಕಿದಂ . . . ಭಯಭರಿತನಕ್ಕು" (ಕವಿಕಂ. ೧೧೯).
[ದೇ. II ತಮಿ. ಚುರುಳ್; ಮಲ. ಚುರುಳು; ತೆಲು. ಸುರ್ಳ್; ಪರ್ಜಿ. ಚುರ್ಳ್]

ಸುರುಳ್$_2$ 'ಸೂರುಳ್$_1$' ನೋ.

ಸುರುಳ್$_3$, ಸುರಳ್, ಸುರುಳು$_3$ (ನಾ). ೧. ಸುರುಳಿ: ಸುರುಳನೆ ಸುತ್ತಿದಂತೆ ಕೊರಲೊಳ್ಗಿಱುಗುತ್ತಿರೆ ಮೂಱು ರೇಖೆಗಳ್ (ಕಾದಂಬ. ೬೦). ೨. ಭೀತಿ; ಸಂಶಯ: ಪಿಡಿದಲ್ ಸುರುಳಿಲ್ಲದೆ ಬಾರಿವಿಡಿವವೊಲ್ಪಿನವದಮಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೧೯೮). ೩. ನಾಶ; ಹಾಳು: 'ಸುರುಳ್ಗೊಳಿಸು' ಪರಾ. **ಸುರಳ್**: ೪. ಬಟ್ಟೆಯ ಸುರುಳಿ; ಸಿಂಬಿ: ಘಟ್ಟ ಪಟ್ಟೆಯ ಸೀಳ ಸುರಳ ತಲೆಯ ಮೇಲಿಟ್ಟು ಶಂಭುಕುಮಾರ . . . ಕಣ್ಣುಗೆಗಳವಟ್ಟು ಬರಲು ಬಂದನಾಗ (ನೇಮಿಜಿ. ೫೧-೩೧). **ಸುರುಳು$_3$** : ೧. ಪಟ್ಟೆಯ ಸುರುಳು ಸೂರಿಯ ಪುಟ ಹೊಸ ಹೊನ್ನದಟ್ಟಿ ಬಿಳಿಯ ದುಕೂಲಗಳ . . . ಮಳಿಗೆಗಳು (ಕಂಸವ. ೬-೭೦).

[< ಸುರುಳ್$_1$./ ತಮಿ. ಮಲ. ಚುರುಳ್; ತುಳು. ಸುರುಳ್]

ಸುರುಳಿ$_1$, ಸುರಳಿ, ಸುರುಳೆ (ನಾ). ೧. ಸುತ್ತಿಕೊಂಡಿರುವುದು; ಸಿಂಬೆ; ಇರಿಕೆ: ಶೋಕದ ಸುರುಳಿಯನು ಸುತ್ತದೆ (ತೊರವೆ. ೮-೮-೬೭); ಬಳುಕುವ ಎಳೆಯ ಬಳ್ಳಿಗಳ ಸುರುಳಿಗಳು, ಸುರುಳಿಗಳ ಮಧ್ಯದ ಜಾಗದಲ್ಲಿ . . . ಚಿತ್ರಗಳು (ನೂತಂಬು. ೧೧೧); ಹಾಸಿಗೆಯ ಸುರುಳಿಯನ್ನು ಕಾಲಿನಿಂದ ಉರುಳಿಸಿ (ತೇಜೋಜ. ೧೦೭). ೨. (ಸ್ಥಿತಿಸ್ಥಾಪಕತೆಯುಳ್ಳ) ಲೋಹದ ಎಗರುಪಟ್ಟಿ; ಸ್ಪ್ರಿಂಗು: ಪಕ್ಕಕ್ಕೆ ಬಾಗಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಒಂದೊಂದು ಕಂಡಿಯ ಪಕ್ಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವ ಚಿಕ್ಕತಂತಿಯ ಸುರುಳಿಗಳು ಒದಗಿಸುತ್ತವೆ (ಕವಿಕೋ. I. ೬೫೫). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : ಒಟ್ಟಿಳ ಬಂದೆಯ ಸುರುಳಿಯ ಹೂವಿಗೆ ತೋಟದ ಈ ತುತ್ತತುದಿಗೆ (ಚಂದ್ರವೀ. ೧೧೧-೪೨). **ಸುರಳಿ** : ೧. ತಂದು ಕೊಟ್ಟರು ಬೆಳುವಟ್ಟೆಯ ಸುರಳಿಯನಂದು ರಾಯನ ಹಸ್ತದಲ್ಲಿ (ಭಕಚ. ೩-೫೧). ೨. ಈ ಸುರಳಿಗಳ (coils) ವಿನ್ಯಾಸ . . . ಬೇಕಾದ ಹಾಗೆ ಬದಲಾಗುತ್ತದೆ (ಶಿಲ್ಪನಾ. ೨೪೧). **ಸುರುಳೆ** : ೧. ಮುನ್ನಾದಿನ ಸುತ್ತಿಟ್ಟ ಸುರುಳೆಯನ್ನು ಹಾಗೇ ಉರುಳಿಸಿಬಿಟ್ಟನು (ಮುಂಬಯಿ. ೮-೧೫೦): [< ಸುರುಳ್$_1$]

ಸುರುಳಿ$_2$ (ನಾ). ಕುಗ್ಗಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ದುಃಖಿ: ಕೇಡೆ ಪೆರ್ಚಪ್ಪುದುಂ ಮಾಡೆ ಕೇಡಪ್ಪುದುಂ ಅರುಸಿ ತೊಲ್ಚಪ್ಪುದುಂ ಸುರುಳಿ[ಪಾಠಾಂ. ಮುರುಳಿ] ಸುಖಿಯಪ್ಪುದುಂ (ಜೀವಸಂ. ೯೨-೩೬ ರಗಳೆ). [ಸುರುಳ್$_1$ + - ಇ$_3$]

ಸುರುಳಿಗುರುಳ್ (ನಾ). ಸುತ್ತಿಕೊಂಡಿರುವ ಕೂದಲು ; ಗುಂಗುರುಕೂದಲು: ಮೃಗರೋಚನ ಸು[ಪಾಠಾಂ. ದು]ರುಳಿಗುರುಳ ಕುಡುವುರ್ವಿನ ಕರ್ಪುಗಳ ಕಱೆಯಂಬಿನಂ ನಗಮೊಗದ ನೆಟಲ್ನೆತ್ತು ನೋಡಿದಳ್ (ಅನಂಪು. ೮-೧೧೫). [ಸುರುಳಿ$_1$ + ಕುರುಳ್]

ಸುರುಳಿಡು 'ಸೂರುಳಿಡು' ನೋ.

ಸುರುಳಿದೆಱ್ (ಕ್ರಿ). ಸುರುಳಿಯನ್ನು ಬಿಚ್ಚು : ಇರಿಸಿದ ಪಟದೊಳಿದೇನು ರೂಪೆನುತಲಿ ಸುರುಳಿದೆಱೆದು ನೋಡಿದರು (ನಾಗಕು. ೩-೮). [ಸುರುಳಿ$_1$ + ತೆಱ್$_1$]

ಸುರುಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಭಯಪಡಿಸು; ಹೆದರಿಸು: ಕುಲಿಶದುಳಿ ಕಿರಿದಾದಡೇನದು ಹಳಚದಡ ಪರ್ವತದ ಚಂಪಕದಲರು ಮೃದುತರವಾದರಳಿಸಂತತಿಯ ಸುರುಳಿಸದೇ (ಅಂಬಿಕಾ. ೫೧-೬೨). ೨. ನಾಶಪಡಿಸು; ಹಾಳುಮಾಡು : ಒಡಲ ಬಿಡದಾಪತ್ತು ಕಿಡಿಹಿ ಧರೆಯೊಳು ಕಾಡ ಹೊಡೆಗಿಚ್ಚಿನಂತೆನ್ನ ಸುಟ್ಟು ಸುರುಳಿಪುದು (ಕೃಕಚ. ೧೭-೨).

[ಸುರುಳ್$_1$ + - ಇಸು$_3$]

ಸುರುಳಿಸುತ್ತು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗುಂಡಗೆ ಸುತ್ತು; ಸಿಂಬೆಮಾಡು: ಹಾಸಿಗೆಯನ್ನು ಸುರುಳಿಸುತ್ತಿ ಇಡು (ರೂಢಿ). ೨. ಸೊನ್ನೆ ಸುತ್ತು : ಲೆಕ್ಕ ತಪ್ಪು ಮಾಡಿದ್ದುದರಿಂದ ಮೇಷ್ಟ್ರು ಸುರುಳಿ ಸುತ್ತಿದರು (ರೂಢಿ). [ಸುರುಳಿ + ಸುತ್ತು$_1$]

ಸುರುಳು$_1$ 'ಸುರುಳ್$_1$' ನೋ.

ಸುರುಳು$_2$ 'ಸೂರುಳ್$_2$' ನೋ.

ಸುರುಳು$_3$ 'ಸುರುಳ್$_3$' ನೋ.

ಸುರುಳೆ 'ಸುರುಳಿ$_1$' ನೋ.

ಸುರುಳ್ಕೆ (ನಾ). ಮುದುಡಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ; ಸಂಕೋಚನ : ಕುಚ . . . ಸುರುಳ್ಕೆಯೊಳಂ, ಕವಡಿನೊಳಂ, ಉರ್ಕೆಯೊಳಂ, ಒರತದೊಳಂ (ಕಾಶಕ್ಕ. ೧೫೦).

[ಸುರುಳ್$_1$ + -ಕೆ]

ಸುರುಳ್ಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ನಾಶಪಡಿಸು; ಹಾಳುಮಾಡು : ನಿಮಗೆ ಘಾತಕ ಮೃತ್ಯುವು ಆವರಿಸುತ ಬಂದು ನಿಮ್ಮನು ದಾವಾನಲನಂತೆ ಸುಟ್ಟು ಸುರುಳ್ಗೊಳಿಸುವುದ್ಮ (ಹಮಚ. ೧೯೮). [ಸುರುಳ್$_2$ + ಕೊಳಿಸು]

ಸುರುಳ್ಚು (ಕ್ರಿ). ಕುಗ್ಗಿಸು; ಸಂಕೋಚಗೊಳಿಸು : "ಸುರುಳ್ಚು – ಸಂಕೋಚನೇ" (ಶಮಧಾ); ಅಸುರಾರಿಯ ಪೊರ್ಕುಳ ಪದ್ಮಮಂ ಖರದ್ಯೋತಿಯ ಕೆಯ್ಯ ಕಂಜಮು ನಿದೆಯ್ಪ ಸುರುಳ್ಚುಗುಮೆಂದಿನಂ ಜಗತ್ಕೌತುಕಮಾಯ್ತನುಷ್ಣಮಹಿಮಂ . . . ಹಿಮಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೬-೪೭); ರಿಪುಭೂಪವಧೂಮುಖಚಂದ್ರಬಿಂಬಸಂಪನ್ನತೆಯಂ ಸುರುಳ್ಚಿ (ಚಾರಪು. ೮-೩೫). [ಸುರುಳ್$_1$ + - ಚು$_1$]

ಸುರುಳ್ತರ್ (ಕ್ರಿ). ಕುಗ್ಗು; ಕುಸಿ : ಕಠಿಪದಘಾತದಿಂದರೆ ಸುರುಳ್ತರೆ ವಾಜಿಖುರ ಪ್ರಘಾತದಿಂ ಗಿರಿ ನೆಱೆ ನುಗ್ಗೆ (ಕುಸುಮಾ. ೮-೯೩). [ಸುರುಳ್$_1$ + ತರ್]

ಸುರುಳ್ದು 'ಸುರುಳ್$_1$' ಪರಾ.

ಸುರುಳ್ದೆಗೆ (ಕ್ರಿ). ಸುರುಳಿಯನ್ನು ಬಿಚ್ಚು : ಬಳಿಕೊಂದುತ್ತಮಪಟದ ಸುರುಳ್ದೆಗೆಯುತ ಮುಖವಸ್ತ್ರವನು (ಜಯಕಾ. ೩-೬). [ಸುರುಳ್$_2$ + ತೆಗೆ$_1$]

ಸುರುಳ್ವ 'ಸುರುಳ್$_1$' ಪರಾ.

ಸುರೂಪ (ಗು). ೧. ಅಂದವಾದ; ಸುಂದರವಾದ : ಸುರೂಪ ಸುರಸುಂದರೀ ಜನಮನಸರೋಜಾರ್ಕರಕರಮ್ಯನಿಶಂ ಜಿನೇಂದ್ರಪದಪದ್ಮಸೇವಾರತಂ (ವರ್ಧಪು. ೧೩-೨೦). (ನಾ). ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ರೂಪು ,— ಚೆಲುವು. [ಸಂ.]

ಸುರೂಪವೃತ್ತಿ (ನಾ). ಚೆಲುವು; ಸೌಂದರ್ಯ: ಪುಷ್ಪಸಾಯಕಂಗಿಂದೊಳ ಸೋರ್ದುದೇಸುವೆಸನಿಂದು ಸನಾಭಿಜನಕ್ಕೊರ್ದಚಿತಾನಂದ . . . ಸುರೂಪವೃತ್ತಿ ದೊರೆವೆತ್ತುದು ನಾಡೆಯುಮೆಂದು ನೋಡಿದರ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೬-೭೯). [ಸಂ.]

ಸುರೂಪಿ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ರೂಪವುಳ್ಳವನು; ಸುಂದರ : ಸುರೂಪಿಗಳಲ್ಲಿಯ . . . ಚಾಗಿವ್ವಂದವಲ್ಲಿಯ ಎನೆ ಸಾರಮಂದಿನೆಗಮಾ ಮಹಿ ಪೋಲ್ವುದು ಭೋಗ ಭೂಮಿಯಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೧೭); ಆ ಗಾಡಿಯಲ್ಲಿ ಕುರೂಪಿಗಳು – ಸುರೂಪಿಗಳು ಬಡವರು — ಧನಿಕರು . . . ಕುಳಿತಿದ್ದರು (ರಾಮಾನ. ೧೧೧). [ಸಂ. ಸುರೂಪಿನ್]

ಸುರೂಪೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ಚನ್ನಂಗಿ : ಸುರೂಪೆಯ ಪಾಣ್ಬಯ . . . ಕಪೋತದ ಬೊಟ್ಟಿನ . . . ಭೂರುಹಮೊಪ್ಪುಗುಮಾ ವನಾಂತದೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೫-೩೭). [ಸಂ. ಸುರೂಪಾ]

ಸುರೆ (ನಾ). ಹೆಂಡ; ಮದ್ಯ: ಸುರೆಯಿಂ ಸೋರ್ಕಂ ಸುರೋರ್ವೀರುಹ ಕಿಸಲಯದಿಂ ರಾಗಮಂ . . . ತಾಳ್ದಿ (ಕಾದಂಪೂ. ೫೪೭); ತಾಳಮರದ ಕೆಳಗೆ ಒಂದು ಹಾಲ ಹರವಿಯಿರ್ದೊಡೆ ಆದ ಹಾಲ ಹರವಿಯೆನ್ನರು ಸುರೆಯ ಹರವಿಯೆಂಬರು (ಬಸವ. ೯೦); ನರಕಪಾಲದೊಳು ಸುರೆಯನೆಱೆದು ಕುಡಿಯುತ ತೆಂಕಮುಖನಾಗಿ ಹೋಹೆಂ (ಪಚಾಕಾ. ೨-೨೨). [ಸಂ. ಸುರಾ]

ಸುರೆಗುಡಿ$_1$ (ಕ್ರಿ). ಹೆಂಡವನ್ನು ಕುಡಿ; ಮದ್ಯಪಾನಮಾಡು : ಸುರೆಗುಡಿವ ಪೊಗಮುದಾಗಳ್ ನಿರುತಂ ಸಲೆ ಗುಳ್ಳಿವಕ್ಕಿಯಾದುದು . . . ಧರೆಯೊಳಗಂ (ಪಾಲಾಸ್ಕ. ೧-೨-೨೮). [ಸುರೆ + ಕುಡಿ$_1$]

ಸುರೆಗುಡಿ$_2$ (ನಾ). ಹೆಂಡ ಕುಡಿಯುವವನು; ಮದ್ಯಪಾನಿ : ಪರಾಪೇಕ್ಷಣದಿಂದ ದ್ರವ್ಯವ ತಂದು ಗುರುಲಿಂಗಜಂಗಮಕ್ಕೆ ಮಾಡಿಹೆವೆಂದು ಮಱೆಯಲ್ಲಿ ಒಡಲ ಹೊರೆವ ಸುರೆಗುಡಿಗೆ ನಿಜ ಭಕ್ತಿ ಏತಕ್ಕೆ (ಸರ್ವತ. ೧೯೦-೮೮೮). [< ಸುರೆಗುಡಿಹಿ]

ಸುರೆಗುಡಿಹಿ, ಸುರೆಗುಡುಹಿ (ನಾ). = ಸುರೆಗುಡಿ$_2$: ಸುರೆಗುಡಿ[ಪಾಠಾಂ. ದು]ಹಿಗಳ ಮಾತು ಮಂಜಿನ ಹಲಗೆಯ ಬಿಸಿಲಂಬು ತಾಗಿದಂತಾಯಿತ್ತು (ಕೋಲಶಾಂ. ೧೨-೫೫). **ಸುರೆಗುಡುಹಿ** : ಬಿಡು ಸೆರೆಯನವಗಡೆಯತನವಮ್ಮೊಡನೆ ಸಲ್ಲದು ಸೂಳೆಯರ ಸುರೆಗುಡುಹಿಗಳ ರಸವಾದಿಗಳ ಸೇರುವೆಯಲೊಪ್ಪುವುದು (ಕುವ್ಯಾ. ೨೦-೨೭).

[ಸುರೆ + ಕುಡಿಹಿ]

ಸುರೆಗುಡುಹಿ 'ಸುರೆಗುಡಿಹಿ' ನೋ.

ಸುರೇಂದ್ರ (ನಾ). ದೇವತೆಗಳ ಒಡೆಯ; ದೇವೇಂದ್ರ: ಸುರೇಂದ್ರಪರಿಪೂಜಿತ ಸುಗುಣರಾಜಿ ವಿಭ್ರಾಜಿತ (ರಾಜಶೇ. ೭-೧೦೭). [ಸಂ.]

ಸುರೇಂದ್ರಜ (ನಾ). ದೇವೇಂದ್ರನ ಮಗ; ಅರ್ಜುನ : ಸುರೇಂದ್ರಜ ಶರಾಸನ ಪ್ರಹತಿ ಸಾಂಬ್ಯ ಹಸ್ತಚ್ಯುತಸ್ಫುರದ್ಘನಶಿಲಾಹತಿಪ್ರತತಿಗಳ್ಕದೆ (ವೃಷವಿ. ೧೦-೧೦೦). [ಸಂ.]

ಸುರೇಂದ್ರಜಿತ್ತು (ನಾ). ಇಂದ್ರನನ್ನು ಗೆದ್ದವನು; ಗರುಡ : "ವಿಹಂಗರಾಜಃ . . . ಸುರೇಂದ್ರಜಿತ್ . . . ಈ ೧೦ ಗರುಡನ ಪೆಸರ್" (ಪಲಾಯು. ೬-೩೧). [ಸಂ. ಸುರೇಂದ್ರಜಿತ್]

ಸುರೇಂದ್ರತ್ವ (ನಾ). [ಜೈನ] ಸಪ್ತಪರಮಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಇಂದ್ರಪದವಿ: ಸಜ್ಜಾತಿ ಸದ್ಗೃಹತ್ವ ಪರಿವ್ರಾಜ್ಯಪದ ಸುರೇಂದ್ರತ್ವ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ಪರಮಾರ್ಹಂತ್ಯ ಪರಿನಿರ್ವಾಣಮೆಂಬೇೞುಂ ಪರಮಸ್ಥಾನಂ (ಆದಿಪು. ೧೫-೧೬ ವ). [ಸಂ.]

ಸುರೇಂದ್ರಧನು (ನಾ). ಇಂದ್ರಚಾಪ; ಕಾಮನ ಬಿಲ್ಲು : ನವರತ್ನೋತ್ಕರದಿಂ ಸುರೇಂದ್ರಧನುವಂ . . . ಮಿಗುವ ಚಾತ್ಕಶೃಂಗಳಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೫೮). [ಸಂ.]

ಸುರೇಂದ್ರಾರ್ಚಿತ (ನಾ). ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವವನು; ಬೃಹಸ್ಪತಿ : ಚಾಂದ್ರಿಯೊಳೊಡಗೂಡಿದ . . . ಸುರೇಂದ್ರಾರ್ಚಿತನಿಂದೆ ಗೀತವಿದನಕ್ಕುಮಾವಂ (ಜಾತಕ. ೧೫-೪). [ಸಂ.]

ಸುರೇಂದ್ರಾಶೆ (ನಾ). ಇಂದ್ರನ ದಿಕ್ಕು; ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕು : ಸಭೆಯನೆಟ್ಟಂ ತುಂಗವಂಶ ಸುರೇಂದ್ರಾಶಾದಂತಿಬಲಂ ಜಿತಾಹಿತಬಲಂ ದುರ್ವಾರ ಬಾಹಾಬಲಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೫-೮೩); ಪುಟ್ಟೆ ಸುರೇಂದ್ರಾಶೆಗೆ ರಾಗಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೮-೨೩). [ಸಂ. ಸುರೇಂದ್ರಾಶಾ]

ಸುರೇಖೆ (ನಾ). ಚೆಲುವಿನ ಮಾಟ; ಆಕಾರಸೌಷ್ಠವ : ಗುರುಶಿಷ್ಯಸಂಬಂಧ ಲಕ್ಷಣಿಕಯೊಳಡಗಿದ ಸುರೇಖೆಯ ಭಿತ್ತಿಯಂತಿರಬೇಕು (ವೋಳಿವಾ. ೧೫೮-೫೯೫); ಸುಲಲಿತದ ಮುಖರಸದ ಸೌಷ್ಠವದಲಸಭಾವದ ವಿಭ್ರಮದ ನಿಶ್ಚಲದ ನೋಟದ . . . ನಿಜಸುರೇಖೆಯ ಲಲನೆಯಾ ಪರಿಯಿಂದ ನೃತ್ಯವ ಸಲಿಸೆ (ಬಸವ. ೧೨-೪೫); ಸೂತರುರ ವಣೆಗಳ ಸುರೇಖೆಯ ಗತಿಯ ವಾಜಿಯ ರಥವ ನೋಡಿದರು (ಕುಮ್ಮಾಉ. ೧೧-೧೬). [ಸಂ. ಸುರೇಖಾ]

ಸುರೇಭ (ನಾ). ಇಂದ್ರನ ಆನೆ; ಐರಾವತ: ಸುರೇಭಮಾನಭ್ರಮೂಗಜಸ್ತ್ರೀ ರಮಣೀಚ್ಛೆಯಿಂದೆಳಸುವಂತೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೨); ಸುರೇಭಕಂದರದೊಳಿರ್ದ ಸಹಸ್ರ ವಿಲೋಚನಂ ಮನಂಗೊಳಿಸಿದಂ (ಜಗವ. ೧-೩೯). [ಸಂ.]

ಸುರೇಭೇಂದ್ರ (ನಾ). = ಸುರೇಭ: ತುಹಿನಕರಸುರೇಭೇನ್ದ್ರನೀಹಾರ ತಾರಾಚಲತಾರಾನೀಕ (ಸೌಇ. XX, ೨೧-೩೫; 1019). [ಸಂ.]

ಸುರೇಶ್ವರ (ನಾ). ೧. ದೇವತೆಗಳ ಒಡೆಯ ; ದೇವೇಂದ್ರ : ನಿನ್ನಂತೆ ಸುರೇಶ್ವರ ನುತ್ಪನ್ನಮಹೈಶ್ವರ್ಯನೆಂಬುದುಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೮೬); ಸುರೇಶ್ವರಂ ವಿಲೋಕನದಿಂ . . . ನರೆದರೇಂ ಸಲೆ ಮೇಘರಥಂ ಸಪುಣ್ಯನೋ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೪೩). ೨. ಶಿವ; ಈಶ್ವರ. [ಸಂ.]

ಸುರೋರ್ವಿಜ (ನಾ). ದೇವಲೋಕದ ಮರ; ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷ: ತ್ರಿದಶಜನರ್ಗ ದೀವುದೆರದರ್ಥಮನ್ನೆದ ಸುರೋರ್ವಿಜಂ ಸಮಂತಿದು ಬಿಡದೊಂದೆ ಕಾವ್ಯನವಕಲ್ಪಕುಜಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೪-೧೭೪). [< ಸಂ. ಸುರೋರ್ವೀಜ]

ಸುರೋರ್ವೀಜ (ನಾ). = ಸುರೋರ್ವಿಜ : ಸುರೋರ್ವೀಜಮಂ ಶೈಲಶೃಂಗಸ್ಥಿತ ಗರ್ಜತ್ಸಿಂಹಮಂ ಸ್ವಪ್ನದೊಳತಿ ಮುದದಿಂ ದೇವಕೀದೇವಿ ಕಂಡಳ್ (ಜಗವ. ೨-೭೬). [ಸಂ.]

ಸುರ್ಕಿ, ಚುರ್ಕಿ, ಸುರಕಿ, ಸುರುಕಿ (ನಾ). ಇಟ್ಟಿಗೆ ಚೂರು ಸುಣ್ಣ ಬೆರಸಿ ಮನೆಯ ತಾರಸಿಯ ಮೇಲೆ (ನೀರು ಸೋರದಂತೆ) ಹಾಕುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಾರೆ : ಗಾರೆಯನ್ನು ಸುಣ್ಣ ಇಲ್ಲವೇ ಸಿಮೆಂಟನೊಂದಿಗೆ ಸುರ್ಕಿ, ಮರಳು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪ್ರಮಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಯಾಂತ್ರಿಕವಾಗಿ ಬೆರಸಿ ತಯಾರಿಸುತ್ತಾರೆ (ಶಿಲ್ಪನಾ. ೨೮೯). **ಚುರ್ಕಿ** : 'ಚುರ್ಕಿಗಾರೆ' ಪರಾ. **ಸುರಕಿ** : ಸುಣ್ಣ – ಸುರಕಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ಜಯಯಾತ್ರೆಯನ್ನು ವಸುಂಧರೆ ಯಾವಡೆಯೂ ತಡೆದಿಡಲಾರದ ಇದ್ದಾಳೆ (ನಿಬಂಧ. I, ೬೬). **ಸುರುಕಿ** : ಇಟ್ಟಿಗೆ , ಸುರುಕಿ , ಸಲಾಕಿ , ಹಲಗೆ , ಮರಳು (ನಿಬಂಧ. ೨೮೪). [<- ತಮಿ. ಚುರ್ಕ್ಕಿ = ಇಟ್ಟಿಗೆಯ ಪುಡಿ]

ಸುರ್ಕಿಗಾರೆ, ಚುರ್ಕಿಗಾರೆ (ನಾ). = ಸುರ್ಕಿ : ಈಚೆಗೆ ಸುರ್ಕಿಗಾರೆಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಸಿಮೆಂಟ್‌ಗಾರೆಯ ಉಪಯೋಗವು ಹೆಚ್ಚುತ್ತಿದೆ (ಶಿಲ್ಪನಾ. ೨೮೦). **ಚುರ್ಕಿಗಾರೆ** : ಮಾಳಿಗೆಗೆ ಚುರ್ಕಿಗಾರೆಯನ್ನು ಹಾಕದಿದ್ದರೆ ನೀರು ಇಳಿಯುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). [ಸುರ್ಕಿ + ಗಾರೆ$_1$]

ಸುರ್ಕು$_1$, ಸುಕ್ಕು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಕುಗ್ಗು; ಸಂಕುಚಿತವಾಗು : "ಸುರ್ಕು – ಸಂಕೋಚೇ (ಕುಗ್ಗು)" (ಶಮಧಾ). ೨. ಕೊಂಕು : ಸುರ್ಕುವ ಕುರುಳ್ (ಶಬ್ದಾನು. ೯೬ ಪ್ರಯೋ). ೩. ಅಂಜು; ಭಯಪಡು : ಹುತವಹಶಿಖಾವಳಿಗೆ ಸುಗಿದು ಸುರ್ಕುವೆಂತಿರೆ (ಪರ್ದಪು. ೬-೨೩ ವ); ಪಂಬಲಿಸುತುಂ ಸುರ್ಕುತುಂ ಕಂಪಿಸುತೆ . . . ಬೇಳಾದನಾ ಭಕ್ತವರ್ಯಂ (ವೃಷವಿ. ೩೦-೩೧); ಸಂಗರದೊಳ್ ಬಂಗಂಬಟ್ಟುದರ್ಕೆ ಸುರ್ಕದ (ಚಕವಿ. ೨-೫೪). ೪. ಮಂಕಾಗು; ನಿರುತ್ಸಾಹಗೊಳ್ಳು : ಸಾಯಕಂ ನಡೆ ನೊಂದಯ್ಯ ಸುರುಳ್ಪುರುಳ್ದ ತುರಗಂ ಸುರ್ಕಿರ್ದ ಸೂತಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೯೧); ಕವಿತಾನೀಕಿಗೆ ಬಾಳ್ವೆಂದೆ ಮನುಜರ್ ಕೊಂಕಿಟ್ಟುರಿಂತೆಂದು ಸುರ್ಕುವನಾ ಬ್ರಹ್ಮನ ಕಿಟ್ಟಿ (ಸಂಪವ. ೧೫-...). **ಸುಕ್ಕು$_1$** : ೨. ಪೊಳೆವಲರ್ಗಣ್ಣ ನೀಳ್ದ ನಿಡುಪುರ್ವಿನ ಸುಕ್ಕಿದಮರ್ಕೆ ವೆತ್ತ ಕುಂತಳದ . . . ಅಂಗನಾವಳಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೩-೧೬). ೪. ವೀರಾಭ್ಯುದಯ ಕೈಸಜೆಯೋಯ್ತು ಸುಕ್ಕಿತು ಮನದ ಸುಮ್ಮಾನ (ಕುಮ್ಮಾಭೀ. ೧೦-೧೩); ಚರಣಾಂಗಳಿಂ ದರೆಯ ಸುಕ್ಕುವರ್ ಕಕ್ಕುವರ್ ಮೂಗಿನಿಂ ಶೋಣಿತವನು (ಚಬಪು. ೨೮-೨೬). ೫. ಒಣಗು; ಶುಷ್ಕವಾಗು : ಹರಶರಣರಿಗೆ ಮುಂಬರಿದು ನೀಡರುಯೆಂದು ಕೊರಗಿ ಕೋಪದಿ ಸುಕ್ಕೆ ದ್ರಾಕ್ಷಿ (ಅಮುಸಾಂ. ೭-೫೦). ೬. ಸುಕ್ಕಾಗು; ಮುರುಟಿಕೊಳ್ಳು: ಕಾಯಿ ಸುಕ್ಕದಂ[ಪಾಠಾಂ. ಸುಕುವಂ]ತೆ ಅದಕೆ ಬಾಳೆಯ ಪಟ್ಟೆಯಂ ತುಂಬಿ (ಸೂಪಶಾ. ೫-೨೫). ೭. ತೆರೆಗಟ್ಟು ; ಪದರವಾಗು : ತಲೆ ನಡುಗೆ ಸುಕ್ಕಿದ ಮೆಯ್ಯೊಳಂ ಜಗುಳ್ದುಡುಪನೆತ್ತುತೆ ಮುರುಡುಗೋಲ್ಪಿಡಿದು ತಡವರಿಸಿ ನಡೆವ ಮುದುಪಂ (ಚಬಪು. ೧೦-೬೬). 'ಸೊರಗು$_1$' ಹೋ.

ಸುರ್ಕಿರ್, ಸುಕ್ಕಿರ್ = ಮುರುಟಿಕೊಂಡಿರು : ಮಿಡುಕದೆ ಭೀಷ್ಮ ನೋಡುತಿರು ಕುಂಭಜ ಸುರ್ಕಿರು ಕರ್ಣ ಮಿಕ್ಕು ಮಾರ್ನುಡಿಯದೆ ಮೂಗುವಟ್ಟಿರು (ಪಂಪಭಾ. ೬-೩೩); ಅಭಿಮನ್ಯು ಮಂಜು ಪಾಯದ ತಾವರೆಯಂತೆ ಸುಕ್ಕಿರೆ (ಬಂಪಾ. ೯-೨೦ ವ); ಬಾಡಿ ಬಿಸುಟೆಲೆಯ ಗಳಿಗೆಯಂ ಸುಕ್ಕಿರ್ದಣಲೊಳಡಸಿ ನೆರೆದಲೆಗೆ ಮಸಿದೊಡೆದು . . . ಹಣ್ಣುಮುದುಕಿಸೂಳೆಯರೆಸೆದರು (ಚಬಪು. ೧೦-೬೬).

ಸುರ್ಕು$_2$, ಸುಂಕು$_1$, ಸುಕ್ಕು$_2$ (ನಾ). ೧. ಗುಂಗುರಾದುದು; ಕೊಂಕಾದುದು: ಕರದುದು ಕಣ್ಣ ಬೆಳ್ಪನಧರಂ ಕುರುಳೋಳಿಗೆ ಸುರ್ಕಿನೋಲಗಂ ಪರೆವುದು (ಶಮದ. ೨೫ ಪ್ರಯೋ). ೨. (ಶರೀರವು) ಸುಕ್ಕುಗಟ್ಟುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ: ಸುರ್ಕಲ್ತೆ ಧನುರ್ವಾತದ ತಕ್ಕನವೋಲ್ ತೆಗೆದುಮಂಗಮಂ ಪೆಜಗಣ್ಣ(ಣ್ಣು)ಂ ಪಕ್ಕದೊಳೆ ಶೂಲೆಗಳಲೆಗಳಕ್ಕುಂ ಕೆಂಪುಗುರ್ಗಳೊಳ್ ಬಸಿಱ್ ತೆಗೆದಿಕ್ಕುಗಂ (ಬಿಮವ. ೧೫-೪೨). ೩. ತೆರೆಗಟ್ಟಿರುವುದು ; ಪದರವಾಗಿರುವುದು. **ಸುಂಕು$_1$** : ೩. 'ಸುಂಕಿಡು' ಪರಾ. **ಸುಕ್ಕು$_2$** : ೩. ಶರೀರದಲ್ಲಿ . . . ಸುಕ್ಕುಗಳಿಲ್ಲದ . . . ಶಾಮವರ್ಣವಾದ ನೇತ್ರಗಳುಳ್ಳ ಗಜಗಳು ಮಂದ್ರಜಾತಿ ಗಜಪನಿಸುವವು (ಸೌಗಂಧಿ. ೨೬೮-೧೧); ಪರಿಸವುಕ್ಕುವ ಮೊಗಕ್ಕೆ ಸುಕ್ಕು ತರತೆರೆಯಾಗೆ . . . ಕದುಪನ್ನ ಹಣ್ಣುದುಕಿ ಶಬರಜ್ಜಿ ನಡುಗಿ ನಡೆದಳ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೬೭-೧೦೪). ೪. ನಿರಿಗೆ ; ಪದರ : ಕಕ್ಕದುಱುಬಿನ ತೊಂಡಿಲು ಮಣಿಬಲೆ ಚೊಕ್ಕ ಬೊಟ್ಟಿಕ್ಕಿದ ಜವಕೆ ಓಕ್ಕಿ ಲೆಕ್ಕಿಸಿ ತಿದ್ದಿ ನಿಱಿವಿಡಿದುಡಿಸಿದ ಸುಕ್ಕಿನಂಬರದೊಳಸೆದರು (ಭರಚ. ೩೧ ೪೧); ಶ್ರೀನಿವಾಸಯ್ಯ ಹಾಸಿಗೆಯ ಸುಕ್ಕು ಸರಿ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ (ದೂಪ್ಪು. ೧೪).

ಸುಕ್ಕಾಗು = ಮುದುಡೆಯಾಗು; ಮುದ್ದೆಯಾಗು : ರೆಯಾನ್ ಬಟ್ಟೆಗಳು . . . ಬಟ್ಟೆ ಬೇಗ ಸುಕ್ಕಾಗುತ್ತದೆ (ಗೃಹವಿ. ೬೦). [< ಸುರ್ಕು$_1$]

ಸುರ್ಕುಂಗುರುಳ್, ಸುಕ್ಕುಂಗುರುಳ್, ಸುಕ್ಕುಂಗುರುಳು, ಸುಕ್ಕುಗುರುಳು (ನಾ). ಗುಂಗುರುಕೂದಲು : ಭೃಂಗಾವಳಿ ಸುಯ್ಗೆ ಸಾರ್ವ ತೆಱದಿಂ ಸುರ್ಕುಂ ಗುರುಳ್ಮಾಲೆ ನೀಳ್ಪುವು (ಮಲ್ಲಿಪು. ೪-೯೬); ಸುರ್ಕುಂಗುರುಳ ಸುಟಿಗುರುಳ ನಿಡುಗುರುಳು ರುಳಿಗುರುಳ್ ತುಂಬಿಗುರುಳ ಗೋಪಸ್ತ್ರೀಯರ್ (ಜಗವಿ. ೪-೧೨೫); **ಗಡಾಳಂ**

ಪರಮಾದುದರ್ಕೆ – ಪುಟ್ಟುಂಗುರುಡಂ, ಸುರ್ಕುಂಗುರುಳ್ (ಶಮದ. ೧೬೦ ಪ್ರಯೋ.).
ಸುಕ್ಕುಂಗುರುಳ್ : ಒಕ್ಕುಡಿತೆಗಂಗಳಬಲೆಯ ಸುಕ್ಕುಂಗುರುಳವಳ ಪಲ್ಲವಾಧರ ದವಳಂ . . . ತಾಂ ತರ್ಕೈಸಲು (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೦-೨೫೮); ಚಂಪಕದ ನಿಳುಮೂಲ ನಳತೋಳು ನಿಮಿರ ಸುಕ್ಕುಂಗುರುಳ್ ಬೆಳಸಲಳಿವಣ್ಣಳುಜ್ ದಿಟ್ಟನಾರತಿ ಮುತ್ತಿನಾರತಿ ಯನೆತ್ತಿ (ಚತುವು. ೨-೬-೪೨). **ಸುಕ್ಕುಂಗುರುಳು** : ಸನ್ಮಾರ್ಗಸಂಪನ್ನಗಾಜಿಂಗ ಸುಕ್ಕುಂಗುರುಳ ಸತಿಯರೊಪ್ಪುವರು (ವೀಶ್ವಪು. ೩-೭-೭); ಮಡಕಿಳಿದ ಕುರುಳ ನಿಹಿಗುರುಳ ಸುಕ್ಕುಂ[ಪಾಠಾಂ. ಸೀರ್ಕುಂ]ಗುರುಳ ನಿಡಿಗುರುಳ . . . ಕೋವಾಲೆಯರಡೆವಿಡದೊಡಗಿ ಬರುತಿರ್ದರು (ಚಬವು. ೩೭-೪೭). **ಸುಕ್ಕು ಗುರುಳು**: ಇಕ್ಕೆಲದೊಳು ಚಾಮರವನು ಬೀಸುವ ಸುಕ್ಕುಗುರುಳ ನೀರೆಯರು (ನೇಮಿಸಂ. ೩-೯೦); ಜೇನುತುಪ್ಪವನೆರೆದು ಸುಕ್ಕುಗುರುಳಳಿವಣ್ಣು ಮೋಹದಿಂ ತುತ್ತುಮಾಡುಣಿಪ ಸವಿ ಕಿಳಿದೆನಿಸುತ (ಗುರುಚಾ. ೭-೩). [ಸುರ್ಕು$_1$ + ಕುರುಳ್]

ಸುರ್ಕುಂಗುರುಳಿ (ನಾ). ಗುಂಗುರುಕೂದಲುಳ್ಳವಳು : ನಿಡುಗಣ್ಣೆ, ನಿದುವರಲಿ, ಸುರ್ಕುಂಗುರುಳಿ, ಕರಿಕಿ, ಬಿಳಿಕಿ, ಮುದುಕಿ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೯೪ ಪ್ರಯೋ).
[ಸುರ್ಕುಂಗುರುಳ್ + - ಇ$_2$]

ಸುರ್ಕುಂಬಗೆ (ನಾ). ಕುಗ್ಗಿದ ಮನಸ್ಸು; ಸಂಕೋಚಗೊಂಡ ಮನಸ್ಸು : ಕಿಱುಮೊಗದ ಸುರ್ಕುಂಬಗೆಯ ಭಾವದಿಂ ನಿಂದಿರ್ಪುದುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೪೯-೧೭).
[ಸುರ್ಕು$_1$ + ಬಗೆ$_2$]

ಸುರ್ಕುಗಿವಿ (ನಾ). ಮಡಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಕಿವಿ : ಸುರ್ಕುಗಿವಿ ಭೂಮಿಯೊಳಾಡಿವ ಬಾಲವೊಪ್ಪೆ ಘರ್ಜಿಸಿ ಮಿಗೆ ಪಾರಿ ಮೇಲ್ವರಿವ ಬಗ್ಗವನಿಕ್ಕಿದನುಗ್ರಲುಬ್ಧಕಂ (ಶಬಶಂ. ೩-೫೩). [ಸುರ್ಕು$_1$ + ಕಿವಿ$_1$]

ಸುರ್ಕುಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕುಗ್ಗುವಂತೆ ಮಾಡು; ಕುಗ್ಗಿಸು : ಒತು ಮಾಡುವ ಕಾಲವೇಳಾಭಾತಿಯಂ ತಪ್ಪಿಸಿದೊ ನಿತ್ಯಪುನೀತ ಶೀಲಪ್ರತಚರಿಯೆಯಂ ಸುರ್ಕು[ಪಾಠಾಂ. ಸಿಕ್ಕು]ಗೊಳಿಸಿದೆಯೊ (ಬಸವು. ೪೭-೧೨). [ಸುರ್ಕು$_2$ + ಕೊಳ್$_1$ + - ಇಸು$_1$]

ಸುರ್ಕುವೆಱು (ಕ್ರಿ). ಸುಕ್ಕಾಗು; ಮುದುಡು : ಏಳುತ್ತಂ ಮಲ್ಲನಲ್ಲಿಂ ಮಱಿಯ ಮರ್ದಿರೆ ಕಿಳ್ಕೊಟ್ಟೆಯೊಳ್ ಸುರ್ಕುವೆತ್ತಾ ಬಾಳಂ ಮೇಣ್ಬಳ್ಳಿ (ರಾಜಶೇ. ೯-೨೯).
[ಸುರ್ಕು$_2$ + ಪೆಱು$_1$]

ಸುರ್ಕುಸಿರ್ (ನಾ). ಕುಗ್ಗಿದ ಉಸಿರು : ಕಲಶಕುಚಂ ಕದಕ್ಕದಿಸೆ ಸುರ್ಕುಸಿರಿಂ ನಡುಗಿತ್ತು ಚಿತ್ತಂ (ಶಂರಾಮಾ. ೧೧-೮೮). [ಸುರ್ಕು$_1$ + ಉಸಿರ್$_2$]

ಸುರ್ಕುಟಿ (ಕ್ರಿ). (ಕೂದಲಿನ) ಗುಂಗುರು ಇಲ್ಲವಾಗು : ಸುರ್ಕುಟಿದುರುಳಿ ಗುರುಳ್ ನಸುಸುರ್ಕಿದ ಕುಚಚೂಚುಕಂ ಬೆಳರ್ತಧರಂ . . . ಎಂ ನೃಪನ ಮನಮನಳವಡಿಸಿದುದೋ (ಆದಿಪು. ೧೧-೧೪೫). [ಸುರ್ಕು$_2$ + ಉಳಿ$_1$]

ಸುರ್ಕುರಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ : ಕಡಸಿಗೆ ಕಾಗದೊಂಡೆ ಕಹಿದೊಂಡೆ . . . ಮಾರುಡ ಮದದಾನ ಸುರ್ಕುರಿಕೆ[ಪಾಠಾಂ. ಸುಬ್ಬುಗರೆ] ಕಬ್ಬಳಿ . . . ಅದರ್ದುವು ಬಳ್ಳಿವಳ್ಳಿ ಬನದೊಳ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೩-೨೭). [< ಸುರಸುರಿಕೆ]

ಸುರ್ಟು 'ಸುರುಟ್ಟು$_3$' ನೋ.

ಸುರ್ಬಡರ್ 'ಸುರ್ವಡರ್' ನೋ.

ಸುರ್ಬು 'ಸುರ್ವು$_3$' ನೋ.

ಸುರ್ಬುಗೊಳ್ 'ಸುರ್ವುಗೊಳ್' ನೋ.

ಸುರ್ಬುರು 'ಸುಬ್ಬುರು' ನೋ.

ಸುರ್ಬುರುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ದಟ್ಟವಾಗು; ಸೊಂಪಾಗು : ಧರ ಪೂಗೆಯಿಡುವೊಡ ಪುಲ್ ಸುರ್ಬುರುಗೊಂಡಳದಳಿಸಿ ಮೇಣ್ ತಳರ್ತಸದಿರ . . . ಕೆಟಗರಡು ಪುರುಷದೊಳ್ ನೀರಕ್ಕುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೫-೧೨). 'ಸುರ್ವು$_3$' ಪರಾ.
[ಸುರ್ಬುರು (< ಸುಬ್ಬುರು) + ಕೊಳ್$_1$]

ಸುರ್ಬುರುಬಾಲ (ನಾ). (ದಟ್ಟವಾದ) ಕೂದಲುಳ್ಳ ಬಾಲ : ಸುರ್ಬುರು ಬಾಲವಾಗೆ ಶುನಕಂ ಪಾಟ್ಟುಂ ಶುಭಪ್ರಾಪ್ತಿಯಂ (ಲೋಕೋಪ. ೧೧-೧೦೦). 'ಸುಬ್ಬುರುವಾಲ', 'ಸುರ್ವು$_3$' ಪರಾ. [ಸುರ್ಬುರು (< ಸುಬ್ಬುರು) + ಬಾಲ$_1$]

ಸುರ್ಬುವಜ್ಜೆ (ನಾ). ಒತ್ತೊತ್ತಾದ ಹೆಜ್ಜೆಯ ಗುರುತು : ಪಳಂಚಿ ಧೂಳಿವಿಡುತ್ತಿರ ಪೋಪ ಪೆರ್ಬುಲಿಗಳ ಸುರ್ಬುವಜ್ಜೆಗಳುಮಂ . . . ಕಂಡು (ಕುಸುಮಾ. ೧೪-೨೯ ವ).
[ಸುರ್ಬು (< ಸುರ್ವು$_3$) + ಪಜ್ಜೆ$_1$]

ಸುರ್ಮಾ 'ಸುರಮ' ನೋ.

ಸುರ್ಮಾಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಾಳೆಮರ (?) : ಬರಗಾಲದ ಆಹಾರ . . . ಮೊಳೆಕೆಗಳು. – ೧ ಬಿದರಿನ ಮೊಳಕೆ, ೨ ಸುರ್ಮಾಡವೆಂಬ ತಾಳೇಮರದ ಮೊಳಕೆ (ಕಭಾಗ. ೧೧ ಪಂ). [?]

ಸುರ್ಮಾಪದ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಾಡು : ಇವನ ಮೇನವನ್ನು ಬೋಯಿಗಳು ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು . . . ವಾಡಿಕೆಯಾಗಿ ಹೇಳುವ ಬೆಸ್ತರ ಸುರ್ಮಾಪದವನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಂಡು (ಸುಮಚ. ೩೩). [ಸುರ್ಮಾ? + ಪದ$_2$]

ಸುರ್ರು 'ಸುಱು' ನೋ.

ಸುರ್ವಡರ್, ಸುರ್ಬಡರ್ (ಕ್ರಿ). ಒತ್ತಾಗು ; ನಿಬಿಡವಾಗು : ತದಕಿನ ತಾಳ . . . ಮರಂಗಳ ಕೊಂಬುಗಳಂಬರಂಬರಂ ಪುದಿದು ಪೊದಟ್ಟು ಸುರ್ವ[ಪಾಠಾಂ. ಬ್ಗ] ವರ (ಲೀಲಾವ. ೭-೨೨; ಸೂಕ್ತಿಸು. ೩-೨೫ ನೋ); ಕುವಲಯನೇತ್ರ ಸುರ್ವಡರ್ದ ಪೆಣ ಸುಕೋಮಳದೇಹದೀಪ್ತಿಸಂಭವ ವಿಲಸತ್ಪಯೋಧರಿಯೆನಿಪ್ಪುದಜಿಂ (ದಶಕು. ೧೨-೧೭೬). **ಸುರ್ಬಡರ್** : ಕಿಱುಪುವ ಕಿವಿ ಕಡುಪೊಗರಂ ಪೆಱುವ ಮೊಗಂ ಸುರ್ಬಡರ್ದ ವಾಳಾಗ್ರಂ ಮುಂದುಱುವಾಯ್ದು ತವಕಮೊಪ್ಪುವ ಕುಱುಪಿನ ಕುದುರೆಗಳನಾರ್ದು ಬಿಟ್ಟರ್ ಸುಭಟರ್ (ದಶಕು. ೨-೧೮). [ಸುರ್ವು$_2$ + ಅಡರ್$_1$]

ಸುರ್ವಾಲ್ 'ಸುರವಾರಿ' ನೋ.

ಸುರ್ವು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಸೊಕ್ಕು; ಅಹಂಕಾರಪಡು : ಉರ್ವಿದನ ಕೊರ್ವಿದನ ಜಗದೊಳು ಜರ್ವಿದನ ಸುರ್ವಿದನ ಚರ್ವಿತಚರ್ವಣವನೊರ್ವರೊಳು ಗರ್ವಿಸಿದನ ನಿರ್ಗರ್ವಿತನು (ಸಾನಂಚ. ೮-೮ ವ); ನಿಚ್ಚಗಾಳಿಗದೊಳುಬ್ಬೆಗಂಬಟ್ಟು ಸುರ್ವಿಯಬೞಿಪ ಪರಿಜನಂಗಳುಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೭-೭೬ ವ). [?]

ಸುರ್ವು$_2$ (ಕ್ರಿ). (ಹುಲ್ಲು, ಸಸ್ಯ ಮುಂತಾದುವು) ಸೊಂಪಾಗಿ ಬೆಳೆ ; ಒತ್ತಾಗಿ ಬೆಳೆ : ಮಾವುಗಳೆಲ ರಸಾಸಾರದಿಂ ಕರ್ವುಗಳ್ ಸುರ್ವಿದು ಸೊಂಕಿಂದೊಕ್ಕ ಸಾಜಿಂ ಬಳೆದು (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾ. ೨೩೭-೭೩; 1174). [?]

ಸುರ್ವು$_3$, ಸುರ್ಬು (ನಾ). ೧. ದಟ್ಟಣೆ; ನಿಬಿಡತೆ: ಕಣ್ಗೆಸೆವೆಲೆ ವಳ್ಳಿಯಾಗರದಗುರ್ವು ತಮಾಳದ ಸುರ್ವು[ಪಾಠಾಂ. ಪುರ್] ಸುತ್ತಲುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೬೨); ದಿವಕ್ಕಡರಲೇಣಿಯಂ ಸಮೆಯಲುಂ ವಲಂ ಬಾಚ್ಚೆಯೆಂಬವೋಲ್ ಬೆಳೆದುನಿಂದ ಪೆರ್ವಿದಿರ ಸುರ್ವಗುರ್ವಲ್ಲಿಯುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೧೯೩); ಬೆಳೆದು ಪೊಂಬಸುರ್ವೆತ್ತ ಪತ್ರಂಗಳ ಸುರ್ವಿನಗುರ್ವನೊಳಕೊಂಡು (ಮಹಾನೀ. ೧೪-೧೨ ವ). **ಸುರ್ಬು** : ೧. ನಡುವೊಲಕ್ಕೆ ತೊಡವೆನಿಸಿ ಪರ್ಬಿಕೊಂಡಲುಗುವ ಸು[ಪಾಠಾಂ.ಪ]ರ್ಬು ಪುರ್ಬಿಕ್ಕು ವಂತಿರ್ದ ಪೆರ್ಬಟ್ಟೆಯ ಪುರ್ಬಿನೊಳ್ (ಲೀಲಾವ. ೫-೫೪ ವ). ೨. ಒತ್ತು ; ರಾಶಿ: ತನ್ನನುಚಿತಾವೇಗಕ್ಕಂ ಯಥಾಯಥೋದ್ವೇಗಕ್ಕಂ ಮನದೊಳ ನಕ್ಕು ಕರುಳ ಸುರ್ಬಿಂ ಪುರ್ಬಿಂಗಿಟಿವ ಚೆಮರ ಬಂಧಿಪೊನಲಂ (ಲೀಲಾವ. ೭-೧೭ ವ). [< ಸುರ್ವು$_2$]

ಸುರ್ವುಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ದಟ್ಟಣೆ ಅಳಿ,– ಹಾಳಾಗು : ಒಂದೊಂದದ ಯೊಳುಡಿದು ಪಲ್ಲಟಂಬಿರ್ದು ಸುರ್ವುಗೆಟ್ಟ ಪುಲ್ಗಳಿಂ ಪರ್ವಿದ ಮಯ್ಯು ತೀನ್ಗೆ ಪೆರ್ವುಲಿ ಗಳ್ ಪೊರಳ್ಪ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೬೫ ವ). [ಸುರ್ವು$_3$ + ಕೆಡು$_1$]

ಸುರ್ವುಗೊಳ್, ಸುರ್ಬುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಒತ್ತಾಗು; ನಿಬಿಡವಾಗು: ಪರ್ವಿ ಕೊರ್ವಿ ಸುರ್ವುಗೊಂಡ ಮಾಧವಿಯ ಪೊದಱು (ಪಂಚತಂ. ೨೫೦-೭); ಸುರ್ವುಗೊಂಡಿರ್ದ ಪೆರ್ಮೆಳೆ (ಜೀವಸಂ. ೧೨೦-೧೧). **ಸುರ್ಬುಗೊಳ್** : ತರತರಂಗೊಂಡು ತುಱುಗಿ ಕವಲ್ತ ಕಿಱುಗೊಂಬುಗಳ ಪರ್ಬಿಂ ಸುರ್ಬುಗೊಂಡು (ಲೀಲಾವ. ೫-೫೫ ವ); ತಳ್ಪಂಕಗೊಳ್ಳ ಸಮಯದೊಳ್ಪುತ್ತುತುದಿವರೆಗಂ ಸುರ್ಬುಗೊಂಡು ಪರ್ಬಿದ ಕರ್ಬಳ್ಳಿಯ ಪೆರ್ಬಳ್ಳಿ (ರಾಜಶೇ. ೫-೫೫ ವ). [ಸುರ್ವು$_3$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಸುಲಕ್ಷಣ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಗುರುತು; ಶುಭಲಕ್ಷಣ : ಪರ್ಣ ಶೋಭಿತದಲಂಕಾರದ ಸುಲಕ್ಷಣದ . . . ವಾಜಿಯಂ ಕಂಡು (ಪ್ರಭುಭಾ. ೪-೮).

೨. ಸೊಗಸಾದುದು; ಚೆನ್ನಾದುದು: ಸುಲಕ್ಷಣವಾದ ತರಳಾಂಗಳನ್ನೂ ಧಂಡಿಯಾಗಿ ಕೊಂಡವು (ಬಾಳಹೂ. ೬೦). [ಸಂ.]

ಸುಲಗ್ನ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಕಾಲ; ಸುಮುಹೂರ್ತ: 'ಸುಲಗ್ನಾಸ್ಸಾವಧಾನ, ಸುಮುಹೂರ್ತಾಸ್ಸಾವಧಾನ' ಎಂದು ಪುರೋಹಿತರೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೂ ಶಾಂತಿವಾಚನ ಮಾಡುತ್ತಿರಲು (ಶಾಂತಲಾ. ೧೧೮). [ಸಂ.]

ಸುಲತಾನ 'ಸುಲ್ತಾನ್' ನೋ.

ಸುಲತಾನಿ 'ಸುಲ್ತಾನೀ' ನೋ.

ಸುಲತಾನಿವರಹ (ನಾ). ಒಂದು ನಾಣ್ಯ : (ಕ).

[ಸುಲತಾನಿ (< ಸುಲ್ತಾನೀ) + ವರಹ]

ಸುಲತಾನಿಹಣ (ನಾ). = ಸುಲತಾನಿವರಹ : (ಕ).

[ಸುಲತಾನಿ (< ಸುಲ್ತಾನೀ) + ಹಣ (< ಪಣವು₁)]

ಸುಲತಾನಿಹರದಾರಿ (ನಾ). ಭೂಮಿಯ ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಅಳತೆ :(ಕ).

[ಸುಲತಾನಿ (< ಸುಲ್ತಾನೀ) + ಹರದಾರಿ]

ಸುಲದಿ (ನಾ). (?): ಕರ್ನಾಟಕಾ ಬಂಗಾಳ ಕೈರಳ ಕಾಶ್ಮೀರ ಸಚಿರತಾರಾದಾ ಐವತ್ತಾರ್‍ರು ದೇಶಾಧೀಶ್ವರರಾದ ಅನ್ನಿಜ ಸುಲದಿ ಕಂಬುಕಂಟ ಕುಲಿಶಾವನಶಿತ್ರಾ ನಂದಿಕೋಲು (ಎಕ. XVI. ಗುಬ್ಬಿ. ೬೪-೨೦: 1672). [?]

ಸುಲಭ (ಗು). ೧. ಸರಾಗವಾದ; ಕಷ್ಟವಲ್ಲದ. (ನಾ). ೨. ಸಲೀಸು; ಕಷ್ಟವಲ್ಲದುದು: ಹಾವಿನ ಕೊಡನು ದೋಟಿಗೆ ಸುಲಭವೇ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೩-೨೮); ಎಲ ಕಂಚವೀರಾಖ್ಯ ಕೇಳೀ ಮತಂ ನಮ್ಮ ಸುಲಭವಪ ವೀರಶೈವಾಚರಣೆಯಿಲ್ಲವ್ಸ (ವೀಶ್ಮಪು. ೫-೩-೧೨); ಸುಲಭವಲ್ಲದ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಜಾರಿದುದರಿಂದ ಈ ಉಂಗುರವು ದುಃಖಪಡಿಸತಕ್ಕುದಾಗಿದೆ (ಶಾಕುಂತ. ೦೬-೧೦). ೩. ಅಲ್ಪತೃಪ್ತನಾದವನು: ಸುಲಭನಲ್ಲದ ಶಿಷ್ಯನ . . . ವಿಚಾರಿಸಿ ಮಾಡುವುದೇಶ ಅಂಧಕನ ಕಯ್ಯ ಅಂಧಕ ಹಿಡಿದಂತ (ದೇದಾವ. ೧೨-೧೯). ೪. ಕಷ್ಟವಿಲ್ಲದೆ ದೊರಕುವವನು : ಸುಲಭನು ನೀನೆಂದು ನಿನ್ನ ಬಳಿಗೆ ಬಳಲಿ ಬಂದೆನೂ ದೊರೆಯ ಸುಲಭ ನೀನಾದರೆ ಒಲಿದು ಸಲಹದೇಕೊ (ಪುರಂದ. ೨-೧೯೯-೨). ೫. [ಛಂದ] ಅಕ್ಷರಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ, ಪಾದದಲ್ಲಿ ಏಳು ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ 'ಉಷ್ಣಿಕ್' ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ : ನನಭವಯುತದಿಂ ವನರುಹವದನೇ ನಿನಗಿಳಿವುವ ನಾಂ ಜನನುತ ಸುಲಭಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೪೯). [ಸಂ.]

ಸುಲಭಕೋಪ (ನಾ). ಸ್ವಲ್ಪಕಾರಣಕ್ಕಾಗಿ ಕೋಪಗೊಳ್ಳುವವನು : ಈತನು ಸುಲಭಕೋಪನಾದ ದೂರ್ವಾಸನು! (ಶಾಕುಂತ. ೪೬-೧೨). [ಸಂ.]

ಸುಲಭಕೋಪಿ (ನಾ). ಸ್ವಲ್ಪಕಾರಣಕ್ಕಾಗಿ ಕೋಪಗೊಳ್ಳುವ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಸುಲಭ ಕೋಪಿಗಳು ಉದ್ರೇಕಸ್ವಭಾವವವರು (ಪುನರು. ೫೩೦). [ಸಂ. ಸುಲಭಕೋಪಿನ್]

ಸುಲಭಗ್ರಾಹ್ಯ (ನಾ). ಕಷ್ಟವಿಲ್ಲದ ತಿಳಿಯುವಂತಹುದು: ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಸುಲಭಗ್ರಾಹ್ಯವಾಗಿ ಕವಿತೆಯು ಅವರ ಚಿತ್ತಕ್ಕೆ ಸಂತೋಷಕರವಾಗುವುದೆಂದು ನಾನು ತಿಳಿಯುತ್ತೇನೆ (ಕವಿಪು. ೨೮೮). [ಸಂ.]

ಸುಲಭತೆ (ನಾ). ಕಷ್ಟವಿಲ್ಲದಿರುವುದು; ಹಗುರವಾಗಿರುವುದು: ಲಲನೆಯರ ಹೃದಯದವೊಲೀಕ್ಷಿಸೆ ನೆಲೆಯನೀಯದ ಕೃತಕಸರಸಿಯ ಸುಲಭತೆಗೆ ಸಹದೇವನನ್ನನು ಸೋತು ನಡೆತಂದ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೩-೧೬); ಕಲಿತಲ್‌ವರಾ ಮುನಿಯ ಶಿಕ್ಷೆಯ ಸುಲಭತೆ ಯಲಪಿಳಾಸ್ಯತಸ್ತ್ರವ ವಿಲಸದಭಿರಂಜನೆಯ (ತೊರವ. ೧-೧೨-೨). [ಸಂ. ಸುಲಭತಾ]

ಸುಲಭವಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ : ಸುಲಭದಲೆ ನೀರುವಲೆ ಪಶಕವಲೆ (ರುಕ್ಮಾಂಗ. ೧೦-೧೯). [ಸುಲಭ + ಬಲೆ₁]

ಸುಲಭಸಾಧ್ಯ (ನಾ). ಕಷ್ಟವಿಲ್ಲದೆ ಪಡೆಯಬಹುದಾದುದು : ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ ಉತ್ತರ ಸುಲಭಸಾಧ್ಯವಾಗಿ ದೊರೆಯುವುದೂ ಇಲ್ಲ (ಪ್ರಾಪಿ.ವಿ. ೨೧). [ಸಂ.]

ಸುಲಭೆ (ನಾ). ಕಷ್ಟವಿಲ್ಲದ ದೊರಕುವವಳು : ಸುಲಭೆ ನಾ ನಿನಗಲ್ಲ ನಿನ್ನನು ಕೆಲರು ನಗುವರು ಪರದ ಸದ್ಗತಿ ತೊಲಗುವುದು ಬೇಡಕಟಯೆಂದಳು(ಕುವ್ಯಾವಿ. ೨-೧೮).

[ಸಂ. ಸುಲಭಾ]

ಸುಲಭೋಪಾಯ (ನಾ). ಕಷ್ಟವಿಲ್ಲದ ಉಪಾಯ : ಇದನ್ನು ಪತ್ತೆಹಚ್ಚಲು ಸುಲಭೋಪಾಯವೊಂದು ಇದೆ (ದ್ರಾವಿ. ೨೪೯). [ಸಂ.]

ಸುಲಲಿತ (ಗು). ೧. ಸುಂದರವಾದ; ಮನೋಹರವಾದ : ಸುಲಲಿತವಲ್ಲನದಿಂ ಕಮಳಲೋಚನಂ ಸುಳಿದು ರಂಗದೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೬-೭೦); ಸುಲಲಿತ ಶೃಂಗಾರಾಮೃತ ಸಲಿಲಾಕರವೇಲೆ ಮದನವಿಜಯ ಮಹಾಮಂಗಲ . . . ಸುವರ್ಣಮಾಲೆಯೆಂಬಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೨-೧೩). ೨. ಹೆಚ್ಚು ಸಂತೋಷದ; ಅತಿ ಆನಂದದ. (ನಾ). ೩. ಚೆಲುವು. ೪. [ಛಂದ] ಅಕ್ಷರಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ, ಪಾದದಲ್ಲಿ ಆರು ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ 'ಗಾಯತ್ರಿ' ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ : ಕುಲಿಶ ಭೂಯುಗ್ಮಂ ನೆಲಸಿದಂದಕ್ಕುಂ ಜಲಜಪತ್ರಾಕ್ಷೀ ಸುಲಲಿತಂ ವೃತ್ತಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೮೧). [ಸಂ.]

ಸುಲಲಿತಗುಣ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಮಹಾಕಾವ್ಯದ ಲಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಸುಕುಮಾರಗುಣ : ವಿಲಸಿತ ಸದಳಂಕಾರಾದಿ ಸಂಸಾಧಿತಾರ್ಥಂ . . . ಸುಲ [ಪಾಠಾಂ. ಳ]ಲಿತಗುಣ ನಾನಾವೃತ್ತ ಜಾತಿಪ್ರವೃತ್ತಾಸ್ಖಲಿತ ರಸವಿಶೇಷೋಪಾಶ್ರಯ ಶ್ರೀನಿವೇಶಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೨೦೪). [ಸಂ.]

ಸುಲಲಿತವಿದ್ಯೆ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ವಿದ್ಯೆ; ಉತ್ತಮವಾದ ವಿದ್ಯೆ : ಎಲ್ಲಿ ಸುಲಲಿತ ವಿದ್ಯೆ ಬಹುಗುಣವಲ್ಲಿ ಗಣಿಕಾನಿಕರ ಮಣಿಗಣವಲ್ಲಿ ಗಜ ಜಾತ್ಯಶ್ವವಲ್ಲಿ . . . ಅಲ್ಲಿ ತನ್ನಾಧೀನಮಾಡಲು ಬಲ್ಲವನೆ ನೃಪನು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೩-೭೪).

[ಸಂ. ಸುಲಲಿತವಿದ್ಯಾ]

ಸುಲಲಿತೆ (ನಾ). ೧. ಚೆಲುವೆ; ಸುಂದರಿ: ತೋಳಬಂದಿಯ ಬಾಲಕಿಗೆ ಪುಲಿಯುಗುರ ಸುಲಲಿತೆಗೆ ನೇವಳದ ನಾಯಕಿಗೆ ರನ್ನದಾಳಿಯ ರಾಜಹಂಸೆಗೆ (ಗಿರಿಜಾ. ೩-೮೧ ವ). ೨. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಜಾಣೆ ವೀಣೆಯಂ ಶ್ರುತಿಗೈದು . . . ಸುಲಲಿತೆ ವರಾಳಿ ಕುಂತಳೆ ವಿಲಸತ್ಕಲ್ಯಾಣಿ ಶಂಕರಾಭರಣ ಸಮುಜ್ವಲವೇಣಿ ರಾಗರಂಜಿತ ಚಲಿಸದೆ ಪೊಸದೇಸಿ ಸೋಮಮುಖಿ ಬಾಜಿಸಿದಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೧೧-೮೮). [ಸಂ. ಸುಲಲಿತಾ]

ಸುಲಾಕಿ 'ಸುಲಾಕು' ನೋ.

ಸುಲಾಕು, ಸುಲಾಕಿ (ನಾ). ಕುರುಹು; ಸೂಚನೆ : ಕಾರು ಆವಸ್ಥೇ ಆವ್ರ ನಾನು ಸುಲಾಕು ಕೊಡ್ತೀನಿ (ಭೀಮಕಾ. ೨೨೧). ಸುಲಾಕಿ : ಕಳ್ಳನ ಸುಲಾಕಿ ತಿಳಿಯಲಿಲ್ಲ (ರಜಾ).

[<— ಮರಾ. ಸುರಾಖ್]

ಸುಲಾಲಿತ (ನಾ). ಅಂದ; ಸೊಗಸು: ಜವನಿಕೆಯಂ ಪಿಡಿದು ಸಮ್ಮೇಳನ ದೊಳೆಯ್ತಂದು ನಿಂದು ಸುಲಾಲಿತಂ ಮಿಗೆ ನಟಿಸಿ ಪುಷ್ಪಾಂಜಲಿಯನಿತ್ತಸದು (ಬಸವ. ೧೨-೪೪). [ಸಂ.]

ಸುಲಾವಣೆ 'ಸುನಾವಣೆ' ನೋ.

ಸುಲಿ₁ (ಕ್ರಿ). ೧. (ಸಿಪ್ಪೆ, ತೊಗಟೆ, ಪೊರೆ, ಚರ್ಮ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು) ತೆಗೆ; ಎಡೆ; ಕಳಚು : "ಸುಲಿ — ಆವರಣಾಪನೋದನೇ" (ಶಮದ್ಧಾ. ನ); ಭೀಮನನಿಬರ ಸದೆವ ತಾ ಸೊಪ್ಪಾಗಿ ಶತಕರ ತಿದಿಯ ಸುಲಿವನು (ಸಂಥವ. ೧೬-೮); ಸುಲಿದ ಬಾಳೆಯ ಹಣ್ಣನಂದದಿ ಲಲಿತವಹ ಕನ್ನಡದ ನುಡಿ (ಅಮೃತ. ೧-೫). ೨. (ಪೊರೆ, ಚರ್ಮ ಮೊದಲಾದುವು ತಾನಾಗಿ) ಕಳಚಿಕೊಳ್ಳು ; ಉಚ್ಚು : ದಂಡಕರಿಸಿಯರ ಮೆಯ್ಯ ತೊಗಲ್ ಪಾವಿನ ಪೆರೆ ಸುಲಿವಂತೆ ಸುಲಿದು ಪೋಗೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೭೨-೨); ಘರ್ಮವ್ಯಾಜದಿನೋಸರಿಸಿದ ಪೆರೆ ಸುಲಿದ ಪಾವಿನಂತಾಕೃತಿಯಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೩೯). ೩. ಬಿರಿ; ಒಡೆ : ತಲೆಗಳ್ ಪಜಿಯೆ ಬರಿಗಳ್ ಮುಱಿಯೆ ತೊಡೆಗಳುಡಿಯೆ ಪುಣ್ಗಳ್ ಸುಲಿಯೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೫೭ ವ). ೪. ಬಟ್ಟೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಬಿಚ್ಚು, — ತೆಗೆ: ಅಬ್ಬರವ ಕೇಳಿ ತಳವಾರ ಉಟ್ಟ ಸೀರೆಯ ಸುಲಿದ (ಬಸವ. ೧೧೧); ಚಾರುಹತ್ತನುಟ್ಟ ವಸ್ತ್ರಮಂ ತೊಟ್ಟ ತೊಡಿಗೆಯಂ ಸುಲಿದುಕೊಂಡು (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೪-೨೦ ವ); ದುರ್ಯೋಧನನು . . . ಸಭೆಯಲಿ ಸೀರೆಯನು ಸುಲಿಯಲ್ಕೆ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೪-೧೩೨). ೫. (ಚರ್ಮವು) ಕಿತ್ತುಹೋಗು ; ತರಚು ; ಗಾಯವಾಗು: ಅಂತು ಬಿಲ್ಲು ಸುಲಿದ ಮೊಟಕಾಲ್ಗಳುಂ ಕಟಲ್ದ ಪಲ್ಗಳುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೩೧ ವ);

ಮುಂಗ್ಮ ಸುಲಿವನ್ನಂ ಕಾಮನೆಚ್ಚಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೪-೧೪೫). ೬. (ಹಲ್ಲು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ತಿಕ್ಕು; ಉಜ್ಜು; ತೊಳೆ: ತಮ್ಮ ಕೆಯ್ಯುಗಳನರ್ಚಿಸಿ ದರ್ಭಶಯನಂ ಮಾಡಿ ಪಲ್ಲಂ ಸುಲಿದು ಶಸ್ತ್ರಸಂಗ್ರಹರಾಗಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೪೪ ವ); ಪಲ್ಲಂ ಸುಲಿವೊಡಂ ಕಿವಿ ತೀಂಬೊಡೆ ತುಱಿಸುವೊಡಂ ಪುಲ್ಲಿಂದನಿತುಂ ಪ್ರಯೋಜನಮುಂಟು (ಪಂಚತಂ. ೩೪-೧೪); ಪಲ್ಲಂ ಸುಲಿಯದೆ ಮಿಾಯದ ಮಿಳ್ಳದೆ ಕುಲದಿಂ ಕೆಟ್ಟವರನಣ್ಣ ನೀಂ ಮನ್ನಿಪುದೇ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೧೩). ೭. ಕಿತ್ತುಕೊಳ್ಳು; ವಸೂಲಿ ಮಾಡು: ಗಾಳಿಸು ಗೆಲ್ಲನಂ ಹರಹು ಹೂಡೆಗನಂ ಸುಲಿ ಸುತ್ತುಗಾಱನಂ ಶಾಳಿಸು ತೇವನಂ (ಲೀಲಾವ. ೨-೧೦೬); ಸುಲಿವನ್ನರಾರ್ ಅವನಿಂದ ಆ ರಾಜದಂಡಮನ್ (ಬಧ್ವಕ್ತ. ೪೦-೮೬೫). ೮. ಬೇರೆಯವರ ಹಣ, ಆಭರಣ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಬಲಾತ್ಕಾರವಾಗಿ ದೋಚು ; ದರೋಡೆ ಮಾಡು : ನಱ ಸುಲಿವ ಖಳರ ಕಳಕಳದ ಕೋಳಾಹಳ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೮-೨೯); ಜನವ ಪಸಾಯಿತವ ದೂತಾಳಿಗಿತ್ತನು ಸುಲಿದರವದಿರು ರಾಯನೋಲಗವ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೯-೯); ಕಾಲ್ಪಟ್ಟೆಯೊಳ್ ಸುಲಿದು ಪಾಂಥರ್ಕಳಂ (ದಿವ್ಯಚ. ೯-೪೦). ೯. ಉಂಟಾಗು; ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಸುಲಿಯ ಬೆಮರೊಳೆಯೆ ನಡುಕೊರಲುಲಿಯ . . . ನೆರೆದರ್ ನಲ್ಲರ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೪-೫೨).

[ದೇ. ॥ ತಮಿ. ಚೊಳಿ; ತುಳು. ಸುಲಿ, ತೊಲಿ]

ಸುಲಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಬಿಚ್ಚುವಿಕೆ: ‘ಸುಲಿವಡೆ’ ಪರಾ. ೨. ಸುಲಿಗೆ : ‘ಸುಲಿಪಡು’ ಪರಾ. [< ಸುಲಿ$_1$]

ಸುಲಿ$_3$ (ನಾ). ಹಸು; ಗೋವು: “ಸೆಳವುದಱೊಳ್ ದನದೊಳು ಸುಲಿ” (ಶಬ್ದಮಂ. ೧೦೬). [?]

ಸುಲಿಕೆ (ನಾ). ಸುಲಿದ ಭಾಗ; ನಾರು, ಸಿಪ್ಪೆ ಮುಂತಾದುವು: ನೆಯ್ದಿಲ ಸಣ್ಣಕಾವಿನೊಳಂ ಬಿಸತಂತುವಿನೊಳಂ ಕರ್ಬಾಳದ ಬಳ್ಳಿಯೊಳಂ ತೆಂಗಿನ ತಿರುಳೆಲೆಯ ಸುಲಿಕೆಯೊಳಂ . . . ಬೇಱವೇಱ ಸುತ್ತಿ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೫-೪೯). [ಸುಲಿ$_1$ + -ಕೆ]

ಸುಲಿಗಬ್ಬು (ನಾ). ಸಿಪ್ಪೆತೆಗೆದ ಕಬ್ಬು : ನಾ ಪಂಚಕಂಧರನು ಲಂಕೇಶ ದಶವಕ್ತ್ರನಾ ಪುತ್ರ ಪಂಶಜ ಮಹಾವೀರ ಸುಲಿಗಬ್ಬನೋಪಮರು ನೀವು (ಜನಮು. ೩೪-೩೩).

[ಸುಲಿ$_1$ + ಕಬ್ಬು (< ಕರ್ವು$_1$)]

ಸುಲಿಗೆ (ನಾ). ಬೇರೆಯವರಿಂದ ಹಣ, ವಸ್ತು ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಬಲಾತ್ಕಾರವಾಗಿ ಕಿತ್ತುಕೊಳ್ಳುವುದು, — ದೋಚುವಿಕೆ: “ಸುಲಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಯಾಕರಾಸನ ನಖಕ್ಷತಗಳೊಳು ಜಿಹ್ವೆಯಿಂ ರಸವ ಬಿಡುವಲ್ಲಿಯುಗಿಯೆನಿಕ್ಕುಂ” (ಶಬ್ದಮಂ. ೮೨); ಬ್ರಿಟಿಷರ ಆಡಳಿತದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನ ಮುಸಲ್ಮಾನರ ಕಾಲದಂತೆ ಕೊಲೆ ಸುಲಿಗೆಗಳಿಲ್ಲದೆ ದೇಶವು ಶಾಂತಿ ಸೌಖ್ಯಗಳ ತೌರೂರಾಗಿದೆ (ಯಕ್ಷಪ್ರ. ೩೯); ಕೊಲೆ ಸುಲಿಗೆ ಮೊದಲಾದ ಅನಾಚಾರ ಸ್ವೈರಾಚಾರಗಳಿಗೆ ಒಮ್ಮೆ ಆರಂಭವಾಯಿತೆಂದರೆ ಅವನ್ನು ತಡೆದು ಹಿಡಿಯುವುದು ಅಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ (ಯಕ್ಷಪ್ರ. ೧೦೯).

[ಸುಲಿ$_1$ + -ಗೆ$_2$]

ಸುಲಿಗೆಗಾರ (ನಾ). ಬೇರೆಯವರಿಂದ ಹಣ, ವಸ್ತು ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಬಲಾತ್ಕಾರವಾಗಿ ಕಿತ್ತುಕೊಳ್ಳುವವನು ; ದರೋಡೆಕೋರ : ಅವರ ಪ್ರಜೆಯಾದ ಕೇತಯನೆಂಬವನು ಹೆಸರುಗೊಂಡ ಸುಲಿಗೆಗಾರನೆಂಬುದು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಗೊತ್ತಿದೆ (ವೀರಬಂ. ೧೪). [ಸುಲಿಗೆ + -ಗಾರ (< -ಕಾಱ)]

ಸುಲಿಗೆಗಾರಿಕೆ (ನಾ). = ಸುಲಿಗೆ: ತಮ್ಮ ಪೂರ್ವಜರ ಸುಲಿಗೆಗಾರಿಕೆಯ ವೃತ್ತಿ ಬಾಬೂರಾಯರಲ್ಲೂ ಉಳಿದುಕೊಂಡಿದ್ದಿತು (ರತ್ನಗೋ. ೧೦). [ಸುಲಿಗೆಗಾರ + -ಇಕೆ]

ಸುಲಿಗೆವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಸುಲಿಗೆಗೆ ಒಳಗಾಗು: ಧನಪತಿ ಸುಲಿಗೆವಡೆದಂತೆ . . . ಹಲವ ಹಂಬಲಿಸುತ್ತ ಹೆಂಪಳಿದಿರ್ದನಸುರೇಂದ್ರ (ತೊರರಾ. ೬-೨೬-೬); ಖಳನೊಡಲ ಕರಚರಣಹತಿಯಲಿ ಸುಲಿಗೆವಡೆದುದು ವಿಪಿನ (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೧೫-೩೩).

[ಸುಲಿಗೆ + ಪಡೆ$_1$]

ಸುಲಿಗೆವೆಱು (ಕ್ರಿ). = ಸುಲಿಗೆವಡೆ: ಜಯಂಧರನೋಲಗದೊಳಿರ್ದಾಸ್ಥಾನ ಮಂಟಪಕ್ಕೆ ಸುಲಿಗೆ[ಪಾಠಾಂ. ಸುಲಿ]ವೆತ್ತಂತೆ ಬಂದಿರ್ದ ಪ್ರಧಾನವರ್ಗಮಂ ನೋಡಿ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೬-೫೩ ವ). [ಸುಲಿಗೆ + ಪೆಱು$_1$]

ಸುಲಿತಿನ್ (ಕ್ರಿ). ಸುಲಿಗೆ ಮಾಡು; ದರೋಡೆ ಮಾಡು: ಇಳೆಯಾಣ್ಮಂ ತನಗಲ್ತ ವೆಗ್ಗಳನನುತ್ತಂ ಪಾಯಪತ್ಯಂಗಳಂ ಖಳಗೀಯಲ್ ಸುಲಿತಿಂದು ರಾಜ್ಯವನಿತಂ . . . ಕಾಲಯಮನಂತಕ್ಕುಗ್ರಮಂ ತಾಳ್ದಿದಾ ದಳವಾಯೀ ಬಳಿಮಾರಿಯೆ (ಸೋಮೇಶ. ೬೪).

[ಸುಲಿ$_1$ + ತಿನ್]

ಸುಲಿಪಡು (ಕ್ರಿ). = ಸುಲಿಗೆವಡೆ: ಬಟ್ಟೆಯೊಳ್ ಬರ್ಪಲ್ಲಿ ಚೇಡರಿಂ ಸುಲಿಪಟ್ಟ[ಪಾಠಾಂ. ಸುಲಿಸಿಕೊಂಡ]ನೆಂದಿದು . . . ಉಂಟೋ ಇಲ್ಲವೋ ಪೇೞಿಂ (ಧರ್ಮಾಶ. ೪-೨೨ ವ). [ಸುಲಿ$_2$ + ಪಡು$_1$]

ಸುಲಿಪಲ್ ‘ಸುಲಿವಲ್’ ನೋ.

ಸುಲಿಪಲ್ಲು ‘ಸುಲಿವಲ್’ ನೋ.

ಸುಲಿಪಲ್ಬೆಳಗು (ನಾ). ಶುಭ್ರವಾದ ಹಲ್ಲಿನ ಹೊಳಪು; ದಂತಪ್ರಭೆ: ಮಿಸುಪ ಸುಲಿಪಲ್ಬೆಳಗೆಂಬ ಕಾರಮಿಂಚು (ಕಬ್ಬಿಗ. ೧೨೩).

[ಸುಲಿಪಲ್ (< ಸುಲಿವಲ್) + ಬೆಳಗು$_2$]

ಸುಲಿಪಾಕಲು (ನಾ). ಹೊಳೆಯುವ ಸುತ್ತುಗೋಡೆ, — ಪ್ರಾಕಾರ: ಆಕಾಶಕಡಂ ಯುದ್ಧಕೆ ಪೋದಪನೊ ಎನಲನೇಕವಿಭವದೊಳು ಬಳಸಿದ ಪರಿಖೆಯಿಂದೆ ಸುಲಿಪಾಕಲಿಂ ದುರದೆ ರನ್ನದ ತೆನೆಗಳೆಸೆಯ ರಂಜಿಸಿ ತೋರ್ಪುದು ಪುರವರಂ (ಸಿದ್ದೇಪು. ೨-೨೨).

[ಸುಲಿ$_1$ + ಪಾಕಲು (< ಪಾಗಾರ)]

ಸುಲಿಯಿಸು, ಸುಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸುಲಿದುಕೊಳ್ಳು; ಕಿತ್ತುಕೊಳ್ಳು: ಒಲಿಯುಪವನ ನಿಚಿತದುರಿಂದೊಲಿಯಿಸುವೊಲಿದ ಬಳಿಕ್ಕವನುಳ್ಳೊಡವೆಗಳಂ ಸುಲಿಯಿಸಿಕೊಂಡತಿದಾರಿದ್ರನುಮಾದವನಂ ನೀಂ ತಗುಳು (ಜಯಸಾ. ೧೪-೪೯). **ಸುಲಿಸು** : ೧. ಸುಲಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು ಸುದ್ದಿ ಹೇಳಕೂಡದು (ಗಾದೆ). ೨. (ತೊಗಟೆ, ಸಿಪ್ಪೆ, ಚರ್ಮ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು) ತೆಗೆಯುವಂತೆ ಮಾಡು ; ತೆಗೆಸು : ಹರಿಯ ರಂಜಿಪ ತೊವಲನತ್ತಿ ಸುಲಿಸಿ ಗಿರಿಜಾವರಂ ಪೊದೆದು (ಶಾಸಂಚ. ೨-೧೬); ಎಲೆ ಪಾತಕಿ ನಿನ್ನ ದೆಸೆಯಿಂದ ಬಂದುದು ನೆಲದೊಳೆಮಗಪಕೀರ್ತಿ ಪಲವ ನುಡಿಯಲೇವುದು ನಿನ್ನ ತನುವನು ಸುಲಿಸಿದೊಡಳಲು ಪಿಂಗುವುದೆ (ಅಂಜುಚ. ೩-೪೦). ೩. (ಬಟ್ಟೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು) ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಬಿಚ್ಚಿಸು, — ತೆಗೆಸು: ನಿರ್ಭೀತಿಯಲಿ ನಿಮ್ಮರಸಿಯುಟ್ಟುದನೀತ ಸುಲಿಸಿದನಿವನು ಸುಜನನೆ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೫-೧೨); ಕಪಟದ ದಾಯದಲಿ ಸೋಲಿಸಿ ಯುಧಿಷ್ಠಿರರಾಯನರಸಿಯ ಸುಲಿಸಿತಕೆ ಫಲವಾಯ್ತೆ ಹೇಳು (ಕುವ್ಯಾಗ. ೮-೧೨). [ಸುಲಿ$_1$ + -ಇಸು$_1$]

ಸುಲಿವಡೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಪೋಷಾಕು ತೆಗೆ: ಕಂಡರ್ಗೆ ಕಾಕುಗಳು ತಟ್ಟುಗಳ ಘಟ್ಟೆಯುರ ಹಿಂಡು ಸರೆಮುದು ನಾಡ ಮಲಧಾರಿಗಳ ಮೊತ್ತ ಸುಲಿವಡೆ[ಪಾಠಾಂ. ಡೆ]ದ ಮಲ್ಲರಂತೆ (ಸೋಮಚ. ೪-೪೦). ೨. ಕಳೆದುಹೋಗು ; ನಷ್ಟವಾಗು : ಜ್ವಲಿಸುವೊಡಲಿನ ಜೋಲ್ದ ಮೃಗಳ ಸುಲಿವಡೆದ ಕಾಂತಿಗಳ ಮುಸುಡಿನಲೀವ ನಯನಾಂಬುಗಳ ಸ್ವಪರಸುರಾರಿ ನೋಡಿ ತಲೆದೂಗಿದನು (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೬೯-೩೬). ೩. (ಬಟ್ಟೆ ಮುಂತಾದುವನ್ನು) ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಬಿಚ್ಚುವಿಕೆಗೆ ಗುರಿಯಾಗು: ಕಮಲಮುಖಿ ಸುಲಿಪಡದು ಲಕ್ಷ್ಮೀರಮಣ . . . ಎಂದೊಱಲಿದೊಡೆ ಸಂಜಯು ನೊಂದ ನಾನಂದ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೫-೬). [ಸುಲಿ$_1$ + ಪಡೆ$_1$]

ಸುಲಿವಣ್ (ನಾ). ಸಿಪ್ಪೆಯನ್ನು ತೆಗೆದ ಹಣ್ಣು: ಅಪ್ಪ ಕೊಳ್ಳಲಪೂ ಅಗ್ರಜ ಕೊಳ್ಳಿ ಹಿಂಡಿಯ ಸೊಪ್ಪ ಕೋ ಸುಲಿವಣ್ಣಳಿವ ಕೋ (ಮೋಹತ. ೧೮-೮೮).

[ಸುಲಿ$_1$ + ಪಣ್$_3$]

ಸುಲಿವಲ್, ಸುಲಿಪಲ್, ಸುಲಿಪಲ್ಲು, ಸುಲಿವಲ್ಲು, ಸುಲಿಹಲ್ಲು (ನಾ). ಚೊಕ್ಕಟಗೊಳಿಸಿದ ಹಲ್ಲು; ಶುಭ್ರಗೊಳಿಸಿದ ದಂತ: ಅಲರ್ಗಣ್ ಪೊಂಗಿದ ಲೋಳೆವಾಯ್ ನಗೆಮೊಗಂ ತೊಂಗಲ್ಗುರುಳ್ ಕೆಂದಳಂ ಸುಲಿವ[ಪಾಠಾಂ. ಪ]ಲ್ ಸೋರ್ಮುಡಿ . . . ಚೆಲ್ವಾಗಿರೆ ನಿಂದ ಬೇಡಿತಿಯರಂ ಕಂಡಂ ಮಹೀವಲ್ಲಭಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೨೦೬). **ಸುಲಿಪಲ್**: ಸುಲಿಪಲ್ ತಳ್ಪಲ ತಾರಕಾವಯವಮಂ ಪೀನಂ ಲಲಾಟಾಗ್ರದೊಳ್ ನೆಲೆಗೊಂಡೊಪ್ಪುವ ವೀರಪಟ್ಟಂ . . . ಪೋಲ್ತತ್ತು ತಳಪ್ರಪಾದಿಯ ಶಿರಂ ಹೇಮಾದ್ರಿಯಾಕಾರಮಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೫೨೫ ಶೂದ್ರಕ); ಸುಲಿಪಲ್ ಮಿಂಚಿನ

ಗೊಂಚಲುಟ್ಟ ದುಗುಲಂ . . . ಬೆಳ್ಪಸದನಂ ಕಣ್ಗೊಪ್ಪಿತಾ ಕಾಂತೆಯಾ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೩೭); ಕಣ್ಗೊಳಿಪುವ ಯುವತಿಯ ಸುಲಿವಲ್ಲುಮೆಸೆವ ಬಿಂಬಾಧರಮುಂ (ಕಾದಂಬ. ೧೫); ಮಜೆವ ನಾಸಿಕದ ತೊಳಗುವ ಸುಲಿಪಲ್ಲಳ ವಿಳಾಸಮಂ ತಳೆದ ಮುಖಮಂಡಲಂ (ಸಂಬಿರ. ೪-೩೨). ಸುಲಿಪಲ್ಲು: ಚಿಕ್ಕ ಚಿಕ್ಕ ಜಡೆಗಳ ಸುಲಿವಲ್ಲ ಗೊರವನು ಭಿಕ್ಷಕ್ಕೆ ಮನೆಗೆ ಬಂದುದ ಕಂಡೆನವ್ವ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೪೦-೮೭); ಎಡಗಚೆದೋಜುವ ಸುಲಿಪಲ್ಲು ಪೊಳೆವ ಪೆರ್ಜಡೆಯುಲವರ್ಪಾಲ ಹೊಂಗಚ್ಚೆ ಬಿಡಯವಿಲ್ಲದ ಹೊನ್ನಂಡೆಗಾತಿಯರು (ಮೋಹತ. ೧೦-೬೧). ಸುಲಿವಲ್ಲು: ವಲ್ಲಕ್ಕಿ ವಿಜಿದವರಲ್ಲಿಂದ ಬಂದಿಹರು ನಲ್ಲಕ್ಕಿಯಂತ ಸುಲಿವಲ್ಲ ಹಿರಿಯರು ನಲ್ಲಳಿಂದಲ್ಲ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೬೪೭). ಸುಲಿಹಲ್ಲು : ಬೆಳ್ಳಿ ಅಂತ ಮೈಯೊಳ ಎಣ್ಣೆ ತುರುಬೊಳ ಕೊಬ್ಬಕ್ಕಿ ಅಂತಾ ಸುಲಿಹಲ್ಲಿನೊಳ (ಗೌರವ. ೭).

[ಸುಲಿ$_1$ + ಪಲ್]

ಸುಲಿವಲ್ಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ''ವಿತುನ್ನಂ, ಸುನಿಷಣ್ಣಕಂ – ೨ ನೀರುಚಿಂಚಲಿ, ಸುಲಿವಲ್ಲ'' (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೯೭). [?]

ಸುಲಿವಲ್ಲು 'ಸುಲಿವಲ್' ನೋ.

ಸುಲಿಸು 'ಸುಲಿಯಿಸು' ನೋ.

ಸುಲಿಹ (ನಾ). ಸುಲಿದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ; ಕೊಳ್ಳೆ; ದರೋಡೆ: ''ಸುಗಿವುವುಮನ ಪುಣ್ಣುತೆಲಿಹಂ'' (ರನ್ನಕಂ. ೮); ''ಉಗಿವದಂ = ಸುಲಿಹಂ'' (ಶಮದ. ಪರಿ. ೨).

[ಸುಲಿ$_1$ + - ಹ$_2$ (< - ಪ$_2$)]

ಸುಲಿಹಕಾಜಿ (ನಾ). = ಸುಲಿಗೆಗಾರ : ಕೋನೆಕಾಜಿರ ಗುಡಿಗೆ ಪಣ ಸುಲಿಹಕಾಜಿಯರೀಗೆ ಹಾಗ (ಜೋಕುಮಾ. ೧೯೩೩, ಹಾವೇರಿ. ೬೦-೪೭; ?). [ಸುಲಿಹ + - ಕಾಜಿ]

ಸುಲಿಹಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). = ಸುಲಿಗೆವಡೆ : ಈ ಗೌಡಂದಿರ ಸಂಪಾದನ ಸಂಚಿತಗಳನ್ನೂ ಸುಲಿಹಗೊಂಡು ಕೋಳ್ವೆರುತ್ತಿರುವನು (ಮಂತ್ರಶ. ೬೫-೧೨).

[ಸುಲಿಹ + ಕೊಳ್ಳು$_1$ (< ಕೊಳ್$_1$)]

ಸುಲಿಹಲ್ಲು 'ಸುಲಿವಲ್' ನೋ.

ಸುಲಿಹಾಳೆ (ನಾ). ''ಅಡಕೆ ಹಾಳೆ'' (ಸೂಪಶಾ. ೬೪೪): ಬಾಳೆ ದೀವದ್ರಾಕ್ಷೆ ಯರನೇಜಲಿಮ್ಮಾವು ದಾಳಿಂಬ ಬೇಲ ಖರ್ಜೂರ . . . ಮೇಳಗಳನಜಿದು ಸಕ್ಕರೆಯಿಕ್ಕಿ ಬಳಿಕ ಸುಲಿಹಾಳ[ಪಾಠಾಂ. ಸುಳಿಹಾಳ , ಸುಲಿಹಾಲಿ]ಗಳ ದೊನ್ನೆಯೊಳಗಿಟ್ಟು (ಸೂಪಶಾ. ೨-೩೨). [ಸುಲಿ$_1$ + ಹಾಳೆ$_1$ (< ಪಾಳೆ$_1$)]

ಸುಲು 'ಸುಲ್ಕ' ನೋ.

ಸುಲುಗಳಸ (ನಾ). ತಾಮ್ರದ ಕಳಸ: ಜಪಾರುದ್ರಾದಿಯಾದ ಕೇಸಲದ ನಿಡುದಂಡೆಗಳು ಸುಲುಗಳಸ , ಕಿಸುಗೊಡೆ ತನಿ ಸಂಜೆವಣ್ಣದ ಪಳಯಿಗೆ ಮುಂತಾದುವು ಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾಗಿರುವ . . . ತುಂಗಮೂರ್ತಿ (ಮಂತ್ರಶ. ೧೯೯-೧೦).

[ಸುಲು (< ಸುಲ್ಕ) + ಕಳಸ$_1$ (< ಕಲಸ)]

ಸುಲೋಚನ (ನಾ). ೧. ಸುಂದರವಾದ ಕಣ್ಣು. ೨. ಕಣ್ಣು : ನನ್ನ ಸುಲೋಚನಗಳು ಈ ಪ್ರೇಮಕಲಹವನ್ನು ಕಾಣಲು ಆತುರವುಳ್ಳವುಗಳಾದುವು (ಚಾಗಿನ. ೧೧೪). ೩. (ದೃಷ್ಟಿದೋಷಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ) ಕನ್ನಡಕ : ಮೂಗಿನ ಮೇಲಿನ ಸುಲೋಚನವನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸಿಕೊಂಡು (ಕಂಕಣ. ೨); ವಿಲಾಯಿತಿ ಸುಲೋಚನ ಧರಿಸಿದರೂ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸದು (ನಿಬಂಧ. I. ೪೭೨). [ಸಂ.]

ಸುಲೋಚನಜಲ (ನಾ). ಕಣ್ಣೀರು; ಕಂಬನಿ: ಖಳಶಿರೋಮಣಿಗಳು ಮಹೀಶನ ನಿಳಯಕೈತಂದರು ಸುಲೋಚನಜಲವ ಸೆಜಗಿನೊಳೊರಸಿ ನುಡಿದರು ಖೇದವೇಕೆನುತ (ಜಿವ್ಯಾಳ. ೧೭-೮). [ಸಂ.]

ಸುಲೋಚನಾಂಧಕ (ನಾ). ಕಣ್ಣಿನ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡವನು; ಕುರುಡ : ಇನ್ನು ನೀನು ಸುಲೋಚನಾಂಧಕ ನಿನ್ನೊಡನ ಫಲವೇನು ಕದನಕೆ ಬನ್ನಿ ಮಿಡುಕುಳ್ಳವರನುತ ಗಜಜಿದನು ಸಹದೇವ (ಕುಮ್ವಾಸ. ೮-೪೨). [ಸಂ.]

ಸುಲೋವೆ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಸೂರು; ಉತ್ತಮವಾದ ಛಾವಣಿ : ನೀಲದಾ ಪರತರ ಜಂತೆ ಪಚ್ಚೆಯ ಸುಲೋವೆ ವೃಷಧ್ವಜ ಗೋಪುರ ಮುತ್ತಿನಾಲಕಂ ಮಜೆವ ಸುವರ್ಣದ ಪೌಳಿ (ಭೈರವು. ೮-೩೩). [ಸು$_4$ - + ಲೋವೆ]

ಸುಲ್ಗಿ (ನಾ). ಗೇಣಿದಾರನಿಗೆ ಸಲ್ಲುವ ಉತ್ಪನ್ನದ ಮೂರನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ ; ವಾರ : (ಕಿಸಂಗ್ರಾ. ೯೭). [?]

ಸುಲ್ತಾನ್, ಸುರತಾಲ , ಸುರತಾಳ , ಸುರತ್ರಾಣ , ಸುರಿತಾಣ , ಸುರಿತಾಳ , ಸುರಿತ್ರಾಣ , ಸುರುತಾಳ , ಸುಲತಾನ , ಸುಲ್ತಾನ (ನಾ). ಮಹಮ್ಮದೀಯ ದೊರೆ, – ರಾಜ: ಸುಲ್ತಾನ್‌ರವರು ಒಪ್ಪದೇ ಏನು? ಅವರನ್ನು ನಾನು ಒಪ್ಪಿಸುತ್ತೇನೆ (ದೌಲತ್. ೨೫೪). **ಸುರತಾಲ:** ಹಿನ್ನುರಾಯ ಸುರತಾಲ (ಪ್ರಮಲಿ. ೧೯೫೯, ೯೦-೩೯; 1347). **ಸುರತಾಳ :** ಸುರೆಯ ತಾಳಿದನಾಗಿ ಸುರತಾಳನೆಂಬವಗೆ ಧರೆಯನಾಳುವ ಪಟ್ಟ ತ್ವರಿತವಾಗುವುದು (ಶರಣ. ೧೪೨-೭). **ಸುರತ್ರಾಣ :** ಧರೆ ಬೆಸಲಾದಂತೆ ಬಂದ ಸುರ[ಪಾಠಾಂ. ರು]ತ್ರಾಣನುರುಬಲಕಂಜದೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ೧-೧೧೧). **ಸುರಿತಾಣ:** ಹೊಗಳುತಿರಲಾ ವಾರ್ತೆ ಸುರಿತಾಣ[ಪಾಠಾಂ. ಸುಲ್ತಾನ]ನು ಕೇಳಿ (ಗುರುಬಸಾ. ೧೧-೩೫); ವಿಜಯಾಪುರದ ಸುರಿತಾಣ ಮಹಮ್ಮದ ಪಾದುಶಾಹನಡೆಗೆ ನಡೆದು (ಚೀವಂ. ೫೭-೬). **ಸುರಿತಾಳ :** ದಿಳ್ಳಿಯ ಸುರಿತಾಳ ಸುಖಸಂಕಥಾವಿನೋದದಿಂ ರಾಜ್ಯಂಗೆಯ್ಯುತ್ತಿರೆ (ಪ್ರಮಲಿ. ೧೯೩೧, ೧-೩; 1310?); ತುರುಕಾಣ್ಮಾದೊಳಗನಾವ್ಯಪ್ಪಿದೋಷಮ ಒಂದು ಪಸರಿಸೆ ಪವಾಡದಿಂದೆ ವರುಷಮಂ ಸುರಿಸಿ ಸುರಿತಾಳನಿಂ ಪೂಜೆಯಂ ಪಿರಿದಾಗಿ ಕೈಕೊಂಡು (ಚಬಸ. ೧-೧೯). **ಸುರಿತ್ರಾಣ:** ಡಿಳ್ಳಿಯಾ ಸುರಿತ್ರಾಣನಾತ್ಮಜಂ ಮಡಿಯಲು (ಗುರುಬಸಾ. ೧೧-೪೧). **ಸುರುತಾಳ:** ಮುಂದುಗೆಡಿಸಿ ಸುರುತಾಳ[ಪಾಠಾಂ. ಸುರುತ್ರಾಣ, ಸುರತಾಳ]ಬಲವ (ಕುರಾಸಾಂ. ೯-೭೭). **ಸುಲತಾನ :** ದಿಲಾವರಖಾನ್ ಸಾಹೇಬರವರು XXX ದರಗಾ ಸುಲತಾನರು ತಮ್ಮ ಝಾನ್‌ಸಾಹೇಬರು (ಎಕ. IX. ಹೊಸಕೋ. ೧೯-ಶ; 1745). **ಸುಲ್ತಾನ:** ಸುಲ್ತಾನನು ಕತ್ತಿಯನ್ನು ಹಿರಿದು ಬೀಸಿದನು (ದೌಲತ್. ೧೩೧); ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟ – ಹೈದರು ಮತ್ತು ಟಿಪ್ಪೂಸುಲ್ತಾನರವರ ವಾಸಸ್ಥಳವಾಗಿತ್ತು (ಭೂಗೋಳ. ೮೯). [<– ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಸುಲತಾನ್]

ಸುಲ್ತಾನ 'ಸುಲ್ತಾನ್' ನೋ.

ಸುಲ್ತಾನದ್ರಾಕ್ಷಿ (ನಾ). ಬೀಜವಿಲ್ಲದ ದ್ರಾಕ್ಷಿ: ಸುಲ್ತಾನದ್ರಾಕ್ಷಿ ಬಹಳ ರುಚಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). [ಸುಲ್ತಾನ? + ದ್ರಾಕ್ಷಿ]

ಸುಲ್ತಾನದ್ರಾಕ್ಷೆ (ನಾ). = ಸುಲ್ತಾನದ್ರಾಕ್ಷಿ: ೧ ಸಣ್ಣ ಚಮಚ ಹುಡಿಮಾಡಿದ ಯಾಲಕ್ಕಿ ಅಥವಾ ಜಾಯಿಕಾಯಿ, ೧ ದೊಡ್ಡ ಚಮಚ ಸುಲ್ತಾನದ್ರಾಕ್ಷೆ (ಅಡುಗೆ. ೯೭).

[ಸುಲ್ತಾನ ? + ದ್ರಾಕ್ಷೆ]

ಸುಲ್ತಾನಿ 'ಸುಲ್ತಾನೀ' ನೋ.

ಸುಲ್ತಾನಿಕೊಳಗ (ನಾ). (ಟಿಪ್ಪುಸುಲ್ತಾನನ ಕಾಲದಲ್ಲಿದ್ದ) ಹದಿನಾರು ಸೇರಿನ ಒಂದು ಅಳತೆ : (ಕಿಸಂಗ್ರಾ. ೧೬೩). [ಸುಲ್ತಾನಿ (< ಸುಲ್ತಾನೀ) + ಕೊಳಗ]

ಸುಲ್ತಾನಿತೋಟ (ನಾ). ಬಂದೂಕಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೋಟಾ, – ಗುಂಡು : ಸುಲ್ತಾನಿತೋಟ ತುಂಬಿದಂತ ತೋಸ್ತಾನಿ ವಂದು, ಖಾಸಾ ಮದ್ದು ಕತ್ತಿ ಒಂದು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೫೭). [ಸುಲ್ತಾನಿ (< ಸುಲ್ತಾನೀ) + ತೋಟ]

ಸುಲ್ತಾನೀ, ಸುಲತಾನಿ, ಸುಲ್ತಾನಿ (ನಾ). (ಟಿಪ್ಪುಸುಲ್ತಾನನು ಹೊರಡಿಸಿದ) ಹದಿನೆಂಟು ವರಹ ತೂಕದ ಒಂದು ನಾಣ್ಯ : ಸುಲ್ತಾನೀ (ಟೀಪೂನದು) ರೂ ೪ (ಕಭಾಗ. ೨೮೦). **ಸುಲತಾನಿ:** 'ಸುಲತಾನಿವರಹ' ಪರಾ. **ಸುಲ್ತಾನಿ:** 'ಸುಲ್ತಾನಿಕೊಳಗ' ಪರಾ. [<– ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಸುಲ್ತಾನೀ]

ಸುಲ್ಪ 'ಸುಲ್ಕ' ನೋ.

ಸುಲ್ಕ, ಸುಲು, ಸುಲ್ಪ, ಸುಲ್ವು (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಲೋಹ ; ತಾಮ್ರ: ''ಸುಲ್ಕಂ – ಸುಲು, ಸುಲುವೆಂದು ಕಿಸುವೊನ್'' (ಶಮದ. ನ. ೨೯೨). ೨. ಪೂಜಾಸಾಮಗ್ರಿ: ಚಂದನಂ ಸ್ವಸ್ತಿಕಂ ಸುಲ್ಕಮೆಂಬೀ ಮಂಗಳದ್ರವ್ಯದ ರಚನೆಯಿಂ (ಪುಕಪುರಾ. ೫-೬೧). **ಸುಲು :** ೧ ''ಸುಲುವೆಂದುಂ ಕಿಸುವೆಂದುಂ ಕೆಂಪೆಂದುಂ – ತಾಮ್ರಂ'' (ಕಕಸಾ. ೫೦-೬೩). **ಸುಲ್ಪ :** ೧ ''ಕಿಸು ಸುಲ್ಪಮುದುಂಬರಂ ತಾಮ್ರಂ'' (ಮಂಗರಾ. ೩೦-೫). **ಸುಲ್ವು :** ೧. ಅರುಣತಪೆತ್ತ್ರ ಕಿಂಶುಕದ ಪೂಬಿನ ಬಣ್ಣಮೆ ಬಣ್ಣಮಾಗೆಯುಂ ಕರಗುವ ಸುಲ್ವಿನಾಕೃತಿಯೊಳಾಗಿರೆಯುಜ್ವಳಲಕ್ಷಣಾಗೆಯುಂ . . . ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಕ್ಕುಂ (ಜಲ್ಲಮ. ೭-೭೭). [< ಸಂ. ಶುಲ್ಬ , ಶುಲ್ವ]

ಸುಲ್ಕು 'ಸುಲ್ಕ' ನೋ.

ಸುವಕ್ತ್ರ (ನಾ). ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು: ಏಕರಾಳ ಪ್ರಕಂಪ ಪದ್ಮ ಸುವಕ್ತ್ರ ಕಾಲವಂಚ್ಯದು ಮಂತ್ರಿನರಕಂಗಳಿಂ ಕೂಡಿ ಅಘೋರವೆಂಬರಸುನರಕವಿಹುದು (ವಿವೇ. ೧೫೨). [ಸಂ.]

ಸುವರ್ಚಲವಣ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉಪ್ಪು: "ತಿಲಕಂ – ಕಾಡುವಿಟ್ಟ, ಸುವರ್ಚಲವಣ" (ಒಷಧಿ. ೬೮); ವಾಯುವಿಳಂಗ, ಸುವರ್ಚಲವಣ . . . ಸೇವಿಸಲು . . . ಸಕಲಜ್ವರಂ ಮಾಣ್ಗುಂ (ಸಕವೈ. ೧೧೪). 'ಸಂವತ್ಸರಲವಣ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸುವರ್ಣ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಬಣ್ಣ ; ಉತ್ತಮವಾದ ವರ್ಣ. ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ಅಕ್ಷರ; ಉತ್ತಮವಾದ ವರ್ಣ. ೩. ಒಳ್ಳೆಯ ಬಣ್ಣವುಳ್ಳ, ಒಂದು ಲೋಹ; ಚಿನ್ನ: ಸುವರ್ಣಕಗ್ನಿಸಂಯೋಗವರ್ಣೋತ್ಕರ್ಷಮಂ ಪಡೆವಂತೆ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೫-೪೯ ವ). ೧, ೩: ಸಸಿಯೊಡನೊಂದಿ ರೋಹಿಣಿಯ ಮಸಕದಂತೆ ಸುವರ್ಣಯುತಮಾಗಿ ಪರದನಂತೊಪ್ಪುಗುಂ ಶಾಲಿಯ ವನಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೧೩). ೨, ೩: ಸಲೆ ನಿಲೆ ಸುಕವಿ ಸುವರ್ಣದ ನೆಲೆಯುಱದೊರೆದೊರೆದು ನೋಡಿ ಬಗೆಯೊರೆಗಲ್ಲೊಳ್ ತಲೆದೂಗದಂತೆ ಸಭೆಯೊಳ್ ತಲೆದೂಗುವವಂ ಪರೀಕ್ಷಿಸಲ್ ಬಲ್ಲವನೇ (ಧರ್ಮಪಾ. ೧-೫೩). ೪. ಸಂಪತ್ತು; ಐಶ್ವರ್ಯ: ಎನಗೆನಗೀವನಾವ ತೆಱದಿಂ ವರವಸ್ತ್ರ ಸುವರ್ಣಮಂ (ವೃಷಪು. ೧-೭೯). ೫. ಒಂದು ಚಿನ್ನದ ನಾಣ್ಯ. ೬. ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಪ್ರಮಾಣ: ನಾಲ್ಕು ಸುವರ್ಣಕರ್ಷಂ (ವೃಷಪಾ. ೪-೨೦); ೧ ಪಲ = ೪ ಕರ್ಷ, ೧ ಕರ್ಷ = ೪ ಸುವರ್ಣ (ಕಶಾಅ. ೩೯೫).

ಸುವರ್ಣಗರುಡಧ್ವಜ = ಶಿಲಾಹಾರ ರಾಜರ ಒಂದು ಬಿರುದು : ಮಹಾಸಾಮನ್ತಂ ಸುವರ್ಣ್ನಗರುಡಧ್ವಜಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೨೧-೪೪; 1019); ಸಮಧಿಗತಪಂಚಮಹಾಶಬ್ದ . . . ಸುವರ್ಣ್ನಗರುಡಧ್ವಜಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೫೧-೧೨; 1077). [ಸಂ.]

ಸುವರ್ಣಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಕಕ್ಕೆಗಿಡ: "ಕೃತಮಾಲಃ, ಸುವರ್ಣಕಃ– ಕಕ್ಕೇಗಿಡದ ಹೆಸರು, ಕಕ್ಕೇಕಾಯಿ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೧೭). [ಸಂ.]

ಸುವರ್ಣಕಾರ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಕೆಲಸಮಾಡುವವನು ; ಅಕ್ಕಸಾಲೆ : "ನಾಡಿಂಧಮಃ, ಕಳಾದಃ, ಸುವರ್ಣಕಾರಃ, ಮುಷ್ಟಿಕಃ – ಈ ೪ ಅಕ್ಕಸಾಲೆ" (ಹಲಾಯು. ೯೬-೪೩೪); ಸುವರ್ಣಕಾರ . . . ತೈಲಕಾರಾದಿ . . . ತಪಶ್ಚರಣಕ್ಕೆ ಅಯೋಗ್ಯಂ (ವಸಾರ. ೧೦೦); ಸುವರ್ಣಕಾರರ ಕೌಶಲ್ಯವನ್ನು . . . ತಿಳಿಯಬಹುದು (ಭಾರದ. ೧೪). [ಸಂ.]

ಸುವರ್ಣಕಾಲ (ನಾ). (ಆಲಂ) ಒಳ್ಳೆಯ ಕಾಲ ; ಸಮೃದ್ಧಿಯ ಕಾಲ : ಇಂತಹ ಸುವರ್ಣಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತಕವಿಗಳು . . . ಇಡಿಯ ದೇಶವನ್ನು ರಸಮಯವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲು ಮೊದಲು ಮಾಡಿದರು (ಭಾರದ. ೪೪೫). 'ಸುವರ್ಣಯುಗ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸುವರ್ಣಕ್ರೌಂಚ (ನಾ). (ನೀರುಕೊಕ್ಕರೆಯ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ) ಚಿನ್ನದ ಡಬ್ಬಿ; ಸುವರ್ಣಗಿಂಡಿ (?) : ಅನುರೂಪಂ ಸ್ಫಟಿಕಾಬ್ಧದೊಳ್ಪಧಿ ಸುವರ್ಣಕ್ರೌಂಚದೊಳ್ ರೋಚನಂ ಘನಸಾರೀತಕಹಂಸಿಯೊಳ್ ಹರಿತದೌರ್ವಂ . . . ಏಂ ಮಿಱಿದುದೋ ಮಾಂಗಲ್ಯಸಾಕಲ್ಯಮಂ (ಪಂಪಾಮಾ. ೫-೧೨೫). [ಸಂ.]

ಸುವರ್ಣಗಡ್ಡೆ, ಸುವರ್ಣಗೆಡ್ಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಡ್ಡೆ : ಶುಂಠಿ ಕೂವ ಸುವರ್ಣಗಡ್ಡೆ ಮೊದಲಾದವು ಈ ವರ್ಗದವು (ಬಾಲಪ್ರ. I, ೩೭೦). ಸುವರ್ಣಗೆಡ್ಡೆ: ಸುವರ್ಣಗಡ್ಡೆ , ಚೂರ್ಣಗಡ್ಡೆ , ಸೂರ್ಯನ ದಂಟು (ಪ್ಲಾಜಿಗಿ. ೬-೧೦೦).

[< ಸೂರಣ + ಗಡ್ಡೆ]

ಸುವರ್ಣಗೆಡ್ಡೆ 'ಸುವರ್ಣಗಡ್ಡೆ' ನೋ.

ಸುವರ್ಣಚೂರ್ಣ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಬಣ್ಣದ ಪುಡಿ ; ಹಳದಿಚೂರ್ಣ: ಎಸಳ್ಗಳನಯ್ದು ಕಂತಿಸಿ ಮುತ್ತಿನೊಳಲ್ಲಿ ಸುವರ್ಣಚೂರ್ಣಮಂ ಪಸರಿಸಿ (ಆದಿಪು. ೧೧-೧೧೨). [ಸಂ.]

ಸುವರ್ಣತ್ವ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು; ಸುಸ್ವರ. ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು; ಚಿನ್ನ. ೧, ೨ : ಪರುಷಪದಂತಾ ವೇದದಳತಗೋಲಂತೆ ನಿರ್ಜರಧೇನುವಂತೆ ಪತಿಭಕ್ತಿಯುಂತಮೃತಸಾಗರದಂತೆ ಮುಟ್ಟಲೊಡನಾ ಸುವರ್ಣತ್ವದಿಂ ಶ್ರುತಿಕಾಷ್ಠ ಜೀವಾಳದಿಂ . . . ದಂಡಿಗೆವಿಡಿದು ಚಾಣಗಾಣಂ ಪಾಡಿದಂ (ಭಾವಚಂ. ೬-೭). [ಸಂ.]

ಸುವರ್ಣಪಟಿ (ನಾ). ಜರತಾರಿ ಬಟ್ಟೆ : "ದಸರಿಗಟ್ಟುಳ ನೀಲಿಗಂಧ ಸಂಧ್ಯಾರಾಗ . . . ಸುವರ್ಣಪಟಿ ಮದವಿ ಮಂಜಿಷ್ಠೆ ದೇವಾಂಗವೆಂದು ಪಟಭೇದಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೧-೨೮). [ಸುವರ್ಣ + ಪಟ್ಟೆ]

ಸುವರ್ಣಪಾಷಾಣ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಕಣಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಖನಿಜದ್ರವ್ಯ: ಜೀವಾ ನೀಂ ಧಾತುವಾದೋಪಾಧ್ಯಾಯನ ಕೆಯ್ಯೊಳಂದ ಸುವರ್ಣಪಾಷಾಣ ಮೆಂತು ಪಿಂಡೀಬದ್ಧ ದಹನತಾಪನಕ್ರಿಯೆಗಳಿಂ ಶುದ್ಧಲೋಹಮಕ್ಕುಂ (ಜೀವಸಂ. ೪ ೬). [ಸಂ.]

ಸುವರ್ಣಮಾಧ್ಯಮ (ನಾ). (ಆಲಂ) ಉಭಯಪಕ್ಷಗಳು ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ತಕ್ಕುದಾದ ಮಾರ್ಗ: ಭೋಗವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸದ ಯೋಗವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವಂಥ ಒಂದು ಸುವರ್ಣಮಾಧ್ಯಮಕ್ಕೆ ಹಾರೈಸುತ್ತಿದ್ದ (ಪರಿಶೀ. ೧೩೬). [ಸಂ.]

ಸುವರ್ಣಮುಖಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಖನಿಜದ್ರವ್ಯ (?) : ಸುವರ್ಣಮುಖಿ ಹಿರಾಕಾಸ ಇವು ಗಂಧಕ ಕೂಡಿದ ಕಬ್ಬಿಣದ ರೂಪಾಂತರಗಳುಂಟು (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೧೮).

[ಸಂ. ಸುವರ್ಣಮುಖೀ]

ಸುವರ್ಣಮೃಗ (ನಾ). ಚಿನ್ನದಂತೆ ಹೊಳೆಯುವ ಜಿಂಕೆ : ಕಸ್ತೂರಿಮೃಗ . . . ಸುವರ್ಣಮೃಗ . . . ಸಾಧುಪವಿತ್ರಮೃಗಜಾತಿಗಳುಂ (ವಿವೇ. ೨೧೨). [ಸಂ.]

ಸುವರ್ಣಯುಗ (ನಾ). (ಆಲಂ) ಒಳ್ಳೆಯ ಕಾಲ; ಉಚ್ಛ್ರಾಯಕಾಲ: ಗುಪ್ತರ ಕಾಲದ ಸುವರ್ಣಯುಗದಲ್ಲಿ ಭಾರತೀಯಚಿತ್ರಕಲೆ ಅಜಂತೆಯಲ್ಲಿ ಅತ್ಯುಚ್ಛ್ರಾಯ ಸ್ಥಿತಿಗೇರಿತ್ತು (ಭಾರದ. ೫೨೨); ಈ ಕಾಲವನ್ನು ನೊಳಂಬರ ಇತಿಹಾಸದ ಧರ್ಮಯುಗ, ಸುವರ್ಣಯುಗವೆಂದೂ . . . ಹೇಳಬಹುದು (ನೊಳಂಬ. ೪೪). [ಸಂ.]

ಸುವರ್ಣವರ್ಣ (ನಾ). ೧. ಚಿನ್ನದ ಬಣ್ಣ; ಹಳದಿವರ್ಣ: ಪಕ್ಕಶಾಳಿ ಕಣಿಶಾಳೀನವ್ಯಮೂಪ್ತಿರ್ದದೇಂ ಗೆಲೆವಂದತ್ತೂ ಸುವರ್ಣವರ್ಣದಿನಿಳಾಶ್ರೀಯುಟ್ಟ ಪೊಂಬಟ್ಟೆಪೋಲ್ (ಜಗನ್ನಾ. ೨-೫). ೨. ಚಿನ್ನದ ಬಣ್ಣವುಳ್ಳವನು : ಸಲಕ್ಷ ಸಂವತ್ಸರ ಸಂಖ್ಯಾಪರಮಾಯುಷ್ಯನುಮುತ್ತಪ್ತ ಸುವರ್ಣವರ್ಣನುಂ . . . ಅಪ್ಪ ಶಾಂತೀಶ್ವರನಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೫೯ ವ). [ಸಂ.]

ಸುವರ್ಣವ್ಯವಹಾರ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುವವನು: ದಿವಸೇಂದ್ರಂ . . . ತೌಳಿಯೊಳಿರೆ ಗಮನಾಸಕ್ತಚಿತ್ತಂ ಸುವರ್ಣವ್ಯವಹಾರಂ (ಪಾತತಿ. ೧೭-೧೭).

[ಸಂ.]

ಸುವರ್ಣಶಾಖಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಭೂರಿಜಃ – ಸುವರ್ಣಶಾಖಿ" (ಒಷಧಿ. ೧೧೨). [?]

ಸುವರ್ಣಾಂಬರ (ನಾ). ಜರತಾರಿ ಬಟ್ಟೆ; ಪೀತಾಂಬರ: ಬಿಗಿದುಟ್ಟ ಸುವರ್ಣಾಂಬರದ ಸೆಱಂಗು ನಿಶಿತಮನೆ ಕೊಂಕಿದ ನಿಜಕಂಟಕದೊಳ್ ತೊಡರ್ದು (ಕಬಿಕಂ. ೩-೩೫ ವ). [ಸಂ.]

ಸುವರ್ಣಾಂಬುಜ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಬಣ್ಣದ ಕಮಲ; ಹೊಂದಾವರೆ: ಅಂಬರಮದಮರ ನಾಂದು ನಿರಂಬರೆಯಂತಿರ್ದ ಯುವತಿಗಿತ್ತಪಳೆನೆ ಪೀತಾಂಬರಮಂ ಸರಸಿ ಸುವರ್ಣಾಂಬುಜರಜಮಲರ ಪೊಯ್ಗಳಿಂ ನೆಗೆದಸಗುಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೧-೧೧೩).

[ಸಂ.]

ಸುವರ್ಣಾಕ್ಷರ (ನಾ). (ಆಲಂ) ವಿಶೇಷಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ, ವಿಶೇಷ ಘಟನೆ ಅಥವಾ ಸಾಧನೆಗಳನ್ನು ದಾಖಲಿಸುವ ಬರಹವನ್ನುಳ್ಳ ಲಿಪಿ : ಎಂತಹ ಸುವರ್ಣಾಕ್ಷರದ ಬರಹ – ಅದು ! (ವಿಲಯೋ. ೯೫). [ಸಂ.]

ಸುವರ್ಣಾದಾಯ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಆದಾಯ : ಸಕಲ ಸುಂಕ ಸುವರ್ಣ್ನಾದಾಯ ಬೆಟ್ಟ ನೀಡುವಡಕೆರ ಕಟ್ಟೆ ಕಾಲುವೆ (ಎಕ. III, ಮಳವ. ೯೫-೨೫; 1506); ಅಡು ಮಗ್ಗ ಮನೆವಣ ಸುವರ್ಣ್ನಾದಾಯ ಕಾಡಾರಂಭ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೪೬. ೨೯-೧೧; 1530).

[ಸಂ.]

ಸುವರ್ಣೋತ್ಸವ (ನಾ). ಐವತ್ತುವರ್ಷಗಳಿಗೆ ಮಾಡುವ ಉತ್ಸವ: ಐವತ್ತನೆಯ ವಾರ್ಷಿಕೋತ್ಸವಸಮಾರಂಭ ; ಚಿನ್ನದ ಹಬ್ಬ : ಸುವರ್ಣೋತ್ಸವ . . . ಮುಂತಾದ ಸ್ಮಾರಕಗಳನ್ನಾಚರಿಸುವುದು (ಶಿಕ್ಷದ. ೩.೨೦). [ಸಂ.]

ಸುವರ್ತಕ (ನಾ). ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೋಡಗಳ ವರ್ಗ, — ಗುಂಪು: ದ್ರೋಣ ಮಹಾದ್ರೋಣ ಪುಷ್ಕಳಾವರ್ತ ಸುವರ್ತಕಂಗಳೆಂಬ ಮುಗಿಲ್ಗಳುಂ ಬೆಸಸಿದಾಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೯೫ ವ).
[IP ಇದು 'ಸಂವರ್ತಕ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಸುವರ್ನಾದಾಯ (ನಾ). = ಸುವರ್ಣಾದಾಯ: ಅಡುಮನೆ ಕಳ ಕೊಟಾರ ಸುವರ್ನಾದಾಯ ಅಧ್ವದೆರಿಗೆ ಚೌದೆರಿಗೆ (ಎಕ. III (R). ಗುಂಡ್ಲುಪೇ. ೭೫-೧೦; 1576).
[IP ಇದು 'ಸುವರ್ಣಾದಾಯ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತ]

ಸುವರ್ಲೋಕ (ನಾ). ಮೇಲಿನ ಏಳು ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಪಾತಾಳದಿಂ ಕೆಳಗೆ ಪಾದ ಸುವರ್ಲೋಕದಿಂ ಮೇಲೆ ಉತ್ತಮಾಂಗ (ಆದಪ. ೧-೩). [ಸಂ.]

ಸುವಲ್ಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಬಾಹುಜಿಗೆ: "ಅವಲ್ಗುಜಃ, ಸೋಮರಾಜೀ, ಸುವಲ್ಲೀ . . . ಬಾಹುಜಿಗೆಯ ಪೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೫೩).
[ಸಂ. ಸುವಲ್ಲೀ]

ಸುವಸ್ತು (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ವಸ್ತು; ಉತ್ತಮ ವಸ್ತು: ಕೋಟಿಚಾಡಲ್ಲರ ಮುಂದ ರಚ್ಛೆಗಳೆಯುತ್ತಂ ಕಿತ್ತು ಮಯ್ಕೊಲ್ಲವಂ ಹರಿತಿಂದುಳ್ಳ ಸುವಸ್ತುವಂ . . . ಇರುವಳ್ ತಾಂ ನಿಜ ಸೂಳೆಯ್ಕೆ (ಸೋಮೇಶ. ೭೩); ಬರುತಮಿರ್ದುವು ದೇಶದೇಶದ ಸುವಸ್ತುಗಳು (ಸಂಬಂ. ೫-೧೭); ಜನಿಯಿಸುವಲ್ಲಿಗಲ್ಲದ ಸುವಸ್ತುಗಳಿಲ್ಲ (ಪ್ರಪ್ರಪು. ೩-೭೧). [ಸಂ.]

ಸುವಹೆ (ನಾ). ಕರೀಲಕ್ಕಿಲಿ, ಮುಂಗಿಮೇವು, ಹಂಸಪಾದಿ, ಆನೆಬೇಲ ಮತ್ತು ರಾಶ್ನೆ ಮುಂತಾದ ಗಿಡಗಳ ಹೆಸರು: "ಶೇಫಾಲಿಕಾ, ಸುವಹಾ . . . ಕರೀಲಕ್ಕಿಲಿ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೨೮); "ಭತ್ತಾಕೀ, ಸುವಹಾ . . . ಹಾವುಕಣ್ಣಿನ ಗಿಡ, ನಂಜಾರೇಗಿಡ, ಮುಂಗಿಮೇವುಗಿಡ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೮); "ಗೋಧಾಪದೀ, ಸುವಹಾ — ೨ ಹಂಸಪಾದೀ ಗಿಡದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೯); "ಗಜಭಕ್ಷ್ಯಾ, ಸುವಹಾ . . . ತದುಕಿನ ಗಿಡದ ಹೆಸರು, ಆನೇಬ್ಯಾಲ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೪೦); "ಏಲಾಪರ್ಣೀ, ಸುವಹಾ . . . ೪ ಸಣ್ಣದುಂಪರಾಸ್ನೆ, ರಾಶ್ನೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೪೪). [ಸಂ. ಸುವಹಾ]

ಸುವಾಂಛಿತ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಆಸೆ ; ಉತ್ತಮವಾದ ಬಯಕೆ : ತ್ರಿಜಗಮಂ ಕಾವನ ಸುವಾಂಛಿತವನೀವನ ಹಿಮಾಂಶುಧರನ . . . ಭಜಿಸಿದಳಗಜೆ (ಪ್ರಮಿಭಾ. ೧೫-೭೩).
[ಸಂ.]

ಸುವಾಡ (ನಾ). (?) : ಸಂಜಯಂ ರಣದಿ ಮುರಿದೋಡಿದಂ ನೃಪನನರಸುತಿರಲ್ ಸಾತ್ಯಕಿ ಸುವಾಡವನ್ನರಿತು ಕಡುವೇಗದೋಳ್ ಸಂಜಯನ ಪಿಡಿದನು (ತುರಂಗ. ೭೩-೮೪). "ಒಳ್ಳೆಯ ನೆಲೆ" (ತುರಂಗ. ಕೋಶ). [?]

ಸುವಾರ, ಸುವ್ವಾರ, ಸೂವಾರ (ನಾ). ಅಡುಗೆಯವನು; ಬಾಣಸಿಗ: ಬಳಕವನಟ್ಟ ಕೈಕರಣದ ಸುವಾರದ ವಿದ್ಯವೇನರಿದೊ ಕೊಟ್ಟರೀತಂಗಲ್ಲವನು (ಪುಷ್ಪಾಳ. ೬-೧೪); ಕೊರಳಂ ಕೊಯಿದಲ್ಲಿ ರಕ್ತಮಾಂಸವನಟ್ಟು ನರಪತಿಗಿಕ್ಕೆ ಸುವಾರರು (ನನ್ನಚಾ. ೫-೨೨). **ಸುವ್ವಾರ**: ಎಂದಿನಂದದೊಳು ಸಂಪೂರ್ಣಭೋಜನವಡೆಯ ದಂದಮಂ ಸುವ್ವಾರರೊಳ್ಪೇಳ್ಕಿದಂ (ಸಮ್ಮಕಾ. ೪-೧೨). **ಸೂವಾರ** : ಗಂಗೆಯ ತಡಿಯಲ್ಲಿ ತನಗೇಕಭುಕ್ತಿಗನ್ನಂಗೆಯ ಸೂವಾರಗೊರೆದು ಜಂಗುಳಿ ಪರಿಸಯ ತೃಪ್ತಿಗುಜ್ಜುಗಿಸೆಂದು ಪಿಂಗಿಸಿದನು ಗೃಹಪತಿಯ (ಭರಚ. ೭೩-೨೭).
[< ಸಂ. ಸೂಪಕಾರ ./ ಪ್ರಾ. ಸೂವ./ ಮರಾ. ಸುವಾರ್]

ಸುವಾರಾಹಿ (ನಾ). ಸಪ್ತಮಾತೃಕೆಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳು: "ಬ್ರಾಹ್ಮಿ ಮಾಹೇಶ್ವರಿ ಕೌಮಾರಿ ವೈಷ್ಣವಿ ಸುವಾರಾಹಿ ಮಾಹೇಂದ್ರಿ ಚಾಮುಂಡಿಯೆನೆ ಸಪ್ತಮಾತೃಕೆಯರು" (ಮಂಗರಾ. ೫-೧೪). [ಸಂ. ಸುವಾರಾಹೀ]

ಸುವಾರಿ (ನಾ). ನಿರ್ಮಲವಾದ ನೀರು: ನೂತನ ಸುವಾರಿಗಳ ನಡೆಗುಡದ ವಾರಿಗಳ ಭೂತಳದ ಸಿರಿ ಮಳೆಯ . . . ವರ್ಷರ್ತು ಚೆಲ್ವಾದುದು (ಪ್ರಮಿಭಾ. ೧೭-೪).
[ಸಂ.]

ಸುವಾರ್ತೆ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಸುದ್ದಿ; ಶುಭಸಮಾಚಾರ. ೨. (ಕ್ರಿಸ್ತನು ಉಪದೇಶಿಸಿದ) ಸಂದೇಶ: ಪುರೋಹಿತ ಸಂತ ಮಾರ್ಕನ ಸುವಾರ್ತೆಗಳನ್ನು ಸುಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ವಾಚಿಸಿದನು (ಪುನರು. ೧೭೬). [ಸಂ. ಸುವಾರ್ತಾ]

ಸುವಾಲಿ 'ಸುವ್ವಲಾಲೆ' ನೋ.

ಸುವಾಸನೆ (ನಾ). ಸುಗಂಧ; ಪರಿಮಳ: ಉಮಾಪತಿಯ ಮುಂದೆಸೆಯೊಳುದಿತ ವ್ಯಾಪಿತಾಂತರ್ಗತಸುವಾಸನೆ ರಂಜಿಸುತ್ತಿರಲು (ಬಸವು. ೩೩-೭). [ಸಂ. ಸುವಾಸನಾ]

ಸುವಾಸಿತ (ಗು). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ವಾಸನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ; ಪರಿಮಳ ಯುಕ್ತವಾದ. ೨. ಸುಗಂಧದಂತೆ ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ, — ಹರಡಿದ: ಸಕಲ ಸುರಾಸುರಗಣಂಗಳರ್ತಿ ದೇಶವಿದೇಶಸುವಾಸಿತಕೀರ್ತಿ (ಗಣೇಶ. ೨-೪೬). (ನಾ). ೩. (ಆಲಂ) ಹಿತವಾದುದು: ಫಾಲ್ಗುಣದ ಸುವಾಸಿತವಾದ ಬಿಸಿಲು ದಿನದಲ್ಲಿ ಅರಣ್ಯಮಧ್ಯದ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಅವನು ಬರುತಲಿರುವನು (ಧರ್ಮಸಾ. ೮೪).
[ಸಂ.]

ಸುವಾಸಿನಿ (ನಾ). ೧. ಗೌರವಸ್ಥ ಮನೆಯ ಹೆಣ್ಣು; ಕುಲೀನೆ. ೨. ತಂದೆಯ ಮನೆಯಲ್ಲಿಯೇ ವಾಸವಾಗಿರುವ ಮದುವೆಯಾಗದ ಅಥವಾ ಮದುವೆಯಾದ ಹೆಣ್ಣು. ೩. ಕನ್ಯೆ: "ಕಂಚಿತ್ಪ್ರೌಢಾ. ಸುವಾಸಿನೀ - ಈ ೨ ಸೋವಾಸಿಣಿ" (ಪಲಾಯು. ೭೯-೩೯). ೪. ಮುತ್ತೈದೆ; ಸುಮಂಗಲಿ: ಕಲಶಕನ್ನಡಿ ಕರಿ ತುರಗ ಗೋಕುಲ ವೃಷಭ ಬುಧನಿಚಯ ಗಿರಿಸಂಕುಳ ಸುವಾಸಿನಿ (ಕುಮಾವ್ಯಾ. ೩-೧೦೮); ರತಿಯ ಸುವಾಸಿನಿಕಾಂತೆಯರುವುಮರಿಸಿನಸುಗಂಧಪುಷ್ಪಂಗಳಿಂದಲಂಕರಿಸುತ್ತಿರಲು (ಸವಮೋ. ೧೩-೫೧); ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೆರಡು ಬಾರಿಯಾದರೂ ಸುವಾಸಿನಿಯರನ್ನು ಮನೆಗೆ ಬರಮಾಡಿಕೊಂಡು ಉಡಿತುಂಬಿ ಕಳಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು (ರಂಗರೂ. ೭೧). ೫. ಹೆಂಡತಿ; ಪತ್ನಿ: ರಾಮನ ಸುವಾಸಿನಿಯನೊರ್ವಯ್ಯೊಳವುಂಟಟ್ಟು ಘೋರವಿಷವಚ್ರಾಸಿಯಂ ಕೊಂಡು ಪೇಚರಂ ಪಾಯ್ವನ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೪೯-೫೭೩). [ಸಂ. ಸುವಾಸಿನೀ]

ಸುವಿಚಾರ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಯೋಚನೆ; ಯೋಗ್ಯವಾದ ವಿಚಾರ: ಸುವಿಚಾರಂ ತನಗಾಗಲೀ ನುಡಿಯುಮಂ ಸಿಂಧೂದ್ಭವಂಗಟ್ಟಿ ಪಾಂಡುವೊಳಾಲೋಚಿಸೆ ತನ್ನೃಪಂ ಕುಡುವೊಡೆ (ಮಹಾನೀ. ೩-೧೩೧); ನೇರಿತಹ ಶರಣ ಸಂಚಾರಮಾರ್ಗದೊಳು ಸುವಿಚಾರ ದಿಂದಡಿಯನಿಡದೆ ತಲೆಯೊಳು ನಡೆದಾ ಕಾರಿಕಾಲಮ್ಮ ಶರಣಾಗು (ಅಜುತ್ತಿ. ೭೨).
[ಸಂ.]

ಸುವಿಚಾರಿತ (ನಾ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿಮರ್ಶೆಗೊಂಡುದು, — ಪರಿಶೀಲನೆಗೊಂಡುದು: ಇವು ದುಷ್ಕರಕಾವ್ಯಂಗಳ್ ಸವಿಶೇಷವಿವರ್ತಿಗಳ್ ಸುವಿಚಾರಿತಮಿ ತೋರ್ಪ[ನಿ]ವಜ ಲಕ್ಷ್ಮಭೇದಮಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೧೧೩). [ಸಂ.]

ಸುವಿತರಣ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಉದಾರತೆ; ಪರಮಔದಾರ್ಯ: ಪರಮ ಮಹಿಮಾನಿಧ್ರನಂ ಸುವಿತರಣಗುಣಮಣಿಗಣಸಮುದ್ರನನರಿದನತಿಬಲ ವೀರಭದ್ರನನಾದಿರುದ್ರನನು (ಭಸವು. ೫-೪೭). [ಸ್ಥಾ.]

ಸುವಿದಾನ 'ಸುಯಿದಾನ' ನೋ.

ಸುವಿದಾನಿ 'ಸುಯಿದಾನಿ' ನೋ.

ಸುವಿದಿತ (ಗು). ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದ, — ಮನವರಿಕೆಯಾದ: ಸುವಿದಿತಯತಿಭಂಗಂ ಭಿನ್ನವೃತ್ತಮೆಂದಿಂತು ವಾಕ್ಯದೋಷಮಿವಕ್ಕುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೪೫೫). [ಸಂ.]

ಸುವಿಧಾನ (ನಾ). ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟು; ಸುವ್ಯವಸ್ಥೆ: ನಾಳ ನೇಸರ್ಮೂಡದ ಮುನ್ನಮೆ ವಿಷಾಪಹಾರಂ ಮಾಡಿದಪ್ಪೆನಿಂದಿನೊಂದು ರಾತ್ರಿಯುಮಂ ಪರೇತವನ ಸ್ಥಾನದಿಂ ತೊಲಗಲೀಯದೆ ಕಾಪಂ ಸುವಿಧಾನಮಾಗೆ ಮಾಡಿಂ (ಸುಕುಮಾ. ೭-೮ ವ).
[ಸಂ.]

ಸುವಿಧಾನಿ 'ಸುಯಿದಾನಿ' ನೋ.

ಸುವಿಭಕ್ತಿ (ನಾ). ವಿಭಕ್ತಿಪ್ರತ್ಯಯಗಳ ಒಳ್ಳೆಯ ಸಮುಚಿತಪ್ರಯೋಗ: ವರರುಚಿಯ ಚಾಣ್ಕೆ ಗೋಪಾಲಿಕನ ಬೆಡಗು ಭಾಗುರಿಯ ಗೂಢತೆ ಧನಂಜಯನ ಪರ್ಯಾಯ ಮುರಹರಿಯ ಸುವಿಭಕ್ತಿ ವಿಶ್ವಪ್ರಕಾಶನ ಚದುರು ನಾಗವರ್ಮನ ಕನ್ನಡಂ (ಮಂಗರಾ. ೨-೪). [ಸಂ.]

ಸುವಿಸಿ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಬಿಸಿ, — ಶಾಖ: ವಡ್ಡಿ ಕಿರುವಲ್ಲೆಯಂ ಪದ್ಮಗಜಪನಿಡಿಗಿಷ್ಟ ಪ್ರಮಾಣದಿಂ ಪಚನಿಸಿ ಕಡಗಿ ಜವದಿ ರುದ್ದಿನ ಸುವಿಸಿಯಿಂದ ಬಡಿಸಿ ಘೃತಮಂ ನೀಡೆ ಲಡ್ಡುಗೆಯನರ್ಪಿಸುವುದು (ಲಿಂಗವು. ೮-೧೩). [ಸು$_4$ - + ಬಿಸಿ]

ಸುವೃತ್ತ (ನಾ). ೧. ಉತ್ತಮವಾದ ವೃತ್ತ: "ಸುವೃತ್ತ = ಅತಿ ವರ್ತುಲ" (ನಾನಾರ. ೭೧ ಟೀಕು). ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆ.

ಸುವೃತ್ತರ್ (ಬಹುವ) = ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆಯುಳ್ಳವರು. ೨. ಚೆನ್ನಾಗಿ ದುಂಡಾಗಿರುವ ಮೊಲೆಯುಳ್ಳವರು. ೧, ೨: ಹರನುರಿಗಣ್ ಸುಡೆ ಮಜೆ ವೊಕ್ಕರಲಂಬನ ಬಿಸುಪುಗಳೆದು ಪೊರೆದುದು ತರುಣೀಗುರುಕುಚಮಿದು ಚಳಿಗಳೆದುದು ವರಂಗೆ ಮಜೆವುಗೆ ಸುವೃತ್ತರೇಗೆಯ್ಯರೊ ಪೇಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೯-೧೪). [ಸಂ.]

ಸುವೃತ್ತಪ್ರಸ್ತಾರ (ನಾ). (?) : ನಿಮ್ನನಾಭಿಯುಂ ಹ್ರಸ್ವಚೂಚುಕನುಂ ಸುವೃತ್ತ ಪ್ರಸ್ತಾರನುಂ . . . ಅಪ್ಪ ವಿಜಯಪರ್ವತಗಜೇಂದ್ರಂ ಬಂದು ಮುಂದೆ ನಿಲ್ವುದುಂ (ಆದಿಪು. ೧೨-೫೬ ವ). [ಸಂ.]

ಸುವೃಷ್ಟಿ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಮಳೆ: ಸುವೃಷ್ಟಿ ಸೂಂಪಚ್ಚರಿಯಾಗೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧-೫೦); ಪರಿಪರಿಯ ಯಜ್ಞವನು ವಿರಚಿಸಿ ಸುರಪತಿಯು ಸಂತುಷ್ಟಿಬಡಿಸಲು ಸುರಿವನವ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಸುವೃಷ್ಟಿಯನು ಜಗಕೆ (ಕುಮಾ.ಉ. ೪-೬೦). [ಸಂ.]

ಸುವೆ 'ಸುಚೆ' ನೋ.

ಸುವೇದಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯುವಂತಾಗು: ಮೂದಲಿಸಲುಂ ಪ್ರಾಣವಂಚಕ ನಾದವಂಗಂ ಲಿಂಗಭಕ್ತಿ ಸುವೇದಿ[ಪಾಠಾಂ. ಧಿ]ಸದು ಧನವಂಚಕಂಗೆ ಸುಸಾಧ್ಯವಾಗದದು (ಬಸವಪು. ೩೯-೧೯). [ಸು, - + ವೇದಿಸು]

ಸುವ್ಯಕ್ತ (ನಾ). ೧. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವುದು ,— ವ್ಯಕ್ತವಾಗುವುದು: ಗುಪ್ತವ್ಯಯ ವಿನಿರ್ಮಳಭಕ್ತಿ ಸರ್ವಜನಂಗಳೊಳು ಸುವ್ಯಕ್ತವಾಯಿತು (ಬಸವಪು. ೫೬-೬೬). ೨. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಗೋಚರಿಸುವವನು: ದನುಜರಿಪು ಸುವ್ಯಕ್ತನವ್ಯಕ್ತನನು ಸದಸದ್ರೂಪನವ್ಯಯನೆನಿಪ ವಿಷ್ಣುವ ನೆನೆದು ವಿಸ್ತರಿಸಿದನು ಕಥೆಯ (ಕುಮಾ.ಅ. ೨-೧೦). [ಸಂ.]

ಸುವ್ಯವಸ್ಥಿತ (ಗು). ೧. ಚೆನ್ನಾಗಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಾದ ,— ಏರ್ಪಾಡಾದ . (ನಾ). ೨. ಚೆನ್ನಾಗಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೊಂಡುದು ,— ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾದುದು: ಚಿತ್ರಕಲಾ ಪ್ರದರ್ಶನವು ಸುವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗಿ ಪ್ರದರ್ಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಸುವ್ಯವಸ್ಥೆ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಏರ್ಪಾಟು; ಉತ್ತಮವಾದ ವ್ಯವಸ್ಥೆ: ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗಿ ಅಡುಗೆ ಮಾಡಿದರಷ್ಟೆ ಸಾಲದು, ಅದನ್ನು ಬಡಿಸುವುದರಲ್ಲೂ ಸುವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿರಬೇಕು (ಅಡುಶಾ. ೧೯೫). [ಸಂ. ಸುವ್ಯವಸ್ಥಾ]

ಸುವ್ರತ (ನಾ). ೧. ಧಾರ್ಮಿಕವಿಧಿಯನ್ನು ಸರಿಯಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸುವುದು. ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ವಿಧಿ ; ಉತ್ತಮವಾದ ನೇಮ . ೩. ಧಾರ್ಮಿಕ ವಿಧಿಯನ್ನು ಸರಿಯಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸುವವನು; ನೇಮಸ್ಥ. ೪. [ಜೈನ] ಇಪ್ಪತ್ನಾಲ್ಕು ತೀರ್ಥಂಕರರಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತನೆಯ ತೀರ್ಥಂಕರನ ಹೆಸರು. ೨, ೪ : ವದನಂ ಚಂದ್ರಪ್ರಭಂ ವಿಕ್ರಮಭುಜನಜಿತಂ ಪಾಣಿ ಪದ್ಮಪ್ರಭಂ . . . ಮತಿ ಪುರುಚರಿತಂ ಶೀತಲಂ ಸುವ್ರತಂ ತಾನದಱಿಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತೀರ್ಥೇಶ್ವರನೆನೆ ನೆಗಟ್ದಂ ಪದ್ಮನಾಭಪ್ರಧಾನಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೧-೪೩); ಪುರುದೇವಾದಿಗಳೊಲಿಸಿದ ಪರಮ ಶ್ರೀವಧುವನೊಲಿಸಿಯುಂ ಪರವನಿತಾನಿರಪೇಕ್ಷಕನೆನಿಸಿದ ದೇವರ ದೇವಂ ಕುಡುಗೆ ಸುವ್ರತಂ ಸುವ್ರತಮಂ (ಯಶೋಚ. ೧-೧). [ಸಂ.]

ಸುವ್ರತೆ (ನಾ). ೧. ನೇಮವನ್ನು ನಿಷ್ಠೆಯಿಂದ ಆಚರಿಸುವವಳು. ೨. ಸಲೀಸಾಗಿ ಹಾಲು ಕೊಡುವ ಹಸು: "ಸುವ್ರತಾ, ಸುಖಸಂದೋಹ್ಯಾ — ೨ ಸುಲಭವಾಗಿ ಹಾಲು ಕರಿಯಲೀಸುವ ಆಕಳು, ಕಾಡದೇ ಕರಿಯುವ ಹಸುವು" (ಸಿದ್ಧಾಂಕಿ. ೨೫೫). ೩. [ಜೈನ] ಜಿನನ ತಾಯಿಯ ಹೆಸರು. ೨, ೩ : ಶ್ರೀಮದ್ದಯಾಮೂಲಧರ್ಮದವೊಲ್ ವಿಶ್ರುತ ಸುವ್ರತಾಚರಿತಮೇಂ ಚೆಲ್ವಾಯ್ತೊ ಗವ್ಯಾಶ್ರಯಂ (ಲೀಲಾವ. ೫-೧೦೩). [ಸಂ. ಸುವ್ರತಾ]

ಸುವ್ವಲಾಲೆ , ಸುವಾಲಿ , ಸುವ್ವಲೆ , ಸುವ್ವಾಲೆ (ನಾ). ೧. ಶುಭಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಂಗಸರು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಹಾಡುವ ಹಾಡು; ಸೋಬಾನೆ: ಅವ್ವ ನೀವೇನನಾಡಿರಿ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಸುವ್ವಲಾಲೆಯನಾಡಿಸುವರು (ಭರತೇ. ೫-೧೫). ಸುವಾಲಿ: ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪದ,— ಹಾಡು: 'ತತ್ತ್ವಸುವಾಲಿ' ಪರಾ. ಸುವ್ವಲೆ: ೨. ಮೇಹುಗಾಡಿನೊಳವರ ಮ್ಮೆ ಮಿಗೆ ಸೋಹಿದರೆ ಸುವ್ವಲೆಯ ಸುಬ್ಬಲೆಯಾಹವದಲೇ ತೋಳ ತಕ್ಕೆಯ ತೋಟಿ ತೇಗುವೊಡೆ (ಕುಮಾ.ಅ.೧೩-೧೭). ಸುವ್ವಾಲೆ : ೨. ವಾದಿರಾಜನಾಳ್ವ ಹಯವದನ ತಾನೆ ಪೇಳ್ದ ಜಗ ಬಿರುದಿನ ಸುವ್ವಾಲೆಯ ಪದವಿದು (ವಾದೀಕೀ. ೧೫೩-೩೫). ೩. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು: ಶ್ರೀರಾಗ ಸಾಳಂಗ ಭೂಪಾಳಿ ಕಾಂಬೋಧಿ ಭೈರವಿದ್ವಯ ದೇಶಿ ಕಲ್ಯಾಣಿ ಸುವ್ವಾಲೆ ಮಾಧವಿ ಶ್ರೀ ಶಂಕರಾಭರಣ . . . ಬತ್ತೀಸರಾಗಮಂ ಪಾಡುತ್ತಲೊಪ್ಪಿದರ್ಗಾಯಕಜನಂ (ಸಿದ್ಧಕಾ. ೩-೫).

[<— ತೆಲು. ಸುವಾಲ, ಸುವ್ವಾಲ, ಸುವ್ವಾಲು]

ಸುವ್ವಲೆ 'ಸುವ್ವಲಾಲೆ' ನೋ.

ಸುವ್ವಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಶಬ್ದಮಾಡು; ಕೂಗು(?) : ತೇರು ಶೃಂಗಾರವಾಗಿ ಬಾಗಿಲಿಗೆ ಬಂದಿದೆ ತಾಯಿ ನಿಮ ಪಯಣ ಕಳುವ(ಲಿ)ಬೇಕೆನುತಲೆ ಕಾಳಿ ಸುವ್ವಳಿಸಿ ಹಿಡಿದವೆ (ನಾಪದ. ೨೦೦). [? + - ಇಸು]

ಸುವ್ವಾರ 'ಸುವಾರ' ನೋ.

ಸುವ್ವಾರಿ (ನಾ). ಅಡುಗೆ ಮಾಡುವವಳು; ಬೋನಗಿತ್ತಿ: ಕತ್ತಿದ ರತ್ನಾಭರಣ ಭೂಷಿತ ಬೋನಗಿತ್ತಿಯರ್ಸುವ್ವಾರಿಗಳಿಗೆ ಅತ್ಯಧಿಕಾರದಿ ನೀನಿರ್ಪುದೆಂದು ಕೈವರ್ತಿಸಿ ಕೊಟ್ಟಳಾಯಕಗೆ (ಮೋಹತ. ೧೦-೪೨); ತದುಕಿಲ ಸುಂಡೆ . . . ಗುಳ್ಳ ತಿಂತ್ರಿಣಿಯುಪ್ಪು ಗಾಯಿಗಳೆಲ್ಲ ಸುವ್ವಾರಿಯರು ಬಡಿಸಿದರು (ಅನಂರಾ. ೬-೨೫-೩೮).

[ಸುವ್ವಾರ (< ಸುವಾರ) + - ಇ]

ಸುವ್ವಾಲೆ 'ಸುವ್ವಲಾಲೆ' ನೋ.

ಸುವ್ವಿ (ನಾ). (ಕುಟ್ಟುವಾಗ, ಕೇರುವಾಗ ಮುಂತಾದ) ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಡುವಾಗ ಬಳಸುವ ಹಾಡಿನ ಒಂದು ಸೊಲ್ಲು: ಚಂದನದೊರಳಲ್ಲಿ ಪೊಯ್ದು ಬಿದಿರಕ್ಕಿಯನುನ್ಮದದಂತಿದಂತದೊಂದೊನಕೆಯನೆತ್ತಿ ನುಣ್ಚನಿಯ ಸುವ್ವಿಯ ಗಾವರದೊಳ್ ತೊಡರ್ಚಿದೋಪನಿಗೆ ಪುಳಿಂದಿ ಪಾಡಿದಳ್ (ಲೀಲಾವ. ೮-೩೦); ಒರಲ್ಗಳೊಳಂ ಬಿದಿರಕ್ಕಿಯಿಕ್ಕಿ ನಿಚ್ಚಳಮನ ಸುವ್ವಿ ಕಾಡೊಡೆಯ ಸುವ್ವಿ ಮನೋಹರ ಸುವ್ವಿ ಸುವ್ವಿಯಂದಳವಡೆ ರಾಗದಿಂ ತಳಿಸಿದರ್ ವನದಲ್ಲಿ ಪುಳಿಂದಕಾಂತೆಯರ್ (ಗಿರಿಜಾ. ೧-೧೨೩); ಸುವ್ವಿ ಅಂದರೆ ತಿಳೀದೇ ಒನಕೇರಾಗ (ಗಾದೆ). 'ಸುವ್ವಾಲೆ' ಪರಾ.

[<— ತೆಲು. ಸುವ್ವಿ]

ಸುವ್ವಿಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಹಾಡು; ಪದಹೇಳು: ನನ್ನ ಭಾವನೆಯ ಕುಸುಮಗಳ ಮುದ್ದಿಟ್ಟು ಮೂಸಿ ಸುವ್ವಿಗೆಯ್ಯುತಲಿದ್ದೆನಾಗ ನಿನ್ನನು ಮನದ ಕುಂಚಗಳ ಬೀಸಿ (ಪಯಣ. ೭೨-೪). [ಸುವ್ವಿ + ಕೆಯ್]

ಸುಶಬ್ದ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಶಬ್ದ. ೨. ವ್ಯಾಕರಣಶುದ್ಧವಾದ ಶಬ್ದ. ೧, ೨: ಅಡರ್ದ ಪಿತನಂತೆ ಲಕ್ಷಣ ಸುಶಬ್ದಮನೀವುದು (ಮಂಗರಾ. ೨-೬). [ಸಂ.]

ಸುಶಿಕ್ಷಿತ (ಗು). ೧. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತರಬೇತಿ ಹೊಂದಿದ ,— ಪಳಗಿದ: ಚಿತ್ರಾಲರು ಈಗಿನ ಕಾಲದ ಸುಶಿಕ್ಷಿತ ಕಲಾವಿದರು ಒಪ್ಪಲಿ, ಒಪ್ಪದಿರಲಿ ನವೀನಪ್ರಚ್ಛೆ ಅವರನ್ನು ಆವರಿಸಿದ (ಅಜೋಲೀ. V ಮುನ್ನುಡಿ). (ನಾ). ೨. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದವನು; ಉತ್ತಮ ಶಿಕ್ಷಣವನ್ನು ಪಡೆದವನು: "ಚತುರಂ ಪ್ರವೀಣಂ ಕುಶಲನಭಿಜ್ಞಂ ಸುಶಿಕ್ಷಿತನೆನಲ್ ದಕ್ಷಂ" (ಮಂಗರಾ. ೬೬-೩); ಅವನು ಚಮತ್ಕಾರಶೂನ್ಯನಾದ ಬಡಾಯಿಗಾರ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ಸುಶಿಕ್ಷಿತನಲ್ಲದ . . . ಆಡಂಬರವ್ಯಕ್ತಿಯೆಂದು ಆಗ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರಿಗೂ ಮನದಟ್ಟಾಯಿತು (ಪುನರು. ೩೩೩). ೩. ಬಿಲ್ಲುವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಬಲ್ಲವನು; ಧನುರ್ವಿದ್ಯಾಪಾರಂಗತ: "ಕೃತಪುಂಖಃ, ಸುಶಿಕ್ಷಿತಃ — ಈ ೨ ಬಿಲ್ಲವಿದ್ಯೆಯಂ ಬಲ್ಲವಂ" (ಪಲಾಯು. ೬೬-೩೧೭). [ಸಂ.]

ಸುಶಿಕ್ಷೆ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಶಿಕ್ಷಣ; ಉತ್ತಮವಾದ ತರಬೇತು: ಗುರುವೆ ದೀಕ್ಷೆ ಸುಶಿಕ್ಷೆಮೋಕ್ಷ ಕಾರಣಕರ್ತೃವಲ್ಲದಿನ್ನೋರ್ವರಿಲ್ಲ (ಮೃಡಾರ. ೧-೩). [ಸಂ. ಸುಶಿಕ್ಷಾ]

ಸುಶೀಲ (ಗು). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆಯ; ಸಚ್ಚಾರಿತ್ರದ. (ನಾ). ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆ; ಸಚ್ಚಾರಿತ್ರ. ೩. ವ್ರತ; ನೇಮ: ಲೀಲೆಯಿಂ ಮಾಡುತ್ತ ಹಿಡಿದ ಸುಶೀಲವಂ ನಡೆಸಲ್ (ಬಸವಪು. ೨೭-೧೭). ೪. ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆಯುಳ್ಳವನು: ಪವಿತ್ರಭಕ್ತಿ ಸುಶೀಲರಪ್ಪರು ಕೀರ್ತಿವೆತ್ತಿಹರು (ಬಸವಪು. ೫೪-೮೫); ಸಿರಿಯುನಾಳ್ವವನೇ ಸುಶೀಲನು (ಕುಮಾ.ಉ. ೩-೩೮). [ಸಂ.]

ಸುಶೀಲೆ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆಯುಳ್ಳವಳು; ಸಚ್ಚಾರಿತ್ರೆ: ಸಂಗನ ಬಸವಂ ಕೆಲವು ದಿನಂಗಳಿಂ ಕಳೆದು ಸತ್ಕುಲ ಸಾಧ್ವಿಶ್ಯ ಸುಶೀಲೆಯರಪ್ಪ ಗಂಗಾದೇವಿ ಮಾಯಾದೇವಿಯರೊಡನಣ ವಿವಾಹಸಂಪದದಿಂ ಸಂತಸುಖಮಿರ್ದು (ಬಸರ. ೬-೨); ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಪೊರಳ್ದು ಭಕ್ತಿ ಸುಶೀಲೆ ಮುನಿನಾಥನ ಪದಪ್ರಕ್ಷಾಲನಂಗೆಯ್ದು (ಬಸಪು. ೫೨-೪). [ಸಂ. ಸುಶೀಲಾ]

ಸುಶೌಚಿ (ನಾ). ತುಂಬ ಶುಚಿಯಾಗಿರುವವನು; ಅತಿ ಶುಭ್ರತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವವನು: ಸುಶೌಚಿಗಳುಂ . . . ಶಿವನನೊಲಿಸಿದ ಮುನೀಶ್ವರರು ಕಣ್ಗೆಸೆದರು (ಪಚೆಕಾ. ೬-೩೬). [ಸಂ. ಸುಶೌಚಿನ್]

ಸುಶ್ರಾವ್ಯ (ಗು). ೧. ಕೇಳಲು ಹಿತಕರವಾದ: ಈತಂ ಸುಶ್ರಾವ್ಯಚರಿತ ಸಕಳಮಂಗಳನಿಲಯಂ (ವಸ್ತುಪಂ. ೬-೪೧). (ನಾ). ೨. ಕಿವಿಗೆ ಇಂಪಾಗಿರುವುದು: ಕಾವ್ಯಮಿದು ಭುವನದೊಳ್ ಸಕಲಜನರಿಂದ ಸುಶ್ರಾವ್ಯಮಪ್ಪಂತೆನ್ನ ವದನಾಬ್ಜದಲ್ಲಿ ನೀನೆ ವ್ಯಾಪಿಸಿರ್ದಮಲಸುಮತಿಯಂ ತಾಯೆನಗೆ ತಾಯೆ (ಶ್ರೀಮಭಾ. ೧-೪). [ಸಂ.]

ಸುಶ್ರುತ (ಗು). ೧. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕೇಳಿದ. (ನಾ). ೨. ವೇದಪಾರಂಗತ. ೩. ಆಯುರ್ವೇದಚಿಕಿತ್ಸಾಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬರೆದ ಒಬ್ಬ ಋಷಿಯ ಹೆಸರು. 'ಚರಕ,' ಹೋ. [ಸಂ.]

ಸುಶ್ರೋಣಿ (ನಾ). ಸುಂದರವಾದ ನಿತಂಬವುಳ್ಳವಳು; ಚೆಲುವೆ: ವಾಣಿ ಬೊಮ್ಮನ ರಾಣಿ . . . ಸುಶ್ರೋಣಿ . . . ಕಾಮಿತದಾನಿ ವರವೀಯೆ (ಕೌಶಿರಾ. ೧-೨); ಬಂದಳಂಗಜನ ಜಯಸಿರಿ ಕಾನನಲ್ಪ್ರಭಾವತಿಯೆನಿಪವನ ರಾಣಿ ಸುಶ್ರೋಣಿ ಸರ್ವವೇಣಿ (ಶ್ರೀಮಭಾ. ೧೧-೬). [ಸಂ. ಸುಶ್ರೋಣೀ]

ಸುಶ್ಲಕ್ಷ್ಣ (ಗು). ಒಳ್ಳೆಯ ನಯ, ನುಣುಪುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ; ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮೆರುಗುಗೊಂಡ: ಅಸಾಧ್ಯಶ್ಯಮುಂ ದೃಶ್ಯಮುಮಾದ ಸುಶ್ಲಕ್ಷ್ಣ ಸುಧಾಭಿತ್ತಿ ಭಾಗಂಗಳಿಂದಮಪೂರ್ವಾಭಿತ್ತಿಯಂ ತಳೆದು (ಚಂದ್ರಪು. ೧೫-೭೦ ವ). [ಸಂ.]

ಸುಶ್ಲೋಕ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಿನ ಸ್ತುತಿಗೆ ಪಾತ್ರನಾದವನು: ಶ್ರೀಕರದಮಳದಿಗ್ವಂತ ಸುಶ್ಲೋಕನನಲೇಕಾಂತರಾಮಶಿವೈಕನಿಷ್ಠನು (ಬಸಪು. ೪೯-೨). [ಸಂ.]

ಸುಷಮ (ಗು). ೧. ಸಮನಾದ; ಸಮಾನವಾದ. ೨. ಸುಂದರವಾದ; ಚೆಲುವಾದ. (ನಾ). ೩. ಒಳ್ಳೆಯದು; ಶುಭವಾದುದು: "ಪ್ರಾಗ್ರ್ಯಂ . . . ಸುಷಮಂ, ವಾಮಂ, ಶುಭಂ, ಪೇಶಲಂ – ಈ ೨೯ ಒಳ್ಳಿತು" (ಹಲಾಯು. ೧೧೪-೪). ೪. [ಜೈನ] ಅವಸರ್ಪಿಣಿ ಕಾಲಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಸುಖವುಳ್ಳ ಕಾಲ: ಮಧ್ಯಮಭೋಗಭೂಮಿಸ್ಥಿತಿಯೊಳ್ ಮೂಱುಕೋಟಾಕೋಟಿ ಸಾಗರೋಪಮಪ್ರಮಾಣಂ ಸುಷಮಮೆಂಬ ಕಾಲಮುಂ (ಆದಿಪು. ೬-೪೮ ವ); ಒಂದರೊಳಗಾರಾರು ಕಾಲವು ಸಂದು ಸುಷುಸುಷ ಸುಷಮ ಸುಷದುಷ . . . ಎಂಬ ಕಾಲಗಳು (ವಿಷ್ಣುಪು. ೮-೩೨); ಅವಸರ್ಪಿಣಿಕಾಲ. ಇದನ್ನು ಆರು ವಿಭಾಗಗಳಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಲಾಗಿದೆ . . . ೨. ಸುಖವುಳ್ಳದು (ಸುಷಮ) (ಭಾರದ. ೧೬೧). 'ದುಷ್ಷಮ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸುಷಮದುಷ್ಷಮ (ನಾ). [ಜೈನ] ಅವಸರ್ಪಿಣಿ ಕಾಲದ ಒಂದು ಭಾಗ; ಹೆಚ್ಚು ಸುಖ ಮತ್ತು ಕಡಿಮೆ ದುಃಖವುಳ್ಳ ಕಾಲ: ಜಘನ್ಯಭೋಗಭೂಮಿಸ್ಥಿತಿಯೊಳು ಎರಡು ಕೋಟಾಕೋಟಿ ಸಾಗರೋಪಮಪ್ರಮಾಣಂ ಸುಷಮದುಷ್ಷಮವೆಂಬ ಕಾಲಮುಂ (ಆದಿಪು. ೬-೪೮ ವ); ಎರಡನೆಯ ಸುಷಮಕಾಲದ ಪೊರೆಯೊಳ್ ಮೂಱನೆಯ ಸುಷಮದುಷ್ಷಮಕಾಲಂ (ಶಂರಾಮಾ. ೧-೫೬). [ಸಂ.]

ಸುಷಮಸುಷಮ (ನಾ). [ಜೈನ] ಅವಸರ್ಪಿಣಿಕಾಲದ ಒಂದು ಭಾಗ; ಅತಿಸುಖವುಳ್ಳ ಕಾಲ: ನಾಲ್ಕುಕೋಟಾಕೋಟಿ ಸಾಗರೋಪಮ ಪ್ರಮಾಣಂ ಸುಷಮಸುಷಮಮೆಂಬ ಕಾಲಮುಂ (ಆದಿಪು. ೬-೪೮ ವ); ಕಾಲಂ ಪ್ರವರ್ತಿಕುಂ ಸುಷಮಸುಷಮಮೆಂಬೀ ಪೆಸರಿಂ (ಶಂರಾಮಾ. ೧-೫೫); ಅವಸರ್ಪಿಣಿಕಾಲ. ಇದನ್ನು ಈ ಕೆಳಗೆ ಕಂಡಂತೆ ಆರು ವಿಭಾಗಗಳನ್ನಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ೧. ಅತಿಸುಖವುಳ್ಳದು (ಸುಷಮಸುಷಮ) (ಭಾರದ. ೧೬೧). 'ದುಷಮದುಷಮ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸುಷಮಸುಷಮೆ (ನಾ). = ಸುಷಮಸುಷಮ: ಅವಸರ್ಪಿಣಿಯ ಕಾಲಂ ಸುಷಮಸುಷಮೆಯುಂ ಸುಷಮದುಷ್ಷಮೆಯುಂ . . . ಅಕ್ಕುಂ (ಅಜಿಪು. ೩-೧೫ ವ); ಉತ್ಸರ್ಪಿಣಿ ಸುಷಮಸುಷಮೆಯುಂ ಸುಷಮೆಯುಂ ಸುಷಮದುಷ್ಷಮೆಯುಂ . . . ಅಕ್ಕುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೬-೧೬ ವ). [ಸಂ. ಸುಷಮಸುಷಮಾ]

ಸುಷಮೆ (ನಾ). ೧. ಅತ್ಯಂತ ಚೆಲುವು, — ಶೋಭೆ: "ದಾ(ಧಾ)ರಾ, ಶೋಭಾ . . . ಸುಷಮಾ – ಈ ೫ ಶೋಭೆ" (ಹಲಾಯು. ೯೩-೪೧೧). ೨. = ಸುಷಮ ೪: ಉತ್ಸರ್ಪಿಣಿ ಸುಷಮಸುಷಮೆಯುಂ ಸುಷಮೆಯುಂ ಸುಷಮದುಷ್ಷಮೆಯುಂ . . . ಅಕ್ಕುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೬-೧೬ ವ). 'ದುಷ್ಷಮೆ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಸುಷಮಾ]

ಸುಷಿರ (ಗು). ೧. ತೂತಿರುವ; ರಂಧ್ರದಿಂದ ಕೂಡಿದ. (ನಾ). ೨. ರಂಧ್ರ; ತೂತು: "ನಿಮ್ನಂ . . . ಸುಷಿರಂ . . . ದರಃ – ಈ ೧೫ ಕುಟಿ" (ಹಲಾಯು. ೧೦೩-೨); ನಿಸ್ಸಂತಸ್ಸುಷಿರದಿನುತ್ಪನ್ನಂಗಳ್ ಪ್ರಾಣವಾಯುಗಳ್ (ವಿಷ್ಣುಪು. ೧-೩-೧೨೩). ೩. ಕೊಳಲು, ನಾಗಸ್ವರ ಮೊದಲಾದ, ಬಾಯಿಂದ ಊದಿ ನುಡಿಸುವ ವಾದ್ಯವಿಶೇಷ: ತತ ಘನ ಸುಷಿರಾನದ್ಧವಾದ್ಯಂಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೫-೩೫); ತತ ವಿತತ ಘನ ಸುಷಿರ ಭೇದದಿಂ ಚತುರ್ವಿಧಂ ವಂಶ ಶಂಖ ಕಾಹಳಾದಿ ನಿಮಿತ್ತಂ ಸುಷಿರಮೆಂಬುದಕ್ಕುಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೪೩). [ಸಂ.]

ಸುಷಿರವಾದ್ಯ (ನಾ). = ಸುಷಿರ ೩: ಸುಷಿರವಾದ್ಯಮೆನೆ ಮೊಳಗಿದುವಮರರ ವಿತತತತಘನಾನಕಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೫೬). [ಸಂ.]

ಸುಷುಪ್ತ (ಗು). ೧. ಗಾಢವಾಗಿ ನಿದ್ರಿಸಿರುವ. (ನಾ). ೨. ಜಾಗ್ರತೆ, ಸ್ವಪ್ನ, ಸುಷುಪ್ತಿ ಎಂಬ ಮೂರುಅವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಮೈಮರೆತ ಸ್ಥಿತಿ; ನಿದ್ರಾವಸ್ಥೆ: ಗರ್ಭಾಂಡಜ ಮೂರ್ಛಿತ ಸುಷುಪ್ತಾದ್ಯವಸ್ಥೆಗಳ್ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೯೯). [ಸಂ.]

ಸುಷುಪ್ತಿ (ನಾ). = ಸುಷುಪ್ತ ೨: ಜಾಗ್ರತ್ಸ್ವಪ್ನಸುಷುಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದ ನೆನೆದೊಡೆ ತಲೆದಂಡ (ಬಸವ. ೬೯೩); ಜಾಗ್ರತ್ಸ್ವಪ್ನಸುಷುಪ್ತಿಯವಸ್ಥಾತ್ರಯಂಗಳೊಳು (ಬಸರ. ೮-೧೪); ಪ್ರಾಣಿಯು ಮಲಗಿರುವಾಗ ಆಶೆ ಸ್ವಪ್ನ ಇತ್ಯಾದಿ ಯಾವುದನ್ನೂ ಅನುಭವಿಸದ ಅವಸ್ಥೆಯೇ ಸುಷುಪ್ತಿ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೧೨೮). [ಸಂ.]

ಸುಷುಪ್ತಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಗಾಢವಾಗಿ ಅಡಗಿರು: ಪ್ರಸಾದಿಯಾದಡೆ ಪಕ್ಷಿಯಂತಿರಬೇಕು ಪ್ರಾಣಲಿಂಗಿಯಾದಡೆ ಸುಷುಪ್ತಿಗೊಂಡ ವಿಷದಂತಿರಬೇಕು (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೪೩-೫೪೮). [ಸುಷುಪ್ತಿ + ಕೊಳ್.]

ಸುಷುಮ್ನ (ನಾ). ಇಡಾ, ಪಿಂಗಳಾ, ಸುಷುಮ್ನಾ ಎಂಬ ದೇಹದ ಪ್ರಮುಖ ನಾಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಬೆನ್ನುಹುರಿಯಲ್ಲಿರುವ ನಾಡಿ: "ಇಡಾ ಪಿಂಗಳ ಸುಷುಮ್ನಮಕ್ಕುಂ" (ಪಿಂಗರಾ. ೧೬-೧೩); ಆಸನವ ಬಲಿದಸು ಸುಷುಮ್ನದಿ ಸೂಸೆ ಸಿರದಲಿ ನಡೆಸಿ ಮೆಲ್ಲನೆ ಲೇಸನಿಪ ನಿಜಬ್ರಹ್ಮರಂಧ್ರದಿ ನಡೆದು (ಅಮೃತ. ೨-೯೯). [ಸಂ. ಸುಷುಮ್ನಾ]

ಸುಷುಮ್ನನಾಳ (ನಾ). = ಸುಷುಮ್ನ: ಮತಿಗೆ ಮಹಾಘನವಪ್ಪ ಸುಷುಮ್ನನಾಳದ ಸುಯಿಧಾನವ ಪ್ರಮಾಣಿಸಬಾರದು (ಅಪಚಂ. ೬೨-೨೬೩). [< ಸಂ. ಸುಷುಮ್ನಾನಾಲ]

ಸುಷುಮ್ನಾನಾಡಿ (ನಾ). = ಸುಷುಮ್ನ: ಆ ಸುಷುಮ್ನಾನಾಡಿಯಲಿ ಕಾಳಾಶಿಸಿದ ಪವನನ ಸಮಾಧಿವಿಳಾಸನೆಸೆದನು ಸೌಖ್ಯಭಾವದ ಜಡಿವ ಝೊಮ್ಮಿನಲಿ (ಕುವ್ಯಾದಿಸಿ. ೧೮-೬೯). [ಸಂ.]

ಸುಷುಮ್ನಾನಾಳ (ನಾ). = ಸುಷುಮ್ನ: ಇಡಾ ಪಿಂಗಳಾ ಸುಷುಮ್ನಾನಾಳವಿಡಿದು ಅಳಿದಪನೆಂದಡೆ ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವ ಮೂಗ ಕೊಯ್ಯದೆ ಮಾಣ್ಬನೆ (ಬಸವ. ೪. ೬೯೯). [ಸಂ. ಸುಷುಮ್ನಾನಾಲ]

ಸುಷುಮ್ನೆ (ನಾ). ೧. = ಸುಷುಮ್ನ: ಸುಷುಮ್ನೆಯೆಂಬ ಮಧ್ಯನಾಡಿಯೇ ಅಗ್ನಿಯೆಂದು ಸರಸ್ವತಿನದಿಯೆಂದು ಪೇಳಲ್ಪಡುವುದು (ಅಖಂಡೇ. ೨೧೮-೫೮); ಎಡದ ಹಿಂಬದವನ್ನು ವೃಷಣ ಗುದಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಆಧಾರಚಕ್ರದಲ್ಲಿಯ ಸುಷುಮ್ನೆಗೆ ಒತ್ತಬೇಕು (ಪರಪ. ೯೪). ೨. (ಚಂದ್ರನಿಗೆ ಶಾಖವನ್ನು ಕೊಡುವುದೆಂದು ನಂಬಲಾದ) ಸೂರ್ಯನ ಏಳು ಪ್ರಮುಖ ಕಿರಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಸುಷುಮ್ನೆಯೆಂಬ ಕರದಿಂ ಗಡ ಚಂದ್ರಕಲಾಕಲಾಪಮಂ ಕಾಲದೊಳಂಶುಮಾಲಿ ತೆಗೆದೀಂಟುವನೆಂಬುದಸತ್ಯಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೭೪೪); ಸೂರ್ಯನು ಸುಷುಮ್ನೆಯೆಂಬ ಕಿರಣದಿಂದ ಪಾನವ ಮಾಡುವನು (ಪಚೆಕಾ. ೧೫). [ಸಂ. ಸುಷುಮ್ನಾ]

ಸುಷೆ (ನಾ). ತಾಯಿ; ಜನನಿ: "ಜನನಿ ಮಾತೃ ಸವಿತ್ರಿಯಂಬ ಸುಷೆಯೆನೆ ತಾಯಿ" (ಮುಗರಾ. ೯೧-೯). [ಸಂ.?]

ಸುಷೇಣೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ. [ಸಂ. ಸುಷೇಣೀ]

ಸುಷೇಣಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಕರಿಯ ತಿಗಡೆ: "ಶ್ಯಾಮಾ . . . ಸುಷೇಣಿಕಾ . . . ಕಾಲಮೇಷಿಕಾ – ೭ ಕರಲಾಲ್ ತಿಗಡೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೭). [ಸಂ. ಸುಷೇಣಿಕಾ]

ಸುಷ್ಠು₁ (ನಾ). ೧. ತಕ್ಕವನು; ಸಮರ್ಥ: ನಮ್ಮ ಪಡೆಯಂ ಕಾವನ್ನರಿನ್ನಾರೂ ಸು[ಷ್ಠೀ]ತಂ[ಪಾಠಾಂ. ಷುಯ್ತುಂ, ಪೃತಂ, ಷ್ಟೇತಂ] ಕಾವೊಡೆ ಕರ್ಣನಕ್ಕುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೫೨). ೨. ದಕ್ಷತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದುದು: ಯಾವ ಹಣದ ಪೇಟೆಯಾಗಲಿ ಸುಷ್ಠುವಾಗಿದೆಯೆ (ಹಣಪ್ರ. ೩೧೨). [ಸಂ.]

ಸುಷ್ಠು₂ (ಅ). ೧. ಚೆನ್ನಾಗಿ; ಸರಿಯಾಗಿ: ಮರುತಾತ್ಮಜನಸಿಂಗಿತದಿ ನೋಡಿ ನಸುನಗುತ, ಮತ್ತೆ ಮರ್ತ್ಯತ್ವದೊಳ್ ಸುಷ್ಠು ಸಂಸ್ಥಿತನಾಗಿ ಕೇಳ್ದನ್ ಕಪೀಂದ್ರನಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೮೧೪-೯೯). ೨. ಅಧಿಕವಾಗಿ. ೩. ಯೋಗ್ಯವಾಗಿ. ೪. ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ. [< ಸುಷ್ಠು₁]

ಸುಸಂಗ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಒಡನಾಟ, – ಸಹವಾಸ: ದೇಹ ಹುಟ್ಟುವಾಗ . . . ಕಸ್ತುರಿಯ ಶುಕ್ಲದ ತೆಱ ಕದಳಿಯ ಕರ್ಪೂರದ ತೆಱ ಬಂದುದಕ್ಕೆ ಸಂದೇಹವ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ ನಿರಂಗ ನಿರಂತ ಸುಸಂಗ (ಪೋಳಪಾ. ೪-೧೨). ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ಸಮಾಜ, – ಸಂಘ: (ಶ). [ಸಂ.]

ಸುಸಂಗಿ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಸಂಗವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು: ಕುಚಿತ್ತರ ಸಂಗ ಸುಸಂಗಿಗೆ ಸಂಗಡವಿಲ್ಲ (ಬಸವ. ೬೩೬); ಲಿಂಗವು ಭಕ್ತಿಯ ಶ್ರದ್ಧೆಗೆ ವಿಶ್ವಾಸದ ಸುಸಂಗಿಗೆ ನಿಶ್ಚಯವಪ್ಪ ಲಿಂಗಿಗೆ ದೃಷ್ಟವಪ್ಪುದು (ಮದೇವ. ೨೮೧-೪೬). [ಸಂ. ಸುಸಂಗಿನ್]

ಸುಸಂಧಿ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಅವಕಾಶ, – ಸಮಯ: ನೀನು ಇಷ್ಟಬಂದ ಹಾಗೆ ಪ್ರಾಬಲ್ಯ ನಡೆಯಿಸಬಹುದು. ಇಂಥವನೇಕ ಸುಸಂಧಿಗಳನ್ನು ನೀನು ದೊರಕಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು (ಪೇಮಂತ. ೨೩೪). [ಸಂ.]

ಸುಸಂಬದ್ಧ (ಗು). ೧. ಒಪ್ಪವಾಗಿ ಕೂಡಿಸಿದ; ಸೂಕ್ತವಾಗಿ ಜೋಡಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಸರಿಯಾದ ಹೊಂದಿಕೆ, – ಜೋಡಣೆ; ತರ್ಕಶುದ್ಧವಾದುದು: ಒಂದೆರಡು ಪದಗಳಲ್ಲಿನ ಒಂದೋ ಎರಡೋ ಪ್ರಾಚೀನ ಪದಗಳಿಗೆ ಅಲ್ಪ ಸ್ವಲ್ಪ ಸಾಮ್ಯ ಅಥವಾ ಸಾದೃಶ್ಯವಿರುವಂತೆ ತೋರಿದರೂ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಸುಸಂಬದ್ಧವಾದ ಕ್ರಮವಿರುವುದಿಲ್ಲ (ದ್ರಾಪಪ. ೨೬೪). [ಸಂ.]

ಸುಸಂಸ್ಕೃತ (ಗು). ೧. ಉತ್ತಮವಾದ ಸಂಸ್ಕಾರವುಳ್ಳ: ಸುಂದರ ಸುಸಂಸ್ಕೃತ ಲತಾಂಗಿಯರ ಸಿರಿಗೈಯ ಹೊಂಗೊಡದ ಪನ್ನೀರ ತುಂತುರೆರಚುಗಳಿಂದೆ . . . ಮೆರೆದುದಯ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೭-೧೭೦). (ನಾ). ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದವನು : ಸುಸಂಸ್ಕೃತರು ಆತ್ಮಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಮರೆತು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ದೈವವನ್ನೇ ನಂಬಬೇಕಾಯಿತು (ಖುಷ್ಟಾರ. ೧೧೧ ಪೀಠಿಕೆ). [ಸಂ.]

ಸುಸಜ್ಜಿತ (ಗು). ೧. ಉತ್ತಮವಾಗಿ ಸಜ್ಜಾದ. (ನಾ). ೨. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸಜ್ಜಾದುದು : ವಿಶೇಷ ಪರಿವಾರವೂ ಸುಸಜ್ಜಿತವಾಗಿ ಹುರಿಗೊಂಡ ಫೌಜೂ ಇಲ್ಲದೆ ಎಂದೂ ಅತ್ತ ಬಂದುದಿಲ್ಲ (ಬಿರುಗಂ. ೩೩-೨೪); ತಾನೊಂದು ಸುಸಜ್ಜಿತವಾದ ಕೊಠಡಿಯಲ್ಲಿ . . . ಮಲಗಿದ್ದಳು (ಕಮಕು. ೮೮). [ಸಂ.]

ಸುಸಜ್ಜಿತೆ (ನಾ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಶೃಂಗಾರಗೊಂಡವಳು: ಸುಂದರಿಯು ಸುಸಜ್ಜಿತೆಯಾಗಿದ್ದಳು (ದೇಪಿಚಾ. ೭೮). [ಸಂ. ಸುಸಜ್ಜಿತಾ]

ಸುಸಮಯ (ನಾ). = ಸುಸಂಧಿ: ಮನೋಹರವಾದ ಸುಸಮಯದಲ್ಲಿ . . . ಬಂದನು (ಮಂಜುಕ. ೩). [ಸಂ.]

ಸುಸರ₁ (ನಾ). ಇಂಪಾದ ಧ್ವನಿ; ಮಧುರವಾದ ಧ್ವನಿ: 'ಸುಸರಿಕೆ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಸುಸ್ವರ]

ಸುಸರ₂ (ನಾ). ೧. ಸುಗಮ; ಸುಲಭ; ಸರಾಗ: ಆನಿವಂದಿರನಾದರಿಸಿ ಪಸರಂಗೊಟ್ಟನಪ್ಪೊಡೆನಗೆ ಸುಸರಮಾಗಿ ಬೆಸಕೆಯ್ಯಲಱಿಯರ್ (ಸುಕುಮಾ. ೨-೫೨ ಪ); ತಿದ್ದುವ ಸುಂಕ ಸುಸರ (ಶಿವಗೀ. ೧೮೯-೬೪೬); ಸುಸರದಿಂದಾಧ್ಯಾತ್ಮವಿದ್ಯೆಯುನಱಿಯಬೇಕು (ಸಭಾಗ. ೧೧-೧೬-೪೩). ೨. ಪರಸ್ಪರ ಸ್ನೇಹ, – ಹೊಂದಾಣಿಕೆ: ಅಸಗರಿಗೆ ಸವಣರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸುವುದೇ ಕೆಳ ಹುಳಿಗ ಹಾಲಿಗೆ ಸುಸರವಹುದೆ (ಬಸಪು. ೨೮-೩೮). ೩. ಒಡನಾಡಿ; ಬಂಧು: ದಸರಸುಜನರ ಸುಸರ ಭಕ್ತಪ್ರಸರ ಸೇವಾವಸರಶಕ್ತ (ಬಸಪು. ೩೮-೫೨). [ಸಂ.?]

ಸುಸರತನ (ನಾ). ಧ್ವನಿಯ ಮಾಧುರ್ಯ: ವೀಣೆಯ ಕೆಳೆಯ ಕೆಳೆಯೊಳ್ಪೊಳವೇಱಿ ಉಳಿಯಿಸಿ ಪಿರಿಯ ದನಿಯೊಳ್ಪೊಸರಿಯ ಸುಸರತನಮುಂ ಮುಹರಿಯ ಮಧುರತೆಯುಂ ಬೀಣೆಯ ಬಹುಲಿಕೆಯುಂ ಎಸೆಯೆ (ವರ್ಧಪು. ೯-೩೪). [ಸುಸರ₁ + - ತನ]

ಸುಸರಿಕೆ (ನಾ). ಇಂಪಾದ ಧ್ವನಿ, – ಶಬ್ದ: ವಾಹಕರ ಪಾಣಿಪಲ್ಲವದಿಂ ನೇತ್ರವಟ್ಟೆಯ ನೇಣನೊಯ್ಯನಿಪ್ಪೆ ತೆಗೆದು ಝಂಕಾರದ ಸುಸಿEಸತ3ರಿಕೆಯಂ ನೋಡಿ (ಶಾಂತೀಶ. ೭-೯೩ ವ). [ಸುಸರ₁ + - ಇಕೆ]

ಸುಸಾಧ್ಯ (ಗು). ೧. ಸುಲಭವಾಗಿ ಪರಿಣಾಮವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. (ನಾ). ೨. ಕಷ್ಟವಿಲ್ಲದೆ ಸಾಧಿಸಬಹುದಾದುದು: ಧನವಂಚಕರಿಗೆ ಸುಸಾಧ್ಯವಾಗದುದು ಆದಿ ಜಂಗಮಭಕ್ತಿ (ಬಸಪು. ೩೯-೧೯). [ಸಂ.]

ಸುಷಿರ (ನಾ). ರಂಧ್ರ; ತೂತು: ಸಸಿಯ ಬೆಸದಿನಸಿಯೇಱಿಂಗೆ ಬಂದ ಸುಟ್ಟುಂಬೆಸಕಾಱನಂತಸಿದನೆ ಸುಸಿರದಿಂ ಪೊಕ್ಕು (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೪೩ ವ). [< ಸಂ. ಸುಷಿರ]

ಸುಸಿಲ್, ಸುಸಿಲು (ನಾ). ೧. ಕೂಟ; ಸಂಭೋಗ: "ಸುಸಿಲ್ – ಸಂಭೋಗಂ, ಪ್ರಭಾತಕಾಲಂ" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೨); ಅಪುರ್ದಂ ಮುಕ್ಕುಳಿಪಂತುಟಪ್ಪ ಸುಸಿಲೊಂದಿಂಪುಂ ತಗುಳ್ದೊಂದು ಗೇಯಮುಂ . . . ಮನಂಗೊಂಡಿರೆ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೩೧); ಮಯ್ಸೋದೆಯ ದಾಱಿದಿಂತು ಸುಸಿಲಿಂದಾ ಪಾಣ್ಬಯರ್ ಪಿಂಗಿದರ್ (ಕುಸುಮಾ. ೪-೬೭). ೨. ಬೆಳಗಿನ ಸಮಯ; ಉಷಃಕಾಲ: "ಸುಸಿಲ್ – ಸಂಭೋಗಂ; ಪ್ರಭಾತಕಾಲಂ" (ಶಮದ. ಪರಿ.೨). **ಸುಸಿಲು** : ೧. ಸವಿಸುಸಿಲನುಂಡು ವಿಲಾಸಿಗಳು ನಾನಾವಿನೋದದಿ ಸುಖದಲಿರುತಿಹರು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೩-೬೫); ಹೊಸ ಹರೆಯ ಹೊಸ ಸುಸಿಲ ಹುಚ್ಚು ಸಂಗತಿಗಳನು (ಕರುಶ್ರಾ. ೧೧-೯). ೨. "ಸುಸಿಲು ಪೊಟ್ಟಱೆಯೆನಲ್ಕಿವು ಪೆಸರಿಂ ಕವಿಯುದಯಕಾಲ" (ಕವಿಕಂ. ೨೬.೨); ನೋಡು ಎಂತಿದೆ ಸುಸಿಲು! ಹಸುರ ಮೇಲೆಳೆಬಿಸಿಲು (ಪಾಂಚಜ. ೫೧-೧).

ಸುಸಿಲಾಡು (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) ಸರಸವಾಡು: ನೊಸಲು ನೊಸಲಿನಲಿಂಸಿ ಸುಸಿಲಾಡುವುವು ಹೂವು ಹೊಳೆನೀರ ಬಳಿಗೆ (ಉಯ್ಯಾಲೆ. ೯-೧). [ಸುಸಿಲು (< ಸುಸಿಲ್) + ಆಡು₁]

ಸುಸಿಲು 'ಸುಸಿಲ್' ನೋ.

ಸುಸಿಲುಣ್ (ಕ್ರಿ). ಸಂಭೋಗಸುಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸು; ರತಿಸುಖವನ್ನು ಪಡೆ: ತರುಣಿ ವನಜನಾಭನ ಸೂಳ್ಗೆ ಸತ್ಯೆಯ ವಿನುತರೂಪಿಂ ಪೋಗಿ ಮಿಗೆ ತಣ್ಣನೆ ತಣಿಯೆ ಸುಸಿಲುಂಡು ಮುದ್ರಿಕೆದೆಗೆಯೆ ಹರಿ ಕಂಡ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩೧-೩). [ಸುಸಿಲು (< ಸುಸಿಲ್) + ಉಣ್]

ಸುಸಿಲೆಸಗು (ಕ್ರಿ). ಕೂಡು; ಸಂಭೋಗಿಸು: ಸುಸಿಲೆಸಗಿ ಬಳಲ್ದು ಬಸವಳಿದು (ರಾಜಶೇ. ೨-೮ ಪ); ಚುಂಬಿಸಿ ನಾಣಳಿಯೆ ಸುಸಿಲೆಸಗುವ ಬಾಣ (ಇಚಸಾಂ. ೯-೬೩). [ಸುಸಿಲು (< ಸುಸಿಲ್) + ಎಸಗು₁]

ಸುಸೂತ್ರ (ಗು). ೧. ಅಡೆತಡೆಯಿಲ್ಲದ; ಸರಾಗವಾದ: ದೇಹದ ಸುಸೂತ್ರ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಕ್ಕೆ ಭಂಗ ತರಬಹುದು (ಮನೋಸಂ. ೨೨೦). (ನಾ). ೨. ತೊಡಕಿಲ್ಲದಿರುವುದು; ಸುಲಭ; ಸಲೀಸು: ನಿನ್ನಿಂದ ನಮಗೆ ಸುಸೂತ್ರವಹುದು (ತಿಪರರಾ. ೧-೯-೨೧); ಅದನ್ನು ಸುಸೂತ್ರವಾಗಿ ಸಾಧಿಸಬಹುದು (ಇಪ್ಪತ. ೩೫೫). [ಸಂ.]

ಸುಸ್ಕ (ನಾ). ಶುಲ್ಕ (?): ಅಲ್ಲಿ ಸುಡಿದ ಮಳೆಯೊಳಗಿಹನಿವನಾರೂ ಇಲ್ಲಿ ಸುಸ್ಕದ ಪೂರಯಾಕೆ ಮೆಲ್ಲನೆ ಮಾತನಾಡಿದನು ಸುಸ್ಕವ ತಂದಿಲ್ಲದೆ ಉಣಪಿಲ್ಲಪಮಗ (ನನ್ನಕಾ. ೯-೫೨). [?]

ಸುಸ್ಕಾರ (ನಾ). ನಿಟ್ಟುಸಿರು: ತಾಯ ಬಾಯಿಂದ ದೊಡ್ಡ ಸುಸ್ಕಾರವೊಂದು ಹೊರಟಿತು (ಮೂರುದಾ. ೧೧೭). [<– ಮರಾ. ಸುಸ್ಕಾರ, ಸುಸಕಾರ]

ಸುಸ್ತಿ (ನಾ). ೧. ನಿಧಾನ; ತಡಮಾಡುವಿಕೆ: "ಸುಸ್ತಿ-ತತ, ಆಲಸ್ಯತನ" (ಬಾಸಕೋ. ೫೦); ನೀವು ಬಹಳ ತಡಮಾಡುತ್ತೀರಿ; ಇಷ್ಟು ಸುಸ್ತಿ ಯಾಕೆ? (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೨೨೦). ೨. ಸಾಲ ಕಟ್ಟಲು ತಡಮಾಡಿದುದಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಡುವ ಬಡ್ಡಿ: 'ಸುಸ್ತಿಬಡ್ಡಿ' ಪರಾ. [< ಪ್ರಾ. ಸುಸ್ತ, ಸುಸ್ತೀ; ಮರಾ. ಸುಸ್ತ, ಸುಸ್ತಾ, ಸುಸ್ತೀ, ಸುಸ್ತಾಈ]

ಸುಸ್ತಿಗಾರ (ನಾ). ನಿಧಾನಮಾಡುವವನು; ಆಲಸಿ: (೬).
[ಸುಸ್ತಿ + - ಗಾರ (< - ಕಾಱ)]

ಸುಸ್ತಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಆಯಾಸ ಹೊಂದು; ದಣಿ: ಬಾಪಾರ್ಥದಿಂ ತಿರುಪಿ ಪೊಡೆಯೆ ವಜ್ರಾಯುಧದಿ ಗಿರಿಯ ಪೊಯ್ದಂತೆ ಮಸ್ತಕವಡೆದು ಸುಸ್ತಿಗೊಂಡು (ನವಮೋ. ೧೨-೮೦).
[ಸುಸ್ತಿ + ಕೊಳ್₁]

ಸುಸ್ತಿಬಡ್ಡಿ (ನಾ). ಸಾಲ ಕಟ್ಟಲು ತಡಮಾಡಿದುದಕ್ಕಾಗಿ (ಅಸಲಿನ ಮೇಲೆ) ಕೊಡುವ ಬಡ್ಡಿ: ಸುಸ್ತಿಬಡ್ಡಿಯನ್ನು ವಸೂಲಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೭೭).
[ಸುಸ್ತಿ + ಬಡ್ಡಿ]

ಸುಸ್ತು (ನಾ). ೧. ಚಲಿಸದಿರುವುದು; ಜಡತೆ; ಆಲಸ್ಯ. ೨. ಆಯಾಸ; ಬಳಲಿಕೆ; ದಣಿವು: ಪಾಪ ಅವರ ಸುಸ್ತು ಆ ಚೆಂಡು ಬಂದ ನಿಧಾನದಲ್ಲಿಯೇ ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತಿದ್ದಿತು (ಕೂನಕ್ಷ₁. ೨೧); ದ್ರುಪದನ ಬಿಲ್ಲುಪಣವನ್ನು ಗೆಲ್ಲಲು ಕ್ಷತ್ರಿಯರೆಲ್ಲಾ ಸೆಣಸಿ ಸುಸ್ತುಹೊಡೆದು ನಿಸ್ತೇಜರಾದಾಗ (ಜಗದಾ. ೨೪೭).
[<— ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಸುಸ್ತ್]

ಸುಸ್ತೆ (ನಾ). (?): ಮೂರೆ ಹಿಡಿದು ಸುಸ್ತೆವೆ ವನ್ನುವಲು ಈಯರ್ಥಕೆ ಮಿಾರಿದರಾದಡೆ ಚಕ್ರವರ್ತ್ತಿ ಶ್ರೀವೀರನಾರಸಿಂಹದೇವರಸರಾಣೆ (ಎಕ. VI, ತರೀಕ. ೭-೭; ಸು. 1260?). [?]

ಸುಸ್ಥ (ಗು). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವ; ಭದ್ರವಾಗಿ ನೆಲೆಯೂರಿರುವ. ೨. ಉತ್ತಮ ಆರೋಗ್ಯದ; ಸ್ವಸ್ಥವಿರುವ: ಅದಱಿನಾಮಿನ್ನಂತುಮಿಂತಿಲ್ಲಿ ಸುಸ್ಥಂ ನಿತ್ತರಿಸಲಾಱೆವು (ನೇಮಿಪು. ೩-೧೩೧ ವ); ನಿತ್ಯನಿಯಮದಿಂ ನಿರವಿಸಿ ಸುಸ್ಥಮಿರಿಸಿಯುಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೫೫ ವ). [ಸಂ.]

ಸುಸ್ಥತೆ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವುದು; ಭದ್ರವಾಗಿ ನೆಲೆಸಿರುವುದು. ೨. ಉತ್ತಮ ಆರೋಗ್ಯ; ಸ್ವಸ್ಥತೆ: ಅಂಗನೆಯುಂ ಕಂಡನಂಗಶರಪ್ರಹತಿಯಿಂ ಸುಸ್ಥತೆಗೆಟ್ಟು (ನೇಮಿಪು. ೬-೨೩ ವ); ನಿವೃತ್ತಿಪರಿಣತಿಯೊಳ್ ಪರಿಣಮಿಸಿದ ಸುಸ್ಥತೆಯಂ ವ್ಯರ್ಥಂ ಮಾಡದೆ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೧೮ ವ). [ಸಂ.]

ಸುಸ್ಥಲ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಜಾಗ; ಉತ್ತಮವಾದ ಸ್ಥಳ: ಶೀತೋಷ್ಣದಾಸರಿಲ್ಲದ ಸುಸ್ಥಲ[ಪಾಠಾಂ. ಳ]ಗಳಿಂ (ಚೈಮುಭಾ. ೧೯-೪೩); ಅಕಲಂಕ ಸುಸ್ಥಲವನಱಿಯದ ಕವೀಂದ್ರರ ಕವಿತ್ವವೇತಕ್ಕೆ ಬಾರ್ತೆ (ಏಕೋಪು. ೧-೩೮). [ಸಂ.]

ಸುಸ್ಥಿತಿ (ನಾ). ೧. ಉತ್ತಮವಾದ ಸ್ಥಿತಿ, — ಅವಸ್ಥೆ: ಬಸವ ಶರಣನೆ ಭಕ್ತಿ ದೊರಕುಗು ಬಸವ ಶರಣನೆ ಸಾರ್ಗು ಸುಸ್ಥಿತಿ (ಬಸವು. ೧-೨೫). ೨. ಆರೋಗ್ಯವಾಗಿರುವುದು; ಸ್ವಸ್ಥತೆ. [ಸಂ.]

ಸುಸ್ಥಿರ (ಗು). ೧. ಅಚಲವಾದ; ದೃಢವಾದ: ವೃಷಭನಾನಂದವಾರಾಸಿ ವರದನಾಗಿ ನಿರಂತರಂ ಸುಸ್ಥಿರಪದದೊಳಿರೆ (ಬಸವು. ೪-೪೪); ಶಂಕರಯೋಗಧ್ಯಾನದೆ ಸುಸ್ಥಿರ ನಂದನಸಿದ್ಧಿಯಕ್ಕುಮಿದು ಸಿದ್ಧಾಂತಂ (ಷಮ್ಮಾರ. ೨-೪). (ನಾ). ೨. ಶಾಶ್ವತನಾದವನು; ಅಚಲ: ಶ್ರೀರಾಮನಾಹ್ಲಾದರೂಪಿ . . . ಸುಸ್ಥಿರಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫೭-೯೮); ಸಾವಿಲ್ಲ ಮುಪ್ಪಿಲ್ಲ ಸುಸ್ಥಿರನೆಂಬಂತೆ ಕಲಿವುದು ಸದ್ವಿದ್ಯೆಗಳನು (ಇಂಚಾಪ. ೧೫೮-೭೯). [ಸಂ.]

ಸುಸ್ವಪ್ನ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಕನಸು; ಶುಭಸೂಚಕವಾದ ಸ್ವಪ್ನ: ಸುಸ್ವಪ್ನಂಗಾಣುತ ಮಂಗಲಗೀತಸ್ವನಮಂ ಕೇಳ್ದು (ಜಯಕಾ. ೨-೫೫). [ಸಂ.]

ಸುಸ್ವರ (ನಾ). ೧. ಇಂಪಾದ ಧ್ವನಿ; ಉತ್ತಮವಾದ ಧ್ವನಿ: ಕಾಗೆ ಸಾಕಿದ ಕೋಗಿಲೆಯು ಮಱಿ ಕೂಗುವುದು ಸುಸ್ವರದೊಳಲ್ಲದೆ ಕಾಗೆಯಂದದಿ ಕಾವು ಕಾಪೆಂದಱಚುವುದೆ (ಬಸವು. ೩-೭೯); ಸ್ಫುಟ, ಸುಸ್ವರ, ಯಥಾಸ್ಥಾನ ವಾಕ್ಯಪ್ರಧಾನವಾದ . . . ಉದ್ಗ್ರಂಥಗಳು ಅನೇಕ ರಾಜ್ಯತತ್ತ್ವಗಳನ್ನು ಶಾಸ್ತ್ರರೀತಿಯಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿವೆ (ಭಾರದ. ೩೭೯). ೨. [ಸಂಗೀತ] ರಾಗದ ಲಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಸ್ವರ ಶ್ರುತಿ ಗಮಕಂಗಳಿಂ ಪುಟ್ಟಿದ ಗೀತಮಾದೊಡೆ ಸ್ವರ ಸುಸ್ವರ ಸುರಾಗ ಮಧುರ ಅಕ್ಷರ ಅಲಂಕಾರವೆಂಬಾಱು ಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳುದಾಗಿಹುದು (ಏವೇಕ. ೧೪೭). ೩. [ಜೈನ] ನಾಮಕರ್ಮಪ್ರಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಸ್ಥಿರಾಸ್ಥಿರ ಶುಭಾಶುಭ ಸುಸ್ವರದುಸ್ವರ . . . ಪ್ರಕೃತಿಗಳಂ ನಿರವಶೇಷಂ ಕಿಡಿಸಿ (ಆದಿಪು. ೧೬-೪೯ ವ); ಸುಭಗ ದುರ್ಭಗ ಸುಸ್ವರ ದುಃಸ್ವರ . . . ಗತಿನಾಮಕರ್ಮಂ ಚತುರ್ವಿಧಮಕ್ಕುಂ (ಗೊಮ್ಮಸಾ. ೩-೭). [ಸಂ.]

ಸುಸ್ವಸ್ಥ (ನಾ). ಚೆನ್ನಾಗಿರುವವನು; ಆರೋಗ್ಯದಿಂದಿರುವವನು: ಖಡ್ಗದಿಂ ಸುಸ್ವಸ್ಥರ್ ಕೆಲರೆಂಬ ಕೌತುಕಮಿದೇಂ ಪ್ರೋದ್ದಾಮನೋ ಬಾಳೆಯಂ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೧೫-೩೦; 1218). [ಸಂ.]

ಸುಸ್ವಾಗತ (ನಾ). ಬಂದವರಿಗೆ ಶುಭ ಕೋರಿ ಬರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು; ಸಂತೋಷದಿಂದ ಸ್ವಾಗತಿಸುವುದು: ಸನ್ಮಾನ್ಯನೆನಗೆ ನೀಂ . . . ನಾಂ ತಪಸ್ವಿನಿಯಿಲ್ಲಿ, ನಿನಗೆ ಸುಸ್ವಾಗತಂ! (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೩೫-೯೫೭).₁ [ಸಂ.]

ಸುಹರಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ರಾಗ: ಕೌಶಿಕ ವೇಳಾವಳಿ . . . ಸುಹರಿ . . . ಮೂವತ್ತುನಾಲ್ಕು ರಾಗಂಗಳ್ (ಏವೇಕ. ೨೩೩). [ಸಂ.]

ಸುಹಸ್ತ (ನಾ). ೧. ಶುಭಹಸ್ತ: ಸಂಗಮದೇವಗಳ ವಿದ್ಯಾಂಸುಗಳ ಸುಹಸ್ತದ ಬರಹಂಗಳು (ಸೌಇಇ. XX, ೨೩೨-೬೩; 1412); ನೋಡಿದಳುಭಯಸುಹಸ್ತರೇಖೆಯಂ (ಪೋಪತ. ೨೭-೭). ೨. ಜಾಗ್ರತೆಯಿಂದ ಬಾಣಬಿಡುವವನು; ಬಿಲ್ವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಕುಶಲ: "ಬೇಗಸುವಂ ಸುಹಸ್ತನಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೮೮-೩೭). [ಸಂ.]

ಸುಹಾಸಿನಿ (ನಾ). ಮೋಹಕವಾದ ನಗೆಯುಳ್ಳವಳು: ಅವಳು ಸುಭಾಷಿಣಿ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ಸುಹಾಸಿನಿಯೂ ಹೌದು (ಬಂಕಿಮ. ೧೧೯). [ಸಂ. ಸುಹಾಸಿನೀ]

ಸುಹಾಹೆ (ನಾ). = ಸುಹರಿ(?): ಗಹಗಹಿಕೆವಡೆದ ವಹಣಿಯ ಸು[ಪಾಠಾಂ. ಸ]ಹಾಹೆ ಝುಂಪೆಯದೊಳಮರೆ . . . ಮೂರ್ತಿವಡೆದುದು ರಾಗಂ (ಯಶೋಚ. ೨-೫೯). [?]

ಸುಹಿತ (ಗು). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ; ಯೋಗ್ಯವಾದ. ೨. ವಂದಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. ೩. ಆತ್ಮೀಯವಾದ; ಗಾಢತೆಯ. ೪. ತಣಿದ; ತೃಪ್ತಿಹೊಂದಿದ. (ನಾ). ೫. ಅರ್ಹನಾದವನು; ಯೋಗ್ಯ: ಅಹಿತರಾದಡೆ ಲಿಂಗಸಂಗದೊಳಿಹುದೆ ಸುಹಿತರ ಭಾವದಿಂ ಕಂಡಿಹುದು (ಬಸವು. ೪-೬೩). [ಸಂ.]

ಸುಹೃಜ್ಜನ (ನಾ). ಮಿತ್ರವರ್ಗ; ಆತ್ಮೀಯ ಜನ: ಪುಟ್ಟಿತೋ ಮತ್ಸುಹೃಜ್ಜನದಿಂ ಪೇೞ್ ತೊಡರ್ದರ್ತೊ ವಿಸ್ಮಯಮಿದೇಂ ಪೇೞೆಂಬುದುಂ (ಆದಿಪು. ೩-೨೪); ಸುಹೃಜ್ಜನದಯಿತಂ . . . ಕುಳೀರಸಂಭವಂ (ಜಾತಕ. ೧೭-೪). [ಸಂ.]

ಸುಹೃತ್ತು (ನಾ). ೧. ಮಿತ್ರ; ಗೆಳೆಯ: ಪೊಟಲೊಳ್ ಸಂದಿರ್ದ ಭಾಸ್ವತ್ಸುಹೃದ್ಭಲಕಂ ಮಾರ್ವಲಕಂ . . . ತೋಱುವಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೩೩). ೨. [ಜ್ಯೋತಿ] ಲಗ್ನದಿಂದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸ್ಥಾನ: ಸುಹೃದ್ಗೃಹಸ್ಥಾಯಿಯಾಗೆ ತತ್ಕಾಲದೊಳಾ ಗ್ರಹಮಂತದು ತಾತ್ಕಾಲಿಕ ಸುಹೃದ್ಗ್ರಹಂ (ಜಾತಕ. ೨-೧೭). [ಸಂ. ಸುಹೃತ್]

ಸುಹೃತ್ತ್ವ (ನಾ). ಗೆಳೆತನ; ಸಖ್ಯ: ಅರುಣಾಬ್ಜಪತ್ರದೆ ತದಕ್ಷಿಸುಹೃತ್ತ್ವಮನಾಂತುದಂತದುಂ ಕುಸುಮಕಳಂಬನಂಬು ಬಗೆಗುಂದಿಸಿದತ್ತದುಮಬ್ಜಗಂಧಿಯಾ (ರಾಜಶೇ. ೧೧-೧೩೯). [ಸಂ.]

ಸುಹೃದ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಹೃದಯವುಳ್ಳವನು; ಸಹೃದಯ: ಪ್ರಳಯವು ನೀನಿರದಿರೆ; ನೀನಿದ್ದುದು ಪ್ರಣಯವಿಧೀ ಸುಹೃದನೆ ಬಾ ಉದಯಿಸು ನೀ; ನೀನೇ ಹೃದಯನಿಧೀ (ಅರಳು. ೪೨-೧೧). [ಸಂ.]

ಸುಹೃದಯ (ನಾ). = ಸುಹೃದ: ಶೋಕಂ ಸುಹೃದಯರಿಂದಕ್ಕುಮುಶನನವ ರೋಹಿಣಿಯೊಳ್ (ಜಾತತ. ೯-೨೮). [ಸಂ.]

ಸುಹೃದ್ಯ (ಗು). ೧. ಆತ್ಮೀಯವಾದ. (ನಾ). ೨. ಆತ್ಮೀಯವಾದುದು: ಗದ್ಯಪದ್ಯಾನಿಕರದಿಂದನವದ್ಯಕಾವ್ಯಂಗಳಿನಲರ್ದು ಸುಹೃದ್ಯಮಾಗಲು ಸತ್ಕವೀಂದ್ರರು ಕೀರ್ತಿಸುತ್ತಿರಲು (ಬಸವು. ೨೭-೭). [ಸಂ.]

ಸುಹೇತಿ (ನಾ). ಬೆಂಕಿ; ಅಗ್ನಿ: "ಅಗ್ನಿಯ ವಿಶಾಲ ಕಾಂತಿ ದ್ಯೋತಿ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸುಹೇತಿ ಶಿಖೆಯರ್ಚಿ ಪ್ರಭಾಖ್ಯಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೪-೮). [ಸಂ.]

ಸುಳರಂಬೆಱು (ಕ್ರಿ). ಮುದುಡಿಕೊಳ್ಳು: ಪಾಂಡವರೆಂಬರೇಗಹನಮಂಬಾದರ್ಪದಂತಾಜಿಯೊಳ್ ಸುಳರಂಬೆತ್ತಿರೆ ಸತ್ತರನ್ನಿನಿಬರುಂ ತಮ್ಮಂದಿರುಂ ಮಕ್ಕಳುಂ (ಗದಾಯು. ೨-೧೨). [☞ ಇದು ಪ್ರಾಸಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ 'ಸುರುಳಂಬೆಱು' ಎಂಬುದರ ಅಕ್ಷರಪಲ್ಲಟ ರೂಪ]

ಸುಳಾದಿ 'ಸೂಳಾದಿ' ನೋ.

ಸುಳಿ$_1$ 'ಸುೞಿ$_1$' ನೋ.

ಸುಳಿ$_2$ 'ಸುೞಿ$_2$' ನೋ.

ಸುಳಿಗಾಳಿ 'ಸುೞಿಗಾಳಿ' ನೋ.

ಸುಳಿಗುರುಳ್ 'ಸುೞಿಗುರುಳ್' ನೋ.

ಸುಳಿಗುರುಳು 'ಸುೞಿಗುರುಳ್' ನೋ.

ಸುಳಿಗೊಳ್ 'ಸುೞಿಗೊಳ್' ನೋ.

ಸುಳಿಗೊಳು 'ಸುೞಿಗೊಳ್' ನೋ.

ಸುಳಿಘಾಳಿ 'ಸುೞಿಗಾಳಿ' ನೋ.

ಸುಳಿತರ್ 'ಸುೞಿತರ್' ನೋ.

ಸುಳಿದಿರುಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸುರುಳಿ ಸುತ್ತಿಸು: ಚಿತ್ರಭವನದನರಿದು ಭೇರುಂಡನಂ ಕಳುಹಲತ್ತಣಿಂದತ್ತ ಪಿಡಿದೆತ್ತಿ ಗಗನಾಂಗಣದಿ ಸುತ್ತಿ ಸುಳಿದಿರುಗಿಸುತೆ ಖಗಮೃಗ ಸಮೂಹಕ್ಕೆ ತುಚ್ಛನಾಗಿಸಿ (ಸವಮೋ. ೧೨-೮೫). [ಸುಳಿ$_2$ (< ಸುೞಿ$_2$) + ತಿರುಗಿಸು]

ಸುಳಿದಿರುಗು (ಕ್ರಿ). ಸುರುಳಿ ಸುತ್ತು: ಕಳೆಯೇರುತಿಹ ಕರಣವಿಳಿವಶ್ರುದಳದ ಝುರಿ ಸುಳಿದಿರುಗಿ ಹೊಡೆಮುರಿವ ಪುಳಕಂ (ಕೃಕವ. ೧-೫-೪).
[ಸುಳಿ$_2$ (< ಸುೞಿ$_2$) + ತಿರುಗು$_1$]

ಸುಳಿದೆಗೆ (ಕ್ರಿ). ಕುಡಿಯಾಗು; ವೃದ್ಧಿಯಾಗು: ಎನ್ನವಗುಣವೆಂಬ ಕಸವ ಕಿತ್ತು ಸಲಹಯ್ಯಾ ಲಿಂಗತಂದೆ ಸುಳಿದೆಗೆದು ಬೆಳೆವೆನು (ಬಸವ. ೫೦); ನಳಿದೋಳಿನಾಕೆ ತಾ ಸುಳಿದೆಗೆದು ಬೆಳೆದಿಹಳು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೨೦೯೮). [ಸುಳಿ$_2$ (< ಸುೞಿ$_2$) + ತೆಗೆ$_1$]

ಸುಳಿನಾಗ (ನಾ). ನಾಗರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ: ನಾಲೀಗೇ ಮೇಲೇ ಗೆಜಲಿಕ್ಕಿ ಹುತ್ತಿಕ್ಕಿ ನಿನ್ನೆತ್ತಿಲ್ಯಾಡಾನೇ ಎಳೆನಾಗಾ ಸುಳಿನಾಗಾ ಮುತ್ತೀನ ನಾಮಾದಾ ಮುದಿನಾಗಾ (ಹುಟ್ಟಿಸ. ೬೭). [ಸುಳಿ$_2$ (< ಸುೞಿ$_2$) + ನಾಗ]

ಸುಳಿನಾಭಿ (ನಾ). ಸುಳಿಯಂತಿರುವ ಹೊಕ್ಕುಳು; ವರ್ತುಲಾಕಾರದ ನಾಭಿ: ಬೆಳಗಾಯ್ತೊಲೆಯ ಬೆಳಂತಿಗೆಗಣ್ಣಳ ಸುಳಿನಾಭಿಯ . . . ಲಲನೆಯರ ವಿಲಾಸಂ (ಜಯಕಾ. ೨-೩); ರಾಮಣೀಯತೆವೆತ್ತ ಸುಳಿನಾಭಿ ಕುಚಮಧ್ಯಸೀಮೆಯನೊಲಿದೀಕ್ಷಿಸಲು (ವರ್ಧಮಾ. ೨೩-೨೧). [ಸುಳಿ$_2$ (< ಸುೞಿ$_2$) + ನಾಭಿ]

ಸುಳಿನುಡಿ (ನಾ). ಸುತ್ತಿ ಬಳಸಿ ಆಡುವ ಮಾತು; ಬಳಸುಮಾತು: ಹಳಿದು ಹಂಗಿಸುವಂಥ ಹಗೆಯ ಮಾತನು ತಾಳು ಸುಳಿನುಡಿ ಕುಹಕ ಕುಮಂತ್ರವನು ತಾಳು (ಜಗದಾ. ೧೦೧). [ಸುಳಿ$_2$ (< ಸುೞಿ$_2$) + ನುಡಿ$_2$]

ಸುಳಿಮಿಂಚು (ನಾ). ಸುಳಿದು ಬರುವ ಮಿಂಚು: ಸುಳಿಮಿಂಚುಮಾವರಿಸೆವಪ್ಪ ವಿಟ್ಟಂತೆನ್ನ ಲಲಿತಪುತ್ತಳಿಯ ಪೊಂಬಿಸಿಲಿನೊಳಿಡಲು (ನವಮೋ. ೨-೩).
[ಸುಳಿ$_1$ (< ಸುೞಿ$_1$) + ಮಿಂಚು$_2$]

ಸುಳಿಯೆಲೆ 'ಸುೞಿಯೆಲೆ' ನೋ.

ಸುಳಿಯೇಱು 'ಸುೞಿಯೇಱು' ನೋ.

ಸುಳಿರ್ವಾಯು (ನಾ). ಸುಳಿಯಾಗುವಂತೆ ಸುತ್ತಿ ಬೀಸುವ ಗಾಳಿ; ಸುಂಟರಗಾಳಿ: ಶಿವನಿರ್ಪ ವನವಂ ಪೊಕ್ಕು ಸುಳಿರ್ವಾಯು ಸುತ್ತಿ ಸುರಗಣರ ಕಣ್ಣುದೆರೆಯಲೀಸದೆ (ನವಮೋ. ೨೯-೬೩). [< ಸುಳಿವಾಯು]

ಸುಳಿವಟ್ಟೆಗ (ನಾ). (ಆಲಂ) ಮೋಸಗಾರ; ವಂಚಕ: ನಿಲ್ಲಂ ಸುಳಿವಟ್ಟೆ ಗರ್ಪಿಡೆಯೊಳ್ಗೆಲ್ಲಂ ಸತ್ತಿಗರಂ ಮಱೆದೆಂದು ಕೊಲ್ಲಂ ಜಱುಚಂ ಬಾಂದಲೆಯಂಗೀಯದೆ ನಲ್ಲಮರ್ದುಣಿಸಂ ಒಲ್ಲಂ (ಉದ್ಭದೇ. ೨-೪೫). [ಸುಳಿ$_2$ (< ಸುೞಿ$_2$) + ಬಟ್ಟೆಗ$_1$]

ಸುಳಿವಳಿ (ನಾ). ಸುಳಿದಾಟ; ಓಡಾಟ: ಮಾನಿಸರ ಸುಳಿವಳಿಯಿಲ್ಲ (ಗುಯಚಾ. ೮-೩೪). [ಸುಳಿ$_2$ (< ಸುೞಿ$_2$) + ಬಳಿ$_2$ (< ಬೞಿ$_3$)]

ಸುಳಿವಾಯು (ನಾ). = ಸುಳಿರ್ವಾಯು: ಕೆದರಿ ತರುನೀಕ ಸುಳಿವಾಯುವಿಂ ಮೊರೆದೆದ್ದು . . . ಗಗನಾಂಗಣದಿ ಸುತ್ತಿವರಿವುತಿರ್ದುವು (ನವಮೋ. ೨೯-೬೨).
[ಸುಳಿ$_2$ (< ಸುೞಿ$_2$) + ವಾಯು]

ಸುಳಿವಾಳೆ (ನಾ). ೧. ಸುಳಿಯೊಡೆದ ಬಾಳೆ; ಎಳೆಯ ಬಾಳೆ; ☞ ಗೊನೆ ಹೊರಡದ ಚಿಗುರುಬಾಳೆ: ಸುಳಿವಾಳೆ ಝಳ ತಾಗಿದವೊಲುದರಜ್ವಾಲೆ ನೆತ್ತಿಗೆ ನಿಲುಕೆ ಹಲುಬಿದಳಬಲೆ ಬಿಸುಸುಯ್ದು (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೩-೫೪); ಎಳೆಯ ಬಿದಿರಿನ ಬಣ್ಣ ಸುಳಿವಾಳೆಲೆಯ ಬಣ್ಣ ಮೊಳೆಗಱಿಕೆವಣ್ಣ ಪೊಂಬಣ್ಣ ಮಯ್ಯಬಲೆಯರ್ ಸುಳಿಯ (ಚಪಚಪ್ರ. ೩೬-೪೭). ೨. ಎಳೆಯ ಬಾಳೆಯ ಎಲೆ: ಸುಳಿವಾ[ಪಾಠಾಂ. ಹಾ]ಳೆಯಂ ಹರಹಿ ಸಂವಳಿಯನೊದಗಾಗಿಯೆಱೆದು ಮಡಕೆಯ ಮುಚ್ಚಿಯಟ್ಟೊಡುದ್ದಿನ ಕಡುಬುವೆಸರ ಹಡೆದು ಮೃದುವಹುದು (ಸೂಪಶಾ. ೧-೬೨).
[ಸುಳಿ$_2$ (< ಸುೞಿ$_2$) + ಬಾಳೆ$_1$ (< ಬಾೞೆ)]

ಸುಳಿವು 'ಸುೞಿವು' ನೋ.

ಸುಳಿವೊಕ್ಕುಳು 'ಸುೞಿವೊರ್ಕುೞ್' ನೋ.

ಸುಳಿಸು 'ಸುೞಿಯಿಸು' ನೋ.

ಸುಳಿಸುತ್ತು (ಕ್ರಿ). ತಿರ್‍ರನೆ ತಿರುಗು; ವರ್ತುಲವಾಗಿ ಚಲಿಸು: ವಿಪರೀತವಾದ ನಕ್ಷತ್ರರಾಶಿ ಒಂದೆಡೆ ನೆಲಸಿ ಸುಳಿಸುತ್ತುವಂತೆ ಸುತ್ತುತ್ತಿದ್ದರೆ ನಾವು 'ತೇಜೋರಾಶಿ' ಎನ್ನುತ್ತೇವೆ (ಆಕಾಶ. ೬೩). [ಸುಳಿ$_2$ (< ಸುೞಿ$_2$) + ಸುತ್ತು$_1$]

ಸುಳು$_1$ 'ಸುಳುವು$_2$' ನೋ.

ಸುಳು$_2$ (ನಾ). ಜಾಡು; ಗುರುತು: 'ಸುಳುವಾತು' ಪರಾ. [< ಸುೞಿವು]

ಸುಳುದಾರಿ (ನಾ). ಸುಲಭವಾದ ಹಾದಿ, — ಮಾರ್ಗ: ಹೊರಜಗವನೊಳಕೊಳುವ ಸುಳುದಾರಿಯಳುನಗುವು (ಮಂಕುಕ. ೪೩೩). [ಸುಳು$_1$ (< ಸುಳುವು$_2$) + ದಾರಿ]

ಸುಳುಜ್ವರ (ನಾ). ಬಿಟ್ಟುಬಿಟ್ಟು ಬರುವ ಜ್ವರ: ಬಿಟ್ಟು ಬಿಟ್ಟು ಬರುವ ಜ್ವರಕ್ಕೆ:- ಬೇವಿನ ಒಳನಾರು ಶುಂಠಿ ವಿಷ್ಣುಕ್ರಾಂತಿ ಇವ ಕಷಾಯವಂ ಕಾಸಿ ಹಿಪ್ಪಲಿಯ ಪ್ರತಿಪಾಕವಿಕ್ಕಿ ಕುಡಿಯೆ ಸುಳುಜ್ವರ ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿಷ್ಣುವಿ. ೧೧೩). 'ಸೂಟ್ಜ್ವರ' ಪರಾ.
[☞ ಇದು 'ಸೂಳುಜ್ವರ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತ]

ಸುಳುವಾತು (ನಾ). ಸುಳಿವಿನ ನುಡಿ; ಗೊತ್ತುಹಚ್ಚುವ ಮಾತು: ಇವನಾರಿವ ತಳಕಾಡ ಮನ್ನೆಯ ಮತ್ತಿವನಾರು ಸೋಸಲೆಯವನು ಇವನಾರು ರಂಗಸಮುದ್ರವಾಳುವನೆಂದವರೊಳಾದುದು ಸುಳುವಾತು (ಕಂನವಿ. ೨೫-೬೧). [ಸುಳು$_2$ + ಮಾತು$_1$]

ಸುಳುವು$_1$ 'ಸುೞಿವು' ನೋ.

ಸುಳುವು$_2$, ಸುಳು$_1$ (ನಾ). ಸುಲಭ: (ಕ). ಸುಳು$_1$: ಸುಲಭ – ಸುಳು (ಹೊಸಗ. ೧೧೮).
ಸುಳುವಾಗಿ = ಸುಲಭವಾಗಿ: ನೂರ್ಕವತ್ತು ಹೊನ್ನು ಬೆಲೆಯಾಗುವ ಜಾತಿಯ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಮಂಕುಬೂದಿ ಹಾಕಿ ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವ ಹಾಗೆ ನಾವು ಎಷ್ಟು ಸುಳುವಾಗಿ ಐದು ಹೊನ್ನಿಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದೇವೆ (ನಗಗ. ೨೦).
[ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಚುಳುವು; ತೆಲು. ಚುಲುಕ, ಸುಳುವು, ಸುಲುವು; ಕೋತ. ಚುಳ್ಳ್]

ಸುಳುವುಗೇಡಿ (ನಾ). (ಆಲಂ) ದಡ್ಡ; ಬುದ್ಧಿಗೇಡಿ: ಸುಳುವುಗೇಡಿ ಕೈಯ್ಯಲ್ಲಿ ಸುಣ್ಣ ಕೊಟ್ಟರ ಬೆಣ್ಣೆಯೆಂದು ಬಾಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿಕೊಂಡ (ಗಾದ).
[ಸುಳುವು$_1$ (< ಸುೞಿವು) + ಕೇಡಿ$_1$]

ಸುಳುಹು 'ಸುೞಿವು' ನೋ.

ಸುಳುಹುದಾರಿ (ನಾ). ಗುರುತಿನ ದಾರಿ, — ಜಾಡು: ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಸುಳುಹುದಾರಿಯೇ ಅವಶ್ಯವಾದಾಗ ಹದ್ದಾರಿಯನ್ನು ಕಾಣುವುದಾದರೂ ಸಾಧ್ಯವೆಲ್ಲಿ? (ಬಾಳಬ. ೨೫).
[ಸುಳುಹು (< ಸುೞಿವು) + ದಾರಿ]

ಸುಳುಹುದೆಗೆ (ಕ್ರಿ). ಸುಳಿವಿಲ್ಲದಂತಾಗು; ಮರೆಯಾಗು: ಯಾರಿಗೂ ಕಾಣದಂತೆ ಯಾವಾಗಲೋ ಸುಳುಹುದೆಗೆದಿದ್ದರು (ಬಳುಮ. ೨೨೧).
[ಸುಳುಹು (< ಸುೞಿವು) + ತೆಗೆ$_1$]

ಸುಳ್ನಾಲಗೆ 'ಸುಳ್ಳುನಾಲಗೆ' ನೋ.

ಸುಳ್ಳ$_1$ (ನಾ). ಸುಳ್ಳು ಹೇಳುವವನು; ಹುಸಿಕ: ಪಳ್ಳಿಯೊಳು ಕನ್ನವಿಕ್ಕಿದ

ಸುಳ್ಳಿನಪದಪಡಿಸಿ ಚಂಡಕರ್ಮಂ ಪಿಡಿದಂ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೯-೫೧); ಕಳ್ಳರಿಗೆ ಸುಳ್ಳರಿಗೆ . . . ಕೊಡುವವರು ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಎಳ್ಳಷ್ಟು ಕೊಡರು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೬೭೩); ಕಳ್ಳ ಸುಳ್ಳರ ಗುರುವಾರು (ಇಂಬಾವ. ೭೧-೪೨). [ಸುಳ್ಳು + - ಅ₁]

ಸುಳ್ಳ₃ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಸುಳ್ಳಂ ಪೆರ್ಬುಳ್ಳಿ ನಾಮಗ್ರಾಮಾನಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಬೆಪ್ಪಟ್ಟಿ ನಾಮಗ್ರಾಮೋ (ಎಇ. IX, ೨೦೪-೬೦; 750). [?]

ಸುಳ್ಳಾಡು (ಕ್ರಿ). ಸುಳ್ಳು ಹೇಳು: ಸುಳ್ಳಾಡುವುದು ಅವನಿಗೆ ಅನ್ನ ನೀರು (ಚಿರಾ. ೧೮೪); ನೀವು ಸುಳ್ಳಾಡುವಿರಾ, ದೇವರು? (ಭಕ್ತಿಚ. ೫೪-೨೫). [ಸುಳ್ಳು + ಆಡು₁]

ಸುಳ್ಳಿ (ನಾ). ಸುಳ್ಳು ಹೇಳುವವಳು: ಅವಳು ಬಹಳ ಸುಳ್ಳಿ (ರೂಢಿ).
[ಸುಳ್ಳು + - ಇ₃]

ಸುಳ್ಳಿಗೋಡು (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಬಲಕನಾಡ ಸುಳ್ಳಿಗೋಡಂ ದೇವಾರಕ್ಕೆ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೪೫-೧೦; ಸು. 950). [?]

ಸುಳ್ಳಿಯೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ನೆಂಗಿಯೂರ್ನ್ನನ್ನಿಪಳ್ಳಿಸಹಿತ ಸ್ಸುಳ್ಳಿಯೂರ್ನ್ನಾಮಗ್ರಾಮೋ (ಎಇ. V, ೨೦೫-೬೯; 737). [ಸುಳ್ಳಿ? + ಊರ್]

ಸುಳ್ಳಿವರ್ (ಕ್ರಿ). (?): ಬಡಗಿಯಂತೆ ಮರಕುಟಿಗಂ ಬುಪ್ಪಿಗಟ್ಟಳಂತೆ ಮರಳಿ ಸುಳ್ಳಿವಂದ ನೆರವಿಯಂತೆ ಬಱುಳಿ (ಬಂಧಾ. ೨-೩೮ ವ). [?]

ಸುಳ್ಳಿವೊಲೆಯ (ನಾ). ಕ್ಷುದ್ರನಾದ ಚಂಡಾಲ (?): ಅಂತಸ್ತಮಯಮಾಗೆ ಸ್ಕಂಧವನುಮೊಳ್ಳೇಱಿದ ಸುಳ್ಳಿವೊಲೆಯ [ಪಾಠಾಂ. ಪೊಳ್ಳಿವೊಳೆಯ]ನಂತೆ ಪೊಟ್ಟಬದ್ದವಣಂ ಬೊಯಿಸಿದಂ (ನೇಮಿಪು. ೧೨-೫೩ ವ). [ಸುಳ್ಳಿ? + ಪೊಲೆಯ]

ಸುಳ್ಳು (ನಾ). ಹುಸಿ; ಅನೃತ: "ತೊದಳೆಂದುಂ ಸುಳ್ಳೆಂದುಂ ಅನೃತಂ" (ಕಶಸಾ. ೬೮-೫೪೧); ಉನ್ನತವಾದಾಭರಣವ ಕೊಡುವೆನು ನನ್ನಾಣೆ ಸುಳ್ಳ ನಾ ಪೇಳೆ (ಕಂಸವ. ೯-೯೧); ದೆವ್ವ ಅನ್ನುವುದೇ ಸುಳ್ಳು (ಕಳಸು. ೫೮). [ದೇ. ॥ ತುಳು. ಸುಳ್ಳು]

ಸುಳ್ಳುಂಗಾಱ, ಸುಳ್ಳುಗಾರ (ನಾ). ಸುಳ್ಳು ಹೇಳುವವನು; ಹುಸಿಕ: ಕಳ್ಳಂಗೆ ತತ್ತ್ವಸಾರಂ ಸುಳ್ಳುಂಗಾಱಂಗೆ ಸವಣರೊಡನಾಟಂ (ಕಮುಹಾ. ೮೨). **ಸುಳ್ಳುಗಾರ**: ಅವನೊಬ್ಬ ಸುಳ್ಳುಗಾರ (ರೂಢಿ). [ಸುಳ್ಳು + - ಗಾಱ]

ಸುಳ್ಳುಕಾಳಗ (ನಾ). (ಕಲಿಕೆಗಾಗಿ ಮಾಡುವ) ನಿಜವಲ್ಲದ ಯುದ್ಧ; ಹುಸಿಗಾಳಗ: ಊರ ಹೊರಗಿನ ಬಯಲಿನಲ್ಲಿ ನಡೆದಿರುವ ಸುಳ್ಳುಕಾಳಗವನ್ನು ನೋಡಹೋದನು (ಯದುರಾ. ೯೨). [ಸುಳ್ಳು + ಕಾಳೆಗ (< ಕಾಳೆಗ)]

ಸುಳ್ಳುಗಾತಿ (ನಾ). ಸುಳ್ಳು ಹೇಳುವವಳು: ಅವಳು ಮಹಾ ಸುಳ್ಳುಗಾತಿ (ರೂಢಿ).
[ಸುಳ್ಳು + - ಗಾತಿ]

ಸುಳ್ಳುಗಾರ 'ಸುಳ್ಳುಂಗಾಱ' ನೋ.

ಸುಳ್ಳುಗೊರವ (ನಾ). ವೇಷಧಾರಿಯಾದ ತಪಸ್ವಿ ; ಕಳ್ಳಸಂನ್ಯಾಸಿ: ಡೊಂಬರಿಗೆ ಸುಳ್ಳುಗೊರವಂಗೆ ಕೊಡುವವರು ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಎಳ್ಳಷ್ಟು ಕೊಡರು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೬೭೩).
[ಸುಳ್ಳು + ಗೊರವ]

ಸುಳ್ಳುತನ (ನಾ). ನಿಜವಲ್ಲದುದು; ಕಪಟ: ಪಾಠಕ್ಕೆ ಬರುವ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ತಾಳ್ಮೆಯಿಂದ ಸ್ವಾಗತಿಸುವ ಸುಳ್ಳುತನವಾದರೂ ಇದಕ್ಕೋಸ್ಕರವೇ (ಹೂಸಹ. ೧೨೫).
[ಸುಳ್ಳು + - ತನ]

ಸುಳ್ಳುನಾಲಗೆ, ಸುಳ್ನಾಲಗೆ (ನಾ). ಸುಳ್ಳಾಡುವ ನಾಲಗೆ: ಸುಳ್ಳುನಾಲಗೆಯ ನಡುಗಿಸುತರವನೊರೆಗುಂ (ಕಾಲೂರ. ೬೬-೧೪೧). **ಸುಳ್ನಾಲಗೆ** : ನಾನೂ ಅಲ್ಲಿದ್ದಿದ್ದರೆ ಅವನ ಸುಳ್ನಾಲಗೆ ಕಿತ್ತುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದೆ (ಸುಗುಗಂ. ೧೬೫-೧೬). [ಸುಳ್ಳು + ನಾಲಗೆ]

ಸುಳ್ಳುಸಾಕ್ಷಿ (ನಾ). ನಿಜವಲ್ಲದ ಪುರಾವೆ; ಮೋಸದ ಪ್ರಮಾಣ: ಅವರು ಕೇಸಿನಲ್ಲಿ ಸುಳ್ಳುಸಾಕ್ಷಿ ಹೇಳಿಸಿ ಸಿಕ್ಕಿದಿದ್ದರು (ರೂಢಿ). [ಸುಳ್ಳು + ಸಾಕ್ಷಿ]

ಸುಳ್ಳುಹೇಳು (ಕ್ರಿ). ಹುಸಿ ನುಡಿ: ಅಗ್ಗ ಹಿಂದುಗಳು ಸುಳ್ಳುಹೇಳುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಭಾರದ. ೩೮೮); ಸಾವಿರ ಸುಳ್ಳುಹೇಳಿ ಒಂದು ಮದುವೆ ಮಾಡು (ಗಾದೆ).
[ಸುಳ್ಳು + ಹೇಳು (< ಪೇೞ್)]

ಸುಳ್ಳೆತ್ತು (ಕ್ರಿ). ಸುರುಳಿಯಾಗಿ ಎತ್ತು (?): ಬಾಲಮಂ ಸುಳ್ಳೆತ್ತಿಕೊಂಡು ಭೋರನೆ ಬರಲು (ಚಂಡೀಶ. ದಿ. ೨೪೬-೫). [ಸುಳ್ಳು₃ (< ಸುರುಳಿ₁) + ಎತ್ತು₁]

ಸುಱ್, ಸುರ್ರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಸುಱ್ರೆಂದು ಬಾಣಗಳ್ಪಂದರಿಗಳನತ್ತಿ . . . ಚುಱ್ರನೆ ಕೊಂದಿಕ್ಕಿದವು (ಚಂದ್ರಸಾಂ. ೮-೫೨). **ಸುರ್ರ್** : ರಕ್ತಂಗಳಂ ಸುರ್ರ್ ಸುರ್ರೆಂದು ಸುರಿದು . . . ಘರ್ರೆಂದು ತೇಗಿ ಪರಸಿದವು ಶಿವದೂತರಂ (ವೀಶೈಪು. ೨-೭-೪೮).

ಸುಱಿ, ಸುರಿ₂, ಸೊಱೆ (ಕ್ರಿ). ಶಬ್ದವಾಗುವಂತೆ ಕುಡಿ; ಸಶಬ್ದವಾಗಿ ಹೀರು: "ಸುಱ್ - ಚೋಷಣೇ" (ಶಮುಧಾ. ಮ); ಭಕ್ತಿಮೃತವ ಸುಱಿಯಬೇಕು (ಶಿವಗೀ. ೧೮೬-೯೫೫); ಚಿದಮೃತಮಂ ಸುಱಿದು (ಉದ್ಭಟ. ೧೧-೫೬ ವ); ಅಹಿತನ ತಿಳಿರಕುತವನು ಸುಱಿಯೆನುತ (ಶುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೬-೧೧). **ಸುರಿ₂** : ಪಾಯಸ ಚೆನ್ನಾಗಿತ್ತೆಂದು ಬಮ್ಮಗೆ ಸುರಿದಿದ್ದನು (ಸರಪ. ೯೨). **ಸೊಱೆ** : ಸೊಜ್ಜಿಗೆಯ ಪಾಯಸವ ಸೊಱೆ[ಪಾಠಾಂ. ಸುಱಿ]ದು (ಸಮ್ಮಶಿ. ೬-೨೮); ಪಂಬಲಿಸುವರು ಶಾಲ್ಯನ್ನವನೊಲ್ಲದೆ ಯಂಬಲಿಯನು ಸೊಱೆವಂತೆ (ಕೃಷ್ಣಗೋ. ೧-೧೨).
[ದೇ. ॥ ತಮಿ. ಉಱಿಂಞ್ಚು; ಮಲ. ಉಱಿಂಜು; ತೆಲು. ಜುಱ್ರು; ಕುರುಖ್. ಸುರುಹ್ನ]

ಸುಱಿಗ (ನಾ). ಒಂದು ವಂಶದ ಹೆಸರು: ಸತ್ಯ ಸೌಚಾಚಾರ ಶೀಲಸಂಪನ್ನ ನಿಪ್ಪುಜನವತ್ಸಲ . . . ಶ್ರೀ [ಸುಱಿಗ] ಚಾಮುಣ್ಣಂ (ಕಇ. I, ೧೬-೭; 919). [?]

ಸುಱುಕಲ್ದನಿ (ನಾ). (ದ್ರವ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು) ಕುಡಿಯುವಾಗ ಉಂಟಾಗುವ 'ಸೊರ್' ಎಂಬ ಧ್ವನಿ: ಬಾಯ್ಪಳಿಯೊಳ್ ರಸನಾಗ್ರಪಲ್ಲವಂ ಮಲೆದು ಮುಕಲ್ಲು ಸುತ್ತಿ ಸುಱುಕಲ್ದನಿ ಪೆರ್ಚಿರೆ ನೃಪನೊಲ್ದು ನೋಡಿದಂ (ಲೀಲಾವ. ೫-೧೦೧).
[ಸುಱುಕು + - ಅಲ್₂ + ದನಿ₁]

ಸುಱುಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು: ಶ್ರೀ ಲೊಕ್ಕಿಗುಣ್ಡಿಯೊಳ್ಸದಿಯಂ ಮಾಡಿಸಿಯದಕ್ಕೆ ತಳವೃತ್ತಿಯೆಂದು ಕೊಟ್ಟ ಸುಱುಕಿಯ ಸೀಮೆ (ಸೌಇ. XI-೩, ೫೨-೫೬; ಸು. 1007). [?]

ಸುಱುಕಿಡು (ಕ್ರಿ). 'ಸುರುಕ್' ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು: ಕೋಣ . . . ದಿಟ್ಟಿಸುವ ಕಣು ನಟ್ಟ ಕಿವಿ ಮರಳ್ದ ಮುಸುಡು ಸುಱುಕಿಟ್ಟು ಗುಱುಗುಱಿಪ ಮೂಗು . . . ಮಹಿಷಾಸುರನನದು ಪೋಲ್ತುದು (ಪಚಿರಾ. ೫-೪೦); ಮೂಗಲಯುತ್ತ ಸುಱುಕಿಟ್ಟು ಸೂಸೆ ನೊರೆ ಬಾಯಿಂ . . . ಪಾಯ್ದುದಿದಿರೊಳ್ ತೈಲಪ್ರಭಂ ಸೈರಿಭಂ (ಶಬಶಂ. ೩-೫೫). [ಸುಱುಕು + ಇಡು₁]

ಸುಱುಕು (ನಾ). (ದ್ರವಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು) ಕುಡಿಯುವಾಗ ಅಥವಾ ಹೀರುವಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ಶಬ್ದ: ಹಱುಕು ಹೋಳಿಗೆ ಲೇಸು ಮುಱುಕು ಹಪ್ಪಳ ಲೇಸು ಕುಱುಕುಱು ಕಡಲೆ ಬಲು ಲೇಸು ಪಾಯಸದ ಸುಱುಕು ಲೇಸು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೫೩೦).
[< ಸುಱ್ + - ಕು]

ಸುಱೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಮಹೇಶ್ವರಮ್ ಅಜಯನ್ ಬಿರಿಯೂರ್ ಸುಱೂರ್ (ಷೃಇಂ. ೧೯೨೧. ೧೦-೫೬; 983). [? + ಊರ್]

ಸುಱ್ರನೆ (ಅ). ತಟ್ಟನೆ, ಸರಕ್ಕನೆ, ಬೇಗನೆ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಾಗುವ ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ: ಭರದಿಂ ಸುಱ್ರನೆ ಸುಯ್ಯೆ (ಕೋಕಿಲೊ. ೯-೨೦೩); ಬಡಗಿಯು ಸುಱ್ರನೆ ಸುಗಿದಂಜಿ . . . ಭಯವಶದಿಂದಂ ಓಡಲಾಱದೊಂದು ಪೆರ್ಮರನನೇಱುವುದುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೨-೧೫೫); ಬಿಸುನೆತ್ತರುಚ್ಚಳಿಸೆ ಸುಱ್ರನೆ ಪಾಯಿದದೆ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೪-೧೬; 1183). [ಸುಱ್ + - ಅನೆ₁]

ಸುಱಿಬಂಟ (ನಾ). ಚಂಚಲಸ್ವಭಾವದ ಯೋಧ; ಹೇಡಿ (?): ಶ್ರೀ ಪಟ್ಟಕಿ ಮಾರುಗಬಲರ ಚಟ್ಟ ಸುಱಿಬಣ್ಟರ ಸುಲ (ಎಕ. II, ೬೦-೩; 1100). 'ಸೂಳೆವಂಟ' ಹೋ. [? ಇದು 'ಸೂಳೆಬಂಟ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಪಿತ?]

ಸುೞ್₁, ಸುೞಿ₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ಗುಂಡಾಗಿ ಸುತ್ತು; ಚಕ್ರಾಕಾರವಾಗಿ ತಿರುಗು: "ಸುೞ್, ಭ್ರಮಣೇ, ಪರಿಭ್ರಮಣೇ— ಜಲಾವರ್ತೇ ಚ" (ಶಮುಧಾ); ಈ ಮುಗುಳೊಳಮು ಮಾಲ್ಕೆಯನಱಸಿ ಸುೞ್ವುದಳಿ ಕಲಕಲದೊಳ್ (ಕುರಾ. ೩-೧೩೬); ಲತೆಯ ಮನೆಗಳೊಳೆ ತೆಱಂಬೊಳೆವಲರ ಬಸದೆ ಸುೞ್ದಳಿಗಳ ಬಳಗದ ದನಿಗೆ ಕಿವಿ ಕಿಂಕಿಱಿವೋದಳ್ (ಶಂಪಭಾ. ೫-೪). ೨. ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು; ಗೋಚರವಾಗು: ದಂತಿಗಳ ಪಂಕದೊಳ್ ಸುೞ್ದು ಕೆತ್ತುವ ಪುಣ್ಣಳ ಬಾಯ್ಗಳಿಂದ ಪೊಲ್ಮೊಗವರಾಸಾಂಬುಧಾರೆಗಳ್

(ಜಗಪ. ೭-೮೩). ೩. **ತೀಡು; ಬೀಸು:** ಮುತ್ತುಗಳಂತಿರೆ ಸೂಸಿ ಪಾಯ್ವ ಶೀಕರದೊಳ್ ನಾಂದು ಸೇಡುಗೊಳುತಂ ಸುೞಿದೂದುವ ಗಾಳಿ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೭೮ ಕೂದ್ರಕ); ಪೆರ್ಚಿ ಸುೞಿದತ್ತಂದೊಂದು ಜಂಝಾನಿಳಂ (ಉದ್ಭಟ. ೭-೮೨); ಸುೞಿದು ಕುರುಳ್ಗಳೊಳ್ತೊಳಗಿ (ಚಿಕಪ. ೧-೧೩). ೪. ಸುತ್ತಾಡು; ತಿರುಗಾಡು: ನಂದನಂಗಳೊಳ್ ಸುೞಿವ ಬಿರಯಿಯಿಂ ಕಂಪು ಕಣ್ಮಲೆಯೆ ಪೂತ ಸುರಯಿಯಿಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೨೨ ರಗಳೆ); ಭವನನಂದನದೊಳ್ ಸುೞಿಯುತ್ತಿರಲ್ಕೆ ಪಿಂತನೆ ಮಱೆಯಿಕ್ಕಿ ಬಂದು ಕಡುಗೂರ್ತಪೊಲೆನ್ನಯ ಬೆನ್ನನಪ್ಪುವಂ (ಕಾದಂಉ. ೩೦೪). ೫. ಮುತ್ತು; ಆವರಿಸು; ಕವಿ: ಮಾಯೆಯಿಂದಂ ಸುೞಿಯದ ತಪಮಂ ಮಾಳ್ಕೆ ನಿರ್ಮಾಯೆಯಿಂದಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೨೩೩); ನಱುಸುಯ್ಯ ಸುೞಿವ ತುಂಬಿಯ ಮಱಿಪಕ್ಕಿಯೋ (ಪುಷ್ಪಸು. ೯-೭೫). **ಸುಳಿ$_1$** : ೧. ಸುಳುವಿನೊಳಗೆ ಸುಳಿಯುತ್ತಲಿದ್ದೇನೆ ಸಿಲುಕಿಸದಿರಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೪೮); ಸುಳಿಯಬಹುದಂಬುಧಿಯ ನಡುವಣ ಸುಳಿಯೊಳಗೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೪-೩೭). ೨. ಎಲ್ಲಿ ಸುಳಿದಡೆ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಉಪಾಧಿ ಬಿಡದಯ್ಯ (ಆದಪ. ೧೩-೨೭); ಸಿರಿ ನಡೆವಂತೆ ಯಿಂದು ನಡೆವಂತೆ ಸುಖಿ ಸುಳಿವಂತೆ (ಪಂಪಾಶ. ೪೮); ನನ್ನ ಕಣ್ಣೆದುರು ಸುಳಿದರೆ ಅಂದ್ರ ಪೋಲೀಸನ ಪೆನ್ನಟ್ಟಿಸ್ತೀನಿ (ನತದಾ. I, ೩೯೨). ೩. ಸುಳಿದು ಬೀಸುವ ಗಾಳಿ ಉರಿಯಾಯಿತ್ತವ್ವಾ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೪೩-೧೦೦); ಎರಲು ಸುಳಿದುದು ದೀಪಶಿಖಿಯ ಪರಿಹರಿಸಿದತಿಬಲದಬ್ಬರದ ನಿಷ್ಠುರತೆಗಂಜದೆ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೮-೧೪); ಗಿರಿಜೆಯ . . . ನಾಸಾನಿಲನ ಕಂಪು ಸುಳಿಯೆ (ಚಬಪು. ೧-೨). ೫. ನಸುವೊರೆಯುತುಂ ತುಂಬಿ ಸುಳಿದಾಡೆ ಮೞೆದುದು ಮಾಗಿಯಪಜಯಂ ಮಧುವಿನ ಜಯಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೨); ಬಡಿಸಲೊಗ್ಗರಣೆಯಿಂಗಿನ ಕಂಪು ಸುಳಿದುದು ಬಡಿಸ್ಥಳಕೆ (ಮೋಹತ. ೩-೫೪).

[ದೇ. ॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಚುೞಿ; ತುಳು. ಸುಳಿ, ಸುಲಿ; ತೆಲು. ಸುಡಿ]

ಸುೞಿ$_2$, ಸುಳಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಸುತ್ತುವುದು; ತಿರುಗುವುದು. ೨. ಸಮುದ್ರ, ನದಿ, ತೊರೆಗಳಲ್ಲಿಯ ಆಳವಾದ ಕಡೆಯಲ್ಲಿರುವ ತಿರುಗಣೆ; ಜಲಾವರ್ತ: ''ಸುೞಿಯೆಂದು ಜಲಾವರ್ತಂ'' (ಶಶಸಾ. ೫೩-೧೪೨); ಸುೞಿಯೊಳಗಿರ್ದು ಬೆಟ್ಟು ಪೊಱ ಪೊಣ್ಮುವಿನಂ ಲವಣಾಂಬುರಾಶಿ ಕುಕ್ಕುಟಗುದಿವಲ್ಲಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೧೫೩); ಸುೞಿಯಂ ಪೞಿದೊಪ್ಪುವ ಪೊರ್ಕುೞ್ (ಕಬ್ಬಿಗ. ೧೨೧); ಘುಳುಘುಳಸೇಟ್ಟ ಬೊಬ್ಬುಳಿಯನೀ ಸುೞಿಯಂ (ಚಿಕಪ. ೧-೩೭). ೩. ದೇಹದಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಕೂದಲಿನ ಸುತ್ತು, — ಆವರ್ತ: ಮುಂದಲೆಯ ಸುೞಿಯಿಂದಕ್ಕುಂ ಕಳ್ಳಂ (ಲೋಕೋಪ. ೧೧-೨೫); ಅಪ್ಪುವು ಸುೞಿಗಳ್ ನೂಱುಭೇದದಿಂದಂ ತುರಗಕ್ಕೆ (ಅಶ್ವಶಾ. ೪-೧). ೪. ತೆಂಗು, ಬಾಳೆ ಮೊದಲಾದ ಸಸ್ಯಗಳ ಕುಡಿ,— ಎಳೆಯ ಚಿಗುರು: ''ಸುೞಿ - ಕೆಲಸಗಳ್ಳಂ ; ಸಸಿಯ ಸುೞಿ'' (ಶಮದ. ಪಂ. ೧); ತಿಳಿನೀರ ತುಂತುರ್ವನಿಗಳಂ ಪೂರದಳವಾೞೆಯ ಸುೞಿಯ ಬಿಜ್ಜಣಿಗೆಗಳನಡಿಗಡಿಗೆ ಬೀಸಿಯುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೮೫೫). ೫. ಗುರುತು; ಚಾಡು: ಮೇಳದಂಕದಂತೆ ಸುೞಿಯುಱಿದು[ಂ] ತೊಂಬರ ಕೋದಗದಂತಾಡಿ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೭೨ ವ). ೬. ಸೋಮಾರಿ; ಆಲಸಿ: ''ಸುೞಿ - ಕೆಲಸಗಳ್ಳಂ; ಸಸಿಯ ಸುೞಿ'' (ಶಮದ. ಪಂ. ೧). **ಸುಳಿ$_2$** : ೨. ಖಳಕಟಲ ಬಿಱುಪೊಯಿಲೊ ಸಿಡಿಲಿನ ಸುಳಿಯೊ ಪ್ರಮಸೆಯುರುಣವಾರಿಯೊ ಹುಳಿಗಳಿಲ್ಲದ ಹೊನಲೊ ರಣದಲಿ ಚಿತ್ರವಾಯ್ತು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೪-೭); ಶರಧಿಯ ಸುಳಿಗೆಣೆಯೆನಿಸುವ ನಾಭಿ (ಅಂಜಚ. ೭-೧೮೭); ಗಳೆಯ ತೊಂಬತಿಯಾಟದಾ ಪರಿ . . . ಸುಳಿಯ ನೀರಿನ ತಲೆಯ ಹೂಗರು (ಕಪಪ್ಪು. ೮೯-೧೫). ೩. ದನವಿನ ಬೆಂನ ಸುಳಿಯ ಮೇಲೆ ಬರೆದರೆ ಮೂಣುದು (ಎಕ. XI, ಹೊಳಲ್ಕೆ. ೯೭-೩;?); ಸಿಂಧೂದೇಶದ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಆರಿಸಿಕೊಂಡನು . . . ಲಕ್ಷಣವಾದ ಹತ್ತು ಸುಳಿಗಳುಳ್ಳವು (ವಚಭಾ. ೧೪೦). ೪. ಸಸಿ ಬಲಿದು ಹೊಸ ಸುಳಿ ತೋಱಿದಲ್ಲಿಯಲ್ಲದೆ ಆ ತುಷ ಪರ್ಣ ಬಿಡದು (ಪರ್ಣಮಾ. ೧೫೧-೫೪೦); ಎಳೆಯ ಬಾಳೆಯ ಸುಳಿಗೆ ಸೀಗೆಯ ಮಳೆಯೊಡನೆ ಸರಸವೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೨-೫೯); ಎಳೆಯ ಬಾಳೆಯ ಸುಳಿಯು ಅನಲನ ಪೊಯ್ಲಲಿ ನೊಂದವೋಲ್ (ನಳಚ. ೫-೨). ೬. ಸಂತಾನ; ಸಂತತಿ: ಸತ್ತು ಹುಟ್ಟುವ ಸುಳಿಯಲ್ಲದೆ ಮತ್ತೊಂದು ಗೊತ್ತು ಇಲ್ಲದೆ ಹೋಯಿತು (ಪುರಂದ. ೧-೧೭೧-೨). ೭. [ವ್ಯಾಕ] ಋಕಾರಕ್ಕೆ ಕಾಗುಣಿತದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಚಿಹ್ನೆ ; ವಟ್ಟಸುಳಿ (ೃ): ಇದು ಋಕಾರದ ಸುಳಿ (ಸಂಶೋಧ. ೨೬); ಒತ್ತಕ್ಷರ 'ರಕಾರವು' ಕೆಳಗೆ ಸುಳಿಯೊಂದಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಬಲಬದಿಯಿಂದ ಆರಂಭವಾಗಿ ಎಡಬದಿಯಲ್ಲಿ ಮೇಲೇರುತ್ತದೆ (ನೂಳಂಬ. ೮೦). [< ಸುೞ್$_1$./ ತಮಿ. ಮಲ. ಚುೞಿ; ಕೊಡ. ಚುೞಿ; ತುಳು. ಸುಳಿ; ತೆಲು. ಸುಡಿ]

ಸುೞಿಗಾಳಿ, ಸುಳಿಗಾಳಿ, ಸುಳಿಘಾಳಿ (ನಾ). ೧. ಸುಂಟರಗಾಳಿ; ಸುಟ್ಟುರೆ: ಇದು ಸುೞಿಗಾಳಿಯಿಂ ನೆಗೆದು ತೋಱುವ ಕಿಂಶುಕಪುಷ್ಪಪತ್ರಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೯-೫). ೨. ಮೆಲ್ಲನೆ ಬೀಸುವ ಗಾಳಿ; ಮಂದಮಾರುತ: ಪುಣ್ಯದೇವತಾ ದೂತನವೋಲ್ ಸುೞಿಗಾಳಿಯೊಡನೆ ಹರ್ಷದ ಮೞೆ ಬರೆ (ಪಂರಾಮ. ೯-೧೭); ತಣ್ಪುವೇಱಿದ ಸುೞಿಗಾಳಿ (ಕುಷ್ಕು. ೨-೨೦). **ಸುಳಿಗಾಳಿ** : ೧. ನರರಥ ಸುಳಿಗಾಳಿಯಂತಿರೆ ತಿರುತಿರುಗಿದುದು ವಿಶ್ವತೋಮುಖದಿ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೪-೨೬); ಅಲೆವುದ ಸುಳಿಗಾಳಿಗೆ ಶೈಲ (ಜೀವಂಸಾಂ. ೧೭-೮೪); ವಿಶೇಷ ಸುಳಿಗಾಳಿ ಎದ್ದಾಗ ಸ್ನಾನವ ಮಾಡಲಾಗದು (ಕಾವ್ಯ. ೩೨). ೨. ಕಂಪುಗಳ ಜಾತಿಯಂ ಬೇಱಿಬೇಱಿಕ್ಕೆರಿಸುತೆ ಸುಳಿಗಾಳಿ ಪೂವಸರದೊಳ್ ಮೞೆದುದು (ಚಬಪು. ೧೦-೩); ಅರಳಿತು ಹೂ ಸುಳಿಗಾಳಿಯ ಕಚಗುಳಿಗೆ (ಕಲ್ಪೋಲ. ೭೨-೧೧). **ಸುಳಿಘಾಳಿ** : ೧. ಹಳಚಿದರು ಸುಳಿಘಾಳಿಯಂತಿರೆ ಸುಳಿದು ಖಗಪತಿಯಂತೆ ಹೊಯ್ಲಲಿ ಬಳಸಿ ಬಿಗಿದೆಱಗಿದರು ವಿಡೆಯರ ಮತ್ತಗಜದಂತೆ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೭-೨).

[ಸುೞ್$_2$ + ಗಾಳಿ$_1$]

ಸುೞಿಗುರುಳ್, ಸುಳಿಗುರುಳ್, ಸುಳಿಗುರುಳು (ನಾ). ಗುಂಗುರುಕೂದಲು; ಅಲೆಅಲೆಯಾದ ಕೇಶ: ಸುೞಿಗುರುಳ್ ಸೋರ್ಮುಡಿ ನೋಡಲ್ಕಾದ ಸೊಗಯಿಪುಂ ದ್ರೌಪದಿಯಾ (ಗದಾಯು. ೮-೫೧); ಮೞೆವರ್ ಮುರ್ಕುಂಗುರುಳ ಸುೞಿಗುರುಳ ನಿಡುಗುರುಳುರುಳಿಗುರುಳ ತುಂಬಿಗುರುಳ ಗೋಪಸ್ತ್ರೀಯರ್ (ಜಗಪ. ೪-೧೨೫). ಸುಳಿಗುರುಳ್: ಸುಳಿಗುರುಳಾದ ತೋಳ್ಗಳೆಡೆಯಾದ ಬೆಮರ್ ಮಿಗೆ ಮೂಡೆ . . . ಗಟ್ಟಿಗಳನಂದು ಮಗುಳ್ಚಿದರ್ (ಗಂಡ. ೨-೯೦); ತುರುಬಿಗಳ ಪೋಲ್ವ ಸುಳಿಗುರುಳ್ಗಳ ಪಣ್ಣಳಿರ್ದರು (ಚಬಪು. ೭-೧೨). **ಸುಳಿಗುರುಳು:** ಅಳಿಕುಳಂಗಳ ಕಪ್ಪನಣಕಿಪ ಸುಳಿಗುರುಳು ರಂಜಿಸುಗು ತರುಣಿಯ (ಬಸಪು. ೪-೨೯); ಸುಳಿಗುರುಳ ನಿಟ್ಟಸಳುಗಂಗಳ . . . ಬಲುಪೊಲೆಯ ಮೋಹರ ನೂತಿತಮಾರೀವಾರನಾರಿಯರ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೭-೮೮); ಮಘಮಘಿಸುವ ಸೊಬಗಿನ ಸುಳಿಗುರುಳು (ಪುರಂದ. ೧-೮-೨). [ಸುೞ್$_2$ + ಕುರುಳ್$_1$]

ಸುೞಿಗೊಳ್, ಸುಳಿಗೊಳ್, ಸುಳಿಗೊಳು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಿರ್ರನೆ ತಿರುಗು; ಗಿರ್ರನೆ ಸುತ್ತು: ಭೀತಿಯಿಂ ಮಱುಗಿ ತೆರಳ್ದು ತೂಳ್ದಿ ಸುೞಿಗೊಂಡುದು ಪಾಂಡವಸೈನ್ಯಸಾಗರಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೩). ೨. ಸುತ್ತುವರಿ ; ವರ್ತುಲವಾಗು: ಘನಸ್ತನಂಗಳೊಳೆಡಪಿಯುಂ ಗಂಭೀರನಾಭಿಯೊಳ್ ಸುೞಿಗೊಂಡುಂ . . . ನಾಟ್ಯರಸಮೆ ಶಿಲ್ಪಿ (ಆದಿಪು. ೭-೧೨೬ ವ); ಸುಟ್ಟುಱಿಗಾಳಿಯೊಳ್ ಸುೞಿಗೊಂಡು ತೞಿಗೆಲೆಗಳ್ ಪಾಱುವಂತೆ ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ ಪಾಱುವ ಘನಾಘನಚಕ್ರದಿಂದುಳ್ಕಲ್ಕಾಕಾರಮಾಗೆ (ಗದಾಯು. ೮-೨೦ ವ); ಸುೞಿಗೊಂಡ ನಾಭಿಕೂಪದ ಸುೞಿಯಂ ಪೊಱಮಡದೆ ಸುೞಿವ ನಯನಂಗಳ ಬೆಂಬೞಿವಿಡಿದು ಪಱಿದು ಸುೞಿದುದು ಸುೞಿಯೊಳಗಣ ಪೞಿಗುಲಂತೆ ಪಾತಕನ ಮನಂ (ಪಂರಾಮ. ೯-೮೧). **ಸುಳಿಗೊಳ್:** ೩. ಕುಡಿಯನ್ನು ಹೊಂದು; ಚಿಗುರಿನಿಂದ ಕೂಡಿರು: ಅಳಿಯಱಿಗದನಿಲನಲುಗದ ರವಿಕರಂ ಪುಗದ ಸುಳಿಗೊಂಡು ದಳವೇಱಿ ಹಸುರಳಿದು ಬೆಳುಪೇರಿದ ಸುರುಚಿರಮೆನಿಪ್ಪ ಮಿಸಲ ಮೊಗ್ಗೆಯಂ ಕೊಂಡು (ಬಸರ. ೩-೨೦). **ಸುಳಿಗೊಳು:** ೨. ಬೆಮರ್ ಸಿರಂ ಪರಿಯಿತೆ ಗದ್ದವಂ ಸುಳಿಗೊಳುತ್ತಿರೆ ಕಂಪನಮುರ್ಕೆ (ಪಂಪಾತ. ೬).

[ಸುೞ್$_2$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಸುೞಿತರ್, ಸುಳಿತರ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸುಳಿದು ಬೀಸು; ಸುತ್ತಿ ತೀಡು: ಸುೞಿತರ್ಪಲರಿಂದೆ ಬಿಟ್ಟ ಪೂಗಳ್ (ಕಬ್ಬಿಗ. ೧೨೬). **ಸುಳಿತರ್:** ೨. ತಿರುಗು; ಸಂಚರಿಸು: ಪುರದ ಪಲವು ರಾಜವೀಧಿಗಳೊಳು ಸುಳಿತಪ್ಪಾಗಳು (ಬಸರ. ೮-೭೧).

[ಸುೞ್$_1$ + ತರ್$_1$]

ಸುೞಿದಳಿರ್ (ನಾ). ಎಳೆಯ ಚಿಗುರು: ಸುೞಿದಳಿರಾಯ್ತು ಪೂಗೞೆಗೆ ಕಂಗಱಿ ಕೃಪೊಡೆಯಾಯ್ತು . . . ಅಶೋಕೆಯ ಕೆಂದಳಿರ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೫-೨೦). [ಸುೞ್$_2$ + ತಳಿರ್$_2$]

ಸುೞಿಯಿಸು, ಸುಳಿಸು, ಸುೞಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸುತ್ತುವಂತೆ ಮಾಡು; ತಿರುಗಿಸು: ಆ ಜಗತ್ಪತಿಯ ಮನೋಯಾನಪಾತ್ರಮಂ ತಮ್ಮ ತಲೋದರ ಜಲಧಿನಾಭಿಗಂಭೀರಾ

ವರ್ತದೊಳ್ ಸುೞಿಯ್ಸಿ[ಪಾಠಾಂ. ಸುೞಿಗೊಳಿಸಿ]ಯುಂ (ಆದಿಪು. ೮-೨೪ ವ); ಸುೞಿಯಿಸುತಾಜಿಯಂ ಪೊಳಯಿಸುತ್ತೊಲವಿಂದೆಡಕಂ ಬಲಕ್ಕಮಾಗಳೆ ತಿರುಪುತ್ತನೇಕ ವಿಧಮಪ್ಪ ಸುಶಿಕ್ಷೆಗಳಂ . . . ತೋಱಿದಂ (ಕುಸುಮಾ. ೮-೭೨). ಸುಳಿಸು : ೧. ಅತಿಕಾಯ . . . ಬಳಿಯ ತೇಜಿಯ ಹೇಮರಥವನು ಸುಳಿಸಿದನು (ಕೌಶಿಕಾ. ೨೭-೨). ೨. ಬೀಱು; ಸೂಸು: ಸುಳಿಸಿದಳು ಸುಮ್ಮಾನದಲಿ ಕಡೆಗಂಗಳನು ಸೀತೆ (ತೊರವ. ೧-೧೫-೩೮); ಮಗು . . . ಕಣ್ಣ ಬಿಚ್ಚಿ ಸುಳಿಸಿತೊಂದು ನಗೆಯನು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೮೭). ಸುೞಿಸು : ೧. ಕಾಡ ಬೇಲಿಯಂ ಮಾರ್ಜಾಡನಱಿಯಲುಂ ಮೂಡಿಗೆ ಕಕ್ಕುಂಬಂ ಸುೞಿಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೪೧).

[ಸುೞ್$_2$ + -ಇಸು$_3$]

ಸುೞಿಯೆಲೆ, ಸುಳಿಯೆಲೆ (ನಾ). ತೆಂಗು, ಬಾಳೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಸುರುಳಿಯಾಗಿ ಸುತ್ತಿಕೊಂಡಿರುವ ಎಲೆ: ಎಳವಾೞೆಯ ಸುೞಿಯೆಲೆಯ ತಳತಳಿಪ ಮೇಲ್ಕಟ್ಟು (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೭-೯೫ ವ); ಎಳವಾೞೆಯ ಸುೞಿಯೆಲೆಯನುಡಿ ಯೊಳಮರ್ಚಿಯುಂ (ಕಬ್ಬಿಗ. ೧೨೫). ಸುಳಿಯೆಲೆ: ಸುಳಿಯೆಲೆಯೊಳಗಿಂದ ಬಾಳೆಗೊನೆ ಹೊರಬೀಳುವಂತೆ (ಪ್ರಣಸ. ೧). [ಸುೞ್$_2$ + ಎಲೆ$_1$]

ಸುೞಿಯೇಱು, ಸುಳಿಯೇಱು (ಕ್ರಿ). ಚಿಗುರು; ಸುಳಿ ಬರು: ಕೇದಗೆ ಸುೞಿಯೇಱೆ (ಜಗ. ೪-೪). ಸುಳಿಯೇಱು : ಕೇತಕೀವನಂ ಸುಳಿಯೇಱೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೭-೧೮).

[ಸುೞ್$_2$ + ಏಱು$_1$ (< ಏಱ್$_1$)]

ಸುೞಿವಡೆ (ಕ್ರಿ). ತಿರುಗಣೆಯನ್ನು ಹೊಂದು; ಜಲಾವರ್ತವನ್ನು ಪಡೆ: ಮಿಱುಪ ಸುೞಿವಡೆದ ಸಿಂಗರದೊೞೆಯೊಳ್ ತಲೆದೋರ್ಪ ತೆರೆಗಳ್ (ಕಬ್ಬಿಗ. ೭೭).

[ಸುೞ್$_2$ + ಪಡೆ$_1$]

ಸುೞಿವರ್ (ಕ್ರಿ). ಸುತ್ತಿ ಬರು; ತಿರುಗಿ ಬರು: ಒಂದೊಂದೆಡೆಯೊಳ್ ಮರದ ಮೞೆಗಳೊಳ್ ಬೞಿದಪ್ಪಿದ ಮೞೆಯನಱಿಸಿ ಮಱುಕದಿಂ ಸುೞಿವರ್ಪ[ಪಾಠಾಂ. ಸೂಟ್ಟರ್ಪ] ಖಡ್ಗಧೇನುಗಳ ತೊರೆದ ಮೊಲೆಯಿಂದಂ ಬಿಱಿವಿಡಿದು ಸುರಿವ ಪಾಲ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೬೫ ವ). [ಸುೞ್$_2$ + ಬರ್ (< ವರ್)]

ಸುೞಿವು, ಸುಳಿವು, ಸುಳುವು$_1$, ಸುಳುಹು, ಸುೞುವು (ನಾ). ೧. ಗುರುತು; ಕುರುಹು; ಜಾಡು: ಚಕ್ರವ್ಯೂಹದ ಸುೞಿವಿನೊಳಗಳ್ಕೆದೆಯ ಕೃಪ ಕೃತ ವರ್ಮ ರೆಂಬ ನಚ್ಚಿನ ನಾಯಕರಿರ್ವರುಮೆರಟ್ಟೆಸಯೊಳೊಡನೆ ಬಂದು ತಾಗಿದಾಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೧ ವ). ಸುಳಿವು : ೧. ಕಂದನ ಸುಳಿವ ಕಾಣೆನು (ಕುಮಾರರ. ೮-೧೫); ಇಂದುಮತಿಯ ತಾಯಿಗೆ ಅದರ ಸುಳಿವು ಹತ್ತದಂತೆ ಉತ್ತರಿಸಿದ (ಅಪನಾ. ೨೪೭); ಸುಳಿವನ್ನು ಅರಿತ ರಾಜನೂ ಮಂತಣಚಾವಡಿಯನ್ನು ಸೇರಿದನು (ಸವತಿ. ೩೮). ೨. ನೀರಿನ ಸುಳಿ; ಆವರ್ತ: ಸುಳಿವಿಗೆ ಮಾನ ನಡುನೀರ ಹೊಗುವಂತೆ ಸ್ವಚ್ಛಚೇತನ (ಉಮ್ಮತ್ತ. ೧೪-೧೧). ೩. ಬೀಸುವಿಕೆ; ತೀಡುವಿಕೆ: ಅಲರ್ವಿಜ್ಜಣದ ತಣ್ಗಲರ ಸುಳಿವನೊದವಿಸುತ (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೯೩); ಸಿಂಧ ಸೆಳೆ ಸೀಗುರಿಯ ಸುಳಿವುಗಳ ಕಳಕಳಿಕೆ ಕಡುಹೇಱೆ (ಕುಮಾರಭೀ. ೮-೨೦). ೪. ಅವಕಾಶ; ಆಸ್ಪದ: ತಂದದ್ದರೊಳಗರ್ಧ ಕದ್ದಾಳೊ ತನ್ನ ಸಂದು ಸುಳಿವು ನೋಡಿ ಮದ್ದಾಳೊ (ಪುರಂದ. ೧-೧೮೨-೩). ೫. ಕುಣಿತ; ನೃತ್ಯ: ಸೋಗೆಗಳ ಸುಳಿವುಗಳ ಕಪಿಗಳ ಲಾಗುಗಳ ಲಂಘನೆಯಲೆಸದುದು . . . ಉದ್ಯಾನ (ತೊರವ. ೧-೯-೧೩). ೬. ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದ ಒಂದು ವರಸೆ, — ಪಟ್ಟು: ಗಳಹತ್ತ ಡೊಕ್ಕರ ತಳಮೇಲು ಪೈಸರ ಸುಳಿವು ವಂಚನೆ ಪತನದಲಿ . . . ಹೋರಿದರು (ಕಂಸವ. ೨೧-೯೨). ಸುಳುವು$_1$: ೧. ಸಾರಭೂತಾಧಿಕದ ಸುಳು[ಪಾಠಾಂ. ಳಿ]ವಿನ ಪಂಚವಾಯುಗಳ . . . ಬೇಳಂಬದಲಿ ಬೆಂಡಾದ ನೀನೆಂದ (ಕುಮಾರಲು. ೩-೭೫); ಕುಂಡಲಿಯ ಭೇದದ ಕಂದನಾಡಿಯ ನಡುವೆ ಮಂಡಿಸುತಿರ್ಪ ಹಂಸನ ಹತ್ತಿರವೆ ಕಂಡಿಹುದು ಸುಳುವು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೪೭೪); ಇದರ ಸುಳುವು ಪುಟ್ಟಾಚಾರಿಗೂ ಹತ್ತಿತ್ತು (ಭಾರತಿ. ೫೦). ೨. ಸುಳುವಿನೊಳಗೆ ಸುಳಿಯುತ್ತಲಿದ್ದೇನ ಸಿಲುಕಿಸದಿರಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೪೮). ಸುಳುಹು : ೧. ಕಾಯಕ್ಕೆ ಮಜ್ಜನ ಪ್ರಾಣಕ್ಕೆ ಓಗರ . . . ಸುಳಿವ ಸುಳುಹುಳ್ಳನ್ನಕ್ಕ ಇವ ಮಾಡಲೇಬೇಕು (ಅವಚಂ. ೨೦-೮೨); ಕಾಯದೊಳಾತ್ಮನ ಕಾಣ್ಬರು ಕಾಂತಿಯ ಕಾಯಸುಖವೆ ಸುಳುಹಾಗಿ (ಭರತೇ. ೨-೬೫); ಜನಕಾತ್ಮಜೆಯ ಸುಳುಹ ಕಾಣದೆ ಬಳಲಿ (ಪಂಕಾರಾ. ೫-೫-೮). ೨. ಕ್ರೋಧವೆಂಬ ಸುಳುಹಿನೊಳಗೆ ಬಿದ್ದನಂಬಿಗ ಎನ್ನ ಸೆಳೆದುಕೊಳ್ಳೋ ನೀನೆಂಬಿಗ (ಶಿವಾಗೀ. ೧೩೧-೬೫೭); ಭರದಲಿ ತಿರುಗುವ ಸುಳುಹಿನ ಅರಬಿರಿದಿನವರು ಅಯ್ಯಗಳೆ (ಮೋಳಿಗ. ೧೭೫-೭೦೭). ಸುೞುವು : ೧. ವ್ಯೂಹದ ಸುೞುವಿನಿಟ್ಟೆಡೆಯೊಳುಭಯವೀಥಿಗಳ ವಿಷಮಮಪ್ಪೆಡೆಗಳೊಳ್ . . . ಸಾರೆವಂದು (ಮಹಾನೇ. ೧೨-೧೦೩ ವ).

ಸುಳಿವು ಹಿಡಿ = ಜಾಡನ್ನು ತಿಳಿ; ಪತ್ತೆ ಹಚ್ಚು: ನೆಳಲು, ಬೆಳಕಿನ ಹಿಂದೆ ಸುಳಿವುಹಿಡಿಯುತ ಬಂತು ಕೊಳಲ ಕಣ್ಣಿಗೆ ತಾಗಿ ಮಿಂಚುವೆರಳು (ನಲಮು. ೪೩-೪). ಸುಳುಹುಗಾಣಿಸು = ಗುರುತು ತೋರಿಸು; ಜಾಡು ತೋರಿಸು: ಭಕ್ತಿ, ಜ್ಞಾನ, ವೈರಾಗ್ಯಗಳನ್ನು ಸುಳುಹುಗಾಣಿಸಿದ ನಿಜಗುಣ ಶಿವಯೋಗಿ (ಶಂಘ. i, ಮೊದಲಮಾತು.).

[ಸುೞ್$_2$ + -ವು]

ಸುೞಿವೊರ್ಕುೞ್, ಸುಳಿವೊಕ್ಕುಳು (ನಾ). ಗುಂಡಾಗಿರುವ ಹೊಕ್ಕಳು; ಸುಳಿನಾಭಿ: ನಿಱಿಗುರುಳ್ . . . ಸುೞಿವೊರ್ಕುೞ್, ಬಟ್ಟಿದೊಡೆ . . . ಸೊರ್ಕುಂ ಗೋಗಿಲೆ – ಇವು ಉಪಸರ್ಗಂಬೆರಸಿದ ಶಬ್ದಂಗಳ್ (ಶಬಸಾ. ೬೩-೪೧೭); ಸುೞಿವೊರ್ಕುೞ ತಾವರೆಯಲರುಣಿಗಳ ಬಳಗದ ನೆರವಿನಿಂ ನಿಮಿರ್ದು (ಚಿಕಾಮ. ೩-೮). ಸುಳಿವೊಕ್ಕುಳು: ಸತ್ಯಮಲಮುಖಿ ಸುಳಿವೊಕ್ಕುಳಬಲೆ . . . ಕಣ್ಣದೇನಮರ್ದಲೋ (ಚಬಪು. ೪೫-೫೧).

[ಸುೞ್$_2$ + ಪೊರ್ಕುೞ್ (< ಪೊಕ್ಕುೞ್)]

ಸುೞಿಸು 'ಸುೞಿಯಿಸು' ನೋ.

ಸುೞುವು 'ಸುೞಿವು' ನೋ.

ಸುೞ್ಗಲ್ನಾಡು (ನಾ). ಒಂದು ನಾಡಿನ ಹೆಸರು: ಸುೞ್ಗಲ್ನಾಡುಂ ಪಿಟ್ಟಗೆಱೆ ಪನ್ನರಡು ಗಾಮುಣ್ಡ ಪ್ರಜೆ ಸಕ್ಷಿ (ಎಕ. XI, ಚಿತ್ರದು. ೨೪-೧; ಸು. 500?).

[ಸುೞ್ಗಲ್$_0$ + ನಾಡು]

ಸೂಂಖ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಶ್ರೀಮತ್ಸತ್ಯಯ್ಯಂ ಬೆಳ್ಕೊಲ ಮೂನೂಱಱ ಸೂಂ[ಖ]ಮನಾಳುತ್ತು xx ನ್ನು ಕೊಂ[ಡಿಬ್ಬು] . . . ದೇಗುಲಕ್ಕಂ ಬಿಟ್ಟೋಮ್ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೨೭-೮; 904). [?]

ಸೂಂಟಗೆ 'ಸುಂಟಗೆ' ನೋ.

ಸೂಂಟಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). (ಸುಟ್ಟು) ಮಾಂಸವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು; ಧ್ವಂಸಮಾಡು: ಇಭಘಟೆಯಂ ಪಡಲ್ವಡಿಸಿ ಘೋಟಕಸಂಕುಳಮಂ ಮರಳ್ಚಿ ಪೂಣ್ದಭಿಮುಖರಾದ ವೀರಭಟರಂ ನೆಱೆ ಸೂಂಟಗೆಗೊ[ಂ]ಡು ವೈರಿಭೂಪ್ರಭುಗಳ ಮಸ್ತಕಾವಳಿಗಳಂ ಮುಳ್ಪಿಂ(ಳಿಸಿಂ) ಪೊಡಸೆಂಡುವೊಯ್ದಂ (ಕಇ. IV, ೧-೬೪; 1204).

[ಸೂಂಟಗೆ (< ಸುಂಟಗೆ) + ಕೊಳ್$_1$]

ಸೂಂಟಿಸು 'ಸುಟ್ಟಿಸು' ನೋ.

ಸೂಂತಿಕಾಗಾರ (ನಾ). ಬಾಣಂತಿಯ ಕೋಣೆ; ಹೆರಿಗೆಮನೆ: ಆರವೆ ಸೂಂತಿಕಾಗಾರ ಜೀರ್ಣಾಲಯಂ ದೂರದಾವೇಶ ಗೋಸಾಲೆ ಮನೆಕಿನಿದಿನ ತಾಣವೆನಿಸಿ ರಲಲ್ಲಿಗೋರ್ವನು ಬರೆ (ಭೈರವೇ. ೨-೭೩). [< ಸಂ. ಸೂತಿಕಾಗಾರ]

ಸೂಕ 'ಸುಂಕು$_3$' ನೋ.

ಸೂಕರ (ನಾ). ೧. ಹಂದಿ; ವರಾಹ: "ಕೋಲಃ, ಕ್ರೋಡಃ, ಸೂಕರಃ, ವರಾಹಃ . . . ಕಿರಿಃ – ಈ ೮ ಹಂದಿ" (ಹಲಾಯು. ೩೯-೭೩); ವನಾಶ್ವ ಸೂಕರಮನಿತುಂ ಮುನಿಸಂ ಪರಿಹರಿಸಿರ್ದುವು (ಆಜಿಪು. ೭-೨); ಸೂಕರನವೊಲು ಕೋಡೆತ್ತಿ ಹಾಯ್ಕಿದರು (ಕುಮಾರಭೀ. ೪-೩೫); ನಡುಂಗಿದತ್ತಡವಿ ಸೂಕರಂಗಳ ಘೋರ ಹೂಂಕಾರದಿಂದೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೫೭-೧೫). ೨. ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು: ಸೂಕರ . . . ಅವಿಕವೆಂಬ್ಪೆದು ಮಂತ್ರಿ ನರಕಂಗಳ ನಡುವೆ ಚಂಡಕೋಲಾಹಲವೆಂಬರಸುನರಕವಿಹುದು (ವಿವೇಕ. ೧೮೦). [ಸಂ.]

ಸೂಕರಕಂದ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಡ್ಡೆ; ವರಾಹಗಡ್ಡೆ; ವಾರಾಹಿ: "ಕುಷ್ಠನಾಶನಃ – ಸೂಕರಕಂದ, ಬಿಳಿಯ ಸಾಸಿವೆ" (ಒಷಧಿ. ೩೭). [ಸಂ.]

ಸೂಕರಗಂಧ (ನಾ). = ಸೂಕರಕಂದ : "ಕ್ರೋಡಾ – ಸೂಕರಗಂಧ" (ಒಷಧಿ. ೪೧).

[< ಸೂಕರಕಂದ]

ಸೂಕರಮದ್ದವ (ನಾ). "ಸೂಕರ ಮದ್ದವ ಎಂದರೆ ಕಾಡುಹಂದಿಯ ಒಣ ಮಾಂಸ (Dried boar's flesh) ಎಂದು ಒಮ್ಮೆ ಬಗೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿತ್ತಾದರೂ

ಈಚೀಚೆ ಅದು ಮಾಂಸವೇ ಅಲ್ಲ, ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಣಬೆ (fungus) ಅತಏವ ಶಾಕ ಎಂದು ಗೊತ್ತಾಗಿದೆ'' (ವೃಶಾಖ. ಟಿಪ್ಪಣಿ): ನಿನ್ನೆ ಕಮ್ಮಾರ ಚುಂದನ ಮನೆಯೊಳಟ್ಟ ಸೂಕರಮದ್ದವವನುಂಡ ಬಳಿಕ ಬಸುಗುತ್ತ ದಿಂದಣಿಯರ್ದ ಬಳಲುತಿಹೆ, ಬಸಿರು ನೋನೋಯುತಿದೆ (ವೃಶಾಖ. ೬೫-೭).

[<— ಪಾಲಿ. ಸೂಕರಮದ್ದವ]

ಸೂಕರವದನ (ನಾ). ೧. ಹಂದಿಯ ಮುಖ. ೨. ಹಂದಿಯಂತಿರುವ ಮುಖವುಳ್ಳವನು: ತುರಗಗಳಂ . . . ಸ್ಥೂಲಾಂಗಂ ಸೂಕರವದನಂ ಕರ್ಕಟಾದಿ ಮದ್ರೇಕ್ಕಾಣಂ (ಜಾತಕ. ೧೯-೧೦). [ಸಂ.]

ಸೂಕರಿ (ನಾ). ಹೆಣ್ಣುಹಂದಿ: ಈ ಕರಿ ಸೂಕರಿಯಲ್ತೆ ಪತ್ರಿ ಗಂಟಲನೊಡೆಯತ್ತಿ ಕೊಂದಪೆಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೬೩); ಸೂಕರಿ ಸೂಕರರೂಪಮಂ ಸಲೆ ಬಿಟ್ಟು ಮಹೇಂದ್ರನ ಪಟ್ಟಣಮಂ ಶ್ರೀಕರದೇವತೆಯಾಗುತೆ ಪುಷ್ಪಕವಾಸಿನಿಯೆಯ್ದುತಿರಲ್ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೩-೧೩-೫೨). [ಸಂ. ಸೂಕರೀ]

ಸೂಕಳ (ನಾ). ತುಂಟುಕುದುರೆ; ಅಗಡುಗುದುರೆ: ''ಸಿಲ್ಕಾದ ಕುದುರ ಸೂಕಳನನಿಕ್ಕುಂ'' (ಮಂಗರಾ. ೮೨-೧೫); ಸೂಕಳಮಲ್ತಿದು ಸಕಲಗುಣಾಕಾರಮೆನೆ ವಾಹಕರಾ ಕುಟಿಲಾಶ್ವಕ್ಕೆ ಖರಖಲೀನಮನಿಟ್ಟರ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೪-೧೧೪).

[< ಸಂ. ಶೂಕಲ]

ಸೂಕಳತುರಂಗ (ನಾ). ತುಂಟುಕುದುರೆ; ಸೂಕಳ: ಅಂತಾ ಸೂಕಳತುರಂಗ ಮತಿವಿಷಮಗಹನಮಂ ಪುಗುವುದುಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೭-೬೫ವ). IP ಇದು ಯಮಳ ಶಬ್ದ.

[ಸೂಕಳ + ತುರಂಗ]

ಸೂಕಳತೆ (ನಾ). ತುಂಟತನ; ತುಂಟಾಟ: ಮುಳಿವ ಫೋಳಿಗೆಯಿರ್ದ ಠಾವಿಂ ತಳರದಿರ್ಪಾ ಕಡವಗಳ ಬಿಡದಳಲಿಸುವ ಸೂಕಳತೆಯಂ ಕೈಕೊಂಡುದಾ ತುರಗಂ (ಕುಮುರಾ. ೪-೬೦). [ಸೂಕಳ + - ತೆ$_3$]

ಸೂಕಳತ್ವ (ನಾ). = ಸೂಕಳತೆ: ಕಟ್ಟಿರ್ದ ದುಷ್ಟವಾಜಿಯಂ ಕಂಡು . . . ದೇವ ನಿಮ್ಮಡಿಗಳ್ಪಚಾರಿಸುವೊಡೆ ಲೋಕದ ಸೂಕಳತ್ವಮಂ ಮೂಷೆಯೊಳಿಟ್ಟೆಱೆದಂತೆ ದುಷ್ಟತನದ ಪಟ್ಟಮನಾಂತಿಪ್ಪುದು (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೭-೫೧ವ). [ಸೂಕಳ + - ತ್ವ]

ಸೂಕಳಾಶ್ವ (ನಾ). = ಸೂಕಳತುರಂಗ: ಸೂಕಳಾಶ್ವದಂತೆ ಶಿಕ್ಷೆಯನೆಂತುಂ ಕೈಕೊಳ್ಳದಿರೆ (ಪಂಚತಂ. ೧೯-೩); ತತ್ಪುರಮಲ್ಲಮಲ್ಲಕಲ್ಲೋಲಮಕಾಲವ್ಯತ್ಯುಭಯ ವಿಹ್ವಲಮಾದುದು ಸೂಕಳಾಶ್ವದಿಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೪-೧೧೨). [ಸೂಕಳ + ಅಶ್ವ]

ಸೂಕಳೆ (ನಾ). ಖೋಟಾನಾಣ್ಯ: ''ಸೂಕಳ[ಪಾಠಾಂ. ೯]ಯೊಳು ಭಂಡನೊಳ್ ಕೊಟ್ಟ'' (ಶಬ್ದಮಂ. ೯೦). [?]

ಸೂಕುಳಿ (ನಾ). ದುಷ್ಟ; ಭಂಡ; ''ಜಡತೆ'' (ಶಮದ. ನ. ೩೭ ಅಡಿಟಿ): ಇಳಿದಳಿಯ ನೇಳಿದಂ ಸೂಕುಳಿಯೋಕುಳಿ . . . ಇವಾದಿಯಾಗೞ್ ಕುಳನಂ (ಶಮದ. ೨೭); ಓಕುಳಿ, ಸೂಕುಳಿ, ಈಳಿಗೆ, ಮಾಳಿಗೆ . . . ನಿಸರ್ಗಸಿದ್ಧಾ ಳಕಾರಾಃ ಕುಳವ್ಯಪದೇಶಭಾಜಃ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೪೦ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ). [?]

ಸೂಕ್ತ (ಗು). ೧. ಯುಕ್ತವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದ; ಸರಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿದ. ೨. ಯೋಗ್ಯವಾದ; ತಕ್ಕುದಾದ: ಕವಿಭಾವಕೃತಾನೇಕ ಪ್ರವಿಭಾಗವಿವಿಕ್ತಸೂಕ್ತಮಾರ್ಗಂ ಕಾವ್ಯಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೨೨); ಆದಷ್ಟು ಜಾಗ್ರತೆ ಸೂಕ್ತಗೌರವದೊಡನೆ ಕಳುಹಿಸಿ ಕೊಡುವುದಾಗಿ ಭರವಸೆ ಕೊಟ್ಟ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಕಾಲತಳ್ಳುತ್ತಾ ಬಂದ (ಪ್ರವಾಸಿ. II, ೧೯೮). (ನಾ). ೩. ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತು; ಹಿತವಚನ: ಬಾನು ಬೆಳಕಿನ ಸೂಕ್ತ ಹಾಡಿತು ಜೊತೆಗೆ ಹಾಡಿತು ಸಾಗರ (ಸ್ವದರ್ಶಿ. ೧೫-೫). ೪. ಯೋಗ್ಯವಾದುದು; ಉಚಿತವಾದುದು: ಸೂಕ್ತಂ ಭವ್ಯಜನಪ್ರಮುಕ್ತಂ ಜೈನಾಗಮೋಕ್ತಮಿಂ ನಿನಗೆ ಮದೀಯೋಕ್ತಮಿದರ್ದೆಯೊಳ್ ನೆಲಸುಗೆ (ಆದಿಪು. ೫-೬೧); ಪ್ರತಿಭಾಸಂಸ್ಕೃತಿಯಿಂದ ಳಂಕೃತಿಯಿನರ್ಥವ್ಯಕ್ತಿಯಿಂ ಸೂಕ್ತಮಿಾ ಕೃತಿ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೪೫); ಇತರರು ಹೊರಿಸಿದ ಗೃಮೆಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗುವುದು ಮಕ್ಕಳ ಬೆಳವಣಿಗೆಗೆ ಸೂಕ್ತವಲ್ಲ (ಶಿಕ್ಷದ. ೭೨೦). ೫. ಒಳ್ಳೆಯ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಯೋಗ್ಯ: ''ಸೂಕ್ತನತಿಪ್ರಿಯವಾದಿ ಸಜ್ಜನಂ'' (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೧೧-೧೮). ೬. ವೇದದಲ್ಲಿಯ ಸ್ತೋತ್ರಭಾಗ: ಅನಲಸೂಕ್ತಗಳಿಂದ ನುತಿಗೈದು ಭೂತಳಕೊಂದಿ ಸಾಷ್ಟಾಂಗದಿಂದೆಱಗಿ ನಿಂದು (ಕೃಷಿಭಾ. ೮-೪೨); ಈ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಸೂಕ್ತವೂ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಒಬ್ಬ ದೇವತೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ಮಾಡಿದ ಸ್ತೋತ್ರ (ಭಾರದ. ೨೦). [ಸಂ.]

ಸೂಕ್ತತೆ (ನಾ). ಯೋಗ್ಯತೆ; ಉಚಿತತೆ: ವಿವೇಚಿಸುವ ಸೂಕ್ತತೆಯನ್ನು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ಶಿಕ್ಷದ. ೨೦). [ಸಂ. ಸೂಕ್ತತಾ]

ಸೂಕ್ತಸತ್ಯ (ನಾ). ಯುಕ್ತವಾದ ಸತ್ಯವನ್ನು ನುಡಿಯುವವನು: ನಿರುಪಮತರ ಸೂತ್ರಾರ್ಥತತ್ವಪ್ರವೀಣಂ ಕೃತಕೃತ್ಯಂ ಸೂಕ್ತಸತ್ಯಂ ಪರಹಿತಚರಿತೋದಾತ್ತಕೀರ್ತಿಪ್ರಭಾವಂ (ಸುಕುಮಾ. ೨-೫೧). [ಸಂ.]

ಸೂಕ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತು; ಹಿತವಚನ: ತನ್ನನೊಲ್ದಾ ತ್ರಿಲೋಕ ಶ್ರೀಯೆಲ್ಲಂ ಪೊರ್ದಿದಂತೇನೊಸೆದನೊ ಮನದೊಳ್ ಸೂಕ್ತಿ ಕರ್ಣಾವತಂಸಂ ಶ್ರೇಯಾಂಸಂ (ಆದಿಪು. ೯-೧೩೨); ಒಜೆಯೊಳುದಾತ್ತತೆ ಸೂಕ್ತಿಯೊಳರ್ಥಯುಕ್ತಿ . . . ಪೊಸದೇಸೆಯೊಳೊಂದಿದ ಮಾರ್ಗಮೊಳ್ಪುವೆತ್ತಸದಿರೆ ಪೇಟ್ಟು (ಸುಕುಮಾ. ೧-೪೪); ವಿನುತ ಸುಕವಿಯ ಸೂಕ್ತಿ ತಾಗಿದ ಮುನಿಗಳಂತಃಕರಣದಂತಿರೆ ಹೊನಲು ಪರಿದವು ಚಂದ್ರಕಾಂತದ ಸಾಲ ಶಿಲೆ ಕರಗಿ (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೭-೧೭). ೨. ವೇದದಲ್ಲಿಯ ಸ್ತೋತ್ರಭಾಗ: ಯುಕ್ತಿಸುವಡಿದು ದಿಟವೆನುತ ಶ್ರುತಿ ಸೂಕ್ತಿ ಸಾಱುವುದಾಗಿ ನಿಶ್ಚಳ . . . ಭಕ್ತಿಗೊಲಿದಿಪ್ಪಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ಕೇಳು (ಬಸವು. ೨೭-೪೯).

[ಸಂ.]

ಸೂಕ್ತಿಕಾರ (ನಾ). ಹಿತವಚನಗಳನ್ನು ಹೇಳುವವನು,— ಬಲ್ಲವನು: ನುತಗುಣರು ಭಾವುಕರು ವರಪಂಡಿತರು ಸುಜನರು ಸೂಕ್ತಿಕಾರರು ಮತಿಯನೀವುದು ವೀರನಾರಾಯಣನ ಕಿಂಕರಗೆ (ಕುಮ್ಯಾಅ. ೧-೧೭). [ಸಂ.]

ಸೂಕ್ತಿಗರ್ಭ (ನಾ). ಸುಭಾಷಿತಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡುದು: ಕೋಮಳ ಮತಿಸುಭಗಂ ಸುಂದರಂ ಸೂಕ್ತಿಗರ್ಭಂ . . . ಕಾವ್ಯಮೆಂದನ್ವಿತಸುಕವಿಜನಂ ಮೆಚ್ಚೆ (ಆದಿಪು. ೧-೨೭). [ಸಂ.]

ಸೂಕ್ಷುಮ 'ಸುಕುಮ' ನೋ.

ಸೂಕ್ಷ್ಮ (ಗು). ೧. ಅತ್ಯಂತ ಚಿಕ್ಕದಾದ,— ಸಣ್ಣದಾದ. ೨. ತೆಳ್ಳಗಿರುವ; ಸ್ಥೂಲವಲ್ಲದ. ೩. ಕೋಮಲವಾದ; ಮೃದುವಾದ. ೪. ಹರಿತವಾದ; ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ. ೫. ಕುಶಲತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. ೬. ಕರಾರುವಾಕ್ಕಾದ; ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ: ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ತಿಥಿಯಿಂದ ವೆಗ್ಗಳ ಗ್ರಹಣಸಂಕ್ರಾಂತಿಯಿಂದ ವೆಗ್ಗಳ . . . ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಶಿವಪಥವಱಿದವಂಗೆ (ಬಸವ. ೬೧೧). (ನಾ). ೭. ಅತ್ಯಂತ ಚಿಕ್ಕದಾಗಿರುವಂಥದು; ಅತಿ ಚಿಕ್ಕದಾದ ಕಣ; ಅಣು: ''ಅಣು ಸೂಕ್ಷ್ಮಂ ಲೇಶಂ ತ್ರುಟಿ ಕಣಂ . . . ಕಿಱಿದಪ್ಪುದದು'' (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೦೭-೫೭). ೮. ಕ್ಷುದ್ರವಾದುದು; ಕ್ಷುಲ್ಲಕವಾದುದು: ''ಸೂಕ್ಷ್ಮದೊಳು ಪಾಮರಕುಲದೊಳು ಗುಳ್ಳೆಯೊಳು ಕ್ಷುಲ್ಲಕಮನಿಕ್ಕು'' (ಮಂಗರಾ. ೧೫೧-೫೩). ೯. ಕೋಮಲ; ನಾಜೂಕು: ಇಲ್ಲಮ್ಮ ಅಷ್ಟು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಲ್ಲ ನಾನು. ಏನೋ ಮಾತನಾಡುತ್ತಾ ನಡೆಯತೊಡಗಿದಾಗ ಕಾಲು ನಿಧಾನವಾಯಿತು (ಕುಸುಸಂ. ೧೪೯). ೧೦. ಚತುರತೆ; ಜಾಣ್ಮೆ; ಕುಶಲತೆ: ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಆಧುನಿಕ ಭಾಷಾಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರಿಗೂ ಆಶ್ಚರ್ಯವಾಗುವಂಥ ನುಡಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮಗಳ ಮತ್ತು ನಯಗಳ ದರ್ಶನ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ (ದ್ರಾವಿ. ೧೦೮). ೧೧. ಪರಮಾತ್ಮ; ದೇವರು. ೧೨. ವಂಚನೆ; ಮೋಸ. ೧೩. ಉತ್ತಮವಾದ ನೂಲು,— ದಾರ. ೧೪. [ಕಾವ್ಯಮಿಾ] ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ; ಹೇಳುವುದನ್ನು ಸಂಜ್ಞೆಯ ಮೂಲಕ ಚುಟುಕಾಗಿ ತಿಳಿಸುವಿಕೆ : ಜಾತಿಸಹೋಕ್ತಿ . . . ಸೂಕ್ಷ್ಮಲವ ವ್ಯತಿರೇಕ ದೀಪಕಾಖ್ಯಾತಿ ಸಮಾಹಿತಾವೃತಿ ಪರಸ್ಪರ ಸಾರ ನಿಮೀಲನಂಗಳೆಂದೀ ತೆಱದಿಂದ ಮೊಂದಿ ನೆಗಟ್ಟುಂ ನೆಱೆ ವಾಸ್ತವಭೇದವೃತ್ತಿಗಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೦೭); ಇಂಗಿತ ಲಕ್ಷ್ಮಂ ಸೂಕ್ಷ್ಮಂ ಸಂಗಮವಾಪಾಗಳೆಂದು ನೋಡುವನಲ್ಲಂ (ಉದಯಾ. ೯-೪೩); ಪರರಾಶಯ ತಿಳಿವುತ್ತ ಗೂಢದಿ ಸಂಜ್ಞೆಯು ತೋಱೆ ಕರಸಿಕೊಂಬುದು ಸೂಕ್ಷ್ಮವೆಂದು (ಕುವಲ. ೧೫೩-೧). ೧೫. [ತತ್ತ್ವಶಾ] ಸ್ಥೂಲ, ಸೂಕ್ಷ್ಮ, ಪರಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಬಗೆಯ ತತ್ತ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಸ್ಥೂಲಸೂಕ್ಷ್ಮಪರತತ್ತ್ವವೆಂಬ ಮೂಱು ತತ್ತ್ವವೇ

ಆಱುೂದ ಭೇದಮಂ ಪೇಳ್ವೆ (ಸಿದ್ಧೇಪ. ೧೭೯-೫೪೫); ಭಾವಲಿಂಗ, ಪ್ರಾಣಲಿಂಗ, ಇಷ್ಟಲಿಂಗ ಇವುಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಪರ, ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಮತ್ತು ಸ್ಥೂಲವೆಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುವು (ಶಿವಾಸೂ. ೩೬). ೧೬. ಸ್ಥೂಲ, ಸೂಕ್ಷ್ಮ, ಕಾರಣಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಬಗೆಯ ತನು ಅಥವಾ ಶರೀರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಸ್ಥೂಲ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಕಾರಣ ಎಂದೆಂಬ ತನುತ್ರಯ ನೀನಲ್ಲ (ಸಿದ್ಧೇಪ. ೪೭-೧೩೩). 'ಸೂಕ್ಷ್ಮತನು' ಪರಾ. ೧೭. [ಜೈನ] ನಾಮಕರ್ಮಪ್ರಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಸ್ಥಾವರ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಅಪರಿಯಾಪ್ತ ಸಾಧಾರಣ ಶರೀರ ಅಸ್ಥಿರ ಅಶುಭ ದುರ್ಭಗ ದುಃಸ್ವರ ಅನಾಮಧೇಯ ಅಯಶ ಸ್ಕೀರ್ತಿನಾಮಕರ್ಮಮೆಂದಿಂತು ನಾಮಕರ್ಮದುತ್ತರಪ್ರಕೃತಿಗಳು (ಗೂವ್ಮಸಾ. ೪-೨). ೧೮. ಮುಕ್ತಜೀವರಿಗೆ ಇರುವ ಎಂಟು ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಸಮ್ಯಜ್ಞಾನ ದರ್ಶನಾನಂತವೀರ್ಯ ಸೂಕ್ಷ್ಮಾಗುರುಲಘುತ್ವಾವಗಾಹಾವ್ಯಾಬಾಧಂಗಳೆಂಬ ಸಿದ್ಧ ಪರಮೇಷ್ಠಿಗಳಷ್ಟಗುಣಂಗಳಂ ನೆನೆಯುತ್ತಂ (ಆದಿಪು. ೧೦-೧೪ ವ). [ಸಂ.]

ಸೂಕ್ಷ್ಮಕಾಯಯೋಗ (ನಾ). [ಜೈನ] ಪಾಪವಿಹರಣಾತ್ಮಕಕ್ರಿಯೆಯಿಲ್ಲದೆ ಪದ್ಮಾಸನದಿಂದಲೇ ಗಮನಕ್ರಿಯೆ ಸಾಗುವಿಕೆ: ಅಂತರ್ಮುಹೂರ್ತ ನಿರುದ್ಧಾಶೇಷಮನೋವಾಗ್ಬಾದರಕಾಯಯೋಗಸೂಕ್ಷ್ಮಕಾಯಯೋಗಪರಿಣತಂ (ಆದಿಪು. ೧೬-೪೯ ವ); ಉದಗ್ರ ಮಂದಿರಶಿಖರಿಶಿಖರದೊಳ್ ಪ್ರತಿಮಾಯೋಗಂ ನಿಂದು ಸೂಕ್ಷ್ಮಕಾಯಯೋಗಯೋಗಂ . . . ದಂಡಕವಾಟಪ್ರಕರ ಲೋಕಪೂರಣಕ್ರಿಯೆಗಳಂ ಸಮಯ ಪ್ರತಿಸಮಯಂಗಳಂ ಮಾಡಿ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೧ ವ); ಪ್ರತಿಮಾಯೋಗದೊಳ್ ನಿಂದು ಸೂಕ್ಷ್ಮಕಾಯಯೋಗದಿಂ . . . ಲೋಕಪೂರಣಕ್ರಿಯೆಗಳೊಳನಂತರ ಪ್ರತಿಸಮಯಂಗಳಂ ಮಾ[ಡಿ] (ವರ್ಧಮಾ. ೧೬-೧೬ ವ). [ಸಂ.]

ಸೂಕ್ಷ್ಮಕಾರ್ಯ (ನಾ). ನಾಜೂಕಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕೆಲಸ: ಹೆಂಗಸರಿಂದಲೇ ಮಾಡಿಸಬಹುದಾದ ಕೆಲವು ಸೂಕ್ಷ್ಮಕಾರ್ಯಗಳೂ ಇರುತ್ತವೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಸೂಕ್ಷ್ಮಕ್ರಿಯಾಪ್ರತಿಪಾತಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಶುಕ್ಲಧ್ಯಾನದ ಮೂರನೆಯ ಭೇದ: ಸೂಕ್ಷ್ಮಕ್ರಿಯಾಪ್ರತಿಪಾತಿಯೆಂಬ ಚರಮ ಶುಕ್ಲಧ್ಯಾನದಿಂ . . . ದಂಡಕವಾಟಪ್ರಕರಲೋಕಪೂರಣಕ್ರಿಯೆಗಳಂ ಸಮಯ ಪ್ರತಿಸಮಯಗಳಂ ಮಾಡಿ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೧ ವ); ಸೂಕ್ಷ್ಮಕ್ರಿಯಾಪ್ರತಿಪಾ[ಪಾಠಾಂ. ಪಾ]ತಿಯೆಂಬಪರXXXಘು ಕರ್ಮಪರಿಪಾವನದತ್ತಿ ಸ್ವಾಭಾವ್ಯಾನಿಮಿತ್ತಂ ದಂಡಕವಾಟಪ್ರತರ [ಲೋ]ಕಪೂರಣಕ್ರಿಯೆಗಳೊಳನಂತರ ಪ್ರತಿಸಮಯಂಗಳಂ ಮಾಡಿ (ವರ್ಧಮಾ. ೧೬-೧೬ [ವ); ಸೂ]ಕ್ಷ್ಮಶರೀರಯೋಗದಿಂ ಸೂಕ್ಷ್ಮಕ್ರಿಯಾಪ್ರತಿಪಾತಿಯೆಂಬ ಪರಮಶುಕ್ಲಫಲಧ್ಯಾನದೊಳ್ ನೆಲಸಿ (ಪಂಚಾಪು. ೧೬-೭೯ ವ). [ಸಂ.]

ಸೂಕ್ಷ್ಮಕ್ರಿಯೆ (ನಾ). ಗುಟ್ಟು; ರಹಸ್ಯ: ಎಲ್ಲಿಯುಮಱಿಯುಂ ದುರ್ಯೋಧನನ ರೂಪುಗಾಣದಿದೇನಾನುಮೊಂದು ಕಾರಣಮಾಗಲ್ವೇಳ್ಕುಮೆಂದು ಸೂಕ್ಷ್ಮಕ್ರಿಯೆಯನಂತಕತನಯಂ ಗರುಡಧ್ವಜನೊಳಾಳೋಚಿಸುವುದುಂ (ಗದಾಯು. ೬-೧೫ ವ). [ಸಂ. ಸೂಕ್ಷ್ಮಕ್ರಿಯಾ]

ಸೂಕ್ಷ್ಮಗ್ರಾಹಿ (ನಾ). ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಗ್ರಹಣಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳುದು: ಕುಡಿಮೀಸೆ ವೃಂದ್ಯ, ಬಗ್ಗುತ್ತವೆ, ಸೂಕ್ಷ್ಮಗ್ರಾಹಿ. ಈ ಸ್ಪರ್ಶಾಂಗಗಳಿಂದ ಕೀಟ ಸನ್ನಿವೇಶವನ್ನು ಮುಂದಾಗಿ ಗ್ರಹಿಸುತ್ತದೆ (ಕೀಟಜ. ೧೩). [ಸಂ. ಸೂಕ್ಷ್ಮಗ್ರಾಹಿನ್]

ಸೂಕ್ಷ್ಮತತ್ತ್ವ (ನಾ). [ತತ್ತ್ವಶಾ] ಸೂಕ್ಷ್ಮ, ಸ್ಥೂಲ, ಪರಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಬಗೆಯ ತತ್ತ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಸೂಕ್ಷ್ಮತತ್ತ್ವವೂ ಪ್ರಾಣವೂ ಪರವನಪ್ಪ ಪರಾಪರನಾಗಿ ಪ್ರಪಂಚವನೇನುವ ಮುಟ್ಟದೆ ಪರಮಮಾಹೇಶ್ವರನಾದೆನು ಕಾಣಾ (ಸಿದ್ಧೇಪ. ೧೦೧-೩೧೩). [ಸಂ.]

ಸೂಕ್ಷ್ಮತನು (ನಾ). [ತತ್ತ್ವಶಾ] ಸೂಕ್ಷ್ಮ, ಸ್ಥೂಲ, ಕಾರಣಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಬಗೆಯ ಶರೀರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಭೂತಪ್ಪೈದಱಿಂದ ಸ್ಥೂಲತನು ಮನ ಬುದ್ಧಿ ಅಹಂಕಾರದಿಂದ ಸೂಕ್ಷ್ಮತನು (ಅಪಚಂ. ೧೬೨-೬೬೪); ಪಾಂಚಭೌತಿಕವಾದುದೇ ಸ್ಥೂಲತನು ವಾಯುಪಂಚಕ ಇಂದ್ರಿಯ ದಶಕ ಮನ ಬುದ್ಧಿಗಳೆರಡು ಇಂತೀ ಹದಿನೇಳು ಕೂಡಿದ ಲಿಂಗಭೌತಿಕವೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮತನು (ದೀಕ್ಷಾಪಿಸ. ೩. ೧೬೧-೧೫); ಎನ್ನ ಸೂಕ್ಷ್ಮತನುವೆಂಬ ಕೈಲಾಸದ ಮೇಲೆ ಮನೋಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ಕುಳ್ಳಿರ್ದು ದೃಶ್ಯಾದೃಶ್ಯದ ಲೀಲೆಯನಾಡುವಾತನು ನೀನೆ ಅಯ್ಯಾ (ಅಬಿಂದೇ. ೨೪೦-೮೬). [ಸಂ.]

ಸೂಕ್ಷ್ಮತ್ವ (ನಾ). ೧. ತೀಕ್ಷ್ಣತೆ; ಚುರುಕು: ಅವನ ಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮತ್ವವೆಂಬುದಿಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ (ರೂಢಿ). ೨. [ಜೈನ] ಮುಕ್ತಜೀವರಿಗೆ ಇರುವ ಎಂಟು ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಕ್ಷಾಯಿಕ ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವಮುಮನಂತಜ್ಞಾನಮುಮನಂತ ದರ್ಶನಮುಮನಂತವೀರ್ಯಮುಂ ಸೂಕ್ಷ್ಮತ್ವ(ಮು)ಮವಗಹನಮುಮವ್ಯಾಬಾಧಂಗಳೆಂಟುಗುಣಂಗಳಾತ್ಮಾಯತ್ತಮಾಗೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೫೧ ವ). [ಸಂ.]

ಸೂಕ್ಷ್ಮದರ್ಶಕ (ನಾ). ಸಣ್ಣವಸ್ತುಗಳನ್ನು ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಕಾಣಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಸಲಕರಣೆ: ಸೂಕ್ಷ್ಮದರ್ಶಕ (Microscope) ಬಿಂಬಗ್ರಾಹಕ (Photographic Camera) ಮುಂತಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣ ಮತ್ತು ಗೋಳಪಲ್ಲಟಗಳನ್ನು ಆದಷ್ಟು ಕಡಮೆ ಮಾಡಲೋಸುಗ ಅನೇಕ ಮಸೂರಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸಿರುತ್ತಾರೆ (ಭೌತಪ. ೧೮೯). [ಸಂ.]

ಸೂಕ್ಷ್ಮದರ್ಶಿ (ಗು). ೧. ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ನೋಟದಿಂದ ಕೂಡಿದ. (ನಾ). ೨. = ಸೂಕ್ಷ್ಮದರ್ಶಕ: ಭೂತಗನ್ನಡಿಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿ ೧೫೯೦ರಲ್ಲಿಯೇ ಸೂಕ್ಷ್ಮದರ್ಶಿಯನ್ನು (Microscope)ತಯಾರು ಮಾಡಿದರು (ಶಿಲ್ಪನಾ. ೧೫೨). ೩. ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಗ್ರಹಣಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು; ಕುಶಾಗ್ರಮತಿ: ''ಕುಶಾಗ್ರೀಯಮತಿಃ, ಸೂಕ್ಷ್ಮದರ್ಶೀ – ಈ ೨ ಸೂಕ್ಷ್ಮಬುದ್ಧಿಯನುಳ್ಳವಂ'' (ಪಲಾಯು. ೬೧-೨೧೮). [ಸಂ. ಸೂಕ್ಷ್ಮದರ್ಶಿನ್]

ಸೂಕ್ಷ್ಮದೃಷ್ಟಿ (ನಾ). ೧. ಚುರುಕುನೋಟ; ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ದೃಷ್ಟಿ: ಅವನ ಮೋರೆಯ ಮೇಲಾದ ಬದಲು ಅಕ್ಕನ ಸೂಕ್ಷ್ಮದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಮರೆಯಾಗಲಿಲ್ಲ (ಮೂರುದಾ. ೧೨೮). ೨. ಚುರುಕಾದ ನೋಟವುಳ್ಳವನು; ಸೂಕ್ಷ್ಮದರ್ಶಿ: ಕರ್ಣಾಂತಾಕ್ಷರಾಗಿಯುಂ ಸೂಕ್ಷ್ಮದೃಷ್ಟಿಗಳು ಕುಲಗೋತ್ರಮಧ್ಯಸ್ಥಿತಿಗಳಾಗಿಯುಂ ಸೊಗಯಿಪೇಕಾಕಿಗಳೆನಿಸಿ ಶಿವನನೊಲಿಸಿದ ಮುನೀಶ್ವರರು ಕಣ್ಗೆಸದರು (ಪಚಕಾ. ೬-೩೬). [ಸಂ.]

ಸೂಕ್ಷ್ಮಪ್ರಕೃತಿ (ನಾ). ನಾಜೂಕಾಗಿರುವ ಸ್ವಭಾವ,– ಗುಣ: ಅವನ ಕಣ್ಣು ದಡದಡನೆ ಮಹಡಿಯಿಂದಿಳಿಯುತ್ತಿದ್ದ ಸೂಕ್ಷ್ಮಪ್ರಕೃತಿಯ ನವಿರುಮೆಯ್ಯ ಮಹಿಳೆಯನ್ನ ಹಿಂಬಾಲಿಸುತ್ತಿದ್ದುವು (ಪುನರು. ೩೩೬). [ಸಂ.]

ಸೂಕ್ಷ್ಮಬಾದರ (ನಾ). [ಜೈನ] ಪುದ್ಗಲಸ್ಕಂಧದ ಬಾದರಬಾದರ, ಬಾದರ, ಬಾದರಸೂಕ್ಷ್ಮ, ಸೂಕ್ಷ್ಮಬಾದರ, ಸೂಕ್ಷ್ಮ, ಸೂಕ್ಷ್ಮಸೂಕ್ಷ್ಮಗಳೆಂಬ ಆರು ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿದ್ದರೂ ಸ್ಥೂಲದಂತೆ ತೋರುವುದು: [ಭೂ]ತಾಂಕುರಮಪ್ಪ ಪಲ್ಲವಾದಿಗಳೇಕೇಂದ್ರಿಯಶರೀರಂಗಳವಱೊಳು ಸೂಕ್ಷ್ಮಬಾದರ[ಪಾಠಾಂ. ಬೋಧರ] ನಿರೋಧ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಪ್ರತಿಕ್ಷಣಮನಂತಾನಂತಂ ಸಾವುತ ಪುಟ್ಟುತಮಿರ್ಕುಂ (ಚಾವುಂಪು. ೫೨); ಪುದ್ಗಲಸ್ಕಂಧಗಳಲ್ಲಿ ಬಾದರಬಾದರ, ಬಾದರ, ಬಾದರಸೂಕ್ಷ್ಮ, ಸೂಕ್ಷ್ಮಬಾದರ, ಸೂಕ್ಷ್ಮ, ಸೂಕ್ಷ್ಮಸೂಕ್ಷ್ಮ – ಎಂದು ಆರು ಪ್ರಕಾರಗಳುಂಟು . . . ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿದ್ದರೂ ಸ್ಥೂಲದಂತೆ ತೋರುವುವು ಸೂಕ್ಷ್ಮಬಾದರಗಳು (ಜೈನಧ. ೫೫). [ಸಂ.]

ಸೂಕ್ಷ್ಮಬುದ್ಧಿ (ನಾ). ಕುಶಾಗ್ರಮತಿ; ಚುರುಕುಬುದ್ಧಿ: ''ಕುಶಾಗ್ರಬುದ್ಧಿಯನೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮಬುದ್ಧಿ[ಪಾಠಾಂ. ಮತಿ]ಯುಳ್ಳವನೆನಿಕ್ಕುಂ'' (ಮಂಗರಾ. ೭೨-೨೧); ಹುಡುಗನ ಸೂಕ್ಷ್ಮಬುದ್ಧಿಗೆ ಒಂದು ತೊಟ್ಟು ಸಾಕಾಗಿತ್ತು (ಸಮತ. ೩೩). [ಸಂ.]

ಸೂಕ್ಷ್ಮಮಧ್ಯೆ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕದಾದ ಸೊಂಟವುಳ್ಳವಳು: ಅದೇಂ ಪೊದಱ್ತು ತೋಱಿದುದೋ ಸೂಕ್ಷ್ಮಮಧ್ಯೆಯ ಮಧ್ಯಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೦-೧೦). [ಸಂ. ಸೂಕ್ಷ್ಮಮಧ್ಯಾ]

ಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪ (ನಾ). [ಜೈನ] ಕರ್ಮನಾಶದಿಂದ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಸೂಕ್ಷ್ಮಸ್ವಭಾವ ಮತ್ತು ಆ ಸೂಕ್ಷ್ಮಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ನಂತರ ಅಮೂರ್ತಿಕಸೂಕ್ಷ್ಮನಾಗುವ ಆತ್ಮ: ಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪನುಮನಂತಜ್ಞಾನಾದಿ ಗುಣಸಂಪೂರ್ಣನುಂ . . . ತ್ರಿಲೋಕಶಿಖರಿಶೇಖರನುಮಪ್ಪ ಜೀವನುಂಟೆಂದು . . . ವಿದ್ವಜ್ಜನಮುಮಂ ಸಭಾಜನಮುಮಂ ತಿಳಿಪಿ (ಆದಿಪು. ೨-೧೦ ವ). [ಸಂ.]

ಸೂಕ್ಷ್ಮಲೋಭ (ನಾ). [ಜೈನ] "೧೦ನೆಯ ಗುಣಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ಬಹು ಮಂದಿದತರವಾದ ಲೋಭಕಷಾಯ" (ವರ್ಧಮಾ. ಕೋಶ): ಸೂಕ್ಷ್ಮಸಾಂಪರಾಯಸ್ಥಾನಪ್ರವಿಷ್ಟಕ್ಷಪಕಂ ಯಥೋಕ್ತಪರಿಣಾಮದಿಂ ಸೂಕ್ಷ್ಮಲೋಭಕ್ಕೆ ವಿಳಯಮಂ ಮಾಡಿ (ವರ್ಧಮಾ. ೧೩-೩೨ ವ). [ಸಂ.]

ಸೂಕ್ಷ್ಮವಸ್ತು (ನಾ). ಬಾಹ್ಯಕಣ್ಣುಗಳಿಗೆ ಗೋಚರಿಸದೆ ಇರುವಂಥ ಪದಾರ್ಥ: ಜ್ಞಾನವನೂ ಮಿಾಱ ತೋಱುವ ನಿರಂಜನ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಸ್ತುವೆಂದು ಭಾವಿಸುವದೆಂದನಯ್ಯ (ಸಿದ್ಧೇವ. ೩೩-೮೩). [ಸಂ.]

ಸೂಕ್ಷ್ಮಶರೀರ (ನಾ). = ಸೂಕ್ಷ್ಮತನು: ಮನ, ಬುದ್ಧಿ ಇವುಗಳುಳ್ಳವೇ ಸೂಕ್ಷ್ಮಶರೀರವು (ಶಿವಾಕೋ. ೩); ವಿಜ್ಞಾನಮಯಕೋಶವು ಮನೋಮಯಕೋಶವು ಪ್ರಾಣಮಯಕೋಶವು ಕೂಡಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮಶರೀರವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು (ಈಶ್ವಸ್ವ. ೧೫-೧೩). [ಸಂ.]

ಸೂಕ್ಷ್ಮಸಾಂಪರಾಯ (ನಾ). [ಜೈನ] ಗುಣಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಹತ್ತನೆಯ ಗುಣಸ್ಥಾನ: ಅದು ಸಾಮಾಯಿಕಚ್ಛೇದೋಪಸ್ಥಾಪನಾ ಪರಿಹಾರಶುದ್ಧಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮಸಾಂಪರಾಯ ಯಥಾಖ್ಯಾತಚಾರಿತ್ರಭೇದದಿಂ ಪಂಚವಿಧಂ (ಆದಿಪು. ೧೦-೬೩ ವ); ಸ್ಥಾವರಕಾಯಂ ಮೊದಲ್ಗೊಂಡು . . . ಚತುರ್ಥಭಾಗಪರ್ಯಂತಂ ಮಾಯಮುಂ ಸೂಕ್ಷ್ಮಸಾಂಪರಾಯಪರ್ಯಂತ ಲೋಭಕಷಾಯಮುಕ್ಕುಂ (ಪಸಾರ. ೫೭೭); ಕಷಾಯಗಳು ನಷ್ಟವಾದಾಗ ಅವನು ಹತ್ತನೆಯ ಗುಣಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಏರುವನು. ಅದೇ ಸೂಕ್ಷ್ಮಸಾಂಪರಾಯವು (ಜೈನಪ. ೫೦೦). [ಸಂ.]

ಸೂಕ್ಷ್ಮಸಾಂಪರಾಯಕೃಷ್ಟಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಹತ್ತನೆಯ ಗುಣಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಏರಿದ ನಂತರ ಉಳಿಯುವ ಸೂಕ್ಷ್ಮಸಂಜ್ವಲನಲೋಭವೆಂಬ ಕಷಾಯವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವುದು,– ಶಕ್ತಿಹೀನಗೊಳಿಸುವುದು: ಸೂಕ್ಷ್ಮಸಾಂಪರಾಯಕ್ಷಪಕನಾಗಿ ಯಥೋಕ್ತಪರಿಣಾಮದಿಂ ಸೂಕ್ಷ್ಮಸಾಂಪರಾಯಕೃಷ್ಟಿಗಳಂ ಮಾಡುತ್ತುಂ (ಆದಿಪು. ೧೦-೧೪ ವ); ಸೂಕ್ಷ್ಮಸಾಂಪರಾಯಕೃಷ್ಟಿವಿಧಾನಾನಂತರಂ ಬಾದರಲೋಭಸಂಜ್ವಳನಮಂ ನಿಶ್ಶೇಷಂಗೆಯ್ದು (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೧೧೧ ವ). [ಸಂ.]

ಸೂಕ್ಷ್ಮಸಾಂಪರಾಯಕ್ಷಪಕ (ನಾ). [ಜೈನ] ಕ್ಷಪಕಶ್ರೇಣಿಯನ್ನು ಏರಿ ಹತ್ತನೆಯ ಗುಣಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ಆತ್ಮ: ಸೂಕ್ಷ್ಮಸಾಂಪರಾಯಸಮನ್ವಿತ ಸೂಕ್ಷ್ಮಸಾಂಪರಾಯಕ್ಷಪಕನಾಗಿ ಯಥೋಕ್ತಪರಿಣಾಮದಿಂ ಸೂಕ್ಷ್ಮಸಾಂಪರಾಯ ಕೃಷ್ಟಿಗಳಂ ಮಾಡುತ್ತುಂ (ಆದಿಪು. ೧೦-೧೪ ವ). [ಸಂ.]

ಸೂಕ್ಷ್ಮಸಾಂಪರಾಯಸ್ಥಿತ (ನಾ). = ಸೂಕ್ಷ್ಮಸಾಂಪರಾಯಕ್ಷಪಕ: ಯತಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮಸಾಂಪರಾಯಸ್ಥಿತಂ ಯಥೋಕ್ತ ಪ್ರಶಸ್ತ ಪರಿಣಾಮಗದಾಹತಿಯಿಂದೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮಲೋಭಪ್ರತಿಪಕ್ಷಕ್ಷಯಮನಿತ್ತಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೪-೮೭). [ಸಂ.]

ಸೂಕ್ಷ್ಮಸೂಕ್ಷ್ಮ (ನಾ). [ಜೈನ] ಪುದ್ಗಲಸ್ಕಂಧದ ಬಾದರಬಾದರ, ಬಾದರ, ಬಾದರಸೂಕ್ಷ್ಮ, ಸೂಕ್ಷ್ಮಬಾದರ, ಸೂಕ್ಷ್ಮ, ಸೂಕ್ಷ್ಮಸೂಕ್ಷ್ಮಗಳೆಂಬ ಆರು ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಅಥವಾ ಕರ್ಮವರ್ಗಣೆಗಿಂತ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದುದು: ಪುದ್ಗಲಸ್ಕಂಧಗಳಲ್ಲಿ ಬಾದರಬಾದರ, ಬಾದರ, ಬಾದರ ಸೂಕ್ಷ್ಮ, ಸೂಕ್ಷ್ಮಬಾದರ, ಸೂಕ್ಷ್ಮ, ಸೂಕ್ಷ್ಮಸೂಕ್ಷ್ಮ ಎಂದು ಆರು ಪ್ರಕಾರಗಳುಂಟು . . . ಕರ್ಮವರ್ಗಣೆಗಿಂತ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದವುಗಳಿಗೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮಸೂಕ್ಷ್ಮ ಎಂಬ ಹೆಸರು (ಜೈನಧ. ೫೫). [ಸಂ.]

ಸೂಕ್ಷ್ಮಾಮುಗತಾಲಂಕಾರ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮಿಾ] ಅಲಂಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಮನಸ್ಸಿನ ರಹಸ್ಯವಾದ ಆಲೋಚನೆ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಇಂಗಿತ, ಚೇಷ್ಟೆ ಮುಂತಾದ ಸೂಕ್ಷ್ಮಸಂಜ್ಞೆಗಳ ಮೂಲಕ ಸೂಚಿಸುವುದು: ಬಗೆದಿಂಗಿತಚೇಷ್ಟಾಕಾರಗತಂಗಳಿನಂತರಂಗದೊಳ್ ಮಱಸಿದುದಂ ಮಿಗೆ ಸೂಚಿಸುವುದು ಸೂಕ್ಷ್ಮಾನುಗತಾಲಂಕಾರಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೧೭). [ಸಂ.ಸೂಕ್ಷ್ಮಾನುಗತಾಲಂಕಾರ]

ಸೂಕ್ಷ್ಮಿತ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡು ಬಗೆಯ ಶ್ರುತಿಗಮಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಸ್ಫುರಿತ ಪ್ರಮಿತ ದೀರ್ಘ ಲಲಿತೋಚ್ಛದ . . . ಸೂಕ್ಷ್ಮಿತ . . . ಕೋಮಲವೆಂಬವಿಪ್ಪತ್ತೆರಡೇ ಶ್ರುತಿಗಮಕಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೧೫೬). [ಸಂ.]

ಸೂಗಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ: ಹಿಡಿಯಂಬು ಶೂಲ ಭಲ್ಲೆಯು ಪ್ರಬಲ ಸೂಗಲಿ ಒಡನೆ ನಾರಾಚತೌಡಗಳ (ದೇವಾಂಪು. ೩-೨೦೩). [?]

ಸೂಗುದಿ (ನಾ). (?) : ಸೋಗೆಮುಡಿಯವಳ ಚೆಲ್ವಂ ಸೂಗುದಿಯಂ ಹಾವಭಾವಮಂ ಕಂಡಾತಂ ಬೇಗುದಿಗೊಂಡವ್ವಳಿಸುತ್ತಾಗಳ್ಸೇವಿಸವಮಾನಾಂತು ತಳವೆಳಗಾದಂ (ಎಂಅಧ. ೬-೪೭). [?]

ಸೂಗುರಿಸು₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ಬೆದರು ; ಗಾಬರಿಗೊಳ್ಳು : "ಸೂ[ಪಾಠಾಂ. ಸೀ]ಗುರಿಸಿತನಲ್ಕೆ ವಿಭ್ರಮಾರ್ಥಮದಕ್ಕುಂ" (ಚಿತ್ತುನ. ೯೧); ಉರಗಪ್ರತಾನಮಾತುರಿಸಿ ಬಿಗುರ್ತು ನಿಂದು ಶಿವಧೋ ಶಿವಧೋ ಎನುತುಂ ಸುರುಳ್ದು ಸೂಗುರಿಸಿ ತೆರಳ್ದು ತಲ್ಲಣಿಸಿ ಮಲ್ಲಳಿಗೊಂಡುದು ಮೇರುಭಾಗದೊಳ್ (ಗಿರಿಜಾ. ೭-೬); ಸೂಗುರಿಸಿ ಝೊಮ್ಮಿನಲಿ ಮುಂದಕೆ ಬಾಗಿ ಬಿದ್ದನು ಸಾರಥಿಯ ಕೈಲಾಗಿನಲಿ ತಿರುಗಿದನು ನಕುಳನು ರಾಜಮೋಹರಕೆ (ಕುಮಾರ. ೪-೧೫). ೨. ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಗೊಳಿಸು; ದಿಗ್ಭ್ರಮೆಗೊಳಿಸು: ನಿಹಾರದಲಿ ಸೂಗುರಿಸೆ ತುದಿವಾಲವಮರರ ಕೂಗುಗಳ ಕಹಳೆಗಳ ಹಳೆಗಳ ತಾಗುಗಳ ತನಿಹರುಷದಲಿ ಹಾಱಿದನು ಹನುಮಂತ (ತೊರರಾ. ೪-೧೨-೩೩). ೩. (ಗಾಬರಿಯಿಂದ) ಕೂದಲು ಕೆದರಿ ಉಬ್ಬೇಳು: ತನು ತನಿಗತ್ತ ಚಂಚು ಮಿಡುಕುತ್ತಿರ ಪೂತ್ತಳಿ ಗೊಂಬನುಳ್ಳುಗುರ್ ಸೊನೆವಿಡೆ ತಾಗಿ ಸೂಗುರಿಸೆ ಕಂಠದ ತುಪ್ಪುಟಪಾಂಗಕಾಂತಿ ಕಂಪಿನ ಪಸರಕ್ಕೆ ಪಕ್ಕುಗುಡೆ ಪಕ್ಕದಿನೊತ್ತುತೆ ಮಿಾಱ ಪಾಯ್ದು ಕಣ್ಣನಿಗಳ ನಾಗಕೇಸರಿಗೆ ಸಾರಿಗೆ ಸಾರಿಗೆಯಾಯ್ತು ಕೋಪದಿಂ (ಲೀಲಾವ. ೬-೯೯). [? + - ಇಸು]

ಸೂಗುರಿಸು₂ 'ಜೂಗರಿಸು' ನೋ.

ಸೂಚ (ನಾ). ಹುಲ್ಲುಗರಿಕೆಯ ಚೂಪಾದ ತುದಿ; ಹುಲ್ಲಿನ ಊಬು: ಸೂಚಮನುರ್ಚಿ ಪುಲ್ಲಗಾಟಿಸಿ ಮಲೆತರ್ಪೆರಲೆಯ ಸೋಲಮನಲ್ತೆಯೊಳರಿಕೇಸರಿ ನಿಂದು ನೋಟ್ಪುದೊಂದರಸಲ್ತೇ (ಶಂಶಭಾ. ೫-೪೪). [ಸಂ.]

ಸೂಚಕ (ಗು). ೧. ಸೂಚನೆಯನ್ನು ಕೊಡುವ; ಸೂಚಿಸುವ: 'ಅರ' ಎಂಬ ಆಶ್ಚರ್ಯಸೂಚಕಉದ್ಗಾರವು ತಂತಾನೆ ಹೊರಟಿತು (ಅಡೋಲಿ. ೮೭). ೨. ಸುಳಿವನ್ನು ಕೊಡುವ; ಜಾಡನ್ನು ತಿಳಿಸುವ. (ನಾ). ೩. ತಿಳಿಸುವಿಕೆ; ಸೂಚಿಸುವಿಕೆ. ೪. ಸೂಚನೆಯನ್ನು ಕೊಡುವ ವಸ್ತು,– ಸಾಧನ: ಇದನ್ನು ಆಮ್ಲ ಪ್ರತ್ಯಾಮ್ಲಗಳ ಗಾತ್ರನಿರ್ಧರಣೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸೂಚಕದಂತೆ (ಇಂಡಿಕೇಟರ್) ಬಳಸುತ್ತಾರೆ (ಕವಿಕೋ. I, ೭೦೮). ೫. ಸೂಚನೆ; ಸುಳಿವು: ಹಂಸಕೇತು ನೀಲಧ್ವಜಾದಿಗಳೆಲ್ಲರುಂ ಸವಿಸ್ಮಯರಾಗಿ ಚಿಂತಿಸಿ ಕರಗಿದರತಿಕರುಣರಸಭಾವದಿಂದೇನೆಂಬೆನಪಕ್ಷತದ ಸೂಚಕವನು(ಜೈಮಿಭಾ.೧೭-೫೦); ಅಕ್ಕೆ ಬಂದರೆ ತುಂಬ ಸಹಾಯವಾಗುವುದು ಎಂದು ಸೂಚಕವಾಗಿಯೇ ಬರೆದಿದ್ದ (ಮೂರುದಾ. ೧೧೭). ೬.ಸೂಚನೆಯನ್ನು ಕೊಡುವವನು; ಬೇಹುಗಾರ; ಗೂಢಚಾರ: ಎಲ್ಲ ಸೂಚಕನ, ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಹೇಳಲಿ, ಅಪ್ಪರೊಳಗೆ ಇವನನ್ನು ಪ್ರತಿಬಂಧಪಡಿಸಬೇಡ (ಶಾಕುಂತ. ೬೫-೧೨). ೭. ಚಾಡಿಹೇಳುವವನು; ಪಿಶುನ: "ನೀಚಂ ಕ್ಷುದ್ರಂ ಪಿಶುನಂ ಸೂಚಕ ನೆಂದಱದುಕೊಳ್ಗೆ ಕರ್ಣೇಜಪನಂ"(ಚಮ್ಮಕೋ. ೧೦೦-೧೩). ೮. ಬೋಧಕ; ಉಪಾಧ್ಯಾಯ. ೯. ಒಂದು ಸಂಸ್ಥೆಯ ಕಾರ್ಯನಿರ್ವಾಹಕ. ೧೦. ಜ್ಞಾನಿ. ೧೧. ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದವನು; ಸಿದ್ಧ. ೧೨. ದುಷ್ಟ. ೧೩. ಪಿಶಾಚಿ. ೧೪. ನಾಯಿ. ೧೫. ಕಾಗೆ. ೧೬. ಬೆಕ್ಕು. ೧೭. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉತ್ತಮವಾದ ಅಕ್ಕಿ. ೧೮. ತೋರಣ. ೧೯. ಕಾಡು. ೨೦. ಆಸ್ತಿ. ೨೧. ಕಪಿ. ೨೨. ಶಿವ. "ಕಪಿಯೊಳು ಬೆಕ್ಕಿನೊಳು ಶುನಕನೊಳು ವನದೊಳು ಚಿತ್ರದೊಳು ಬೋಧಕನೊಳೀಶನೊಳು ಸೂಚಕಂ ವರ್ತಿಸಿಕ್ಕು" (ಕುಂಗರಾ. ೧೫೩-೬೨); "ಕಪಿ ಶುನಕ ಬಿಡಾಲಂ ವನಂ ಪೇಳ್ವನುಂ ತೋರಣಮುಂ ತ್ರ್ಯನೇತ್ರನುಂ ಸೂಚಕಮೆನಿಕು" (ನಾನಾರ. ೧೫೩). [ಸಂ.]

ಸೂಚಕಾಭರಣರಸ (ನಾ). [ವೈದ್ಯಶಾ] ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರ, ತ್ರಿದೋಷಜ್ವರ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಉಪಶಮನಕ್ಕೆ ಕೊಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ: ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರ, ತ್ರಿದೋಷಜ್ವರದಿಂದ ಕೈಕಾಲು ತಣ್ಣಗೆ ಆಗಿ ಕಣ್ಣುಮುಚ್ಚಿ ನಾಡಿ ನಿಂತು ಹಲ್ಲುಹಲ್ಲಿಗೆ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕಚ್ಚಿಹೋಗಿರುವಂತಹವನಿಗೆ ಕಾಲಿನ ಹೆಬ್ಬೆರಳಿನ

ಉಂಗುಷ್ಠದಲ್ಲಿ ಸೂಜಿಯಂ ಸ್ಥೊಯ್ದು ಆ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಸೂಜಿಯ ಮೊನೆಯಲ್ಲೂ ಆ ತಳಿಗೆಯ ರಸವಂ ತೆಗೆದು ... ಬೆರಳಿಂದ ಆ ಸ್ಥಾನವನ್ನೊರಸುವುದು . . . ಇದು ಸೂಚಕಾಭರಣರಸ (ಎಷ್ಯ. ೫೭). [P ಇದು 'ಸೂಚಿಕಾಭರಣರಸ' ಎಂದಿರಬಹುದು]

ಸೂಚನ (ನಾ). ೧. ತೂತುಕೊರೆಯುವಿಕೆ; ರಂಧ್ರಮಾಡುವಿಕೆ. ೨. ನಿರ್ದೇಶಿಸುವಿಕೆ. ೩. ತಿಳಿವಳಿಕೆ; ಸೂಚನೆ: ಪತ್ರವ್ಯವಹಾರದ ೨ನೇ ಸೂಚನವೇನೆಂದರೆ (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೩೦ ಪ್ರಸ್ತಾವನ). ೪. ಚಾಡಿ ಹೇಳುವುದು; ಚಾಡಿ ಕೋರತನ. ೫. ಸಂಜ್ಞೆ ಅಥವಾ ಸನ್ನೆಗಳ ಮೂಲಕ ಸೂಚಿಸುವುದು, — ತಿಳಿಸುವುದು. ೬. ಗುಪ್ತವಾಗಿ ಕೊಡುವ ಸಲಹೆ, — ಸುಳಿವು. ೭. ಹೇಳುವುದು; ತಿಳಿಸುವುದು. ೮. ಸುದ್ದಿ; ಸಮಾಚಾರ. ೯. ಬೋಧಿಸುವುದು; ಬೋಧನೆ. ೧೦. ಬೇಹುಗಾರಿಕೆ. ೧೧. ದುಷ್ಟತನ; ಕೆಟ್ಟತನ. [ಸಂ.]

ಸೂಚನೆ (ನಾ). ೧. ತಿಳಿಸುವಿಕೆ; ನಿರ್ದೇಶಿಸುವಿಕೆ. ೨. ನಿರ್ದೇಶನ: ವೇದವಿಪ್ರರ ವಿಚಾರಿಸಿ ನೋಡಲು ಉಪದೇಶಪರೀಕ್ಷೆ ನಾಯಕನರಕ ಎಂದುದು ಕೂಡಲಸಂಗನ ವಚನದ ಸೂಚನೆ (ಬಸವ. ೯೧). ೩. ಸಂಜ್ಞೆಗಳ ಮೂಲಕ ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವಿಕೆ: ಅವಳು ಕಣ್ಣು ಮಿಟುಕಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಸೂಚನೆಯನ್ನು ತಿಳಿಯಲಾಗಲಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). ೪. ಗುರುತು; ಸುಳಿವು; ಜಾಡು: ಬೆಲೆ ಏರುತ್ತಿರುವ ಅಥವಾ ಬೀಳುತ್ತಿರುವ ಸೂಚನೆಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಹೆಚ್ಚು ಹಣವನ್ನೂ ಕಡಿಮೆಯನ್ನೂ ಚಲಾವಣೆಗೆ ತರಬಹುದು (ಹಣಪ್ರ. ೧೯). ೫. ಸುದ್ದಿ; ಸಮಾಚಾರ: ಅವರು ಬರೆದಿರುವ ಪತ್ರದಲ್ಲಿ ಸದ್ಯದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಸೂಚನೆಯೇನೂ ಇಲ್ಲ (ರೂಢಿ). ೬. ಎಚ್ಚರಿಕೆ: ಮನೆಯವರಿಗೆ ಸೂಚನೆ ಎಂಬಂತೆ ದಿಬ್ಬಣದ ವಾದ್ಯವಾಯಿತು (ಕಾಲೂರ. ಕಥಾಸಾರ. ೧೪). ೭. [ಕಾವ್ಯಮಿ] ದೇಶೀಕಾವ್ಯದ ಪ್ರತಿ ಸಂಧಿ ಅಥವಾ ಅಧ್ಯಾಯಗಳ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಅಧ್ಯಾಯದ ಇಡೀ ಸಾರಾಂಶವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಪದ್ಯ; ಸೂಚನಾಪದ್ಯ: ಸೂಚನೆ: ಇಂದುಧರನನುಮತದೊಳಾದಿಯ ನಂದಿನಾಥನು ಬಸವನಾಮದಿ ಬಂದಪಂ ಶಿವಭಕ್ತಿಯಂ ವಸುಮತಿಗೆ ಪಸರಿಸಲು (ಬಸಪು. ೨. ಸೂಚನ). [ಸಂ. ಸೂಚನಾ]

ಸೂಚನೆಗೆಯ್, ಸೂಚನೆಗೈ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೂಚನೆ ನೀಡು; ಸೂಚಿಸು: ಪ್ರತಿಬುದ್ಧರಂ ಕುಜಿತ್ರೀ ಸ್ಥಿತಿಯಿಂದಂ ಕಿಱಿದು ಮಾರ್ಗಸೂಚನೆಗೆಯ್ದಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೪೨೧); ಸಕಲಪರಿಮಳದ್ರವ್ಯಂಗಳ ಗಂಧೋದಕದಲ್ಲಿ ಹದಮಾಡಲೊಡನೆ ವಿಕಸಿತಕಮಲದಳಾಕ್ಷ ತನ್ನಯ ವಧೂನಿಕರಕೆ ಸೂಚನೆಗೆಯ್ದ (ಮೋಹತ. ೧೪-೩೮). **ಸೂಚನೆಗೈ** : ೧. ಎನಗಮರಾತಿಗಳೊಳರಂದಿನಿತು ಪರಾಭವಮನೀಗಳೀ ಚಕ್ರಂ ಸೂಚನೆಗೈದುದು (ಆದಿಪು. ೧೪-೯). ೨. ಸಂಜ್ಞೆಯ ಮೂಲಕ ತಿಳಿಸು; ಸಂಜ್ಞೆ ಮಾಡು: ಲೋಚನಯುಗ್ಮದಿಂದೆಡಬಲಂಗಳನೀಕ್ಷಿಸಿ ತನ್ನ ನಲ್ಲನಂ ಸೂಚನೆಗೈದು ಕೂಡೆ ಕರೆದೊಯ್ಯನೆ . . . ಒಡಗೂಡಿದಳತ್ಯಧಿಕಪ್ರಮೋದದಿಂ (ಉದ್ಭಟ. ೨-೮೦). [ಸೂಚನೆ + ಕೆಯ್$_1$]

ಸೂಚನೆಗೈ 'ಸೂಚನೆಗೆಯ್' ನೋ.

ಸೂಚಿ (ನಾ). ೧. ತೂತು ಕೊರೆಯುವಿಕೆ; ರಂಧ್ರಮಾಡುವಿಕೆ. ೨. ಚೂಪಾದ ತುದಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ದಾರವನ್ನು ತೂರಿಸಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ಸಣ್ಣರಂಧ್ರವನ್ನುಳ್ಳ, ಬಟ್ಟೆ ಹೊಲಿಯುವ ಒಂದು ಲೋಹದ ಸಾಧನ; ಸೂಜಿ: "ಸೂಚಿಯು ಸೂಜಿಯುಮೆನಿಕ್ಕು" (ಕವಿಕಂ. ೨೫೮); ಪೊಲ್ಲದಂ ಮಾಡಿದ ಸೂಚಿಯಂತೆ ನಿಂದೆಯೊಳಂ ಬಡಿಹದ ಮಕ್ಕಳಂತೆ ಅಟಲ್ವೆಯೊಳಂ ನೀರ್ ಮುಟ್ಟದ ಕೆಂಡದಂತುಪಶಮದೊಳಂ . . . ನೆರೆದಿರ್ಪುದುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೧೨೫); ಮೊನೆಯಪ್ಪ ಸೂಚಿಯಂ ಕೀಲಿಸಿದ ವೇದನೆಯ (ಲಾಟಿಂ. ೩೯-೩೯). ೩. (ಹುಲ್ಲು, ಹೂವಿನ ಮೊಗ್ಗು, ಗರಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳ) ಚೂಪಾದ ತುದಿ. ೪. ಸೈನ್ಯದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರಚನೆ; ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಹೊಲಿಯುವಾಗ ಸೂಜಿಯು ಸಾಗುವ ಹಾಗೆ, ಸೈನ್ಯವು ಸಾಲಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವಂತೆ ರಚಿಸುವ ಸೇನಾವ್ಯೂಹ. ೫. ಮೂರು ಅಥವಾ ಹೆಚ್ಚು ಭುಜಗಳ ತಳಹದಿಯುಳ್ಳ, ಗೋಪುರಾಕಾರದ ಘನಾಕೃತಿ. ೬. ಸಂಜ್ಞೆಯ ಮೂಲಕ ತಿಳಿಸುವಿಕೆ; ಸಂಜ್ಞೆಮಾಡುವಿಕೆ. ೭. ಅಭಿನಯ; ನಟನೆ. ೮. ಅಕಾರಾದಿಯಾಗಿ ಅಥವಾ ವಿಷಯಾನುಕ್ರಮವಾಗಿ ರಚಿಸುವ ಪಟ್ಟಿ: ಪ್ರತಿ ಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ಅನಾವಶ್ಯಕವಾದ ಆರೆಂಟು ಪತ್ರಕಗಳನ್ನು ಬರೆಯುತ್ತ ಹೋದರೆ ಸೂಚಿಯ ಆಕಾರ ಅಂಕೆ ಮೀರಿ ಬೆಳೆಯುವುದರಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲ (ಗ್ರಂಥಾಲ. ೩೭). ೯. ಕಬ್ಬಿಣವನ್ನು ಸೆಳೆಯುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಕಲ್ಲು; ಅಯಸ್ಕಾಂತ: 'ಸೂಚಿಕಲ್' ಪರಾ. ೧೦. [ನಾಟ್ಯ] ಹದಿನಾರು ಬಗೆಯ ಮಾರ್ಗಆಕಾಶಚಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; P "ಒಂದು ಕಾಲನ್ನು ಕುಂಚಿತ ಮಾಡಿ ಎತ್ತಿ, ಮೊಣಕಾಲಿನಿಂದ ತೊಡೆಯವರೆಗೂ ಮೊಣಕಾಲಿನಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಚಲಿಸಿ, ಮುಂದೆ ತುದಿಗಾಲಿನಿಂದ ನೆಲವನ್ನು ತಟ್ಟುವುದು" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩೧೯ ಗದ್ಯಾನುವಾದ): ಪಿರಿದೆಸೆವ ಸೂಚಿಯುಂ ನೂಪುರಪಾದಿಕೆ ಡೋಲಪಾದ ದಂಡಪದಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೬-೬).

ಸೂಚಿಯಗ್ರಪ್ರಮಿತ = (ಆಲಂ) ಸೂಜಿಯ ಮೊನೆಯ ಅಳತೆಯಷ್ಟು: ಸೂಚಿಯಗ್ರಪ್ರಮಿತಧಾರುಣಿಯ ಕೂಡೆ ನೀ ಕೊಡೆನೆಂದು ದರ್ಪವ ಮಾಡಿ ಸಕಲ ಮಹೀತಳವ ಹೋಗಾಡಿ ಹೊಕ್ಕೆ ಜಲವನು (ಕುಮ್ಯಾಗ. ೫-೧೭). **ಸೂಚಿಯಾನೆ, ಸೂಚೀಯಾನೆ** = ಸೇನೆಯ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಆನೆ; ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕ ಆನೆ: ತನ್ನಯ ಸೂಚಿಯಾನೆ ತೊಟ್ಟಗೆ ಸಮರಾಗ್ರದೊಳ್ಪರಿಯೆ ಪಿಂತನೆ ಸಂದುವು ರಾಜಪುತ್ರರಾನೆಗಳ್ (ಗದಾಯು. ೧-೧೭); ಅವರ ಮುಂದೆ ಸಾಹಣೌಘದೊಳಗಿರಿಸುವ ಪಂಚಕಲ್ಯಾಣದ ಸೂಚೀಯಾನೆಗಳ್ಗೆಂದು ನಿಱಿಸಿದ ನಡೆಮಾಡಸಾಲೆಗಳಿಂದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೧೪೭ ವ). [ಸಂ.]

ಸೂಚಿಕ (ನಾ). ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಹೊಲಿಯುವವನು; ಸಿಂಪಿಗ; ದರ್ಜಿ: "ಚಿಪ್ಪಿಗನು ಚೇಳಿಕಂ ಸೂಚಿಕಂ ತುನ್ನವಾಯನೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೧-೨). [ಸಂ.]

ಸೂಚಿಕಲ್, ಸೂಚಿಕಲ್ಲು$_1$ (ನಾ). ಕಬ್ಬಿಣವನ್ನು ಸೆಳೆಯುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಕಲ್ಲು; ಅಯಸ್ಕಾಂತ; ಸೂಜಿಗಲ್ಲು: (ಚತುನಿ. ಕಿ. I, ೧೧೭). **ಸೂಚಿಕಲ್ಲು$_1$** : "ಆ ಕಬ್ಬೊಣ್ಣಲ್ ಸಲೆ ಸೂಚಿ[ಪಾಠಾಂ. ಜಿ]ಕಲ್ಲುಮೆನಿಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೫೧). [ಸೂಚಿ + ಕಲ್$_3$]

ಸೂಚಿಕಲ್ಲು$_1$ 'ಸೂಚಿಕಲ್' ನೋ.

ಸೂಚಿಕಲ್ಲು$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಖನಿಜ; ಔಷಧಿಸಾಮಗ್ರಿ: ಕೆಂದಂಗಿನ ಎಳನೀರಿನಲ್ಲಿ ಸೂಚಿಕಲ್ಲು ಬೇವಿನ ಹಗಿನು ಇವೆರಡನ್ನೂ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಹೆನ್ನೆತ್ತರು ಬಿಡುವುದು (ಸಕವ್ಯ. ೧೯೭). [ಸೂಚಿ$_1$ + ಕಲ್ಲು (< ಕಲ್$_3$)]

ಸೂಚಿಕಾರೋಗ (ನಾ). ವಾಂತಿಭೇದಿ ರೋಗ; ಕಾಲರ: ಆ ಅರಸಿನ ಸತಿಯು ಸೂಚಿಕಾರೋಗದಿಂದ ಪರಲೋಕವನ್ನೈದಲು (ಶಿವದ. ೨೮೬-೧೭). [ಸಂ.]

ಸೂಚಿತ (ಗು). ೧. ಚುಚ್ಚಿದ; ತೂತು ಕೊರೆದ. ೨. ತಿಳಿಸಿದ; ಹೇಳಿದ. ೩. ಸಂಜ್ಞೆಯ ಮೂಲಕ ತಿಳಿಸಿದ, — ಹೇಳಿದ. ೪. ಗುರುತಿಸಿದ; ಕಂಡುಹಿಡಿದ. ೫. ತಲೆದೋರಿದ; ಗೋಚರವಾದ; ವ್ಯಕ್ತವಾದ: ಹಯವರಸಮಾರೂಢನಾಗಿ ಸೇವಕಚತುಷ್ಟಯದೊಡನೆ ಸೂಚಿತ ಶುಭೋದಯದ ಶಕುನಾವಳಿಯನಾಲಿಸುತೆ ಬಟ್ಟೆವಿಡಿದು . . . ಬರಲು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೯-೪೪).

ಸೂಚಿತವಾಗು = ೧. ತಿಳಿಸು; ಹೇಳು: ನಾಗರಿಕತೆಯ ಅವಶೇಷಗಳು ಮೇಲೆ ಸೂಚಿತವಾಗಿರುವಂತೆ . . . ನಿರ್ಧಾರವಾಗಿದೆ (ಭಾರದ. ೩೮೦). ೨. ಗೋಚರವಾಗು; ವ್ಯಕ್ತವಾಗು: ಅವಶೇಷಗಳಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗುವ ಸಾಮಾಜಿಕ ಜೀವನ (ಭಾರದ. ೩೭೮). ೩. ಹೊಳೆ; ಸ್ಫುರಿಸು: ನನಗೆ ಕವಿತೆ ಸೂಚಿತವಾಗುವುದು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ರಾತ್ರಿಯ ಕಾಳಿಮೆಯಲ್ಲಿ (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೩೮೦). [ಸಂ.]

ಸೂಚಿಪರ್ಣ (ನಾ). ಚೂಪಾದ ತುದಿಯುಳ್ಳ ಎಲೆ: ಸೂಚಿಪರ್ಣದ ಪೈರು ಹೆಣೆದಿವೆ ಹಸಿರು ರೇಶಿಮೆ ಸೀರೆಯ (ಚಿಂತನ. ೪೮-೧೭); ಸೂಚಿಪರ್ಣ ಸಂಪಿಗೆ ಕೇದಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಏನು ಮಾಡುವುದು? (ಸುತ್ತುಮು. ೯೧). [ಸಂ.]

ಸೂಚಿಮುಖ (ನಾ). ಸೂಜಿಯ ಚೂಪಾದ ತುದಿ, — ಮೊನೆ: ನೀಲಗಪ್ಪಡ ದುಡಿಗೆ . . . ಒಂದಟ್ಟೆಯ ಕೆರಹು ನಾಯಿಗಳ ಬಾಯ್ಕಟ್ಟು ಓಳಿಯಿಂದಿವು ಮೆಜೆಯ ನಡೆದಾಭೀಳ ವಸೆಯಲು ಸೂಚಿ[ಪಾಠಾಂ. ಜಿ]ಮುಖಮಂ ಕೀಲಿಸುವದಱಿದೆನಿಸಿದುಜ ಕತ್ತಲೆಯ ಮೊತ್ತದೊಳು (ಬಸಪು. ೩೧-೪). [ಸಂ.]

ಸೂಚಿಶಕ್ತಿ (ನಾ). ಸೇನಾವ್ಯೂಹರಚನೆಯ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ, — ಬಲ: ಸಮರಾಗ್ರದೊಳ್ . . . ಸೂಚಿಶಕ್ತಿಗೆ ನೃಪರಾನೆ ದಾರದವೊಲಾದುವು ರಾಜಕುಮಾರ ರಾನೆಗಳ್ (ಗದಾಯು. ೧-೧೬). [ಸಂ.]

ಸೂಚಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತೋರಿಸಿ ಕೊಡು ; ತೋರಿಸು ; ಸುಳಿವು ನೀಡು : ಮುಂತೆ ಬಂದು ನೀನೆನಗೆ ವಸಂತನಾಗಮನಮಂ ನೆಱೆ ಸೂಚಿಸಿ ಕೊಟ್ಟೆಯೆಂದು . . . ಇತ್ತ ಪಸಾಯದಚ್ಚಮುತ್ತಿನ ಪೊಸಪಚ್ಚಮಂ ತಳೆದವೋಲದಿರ್ಮುತ್ತೆ ಮುಗುಳ್ತುದು (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೭-೪೧); ಮನುಕುಲಲಲಾಮರ ಮುಂದೆ ಸೂಚಿಸಿ ಸುಳಿದಪ್ಪೆ ಹರಿಣಾಳಿ ಸೀತೆಯನೊಯ್ದ ಪಥವಿದಿದು (ತೊರರಾ. ೩-೧೨-೩); ನಿಶೆ ವ್ಯರ್ಥಮೆನೆ ಪೋಯಿತು ಧರಣೀತನೂಭವೆಯ ಕುರುಹ ಸೂಚಿಸದಾದುದು (ಪಂಕರಾ. ೫-೫-೪). ೨. ತಿಳಿಸು; ಹೇಳು: ಗಂಧೇಭಚರ್ಮಂಗಳಂ ಪಸರಂಗೆಯ್ವನೊ ಶಂಭುವೆಂಬ ಬಗೆಯಿಂ ತಳ್ಪೊಯ್ದು ಕಟ್ಟೇಱಿ ಸೂಚಿಸಲಾರ್ಗಂ [ವಶ]ಮಾಗದಂತು ಕವಿದತ್ತುದ್ದಾಮಭೀಮಂ ತಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೪೯); ಸೂಚಿಸುವೆನಾ ಅಯ್ಯನಾಡಿದ ವಾಚನಂಗಳಂ (ಬಸವು. ೩೭-೧೪); ಕೆಲವು ಹೆಗ್ಗುರುತುಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಇಲ್ಲಿ ಸೂಚಿಸಬಹುದು (ಶಿಶ್ವದ. ೧೭೪). ೩. ಸಂಜ್ಞೆಗಳ ಮೂಲಕ ತಿಳಿಯಪಡಿಸು ,— ಹೇಳು: ಅಂತರಂಗದೊಳ್ ಮಱಸಿದುದಂ ಮಿಗೆ ಸೂಚಿಸುವುದು ಸೂಕ್ಷ್ಮಾನುಗತಾಳಂಕಾರಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೧೭); ಕಣ್ಣಿಂದಲೆ 'ಗುಟ್ಟಾಗಿರಬೇಕಾದುದನ್ನು ಇತರರೆದುರು ಕೇಳಬ್ಯಾಡ!' ಎಂದು ಸೂಚಿಸಿದ್ದನು (ವಂಶವ. ೫೯೭). ೪. ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸು; ಪ್ರಕಟಿಸು: ಕನಸುಗಳವು . . . ಆದಿದೇವಂ ಪಲಬರ್ ಮುನಿಪತಿಗಳ್ಪೆರಸದರ್ಪನನಶ್ವರಾಸ್ಪದಮನೆಂಬುದಂ ಸೂಚಿಸುಗುಂ (ಆದಿಪು. ೧೬-೪೯); ಮಾತು ತಾನೇ ಮನದೊಳಗೆ ಸೂಚಿಸುವುದೆಂದಾತ ನೆನೆದನೆದೆಯೊಳಗೆ (ಭರಚ. ೨-೮೮). ೫. ವ್ಯಕ್ತಗೊಳ್ಳು; ಪ್ರಕಟವಾಗು: ದಕ್ಷಿಣಾಕ್ಷಿಸ್ಪಂದನದೊಳಂ ಸೂಚಿಸುವ ಶುಭಸೂಚನೆಯೊಳಂ ನಾರಾಯಣನುದಾತ್ತ ನಾರಾಯಣನ ಬರವನಱಿದು (ಪಂಪಭಾ. ೪-೩೩ ವ). ೬. ನಿರ್ದೇಶಿಸು; ಮಾರ್ಗದರ್ಶನಮಾಡು: ತೂಗುವ ಮಕುಟದೊಲಹಿನ ಬೆರಳ ಕುಡಿ ಚಿಮ್ಮಟಗೆಯಲಿ ಸೂಚಿಸಿದ ನರ್ಜುನಗೆ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೪-೮); ಭೋಗಿಭೂಷನ ಜಯಿಸುವೊಡುಪಾದೇವಿಯೊಳ್ ಪೋಗಿ ತಾ ಕೈಮಾಡಲೆನುತೆ ವಾಗೀಶನೊಡಹುಟ್ಟಿದಂಗೆ ಸೂಚಿಸುವಂತೆ ಕೂಗಿತು ಕಲಕಂಠನಿಚಯ (ಪೋಪಶ. ೨೪-೫೯). [ಸೂಚನ + - ಇಸು]

ಸೂಚೀಕರಣ (ನಾ). (ಗ್ರಂಥಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ) ಗ್ರಂಥಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಸೂಚಿಕೆಗಳನ್ನು ಬರೆದು ಕ್ರಮಬದ್ಧವಾಗಿ ಗ್ರಂಥಗಳು ದೊರಕುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯ: ವರ್ಗೀಕರಣದ ನಂತರ ಗ್ರಂಥದ ಬಗ್ಗೆ ಬರೆಯುವ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯವಾದ ವಿಧಾನ, ಸೂಚೀಕರಣ (ಗ್ರಂಥಾಲ. ೩೩). [ಸಂ.]

ಸೂಚೀಕರ್ಮ (ನಾ). ಹೊಲಿಗೆಯ ಕೆಲಸ: 'ಸೂಚೀಕರ್ಮಾಯ್ತೆ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಸೂಚೀಕರ್ಮನ್]

ಸೂಚೀಕರ್ಮಾಯ್ತೆ (ನಾ). ಹೊಲಿಗೆಯ ಕೆಲಸವನ್ನು ಬಲ್ಲವಳು , — ತಿಳಿದಿರುವವಳು: ಅನಪತ್ಯೆ ಪತಿವ್ರತೆ . . . ಸೂಚೀಕರ್ಮಾಯ್ತೆ [ಪಾಠಾಂ.ಶುಚಿ ಕರ್ಮಾಣಿತೆಯೆ, ಶುಚಿಕರ್ಮ್ಮಾಯಿತೆ] ನಿಪುಣೆ ಮಿಥುನಾಲಯಾದಿಮದ್ರೇಕ್ಕಾಣಂ (ಜಾತಕ. ೧೯-೭). [ಸೂಚೀಕರ್ಮ + - ಆಯ್ತೆ]

ಸೂಚೀಘಾತ (ನಾ). (ಚೂಪಾದ ತುದಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ) ಅಂಕುಶದಿಂದ (ಆನೆಗೆ) ಕೊಡುವ ಹೊಡೆತ, — ಪೆಟ್ಟು: ಸೊಂಡಿಲ ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ತಿಮಿಯೋಣವೆ ಸೂಚೀಘಾತವೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು (ಸೌಗಂಧಿ. ೨೭೮-೧೩). [ಸಂ.]

ಸೂಚೀನಾಟ್ಯ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೃತ್ಯ; **P** ನೆಲದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಹಲವಾರು ವಿಷಪೂರಿತವಾದ ಮೊನೆಗಳುಳ್ಳ ಸೂಜಿಗಳನ್ನು ನೆಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ. ನರ್ತಕಿಯು ಬಹಳ ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದ, ಚಮತ್ಕಾರದಿಂದ ಆ ಸೂಜಿಗಳನ್ನು ಮೆಟ್ಟದ ಹಾಗೆ ಮಾಡುವ ನರ್ತನ: ಮತ್ತಂ ಕೆಲರ್ ನೋಡಿ ಸೂಚೀನಾಟ್ಯಂಗಳನಾಡಿದರ್ ಖರನಖಪ್ರಾಂತಂಗಳೊಳ್ ಶಕ್ರನಾ (ಆದಿಪು. ೭-೧೨೪). [ಸಂ.]

ಸೂಚೀಮುಖ (ನಾ). ೧. ಸೂಜಿಯ ಚೂಪಾದ ತುದಿ , — ಮೊನೆ. ೨. ಸೂಜಿಯ ಮೊನೆಯಂತೆ ಚೂಪಾದ ಮುಖವನ್ನುಳ್ಳುದು: ಸಮರಾಂಗಣ ಮುಮನುಲೂಕನಿಕರಸೂಚೀಮುಖಚಂಚುಚರಣಪಕ್ಷಘಾತಕ್ಕಿದಿರದಿದಿರಾಂತು ಕಾದಿ ಸತ್ತ ವಾಯಸವೀರನಿಕಾಯಮುಮ್ಮಂ (ಪಂಚತಂ. ೪. ೧೪೯-೨೫); ಕಾಗೆಯ ಹಾಗೆ ಸೂಚೀಮುಖವಾಗಿರಬಾರದು ಕರಾಳಿಯಾಗಬಾರದು (ಅಶ್ವಟೀ. ೧೭-೯). ೩. ಸೂಚೀವ್ಯೂಹದಂತೆ ರಚಿಸಿದ ಸೇನೆಯ ಮುಂಭಾಗ: ಆ ಸೂಚೀಮುಖದಲ್ಲಿ ಕೃತವರ್ಮ, ಕಾಂಭೋಜ . . . ಅದರ ಹಿಂದೆ ಜಯದ್ರಥನನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿದನು (ವಚಭಾ. ೨೮೭). ೪. [ನಾಟ್ಯ] ಅಸಂಯುತಹಸ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಉರಗಶಿರಂಗಳ್ ಪೆರ್ಬೆರಲುರಾರ್ತ ಮಧ್ಯಮೆಯನೊಂದಿ ಚತುರಸ್ರದೆ ಮೇಣ್ ತಿರುಗಲ್ ತರ್ಜನಿ ಪಲವುಂ ಪರಿಯಿಂ ತಿರುಗಲ್ಕೆ ತೀಗೆ ಸೂಚೀಮುಖಮಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨-೩೨); ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಅಸಂಯುತಹಸ್ತಗಳು ಯಾವುವೆಂದರೆ ೧. ಪತಾಕ, ೨. ತ್ರಿಪತಾಕ . . . ೧೧. ಸೂಚೀಮುಖ . . . ೨೪. ತಾಮ್ರಚೂಡ (ಅಭಾನ್ಯ. ೪೮). [ಸಂ.]

ಸೂಚೀಮುಖರಸ (ನಾ). [ವೈದ್ಯಶಾ] ಧನುರ್ವಾತ, ವಾಯು, ಅಪಸ್ಮಾರ, ಸನ್ನಿಪಾತ ಮುಂತಾದ ರೋಗಗಳ ಉಪಶಮನಕ್ಕೆ ಕೊಡುವ ಔಷಧಿ: ರಸ, ಗಂಧಕ, ತಾಳಕ . . . ಇವನ್ನು . . . ಗಾಜಿನ ಕುಪ್ಪಿಗೆಯಲ್ಲಿ ತುಂಬಿ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಸೂಜಿಯಂ ಹೊಯ್ದು ಗುಂಜಿಯ ತೂಕವಿಕ್ಕಿ ಉರಿಸಲು ವಾಡೆಬಂಧ . . . ಹದಿಮೂಱು ಪ್ರಕಾರದ ಸನ್ನಿಪಾತ ಹರ, ಶೈತ್ಯೋಪಚಾರ ಮಾಡುವುದು. ಇದು ಸೂಚೀಮುಖರಸ (ವಿವ್ಯವಿ. ೫೭). [ಸಂ.]

ಸೂಚೀವಿದ್ಧ (ನಾ). ೧. [ನಾಟ್ಯ] ಮೂವತ್ತೆರಡು ಅಂಗಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಅರಸೂಚೀ ವಿಕ್ಷಿಪ್ತಂ ಪರಿದಾವರ್ತಂ ನಿಕುಟ್ಟವಾೂರೂದ್ವೃತ್ತಂ ಶಿರದಾಕ್ಷಿಪ್ತಾಹ್ವಯಮುಂ ಪಂಕಿಸಲಿಂತುರದ ಮಂಡಲಂ ಕರಿಹಸ್ತಂ ಮಿಗೆ ಕಟೀಛಿನ್ನಮಂ ಕೇಳ್ ನಗೆವೊಗದಳೆ ಮಾಡಿ ತೋಱೆ ಸೂಚೀವಿದ್ಧದ ನೆಗಳ್ದಂಗಹಾರವೆನಿಕುಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೫-೧೩). ೨. ನೂರೆಂಟು ಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ತಲಪುಷ್ಪಪುಟ, ಲೀನ, ವಿವರ್ತಿತ . . . ಸೂಚೀವಿದ್ಧ, ಹರಿಣಪ್ಲುತ . . . ಗಂಗಾವತರಣ – ಈ ನೂಱೆಂಟು ಕರಣಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೪-೪೨ ವ). [ಸಂ.]

ಸೂಚೀವ್ಯೂಹ (ನಾ). = ಸೂಚಿ ೪: ಆ ಮಹಾಬಾಹುಕನನಶ್ವತ್ಥಾಮನನು ಕೃತವರ್ಮಕರೆನಿಪ ಸನಾಮರನು ನಿಲಿಸಿದನು ಸೂಚೀವ್ಯೂಹವಳಯದಲಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೯-೨೩); ಅವನು ಕೌರವಸೇನೆಯನ್ನು ಶಕಟವ್ಯೂಹವಾಗಿ ರಚಿಸಿ ಅದರ ಹಿಂದೆ ಪದ್ಮವ್ಯೂಹವನ್ನು ಮಾಡಿ ಅದರೊಳಗೆ ಸೂಚೀವ್ಯೂಹವನ್ನು ಗರ್ಭೀಕರಿಸಿದನು (ವಚಭಾ. ೨೬೭). [ಸಂ.]

ಸೂಚೀಹಸ್ತ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಿಷಯವನ್ನು ಅನುಮೋದಿಸಲು ಬಳಸುವ ಒಂದು ಹಸ್ತಮುದ್ರೆ: ನಾಗರಕಂ ವಿನೋದವಿಲಾಸಂಗೆ ನೀನೆಂದಂತೆ ದರ್ಪಕನ ದರ್ಪಂ ಬೆಂಗೆಯಿತ್ತಲಧಿವ್ಯಂಜಕಮಾದಪ್ಪುದೆಂದು ಸೂಚೀಹಸ್ತದಿಂ ಸೂಚಿಸಿ ತೋಱೆ (ಅನಂಪು. ೭-೯ ವ). 'ಸೂಚ್ಯಾಸ್ಯ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸೂಚ್ಯ (ಗು). ೧. ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡುವ; ತಿಳಿಸುವ. (ನಾ). ೨. ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವುದು; ಸೂಚಿಸುವುದು. ೩. ಪ್ರಕಟಪಡಿಸುವುದು; ವ್ಯಕ್ತತೆ : ಪ್ರಿಯಾಗಿಯಿಂದ ತಿಳಿದ ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ಸೂಚ್ಯವಾಗಿಯೇ ತಿಳಿಸಿದ್ದೇನೆ (ಮೂರುರಾ. ೧೩೬); ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳು ವಾಚ್ಯಾರ್ಥಗಳಿಂದ 'ಸೂಚ್ಯ'ವಾಗಿ ಲಕ್ಷ್ಯಾರ್ಥವೆನಿಸುವುವು (ಕೈಪಿಡಿ. ೧೭೬). [ಸಂ.]

ಸೂಚ್ಯಗ್ರ (ಗು). ೧. ತುದಿಯು ಮೊನಚಾಗಿರುವ; ಚೂಪಾದ ತುದಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. (ನಾ). ೨. ಸೂಜಿಯ ತುದಿ , — ಮೊನೆ: ಊರ ಬೇಡಿದಡೈದ ನಾವೆರಡೂರುಗಳನೇ ಕೊಂಡೆವೈ ನಿಜಧಾರುಣಿಯ ಕೊಡೆನೆಂದಲೈ ಸೂಚ್ಯಗ್ರಸಮ್ಮಿತವ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೮-೮). ೩. ಮುಳ್ಳು. [ಸಂ.]

ಸೂಚ್ಯಾಸ್ಯ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ಮೂವತ್ತು ಬಗೆಯ ನೃತ್ತಹಸ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಹಾಗೆಯೇ ಸರಿ ಎಂದು ತೋರಿಸುವ ಸಂಕೇತ: ಚತುರಸ್ರ, ಉದ್ವೃತ್ತ, ತಲಮುಖ, ಸ್ವಸ್ತಿಕ, ವಿಪ್ರಕೀರ್ಣ, ಅರಾಳಕಟಕಾಮುಖ, ಅವಿದ್ಧವಕ್ತ್ರ, ಸೂಚ್ಯಾಸ್ಯ . . . ಲಲಿತ – ಈ ಮೂವತ್ತು ನೃತ್ತಹಸ್ತಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨-೪೪ ವ). [ಸಂ.]

ಸೂಜಿ (ನಾ). ೧. ಚೂಪಾದ ತುದಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ದಾರವನ್ನು ತೂರಿಸಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ಸಣ್ಣರಂಧ್ರವನ್ನು ಉಳ್ಳ, ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಹೊಲಿಯುವ ಲೋಹದ ಸಾಧನ; ಸೀವನಿ: "ಸೂಜಿಯದು ವಸನಬಂಧಿನಿಯುಕ್ಕು" (ವಾಂಗರಾ. ೬೧-೧೯); ಕಾಯ್ದ ಕರ್ಬೊನ್ನ ಸೂಜಿಗಳಿಂ ಬೆರಲ್ಗಳೊಳ್ ಬೆಟ್ಟುವರುಂ (ಆದಿಪು. ೫-೮೫ ವ); ಸೂಜಿ ಹಿಂದ ಧಾರಧಾಂಗ ಕೊಳ್ಳದೊಳಗ ಜಾರಿಧಾಂಗ (ಗಂಗಾತ. ೬೨-೧೨); ಬಂಗಾರದ ಸೂಜಿಯೆಂದು ಹಿಂಗದೆ ಕಣ್ಣು ಚುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳಬಹುದೇ? (ಗಾದ). ೨. ಚೂಪು; ತೀಕ್ಷ್ಣತೆ: 'ಸೂಜಿಗೊಂಬು' ಪರಾ.೩. ಅಯಸ್ಕಾಂತ: 'ಸೂಜಿಗಲ್' ಪರಾ.೪. [ಅಶ್ವಶಾ] (ಕುದುರೆಯ) ನಾಲಿಗೆಯ ಕೆಳಭಾಗ (?): ತಾಲುಗೆಯಿಂ ಕೆಳಗೆ ಸೂಜಿ(ಚಿ) ಯೆಂಬ ಪೆಸರಕ್ಕುಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೮೭-೫). [< ಸಂ. ಸೂಚಿ. ಸೂಚೀ]

ಸೂಜಿಕಲ್ 'ಸೂಜಿಗಲ್' ನೋ.

ಸೂಜಿಕಲ್ಲು 'ಸೂಜಿಗಲ್' ನೋ.

ಸೂಜಿಕಾಯಕ (ನಾ). ಬಟ್ಟೆ ಹೊಲಿಯುವ ಕೆಲಸ, – ಕಸುಬು: ಶಂಕರದಾಸಯ್ಯನಂತೆ ಸೂಜಿಕಾಯಕವಂ ಮಾಡಿ ಜಂಗಮಾರ್ಚನೆಯ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು (ಭೈರಸೂ. I, ೧೦); ಸೂಜಿಕಾಯಕದ ಕುಶಲಕರ್ಮವು ಚುಚ್ಚುಮದ್ದಿನಂತೆ ಚುಟಕಿಯ ಕೆಲಸವಲ್ಲ (ನಲಮು. vii, ನಾಲ್ಕುಮಾತು). [ಸೂಜಿ + ಕಾಯಕ]

ಸೂಜಿಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೀನು: ಸೂಜಿಗ ನಗಲು ಹಲ್ಲರಂ . . . ಬೋಟೆ ಗಿಳಿಲುಗಳೆಂಬ ಹೊಳೆವಳೆಯ ಮೀನ್ಗಳಂ ತವಿಸುತಿಹ ಬೇಡರಂ ನೋಡಿದಂ ಭೂಪಾಲನು (ಹಚಕಾ. ೫-೪೬). [ಸೂಜಿ + - ಗ$_2$]

ಸೂಜಿಗಣ್ಣು (ನಾ). (ದಾರವನ್ನು ಪೋಣಿಸಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ) ಸೂಜಿಯ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಅತಿಸಣ್ಣರಂಧ್ರ: "ಸೂಜಿಗಣ್ಣು ; ಅತಿ ಸಣ್ಣ ರಂಧ್ರ" (Needle's eye. ೩೦೮೧). [ಸೂಜಿ + ಕಣ್ಣು (< ಕಣ್)]

ಸೂಜಿಗಲ್, ಸೂಜಿಕಲ್, ಸೂಜಿಕಲ್ಲು, ಸೂಜಿಗಲ್ಲು (ನಾ). ೧. ಕಬ್ಬಿಣವನ್ನು ಸೆಳೆಯುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಕಲ್ಲು; ಅಯಸ್ಕಾಂತ: "ಕರ್ಬೊನ್ನಲ್ಲೆಂದು ಸೂಜಿಗಲ್" (ಚತುನಿ. ೧೧೦). ೨. ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಅಯ್ಯಪಗಾವುಣ್ಣನ ತಮ್ಮಂ ಬೆಂಗಗಾವುಣ್ಣಂ ಪುಸಿಗೆ ಪೇಸುವೊಂ ಪಿಸುಣ್ಗೆ ಕಾಯ್ಪ ಸೂಜಿಗಲ್ಲ ಪತುವಣ ದಸೆಯೊಳ್ . . . ಒಂದು ತೋಂಟವುವಂ ವಿದ್ಯಾದಾನ ಸತ್ರಪಾಗೆ ಮಠಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟಂ (ಸೌಇ. IX-i, ೩೭-೧೦; 984). **ಸೂಜಿಕಲ್** : ೧. "ಕರ್ಬೊನ್ನಲ್ಲೆಂದು ಸೂಜಿಕಲ್" (ಕಶಸಾ. ೫೦-೫೬). **ಸೂಜಿಕಲ್ಲು** : ೧. ಸೂಜಿಕಲ್ಲು ಸೂಜಿಯನಚಿಸುವಂತೆ ಉಭಯಕ್ಕೆ ಬಾಯಿಲ್ಲದೆ ಕಚ್ಚುವ ತೆಱನ ನೋಡಾ (ಸಕವ. ೪. I, ೧೧೨-೮೨); [ಪೂ]ರ್ವರೂರ್ವರ ಮನದಿಚ್ಛೆಗಿರದೊದಗುವ ದೇಹದಾಟ ಕರಮೆಸೆದುದು ಸೂಜಿ[ಪಾಶಾಂ. ಚ]ಕಲ್ಲ ಪುತ್ತಳಿಗಂಡ ಕರುವಿನ ಕರ್ಬೊನ್ನ ತೆಱದಿ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೨-೫೮); ಎರಡು ಸೂಜಿಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ತೂಗುಹಾಕಿ ಒಂದರ ಉತ್ತರಧ್ರುವವನ್ನು ಇನ್ನೊಂದು ಉತ್ತರ ಧ್ರುವದ ಬಳಿಗೆ ಒಯ್ದರೆ ಅದು ತಿರುಗಿಕೊಂಡು ದೂರ ಹೋಗುತ್ತದೆ (ಶಿಲ್ಪಸಾ. ೨೨೨). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಸಾಮಗ್ರಿ: ಅವರಿಕೆಕಡ್ಡಿಯನು ಸಣ್ಣನಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸಿ ಜಜ್ಜುಗುಟ್ಟಿ . . . ಆ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ . . . ಕಲ್ಲನಾರು, ಸೂಜಿಕಲ್ಲು ಇವು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಗ ೪ ತೂಕವಂ ಚೂರ್ಣಿಸಿ ಹಾಕಿ (ಸಕವ್ಯ. ೩೯೪); ಸೂಜಿಕಲ್ಲಿಂ ಸಿಂದೂರ ಮಾಡುವ ಕ್ರಮ – ಸೂಜೀ ಹಿಡಿಯುವಂತಹ ಸೂಜೀಕಲ್ಲನ್ನು ಮೂಱುದಿವಸ ನೆನೆಯಿಕ್ಕಿ (ವೈವ್ಯ. ೫೭). **ಸೂಜಿಗಲ್ಲು** : ೧. ಸೂಜಿಗಲ್ಲಿದಿರ ಕಾರ್ಬೊನ್ನಂತೆ ತಿರುಗಿದೆದೆಗಾ ಜವದೊಳೊಡದಿರುಗಿ ಬೆಂಡಾಗಿ ನಾರೀಸವಾಜವೆಸೆದುದು (ಚಬಪು. ೨೦-೨೧); ಶ್ರೀಮಹಾದೇವನ ಚರಣಾರವಿಂದಗಳಲ್ಲಿ ಸೂಜಿಗಲ್ಲಿನಂತೆ ಎರಕತ್ವವನುಳ್ಳಂತಹದೇ ಮಹಾತ್ಮನೆಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕರ್ಥ (ವಚಶಾ. II, ೧೮೫); ಲೋಹ ಚುಂಬಕಧರ್ಮವು ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕಬ್ಬಿಣದಲ್ಲಿರುತ್ತದೆ . . . ಈ ಜಾತಿಯ ಕಬ್ಬಿಣವು ಬೇರೆ ಕಬ್ಬಿಣದಂತೆ ಕಲ್ಲುಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಆ ಕಲ್ಲುಗಳಿಗೆ ಸೂಜಿಗಲ್ಲೆಂದೆನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೨೫). [ಸೂಜಿ + ಕಲ್$_3$]

ಸೂಜಿಗಲ್ಲು 'ಸೂಜಿಗಲ್' ನೋ.

ಸೂಜಿಗೊಂಬು (ನಾ). (ಸೂಜಿಯ ಹಾಗೆ) ಚೂಪಾಗಿರುವ ಕೊಂಬು, – ಕೋಡು: ಬಸಿದಸಿಯ ದಸಿಯನನುಕರಿಪ ಸೂಜಿಗೊಂಬುರ್ಚೆ ಸೀಳ್ದ ಬಸುಱಿಂ ನಿಸದಂ ಬಸುನೆತ್ತರ ಪೊನಲುಂ ಕರುಳ ಸೋಗೆಯುಂ ಕವಿದುವವನಿಗಾ ಯತಿಪತಿಯಾ (ವರ್ಧಪು. ೩-೭). [ಸೂಜಿ + ಕೊಂಬು$_1$]

ಸೂಜಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಸೂಜಿಯಿಂದ ಚುಚ್ಚಲ್ಪಡು: ಸೂಜಿಗೊಂಡ ಪುಣ್ಣನಂತೆ ಕಣ್ಣ ಶೂಲೆಯಂತೆ ನಾಲಗೆಯ ಪುರುಳಂತೆ . . . ಮಮ್ಮಲ ಮಱುಗಿಸುವ ಮಕ್ಕಳುಮಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೨೩). [ಸೂಜಿ + ಕೊಳ್$_1$]

ಸೂಜಿಚುಚ್ಚು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೂಜಿಯನ್ನು ನಾಟಿಸು : ಸತ್ತ ಮೇಲೂ ಸಹ ಅವುಗಳಿಗೆ ಸೂಜಿ ಚುಚ್ಚುವುದು ಬಹು ಕಷ್ಟ (ಕೀಟಜ. ೬). ೨. ಸೂಜಿಯ ಮೂಲಕ ಔಷಧಿಯನ್ನು ಶರೀರದ ಒಳಹೊಗಿಸು; ಸೂಜಿಮದ್ದು ಹಾಕು: ಡಾಕ್ಟರನ್ನು ಕಂಡಕೂಡಲೆ ಸೂಜಿಚುಚ್ಚುವರೆಂದು ತಿಳಿದು ಮಗು ರಂಪಮಾಡಿತು (ರೂಢಿ). [ಸೂಜಿ + ಚುಚ್ಚು$_1$ (< ಚುರ್ಚು$_1$)]

ಸೂಜಿಮದ್ದು (ನಾ). ದೇಹಕ್ಕೆ ಸೂಜಿಯ ಮೂಲಕ ಕೊಡುವ ಔಷಧ; ಚುಚ್ಚುಮದ್ದು; ಇಂಜೆಕ್ಷನ್ನು: ಮನೆಯ ಹುಡುಗರೆಲ್ಲರು ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಸೂಜಿಮದ್ದು ಮಾಡಿಸಿಕೊಂಡರು (ಊರುಕ. ೬೮); ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಸೂಜಿಮದ್ದು ಚುಚ್ಚುವಂತೆ ಇದಕ್ಕೂ ಚುಚ್ಚಿ ಚರ್ಮದ ರಂಧ್ರಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವ ವಿಧಾನವೂ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಗೆ ಬಂದಿದೆ (ನಚುರು. ೩೯). [ಸೂಜಿ + ಮದ್ದು (< ಮರ್ದು)]

ಸೂಜಿಮಲ್ಲಿಗೆ (ನಾ). ಸಣ್ಣ ಆಕಾರದ, ಸೂಜಿಯ ಮೊನೆಯಂತೆ ಚೂಪಾಗಿರುವ ತುದಿಯುಳ್ಳ, ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಲ್ಲಿಗೆ: "ನವವಲ್ಲೀ – ಸೂಜಿಮಲ್ಲಿಗೆ, ಕುಟಜ" (ಒಷಧಿ. ೮೪); ದೇವದಾರಚಕ್ಕೆ . . . ಬಿಳಿ ಸೂಜಿಮಲ್ಲಿಗೆ ಬೇರು, ಗೋರೋಜನ, ಸುಜ್ಜಲ ಬೀಜ, ಹಸುರುಹಾವು – ಇವು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಗ ೧ ತೂಕವಂ ಕಲ್ಕವಂ ಮಾಡಿ ಹಾಕಿ ಕರಪಾಕದಿಂದಿಳುಹಿ ಸರ್ವಾಂಗಲೇಪಂಗೈಯಲು . . . ಸಕಲ ಸನ್ನಿಪಾತವೂ ಗುಣವಕ್ಕುಂ (ಸಕವ್ಯ. ೧೫೩). [ಸೂಜಿ + ಮಲ್ಲಿಗೆ]

ಸೂಜಿವಳೆಗಾಱ (ನಾ). ಸೂಜಿ, ಬಳೆ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಮಾರುವವನು: ಉಜ್ಜುಗಿಗರಂ ಗುರಿಗರುಪ್ಪಿಗರ್ಸುಪ್ಪಾಣಿಗರ್ಸೂಜಿವಳೆಗಾಱರು ಬೆಜ್ಜಪೂರ್ರಾಣ ಪುರುಷೋತ್ತಮರು ನೆರೆದಿರ್ದ ಗುಜ್ಜರಿಯ ನಿಟ್ಟಸುತ್ತಿದಳ್ಮಹದೇವಿ (ಮದೇಪು. ೨೮-೭). [ಸೂಜಿ + ಬಳೆಗಾಱ]

ಸೂಜಿವಾಲ (ನಾ). ಸೂಜಿಯಂತೆ ಚೂಪಾಗಿರುವ ಬಾಲ: ಹಿಡಿಕೆಯ ನಡು ಸೂಜಿವಾಲವಗ್ಗಡಕೋಪಂ ಸಿಡಿಲರವವಸಿಯ ಮೋಱಗಳಡಿಮುಂಚುವ ನಾಯ್ಗಳಂ ನೃಪಾಲಂ ಕಂಡಂ (ನಳಚಂ. ೬೭). [ಸೂಜಿ + ಬಾಲ$_1$]

ಸೂಜಿವಾಲಿಗ (ನಾ). ಸೂಜಿಯಂತೆ ಚೂಪಾದ ಬಾಲವುಳ್ಳುದು : ಸಾಳುವನಭಂಗಂ ಬಾಯಿಲಂ ಸೂಜಿವಾಲಿಗಂ . . . ವೇಗಾಯ್ದನೆಂದೆಂಬ ಕುನ್ನಿಗಳಂ ಹಾಸದೊಳಿಟ್ಟು ಕಾಡೊಡೆಯರಂದೆಯ್ದುತ್ತು ಕಾಂತಾರಮಂ (ದಶಕು. ೨-೧೨೮). [ಸೂಜಿವಾಲ + - ಇಗ]

ಸೂಜಿವೆಳಗು (ನಾ). (ಸೂಜಿಯಂತೆ) ತೀಕ್ಷ್ಣವಾಗಿ ಹೊಳೆಯುವ ಬೆಳಕು; ಕಣ್ಣು ಚುಚ್ಚುವ ಹೊಳಪು: ತೂರೆ ಹಾಡುತಿರೆ ಚುಕ್ಕಿ ಸೂಜಿವೆಳಗಿಂ ಚುಚ್ಚೆ ಮನಕೆ ಬಗೆಬಗೆ ಭಾವಗಳ ಹಚ್ಚೆಯೊತ್ತೆ (ಮಲದೇ. ೨೬-೧). [ಸೂಜಿ + ಬೆಳಗು$_2$]

ಸೂಜ್ಞ (ನಾ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದವನು; ಬುದ್ಧಿವಂತ: ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಜ್ಞರಿಗೆ ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಬರೆಯುವ ಕಾರಣವಿಲ್ಲ (ಗಂಮಾಯಿ. ೨೧೧). [< ಸಂ. ಸುಜ್ಞ]

ಸೂಟಿ$_1$, ಚುಟಿ, ಚೂಟಿ$_1$, ಚೂಟು$_2$, ಚೂಡಿ$_2$, ಸುಟಿ, ಸೂಟು$_1$, ಸೂರಿ (ನಾ). ೧. ವೇಗ; ರಭಸ: "ಸೂಟಿಯೆನೆ ವೇಗಾರ್ಥಂ" (ಭಾರನಿ. ೩೩); ಕಟ್ಟಿದ ಗೆಜ್ಜೆಯ ಸೂಟಿಯ ರವದ ಪೊರ್ಕುಳ ಗಂಟೆಯ . . . ಚಾರುತರ ಭೂಷಣಂ ಭೀಷಣಮಾಗೆ . . . ಗಗನಮನಡರ್ವ ಜಾತ್ಯಶ್ವಂಗಳ ವಳಯಮಂ (ಗಿರಿಕ. ೬-೫೫ ವ); ಸುರನಿವಹ ಸುತಲಾಹವವನೆನುತ್ಕೈದಿದರು ಸೂಟಿಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೮-೩೯); ಸಾರತಿಗೆಯ್ಮೆಯೊಂದು ಜಾಣ್ಮೆಯಿಂ ಸೂಟಿಯಿಂ ನೂಂಕೆ ಪಾಱೆ ನಾಡಿಂ ನಾಡಿಂಗೆ ಧೀಂಕಿಟ್ಟುವೋ ಎನೆ ಪವನಜವಮಂ ಮುಂಚಿ ವಾಜಿಗಳೋಟಂಗೊಂಡುವು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩೦-೧). ೨. ಚುರುಕು; ಲವಲವಿಕೆ: ನೋಡು, ಎಷ್ಟು ಸೂಟಿಯಾಗಿದ್ದಾನೆ ಹುಡುಗ! (ನಿಶಉ. ೩೯); ತಂದೆಗೆ

ತನ್ನ ನಡತೆಯಿಂದ ಅಸಮಾಧಾನವಾಯಿತೇನೋ ಎಂದು ಕುಗ್ಗಿದ ವೆಂಕಟಸುಬ್ಬಯ್ಯ ಮತ್ತ ಸೂಟಿಯಾಗಿರುವನು (ಹಂಗೀತ. ೮೩). ೩. ಉಪಾಯ ; ಯುಕ್ತಿ : ತೋಟಿಯರ್ ತಱಿದಿಕ್ಕಿದಿರಾಂಪ ದೈತ್ಯವಧೂಟಿಯ ಕರೆದು ತನ್ನೊಡನೆ ಸೂಟಿಯೊಳ್ ಸಾವಂತ ಕೆಯ್ಯ ಖಡ್ಗವನಿಕ್ಕಿ ದಾಟಿಸಿಕೊಂಡಳೆಲ್ಲರನು (ಮೋಹತ. ೩೩-೩೮); ಸೂಟಿಯರಿದಡಿಗಡಿಗೆ ಸೂಚಿಸುವ ಮಾತುಗಳೊ ಸುಧೆಯ ಜೈವಾತವಗಳೊ . . . ಎಂದು ವಿಟಜನರು ಮೆಚ್ಚುವೊಲು (ವಂಕಾರಾ. ೫-೬-೩೪); ಇಂದು ಸೂಟಿ ತಪ್ಪಿ ಸಿಕ್ಕಿಬಿದ್ದು ಸಪ್ಪಗಾಗಿ ಮನೆಗೆ ಬಂದಿದ್ದರು (ಬಳುಮ. ೧೬). ೪. ಚಳಕ ; ಕೌಶಲ : ಸರಳಸೂಟಿಯ ತೋಱಿಸಿದಡಬ್ಬರಿಸಿ ಛಲುಗುಣನ್ನೆದುಬಾಣದಲರಿಭಟನ ಚಾಪವನು ಕಡಿ ಮೂಱಾಗಿ ಖಂಡಿಸಿದ (ಜುವ್ವಾಭೀ. ೯-೪೬). ೫. ಹರಿತವಾದುದು; ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದುದು: ಕೋಟೆಯ ತನೆಯದೆಗಂಡಿಯೊಳ್ ತಲೆಯಿಟ್ಟು ನೀಟಲಿ ನೋಡುವರುಗಳ ಸೂಟಿಯ ಬಾಣಗಳಿಂದಿಟ್ಟು ಜೀವವ ದಾಟಿಸಿದರು ಯಮಪುರಿಗೆ (ಕಂಸವ. ೧೮-೬೬). ಚುಟಿ : ೫. ಇವತ್ತಿನ ಬಿಸಿಲು ತುಂಬಾ ಚುಟಿಯಾಗಿದೆಯಲ್ಲಾ? (ಗಂಗಾವ. ೧೩೯). ಚೂಟಿ₁ : ೨. ಚೂಟಿಯಲಿ ಉದರದಾ ಯಾತ್ರೆಯೇ ಮಹಾಯಾತ್ರೆ ಬೂಟಕಾತನದಿ ಅನೃತ ಪೇಳ್ವುದೇ ಮಂತ್ರಾ (ವಾಂಕೀ. ೧೨-೩); ಈಗ ಮಾತ್ರ ನೀವು ಚೂಟಿಯಾಗಿ ಓಡಾಡಬೇಕು (ಪುನರು. ೨೦೫); ಮಗು ಅಸಾಧ್ಯ ಚೂಟಿ (ತಾಯಿಕ. ೧೦೩). ಚೊಟ್ಟು₂ : (೩). ಚೂಡಿ₂: ೧. ಚೂಡಿಯೊಳ್ಪಿಡಲು ಪೊಂದೇರು ಸತ್ಕರದಿ ಹಾರಿ ಧಾಟಿಯಿಂದ್ಯೆತಂದು (ವಂಕಾರಾ. ೬-೩೯-೯). ಸುಟಿ : ೧. ಅಖಂಡಿತ ಬಲಂಬೆರಸು ಬಿಟ್ಟ ಸುಟ[ಪಾಠಾಂ. ಠಿ]ಯಲ್ಲಿ ಬಿಡುದಾಣವಂ ಬಿಡಲೊಲ್ಲದೆ (ಸವ್ಯಸಾ. ೮-೨೬); ಲಘು ಲಕ್ಷ ಸು[ಪಾಠಾಂ. ಶೂ]ಟಿಯೊಳೊದಗಿ ಪೊಕ್ಕು ಪೊಡದಿಱಿದೊಗೆದು ಸಂಗ್ರಾಮಮುಖದೊಳು ಬಗೆಗುಂದಿಸುವನು (ಭೃಠವೇ. ೩-೧೦). ೨. ಕುಟಿಲಾಳಕಿಯರ . . . ಮೆಯ್ಯವಿರ ಸುಟಿಯಿಂದ ಗುಡಿಗಟ್ಟಿಸುವ ಮಾಗಿಯ ಹಿಮ ವಿಟನಂತೆ ಕಣ್ಗೆ ರಂಜಿಸಿತ: (ಮೋಹತ. ೪-೪೫); ಹುಡುಗ ಬಹಳ ಸುಟಿಯಾಗಿದ್ದಾನೆ (ಅರಮ. ೬೬); ಚಿಗರೆಯ ಸುಟಿ, ಹಾವಿನ ನಯ, ಗರುಡನ ಠೀವಿ . . . ಇಂಥ ಯಾವ ಬೆಲೆ ಯಾವ ಗುಣ ಇದೆ ಮನುಷ್ಯನಲ್ಲಿ? (ಏಪಾವಾ. ೧೦). ೬. ತ್ವರಿತ; ಶೀಘ್ರ: ನನ್ನ ಸೋದರಳಿಯ ಟಿ. ಶಂಕರನು 'ನೆಲ – ಮುಗಿಲಿ'ನ ಮುಖಪುಟವನ್ನು ಸುಟಿಯಾಗಿ ರೇಖಿಸಿಕೊಟ್ಟನು (ನೆಲಮು. XI, ನನಕೆಯ ನುಡಿ). ೭. ಕುರುಹು; ಚಿಹ್ನೆ; ಲಕ್ಷಣ: ವಿಟ ವಿದೂಷಕ ನಾಗರಿಕ ಪೀಠಮರ್ದನ ಪಟುವಹ ನಾಲ್ಕು ಜಾತಕದ ಸುಟಿಯುಳ್ಳ ಶೃಂಗಾರಪುರುಷರು ಹರುಷೋತ್ಕಟದೊಳ್ಗೈತಂದರಾಗ (ಕಂಸವ. ೨೦-೭೨); ಕಠಿಣಧೂಮವು ಪುರದೊಳಸಗಲು ಲಟಕಟಿಸಿ ಜನನಿವಹಗೂಳಿಯ ಸುಟಿಯಲಿಳಿದು ತಮತಮಗೆ ಪೊತ್ತಿದು ದಿಗುದಿಗಾಂತರಕೆ (ಅಂಬಿಕಾ. ೪೪-೬೬). ಸೂಟ್ಟು₁ ೮. ಸುಳಿವು: ತಂಗಾಳಿಯ ಸೂಟನಿಂದ ನೀರಿನ ಸ್ಥಳದ ಕಡೆಗೆ ಕುದುರೆಯು ಧಾವಿಸಿ ಕೆರೆಯ ದಂಡೆಯನ್ನು ಹತ್ತಿ ಹಾಗೇ ಕೆಳಗೆ ಇಳಿಯಹತ್ತಿತು (ಚಳಭಾ. ೪೪). ಸೂಠಿ : ೧. ಗರುಡಿಯೊಳಂಕದೋಜೆಗಳ ತೋಳ ಲಯಂಗಳ ಸೂಠಿ ವಾಹಳೀತುರಗಖುರ ಪ್ರಹಾರಗತಿಯೊಳ್ (ಅನಂಪು. ೧-೮೯); ತೆರಳಿದನು ನಿಸ್ನಾತ ಸೂಠಿಯೊಳುರವಣಿಸಿತಾ ತೇರು (ಜುವ್ವಾದ್ರೋ. ೯-೪೦); ಬಿಟ್ಟ ಸೂಠಿಯೊಳಾ ನೇಮಿಯ ಬಲ ಬೆಂಗೊಟ್ಟೋಡೆ ರಾಮನ ಭಟರು ತಟ್ಟುಗೆಡಹಿ ರಾವುತರ ಹಿಡಿದರು (ಜುರಾಸಾಂ. ೨೦-೭೧).

ಸೂಟಾಸೂಟಿ, ಸುಟಸುಟ, ಸುಟುಸುಟಿ, ಸುಟ್ಟಾಸುಟ್ಟಿ, ಸೂಠಾಸೂಠಿ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ೧. ವೇಗ; ರಭಸ: ತೇರುಗಳ ಸೂಟಾಸೂಟಿಯಲಿ ಮಿಗೆ ಚಾರಿವರಿಸುತ ಹೊಕ್ಕ ಮೈಯಲಿ ಕಾರಮಳೆ ಕವಿವಂತೆ ರಕ್ಕಸ ರಥಿಕರುರವಣಿಸಿ (ತೊರಾರಾ. ೬-೨೦-೧೫). ೨. ಚುರುಕು; ಲವಲವಿಕೆ: ನೀಳಕಾಯನಾದ ಸುಟಸುಟಿಯಾದ ತಳ್ಳಗಿನ ಒಬ್ಬ ಸಾಧುವನ್ನು ತಮ್ಮ ಮುಂದಿರಿಸಿಕೊಂಡು . . . ಭಕ್ತರು ಭಜನೆ ಮಾಡುತ್ತ ಬಂದರು (ಅಳಪಿ. ೬); ಒಡನೊಯ್ಯನ ಗಜವೇಡೆಯದೊಳಗದ ಬಿಡದೆಬ್ಬಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದು ತಡೆಯದೆ ಸುಟ್ಟಾಸುಟ್ಟಿ[ಪಾಠಾಂ. ಸೂಠಾಸೂಠಿ]ಯೊಳಗೆ ಬಿಟ್ಟು ಪೊಡವಿಯ ಬರೆದ ಬೆರಲೊಳು (ಜುರಾಸಾಂ. ೯-೯೪); ಸೂಠಾಸೂಠಿಯಲಿ ಕೈದೋಱಿದನು ಪಾರ್ಥ (ಜುವ್ವಾಕ. ೨೩-೧೨). ೩. ಓರಣ; ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟು: ಅನಂತಕೃಷ್ಣ ಸುಟುಸುಟಿ ಉಡುಗೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನಾದ (ಒಂಟಿದ. ೧೬೯). ಸೂಟಿಮಾಡು = ಈಡುಮಾಡು; ಗುರಿಮಾಡು: ರನ್ನದ ಕಾಲುಂಗುರರವಗಳಿಂದ ರಾಜೇಂದ್ರನನ್ನು ರತಿಪತಿಯಾದ ಸುಮಶರನ ಸುಮಬಾಣಗಳಿಗೆ ಸೂಟಿಮಾಡುತ್ತ (ಸೌಗಂಧಿ. ೪೮೮-೨). [ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಚುಟ್ಟಿ = ಬುದ್ಧಿವಂತ; ಚೂಟ್ಟಿಕ್ಕೈ; ಮಲ. ಚುಟ್ಟಿ; ತುಳು. ಚುಟಿ, ಸುಟಿ; ತೆಲು. ಸೂಟಿ]

ಸೂಟಿ₂, ಚೂಟ್ಟಿ₃, ಸೂಟ್ಟು₂ (ನಾ). ೧. ರಜೆ; ಬಿಡುವು: ನಾಳೆಯಿಂದ ಸಾಲೆಗೆ ಸೂಟಿಯಲ್ಲವೆ? (ಮೂರುದಾ. ೧೨೮); ಇಂದು ಸಾಲೆಗೆ ಸೂಟಿ (ಜಯಂತ. ೨); ಮೇ ತಿಂಗಳ ಸೂಟಿಯಲ್ಲಿ ನಾನು ಪರೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ತೀರಿಸಿಕೊಂಡು ಊರಿಗೆ ಬಂದ (ಚೆಲುವಿ. ೩೦). ಚೊಟ್ಟಿ₃ : ೨. (ಸಾಲ, ದಂಡ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ಬಿಟ್ಟು ಬಿಡುವುದು; ಸೋಡಿ ಬಿಡುವುದು: (೩). ಸೂಟ್ಟು₂ : ೨. ರೈತಗು ಆವನಿಗೆ ಹೆದರಿ ಲಾವಣಿಯಲ್ಲಿ ಸೂಟು ಕೂಡ ಬೇಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಗಂಪಾಯಿ. ೫೪); ಅವನು ದಯಾಳುವಾದ್ದರಿಂದ ಎಷ್ಟೋ ಕುಳಗಳಿಗೆ ಸೂಟುಬಿಟ್ಟನು (ಗುರುಪ್ರ. ೬). 'ಸೋಡಿ' ಪರಾ. [⟵ ಹಿಂ. ಛುಟ್ಟೀ; ಮರಾ. ಸುಟೀ, ಸೂಟ್]

ಸೂಟಿವರ್ (ಕ್ರಿ). ಚುರುಕಾಗಿ ಬರು; ಲವಲವಿಕೆಯಿಂದ ಬರು: ಭೂಪಾಳ ಲೋಳ ದೃಗ್ಮೀನಂ ತನ್ನ ಲಾವಣ್ಯದ ತಿಳಿಗಡಲೊಳ್ಸೂಟಿ[ಪಾಠಾಂ. ಳು]ವಂದಾಡೆ ಬಂದಲ್ . . . ಕಾಂತೆಯೊರ್ಬಳ್ (ಲೀಲಾವ. ೬-೫೦). [ಸೂಟಿ₁ + ವರ್]

ಸೂಟು₁ 'ಸೂಟಿ₁' ನೋ.

ಸೂಟು₂ 'ಸೂಟಿ₂' ನೋ.

ಸೂಟೆ, ಚೂಡಿ₁, ಸೂಡಿ₁ (ನಾ). ೧. (ಒಣಗಿದ ತೆಂಗಿನ ಗರಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ) ದೀವಟಿಗೆ; ದೊಂದಿ; ಪಂಜು: ಗೊರವಯ ಕಟ್ಟೆ ಸೂಟೆಗಳು ಉರುವುತಿಹವು (ಜ್ಞಾನಚ. ೧೨-೧೦೮); ಬೇಗ ಬೇಗನೆ ತೆಂಗಿನ ಮಡಲಿನ ಸೂಟೆಯೊಂದನ್ನು ಉರಿಸಿಕೊಂಡು ರಾತ್ರೋರಾತ್ರಿ ಹೊರಟೇ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದರು (ಚಿಗುಜು. ೬೧); ಬೆಳಗಿನ ಮೂರು ಗಂಟೆಗೇನೆ ನಾವು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಸೂಟೆ ಹಿಡಿದು ಹೊರಟೆವು (ಮೃಣಿವಾ. ೧೧). ೨. ಪಂಜಿಗಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ತೆಂಗಿನ ಗರಿಯ ಮೇಲ್ಭಾಗ: ಒಂದು ಐದಾರು ತಪ್ಪರಿಗೆಯ ಸೂಟೆಯನ್ನೂ ಒಯ್ಯುವ (ಕೃಮಾಂಸ. ೫೪). ಚೂಡಿ₁: ೧. ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಕೈಯೊಳಗೆ ಉರಿಯುವ ಚೂಡಿಗಳನ್ನು ಹಿಡುಕೊಂಡು ಡವಿಗೆಯ ಮೇಲೆಯೇರಿ ಹುಟ್ಟುಗಳನ್ನು ಸಮಾಪಿಸುವರು (ಕಪಾಗೆ. ೬೬). ಸೂಡಿ₁ : ೧. ಸಮ್ಮಲಿ ಥಾಳೀವ – ಸೂಡಿಪೊತ್ತಿಸಿಪಟ್ಟನಂತೆ . . . ಬೇಯುತ್ತಿರ್ದೊನಾಗಿ (ಪದ್ಮಾರಾ. ೧೩೬-೬); ಗುರುದತ್ತಮುನೀಶ್ವರನಂ ಕರಮಲ್ಲದೆ ಮುನಿದು ಸೂಡಿ ಪೊತ್ತಿಸಿ ಸುಟ್ಟಿಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೮-೯೦); ಒಂದು ಸೂಡಿ ಹಿಡಿದು ನಿಮ್ಮನ್ನು ನಮ್ಮ ಭಟ್ಟರ ಮನೆಯವರೆಗೆ ಮುಟ್ಟಿಸಿ ಬರುತ್ತೇನ (ಚಿಬ್ಬಜೀ. ೪); ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಹಿಡಿದ ಸೂಡಿಯ ಬೆಳಕಿನಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಪಯಣ ಮುಂದುವರಿಯಿತು (ಮೂಕಪ್ಪ. ೬೧).

[ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಚೂಟ್ಟು; ಮಲ. ಚೂಟ್ಟ, ಚೂಟ್ಟು; ತುಳು. ಚೂಟಿ, ತೂಟೆ. / ಪ್ರಾ. ಚುಡುಲೀ./ ಮರಾ. ಚುಡಾ, ಚುಡೀ, ಸೂಂಡ]

ಸೂಠಿ 'ಸೂಟಿ₁' ನೋ.

ಸೂಡ₁ (ನಾ). ಧರಿಸಿರುವವನು: ಪಿತ್ತನೆ ಪಱೆಸೂಡನ . . . ಸತ್ಯನ ಜಯವೆಂದು ನಂಬಿ ಪಾಡಿದನಾಗಳ್ (ತ್ರಿಪು. ೨-೧೧೯). [ಸೂಡು₁ + - ಅ]

ಸೂಡ₂ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಹಾಡು; ಗೀತ: ಸೂಡ ಎಂಬ ಈ ದೇಶೀಶಬ್ದವು ಹಾಡನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸುತ್ತದೆ (ಚತುಪ್ರ. ೬೦). [ದೇ. ‖ ತೆಲು. ಸೂಳ]

Δ ಸೂಡಂಗ 'ಸೂಡಗ' ನೋ.

ಸೂಡಗ, ಸೂಡಂಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳೆ, – ಕಡಗ (?) : ನೇವುರದ ಭಾವಕಿಗೆ ಸೂ[ಪಾಠಾಂ. ಪಾ]ಡಗದ ಪರುಷಕ್ಕೆ ಉಡಿಗೆಯ ಮೃಡಾಣಿಗೆ (ಗಿರಿಕ. ೩-೯೧ ವ); ಬಿಗಿದು ಕಾಂಚೀದಾಮಮಂ ಲಲನೆಗೆ ಮಿಸುಪ ಭುಜವಲೆಯ ಭುಜಕೀರ್ತಿಗಳನಂಕಿಸಿ ಕಡಗ ಕಂಕಣ ಸೂಡಗವನಿಕ್ಕಿ (ಬಸವ್ರು. ೪-೩೬); ಉಡಿದು ಬಿದ್ದವು ಸೂಡಗವು ಬಿಗುಪಡಗಿ ಕಳೆದವು ತೋಳಬಂದಿಗಳು (ಜುವ್ವಾಗ. ೧೧-೧೯). Δ ಸೂಡಂಗ : ದಾಡಿಮದ ಸೂಡಂಗದೊಳಂ ಕರ್ಣಕಾರದ ಪೂರದೊಳಂ ಪದ್ಮಕರ್ಣಿಕೆಯ ಮುದ್ರಿಕೆಯೊಳಂ (ನಾಗಕು. ೩೦-೮೭ ವ); ಹೂವಿನ ಸೂಡಂಗ ಮೊದಲಾದ ತೊಡಿಗೆಯ ಭೂವರನಿಗೆ ತೊಡಿಸಿದರು (ಇಟಸಾಂ. ೮-೧೧೫). 'ಚೊಡಕ' ಪರಾ. [ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಚೂಟಕಮ್; ತೆಲು. ಸೂಡಿಗ; ತುಳು. ಚೂಡ, ಚೂಡಗ./ ಪ್ರಾ. ಚೂಡ./ ಸಂ. ಚೂಡಾ]

ಸೂಡಿ$_1$ 'ಸೂಟೆ' ನೋ.

ಸೂಡಿ$_2$ 'ಸೂಡು$_2$' ನೋ.

ಸೂಡಿಕಟ್ಟು 'ಸೂಡುಕಟ್ಟು' ನೋ.

ಸೂಡಿಗ (ನಾ). (?): ಶ್ರೀವಿಮಲಚಿತ್ರಂಬ ಲೆಕ್ಕಣಿಕೆಯಂ ಕೊಳ್ವುತೀ ವಿಶೇಷದ ಜಗತ್ತೆಂಬ ಚಿತ್ರವನೊಲ್ದುಹೋ ವಿರಚಿಸುತ್ತ ಕಂದೆಱವ ಸೂಡಿಗನು ತಾನೆಂಬ ಸಮದೃಷ್ಟಿ ಪ್ರಭೆ (ವಿಕ್ರಮಪು. ೫-೧೮-೮). [ಸೂಡು$_1$ + -ಇಗ]

ಸೂಡಿಗಂಟು (ನಾ). (?) : ಸೂಡಿಗಂಟು, ಕೋಡಿನೀರ್ (ಶಬ್ದಾನು. ೮೨ ಪ್ರಯೋ) [ಸೂಡಿ$_1$ + ಗಂಟು]

ಸೂಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತೊಡಿಸು ; ಧಾರಣೆ ಮಾಡಿಸು : ತನಗೊಲ್ದು ಮಾಲೆಯಂ ಸೂಡಿಸಿದಾತನೀತಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೩-೬೧). ೨. (ಛತ್ರಿಯನ್ನು ಬಿಚ್ಚಿ) ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳು : ಗಾಡಿ ನಿಂತಿತು, ಹಿಂಭಾಗದಿಂದ ದೇವಯ್ಯನೂ ಮುಕುಂದಯ್ಯನೂ ಕೊಡೆ ಸೂಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಲೆ ಹಾರಿದರು (ಮಲೆಮ. ೫೪೬). [ಸೂಡು$_1$ + -ಇಸು$_3$]

ಸೂಡು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. (ಹೂವು ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು) ಮುಡಿ ; ಧರಿಸು; ತಾಳು : "ಸೂಡು – ಪುಷ್ಪಧಾರಣೇ, ತೃಣಾದಿ ಪೂರೇ ಚ (ಹುಲ್ಲು ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಕಂತೆ)" (ಶಮಧಾ); ಸೂಡುವೆನೆಂಬುದಲ್ಲದಣಮಾಗದು ಸೂಟ್ಪೆನಮೋಘಮೆಂಬುದುಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೧೦೩); ಮಗಮಗಿಸುವ ನವಮೃಗಮದದಗುರುವ ಮಳಯಜದ ಕಂಪುಮಂ ಸೂಡಿದ ಬಾಸಿಗದ ಪೊಸಗಂಪುವುಂ ನೆಱೆದುಗಿಬಗಿವಾಡಿದುವು ಚಮರರುಹ ಪವನಂಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೯-೪). ೨. ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳು; ಇರಿಸಿಕೊಳ್ಳು: ವುಸೆ ಮುಟ್ಟದ ಮಹಂತನ ಬೇಡುವೆನಾತನ ಕರುಣವನು ಪಾದವ ನೊಸಲಲ್ಲಿ ಸೂಡುವೆ (ಅವಚಂ. ೫೧-೧೧೫); ಮುಕುಳಿತಕರಾಬ್ಜಮಂ ಮಸ್ತಕದಿ ಸೂಡಿ ನಡೆಯಡಿಗಳಿಂ ಬರೆ ಬರುತ್ತೆ (ನವಮೋ. ೨೧-೫೮). ೩. (ಮಾಲೆ, ಹಾರ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ತೊಡಿಸು; ಹಾಕು: ಬಡವಂಗೇನುಮಲ್ಲದೊಂಗೆ ಮಾಲೆಯಂ ಸೂಡಿದಳೆಂದು ಸಭಾಕ್ಷೋಭಮಾಗಿ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೪೧-೬); ಚೆಲ್ವಿಡಿದಿರ್ದ ರೂಪು ದೃಷ್ಟಿಗೆ ವರೆ ಪಾಂಡುರಾಜನನೆ ಕುಂತಿ ಮನಂಬುಗೆ ಮಾಲೆಸೂಡಿದಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೦೬); ಹೂಮಾಲೆ ಸೂಡುವೆವು ಕೊರಳಿಂಗೆ (ಕೋಗಿಲೆ. ೪೧-೧೯). ೪. ಹೊಂದು; ಪಡೆ : ನಿರ್ವ್ಯಾನೀತರಾಕಿಱಿಯಾ ಮಾಗನ್ದಿರ್ಕ್ಕಾಡುವಟ್ಟಿಯರಿನ್ದಮ ವಲ್ಲವಂಸರಿಂದಂ ಕೊಂಗೊಣಿ ಪಟ ಸೂಡಿದೋರ್ (ಎಕ. VI, ಚಿಕ್ಕಮ. ೫೦-೨; ಸು. 480?); ಅಮೃತಕಲೆಯ ಸೂಡಿದವನಂಬಲಿಯನುಂಬನೇ (ಅವಚಂ. ೧೯೬-೮೯೦); ದೈನ್ಯಮಂ ಸೂಡದೆ ಪರವಧುವಂ ನೋಡದೇ ನೊಂದುಮಂ ಬೇಡದೆ (ರತ್ನಾಶ. ೬೨); ಗಣಪರ್ವಮಂ ರಚಿಸಿ ಸೂಡಿದರು ಸತ್ಕೀರ್ತಿಯ (ಭಾವಚಿಂ. ೫-೨೭). ೫. ಹೊತ್ತುಕೊಳ್ಳು; ಹೊರು: ಈಡಿಱಿದ ಪಕ್ಕದಲಿ ಸೇನೆಯ ಸೂಡಿ ತಂದಿಳುಹಿದನು ನಾಯಕವಾಡಿಗಳುಸಹಿತುಬ್ಬರಿವ ಸಾಗರದ ತೀರದಲಿ (ತೊರರಾ. ೪-೧೧-೨೧). ೬. ಗಂಟು ಕಟ್ಟು; ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟು : ಅಂತು ಕಾಡುಗುವು ಲೋಕವುನಿಂದ್ರಂಗಂತು ವಾಡುಗುವು ಬನ್ನಮನೋವೋ ಅಂತು ಸೂಡುಗುಮ ಕೇಸುರಿಯಂ ಪೇಱಂತು ಕೂಡುಗುಮ ಬೀರಮದಾರ್ಗಂ (ಶಾವ್ಯಾವ. ೩೬೧); ಸೂಡುತಲಿ ಬಿಡುಜಡೆಗಳನು . . . ಜಪತಪಸಮಾಧಿಯ ಮಾಡುವವರಾ ಮಾಯೆ ಬರಲೆದ್ದೋಡಿದರು ಹುಲಿಗಂಡ ಹುಲ್ಲೆಗಳಂತೆ (ಪ್ರಭುಲಿ. ೭-೪೫). ೭. (ಛತ್ರಿಯನ್ನು ಬಿಚ್ಚಿ) ಹಿಡಿ : ಬಿಸಿಲಿನ ಡಾವರ ಅತಿಯಾಗಿದ್ದರೂ ಆತನು ತಲೆಗೆ ಟೋಪಿಯನ್ನೂ ಹಾಕಿರಲಿಲ್ಲ ; ಕೊಡೆಯನ್ನೂ ಸೂಡಿರಲಿಲ್ಲ (ಕಾನೂರು. ೧). ೮. ಮೂಡು; ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು: ಸೂಡಲುದಯಾದ್ರಿಯೊಳ್ ಸೂರ್ಯ ಕತ್ತಲೆವೊತ್ತವೋಡಲಾ ಕೌರವಂ ಸರ್ವಸನ್ನಾಹದಿಂ ನಾಡೆರೆಯರೆಲ್ಲರಂ ಬರಿಸಿ ಪೇರೊಡ್ಡೋಲಗವನಿತ್ತನು (ಲಕ್ಷ್ಮೀಭಾ. ೫-೩-೨೩); ನೆನೆವೆ ಹಕ್ಕಿ ಹಾಡೆ ಇರುಳು ಚುಕ್ಕಿ ಸೂಡೆ ಹೊನಲು ದನಿಗ್ಯೆಯೆ ಹಳುವು ಮರ್ಮರಿಸೆ ಸುಗ್ಗಿ ಗಾಳಿಯಾಡೆ (ಗೋಕುನಿ. ೫೨-೨೨).
[ದೇ. ll ತಮಿ. ಚೂಟು, ಚೂಟ್ಟು; ಮಲ. ಚೂಟುಕ; ಕೊಡ. ಚುಡ್; ಪರ್ಜಿ. ಚೂಂಡ್]

ಸೂಡು$_2$, ಸೂಡಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಕಂತೆ ; ಕಟ್ಟು ; ಹೊರೆ : ನಕುಳಸಹದೇವರುಮಂ ಶಲ್ಯಂ ವಿರಥರ್ಮಾಡಿ ಪಿಡಿದುಕೊಂಡು ಪುಲ್ಲ ಸೂಡನೀಡಾಡುವಂತೆ ತನ್ನಳಿಯಂದಿರಿರ್ವರುಮನೀಡಾಡಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೪೧); ಎಳೆಯ ಕೀರೆಯ ಸೊಪ್ಪಂ ಕೊಯ್ದು ಸೂಡಂ ಕಟ್ಟಿ ಕೈಯೊಳ್ ಪಿಡಿದು (ತ್ರಿಷಷ್ಟಿ. ೮-೫೭ ವ); ಆ ಮೂರ್ತಿಯ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಬತ್ತದ ಸೂಡು ಇರುತ್ತದೆ (ಕನ್ನಬಾ. ೧೭೧). ೨. ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ : ಮೋಡಗಳ ನಡುವಿಂದ ಮಿಂಚಿನ ಸೂಡುಗಳ ಮಾಳ್ಕೆಯೊಳು ಮತ್ತಾ ಕಾಡಿನೆಡೆಯಿಂದೋಡಿ ಮರೆಯಾದಚ್ಚರಸಿಯರನು (ಸಾನಂದ. ೧೦-೩೯). **ಸೂಡಿ$_2$** : ೧. ವೆಂಕಮ್ಮ . . . ಮೊದಲು ಹುಲ್ಲುಕುತ್ತರೆಯನ್ನು ನೋಡಿದರು. ಪುಣ್ಯಕ್ಕೆ ಯಾರೂ ಸೂಡಿಗಳನ್ನು ಕದ್ದಿರಲಿಲ್ಲ (ಪದ್ಮಸ. ೨೬೩); ಮೂವರು ಹೆಂಗಸರು, ಮಳೆಯಲ್ಲಿ ನೆನೆಯುತ್ತ ಅಗೆಯನ್ನು ಕಿತ್ತರು. ಸೂಡಿ ಮಾಡಿ ಎಸೆದರು (ಮರಮ. ೩೭). ೩. (ತಲೆಯ ಕೂದಲುಗಳನ್ನು) ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟುವ ಗಂಟು: ತಲೆ ಸೂಡಿ ಬಿಚ್ಚಿ ಒಮ್ಮೆ ಕೊಡವಿ ಸೆರಗಿನಿಂದಲೇ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಒರೆಸಿಕೊಂಡಳು (ಹೂಸಕ್ಕಿ. ೪೭). 'ಸಿವುಡು' ಪರಾ.
[< ಸೂಡು$_1$./ ತಮಿ. ಚೂಟು; ಮಲ. ಚೂಟ್ಟು; ತುಳು. ಚೂಡಿ, ಸೂಡಿ]

ಸೂಡು$_3$ (ನಾ). ೧. ಸುಡುವಿಕೆ; ದಹನ: ಪುಷ್ಪಕವಿಮಾನದ ರತ್ನವಿಚಿತ್ರ ಪುತ್ರಿಕಾಸಂಕುಳಮಟ್ಟೊಡಟ್ಟುವು ಬೆಮರ್ತೋಡೆ ಕೂಡೆ ಬೆಮರ್ತುವಾಗಳಾ ಲಂಕೆಯ ಸೂಡನುನ್ನತಿಯ ಕೇಡನವಂಗೆ ನಿವೇದಿಪಂತೆವೋಲ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೯-೧೦೯); ಪೊಸಸುಣ್ಣ ಸೂಡು ಬಾಡಿರೆ ಬಸಮಱಿದು ಬಱಲ್ದು ನೆಱಲ ಕಳವಳದಿಂ ಪೊಕ್ಕಸಿಪತ್ರವನದ ಕೂರಲ ಕುಸುಮದ ಕೊನೆಕೊಯ್ದು ಕೊಱೆದು ಕುಱಿದಱಿಯಪ್ಪರ್ (ಅನಂಪು. ೯-೩೩). ೨. ಬೆಂಕಿ; ಉರಿ: ರಾಜಕುಮಾರರ ಮನದೊಳ್ ಸೂಡೆ[ಪಾಠಾಂ. ಡಿ]ರ್ದಂತಾಗೆ . . . ವಸುದೇವನ ಮೇಲೆ ರಾಜಕುಮಾರರೊಡ್ಡು ಕವಿದು ಮುಸುಱಿ ಮುತ್ತಿದಾಗಳ್ (ಅರ್ಧನೇ. ೬-೪೦ ವ); ಎತ್ತಂ ಬಿಸಿಲ್ ಕಾಯೆ ಸೂಡೊಳಬಿರ್ದಂತೆ ಬಱಲ್ದುಬಲ್ದು ನಡೆದರ್ (ಬಂಪುರಾ. ೧೪-೨೮); ಎಷ್ಟು ವರುಷವಾಯ್ತು, ನನ್ನ ಜೀವಕ್ಕೆ ಬೆಂಕಿಯಿಟ್ಟು? ಇನ್ನೂ ಉರಿಯುತ್ತಿದೆಯಲ್ಲಾ ಆ ಸೂಡು! (ಮಲೆಮ. ೫೧೩). ೩. ಉಷ್ಣ ; ಕಾವು ; ತಾಪ : ಬಕವೇಷಿತನದಿಂದೊಡಲ ಸೂಡಿಂಗಿರಲಾಱದೆ ಪುಗಿಗೂರ್ಮೆಯಿಂದೋಪಳನಪ್ಪಿಕೊಂಡು ಮೆಲ್ಲನಿಂತೆಂದಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೬೫); ಗರುಡಿಯಲಾಡಿದಂತಿರದಾಜಿರಂಗದ ಸೂಡು ತಾನದು ಬೇರೆ (ಕೋಗಯ. ೨೨-೨೦); ಗ್ರೀಷ್ಮರಾಜಂ ತಲೆದೋಱಿದಂ . . . ನಾಡುಂ ಕಾಡುಂ ಬೀಡುಂ ಸೂಡಿಂ ಸೀಕರಿವೋಯ್ತು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೨-೨). ೪. ಚಿತೆ : ನೀ ಸತ್ತು ಸೂಡಿನಲಿ ಹೆಣ ಬೂದಿಯಾದಂದು ನಿನಗೆ ಇಂದ್ರಿಯಜಯವು (ಕೋಗಿಲೆ. ೬೫-೮); ನನ್ನ ದಿಬ್ಬಣವವರ ಭುಜದಲಿ ಮಸಣ ಸೂಡಿಗೆ ನಡೆಯಲಿ (ಅನುಕ. ೪೫). ೫. ಕಬ್ಬಿಣ, ಬಳೆಯ ಚೂರು ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಕಾಯಿಸಿ ಎಳೆಯುವ ಬರೆ ; ಚಿಟಿಕೆ : ಆಲಿಗೆ ಸನ್ನಿ ಮಾರಿದರೆ ಗೈಬುಗೆ ಸೂಡಿಟ್ಟರು (ಗಾದೆ).

ಸೂಡಿನ ಕಾಳಗ = ಪಂಜಿನ ಯುದ್ಧ : ಸೂಡಿನ ಕಾಳಗದವರ ಕೊಱತೆ ವಾತನಾತೆ ವಹಿಸಿ ಕಾದುವರ ಪಾಡಿನ ಕಾಳಗದವರ ಕೋಳಾಹಳವೀಡಿಱಿದುದು ದೆಸೆಗಳನು (ಕುರಾಸಾಂ. ೪-೭೭). 'ಸೂಟೆ' ಪರಾ. [< ಸುಡು$_1$]

ಸೂಡುಕಟ್ಟು, ಸೂಡಿಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಹುಲ್ಲು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ಸೇರಿಸಿ ಕಂತೆ ಕಟ್ಟು : ನೀಲಿಯ ಗಿಡಗಳಿಗೆ ಹೂವಾದ ಕೂಡಲೆ ಆ ಗಿಡಗಳನ್ನು ಕೊಯಿದು ಸೂಡುಕಟ್ಟುತ್ತಾರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೫೫). **ಸೂಡಿಕಟ್ಟು** : ೧. ಅನಂತರ ಅಗೆ ಕಿತ್ತಳು ; ಸೂಡಿಕಟ್ಟಿದಳು (ಜಾನಗೀ. ೯೦). ೨. (ಕೂದಲನ್ನು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ) ಗಂಟು ಕಟ್ಟು; ಗಂಟುಹಾಕು : ಮೀನಿನ ಕುಕ್ಕೆಯಿಂದ ಕೆಳಗಿಳಿದ ಉಪ್ಪುನೀರು ಪಾಳೆಯನ್ನು (ಅಡಕೆಯ ಸೋಗೆಯ ಬುಡ) ದಾಟಿ ಸೂಡಿಕಟ್ಟಿದ್ದ ತಲೆಕೂದಲನ್ನು ನೆನೆಯಿಸಿ, ಬೆವರಿನ ಜೊತೆ ಸೇರಿ ಮೀನಿನ ಆಹ್ಲಾದಕರವಾಸನೆಯ ಮಧ್ಯೆ ಕಮರುನಾತವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿತ್ತು (ಹೂಸಕ್ಕಿ. ೪೭). [ಸೂಡು$_2$ + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಸೂಡುಗಾದು (ಕ್ರಿ). (ಉತ್ಸಾಹದ) ಕಾವಿನಿಂದ ಹೋರಾಡು; ಪೌರುಷದಿಂದ ಕಾದು (?) : ಹರನೊಳು ಸೂಡುಗಾದು[ಪಾಠಾಂ. ಡು]ವೆನೆಂದು ಮನಸಿಜ ಭರದಿ ಕೂಡಿದ ಬಲದಂತೆ ನೆರೆದಿರ್ದ ಪೆಣ್ಗಳ ಬಳಗದ ನಡುವೆಸೆವರಮಗಳೊಡ್ಡೋಲಗಕೆ (ಚಂದ್ರಸಾಂ. ೯-೩೩). [ಸೂಡು$_3$ + ಕಾದು$_1$]

ಸೂಡುಗುಯ್ಯಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗದ್ದೆ : ಧರ್ಮ್ಮಕೊಳಗ ಮೇಂಟಿಯ ಸೂಡುಗುಯ್ಯಲ ಭತ್ತ ಒನ್ದು ಪೊXXXರೆಯಿಂ ನಡಸುವರು (ಸೌಇಇ. IX-i, ೧೮೪-೪; 1111). [ಸೂಡು? + ಗುಯ್ಯಲ್]

ಸೂಡುದಱಿ (ಕ್ರಿ). ಕಂತೆಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವಂತೆ ಕತ್ತರಿಸಿ ಹಾಕು; ಕೊಲ್ಲು: ನೋಡುತಿರಲೀ ಬಲವರಡು ಹೋಗಾಡು ನಮ್ಮನು ಮೇಣ್ ನಿನ್ನನು ಸೂಡುದಱಿವೆನು ಸತ್ವದಳತೆಯ ಕಾಣಲಹುದು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೯-೩೦). [ಸೂಡು$_2$ + ತಱಿ$_1$]

ಸೂಡುಪಾಡು (ನಾ). ನಾಶಮಾಡುವ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ; ಕೊಲ್ಲುವ ಶಪಥ: ಪೊರೆಯೇಱಲಡಿಗಡಿಗತಿಖಾನಖಾನರು ನೆರದು ಸರಳ ಸರಿವಳೆಯ ಸುರಿದರು ಸೂಡುಪಾಡಿಂದ ರಾಮನ ಮೇಲೆ (ತುರಾಸಾಂ. ೪೫-೯೧); ಮೃಡನೊಳು ಸೂಡುಪಾಡಿಗೆ ಕಾದಲೆಂದಾ ಕುತುವಿಲ್ಲ, ರತ್ನದಿಂ ಸಮೆದು ಪಿಡಿದ ಖೆಡಯುವೆಂಬಂತೆಸೆದುದು ಮೂಡಗಡೆಯ ಮೂಡುವ ಚಂದ್ರಬಿಂಬ (ರಾಮಪ. ೧೦-೧೬); ಅವರ ಪಾಳೆಯಮಂ ದಟದುಟವಾಯ್ದು ಸೂಡುಪಾಡಂ ಮರಲ್ಚುವೆವು (ಚಕವಂ. ೪೫-೩).

[ಸೂಡು$_3$ + ಪಾಡು$_3$]

ಸೂಡುಬೆಂಕಿ (ನಾ). ಶ್ಮಶಾನದಲ್ಲಿ ಹೆಣವನ್ನು ಸುಟ್ಟು ಉರಿಯುವ ಬೆಂಕಿ, — ಉರಿ; ಚಿತೆಯ ಬೆಂಕಿ: ಸುಡುಗಾಡಿನಲ್ಲಿ ಧಗಧಗಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಸೂಡುಬೆಂಕಿಯನ್ನು ಕಂಡ ಅವನಿಗೆ ತನ್ನ ಸುತ್ತಲೂ ದೆವ್ವಗಳು ನಿಂತು ತನ್ನನ್ನೇ ಅಳಿಯಾಸೆಯಿಂದ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದಂತೆ ಭಾಸವಾಯಿತು (ಕಾನೂರು. ೧೦೮). [ಸೂಡು$_3$ + ಬೆಂಕಿ (< ಬೆಂಕೆ)]

ಸೂತ (ಗು). ೧. ಹೆತ್ತ; ಪ್ರಸವಿಸಿದ. ೨. ಮುಂದಕ್ಕೆ ದೂಡಿದ; ಪ್ರಚೋದಿಸಿದ. ೩. ಹೊರಟುಹೋದ; ಅಗಲಿದ. (ನಾ). ೪. ರಥವನ್ನು ನಡೆಸುವವನು; ಸಾರಥಿ: ತಱಿದು ಸೂತನನಾತನ ವಾಜಿಯಂ ಮಹೀಶಂ ತೆಗೆದಚ್ಚಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೯೮); ಸೂತರುಗವಣೆಗಳ ಸುರೇಖೆಯ ಗತಿಯ ವಾಜಿಯ ರಥವ ನೋಡಿದರು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೧೧-೧೬); ಸೇನೆಸಹಿತವೆ ಕನಕಸತ್ತಿಗೆ ಮುಱಿದು ಬಿದ್ದುದು ಸೂತನುರುಳಿದನು (ಕಾಶಿರಾ. ೨೦-೩೬). ೫. ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಗ; ℙ ಸಾರಥಿತನವನ್ನು ವೃತ್ತಿಯಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು: ವಂದಿಗಳ್ ನಿಂದ್ಯಮನ ಮಾಗಧರಾಗದೆನೆ ಸೂತರನೀತಿಯೆನೆ . . . ಪಾಸಱಿಯೊಳ್ ಕೂಸನಪ್ಪಳಿಸಿ (ಜಗವಿ. ೨-೫೩ ವ); ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯನ ದೆಸೆಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದವನು ಸೂತನೆನಿಸಿಕೊಂಬುವನು (ಕೃವಾವಿ. ೩೪); ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಸೂತರು ರಾಜವಂಶಗಳ ನಿಕಟಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರಲ್ಲದೆ ಅವುಗಳ ವಿಷಯ ವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಲ್ಲವರಾಗಿದ್ದರು (ಭಾರದ. ೧೩೮). ೬. ವೈಶ್ಯನಿಗೆ ಕ್ಷತ್ರಿಯಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಗ; ℙ ವಂದಿಮಾಗಧವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿರುವವನು. ೭. ಹೊಗಳುಭಟ್ಟ; ವಂದಿಮಾಗಧ : ಸೂತ ನಟ ವಂದಿಮಾಗಧ . . . ಪುಣ್ಯಪಾಠಕವಿಪ್ರೋದ್ಭೂತರವಮೆಸೆಯೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೦೬); ಅಸುರಪತಿಯುಪ್ಪವಡಿಸಿದನಿದ್ದೆಸೆಯ ಮಂಗಳರವದ ಪಾಠಕ ಸೂತ ಮಾಗಧರುಗಳ ಸೂಕ್ತಿಯಲಿ (ತೊರರಾ. ೬-೨೦-೧೧). ೮. ಮರಗೆಲಸ ಮಾಡುವವನು; ಬಡಗಿ. ೯. ರವಿ; ಸೂರ್ಯ. ೧೦. ನೈಮಿಷಾರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಮುನಿಸಮೂಹಕ್ಕೆ ಪುರಾಣೇತಿಹಾಸಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ ಒಬ್ಬ ಮಹರ್ಷಿ; ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಯ ಶಿಷ್ಯ: ಸುಮೇಘಪರ್ವತದಲಿ ಅತ್ರಿ . . . ಸೂತ . . . ಉಪಮನ್ಯು ಮೊದಲಾದ ಅಷ್ಟಾಶೀತಿಸಹಸ್ರಋಷಿಗಳಸಾತಾಶ್ರಯಂಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೧೬); ಸಕಲ ಋಷಿಗಳ ಮತದಿ ಶೌನಕ ಪ್ರಕಟದಲಿ ಸೂತಂಗ ವಂದಿಸಿ ಭಕುತಿಯೊಳು ಕೇಳಿದನು ಕೃಷ್ಣಾರ್ಜುನರ ಕಾಳಗವ (ಕೃಷ್ಣಾಕಾ. ೨ ಸೂಚನ). ೭ , ೧೦ : ಪರಮ ಮೈತ್ರೇಯರಿಂ ಪುಂಡರೀಕಾಕ್ಷಿಯರ ತರದಿಂದ ಸೂತರಿಂ . . . ಸುರಪತಿಯ ಸಭೆಯಂತೆ ಮೆಱೆದುದಾ ರಾಯನೊಡ್ಡೋಲಗಂ (ಭಾವಚಂ. ೭-೫). ೧೧. ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಯುದ್ಧಮಾಡುವವನು; ರಥಿಕ. ೧೨. ಪಾದರಸ. ೧೩. ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು; ತಿಳಿಸುವುದು. ೧೪. ಶಕ್ತಿ; ಸಾಮರ್ಥ್ಯ. ೧೫. ಮೀನುಹಿಡಿಯುವವನು; ಬೆಸ್ತ : ಗಂಗೆಗೆ ಕೆಯ್ಯೆಡೆಯೆಂದುತ್ತುಂಗಸ್ತನಿ ಕೊಟ್ಟು ಪೋಗೆ ಸೂತಂ ಕಂಡಾತ್ಮಾಂಗನೆಗೆ ರಾಧೆಗಿತ್ತು (ಪಂಪಭಾ. ೯-೬೫); ಕೈಗಳ ಕೊಡಹಿ ಭೋಯೆಂದೊದಱುತಿರ್ದನು ಶಿಶುಗಳರಸನು . . . ಇದನು ಕಂಡನು ಸೂತನೊಬ್ಬನು (ಕುವ್ಯಾಆ. ೩-೨೩). ೧೬. ಯುದ್ಧ ಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ''ರಸದಲ್ಲಿ ಹಡೆವಲ್ಲಿ ವಂದಿಯಲಿ ಸಾರಥಿಯ ಅಱುಹುವಲ್ಲಿ ಕ್ರಮದಿಂದ ಸೂತಮೆನಿಸಿಕ್ಕು'' (ಮಂಗರಾ. ೧೫೪-೬೫); ರಥಿಯೋಳ್ ಸೂತದೊಳಾಹವಂಗಳೊಳು ವಂದಿವ್ರಾತದೋಳ್ ಜಾಲಿ ಸಾರಥಿ ಪೌರಾಣಿಕ ಶಕ್ತಿ ಸಂಭವದೊಳುಂ ಸೂತಾಖ್ಯ'' (ನಾನಾರ. ೩೩). ೧೭. ಕರ್ಣ : ಸೀತೆಯಿಂ ಹೆಣ್ಣಿಲ್ಲ ಸೂತನಿಂದಾಳಿಲ್ಲ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೦೦೭). ೧೮. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ದಿವ್ಯರಸಃ-ಸೂತ'' (ಓಷಧಿ. ೭೫).

[ಸಂ.]

ಸೂತಕ (ನಾ). ೧. ಹುಟ್ಟು; ಜನನ : ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ಮನೆಗೆ ತಂದು ರಾಧೆಯೆಂಬ ತನ್ನ ನಲ್ಲಳ ಸೋಂಕಿಲೊಳ್ ಕೂಸನಿಟ್ಟೊಡಾಕೆ ರಾಗಿಸಿ ಸೂತನ ಸೂತಕಮಂ ಕೊಂಡಾ[ಡೆ] (ಪಂಪಭಾ. ೧-೯೬ ವ); ಎನ್ನ ಲಿಂಗವಂ ತೆಗೆ ಸೂತಕ ಮಾಸ ತಡದಲ್ಲಿ ಗರ್ಭವೆಂಬುದು ತಲೆದೋಱಿದಲ್ಲಿಯೆ (ಏಲೇಶ್ವ. ೮೧). ೨. ಹೊಲೆ; ಮೈಲಿಗೆ: ಸುಖವೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮಾನಂದವಾಗಿ ಶೂನ್ಯತೃಪ್ತಿಗೆ ಸೂತಕವಿಲ್ಲ (ಅವಚಂ. ೨೫೭-೧೧೬೯); ಕಣ್ಣಿಳ ಸೂತಕ ಹೋಯಿತ್ತು ಸದ್ಭಕ್ತರ ಕಂಡನಾಗಿ (ಬಸಹ. ೨೪); ಋಣವೆಂಬ ಸೂತಕವು ಬಾಧಿಸುತ್ತಿದೆ (ಕಎಪ್ರು. ೨೨-೧೫). ೩. ಜನನ , ಮರಣಗಳಿಂದುಂಟಾಗುವ ಮೈಲಿಗೆ, — ಅಶೌಚ : ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ ಪ್ರಸೂತಿಕ ವೈವಾಹಿಕ ಮಾರಣಾಂತಿಕದೊಳು ಮಾದ ಸೂತಕ ಭಾವಸಲ್ಲೇಖನೆಯೆಂಬುದು (ಪಸಾರ. ೭೦೫); ಮೃತಮೆನಿಪ ಸೂತಕಕೆ ಮನೆಯಾಗತಿರುಚೆಯ ಶರಧಿಯೊಳು ಮುಳುಗುವನ್ನಿತ ನಿಜಸ್ಥಿತಿಯಾಂತುದೀ ದೇಹಂ ತ್ರಿಕಾಲದಲಿ (ವಿಪೇಭ. ೪-೮); ಹೆತ್ತ ಸೂತಕ ಹತ್ತು ದಿನಗಳಿಗೆ ಪರಿಹಾರ. ಮೃತ್ಯು ಸೂತಕವು ಹನ್ನೊಂದುದಿನಕೆ (ಕಎಪ್ರು. ೨೩-೯). ೪. ಮುಟ್ಟು; ರಜಸ್ಸು : ''ಮುಟ್ಟುವ ಮಾಣಿಕವೆನುತುಂ ಮುಟ್ಟಲುಮೆನೆ ಸೂತಕಾಭಿಧಾನಂ'' (ಕವಿಕಂ. ೨೩೦); ಇನ್ನೇತಕಾದವು ನಿನ್ನ ತಾಯಿಗೆ ಸೂತಕಂಗಳು (ಸುಜ್ಞಾಚಂ. ೩-೯); ಸಪ್ಪೆದುಪ್ಪ, ಅನ್ನ, ಹಸುವಿನ ಹಾಲು ಈ ಪ್ರಕಾರ ಪಥ್ಯದಿಂದ ೩ ಸಾರಿ ಸೂತಕವಾಗಿ ಸ್ನಾನವಾದ ಕೂಡಲೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳೆ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಸೂತಕದಲ್ಲಿ ರಕ್ತ ನಿಲ್ಲುವುದು (ಸಕವ್ಯ. ೧೯೮). ೫. ಪಾದರಸ: ರಸಪಾರದ ಸೂತಕ ಚಪಲ[ಸಂ]ಜ್ಞಿತಂ ಗಿರಿಶವೀರ್ಯವದು ಪಾದರಸಂ'' (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೪-೧೩). ೬. ದೋಷ; ರುಚೆ : ಕೊಡಸಿಗೆ, ಅತಿಬಚೆ . . . ಎಂಬಿವುಗಳ ಕಷಾಯವಂ ಕಾಸಿ ಕುಡಿಯಲು ನೆತ್ತರು, ಹಲವುಕಾಲದ ಅತಿಸಾರ, ಎಲ್ಲಾ ಬಸಿಱು ಸೂತಕಂಗಳಿಗೂ ಒಳ್ಳೆಯದು (ವಿಷ್ಣುವಿ. ೧೯). [ಸಂ.]

ಸೂತಕನಿವಾರಣೆ (ನಾ). ಮೈಲಿಗೆಯ ಪರಿಹಾರ : ಸೂತಕನಿವಾರಣೆಯಾಗುವವರೆಗೆ ಪರಊರಲ್ಲಿರಲಿಕ್ಕೆ ಮನಸ್ಸಿಲ್ಲದೆ ಅವನು ಬೈಸಾರಿ ಸಮಯ ಗುರುದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಹೊರಟನು (ವಾಗ್ದೇವಿ. ೬೪). [ಸಂ. ಸೂತಕನಿವಾರಣ]

ಸೂತಕರ್ಮಾಭ್ಯಾಸಿ (ನಾ). ಸಾರಥಿತನದ ಅಭ್ಯಾಸವುಳ್ಳವನು ; ಅತಿಶಯವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸಾರಥಿ : ಈ ಸಮಸ್ತ ನೃಪಾಲವರ್ಗದೊಳಾಸೆಯಾರಲಿ ಸೂತಕರ್ಮಾಭ್ಯಾಸಿಯನು ಜೋಡಿಸುವೆನೆಂದನು ಕೌರವರ ರಾಯ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೫-೯).

[ಸಂ. ಸೂತಕರ್ಮಾಭ್ಯಾಸಿನ್]

ಸೂತಕಾರಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ''ಉಸ್ ಎಂದು ನಿಟ್ಟುಸಿರಿನಿಂದ ಹಾಡುವವನು'': (ಸಂಗೀಚಂ. ೧೦೩); ℙ ಸಂಗೀತದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹಾಡುವುದು ಒಂದು ದೋಷ .

[ಸಂ. ಸೂತಕಾರಿನ್]

ಸೂತಕಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಹೆತ್ತವಳು; ಬಾಣಂತಿ. ೨. ಮುಟ್ಟಾದವಳು ; ರಜಸ್ವಲೆ: ನರ್ತಕಿಯ ನಾಪಿತೆಯ . . . ಸೂತಕಿಯ ಸೈರಂಧ್ರಿಯ ಕರ್ತವ್ಯದಿಂದಿನಿಬರೊಡನಾಡಿದೊಡೆ ಬಾಲೆಯರ್ತವೆ ದುರಾಚಾರಮಂ ಕಲಿವರು (ಜೈಮಿಭಾ. ೫-೫೮). ೩. ಹೆರಿಗೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಸುವವಳು; ಸೂಲಗಿತ್ತಿ: ಕಂದರ್ಪನಂಗನೆಗೆ ಯಳಿಬ್ಯಾನೆ ಸೂಚಿಸಲು . . . ಸಂದುಯಾಳಿಯರರಿದು ನೆರೆದು ಸೂತಕಿಯ ಕರೆತಂದು (ನವಮೋ. ೧೫-೧೩).

[< ಸಂ. ಸೂತಕಾ, ಸೂತಿಕಾ]

ಸೂತಕಿ$_2$ (ನಾ). ಮೈಲಿಗೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದವನು; ಕಳಂಕಿತನಾದವನು: ಗುಹೇಶ್ವರನೊಬ್ಬನೆ ಅಚಳ ಉಳಿದವರೆಲ್ಲರೂ ಸೂತಕಿಗಳು (ಅವಚಂ. ೩೪-೧೪೬); ಭವಕ್ಕೆ ಹುಟ್ಟುವನಲ್ಲ ಸಂದೇಹಿ ಸೂತಕಿಯಲ್ಲ ಆಕಾರ ನಿರಾಕಾರನಲ್ಲ ನೋಡಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೮೭೪); ಸರ್ವಾಂಗಲಿಂಗಸಂಬಂಧವಹ ಭೇದವನಱಿಯದೆ ಬಹಿರಂಗದಲ್ಲಿ ದುಸ್ಸೀಲ ಹಿಡಿದವರೆಲ್ಲಾ ಸೂತಕಿಗಳಾದರು (ಷದಗೂ. ೫೬-೨೦೬). [ಸಂ. ಸೂತಕಿನ್]

ಸೂತಕುಲ (ನಾ). ೧. ಸಾರಥಿತನವನ್ನು ಮಾಡುವವರ ಕುಲ, — ವಂಶ.

೨. ಅಂಬಿಗರ ಜಾತಿ; ಬೆಸ್ತರ ಜಾತಿ: ಸೂತಕುಲಸಂಭವನ ಭುವನಖ್ಯಾತ ಕರ್ಣನು ಸಾಚಿದಾತನು ಸೂತನಾದಡೆ ಮಾವ ಕೇಳನ್ನಯಕೆ ಹಳವುಂಟೆ (ಜಿವ್ವಾ.ಕ. ೮-೩). [ಸಂ.]

ಸೂತಕೃತೆ (ನಾ). ಹೆರಿಗೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಸುವವಳು ; ಸೂಲಗಿತ್ತಿ: "ಸೂತಕೃತ [ಪಾಠಾಂ. ಸೂತಿಕೃತಿ]ಯೆನೆ ಸೂಲಗಿತ್ತಿಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೯೧-೮). [ಸಂ. ಸೂತಕೃತಾ]

ಸೂತಗ (ನಾ). ಸಂತಾನ: ಸಹಳಿಯ ಬೊಂಮದೇವಹಗ್ಗಡೆ XX ಮನಾಯಕ ಅರಸ XXX ಣಗೆ ತೃತೀಯ ಸೂತಗದ ಬಲಾಡಿ ಗಉಂಡ . . . ಮಲ್ಲಿನಾಥಭಟ್ಟರ ಮಕ್ಕಳು (ಎಕ. VIII. ತೀರ್ಥಹ. ೧೦೭-೮: 1419). [< ಸೂತಕ]

ಸೂತಜ (ನಾ). ೧. ಸೂತಕುಲದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನು: ಗಂಗೆಗೆ ಕಯ್ಯೆಡೆ ಯೆಂದುತ್ತುಂಗಸ್ತನಿ ಕೊಟ್ಟು ಪೋಗೆ ಸೂತಂ ಕಂಡಾತ್ಮಾಂಗನೆಗೆ ರಾಧೆಗಿತ್ತು ಮನಂ ಗೊಳೆ ರಾಧೇಯನೆನಿಸಿ ಸೂತಜನಾದೈ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೬೫); ಗಗನಸ್ಥಳಕೆ ರಥವನು ಬಿಸುಡೆ ಯೋಜನದಳವಿಯಲಿ ಲಂಘಿಸಿತು ಹಯತತಿ ಸೂತಜರು ಸಹಿತ (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೧೩-೧೭). ೨. ಕರ್ಣ: ಸೂತಜನ ರಥದ ಗಾಲಿಗೆ ಸಿಲ್ಕಿನಿಕ್ಕಿದ ಮಹೀತಳದೊಳೆವರಲ್ಲಿ ವಂಗೆ ನಾಂ ಮುಳಿದೊಡೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೭-೪೨). [ಸಂ.]

ಸೂತಜಾತಿ (ನಾ). = ಸೂತಕುಲ ೨ : ಸೂತಜಾತಿಯೋಳೀ ಧನುರ್ವೇದಾತಿ ಶಯವೆಂತಾಯ್ತು (ಕುವ್ಯಾ.ಕ. ೨೨-೨೨). [ಸಂ.]

ಸೂತತನ (ನಾ). ಸಾರಥಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ; ಸಾರಥಿತನ: ಮುರಾಂತಕ ಸೂತತನಕಲಸಿದರೆ ಕಾದಲಿ ಕೌರವನ ಕೂಡೆ (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೩-೬೨). [ಸೂತ + - ತನ]

ಸೂತತ್ವ (ನಾ). = ಸೂತತನ : ಬೊಮ್ಮಂಗಾಯಿತೇ ಸೂತತ್ವವಾದಡೆ ರಾಯ ಹೇಳೈ ತ್ರಿಪುರದಹನದ ಕಥೆಯ (ಕುವ್ಯಾ.ಕ. ೫-೩೭). [ಸಂ.]

ಸೂತನಂದನ (ನಾ). ೧. ಸೂತಕುಲದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನು. ೨. ಕರ್ಣ : ಪೂತು ಮಝರೇ ಸೈರಿಸಾದಡೆ ಸೂತನಂದನ ಎನುತ ಬಾಣವ್ರಾತದಲಿ ಹೊದಿಸಿದನು ಕರ್ಣನ ರಥವನಾ ಪಾರ್ಥ (ಕುವ್ಯಾ.ಕ. ೨೨-೨೨). [ಸಂ.]

ಸೂತಸುತ (ನಾ). ೧. ಸೂತನ ಮಗ. ೨. ಕರ್ಣ : ಬೀರವಟ್ಟಮನಾನಿರೆ ನೀನೀ ಸೂತಸುತಂಗೆದಗೊಂಡು ಕೈವಾರದಿಂದೊಸೆದಿತ್ತೊಡಮೇನಾಯ್ತು (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೪೩); ಪೂತುರೇ ಕಲಿ ಪಾರ್ಥ . . . ದ್ರೋಣನ ಸೂತಸುತ ಕೃಪ ಗುರುತನೂಜರ ಗೆಲಿದ ಬಳಿಕೇನು (ಕುವ್ಯಾ.ವಿ. ೮-೫೨). [ಸಂ.]

ಸೂತಿ (ನಾ). ೧. ಹುಟ್ಟು ; ಜನನ : "ಜನನಂ ಜನ್ಮಂ ಪ್ರಸವಂ ಜನಿಜನಿರುತ್ಪತ್ತಿ ಸೂತಿಯೇಕಾರ್ಥಮಿವಿಂತಿನಿತುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೮-೩); ಸೂತಿಯಿಂ ಕಪ್ಪಾದ ಹಲ್ಲುಗಳು ಮಳೆವುತಿರ್ಪಾತನೇ ಮುನ್ನ ಸುರೆಯಂ ಕುಡಿದನೆಂದೆಚಿಪುದು (ವೀಕ್ಷ್ಯವ. ೪-೨೨-೪). ೨. ಹೆರಿಗೆ ; ಪ್ರಸವ. ೩. ಮಗು; ಕೂಸು : "ಸೂತಿ ತಾನೆನಿಕುಮಪತ್ಯಶಬ್ದಮದು ಕೇವಲಮಾತ್ಮಜವರ್ಗವಾಚಕಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೫೪-೧೭). [ಸಂ.]

ಸೂತಿಕಸೂಲೆ (ನಾ). ಹೆರಿಗೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ನೋವು; ಪ್ರಸವವೇದನೆ : ಅತುಳ ಸೂತಿಕಸೂಲೆ ವೆಗ್ಗಳಿಸಿ (ನವವಿ. ೧೨-೧೪). [ಸೂತಿಕ + ಸೂಲೆ]

ಸೂತಿಕಾಗೃಹ (ನಾ). ಬಾಣಂತಿಯ ಕೋಣೆ; ಹೆರಿಗೆಮನೆ : ಎಸೆವ ಸೂತಿಕಾ ಗೃಹಮಂ ತಾರಾಪೀಡನರೇಂದ್ರಂ ಪುಗುವುದುಂ (ಕಾದಂಬ. ೪೧೩); ಕಂಸಂ ತದೀಯ ಬಾಲಹಿಂಸಾಪರನಾಗಿ ಸೂತಿಕಾಗೃಹ[ಪಾಠಾಂ. ಸದನ]ಮಂ ಪೊಕ್ಕು (ಜಗವಿ. ೨-೫೩ ವ). [ಸಂ.]

ಸೂತಿಕಾಗೇಹ (ನಾ). = ಸೂತಿಕಾಗೃಹ: ರಂಜಿಸುವ ಸೂತಿಕಾಗೇಹದೊಳು ಭೂಪನ ಕುಮಾರನೆಸೆದಂ (ಭಾವಚಿಂ. ೩-೫೮). [ಸಂ.]

ಸೂತಿಕಾಮಂದಿರ (ನಾ). = ಸೂತಿಕಾಗೃಹ: ವಿನಯನಿಭೃತೆ ಪೊಕ್ಕಿಂದ್ರಾಣಿ ಸೂತಿಕಾಮಂದಿರಮಂ (ಪುಷ್ಪದ. ೧೦-೧೫). [ಸಂ.]

ಸೂತಿಕಾಮರುತ (ನಾ). ಹೆರಿಗೆಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಒತ್ತಡ; ಪ್ರಸೂತಿಕಾಲದ ವಾಯು : ಸೂತಿಕಾಮರುತ ಬೀಸಿದಾತುರಕೆ ಬೆಸಸುವ ಯಾತನೆಗೆ ಕಾಣೆ ಲೆಪ್ಪ (ವಿದಾಳ. ೫೪-೪). [ಸಂ.]

ಸೂತಿಕಾರೋಗ (ನಾ). ಹೆರಿಗೆಯ ನಂತರ ಉಂಟಾಗುವ ರೋಗ ; ಬಾಣಂತಿ ಖಾಯಿಲೆ : ಕುಂಡಲಾದಿ(ಘೃತ)ಲೇಹ್ಯ . . . ಸೇವಿಸಲು ಐದು ಬಗೆಯ ಕಾಸಗಳು . . . ಕೃತ್ರಿಮವಿಷಗಳು, ಸೂತಿಕಾರೋಗಗಳು . . . ಇವೆಲ್ಲಾ ಮಾಣುವುವು (ಸಕವೈ. ೪೪೨ ಪು). [ಸಂ.]

ಸೂತಿಕಾವಾಯು (ನಾ). ೧. = ಸೂತಿಕಾಮರುತ : ಒರಳಿನೊಳಗಡಸಿ ಹಿಂಡುವ ಕಬ್ಬಿನಂತೆಳ್ಳ ಭರದಿ ಗಾಣದೊಳಿಟ್ಟು ತಿರುಪುವವೊಲಿಡಿದಡಿಸಿ ಹುರಿಗಳಂ ಬಿಗಿದು ಡಾಣೆಯಲೆಣಿಗುವಂತೊಗೆವ ಸೂತಿಕಾವಾಯುವಿಂದ ಇರದೆ ತಲೆಕೆಳಗಾಗಿ ಬಿದ್ದು (ಲಕಚಿಂ. ೩೯-೪೧). ೨. ಹೆರಿಗೆಯ ನಂತರ ಉಂಟಾಗುವ ನೋವು ; ಬಾಣಂತಿ ಖಾಯಿಲೆ: ಎಷಖದ್ದಿಬೇರು, ಈಶ್ವರೀಬೇರು . . . ಇವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸಮಭಾಗ ಹಾಕಿ ಚೂರ್ಣ ಮಾಡಿ ಬಿಸಿನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟರೆ ಸನ್ನಿಪಾತಗಳು . . . ಸೂತಿಕಾವಾಯುಗಳು . . . ಇವೆಲ್ಲಾ ಗುಣವಾಗುವುವು (ಸಕವೈ. ೪೨೧ ಪು). [ಸಂ.]

ಸೂತಿಕಾಸದನ (ನಾ). = ಸೂತಿಕಾಗೃಹ : ದಶರಥಂ ಸುತಮುಖದರ್ಶನೋತ್ಸುಕಂ . . . ಸುಮಿತ್ರಾದೇವಿಯ ಸೂತಿಕಾಸದನಮಂ ಪೊಕ್ಕು (ಪಂರಾಮಾ. ೩-೧೩೪ ವ); ಕಂಸಂ . . . ಸೂತಿಕಾಸದನಮಂ ಪೊಕ್ಕು (ಜಗವಿ. ૩-೧೩ ವ). [ಸಂ.]

ಸೂತಿಕೆ (ನಾ). ಹಡೆದವಳು; ಬಾಣಂತಿ: ಉದಯಮಜಾಳಿ ತೌಳಿ ಘಟ ಕರ್ಕಟಕಾಲಯಯವಾಗೆ ಮೂಡಲಿರ್ದುದು . . . ದಂಪತಿ ಮಿಾನಚೌಪಭೃತ್ಸು ದತಿಗಳಾಗಿಯುಂ ಬಡಗಲಿರ್ದುದು ಸೂತಿಕೆಯಿರ್ದ ಗೇಹದೊಳ್ (ಜಾತತಿ. ೪-೧೭). [ಸಂ. ಸೂತಿಕಾ]

ಸೂತಿಮಸಗು (ಕ್ರಿ). ಹೆರಿಗೆಯ ನೋವು ಹೆಚ್ಚಾಗು: ಮಱುಗಿದನೋವೂ ಸೂತಿಮಸಗಿತ್ತೆನಲಂತವಳೊರ್ವಳಿರ್ದು ಕೂರಿರಾರದೆ ಕುಕಿಲ್ವು (ಪದ್ಮಸಾ. II, ೮೨೪). [ಸೂತಿ + ಮಸಗು]

ಸೂತಿಮಾಸ (ನಾ). ಗರ್ಭಿಣಿಗೆ ತಿಂಗಳು ತುಂಬುವುದು; ಪ್ರಸವವು ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ ತಿಂಗಳು: "ಸೂತಿಮಾಸಃ, ವೈಜನನಃ – ಈ ೨ ಪೊಟ್ಟು (ಹೊತ್ತು) ತೀಪುವುದು", (ಪಲಾಯು. ೮೨-೩೪೫); "ಸೂತಿಮಾಸಂ ಹೊತ್ತಿನೊಳಗಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೯೧-೮). [ಸಂ.]

ಸೂತೀಜನ (ನಾ). ಹೆರಿಗೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಸಬಲ್ಲ ಸ್ತ್ರೀಯರು; ಸೂಲಗಿತ್ತಿಯರು: ವನಿತೆಯ ತನುರಕ್ಷೆಗೆ ತಕ್ಕನುಚರಜನ . . . ಸೂತೀಜನ ಸಖಿಜನಮನಿತ ನಿತುಮನವನಿಪತಿ ನಿಯೋಜಿಸಿ ತಳರ್ದಂ (ಪುಷ್ಪದ. ೪-೧೪). [ಸಂ.]

ಸೂತ್ಕೃತ (ನಾ). ೧. [ನಾಟ್ಯ] ಉಸಿರಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ; "ವೇದನೆಯನ್ನು ತೋರಿಸುವಂತೆ ಉಸುರು ಬಿಡುವುದು" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨೭೮ ಗದ್ಯಾನುವಾದ): ಸಮಮುಂ ಭ್ರಾಂತವಿಲೀನಂ ಕ್ರಮದಾಂದೋಳಿತಮುಮೆಸವ ಕಂಪಿತಮುಂ ಸಂಭ್ರ[ಮ]ದ ಸ್ತಂಭಿತಮುಚ್ಛ್ವಾಸಮುಮುಜ್ ನಿಃಶ್ವಾಸ ಸೂತ್ಕೃತಂ ಸೀತ್ಕೃತಮುಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩-೭೭). ೨. [ಕಾಮಶಾ] ರತಿಕ್ರೀಡೆಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಧ್ವನಿ: ಬಿದಿರಗಣ್ಣೊಡೆದ ದನಿಯದು ಸೂತ್ಕೃತಂ (ಜನವ. ೧೦-೨೩). [ಸಂ.]

ಸೂತ್ತುಂಗ (ಗು). ೧. ಉಬ್ಬಿದ; ಉಬ್ಬಿರುವ. (ನಾ). ೨. ಉಬ್ಬಿರುವುದು: ಶರದೊಡನೆ ಗಭೀರಂ ಬಂಧುರಂ ನಾಭಿನೇತ್ರಾಂಬುರುಹದೊಡನೆ ದೀರ್ಘಂ ಬಾಹು ಸೂತ್ತುಂಗಮಾಗಿಪ್ಪುರದೊಡನೆ ವಿಶಾಳಂಬೆತ್ತುಮಾರಕ್ತಭಾಸ್ವತ್ಕರಜದೊಡನೆ ಸುಸ್ನಿಗ್ಧಂ ಕನತ್ಕಾಂತಿದಂತಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೬-೬೫). [ಸಂ.]

ಸೂತ್ರ (ನಾ). ೧. ದಾರ; ನೂಲು : "ತಂತು ಗುಣಂ ಸೂತ್ರಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೭೭-೮೭); ಮಣಿಗಳ ಸೂತ್ರದಂತೆ ತ್ರಿನಯನ ನೀನಿಪ್ಪೆಯಯ್ಯ (ದೇವಾವ. ೨-೩); ಮಾಲೆಯ ಮಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರವು ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವಂತೆ . . . ಆ ಸ್ಥಿರತತ್ತ್ವವು ಜ್ಞಾನಧಾರೆಗಳಲ್ಲಿ ಓತಪ್ರೋತವಾಗಿ ಹಾಸುಹೊಕ್ಕಿನಂತೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿರುತ್ತದೆ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೪೩). ೨. ಜನಿವಾರ; ಯಜ್ಞೋಪವೀತ. ೩. ಬೊಂಬೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದೆಳೆದು ಆಡಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ದಾರ. ೪. ಸಾರವತ್ತಾದ ನಾನಾರ್ಥಕವಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತಹೇಳಿಕೆ : ಅಲ್ಪಾಕ್ಷರಮುಂ ಅಸಂದೇಹಮುಂ ಸಾರಮುಳ್ಳುದುಂ ಪಲವುಂ ಪದಾರ್ಥಂಗಳನೊಳಕೊಂಡುಂ . . . ಅರ್ಥೋತ್ಪತ್ತಿ

ನಿಮಿತ್ತಮುಂ ಅಪ್ಪುದು ಸೂತ್ರಮೆಂಬುದು (ತತ್ತ್ವಪ್ರ ೩); ವೃತ್ತಿವ್ಯಾಸಂ ತದ್ವ್ಯಾಕುಲಮಂದಾ ಸೂತ್ರಕ್ಕರ್ಥವೃತ್ತಿ ವರ್ತಿಸೆ ಪೇಳ್ವೆಂ (ಶಮದ. ನ. ೬); ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ಕಂದಪದ್ಯರೂಪವಾಗಿಯೂ ವೃತ್ತಿಗಳನ್ನು ಗದ್ಯರೂಪವಾಗಿಯೂ ಬರೆದಿದ (ಕೃಪಿಡಿ. ೨). ೫. ವಿಧಿ; ನಿಯಮ; ಕಟ್ಟಳೆ. ೬. ಸೂತ್ರರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತವಾದ ಹೇಳಿಕೆಯ ಅರ್ಥ,— ಸಾರಾಂಶ : ನಿರುಪಮತರ ಸೂತ್ರಾರ್ಥತತ್ತ್ವಪ್ರವೀಣಂ (ಬಿಲವಾ. ೨-೫೧). ೭. (ಆಲಂ) ಹಿಡಿತ; ಹತೋಟಿ : ನಿನ್ನ ಸೂತ್ರದೊಳಾಡುವುವು ಚೈತನ್ಯ ಸಚರಾಚರಗಳೆಲ್ಲವು (ಪರಿಸಾ. ೬೯); ವಾದ್ಯಕಾರರ ಸೂತ್ರ ಗಾಯಕನ ಕೈಯಲ್ಲಿ, ಗಾಯಕ ವಾದಕರೆಲ್ಲರ ಸೂತ್ರ, ತಂಬೂರಿಯ ಕೈಯಲ್ಲಿ (ಭಾರದ. ೫೩೫). ೮. [ಗಣಿತ] ಎರಡು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : ಯಮನಯನ ಕರ್ಣ . . . ನೇತ್ರಂ ಸೂತ್ರಂ ಕ್ರಮ ಚರಣಂ ಪದ ಯುಗಳಂ ಸಮ ಉಭಯಂ ಬಾಹು ಕಿವಿಗಳೆರಡಱ ನಾಮಂ (ವ್ಯವಹಾ. ೯-೨). ೯. [ಶೈವ] ವೈದಿಕಧರ್ಮದ ಕಟ್ಟಳೆಗಳನ್ನು ವಿಧಿಸುವ ಸೂತ್ರಶೈಲಿಯ ರಚನ (?): ಶೈವಾಗಮಾನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡಲು . . . ದೀಕ್ಷಾಕ್ರಮವು ಶಾಖಾ, ಸೂತ್ರ, ಗೋತ್ರಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ . . . ವಿವಿಧರೂಪಗಳಿಂದ ನಿರೂಪಿತವಾಗಿದೆ (ಭಾರದ.೭೩).

ಸೂತ್ರದ ಗೊಂಬೆ, ಸೂತ್ರದ ಬೊಂಬೆ = ೧. ದಾರವನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಮರೆಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದೆಳೆಯುತ್ತ ಆಡಿಸುವ ಗೊಂಬೆ, — ಬೊಂಬೆ : ಸೂತ್ರದ ಗೊಂಬೆಯ ಆಟ ನೋಡಲು ಹೋಗಿದ್ದೆವು (ರೂಢಿ); ಸೂತ್ರದ ಬೊಂಬೆಯಂದದಿ ಕೆಡೆದರದಟರು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೩-೨೪); ವೆಂಗಡಾಚಾರ್ಯನೆಂಬವನು ಸೂತ್ರದ ಬೊಂಬೆಯಂತಾಡಿಸಿದೂಡಂತೆ ಭುವಿಯೊಳಾಡಿದ (ತಿರುಶ. ೧-೨೪೩). ೨. ಬೇರೆಯವರು ಹೇಳಿದಂತೆ ನಡೆಯುವವನು; ಅಸ್ವತಂತ್ರ: ಅವರ ನಡುವೆ ತಾನೊಂದು ಸೂತ್ರದ ಬೊಂಬೆ (ಮೂಪ್ರೇಮ. ೧೭೨). [ಸಂ.]

ಸೂತ್ರಕೃತ (ನಾ). [ಜೈನ] ಜೈನರ ದ್ವಾದಶಾಂಗವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಆಚಾರ, ಸೂತ್ರಕೃತ, ಸ್ಥಾನ, ಸಮವಾಯ, ವ್ಯಾಖ್ಯಾಪ್ರಜ್ಞಪ್ತಿ, ಜ್ಞಾತೃಧರ್ಮಕಥಾ, ಉಪಾಸಕಾಧ್ಯಯನ, ಅಂತಕೃದ್ದಶ, ಔಪಪಾದಿಕದಶ, ಪ್ರಶ್ನವ್ಯಾಕರಣ, ವಿಪಾಕಸೂತ್ರ, ದೃಷ್ಟಿವಾದ ಎಂಬುವು ಹನ್ನೆರಡು ಅಂಗಗಳು (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೨೨೮); ಅಂಗಶ್ರುತಜ್ಞಾನವು ಆಚಾರ, ಸೂತ್ರಕೃತ, ಸ್ಥಾನ . . . ವಿಪಾಕಸೂತ್ರ, ದೃಷ್ಟಿವಾದ ಎಂದು ಹನ್ನೆರಡು ಬಗೆಯಾಗಿದೆ (ಜೈನಧ. ೧೦೪). [ಸಂ.]

ಸೂತ್ರಕೃತಾಂಗ (ನಾ). = ಸೂತ್ರಕೃತ; IP ''ಶ್ರುತಾಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು — ಇದರಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನವಿನಯ ಪ್ರಜ್ಞಾಪನಾ, ಕಲ್ಪ್ಯಾಕಲ್ಪ್ಯಭೇದೋಪಸ್ಥಾಪನಾ ಮತ್ತು ವ್ಯವಹಾರಧರ್ಮಕ್ರಿಯೆಗಳ ನಿರೂಪಣೆ ಇದೆ. ಇದಲ್ಲದೆ ಜೈನಶಾಸ್ತ್ರ ಮತ್ತು ಅನ್ಯಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ನಿರೂಪಣೆಯೂ ಸಮಾವೇಶವಾಗಿದೆ. ಇದು ಮೂವತ್ತಾರುಸಾವಿರ ಪದಗಳುಳ್ಳದು'' (ಜೈನಕೋ. ೨೮೯): ಈ ವೇದಗಳಿಗೆ ಆಚಾರಾಂಗ, ಸೂತ್ರಕೃತಾಂಗ, ಸ್ಥಾನಾಂಗ, ಸಮವಾಯಾಂಗ, ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ಪ್ರಜ್ಞಪ್ತ್ಯಂಗ, ಜ್ಞಾತೃಕಥಾಂಗ, ಉಪಾಸಕಾಧ್ಯಯನಾಂಗ, ಅಂತಕೃದ್ದಶಾಂಗ, ಔಪಪಾದಕದಶಾಂಗ, ಪ್ರಶ್ನವ್ಯಾಕರಣಾಂಗ, ವಿಪಾಕಸೂತ್ರಾಂಗ, ದೃಷ್ಟಿವಾದಾಂಗಗಳೆಂಬ ಹನ್ನೆರಡು ಅಂಗಗಳಿವೆ (ಭಾರದ.೧೭೯); (೧) ಆಚಾರಾಂಗ (ಚಾರಿತ್ರ್ಯ ಯಾವ ರೀತಿ ಇರಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುವ ಶಾಸ್ತ್ರದ ವಿಭಾಗ), (೨) ಸೂತ್ರಕೃತಾಂಗ (ಶಾಸ್ತ್ರದ ಸೂತ್ರ ರಚಿಸುವಿಕೆ) . . . ಇವಲ್ಲದೆ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರಿಗೆ ಹದಿನಾಲ್ಕು 'ಪೂರ್ವ'ಗಳ ಜ್ಞಾನವಿರುತ್ತದೆ (ಜೈನಪ. ೪೯೮). [ಸಂ.]

ಸೂತ್ರಕ್ಷೇತ್ರ (ನಾ). (ಕಟ್ಟಡಕ್ಕೆಂದು) ದಾರದಿಂದ ಅಳೆದು ಗೊತ್ತುಪಡಿಸಿದ ಸ್ಥಳ (?): ದ್ವಾರಶಾಖೆಯ ಕಾಳಾಗರುಧೂಪಧೂಮವಿಸರದ್ಭೃಂಗೀನಿಸ್ಸ್ವಾರ್ಥ ದೂತಿಯರಂ ಸೃಷ್ಟಿಸುತಿರ್ಪುದಾ ಪುರದ ಸೂತ್ರಕ್ಷೇತ್ರದೊಳ್ ಕೇರಿಕೇರಿಯ ಸೌಧೋತ್ತರ ಭೂಮಿಕಾಪ್ರಕರಬಿಭ್ರತ್ಪುತ್ರಿಕಾವಿಭ್ರಮಂ (ಅಸಂಪು. ೩-೧೭). [ಸಂ.]

ಸೂತ್ರಗಿಂಡಿ (ನಾ). ದಾರದಿಂದ ಸುತ್ತಿದ ಕಳಶ: ಚತುರ್ವರ್ಣಖಿತನು ಹೇಮದಂಡಕುಂಡಲಸೃಷ್ಟಿ ಚತುರ್ಭುಜ ಸೂತ್ರಗಿಂಡಿಗಳು (ದೇವಾಂಪು. ೨-೬೩).

[ಸೂತ್ರ? + ಗಿಂಡಿ?]

ಸೂತ್ರಗುತ್ತಗೆ (ನಾ). ನಿಗದಿಯಾಗಿ ಪಡೆದ ಭೂಮಿ: ನರಸಂಣನಯಕರು ಯೆಱಮನಯಕರು ಗಣಚಾರಿ ಲಿಂಗಯಿಗೆ ಸೂತ್ರಗುತ್ತಗೆ ಗ ೩೦ ಯಿ ಹುಣಸಹಳ್ಳಿ ಚತುಸ್ಸೀಮೆ ಒಳಗಾಗಿ (ಎಕ.III (R), ಹಗ್ಗಡ. ೬೭-೬: 1497). 'ಕಟ್ಟುಗುತ್ತಗೆ', 'ಸ್ರೋತ್ರಗುತ್ತಿಗೆ' ಪರಾ. [ಸೂತ್ರ + ಗುತ್ತಗೆ]

ಸೂತ್ರಗುತ್ತಿ (ನಾ). = ಸೂತ್ರಗುತ್ತಗೆ: ಚೆಂನ್ನಿಗಯ್ಯನವರ ತಂಮ ಸಣ್ಣಪ ಗಪ್ಪಣನವರು ತಂಮ ಸೂತ್ರಗುತ್ತಿಯ ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಸಲುವ ಕಪ್ಪಿನ ಮೂಲೆಯ ಹೊಲನ್ನು ಅತಿತಿಪಾಲ್ಯಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟ ಕೊಡಗೆ (ಮ್ಯಆರಿ. ೧೯೩೧, ೫೫-೯; 1656).

[ಸೂತ್ರ + ಗುತ್ತಿ]

ಸೂತ್ರಗೊಂಬೆ (ನಾ). ದಾರವನ್ನು ಕಟ್ಟಿ (ತೆರೆಯ ಮರೆಯಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಹಿಡಿದೆಳೆಯುತ್ತ) ಆಡಿಸುವ ಬೊಂಬೆ ; ಮಂಥರ ಸೀತೆ ರಾಮರಾವಣರೆಲ್ಲರುಂ ಸೂತ್ರಗೊಂಬೆಗಳಲ್ತೆ ಆ ವಿಧಿಯ ಹಸ್ತದಲಿ ? (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫೯-೧೩೫). 'ಸೂತ್ರಬೊಂಬೆ' ಪರಾ. [ಸೂತ್ರ + ಗೊಂಬೆ₁]

ಸೂತ್ರಗೋಲು (ನಾ). ಹುರಿಯನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟಿರುವ ಕೋಲು; ಚಾಟಿ: ಕಕ್ಕಸದ ಕಡಿಯಾಣವನು ತಂದಿಕ್ಕಿದರು ಮಝು ಸೂತ್ರಗೋಲೊಳುಯಕ್ಕಸದ ಜಂಜಿರಿಯ ಕಡಿಯಲು ಕಂಡು ಹೆಬ್ಬರಗ ಪೊಕ್ಕ ಬೋನಿಂ ಪೊರಡುವಂದದಿಯುಕ್ಕಡಿಯ ಮಾಡುತ್ತ ಹೊರಟಿತು (ನಾಗಪ. ೮-೧೧). [ಸೂತ್ರ + ಕೋಲು₁ (< ಕೋಲ್₁)]

ಸೂತ್ರಧರ (ನಾ). (ಆಲಂ) ಜಗತ್ತಿನ ಸೂತ್ರಧಾರ; ಪರಮಾತ್ಮ: ಸೂತ್ರಪಸಲುಗಿದೊಡೆ ತತ್ಕುಣ್ಯ ಪಾಪಾವಳಿಗಳಾ ಹಾಹೆಗಳಿಗುಂಟೇ ಸೂತ್ರಧರನಿರಲು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೯-೭೨). [ಸಂ.]

ಸೂತ್ರಧಾರ (ನಾ). ೧. ನಾಟಕದ ನಿರೂಪಕ, ನಿರ್ದೇಶಕ, ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕ ಅಥವಾ ನಟ: ಯುವತೀವ್ರಾತಮನೇಕಭೇದರಸಭಾವಂಗಳ್ ಪೊದಟ್ಟುಣ್ಮೆ ಪೊಣ್ಮುವಿನಂ ನರ್ತಿಸೆ ಸೂತ್ರಧಾರವಿಧಿಯಿಂ ಸುತ್ರಾಮನಂದಿಂತು ತಾಂಡವಲಾಸ್ಯಂಗಳ ಚೆಲ್ವನೊರ್ಮೆಯೆ ತದೀಯಾಸ್ಥಾನದೊಳ್ ತೋಱಿದಂ (ಆದಿಪು. ೭-೧೨೬); ಅಂಗಜನೆ ಸೂತ್ರಧಾರಂ ಶೃಂಗಾರಮೆ ನಾಟಕಂ ತದಂಕಂಗಳ್ ನಾಲ್ಕಂಗಂಗಳಾಗೆ ಕಾಮಿಜನಂಗಳ್ ವರ್ಗಿಗರ ತೆಱದೆ ನಟಿಯಿಸುತಿರ್ದರ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೮-೯೨); ಸೂತ್ರಧಾರ —ವಿದೂಷಕ - ಕೆಲವು ನೀಚಪಾತ್ರಗಳು . . . ರಂಗಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ನಡೆಯದೆ ಇದ್ದ ವಿವರಗಳನ್ನು ಪ್ರೇಕ್ಷಕರಿಗೆ ಹೇಳಿಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಭಾರದ. ೫೭೩). ೨. ಬೊಂಬೆಗಳಿಗೆ ದಾರವನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ತೆರೆಯ ಮರೆಯಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಆಡಿಸುವವನು: ಸೂತ್ರಧಾರನಿಲ್ಲದ ಬೊಂಬೆಯಾಟ ನಿಂತಿತು (ರೂಢಿ). ೩. ದೇವಾಲಯ, ಸೌಧ ಮೊದಲಾದ ಕಟ್ಟಡಗಳಿಗೆ ರೇಖಾವಿನ್ಯಾಸವನ್ನು ಹಾಕಿ ನಿರ್ದೇಶನವನ್ನು ನೀಡುವ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪಿ: ಸುರಪತಿ ಸೂತ್ರಧಾರನಮರಾವಳಿ ಶಿಲ್ಪಿಗಣಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೫೪); ಮುಖ್ಯ ಸೂತ್ರಧಾರನು ದೇವಾಲಯದ ವಿನ್ಯಾಸವನ್ನು ಬರೆದು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಭಾಗದ ಅಳತೆಯನ್ನೂ ನಿರ್ಧರಿಸಿದ ಮೇಲೆ . . . ಓಜರು . . . ತಮ್ಮ ಚಿಹ್ನೆಗಳನ್ನು ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದರು (ಹೊಯ್ಸವಾ. ೧೪). ೪. ಇಂದ್ರ. ೫. (ಆಲಂ) ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವನು; ಮೊದಲಿಗ : ಕೃತಯುಗಾರಂಭಸೂತ್ರಧಾರನೆನಿಸಿದಾದಿಬ್ರಹ್ಮಂಗೆ ರಾಜ್ಯಾಭಿಷೇಕಂಗೆಯ್ಯ ಬಗೆಯಂ ಬಗೆದು (ಆದಿಪು. ೮-೬೬ ವ). ೬. ಜಗತ್ತಿನ ಜೀವರನ್ನು ಬೊಂಬೆಗಳಂತೆ ಆಡಿಸುವವನು; ಪರಮಾತ್ಮ: ಶಿವಶಿವ ಸಲ್ಲುದೇ ಸಮರಮಿಂತನಗೆ . . . ಜಗದ ಜೀವರನಾಡಿಪ ಸೂತ್ರಧಾರನೊಳ್ (ಶಬಶಂ.೪-೧೨೩). [ಸಂ.]

ಸೂತ್ರಧಾರಕ (ನಾ). = ಸೂತ್ರಧಾರ ೬ : ಸುತ್ತುವನು ನಾನಾತೆಱದಲಿ ವಿಚಿತ್ರಚರಿತನು ಕಪಟನಾಟಕಸೂತ್ರಧಾರಕನೆಂದಱಿತು ಸುಖಿಯಾಗು ನೀನು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೪-೩೭). [ಸಂ.]

ಸೂತ್ರಧಾರಿ (ನಾ). = ಸೂತ್ರಧಾರ ೬ : ಸಂಸಾರನಾಟಕಸೂತ್ರಧಾರಿ ಮುರಾರಿ ಕೈವಶಗಾಡಿದಂ (ಜಗಎ.೩-೫೩); ಎಷ್ಟಾದರೂ ನೀನು ಕಪಟನಾಟಕಸೂತ್ರಧಾರಿ ಯಲ್ಲವೇ ! (ಹೇಮಕೂ. ೩). [ಸಂ. ಸೂತ್ರಧಾರಿನ್]

ಸೂತ್ರಧಾರಿತನ (ನಾ). ದೇವಾಲಯದ ಕಟ್ಟಡಕ್ಕೆ ನಿರ್ದೇಶನ ನೀಡುವ ಹೊಣೆಯನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ : ಉಬ್ಬೋಜನ ಮಗ ಅಬ್ಬೋಜಗೆ ಮತ್ತ ಕಟ್ಟXಕಱೆಯ ಕೆಳಗೆ ಸೂತ್ರಧಾರಿತನಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟ ಗದ್ದೆ ಮತ್ತರೊನ್ದು ಬೆದ್ದಲೆ ಮತ್ತರು ಪನ್ನೆರಡು (ಎಕ. XI, ಜಗಳೂ. ೧೦-೩೪; 1054). [ಸೂತ್ರಧಾರಿ + - ತನ]

ಸೂತ್ರನಾಡಿ (ನಾ). ಶರೀರದ ನಾಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಮಯೂರನಾಡಿ . . . ಸೂತ್ರನಾಡಿ . . . ಸಂತೋಷನಾಡಿ ಇಂತೀ ಪ್ರಥಮನಾಡಿಯೊಳಗಾದ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ತೋಜುವ ನಾಡಿ ಜೀರ್ಣವರ್ಣದಂತೆ (ಸರ್ವಜ. ೨೦-೯೮). [ಸಂ.]

ಸೂತ್ರನಾಭಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಸರ್ಪಗಂಧಿ: ಸೂತ್ರನಾಭಿ, ಸರ್ಪಗಂಧಿ, ಪಾತಾಳಗಂಧಿ, ಶಿವನಾಭಿಬಳ್ಳಿ (ವೃಕ್ಷಾ. ೬೬-೧೩೧೧). [?]

ಸೂತ್ರಪಿಟಕ (ನಾ). [ಬೌದ್ಧ] ಮೂರು ಪಿಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಸೂತ್ರ ರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಗ್ರಂಥಗಳ ರಾಶಿ: ಸೂತ್ರಪಿಟಕ, ವಿನಯಪಿಟಕ, ಅಭಿಧರ್ಮ ಪಿಟಕ ಎಂದು ಮೂರುಪಿಟಕಗಳು (ಒಂದಸಾ. ೨೪). [ಸಂ.]

ಸೂತ್ರಪ್ರಾಯ (ನಾ). ಪರಂಪರಾಗತವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಸ್ವರೂಪನಾದವನು: ಸದಸದ್ಭೇದಂಗಳಂ ಪೇಳ್ದುವಸೂತ್ರಪ್ರಾಯರಜೇಯರೀಗೆಮಗುಪಾಧ್ಯಾಯರ್ಸುಮೋಪಾಯಮಂ (ಪಂಚಾಮಾ. ೧-೪). [ಸಂ.]

ಸೂತ್ರಬದ್ಧತೆ (ನಾ). ನಿಯಮಬದ್ಧತೆ ; ಹೊಂದಾಣಿಕೆ : ಮಾಸ್ತರರ ಕತೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ರೀತಿಯ ಸೂತ್ರಬದ್ಧತೆ ತೋರಹತ್ತಿತು (ಮೂರುದಾ. ೬೬). [ಸಂ. ಸೂತ್ರಬದ್ಧತಾ]

ಸೂತ್ರಬಳ್ಳಿ (ನಾ). ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಬೇಟೆಯಾಡಲು ಶಿಸ್ತು, ಕಟ್ಟು, ಕ್ರಮವನ್ನನುಸರಿಸುವಾಗ ಮೃಗವು ಬರುವ ದಾರಿಗೆ ಅಡ್ಡವಾಗಿ ಕಟ್ಟುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ: ಕೋವಿಯ ಬಾಯಿ ಮೃಗಗಳು ಬರುವ ದಾರಿಯ ಕಡೆಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡಿ, ಕೋವಿಯನ್ನು ಗೂಟಗಳ ಮೇಲಿಟ್ಟು ಬಳ್ಳಿಗಳಿಂದ ಅದನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಕೋವಿಯ ಬಿಲ್ಲಿಗೆ ಸಂಪರ್ಕವಿರುವಂತೆ ಮೃಗ ಬರುವ ದಾರಿಗೆ ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ಉದ್ದವಾದ ಸೂತ್ರಬಳ್ಳಿಯೊಂದನ್ನು ಕಟ್ಟುತ್ತಾರೆ (ಪಂಜಪಂ. ೨೨). [ಸೂತ್ರ + ಬಳ್ಳಿ]

ಸೂತ್ರಬೊಂಬೆ (ನಾ). = ಸೂತ್ರಗೊಂಬೆ : ಚಿತ್ರಜನ ಸೂತ್ರಬೊಂಬೆಗಳಂತೆ ನಾರಿಯರು ಪೂಳಿಗಮನಾಂತಿರ್ದರು (ಸವಮೂ. ೩-೨೪). [ಸೂತ್ರ + ಬೊಂಬೆ]

ಸೂತ್ರಮಾರ್ಗ (ನಾ). ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತವಾದುದರಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣ ಹೇಳಿಕೆಯನ್ನು ನೀಡುವ ರೀತಿ : ಸೂತ್ರಮಾರ್ಗದೊಳೊರೆದನಾಂಜನೇಯಂ ಕಿರಿದುಬೇಗದಿ ತನ್ನ ಪರಿಚಯವನ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೩೦-೨೬೬). [ಸಂ.]

ಸೂತ್ರರತ್ನ (ನಾ). ಹಾರದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಮಣಿಯಂತಿರುವವನು: ವನಿತಾನಾಯಕರತ್ನಂ ತನೂದರೀಕನಕಸೂತ್ರರತ್ನಂ . . . ಎನಿಸಿದಂ ಕವಿರತ್ನಂ (ಗದಾಯು. ೧-೪೬). [ಸಂ.]

ಸೂತ್ರರುಚಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಹತ್ತು ಪ್ರಕಾರದ ದರ್ಶನಾರ್ಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನು; ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನದ ಆಚಾರಗಳನ್ನು ಮುನಿಗಳ ಮೂಲಕ ಸೂತ್ರರೂಪದಲ್ಲಿ ಕೇಳಿ ಅರಿತು, ಶ್ರವಣಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನಾಧಿಕಾರವನ್ನು ಪಡೆಯಬಲ್ಲವನು: ದರ್ಶನಾರ್ಯರ್ ಆಜ್ಞಾಮಾರ್ಗೋಪದೇಶ ಸೂತ್ರಬೀಜ ಸಂಕ್ಷೇಪ ವಿಸ್ತಾರಾರ್ಥ ಅವಗಾಢಪರಮಾವಗಾಢರುಚಿಭೇದದಿಂ ದಶವಿಧಂ . . . ಮುನಿಚರಣವಿಧಾನ ಸೂಚಕಾಚಾರಾದಿ ಸೂತ್ರಶ್ರವಣಮಾತ್ರೋದ್ಭೂತ ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನೋಪೇತರ್ ಸೂತ್ರರುಚಿಗಳೆಂಬರ್ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೧೬೩). [ಸಂ.]

ಸೂತ್ರವೇಷ್ಟನ (ನಾ). ನೆಯ್ಗೆಯವರ ಲಾಳಿ : "ತ್ರಸರः, ಸೂತ್ರವೇಷ್ಟನಂ - ೨ ನೇಯಿಗೆಯವರು ನೂಲು ಸುತ್ತುವ ಅರಟ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೬೪). [ಸಂ.]

ಸೂತ್ರಾಭ್ರ (ನಾ). ರಂಗಸ್ಥಳದ ಮೇಲೆ ದಾರಕ್ಕೆ ಅಳವಡಿಸಿದ ಕೃತ್ರಿಮವಾದ ಮೋಡ,— ಮುಗಿಲು: ಗಿಂಸುತ ಶಚಿಶಾರದೆಯರಂಗನೆಯರ ಬಿರುದಿನ ಪಾತ್ರಕ್ಕೆ ಮೆಚ್ಚಿ ಕರವ ಪೂಮಳೆಯನೆ ಸೂತ್ರಾಭ್ರಗಳಿಂದ ಪರಿಮಳಪುಷ್ಪ ಸೂಸಿದುವು (ಕಂಸಪ. ೮-೬೬). [ಸಂ.]

ಸೂತ್ರಾರ್ಥಂಬೆಜು (ಕ್ರಿ). ಸೂತ್ರದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪಡೆ,— ಹೊಂದು : ಧಾತ್ರೀ ಚಂದ್ರೋದಧರಂ ಸೂತ್ರಾರ್ಥಂಬೆತ್ತ ಗಣಂ ಧಾತ್ರೀಪೂಜ್ಯಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೮೬). [ಸೂತ್ರಾರ್ಥ + ಪೆಱು]

ಸೂತ್ರಾವೇಷ್ಟಿತ (ನಾ). ದಾರದಿಂದ ಸುತ್ತಿದುದು,— ಕಟ್ಟಿದುದು: ಕರ್ಪೂರಗಂಧ ಶಾಲ್ಯಕ್ಷತಂಗಳಂ ಮುನ್ನಿನ ದಿವಸಮಮ್ಮ ಗೃಹೋದ್ಯಾನವನದ ಕನಕ ಸರೋರುಹಂಗಳೆಸಟ್ಟಳೊಳಗೆ ತೀವಿ ಪೊಯ್ದು ಸೂತ್ರಾವೇಷ್ಟಿತಮಾತ್ರಂಗಳಾಗಿ ಮಾಡಿ . . . ಕಂಪಿಸಲ್ ಪೊಂಪುಳಿವೋಗುತ್ತಿರ್ದ ತಂಡುಲಂಗಳಂ ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಬಾಗಿದೋಗರಮನಾರೋಗಿಸುವಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೩೫ ವ). [ಸಂ.]

ಸೂತ್ರಿಕ (ನಾ). ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹಿಡಿದು ಆಡಿಸುವವನು; ಸೂತ್ರಧಾರ : ಬೊಮ್ಮನೆನಿಸುವ ಸೂತ್ರಿಕಂ ದೇವತೆಗಳೆಂಬ ಹಂಸೆಗಳನಾಡಿಪ ಕಂಭಮೋ (ಭಾವಚಿಂ. ೧-೨೪); ಕಾಷ್ಠದಲ್ಲಿ ಬೊಂಬೆಯ ಮಾಡಿ ಪಟ್ಟುನೂಲ ಸೂತ್ರವ ಹೂಡಿ ತೆರೆಯ ಮಱೆಯಲ್ಲಿ ನಿಂದು ಸೂತ್ರಿಕನು ಕುಣಿಸಿದಡೆ ಕುಣಿಯುತಿರ್ಪುದು (ಅಪಂಡೀ. ೩೦೭-೯೧). [ಸಂ.]

ಸೂತ್ರಿಕೆ (ನಾ). ೧. ದಾರ; ನೂಲು: ಉಡದ ಮಿಣಿ ಮೊಗರಂಬ ಗದ್ದುಗೆ ಬಡಿಗೆಗಳ ಸೂತ್ರಿಕೆಯ ಕಬ್ಬಿಣ ಕಡಿಯಣದ ಕುಸುರಿಗಳಲೆಸೆದುದು ಕೂಡೆ ರಣಭೂಮಿ (ಕುಮಾ್ರ. ೧೫-೩೧). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಖಾದ್ಯ; ಶಾವಿಗೆ. [ಸಂ. ಸೂತ್ರಿಕಾ]

ಸೂತ್ರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಳತೆಗಾಗಿ ನೂಲನ್ನು (ನೇರವಾಗಿ) ಇಡು: "ಸೂತ್ರಿಸು - ಮಾನಸೂತ್ರಸ್ಥಾಪನೇ (ಅಳೆಯುವ ನೂಲನ್ನು ಇಡು)" (ಶಮದಾ). ೨. ಗೆರೆಯನ್ನು ಎಳೆ : ಚಿತ್ರಿಸಬಾರದವನ ರೂಪು ಕರುವಿಟ್ಟು ಸೂತ್ರಿಸಿಯರೆಯಲಶಕ್ಯ (ಭರತೇ. ೧-೪೯). ೩. ಪೋಣಿಸು; ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟು: ಸರಳ ಸೂತ್ರದಲಹಿತವೀರರ ಶಿರವ ಸೂತ್ರಿಸಿ ಕಾಲಕಂಠನ ಕೊರಳಲಿಕ್ಕುವೆನೆನುತ ಬಿಲುದುಡುಕಿದನು (ತೊರರಾ. ೩-೫-೧೨). ೪. ಜೋಡಿಸು; ಸೇರಿಸು: ತಳರ್ತ ಕಲ್ಪಲತೆಯ ಕಾವಣದಂತಿರ್ದ ವಿತರಣಮಣಿಮಂಡಪದಿಂ ಸೂತ್ರಿಸಿದ ಚಿತ್ರಪುತ್ರಿಕೆಯ ಲಾವಣ್ಯರಸವೊಸರ್ವಂತೆ ಚಾಮರದೆಲರಲಪಿನೊಟ್ಟೂಱುವ ಸಣ್ಣಧಾರೆಯಂ ಸೂಸುವ ಧಾರಾಗೃಹದಿಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೭೪); ಸೂತ್ರಿಸಿದ ನೇತ್ರಾವಳಿಯ [ಪಾಠಾಂ. ಪೊಣ್ಮದ ಪುಷ್ಪಾವಳಿಯ] ಹವಣಿಸಿದ ಹಂಸಾವಳಿಯ ಸಕಲಸೌಂದರ್ಯಮನೊಳಕೊಂಡ ಮೇಲ್ಕಟ್ಟಿನ ಚರಕೆವೆಳಗು ಮಂಟಪದೊಳಗಂ ಪೊಱಗಂ ತಕ್ಕನ ತೀವೆ (ಗಿರಿಕ. ೧೧-೨೮ ವ); ಬೆಳಸಿ ನಿಜಬಾಲವನು ಶರಧಿಯ ವಲಯದಿತ್ತಡಿಗಳನು ಸೂತ್ರಿಸಿ ಅಳಿದನಗ್ಗದ ವೀರರಲ್ಲರು ಕಂಡು ಬೆಱಗಾಗೆ (ಕಾಶಿರಾ. ೧೬-೬). ೫. ಸೂತ್ರವನ್ನು ರಚಿಸಿ ಹೇಳು ; ಸೂತ್ರರೂಪದಲ್ಲಿ ಹೇಳು: ಅಂತು ಸೂತ್ರಿಸಿದ ಸೂತ್ರ[ದ] ವೃತ್ತಿ ನಿಜಾತ್ಮವೃತ್ತಿವೋಲ್ ಪರಿಣಮಿಸಿತ್ತು (ಪಂಪಭಾ. ೨-೬೪); ಸೂತ್ರಮನೆ ಮುನ್ನ ಪಾಣಿನಿ ಸೂತ್ರಿಸೆ ಜೈನೇಂದ್ರಬುದ್ಧಿ ಮಾಡಿದಂ (ಸಮಪು. ೨-೭೮). ೬. ಅಪ್ಪಣೆಮಾಡು; ನಿರ್ದೇಶಿಸು: ಕೃಷ್ಣ ನೃತ್ಯಮಂ ಸೂತ್ರಿಸುವುದುಮೊಲವಿಂ ಪಾಡುತುಂ ಗೋಪಿಯರ್ ನರ್ತಿಸಿದರ್ ಚೈತ್ರಾನಿಳಂ ಸೂತ್ರಿಸ ವನಲತೆಗಳ್ ನರ್ತಿಪೊಂದಂದದಿಂದಂ (ಜಗವಿ. ೫-೭); ಪತ್ರಮನಿದನವನೀಪತಿ ಸೂತ್ರಿಸಿದವೊಲುತ್ತಮಾಂಗದೊಳ್ ತಾಳ್ದಿ ಭವದ್ಧಾತ್ರಿಯನಾಳಲ್ದೊಡಸಿಪತ್ರಂ ನಿಜಮಸ್ತಕಕ್ಕೆ ತಡೆಯದೆ ಬರ್ಕುಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೨-೭೮). ೭. ತೀರ್ಮಾನಿಸು; ನಿಶ್ಚಯಿಸು: ಪುತ್ರಕಳತ್ರಪರಿಗ್ರಹಗಾತ್ರಧನೈಶ್ವರ್ಯಮೆಂಬಿವಾರ್ಗಮನಿತ್ಯಂ ಧಾತ್ರಿಯೊಳ್ಳೆಂಬುದನೀಗಳ್ ಸೂತ್ರಿಸಿತೆನ್ನೆರ್ದೆಯೊಳುಳ್ಳ ಬಿಟ್ಟೀಯುಳ್ಕಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೩-೨೭). ೮. ಧರಿಸು; ತಳೆ: ಧೈರ್ಯದೊಳು ಕ್ಷತ್ರಿಯಕಾಂತೆಯರಲ್ಲವೆ ಬಿಸುಟರು ಸೂತ್ರಿಸಿದಖಿಲಭೂಷಣವ (ಭರಚ. ೭೭-೧೨೨). [ಸೂತ್ರ + - ಇಸು]

ಸೂತ್ರೀಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸು; ಸಂಯೋಜಿಸು: ಭಿನ್ನಭಿನ್ನ ಕಡೆಗೆ ವಿಭಕ್ತರಾದ ಭಾರತೀಯರನ್ನು ಏಕತ್ರ ಸೂತ್ರೀಕರಿಸುತ್ತ ಜಗದಗಲವನ್ನು ಕಿರಿದುಗೊಳಿಸಿ (ಮುಂಗಾಪು. ೩೧); ಸಮನ್ವಯಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನೇ . . . ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸುವ ಭಗವದ್ವಾಣಿ ಮೊದಲ ಮಾತಿನಲ್ಲಿಯೇ ಧರ್ಮಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಸಮನ್ವಯಿಸಿ ಸೂತ್ರೀಕರಿಸಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ (ಭಾರದ. ೧೧೧). [ಸೂತ್ರೀಕರಣ + - ಇಸು]

ಸೂತ್ರೆಯ (ನಾ). ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ತೆರಿಗೆಯಿಲ್ಲದೆ ಕೊಡುವ ಭೂಮಿ (?): ಹುರದ ಚೆಂನೊಡೆಯರು ಮಲ್ಲರಾಜೊಡೆಯರು ಮಯಿಸೂರ ತಿಂಮರಾಜವಡೆಯರಿಗೆ ನಂಮ ಸನ್ನಿಗಹಳ್ಳಿ ಮಿಂಣನ ಹಳ್ಳಿಯ ಗ್ರಾಮ ೨ ನೂ ನಿಮಗೆ ಸೂತ್ರೆಯವಾಗಿ ಕಲ್ಲ ನೆಡಿಶಿ ಕೊಟ್ಟೆವಾಗಿ (ಎಕ. V (R), ಮೈಸೂರು. ೨೦೦ ೬; ಸು. 17 ನೆಯ ಶತ). [< ಸಂ. ಶ್ರೋತ್ರಿಯ?]

ಸೂತ್ಸವ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಉತ್ಸವ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಉತ್ಸವ: ಬಳೆಯ ಸರ್ವವಿಭೂಷಣಕ್ಕೆ ಮೊದಲ್ಗೆ ಪುತ್ರೋತ್ಸವಂ ಸೂತ್ಸವಂ (ಸೋಮಶ. ೧೪). [ಸಂ.]

ಸೂದ (ನಾ). ೧. ನಾಶ; ಧ್ವಂಸ. ೨. ಅಡುಗೆಯನ್ನು ಮಾಡುವುದು : (೩).

೩. ಅಡುಗೆಯನ್ನು ಮಾಡುವವನು; ಬಾಣಸಿಗ: "ಆರಾಳಿಕಃ, ಸೂಪಕಾರಃ, ಸೂದಃ, ವಲ್ಲವಃ- ಈ ೪ ಬಾಣಸಿಗಂ" (ಪಲಾಯು. ೭೧-೨೭೭). ೪. ಅನ್ನದೊಂದಿಗೆ ಕಲಸಿಕೊಳ್ಳುವ ವ್ಯಂಜನಪದಾರ್ಥ; ಮೇಲೋಗರ: "ಸೂದ ೧. ಅನ್ನದ ಪರಿಕರ, ಅಡಿಗೆಯವನು ೨"(ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೯೮). ೫. ಪಕ್ವವಾದ ಯಾವುದೇ ಬಗೆಯ ಭಕ್ಷ್ಯ. ೬. ಕೆಸರು; ಕೊಚ್ಚೆ. ೭. ಪಾಪ; ಕಳಂಕ. ೮. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧದ್ರವ್ಯ: ಸರ್ವರೋಗಕ್ಕೆ:- ಶುದ್ಧರಸ, ಬಿಳುಗಾರ, ಗಂಧಕ, ಸೂದ, ಸಾಂಬೆ . . . ಕೊಡಲು ಸರ್ವರೋಗಹರ (ವೈದ್ಯಸಿ. ೯೭). [ಸಂ.]

ಸೂದಕರ್ಮ (ನಾ). ಅಡುಗೆಯನ್ನು ಮಾಡುವುದು; ಬಾಣಸಿಗನ ಕೆಲಸ. [ಸಂ. ಸೂದಕರ್ಮನ್]

ಸೂದಕರ್ಮಜ್ಞ (ನಾ). ಅಡುಗೆಯ ಕೆಲಸವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು; ಬಾಣಸಿಗನ ಕೆಲಸವನ್ನು ಅರಿತಿರುವವನು: ಪೊರೆಯೊಳಿಹ ಸೂದಕರ್ಮಜ್ಞರೊಡನೆ ಪೊತ್ತು ಕಳೆಯದೆ ತನ್ನ ತನುವನರದಾಗಿ ಮಸೆವತ್ತ ಕರಪತ್ರದಿಂ ಸೀಳ್ಕುದೆಂದಾಜ್ಞಾಪಿಸುತ್ತಿರ (ಪ್ರಮಿಭಾ. ೨೬-೫೫). [ಸಂ.]

ಸೂದನ (ನಾ). ೧. ವಿನಾಶಗೊಳಿಸುವಿಕೆ; ಧ್ವಂಸಗೊಳಿಸುವಿಕೆ. ೨. ಕೊಲ್ಲುವಿಕೆ; ಕೊಲೆ: "ವಿಶಸನ ಮಾರಣ ವಿಶರಣ ನಿಶುಂಭನ ಕ್ಷಣನ ಸೂದನ . . . ಹಿಂಸಾರ್ಥಕಂ ವಧಂ ತಾನಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೬೨-೪). ೩. ಕೊಲ್ಲುವವನು; ಹಗೆ; ವೈರಿ : ಬಳಸೂದನ ಸದನನಪ್ಪನಗೆ ನಂದನಂದನನೊಳ್ ಸಂಧಾನಂ ನೀತಿನಿಂದಿತಮುಂ (ಜಗವ. ೫-೭೧ ವ); ಖರಸೂದನಂ ಕಂದನಾ ಕಡಿದ ಪೆರ್ಮರನ ತೆರನ ಜಟಾಯುಖಗವರನ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೫೯-೮೪೫). [ಸಂ.]

ಸೂದಾಧ್ಯಕ್ಷ (ನಾ). ಅಡುಗೆಯ ಕಾರ್ಯದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥ: "ಪೌರೋಗವಃ, ಸೂದಾಧ್ಯಕ್ಷಃ- ಈ ೨ ಬಾಣಸುವಗ್ಗಡೆ" (ಪಲಾಯು. ೭೧-೨೭೭). [ಸಂ.]

ಸೂದೂಱು (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಇದುವೆ ಸೂದೂಱು ಸೊಯ್ಯವಾಲರ ಯ್ಯಂಮನ್ನೆ ಧರ್ಮ್ಮ ತೂಂಬುಂ ಕೊಟ್ಟರ್ (ಎಕ.XIV, ತಿರುಮ. ೨೫೩-೧೧; ಸು. 800). [? + ಊಱು ? (< ಊರ್)]

ಸೂದ್ರಕಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಶ್ರೀಮಾತ್ ಸೂದ್ರಕಯ್ಯಕರಮ್ಮಳಿಗೆ ಸಾಯಿರಮುಮನ್ . . . ಸುಖದಿನಾಳುತ್ತಿರೆ (ಎಕ. XI, ಹೊಳಲ್ಕೆ. ೨೩-೮; 968). 'ಸುದ್ರಕ' ಪರಾ. [ಸೂದ್ರಕ$_{೨}$ + ಅಯ್ಯ$_{೧}$]

ಸೂದ್ರಿತಿ (ನಾ). ಶೂದ್ರರ ಹೆಂಗಸು: ಚೆಂದ ಮನೆಬಾಗಿಲಿಗೆ ಮುಂದ ತೋರಣವೇಕೆ ಸಂದ ಸೂದ್ರಿ[ಪಾಠಾಂ. ಶೂದ್ರ]ತಿಯ ಒಡನುಂಬ ಹಾರುವಗೆ ಮಿಂದೂಟವೇಕೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೯೧೯). [ಸೂದ್ರ$_{೧}$ + -ಇತಿ$_{೧}$(< -ಇತ್ತಿ)]

ಸೂನ (ಗು). ೧. ಹುಟ್ಟಿದ; ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾದ. ೨. ಅರಳಿದ; ವಿಕಸಿಸಿದ. ೩. ಹಡೆದ; ಪ್ರಸವಿಸಿದ. (ನಾ). ೪. ಅರಳಿದ ಹೂವು,— ಪುಷ್ಪ: ಸೂನದ ತಾಳವೃಂತದಿಂ ಬೀಸು (ನರಚ. ೧೧೫-೩೦೦). [ಸಂ.]

ಸೂನಂಗಿ$_{1}$ 'ಸೂನಗೆ' ನೋ.

ಸೂನಂಗಿ$_{2}$ 'ಸೂಲಂಗಿ$_{2}$' ನೋ.

ಸೂನಗಿ 'ಸೂನಗೆ' ನೋ.

ಸೂನಗಿಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಕಠಾರಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟು: ಕೊರಳ ಜೊತ್ತಗೆ ಸುರುಚಿರ ಬೆನ್ನ ಮಿಣಿ ಮತ್ತುರದೊಳು ಪೊನ್ನಘಂಟೆಗಳು ನಿರುಪಮವಾದ ಸೂನಗಿಗಟ್ಟಿ ಬಂದವು ಧರೆ ತಲೆಪಿಲ್ಲವೆಂಬಂತೆ (ಅಂಜಚ. ೬-೯೮). [ಸೂನಗಿ (< ಸೂನಗೆ) + ಕಟ್ಟು$_{1}$]

ಸೂನಗಿಗತ್ತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕತ್ತಿ,— ಕಠಾರಿ : ಕೋಡ ಮೊನೆ ಯೊಳ್ಗುಳ್ಳಿದ ಸೂನಗಿಗತ್ತಿಯ [ಪಾಠಾಂ. ಸೂನಗತ್ತಿಯ, ಸೂನುಗಿಗತ್ತಿಯ] ಕೊನೆ ಗೊಡಂಕೆಯೊಳ್ ತೊನೆವ ಬಿಳಿಯ ಚಾಮರದ . . . ಗಂಧಸಿಂಧುರಸಂದೋಹದಿಂ (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೧ ವ). [ಸೂನಗಿ (< ಸೂನಗೆ) + ಕತ್ತಿ]

ಸೂನಗಿಬಿಲ್ಲು 'ಸೂನಗಿವಿಲ್ಲು' ನೋ.

ಸೂನಗಿವಿಲ್ಲು, ಸೂನಗಿಬಿಲ್ಲು, ಸೂನಿಗೆವಿಲ್ಲು (ನಾ). ಕಠಾರಿಯಂತೆ ಚೂಪಾದ ಅಂಚನ್ನು ಉಳ್ಳ ಬಿಲ್ಲು: ಪಿಡಿದಂಬುಗಳು ತೀರೆ ಸೂನಗಿವಿಲ್ಲಂದುಡಿಯಲುಡಿಯ ಸುರಗಿಯೊಳು ಬಿಡದಿಱಿದಾಡಿ ಬಿಲ್ಪಡೆ ಮಡಿದುದು (ಕುಠಾಸಾಂ. ೧೨-೬೦). **ಸೂನಗಿಬಿಲ್ಲು** : ಕಣೆಗಳು ತೀರೆ ಸೂನಗಿಬಿಲ್ಲುಗಳಿಂದೆಣಸದ ಪೊಕ್ಕಿಱಿದಾಡಿ (ಕುಠಾಸಾಂ. ೧೨-೫೯). **ಸೂನಿಗೆವಿಲ್ಲು**: ತರಕಸ ಸಿಂಗಾಡಿ . . . ಸುರಗಿ ಸೂನಿಗೆ[ಪಾಠಾಂ. ನಗಿ]ವಿಲ್ಲು ಪರಿಗೆ ಪಕ್ಕರೆಗಳಿಂ ಕರಮೆಸೆದುದು ರಣಭೂಮಿ (ಕುಠಾಸಾಂ. ೧೦-೪೨). [ಸೂನಗಿ (< ಸೂನಗೆ) + ಬಿಲ್ಲು$_{1}$ (< ಬಿಲ್$_{2}$)]

ಸೂನಗೆ, ಶೂಲಿಗೆ, ಸುನಗಿ, ಸೂನಂಗಿ$_{1}$, ಸೂನಗಿ, ಸೂನಿಗೆ, ಸೂಲಂಗಿ$_{1}$, ಸೂಲಗಿ, ಸೂಲಿಗೆ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ: ಪಚ್ಚಡಮಂ ದುಂಡನಾಗಿ ದಂಡೆಯಂ ಸುತ್ತಿ ಸೂನ[ಪಾಠಾಂ. ನಿ]ಗೆಯನೆತ್ತಿ ಪರಿವ ತತ್ತ್ರಿಗೆವೀರರುಮು (ಲೀಲಾವ. ೫-೧೧ ವ); ಬೀಸುನೇಣನ ಸೆಳೆವ ನೇಗಿಲ ಸೂಸುಗಣೆಗಳ ಕಡಿವ ಕೊಡಲಿಯ ಕೈ ಸುರಗಿ ಸೂನಗೆಯ ನಾನಾಯುಧದ ಗಡಣೆಗಳ (ಕುವ್ಯಾಭಿ. ೪-೬೨). **ಶೂಲಿಗೆ**: ೧. ತೂಕಿ ತಾಗುವ ಶೂಲಿಗೆಯ ತುಂಡಿಸುವ ಪಂಕಿಯ ನೆಡುವ ಬಲ್ಲೆಹದ ಸೀಳುವಿಟ್ಟಿಯ . . . ಧಾಳಾಧೂಳಿ ಮಸಗಿತು ಮತ್ತೆ ಕರ್ಣನ ರಥದ ಬಳಸಿನಲಿ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೧-೯); ನಿಲಿಸಿದನು ಶೂಲಿಗೆ[ಪಾಠಾಂ. ಸೂನಿಗೆ]ಯ ಬಂಡಿಯ (ತೊರರಾ.೬-೧೯-೧೮). **ಸುನಗಿ** : ೨. ಜಯಸೂಚಕ ಪತಾಕೆ: ರಥದಲಿ ತತ್ತಿಸಿದ ಸುನಗಿಯಾ ಸೀಗುರಿ ಪತಾಕೆಗಳಾ . . . ಕಾಲಾಳೊತ್ತರಿಸಿ ಬರೆ ಕಮಟ ಕೂರ್ಮರ ನಕ್ಕಿನೆಗ್ಗಲು ನಡೆದುದಗಣಿತಸೇನೆ ವಹಿಲದಲಿ (ರಾಮಚ. ೯೭). **ಸೂನಂಗಿ$_{1}$** : ೧. ಕಾಯ್ದು ಕಡು ಕಂಚಾದ ಹಿರಿಯ ಸೂನಂಗಿಗಳ ಹಾರಯಂ ನೆತ್ತಿತನಕಂ ಹಾಯಿಸಿ (ವೀಶೃಷ. ೪-೧೯-೫೩); ಕೊರಳ ರತುನದ ದಂಡೆಗಳ ಮೊಗಸಿರಿಯ ಹಲ್ಲಣ ಹಕ್ಕರಿಕೆಗಳ ಶಿರದ ಸೂನಂಗಿಗಳ . . . ತುರಗಗಳ ಜೋಡಣೆಯ ಕುಣಿಕುಣಿಸಿದರು ರಾವುತರು (ಆನಂರಾ. ೬-೨-೧೬). **ಸೂನಗಿ** : ೧. ಕೋಡುಗಳಿಗೆ ಸೂನಗಿಗಳ ಸೇರಿಸಿ ಜೋಡಿಸಿ ಪಣೆಗೆ ಕೂರಲಗ ಕೂಡೆ ಕಾದಿಸುವರು ಕೋಣಗಳನು (ಕುಠಾಸಾಂ. ೪-೭೮); ಸುರಗಿ ಸೂನಗಿ ಶಕ್ತಿ ಕರವಾಳು . . . ತೋಮರ ಮಾರಿವದನ ಮುದ್ಗರ ಮೊದಲಾದಾಯುಧದೊಳು (ಭೃಂಗವೀ. ೩-೯). **ಸೂನಿಗೆ** : ೧. ಕಂಡನೊಂದು ನಟ್ಟ ಶೂಲದ ಮೊದಲೊಂದು ತುದಿ ಮೂಱು ಆ ಮೂಱರ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಆಱು ಸೂನಿಗೆ ಆಱು ಸೂನಿಗೆಯ ಮೇಲೆ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಹಣ (ವಚನವಾ. ೨೨೪-೭೭೭); ಹೊಗರೊಗುವ ಸೂನಿಗೆಯ ಸುಪತಾಕೆಗಳ ಸಿಂಧದ ಹೊಳೆವ ಹೊಂಗಂಬುಗೆಯ ಹೂಡಿದ ಹಯದ ಸೂತರ ಗಳದ ಗರ್ಜನೆಯ (ಕುವ್ಯಾಭಿ. ೩-೧೯). **ಸೂಲಂಗಿ$_{1}$** : ೧. ಒಬ್ಬಿದ ಸೂಲಂಗಿಗಳಿಂದೊಡ್ಡಿಹ ಡೆಂಕಣೆಯ ಮೇಲೆ ಆಲುವ ಹಣ (ನನ್ನಚಾ. ೪-೧೭೨); ಕೊಂಬಿಗೆ ಸೂಲಂಗಿ ಸುಂಡಿಲ ಪಟ್ಟ ಮೃತುಂಬಿದ ಬಂಟಿಕೆಯಾನೆ ಮುಂಬರಿದೊತ್ತಿ (ನಾಗಕು. ೧೭-೭೪). ೩. ಮೊಲ : ಆನೆ ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಸೂಲಂಗಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಹಾಗೆ ಅಂತಾರಲ್ಲಾ ಹಾಗೆ ತಾತನ ಹೆಸರು ಹಾಳು ಮಾಡೋದಕ್ಕೆ ಹುಟ್ಟಿದಳು ನಮ್ಮ ಅತ್ತೆ (ಮರಳ.೧೧). **ಸೂಲಗಿ** : ೧. ಬಾಳರಚನೆಯ ಸುತ್ತ ಹೊದಿಸಿದ ಸೂಲಗಿಯ ಕಡಿತಲೆಯನವನೀಪಾಲ ಸುತರಗ್ರದಲಿ ನಿಲಿಸಿದ ನೂರ್ವರು ಕುಮಾರಕರ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ಒರಿ೯. ೪-೧೮ರ ಅಧಿಕಪದ್ಯ). **ಸೂಲಿಗೆ** : ೧. ಕುದುರೆಯ ಮೇಲೆ ಬಿಲ್ಲರಸು ಸೂಲಿಗೆ ತೀರಿಕೆ ಭಿಣ್ಣವಾಳಮತ್ತಿದ ಕರವಾಳ (ಎಕ.VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೩೬-೧೮; 1063). ೪. ಶೂಲ: ಥಳಥಳಿಪ ಸೂಲಿ[ಪಾಠಾಂ. ನಿ]ಗೆಯ ಮುಮ್ಮೊನೆಗಳ ರಥಾಂಗದ ಮೇಲುಪಸರದ ಪಳಹರದ ಖುರಗತಿಯ ಜೋಡ ಜವಾಯ್ಲ ಕುದುರೆಗಳ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೧೧-೧೬). 'ಸೂಲಿಗೆಗೊಳ್' ಪರಾ.

ಸೂಲಿಗೆಯ ಭೈರವ = ೧. ಶೂಲವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವವನು; ರುದ್ರ. ೨. ಒಂದು ಬಿರುದು : ಕಲಿಗಳಾಭರಣಂ ಸೂಲಿಗೆಯ ಭೈರವಂ (ಎಕ. VI, ಕಡೂರು. ೩೪-೧೮; 1148). [ಸಂ. ಶೂಲಿಕ, ಶೂಲಿಕಾ]

ಸೂನಿ (ನಾ). ಮಾಂಸವನ್ನು ಮಾರುವವನು; ಕಸಾಯಿಗಾರ : ಕೀವು ನೆತ್ತರು ಸುರಿಪ ನಾಯ ತೊಗಲನು ಕಚ್ಚಿ ಜೀವನರಕಿಗಳು ಅಱಿವಱತು ಮೈಮಱದು ತಾವು ತಿರುಗುವರು ಸೂನಿಯಾಗಿ (ಗುರುಬೋ. ೧೧-೧೧೪). [ಸಂ. ಸೂನಿನ್]

ಸೂನಿಗೆ 'ಸೂನಗೆ' ನೋ.

ಸೂನಿಗೆವಿಲ್ಲು 'ಸೂನಗಿವಿಲ್ಲು' ನೋ.

ಸೂನಿಗೆವೆಱು (ಕ್ರಿ). ಕಠಾರಿಯನ್ನು ಹಿಡಿ,— ಹೊಂದು: ಸುಂಡಿಲವಾಳ್

ಸೂನಿಗೆವತ್ತ ಶೃಂಗ ವೇತಂಡಗಳುರವಣಿಸಲ್ಕೆ ಖಂಡಚಂದಿರಬಾಣದಿಂದಚ್ಚು ಕಡಿದ ಕೋದಂಡಶಿಕ್ಷಾದೀಕ್ಷಿತನು (ಕೂಂಪತ. ೩೪-೩೯). [ಸೂನಿಗೆ (< ಸೂನಗೆ) + ವೆಚ್ಚು]

ಸೂನಿತವಸನ (ನಾ). ಮಗುವಿನ ಜನನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಬಟ್ಟೆ, — ವಸ್ತ್ರ (?): ಜಾನಿಸಿ ನೋಡು ನೀವಲ್ಲ ಮಾತೃಕೆಯರ ಯೋನಿಯೊಳ್ ಪೊಱಮಟ್ಟು ಬರುತೆ ಸೂನಿತವಸನದಿಂದೇಕೆ ಬಂದವವಹಮಾನಿಕೆಗಳ ನೋಡಿದಪಿರ (ಮೋಪತ. ೩೯-೫). [ಸಂ.]

ಸೂನು (ನಾ). ೧. ಮಗ; ಪುತ್ರ: ಸೂನುಗಳಟಿವಂ ಪ್ರಿಯಮಿತ್ರಾನುಜರಟಿವಂ ವಿಧಾತ್ರ ನೀಂ ಕಾಣಿಸಿಯಿನ್ನೇನಂ ಕಾಣಿಸಲಿರ್ದಪೆ (ಗದಾಯು. ೫-೩೯); ನೀರೇಜಾಂಬಕ ನೊಲ್ದು ರಾಜಧರನಿಂದಂ ಸೂನುವಂ . . . ಪಡೆದಂ (ಪ್ರಮ್ಮೆರ. ೨-೬). ೨. ಮಗು; ಕೂಸು. ೩. ಮಗಳ ಮಗ; ಮೊಮ್ಮಗ. ೪. ಕಿರಿಯ ಸಹೋದರ; ತಮ್ಮ. ೫. ರವಿ; ಸೂರ್ಯ. ೬. ಪುತ್ರಿ; ಮಗಳು. [ಸಂ.]

ಸೂನುತೆ (ನಾ). ಮಗನಾಗಿರುವಿಕೆ; ತನಯನಾಗಿರುವಿಕೆ: ಕಾನನದಾಶ್ರಮದೊಳ್ ವೈಖಾನಸ ಕುಲಪತಿ ಮಹಾಜಟಂ ತಂದೆ ಜಯಾಮಾನಿನಿ ತಾಯ್ ತನ್ಮಿಥುನದ ಸೂನುತೆಗೆ ವಿಶಾಖನಂದಿ ಭಾಜನನಾದೊಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೬೩). [ಸಂ. ಸೂನುತಾ]

ಸೂನೃತ (ಗು). ೧. ಒಪ್ಪುವಂಥ; ಸತ್ಯವಾಗಿಯೂ ಪ್ರಿಯವಾಗಿಯೂ ಇರುವ. (ನಾ). ೨. ಒಪ್ಪುವಂಥ ನುಡಿ; ಪ್ರಿಯವಾಗಿಯೂ ಸತ್ಯವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಮಾತು : ಶ್ರೀಸುಕೃತಕ್ಷಾತ್ಮವಚಃಶ್ರೀಸೂನೃತಸಂಪದಕ್ಕೆ ತೊಡವೆನೆ ಜಸವಾಕಾಸುದತಿಗೆ ಸಾಹಿತ್ಯಕಲಾಸುಭಗಂ ಪೆಂಪುವೆತ್ತನಭಿನವಪಂಪಂ (ಶಂಖಪು. ೧೩-೧); ಸೂನೃತವನಾಡನದೇಕೆ ಪರೋಪಕಾರಮಂ ಮಾಡೆನದೇಕೆ (ಶಂಕಶ. ೪೧). ೩. [ಜೈನ] ಸಮ್ಯಕ್ಚಾರಿತ್ರದ ಐದುಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹಿತವಾಗುವಂತೆ ಸತ್ಯವನ್ನು ನುಡಿಯುವುದು,— ಹೇಳುವುದು: ಸಮ್ಯಕ್ಚಾರಿತ್ರವೆಂಬುದು ಅಹಿಂಸೆ, ಸೂನೃತ, ಅಸ್ತೇಯ, ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ ಮತ್ತು ಅಪರಿಗ್ರಹವೆಂದು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಐದು ವಿಧ . . . ಸೂನೃತವೆಂದರೆ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹಿತವನ್ನೂ ಪರ್ಯವಸಾನದಲ್ಲಿ ಸುಖವನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುವ ಮಾತಾಡುವುದು (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೨೫). [ಸಂ.]

ಸೂನೃತಚರಿತ (ನಾ). ಸತ್ಯವಾಗಿ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವವನು; ಪ್ರಾಮಾಣಿಕ : ಅರಸ ನಾಗಧಿರಾಜನಾಗೂರ್ವರೆಗೆ ಪತಿಯಾಗಧಿಕಸೂನೃತಚರಿತನಾಗು (ತೊರರಾ. ೨-೨-೧೮). [ಸಂ.]

ಸೂನೃತಭಾಷಣ (ನಾ). ಸತ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಿಯವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳುವವನು: ವರಗುಣಭೂಷಣ ಸೂನೃತಭಾಷಣ ದುರಿತಕರ್ದಮಶೋಷಣನ (ಇಚಾಂ. ೧೭-೬೬). [ಸಂ.]

ಸೂನೃತವಚನ (ನಾ). ಸತ್ಯವೂ ಮನೋಹರವೂ ಆದ ಮಾತು,— ನುಡಿ: ಎಮಗಂ ಸಮ್ಮೋಹನಮಾದುದಕ್ಕುಮಂದಣ್ಣನ ಸೂನೃತವಚನಮೆಂಬ ಮಂತ್ರಾಕ್ಷರದಿಂ (ಗದಾಯು. ೧-೬೨). [ಸಂ.]

ಸೂನೆ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವ ಸ್ಥಳ ; ಕಸಾಯಿಖಾನೆ. ೨. ಕಟುಕತನ; ಕ್ರೂರತೆ : ಕೊಂಗರ ಹೇಡಿಯಾಟ ಇದು - ಈ ಸೂನೆಯ ಕೊಲೆ! (ಮಂತ್ರಶ. ೧೧೩-೧೦). ೩. ಕಿರುನಾಲಗೆ; ಮೃದುತಾಲು. ೪. ಮಗಳು; ಪುತ್ರಿ. ೫. ಪ್ರಾಣಹಿಂಸೆಗೆ ಕಾರಣವಾಗುವ, ಗೃಹಸ್ಥನು ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿನಿತ್ಯವೂ ವಿಧಿಯಿಲ್ಲದೆ ಮಾಡಲೇಬೇಕಾದ (ಐದು) ಕ್ರಿಯೆಗಳು. 'ಪಂಚಸೂನೆ', 'ಪಂಚಸೂನಾದೋಷ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಸೂನಾ]

ಸೂನೆಗಾಱ (ನಾ). ೧. ಕೊಲ್ಲುವವನು; ಮಾಂಸವನ್ನು ಮಾರಾಟ ಮಾಡುವವನು; ಕಟುಕ: ಮಿಗೆ ಬಸನದಿಂದ ಕೊಲ ಕೊಂದು ಗಡಂ ಸಗ್ಗಕ್ಕೆ ಪೋಪ ಸಲುವಡೆ ಮತ್ತೀ ಜಗದೊಳ್ಗೆಱಿಕೆಮ ಸೂನೆಗಾಱನುಂ ಚಾಲಗಾಱನುಂ ಮಾಣ್ಬವರೇ (ಸಮಹ. ೧೪-೮೬); ಹಲವು ಕಾಲ ಕೊಂದ ಸೂನೆಗಾಱನ ಕತ್ತಿಯಾದರೇನು ಪರುಷ ಮುಟ್ಟಲಿಕೆ ಹೊನ್ನಾಗದೆ ಅಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೭೩); ಕಂಡು ಮಱುಗದೆ ಸೂನೆಗಾಱನ ದಂಡಿಯಲಿ ಮಗನಂ ವಧಿಸಿ . . . ತಂತತಂತದ ನವ್ಯಶಾಕಂಗಳನೊಲಿದು ಮಾಡಿ (ಬಸಪು. ೨೧-೨೧); ಅಡಗು ಮಱೆದುದು ಸೂನೆಗಾಱರ ಹಸರದಂದದಲಿ (ಕುಮಾಭ. ೧೯-೯೦). ೨. ಘಾತಕಿ; ಮೋಸಗಾರ : ಭಕ್ತರೆಂಬವರೆಲ್ಲರು ಲೆಕ್ಕಕ್ಕೆ ಹಾಯ್ದು ದೃಷ್ಟವಪ್ಪ ಜಂಗಮದ ಕೈಯಲು ಕಷ್ಟತನವಹ ಕೂಳಿಗವ . . . ಕೊಂಡುಂಬ ಚಿಕ್ಕ ಸೂನೆಗಾಱರ ನೋಡಾ (ಷಟ್ಸ್ಥಲಮಾ. ೪೨-೧೬೪). [ಸೂನೆ + -ಕಾಱ]

ಸೂನ್ಯಾಸ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ರಚನೆ : ಅಪೂರ್ವಮಪ್ಪ ಶ್ಲೋಕ ಸೂನ್ಯಾಸ ಸಮಾಸ ಸಂಸಾರವಚನರಚನೆಗಳಿನತಿಬಳನುಮಂ ತತ್ಪಭಾಜನಮುಮಂ ಮನಂಗೊಳಿಸಿ (ಸುಕುಮಾ. ೨-೧೫ ವ). [< ಸಂ. ಸುನ್ಯಾಸ]

ಸೂಪ₁ (ನಾ). ೧. ಅನ್ನದೊಂದಿಗೆ ಕಲಸಿಕೊಳ್ಳುವ ವ್ಯಂಜನಪದಾರ್ಥ; ಸಾರು, ತೊವ್ವೆ ಮುಂತಾದ ಮೇಲೋಗರ : ಸುದು ಸೂಪಂ ಘೃತಮಿಲ್ಲ ದೂಟವ (ಸೋಮೇಶ. ೨೧); ಬಹು ಭಕ್ಷ್ಯ ಪರಡಿಪಾಯಸ ಮೋದಕಾಜ್ಯ ದಧಿ ಶಾಲ್ಯನ್ನ ಸೂಪಂಗಳಿಂದೆ . . . ಭೂಮಿಪಂ ಗಿರಿಜಾಧವನನರ್ಚಿಪನಿತಱೊಳ್ (ಚೆಬಪು. ೫೧-೨೨); ಮಿಸುನಿಯವಣ್ಣದ ತೊಗರಿಯ ಬೇಳೆಯ ಕುಶಲದ ಸೂಪಶಾಕಗಳ ಶಶಿಮುಖಿಯರು ಸಂತೋಷದೆ ಬಡಿಸಿದರೊಸೆದು ಭೂಪಾಲನಿಗಾಗ (ಕಂಪವ. ೮-೮೬). ೨. ಭಕ್ಷ್ಯ; ಪಕ್ವಾನ್ನ: "ಸೂಪಂ ಪೂಪಸಮಾಯತದ ಪಕ್ವಾನ್ನಮಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೬೪-೨). ೩. ಅಡುಗೆಮಾಡುವವನು; ಬಾಣಸಿಗ. ೪. ಒಡೆದ ಬಟಾಣಿ. [ಸಂ.]

ಸೂಪ₂ (ನಾ). ತೋಪು; ಉಪವನ (?): ಮೇರುವಿನ ನಡುಗಂಕಣದಿ ಶಿವನದಿಕ್ಕಿನ ಪರುಷ ಗವಿಯ ಮುಂಬಿನೊಳು ಕಲ್ಪದ್ರುಮದ ಸೂಪವಿಹುದೌ ಆ ಸೂಪ ಮಧ್ಯದೊಳು ನವರತ್ನ ತೆತ್ತಿಸಿದ ಭಾಸುರದ ಕುಟ್ಟಿಮಂ (ಪ್ರಭುಪು. ೫-೧೩೫); ಮತ್ತೋರ್ವ ವೈಷ್ಣವಂ ಚೋಳನ ಸುಭಟರುಂ ಚಿತ್ರಚಾರಿಯ ಸೂಪಮಂ ಕೆಡಿಸೆ (ಪ್ರಭುಪು. ೭-೫೩). [?]

ಸೂಪಕ₁ (ನಾ). ಅಡುಗೆಯವನು; ಬಾಣಸಿಗ : ಜನದತ್ತರಾಯನ ಬೀಳ್ಕೊಂಡು ಶಬರಿಯಾ ತನಯನ ನಿಂಬೆಯ ಹಣ್ಣ ಕೊಂಡು ಘನವೇಗದೊಳು ಬಂದು ಸೂಪಕಗೀಯಲು ಅನುಮಾನವಿಲ್ಲದ ಕೊಂದು (ಪದ್ಮಾಚ. ೫-೬೧). [ಸಂ.]

ಸೂಪಕ₂ (ನಾ). ಮೊರ; ಶೂರ್ಪ : ಬಾಲಚಿಂತಾಮಣಿಯ ಮೈದೊಳೆದು ಮಡಿಯೋದಿಸಿ ಲೀಲೆಯಿಂ ಘಂಟಾರವದಿ ಸೂಪಕದೊಳಿರಿಸಿ ಲೋಲಲೋಚನೆ ರತಿಗೆ . . . ಸಲ್ಲೀಲೆಯಿಂದಾಗ ಸಕಲೋಪಚಾರಂಗಳಂ ಗೈವುತಿರ್ದರು ತವಕದಿ (ನವಮೋ. ೧೫-೧೯). [< ಸಂ. ಶೂರ್ಪ?]

ಸೂಪಕಾತಿ (ನಾ). ಅಡುಗೆಯವಳು ; ಬಾಣಸಗಿತ್ತಿ : ಕಾತ್ಯೂಷ ಮುದುಕಿಯರನ್ನು ಮಲಗಿಸಿ, ಸೂಪಕಾತಿಯ ಸಣ್ಣ ಹುಡುಗಿ ಮಾಷ್ಕಾಳನ್ನು ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಬರುವಂತೆ ಒಡಂಬಡಿಸಿ . . . ಸ್ಟೇಷನ್ನಿನ ಕಡೆಗೆ ಓಡಿದಳು (ಪುನರು. ೧೮೯). [ಸೂಪ + -ಕಾತಿ]

ಸೂಪಕಾರ (ನಾ). ಅಡುಗೆಯವನು; ಬಾಣಸಿಗ : ಬುಧಜನಪಾರಿಜಾತನಾಗಿ ಯುವಪಾರಿಜಾತನುಂ ವನ್ನಿಜನಸೂಪಕಾರನಾಗಿ ಯುವಸೂಪಕಾರಭೂತನುಂ (ಎಕ. VI. ಚಿಕ್ಕಮ. ೧೩೭-೫೦; 1130); ಇರವ ಕಂಡರು ಪಾಕದಲಿ ಕೈ ಕರಣವನು ನೆಱೆ ಸೂಪಕಾರನ ಪರಿಯ ಹೊಗಳುತ ಬಂದು ಬಿನ್ನೈಸಿದರು ಭಾಮಿನಿಗೆ (ನಳಚ. ೮-೪೫). [ಸಂ.]

ಸೂಪಕಾರಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಕೊಂಡಸು ಸೂಪಕಾರಕಿ [ಪಾಠಾಂ. ಸೂಪ ತಾಳಿರಕಿ]ಯೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೩೭-೧೯). [ಸಂ.]

ಸೂಪಕಾರತೆ (ನಾ). ಅಡುಗೆಯ ಕೆಲಸ; ಬಾಣಸಿಗವೃತ್ತಿ: ಪತಿಹಿತನ ಷಡುರಸವಿಶೇಷಾನ್ವಿತನನಿತರಾಲಯವಿದೂರ ಪತಿಕರಿಸುವುದು ಸೂಪಕಾರತೆಗೆ (ಕುಮ್ಮಾಉ. ೩-೯೨). [ಸೂಪಕಾರ + -ತೆ]

ಸೂಪಧೂಪನ (ನಾ). ಇಂಗು; ಹಿಂಗು. [ಸಂ.]

ಸೂಪರಣ 'ಸುಪ್ಪರನ' ನೋ.

ಸೂಪಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ೧. ಅಡುಗೆ ಮಾಡುವ ವಿದ್ಯೆ,— ಕಲೆ; ಪಾಕಶಾಸ್ತ್ರ : ವರಸೂಪಶಾಸ್ತ್ರ ಭೃಗು ಚಿತ್ರ ರಸಾಳಂಕಾರ ಗಣಿತ ಗಜಹಯವೈದ್ಯಂ . . . ಕಳಾವಿದನನಿಪುದತಿಚದುರವಿಟಂ (ಮದತಿ. ೧೦-೧೪); ಹಯಶಾಸ್ತ್ರಂ ಸೂಪಶಾಸ್ತ್ರಂ . . . ಎಂಬಿನಿತಱೊಳಂ ಪಡೆದನತಿಕೌಶಲಮಂ (ಪುಷ್ಪದಪು. ೪-೫೫); ಪಿತೃಪಿತಾಮಹಾ ಸೂಪಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರತತಿ ಕೈಕರಣೆಗಳೊಳಧಿಕನ . . . ಪತಿಕರಿಸುವುದು ಸೂಪಕಾರತೆಗೆ

(ಜನ್ಮಾಸ. ೬೦೯. ೧-೮೪). ೨. ಮಂಗರಸ ಎಂಬುವನಿಂದ ಪಾಕಶಾಸ್ತ್ರದ ಮೇಲೆ ರಚಿತವಾದ ಒಂದು ಗ್ರಂಥದ ಹೆಸರು : ಕೋಗಿಲೆಯ ನವಪಂಚಮಂಬೊರೆವ ದನಿಯಂತೆ ಸೊಗಯಿಸಿತು ಸೂಪಶಾಸ್ತ್ರದ ಕವಿತೆಯೊಳ್ನುಡಿಗಳು (ಸೂಪಶಾ. ೮ ಪೀಠಿಕೆ). [ಸಂ.]

ಸೂಪು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಂಬಳಿ: ಮೇಲುತರದ ಪಚ್ಚೆ ವರಸೂಪು ಸಕಲಾತಿ ಜೂಲುಗಳಿಂದೆ ರಂಜಿಸುವ ಕಾಲುವೇಗದ ಶುನಿವಿಡಿದ ಕಿರಾತರು ಸಾಲಿಟ್ಟು ನಡೆದರೊಗ್ಗಿನಲಿ (ಮೋಹತ. ೧೯-೧೦); ಸೂಪು ಸಕಲಾತಿ ಕುತ್ನಿಗಳ ಗದ್ದುಗೆಗೆ ಒಪ್ಪುವ ರತ್ನಗಂಬಳಿಗಳ . . . ಸಾಗಿಸಿದನು (ಶರಲೀ. ೫೧೬).
[ದೇ. ॥ ?./ ಹಿಂ. ಸೂಫ್; ಮರಾ. ಸೂಫವತೀ = ಗಾದಿ; ಹಾಸುಗೆ]

ಸೂಫಿ (ನಾ). ೧. ಮುಸಲ್ಮಾನ ಅನುಭಾವಿಗಳ ಒಂದು ಪಂಥ: ಸೂಫೀತತ್ತ್ವ ಇಸ್ಲಾಮಿಗೆ ಪರ್ಷಿಯದ ಕಾಣಿಕೆ ಇರಬಹುದೆ (ಭಾರದ. ೪೦೬). ೨. ಸೂಫಿಪಂಥವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವವನು; ಸೂಫಿಧರ್ಮದ ಅನುಯಾಯಿ: ಈತನ ತತ್ತ್ವಗಳ ಮೇಲೆ ರಾಮಾನಂದನ ತತ್ತ್ವಗಳೂ ಮುಸಲ್ಮಾನ ಸೂಫಿಗಳ ತತ್ತ್ವಗಳೂ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಬೀರಿವೆ (ಭಾರದ.೩೧೨); ಇವರನ್ನೇ ಪರ್ಷಿಯದ ಜನತೆ ಸೂಫಿಗಳು - ಎಂದು ಕರೆಯುವುದು (ಭಾರದ. ೪೬೦). [← ಅರ. ಹಿಂ. ಸೂಫೀ]

ಸೂಬಹ್‌ದಾರ್ 'ಸುಬೇದಾರ್' ನೋ.

ಸೂಬೆ 'ಸುಬೆ' ನೋ.

ಸೂಯಣ$_1$ 'ಸೂಯಾಣ$_1$' ನೋ.

ಸೂಯಣ$_2$ 'ಸೂಯಿಯಾಣ' ನೋ.

ಸೂಯಾಣ$_1$, ಸೂಯಣ$_1$ (ನಾ). ಅಡುಗೆ ಮಾಡುವ ಸ್ಥಳ; ಪಾಕಶಾಲೆ: ಸೂಯಾಣಂ ಸೂಪಸ್ಥಾನಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೬೭೮ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ). **ಸೂಯಣ$_1$**: "ಸೂಯಣ-ಸೂಪಸ್ಥಾನ" (ಹದ್ದಕೋ.೪೬). [< ಸಂ. ಸೂಪಸ್ಥಾನ]

ಸೂಯಾಣ$_2$ 'ಸೂಯಿಯಾಣ' ನೋ.

ಸೂಯಿಯಾಣ, ಸುಯ್ಯಾಣ, ಸೂಯಣ$_2$, ಸೂಯಾಣ$_2$ (ನಾ). ೧. ಸೂಜಿಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಕೆಲಸ; ಕಸೂತಿಕೆಲಸ: ತಾಮ್ರಕೃಷ್ಣ ಪೀತಸಿತಶ್ರೀಧೃತಮಾಗಿ ಸೂಯಿಯಾಣದ ವಿತಾನಮಂ ಪೋಲ್ತುದಖಿಳಧರಣೀಮಾರ್ಗಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೨೨). **ಸುಯ್ಯಾಣ** : ೧. ಕಂಬಗಳೊಳೆಲ್ಲಂ ಸುಯ್ಯಾಣದ ಚಿನ್ನದ ಪಟೆಯ ಸಕಳವಟ್ಟೆಗಳಂ ಸುತ್ತಿಸಿ (ಪಂಪಭಾ.೩-೪೦ ವ); ಸುಟ್ಟುರೆಗಾಳಿಗೆ ಸುಯ್ಯಾಣದ ತೆರೆಯಂ ಪೊತ್ತೆತ್ತಿ ಬಿಚ್ಚಿದಂತಿರೆ ನಭದೊಳ್ (ಅನಂಪು. ೫-೩೬). **ಸೂಯಣ$_2$**: ೧. ಮಂಗಲಾಪಾತ್ರ ಚೂಡಾಮಣಿಯೆಂಬ ನರ್ತಕಿ ಉಟ್ಟ ಚೆಲ್ಲಣದ ತೊಟ್ಟ ಸೂಯಣದ ಕಂಚುಳಿಕೆಯಯಿಟ್ಟ ಕಸ್ತುರಿಯ ತಿಲಕ (ಧರ್ಮಾ. ೨-೨೬). **ಸೂಯಾಣ$_2$**: ೧. ಕಟ್ಟಿದ ಸೂಯಾಣದ ಮೇಲ್ಗಟ್ಟೋ ನವಪದದ ಮಣಿವಿತಾನಮೊ . . . ಎನೆ ದಿಟ್ಟಿಗೆ ಚೆಲ್ವಾಯ್ತು ನಭದೊಳಮರಾಗಮನಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೨-೪೬); ಹಸುರ್ವಂದರವ ಮುಸುಕಿ ನೆಗದ ಮೇಲ್ಕಟ್ಟುಗಳ ಸೂಯಾಣ ಪಂಚವರ್ಣದ ಚೂಳಿಕೆಗಳೊಪ್ಪಲು . . . ವಿವಾಹಗೃಹವೆಸೆಯಿತ್ತು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೮-೫೩); ಕುಲಸತಿಯರು . . . ನಗರದ ಬೀದಿಯೊಳಡಿದಳಿರಿಡುವಡೆಯೊಳು ಸೂಯಾಣದ ಬೆಳುಪದವಿಯ ಪಾಸಿ (ಜ್ಞಾನ. ೬-೭೧). ೨. ಸೂಜಿಯಲ್ಲಿ ಪೋಣಿಸಿದಂತೆ ಸಾಲಾಗಿ ಸಾಗುವ ಸೈನ್ಯ: ಸೂಚಿಯಾನ — ಸೂಯಾಣ (ಶಮದ. ೨೯೪ ಪ್ರಯೋ). [ಸಂ. ಸೂಚೀಯಾನ]

ಸೂರ್, ಚೂರು$_2$, ಸೂರು$_2$ (ನಾ). ೧. (ಮನೆಯ) ಮೇಲಿನ ಛಾವಣಿ ಮತ್ತು ಅದರ ಇಳಿಜಾರಾದ ಪಕ್ಕ, — ಭಾಗ : "ನೀವ್ರಂ, ವಳೀಕಂ (ಪಟಲಾಂತಂ) - ಈ ೨ ಸೂ(ಜು)ರು" (ಪಲಾಯು. ೫೧-೧೪೮); ನೇರ್ಗಳ್ ಸೀರ್ಗಳ್ ಶಾರ್ಗಳ್ ಸೂರ್ಗಳ್ ಕಾರ್ಗಳ್ ಗುರೂಪಧಾರ್ಥಮೆನಿಕ್ಕುಂ (ಶಮದ. ೪೧); ಪೊಜಿಮಡುವ ಸಡಗರದಿಂ ಸೂತ್ರಾಗೆ ಸುಲಿದ ನೊಸಲೊಳ್ ನೆಲಸೆಕವುನಿಕ್ಕಿ ಪೆಂಡಿರ್ ಪಿಡಿಯ ಪಿಡಿಯ ಪರಿಪೊಜಿಂಟಿರುಮಂ (ಲೀಲಾವ. ೫-೧೧೪ ವ). ೨. (?): ಕರಪಲ್ಲವಂ ಬಿರುಗೆ ಬಾಸಿನ ಸೂರ್ ನನವೊಗ್ಗೆ ಡಾಗರಲ್ ಪಸರಿಸಿ ಕೊಯ್ದು ಮಲ್ಲಿಗೆಯೊಳರ್ಚಿಸಿದಳ್ ಸಹಕಾರಪಾದಮಂ (ಅನಂಪು. ೬-೧೨). **ಚೂರು$_2$** : ೧. "ವಲೀಕಂ, ನೀವ್ರಂ, ಪಟಲಪ್ರಾಂತಂ —೩ ಒಪ್ಪಾರದ ಚೂರು, ಲೋವೆಚೂರು . . . ಇದನ್ನು ಸೂರೆಣಿತಲೂ ಅನ್ನುವರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೦೩). **ಸೂರು$_2$**: ೧. ಸುರಪಥಸು ಸೂರ ಮುಂಬನಿಯಾಲಿಕಲ್ಲು ಬಹುಶರಮಾದ ಗಂಧರ್ವನಗರಮುಂ ಸುಳಿಗಾಳಿ ಚರಿಪ ವಾಯುವಿನಿದಿರ ದೀಪವುಂ ಬೊಬ್ಬುಳಿಕೆಯಂತನಿತ್ಯತೆಯಂ ಪಡೆದಾ ನೆಜ್ ಹೇಸಿಕೆಯ . . . ಕಳೇವರವದುಂ ತಾನಲ್ಲ ತನ್ನದಲ್ಲ (ಸಿದ್ಧೇಪು. ೨೨-೧೩); ಆಕೆ ತಲೆಯಂ ಬಾಚಿಕೊಂಡ ಕೂದಲು ಸೂರೊಳು ಸಿಕ್ಕಿರಲು ಗೋವು ಆ ಸೂರ ಹುಲ್ಲು ಹಿರಿದು ಮೇವಲ್ಲಿ (ಪುರಸೂ. I ೧೬೧); ಹಸಿದ ಹೊಟ್ಟೆಯ ಮೇಲೆ ಉಟ್ಟ ಚಿಂದಿಯ ಮೇಲೆ ಮುರಿದ ಸೂರು (ಶಿಲಾಲ. ೮೬-೧೨). [ದೇ. ॥ ತುಳು. ಸೂರಿ ; ತೆಲು. ಚೂರು]

ಸೂರ$_1$ (ನಾ). ೧. ವೀರ; ಶೂರ; ಪರಾಕ್ರಮಿ : ಯದುಕುಲೋತ್ತಮ . . . ಮದನಾಪರಾವತಾರಂ ಸೂರಸಮುದಾರನಧಿಕಬಲಭಂತ ದಾಸಾರ್ಹನೆಂದೆಂಬ ಕಿಜುವರೆಯದವನೀನಾಥನು (ರಾಘಚ. ೧೦-೧೪); ವೀರಗಾಸೆಯ ಸೊಗಸಿಂದಲಿಳಿಯ ಬಿಟ್ಟು ಸೂರ ಚಿಮ್ಮುರಿ ಸುತ್ತಿ ಶಿರಕೆ (ಜ್ಞಾನಚ. ೪-೪); ಆರಯೆ ವಿಷಯಾವಳಿಯೊಳ್ ವೈರಾಗ್ಯಸುಲಭಮೊಳ್ಪನಜಿವರ್ಗೆಂದಾ ಸೂರವಡೆ ಸೂಜೆಗಾಜಿಂ ಸಾರಸಭವಸನ್ನುತಂಗೆ ಬಿನ್ನತಿಗೆಯ್ವಂ (ಚಕಬ. ೪೦). ೨. ಕಾಡುಹಂದಿ: ಕಂಠೀರವಂ . . . ಭಲ್ಲೂಕ ಜಂಬುಕಂ ಚೇಳ್ಮೃಗ ಸೂರ ಕೆನ್ನಾಯಿ ತೋಳಂ . . . ಜಲ್ಲಿಮಿಗಗಳಿಂದಾ ವಿಪಿನ ಜಸವೆತ್ತುದು (ವಿಕೋಪು. ೧೦-೩೦). [< ಪ್ರಾ. ಸೂರ./ ಸಂ. ಶೂರ]

ಸೂರ$_2$ (ನಾ). ನೇಸರು; ಸೂರ್ಯ: "ರವಿ ಮಾರ್ತಂಡಂ . . . ಸೂರನರ್ಕಂ ತರಣಿ ಸಪ್ತಾಶ್ವನಾದಿತ್ಯನಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೯-೬೪); ವಹ್ನಿರಹಿತಂ ಧೂಮಾರ್ಚಿಗಳ್ ದ್ಯುಮಣಿ ಪುಟ್ಟೆ. ಮೇಣ್ ಸೂರೇಂದುದ್ಯುತಿಗಳ್ ಕವಲ್ತಿರೆ (ಲೋಕೋಪ. ೪-೬೩); ಸೂರನಾ ಪುರದವರಂತೆ ರಾಗದೊದವಂ ತಳೆದೆಯ್ದಿದನಸ್ತಶೈಲಮಂ (ನೇಮಿಪು. ೯-೬೬).
[ಸಂ.]

ಸೂರಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). ವಿರಮಿಸು (?) : ಆ ಸಹಸ್ರಾಮ್ರವನಮಧ್ಯದೊಳ್ಸೂರಂಬಡೆಯೆ ಶಚೀದೇವಿ ವಿರಚಿಸಿದ ವಿಚಿತ್ರವರ್ಣಪೂರಪುಷ್ಪೋಪಹಾರಭೃಂಗಾರಾದಿಮಂಗಳದ್ರವ್ಯ ಶೋಭಾಂಗಸಂಗತಿವೆತ್ತ ವಿಶಾಳಶಶಿಕಾಂತಶಿಲಾತಳದೊಳ್ಶಿಬಿಕೆಯಂ ತಂದಿಟ್ಟು (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೬-೪ ವ). [ಸೂರ್? + ಪಡೆ$_1$]

ಸೂರಕತ್ತಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ ; ಚಿಕ್ಕದಾದ ಚೂರಿ : ಕಡಿತಲೆ ಕಠಾರಿ ಬಲಭದ್ರ ಚಕ್ರಂ ಮಡ್ಡು ನಿಡುಸುರಗಿ ಸೂರ[ಪಾಠಾಂ. ಶೂಲ]ಕತ್ತಿಗೆಯೆಂಬ ಕೈದುವಂ ಹಿಡಿದು ಕಾಲಾಳ್ಗಳೋವದೆ ನೆರೆದುದು (ಸೋಮಚ. ೫-೨೬). 'ಸೂರಕತ್ತಿ' ಪಠಾ. [ಸೂರ$_0$ (< ಸೂರು$_3$) + ಕತ್ತಿಗೆ./ ತೆಲು. ಸೂರಕತ್ತಿ = ಚಿಕ್ಕಚೂರಿ]

ಸೂರಣ (ನಾ). ತರಕಾರಿಯಾಗಿಯೂ ಔಷಧವಾಗಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಡ್ಡೆ; ಸುವರ್ಣಗಡ್ಡೆ: "ಸೂರಣಾಹ್ವಯಂ ಕಂದಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೬-೨೬); ತಗರಂ ಕೊಳ್ಮುಳಿ ಸುಗ್ಗಿ ಕಗ್ಗೊಟಲೆ ಕೊಟ್ಟಿಲ್ ಸೂರಣಂ ಶುಂಠಿ . . . ಈ ಪೇಟ್ಟ ಮರ್ದುಗಳಂ ಪುತ್ತಿನ ಮಣ್ಣುಮಂ ಕದಡಿ ಕಾಸಿಟ್ಟೆಯ್ದೆ ಪೊಯ್ಯುವ ಬಾವುಗಳುಂ ತೀರ್ಚುಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೨೪೦); ಈ ಚೂರ್ಣಕ್ಕೆ ಸೂರಣದ ಗೆಡ್ಡೆಯ ಚೂರ್ಣವಂ ಕೂಡಿಸಿ ಹನ್ನೆರಡುದಿವಸ ಸೇವಿಸಿದಲ್ಲಿ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಯು ಪರಿಹಾರ ವಾಗುವುದು (ಸಕವ್ಯ. ೧೧೩). [ಸಂ.]

ಸೂರಣಕಂದ (ನಾ). = ಸೂರಣ : "ವೀರಃ— ಸೂರಣಕಂದ, ಕಿಜುನೆಲ್ಲಿ, ಕಳವಿ, ವೃಷಭಕ, ವಡಮರ, ಕಣಗಿಲು" (ಓಷಧಿ. ೧೫೪). [ಸಂ.]

ಸೂರಣಗಡ್ಡೆ (ನಾ).= ಸೂರಣ: ಶಾವಗಡ್ಡೆ, ಸೂರಣಗಡ್ಡೆಗಳನ್ನು ಕುಚ್ಚಿ ತಿನ್ನಬಹುದು (ಕುಂಓಂ. ೫೧). [ಸೂರಣ + ಗಡ್ಡೆ]

ಸೂರಬಿಂಬ (ನಾ). ಸೂರ್ಯನ ಬಿಂಬ,— ಮಂಡಲ : ಸೂರಬಿಂಬವೆ ಪೋಪ ವೀರಾರಿ ಸಗ್ಗದ ದಾರಿ ಗಡೆಂದದ ಬಟ್ಟು ನಾರಿಯೊಳ್ ಮಲಗಿ ಮೋಹದ ಚಂದ್ರಬಿಂಬದ ವಾರಿಯ ತೆಗೆದಯಿದೆಂತೊ (ವರ್ಧಮ. ೮-೩೬). [ಸಂ.]

ಸೂರಲು (ನಾ). ನೀರಿನ ಚಿಲುಮೆ : ಇಷ್ಟೊಂದು ಮಾತುಗಳು ಅವಳ ಬಾಯಿಂದ ಸೂರಲುನೀರಿನಂತೆ ಧಾರೆಯಾಗಿ ಬಂದುವು (ಮರಡು. ೩೫). 'ತೂರಲು' ಪಠಾ.
[ಸೂರು$_7$ + - ಅಲು (< - ಅಲ್$_2$)]

ಸೂರಲಿಡು 'ಸೂರುಳಿಡು' ನೋ.

ಸೂರಳು 'ಸೂರುಳ್₂' ನೋ.

ಸೂರಾಡು 'ಸೂಱೆಯಾಡು' ನೋ.

ಸೂರಾಪತ್ಯ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಸೂರ್ಯಪುತ್ರ; ಶನಿ: ಸಿತಂ ಧಾತ್ರೀತನೂಜಾತನಂ ಸೂರಾ[ಪಾಠಾಂ. ಸುರಾ, ಸೂರ್ಯಾ]ಪತ್ಯನನಕ್ಕೆ ವೀಕ್ಷಿಸೆ ಪರಸ್ತ್ರೀಲೋಲನಾ ಮಾನವಂ (ಜಾತತಿ. ೨೧-೬). [ಸಂ.]

ಸೂರಿ₁ (ನಾ). ೧. ಪಂಡಿತ; ವಿದ್ವಾಂಸ : "ಸೂರಿ ಮೇಧಾವಿ . . . ಭಾರತಿಯೆನಲ್ಕೆ ವಿದ್ವಾಂಸನೆನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೬೬-೨); ತಾರೇಶಂ ನಿಲೆ ಮೇಷದೊಳಾರಂ ಮೊದಲಾಗೆ ಷಡ್ಗ್ರಹಂ ನೋಡೆ ನೃಪಂ ಸೂರಿನೃಪಪ್ರತಿಮಗುಣಂ ಚೋರಂ ನಿರ್ಧನನೆನಿಕ್ಕುಮಾತಂ ಕ್ರಮದಿಂ (ಜಾತತಿ. ೨೦-೧); ಸೂರಿಗಳು ಬಣ್ಣಿಸೆ ಸುಧಾರೋಚಿ ಕಣ್ಗೆಸೆದುದು (ಪಚಾರಾ. ೩-೯೭); ವೀರನಾರಾಯಣನ ಕವಿ ಲಿಪಿಕಾಱ ಕುವರವ್ಯಾಸ ಕೇಳುವ ಸೂರಿಗಳು ಸನಕಾದಿಗಳು ಜಂಗಮಜನಾರ್ದನರು (ಕುವ್ಯಾಆ. ೧-೬). ೨. [ಜೈನ] ಮುನಿಗಳನ್ನು ಗೌರವಸೂಚಕವಾಗಿ ಸಂಬೋಧಿಸುವ ನುಡಿ : ವೀರಸೇನಾಚಾರ್ಯರೊಪ್ಪುವ ಸೂರಿ ಜಿನಸೇನರ ಜಿನಾಗಮಸಾರಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳೆನಿಪ ವರನೇಮಿಚಂದ್ರಮರ . . . ಪದಕೆ ನಮೋ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧-೧೭). [ಸಂ.]

ಸೂರಿ₂ (ನಾ). ಬೀಡಿ, ಸಿಗರೇಟು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಹೊಗೆಯನ್ನು ದೀರ್ಘವಾಗಿ ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ : ಸೋಹಮ್ಮುಯೆಂದೆಂಬ ಕೊಳವಿಯನ ಹಚ್ಚಿ ಬಾಹಪೂರಕ ಸೂರಿಯನೆ ಸೇದುತಾ ಆಹ ರೇಚಕವೆಂಬ ಹೊಗೆಯನೆ ಬಿಡುವುತಮಾಹ ಕುಂಭಕವೆಂಬವುಸುರನೆ ಹಿಡಿವುತ್ತ (ಬಿದಾವ. ೫೮-೯). [< ಜುರ್ರಿ]

ಸೂರಿಗೆ (ನಾ). ಸಣ್ಣ ಕತ್ತಿ; ಚೂರಿ : ಪುಡಿ ಬಾಣ ಸೂರಿಗೆ ಕೋಲೀಟಯು ಜವುದಂಡೆ ವುಡಿಸಸ್ತ್ರ ಹೊಗೆ ಬಾಣವುರಿಯಾ (ದೇವಾಂಪು. ೩-೨೦೩); ಸುರಿಗೆ ಸೂರಿಗೆ ಸಬಳ ಸಬಳೆಗಳುಬ್ಬಿ ಸರಿಬೆಸನದಿ ಹೊಯಿದಾಡಿದರು (ದೇವಪು. ೪-೪೯). 'ಸುರಿಗೆ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಛುರಿಕಾ./ ತೆಲು. ಸೂರಿ]

ಸೂರಿಜನ (ನಾ). ವಿದ್ವಾಂಸರಾದ ಜನ; ಪಂಡಿತಜನ: ರಾರಾಜಿಸಿದತ್ತಾ ರಾಜಸಭೆಗೆ ನಿರುಪಮಸೂರಿಜನಂ ಪರಸೆ ಧರ್ಮವೃದ್ಧಿಯ ಘೋಷಂ (ಪುಷ್ಪಪು-೬). [ಸಂ.]

ಸೂರಿದ 'ಸೂರಿಯ' ನೋ.

ಸೂರಿಪಾನ 'ಸೂರೆಪಾನ₁' ನೋ.

ಸೂರಿಪಾನಿ 'ಸೂರೆಪಾನ₁' ನೋ.

ಸೂರಿಪಾಣೆ 'ಸೂರೆಪಾನ₁' ನೋ.

ಸೂರಿಯ, ಸೂರಿದ (ನಾ). ನೇಸರು; ಸೂರ್ಯ: ಮಿಂಚುಬುಳುವಿನ ಕಿರಣವೆತ್ತಲು ಹೊಳಹಿದೆತ್ತಲು ಕೋಟಿಸೂರಿಯರ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೩-೭೦); ನೀರಡಿಸಿದ ಕುದುರೆಗೆ ನೀರ್ಗುಡಿಸಲು ಸೂರಿಯನಂಬುಧಿಗಿಳಿದ (ವೀಣಪತ. ೨೮-೪೦); ಇಂದುಧರನ ಎಡಬಲದಲ್ಲಿ ಸೂರಿಯಚಂದ್ರರು ಮೆರೆದು ರಾಜಿಪರು (ಕಷೂಶ. ೫). **ಸೂರಿದ** : ಹರಿಯಾಗು ಹರನಾಗು ಕರಿಮುಖನಂತಾಗು ಸುರಪ ಸೂರಿದನಂದವಾಗು (ಅಮುಸಾಂ. ೩-೯೩); ವನರಲೋಕಜನನಿ ಸೂರಿದನೆಂಬ ದೇವಗೆ ಅನುದಿನ ಬೆಳಗುವಾರತಿಯೋ ಎನಲೊಪ್ಪುವ ಸಂಪಿಗೆಯ ಪೂದೊಂಬೆಯ (ಜ್ಞಾನತ. ೫೫-೭೦). [< ಸಂ. ಸೂರ್ಯ]

ಸೂರಿಯಕಾಂತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ: ಜಡೆಸರ ಸೂರಿಯಕಾಂತಿ ಮೌಕ್ತಿಕಗಳ ಮುಡಿವಲೆ ಮೆಱೆವ ಬಾವುಲಿಯ ನಿಡುಗುರುಳಿನ ಮುತ್ತಿನ ಕುಚ್ಚಿನಿಂದ ಬಲ್ಪೆಡಗಾಗಿ ಮೆಱೆದರು (ಕಂನವಿ. ೨೮-೪೨). [< ಸಂ. ಸೂರ್ಯಕಾಂತಿ]

ಸೂರಿಯಗ್ರಹಣ (ನಾ). ಸೂರ್ಯಗ್ರಹಣ : ಪ್ರಜೋತ್ಪತ್ತಿಸಂವತ್ಸರದ ಚಯಿತ್ರ ಬ ೩೦ ಲು ಸೂರಿಯಗ್ರಹಣದಲು . . . ಕೊಟ್ಟ ದಾನಶಿಲಾಶಾಸನ (ಎಕ. IV (R), ಕೊಳ್ಳೇಗಾ. ೬೩-೧೫೦: 1392). [< ಸಂ. ಸೂರ್ಯಗ್ರಹಣ]

ಸೂರಿಯಪುಟ, ಸೂರ್ಯಪುಟ₁ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಟ್ಟೆ; ಮಕಮಲ್ಲು: ಪಟ್ಟೆಯ ಸುರುಳು ಸೂರಿಯಪುಟ ಹೊಸ ಹೊನ್ನ ದಟ್ಟಿ ಬಿಳಿಯ ದುಕೂಲಗಳ ಪಟ್ಟಗೆಗಳ ಚಲುವಾಂತ ಮಳಿಗೆಗಳು (ಕಂನವಿ. ೬-೭೦). **ಸೂರ್ಯಪುಟ₁**: ಸೂರ್ಯಪುಟಾದಿ ಛತ್ರವನ್ನುಪಯೋಗಿಸುವುದರಿಂದ . . . ಮನಸ್ಸಿನ ವಿಲಾಸಕ್ಕೆ ಸ್ನೇಹಗೂಡಿರುವುದು (ಶಕಪ. ೫೭); ಪೊಸಮುತ್ತಿನೊಚ್ಚರದ ಜಲ್ಲರಿಗಳಿಂದೆ ಶೋಭಿಸುವ ಸೂರ್ಯಪುಟದ ಮೇಲುಕಟ್ಟಿನ್ಮೆರೆಯೆ (ನವಮೋ. ೧೯-೧೭); ಊಳಿಗದ ಹೆಣ್ಣುಗಳು ತಂದು ಮಡಗಿದ ಸೂರ್ಯಪುಟದ ಸುಪ್ಪತ್ತಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರಾಪೀಡನು ಕುಳಿತುಕೊಂಡನು (ವಚಕಾ. ೫೭).

ಸೂರೀಪುಟದ ಹುಳು = (ಆಲಂ) ಹೊಳಪಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಹುಳು : ಸೂರೀಪುಟದ ಹುಳುವಿನ ವರ್ಣವಾಗಿಯಿರುವ ವಜ್ರಗಳಿಗೆ ಸೂರ್ಯನೆ ದೇವತೆ (ಸೌಗಂಧಿ. ೩೬೪-೪). [< ಸಂ. ಸೂರ್ಯಪಟ?./ ತೆಲು. ಸೂರೆಪುಟ, ಸೂರ್ಯಪಟ]

ಸೂರಿಯಸೂನು (ನಾ). ೧. ಸೂರ್ಯನ ಮಗ. ೨. ಸುಗ್ರೀವ : ಪವನಂಬನು ಸುರಪ ಸೂರಿಯ[ಪಾಠಾಂ. ಸೂರ್ಯರ]ಸೂನುಗಳ ಸಂಗರದ ಸಮಯದನೂನ ಸಾಹಸವನು (ತೊರರಾ. ೪-೪-೧೬). [< ಸಂ. ಸೂರ್ಯಸೂನು]

ಸೂರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸೂರೆಮಾಡು (?) : ಹಾರಿ ತುರವೀರ ತತ್ತರಿಸೆ ಕರಚರಣ ಮನ ಸೂರಿಸಿತು ಸಲ್ಬುದಹಿಜಾತನೆಂಬಾಕ್ಷಿಂ (ಜನಮು. ೪-೫೦). [ಸೂರ (< ಸೂಱೆ)? + - ಇಸು]

ಸೂರಿಹಣ್ಣು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಣ್ಣು : ಕಾರಿಹಣ್ಣು ಸೂರಿಹಣ್ಣು ಕಿಸ್ಕಾರದ ಹಣ್ಣು ನೇರಳೆಹಣ್ಣುಗಳಿವೆ (ಕೃಷ್ಣಪೂ. ೧೩). [ಸೂರಿ₁ + ಹಣ್ಣು (< ಪಣ್₃)]

ಸೂರು₁ (ಕ್ರಿ). ಹರಡು; ಸಾರು; ಪ್ರಚಾರಮಾಡು : ಸುದ್ದೀ ಸೂರುವವರು ಸುದ್ದೀ ಹುಟ್ಟಿಸುವವರಷ್ಟೇ ಕೆಟ್ಟವರು (ವೋಹಿನೀ. ೮); ಅಂತರಂಗದಧಿನಾಯಕನು ಸುದ್ದಿಯನು ಸೂರುವೊಲು ಬುದ್ಧಿಯನು ಮಾರುವೊಲು ಎದ್ದು ಹೇಳಿದನೊ (ಗಂ. ೧೯-೪). [< ಸಾಱು?]

ಸೂರು₂ 'ಸೂರ್' ನೋ.

ಸೂರು₃ (ನಾ). ಸಣ್ಣ ಕೈಗತ್ತಿ : 'ಸೂರುಕತ್ತಿ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಛುರೀ]

ಸೂರು₄ (ನಾ). ೧. ಧ್ವನಿ; ಉಲಿ; ಸ್ವರ : ಅವರಲ್ಲಿ ಮುಂದಿನವರಿಬ್ಬರಿಗೆ ಹಾಡುಗರೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಹಿಂದಿನವನಿಗೆ 'ಜೇ' ಅಥವಾ 'ಗೀಗೀ'ಯವನೆಂದೋ ಸೂರಿನವನೆಂದೋ ಹೇಳುವರು (ಸುವರ್ಣ. ೪೧). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ: ಎಲ್ಲಮ್ಮದೇವತೆಯ ಭಕ್ತರು 'ಜಗ' ಹೊತ್ತು ಮಲಗವಾಡಿ, ಚೌಡಕಿ, ತುಂತುಣಿ, ಸೂರು, ಗಟ್ಟೆ, ತಾಳ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಸಂಗ ಜೋಡಣೆಯೊಡನೆ ಹಾಡಿ (ಕನ್ನಜಾ.೩೧). 'ಸರ₂' ಪರಾ. [<– ಮರಾ. ಸೂರ್./ ಸಂ. ಸ್ವರ]

ಸೂರು₅ (ನಾ). ಶಿಷ್ಯ; ಛಾತ್ರ (?) : ಹರಿತವಿಟ್ಠಾವಜ್ಝರ ಕೂಚಗಳು ಹರಿತವಿಟ್ಠಾವಜ್ಝರ ಸೂರುಗಳು . . . ಕಪಿನೂಕನವಜ್ಝರ ಅಣ್ಣಮದೇವರು ಜಾಮದಗ್ನ ಪಿಲ್ಲುಗಳ ಕೇಶವದೀಕ್ಷಿತರು (ಎಕ.V (R), ತಿರುಮ.೧೭-೪೯: 1397). [?]

ಸೂರುಕತ್ತಿ (ನಾ). = ಸೂರು₃ : "ಶಸ್ತ್ರೀ, ಅಸಿಪುತ್ರೀ, ಛುರಿಕಾ, ಅಸಿಧೇನುಕಾ– ಳ ಸುರಿಯ ಕತ್ತಿ, ಸೂರುಕತ್ತಿ, ಚೂರಿ, ಬಾಕು, ಸುರಿಗಿಕತ್ತಿ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೬೬). 'ಸೂರಕತ್ತಿಗೆ' ಪರಾ. [ಸೂರು₃ + ಕತ್ತಿ]

ಸೂರುಗಲ್ಲು (ನಾ). ಮೇಲ್ಛಾವಣಿಯ ಇಳಿಜಾರಾದ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕಲ್ಲು; ಲೋವೆಗಲ್ಲು : ಕರ್ನಾಟಕರೀತಿಯ ಶಿಲ್ಪಿಗಳು ಎರಡು ತರದ ಸೂರುಗಲ್ಲನ್ನು (ಲೋವೆಕಲ್ಲನ್ನು) ಉಪಯೋಗಿಸಿರುತ್ತಾರೆ (ಮೈಪಾಸ್ತು. ೪೦). [ಸೂರು₂ (< ಸೂರ್) + ಕಲ್ಲು(< ಕಲ್₃)]

ಸೂರುಳ್₁, ಸುರುಳ್₂ (ಕ್ರಿ). ಸೂರುಳ್ತು, ಸೂರುಳ್ದು(ಭೂತನ್ಯೂ) ಆಣೆಯಿಡು ; ಶಪಥಮಾಡು: "ಸೂರುಳ್ - ಶಪಥೇ (ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಮಾಡು)" (ಶಮಧಾ); ನೀನೆನಗೆ ಸೂರುಳ್ತು ಪೋಗನೆ ಪಂಚಮಹಾಪಾತಕದೊಳಗಾವುದಂ ಸೂರುಳ್ದೊಡೆ ನಂಬುವೆಯೆಂದೊಡೆ (ಚಾವುಂಪು. ೨೫೭); ತನ್ನ ಮೇಲೆ ಸೂರುಳ್ದು ಮಾರ್ನುಡಿಯದಂತು ಮಾಡಿ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೧೫-೭೧ ವ); ನೊಂದ ಮನದ ಕಂದಂ ಕಳೆಯಲೆಂದು ಸೂರುಳ್ತು ಕಾಲ್ಪಿಡಿವ ಕಾದಲಂಗಟಲ್ದು (ಅನಂಪು. ೮-೧೭ ವ). **ಸುರುಳ್₂** : ಮದನಂ

ತಂಗೆಯನೀವೆನೆಂದು ಸುರುಳ್ದಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ.೧೫-೭೦).

[ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಚೂಳ್, ಚೂಳುಱು; ಮಲ. ಚುಟಱು; ತುಳು. ಸೂಲು = ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡುವಿಕೆ; ಆಣೆಯಿಡುವಿಕೆ]

ಸೂರುಳ್$_2$, ಸುರುಳ್ಳು$_2$, ಸೂರಳು, ಸೂರುಳು (ನಾ). ಆಣೆ; ಶಪಥ; ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ: ''ಶಪಥಂ ಸೂರುಳ್'' (ವಸ್ತುಕೋ.೮೦-೩೪); ತೂಱ್ ತೂಱೆಯೆಂಬ ಮಾತನನಿತಿಲ್ಲದೊಡಾಂ ತೂಱೆವೆಂ ದಲೆಂದೊಡಾ ತೂಱೆಯೊಳ್ ಪೋಯ್ತು ಸೂರುಳಿನೆ ಸೂರುಳವೇವುವೊ ನಂಬೆನೆಂಬುದುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೭೫); ಸೂರುಳಂ ಸೂರುಳಿಡು ಬೇಗ ಕಾಡದೆ ಕಳುಹಿದಪೆನೆಂದನು (ಹಚಕಾ. ೮-೫೭). **ಸುರುಳ್ಳು$_2$:** ''ಶಪನಂ, ಶಪಥಃ . . . ಸುರುಳಿನ ಪೆಸರು'' (ನಾಚಿರಾ. ೯೫). 'ಸುರುಳಿಡು' ಪರಾ. **ಸೂರಳು :** ತಾಪಸೋತ್ತಮ ಮೂಹುರ್ಘುವದಯ್ಯನ ನೇಮವೇ ಪರಣವಾಗಿ ಗಮನಿಸದಂತೆಯಾಗಸದಿ ಗೋಪನಿಂದಂ ಹರೀಶ್ವರನಿಟ್ಟ ಸೂರಳಂ ವಿಾಱ ಲಸಮರ್ಥನಾಗಿ (ರಾಘಚ. ೧೪-೫೩). **ಸೂರುಳು :** ಎನಗುಟ್ಟಿದ ನಲ್ಲರೆಂಬರ್ ತನುಜಾನುಜರಗ್ರಜನ್ಮರಪ್ಪರ್ ಕೇಳೆಂದೆನುತಂ . . . ಸೂರುಳನಿತ್ತಳ್ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೪-೨೦); ಇವರ್ಗೆ ತಿರುವಾರೂರೊಳೊರ್ವ ವರವನಿತೆಯುಂಟವಳತ್ತ ಪೋಗೆನೆಂದೆಮಗೆ ಸೂರುಳನಿಟ್ಟು ಶಿವಸನ್ನಿಧಿಯೊಳು ಸಂಕಿಲೆಯ ಪರಿಣಯನವಹುದು (ಸೌಂದಪು. ೧೩-೨೨); ನಿಮ್ಮೊಳು ನೂಱುನಾಲ್ಕರು ಆ ಕುಮಾರರು ಬೇಱೆ ನೀನಿಹುದೊಬ್ಬ ಬೇಱೆಂದು ನೂಕಿ ಸೂರುಳುಮಾಡಿಬಿಟ್ಟರೆ ನಾಕುಜಾವದೊಳಿಹರು ಮಱುದಿನವಾ ಕುಮಾರರು ತಮ್ಮೊಳೊಂದಾಗಿಹರು ಗೆಳೆಯಾಗಿ (ಕುಮ್ಮಾಅ. ೬-೭). [< ಸೂರುಳ್$_1$]

ಸೂರುಳಿಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಆಣೆ ಇಡಿಸು ; ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡಿಸು : ಸುಂದರಿ ನವೇಂದುಮಣಿ ಮುಕುರಂದಳೆದೊತ್ತಿರ್ದಳುರದೊಳಿನ್ನುದಯಂಗೆಯ್ವಂದನ್ನ ಕೊಂದೆ ನೀನೆಂದಿಂದುವಿ ನೆರ್ದೆಯಂಟ ಸೂರುಳಿಡಿಸುವ ತೆಱದಿಂ (ಕಾದಂಬ. ೨೨೯). [ಸೂರುಳಿಡು + - ಇಸು$_1$]

ಸೂರುಳಿಡು, ಸುರುಳಿಡು, ಸೂರಳಿಡು (ಕ್ರಿ). ಆಣೆಯಿಡು; ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಮಾಡು: ಸೂರುಳಿಟ್ಟು ಪುಸಿಯಲ್ ಭಾಷಾಪರಿಪಾಲಕಂ . . . ದುಷ್ಕಲಂ ಧನಿಕಂ ಸತ್ಕುಲಜಾತನ್ನೆ (ಸೋಮೇಶ. ೫೨); ಇಲ್ಲದ ದೋಷಮಂ ಬಱಿದೆ ಕಲ್ಪಿಪನಲ್ಪಮನಿಷ್ಪ ತಪ್ಪನೊಲ್ದೆಲ್ಲರೊಳಾಡುವಂ . . . ಸೂರುಳಿಟ್ಟಲ್ಲದೆ ನಂಬದೀ ದುರುಳನಂ ನೆಱೆ ನೀಗುವೆನೆಂದು ಪೇಳ್ ಸಖೀ (ರಾಜಶೇ. ೧೧-೧೬೭); ತೂಂಕಡಿಸುತೆ ಸುಯ್ಯುತಾಗುಳಿಸುತಂಜುತ ಸೂರುಳಿಡುತ್ತ . . . ಶಂಕರ ಶಂಕರಾಯೆನಲ್ತಡೆಯದು ಜಿಹ್ವೆ (ಶಂಕಶ. ೨೭). **ಸುರುಳಿಡು:** ಈ ಪಡೆಯು ನಾಯಕರೆಂದಹಿತೆಂಬೆಡಹುಕಲ್ಗಳ ಶೇಷವನು ಕಿತ್ತಡಿಗೆಯೊಪ್ಪಿಸದಿರಲು ನಾವಲ್ಲೆಂದು ಸುರುಳಿಡಲು (ಜಿರಾಮಾ. ೪೫೪-೭). **ಸೂರಳಿಡು:** ವೈರಮಂ ಬಿಟ್ಟೀ ಮಹಾಲಿಂಗದಡಿಮುಡಿಯನಾರು ಕಂಡವರಧಿಕವೆಂದು ಹರಿವಿಧಿಗಳುಂ ಸೂರಳಿಟ್ಟುಂ (ಗುರುಚಾ. ೪-೪೨). [ಸೂರುಳ್$_2$ + ಇಡು$_1$]

ಸೂರುಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಆಣೆಯಿಡುವಂತೆ ಮಾಡು; ಆಣೆಯಿಡಿಸು : ಮುಂ ಕಾಣದುದರ್ಕೆ ಕಾರಣಮಂ ಪೇಟೆಂದು ಬೆಸಗೊಂಡಳ್ಗೆ ಕಾರಣಮಂ ನಿನಗೆ ಪೇಟ್ವಪ್ಪೆಂ ನೀನಾರ್ಗಂ ಪೇಟೆಯಪ್ಪೊಡೆಂದು ಸೂರುಳಿಸಿ ಇಂತೆಂದು ಪೇಟ್ದಳ್ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೪೪-೧೦); ಸೂರುಳಿಸಿ ನೆಱೆ ಬಾಯ ಕಟ್ಟಿ ಹಣವಂ ಕೊಳಲು ಕಲಿವುದೆಂದೊಬ್ಬ ಕುಂಟಣಿ ಮಗಳ ಬೋಧಿಸಿದಳು (ಸೋಮುಚ. ೨-೪೦); ಮಿಗೆ ಕನಲುತರ್ಜುನನಱಿದನಾ ದ್ರೌಪದಿಯ ಸೂರುಳಿಸಿ (ಕುಮ್ಮಾವಿ. ೯-೩೫). ೨. ಆಣೆಯಿಡು; ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಮಾಡು : ಇನಿತಾನುಂ ಸೂಟುಗ್ ಸೂರುಳಿಸಿ ನಿರ್ಭಯಂ ಕೊಂಡು ಬಲ್ಲನಪ್ರತಿಮಲ್ಲಂ ಎಱೆಸಿ ನೀವಿ ಜೇವೊಡೆಯ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೩); ಬೇಗದಿಂದೀ ಗುಂಡದೊಳು ಮುಳುಗಿ ಸೂರುಳಿಸಲಾಗಿ ಬಿಟ್ಟಪೆವು (ಸಿದ್ಧೇಪು. ೧೪-೪೧); ನಾರಿ ನಿನಗೆ ಕೂರ್ಪೆನೆಂದು ಸೂರುಳಿಪುದು ಕೂಡೆ [ಪಾಠಾಂ. ಸುರುಳಿಡಿವುದಾಕೆ] ಪೊಯ್ಕೆ ದೂರ ಪೋಪುದೊಡನೆ ಬರ್ಪುದಪ್ಪಿಕೊಳ್ವುದು (ಜಸವ. ೧೧-೫೩). [ಸೂರುಳ್$_2$ + - ಇಸು$_3$]

ಸೂರುಳು 'ಸೂರುಳ್$_2$' ನೋ.

ಸೂರುಳುಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡು; ಆಣೆಯಿಡು : ಅಡಗಂ ತಿಂಬವರುಂ ಕೆಲವೆಡೆಯೊಳ್ಗೋಮಾಂಸಮೆಂದು ಸೂರುಳುಗೆಯ್ವರ್ (ಸಮಪ. ೭-೧೯).

[ಸೂರುಳು (< ಸೂರುಳ್$_2$) + ಕೆಯ್$_1$]

ಸೂರುಳ್ಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಮಾಡಿಸು; ಆಣೆಯಿಡಿಸು : ಎಮ್ಮ ಪಿರಿದಪ್ಪ ಭೋಗಕ್ಕಂತರಾಯಮಕ್ಕುಮದಱಿಂ ಮುನ್ನಮ ಪೇಟ್ವೆನೆಂದು ಕೈಯಂ ಮುಗಿದು ಸೂರುಳ್ಗೊಂಡೊಡಂಬಡಿಸಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೧೩೯). [ಸೂರುಳ್$_2$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಸೂರುಳ್ತು 'ಸೂರುಳ್$_1$' ಪರಾ.

ಸೂರುಳ್ದು 'ಸೂರುಳ್$_1$' ಪರಾ.

ಸೂರೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ನೊಱಮ್ಬಾಧಿರಾಜಬಿನ್ನಪದಿನ್ನ ನೀತಿ ಮಾರ್ಗ್ಗ ಪೆರ್ಮ್ಮಾನಡಿಗಳು ನೊಳಮ್ಬಾಧಿರಾಜರು ಸೂರೂರಂ ಬಾಳ್ಗಳ್ಚುಗೊಟ್ಟರ್ (ಎಕ. X, ಕೋಲಾರ.೭೯-೧೩; ಸು. 890). [? + ಊರ್]

ಸೂರೆ 'ಸೂಱೆ' ನೋ.

ಸೂರೆಕಾರ 'ಸೂಱೆಗಾಱ' ನೋ.

ಸೂರೆಕೊಳ್ 'ಸೂಱೆಗೊಳ್' ನೋ.

ಸೂರೆಗ 'ಸೂಱೆಗ' ನೋ.

ಸೂರೆಗಳ್ಳ (ನಾ). ಸುಲಿಗೆ ಮಾಡುವವನು: ದುರಾಶೆಯ ದುರುದುಂಬಿಗಳಲ್ಲ ಸೂರೆಗಳ್ಳರಲ್ಲ (ಚಿತ್ರಅ. ೭೪-೨೭). [ಸೂರೆ (< ಸೂಱೆ) + ಕಳ್ಳ$_1$]

ಸೂರೆಗೈ 'ಸೂಱೆಗೈ' ನೋ.

ಸೂರೆಗೊಡು 'ಸೂಱೆಗೊಡು' ನೋ.

ಸೂರೆಗೊಳ್ 'ಸೂಱೆಗೊಳ್' ನೋ.

ಸೂರೆಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಲೂಟಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು. ೨. (ಆಲಂ) ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪ್ರದರ್ಶಿಸು : 'ಕೈಗಣ್ಣ ಪೊಣ್ಣ' . . . 'ಮಾಂಜಿಯಂಜಿ' ಇಂಥ ತುಣುಕುನುಡಿಗಳು ಅವೆಷ್ಟೋ ಅಂದವಾಗಿ ಬಂದಿವೆ, ಕನ್ನಡಗದ್ಯಪ್ರತಿಭೆ ಕುಣಿಕುಣಿಯುತ್ತ ತನ್ನ ಬೆಡಗಿನ ಬಿಂಕವನ್ನೆಲ್ಲ ಸೂರೆಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವಳೇನೊ ಎಂಬಂತೆ (ಶವಾ. ೧೭೯).

[ಸೂರೆಗೊಳ್ (< ಸೂಱೆಗೊಳ್) + - ಇಸು$_1$]

ಸೂರೆಗೊಳ್ಳು 'ಸೂಱೆಗೊಳ್' ನೋ.

ಸೂರೆಪಾನ$_1$, ಸೂರಿಪಾನ, ಸೂರಿಪಾನಿ, ಸೂರಿಪಾನೆ, ಸೂರ್ಯಪಾನ$_1$ (ನಾ). ದೇವರ ಅಥವಾ ರಾಜರ ಮೆರವಣಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಗೌರವಾರ್ಥವಾಗಿ ಕೊಂಡೊಯ್ಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಫಲಕ ಅಥವಾ ಚಾಮರ : ಸ್ವತ್ತಿಗೆ ಸೂರೆಪಾನ ಚಾಮರ ಮೊದಲಾದ ಬಿರುದುಗಳಿಂದಲೂ ಒಡಗೂಡಿ ಅರಮನೆಯಿಂದ ಹೊರಟು ಕಿಮ್ಮಣ್ಣುಮಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ದೊರೆಗಳವರಿಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ (ಮಹಾವಂ. I, ೩೫). **ಸೂರಿಪಾನ:** (೬). **ಸೂರಿಪಾನಿ:** ಪಲ್ಲಕ್ಕಿ ಛತ್ರಿ ಚೌರಿ ಸೂರಿಪಾನಿ ಮೋರ್ಚಾಲ್ ಬೆಳ್ಳೀಕ್ಕೆಬಸವ ಬಣ್ಣದ ಆನೆ ಕುದುರೆ . . . ಅನೇಕ ವಾಹನಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸಿದರು (ಚಾಮವಂ. ೨೮೦). **ಸೂರಿಪಾನೆ :** ಉದ್ದರಣೆ ದೊಣ್ಣೆ ಕಲಾಬತ್ತು ಛತ್ರ ಚೌರಿ ಸೂರಿಪಾನೆ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿ ಆನೆ ಕುದುರೆ ಅಂಬಾರಿ ಹಿತ್ತಾಳೆ ತಾಂಬ್ರಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಅನೇಕ ಪದಾರ್ಥಗಳು (ಚಾಮವಂ. ೩೧೨); ರಥೋತ್ಸವಕ್ಕೆ ಬೊಂಬೆಯ ರಥವನ್ನೂ . . . ಪಲ್ಲಕ್ಕಿ, ಛತ್ರ, ಚಾಮರ, ಸೂರಿಪಾನೆ ಮುಂತಾದ ಸೇವೋಪಕರಣಗಳನ್ನೂ ಒಪ್ಪಿಸಿದರು (ಮಹಾವಂ. II, ೧೪೪). **ಸೂರ್ಯಪಾನ$_1$:** ಸುವರ್ಣವಾದ ಗದ್ದಿಗೆ ಮಂಟಪ ಕೆತ್ತಿಗೆ ಸೂರ್ಯಪಾನ . . . ನಾನಾಪರಿ ವಾದ್ಯ ದುಂದುಭಿ ನೌಬತ್ತು ನಾ ಮುಂದೆ ಹೊಯ್ಸಿದ್ದೆ (ಪುರಂದ. ೫-೭೯-೮). [ದೇ. ‖ ತೆಲು. ಸೂರೇಪಾನು, ಸೂರ್ಯಪಾನು]

ಸೂರೆಪಾನ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೂವು; ಸೂರ್ಯಕಾಂತಿಪುಷ್ಪ: ಸೂರೆಪಾನದ ಹೂವ ಪುಷ್ಪಕವಿಮಾನದಲಿ ಕುಳಿತು ಬಾಂದಳದಲ್ಲಿ ಏರಬಹುದು (ಭಾವಜೀ. ೨೮-೫೪೯). [< ಸೂರ್ಯಪಾನ$_2$]

ಸೂರೆಹೋಗು 'ಸೂಱೆವೋಗು' ನೋ.

ಸೂರ್ಚು (ಕ್ರಿ). ಚುಚ್ಚು; ನಾಟು : ಅವಳೆರಡು ಕರ್ಣರಂಧ್ರದಿ ತಪ್ತಸರಲುಯುಗಳ ಸೂರ್ಚಿದಂತೆ (ನವಮೋ. ೬-೫೨). [< ಚುರ್ಚು$_1$]

ಸೂರ್ತಿಖಾರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕ್ಷಾರ: ಸೂರ್ತಿ ಚವಾಳಾಮಣದ ಮೇಲೆ ಕಿಮ್ಮತ್ತು ಇರತಕ್ಕ ಜೀನಸುಗಳು ೧ ಅಕ್ಕಲಖಾರ, ಹಲಕಿ (ಸಂಬಂಧ) . . . ೫೮ ಸೂರ್ತಿಖಾರ (ಮುಂಬಯ್ಯಾ.೧೨೫). [ಸೂರ್ತಿ$_0$ + ಖಾರ$_1$ (< ಕಾರ$_2$)]

ಸೂರ್ತಿಭಾರ (ನಾ). ಅಳತೆಯ ಒಂದು ಪ್ರಮಾಣ: ಆ ಗುಜರಾತಿ ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ತೂಕ ಮತ್ತು ಅಳತೆಯ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಎಷ್ಟು ಮಾಹಿತಿ ಅದೆ, ಅದರಲ್ಲಿ ತೂಕವು ಎಷ್ಟು ಸೂರ್ತಿಭಾರ ಇರುತ್ತದೆ (ಮುಂಬವ್ಯಾ.೧೩ ಪ್ರಸ್ತಾವನ). [ಸೂರ್ತಿ$_0$ + ಭಾರ]

ಸೂರ್ತಿಮುತ್ತು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮುತ್ತು; ಸೂರತ್ ದೇಶದ ಮುತ್ತು: ನವರತ್ನಖಚಿತಮಕುಟಾಗ್ರದೊಳ್ಬಿಭ್ರಾಜಿಸುವ ಸೂರ್ತಿ ಮುತ್ತಿನ ತುರಾಯಿಗಳ ಕಾಂತಿಗಳ್ ತವೆ ಗುಂಪುಗೂಡಿ . . . ರಾಜಿಸುವವು (ಅರ್ಜಾವಿ. ೨೪-೨೬). [ಸೂರ್ತಿ$_0$ + ಮುತ್ತು$_1$]

ಸೂರ್ತಿರೂಪಾಯಿ (ನಾ). ಸೂರತ್‌ದೇಶದ ನಾಣ್ಯ: ಆ ಖಂಡುಗ ಎಷ್ಟು ಸೂರ್ತಿ ರೂಪಾಯಿ ತೂಕ (ಇಂಗ್ರೇಜಿ ರೂಪಾಯಿ ತೂಕ) ಇರುತ್ತದೆ? (ಮುಂಬವ್ಯಾ.೮ ಪ್ರಸ್ತಾವನ). [ಸೂರ್ತಿ$_0$ + ರೂಪಾಯಿ]

ಸೂರ್ತಿವರಹ (ನಾ). = ಸೂರ್ತಿರೂಪಾಯಿ: ಇದು ಸೂರ್ತಿವರಹ,ಇದು ಸೂರ್ತಿಹಣ . . . ಇದರ ಸಂಗಡ ಕಂಠಿರಾಯವರಹಾ, ಹಣ ಸಹಾ ಸೇರಿಕೊಂಡಿದೆ (ಆದೂಟ.೧೦). [ಸೂರ್ತಿ$_0$ + ವರಹ]

ಸೂರ್ತಿಹಣ (ನಾ). = ಸೂರ್ತಿರೂಪಾಯಿ: ಇದು ಸೂರ್ತಿವರಹ, ಇದು ಸೂರ್ತಿಹಣ . . . ಇದರ ಸಂಗಡ ಕಂಠಿರಾಯವರಹಾ, ಹಣ ಸಹಾ ಸೇರಿಕೊಂಡಿದೆ (ಆದೂಟ. ೧೦). [ಸೂರ್ತಿ$_0$ + ಹಣ (< ಪಣವು$_1$)]

ಸೂರ್ಪ (ನಾ). ಕೇರುವ ಸಾಧನ; ಮೊರ: ಬಸವಭೃತ್ಯಂ ದಲೆನಿಸಿಂತು ರಾಜಿಸುತಿರ್ಪ ಕುಸುಮಶರಹರಭಕ್ತ ಮೋಜಿನ ವೇಮಾರ್ಯನುಲ್ಲಸದೆ ಸೂರ್ಪಂಗಳಂ ತಾಂ ವಿರಚಿಸುತ್ತುಂ (ಅರಾಚ.೨-೧೩-೫). [< ಸಂ. ಶೂರ್ಪ]

ಸೂರ್ಪುಲ್ಲಡ್ಡಿ (ನಾ). ಸೂರಿನಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದ ಹುಲ್ಲಿನ ಕಡ್ಡಿ : ಓರ್ವಳು ಚೀಟ ಭಕ್ತೆ ನಿರ್ಧರಿಸಿ ತರಿಸಿದಳು ಸೂರ್ಪುಲ್ಲಡ್ಡಿಯ (ವೀಶೈವು.೮-೨-೨೬). [ಸೂರ್ + ಪುಲ್ + ಕಡ್ಡಿ$_1$]

ಸೂರ್ಮಿ (ನಾ). ಲೋಹದ ಪ್ರತಿಮೆ: "ಸೂರ್ಮಿ ಸ್ಥೂಣಮಂದೆನಲು ಲೋಹದಾ ಪ್ರತಿಮೆಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ.೯-೨೮). [ಸಂ.]

ಸೂರ್ಯ (ನಾ). ೧. ನೇಸರು; ರವಿ: ಸೂರ್ಯನುದಯ ತಾವರೆಗೆ ಜೀವಾಳ (ಬಸವ.೩೬೬); ಪೃಥಿವಿ - ಅಪ್ಪು- ತೇಜಸ್ಸು - ವಾಯು - ಆಕಾಶ- ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರ - ಜೀವಾತ್ಮ ಇವು ಅವನ ಎಂಟು ಅವಯವಗಳು (ಶಕ್ತಿವಿ.೩೩); ಸೂರ್ಯನ ಮೇಲೆ ಮಣ್ಣು ತೂರಿದರೆ ಮೋರೆ ಮೇಲೆ ಬೀಳುವುದು (ಗಾದ). ೨. ಬಿಳಿಯ ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ; ಅರ್ಕ: "ಅರ್ಕಃ- ಎಕ್ಕೆ; ಸೂರ್ಯಕಾಂತ; ಸೂರ್ಯ" (ಓಷಧಿ. ೧). ೩. ಮಹಾಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಬ್ರಹ್ಮ ವಿಷ್ಣು ಸೂರ್ಯ ಭೈರವಾದಿ ಮಹಾಮಂತ್ರಂಗಳಂ (ವಿವೇಕ.೬೫). ೪. [ಗಣಿತ] ಹನ್ನೆರಡು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ. ೫. [ಜ್ಯೋತಿ] ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಗ್ರಹಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಗ್ರಹಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಗಾತ್ರದಲ್ಲಿ, ಪ್ರಕಾಶದಲ್ಲಿ, ಸೂರ್ಯನೇ ಅತ್ಯಂತ ಹಿರಿಯ ಗ್ರಹ (ಆಕಾಶ.೯). ೬. [ಛಂದ] ಒಂದು ಅಂಶಗಣದ ಹೆಸರು; ಎರಡಂಶದ ಬ್ರಹ್ಮಗಣ: ಮಹಾಕ್ಕರದ ಪ್ರತಿಚರಣದ ಮೊದಲಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಸೂರ್ಯ (ಒಂದು ಬ್ರಹ್ಮಗಣ) . . . ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಚಂದ್ರ (ಒಂದು ರುದ್ರ) ಹೀಗೆ ಗಣಗಳು ಬರುತ್ತವೆ (ಛಂದೋವಿ.೧೩೩); ಇವಕ್ಕೆ ತಲುಗಿನಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಸೂರ್ಯ ಇಂದ್ರ ಚಂದ್ರಗಣಗಳೆಂದು ಹೆಸರು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ (ಕೃಪಿಪಿ. ೧೧೮). [ಸಂ.]

ಸೂರ್ಯಕಾಂತ (ನಾ). ಬಿಸಿಲಿಗೆ ಕಿಡಿ ಕಾರುವುದೆಂದು ನಂಬಲಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಲ್ಲು; ಅರ್ಕಾಶ್ಮ: ಖರಕಿರಣಸ್ಫುರಿತಕ್ಕಿದಿರುರಿವಂತಿರೆ ಸೂರ್ಯಕಾಂತ ಮನ್ನೀ ತೇಜಸ್ಫುರಿತಕ್ಕೆ ಸಣಸಿನೊಳ್ ಮಾಱುರಿಗುಂ ಸ್ಮರಿಸಿದು ತೇಜಮಾ ಭುಜಬಲಿಯಾ (ಆದಿಪು.೧೪-೪೨); ಸೂರ್ಯಕಾಂತದ ಶಿಲೆಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯಿಲ್ಲದನ್ನಕ್ಕ ಉಷ್ಣವ ತೋಱುವ ಪರಿಯಿನ್ನೆಂತೊ (ಬಸವ.೮೦೮); ಮಿಂಚಿನ ಬಗೆಯ ಸೆಕ್ಕೆಯೊ ಸೂರ್ಯಕಾಂತಚ್ಛವಿಯ ತಕ್ಕೆಗಳೊ (ಕುವ್ಯಾಭೀ.೧-೪೭). 'ಚಂದ್ರಕಾಂತ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸೂರ್ಯಕಾಂತಮಣಿ (ನಾ). = ಸೂರ್ಯಕಾಂತ : ಅಲ್ಲಿಂಮೇಲೆ ದಶಯೋಜನಾಂತರದೊಳ್ ಕಿಂಚಿನ್ನ್ಯೂನಯೋಜನವಳಯದಿಂ ಸೂರ್ಯಕಾಂತಮಣಿಮಯಮಾಗಿ ಸೂರ್ಯವಿಮಾನಮುಂ (ಸುಕುಮಾ.೧೧-೫೯ ವ). [ಸಂ.]

ಸೂರ್ಯಕಾಂತಶಿಲೆ (ನಾ). = ಸೂರ್ಯಕಾಂತ: "ತಪನಮಣಿಃ-ಸೂರ್ಯ ಕಾಂತಶಿಲೆ" (ಓಷಧಿ. ೬೬); ಅದು ಹಗಲು ಸೂರ್ಯಕಾಂತಶಿಲೆ. ರಾತ್ರಿ ಚಂದ್ರಕಾಂತಶಿಲೆ (ಜಯಂತ.೧೫೬). 'ಚಂದ್ರಕಾಂತಶಿಲೆ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಸೂರ್ಯಕಾಂತಶಿಲಾ]

ಸೂರ್ಯಕಾಂತಿ (ನಾ). ೧. ರವಿಯ ಬೆಳಕು,– ಕಾಂತಿ. ೨. ರವಿಯ ಬೆಳಕಿಗನುಗುಣವಾಗಿ ತಿರುಗುವ ಸ್ವಭಾವವನ್ನುಳ್ಳ ಅಥವಾ ಸೂರ್ಯನ ಕಡೆ ಮುಖಮಾಡಿ ನಿಲ್ಲುವ ಹಳದಿ ಹೂವುಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು: ಸೂರ್ಯಕಾಂತಿ, ಹೊತ್ತು ತಿರುಗ ಹೂ, ಅರ್ಕಪುಷ್ಪ (ಪ್ರಮೊಗಿ. ೪೨-೮೨೯); ಅಲ್ಲಿ ಪಂಕ್ತಿ, ಸೂರ್ಯಕಾಂತಿ; ಇಲ್ಲಿ ಪನ್ನೇರಿಳೆ, ಅಲ್ಲಿ ಹೂಂಗುಲಾಬಿ ಪಂತಿ ; ಇಲ್ಲಿ ಚಿನ್ನವೂಮಳೆ (ಅನಿಕೇ.೨೦-೯). [ಸಂ.]

ಸೂರ್ಯಕುಲ (ನಾ). ಸೂರ್ಯನು ಮೂಲಪುರುಷನೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾದ ಒಂದು ವಂಶ: ಸೂರ್ಯಕುಲಪ್ರಸೂತರಾದ ಪೆನುಗೊಂಡ ಚಕ್ರೇಸ್ವರಾದ್ಯನೇಕ ಬಿರಿದ ಪ್ರಸಸ್ತರಾದ ಸಕಲರಾಜಾಧಿಪತಿಗಳಾದ ದೇಪಂಣವೊಡೆಯರ ಕುಮಾರರು (ಎಕ.III (R), ಗುಂಡ್ಲುಪೇ.೨೬-೧೩;1506); ನಿಡುಗಲ್ಲ ಚೋಳರಸರು ತಾವು "ಸೂರ್ಯ ಕುಲ"ದವರೆಂದು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುವರು (ಕರ್ನಾಸಂ.೨೩೮). [ಸಂ.]

ಸೂರ್ಯಗ್ರಹಣ (ನಾ). (ಅಮಾವಾಸ್ಯೆಯ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ) ಚಂದ್ರನು ಸೂರ್ಯ ಮತ್ತು ಭೂಮಿಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಬರುವಿಕೆ; ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಚಂದ್ರನ ನೆರಳು ಬೀಳುವಿಕೆ; ಉಪರಾಗ: ೧೦೦೧ ಸಿದ್ಧಾರ್ತ್ರಿಸಂವತ್ಸರದ ಮಾರ್ಗಸಿರಮಾಸದ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆಯುಂ ಶಂಕ್ರಾನ್ತಿಯುಂ ಸೂರ್ಯ್ಯಗ್ರಹಣದನ್ದು . . . ಬಿಟ್ಟ ದತ್ತಿ (ಎಕ. III (R), ಹೆಗ್ಗಡ.೧೨೩-೨೩; 1079); ಇಂದು ಪಿತೃದಿನವಿಂದು ಸಂಕ್ರಮಣೆಂದು ಸೂರ್ಯಗ್ರಹಣ ಹರಿದಿನವಿಂದು ಯಜ್ಞಾರಂಭದಿನ ವದ್ದಂತಿ ಲೇಸೆಂದು (ಕುವ್ಯಾವಿ.೬-೧೩); ಸೂರ್ಯಗ್ರಹಣ ಆಗುವುದು ಅಮಾವಾಸ್ಯೆಯ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ, ಕಾರಣ ಚಂದ್ರ, ಸೂರ್ಯ- ಭೂಮಿಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಬರುವುದು ಆ ದಿವಸಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ, ಸಾಧ್ಯ (ಆಕಾಶ.೪೨). 'ಚಂದ್ರಗ್ರಹಣ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸೂರ್ಯಜ್ಯೋತಿ (ನಾ). ರವಿಯ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ದೀವಟಿಗೆ,- ಹಿಲಾಲು: ಕರದ ದಿವಟಿ ಹಿಲಾಲುಗಳ ಭಾಸುರ ಜಗಂಜ್ಯೋತಿಗಳ ಕಾಂತಿಸ್ಫುರಿತ ಸೂರ್ಯಜ್ಯೋತಿಗಳ ಸಾಲುಗಳು ಬೆಳಬೆಳಗೆ (ಆನಂರಾ.೧-೨೪-೩೫). [ಸಂ. ಸೂರ್ಯಜ್ಯೋತಿಸ್]

ಸೂರ್ಯತನಯ (ನಾ). ೧. ಆದಿತ್ಯನ ಪುತ್ರ. ೨. ಶನಿ. ೩. ಯಮ. ೪. ಕರ್ಣ. ೫. ಸುಗ್ರೀವ. ೬. ವರುಣ. [ಸಂ.]

ಸೂರ್ಯತನಯೆ (ನಾ).೧. ಆದಿತ್ಯನ ಪುತ್ರಿ. ೨. ಯಮುನಾನದಿ; ಯಮುನೆ: ಸೂರ್ಯತನಯೆಯನುತ್ತರಿಸಿ ಮತ್ತೆ ದಾಂಟ ಸುರನಿಮ್ನಗೆಯನಾ ಶೃಂಗಿಬೇರಮಂ ಪೊಕ್ಕು (ಶ್ರೀರಾಮಾ.೧೬೪-೬೦೪). [ಸಂ. ಸೂರ್ಯತನಯಾ]

ಸೂರ್ಯನಕ್ಷತ್ರ (ನಾ). ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ನಕ್ಷತ್ರರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನು ಇರಬೇಕಾಗಿದ್ದ ನಕ್ಷತ್ರರಾಶಿ. [ಸಂ.]

ಸೂರ್ಯನಮಸ್ಕಾರ (ನಾ). (ಆದಿತ್ಯವಾರದಂದು, ಉದಯವಾಗುತ್ತಿರುವ) ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಮಾಡುವ ಸಾಷ್ಟಾಂಗನಮಸ್ಕಾರ: ಮುಂಜಾನೆ ಕುಸ್ತಿಯಾಡುವವರ ಗುಂಪುಗಳೂ ಸೂರ್ಯನಮಸ್ಕಾರ ಹಾಕುವವರೂ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಕಾಣಸಿಗುವರು (ಚಿಟ್ಟಸೂ. ೧). [ಸಂ.]

ಸೂರ್ಯನಾಡಿ (ನಾ). ಶರೀರದ ಒಂದು ನಾಡಿ: ದಕ್ಷಿಣಭಾಗದ ಪಿಂಗಳನಾಡಿಯೇ ಸೂರ್ಯನಾಡಿಯೆಂದು ಗಂಗಾನದಿಯೆಂದು ಪೇಳಲ್ಪಡುವುದು (ಅಪಿಂಡೀ.೨೧೮-೫೮). [ಸಂ.]

ಸೂರ್ಯಪಾನ$_1$ 'ಸೂರೆಪಾನ$_1$' ನೋ.

ಸೂರ್ಯಪಾನ$_2$ (ನಾ). ೧. ಬಿಸಿಲನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವುದು. ೨. = ಸೂರ್ಯ ಕಾಂತಿ ೨ : ಸೂರ್ಯಪಾನವೆಂಬ ಪುಷ್ಪವು ಸೂರ್ಯೋದಯವಾದ ಕೂಡಲೆ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ

ತಿರುಗಿ ಸೂರ್ಯನ ಸಂಗಡ ಸಾಯಂಕಾಲದವರೆಗೆ ತಾನೂ ತಿರುಗುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೨೬೪); ಆ ಕೋಣನ ಮುಂಡದ ಮೇಲೆ ಸೂರ್ಯಪಾನ ಹೂವಿನಂತೆ ಬಿಳಿ ಹಳದಿ ಕೂದಲಿನ ದೊಡ್ಡ ದಾಸೆ(ಮಚ್ಚೆ)ಯಿತ್ತು (ಕಂಬಪು.೪೫); ಸೂರ್ಯಪಾನವ ನೋಡು ಹೇಗೆ ನಿಂತಿಹುದು (ಸೂರ್ಯಪಾ.೧-೯). [ಸಂ.]

ಸೂರ್ಯಪುಟ₁ 'ಸೂರಿಯಪುಟ' ನೋ.

ಸೂರ್ಯಪುಟ₂ (ನಾ). ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳಿಂದ ಕಾಯಿಸುವುದು: ಕಗ್ಗಲಿ ಬೇರು, ಉಳ್ಳಿ, ಬಜೆ . . . ಜಜ್ಜಿ, ಕುಟ್ಟಿ, ಎಳ್ಳೆಣ್ಣೆ, ಇಪ್ಪೆಯೆಣ್ಣೆ . . . ಒಂದು ಸೊಲಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸಿ . . . ಸೂರ್ಯಪುಟದಲ್ಲಿಟ್ಟು ಮೈಗೆ ಲೇಪನ ಮಾಡಲು ಸನ್ನಿಪಾತ ಗುಣವಕ್ಕುಂ (ಸಕವ್ಯ.೧೬೮); ಆಯತದಿಂ ಗಂಗುಂಗೇಕಾಯಂ ತಾ ತಂದು ಸೂರ್ಯಪುಟದೊಳ್ ಸಪ್ತೋಪಾಯದಿ ತೆಗೆದೆಣ್ಣೆಯನು (ಕನ್ನಾಕ. ೫೬). [ಸಂ.]

ಸೂರ್ಯಪುತ್ರ (ನಾ). ೧. ಆದಿತ್ಯನ ಮಗ. ೨. ಶನಿ. ೩. ಯಮ. ೪. ಕರ್ಣ. ೫. ಸುಗ್ರೀವ. ೬. ವರುಣ. [ಸಂ.]

ಸೂರ್ಯಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆ (ನಾ). ರವಿಯನ್ನು ಸುತ್ತುಹಾಕುವಿಕೆ; ಸೂರ್ಯನ ಸುತ್ತಲೂ ಚಲಿಸುವಿಕೆ: ಆದರಿಂದ ಭೂಮಿ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಸುತ್ತುತ್ತಲೇ ಇದೆ. ಸೂರ್ಯಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ (ಆಕಾಶ.೪೪). [ಸಂ. ಸೂರ್ಯಪ್ರದಕ್ಷಿಣ]

ಸೂರ್ಯಬಂಧು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೆಂಪುಹೂವು; ಸೂರ್ಯಕಾಂತಿ ಪುಷ್ಪ: "ರಾಗಪುಷ್ಪಃ— ಸೂರ್ಯಬಂಧು" (ಓಷಧಿ.೧೩೮). [ಸಂ.]

ಸೂರ್ಯಬಿಂಬ (ನಾ). ರವಿಯ ಆಕೃತಿ,- ಬಿಂಬ: 'ಚಂದ್ರಬಿಂಬ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸೂರ್ಯಭಕ್ತ (ನಾ). ೧. ಆದಿತ್ಯನನ್ನು ಪೂಜಿಸುವವನು; ಸೂರ್ಯನ ಭಕ್ತ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಮೂಲಿಕೆ: "ಬ್ರಾಹ್ಮೀ- ಹೊನ್ನಗನ್ನೆ, ಒಂದೆಲಗ, ಸೂರ್ಯಭಕ್ತ, ಗಂಧರ್ವದೂರ್ವೆ" (ಓಷಧಿ.೧೦೮); ಅವರೆಯ ಬೇರು . . . ಸೂರ್ಯಭಕ್ತನ ಬೇರು ಶುಂಠಿ ಮೆಣಸು ಹಿಪ್ಪಲಿ ಎಂಬ ತ್ರಿಕಟುಕ ಇವುಗಳಲ್ಲಾವುದಾದರೊಂದನು ಹಾಲಿಂದ ಅರೆದು ಪಾನ ಲೇಪನಂಗಳ ಮಾಡಿಸಲು ಕಳ್ಳಿಯ ಹಾಲ ವಿಷ ಪರಿಹರವಹುದು (ವೈದ್ಯಸಾ.II, ೨೨೭). [ಸಂ.]

ಸೂರ್ಯಭೇದನ (ನಾ). ೧. [ಯೋಗ] ಎಂಟು ವಿಧವಾದ ಕುಂಭಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಸೂರ್ಯಭೇದನ ಉಜ್ಜಾಯಿ ಸೀತ್ಕಾರಿ ಶೀತಳಿ ಭಸ್ತ್ರಿಕೆ ಭ್ರಾಮರಿ ಮೂರ್ಛೆ ಕೇವಲಮೆಂಬಷ್ಟಕುಂಭಕಪ್ರಕಾರಂಗಳುಂ (ವಿವೇಕ.೧೩.೨). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಸನ: ಸೂರ್ಯಭೇದನ ವ್ಯಾಯಾಮದಲ್ಲಿ ೧೫ ಪ್ರಕಾರ ಆಸನಗಳಿರುತ್ತವೆ (ಬ್ರಹ್ಮಪೀ.೨೫೫). [ಸಂ.]

ಸೂರ್ಯಮಂಡಲ (ನಾ). ರವಿಯ ವರ್ತುಲ; ಸೂರ್ಯಬಿಂಬ: ತ್ರಿಕೋಣಮಂಡಲವು ಅಗ್ನಿಮಂಡಲವೆಂತಲೂ ಷಟ್ಕೋಣ ವಾಯುಮಂಡಲವೆಂತಲೂ ದ್ವಾದಶಕೋಣ ಸೂರ್ಯಮಂಡಲವೆಂತಲೂ . . . ಹೀಗೆ ೬ ಮಂಡಲಗಳೂ ಇರುವುವು (ಷಸಾರ.೮-೪ ತಾತ್ಪರ್ಯ). [ಸಂ.]

ಸೂರ್ಯಲೋಕ (ನಾ). ಆದಿತ್ಯನ ಪ್ರಭುತ್ವದಲ್ಲಿ ಇರುವ, ರವಿಯ ಸುತ್ತ ಆವೃತ್ತವಾದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವುದೆಂದು ನಂಬಲಾದ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕ. 'ಚಂದ್ರಲೋಕ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸೂರ್ಯವಂಶ (ನಾ).= ಸೂರ್ಯಕುಲ: ಸೂರ್ಯ್ಯವಂಶದ ಕ್ಷತ್ರಿಯಂ ದಿಲೀಪನಾತನ ಮಗಂ ರಘು (ಕೊಲ್ಹಾಶಾ. ೧೫-೩೨; 1186); ಉದಯಪುರದ ಮಹಾರಾಜನು ಸೂರ್ಯವಂಶದವನೆಂದು . . . ಎಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ (ಭೂಗೋಳ. ೬೪). 'ಚಂದ್ರವಂಶ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸೂರ್ಯವಾದ್ಯ (ನಾ). ೧. (ತಮಟೆ ಅಥವಾ ಮದ್ದಲೆಯಂಥ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಧ್ವಜ: ಬಿಳಿ, ಕೆಂಪು, ಹಸುರು ಮತ್ತು ಹಳದಿ ಛತ್ರಿಗಳು, ಸೂರ್ಯವಾದ್ಯ, ಚಂದ್ರವಾದ್ಯ, ಒಂಟೆ ಮೇಲೆ ನಿಶಾನಿ (ಗುರುದ.೧೦). 'ಚಂದ್ರವಾದ್ಯ' ಪರಾ. [ಸಂ./ ತೆಲು. ಸೂರ್ಯವಾದ್ಯ]

ಸೂರ್ಯವಿಮಾನ (ನಾ). [ಜೈನ] ಸ್ವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಅಲ್ಲಿಂ ಮೇಲೆ ದಶಯೋಜನಾಂತರದೊಳ್ ಕಿಂಚಿನ್ನ್ಯೂನಯೋಜನವಳಯದಿಂ ಸೂರ್ಯಕಾಂತ ಮಣಿಮಯಮಾಗಿ ಸೂರ್ಯವಿಮಾನಮುಂ . . . ಇರ್ಕುಂ (ಸುಕುಮಾ.೧೧-೫೯ ವ). 'ಚಂದ್ರವಿಮಾನ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸೂರ್ಯವೀಥಿ (ನಾ). ಪಟ್ಟಣದ ಪೂರ್ವದಿಂದ ಪಶ್ಚಿಮದಿಕ್ಕಿಗೆ ಹೋಗುವ ಹೆದ್ದಾರಿ: ಇದಿರ್ಗೊಂಡು ಕೊಂಡುಬರುತಿರೆ ನಂದಿಯಣ್ಣನಂ . . . ಎಸೆದು ರವಿಯೋಲೈಪ ಸೂರ್ಯವೀಥಿಯ ನಡುವೆ (ನಂಬಿರ. ೯-೮೬); ಸೂರ್ಯವೀಥಿಯೊಳವಂ ತಳ್ತದೈತರುತ್ತಮಿರೆಯಿರೆ (ರಾಜಶೇ.೧೪-೬೧ ವ); ಅಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಸೂರ್ಯವೀಥಿಯ ಕಂಡು ಪೊಕ್ಕು (ಅಖಂಡೇ.೨೦೬-೪೬). [ಸಂ.]

ಸೂರ್ಯವೀಧಿ (ನಾ). = ಸೂರ್ಯವೀಥಿ: ತಳರ್ವೆಳವೆಣ್ಣಳ ನಯನಾಂಚಳರುಚಿ ಚಂದ್ರಿಕೆಯನಾಂತು ಪೊಂದೊಡಿಗೆಗಳುಜ್ವಳಕಿರಣಮೆಂಬ ಬಿಸಿಲಂ ತಳೆದಲ್ಲಿಯ ಸೋಮಸೂರ್ಯವೀಧಿ[ಪಾಠಾಂ. ಥಿ]ಗಳೆಸೆಗುಂ (ರಾಜಶೇ.೨-೯೦). 'ಚಂದ್ರವೀಧಿ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸೂರ್ಯವೃಕ್ಷ (ನಾ). ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ; ಅರ್ಕ: "ಅರ್ಕಾಹ್ವಃ, ವಸುಕಃ . . . ಅರ್ಕಪರ್ಣಃ-೭ ಎಕ್ಕಗಿಡ, ಯಕ್ಕೇಗಿಡ, ಸೂರ್ಯವೃಕ್ಷ" (ಸಿದ್ಧಾಂಷಿ.೧೩೧). [ಸಂ.]

ಸೂರ್ಯಸಿದ್ಧಾಂತ (ನಾ). ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಒಂದು ಜ್ಯೋತಿಶ್ಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥ. [ಸಂ.]

ಸೂರ್ಯಸುತ (ನಾ). ೧. ಆದಿತ್ಯನ ಪುತ್ರ. ೨. ಶನಿ. ೩.ಯಮ: ಸೂರ್ಯಸುತಂ . . . ಇವರ್ ಮುಕ್ತರಪ್ಪರ್. ಸಂದೆಯಂ ಬೇಡಮೆಂದಂ (ರಾಮಾಶ್ವ.೧೦೬-೨). ೪. ಕರ್ಣ. ೫. ಸುಗ್ರೀವ. ೬. ವರುಣ. [ಸಂ.]

ಸೂರ್ಯಸ್ನಾನ (ನಾ). (ರೋಗಚಿಕಿತ್ಸೆಗಾಗಿ) ಬಿಸಿಲಿಗೆ ಮೈಯೊಡ್ಡುವುದು: ಸೂರ್ಯಸ್ನಾನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಶರೀರದ ತ್ವಚೆಯು ಕಾಯ್ದು ರಕ್ತಶುದ್ಧಿ ಮತ್ತು ವೃದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ (ಬ್ರಹ್ಮಪೀ.೧೬೮). [ಸಂ.]

ಸೂರ್ಯಸ್ವರ (ನಾ). [ಯೋಗ] ಮೂಗಿನ ಬಲಹೊರಳೆಯಲ್ಲಿರುವ ಸೂರ್ಯ ಎಂಬ ವಾಯುವಿನ ಸಂಚಾರ: ದೂರಪ್ರಯಾಣಕ್ಕೆ ಚಂದ್ರಸ್ವರ ಸಮೀಪಪ್ರಯಾಣಕ್ಕೆ ಸೂರ್ಯಸ್ವರ . . . ಮೊದಲಾದುವುಗಳಂ ತಿಳಿದು (ವಿವೇಕ.೧೪೩). 'ಚಂದ್ರಸ್ವರ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸೂರ್ಯಾಗ್ನಿ (ನಾ). ಪಂಚಾಗ್ನಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಸೂರ್ಯನಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಉಷ್ಣತೆ; ಬಿಸಿಲು: ಕಾಲಾಗ್ನಿ ಬಾಡಬಾಗ್ನಿ ಪಾಷಾಣಾಗ್ನಿ ವೈದ್ಯುತಾಗ್ನಿ ಸೂರ್ಯಾಗ್ನಿ ಎಂಬ ಸೂಕ್ಷ್ಮಬಿಂದುರೂಪ ಪಂಚಾಗ್ನಿಧ್ಯಾನಯುಕ್ತನಾಗಿ (ವಿವೇಕ.೧೨೭). [ಸಂ.]

ಸೂರ್ಯಾತಪ (ನಾ). ರವಿಯ ಶಾಖ ; ಬಿಸಿಲು: " ಬಿಸಿಲೆಂದು ಸೂರ್ಯಾತಪಂ" (ಶಬ್ದಮಂ.೧೬); ರಾಕ್ಷಸರುಧಿರಸಿಕ್ತವಲ್ಕಲವನಾರಿಸಲ್ಕೆಲ್ಲಿ ಪೇಳ್ ಸೂರ್ಯಾತಪಂ? (ಶ್ರೀರಾಮಾ.೨೩೦-೬೩). [ಸಂ.]

ಸೂರ್ಯಾವರ್ತನ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸನ್ನಿಪಾತರೋಗ: ತಲೆ ಅತ್ಯಂತ ಬಾವುದುಂ . . . ಹಣೆಗಣ್ಣು ಹಾರುವುದುಂ, ಇನಿತು ಸನ್ನಿಪಾತರೋಗಲಕ್ಷಣಂ. ಇದನ್ನು ಸೂರ್ಯಾವರ್ತನವೆಂಬುವರು (ವಿಷ್ಣು. ೧೯೦). 'ಚಂದ್ರಾವರ್ತ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸೂರ್ಯಾಶ್ವ (ನಾ). ಆದಿತ್ಯನ ಕುದುರೆ : ಪವಮಾನಾತ್ಮಜನಂ ಜವಪ್ರಸರದಿಂ ಸೂರ್ಯಾಶ್ವಮಂ ಶಕ್ರವಾಹವನಕ್ಕೂಣಗುಣಂಗಳಿಂ ಮಿಗುವ ಜಾತ್ಯಶ್ವಂಗಳಂ (ಪುಷ್ಪಸ್ಪು. ೨-೫೮). [ಸಂ.]

ಸೂರ್ಯಾಸ್ತ (ನಾ). ಹೊತ್ತು ಮುಳುಗುವುದು; ರವಿಯು ಅಸ್ತನಾಗುವಿಕೆ: ಮಧ್ಯಬಿಂದುವ ಮರೆತು ತಿರುಗದಿರಲೀ ಚಕ್ರ . . . ಶಿಶುಪಾಲವಧೆಗಿರಲಿ, ಸೂರ್ಯಾಸ್ತ ಒದಗಿರಲಿ ಪಾರ್ಥಪ್ರತಿಜ್ಞೆಗಿದು ಮರುಗದಿರಲಿ (ನೆಲಮು. ೨೩-೧೫). [ಸಂ.]

ಸೂರ್ಯಾಸ್ತಸಮಯ (ನಾ). ರವಿಯು ಮುಳುಗುವ ಹೊತ್ತು ;ಸಾಯಂಕಾಲ; ಸಂಜೆ: ಅಶ್ವತ್ಥಾಮ ಕೃಪ ಕೃತವರ್ಮರು . . . ಸೂರ್ಯಾಸ್ತಸಮಯಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿದ್ದ ಒಂದು ಕಾಡನ್ನು ಸೇರಿದರು (ವಚಭಾ.೩೧೪). [ಸಂ.]

ಸೂರ್ಯೋದಯ (ನಾ). (ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ) ರವಿಯು ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು; ಹೊತ್ತು ಮೂಡುವುದು; ಬೆಳಗು : ಪೂರ್ಣಶಶಿಕುಟಿಗೆಳಸುವ ಚಕೋರಕುಲದವೊಲು

ಸೂರ್ಯೋದಯಕೆ ಮನವಲರ್ವ ಚಕ್ರಂಗಳವೊಲಾಗಳಖಿಳ ಶಿವೈಕ್ಯರು ನಿನ್ನ ಬರವಂ ಬಯಸುವರು (ಬಸವು.೩೭-೫೪); ಪರಿವಾಸರದ ಸೂರ್ಯೋದಯದೊಳಲ್ಲಿಂದ ಯಾದವರ ದಂತು ನಡೆದುದು ಪಥದೊಳು (ಚೈಮಿಭಾ. ೭-೧೨). 'ಚಂದ್ರೋದಯ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸೂರ್ಯೋಪರಾಗ (ನಾ). = ಸೂರ್ಯಗ್ರಹಣ: ತಾ[ಉ] ಶ್ರಾವಣ ಬ ೩೦ ಸ್ಥಿರವಾರ ಸೂರ್ಯೋಪರಾಗಪರ್ವಣಿ ಪುಣ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ . . . ರುದ್ರಮುನಿದೇವಾರಾಧ್ಯರ ವಶಕ್ಕೆ ಬರೆಶಿ ಕೊಟ ಶಾಸನಕ್ರಮವೆಂತೆಂದರೆ (ಎಕ. VII (R), ಮಳವ. ೧೨೪-೧೪;1673); ಸೂರ್ಯೋಪರಾಗವೇನಿಂದು ಹುಣ್ಣಿಮೆಯೊಳೆನೆ ನಕ್ಷತ್ರವೊಂದಿಲ್ಲ (ಗೊಲ್ಲಥಾ. ೧೨-೩೧೮). [ಸಂ.]

ಸೂರ್ಯೋಪಲ (ನಾ). = ಸೂರ್ಯಕಾಂತ: ವಿಭವಶರಧಿ ಚಂದ್ರೋದ್ಗಮಂ ಶೌರ್ಯಸೂರ್ಯೋಪಲಭಾಸ್ವತ್ಸಂಪದಂ ತನ್ನೃಪತನಯನೊಳೊಂದಿ ಚಿತ್ರಕ್ಕೆ ಮಾಡಿತ್ತೂಲವಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ.೪-೭). [ಸಂ.]

ಸೂಲ್, ಸೂಲ$_1$, ಸೂಲು$_1$ (ನಾ). ೧. (ಪ್ರಾಣಿಗಳು) ಗರ್ಭಧಾರಣೆ ಮಾಡುವುದು,– ಗಬ್ಬವಾಗುವಿಕೆ: 'ಸೂಲಾಕಳು', 'ಸೂಲಾವು' ಪರಾ. ೨. ಹೆರಿಗೆ; ಪ್ರಸವ: 'ಸೂಲಳಲ್', 'ಸೂಲ್ಮುಲುಕು' ಪರಾ. ೩. ಸಂತತಿ; ಸಂತಾನ: ತೋಳ ವಾಯಸದ ಮೊಲದ ಕರಡಿಯಾ ಸೂಲದೊಂದಿರದ ಬೆಂದ ವೊರಡಿಯ . . . ಪೋಲ್ವ ಮುಗಿಲ ಕಣ್ಣ ಮಟ್ಯನಾ(ಲಾ)ರ್ವೊಡಂ ಕಲ್ಪದುಸ್ಸ್ಥಿತಿಯ ಮೇಘರೂಪಮಂ (ಜಿಬ್ಬಸು.೮-೧೨). **ಸೂಲ$_1$** : ೨. ಬಾಳೆಯು ಒಂದೇ ಸೂಲ, ಒಂದೇ ಗೊನೆ ಈಯುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೨-೪೭); ಒಂದು ಸೂಲದ ಹೈನವು ಸುಮಾರು ಒಂದು ವರ್ಷ ನಡೆಯುತ್ತದೆ (ವಿಜ್ಞಾಭೂ.೨೪). 'ಸೂಲಗಿತ್ತಿ', 'ಸೂಲಮನೆ' ಪರಾ. ೩. ಬಯಕೆಗಳು ಬಸಿರುಗಳು ಹಡೆದದ್ದು ಹಿಂಗಿದ್ದು ಮೂವತ್ತುಮೂರುಕೋಟಿ! ಸೂಲಗಳು ಮೂವತ್ತುಮೂರುಕೋಟಿ! (ಗರಿ.೫೦-೧೧). **ಸೂಲು$_1$**: ೧. "ಸೂಲು = ಆಕಳ ಗಬ್ಬ" (ಜಾನಕೋ.೫೦); ಸೂಲು ತಪ್ಪಿದರೆ ಗೊಡ್ಡೇ? (ಗಾದ). ೨. ವನಿತೆಯ್ಮೆದಾಳು ಸೂಲಂ ಗೆಲಿದಳುಜ್ ತನ್ನ ತನುವಿನ್ಮೆದಾಳುವಗುಣಂಗಳಂ ಗೆಲಿದಂತೆ (ಸಿದ್ಧರಾ.೧-೩೪); ಒಳ್ಪಸಿರ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೊಗದ ಸೂಲನು ನಡಸಿ ಕಲ್ಲ ಬಾಯನು ನುಡಿವ ಕಲೆಯೊಪ್ಪಿಗೆ (ದ್ರಾಕ್ಷದಾ.೭೦-೧). [ದೇ. ‖ತಮಿ. ಮಲ. ಚೂಲ್; ತೆಲು. ಚೂಲು]

ಸೂಲ$_1$ 'ಸೂಲ್' ನೋ.

ಸೂಲ$_2$, ಸೂಳ (ನಾ). ಚೂಪಾದ ತುದಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ; ಶೂಲ: ಮಹಿಷಾಸುರನಂತೆ ಸೂಲದೊಳ್ ನೊಂದು ನರಳ್ವ ಕಳ್ಳರಿಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೫೭೯ ಶೂದ್ರಕ); ಅರಸು ಶ್ಮಶಾನದ ಸೂಲದೊಳ್ ಯಮದಂಡನನಿಕ್ಕಿ ಮೊಂದಾಳ್ಗಳ್ಗೆ ಬೆಸವೇಟ್ಸೊಡೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೨೪-೨೮); ಇಂತೀಗಳೆ ಪಿಡಿದುಯ್ದು ಸೂಲದೊಳೊತ್ತಿಂ ಪೋಟ್ಟುಂ . . . ಕೊಳನೆಳವುಬುಗಳ್ಗೆ ತಿನಬಡಿಸುವವು (ರಾಮಾಶ್ವ.೮೦-೧೨); ತಾಟಗಿತ್ತಿ ತಿರುಮಲದೇವಿ . . . ನಿಮ್ಮ ಸೂಲಕೆ ಹಾಕಿಸುತಾಳೆ (ನಾಪದ. ೧೬೩). **ಸೂಳ**: ಕಡಿತಲೆಯ ಸುರಗಿಯ ಕೊಂತದ ಸೂಳದ ಬಿಲ್ಗಣೆಯ ಮುಡಿಗೆಯ ಭಟರ ದೆಖ್ಖಾಳಂ ನೇರಮಾಗೆ (ರಾಮಾಶ್ವ.೫೦-೭). [< ಸಂ. ಶೂಲ]

ಸೂಲಂಗಿ$_1$ 'ಸೂನಗೆ' ನೋ.

ಸೂಲಂಗಿ$_2$, ಸೂನಂಗಿ$_2$ (ನಾ). ಕಬ್ಬಿನ ಹೂವು: ಪ್ರಕೃತಿಪೂಜೆಗೆ ಹಿಡಿದ ಚಾಮರಗಳಂತೆ ಕಬ್ಬಿನ ಸೂಲಂಗಿ(ಹೂವು)ಗಳು ಬೀಸಾಡುತ್ತಿದ್ದವು (ಅವತಂ.೧೨); ಕಬ್ಬಿನಲ್ಲಿ ಸೂಲಂಗಿ ಹೊರಟ ಹಾಗೆ (ಗಾದ). **ಸೂನಂಗಿ$_2$** : ಮಹಿತಾಮೃತೋಪಮಾದ್ಭುತ ಇಕ್ಷುದಂಡದೊಳ್ ಪ್ರಬಲ ಸೂನಂಗಿ ಸಂಭವಿಸಿದಂತೆ (ಹನುಮ.೭೮). [?]

ಸೂಲಗಾತಿ (ನಾ). ಹೆರಿಗೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಸುವವಳು; ಮಗುವಿನ ಜನನಕ್ಕೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡುವ ಹೆಂಗಸು; ಸೂಲಗಿತ್ತಿ: (೬).

[ಸೂಲ$_1$ (< ಸೂಲ್)+ - ಕಾತಿ$_5$]

ಸೂಲಗಿ 'ಸೂನಗೆ' ನೋ.

ಸೂಲಗಿತಿ 'ಸೂಲಗಿತ್ತಿ' ನೋ.

ಸೂಲಗಿತ್ತಿ, ಸೂಲಗಿತಿ (ನಾ).= ಸೂಲಗಾತಿ: "ಸೂತಕೃತಯೆನೆ ಸೂಲಗಿತ್ತಿಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೯೧-೮); ಸಂಗಸಂಯೋಗವಿಲ್ಲದೆ ಬಸುಱಾಯಿತ್ತು ಕೂಸೆದ್ದು ಕುಣಿದಾಡಿ ಸೂಲಗಿತ್ತಿಯನವಗ್ರಹಿಸಿತ್ತು (ಅವಚಂ.೧೩೭-೬೨೮): ಬಾಲಗೆ ಬೆಚ್ಚನೀರಂ ಸೂಸಿ . . . ಸೂಲಗಿತ್ತಿಯರು ಪೊಕ್ಕುಳ್ಗೊಯಿದು ಮೇಲೆ ನಿವಾಳಿಸಿದರು ರತ್ನದಾರತಿಗಳ (ಸೊಬಸೋ.೪-೧೮); ಅಲ್ಲಿಂದ ನೇರವಾಗಿ ಹಳ್ಳಿಯ ಸೂಲಗಿತ್ತಿಯೊಬ್ಬಳ ಮನೆಗೆ ಹೋದಳು (ಪ್ರಸರು.೮). **ಸೂಲಗಿತಿ**: ಸೂಲಗಿತಿಯರುತ್ಸವದಿಂದ ಮಿಂದು ದುಕೂಲವ ನಿಱಿವಿಡಿದುಡಲು (ಮೋಹತ.೧೭-೨೫).

[ಸೂಲ$_1$ (< ಸೂಲ್) + - ಗಿತ್ತಿ./ ತುಳು. ಸೂಲಗಿತ್ತಿ]

ಸೂಲಪಾಣಿ, ಸೂಳಪಾಣಿ (ನಾ). ಶೂಲವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವನು; ಶಿವ. **ಸೂಳಪಾಣಿ**: ಪೂರ್ವಪದಂ ತದ್ಭವಮಾದುದರ್ಕೆ – ಶೂಲಪಾಣಿ – ಸೂಳಪಾಣ (ಶಮದ.೨೮೯ ಪ್ರಯೋ). [< ಸಂ. ಶೂಲಪಾಣಿನ್]

ಸೂಲಮನೆ (ನಾ). ಹೆರಿಗೆಯ ಕೋಣೆ; ಸೂತಿಕಾಗೃಹ: ರಾಯಂ ಮಿತಪರಿಜನದೊಡನಂತಃಪುರಮಂ ಪೊಕ್ಕು ಸೂಲಮನೆವಾಗಿಲ ಪೊಜಜಗಲಿಯೊಳ್ ಮಿಸುಪ ಮಿಸುನಿಮಂಚದೊಳ್ ಬುಳ್ಳಿರ್ದನಂ (ಚಕವ.೪-೬೧).

[ಸೂಲ$_1$(< ಸೂಲ್) + ಮನೆ]

ಸೂಲವೇಱು (ಕ್ರಿ). ಶೂಲವನ್ನು ಏರು: ಸೂಲವೇಱಿದನಂತೆ ಕಾಲಂ ನೀಡುತ್ತುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೪೪). [ಸೂಲ$_2$ + ಏಱು$_1$ (< ಏಱ್$_1$)]

ಸೂಲಳಲ್ (ನಾ). ಹೆರಿಗೆಯಾಗುವಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ನೋವು; ಪ್ರಸವ ವೇದನೆ: ತಿಳಿದವರ ಬಂಜೆಯರ್ ಸೂಲಳಲಂ (ನೇಮಿಮಂ.೧-೧೩೭).

[ಸೂಲ್ + ಅಳಲ್$_2$ (< ಅಟಲ್)]

ಸೂಲಾಕಳು (ನಾ). ಗಬ್ಬವಾದ ಹಸು; ಗಬ್ಬ ಕಟ್ಟಿದ ದನ: "ಹಲವು ಸೂಲಾ[ಪಾಠಾಂ. ಳಾ]ಕಳು ವರೇಷ್ಟಿಕೆಯೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ.೫೪-೪).

[ಸೂಲ್ + ಆಕಳು (< ಆಕಳ್)]

ಸೂಲಾವು (ನಾ). = ಸೂಲಾಕಳು: "ವರೇಷ್ಟುಕಾ. ಪ್ರಚುರಪ್ರಸೂತಿಃ - ಈ ೨ ಹಲವು ಸೂಲಾವು" (ಹಲಾಯು.೪೫-೧೧೭). [ಸೂಲ್ + ಆವು]

ಸೂಲಿ$_1$, ಸೂಳಿ$_2$ (ನಾ). ತ್ರಿಶೂಲವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವನು; ಶಿವ: ಹತ್ತೈದು ಗಣನಾಥರ್ವೆರಸಿ ತನ್ನ ಪಟ್ಟದಂಗನೆ ಸಹಿತ ಸುಖದ ಸುಗ್ಗಿಯ ಮೇಲೆ ಸೂ[ಪಾಠಾಂ. ಶೂ]ಲಿ ಪರಿಣಾಮವಿರಲು (ಸೋಮಚ.೧-೩೪); ಕಡೆಗಾಲದ ಸೂಲಿ ತೆಱೆದ ನೊಸಲ ಕಣ್ಣ ಕಡುಗಿಚ್ಚಿನಂತೆ ಭೂತಳವ ಸುಡುವ ಬೇಸಿಗೆಯೊಳು ಕಾದ ಕಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಯಡಿದೆಗೆಯನು ಮುನಿವರನು (ನೇಮಸಂ.೩-೧೦೩). **ಸೂಳಿ$_2$**: ಚೋಳನರಮನೆಯೊಳೆತ್ತಿದ ಕಳನೊಳಗೆ ಪೊಕ್ಕು ಸೂಳಿಯಣುಗಂ ಭುಜಾಸ್ಫಾಳದಿಂ ಕಯ್ಮಿಕ್ಕು (ವಿನಾರ. ದೇ. ೧೧೭-೨೨). [< ಸಂ. ಶೂಲಿನ್]

ಸೂಲಿ$_2$ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಕಾಯಿಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ: ಸೂಲಿ, ಹೂಲಿ (ಮೃಡಿಗಿ ೩೭-೭೪೪). 'ಬಿಳಿಸೂಲಿ' ಪರಾ. [?]

ಸೂಲಿಗೆ 'ಸೂನಗೆ' ನೋ.

ಸೂಲಿಗೆಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಶೂಲವನ್ನು ಹಿಡಿ: ಅಹಿತೋದ್ಯದ್ಬಳಜಾಳಕಂ ಕದನದೊಳ್ಮಾಱಾನ್ತು ತಾಗಲ್ಮಹಾಮಹಿಮಂ ಸೂಲಿಗೆಗೊಣ್ಡು ಕೋಪದೊದವಿಂ ಕೊಂದಿಕ್ಕೆ . . . ಎಸೆವಂ ಶ್ರೀ ಸಿಂದವಂಶೋದ್ಭವಂ (ಎಇ. XX. ೧೧೫-೧೧; 1167).

[ಸೂಲಿಗೆ (< ಸೂನಗೆ) + ಕೊಳ್$_1$]

ಸೂಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೆರಿಗೆಯಾಗು; ಪ್ರಸವವಾಗು: ತಟಭೂಜದೊಳೊಂದು ಕರೇಣು ಸೂಲಿಸುತ್ತೇನಣವಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದುದೊ ಬೇಡರೊಳಂ ಕರುಣಾನುಭವಮಂ (ಪುಷ್ಪಪ್ರ.೫-೮೨). ೨. ಹೆರಿಗೆಯಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಸಹಾಯವನ್ನು ಮಾಡು; ಹೆರಿಗೆ ಮಾಡಿಸು: ಸೂಲಿಸುವ ಬಗ್ಗಿಸುವ ನೋಯಿಸುವ ನುಲಿವ ಮರ್ಮಸ್ಥಾನಮಂ ನಿಗುಚುವ ಬಾಲೆಯರ ಹಂಗಿಲ್ಲ (ಸಿದ್ಧರಾ.೧-೫೫). [ಸೂಲ್ + - ಇಸು$_3$]

ಸೂಲು$_1$ 'ಸೂಲ್$_1$' ನೋ.

ಸೂಲು$_2$ (ನಾ). ಅಭ್ಯಾಸ; ರೀತಿ; ಕ್ರಮ: ಈವರೆಗೆ . . . ದೀರ್ಘಕಾವ್ಯಗಳನ್ನು . . . .ರಚಿಸಿಲ್ಲದುದರಿಂದ ಅವನ್ನು ಬರೆಯತಕ್ಕ ಸೂಲಷ್ಟೇ ತಪ್ಪಿದೆಯೊ ಅಲ್ಲ ಕೆಯ್ಯಾಡವೂ ಬರಡಾಗಿದೆಯೊ ನೋಡೋಣ (ಹಚ್ಚರ.೫, ಮುನ್ನುಡಿ). [< ಸೂಟ್?]

ಸೂಲೆ (ನಾ). ತೀವ್ರವಾದ ನೋವು, — ಯಾತನೆ: ಪಸಿವು ನೀರಳ್ಕೆ ದಾಹ ವಾತಂ ಸೂಲೆ ಮೊದಲಾಗೊಡೆಯ ವೇದನೆಗಳಂ ಸೈರಿಸಿ (ವರ್ಧ್ಮಾರಾ.೫೨-೯); ಸೂಲೆಯುಳ್ಳವನಂತೆ ಕವಿದು ಬೀಟುತ್ತುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ.೧-೧೧೪); ಎನ್ನ ಪೊಟ್ಟೆಯೊಳ್ ಪಿರಿದಪ್ಪ ಸೂಲೆ ಪುಟ್ಟಿರ್ದಪುದು (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ.೪-೨೪). [< ಸಂ. ಶೂಲಾ]

ಸೂಲೆಯೇೞ್ (ಕ್ರಿ). ನೋವುಂಟಾಗು; ಶೂಲೆಯೇಳು : ಅಲ್ಲಿಯ ಜನಾಲಯದ ಪರಸ್ಥಿತಭದ್ರದೊಳ್ ಭೋಂಕಲ್ ಸೂಲೆಯೆತ್ತಿದಂತೆ ಪಟ್ಟಿರ್ದು (ನೇಮಿಷ.೪-೭೭ ವ).

[ಸೂಲೆ + ಎೞ್₁]

ಸೂಲೆವೆಱು (ಕ್ರಿ). ನೋವನ್ನು ಹೊಂದು; ಯಾತನೆಗೆ ಸಿಲುಕು: ಸೂಲೆವತ್ತರಂತೆ ಪೊರಳುತ್ತುಂ ಕಳ್ನುಡಿದರಂತೆ ಮತಿಗಿಡುತ್ತುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೬೦).

[ಸೂಲೆ +ಪೆಱು₁]

ಸೂಲ್ಮುಲುಕು (ನಾ). ಹೆರಿಗೆಯ ನೋವು,—ಯಾತನೆ ; ಪ್ರಸವವೇದನೆ: ನಿನ್ನ ತಾಯ್ ಸೂಲ್‌ಮುಲುಕು ಮಱೆದು ನಿನ್ನನ್ ಪರಸಿ ಬಾೞ್ ನೂಱನ್ ಅಣುಗ ಪಿರಿಯ ಪೆಸರಾಗೆಂದು ಮುತ್ತಿಟ್ಟು ನಡೆದಳ್ (ಅಶ್ವತ್ಥಾ.೨೧-೪೭); ಸೂಲ್‌ಮುಲುಕು ಮಾಯ್ವಂತೆ ಕಂದನಾನಂದವನು ಕಾಣಿಸದ ಪಾಪಿ ನಾನಮ್ಮ (ನಡದಾ.l, ೪೫೮). [ಸೂಲ್+ ಮುಲುಕು₂]

ಸೂಲ್ಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ; ಮೊನಚಾಗಿರುವ ಕಬ್ಬಿಣದ ಅಸ್ತ್ರ: ನಾರಾಚ ಗದೆ ಸೂಲ್ಲಿ ಚಕ್ರ ವಂಕ್ಕಿ ಚೂರ್ರಿ ಜಯಬಾಡಿ ಶ್ರುಂಗಾರ ತೊಡುಪೂ ಸಂಣ ಚಂದ್ರಾಯುಧಾ ಚಲುತಲಿ (ಎಕ. XVI, ಗುಬ್ಬಿ.೩೪-೨೨; ಸು. 1672).

[?./ ಸಂ. ಶೂಲ]

ಸೂವ (ನಾ). ಅನ್ನದೊಂದಿಗೆ ಕಲಸಿಕೊಳ್ಳುವ ವ್ಯಂಜನಪದಾರ್ಥ; ಮೇಲೋಗರ ; ಸೂಪ : ವಾಪಿ-ಬಾವಿ, ಸೂಪ-ಸೂವ (ಶಮದ.೨೫೪ ಪ್ರಯೋ).

[< ಸಂ. ಸೂಪ]

ಸೂವಾರ 'ಸುವಾರ' ನೋ.

ಸೂವಾರವಿದ್ಯೆ (ನಾ). ಅಡಿಗೆಯನ್ನು ಮಾಡುವ ವಿದ್ಯೆ; ಪಾಕಕಲೆ: ಆರಲಜಿ್ದನೊ ಭೀಮನೀ ಸೂವಾರವಿದ್ಯೆಯ(ಕುಮ್ಮಾ.ವಿ.೩-೬೮); ರಕ್ಕಸನ ತಮ್ಮಂ ಮನುಜರೂಪನಾಂತು ಭರದೆ ಬಂದು ಸೂವಾರವಿದ್ಯೆಯ ಬಲ್ಲೆನೆನಲು (ಪಾಡೂಜ್ಪು.೧೩-೪೨). [ಸೂವಾರ (< ಸುವಾರ) + ವಿದ್ಯೆ]

ಸೂಸಕ, ಚೂಚಕ₁, ಸೂಸುಕ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ; ಬೈತಲೆಮಣಿ; ಬೈತಲೆಬೊಟ್ಟು: ಹೊನ್ನೋಲೆಯ ಚೆನ್ನಗೆ ಮೂಗುತಿಯ ಮುಗುಳ್ನ . . . ಸೂಸಕದ ಸುಮ್ಮಾನೆಗೆ ರುದ್ರಾಕ್ಷಿಯ ಭದ್ರಾಂಗಿಗೆ (ಗಿರಿಶ.೩-೯೧ ವ); ಬೈತಲೆಯನೊಡನಮರ್ಚಿ ಪೊಳೆವ ಸೂಸಕಮನೊಪ್ಪಗೊಳಿಸಿ (ವರ್ಧ್ಮಾ.ರಾ.೩-೪೭); ಪ್ರಕಟಿಸುತಿರ್ಪ ತಾರಕಿ ನಿಶಾಂಗನೆಯ ಸೂಸಕಮನಿಪಂತೆ ರಾಜಿಪವು (ಭ್ಯರಸಂ.l. ೨೯೧). ೨. ಗೊಂಡೆ; ಕುಚ್ಚು; ಗೊಂಚಲು: ದೇವಾಂಗವಸ್ತ್ರದುಳ್ಳುಡೆಯೊಳುಲಿವ ಸೂಸಕದ ನೂಲ ತೊಂಗಲ್ಕೆರಸಬಲ್ಕ ಮುಂದಣ ಸೋಗೆ ಕಾರ್ಗಾಲದ ಸೋಗೆಯಂತೆ ಸೊಗಯಿಸೆ (ಪಂಪಭಾ.೨-೬೧ ವ); ಸೂಸಕದ ಮುತ್ತುಗಳು ತಾರಾರಾಶಿಗಳ ಹಬ್ಬುಗೆಯ ನೀಲದ ಹಾಸಬೆಗಳು ಹೋಲುತಿದ್ದವು ಗಗನಮಂಡಲವ (ಕುಮ್ಮಾಸ.೧೩-೩೦); ಹಿಡಿದ ಮುತ್ತಿನ ಸೂಸಕದ ಬೆಳುಗೊಡೆಯ . . . ರಾಜಕುಮಾರಕರು ನಡೆತಂದರೊಲವಿನಲಿ (ತೊರರಾ.೧-೧೬-೪೧). **ಚೂಚಕ₁** : ೩. ಗೊನೆ; ಗುದಿ: ಚೂಚಕಂಗಳ ಭರದಿ ನೊಂದಿನಿಸು ತೂಗುತುಂ . . . ಕಣ್ಣೆ ಮಂಗಳವಾದ ತೆಂಗುಗಳ ಸಾಲ್ಗಳಿಂ (ಉದ್ಭಟ.೩-೮೭). **ಸೂಸುಕ** : ೨. ನವಕಿಸಲಯ ಲೋವೆಯ ಸುಂದರದಿಂ ದವನದ ಸೂಸುಕಗಳ ಬಂಧುರದಿಂ (ಉದ್ಭಟ.೫-೨೧); ಎಸವ ಮಾಣಿಕಂಗಳ ಲೋವೆ ; ಮುತ್ತುಗಳ ಸೂಸುಕಂ (ಚಂದ್ರಸ.೬೫). [ದೇ. ॥ ತೆಲು. ಸೂಸಕ]

ಸೂಸಕಂಬಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಹಣೆಯ ಮೇಲಿನ ಆಭರಣವನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳು : ಪತ್ತ ಸಾರ್ದು ಸೂಸಕಂಬಿಡಿದೊಂದು ಮುಟ್ಟಿಯೊಳಗೆ ಬೆಂಗವಾಯ್ದು (ಚಂದ್ರಪ್ರ.೯-೯೪ ವ).

[ಸೂಸಕ + ಪಿಡಿ₁]

ಸೂಸಲ್, ಸೂಸಲು (ನಾ). ೧. (ನಗೆ ಮುಂತಾದುವು) ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು; ಗೋಚರಿಸುವಿಕೆ: (೬). ೨. ಎಳ್ಳು, ಕಡಲೆ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಖಾದ್ಯ,— ತಿಂಡಿ: "ತಿಲೌದನ ಎನ್ನಡೆ ಎಳ್ಳ ಹುಗ್ಗೆ; ಸೂಸಲೆಂದೂ ಎಂಬರು" (ನಾಚಿರಾ. ೬); ಸವಳದೆ ಸಿತಘೃತಮಿಶ್ರಿತಮುವುಂಗುರುಂ ಸೂಸಲಂಬಿವಂ ಸೇವಿಸೆ ಪುಷ್ಟಿವಿವರ್ಧನಮಕ್ಕುಂ (ಲೋಕೋಪ.೯-೭); ಈಂದಿರ್ದ ಗೋವು ಮಾಸಂ ತಿಂದೊಡೆ ಕಲಸಿಕ್ಕುಗೆ ಸೂಸಲಂ ಚೆಲ್ಲುಮುಮಂ (ಲೋಕೋಪ.೯-೧೯೩). ೩. ಸಿಂಚನ; ಸೇಚನ: **ಶಿಖಂಡಶನದ್ಯುತಿಯ ಬೆಳ್ಳಿಗೆಯ ಸೂಸಲನ ಸಖರುಚಿಯ ತೆರಳಿಕೆಯ ಹೊರಳಿಯೆನೆ** . . . ಚೆಲ್ವ ತಿಳಿನೀರ ತುಂತುರ್ವನಿಗಳೆಸೆದಿರ್ದುವು (ಜೈಮಿಭಾ.೩೦-೧೧). **ಸೂಸಲು** : ೨. ವ್ಯಾಧನು ಸೂಸಲ ಚೆಲ್ಲಿ ಜಂತ್ರ ವ ಹಣ್ಣ ಅಡಿಗಲ್ಲನೊಡ್ಡಿ ಹೋದ ಬಳಿಕ ಸೂಸಲ ತಂಟಿಗೆ ಹೆಗ್ಗಣ ಬಂದು ಬಿದ್ದಂತೆ ಬಿದ್ದಿರಲ್ಕಾ ಮಾಯದ ಬಲೆಯಲ್ಲಿ (ಅಪಚು.೧೫೯-೭೩); ಬಲವಿದನು ನೀವ್ ನಚ್ಚಿ ರಿಪುವನು ಗೆಲ ಸಮರ್ಥರ ಸೂಸಲಿನ ಪರಿಮಳಕೆ ಸಿಕ್ಕಿರ್ದಿಲಿಯ ತೆಱನಪುದೆಂದರರಸಂಗೆ (ತೊರರಾ.೬-೬-೩೪); ಅರಳಂ ಸೂಸಲುಮಂ . . . ಕಡಲೆಯಂ ನಾನಾ ಪರೀ ಚೀಲಮಂ ಬೆರಸುಂ ಮದ್ಯವ ಮಾಱುವರ್ ಪ್ರತಿದಿನಂ (ದಶಾವ.೫-೬೨). ೩. ಮಾಗಿ ಮುಗಿಯ ಮೊದಲ ಮಳೆಗೆ ಸೂಸಿ ಬರುವ ಸೂಸಲಿನೊಲು (ಅಪರ್ಣ.೧೨೦-೧೮); ವಿಷಸಲ ತೊರೆಯಾಗಿ ಈ ಸಲ ಬಂದಿದೆ ಸೂಸಲ ನೆರೆಯಲ್ಲಿ ರಾವಣರಾಮಾ (ಸೂರ್ಯವಾ.೮೫-೬); ಆ ಭಾವವೂ ಶೈಲಿಯಲ್ಲೇ, ನೆಲದೊಳಗಿನ ಒಸರಿನಂತೆ ಸೂಸುತ್ತಿದೆ . . . ಆ ಸೂಸಲನ್ನುಳಿದು, ಹರಿವ ಹೊನಲಾದೊಡನೆ ಅದು 'ರಸ'ವನ್ನಿಸುತ್ತದೆ (ನಾಡೋಜ.೩೪೦). ೪. ಎರಚುವಿಕೆ; ಚಿಮ್ಮುವಿಕೆ : 'ಸೂಸಲಾಡು' ಪರಾ.

ಸೂಸಲ ಕಡುಬು = ಅಕ್ಕಿಯ ಹಿಟ್ಟಿನ ಪದರದೊಳಗೆ ಸೂಸಲು ಅಥವಾ ಎಳ್ಳುಪುಡಿಯ ಹೂರಣವನ್ನಿಟ್ಟು ಹಬೆಯಲ್ಲಿ ಬೇಯಿಸಿ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಡುಬು: ದೋಷದೂರನ ನಾಮ ಸೂಸಲ ಕಡುಬು (ಪುರಂದ.೨-೯೯-೨).

[ಸೂಸು₁ + - ಅಲ್₂]

ಸೂಸಲಾಡು (ಕ್ರಿ). ಎರಚಾಡು; ಚೆಲ್ಲಾಡು: ನೋಱುವರ್ ಪೂಡುವರ್ ಜಂತ್ರಮಂ ನೀರ್ ಸೂಸಲಾಡುವರ್ ತೀಡುವರ್ ನಗೆಯನಗಜೆಗೆ (ಚಿಬಸ್ತು.೪೫-೫೯).

[ಸೂಸಲು (< ಸೂಸಲ್) + ಆಡು₁]

ಸೂಸಲು 'ಸೂಸಲ್' ನೋ.

ಸೂಸಲುಂಡಲಿಗೆ (ನಾ). ಎಳ್ಳಿನ ಪುಡಿಯ ಹೂರಣ ಅಥವಾ ಸೂಸಲನ್ನು ಇಟ್ಟು ಮಾಡಿದ ಕಡುಬು; ಸೂಸಲ ಕಡುಬು: ಸೂಸಲುಂಡಲಿಗೆ ಪಾಲೌಗು ಪಾಯಸ ಬೆಣ್ಣೆಗಾಸಿದ ತುಪ್ಪ (ಕುರಾಸಾಂ.೨೬-೨); ಹುಗ್ಗಿ ಕಿಚ್ಚಡಿಯೆರೆಯಪ್ಪ ಸೇವಗೆ ಹಿಂಡಿ ಗುಗ್ಗುರಿ ಸೂಸಲುಂಡಲಿಗೆ . . . ದೋಸೆಯ ಸಬ್ಬಲಗ್ಗೆಯಾಹುತಿಯೊಪ್ಪಿತಲ್ಲಿ (ಭರಚ.೨೦-೧೨೭); ಹುಗ್ಗಿ ಅಶನ ಸೂಸಲುಂಡಲಿಗೆ ಹೋಳಿಗೆ ಅಚ್ಚಂಬಲಿ ಕೆಂಪಿನ ಪುಷ್ಪ . . . ನಿವಾಳಿಸಿ (ಬಾಲಲಿ.೧೨೮-೯). [ಸೂಸಲು (< ಸೂಸಲ್) + ಉಂಡಲಿಗೆ]

ಸೂಸಲುಸಕ್ಕರೆ (ನಾ). ೧. "ಪೂರಿ ಮೊದಲಾದ ರವೆ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಮೇಲೆ ಸವರುವ ಪುಡಿಸಕ್ಕರೆ" (ಸೂಪಶಾ. ಕೋಶ). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭಕ್ಷ್ಯ: ಸದನಾಗಿ ಕಾಯ್ದ ಹಾಲಿನ ಗಟ್ಟಿಕೆನೆದಗವುತ . . . ತುಱುವೆಯ ಬೇರಿನಿಂ ತೊಳಸ ಮುದ್ದೆಯಹುದು ಅದನಾ ತಳಿಗೆಯೊಳಗೆ ಹರಹಿಕೊಂಡರ್ಧಮಂ ಮಿದುಡಿ ಕಚ್ಚಾಯಮಂ ಮಾಡುವುದು ಮತ್ತೆಯುಳಿದುದ ಗಾಳಿಗಿರಿಸಿ ಸಕ್ಕರೆ ಹುಯಿದದಕೆ ಸೂಸಲುಸಕ್ಕರೆವೆಸರಿಡುವುದು (ಸೂಪಶಾ.೧-೫೯). [ಸೂಸಲು (< ಸೂಸಲ್) + ಸಕ್ಕರೆ]

ಸೂಸಾಟ (ನಾ). ಎರಚುವುದು; ಚೆಲ್ಲಾಟ: "ಸೀಱುಂಬುಳುಯೆಂದು ಕವಿಗಳಂ ಸೂಸಾಟಂ" (ಕವಿಕಂ.೨೨೫). [ಸೂಸು₁ + ಆಟ]

ಸೂಸಿ (ನಾ). ಹೆಂಗಸರ ಸಾಮಾನ್ಯ ಉಡುಪು(?): ಸರಕಾರೀ ತುರಂಗದಲ್ಲಿ ಮೇಲಾದ ಜಮ್ಮಖಾನೆಗಳೂ ನಾನಾ ಪ್ರಕಾರದ ಸೂಸಿಗಳೂ, ಮುರ್ಚಿ, ಮೇಜು, ಪೆಟ್ಟಿಗೆ, ಮುಂತಾದ ಕಟ್ಟಿಗೆಯ ಸಾಮಾನುಗಳೂ ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆ (ಕಭಾಗ.೪೫೨).

[<- ತುಳು. ಸೂಸಿ]

ಸೂಸಿಕೆ (ನಾ). ಎರಚಾಟದ ಚೆಲ್ಲಾಡುವುದು: ಸುಳಿದವಾರತಿ ಕರ್ಪೂರದ ಪ್ರಜ್ವಲಿಪ ಮಾಣಿಕದೀಪ್ತಿಗಳ ಪಸ್ರುಗಳವೆಗೂಳಿನ ಬಳುವಗಳಲುಪ್ಪುಗಳ ಸೂಸಿಕೆಯು (ತೊರರಾ.೬-೫೫-೧೭). [ಸೂಸು₁ + -ಇಕೆ]

ಸೂಸಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಿಳಿಸು; ಸೂಚಿಸು: ಆ ವಿದುರನೊಳು ಸೂಸಿಸಿದೆನೀ ಹದನ (ವಿನಭಾ. ೧೩-೬೬). 'ಸೂಚಿಸು' ಪರಾ. [ಸೂಸು₁? + -ಇಸು₁]

ಸೂಸು₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ಎರಚು; ಚೆಲ್ಲು: "ಸೂಸು – ಪರಿತ್ಯಾಗೇ" (ಶಮಧಾ); ಕವಿವರರುಂ ಪೆಂತವಾಸದೊಳ್ಪೆಂಡಿರ್ಕಳುಂ ವಿಮಾನಂಗಳ ಮುಂದಾಡುತ್ತಂ ದಮ್ಮಮುಮಂ ಪೊನ್ನುಮಂ ಕೇಳಿ ಮಾಡಿ ಮುಂದೆ ಸೂಸುತ್ತಮೊಯ್ಯುದಂ . . . ಕಂಡು (ಪಷ್ಠಾರಾ. ೮೪-೬); ದಿಕ್ಕನ್ಯಕೆಯರ ಸೂಸುವ ಲಾಜಾಂಜಳಿನಿಚಯಮೆನಿಸುವ ಮದಕರಿಕರ ಶೀಕರನಿಕರಮುಮಂ (ಆದಿಪು. ೧೩-೪೪ ವ); ಚಾಮರದೆಲರಲಪಿನೊಬ್ಬೂಳುವ ಸಣ್ಣಧಾರೆಯಂ ಸೂಸುವ ಧಾರಾಗೃಹದಿಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೬೪); ದರ್ಪದಾಭರಣಕ್ಕೆ ಸೂಸಿದ ಪೊಷ್ಪ ಸಲಿಗೆಗಳೆನಲು ಗಜೆಗಳು ಚಪ್ಪರಿಸಿ ತುಳುಗಿದವು ರಿಪುಸೇನಾಸಮುದ್ರದಲಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೨-೫೩). ೨. ಚಿಮ್ಮು; ಸಿಡಿ: ಸೂಸಿ ಪಾಯ್ವ ಶೀಕರದೊಳೆ ನಾಂದು ಸೇಡುಗೊಳುತಂ ಸುಟಿದೂದುವ ಗಾಳಿ ಬರ್ಪ ದೇವರ ವರಕಾಂತೆಯರ್ಕಳ ಪರಿಶ್ರಮಮಂ ಕಳೆದತ್ತು ವಾರ್ಧಿಯೊಳ್ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೬೩ ಶೂದ್ರಕ); ತಣ್ಣಾಳಿಯ ಸೋಂಕಿಂ ವಿರಳಮಾಗಿ ಸೂಸುವ ತುಷಾರವರ್ಷದೊಳಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೬-೧೦೧); ಕರ್ಣ ಶಕುನಿಗಳೊಲಿದು ತಂಬುಲ ಸೂಸೆ ನಕ್ಕರು ಹೊಯ್ದು ಕರತಳವ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೧೭-೩). ೩. ಎಸೆ; ಬಿಸುಡು: ಮಧುವುಂ ಮನೋಭವನುಮಟ್ಟಿಯೊಳಾಡುವ ಪೊನ್ನ ಬಟ್ಟನೊರ್ಮೊದಲೆ ಮನೋಜಕಾಂತೆ ಮುಳಿಸಿಂ ದೆಸೆಗೋವದೆ ಸೂಸುವಂದಮಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೫೬); ಪಲರುಂ ಚೀಯೆಂಬಿನಂ ಸೂಸಿದೆಂಜಲವುಳ್ಳಳನಾವಗಂ ಬೆದಕಿ ತಿಂದು (ಸುಬಮಾ. ೪-೫೭); ಹಿಡಿದ ಕನ್ನಡಿ ಕಳಸಗಳ ಕೆಲಕಿಡುತ ಹೊಂದಳಿಗೆಯ ನಿವಾಳಿಯ ಸೊಡರ ಸೂಸುತ ಬಿಸುಡುತಮಲಾಕ್ಷತೆಯ ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ (ತೊರರಾ. ೨-೬-೨); ಈಶಪ್ರಸಾದವನು ಸೂಸದಲೆ ತಾ ಕೊಳ್ಳೆ ಶಾಶ್ವತವಪ್ಪ ಪದವಕ್ಕು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೬೨). ೪. ಕೊಡು; ನೀಡು: ಮಣಿಮಯಭಾಜನಂಗಳೊಳ್ತೆರ್ಕನೆ ತೀವಿದ ಪಂಚರತ್ನದ [ಕೇಸರಿಯ] ಕತ್ತುರಿಯ ಕೊಳತದ ಕಪುರದ ಪಳಿಕಿನ ಬಾಯಿನಂಗಳಂ ದೀಜಿ . . . ಕಕ್ಕರವಟಯಿಗೆಯ ಚಿತ್ರಾವಟಿಯ ಪಟಿವೆಡೆಯ ತುಟಿವೆಡೆಯ ನೆಳಲ ಪಾಣಿಯ ಬಣ್ಣದ ಕಣದ ಬಣ್ಣವಣ್ಣಿಗೆಯ ಜವಳಿಗಳನೆ ಮೊಗಂ ನೋಡದೆ ಸೂಸಿದಾಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೪-೬೪ ವ); ಬೆಸಕಂಗಿಕ್ಕಿದೊಡಂ ಭೂತನಿಕಾಯಕ್ಕೊಯ್ದು ಬಲಿಯುಮಂ ಸೂಸಿದೊಡಂ [ಪಾಠಾಂ. ಸರುಗಮಂ ಪೂಸಿದೊಡಂ] . . . ಘನಮಾಗದು ಬೆಳಸು ನಿಯತಮಂಬರುಮೊಳರೆ (ಸಮಪು. ೯-೪೧); ನರನ ತೋಜಿಸಿದವಗೆ ಶತಸಾಸಿರವ ಸೂಸುವೆನು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೯-೯). ೫. ಹರಿ; ಪ್ರವಹಿಸು: ಗಗನಂ ಘನೀಭೂತಮಾದುದೆಂಬಂದದಿಂ ಮಿಗೆ ತೀವಿ ಸೂಸಿದುವು ಸಲಿಲಮುತ್ಸಾಹದಿಂ (ಇಳಿರ. ದೇ. ೫೧-೨೪); ಸೂಸುವ ನದಿಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದು ಮುಂದೆ ಈಸಲಾಜದೆ ಮುಳುಗೆದ್ದು (ಪುರಾಣ. ೧-೧೯-೨). ೬. ರಭಸದಿಂದ ನುಗ್ಗು, — ಹರಿ: ಬಟ್ಟ ಭರದಿಂದೆ ವಾರಿಯರಟ್ಟೆಸಗಂ ಪಚ್ಚು ಸೂಸ ಕೊಳದೊಳಗೆ ಬಯಲ್ ಬಿಟ್ಟುದು ತದ್ರಭಸಕ್ಕುರ್ಚೆಟ್ಟು ಕಡಂಗಿದುವು ಜಳಚರಪ್ರಕರಂಗಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೪೬); ಕರಿಘಟೆಯ ಕೆಲಬಲಕೆ ಸೂಸುವ ತುರಗರಾಜಿಯ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೨-೨೪). ೭. ಕೆದರು; ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾಗು; ಇಟ್ಟಾಡು: ಒಡವಂದಂಕದ ಕೌರವರ್ ದ್ರುಪದನಂ ಬೇಜಿಂಗೆ ಮಯ್ಯೊತ್ತದೊಡ್ಡೊಡದೋಡುತ್ತಿರ ಸೂಸೆ ಬೀಟ್ಟ ತಲೆಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೬೨); ವಿರಚಿಸು ಹಾರವಮಂ ಪಜಿದು ಸೂಸಿದು ದೊಯ್ಯನೆ ಸ್ಕೆತು ಮಾಡಿವಂ ಪರೆದ ಕುರುಳ್ಗಳಂ (ಶೃಂಗಾರ. ೬-೫೨); ಬೊಬ್ಬೆಗಳ ಪಟಹದ ಮೃದಂಗದ ಸರ್ಬಲಗ್ಗೆಯ ಸೋಹಿನಲಿ ಸುಳಿವಬ್ಬರಕೆ ಹಿಂಡೊಡೆದು ಹಾಯ್ದವು ಸೂಸಿದವು ದೆಸೆಗೆ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೧೩-೨೫). ೮. ಬಿಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳು; ಸಡಿಲವಾಗು: ಕದನದೊಳಾರ್ದು ಸಾರ್ದಿಸೆ ಮಹಾರಥದಚ್ಚು ಸಿಡಿಲ್ದುದೀಸು ಸೂಸಿದುದರಗೀಲ್ ಕಟಲ್ದುದು (ಪಂರಾವಾ. ೧೩-೬೯); ತರುಣಿಯ ಮಾಸಿದಂಗಲತೆ ಸೂಸಿದ ಕುಂತಳಂ . . . ಜಾಡ್ಯದ ಮೆಯ್ ಕಡುಲಜ್ಜೆ ಕಜ್ಜಳಂ ಪರೆದಲರ್ಗಣ್ಣಳೆಂಬಿನಿತು ಪೇಟವೆ ಮಾಣಿಕವಾಂತ ಭಾವಮಂ (ದಶಕು. ೧-೬೦); ಬಿಟ್ಟ ಕಂಗಳ್ಬಿಗಿದ ಪುರ್ಬುಗಳ್ಪೆಜೆನೊಸಲ ಬಟ್ಟು ಸೂಸಿದ ಕುರುಳ ಥಳಥಳಿಪ ಕುಂಡಲಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೩-೨೬). ೯. ತೂಗು; ಒಲೆ: ಗಗನಂಬರಂ ನೆಗೆದು ಸೂಸದೆ ಬಾಹುಪರಿಭ್ರಮಂಗಳೊಳ್ ಬೆದಜದೆ ಶಕ್ರನೃತ್ಯದೊಳೊಡಂಬಡೆ ನರ್ತಿಸುವಲ್ಲಿ ಜತ್ತವಟ್ಟದ ಮಣಿಯಂತದೇಂ ಪದುಳಮಾದುದೊ ದಿವ್ಯವಧೂಕದಂಬಕಂ (ಆದಿಪು. ೭-೧೨೫); ಹೆದಜು ಹಿಂಗಿದು ನೆಲಕೆ ಮಾಜುದ್ದಿದನು ಕರವನು ಸೂಸಿ ಹಾಜಿದ ಗದೆಯ ಕೊಂಡನು (ಕುವ್ಯಾಗ. ೭-೧೧). ೧೦. ಅಸ್ಥಿರವಾಗು; ಚಂಚಲಗೊಳ್ಳು; ಹೊಯ್ದಾಡು: ಶಿವಜ್ಞಾನಾರೂಢನುಮಾಗಿ ನಿಲಿಸಿ ಮನವ ಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಅತ್ತಲಿತ್ತ ಸೂಸಲೀಯದೆ (ಶಿವಗೀ. ೨೭-೧೨೦); ಕೃತಪರ್ಯಂಕಾಸನಂ ಸೂಸದೆ ನಿಲೆ ಕರಮುತ್ತಾನಕ ಸ್ವಸ್ತಿಕಂ ನಾಭಿತಟನ್ಯಸ್ತಂ ಬೆಡಂಗಾಗಿರೆ (ಜಗನ್ನಾಪು. ೧೩-೫೯); ಸೂಸಲೀಯದೆ ಮನವನೀಶನಾಳ ದೊಳಿರಿಸಿ ಬೇಸಱೂಗದೆ ಚಿತ್ತವಂ ವಿಕಾಸಲಾಗಿರಿಸಿ (ದೀಕ್ಷಾಬೋ. ೧೬-೯). ೧೧. ನಿವಾರಣೆಯಾಗು; ಪರಿಹಾರವಾಗು: ಏಸನೀಂಟಿದಡನ್ನ ಬಳಲಿಕೆ ಸೂಸದೆನುತಂ ಕೊಪ್ಪರಿಗೆಗಳಗೋ ಸರಸದುಲ್ಲಂಘಿಸುತ ಕೈಕೊಳ್ಳಿ ನೀವೆನುತ (ಬಸವಪು. ೫೯-೧೫). ೧೨. ದೊರೆ; ಲಭಿಸು; ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗು: ಅಱುಹಿಲ್ಲವಾಗಿ ಸುಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲ ಸುಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲವಾಗಿ ಪಾರಮಾರ್ಥ ಸೂಸದು (ಆದವ. ೨೮-೮೧); ಮಾಸೂರ ಬಸವರಸ ಕೂಸನೀಶನ ಕೇಳೆ ಕಾಶಿಯ ಅಭವನೊಳು ಪಡೆದ ವರವದುವೆ ಸೂಸಿತೆಂತೆನಲು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೬). ೧೩. ದೃಷ್ಟಿ ತೆಗೆ; ನಿವಾಳಿಸು: ಆರತಿಯನೆತ್ತಿದರು ತಂದುಪ್ಪಾರತಿಯ ಸೂಸಿದರು ನೃಪಪರಿವಾರವೆಲ್ಲವು ಬಂದು ಕಂಡುದು ಕಾಣಿಕೆಯ ನೀಡಿ (ಕುವ್ಯಾಘೀ. ೧-೩೨); ಈ ಪುರದೊಳು ತನ್ನ ಮಗಳಿಗೆ ಸಮವಹ ರೂಪಜೀವೆಯರಿಲ್ಲೆಂದು ಚಾಪಳೆ ಮನೆಗೆ ಬಂದಿಹ ವಿಟನೊಳು ಪೇಳಿ ತೂಪಿಟಿದುಪ್ಪ ಸೂಸುವಳು (ಅಂಜಚ. ೬-೧೪೫). ೧೪. ಅರ್ಘ್ಯಕೊಡು; ಅರ್ಪಿಸು: ನಿನ್ನ ನೀನಾದಿತ್ಯಂಗೆ ನೀರಂ ಸೂಸಿ ಪೊಡೆಮಡುವಾಗಳಾ ನೀರ್ವೆರಸು ಸೂಸಿ ತಾಮರೆಗೆಜೆಯೊಳಗೆ ಮುಟುಗಿರ್ದ ಮುಗುಳ ಮೇಗೆ ತಗುಳ್ದಿರ್ದುದು (ಪಷ್ಠಾರಾ. ೫-೧೪); ಸೂರ್ಯಜಂ ಸೂರ್ಯಮಂತ್ರಂಗಳನೋದಿ ನೀರಂ ಸೂಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೭೨ ವ); ಹೊಳೆವ ಹೊಂಬಟ್ಟಲಲಿ ಸೂಸಿದನರ್ಘ್ಯಜಲವನು ಜನಕನಿದಿರಿನಲಿ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೩-೧೬). ೧೫. ಹೇಳು; ತಿಳಿಸು; ನಿರೂಪಿಸು: ವಾಸಿಗಳ ಪ್ಯಸರವನೆನ್ನಲಿ ಸೂಸಬಾರದೆ ನಿನ್ನ ಹರುಷಕೆ ಪ್ಯಸರವದೇನೆಂದು ಬೆಸಗೊಂಡನು ಸುಯೋಧನನ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೨-೨೮); ಸಾಸಿರವಗೆಯ ಬೋಳಿಯ ಮಾತ ಕಿವಿಯೊಳು ಸೂಸಿ (ಪ್ರಾಆಪತ. ೧೦-೨೦); ಏನು ಪೇಳಲಯ್ಯೋ ನಾನು ಸೂಸಿದಂಥ ನುಡಿಯ ಪಿಡಿದು ವೋಸವಾಡುತೆನ್ನ ಮುನಿರಾಯು ಓ ಲಕ್ಷ್ಮೀಕಾಂತ ಘಾಸಿಪಡಿಸಿದನು (ಹಮಚ. ೨೩೧). ೧೬. ಕಳೆ; ತೀರು; ಮುಗಿ: ಆಸುರದ ಸಂಗ್ರಾಮವಾದುದು ಭಾಸುರದಿ ಹದಿನೆಂಟುವತ್ಸರ ಸೂಸಿದವು ಯುದ್ಧದಲಿ (ಸಂಭಪ. ೬-೨೭). ೧೭. ಬಾಡು; ಕಂದು: ಪಂದಿಯಿಂ ಕೆದಜಿದುತ್ಪಳಮುಂ ವನದಂತಿಯಿಂ ನೊಂದು ಸೂಸಿದ ಸರೋಜಮುಮೊಯ್ಯನೆ ನೀರುಣಲ್ ಬಂದು ಪೋದ ಮೃಗದಗ್ರಖುರಚ್ಯುತವಾರಿಯಿಂ ನಾಂದು (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೨೬); ಸೆಡೆದೆನುಡುಗಿದೆಂ ಮಾಸಿದೆಂ ಸೂಸಿದೆಂ ಕಿರ್ಗಯ್ದಾದೆಂ ಕಂದಿದೆಂ (ರಣ್ನಾಶ. ೨೫). ೧೮. ಚೆಲಿಸು; ಬೀಸು: ಹೊಳೆವಡಾಯುಧ ಹೊಡಕೆಗಳ ಸತ್ತಿಗೆಯ ಸೂಸುವ ಚಮರ ಸೀಗುರಿಯ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೦-೫೯); ಹಸಿರ ಗಿಡದಾಸರಕೆ ಹೋದೇನು ನನ ದೇವ ಸೂಸುವ ಗಾಳಿಗೆ ಕುಳಿತಿಹನೆ (ಜಿಷ್ಣುಪು. ೪-೫). ೧೯. ಕಾಣಿಸು; ತೋರಿಸು: ಖುರಮಂ ನಾಸಿಕೆ ಸೂಸುವಂದದೆ ಬೆಡಂಗಂ ತ್ರಾಸಿನೊಳ್ತೂಗಿದಂತಿರೆ . . . ಮೆಜೆದರ್ ವಾಹಂಗಳಂ ವಾಹಕರ್ (ಆನಂಪು. ೨-೬೧). ೨೦. ಚಿಮುಕಿಸು; ತಳಿ; ಪ್ರೋಕ್ಷಿಸು: ನವವಿರಹ ಶಿಖಿಗೆ ಹವಿಯಾದುವಲ್ಲದಳುರ್ವಂಗತಾಪಮಂ ಮಳ್ಗಿಸಲಾಜವೆ ತಳಿವ ಮಲಯಜಂ ಸೂಸುವಾಲಿನೀರ್ ಮೇಲೆ ಸುರಿವ ಕಪ್ಪುರದ ರಜಂ (ವರ್ಧಪು. ೪-೪೭); ಅವಿರಳ ವಾದುದಂತಪುರದೊಳ್ ಕಡೆಯಿಕ್ಕುವ ತೋರಮುತ್ತು ಸೂಸುವ ಪಟವಾಸಮೂವರಿಪ ಪೂವಲಿ ಪೊಣ್ಮುವ ಮಂಗಳೋಕ್ತಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೪-೨೫); ಸೂಸಿದುವು ಸಾರಸಂಗಳ್ ತಮ್ಮ ಗಜಿಗಳಂ ತೋದು ತಂದಂಬುಗಳನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೯-೬೪). ೨೧. ತುಂಬಿ ತುಳುಕು; ಹೊರಚೆಲ್ಲು: "ಸೂಸಿದುದೆನೆ ತುಳ್ಕಿತೆಂಬುದುಂ" (ರನ್ನಕಂ. ೭); ದಾಸಿಯ ಕೊಡದಂತೆ ಸೂಸದಿಪ್ಪುದೆ ಯೋಗ ದಾಸಿ ಸಾಸಿರದ ನುಡಿ ಹಾಡುತಾ ಕೊಡನೊಳಾಸ ಇಪ್ಪಂತೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೪೭೯). ೨೨. ಹೆಚ್ಚಾಗು; ಅತಿಶಯವಾಗು: ಕಾಶಿ ಪ್ರಯಾಗೆ ಗಯಾಕ್ಷೇತ್ರವೊಡ್ಡಿಯ ಭಾಸುರ ತ್ರಿಜಗತ್ಖ್ಯತಿಯ ಸೂಸುವ ಹರುಷದೆ ಸೇವಿಸಿ ಶ್ರೀರಂಗೇಶನ ಪುರಕೈತಂದ (ಕಣವಿ. ೫-೨೧). ೨೩. ಕೆದರಿಸು; ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಮಾಡು: ಮೃಗಾಜಿನಾಸ್ತರಣಮಂ ಕೊಡೆಯಂ ಮುಜಿದಿಕ್ಕಿ ಸೂಸಿ ನೀವಾರದ ರಾಶಿಯಂ ಬಿಡದೆ ಕಾಡಿದುದಾ ಕಪಿ ತಾಪಸರ್ಕಳಂ (ಪಂಚತಂ. ೨೬೧-೬). ೨೪. (ಆಲಂ) ಮರುಗು; ವ್ಯಥೆಪಡು: ಅವರ ದುಃಖ ತಡೆಯಲಿಲ್ಲ. ಹೃದಯ ಸೂಸಿತು (ಮುಗಿಮು. ೬೧).

ಸೂಸು₂ (ನಾ). ೧. ಎರಚುವಿಕೆ; ಚೆಲ್ಲುವಿಕೆ: ಇಳಿದರಾನೆಯನಬಲೆಯರ ಹೊಂದಳಿಗೆಗಳ ವಸ್ತುಗೂಳ ದೀಪಾವಳಿಯ ಸಾಲಿನ ಸೇಸೆಗಳ ಸೂಸುಗಳ ಸೊಗಸಿನಲಿ [ಪಾಠಾಂ. ಹರಕೆಗಳ ಕೈಕೊಳುತ, ಸೊಗಸಿನಲಿ ರಂಜಿಸುತ] . . . ಹೊಕ್ಕರು ನಿಳಯವನು (ತೊರರಾ. ೧-೧೭-೪೪). ೨. (ನೀರನ್ನು) ಚಿಮುಕಿಸುವುದು; ತಳಿಯುವಿಕೆ: "ಜಲಸೇಚನೆಗೆ ಸೂಸೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಕಶಿರ. ೧೧೦). ೩. ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ; ಚೆದರಿರುವಿಕೆ; "ಪರಿಕೀರ್ಣ" (ತತ್ವಸ.೬. ೧,೮೭). ೪. ತೋರಿಕೆ; ಪ್ರದರ್ಶನ: (೩). [< ಸೂಸು₁]

ಸೂಸುಕ 'ಸೂಸಕ' ನೋ.

ಸೂಸುಗಣೆ (ನಾ). ಚಿಮ್ಮಿ ಬರುವ ಬಾಣ: ಸೂಸುಗಣೆಗಳ ಸೊಗಡು ಹೊಯ್ದು ಪಹಾಸಕೊಳಗಾದರು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೮-೨೨); ಸೂಸುಗಣೆಗಳ ಸೊಗಡಿನೊಳ್ಳಲಗೆ ಕರ್ಣ ಕೈವೀಸಿದನು (ತುರಂಗ. ೬೨-೪೯). [ಸೂಸು₁ + ಕಣೆ₁]

ಸೂಸುಗಲ್ಲು (ನಾ). ಎಸೆಯುವ ಸಣ್ಣಗಾತ್ರದ ಕಲ್ಲು: ಎತ್ತುಗಲ್ಲು ಕವಣೆಯ ಕಲ್ಲು ಸೂಸುಗ [ಪಾಠಾಂ. ಕ]ಲ್ಲು (ಗುಭೀ. ೧-೬೧). [ಸೂಸು₁ + ಕಲ್ಲು (< ಕಲ್₃)]

ಸೂಸುಗಿಡಿ (ನಾ). ಚಿಮ್ಮುವ ಅಥವಾ ಸಿಡಿಯುವ ಕಿಡಿ: ಮುಂಮುಂದು ಕಬ್ಬೊಗೆಯ ಪೊದಜಿನ ಹೊರಳಿ ಹರದುದು ಸೂಸುಗಿಡಿಗಳ ನೆರವಿ ನಸಿದುದು ನಿರ್ಮಿರ್ದ ಹೊಂಗಣಿಯಂಬು ಪೊಳೆಹೊಳೆದು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೯-೩೦). [ಸೂಸು₁ + ಕಿಡಿ]

ಸೂಸುಗುರುಳ್, ಸೂಸುಗುರುಳು (ನಾ). ಕೆದರಿದ ಕೂದಲು,—ಮುಡಿ: ನೊಸಲೊಳಮರ್ಕವತ್ರಲವ ಸೂಸುಗುರುಳ್ ನಿಢುಸುಯ್ ಕಟಲ್ಕ ಮೆಯ್ ಪೊಸ ದಲರಂತೆ ಬಾಡಿದ ಮೊಗಂ (ಧರ್ಮನಾ. ೬-೧೭೭). **ಸೂಸುಗುರುಳು:** ಸೂಸುಗುರುಳನುರು ಗ್ಗೊನೆಗಳಿಂದೊಯ್ಯನೆ ಬಾಸಣಿಸುತ (ಕುರಾಪಾ. ೬೪-೬೬). [ಸೂಸು₁ + ಕುರುಳ್₁]

ಸೂಸುಗುರುಳು 'ಸೂಸುಗುರುಳ್' ನೋ.

ಸೂಸುಗೂಳ್ (ನಾ). ಚೆಲ್ಲುವ ಅಥವಾ ಎರಚುವ ಅನ್ನ: ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿ ತಾಣ ಮಣಿದು ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ಸೂಸುಗೂಳಂ ತಳಿದು ತಳ್ಳದೆ ಬರ್ಪ ಭರಮನಜಿದು . . . ಪಲವು ಬಗೆಯ ಗಾಣಂಗಳಂ . . . ಬಿರ್ಚಿ ಬೀಸಿದಾಗಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೯-೧೧೪ ವ).

[ಸೂಸು₁ + ಕೂಳ್ (< ಕೂಟ್₁)]

ಸೂಸುಜವ್ವನ (ನಾ). ಉಕ್ಕೇರುವ ಪ್ರಾಯ; ಏರುಜವ್ವನ: ಆ ಸಿಂಧುರಾವತಿ ಬಂಧುರಾವತಿಯರ ಸೂಸುಜವ್ವನದ ಸೊಕ್ಕಳಿದು ಆಸೆ ತೀರ್ವಂತೆ ಕೂಡಿದನು (ಭರತ. ೬೨-೫೮). [ಸೂಸು₁ + ಜವ್ವನ]

ಸೂಸುಡೆಂಕಣಿ (ನಾ). ಕೋಟೆಯ ಬುರುಜಿನ ಮೇಲೆ, ಕಲ್ಲುಗುಂಡುಗಳನ್ನು ತೂರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಇಡುವ ಒಂದು ಯಂತ್ರ: ಎತ್ತುಗಲ್ಲಿಂಯ ಡೆಂಕಣಿ ಸೂಸುಡೆಂಕಣಿ . . . ಪಟಲುಪ್ಪು ಗುಂಡುದುಸಿ ಬಿತ್ತರಿಸಲೇಂ ಮರುಳ ಕಯ್ಯುವಣೆಯುಡುಗಲ್ಲ ಮೊತ್ತವಾ ಪುರದೊಳು (ಪದ್ಮರಾ. ೩-೨೧); ನಡೆಡೆಂಕಣಿ ಸೂಸುಡೆಂಕಣಿ ಬಲುಗುಂಡನಿಡುವ ಡಂಕಣಿ ತೋಟಿದೆಡೆಗೆ ಸಿಡಿವ ಡೆಂಕಣಿ ರಾಯಡೆಂಕಣಿಗಳ ಸಾಲು ಬಿಡದೊಪ್ಪಿದವು ದುರ್ಗದೊಳು (ಕುರಾಪಾ. ೪೨-೬೯). 'ನಡೆಡೆಂಕಣಿ' ಪರಾ. [ಸೂಸು₁ + ಡೆಂಕಣಿ]

ಸೂಸುನೀರ್ (ನಾ). ಚಿಮುಕಿಸುವ ನೀರು; ಸಿಂಪಡಿಸುವ ನೀರು: ತರುಣಿಯರಾ ವಿಲಾಸ ಕುಸುಮಾಸ್ತ್ರನನೀಕ್ಷಿಸೆ ಕಾಮತಾಪದಿಂ . . . ಮೃಣಾಳನಾಳಿಕೆಗೆ ಚಂದನದಚ್ಚಿಗೆ ತಣ್ಪುಟಿಲ್ಲ ತಣ್ಣರಗದ ಸೂಸುನೀರ್ಗೆ ಕೊಳವೇರ್ಗೊಡಲಂ ಗುಜಿಯಾಗೆ ಮಾಡುವರ್ (ವಪ್ಪಿಪು. ೩-೨೫); ವಿಯೋಗಮಂ ಮಾಡಿದ ವಾಮಲೋಚನೆಯರಂಗದೂಳಾಳಿಯ ಸೂಸುನೀರ್ಗಳಟ್ಟಾಡದ ತಂದು (ಚಂದ್ರಪು. ೨-೨೫). [ಸೂಸು₁ + ನೀರ್]

ಸೂಸುಮಣ್ಣು (ನಾ). ಕಲ್ಲುಹರಳುಗಳು ಇಲ್ಲದ ನಯವಾದ ಮತ್ತು ಹಗುರವಾದ ಮಣ್ಣು: ಚಳಿಯಿಂದ ಮಣ್ಣಿನೊಳಗಿನ ಸಣ್ಣ ಹರಳುಗಳು ಸೋಸಿದ ಹಾಗಾಗಿ ಬುಡಕ್ಕೆ ಕೂತು ಸೂಸುಮಣ್ಣು ಮಾತ್ರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ (ಮುಜುಮ. ೬-೧೭೩); ನನ್ನ ಪರಮಮಿತ್ರರೊಬ್ಬರು . . . ಎಲ್ಲಿಯೂ ನಸ್ಯ ದೊರಕದೆ ಮೂಗಿನಲ್ಲಿ ಸೂಸುಮಣ್ಣು ಸೇದಿ ಸಮಾಧಾನ ಪಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದನ್ನು . . . ಕಂಡಿದ್ದೇನೆ (ಮುಂಗಾಪು. ೬೬).

[ಸೂಸು₁ + ಮಣ್ಣು (< ಮಣ್)]

ಸೂಸುಮೋಹನ (ನಾ). ತುಂಬಿದ ಚೆಲುವು; ಎದ್ದುಕಾಣುವ ಸೌಂದರ್ಯ: ಸೂಸುಮೋಹನದ ಸಿಂಗರದೊಟ್ಟು ತನ್ನ ವಿಲಾಸಿನಿಯರ ಬಳಸಿನೊಳು ಪೂಸರಲನ ಪುಣ್ಯದೇವತೆಯಂತಿರ್ದ ಭಾಸುರಾಂಗಿಯ ಕಂಡರಾಗ (ಭರತ. ೪೦-೪೪).

[ಸೂಸು₁ + ಮೋಹನ]

ಸೂಸುವಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ; ಚಿಮ್ಮಿ ಬೀಸುವ ಬಲೆ: ಸೂಸುವಲೆಗಳಿಂದ ಬೇಂಟೆಯ ಜನರಲ್ಲಿ ಘಾಸಿಮಾಡುವರು ಮೃಗಗಳ (ರಾಮಾ. ೧೫-೬೫). [ಸೂಸು₁ + ಬಲೆ₁]

ಸೂಸುವೆಳಗು (ನಾ). ಹೊರಚೆಲ್ಲುವ ಕಾಂತಿ: ಬಿಂಬಾಧರದ ಕೆಂಬೆಳಗು ಸುಲಿಪಲ್ಲ ಸೂಸುವಳಗಿನೊಳವೆರದು ವದನವಿಧುಮಂಡಳದ ಪಾಟಲದ್ಯುತಿಯಂತೆ ಪಸರಿಸಿ ಬೀದಿವರಿಯೆ (ರಾಜಶೇ. ೫-೧೯ ವ). [ಸೂಸು₁ + ಬೆಳಗು₂]

ಸೂಸುವೆಳ್ಪು (ನಾ). = ಸೂಸುವೆಳಗು: ಸುಲಿಪಲ್ಲಳ ಸೂಸುವೆಳ್ಪಿನಿಂದೆಸೆವ ದುಕೂಲ ದೊಂದುಡೆಯಿಸಂದಮೃತಾಂಶುಮರೀಚಿಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಿದವೊಲೊಪ್ಪಿದಳ್ ಧವಳಲೋಚನೆ ವಾಸವದತ್ತೆ ದೇಸೆಯಿಂ (ಲೀಲಾವ. ೧೧-೬೬). [ಸೂಸು₁ + ಬೆಳ್ಪು₁]

ಸೂಸೂಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸೂ ಎಂದು ಶಬ್ದ ಮಾಡು; ಸುಯ್ಯೆನ್ನು: ಬುಸುಗುಟ್ಟುವ ಪಾತಾಳದ ಹಾವೂ? . . . ಹೊಸತಿದು ಕಾಲನ ಕೋಣನ — ಓಹೋ! ಉಸಿರಿನ ಸುಯ್ಯೋ? — ಸೂಸೂಕರಿಸುತ ಬರುವುದು! (ಕಪಿಪು. ೨೭-೧). [? + - ಇಸು₁]

ಸೂಳ್₁ 'ಸೂಟ್' ನೋ.

ಸೂಳ್₂, ಸೂಳು₂ (ನಾ). ೧. ಜೋರಾದ ಧ್ವನಿ; ಆರ್ಭಟ; ಬೊಬ್ಬೆ: ಮೊಳಗಿತು ಸೂಳಡರ ಸನ್ನಾಹ ಪುದುಭೇರಿ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೮-೬೬). **ಸೂಳು₂:** ೧. ಸೂಳು ಮಿಗೆ ಗರ್ಜಿಸುವ ಘನನಿಸ್ಸಾಳಕೋಟಿಯ ಗಡಣದೊಳು ಕೆಂಗೋಲ ಮಳೆಗಳೆಯುತ್ತ ಗಂಗಾಸುತನ ಕೆಣಕಿದರು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೫-೧೮); ಸೂಳು ಮಿಗೆ ಸಂಗರದ ರವ ದುಬ್ಬಾಳಿನಲಿ ತಿರುಹಿಟ್ಟನರುಣಜಲಾಳಿ ಘೋರಿಡೆ ಋಷ್ಯಮೂಕಮಹಾಮಹೀಧರಕೆ (ತೊರರಾ. ೪-೨-೬೭). ೨. ಆಧಿಕ್ಯ; ಹೆಚ್ಚಳ: "ಕಣನೊಳಂ ಪರ್ಬುಗೆಯೊಳಂ ಸೂಳೆನಿಕ್ಕು" (ಕಶಿರ. ೧೧೧); ಪರಿಗತವಾದ ಲಜ್ಜೆಯ ಸುಯ್ಲು ಸೂಳಿನಲಿ ಪಕ್ಕಸಂಬಡುತ ಸುರಪತಿ ತನ್ನಕೈಲದ ಕರತಳದ ಮುಸುಕಿನ ದುಕ್ಕಡಿಯ ದುಮ್ಮಾನದಲಿ ಹೊಕ್ಕನು ವನಾಂತರವ (ತೊರರಾ. ೬-೨೭-೨). [?]

ಸೂಳ 'ಸೂಲ₂' ನೋ.

ಸೂಳಗಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಶಬ್ದಮಾಡು; ಅಬ್ಬರಿಸು: ರಣದ ಮುಂಗುಡಿಗಹಳೆಗಳ ಸಂದಣಿಯ ಸೂಳಗಿವಪಿಳಲ್ಗ್ಗೆಯ ರಣವಣೆಯನೊಡೆಬಡಿದು ಬೆರಸಿದರರಿವರೂಥಿನಿಯ (ತೊರರಾ. ೬-೨೧-೪); ಸೂಳಗಿವ ಕಹಳೆಗಳ ರವ ನಿಸ್ಸಾಳಭೇರೀಶಂಖ ರವ ದಿಗುಜಾಲವನು ಬಿಡೆ (ಸಿಭಾಗ. ೧೧-೫೯-೬೫). ೨. ತೀವ್ರವಾಗು; ಅಧಿಕವಾಗು: ಸೂಳಗಿವ ಬಲು ಚಿಂತೆಯಲಿ ಭೂಪಾಲ ಮರಣದ ಮೇಲೆ . . . ಅವನೀಪಾಲಪದವಿಗೆ ಕೈಕೆಯ ಕ್ಷಿತಿಪಾಲಕನ ಮೊಮ್ಮಗನ ಕರೆಸಲು ಮಾಡಿದರು ಮನವ (ತೊರರಾ. ೨-೫-೬೨).

[ಸೂಳು₂ (< ಸೂಳ್₂) + ಅಗಿ₁]

ಸೂಳಡಸು (ಕ್ರಿ). ಶಬ್ದವು ಆವರಿಸು,— ತುಂಬು: ನಡೆದುದುರುಸನ್ನಾಹದಲಿ ಸೂಳಡಸಿ ಮೊಳೆವ ಗಭೀರಭೇರಿಯ . . . ತೇರಿನ ನಿಡುವರಿಯ ಕಾಲಾಳ ಕಳಕಳವಾಯ್ತು ರಣದೊಳಗೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೯-೧೨); ಸೂಳಡಸಿ ಪೊಡೆವ ಬಹುವಿಧವಾದ್ಯದ ಮುದದಿ ಮುಂದುಂಲಿವ ಕಂಚುಕಿಯು ಕಳಕಳದಲೆಯ್ದಿದನು . . . ಸೌಂದರಭೂಪನು (ಸೌಂದಪು. ೪-೨೦). [ಸೂಳು₂ (< ಸೂಳ್₂) + ಅಡಸು]

ಸೂಳಪಾಣಿ 'ಸೂಲಪಾಣಿ' ನೋ.

ಸೂಳಯಿಸು, ಸೂಳಯ್ಸು, ಸೂಳವಿಸು, ಸೂಳ್ಕೆಸು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಕೆಲವು ವಾದ್ಯಗಳಂತೆ) ಜೋರಾದ ಧ್ವನಿ ಮಾಡು; ಭೋರಿಡು; ಅಬ್ಬರಿಸು: ಸೂಳಯಿಸಲ್ ನಿಸ್ಸಾಳಮನದಜಾಭೀಳಧ್ವನಿ ಸರ್ವೋರ್ವೀತಳಮಂ ತಾಳಿದನಾ ನರನಾರಾಯಣನೊಟಗಿದ ಹಕ್ಕೆಯ ಹಾವ (ಜಯಾಕಾ. ೬-೧೪); ಊಳಿದುವು ಪೇರ್ಗಹಳೆಗಳು ನಿಸ್ಸಾಳ ದುಂದುಭಿ ಮೊಳಗೆ ಪರ್ಬುಜೆ ಸೂಳಯಿಸಿದುವು ಘಂಟೆ ಜಯಘಂಟೆಗಳುಲಿದವಾಗ (ಶಂಕರಾ. ೨-೧೩೬). ೨. ಕಿರಿಚಿಕೊಳ್ಳು; ಕೂಗು: ಸೀಳುತಿಹ ದನಿಯನೇ ಸಡ್ಕೊಡಲಿನ ಆಳದಿಂದೆಳೆಯುತ್ತ ಸೂಳಯಿಸುತಿಹುದನ್ನ ಚಾಳಿಯನು ನೆಮ್ಮಲಾರದೆ ಅಳಲಿದು (ಅರಜಾ. ೧೬-೧೧). ೩. ಶಬ್ದವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು; ಧ್ವನಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು: ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಲಾಗಿ ಇರಿಸಿದ್ದ ಮೃದಂಗ ಭೇರಿ ನಗಾರಿಗಳ ಕುದುಹುಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ನೋಡಿ, ಮೆಲ್ಲಗೆ ಬಡಿದು

ಸೂಳಯಿಸಿ ಆಲಿಸಿ ಕೇಳಿದಳು (ಸವತಿ. ೮೪). ೪. ಹೊಡೆ; ಬಡಿ; ತಟ್ಟು: "ಸೂಳಯಿಸಿತೆನಲ್ ಪೊಯ್ಸುದು" (ಭಾರಪ. ೪೦). **ಸೂಳಯ್ಸು** : ೧. ಪೊಡೆವ ಭೇರಿಯ ಸೂಳಯ್ಪ ನಿಸ್ಸಾಳದ ಪೂರಯಿಪ ಶಂಖದ ಬಿರುದೆತ್ತಿ ಕರೆವ ಕಹಳೆಗಳ (ಗಿರಿಕ. ೧೦-೭೯ ವ); ಸೂಳಯ್ಪ [ಪಾಠಾಂ. ಳೈಸಿ] ದವು ನಿಸ್ಸಾಳಕೋಟಿಗಳು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೬-೬೭).
ಸೂಳವಿಸು: ೧. ಸೂಳವಿಸಿದುವು ಲಗ್ಗೆಯಲಿ ನಿಸ್ಸಾಳ ಕೋಟಿಗಳು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೧-೪೩): ಹೇಳಲಚ್ಚಿಯೆನು ಭೇರಿ ನಿಸ್ಸಳ ಸೂಳವಿಸಿದವನಂತರಾಯರ ಮೌಳಿಮಣಿಗಣಖಚಿತ ಪಾದಪಯೋಜವೊಪ್ಪಿದುದು (ಕೌಶಿರಾ. ೨-೬೦). ೪. ಬೋಳವಿಸಿದನು ಶಲ್ಯನನು ಮಿಗೆ ಸೂಳವಿಸಿದನು ಭುಜವನು . . . ಅಹಿತನ ಪಾಳಿಸುವಡಂಬಿದೆಯೆನುತ ತೂಗಿದನು ಮಾರ್ಗಣೆಯ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೪-೪೯); ಬಾಲೆಯರ ನಿಡುಮುಡಿಯ ನೀರೂಟಪಾಲಿಗಳ ಕರತಳದಿ ಜಠರವ ಸೂಳವಿಪ ಹಾಹಾರವದ ಕಳಕಳದ ಕಳವಳವ ಕೇಳಿ (ತೊರರಾ. ೫-೮-೩೭).
ಸೂಳೈಸು: ೧. ಪಟಿದುಲಿವ ಕಹಳೆ ಮಿಳ್ಳಿಪ ಪಟಯಿಗೆ ಸೂಳೈಪ ತಮ್ಮಟಂ (ವರ್ಧಪು. ೨-೪೯); ಸೂಳೈಸಿದವು ನಿಸ್ಸಾಳ ಬಿರಿದುದಾ ಗಿರಿ . . . ಕುರುಗಳೆದೆ ಜರ್ಝರಿತವಾಯ್ತಂಬ್ಬರಕೆ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೬-೬೨). ೪. ಕಟ್ಟವೇಟ್ಟುದುರೆಯಂ ಸೂಳೈಸವೇಟ್ಪೇರಿಯಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೨-೫೩). ೫. ನೀಡು; ಚಾಚು (?): ಕಾಳಿಂಗಸರ್ಪ . . . ಅಡಿಗಡಿಗೆ ನಾಲಿಗೆಯ ಸೂಳೈಸಿ ತಗೆತಗದು ಬಲುಬೇಗದಿಂ ಹರಿದು ಬೆನ್ನಟ್ಟಿ ಬರಲು (ನಿಜಶ. ೯೪). [ಸೂಳು$_2$ (< ಸೂಳ್$_2$) + -ಇಸು$_3$]
ಸೂಳಯ್ಸು 'ಸೂಳಯಿಸು' ನೋ.
ಸೂಳವಿಸು 'ಸೂಳಯಿಸು' ನೋ.
ಸೂಳಚಿ 'ಸೂಟಚಿ' ನೋ.
ಸೂಳಾಡು (ಕ್ರಿ). ಶಬ್ದವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು(?): ಕಾಳಂಜಪಿಡಿದು ಕೈಗುದಕವನೆಚಿಯ ಪಾಂಚಾಳಿಕೆ ಮೊದಲ ತಂಬುಲವಾ ಸೂಳಾಡಿಯುಗುಳ್ವ ಪೀಳಿಯಗೊಂಡು ಗಾನದೊಳೋಲಾಡುತಿದ್ದರೇನೆಂಬೆ (ಭರಚ. ೧೧-೫೬).

[ಸೂಳ್$_2$? + ಆಡು$_1$]

ಸೂಳಾದಿ, ಸುಳಾದಿ (ನಾ). ೧. [ಸಂಗೀತ] ಹಾಡಿನ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ. ೨. ಈಗ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿರುವ ಏಳು ತಾಳಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದು: ಪುರಂದರದಾಸರು . . . ಅಲಂಕಾರಗಳನ್ನೂ ಗೀತಗಳನ್ನೂ ಕೀರ್ತನೆಗಳನ್ನೂ ಸುಳಾದಿಗಳನ್ನೂ ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ, ಈ ಕಾರಣ ಈಗ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿರುವ ಸಪ್ತತಾಳಗಳಿಗೆ ಸೂಳಾದಿತಾಳಗಳೆಂದು ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ (ಸಂಗೀಚು. ೫೯). ೩. ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು(?): ಸೌರಾಷ್ಟ್ರ ಗುಂಡಕ್ರಿಯಾ ಲಲಿತ ಸೂಳಾದಿಯಲಿ ನಾಮಕೀರ್ತನೆಗಳ ಪಾಡಿ (ಕನಕ. ಧಾ. ೧೬೯-೫). **ಸುಳಾದಿ** : ೧. ಕೀರ್ತನೆಗಳು, ಉಗಾಭೋಗ, ಸುಳಾದಿ, ಪಿಳ್ಳಾರಿಗೀತಗಳು ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ರೂಪಗಳು ಕಾಣಸುತ್ತವೆ (ಪುಮಹೂ. ೧೨೪); ಶ್ರೀಪಾದರಾಯರು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ನೂರಾರು ಸುಳಾದಿಗಳನ್ನೂ ದೇವರನಾಮಗಳನ್ನೂ . . . ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಸಂಗೀಚು. ೬೨೪). ೨. ನರಸಿಂಹಸ್ತುತಿ ಗೀತಪ್ರಬಂಧವ ಪಿಡಿದು ಸುಳಾದಿತಾಳದಲಿ ಕರದಭಿನಯಗೂಡಿ ಕಡುಕುಶಲದೆ ನಾಟ್ಯದಿರವ ಮೆಚಿದರಂಗನೆಯರು (ಕನವಿ. ೮-೬೧). [?]
ಸೂಳಾಯತ 'ಸೂಟಾಯ್ತ' ನೋ.
ಸೂಳಾಯಿತ 'ಸೂಟಾಯ್ತ' ನೋ.
ಸುಳಾಯಿತ್ತ 'ಸೂಟಾಯ್ತ' ನೋ.
ಸೂಳಾಯ್ತ 'ಸೂಟಾಯ್ತ' ನೋ.
ಸೂಳಾಳ್ಕೆ (ನಾ). ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಸರದಿ, — ಪಾಳಿ: ಪಾಳಿಯಿಂದೋರೊರ್ವರೆಯ್ತಂದು ತಂತಮ್ಮ ಸೂಳಾಳ್ಕೆಗಮರ್ದಸವಳದೆ . . . ಅವಾವವಸ್ಥೆಗಳ್ಗಂತೆಂತು ಪಕ್ಕಾಗಿ (ಸಂಸಪ. ೨೩-೧೫). [ಸೂಳ್$_1$ (< ಸೂಟ್) + ಆಳ್ಕೆ]
ಸೂಳಿ$_1$ (ನಾ). ಬಾಳೆಯ ಗಿಡದಲ್ಲಿ ಸುರುಳಿಯಾಗಿ ಸುತ್ತಿಕೊಂಡಿರುವ ಚಿಗುರೆಲೆ: ಬಾಳಮೃಣಾಳಹಾರಲತೆ ಬಾಟೆಯ ಸೂಳಿಯ ತಾಲವೃಂತಂ (ಅನಂಪು. ೭-೨೩).

[IP ಇದು 'ಸುಟಿ' ಎಂದಿರಬಹುದೆ?]

ಸೂಳಿ$_2$ 'ಸೂಲಿ$_1$' ನೋ.
ಸೂಳಿಭಕ್ತ (ನಾ). ಶಿವನ ಭಕ್ತ: ಚೋಳದೇಶಪ್ರಾಂತಮಂ ಹರುಷದಿಂ ಪೊಕ್ಕು ಸೂಳಿಭಕ್ತರ ಮನಂ ನೋಡಲ್ ಮನಂ ಮಿಕ್ಕು (ಅಳಿ. ದೀ. ೫೦-೧೨). [ಸೂಳಿ$_2$ (< ಸೂಲಿ$_1$) + ಭಕ್ತ]

ಸೂಳಿವರ್ (ಕ್ರಿ). ಸುತ್ತಿಬರು; ತಿರುಗಿಬರು: ದೊಡ್ಡ ಬಲಂಗಳೊಳೋಡಿ ಪೊಕ್ಕು ಮ್ಮೆಗರೆವುದು ಸೂಳಿವಪ್ಪ ಮೊಲಗಳ್ ನೆರೆದೊಪ್ಪಿದುವಲ್ಲಿ ಬೇಂಟೆಯೊಳ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೩-೧೯೯). [IP ಇದು 'ಸುಟಿವರ್' ಎಂದಿರಬಹುದೇ?]
ಸೂಳು$_1$ 'ಸೂಟ್' ನೋ.
ಸೂಳು$_2$ 'ಸೂಳ್$_2$' ನೋ.
ಸೂಳು$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವ್ರಣ, —ಗಾಯ(?): ಮಣಸಿಲ . . . ನವುಅರಳ ಪುಡಿಯನ್ನು ಜೇನುತುಪ್ಪವಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ಸಕ್ಕಲು ಛಳ ಹೆಚ್ಚಾದ ವ್ರತದರ್ಶಿಯಂ ಹಲವು ಸೂಳುಗಳಂ ಕೆಡಿಸುಗುಂ (ವಿಷ್ಣುವಿ. ೧೫೮). 'ಸೂಳುಕಿವಿ' ಪರಾ. [?]
ಸೂಳುಂಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಸಲಕ್ಕೆ ಕೊಪ್ಪರಿಗೆಯಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುವ (ಬೆಲ್ಲದ) ಉಂಡೆ: ಆಲೇಮನೆ ಸೂಳುಂಡೆ ದಿನ ೧ಕ್ಕೆ ಕಡಿಗೆ ಬೆಲ್ಲ ೫೦೦ ಹಾಲೇಮನೆ. ೧ಕ್ಕೆ ವರ್ತನೆ ಗ ೧೧೦ (ಎಕ. XI, ಒರಿಯೂ.೮೮-೨೧; 1589). [ಸೂಳ್$_1$ (< ಸೂಟ್) + ಉಂಡೆ]
ಸೂಳುಕಿವಿ (ನಾ). ಹುಣ್ಣಾಗಿರುವ ಕಿವಿ: ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಸಮುದ್ರಫಲ . . . ತುಪ್ಪಮಂ ಬಿಸಿ ಮಾಡಿ ಸೂಳುಕಿವಿಯಲೆರಡು ಕಿವಿಗೆ ಅರಳೆಯಂ ಮುಚ್ಚಿ ಗಾಳಿ ಹೋಗದ ಹಾಗೆ ಅರಳೆಯನಿಕ್ಕಿ ತುಪ್ಪಮಂ ಬಿಡಲು . . . ಕೀವುರಸಿಗೆ ಸುರಿಯುವುದು ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿಷ್ಣುವಿ. ೨೦೩). [ಸೂಳು$_3$ + ಕಿವಿ$_3$]
ಸೂಳುಗಂಕಣ (ನಾ). (ಕಿಣಿಕಿಣಿಯೆಂದು) ಶಬ್ದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಬಳೆ, — ಕಂಕಣ: ಕೇಳಿದಳು ಬಿನ್ನಹವನಾ ಸಿರಿಲೋಲ ಮಾಧವರಾಣಿ ಸಭೆಯಲಿ ಸೂಳುಗಂಕಣ ಕಡಗಹಸ್ತದಲಭಯವನು ಕೊಡುತ (ಕವಚ. II, ೪೧೨ ತುಲಸೀಮಹಾತ್ಮ್ಯ).

[ಸೂಳು$_2$ (< ಸೂಳ್$_2$) + ಕಂಕಣ]

ಸೂಳುಗರೆ 'ಸೂಳ್ಗರೆ' ನೋ.
ಸೂಳುಗಹಳೆ 'ಸೂಟುಗಾಳೆ' ನೋ.
ಸೂಳುಗಾಣ (ನಾ). ಸರದಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು: ಚಿತ್ರವೆಂಬ ಸೂಳುಗಾಣ ಒಪ್ಪದ ಚೀಟ ತೋಟಿಯೆಂದಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿದ ಜೀವವೆಂಬ ಸೆಟ್ಟಿ (ಸಕವ. ಕ. II, ೬೫೪-೨೪). [ಸೂಳು$_1$ (< ಸೂಟ್) + - ಕಾಣ]
ಸೂಳುಚಿಂತೆ (ನಾ). ಒಂದರ ಹಿಂದೆ ಒಂದು ಬರುವ ನಿರಂತರವಾದ ಯೋಚನೆ, —ಚಿಂತೆ: ಹೂಳಿದುಬ್ಬಿನ ಹುದಿದ ಮೋನದ ಸೂಳುಚಿಂತೆಯ ಬಲಿದ ಭೀತಿಯ ಮೇಲುದುಗುಡದ ದಡಿಯ ವದನದಲಿದ್ದುದಖಿಳಜನ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೧೧-೧).

[ಸೂಳು$_1$ (< ಸೂಟ್) + ಚಿಂತೆ]

ಸೂಳುತ್ತರ (ನಾ). ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಕೊಡುವ ಉತ್ತರ; ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರ: ತಾಳ ಮೇಳದ ಕಳೆಯರ ಮೇಳಾಪದೊಳ್ ಸೂಳುತ್ತರಂಗುಡುತ್ತಂ . . . ಪಚ್ಚೆಯಿಡುವ ಬಿಚ್ಚೋದರಿಯರಂ ಪಳಿವಚ್ಚರಿಯ ನಚ್ಚಣಿಯರಿಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೨-೧೦೬ ವ).

[ಸೂಳ್$_1$ (< ಸೂಟ್) + ಉತ್ತರ]

ಸೂಳುನಗೆ (ನಾ). ಜೋರಾದ ನಗು; ಅಟ್ಟಹಾಸ: ಸೂಳುನಗೆ ಬಳಿನಗೆಯಲಡಿ ಗಡಿಗಾಳಿ ಮುಸುಗುಬ್ಬಸದಲಿದ್ದು ಕರಾಳಮತಿ ಸಂತೈಸಿ ನಚೆ ತನ್ನವರಿಗಿಂತೆಂದ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೨-೭೭). [ಸೂಳು$_2$ (< ಸೂಳ್$_2$) + ನಗೆ]
ಸೂಳುನುಡಿ 'ಸೂಳ್ನುಡಿ$_1$' ನೋ.
ಸೂಳುನೆನಹು (ನಾ). = ಸೂಳುಚಿಂತೆ: ಸೂಳುನೆನಹಿನ ಸುಳಿಮನದ ಸಮಪಾಳಿ ಕೋಪದಲಳಿದ ಮೌನದ ಮೇಲುಬುದ್ಧಿಯ ಜೋಡಿ ಬೇಚೊಂದಾಯ್ತು ಭಾವದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೦-೧). [ಸೂಳು$_1$ (< ಸೂಟ್) + ನೆನಹು (< ನೆನಪು)]
ಸೂಳುಪಾಡು 'ಸೂಟ್ಪಾಡು' ನೋ.
ಸೂಳುಪಾಳಿ (ನಾ). (ಒಂದು ಕ್ರಮಕ್ಕೆ ಅಳವಟ್ಟ) ಸರದಿ, —ಪಾಳಿ: ಜಾಣನ ಮೇಳದುದ್ದಂಡೆಯರು ಜೊತ್ತಿನ ಸೂಳುಪಾಳಿಯೊಳಂಗನೆಯರೈದಿದರು ಗೋಪತಿಯ (ಅಕ್ರೂಚ. ೪-೧೫). 'ಸೂಟ್ಪಾಡು' ಪರಾ.

[ಸೂಳು$_1$ (< ಸೂಟ್) + ಪಾಳಿ$_3$ (< ಪಾಟಿ$_2$)]

ಸೂಳುಪಾಳು (ನಾ). = ಸೂಳುಪಾಳಿ: ಕರಡಿಯಲಿ ಕಪಿಗಳನು ಕಪಿಯಲಿ ಕರಡಿಗಳನಾ ಕರಡಿ ಕೋಡಗವೆರಡಱಲಿ ಮುಸು ಸಿಂಗಳೀಕವ ಸೂಳುಪಾಳಿನಲಿ ತಿರುಹಿಡುತ

(ತೊರರಾ. ೬-೩೦-೭); ತರುಬಿ ಸುರಗಿಗಳಿಂದೆ ಶಿರಗಳ ತರಿದು ಚೆಂಡಾಡಿದರು ಶೂಲದೊಳಿರಿದು ಕೊಂದರು ಸೂಳುಪಾಳಿಂದಾಗ ಹುರಿಕಟಿಸಿ (ಅಂಬಿಕಾ. ೫-೨೫). [< ಸೂಟ್ಟೂಡು]

ಸೂಳುಪಾಳೆಯ (ನಾ). ಸರದಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಹೂಡುವ ಬಿಡಾರ: ತರುಣ ದಿಟ ಕೇಳಿಂದುಮೊದಲಾಗರಸಿ ನೀ ನಾಲ್ವರಿಗೆ ನಾವೆಡೆಮುಱಿದವರು ಬಿಟ್ಟವರು ನಿನ್ನಯ ಸೂಳುಪಾಳಯವ (ಬಿವ್ಯಾ.ವಿ. ೬-೫೬). [ಸೂಳು$_{1}$ (< ಸೂಟ್) + ಪಾಳೆಯ]

ಸೂಳುಬಂಟ (ನಾ). ಸರದಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವ ಸೇವಕ; ಸರದಿಯಾಳು: ನೆರೆದುದಲ್ಲಿಯದಲ್ಲಿ ಸೂಜಿಗೆ ಹರಿದುದಲ್ಲಿಯದಲ್ಲಿ ಮನ ಮತ್ಸರದ ಜಗಳಕೆ ಸೂಳುಬಂಟರು ಹೊಯ್ದರೊಳಗೊಳಗೆ (ಕುವ್ಯಾ.ಕ. ೧-೭).

[ಸೂಳು$_{1}$ (< ಸೂಟ್) + ಬಂಟ$_{1}$]

ಸೂಳುಭಂಟಿಕೆ (ನಾ). ವೇಶ್ಯಾಸಾಹಚರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಸ್ಪರ್ಧೆ,— ಹೋರಾಟ: ಉಬ್ಬುನಗೆಯಲಿ ಮಾಯೆ ಹುಬ್ಬನೊಳಿಬ್ಬರಿಗು ಸನ್ನೆಯನು ಮಾಡುತ ಹಬ್ಬಿಸಿದಳವರವರಿಗುನ್ನತ ಸೂಳುಭಂಟಿಕೆಯ (ಅಂಬಿಕಾ. ೩೪-೯೧).

[☞ ಇದು 'ಸೂಳೆಬಂಟಿಕೆ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಸೂಳುಮಾಹ (ನಾ). ಸರದಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಮಾಡಿಸುವ ಸ್ನಾನ: ನಿನ್ನ ಕತ್ತಿಯನ್ನೂ ಆ ಬಲಿಮರವನ್ನೂ ತಮ್ಮ ನೊರೆನೆತ್ತರ ಸೂಳುಮಾಹದಿಂದ ತೊಳೆತೊಳೆದು ಸಿದ್ಧಮಾಡಿರಲಿ! (ಮಂತ್ರಶ. ೧೧೨-೧೯). [ಸೂಳು$_{1}$ (< ಸೂಟ್) + ಮಾಹ]

ಸೂಳುರಿ (ನಾ). ಅಧಿಕವಾದ ತಾಪ; ಅತಿಶಯವಾದ ಸಂತಾಪ: ಸೂಳುರಿಯ ನಿಡುಸುಯ್ಲ ಕದ್ಪೊಗೆ ಜಾಳಿಗೆಯಲೇಕಾವಳಿಯ ಮುಕ್ತಾಳಿ ಕಂದಿತು ಖತಿಯ ಮೊನೆಯಲಿ ಮಸಗಿದನು ಭೀಮ (ಕುವ್ಯಾ.ಸ. ೧೦-೨೬). [ಸೂಳು$_{2}$ (< ಸೂಳ್$_{2}$) + ಉರಿ$_{2}$]

ಸೂಳುವಚನ (ನಾ). ಸರದಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಆಡುವ ಮಾತು; ಸಂಭಾಷಣೆ: ಅಂತಾಡಿದ ಗಿಳಿಯ ಸೂಳುವಚನಮಂ ಮದನವಿಜಯರಾಯಂ ಸಕಲಪ್ರಾಣಿಗಳ ನುಡಿಯಂ ಕಲಿತು ಬಲ್ಲುದಱಿಂದಿಂತೆಂದಂ (ನನ್ನಚಾ. ೪-೨೩೫ ವ). 'ಸೂಳ್ನುಡಿ$_{2}$' ಪರಾ.

[ಸೂಳು$_{1}$ (< ಸೂಟ್) + ವಚನ]

ಸೂಳುವರು 'ಸೂಟ್ಸರು' ನೋ.

ಸೂಳುವಾತು 'ಸೂಟ್ಮಾತು' ನೋ.

ಸೂಳುವೀಳೆಯ (ನಾ). ಸರದಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಕೊಡುವ ತಾಂಬೂಲ,— ವೀಳೆಯ: ಘನಶೀತಳೋಪಚಾರಗಳ ಅನುಭವಿಸುತ ಸೂಳುವೀಳೆಯಗೊಳುತ ಮೋಹನಶೀಲರಿದ್ದರೇನೆಂಬೆ (ಭರಚ. ೧೧-೧೧೩). [ಸೂಳು$_{1}$ (< ಸೂಟ್) + ವೀಳೆಯ]

ಸೂಳುವೊಯಿಲು (ನಾ). (ವಾದ್ಯಗಳ) ಕ್ರಮವಾದ ಹೊಡೆತ,— ಬಡಿತ: ಲಗ್ಗೆ ಮಸಗಿತು ಸೂಳುವೊಯಿಲಿನ ಬೊಗ್ಗಿನಲಿ ಮುಂಕೊಂಡು ಮೋಹರವೊಗ್ಗೊಡೆದು ಹೆಣಗಿದುದು ಕೇಶಾಕೇಶಿಯುದ್ಧದಲಿ (ಕುವ್ಯಾ.ಭೀ. ೪-೯).

[ಸೂಳು$_{1}$ (< ಸೂಟ್) + ವೊಯಿಲು (< ಪೊಯಿಲ್)]

ಸೂಳುವೊಯ್ಲು (ನಾ). = ಸೂಳುವೊಯಿಲು: ಒದಱಿ ಮೇಲಿಕ್ಕಿದರು ನಿಸ್ಸಾಳದ ನಿರಂತರ ಸೂಳುವೊಯ್ಲಿನ ಹೊದಱುಗಳ ಹೊಸಮಸೆಯಡಾಯ್ದದ ಸಾಲ ಸಂದಣಿಯ ಸದರವೀ ಹೊತ್ತೆನುತ (ಕುವ್ಯಾ.ದ್ರೋ. ೧೨-೩೦).

[ಸೂಳು$_{1}$ (< ಸೂಟ್) + ವೊಯ್ಲು (< ಪೊಯಲ್)]

ಸೂಳುಸುಯ್ಲು (ನಾ). ದೀರ್ಘವಾದ ಉಸಿರು; ಮೇಲಿಂದ ಮೇಲೆ ಬರುವ ನಿಟ್ಟುಸಿರು: ಮೇಲುದುಗುಡದ ಮುಖದ ಚಿಂತೆಯ ಜಾಳಿಗೆಯ ಜಡಮನದಲಿದ್ದರು ಸೂಳುಸುಯ್ಲಿನ ಹೊಯ್ಲ ನಾಸಾಪುಟದ ಬೆರಳಿನಲಿ (ಕುವ್ಯಾ.ಆ. ೧೭-೧).

[ಸೂಳು$_{2}$ (< ಸೂಳ್$_{2}$) + ಸುಯ್ಲು (< ಸುಯ್ಯಲ್)]

ಸೂಳೆ$_{1}$ (ನಾ). ವ್ಯಭಿಚಾರವನ್ನು ಮಾಡುವವಳು; ಹಾದರಗಿತ್ತಿ: "ವಾರಸ್ತ್ರೀ, ಗಣಿಕಾ, ವೇಶ್ಯಾ, ರೂಪಾಜೀವಾ — ಈ ೪ ಸೂಳೆ" (ನಾಚಿರಾ. ೧೧೬); ಚೋ(ಲೋ)ಕಮಹಾದೇವಿಯರ ದೇಗುಲದ ಸೂಳೆ ಗೋಯಿನ್ನಪೊಡ್ಡಿಯ ಮಗಳು (ಇಇ. XI, ೧೨೫-೪; 778); ಸೋಂಬನಂ ಮೆಚ್ಚಿ ಬೇಱೂರ್ಗೆ ಪೋದ ಸೂಳೆಯಂತೆ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೫೭೯ ಶೂದ್ರಕ); ಸೂಳೆಗೆ ಹುಟ್ಟಿದ ಕೂಸಿನಂತೆ ಆರನಾದಡೆಯೂ ಅಯ್ಯಾ ಅಯ್ಯಾ ಎನಲಾಜೆ (ಬಸವ. ೩೪೬); ದೇವತೆಯಾಗಿ ಸೂಳೆಯಾಗಿರುವುದಕ್ಕಿಂತ ಮಾನವಿಯಾಗಿ ಸತಿಯಾಗಿರುವುದೇ ನನಗೆ ಹಿತ (ಮಹಾಕ್ಷಾ. ೨೯೦); ಸೂಳೆ ಮುಪ್ಪಾಗಿ ಜೋಗಿತಿಯಾದಳು (ಗಾದೆ). [<— ತಮಿ. ಚೂಳ್ಳೈ; ಮಲ. ಚೂಳ; ತುಳು. ಸೂಳೆ; ಕೊಡ. ಚುಳೆ; ಕೋತ. ಚುಳ್]

ಸೂಳೆ$_{2}$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: (ಷಟ್ಟಿ. ೬-೪೬). [?]

ಸೂಳೆಕೇರಿ 'ಸೂಳೆಗೇರಿ' ನೋ.

ಸೂಳೆಗ (ನಾ). ಜಾರ; ವ್ಯಭಿಚಾರಿ: ಸೂಳ ಪಲರ್ಪಿಟರೊಳ್ಸರಬರ್ದುಂ ದಾಳಿವರೊಲ್ವುವೊಲೆಲ್ಲರುಮಂ ಭೂಪಾಲನುಮಂತೆ ನಿಜಾಂಗನೆಯರ್ಗುಂ ಸೂಳೆಗನಾಗೆ ಸುಖಂ ದೊರೆಕೊಳ್ಗುಂ (ಮದತಿ. ೨-೭೦); ಭಂಡಾರದರ್ಥಮಂ ಸೂಳೆಗಂಗಿತ್ತು ಮುಂಕೊಂಡದರ್ಕೊಂದು ಬಗೆಯಂ ಬೇಱೆ ನೆಗಳದುದ್ದಂಡವೃತ್ತಿಯೊಳಿಳಾಪತಿಯನಿನಿಸುಂ ಲೆಕ್ಕಿಕ್ಕದ (ಪದ್ಮರಾ. ೬-೩). [ಸೂಳೆ$_{1}$ + -ಗ$_{2}$]

ಸೂಳೆಗಾರ 'ಸೂಳೆಗಾಱ' ನೋ.

ಸೂಳೆಗಾರಿಕೆ (ನಾ). ವೇಶ್ಯಾವೃತ್ತಿ; ವ್ಯಭಿಚಾರ: ಕಾತ್ಯೂಷ ತನ್ನ ಬಂಧನಕ್ಕಾಗಿ ಲಜ್ಜೆಗೊಂಡಿದ್ದಳೇ ಹೊರತು ಸೂಳೆಗಾರಿಕೆಗಲ್ಲ (ಪುನರು. ೧೯೬); ನಮ್ಮ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಗಂಡಸು ಕೆಟ್ಟರೂ ಚಿಂತೆಯಿಲ್ಲ . . . ಸೂಳೆಗಾರಿಕೆ ನಡೆಸಿ ಒಳ್ಳೆಯುವನಾಗಿ ಸನ್ಯಾಸ ತೆಗೆದು ದೇವರಾಗುತ್ತಾನೆ (ಆಲಹೂ. ೧೦೧). [ಸೂಳೆಗಾರ (< ಸೂಳೆಗಾಱ) + -ಇಕೆ]

ಸೂಳೆಗಾಱ, ಸೂಳೆಗಾರ (ನಾ). = ಸೂಳೆಗ: ಸೂಳೆಗಾಱನಿಗೆ ತುಳಸಿಮಾಲೆಯ ಶೃಂಗಾರವೇಕೊ (ಪುರಂದ. ಧಾ. ೨-೧೦೦-೪); ನಂಬೆ ನಾಂ ಬಲಗಯ್ಯ ಕೊಡು ಸೂಳೆಗಾಱಗೆತ್ತಣ ಸತ್ಯ (ಚೀರಮ. ೮-೧); ಸೂಳೆಗಾಱಂಗೆ ಸೊಗಸಕ್ಕೆ (ಚಕವಿ. ೬-೧೭೨). ಸೂಳೆಗಾರ: 'ಸೂಳೆಗಾರಿಕೆ' ಪರಾ. [ಸೂಳೆ$_{1}$ + -ಕಾಱ]

ಸೂಳೆಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಜಾರತನವನ್ನು ಮಾಡು; ವ್ಯಭಿಚಾರ ಮಾಡು: ಜಾತಿಭೇದವಱಿದು ದಣ್ಣವಂ ವಿಶೇಷಂ ಮಾಬ್ಬರ್ ಮಾಣ ಸೂಳೆಗೇದಡೆ ಮೂಱು ಗದ್ಯಾಣಂ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಂಗೊಳ್ವನ್ನ (ಎಇ. XX, ೬-೩೮; 1012); ಪಣವುಂಡೆಂ ಬಂದಿಯೊಳ್ಪಾಲಕನೆ ಪಲಗೆಜೂಜಾಡಿದೆಂ ಸೂಳೆಗೆಯ್ದೆಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೫-೩೬); ಸೂಳೆಗೆಯ್ವ ವೇಶದ ಸೊಂದಿಗೆ ನಾನು ಕೇವಲ ತನ್ನ (ಮಂತ್ರಶ. ೩೩-೨೫). [ಸೂಳೆ$_{1}$ + ಕೆಯ್$_{1}$]

ಸೂಳೆಗೆಯ್ತ (ನಾ). ಸೂಳೆಗಾರಿಕೆ ನಡೆಸುವುದು; ಹಾದರ; ವ್ಯಭಿಚಾರ: ಮುಗ್ಧಸಂಗಯ್ಯಂ . . . ಆನುಂ ಸೂಳೆಗೆಯ್ತಕ್ಕೆ ಪೋದಪನೆನ್ನಂ ಕಳುಪಲ್ವೇಳ್ಕುಮೆನೆ ಕೇಳ್ದು ಬಸವಂ ತನ್ನುಗ್ರತೆಗೆ ಮುಗುಳ್ನಗೆ ನಕ್ಕು (ವೃತಪಿ. ೯-೩ ವ); ಸೂಳೆಗೆಯ್ತಕ್ಕೆ ಪೋಪೆನೆನ್ನಂ ಕಳುಪು ನೀಂ (ಕುಮಾವ್ಯ. ೪-೨೬೩). [ಸೂಳೆ$_{1}$ + ಕೆಯ್ತ$_{1}$]

ಸೂಳೆಗೇರಿ, ಸೂಳೆಕೇರಿ (ನಾ). ಗಣಿಕೆಯರು ವಾಸಿಸುವ ಸ್ಥಳ; ವೇಶ್ಯಾವಾಟಿಕೆ: "ವೇಶಃ,—ಸೂಳೆಗೇರಿಯ ಹೆಸರು" (ನಾಚಿರಾ. ೧೦೩); ಱಿರಿದೊಂದು ಪೊಟಲುಂ ಧವಳಾರಂಗಳುಂ ನೆಲೆಯ ಮಾಡಂಗಳುಂ ಸೂಳೆಗೇರಿಗಳುಂ . . . ಮಾನಸರ ಬರುವುಮಂ ಪೋಗುಮಂ ಕಂಡು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೮೯-೨೧); ಮೇಳದ ನಾಗರಿಕ ವಿಟ ವಿದೂಷಕ ಪೀಠಮರ್ದಕರ್ಕಳ್ವೆರಸು ಕಾಮದೇವನೋಲಗಕ್ಕೆ ಬರ್ಪಂತೆ ಸೂಳೆಗೇರಿಯೊಳಗನೆ ಬರ್ಪುದುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೭೯ ವ); ಸುಮನೋಪಾಲನಗರದ ಸೊಗಸಿನಗ್ಗದ ಸೂಳೆಗೇರಿಯ ನಡುವೆ ಬಿದ್ದಳು ಬೆದಱೆಪೌರಜನ (ತೊರರಾ. ೫-೧-೪). ಸೂಳೆಕೇರಿ: ಪುರುಷನಿಧಿಯೆನಿಪನನ್ತಂ ಧರೆ ನಲ್ಕಿನಮಾ ಸ್ವಯಂಭು ಸೋಮೇಶ್ವರ ದೇವರ ಮುನ್ದೆ ಭಕ್ತಿಯಿಂದಚ್ಚರಿಯಾಗಿರೆ ಸೂಳೆಕೇರಿಯಂ ಮಾಡಿಸಿದ (ಶಾಇ. XX, ೭೪-೨೭; 1112). [ಸೂಳೆ$_{1}$ + ಕೇರಿ]

ಸೂಳೆಗೊಟ್ಟಿ (ನಾ). ವೇಶ್ಯೆಯರ ಗುಂಪು,—ಗೋಷ್ಠಿ: ಮತ್ತಮೊರ್ವಳ್ ಸೂಳೆಗೊಟ್ಟಿಯೊಳ್ ಬೊಜಂಗವಾತಾಗಿ ತನ್ನ ಕೆಳದಿಗಿಂತೆಂದಳ್ (ಲೀಲಾವ. ೨-೬೯ ವ).

[ಸೂಳೆ$_{1}$ + ಗೊಟ್ಟಿ$_{1}$]

ಸೂಳೆತನ (ನಾ). ವೇಶ್ಯೆಯಾಗಿರುವಿಕೆ; ವ್ಯಭಿಚಾರ: ನುಡಿದುದು ಫಲಿಸಲಱಿಯದು ದೈವಗತಿಯಲಿ ಫಲಿಸಿತಾದಡೆ ರಾಜ್ಯಲಕ್ಷ್ಮಿಗೆ ಸೂಳೆತನವಹುದೆ (ಕುವ್ಯಾ.ಕ. ೫-೧೦); ಎಳವರೆಯದೊಳಗೆ ಧನಮಂ ಗಳಿಸದ ಸೂಳೆತನದಂಗದಿಂದೇಂ ಫಲಂ (ಚಿಟ್ಟು. ೧೦-೬೯).

[ಸೂಳೆ$_{1}$ + -ತನ]

ಸೂಳೆದೆಜೆ (ನಾ). ವೇಶ್ಯಾವೃತ್ತಿಯ ಮೇಲೆ ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದ ತೆರಿಗೆ,— ಸುಂಕ: ಮತ್ತಂ ದೇವರ್ಗ್ಗೂರ್ಮ್ಮರ್ಧ್ಧದೊಳೆ ನಡೆವತ್ತುಗಾಣವೊನ್ನು ಕೈಗಾಣವೊನ್ನು ಸೂಳೆದೆಜೆ ನಾಲ್ಕುಂ ಮಾನ (ಎಕ. IX, ದಾವಣ. ೧೩೩-೨೫; 1071). [ಸೂಳೆ$_{1}$ + ತೆಜೆ]

ಸೂಳೆಬಂಟ 'ಸೂಳೆವಂಟ' ನೋ.

ಸೂಳೆಬಂಟಿಕೆ (ನಾ). ವೇಶ್ಯೆಯರ ಸಾಹಚರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಸ್ಪರ್ಧೆ,— ಹೋರಾಟ: ಮೇಲೆಮೇಲ್ಕೆತಪ್ಪ ವೀರಭಟಾಳಿಯೊಡನಲ್ಲಿಂದ ಸುಭಟರು ಸೂಳೆಬಂಟಿಕೆಯಿಂದ ಹೊಯ್ದಾಡಿದರು ನಾಕದಲಿ (ಕುಸ್ಮಾಘೀ. ೫-೨೦); ಸಗ್ಗದ ಸೂಳೆಬಂಟಿಕೆ ಮಿಗಿಲಾದುದಂದು (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೬-೧೩೯); ಜೂಜಾಟಿಕೆ ಸೂಳೆಬಂಟಿಕೆ ರುಣದ ಸಂವಾದ . . . ಮಾಡದು ನಿತ್ಯಕೃತ್ಯದಲಿ (ಮೋಹತ. ೨೦-೨೬); ತೊಟ್ಟು ಪೂಗಣೆಗಳಂ ಮನಸಿಜಂ ಹೊಂಚಿ ನಿಲೆ ಮುಟ್ಟಿ ತಮ್ಮೊಳ್ ವಿಟರ್ ಸೂಳೆಬಂಟಿಕೆಗೆ ನಿಲೆ (ಚೆಬಸ. ೧೦-೧೮). [ಸೂಳೆಬಂಟ (< ಸೂಳೆವಂಟ) + -ಇಕೆ]

ಸೂಳೆಬಾಟಿಕೆ (ನಾ). = ಸೂಳೆಬಂಟಿಕೆ: ಸೂಳೆಬಾಟಿಕೆಯ ಜಗಳಕಾಗ ರತಿಶಾಸ್ತ್ರ ದಾಳಾಪದ ನ್ಯಾಯಗಳ ಹೇಳಿ ಬಿಡಿಸಿ ಕಲಹವ ನಿಲಿಸುವರ ಸಮ್ಮೇಳದೆ ಬೀದಿಯೊಪ್ಪಿದುದು (ಕನವಿ. ೬-೧೯೬). [< ಸೂಳೆಬಂಟಿಕೆ]

ಸೂಳೆಬೊಟ್ಟುಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ: ಪಾಪಟೆ, ಪಾವಟೆ, ತರಣಿ, ಸೂಳೆಬೊಟ್ಟುಗಿಡ (ಮುಡಿಗಿ.೬೦-೧೨೦೩). [? + ಗಿಡ (< ಗಿಡು)]

ಸೂಳೆಮನೆ 'ಸೂಳೆವನೆ' ನೋ.

ಸೂಳೆಮಾತು (ನಾ). (ಆಲಂ) ಬೆಡಗಿನ ನುಡಿ; ಒಯ್ಯಾರದ ಮಾತು: ಪಂಜರ ದೊಳ್ ಗಿಳಿಯನಿರಿಸಿ ನಾನಾ ಪ್ರಕಾರದ ಸೂಳೆಮಾತುಗಳಂ ಶೃಂಗಾರ ವೃತ್ತಂಗಳುಮಂ ಕಲಿಸುತ್ತುಂ ಪೊನ್ನ ಪರಮಸ್ನೇಹದಿಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೨-೧೪೯). [ಸೂಳೆ$_1$ + ಮಾತು$_1$]

ಸೂಳೆಯ (ನಾ). ಹಾದರವನ್ನು ಮಾಡುವವನು; ವ್ಯಭಿಚಾರಿ: ತಮ್ಮಸೆಟ್ಟಿಯ ತಮ್ಮ ರುದ್ರದತ್ತನೆಂಬೊಂ ಕರಂ ವ್ಯಾಳನುಂ ಸೂಳೆಯನುಮಾಗಿಪ್ಪನಾತನಂ ಕರೆದಿಂತೆಂದಳ್ (ಬಾಸಾ. ೬-೨೯ ವ). [ಸೂಳೆ$_1$ + -ಅ$_7$]

ಸೂಳೆಯಾಡು (ಕ್ರಿ). ಜಾರತನ ನಡೆಸು; ವ್ಯಭಿಚಾರ ಮಾಡು (?): ಇಲಿ ಮೇಗೆ ಬಿದ್ದುದು ಕಪ್ಪೆಯೆಂದು ನಾಯ್ಗೆಱಗಿ ಪೋ ಜೋಗಮ್ಮ ಬಾಳುಬಾಳೆನುತದೊರ್ವಳ್ ಕುಡಿಚಿ ಸೂಳೆಯಾಡುತ್ತಿದ್ದಳು (ಚೆಬಸ. ೧೦-೭೪). [ಸೂಳೆ$_1$ + ಆಡು$_1$]

ಸೂಳೆವಂಟ, ಸೂಳೆಬಂಟ (ನಾ). ವೇಶ್ಯೆಯರ ನಿರ್ವಾಹಕ,— ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕ: ಬರುದರ ಬಿಂಕಮಂ ಪೊಗಟ್ಟಿ ಕೂಂಟಣಿತೋಳ್ಗೆಳಸಿರ್ಪ ಸೂಳೆವಂಟರ ಸೊಬಗಿಂಗೆ ಮೈಮಱೆದು ಮೆಚ್ಚುವ ಬಿಂಕದ ಬರ್ದಗೆಯ್ತದೊಳ್ (ಲೀಲಾವ. ೨-೭೨). **ಸೂಳೆಬಂಟ:** ಪಂದಿ ಕೆಯ್ಯಂ ತಿಂದೊಡೆ ಕತ್ತೆಯ ಕಿವಿಯಂ ಕೊಯ್ದರೆಂಬಂತೆ ಸೂಳೆಬಂಟಂಗಾಱದೆ ಶಂಖದ ಗೊರವನಂ ಬಡಿದರೆಂಬಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೭೩). [ಸೂಳೆ$_1$ + ಬಂಟ$_1$]

ಸೂಳೆವನೆ, ಸೂಳೆಮನೆ (ನಾ). ವ್ಯಭಿಚಾರ ನಡೆಸುವವಳ ಮನೆ ; ವೇಶ್ಯಾಗೃಹ: ಲತಾಗೃಹಮಿಲ್ಲದ ಗೊಟ್ಟಿಗಾಣರಿಲ್ಲದ ಕಡೆಪಟ್ಟ ಸೂಳೆವನೆಯಿಲ್ಲದವಿಲ್ಲವು ಸೂಳಗೇರಿಯೊಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೫೭). **ಸೂಳೆಮನೆ:** ಅರಮನೆಗಲ್ತು ಸೂಳೆಮನೆ ಗಲ್ತು ಸವಣ್ಮನೆಗಲ್ತು ಕೂಡೆ ಬಲ್ಲರ ಬಗೆಗಲ್ತು ವಸ್ತುಕೃತಿಯಂ ಸಲೆ ಪೇೞ್ದುದು (ಸೂತ್ರಸು. ೧-೭೧); ಸುರರಿಂ ವಂದ್ಯನ ಸುತ್ತರದ ಕಾಲು ಸೂಳೆಮನೆ ಮಂಚದ ಕಾಲು (ಪುರಂದ. ೨-೧೭೫-೧). [ಸೂಳೆ$_1$ + ಮನೆ]

ಸೂಳೆವಳ, ಸೂಳೆವಳ್ಳ, ಸೂಳೆವಾಳ (ನಾ). (ದೇವಸ್ಥಾನದ) ಸೂಳೆಯರ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕ; ಗಣಿಕೆಯರ ಗೃಹಕಾರ್ಯನಿರ್ವಾಹಕ: ತಪೋಧನಸತ್ರಕ್ಕಂ ಪ(ಂ)ನ್ನಿರ್ವರ್ಸೂಳೆಯರ್ಗ್ಗಂ ಸೂಳೆವಳಗಂ ವಂಚಿಗಂಗಂ ಪಱೆಕಾಱರ್ಗ್ಗಂ ಪಾತ್ರಕ್ಕಂ . . . ಸರ್ವ್ವನಮಸ್ಯಮಾಗೆ ಕುಡೆ (ಸೌಇ. IX-i, ೫೦-೧೫; 1018); ಕಳೆ ಕರ್ಪೂರದ ಕಸವಂ ತಳಿ ಕತ್ತುರಿನೀರನಿಕ್ಕು ಮುತ್ತಿನ ಕಡೆಯಂ ಬೆಳಗು ಮಣಿದೀಪಮಂ ಪೊಗೆಗೊಳಿಸಗರುವನೆಂಬರಲ್ಲಿ ಸೂಳೆವಳರ್ಕಳ್ (ಜಗವಿ. ೯-೧೦೦); ಪಡೆಯ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕ 'ಪಡೆವಳ' ಇದ್ದಂತೆ, ದೇವಸ್ಥಾನದ ಸೂಳೆಯರ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕ ಸೂಳೆವಳ ಇರಬಹುದು (ಕಶಾಅ. ೧೫೬). **ಸೂಳೆವಳ್ಳ:** ಆತಂಗಂ ನಡಮಣ್ಣ ಪನ್ನಿರ್ಮ್ಮತ್ತರ್ನ್ನಲ್ಲ ಮಣ್ಣ ಖ XXX ವಕ ಸೂಳೆವಳ್ಳ XX ಬು ಇದನಟಿದ ಪಞ್ಚಮಹಾಪಾ XXX ಬೆಸಗೆಯ್ದವನ್ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೧೯೯-೮; 930); ಸಂಘ = ಸೂಳೆವಳ್ಳರು ಮೊದಲಾಗೊಡೆಯವರ್ಗಳಾ ನೆರವಿಗಳುಂ (ನೀತಿವಾ. ೨೦-೧೪). **ಸೂಳೆವಾಳ:** ಸೂಳೆವಾಳಂಗೆ ಮತ್ತರ್ಪ್ಪನ್ನೆರಡು (ಸೌಇ. IX-i, ೧೦೧-೫೧; 1045); ಸೂಳೆವಾಳ ಮಾರಮಯ್ಯ ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಮಣ್ಡಳೇಶ್ವರಂ ಬಿಜ್ಜಲದೇವಗ್ಗೆ[ೞ] ಬಿನ್ನಪಂಗೆಯ್ದು (ಸೌಇ. VI, ೫೬೫-೧೬; 1064); ಕುಳ್ಳಿರ್ದರಂದೋಳಿಗಳಿಂ ದಂಡಾಧಿಪರ್ . . . ನಗೆಕಾಱರ್ ವಾದ್ಯಕರ್ ಚಿತ್ರಕರಣುಗಿನವರ್ ಸೂಳೆವಾಳರ್ ಪಯಾಳರ್ (ಅನಂಪು. ೨-೨೬). [ಸೂಳೆ$_1$ + -ವಳ]

ಸೂಳೆವಳ್ಳ 'ಸೂಳೆವಳ' ನೋ.

ಸೂಳೆವಾದ (ನಾ). ವೇಶ್ಯೆಯರನ್ನು ಕುರಿತ ವಿವರಣೆ,—ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ: ಚಟುಲತರಘಟಚೇಟೀವಿಚೇಷ್ಟಿತಂಗಳಂ ಪೆಱತಪ್ಪ ಸೂಳೆವಾದದ ನಾಟ್ಬುಡುಗಳೊಳ್ ಕೇಳ್ವ (ಚಕವಿ. ೬-೧೫೭ ವ, ಪುಟ ೧೭೭). [ಸೂಳೆ$_1$ + ವಾದ]

ಸೂಳೆವಾಳ 'ಸೂಳೆವಳ' ನೋ.

ಸೂಳೆವಿಜ್ಜೆ (ನಾ). ಹಾದರದ ವಿದ್ಯೆ; ವ್ಯಭಿಚಾರ: ನಗೆ ಬಗೆಯೊಲ್ಮೆ ನಲ್ಮೆ ಪೊಸಜಾಣ್ನುಡಿ ನಾಣ್ನುಡಿ . . . ಎಂಬಗಣಿತ ಚೇಷ್ಟೆಗಳ್ ಮೆಱೆದಿರಲ್ ತಱಿಸಲ್ಕುದು ಸೂಳೆವಿಜ್ಜೆಯೊಳ್ (ದಶಕು. ೮-೨೨). [ಸೂಳೆ$_1$ + ಬಿಜ್ಜೆ]

ಸೂಳೆವಿನ್ನಣ 'ಸೂಳೆವಿನ್ನಾಣ' ನೋ.

ಸೂಳೆವಿನ್ನಾಣ, ಸೂಳೆವಿನ್ನಣ (ನಾ). ವೇಶ್ಯೆಯ ಒನಪು,— ಒಯ್ಯಾರ: ಬೆಡಗು ಚುಂಬನವಪ್ಪು ಸೀತ್ಕೃತವೆಱಗ ಜಾಣ್ನುಡಿ ನೋಟ ದೇಟವು ನೆಱೆ ಸೊಬಗಿಯೇ ಸೂಳೆವಿನ್ನಾ[ಪಾಠಾಂ. ನ್ನ]ಣದೊೞೆ ಸಿಲುಕಿದನು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೭-೨೬). **ಸೂಳೆವಿನ್ನಣ:** ಸುಂದರಿಯರು ಕುಳ್ಳಿರ್ದು ಛಂದಛಂದದ ಸೂಳೆವಿನ್ನಣಗಳನಿಂತೆಂದು ಬಿತ್ತರಿಸಿದರಲ್ಲಿ (ಚಾಪ್ರಸಾ. ೧೮-೧೨೯). [ಸೂಳೆ$_1$ + ಬಿನ್ನಾಣ]

ಸೂಳೆವೆಂಡತಿ (ನಾ). ಹಾದರಗಿತ್ತಿ; ಸೂಳೆ: ಸೂಳೆವೆಂಡತಿಯಂತೊಲ್ದೊಲಿಸದೆ ಗೃಹದಂತೆ ದೇಡಿಕೊಂಡುಣ್ಣದೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೯೯). [ಸೂಳೆ$_1$ + ಪೆಂಡತಿ (< ಪೆಂಡಿತಿ)]

ಸೂಳೆವೆಣ್ (ನಾ). = ಸೂಳೆವೆಂಡತಿ: ಈ ಮನೆಯ ಸೂಳೆವೆಣ್ಗಳ್ ಸಾಂಗತ್ಯಮಂ ಪಾಡುವರ್ (ಚಕವಿ. ೬-೧೫೪ ವ).

ಸೂಳೆವೆಂಡಿರ್ (ಬಹುವ): ಸೂಳೆವೆಂಡಿರ ಸಂಗದೊಳಗಿರ್ಪ ಧರಣಿಪತಿಯಂ ಹಿಂಗದಿರ್ಪಳೇ ಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿ (ಚೆಬಸ. ೮-೧೮). [ಸೂಳೆ$_1$ + ಪೆಣ್]

ಸೂಳೆವೇಂಟ (ನಾ). ಹಾದರದ ಕಾಮಾತುರತೆ: ವೇಶ್ಯಾಗೃಹದಲ್ಲಿ ನಿಶ್ಶಂಕೆಯಿಂದ ನಿದ್ರಿಸುತ್ತಿರುವಾತನು ಸೂಳೆವೇಂಟದ ಅಂತಹ ಗ್ರಾಮ್ಯಪಾಮರಚೇಷ್ಟೆಯನ್ನೇ ಆದರೂ ಆಕ್ಷೇಪಿಸುವ ಅಧಿಕಾರವುಳ್ಳವನಲ್ಲ (ಮಂತ್ರಶ. ೯೪-೧೭). [ಸೂಳೆ$_1$ + ಬೇಂಟ]

ಸೂಳೆಸೊಪ್ಪು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಅಂಟುಹಣ್ಣುಗಿಡ, ಸೂಳೆಸೊಪ್ಪು (ಮುಡಿಗಿ. ೬೨-೧೨೫೫). [ಸೂಳೆ$_2$ + ಸೊಪ್ಪು$_2$]

ಸೂಳೇಳು (ಕ್ರಿ). ಮೇಲೆ ಏಳು (?): ದಗಿದ ಕೆಚ್ಚಲ ತೊರೆದುಗುವ ಹಾಲುಗಳ ಮಿಗೆ ಸೂಳದ್ದ ಬಾಲದ ಮೊಗ ನೆಗಹಿ ದೆಸೆದೆಸೆಯ ನೋಡುತ . . . ಗೋವರು ತೆಗೆದ ಪಥದಲಿ ತೆಕ್ಕೆವರಿದವು ಹಿಂದುಹಿಂದಿನಲಿ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೭-೫೦). [ಸೂಳ್$_?$ + ಏಳು$_1$(< ಎೞ್$_1$)]

ಸೂಳೇಱು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಅಧಿಕವಾಗು; ಹೆಚ್ಚಾಗು: ಕೇಶಪಾಶಂ ಸಿತಜಲಧರದೊಳ್ಪರ್ಚೆ ಸೂಳೇಱೆ ಸುಯ್ಯಲ್ ಚೆಲ್ಲಾಟಂಬೆತ್ತು ಕಾಂತಾಮಣಿಯುಗುರಿಸಿದಳ್ ತೈಲಮಂ ಬಾಲೆಗಾಗಳ್ (ಉದ್ಭಟ. ೮-೧೫). [ಸೂಳ್$_2$ + ಏಱು$_1$(< ಏಱ್$_1$)]

ಸೂಳೇಱು$_2$ (ನಾ). ಸರದಿಯ ಮೇರೆಗೆ ಮಾಡುವ ಯುದ್ಧ: ಕವಿದುರ್ಗ್ಗಂ ಚಾತುರಂಗಂ ಬವಸ ದಳವುಳಂ ಧಾಳಿ ಸೂಳೇಱೆನಿಪ್ಪಾಹವದೊಳ್ಬಾಳುಕ್ಕರಾವಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೬೭-೨೭; 1068). [ಸೂಳ್$_1$ (< ಸೂೞ್) + ಏಱು$_5$ (< ಏಱ್$_5$)]

ಸೂಳ್ಕೆಸು 'ಸೂಳಯಿಸು' ನೋ.

ಸೂಳ್ಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಕ್ರಮವಾಗಿ ಹೊಂದಿಸು; ಸಂಯೋಜಿಸು: ಆ ಲೇಶ್ಯೆಗಳೆಲ್ಲ ಮಿಪ್ಪತ್ತಾಱುಭೇದಮಕ್ಕುಮವಱೊಳು ಮಧ್ಯಮಂಗಳೆಂಟು ಆಯುಷ್ಯಬಂಧಯೋಗ್ಯ ಗಳೆಂಟು ಸೂಳ್ಕಟ್ಟುವಲ್ಲಿಯೊಳವಪ್ಪು ಉಳಿದ ಪದಿನೆಂಟು (ಶಾಸ್ತ್ರಟೀ. ೧೨೧-೭). [ಸೂಳ್$_1$(< ಸೂೞ್) + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಸೂಳ್ಗರೆ (ಕ್ರಿ). ಅಧಿಕವಾದ ಶಬ್ದವನ್ನುಂಟುಮಾಡು; ಜೋರಾದ ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡು: (ಮಹಾರಾಜವಾದ್ಯಗಳೂ ಫಿರಂಗಿಗಳೂ ಸೂಳ್ಗರೆವುವು) (ಚಿಟ್ಟಿಅ. ೪೨-೧೩). [ಸೂಳ್$_2$ + ಕರೆ$_1$]

ಸೂಳ್ಕೈ (ಕ್ರಿ). = ಸೂಳ್ಗರೆ: ಸೂಳ್ಕೈದುವಾಗ ತಂಬಟಭೇರಿನಿಸ್ಸಾಳಕಹಳಾದಿ ವಾದ್ಯಂಗಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೨-೫). [ಸೂಳ್$_2$ + ಕೈ$_1$ (< ಕೆಯ್$_1$)]

ಸೂಳ್ನುಡಿ$_1$, ಸೂಳುನುಡಿ (ಕ್ರಿ). ಸರದಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಮಾತನಾಡು; ಸಂಭಾಷಿಸು: ಬಡವರ ನಡೆ ಬಳಿ ಗರ್ಗೋಸ್ಸಗಂದು ಸೂಳ್ನುಡಿದರವರು ಭಾವನೊಡನೆ (ಬಂಧ. ೫೬-೬೨). **ಸೂಳುನುಡಿ**: ನೀನೀ ಗಿಳಿಯೊಡನೆ ಸೂಳುನುಡಿವುತಿರೆ ಬಂದನಾ ನುಡಿಗಳ ಕೇಳಲೆನಗೆ ಪ್ರೀತಿಯಾಗಿ (ಭರಚ. ೬-೫೪). [ಸೂಳ್$_1$ (< ಸೂಟ್) + ನುಡಿ$_1$]

ಸೂಳ್ನುಡಿ$_2$ 'ಸೂಟ್ನುಡಿ' ನೋ.

ಸೂಳ್ನುಡಿಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ಪರಸ್ಪರ ಜವಾಬು ಕೊಡು; ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರ ಕೊಡು: ದಾನಿಗಳ ಬಲ್ಲಹನು ಮುನಿಯೊಡನೆ ಸೂಳ್ನುಡಿಗೊಟ್ಟನು (ಪಚಿಕಾ. ೮-೬೬).
[ಸೂಳ್ನುಡಿ$_2$ (< ಸೂಟ್ನುಡಿ) + ಕೊಡು$_1$]

ಸೂಳ್ಪೆಚ್ಚು (ಕ್ರಿ). ಸರದಿಯು ಹೆಚ್ಚಾಗು; ಒಂದರ ಮೇಲೊಂದು ಬರು: ವೀರನೆಚ್ಚಂಬುಗಳ್ ಸೂಳ್ಪೆಚ್ಚೆ ಸೂತಾಶ್ವಮಂ ಕೊಚ್ಚಿ ವಿಧಿಕಾಯದೊಳ್ ಪೊಕ್ಕು ತಟ್ಟುಟ್ಟಲು (ಚಿಬಪು. ೬೧-೯೮). [ಸೂಳ್$_1$ (< ಸೂಟ್) + ಪೆಚ್ಚು$_1$ (< ಪೆರ್ಚು$_1$)]

ಸೂಳ್ಮೊಱೆ (ಕ್ರಿ). ಜೋರುಧ್ವನಿಯಲ್ಲಿ ಕೂಗು; ಆರ್ಭಟಿಸು: ಸೂಳ್ಮೊಱೆಯೆ ನಿಸ್ಸಾಳಕೋಟಿ ಕಲಿಯೌವನಾಶ್ವಕ್ಷಿತಿಪನೈತಂದನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೪-೬೦).
[ಸೂಳ್$_2$ + ಮೊಱೆ$_1$]

ಸೂಳ್ಮರಿ 'ಸೂಟ್ಮರಿ' ನೋ.

ಸೂಳ್ಮಳೆ (ನಾ). ಸರದಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಬೀಳುವ ಮಳೆ: ಸುರಿದುದಲರ ಸೂಳ್ಮಳೆ ಬಡದಳಿಗಿತು ಬಿರಿಮೊಗ್ಗೆಯ ತಂದಲು ನನೆಗಳ ಬೆಳ್ಸರಿ ಬಿಳ್ದುದು (ಜಿಮಾ. ೧೬-೬೫).
[ಸೂಳ್$_1$ (< ಸೂಟ್) + ಮಳೆ (< ಮೞೆ)]

ಸೂಳ್ಸರಿ 'ಸೂಟ್ಸರಿ' ನೋ.

ಸೂಳ್ಳಿಗೆರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಸೂಳ್ಳಿಗೆರೆಗಾಳೊಲ್ಪಾಜಮಾನಂ ಪನ್ನಿಮ್ಮರ್ತ್ತಲ್ಕೆಯ್ಯುವುರಿಚ್ಚಿ X ತಿಯದು (ಎಕ. XI, ಚಳ್ಳಕೆ. ೩೪-೪೧; ಸು 815).
[? + ಕೆರೆ$_2$ (< ಕೆಱೆ)]

ಸೂಱಾಡು 'ಸೂಱೆಯಾಡು' ನೋ.

ಸೂಱಾಳ್ಗ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು: ಗಾವುಣ್ಣುಗಳ ಸೀಮೆಯೋಱಿದ ಕ್ರಮ ತೊಳಂಚೆಯದ ವರ್ಗ್ಗಯ್ಯಾಡಿಯ ಸೂಱಾಳ್ಗದ ಪಂಬಿದಿರಿನ (ಎಕ. XII, ನಂಜನ. ೨೬೯-೯೧; 904). [?]

ಸೂಱೆ, ಸೂರೆ (ನಾ). ೧. ಕೊಳ್ಳೆ; ಲೂಟಿ; ಸುಲಿಗೆ: ಸೂಱೆ ಲೇಸು ಪೊಱೆಯರಿ ದೆಂಬಂತೆ ಪ್ರತಾಪಂ ಲೇಸು ನಿತ್ತರಿಸಲಿಂದೆಂಬಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೮-೮೦); ನೆತ್ತರ ಸೂಱೆ ಶಾಕಿನಿಯರಿಗೆ ನಿಮಗುಱೆ ಸೂಱೆಯೋ ಭಂಡಾರ (ಬಸ್ವಾಕ. ೮-೬೭); ಊರೊಳಗಣ ಭಟರ್ಮತಂದು ಮಧುರೆಯ ಧಾರಿಣೀಶ್ವರನ ಪಾಳೆಯವ ಸೂಱೆಯನಾಡಿ ಗೂಡಾರಗಳನು ಕಿತ್ತು ಜಾರಿಸಿದರು ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ (ಕಂಸವ. ೧೭-೫೦). ೨. (ಅಲಂ) ಅತಿಶಯ; ಆಧಿಕ್ಯ: ಆಹ ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ ಬೀಱುವ ಸುಗಂಧದ ಸೂಱೆ ಆಹ ಕೇತಕಿ ನಿನ್ನ ಪರಿಮಳದ ಪರಿ ಬೇಱೆ (ಪುಷ್ಪರ. ೯-೧೭); ಬಿಗಿದ ಭೀತಿಯ ಸೂಱೆಗಳೊ ಸವಿವಾತುಗಳ ಸೋನೆಯ ಸೊಗಸುಕಾಱರು ನಿಂದ ನಿಲವನು ಕರ್ಣ ನೋಡೆಂದ (ಕುಮಾವ್ಯಾ. ೧೭-೨೪); ಪಾಳೆಯ ಪಾಳೆಯದೊಳಗೆ ಚೆಲ್ಲಿತು ಸೂಱೆ ಪೀಳೆಯ ಹಿಡಿಹೊನ್ನುವರಹ (ಮೋಹತ. ೧೭-೩೮). **ಸೂರೆ**: ೧. ಪೂರ್ದಿರ್ವ ಬೆಳ್ಳಿ ಕಣಜದ ತಿರುಳ ಸೂರೆಯಿಂ ಮದ್ದು ಪೋಗುವನೆಂದು ನೆಗೆಯ ಬಲೆ ಬಿಗಿಯೆ (ಸುಬೊ. ೬೬-೧೨೦); ಸಂಗಡಿಗರೊಡನೆ ಸೂರೆ ಸುಲಿಗೆ ಮಾಡಿ ಅದೇ ಕಾಡಿಗೆ ಅವಿತುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬಂದ (ಸಹಾ. I. ೫೪೬). [ದೇ. II ತಮಿ. ಚೂಱೈ ; ತೊದ. ಸುರಿ ; ತುಳು. ಸೂರೆ; ತೆಲು. ಚೂಱ]

ಸೂಱೆಕಾಱ 'ಸೂಱೆಗಾಱ' ನೋ.

ಸೂಱೆಗ, ಸೂರೆಗ (ನಾ). ಲೂಟಿ ಹೊಡೆಯುವವನು; ದರೋಡೆಗಾರ: ಕೇರಿಕೇರಿಗೆ ಕೈದುಕಾಱರು ನೆರೆದು ನಿಂದರು ಸೂಱೆಗರ ಕೆಡಹಿ (ಬಸ್ವಾಕ. ೧-೧೦); ಸಾಱುತಿಹ ಕಹಳೆಗಳ ಗರ್ಜನೆಗೆ ಪರಿಪರಿವ ಸೂಱೆಗರ್ ಕೈಗುಂದಲಂಧಾಸುರಂ ತೇರನೇಱೆ ನಡೆದಂ ವಿಲಯಕಾಲದಂತಕನಂತೆ (ಚಿಬಪು. ೫೮-೨೯). **ಸೂರೆಗ** : ದುಡುಕಿದಾ ಸೂರೆಗರ ಹಾವಳಿಗೆ ನೊಂದೆ! (ಕವಿಪು. ೬೨-೪). [ಸೂಱೆ + -ಗ$_2$]

ಸೂಱೆಗಳೆ (ಕ್ರಿ). ಇಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡು; ಅಪಹರಿಸು: ಜನ್ಮನಮಂ ಜಾಱಿಸಿ ಸುಖಮಂ ಸೂಱೆಗಳೆದು ರೂಪಂ ರೂಪುಗೆಡಿಸಿ . . . ಹೋದಂ (ನಂಬರ. ೧೬-೨೦).
[ಸೂಱೆ + ಕಳೆ$_1$]

ಸೂಱೆಗಾಱ, ಚೂಱಕಾಱ, ಸೂರೆಕಾರ, ಸೂಱೆಕಾಱ (ನಾ). ಲೂಟಿ ಮಾಡುವವನು; ಕೊಳ್ಳೆಹೊಡೆಯುವವನು; ದರೋಡೆಗಾರ: ಸೂಱೆಗಾಱನಂತೆ ಪೆಱರಂ ಕ್ಲೇಶಂಗೊಳಿಸದೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೯೯); ಏಱುವಡೆವರನು ಪಲಾಯನ ಸೂಱೆಗಾ[ಱಿಂ. ಕಾ]ಱರನವರ ದಳದಲಿ ತೋಱೆ ಹೇಳುವರನ್ನ ಹವಣೇ (ಕುಮಾವ್ಯಾ. ೧೭-೨೦); ಎಱಗಿ ಮುಂಬಱಿವ ಸೂಱೆಗಾಱನಂ ಶಕ್ಯ್ಯಾಯುಧದಿನಿಟ್ಟಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೯೬-೨೬). **ಚೂಱಕಾಱ**: ಕದನಪ್ರಚಂಡ ಗಂಡಮಾರ್ತ್ತಂಡ ನುಡಿದಂತೆ ಗಂಡ ಅತಿಗರ್ವ್ವವ ನುಡಿವ ಮಂಡಳಿಕರ ಗರ್ಬಸರ್ವ್ವಸ್ವಚೂಱಕಾಱ (ಸೌಇಇ. IX-i. ೩೬೬-೯;1225). **ಸೂರೆಕಾರ**: ಲಂಚಗೊಳ್ಳುವ ಸೂರೆಕಾರರ ನ್ಯಾಯನೀತಿಗಳೇ ಹೀಗೆ! (ಮುತ್ತಿ. ೮೪-೨೧). **ಸೂಱೆಕಾಱ** : ಸೂಱೆಕಾಱ ಕಾದಿಯಣ್ಣಂಗೆ ಕೊಟ್ಟೊಡೆ (ಎಕ. X. ಮುಳಬಾ. ೨೦೮-೧೨; 1000); ವಿತರಣವಿನೋದಂ ಮಾವನಂಕಕಾಱಂ ವನಗಜ ಸೂಱೆಕಾಱಂ (ಸೌಇಇ. IX-i. ೨೭೬-೮; 1200); ರಾಯದಳದುಳಕಾಱ ಕೌರವರಾಯಸೇನಾಸೂಱೆಕಾಱನಜೇಯನೋ ಕಲಿಭೀಮ (ಕುಮಾಕ. ೧೨ ಸೂಚನ); ಮೂಱುದಿಕ್ಕಿನಲಮರವೈಭವಸೂಱೆಕಾಱನನಱಿ ಕಾಣದೆ ಬೇಱೆ ಬೇಱೈತಂದು ಬಿನ್ನೈಸಿದರು ರಘುಪತಿಗೆ (ತೊರರಾ. ೪-೯ ಸೂಚನ). [ಸೂಱೆ + -ಕಾಱ]

ಸೂಱೆಗೂಳು (ನಾ). ೧. ಲೂಟಿ ಮಾಡಿದ ಆಹಾರ; ಕೊಳ್ಳೆಹೊಡೆದ ಕೂಳು: ರಣದ ಬೀರರ ಹಾಗೆ ಬಾಚಿಕೊಂಡು ಕೊಂಬಷ್ಟು ಕೊಂಡು ಬಿಡುವಷ್ಟು ಬಿಟ್ಟು ಸೂಱೆಗೂಳಾಗಿ ಚೆಲ್ಲಿಯಾಡುವುದು ಇದಾವ (ಇದಾರ) ಪ್ರಸಾದ ಹೇಳಾ (ಸಿದ್ದೇವ. ೧೬೫-೫೩೩). ೨. (ಅಲಂ) (ತಿಂದು ಬಿಸಾಡಿದ) ಆಹಾರ: ಸಾರ್ವ ಭೂಪಾಲನ ಸೂನು ಎನಿಸಿದವಗೆ ಸೂಱೆಗೂಳಿನ ತಿರುಕೆ (ಪುರಂದ. ೧-೫೫-೨).
[ಸೂಱೆ + ಕೂಳು$_2$ (< ಕೂಟ್$_1$)]

ಸೂಱೆಗೈ, ಸೂರೆಗೈ (ಕ್ರಿ). ೧. ಲೂಟಿಹೊಡೆ; ಕೊಳ್ಳೆಹೊಡೆ; ದರೋಡೆಮಾಡು: 'ಸೂಱೆಗೈಸು' ಪರಾ. **ಸೂರೆಗೈ**: ೧. ಸಿಡಿಲ ಪಳಗಿಸುವರಿವು ರವಿಯ ಸೆರೆಹಿಡಿವರಿವು ಸಾಗರದ ತಳಮಗುಚಿ ಸೂರೆಗೈವರಿವು (ಮಲರು. ೪೮-೨). ೨. ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ಪಡೆ, —ಹೊಂದು: ರಾಜರಾಜೇಶ್ವರರ ಸಿರಿಯನಿಳೆಕೆಗೈದು ಕವಿಯ ಋಷಿಯ ಆಶೀರ್ವಾದಗಳ ಸೂರೆಗೈದು . . . ಬಾಳಲರಿದರೆ ಧನ್ಯನಲ್ತೆ! (ಅನಕೇ. ೨೩-೧೭).
[ಸೂಱೆ + ಕೈ$_1$ (< ಕೆಯ್$_1$)]

ಸೂಱೆಗೈಸು (ಕ್ರಿ). ಲೂಟಿ ಮಾಡಿಸು; ದರೋಡೆ ಮಾಡಿಸು: ಒಂದು ದಿನದ ಜಕ್ಕಮನ್ನೆಯ ಬಲಗೂಡಿ ಬಂದಾಗ ಹಂಚೆಯದೊಳಗೆ ನಿಂದಾಗ ಸೂಱೆಗೈಸುತಲಿರೆ ಬಲ ಬೇಹು ಸಂದುದು ನೃಪನಿಗಾಕ್ಷಣದೆ (ಕಂಸವ. ೬-೬೨). [ಸೂಱೆ + ಕೈಸು (< ಕೆಯ್ಸು)]

ಸೂಱೆಗೊಡು, ಸೂರೆಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ಕೊಡು; ಧಾರಾಳವಾಗಿ ನೀಡು: ಸಮಸ್ತವಸ್ತುಗಳಂ ದೀನಾನಾಥಜನಂಗಳ್ಗೆ ಸೂಱೆಗೊಟ್ಟು (ಪಂಚಭಾ. ೧-೧೧೪ ವ); ಸಮಸ್ತವಸ್ತುವಾಹನಂಗಳಂ ತನ್ನೊಡನಾಡಿಗಳಪ್ಪ ಭಾಂಡಮಂಡಲಿಗೆ ಸೂಱೆಗೊಟ್ಟು (ಪಂಚತಂ. ೨೦-೧೫); ಸೂಱೆಗೊಟ್ಟಂದದ ಪರಣ್ಣಾಯ ಮುಂತಾದ ತಾಱಿಕ ನೆಲಕುದುರಿದುವು (ಮೋಹತ. ೪-೪೬). ೨. ಅರ್ಪಣೆಮಾಡು; ಅರ್ಪಿಸು: ನಿಮಗನ್ನಂ ಸೂಱೆಗೊಟ್ಟಂ (ರಕ್ಷಾಶ. ೭೮): ಮನವನಂಬಿಕಾವರಂಗೆ ಸೂಱೆಗೊಟ್ಟು (ನಮಃರ. ದೇ. ೧೧-೧೯೬). **ಸೂರೆಗೊಡು**: ೧. ಲಾವಣ್ಯಧನವನ್ನು ಸೂರೆಗೊಟ್ಟೆನಿಸದೆಯೆ ಏರಿದಾದ ಶ್ರಮವನ್ನು ತಾನೆ ಕೈಕೊಂಡು ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂ ಸುಖವಾಗಿ ತಾವಿದ್ದ ಜನಕೆಲ್ಲ ಚಿಂತಾಗ್ನಿ ಹೊತ್ತಿಕೊಂಡುರಿವಂತೆ ಮಾಡಿ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೨೨೨). ೨. ಈಜಿಪ್ಟಿನ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳು ಸುಲ್ತಾನನಿಂದ ಅನೇಕ ಅಧಿಕಾರಗಳನ್ನು ಗಳಿಸುತ್ತ ಬಂದರು. ಆದರೂ ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಫ್ರಾನ್ಸ್ ಮತ್ತು ಇಂಗ್ಲೆಂಡಿಗೆ ಸೂರೆಗೊಟ್ಟರು (ಇಸ್ಲಾಂಸಂ. ೫೮). ೩. ಆಕರ್ಷಿಸು; ಸೆಳೆ: ಹೃದಯವನ್ನು ಸೂರೆಗೊಳ್ಳುವಂತಹ ಪ್ರಾಕೃತಗಾಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಕೂಡ ಇವುಗಳನ್ನು ಬರೆದವರು ಷಟ್‌ಪ್ರಜ್ಞರು ಅಥವಾ ಅಪಾರವಾದ ಅನುಭವವುಳ್ಳವರು (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೨೨೯). [ಸೂಱೆ + ಕೊಡು$_1$]

ಸೂಱೆಗೊಳ್, ಸೂರೆಕೊಳ್, ಸೂರೆಗೊಳ್, ಸೂರೆಗೊಳ್ಳು, ಸೂಱೆಗೊಳು (ಕ್ರಿ). ೧. ಲೂಟಿ ಮಾಡು; ಕೊಳ್ಳೆಹೊಡೆ: ಪ್ರದ್ಯೋತಂ ಮುಳಿದವರ ನಾಡಂ

ಸೂಱೆಗೊಳುತ್ತಂ ಸುಡುತ್ತಂ ಕಿಡಿಸುತ್ತಂ ಉಪಶ್ರೇಣಿಕನ ಮೇಗೆ ಪೋಗೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೭೫-೧೮); ಚಂದ್ರಮತೀವಮಹಾದೇವಿಯ ಕೀಲಾರದ ಧೇನುಗಳಂ ಸೂಱೆಗೊಳ್ಳಂತ ಕೊಂಡು ಪೋದೊಡೆ (ಸುಕುಮಾ. ೭-೬೫ ವ); ಧನಪನ ಪುರವನಾತನ ನವನಿಧಿಗಳನು ಸೂಱೆಗೊಂಡು (ತೊರಟಾ. ೬-೨೦-೬೯). ೨. (ಆಲಂ) ಆಕರ್ಷಿಸು; ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು: ಎನ್ನ ಮನವ ಮಾಱುಗೊಂಡನವ್ವ ಎನ್ನ ತನುವ ಸೂಱೆಗೊಂಡನವ್ವ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೪೧ ೮೮). ೩. ಎತ್ತಿಹಿಡಿ; ಪೆಟ್ಟುಹಿಡಿ: ಏಱಿನ ಸೂಱೆಗೊಂಡು ನುಡಿವೀ ನುಡಿಯಲ್ಲದೆ ಮತ್ತಮಾಸನಂದೋಱುವ ಬಲ್ಪುದೋಱುವರ್ದೋಱುವ ಕಯ್ಪುಸರಂಗಳೆನ್ಮನುಂತೆಱವು (ಪಂಪಭಾ. ೮-೨೦). **ಸೂರೆಕೊಳ್**: ೧. ವೀರಪದೇವರು ಊರ ತುಱುಮಂ ಸೂರೆಕೊಳ್ಳಾಗ ಪಲರನಿದಿರ್ಚಿ ಕೊಲ್ಲು (ಮೈಅಂ. ೧೯೨೯,೪೨-೨?). **ಸೂರೆಗೊಳ್**: ೧. ಇದು ಕಣಾ ಪುರುಷಾರ್ಥಮೆಂಬುದು ಇದುವೆ ಪರಮಂ ಸೂರೆಗೊಂಬುದು (ಗಗತಾ. ೧೭-೪೮). **ಸೂರೆಗೊಳ್ಳು**: ೧. ಪ್ರೇಮನಿಧಿ ಪ್ರಾಣೇಶ ಸೂರೆಗೊಳ್ಳೆನ್ನ ಸರ್ವಸ್ವಮಂ ಮೇಣೆನ್ನನಿಲ್ಲಗೈ (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೪೧-೧೧೧೦); ಕಂಪಿಲರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುಗಳನ್ನೂ ಸೂರೆಗೊಂಡ ಸುಲ್ತಾನನ ಸೈನ್ಯ ವಿಜಯೋತ್ಸಾಹದಿಂದ ದೆಹಲಿಗೆ ಹಿಂತಿರುಗಿತು (ಸಡರಾ. II. ೯೯೯). **ಸೂಱೆಗೊಳು**: ೧. ಬೇಱೆ ತಮಗೊಂದಾಳುತನವುಂ ಸೂಱೆಗೊಳುತಿದೆ ಜಗವನಿತ್ರಲು ಕೌಱಿಡುವ ಕಾಲಾಗ್ನಿಯಿದೆ ಕಬ್ಬೊಗೆಯ ಕವಚದಲಿ (ಕುಮಾವ್ಯಾ. ೧೯-೬೧); ರಾಜ್ಯವ ಸೂಱೆಗೊಳುತ ಸಡಗರದೊಳು ಬಂದು ಕಂಡನು ಬಹು ರಮ್ಯವಡೆದಿರ್ದ ಭಾಗೀರಥಿಯ (ಮೋಹತ. ೬-೬೧). [ಸೂಱೆ + ಕೊಳ್$_1$]

ಸೂಱೆಗೊಳು 'ಸೂಱೆಗೊಳ್' ನೋ.

ಸೂಱೆಚಾಗ (ನಾ). ಧಾರಾಳವಾದ ತ್ಯಾಗ; ಯಥೇಚ್ಛವಾದ ದಾನ: ಅವರವರಂಗವನಱಿದು ವಿದ್ಯಾಧಿಕನಿವಹಕೆ ಸೂಱೆಚಾಗವನು ನವನಿಧಿಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟನು (ಭರತೇ. ೨೦-೪೭). [ಸೂಱೆ + ಚಾಗ$_1$]

ಸೂಱೆಯಾಡು, ಸೂರಾಡು, ಸೂಱಾಡು (ಕ್ರಿ). ಲೂಟಿ ಹೊಡೆ; ಕೊಳ್ಳೆಹೊಡೆ: ಊರು ಕೆಟ್ಟು ಸೂಱೆಯಾಡುವಲ್ಲಿ ಆರಿಗಾರೂ ಇಲ್ಲ (ವಚೇವಸಾ. ೧೧೪-೪೪೮); ಇಂದುಮಂಡಲದ ಸಿರಿಯಂ ಸೂಱೆಯಾಡಿದರ್ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೦-೫೩); ನಿಲ್ಲದೈತಂದು ಸತ್ಯಾಗಾಲದ ಪಾಳ್ಯವೆಲ್ಲವ ಸೂಱೆಯಾಡಿದನು (ಕೆನಸ. ೬-೫೭). **ಸೂರಾಡು**: ಧನವ ಸೂರಾಡುವರ ಇಚ್ಛಾನುರಾಗದಿಂದೊಲಿಸಿ ಗಣಿಕನಾರಿಯರಾಲಯದಲಿ (ಜಸಮು. ೪೯-೬೮). **ಸೂಱಾಡು**: ಸುಲಭದಿಂದ ಸ್ವರ್ಗ ಸೂಱಾಡಬೇಕು (ಪುರಂದ. ಧಾ. ೨-೫೬-೧); ತುರುಕರ್ಕೆತಂದು ಸೆಱೆಗಳ ಪಿಡಿದು ಸೂಱಾಡಿ ಭರದಿಂದೆ ಸಕಲರಂ ಸಂಹರಿಪರು (ಚೆಪು. ೬೬-೬೦). [ಸೂಱೆ + ಆಡು$_1$]

ಸೂಱೆವಿಡು (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಕೊಡು; ಧಾರಾಳವಾಗಿ ನೀಡು: ಈ ಧರೆ ಬಣ್ಣಿಸೆ ಸೂಱೆವಿಟ್ಟನರ್ಥಾರ್ಥಿಗೆ ಪೊನ್ನ ಪುಟ್ಟಿಗೆಯು ರನ್ನದ ರಾಶಿಗಳಂ ಮಹೀಭುಜಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೪-೪೭); ತುಂಬಿಗಳ ದಳಕೆ ಕಮ್ಮಲರ್ಗಳಂ ಸೂಱೆವಿಡುತೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೮-೬). [ಸೂಱೆ + ಬಿಡು$_1$]

ಸೂಱೆವೋಗು, ಸೂರೆಹೋಗು, ಸೂಱೆಹೋಗು (ಕ್ರಿ). ೧. ಲೂಟಿಯಾಗು; ಕೊಳ್ಳೆಯಾಗು: ಈ ಜ್ಞಾನನಿಧಿ ಸೂಱೆವೋದಪುದಾನಿನ್ನೇಗೆಯ್ವೆನೆಂದು ತಳವಳಗಾದಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೫೩೮); ಸೂಱೆವೋಯಿತು [ಪಾಠಾಂ. ಯೋದುದು, ಹೋದುದು] ಸುರಪತಿಯ ಭಂಡಾರ ಹೆಂಡಿರುಸಹಿತ (ಕುಮಾಕ. ೬-೧೧); ಕೀರಿ ರನ್ನಂಗಳ ಪಡೆದು ಬರೆ ತಾರಲೊತ್ತಿನ ಶಬರರಿಂದದು ಸೂಱೆವೋದುದು ದ್ರವ್ಯವಾಗಿಂ ಕೆಡದು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೭-೪೧). ೨. ಧ್ವಂಸವಾಗು; ನಾಶವಾಗು: ಪಸುಗೆವೋಗದ ಶೌರ್ಯಮುಮಂ ಸೂಱೆವೋಗ ದೇಱುಮಂ . . . ಪೊಗಳಿಸುವೆನೆಂದು ತಱಿಸಂದು (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೬೬ ವ). **ಸೂಱಿಹೋಗು**: ೧. ಎಚ್ಚರೆಚ್ಚರು! ಏಳು! ನಿದ್ದೆಹೋಗದಿರೆಚ್ಚರ, ಸೂರೆಹೋದೀತಲ್ಲ! (ಆರಲು. ೧೫೭-೬); ಹೋಗದಿದ್ದರೆ ಏನು ಸೂರೆಹೋಗುತ್ತಿದ್ದುದು? (ಕುಪುಸಂ. ೧೯೦); ಸೂರೆ ಹೋದರೂ ಮಾರಿ ಬಿಡಲಿಲ್ಲ (ಗಾದೆ). **ಸೂಱೆಹೋಗು**: ೧. ಮೂಱುಲೋಕವೆಲ್ಲವು ಬಱಿ ಸೂಱೆಹೋ [ಪಾಠಾಂ. ವೋ]ಯಿತ್ತು (ಅವಚಂ. ೮-೬೦); ತೋಱುವ ಕುಲಗಿರಿಯನೇಱಿ ತಪದೊಳಗಿದ್ದು ಬೇಱೊಂದ ಮನವು ನೆನೆದಿಹರೆ ಬೆಳೆದ ಹೊಲ ಸೂಱೆಹೋದಂತೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೫೪೯). ೨. ತುರಗದಳದಸು ಸೂಱೆಹೋದುದು ಸಮರದಲಿ ಹದಿನೆಂಟು ಸಾವಿರವು (ಕುಮಾಭೀ. ೮-೪೨). ೩. ಅರ್ಪಣೆಯಾಗು; ಅರ್ಪಿತವಾಗು: ಸೂಱೆ ಹೋದುದು ನಿನ್ನ ಮನವೆಲ್ಲವಾ ಗಾಡಿಕಾಱಿಗೆ ಭರತೇಶಗಕ್ಕ (ಭರತೇ. ೭-೪೨).

[ಸೂಱೆ + ಪೋಗು$_1$(< ಪೋ$_1$)]

ಸೂಱೆಹೋಗು 'ಸೂಱೆವೋಗು' ನೋ.

ಸೂಟ್, ಸೂಳ್$_1$, ಸೂಳು$_1$, ಸೂಟು (ನಾ). ೧. ಹೊತ್ತು; ಸಮಯ: ಒರ್ವ ಸೋರ್ಕಿದ ತೊೞ್ತು ತೊೞ್ತುಗೆಲಸಕ್ಕರಮನೆಯಂ ಪುಗುವ ಪೋಮಡುವ ಸೂಟೊಳೆಲ್ಲಂ ಒಂದು ತಗರಂ ಬಗೆಯದೆ ಬಡಿಯುತ್ತುಮಿರ್ಪುದುಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೮೯-೫). ೨. ಆವೃತ್ತಿ; ಬಾರಿ: "ಸೂಟೆಂದು ಬಾರಿ"(ಶಶಮಾ. ೭೧-೬೧೧); ಒಳ್ಳಿತ್ತಪ್ಪ ವಸ್ತು ನಿನಗಕ್ಕುಮೆಂದೊಡೆ ಅರಸನೆನಗಕ್ಕುಂ ಬಲಮೆಂದು ಮೂಱು ಸೂಟ್ಬರಂ ಸಾಱಿ ನುಡಿದೊಡಂಬಡಿಸಿ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೧೬-೬); ಮೂಱು ಸೂಟ್ ಬಲವಂದು ಪೊಡಮಟ್ಟು (ಪಂಪಭಾ. ೩-೫೮ ವ); ದೇವಿಯರುಂ ಮೂಱುಂ ಸೂಟ್ ಬಲವಂದು ಮಣಿದು ಇತ್ತುದಂ ಮಹಾಪ್ರಸಾದಮೆಂದು ಭಕ್ತಿಯಿಂ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೬೨-೧). ೩. (ರತಿಸುಖದ) ಸರದಿ; ಸಮಯ: ಎನಗಿಂದಿನೊಂದು ಸೂಟುಮನಿನಿಯಂ ದಯಗೆಯ್ವನೆನ್ನ ಸೂಟಂ ನಿನಗಾನನಿತಾದೊಡಮಾವೆನೆ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೨೬); ಬಂದಳಾ ಜಗತೀನಾಥನ ಸೂಟ್ಗೆ ತತ್ಸುದತಿ ಹಂಸೀಯಾನೆ ಸಾನಂದದಿಂ (ನೇಮಿಪು. ೧-೧೬೨); ರಮಣ ರಂಜಿಸಿ ಭೂಪನ ಸೂಟ್ಗೆವಂದವಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೯೩). ೪. ಗತಿ; ಲಯ: ಮೊದಲೊಳ್ ಮೆಲ್ಲನೆ ಸೆರೆದನಿಟ್ಟು ನಗೆಯಿಲ್ ಮೆಲ್ಲಿಂದವಳ್ ಪೊಯ್ವು ಪೊಣ್ಮಿದ ಸೆಂಡಂ ನಖದೀಪ್ತಿ ರಂಜಿಸುವಿನಂ ಮೇಗೆಯ್ದೊಳಾಂತು . . . ತಾಳದ ಸೂಟಂ ತಿಳಿದಾಡಿದಳ್ (ದಶಕು. ೧೨-೨೯). ೫. ಯೋಗ್ಯವಾದ ಮಾರ್ಗ; ಉಚಿತವಾದ ಕ್ರಮ: ಎಮ್ಮ ದಾಯಾದನುಂ ಕೋಪದಿನೆನ್ನೊಳ್ ಕಾದಲೆಂದುಬ್ಬರಿಸಿದ ಸಮರಾಟೋಪದಿಂ ನಿಂದೊಡಂ ಮಾಣ್ಬುದು ಸೂಟಲ್ತು (ಆದಿಪು. ೧೪-೮೫); ನಮಗಾವುದು ಸೂಟಕ್ಕ ಪೇೞಿಮಿನ್ನೇಗೆಯ್ವಂ (ಅಜಿಪು. ೬-೯೯). ೬. ಗಾತ್ರ; ಪ್ರಮಾಣ: ಏೞಿ ಧನು ಮೂಱುಮೊಟನಿಂ ಪೇೞ್ ಷಡಂಗುಲಮ ಮೊದಲ ನಾರಕರೊಡಲಂತೇಟುವರಂ ತದ್ವಿಗುಣಮ ಸೂಟೊಳ್ ನಾರಕರ ಕಠಿನದೇಹೋತ್ಸೇಧಂ (ಆದಿಪು. ೫-೯೨). ೭. ವರ್ಷ; ಸಂವತ್ಸರ: ಈ ಸೂಟೆಂದು ವರ್ತಮಾನವರ್ಷಂ (ಶಮದ. ನ. ೧೧೪ ಪ್ರಯೋ. ಅಡಟ). ೮. ಕದನ; ಯುದ್ಧ: 'ಸೂಟ್ಗರೆ' ಪರಾ. ೯. ಗಮನ; ಲಕ್ಷ್ಯ: ದಿಟ್ಟ ಸೂಟ್ಕಿ ಕೆಕ್ಕಳಿಪನ್ನಂ ಕಿವಿಸೋಂಕಿನಿಂ ಕೊಣಕಿಡುತ್ತುಂ ಬರ್ಪಿನಂ . . . ಕಾಳಿಂದಿಯೊಳ್ ತಿಳಿನೀರೂಡಿ ಮುರಾರಿ ವತ್ಸಕುಲಮಂ ಕಾದಂ ಮಹೋತ್ಸಾಹದಿಂ (ಜಗಪು. ೬-೭೧). ೧೦. (ಕುಸ್ತಿಯ) ಒಂದು ಪಟ್ಟು — ವರಸೆ: ಮಲ್ಲಮಲ್ಲಿಯ ಸೂಟನಲ್ಲರ ಪೊಗಟ್ಟನ್ನು ಮಲ್ಲಗಾಯದೊಳ್ ಪಿಡಿದೊತ್ತಿ ಕಟ್ಟಿರ್ಕೆ ಬಲ್ಲನೀ ಖಚರಚೂಡಾಮಣಿ (ಎಕ. VI, ಚಿಕ್ಕಮ. ೯೪-೨೧; ಸು. 1060?). **ಸೂಳ್$_1$**: ೧. ಶ್ರೀಮತ್ ಸಕಲೇಸ್ವರದೇವರ್ಗ್ಗೆ ನಕರಂ ಕೊಟ್ಟ ಸೊಂಟಿಗೆಯೊನ್ನು ವೆಱುವೊಕ್ಕಲು ಪೇೞಿ ಬನ್ನ ಸೂಳೊಳ್ ಒಕ್ಕಲಲು ಬಳ್ವೊನ್ನು (ಸೌಇಇ. XI-i, ೧೧೨-೧೨; 1072). ೨. "ಸೂಳೆಂದು ಬಾರಿ" (ಶವೀಲ. ೨೪೧); ಅಖಿಳ ಧರೆ ಗತಕ್ಷತ್ರಮಪ್ಪನ್ನು ಧಾತ್ರೀಶರನಿರ್ವ್ವತೊನ್ನು ಸೂಳ್ ಕೊನ್ನನ ಚಲಮೆ ಚಲಂ (ಮೈಅಂ. ೧೯೨೯, ೬೫-೨೪; 1025); ತೋಳ್ಗಳ್ ನೆನೆವರ ಚಿತ್ತದ ಬಾಳ್ಗಳ್ ವರವೀಯಲೆಂದು ಮಿಗೆ ಮತ್ಸರಿಪಾ ಸೂಳ್ಗಳ್ ರುದ್ರನ ನಟ್ಟನ ಬಾಳ್ಗಳ್ ಗಿರಿರಾಜಪುತ್ರಿಯಪ್ಪಿಂಗಾಳ್ಗಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೧೦-೫೫). ೩. ಪಲುಕಿನಲಿ ಮನಸಿಜ ಸಮದ ಪುತ್ಥಳಿಯೊಯನೆ ಬೆಳಗುವ ಸದನದ ತನಿವೆಳಗಿನಲಿ ಶಿವದೇವಿ ಬಂದಳು ಸೂಳ್ಗೆ ನಿಜಪತಿಯ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೬೨-೪೫). **ಸೂಳು$_1$**: ೨. ಬವರಮುಖದಲಿ ಹಿಂಗಿದನು ಹದಿನೆಂಟು ಸೂಳಿನಲಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೩-೫೦); ಹದಿನಾಲ್ಕು ಸೂಳಲಿ ಸುಳಿದು ಸುರರಲಿ ಸಂದುದರಿಸೇನೆ (ತೊರಟಾ. ೭-೩೯-೬೫); ಬೋಕಿಮಯ್ಯ ಪ್ರಭುಗಳಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ಅಡ್ಡಬಿದ್ದು, ಬಳಿಕ ರಣರಂಗಕ್ಕೆ ಮೂರು ಸೂಳು ಬಲವಂದು, ಬಲವಾಗಿ ಕೀಕೆ ಹಾಕಿದ (ಶಾಂತಲಾ. ೧೪೮). ೩. ಮೂವರಿಗಾದ ಸೂಳೆ ಸೂಳ ಕೊಡುವ ಪರಿಯಿನ್ನೆಂತೊ (ಗುಪ್ರಮಂ. ಕ. ೨೨೯-೭೪); ಸವಿವ ಬಾಯುಗಿಯದಗೆ ಮೈ ಮಿಗೆ ಬೆವರ ಸೂಳೋಸರಿಸೆ ಕೆಡಪಿದ ಜವಳಿಜಂತ್ರದ ಬೊಂಬೆಯನಲೀವರ್ವರು ಮಱೆದರೂಡಲ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೨-೬೭). ೮. 'ಸೂಳುಗರೆ' ಪರಾ. **ಸೂಟು**: ೧. 'ಸೂಟುಗಾಳೆ' ಪರಾ. ೨. 'ಸೂಟುನುಡಿ' ಪರಾ. ೮. 'ಸೂಟುಗರೆ' ಪರಾ.

ಸೂಟ್ಸೂಟ್, ಸೂಳುಸೂಳು, ಸೂಟುಸೂಟು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ೧. ಬಾರಿಬಾರಿ; ಸಲಸಲ: ಪೂಟಲಂ ಪುಗಿಸಿ ಮುನ್ನಮ ಸಮೆದ ಬೀಡುಗಳೊಳ್ ಬೀಡಂ ಬಿಡಿಸಿ ಸೂಟ್ಸೂಟೊಳ್ ಬರ್ದನಿಕ್ಕಿ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೫ ವ); ನೂಱುನೂಱು ಲೋಹ ಭಾರವಂತೆ ಸೂಳುಸೂಳಿಗೊಮ್ಮೆ ನಡುವನಱಿಯೆ ನೂಱುಯೋಜನಾಂತವಾಡೆ ತೂಗಿತಮ್ಮ (ಸಾನಂಚ. ೬-೧ ರಗಳೆ, ಸಾಲು೭). ೨. ಅನುಕ್ರಮ: ಮುರರಿಪುಗೆ ಸೂಟುಸೂಟೊಳೆ ಬರೆ ಕರದೊಳು ಶಂಖಚಕ್ರಮುದ್ಗರ ಪದ್ಮಂ ಪರಿವಡಿಯಿಂ ಪೆಸರ್ಗಳ್ಪನ್ನೆರಡಾದವು ಮೂರ್ತಿಭೇದಮಾ ವೈಷ್ಣವರೊಳ್ (ಸಮಪ. ೮-೧೩೩). **ಸೂಟಪಾಟಿ** = (ರತಿಸುಖದ) ಸರದಿ; ಸಮಯ: ಪ್ರಾಣೇಶ್ವರನೊಳ್ ಮನ್ನಣೆಗಾಣೆಗೆ ಗೋಸನಗೆ ಸೂಟಪಾಟಿಗೆ ನಮ್ಮೊಳ್ ಮಾಣದೆ ಮಚ್ಚರಿವಂತಿರೆ ಹೂಣಿಸಿ ಮುಂಚಲ್ಕೆವೇಟ್ಕುಮೊರ್ವರಿನೊರ್ವರ್ (ಅನಂಪು. ೧೨-೧೫). **ಸೂಟಸುಂದು** = ೧. ಸರದಿಯ ಪ್ರಕಾರ ನಡೆಸುವ ರತಿಕ್ರೀಡೆ. ೨. (ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ) ಬಾರಿಬಾರಿಗೆ ಮೈಮರೆಯುವಿಕೆ. ೧, ೨: ಮಚ್ಚರದ ಸೂಟಸುಂದಿನ ಪೊಚ್ಚರನಾಂತಿರ್ದು ಬರುದಿನೆಸಕದ ಪೆಱವುಂ ಕಚ್ಚಕಳಿಗಳ ತೊಡರ್ಪಿನ ಮಚ್ಚವಣೆಗೆಯಂಕಮಂ ಮಹೀಶಂ ನೋಟ್ಕುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೪೪೯). **ಸೂಟಸೂಟದೆ, ಸೂಟುಸೂಟದೆ** = ೧. ಬಾರಿಬಾರಿಗೂ: ಸೂಟಸೂಟದೇಂ ಸವಿದುವೊ ಬಣ್ಣವಣ್ಣಿಗೆಯ ಪೂಗಳ ಸೌರಭಮಂ ಮದಾಳಿಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೧-೧೨೬). ೨. ಕ್ರಮಕ್ರಮವಾಗಿ; ಅನುಕ್ರಮವಾಗಿ: ತ್ರಿದಶೇಂದ್ರಂಗೆ ಯುಧಿಷ್ಠಿರಾಧ್ವರದ ಮಾಸಾಮರ್ಥ್ಯಮಂ ಸೂಟು ಸೂಟದೆ ಪೇಟಲ್ ಪರಿವಂತೆ ಪೊಣ್ಮೆ ಪಲವುಂ ಧೂಮಂಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೬೮). **ಸೂಟ್ಟಡಂಬರ್** = ಸರದಿ ತಪ್ಪಿ ಬರು; ಕ್ರಮ ತಪ್ಪಿ ಬರು: ಮತ್ತೊಂದಿರುಳುಂ ನೃಪಂ ಪೆಱರ ಸೂಟ ದಿನಂ ಮಱೆದಿರ್ದು ಸೂಟ್ಟಡಂಬಂದಳ ಸೂಟ್ಗೆ ಬಂದು ಬಿಡೆ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೪೫). **ಸೂಟ್ಟಡಮಾಗು** = ಸರದಿ ತಡವಾಗು; ಕ್ರಮ ತಪ್ಪು: ಮರಣಕನ್ನಿಂದೆ ನೀಂ ಮುಂಚಿದಯ್ ಮೊನೆಯೊಳ್ಸೂಟ್ಟಡಮಾಯ್ತುದೊಂದೆಡೆಯೊಳಂ ಹಾ ವತ್ಸ ದುಶ್ಶಾಸನಾ (ಗದಾಯು. ೫-೭). [ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಊಟ್ಟಿ; ಮಲ. ಊಟ, ಚುಟಱು]

ಸೂಟ (ನಾ). (ಜಾರತನದ) ಸರದಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುವವನು; ಜಾರ: ಮನುಕುಲದೆ ಪುಟ್ಟಿ ನಿಟ್ಟುರದ ಬೊಡ್ಡಿತನಮಿಂತೇಂ ಸೂಟನನಾಯ್ದು ಬಾಟ್ದೆ ನೀಂ ಮಗಳೇ! (ರಾಮಾಶ್ವ. ೭೦-೬). [ಸೂಟ್ + -ಅ₇]

ಸೂಟನೆ (ಅ). "ಸೂಳ್ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತ" (ಪಂಪದೀ. ೨೦೮): ಮಘವಂ ಶಚಿ ಪೂತ ಚೂತಮಾ ನೆರ್ಮಿರ್ದಶೋಕವಲ್ಲರಿಯ ಪಲ್ಲವಮೊಂದನೆ ಕೊಯ್ದು ರಾಗದಿಂ ಸೋರ್ಮುಡಿಯೊಳ್ ತಗುಳ್ಚಿದೊಡ ಸೂಟನೆ ಬಾರಿಸಿದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೮೨). "ಆಗಲೇ, ಆ ಸಲವೇ" (ಪಂಪಭಾ. ಕೋಶ). [IP ಇದು 'ಸೌಳನೆ' ಎಂದಿರಬಹುದೇ?]

ಸೂಟರಸಿ (ನಾ). (ರತಿಸುಖದ) ಸರದಿಯನ್ನು ಪಡೆದ ರಾಣಿ; ಸರದಿಯ ಅರಸಿ: ಕಪಿಲಾಕರೇಣುವೆರಸಿ ಪುಂಡರೀಕಗಜಮೇಟ್ಟಂತೆ ಸೂಟರಸಿವೆರಸು ಸೆಜ್ಜೆಯನೆಟ್ದು (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೯೨ ವ); ಧವಳಧಾಮಶಯನದೊಳಮರ್ದಿರೆ ಸೂಟರಸಿವೆರಸು (ಪುಷ್ಪಪು. ೮-೧೭). [ಸೂಟ್ + ಅರಸಿ]

ಸೂಟಱಿ, ಸೂಳಱಿ (ಕ್ರಿ). ೧. (ಸರಿಯಾದ) ಸಮಯವನ್ನು ತಿಳಿ; ಹೊತ್ತನ್ನು ತಿಳಿ: ಪ್ರಮದೆಯರಂ ಮನೋಭವನೆ ಸೂಟಱಿದೆಚ್ಚಪನಗ್ನಿಬಾಣದಿಂ ಹಿಮಕರಬಾಣದಿಂ ತಿಮಿರಬಾಣದಿನೆಂಬನಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೧೬೬); ವಾರಿಜೋದ್ಭವನಲ್ಲಿ ಸೂಟಱಿತು ಪೊಗಟುತಿರೆ ವೇದಸೂಕ್ತಂಗಳಿಂದ (ಶ್ರೀರಾಮ. ೪೫-೫೪). ೨. ಸರದಿಯನ್ನು ತಿಳಿ; ಕ್ರಮವನ್ನು ಅರಿ: ನಱುಸುಯ್ಗಂ ಮಾಲೆಗಂ ಸೂಟಱಿದೆಱಗುವಿನಂ ತುಂಬಿಗಳ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೧-೧೨೦). **ಸೂಳಱಿ**: ೧. ಅದ್ವಂಬರಿಯಪ ವಾಘೆಯೊಳ್ಸರಿಸಂಗೊಂಡೊಂದೆ ಮೆಯ್ಯೊಳ್ಸೂಳಱಿದೇಱುವ . . . ಘೋಳಾಯಿಲರ್ ನೆರೆದು (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೧ ವ). ೨. ಕಂಕಣಝುಣಝುಣತ್ಕಾರದಿಂ ಸಭೆಯ ಕಿವಿಗೆ ಸವಿಗಳಂ ಸಾಲಿಡೆ ಸೂಳಱಿದಿಕ್ಕುವ ಚಾಮರಗ್ರಾಹಿಣಿಯರೊಳಂ (ಗಿರಿಕ. ೨-೧೦೫ ವ); ಸೂಳಱಿದು ತೋಳಂ ನೆಗಪಿ ಚಾಮರಮಂ ಬೀಸುವ ಚಾಮರಗ್ರಾಹಿಣಿಯರಿಂ (ರಾಜಶೇ. ೫-೧೯ ವ). [ಸೂಟ್ + ಅಱಿ]

ಸೂಟಾಯಿತ 'ಸೂಟಾಯ್ತ' ನೋ.

ಸೂಟಾಯ್ತ, ಚೂಳಾಯ್ತ, ಸೂಳಾಯತ, ಸೂಳಾಯಿತ, ಸೂಳಾಯಿತ್ತ, ಸೂಳಾಯ್ತ, ಸೂಟಾಯಿತ (ನಾ). ೧. ಸರದಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಕೂಗುವವನು, — ಸಾರುವವನು: ಕರಗದವರಂತೆ ಸೂಟಾಯ್ತರಂತೆ . . . ಮೇಳದವರಂತೆ ನೆರೆದೋಲಗಿಕುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೧೧೯); ಇರದೊಗೆದುದಲ್ಲಿ ಸೂಟಾಯ್ತರ ಕಳಕಳಂ (ಜಗಪು. ೧೧-೭೬). ೨. ಮಂಗಳಪಾಠಕ; ವಂದಿ: ಸೂಟಾಯ್ತರ ಕರೆಹವಂ ಸನ್ನೆಗೆಯ್ದಂತೆ ರಾಜಾಂಗಣದೊಳಗೆ ಮಂಗಳಾಚಾರಸಂಗೀತಕಮಂ ನೆಗಟ್ಟಿ ಮುಖರೀಗಾಣರ ತಾಳವಾದ್ಯಕೋಳಾಹಳದೊಳಂ (ಅನಂಪು. ೫-೫ ವ). ೩. ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಕರೆಯುವವನು: "ಸೂಟಾಯ್ತರೆನಲ್ಕೆ ಸೂಟ್ಗೆ ಕರೆವರೊಳಪ್ಪರ್" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೩೪); "ಸೂಟಾಯ್ತಂ = ಸೂಟ್ಗರೆವಂ" ಶಮದ. ಪಂ. ೧). **ಚೂಳಾಯ್ತ**: ೧. "ಚೂಳಾಯ್ತ = ಪರಿಚಾರಕ" (ಪ್ರಭಣ್ಣ). **ಸೂಳಾಯತ**: ೧. ಸೂಳೆಗೇರಿಯೋಲಗದ ವೇಳೆಯನಱಿತು ಕರವೆತ್ತಿ ಕರೆವ ಸೂಳಾಯತದವರ ದನಿಗೇಳುತ್ತ (ವಿರೂಪಾ. ೬೨ ವ). ೨. ಪಾಯವಧಾರು ಸೂಳಾಯತರ ಮಂಗಳವಚನದ್ಮೆದೆಯರ ದೂರವಲಿ ನಿಲಿಸಿದನು (ಕುಮಾಸ. ೧೨-೨). ೪. ದೂತಕಾರ್ಯ; ದೂತಕೆಲಸ: ಹೇಳಬಹುಡೆ ಸುರೇಂದ್ರಭವನದ ಸೂಳೆಯರ ಸೂಳಾಯತದ ವಾಚಾಳತನವೇ ನೆರವೆ ನಟರಿಗೆ ಮುಖ್ಯವಿದ್ಯೆಯಲ (ಕುಮಾಆ. ೧೯-೧೯). **ಸೂಳಾಯಿತ**: ೫. ಓಲೆಕಾರ; ಹರಿಕಾರ: ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಜೆಗಾವುಣ್ಣುಗಳುಂ ಸೂಳಾಯಿತ ಬಲಯನ ಕಾಲದಲು . . . ಬಿಟ್ಟದು (ಎಕ. XVI, ಚಿಕ್ಕನಾ. ೬೯-೩೭; 1177); ಅರಮನೆಯ ಸೂಳಾಯಿತನು ಬಂದ ಸುದ್ದಿ ಊರ್ವಶಿಗೆ ಅರಿಕೆಯಾಯಿತು (ಭಾಮಣಿ. ೧೧೯). **ಸೂಳಾಯಿತ್ತ**: ೬. ಖಡ್ಗಯುದ್ಧದ ಒಂದು ವರಸೆ: ವೈರಿಯ ಮೇಲೆ ಹನ್ನೆರಡು ಪೆಟ್ಟನಿಂದಲು ವಂದೆ ಬಾರಿ ಸಾಧನೆಯನ್ನು ಮಾಡುವನಾದರೆ ಅದು ಸೂಳಾಯಿತ್ತಯೆಂದು ನುಡಿಯಲ್ಪಡುವುದು (ಖಡ್ಗಲ. ೫-೭೧). **ಸೂಳಾಯ್ತ**: ೧. ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಪಸಾಯಿತಂ ಸೂಳಾಯ್ತರಾಧಿಷ್ಠಾಯಕಂ (ಎಇ. XXVII. ೭೭-೫೦; 1114); ಗೋಳಾಯ್ದ ಸೂಳಾಯ್ತ . . . ಕಂಚುಗಾಱರ ಕೇರಿ ಮೆಱೆದಿಹವು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨-೮). ೨. ಎಚ್ಚರಿಸಿ ಸಿದ್ಧಂ ಮಾಳ್ಪರ್ ಸೂಳಾಯ್ತರುದಯರಾಗವ ಪಾಡುತುಂ (ಸಂಸಪ. ೮-೧೭). **ಸೂಟಾಯಿತ**: ೧. ಪರಸುವಜ್ಜರುಂ ಪರಿದುರುಳ್ವ ಗುಜ್ಜರುಂ ಸುಟಿವ ಸೂಟಾಯಿತರುಂ (ಲೀಲಾವ. ೭-೬೮ ವ). [ಸೂಟ್ + -ಆಯ್ತ]

ಸೂಟಾಯ್ತೆ (ನಾ). ಸೇವಕಿ; ದಾಸಿ; ಪರಿಚಾರಿಕೆ: ವರಮಂ ಬೇಡೆಂದಂಬಿಕೆಗೆ ಪೇಟ್ದೊಡಾಕೆಯುಂ ವ್ಯಾಸಭಟ್ಟಾರಕನಲ್ಲಿಗೆ ಪೋಗಲಲಸಿ ತನ್ನ ಸೂಟಾಯ್ತೆಯಂ ತನ್ನವೊಲೆ ಕಯ್ಗೆಯ್ದು ಬರವಂ ಬೇಡಲಟ್ಟಿದೊಡೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೮೫ ವ). [ಸೂಟಾಯ್ತ + -ಎ₂]

ಸೂಟಿಱಿ (ಕ್ರಿ). ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಕಾದಾಡು; ಪುನಃ ಪುನಃ ಹೋರಾಡು: ಪರಿವಡಿಯಂಕದಂತೆ ಪೊಱಮಟ್ಟದ ಸೂಟಿಱಿವೊಳ್ಮೆದುಳ್ ಸಿಡಿಲ್ತರೆ ಪೊಱಸಾರ್ದು ಸನ್ನೆದಗರಂದದೆ ತಾಗುವ ಝಟ್ಟಮಲ್ಲರಂತಿರೆ . . . ಪೋರ್ದುವಾನೆಗಳ್ (ವರ್ಧಪು. ೮-೫೭).

[ಸೂಟ್ + ಇಱಿ₁]

ಸೂಟು 'ಸೂಟ್' ನೋ.

ಸೂಟುಗರೆ 'ಸೂಟ್ಗರೆ' ನೋ.

ಸೂಟುಗಾಳೆ, ಸೂಳುಗಹಳೆ (ನಾ). ಸೂಚನೆಯನ್ನು ಕೊಡಲು ಊದುವ ಕಹಳೆ: ನಿಶಾವಸಾನಸಮಯದೊಳ್ ಪಯಣದ ಸೂಟುಗಾಳೆಗಳಂ ಪಿಡಿದು ಬೀಡೆತ್ತಲುದ್ಯೋಗಂಗೆಯ್ವುದಂ ಕಂಡು (ಪಂಚತಂ. ೧೨೭-೧೨). **ಸೂಳುಗಹಳೆ**: ಕೇಳುತವೆ ಹಂಬಲರ ಸನ್ನೆಯ ಸೂಳುಗಹ[ಪಾಠಾಂ. ಗಾ]ಳೆಯ ದನಿಯನಾ ಗೋಪಾಲಬಾಲವ್ರಾತ ಹೊಱಪಂಟುದು ತತುಕ್ಷಣಕೆ (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೧೨-೩). [ಸೂಟು(< ಸೂಟ್) + ಕಾಳೆ(< ಕಹಳೆ)]

ಸೂಟುನುಡಿ 'ಸೂಟ್ನುಡಿ' ನೋ.

ಸೂಟುಲಿಗೆಲೆ (ಕ್ರಿ). ಪರಸ್ಪರ ಮಾತನಾಡು; ಹರಟು: ಸೂಟುಲಿಗೆಲೆಯುತ್ತುಮಿರ್ಪ ತರುಣೀಜನಮಂ ನೃಪನೊಲ್ದು ನೋಡಿದಂ (ಲೀಲಾವ. ೫-೧೦೧).

[ಸೂಟ್ + ಉಲಿ₂ + ಕೆಲೆ]

ಸೂಟುವರಿ 'ಸೂಟ್ವರಿ' ನೋ.

ಸೂಟುವಾಳ 'ಸೂಟ್ವಳ' ನೋ.

ಸೂಟೇಸು (ನಾ). ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಮಾಡುವ ಬಾಣಪ್ರಹಾರ; ಬಾರಿಬಾರಿ ಬೀಳುವ ಅಂಬಿನ ಹೊಡೆತ: ಪಾಯ್ವರಾತಿಯ ಮಯ್ಯ ನೆತ್ತರಂ ಕಂಡು ಸೂಟೇಸಿನೊಳವನ ನೆತ್ತರೊಕ್ಕೊಡಂ ತನಗೆ ಬಸಿಱಾಱೆ ಕುಡಿಯಲುಂ ದ್ರೌಪದಿಯ ಕೇಶಪಾಶಮಂ ತೊಯ್ದು ಮುಡಿಯಲುಂ ನೆಱೆಯುದೆಂದು (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೪೮ ವ). [ಸೂಟ್ + ಏಸು₂]

ಸೂಟ್ಟೈಸು (ಕ್ರಿ). ಸರದಿಯಂತಾಗು; ಕ್ರಮವಾಗು: ಸೂಟ್ಟೈಸಿಚ್ಚಿ ಬಲ್ಲಂ ರಥದ ಕುದುರೆಯಂ ಸೂತನಂ . . . ಪಾರ್ದಾರ್ದುಱಿದಿಸೆ ಮುಳಿಸಿಂ ನೂರ್ವರುಂ ಪೊನ್ನ ತಾಳ್ಗಳ್ ಸೂಟೊಳ್ ಬೀಟ್ವಂತೆ ಬೀೞ್ದರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೯೫). [< ಸೂಟ್ + -ಇಸು$_3$]

ಸೂಟ್ಗರೆ, ಸೂಳುಗರೆ, ಸೂಟುಗರೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ಒಯ್ಯು; ದೂತಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡು: "ಸೂಟ್ಗರೆವನೆನಲ್ಕೆ ದೂದವಂ" (ಚತುಃ. ೬. I. ೪೫). ೨. ಯುದ್ಧವನ್ನು ಘೋಷಿಸು; ಕದನಕ್ಕೆ ಕರೆ: ಸೂಟುಯ್ತಂ = ಸೂಟ್ಗರೆವಂ (ಶಮದ. ಪಂ. ೧). **ಸೂಳುಗರೆ:** ೨. "ರಣಕೆ ಕರೆವವನಕ್ಕು ಸೂಳುಗರೆವವನೆನಲ್" (ಕಶರ. ೧೧೧). **ಸೂಟುಗರೆ:** ೨. "ಪುಯ್ಯಲ್ಗೆ ಕರೆವವಂ ಸೂಟುಗರೆವವನೆನಿಕು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೪೬). [ಸೂಟ್ + ಕರೆ$_1$]

ಸೂಟ್ಗಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ವಟವೃಕ್ಷಂ ಪ್ರಾಪ್ತ: ಅಪರೋಗ್ರಾಮಃ ಸೂಟ್ಗಲ್ ಸಪ್ತತ್ಯಭ್ಯನ್ತರೆ ನಿಗುಂಬೂರು ನಾಮಗ್ರಾಮಃ ಸ್ವಕೀಯನಾಮಾಂಕಿತ ರಾಜಾದಿತ್ಯ ಮಂಗಳಮಿತಿ (ಮೈಶಿಂ. ೧೯೬೫, ೪೦-೬೬; 951?). [ಸೂಟ್ ? + ಕಲ್$_3$]

ಸೂಟ್ಕಿಡು (ಕ್ರಿ). ಕ್ರಮತಪ್ಪು; ರೀತಿಗೆಡು: ಎಯ್ದೆ ಸೂಟ್ಕಿಡದ ಪಂಚಪದಂಗಳನೋದುತಿರ್ಪ ನಾಲಗೆ ಗಡಮೇಂ ಸಮಾಧಿವಿಧಿಯಂ ನೆಱೆ ತಾಳ್ದಿದನೋ ಮಹಾಬಲಂ (ಆದಿಪು. ೨-೬೦). [ಸೂಟ್ + ಕಿಡು (< ಕೆಡು$_1$)]

ಸೂಟ್ಗೆಯ್ (ನಾ). ಒಂದರ ನಂತರ ಒಂದು ಸರದಿಯಂತೆ ಚಲಿಸುವ ಕೈ: ತುಡುವ ಬಿಡುವ ಸೂಟ್ಗೆಯ್ಯ ಬೇಗಂಗಳಂ ನಿಟ್ಟಿಸಲಾರ್ಗಂ ಬಾರದಂತಾಗಸದಳಮಿಸೆ ತದ್ರಾಜಚಕ್ರಂ ಪೊದಟ್ಟ[ರ್ಬ]ಸಿದತ್ತು (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೨೦). [ಸೂಟ್ + ಕೆಯ್$_2$]

ಸೂಟ್ಕೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಸರದಿಯನ್ನು ಹೊಂದು,—ಪಡೆ: ಈ ಸೂಳೆವಾಡಂ ನೀಮುಮಾಮುಂ ಸೂಟ್ಕೊಂಡು ಪಾಡುವಂ (ಚಕಪಿ. ೬-೧೫೪ ವ). [ಸೂಟ್ + ಕೊಳ್$_1$]

ಸೂಟ್ಜ್ವರ (ನಾ). ಅವಧಿ ಮುಗಿಯುವವರೆಗೂ ಬಿಡದಿರುವ ಜ್ವರ; ಗಡುವಿನ ಜ್ವರ: ಪೆಡೆಯಕ್ಕಿಯ ಬೇರಂ ಕಟ್ಟಿಡುವುದು ಕರ್ಣದೊಳೆ ಪಿಂಗುಗುಂ ಸೂಟ್ಜ್ವರಮುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೨೬); ಕೂಡಿ[ರೆ]ಚಾಯಾಶುಷ್ಕಂ ಮಾಡಿ ನೃಮೂತ್ರದೊಳೆ ನಸ್ಯಲೇಪನವಿಧಿಯಿಂ ಪೀಡಿಸುವಖಿಲವಿಷಂ ಬಿಟ್ಟೋಡುಗುಮಾ ಸೂಟ್ಜ್ವ[ಪಾಠಾಂ. ಸೂಳ್ಜ್ವ, ಸೂದ್ವಿ]ರಂಗಳನಿತುಂ (ಖಮದ. ೮-೫). [ಸೂಟ್ + ಜ್ವರ]

ಸೂಟ್ನುಡಿ, ಸೂಳ್ನುಡಿ$_2$, ಸೂಟುನುಡಿ (ನಾ). ಸರದಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಆಡುವ ಮಾತು; ಸಂಭಾಷಣೆ: ಜಾರರಂ ಸೆಱೆಯಿಡುವಾನನಂ ಪದಿರನಾಡುವ ಸೂಟ್ನುಡಿ ದುಷ್ಟಚೇಷ್ಟೆಯಂ ಮೆಱೆಯಿಪ ತಮ್ಮ ಭಂಗಿ . . . ರಜನಿರಂಜನಮಾದುದು ಬಂಧಕೀಜನಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೮-೮೫). **ಸೂಳ್ನುಡಿ$_2$:** ನಿಮ್ಮ ಶರಣರ ಸೂಳ್ನುಡಿಯ ಒಂದರಗಳಿಗೆ ಇತ್ತಡೆ ನಿಮ್ಮನಿತ್ತ ಕಾಣಾ ರಾಮನಾಥಾ (ದೇರಾವ. ೧-೧); ಚಂಡವೇಗದಿನೊರ್ವ ಪಾಂಥನೆಯ್ತರುತೆ ಸಱಿವಿಂಡಿಯಾಗೆಸೆವ ಗೋಪಿಯನಿಕ್ಕುವಾಟಿಯೊಳ್ ಕಂಡೊಂದೆರಳ್ಸೂಱು ಸೂಳ್ನುಡಿಗಳಿಂದೊಲಿಸಿಕೊಂಡು (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೧೯); ಮಱೆನುಡಿ ಯಾವಾಗ ಸೂಳ್ನುಡಿ ಯಾವಾಗ . . . ಮುದ್ದುನುಡಿಗಾವ ಹೊತ್ತೆಂದು ಕಿಱುನುಡಿಯಿಂದ ಪಾಡಿದಳು (ಭರಚ. ೧೧-೬೨); ಅವನ ಪರಿಪಕ್ವವಾದ ಅನುಭವರಸಾಮೃತಪೂರಿತವಾದ ಸೂಳ್ನುಡಿಗಳು . . . ಹತ್ತನೆಯ ಶತಮಾನದ ಸಾಲಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದಿರಬಹುದೆಂಬುದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ (ಸಾಟಿಸ. ೬೬). **ಸೂಟುನುಡಿ:** "ಸೂಟುನುಡಿ ಸಲ್ಲಾಪವೆಂಬುದು" (ಹರಾಯು. ೨೪-೧೪೯); "ವ್ಯಾಪಿಸುವ ಸೂಟುನುಡಿ ಸಲ್ಲಾಪಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೩೭-೫). [ಸೂಟ್ + ನುಡಿ$_2$]

ಸೂಟ್ಪಡು (ಕ್ರಿ). ಸರದಿಯನ್ನು ಹೊಂದು, — ಪಡೆ: ಸೂಟ್ಪಟ್ಟ [ಪಾಠಾಂ. ಕೈಪಟ್ಟ] ನಾಗಳ್ ಜವಂ ಪಿಡಿದೀಡಾಡುವ ಮಾಟ್ಕೆಯಂತೆ ಪಲರಂ ಕೊಂದಿಕ್ಕಿ . . . ಉರುಳ್ಚಿ ಕಟ್ಟಿರಿಪುವಂ ಮುಂದಿಕ್ಕಿದಂ ದ್ರೋಣನಾ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೬೨). [ಸೂಟ್ + ಪಡು$_1$]

ಸೂಟ್ಪಡೆ 'ಸೂಟ್ಬಡೆ' ನೋ.

ಸೂಟ್ಪಾಡು, ಸೂಳುಪಾಡು (ನಾ). (ಒಂದು ಕ್ರಮ ಅಥವಾ ಏರ್ಪಾಡಿಗೆ ಅಳವಟ್ಟ) ಸರದಿ,— ಪಾಳಿ: ಬಿಡದುರವಣಿಸುವ ಬಿಱುಬನೊಳನಿಯನ ಮಿಡುಕಸ್ಯಂಸದೆ ಮೇಲ್ಮೆಯೊಳು ಪಡಿಬರಿಸುತ ಸೂಟ್ಪಾಡುವಿಡಿದು ಪಾಯ್ದೊಡನೆ ಪಲ್ಲಟಕುಪ್ಪುಗಿಪುದು (ಚಕಪಿ. ೬-೧೫೬ ಸಾಂಗತ್ಯ ೬೦). **ಸೂಳುಪಾಡು:** ಒಡೆದರಿಱಿದರು . . . ಕೋಳಾಹಳದ ಬಲುಗಡಿಯ ಭಟರಬ್ಬರಿಸಿ ಸದೆದರು ಸೂಳುಪಾಡಿನ [ಪಾಠಾಂ. ಳಿನ]ಲಿ (ತೊರರಾ. ೫-೭-೨); ಡೋಳು ತಮ್ಮಟದಿಂದ ಸೂಳುಪಾಡಿನಲೂದುತಿಹ ಹೆಗ್ಗಾಳೆಯಿಂದಲಿ (ದೇವೀಮ. ೩-೫೩). 'ಸೂಳುಪಾಳಿ', 'ಸೂಳುಪಾಳು' ಪರಾ. [ಸೂಟ್ + ಪಾಡು$_3$]

ಸೂಟ್ಪೊಯ್ (ನಾ). ಸರದಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಪರಸ್ಪರ ಹೊಡೆಯುವ ಏಟು,— ಹೊಡೆತ: ಯುದ್ಧಕೇಳಿಧುರೀಣರ್ ದನುಜಾರಿಯುಂ ದನುಜನುಂ ಸೂಟ್ಪೊಯ್ಗಳಿಂ . . . ಪೊಯ್ದರ್ ಗದಾದಂಡದಿಂ (ಜಗಪ. ೯-೭೫). [ಸೂಟ್ + ಪೊಯ್$_2$]

ಸೂಟ್ಮಾತು, ಸೂಳುವಾತು (ನಾ). ಸರದಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಆಡುವ ಮಾತು; ಪರಸ್ಪರಾಲಾಪ; ಸಂಭಾಷಣೆ: ಇರ್ವರ್ ಪದಿರಿನಿಂ ನುಡಿವ ಸೂಟ್ಮಾತುಗಳಂ ಕಾಪಿನವರುಂ ಪೊಟಲ ಜನಮುಂ ಕೇಳ್ದು (ಪದ್ಮರಾ. ೧೨೫-೧೦); ಸೂಟ್ಮಾತನಾಡಿ ಸೋಲ್ತು ಕಂದರ್ಪದೇವಕಟಾಕ್ಷಪ್ರೇಷಿತ ಪೀಠಮರ್ದಕನಿಂದರ್ಧಚಂದ್ರನಂ ಪಡೆವುದಂ (ಲೀಲಾವ. ೨-೧೨೪ ವ). **ಸೂಳುವಾತು:** ಸೂಳುವಾತಿನ ಹಂಬಲಿಯ ಹೀಹಾಳಿಕೆಯ ಹೇವಗಳ ಮನದುಬ್ಬಾಳಿನಿಂದೆಬ್ಬಾಡಿದರು ಮೆಚ್ಚಲು ಸುರವ್ರಾತ (ತೊರರಾ. ೬-೫೦-೧೨). [ಸೂಟ್ + ಮಾತು$_1$]

ಸೂಟ್ಮೆಟ್ಟು (ನಾ). ಸರದಿಯ ಪ್ರಕಾರ ತುಳಿಯುವ ತುಳಿತ: ಮೆಟ್ಟಿದ ಸೂಟ್ಮೆಟ್ಟುಗಳಿಂದೆ ಬೆಟ್ಟು ಕಟಲಲ್ಕಳ್ಳಾಡೆ ಭೂಭಾಗಮಾದುದು ದುರ್ಯೋಧನ ಭೀಮಸೇನರ ಗದಾಯುದ್ಧಂ ಮಹಾಭೈರವಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೯೪). [ಸೂಟ್ + ಮೆಟ್ಟು$_2$]

ಸೂಟ್ವಗೆ (ನಾ). ಎದುರಾಳಿತನ; ಪ್ರತಿಸ್ಪರ್ಧೆ: ಆತಂ ಮನದೊಳ್ ಮಚ್ಚರಿಪನೆಂಬ ಸೂಟ್ವಗೆ [ಪಾಠಾಂ. ಪುಳ್ವಗೆ, ಹಳವಗೆ] ಬಗೆಯೊಳ್ ನನೆಕೊನೆವೋದಂತಿರೆ ನಿಡುನನೆಗಳ ನಾಯ್ಮುಕೊಂಡು ಮನಸಿಜನೆಚ್ಚಂ (ಲೀಲಾವ. ೩-೫೧). [ಸೂಟ್ + ಪಗೆ$_2$]

ಸೂಟ್ಬಡೆ, ಸೂಟ್ಪಡೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸರದಿಯನ್ನು ಪಡೆ,—ಹೊಂದು. ೨. ಅವಕಾಶವನ್ನು ಪಡೆ,—ಹೊಂದು: ಸೂಟ್ಬಡೆದ ಕೂಟಂ ಪಲ್ಲಟಂಬಾಯ್ಕೆ ಬಾಯ್ಮುಱುಕಂ ತಾಂಗಿಗಟಲ್ಕೆ ನಾಣಲಿತನಂ ಬೆಂಡೇಟ್ಪ ಕಣ್ . . . ಕೂಟದೊಳ್ ನಲ್ಲರಾ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೮-೬೮). **ಸೂಟ್ಪಡೆ:** ೧. ಭಾರತಂ ಕಲಹಮಿದಿರ್ಚುವಂ ಹರಿಗನಪ್ಪೊಡೆ ಮೊಕ್ಕಳಮೇಕೆ ನೀಂ ಪಳಂಚಲೆದಪೆಯಣ್ಣ ಸೂಟ್ಪ[ಪಾಠಾಂ. ಟ್ಬ]ಡೆಯಲಪ್ಪುದು ಕಾಣ ಮಹಾಜಿರಂಗದೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೨೩). ೨. ಪಲದಿವಸಂ ಸೂಟ್ಪಡೆಯದೆ ಕರೆವುದ ಕಾಸವಟ್ಟು ಮಾತಟ್ಟಿದ ಕೆಳೆಯನನೆಮ್ಮಬ್ಬೆಯನೊಡಂಬಡಿಸಲಣ್ಣನೆಂದು ಪೋಗಲ್ವೇಟ್ದು (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೭೭ ವ); ಏಕೆಂದೊಡೆಂದುಮೇನ್ ತಿರಿತರ್ಪಟಲ್ ತನ್ನಬ್ಬೆಯಿನ್ ಸೂಟ್ಪಡೆದು ಬಂದಪುದು ಎಲ್ಲ ಎರ್ದೆಗಳ್ಗಂ (ಬಧ್ಯಪ್ರ. ೧೬-೩೨೩). [ಸೂಟ್ + ಪಡೆ$_1$]

ಸೂಟ್ಬನೆ (ನಾ). ಒಂದಾದನಂತರ ಒಂದಿರುವ ತಾಳೆವೃಕ್ಷ; ಕ್ರಮವಾಗಿರುವ ತಾಳೆಮರ: ಪಲವುಂ ಬಿಲ್ಬಿಲ್ಲಗಳೊಳ್ ಬಲ್ಲನೊಂದನೆ ಕೊಂಡೇಱಿಸಿ ನೀವಿ ಜೇವೊಡೆದ ಡುತ್ತೊರ್ಣದಂಬಿನಿಂದೊಂದು ಸೂಟ್ಬನೆಯಂ ಪಾವಿನ ಬೆನ್ನೊಳಾದುವನತಿಪ್ರಾರಂಭದಿಂದೇಱುವಂ ಜನಕಾಧೀಶತನೂಜೆಯಾಣ್ಮನಿಸುವಂತೆಚ್ಚಂ ಮಹೇಂದ್ರಾಂತಕಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೫೧). [ಸೂಟ್ + ಪನೆ]

ಸೂಟ್ಬರಿ, ಸೂಳ್ವರಿ, ಸೂಟುವರಿ (ಕ್ರಿ). ಸರದಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಓಡು,— ಧಾವಿಸು: ಕೆನ್ನತ್ತರೊಳೊರ್ವರೊರ್ವರಂ ತಳ್ಕಿಱಿದುಂ ಬೊಬ್ಬಿಱಿದುಂ . . . ಸೂಟ್ಬರಿದುಮಾಡುವಾಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೫೮ ವ). **ಸೂಳ್ವರಿ:** ಬಂಗಾರದ ಕಾವಿನ ಚಾವುರಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ಸೂಳ್ವರಿದು ತೋಳುಗಳನ್ನು ನೆಗಹಿ ಢಾಳಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಮುಂಬಯು. ೫-೨೯೯). **ಸೂಟುವರಿ:** ಸೂಟೆಱುತೆವರಿವಾಗಳ್ ಕಣ್ಗಳ ಬೆಳಂತಿಗೆ ಬೆಳ್ಪ ಪರಿಮಳಂ ಪರಿವರಲ್ಗೊಂಚಲ್ಗೆ ದುಕೂಲಚೇಲವುಂ ಬಾಸಣಿಸೆಯುಂ (ಅನಂಪು. ೭-೧೧ ವ). [ಸೂಟ್ + ಪರಿ$_2$]

ಸೂಟ್ಬರು, ಸೂಳುವರು (ಕ್ರಿ). ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಬರು: ಪೂಗೆ ಸೂಟ್ಬರುತಿರೆ ತುಂದಿ ಕಣ್ ಮನಸಿಜಾತನ ಶಾತಶರಾಧಿದೇವತಾಪರಿಕರದಂತಿರಿರ್ದರಲರೋಳಿಯನೆತ್ತಿದ ಮಾಲೆಗಾರ್ತಿಯರ್ (ಕುಸುಮಾ. ೨-೧೧೯). **ಸೂಳುವರು:** ೨. (ರತಿಸುಖದ ಸರದಿಗಾಗಿ) ಕಾಂತನ ಬಳಿ ಬರು: ಅಂತು ಬೆಳುವಸದನವನಳ್ತಿಯೊಳಾಂತು ಕಾಂತನ ಸೂಳು[ಪಾಠಾಂ. ಳೆ]ವಂದಾ ಕಂತುಕೇಳಿಸುಖಸುಧಾರಸಕಡಲೊಳೋಲಾಡೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩-೩೭). [ಸೂಟ್ + ಬರು$_1$ (< ವರ್)]

ಸೂಟ್ಳಿಳ, ಸೂಟುವಾಳ (ನಾ). (ಓಲಗದಲ್ಲಿ) ಸಮಯ ಸಂದರ್ಭಗಳನ್ನು ಸಾರುವವನು,– ಘೋಷಿಸುವವನು: ಮಧುದೂತಿ ನಾಗಲತೆ ಮಲ್ಲಿಗೆ ಮಾಲತಿ ಬನ್ನಿಮೆಂದು ಸೂಟ್ಳಿಳನವೊಲೆತ್ತಲುಂ ಕರೆಗುಮಾ ಬನದೊಳ್ ಕಿಸುಗಣ್ಣ ಕೋಕಿಲಂ (ಅನಪ. ೬-೧೧). **ಸೂಟುವಾಳ**: ಪುರಜನಪರಿಜನವಾಪ್ತಜನಂಬೆರಸು ಒಡ್ಡೋಲಗಂಗೊಟ್ಟು ಕುಳಿತೀ ಸಮಯಂಬಾರ್ದು ಕರೆವ ಸೂಟುವಾಳ[ಪಾಠಾಂ. ಸೂಳೆವಳ್ಳ]ರ ಕೊರಳ ಸರದ ಬಳಿವಿಡಿದು ನೂತ್ನರತ್ನದಂತೆ ಬಂದೋಲಗದೊಳು . . . ವಿರಾಜಿಸುತ್ತಿರಲು (ಧರ್ಮಪ. ೨-೧೮ ವ). [ಸೂಟ್ + -ವಳ]

ಸೂಳ್ಸರಿ, ಸೂಳ್ಪರಿ (ನಾ). ಕಾಲಕಾಲಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಬರುವ ಮಳೆ: ಬೇಸಗೆಯ ನೇಸಱ ಸೂಡೆನ್ನದೆ . . . ಕಡೆವ ಕಾರ ಸೂಳ್ಸರಿಯ ಜಿನುಂಗೆನ್ನದೆ ಮರವಟ್ಟು ಮೋನದಿಂ ಪುರ್ಬುಗೊಂಡನಂತುಮಿರ್ಪ ಕಾಡಾಡಿ ರಾಯನೊಂದು ಗೆಯ್ಮೆಯಂ! (ರಾಮಾಶ್ವ. ೬೦-೨). **ಸೂಳ್ಪರಿ** : ಮಲ್ಪರಿ ಸೂಳ್ಪರಿ . . . ಬಲ್ಪರಿ ಕಾಲ್ಪರಿ ಸಾಲ್ಪರಿ ಸಲೆ ಸುರಿದು ಕಡೆದುವಿರುಳುಂ ಪಗಲುಂ (ರಾಜಶೇ. ೮-೧೧೨); ಸಾಲ್ಪರಿ ಸೂಳ್ಪರಿ ಕಾಲ್ಪರಿ ಸುರಿದವು (ಕ್ರೌಂಚಧ್ವ. ೫೨-೧೩).

[ಸೂಟ್ + ಸರಿ]

ಸೃಕ್ಚಂದನ (ನಾ). ಹೂವಿನ ಹಾರ ಮತ್ತು ಸುಗಂಧ: ಘನಸಾರ ತಾಂಬೂಲ ಸೃಕ್ಚಂದನಾದಿಗಳನನುಗೊಳಿಸಿ (ದುರಪು. ೨೬-೮); ಇಹಲೋಕದ ಸೃಕ್ಚಂದನ ವನಿತಾದಿ ಸಕಲವಿಷಯಭೋಗಗಳು ಕರ್ಮಜನ್ಯವಾಗಿ ಅನಿತ್ಯವಾಯಿತು (ಈಶ್ವಸ್ಮ. ೯-೧೪). [ಸಂ.]

ಸೃಕ್ವ (ನಾ). ಬಾಯಿಯ ಕೊನೆ; ಕಟವಾಯಿ: "ಸೃಕ್ವವೆಂಬುದು ಕಡೆವಾಯ್" (ಹಲಾಯು. ೮೬-೬೬೬); ಆ ಬಾಲಶಾರ್ದೂಲವುುಖರೋಮಕರಾಲಸೃಕ್ವೋಪಾಂತ ಪ್ರರೂಢಶ್ಮಶ್ರುಜಾಲಂ (ಆದಿಪು. ೧೩-೪೫ ವ); ಮೃಗಶಿಶುಗೆ ನಗಾಂತರದಲ್ಲಿ ಹರಿಣನಿತ್ತುದು ಕರುಣಿಸಿ ನಿಜಸೃಕ್ವದೂರ್ವೆಯಂ (ಜಗಪ. ೪-೨೩); ವಿತತ ಸೃಕ್ವದ ಲೋಳೆಗಳ ಸಂಸ್ಕೃತ ಜಠರಜ ಸ್ವೇದಜಲಲಾಲಿತಹಯಾವಳಿ ಕಳನ ಗೆಲಿದುವು ಹರಿಯ ನೇಮದಲಿ (ಕುಮ್ಮಾಭೀ. ೬-೪). [ಸಂ.]

ಸೃಕ್ಕಿಣಿ (ನಾ). [ಅಶ್ವಶಾ] ಕುದುರೆಯ ಕಟವಾಯಿಯ ಸಂದು: ಕಟವಾಯಂ ಸಂಧಿಗಳಂ ಘಟಿಯಿಸುಗುಂ ಸೃಕ್ಕಿಣಿಯದೆಂಬ ಪೆಸರುಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೯-೪); ಕಟವಾಯ ಸಂದುಗಳಿಗೆ ಸೃಕ್ಕಿಣಿಯೆಂಬ ಹೆಸರು (ಅಶ್ವಟೀ. ೫೮-೭). [ಸಂ. ಸೃಕ್ಕಿಣೀ]

ಸೃಗಾಲ, ಸೃಗಾಳ (ನಾ). ನರಿ; ಜಂಬುಕ: ಕಾಕೋಳೂಕ ಸೃಗಾಲ ಶಾರ್ದೂಲೋಷ್ಟ್ರ ಖರವುುಖಂಗಳನನುಕರಿಸುವ ಮಹಾಬೀಭತ್ಸಕುತ್ಸಿತೋತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನಂಗಳೊಳ್ (ಪಹುಮಾ. ೧೧-೪೧ ವ); ಸಂಗೀತದ ರಸದ ಮಧುವಿಂಗಾಂತ ಕಿವಿ ವಾಯಸ ಸೃಗಾಲಧ್ವನಿಗೆ ಸೊಗಸಿತೆ ತಂದೆ (ಕುಮ್ಮಾಗ. ೬-೨೦). **ಸೃಗಾಳ**: "ಫೇರವಂ . . . ಫೇರು ಸೃಗಾಳ ಮಾಕ್ರೋಷ್ಟುವನೆ ನರಿಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೮-೧೦); ಆ ಬಿಲಂಗಳ ಮೇಗಣಟ್ಟುಗಳೊಳ್ ತಲೆಕೆಳಗಾಗಿರ್ದ ಖರಕರಭ ಸೃಗಾಳ ಸಾರಮೇಯಾಕಾರಂಗಳಪುತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನಂಗಳೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೮೮ ವ). [ಸಂ.]

ಸೃಗಾಳ 'ಸೃಗಾಲ' ನೋ.

ಸೃಜನ (ನಾ). ಉತ್ಪತ್ತಿ; ಹುಟ್ಟು: ಕಾಣ್ಬುದು ದಿವ್ಯೋದ್ದೇಶದ ಪೂರಣನವಸೃಷ್ಟಿಯ ಜನನ ನವಶೋಭೆಯ ಸೃಜನ (ಕರುಶ್ರಾ. ೯೬-೮). [< ಸಂ. ಸೃಜ್]

ಸೃಜನಶಕ್ತಿ (ನಾ). ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿ; ಸೃಷ್ಟಿಶಕ್ತಿ: ಮಾನವೀಯಪ್ರಜ್ಞೆಯ ಸೃಜನಶಕ್ತಿಯ (Creative) ಆವಿರ್ಭಾವವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ (ಕರ್ನಾಟ. ೫೪೨).

[ಸೃಜನ + ಶಕ್ತಿ]

ಸೃಜನಶೀಲ (ಗು). ೧. ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮಾಡುವ ಗುಣವುಳ್ಳ. (ನಾ). ೨. ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮಾಡುವ ಗುಣವುಳ್ಳುದು; ಸೃಷ್ಟಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು: ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಮಗುವಿನಲ್ಲಿ ಸೃಜನಶೀಲವಾದ ಕಲ್ಪನಾಶಕ್ತಿಯು ಸಮೃದ್ಧವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಭಾವಿಸುವುದು ತಪ್ಪು (ಕಥಕ. ೯೬). [ಸೃಜನ + ಶೀಲ]

ಸೃಜನಾತ್ಮಕ (ಗು). (ಹೊಸದಾಗಿ) ಸೃಷ್ಟಿಯಾದ; ಕ್ರಿಯಾತ್ಮಕವಾದ: ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳ ಅಡಿಯಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿ ಸೃಜನಾತ್ಮಕಸಾಹಿತ್ಯವು ಸಮಾಧಿಯಾಗುವಂತಹ ಅಪಾಯವಿರುವ ಈ ಯುಗದಲ್ಲಿ, ಅವುಗಳಿಗೆ ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿಯೂ ತಕ್ಕ ಬೆಲೆ ಕೊಡಬೇಕು (ಸಾಹಿಪ್ರ. ೨೫೮).

[ಸೃಜನ + ಆತ್ಮಕ]

ಸೃಜಯಿಸು 'ಸೃಜಿಸು' ನೋ.

ಸೃಜೆಯಿಸು 'ಸೃಜಿಸು' ನೋ.

ಸೃಜಿಸು, ಸೃಜಯಿಸು, ಸೃಜೆಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಉಂಟುಮಾಡು; ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮಾಡು; ಸೃಷ್ಟಿಸು: ಇನಿವಿರಿದವಸ್ಥೆಗಳ ನೀನನಿಮಿತ್ತಂ ಸೃಜಿಸಿಯುಂ ನಿಜಂ ನಿಷ್ಕರುಣಾತ್ಮನೆಯಾಗಿ (ಕಾದಂಬ. ೩೪೬); ಒಮ್ಮೆ ಸಂಹರಿಸುವನು ಸೃಜಿಸುವನೊಮ್ಮೆ (ಕೌಶಿರಾ. ೨೬-೧೭); ಅಜನ ರೂಪಿಂದಖಿಳಲೋಕವ ಸೃಜಿಸುವನು (ತೊರರಾ. ೧-೯-೬೬). ೨. ರಚಿಸು; ನಿರ್ಮಿಸು: ಬಂಡೆಯ ಕೊರೆದು ವರಶಿಲ್ಪಿ ಭುವನಸುಂದರಕಲಾಲಕ್ಷ್ಮಿಯಂ ಸೃಜಿಪಂತೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೫-೭೭೫); ಋಷ್ಯಾಶ್ರಮದ ಶಾಂತಿಯ ಆವರಣವನ್ನು ಸೃಜಿಸಲೂಬಹುದು (ಸಾಂದರ. ೩೬೬). **ಸೃಜಯಿಸು**: ೧. ಸೃಜಯಿಸೆ ನನಮುಂ ಮಾದ್ಯದ್ಗಜಪತಿಗಮನೇ ವೃತ್ತಂ . . . ಭುಜಗ ಶಿಶುಸೃತಂ ನಾಮಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೦೪). **ಸೃಜೆಯಿಸು**: ೧. ಧರೆಯೊಳ್ ಧರ್ಮಾರ್ಥದಿಂ ನೀಂ ಸೃಜೆಯಿಸಿ ನೆಗಟ್ದೀ ವಿಪ್ರಸಂತಾನದೊಂದಾಚರಣಂ ನೀನಂದ ಪಾಂಗಿಂ ಕೃತಯುಗದೊಳೆ ದಲ್ಸಲ್ಲುಂ (ಆದಿಪು. ೧೫-೨೬); ನಿನ್ನೀ ಶರೀರದಿಂ ಮಕ್ಕಳಂ ಪಡೆದು ಸೃಜೆಯಿಸುವುದೆಂದೊರೆದು ನಿರವಯನಾಗಲು (ಚೆಬಪು. ೧೬-೧೨). [< ಸಂ. ಸೃಜ್ + -ಇಸು]

ಸೃಜ್ಯ (ನಾ). ಹುಟ್ಟಿದುದು; ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾದುದು: ಎರಡು ವಿಧದಲಿ ಲೋಕದೊಳು ಜೀವರುಗಳಿಪ್ಪರು ಸಂತತ ಕ್ಷರಾಕ್ಷರ ವಿಲಿಂಗ ಸಲಿಂಗ ಸೃಜ್ಯಾಸೃಜ್ಯಭೇದದಲಿ (ಹಸಾರ. ೧೪-೨೬). [ಸಂ.]

ಸೃಜ್ಯಾಪ್ರಪಂಚ (ನಾ). (ಆಲಂ) ಸೃಷ್ಟಿಯ ಆಗುಹೋಗು: ಎನ್ನ ಕೃಪೆಯಲಿ ಕಾಂಬ ಸಕಲವ ನಿನ್ನೊಳಗೆ ಸೃಜ್ಯಾಪ್ರಪಂಚವ ಭಿನ್ನನಾಗಿದಿರಿಲ್ಲ ರಾಜಸಗುಣದ ಭಯವೆಂದ (ಸಭಾಗ. ೩-೯-೪೨). [ಸಂ.]

ಸೃಣಿ (ನಾ). ಆನೆಯನ್ನು ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಡಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಲೋಹದ ಸಾಧನ; ಅಂಕುಶ: ಮಹಾಮಾತ್ರವರ್ತನಂ ಸೃಣಿಯೊಳಲ್ಲದಿಲ್ಲಮೆಲ್ಲಿಯುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೯ ವ); ಘನಶುಂಡಾದಂಡಪಾತಚ್ಯುತಖರಕರಬಿಂಬಂಬೊಲಿಂಬಾಗೆ ಶುಂಭತ್ಕನದುದ್ಯದ್ದರ್ಪಣಂ ಫಾಲದೊಳೆ ಸೃಣಿ ಚಲತ್ಕುಂಭಕೂಟಾಗ್ರಸಂಘಟ್ಟನದಿಂ ಬಿಳ್ದರ್ಧಚಂದ್ರಂಬೊಲಿರೆ . . . ಕಣ್ಗೊಪ್ಪಿ ಬಂದತ್ತಿಭೇಂದ್ರಂ (ರಾಜಶೇ. ೭-೮೧). [ಸಂ.]

ಸೃಷ್ಟ (ಗು). ೧. ಸೃಷ್ಟಿಸಿದ; ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮಾಡಿದ. ೨. ಹೊರಬೆಲ್ಲಿದ. ೩. ಸಡಿಲ ಬಿಟ್ಟ. ೪. ಬಿಟ್ಟುಬಿಟ್ಟ; ತ್ಯಜಿಸಿದ. ೫. ತೆಗೆದುಹಾಕಿದ; ವಜಾಮಾಡಿದ. ೬. ಗೊತ್ತುಮಾಡಿದ; ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದ. ೭. ಕೂಡಿಸಿದ; ಸೇರಿಸಿದ. ೮. ಬಹಳವಾದ; ಹೆಚ್ಚಾದ. ೯. ಅಲಂಕೃತವಾದ; ಸಿಂಗಾರಗೊಂಡ. (ನಾ). ೧೦. ಸೃಷ್ಟಿಯಾದುದು; ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾದುದು: ರೂಪ ರಸ ಗಂಧ ಸ್ಪರ್ಶಗಳೆಲ್ಲವೂ ದೇವಸೃಷ್ಟಗಳೇ (ಬಂಕಿವು. ೨೬೭). [ಸಂ.]

ಸೃಷ್ಟನೆ (ನಾ). ೧. ಕೃತಕಕಲ್ಪನೆ; ಖೋಟಾ ತಯಾರಿಕೆ. ೨. ಕಳ್ಳರುಜು ಹಾಕುವುದು; ಸುಳ್ಳುಪತ್ರ ತಯಾರಿಸುವುದು: 'ಸೃಷ್ಟನೆಪತ್ರ' ಪರಾ. [< ಸೃಷ್ಟಿ]

ಸೃಷ್ಟನೆಪತ್ರ (ನಾ). ಕಳ್ಳರುಜು ಹಾಕಿದ ಪತ್ರ; ಕೃತಕದಾಖಲೆ: (೬).

[ಸೃಷ್ಟನೆ + ಪತ್ರ]

ಸೃಷ್ಟನೆಸಾಕ್ಷಿ (ನಾ). ಕಳ್ಳಸಾಕ್ಷಿ; ಸುಳ್ಳುಸಾಕ್ಷಿ: (೬). [ಸೃಷ್ಟನೆ + ಸಾಕ್ಷಿ]

ಸೃಷ್ಟಿ (ನಾ). ೧. ಉತ್ಪತ್ತಿ; ಹುಟ್ಟು: ಸೃಷ್ಟಿಸಮಯದೊಳಿದರ್ಕಿದು ಚೇಷ್ಟಿತಮೆಂದಖಿಳಜಾತಿಯೊಳ್ ಕಲ್ಪಿಸೆ (ಜಗಪ. ೬-೧೧೬); ಜಲಶಯನನಿನ್ನೊಂದು ಕರುಣದ ಬಲದಿ ಸೃಷ್ಟಿಯನುಂಟುಮಾಡಿದೆ ಹಳೆಯ ಹೆಮ್ಮಗ ನಾನು ನಿಮಗೆಲೆ ತಂದೆ (ಕೌಶಿರಾ. ೪೬-೪೪); ನಿಂದುದ ಹರಿವ ಕಾಲಮಂತೆ ನಿಂದುದು ಸೃಷ್ಟಿ (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೪೦-೧೧೦೪). ೨. ರಚನೆ; ನಿರ್ಮಾಣ. ೩. ಜಗತ್ತು; ಪ್ರಪಂಚ: ಇಟ್ಟೆಯ ಹಣ್ಣು ನರಿ ತಿಂದು ಸೃಷ್ಟಿ ತಿರುಗಿತ್ತೆಂಬಂತೆ ಮಟ್ಟೆಯನಿಟ್ಟ ದ್ವಿಜರ ಮಾತದೇಕೆ (ಬಸವ. ೫೭೮.); ಸೃಷ್ಟಿಯ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅಣು ಚಲಿಸಬೇಕಾದರೂ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಣತಿ ಬೇಕು (ಧರ್ಮಸಾ. ೧೦೭). ೪. ನೆಲ; ಭೂಮಿ: ಇಷ್ಟಲಿಂಗನಿದ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಯ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಹೊರಳುವಾಗ ನಿಷ್ಠೆವಂತರೆಂತಾದಿರೋ (ವಚನಮಾ. ೧೮-೭೧). ೫. ನಿಸರ್ಗ; ಪ್ರಕೃತಿ. [ಸಂ.]

ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತ (ನಾ). ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡುವವನು; ಪರಮಾತ್ಮ; ಬ್ರಹ್ಮ: ಎಷ್ಟು ವರ್ಣಿಪೆನು ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನ ಮಹಿಮೆ (ಪುರಂದ. ೩-೯೧-೨). [ಸಂ.]

ಸೃಷ್ಟಿಕ್ಷಮ (ನಾ). ನಿರ್ಮಾಣಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥನಾದವನು; ಸೃಷ್ಟಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವನು: ಜಗತ್ತ್ರಯಸೃಷ್ಟಿಕ್ಷಮನಾದ ಕೃಷ್ಣನ ಮಹತ್ತ್ವಕ್ಕೇನಿದಾಶ್ಚರ್ಯಮೇ (ಜಗವಿ. ೬-೬೮). [ಸಂ.]

ಸೃಷ್ಟಿಪತಿ (ನಾ). ೧. ಸೃಷ್ಟಿಯ ಒಡೆಯ; ಜಗತ್ತಿನ ಅಧಿಪತಿ; ಬ್ರಹ್ಮ. ೨. ಭೂಮಿಯ ಒಡೆಯ; ರಾಜ; ದೊರೆ: ಆಟ್ಟೆಗಳು ಹೊಳಲೇಳೆ ಪಡೆ ನಡೆಗಟ್ಟು ಕಾದುವ ಭರವು ನಿಂದುದು ಸೃಷ್ಟಿಪತಿ ಮನಗುಂದೆ ಬಿದ್ದುದು ಬಹಳ ಮರ್ಕಟರು (ಕಾಶಿರಾ. ೬೪-೯); ಸೃಷ್ಟಿಪತಿ ವ್ಯಾಕುಲಂಬಡುತಿರಲ್ಕರಿದು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣದೇವರು ಮುನಿಗಳಂ ಮೊಗವ ನೋಡಿ ನಾವೆಷ್ಟು ಪೇಳ್ದರು ರಾಯ ಕೇಳನವ ನೀವಾದಡಂ ಬುದ್ಧಿಗಲಿಸಿರೆನಲು (ತುರಂಗ. ೭೯-೭). [ಸಂ.]

ಸೃಷ್ಟಿವಿರಿಂಚ (ನಾ). ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಕಾರಣಭೂತನಾದವನು; ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತ; ಬ್ರಹ್ಮ: ವಿಕಳರುಳಿದಿರಲಾಗದೀ ಸಾಯಕದ ಸೃಷ್ಟಿವಿರಿಂಚ ಸುಭಟಪ್ರಕರದೊಳು ತಾನೆನುತ ತೆಗೆದೆಚ್ಚನು ವೃಕೋದರನ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೦-೧೬). [ಸಂ.]

ಸೃಷ್ಟಿಶೀಲ (ಗು). ೧. ಸೃಷ್ಟಿಸುವ ಗುಣವುಳ್ಳ; ಸೃಜನಶೀಲವಾದ. (ನಾ). ೨. ಸೃಷ್ಟಿಸುವ ಗುಣವುಳ್ಳುದು; ಸೃಜನಶೀಲವಾದುದು: ಯಾವುದು ಈ ಸೃಷ್ಟಿಯಾಗಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಗಿದೆಯೋ ಅದೆಲ್ಲವೂ ಸಚ್ಚಿದಾನಂದವೆ. ಅದು ಸ್ವರೂಪತಃ ಸೃಷ್ಟಿಶೀಲವಾದುದು (ಸೌಂದಸ. ೧೨೧). [ಸಂ.]

ಸೃಷ್ಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮಾಡು; ಹುಟ್ಟಿಸು: ಸೃಷ್ಟಿಸುವ ರಕ್ಷಿಸುವ ಕೆಡಿಸುವ . . . ದೃಷ್ಟವಾಗದವಂ ಸವಿಗಳಂ ಬಟ್ಟಡೊಲಿವವನು (ಬಸವು. ೫೧-೪೯); ಸೃಷ್ಟಿಸುವ ಪಾಲಿಸುವ ಪೊಂದಿಸುವಿಷ್ಟದೈವವು ನಮ್ಮ ಮತವನು ಮುಟ್ಟಿ ನಿಂದಿದೆ ನಿಮಗೆ ಸ್ವಲ್ಪವೆ ನಮ್ಮ ಮಾತುಗಳು (ಕೃಷ್ಣಾಕಾ. ೨೫-೧೪); ಭಗವಂತ ಸೃಷ್ಟಿಸಿದ ಈ ಸುಂದರವಾದ ಭೂತಲದ ಮೇಲೆ . . . ಮಸಿಯ ಒಂದು ಕರ್ಕಶಮಚ್ಚೆಯಂತಿದ್ದ! (ವೀರಯೋ. ೫೬). ೨. ಹೊಸದಾಗಿ ಬಳಕೆಗೆ ತರು, —ಬಳಸು: ನವೋಪಮೆಗಳಂ ತನ್ನೊಳಾಪನಿತ ಸೃಷ್ಟಿಸುತ್ತಿರವೇಳ್ಕುಂ ಬಾಣೋಚ್ಛಿಷ್ಟಮೆಂಬ ಜಗತ್ರಯದೊಳೀ ಕಷ್ಟಮೇ ಸಾಲದೆ ವಿಚಾರಿಸೆ ಸತ್ಕವೀಂದ್ರರಿಗೆ (ಬಸವು. ೧-೧೬). [ಸೃಷ್ಟಿ + -ಇಸು$_3$]

ಸೃಷ್ಟೀಶ (ನಾ). ಜಗತ್ತಿನ ಒಡೆಯ; ಪರಮಾತ್ಮ: ಸೃಷ್ಟೀಶ ಪುರಂದರವಿಟ್ಠಲನ ನೆನೆನೆನೆದು ಮುಟ್ಟಿ ಭಜಿಸುವುದು ಈ ಮುದ್ದು ಅರಗಿಣಿಯ (ಪುರಂದ. ೪-೯೫-೬). [ಸಂ.]

ಸೆಂಕಣಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಸಂಕಣಿ (ಸೋನಗರ್ಭ) - ಮಧ್ಯಮ ಆಕಾರದ್ದು. ನೀರಿನ ಆಸರಕ್ಕೆ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ (ಕಭಾಗ. ೪೯). [?]

ಸೆಂಗೆನಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಹೊಳೆಲಕ್ಕಿ, ಸೆಂಗೆನಿ (ಮೃಜಿಗಿ. ೭೮-೧೫೯೭). 'ಸೆಂಕಣಿ' ಪರಾ. [?]

ಸೆಂಡಾಟ, ಚೆಂಡಾಟ (ನಾ). ಚೆಂಡಿನ ಆಟ: ಒಪ್ಪುವ ಮಲ್ಲಿಗೆದುಱುಬಿನ ಮಡದಿಯರೊಪ್ಪುವ ಸೆಂಡಾಟವನಾಡಲ್ (ಅಶಿರ. ೧೩೯-೧೪). **ಚೆಂಡಾಟ**: ಹುಡುಗರು ಬಯಲಿನಲ್ಲಿ ಚೆಂಡಾಟವಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). [ಸೆಂಡು + ಆಟ]

ಸೆಂಡಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚೆಂಡಿನಿಂದ ಆಟವಾಡುವಂತೆ ಆಡಿಸು: ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವಂ ಸೆಂಡಾಡಿಸಲು ಶಿಷ್ಯರುಗಳಂ ಕೃಪೆಮಾಡಿ ಸಲಹಲು (ಬಸವು. ೬೭-೪೬).

[ಸೆಂಡು + ಆಡಿಸು]

ಸೆಂಡಾಡು, ಚಂಡಾಡು, ಚೆಂಡಾಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಚೆಂಡಿನ ಆಟವನ್ನು ಆಡು; ಕಂದುಕ ಕ್ರೀಡೆಯಾಡು: ಸೆಂಡಾಡುವ ತಱಿಯುಮಾನೆಯನೇಱುವ ವಿನೋದಂ ಮೊದಲಾಗೊಡೆಯ ವಿನೋದ ಸ್ಥಾನಂಗಳೆಲ್ಲಮಂ ಮಾಡಿಸಿ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೪೫-೨೧); ಸೆಂಡಾಡುತಿರೆಯುಮಾನೆಯನೇಱುತ್ತಿರೆಯುಂ . . . ಬಿನ್ನವಿಸಲಾಗದು (ಪಂಚತಂ. ೬೨-೨); ಸಮ್ಮೋದದೆ ಸೆಂಡಾಡುವ ಪೊಟ್ತು (ದಶಕು. ೧೨-೧೪೧). ೨. (ಆಲಂ) ಕತ್ತರಿಸಿ ಎಸೆದಾಡು: ದಣ್ಣಾಧಿನಾಥಂ ತಲೆಯಂ ಸೆಣ್ಣಾಡುಗುಂ (ಮೈಅರಿ. ೧೯೨೫, ೬೫-೪೪ ; 1081); ಕೌರವಕುಲದ ತಲೆ ಸೆಂಡಾಡಿದವ ನೀನೋ ಮದಗ್ರಜನೋ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೨-೨೭); ಚಕ್ರಶಕ್ತಿಯಿಂದಸುರಚಮೂಪರ ಶಿರವ ಸೆಂಡಾಡಿ (ಮೋಹತ. ೨೯-೩೧). **ಚೆಂಡಾಡು**: ೨. ಕುಲಯುತರ ಕೊಂಡಾಡುವಾ ರಿಪುಬಲದ ತಲೆ ಚಂ [ಪಾಠಾಂ. ಚೆಂ]ಡಾಡುವಾ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧-೬೦); ಹರಿಬಕೊದಗಿದ ದೂಷಣಾದ್ಯರ ಶಿರವ ಚಂಡಾಡಿದನು (ತೊರರಾ. ೫-೬-೩೮). **ಚೆಂಡಾಡು**: ೧. ಓಯಾರದಿಂ ಚೆಂಡಾಡುವ ತಾಣಕೆ ರಾಯಕುವರನೆಯ್ದಿದನು (ಕುರಾಸಾಂ. ೬೧-೨೭). ೨. ಮಱೆವೊಕ್ಕರ ಕಾವ ತನಗಿದಿರ ಆಱೆಯಱ ತಲೆಯ ಚೆಂಡಾಡುವ ಕುದುರೆವೆಂಡಳಿವ . . . ಕುಮಾರ ಜಯ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೩೬೬-೧೧ ; 1225); ಅಮರಾರಿಗಳ ಖಂಡಿಸಿ ತಲೆಯ ಚೆಂಡಾಡಿ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೪-೧೧೨); ಬೆಳಗಾಗುವುದರೊಳಗಾಗಿ ಅವನ ತಲೆಯನ್ನು ಚೆಂಡಾಡಿ ಬರುವೆನು (ಒಶಾಪ. ೨೭). [ಸೆಂಡು + ಆಡು$_1$]

ಸೆಂಡು, ಚಂಡು, ಚೆಂಡು, ಸೆಂದು (ನಾ). ೧. ಆಟವಾಡುವ ಗುಂಡನೆಯ ಒಂದು ವಸ್ತು; ಕಂದುಕ: ಬಟ್ಟುಳಿಸೆಂಡುಂ ಪೊಡೆಸೆಂಡೆಂಬಿವನಾಡುತ್ತೊಡವಳಿದರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೬೦); ರಂಜಿಪ ಸೆಂಡನಿಟ್ಟುಳಿದಿರೊಳ್ ತತ್ಕಾಂತೆ ತನ್ನೋಪನಾ (ದಶಕು. ೧೨-೧೪೪); ವಿರಹಿಜನದರ್ದೆಯ ಲಗ್ಗೆಯನಿಡುವ ಮನಸಿಜನ ಕರದ ಮೌಕ್ತಿಕದ ಸೆಂಡೊ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೧-೩೯); ಪೂವಿನ ಸೆಂಡಿಂಗೆ ಬಯಸಿ ಪಾಯ್ದುಪುವಳಿಗಳ್ (ಚಕವಿ. ೬-೪೪). ೨. ತಲೆ; ಶಿರಸ್ಸು: 'ಸೆಂಡಾಡು' ಪರಾ. **ಚಂಡು**: ೧. ಪಟ್ಟೆಯಂ ಪಱಿದು ಚಂಡಂ ಮಾಡುವ ಕಟ್ಟೆಗ್ಗರಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೧೭೨); ಚಿತ್ತಜಸುಕುಮಾರ ನಲಿದಿಟ್ಟಾಡುವ ಮುತ್ತಿನ ಚಂಡುಗಳೆನಲು ಅತ್ಯುನ್ನತದೊಳು ರಾಜಿಸಿ ತರುಣಿಯ ವೃತ್ತಕುಚಗಳೊಪ್ಪಿದುವು (ಕನಾವಿ. ೯-೨೭). ೨. ಭರದಿಂದ ಹಿಡಿದು ಕೊಳ್ಳಿಯ ಬೀಸಿದಂತಾಯಿತುರವಣಿಸಿ ಗಜವೇಧೆಯಂ ಮಾಡಲಾ ಚಂ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆಂ]ಡನುರುಭರದಿ ಹೊಯ್ದು ತೆಱನಾಗೆ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೧೧-೬೪); ಚಂಡು ಕಳಕೊಂಡ ಮರಿ ಅರಸ (ಕನ್ನಕಾ. ೨೫೩). ೩. ಜೋಳ, ನವಣೆ, ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ತೆನೆ. ೪. ಕತ್ತಿನ ಹಿಂಭಾಗ; ಹೆಕ್ಕತ್ತು: ಅವನ ಚಂಡು ಹಿಡಿದು ಹೊರಗೆ ದಬ್ಬಲಿಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದರು (ಮುಂಬಯಿ. ४-೧೫೨); ಚಂಡಿಗೆ ಕೈಕೊಟ್ಟು . . . ಅವನನ್ನು ನುಗಿಸಿದನು (ರಕ್ತಧ್ವ. ೧೯೨). ೫. ಭಾರ ಹೊರಲು ತಲೆಯ ಮೇಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಸುರುಳಿ; ಸಿಂಬೆ: ತನ್ನ ಕುಕ್ಕೆಯನ್ನು ನಿಧಾನವಾಗಿ ಮಂಡೆಯ ಮೇಲಿನ ಚಂಡಿನ ಮೇಲೆ ಪೇರಿಕೊಂಡಳು (ಪೊಸಕ್ಕ. ೫೩). **ಚೆಂಡು** : ೧. "ಸೆಂದುಕಃ, ಕಂದುಕಃ - ಈ ೨ ಚೆಂಡು" (ನಾಚಿರಾ. ೧೨೫); ಚೆಂಡಿನ ಹೊಣಕೆ ಚಿಣಕೋಲಾಳು ಗೊತ್ತಿನ ದಂಡೆಯನೆ ನಾನಾವಿನೋದದಲಿ . . . ಆಡಿದರು ಪಂಗಡದಲೈವರು ನೂರ್ವರಿವರಿತ್ತಂಡವೊಂದಾಗಿ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೭-೧); ಕಂಡೆಯ ಪಂಡಿತೆ ಕುಸುಮಾಜಿ ಕುಸುಮದ ಚೆಂಡಿನಂತೆದ್ದ ಲಂಘನವ (ಭರಚ. ೭-೧೮); ಇಂದುಮಂಡಲ ಚೆಂಡ ಭಾವಜ ಪಿಡಿದಾಡುವಂತೆ (ಕನವಿ. ೧೦-೪೨). ೨. ಭೂತಪಿಶಾಚಿಕೋಟಿಯುಂ ನೆಱೆ ತಣಯುಣ್ಬು ಚೆಣ್ಬುಮರಲ್ದಿನ್ನುಮದಕ್ಕಿಸಲಾಱೆ ವೆನ್ನೊಡೇನಱಿಯರೇ ವಿಕ್ರಮಮಂ (ಎಕ. XVI, ಚಿಕ್ಕನಾ. ೯೨-೨೭; 1169); ಅರಸುಗಿರಸುಗಳ ಚೆಂಡು ಕಳೆದ ಗಾಂಡೀವಧನ್ವ (ಮೇಘದೂ. ೧೩-೪೮). **ಸೆಂದು**: ೧. ಭಾಸ್ಕರನಂ ಮಾಯದ ಮಾಣಿ ಸೆಂದೊಡೆದನಂ [ಪಾಠಾಂ. ಸೆಂಡೊಡೆದನಾ, ಸೇರ್ದೊಡೆದನೇ] ಇಳ್ಲೆಂಬಿಸಂ ನೀಡಿದಂತರದಿಂ ಪಾದಮನುರ್ವಿ ಕೊರ್ವಿ ಬಲಿಯಂ ಗೆಲ್ದಾ ಮನಂ ವಾಮನಂ (ಅರ್ಥನೀ. ೭-೨೫).

ಸೆಂಡಿನ ವಾಹಳಿ = ಕುದುರೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ಆಡುವ ಚೆಂಡಿನ ಆಟ: ಸರ್ವ್ವಬಾಧಾಪರಿಹಾರವಾಗೆ ನಮಸ್ಯಂಬಿಟ್ಟಾ ಸೆಣ್ಡಿನ ವಾಹಳಿಯ ಕೆಯಿ (ಸೌಇಇ. XI-I, ೧೧೨-೧೪; 1070). [ದೇ. II ತಮಿ. ಚೆಣ್ಡು; ಮಲ. ಚೆಂಟು; ಕೋತ. ಚೆಂಡ್; ತೊದ. ಸೆಡ್; ತುಳು. ಚೆಂಡ್, ಚಂಡು; ತೆಲು. ಚೆಂಡು]

ಸೆಂಡುಕೋಲ್ 'ಸೆಂಡುಗೋಲ್' ನೋ.

ಸೆಂಡುಗೋಲ್, ಸೆಂಡುಕೋಲ್, ಸೆಂದುಕೋಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ: ಸೆಂಡುಗೋಲನುಡಿಗಟ್ಟುವ ಪೀಲಿಗಳಂ ತರಂಗಮಂ ಪೊಸೆಯಿಪ . . . ಪುಳಿಂದಸಂಕುಳದ ಪೆರ್ಗಣದಿಂದೆಸೆದತ್ತು ಪಕ್ಕಣಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೫೪).

ಸೆಂಡುಕೋಲ್: ಬಡಿಕೋಲ ತೋಮರದ ಚಕ್ರದ ಕೊಂತದ ಸೆಂಡುಕೋಲ ಶಕ್ತಿಯ ಸರಿಯಂ ಶರಾನಿಳ ವಿಘಾತದೆ ತೂಟ್ದಿದಂ (ವರ್ಧಪು. ೮-೫೮); ಅಳವಿ ಯೊಳಿರ್ದ ಪೆರ್ಮೊಲನನಾ ನೃಪನಿಟ್ಟೊಡೆ ಸೆಂಡುಕೋಲ ಬೆಳ್ವೊಳಗೊಳಪೊಯ್ದು ಸುತ್ತುವೆಡೆಯೊಳ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೩-೧೨೨); ಶರಾಳಿಗಳಿಂದಿಡೆ ಸೆಂಡುಕೋಲ್ಗಳಿಂದಿಡೆ (ಧರ್ಮಪ. ೫-೨೭). **ಸೆಂದುಕೋಲ್**: ಜಾಲಮಂ ಬಿಸಿಲೊಳಿಕ್ಕುವ ಬೆಂಕಿಯೊಳೊಡ್ಡಿ ಕಾಸಿಕೊಂಡಾಳಿಸಿ ಸೆಂದುಕೋಲನುಡಿಗಟ್ಟುವ . . . ಶಬರರ್ಕಳಿನಿಂತೆಸೆದತ್ತು ಪಕ್ಕಣಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೩-೭೪).

[ಸೆಂಡು$_1$ + ಕೋಲ್$_2$]

ಸೆಂಡುವೊಯ್ (ಕ್ರಿ). ಚೆಂಡನ್ನು ಹೊಡೆ; ಚೆಂಡು ಒಗೆ: ಕರವಾಳಂ ಪೊಯ್ಯೆ ಮಾಱಾಂತಹಿತರ ತಲೆಗಳು ಸೆಂಡುವೊಯ್ವಂತೆ ಪಾರುತ್ತಿರೆ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೧೩೮-೨೭; 1145). [ಸೆಂಡು + ಪೊಯ್$_1$]

ಸೆಂದರ 'ಸೆಂದುರ' ನೋ.

ಸೆಂದವ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕುದುರೆ: "ಸ್ಯಂಧವ - ಸೆಂದವ" (ಶಮದ. ೨೭೧ ಪ್ರಯೋ). [< ಸಂ. ಸೈಂಧವ]

ಸೆಂದು$_1$, **ಸಿಂದು** (ಕ್ರಿ). ತಿಕ್ಕು; ಒರಸು; ಉಜ್ಜು: "ಒರಸೆಂದು ಸೆಂದಕ್ಕು" (ಶಬ್ದಮ. ೫೨). **ಸಿಂದು**: ಜವನಾಳಂತಪ್ಪ ಕಣೆ ರೋಮರೋಮಂದಪ್ಪದೆ ನಾಂಟಿದುವು ಸಿಂದಿ[ಪಾಠಾಂ. ಸೀಂಟಿ]ದುವು ವಿಧಿಲಿಪಿಯೆ (ಪಂಪಾಭಾ. ೧೩-೭೧); ಹಯವಮಂ ಬಂದಿಗೊಂಡೊಂದಟಿಗೆಯ್ವಯ ಸಿಂದಿರ್ದಂದಕ್ಕುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೯೧-೧೫).

ಸೆಂದು$_2$ (ನಾ). ೧. ಉಜ್ಜಿ ಹಾಕುವುದು: (ಕಿ). ೨. ನಾಶಪಡಿಸುವುದು: (ಕಿ). ೩. ಕೊಲೆ: (ಕಿ). ೪. ಕಾಟ; ಹಿಂಸೆ; ಉಪದ್ರವ: "ಒರಸೆಂದು ಸೆಂದುವೆಂದೊಡೆ ಹಿಂಸೆಯಕ್ಕು" (ಶಬ್ದಸ್ಮೃ. ೭೭). [< ಸೆಂದು$_1$]

ಸೆಂದು$_3$ 'ಸೆಂಡು' ನೋ.

ಸೆಂದುಕೋಲ್ 'ಸೆಂಡುಗೋಲ್' ನೋ.

ಸೆಂದುರ, **ಚೆಂದಿರ$_1$**, **ಚಂದ್ರ$_1$**, **ಸಿಂದುರ$_1$**, **ಸಿಂಧೂರ**, **ಸೆಂದರ** (ನಾ). ೧. (ಮಂಗಳದ್ರವ್ಯವಾಗಿ ಬಳಸುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಪುಡಿ; ಸಿಂದೂರ: "ಸಿಂದೂರದೊಳ್ ಸೆಂದುರಂ" (ಕರ್ಣಾಟ. ೫); ಸೆಂ[ಪಾಠಾಂ. ಸಿಂ]ದುರದ ಬೊಟ್ಟು ನುಣ್ಣನೆ ಮಿಂದರಿಸಿನಂ (ಲೀಲಾವ. ೪-೮೭); ಸಿಂಧೂರ — ಸೆಂದುರ (ಶಮದ. ೨೭೧ ಪ್ರಯೋ); ಲಲಾಮಕವನ್ನೋಸರಿಸಿ ಸೆಂದುರದ ಚೊಳಯವನ್ನು ತಿದ್ದಿ (ಮಂತ್ರಶ. ೧೫೨-೨). ೨. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ; ಸಿಂದೂರವರ್ಣ: ಪ್ರೀತಿಯನೀವ ಸೆಂದುರದ ವಸ್ತ್ರಮನೊಲ್ಲದ ದೊಂದು ವಸ್ತ್ರಮಂ ಶ್ವೇತಮನುಟ್ಟಳ್ (ಜಗವಿ. ೧೨-೭೭). **ಚೆಂದಿರ$_1$**: ೨. 'ಚಂದಿರವಟ್ಟು' ಪರಾ. **ಚಂದ್ರ$_1$**: ೧. ಚಂದ್ರ, ಹಿಂಗುಲ, ಅರಿದಾಳ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಬಣ್ಣದ ಮಸಿಗಳಾಗುತ್ತಿದ್ದುವು (ಕನ್ನಸಂ. ೪೪). **ಸಿಂದುರ$_1$**: ೩. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಲ್ಲು; ಗೈರಿಕಶಿಲೆ: ನವರುಧಿರ ಜಳಚಳತ್ಸೇಚನದೊಳ್ ಘಟ್ಟಿಸಿ ಸಿಂದು[ಪಾಠಾಂ. ಧು]ರದೊಳ್ ನೆಲಗಟ್ಟಿಸಿದಂತಿರ್ದ ರಂಗಭೂಮಿಯೊಳ್ . . . ಕಾದುವಾಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೭೦ ವ). **ಸಿಂಧೂರ**: ೧. ವರದಿಗಂಗನೆಯರಿಗೆ ಬೈತಲೆಗಿಸೆವ ಸಿಂಧೂರ . . . ಎನಲುರವಣಿಸಿ ಕೆಂದೂಳಿ ನಭಕುಪ್ಪರಿಸೆ ಹೊಯ್ದಾಡಿದರುಭಯ ಚತುರಂಗಬಲ ಹಳಚಿ (ಕುಮಾಭಾ. ೪-೭); ಆ ಸಿಂಧೂರ ೧ ಹಣ ತೂಕ . . . ಅಳಲೆಕಾಯ ಕರುಕು ಸಹ . . . ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಬಹುಮೂತ್ರಂ ನಿಲ್ಲುವುದು (ಸಕವ. ೬೨೭); ನೀಲಪರ್ವತಂ . . . ಸಿಂಧೂರ ವಿಲಿಪ್ತಮದಸಿಂಧುರಗಂಡ ಮಂಡಲದೊಂದು ಪಾಂಗಿನಿಂ ತೋರ್ಪ ತಟ್ಟಲಿಂ . . . ಮನೋಜ್ಞಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೭೨-೨೧). **ಸೆಂದರ**: ೧. ಶಿರಂ ಸೆಂದರದುಂಡಿಗೆ ಧರೆಗನಿಸಿ ಮುಂದೆ ಬಿಟ್ಟುದು ಹರಿಯಾ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೬೩).

ಸೆಂದೂರಲಾಂಛನ = ಸಿಂದೂರವನ್ನು ಲಾಂಛನವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು: ರಟ್ಟಕುಳಭೂಷಣಂ ಸೆನ್ದೂರಲಾಞ್ಛನಂ ವಿವೇಕವಿರಿಂಚನಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೬೨-೪; 1098). [< ಸಂ. ಸಿಂದೂರ]

ಸೆಂಬ (ನಾ). ಕುದುರೆಗೆ ಬರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ : ಮೂಗಿನೊಳನಿಲಪಿತ್ತಕಫ, ಸಂಜನಿತಂ ತುರಗಕ್ಕೆ ಸೆಂಬಮೆಂಬುದದಕ್ಕುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೨೨೩). 'ಶಂಭ' ಪರಾ. [?]

ಸೆಂಬಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ: ಕೊಂಬು ಡಮರುಗ ಡೌಡೆ ಸೆಂಬಕ ಕಹಳೆ ಢಕ್ಕೆ (ಕುಮುರಾ. ೭-೫೭). [< ಚಂಬಕ]

ಸೆಂಬಕ್ಕ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು: ಪೊರವಕ್ಕನುಂ ಸೆಮ್ಬಕ್ಕನುಂ ಪಾಟಿಯಕ್ಕನ ಕೆಳದಿಯ ಮಟೆಯಣ್ಣನ್ (ಎಕ. VIII, ನಗರ. ೪೫-೧೭; ಸು. 950). [? + ಅಕ್ಕ$_1$]

ಸೆಂಬನೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಸೆಂಬನೂರ ನಾಗಣ್ಣನ ಪಿರಿಯಯ್ಯಂಗಳುಂ (ಎಕ. XI, ಚಿತ್ರದು. ೭೪-೩೦; 968). [? + ಊರ್]

ಸೆಂಬಳತ್ತೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಮೂಡ ಸೆಮ್ಬಳತ್ತೂರ ಬೆಟ್ಟದ [ಕೆ]ಳಗಣ ಪೇರಟ್ಟಿನ ತೆಂಕಣ ಕುಱುಕಿ (ಎಇ. X, ೬೬-೫೩; 892). [? + ಊರ್]

ಸೆಂಬಲಿ 'ಸಂಬಳಿ$_1$' ನೋ.

ಸೆಂಬಲಿಗೋಲ್ 'ಸಂಬಳಿಗೋಲ್' ನೋ.

ಸೆಂಬುಳಿ 'ಸಂಬಳಿ$_1$' ನೋ.

ಸೆಂಬುಳಿಗೋಲ್ 'ಸಂಬಳಿಗೋಲ್' ನೋ.

ಸೆಂಬೆ$_1$, **ಚೆಂಬೆ$_1$** (ನಾ). ಉಪ್ಪಿನಕಾಯಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಯಿ: ಮಾಮಿಡಿ ಕರಂಜಿಗೆಯಂಬಟೆ ಸೆಂ[ಪಾಠಾಂ. ನಿಂ]ಬೆ ನೆಲ್ಲಿಗಾಯ್ . . . ಅದಿಯಾದುಪ್ಪಿನ ಕಾಯ್ಗಳಂ ಮಗಮಗಿಪ್ಪುವನಿಕ್ಕಿದನಬ್ಜಪತ್ರದೊಳ್ (ಲೀಲಾವ. ೫-೬೩). **ಚೆಂಬೆ$_1$** : ಗೆಣಸು ಶಾವೆಯ ದಂಟು ಗುಳ್ಳದ ಕಾಯಿ ಚೆಂಬೆ ಕೂಗುರಿ ಕೊತ್ತುಂಬರಿಯ ನೀಡಿ (ಶರಲೀ. ೫೦೯); ಪಲಸು ತಡುಗುಣಿ ಬಾಳೆ ಚಪ್ಪರದವರೆ ಚೆಂಬೆಗಳ . . ಘಮಘಮಿಸಲಿಕೆ ಬಡಿಸಿದರು (ಅನಂರಾ. ೬-೨೫-೩೯).

ಸೆಂಬೆ$_2$ 'ಸಂಬೆ$_1$' ನೋ.

ಸೆಂಬೆಬತ್ತ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉತ್ತಮಜಾತಿಯ ಬತ್ತ: ಕೋಳಿಸಾರು ಮಾಡಿ ಸೆಂಬೆಬತ್ತದ ಸಣ್ಣಕ್ಕಿ ಅನ್ನ ಬಸಿದು . . . ಊಟ ಮಾಡಿದರು (ನನ್ನೂರು. ೨೦೯). 'ಸಂಬೆನೆಲ್ಲು' ಪರಾ. [ಸೆಂಬೆ$_2$ (< ಸಂಬೆ$_1$) + ಬತ್ತ]

ಸೆಂಬೊಳಲು (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ನಗರಾದ್ದಕ್ಷಿಣಸ್ಯಾಂದಿಶಿ ಸೆಂಬೊಳಲ ನಾಮಗ್ರಾಮಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೬-೨೭; 723). [ಸೆಂಬ? + ಪೊಳಲು (< ಪೊಟಲ್)]

ಸೆಕಳಿ 'ಸಗಳ' ನೋ.

ಸೆಕಳೆ 'ಸಗಳ' ನೋ.

ಸೆಕುಕಡಮೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ; ಎಣ್ಣೆ ಅಂಗಡಿಗಳ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ತೆರಿಗೆ: ವಾಲುವರಿ ಸೆಕುಕಡಮೆ ತಱಿಕಡಮೆ . . . ಉಂಟಾವ ಹಲ ಉಪಾಧಿಗಳೂ ಸಹ ಸೇರ್ಸಿಕೊಟ್ಟೆನು (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೪೬೩-೫; 1470). [<— ತಮಿ. ಚೆಕ್ಕುಕ್ಕಟಮೈ]

ಸೆಕೆ, **ಶಖೆ**, **ಸೆಖೆ**, **ಸೆಗೆ** (ನಾ). ೧. ಬಿಸುಪು; ಶಾಖ; ಕಾವು: ಹಂದ ಮೃಗಳ ಸೆಕೆಯ ಸುಯ್ಗಳ . . . ಕಳಕಳವ ಕೇಳಿದನು ಕಲಿಪಾರ್ಥ (ಕುಮಾಭಾ. ೧೯-೨); ಸೆಕೆಯಲ್ಲದಾವಗಮುರಿವ ಕೆಂಗಿಡಿಯ ಮಾಲಿಕೆಯಂತೆ (ವರ್ಧಮಾನ. ೨೩-೪೭); ರಜತಗಿರಿ ತ್ರಿಪುರದಹನ ಸೆಕೆಯಿಂ ಕರಗಿ ರಸಮಾಗಿ ಪರಿದುದೋ (ಸಂದಿಪು. ೧೦-೨೪); ಅಗಲ್ಕೆಗಿರ್ಚಿನ ಸೆಕೆ ಪತ್ತೆ ತಾಳಲಳವಲ್ಲದೆ ವಾಸರಲಕ್ಷ್ಮಿ ಕಣ್ಣ ನೀರ್ಪನಿಗಳನೆಯ್ದೆ ಸೆಳ್ಳುಗುರ್ಗಳಿಂ ಮಿಡಿಯಲ್ (ರಾಜಶೇ. ೧೧-೪೧). ೨. ಬೇಸಗೆ; ಗ್ರೀಷ್ಮ: ಮುಸುಱಿದ ಕುಳಿರೊಳ್ ದೆಸೆಯಾಗಸವಿಮಳ ಬೆಟ್ಟಿಡವಿಯೆಂಬಿವೆಂತಾನುಂ ಕಾಣಿಸಲಾರ್ತುದಿಲ್ಲವೆನೆ ಮಾಮುಸಗಿರ್ದುದು ಮಾಗೆ ಮಾಗೆ ಸೆಕೆವೆಸರಿಳೆಯೊಳ್ (ಶಬ್ದಾನು. ೬೫ ಪ್ರಯೋ). ೩. ಬೇಸಗೆಯ ಝಳ,— ಧಗೆ: ಧಗಧಗಿತ ಶಿಖಿ ಸೆಕೆಯ ಕೊಳೆ (ಇಇ. XX, ೭೦-೧೯; 9ನೆಯ ಶತ); ಸೂರ್ಯಾತಪದ ಸೆಕೆಯಂ ಸೈರಿಸಲಾರದೆ (ಮುದ್ರಾಮಂ. ೫೨); ಇಂದು ಸ್ವಲ್ಪ ಸೆಕೆಯಲ್ಲವೆ? (ಆಡೋಲೀ. ೨೬). ೪. ಹಬೆ; ಆವಿ: ಸಂದಿನಲಿ ಸೆಕೆ ಹೋಗದ ಹಾಗೆ ಹಿಟ್ಟಾಗಲಿ ಕಣಕವಾಗಲಿ ಮೆತ್ತಿ, ಆ ಇದ್ದಲಿಗೆ ಚೆಂದ ಹದದಲಿ ತೆಗೆದು ನೋಡಲಾಗಿ (ಧಾತುಸೂ. ೨೦). **ಶಖೆ** : ೧. ಉರಿ, ಶಖೆ, ತಾಪ; ಹೊರಗೆ ರಣರಣಬಿಸಿಲು (ಚಂದಮ. ೩-೪). ೩. ಗಾಡಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಪ್ರಯಾಣಿಕನಿಗೆ ಶಖೆಯಾಯಿತು (ಮಲನಾ. ೬). **ಸೆಖೆ**: ೧. ಬೞುವರಿಯ ಸೆಖೆ[ಪಾಠಾಂ. ಶಿಖಿ]ಗೆ ತಾರಗೆ ತಱತಱಿಸುತಮಿರ್ದುವು (ಬಂಹರಿ. ೧೦-೪೦); ಚೂಣಿಯ ಕೊಳುಗಿಡಿಯ ಸೆಖೆ ತಾಗಿ ಸುಭಟಾವಳಿಯ ಮಾಸೆಗಳುರಿಯೆ (ಕುಮಾದ್ಯೋ. ೧೯-೩೫). ೪: ಒಲೆಯೊಳಿಟ್ಟು ಸೆಸೆ[ಪಾಠಾಂ. ಕೆ]ಯಳಗೆಯೊಳು ಗಂಗಳವನಿರಿಸಿ (ಸೂಪಶಾ. ೨-೬). **ಸೆಗೆ**: ೧. ಮಟೆಗೊದವಿದ ದಿವಸಂ ಪಿರಿದು ಸೆಗೆಯನೊದರಿಪ ತೆಱದೊಳ್ (ಮಿತ್ರಗೋ. ೫೭). 'ಸೇಕ$_1$' ಪರಾ.

[ದೇ. II ತೆಲು. ಸೆಕ, ಸೆಗ; ತುಳು. ಶಿಕೆ, ಶಿಖೆ, ಸಿಕೆ, ಸೆಗೆ./ ಸಂ. ಶಿಖಾ]

ಸೆಕೆಕಡುಬು (ನಾ). ಹಬೆಯಲ್ಲಿ ಬೇಯಿಸಿದ ಕಡುಬು: ತಿಂಡಿಗಳಲ್ಲಿನ ವೈವಿಧ್ಯಗಳು . . . ಕಾಯಿಕಡುಬು, ಸೆಕೆಕಡುಬು (ಕಸಂಸ್ಕೃ. ೨೯೫). [ಸೆಕೆ + ಕಡುಬು (< ಕಡುಂಬು)]

ಸೆಕೆಗಾಲ, **ಸೆಖೆಕಾಲ** (ನಾ). ಬೇಸಗೆಯ ಕಾಲ: ಸೆಕೆಗಾಲದ ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಕೋಳಿಕೂಗು

ಹೊತ್ತಿಗೆ ಮುಂಚೆಯೇ ಆರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ (ಪುನರು. ೨೯೭). **ಸೆಖೆಕಾಲ:** ಸೆಖೆಕಾಲದ ಸುಡುತ್ತಿರುವ ಬಿಸಿಲಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಗಾಳಿಯಲ್ಲಿ ತಿರುತಿರುಗಿ ಹಳ್ಳಿಗರನ್ನು ನೋಡಿದ್ದೇನೆ (ಪ್ರಕಾಶ. ೧೩೭). [ಸೆಕೆ + ಕಾಲ]

ಸೆಕೆಯುಸಿರ್ (ನಾ). ಬಿಸಿಯುಸಿರು; ನಿಟ್ಟುಸಿರು: ಕೊಳನಂ ಪುಗಿಸೆ ಮಯ್ಯ ಬೆಂಕಿಯಿಂ ಬುಯ್ಯೆಂದು ನೊರೆಗಟ್ಟಿ ಬಿಸಿಯ ತೆರೆ ತಾರ್ಮುಟ್ಟಿ ಸೆಕೆಯುಸಿರ್ ಭುಗಿಲನೊಗೆದು (ಗಿರಿಶ. ೪-೧೧೮ ವ). [ಸೆಕೆ + ಉಸಿರ್$_2$]

ಸೆಕ್ಕಿಡು (ಕ್ರಿ). ಅಳವಡಿಸು; ಸಿಕ್ಕಿಸು: ತಲೆಯಂ ಬೋಳಿಸಿ ಪೂಗಳಂ ಕಿವಿಗಳೊಳ್ ಸೆಕ್ಕಿಟ್ಟು ಕಣ್ಗಳ್ಗೆ ಕಜ್ಜಳಮಂ ತೀವಿ (ದಶಕು. ೮-೫೯). [ಸೆಕ್ಕು$_1$ (< ಸೆರ್ಕು$_1$) + ಇಡು$_1$]

ಸೆಕ್ಕಿಸು (ಕ್ರಿ). = ಸೆಕ್ಕಿಡು: ಉದಧಿಯ ಹೊಕ್ಕು ಮಂದರಗಿರಿಯ ಬೆನ್ನಲಿ ಸೆಕ್ಕಿಸುವುದಲೆ ಕೂರ್ಮಮಹಿಮೆಯನಾರು ಹೊಗಳುವರು (ಸಂಭವ. ೬-೫೩); ಎಲ್ಲರ ಕೈಯಲ್ಲೂ ದವನ ಸೆಕ್ಕಿಸಿದ ಬಾಳೆಯ ಹಣ್ಣು (ಅಲಮ. ೧೫೯). [ಸೆಕ್ಕು$_1$ (< ಸೆರ್ಕು$_1$) + - ಇಸು$_3$]

ಸೆಕ್ಕು$_1$ 'ಸೆರ್ಕು$_1$' ನೋ.

ಸೆಕ್ಕು$_2$ 'ಸೆರ್ಕು$_2$' ನೋ.

ಸೆಕ್ಕುಂದುಱುಂಬು, ಸೆಕ್ಕುಂದುಱುಬು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೇಶಾಲಂಕಾರ; ಕೂದಲನ್ನು ವಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿ ಸಿಕ್ಕಿಸಿ ಅಲಂಕರಿಸಿದ ತುರುಬು: ನಾಡೆ ಕಡುಚೆಲ್ವು ಮಿಕ್ಕು ಪೊಗರುಗುವ ಹೊಂಬಣ್ಣ ಮೊಲೆಯಾಯತದ ಸೆಕ್ಕುಂದುಱುಂಬಿನ . . . ಪೆಣ್ಮಕ್ಕಳೆಯ್ತಂದರೊಸೆದು (ಪದ್ಮರಾ. ೩-೬೭). **ಸೆಕ್ಕುಂದುಱುಬು:** ಸೆಕ್ಕುಂದುಱುಬಿನ ಸೆರೆಗೈಗಣ್ಗಳ ಕಕ್ಕಸಮೊಲೆಯ . . . ಪೆಣ್ಮಕ್ಕಳ ತಂಡಂ ನಡೆತಂದುದು (ಜಯಕಾ. ೫-೩೭); ಸೆಳೆನಡು ಬಳುಕೆ ಸೆಕ್ಕುಂದುಱುಬಿಳಿದೊಯ್ಯನೆಳಲೆ ಚೆನ್ನೊಳಗೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ೪೦-೭೫).

[ಸೆಕ್ಕು$_1$(< ಸೆರ್ಕು$_1$) + ತುಱುಂಬು$_2$]

ಸೆಕ್ಕುಂದುಱುಬು 'ಸೆಕ್ಕುಂದುಱುಂಬು' ನೋ.

ಸೆಕ್ಕೆ$_1$, ಚಕ್ಕು$_2$, ಚಕ್ಕೆ, ಚೆಕ್ಕು$_1$, ಚೆಕ್ಕೆ, ಸೆರ್ಕೆ (ನಾ). ೧. ಮರದ ಅಥವಾ ಕಲ್ಲಿನ ತೆಳ್ಳಗಿನ ಚೂರು; ಸಿವುರು: ಸಿಡಿಲ ಸೆಕ್ಕೆಗಳನೊಂದಾಗಿ ಕೂಡಿದ ತೆಱದಿ ಘುಡುಘುಡಿಪ ಫಳಕಮಂ ಕೊಂಡು (ವಿನಾರ. ದೇ. ೧೧೬-೧೩); ಪರಿಮಳಿಪ ಮಲಯರುಹವೃಕ್ಷಂಗಳಂ ಕಂಡು ಹೊಳಚಿತಂದಾ ಸೆ[ಪಾಠಾಂ. ಸಿ]ಕ್ಕೆಗಳನೊಳಗೊಳಗೆ ಶೋಧಿಸಿ (ಬಸಪು. ೪೬-೨೫); ಹಗಲ ತಗಡೋ ಮೇಣು ಮಿಂಚಿನ ಬಗೆಯ ಸೆಕ್ಕೆಯೊ ಸೂರ್ಯಕಾಂತಚ್ಛವಿಯ ತೆಕ್ಕೆಗಳೊ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೧-೪೭); ಸಿರಿಕಂಡಸೆಕ್ಕೆಯ ಸವುದೆಯ ಕಮರಿಂ ಪೊರೆದಲ್ಲಡೆಯೊಳೆತ್ತಂ ಪಳಂಚುವೆಲರಿಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೬೪-೪). **ಚಕ್ಕು$_2$:** ೧. ಮಣಸೇಲೆಯಕ್ಕಿವುಡಿ ಚಕ್ಕಾದಲ್ಲಮುಪ್ಪೊಂದೆ ಕಟ್ಟಿದುದಂ ಕಾಮಿನಿ ತಂದು ನೀಡೆ ಕಲಸುಂಗೂಟಂ ಕರಂ ರಾಗದಿಂ (ಮಹಾನೇ. ೧೭-೪೯). **ಚಕ್ಕೆ:** ೧. ಬಿಲ್ವದ ಚಕ್ಕೆಯಲ್ಲಿ ಗಂಧವಂ ತೆಗೆದು (ಸೌಗಂಧಿ. ೩೭೯-೧೧); ಸುಕ್ಕುಸುಕ್ಕಾಗಿ ಚಕ್ಕೆಯನು ಹೋಲುತಿಹ ಚರ್ಮ (ನನ್ನರ. ೬). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಂಬಾರಪದಾರ್ಥ; ದಾಲ್ಚಿನ್ನಿ: ಪಲಾವ್ ಮಾಡಲು ಚಕ್ಕೆ, ಲವಂಗ ಮುಂತಾದ ಮಸಾಲೆಗಳನ್ನು ಬಳಸುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ). ೩. ಗಾರೆಯನ್ನು ಗೋಡೆಗೆ ಬಳಿಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಚೌಕವಾಗಿರುವ, ಹಿಡಿಯುಳ್ಳ ತೆಳ್ಳನೆಯ ಮಣೆ; ಗಾರೆಮಣೆ: ಚಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟು ಬಂದು ಗಾರೆಕೆಲಸ ನಿಂತುಹೋಯಿತು (ರೂಢಿ). **ಚೆಕ್ಕು:** ೧. 'ಚೆಕ್ಕುದಱಿ' ಪರಾ. **ಚೆಕ್ಕೆ:** ೧. ಹಂದರದಾಗ ಚಂದುಳ್ಳ ಒಲಿಹೂಡಿ ಗಂಧದ ಚೆಕ್ಕೆ ಪಟುಮಾಡಿ (ಲೋಕಗೀ. ೪೨). Δ **ಸೆರ್ಕೆ:** ೧. ನೆಱೆ ಬಳೆವೋಗಿ ಮೇಗೊಗೆವ ಕೋಟ್ಕಳ ಸೆರ್ಕೆಗಳರ್ಕಬಿಂಬಮಂ ಮಱೆಯಿಸಿ (ವರ್ಧಪು. ೭-೪೯).

[< ಪ್ರಾ. ಸಕ್ಕ ./ ಸಂ. ಶಲ್ಕ]

ಸೆಕ್ಕೆ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಮರದ ಹೆಸರು: "ಚಬುಕಂ — ಹುಣಿಸೆ, ಸೆಕ್ಕೆ, ಗುಳ್ಳ" (ಓಷಧಿ. ೫೭). [?]

ಸೆಕ್ಕೆಗಂಡ (ನಾ). ಮಾಂಸದ ತುಂಡು,— ತುಣುಕು: ದೆಸೆದೆಸೆಯೊಳ್ತರಂ ಬಿಡಿದು ಪಾಱುವ ವೀರರ ಸೆಕ್ಕೆಗಂಡದಿಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೨೪೨-೨೨; 1163).

[ಸೆಕ್ಕೆ$_1$ + ಕಂಡ$_1$]

ಸೆಕ್ಕೆಗಳೆ (ಕ್ರಿ). ಚಕ್ಕೆ ಎಬ್ಬಿಸು; ಸೀಳಿ ಚೂರುಮಾಡು: ಬಳವೆತ್ತ ಬೆಟ್ಟವ ಸೀಳ್ದು ಸೆಕ್ಕೆಗಳೆವುತ್ತ (ಹಟಕಾ. ೧೦-೫). [ಸೆಕ್ಕೆ$_1$ + ಕಳೆ$_1$]

ಸೆಕ್ಕೆವೋಗು (ಕ್ರಿ). ಚಕ್ಕೆ ಏಳು; ಚೂರಾಗು: ನೆತ್ತರ್ ಸುರ್ರೆನುತ್ತುಂ ನಿಮಿರ ಕಿದಱಿ ಖಂಡಂ ಕೊರಲ್ ಸೆಕ್ಕೆವೋಗುತ್ತಿರೆ ತೋಳ್ ಬೇಱಾಗೆ (ಜಗಾ. ೭-೫೭).

[ಸೆಕ್ಕೆ$_1$ + ಪೋಗು$_1$ (< ಪೋ$_1$)]

ಸೆಕ್ಕೆಹಾಱು (ಕ್ರಿ). ಚಕ್ಕೆ ಹಾರು; ಸಿಡಿ: ಗಿರಿ ಸಿಡಿದು ಸೆಕ್ಕೆಹಾಱಿದುವು [ಪಾಠಾಂ. ಸಟೆಗಾವರಿಸಿದವು] (ಸೋಮಚ. ೨-೭೧). [ಸೆಕ್ಕೆ$_1$ + ಹಾಱು$_1$ (< ಪಾಱು$_1$)]

ಸೆಖೆ 'ಸೆಕೆ' ನೋ.

ಸೆಖೆಕಾಲ 'ಸೆಕೆಗಾಲ' ನೋ.

ಸೆಗಣ 'ಸಗಣ$_1$' ನೋ.

ಸೆಗಣಿ 'ಸಗಣ$_1$' ನೋ.

ಸೆಗಣಿನೀರು 'ಸಗಣನೀರ್' ನೋ.

ಸೆಗಳಿ, ಸೆಕಳಿ, ಸೆಕಳೆ (ನಾ). ಉಷ್ಣ; ಬಿಸುಪು; ಕಾವು: "ಕಾವಿಂತುಷ್ಣಕ್ಕೆ ಸೆಗಳಿ ಜಳಮುಮ್ಮೆಂದುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೪೧); ಬಿಱುಬಿಸಿಲ ಬೇಗೆಯ ಸೆಗಳಿ ಹೊಡೆಯಲುರಿಯೆತ್ತಿ ಬಾಯ್ ಬತ್ತಿ ಡಗೆ ಸುತ್ತಿ ಸಾವಡಸುತಿದೆ (ಹಟಕಾ. ೭-೯); ಹಿಮಕೆ ಹಿಮವಂಜುವದೆ ವಹ್ನಿಗೆ ಶ್ರಮವ ಕೊಡುವುದೆ ಸೆ [ಪಾಠಾಂ. ಶೆ]ಗಳಿ (ನಿಭಾಗ. ೧೧-೨೯-೪೪). **ಸೆಕಳಿ:** ಪರಸಮಯಿಗಳ ಕುಲಕೆ ಸೆಕಳಿ[ಪಾಠಾಂ. ಸೆಖಳಿ, ಸಕಳಿ, ಸೆಕಳೆ]ಒಪ್ಪಂತೆ ಬೇಸಗೆ ಮೊಳೆತು ತಲೆದೋಱಿತು (ಸೋಮಚ. ೨-೭೧); ಆ ಸೊಡರ ಸೆಕಳಿ [ಪಾಠಾಂ. ಬೆಳಗಿ, ಸಖಳಿ]ಗಾ ಚಂದ್ರನೊಳಗಿಪ್ಪೆರಳೆ ಬೇಸತ್ತು ಬೆಂಬಿರ್ದು ಧರೆಗಿಳಿದು ಬಂದು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೪-೨೮). **ಸೆಕಳೆ:** "ಪೇಳಲುಷ್ಣಂ ಬಾಷ್ಪಮನೆ ಸೆಕಳೆ[ಪಾಠಾಂ. ಸೆಗಳಿ]ಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೪-೮); ಕೀಱಿದುವು ಸೆಕಳೆಯಿಂ [ಪಾಠಾಂ. ಶಕೆಗಳಿಂ ಸಿಕಳಿ] ಭೂತಂಗಳು (ಚೆಬಪು. ೨೫-೨೩). [< ಸೆಕೆ]

ಸೆಗಳಿಕೆ, ಸೆಗಳಿಗೆ, ಸಿಗಳಿಗೆ (ನಾ). = ಸೆಗಳಿ: ಸೆಗಳಿಕೆ[ಪಾಠಾಂ. ಗೆ] ಪೆಂಡಿರ ಮೊಲೆ ಕಿಚ್ಚುಗರುವ ಪೊಗೆ ಕುಂಕುಮಾಂಕಮೋವರಿ ನೆಲವಾಳಿಗೆ ದಡ್ಡಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೬-೫೩); ಮುನಿಯುಗ್ರದೋಷದ ಸೆಗಳಿಕೆಗೆ ಪಾಂಡವರು ಸವಿದುತ್ತಾದರು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೭-೯); ತೆಗೆದು ನಿಂದುದು ರಾವಣನ ಮೈ ಸೆಗಳಿಕೆಗೆ ನಿಮ್ಮವರ ಬಲ (ತೊರರಾ. ೬-೨೦-೩೮); ಝುಳದ ಸೆಗಳಿಕೆ ಧಾತುಗಿಡಿಸಿತು (ಉತ್ತರಾ. ೧೫-೪೭). **ಸೆಗಳಿಗೆ:** "ಸೆಗಳಿಗೆ ಜಳಮೆಂದೆನೆ ಪಿಂಗದುಷ್ಣಗ" (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕಿ. ೧೧); ಬಗೆಗೆ ಬೆಱಗೀವುತೀ ತೆಱದೊಳ್ ನಿದಾಘರುತು ಸೆಗಳಿಗೆಯ ಸಸಿಯನಾಗಿಸೆ (ಸಂದಿಮಾ. ೧೫-೧೨). **ಸಿಗಳಿಗೆ:** ಪೆರ್ಮೊಲೆಗಳ ಸಱಿಮಿಂದಿ ಸುಪ್ಪತ್ತಿಗೆ ಧವಳಾರಂ ಕೆಲದ ಸಿಗಳಿಗೆಯಿನಿಂಬಿಂ ಸಲೆ ಸವಿವೊಡೆ ಮಾಗಿಗೀಗಿಯೇಗೆಯ್ವುವುದೋ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೦-೨೫೯). ☞ ಇದು 'ಸೆಗಳಿಗೆ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತ. [< ಸೆಗಳಿ]

ಸೆಗಳಿಗದಿರ (ನಾ). ಬಿಸಿಯ ಕಿರಣಗಳುಳ್ಳವನು; ಬಿಸಿಗದಿರ; ಸೂರ್ಯ: "ಜಗದಿಟ್ಟ . . . ಸೆ[ಪಾಠಾಂ. ಶೆ]ಗಳಿಗದಿರ ಬೆಂಗದಿರ ಪಗಲೆಱೆಯ . . . ಸೂರ್ಯ ನಾಮಂ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೧೫); ಮೂಡಿವರ್ಪ ಸೆಗಳಿಗದಿರನ ತೇಜಮಂ ಪಡಿತಳಿಸಿ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೭೫-೧೮). [ಸೆಗಳಿ + ಕದಿರ್$_2$ + - ಅ$_7$]

ಸೆಗಳಿಗೆ 'ಸೆಗಳಿಕೆ' ನೋ.

ಸೆಗುಣ್ಣ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಇರ್ಪತ್ತಾ ಏೞೂನ ವರ್ಷದುಳ್ ಪುಲಿಕಲ್ಲದಿ ಆತ್ತದ ಪಾರ್ಕೆಲುಳ್ ಸೆಗುಣ್ಣನೊಳ್ ಏಱಿದುವಿಟ್ಟೊ (ಎಕ. X (S), ಕೋಲಾರ. ೭೫-೬; ಸು. 752). 'ಸೇಗುಣ' ಪರಾ. [?]

ಸೆಗೆ 'ಸೆಕೆ' ನೋ.

ಸೆಜೋಜ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಸೆಜೋಜನ ಲಿಖಿತಮ್ (ಇಇ. VI. ೧೦೩-೧೨; 887). [?]

ಸೆಜ್ಜರ 'ಸೆಜ್ಜಾರ' ನೋ.

ಸೆಜ್ಜಾಗೃಹ (ನಾ). ಮಲಗುವ ಮನೆ; ಶಯ್ಯಾಗಾರ: ಮತ್ತಿದು ಸೆಜ್ಜಾಗೃಹ ಇದು ವಿರೂಪಾಕ್ಷನ ಗುಡಿಯು (ಹಂಸಾಂ. ೪೬-೨). [< ಸಂ. ಶಯ್ಯಾಗೃಹ]

ಸೆಜ್ಜಾನಿಳಯ (ನಾ). = ಸೆಜ್ಜಾಗೃಹ: ತಳುವದೆಯ್ದುಸಲು ನಿಟ್ಟಿಸಿದನು ಸೆಜ್ಜಾನಿಳಯದ ಶೃಂಗಾರವನು (ಜೀವಂಸಾಂ. ೨-೭೮). [< ಸಂ. ಶಯ್ಯಾನಿಲಯ]

ಸೆಜ್ಜಾರ, ಸಜ್ಜರ, ಸಜ್ಜಾರ, ಸೆಜ್ಜರ, ಸೆಜ್ಜೆರ (ನಾ). ೧. ಮಲಗುವ ಮನೆ; ಶಯ್ಯಾಗಾರ. ೨. ಹಾಸಿಗೆ; ಶಯ್ಯೆ. ೩. ಆನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಸ್ಥಳ; ಕರೋಟ (?):

ಸಜ್ಜಾರದಿಂದೆಲ್ಬ ಮಾದ್ಯಚ್ಚುಂಡಾಳೋಚ್ಛುಂಖಳಾಶಿಂಜಿತವನೆಡೆಗೆ ಪೊಯ್ಯುಣ್ಮ ಪೊಣ್ಮುತ್ತು . . . ತೂರ್ಯಪ್ರಣಾದಂ (ಲೀಲಾವ. ೩-೫೮); ಗುರುಪಯೋಧರಮಧ್ಯ ಸಜ್ಜಾರದಿಂದೆ ಮದಭರಿತಮಾರುತಕರಿಯ ಸ್ಮರಜೋದಮಾಂದ್ಯದಿಂ ಸ್ಫುರಿಪ ಸನ್ನಾಭಿಕಾ ಸಾರಕ್ಕಿದಿಸಲು ಹಿಂಗಾಲ್ಗೆ ಸನ್ನಿಲಮಣಿಯ ಸರಪಣಿಯಮರ್ಚಲು (ನಂದಿಮಾ. ೮-೨೫). ಸಜ್ಜರ: ೩. ದಿವಿಜಗಜಂ ಸಜ್ಜ[ಪಾಠಾಂ. ಜ್ಜೆ]ರದಿಂದವೆಟ್ಟುವೆನೆ ಕಾಣಲದ್ರಿಯಾ ದಂತಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಚೆಮ್ಮೊಗವಡಮನೆ ಚೆಲ್ಲುವೆತ್ತುದಂದುದಯಸಮಯಸಂಧ್ಯಾರಾಗಂ (ಜಗು. ೧೬-೧೩೮). ಸಜ್ಜಾರ: ೩. ಆನೆಯ ಸಜ್ಜಾರ ನಡುಕೇರಿಯೊಳಗೊಪ್ಪುತಿಹುದು (ಕುಸವಿ. ೭-೬೨); ಭೂಮಿಯೊಳನಂಗವೀರನ ಶಸ್ತ್ರದಾಲಯವೊ ನಾಮವೆತ್ತಿರ್ದ ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನರಾಜನ ಪಟ್ಟದಾನೆಗಳ ಸಜ್ಜಾರವೊ (ಚತುಪು. ೧-೭-೭). ಸೆಜ್ಜರ: ೩. ದಿಗಿಭವ್ರಜಕ್ಕೆ ಸಜ್ಜರದ ಬೆಡಂಗನೀವ ಕಟಕಂ (ಜಗು.೩-೨೨); ಅಮೃತಮತಿಸಹಿತಮಾ ಚಂದ್ರಮತಿಯ ಸುತನೆಯ್ದೆ ಮಿಳಿಪ ದವಳಾರದೊಳಭ್ರಮುವೆರಸಭ್ರಗಜಂ ವಿಭ್ರಮದಿಂದಂ ಸಜ್ಜರಕ್ಕೆ ಬಂದವೊಲೆಸೆಗುಂ (ಯಶೋಚ. ೨-೨೧); ಮೇಳಿಸಿದ ಸಜ್ಜರದಿನೀಟಲುಜ್ಜುಗಂಗೆಯ್ಯ ವಿಜಯಕುಂಜರದ ಮಂಜೀರಸಿಂಜಿತಕ್ಕೆ ಪಕ್ಕಾಗಿಯಿಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೮-೧೯ ವ); ಮನಸಿಜನ ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರಶಾಲೆಯೋ ಕಾವದೇವನ ಪಟ್ಟದಾನೆಗಳ ಸಜ್ಜರವೊ . . . ಎನಲೆಸೆದುದಾ ಸೂಳೆಗೇರಿ (ಚಬಪು. ೧೦-೮). ಸೆಜ್ಜರ: ೩. ಸಜ್ಜೆ [ಪಾಠಾಂ. ಜ್ಜ] ರದಿಂ ಗಜರಾಜಿಯಶ್ವಮೆಟ್ಟುಜ ದನಿದೋಱಿದಾ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೯-೫೯).

[< ಪ್ರಾ. ಸಜ್ಜಾಹರ./ ತೆಲು. ಸಜ್ಜಾರ./ ಸಂ. ಶಯ್ಯಾಗಾರ]

ಸೆಜ್ಜೆ₁, ಸಜ್ಜೆ₁ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೃಣಧಾನ್ಯ: "ಧಾನ್ಯದೊಳ್ ಶಯ್ಯೆಯಲ್ಲೀ ಪೆಸರಕ್ಕು ಸಜ್ಜೆಯೆಂಬುದಕೆ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೮೮); ಸಜ್ಜೆಯನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪು ಜೋಳವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಬಿತ್ತಬೇಕು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೬೩). ಸಜ್ಜೆ₁: ರಾಗಿ ಗೋಧಿ ಜೋಳ ಸಜ್ಜೆಯ ಬೀಸ್ಕಾರ (ಏಕ್ಕವು. ೧೭-೬೭); ಸಾಮೆ, ನವಣೆ, ಸಜ್ಜೆ, ಹಾರಕ - ಇವು ಹೆಚ್ಚು ಆದಾಯಕರವಾದ ಪೈರುಗಳಲ್ಲ (ವ್ಯವಮ. ೪೪). [ದೇ. II ತೆಲು. ಸಜ್ಜೆ]

ಸೆಜ್ಜೆ₂, ಸಜ್ಜೆ₂ (ನಾ). ೧. ಹಾಸಿಗೆ; ತಲ್ಪ: "ಪಟ್ಟೆ ಸಜ್ಜೆಯನಲಾದರಿಪ ಶಯ್ಯೆಗೊಪ್ಪುವ ಪೆಸರ್" (ಶಬ್ದಕೆ. ೨೯); ಮೃತಕ ಸಜ್ಜೆಯೋಳಿರ್ದು . . . ಧ್ಯಾನಿಸು ತಿರ್ಪನ್ನೆಗಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೨೯-೧); ಪಿರಿಯ ಮರಂಗಳೆ ಮಾಡಮಾಗೆ ಪೊಳೆವೆಳದಳಿರ್ಗಳೆ ಸಜ್ಜೆಯಾಗೆ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೨೮). ೨. ಮಲಗುವ ಮನೆ; ಶಯ್ಯಾಗೃಹ: ಜನಜನನಿಯ ಸಜ್ಜೆಯನುಜ್ಜಲಂ ಮಾಡಲುಂ (ಆದಿಪು. ೭-೨೧ ವ); ಸಜ್ಜೆಯ ಕಾಪಿನವರ್ ಪರಿತಂದು ಶೋಧಿಸಿ ನೋಡಿ (ಪಂಚತಂ. ೧೩೧೦-೧೪); ತಿಂಗಳ ಪೆತ್ತ ತಂದೆ ವಾಡವಶಿಖಿಗಂ ನಿವಾಸಮಸುರಾರಿಯ ಸಜ್ಜೆ ಶುಭಂ ಮಹಾರ್ಣವಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೨-೩೮). ೩. ಮನೆಯ ಮಹಡಿಯಲ್ಲಿ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚಿರುವಂತೆ ಕಟ್ಟಿರುವ ಭಾಗ; ಉಪ್ಪರಿಗೆಯ ಮೊಗಸಾಲೆ: ಪ್ರೇಮದೊಳೆಸೆದುವು ನಾಟಕಶಾಲೆಯ ಕಾಮಿನಿಯರ ಸಜ್ಜೆಗಳು (ಕುಸವಿ. ೨೦-೩೮); ಸಜ್ಜೆಯಲ್ಲಿ ಹೆಂಗಸರು ನಿಂತು ನೋಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಚಂಗಾಳ್ಯ. ೫೫೮). ೪. ಆಧಾರ; ಆನಿಕೆ: 'ಸಜ್ಜೆಗೊಡು' ಪರಾ. ೫."ಸಂನ್ಯಾಸಿಯ ಉಪಕರಣ [ಕಂತೆ - ಕೌದಿ]" (ಜೀವಸಂ. ಕೋಶ): ವೇಷದೋಜೆಯ(ಯಿ)ಂ ಕೆಯ್ಕೊಂಡು ಸಜ್ಜೆಯಂ ಪಿಡಿದು ಪೊಲಲಂ ಪೊಱಮಟ್ಟು (ಜೀವಸಂ. ೫೯-೬೨ ವ). ೬. [ವೀಶೈ] ಇಷ್ಟಲಿಂಗವನ್ನು ಇಡುವ ಭರಣಿ; ಕರಡಿಗೆ; ಲಿಂಗವತ್ತಿಗೆ: ಸಜ್ಜೆ ಉಪ್ಪರಿಸಿ ಶಿವಲಿಂಗ ಕರಸ್ಥಲಕ್ಕೆ ಬರೆ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೧೦೬-೨೪೦); ಮಾರಾರಿ ಲಿಂಗಮಂ ಕಾಶಿಯೊಳು ಸಜ್ಜೆಯೊಳು ದಾರಂಗಳಿಂ ಹೊಲಿದು ಕಂಠದೊಳು ವಸ್ತ್ರದೊಳು . . . ಧರಿಸಿ (ಗುರುಬಾ. ೩-೪೯). ಸಜ್ಜೆ₂: ೧. ಏಂ ಮೆಱೆದಿರ್ದುದೊ ಸಜ್ಜೆಯಾಲಯಂ (ದಶಕು. ೮-೨೯೨); ಮೃಮರತಳಡವಿಯಾ ತೊಯ್ದ ನೆಲವುಲ್ಲಿನಾ ತರಗು ಸಜ್ಜೆಯಲಿ (ಚಕ್ರಾಂಗ. ೫೫-೨೮); ಅಲರ ಸಜ್ಜೆಯೊಳೊರಗಿ ತಂಗಾಳಿಗೆದೆಯೊಡ್ಡಿ . . . ಹಾಡಿ ಗೋಳಾಡುತಿಹೆ! (ಕವಿಕಾ. ೯-೧). ೨. ಸಜ್ಜೆಯ ಕಾಪಿನ ಬೆಸನಂ ಕುಡೆ ಪಡೆದು (ಪಂಚತಂ. ೧೯೪-೧೮); ಈಸುದಿನ ಪರಿಯಂತ ವಿಭವದ ವಾಸ ಸೊಬಗಿನ ಸಜ್ಜೆ (ತೊರರಾ. ೨-೨-೩೫). ೩. ಭೋಜನಶಾಲೆ ಮಂತಣಗೃಹ ಚೆಲ್ವಿಂದ ರಾಜಿಪ ಸಜ್ಜೆಯ ಸದನ (ಕುಸವಿ. ೨-೮೦); ತುದುಕಿ ಸಜ್ಜೆಗಳದರಿ . . . ವಾತಾಯನದ ಮಾರ್ಗವಿಡಿದು ಪೊರಮಟ್ಟನು (ಪಂಪಾರಾ. ೫-೬-೨೬); ಆ ಪಟ್ಟಣಾವು . . . ಮನೆಗಳು, ಉಪ್ಪರಿಗೆಗಳು, ಸಜ್ಜೆಗಳು ಉಳ್ಳದ್ದಾಗಿ (ಕೃವಾಚ. ೨೨೩). ೬. ಉರದ ಸಜ್ಜೆಯಲ್ಲಿ ಲಿಂಗವ ಧರಿಸಿದ ಮತ್ತೆ ಪರಸ್ತ್ರೀಯರ ಸಂಗವ ಬಿಡಬೇಕು (ಮೋಲಿಮ್ಮಾ. ೧೩೫-೩೨೨); ಶಿವದಾರ ಸಜ್ಜೆಗಳಳವಡುವೊಡೆ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೧೬-೨೩); ಸಜ್ಜೆಯಲಿ ಶಿವನ ಧರಿಸಿಪ್ಪ ಶರಣರ ಹೆಜ್ಜೆಯಲಿ ನಡೆಯೊ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೨೮೭). ೭. ಮನೆಯ ಗೋಡೆಯ ಹೊರಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮುಂಚಾಚಿದಂತೆ ಕಟ್ಟಿದ ಭಾಗ: ಸಜ್ಜೆ ಕೋಣೆಗೆ ಚೆಂದ ಗೆಜ್ಜೆ ಕುಣಿತಕೆ ಚೆಂದ (ಗಂಚಾಪ. ೯೪-೫೬). [< ಪ್ರಾ. ಸಜ್ಜಾ, ಸಿಜ್ಜಾ./ ಸಂ. ಶಯ್ಯಾ]

ಸೆಜ್ಜೆಗದ್ದೆ (ನಾ). ಸಜ್ಜೆಯನ್ನು ಬೆಳೆಯುವ ಗದ್ದೆ: ನಿವೇದ್ಯಕ್ಕೆ ಸಜ್ಜೆಗದ್ದೆ ಒನ್ನು ಮತ್ತಲು (ಎಕ. VIII. ಸೊರಬ. ೪೬೬-೧೬; 939); ಕೆರೆಯ ಕೆಳಗೆ ಗುಣೆಗಗಳೆಯೊಳ್ಮಮ್ಮ ೫೦ ಸಜ್ಜೆಗದ್ದೆ ಮತ್ತ ೧ ಕಮ್ಮ ೨೫ (ಎಕ. VIII. ಸೊರಬ.೧೮೪-೨೩; 1033).

[ಸಜ್ಜೆ₁ + ಗದ್ದೆ (< ಗಟ್ಟೆ)]

ಸೆಜ್ಜೆಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ಆಧಾರವಾಗಿಸು; ಆನಿಸು: ಚಿತ್ರಮಂ ವಿಸ್ಮಯಮಯರಸದಿಂ ನಾಂದುತುಂ ಸಜ್ಜೆಗೊಟ್ಟಂಗಯ್ಯಂ ಗಲ್ಲಕ್ಕೆ (ಲೀಲಾವ. ೩-೭೧). [ಸಜ್ಜೆ₂ + ಕೊಡು₁]

ಸೆಜ್ಜೆಗೊಳಿಸು, ಸಜ್ಜೆಗೊಳಿಸು₁ (ಕ್ರಿ). ಮಲಗಿಸು; ನಿದ್ರೆಮಾಡಿಸು: ಆ ಪರಮನನು ಮಜ್ಜನಗೊಳಿಸುವರು ಸಜ್ಜೆಗೊಳಿಸುವರು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩೩-೧೧೫). ಸಜ್ಜೆಗೊಳಿಸು₁: ಚತುರ ನಿಜಸಖಿ ಸಜ್ಜೆಗೊಳಿಸಿ ಸಮಸ್ತರನು ತೀದು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೯-೪).

[ಸಜ್ಜೆ₂ + ಕೊಳ್₁ + - ಇಸು₁]

ಸೆಜ್ಜೆದುಂಬು (ಕ್ರಿ). ಕರಡಿಗೆ ತುಂಬು; ಲಿಂಗದ ಭರಣಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸು: ನವಪರಿಮಳದ ಬಿರಿಮುಗುಳ್ಗಳನವಿಕಳಾತ್ಮನು ಸಜ್ಜೆದುಂಬಲು ತವಕದಿಂ ತವೆ ಕೊಯ್ದುಕೊಂಡಾ ಮದಕರಿಯ ಮುಂದೆ (ಬಸಪು. ೨೨-೯). [ಸಜ್ಜೆ₂ + ತುಂಬು₁]

ಸೆಜ್ಜೆಮನೆ 'ಸಜ್ಜೆವನೆ' ನೋ.

ಸೆಜ್ಜೆಮಾಡ 'ಸಜ್ಜೆವಾಡ' ನೋ.

ಸೆಜ್ಜೆಯೋವರಿ (ನಾ). ಮಲಗುವ ಕೋಣೆ; ಶಯ್ಯಾಗೃಹ: ಎಮ್ಮ ಸಜ್ಜೆಯೋವರಿಯಲಿ ಕಳ್ಳಂ ಪೊಕ್ಕು ಪುಡಿಕೆಯಂ ತೆಗೆದು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೨೩-೧೯); ಮಿಣ್ಣನೆ ಹೊಕ್ಕನಾತನ ಸಜ್ಜೆಯೋವರಿಯ (ಹುವ್ವಾಗ. ೯-೨೬). [ಸಜ್ಜೆ₂ + ಓವರಿ]

ಸೆಜ್ಜೆರ 'ಸಜ್ಜಾರ' ನೋ.

ಸೆಜ್ಜೆವನೆ, ಸಜ್ಜೆಮನೆ, ಸಜ್ಜೆವನೆ, ಸೆಜ್ಜೆಮನೆ (ನಾ). ಮಲಗುವ ಮನೆ; ಶಯ್ಯಾಗೃಹ: "ಸಜ್ಜೆವನೆ, ಪಟ್ಟೆವನೆ — ಈ ೨ ಶಯ್ಯಾಗೃಹಂ" (ಕಕಾ. ೬೦-೩೧೬); ಪುಷ್ಪಾವಳಿಯೆಂಬ ಸಜ್ಜೆವನೆಯಿಂದಂ ಜೀಮೂತಮೆಂಬ ಮಜ್ಜನನಿಕೇತನದಿಂದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೮೪ ವ); ಅಮೃತಾಂಭೋನಿಧಿಯಪ್ಪ ಸಜ್ಜೆವನೆಯೊಳ್. . . ಕಮಳಾವಲ್ಲಭನಿರ್ದು (ಎಕ. XI. ದಾವಣ. ೩೫-೪; ಸು. 1160); ಪರಿತಂದು ಸಜ್ಜೆವನೆಯ ಸಿರಿಮುಂಚಿಡೊಳ್ ಕುಳ್ಳಿರ್ದು (ಗಿರಿಕ. ೨-೧೦೫ ವ). ಸಜ್ಜೆಮನೆ: ಪವಡಿಸು ಪರಮಾತ್ಮನೆ . . . ಕುಂದಣದಿ ರಚಿಸಿದ ಸಜ್ಜೆಮನೆಯಲ್ಲಿ (ಪುರಂದ. ೩-೧೩೦-೧); ಉಪ್ಪರಿಗೆಗಳು, ಸಜ್ಜೆಮನೆಗಳು . . . ಹಜಾರಗಳು (ಕೃವಾಚ. ೧೬೪). ಸಜ್ಜೆವನೆ: ನಿಮ್ಮಡಿಗಳಂ ನೋಡಲಾಸ್ಥಾನಮಂಟಪಕ್ಕೆ ಬಂದು ಕಾಣದೆ ಸಜ್ಜೆವನೆಯಂ ನೋಡಿಯಲ್ಲಿಯು ಕಾಣದೆ (ದಶಕು. ೪-೧೪ ವ); ನುಣ್ಣರದ ತಾಯ್ಮನೆಯನಿಸಿದುದು ಸಜ್ಜೆವನೆಯಂದು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೬-೬೭); ಆರೊಳಮೇನುಮನಾಡದೆ ನೋಡದೆ ಸಜ್ಜೆವನೆಗಾಗಿ ಪೋಪುದುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೯-೧೧). ಸೆಜ್ಜೆಮನೆ: "ಸಜ್ಜ[ಪಾಠಾಂ. ಶಯ್ಯ]ಮನೆಗಳೊಳ್ ಪಕ್ಕೆ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೮೦). [ಸಜ್ಜೆ₂ + ಮನೆ]

ಸೆಜ್ಜೆವಳ, ಸಜ್ಜೆವಳ, ಸಜ್ಜೆವಳ್ಳ, ಸೆಜ್ಜೆವಾಳ (ನಾ). ೧. ಮಲಗುವ ಮನೆಯ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕ; ಶಯ್ಯಾಗಾರದ ಪರಿಚಾರಕ: "ಸಜ್ಜೆವಳನೆಂದು ಶಯ್ಯಾಗೃಹ ರಕ್ಷಕಂ" (ಕಕಾ. ೬೧-೩೪೮); ಸೂರ್ಯಕಾಂತದ ಧೂಪಗುಂಡಿಗೆಯೊಳೆಳವಜೆಯದೆ ಸಜ್ಜೆವಳನಿಕ್ಕಿದ ಕೇಶಸಂಸ್ಕಾರ ಕಾಳಾಗರುಧೂಪಂ (ಆದಿಪು. ೫-೨೨ ವ); ಸೆಜ್ಜೆವಳರ್ ಬಾಣಸಿಗರ್ ಮಜ್ಜನವಳರ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೨-೫೬); ಸಜ್ಜೆವಳರಂ . . . ಮಧುರೋಕ್ತಿಗಳಿಂ ಸಂತಸವಡಿಸುತ್ತ (ಚಿಕವಂ. ೭೪-೮). ಸಜ್ಜೆವಳ: ೧. "ಸಜ್ಜೆವಳಂ ಶಯನಗೃಹವ ರಕ್ಷಿಸುವಾತಂ" (ಕವಿಕಂ. ೧೫೭); ಪಡೆವಳರ ಸ[ಪಾಠಾಂ. ಸೆ]ಜ್ಜೆವಳ ಗಂಧಿಗ . . . ಕಂಚುಗಾಱರ ಕೇರಿ ಮೆಱೆದಿಹವು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨-೮). ಸೆಜ್ಜೆವಳ್ಳ: ೧. ಪಡೆವಳ್ಳಂ ಮಡಿವಳ್ಳಂ ಸಜ್ಜೆವಳ್ಳಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೩೨೬); ಸಜ್ಜೆವಳಂ, ಸೆಜ್ಜೆವಳ್ಳಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೪೨೩ ವೃತ್ತಿ).

೨. ಒಂದು ಮನೆತನದ ಹೆಸರು: ಮಹಾಪ್ರಧಾನ ಸಜ್ಜೆವಳ್ಳ ಪದ್ಮನಾಭದೇವ (ಅರ್ಥಾಪ. ೧-೧೨೦ ವ). **ಸೆಜ್ಜೆವಾಳ:** 'ಸಜ್ಜೆವಾಳುಕ' ಪರಾ. [ಸಜ್ಜೆ$_2$ + - ವಳ]

ಸೆಜ್ಜೆವಳಿಗೆ (ನಾ). = ಸಜ್ಜೆವನೆ: ಪುರವನಿತೆಯರು ನೋಳ್ಪೊಡೆ ಸಜ್ಜೆವಳಿಗೆ ಮಂದಿರಗಳ ಮಚ್ಚನೇಱಿದರು (ಕಂಸವಿ. ೨೨-೧೦೦). [ಸಜ್ಜೆ$_2$ + ಮಳಿಗೆ (< ಮೞಿಗೆ)]

ಸೆಜ್ಜೆವಳ್ತಿ (ನಾ). ಮಲಗುವ ಮನೆಯ ಸೇವಕಿ; ಶಯ್ಯಾಗೃಹದ ರಕ್ಷಕಿ: ಘಟ್ಟವಳ್ತಿ, ಸಜ್ಜೆವಳ್ತಿ (ಶಮದ. ೨೦೮ ಪ್ರಯೋ); ಸೇವಿಸುತ್ತಿರೆ ಸೆ [ಪಾಠಾಂ. ಸ]ಜ್ಜೆವಳ್ತಿಯರ್ ಕೆಲಬಲದೊಳ್ (ಶಾಪುರಾ. ೧೫-೪೯). [< ಸಜ್ಜೆವಳ + - ತಿ$_1$ (< - ಇತ್ತಿ)]

ಸೆಜ್ಜೆವಳ್ಳ 'ಸಜ್ಜೆವಳ' ನೋ.

ಸೆಜ್ಜೆವಾಡ, ಸಜ್ಜೆಮಾಡ (ನಾ). ಮೊಗಸಾಲೆಯಿರುವ ಮಹಡಿಮನೆ: ದೀಪಕಾಂತಿಗ ತನುಕಾಂತಿ ಮಾರ್ಮಲೆಯೆ ಪೊಕ್ಕಳಿಳಾನುತೆ ಸಜ್ಜೆವಾಡಮಂ[ಪಾಠಾಂ. ಶಯ್ಯೆಗೇಹಮಂ] (ಜಗವಿ. ೨-೬೩). **ಸೆಜ್ಜೆಮಾಡ:** ಪೌರನಾರಿಯರ್ ಗಡಣದೆ ಸಜ್ಜೆಮಾಡದೆಡೆಗೆಯ್ದಿ ವೃಷೇಂದ್ರನನಂದು ನೋಡಿದರ್ (ವೃಷವಿ. ೫-೮). [ಸಜ್ಜೆ$_2$ + ಮಾಡ$_1$]

ಸೆಜ್ಜೆವಾಳ 'ಸಜ್ಜೆವಳ' ನೋ.

ಸೆಜ್ಜೆವಾಳುಕ (ನಾ). = ಸಜ್ಜೆವಳ: ಮಜ್ಜನಿಗನವಸರಿಗ . . . ಸಜ್ಜೆವಾಳುಕನುಭಯಭಾಸಿಕ (ಕೊಣ್ಣಾಟ. ೨೧೦). [ಸಜ್ಜೆವಾಳ (< ಸಜ್ಜೆವಳ) + - ಉಕ (<- ಉಗ)]

ಸೆಟಕೊಳ್ಳು 'ಸೆಟೆಗೊಳ್ಳು' ನೋ.

ಸೆಟಗೊಳ್ಳು 'ಸೆಟೆಗೊಳ್ಳು' ನೋ.

ಸೆಟವಿ$_1$ (ನಾ). ಸೆಟೆಯುವ ಸ್ವಭಾವದವಳು; ಜಂಭಗಾರ್ತಿ; ದುರಹಂಕಾರಿ: ಅಷ್ಟು ತಿಳೀಬಾರದು ಆ ಸೆಟವಿಗೆ (ಜವಾ. ೧೬). [< ಸೆಡೆ$_1$]

ಸೆಟವಿ$_2$, ಶಟವಿ, ಸಟವಾಯಿ (ನಾ). ೧. ಮಕ್ಕಳು ಹುಟ್ಟಿದ ಆರನೆಯ ದಿನ ಪೂಜಿಸುವ ದೇವತೆ; ಮಾನವರ ಹಣೆಯ ಬರಹವನ್ನು ಬರೆಯುವವಳೆಂದು ನಂಬಲಾದ ಒಬ್ಬ ಗ್ರಾಮದೇವತೆ: ಸೆಟವಿದೇವಿಯ ನೆನೆದು ಮುಡಿಪು ಕಟ್ಟಿದಳೆಂದು (ಕನ್ನಜಾ. ೧೯೦); ಸೆಟವಿಯ ಬರಹಕ್ಕಿಂತ ಅದರಲ್ಲಿಯ ಸಾಹೇಬರ ಬರಹವು ಬಹಳ ಜೋರಾಗಿರುವುದೆಂದು ಆತನ ನಂಬುಗೆ (ಜೀವಪ್ರ. ೧೮). **ಶಟವಿ:** ೧. ಅದೃಷ್ಟವನ್ನು ಬದಲಾಯಿಸಿದ ಹಾಗೆ ಈ ಕೆಲಸ 'ಶಟವಿ'ಯ ಬರವಣಿಗೆಯನ್ನೇ ಅಳುಕಿಸಿದ ಹಾಗೆ ಈ ಕೆಲಸ (ಬನು. ೧೨೦); ತೆಲಗು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು . . . ಇವರೊಳಗೆ ಹಡೆದ ಮೇಲೆ ಕೂಸಿನ ಹೊಕ್ಕಳ ಹುರಿಯನ್ನು ಹುಗಿಯದೆ ಬಾಣಂತಿಯ ಕೋಣೆಯಲ್ಲಿ ವೂಣಗಿಸುವರು. ಐದನೇ ದಿವಸ ಮಧ್ಯಾಹ್ನದಲ್ಲಿ ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಬೀಸುವ ಕಲ್ಲು ಇಟ್ಟು ಶಟವಿಯ ಪ್ರತಿಮೆಯನ್ನೂ ಹೊಕ್ಕಳ ಹುರಿಯನ್ನೂ ಇರಿಸಿ ಪೂಜಿಸುವರು (ಕಭಾಗ. ೮೩). ೨. ಒಂದು ಕ್ಷುದ್ರದೇವತೆ: ಜೋಕುಮಾರ ಕರಿಯಾ ಶೀರಿಯಾ ಶಟವಿ ಗುಳ್ಳಕೆ ಪೊಳಕಾಯಿ ಅಗಸರ ಮನೆ ಕೊಡತಿ ಹೊಲ್ಲಿ . . . ಜಂಪೆ ಜಡದೈವ (ವಿಸಾಪು. ೫೮-೨). **ಸಟವಾಯಿ:** ೧. ಅಥಣಿಯ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ . . . ಬ್ರಹ್ಮನಾಥ, ಸಟವಾಯಿಯೆಂದೆರಡು ಗುಡಿಗಳುಂಟು . . . ಸಟವಾಯಿಯನ್ನು ಮಕ್ಕಳು ಹುಟ್ಟಿದ ಬಳಿಕ ಮೂರು ತಿಂಗಳಿನವರೆಗೆ ಪೂಜಿಸುವರು (ಕಭಾಗ. ೫೦೨). [<— ಮರಾ. ಸಟವಾಈ, ಸಟವಿಡಿ / ಸಂ. ಷಷ್ಠೀ]

ಸೆಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸೆಟೆಯುವಂತೆ ಮಾಡು; ನೇರಗೊಳಿಸು: ಎದೆ ಸೆಟಿಸಿ ನೋಡುತ್ತ . . . ಬಾಗಿಲು ಬಡಿಯುವವನು (ಪ್ರತಿಬಿಂ. ೩). [ಸೆಟೆ$_1$ (< ಸೆಡೆ$_1$) + - ಇಸು$_3$]

ಸೆಟೆ$_1$ 'ಸೆಡೆ$_1$' ನೋ.

ಸೆಟೆ$_2$ 'ಸೆಡೆ$_2$' ನೋ.

ಸೆಟೆಗೊಳ್ಳು, ಸೆಟಕೊಳ್ಳು, ಸೆಟಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ೧. ನಿಮಿರು; ನೆಟ್ಟಗಾಗು: ಚಳಿಗೆ ಕೈಕಾಲುಗಳ ರೋಮಗಳೆಲ್ಲ ಸೆಟೆಗೊಂಡಿವೆ (ರೂಢಿ). **ಸೆಟಕೊಳ್ಳು:** ೨. ಸಿಟ್ಟಾಗು; ಕೋಪಗೊಳ್ಳು: ಅದಕ್ಕೇನು ಅಷ್ಟು ಸಿಟ್ಟು . . . ಅಲ್ಲಿ ಹೋಗಿ ಸೆಟಕೊಂಡು ಕೂತಿದೆಯಲ್ಲಾ! (ಗಂಗಾವ. ೪). ೩. ಬೀಗು; ಗರ್ವಿಸು: ತನ್ನ ಪ್ರಶಂಸೆ ಕೇಳಿ ಕಾಗೆಯು ತಾನು ಯಾರು ಎಂಬ ಎಚ್ಚರ ಮರೆತು ಸೆಟಕೊಂಡು . . . ಗಾಯನಕ್ಕೆ ಆರಂಭಮಾಡಿತು (ಮುಬಬು. ೬-೧೨). **ಸೆಟಗೊಳ್ಳು:** ೨. ಏನೋ ನಿಮಿತ್ತದ ಮೂಲಕ ಸೆಟಗೊಂಡ ಗಂಡ (ಕನ್ನಜಾ. ೧೨೨); ಸೆಟ್ಟರ ಹುಡುಗ ಸೆಟಗೊಂಡ್ಹೋದಾ (ಸಹೋ. ೯೩-೨).
[ಸೆಟೆ$_1$ (< ಸೆಡೆ$_1$) + ಕೊಳ್ಳು$_1$ (< ಕೊಳ್$_1$)]

ಸೆಟೆಬೇನೆ (ನಾ). ಸ್ನಾಯುಗಳು ಸೆಡೆತುಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ; ಧನುರ್ವಾಯು: ಚೀರಿ ಮೈಸೆಟಸಿ ಕಳೆಗುಂದಿ ಸೆಟೆಬೇನೆ ತೋರಿಸಿತು (ಕನ್ನಜಾ. ೧೪೯); ಇವನಿಗೆ ಸೆಟೆಬೇನೆ (ಧನುರ್ವಾಯು) ಬರಲಿ ಎಂದು ಅಳತೊಡಗಿದಳು (ಬೀರಬ. ೪೬).
[ಸೆಟೆ$_1$ (< ಸೆಡೆ$_1$) + ಬೇನೆ]

ಸೆಟೆಮಾತು (ನಾ). ಅಹಂಕಾರದ ಮಾತು; ಗರ್ವದ ನುಡಿ: ನಟರಾಯ ತಾನೆಂದು ಕಟುಮದವು ಅಚ್ಯುತಗೆ ಸೆಟೆಮಾತು ಕೇಳಿ ಚೌಡಯ್ಯ . . . ಕುಣಿದು ತೋರಿಸಲು (ಕನ್ನಜಾ. ೨೯೧). [ಸೆಟೆ$_1$ (< ಸೆಡೆ$_1$) + ಮಾತು$_1$]

ಸೆಟೆಯ (ನಾ). ಸೆಡೆತುಕೊಂಡವನು; ಅಹಂಕಾರಿ; ಗರ್ವಿಷ್ಠ: ಅವರ ಶಾಂತಮುಖಮುದ್ರೆಯನ್ನೂ ಸಾತ್ವಿಕಗುಣವನ್ನೂ ಕಂಡು ಎಂತಹ ಸೆಟೆಯನಾದರೂ ಮಣಿಯಲೇಬೇಕು (ಬಳುಮ. ೩೦). [ಸೆಟೆ$_1$ (< ಸೆಡೆ$_1$) + - ಅ$_7$]

ಸೆಟೆರೋಗ (ನಾ). = ಸೆಟೆಬೇನೆ: ಸೆಟೆರೋಗವು ಕ್ಲಾಸ್ಟ್ರಿಡಿಯಂ ಟೆಟಾನಿ ಎಂಬ ರೋಗಾಣುವಿನಿಂದ ಬರುತ್ತದೆ (ಕಲನೋ. ೬೨). [ಸೆಟೆ$_1$ (< ಸೆಡೆ$_1$) + ರೋಗ]

ಸೆಟ್ಟಪಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಸೆಟ್ಟಪಯ್ಯ (ಎಕ. II, ४೧४; 950).
[ಸೆಟ್ಟಪ$_1$ + ಅಯ್ಯ$_1$]

ಸೆಟ್ಟಿ, ಶೆಟ್ಟಿ (ನಾ). ೧. ವ್ಯಾಪಾರಿ; ಶ್ರೇಷ್ಠಿ: ಆ ನಾಡೊಳ್ ಸಾರ್ಥಾಧಿಪತಿ ನಂದಿಮಿತ್ರನೆಂಬೊಂ ಸೆಟ್ಟಿ ಸಾರ್ಥಂಬೆರಸು ಪರದಿಂಗೆ ಪೋಗುತ್ತ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೬೩-೨೧); ಸೆಟ್ಟಿಯ ಬಳ್ಳಂ ಕಿಡಿದು (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೭೫); ಹೇರಿನ ಸೆಟ್ಟಿಗಳು ತಾನೊಬ್ಬರೊಬ್ಬರನು ಕರೆದು (ಬಸವಪು. ೯-೮); ಪಟ್ಟೆಚೀನಾಂಬರಗಳನು ಸೃಷ್ಟೀಶನ ಮೈಭೋಗಕೆ ತಂದೀವ ಸೆಟ್ಟಿಗಳು (ಕಸಾವಿ. ೨೫-೧೨೧). ೨. ಮುಖಂಡ; ಮುಖ್ಯಸ್ಥ: ನಾನು ನಿನ್ನೆಮೊನ್ನೆಯ ಸೆಟ್ಟಿಯನ್ನು ರಾಜಾಧಿರಾಜನೆಂದು ಒಪ್ಪಿಸುವೆನೆಂದು ಬಗೆದಿದ್ದೀಯಾ? (ಬಾಣಾ. ೬೨೮). **ಶೆಟ್ಟಿ:** ೧. ದಲಾಲೀವ್ಯಾಪಾರಸ್ಥರಾದ ಓರ್ವ ಶೆಟ್ಟರ ಗುರುತಾಗಿತ್ತು (ಗುಮಾಯು. ೧೨೬); ನಾನಾತರದ ಜನರು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು, ಶೆಟ್ಟರು, ಗೌಡರು (ರಾವಮಾನ. ೧೧೦); ಶೆಟ್ಟಿ ಬಿಟ್ಟಲ್ಲೇ ಪಟ್ಟಣ (ಗಾದೆ). [< ಸಂ. ಶ್ರೇಷ್ಠಿನ್]

ಸೆಟ್ಟಿಕಾತಿ (ನಾ). ಸೆಟ್ಟರ ಹೆಂಗಸು; ವೈಶ್ಯಸ್ತ್ರೀ: ದೊಡ್ಡ ಸೆಟ್ಟಿಕಾತಿಯ ಪಟ್ಟವಳಿಯ ಬೇಕು (ಶಿವಗೀ. ೧೪೬-೯೨೮). [ಸೆಟ್ಟಿ + - ಕಾತಿ$_3$]

ಸೆಟ್ಟಿಕಾರ 'ಸೆಟ್ಟಿಕಾಱ' ನೋ.

ಸೆಟ್ಟಿಕಾಱ, ಶೆಟ್ಟಿಗಾರ, ಸೆಟ್ಟಿಕಾರ (ನಾ). = ಸೆಟ್ಟಿ ೧: ಬಸುರೂರ ಸೆಟ್ಟಿಕಾಱ ಮಾದಂಣಸೆಟ್ಟಿ ಕೊಟ್ಟ ಶಿಲಾ ಶಾಸನದ ಕ್ರಮ (ಸೌಇ. IX-ii, ४೨೩-೧೧; 1400); ನಖರದವೊಳಗೆ ಸೆಟ್ಟಿಕಾಱ ಮಾಣಕಣಸೆಟ್ಟಿ . . . ಯಿಂತಿವರು ಧರ್ಮ್ಮಸಾಕ್ಷಿಗಳು (ಕಇ. I. ೫೮-೨೬; 1446). **ಶೆಟ್ಟಿಗಾರ:** ಎಲೆ ಶೆಟ್ಟಿಗಾರನೆ ನಿನ್ನ ಅಭೀಷ್ಟೆಯಂತೆ ಋಣವಂ ತೀರಿಸಿಕೊ (ಶರಲೀ. ೧೮೫). **ಸೆಟ್ಟಿಕಾರ:** ಈ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಪ್ರಭು ಪಂಚಮತಿ ಸ್ಥಾನ ನಗರ ನಾಲ್ವತ್ತೊಕ್ಕಲುಂ ನಾಲ್ಕೂರ ಸೆಟ್ಟಿಕಾರರು (ಕಇಅ. ೧೯-೧-೬೬; 1127); ಬಟ್ಟಕಳದ ಸೆಟ್ಟಿಕಾರರೊಳು ಮುಖ್ಯ (ಎಕ. VIII, ನಾಗರ. ೫೫-೮೫; 1560). [ಸೆಟ್ಟಿ + - ಕಾಱ]

ಸೆಟ್ಟಿಕಾಱಿತಿ (ನಾ). ಸೆಟ್ಟರ ಹೆಂಗಸು; ವೈಶ್ಯಸ್ತ್ರೀ: ಪಟ್ಟಣದ ಪಾಳೆಯದೊಳಗೆ ವ್ಯವಹರಿಸುತಿರ್ಪ ಸೆಟ್ಟಿಕಾಱಿತಿಗೆ ಒಬ್ಬ ಹುಟ್ಟುಗುರುಡನು ಗಂಡನಾಗಿದ್ದನು (ಸಿದ್ಧೇವ. ४೬-೧೨೦). [ಸೆಟ್ಟಿಕಾಱ + - ಇತಿ$_1$ (< - ಇತ್ತಿ)]

ಸೆಟ್ಟಿಗ (ನಾ). ವ್ಯಾಪಾರಿ; ಸೆಟ್ಟಿ : ವಿಜಸೆಟ್ಟಿಗರಾ ದಮ್ಮನಾಯ್ಯನ್ (ಎಇ. IX, ೨೬-೧೩; 800); ಜಟ್ಟಿಗ ಗೀತಪಾಠಕರು ಸೆಟ್ಟಿಗ ಬಲುಚಿನ್ನವರದರು (ಮೋಹತ. ೩೬-४೩).
[ಸೆಟ್ಟಿ + - ಗ$_2$]

ಸೆಟ್ಟಿಗುತ್ತ (ನಾ). ವ್ಯಾಪಾರೀಸಂಘ ಮತ್ತು ಅದರ ಸದಸ್ಯ: ವಂಶಪ್ರತಿಕುಡುವರಾಗಿ ಇದಾಗವೞಿ ಗದ್ದೆ ಸೆಟ್ಟಿಗುತ್ತ ನಾಡಗಾವುಣ್ಡನು ಎತ್ತಿಕೊಳುವರ್ (ಎಕ. III (R), ನುಜನ, ೨४೧-೧೫; 1027); ಎರಡಱುನೂಱಱಂಟುಂ ಪಟ್ಟಣದ ಸೆಟ್ಟಿಗುತ್ತರುಂ (ಕೊಪ್ಪಾಶಾ. ೧೫-೮೫; 1186); ಶಶಾಂಕನೊಲವಿಂದಂ ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮಕ್ಕೆ ಮಾಡಿದ ಮರ್ದಂ ಪಡೆವುಬ್ಬುಗಂದಳಿವರಂತಾ ಸೆಟ್ಟಿಗುತ್ತರ್ಕಳೊಳ್ (ದಶಕು. ೧-೩೯). [ಸೆಟ್ಟಿ + ಗುತ್ತ?]

ಸೆಟ್ಟಿಗೇಹ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಸೀಮಾನ್ತರಂ ಪಡುವಾಯ್ಯಾವೇರಿಯ ಸೆಟ್ಟಿಗೆಱೆ (ಎಕ. IV. ಶ್ರೀರಂಗ. ೧೬೦-೨೬; ಸು. 900). [ಸೆಟ್ಟಿ + ಕೆಱೆ]

ಸೆಟ್ಟಿತಿ 'ಸೆಟ್ಟಿತ್ತಿ' ನೋ.

ಸೆಟ್ಟಿತ್ತಿ, ಸೆಟ್ಟಿತಿ, ಸೆಟ್ಟಿತ್ತಿ (ನಾ). ೧. = ಸೆಟ್ಟಿಕಾಜಿತಿ: ಬನ್ನಿದತ್ತನು ಸೆಟ್ಟಿತ್ತಿದೆವಿಯಬ್ಬೆಯು ನಿಱಿಸಿ (ಎಕ. VI, ಮೂಡಗ. ೧೯-೯; 1025?). **ಸೆಟ್ಟಿತಿ** : ೧. ನೋಡಾ ಎಮ್ಮ ಸೆಟ್ಟಿತಿ ಜಯಾವತಿ ಬೆಸಲೆಯಾದಳ್ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೭-೧೨); ಚಂದನೆಯ ಚೆಂದಮಂ **ಸೆಟ್ಟಿತಿ ದಿಟ್ಟಿಸಿ ನೋಡಿ** (ವರ್ಧಮಾ. ೧೫-೩೩ ವ). **೨. ಸೆಟ್ಟಿಯ ಹೆಂಡತಿ: ಗಂಡುಕೂಸಂ** ಕಂಡೆತ್ತಿಕೊಂಡು ಪೋಗಿ ತನ್ನ ಸೆಟ್ಟಿತಿಗೆ ಕೊಟ್ಟೊಡೆ (ಜೀವಸಂ. ೩೧-೬). **ಸೆಟ್ಟಿತ್ತಿ**: ೧. ಸಾದಿ ಸತ್ತು ದಿವನೇಱಿದಾ ಸೆಟ್ಟಿತ್ತಿಯ ಮಗಳ ಗಣ್ಣ (ಎಕ. II, ೩೯೧-೧೭; 584?). [ಸೆಟ್ಟಿ + - ಇತ್ತಿ]

ಸೆಟ್ಟಿವಟ್ಟ (ನಾ). ವ್ಯಾಪಾರಸ್ಥರ ಮುಖಂಡನ ಪದವಿ; ರಾಜಶ್ರೇಷ್ಠಿಯ ಪಟ್ಟ: ಸೆಟ್ಟಿವಟ್ಟಮಂ ಕಟ್ಟಿಸಿಕೊಂಡಲ್ಲಿಯೆ ರಾಜಶ್ರೇಷ್ಠಿಯಾಗಿ (ಜೀವಸಂ. ೫೯-೧೭); ಈ ನೆಲದೊಳ್ ಮುನ್ನಿನ ಸೆಟ್ಟಿವಟ್ಟಮನೆ ಕಣ್ಣಂಬಾದಂ (ಎಕ. V, ಅರಸೀ. ೨೦-೨೨; 1254).

ಸೆಟ್ಟಿವಟ್ಟದನ್ = ಸೆಟ್ಟಿಪಟ್ಟವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು; ರಾಜಶ್ರೇಷ್ಠಿ: ಕಿಱುಬರಲ್ಲಂ ಪಂಡಿತರ್ ಸೆಟ್ಟಿವಟ್ಟ [ಪಾಠಾಂ. ಲ್ಲಿ]ದರಲ್ಲಂ ಕಡುಚಾಗಿಗಳ್ (ಅನಂಪು. ೧೧-೧೨). [ಸೆಟ್ಟಿ + ಪಟ್ಟ]

ಸೆಟ್ಟಿವಟ್ಟಂಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ರಾಜಶ್ರೇಷ್ಠಿಯ ಪಟ್ಟವನ್ನು ಕಟ್ಟು: ಕೂಸಿಂಗೆ ಸೆಟ್ಟಿವಟ್ಟಂಗಟ್ಟಿ ಪರಸಿ ಸೇಸೆಯನಿಕ್ಕಿ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೭-೨೫); ನಿರ್ವೇಗಮಾಗಿ ಕುಬೇರಕಾಂತಂಗೆ ಸೆಟ್ಟಿವಟ್ಟಂಗಟ್ಟಿ . . . ಬೀಱೆಗೊಂಡು (ಚಾವುಂಪು. ೬೧). [ಸೆಟ್ಟಿವಟ್ಟ + ಕಟ್ಟು₁]

ಸೆಟ್ಟಿವಾಳ (ನಾ). = ಸೆಟ್ಟಿಗುತ್ತ: ಕಿಸುವ ಹಲಮಾ ಸೆಟ್ಟಿವಾಳರು [೦] ಕಲಿದೇವಸೆಟ್ಟಿಯುಂ (ಎಇ. XIX, ೧೧೬-೨೯; 1134). [ಸೆಟ್ಟಿ + - ವಾಳ₃ (<- ವಳ)]

ಸೆಟ್ಟಿವಾಱು (ನಾ). = ಸೆಟ್ಟಿವಟ್ಟ (?): ತನ್ನ ಮಗಳುಮಂ ಸರ್ವಸ್ವಮುಮಂ ಸೆಟ್ಟಿವಾಱುಮಂ ಜಿತಶತ್ರುಗೆ ಕೊಟ್ಟು (ಚಾವುಂಪು. ೮೦). [ಸೆಟ್ಟಿ + ಬಾಱು₂ (< ಬಾಱ್₃)]

ಸೆಟ್ಟಿವಾೞ್ಕೆ (ನಾ). = ಸೆಟ್ಟಿವಟ್ಟ (?): ಭದ್ರಮಿತ್ರಂಗೆ ಸತ್ಯಘೋಷನೆಂಬ ಪೆಸರುಮಂ ಸೆಟ್ಟಿವಾೞ್ಕೆಯುಮಂ ಕೊಟ್ಟು (ಚಾವುಂಪು. ೧೫೬). [ಸೆಟ್ಟಿ + ಬಾೞ್ಕೆ]

ಸೆಟ್ಟು₁ 'ಸಟ್ಟುಗ₁' ನೋ.

ಸೆಟ್ಟು₂ (ನಾ). ಬೀಜ ತೆಗೆದು ಒಣಗಿಸಿಟ್ಟ ಕಾಯಿ; ಚಟ್ಟು: ನಲ್ಲಿಯ ಸೆಟ್ಟು ಬಾಳಮಸಿತಾಂಜನ ವೊಳ್ಳಿಹ ಮುಸ್ತ (ಅಟ್ಲಮ.೧೧-೬೩). [< ಚಟ್ಟು₁]

ಸೆಟ್ಟೆ (ನಾ). ೧. ಮೆಕ್ಕಲುಮಣ್ಣು; ಗೊಬ್ಬರ: ನಮ್ಮ ಗದ್ದೆಗಳಿಗೆ ನಾವು ಸೆಟ್ಟೆಹೊತ್ತರೆ ಅವಮಾನವೇನಿಲ್ಲ (ಸ್ವಪ್ನಪೂ.೧೫೪); ಸೆಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಹೊತ್ತು ತಂದು . . . ಮಡಿಗದ್ದೆಗಳಿಗೆ ಹಾಕಬಹುದು (ಮರಮ. ೧೨). ೨. (ಆಲಂ) ವ್ಯರ್ಥವಾದ ಮಾತು: ಕೊಬ್ಬುಮಾತಿನ ಸೆಟ್ಟೆ ಸಾಕು ನಿಲ್ಲಿಸು (ಕೋಟಿಚೆನ್ನ. ೧೨೨). [ದೇ. II ತಮಿ. ಚೆಟ್ಟೆ₄; ಮಲ. ಚಟ್ಟ; ತುಳು. ಸದ; ತೆಲು. ಚಟ್ಟ]

ಸೆಟ್ಟೆತ್ತಿ 'ಸೆಟ್ಟಿತ್ತಿ' ನೋ.

ಸೆಡಕು (ನಾ). ೧. ಸೆಟೆದುಕೊಂಡುದು; ಸೆಟೆದಿರುವುದು: ಸಡಕಾದ ಕಾಲವಳು ಮುಖವಿಕಾರತೆಯವಳು (ವೀಶೈಪು. ೮-೨೩-೩೪). ೨. ಗರ್ವ; ಅಹಂಕಾರ; ಜಂಭ: ಜನ್ನಕ್ಕಿಡರಂ ತರ್ಪೊಂದು ಸೆಡಕಿಂ ದುಡುಕಿಂ ಪೋಪ ಹಯಮಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೯೧-೧೫); ಭಿಕ್ಷಾನ್ನದ ಹುಡುಗನಿಗೂ ಎಷ್ಟೊಂದು ಸೆಡಕು (ಧರ್ಮಶ್ರೀ.೬೩). ೨. ಮುನಿಸು; ಕೋಪ: ಬಿಡೆಯ ಮಾಯೆಯ ಸೆಡಕಿನೊಳು ಸಿಲುಕಿ (ಮದೇಪು.೨೬-೪); ಎಂದಿಗೂ ಮಾಡೋನಲ್ಲ ಎಂದು ಸೆಡಕಾಗಿ ಹೇಳಿದಳು (ಮುನಿಮಾ. ೨೦೦); ಕಿಡಿಗಣ್ಣಳಂ ತೂರಿ ಹಸಿವಿನಂ ಬರ್ಪ ಸೆಡಕ ಕಂಡಳ್ಕಿದುವು (ಕಾಲೂರ. ೧೫೭-೬೪೭). [ಸೆಡೆ₁ + - ಕು]

ಸೆಡಕುಗಾತಿ (ನಾ). ಸೊಕ್ಕಿನವಳು; ಗರ್ವಿಷ್ಠೆ: ಸೆಡಕುಗಾತಿಯಾದ ಈ ಐಶ್ವರ್ಯವಂತಳ ಮನೆಯಿಂದ ಇವಳಿಗೆ ಔತಣ ಬಂತು (ನೀತಿಚಿಂ. ೧೪). [ಸೆಡಕು + - ಕಾತ್ತಿ]

ಸೆಡಕುಗಾರ್ತಿ (ನಾ). = ಸೆಡಕುಗಾತಿ: ಮಿಡುಕಿನ ಸೆಡಕುಗಾರ್ತಿ (ರಾಮಾಶ್ವ.೧೧೩-೨). [ಸೆಡಕು + - ಕಾಱ + - ತಿ₁ (<- ಇತ್ತಿ)]

ಸೆಡಕುನೋಟ (ನಾ). ಬಿಂಕದ ನೋಟ; ಓರೆದೃಷ್ಟಿ: ಕಣ್ಣುಮಾಡುವ ಮಧುರ ಹೆಂಗಳ ಸೆಡಕುನೋಟವ ಸೊಕ್ಕಿಸಿ (ಗೋಕುಮ.೪೬-೧೭). [ಸೆಡಕು + ನೋಟ]

ಸೆಡಕುವಗ್ಗ (ನಾ). ಅಲಂಕಾರದ ಹಗ್ಗ; ಕುಚ್ಚುಗಳಿರುವ ಹಗ್ಗ (?): ಸಿಡಿಲುವಕ್ಕಿಗೆ ಜವಿಯ ಬಲೆಯ ಮದ್ದಾನೆಗಂ ಸೆಡಕುವಗ್ಗವೆ . . . ಸಿಂಹಕ್ಕೆ ಸಿದಿಯ (ನಂದಮಾ.೯-೬೫). [ಸೆಡಕು? + ಹಗ್ಗ (< ಪಗ್ಗ)]

ಸೆಡಪು (ಕ್ರಿ). ಸೆಡೆದುಕೊಳ್ಳು; ಮುದುರಿಕೊಳ್ಳು: ಮಯ್ ಸೆಡಪಿ, ನೆತ್ತರ್ **ಕುಳಿರ್ವ ಕಟ್ಟಿಸಕಕ್ಕೆ ನೀನ್ ಬೆಂಕೆಯರ್ದೆಯಯ್** (ಅಂಜಗೂ.೪-೭೩). **[ಸೆಡೆ₁ + - ಪು]**

ಸೆಡವು (ನಾ). ೧. ಗರ್ವ; ಅಹಂಕಾರ: ಬಳಕ್ಕಿಡವಲದೊಳುರುಬುವಹಿತರ ಸೆಡವಂ ಮುರಿದಾ ಧರಿತ್ರಿಯಂ ಸಾಧಿಸಿದಂ (ಕಳಪ್ಪ.೬-೪೬); ಆನಂದನೂ ಅಷ್ಟೇ ಸೆಡವಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ (ಮರಳ. ೭೭). ೨. ಬಿಗಿ; ಬಿಗುವು: ರಾಯಪ್ಪನ ದೇಹದ ಈ ಸೆಡವು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ (ಬೆಳಗಾ.೯೬). **೩. ಮುನಿಸು; ಕೋಪ: ಸೆಡವು ಬಂದರೆ ಸುತ್ತಿ ಬೀಸುವ ಪ್ರಭಂಜನ!** (ನಲಮು.೫-೨೨); ಸೆಡವು ಬಂದು ಹೊರಟುಹೋದ ಊರ್ವಶಿ ಶಾಪಗ್ರಸ್ತಲತಿಕೆಯಾಗಿ (ಗಾಂಉ. ೯). ೪. ತಂಟೆ; ಹಟಮಾರಿತನ: ಸಿಟ್ಟೆಷ್ಟೊ ಸೆಡವೆಷ್ಟೊ (ಸವೀಗೀ. ೧೧-೯); ಅಕ್ಕರತೆಯಿಂದ ಬೆಳೆಸಿದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಫಲವಾಗಿ ಈ ಸೊಕ್ಕು - ಈ ಸೆಡವು (ಜನನಾ. ೪೯). ೫. ಬಿಗುಮಾನ; ಬಿಂಕ: ಏನು ಆ ಹುಡುಗಿಯ ಸೆಡವು (ಪ್ರಕಸ.೫); ಗಂಗಾಸಾನಿಯ ಮಾತಿನ ಸೆಡವು ಹೆಚ್ಚಿತು (ಗಂಗಾಸಾ. ೧೧೦). [ಸೆಡೆ₁ + - ವು]

ಸೆಡಹು (ನಾ). ೧. ಗರ್ವ; ಅಹಂಕಾರ: ಸೆಡಹಿಂಗೆ ಕತ್ತರಿ ತುಱುಬಿಂಗೆ ಬೆಳೆದುದಕ್ಕೆ ಕೊಱೆಗುರಳ (ಸರ್ವವ.೧೨೫-೩೩೭). ೨. ಬಿಗುಹು; ಬಲ್ಮೆ: ತರುಣಿಯರ ಗುರುಕುಚಂಗಳೊಳು ಸೆಡಹುಂಟು (ಸೌಂದಪು.೨-೭); ನೀವು ತಪದ ಸೆಡಹಿನೊಳು ಮನ ಶ್ರಾಂತಿಯೈದದೆ ಇರಲು (ಪ್ರಭುಪು.೮-೧೮೯). [ಸೆಡೆ₁ + - ಹು₂ (<- ಪು₂)]

ಸೆಡು (ಕ್ರಿ). ಬಟ್ಟೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಹೊಲಿ; ಹೊಲಿಗೆಹಾಕು: "ಸಡು — ಸ್ಯೂತೇ, (ಹೊಲಿ, ಪೋಣಿಸು)" (ಶಮಧಾ).

ಸೆಟ್ಟಿಲೆ = ಕಡ್ಡಿಯನ್ನು ಚುಚ್ಚಿ ಜೋಡಿಸಿದ ಎಲೆ; ಹಚ್ಚಿದ ಎಲೆ: ಲಕ್ಷ್ಮಣಂ ನೆರೆಯೊಳೊಟ್ಟುವರ್ಬಿಯ ನೀರಂ ಸೆಟ್ಟಿಲೆಯೊಳ್ ತಂದು (ರಾಮಾಶ್ವ.೩೫-೯). [?]

ಸೆಡೆ₁, ಸೆಟೆ₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ದಪ್ಪಗಾಗು; ಸ್ಥೂಲವಾಗು: "ಸಡ-ಆಸ್ಫಾಲ್ಯೇ, (ಹೆಚ್ಚು), ರಸಧಾನ್ಯಾಕರ್ಷಣ ಪಾತ್ರೇ ಚ" (ಶಮಧಾ). ೨. ಗರ್ವಿಸು; ಅಹಂಕರಿಸು: ದೀಕ್ಷೆಗೊಂಡೀಗಳ್ . . . ಸೆಡೆದು ಬಂದೊಡೆ (ಸುಕುಮಾ. ೧೨-೫೭ ವ); ನೀನುಂ ವಿಕ್ರಾಂತದಿಂದಂ ನೆನೆಯ ಸೆಡೆದು ನಿಂದಿರ್ಪುದಲ್ಲು (ನೇಮಿಪು. ೧೨-೧೬೩); ಕುಡಲು ಬಲ್ಲಿದನೆಂದು ಸೆಡೆದು ಬಂದವನೊಳು ನಡೆದು ಯುದ್ಧಮನೊಡರಿಸಲು (ಅಂಜಚ. ೬-೨೦೦). ೩. ನಿಗುರು; ನೆಟ್ಟಗಾಗು: ಅಯ್ಯೋ! ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಕೇಳಲಾರನಲ್ಲ! ಎಂದು ಸರೋಜ ಸೆಡೆತು ನಿಂತುಬಿಟ್ಟಳು (ವಾತಾಗ. ೨೬೧); ಅತಿ ಸೆಡೆತು ಮಣಿಯವಾ ಏರ್ದೆಗಳ್ (ಅಂಜಗೂ. ೨೨ ೪೫೬); ಒಂದು ನಾಗರಹಾವು ಹೆಡೆಯೆತ್ತಿದೆ . . . ಕಾಲಯಮನ ಬಲ್ಲಿನಂತೆ ಸೆಡೆದು ನಿಂತಿದೆ! (ಸುವಸಂ. ೧೭). **ಸೆಟೆ₁** : ೨. ತಲೆ ದಿಮ್ಮು ಇಳಿಸೀತು ಸುಮ್ಮನೇ ನೀ ಸೆಟೆದರೆ ತಾಗಿ ಎಲ್ಲೋ ಕ್ಷುದ್ರತ್ವಾಗಿ (ಅರಳು. ೪೧೪). ೪. ನಿಗುರಿಸು: ಕಟೀಲು ಕುಳಿತಲ್ಲಿಂದಲೇ ಕೈ ಸೆಟೆದಳು (ರಕ್ತರೂ. ೮೦).

ಸೆಟೆಸೆಟೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಸೆಟೆಸೆಟೆದು ನೀ ಹೋಗಿ ಅದ್ವಬೀಳುವ (ಕನ್ನಜಾ.೫೭). **ಸೆಟೆದುಕೊಳ್ಳು** = ೧. ನೆಟ್ಟಗಾಗಿರು; ನಿಗುರು: ಅವರು ಎಂದಿಗಿಂತ ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚು ಧೈರ್ಯವಾಗಿ ಸೆಟೆದುಕೊಂಡು ನಡೆಯುತ್ತಾರೆ (ಬಂಅಮ.೧೫೪); ತನ್ನಷ್ಟಕ್ಕೆ ತಾನೇ ಮೈ ಸೆಟೆದುಕೊಂಡಿತು (ರೂಪಸ. ೨೬). ೨. (ಕೋಪ, ಅಸಮಾಧಾನಗಳಿಂದ) ಬಿೀಗಿರು; ಗಂಭೀರವಾಗಿರು: ಸೂಸ್ಪೆಟ ಇನ್‌ಸ್ಪೆಕ್ಟರು ಸೆಟೆದುಕೊಂಡೇ ಹೇಳಿದರು (ಮರಳ. ೧೧೧); ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಸಿಕ್ಕಿದಾಗ ಅವನು ಯಾಕೋ ಮತ್ತೆ ಸೆಟೆದುಕೊಂಡಿದ್ದ (ಆಲಹೂ. ೫೫). **ಸೆಟೆದು ನಿಲ್ಲು** = ಪ್ರತಿಭಟಿಸಿ ನಿಲ್ಲು; ಎದುರಿಸು: ಮೃತ್ಯುವಿನ ಎದುರಲಿ ಸೆಟೆದು ನಿಂತಿರೋ ಆಸಾಮಿನ ಇದುವರೆಗೆ ನೋಡಲೇ ಇಲ್ಲ (ವೀರಯೋ. ೧೨); ಇಂಥ ಯತ್ನಶೀಲನಿಗೆ ಪ್ರತಿಭೆ ಬಹುಕಾಲ ಸೆಟೆದು ನಿಲ್ಲದು (ಕಾವ್ಯಕು. ೧೬). **ಸೆಟೆದು ನುಡಿ** = ಕೋಪದಿಂದ ಮಾತನಾಡು; ಬೀಗಿಕೊಂಡು ಹೇಳು: ಕೊತವಾಲನು ಗರ್ವದಿಂದ ಸೆಟೆದು ನುಡಿದ (ಕೊತಾ. ೫೫); ನನಗಂತೂ ಇವರೊಡನೆ ಬಾಳ್ವೆಮಾಡಿ ಸಾಕಾಗಿದೆ ಎಂದು ಸೆಟೆದು ನುಡಿದಳು (ಕುಹೂ. ೫೦).

ಸೆಡೆ₂, ಸೆಟೆ₂ (ಕ್ರಿ). ೧. ಕುಗ್ಗು; ವಕ್ರವಾಗು: ಒಡೆಯಲಜಾಂಡ ಕಿಡೆಯ ಕುಲಗಿರಿಗಳು

ಸೆಡೆಯ ದಿಶಾದಂತಿಗಳು (ಕುರಾಸಾಂ. ೪೧-೭೦); ಪಾದಘಟ್ಟನೆಗೆ ನೆಲನೊಡೆಯೆ ಫಣಿಗಳ್ ಸೆಡೆಯೆ (ಚೆಬಪು. ೧೬-೧೪); ಕಣ್ಣೋಟಂ ಕುಡಿವರಿಯೆ ಕುಡಿವುರ್ವು ಸೆಡೆಯೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೭೩-೯). ೨. ಸಂಕೋಚಗೊಳ್ಳು; ಮುದುಡು: ಸಜ್ಜೆಯನೇಱ ಸೆಡೆದಿರ್ದ ನಲ್ಲಳಂ ನೋಡಿ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೮೧ ವ); ಉನ್ನತಿಕೆಯನು ಕಂಡು ನಾಚಿ ಸಿಗ್ಗಾಗಿ ಸೆಡೆದು ಮರನಾಯ್ತು ಚಂದನಂ (ಹಚಕಾ. ೧-೪೩). ೩. ನಡುಗು; ಅದುರು: ಭುಗಿಲೆಂಬ ರಭಸಕಂಬರತಳಂ ಸೆಡೆವುತಿರೆ (ವೀರರ. ಹ. ೪೯೧-೪); ಪೊಡವೀಶರ್ದ್ದೀಱತಿಯಿಂದಂ ಸೆಡೆವರಡಗುವರ್ಕ್ಕೋಡುವರ್ಕೊಂಕಿ ಬಿಂಕಂಗೆಡುವರ್ (ಎಕ. XI. ಚಿತ್ರದು. ೨-೮; 1355). ೪. ಬಳುಕು; ತೊನೆ: ಸೆಡೆವ ನಡೆ ತೊಡೆಯ ತಡೆಗಾಲ್ . . . ಸೊಗಯಿಸಿತ್ತು ಪಂಕಜಮುಖಿಯೊಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೩-೨೨); ಘನನಿತಂಬಂ ಜಡಿಯೆ ತನುಮಧ್ಯಮದು ಸೆಡೆಯೆ (ರಾಜಶೇ. ೨-೧೧೬ ವ). ೫. ಹೆದರು; ಭಯಪಡು: "ಸೆಡೆದನೆಂದುಂ... ತೆಮರ್ತನೆಂದುಂ — ಈ ೮ ಭಯಂಗೊಂಡವಂ"(ಕಶಸಾ. ೫೬-೨೨೫); ಎನ್ನ ದೋರ್ವಳದಳವಿಂಗಮಿಂ ಸೆಡೆದಿರಲ್ ದೊರೆಯಲ್ತೆನಗೆಂದು (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೧೪೯); ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುಭೂಪಾಳನಾರ್ದ್ದೆೞಬ್ಬಟ್ಟಲ್ ಸೆಡೆದೋಡಿ ಪೋಗಿ (ಎಕ. VI. ಕಡೂರು. ೧೬-೩೦; 1171); ಸರಳಿನುಬ್ಬೆಗೆ ಸೆಡೆದು ಸಮರಕೆ ತಿರುಗಿ ನಿಂದುದು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೨೦-೨೧). ೬. ಹಿಂಜರಿ; ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟು: ಸಂಸಾರಂ ಶಾಶ್ವತಮಲ್ಲಂ ಸೆಡೆಯದೆ ತಪದೊಳಾದ ಕಡುಚೆಲ್ವಿಂದಂ ತಾಂ ಸಂದಘುಮಂ ಹರಿಸಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೬೨). **ಸೆಟೆ$_3$:** ೧. ಛಳಿಯಿಂದ ಸೆಟೆದ ನವಿಲುಗಳ ಕೊರಗಿನ ಕೂಗು (ಮುಯಕು. ೧). ೩. ಸುಳಿಗಾಳಿ ಅವರನ್ನು ಸೆಟೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಲಿದ್ದಿತು (ಛತ್ರ. ೨).

[ದೇ. ೫ ತಮಿ. ಮಲ. ಚಿಱುಗು; ತೆಲು. ತೆಟುಕು]

ಸೆಡೆ$_3$ (ನಾ). ಧಾನ್ಯ ಅಥವಾ ದ್ರವವನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಸಾಧನ; ಅಳತೆಪಾತ್ರೆ: ಬಡಗಳಲುವೊಂದೊಂದು ಸೆಡೆ ಹಸುಬೆಗೆ ಹತ್ತಡಕೆ ತೆಂಗಿನಕಾಯೊಂದು . . . ಧಾರಾಪೂರ್ವ್ವಕಮ್ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟರು (ಎಕ. XV. ಬೇಲೂರು. ೩೩೫-೬; 1138); ತೆಲಿಗರು ಸೆಡೆಯಂ ಬಿಟ್ಟರು ನಖರ ಸೆಡೆಯಂ ದಿಟ್ಟರು (ಎಕ. V. ಬೇಲೂರು. ೧೭೬-೨೮; 1162).

ಸೆಡೆ$_4$ 'ಸೆಳೆ$_4$' ನೋ.

ಸೆಡೆ$_5$, ಸೇಡೆ (ನಾ). ಭಾಗ; ಸೀಳು: ಒಂದು ಸೆಡೆ ಹಲಸಿನ ಹಣ್ಣನಲ್ಲಿ ಮೂರೇ ತೊಳೆಯಿದ್ದವು (ರೂಢಿ). **ಸೇಡೆ:** ಭಾಗಮಾಡಿದ್ದ ಹಲಸಿನ ಕಡಿಗಳನ್ನೂ ಸೇಡೆಗಳಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸಿ (ಬಾಳಿಪ್ರ. ೨೧೪); ಒಗೆದಿದ್ದ ಹಲಸಿನ ಸೇಡೆಗಳು (ಪ್ರತ್ನ. ೩೫). [<— ಮರಾ. ಶೇಡ್]

ಸೆಡೆ$_6$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: "ಒಡೆಯನೆ ಸ[ಪಾಠಾಂ. ಸ]ಡೆಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೦-೬೨); ಬಾಳೆ ಚಳ್ಳಿಪ್ಪೆಯರುಟಾಳ ಸೆಡೆ ಗೇರಾಲ ತಾರೆ . . . ಹೊನ್ನೆಯಿಂದಾ ಬನಂ ಕಣ್ಗೆಸೆದುದು (ನಂದಿಮಾ. ೩-೧೮). [?]

ಸೆಡೆಪು (ನಾ). ನಡುಗುವಿಕೆ; ಕಂಪನ: "ತೊನೆ, ಒಲೆ, ತೂಗು, ಸೆಡೆಪು [ಪಾಠಾಂ. ಕೆಡಪು], ಅಲ್ಲಾಡು, ನಡುಕಂ — ಈ ೬ ಕಂಪನಂ" (ಕಶಸಾ. ೭೨-೬೫೦).

[ಸೆಡೆ$_2$ + - ಪು$_1$]

ಸೆಡೆಮೂಗು (ನಾ). ದಪ್ಪಮೂಗು: ಗುಟಿಗಣ್ ಕೆಲರ್ಗೆ, ಸೆಡೆಮೂಗು ಕೆಲರ್ಗೆ, ಪಲರ್ಗೆ ಬಂದಲೆ (ಅದ್ಭುತ. ೨೫-೨೬). [ಸೆಡೆ$_1$+ ಮೂಗು]

ಸೆಡೆವಿಡು (ಕ್ರಿ). ವಕ್ರತೆಯನ್ನು ಬಿಡು; ನೆಟ್ಟಗಾಗು: ಅಂಗಜದೇವನ ವಾಮಹಸ್ತದೊಳಿಪ್ಪ ಸಿಂಗಾಡಿ ಸೆಡೆವಿಡಲೊಡನೆ ತುಂಗಕಜ್ಜಲವ ಲೇಪಿಸಿದಂತೆ ಕಾಶ್ಮೀರ ಮಂಗಳತಿಲಕವಿಕ್ಕಿದರು (ಮೋಹತ. ೨೬-೬೨). [ಸೆಡೆ$_2$ + ಬಿಡು$_1$]

ಸೆದ್ದು$_1$ (ಕ್ರಿ). (ಉಕ) ಕುಡಿ; ಹೀರು; ಪಾನಮಾಡು: ಹಿಟ್ಟುಮುಕ್ಕುವುದು, ತಂಬಿಗೆರಡು ತಂಬಗೆ ನೀರು ಸೆದ್ದುವುದು (ಸಪಾಜೀ. ೬೬); ಅರ್ಧರ್ಧ ತಂಬಿಗೆ ಹಾಲು ಸೆದ್ದಿ ಮತ್ತೆ ಹರಟೆಗೆ ತಯಾರಾದರು (ದೀಪಹ. II, ೧೧೫); ಬರಿ ಚಹಾ ಸೆದ್ದಿ ಮೋಜು ನೋಡಲಿಕ್ಕೆ ಬರತೀವಿ ಅಂತ ತಿಳಿದಾರೇನು? (ವೃನಿ. ೨೩೩). [< ಸೇದು$_1$?]

ಸೆದ್ದು$_2$ 'ಸದ್ದು$_1$' ನೋ.

ಸೆದ್ದುಹೊಡೆ 'ಸದ್ದುಹೊಡೆ' ನೋ.

ಸೆದ್ದೆ 'ಸದ್ದೆ$_2$' ನೋ.

ಸೆಣಂಬು 'ಸಣಂಬು' ನೋ.

ಸೆಣಬು 'ಸಣಂಬು' ನೋ.

ಸೆಣಸಾಟ (ನಾ). ೧. ಸ್ಪರ್ಧೆ; ಮೇಲಾಟ; ಪೈಪೋಟಿ: ಬುದ್ಧಿಯ ಸೆಣಸಾಟ ಮೇಲುಗೈ ಆಗಿ ವಾಸ್ತವಿಕ ನಿಲವಿನಿಂದ ದೂರಸರಿಯುವರು (ದ್ರಾವಿವಿ. ೬೬); ಹುಲೀ ಕೂಡ ನರಿಗೆ ಸೆಣಸಾಟವೇ? (ಗಾದೆ). ೨. ಹೋರಾಟ; ಜಗಳ: ಸೆಣಸಾಟವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳುತ್ತಲಾಗ ಕೋಪಿಸಿಕೊಂಡು ನುಡಿದಳು (ತುರಂಗ. ೯-೨೨); ಹೆಜ್ಜೆ ಹೆಜ್ಜೆಗೂ ತಮ್ಮ ಸೆಣಸಾಟವನ್ನು ನಡೆಸಿದ್ದವು (ಕಮನ. ೨೨). [ಸೆಣಸು$_1$ + ಆಟ]

ಸೆಣಸಾಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸ್ಪರ್ಧೆಮಾಡು; ಪೈಪೋಟಿಮಾಡು: ಕಡಲೊಡನೆ ಸೆಣಸಾಡಿ ಮೀನಿನ ರಾಶಿಯನ್ನೇ ದಿನ ಸಂಜೆ ಮನೆಗೆ ತರುತ್ತಿದ್ದರು (ಮುಂಗಾ ಮ. ೭೮) ೨. ಜಗಳವಾಡು; ಕಿತ್ತಾಡು: ಬಿಡುಗಣ್ಣವರ್ ಮಚ್ಚುಗರ ನೂಂಕಿ ಸೆಣಸಾಡಿ (ಕಾಲೂರ. ೧೪೨-೩೦೬); ಸಾಕಿದ ದನಕರುಗಳು ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಅಡವಿಯ ದನಗಳೊಡನೆ ಸೆಣಸಾಡುವ ಪ್ರಸಂಗಗಳೂ ಬರುತ್ತಿದ್ದವು (ಬಂಗಾಹ. ೧೬). [ಸೆಣಸು$_1$ + ಆಡು$_1$]

ಸೆಣಸಿಕೆ (ನಾ). ಹೋರಾಟ; ಕಾದಾಟ: ತಿರಸ್ಕಾರವು, ಕಟ್ಟಣಕವು, ಸೆಣಸಿಕೆಯು, ಕೊರಚಾಟವು, ಬಯ್ಗಳು (ಚಿತ್ತಅ. ೧೩-೬). [ಸೆಣಸು$_2$ + - ಇಕೆ]

ಸೆಣಸು$_1$, ಸೆಳಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸ್ಪರ್ಧಿಸು; ಪೈಪೋಟಿಮಾಡು: ಇದಱ ದನಿ ಮದವದಲಿಕಲಮ್ರುದುನಿನದದೊಳಂ ಮನೋಜಕಾರ್ಮುಕ ಗುಣನಾದದೊಳಂ ಸೆಣಸುವುದು (ಆದಿಪು. ೭-೨೦); ಬೆಳ್ದಿಂಗಳ ಬೆಳಗುಂ ಕಣ್ಣಳ ಬೆಳಗುಂ ತಮ್ಮೊಳ್ ಸೆಣಸೆ (ನಂಜರ. ೧೦-೭೫): ಸುಮುಕ್ತಾಫಲಕೆ ಸೆಣಸುವ ದಂತಪಂಕ್ತಿಗಳ್ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೩-೭೭); ಸೆಣಸುವುದು ಸುವ್ಯಾಕರಣ ಪರಿಗಣಿತಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರಲಿ (ತೊರರಾ. ೧-೧೬-೯). ೨. ಕಾದಾಡು; ಹೋರಾಡು: ಅಂತಿರ್ವರುಮೊರ್ವರೊರ್ವರೊಳ್ ಸೆಣಸಿ ಬಹುಪ್ರಯೋಗ ಗದಾಕೌಶಲಮಂ ತೋಱಲ್ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೭೨ ವ); ಸೆಣಸುವ ಸಾಹಣಿ ಸರಭಭೇರುಣ್ಡನುಂ (ಸೌಇ. XI- I: ೧೦೭-೧೧; 1068); ಮದಗಜವು ಸಿಂಹದೊಳು ಸೆಣಸಿ ಬದುಕುವುದುಂಟೆ (ಪಾಂಡಚ. ೨೮-೧೦). ೩. ಕೋಪಗೊಳ್ಳು; ಸಿಡಿಮಿಡಿಗೊಳ್ಳು: ಭವಿಯ ಸೋಂಕಿದ ಭಕ್ತನಂತೆ ಸೆಣಸುವಳ್ (ಸೌಂದಪು. ೧೫-೧೯); ಬಲ್ಲಿದರೊಡನೆ ಸೆಣಸಿ ಮಾತಾಡಿದರೆ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಕೇಡು (ನೀತಿಟಂ. IV. ೧೬). ೪. ಹೊಟ್ಟೆಕಿಚ್ಚು ಪಡು; ಕರುಬು: "ಸೆಣಸು — ಈರ್ಷ್ಯಾಯಾಂ" (ಶಮಧಾ); ತನ್ನಯ ರೂಪಿಂಗೆ ಸೆಣಸುವ ಸತಿಯರ ಬೆನ್ನ ಪಟ್ಟೆಯನೆತ್ತುವಂತೆ (ಮೋಹತ. ೧೬-೬೨). **ಸೆಳಸು$_1$:** ೨. ಹೊಳಲ ಹೊಱಶೂಲದಲಿ ರಿಪುಗಳ ಸೆಳಸುವೆನು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೧-೭); ಪಾರ್ಥಿಯಂ ಬಳಸಿದರ್ಸೆಳಸಿದರು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೨-೬೫).

ಸೆಣಸು$_2$, ಸೆಳಸು$_2$ (ನಾ). ೧. ಸ್ಪರ್ಧೆ; ಮೇಲಾಟ: ಅತಿಶಯವಿಶದ ಕಲಾಪರಿಣತಿಯೊಳ್ ಸೆಣಸಾಗೆ ನೆರೆವವೊಲ್ ಯೌವನದುನ್ನತಿ ನೆರೆಯೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೧೮); ಸರಸಿಜಸನ್ನಿಭನಯನೆಯ ಬೆರಳ್ಗೆ ಮನುಮಥ ಸರಳ್ಗೆ ಸೆಣಸಾಗಿ ಸಮಂಬರಲುಂ ನೆಱೆಯದೆ (ಬಂಪು. ೭-೬೫). ೨. ವಿರೋಧ; ಪ್ರತಿಭಟನೆ: ಸೆಣಸ ಮಾಡಿದೆ ದೈವದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೬-೧೯); ಹರನ ಚಾಪವ ಮುಱಿದು ಗೆಲಿದನ . . . ಅಬ್ಧಿಯ ಬಿಗಿದ ರಾಮನ ಸೆಣಸು ಬೇಡ (ಕೌಶಿರಾ. ೧೮-೭೪); ಸೆಣಸಿಂಗೆ ಸೆಣಸು ಮೂದಲೆಗೆ ಮೂದಲೆ (ಚಬಪು. ೪೯-೪೩). ೩. ಕೋಪ; ಸಿಟ್ಟು: "ಕಿಸುಗಣ್ಣು, ಕಿನಿಸು . . . ಸೆಣಸು –ಈ ೮ ಕೋಪಂ" (ಕಶಸಾ. ೬೫-೪೪೬); ಕೆಳಲ್ಲು ಜಗಳವಾಡುವ ಸೆಣಸಿಂ ಸಲೆ ಬಯ್ಯೆ [ಪಾಠಾಂ. ಕೆರಳ್ದು ಜಗಳವಾಡುವನುಂ ತಾಂ ಸಲೆ ಪೈಸಿಸಿಕೊಳ್ವಂ] (ಸಮುಪ. ೩-೫೬); ಅದೇನೋ ಸಂಕಟ, ಅದೇನೋ ಸೆಣಸು (ಹಸುಹೂ. ೩೮೧). ೪. ಮತ್ಸರ; ಈರ್ಷ್ಯೆ; ಅಸೂಯೆ: ಗಳಪರ್ ಪವಣಱಿಯದೆ ಬೆಸಗೊಳೆ ಸೆಣಸಿಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೫೭); ಸೆಣಸು ಮಿಗಲೊಳಗೊಳಗೆ ಖತಿಯಲಿ ಕೆಣಕಿ ಬೈದಾಡಿದರು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೯ ಸೂಚನ). **ಸೆಳಸು$_2$:** ೩. ಬಱಿದೆಯೆನ್ನೊಳು ಸೆಳಸಿದೇಕೆ (ಜೀವಂಚ. ೫-೧೬). [< ಸೆಣಸು$_1$]

ಸೆಣಸುಕಾಱ (ನಾ). ಹೋರಾಡುವವನು; ಯೋಧ: ಕುಣಿದವಿಬ್ಬರ ಕುದುರೆ ಸಮರಾಂಗಣದ ಸೌರಂಭದ ಸಗಾಢದ ಸೆಣಸುಕಾ[ಪಾಠಾಂ. ಗಾ]ಱರ ಸೂತರೋಜೆಯಲಾಜಿರಂಗದಲಿ (ತೊರರಾ. ೬-೫೦-೩). [ಸೆಣಸು$_1$ + - ಕಾಱ]

ಸೆಣಸುಗ (ನಾ). ಸ್ಪರ್ಧಿಸುವವನು; ಹುರುಡಿಸುವವನು: "ಸ್ಪರ್ಧಮಾನಃ = ಸೆಣಸುಗಂ" (ಶಶಕ್ಕ. ೮೧). ೨. ಕೋಪಿಸುವವನು; ರೇಗುವವನು: ರೋಷ್ಮಾ (ರೋಷ್ಮಾ) = ಸೆಣಸುಗಂ" (ಶಾಶಕ್ಕ. ೫೮). [ಸೆಣಸು$_1$ + - ಗ$_2$]

ಸೆಣೆಯ ಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: " ಶ್ರೇಣಿಕಾ - ಸೆಣೆಯ ಹುಲ್ಲು (ಚೇಣೆಯ ಹುಲ್ಲು?)" (ಓಷಧಿ. ೧೪೦). [? + ಹುಲ್ಲು (< ಪುಲ್)]

ಸೆಣೆ$_1$ (ಕ್ರಿ). ಕೋಪಗೊಳ್ಳು; ಸಿಟ್ಟಾಗು: "ಸಣ - ಕ್ರೋಧೇ" (ಶಬ್ದಮ.); ಲೋಗರೇನಾನುಮನೊಂದಣಕದಿನೆಂದೊಡೆ ಮನದೊಳ್ ಸೆಣೆಯದಿರೊಳ್ಪವ ದೊಳರ್ತಿಗುಂದದಿರಿನಿಸುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೧೫೪); ಸೆಣೆಯದಿರು ತಾತ ಗುರುದೇವನಲಿ (ಹರಿಶ್ಚ. ೬೬-೧೬); ಕಿನಿಸಿನಿಂ ಹಿರಿಯರೇನೋ ತೋರ್ಪರಿನಿತಂ ಮುಡಿಕಟ್ಟಿ ಮೇಣು ಮರ್ದನಲ್ಗೊಬ್ಬನಂ ಸೆಣೆದು ಮುಡಿಪಿಕ್ಕದೇಂ ಬೇಡಮೆಂದನಿನ್ನೊಬ್ಬಂ (ಕಾಮನ. ೧೩೪-೬೮೦).

ಸೆಣೆ$_2$ 'ಸೆಳೆ$_2$' ನೋ.

ಸೆತ್ತೆ, ಸತ್ತೆ$_1$, ಸದ್ದೆ$_3$, ಸೆದೆ (ನಾ). ೧. ಒಣಗಿದ ಕಸ; ತರಗು: ಊರ ದೇವತೆಗಳನಾರಾಧಿಸಲು ನಿತ್ಯ ನೀರೊಳು ಯಜ್ಞವ ಮಾಡಿದ ತೆರನಂತೆ ಆರನು ಹೊಂದದೆ ಹಾರಿ ಹೋಗುವದೈಯ ನೀರಾಡಿ ಸತ್ತೆಯ ವಾರೆ ತೋಡಿದಂತೆ (ಏದಾಕ್ಷ. ೧೧೬-೭). ೨. (ಪ್ರಾಣಿಗಳ) ಗರ್ಭದಲ್ಲಿರುವ ಕೂಸಿನ ಚೀಲ; ಮಾಸು: ಸತ್ತೆ ಹೊಟ್ಟೆ ಯೊಳಗೇ ಉಳಿದು ಹಸು ಸತ್ತಿತು (ಉಂಧಿ). ೩. ಪಾಪ; ದೋಷ: ತ್ರಿವಿಧಸತ್ತೆಯ ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯ ಬೆಳೆದ ಪಾಂಸೆಯ ಮಳೆಯಲಿ ತಪ್ಪಿಹೋಯಿತ್ತು ಮತ್ತ (ಸರ್ವಷ. ೭೦-೩೧೬). **ಸತ್ತೆ$_1$**: ೪. ಪೊದೆ; ಮೆಳೆ: ಗಿಡಗಂಟೆಸತ್ತೆ ದಟ್ಟವಾಗಿ ಬೆಳೆದಿದ್ದ . . . ದಾರಿಯ ಮೂಲಕ ಅವಳು ಬರುತ್ತಿದ್ದಳು (ಪುನರು. ೨೭೫). **ಸದ್ದೆ$_3$**: ೧. ಹುಲುಕಡ್ಡಿ ಮೊದಲಹ ಕಸವು ಸದೆಯೆಲೆ ಸೊಪ್ಪುಸೊತಗುವಿನಿಸುವಬಸಿ ಕಾಣದೆ (ಬಸವ. ೧೬-೨೨). ೩. ಆ ಸಸಿಯ ಮುಟ್ಟುವ ಸಪ್ತವರ್ಣದ ಸದೆಯನು ಕಳದು (ಸರ್ವಷ. ೧೧೬-೫೬೮). ೪. ಆ ಸದೆಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಅಡಗಿದ್ದ ಹಾವುಗೀವು ಕಚ್ಚಿತೂ (ಮಲಮ. ೮೪೦). ೫. ಅನಗತ್ಯವಾಗಿ ಬೆಳೆದ ಪೈರು; ಕಳೆ: ಕೆಯ ಬೆಳೆವಲ್ಲಿ ಸದೆಗೆ ಮುನಿವರಲ್ಲದೆ ಬೆಳೆಗೆ ಮುನಿದವರುಂಟೆ (ಸಕಪ ಕ. I, ೧೭೬-೨೬೫); ಅವು ಜಾಗರೂಕತೆಯಿಂದ ಆ ಹುಲ್ಲಿನ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿನ ಸದೆ ತೆಗೆಯುತ್ತವೆ (ಮತಂಟ. ೫೬). ೬. ಹಿಪ್ಪೆ; ಚರಟ: ಸಿಹಿಗಬ್ಬಿನ ರಸಗೊಂಡಾ ಸದೆಯಂ ಬಿಸುಡುವಂತೆ (ನೀತಿಸಾ. ೨೭೭). **ಸೆದೆ**: ೧. ಗುರುತು ಕಾಣದಂತೆ ಮೇಲೆ ಕಡ್ಡಿಗಳನ್ನು ಹಾಸಿ ಸೊಪ್ಪುಸದೆಗಳಿಂದ ಮುಚ್ಚುತ್ತಾರೆ (ಪ್ರವಾಗ. I, ೩೪೭). ೭. ಗೂಡೆ: ಪದೇ ಪದೇ ಮುಕ್ಕರಿಸುವುದರಿಂದ ಆಸನದ ಸದೆಯು ಹೊರಗೆ ಹೊರಟುಕೊಳ್ಳುವುದು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೧೯೯).

ಸದೆಸಟ್ಟು = ಸೊಪ್ಪುಸದೆ; ಕಸ; ಗೊಬ್ಬರ: ವಾಯವಾಯ್ತುಹಿಪಾಶ ಪದ್ಮಜ ಸಾಯಕವು ಸಜೆಯಾಯ್ತು ಸದೆಸಟ್ಟಾಯಿತನುಜನ ಬಿಲ್ಲು (ತೊರರಾ. ೬-೪೧-೬); ಕಲ್ಲೊರಡು ಸದೆಸಟ್ಟು ಪುಲ್ಲೊರೆಗಳಂತವರ್ ನಿಲ್ಕಿದರ್ ಪುರದಗಳನು (ಚಿಬವು. ೪೨-೨೯). ಸದಸೊಪ್ಪು = ಸದೆಸಟ್ಟು: ಬಗಿದೆವೆಯುದಿರ್ದ ಕಣ್ಣೆ ಕಾಡಿಗೆಯಚ್ಚ ಸದಸೊಪ್ಪನಣಲೊ ಳಡಸಿ . . . ಮುದುಪಾಜಿರ್ದಳು (ಹರಿಶಾ. ೪-೨೭).

[ದೇ. II ತಮಿ. ಚೆತ್ತ, ಚೆತ್ತಲ್, ಚೆತುಕು; ಮಲ. ಚೆತ್ತ, ಚೆಟ್ಟ; ತುಳು. ಸದೆ; ತೆಲು. ಚೆತ್ತ]

ಸೆದಗೆ (ನಾ). = ಸತ್ತೆ ೧: ಕುಡಿವಾಗಳಮೃತಶರಧಿಯನೆಡಸಿಲ್ಕಿರೆ ಸದಗೆಯಂತ ಕೂರಲೊಳ್ (ವೃಷಬ. ೬೬-೯೨). [< ಸತ್ತೆ]

ಸೆದೆ 'ಸತ್ತೆ' ನೋ.

ಸೆನಿಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: (ವೃಷಿಗಿ. ೬೩-೧೨೮೦). [?]

ಸೆಬೆ, ಶಬೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉರುಳು; ಬೇಟೆಯ ಒಂದು ಸಾಧನ: ಸಬೆ ಒಡ್ಡಿ ಕಾಡುಕೋಳಿ, ಚಿಟ್ಟುಕೋಳಿ ಹಿಡಿಯುವುದು (ಮಲಮ. ೯೩); ಹೋಗಿ ನೋಡುತ್ತಾರೆ, ಸಬೆಗೆ ಹಕ್ಕಿ ಸಿಕ್ಕಿಬಿದ್ದಿದೆ (ಕಾನೂರು. ೬೪). **ಶಬೆ**: ಕೋವಿಯ ಬಿಲ್ಲಿಗೆ ಸಂಪರ್ಕವಿರುವಂತೆ ಮೃಗ ಬರುವ ದಾರಿಗೆ ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ಉದ್ದವಾದ ಸೂತ್ರಬಳ್ಳಿಯೊಂದನ್ನು ಕಟ್ಟುತ್ತಾರೆ. ಸೂತ್ರದ ಬಳ್ಳಿಯನ್ನು ಮೃಗ ಎಡವಿದೊಡನೆ ಶಬೆ ಸಿಡಿದು ಬಿಲ್ಲು ತನ್ನಷ್ಟಕ್ಕೆ ತಾನೆ ಅಮುಕುವಂತಾಗುವ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಪಂಜಾಪಂ. ೨೨). [?]

ಸೆಬೆಯೊಡ್ಡು (ಕ್ರಿ). (ಹಕ್ಕಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯಲು) ಬಲೆ, ಉರುಳು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಅಳವಡಿಸು: ಗಂಗ ಸಬೆಯೊಡ್ಡತೊಡಗಿದನು. ಸೆಬೆಯೊಡ್ಡಿ ಪೂರೈಸಿತೆಂದು ತಿಳಿದು ವಾಸು ಕೈಬಿಟ್ಟಕೂಡಲೆ ಅಕಸ್ಮಾತ್ತಾಗಿ ಕಣೆಯ ಕಡ್ಡಿ ಸಿಡಿಯಿತು (ಕಾನೂರು. ೬೫). [ಸಬೆ + ಒಡ್ಡು]

ಸೆಬ್ಬಿ, ಸೆಬ್ಬೆ$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ನಾಡಿನ ಹೆಸರು: ಸಬ್ಬಿ ಮೂವತ್ತನಾಲುತ್ತಂ (ಇಅ. XII, ೨೫೬-೧೪; 971). **ಸೆಬ್ಬೆ$_1$**: ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ಸೆಬ್ಬೆಕ್ಕಾಡ ಮಾಡನ (ಎಕ. X (S), ಮುಳಬಾ. ೧೫೬-೧; ೮ ನೆಯ ಶತ). [?]

ಸೆಬ್ಬೆ$_2$ 'ಸಬ್ಬಿ' ನೋ.

ಸೆಬ್ಬೆ$_3$ 'ಶಬ್ಬಿ' ನೋ.

ಸೆಮ್ಮು$_1$ (ನಾ). ಆಸ್ತಿ; ಸ್ವತ್ತು: ಅಂತಯ್ಯು ಸ್ಥಳಂಗಳಾಗಿ ಬೀಚರಸಯ್ಯಂಗಳು ತ(೦)ಮ್ಮ ಸೆಮ್ಮಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತಿಗೆ ಆ ದಶಕದ ಮಹಾಜನಂಗಳನೊಡಂಬಡಿಸಿ ಹಸುಗೆಯಂ ಧ್ರುವಮುಂಡಿಗೆಯಾಗಿ ಹಿಡಿದ ದೋ X ಯ ಗದ್ದೆ ಕಂಬಂ ನೂಱುಯವತ್ತುಮಂ . . . ಕೊಟ್ಟರು (ಸೌಇಇ. IX - i, ೨೯೫-೨೫; 1172).

[IP ಇದು 'ಸೊಮ್ಮು' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದೆ?]

°**ಸೆರಗು$_1$** 'ಸೆಱಂಗು' ನೋ.

ಸೆರಗು$_2$ (ನಾ). ೧. ಅಪಾಯದಶಂಕೆ; ಭೀತಿ: ಎಮ್ಮರಸರ ನಚ್ಚಿನೆಚ್ಚ ಶರಮಂ ಸೆರಗಿಲ್ಲದೆ ಕೊಂಡು ಬರ್ಪರೇ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೧೭); ಸೆರಗುಮಂ ಬೆರಗುಮಂ ಬಗೆಯದೆ ಸದ್ರತ್ನಮಂ ಕೊಳ್ವೆಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೬೮); ಭೋಗಂ ನಿರ್ವೇಗಮಂ ಪುಟ್ಟಿಸೆ ಸೆರಗನಣಂ ಪಾರದೆ (ವರ್ಧಮಾ. ೧೦-೫೭); ಸೆರಗುಂ ಬೆರಗಿಲ್ಲದ ವೀರವೆಮ್ಮಬಮ್ಮಂಗೆ ನಿಜಂ (ಎಕ.XI,ದಾವಣ.೪೨-೫೫; ಸು.1162). ೨. ಅಪರಾಧ; ಪಾಪ: ಸೆರಗಳ್ಕುಂ ಮಯ್ಯರೆದಾ ನಿರಲೆಂದು ನಿಜಸ್ವರೂಪಮಂ ತೋಱುವುದುಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೧-೯೨).

ಸೆರಗಂ ಪಾರು, ಸೆರಗುವಾರು = ಅಪಾಯವನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸು: ಸೆರಗಂ ಪಾರದೆ ಮತಿ ಮಱೆದಿರದೆ . . . ಖಚರಶ್ರೀಯನುಳಿದನಾ ಜಿನಚಂದ್ರಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೬೯); ಸೆರಗುವಾರದೆ ಚಕ್ರನ ಬಿಟ್ಟು ರಾಜ್ಯಮಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೧-೧೯೭). **ಸೆರಗಂ ಬೆರಗಂ ಪಾರು** = ಅಪಾಯ, ಉಪಾಯಗಳನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸು: ಅಗುರ್ವಿಸುವ ಸೆರಗಂ ಬೆರಗಂ ಪಾರದ ಬಲ್ಸೆಯ ಬಂಟರ ಪೆರ್ವಡೆಯಂ ಜರ್ಪಿ ಕೆತ್ತಿಸುತುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೯೦-೨೬). **ಸೆರಗಂ ಬೆರಗಂ ಬಗೆ** = ಅಪಾಯ, ಉಪಾಯಗಳನ್ನು ಎಣಿಸು, — ಆಲೋಚಿಸು: ಇಲ್ಲಿ ಸೆರಗಂ ಬೆರಗಂ ಬಗೆಯಂ ದ್ವಿಜೋತ್ತಮಾ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೬); ಸೆರಗಂ ಬೆರಗಂ ಬಗೆಯದೆ . . . ಕರಿಯ ದಂಡೆಯಂ ತೊಂಕಿದವೊಲ್ (ಗದಾಯು. ೨-೨೨); ಸೆರಗಂ ಬೆರಗಂ ಬಗೆಯದೆ ಪುರಮಂ ಪೊಱಮಟ್ಟು (ಪಂರಾಮಾ. ೧೧-೧೯). [ದೇ. II ತೆಲು. ಸೆರಗು]

ಸೆರಗುವಾಟು? (ಕ್ರಿ). (?): ನರಪತಿ ಬೆನ್ನೊಳಿಟ್ಟೊನಿದಿರಾನ್ನುದು ವೈರಿಸಮೂಹಮಿಲ್ಲಿ ಮಚ್ಚರಿಸುವರೆಲ್ಲರುಂ ಸೆರಗುವಾಟ್ಟವೊಲ್ (ಎಕ. III, ಮಂಡ್ಯ. ೪೧-೧೭; 950).

[IP ಇದು 'ಸೆರಗುವಾರ್' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಸೆರಗುಹಿಡಿ 'ಸೆಱಗುವಿಡಿ' ನೋ.

ಸೆರಗೊಡ್ಡು 'ಸೆಱಗೊಡ್ಡು' ನೋ.

ಸೆರಪು 'ಸೆಱಪು' ನೋ.

ಸೆರವಟ್ಟಣ (ನಾ). ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದ ಒಂದು ಪಟ್ಟು: ಅಂ ಪಿಡಿದುದ ಕತ್ತರಂ ಕರವಳಂ ಸೆರವಟ್ಟಣ ಹತ್ತ ಡೊಕ್ಕರಂ ಚಡಿಕೆ ತುಳಾಡಿ ಪೊಟ್ಟಮುಡುಹಂ ಮುಹಡಂ ದಣುವಟ್ಟಿ ಪಟ್ಟಸಂ (ಅನಂತು. ೨-೨೬). 'ಸಿರಣವಟ್ಟ' ಪರಾ. [?]

ಸೆರೆ$_1$ (ಕ್ರಿ). ತುರಿ; ಹೆರೆ: ಉಂಡೆಗುಂಬಳಕಾಯ ಮೇಲಣ ಹಸುರ ಕೆತ್ತಿಕೊಂಡು . . . ಬಿತ್ತಮಂ ಸೆ[ಪಾಠಾಂ. ನೆ]ರೆದದಜೊಳಿನಿಸಿಲ್ಲದಂತೆ ತೆಗೆದು (ಸೂಪಶಾ. ೫-೨೩); ತೆಂಗಿನ ಹಣ್ಣುಕಾಯ ಸಣ್ಣನಾಗಿ ಸೆರೆದು ತನಿರಸವ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು . . . ಆನೆಲೆಕಾಯ ಚೂರ್ಣವ ಹಾಕಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಸರ್ವಾತಿಸಾರ ಹರ (ವೈದ್ಯಸಾ. I, ೨೧೩). [< ಹೆರೆ$_2$]

ಸೆರೆ$_2$ 'ಸೇರೆ$_1$' ನೋ.

ಸೆರೆ$_3$ 'ಸೆಱೆ$_2$' ನೋ.

ಸೆರೆ$_4$, ಸೆಲೆ$_7$ (ನಾ). ೧. ನರ; ರಕ್ತನಾಳ: "ನಾಳೀಪತ್ರಂ, ಸಿರಾ-ಈ ೨ ಸರ" (ಹಲಾಯು. ೧೨೯-೯೮); ಕೊರಳ ಸೆರೆ ಹಿಗ್ಗಿದವು . . . ಪಾರ್ಥಂಗೆ (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೮-೭); ಗಂಟಲ ಸೆರೆಗಳುಬ್ಬಿ ಕೇಳುವ ಸಂಕಟ (ಪುರಂದ. ೧-೧೬೪-೨); ಎರಡೂ ಗಂಡಸ್ಥಲಗಳ ಮೇಲಿನ ಸೆರೆಗಳು ಉಬ್ಬಿ ಪಟಪಟನೆ ಹಾರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದವು (ಅಜೂರಿಲ. ೯೦). ೨. ಮರ್ಮ; ಆಯ: ಸೆರೆ ನೋಡಿ ಕೀಲು ಹೊಡೆದ (ಒಡ್ಡಿಉ. ೮೦). **ಸೆಲೆ$_7$**: ೧. ಆಚಾರ್ಯರ ನೆನಪಾಗಿ ದಾಸರ ಕುತ್ತಿಗೆಯ ಸೆಲೆ ಬಿಗಿದುಬಂದಿತು (ರೂಹಸ.೧೬). ೩. ಗ್ರಂಥಿ:

ಧೂಪಹಾಕಿದರೂ ಮಾನಿನ ವಾಸನೆ ಮನೆಯಿಂದ ಹೋಗಿಲ್ಲ. ಅದರ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಹೋದರೆ ಮೂಗಿನ ಸೆಲೆ ಒತೆದುಹೋಗುತ್ತದೆ (ಶಿವರಾ. ೧೮); ದುರ್ನಾತದ ಗಾಳಿ ಅವನ ಮೂಗಿನ ಸೆಲೆಗೇರಿತು (ವುನರು. ೫೩).

ಸೆರೆಯಂ ಬಿಡಿಸು = ರಕ್ತನಾಳವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸು: ನಡೆ ನಾರಾಚದ ನೋವಿನ ನಡುಕಂ ಪಿರಿದಾಯ್ತು ಸ[ರ್ಪಯೋನಿ]ಯ ಸೆರೆಯಂ ಬಿಡಿಸಿದವೊಲೆಚ್ಚು ಪಾಯ್ವು ತ್ತೊಡನೊಡನೆ ಕದುಷ್ಣಕೃಷ್ಣರುಧಿರಜಲೌಘಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೬೧). ಸೆರೆಯಂ ಬಿಡು = ಸೆರೆಯಂ ಬಿಡಿಸು: ಅನುಕ್ರಮದಿಂ ಸೆರೆಯಂ ಬಿಡುವುದು ಕುಷ್ಠರೋಗಮಿವಜಿಂ ಕಿಡುಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೧೧೨). [< ಸಂ. ಶಿರಾ]

ಸೆರೆ$_7$, ಸೇರೆ$_2$ (ನಾ). ಒಟ್ಟಿಲು; ರಾಶಿ(?): ಅದಜ ತದನನ್ತರ ಕಗ್ಗಲ್ಲ ಸೆರೆಯ ನಿಟ್ಟಜೆ ಅದಜ ತದನಾನ್ತರ ಕುಂಟೆಯ ತಡಗೋಡ ಮೇಕಜೆಯಾಲ (ಸೌಇ. IX-i ೪೧-೨೪; 11ನೆಯ ಶತ). ಸೇರೆ$_2$: ಅನ್ತು ಬಲಿ ಕೋಲೇರಿಯ ಪಡುವಣದೆಸೆಯ ಕಲ್ಲುಸೇರ (ಸೌಇ. IX-i ೪೧-೧೪; 11 ನೆಯ ಶತ). [< ಸರ್ಕಿ]

ಸೆರೆ$_8$, ಶರೆ (ನಾ). ಹೆಂಡ; ಮದ್ಯ: ಕಾಮಭಕ್ಷ ಶಹಾಜಾದರು ಹಗಲೆಲ್ಲ ಸೆರೆಯ ಗುಂಗಿನಲ್ಲಿರುತ್ತಾರೆ (ಹಂಪಾ. ೧೬೧); ಸೆರೆಯ ಮಬ್ಬಿನಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯ ಏನೇನೋ ಒದರಾಡುತ್ತಾನೆ (ಹೊಸಬ. ೧೮); ಮಾಡದಲಿ ಈಗ ಸೆರೆಯ ಬರಿದಾದ ಬಾಟಲಿಗಳು ಅವುಗಳ ಬೂಜುಗಳು ಮಲಗಿವೆ (ಹೊಲವ. ೨೫); ಶರೆ: ತಿರಿಕನನು ಕರತಂದು ಧರಣಿಯ ಚಂತದೊಳಗಿರಿಸಿದರೆ ಮರ್ಕಟ ಶರೆಯ ಸೇವಿಸಿದಂತೆ ಕುಣಿವರೆ (ಬಿಜ್ಜ್ಸ. ೬೨-೫೪); (ಇಪ್ಪೆ) . . . ಇದರ ಹೂವಿನಿಂದ ಶರೆಯನ್ನು ಮಾಡುವರು (ಕಭಾಗ. ೬೬). [< ಸಂ. ಸುರಾ?]

ಸೆರೆಗಣ್ಣು 'ಸೇರೆಗಣ್' ನೋ.

ಸೆರೆಗತ್ತಿ (ನಾ). ಹೆರೆಯುವ ಕತ್ತಿ,—ಚೂರಿ: ತೋಂಪಿ ಗುಂಡಿಯಂ ಮಾಡಿ ಸೆರೆಗತ್ತಿಯೊಳು ಮತ್ತದಜ ದಿಂಡುಮಂ ಪೂರಿಸಿದ ದತ್ತಮಂ ಸೆರೆದದಜೊಳಿನಿಸಿಲ್ಲದಂತೆ ತೆಗೆದು (ಸೂಪಶಾ. ೫-೨೬). [ಸರ್$_1$ + ಕತ್ತಿ]

ಸೆರೆಗಾಲ್ (ನಾ). ನರಗಳು ಉಬ್ಬಿರುವ ಕಾಲು: ಕರಿಗೊರಡನುಡುವಡರ್ದವನಿಪ ಸೆರೆಗಾಲ್ಗಳಿಂ ಬಿಡದ ಪೊಡೆವಡೆ (ಕಾದಂಉ. ೨೬೧). [ಸರ್$_4$ + ಕಾಲ್$_1$]

ಸೆರೆಗಾವಲು (ನಾ). ಸೆರೆಯಾಳುಗಳನ್ನು ಕಾಯುವಿಕೆ: ತಾವು ಆತನಿಗೆ ಸೆರೆಗಾವಲ ಬಂದಿಕಾರರೆಂಬುದನ್ನು ಎಂತೂ ಬಿಟ್ಟುಕುಡದಿರಬೇಕು (ಬಿಟ್ಟಿಅ. ೧೬೬-೧೬).

[ಸರ್$_3$ (< ಸೆಜ್$_2$) + ಕಾವಲು (< ಕಾವಲ್$_1$)]

ಸೆರೆಗುಡುಕ (ನಾ) ಮದ್ಯಪಾನ ಮಾಡುವವನು; ಹೆಂಡಕುಡುಕ: ಸೆರೆಗುಡುಕರ ಪರಿಭಾಷೆ ಸಹ ಅವನಿಗೆ ಪರಿಚಿತವಾಗಿದೆ (ತವಪ. ೯೪); ನನ್ನ ತಂದೆ ಸೆರೆಗುಡುಕ (ಅಶ್ವಮ. ೫೦). [ಸರ್$_6$ + ಕುಡುಕ (< ಕುಡಿಕ)]

ಸೆರೆಗೈ$_1$ 'ಸೆಜೆಗೆಯ್' ನೋ.

ಸೆರೆಗೈ$_2$ 'ಸೇರೆಗೆಯ್' ನೋ.

ಸೆರೆಗೈಗಣ್ (ನಾ). ಬೊಗಸೆಗಣ್ಣು; ದೊಡ್ಡಕಣ್ಣು: ಸಕ್ಕುಂದುಜುಬಿನ ಸೆರೆಗೈಗಣ್ಗಳ . . . ಪೆಣ್ಮಕ್ಕಳ ತಂಡಂ ನಡೆತಂದುದು (ಜಯಕಾ. ೫-೩೭).

[ಸರೆಗೈ$_2$ (< ಸೇರೆಗೆಯ್) + ಕಣ್]

ಸೆರೆತುಂಬು (ಕ್ರಿ). ಬೊಗಸೆ ಭರ್ತಿಯಾಗು; ಅಂಗೈತುಂಬು: ಬಿದ್ದಕ್ಕಿಗಳ ಸೆರೆತುಂಬಲಾಯ್ತು ತಂದು (ಗುರುಚಾ. ೮-೭೪). [ಸರ್$_2$ (< ಸೇರ್$_1$) + ತುಂಬು$_1$]

ಸೆರೆತುಪ್ಪ 'ಸೆರೆದುಪ್ಪ' ನೋ.

ಸೆರೆದುಪ್ಪ, ಸೆರೆತುಪ್ಪ (ನಾ). ಒಂದು ಬೊಗಸೆ ತುಂಬುವಷ್ಟು ತುಪ್ಪ: ಹೀರೆಯಳಿಗಾಯ ಕುಯಿದಾಕ್ಷಣದಿ ತಂದದಜ ಧಾರೆಯಂ ಕೆತ್ತಿ ಸಂಬಳಿಸಿ ಸೆರೆದುಪ್ಪ ಸೆರೆನೀರು[ವ್ಪು] ನೀರುಳ್ಳಿ ಕರಿಬೇವು ಕೊತ್ತುಂಬರಿಯನಿಕ್ಕಿ (ಸೂಪಶಾ. ೫-೧). ಸೆರೆತುಪ್ಪ: ನೆಲ್ಲಕ್ಕಿ ಅನ್ನ ಸೆರೆತುಪ್ಪ ಉಂಡೋಗ್ರಿ (ಗಗಾವ. ೫-೧). [ಸರ್$_2$ (< ಸೇರ್$_1$) + ತುಪ್ಪ]

ಸೆರೆದುಱುಗಲ್ (ನಾ). ನರಗಳ ಸಮೂಹ; ರಕ್ತನಾಳಗಳ ಗುಚ್ಛ: ಸೆರೆದುಱುಗಲ್ಗೆಯ್ಯಲ್ಲಮನಿರದದರೆ ಜರಲ್ಲತಾವಿತಾನದಿನತ್ತಂ ಪರಿವೇಷ್ಟಿಸಿರ್ದ ಪರಿಣತ ಸುರತರುವಂ ಪೋಲ್ತು ಸೊಗಯಿಸಿರ್ದಂ ಮುನಿಪಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೪೩). [ಸರ್$_4$ + ತುಱುಗಲ್]

ಸೆರೆದೆಗೆ (ಕ್ರಿ). ನರ ಸೆಳೆದುಕೊಳ್ಳು: ಕೆಮ್ಮನಿಟ್ಟೆಗೆಗಳಿಂದಿಡಲುಡಿದ ಕಯ್ಗಳಿಂ ಸೆರೆದೆಗೆಯ ಸೂಜಿಯಿಂ ಪೊಲ್ದಿರ್ದ ಕಯ್ಗಳಿಂ ಅಜಿಯದೆಸಗಿದ ರಸಾಯನದ ಸೇವನೆಯಿಂದ (ಕಾದಂಉ. ೨೬೦). [ಸರ್$_4$ + ತೆಗೆ$_1$]

ಸೆರೆನಾಡು (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು: ಅರಸ ಸೆರೆನಾಡೊಳ್ ಬೆಳಚವ್ವಾಡಿಯ ಮಹಾಜನಕ್ಕೆ ನೆಲ್ಲಕ್ಕಿಯ ಬಟ್ಟನ್ (ಎಕ. IV, ಗುಂಡ್ಲುಪೇ. ೨೦-೫; 720). [ಸರ್$_4$ + ನಾಡು]

ಸೆರೆನೆಗೆ (ಕ್ರಿ). ನರ ಉಬ್ಬು; ರಕ್ತನಾಳ ದಪ್ಪವಾಗು: ಕಿಲಬಿಲನ ನೋಡಿ ಬೆಚ್ಚುವ ದೃಷ್ಟಿ ಸೆರೆನೆಗೆದ ಗಂಟಲ್. . . ಕೂಡೆ ತೋಜಲು (ಹಚಕಾ. ೬-೫೩). [ಸರ್$_4$ + ನಗೆ$_1$]

ಸೆರೆಬಡಕ (ನಾ). ಹೆಂಡದ ಗೀಳು ಹಿಡಿದವನು; ಹೆಂಡಗುಡುಕ: ಕರುಣವು ಸೆರೆಬಡಕರ ಹೆಂಡರುಮಕ್ಕಳ ಕಣ್ಣನೊಳಗಡಗಿಕೊಂಡಿತ್ತು (ಸಾಹಿಸಂ. ೧೭೭).

[ಸರ್$_6$ + - ಬಡಕ$_2$ (< - ಬಡಿಕ$_2$)]

ಸೆರೆಬಿಗಿ (ಕ್ರಿ). (ಕೊರಳಿನ) ನರಗಳು ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳು,—ಸೇದಿಕೊಳ್ಳು: ಶೋಕಜಲಬಿಂದು ತೆರಳೆ ಸೆರೆಬಿಗಿದು ಗದುಗದಿಸಿ ಬಿಕ್ಕುತೆ ಬಿದ್ದು (ಬಸ. ೫-೧೯); ಆನಂದಾಶ್ರು ಕಣ್ಗಳೊಳ್ಗಳಧರನ ಸುರಿಯೆ ನುಣ್ಗೊರಳ ಸೆರೆಬಿಗಿಯೆ (ಪದ್ಮರಾ. ೬-೨೮); ದೃಗುಯುಗಳ ನೀರೇಜಿದವು ಸೆರೆಬಿಗಿದು ಹಲುಬಿದನಕಟ (ಕುಮಾವ್ಯಾ. ೧೨-೧). [ಸರ್$_4$ + ಬಿಗಿ$_1$]

ಸೆರೆಬಿಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬಂಧನದಿಂದ ಮುಕ್ತಿಗೊಳಿಸು; ಸೆರೆತಪ್ಪಿಸು: ಪಾಪಿಗಳ ಸೆರೆಬಿಡಿಸಿದ ಶರಣಾಗತವಜ್ರಪಂಜರ ಪರಶಿವನೆ (ಸೌಂದಕಾ. ೩-೨); ಒಲಿದೊಮ್ಮೆ ಸೆರೆಬಿಡಿಸು, ನಿಲದೋಡುವೆನು (ಕವಿಪ್ರ. ೩೩-೭). [ಸರ್$_3$ (< ಸೆಜ್$_2$) + ಬಿಡಿಸು]

ಸೆರೆಬಿಡು (ಕ್ರಿ). ಬಿರುಕುಬಿಡು; ಸೀಳು: ಸಾವಿರಾರು ವರುಷಗಳ ಬಿಸಿಲು ಮಳೆಗಳಿಂದ ಹವೆಯ ಬದಲಾವಣೆಯಿಂದ ಈ ಬಂಡೆಗಳು ಸೆರೆಬಿಟ್ಟುವು (ಬಾಲಪ್ರ. I, ೨೪೯).

[ಸರ್$_1$ + ಬಿಡು$_1$]

ಸೆರೆಮನೆ 'ಸೆಜೆವನೆ' ನೋ.

ಸೆರೆಯಂಗಡಿ (ನಾ). ಹೆಂಡ ಮಾರುವ ಅಂಗಡಿ; ಪಡಖಾನೆ: ಸೆರೆಯಂಗಡಿಯ ಉನ್ಮತ್ತ ಪರಿವೇಷದಲ್ಲಿ ವರ್ಣದ್ವೇಷದ ಅಮಾನುಷಚಿತ್ರ ಅವನಿಗೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ (ಹೊಸಕ್ಕ. ೨೪೦). [ಸರ್$_6$ + ಅಂಗಡಿ (< ಅಂಗಾಡಿ)]

ಸೆರೆಯಾಳ್, ಸೆರೆಯಾಳು (ನಾ). ಬಂಧನಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಬಂದಿ; ಖೈದಿ: ದೇವರು ಸೆರೆಯಾಳ್, ದೇಗುಲ ಸೆರೆಮನೆ, ಕಾವಲು ಪೂಜಾರಿ (ಕೋಗಿಲೆ. ೭೭-೧). ಸೆರೆಯಾಳು: ಹೆಣ್ಣಾಗಿ ಹುಟ್ಟಬಾರದು ಹುಟ್ಟಿದರೂ ಗಂಡಿನ ಸೆರೆಯಾಳಾಗಬಾರದು (ಕಾವೇಂ. ೧೯೪); ಈ ರೋಗವು ತನ್ನ ಸೆರೆಯಾಳಿಗೆ ಇತರರಿಂದ ಸಹಾನುಭೂತಿಯನ್ನು ಆಮಂತ್ರಿಸುತ್ತದೆ (ದೇಕನ್ನ. ೨೫). [ಸರ್$_3$ (< ಸೆಜ್$_2$) + ಆಳ್$_3$]

ಸೆರೆಯಾಳು 'ಸೆರೆಯಾಳ್' ನೋ.

ಸೆರೆಯಿಂಗು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಇಂಗು: ಪುರವಿಂಗು . . . ಪಂಚಭಾಗಮೆರಡಂಪಳಂ ದೊರೆಕೊಳೆ ಭಾಗಕ್ಕೀರದೊಳರೆದಾಸವದಿಂದಂ ಪೊರೆಯ ಸೆರೆಯಿಂಗಕ್ಕುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೭-೬೯). "ಅಡುಗೆಯ ಇಂಗು" (ಲೋಕೋಪ. ಟೀಕೆ).

[ಸರ್$_7$ + ಇಂಗು$_3$]

ಸೆರೆವಿಡಿ 'ಸೆಜೆವಿಡಿ' ನೋ.

ಸೆರೆವಿಡು (ಕ್ರಿ). ನರವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸು: ಉರಗಂ ಕೊಂಡಲ್ಲೀ ನಾಲ್ಕೆರಲನಿತಂ ಕಳೆದು ಕಟ್ಟಿ ಮೇಗಂ ಬೇಗಂ ಸೆರೆವಿಡುಗೆ ಸುಡುಗೆ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೨೬೮); ಸುಡುವೊಡಮತ್ತಾನುಂ ಸೆರೆವಿಡುವೊಡಮೇಗೆ(ಗಿ)ಟ್ಟುದೆಂದು ನೆಗಟ್ಟುದಯಿಕ್ಕುಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೧-೩೦).

[ಸರ್$_4$ + ಬಿಡು$_1$]

ಸೆರೆವೀಗು (ಕ್ರಿ). = ಸೆರೆಬಿಗಿ: ಘನಸಂಕ್ಲೇಶಕಲಾಪಮಯ್ಯೆ ಸೆರೆವೀಗಲ್ಕಂಠದಿಂ ವಿಹ್ವಲಸ್ಯನಮಯ್ದಿರ್ದುದು (ಕುಸುಮಾ. ೧-೪೩). [ಸರ್$_4$ + ಬೀಗು$_2$]

ಸೆರೆಹಿಡಿ 'ಸೆಜೆವಿಡಿ' ನೋ.

ಸೆರ್ಕು$_1$, ಸೆಕ್ಕು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಒಳಸೇರಿಸು; ಸಿಕ್ಕಿಸು; ತುರುಕು: "ಸರ್ಕು—ವಸ್ತ್ರಾಂತರಪ್ರವೇಶೇ (ಸಕ್ಕು)" (ಶಮಧಾ); ನಿಜೆಯಂ ತತ್ಕಾಂಚಿಯೊಳ್ ಸೆರ್ಕಿ . . . ನಿಂದೊಪ್ಪಿದರ್ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೪-೨೨೧). ಸೆಕ್ಕು$_1$: ೧. ಮುಂಜೆಱಗನೊಯ್ಯನೆ ಸೆಕ್ಕಿ (ರಶಕು. ೧೨-೨೭); ಮೊನೆಮುಂಜೆಱಗನಳವಡೆ ಸೆಕ್ಕಿ ಸುತ್ತಿನೊಳಿಱುಕಿ (ಕುಮಾವ್ಯಾ. ೧೭-೧೯). ೨. ನೆಡು; ನಾಟು: ಆ ಬಸವನೊಂದು ದಿನಂ ಸೋಮಶರ್ಮನ ಮನೆಯ

ಬಾಗಿಲೊಳ್ಳಂದಿರೆ . . . ಪಿಡಿತಂದವಜಿ ಕೋಡೊಳ್ ಸೆಕ್ಕಲಂದಿನ ವಿನಂ [ಪಾಠಾಂ. ಸಿಕ್ಕಲದಿನದಿಂ] ಮೊದಲಾಗಿ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೩-೭೮ ವ); ಸರಳ ಪುನರಪಿ ಸವರಿ ಸೆಕ್ಕಿಪ ನೊಡಲೊಳಂಬುಗಳ (ಕುಮ್ಮಾರ. ೧೮-೨೭);ಉರದೊಳಗೆ ಸೆಕ್ಕಿದಂ [ಪಾಠಾಂ. ಸೇರಿಸಿದ] ಸರಳ್ಗಳಂ (ಚಿಬಪು. ೬೯-೮); ರಾವುತರ ಮೈಯಲಿ ಬಲು ಸುರಗಿಗಳನು ಸೆಕ್ಕಿದರು (ಕಂಠವಿ. ೭-೭೮). ೩. ಹೊಂದಿಸು; ಜೋಡಿಸು: ನನೆಯಂಬಂ ಬಿಸುಟೀಕ್ಷ್ಯುಚಾಪಲತೆಯಂ ಬಾಟ್ಗೊಂಪದೊಳ್ಸೆಕ್ಕಿ (ಅನಂಪು. ೩-೫೧); ತೇರಿಗೆ ಕಾಡುಹೂ ತಂದು ಸೆಕ್ಕಿದರ ಚೆನ್ನ (ಪಂಚಾಮ್ನ. ೧). ೪. ಸಿಕ್ಕಿಕೊಳ್ಳು; ತೊಡರು: ಆಲದ ಬೀಳಲೊಳ್ ಸೆಕ್ಕಿದ ಗಾಲಿಯಂ ತಗೆದು (ದಶಕು. ೨-೭೦ ವ). ೫. ಹಿಡಿದೆಳೆ; ಜೀರು: ಜುಣುಗಿದಾಹವ ಸತಿ[ಪಾಠಾಂ. ಸಿರಿ]ಯ ಹಾರದ ಕುಣಿಕೆಯನು ಸೆಕ್ಕುವುದು ಸ್ವಾಮಿಯ ಋಣವ ತಿದ್ದುವುದು (ಕೊರರಾ. ೭-೪೫-೪೭).

[ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಚೆರುಕು, ಚೊರುಕು; ಮಲ. ಚೆರುತು; ತುಳು. ಚುಚ್ಚು; ತೆಲು. ಚೆಕ್ಕು]

ಸೆರ್ಕು₂, ಸೆಕ್ಕು₂ (ನಾ). ಒಳಸೇರುವಿಕೆ; ಕುಗ್ಗುವಿಕೆ: ಎಮ್ಮ ಲವನಂ ಕೊಂಡು ಯ್ಯುವನಂ ಸೂರ್ಕು ಸೆರ್ಕಪ್ಪಿನೆಗಂ ಬಡಿದು ಪಿಡಿದಸುವೆರಸು ನಿನ್ನಡಿಗೊಪ್ಪಿಸದಿರೆ ನಿನ್ನ ಮುದ್ದಿನ ಕಂದನೆ! (ರಾಮಾಶ್ವ.೧೫೭-೪). **ಸೆಕ್ಕು₂**: ಹೊಕ್ಕುದಾ ಸಮಯದಲಿ ಸುಂಡಿಲ ಸೆಕ್ಕುಗಳ ಖಂಡೆಯದ ಗಜದಳ ಬಿಕ್ಕಲಿಳೆ ಬೆರಸಿದುದು ರಣರಥರಾಜಿ ಲೌಡಗಳ (ಕೊರರಾ. ೫-೭-೧೩). [< ಸೆರ್ಕು₁]

ಏಸೆರ್ಕೆ 'ಸೆಕ್ಕೆ' ನೋ.

ಸೆಲ (ನಾ). (?): ತನುವಿನ ಸ್ವಲ್ಪಸುಖಕೆ ಸೆಲ ನುಡಿದಿಂತನುಸಾರಿಯುಹರ ಪಾತಕಕೆ (ಜೀವಂಧಾಂ. ೧೪-೫೫); ಸಲೆ ಕನ್ಯಾಭಿಕ್ಷಕೆ ಸೆಲ ನಾವಿಲ್ಲಿಗೊಲಿದಯಿದಿದೆವು (ಜೀವಂಧಾಂ. ೧೭-೬೫); ಉಡನೂಲಂ ಘಳಿಲನೆ ಪಜೆವ ಸೆಲಂ ಬೇಡುವ ಭುಜಬಲಶಾಲಿಗ ಳುಗ್ರತೆಯನುಲಿವ ಕಲಕಲಮುಭಯವ್ಯೂಹದ ದೊರೆದೊರೆಗಳ ಬಳಸಿನೊಳುಣ್ಮಿದುದು (ಜಯಕಾ. ೭-೨೭). [?]

ಸೆಲಂದಿ, ಚೆಲದಿ, ಶಲದಿ₁, ಸೆಲದಿ (ನಾ). ಜೇಡರ ಹುಳು; ಜೇಡ: ಸಲಂದಿ ಪೊಸ ನೂಲಿಂ ನೆಯ್ದ ಪೊಂಬಟ್ಟೆಯಂ ತರ್ಕುಂ (ಶಬಶಾ. ೨-೭೩); ತಲ್ಲಿಂಗಾಗ್ರದೊಳ್ಸತ್ತಿ ಮೇಣ್ ಪರಿತರ್ಪೊಂದು ಸೆಲಂದಿಯಂ ಜವದಿನಾಗಳ್ಕಂಡು (ವೃಷಪು. ೯-೫೭). **ಚೆಲದಿ**: ಆ ಲಿಂಗದ ಮೇಲೆ ಕಸ ಬೀಳದಿರುವಂತೆ ಒಂದು ಚೆಲದಿ ಹುಳುವು ನೂಲಿನಿಂದ ಹಂದರವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿತು (ಪುರಾವಿ. ೨೫೩). **ಶಲದಿ₁**: ವರಶಲದಿಯಾಗಿ ಶಂಕರಪೂಜೆಗೈದು ಭಾಸುರಗಣನಿಕಾಯದೊಳು ಸಂದ ಕಳಚೆಂಗಪೆರುಮಾಳೆಯನಗೆ ಕೃಪೆದೋಱು (ಅಜಪು. ४೦); ಶಿವನಿಗೆ ಪುಣ್ಯಂದು ಶಲದಿಯ ಮಂತ್ರಿಸಿದವ ನೆಜ್ ನಕ್ಕನಯನಾಜು (ಮೋಳಿಪು. ೨-೨೧೭);ಲಿಂಗದಂಗದೊಳು ಶಲದಿಗಳು ವ್ಯಾಪಿಸಲೆನ್ನ ಕಂಗಳೀಕ್ಷಿಸಲಾದವೇ ಶಿವಶಿವಾ (ಮಲ್ಲಚ. ೧೮-೯). **ಸೆಲದಿ** : ಸೆಲದಿಯ ಹೃದಯದಲ್ಲಿಯೇ ನೂಲುಂಟು (ಸರ್ವವ. ೫೦-೨೭೦); ಸೆಲದಿ ಈ ಪರಿಯಲಿ ತ್ರಿಕಾಲದೊಳೊಲಿದು ಭಜಿಸುತಮಿರಲು (ಬಸವು. ೧೮-४೦); ಲಿಂಗದಡದಂಗದೊಳ್ ಸಲದಿ ತತ್ತ್ರಿಯನಿಕ್ಕೆ (ಲಶಿಚಂ. ೩೫-೨೭).

[ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಚಲನ್ನಿ; ಮಲ. ಚಲನ್ನಿ; ತೆಲು. ಚೆಲಂದಿ, ಚೆಲದಿ, ಚೆಲಿದಿ, ಚೆಲ್ದಿ]

ಸೆಲಂಬೆ, ಸೆಲಬೆ, ಸೆಲಿಬೆ (ನಾ). ೧. = ಸೆಲಂದಿ: ತಿಲಸಂಯುಕ್ತಮನಾಗಳೆ . . . ಪೊಸಲೊಡಂ ತಾಂ ತೊಲಗುಗುಮಂತಾಕ್ಷಣದೊಳ್ ಸೆಲಂಬೆ(ದ) [ಪಾಠಾಂ. ಶಲಂಬೆ, ಸೀಲಂಬೆ]ಗಳ ವಿಷಕುಲಂ (ಖಮದ. ೧೩-೧೧೮). **ಸೆಲಬೆ**: ೨. ಜೇಡರಹುಳುವಿನ ಬಲೆ: ಕೆಲ ಕಾಯ ಸ [ಪಾಠಾಂ. ಸಿ]ಲಬೆಯ ತೆಱದಿ ತೆಳುವಾಗಿ ಕೆತ್ತಿ (ಸೂಪಶಾ. ೨-೬೯). **ಸೆಲಿಬೆ**: ೨. ಮನೆಯ ತುಂಬಾ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲೂ ಸೆಲಿಬೆ ಕಟ್ಟಿದೆ (ರೂಢಿ).

[< ಸೆಲಂದಿ./ ತಮಿ. ಚಲಮ್ಬಿ]

ಸೆಲಗು (ನಾ). ಶಲಾಕೆಯ ಆಕಾರದ ಬಾಣ (?): ಮನ್ಮಥಂ ಚಿತ್ರಿತಶಾಲೇಚಿ ಯೊಳ್ಕೀಲಿಸಿದ ಸೆಲಗಿನಂಬಂ ಗೆಲ್ವಾಲ್ಪುದಾಗಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೬-೧೧೭); ಕುಸುಮ ಕಾರ್ಮುಕನ ಪೊಡೆಗೆ ಪದವಡಿಸಿ ಕಾಸಿ ಕಂದಿಸಿದ ಸೆಲಗಿನಂಬಿನಲಗುಗಳೆನಿಸಿ ಕಡುಗಂದಿ ಸೂಸಿದ ಪಾಸಿದೆಳೆದಳ್ಗಳುಂ (ವರ್ಧಮಪು. ೫-೭೩ ವ). [?]

ಸೆಲದಿ 'ಸೆಲಂದಿ' ನೋ.

ಸೆಲದಿನೂಲ್ (ನಾ). ಜೇಡರ ಬಲೆಯ ಎಳೆ: ತವ ಸೆಲದಿನೂಲಿಂದಮರ್ಚಿದಭವನ ಮೇಲಣ ಪೂಜೆಯಂ ಕಳೆದು (ಬಸವು. ४೩-೩೮). [ಸೆಲದಿ (< ಸೆಲಂದಿ) + ನೂಲ್]

ಸೆಲದಿಪುಳು (ನಾ). ಜೇಡರಹುಳು: ಒಲಿದು ಶಿವನಂ ಪೂಜಿಪಡೆಯಲಿ ಸೆಲದಿಪುಳುವಾ ಲಿಂಗತನುವಂ ಪರ್ಬುತಿರಲು (ಬಸವು. ೧೩-೧೯).

[ಸೆಲದಿ (< ಸೆಲಂದಿ) + ಪುಳು (< ಪುಜು)]

ಸೆಲಬೆ 'ಸೆಲಂಬೆ' ನೋ.

ಸೆಲವಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಅಪ್ಪಣೆಮಾಡು; ಆಜ್ಞೆನೀಡು: ಸುರರೋಡುತಿರೆ ಕಂಡು ಕಾಮ ಹರನಿರದೊಡನೆ ಹರಗಣಕೆ ಸೆಲವಿಕ್ಕೆ ಮುಂಕೊಂಡರಾಕ್ಷಣದೊಳು (ಚಬಪು. ೧೭-೨೧); ಲಕ್ಕಕುದುರೆಯನೆನ್ನೊಂದ ಲೌಡಿಗೆ ಸ[ಪಾಠಾಂ. ಶ]ಲವಿಕ್ಕೆಂದು ನೃಪತಿಯೊಳ್ನುಡಿವ ಎಕ್ಕಲರಾವುತ ಪೊಜಮಟ್ಟನು (ಬಸಾಪಾಂ. ೧೧-೭೦). [ಸಲವು₁ (< ಸಲವು₂) + ಇಕ್ಕು]

ಸೆಲವೀ (ಕ್ರಿ). ಅನುಮತಿಕೊಡು; ಅಪ್ಪಣೆ ನೀಡು: ಸುಗ್ಗಿಯುಮಾ ತಂಗಾಳಿಯು ಮಿರ್ವರುಂ ಸಜ್ಜುವಂ ಪಡೆದು ಚೌವಂದದ ದಟಕಂ ಸೆಲವಿತ್ತೊಡಗೊಂಡು ಬರೆ (ಕಬ್ಬಿಗಾ. ೧೯೭); ದಿಕ್ಪಾಲಕರ್ ಮುಖ್ಯರಾದ ದೊರೆದೊರೆಗಳಂ ಕರೆದು ಸೆಲವಿತ್ತು ತ್ರಿಪುರಮಂ ಪರಿದ್ವದಿ ಮುತ್ತಿದೊಳ್ಗೋಂಟೆಯಂ ಕೊಂಬುದೆನೆ (ಚಬಪು. ४೨-೨೩); ಬಳಿಕನಿಬರಲ್ಲರಂ ಕರೆಸಿ ಹಂಸಧ್ವಜಂ ಸೆಲವಿತ್ತು ಫಲುಗುಣನ ತುರಗಮಂ ಪಿಡಿತಂದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೦-४೭). [ಸಲವು₁ (< ಸಲವು₂) + ಈ₂]

ಸೆಲವು₁ 'ಸಲವು₁' ನೋ.

ಸೆಲವು₂ (ನಾ). ಸೆಲೆ; ನೀರು ಒಸರುವಿಕೆ,— ಜಿನುಗುವಿಕೆ: ತುಂಬಿದೊಲುಮಯ ಬಾವಿ . . . ಬತ್ತದಿರಬಹುದು ಸೆಲವೇನು? (ಇಂಗೀತ. ೮೩-೧೫). [ಸೆಲೆ₄ + - ವು]

ಸೆಲವುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಅಪ್ಪಣೆ ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳು: ಸಲೆ ಬಡಿದು ಪಡೆಗಳಂ ಕೆಡಹುತಿರೆ ನಡೆತಂದು ಸೆಲವುಗೊಂಡೂರ್ಮಿಳಾಕಾಂತನಂ ಪೆಣಗಿಕ್ಕಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೦-೫೭).

[ಸಲವು₁ (< ಸಲವು₂) + ಕೊಳ್₁]

ಸೆಲಿಬೆ 'ಸಲಂಬೆ' ನೋ.

ಸೆಲುವಾರದಮರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಸೆಲುವಾರದ ಮರ, ಕಂಬಸುಂ (ವ್ಯಾಹಿಗಿ. ೩೭-೭೨೮). [? + ಮರ₁]

ಸೆಲೆ₁ (ಕ್ರಿ). ಪ್ರತಿಧ್ವನಿಯಾಗು; ಮರುಧ್ವನಿಯುಂಟಾಗು: ತುಕಾರಾಮ ನಾಮದೇವರಲ್ಲಿ ಕುಣಿದ ರಂಗಸಿಲೆಯಿಂ ಸೆಲೆವಲ್ಲಿ ನಿನ್ನ ನಾಮಮುದಯೊತ್ತುವನಲ್ಲಿ (ಗಿಂವಿಂ. ೭೩-೭); ಸೆಲೆಯುವುದು ಹುದುವನೊಳಗೊಂಡು ತಾನೆ ತಿಳಿಯಾಗಿ ಗುಂಭವಾಗಿ (ಹೃದಸ. ೫-೮). [ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಚಿಲೈ; ಮಲ. ಚಿಲ; ತೆಲು. ಚೆಲಗು]

ಸೆಲೆ₂ (ಕ್ರಿ). ತೇವದಿಂದ ಚರ್ಮ ಕೊಳೆತಂತಾಗು: ಅವನ ಪಾದ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಇದ್ದೂ ಇದ್ದೂ ಕಾಲೆಲ್ಲ ಸಲೆತರೂ . . . ಅವನಿಗೆ ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಫಲಶಂ. ೧೭). [?]

ಸೆಲೆ₃ (ನಾ). ೧. ಶಬ್ದ; ಧ್ವನಿ: ನಗೆಯಮೃತದ ಜೀಯಾ ಕೇಳ್ನಿರಾಶೆಯಾ ಸೆಲೆಯಾ (ಗಿಂವಿಂ. ೬೩-೧೨): ಅದರ ತಲೆಯ ಕಾಣದೆ! ಅದರ ಸೆಲೆಯ ಕೇಳದೆ! (ಪಾರಟಿ. ೨-೨೭). ೨. ಪ್ರತಿಧ್ವನಿ; ಮಾರ್ದನಿ: "ಪ್ರತಿ ಶ್ರುತ್, ಪ್ರತಿಧ್ವಾನಃ - ೨ ಪ್ರತಿಧ್ವನಿಯ ಹೆಸರುಗಳು, ಅಂಬರ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ಸೆಲೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೫೭); ನಿನ್ನಯ ಸೊಲ್ಲ ಸೆಲೆಯಿಂದ ಹಾಡುಲಿಯ ಬಲ್ಲುದೇನನ್ನ? (ಗಿಂವಿಂ. ೨೭-೬). [< ಸೆಲೆ₁]

ಸೆಲೆ₄, ಶಲೆ, ಶಲ (ನಾ). ೧.(ನೀರು) ಒಸರುವಿಕೆ; ಜಿನುಗುವಿಕೆ: ಮೂಡಲ್ ಧಾರೆಯತ್ತಲ್ ಬರ್ಪ ಪಚ್ಚನೆ ಸೆಲೆಯಾ ಸೆಲೆಯಿಂ ಬಡಗಲ್ (ಅಬ್ಬುಮ. ೧೧-೧೭); ನೀರ ಸೆಲೆ[ಪಾಠಾಂ. ಸಿಲೆ, ಸರೆ]ಯಿದಱ ಮೇಲೆ ವಿಚಾರಿಸದೆ ನೃಪೇಂದ್ರ, ಶಸ್ತ್ರವಿಕ್ಕಿದಡೆ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೨-೭೮); ಕಳನೊಳುದಕದ ಸ್ತವಳೆಯ ಸೆಲೆಯಱಿದು ಚೌಕಕೆ ಸೀಳಿದನು ನೆಲನ (ಕುಮ್ಮಾರ. ೧೧-೨೮); ತಲೆಯೊಡದು ಬಲು ಸೆಲೆಯಾಗಿ ನೆತ್ತರು ಸೂಸೆ (ಉತ್ತರರಾ. ೩೧-೧೧). ೨. ಮೂಲ; ಆಶ್ರಯ: ನಲುಮೆಯಾ ಸೆಲೆಯೆಲ್ಲ ಬತ್ತಿ ಹೋಗೆ (ಪಿಪಾಸ. ೬೯-೧೯); ಎಂಬು ಅವನ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹದ ಸೆಲೆಯಾಗಿದ್ದಳು (ಒಡ್ಡಿಉ. ೧೭); ಅವುಗಳ ಅರ್ಥದ ಸೆಲೆಯನ್ನು ಶೋಧಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಈ ಭಾಷೆಯ ಪಂಚ್ಞಾನವು ಸಹಾಯಕವಾಗುವುದು (ಸಂಶೋಧ.೧೮೨). ೩. ಆಕರ; ಮೂಲ: ಅವರ ಕಾರ್ಯಸಾಹಸಗಳು ಮುಂದಿನವರಿಗೆ . . . ಸೆಲೆಗಳಾದವು (ಪ್ರಬಂಧ.೭೭); ಸಂತಸದ ಸೆಲೆಯ ತಾರ (ಮಾನಸ. ೫೫-೧೨).

೪. ಗುರುತು; ಕುರುಹು: ನಾನಾಗಲಿ ನಮ್ಮ ಹಣ್ಣಾಗಲಿ ಅದರ ಸೆಲೆ ಹೇಗೆ ಇದೆಯೋ ಕಾಣೆವು (ಮಾಮರಾ. ೧೦೩); ಅಯ್ಯೊ ದೊರೆಯೆ, ನಾನು ಇವರ ಒಂಟೆಯ ಸೆಲೆಯನ್ನೇ ಕಾಣೆ (ನೀತಿಚಂ. III. ೭). ೫. ಪ್ರವಾಹ; ಝರಿ: ಅಮೃತದ ಸೆಲೆಯಂತೆ ಅವನ ಉತ್ತರ ಹೊರಹೊಮ್ಮಿತು (ಶರಚ. ೩೨೫). ೬. ದನಗಳಿಗೆ ಬರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಯಿಹುಣ್ಣು: ಆ ಕರುವಿಗೆ ಸೆಲೆ ಆಗಿದೆ (ರೂಢಿ). ಶೆಲೆ: ೧. ಯಾವ ಭೂಮಿಯಂ ತೋಡಲು ಪಾತಾಳದಿಂ ಎಂಟು ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ನೀರು ಬರುವ ಶೆಲೆಗಳು ಕಾಣುತಲಿವೆಯೊ ಆ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಕೊಳವಂ ತೋಡಿಸಬೇಕು (ಸೌಗಂಧಿ. ೪೩೦-೧೧); ನೀರು ಬಹಳವಾಗಿ ನೆಲದೊಳಗೆ ಇಂಗಿ ಶೆಲೆಗಳ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಮತ್ತ ಹೊರಗೆ ಬರುತ್ತದೆ (ಮುಂಯುಬು. ೭-೧೭೭); ಈ ಹಳ್ಳಗಳ ದಂಡೆಗುಂಟ ಬಾವಿಗಳನ್ನು ತೋಡಿಸಿದರೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಅಂತರದಲ್ಲಿಯೇ ಶಾಶ್ವತವಾದ ನೀರಿನ ಶೆಲೆಗಳು ಹತ್ತುವವು (ವಿಜಾಭೂ. ೧೭). ೫. ಎತ್ತರವಾದ ಗುಡ್ಡದೊಳಗಿಂದ ಗುರುತರವಾದದ್ದೊಂದು ಶೆಲೆಯು ಹರಿದು ಬಂದು ಕುಂಡದೊಳಗೆ ಬೀಳುತ್ತದೆ (ಕಭಾಗ. ೫೭೪). ಶೆಲೆ: ೧. ನಮ್ಮ ರಾಯರ ಬಾವಿಗೆ ಕೃಷ್ಣಾನದಿಯ ಶೆಲೆಯೇ ಇರುವಾಗ ನದೀತೀರಕ್ಕೆ ಹೋಗಬೇಕೆಂಬ ಹಟವೇಕೆ? (ಪಬ್ಬಬ. ೩೦); ಎಲ್ಲಿಂದಲೋ ಆನಂದದ ಶೆಲೆಯೊಂದು ಹರಿದುಬಂದು ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಮಡುವುಗೊಂಡಂತೆ ಭಾಸವಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ಮೇದಿಮ. ೧೭೫). ೬. ಕೆಲವು ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ದನಕರುಗಳಿಗೆ ದೊಡ್ಡಜಾಡ್ಯ . . . ನರಡಿ ಶೆಲೆ ವಗ್ಗರ ಅಂಟು ಜಾಡ್ಯಗಳು ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವುದುಂಟು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೧೧೫). [< ಸೆಲೆ₂./ ತೆಲು. ಜಿಲ, ಸೆಲ]

ಸೆಲೆ₅ 'ಸಿಲೆ₁' ನೋ.

ಸೆಲೆ₆ 'ಸಿಲೆ₂' ನೋ.

ಸೆಲೆ₇ 'ಸೆರೆ₄' ನೋ.

ಸೆಲೆಕೊಡು (ಕ್ರಿ). ಪ್ರತಿಧ್ವನಿಸು; ಮಾರ್ದನಿಕೊಡು: ಆ ಮಾತು ಅವನ ಮನಸ್ಸಿನ ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ಸೆಲೆಕೊಟ್ಟಿತು (ರೂಪಹ.೪). [ಸೆಲೆ₃ + ಕೊಡು₁]

ಸೆಲೆಯಾಡು (ಕ್ರಿ). ಒಸರು; ಸ್ರವಿಸು: ರೋಮರೋಮಗಳಲ್ಲಿ ಸವಿಜೇನು ಸೆಲೆಯಾಡುತ್ತಿದ್ದಿತು (ಅವಪಾ. ೧೭೭). [ಸೆಲೆ₄ + ಆಡು₁]

ಸೆಲೆಯೊಡೆ, ಸೆಲೆವೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಒಸರು; ಸ್ರವಿಸು: ತಿಳಿವಿನ ಶೀತಲಜಲವು ಸೆಲೆಯೊಡೆದುಗುತಂದು ಮನವೆಂಬ ಕೊಳದೊಳು ತುಂಬುವುದು (೧೦ಚಾಪ. ೫-೫೩). ೨. ಮೂಡು; ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು: ಅನಿರ್ವಚನೀಯವಾದ ಪ್ರೀತಿ ಅವನ ಹೃದಯದ ಆಳದಲ್ಲಿ ಸೆಲೆಯೊಡೆಯಿತು (ಮೂರುದಾ. ೧೧೧); ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಉಡುಪಿಯಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಭಕ್ತಿಪಂಥ ಸೆಲೆಯೊಡೆದು . . . ವ್ಯಾಪಿಸಿತು (ಭಾರದ. ೨೮೭). ಸೆಲೆವೊಡೆ: ೧. ಎಡೆವಿಡದೆ ನೇತ್ರಾಶ್ರುಗಳು ಸೆಲೆವೊ[ಪಾಠಾಂ. ಯೊ]ಡದೊಗುತ್ತಿರೆ (ಬಸವು. ೧೮-೬೩). ೨. ಇರವಿನತ್ಕುಚ್ಚದೊಳು ಸೆಲೆವೊಡೆವುದಾನಂದ (ಮರದೇ. ೨೩-೧). [ಸೆಲೆ₄ + ಒಡೆ₁]

ಸೆಲೆವೇಱು (ಕ್ರಿ). ಒತ್ತಾಗಿರು; ದಟ್ಟವಾಗಿರು (?): ಮೂಡಿಗೆಯಂತ ಕೂಡೆ ಕಣೆ ನಟ್ಟ ಭಟರ್ ಸೆಲೆವೇಱಿದಂತೆ ಕೋಲ್ಗೂಡೆ ನಡಲ್ಕೆ ಬಟ್ಟ ಹಯಂ (ಮಹಾಪೇ. ೧೨-೧೯೦).

[ಸೆಲೆ₇ + ಏಱು₁ (< ಏಱು₁)]

ಸೆಲೆವೊಡೆ 'ಸೆಲೆಯೊಡೆ' ನೋ.

ಸೆಲ್ಯ 'ಸೆಲ್ಲಹ' ನೋ.

ಸೆಲ್ಲ 'ಸೆಲ್ಲಹ' ನೋ.

ಸೆಲ್ಲಹ 'ಸೆಲ್ಲಹ' ನೋ.

ಸೆಲ್ಲಿಸು (ಕ್ರಿ). (?): ಮೇಲವಾಯ್ದ ಪಂಟಿಸುವ ಕೆಲಕ್ಕೆ ಸಾರ್ವ ಖುರದಿಂ ಪೊಡೆ ದೆತ್ತುವ ಚಪ್ಪರಿಪ ಸೆಲ್ಲಿಸುವ ತಱುಂಬುವಬ್ಬುಳಿಪ . . . ದುಷ್ಟಮಪ್ಪ ಹಯಮಂ ಕುಡಲುಂ ಪಡೆದೀಯ (ಧರ್ಮಪ.೮-೧೩); ರಾವುತರು ಸೆಲ್ಲಿಸಿದರಗ್ಗದ ಮಾವುತರನಾನೆಗಳ ತುಡುಕಿ ಹಯಾವಳಿಯ ಬೀಸಿದರು (ಕುಮಾಕ. ೨-೧೫). [ಸೆಲ್ಲು₂ + - ಇಸು₁]

ಸೆಲ್ಲೆ 'ಶಲ್ಯ₁' ನೋ.

ಸೆಲ್ಲೆಯ₁ 'ಶಲ್ಯ₁' ನೋ.

ಸೆಲ್ಲೆಯ₂ 'ಸೆಲ್ಲಹ' ನೋ.

ಸೆಲ್ಲವನೆ (ನಾ). (?): ಉತ್ಪಲದುಪಗೃಹಂಗಳಿಂ ಸೇವಂತಿಗೆಯ ಸೆಲ್ಲವನೆಗಳಿಂ . . . ಕಂಪಿನ ಕಡಾರಮುಂ ತಣ್ಪಿನ ತಾಣಮುಮನಿಸಿರ್ಪ ಲತಾಮಂಟಪಮಂ ಪೊಕ್ಕು (ಕುಸುಮಾ. ೧೨-೧೫೭ ವ). [ಸೆಲ್ಲ₂ + ಮನೆ]

ಸೆಲ್ಲಹ, ಚಲ್ಲಹ, ಚೆಲ್ಲಯ, ಚೆಲ್ಲಹ, ಶಲ್ಲಯ, ಶಲ್ಲಹ, ಶೆಲ್ಲಹ, ಸಲ್ಲಯ, ಸಲ್ಲಹ, ಸಳ್ಯ, ಸೆಲ್ಯ, ಸೆಲ್ಲ, ಸೆಲ್ಲಹ, ಸೆಲ್ಲಯ್ಯ₂ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ; ಈಟಿ; ಶಲ್ಯ: ಲತಾವಳಿಯ ಸೆಲ್ಲಹಂಗಳ ಪೊಸಪಾದರಿಗಳ ಬಲ್ಲಹ ದೆಸವಂಕುರವೀಥಿಯ ವಜ್ರಮುಷ್ಟಿಯಂಗನೆಯರ್ಕಳ್ (೧೧ಕ. ೭-೫೪); ತೋಮರ ಪರಶು ಸೆಲ್ಲಹ ಚಕ್ರ ಸಬಳ ಮುಸುಂಡಿ ಲೌಡೆಗಳ . . . ಹೇರಾಳದಲಿ ರಂಜಿಸಿತು ರಣಭೂಮಿ (ಕುಮಾಕ. ೧೫-೩೨). ಚಲ್ಲಹ: ಚಲ್ಲಹ . . . ಜವದಾಡೆಗಳೆಂಬ ಬತ್ತೀಸಾಯುಧಗಳಿಂ (ಏಪೇಕ. ೨೬೨). ಚೆಲ್ಲಯ : ಚೆಲ್ಲಯದಿಂ ಕದುಕೇಜಿನಿಱಿದು (ಜಯಕಾ. ೧೩-೪೧). ಚೆಲ್ಲಹ: ಚಾಪ ಚೆ[ಪಾಠಾಂ. ಸೆ]ಲ್ಲಹ ಬಲ್ಲಹ ಕತ್ತಿಗೆ ಕಠಾರಾದಿಯಾದ . . . ಪಲವುಂ ತೆಱದ ಕೈದುಗಳಿಂದಿಱಿವ (ಧರ್ಮಪ. ೧-೮೭ ವ); ಕಕ್ಕಡ ಸಬಳ ಚೆಲ್ಲಹಂ ಸುರಗಿಯಿಂದ . . . ಪೋರ್ದರಾ ದನುಜಪತಿ ಹರಿಗಳು (ಪೀಕ್ಷಿಪು. ೨-೧೨-೪೦). ಶಲ್ಲಯ: ಶಲ್ಲಯ ಕೃಪಾಣ ತೋಮರ . . . ಮುಸಲಾದಿ ಪರಿಪರಿಯ ಕೈದುಗಳಿಂದೆ ಸುರಸೇನೆಯಂ ಪೊಕ್ಕು ಸವಱಿದರ್ (ಚಬಪು. ೪೩-೩೪). ಶಲ್ಲಹ: ಜಡಿವ ಕಕ್ಕಡೆ ಶ[ಪಾಠಾಂ. ಸ]ಲ್ಲಹ ಬಲ್ಲೆಯಂಗಳತ್ಯುತ್ಕಟಮಾಗೆ ಬಂದು (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೨-೫೭); ಸರಳ ಸರಿ ಶಲ್ಲಹ[ಪಾಠಾಂ. ಯ]ದ ಮಳೆ ಮುದ್ಗರದ ವೃಷ್ಟಿ (ತೊರಾ. ೩-೬-೯); ಹರಿಗೆ ಪಟ್ಟೆಯ ಶೂಲ ಶಲ್ಲಹ ಭಲ್ಲೆಯ ಬಲವಂತೆಯರ ಎಲ್ಲರ ತಱುಬಿ (ಮೋಹತ . ೩೩-೩೯). ಶೆಲ್ಲಹ : ಕೊಂತ ಕೋದಂಡ ಶೆಲ್ಲಹ (ರುಕ್ಮಾಂಗ. ೧೩-೩೦). ಸಲ್ಲಯ : ಸಾರೆ ಬರೆ ಬರೆ ಕಂಡನಲ್ಲಿ . . . ಹೊದೆಯಂಬು ಚಾಪ ಕಠಾರಿ ಸಲ್ಲಯ[ಪಾಠಾಂ. ಹ] ಸಬಳಗಳ (ಕುಮಾಳ. ಓರಾ. ೧೧-೪೭). ಸಲ್ಲಹ: ಕವಣ ಕಡಿತಲೆ ಸಲ್ಲಹವು ಪರಶೂಲ ಪಟ್ಟಿಸದಿಂದಲಿಡುತಿರಲು (ಶಾಶಿರಾ. ೪೨-೧); ರೆಕ್ಕೆಯು ಬೀಳೆ ಕತ್ತರಿಸಿ ಧಿಕ್ಕನೆ ತೂಗಿ ಸಲ್ಲಹದೊಳಿಟ್ಟನು (ನಾಗಕು. ೧೫-೭೮). ಸಳ್ಯ : 'ಅಭಿಮಾನಸಳ್ಯ' ಪರಾ. ಸೆಲ್ಯ : ಹಲಗೆ ತೋಮರ ಸಲ್ಯ ಕರವಾಳು (ದೇವಾಂಪು. ೩-೨೦೧). ಸೆಲ್ಲ: ಕರಯುಗ್ಮದಿಂ ಕಜೆ ದ ಭಲ್ಲದ ಸೆಲ್ಲದ ಪಿಂಡಿವಾಳದ . . . ಸರಿಯಂ ಶರಾನಿಳವಿಘಾತದ ತೂಳ್ದಿದಂ (ವರ್ಧಪು. ೮-೫೮); ಗದಾದಂಡ ಸೆಲ್ಲ ಸಬಳ ಕುಂತ ಕಕ್ಕಡೆ ಕಟಾರಿ . . . ಪಟ್ಟೆಯ ಪ್ರಮುಖ ಬತ್ತೀಸಾಯುಧಭಯಂಕರರ್ ಪರಿತಂದು (ಮಹಾಪೇ. ೧೨-೨೩ ವ). ಸೆಲ್ಲಹ: ಸಬಳದ ಸೆಲ್ಲಹದ ಕುಂತದ . . . ಭಿಂಣಣದೊಳು (ಸೌಇ. IX - i. ೩೪೩-೨೦; 1226); ಸಕುತಿ ಸೆಲ್ಲಹ ಪರಶು ಕವಿದವು (ಕುಮಾದ್ರೋ. ೫-೮); ಸುರಗಿ ಸೆಲ್ಲಹ ಚಕ್ರ . . . ಗದಾಘಾತಂಗಳಿಂ ಗಾಯಂಬಡೆದು (ಸಕಪ್ಪ. ೨). ಸೆಲ್ಲೆಯ್ಯ₂: ಭರದೆಸೆವ ಹೊಗರಂಬಿನಿಂದಿಡುವ ಸೆಲ್ಲೆಯದಿ ಶಿರವುಡಿಯ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೫-೧೩); ಸೆಲ್ಲೆಯ ಬಲ್ಲೆಯ . . . ಬಾಣಾದಿ ರಾಜಿಸುವ ಬತ್ತೀಸಾಯು ಧಂಗಳಿಂದಿಱಿದು (ಚಬಪು. ೫೭-೪೩).

ಸೆಲ್ಲಹವಾಗು = (ಅಲಂ) ಈಟಿಯಿಂದ ಚುಚ್ಚಿದಂತೆ ಕಠಿನವಾಗು: ಧರ್ಮಪುತ್ರನ ಕಿವಿಗೆ ಸೆಲ್ಲಹವಾಯ್ತು ರಣರೌರವದೊಳು (ಕುಮಾದ್ರೋ. ೧೧-೧).

[< ಸಂ. ಶಲ್ಯ]

ಸೆವೆ (ನಾ). (?): ಭಣ್ಣಗೆ ದಣ್ಣಗೆ ವೊಂದು ಸೆವೆಯಯ್ದು ಹತೆಯರಡರ್ಕ್ಕ೦ ದಣ್ಣಗೆ ವೊಂದು[ದು] ಸೆವೆಯರಡು (ಎಇ. XIX. ೩೪-೩೨; 1135). [?]

ಸೆಳಕಿ 'ಸಲಗೆ₂' ನೋ.

ಸೆಳಕು (ನಾ). ೧. ಎಳೆತ; ಆಕರ್ಷಣೆ: ನಿನ್ನ ದಾರಿಯಲೆಲ್ಲ ಕಾರ್ತಿಕೋತ್ಸವವಿರಲು ಬಗೆಬಗೆಯ ರಾಗದಲಿ ಸುಳಿದಿತ್ತು ಸೆಳಕು (ಪಿಪಾಸ. ೪-೧೦); ಅಂತಃಕರಣದ ಮೊದಲ ಸೆಳಕು ಒಮ್ಮೆ ಇಳಿದ ಮೇಲೆ ತನ್ನ ಕುರಿಮರಿ ಇಷ್ಟು ಚಿಕ್ಕದು ಹೇಗಾಯಿತು ? ಎಂದು ಕೇಳೋಣವೆನ್ನಿಸಿತು (ನಡಾ. II. ೮೮೨); ಇಂತು ನಿಸ್ವಾರ್ಥಹೃದಯಿಯಾಗಿ ದುಡಿಯುತ್ತಿರುವಾಗ ಈಗ ಈ ಸ್ವಾರ್ಥದ ಸೆಳಕು ಹುಯಿಲಿಬ್ಬಿಸಬೇಕು ? (ರಕ್ಷಿಧ್ಯ. ೯೩). ೨. ಮಿಂಚಿನಂತೆ ಹೊಳೆಯುವ ಕಿರಣ: ಎದ್ದು ತಿಂಗಳಿನ ಸೆಳಕುಗಳನ್ನು ಹೊರಗೆ ದಬ್ಬಿ ಕಿಡಕಿಯ ಬಾಗಿಲುಗಳನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಮಲಗಿದೆ (ಚಂದ್ರುಟಿ.೧೮) ೩. ಕೋಲಿನಂತೆ ಮೂಡಿ ಒಂದು ಕ್ಷಣ ಕಣ್ಣು ಕೋರೈಸುವಿಕೆ: ಒಂದೊಂದು ಘನವಾದ ವಿಚಾರ

ಮಿಂಚಿನ ಸೆಳಕಿನಂತೆ ಹೊಳೆಯುತ್ತದೆ (ಕಲ್ಲೋಲ. ii ,ಮುನ್ನುಡಿ). ೪. ಒಂದು ಸಲಕ್ಕೆ ಆಗುವಷ್ಟು; ಒಂದು ಹದ: ಆಗಲೆ ಒಂದು ಮಳೆಯ ಸೆಳಕು ಹೊಡೆದು ಹೋಗಿತ್ತು (ರಕ್ತಧ್ವ. ೧೧); ಒಂದೆರಡು ಸೆಳಕು ಮಳೆ ಬಿತ್ತು (ಮಣ್ಣುಹ. ೧೫೯); ಬಳುಕಿ ಬಾಗುವ ಮಳೆಯ ಸೆಳಕುಗಳ ಸೇವಿಗೆಯ ಸಿವುಡು ಕಟ್ಟಿಡು (ನಲಮು. ೧೭-೪). ೫. ಸ್ಪರ್ಶ; ಸೋಂಕು: ತಪ್ಪು ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಅವಿನಯದ ಸೆಳಕಿಲ್ಲವೆಂಬ ಅರಿವಿದ್ದರೂ . . . ಅಳುಕಿ (ಚತಂಡಾ. ೫). ೬. ಹೊಡೆತ; ಪೆಟ್ಟು: ಕೊಡು ಇವನಿಗೆ ನಾಲ್ಕು ಬಾರಕೋಲಿನ ಸೆಳಕು (ಪಾಂಡವ. ೨೦). ೭. ಪರಿಣಾಮ: ಆಕೆ ಕೂಗಿಕೊಂಡಳು; ಮಂದಿ ಕೂಡಿತು; ಓಡಿಹೋದರು. ಇದರ ಸೆಳಕು ಮರುದಿನ ಬಡಿದುಕೊಂಡಿತು (ಪ್ರೇಮಾತ್ರ. ೨೦೧). ೮. ಶೀತದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಸ್ನಾಯುವಿನ ಬಿಗಿತ: ಆಕಾಶವೆಲ್ಲವೂ ಹನಿ ಮೋಡಗಳಿಂದ ಮುಚ್ಚಿ ಗಾಳಿಯನ್ನು ಮಂಜಿನಿಂದ ತುಂಬಿಬಿಟ್ಟಿತು. ಚಳಿ ಸೆಳಕುಗಳು ಮೈಗೆ ಉಗ್ಗಹತ್ತಿದವು (ರಕ್ತಧ್ವ. ೧೩೨). [< ಸೆಳ್$_1$]

ಸೆಳಕೆ 'ಸಲಗೆ$_2$' ನೋ.

ಸೆಳಕೊಳ್ಳು 'ಸೆಳೆಗೊಳ್' ನೋ.

ಸೆಳತ 'ಸೆಳೆತ$_1$' ನೋ.

ಸೆಳಪು (ನಾ). ಸೆಳೆಯುವಿಕೆ; ಸೆಳೆತ: ಸುಂದರವಾದ ಆಕರ್ಷಕ ಮತ್ತು ಸೆಳಪುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವಿದ್ದ . . . ಆದರ್ಶವ್ಯಕ್ತಿಯಾಗಿದ್ದರು (ಸಂಗೀತ. ೧೨೦). [ಸೆಳ್$_1$ + - ಪು$_2$]

ಸೆಳಮೆ (ನಾ). = ಸೆಳಪು: ಕಾವಾಗಿ ಬೆಳಕಾಗಿ ಮಿಂಚಾಗಿ ಸೆಳಮೆಯಲಿ ತಾನು ವಿಶ್ವಂಕರ್ಷ ಪವನವಾಗಿ (ಹೃದಷ. ೪೮-೫). [ಸೆಳ್$_1$ + - ಮೆ$_1$]

ಸೆಳವಲ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ಸೆಳವಲದ ಶಾಲೆಯುಂ ಸೊಡರುಂ ಕೊಟ್ಟುದು ಆಚನ್ದ್ರತಾರಕ್ಕಂ ಕಾವೊನ್ (ಎಕ. VII. ಶಿಕಾ. ೪೫-೬೨; 890).

[?]

ಸೆಳವು (ನಾ). ೧. ಪ್ರವಾಹದ ಎಳೆತ,— ಸೆಳೆತ: ಅವನು ಸೆಳವಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿ ಹರಿದು ಹೋಗಿ ತಿರುಗಣೀ ಮಡುವಿಗೆ ಬಿದ್ದನು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೩೮); ತೊನಲಿನಲಿ ಸಿಕ್ಕಿ ಸೆಳವಿನಲಿ ಸುಕ್ಕಿ (ಪಾಂಚಜ. ೨೫-೭); ಹೇಮಾವತೀನದಿಯಲ್ಲಿ ಸೆಳವು ಬಹಳ ಹೆಚ್ಚು (ತುರಾಯಿ. ೯೨). ೨. ಆಕರ್ಷಣೆ; ಸೆಳೆತ: ಆಕೆಗೆ ತೌರುಮನೆಯ ಸೆಳವು ಜಾಸ್ತಿ (ರೂಢಿ). ೩. ಶೀತದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ನರಗಳ ಬಿಗಿತ,— ಸ್ನಾಯುಸಂಕೋಚನ: ನರ ಮಂಡಲದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಸೆಳವು ಉಂಟಾಗಿ ಅವು ನಿಸ್ಸತ್ತ್ವವಾಗಿ ಸಾಯುತ್ತವೆ (ವಿಜ್ಞಾವಿ. ೧೩೮). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ; ಸೆಟೆರೋಗ: ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಸೆಳವು (ಕನ್‌ವಲ್ಷನ್) ಇದರ ಮುನ್ಸೂಚಕವಾಗಿ ಬರಬಹುದು (ಕವಿಕೋ. I, ೮೨೭). [ಸೆಳ್$_1$ + - ವು]

ಸೆಳವುರೋಗ (ನಾ).= ಸೆಳವು ೪: ಎಳೆಯ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಶೀತ ಹೆಚ್ಚಾದರೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಸೆಳವುರೋಗ ಬರುವುದುಂಟು (ರೂಢಿ). [ಸೆಳವು + ರೋಗ]

ಸೆಳವೆ (ನಾ). ಬೆತ್ತ; ಕೋಲು: 'ಕೈಸೆಳವೆ' ಪರಾ. [< ಸೆಳ್$_4$]

ಸೆಳಸು$_1$ 'ಸೆಣಸು$_1$' ನೋ.

ಸೆಳಸು$_2$ 'ಸೆಣಸು$_2$' ನೋ.

ಸೆಳಹು (ನಾ). ಪ್ರವಾಹದ ಸೆಳೆತ,— ಎಳೆತ: ಹೊಳೆಯ ಬರವ ನೋಡಂಬಿಗ ಸೆಳಹು ಬಹಳ ಕಾಣಂಬಿಗ (ಶಿವಾಗೀ. ೧೩೧-೭೫೭). [ಸೆಳ್$_1$ + - ಹು$_2$(< - ಪು$_2$)]

ಸೆಳಾಟ 'ಸಿಯಳಾಟ' ನೋ.

ಸೆಳಿಕೆ 'ಸಲಗೆ$_2$' ನೋ.

ಸೆಳ್$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಜಗ್ಗು; ಎಳೆ: ಕುಸುಮಸಂಕುಳಂ ಸುರಿಯೆ ಸೆಳೆವ ಸೆಳೆಗೊಂಬುಗಳಂ (ಆದಿಪು. ೯-೯೭); ಬೆನ್ನನೇಱೆ ಮಂಡೆಯ ಚಂಡಿಕೆಯಂ ಕರ್ಚಿ ಸೆಳೆವ ಸೋಗೆಯ ಮಱಿಯ ಮುದ್ದುತನವಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೧-೯೨ ವ); ಬಳಿಕ ತಿರುವಿಟ್ಟಾಗಲಸ್ತ್ರವ ಸೆಳೆದು ಬಿಲುವಿದ್ಯಾಚಮತ್ಕೃತಿಯಳವ ತೋಱಿದಡೆ (ಕುಮಾದ್ರೋ. ೯-೯). ೨. ಆಕರ್ಷಿಸು: "ಸೆಳೆ — ಆಕರ್ಷಣೇ, ಬಾಲಶಿಕ್ಷಾದಂಡೇ ಚ" (ಕಮಧಾ); ಸೆಳೆದು ನೋಡಿದ ದಿಟ್ಟಿ ತೆಮಟ್ಟೆನ್ನಗಂ ನುಣ್ಪಂ ತಿಣ್ಣುಮನೊಳಕೊಂಡು (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೪೩. ವ); ಸಿಂಗರದತ್ತ ಮನಂ ಸೆಳೆದಾಭರಣಂಗಳ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯಂ ತರಿಸಿ (ಬಸಾ. ೮-೧೭); ನಿನ್ನಂತೆ ಪರಕವಿಯ ನಾಲಗೆ ಕಿವಿ ಮನಂಗಳಂ ಸೆಳೆವವಂ ಕವಿಯಲ್ತೆ ಭೂತಳದೊಳು (ಚಬಸು. ೧-೨೭). ೩. ಕೀಳು; ಹೊರತೆಗೆ: ಕೋಪಿಸುತೆದ್ದು ಸೆಳೆದು ಸಬ್ಬನೆ ಸೀಳೆ (ನಂದಾ. ೭-೮೫); ಕೆಲದ ಖಡ್ಗವ ಸೆಳೆದು . . . ಕಟ್ಟಳವಿಯಲಿ ಹೊಕ್ಕನು ಭೀಮ (ಕುಮಾದ್ರೋ. ೧೩-೧೨); ಗಾಳಿ ಮೇಲುದ ಸೆಳೆಯಲಮ್ಮದು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೪-೧೭). ೪. ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು: ತಳಕಾಡಂ ಸೆಳೆದನ್ತ ಕೊಂಗನೊಳಕೊಣ್ಡ (ಎಕ. II. ೩೮೪-೧೯; ಶ. 1135); ಹಯ ವೃಷಭಂಗಳಂ ಸೆಳೆದು ತಹನು ತತ್ತಡೆ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರನೃಪನು (ಹಚಕಾ. ೧-೪೪); ವೀರಸುತಸೋಮಾದಿ ನಿಖಿಳ ಕುಮಾರ ರಂಘುವಣೆಗಳ ಸೆಳೆದುದು ಭೀತಿರಸಜಲಧಿ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೦-೨೨); ಸಿಕ್ಕಲು ಸೆಳೆವರು ಸೆಳೆದೊಳಹುಗುವರು (ಮೋಹತ. ೩೮-೨೯).

ಸೆಳೆಸೆಳೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಸಿಂಗಾಡಿಗಳ ತುಂಡಿಸಿ ನೇಜೆಯಗಳ ಲಂಗಿಸಿ ಸೆಳೆಸೆಳೆದಿಡುತ (ಕಂನವಿ. ೧೫-೪೭). **ಸೆಳೆದುಕೊಳ್, ಸೆಳೆದುಕೊಳ್ಳು** = ೧. ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳು: ಈ ನೀರಂ ನೀಂ ಸೆಳೆದುಕೊಳೆ ವಿಚಾರಮದುಂಟೇ (ಉದ್ಭಟ. ೩-೩೦). ೨. ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು; ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು: ಕರ್ನಾಟಕರಾಜ್ಯವನ್ನು ಸೆಳೆದುಕೊಂಡನು (ನಾಡೋಜ. ೨೩).

[ದೇ. ‖ ತೆಲು. ಚೆಲುಕು]

ಸೆಳ್$_2$, ಸೆಣ್$_2$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಕೋಲಿನಿಂದ ಹೊಡೆ; ಥಳಿಸು: ಎಷ್ಟೊಂದು ಹೇಳಿದರ ಹಟವ ನೀ ಬಿಡವಲ್ಲಿ ನಾಗಬೆತ್ತದಲಿ ಸೆಳೆದಾನ (ಜೋಗೀ. ೧೩೨); ಒಂದು ಕೋಲಿನ ತುಂಡು ತಕ್ಕೊಂಡು . . . ಮೂರು ನಾಲ್ಕು ಪೆಟ್ಟು ಸೆಳೆದಳು (ಉತ್ತಗ್ಗ. ೪೧). ೨. ಬಟ್ಟೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಒಗೆ,— ತೊಳೆ: ಕೆಲಜನರ ದೋತರಗಳನ್ನು ಸೆಳೆಯುತ್ತಿದ್ದಳು (ರಕ್ತಧ್ವ. ೪೪); ಹಾವೊಂದು ಮೇಲಿನಿಂದ ತೂರಿಬಂದು ಅವಳ ಮುಂಗೈಗೆ ತಡೆಹಾಯುತ್ತಾ ಸೆಳೆಯುವ ಸೀರೆಯ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದಿತು (ಹೇಮಂತ. ೧೪೪). ೩. ಬಳುಕು; ನಡುಗು: ಅಳುಕುವ ನಡು ಘನಕುಚಯುಗನೊಳು ನಸುಸೆಳೆಯುತ್ತಮಿರ್ಪನಂ . . . ನೋಡಿದಳೊಲ್ದು ರೂಪವಿದ್ಯಾಧರನಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೧೩). ೪. ಉಳುಕು; ನರ ಹೊರಳು: ಒಳದೊಡೆ ಸೆಳದೊಡೆ ಸಂದುಗಳುಳಿದೊಡೆ . . . ಶೀತಳಜಳಮಿಶ್ರಿತವಸ್ತ್ರವನಳವಟ್ಟಿರೆ ಸುತ್ತಲಿನಿಸು ಬೇನೆಗಳಟಿಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೧೭೭). ೫. [ಗಣಿತ] ಭಾಗಿಸು; ಭಾಗಾಹಾರಮಾಡು: ತವಿಸು, ಭಾಗಿಸು . . . ಸೆಳೆ, ಉಚ್ಚಂ ಇಂತಿನಿತುಂ ಭಾಗಂಗೊಂಬುದಕ್ಕೆ ಪೆಸರು (ವ್ಯವಹಾ. ೧೨). **ಸೆಣ್$_2$**: ೨. ಕೆರೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನಮಾಡಿ ಪಂಚೆ ಸಣೆದುಕೊಂಡು ಬರುವುದು ಇಷ್ಟು ಹೊತ್ತಾಯಿತೆಂದೆ (ಬಂಗಾಳ್ಯ. ೨೯೨); ಸೀರೆ ಸಣೆದು ಸೂರಿಗೆ ಕಟ್ಟಿದ್ದ (ಕಜಾ. ೧೮೧). ೩. ಬೀಸು; ಎಸೆ: ಅವಿರಳಮಾದ ತುಂಗಕುಚಭಾರದೆ ತೋಳ್ಸೆಣೆದಿಟ್ಟ ತಕ್ಕಿನೊಳ್ ಕವಣೆಯ ಗುಂಡು ಪಾಯವು (ಅನಂಪು. ೧-೮೨). [?]

ಸೆಳ್$_3$ (ನಾ). ೧. ಎಳೆತ; ಸೆಳೆತ: ಥಳಥಳಿಸುವ ಕಂಬು ಕಂಜಕುಟ್ಮಲ ಬಲುಸುಳಿ ಸೆಳೆ ತರ ತಿಳಿನೀರ ತಳೆದು . . . ಸರಸಿಯಂತಿಹರು (ಕಂನವಿ. ೨೪-೧೯). ೨. ಆಕರ್ಷಣೆ: ಟಾಂಗ ರಿಕ್ಷಾಗಳ ಸೆಳೆಗೊಳಗಾಗದೆ ನಿಂತೆ, ತಾಸಿನ ತಪಗ್ಗದೆ (ಇಂಚಾಪ. ೧೦೩-೫). ೩. ಬೇಟೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸಿ ಹಿಡಿಯಲು ತರಪೇತು ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಪ್ರಾಣಿ: ದೀಹದ ಪ್ರಾಣಿ ಸಿಡಿ ಸೆಳೆ ಗಾಣ ಬೆಳ್ಕಾರ ತಡಿಕೆ ದೀವದ ಖಗಮೃಗಸಂತತಿಗೂಡಿ ನಡೆತಂದನಾ ವನಚರನು (ನೇಮಿಷಂ. ೨-೩೮). ೪. ದೋಚುವಿಕೆ; ಲೂಟಿ: ಒತ್ತಾಯದಿಂದ ದುರ್ಗಂಗಳ ಕೈಕೊಂಡರೊದಗಿದರ್ಸೆಳೆ ಸೂಱೆಗಾತುರದೊಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೦-೫೩). [< ಸೆಳ್$_1$]

ಸೆಳ್$_4$, ಚಳ್$_3$, ಸೆಡ್$_4$ (ನಾ). ೧. ಕಂಬಿ; ಸರಳು; ಸಲಾಕೆ: ಕಸ್ತೂರಿಯ ಸೆಳೆಯನಳ್ಳಾಡಿದೊಂದಂದದಿಂ ವಾಸನೆಯಾದತ್ತೆಂಬಿನಂ (ಜಗವಿ. ೫-೮); ಗಿಳಿಯಂ ಸೆಳೆಯಲೆನುತ್ತವರೆತ್ತಿದ ತಳುವಳುಕಿನ ಸೆಳೆಯೋ (ಜಯಕಾ. ೧-೪೧); ಲಲನೆಯಾಕ್ಷಿಸೆ ಕಟಾಕ್ಷದ ರುಚಿ ಪಳುಕಿನ ಸೆಳೆಯತ್ತಿ ತೀವಿದಂತಾಯ್ತು (ಅನಂಚ. ೧-೪೦); ಅವನ ಕೈಯೊಳಗೆ ಬಂಗಾರದ ಸೆಳೆಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದಂಥಾದೊಂದು ಪಂಜರವಿತ್ತು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೩೦೦). ೨. (ಮಕ್ಕಳನ್ನು ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಕಾಲದಲ್ಲಿ ದಂಡಿಸುವ) ಬೆತ್ತ; ಕೋಲು: ಪೊಂಬೆತ್ತದ ಸೆಳೆಗೆ ತಳೆಮೂಡಿದಂತಾಗೆ (ಲೀಲಾವ. ೪-೭೭); ಸಿದ್ಧಂ ದಯಯಿಂದೆ ಕೊಟ್ಟ ಸೆಳೆಯುಂ ಪುಲಿಯುಂ ಮಿಗೆ ಪೊಯ್ವಳೆಂದೊಡೆ (ಸೌಇಇ. IX - i. ೩೨೯-೧೨; 1209); ತುಱುಗಿ ತೂಳುವ ಸಿಂಧ ಸೆಳೆ ಮಡಲಿಱಿವ ಝಲ್ಲರಿ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೩-೧೩); ಅಲರ್ವಿಲ್ಲನ ಪಡಿಯಱತಿಯ ಕೈಯೊಳಗೊಪ್ಪುವ ಸೆಳೆಯಂತೆ ವಿರಾಜಿಸಿತು (ಜಯಕಾ. ೨-೪೭); ಸೆಳೆಗೆ ಹೆದರದ ಮಗು ಬಳೆಗೆ ಹೆದರೀತೆ? (ಗಾದೆ).

೩. ಸಣ್ಣರಂಬೆ: ವಕುಳದ ಪೂತ ಸೆಳೆಯ ಸೆಳೆವಿಲ್ಲಂ ಗೊಲೆಗೂತ್ತಿ ಪೂಸನನೆಯ ಪುಳುಂಬಂ ಪೊಸೆದು ಸಲಿಸಿ (ಅರ್ಜನ. ೫-೫೫ ವ); ಸೆಳೆಗೆ ಸೆಡೆವುದ ಭದ್ರಮದದಂತಿ (ಕುಮಾ.ಇ. ೭೧೯. ೧-೩೩); ಎಸೆಯೆ ಕರದೊಳು ಮಾಧವೀಲತೆಯಸಿಯ ಸೆಳೆ (ಕುಮುದಾ. ೨-೭೭). (ಗು). ೪. ತೆಳುವಾದ; ತೆಳ್ಳಗಿರುವ: ನುಣ್ಪೊಗೆದ ಕದಂಪು ನೀಳ್ದಸಿಯ ಕಣ್ ಸೆಳೆಯುಳ್ಳಡು . . ಕರಮೊಪ್ಪಿರೆ (ಲೀಲಾವ. ४-೭೭). **ಸೆಳ್ತೆ**: ೧. ಇನ್ನೇನು ಗಾಳದ ಚಳಿಯನ್ನು ಎಳೆದರೆ ಸ್ಮೆಮಿನು ದಡಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದು ಕೈಸೇರುತ್ತದೆ (ಕಾನೂರು. ೫೧೦). **ಸೆಡ್ಡೆ**: ೨. ನಾಯ ಬಾಲ ಸೆಡೆಯಂ ಕಟ್ಟಲ್ಕೆ ಚೆನ್ನಪ್ಪುದೇ (ಸೋಮೇಶ. ४೭). [< ಸೆಳ್$_2$]

ಸೆಳೆಕೊಳ್ 'ಸೆಳೆಗೊಳ್' ನೋ.

ಸೆಳೆಖಾನೆ (ನಾ). ಮೇಜು, ಪೆಟಾರಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು ಇಡಲು ಮಾಡಿರುವ, ಮುಂದೆ ಹಿಂದೆ ಸರಿಸಬಹುದಾದ ಖಾನೆ: ಅದರ ತಳಭಾಗದಲ್ಲಿದ್ದ ಸೆಳೆಖಾನೆಯಲ್ಲಿ ಹಲವು ಕಾಗದ ಪತ್ರಗಳಿದ್ದವು (ಪುನರು. ೩೦೮); ಮೇಜಿನ ಎಲ್ಲ ಸೆಳೆಖಾನೆಗಳನ್ನೂ ಹುಡುಕಿ ಮೋಂಬತ್ತಿಗಳನ್ನು ತೆಗೆದು . . . ಹೊತ್ತಿಸಿದಳು (ಎಲಿಜ. ೭೨). [ಸೆಳ್$_1$ + ಖಾನೆ]

ಸೆಳೆಗತ್ತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕತ್ತಿ; ಒರೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟು ತೆಗೆಯಬಹುದಾದ ಖಡ್ಗ: ಮೊಳಗತ್ತಿ ಕೊಲ್ಲತ್ತಿ ಕೊಂಕಣ ಬಡೆಗತ್ತಿ ಸೆಳೆಗತ್ತಿ (ದೇವಾಂಭ. ೩-೨೦೦); ಖಡ್ಗಂ ಕರಾಚೂರಿ ಕಕ್ಕಡಂ ಸಬಳ ಸೆಳೆಗತ್ತಿ ಕಡುಗತ್ತಿ . . . ಮೂವತ್ತೆರಡು ಪರಿಯ ಶಸ್ತ್ರಗಳಾಂತು (ಚಿಕುಪ. ೫-೨-४೩). [ಸೆಳ್$_1$ + ಕತ್ತಿ]

ಸೆಳೆಗಾಲ (ನಾ). ಕಾಲನ್ನು ಎಳೆದೆಳೆದು ಹೆಜ್ಜೆಯಿಡುವವನು; ಕುಂಟ: "ಕುಂಟಃ — ಸೆಳೆಗಾಲಂ" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೧೭). [ಸೆಳ್$_1$ + ಕಾಲ್$_1$ + - ಅ]

ಸೆಳೆಗೊಂಬು (ನಾ). ತೆಳುವಾದ ಕೊಂಬೆ; ಸಣ್ಣರೆಂಬೆ: ನಳತೋಳಂ ಸೆಳೆಗೊಂಬಂ ತೆಗೆದೊರ್ವಳ್ ವಿಳಾಸವತಿ ತಿಱಿದಳಾವ್ರುನವಕಿಸಲಯವಮಂ (ಆದಿಪು. ೧೧-೧೦೦); ಮೆಲ್ಲಲರ್ಗೊಲೆವ ಸೆಳೆಗೊಂಬುಗಳ್ (ಉದ್ಭಟ. ೩-೮೯); ಸೆಳೆಗೊಂಬು ಸೊಂಡಿಲ್ ಕವಲ್ಗೊಂಬು ಕೊಂಬುಗಳ್ ಬಳೆದ ಗ್ರಂಥಿಗಳಸವ ಕುಂಭಸ್ಥಳಂ... ಆಗ ಕಂಗೊಳಿಸಿತಾ ಮಾಮರಂ ಸ್ಮರನ ಸೊಕ್ಕಾನೆಯಂಬಂತೆ (ಚಿಬಪು. ४೭-೩); ಏನೀ ಮಾಮರದ ಸೆಳೆಗೊಂಬಿನೊಳ್ ಮೂಗುವಟ್ಟಪರ್ಯ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೨-೧). [ಸೆಳ್$_4$ + ಕೊಂಬು$_1$]

ಸೆಳೆಗೊಕ್ಕೆ (ನಾ). ಮರಗಿಡಗಳ ಕೊಂಬೆಗಳನ್ನು ಬಗ್ಗಿಸಲು ಬಳಸುವ ಕೊಕ್ಕೆ: ಭಾವೆಯೊರ್ವಳು ಸಣ್ಣ ಸೆಳೆಗೊಕ್ಕೆಯಿಂ ಕೊಯ್ಯ ಪೂವುದರಲು ಮುಂದಲೆಗೆ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೫-೩೧). [ಸೆಳ್$_1$ + ಕೊಕ್ಕೆ$_1$]

ಸೆಳೆಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ಬೆತ್ತವನ್ನು ಕೊಡು; ಕೋಲನ್ನು ನೀಡು: ಜಗದ ಹಂಗಳ ಮಾಣಿಕವು ಸಿರಿಮಿಗುವ ಮಾಣಿಕಗಂಡಳೆಂಬುದ ಬಗೆದು ಸಖಿ ಸೆಳೆಗೊಟ್ಟಳು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩-೩೩). [ಸೆಳ್$_4$ + ಕೊಡು$_1$]

ಸೆಳೆಗೊನೆ (ನಾ). = ಸೆಳೆಗೊಂಬು: ಅಡರು ಹೋ ಹೋ ನಿಲ್ಲು ಸೆಳೆಗೊನೆ ಪಿಡಿಯ ಮೇಲ್ಗೊನೆಗಳನು ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟು . . . ಎಂಬ ಪೆಣ್ಗಳ ನುಡಿ ಪೂಣ್ಮೆತಲ್ಲೆಡೆಯ ವನಗಳ ಸುತ್ತುವಳಸಿನೊಳು (ನಾಗಪ. ೩೦-೭೦). [ಸೆಳ್$_4$ + ಕೊನೆ$_2$]

ಸೆಳೆಗೊಳ್, ಸೆಳಕೊಳ್ಳು, ಸೆಳೆಕೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಆಕರ್ಷಿಸಲ್ಪಡು: ಎಮ್ಮಯ ನನ್ನೆಂದಾನ್ ಸೆಳೆಗೊಂಡನ್ (ಬಢ್ಕಪ್ರ. ೧೭-೩४೦). **ಸೆಳಕೊಳ್ಳು**: ೨. ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು: ಒಂದುಗೂಡಿದರ ಪ್ರಾಣವನು ಸೆಳಕೊಂಬುದು (ಕವಿಪು. ೨೦-೧). **ಸೆಳೆಕೊಳ್**: ೨. ಅಸಮಾಸ್ತ ತಾಯ ಮಗ್ಗುಲೊಳೊಱಗಿರಲು ರಕ್ಕಸ ಮಾಯದಲಿ ಸೆಳೆಕೊಂಡ (ಮೋಹತ. ೧೧-೨४); ಮುದ್ದುಮಾತಿಂ ಪೊನ್ನ ಸೆಳಕೊಂಡು ಜಾಳಿಗೆಯನು ಕಟ್ಟು ಮಗಳೆ (ಕಂಸವ. ೬-೧४೯). ೩. ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳು: ಶಾಲೆಯ ಸೆಳಕೊಂಡು ಹೇಳದೋಡಿದ ಕೃಷ್ಣ (ಪುರಂದ. ೧-೯೧-೧); ತಲೆಯತ್ತ ಕೂದಲ ಸೆಳಕೊಳ್ಳ ಮುಳ್ಳು (ಕಂಸವ. ೧೮-४೭). [ಸೆಳ್$_1$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಸೆಳೆಗೋಲು (ನಾ). ತೆಳುವಾದ ಕೋಲು; ಬೆತ್ತ: ಗುರೂಪದೇಶವೆಂಬ ನೇಗಿಲಂ ಪಿಡಿದು ಅಂತಃಕರಣಚತುಷ್ಟಯವೆಂಬ ಪಶುವಂ ಕಟ್ಟಿ ಓಂಕಾರನಾದವೆಂಬ ಸೆಳೆಗೋಲಂ ಪಿಡಿದು (ಶರಣ. ೧೧೫-೫೭೮); ಸೆಳೆಗೋಲು ಒಂದಟ್ಟೆಯ ಕಿರಹು ನಾಯಿಗಳ ಬಾಯ್ಮಟ್ಟು ಓಳಿಯಿಂದಿವು ಮೆಱೆಯೆ (ಬಸವಪು. ೩೦-४). [ಸೆಳ್$_4$ + ಕೋಲ್$_1$ (< ಕೋಲ್$_1$)]

ಸೆಳೆತ$_1$, ಸೆಳತ (ನಾ). ೧. ಎಳೆಯುವಿಕೆ; ಎಳೆತ. ೨. ನೀರಿನ ಪ್ರವಾಹದ ವೇಗ: ನದಿಯ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ನೀರಿನ ಸೆಳೆತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). ೩. ಆಕರ್ಷಣೆ: ನನಗೆ ಸೌಂದರ್ಯದ ಸೆಳೆತವಿದೆಯೆಂದೇ ನಾನದನ್ನು ನಿಷ್ಠೆಯಿಂದ ಪ್ರೀತಿಸುತ್ತೇನೆ (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ४४೫); ಸ್ವಾಮಿಗೆ ಆಕೆಯ ಮೇಲೆ ಯಾವ ಬಗೆಯ ಸೆಳೆತವಿರದಿದ್ದರೂ ಮಾತ್ಸರವಿರಲಿಲ್ಲ (ಧೂಮಕೇತು. ೯). **४. ಕಣ್ಣನ್ನು ಕೋರೈಸುವ ಕಾಂತಿ,** —ಹೊಳಪು: ಬಲಬದಿಯಿಂದ ಮಿಂಚಿನ ಸೆಳೆತಗಳು ಚಿಮ್ಮುವುವು. ಕ್ರಮೇಣ ಈ ಸೆಳೆತಗಳ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತ ಹೋಗಬೇಕು (ಅಶ್ವಮೇ. ೨೦). **ಸೆಳತ**: ೩. ಅವನಿಗೆ ಕುಡಿತದ ಸೆಳತ ಜಾಸ್ತಿಯಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಸೆಳ್$_1$ + - ತ$_2$]

ಸೆಳೆತ$_2$ (ನಾ). ಹೊಡೆತ; ಪೆಟ್ಟು; ಏಟು: "ತರ್ಜನಂ-ಸೆಳೆತಂ" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೧४); ಮನೆಗೆ ತಡಮಾಡಿ ಹೋದರೆ ಬೆನ್ನ ಮೇಲೆ ಸೆಳೆತ (ನಿರಾಥ. ४೯). [ಸೆಳ್$_2$ + - ತ$_2$]

ಸೆಳೆತರು (ಕ್ರಿ). ಎಳೆದು ತರು; ಹಿಡಿದು ತರು: ಆನೆಯ ಕೆಯ್ಯ ಕಬ್ಬಿನ ಕೋಲ ಸೆಳೆತಂದು (ಮೋಹತ. ४೨-೫४); ಧುರದೊಳು ವೈರಿಭೂಪಾಲರ ಖಂಡಿಸಿ ಹರುಷದಿಂದಲಿ ಸೆಳೆತಂದ ಬಿರುದಿನ ತುರಗಗಳನು (ಕಂಸವ. ೬-೨೫); ಮುನ್ನಡೆದ ಸುಕೃತದ ಫಲದ ಪಾಶವೆ ಪಿಡಿದು ಸೆಳೆತಂದಂತೆ ಬಂದನು ಕಡುವಿರಾಗತೆಯಿಂ (ಗಗಚಾ. ೨-೧೯).
[ಸೆಳ್$_1$ + ತರು$_1$ (< ತರ್)]

ಸೆಳೆತೆಗೆ (ಕ್ರಿ). ಎಳೆದು ತೆಗೆ; ಕಿತ್ತುಹಾಕು: ಕಾವಲರ ದಳವೆಲ್ಲ ಸುತ್ತುನಿಂದಿರಲವನ ಬಟ್ಟೆ ಸೆಳೆತೆಗೆದು, ಕಿಸುಸೇಲೆಯಂ ಹೊದಿಸಿ (ಗೂಳ್ಳಥಾ. ೯-೨४೩). [ಸೆಳ್$_1$ + ತೆಗೆ$_1$]

ಸೆಳೆನಡು (ನಾ). ತೆಳುವಾದ ಸೊಂಟ: ಆಕೆಯ ಸೆಳೆನಡು ನೋಡಿದರ ಮನ ಮನಲ್ಕಾಡಿಸುಗುಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೬೫); ನೀಳ್ದ ಕಣ್ಗಳುಂ ಸೆಳೆನಡುವಿನಲ್ಕಾಟಮಂ ಕಂಡು ಪೊಱವಾಱಿಂದೆಱಲಾರ್ತುವಿಲ್ಲ (ಕಬ್ಬಿಗಾ. ೭೮); ಮಡದಿಯ ಸೆಳೆನಡು ತನ್ನಯ ಬಡತನದಿಂ ಹರಿಯ ಮಧ್ಯಮಂ ನಯದಿಂ ಕೀಟ್ಟಡಿಸುತ್ತಿರ್ಪುದು (ದಶಕು. ೬-೩೭).
[ಸೆಳ್$_4$ + ನಡು$_2$]

ಸೆಳೆನೀರು (ನಾ). ರಭಸವಾಗಿ ಹರಿಯುವ ನೀರು: ವೃತ್ತಸ್ತನದುನ್ನತ ಗುಣಭೂಷಣ ಪತ್ರಿಯವನ ಪರ್ಯಂಕವಮನದರ್ದೊಲವೆತ್ತು ನಿರೀಕ್ಷಿಸಲಾ ಮಡುವಿನ ಸೆಳೆನೀರೀ ತೆಱನಾಯ್ತು (ಜಯಕಾ. ೯-೩೨); ಸೆಳೆನೀರಿನ ಕುಲ್ಲೆಯೊಳೊಂದೇ ಭಲ್ಲೆಯೊಳೆ ಸಸಿಲೆಯ ನಿಕ್ಕಡಿಗಯ್ಯ (ಪದ್ಮರ. ೧-೧೯). [ಸೆಳ್$_1$ + ನೀರು$_1$ (< ನೀರ್)]

ಸೆಳೆಬೆತ್ತ (ನಾ). ತೆಳುವಾದ ಕೋಲು, —ಬೆತ್ತ: ಗಳರವವೆಂಬ ಮಂತ್ರದ ಮಂತ್ರಿಸಿ ಜಡೆ ಸೆಳೆಬೆತ್ತದಲಿ ಮಿಗೆ ಬಡಿದು (ಕಂಸವ. ೨-೧೦೦). [ಸೆಳ್$_4$ + ಬೆತ್ತ]

ಸೆಳೆಮಂಚ (ನಾ). ಉಯ್ಯಾಲೆಮಂಚ; ತೂಗುಮಂಚ: ರಂಜಿಪ ರನ್ನದ ಸೆಳೆಮಂಚದ ಮೇಲೆ ಲೀಲೆಯಿಂ ಕುಳ್ಳಿರ್ದಳ್ (ಶಂರಾಮಾ. ೩-೬೫); ಕೊಡಗ ಬಲ್ಲುದೆ ಸೆಳೆಮಂಚದ ಸುಖವ (ಬಸವ. ೯೮); ಸೆಳೆಮಂಚದ ಕಳನಿನದಂ ಬಳಸಿದ ಶಕುನಿಗಳ ನುಣ್ಚರಂ (ಗಿರಿಕ. ४-೧४೯); ರಮ್ಯಮಂದಿರದ ಸೆಳೆಮಂಚದೊಳ್ ಮಲಂಗಿರೆ (ಚಿಬಪು. ४೭-೧). [ಸೆಳ್$_1$ + ಮಂಚ]

ಸೆಳೆಮಾವು (ನಾ). ಮಾವಿನ ಮರದ ರೆಂಬೆ (?): ಸೆಳೆಮಾವಂ ನೆಮ್ಮಿ ಪೂಗಂಪಿನೊಳ್ ಪೊರೆದಲ್ಕಾಡುವ ತುಂಬಿವಾಡನೊಲವಿಂ ಕೇಳ್ವಂದದಿಂ ನಿಂದು (ಕಬ್ಬಿಗಾ. ೬೯).
[ಸೆಳ್$_4$? + ಮಾವು]

ಸೆಳೆಮಿಂಚು (ನಾ). ಕೋಲಿನಂತೆ ಮೂಡಿ, ಕಣ್ಣು ಕೋರೈಸುವ ಮಿಂಚು; ಕೋಲ್ಮಿಂಚು: ಪಳಚ್ಚನೆ ಸೆಳೆಮಿಂಚು ಕಣ್ಪೊಣರೊಳುಳ್ಕೆ (ಶಬಶಂ. ೧-४೭); ಮಳೆವಿಲ್ಲ ಹಿಡಿದುಡುಗಿ ಸೆಳೆಮಿಂಚ ಮಸೆಮಸೆದು (ಕಾಲೂರ. ೫೫-೭೦). [ಸೆಳ್$_1$ + ಮಿಂಚು$_2$]

ಸೆಳೆರೂಪು (ನಾ). ಆಕರ್ಷಿಸುವ ಚೆಲುವು; ಮನಮೋಹಿಸುವ ಸೌಂದರ್ಯ: ಹರೆಯದೆಳಹೊಗರಿಂದ ಕಳೆತೀವಿ ಇಹರು ಸೆಳೆರೂಪಿನವರಂಗಾರೊಲಿಯದಿಹರು (ಗೋಕುನಿ. ೧೩-೨೭). [ಸೆಳ್$_1$ + ರೂಪು]

ಸೆಳೆವಲೆ (ನಾ). ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸಿ ಹಿಡಿಯುವುದಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ಜಂತುಗಳನ್ನು ಅಳವಡಿಸಿರುವ ಬಲೆ: ಪಿಡಿವಲೆ ಸೆಳೆವಲೆ ಕಾಲ್ವಲೆ . . . ಬಲುವಲೆಗಾಱರು ಕೂಗಿ ಬೊಬ್ಬಿಡುತಲೈದಿದರು (ಮೋಹತ. ೧೯-೧೭). [ಸೆಳ್$_1$ + ಬಲೆ$_1$]

ಸೆಳೆವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಕೋಲನ್ನು ಹಿಡಿ; ಬೆತ್ತವನ್ನು ಹಿಡಿ: ಅಬ್ಜನಾಳಮಂ ಸೆಳೆವಿಡಿದಂಗಜನ್ನ ಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಲಾಸಿಕೆಯಾಕೆಯೆಂಬಿನಂ (ಪಲ್ಲಿಪು. ೪-೫೨); ಸೆಳೆವಿಡಿದು ತುಱುಗಾಪಿಂ ಪಶುಸಂಕುಲವ ತೆವಱುವವೋಲು (ಜನ್ನಾದ್ರೋ. ೩-೨೪); ಮಾಧವೀಲತೆಯ ಸೆಳೆವಿಡಿದ ಕೈ . . . ಸಿಂಗರಕೆ ಮಿಗಿಲಾಯ್ತ್ತವನಿಸುತೆಗೆ ಋತುಮತಿಯಾಗಲು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೮-೨೫).

[ಸೆಳ್$_4$ + ಪಿಡಿ$_1$]

ಸೆಳೆಸೀರೆ (ನಾ). ಸೀರೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ಎಳೆದಿದ್ದ ಸ್ಥಿತಿ: ಮಱೆದಿರ್ಪ ಸೆಳೆಸೀರೆಯಲಿ ಸತಿಯೊಱಲಲಕ್ಷ್ಯಯವಿತ್ತು ತನ್ನನು ಮಱೆದ ಮಹಿಮಾರ್ಣವನ ಭಜಿಸುವುದು (ಜನ್ನಾ.ಅ. ೧೬-೧೮). [ಸೆಳ್$_1$ + ಸೀರೆ]

ಸೆಳೆಸುಂದು (ನಾ). (?): [ಸು]ದ[ಗ್ಗ]ನುಱಿದೋ(ಂ) ಸೆಳೆಸುನ್ದುಱಿ[ವೋ]ಂ ತನ್ದೆಯ ತಾಯ್ವಿರಾ ಸನ್ತಾನಮ(ಂ)ನುಳಿದು ಬಿಸುಟೋ (ಸೌ‌ಇಇ. XI-i, ೧೧-೫; 865). [?]

ಸೆಳ್ಳ, ಚಲ್ಲ$_2$, ಚಳ್ಳ, ಚಳ್ಳೆ, ಚೆಲ್ಲ$_2$, ಚೆಳ್ಳ, ಚೆಳ್ಳು$_1$, ಚೆಳ್ಳೆ, ಚೊಳ್ಳೆ, ಸೆಳ್ಳು$_1$, ಸೆಳ್ಳೆ, ಸೊಳ್ಳೆ$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಾಯಿ: ಸೆಳ್ಳ ತಮಾಳದ ಪಾರಿವಾಳದ . . . ಕಾನನವೆತ್ತ ನೋಟ್ಪೊಡಂ (ಲೀಲಾವ. ೬-೨೧); ತಱಿದರೆದು ಸೆಳ್ಳತಿಗುಡಂ ಕಿಱುಕುಸಾಲೆಯ ಬೇರುಮಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೬-೫). **ಚೆಲ್ಲ$_2$**: ಮರಗಳು . . . ಗೋರಂಟಿ, ಚಲ್ಲ, ಮರುವ (ನಮ್ಮನು. ೨೩೬). **ಚೆಳ್ಳ**: ಚಳ್ಳ (ಭೋಕರ) - ಮಧ್ಯಮ ತರದ ವೃಕ್ಷ . . . ತೊಗಟೆ, ಬೇರು, ಹಣ್ಣುಗಳು ಔಷಧಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತವೆ (ಕಭಾಗ. ೩೯). **ಚೆಳ್ಳೆ**: ಸಾರತರಮನಿಪ ಚೇಳೆ (ಚಳ್ಳೆ)ಯ ಬೇರಂ . . . ಪೂಸೆ (ಖಮದ. ೧೨-೪೦); ಅಂಬಟೆಯರನೆಲ್ಲಿ ಚಳ್ಳೆ ಬಿಲ್ವದ ಮರ . . . ತಮಾಲಗಳ್ತುಂಬಿಹುವಾರಾಮದೊಳಗೆ (ಕಂಸವ. ೫-೮೯); ಚಳ್ಳೆ ಸುರಹೊನ್ನೆ ಕಿಂಶುಕ ಗೋಣಿ (ಸಿದ್ಧಕಾ. ೬-೧೭). **ಚೆಲ್ಲ$_2$**: ಚೆಲ್ಲ, ಚೆಳ್ಳ, ಮರುವಾಚಲು ಮರ, ಹೊಳೆದಾಸವಾಳ (ಮೈಜಿ. ೪೯-೯೭೩). **ಚೆಳ್ಳ**: ಬೇರೊಳ್ ಚೆಳ್ಳಮುಳ್ಳನೂಱುಗ (ಲೋಕೋಪ. ೬-೫೮). **ಚೆಳ್ಳು$_1$**: "ಶ್ಲೇಷ್ಮಾತಕಂ ಜಾತಿ ಚೆಳ್ಳಕ್ಕು [ಪಾಠಾಂ. ಜಳ್ಳಕ್ಕು, ಜೇಳಕ್ಕು]" (ಮಂಗರಾ. ೩೭-೨೨); ಚೆಳ್ಳು ತಿಲಕವಶೋಕೆ . . . ಕದಳಿಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿವ (ತೊರರಾ. ೩-೧-೨೯). **ಚೆಳ್ಳೆ**: ಚೆಳ್ಳೆಯಾ ಕಾಯಿ ನಿಂಬೆಯ ಹುಳಿಹಣ್ಣನು . . . ತಂದು ತಳೋದರಿಯರಿಕ್ಕಿದರು (ಜ್ಞಾನಚ. ೨-೧೩೫). **ಚೊಳ್ಳೆ**: ಚೊಳ್ಳೆಯ ಹಣ್ಣಿನ ಬೇರು ಔಷಧಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗವಾಗುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). **ಸೆಳ್ಳು$_1$**: ಅಮರ್ದುವಳ್ಳಿ ಸೆಳ್ಳಿಂಬಿವಱೊಳ್ ಭಾವಿಪ ಗುಡಂ . . . ಅಡಸಿ ಮೆಲೆ ವಿಷಾಪಹಮಕ್ಕುಂ (ಖಮದ. ೧೭-೫೧); ಬೇವತ್ತಿ ಸೆಳ್ಳೆಲವಂ ಸಂಪಗೆ . . . ಎಂಬೀ ಮರದುಱುಗಲಿಱುಂಬಿನಿಂದತಿಗಹನಮೆನಿಪ ಗಹನಾಂತರದೊಳಗೆ (ಪಾರ್ಶ್ವನಾ. ೧೨-೫೮); ಅಂಬಟೆ ತುಂಬುರು ಬೇಲ ಸೆ[ಪಾಠಾಂ. ಸಿ]ಳ್ಳು ಸೀಗುರಿ . . . ಪಾದರಿಯಾದಿಯಾದ ಪೆರ್ಮರಗಳ ಕಾಡೊಳ್ಕೆತರುತಮಿರ್ದರು (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೩-೭೩). **ಸೆಳ್ಳೆ**: ಶಿವಧರ್ಮದೊಳು ಮದ್ಯ ಮಾಂಸವೆಂದುಳ್ಳ ನುಗ್ಗೆಗಳು ಸೆಳ್ಳೆ ಆ ಬಣಗೆನಿಪ ಹಂದಿ ಕೋಳಿಗಳು . . . ಇವಯೋಗ್ಯವೈ (ಏಕೈಪು. ೭-೧೬-೨೩). **ಸೊಳ್ಳೆ$_3$**: ಮರಗಳು . . . ದಿಂಡಿಗ, ಬೂರಗ, ಹುರಗಲು, ಸೊಳ್ಳೆ (ನಮ್ಮನು. ೨೩೬).

ಚಳ್ಳೆಹಣ್ಣು ತಿನ್ನಿಸು = ೧. (ಆಲಂ) ಮೋಸಮಾಡು; ವಂಚಿಸು: ಸಮಯ ನೋಡಿ ಪೋಲಿಸರಿಗೆ ಚಳ್ಳೆಹಣ್ಣು ತಿನ್ನಿಸಿ ಪರಾರಿಯಾದರು (ರೂಢಿ). ೨. ಸತಾಯಿಸು; ಹಿಂಸಿಸು: ನಿನಗೆ ಚಳ್ಳೆಹಣ್ಣು ತಿನ್ನಿಸಿಬಿಟ್ಟೇನು, ಜೋಕೆ (ರೂಢಿ).

ಸೆಳ್ಳಂಬಟೆ (ನಾ). ಚೆಳ್ಳು ಮತ್ತು ಅಮಟೆಕಾಯಿ: ಉಪ್ಪು ಸಾಸವೆಯ ಮಾಗಾಯ ಸೆಳ್ಳಂಬಟೆಯ [ಪಾಠಾಂ. ಸೆಳಬಟ್ಟೆಯ] ಹಪ್ಪಳಂ ಕುಂಬಳದ ಸಂಡಗೆಯ ಸೇವಗೆಯೆನಿಪ್ಪವಿವು ಮೊದಲಾಗಿ ನೊರೆಸಂಡಗೆಯನು ಹುರಿಸಂಡಗೆಯ ಬಾಳಕವನು . . . ಸಂವರಿಸಿ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೮-೫೨). [ಸೆಳ್ಳ + ಅಂಬಟೆ]

ಸೆಳ್ಳಗೊಂಬು, ಸೆಳ್ಳೆಗೊಂಬು (ನಾ). ತುದಿಯ ಕೊಂಬೆ: ತೂಱಲ ಸೆಳ್ಳ [ಪಾಠಾಂ. ಳ್ಳೆ]ಗೊಂಬುವರಂ ನನೆ ಪೇಱಿದ ಮಾವು ಮೊಗ್ಗೆಯಿಂ ಪೇಱಿದ ಮಲ್ಲಿಕಾಲತೆ (ಅನಂಪು. ೧-೭೮). **ಸೆಳ್ಳೆಗೊಂಬು**: ಮಲೆವ ಮಲೆಯ ಪವನನಿಂದಮಲುಪ ಸೆಳ್ಳೆಗೊಂಬಿನಿಂದಮುದಿರ್ವ ಕುಸುಮರಜದ ಧೂಳಿ (ಅಜಿಪು. ೨-೭ ರಗಳೆ).

[< ಸೆಳ್ಳು$_2$ + ಕೊಂಬು$_1$]

ಸೆಳ್ಳು$_1$ 'ಸೆಳ್ಳ' ನೋ.

ಸೆಳ್ಳು$_2$, ಚಲ್ಲು$_2$, ಚಳ್ಳು, ಚೆಳ್ಳು (ನಾ). ೧. ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದುದು; ಮೊನಚಾದುದು: 'ಸೆಳ್ಳುಗುರ್' ಪರಾ. ೨. ಉದ್ದವಾದ ತೆಳುರೆಂಬೆ. ೩. ವ್ಯವಸಾಯದ ಒಂದು ಉಪಕರಣ: ಸೆಳ್ಳು, ರಾಫೋಲು, ಜಂತೆ, ಗುಂಟೆ, ಹತಿಗಣ, ಮೆಟ್ಟು (ಕನ್ನಬಾ. ೨೫). **ಚಲ್ಲು$_2$**: ೨. ನಾಯಿಗೆ ಚಲ್ಲು, ಕಾಗೆಗೆ ಕಲ್ಲು (ಗಾದೆ). **ಚಳ್ಳು**: ೧. 'ಚಳ್ಳುಗುರ್' ಪರಾ. **ಚೆಳ್ಳು**: ೧. 'ಚೆಳ್ಳುಗುರ್' ಪರಾ.

[ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಚವಳ್; ಮಲ. ಚವಳು; ಕೊಡ. ಜಳೆ; ತೆಲು. ಸೆಲ]

ಸೆಳ್ಳುಗುರ್, ಚಳ್ಳುಗುರ್, ಚಳ್ಳುಗುರು, ಚೆಳ್ಳುಗುರ್, ಚೆಳ್ಳುಗುರು, ಸಳ್ಳುಗುರು, ಸೆಳ್ಳುಗುರು (ನಾ). ಉದ್ದವೂ ಚೂಪೂ ಆದ ಉಗುರು; ಮೊನಚಾದ ಉಗುರು: ಮೊಗಮಂ ತಾವರೆ ಕಣ್ಣನುತ್ಪಲದಲಂ ಧಮ್ಮಿಲ್ಲಮಂ ಸೋಗೆ ಸೆಳ್ಳುಗುರಂ ಕೇದಗೆ . . . ಪೋಲ್ತು (ಆದಿಪು. ೬-೮೫); ಕಿಱುವರೆಯದ ಸೆಳ್ಳುಗುರ್ವೆರಲ ಗಣಿಕೆಯರೆಸೆದರಲ್ಲಿ (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೯೯); ಬೆಡಂಗಿನ ಬಾಲೆಯೊರ್ವಳ್ ತನ್ನ ಕಿಱುವೆರಲ ಸೆಳ್ಳುಗುರ್ಗೊನೆಯಿಂ ಮುಂಗುರುಳನೇಱೊತ್ತುತುಂ (ಗಾಮಾಪ್ಪ. ೪೮-೨೫). **ಚಳ್ಳುಗುರ್**: ಚಳ್ಳುಗುರ್ಗಳುಂ ಬೆಳಗನೀಯೆ (ಪ್ರಭುಪು. ೫-೨೪). **ಚಳ್ಳುಗುರು**: ಬಿಲ್ಲು ಮುರಿದ ಹಸ್ತ ಚಳ್ಳುಗುರಿನ ಹಸ್ತ (ತೀರ್ಥಮ. ೧೨೫); ಕಂಬನಿಯ ತುದಿಯ ಚಳ್ಳುಗುರಿನಿಂ ಚಿಮ್ಮುತ್ತೆ (ನವಮೋ. ೭-೬೨). **ಚೆಳ್ಳುಗುರ್**: ನಳಿತೋಳ ಸಿರಿಸಮಂ ಚೆ[ಪಾಠಾಂ. ಸೆ]ಳ್ಳುಗುರ ಕೇತಕಿಯನಾನನದ ತಾವರೆಯನು . . . ಅವಯವದೊಳಳವಡಿಸಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೮-೨೧); ವಲ್ಲಕಿಯ ಚೆಳ್ಳುಗುರ್ಗೊನೆಗಳಿಂ ತಾಗಿಸುತೆ (ಪರಶು. ೭-೧೯). **ಚೆಳ್ಳುಗುರು**: ಕೇತಕಿಯೆಸಳ ಜಱೆವ ಚೆಳ್ಳುಗುರಿಂದ (ಕಂಸವ. ೯-೧೯೩); ವಾಕಾರವನೆ ಚೆಳ್ಳುಗುರಿಂದಲಿ ತಿದ್ದಿ ಏಕಾರವನೆ ಮಾಡಿದಳು (ಚಂದ್ರಹಾ. ೩-೩೪). **ಸಳ್ಳುಗುರು**: ಸನುಮತದೊಳಿರಲು ಸಳ್ಳುಗುರಿಂದಲವಳುರದ ಮೊನೆಜು ಚದನಿರಿದು ಕಬರಿಯ ಪಿಡಿದು ಬಾಯ ಚುಂಬನಗೈದ ಬಳಿಕ (ನವಮೋ. ೯-೪೨). **ಸೆಳ್ಳುಗುರು**: ಸೆಳೆನಡುವ ಸೆಳ್ಳುಗುರ ಬೆಡಗಿನ ಕಾಂತೆ ರಂಜಿಸುತಿರ್ಪಳಾ ಪುರದಿ (ನಳಚ. ೨-೨೪); ನಳಿತೋಳ ಸೆಳ್ಳುಗುರ ತೆಳುವಸುಱ . . . ಶಬರಿಯರು ಕಾಳರಾತ್ರಿಯ ಸಿರಿಗಳೆನಿಸಿದರು (ಶಾಲ್ವಭಾ. ೧೬-೭); ಮೆಲ್ಲದೆಗನುಲೇಪನವ ಸೆಳ್ಳುಗುರೊಳು ತೀಡಿ (ಕಂಸವ. ೨೫-೧೩೫). [ಸೆಳ್ಳು + ಉಗುರ್$_1$]

ಸೆಳ್ಳುಗುರು 'ಸೆಳ್ಳುಗುರ್' ನೋ.

ಸೆಳ್ಳೆ 'ಸೆಳ್ಳ' ನೋ.

ಸೆಳ್ಳೆಗೊಂಬು 'ಸೆಳ್ಳಗೊಂಬು' ನೋ.

ಸೆಱಂಗು, ಸೆರಗು$_1$, ಸೆಱಗು (ನಾ). ೧. ಸೀರೆಯಲ್ಲಿ ಹೊದೆಯುವ ಭಾಗ; ಸೀರೆಯ ಮೇಲುಹೊದಿಕೆಯ ಅಂಚು, — ತುದಿ: "ಸೆಱಂಗೆಂದು ಚೇಲಾಂಚಲಂ" (ಕಶಸಾ. ೭೩-೩೯೭); ನಱುಸುಯ್ಯೆಲರಿಂಗೆಱಗುವ ಮಱಿದುಂಬಿಗಳಂ ಸೆಱಂಗಿನಿಂ ಸೋವುತಂ (ಕಾದಂಉ. ೨೨೯); ಆ ಗೃಹಸ್ಥನ ಪೆಂಡತಿ ಮುಖದೊಳ್ ಸೆಱಂಗ[ಪಾಠಾಂ. ಸೀರೆಯ] ನಿಕ್ಕಿಕೊಂಡು ಮಗಂಗೆ ಮೊಲೆಯೂಡುವುದಂ ಕಂಡು (ಪಂಚತಂ. ೨೫೯-೨); ತೆಂಗಾಳಿಯಿನಂಶುಕದ ಸೆಱಂಗು ತೆಱಂಬೊಳೆಯೆ ಒಡಿಯುನಿಱಿದಳದೊರ್ವಳ್ (ಜಗವಿ. ೧೪-೫೭). ೨. ಉತ್ತರೀಯ ಮುಂತಾದ ಮೇಲುಹೊದಿಕೆಯ ಅಂಚು, —ತುದಿ: ತನ್ನ ಮೇಲುದಱ ಸೆಱಂಗಿಂದಾತನ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕೆದಱಿರ್ದ ಭೀಮಸೇನನ ಚರಣರಜಮಂ ತೊಡೆದು (ಗದಾಯು. ೯-೨೨ ವ); ಉತ್ತರಿಗೆಯ ಸೆಱಂಗಿನಿಂ ಕಣ್ಣೀರ್ದೊಡೆದು (ಚಿಕವಿ. ೬-೧೪೨ ವ). ೩. ಕೊನೆ; ಕಡೆ; ತುದಿ: ಪುದಿದೆಳಗಾಯ್ ಬಸಂತದ ಮೊದಲ್ ನೆಱೆದೊಪ್ಪುವ ದೋರೆಗಾಯ್ ಬಸಂತದ ನಡು ಪಣ್ ಬಸಂತದ ಸೆಱಂಗೆನೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೧೪೩). **ಸೆರಗು$_1$**: ೧. ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿರುವ ಬಿಸಿನೀರನ್ನು ತನ್ನ ಸೆರಗಿನಿಂದ ಒರಸಿದಳು (ವಾರ್ಧಕ್ಯ. ೪೧). ೨. ಪಂಥ ಮಿಗಲಾ ಖಳರು ಸೆರಗಿನಲಾಂತು ವೀಳೆಯಗಳನು (ದೇವೀಮ. ೩-೩). ೩. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿ . . . ನಿಡಿದಾದ ಕಾಡಿನ ಸೆರಗಿಗೆ ಬಂದರು (ಯೋಧಪು. ೬೩); ಘಟ್ಟದ ಸೆರಗಾದುದರಿಂದ ಒಳ್ಳೆಯ ಮಳೆ ಬೀಳುತ್ತಿದ್ದಾಗಲೆಲ್ಲ (ವಾತ್ಸಲ್ಯ. ೧೩೦). ೪. ಸಹಾಯ; ಆಶ್ರಯ: ನಿನ್ನ ಸೆರಗನೆ ಹಿಡಿವಾಂ ಬಿಡೆ ನಿನ್ನ (ಗೀವಿಂ. ೧೪-೫೮). ೫. ಭಾಗ; ಶಾಖೆ: ಭಾರತಕ್ಕೆ ಈ ಸೆರಗಿನಿಂದ ಬಂದ ಜನರಲ್ಲಿ ಕ್ರೂರಿಗಳೂ ಇದ್ದರು, ಸಭ್ಯರೂ ಇದ್ದರು (ಭಾರದ. ೪೦೫); ಹೂಗ್ಲಿ . . . ಗಂಗಾನದಿಯದೇ ಒಂದು ಸೆರಗು (ಅಳಿನ. ೧೦೬). **ಸೆಱಗು**: ೧. "ಸೆಱಗೆ ಚೇಲಾಂಚಲಂ" (ಕವಿಕಂ. ೧೭೫);

ಸೊಗಯಿಪ ದುಗುಲದ ಸೆಱಗಂ ಮೊಗಕ್ಕೆ ತೆಗೆದಾಗಳಿರದೆ ಗೋಳಿಟ್ಟಟ್ತಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೫೮): ಉಟ್ಟ ಸೆಱಗು ಸೋಂಕಲು ನಿನ್ನ ಮುಟ್ಟು ಭೇದಿಸಿತು (ದೀಕ್ಷಾಬೋ. ೧೧೬-೭). ೨. ಉತ್ತರೀಯವಸನದ ಸೆಱಗಿನಿಂ ಸುರಿವ ಬಾಷ್ಪೋದಕದ ಬಂದು ಸಂದೋಹಮಂ ತೊಡೆದು (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೧-೬೨ ವ); ಖಳಶಿರೋಮಣಿಗಳು . . . ಸುಲೋಚನಜಲವ ಸೆಱಗಿನೊಳೊರಸಿ ನುಡಿದರು (ಕುಮಾ.ಭ. ೧೭-೮); ಪೊಂಬಟ್ಟೆಸೆಱಗಿನಿಂ ತೊಡೆದ ಲೋಚನವ (ಮೋಹತ. ೪-೮೭). ೪. ಅಱಿವು ಮಱೆದಪಕೀರ್ತಿನಾರಿಯ ಸೆಱಗ ಹಿಡಿದರು (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೬-೨೭); ಜಸವೆಣ್ಣು ನಮ್ಮ ಸೆಱಗ ಪಿಡಿವಳೆಂದು ನುಡಿದು (ಕಂನವ. ೧೫-೨೮). ೫. ತ್ರಿಖಂಡಾವನೀಮಂಡಲದೊಳ್ ನೆಲದೊಂದು ಸೆಱಗಿನೊಳಪ್ಪುದಂ ಕೇಳಲಾಗದಪವಾದಮಿಂದು . . . ಕಾಣಲಾದುದು (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೬೦ ವ).

ಸೆಱಗಂ ಗಂಟಿಕ್ಕಿಕೊಳ್, ಸೆರಗಿಗೆ ಗಂಟುಹಾಕಿಕೊಳ್ಳು = (ಅಲಂ) ನೆನಪಿನಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳು: ತನ್ನ ಬಗೆ ತೀರ್ದುದೆಂದು ರಾಗಿಸಿ ಶಕುನಮೆಂದು ಸೆಱಗಂ ಗಂಟಿಕ್ಕಿಕೊಂಡು ಮಾಳವೇಶ್ವರಂಗಿಂತೆಂದಳ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೨೦೯); ಈ ಮಾತನ್ನು ಅವನು ಸೆರಗಿಗೆ ಗಂಟುಹಾಕಿಕೊಂಡು ಕುಳಿತುಬಿಟ್ಟನು (ಇಪ್ಪತ್ತ. ೩೫೮). **ಸೆರಗುಹಾಸು** = (ಅಲಂ) ಹಾದರ ಮಾಡು; ವ್ಯಭಿಚಾರಕ್ಕೆ ಇಳಿ: ಕಂಡವರಿಗೆ ಸೆರಗುಹಾಸುವ ಹೆಣ್ಣನ್ನು ಬಯಸುವ ಹೆಗಡೆ ನಾನಲ್ಲ (ದೇವಮಂ. ೨೦೨).

[ದೇ. ‖ ತುಳು. ಸೆರಂಗು; ತೆಲು. ಚೆಱಗು]

ಸೆಱಗು ‘ಸೆಱಂಗು’ ನೋ.

ಸೆಱಗುವಿಡಿ, ಸೆರಗುಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ೧. (ವಸ್ತ್ರದ) ಅಂಚನ್ನು ಹಿಡಿ; (ಬಟ್ಟೆಯ) ತುದಿಯನ್ನು ಹಿಡಿ: ಚಲಿಸುವ ರಥಧ್ವಜದ ಸೆಱಗುವಿಡಿದೆಳೆದು (ಚೆಲುಪು. ೪೩-೨೭); ಸೆಱಗುವಿಡಿಯೆ ಸಾರ್ಸಾರೆಂಬ ಕರವನು ಭರದೆ ತುಡುಕಲೊಡೆಮುರಿವ . . . ತರಳೆವೆಣ್ಣುಗಳೊಪ್ಪಿದರು (ಕಂನವ. ೬-೧೭೫). ೨. ಪಕ್ಕದಿಂದ ಆರಂಭಿಸು; ಬದಿಯಿಂದ ತೊಡಗು: ಅಲ್ಲಿನ್ತೆಂಕಲು ಹೆಬ್ಬಟ್ಟದ ಸೆಱಗುವಿಡಿದು ಹೆಬ್ಬಳ್ಳವ ಪೋಗಿ (ಎಕ. XIV. ಮಂಡ್ಯ. ೩೦-೪೪; 1261). **ಸೆರಗುಹಿಡಿ**: ೩. ಆಶ್ರಯಿಸು: ಪ್ರಿಯನಾಥಬಾಬು ಬನಾರಸ ನಗರಸಭೆಯ ಸೆರಗುಹಿಡಿದರು (ಪ್ರೇಮಾತ್ರ. ೨೪೯). [ಸೆಱಗು (< ಸೆಱಂಗು) + ಪಿಡಿ₁]

ಸೆಱಗುಸೋಂಕು (ಕ್ರಿ). (ಅಲಂ) ಪ್ರಭಾವ ತಾಕು: ವಿಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಸೆಱಗು ಸೋಂಕಿತು (ಕುಮಾ.ಭ. ೧೪-೭). [ಸೆಱಗು (< ಸೆಱಂಗು) + ಸೋಂಕು₁]

ಸೆಱಗೊಡ್ಡು, ಸೆರಗೊಡ್ಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೆರಗನ್ನು ಮುಂದೆ ಹಿಡಿ. ೨. (ಅಲಂ) ಬೇಡು; ಯಾಚಿಸು. **ಸೆರಗೊಡ್ಡು**: ೨. ತಮ್ಮಲ್ಲಿ ಸೆರಗೊಡ್ಡಿ ಪತಿಭಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ಬೇಡುವವಳಾಗಿರುವೆನು (ಚನ್ನದೇ. ೬೦); ಸೆರಗೊಡ್ಡಿ ಅವರನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿಕೊಳ್ಳು (ಪ್ರಬಂಧ. ೫೫); ಮಣಿದ ಮೊಳಕಾಲಿನಲ್ಲಿ ಸೆರಗೊಡ್ಡಿ ಶರಣಾರ್ಥಿಯಾಗಿರುವನರ್ಜುನಂ (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೩೮ - ೧೦೨೪).

ಸೆಱಗೊಡ್ಡಿ ಬೇಡು, ಸೆರಗೊಡ್ಡಿ ಬೇಡು = ಅತ್ಯಂತ ದೈನ್ಯದಿಂದ ಬೇಡು,— ಯಾಚಿಸು: ಎಂತಾದೊಡಮನ್ನ ಕೆಳೆಯನಸುವಂ ಪಿಡಿವುದು ಸೆಱಗೊಡ್ಡಿ ಬೇಡಿದಂ ಮೃಗನಯನೇ (ಕಾದಂಪೂ. ೮೬೯); ನಿಮ್ಮ ಚರಣವ ನೆನೆವಂತೆ ಕರುಣಿಸು ಸೆಱಗೊಡ್ಡಿ ಬೇಡುವ ನಿಮ್ಮ ಧರ್ಮ (ಬಸವ. ೩೪); ದೇವರ ಬಳಿ ತಾಯಿ ಸೆರಗೊಡ್ಡಿ ಬೇಡಿಕೊಂಡಳು (ಶ್ಯಾಮುತಾ. ೧೫). [ಸೆಱಗು (< ಸೆಱಂಗು) + ಒಡ್ಡು₁]

ಸೆಱಪು, ಚರಪು, ಚರುಪು, ಚಱಪು, ಚಿರಪು, ಚೆರಪು, ಚೆಱಪು, ಸೆರಪು (ನಾ). ೧. ಆತಿಥ್ಯ; ಸತ್ಕಾರ; ಉಪಚಾರ: ವಿಖ್ಯಾತಂಗೆ ನರಂಗೆ ಸೆಱಪುಗೆಯ್ದನನಂತಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೪೪); ತನ್ನ ಸೆಱಪೇ ಸೆಱಪು, ತನ್ನ ತೇಜಮೆ ತೇಜಮ್ ಎನೆ ಬೆಳಪ ಪಂಪನ್ (ತೊಂಗಳು. ೩೯-೫). ೨. ಉತ್ಸವ; ಹಬ್ಬ. ೩. ನೈವೇದ್ಯ; ಪ್ರಸಾದ. **ಚರಪು**: ೨. ದೀಪಾರಾಧನೆ ವುತ್ಸಾಹ ಚರಪು ಸಹಾ (ಮ್ಯಆರಿ. ೧೯೪೩, ೫೦-೨೭; 1082). ೩. ಶನಿವಾರ ಸಂಜೆಯ ಭಜನೆಯೇ ನಿಜವಾದ ಸಾರವತ್ತಾದ ಭಜನೆ. ಅಂದೇ ಚರಪು ಸಿಕ್ಕುತ್ತಿದ್ದುದು (ಸಂಧ್ಯಾರಾ. ೩೧). **ಚರುಪು**: ೨. ಪರಿಪರಿ ಚರುಪ ಚರಿಸಿದೆ ಹರಿಯಾಚರಿಸು (ಪ್ರಸಕೀ. ೪೭-೪). ೩. ಜನ ತುಂಬಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಚರುಪೇ ರಾಜಮಾರ್ಗವೆಂದು . . . ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಚರುಪು ಕಡಲೇಗುಗ್ಗುರಿ ಎಂದು ಬರೆದ (ವೃದ್ಧವಿ. ೧೦೦); ಚರುಪು ಹಂಚುವ ವೇಳೆಗೆ ನನ್ನನ್ನು ಹೊರಹಾಕುತ್ತಿರುವುದು ಸರಿಯೆ? (ದಾನಚಿಂ. ೨೧). **ಚಱಪು**: ೨. ತೆಪ್ಪ ತಿರುನಾಳು ಚಱಪು ತಿರುನನ್ಪಾವನ ಮೊದಲಾದ ಕೈಂಕರ್ಯದ ಶೆಲವಾಗಿ (ಎಕ. XIV. ಶ್ರೀರಂಗ. ೯೫-೨; 1535). **ಚಿರಪು** : ೨. ಚಿರಪು ಪುಳುಗಾಮೆಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸಿದ ಚಿತ್ರ ಗ ೧೫೦ (ಸೌಇಇ. IX - ii, ೫೪೭-೩; 1532). **ಚೆರಪು** : ೨. ಉತ್ಸವ ಚೆರಪು ಮುಂತಾದ್ದ ಮಾಡುವ ವಿವರ (ಮ್ಯಆರಿ. ೧೯೪೩, ೨-೨೩; 1708). **ಚೆಱಪು** : ೨. ಚೆಱಪಿನ ಕಟ್ಟಳೆ ದಿನ ೧ಕ್ಕಂ ಅಕ್ಕಿ ಮಣವ ೧ (ಎಕ. XV. ಬೇಲೂರು. ೬೦-೩೧; 1485). **ಸೆರಪು** : ೧. ಸೆರಪಿನಿಂ ಬೀಳ್ಕೊಡುವ ಕಾಡೊಳ್ಪನುಂಡಂ (ಕಾಲೂರ. ೬೦-೯೯). [ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಚಱಪ್ಪು; ತುಳು. ಚರಿಪು, ಚರ್ಪು; ತೆಲು. ಚರುವು./ ಸಂ. ಚರು]

ಸೆಱ್₁ (ಕ್ರಿ). ಸೆಡೆ; ಸಂಕೋಚಗೊಳ್ಳು; ಕುಗ್ಗು: ತೆಱೆದ ಬಾಯ್ಗೆ ಸೆಱೆ [ಪಾಠಾಂ. ಪೆಱ]ತ ಕಂಗಳ ಕೆದರ್ದ ಕೇಶದ ಶಬವ ಕಂಡು (ಸನತ್ಕು. ೧೧-೧೦); ಗೌಡದೇಶದ ರಾಯನಿವನನೆ ಹಳ್ಳಿಯ ಗೌಡನೆಂದೆಣಿಸಿ ಸಾಗಿದಳು ಔಡುಗಚ್ಚಿದನವ ಸೆಱೆತು ನೋಡಿದ ತನ್ನ ಗೌಡಿಯೊ ಬೆದಱಿ ಬಹಾಗ (ಭರಚ. ೫೫-೯೩). ‘ಸೆಡೆ₂’ ಪರಾ.

[ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಮಲ. ಚೆಱ್, ಚೆಱು]

ಸೆಱ್₂, **ಸೆರ್**₂ (ನಾ). ೧. ಬಂಧನ; ಕಟ್ಟು: ಪಿಡಿದುಯ್ದುದು ಗಂಧರ್ವರ ಪಡೆ ಗಡ ನಿಮ್ಮಣ್ಣನಂ . . . ಬೇಗಂ ಬಿಡಿಸಿ ತರ್ಪುದಾತನ ಸೆಱೆಯಂ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೨೨); ಮದವತ್ಕರಿ ಸೆಱೆಯಂ ಪಱಿದೊದವಿದ ಮುಳಿಸಿಂದೆ ಭೋರನೆಯ್ತಂದೊಡೆ (ಸೌಇಇ. IX - i. ೫೨-೨೧: 1007); ಧನವನಾರ್ಜಿಸಿ ತಂದು ಸೆಱೆಯ ಬಿಡಿಸುವೆಂ (ಹಚಕಾ. ೧೨-೪೭); ರಕ್ಕಸಕೋಟಿ ಜೀಯೆನುತ ಸಿಡಿಲ ಸೆಱೆ ಬಿಟ್ಟಂತೆ ಭುಜವನು ಹೊಡೆದು ಮುಂಚಿತು (ಕುಮಾರದ್ರೋ. ೧೫-೪೭). ೨. ಬಂಧಿಸಿಡುವ ಸ್ಥಳ,—ಜಾಗ; ಕಾರಾಗೃಹ: ಸೆಱೆಯೊಳ್ ಮತ್ತೇಕಿಕ್ಕಿದಳ್ (ಕಾದಂಉ. ೭೬೧); ಅರಸನಾತನ ಕೈಯೊಳಿರ್ದ ವಸ್ತುಗಳೆಲ್ಲಮಂ ಕೊಂಡು ಬಟಿಕ್ಕೆ ಸೆಱೆಯೊಳಿಕ್ಕೆ (ಪಂಚತಂ. ೧೨೨-೧೮); ರಸದೊಱತೆಯ ಸೆಱೆಯಂತಿರ್ಪ ಪಣ್ಣ ಸೆರೆಯಂ ಕಂಡು ಕಣ್ಕೊಳಾಲಿಂಗಿಸುತೆ ಸವಿಸವಿದು ನೋಡಿ (ಗಿರಿಕ. ೩-೧೦೩ವ). ೩. ಸೆರೆಯಾಳು; ಬಂದಿ; ಖೈದಿ: ಕೊಳ್ ನಿನ್ನ ನಚ್ಚಿನ ಸೆಱೆಯನೆಂದು ಬಿಸುಟ್ಟೊಡ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೩೮ವ); ಪರಿತಂದು ಶಿವಭೂತಿಯಂ ಸೆಱೆಯಂ ಬಿಟ್ಟೊಡಗೊಂಡು ಪೋಪುದುಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೧೩-೧೭); ಸೆಱೆಸಹಿತ ತಾನೈದುವನು ನಿಜಪುರಿಗೆ (ಕುಮಾ.ಭ. ೬೦೯. ೨೪-೨೭). ೪. (ಅಲಂ) ಪಗಡೆಯಾಟದಲ್ಲಿ ಕಾಯಿಗಳನ್ನು ಜೊತೆಕಟ್ಟುವುದು: ಸೆಱೆಯುಮೇಱುಂ ನೆತ್ತಮಾಡುವರೊಳ್ (ಎಇ. XIII. ೩೩೨-೪೪; 929); ಸಮರದ್ಯೂತ ಕೇಳಿಯಲಿ ಹಲಗೆಯ್ಮ ಕುರುಭೂಮಿ ಕೌರವಕುಲದ ತಲೆ ಸಾರಿಗಳು ಸೆಱೆಯಲಿ ಗೆಲಲು ಬಂದನು ಕೊಳ್ಳು ಹಾಸಂಗಿಗಳನೆನುತೆಚ್ಚ (ಕುಮಾರದ್ರೋ. ೧೦-೪೯). **ಸೆರ್**₂: ೧. ತುಂಬುಗಣ್ಕೊಳವನ ರಾಮು ಸೆರೆಯ ಕೊಳುವನು (ರಾಮಾನ. ೮೯). ೨. ಕಳ್ಳನನ್ನು ಸೆರೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). ೩. ರಾಜೇಂದ್ರನು ಸೆರೆಯಂ ಪಿಡಿಸಿ ತಂದನೆಂದು ಕೇಳಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೩೬೦-೨೧).

ಸೆಱೆಯಾಗು, ಸೆರೆಯಾಗು = ಬಂಧನಕ್ಕೆ ಸಿಗು; ಬಂಧನಕ್ಕೊಳಗಾಗು: ಅರವಿಂದ ದಲರ್ಗಳೊಳ್ಸೆಱೆಯಾದುವಾಱಡಿಗಳು (ಚೈಮಿಭಾ. ೧೭-೬೦); ಕಾಡುತಿಹ ಹಸಿವಿಂದ ಬೇಡುತಿದೆ ಕಿರುಕಂದ ಹೂಡಿದ್ದ ಚಕ್ಕುಲಿಗೆ ಸೆರೆಯಾದೆನಮ್ಮ (ಕವಿಪು. ೬೨-೧೭).

[ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಚಿಱೈ; ಕೋಲಾ. ಚೆರ್; ತೊದ. ಸೆರ್; ತುಳು. ಸೆರೆ; ತೆಲು. ಚೆಱ]

ಸೆಱೆಕೊಳ್ಳು (ನಾ). ಬಂಧನ ಮತ್ತು ಹಿಡಿತ: ವಿಪತ್ತಿಯಿಲ್ಲ ರುಜೆಯಿಲ್ಲು ತ್ರಾತಮಿಲ್ಲಾವಗಂ ಸೆಱೆಕೊಳ್ಳಿಲ್ಲ ನಿರೋಧಮಿಲ್ಲ ಪಿಡಿಕಟ್ಟಿಲ್ಲ (ಬಾಧಪು. ೪-೭).

[ಸೆಱ್₂ + ಕೊಳ್ಳು₀ (< ಕೋಳ್)]

ಸೆಱೆಕೋಲ್₁ ‘ಸೆಱೆಗೋಲ್’ ನೋ.

ಸೆಱೆಕೋಲ್₂ (ನಾ). ಯತಿಗಳ ದಂಡ (?): ಉಱದಾನ್ತೀ ಶಿವಶಕ್ತಿಯ ಸೆಱೆಕೋಲಿಂಗಳ್ಕಿ ಮನ್ಮಥಂ . . . ಸೆಱೆಯೊಳಡಂಗಿದನಿದೇಂ ಕರಂ ವಿಸ್ಮಯಮೋ (ಎಕ. XII. ಚಿಕ್ಕನಾ. ೩೦-೨೭; 1149). [ಸೆಱ್₂ + ಕೋಲ್₁]

ಸೆಱೆಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಸೆರೆಹಿಡಿ; ಬಂಧಿಸು: ಮಹೀಕಾಂತವರೇಣ್ಯ ಮಾಣ್ಬುದೆನಗೀ ಬೆಸನಂ ಸೆಱೆಗಟ್ಟಿ ತಂದಪೆಂ (ರಾಜಶೇ. ೫-೧೩೦). [ಸೆಱ್₂ + ಕಟ್ಟು₁]

ಸೆಱೆಗೆಯ್, ಸೆರೆಗೈ (ಕ್ರಿ). = ಸೆಱೆಗಟ್ಟು: ಕಾರ್ಮುಕಾಚಾರ್ಯನನುಱೆ ಸೆಱೆಗೆಯ್ವದೆ ವಿನಯಾಸ್ತ್ರಮನೆಚ್ಚು . . . ಪೊಡೆಮಟ್ಟು (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೧೩೩ ವ);

ವಿಶ್ರಮಸ್ಥಾನಮನಾ ಮಹೀಭುಜನ ಮೆಯ್ಸಿರಿಯಂ ಸೆಱೆಗೆಯ್ಗೆ (ಪಂರಾಮಾ. ೩-೪೪); ವಾನರಾಳಿ ನಡುಗುತ್ತಿರ್ದತ್ತು ಶಾಖಾಗ್ರದೊಳ್ ಸೆಱೆಗೆಯ್ವಂದದೆ (ಕುಸುಮಾ. ೭-೧೩). **ಸೆರೆಗೈ:** ಸುಮ್ಮನೆ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸೆರೆಗೈದರೆ, ಕರಗಿಸಿದರೆ ಸಾಲದು, ಅವು ನಮ್ಮನ್ನು ರಸವಶತೆಗೆ ಒಯ್ಯಬೇಕು (ಸೌಂದಸ. ೭೫). [ಸೆಱ್$_2$ + ಕೆಯ್$_1$]

ಸೆಱೆಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಂಧನಕ್ಕೊಳಪಡಿಸು; **ಸೆರೆಹಿಡಿ:** ಗೆಲ್ದು ನಾಕದ ನರಲೋಕದೊಳ್ಪನದು ಪೇೞ್ ಸೆಱೆಗೊಂಡುದೊ ಸೂಱೆಗೊಂಡುದೊ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೬೬); ಮನೋಹರಿಯಿವಳ್ಸೆಱೆಗೊಂಡಳೋ ನೆಱೆ ಸೂಱೆಗೊಂಡಳೋ ಪೇೞ್ದಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೪೩); ಪತಿಚಿತ್ತದಿರವ ಸೆಱೆಗೊಂಡು (ಹದಬ. ೪-೬). ೨. ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳು: ತಣ್ಣೆಲರ ಸೊಗಸಿಂದ ಕಣ್ಣೆವೆಗಳು ಸೆಱೆಗೊಂಡವು (ಚೈಮಭಾ. ೨೯-೪೯). [ಸೆಱ್$_2$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಸೆಱೆಗೋಲ್, ಸೆಱೆಕೋಲ್$_1$ (ನಾ). (ಸೈನ್ಯದ) ಮಗ್ಗುಲು; ಪಾರ್ಶ್ವ; ಪಕ್ಕ: ಅಂತುಭಯಬಲದ ಸೆಱೆ[ಪಾಠಾಂ.ರ]ಗೋಲ್ಗಳೊಂದೊಂದಂ ಮುಟ್ಟುವಿನಂ (ಆದಿಪು. ೧೪-೯೪ ವ). **ಸೆಱೆಕೋಲ್$_1$:** ಸೆಱೆಕೋಲ್ ಸೆಱೆಕೋಲಿಂ ಪತ್ತಱುಗಾವುದ ಬಲದ ಪವಣನನಿತಿನಿತೆಂದಾನಱಿಯೆಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೫೯). [<—ತಮಿ. ಚಿಱೈಕ್ಕೋಲ್]

ಸೆಱೆತುಱು (ನಾ). ಸೆರೆಹಿಡಿದ ಪಶು: ಸೆಱೆತುಱುಸಹಿತ ಸೋಸಲೆಯ ಕಡುವ ದಾಟ (ಕಂನವ. ೩-೫೭). [ಸೆಱ್$_2$ + ತುಱು]

ಸೆಱೆದನ (ನಾ). = ಸೆಱೆತುಱು: ಕುಪ್ಪಟೂರಗ್ರಹಾರವನಿಱಿದು ಸೆಱೆದನವ ಕೊಣ್ಡು (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೨೮೪-೬; 1283). [ಸೆಱ್$_2$ + ದನ]

ಸೆಱೆಮನೆ ‘ಸೆಱೆವನೆ’ ನೋ.

ಸೆಱೆಯಾಳ್ (ಕ್ರಿ). ಬಂದಿಯಾಗಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳು; ಸೆರೆಗೊಳ್ಳು: ಶ್ರೀಪರಮೇಶನ ಸೆಱೆಯಾಳ್ದ ಶರಣಂಗೆ ತಾಪತ್ರಯವೇಕೆ (ಮೋಹತ. ೩೩-೨೭). [ಸೆಱ್$_2$ + ಆಳ್$_1$]

ಸೆಱೆಯಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಬಂಧನದಲ್ಲಿಡು: ಅನ್ನೆಗಮಾಗಳ್ಸೆಱೆಯಿಕ್ಕಿಯುಂ ನಿಲಿಪುದೆಂದೆನ್ನಲ್ಲಿಗಿಂತಟ್ಟಿದಂ (ಕಾದಂಊ. ೬೬೪); ಅವರರಸಿಯರನೆಲ್ಲರನೆಳೆತರಿಸಿ ಸೆಱೆಯಿಕ್ಕಿ (ಸಂಭಪ. ೨೫-೪೦). [ಸೆಱ್$_2$ + ಇಕ್ಕು]

ಸೆಱೆಯಿಡು (ಕ್ರಿ). = ಸೆಱೆಯಿಕ್ಕು: ಪ್ರದ್ಯೋತಂ ಕಾಳೆಗಮಂ ಗೆಲ್ದುದ್ದಾಯನನಂ ಪಿಡಿದು ಕಟ್ಟಿ ಸೆಱೆಯಿಟ್ಟಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೬೫-೧೫); ಸ ೨ಳಿವ ನೀಲಮೇಘಾವಳಿಯಂತರದಿಂ ಸೆಱೆಯಿಟ್ಟಂತೆ (ಗಿರಿಕ. ೨-೭೫); ಧುರದಿ ನಿನ್ನನು ಕಾರ್ತವೀರ್ಯನು ಹಿಂದೆ ಸೆಱೆಯಿಡಲು (ಕಾಶಿರಾ. ೧೪-೨೦). [ಸೆಱ್$_2$ + ಇಡು$_1$]

ಸೆಱೆಯಿರ್ (ಕ್ರಿ). ಬಂಧನದಲ್ಲಿರು; ಸೆರೆಯಲ್ಲಿರು: ವೈರಿ ಜಯಶ್ರೀ ಸೆಱೆಯಿರೆ ಭೂರಿಭುಜಾಂತರದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೩೫); ಸೆಱೆಯಿರ್ದ ಸೀತೆಯಂ ಪಾವಕನ ಮುಖದಿಂ ಪರಿಗ್ರಹಿಸಿ (ಚೈಮಭಾ. ೧೮-೮). [ಸೆಱ್$_2$ + ಇರ್$_1$]

ಸೆಱೆಯೋಗು (ಕ್ರಿ). ಬಂಧನಕ್ಕೆ ಸಿಲುಕು; ಸೆರೆಸಿಕ್ಕು: ನಿಮ್ಮಣ್ಣನಾಡಿ ದುಹಾರದಲಿ ಸೆಱೆಯೋದನಾತನ ಹರಿಬವೇ ನಿಮಗೆ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೦-೧೩).
[ಸೆಱ್$_2$ + ಪೋಗು$_1$(< ಪೋ$_1$)]

ಸೆಱೆವನೆ, ಸೆರೆಮನೆ, ಸೆಱೆಮನೆ (ನಾ). ಕಾರಾಗೃಹ; ಬಂದೀಖಾನೆ; ಜೈಲು: ಸೆಱೆವನೆಯಿಂದಂ ಭೋಂಕನೆ ಪೊಱಮಟ್ಟು (ಆದಿಪು. ೧೩-೫೪); ಸುನಂದಾ ದೇವಿಯಿರ್ದ ಸೆಱೆವನೆಗೆ ತಾನೆ ವಂದು (ಅನಂಪು. ೧೨-೨); ಭೋಂಕನೆ ಪೊಕ್ಕರು ಸೆಱೆವನೆಯೊಳು ಪೊನ್ನ ಸಂಕಲೆವಡೆದ ಬಾಲಕನ ಸಂಕಟವನು ಕಂಡು (ಮೋಹತ. ೪೧-೨೯). **ಸೆರೆಮನೆ:** ಈ ಅರಮನೆಯ ಸೋಗಿನ ಜೀವನ ಅವನಿಗೆ ಸೆರೆಮನೆಯೇ ಆಯಿತು (ಮಣಸ. ೪೨); ವಂಚಕರನ್ನು ವಿಚಾರಣೆಯಿಲ್ಲದೆ ಸೆರೆಮನೆಗೆ ತಳ್ಳಿರಿ (ರೂಪಸಂ. ೨೫). **ಸೆಱೆಮನೆ:** ಕುಳಿಂದನಂ ದಂಡಿಸಿದನಾ ದುಷ್ಟಬುದ್ಧಿ . . . ಸೆಱೆಮನೆಗಿಕ್ಕಿ ನಿಗಳಮಂ ಕಾಲ್ಗೆ ಪೂಡಿ (ಚೈಮಭಾ. ೩೧-೨೭). [ಸೆಱ್$_2$ + ಮನೆ]

ಸೆಱೆವಿಂಡು (ನಾ). ಸೆರೆಯಾಳುಗಳ ಸಮೂಹ; ಬಂದಿಗಳ ಗುಂಪು: ಸುರರ ಸೆಱೆವಿಂಡುಗಳನಾಳ್ದನೆ ಸುರಪನಭಿಮಾನವನು ಕೊಂಡನೆ (ಕಾಶಿರಾ. ೩೭-೯).
[ಸೆಱ್$_2$ + ಪಿಂಡು$_2$]

ಸೆಱೆವಿಡಿ, ಸೆರೆವಿಡಿ, ಸೆರೆಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ೧. = ಸೆಱೆಗೊಳ್ ೧: ಶಿವಶಿವಾ ನಿರ್ಬಂಧವಿದು ಕೌರವನಲಾಯಿತೆ ಮದ್ಯಮಯಗಂಧವನು ಕುಡಿಸುವ ಪರಿಯುಳ್ಳಾ ತುಂಬಿಗಳ ಸೆಱೆವಿಡಿದು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೫-೩೬); ತುಱುವನು ಸೆಱೆವಿಡಿದು . . . ಮುಂದಕ್ಕೆ ತೆರಳಿದನಾ ಖಾನನು (ಕಂನವ. ೧೧-೫೬). ೨. ಆಕರ್ಷಿಸು; ಸೆಳೆ: ತನ್ನ ಮನಮುಮನೆರ್ದೆಯುಮನುಱೆ ಸೆಱೆವಿಡಿದಿರ್ದಪೂರ್ವರೂಪೆಯ ರೂಪಮಂ ಮನದೊಳ್ ಬಗೆದು ಭಾವಿಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೭೧ ವ); ಆಕೆಯ ಪರಭಾಗಂ ಪತಿಯ ಮನಮನುಱೆ ಸೆಱೆವಿಡಿಗುಂ (ಜಗಏ. ೧೦-೪೬); ಮನವ ಸೆಱೆವಿಡಿದು ಸೋಲಿಪ ವಿದಗ್ಧೆಯರು . . . ನಡೆತಂದರು (ಸೌಂದಪು. ೭-೩೯). **ಸೆರೆವಿಡಿ:** ೨. ಸಾರಿದರೆ ನೂರಾಗಿ ಹರಿದೋಡುತಿಹನು ಸೇರಿದರೆ ಸೆರೆವಿಡಿದು ಮರಳಿ ಪೋಗೊಡನು (ಕಏಪು. ೧೧-೬). **ಸೆರೆಹಿಡಿ:** ೧. ಸಿಡಿಲ ಪಳಗಿಸುವರಿವು, ರವಿಯ ಸೆರೆಹಿಡಿವರಿವು (ಮಲೆದೇ. ೪೮-೧); ಅಬ್ಬಾ! ಸುಖಾರು ಶೂರನೇ ಸರಿ, ಮೇಘರಾಜನನ್ನು ಸೆರೆಹಿಡಿದಿರುವನಲ್ಲ! (ಮಣಸ. ೫೬). ೨. ಮಕ್ಕಳ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸೆರೆಹಿಡಿಯಬೇಕಾದರೆ ಕಥೆಯನ್ನು ಸಮೀಚೀನವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕಾಗುವುದು (ಕಥಕ. ಅಂಕ); ನಿಮ್ಮ ಸಹಾನುಭೂತಿ ನನ್ನನ್ನು ಸೆರೆಹಿಡಿಯಿತು (ಕಮನ. ೨೩೪). ೩. ಸಂಗ್ರಹಿಸು; ಕಲೆಹಾಕು: ನಿಸರ್ಗದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾರವನ್ನು ವರ್ಣಗಳನ್ನೂ ಅವನು ಸೆರೆಹಿಡಿಯುತ್ತಾನೆ (ದೂರಸ. ೫೯); ಕಾವ್ಯಮಾರ್ಗದ ಹದಿನೆಂಟು ವರ್ಣನೆಗಳನ್ನೂ ಹಲವು ರಸಗಳನ್ನೂ ಕನಕದಾಸರು ತಮ್ಮ ಸಂಗ್ರಹಾಲಯದಲ್ಲಿ ಸೆರೆಹಿಡಿಯಲು ಹವಣಿಸಿದ್ದಾರೆ (ತವಾ. ೧೬೬).
[ಸೆಱ್$_2$ + ಪಿಡಿ$_1$]

ಸೆಱೆವೊಯ್ (ಕ್ರಿ). ಬಂಧಿಸಿ ಒಯ್ಯು; ಸೆರೆಹಿಡಿದು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗು: ಭೂಪಾಲಂ ನಮ್ಮೆಲ್ಲರುಮಂ ಸೆಱೆವೊಯ್ವಪನ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೫೦).
[ಸೆಱ್$_2$ + ಒಯ್$_1$]

ಸೆಱೆವೋಗು (ಕ್ರಿ). ಬಂಧನ ಕಳಚು: ವಾಯದಲಿ ಕೌರವನ ವಿಜಯಶ್ರೀಯ ಸೆಱೆವೋಯಿತ್ತು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೩-೪೭). [ಸೆಱ್$_2$ + ಪೋಗು$_1$ (< ಪೋ)]

ಸೆಱೆಸಾಲೆ (ನಾ). = ಸೆಱೆವನೆ: ಸಿಕ್ಕಿದ ಚಿತ್ರವೆಂಬ ಸಟ್ಟೆ ಭವದ ತಕ್ಕೆಯ ಸೆಱೆಸಾಲೆ [ಪಾಠಾಂ. ಲಿ]ಯಲಿ ಕೆಟ್ಟಿತ್ತು ಸುಂಕ (ಸಕವ. ಕ. II, ೬೫೪-೨೪). [ಸೆಱ್$_2$ + ಸಾಲೆ$_4$]

ಸೆಱೆಸಿಕ್ಕು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಬಂಧನಕ್ಕೊಳಪಡು; ಬಂದಿಯಾಗು: ಸೆಱೆಸಿಕ್ಕಿದನಂತುಮ್ಮಳಿಸಿ ನೆರವಿಲ್ಲದನಂತೆ ಕುಂದಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೬೮). [ಸೆಱ್$_2$ + ಸಿಕ್ಕು$_1$ (< ಸಿಲ್ಕು$_1$)]

ಸೆಱೆಸಿಕ್ಕು$_2$ (ನಾ). ಸೆರೆಯಾಗಿ ಸಿಕ್ಕಿರುವುದು: ಸೆಱೆಸಿಕ್ಕಂ ಪಿಡಿತಂದ ದೇಸಿಗಿತಿಯಂ ಭೋಗೋಪಭೋಗಂಗಳುಂ ಮಱೆದುಂ ಕಾಣದನಾಥೆಯಂ ನುಡಿವವೊಲ್ನಿನ್ನೊಂದು ಸಂಪತ್ತಿಯುಂ ಜಱಿಚುತ್ತಿರ್ದಪೆ (ಅನಂಪು. ೧೧-೯೦). [ಸೆಱ್$_2$ + ಸಿಕ್ಕು$_3$ (< ಸಿಲ್ಕು$_2$)]

ಸೆಱೆಸೂಱೆ (ನಾ). ಬಂಧನ ಮತ್ತು ಕೊಳ್ಳೆ: ಈ ಸುದ್ದಿ ಪಟ್ಟಣ ಸೆಱೆಸೂಱೆ ಹೋದೀತು ಹುಯ್ಯಲೊ ಡಂಗುರವ (ಎಬಕಾ. ೧೧೯-೧); ಧಾಳಿಮಾಡುವರಕಟಕಟ ಸೆಱೆಸೂಱೆಗಳ ಪಿಡಿದು ಹಾಳುಮಾಡುವರು (ಹರಿಸಾ. ೯೦). [ಸೆಱ್$_2$ + ಸೂಱೆ]

ಸೆೞಿವೆಣ್ಣೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಉತ್ತರತಃ ನೇಸಱುಪಳ್ಳಂ ಸೆೞಿವೆಣ್ಣೆ ಕಿಱುಬಳ್ಳಿಯೂರ್ಕ್ಕೆಱೆ ಸೆಳ್ಳಕೆಱೆ ನಿಡುವತ್ತ ಕೆಱೆ (ಎಕ. III, ಮಂಡ್ಯ. ೧೧೩-೫೯; 713). [?]

ಸೇಂಗ ‘ಶೇಂಗಾ’ ನೋ.

ಸೇಂಗಾ ‘ಶೇಂಗಾ’ ನೋ.

ಸೇಂದಿ ‘ಸಿಂದಿ’ ನೋ.

ಸೇಂದು, ಸೇದು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಾವಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ನೀರನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತು: ‘‘ಸೇಂದು - ಜಲನಿಷ್ಕ್ರಮಣೇ’’ (ಶಮಧಾ); ನಿಜಕಾಂತೆಯುಮಾ ಪೆರಿಯ ನಂಬಿಯಾಬಲೆಯುಮಿರ್ವರ್ ನೀರಂ ಸೇಂದುತ್ತಿರೆ (ದಿವ್ಯಚ. ೧೧-೪೦). ೨. ಉಸಿರನ್ನು ಒಳಗೆ ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳು: ನಿತ್ಯಬಂದುಗೆ . . . ಸೇಂದು ನಾಂದು (ಶಮದ. ೩೬ ಪ್ರಯೋ). ೩. ದ್ರವಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಹೀರಿಕೊಳ್ಳು; ಕುಡಿ: ಪೆರ್ಬಿದಿರನಾಳಿಯನಾರ್ಪಿನೆ ಕಟ್ಟಿ ಮಲ್ಲನಲ್ಲಿಯ ಲಲಿತಾಂಬುವಂ ಪದೆದು ಸೇಂದಿದೆನಾಗಳ್ (ದಶಕು. ೧೪-೧೫ ವಿಶ್ವರಾಷ್ಟ್ರ). ೪. ಎಳೆ; ಜಗ್ಗು: ನೇಣಂ ಸಾರ್ಚಿ ಮತ್ತಾತನಂ ಸೇಂದುವ ವೇಳೆಯೊಳ್ (ದಿವ್ಯಚ. ೯-೬೪). **ಸೇದು :** ೧. ನೀರಂ ಸೇದಿಕೊಂಡು ಬಂದು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೧೧-೩); ನೀರಂ ಸೇದಲೆಂದು ಬಾವಿಯೊಳಗಿಕ್ಕುವುದುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೨-೧೭೧); ಸುರಿಸುರಿದು ಸೇದುವ ಱಾಟಳಂಗಳ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೭-೧೮). ೩. ಭದ್ರಗಜ ನೀರ ಸೇದಿ ಸೊಂಡಿಲೊಳೀವ

ತೆಜಿದ (ಮೋಹತ. ೧೪-೬೬); ಒಡೆದು ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಮಾ ಮೇಲಣ ಜಲಂ ಚುಯ್ಯನಡಿಗಡಿಗೆ ಸೇದಿಂಗುತಿರ್ದುದೇಂ ವರ್ಣಿಸುವೆನು (ಚಿದ್ರು. ೪೬-೨೫); ಹರಿನಂದನನು ನಿನ್ನ ಸುತನಂ ಸೀಳಿ ರಕ್ತಮಂ ಸೇದಿದಂ ಮನದಣಿಯಲು (ತುರಂಗ. ೬೬-೨೦). ೪. ಸೆಳೆವ ಸೇದುವ ಬೀಸುವೂಗವ . . . ಖಳರ ಕಳಕಳದ ಕೋಳಾಹಳದೊಳು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೮-೨೫); ಸವಡಿವೆರಳಲಿ ಸೇದುವಂಬಿನ ತವಕಿಗರು ತಱುಬಿದರು (ಕುಮ್ಮಾ. ೧-೬); ಹೂಡಿದ ಸರಳ ಕೆನ್ನೆಗೆ ಸೇದಿ ಬಿಡೆ ಕತ್ತರಿಸಿ ಬಿಸುಟುದು (ನಳಚ. ೯-೨೫). ೫. ಮುದುಡು; ಸಂಕೋಚಗೊಳ್ಳು: ನಿಜೋಷ್ಠ ಸ್ಪಂದನಸ್ಫೂರ್ತಿ ಮಾಣದ ಮಯ್ಸೇದೆ (ಕುಸುಮಾ. ೪-೩೭); ಒಗುವ ಕಂಬನಿಗಳಲಿ ಕಂಠದ ಬಿಗಿದ ಸೆರೆ[ಪಾಠಾಂ. ರೆ]ಗಳ ಸೇದುವಕ್ಕಿಯ ವಿಗತಪರಿತೋಷಿತನು (ತೊರವೆ. ೧-೪-೭); ನಾಲಗೆ ಸೇದಿತ್ತು (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೧೨೫). ೬. ಬೀಡಿ, ಸಿಗರೇಟು ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಹೊಗೆಯನ್ನು ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳು: ಕೆಲವರು ಅದನ್ನು ತಂಬಾಕ ಸೇದುವ ಹಾಗೆ ಸೇದುತ್ತಾರೆ (ಮುಖಾಮು. ೪-೪೦); ಅವರ ಬೆನ್ನಹಿಂದೆ ಸಿಗರೇಟು ಸೇದುತ್ತಾರೆ (ಕಂಹಿಂ. ೨). ೭. ಸೆಳೆ; ದೋಚು: ಧನಾಢ್ಯರ ಮುಂದು ಸೆರೆವಿಡಿದು ಸೇದಿದನು ಕನಕಂಗಳ (ತುರಂಗ. ೧೯-೩೨).

ಸೇಂದಿಕೊಳ್, ಸೇಂದಿಕೊಳು, ಸೇದಿಕೊಳ್ಳು = ೧. ಸೆಳೆದುಕೊಳ್ಳು; ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು: ಕಸ್ತೂರಿಗಂಧಿಯರ್ ಬನದೊಳು ಬಹುವಿಧ ವಸ್ತುಗಳನು ಸೇಂದಿಕೊಂಡು (ಮೋಹತ. ೪-೭೧). ೨. ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳು; ಜಗ್ಗಿಕೊಳ್ಳು: ರಜ್ಜುವಂ ಪೊಸದು ಕೊರಲ್ಗೆ ಸೇಂದಿಕೊಳುತಿರ್ಪ . . . ಬಲಾಢ್ಯನೊರ್ಬನಿರಲು (ದಶಕು. ೯-೧೪); ಬಳ್ಳಿಗೆ ಪುದುಗಿ ನೀಡಲು ಸೇದಿಕೊಂಬೆನು ಮುದದಿ ಹಗ್ಗವನಿಳುಹಿ ನಿನ್ನನು ಸೇದಿತಹೆ ಬಳಿಕ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೭-೬೨). **ಸೇದಿಹೋಗು** = ಸೆಟೆದುಕೊಳ್ಳು; ಜಡವಾಗು: ಏನೋ ಹೇಳಬೇಕೆಂದಳು, ನಾಲಿಗೆ ಸೇದಿಹೋಯಿತು (ಕೊಳಕಾ. ೪೯); ನನ್ನ ಕೈಕಾಲು ಸೇದಿಹೋಗಿಲ್ಲ (ವಚಭಾ. ೨೪೩). [ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಚೇನ್ದು; ತೆಲು. ಚೇದು]

ಸೇಂದ್ರಕ (ನಾ). ಒಂದು ರಾಜವಂಶದ ಹೆಸರು: ಸೇನ್ದ್ರಕಬಣೋಭಯದೇಶದಾ ವೀರಾಪುರವ ಸಮಕ್ಷದೆ (ಮೈಲಿ. ೧೯೩೬, ೧೭-೧೧ : 450). [?]

ಸೇಂದ್ರಿಯ (ಗು). ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ; ಇಂದ್ರಿಯಸಹಿತವಾದ: ಸೇಂದ್ರಿಯ ಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯಪ್ರಾಣಿಯ ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚಿನವನು (ವಚರ. ೧೫). [ಸಂ.]

ಸೇಕ₁, ಶಾಕ₁, ಶಾಖ₁, ಶೇಕ (ನಾ). ಕಾವು; ಬಿಸುಪು; ತಾಪ: ಕೆಂದಳಿರ್ವಾಸ ಸೇಕ[ಪಾಠಾಂ. ಸೆರ್ಕ]ದ ತೊವಲ್ಗೆಣೆಯಾಯ್ತು . . . ಇದೇಂ ಬಿಸಿದೊ ಬೇಟದ ಬೆಂಕೆ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೭); ತುರಗದ ಸೋಬ(ಫ)ಕ್ಕೆ ಮಳಲ ಸೇಕಂ ಯೋಗ್ಯಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೦-೨೨); ಶೀತವೇರಿದ ರಾಮನದೆಗೆ ಬೆಚ್ಚನೆ ಸೇಕವನ್ನೊತ್ತಿದಂತಾಯಿತು (ಪರ್ವತಸು. ೬೮). **ಶಾಕ₁**: ಶಾಕವಿಲ್ಲದೆ ಪಾಕವ ಮಾಡಿ ತಮ್ಮ ಗಂಡರಿಗಿಕ್ಕಿ ಕಾವು ಮೆಲುವರಯ್ಯ (ಶವಗೀ. ೭೧-೩೪). **ಶಾಖ₁**: ಸೂರ್ಯನೇ ಅತ್ಯಂತ ಹಿರಿಯ ಗ್ರಹ . . . ಅದರಿಂದ ಶಾಖ ಹಾಗೂ ಬೆಳಕು ದೊರೆಯುತ್ತವೆ (ಆಕಾಶ. ೯); ಸ್ವಲ್ಪ ಬಿಸಿನೀರಿನ ಶಾಖ ಕೊಡಲೇ ? (ಬೀಜದ .೧೯೯). **ಶೇಕ**: ಮಾನವನ ಬರಿಯಡಗು ಶೇಕಟ ಬೇನ ಮಾಣುವುದು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೭-೫೪).

ಸೇಕಂಮಾಡು = ಶಾಖಕೊಡು: ಮನುಷ್ಯರ ತೊಡೆಯ ಮಾಂಸದಿಂ ಸೇಕಂ ಮಾಡೆ ಮಾಣ್ಬುದು (ಪೂಜ್ಯಾಕೃ. ೪-೨೪ ವ). [ದೇ. ‖ ತುಳು. ಸೆಕೆ, ಸಿಕೆ, ಶಿಕೆ, ಶಿಖೆ]

ಸೇಕ₂ (ನಾ). ಚಿಮುಕಿಸುವಿಕೆ; ಸಿಂಪಡಿಸುವಿಕೆ; ಸೇಚನ: ಮಾಣ್ಬುದು ಸೇಕಮನಕ್ಕಿ ಶೂಲೆಯಿರದುಪಶಮಿಕುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೭೦); ಇನ್ನಾರ್ಮಧುಬಿಂದು ಸೇಕದೊಳೆ ಕೇಸರದೊಳ್ ಪಡೆವರ್ ವಿಕಾಸಮಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೪-೧೯೫); ಈ ಕಮಲಲೋಚನೆಯ ಸೆಜಿಗೆಗೆ ಸೇಕವಾಯಿತು ರಕುತ (ಕುಮ್ಮಾವಿ. ೯-೩೭). [ಸಂ.]

ಸೇಕಂಗೆಯ್, ಸೇಕಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಶಾಖಕೊಡು: ಪೂಂವುದು ಕಡುವಿಸಿಯಪ್ಪಂತಿರೆ ಮಳಲಂ ನಾಂದ ಸೀರೆಯೊಳ್ ಪೊಯಿದು ನಯಂಬೆರಸಿರೆ ಸೇಕಂಗೆಯ್ವುದು ತುರಗದ ಸೋಬ(ಫ)ಕ್ಕೆ ಮಳಲ ಸೇಕಂ ಯೋಗ(ಗ್ಯ)ಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೦-೨೨). **ಸೇಕಗೆಯ್**: ಮುಳ್ಳು ಸಿವುರುಗಳುಂ ನಟ್ಟಲ್ಲಿಯ ಪೊಱವಂಡದಿರ್ದು ಬಾತೊಡೆ ಮತ್ತಂ ಕಲ್ಲೊತ್ತಿಗರ್ಕ ದುಗ್ಧವ ಮಳ್ಳಿಸಿಯೊಳಗಲ್ಲ ಸೇಕಗೆಯ್ಯಲ್ ಮಾಣ್ಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೧೧೫).

[ಸೇಕ₁ + ಕೆಯ್₁]

ಸೇಕಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಶಾಖವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು; ಕಾವು ಹೊಂದು: ಈ ವೇದನೆ . . . ಸೇಕಂಗೊಳೆ ಪೋಕುಂ (ನೇಮಿಪು. ೪-೬೯ ವ). [ಸೇಕ₁ + ಕೊಳ್₁]

ಸೇಕಗೆಯ್ ‘ಸೇಕಂಗೆಯ್’ ನೋ.

ಸೇಕಡಾ ‘ಶೇಕಡಾ’ ನೋ.

ಸೇಕಪಾತ್ರ (ನಾ). ನೀರು ಹೊಯ್ಯಲು (ಅಥವಾ ತುಂಬಿಡಲು) ಬಳಸುವ ಪಾತ್ರೆ: (೬). [ಸಂ.]

ಸೇಕರ (ನಾ). = ಶೇಖರ: ‘ಜಾಣಸೇಕರ’ ಪರಾ. [< ಸಂ. ಶೇಖರ]

ಸೇಕಾಗು (ಕ್ರಿ). (?): ಮೊಲೆಗಳ್ ಬಟ್ಟೊಡಿರುಳ್ ಬಲಲ್ಪೊಡೆ ಪಗಲ್ ಸೇಕಾಗೆ ಮಧ್ಯಾಹ್ನಮಿರ್ಕೆಲದೊಳ್ ಪಾರ್ದೊಡೆ ಬಯ್ಯು ಮಯ್ಯರೆ(ಜೆ)ದ ಪೊಟ್ರಂದಂತದಂ ಪೇಟೆ ನೋಡಲೊಡಂ ನಕ್ಕೊಡೆ ಬೆಳ್ಳು ನಾಣ್ಚಿದೊಡೆ ಕರಿದೇನಂ ಮುಟ್ಟೆಯುಂ ಕೆಂಪು ಕೇವಲಮಕ್ಕಂತವಳುಟ್ಟ ಪುಟ್ಟಗೆಯ ಬಣ್ಣಂ ಮಿಶ್ರದಿಂ ಮಿಶ್ರಕಂ (ಲೋಕೋಪ. ೨-೨೩); “ಚೆನ್ನಾಗಿ ನಿಲ್ಲು” (ಲೋಕೋಪ. ಟೀಕೆ). [ಸೇಕ₂ + ಆಗು₁]

ಸೇಕಿಸು₁ (ಕ್ರಿ). = ಸೇಕಂಗೆಯ್: ಕಡುಮಳೆಯೊಳ್ ಕಡುಗಾಳಿಯೊಳೆಡೆಯುಡುಗದೆ ಸುರಿವ ಸೋನೆಯೊಳ್ ಕಪ್ಪುರ(ದಿ)ಮಂ ಸುಡುವುದು ತುರಗಂ ಬಾಹಾಡದೆಯೊಳ್ ಸೇಕಿಸುಗೆ (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೦-೨೩). [ಸೇಕ₁ + - ಇಸು₁]

ಸೇಕಿಸು₂ (ಕ್ರಿ). ಸಿಂಪಡಿಸು; ಚಿಮುಕಿಸು: ಮರನ ಮೊದಲೊಳದಂ ಸೇಕಿಸುವುದು ಮೇಣಜಮಾಂಸದ ರಸಮಂ ತಳಿವುದು (ಲೋಕೋಪ. ೬-೧೪). [ಸೇಕ₂ + - ಇಸು₁]

ಸೇಗು (ನಾ). ೧. ಕೆಚ್ಚು; ಸತ್ತ್ವ: ಮಾರುತಿ . . . ಈರೇಳುಂ ಭುವನಂಗಳನಾರಯ್ಯದೆ ತರ್ಗೆವೊಯ್ಯ ಸೇಗಿಂ[ಪಾಠಾಂ. ಸಿಗ್ಗಿರ, ಸೋಗಿಂ]ದಿರ್ದಂ (ನೇಮಿಪು. ೧೦-೯೫). ೨. ಜಂಬ; ಅಹಂಕಾರ: ಮಬ್ಬು ಹಱದರು ಹರಿಯದಿದರ ಸರವಣಿಕೂಗು, ಸೇಗು (ಚಂಡಮ. ೩೭-೬). [< ಚೇಗು]

ಸೇಗುದಿತೆ, ಸೇಗುದುತೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ: ಒಡಲೊಡವ ಬಾತು ತೋರ್ಪೊಡೆ . . . ಸೇ[ಪಾಠಾಂ. ಸೆ]ಗುದಿತೆಯಾಡಿನ ಪಾಲಂ . . . ತೊವರಿಯಶನಮ ಪಥ್ಯ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೧೬೪); ಸೇ[ಪಾಠಾಂ. ಸೀ]ಗುದಿತೆಯೊಪ್ಪು ವಂಬಿಲದಿಂದಂ ಭರದಿಂ ಕುಡಿಸಲ್ಕುರಗೋತ್ಕರದ ವಿಷಂ ಪಡಿಗುಂ (ಖಮದ. ೫-೮೬).

ಸೇಗುದುತೆ: “ತ್ರಸ್ನೀವಿ ಸೇಗುದುತೆ[ಪಾಠಾಂ. ದಿತೆ]” (ಮಂಗರಾ. ೪೨-೩೭). [?]

ಸೇಗುದುತೆ ‘ಸೇಗುದಿತೆ’ ನೋ.

ಸೇಗುಣ ‘ಸೇವುಣ’ ನೋ.

ಸೇಚನ (ನಾ). = ಸೇಕ₂: ನವರುಧಿರಜಳಚಳತ್ಸೇಚನ [ಪಾಠಾಂ. ಪಾಟಣ]ದೊಳ್ ಘಟ್ಟಿಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೭೦ ವ); ಸಲಿಲಸೇಚನದಿಂ . . . ವಲ್ಲರಿ ಫಲಿತಮಾದುದು (ಜಗವ. ೨-೫೨ ವ); ದೇವರೀತನ ಲಲಿತವಚನಸುಧಾವಸೇಚನದಿಂದ ಭಟರುಚ್ ಜೀವಿಸುವುದೇನರಿದೆ (ಕುಮ್ಮಾದ್ರೋ. ೧೫-೪೦). [ಸಂ.]

ಸೇಚನಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಚಿಮುಕಿಸು; ಸಿಂಪಡಿಸು: ಪುಣ್ಯಾಸಲಿಲದೊಳ್ಸೇಚನಂಗೈದೆಸೆವ ಯೂಪದೊಳ್ಕಟ್ಟಿ ಪೂಜಿಸಿದರಮಲಾಶ್ವಮಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೪-೫).

[ಸೇಚನ + ಗೆಯ್ (< ಕೆಯ್₁)]

ಸೇಚನಘುಟ (ನಾ). (ಗಿಡಗಳಿಗೆ) ನೀರು ಹೊಯ್ಯಲು ಬಳಸುವ ಪಾತ್ರೆ: ತಪಸ್ವಿಕನ್ಯೆಯರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಸೇಚನಘಟಗಳಿಂದ ಎಳಸಸಿಗಳಿಗೆ ನೀರೆರೆಯುವುದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲೇ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವರು (ಶಾಕುಂತ. ೮-೪). [ಸಂ.]

ಸೇಚನೆ (ನಾ). = ಸೇಕ₂: ಪಸರಿಸುವ ಗರ್ಭ ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿಸುಧಾಸೇಚನೆಯ ಹೃದಯ ಶೋಕಾಗ್ನಿಯ ನಂದಿಸಿ (ಕಾದಂಪೂ. ೪೦೨); ಈ ಸೇಚನೆಯಿಂದ ಕಲ್ಪನೆಗಳು ಬಳ್ಳಿವರಿದು ಧ್ಯಾತ ವಿಷಯಗಳನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿಸುವ ಕ್ರಮ (ಕಾವ್ಯಕು. ೧೧). [ಸಂ. ಸೇಚನ]

ಸೇಚಿಸು (ಕ್ರಿ). = ಸೇಚನಂಗೆಯ್: ಜಲವನ್ನು ಸೇಚಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಅವನ ಚಿತ್ತದಲ್ಲಿ ಪೂವಿಯ ಆಲೋಚನೆ ಸುಳಿದಿತು (ಹುಲಿಹಾ. ೨೬೬). [ಸೇಚನ + - ಇಸು₁]

ಸೇಡ (ನಾ). (?): ಎಡಂ ಪೊಕ್ಕೊಡೆ ಚಿತ್ರವೃಷ್ಟಿ ಕುರುಡಂ ಮುಂ ಪೊಕ್ಕೊಡರ್ಥ ಕ್ಷಯಂ ಸೇಡಂ ಪೊಕ್ಕೊಡೆ ಡಾವರಂ . . . ಕಡೆ ಫಲಂ ಕೆಂದಂ ಪುಗಲ್ ಸತ್ಫಲಂ (ಅಟ್ಟಮ. ೪-೭). [?]

ಸೇಡಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಸೆಡೆತುಕೊಳ್ಳು; ಜಡವಾಗು: ಕರಚರಣಮ್ಮಕಿಲದಿ ನಾಂದು ಸೇಡಿಡಿದು ಮುಂದಿರುವ ಮರನಂ ಪತ್ತಲಾರದೆ (ಮಹಾ. ೨೮-೧೩). [ಸೇಡು + ಇಡಿ$_1$]

ಸೇಡು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಕೆದರು; ಚೆದರು (?): ನೀಳ್ದ ನಖವ್ರಣವೀಳ್ಪು ಪೊಯ್ಯ ಸೇಡಿದ ತಲೆ ತನ್ನೊಳೊಪ್ಪೆ ಸುರತಾಂತದೊಳೆನ್ನಯ ಮುಂದೆ ನಿಂದು ಮೇಲುದಜೊಳೆ ಬೀಸುತುಂ ಬೆಮರನಾಱಿಸುವೋಪಳನೆಲ್ಲಿ ಕಾಣ್ಬೆನೋ (ಶೃಂಗಾರ. ೨-೬೩). [?]

ಸೇಡು$_2$ (ನಾ). ೧. ಸೆಡೆಯುವಿಕೆ; ಮುದುಡುವಿಕೆ: ತಳಿರ ಜೊಂಪಂ ಕೂಡೆ ಸೇಡಾಗಿರಲ್ ಕೆಯ್ ಕೊಳೆ ಕುಳಿರ್ವುವು (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೪): ಕೊಳದೊಳ್ ಮುಳುಗಿ ರ್ದಕ್ಕಟಾ ಕೋಡ ಸೇಡಿಂಗೊಳಗಾದ್ದ (ಗದಾಯು. ೩-೧೬): ಒಡಲೊಡರಿಸುವೊಡಂ ತೊಡೆ ಸೇಡೊಡರಿಸಿದಪ್ಪುದು (ಪಂಪಾಮೂ. ೪-೬೧): ನಡುಕದ ಮಯ್ಯ ಕಡು ಸೇಡುಗಳ ಶೀತದ ಸಕಲ ಜನ ಹುದುಗಿದುದರಣ್ಯದಲಿ (ಕುವ್ಯಾ.ಅ. ೧೯-೨೪). ೨. ಬಾಗಿರುವಿಕೆ; ವಕ್ರತೆ: 'ಸೇಡುಗೋಲ್' ಪರಾ.

ಸೇಡುಹಿಡಿ = ಚಳಿಯಿಂದ ಜಡವಾಗು; ಜೋಮುಹಿಡಿ: ಪ್ರಚಂಡವಾದ ಮಳೆಯ ಹೊಡೆತದಿಂದ ಅವಳ ಮೈಕೈಗಳು ಸೇಡುಹಿಡಿದುದರಿಂದ . . . ಶ್ರಮವು ಅವಳಿಗಾಯಿತು (ಅಂಬಿಕ. ೪). [< ಸೆಡ$_1$]

ಸೇಡು$_3$ (ನಾ). ೧. ವೈರ; ಹಗೆ; ಮತ್ಸರ: ಖರದೂಷಣರ ಸಂಹರಿಸಿದಾ ಸೇಡ ತೀರ್ಚದಿರೆ . . . ಫಲಮಿಲ್ಲೆಂದಳು (ಭರಚ. ೫-೯೬): ನೊಸಲ ಬರೆಹದ ಸೇಡಿನಿಂದಾಯ್ತು ಮಾಳ್ಪುದೇಂ (ಕಾಲೂರ. ೧೬೨-೩೯). ೨. ಪ್ರತೀಕಾರ; ಮುಯ್ಯಿ: ಹುಸೇನಿಯಿಂದ ಒದೆಗಳನ್ನು ತಿಂದ ಗುಂಡನಲ್ಲಿ ಸೇಡಿನ ಬುದ್ಧಿ ಕಳಕಳಿಸಿ ನಿಂತಿತು (ರಂಗರೋ. ೧೮೨): ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ತಿಳಿಯುವಂತೆ ನನ್ನ ಸೇಡು ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ (ಆರ್ಯಕ. ೫೫). [?]

ಸೇಡುಂಗೊಳ್, ಸೇಡುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). (ಚಳಿಯಿಂದ) ಸೆಡೆತುಕೊಳ್ಳು; ಮುದುಡಿಕೊಳ್ಳು: ಗಱಿಗೆದಱಿ ಬದಿರ್ದು ಕೊಕ್ಕಿಂದಿಱಿದಿಱಿದೆಳೆವಿಸಿಲನೆಳಸಿ ಸೇಡುಂಗೊಂಡೇಂ ತುಱುಗಿರ್ದುವೊ ತುದಿಗೋಡೊಳ್ಮಱಿ ಬೆಱತಿರೆ ನೋಡಿ ಬಾಡುತಂ ವಿಹಗಂಗಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೯-೨೯). **ಸೇಡುಗೊಳ್**: ಮುತ್ತುಗಳಂತಿರೆ ಸೂಸಿ ಪಾಯ್ವ ಶೀಕರದೊಳೆ ನಾಂದು ಸೇಡುಗೊಳುತಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೬೮ ಹೂದ್ರಕ): ಕ್ರೀಡಾನಿಮಿತ್ತಂ ಪೋಗಿ ಅಕಾಲವೃಷ್ಟಿಯಾಗೆ ಸೇಡುಗೊಂಡು ಸಿಂಹದ ಬಿಲನಂ ಪುಗೆ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೧೨-೫ ವ): ಮಹಾವೃಷ್ಟಿಯಿಂ ನನೆದು ಸೇಡುಗೊಂಡಂ ನಡೆದು ಪೋಗಲಾಱೆ (ಚಬಪು. ೫೨-೪೯). [ಸೇಡು$_2$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಸೇಡುಗೊಳ್ 'ಸೇಡುಂಗೊಳ್' ನೋ.

ಸೇಡುಗೋಲ್ (ನಾ). ಬಾಗಿರುವ ಕೋಲು; ವಕ್ರವಾದ ಕೋಲು: ಮೊಲನಂ ಸೇಡುಗೋಲಿಂದಲಂಬಿಂ ಬಿಡು ಸಾರಂಗಕ್ಕೆ ಜೊಪ್ಪಂಬುಗಲೆತಗೊಡದಿರ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೩-೧೧೮): ನೊಸಲೊಳಗಿಟ್ಟ ಚೆಲ್ವ ತಿಲಕಂ ಪಿಡಿದಗ್ಗದ ಸೇಡುಗೋಲ್ ವಿಲಂಬಿಸು ವುಪವೀತಂ (ದಶಕು. ೩-೧೧). [ಸೇಡು$_1$ + ಕೋಲ್$_1$]

ಸೇಡುತೀರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಪ್ರತೀಕಾರಮಾಡು: ದ್ವೇಷಸಾಧಿಸು: ಅವನ ಮೇಲೆ ಸೇಡು ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲೆಂಬಂತೆ ಮೊಕದ್ದಮೆ ಬಹು ದೀರ್ಘಕಾಲ ಎಳೆಯಿತು (ಪುಸರು. ೮೭): ನಮ್ಮ ಅಣ್ಣನಿಗಾಗಿ ನಾನು ಸೇಡುತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ (ಯೋಧಪು. ೧೬). [ಸೇಡು$_3$ + ತೀರಿಸು]

ಸೇಡುಪಡು 'ಸೇಡುವಡು' ನೋ.

ಸೇಡುವಡು, ಸೇಡುಪಡು (ಕ್ರಿ). = ಸೇಡುಂಗೊಳ್: ಕೋಡಿಸುವ ಚಂದ್ರಕಾಂತದ ಕೋಡುಂಗಲ್ಗಳಿನೂಸರ್ವ ರಸದ ಪೊನಲ್ಗಳ್ ಸೇಡುವಡೆ ಕವಿಯೆ . . . ನನೆದು ಹಿಮಕರನಾದಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೩-೧೫). **ಸೇಡುಪಡು**: ಸೇಡುಪಟ್ಟಂ, ಸೇಟ್ಪಟ್ಟಂ (ಶಮದ. ೧೯ ಪ್ರಯೋ). 'ಸೇಟ್ಪಡು' ಪರಾ. [ಸೇಡು$_2$ + ಪಡು$_1$]

ಸೇಡುವಡೆ (ಕ್ರಿ). = ಸೇಡುಂಗೊಳ್: ಇಳೆ ಮಳೆಯಿಂ ನಾಂದು ಸೇಡುವಡೆದಿರ (ರಾಜಶೇ. ೮-೧೨೫). [ಸೇಡು$_2$ + ಪಡೆ$_1$]

ಸೇಡೆ 'ಸಡ್ಡೆ$_2$' ನೋ.

ಸೇಣಿ (ನಾ). ೧. ಗುಂಪು; ಸಮೂಹ: "ಬಂಬಲ್ . . . ಸೇಣಿ, ತಂಡಂ . . . ಗೊಂದಲ್ (ಉಂದಲ್)-ಈ ಳಂ ಸಮೂಹಂ" (ಕಶಸಾ. ೫೬-೨೨೨): ಚರಿಪ ಚಂದಳಿರಂ ಕರ್ದುಂಕುವ ಕೋಕಿಲಂಗಳ ಸೇಣಿಯಿಂ . . . ವನಮೊಪ್ಪಿರಲ್ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೧-೧೧-೪): ಪರಮೆಗಳ ಸೇಣಿ ಹರಿನೀಲಮಣಿತೋರಣದ ಸಿರಿವಡೆಯ (ಶಾಪರಾ. ೬-೩೧). ೨. ಸಾಲು; ಪಂಕ್ತಿ: 'ಸೇಣಿಗೊಳ್' ಪರಾ. ೩. ಕಸುಬುದಾರರ ಮುಖ್ಯಸ್ಥರು ಸೇರಿ ನಡೆಸುವ ಸಭೆ: ಅ[ಪು]ತ್ರ ಧನಮನ್ನೊದು ತಾನ ಇಲ್ಲಿ ಸ[ೇ]ಣಿಗೆ ಕಾರ್ತಿಕ ಮಾಸದುಳ್ ಕೊಡುವದು (ಎಇ. XIV. ೧೯೧-೨೧; 725): ಸೇಣಿಗೆ ಮಲೆವರ ಗಂಡಂ . . . ಸೇಣಿಗೆ ಕೂರ್ವರ ನಂಟಂ (ಎಕ. V. ಚನ್ನರಾ. ೨೦೯-೩೩; 1178).

ಸೇಣಿಗ (ನಾ). ವ್ಯಾಪಾರಿ; ವರ್ತಕ: ದೀಪಾವಳಿಯ ಪರ್ವ್ವದಲು ಬೆಳಗುವ ಸೂಡರಣ್ಣಗೆ ಉ(ಊ)ರೊಳಗಣ ಸೇಣಿಗರು . . . ಬಿಟ್ಟ ಹಾಗವೊಂದು (ಎಇ. XIX, ೩೮-೩೩; 1144): ಕುರುಬ ಸೇಣಿಗ ದಾಸಗೌಡ ಸಿವಸಕ್ತಿಗುರುಗಳುಂ ಸಮಸ್ತ ಕೊತ್ತಳಿಗಳುಂ (ಸೌಇಇ. XV. ೧೬೯-೧೩; 1223): ಸರವ ತಿದ್ದಿಡುವ ಸರವಂದಿಗರ ಗಂದಿಗರ ಪಿರಿದು ತೈಲವ ತೆಗೆವ ಗಾಣಿಗರ ಸೇ[ಪಾಠಾಂ. ಶ್ರೇ]ಣಿಗರ . . . ಪಸರಮಸೆಗುಂ (ಗುರುಬಾ. ೧-೩೪). [< ಸಂ. ಶ್ರೇಣಿಕ]

ಸೇಣಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಸಾಲುಗೊಳ್ಳು; ಪಂಕ್ತಿಗೊಳ್ಳು: ಚತುರಂಗಬಲಂ . . . ಸೇಣಿಗೊಂಡು ಮಲ್ಲಮಲ್ಲನೆಯ್ದುತಿರೆಯುಂ (ಮರಾಚ. ೧೨-೮೪). [ಸೇಣಿ + ಕೊಳ್$_1$]

ಸೇಣಿಪತಿ (ನಾ). ಗುಂಪಿನ ನಾಯಕ,—ಒಡೆಯ: ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಪ್ರಧಾನಂ ಸೇಣಿಪತಿ ಕಡಿತವೆರ್ಗ್ಗಡೆ ಕನ್ನಡಸಂಧಿವಿಗ್ರ[ಹಿ] . . . . [ದಾನಂ]ಗಳಂ ಮಾಡಿ (ಸೌಇಇ. XV, ೩೧-೪೦; 1146). [< ಸಂ. ಶ್ರೇಣಿಪತಿ]

ಸೇಣೆ 'ಸೇನ$_1$' ನೋ.

ಸೇತ (ನಾ). ಬಿಳುಪು; ಶ್ವೇತ: ವತ್ಸಲೋಪಕ್ಕೆ . . . ಶ್ವೇತ - ಸೇತ, ಸರಸ್ವತಿ— ಸರಸತಿ (ಶಮದ. ೨೮೧ ಪ್ರಯೋ). [< ಸಂ. ಶ್ವೇತ]

ಸೇತಮಾಲೆ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ ಸರ; ಮುತ್ತಿನ ಹಾರ: ಅದೊಂದು ಬೆಡಂಗಿನ ಸೇತ[ಪಾಠಾಂ. ಶ್ವೇತ, ಸೇತು]ಮಾಲೆ ಪಟ್ಟಗೆ ಕಟಿಸೂತ್ರಮಂಬವು ಮನಂಗೊಳೆ (ಆದಿಪು. ೧೨-೧೨): ಸ[ಿ]ಗೆಗೆ ಸೇತಮಾಲೆಗೆ ಬೆಡಂಗಿನ ಕನ್ನವುರಕ್ಕೆ . . . ಇವು ತಕ್ಕವು (ವರ್ಧಮಾ. ೮-೬೯). [ಸೇತ + ಮಾಲೆ]

ಸೇತು (ನಾ). ೧. ನದಿ, ಹಳ್ಳ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ದಾಟಲು ನಿರ್ಮಿಸುವ ಕಟ್ಟೆ; ಸೇತುವೆ; ಸಂಕ: ವಿಷಯಸುಖಸುಧಾರಸಕ್ಕೆ ಸೇತುವುಂ . . . ಎನಿಪ ಪುರವರದ ಸೂಳೆಗೇರಿಯೊಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೫೪): ಬಹುಪೇದಜಲಧಿಗೆ ಸೇತುವಾದೆಲೆ ನೀನು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೧೫-೫೪): ಕವಿರಸಾನುಭವದ ಸೇತುವಿಂ ಪ್ರವಾಹವಿಳಿದು ಬನ್ನಿ (ಅನಿಕೇ. ೨೧-೧೦). ೨. ಅಣೆಕಟ್ಟು; ಒಡ್ಡು: "ವಾರಣಂ ಸೇತುವೆನೆ ಕಟ್ಟೆಯೆನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೨-೧೩). ೩. (ಹೊಲ, ಗದ್ದೆಗಳಲ್ಲಿರುವ) ಮಣ್ಣಿನ ಕಟ್ಟೆ; ಬದು. ೪. ರಾಮೇಶ್ವರ ದಿಂದ ಲಂಕೆಗೆ ಹನುಮಂತನು ಕಟ್ಟಿದನೆಂದುಭಾವಿಸಲಾಗುವ ಪವಿತ್ರಸೇತುವೆ: ಉದಯಾಸ್ತೋನ್ನತಶೈಲಸೇತು ಹಿಮವತ್ಕುತ್ಕೀಳಪರ್ಯಂತ ಸಂಪದೆಯಂ . . . ಸಾಧಿಸಿ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೧೬೩). ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: "ವರುಣಃ, ವರಣಃ, ಸೇತುಃ, ತಿಕ್ತಶಾಕಃ, ಕುಮಾರಕಃ — ೫ ವಸಲೇಗಿಡ" (ಸಿದ್ಧಾಂಅ. ೧೧೭). [ಸಂ.]

ಸೇತುಗಟ್ಟು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೇತುವೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸು: ಅನಲಂ ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇತು ಗಟ್ಟಿದನೆನೆ ಪಾವನಹೋಮಧೂಮಮೊಗೆಯಲ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೧೨): ತ್ರಿದಶಸ್ತ್ರೀಜನ ಹಸ್ತಪಾತ್ರಮಣಿಮಾಳಾದೀಪಧೂಪಾಂಶುಜಾಲದೊಳಂ . . . ಅಮರಾಗಮಕ್ಕೆ ಸುರಚಾಪ ಶ್ರೇಣಿಯಂ ಸೇತುಗಟ್ಟಿದವೊಲಾಯ್ತಲರ್ವಟ್ಟೆ ಶಕ್ರಪುರದಿಂದಂ ಧೂಳಿಶಾಳಂಬರಂ (ಅನಂಪು. ೧೦-೧೪): ಸೇತುಗಟ್ಟಲುಬೇಕು ಶರಧಿ ದಾಟಲುಬೇಕು (ಪುರಂದ. ೧-೧೬೦-೧). ೨. (ಆಲಂ) ಒಂದೆಡೆ ಸೇರು; ಒಟ್ಟಾಗು: ಭಕ್ತಿರಸಂ ಸೇತುಗಟ್ಟೆ ಸತ್ಯದ ನುಡಿ ಕೆಚ್ಚುಗಟ್ಟೆ (ನಂದಿರ. ೮-೫೮). [ಸೇತು + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಸೇತುಗಟ್ಟು$_2$ (ನಾ). ಸೇತುವೆ; ಸಂಕ: ನಡೆದು ಗಂಗಾನದಿಯೊತ್ತಿನೊಳ್ಪಾಳೆಯ ಬಿಡಿಸಿದನಾ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಹಿಡಿದುದುಲುಪೆ ಸೇತುಗಟ್ಟಾಗಿ ಭಾವನ ಪಡೆಯನಾ ಸುಖಿ ತಣಿಸಿದನು (ಭರಚ. ೩೬-೨೮). [ಸೇತು + ಕಟ್ಟು$_2$]

ಸೇತುಬಂಧ (ನಾ). ೧. ಅಣೆಕಟ್ಟು; ಒಡ್ಡು: ರಿಪುದರ್ಪಾರ್ಣವಸೇತುಬಂಧವಂ ನೃಪಂ ನಿರ್ಮಿಸಿದಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೪-೮೩). ೨. = ಸೇತು ೪: ಸೇತುಬಂಧಮಂ ತಾಗೆ ಗಂಗಾನದಿಯ ತೆಂಕಣ ಪಡುವಣ ನೆಲನಂ ನೀ ಮಾಳ್ಪುದು (ಪಂಪಭಾ. ೪-೮ ವ). [ಸಂ.]

ಸೇತುಬಂಧನ (ನಾ). = ಸೇತುಬಂಧ ೧: ನಿರ್ಜಿತವಿಶ್ರುತ ಹಸ್ತಿಮಸ್ತಮನಂಗ ಲಾಗರಸಪೂರ ಸುನಿರ್ಭರ ಸೇತುಬಂಧನಂ ಮಾಸರಮೊಪ್ಪಿ ತೋಱುವುದು ಸಿಂಪಕಟೀ ತಟಮಾ ನೃಸಿಂಹನಾ (ವರ್ಧಮಾ. ೩-೧೩). [ಸಂ.]

ಸೇತುಬಂಧಾಸನ (ನಾ). [ಯೋಗ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಸನ; ℙ "ದೇಹವನ್ನು ಕಮಾನಿನಂತೆ ಬಗ್ಗಿಸಿ, ಅದಕ್ಕೆ ಹೆಗಲುಗಳು, ಅಂಗಾಲು, ಹಿಮ್ಮಡಿ ಇವುಗಳ ಆಧಾರ ಕೊಟ್ಟು, ಅದನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುವುದು" (ಯೋಗದೀ. ೧೭೧): ಮುಖ್ಯವಾದ ಕೆಲವು ಆಸನಗಳು. ಅಷ್ಟವಿನ್ಯಾಸಗಳು. ೧. ಉತ್ತಾನಾಸನ . . . ೪೮. ಸೇತುಬಂಧಾಸನ (ಭಾರದ. ೧೭೭). [ಸಂ.]

ಸೇತುಮಾರ್ಗ (ನಾ). ಸೇತುವೆಯ ಮೇಲಿನ ದಾರಿ: ಸ್ಥಪತಿರತ್ನಪ್ರಯತ್ನನಿರ್ಮಿತ ಸೇತುಮಾರ್ಗಂಗಳೊಳ್ ಜಂಗಮಗಿರಿದುರ್ಗಂಬೆರಸು ನಡೆದಂತೆ ಕರಿಕರೇಣುಪರೀತಂ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ನಡೆವುದುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೫೦ ವ). [ಸಂ.]

ಸೇತುವೆ (ನಾ). ೧. = ಸೇತು ೧: ಅದರ ಮೇಲೆ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಕಲ್ಲುಗಳಿಂದ ಕತ್ತರಿಸಿ ಒಂದು ಸೇತುವೆಯಂತೆ ಮಾಡಿದ್ದರು (ಬಾಣಿಅ. ೩೮೭); ಸೇತುವೆಯಲ್ಲಿ ಜನರಿಗಾಗಿ ಹಾದು ಹೋಗಲು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಕಾಲುದಾರಿ ಇದೆ (ನಾಟಕಿ. ೧). ೨. (ಆಲಂ) ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವ ಸಾಧನ; ಸಂಪರ್ಕಸಾಧನ: ಕವಿ, ಸಾಮಾನ್ಯಜೀವಿಗೂ ಅನುಭಾವಿಗೂ ನಡುವಿರುವ ಸೇತುವೆ (ಧರ್ಮಸಾ. ೯೭). [ಸೇತು + - ವೆ]

ಸೇತುಸ್ನಾನ (ನಾ). ರಾಮೇಶ್ವರದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಸಿದ್ಧತೀರ್ಥಘಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಸ್ನಾನ: ಅವರು ಮೂರುಸಾರಿ ಸೇತುಸ್ನಾನವನ್ನೂ, ಇಪ್ಪತ್ತೇಳುಸಾರಿ ಭೂವೈಕುಂಠವಾದ ತಿರುಪತಿಯಾತ್ರೆಯನ್ನೂ ಮಾಡಿದರು (ವಿದ್ಯಾಕ್ಕ. ೪ ಮುನ್ನುಡಿ). [ಸಂ.]

ಸೇದಿಕಲ್ಲು (ನಾ). ಕೆಂಪುಕಲ್ಲು; ಜಾದು: ಮಂಟಪದ ಎದುರಿನ ಕಟ್ಟೆಯ ಮೇಲೆ ಎರಡು ಕಲ್ಲುಗಳಿವೆ. ಇವು ಕೆಂಪುಜಾತಿಯ ಅರೆಗಲ್ಲುಗಳು (ಇತ್ತಕಡೆಯ ಜನರು ಸೇದಿಕಲ್ಲು ಎನ್ನುವರು) (ಕರ್ನಾಸಂ. ೨೫೮).

[ಸೇಟ್ಟಿ (ℙ ←ತಮಿ. ಚೇತು, ಚೇತ್ತು) + ಕಲ್ಲು (< ಕಲ್$_3$)]

ಸೇದು 'ಸೇಂದು' ನೋ.

ಸೇದುಬತ್ತಿ (ನಾ). ಹೊಗೆಯನ್ನು ಒಳಗೆ ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಬೀಡಿ, ಚುಟ್ಟ ಮೊದಲಾದುವು: ಸೇದುಬತ್ತಿಯನ್ನು ಸೆಳೆಯುತ್ತಿದ್ದ ಮನೆಯ ಮುದುಕನ ಹೊದರುಗಡ್ಡಕ್ಕೆ ಹೇಗೋ ಬೆಂಕಿ ತಗಲಿ ಜ್ವಲಿಸಲಾರಂಭಿಸಿತು (ವೀರಬಂ. ೫೦).

[ಸೇದು (< ಸೇಂದು) + ಬತ್ತಿ]

ಸೇದುಬಾವಿ (ನಾ). ನೀರನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತಿ ತೆಗೆಯಲು ಅನುಕೂಲವಾಗಿರುವ ಬಾವಿ: ಸೇದುಬಾವಿ ಕಂಡು ನಾಯಿ ಸಂತೋಷಪಟ್ಟ ಹಾಗೆ (ಗಾದೆ).

[ಸೇದು (< ಸೇಂದು) + ಬಾವಿ]

ಸೇದುವಕ್ಕಿ (ನಾ). ಸೆಳೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಪಕ್ಕಿ: ಒಗುವ ಕಂಬನಿಗಳಲಿ ಕಂಠವ ಬಿಗಿದ ಸರಗಳ ಸೇದುವಕ್ಕಿಯ ವಿಗತಪರಿತೋಷಿತನು (ತೊರರಾ. ೧-೪-೭).

[ಸೇದು (< ಸೇಂದು) + ಪಕ್ಕಿ$_3$ (< ಪಕ್ಕ)]

ಸೇದೆ$_1$ (ನಾ). ೧. ಜಗ್ಗುವಂಥದು; ಸೇದುವಂಥದು: ಹಲವುಬಣ್ಣದ ನೂಲ ಹುರಿಮಡಿ ತವ ಠಾವಿನೊಳಗೊಂದಮೃತದ ಸೇದೆಯ ಬಾವಿ ತೊಲಗಲೀಯದು ಜಾಲ ಗಾಱನನು (ಶೂನ್ಯಸಂ. ೩೮೨-೪); ಸೇದೆಯ ನೇಣಂ ಕರಗವಮನೊಲ್ಪಿತ್ತು ಸೇದಿ ನೀರ್ಗುಡಿಯೆಂದಳ್ (ದಶಕು. ೧೨-೮೧). ೨. ಸೇದುವ ಸಾಧನ; ಹಗ್ಗ: ಬಾವಿಯೊಳಗೆ ಸೇದೆಯನಿಕ್ಕಲ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೨-೧೭೮). [ಸೇದು (< ಸೇಂದು) + - ಎ$_1$]

ಸೇದೆ$_2$ (ನಾ). ದಣಿವು; ಆಯಾಸ; ಬಳಲಿಕೆ: ಇಂದಿನ ದಿವಸಮಿಲ್ಲಿರ್ದು ಬೞಿಗೆವೊಕ್ಕು ಸೇದೆಯನಾಱಿಸಿ ನಾಳೆ ಪೋಕೆಂದೊಡೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೯೦-೨೮); ಭಯಂಕರಾಟವಿಯೊ ೪ನ್ನವರಂ ನೆಲಸಿರ್ದ ಸೇದೆ ನೀಂ ಕರುಣಿಸಿದಾಗಳಲ್ಲದವಗ್ರ್ಗಾಱದು (ಪಂಪಭಾ. ೯-೪೨); ಇವರ್ಕತಿಭಾರದೊಳಾದ ಸೇದೆಯಂ ಕಿಡಿಸಿ ತನೂಜ ನೀಂ ತಳೆವುದೀ ನೆಲನಂ ನಿಜಬಾಹುದಂಡದೊಳ್ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೭-೮೩); ಕೂಡುವ ನಲ್ಲರ ನೀಳ್ದ ಸೇದೆಯ ಸೆಳೆದಲರಲ್ಲಿ ತೀಡುವದು ಮೆಲ್ಲನೆ ಮೆಲ್ಲನೆ (ಕಬ್ಬಿಗಕಾ. ೩೩).

[ದೇ. ‖ ತೆಲು. ಸೇದ./ ಪ್ರಾ. ಸೇಅ, ಸೇದ./ ಸಂ. ಸ್ವೇದ]

ಸೇದೆಗಳೆ (ಕ್ರಿ). ಆಯಾಸವನ್ನು ನೀಗು; ದಣಿವಾರಿಸಿಕೊಳ್ಳು: ಪದ್ಮಿನಿಯೊಳ್ ತುಂಬಿ ಮಲಂಗಿ ಸೇದೆಗಳೆ[ಪಾಠಾಂ.ೞ]ಗುಂ (ಅನಂಪು. ೩-೧೦). [ಸೇದೆ$_2$ + ಕಳೆ$_1$]

ಸೇದೆಗಿಡು 'ಸೇದೆಗೆಡು' ನೋ.

ಸೇದೆಗೆಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಆಯಾಸದಿಂದ ಬಳಲಿಸು: ಆನೆಯಂ ಸೇದೆಗೆಡಿಸಿ ತನ್ನ ಬಸಕ್ಕೆ ಮಾಡಿ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೩೪-೧೫). [ಸೇದೆಗೆಡು + - ಇಸು$_3$]

ಸೇದೆಗೆಡು, ಸೇದೆಗಿಡು (ಕ್ರಿ). ಆಯಾಸದಿಂದ ಬಳಲು; ಅಶಕ್ತವಾಗು: ಕಾಷ್ಠಕೂಟಂ ಸೇದೆಗೆಟ್ಟು ಪುಳ್ಳಿಯ ಪೊಱೆಯನಿೞಿಪಿ ಪಟ್ಟಿರ್ದೊಡೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೭೭-೨೫); ಬಟ್ಟೆವೋಪ ಕುತ್ತಂಗುಳಿಯಂತೆ ಸೇದೆಗೆಟ್ಟು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೩-೭೯); ಖರಾಂಶು ತಂನೊಡಲನಾವರಿಸಲು ಸೆಱೆ ಸೇದೆಗೆಟ್ಟು (ಕಇ. 1, ೨೫-೨೭; 1186 ?). **ಸೇದೆಗಿಡು**: ಪರಲೋಕ ಸುಖಾರ್ಥ ಮಾತ್ಮಾಸ್ತಿತ್ವಾಭಿನಿವೇಶದಿಂ ತನುಧನನಿಧನಂಮಾಡಿ ಸೇದೆಗಿಡಲ್ವೇಡ (ಆದಿಪು. ೨-೯ವ); ಪಾಯ್ವ ಕರಿಯುಂ ಹರಿಯುಂ ಪೊಸ ಪೋರ್ತಮನೞಿಯಮ ಪುಟ್ಟಿಸೆ ನೆಲಲೊಳ್ ಪೋರ್ದು ಸೇದೆಗಿಡುವುವು ನಗದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೧೦೩); ಅವನೊಳ್ ಕರಮ ಚಲಂಗೆಯ್ದು [ಸೇದೆ][ಪಾಠಾಂ. ಸಡೆ]ಗಿಡದಿರು ಮರುಳೇ (ಬಂಪಂ. ೪-೧೮). [ಸೇದೆ$_2$ + ಕೆಡು$_1$]

ಸೇದೆದಳೆ (ಕ್ರಿ). ದಣಿವುಹೊಂದು; ಬಳಲು: ಸುಸಿಲಸಗುತ್ತ ಸೇದೆದಳೆದಾಗಳೆ ಭಿಲ್ಲಿಯುಮಲ್ಲಿ ಭಿಲ್ಲನುಂ (ರಾಜಶೇ. ೫-೧೦೧). [ಸೇದೆ$_2$ + ತಳೆ$_1$]

ಸೇದೆನೀರ್, ಸೇದೆನೀರು (ನಾ). ಆಯಾಸದಿಂದ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ನೀರು; ಬೆವರು: ರಕ್ಕಸನ ಸಹಸ್ರಮುಖಂಗಳೊಳಂ ಸೇದೆನೀರ್ ಪುಟ್ಟಿತ್ತು (ಅದ್ಭುತ. ೫೦-೭). **ಸೇದೆನೀರು**: ಏದುತ್ತೇದುತ್ತ ಸೇದೆನೀರಲ್ಲಿ ಮಿಂದ ಚೆಮ್ಮೊಗವನ್ನು ಚೇಲಾಂಚಲದಿಂದ ತೊಡೆದುಕೊಂಡು (ಮಂತ್ರಶ. ೭೪-೧೫). [ಸೇದೆ$_2$ + ನೀರ್]

ಸೇದೆನೀರು 'ಸೇದೆನೀರ್' ನೋ.

ಸೇದೆವಡು (ಕ್ರಿ). = ಸೇದೆಗೆಡು: ಭಟಾರಾ ನಿನ್ನ ಬಟ್ಟೆವಂದುಪವಾಸಂಗೆಯ್ದು ಸೇದೆವಟ್ಟಿರ್ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೯೦-೨೭); ಪೞಿವೞಿಯಾಗಿ ಬರ್ದು ಸೇದೆವಟ್ಟ ನವನಾರಕರಂ ಪುರಾಣನಾರಕರ್ಕಂಡು (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೪೧ ವ); ಲತಾಮಂಟಪಂಗಳೊಳ್ಪೆರೆದು ಸೇದೆವಟ್ಟ ಕಾದಲರ ಸುಯ್ಯೆಲರ ನಱುಗಂಪಿನೊಡವೆರೆದು . . . ಬರ್ಪ ಮಂದಾನಿಲಂಗೆ ಕರುಣಿಸಿ (ರಾಜಶೇ. ೨-೭೭ ವ). [ಸೇದೆ$_2$ + ಪಡು$_1$]

ಸೇದೆವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಆಯಾಸಗೊಳ್ಳು; ದಣಿ: ಬಳೆದೊಟ್ಟಂ, ಸೇದೆವಡೆದಂ (ಭಾಷಾಭೂ. ೧೩೩ ಉದಾ); ಸೇದೆವಡೆದಂಗೆ ತಂಗಾಳಿ . . . ದೊರೆಕೊಂಡೊಲಾಯ್ತುಮಗೆ ಶಿವನಡಿಗಳಂ ಕಾಣಲೊಡನೆ (ಚಬಪು. ೩೭-೧೨). [ಸೇದೆ$_2$ + ಪಡೆ$_1$]

ಸೇದೆವುಗು (ಕ್ರಿ). ಆಯಾಸವುಂಟಾಗು: ಆಟಂ ಬಗೆದೋಱೆ ಸೇದೆವುಗೆ ತಾಂ ಸೋಂಕಿ (ಕಮಮಾ. ೨-೧೫೦). [ಸೇದೆ$_2$ + ಪುಗು (< ಪೊಗು)]

ಸೇನ$_1$, ಸೇಣ (ನಾ). ಗಿಡುಗ; ಡೇಗೆ: ಕಾಗೆ ಪೂಣರ್ವಕ್ಕಿ ಪೊಂಗುರು ಗೂಗೆ ಮುಕುಂದಂ ಬಲಾಕೆ ಲಾವುಗೆ ಸೇನಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೧೦೪೪ ಶೂದ್ರಕ). **ಸೇಣ** : ಅಂಟು ಸಾಳುವ ಸೇಣ ತಡಿಕೆ ಗಾಣಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗಿ ನಡಸಂದ ರಾಯ (ಹರಿಸಾ. ೧-೭೧).

[< ಸಂ. ಶ್ಯೇನ./ ಪ್ರಾ. ಸೇಣ]

ಸೇನ$_2$ (ನಾ). 'ಕೆಲವು' ಅಂಕಿತನಾಮಗಳ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರುವ ಶಬ್ದ: 'ಮಾಸೇನ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸೇನಬೋಕೆ 'ಸೇನಬೋಯಿಕೆ' ನೋ.

ಸೇನಬೋಗ 'ಸೇನಬೋವ' ನೋ

ಸೇನಬೋಯಿಕೆ, ಶಾನುಭೋಗಿಕೆ, ಶೇನಭಾವಿಕೆ, ಸೇನಬೋಕೆ (ನಾ). ಗ್ರಾಮದ ವ್ಯವಹಾರಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಲೆಕ್ಕಪತ್ರಗಳನ್ನು ಬರೆಯುವ ವೃತ್ತಿ; ಶ್ಯಾನುಭೋಗಪದವಿ: ಅಧಿಕಾರಿಯ ಉಡುಗೊಱೆ ಸೇನಬೋಯಿಕೆ ಬಾದಿನ ವರ್ತನೆ . . . ನೀಲು ಆಗುಮಾಡಿಕೊಂಡು (ಸೌಇ. IX-ii, ೪೪೦-೨೭: 1419). **ಶಾನುಭೋಗಿಕೆ** : ಶಾನುಭೋಗಿಕೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಹೊಟ್ಟೆಹೊರೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದವರ ಅರ್ಜಿಗಳನ್ನು ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ಮಂಜೂರುಮಾಡಲಾಯಿತು (ಘೂರಾಣಿ. ೧೫೭); ಆಮಿಷವನ್ನು ಒಡ್ಡುವುದು ಶಾನುಭೋಗಿಕೆಯಾಗಿದೆ (ರಂಗರೂ. ೮೧). **ಶೇನಭಾವಿಕೆ**: ಕೆಳದಿಸ್ಥಳದ ಶೇನಭಾವಿಕೆ ವರ್ತನಿಸಮ್ಮಳ (ಮ್ಯಅಂ. ೧೯೨೪,೭೫-೨೪; 1509). **ಸೇನಬೋಕೆ** : ನಾಡ ಸೇನಬೋಕೆಯನೂ

ಆಚಂದ್ರಾರ್ಕಸ್ಥಾಯಿಯಾಗಿ XXX ನಡಸಿ ಬಹುದು (ಸೌಇಇ. IX.-ii. ೪೩೩-೭೫; 1408); ಉಭಯಂಸ್ಥಳ ಸೇನಬೋಕೆಯ ಸಂಪ್ರತಿ ಎರಡು (ಸೌಇಇ. IV. ೨೫೪-೧೦೭; 1513).

[ಸೇನಬೋವ + - ಇಕೆ]

ಸೇನಬೋವ, ಶಾನಬಾಗ, ಶಾನಬಾವ, ಶಾನಬೋವ, ಶಾನಭಾಗ, ಶಾನಭೋಗ, ಶಾನಭೋವ, ಶಾನುಭಾಗ, ಶಾನುಭಾವ, ಶಾನುಭೋಗ, ಶೇನಭೋಗ, ಶ್ಯಾನಭಾಗ, ಶ್ಯಾನಭಾವ, ಶ್ಯಾನಭೋಗ, ಶ್ಯಾನುಭಾಗ, ಶ್ಯಾನುಭೋಗ, ಸೇನಬೋಗ, ಸೇನಭಾಗ, ಸೇನಭೋಗ, ಸೇನಭೋವ, ಸೇನುಬೋವ, ಸೇನುಭೋಗ (ನಾ). ಗ್ರಾಮದ ವ್ಯವಹಾರಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಲೆಕ್ಕಪತ್ರಗಳನ್ನು ಬರೆಯುವವನು: "ಕಾಯಸ್ಥ:, ಅಕ್ಷರಜೀವಕ:—ಈ ೨ ಸೇನಬೋವಂ" (ಅಭಿಧಾ. ೯೭-೪೩೨); ಸೇನಬೋವಂ ಗುಣವರ್ಮ್ಮಂ ಬರೆದಂ (ಎಇ. X. ೧೫೨-೭೭, 915); ಗುಣಮಣಿಸುವುದ ಸೇನಬೋವ [ಪಾಠಾಂ. ಶೈವಬೋಧ] ರೂಳಿಂತುಂ (ಸಮಪ. ೧೪-೨೩); ವರವವಂಗೆ ಕುಟುಂಬರಕ್ಷಾಕರಣಕಾರಣವಾದ ಹಿಂಸಾಚರಣೆಯಿಂದೇ ಬರಹ ಧರ್ಮನ ಸೇನಬೋವನಲಿ (ಜಿನ್ನಾಕ. ೧೭-೧೯). **ಶಾನಬಾಗ:** ಶಾನಬಾಗನ ಹಗ ಕಳ್ಳರ್ಕದಯಲೂಳಿಗವಿಂತಿದು ಸ್ಯತುವೋತವತಿಪ್ಪುದೇ (ನೀತಿಪ. ೧೪೧). **ಶಾನಬಾವ:** ಕಡಬೂರಗ್ರಾಮ ಶಾನಬಾವರು ಸೂರಿಗರ ಕಾಡವರವರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಗ್ರಾಮ (ಎಕ. X. ಗೂಂಬ. ೬೩ ಜ. ?). **ಶಾನಬೋವ:** ತ್ರಿಕರಣವೆಂಬ ಪ್ರಧಾನಿ ವಶೀಕರಣವೆಂಬ ಶಾನಬೋವ (ಚನ್ನವ. ೭೫-೧೫); ಶಾನಬೋವ ತಿಂಮರಸರ ಮಗ ಲಕ್ಕೆಯನು (ಸೌಇಇ. VIII. ೩೩೨-೩; 1507). **ಶಾನಭಾಗ :** ಶಾನಭಾಗರ ಕಡಿತಕ್ಕೆ ಬರಸಿ · ಪ್ರಾಕಿ. ೧೯೩೦; ೪೪-೯; 1768). **ಶಾನಭೋಗ:** (ದ್ರಶಗಿ. II. ೫೭೦); ಶಾನಭೋಗನ ಸಂಬಳ ಸಂತೋ ಎಂದು ಕೇಳಬೇಡ, ಹಂಡತಿ ದೆಸೆಯವರು ಉಂಡರೋ ಎಂದು ಕೇಳಬೇಡ (ಗಾದೆ). **ಶಾನಭೋವ:** ಸ್ಥಳದ ಗೌಡ ಶಾನಭೋವ ಮೊದಲಾದವರ ಸನ್ಮತದಲ್ಲು ಶಿಲಾಶಾಸನಕ್ಕೆ ಪಾಲ್ಗಿಕ್ಕೊಳ್ಳಿಊ (ಎಕ. XI. ಹೊಳಲ್ಕೆ. ೯೮-೧೧; 1672). **ಶಾನುಭಾಗ:** ಒಕ್ಕಲ್ಲತಿಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರನಿಳ ಮಚ್ಚಲ್ ಶಾನುಭಾಗಾಖ್ಯ ನೀ ಮಹಿವಾರಾಣಸಿಯಪ್ಪೆ (ಸೋಮೇಶ. ೬೨); ಶಾನುಭಾಗರು ಸುರವನೋಲೆಯನೋದಿದರು (ಸಂಭವ. ೨೦-೭೦). **ಶಾನುಭಾವ:** ಶಾನುಭಾವ ಹಳ್ಳಿತಿಂಮಪಗ ಗೌಡ ಚೌಗ್ಗಯ್ಯ ತಳವಾರ ಚಿಂಣಗ ಸಹ ತಾಕಿತಿಮಾಡಿಸಿ (ಮೈಆಲ. ೧೯೫೫. ೭-೨೩; 1673). **ಶಾನುಭೋಗ:** ಶೇಕ್ದಾರ ಶಾನುಭೋಗರನು ಕರದುಕೊಂಡು (ಅರ್ಜಾವ. ೩೦-೪೦); ಅವರು ಶಾನುಭೋಗರ ಮನಗೆ ಬಂದರು (ಕಳಮ. ೯). **ಶೇನಭೋಗ:** ಮೂಲದ ಭೂಮಿ ಸ್ಥಳದ ಶೇನಭೋಗ ಬರಕೊಟ್ಟ ಪಟ್ಟೆಪ್ರಮಾಣ (ಮೈಆಲ. ೧೯೩೪. ೯-೭; 1690). **ಶ್ಯಾನಭಾಗ:** ವಿಚಾರದ ಚಾವಡಿ ಶ್ಯಾನಭಾಗ ಸ್ಥಳದ ಶ್ಯಾನಭಾಗ ಸಹ ಬರದುಕೊಂಡು ಬನ್ನ ಲಿಖ ಪ್ರಕಾರ (ಮೈಆಲ. ೧೯೨೮.೪೫-೧೩; 1761); ವನ್ನಾದ ಅಂಗಡಿಗೆ ಶ್ಯಾನಭಾಗನನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ಗೊಲ್ಲನನ್ನೂ . . . ನೇಮಕ ಮಾಡಿಸಿ (ಮಹಾವಾಂ. I. ೨೭). **ಶ್ಯಾನಭಾವ:** ಶ್ಯಾನಭಾವ [ಪಾಠಾಂ. ಸೇನಬೋವ]ರುಗಳಿಂ ಸೇರುವಗಾಜಿರಿಂ . . . ಮನ್ನಣೆವಡೆದುದಂದಾ ನರನಾಥನಾಸ್ಥಾನ (ರಾಮಾಮ. ೧೦-೮೦). **ಶ್ಯಾನಭೋಗ:** ಊರು ಮೇಲೆ ಊರು ಬಿದ್ದರೆ ಶ್ಯಾನಭೋಗನಿಗೆ ಕೆಟ್ಟಿದ್ದೇನು? (ಗಾದೆ). **ಶ್ಯಾನುಭಾಗ:** ಆ ಶ್ಯಾನುಭಾಗರ ಹಾಗೆ ಆಸ್ತಿಕರು ಮಾಸ್ತಿಯನ್ನು ಬರಿಯ ಬನವಾಗಿ ಎಣಿಸುವಂತಿಲ್ಲ (ಸರಸ. ೭). **ಶ್ಯಾನುಭೋಗ:** ಶ್ಯಾನುಭೋಗ ಅಥವಾ ಮನಸ್ ಎಂಬುದನ್ನು ಬೊಂಬೈಪ್ರಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ದೇಶಾಯಿ, ದೇಶಪಾಂಡೆಯಂತಲೂ ಗ್ರಾಮದ ಅಕೌಂಟೆಂಟನ ಹೆಸರುಂಟು (ಗ್ರಾಮಾ. ೧). **ಸೇನಬೋಗ:** ಶಾಸನವ ಬರದ ಸೇನಬೋಗ ದಯಣಂಗೆ ವೃತ್ತಿ (ನಾಗಮಂಗ. ೨೯-೧೫; 12ನಯ ಶತ). **ಸೇನಭಾಗ:** ಮಂಡಿಸಿದರು ಮಂತ್ರಿಗಳು ಸೇನಭಾಗರು ಪಂಡಿತ ಪಂಚಾಂಗಿಗಳು (ಮೋಹತ. ೩೭-೪೧). **ಸೇನಭೋಗ:** ಯಾ ಸ್ಥಳದ ಸೇನಭೋಗ ಸಿಂಗವೆರುಮಾಳ (ಎಕ. V. ಬೇಲೂರು. ೨೦-೩; 1180); ತದಗ್ರಹಾರಸ್ಥರ್ ದುರೋದರರ್ ಸೇನಭೋಗರ್ ಮಲ್ಲರಾಮನಾಮಾಂಕಿತರ್ ಸಹಜಾತರು (ಮಹಾಪು. ೫-೬). **ಸೇನಭೋವ:** ಈ ಕಾಗದವ ಸೇನಭೋವರ ಕಡಿತಕೆ ಬರಿಸಿ (ಎಕ. VIII. ತೀರ್ಥಹ. ೧೭-೧೫; 1696). **ಸೇನುಬೋವ:** ಸೇನುಬೋವ ಸ XXX . . . ಮಗ ಸೇನಬೋವ ಬಿಟ್ಟಯ (ಎಕ. XVI. ಚಿಕ್ಕನಾ. ೫೪-೩೭; ?); ಲೆಕ್ಕಿಗ ಎಂದರೆ ಸೇನುಬೋವ (ಇಂದಿನ 'ಶಾನುಭೋಗ') ನೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದಕ್ಕಿಂತ ಪಂಡಿತನೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದು ಅವನ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವದ ಚಿತ್ರಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚು ಒಪ್ಪುತ್ತದೆ (ಕವಿಮ. ೧೨೧). **ಸೇನುಭೋಗ:** ಆ ಸೇನುಭೋಗರ ಸಮ್ಮತಿಯಿಂದ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವುದೆಂದು ನೇಮಕಮಾಡಿದ್ದೂ ಅಲ್ಲದೆ (ಚಿತ್ರಪಾ. ೮).

ಸೇನಭಾಗ 'ಸೇನಬೋವ' ನೋ.

ಸೇನಭೋಗ 'ಸೇನಬೋವ' ನೋ.

ಸೇನಭೋಗತನ, ಶಾನಭೋಗತನ (ನಾ). = ಸೇನಬೋಯಿಕೆ: ೧೭ ಗ್ರಾಮದ ಸೇನಭೋಗತನಕ್ಕೆ ಪರಶುರಾಮಪ್ಪನನ್ನು ನೇಮಿಸಿ (ಚಿತ್ರಪಾ. ೮). **ಶಾನಭೋಗತನ:** (೬).

[ಸೇನಭೋಗ (< ಸೇನಬೋವ) + - ತನ]

ಸೇನಭೋವ 'ಸೇನಬೋವ' ನೋ.

ಸೇನವರಸ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಅರ್ಕ್ಕಕಮ್ಮನ್ತಿಯಕೆ ಕೊಟ್ಟ ಸೇನವರಸರುಂ ಧರ್ಮ್ಮಗರಣೆಗರುಂ (ಎಕ. VI. ಕೊಪ್ಪ. ೩೭-೧೦; ಸು 675 ?). [? + ಅರಸ]

ಸೇನಾಗ್ರಗಣ್ಯ (ನಾ). ಸೈನ್ಯದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥ; ದಳವಾಯಿ; ಸೇನಾಧಿಪತಿ: ಸಂಭ್ರಮಾಕುಳನುಮವನತೋತ್ತಮಾಂಗನುಮಾಗಿ ಬಂದು ಮುಂದೆ ನಿಂದು ಸೇನಾಗ್ರಗಣ್ಯಂ ಬೆಸನಂ ಪಾರುತ್ತುಮಿರೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೪೫ ವ). [ಸಂ.]

ಸೇನಾಚಕ್ರ (ನಾ). ಸೇನೆಯ ಗುಂಪು; ಸೈನ್ಯಸಮೂಹ: ತ್ರಿದಶೌಘೇಶನ ಮುಂದೆ ಸಿಂಧುರಘಟಾಸಂದೋಹದಿಂ . . . ಗಂಧರ್ವಸಂದೋಹದಿಂದಿದು ಸಪ್ತಾಬ್ಧಿಯೆನಲ್ಕೆ ಸಪ್ತವಿಧಸೇನಾಚಕ್ರಮೇನೊಪ್ಪಿತೋ (ಪುಷ್ಪದ. ೧೪-೪೭). [ಸಂ.]

ಸೇನಾಧವ (ನಾ). = ಸೇನಾಗ್ರಗಣ್ಯ: ಕವಿ ಗಮಕಿ ವಾದಿ ವಾಗ್ಮಿಯು ಭುವನಪತಿಗಳು ಮಂತ್ರಿ ಸೇನಾಧವರು ನಾಟಕವೇತ್ರಗೀತರು . . . ಒಪ್ಪಿಹುದು (ಬಿಜ್ಜಳ. ೨-೩೪). [ಸಂ.]

ಸೇನಾಧಿನಾಥ (ನಾ). = ಸೇನಾಗ್ರಗಣ್ಯ: ಅಂತು ಕೃತಕಚತುರ್ದ್ವಾರಮುಮಂತ ರ್ಭಾಗದೊಳ್ ಸೇನಾಧಿನಾಥರಕ್ಷಿತಮುಮಪ್ಪ ಕಟಕಕ್ಕೆ ವಜ್ರಪ್ರಾಕಾರರೂಪನಾಗಿ . . . ಜಯಕುಮಾರಂ . . . ಕಾದುವಾಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೩-೭೦ ವ). [ಸಂ.]

ಸೇನಾಧಿಪ (ನಾ). = ಸೇನಾಗ್ರಗಣ್ಯ: ಉದಾತ್ತಮತಿ ಕರೆದು ಬೆಸಸೆ ಸೇನಾಧಿಪನಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೯೪). [ಸಂ.]

ಸೇನಾಧಿಪತಿ (ನಾ). = ಸೇನಾಗ್ರಗಣ್ಯ: ಭಾರತಯುದ್ಧದ ಹದಿನೆಂಟನೆಯ ದಿನದ ಸೇನಾಧಿಪತಿ ಶಲ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆ (ಭಾರದ. ೯೯). [ಸಂ.]

ಸೇನಾನಾಯಕ (ನಾ). = ಸೇನಾಗ್ರಗಣ್ಯ: ಸೇನಾನಾಯಕಂ ಶೂರಪದಾತಿ . . . ಹಯೋತ್ಕರಂ ನೆರೆದು ನಿಳ್ಕಿನವೊಡ್ಡಿ ನಿಜೇಶನಾಜ್ಞೆಯಂ ಪಾರುತುಮಿರ್ದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೧೧೩ ವ); ಅಮರೇಜ್ಯಂ ಕುಜಗೇಹದೊಳ್ ನಿಲೆ . . . ಸುಭೃತ್ಯಪತಿ ಸೇನಾ [ಪಾಠಾಂ. ಪರಸೇವಾ]ನಾಯಕಂ (ಜಾತಕ. ೧೭-೨೭). [ಸಂ.]

ಸೇನಾನಿ (ನಾ). ೧. = ಸೇನಾಗ್ರಗಣ್ಯ: ಅದಜಿಂ ಮುನ್ನಂ ಸೇನಾನಿ ದಂಡರತ್ನಂ ನಿಜಾಗ್ರದೊಳ್ ಬರೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೧೫೨); ನೀಂ ಬಣ್ಣಿಸಿದ ಬಲಸಮುದ್ರರಾ ಸೇನಾನಿಗಳ ನೇಹಮಿರ್ದೊಡಂ . . . ವಾಲಿಯೇಂ ಪಾಪದಿಂ ಕಲಿಯಾದನೇಂ ? (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೯೦-೧೫೦). ೨.ಷಣ್ಮುಖ; ಕಾರ್ತಿಕೇಯ: ಶಿವಮಹೋಕ್ಷಾವೀರಸೇನಾನಿ ನಿವರ್ಹಾಯ ಯುವತಿ ಯಭಿಮಾನವನು ಕಾಯ್ಕುದು (ಪ್ರೌಢರಾ. ೮-೭೭). [ಸಂ. ಸೇನಾನೀ]

ಸೇನಾನಿರತ್ನ (ನಾ). [ಜೈನ] ಏಳುಬಗೆಯ ಜೀವರತ್ನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; "ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಸೇನಾಪತಿ. ಆರ್ಯಖಂಡವನ್ನೂ ಉತ್ತಮ ಮಧ್ಯಮ ಮ್ಲೇಚ್ಛಖಂಡ ಹೊರತಾಗಿ ಉಳಿದ ದಿಗ್ವಿಷ್ಯರನ್ನು ಸಾಧಿಸುವವನು" (ಜೈನಕೋ. ೨೮೯): ಷಡ್ವಿಧಸೇನಾನಾಯಕಪರಾಯಣನುಮಪ್ಪಯೋಧ್ಯನೆಂಬ ಸೇನಾನಿ [ಪಾಠಾಂ. ಸೇನಾಪತಿ]ರತ್ನಮುಂ (ಆದಿಪು. ೧೧-೩ ವ). [ಸಂ.]

ಸೇನಾಪ (ನಾ). = ಸೇನಾಗ್ರಗಣ್ಯ: ಶಶಿ ಕನ್ಯೆಯೊಳಿರೆ ಪೀಕ್ಷಿಸೆ ಶಶಾಂಕಜಾದಿತ್ರಯಂ ನೃಪಂ ಸೇನಾಪಂ ಕುಶಲನೆನಿಕ್ಕುಂ (ಜಾತಕ. ೨೦-೩). [ಸಂ.]

ಸೇನಾಪಟ್ಟ (ನಾ). ಸೈನ್ಯಾಧಿಕಾರಿಯ ಪದವಿ: ರಾಯಕಟಕಾಚಾರ್ಯನಾತಜುವಾಯ ಸೇನಾಪಟ್ಟವನು ರಾಧೇಯನಲಿ ರಚಿಸಿದನು (ಕುಮಾರ. ೧ ಸೂಚನ). [ಸಂ.]

ಸೇನಾಪತಿ (ನಾ). = ಸೇನಾಗ್ರಗಣ್ಯ: "ಪಡೆವಳನೆಂದು ಸೇನಾಪತಿ" (ಕಶಸಾ. ೬೦-೩೪೫); ಪತಿಹಿತನ ಸಂಗರಸದಾರನನೂರ್ಧ್ವರೋಮನನಿರದ ಸೇನಾಪತಿಯ ಮಾಡುವುದು (ಜಿನ್ನಾಕು. ೩-೮೮); [ಸಂ.]

ಸೇನಾಪತಿರತ್ನ (ನಾ). = ಸೇನಾನಿರತ್ನ: ಆವ ದಿಶಾಭಾಗಕ್ಕಟ್ಟಿದೊಡ ಆ ದಿಶಾಭಾಗದೊಳ್ ಎಂತಪ್ಪ ಕಲೆಯುಂ ಬಲ್ಲಾಳುಮುಂ ಸಾಧ್ಯಂ ಮಾಡಿ ತರ್ಪ ಸೇನಾಪತಿರತ್ನಮುಂ (ಜೀವಸಂ. ೧೭-೨೨). [ಸಂ.]

ಸೇನಾಪತ್ಯ (ನಾ). = ಸೇನಾಪಟ್ಟ: ಕರಸಿ ಧೃಷ್ಟದ್ಯುಮ್ನನನು ಸಂಗರದ ಸೇನಾಪತ್ಯವನು ಪಸ್ತರಿಸಲಳವಡಿಸಿದರು (ಕುಮ್ಮಾಭಾ. ೧೧-೩೩); ಅಶ್ವತ್ಥಾಮನಿಗೆ ಸೇನಾಪತ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಭಿಷೇಕಮಾಡು (ಜೈಭಾ. ೩೧೩). [ಸಂ.]

ಸೇನಾಭಂಗ (ನಾ). ಸೈನ್ಯದ ಸೋಲು: ಮುನ್ನ ಬಂದೀತನೆನಗೆ ಸೇನಾಭಂಗಮುಂ ಮನೋಭಂಗಮುಮಪ್ಪಂತು ಪುಸಿವಾರ್ತೆಯಂ ಪೇಳ್ದಂ (ಸುಕುಮಾ. ೭-೫ ವ). [ಸಂ.]

ಸೇನಾಮುಖ (ನಾ). ೧. ಸೈನ್ಯದ ಎದುರು, — ಸಮ್ಮುಖ: ಸೇನಾಮುಖದೊಳ್ ಭಂಗಮನಾನಯ್ದಿದನೆಂದು ವಿಶ್ರುತಂ ವೈಶ್ರವಣಂ . . . ಜೈನದೀಕ್ಷೆಯಂ ಕೈಕೊಂಡಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೧೧-೧೫೫). ೨. ಮೂರು ಆನೆಗಳು, ಮೂರು ರಥಗಳು, ಒಂಬತ್ತು ಕುದುರೆಗಳು ಮತ್ತು ಹದಿನೈದು ಜನ ಕಾಲಾಳುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸೇನೆಯ ಒಂದು ವಿಭಾಗ: ಆನೆ ೩ ರಥ ೩ ಕುದುರೆ ೯ ಕಾಲಾಳು ೧೫ ಇದು ಸೇನಾಮುಖವೆಂಬ ಬಲವಹುದು (ವ್ಯವಹಾ. ಅನುಬಂಧ. I. ೯): ಮೊಗಲಸರಾಯಿ ಎಂಬುದು ಎರಡನೆಯ ಸೇನಾಮುಖವೆಂದು ಬಗೆಯಲಾಯಿತು (ಪರಪ. ೩೭). [ಸಂ.]

ಸೇನಾಯ 'ಶಾನಾಯ' ನೋ.

ಸೇನಾಯಮುದ್ರೆ 'ಶಾನಾಯಮುದ್ರೆ' ನೋ.

ಸೇನಾರಕ್ಷ (ನಾ). ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಕಾಯುವವನು. [ಸಂ.]

ಸೇನುಬೋವ 'ಸೇನಬೋವ' ನೋ.

ಸೇನುಭೋಗ 'ಸೇನಬೋವ' ನೋ.

ಸೇನೆ (ನಾ). ೧. ಪಡೆ; ದಂಡು: ನರಪತಿಕೈಲಪಂ ಬೆಸಸೆ ಘೂರ್ಜರಸೇನೆಗೆ ಸೂಚಿಯಾನೆಯಂ ಪರಿಯಿಸಿ ಗೆಲ್ದಂ (ಗದಾಯು. ೨-೪೭); ಅದಬಲಿ ತುಬುಗಿ ಬಿಟ್ಟಿತು ಸೇನೆ (ಕುಮ್ಮಾಸ. ೩-೬೨); ಪುರೋದ್ಯಾನವೀಥಿಯೊಳ್ ಪಾಳೆಯಂಬಿಟ್ಟಿರ್ದರ್ಜುನನ ಸೇನೆ (ಚನ್ನಾಂಗ. ೬೨-೧೯೭೩). ೨. = ಸೇನಾಮುಖ ೨: ಮತ್ತಗಜವೊಂದೊಂದೆ ರಥದೆಡೆಯುತ್ತಮಾಶ್ವವು ಮೂರು ಅಳ್ಗಳದತ್ತ ಕೂಡಲು ಪತ್ತಿಯೆನಿಸುವುದರಸ ಚಿತ್ತೈಸು ಅದನು ತ್ರಿಗುಣಿಸ ಸೇನೆಯಕ್ಕು (ಜೈಮಾ. ೪೩೭-೧೭). [ಸಂ. ಸೇನಾ]

ಸೇನೆದಿವಾನ (ನಾ). ಸೈನ್ಯದ ಆಡಳಿತಾಧಿಕಾರಿ: ಸೇನೆದಿವಾನ ಪುಟ್ಟಣ್ಣಂ ಮುಂತಾದ ಕುಹಕಿಜನರ್ಕುಮಂತ್ರಮಂ ನೆನೆಯಲ್ (ಕಳವ್ಯ. ೭-೩೭).

[ಸೇನೆ + ದಿವಾನ (< ದಿವಾಣ)]

ಸೇನೆವಳ, ಸೇನೆವಳ್ಳ (ನಾ). ಸೇನಾಪತಿ; ಪಡೆವಳ: ಪಡೆಯೊಳಧಿಕೃತಂ, ಪಡೆವಳಂ, ಪಡೆವಳ್ಳಂ . . . ಸೇನೆವಳಂ, ಸೇನೆವಳ್ಳಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೪೨೭ ಪ್ರಯೋ). **ಸೇನೆವಳ್ಳ**: ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಸೇನೆ + - ವಳ]

ಸೇನೆವಳ್ಳ 'ಸೇನೆವಳ' ನೋ.

ಸೇಪು 'ಚೇಪು$_2$' ನೋ.

ಸೇಪುಬಿಡು 'ಚೇಪುಬಿಡು' ನೋ.

ಸೇಬು, ಸೇವು$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು: ಖರ್ಜೂರ ದ್ರಾಕ್ಷಿ ಸೇಬಿನಿದಪ್ಪಲಚಿ (ಮದೇವ. ೬-೩); ಬೇಲಿಯ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಚೆರಿ ಮತ್ತು ಸೇಬಿನ ಮರಗಳನ್ನೂ . . . ಕಾಣಬಹುದಿತ್ತು (ವ್ಯಸರು. ೨೭೩). **ಸೇವು$_1$**: ಸೇವು, ಆಪಲ್ (ಪ್ರಮಿ. ೬೫-೧೩೨೭). [<— ಪಾರ. ಹಿಂ. ಸೇಬ್; ಮರಾ. ಸೇವ್]

ಸೇಬೆ, ಶಾವ (ನಾ). ಕೈಂಕರ್ಯ; ಸೇವೆ: ವಡಿರುನ್ ಸ್ವರ್ಗಸ್ಥಿತಿಯ ಮರಿಯಾದಿ ಕೊಟ್ಟಾನ್ ಸೇಬೆಗೆ ವಿಟ್ಟಾರ್ (ಎಕ. IV. ಹಗ್ಗ. ೮೭-೪: ಸು. 700 ?). **ಶಾವೆ**: ನೀರಿಲೆಯಲಿ ಬಂಡಿದೇವರ ಶಾವಗೆ ಸಲಿಸುವಂಥ ಕಡಲಗ್ರಾಮ (ಮೈಆ. ೧೯೪೭. ೨೫-೭: 1495), ಕಳಲೆ ಕಾಂತಯ್ಯ ಕೊಮಾರ ನಂಜರಾಜೈಯ್ಯನವರ ಶಾವ (ಮೈಆ. ೧೯೪೭. ೩೩. ೨: 1650); ದೇವರ ಶಾವ ಅಂತ ಮಾಡಿದ (ಚಿಕರಾ. ೧೪೯). [< ಸಂ. ಸೇವಾ]

ಸೇಬ್ಯ (ನಾ). ಸೇವೆಗೆ ಅರ್ಹವಾದುದು; ಪೂಜಾಯೋಗ್ಯವಾದುದು: ಅದು ಬಬ್ಬಮದು ಸೇಬ್ಯಮದು ಸೌಮ್ಯಮದು ರಮ್ಯಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೨-೫೦). [< ಸಂ. ಸೇವ್ಯ]

ಸೇಮ (ನಾ). ಸುಖ; ಸಂತೋಷ: ಕ್ಷೇಮ - ಸೇಮ (ಶಮದ. ೨೬೨ ಪ್ರಯೋ): ಎಮ್ಮಯ ತಾಯ್ಗಂದೆಗಳ್ಗೆ ಸೇಮದ ಸೊಗಮೇ (ಚಂದ್ರಚ್ಛು. ೧೭-೧೨); ಮರದಿ ನನೆ ನೈಜದಿಂದರಳಿ ಸೊಗವಲ್ಲರ್ಗೆ ಸರಮನೆಯ ಸೇಮವೇಂ? (ಮಂಕುತಿ. ೮೪೫). 'ಕೇಮ$_2$' ಪರಾ.

[< ಸಂ. ಕ್ಷೇಮ]

ಸೇಮಿಗೆ 'ಸೇವಗೆ' ನೋ.

ಸೇಯ (ನಾ). ನೀಳ; ನಿಡಿದು: ಕಡುಸೇಯಮಾಗಿ ಮಾಂಸದಿನಿಡಿದೊಪ್ಪುವ ಕಿವಿಗಳರ್ಧಚಂದ್ರಾಕೃತಿಯಂ ಪಡೆದಿರ್ದರ್ಧನೊಸಲ್ . . . ಶುಭದಂ (ಲೋಕೋಪ. ೧೧-೨೨).

[<— ತಮಿ. ಚೇಯ್]

ಸೇಯು (ಕ್ರಿ). ಸೇದು; ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳು: ಸಾವಧಾನವಾಗಿ ನಶ್ಯ ಸೇಯುವ ಬಹಿಃಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ್ದಂತೆ ತೋರುತ್ತಿದ್ದರೂ ಗೌಡರ ಮನಸ್ಸು ತನ್ನ ಅಂತರ್ಮುಖ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಅಲೆಯತೊಡಗಿತ್ತು (ಮಲೆಮ. ೧೪೧). [< ಸೇಂದು]

ಸೇರ್, ಸೇರು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲುಪು; ಮುಟ್ಟು; ಸಮೀಪಿಸು: ಮಂತ್ರಿ ನಿಜ ಸದನಮಂ ಸೇರ್ದು ಹೊನ್ನಂದಣಮನಿಳಿದಾತ್ಮಜಾತನಂ ನೋಡಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೦-೩೦). ೨. ಕೂಡು; ಬೆರೆ: (೬). ೩. ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳು; ಜೊತೆಯಾಗು: (೬). ೪. ಒಂದಾಗು; ಒಟ್ಟುಗೂಡು: (೬). ೫. ಸಂಗ್ರಹವಾಗು; ಕೂಡಿಕೊಳ್ಳು: ಅತಿಲೋಭಿಗಳ್ಗ ವಸ್ತು ಸೇರುವುದು (ಪಂಚತಂ. ೧೩೭-೮). ೬. ಒಗ್ಗು; ಹಿಡಿಸು: "ಸೇರ್—ಸಾನುಮತೇ (ಅನುಮತಿಸು)" (ಶಮಧಾ). **ಸೇರು$_1$**: ೧. ಜಯಮುಖದಿಂದ ಲಂಕಾಪುರಿಗೆ ಸೇರಿತು ಮಂದಿ (ತೊರರಾ. ೧-೮-೪೧); ಎಚ್ಚ ಕೋಲ್ಗಳ ಸೇರಲೀಸದ ಕಡಿದು (ಮೋಹತ. ೩೪-೨೭); ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಜನರಿಲ್ಲದಂಥ ಒಂದು ನಡುಗಡ್ಡೆಗೆ ಸೇರಿ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೫೯). ೨. ಗ್ರಹ ಗ್ರಹಂ ಚೆನ್ನಾಗಿರಲ್ ಸೇರದೇಂ (ಸೋಮೇಶ. ೧೮); ಇರುಳುಗಳ್ಗನ ಕೂಡೆ ಸೇರಿದ ಮರುಳಿನಂತಿರ ನೀವು ರಣದಲಿ ತಲೆಸಿಕೊಂಬಿರಿ (ಕುಮ್ಮಾದ್ರೋ. ೧೭-೩೨); ನಮ್ಮ ಪುರಂದರವಿಠಲನ ಸೇರೋ ಸೇರೋ (ಪುರಂದ. ೧-೧೫೪-೩). ೩. ಸುವಿಚಾರಕ್ಕೊರ್ಮೆಯುಂ ಸೇರದು ನಡೆಯುಪುದತ್ಯಾಗ್ರಹಮ್ವಾಪ್ತಿಯುಂ (ರಕ್ಷಾಶ. ೧೫); ಎನಿತು ಬಾರಿ ಪಲಾಯನದ ಸಿರಿ ನಿನಗೆ ಸೇರಿತು ವೀರ (ಕುಮ್ಮಾದ್ರೋ. ೧೮-೪೩). ೪. ನೇಮಿಯ ಕನ್ನಡದೊಳ್ಬಭಿನವಪಂಪನ ಬಗೆಯನ್ನೇ ಪೇಳ್ದ ಕೃತಿಗೆ ಪಿರಿದುಂ ಸೇರುಗೆ ನಿರ್ವಿಘ್ನತೆಯಿಂ (ಜಯುಕಾ. ೧-೧೧); ಶಿವನೆ ದೈವವನುತ್ತ ಪೂಜಾದಿಗಳ ಮಾಡುವರೀಶತತ್ತ್ವದಿ ಜವದಿ ಸೇರುವರು (ಗಗಚಾ. ೮-೭೭). ೬. ಗರಳಾಂಬುಜದ ಪರಿಮಳಕೆ ಗರುಡನು ತುಂಬಿಯಾದರೆ ಸೇರುವುದಲೇ (ಕುಮ್ಮಾದ್ರೋ. ೯-೪೪). ೭. ನೆಲಸು; ನಿಲ್ಲು: ವಾರಿಜಭವ ಶಕ್ರಾದಿದೇವತೆಗಳು ನಾರಿಯ ಕುಚಮಂಡಲವ ಸೇರಿ ಬರ್ದುಕಲಿ (ಮೋಹತ. ೭-೧೫); ಕ್ಷೀರಾಂಬುನಿಧಿ ತನ್ನ ಮಗಳೀ ಪುರದೊಳು ಸೇರಿಹಳ್ಳೋಡಬೇಕೆಂದು ಕಾರುಣ್ಯದಿಂ ಬಂದಂತಿರೆ ಧವಳಿಮಚಾರು ಮಂದಿರಗಳೊಪ್ಪುವುವು (ಕಂಸವಿ. ೨-೭೦). ೮. ಪ್ರವೇಶ ಪಡೆ; ದಾಖಲಾಗು: ನಾವು ಕಾಲೇಜಿಗೆ ಸೇರುವಾಗ ಯಾವ ಯಾವ ವಿಷಯ (Subject) ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಚರ್ಚೆ ನಡಸುತ್ತಿದ್ದೆವು (ಆಲಪೂ. ೯೧). ೯. ಸಂಬಂಧಿಸಿರು; ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಿರು: ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನು ತುಳುವಸಂತತಿಗೆ ಸೇರಿದವನು (ಕೃದೇವ. ೨). ೧೦. ಇಷ್ಟವಾಗು; ಪ್ರಿಯವಾಗು: ಎನಗೆ ಭಸಿತವನಿದದ ಹಣೆ ಕಣ್ಗೆ ಸೇರದ್ಯೆ (ಇಳಿರ. ದೀ. ೧೦೯-೧೮); ಎರಡನೆಯವರು ನಮಗೆ ಸೇರದಿದ್ದರೆ ನಾವೂ ಎರಡನೆಯವರಿಗೆ ಸೇರುವದಿಲ್ಲ (ಮುಂಬಯಿ. ೬. ೩-೧೦೫); ಸೇರದ ಗಂಡನಿಗೆ ಮೊಸರಲ್ಲಿ ಕಲ್ಲು (ಗಾದೆ).

ಸೇರಿಕೊಳ್ಳು = ದಾಖಲಾಗು; ಪ್ರವೇಶಪಡೆ: ಚರಮಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಾಪಕುಮಾರಿಯ ಹೆಸರೂ ಸೇರಿಕೊಳ್ಳಲಿ (ಅರ್ಯಕೆ. ೯೮); ಆ ದೊರೆಯ ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿ ಚಾಕರಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡರು (ನೀತಿಚಿಂ. IX, ೫). [ದೇ. II ತಮಿ. ಕೋತ. ಚೇರ್; ಮಲ. ಚೇರು; ತುಳು. ಶೇರು; ಕೊಡ. ಸೇರ್; ತೆಲು. ಚೇರು; ನಾಯ್ಕಿ. ಶೇರ್]

ಸೇರಣೆ (ನಾ). ಜೋಡಣೆ: ಬಿಲ್ಲನೂರ ಕೂರಂಬ ಮಸ ಕೊಂಕನನುಮಾಡಿ ಗಣೆಗೆ ಗಲಿಗಳನು ಹಸನಾಗಿ ಕಟ್ಟು ಸೇರಣೆಯ ಮಾಡು (ಸಮ್ಮಕಾ. ೧೦-೩೨).

[ಸೇರು$_1$ (< ಸೇರ್) + - ಅಣೆ]

ಸೇರಿಕೆ, ಸೇರ್ಕೆ (ನಾ). ೧. ಹೊಂದಿಕೆ; ಮೇಳ: ಆವ ಸೇರಿಕೆ[ಪಾಠಾಂ. ರುವೆ] ಜಪಕೆ ಚಾಪಶರಾವಳಿಗೆ (ಕುಮ್ಮಾಆ. ೪-೪೫). ೨. ಕೂಡಿದುದು; ಸೇರ್ಪಡೆ: ಮಹಾಭಾರತದ

ಇತರ ಭಾಗಗಳಂತೆ . . . ಗೀತೆಯೂ ಸಹ ಹೊಸ ಸೇರಿಕೆಗಳಿಗೆ ಎಡೆಕೊಟ್ಟಿರಬಹುದು (ತತ್ತ್ವಪ್ರಾ. ೯೨). ೩. ಇಷ್ಟ; ಹಿತ: ನಮ್ಮ ಜೀವನ ಆಸೆ, ಸೇರಿಕೆ, ಹೇಸಿಕೆ, ರಸಿಕತೆ, ಮೋಹ, ಬೆಡಗು – ಎಲ್ಲವೂ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿದೆ (ವಿಚಾರಮಂ. ೬); ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು ಮಾಡುವುದು ದೇವರಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಸೇರಿಕೆಯಾಗುವಂಥ ಸೇವೆಯಾಗಿರುತ್ತದೆ (ಬೆಂಜನ್. ೧೫೩). **ಸೇರ್ಕೆ: 'ಸೇರ್ಕೆಗೊಳ್ಳು' ಪರಾ.**

[ಸೇರು$_1$ (< ಸೇರ್) + - ಇಕೆ./ ತಮಿ. ಚೇರ್ಕ್ಕೈ; ತುಳು. ಶೇರಿಗೆ; ತೆಲು. ಚೇರಿಕ]

ಸೇರಿಗೆ 'ಸೇರುಗೆ' ನೋ.

ಸೇರಿಸು, ಚೇರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲಪಿಸು; ಮುಟ್ಟಿಸು: ಎಂದೋ ಮಹೇಶರ್ಗೆ ಸೇರಿಸುವೆನಿಂತಿದಂ (ಬಸವ. ೫-೧೩೯); ಘೋರಪಾಪಗಳನು ನೀಗಿ ಸೇರಿಪುದುತ್ತಮಗತಿಗೆ (ಕಆವ. ೫-೨೭). ೨. ಬೆರಸು; ಕೂಡಿಸು: ನಾರಿಯರ ರೂಹುಗಳನಂಜನರಜವಿ ಪುಟವಿಟ್ಟು ಕಾರಮಿಂಚುಮನವರ ಕಣ್ಣೊಳು ಸೇರಿಸಿದನೆನೆ . . . ಮಚೆದರಲ್ಲಿ ಪುಳಿಂದರು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೫-೭). ೩. ಹೊಂದಿಸು; ಅಳವಡಿಸು; ಜೋಡಿಸು: ಒಡಲೊಳುಳಿಗಳಂ ಸೇರಿಸಿಯುಂ ನಾಲಗೆಯಂ ಪಡತಲೆಯೊಳರ್ಚಿಯುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೭೩); ವರ ಭೂಷಣಂಗಳ ತೊಡು ದುಕೂಲವನುಡು ಸುಮಾಲ್ಯವ ಮುಡಿಗೆ ಸೇರಿಸು ತರುಣ (ನಳಚ. ೫-೫೭); ನೀಲಕುಂತಳಗಳ ತಿದ್ದುತ ಮೊಲೆಗಳ ಮೇಲುದು ಜಾಜಿ ಸೇರಿಸುತ . . . ಲೋಲಲೋಚನೆಯ್ಯೆದಿದಳು (ಕಆವ. ೯ ೮೪). ೪. ಒಪ್ಪಿಸು; ವಹಿಸು: ಬಲುಗಾಳಗವ ಭೀಮಂಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಪಾಳೆಯಕೆ ತಿರುಗಿದರು ಕೃಷ್ಣಾರ್ಜುನರು (ಕುಮ್ಮಾ.ಕ. ೧೬-೧). ೫. ದಾಖಲುಮಾಡು: ನಮ್ಮ ಮಗುವನ್ನು ಶಾಲೆಗೆ ಸೇರಿಸಬೇಕು (ರೂಢಿ). **ಚೇರಿಸು:** ೨. ಶಿವನೊಳು ಸುವ್ಯಕ್ತದಿ ಚೇರಿಸುವ ಕಾರಣವಿದು ಯೋಗಾಂಗವಿಭೂಷಣವು (ಯೋಗಾಂವಿ. ೬-೨೮).

ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳು = ತನ್ನದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು: ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡವನೊಡವೆಯ ನಗುತ ಪಕೀರನ ಮಾಡಿ ಬಿಡುವರು (ಕಆವ. ೨-೯೮). [ಸೇರ್$_1$ + - ಇಸು$_1$]

ಸೇರು$_1$ 'ಸೇರ್' ನೋ.

ಸೇರು$_2$ 'ಸೀಱು$_3$' ನೋ.

ಸೇರು$_3$ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಪಾವುಗಳ ಒಂದು ಅಳತೆ ಮತ್ತು ಅದನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಒಂದು ಸಾಧನ : ಸೇರಿಂಗಂ ಪಾವು ನಾಲ್ಕು ತಪ್ಪದು ನಿರುತಂ (ವ್ಯವಹಾ. ಅನುಬಂಧ. I. ೨); ಕಂಡೆ . . . ಇಪ್ಪತ್ತು ದುಡ್ಡಿಗೆ ಸೇರು ತೀರ್ಥವ ಒಪ್ಪದಲಿ ಕ್ರಯಮಾಡಿ ಕೊಡಿಸುವ . . . ವೇಂಕಟರಮಣನಂಘ್ರಿಯ (ಪುರಂದ. ೧-೧೧೯-೨); ಶ್ರೀರಾಮದೇವರಿಗೆ ಚುನ್ನನಗಣ್ಣಿಗೆ ಮಿರಳೆ ಮೋರಿ ಲಕ್ಷ್ಮಣ ಸೇವೆ ತೂ ೪೦ ಸೇರು (ಎಕ. XIV. ಎಡತೊ. ೭೦-೩: ?).

ಸೇರಿಗೆ ಸವ್ವಾಸೇರು = (ಅಲಂ) ಒಂದು ವಸ್ತು ಅಥವಾ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಮೀರಿಸಿದ ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತು ಅಥವಾ ವ್ಯಕ್ತಿ: ನಾರಾಯಣರಾಯರು ಸೇರಿಗೆ ಸವ್ವಾಸೇರು! (ಮನವ. ೩೪). [ದೇ. ॥ ತಮಿ. ಚೇರ್; ತುಳು.ಸೇರ್; ತೆಲು. ಸೇರು./ ಹಿಂ. ಸೇರ್: ಮರಾ. ಶೀರ್./ ಸಂ. ಸೇರ]

ಸೇರುಗಾರ 'ಸೇರುವೆಗಾಱ' ನೋ.

ಸೇರುಗೆ, ಸೇರಿಗೆ (ನಾ). ೧. ಸಹವಾಸ; ಸಂಗ: ಕೌರವನ ಜಯವಧುವಿನೊಡನಯ ಸೇರುಗೆಯ ಕೂಟಣೆಯೊ ಶರವಿನ್ನಾರಿಗೊಜಲುವೆವಕಟೆನುತ ತಲ್ಲಣಿಸಿತರಿಸೇನೆ (ಕುಮ್ಮಾ.ಕ. ೨೫-೨೫). **ಸೇರಿಗೆ:** ೨. ಹತ್ತಿರ ಬರುವಿಕೆ; ಸಮೀಪಿಸುವಿಕೆ: ''ಉಪಸನ್ನಮುಪನತಮುಪಸ್ಥಿತಂ ಸೇರಿಗೆಯದು'' (ಮಂಗರಾ. ೧೩೪-೩೫).

[ಸೇರು$_1$ (< ಸೇರ್) + - ಗೆ]

ಸೇರುಪಡಿ (ನಾ). ಒಂದುಗೂಡುವಿಕೆ; ಜೊತೆಗೂಡುವಿಕೆ: ವಾನರರ ಸೇರುಪಡಿ ತಾನತ್ತ ದೈವಪ್ರೇರಣೆಯದ್ದಲ್ಲದಿದು ನಾವಾರು ಮಾಡುವುದಲ್ಲ (ತೊರರಾ. ೬-೫೦-೮೪). 'ಸೇರ್ಪಡೆ' ಪರಾ. [ಸೇರು$_1$ (< ಸೇರ್) + - ಪಡಿ$_1$]

ಸೇರುಮಣ್ಣು 'ಸೀಱುಮಣ್ಣು' ನೋ.

ಸೇರುವೆ (ನಾ). ೧. ಹೊಂದಿಕೆ; ಮೇಳ: ಶ್ರೀವಕಥಾವಿತಾನದೊಳ್ ಕುಂದಿನಿತಿಲ್ಲ ಸೇರುವೆ ಚಮತ್ಕೃತಿಯಾದುದು (ಸಾನಂಚ. ೧೭ ಕಥಾಗರ್ಭಸಂಧಿ); ಭಸ್ಮಾವಲೇಪನ ಚಂದನಂಗಳಿಗಾವ ಸೇರುವೆ (ನಿಭಾಗ. ೪-೫-೪೧); ಬಾಲಕಿಯರಲ್ಲಿ ಪರಿಶೋಭಿಸಿದರೆಸವ ನಕ್ಷತ್ರಗಣದಂತೆ ಮೊಗಸಸಿಯ ಸೇರುವೆಯೊಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೬-೨೨). ೨. ಸಹವಾಸ; ಒಡನಾಟ: ಕಾತರಿಸಿ ಕವಿವ ಬಲದ ಬಿರುದರಿಗಮರನಾರಿಯರೊಳಗೆ ಸೇರುವೆಯಾಯ್ತು (ಕುಮ್ಮಾದ್ರೋ. ೬ ೫); ಜಲನಿಧಿಸುತೆಯ ಸೇರುವೆಯಿಂದೊಪ್ಪುವ ನಳಿನಾಕ್ಷಗೆ ನಮಿಸುವೆನು (ಶೀರ್ಷಪ್ರ. ೧-೨೪). ೩. ಗುಂಪು; ಸಮೂಹ: ಬಿಡು ಸೆಳೆಯನವಗಡೆಯತನವಮ್ಮೊಡನೆ ಸಲ್ಲದು ಸೂಳೆಯರ ಸುರೆಗುಡುಹಿಗಳ ಸರಪಾದಿಗಳ ಸೇರುವೆಯಲೊಪ್ಪುವುದು ಪಡ (ಕುಮ್ಮಾ.ಆ. ೨೧-೨೭); ಕಾಲಾಳು ಮೇಲಾಳು ಸೇರುವೆಯ ವಾಲೆಕಾರರು (ಇಚಸಾ. ೧೫-೬). ೪. ಹಸುಗಳ ಮಂದೆ.-- ಹಿಂದು: 'ಸೇರುವೆಗಾರ' ಪರಾ.

[ಸೇರು$_1$ (< ಸೇರ್) + - ವೆ./ ತಮಿ. ಚೇರ್ವೈ; ಮಲ. ಚೇರ್ವ; ತುಳು. ಶೇರ್ವೆ]

ಸೇರುವೆಗಾರ 'ಸೇರುವೆಗಾಱ' ನೋ.

ಸೇರುವೆಗಾಱ, ಸೇರುಗಾರ, ಸೇರುವೆಗಾರ, ಸೇರೆಗಾರ, ಸೇರ್ವೆಗಾರ (ನಾ). ೧. ಮುಖ್ಯಸ್ಥ; ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕ; ಮುಖಂಡ: ಎಕ್ಕಟಿಗರ ಪಡಕಣದ ಸೇರುವೆಗಾಱರುಕ್ಕಡ ತಲೆಗಾವಲುಗಳ ತಕ್ಕಿನ ತಳವಾಱರ ತಿಂಥಿಣಿ ಕಟಕಕ್ಕೆ ರಕ್ಷಣೆಯಾಗಲು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೧೩-೧೧೨); ಆಳಿಸಗಿದೊಳಿಗಮನರಸಂಗಂ ಅರಸನಿತ್ತ ಜೀವನಮನಾಳ್ದಮೊಪ್ಪಿಸುವ ಸೇರುವೆಗಾಱನಂತೆ (ಚಕಬಿ. ೨೫). **ಸೇರುಗಾರ:** ೨. ಹಸುಗಳ ಮಂದೆಯನ್ನು ಪೋಷಿಸುವ ಕಚೇರಿಯ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆಯನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ ಸ್ಥಳೀಯ ಅಧಿಕಾರಿ: ಅರಮನೆಯ ಬಾಗಿಲ ಬಳಿಗೆ ಬಂದು, ಕಾವಲ ಕಾದಿರುವ ಗೊಲ್ಲರ ಸೇರುಗಾರನಂ ಕರೆದು (ಬೃಕ್ಷ. ೩೯). **ಸೇರುವೆಗಾರ:** ೨. ಅಮೃತಮಹಲ್ ಆಡಳಿತದ ಕಡತಗಳನ್ನು ತೆರೆದರೆ ಅದರ ಸೇರುವೆಗಾರರು ತಮ್ಮ ಮಂದೆಗಳ ಹಸುಗಳಿಗೆ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ ನಾನೂರು ಹೆಸರು ದೊರೆಯುತ್ತವೆ (ನಮ್ಮನು. ೨೩೫). **ಸೇರೆಗಾರ:** ೩. ಕಟ್ಟಡ ನಿರ್ಮಾಣದ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕ; ಮೇಸ್ತ್ರಿ: ದಕ್ಷಿಣಕನ್ನಡಜಿಲ್ಲೆಯಿಂದ ಬರುವ ಮೇಸ್ತ್ರಿಗಳನ್ನು ಸೇರೆಗಾರರೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ (ಕಾನೂರು. ೪೫); ತುಕ್ರನು . . . ತನ್ನ ಊರಿಗೆ ಓಡಿಹೋಗಿರಬೇಕೆಂದು ಅವನ ಸೇರೆಗಾರರು ಭಾವಿಸಿದರು (ಪಂಜುಪು. ೨೫) **ಸೇರ್ವೆಗಾರ:** ೧. ಸಾಮಂತ, ಸೇರ್ವೆಗಾರ (ತುಳುನಾ. ೧೬೧).

[ಸೇರುವೆ + - ಕಾಱ./ ತಮಿ. ಚೇರ್ವೈಕಾರನ್, ಚೇರ್ವೈಕ್ಕಾರನ್; ತುಳು. ಶೇರಿಗಾರ, ಶೇರುಗಾರ, ಸೇರಿಗಾರ, ಸೇರೆಗಾರ]

ಸೇರುವೆಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಒಂದುಗೂಡು; ಜೊತೆಯಾಗು: ಬಂದ ಪೂಂಬಾಳೆ ನಗಪಿ ಸೇರುವೆಗೆಯ್ದ ಬಾಳ್ಗಳೆಳ್ಗೆಯ ಬೀಡೆ (ಪದ್ಮರಾ. ೨-೩೪). [ಸೇರುವೆ + ಕೆಯ್$_1$]

ಸೇರುವೆದಪ್ಪು (ಕ್ರಿ). ಹೊಂದಾಣಿಕೆ ಇಲ್ಲವಾಗು; ಮೇಳತಪ್ಪು: ಬಲುಛಾಂಯ ಗುಡಿಗಳ ಸಾಲು ಸೇರುವೆದಪ್ಪದೆತ್ತಿದವು (ಕುರಾಸಾಂ. ೪೨-೫೮). [ಸೇರುವೆ + - ತಪ್ಪು$_1$]

ಸೇರೆ$_1$, ಶಾರೆ, ಸಾರ್ತೆ$_3$, ಸೆರೆ$_2$ (ನಾ). ೧. ಬೊಗಸೆ; ಅಂಜಲಿ: ಎರಡು ಸೇರೆಯ ತುಂಬಿ ರತ್ನವ ಸುರಿದು ಮ್ಮೆಯಿಕ್ಕಿದನು ಭೂಪತಿ (ಕುಮ್ಮಾ.ವಿ. ೧೧-೫೭); ಜನಮಜಯೆ ವೇರ್ಗವತೆ ಸೇರೆ ಪಿಡಿ ಕರಭುಂಗಳೆನಿಪಿವರೊಳಧಿನಯಿಸಿ ತೋಱಿಸಲ್ (ಜೈಮಿಭಾ. ೬-೨೧); ಸೂತ್ರಧಾರಂ ಸೇರೆಯೊಳ್ ಪೂರ್ಣಿಸಿದ ಕುಸುಮಂಗಳಂ ರಂಗದೊಳ್ಚಲ್ಲಿ (ಮಿತ್ರಗೋ. ೧-೫). ೨. ಬೊಗಸೆಯಲ್ಲಿ ತುಂಬುವಷ್ಟು ಅಳತೆ: ಕಬ್ಬಿನ ಕಟ್ಟಿಗೆಯ ಪುಡಿಯೊಂದು ಸೇರೆಯನು [ಪಾಠಾಂ. ಸೆರೆಯನಲು, ಸೆರೆಯದನು] ದೇವರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು (ಬಸಪು. ೧೨-೨೮); ಅದರ ಮಾಲೆಯಲೆಗಳನ್ನೂ, ಉರುಳಿ ಹೊರಳಿ ಅವು ಒಂದರೊಡನೊಂದು ಹೋರಾಡುತ್ತ ನೊರೆಯ ಸೇರೆಗಳನ್ನೆತ್ತಿ ಎಸೆಯುತ್ತ ಬರುವುದನ್ನು ನೋಡಿದರೆ (ಸಂಯಾತ್ರ. ೩೨). **ಶಾರೆ:** ೧. ಬಲಗೈಯಿಂದ ಒಂದು ಶಾರೆ ಎಣ್ಣೆಯನ್ನು ಅವರ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಹಾಕಿ ತಿಕ್ಕಲು ಆರಂಭಿಸಿದ್ದಾಳೆ (ವಂಶವೃ. ೧೭). 'ಶಾರೆಗಣ್ಣು' ಪರಾ. ೨. ಶಾರೆ ಹೊನ್ನಿಗೆ ಭತ್ತ ಶಾರೆಯಾದರ ಏನು (ವಿರಾಕ್ತ. ೧೩೫-೨). **ಸಾರ್ತೆ:** ೩. ಬೊಗಸೆಯಷ್ಟು ವಿಶಾಲವಾದುದು: ಸತ್ತ ಮಗುವಿನ ಕಣ್ಣು ಸಾರ (ಗಾದೆ). **ಸೆರೆ$_2$:** ೧. ಎಳೆಯ ಬದನೆಯ ಕಾಯ ಕೊಯಿದು . . . ಸೆರೆನೀರು ಸೆರೆತುಪ್ಪವಿಳುಹಿ ನೀರುಳ್ಳಿ ಹಸಿಯಲ್ಲಮಂ ಹಾಕಿ ಬೇಯ್ಸುವುದು (ಸೂಪಶಾ. ೪-೨); ಒಂದು ಸೆರೆ ತಾರೆಕಾಯಿರಸದಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ (ಸಕವ್ಯ. ೪೯೫). ೨. ಕೆರೆಯೊಂದ ಕಟ್ಟಿಸ್ಯಾನು ಸೆರೆಮುಕ್ಕ ನೀರಿಲ್ಲ (ಕನ್ನಜಾ. ೭೯). 'ಮುಚ್ಚೆರೆ' ಪರಾ.

[ದೇ. ॥ ತಮಿ. ಚೇರ್ಕೈ; ತುಳು. ಸೇರೆ, ಸೆರೆ; ತೆಲು. ಚೇರ; ಕೊಡ. ಸೇರ; ತೊಡ. ತೆಱ್]

ಇತರ ಭಾಗಗಳಂತೆ . . . ಗೀತೆಯೂ ಸಹ ಹೊಸ ಸೇರಿಕೆಗಳಿಗೆ ಎಡೆಕೊಟ್ಟಿರಬಹುದು (ತತ್ವಪ್ರ. ೧೨). ೩. ಇಷ್ಟ; ಹಿತ: ನಮ್ಮ ಜೀವನ ಆಸೆ, ಸೇರಿಕೆ, ಹೇಸಿಕೆ, ರಸಿಕತೆ, ಮೋಹ, ಬೆದಗು – ಎಲ್ಲವೂ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿದೆ (ವಿಚಾರಮಂ. ೬). ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು ಮಾಡುವುದು ದೇವರಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಸೇರಿಕೆಯಾಗುವಂಥ ಸೇವೆಯಾಗಿರುತ್ತದೆ (ಜೀಜನ್. ೧೫೩). **ಸೇರ್ಕೆ: 'ಸೇರ್ಕೆಗೊಳ್ಳು' ಪರಾ.**

[ಸೇರು₁ (< ಸೇರ್) + - ಇಕೆ./ ತಮಿ. ಚೇರ್ಕ್ಕೈ; ತುಳು. ಶೇರಿಗೆ; ತೆಲು. ಚೇರಿಕ]

ಸೇರಿಗೆ 'ಸೇರುಗೆ' ನೋ.

ಸೇರಿಸು, ಚೇರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲಪಿಸು; ಮುಟ್ಟಿಸು: ಎಂದೋ ಮಹೇಶರ್ಗೆ ಸೇರಿಸುವೆನಿಂತಿದಂ (ಬಸವ. ೫-೧೬೫); ಘೋರಪಾಪಗಳನು ನೀಗಿ ಸೇರಿಪುದುತ್ತಮಗತಿಗೆ (ಕಂಸವ. ೫-೨೭). ೨. ಬೆರಸು; ಕೂಡಿಸು: ನಾಣಿಯರ ರೂಹುಗಳನಂಜನರಜವಿ ಪುಟವಿಟ್ಟು ಕಾರಮಿಂಚುಮನವರ ಕಣ್ಣೊಳು ಸೇರಿಸಿದನೆನೆ . . . ಮಿಡಿದರಲ್ಲಿ ಪುಳಿಂದರು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೫-೭). ೩. ಹೊಂದಿಸು; ಅಳವಡಿಸು; ಜೋಡಿಸು: ಒಡಲೊಳಗಳಂ ಸೇರಿಸಿಯುಂ ನಾಲಗೆಯಂ ಪೆಡತಲೆಯೊಳರ್ಚಿಯುಂ (ಧರ್ಮಾವ್ಯ. ೩-೭೬). ವರ ಭೂಷಣಂಗಳ ತೊಡು ದುಕೂಲವನುಡು ಸುಮಾಲ್ಯವ ಮುಡಿಗೆ ಸೇರಿಸು ತರುಣಿ (ನಳಚ. ೫-೫೭); ನೀಲಕುಂತಳಗಳ ತಿದ್ದುತ ಮೊಲೆಗಳ ಮೇಲುದು ಜಾಜಿ ಸೇರಿಸುತ . . . ಲೋಲಲೋಚನೆಯೈದಿದಳು (ಕಂಸವ. ೯-೮೪). ೪. ಒಪ್ಪಿಸು; ವಹಿಸು: ಬಲುಗಾಳಿಗವ ಭೀಮಂಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಪಾಳೆಯಕೆ ತಿರುಗಿದರು ಕೃಷ್ಣಾರ್ಜುನರು (ಕುಮ್ಯಾಶ. ೧೭-೧). ೫. ದಾಖಲುಮಾಡು: ನಮ್ಮ ಮಗುವನ್ನು ಶಾಲೆಗೆ ಸೇರಿಸಬೇಕು (ರೂಢಿ). **ಚೇರಿಸು:** ೨. ಶಿವನೊಳು ಸುವ್ಯಕ್ತದಿ ಚೇರಿಸುವ ಕಾರಣವಿದು ಯೋಗಾಂಗವಿಭೂಷಣವು (ಯೋಗಾಂವಿ. ೬-೨೮).

ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳು = ತನ್ನದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು: ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡವನೊಡವೆಯ ನಗುತ ಪಕೀರನ ಮಾಡಿ ಬಿಡುವರು (ಕಂಸವ. ೨-೯೬). [ಸೇರ್₁ + - ಇಸು₁]

ಸೇರು₁ 'ಸೇರ್' ನೋ.

ಸೇರು₂ 'ಸೀಬು₃' ನೋ.

ಸೇರು₃ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಪಾವುಗಳ ಒಂದು ಅಳತೆ ಮತ್ತು ಅದನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಒಂದು ಸಾಧನ : ಸೇರಿಂಗಂ ಪಾವು ನಾಲ್ಕು ತಪ್ಪದು ನಿರುತಂ (ವ್ಯವಹಾ. ಅನುಬಂಧ. ೧. ೨); ಕಂಡೆ . . . ಇಪ್ಪತ್ತು ದುಡ್ಡಿಗೆ ಸೇರು ತೀರ್ಥವ ಒಪ್ಪದಲಿ ಕ್ರಯಮಾಡಿ ಕೊಡಿಸುವ . . . ವೇಂಕಟರಮಣನಂಘ್ರಿಯ (ಪುರಂದ. ೧-೧೧೧-೨); ಶ್ರೀರಾಮದೇವರಿಗೆ ಚುನ್ನನಗಳ್ಳಿಗೆ ಮಿರಳೆ ಮೋರಿ ಲಕ್ಷ್ಮಣ ಸೇವೆ ತೂ ೪೦ ಸೇರು (ಎಕ. XIV. ಎಡತೊ. ೭೦-೩; ?).

ಸೇರಿಗೆ ಸವ್ವಾಸೇರು = (ಅಲಂ) ಒಂದು ವಸ್ತು ಅಥವಾ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಮೀರಿಸಿದ ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತು ಅಥವಾ ವ್ಯಕ್ತಿ: ನಾರಾಯಣರಾಯರು ಸೇರಿಗೆ ಸವ್ವಾಸೇರು! (ಮನಚ. ೩೪). [ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಚೇರ್; ತುಳು. ಸೇರ್; ತೆಲು. ಸೇರು./ ಹಿಂ. ಸೇರ್; ಮರಾ. ಶೇರ್./ ಸಂ. ಸೇರ]

ಸೇರುಗಾರ 'ಸೇರುವೆಗಾಜಿ' ನೋ.

ಸೇರುಗೆ, ಸೇರಿಗೆ (ನಾ). ೧. ಸಹವಾಸ; ಸಂಗ: ಕೌರವನ ಜಯವಧುವಿನೊಡನೆಯ ಸೇರುಗೆಯ ಕೂಟಣೆಯೊ ಶರವಿನ್ನಾರಿಗೋಬಿಲುವವಕಟೆನುತ ತಲ್ಲಣಿಸಿತರಿಸೇನೆ (ಕುಮ್ಯಾಕ. ೨೫-೨೫). **ಸೇರಿಗೆ:** ೨. ಹತ್ತಿರ ಬರುವಿಕೆ; ಸಮೀಪಿಸುವಿಕೆ: ''ಉಪಸನ್ನಮುಪನತಮುಪಸ್ಥಿತಂ ಸೇರಿಗೆಯದು'' (ಮಂಗರಾ. ೧೩೪-೩೫).

[ಸೇರು₁ (< ಸೇರ್) + - ಗೆ]

ಸೇರುಪಡಿ (ನಾ). ಒಂದುಗೂಡುವಿಕೆ; ಜೊತೆಗೂಡುವಿಕೆ: ವಾನರರ ಸೇರುಪಡಿ ತಾನತ್ತ ದೈವಪ್ರೇರಣೆಯದ್ಕೆಸಲ್ಲದಿದು ನಾವಾರು ಮಾಡುವುದಲ್ಲ (ತೊರರಾ. ೬-೫೧-೮೪). 'ಸೇರ್ವಡೆ' ಪರಾ. [ಸೇರು₁ (< ಸೇರ್) + - ಪಡಿ₁]

ಸೇರುಮಣ್ಣು 'ಸೀಬುಮಣ್ಣು' ನೋ.

ಸೇರುವೆ (ನಾ). ೧. ಹೊಂದಿಕೆ; ಮೇಳ: ಶ್ರವಕಥಾವಿತಾನದೊಳ್ ಕುಂದಿನಿತಿಲ್ಲ ಸೇರುವೆ ಚಮತ್ಕೃತಿಯಾದುದು (ಸಾನಂಚ. ೧೭ ಕಥಾಗರ್ಭಸಂಧಿ); ಭಸ್ಮಾವಲೇಪನ ಚಂದನಂಗಳಿಗಾವ ಸೇರುವೆ (ನಿಭಾಗ. ೪-೫-೪೧); ಬಾಲಕಿಯರಲ್ಲಿ ಪರಿಶೋಭಿಸಿದರಸವ ನಕ್ಷತ್ರಗಣದಂತೆ ಮೊಗಸಸಿಯ ಸೇರುವೆಯೊಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೬-೨೨). ೨. ಸಹವಾಸ; ಒಡನಾಟ: ಕಾತರಿಸಿ ಕವಿವ ಬಲದ ಬಿರುದರಿಗಮರನಾರಿಯರೊಳಗೆ ಸೇರುವೆಯಾಯ್ತು (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೬ ೫); ಜಳನಿಧಿಸುತೆಯ ಸೇರುವೆಯಿಂದೆಸೆವುವ ನಳಿನಾಕ್ಷಗೆ ನಮಿಸುವೆನು (ಕರ್ಣವ್ಯ. ೧-೨೪). ೩. ಗುಂಪು; ಸಮೂಹ: ಬಿಡು ಸಜೆಯನವಗಡೆಯತನವಮ್ಮೊಡನೆ ಸಲ್ಲದು ಸೂಳೆಯರ ಸುರೆಗುಡುಹಿಗಳ ಸರವಾದಿಗಳ ಸೇರುವೆಯಲೊಪ್ಪುವುದು ಘಡ (ಕುಮ್ಯಾಆ. ೨೦-೨೭); ಕಾಲಾಳು ಮೇಲಾಳು ಸೇರುವೆಯ ವಾಲೆಕಾರರು (ಇಚಸಾಂ. ೧೫-೩). ೪. ಹಸುಗಳ ಮಂದೆ,-- ಹಿಂದು: 'ಸೇರುವೆಗಾರ' ಪರಾ.

[ಸೇರು₁ (< ಸೇರ್) + - ವೆ./ ತಮಿ. ಚೇರ್ವೈ; ಮಲ. ಚೇರ್ವ್ವ; ತುಳು. ಶೇರ್ವೆ]

ಸೇರುವೆಗಾರ 'ಸೇರುವೆಗಾಜಿ' ನೋ.

ಸೇರುವೆಗಾಜಿ, ಸೇರುಗಾರ, ಸೇರುವೆಗಾರ, ಸೇರೆಗಾರ, ಸೇರ್ವೆಗಾರ (ನಾ). ೧. ಮುಖ್ಯಸ್ಥ; ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕ; ಮುಖಂಡ: ಎಕ್ಕಟಿಗರ ಪಡಕಣದ ಸೇರುವೆ ಗಾಜಿರುಕ್ಕದ ತಲೆಗಾವಲುಗಳ ತಕ್ಕಿನ ತಳವಾಜರ ತಿಂಥಿಣಿ ಕಟಕಕ್ಕೆ ರಕ್ಷಣೆಯಾಗಲು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೧೩-೧೧೨); ಆಳಿಸಗಿದೂಳಿಗಮನರಸಂಗಂ ಅರಸನಿತ್ತ ಜೀವನಮನಾಳ್ವ ಮೊಪ್ಪಿಸುವ ಸೇರುವೆಗಾಜಿನಂತೆ (ಚಿಕಬಿ. ೨೫). **ಸೇರುಗಾರ:** ೨. ಹಸುಗಳ ಮಂದೆಯನ್ನು ಪೋಷಿಸುವ ಕಚೇರಿಯ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆಯನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ ಸ್ಥಳೀಯ ಅಧಿಕಾರಿ: ಅರಮನೆಯ ಬಾಗಿಲ ಬಳಿಗೆ ಬಂದು, ಕಾವಲ ಕಾದಿರುವ ಗೊಲ್ಲರ ಸೇರುಗಾರನಂ ಕರೆದು (ಬ್ರ್ರೀಸ. ೩೯). **ಸೇರುವೆಗಾರ:** ೨. ಅಮೃತಮಹಲ್ ಆಡಳಿತದ ಕಡತಗಳನ್ನು ತೆರೆದರೆ ಅದರ ಸೇರುವೆಗಾರರು ತಮ್ಮ ಮಂದೆಗಳ ಹಸುಗಳಿಗೆ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ ನಾನೂರು ಹೆಸರು ದೊರೆಯುತ್ತವೆ (ನಮ್ಮನು. ೨೪೫). **ಸೇರೆಗಾರ:** ೩. ಕಟ್ಟಡ ನಿರ್ಮಾಣದ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕ; ಮೇಸ್ತ್ರಿ: ದಕ್ಷಿಣಕನ್ನಡಜಿಲ್ಲೆಯಿಂದ ಬರುವ ಮೇಸ್ತ್ರಿಗಳನ್ನು ಸೇರೆಗಾರರೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ (ಕಾನೂರು. ೪೫); ತುಕ್ರನು . . . ತನ್ನ ಊರಿಗೆ ಓಡಿಹೋಗಿರಬೇಕೆಂದು ಅವನ ಸೇರೆಗಾರರು ಭಾವಿಸಿದರು (ಪಾಂಚಜಾ. ೨೫). **ಸೇರ್ವೆಗಾರ:** ೧. ಸಾಮಂತ, ಸೇರ್ವೆಗಾರ (ತುಳುನಾ ೧೬೧).

[ಸೇರುವ + - ಕಾಜಿ./ ತಮಿ. ಚೇರ್ವೈಕಾರನ್, ಚೇರ್ವೈಕ್ಕಾರನ್; ತುಳು. ಶೇರಿಗಾರ, ಶೇರುಗಾರ, ಸೇರಿಗಾರ, ಸೇರಿಗಾರೆ]

ಸೇರುವೆಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಒಂದುಗೂಡು; ಜೊತೆಯಾಗು: ಬಿಂದ ಪೊಂಬಾಳೆ ನಗಪಿ ಸೇರುವೆಗೆಯ್ದು ಬಾಳ್ವೆಳೆಲ್ಲೆಯ ಬೀಜೆ (ಪದ್ಮರಾ. ೨-೩೪). [ಸೇರುವೆ + ಕೆಯ್₁]

ಸೇರುವೆದಪ್ಪು (ಕ್ರಿ). ಹೊಂದಾಣಿಕೆ ಇಲ್ಲವಾಗು; ಮೇಳತಪ್ಪು: ಬಲುಭಾಂಡಿಯ ಗುಡಿಗಳ ಸಾಲು ಸೇರುವೆದಪ್ಪದೆತ್ತಿದವು (ಕುರಾಪಾಂ. ೪೨-೫೮). [ಸೇರುವೆ + - ತಪ್ಪು₁]

ಸೇರೆ₁, ಶಾರೆ, ಸಾರ್ಸೆ₃, ಸೆರೆ₂ (ನಾ). ೧. ಬೊಗಸೆ; ಅಂಜಲಿ: ಎರಡು ಸೇರೆಯ ತುಂಬಿ ರತ್ನವ ಸುರಿದು ಮೈಯಿಕ್ಕಿದನು ಭೂಪತಿ (ಕುಮ್ಯಾವಿ. ೧೧-೫೭); ಜನಮಜೀಯೆ ಪೆರ್ಗವತೆ ಸೇರೆ ಪಿಡಿ ಕರಭಂಗಳನಿಬಿವರೊಳಭಿನಯಿಸಿ ತೋಱಿಸಲ್ (ಜೈಮಿಭಾ. ೬-೨೧); ಸೂತ್ರಧಾರಂ ಸೇರೆಯೊಳ್ ಪೂರ್ಣೈಸಿದ ಕುಸುಮಂಗಳಂ ರಂಗದೊಳ್ಚಲ್ಲಿ (ಮಿತ್ರಗೋ. ೧-೫). ೨. ಬೊಗಸೆಯಲ್ಲಿ ತುಂಬುವಷ್ಟು ಅಳತೆ: ಕಬ್ಬಿನ ಕಟ್ಟಿಗೆಂಪು ಪುಡಿಯೊಂದು ಸೇರೆಯನು [ಪಾಠಾಂ. ಸರೆಯನಲು, ಸರೆಯುದನು] ದೇವರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು (ಬಸವ್ಯ. ೧೨-೨೮); ಅದರ ಮಾಲೆಯಬೆಗಳನ್ನೂ, ಉರುಳಿ ಹೊರಳಿ ಅವು ಒಂದರೊಡನೊಂದು ಹೋರಾಡುತ್ತ ನೊರೆಯ ಸೇರೆಗಳನ್ನೆತ್ತಿ ಎಸೆಯುತ್ತ ಬರುವುದನ್ನು ನೋಡಿದರೆ (ಪಂಯಾತ್ರ. ೩.೨). **ಶಾರೆ:** ೧. ಬಲಗೈಯಿಂದ ಒಂದು ಶಾರೆ ಎಣ್ಣೆಯನ್ನು ಅವರ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಹಾಕಿ ತಿಕ್ಕಲು ಆರಂಭಿಸಿದ್ದಾಳೆ (ವಂಶವ. ೧೭). 'ಶಾರೆಗಣ್ಣು' ಪರಾ. ೨. ಶಾರೆ ಹೊನ್ನಿಗೆ ಭತ್ತ ಶಾರೆಯಾದರೆ ಏನು (ವಿದಾಕ್ಯ. ೧೩೫-೨). **ಸಾರ್ಸೆ:** ೩. ಬೊಗಸೆಯಷ್ಟು ವಿಶಾಲವಾದುದು: ಸತ್ತ ಮಗುವಿನ ಕಣ್ಣು ಸಾರೆ (ಗಾದೆ). **ಸೆರೆ₂:** ೧. ಎಳೆಯ ಬದನೆಯ ಕಾಯ ಕೊಯಿದು . . . ಸೆರೆನೀರು ಸೆರೆತುಪ್ಪವಿಳುಹಿ ನೀರುಳ್ಳಿ ಹಸಿಯಲ್ಲಮಂ ಹಾಕಿ ಬೇಯ್ಸುವುದು (ಸೂಪಶಾ. ೪-೨); ಒಂದು ಸೆರೆ ತಾರಕಾಯಿರಸದಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ (ಸಕವ್ಯ. ೪೯೫). ೨. ಕೆರೆಯೊಂದ ಕಟ್ಟಿಸ್ಯಾನು ಸೆರೆಮುಕ್ಕ ನೀರಿಲ್ಲ (ಕನ್ನಜಾ. ೭೯). 'ಮುಚ್ಚೆರೆ' ಪರಾ.

[ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಚೇರೈ; ತುಳು. ಸೇರೆ, ಸೆರೆ; ತೆಲು. ಚೇರ; ಕೊಡ. ಸೇರ; ತೊದ. ತೆಜ್]

ಹಾಲೋಗರದೊಡ ಸಣ್ಣಸೇವಗೆಗಳಲ್ಲಲ್ಲಿ (ಬಸರ. ೬-೧೨). **ಶಾವಿಗೆ:** ೧. ಪರಡಿಯ ಶಾವಿಗೆಯ ಪರಿಪರಿಯ ಪಾಯಸದ ಪುಲ್ಲಿಗೆಯ ತತ್ತವಿಯ ಮಂಡಿಗೆಯಲ್ಲಿ . . . ನೋಡಲಿ ನಮ್ಮನು (ಹುಮ್ಮಾಅ. ೧೫-೬); ಪರಿಪರಿಯ ಪರಮಾನ್ನ ಪರಡಿ ಶಾವಿಗೆಗಳಿಂದೆ (ಪರಶು. ೮-೨೬). ೨. ಹನುಮಂತರಾಯ ಹಗ್ಗ ತಿನ್ನುವಾಗ ಪೂಜಾರಯ್ಯ ಶಾವಿಗೆ ಬೇಡಿದ (ಗಾದೆ). **ಸೇಮಿಗೆ:** ೨. ಗಂಗಕ್ಕ ಚಿಕ್ಕಪ್ಪನಲ್ಲಿಗೆ ಹೊರಟುದು ಸೇಮಿಗೆಯ ಮಣೆ ತರುವುದಕ್ಕಾಗಿ (ಒಡ್ಡಿಲು. ೨). **ಸೇವಿಗೆ:** ೧. ಬಳುಕಿ ಬಾಗುವ ಮಳೆಯ ಸೆಳಕುಗಳ ಸೇವಿಗೆಯ ಸಿವುದು ಕಟ್ಟಿದು (ನಲಮು. ೧. ೫).

ಸೇವಗೆಯೊರಳು = ಸೇವಗೆಯನ್ನು ಒತ್ತುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಧನ: ಗಗನವಂದಂಬು ಸೇವಗೆಯೊರಳಿಂದ ಸೇವಗೆಯಿಳಿವೊಲು ಮಳೆಯಾಯ್ತು (ಭರತೇ. ೩೪-೫೮). [ದೇ. ತಮಿ. ಚೇಮಿಕ್ಕೈ,ಚೇಮಿಯಾ; ತುಳು. ಸೇಮೆ; ತೆಲು. ಸೇವಿಯ./ ಸಂ. ಸೇವಿಕಾ./ ಗ್ರೀಕ್. Seo]

ಸೇವತಿಗೆ 'ಸೇವಂತಿಗೆ' ನೋ.

ಸೇವನ (ನಾ). ೧. ಶುಶ್ರೂಷೆ; ಉಪಚಾರ: "ಸೇವನಂ . . . ಸ್ಯವ್ಯಂ - ಈ ೬ ಬಳಿಗಲಸಂ" (ಐಶಕ್ಕ. ೧೧೫). ೨. ಹೊಲಿಯುವಿಕೆ. [ಸಂ.]

ಸೇವನೆ (ನಾ). ೧. = ಸೇವನ ೧. ೨. ಪೂಜೆ; ಉಪಾಸನೆ: ಸಾಲದೆ ಮುಕ್ತ್ಯಂಗನೆಯಂ ಸೋಲಿಸುವಡೆ ಜಿನಪದಾಬ್ಜಸೇವನೆ (ಸಮಾಪ. ೧-೧೨೮). ೩. ತಿನ್ನುವಿಕೆ: 'ಸೇವನೆಗೆಯ್' ಪರಾ. ೪. ಕುಡಿಯುವಿಕೆ; ಪಾನ: ಜನನೀಸ್ತನ್ಯಾಮೃತಸೇವನ ಮಾಣ್ದ ಬಟಿಕ್ಕೆಮುಖಿಳವಿದ್ಯಾಮೃತಸೇವನೆಯೊಳೆ ಯೋಜಿಪು ದುಚಿತಂ ತನಯನಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೩); ಕಾವೇರಿಯ ದರ್ಶನವು ಕೃತಯುಗದಲ್ಲಿ . . . ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಸೇವನೆಯು ಪುಣ್ಯಪ್ರದ (ಕಾವೇಮಾ. ೮-೧೪). ೫. ಅನುಭವಿಸುವಿಕೆ; ಸಂಗಮಾಡುವಿಕೆ: ವನಿತಾಸೇವನ ರೂಕ್ಷಮಕ್ಕೆ ಪಸಿವಾಗುಟ್ ಚಿಂತೆ ವಿಣ್ಮೂತ್ರವೇಗ ನಿರೋಧಂ. . .ಇವಱಿಂ. . . ಮಾರುತಂ ಜನಿಯಿಕ್ಕುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೪). [ಸಂ. ಸೇವನ]

ಸೇವನೆಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ತಿನ್ನು; ಸೇವಿಸು: ಆಯಿಶ್ಯೂರ್ಣ ಸೇವನೆಗಯ್ದಾ ಫಲದಿಂದ ಪೆತ್ತ ತನಯಂಗಸ್ತ್ರೌಘಮೇನಾರ್ಕುಮೇ (ಜಗ೨. ೯-೩೮). [ಸೇವನ + ಕೆಯ್₁]

ಸೇವರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕವಿ; ಮುತ್ತು (?): ಇಷುಗಳಂ ಖಂಡಿಸುತ ತುಂಡಿಸುತ ಗಹಿಸಿ ಬಹ ಸೇನೆಗಂ ಅವರಿಸಿ ಸೇವರಿಸಿ ಸಹಸದೋಲಂಗಾಂಗ ತಾಟಿಸುತ ತೂಟಿಸುತ (ಜನಮು. ೨೭-೨೨). [? + - ಇಸು₁]

ಸೇವಳ 'ಸೇವಾಳ' ನೋ.

ಸೇವಳರೇಕೆ (ನಾ). ಹಾವಸೆಯ ಸಾಲು; ಪಾಚಿಯ ಸಾಲು: ಪೂರ್ವಾಕ್ಕಿ ಪಯೋಧರದ್ವಯಂ ಸೇವಳರೇಕೆ ಬಾಸ ಪುಳಿನಂ ಜಘನಂ (ಜಗ೨. ೧೪-೯೧).

[ಸೇವಳ (< ಸೇವಾಳ) + ರೇಕೆ]

ಸೇವಾಕಾಂಕ್ಷೆ (ನಾ). ಸೇವೆ ಮಾಡುವ ಇಚ್ಛೆ: ಏನಾಯ್ತು ನಿನ್ನ ಪವಿತ್ರ ಸೇವಾಕಾಂಕ್ಷೆ? (ನಿಶಲು. ೧೨೫). [ಸಂ. ಸೇವಾಕಾಂಕ್ಷಾ]

ಸೇವಾರತಿ (ನಾ). = ಸೇವಾಕಾಂಕ್ಷೆ: ಸಮುಚಿತಸೇವಾರತಿಯೊಳ್ ನಲೆದು ನಗಟ ನಿರವಿಸಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೨-೫೫). [ಸಂ.]

ಸೇವಾಲ 'ಸೇವಾಳ' ನೋ.

ಸೇವಾವಿಚಕ್ಷಣ (ನಾ). ಸೇವೆಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಚತುರನಾದವನು: ಲೋಕಜ್ಞರುಂ ಸೇವಾವಿಚಕ್ಷಣರುಮಪ್ಪುದಱಿಂದಮಿಾ ಕುಕ್ಕುಟಯುದ್ಧ ನಿರೀಕ್ಷಣರಸಕ್ಕೆ ಭಂಗಂ ಮಾಡದ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೫೫ ವ). [ಸಂ.]

ಸೇವಾವಿದ (ನಾ). = ಸೇವಾವಿಚಕ್ಷಣ: ಸೇವಾವಿದಂ. . . ಮಾನಾನ್ವಿತಂ ಮೇಷಜಂ (ಬಾತತಿ. ೧೭-೧). [ಸಂ. ಸೇವಾವಿದ್]

ಸೇವಾಳ, ಸೇವಳ, ಸೇವಾಲ (ನಾ). ಪಾಚಿ; ಹಾವಸೆ: "ಸೇವಾಳಮಂದು ಹಾವಸ ಪುಷ್ಪನಾಮಂ" (ಕಶಸಾ. ೫೩-೧೭೧); ಕುಸುಂಬೆಯ ಪೊಸಪೂವಂ . . . ಖದಿರದ ಸೇವಾಳದ ರಸದೊಳ್ ಕುದಿಯಿಸ (ಲೋಕೋಪ. ೭-೭೨). **ಸೇವಳ:** 'ಸೇವಳರೇಕೆ' ಪರಾ. **ಸೇವಾಲ:** ಸೇವಾ[ಪಾಠಾಂ. ವ]ಲದೊಳು ಸಿಕ್ಕಿ ನಿಲುವುದೆ ಮದದಂತಾವಲ (ರಾಮಾವ. ೧೮-೧೪೮). [< ಸಂ. ಶೈವಾಲ]

ಸೇವಾಳಂಬೊರೆ (ಕ್ರಿ). ಹಾವಸೆಯು ಆವರಿಸು, — ಹಬ್ಬು: ಮರಕತಮಣಿಕುಂಡಲ ರಶ್ಮಿರೇಖೆಯಿಂ ಗಂಡಮಂಡಳಂ ಸೇವಾಳಂಬೊರೆದ ಸಿತಕಮಲದಂತಿರೆ ಕರಮೆಸೆದಿರ್ದ ನೃಪಕುಮಾರಚೂಡಾರತ್ನಂ (ಪಂಪಾರಾಮಾ. ೫-೧೩೪). [ಸೇವಾಳ + ಪೊರ್ದು]

ಸೇವಾಳಿ (ನಾ). ಸೇವೆಮಾಡುವವಳು; ಪರಿಚಾರಿಕೆ: ಪಿಂದು ಮುಂದೆಡಬಲ ದೊಳಮರ್ದ ಸೇವಾಳೀಜನಂಗಳ್ ನಿಲೆ (ಚಿಬಪು. ೧೦-೧೮). [ಸಂ. ಸೇವಾಲೀ]

ಸೇವಿಕೆ (ನಾ). ಸೇವಕಿ; ದಾಸಿ: ತರುಣಿ. . . ಬೆಸಸಿದಳಲ್ಲಿಗನಿತರೊಳ್ ಬೇಗನುದ್ವೇಗದಿಂ ಬಂದೊರ್ವ ಸೇವಿಕೆಗೆ ತನ್ನ ಕಂದನ ತಂದೆಯಂ ಕರೆದುತರುವಂತೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೫೦-೧೪೫)

[ಸಂ. ಸೇವಿಕಾ]

ಸೇವಿಗೆ 'ಸೇವಗೆ' ನೋ.

ಸೇವಿತ (ನಾ). ಸೇವಿಸುವಂಥದು: ಸುರಪತಿಪೂಜಿತಂ ನೃಪತಿಸೇವಿತಂ (ಅಜಪು. ೧-೬); ಕುಮುದ್ವತಿ ಗಂಧವತಿ ಭೋಗವತಿ ಅಭಯವತಿ ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ತಪ್ಪಲುಗಳು ನಾಲ್ಕುದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ದೇವಋಷಿಗಳಿಂದ ಸೇವಿತಮಾಗಿರುವುವು (ಕಥಾಮಾ. ೨೪೪-೧).

[ಸಂ.]

ಸೇವಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೇವೆಮಾಡು; ಶುಶ್ರೂಷೆಮಾಡು: ಜೈನಾಗಮವಿದರಂ ಸಾರದೆ ಪೋಗಿ ಕುಲಿಂಗಿಗಳನೀ ಜನಂ ಸೇವಿಸುಗುಂ (ಆದಿಪು. ೧೫-೩೮): ಮಾಹೇಶ್ವರರ ಚರಣಾಬ್ಜಮಂ ಭಾವಶುದ್ಧಿಯಿಂ ಸೇವಿಸುತೆ. . . ಶರಣಾನುಭವಸೌಖ್ಯದಿಂದೊಪ್ಪುತಿರಲ್ (ಪದ್ಮರಾ. ೪-೨೬). ಕ್ಷೋಣೀಶನಂ . . . ಮಣಿಮಕುಟವರ್ಧನರು ಸೇವಿಸುತಿರ್ಪರ್ (ಭಾವಚಿಂ. ೫-೨೩). ೨. ತಿನ್ನು; ಸೇವನೆಮಾಡು: ಬೇಂಟೆಯಾಡುವರುಂ ಮಧುಮದ್ಯಮಾಂಸಂಗಳಂ ಸೇವಿಸುವರುಂ . . . ನಾರಕರಾಗಿ ಪುಟ್ಟಿ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೯೬-೨೨); ಆ ವಿಕಚಾಂಬುಜ ಸೌರಭವನೊಸೆದು ಸೇವಿಸುವಾ ಪೆಣ್ದುಂಬಿಗಳ ಸರವಮನೆತ್ತಿ ತಱುಂಬುತ್ತುಂ ಬಂದುದಾ ಪ್ರಭಾತಸಮೀರಂ (ಪಂಪಭಾ.೧೨-೧೦೫); ಮಧುರಸುಗಂಧದಿಂ ತಿಳಿದು ಸೇವಿಸಿದಳ್ ಮಧುವಂ ನಿಜೇಚ್ಛೆಯಿಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೯೬೩).

[ಸೇವನ + - ಇಸು₁]

ಸೇವು₁ 'ಸೇಬು' ನೋ.

ಸೇವು₂ 'ಸೇವೆ₂' ನೋ.

ಸೇವುಣ, ಸೇಗುಣ, ಸೇಹುಣ (ನಾ). ಒಂದು ರಾಜವಂಶದ ಹೆಸರು; ಯಾದವವಂಶ: ಇದಿರಾನ್ತುದ್ಧತ ಸೇವುಣಾಧಿಪನ ಸೇನಾನಾಥರಂ ಕಂಡು (ಎಕ. VI, ಚಿಕ್ಕಮ. ೨೦-೧೩: 1249); ಸೇವುಣರು ಹೊಯ್ಸಳರಾಜ್ಯದ ಮೇಲೆ ಅಧಿಯೋಗವನ್ನು ನಡೆಸುವ ಹಂಚಿಕೆಯನ್ನು ಕೈಗೊಂಡರು (ಹಾಹುತ್ರ. ೫೪). **ಸೇಗುಣ:** ಸೇಗುಣಧ್ವಂಸಕಂ ಚೇರಭಯಭ್ರಾನ್ತಿಪ್ರದಂ (ಎಕ. XV. ೮೮-೧೫: 1060): ಸೇಗುಣಧೀಮ ಸಂಗ್ರಾಮಪರಶುರಾಮಂ (ಸೌಇಇ. XI-ii,೧೬೫-೧೦: 1113). **ಸೇಹುಣ:** ತುರಗಂ ಸೇಹುಣಮಾದಿಯಾಗಲಿನಿತುಂ ಕ್ಷೇತ್ರಂಗಳೊಳ್ ಪುಟ್ಟುಗುಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೬-೭೭). [?]

ಸೇವೆ₁ (ನಾ). ೧. ಊಳಿಗ; ಚಾಕರಿ: ಸೊಗಯಿಪ ದೃಕ್ಕಕೋರಚಯಸೇವೆಗೆ ಮೆಚ್ಚಿ ಮುಖೇಂದುಮಂಡಲಂ ಮಿಗೆ ಮುದದಿಂದೆ ಜೊನ್ನದ ಪಸಾಯಮನಿತ್ತಪುದೆಂಬವೋಲ್ ಮುಗುಳ್ನಗೆ ಪದೆಪಿಂ ಪೊದಟ್ದುದು (ಕುಸುಮಾ. ೬-೧೨); ನೀವು ನಮಿಸಲು ನಿಮಗೆ ಮುನ್ನವೆ ಸೇವೆಯಂ ಮಾಡುವನು (ಬಸವ. ೪೮-೨೩); ಎನಗೆಲ್ಲ ಬಂದುದು ನೀಱು ಮಾಡುವ ಸೇವೆಯಿಂದೆ (ಕಶಿರಾ. ೪೪-೪). ೨. ಉಪಚಾರ; ಶುಶ್ರೂಷೆ: ಪಾವಪ ವ್ರತ ನಿಜಪುರಂಧ್ರಿಯ ಸೇವೆ ಸತ್ಕಾರ್ಸ್ಯೇಯಶೌಚಗುಣಾವಳಿಗಳುಳ್ಳಾತ ಗೃಹಪತಿ (ಕುಮ್ಮಾಅ. ೭೦೩. ೧೫-೪೬); ಪುರ್ಬುಗಂಟಿಕ್ಕದೆ ಪುಸಿಯದೆ ಸೇರಿ ಸೇವೆಯನೆಸಗುವುದು (ಪದಿಬು. ೩-೨೫); ಸೇವೆಗಿಲ್ಲದ ಬಂಟ, ಭಾವಕ್ಕಿಲ್ಲದ ಭಕ್ತಿ (ಗಾದೆ). ೩. ಪೂಜೆ; ಉಪಾಸನೆ: ಐದು ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹರಿಯ ಸೇವೆಯಂ ಹರನು ಮಾಡುವನು (ತೀರ್ಥಮಾ. ೨೦೭); ಮಂತ್ರಾಲಯಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ರಾಯರ ಸೇವೆ ಮಾಡಿ ಬರ್‍ರಿ (ಹೊಸ್ಕ. ೧೪೪). ೪. ಕುಡಿಯುವಿಕೆ; ಸೇವಿಸುವಿಕೆ: 'ಸೇವೆಗೆಯ್' ಪರಾ. [ಸಂ. ಸೇವಾ]

ಸೇವೆ₂, ಸೇವು₂ (ನಾ). ಅಕ್ಕಿಹಿಟ್ಟು, ಕಡಲೆಹಿಟ್ಟು ಮುಂತಾದುವಕ್ಕೆ ಉಪ್ಪು, ಕಾರ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ನೀರಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ, ಎಳೆಎಳೆಯಾಗಿ ಸೇವಗೆ ಯಂತೆ ಒತ್ತಿ ಎಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಕರಿದು ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಿನಿಸು:

'ಕಲ್ಯಾಣಸೇವೆ', 'ಕಾರಾಸೇವೆ' ಪರಾ. **ಸೇವು$_{2}$**: ಒಂದು ತಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಪೇಡ, ಸೇವು ತಂದಿಟ್ಟಳು (ರೂಢಿ). [< ಸೇವಗೆ./ ಮರಾ. ಶೇವ್]

ಸೇವೆಗಾಯ್ (ಕ್ರಿ). ಸೇವೆಯನ್ನು ಮಾಡಲು ಸಮಯ ಕಾಯು,—ನಿರೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿರು: ಪೊಂಬಡೆದ ಸೂಳೆಯಂತ ಸೇವೆಗಾದುವೊಕ್ಕ ಬಂದಿಗಾಜನಂತೆ . . . ಚಿತ್ರದೊಳಾನಂದಂ ಬೆರಸಿರ್ಪುದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೩). [ಸೇವೆ$_{1}$ + ಕಾಯ್$_{1}$ (< ಕಾ$_{1}$)]

ಸೇವೆಗೆಯ್, ಸೇವೆಗೆಯ್ಯು, ಸೇವಗೈ (ಕ್ರಿ). ೧. ಪೂಜಿಸು; ಆರಾಧಿಸು: ಪದಕಮಲಂ ಪದುಳಂಗೊಳಿಪುದು ನಲ್ಮೆಯಿನೊಲ್ದು ಸೇವೆಗೆಯ್ವರ್ಗೆ (ವಸ್ತುಪಂ. ೧-೬). ೨. ಕುಡಿ; ಪಾನಮಾಡು: ಆಯುಷ್ಯಂ ಪೆಚ್ಚುಗುಮಂದಾಯೌಷಧ ಸೇವೆಗೆಯ್ವರ್ (ಸಮಾಪ. ೧೨-೨೦). **ಸೇವೆಗೆಯ್ಯು**: ೧. ಸುವಿಲಾಸದ ವಿಷ್ಣುಪದ ಸೇವೆಗೆಯ್ಯುತ ತವ ಪಾಲ್ಗಡಲೊಪ್ಪಿದುದು (ಕಂಸವ. ೪-೨೨). **ಸೇವೆಗೈ**: ೧. ವರಪುಣ್ಯನದಿಯ ಕಾಲಂ ಚಿರಕಾಲಂ ಸೇವೆಗೈದ ಪುಣ್ಯದೆ ಪೋಪಂತಿರೆ ಸಗ್ಗಕೆ ಗರ್ದೆಗಳಂಬರಕೊಗೆದಾಡುವ ಶುಕಾಳಿಯೇನೊಪ್ಪಿದುದೋ (ವೃಷವಿ. ೪-೧೭). ೩. ಉಪಚರಿಸು: ಮುನಿದೊಡ ಕಡುತವಕದಿಂ ತಿಳಪುವಂ ಸೇವೆಗೈವಂ (ಚಿಬಿಪು. ೧೦-೨೯). [ಸೇವೆ$_{1}$ + ಕೆಯ್$_{1}$]

ಸೇವೆಗೆಯ್ಯು 'ಸೇವೆಗೆಯ್' ನೋ.

ಸೇವೆಗೈ 'ಸೇವೆಗೆಯ್' ನೋ.

ಸೇವ್ಯ (ಗು). ೧. ಪೂಜಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. ೨. ಅನುಭವಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. (ನಾ). ೩. ಪೂಜಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದುದು,—ತಕ್ಕುದು: ಸೇವ್ಯನ್ನವ್ಯಂ ಭೂತಳಕಿದು ಪೂಜ್ಯಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೦೯). ೪. ಅನುಭವಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದುದು: ಬೆಳೆದೋರಂತಜಗಿರ್ದ ಶಾಳಿವನದಿಂ ಸೇವ್ಯಂ ನಗೋಪತ್ಯಕಂ (ಆದಿಪು. ೧-೬೪). ೫. ಊಳಿಗ; ಕೆಲಸ: "ಸೇವನಂ, ಸೇವನೀಯಂ . . . ಸೇವ್ಯಂ, ಸ್ಯೆವ್ಯಂ — ಈ ೬ ಬಳಿಗೆಲಸಂ" (ಕಾಶಬ್ದ. ೧೧೫). ೬. ಪೂಜ್ಯನಾದವನು; ಪೂಜ್ಯ: ಸೇವ್ಯರಸೇವ್ಯ ಮನ . . . ಕೈಕೊಳ್ಳದೆ . . . ಪಾಸಜೆಯೊಳ್ ಕೂಸನಪ್ಪಳಿಸಿ (ಜಗವಿ. ೨-೫೩ ವ). [ಸಂ.]

ಸೇವ್ಯತೆ (ನಾ). ಸೇವೆ; ಉಪಚಾರ: ಸಕಲಮಹೀಚರಖೇಚರನಿಕಾಯಸೇವ್ಯತೆಗೆ ವೃದ್ಧಸೇವಿತ್ವಮೆ ಯೋಜಕಮಾದುದು (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೩೯). [ಸಂ. ಸೇವ್ಯತಾ]

ಸೇವ್ಯತ್ವ (ನಾ). ಅನುಭವಿಸುವಂಥದು; ಹಿತಕರವಾಗಿರುವಂಥದು: ಶರದಿಂದು ಪ್ರಭೆಯೊಳ್ ಪ್ರಕಾಶನಮುಮಾ ಸೇವ್ಯತ್ವಮುಂ . . . ತೋರ್ಪೊಂದಂದದಿಂ ನಾಡೆ ಬಂಧುರಮಾಯ್ತಾ ನೃಪಕಾಂತೆಯೊಳ್ ಬಹುಕಲಾನ್ಯಪುಣ್ಯಮುಂ ಪುಣ್ಯಮುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೨೭). [ಸಂ.]

ಸೇಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯ (ನಾ). ಈಶ್ವರನ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪುವ ಒಂದು ಪಂಗಡ ಮತ್ತು ಆ ಪಂಗಡಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು: ಈ ಯೋಗದರ್ಶನವು ಈಶ್ವರನನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದರಿಂದ . . .ಇದನ್ನು 'ಸೇಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯ' ವೆಂದೂ ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ (ಭಾರದ. ೧೨೭); ಇವರಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಶಾಶ್ವತವಾದ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಸೇಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯರೆಂದು ಅವರಿಗೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ (ಓಂದಸಾ. ೪೯). [ಸಂ.]

ಸೇಸ (ನಾ). ೧. ಉಳಿಕೆ; ಬಾಕಿ: ಶೇಷ - ಸೇಸ, ಶೇಷೆ - ಸೇಸೆ (ಶಮದ. ೨೫೩ ಪ್ರಯೋ). ೨. ಆದಿಶೇಷ: ವಿಸವಂತಂ ಸೇಸಂ, ಜೆಕ್ಕವಂತಂ ಗರುಡಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೪೦೨ ಪ್ರಯೋ); ರಾಮರಾಜ್ಯಮಂ ಸೇಸಂ ಬಣ್ಣಿಸಲಾರ್ತನಿಲ್ಲಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೮-೪). [< ಸಂ. ಶೇಷ]

ಸೇಸಕ್ಕಿ (ನಾ). ಮಂಗಳಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಅಕ್ಷತೆ; ಮಂತ್ರಾಕ್ಷತೆ: ಬೈತಲೆಯೊಳ್ ಕುಂದದ ಸೇಸಕ್ಕಿ ಸೊಗಯಿಕುಂ ಜೋಗಿಣಿಯಾ (ಲೀಲಾವ. ೪-೬೮); ದೆಸೆವಲಿಗೊಟ್ಟು ದಿಗ್ಬಂಧನವನೆ ಮಾಡಿ ಎಸೆವ ನೀರ್ಗಂಪು ಸೇಸಕ್ಕಿ . . . ಹೊಸಹಣ್ಣಳಿಂದರ್ಚಿಸಿದನು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೮-೪೦). [ಸೇಸೆ$_{1}$ + ಅಕ್ಕಿ$_{1}$]

ಸೇಸಿಕ್ಕು 'ಸೇಸೆಯಿಕ್ಕು' ನೋ.

ಸೇಸೆ$_{1}$, ಶಾಸೆ (ನಾ). ಮಂಗಳಾಕ್ಷತೆ; ಮಂತ್ರಾಕ್ಷತೆ: ಪೊಡೆವಟ್ಟು ಸೇಸೆಗಳನಿಕ್ಕಿದ ಬಟೆಕ್ಕೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೩೧-೧೯); ಮುತ್ತಿನ ಸೇಸೆಗಳನಿಕ್ಕಿದರ್ ಮಾನಿನಿಯರ್ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೫-೯೨); ಪರಮಹರುಷದಿ ಶಂಭುಗಾ ದಿನ ಸುರರು ಸೇಸೆಯನಿಕ್ಕಿ . . . ತುತಿಸಲ್ಕೆ (ಸಂಭವ. ೧೦-೨೯); ನೆಟ್ಟನೆ ರಣವ ಜಯಿಸು ಎಂದು ಸೇಸೆಯನಿಟ್ಟಳು ಸಿರಿಮುಡಿಯಲ್ಲಿ (ಮೋಹತ. ೩೩-೬೧); ಮದುವೆಗೆ ತಂದ ಅಕ್ಕಿ ಸೇಸೆಗೆ ತೀರಿ ಹೋಯಿತು (ಗಾದ). **ಶಾಸೆ**: ಇರದ ಬಿಡಿಮುತ್ತುಗಳ ಶಾಸೆಯಂ ಸೂಸುವೊಲ್ (ನವಮೋ. ೧೩-೨೩); ನವರತ್ನದಾರತಿಯಂ ಬೆಳಗಿ ಮುತ್ತಿನ ಶಾಸೆಯನಿಟ್ಟು (ಪಮಚ. ೨೪೯). [< ಸಂ. ಶೇಷಾ]

ಸೇಸೆ$_{2}$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ: ಅರಸರ್ಗ್ಗೆ ಸೇಸೆಯೆನ್ದರಸರ ಕಾಣಕೆಯನ್ನು ದಾಯಧರ್ಮ್ಮದ ತಪೆಯನ್ನು (ಎಇ. XV. ೩೪೧-೪೨: 1071); ತಪೆಕಾಣಿಕೆ ಸೇಸೆಯಾಸಗಳ್ಳಂನೆಯ ವಾಯದಾಯಮಿವು ಸಲ್ಲವು (ಕಇ. II, ೧೨-೫೭: 1114); ಪಾಳುಮೇಂಟೆ ಸೇಸೆ ಸಿದ್ಧಾಯ ಹೊದಕೆ ಹದಿಕೆ . . . ನೂ[ವ]ಲಾಗಿ ಆವುದೂದು ಯಿಲ್ಲವೆ (ಎಕ. IX-ii, ೪೦೮-೩೬; 1364) [?]

ಸೇಸೆಗಟೆ (ಕ್ರಿ). ಮಂಗಳಾಕ್ಷತೆಯನ್ನು ತಳಿ: ಮೊಳೆದವು ಮಂಗಳವಾದ್ಯ ಮುತ್ತಿನ ಸೇಸೆಗಟೆದರಂಗನೆಯರರ್ತಿಯಲಿ (ಕಂಸವ. ೪-೬೩). [ಸೇಸೆ$_{1}$ + ಕಟೆ$_{1}$]

ಸೇಸೆಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ಅಕ್ಷತೆಯನ್ನು ಹಾಕು: ಅಲ್ಲಿಗೆ ಮಿಗೆ ಪಂತಂದು ಸೇಸೆಗೊಟ್ಟು (ಸಮುವ. ೧೪-೧೭೮). [ಸೇಸೆ$_{1}$ + ಕೊಡು$_{1}$]

ಸೇಸೆಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಮಂಗಳಾಕ್ಷತೆಯನ್ನು ಪಡೆ,—ಸ್ವೀಕರಿಸು: ಶೇಷಾಕ್ಷತಂಗಳ ನೀಶ್ವರನ[೦] ಗಲ್ದು ಗೆಲ್ದಕ್ಕೆ ಸೇಸೆಗೊಳ್ವಂತೆ ಸೇಸೆಗೊಳುತ್ತುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೨೭ ವ); ಅರ್ತ್ತಿಯಿಂ ಸೇಸೆಗೊಣ್ಡು ಬಲಂಗೊಣ್ಡು ಸಮನ್ತು ಪೋದಂ (ಎಇ. XI-i, ೫೨-೬೫; 1007). [ಸೇಸೆ$_{1}$ + ಕೊಳ್$_{1}$]

ಸೇಸೆದಳಿ (ಕ್ರಿ). = ಸೇಸೆಗಟೆ: ಅವನಿಪತಿ ನೀ ಸೇಸೆದಳಿ (ಕುಮಾರ. ೪-೩೬); ಭೀಮನೃಪ ಸಂತೋಷದಲಿ ಕರಸಿದನು ಮುನಿಗಳ ಸೇಸೆದಳಿದರು ಸತಿಪತಿಯರಿಗೆ ಹರಸಿ ಅಕ್ಷತೆಯ (ನಳಚ. ೩-೬೮); ಹೊಳೆವ ಮುತ್ತಿನ ಸೇಸೆದಳಿದು (ಕಂಸವ. ೪-೭೦) [ಸೇಸೆ$_{1}$ + ತಳಿ$_{1}$]

ಸೇಸೆಯಿಕ್ಕು, ಸೇಸಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಅಕ್ಷತೆಯನ್ನು ಹಾಕು; ಮಂತ್ರಾಕ್ಷತೆಯನ್ನು ತಳಿ: ಇದಿರ್ಗೊಣ್ಡು ರಿಪುನೃಪಶ್ರೀ ಮುದದಿಂದಂ ಸೇಸೆಯಿಕ್ಕೆ ಪರಸೆ (ಎಇ. XX. ೪೯-೨೨: 1076 ?): ಆ ರಘುತನೂಭವನೇಟ್ಟರೆ ಸೇಸೆಯಿಕ್ಕಿದಂತಿರೆ ತರೆಗೈಯೊಳುಚ್ಚಳಿಸಿ ಸೂಸಿದುವಬ್ಧಿಯ ತೋರಮುತ್ತುಗಳ್ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೧೨-೮೭): ಗಗನಶ್ರೀದೇವಿ ತಾಂ ಸೇಸೆಯಿಕ್ಕಿದಳೆಂಬಂತೆ ನಿರಂತರಂ ತನೆಗಳೊಳ್ ತಳ್ತೊಪ್ಪುಗುಂ ತಾರೆಗಳ್ (ಕುಮಾ. ೨-೮೫). **ಸೇಸಿಕ್ಕು**: ಮಾಗಧನಂ ಗೆಲ್ದೊಸಗೆಗೆ ರಾಗಿಸಿ ಜಲರಾಶಿ ನಿನಗೆ ಸೇಸಿಕ್ಕುವವೋಲ್ ಈಗಳ್ ಸೊಗಯಿಸಿದುದು (ಆದಿಪು. ೧೨-೧೨೧); ದೈವದಗಣ್ಯ ಪುಣ್ಯವಧುವರ್ ಸೇಸಿಕ್ಕಿ ಬಂದಾಡಿದರ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೧೬೨): ರಾಗದೆ ಸೇಸಿಕ್ಕಿ ಪರಸೆ ವಾರಾಂಗನೆಯರ್ (ನೇಮಿಪು. ೧೨-೧೫೧). [ಸೇಸೆ$_{1}$ + ಇಕ್ಕು] .

ಸೇಸೆಯಿಡು (ಕ್ರಿ). = ಸೇಸೆಯಿಕ್ಕು: ಮದನವಾಣಗಳು ಪರಸಿ ಮುತ್ತಿನ ಸೇಸೆ ಯಿಟ್ಟರು (ಪಚಕಾ. ೩-೩೦). [ಸೇಸೆ$_{1}$ + ಇಡು$_{1}$]

ಸೇಸೆವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಮಂಗಳಾಕ್ಷತೆಯನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿ: ಮಂಗಳಾರತಿವಿಡಿದು ಸೇಸೆವಿಡಿದಮರಕಾಮಿನಿಯರ್ಕೈದೆ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೧-೫೭). [ಸೇಸೆ$_{1}$ + ಪಿಡಿ$_{1}$]

ಸೇಹುಣ 'ಸೇವುಣ' ನೋ.

ಸೇಳೆ (ನಾ). (ಕರಾ) ಬೆಡಗು; ಒಯ್ಯಾರ; ಬಿನ್ನಾಣ: ಅವಳು ಸೇಳೆಮಾಡಿ ಹೊರಟುಹೋದಳು (ಪುರಮ. ೧೦೮); ಮುಟ್ಟನಿಂದ ಮಾತಾಡಿಸಿದರೆ ಇದೇನು ನಿನ್ನ ಸೇಳೆ (ಪ್ರಸ್ತ. ೯೪): ನಮ್ಮ ಹುಡುಗಿಯರೋ ? ಅವರ ನಾಚಿಕೆಯೇನು, ಅವರ ಸೇಳೆಯೇನು ? (ಹೊಸಕ್ತ. ೨೧೮). [<— ತುಳು. ಶೇಲ, ಸೇಳೆ]

ಸೇಱು 'ಸೀಱು$_{1}$' ನೋ.

ಸೇೞ್ಪಡು (ಕ್ರಿ). ಸಟೆ; ಸೆಡೆದುಕೊಳ್ಳು: "ಸೇಡುಪಟ್ಟಂಗೆ ಸೇೞ್ಪಟ್ಟನೆಂಬುದು" (ಸಂಜೀವ. ೨೨): ಡಕಾರಕ್ಕಾದೇಶಮಾದ ಱಟಕ್ಕಂ ಪ್ರಯೋಗಂ - ಕಾಟ್ಕಿಚ್ಚು . . . ಸ[ೇ]ೞ್ಪಟ್ಟಂ, ನೀರಟ್ಕೆ (ಶಮದ. ನ. ೨೯ ಪ್ರಯೋ). [< ಸೇಡುವಡು]

ಸೈ$_{1}$ 'ಸಯ್$_{2}$' ನೋ.

ಸೈ$_{2}$ 'ಸಹಿ' ನೋ.

ಸೈ$_{3}$ 'ಸಯ್$_{3}$' ನೋ.

ಸೈಂದವ (ನಾ). ಸಿಂಧುದೇಶಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು: ಧಕಾರಕ್ಕೆ ದಕಾರಂ . . . ಸೈಂಧವ - ಸೈಂದವ (ಶಮದ. ೨೫೫ ಪ್ರಯೋ). [< ಸಂ. ಸೈಂಧವ]

ಸೈಂದುಪ್ಪು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉಪ್ಪು: ಇವಕ್ಕೆ ಮಜ್ಜಿಗೆ ಮತ್ತು ಚೂರು

ಸೈಂದುಪ್ಪು ಹಾಕಿ ಹಸಿವೆಗೆ ತಕ್ಕಷ್ಟು ಕೊಡುವುದು ಲೇಸು (ಮನಮ. ೧೭).

[< ಸೈಂದವ + ಉಪ್ಪು$_1$]

ಸೈಂಧವ (ಗು). ೧. ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ; ಕಡಲಿನ. ೨. ಸಿಂಧುದೇಶಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ: ಸೈಂಧವ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯೆಂಬುದು . . . ಎರಡು ಮಹಾನಗರಗಳಲ್ಲಿ ...ತ್ತು (ದ್ರಾವಿ. ೨೨). (ನಾ). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉಪ್ಪು: ಭವದೀಯ ವನಾಯುಜ ಹಯನಿವಹಂ ಕೇಳ್ ಮೂರಿವಿಟ್ಟು ನಿಶ್ವಾಸಂ ಸೈಂಧವಮಂ ಮೂಸಿಸೆ ಸೊಗಯಿಸಿತು (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೯೨). ಲೊಕ್ಕಿಚಿಗುರು, ಸೈಂಧವ, ಮೆಣಸು ಈ ಮೂರನ್ನೂ ಸಮಭಾಗವಾಗಿ ಅರೆದು ಬಿಸಿನೀರಿನಿಂದ ಕೊಡಲು ವಾತಜ್ವರ ಪರಿಹಾರವಾಗುವುದು (ಸಕವ್ಯ.೬೩). ೪. ಸಿಂಧೂದೇಶ ಮತ್ತು ಅಲ್ಲಿಯ ಜನ: ಸೈಂಧವರ ಲಾವಣ್ಯ ಮನ್ಮಾಣಸು (ಸೂರ್ಯಚಾ. ೪೯-೧೭). ೫. ಸಿಂಧುದೇಶದ ಕುದುರೆ: ಬಿಸ ಕಾಂಭೋಜಕ ಬಾಹ್ಲೀಕ ಸೈಂಧವಾರಟ್ಟ ತೈತಿಲಂ ವಾನೇಯಂ ಪೆಸರ ಕ್ಷೇತ್ರದ ಹಯಕಾ ಪೆಸರೆ ಪೆಸರ್ (ಅಶ್ವಶಾ. ೬-೭೭); ಸಂಜೋಗದಮಳಸೈಂಧವಗಳಂ ಪಿಡಿದರಿಕ್ಕೆಲದಲ್ಲಿ (ಭಾವಚಿಂ. ೮-೩). ೬. ಮಹಾಭಾರತದ ಒಬ್ಬ ವೀರ; ಜಯದ್ರಥ: ತನತನಗೆ ಸೈಂಧವನ ಬೆಂಗಾಹಿನ ಭಟರು ಭಾರಣೆಯಲೊದಗಿದರು (ಕುಮಾ.ಭಾ. ೨೨-೩೧). ೭. ಚಂದ್ರ; ತಿಂಗಳು. ೮. ಗಿಳಿ; ಶುಕ. ೯. ವಿಷ: "ಲವಣಂ ರಾಕೇಂದು ವಿಷ ತುರಂಗಂ ತಾ ಕೀರಕ್ಕೆದು ಸಲುವ ಸೈಂಧವಶಬ್ದಂ" (ನಾನಾಕಂ. ೨೩). ೧೦. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ನದೀಜಃ- ತೊಜೆಗಣಿಗಿಲು, ಮತ್ತಿ, ಸೈಂಧವ, ಕಡವ" (ಒಷಧಿ. ೮೩). ೧೧. (ಆಲಂ) ದಷ್ಟಪುಷ್ಟವಾಗಿ ಎತ್ತರವಾಗಿರುವವನು; ಆಜಾನುಬಾಹು: ಅವನಿಗೇನು ಒಳ್ಳೆಯ ಸೈಂಧವನಾಗಿ ಬೆಳೆದಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಸೈಂಧವಲವಣ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉಪ್ಪು: ಆಡುಸೋಗೆ - ಈ ಚಿಗುರಂ ಸೈಂಧವಲವಣ ಸಹ ಅರೆದು ನುಂಗಲು ಶ್ಲೇಷ್ಮ ಕಳೆದು ಬೀಳುವುದು (ವಿಷ್ಯಾ. ೧).

[ಸಂ.]

ಸೈಂಧವಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು: ಠಕ್ಕೆ ಸೈಂಧವಿ . . . ಉಪಾಂಗವೆಂಬೆಂಟು ಷಟ್‌ಸ್ವರಜಾತಿಯಿಂದಾದ ರಾಗಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೧೮೭).

[ಸಂ. ಸೈಂಧವೀ]

ಸೈಂಹಿಕೇಯ (ನಾ). ಸಿಂಹಿಕೆಯ ಮಗ; ರಾಹು: ಅಂತು ನೀಡೆ ನೀರನೀಂಟೆ ಶಶಿಕಳೆಗಳಂ ಮಲ್ಕ ಸೈಂಹಿಕೇಯನಂತೆ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೭೪); ದಶಮುಖಂ . . . ಜನಕಸುತೆಯಂ . . . ಶಶಿಕಲೆಯಂ ಸೈಂಹಿಕೇಯನುಯ್ಯಂತುಯ್ದಂ (ಪಂರಾಮ. ೯-೧೦೨). [ಸಂ.]

ಸೈಕ 'ಸಯ್ಕ' ನೋ.

ಸೈಕತ (ಗು). ೧. ಮರಳಿನಿಂದ ತುಂಬಿದ; ಉಸುಕಿನ: ಆ ವಾಂಧಿಯ ತೀರದಲ್ಲಿ ಆ ಸೈಕತಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ . . . ಆ ಮೂರ್ತಿಯು ನಿಂತಿತ್ತು (ಕಪಾಕುಂ. ೧೮). (ನಾ). ೨. ಮರಳು; ಉಸುಕು: ಸೈಕತದ ಲಿಂಗಮನಯ್ಯೆ ಭರದೆ ಪೂಜಿಸಿ (ಆರಾಚ. ೪-೫೫); ಎಣಿಸಬಹುದಾಗಸದ ತಾರಾಗಣಗಳನು ತ್ರೈಭುವನದೊಳಗಿಹ ತೃಣಗಳನು ಬಹುನದಿಯ ಸೈಕತಗಳನು (ಉತ್ತರ.ಕ. ೩೩-೧೨). ೩. ನೀರಿನ ಮಧ್ಯದ ಮರಳಿನ ದಿಣ್ಣೆ: "ಪುಳಿನಮನೆ ಸೈಕತಮನಲು ದ್ವೀಪಮೆಂದೆನಲು ಮಳಲೊಟ್ಟಲಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೨-೧೧). [ಸಂ.]

ಸೈಕತಮಣಿ (ನಾ). ಮರಳಿನ ಕಣ: ಎಣಿಸಬಹುದೂರ್ವರೆಯ ಸೈಕತಮಣಿಯ ನೊಯ್ಯಾರದಲಿ (ಕುಮಾ.ಭಾ. ೪-೫೨) [ಸಂ.]

ಸೈಕತಸ್ಥಳ (ನಾ). ಮರಳಿನಿಂದ ತುಂಬಿದ ಸ್ಥಳ: ತೊಜೆಯ ಸೈಕತಸ್ಥಳದೊಳ್ ರತ್ನಮಂಟಪಮನತ್ತಿಸಿ (ಪಂರಾಮ. ೧೦-೧೭೯ ವ). [ಸಂ. ಸೈಕತಸ್ಥಲ]

ಸೈಕತೋದ್ದೇಶ (ನಾ). = ಸೈಕತಸ್ಥಳ: ಅತಿಮನೋಹರತರ ಸೈಕತೋದ್ದೇಶದೊಳರಸಿಯರುಂ ತಾನುಂ ಕುಳ್ಳಿರ್ದು (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೭೯ ವ). [ಸಂ.]

ಸೈಕನೆ 'ಸಯ್ಕನೆ' ನೋ.

ಸೈಕಲ್ 'ಸೈಕಲ್ಲು' ನೋ.

ಸೈಕಲ್‌ಕಚ್ಚೆ (ನಾ). ಸೈಕಲ್ಲು ಹತ್ತಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಕಚ್ಚೆ: ಹಳಬರಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಈಗಲೂ ಸೈಕಲ್‌ಕಚ್ಚೆ ಹಾಕಿಯೇ ಸೈಕಲ್ ತುಳಿಯುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ). [ಸೈಕಲ್ (< ಸೈಕಲ್ಲು) + ಕಚ್ಚೆ]

ಸೈಕಲ್‌ರಿಕ್ಷಾ (ನಾ). ಸೈಕಲ್ಲಿನಂತೆ ಪೆಡಲು ತುಳಿಯುವುದರಿಂದ ಮುಂದೆ ಹೋಗುವ, ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನಿಡಲು ಅಥವಾ ಜನರು ಕೂರಲು ಅನುಕೂಲವಿರುವ, ಮೂರುಚಕ್ರಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾಹನ: ಕಂಡಕ್ಟರ್ ಸೂರಪ್ಪ . . . ಹೊರಟ, ಒಂದು ಸೈಕಲ್‌ರಿಕ್ಷಾ ತರಿಸಿಕೊಂಡು (ಬಂಗಬ. ೭.) [ಸೈಕಲ್ (< ಸೈಕಲ್ಲು) + ರಿಕ್ಷಾ]

ಸೈಕಲ್ಲು, ಸೈಕಲ್ (ನಾ). ಕಾಲುಗಳನ್ನು ಪೆಡಲುಗಳ ಮೇಲೆ ಒತ್ತಿ ನಡೆಸುವ ಎರಡು ಚಕ್ರಗಳ ವಾಹನ; ಬೈಸಿಕಲ್ಲು: ಸೈಕಲ್ಲು ಕೂಡ ಏನೋ ಕೆಟ್ಟುಹೋಗಿತ್ತು (ಅಲಪೂ. ೪೯). **ಸೈಕಲ್**: ಸೈಕಲ್‌ನಲ್ಲಿ ಹೋಗಿ ಬನ್ನಿ (ರೂಪಸಂ. ೬).

[← ಇಂ. cycle]

ಸೈಕಾಗ್ರಮನಸ್ಕ (ನಾ). ಒಂದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಕೇಂದ್ರೀಕರಿಸಿದವನು; ಏಕಾಗ್ರಚಿತ್ತದಿಂದಿರುವವನು: ಕೈಕಾಲ್ ಸುರುಳ್ದು ನಡುಗದೆ ಸೈಕಾಗ್ರಮನಸ್ಕನಾಗಿ ಭರವಸದಿಂ ಬಪ್ಪಯ್ಯಿಲ್ಲಳ್ಕದೆ ಪಲ್ಯಂಕೈಕಾಸನದಿರ್ಪ ಸಾಹಸಂ ಪೆಱರ್ಗುಂಟೇ (ಸುಕುಮಾ. ೪-೧೨). [ಸಂ.]

ಸೈಗರೆ 'ಸಯ್ಗಱೆ' ನೋ.

ಸೈಗಱೆ 'ಸಯ್ಗಱೆ' ನೋ.

ಸೈಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಸರಿಯೆಂದು ಹೇಳು; ಒಪ್ಪು: ಊರಿಗೆ ಹೋಗುವುದೇ ಒಳ್ಳೇದು ಎಂದು ಸೈಗುಟ್ಟಬಿಟ್ಟರು (ಪತಿ. ೧೦); ವ್ಯಾಪಾರದ ಯೋಚನೆಗೆ ಸಾಂಬನೆಂದುದಕ್ಕೆ ಸೈಗುಟ್ಟದೆ (ಶ್ಯಾಗಮ. ೬೭). [ಸೈ$_1$ (< ಸಯ್$_2$) + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಸೈಗುಡು (ಕ್ರಿ). ಒಪ್ಪಿಗೆ ನೀಡು; ಸಮ್ಮತಿಸು: ತಪಿಪ ಕಾಮನ ಕರೆಗೆ ಸೈಗುಡುವಂತೆ! (ನಡೆದಾ. I, ೪೦೬). [ಸೈ$_1$ (< ಸಯ್$_2$) + ಕುಡು$_1$ (< ಕೊಡು$_1$)]

ಸೈಗೆ 'ಸಯ್ಗೆ' ನೋ.

ಸೈಗೆಡಪು 'ಸಯ್ಗೆಡಪು' ನೋ.

ಸೈಗೆಡಹು 'ಸಯ್ಗೆಡಪು' ನೋ.

ಸೈಗೆಡೆ 'ಸಯ್ಗೆಡ' ನೋ.

ಸೈಗೆವಾತು (ನಾ). ಸನ್ನೆಮಾತು: ತನ್ನ ದನಿಯಲಿ ಕರೆದು ಹತ್ತಿರ ಸಾರಿ ಎನ್ನಲಿ ತನ್ನ ಆ ಸೈಗೆವಾತಲಿ ಒರೆದ; ಬಲ್ಲೆನು ನಾನು ಅವನಾ ಸನ್ನೆಯ (ಮೂಕಮ. ೮).

[ಸೈಗೆ (< ಸಯ್ಗೆ) + ಮಾತು$_1$]

ಸೈಗೈ (ಕ್ರಿ). ಸರಿಮಾಡು; ಋಜುಗೊಳಿಸು: ಇನಿತಿನಿತು ದೋಷಂಗಳಿರೆ ಸಾಧನಗಳಿಂ ಸೈಗೈದು ಸತ್ಕೃತಿಯೆನಿಸಿ ಘನತೆಯ ಮೆರೆವ ಬುಧಕವಿಗಳಿಗೆ ವಂದಿಸುವೆ (ಆನಂರಾ. ೧-೧-೮). [ಸೈ$_1$ (< ಸಯ್$_2$) + ಕೈ$_1$ (< ಕೆಯ್$_1$)]

ಸೈಗೊಟ್ಟ, ಸಯಿಗೊಟ್ಟ (ನಾ). ಗಂಗವಂಶದ ಒಬ್ಬ ರಾಜನ ಹೆಸರು; ಕ್ರಿ.ಶ. ಸು.೮೦೦ರಲ್ಲಿದ್ದು ಶಿವಮಾರಮತವೆಂಬ ಗಜಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬರೆದ ಶಿವಮಾರನ ಇನ್ನೊಂದು ಹೆಸರು: ಶ್ರೀಶಿವಮಾರದೇವ ಪ್ರಥಮನಾಮಧೇಯಃ ಸೈಗೊಟ್ಟಾಪರ ನಾಮಾ ಕನೀಯಾನ್ ವಿಜಯಾದಿತ್ಯಃ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೧, ೧೦-೪೧; 963); ವೀರಮಾರ್ತ್ತಂಡದೇವನೆನಿಸಿದಾತನ ಮಗಂ ಶಿವಮಾರದೇವಂ ಸೈಗೊಟ್ಟನೆಂಬೆರಡನೆಯ ಪೆಸರಂ ತಾಳ್ದಿ ಶಿವಮಾರಮತಮೆಂದು ಗಜಶಾಸ್ತ್ರಮಂ ಮಾಡಿ (ಎಕ. VIII, ನಗರ. ೩೫-೩೩; 1077). **ಸಯಿಗೊಟ್ಟ**: ಶ್ರೀಪುರುಷಂ ಶಿವಮಾರಂ ಭೂಪಾಳ ಕೃತಾಂತಭೂಪನಾ ಸಯಿಗೊಟ್ಟಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೫೭ ೮; 1115). [?]

ಸೈಗೋಡು 'ಸಯ್ಗೋಡು' ನೋ.

ಸೈಗೋಲ್ 'ಸಯಿಗೋಲ್' ನೋ.

ಸೈಗೋಲ (ನಾ). ನಿಪುಣನಾದ ಬಿಲ್ಗಾರ: ತಗೆದಿಸೆ ಸೈಗೋಲರ್ ಸೆಜೆಗೋಲುಂ ಪೆಣನುಮೊಡನೆ ಕೆಡೆದುವು (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೩-೧೧೫).

ಸೈಗೋಲ ಪಾರ್ಥ = ಬಾಣಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನಂತೆ ನಿಪುಣನಾದವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು: ಸೈಗೋಲ ಪಾರ್ಥ ಎಸುವರಾ ದಿವ್ಯತೇ ಭಾವ ಸಂವಚ್ಛರೇ ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಾಸೇ . . . ದತ್ತಮ್ (ಇಆ. XIV, ೧೪೧-೧೯; 12ನೆಯ ಶತ).

[ಸೈಗೋಲ್ (< ಸಯಿಗೋಲ್) + -ಅ$_7$]

ಸೈಟು (ನಾ). ಮನೆಕಟ್ಟುವ ನಿವೇಶನ: ಖಾಲಿ ನಿವೇಶನವನ್ನು ಯಾರೋ ಕೊಂಡು ಸೈಟುಗಳಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಕಾಯಕ. ೨೦೧). [<— ಇಂ. Site]

ಸೈತಕ್ಕರ (ನಾ). [ಛಂದ] ನೇರವಾದ ಗೆರೆಯ ಚಿಹ್ನೆ (ಲಘುಚಿಹ್ನೆ)ಯುಳ್ಳ ಅಕ್ಷರ; ಲಘು ಅಕ್ಷರ: P ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಸಾಹಿತ್ಯವು ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಲಿತವಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು, ಕನ್ನಡಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಗುರುವಿಗೆ U ಚಿಹ್ನೆಯು, ಲಘುವಿಗೆ I ಚಿಹ್ನೆಯು ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿ ಇತ್ತು: ಗುರುವಕ್ಕುಂ ಮುಂತೊತ್ತಕ್ಕರಮಾಗಿರೆ ಪಿಂತೆ ಸಿಂದ ಸೈತಕ್ಕರಮುಂ ಗುರುವೊತ್ತುಗಳಿಂದಕ್ಕುಂ ಪರಮಾರ್ಥಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೧-೩೪).

[ಸೈತು$_1$ (< ಸಯ್ತು$_1$) + ಅಕ್ಕರ$_2$]

ಸೈತನೆ 'ಸಯ್ತನೆ' ನೋ.

ಸೈತಾನ್ 'ಸೈತಾನ' ನೋ.

ಸೈತಾನ, ಸೈತಾನ್ (ಗು). ೧. ದುಷ್ಟತನದ; ನೀಚಸ್ವಭಾವದ: ಈ ಸೈತಾನ ಮಂಗೋಲರನ್ನು ಯೂರೋಪಿಯನರು ಟಾರ್ಟರರೆಂದು ಕರೆದರು (ಪ್ರವಾ. II, ೧): ಹೆಣ್ಣಾದವಳು ಸೈತಾನವಂಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿದರೂ ಚಿಂತೆಯಿಲ್ಲ (ಕಾವೇರಿ. ೧೯೪). (ನಾ). ೨. ಭೂತ, ಪಿಶಾಚಿ ಮುಂತಾದ ದುಷ್ಟಶಕ್ತಿ; ಪಾಪಪ್ರೇರಕಶಕ್ತಿ: ಮನಸ್ಸೆಂದರೆ ಸೈತಾನನ ಕಾರಖಾನೆ (ನಾಷ್ಟೋಲೀ. ೨೭೧). ೩. ಕ್ರೈಸ್ತಧರ್ಮದ ಪ್ರಕಾರ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಪಾಪಕ್ಕೆ ಪ್ರೇರಿಸಿ ದೈವಭಕ್ತಿಯನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿ ಭ್ರಷ್ಟನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವ ಭಗವದ್ವೈರಿ; ಪಾಪಪುರುಷ: ಸೈತಾನನ (Satan) ಶೋಧನಗೆ ಒಳಗಾಗಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಗದ್ದು ಬಂದನು (ಗೊಲ್ಗೊಥಾ. iv, ಮುನ್ನುಡಿ). ೪. ದುಷ್ಟವ್ಯಕ್ತಿ; ನೀಚಸ್ವಭಾವದ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಅವನೊಬ್ಬ ಸೈತಾನ, ಯಾವ ಕೆಟ್ಟ ಕೆಲಸಕ್ಕೂ ಹೇಸುವುದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). **ಸೈತಾನ್**: ೨. ಕಲ್ಲು ಮಣ್ಣು ಪೂಜಿಪ ಜನರ ಸಭ್ಯರ ಮಾಡಲು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಮಾಡಲು ದೇವರು ಯೋಚಿಸಿ ಹೊರಟನು ಮುಂದೆ ಒಡನೆಯೆ ಸೈತಾನ್ ಹೊರಟನು ಹಿಂದೆ (ಕವಿಸೋ. ೫-೮). ೪. ಅಯ್ಯೋ! ನರಸಿಂಹನಾಯಕ . . . ಸೈತಾನ್, ಸೈತಾನ್ (ರಾಜಯೋ. ೧೪೧). [<— ಅರ. ಹಿಂ. ಶೈತಾನ್; ಮರಾ. ಸೈತಾನ್. / ಇಂ. Satan]

ಸೈತಾನಿ (ಗು). ೧. = ಸೈತಾನ್ ೧: ಸೈತಾನಿಶಕ್ತಿಗಳ ಸಂಪೂರ್ಣ ಸದೆಬಡಿದು (ಮಾನಸ. ೫೬-೧); ವಿಷ್ಣುನಿಗಾಗುವ ಪರಿತಾಪ ಹಾಗೂ ಕುಡಚಿಯ ಸೈತಾನೀ ನಗೆ (ಸಮಜೀ. ೩೯. ೭೮೫). (ನಾ). ೨. = ಸೈತಾನ ೨: ಗಂಭೀರಸ್ವರದಿಂದ ಅರಚುತ್ತ ಹಾ! ಸೈತಾನಿ (ಪಿಶಾಚಿಯೆ) ಎಂದು ಕೂಗಿದನು (ಕೋಟನೂ. ೬೬).

[<— ಹಿಂ. ಶೈತಾನೀ]

ಸೈತಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ನೇರಮಾಡು; ಸರಿಯಾಗಿಡು: ಮಹಾಶ್ವೇತೆ . . . ಷಟ್ಚರಣವ್ಯಾಲೋಲಕರ್ಣೋತ್ಪಲವನಮರೆ ಸೈತಿಕ್ಕುತಂ (ಕಾದಂಬ. ೪೯); ಯೋಗಪಟ್ಟೋದರಮಂ ಸೈತಿಕ್ಕುತುಂ . . . ಬಂದು ಪೊಕ್ಕಂ ನೃಪಸಭೆಯನಹಂಕಾರಿ ಮಾಯಾಭುಜಂಗಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೪೦೩). [ಸೈತು$_2$ (< ಸಯ್ತು$_2$) + ಇಕ್ಕು]

ಸೈತಿಡು 'ಸಯ್ತಿಡು' ನೋ.

ಸೈತಿರ್ 'ಸಯ್ತಿರ್' ನೋ.

ಸೈತಿರಿಸು 'ಸಯ್ತಿರಿಸು' ನೋ.

ಸೈತಿರು 'ಸಯ್ತಿರ್' ನೋ.

ಸೈತು$_1$ 'ಸಯ್ತು$_1$' ನೋ.

ಸೈತು$_2$ 'ಸಯ್ತು$_2$' ನೋ.

ಸೈತುವೋಗು (ಕ್ರಿ). ನಿರರ್ಥಕವಾಗು; ವ್ಯರ್ಥವಾಗು.

ಸೈತುವೋದನ್ = ಅಪ್ರಯೋಜಕನಾದವನು: ಕವಿಕುಲ ಜಾತಿಗೀತಿಯ ನೀಕ್ಷಿಸುವುದ ಮಾತಂಗಿಯನಭಿವರ್ಣಿಸಿದಾ ಬಾಣ ಸೈತುವೋದನೆ ಕೇಳ್ವಡಿಯ (ಕುರಾಸಾಂ. ೧-೯೬). [ಸೈತು$_2$ (< ಸಯ್ತು$_2$) + ಪೋಗು$_1$ (< ಪೋ$_1$)]

ಸೈತೊರಗು (ಕ್ರಿ). ನೇರವಾಗಿ ಬೀಳು: ಪೊರಗೆ ಮಂಚೆಯ ಬಾಗಿ ಕಳಮೆಯ ಪೈರು ಸೈತೊರಗಿಹುದಲ್ಲಿ ನೋಡಿದರು (ಗೊಮ್ಮಟ. ೧-೨೧).

[ಸೈತು$_2$ (< ಸಯ್ತು$_2$) + ಒರಗು$_1$ (< ಒಱಂಗು)]

ಸೈದಾಣ, ಸೈದಾನ$_1$ (ನಾ). (ಉಕ) ಪಾಯಸ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ತಯಾರಿಸಲು ಬಳಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಳು; ಸೀಮೆಅಕ್ಕಿ; ಸಾಬೂದಾಣ: ಶಾವಿಗೆ ಸೈದಾಣ ಸೌತಿಬೀಜ ಉಗರೊತ್ತು ಬೇವಿನ ಹೂ ಪರಡೀಯ ಮಾಡಿದರು ನವಯುವತಿಯರು ಸಂಭ್ರಮದಿ (ಸಿದ್ದವು. ೧೭-೩೧). **ಸೈದಾನ$_1$**: ಶಾಂವೀಗಿ ಸೈದಾನ ಮಾವಿನುಪ್ಪಿನಕಾಯಿ ಮ್ಯಾಲ ಕುರಡೀಯ ಇಡವೂದ (ಮಲ್ಲಿಗೆ. ೬೩). 'ಸಾಬೂದಾಣಿ' ಪರಾ. [<— ಮರಾ. ಸಾಗೂದಾಣಾ, ಸಾಬೂದಾಣಾ]

ಸೈದಾನ$_1$ 'ಸೈದಾಣ' ನೋ.

ಸೈದಾನ$_2$ 'ಸಯದಾನ' ನೋ.

ಸೈದಾರಿ (ನಾ). ನೇರವಾದ ದಾರಿ; ಸರಿಯಾದ ಮಾರ್ಗ: 'ಸೈದಾರಿದೆಗೆ' ಪರಾ.

[ಸೈ$_1$ (< ಸಯ್$_2$) + ದಾರಿ]

ಸೈದಾರಿದೆಗೆ (ಕ್ರಿ). ನೇರವಾದದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಹೊರಡು; ನೆಟ್ಟಗೆ ಹೋಗು: ಮುರಾರಿವದನವನೀಕ್ಷಿಸದೆ ಸೈದಾರಿದೆಗೆದನು ನಿಳಯದತ್ತಲು (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೭೧-೪೪).

[ಸೈದಾರಿ + ತೆಗ$_1$]

ಸೈದ್ಧಾಂತಿ (ನಾ). ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವವನು: ತ್ರೈವಿದ್ಯಾಸ್ಪದರಂದೀ ಧರೆ ಬಣ್ಣಿಪುದು ದಿವಾಕರನಂದಿದೇವಸೈದ್ಧಾಂತಿಗಳಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೨೮). [ಸಂ.]

ಸೈದ್ಧಾಂತಿಕ (ಗು). ೧. ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. = ಸೈದ್ಧಾಂತಿ: ಮಿಕ್ಕರನೆಣಿಯೆಂಬುದೆ ವೀರಣಂದಿಸೈದ್ಧಾಂತಿಕರೊಳ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೧-೨೬). [ಸಂ.]

ಸೈದ್ಧಾಂತಿಕಚಕ್ರವರ್ತಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಷಟ್‌ಖಂಡಾಗಮವನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡಿದವನು; ಜೈನಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಮಿತ್ವವನ್ನು ಪಡೆದವನು: ಸೈದ್ಧಾಂತಿಕಚಕ್ರವರ್ತಿ ಮುನಿಚಂದ್ರಮುನೀಂದ್ರನ್ ವಂದ್ಯನುರ್ವಿಯೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧-೨೬). [ಸಂ. ಸೈದ್ಧಾಂತಿ ಚಕ್ರವರ್ತಿನ್]

ಸೈದ್ಯ (ನಾ). ಸಾಗುವಳಿ; ಜಮೀನನ್ನು ಹಸನುಮಾಡುವುದು: ಈ ೧೦೦ ಎಕರೆ ಇರುವ ಹೊಲ ನನ್ನದು. ನಾನೇ ಈ ಭೂಮಿ ಸೈದ್ಯಮಾಡುತ್ತೇನೆ (ಎಡೆಯ. ೨೧೯).

[<— ತೆಲು. ಸೇದ್ಯ]

ಸೈಧನ 'ಸಯದಾನ' ನೋ.

ಸೈಧಾನ 'ಸಯದಾನ' ನೋ.

ಸೈಧಾರೆ (ನಾ). ಧಾರಾಕಾರವಾಗಿ ಸುರಿಯುವ ಮಳೆ: ಸರಳ ಸೈ[ಪಾಠಾಂ. ಚೌ] ಧಾರೆಯಲಿ ಹಾಯ್ದುವು ಕರುಳು ಕಬ್ಬುನ ಕೋಲಿನಲಿ ಕತ್ತರಿಸಿದವು ಕಾಲುಗಳು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೮-೧೭). [ಸೈ$_1$ (< ಸಯ್$_2$) + ಧಾರೆ]

ಸೈನಡೆ (ಕ್ರಿ). ನೇರವಾಗಿ ಸಾಗು; ನೆಟ್ಟಗೆ ಹೋಗು: ಬಳಿಕುತ್ತರೋತ್ತರಸರಣಿಯಲಿ ಸೈನಡೆದು ಹೊಕ್ಕನು . . . ಮಹಾವನಾಂತರವ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೫-೩೫): ಹಲಧರನ ಮೂರ್ತಿಯನು ಹಗಲಲಿ ಧರಿಸಿ ಸೈನಡೆಯೆ (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೧೮-೨೮).

[ಸೈ$_3$ (< ಸಯ್$_3$) + ನಡೆ$_1$]

ಸೈನಿಕ (ಗು). ೧. ಸೇನೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಸೈನ್ಯ; ಪಡೆ: ಚರಿಸಿದಂ ಸೈನಿಕವನಾಕ್ಷಣಂ ನಾಲ್ದೆಸೆಯ ಧರಣಿ ತಗ್ಗಲು (ತುರಂಗ. ೮೨-೧೫). ೩. ಸೈನ್ಯದ ಆಳು; ಭಟ; ಯೋಧ: ಸೈನಿಕನೊಬ್ಬನು ಹಾಲಿನ ಹರವಿಯನ್ನು ಹೊರುತ್ತಿದ್ದನು (ಜೀವಾತ್ಮ. ೨೦೫). ೪. [ಛಂದ] ಅಕ್ಷರಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ, ಪಾದವೊಂದಕ್ಕೆ ಹನ್ನೊಂದು ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ 'ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್' ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತದ ಹೆಸರು: ಪಾದಪಾಶನಾರ್ಕಪಾವಕಂ ಲಗಂ . . . ನಿಂದೊಡಾಮೋದಗಂಧಿ ಕೇಳಿದೊಂದು ಸೈನಿಕಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೧೫). [ಸಂ.]

ಸೈನಿಮಿರು (ಕ್ರಿ). ನೆಟ್ಟಗೆ ನಿಲ್ಲು; ಸೆಟೆದು ನಿಲ್ಲು: ದಳ್ಳುರಿಂದಿರುಳನಕ್ಕಿಗಳೊಳಗೆ ಪಸರಿಸಿ ಘುಡುಘುಡಿಸಿ ರೋಮಾಳಿ ಸೈನಿಮಿರೆ ಹಲುಮೊರೆದು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೩-೫೧); ಸಣ್ಣ ನಡು ಸೈನಿಮಿರೆ ತೋಳ ಮೊದಲೊಳ್ಪಸೆಯೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೮-೧೮).

[ಸೈ$_3$ (< ಸಯ್$_3$) + ನಿಮಿರು$_1$ (< ನಿಮಿರ್$_1$)]

ಸೈನೆಗಳ್ (ಕ್ರಿ). ಸರಿಯಾಗಿ ಮಾಡು; ಸಮರ್ಪಕವಾಗಿ ನೆರವೇರಿಸು: ವೈಷ್ಣವಸಮುಚಿತದಿವ್ಯಪ್ರಬಂಧಂಗಳಂ ಸೈನೆಗಳ್ದಾ ಪನ್ನೀರ್ವರಾಳ್ವಾರ್ಗಳ ಚರಿತೆಯ ನಾರ್ಕೆ ಪೊಳ್ವಾಗೆ (ದಿವ್ಯಸೂ. ೧-೯೦). [ಸೈ$_3$ (< ಸಯ್$_3$) + ನೆಗಳ್$_1$ (< ನೆಗೞ್$_1$)]

ಸ್ವೈನೆಗೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ನೇರವಾಗಿ ಹಾರು: ಅಭ್ರವ ತೋಡಿ ನಿಲಿಸಿದವೊಲು ಗಗನಾಂಗಣಕೆ ಸ್ವೈ[ಪಾಠಾಂ. ತನಿ]ನೆಗೆದು ಓಡುವಸುರನ ಭೀಕರಾಂಗವ ನೋಡಿ (ನಿಘಾಗ. ೧೦-೧೮-೨೯). ೨. = ಸ್ವೈನಿಮಿರು: ಹಗಲ ಕೊಯ್ಲಿನ ತಗ್ಗಿನಲಿ ಸ್ವೈನೆಗೆದ ರೋಮದ ವಿಕ್ರಮಾಗ್ನಿಯ ತಗಹು ಗಿಡದಭಿಮಾನ್ಯು ಮೆರೆದನು ಶಸ್ತ್ರಶಯನದಲಿ (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೭-೭೨).
[ಸ್ವೈ (< ಸಯ್$_3$) + ನೆಗ್$_1$]

ಸ್ವೈನ್ಯ (ನಾ). ೧. ರಾಜನ ಸಪ್ತಾಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಸೇನೆ; ಪಡೆ: "ಪೃತನಾ, ಸೇನಾ . . . ಸ್ವೈನ್ಯಂ . . . ಅನೀಕಂ -- ಈ ೧೦ ಪಡೆ" (ಹಲಾಯು. ೬೫-೩೦೩); ಉಭಯಸ್ವೈನ್ಯಂಗಳಂ ಕಂಡತ್ತ . . . ಕೆಯ್ಯಾಸಿದಾಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೬೩ ವ); ಕಾದಿದನು ಬಳಿಕಣ್ಣನಲಿ ಗತವಾದುದಾತನ ಸ್ವೈನ್ಯ (ತೊರವಾ. ೧-೮-೩೧). ೨. ಭಟ; ಸ್ವೈನಿಕ. [ಸಂ.]

ಸ್ವೈನ್ಯಗುಪ್ತಿ (ನಾ). ಸ್ವೈನ್ಯದ ರಹಸ್ಯ: ಸ್ವೈನ್ಯಗುಪ್ತಿಯನರಿಯಲಾಟಪೆನ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೨೦-೧೦೦). [ಸಂ.]

ಸ್ವೈನ್ಯಘಾತ (ನಾ). ಸ್ವೈನ್ಯದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಘಾತ; ಪಡೆಯ ಹೊಡೆತ: ನಿಜಮೇರುವನಿಂದ್ರನೆಗೆತ್ತು ಬೆಟ್ಟುಗಳ್ ನೆಲದೊಳಡಂಗುವಂತೆ ನೆಲದೊಳ್ ಸಮನಾದುವು ಸ್ವೈನ್ಯಘಾತದಿಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೪೭೪). [ಸಂ.]

ಸ್ವೈನ್ಯಜ (ನಾ). ಐದು ಬಗೆಯ ಉತ್ಪಾತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಸ್ವೈನ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಅಪಶಕುನ: ಅಂತು ವೃಹಾಯಸ ಭೌಮ ದಿಗ್ಗವ ಸ್ವೈನ್ಯಜ ಗೃಹೋದ್ಭೂತಂಗಳಯ್ದು ತೆಱದುತ್ಪಾತಂಗಳೊಡನೊಡನೆ ನೆಗೆದುವಾಗಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೧೦೭ ವ). [ಸಂ.]

ಸ್ವೈನ್ಯಾಧಿನಾಥ (ನಾ). ಸೇನೆಯ ಅಧಿಪತಿ; ಸೇನಾನಿ: ಆಗಳ್ ಸ್ವೈನ್ಯಾ[ಪಾಠಾಂ. ಸೇನಾ]ಧಿನಾಥನಧಿನಾಥನ ಕೆಲದೊಳ್ ಪಕ್ಕಗಬಾಧಿರೂಢನಾಗಿ (ಆದಿಪು. ೧೩-೪೫ ವ).
[ಸಂ.]

ಸ್ವೈನ್ಯಾಧಿಪತಿ (ನಾ). = ಸ್ವೈನ್ಯಾಧಿನಾಥ: ಆದರೆ ಸ್ವೈನ್ಯಾಧಿಪತಿಗಿಂತ ಅವನು ಹೆಚ್ಚು ಮುಖ್ಯನಾದವನು (ಮಲಿನಾ. ೭೮). [ಸಂ.]

ಸ್ವೈಪರೆ (ಕ್ರಿ). ನೇರವಾಗಿ ಹರಿದು: ತೆರೆಗಳಿಲ್ಲದ ಮಡುಗಳೊಲು ಸ್ವೈಪರೆದು ಚಲಿಸದ ಪರಮಹರ್ಷದ ಬೆರಸುತವರೋಕ್ಷ್ಷವನದರಿನಾಕ್ಷಣದೊಳ್ಳಿದಿದರು (ಭಾವಬಾ. ೫೩-೨೦).
[ಸ್ವೈ (< ಸಯ್$_3$) + ಪರ್$_1$]

ಸ್ವೈಪು 'ಸಯ್ಪು' ನೋ.

ಸ್ವೈಪುಗಟ್ (ಕ್ರಿ). ಸೊಗಸನ್ನು ಹರಡು; ಸೊಬಗನ್ನು ಸೂಸು: ಚೋಳಭೂಪತಿಯ ಸುಕುಮಾರರ್ಕರ್ತರ್ಪಡೆಯೊಳಾ ಸ್ವೈಪುಗಟಿದು ಸಿಂಗರವ ಮೆಱೆದು (ಭಾವಚಿಂ. ೬-೨೦).
[ಸ್ವೈಪು (< ಸಯ್ಪು) + ಕಟ್$_1$]

ಸ್ವೈಪುಗಾಱ (ನಾ). ಪ್ರಾಮಾಣಿಕನಾದವನು: ಧರೆ ಲೇಸೆಂಬಾಸೆಗಾಱಂ ಪರಪುರುಷ ಗುಣಾನ್ವೇಷದೊಳ್ ಸ್ವೈಪುಗಾಱಂ ಸಿರಿಯೊಳ್ ಕಟ್ಟಣ್ಮುಕಾಱಂ ವಿತತ ವಿತರಣೋತ್ಸಾಹ ದೊಳ್ ಗಲ್ಲಗಾಱಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೧-೩೭). [ಸ್ವೈಪು (< ಸಯ್ಪು) + - ಕಾಱ]

ಸ್ವೈಪುದಳೆ (ಕ್ರಿ). ಪುಣ್ಯವನ್ನು ಪಡೆ: ಮನ್ನಿಸಿ ಬೇಡ ಸ್ವೈಪುದಳೆವನು (ಅಜಿತ್ರಿ. ೨೨).
[ಸ್ವೈಪು (< ಸಯ್ಪು) + ತಳ್$_1$]

ಸ್ವೈಪುದಾಣ (ನಾ). ಪುಣ್ಯಸ್ಥಳ: ಪಡೆದರಾ ಸ್ವೈಪುದಾಣಮಂ (ರೇವಣ. ೭೧-೪೯).
[ಸ್ವೈಪು (< ಸಯ್ಪು) + ತಾಣ]

ಸ್ವೈಪುದೋಱು (ಕ್ರಿ). ಬೆಡಗನ್ನು ತೋರು; ಬಿನ್ನಾಣವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸು: ಕಱುಬು ಕುಹಕದ ಕಣಜ ಈಡುಪಾಡಿನ ಪಸರ ಕರವ ಕೊಸರುವ ವೃಪು ಸ್ವೈಪುದೋಱುವ ಸೂಳೆಗೇರಿ ಸೊಗಸಾದುದಲ್ಲಿ (ಸಂದಿವಾ. ೨೩-೧೭). [ಸ್ವೈಪು (< ಸಯ್ಪು) + ತೋಱು]

ಸ್ವೈಮಱುಗು (ಕ್ರಿ). ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಸಂತಾಪಿಸು; ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕಳವಳಪಡು: ಕುಱುಪಿನಜನನು ಕಾಣದ ಸ್ವೈಮಱುಗಿದಾ ಮುನ್ನಿನ ಜಗಂಗಳ ನಿಱುಗೆಯನು ಲೇಸಾಗಿ . . . ಕಂಡ (ನಿಘಾಗ. ೧೨-೨-೩೧). [ಸ್ವೈ (< ಸಯ್$_3$) + ಮಱುಗು]

ಸ್ವೈಮಿನಿ (ನಾ). ಯಮನ ಪಟ್ಟಣ; ಯಮಪುರ: ಬಂಡಣದೊಳನಿಬರಂ ಸ್ವೈಮಿನಿಗಟ್ಟಿದುದು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೪-೧೧); ಖಳರ ಸ್ವೈಮಿನಿಗಟ್ಟಿ (ಶ್ರೀರಾಮ. ೮-೧೦).
[< ಸಂ. ಸಂಯಮನೀ]

ಸ್ವೈಯಡಿ, ಸಯ್ಯಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು; **P** ಈಗಿನ ಧಾರವಾಡಜಿಲ್ಲೆಯ ರೋಣತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಸವಡಿ ಎಂಬ ಊರು: ತಸ್ಯ ಸೀಮಾ ಸಮಾಖ್ಯಾಯತೇ ಪೂರ್ವಸ್ಯಾನ್ದಿಶಿ ಕುರಡಿಗೆ ಗ್ರಾಮತ್ ಸ್ವೈಯ್ಯಡಿಗ್ರಾಮ (ಸೌಇಇ. XX. ೪-೧೨: 683). **ಸಯ್ಯಡಿ**: ಬಿಂದು ವಿಸರ್ಗಂ ವ್ಯಂಜನವೊಂದಿದ ದಡ್ಡಕ್ಕರಂ ಪದಾಂತ್ಯಂ ದೀರ್ಘಂ ಬಂದೊಡಱಿ . . . ಗುರುವಂದುಂ ಸಯ್ಯ[ಪಾಠಾಂ. ಸ್ವೈಯ]ಡಿಯ ನಾಗವರ್ಮನ ಮತದಿಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೧-೩೫); ಆ ನಾಡೊಳಗ್ರಹಾರಂ . . . ಶ್ರೀನಿಳಯ ಮೆನಿಸಿ ಸಯ್ಯಡಿ ನಾನಾವಸ್ತೂತ್ಕರಾಕರಂ ಕರಮೆಸೆಗುಂ (ಪಂಚತಂ. ಅ. ೭-೪೩). [?]

ಸ್ವೈರಂಧ್ರಿ (ನಾ). ೧. ಅರಮನೆಯ ಅಂತಃಪುರದ ದಾಸಿ; ರಾಣೀವಾಸದ ಸೇವಕಿ: ಪಾಂಚಾಳರಾಜತನೂಜೆಯುಂ ರೂಪುಗರೆದು ಸ್ವೈರಂಧ್ರೀವೇಷದೊಳ್ ಪೋಗಿ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೫೫ ವ); ಸುಗಂಧವಸ್ತುಸಂದೋಹಮಂ ಪಿಡಿದು . . . ಕುಬ್ಜೆಯೆಂಬ ಸ್ವೈರಂಧ್ರಿ ನಡೆತರ (ಜಗಾವ. ೬-೧೮ ವ); ಲಲನೆ ಬಿನ್ನಹ ಮಾಡಿದಳು ಸ್ವೈರಂಧ್ರಿವೇಷವನು (ಕುಮ್ಯಾವಿ. ೧-೭). ೨. ದ್ರೌಪದಿಯು ಅಜ್ಞಾತವಾಸಸಮಯದಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿದ್ದ ವೇಷ ಮತ್ತು ಹೆಸರು: ಸ್ವೈರಂಧ್ರಿಯಂ ನೋಡಿ ಸ್ವೈರಿಸಲಾಱದ ಸಿಂಹಬಲಂ . . . ತಮ್ಮುಕ್ಕನನೀಕೆ ಯಾರ್ಗೆಂದು ಬೆಸಗೊಂಡೊಡೆ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೭೩ ವ); ಎನ್ನವೊಲ ನಿಮಿಷರೊಳಾರುಂಟು ಚೆಲುವರು ಮನುಜರೆನ್ನನು ಹೋಲುವರೆ ಸ್ವೈರಂಧ್ರಿ (ಕುಮ್ಯಾವಿ. ೩-೮೩). ೩. ಗಂಧವನ್ನು ಅರೆಯುವವಳು; ಸುಗಂಧವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವವಳು: "ಸ್ವೈರಂಧ್ರೀ, ಗಂಧಕಾರಿಕಾ — ಈ ೨ ಘಟ್ಟಿವಟ್ಟಿ" (ಹಲಾಯು. ೮೧-೩೩೮). [ಸಂ. ಸ್ವೈರಂಧ್ರೀ]

ಸ್ವೈರಂಧ್ರಿತನ (ನಾ). ಸೇವಕಿತನ; ದಾಸಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ: ಆಕೆಯ ಮನೆಯೊಳಿರು ಸ್ವೈರಂಧ್ರಿತನದಿಂದನವರತ ನೀನೆಂದು ನೇಮಿಸಿ ಕಳುಹಿದಳು ಮನೆಗೆ (ನಳಚ. ೫-೫೯).
[ಸ್ವೈರಂಧ್ರಿ + - ತನ]

ಸ್ವೈರಣೆ (ನಾ). ತಾಳ್ಮೆ; ಸಹನೆ; ಸಂಯಮ: ಆ ಕಾಂತೆಯಂ ವಿಘಾತ್ರಂ ಮಾಡುವಂದು . . . ರತಿಯ ಸೌಭಾಗ್ಯಮುಮಂ ಸೀತೆಯ ಸ್ವೈರಣೆಯುಮಂ . . . ಕಾಮದೇವ ನಯ್ದಲರಂಬಿನ ಶಕ್ತಿಗಳುಮನೊಂದುಮಾಡಿ ಲೋಕಮೆಲ್ಲಮಂ ಮರುಳ್ಮಾಡಲೆಂದು ಪೆಣ್ಮಾಡಿದನಕ್ಕುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೭೩ ವ); ಪಸರಿತತುಳಶೋಕದ ಜಲಧಿ ಭೂಪಾಲಕನ ಸ್ವೈರಣೆಗಾಯ್ತು ಮಹನವಮಿ (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೭-೮); ಕೋಪ ಬಂದಾಗ ಸ್ವೈರಣೆ ಬಿಡದಿರಬೇಕು (ಪುರಂದ. ೧-೧೮೪-೩). [ಸ್ವೈರಿಸು + - ಅಣೆ$_1$]

ಸ್ವೈರಣೆಗುಂದು (ಕ್ರಿ). ಸಹನೆಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು; ತಾಳ್ಮೆಗೆಡು: ಅಟವೀಸಂಗದಲಿ ಸ್ವೈವರಿದು ಸ್ವೈರಣೆಗುಂದಿದನು ರಾಮ (ತೊರವಾ. ೩-೮-೬೮). [ಸ್ವೈರಣೆ + ಕುಂದು$_1$]

ಸ್ವೈರಣೆಗೆಡು (ಕ್ರಿ). = ಸ್ವೈರಣೆಗುಂದು: ತಳಮಳಗಾಗಿ ಸ್ವೈರಣೆಗೆಟ್ಟು ಬಾಯಟಿದಱುತುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೯೪ ವ); ಕಂಡಕಂಡರಂ ಸ್ವೈರಣೆಗೆಟ್ಟು ಬೇಡದೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೮೮).
[ಸ್ವೈರಣೆ + ಕೆಡು$_1$]

ಸ್ವೈರಣೆಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ತಾಳ್ಮೆಯನ್ನು ಹೊಂದು; ಸಹನೆಯನ್ನು ಪಡೆ: ನೊಂದು ಸ್ವೈರಣೆಗೊಂಡುದಿಲ್ಲ ಕೇಳೀಶ್ವರ ಕಂದರ್ಪನೆನಂತು ಮುಱಿದೆ (ಮೋಹತ. ೮-೩೧).
[ಸ್ವೈರಣೆ + ಕೊಳ್$_1$]

ಸ್ವೈರಣೆವಂತ (ನಾ). ತಾಳ್ಮೆಯುಳ್ಳವನು; ಸಹನಶೀಲ: ಕನಲ್ದುಂ ಸ್ವೈರಣೆವಂತನುದ್ಘುನಾಯುತಂ ತಾಂ ನಿರ್ಗುಣಂ ದುಷ್ಕುಲಂ ಧನಿಕಂ ಸತ್ಕುಲಜಾತನ್ನ (ಸೋಮೇಶ. ೫೨). [ಸ್ವೈರಣೆ + - ವಂತ]

ಸ್ವೈರಿಭ (ನಾ). ಕೋಣ; ಮಹಿಷ: ತೋಱೆತ್ತು ಮದಾಂಧಸ್ವೈರಿಭ ಖುರಪ್ರೋದ್ಧೂತ ರೇಣುವ್ರಜಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೫೫); ಸ್ವೈರಿಭಮನಂಬುಜಮಿತ್ರಸುತಂ . . . ವೃಷಭನಂ ಹರನೇಱಿ ನಭಕ್ಕೆ ಸಲ್ವುದುಂ (ಜಗಾವ. ೧-೩೭); ತಾಗಲಿದಿರ್ಚಿ ಕೋಡುಡಿದ ಕಾಲನ ಸ್ವೈರಿಭದಂತೆ ಬರ್ಪಿನಂ (ರಾಜಶೇ. ೫-೯೦). [ಸಂ.]

ಸ್ವೈರಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಾಳು; ಸಹಿಸು: "ಸ್ವೈರಿಸು — ಸಹನೇ" (ಶಮಧಾ); ಪರೀಷಹಂಗಳಂ ಸ್ವೈರಿಸಿ (ಪದ್ಮಾರಾ. ೯೪-೨); ನಿನ್ನ ಕಣ್ಮೊಳ್ ಪಸರಿಸೆ ಕಡುಗೆಂಪು ನೋಡಿಯುಂ ಸ್ವೈರಿಪವೇ (ಆದಿಪು. ೧೨-೯೪); ಚಪ್ಪರಣೆಯೊಳಾದೊಡಂ ಪಣ್ಣೆಂಬುದಂ ಸ್ವೈರಿಸಂ (ಕಬ್ಬಸಾ. ೧೪೮); ಮಹಾರಥರೆಸುಗೆಯನು ನೀನೆಂತು ಸ್ವೈರಿಸಲಾದೆ (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೪-೩೭). [? + - ಇಸು$_1$]

ಸೈಲ 'ಸೈಲು' ನೋ.

ಸೈಲಂಗಿ (ನಾ). ಸಡಿಲವಾದ ಅಂಗಿ: ಮೈಯಲಿ ಹಳದಿಯ ಸೈಲಂಗಿಯನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಡೊಗ್ಗಾಲೂರಿ ನಡೆಯುವ ರಾಮನ ರೂಪ (ತುಳಸೀ. ೫೮).
[ಸೈಲು + ಅಂಗಿ$_2$]

ಸೈಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸರಿಪಡಿಸು; ಸಂವರಿಸು (?): ಬಿಡುಮುಡಿಯ ಬಂಧಿಸದೆ ಮೇಲುದನು ಪೊದೆಯದ ಸಡಿಲ್ಪುಡಿಗೆ ಸೈಲಿಸದೆ (ನೀಪಊ. ೭-೬). [? + - ಇಸು$_1$]

ಸೈಲು, ಸೈಲ (ನಾ). ೧. ಸಡಿಲ; ದೊಗಲೆ; ಅಳ್ಳಕ: ಸಣ್ಣವನು ತೊಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದು ಅವನಿಗೆ ಬಹಳ ಸೈಲು ಆಗುತ್ತಿತ್ತು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೮೮). ೨. ಬಿಗುವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ; ಸದರ; ಸಲಿಗೆ: ಆಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ವಿರುದ್ಧಪಕ್ಷದವರಿಗೆ ಸೈಲುಸಿಕ್ಕಿತು (ಇಂಗ್ಲಂಡ ೧೯). ಸೈಲ: ೧. ಅವರು ಮೆಲ್ಲನೆ ಕಾಲು ತಿಕ್ಕಿಕೊಂಡು ಸೈಲಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತ . . . ಸಂಬಾಳಿಸಿ ಮೇಲಕ್ಕೆದ್ದರು (ಕಲಿಕು. ೮೮):
ಸೈಲ ಬಿಡು = ಸಡಿಲಬಿಡು: ದುಡ್ಡಿನ ವಿಷಯದಾಗ ಸೈಲಬಿಟ್ಟು ಉಪಯೋಗವಿಲ್ಲ (ಗುಮಾಯಿ. ೧೯೨). ಸೈಲಾಗು = ಸಡಿಲವಾಗು: ಅನುವಾಗಿ ತಿಕ್ಕಿ ಒರಿಸುವದರಿಂದ ಯೂವತ್ತೂ ನರಗಳು ಸೈಲಾಗಿ ಸಮಧಾತು ಬರುವದು (ಕೃಪಿಪ್ರ. ೧೯): ಮೊಣಕಾಲವರೆಗೆ ಬಿಗಿಯಾಗಿದ್ದು ಮೇಲೆ ಸೈಲಾಗಿರುವ ಚಣ್ಣವನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಂಡರು (ಕಮಲ. ೧೬೫). ಸೈಲುಬೀಳು, ಸೈಲಬೀಳು = ಸಡಿಲವಾಗು; ಜೋತುಬೀಳು: ತೂಗುತ್ತಿರುವ ರಶ್ಮಿಯದು ಸೈಲುಬೀಳಲು ಭೀತಿಯಿಂದುರೆ ನೀಲವೇಣಿಯರಾಗ ತಮ್ಮಯ ತೋಳುಗಳನು ನೃಪನ ಕಂಠಕೆ ಸುತ್ತಿಬಿಟ್ಟರು (ರಘುವಂ. ೨೨೬): ಒಂದರ ಘಳಿಗೀ ಅನ್ನವಿಲ್ಲದಿರೆ ಸೈಲ ಬೀಳತೈತ್ಕೋ ಈ ತೊಗಲಾ (ಬಡಕೊ. ೨೪೮-೧೨). [← ಮರಾ. ಸೈಲ]

ಸೈಲುಗೈ (ಕ್ರಿ). ಸಡಿಲಗೊಳಿಸು; ಅಳ್ಳಕಮಾಡು: ಬಾಲೆಯರು ಜೋಕಾಲಿಯಾಡುವ ಕಾಲದಲಿ ತಮ್ಮಿನಿಯರನು ಕಣ್ಣಾಲಿಯಿಂ ನೆರೆ ನೋಡಿ ಪ್ರಿಯತಮರನ್ನು ತಕ್ಕೆಯ್ಸದೋಲ ನೇಣುಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದ ಲೋಲಹಸ್ತಗಳನ್ನು ಬೇಗನೆ ಸೈಲುಗೈದಂತಾಗ ನಟಿಸಿದರೇನು ಪೇಳುವೆನು (ರಘುವಂ. ೯೫-೪೬). [ಸೈಲು + ಕೈ$_1$ (< ಕೆಯ್$_1$)]

ಸೈಲೆ (ನಾ). (?): ಕರ್ದುಗಿನ ಪೊಲದ ಮೇರೆಯ ದಾಸನ ಸೈಲೆ ತೆಂಕ ಕರ್ದುಗಿನ ಪೊಲದ ಕಟ್ಟೆಲೆವಾಡದ ಪೊಲದ . . . [ಮ]ತ್ತುರೊಳಗಣ ಸೈಲೆ ಇನ್ತೀ ಮುಗುದ್ಧೆಯಾಗೆ ಕೊಟ್ಟದು (ಸೌಇಇ.XI-i,೪೮-೧೪; 1002). [?]

ಸೈವ (ನಾ). ಶಿವನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು: ಭೈರವ-ಬೈರವ; ಶೈವ —ಸೈವ (ಶಮದ. ೨೭೧ ಪ್ರಯೋ). [< ಸಂ. ಶೈವ]

ಸೈವಟ್ಟೆ (ನಾ). ಸರಿಯಾದ ದಾರಿ; ಯೋಗ್ಯವಾದ ಮಾರ್ಗ: ತೋರಿದಂ ಶಿವನಲ್ಲಿಗುಯ್ಯ ಸೈವಟ್ಟೆಯಂ (ಅಪ್ರಭು. ೧೧೬). [ಸೈ$_1$ (< ಸಯ್$_2$) + ಬಟ್ಟೆ$_1$]

ಸೈವರಿ 'ಸಯ್ವರಿ' ನೋ.

ಸೈವಳಿ 'ಸಯ್ವಳಿ' ನೋ.

ಸೈವಳಿವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಸರಿಯಾದ ದಾರಿಯನ್ನು ಹಿಡಿ: ವಿಮಲ ಗಂಗಾಸಾಗರದ ಸಂಗಮದ ಸೈವಳಿವಿಡಿದು (ತೊರರಾ. ೪-೧೦-೨). [ಸೈವಳಿ (< ಸಯ್ವಳಿ) + ಪಿಡಿ$_1$]

ಸೈವಳೆ (ನಾ). ಧಾರಾಕಾರವಾದ ಮಳೆ: 'ಸೈವಳೆಗಱೆ' ಪರಾ.
[ಸೈ$_1$ (< ಸಯ್$_2$) + ಮಳೆ (< ಮೞೆ)]

ಸೈವಳೆಗಱೆ (ಕ್ರಿ). ಮಳೆಯಂತೆ ಧಾರಾಕಾರವಾಗಿ ಸುರಿಸು ; ವರ್ಷಧಾರೆಯಂತೆ ಬೀಳಿಸು: ಸರಳ ಸೈವಳೆಗಱೆವುತ ಮೂದಲಿಸುತ . . . ಕೆರಳಿಸಿದರು ರಾಮನನು (ಕುರಾಸಾ. ೪೪-೧೩೦); ವಿವಿಧಗುಣಗಣನಿಳಯೆ ಸೊಬಗಿನ ಸವಿಯ ಸೈವಳೆಗಱೆವ ಮತ್ಕೃತಿ ಚದುರರ ಮನವನಿರ್ಕುಳಿಗೊಳುವುದಚ್ಚರಿಯೇ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧-೪೪). [ಸೈವಳೆ + ಕಱೆ$_1$]

ಸೈವಿಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಂತೈಸು; ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸು: ಅನಿಲನಂದನ ಕೌರವಾನುಜರ ನೊದೆದು ರಕುತವ ಹಿಂಡಿ ಹೀಱುತ ಸುದತಿಯಳ ಸೈವಿಡಿಸಿ ಕದನದೊಳದಟವೆಱೆದನು (ಕೃಷ್ಣರಾ. ೨೯-೨೨). [ಸೈವಿಡು + - ಇಸು$_1$]

ಸೈವಿಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹತ್ತೋಟಿಯಲ್ಲಿಡು; ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿರಿಸು: ಮದನಪಿತ ನಸುನಗುತ ಮುನಿಸನು ಹದುಳಮಿಗೆ ಸೈವಿಟ್ಟು (ಜನ್ನಾಅ. ಓರ. ೪-೫೧). ೨. ಸರಿಎನ್ನು; ಒಪ್ಪಿಗೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸು: ನರ ವೃಕೋದರನ ನಕುಲ ಸಹದೇವರಂ ಭೂಪ ಕರೆದು ಕೇಳಲ್ಕಿವರು ಸೈವಿಡಲು ಪಾಳಿಯಂ ಮರಳಿ ತಿರುಗಿತು ಹಸ್ತಿನಾಪುರಿಗೆ (ತುರಂಗ. ೨೫-೪೩). [ಸೈ$_3$ (< ಸಯ್$_3$) + ಬಿಡು$_1$]

ಸೈವೆರಗು 'ಸಯ್ವೆಱಗು' ನೋ.

ಸೈವೆಳಗು (ಕ್ರಿ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸು: ಭುವನಭವನದ ಸೊಂಪು ಸೈವೆಳಗಿತ್ತು ನೃಪ ಕೃಷ್ಣಾವತಾರದಲಿ (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೬-೩೩). [ಸೈ$_3$ (< ಸಯ್$_3$) + ಬೆಳಗು]

ಸೈವೆಱಗು 'ಸಯ್ವೆಱಗು' ನೋ.

ಸೈವೆಱಗುವಡು (ಕ್ರಿ). ಅತ್ಯಾಶ್ಚರ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದು: ಸೊಗಸಿನ ಸೊಕ್ಕುಮಿಕ್ಕು ಹೊಱಗಂ ಮಱೆದು ಸೈವೆಱಗುವಟ್ಟು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೨-೭೭).
[ಸೈವೆಱಗು (< ಸಯ್ವೆಱಗು) + ಪಡು$_1$]

ಸೈಸು 'ಸಯಿಸು' ನೋ.

ಸೈಳಾಕ್ಷರ (ನಾ). ಶಿಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕೆತ್ತಿದ ಅಕ್ಷರ; ಶಿಲಾಶಾಸನ: ಯಿದಂ ಕಾಯದೆ ಕೊಯ್ದು ಪಾಪಿಗೆ . . . ಕವಿಲೆಯಂ ವೇದಾಢ್ಯರಂ ಕೊಂದದೊಂದಯಸಂ ಪೊರ್ದುಗುಯೆಂದು ಸಾಱಿದಪುವೀ ಸೈಳಾಕ್ಷರಂ ಧಾತ್ರಿಯೊಳು (ಕಇ.V, ೪೨-೧೨೪; 1239).
[< ಸಂ. ಶೈಲಾಕ್ಷರ]

ಸೈಳೇಂದ್ರಿ (ನಾ). = ಸೈರಂಧ್ರಿ ೧: ನೃಪಸಭೆಯೊಳಿದ್ದೈತಂದಳಾ ಸೈಳೇಂದ್ರಿವೇಷದ ಮಾಯೆ ವಹಿಲದಲಿ (ತೊರರಾ. ೨-೧-೨೩); ಭಾವಮೈದುನತನದ ಕೃತ್ಯದಿಂದಚ್ಯುತಂ ಸೂಚಿಸಲ್ತಡೆದಳೌಚಿತ್ಯಮಲ್ಲೊಳಪುಗುವೊಡಾರೋಗಣೆಯ ಸಮಯಮೆಂದು ಸೈಳೇಂದ್ರಿ ಬಂದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೭-೫೦). [< ಸಂ. ಸೈರಂಧ್ರೀ./ ತುಳು. ಸೈರೇಂದ್ರಿ, ಸೈಳೇಂದ್ರಿ]

ಸೊಂಕು 'ಸೋಂಕು$_2$' ನೋ.

ಸೊಂಕುರೋಗ 'ಸೋಂಕುರೋಗ' ನೋ.

ಸೊಂಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ: ಆ ವನಂಗಳೊಳು ಶುಕ ಪಿಕ ಕೇಕಿ . . . ಗೀಜುಗ ಸೊಂಗ ಬೈರಗ . . . ವಾಸಕ ಮೊದಲಾದ ಚಿತ್ರರೂಪಶಕ್ತಿಗಳುಳ್ಳ ಪಕ್ಷಿಕುಲಂಗಳುಂ (ವಿವೇ. ೨೧೨). [?]

ಸೊಂಚಳ (ನಾ). (?): ಕರದಿ ಸೊಂಚಳವಿಡಿದು ಪದದೊಳು ಧರಿಸಿ ಪಾವುಗೆಗಳನು ಪೊಕ್ಕು ಧರಣಿಯೊಳು ನೆಲವಾಸಿನಲಿ ನಿದ್ರಿಸುತ (ಉತ್ತರ. ೪೦-೪೮). [?]

ಸೊಂಟ (ನಾ). ದೇಹದ ಮಧ್ಯಭಾಗ; ಟೊಂಕ; ನಡು: ಸೊಂಟದ ಮುಪ್ಪಿಡಿಯನು ಕಿತ್ತುಕೊಂಡು ದರ್ಪಕನೆರ್ದೆಯಲ್ಲಿ ತಿವಿದು ರಕ್ಕಸ ಬಹುದರ್ಪವಡೆದು ನಿಂದಿರ್ದ (ಮೋಪತ. ೧೨-೭೭); ಅವನು ತಾನು ಉಟ್ಟಿದ್ದ ಧೋತ್ರವನ್ನು ಸೊಂಟದ ವರೆಗೂ ಎತ್ತಿ ನಡುವಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದನು (ನಡೆದಾ. II. ೯೦೦); ಬಲಗೈಯನ್ನು ಸೊಂಟದ ಮೇಲಿಟ್ಟು ಅವಳನ್ನು ದಿಟ್ಟಿಸುತ್ತ ನಿಲ್ಲುವನು (ಕಮ್ಮಟ. ೨).
[ದೇ. ॥ ತುಳು. ಸೊಂಟ; ತೆಲು. ತುಂಟಿ, ತೊಂಟಿ]

ಸೊಂಟಕಟ್ಟು 'ಸೊಂಟಗಟ್ಟು' ನೋ.

ಸೊಂಟಗಟ್ಟು, ಸೊಂಟಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಆಲಂ) ಅಣಿಯಾಗು; ಸನ್ನದ್ಧಗೊಳ್ಳು; ಕಾರ್ಯಪ್ರವೃತ್ತವಾಗು: ಮಂತ್ರಿಗಳು ಸ್ವಯಂಬುದ್ಧನ ಹೇಳಿಕೆಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಖಂಡಿಸಲು ಸೊಂಟಗಟ್ಟಿದರು (ನಾಡೋಜ. ೩೮೦). **ಸೊಂಟಕಟ್ಟು:** ೧. ಒಂಟೆ ಕುದುರೆ ಆನೆ ತರಿಸೋದು ರೊಕ್ಕ ಸೊಂಟಕಟ್ಟಿ ಮುಂದೆ ನಿಲಿಸೋದು ರೊಕ್ಕ (ಪುರಂದ. ೨-೪೮-೪); ಅಜ್ಞಾನವನ್ನು ತೊಲಗಿಸಲು ಸೊಂಟಕಟ್ಟಿದನು (ಪ್ರಮಪ. ೧೮). ೨. ಪೈಪೋಟಿಮಾಡು; ಹುರುಡಿಸು; ಸ್ಪರ್ಧಿಸು: ಸಮರ್ಥರ ಮೇಲೆ ಸೊಂಟಕಟ್ಟಿದರೆ ಬಡವರಿಗೆ ಎಂದಾದರೂ ಜಯ ಸಿಕ್ಕುವುದುಂಟೆ (ವಾಗ್ದೇವಿ ೧೦೩).
ಸೊಂಟಕಟ್ಟಿ ನಿಲ್ಲು = ಸಿದ್ಧವಾಗಿರು; ಕಂಕಣಬದ್ಧವಾಗು: ಕೈಗಾರಿಕೆಗಳನ್ನು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೊಂಟಕಟ್ಟಿ ನಿಂತು ಅಹೋರಾತ್ರಿ ದುಡಿದ (ಭಾಗ್ಯಶಿ. ೪೫).
[ಸೊಂಟ + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಸೊಂಟದಟ್ಟಿ (ನಾ). ನಡುವಿಗೆ ಸುತ್ತುವ ಬಟ್ಟೆ ,— ವಸ್ತ್ರ: ಸೊಂಟದಟ್ಟಿಯ ಬಿಗಿದು ಕಟ್ಟಿ, ತೋಳ್ತೊಡೆಗಳಂ ಚಪ್ಪರಿಸಿ ನೆಲನಡುಗೆ ಕಾಲ್ ಕುಟ್ಟಿ ತಾಗಿದತ್ತಮ್ಮ ಸ್ಕನ್ನದ ಸಿಡಿಲ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೭೧-೨೬೨). [ಸೊಂಟ + ದಟ್ಟಿ$_1$]

ಸೊಂಟಪಟ್ಟಿ (ನಾ). ನಡುವಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಬಟ್ಟೆ, ಚರ್ಮ, ಲೋಹ

ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಪಟ್ಟಿ; ನಡುಪಟ್ಟಿ: ವಿಮಾನವು ಏರುವಾಗಲೂ ಇಳಿಯುವಾಗಲೂ ಕುಳಿತವರು ಅಲುಗಾಡಿ ಬಿದ್ದುಬಿಡದಂತೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳಲು ಸೊಂಟಪಟ್ಟಿಗಳನ್ನು ಕುರ್ಚಿಗಳಿಗೆ ತಗಲಿಹಾಕಿರುತ್ತಾರೆ (ಕವಪು. ೬-೧೦೪). [ಸೊಂಟ + ಪಟ್ಟಿ₂]

ಸೊಂಟಮುರಿ₁ (ಕ್ರಿ). (ವೃದ್ಧಾಪ್ಯದಿಂದ) ನಡುವು ಬಗ್ಗಿಹೋಗು; ಟೊಂಕವು ಬಾಗು: ಸೊಂಟಮುರಿದ ಮೇಲೆ ನೆಂಟಸಿಲ್ಲ, ಗಂಟ್ಲುಮುರಿದ ಮೇಲೆ ರಾಗವಿಲ್ಲ (ಗಾದೆ). [ಸೊಂಟ + ಮುರಿ₁]

ಸೊಂಟಮುರಿ₂ (ಕ್ರಿ). ೧. ಟೊಂಕವನ್ನು ಮುರಿದು ಹಾಕು. ೨. (ಆಲಂ) ಸದೆ; ಬಗ್ಗುಬಡಿ: ಬಣವೆ ಸುಟ್ಟರೆ ಸೊಂಟಮುರಿದರಾಯಿತು (ಜೀವಪ್ರ. ೯೮). [ಸೊಂಟ + ಮುರಿ₂ (< ಮುಱಿ₁)]

ಸೊಂಟಿ 'ಸುಂಟಿ' ನೋ.

ಸೊಂಟಿಗೆ, ಸೊಟಗೆ₁, ಸೊಟಿಗೆ, ಸೊಟ್ಟಿಗೆ, ಸ್ಪೋಂಟಿಗೆ, ಸೋಟಿಗೆ₂, ಸೌಟಿಗ (ನಾ). ಧಾನ್ಯ ಅಥವಾ ದ್ರವಗಳನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಪ್ರಮಾಣ,–ಅಳತೆ: ಒಂದು ಗಾಣದುಳ್ ಒಸ್ಸು ಸೊಂಟಿಗೆ ತೇ(ತ್ತೈ)ಲಮಾಗೆ (ಇಆ. VIII. ೨೮೫-೪: 706); ತೆಲ್ಲಿಗರಯ್ಯತ್ತೊಕ್ಕಲುಗಳು . . . ಒಂದು ಸೊಂಟಿಗೆಯಣ್ಣೆಯಂ ಪ್ರತಿದಿನಮಾಚಂದ್ರಾರ್ಕತಾರಂ ಕೊಟ್ಟರು (ಸೌಇ. XX. ೧೯೧-೨೫; 1215). **ಸೊಟಗೆ₁**: ಮಣಿಗುಂದಗೆಯ ತೆಲ್ಲಿಗರು ಐವತ್ತೊಕ್ಕಲು ಗಾಣಕೆ ಸೊಟಗೆಯೆಂಣೆಯುಂ . . . ಕೊಟ್ಟರು (ಕಇ. V. ೩೨-೬೦; 1215). **ಸೊಟಿಗೆ**: ಅಯ್ನೂರ್ವ್ವರುಮಿಟ್ಟು ಪಸುಂಬೆಯ ಸೇಸಯಲು ಪಾಗಮುಮಂ ಅಂಗಡಿಯಲು ಸೊಟಗೆ ಭತ್ತಮ ಬಿಟ್ಟರ್ (ಸೌಇ. IX-i. ೧೩೯-೪೦; 1074); ಶ್ರೀಮದಯನೂರ್ಬ್ಬರು . . . ಸಮಸ್ತ [ಮನ್ನ] ಕ್ಕೆ [ಖಂಡುಗ]ಕ್ಕೆ ಪೊಂದು ಸೊಟಿಗೆಯಂ ಕೊಟ್ಟರು (ಸೌಇ. XX. ೧೩೦-೧೩; 1187); ತೆಲಿಗರ್ಕೈವತ್ತೊಕ್ಕಲುಂ ಗಾಣಕೊಂದು ಸೊಟಗೆಯಣ್ಣೆಯಂ ಬಿಟ್ಟರು (ಎಕ. VI. ಕಡೂರು. ೯೫-೬೮; 1224). **ಸೊಟ್ಟಿಗೆ**: ಗಾಣಗೊಟ್ಟಿಗೆಯ್ಯಂ ಊರೊಳಗಣ ಗಾಣಗಳ ಸೊಟ್ಟಿಗೆ ಯಣ್ಣೆಯ್ಯಂ ಇನ್ನಿನಿತುಮಂ (ಕಇ. V. ೬೪-೩೨; 1173). **ಸೋಂಟಿಗೆ**: ಅಯ್ಯತ್ತೊಕ್ಕಲುಮಿಟ್ಟು ದೇವರ ನಂದಾದಿವಿಗೆಗಂ ಮಠದ ಸೊಡರಿಂಗಂ ಗಾಣಂಗಳೊಳಕ್ಕೆ ಸೋಂಟಿಗೆ ೧ . . . ಕೊಟ್ಟರ್ (ಇಆ. V. ೩೪೩-೩೭; 1093). **ಸೋಟಿಗೆ₂**: ಅಲ್ಲಿಯ ತೆಲ್ಲಿಗರು ಬಿಟ್ಟ ಧರ್ಮವೆಂತೆಂದಡೆ ತಾವು ಕೊಂಡ ಹೊಂಗೆ ಇಪ್ಪಾನೆಳ್ಳಂ ಬಿಟ್ಟರು ಸೋಟಿಗೆಯಣ್ಣೆಯಂ ಬಿಟ್ಟರು (ಎಕ. VIII (S). ಶಿಕಾ. ೩೩೪-೨೮; ಸು. 1100); ಗಾಣಂಗಳಲ್ ಸೋಟಿಗೆಯಣ್ಣೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೨೪೯-೬೫; 1219). **ಸೌಟಿಗೆ**: ಹೇಱಿಂಗೊಬ್ಬಳುಪ್ಪು ಗಾಣದ ೧ ಸೌಟಿಗಣ್ಣೆ ಇನ್ತೀ ಧರ್ಮ್ಮಮಂ ಮಾಡಿ (ಎಕ. VI. ತರೀ. ೧೯-೬೯; 1158). 'ಸಟ್ಟುಗೆ₂', 'ಸೊಲ್ಲಗೆ₁' ಪರಾ.

ಸೊಂಡಗೆ 'ಸಂಡಗೆ' ನೋ.

ಸೊಂಡಿಗೆ 'ಸಂಡಗೆ' ನೋ.

ಸೊಂಡಿಲ್ 'ಸುಂಡಿಲ್' ನೋ.

ಸೊಂಡಿಲು 'ಸುಂಡಿಲ್' ನೋ.

ಸೊಂಡು 'ಸುಂಡು₂' ನೋ.

ಸೊಂಡೆ₁ 'ಸುಂಡೆ₁' ನೋ.

ಸೊಂಡೆ₂ 'ಸುಂಡೆ₂' ನೋ.

ಸೊಂಡೆಕಾಯಿ (ನಾ). ತರಕಾರಿಯಾಗಿ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಯಿ: ಸೊಂಡೆಕಾಯಿಗ ಸಣ್ಣಮಗುವ ಹಿಡಿತಕ್ಕಿನಿತು ಬಲಮ್ಮಾಕೆ (ಸವವೋ. ೧೨-೪೨). [ಸೊಂಡೆ₁ (< ಸುಂಡೆ₁) + ಕಾಯಿ₄ (< ಕಾಯ್₄)]

ಸೊಂಡೆಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ತೂಂಡೆ ತೂಟ್ಟಯು ಸೊಂಡೆಗಿಡ . . . ತಂಡತಂತದಿ ಮೆರೆದುವು (ಗೋಪಾಡು. ೨-೭). [ಸೊಂಡೆ₁ (< ಸುಂಡೆ₁) + ಗಿಡ (< ಗಿಡು)]

ಸೊಂಡ್ಲಗಿಡ, ಸೊಂಡ್ಲಿಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಬರಿಗೆ . . . ವುರಗಿ, ಸೊಂಡ್ಲಗಿಡ, ಕನ್ನೇರಿ" (ಸಸ್ಯಾ. ೧೩೮). **ಸೊಂಡ್ಲಿಗಿಡ** : ಸುರಿಮುಳ್ಳು, ಸೊಂಡ್ಲಿಗಿಡ (ಪ್ರಜಿಗ. ೬೯-೧೭೨೦). [? + ಗಿಡ (< ಗಿಡು)]

ಸೊಂಡ್ಲಿಗಿಡ 'ಸೊಂಡ್ಲಗಿಡ' ನೋ.

ಸೊಂತ 'ಸ್ವಂತ₁' ನೋ.

ಸೊಂದಿ (ನಾ). ೧. ಜಾರಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿ: "ಸೊಂದಿ = ಸಿತಗಂ" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೨); ನಾಣಿಲಿ, ಮಾತಾಳಿ, ಸೊಂದಿ (ಭಾಷಾಭೂ. ೧೯೧ ಉದಾ); ತಿರೆವೆಣ್ಣ ಮುಗಿಲ್ವೆಂದಿಯೊಳ್ ಬಳ್ಳಿವರಿವ ನೇಹದಿಂ ಬೆಳ್ಳಂಗಡವ ಸೊಗದಾಲಿನೀರೆನೆ ಪೊಚ್ಚಂ ಪೆರ್ಚಿ ಪರಿದುದು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩-೧೩). 'ಕಡುಸೊಂದಿ' ಪರಾ. ೨. ತುಂಟ ; ತಂಟೆಕೋರ: ಸೊಂದಿಯವನನ್ನ ಮಗನಲ್ಲಂ ದೇವರ ಪಾದದಾಣೆ ಬಿನ್ನಪಮಾ ಕಾಳಿಂದಿಯೊಳರ್ದೀ ಕಂಚನ ಮಂಡಸಿನೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿ ಕಂಸವೆಸರಂ ಪಡೆದಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೬-೭೦); "ಸೊಂದಿಯವನ್ = ವ್ಯಭಿಚಾರದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದವನು" (ಅರ್ಧನೇ. ಕೋಶ). (ಗು). ೩. ತುಂಟ ತನದ; ತಂಟೆಕೋರಸ್ವಭಾವದ: 'ಸೊಂದಿಗೋಡಗ' ಪರಾ.

ಸೊಂದಿಗಿಳಿ (ನಾ). ತುಂಟಗಿಳಿ: ಪರಿವಿಡಿಗಯ್ಯ ಸೊಂದಿಗಿಳಿ ತಂದೆಯ ತಾಯ ಸಮೀಪದೊಳ್ ತನೂದರಿಯ ರತೋಪಯುಕ್ತರುತಮಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೮೫); ಸುಸಿಲೆಳ್ದ ಸೊಂಡಿEದಿ3ಗಿಳಿಗಳ ರಸಿಕಾಲಾಪಂಗಳುಣ್ಮಿ ಪೊಣ್ಮಿದವು (ವರ್ಧಮಾ. ೮-೯೯). [ಸೊಂದಿ + ಗಿಳಿ]

ಸೊಂದಿಗೋಗಿಲೆ (ನಾ). ತುಂಟಕೋಗಿಲೆ: ನಲಿದವಯ್ಯ ನಲ್ಲಳ ಕಲಧ್ವನಿ ನಂದಿದುದಾಗಿ ಸೊಂದಿಗೋಗಿಲೆ ಬಗೆ ನಿನ್ನ ದರ್ಪಮನಡಂಗಿಪೆನೀಗಳೆ (ಲೀಲಾವ. ೧೪-೭೫). [ಸೊಂದಿ + ಕೋಗಿಲೆ]

ಸೊಂದಿಗೋಡಗ (ನಾ). ೧. ತುಂಟಕೋತಿ: ಸೊಂದಿಗೋಡಗಂಗಳ ಕಾಲಾಟ ದಿನಲೊಕ್ಕಲರಿಸುದಿರ್ದ ದೂಳಿಗಳನಮರ್ಚಿಯುಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೫೪). ೨. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕೋತಿ: "ಪೇರಣಲೆನೆ ಸೊಂದಿಗೋಡಗಂ" (ಚಕುಸ. ೭೭). [ಸೊಂದಿ + ಕೋಡಗ]

ಸೊಂದಿತನ (ನಾ). ಹಾದರ; ವ್ಯಭಿಚಾರ: ಕುಲಟಾಭಿಸರಣಮಂ ಸೊಬಗಿಂದುಂ ಸೊಂದಿತನಮಂ ಪ್ರಗಲ್ಭ[ತೆ]ಯಿಂದುಂ ಮುಯ್ಯಾಂತು ದೆಸೆಗೆ ಬಿಲ್ಲಿಸವೆಸುವೊಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೨-೩೨). [ಸೊಂದಿ + - ತನ]

ಸೊಂಪಡಗು (ಕ್ರಿ). ಕಳೆಗುಂದು; ಕಾಂತಿಯಿಲ್ಲದಾಗು: ಕಂಬನಿಗಳಾಲಿ ಯೊಳೀಡಿಱಿದು ಸೋರಿದವು ಸೊಂಪಡಗಿತು ಮುಖಾಂಬುಜದ (ಕುಮಾಕ. ೧-೮). [ಸೊಂಪು₁ + ಅಡಗು₁ (< ಅಡಂಗು₁)]

ಸೊಂಪಲು, ಸೊಂಪ್ಪು (ನಾ). ಅತ್ಯಂತ ಕಿರಿದಾದ ಹಾದಿ; "ಎರಡು ಬೇಲಿಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಅಥವಾ ಗೋಡೆಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಹೋಗುವ ಕಿರುದಾರಿ" (ನಮ್ಮೂರು. ಟಿಪ್ಪಣಿ): ಇದ್ದುದರಲ್ಲಿ ಇದೇ ಚೆನ್ನಾದ ಬೀದಿ ಎನ್ನಬಹುದು. ಉಳಿದವುಗಳನ್ನು ಹಟ್ಟಿ, ಸೊಂಪಲು, ಓಣಿ ಮತ್ತು ಗಲ್ಲಿಗಳೆಂದು ಕರೆಯಬಹುದು (ನಮ್ಮೂರು. ೭). **ಸೊಂಪ್ಪು**: ನಮ್ಮನೇ ಗಡ್ಡ ಆಗ್ಲೇ ಓಟೋಣಿ, ಸೊಂಪ್ಪು ಸೊಂಪ್ಪು ಹುಡ್ಕಾಡ್ತಾನೆ (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೧೫೯).

ಸೊಂಪಿಗ (ನಾ). ನಿಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು; ಶ್ರೀಮಂತ: ಭಕ್ತಾನುಕಂಪಿ ಭಕ್ತಿಯ ಸಿರಿಯ ಸೊಂಪಿಗಂ ಭಕ್ತಲೋಲಂ ತ್ರಿವಿಧಭಕ್ತಿಪರಿಪಾಲಕಂ (ಕೊಟ್ಟೂಪು. ೧-೭೪). [ಸೊಂಪು + - ಇಗ]

ಸೊಂಪಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಅತಿಶಯವಾಗು; ಮೇಲ್ಮೆಯಿಂದ ತುಂಬಿರು: ದೇವಕುಸುಮ ಗಳಿಂದೆ ಕಂಪಿಡಿದು, ಸೊಂಪಿಡಿದು, ಮರ್ತ್ಯಾದಿಂ ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಕೊಂಡೊಯ್ಯುವೊಂದು ಬೃಂದಾರಕವಿಮಾನವನೆ, ಚಿತೆ ಹೂಡಿ ನಿಂದುದು (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೮೯-೨೪೫). [ಸೊಂಪು + ಇಡಿ₂]

ಸೊಂಪು, ಸಂಪು₁ (ನಾ). ೧. ಸೊಗಸು; ಚೆಲುವು; ಮನೋಹರತೆ: ಕತ್ತುರಿಯ ಕಂಪಿನಿಂ ಸೊಂಪಂ ತಳೆದ ಮಲಯಜವಿಲೇಪನಮುಮನರಸಂಗೆ ತೋಱಿ (ಕಾದಂಬ. ೧೮೮); ಸಂಪೂರ್ಣಮಾದ ವಿಧುಬಿಂಬಂ ಪೂರ್ವದಿಗಂಗನಾಲಲಾಟದೊಳಿಟ್ಟಾ ಸೊಂಪಿಸ ಚಂದನತಿಲಕದ ಪೆಂಪಂ ತಳೆದಿರ್ದುದು (ಬಾಹುಪು. ೫-೬); ಮುಗಮುಗಿಪ ಹೊಂದೊಡರ ಹಾರಾದಿಗಳಲೊಪ್ಪಂಬಡೆದು ನಸುನಗೆಮೊಗದ ಸೊಂಪಿನಲಾಹವಕ್ಕನು ವಾದನಭಿಮನ್ನು (ಕುಮಾದ್ರೋ. ೪-೪೯). ೨. ಕಾಂತಿ; ಹೊಳಪು; ತೇಜಸ್ಸು: ಇನಬಿಂಬಂ ಕಣ್ಗಳುಂಬಂ ತೊಳಗಿ ಬೆಳಗೆ ಬಾಲಾತಪಂ ಸುತ್ತಲುಂ ಕಂಪಿನ ಸೊಂಪಂ

ಬೀಱೆ (ಕಾದಂಪೂ. ೩೫೪); ಮಾತೆಯ ಮನೋರಾಜ್ಯ ಪಿತನ ಕಣ್ಗಳ ಸೊಂಪು ಆತುರದೆ ಪಾಡುತ್ತಲಿಹರ ಜೋಗುಳ ಜೊಂಪು (ಬಸರ. ೧-೧೭೯); ಶ್ರೀಗಿರಿಜೆಯಾಸ್ಯಕಮಳದ ಸೊಂಪು ಪೊಳೆಯೆ (ಚಬಪು. ೧-೨). ೩. ಹುಲುಸು; ಹೊರವು; ಸಮೃದ್ಧಿ: ಸೊಂಪಿನಿಂ ಕಂಪಿಡುವ ಸಂಪಗೆಗಳಂ ಕೊಂಡು (ಬಸರ. ೩-೨೩); ಪೆಱೆನೊಸಲಿನ ಸುಳಿಗುರುಳ ಸೊಂಪಿನ ಚೆಲುವರಳುಗಣ್ಣ ಬಲೆಯೊಪ್ಪಿದಳು (ಕಂನವ. ೯-೩೬); ತೆಂಕಣದೆಲರ ತಂಪು ಪೂಸಮಾಂದಳಿರ ಸೊಂಪು (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೨೯-೮೦೮). ೪. ಹೆಚ್ಚಳ; ಅತಿಶಯ; ಆಧಿಕ್ಯ: ಕೃತವರ್ಮನು ಕೃಪಾಚಾರ್ಯಾದಿಗಳು ಮಸಗಿ ಘೃತಸಮುದ್ರದ ಸೆಱಗ ಸೋಂಕಿದ ಹುತವಹನ ಸೊಂಪಿನಲಿ ವೈರಿಪ್ರತತಿಯನು ತಱುಬಿದರು (ಕುವ್ಯಾಶ. ೩-೩). ೫. ಹಿಗ್ಗು; ಸಂತೋಷ: ಹರನಿಂದುರ್ವಿಗೆ ದೈವವೇ ಕಿರಣಕಿಂದುಂ ಬಿಟ್ಟು ಸೊಂಪುಂಟೆ (ಸೋಮೇಶ. ೬); ಸೊಂಪಿನ ನಗೆ ಸರೋರುಹಕೊಗೆಯೆ . . . ರವಿಯುದಯಾಚಳಕೆ ಬಂದ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨-೧); ಬುಧಜನಮನದಿಂಪು ಭಾವಜ್ಞರ ಸೊಂಪು ಸದಮಲನುಡಿಗಳ ತಂಪು ಒದವಿ ರಂಜಿಪ ಜೀವಂಧರಕೃತಿ (ಜೀವಂಸಾಂ. ೩-೫೪). ೬. ಇಂಪು; ಇನಿದು; ಮಧುರವಾದುದು: 'ಸೊಂಪೆಸೆ' ಪರಾ. ೭. ನಿಧಿ; ಐಶ್ವರ್ಯ: ಎನಗೆ ಸುಗತಿ ಸುಮತಿ ಸೊಂಪು ಬಿಣ್ಪು ಮುಣ್ಪುತಣ್ಪು ನೀನೆ (ಹಂಪರ. ಹ. ೫೧೨-೨೨). ೮. ದಷ್ಟಪುಷ್ಟತೆ; ಕಟ್ಟುಮಸ್ತು: ದೇಹದಲ್ಲಿ ಪ್ರೋಟೀನುಗಳು ಮಾಡುವ ಕೆಲಸಗಳು : ೧) ದೇಹವನ್ನು ಸೊಂಪಾಗಿ ಬೆಳೆಸುವುದು (ಗೃಪವಿ. ೧೦). ೯. ಸತ್ತ್ವ; ಶಕ್ತಿ; ತ್ರಾಣ: ನಾವು ಹಲವು ರಾಜ್ಯವ ತಿರುಗಿ ದೇಹವೆಲ್ಲವು ಸುಟ್ಟು ಸೊಂಪಿಲ್ಲಯನಗೆ (ಕೊಳ್ಳಿಮಾ. ೫೯-೧). ೧೦. [ಸಂಗೀತ] (?): ಗತಿ ಗಹಗಹಿಸಲ್ ಕಳಸೋನ್ನತಿ ಗಮಕಂ . . . ನೇವಣ ಮಿಗೆ ಸೊಂಪಾಹತ ಕಂಪಿತಮುಣ್ಕೆ ಪಾಡಿದಂ ಮುನಿಋಷಭಂ (ಏರಎ. ೬-೯೦). ಸಂಪು : ೧. ಮಂದಗಮನೆಯರ ಬಲು ಸೋಲಿಸುವ ಸಂಪಿನಲಿ ಒಂದೊಂದು ಬೆರಗಿನ ಸ್ವರಮಣಾನ ಕಂಡೆನಾ (ಶೀಥಮ. ೧೨೯); ಸಂಪಿಲಗಿ ಈ ಹೂವು ಸಂಪು ಇದ್ದರೇನ ಸಂಪನ್ನ ಶಿವನ ನೆನೆಯಾದ ಸೋಬಾನ ನಿಂತು ಹಾಡಿದ ಫಲವೇನ (ಜೋಕಗೀ. ೧೧). ೩. ಕೊಳದ ತೀರದೊಳಿರ್ದ ಪಲ್ಲವಾನ್ವಿತದ ತಣ್ಣೆಳಲ ತಂಪಿನ ಸಂಪಿನಿಂ ಕಂಗೊಳಿಸುವ (ನವಮೋ. ೮-೪೬). ೧೧. ಭರ್ಜರಿಯಾದುದು; ಪೊಗದಸ್ತು: ಅಂದು ಸಂಪು ಮೇಜವಾನಿಯ ಭೋಜನಕ್ಕೆ ನಿಲ್ಲಬೇಕಾಯಿತು (ದೀಪಹ. II, ೧೨೨). ೧೨. ಸೊಕ್ಕು; ಗರ್ವ: ಲಂಪಟದೊಳು ಬಿದ್ದು ಓಡ್ಯಾಡುವಿ ಎಂದು ಸಂಪಿನಲ್ಲಿ ನಗುವದು ಜಾಣತನವೊ (ಏಸಾಸು. ೪೭-೧): ರಾವಣಾಸುರಗತ್ತ ದೂಷಿಸಿದರೆಲೆಯಾಳ್ವನೇ ಸಂಪಿನಿಂ ಕಾರ್ತವೀರ್ಯಾರ್ಜುನನದೆಂಬರಂ (ಪರಶು. ೧೩-೩೩). ೧೩. (?): ರತಿಪತಿಗಳನು ಸೋಲಿಸುವಾ ಗಾಡಿ ಬೆಡಗಿನ ಬಿಂಕವಂಕವ ಗೂಡಿಸುತ ಮಿತ್ರಾದಿ ಸಂಪೊಡಗೂಡಿದರೆ ಆ ದೇಶದಗಲದಿ ನೋಡೆ ನಗರಗಳಾ (ಬಿಜ್ಜಪು. ೧೭-೬).

ಸೊಂಪಾಗು = ೧. ಹುಲುಸಾಗು; ಹೊರವಾಗಿ ಬೆಳೆ: ಸೊಂಪಾಗುತ್ತಂಕುರಿಸುತ್ತುಂ . . . ನೆಱೆದಿಂಪಿಂ ನಳನಳಿಸಿ ಶಾಲಿವನಮೆಸೆದಿರ್ಕುಂ (ಗಿರಿಕ. ೨-೧೩). ೨. ಹಿಗ್ಗು; ಆನಂದಪಡು: ಮೇಲುರತದಲಿ ಪರಿಮಳದ ವೈಹಾಳಿಯಲಿ ಸಲೆ ಬೇದಿವರಿದು ಚಡಾಳಿಸುವ ಸೊಗಸಿನಲಿ ಸೊಂಪಾದಳು ಸರೋಜಮುಖಿ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೦-೪).

[ದೇ. ॥ ತಮಿ. ಚೊಮ್ಮು ; ತುಳು. ಸಂಪು, ಸೊಂಪು; ತೆಲು. ಸೊಂಪು]

ಸೊಂಪುಂಗಾಱ, ಸೊಂಪುಗಾಱ (ನಾ). ಚೆಲುವ; ಸೊಗಸುಗಾರ: ಸೊಂಪುಗಾಱಂ, ಸೊಂಪುಂಗಾಱಂ (ಭಾಷಾಭೂ. ೧೯೨ ಪ್ರಯೋ). **ಸೊಂಪುಗಾಱ** : ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಸೊಂಪು + - ಕಾಱ]

ಸೊಂಪುಗಱೆ (ಕ್ರಿ). ಚೆಲುವನ್ನು ಬೀರು; ಸೊಗಸಾಗಿರು: ಅಲರ್ವುಡಿಯಂ ಸೂಸುವ ಕನಕರುಚಿನಿಚಿತಸುಮನೋಗಣದಿನಲಂಕೃತಿವೆತ್ತು ಸೊಂಪುಗಱೆವ ಚಂಪಕ ಪ್ರತಾನಮುಂ . . . ಕಣ್ಗೊಳಿಸಿರ್ದುದು (ಶಬಶಂ. ೨-೪೨ ವ). [ಸೊಂಪು + ಕಱೆ]

ಸೊಂಪುಗಾಱ 'ಸೊಂಪುಂಗಾಱ' ನೋ.

ಸೊಂಪುಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಂದಗೆಡು; ಹಾಳಾಗು: ದಂಪತಿಗಳ ಪಗೆತನದಿಂದಿರ್ವರ ಪೆಂಪಿನ ಬೇರು ಪರಿವುದು ಸೊಂಪುಗೆಡುವುದು ಸೊಬಗು (ಪದಿಬ. ೬-೮). ೨. ಕಾಂತಿಯಿಲ್ಲದಾಗು; ಕಳಾಹೀನವಾಗು: ಸೊಂಪುಗೆಟ್ಟುದು ಸಿರಿವದನ ಮನದಿಂಪು ಬೀತುದು ಭಕ್ತಮೋಹದಲಂಪು ಮಸುಳಿತು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೬-೨೬). [ಸೊಂಪು + ಕೆಡು]

ಸೊಂಪುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಚೆನ್ನಾಗು; ಸೊಗಸಿನಿಂದ ಕೂಡು: ನಯಂಬಡೆವ ನಿಡಿದನಿಸುವ ಸೊಂಪುಗೊಳ್ಳ ಪೆಂಪುವಡೆವ ಜೀವಸ್ವರಂಗಳೊಳ್ ನಿಂದು ನಿಂದು ನೆರೆವೇಱುವ ಸೊಗಸು ನಿರವಿಸಲರಿದು (ಚಿತವಂ. ೧೭೦-೧). ೨. ಹಿಗ್ಗು; ಸಂತೋಷಿಸು: ಹುವ್ವುಗಳು ತಗುಲಿದಾಗೆಲ್ಲ ಅವರ ಮೈಗಳಂ ಸೋಂಕಿದಂತೆ ಸೊಂಪುಗೊಂಡು (ಸೌಗಂಧಿ. ೨೩೦-೧೫). [ಸೊಂಪು + ಕೊಳ್]

ಸೊಂಪುಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ (?): ನಿಡುಸರದ ಸೊಂಪುಡಿಯ ಶಂಖದ ಮಣಿಯ ಭೂಷಣದ ಬಿಡದೆ ಬೀಸುವ ನವಿಲ ಚಾಮರದಡಿಕೆಗಳ ಬಿಚ್ಚೋಲೆ ರಾಗಟೆಗೆಡೆದ ಭೋರೆಂದೆಂಬ ನಿಡುನೆರವಿಗಳನೀಕ್ಷಿಸಿದ (ಮೈರಾಕಾ. ೨-೩೭). [?]

ಸೊಂಪುತನ (ನಾ). ಚೆಲುವು; ಸೊಬಗು: ಜವ್ವನಂ ಗರಗರನಪ್ಪ ಸೊಂಪುತನವುಳ್ಳವಳಾದೊಡೆ ಬಂದು ಮುಂದೆ ಸಂಚರಿಸುಗೆ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೮-೪೧೭). [ಸೊಂಪು + - ತನ]

ಸೊಂಪುದೋಱಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚೆಲುವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸು; ಸೊಬಗನ್ನು ತೋರ್ಪಡಿಸು: ಒಸೆದು ಕೋಮಲದ ತನುವಲ್ಲರಿಯ ಸೊಂಪಿಂದೆ ಸೊಂಪು ದೋಱಿಸುತಿರ್ಪರು (ಚೈಮಿಭಾ. ೬-೧೯). [ಸೊಂಪು + ತೋಱಿಸು]

ಸೊಂಪುನಡೆ (ನಾ). ಅಂದವಾದ ನಡಗೆ; ಒಯ್ಯಾರದ ಗತಿ,—ಚಲನೆ: ಒಳ್ನಡೆಯ ಸಲೆ ಸೊಂಪುನಡೆಯ ಸೋಲ್ನಡೆಯ ...ಬಗಿಯರಿರದೆ ತಳರ್ದರ್ (ಚಬಪು. ೩೭-೧). [ಸೊಂಪು + ನಡೆ]

ಸೊಂಪುವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಹುಲುಸಾಗಿರು; ಹೊರವಾಗಿರು: ಸೊಂಪುವಡೆದ ಪಾದರಿಗಳು ಕಂಪ ಬೀಱುವ ಬಕುಳದ ಕುಜಸಂಕುಳ ಸಂಪತ್ತಿನಲಿ ಬೆಳೆದಿಹವು (ಅಂಜಚ. ೨-೪೭): ಅದಱ ಪರಿಸರದೊಳ್ಸೊಂಪುವಡೆದಲರ್ದ ಚಂಪಕಮಂ ತೋಱೆ (ರಾಜಶೇ. ೧೦-೨೯ ವ).

[ಸೊಂಪು + ಪಡೆ]

ಸೊಂಪುವೆರು 'ಸೊಂಪುವೆಱು' ನೋ.

ಸೊಂಪುವೆಱು, ಸೊಂಪುವೆರು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೊಗಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿರು; ಮನೋಹರವಾಗಿರು: ಪದವಿನ್ಯಾಸವಿಶೇಷದೊಳ್ ಪದವಿಲಾಸಂ ಸೊಂ[ಪಾಠಾಂ. ಪೆಂ]ಪುವೆತ್ತಿರ್ದ ಕಾವ್ಯದ ಮೆಯ್ಯೊಳ್ ಸಮುದಾಯಶೋಭೆ (ಅನಂಪು. ೧-೮); ನಗರಿದುರ್ಗಂಗಳಂ ಸೊಂಪುವೆತ್ತ ಪೆಂಪಿನ ಕುಂಭಿನಿಯೊಳ್ ಮುಖ್ಯವಾದ ಶಾಳಿವನವಿರ್ದುದು (ಪಮ್ಮೀರ. ೧-೪೯ ವ). ೨. ಅಧಿಕವಾಗು; ಹೆಚ್ಚಳವನ್ನು ಹೊಂದು: ದೇವ ದ್ವಿಜನ್ಮೋತ್ಕಾರಾರ್ಚ್ಚನದಿಂದಂ ಸಲೆ ಸೊಂ[ಪು][ವೆತ್ತ] ವಿಭವಂ (ಎಇ. XXVIII. ೩೪-೨೦: 1082). **ಸೊಂಪುವೆರು**: ೧. ಇದು ಸೊಂಪುವೆತ್ತಸೆದರ್ಥ (ಇಚಿಸಾಂ. ೧-೮೯).

[ಸೊಂಪು + ಪೆಱು]

ಸೊಂಪುಱಿ (ನಾ). (?): ಸೊಂಪುಱಿ, ಪೊಂಪುಱಿ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೪೦ ವ್ಯಾಪ್ಯಾ). [?]

ಸೊಂಪೆರೆ (ಕ್ರಿ). ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಸೂಸು,—ಚೆಲ್ಲು: ಶಾಂತಲೆ, ನಿನ್ನ ಮುಖ ಸೊಂಪೆರೆಯುತ್ತದೆ (ಶಾಂತಲಾ. ೬). [ಸೊಂಪು + ಎರೆ (< ಎಱೆ)]

ಸೊಂಪೆಸೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಚೆಲುವಾಗಿರು; ಸೊಗಸನ್ನು ಬೀರು: ಸೊಂಪೆಸೆವ ಕಿಂಪುರುಷನಿತಂಬಿನಿಯ ಸಡಿಲ್ದೆಳಲ್ವ ಕಡುನಿಡಿದಾದ ಕೇಶಪಾಶದಿಂ ತೊಡರ್ದು (ಶಬಶಂ. ೩-೩೫ ವ). ೨. ಮಾಧುರ್ಯದಿಂದ ಶೋಭಿಸು; ಇಂಪಾಗಿರು: ಸೊಂಪೆಸೆವ ಕೋಗಿಲೆಯ ಸರ . . . ವನದ ಸೊಗಸಿನ ಸೊಂಪು ಸೆಳೆದುದು ಮನವನು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೪-೩೭). [ಸೊಂಪು + ಎಸೆ]

ಸೊಂಪೇರು 'ಸೊಂಪೇಱು' ನೋ.

ಸೊಂಪೇಳು (ಕ್ರಿ). ಹಿಗ್ಗು; ಸಂತೋಷದಿಂದ ಉಬ್ಬು: ಕೇಳವನಿಬರ ಮಾತು ಕಿವಿ ಕಣ್ಣಾಲಿಗಳು ಕಡೆಗಣಿಸಲೆಳಸವು . . . ನಾಲಗೆಗೆ ನುಡಿ ಹೊಗದು ತನು ಸೊಂಪೇಳದಿನ್ನುಳಿದಿಂದ್ರಿಯದ ಸಮ್ಮೇಳವೇತಱದು (ತೊರರಾ. ೫-೩-೩೮).

[ಸೊಂಪು + ಏಳು (< ಏೞ್)]

ಸೊಂಪೇಱು, ಸೊಂಪೇರು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅತಿಶಯವಾಗು: ಪಾಂವಗಳ ದನಿ ಪೊಳರ್ವಕ್ಕಿಯ ಲಲ್ಲೆ . . . ಸಾರಿ ಮದನಮೋಹಿನಿ ಜಯಂತರೊಳು ಸೊಂಪೇಱಿದುವು (ಕಂನವ. ೧೦-೪೩). ೨. ಹುಲುಸಾಗು; ಹೊರವಾಗಿರು: ಬಗ್ಗಿಸುತ್ತಿರ್ದುವುಗ್ಗಡದಿಂ ಕೋಗಿಲೆ ವೊಗ್ಗೆಯಿಂ ಮಿಡಿಗಳಿಂ ಸೊಂಪೇಱಿದಿವ್ಯಾವಿನೊಳ್ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೫೫);

ಬಳ್ಳಿಮೊದರ್ವಾಡಲ್ತು ಸೊಂಪೇಱಿದುದು (ರಾವಣಾಶ್ವ. ೩-೧೬). ೩. ಹಿಗ್ಗು; ಸಂತೋಷಿಸು: ಗಿರಿಜೆಗೆ ಶಿವಲಿಂಗಮನಧಿಕಮನಃಪ್ರಮೋದದಿಂ ತೋಱುವುದುಂ . . . ಸೊಂಪೇಱಿದಳಭವನೊಳಗೆ ಪೇರಾೞಿದಳ್ (ಗಿರಿಜ. ೩-೫೪); ಸುರತರು ಸುಗಂಧದ ತವರ್ಮನೆಯಿದೆಂದೆನಿಪ ಪೂದೋಟಮಂ ದೂರದಿಂ ಕಂಡು ಸೊಂಪೇಱಿ (ಪುಷ್ಪರ. ಪ. ೫೦೩-೨೩). **ಸೊಂಪೇರು** : ೪. ಚೆಲುವಾಗು; ಸೊಗಸಾಗು: ಸೂರ್ಯನ ಶಶಿಬಿಂದಿ ಕೇರಿ ಬಾಗಿಲವಾಡ ಕೇರಿ ಸೊಂಪೇರಿ ಮೆರೆದವು (ಗುಂಡುಸು. ೨-೨).

[ಸೊಂಪು + ಏಱು₁ (< ಏಱ್₁)]

ಸೊಂಪೊಗೆ (ಕ್ರಿ). ಅಧಿಕಗೊಳ್ಳು; ಅತಿಶಯವಾಗು: ಆ ಮುದ್ರಿಕೆಯ ಶಿರದಲಿ . . . ಕುಚಮಧ್ಯದಲಿ ಸೊಂಪೊಗೆವ[ಪಾಠಾಂ. ಪಗಿವ] ಸಂತೋಷದಲಿ ಸೇರಿಸಿ (ತೊರವ. ೫-೩-೯೪). [ಸೊಂಪು + ಒಗೆ₁]

ಸೊಂಪ್ಪು 'ಸೊಂಪಲು' ನೋ.

ಸೊಕ 'ಸೊಗ' ನೋ.

ಸೊಕಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಂತೋಷಪಡಿಸು: ಸಕಲ ಜೀವರ್ಕಳೆಲ್ಲರನು ದುರ್ವಿಷಯದ ಸೊಕಗೊಳಿಸಿದ ಪಾಪವನಗ ಪ್ರಕಟಿತವಾಗಿರ್ದು ಪೋಪುದು (ಮೋಪತ. ೬-೪೩).

[ಸೊಕ (< ಸೊಗ) + ಕೊಳ್₁ + - ಇಸು₃]

ಸೊಕಮಿರು 'ಸೊಗಮಿರ್' ನೋ.

ಸೊಕವಡೆ 'ಸೊಗಂಬಡೆ' ನೋ.

ಸೊಕ್ಕಟಿ 'ಸೊರ್ಕಟಿ' ನೋ.

ಸೊಕ್ಕಾನ್ 'ಸೊರ್ಕಾನ್' ನೋ.

ಸೊಕ್ಕಾನೆ 'ಸೊರ್ಕಾನೆ' ನೋ.

ಸೊಕ್ಕಾನೆದಲೆಗ (ನಾ). ಮದಿಸಿದ ಆನೆಯ ತಲೆಯನ್ನು ಉಳ್ಳವನು; ಗಜಾನನ; ಗಣಪತಿ: ಇಕ್ಕಡಿವಡದ ಕಾರ್ಮುಕವ ನಿವಾರಿಸಿ ತೆಕ್ಕೊಂಡು ಭಾರಿಯ ಹಲವ ಒಕ್ಕಯ್ಯೊಳಾಂತ ಪೇರೊನಕೆಯಿಂದಿಕ್ಕಿದ ಸೊಕ್ಕಾನೆದಲೆಗನ ಮೇಲೆ (ಮೋಪತ. ೩೦-೫೯). [ಸೊಕ್ಕಾನೆ (< ಸೊರ್ಕಾನೆ) + ತಲೆ₁ + - ಗ₂]

ಸೊಕ್ಕಾನೆನಡೆ (ನಾ). ಮತ್ತಗಜದ ನಡಗೆಯಂತಹ ನಿಧಾನವಾದ ನಡೆ: 'ಸೊಕ್ಕಾನೆನಡೆವೆಱು' ಪರಾ.

ಸೊಕ್ಕಾನೆನಡೆಯವರ್ (ಬಹುವ) = ಮತ್ತಗಜದಂತೆ ನಡೆಯುವವರು; ಮಂದಗಮನೆಯರು: ಪೊಂಬಾಳೆಡೊಡೆಯ ಪೊಸ ಪೊಂಗೊಡದ ಪೊಱವಾಱ ಸೊಕ್ಕಾನೆನಡೆಯವರ್ ನಡೆತಂದರು (ಚೆಬಪು. ೪೫-೩೩).

[ಸೊಕ್ಕಾನೆ (< ಸೊರ್ಕಾನೆ) + ನಡೆ₂]

ಸೊಕ್ಕಾನೆನಡೆವೆಱು (ಕ್ರಿ). ಮದಿಸಿದ ಆನೆಯಂತೆ ಚಲಿಸು; ಮಂದಗತಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಗು: ಸೊಕ್ಕಾನೆನಡೆವೆತ್ತ ಸೊಬಗಿಯರ್ ಏಟರರ್ದೆ ಬಿಕ್ಕನೆ ಬಿರಿಯು ವಂದದಲಿ ಅಕ್ಕಱಿಂದಾಲೋಕನಗೆಯ್ದು ಮದನನ ಮೊಕ್ಕಳಕೊಳಗುಮಾಡಿದರು (ಮೋಪತ. ೨೪-೧೭). [ಸೊಕ್ಕಾನೆನಡೆ + ಪೆಱು₁]

ಸೊಕ್ಕಾಹಾರ (ನಾ). ಮತ್ತುಬರಿಸುವ ಆಹಾರಪದಾರ್ಥ; ಮೈಮರೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಉಣಿಸು: ಒಂದು ದಿವಸಂ ವಸಂತಮಾಲೆಯವರಿರ್ವರ್ಗಂ ಪಿರಿದಪ್ಪ ನಿದ್ರೆಯಪ್ಪ ಸೊಕ್ಕಾಹಾರಮನಿಕ್ಕಿ ಮೈಯಱಿಯದವಸರದೊಳು (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೪-೨೦ ವ).

[ಸೊಕ್ಕು₂ (< ಸೊರ್ಕು₂) + ಆಹಾರ]

ಸೊಕ್ಕಿನಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಇಂಗಳದ ಮರ, ಇಂಗಳೀಕ, ಮಾನುಮರ, ಸೊಕ್ಕಿನ ಗಿಡ (ವೃಕ್ಷಜೀ. ೧೧-೯೯೦). [? + ಗಿಡ (< ಗಿಡು)]

ಸೊಕ್ಕಿಸು 'ಸೊರ್ಕಿಸು' ನೋ.

ಸೊಕ್ಕಿಸೆಟ್ಟಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಸೊಕ್ಕಿಸೆಟ್ಟಿ ಪದುಮಸೆಟ್ಟಿ (ಎಕ. VII, ಶಿವಪ. ೧೧೪-೧೯; 950?). [? + ಸೆಟ್ಟಿ]

ಸೊಕ್ಕು₁ 'ಸೊರ್ಕು₁' ನೋ.

ಸೊಕ್ಕು₂ 'ಸೊರ್ಕು₂' ನೋ.

ಸೊಕ್ಕುಂಜವ್ವನ 'ಸೊರ್ಕುಂಜವ್ವನ' ನೋ.

ಸೊಕ್ಕುಂಜವ್ವನೆ, ಸೊಕ್ಕುಜವ್ವನೆ (ನಾ). ಉಕ್ಕುತ್ತಿರುವ ಹರೆಯವುಳ್ಳವಳು; ನವತರುಣಿ: ಸೊಕ್ಕುಂಜವ್ವನೆಯರ ತಕ್ಕಿಗೆ ನೂತ್ನಯೌವನಿಗರಂ ಚಕ್ಕನೆ ಸಿಲ್ಕಿಸಿ ಮಿಕ್ಕು ಮನಂಗೊಳಿವ ಹೇಮಂತದೊಳ್ (ಉದ್ಭಟ. ೪-೩೩ ವ); ಘಟ್ಟಿಮಗುಳ್ಕುತ್ತಿರ್ದರ್ ಸೊಕ್ಕುಂಜವ್ವನೆಯರು ಮುದದಿಂ (ಉದ್ಭದೇ. ೨-೨೫). **ಸೊಕ್ಕುಜವ್ವನೆ** : ಸೊಕ್ಕುಜವ್ವನೆಯ ತಕ್ಕೆಯ ಸವಿಯಂದದೆ . . . ಕೇಳುವರಿಗತಿಹರುಷವ ಮಿಕ್ಕೆಸಗುವುದೀ ಕಾವ್ಯ (ಕಲವಿ. ೧-೧೬); ಮನ್ಮಥನ ಸಾಣೆವಿಡಿದಲಗಿನಂತಲ್ಲಲ್ಲಿ ಮೆರೆದೊರಗಿದ ಸೊಕ್ಕು ಜವ್ವನೆಯರೋ ಶೃಂಗಾರರಸಮೂರ್ತಿ ಇಕ್ಕೆಗ್ಗೆದುದೊ ಭೂತಳದೊಳೆಂಬೊಲಿರ (ವಂಕಾರಾ. ೫-೪-೧೯). [ಸೊಕ್ಕುಂಜವ್ವನ (< ಸೊರ್ಕುಂಜವ್ವನ) + - ಎ₂]

ಸೊಕ್ಕುಗಣ್ 'ಸೊರ್ಕುಂಗಣ್' ನೋ.

ಸೊಕ್ಕುಗತ್ತಲೆ (ನಾ). ಗಾಢಾಂಧಕಾರ: ಸೊಕ್ಕುಗತ್ತಲೆಯೊಳಗೆ ಜಾರೆಯರ್ ತಮತಮಗೆ ತಕ್ಕರೆಡೆಗೈದುವೆಡೆಯೊಳ್ (ಚೆಬಪು. ೯-೧೪).

[ಸೊಕ್ಕು₂ (< ಸೊರ್ಕು₂) + ಕತ್ತಲೆ₁ (< ಕಟ್ಟಲೆ)]

ಸೊಕ್ಕುಗಳ್ (ನಾ). ಅಮಲೇರಿಸುವ ಮದ್ಯ; ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಕಳ್ಳು: ಸೊಕ್ಕಿಸಿ ನೋಟ್ಪವೆಂಬ ನೆವದಿಂ ಸೊಕ್ಕುಗಳ್ಳನೆಱೆಯಿಸಿ ಪಲವುಂ ಭಕ್ಷ್ಯಸಮೇತಮುಣಲಿಕ್ಕಿಸಿ . . . ಅವಂದಿರ್ ಪರವಶತೆಯಿಂ ನಿದ್ರೆಗೆಯ್ಯುದುಂ (ಮಹಾನೇ. ೯-೫೪ ವ).

[ಸೊಕ್ಕು₂ (< ಸೊರ್ಕು₂) + ಕಳ್₃]

ಸೊಕ್ಕುಗೋಗಿಲೆ 'ಸೊರ್ಕುಂಗೋಗಿಲೆ' ನೋ.

ಸೊಕ್ಕುಜವ್ವನ 'ಸೊರ್ಕುಂಜವ್ವನ' ನೋ.

ಸೊಕ್ಕುಜವ್ವನೆ 'ಸೊಕ್ಕುಂಜವ್ವನೆ' ನೋ.

ಸೊಕ್ಕುದಕ್ಕೆ 'ಸೊಕ್ಕುದಳ್ಕೆ' ನೋ.

ಸೊಕ್ಕುದಳ್ಕೆ, ಸೊಕ್ಕುದಕ್ಕೆ (ನಾ). ಮೈಮರೆಸುವಂತಹ ಅಪ್ಪುಗೆ; ಗಾಢಾಲಿಂಗನ: ಉರುವ ಕಾಂತೆಯರ ಕೂಟದ ಸೊಕ್ಕುದಳ್ಕೆಯೊಳ್ಮಿಱುಗುವಧರಾಮೃತವ ನೀಂಟಿ ಸೊಗಸುವ ಸುಖಿಗಳುಱೆ ಜಱೆವ ತನಿವೇಸಗೆಯ ದಿನದೊಳಧ್ವರಾಶ್ವದ ಕೂಡೆ ಪಡೆ ನಡೆದುದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೫-೫). **ಸೊಕ್ಕುದಕ್ಕೆ**: ಸೊಕ್ಕುದ[ಪಾಠಾಂ. ತ]ಕ್ಕೆಯ ಸೊಗಸುವಡೆದಳಾ ಕಾಂತೆ ಪ್ರಿಯನಂಗದೊಳ್ಮೋಹನೋತ್ಸಂಗದೊಳ್ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೧-೧೭). [ಸೊಕ್ಕು₂ (< ಸೊರ್ಕು₂) + ತಳ್ಕೆ (< ತಟ್ಕೆ)]

ಸೊಕ್ಕುನಡೆ (ನಾ). ಗರ್ವದಿಂದ ಕೂಡಿದ ನಡತೆ; ಅಹಂಕಾರದ ಸ್ವಭಾವ: ಸೊಕ್ಕುನಡೆಯು ಸಣ್ಣತನದ ಮೇಲಧಿಕಾರಿಗೂ ತನಗೂ ಆಗಾಗ್ಗೆ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದ ತಿಕ್ಕಾಟದಿಂದ ಅವನ ಅತೃಪ್ತಿ ತೀವ್ರಗೊಂಡಿತು (ಪುನರು. ೩೭೦).

[ಸೊಕ್ಕು₂ (< ಸೊರ್ಕು₂) + ನಡೆ₂]

ಸೊಕ್ಕುಮದ್ದು 'ಸೊರ್ಕುಮದ್ದು' ನೋ.

ಸೊಕ್ಕುಮುರಿ 'ಸೊಕ್ಕುಮುಱಿ' ನೋ.

ಸೊಕ್ಕುಮುಱಿ, ಸೊಕ್ಕುಮುರಿ (ಕ್ರಿ). ಜಂಬವನ್ನು ಇಳಿಸು; ಗರ್ವಭಂಗಮಾಡು: ಸಿರಿವುದದೊಳಗಿಹುದಿಲ್ಲಿ ಸೊಕ್ಕುಮುಱಿದು ನಿನ್ನ ಹಲ್ಲ ಕಳಚುವರಲ್ಲಿ (ಪುರಂದ. ೨-೬೯-೫). **ಸೊಕ್ಕುಮುರಿ** : ಅವನ ಸೊಕ್ಕುಮುರಿಯಲು ಮಿಕ್ಕವರು ಕಾದಿದ್ದರು (ರಜ). [ಸೊಕ್ಕು₂ (< ಸೊರ್ಕು₂) + ಮುಱಿ₁]

ಸೊಕ್ಕುವಾರಿ (ನಾ). ಉಕ್ಕಿ ಹರಿಯುವ (ರಕ್ತದ) ಧಾರೆ,—ಪ್ರವಾಹ: ತೋರಿಯ ಹಯ ಹಸ್ತಿ ಕುಱಿ ಕೋಣಗಳ ಸೊಕ್ಕುವಾರಿ ರೋಹಿತ ಮಿದುಳುಗಳು ಭೂರಿಭೇತಾಳಾದಿಗಳುಂಡು . . . ನರ್ತಿಸಿತು (ಮೋಪತ. ೪೦-೬೯). [ಸೊಕ್ಕು₂ (< ಸೊರ್ಕು₂) + ವಾರಿ₂]

ಸೊಕ್ಕುಹ (ನಾ). ಸೊಕ್ಕುವಿಕೆ; ಮತ್ತೇರುವಿಕೆ: "ಮಾದ, ಮದ-ಸೊಕ್ಕುಹ" (ನಾಚಿರಾ. ೬.) [ಸೊಕ್ಕು₂ (< ಸೊರ್ಕು₂) + - ಹ₂ (< - ಪ₂)]

ಸೊಕ್ಕೂಡು (ಕ್ರಿ) . ಎಚ್ಚರ ತಪ್ಪಿಸುವ ಮದ್ದನ್ನು ನೀಡು; ಸೊಕ್ಕುಮದ್ದನ್ನು ಉಣಿಸು : ಎಳನೀರಿನೊಳು ಸೊಕ್ಕೂಡಿ ಗಣಿಕೆಯಟ್ಟಲು ಚಾರುದತ್ತನು ಎಣಿಸದೊಲಿದು ವಸಂತತಿಲಕೆಯು ತಣಿಯೆ ಪೀರ್ದೊಱಗಿದರು ಮೃದುಶಯ್ಯೆಯಲಿ ಮದಭರದಿ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೭-೩೨). [ಸೊಕ್ಕು₂ (< ಸೊರ್ಕು₂) + ಊಡು₁]

ಸೊಕ್ಕೇರು 'ಸೊರ್ಕೇಱು' ನೋ.

ಸೊಕ್ಕೇಱು 'ಸೊರ್ಕೇಱು' ನೋ.

ಸೊಖಿನಾಸಿ 'ಸುಖಿನಾಸಿ' ನೋ.

ಸೊಗ, ಸುಕ್ಕ, ಸೊಕ (ನಾ). ೧. ದೈಹಿಕವಾಗಿ ಮತ್ತು ಮಾನಸಿಕವಾಗಿ ಪಡೆಯುವ ಆನಂದಾನುಭವ; ಸುಖ; ಸಂತೋಷ: "ಸೊಕಮುಂದುಂ ಸೊಗಮುಂದುಂ ಸುಖಂ" (ಶಶಾ. ೬೪-೪೨೧); ಪೊಡೆಮಟ್ಟೋಲೈಸದೆ ನಿಚ್ಚವಯುಣಮಿಲ್ಲದೆ ತನ್ನಿರ್ದಾಲಯದೊಳಿರ್ದು ಬಾಳ್ವುದೆ ಭೂಲೋಕಮನಾಳ್ವ ಸೊಗದಿನಗ್ಗಳಮಲ್ತೇ (ಪಂಚತಂ. ೪೪-೨೩); ಅರಮೆಯ್ಯಿಣ್ಣರಭೋಗಮಲ್ಲ ಸೊಗಮುಂ ವೇಶ್ಯಾಜನಕ್ಕಿಕ್ಕಿಸಲ್ ದೊರೆಗಳ್ಗೆತ್ತಣ ನೀತಿಯ್ಕೆ (ಸೋಮೇಶ. ೬೦); ಭಾವಿಸೆ ಸೊಗದ ಸುಗ್ಗಿಯು ತನಿಸೊಕ್ಕಿನ್ನನಾವರಿವುದು ಮತ್ತೇವೆ (ಹರಿಚ. ೧-೪೩). ೨. ಕ್ಷೇಮ; ಸೌಖ್ಯ; ಕುಶಲ: ಚೆಂಡವದೇ ಅಯ್ಯ . . . ನೀವು ಸೊಗವೆ? (ಸವತ. ೭೩). **ಸುಕ್ಕ :** ೧. ಈ ಮಹಾಪರೂತದುಳ್ ಅಕ್ಷಯಕೀರ್ತ್ತಿತುನ್ನಕದ ವಾರ್ದ್ಧಿಯ್ಯ ಮೇಲದು ನೋನ್ತು ಭಕ್ತಿಯಂ ಅಕ್ಕಿಮಣಕ್ಕ ರಮ್ಮ ಸುರಲೋಕಸುಕಕ್ಕ ಭಾಗಿ (ಎಕ. II. ೨೧-೪: ಸು. 700); ಸುಕದ ಕಣಿಯನಿಸಿ ಮಾಪುಬ್ಬಕೋಟವರಮಾಯು ನಾಭಿನಾಮಮುಮಾಯ್ತುರ್ಭಕನಿಕರ ನಾಭಿನಾಳಪ್ರಕರನಿಕರ್ತನಮನಱಿಯೆ ಪೇಟ್ದುದಱಿಂದಂ (ಆದಿಪು. ೬-೭೭); ದೇವರಾಯರು ಸುಕದಿಂ ರಾಜ್ಯಂಗೆಯ್ಯುತ್ತಿರ್ದ್ದಲ್ಲು (ಎಇ. XXIII. ೧೦೫-೩: 1407). **ಸೊಕ:** ೧. ಸುಖ-ಸೊಕ, ಸೊಗ (ಶಮದ. ೨೭೦ ಪ್ರಯೋ); ಸೊಕಮಿರ್ಕಕ್ಕಟ ದರ್ಭಪಾಣಿ ಯಮಜಂ ದರ್ವೀಕರಂ ವಾಯುಪುತ್ರಕನುಂ (ಗದಾಯು. ೩-೩೪); ಸೋಂಕಿನ ಸೊಕದ ಸೀತ್ಕಾರಮೆ ವೇದನಾಸೀತ್ಕಾರಮೆಂಬ ಸಂದೆಗಮನೀವ ಪುರಸೌಂದರಿಯರ ಪಂದೆಮೊಗದ ಮುದ್ದುಗೆಯ್ತಕ್ಕೆ . . . ಸಹಾಯನಾಗಿಯುಂ (ಲೀಲಾವ. ೩-೨೦ ವ); ಮಂದಾನಿಳಂ ಸೊಕಮಂ ಮಾಡುತೆ ತೀಡೆ ನೀಡುಮೆಸವತ್ತಾಸ್ಥಾನಭೂಮಂಡಳಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೨-೧೭). ೨. ಶುಕ ನೀಂ ಸೊಕಮೇ ರಜನ[illegible]ಸ್ಥಪಿಂದಮ ಬಂದಿರೇ (ಅಜಪು. ೬-೧೪).

ಸೊಗವಾಗು = ಸುಖವಾಗಿರು; ಸಂತೋಷದಿಂದ ಕೂಡಿರು: ಎಲ್ಲರ್ ಸೊಗವಾಗೆ ನಂಬುಗೆಗಪೋಹಂ ಬಾರದಂತಾಳೆ ತಾಂ ಬಲುಭಾಗ್ಯಂ ದೊರೆಗಪ್ಪುದೆ (ಸೋಮೇಶ. ೫೩).

[< ಸಂ. ಸುಖ ./ IP ಈ ಶಬ್ದವು ದೇಶ್ಯಮೂಲವಾಗಿರುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯೂ ಇದೆ]

ಸೊಗಂಬಡಿಸು, ಸೊಗವಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಂತೋಷಪಡಿಸು; ಹಿಗ್ಗುವಂತೆ ಮಾಡು: ಮನಮಂ ಸೋಲಿಸಿ ಸೊರಗಿಸಿ ಸೊರ್ಕೇಱಿಸಿ ಸೊಗಂಬಡಿಸಿ (ಚೀವಂ. ೧೬೦-೯). **ಸೊಗವಡಿಸು:** ಕೊಳಲ ದನಿಯಿಂದ ಗೋವಳಗುವರಿಯರ . . . ಕೆಳೆಯೊಡಂಬಡ ರಾಸಕೇಳಿಯೊಳು ಸೊಗವಡಿಸಿ (ಗೀತಗೋ. ೩-೫). [ಸೊಗಂಬಡು + - ಇಸು]

ಸೊಗಂಬಡು, ಸೊಗಪಡು, ಸೊಗವಡು (ಕ್ರಿ). ಹಿಗ್ಗು; ಆನಂದಿಸು; ಸುಖಿಸು: ಮಣಿವ ಮನಗರಗುವ . . . ಸೊರ್ಕುವ ಸೊಗಂಬಡುವ ಭಕ್ತರನುಗೆಯ್ವಂಗಳಿಂ ಭಕ್ತಿಮಯಮುಂ (ಚೀವಂ. ೧೨೨-೧೦). **ಸೊಗಪಡು:** ಅಂಬರಿತು ತೀರದಿಹ ಸೊಗಪಟ್ಟು ತೀರದಿಹ ಅಳಲ ತಾಳುತ (ಮಲದೇ. ೧೧-೩). **ಸೊಗವಡು:** ಶ್ರೀಶನ ಪಾದಪದ್ಮವ ಕೂರ್ತು ಕೃತಿವೇಳು ನಾ ಸೊಗವಟ್ಟು ಲಾಲಿಸುವೆ (ಮೋಹತ. ೩೭-೧); ಸೊಗವಟ್ಟು ಸೊರಗಿ ಮಲರ್ಗಣ್ ಮುಗಿವನ್ನಂ ಬನ್ನವಡಿಸಿ . . . ಬಗೆವಂದುದು ಬಿರುದು ಬೋಜಗನಂತೆ ಸಮೀರಂ (ಚಿಕವ. ೬-೩೫). [ಸೊಗ + ಪಡು]

ಸೊಗಂಬಡೆ, ಸೊಕವಡೆ (ಕ್ರಿ). ೧. = ಸೊಗಂಬಡು: ಶಿವನೊಳಪೊಕ್ಕು ಮಿಕ್ಕಲರ್ದು ಸೊರ್ಕಿ ಸೊಗಂಬಡೆದು . . . ಸುಖಮಿರ್ದನೊಱಲ್ದು ವೃಷಾಧಿನಾಯಕಂ (ವೃಷಪ. ೨೩-೮). ೨. ಸಂತೋಷದಿಂದ ಅರಳು ,— ಅಗಲವಾಗು: ಸಂಬು ನೋಟದಿಂ ಮಿಸುಪ ಮೊಗಂ ಸೊಗಂಬಡೆಯೆ (ಚಿಕವ. ೬-೫೩). **ಸೊಕವಡೆ:** ೧. ವಿಕಸಿತವದನಾಂಭೋರುಹಭರಿತ ಸನ್ಮಕರಂದಜಲವ ಚೀತ್ಕರಿಸಿ ಸೊಕವಡೆದಲರ್ವಕ್ಕಿ ಗಳಂತ ನೀಲಾಳಕವಿರ್ದುದವರ ಮಸ್ತಕದಿ (ಮೋಹತ. ೨೩-೨೮). [ಸೊಗ + ಪಡೆ]

ಸೊಗಂಬರಿ (ಕ್ರಿ). ಸಂತೋಷದಿಂದ ಸಾಗು, —ಮುನ್ನಡೆ: ಆಕೆ ಪೆರ್ಚುತ ಸೊಗಂಬರಿದು ತಮ್ಮಿರ್ವರನಿತುಮಂ ಕರೆಕರೆದು ಪಸುಗೆ ತೊಡಗಿದಳಮಿತಸಂಭ್ರಮದಿ! (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೯೦-೩೮೮). [ಸೊಗ + ಪರಿ]

ಸೊಗಂಬನಿ (ನಾ). ಸಂತೋಷದಿಂದ ಬರುವ ಕಣ್ಣೀರು; ಆನಂದಬಾಷ್ಪ: ಪೊಗಟ್ಟನೊಲ್ದು ಕಱಿವಂ ಸೊಗಂಬನಿಯಂ ಮನೋಬ್ಬದೊಳ್ಮುಪ್ಪುರಿಗೊಂಡ ಭಕ್ತಿಭರನೋಹಿಲಂ (ಉದ್ಭಟ. ೧೧-೬೪). [ಸೊಗ + ಕಂಬನಿ (< ಕಣ್ಬನಿ)]

ಸೊಗಡಗಿಲು (ನಾ). ಅಗಿಲುಮರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ; ಅತ್ಯಂತ ಸುಗಂಧವುಳ್ಳ ಅಗಿಲುಮರ: ಬನ್ನಿ ಹೊನ್ನೆ ಸೊಗಡಗಿಲು . . . ತುಂಬುರಿಂಗಾಲಯವನಿಪ್ಪ ನಾನಾ ಭೂಜದೊಗ್ಗಿನಿಂ ಕಾನನಂ ಕಣ್ಗೆಸೆದುದು (ಹಚಕಾ. ೫-೧೫).

[ಸೊಗಡು (< ಸೊವಡು) + ಅಗಿಲು (< ಅಗಿಲ್)]

ಸೊಗಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಉದಾಸೀನ ಮಾಡು; ಆಲಸ್ಯ ತೋರು; ಹಿಂಜರಿ: ಸೊಗಸಿ ಶಿವನ ಮಂತ್ರವನ್ನು ನೆಗಳುವದಕೆಯನ್ನ ಜಿಹ್ವೆ ಸೊಗಡಿಸುವುದು ಕೀಲುಮಡಿಯ ಒಲಿವುದು (ಸುಶಾರ. ೫೨-೨); ಅವಳೊಳ್ ಮುನ್ನು ತನಗೊಗೆದು ಪೊಸಜವ್ವನದೊಳೊಪ್ಪುವ ಮಿನಾಕ್ಷಿಯರ ಕೂಡಿದಂ ಸುತಯರಿಂವರೆಂದು ತಾನಂಜಲಿಲ್ಲ ಸೊಗಡಿಸಲಿಲ್ಲ (ಮಲ್ಲಚ. ೯-೨೭). [ಸೊಗಡು (< ಸೊವಡು) + - ಇಸು]

ಸೊಗಡು 'ಸೊವಡು' ನೋ.

ಸೊಗಡುಗಂಪು (ನಾ). ೧. ಸುವಾಸನೆ; ನರುಗಂಪು: ಆರು ನೀನೆಲೆ ಹರುಷ ಮೂರುತಿ . . . ಸೊಗಡುಗಂಪನು ಸುರಿಯುತ, ಹಸಿದ ಜೇನಿನ ಹೊರೆಯ ಕಳ್ಳರ ಸೊಕ್ಕಿಸಿಡುವ ಗುಲಾಬಿಯೋ! (೧೦ಗೀತ. ೧೬-೯). ೨. ಮಾದಕವಾದ ವಾಸನೆ: ಮೊದವಿ ಮೂಡಿದ ಮೊಗಂ ಸೊಗಡುಗಂಪೊಗೆದ ಮೈ . . . ಕುಡಿವರಿದ ಲಜ್ಜೆ ಸಿಂಗರಕೆ ಮಿಗಿಲಾಯ್ತುವನಿಸುತೆಗೆ ಋತುಮತಿಯಾಗಲು (ಚೈಮಿಭಾ. ೧೮-೨೫).

[ಸೊಗಡು (< ಸೊವಡು) + ಕಂಪು]

ಸೊಗಡುಗೂಡು (ಕ್ರಿ). ಮಾದಕವಾದ ವಾಸನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರು: ಬಡವಿಡಿದ ವಿಮಲಾಂಗ ಸೊಗಡುಗೂಡಿದ ಕಕ್ಷ . . . ಎಡೆವಱಿತವಿಲ್ಲದಿಹ ಬಾಯಿದೆಱೆಯಿಂದ ಗರ್ಭಿಣಿ ಮಿಗೆ ವಿರಾಜಿಸಿದಳು (ಚಿರೂಪ್ಪ. ೬-೩೯). [ಸೊಗಡು (< ಸೊವಡು) + ಕೂಡು]

ಸೊಗಡುಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಆಲಸ್ಯಗೊಳ್ಳು; ದಣಿ: ಶ್ರೀತಳೋದರಿಯಯಾತ್ಮದಿ ಸೊಗಡುಗೊಂಡು ಸೊಗಸಂದಪ್ಪಿಯರುಮರುಹಿನಿಂ ಚೇತನಂಗುಂದಿ ಭ್ರಮಣೆಯೊಳೊಂದಿ ಮಲಗುತ್ತೆ (ನವವೋ. ೧೫-೬). [ಸೊಗಡು (< ಸೊವಡು) + ಕೊಳ್ಳು (< ಕೊಳ್)]

ಸೊಗಡುತಗಚೆ, ಸೊಗಡುತಗಸಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಮಲೆಯಾವರಿಕೆ, ಸೊಗಡುತಗಚೆ (ವೃಜಿಗಿ. ೭೧-೧೪೫೪). **ಸೊಗಡುತಗಸಿ:** "ದೊಡ್ಡ ತಗಚೆ, ಸೊಗಡುತಗಸಿ" (ಸಸ್ಯನಿ. ೩೦). [ಸೊಗಡು (< ಸೊವಡು) + ತಗಚೆ]

ಸೊಗಡುತಗಸಿ 'ಸೊಗಡುತಗಚೆ' ನೋ.

ಸೊಗಡುದೋರು (ಕ್ರಿ). ಅನಾದರ ಮಾಡು; ಹೀಗಳೆ: ದುಗುಡದಿಂ ಗುರುಸೂನು ಕೌರವೇಶ್ವರನ ಸಿರಿ ಸೊಗಡುದೋರುತ್ತಿನುತ ಪಾಳ್ಯಕಂ ಸರಿಯೆ (ತುರಂಗ. ೫೮-೭೧).

[ಸೊಗಡು (< ಸೊವಡು) + ತೋರು (< ತೋಱು)]

ಸೊಗಡೇಱು (ಕ್ರಿ). ಮತ್ತು ಬರು; ಅಮಲೇರು: ಏರಂಡಮಂ ಮಯ್ಯು ಸೊಗಡೇಱಿ ಸತ್ತೊಂದು ಹೋರಿ ಬದ್ದಿರಲು (ಗುರುಜಾ. ೮-೪೦).

[ಸೊಗಡು (< ಸೊವಡು) + ಏಱು (< ಏಱ್)]

ಸೊಗದಾಣ (ನಾ). ಸುಖದ ನೆಲೆ; ಸಂತೋಷದ ಆಕರ: ಸರಸ ಬೊಜಂಗರ ಸೊಗದಾಣಮೆನಿಸುತ ಕರಮೆಸೆದುದು ಸೂಳೆಗೇರಿ (ಇಚಪಾಂ. ೯-೩೭). [ಸೊಗ + ತಾಣ]

ಸೊಗದೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಔಷಧೀಯಗುಣವುಳ್ಳ, ಸುವಾಸನಾಯುಕ್ತವಾದ ಅದರ ಬೇರು; ಅಶ್ವಗಂಧಿ(?): ಕೋಳಿಕುಟುಮನ ಗಣಸು, ಇಲಿಕಿವಿಯ ಬೇರು, ಸೊಗದೆಬೇರು, ಹಾವುಮೆಕ್ಕೆಯ ಬೇರು ಇವಿಷ್ಟನ್ನು ಸಮಾಂಶವಾಗಿ ನೀರಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಲೇಪಿಸಲು ಶ್ಲೇಷ್ಮದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಉಪದಂಶ ಶಮನವಹುದು (ವೈದ್ಯಸಾ. II. ೧೬೭); ಸೊಗದೆ:- ಈ ಬೇರಂ ಹಾಲಲ್ಲಿ ಅರೆದು . . . ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳೆ ದಿನ ೧೫ಕ್ಕೆ ಸ್ತನವೃದ್ಧಿಯಾಗುವುದು (ವೈಪಿ. ೭). [< ಸಂ. ಸುಗಂಧಿ?]

ಸೊಗದೋಱು (ಕ್ರಿ). ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡು: ಕ್ಷಣಮಾತ್ರಂ ನಿಜನಾಮ ನಾಲಗೆಗೆ ಬಂದಂಗಕ್ಕುಮಿಂದ್ರತ್ವ ಮತ್ತಣುಮಾತ್ರಂ ಸೊಗದೋಱಿ ಪೋಕುಮದಱಿಂ ನಾನೊಲ್ಲೆನ್ನ ಶ್ರೀಯನು (ಶಾಂತೀಚ. ೧೧-೧೧ ವೃತ್ತ-೨). [ಸೊಗ + ತೋಱು]

ಸೊಗಪಡು 'ಸೊಗಂಬಡು' ನೋ.

ಸೊಗಬಾಳ್ 'ಸೊಗವಾಟ್' ನೋ.

ಸೊಗಮಿರ್, ಸುಕಮಿರ್, ಸೊಕಮಿರು (ಕ್ರಿ). ಸಂತೋಷದಿಂದಿರು; ಸುಖವಾಗಿರು: ಅವರಿಂದ ಸತ್ಕೃತನಾಗಿ ಮುಂದಳರ್ದು ರಾಜಧಾನಿಯಂ ಸೇರ್ದು ಸೊಗಮಿರ್ಪಾಗಳ್ (ಮರಾಚ. ೬-೭೭ ವ). **ಸುಕಮಿರ್:** ಕೂಸಿಂಗೆ ದುರ್ಯೋಧನನೆಂದು ಪೆಸರನಿಟ್ಟು . . . ಪರಕೆಯಂ ಕೊಟ್ಟು ಸುಕಮಿರ್ಪನ್ನೆಗಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೩೪); ರಾಗದಿನೆನ್ನೊಳ್ ಸುಕಮಿರ್ಪುದು (ಪಂಪಭಾ. ೮-೬೬). **ಸೊಕಮಿರು:** ವರದುರ್ಗಿ ಪಿಷ್ಮಮಾಯಲಿಂಗವುಮಂ ತಾಳ್ದು ಭಾಸುರಪೂಜೆಗೆಯ್ದು ನಿಜಪದವಿಯಂ ಪಡೆದು ಸೊ[ಪಾಠಾಂ. ಸು]ಕಮಿರುತಸೆದಲು (ಆರಾಚ. ೧-೪-೨೫). [ಸೊಗ + ಇರ್₁]

ಸೊಗಮುಣ್ (ಕ್ರಿ). ಸಂತೋಷವನ್ನು ಅನುಭವಿಸು: ಆ ಸೌಮನಸ ವಿಮಾನದೊಳು ಲೇಸಾಗಿ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂಬತ್ತುಸಾಗರ ತಾ ಸೊಗಮುಂಡು (ಶಾಂತೀಚ. ೫-೩). [ಸೊಗ + ಉಣ್]

ಸೊಗಯಿಸು, ಸೊಗಸು₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಂದವಾಗಿ ಕಾಣು; ಒಪ್ಪು; ಶೋಭಿಸು: "ಸೊಗಯಿಸು - ಶೋಭಾಯಾಂ" (ಶಮಧಾ); ನೆಗಳ್ದಿರ್ದ ಕನ್ನಡಂಗಳೊಳಗಣೆತಗುಣ ಪಿದಿತಸಂಸ್ಕೃತೋಕ್ತಕ್ರಮಮುಮಂ ಬಗೆದೊಂದುಮಾಡಿ ಪೇಳ್ದೊಡೆ ಸೊಗಯಿಸುಗುಂ ಕಾವ್ಯಬಂಧಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೫೭); ಸೊಗಯಿಸಿ ಬಂದ ಮಾಮರನೆ ತಳ್ತಲವಳ್ಳಿಯ ಪೂತ ಜಾತಿಸಂಪಗೆಯ . . . ನೋಟ್ಪೊಡಾವ ಚೆಟ್ಟುಗಳೊಳಮಾವ ನಂದನವನಂಗಳೊಳಂ ಬನವಾಸಿದೇಶದೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೨೮); ಕಂದಂಗಳ್ . . . ತನಿರಸದುಕ್ಕಂದಂಗಳ್ ಸೊಗಯಿಸಿರ್ಪುವೀ ಸತ್ಕೃತಿಯೊಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೧-೧೨). ೨. ಸಂತೋಷಗೊಳ್ಳು; ಹಿಗ್ಗು: ಪಲತೆಱದ ಪುಷ್ಪದಿಂ ನಾನಾಪತ್ರಗಳಿಂ ಪೂಜಿಸಿ ನಿಚ್ಚಂ ಸೊಗಯಿಸಿ ಮೆಯ್ಯಿಕ್ಕಿ ನಾಡೆ ಬಡವಾದಪರೋ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೦೭). ೩. ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡು; ಆನಂದಪಡಿಸು: ಸೊಗಯಿಸುವ ಕಬ್ಬಮಂ ಕಬ್ಬಿಗರಲ್ಲದೆ ಮೆಚ್ಚರುಳಿದರೇನಱಿವರ (ಕಬ್ಬಿಗ. ೮). ೪. ಇಷ್ಟವಾಗು; ರುಚಿಸು: ಜ್ವರಿತಂಗೆ ದುಗ್ಧಪಾನಂ ಪಿಂದುಂ ಸೊಗಯಿಸದ ತೆಱದೆ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಮಹಾಜ್ವರಿತಂಗೆ ಸುಧಾತ್ರಕಮಂ ಪರಮಜಿನೇಂದ್ರಾಗಮೋಕ್ತಿ ಸೊಗಯಿಸದೆಂತುಂ (ಸಮಪ. ೩-೬೫); ಸೊಗಯಿಸಲ್ ತೊಡಗಿತ್ತು ಪರಿಮಳಂ ನಾಸಿಕಕೆ ಬಗೆಗೊಳಿಸತೊಡಗಿತ್ತು ಮಿಗೆ ರೂಪು ಲೋಚನಕೆ (ನಂಬಿರ. ೩-೯). ೫. ನೆಮ್ಮದಿಯಿಂದಿರು; ಸುಖಕರವಾಗಿರು: ಮನೆಗೆ ಅವಳೇ ರಾಣಿಯಾದರೂ ಹೆಂಡತಿ ಚನ್ನಿ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಅವಳ ಬಾಳು ಅಷ್ಟು ಸೊಗಯಿಸಲಿಲ್ಲ (ಕುಹಿಂ. ೧೬೩). **ಸೊಗಸು₁:** ೧. ನವಕೇಯೂರಂ ಸೊಗಸಿತು ನೆಭಶ್ಚರೇಂದ್ರನ ತೋಳೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೩೫); ಕೋಗಿಲೆಗಳ ಕಹಳೆಯಿನಖಿಳಪಕ್ಷಿರವವಾದ್ಯದಿಂ ಸೊಗಸಿ ವನಲಕ್ಷ್ಮಿ ಗುಣಾಪರನನಿದಿರ್ಗೊಂಡವಳೊ (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೨೩); ಸುಕೋದರರ ಕೋಲ ಮೊನೆಯಲಿ ಕೊಂಡು ನೆತ್ತರಗೂಳನುಂಬವೊಲಖಿಳರಾಜ್ಯದ ಮೇಲೆ ಸೊಗಸುವ ಸಿರಿಯನೊಲ್ಲೆನು (ಕುಮಾಭೀ. ೩-೪೨). ೨. ಮಗನೆ ನಿನ್ನಯ ಮನದ ನಿಷ್ಠೆಗೆ ಸೊಗಸಿದೆನು (ಕುಮಾಅ. ೪-೪೭). ೪. ಕಳ್ಳಂಗೆ ಬೆಳ್ದಿಂಗಳ್ ಸೊಗಸದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೧೨೪); ನಿನಗರೋಚಕವೆಮ್ಮ ಮಾತುಗಳಾಬಿರಿಗೆ ಸೊಗಸುವುದು (ಕುಮಾಭೀ. ೧೦-೩೦); ಜ್ಞಾನವೇ ಅಧಿಕವೆಂಬ ದಗ್ಧವೇದಾಂತಿಗಳ ಮಾತು ಸೊಗಸದಯ್ಯ ಎನಗೆ (ಅಖಂಡೇ. ೧೧೧-೫೪). ೬. ಬಯಸು; ಇಷ್ಟಪಡು: ಸೊಗಸಿದೆನೆ ನಾ ನನ್ನ ಕೀರ್ತಿಗೆ (ಬಸಪು. ೪೫-೧೯); ದೂರದಲಿ ರಾಜೀವಗಂಧಸಮೀರಣನ ಸಂಭಾವನೆಗೆ ಸೊಗಸಿದಳು ಸತಿಯಾಕೆಯ ವಚಸ್ಸಿನಲಿ ತಾವರೆಯ ತಹೆನು (ಕುಮಾಅ. ೧೦-೧೫). ೭. ರುಚಿಕಟ್ಟಾಗಿರು; ಸವಿಯಾಗಿರು: ಸೊಗಸುವ ಬೋನಮಂ ಸಮವ ಕಾರ್ಯದೊಳಂ ಕೊಟ್ಟಂ . . . ಮಾದೇವಿಯಪ್ಪನಿದಿಲ್ (ಬಾಹುಪು. ೭-೬೪). ೮. ಮಧುರಧ್ವನಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರು; ಇಂಪಾಗಿರು: ಗಿಳಿಯಂತೆ ಸೊಗಸಿ ನುಡಿವಳೆ (ಧಂಡೋಂಬು. ೧-೪೯ ವ ಅಡಿಪದ್ಯ).

[ಸೊಗ + - ಇಸು₁/ ತುಳು. ಸೊಗಸು, ಸೊಗವು ; ತೆಲು. ಸೊಗಯಿಂಚು, ಸೊಗಿಯು]

ಸೊಗಪಡಿಸು 'ಸೊಗಂಬಡಿಸು' ನೋ.

ಸೊಗಪಡು 'ಸೊಗಂಬಡು' ನೋ.

ಸೊಗವಾಳು 'ಸೊಗವಾಟ್' ನೋ.

ಸೊಗವಾಳ್ತೆ (ನಾ). ಸುಖವಾದ ಬದುಕು; ಸಂತೋಷವಾದ ಜೀವನ: ಆರಿಂದಲಾದೊಡಂ ಕೇಡಡಸದೊಲ್ ಸೊಗವಾಳ್ತೆಗೆ . . . ನಾಮೆಳ್ಚರಿಂ ನಡೆವುದುತ್ತಮಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫೭೩-೫೮೪). [ಸೊಗ + ಬಾಳ್ತೆ (< ಬಾಳ್)]

ಸೊಗವಾಟ್, ಸುಕಂಬಾಟ್, ಸುಕಬಾಳು, ಸೊಗಬಾಳ್, ಸೊಗವಾಳು (ಕ್ರಿ). ಸಂತೋಷದಿಂದ ಬದುಕು; ಸುಖವಾಗಿ ಜೀವಿಸು: ಚಿಕದೇವನೃಪನಂದು ಮಿಗೆ ಪೆರ್ಜಸಮನೊಂದಿ ಸೊಗವಾಟ್ದಂ (ಅಪ್ರತಿ. ೧-೨೧); ನೀನುಂ ಮಡದಿ ಮಕ್ಕಳ್ಕೆರಸು ಕಟ್ಟಸಿರಿಯೊಳ್ ನೂಱುಂ ಬರಿಸಂ ಸೊಗವಾಟ್ (ಚಿಕವಂ. ೪೮-೧೫). **ಸುಕಂಬಾಟ್:** ಶ್ರೀನೊಲಂಬಮ್ಮಾಧಿರಾಜಂ ಸುಕಂಬಾಟುತ್ತಿರೆ (ಎಕ. X, ಮುಳಬಾ. ೨೪೮-೨; ಸು. 860?). **ಸುಕಬಾಳು :** ಸಕಲಭೂಮಿಪಾಲಕನಾಗಿ ಬಹುಶತ್ರುನಿಕರವ ಜಯಿಸಿ ಸಂತಸದೆ . . . ಸುಕಬಾಳುವನು (ಕಂಪಿ. ೪-೫೭). **ಸೊಗಬಾಳ್ :** ಅಂದಮಿಲ್ಲದ ಗೃಹಂ ಗೃಹದಿ ಸೊಗಬಾಳ್ಕೆ ಬಹುಮಂದಿಯಿಲ್ಲದ ಪುರಂ . . . ಇಲ್ಲದಾ ಠಾವಿಲ್ಲಮಾ ನಾಡೊಳು (ಭರತ. ೧-೬). **ಸೊಗವಾಳು :** ದ್ವಿತೀಯಾವತಾರದ ಶ್ರೀದೇವಿ ನೀನು ಓರಂತೆ ಸೊಗವಾಳುವುದು (ಮೋಹತ. ೧೩-೮೨); ಲಕ್ಷ್ಮೀಮತಿಯ ಕಲ್ಯಾಣುರುತರದ ವೈಭವ ವನೊರವೆನು ಪರಮಪುರುಷರು ಕೇಳಿ ಹರುಷವ ತಾಳಿ ಸೊಗವಾಳಿ (ನಾಗಚ. ೨೭ ಸೂಚನೆ); ಚಂದ್ರಾರ್ಕತಾರೆಗಳುಳ್ಳನ್ನೆಗಂ ಸೊಗವಾಳು (ಕರ್ಣಾ. ೨೨೧). [ಸೊಗ + ಬಾಟ್₁]

ಸೊಗಸಿಕೆ (ನಾ). ಅಂದ; ಚೆಲುವು: ದೆಯ್ವಬಲಂ ಸೊಗಸಿಕೆ[ಪಾಠಾಂ. ಯಿಕೆ, ಯಿಸಿ] ಮುಂಗೆಯ್ವ ಬಲಂ ಬಾಳಕಾಲದೊಳ್ ತೊಡರ್ದ ಪೊಡರ್ದಯ್ಯರ ಬಾಲಕ್ರಿಯೆಯುಂ ಮುಯ್ಯಂ ನೋಡಿಸಿತು ತಾಯುಮಂ ತಂದೆಯುಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೧೧); ತನ್ನಲಿ ಪಾಪಕರ್ಮದಲಿ ನಗುವರನ್ಯರನುತ್ತ ಮನದಲಿ ಸೊಗಸಿಕೆಯ ಬಿಡೆ ಲಜ್ಜೆ ತಾನತಿ ದುಗುಡ ಮುಖದಲಿ ಪರರ ಯಾಚಿಸದಿಹುದೆ ಸಿರಿ (ನಿಭಾಗ. ೧೧-೨೭-೪೧).

[ಸೊಗಸು₂ + - ಇಕೆ]

ಸೊಗಸಿತು (ನಾ). ಅಂದವಾಗಿರುವುದು; ಚೆನ್ನಾದುದು: ಒಳ್ಪಿತಂ ಸೊಗಸಿತಂ ಶಿವನ ಭಕ್ತರ್ಗೀವಂ (ಆರಾ. ದೇ. ೪೯-೯). [< ಸೊಗಸು₁]

ಸೊಗಸು₁ 'ಸೊಗಯಿಸು' ನೋ.

ಸೊಗಸು₂ (ನಾ). ೧. ಚೆಲುವು; ಅಂದ: ಮೊಗಮಬ್ಜಂ . . . ಅಂಘ್ರಿ ಪ್ರವಾಳಂ ಸೊಗಸಿಂ ತಾವಾಗೆ ತನ್ನಂದನವನ ಘನವನಸ್ಪೀಗೆ ರೂಪಾಗೆ ತೋರ್ಕುಂ (ಗಿರಿಕ. ೨-೬೨); ಎಲ್ಲರಕ್ಷಿಗೆ ಸೊಗಸಂ ತುಳುಂಕುತಮವಳ್ ನಡೆತಂದಳ್ (ನಳಚಂ. ೩.೨೯); ಅಲರ್ದ ಬಯಲ್ದಾವರೆಗಳ್ . . . ಸತ್ತಿಗೆಗಳ ತೆಱದಿಂ ಕಣ್ಗೆ ಸೊಗಸನೀವುವವೆಂದುಂ (ಬಾಹುಪು. ೧-೮೯). ೨. ವಿಲಾಸ; ಒನಪು: ಮಾಯಾಸತಿಯ ಸೊಬಗಿನ ಸೊಗಸು [ಪಾಠಾಂ. ದು] ಸೋಂಕದ ಸಕಲ ಸೌಮ್ಯಜ್ಞಾನಿಗಳ ಮತಿಯ . . . ದೇವರ ದೇವನಿದ್ದನು (ತೊರರಾ. ೧-೨-೧). ೩. ಸಂತೋಷ; ಸುಖ: ಸಹಜಾಮೋದಂ ಸೊಗಸನೀಯ ನೀಡಾಗದೆ ಗಾಢಾಲಿಂಗನಕ್ಕಾತುರಿಸುವಲ್ಲಿ (ಗಿರಿಕ. ೩-೨೭ ವ); ಜಗಕತಿಶಯವಹ ಮೋಹವಾರಿಧಿಯಲಿ ಸೊಗಸಿನಲೋಲಾಡಿದರು (ಕಂಪಿ. ೧೦-೫೪); ಬಹು ಸೊಗಸಿನಿಂದ ಕಾಲ ಕಳೆದನು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೨). ೪. ಮೆಚ್ಚುಗೆಗೆ ಪಾತ್ರವಾದುದು; ಇಷ್ಟವಾದುದು: ತ್ರಿಕಟುಕದ ಕಜ್ಜಾಯವಿದು ಬಾಲಕರ ಸೊಗಸೇ (ಕುಮಾಕ. ೧೨-೧೮). ೫. ಒಲವು; ಪ್ರೀತಿ: ಚಾಪಲನೇತ್ರೆಯೊರ್ವಳುಪವಲ್ಲಭನೊಳ್ ಸೊಗಸುಣ್ಮೆ ಕೂಡಿದಳ್ (ಉದ್ಧೃಟ. ೧೦-೧೦೮); ಅರಸಗೆ ಸೊಗಸು ಬನದಲಿ ಬೞಿಯ ಮನವೀ ಕದನಕೇಳಿಯಲಿ (ಕುಮಾಭೀ. ೭-೧೨). ೬. ರುಚಿ; ಸವಿ: ಸಣ್ಣಕ್ಕಿಯೋಗರವು ಸೊಗಸಾದ ಕೆನೆಮೊಸರು ಬಣ್ಣಿಸುತ ನಾನುಣಿಸೆ ಒಲ್ಲದಾಯ್ತು (ಪುರಂದ.೧-೮೯-೪). ೭. ಇಂಪು; ಹಿತ: ಹಾಡಿದರು ಚೆನ್ನಾಯ್ತು ಸೊಬಗಾಯ್ತು ಸೊಗಸಾಯ್ತು ಲೇಸು ಲೇಸಿನ್ನೊಮ್ಮೆಯೆಂದು ಕೇಳ್ವಂತೆ (ಭರತ. ೧-೮೪). ೮. ನೆಮ್ಮದಿ; ಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯ: ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಸೊಗಸು ಇಲ್ಲವಯ್ಯಾ (ಕುಂಹಿಂ. ೨); ವಾಸಂತಿಯ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸೊಗಸಿಲ್ಲ (ತೀವೋಣ. ೧೧೧). ೯. ಆಧಿಕ್ಯ; ಹೆಚ್ಚಳ: ನೆರೆದಿರ್ದ ಹರನ ಸಭೆ ಸುಖದ ಸೊಗಸಿನ ಜೊಮ್ಮುವಿಡಿದು ಮೆಱೆದಿರಲು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೧-೨೩); ಜಗದ ಹುಯ್ಯಲು ಜಡಿಯಲಭ್ರದಲಗಿದು ಕೌರವಸೇನೆ ಹರುಷದ ಸೊಗಸಿನಲಿ ಪ್ರೈಪುಡಯ (ಕುಮಾದ್ರೋ. ೧೯-೩೩). ೧೦. ಹುರುಡು; ಮೇಲಾಟ; ಸ್ಪರ್ಧೆ(?): ತಗವನೇ ಸಾರಿಗಳ . . . ಸೊಗಸು ಬೀಯದು ರಪಣವಿಲ್ಲದ ಬೆಗಡು ನೋಯದು

ಕ್ಷತ್ರಧರ್ಮದ ತಗಹು ಸಾಯದು ನಿನಗೆನುತ ಗಹಗಹಿಸಿದನು ಶಕುನಿ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೪-೨).
[< ಸೊಗಸು$_1$./ ತಮಿ. ಚೊಕುಚು; ತುಳು. ಸೊಗಸ್, ಸೊಗಸು; ತೆಲು. ಸೊಗಸು]

ಸೊಗಸುಕಾಱ 'ಸೊಗಸುಗಾಱ' ನೋ.

ಸೊಗಸುಗಡಲ್ (ನಾ). (ಅಲಂ) ಇಂಗಡಲು; ಕ್ಷೀರಸಾಗರ: ಸೊಗಸುಗಡಲೊಳು ದೇವಕರಿ ಪೂರ್ವದಿಗಧೀಶನೆಡೆಗೆಯ್ದುವಂತೆ ಅಗಣಿತಮಹಿಮನ ಬಳಿಗಾವನಕರಿ ಮಿಗೆ ಹರುಷದಿ ಬಂದುದಾಗ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೧೩-೧೧). [ಸೊಗಸು$_2$ + ಕಡಲ್$_2$]

ಸೊಗಸುಗಾತಿ (ನಾ). ಅಂದಗಾತಿ; ಚೆಲುವೆ: ಹದಿನಾಱುಸಾವಿರ ಸೊಗಸುಗಾತಿಯವರವರ ಮೋಹದ ಬಲೆಗೆ ಎಟನಾಗಿ . . . ಮೆಱೆದು (ಹಂಶಾ. ೩೯); ಒಗುಮಿಗೆ ಹರುಷದೆ ಸೊಗಸುಗಾತಿಯರಾಗ ನಗುತ ಕೋಲಾಟಕ್ಕೆದಿದರು (ಕಂನವಿ. ೨೧-೧೦೮); ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಮೃಗದಂತೆ ಏನನು ಅರಿಯದ ಇವನೆಲ್ಲಿ, ನೆರೆ ಸೊಗಸುಗಾತಿಯಾದ ಈ ಗಂಧರ್ವರಾಜನ ಮಗಳೆಲ್ಲಿ (ವಚಕಾ. ೨೯). [ಸೊಗಸು$_2$ + - ಕಾತಿ$_1$]

ಸೊಗಸುಗಾರ 'ಸೊಗಸುಗಾಱ' ನೋ.

ಸೊಗಸುಗಾರಿಕೆ (ನಾ). ಸುಖ; ಸಂತೋಷ: ನನ್ನ ಮನ ಸಂತೃಸಲೆಂದು ಬಗೆವವಳು ನೀನು ನಾನದನೆ ಬಯಸುತಿಹ ಸೊಗಸುಗಾರಿಕೆಯವನೆ ನಾನೆದೆಯ ಕಟುಕನೇನು? (ಗಾ. ೭೦-೭). [ಸೊಗಸುಗಾರ (< ಸೊಗಸುಗಾಱ) + - ಇಕೆ]

ಸೊಗಸುಗಾರ್ತಿ (ನಾ). = ಸೊಗಸುಗಾತಿ: ಸೊಗಸುಗಾರ್ತಿಯರೊಡನೆ ಬೇಸಗೆಗಳೆವ ಭೋಗಿಜನವಾ ವನದೊಳೆಸೆದುದು (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೨೭); ಬರುತಿರ್ದರತಿ ಸೊಗಸುಗಾರ್ತಿಯರ್ ಮದನಶರಮೂರ್ತಿಯರ್ ತವಕದಿಂದೆ (ಚಿಬಪು. ೩೭-೫೦).
[ಸೊಗಸುಗಾಱ + - ತಿ$_1$ (< - ಇತ್ತಿ)]

ಸೊಗಸುಗಾಱ, ಸೊಗಸುಕಾಱ, ಸೊಗಸುಗಾರ (ನಾ). ೧. ಚೆಲುವ; ಅಂದಗಾರ. ೨. ರಸಿಕ: ಬಗೆಬಗೆಯಲಿ ಸಿಂಗರಿಸಿಯಾ ಬೀದಿಯೊಳ್ ಸೊಗಸುಗಾಱರು ಚರಿಸುವರು (ಕಂನವಿ. ೬-೧೯೭). **ಸೊಗಸುಕಾಱ**: ೧. ಸವಿಮಾತುಗಳ ಸೋನೆಯ ಸೊಗಸುಕಾಱರು ನಿಂದ ನಿಲವನು ಕರ್ಣ ನೋಡು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೭-೨೪). **ಸೊಗಸುಗಾರ**: ೧. ಕಳಾಸಾಂದ್ರನಾದ ಚಂದ್ರನು ಹುಟ್ಟು ಸೊಗಸುಗಾರ (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೮೦-೬).

ಸೊಗಸುಗಾರ ಪುಟ್ಟಸ್ವಾಮಿ = ಉಡುಗೆ ತೊಡುಗೆಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಆಸಕ್ತಿಯಿರುವವನು: ಏನು ಬರುಬರುತ್ತಾ ಸೊಗಸುಗಾರ ಪುಟ್ಟಸ್ವಾಮಿಯಾಗುತ್ತಾ ಇದ್ದೀಯೆ? (ಮಾರ್ಗದ. ೯೩.). [ಸೊಗಸು$_2$ + - ಕಾಱ]

ಸೊಗಸುಗುಂದು (ಕ್ರಿ). ಸಂತೋಷವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು: ಚೆಂದುಟಿಯ ಬಾಯ್ದೆಱೆಯನ್ನರೆ ಚುಂಬಿಸಿ ಸೊಗಸುಗುಂದದಾಯೆಂದು ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಪ್ರೀತಿಯಂ ಪಡೆವರಿನ್ನಾವಕೃತರೊ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೮-೨೦). [ಸೊಗಸು$_2$ + ಕುಂದು$_1$]

ಸೊಗಸುಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಂತೋಷಪಡಿಸು: ಮಿಥಿಳೇಂದ್ರಸುತೆಯ ಸಂಭೋಗದಿಂ ರಘುಕುಲಲಲಾಮನೆಸೆದಂ . . . ಸಕಲರತಿಕಲೆಗಳಿಂಪಾಗಲ್ಪರಸ್ಪರ ವಿಚಾರವಂ ಮಾಡೆದ್ಯೆಕ್ಯಭಾವದಿಂ ಸೊಗಸುಗೊಳಿಸಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೮-೩೧). ೨. ಇಂಪಾಗಿಸು; ಮಧುರಗೊಳಿಸು: ಪೂರಾಯತ ಸುತಾನಂಗಳಂ ತಾರಮಧ್ಯಮಂದ್ರಗಳಿಂದೆ ಸೊಗಸುಗೊಳಿಸಿ ಗೇಯರಸಮೊಸರೆ ಪಾಡಿದರ್ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೧-೫೮); ಕೀರ್ತನೆಗಳನ್ನು ಸೊಗಸುಗೊಳಿಸಿ ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಹಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ನಿಮ್ಮ ಸಮಾನರಿಲ್ಲ (ಸಂಗೀತ. ೩೧). [ಸೊಗಸು$_2$ + ಕೊಳ್$_1$ + - ಇಸು$_3$]

ಸೊಗಸುದಂಬುಲ (ನಾ). ಸವಿಯಾದ ತಾಂಬೂಲ: ಚುಬುಕಾಗ್ರಮನೊಯ್ಯನೆ ಪಿಡಿದಲುಗಿಸಿ ಕಬಳಂಗೊಂಡು ಸೊಗಸುದಂಬುಲಮಂ (ಜಯಕಾ. ೮-೪೭).
[ಸೊಗಸು$_2$ + ತಂಬುಲ]

ಸೊಗಸುದೊಡವು (ನಾ). ಅಂದವಾದ ಒಡವೆ; ಶೋಭಿಸುವ ಆಭರಣ: ಸೊಗಸುದೊಡವ[ಪಾಠಾಂ. ಗೊಡುವ] ಸಂತಸದಿಂ ಬಗೆಮಿಗೆದೊಟ್ಟು ರನ್ನದ ರಮಣಿಯವೊಲು ಮುಗುದೆ ಬಂದಳು ರಾಯನೆಡೆಗೆ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೨-೬೪). [ಸೊಗಸು$_2$ + ತೊಡವು]

ಸೊಗಸುದೋಱು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡು; ಆನಂದಗೊಳಿಸು: ಈ ಕಕುತ್ಸ್ಥಜನೃಪನ ಕಂಗಳಿಗೆ ಸೊಗಸುದೋಱುವೆನು (ತೊರರಾ. ೬-೩೧-೧೯). ೨. ಒಪ್ಪು; ಶೋಭಿಸು: ಸೊಗಸುದೋಱುವ ಭಟರ ನೆಱೆ ಕೈದುಗಳ ಹೊಳಹಿನ ನೃಪರ ಬಳಿಯಲಿ ನೆಗಹಿ ಬೀಸುವ ಚೌರಿಗಳ ಸಂಭ್ರಮದೊಳೊದಗಿದರು (ನಳಚ. ೯-೫೭). [ಸೊಗಸು$_2$ + ತೋಱು]

ಸೊಗಸುನುಡಿ (ನಾ). ಇಂಪಾದ ಮಾತು; ಮಧುರವಾದ ನುಡಿ: ಸೊಗಸುನುಡಿಯಂಗನೆಯರ್ ಮೆಲ್ಲಡಿಯ ಚೆಲ್ಲೆಗಂಗಳ ಚೆಲ್ಲಗಾರ್ತಿಯರ್ . . . ಅಲ್ಲಿಗಲ್ಲಿಗೆ ಸಂಚರಿಸಿ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೨೨-೨೫). [ಸೊಗಸು$_2$ + ನುಡಿ$_2$]

ಸೊಗಸುನೋಟ (ನಾ). ಆಕರ್ಷಕವಾದ ನೋಟ: ಅವನನೊಡಂಬಡಿಪುದರ್ಕೆ ನೀನಾವ ಬಗೆಯ ಸೊಗಸುನೋಟಂಗಳಂ . . . ಎಸಗುವೆಯೋ (ಚಕವಂ. ೧೧೭-೧೧).
[ಸೊಗಸು$_2$ + ನೋಟ]

ಸೊಗಸುವಡೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಶೋಭೆಯನ್ನು ಹೊಂದು; ಚೆಲುವಾಗು: ಬಲು ಸೊಗಸುವಡೆದು ಅತಿಮನೋಹರವಾದ ಯುಗ್ಮನಕ್ಷತ್ರಗಳು ಗಗನಾಂಗಣಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ . . . ಗಿರಿಗಿರಿ ಸುತ್ತುತ್ತಲಿರುವುವು (ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿ. ೬೫). ೨. ಸಂತೋಷವನ್ನು ಹೊಂದು; ಸುಖಿಸು: ಸೊಕ್ಕುದಕ್ಕೆಯ ಸೊಗಸುವಡೆದಳಾ ಕಾಂತೆ ಪ್ರಿಯನಂಗದೊಳ್ಮೋಹನೋತ್ಸಂಗದೊಳ್ಪಗೆಗೊಳಿಸುತೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೧-೧೭). [ಸೊಗಸು$_2$ + ಪಡೆ$_1$]

ಸೊಗಸುವಾಯ್ದೆಱೆ (ಕ್ರಿ). ಅಂದವಾದ ಬಾಯನ್ನು ಬಿಡು, —ತೆರೆ: ಸುಗುಣೆಯ ಮುಕ್ತಿಯ ದೂತಿಯೆಂಬ ಶಾರದೆಯವಳಗಣಿತಗುಣವನಾ ನೃಪಗೆ ಸೊಗಸುವಾಯ್ದೆಱೆದಾಡುವಂತೆ ಸರಂಗೊಟ್ಟು ತೆಗೆದವು ಪಡಿ ದೇಗುಲದ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೬-೬೬).
[ಸೊಗಸು$_2$ + ಬಾಯ್ದೆಱೆ$_1$]

ಸೊಗಸುವಾೞ್ತೆ (ನಾ). ಸುಖವಾದ ಜೀವನ: ಬಗೆದು ನೇಹಿಗರೊಳು ಭಾವಿಸಿ ನೇಹವ ಪಗೆವರೊಡನೆ ಪಗೆಗೊಂಡು . . . ಸೊಗಸುವಾೞ್ತೆಯೊಳು ಸೊರ್ಕುವುದು (ಚಕವಿ. ೬-೧೫೭ ಸಾಂಗತ್ಯ ೨೪). [ಸೊಗಸು$_2$ + ಬಾೞ್ತೆ]

ಸೊಗಸುವೆಣ್ (ನಾ). ಚೆಲುವೆ; ಸುಂದರಿ.

ಸೊಗಸುವೆಂಗಳ್ (ಬಹುವ): ಅಲಸಿದ ತನ್ನ ಸೊಗಸುವೆಂಗಳ ಮನಕರ್ಷಿ ಮಾಡಿದನೇನು ಸುಗುಣನೊ ಭರತರಾಜೇಂದ್ರ (ಭರಚ. ೩೫-೩). [ಸೊಗಸು$_2$ + ಪೆಣ್]

ಸೊಗಸುವೆರು 'ಸೊಗಸುವೆಱು' ನೋ.

ಸೊಗಸುವೆಱು, ಸೊಗಸುವೆರು (ಕ್ರಿ). ಚೆಲುವನ್ನು ಹೊಂದು; ಶೋಭೆಯನ್ನು ಪಡೆ: ಮಗಮಗಿಸುವ ಪೊಸಮಲ್ಲಿಗೆಯರಳಿನ ಸೊಗಸುವೆತ್ತೆಸೆವ ಪೊಸರವ ಮಿಗೆ ಶಿಖೆಗಮರಿಸಿ (ಕಂನವಿ. ೧೦-೧೮). **ಸೊಗಸುವೆರು**: ಕನಕಮಯ ಪಡಗದಂದದಿ ಸೊಗಸುವೆತ್ತು . . . ಧಾರುಣಿಗೆವುಭಯ ವೈಕುಂಠಮಿದೆಯೆನಿಸಿ (ನವಮೋ. ೧೦-೮).
[ಸೊಗಸು$_2$ + ಪೆಱು$_1$]

ಸೊಗಸೇರ್, ಸೊಗಸೇರು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಂತೋಷವು ಹೆಚ್ಚಾಗು, —ಮೀರು: ನಗುತ ಮಾತಾಡುತಿಹ ನುಡಿಯ ಕಿವಿಯಿಂ ಕೇಳಿ ಸೊಗಸೇರ್ದು ಕರಸೆ (ಕೃಷ್ಣವಿ. ೧-೧೫). **ಸೊಗಸೇರು**: ೨. ಶೋಭಿಸು; ಮೆರೆ: ಬುಧರ ವಿದ್ಯಾಬುದ್ಧಿ ಸೊಗಸೇರುವಂದದೆ ವೇದ್ಯತತ್ತ್ವಾವಬೋಧದೊಳು ಕಳೆಗೊಂಡು ಮೆರೆವುವು ಉಚಿತ ವಿಚಾರದೆ ಕವಿಗಣರಚಿತಸೂಕ್ತಿಗಳು (ಇಂಚಾಪ. ೧೪೩-೨). [ಸೊಗಸು$_2$ + ಏರ್$_0$ (< ಏಱ್$_1$)]

ಸೊಗಸೇರು 'ಸೊಗಸೇರ್' ನೋ.

ಸೊಗುಳಿ, ಸೋಗಳಿ, ಸೋಗುಳಿ (ನಾ). ಪಣವನ್ನೊಡ್ಡಿ ಆಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ: ನೆತ್ತ ಚದುರಂಗ ಪಗಡೆಯು ಚಿತ್ರಾಯಂಬೈದು ದಾಯ ಬಿಡಿಬಲ್ ಸೊಗುಳಿಯುತ್ತಮರಾದರು ಆಡಲ್ ಬತ್ತಲೆಯ ಭಂಗ ಬಪ್ಪನೆಂಬುದು ಪುಸಿಯೇ (ನೀತಿಸಾ. ೮೧೦). **ಸೋಗಳೆ**: ಜಾಣಜಾಣೆಯರಾಟವೆಂಬುದು ಚದುರಂಗದಾಟ ದಂತಿಹುದು ಬದಗರ ಲೀಲೆಯಹುದು ಟೊಳ್ಳಿಗವಡೆಯ ಕೆದರ್ವ ಸೋಗಳೆಯಾಟದಂತೆ (ಭರಚ. ೧೦-೧೯). **ಸೋಗುಳಿ** : ಪಗಡೆ ಸೋಗುಳಿ ನೆತ್ತ ಚದುರಂಗ ಸೊಳ್ಳೆದೊಂಪಗಳಾಟಕಾಱರೊಪ್ಪಿಹರು (ಮೋಳಪು. ೧-೫೨).
[ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಚೊಕ್ಕಟಾನ್; ಮಲ. ಚೊಕ್ಕಟ್ಟಾಡ್ಕಳಿ; ತೆಲು. ಸೊಗಟ]

ಸೊಚ್ಚಯ (ನಾ). (?): ಮಚ್ಚರವಿಲ್ಲದ ಕಲಹಂ ಕಣ್ಣಂ ಮುಚ್ಚದ ತೆಳುನಿದ್ರೆ ಬೆಚ್ಚದ ನಡುಕಂ ಕುಂದೊಂದದ ಕಿವಿ ಸೊಚ್ಚಯವಿಲ್ಲದ ದೈನ್ಯಂ ತನುವಂ ಮುಚ್ಚಿಯು ಮುಚ್ಚದ ದಣಿವಿಂದೆಸೆವಳ್ ಸುಸಿಲೊಳ್ತರಳಾಕ್ಷಿ (ಉದ್ಭದೇ. ೨-೬೪). [?]

ಸೊಜ್ಜ₁ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಂಕ(?): ಹಾಂಬುಳಿಗೆಯ ದಾರಿಯಲಿ ೬೦ ಮತ್ತರು ಕೆಯ್ಯುಮಂ ಅಡಕೆಯಲ್ಲಿ ಸೊಜ್ಜಮುಮಂ ಎಲೆ ಹೇಱಿಂಗೆ ೧೦೦ ಮಂ . . . **ಕೊಟ್ಟರ್** (ಸೌಇಇ. IX-i, ೨೬೯-೨೯: 1169); ನೆಲವತ್ತಿರ್ಗೆ ಸಾಸಿರಕ್ಕೆ ಪನ್ನೊಂದಡಕೆಯ ಸೊಜ್ಜಮುಮಂ ಚಂಡಾವುರಂ ಬೆಲೆ ಮೊದಲಾಗುಳಿದಡಕೆಗಳ್ಗೆಲ್ಲಂ ಸಾಸಿರಕ್ಕೆ ಇರ್ಪತ್ತೊಂದಡಕೆಯ ಸೊಜ್ಜಮುಮಂ . . . ಬಿಟ್ಟಾರ್ (ಎಕ. XVIII. ೯೨-೩೪: 1186). [?./ ತಮಿ. ಚೊಜ್ಜಮ್ = ಉಳಿಕೆ, ಬಡ್ಡಿ]

ಸೊಜ್ಜ₂ (ನಾ). ಆಧಿಕ್ಯ; ಅತಿಶಯ(?): ಅಜ್ಜರಾಯರ ಖ್ಯಾತಿಯೊಳು ಮಿಗೆ ಸೊಜ್ಜವೆನಿಸಿತು ನಿಮ್ಮ ಖ್ಯಾತಿಯು (ಕೊಲ್ಹಾ.ಚ. ೧೪೨). [?./ ತೆಲು. ಸೊಜ್ಜ]

ಸೊಜ್ಜಿಗೆ 'ಸಜ್ಜಿಗೆ' ನೋ.

ಸೊಜ್ಜಿಗೆವೆರೆ (ಕ್ರಿ). ರವೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರು: ಸೊಜ್ಜಿಗೆವೆರೆದ ಸಕ್ಕರೆಯ ಪಾಯಸವ . . . ಸರಸಿಜಾಕ್ಷಿಯರು ನೀಡಿದರು (ಕಂಸವ. ೮-೯೦). [ಸೊಜ್ಜಿಗೆ (< ಸಜ್ಜಿಗೆ) + ಬೆರೆ₁]

ಸೊಟಕ 'ಸಟ್ಟುಗ₁' ನೋ.

ಸೊಟಗ 'ಸಟ್ಟುಗ₁' ನೋ.

ಸೊಟಗೆ₁ 'ಸೊಂಟಿಗೆ' ನೋ.

ಸೊಟಗೆ₂ (ನಾ). ಒಂದುಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಸೊಟಗೆ, ಬಾಲೆ (ವ್ಯಬಿಗಿ. ೫೮-೧೧೬೩). [?]

ಸೊಟಿಗೆ 'ಸೊಂಟಿಗೆ' ನೋ.

ಸೊಟ್ಟ, **ಚೊಂಟ**, **ಚೊಟ್ಟ**, **ಚೊಟ್ಟಿ₁** (ನಾ). ೧. ಓರೆ; ಡೊಂಕು; ವಕ್ರತೆ: ಸೊಟ್ಟವಾಗಿದ್ದುದೊಂದನ್ನು ನೆಟ್ಟಗಾಗಿಸಿದ ಆನಂದವು ಅವನಲ್ಲಿ ಮೂಡಿದ್ದಿತು (ಮುನಿಮಾ. ೧೮೩); ಮುಖವು ತ್ರಿಕೋಣಾಕೃತಿಯಲ್ಲಾಗಲಿ, ಸೊಟ್ಟವಾಗಾಗಲಿ, ಅಂಡಾಕೃತಿ, ವೃತ್ತಾಕೃತಿಗಳಲ್ಲಾಗಲಿ ಇರಬಾರದು (ಭಾಚಿತ್ರ. ೨೦). ೨. ಅಂಗವಿಕಲ; ಹೆಳವ: "ಕುಣಿಃ = ಸೊಟ್ಟಂ" (ಕಾಶಕೃ. ೨೭೧). (ಗು). ೩. ಓರೆಯಾದ; ಡೊಂಕಾದ: 'ಸೊಟ್ಟಗಾಲು' ಪರಾ. ೪. (ಆಲಂ) ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದ; ತುಚ್ಛವಾದ : ಈ ನಿನ್ನ ಸೊಟ್ಟ ಮಣಸಿನಕಾಯಿ ಮಾರಿದರ ಬರೂದೆಷ್ಟೋ ಮೂಳಾ! (ಮಣ್ಣುಹ. ೮೯); ಈ ಸೌಸವವನ್ನು ಸೇವಿಸದ ಭೃಂಗ ಸೊಟ್ಟ ಕಮಲದ ಹೂವಿಗೆ ಏಕೆ ತಿರುಗಿ ಹೋದೀತು? (ಗಾಆಪ. ೨೦೦). **ಚೊಂಟ**: ೨. ಒಕ್ಕಲಿಲ್ಲದ ಊರಿಗೆ ಬಂದರು ಮೂವರು ಕುಂಟಾಱರು ಇಬ್ಬರು ಚೊಂಟರು ಒಬ್ಬಗೆ ಕೈಯೆ ಇಲ್ಲ (ಪುರಂದ. ೩-೨೭-೨). **ಚೊಟ್ಟ** : ೨. ತಿರುಕರು ತೊನ್ನರು ಮೋಂಟರು ಚೊಟ್ಟರು ಕರಿಕಾಂಗರು ದುರ್ಗಂಧಿಗಳು (ಜ್ಞಾನಚ. ೪೪-೧೧೫). **ಚೊಟ್ಟಿ₁** : (೩). [ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಚೊಟ್ಟೈ; ತುಳು. ಸೊಟ್ಟ, ಚೊಟ್ಟ, ಚೊಟ್ಟಿ; ತೆಲು. ಚೊಟ್ಟ, ಸೊಟ್ಟ]

ಸೊಟ್ಟಕಾಲು 'ಸೊಟ್ಟಗಾಲು' ನೋ.

ಸೊಟ್ಟಕೈ 'ಸೊಟ್ಟಗೆಯ್' ನೋ.

ಸೊಟ್ಟಗ 'ಸಟ್ಟುಗ₁' ನೋ.

ಸೊಟ್ಟಗಣ್ಣು (ನಾ). ೧. ಮೆಳ್ಳಗಣ್ಣು; ಕೋಸುಗಣ್ಣು; ವರಸೆಗಣ್ಣು: ಸೊಟ್ಟಗಣ್ಣನ್ನು ಶಸ್ತ್ರಚಿಕಿತ್ಸೆಯಿಂದ ನೆಟ್ಟಗೆ ನೋಡುವಂತೆ ಮಾಡಿದರೂ ದೃಷ್ಟಿಯು ಮಟ್ಟಿಗೆ ಹಿಂದಿರುಗಲಾರದು (ನಮ್ಮದೃ. ೬೨). ೨. (ಆಲಂ) ಅಮಂಗಳಕರವಾದ ದೃಷ್ಟಿ; ವಕ್ರದೃಷ್ಟಿ: ಅವನ ಸೊಟ್ಟಗಣ್ಣು ಬಿದ್ದರೆ ಆಗುವ ಕೆಲಸವೂ ಹಾಳಾಗುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). [ಸೊಟ್ಟ + ಕಣ್ಣು (< ಕಣ್)]

ಸೊಟ್ಟಗಾಲು, **ಚೊಟ್ಟಗಾಲು**, **ಸೊಟ್ಟಕಾಲು** (ನಾ). ಡೊಂಕಾಗಿರುವ ಕಾಲು: ಆತ ತನ್ನ ಸೊಟ್ಟಗಾಲನ್ನು ನಿಧಾನವಾಗಿ ಎಳೆದುಹಾಕುತ್ತಾ ಬರುತ್ತಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ). **ಚೊಟ್ಟಗಾಲು**: (೩). **ಸೊಟ್ಟಕಾಲು** : ಕುಂಟು ಕೆಲವಕ್ಕೆ . . . ಉಳಿದವಕ್ಕೆ ಸೊಟ್ಟಕೈ, ಸೊಟ್ಟಕಾಲು (ಏಳಜ. ೩). [ಸೊಟ್ಟ + ಕಾಲು₁ (< ಕಾಲ್₁)]

ಸೊಟ್ಟಗೆ (ಅ). ಓರೆಯಾಗಿ; ಡೊಂಕಾಗಿ: ಪುಡಿ ಹಾಕುವಾಗ ಚಮಚ ಸೊಟ್ಟಗೆ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡರೆ ಕಾಫಿ ಗತಿ ಏನು? (ರಾಯಿಕ. ೯೮); ಸುಂದರಮ್ಮ ಒಳಗೆ ಬಂದು ಮಗಳ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು . . . ಸೊಟ್ಟಗಿದ್ದ ಹೂವು ಸರಿಮಾಡಿದರು (ದೂಟ್ಟು. ೨೪).

ಸೊಟ್ಟಸೊಟ್ಟಗೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ನಿನ್ನ ಅಕ್ಷರವೇಕೆ ಹೀಗಿದೆ? ನೋಡು ಎಷ್ಟು ಸೊಟ್ಟಸೊಟ್ಟಗೆ ಬರೆದಿದ್ದೀಯೆ? (ಕಾಲಮು. ೧೪೩). [ಸೊಟ್ಟ + - ಅಗೆ₇]

ಸೊಟ್ಟಗೆಯ್, **ಚೊಟ್ಟಗೆಯ್**, **ಸೊಟ್ಟಕೈ**, **ಸೊಟ್ಟಗೈ** (ನಾ). ತಿರುಚಿಕೊಂಡಿರುವ ಕೈ; ಡೊಂಕಾಗಿರುವ ಕೈ: (೩). **ಚೊಟ್ಟಗೆಯ್**: (೩). **ಸೊಟ್ಟಕೈ** : ಕುಂಟು ಕೆಲವಕ್ಕೆ . . . ಉಳಿದವಕ್ಕೆ ಸೊಟ್ಟಕೈ, ಸೊಟ್ಟಕಾಲು (ಏಳಜ. ೩). **ಸೊಟ್ಟಗೈ** : ಅವನು ತನ್ನ ಸೊಟ್ಟಗೈಯನ್ನು ನೀಡಿ ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡುತ್ತಿದ್ದನು (ರೂಢಿ).

ಸೊಟ್ಟಗೈ ಇಡು = (ಆಲಂ) ಯಾವುದೇ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಅನಾವಶ್ಯಕವಾಗಿ ಪ್ರವೇಶಿಸು: ಅವನು ಎಲ್ಲರ ವ್ಯವಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಸೊಟ್ಟಗೈ ಇಡುವ ಅಧಿಕ ಪ್ರಸಂಗತನ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ (ರೂಢಿ). [ಸೊಟ್ಟ + ಕೆಯ್₁]

ಸೊಟ್ಟಗೆಯ್ಯ, **ಚೊಟ್ಟಗೆಯ್ಯ** (ನಾ). ವಕ್ರವಾದ ಕೈಯುಳ್ಳವನು: "ಕುಣಿಃ = ಸೊಟ್ಟಗೆಯ್ಯಂ" (ಕಾಶಕೃ. ೩೪). **ಚೊಟ್ಟಗೆಯ್ಯ** : "ಕುಕರ, ಕುಣಿ-ಚೊಟ್ಟಗೆಯ್ಯ" (ನಾಚಿರಾ. ೬). [ಸೊಟ್ಟಗೆಯ್ + - ಅ₇]

ಸೊಟ್ಟಗೈ 'ಸೊಟ್ಟಗೆಯ್' ನೋ.

ಸೊಟ್ಟಮಾತು (ನಾ). (ಆಲಂ) ಕೊಂಕುನುಡಿ; ಚುಚ್ಚುಮಾತು: ಈ ಕಹಿನೆನಪುಗಳು ಬಗೆಗಣ್ಣಿನ ಮುಂದೆ ಬಂದು ನಿಲ್ಲುತ್ತವೆ. ಆದರಲ್ಲಿಯೂ ಉಗಾದಿದಿನದ ಸೊಟ್ಟಮಾತಿನ ಕೂರಂಬುಗಳು (ಚೆಲುಮು. ೯). [ಸೊಟ್ಟ + ಮಾತು₁]

ಸೊಟ್ಟಮುಖ (ನಾ). (ಬೇಸರ, ಕೋಪ, ಅಸಹನೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ) ತಿರುಚಿಕೊಂಡಿರುವ ಮುಖ; ವಕ್ರವಾದ ಮುಖ: ಆತನು ಹೇಳಿದ ಹಾಗೆ ಕುಣಿಯುತ್ತಾ ಬಂದರೆ ನಮ್ಮ ಪಾಡು ನಾಯಪಾಡಾಗುವುದರಲ್ಲಿ ಆವ ಸಂಶಯವೂ ಇರುವದಿಲ್ಲ, ಎಂದು ಸೊಟ್ಟಮುಖದಿಂದ ಮಾತನಾಡಿದನು (ಚನ್ನಬ. ೫೯). [ಸೊಟ್ಟ + ಮುಖ]

ಸೊಟ್ಟಮೋರೆ (ನಾ). ೧. = ಸೊಟ್ಟಮುಖ: ಈಗೇನು ಮಾಡುವದು ಉಪಾಯವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಸೊಟ್ಟಮೋರೆ ಮಾಡಿ ರಾಯರಂದರು (ದಾಸಹು. ೬೫). ೨. (ಆಲಂ) ಅಮಂಗಳಕರವಾದ ಮುಖ: ಯಾರ ಸೊಟ್ಟಮೋರೆಯನ್ನು ಕಂಡೆನೊ ಹೊತ್ತಾರೆಯನ್ನ? (ಗೀಆಂ. ೬೭-೧೭). [ಸೊಟ್ಟ + ಮೋರೆ (< ಮೋಱೆ)]

ಸೊಟ್ಟಹೆಜ್ಜೆ (ನಾ). (ಆಲಂ) ತಪ್ಪುದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಇಡುವ ಹೆಜ್ಜೆ ; ತಪ್ಪಾದ ನಡವಳಿಕೆ: ಸೊಟ್ಟಹೆಜ್ಜೆಯಿಡತೊಡಗಿರುವಿರೆಂದು ಯಾರೋ ಸುರೇಂದ್ರರಾಯನಿಗೆ ಹೇಳಿರುವರು (ಸ್ಕೂಲಮು. ೧೭೭). [ಸೊಟ್ಟ + ಹೆಜ್ಜೆ (< ಪಜ್ಜೆ)]

ಸೊಟ್ಟಿಗೆ 'ಸೊಂಟಿಗೆ' ನೋ.

ಸೊಟ್ಟು₁ (ಕ್ರಿ). (?): ಪುದಿದುಪಧಾನ ತಳ್ತ ರುಚಿ ಪಾಸಿನ ಬೆಳ್ಪುಗಳೊಳ್ ಪಳಂಚಿ ಮಂಚದ ಕಡುಗಪ್ಪಿನೊಳ್ ಬೆರಸಿ ಮಿಂಚುವ ಸೊಟ್ಟ[ಪಾಠಾಂ. ಟ್ಟಿ]ದ ಸೆಜ್ಜೆಯೊಳೆ ಏನೋದದ ಗುಡಿಗಟ್ಟಿ ದೇವಿಯರನೂನಜಿನಾಂಬಿಕೆ ಸೂಕ್ತಿ ಕಂ[ಡ]ಳಭ್ಯುದಯಕರಂಗಳಪ್ಪ ಕನಸಂ ಪದಿನಾಱುಮನಂದು ಬೈಗಿನೊಳ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೭-೩೫). [?]

ಸೊಟ್ಟು₂, **ಚೊಟ್ಟು** (ನಾ). ೧. ಡೊಂಕು; ನೇರವಲ್ಲದುದು: ಕೆಲವು ಜನರ ಕೆಯ್‌ಕಾಲು ಸೊಟ್ಟಾಗುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೬. ೪-೨೨೩); ಒಲೆ ಸೊಟ್ಟಾದರೆ ಬದನೆಕಾಯಿ ಬೇಯದೇ? (ಗಾದೆ). ೨. (ಆಲಂ) ತಪ್ಪು; ದೋಷ: ಮಾರ್ಸಾದಕನು ಸುಲ್ತಾನರ ಗೆಳೆಯ, ಅವರ ಸೊಟ್ಟು ಗುಟ್ಟುಗಳನ್ನು ಬಲ್ಲವನು (ದಾಲಿಚ್. ೨೮); ಸೊಟ್ಟನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸಿದರೆ ಕೆಲವರು ಕೋಪ ಮಾಡಿಕೊಂಡು 'ಇದೇನು ಇವನ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ' ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಕನ್ನಸು. I, ೫). **ಚೊಟ್ಟು** : ೧. ಚೊಟ್ಟು ಕಾಲ್ಕೆ ಕೊರಟುದಲೆ ಬಸುರ್ವಟ್ಟೆ ಬಾಗಿದ ಬೆನ್ನು (ಆದಿಪ. ೨೨-೭); ಗಾಣ್ಣತ್ತಿ ಕೈ ಹುಟ್ಟೋವಾಗಲೇ ಚೊಟ್ಟು (ಹುಟ್ಟುಹ. ೧೪೭).

ಸೊಟ್ಟುಸೊಟ್ಟು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಅವನ ಅಭ್ಯಾಸಗಳು ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಅಂದವಾಗಿ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟು ಕೊನೆಕೊನೆಗೆ ಸೊಟ್ಟುಸೊಟ್ಟಾಗಿ ಕುಡಿದು ಮತ್ತೇರಿದವರಂತೆ ತೂರಾಡುತ್ತಿದ್ದವು (ಕಾಲಮು. ೧೯೪). [ಸೊಟ್ಟ + - ಉ₇./ ತುಳು. ಚೊಟ್ಟು]

ಸೊಟ್ಟುಹೊರಿಸು (ಕ್ರಿ). ದೋಷಾರೋಪಣೆ ಮಾಡು; ತಪ್ಪುಹಾಕು: ನಿಮ್ಮ ಮೇಲೆ ಸೊಟ್ಟುಹೊರಿಸಿ ವೈರಿಗಳನ್ನು ಕೂಡಿ ಸರ್ವಥಾ ನಿಮಗೆ ಕೇಡುಬಗೆಯುವುದಿಲ್ಲ (ಕುಮುದಿ. ೧೦೫). [ಸೊಟ್ಟು₂ + ಹೊರಿಸು₁ (< ಪೊಱಿಸು)]

ಸೊಟ್ಟೆ 'ಚೊಟ್ಟೆ₂' ನೋ.

ಸೊಡಗೆ 'ಸೋಡಗೆ' ನೋ.

ಸೊಡಬಲಿ (ನಾ). ಹೆಣಗಳನ್ನು ಸುಡುವ ಸ್ಥಳ; ಸುಡುಗಾಡು; ಶ್ಮಶಾನ: "ಸೊಡಬಲಿಯೆಂದು ಮಸಣವಟ್ಟಿಗೆ" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೨); "ಸೊಡಬಲಿಯೆಂದು ಶ್ಮಶಾನಂ" (ಕಶಸಾ. ೭೭-೫೦೮); ಮುಸಕದಿಂದ ಸೊಡಬಲಿಯೊಳೆತರ್ಕೆ ನಟಿಸಿದಂ ಸಸಿಧರಂ (ಅರಾಜ. ೩-೧೮-೨); ಆ ಶಿವಂ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಕೋಟಿಗಳ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸಂಹರಿಸಿ ತದ್ಭಸಿತಮಂ ತೆಗೆದು ತನ್ನ ಮೆಯ್ಯೊಳ್ಪೂಸಿಯಾಗಳಾ ಸೊಡಬಲಿಯೊಳ್ . . . ತಾಂಡವಕುಟ್ಟುಗಿಸ (ಪಾಸೋಪು. ೧೦-೯೩). 'ಸೊಡಲೆ' ಪರಾ. [< ಸುಡು?]

ಸೊಡಬಲಿವನೆಯ (ನಾ). ಸುಡುಗಾಡನ್ನೇ ಮನೆಯನ್ನಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು; ಶಿವ: "ಎಣ್ಣಾಯ್ಯಂ . . . ಸೊಡಬಲಿವನೆಯಂ . . . ಅಯ್ಯೊಗಂ . . . ಈ ೩೩ ಈಶ್ವರಂಗೆ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೪೭-೧). [ಸೊಡಬಲಿ + ಮನೆ + -ಅ]

ಸೊಡರ್, ಸೊಡರು, ಸೊಡಲು, ಸೊಡಱ್, ಸೊಡಿಲು (ನಾ). ೧. ದೀವಿಗೆ, ದೀಪ: ಸೊಡರ ಬೆಳಗಿಂಗೆ ಸ್ಮರಿಸದೆ ಕಣ್ಣ ನೀರ್ ಬರ್ಕುಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೨೭-೫); ಪರಸೈನ್ಯಭೈರವನ ಬರವಿಂಗಳ್ಕಿ ಗಾಳಿಗೊಡ್ಡಿದ ಸೊಡರಂತೆ ನಡನಡನಡುಗುವ ಕುರುಧ್ವಜಿನಿಯಂ ಕಂಡು (ಪಂಪಭಾ. ೮-೧೦೧ ವ); ಬೆಳಗುವ ಸೊಡರೊಳ್ ಸೊಡರಂ ಬೆಳಗಿ ಪಲಕೋಂಡುಪೊಗೆಯುಂ ಕುಂದದೆ ಪಜ್ಜಳಿಸುವವೋಲ್ ಜಗಮೆಲ್ಲಂ ಕೊಳಲುಂ ತವದಿತ್ತು ಮೆಚ್ಚೆವನಿಜಿವಬೆಡಂಗಂ (ಗದಾಯು. ೧-೩೦). **ಸೊಡರು:** ೧. ಸಂಸಾರವೆಂಬುದೊಂದು ಗಾಳಿಯ ಸೊಡರು . . . ಇದ ನೆಚ್ಚಿ ಕೆಡಬೇಡ (ಬಸವ. ೧೬೪); ಬಡವರ ಮನೆಯ ಸೊಡರು ಕುಂದುವುದೆ (ಹಚಕಾ. ೧-೨೧); ಎನ್ನ ಪುಣ್ಯವು ಗಾಳಿಗೊಡ್ಡಿದ ಸೊಡರೊಲಾದುದು ನೃಪನ ಮರಣದಲಿ (ಸಂಭಶ. ೨೦-೩೦). **ಸೊಡಲು :** ೧. ಎಳೆಯ ಬೆಳಕನು ಮೊಗದು ಹೊತ್ತರೆ ಬೆಳ್ಳಗತ್ತಲು ತುಳುಕಲು ಕಳೆಯ ಸೊಡಲನು ಕುಗ್ಗುತಡಗುವ ಬೆಳ್ಳಿಬಿಂಬದ ಬಗೆಯೊಳು (ಇಂಗೀತ. ೧೨-೩). Δ **ಸೊಡಱ್ :** ೧. ಅಪ್ಪಗೌಡನ ಮಗ ಚೋಳರಾಮನಾಥಂಗೆ ಸೊಡಱಗೆಳಿಗೆ . . . ಎಣ್ಣೆಯ ಸಡುವಲ್ಲಿಗ ಹುಯ್ಯದ ಗಾಣ (ಎಕ. III(R). ಗುಂಡ್ಲು ಪೇ. ೧೭೮-೪; ?). **ಸೊಡಿಲು :** ೨. ದೀಪವನ್ನು ಹಚ್ಚುವ ಕಂಬ: ಅರ್ಚಕರು ಆ ಆರತಿಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ಚಿನ್ನದ ಸೊಡಿಲುಗಳಲ್ಲಿ ದೀಪವನ್ನು ಹಚ್ಚಿದರು (ಶ್ರೀಗಾಯ. ೩೪೮). [ದೇ. ತಮಿ. ಚುಟರ್. ಚುಟಲ್; ಮಲ. ಚುಟರ್; ತುಳು. ಸುದರು. ತುದಾರ್, ತುದಾರು]

ಸೊಡರಿ, ಸೊಡಲಿ$_1$, ಸೋಡಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ: "ಕಾಂತವೃಕ್ಷಾ- ಯುಕ್ತಾ, ಸೊಡರಿ" (ಒಷಧಿ.೩೦); ಸೊಡ[ಪಾಠಾಂ. ಸೋದ]ರಿಯ ಬೇರರುತಾಳಂ ಗುಡೂಚಿಯಾಡುಳಿಚಿವೆಂಬಿವಂ ಕಟಿಯಿಂದಂ ಕುಡಿಯಿಸಲಹಿ ನಿಷಮಟಿಗುಂ (ಖಮದ. ೫-೭೭). **ಸೊಡಲಿ$_1$:** "ಕಟಾಲಃ - ಸೊಡಲಿ" (ಒಷಧಿ. ೨೩); ಸೊಡಲಿ ಬಂಡುಗ ಸೀಗೆ . . . ಕೆಂಜಿಗೆಯ ಗಿಡುಮುಳ್ಳುವೆಳೆಗಳ ಗಡಣದಿಂದಾ ಕಾಡು ಕಡುಗುರ್ವುಪಡೆದು ರಾಜಿಪುದು (ರಾಮವಿ. ೧೫-೬೧). **ಸೋಡಲಿ :** ಆ ಪಡುವ ಸೋಡಲಿಯ ಮೇಲೆಯಲ್ಲಿ ನಟ್ಟ ಕಲ್ಲು (ಎಕ. III. ತಿರುಮ. ೭೪-೯೪; 1397). [?]

ಸೊಡರಿಡು (ಕ್ರಿ). ದೀಪವನ್ನು ಹಚ್ಚು; ದೀವಿಗೆಯನ್ನಿಡು: ಆದಿತ್ಯಂಗೆ ಸೊಡರಿಡಲುಮಿಂದ್ರಂಗೆ ದೇವಲೋಕವಂ ಬಣ್ಣಿಸುವಂತೆಯುಂ ನಿನಗೇನೆಂದು ಕಜ್ಜಂಬೇಟ್ಟುಮ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೧೮ ವ); ಭಾನುಬಿಂಬಕೆ ಸೊಡರಿಡುವರೆ ಜಗದೊಳು (ಅಂಜಚ. ೭-೩). [ಸೊಡರ್ + ಇಡು$_1$]

ಸೊಡರು 'ಸೊಡರ್' ನೋ.

ಸೊಡರುರಿ (ನಾ). ದೀಪದ ಕುಡಿ,— ಜ್ವಾಲೆ: ಬಲವರಸಿ ಪರಭೂಮಿಶರಂ ತಾಗೆ ಸೊಡರುರಿಯ ಮೇಲೆ ಬಿಱುಗಾಳಿ ಬೀಸಿದವೋಲಹುದು (ಸಮ್ಯಕೌ. ೮-೨೪).

[ಸೊಡರ್ + ಉರಿ$_2$]

ಸೊಡರುಹಬ್ಬ (ನಾ). ದೀಪಗಳ ಹಬ್ಬ; ದೀಪಾವಳಿ: ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಬಂಡಿಬಂಡಿ ಯಿಂದ ಸಕ್ಕರೆ ಹಂಚಿದರು. ಊರೆಲ್ಲಲ್ಲ ಸೊಡರುಹಬ್ಬವಾಯಿತು (ಬೀರಬ.೫೫).

[ಸೊಡರು (< ಸೊಡರ್) + ಹಬ್ಬ (< ಪರ್ಬ)]

ಸೊಡರೆಣ್ಣೆ (ನಾ). ದೀಪವನ್ನು ಉರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹಾಕುವ ಎಣ್ಣೆ: ನಂದಾದೀವಿಗೆಗೆ ಸೊಡರೆಣ್ಣೆಗೆ ಘಾಣ ೧ (ಸೌಇ. XX. ೨೬-೧೮; 1040); ಸೊಡರೆಣ್ಣೆ ತೀರಿದರೆ ಕೊಡನೆತ್ತಿ ಸುರಿಯಿಹರ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೬೩೭). [ಸೊಡರ್ + ಎಣ್ಣೆ]

ಸೊಡರೆತ್ತು (ಕ್ರಿ). ಆರತಿ ಮಾಡು; ನೀರಾಜನವೆತ್ತು: ಸಂಗತಜನಧರ್ಮಮತಿಗೆ ನಾಂಗಳ್ ನಿಱಿಯ ತೆಱೆಯ ಬಣ್ಣಿಸಮಾದಿತ್ಯಂಗೆ ಸೊಡರೆತ್ತುವೀ ಗಾಂಪಿಂಗಾಗರಮಾಗಿ ತೋಱೆಗೆ. ನೀರಡುಕುವವೋಲ್ (ಅಜಿಪು. ೬-೭೯); ಭೂತಳಾಧಿಪತಿಗೆ ಯಮಜಾತನಿಗೆ ಸಹಿತ ಸೊಡರೆತ್ತಿತು ಸುವಾಸಿನಿಯರು (ತುರಂಗ. ೮೦-೪೮). [ಸೊಡರ್ + ಎತ್ತು$_1$]

ಸೊಡರ್ಕುಡಿ 'ಸೊಡರ್ಗುಡಿ' ನೋ.

ಸೊಡರ್ಗಂಬ 'ಸೊಡರ್ಗಂಭ' ನೋ.

ಸೊಡರ್ಗಂಭ, ಸೊಡರ್ಗಂಬ (ನಾ). ದೀಪದ ಕಂಬ; ಸೊಡಲು: ನಾರಿಯರು . . . ಸಹಸ್ರ ಸೊಡರ್ಗಂಭಗಳ ನಿಲಿಸಿ (ನವಮೋ. ೧೮-೪೧). **ಸೊಡರ್ಗಂಬ:** ನೋಟಕರ್ಚ್ಚರಿವೆತ್ತ ಸೊಡರ್ಗಂಬದಲ್ಲಿ ವಿರಾಟಪೇಟ್ಟಿಗಳೊಪ್ಪಿದುವು (ಮೋಹತ. ೨೧-೪).

[ಸೊಡರ್ + ಕಂಭ]

ಸೊಡರ್ಗುಡಿ, ಸೊಡರ್ಕುಡಿ (ನಾ). ಉರಿಯುತ್ತಿರುವ ದೀಪದ ತುದಿ,— ಜ್ವಾಲೆ: ತುಂಗಗಿರಿಶಿಖರದಿಂದಂ ಲಂಗಿಸಿ . . . ಪೊಂಗಿ ಸೊಡರ್ಗುಡಿಯ ಮೇಲೆ ಪತಂಗಂ ವಾಯ್ವಂತೆ ಪಾಯ್ದು ಬರ್ಪುದು ಸಿಂಗಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೧೧೧೪ ಶಾರ್ದೂ); ಬೆಳಗುವ ಸೊಡರ್ಗುಡಿ ಕಿಡೆ ಮನೆಯೊಳಗೆ ತಮಂ ಪರ್ವುವಂತೆ ಜೀವಂ ತನುವಿಂ ತಳರಲೊಡಂ ವಿಚ್ಛಾಯತೆಗೊಳಗಾದುವು ತೊಳಗುವವರ ಸೌಂದರತನುಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೫-೨೭); ಪೊನ್ನೆಂದೊಡೆ . . . ಮರಂಗಳುಂ ಸೊಡರ್ಗುಡಿಯುಂ ತಾನ್ನರುತಮಱಗುಗುಂ (ಶಂಚಶಂ. ೧೫೭- ೪೫೫). **ಸೊಡರ್ಕುಡಿ :** ಕಣ್ಣೇನೆಯಿರ್ಪವನಿದಿರ್ ಸೊಡರ್ಕುಡಿವಿಡಿಯದಿರ್! (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೮೪೩-೪೫೫). [ಸೊಡರ್ + ಕುಡಿ$_1$]

ಸೊಡರ್ಗುಡಿಕಪ್ಪು (ನಾ). ದೀಪದ ಕುಡಿಯಿಂದ ಹೊರಡುವ ಹೊಗೆಯ ಕಪ್ಪು,— ಮಸಿ; ಕಾಡಿಗೆ: ಕುಡಿವೆರಳೊಳಂಟುವಕ್ಕಿಂದಿಡುವರ್ ಬಾಳರ್ಗೆಯಾ ಸೊಡರ್ಗುಡಿಕಪ್ಪಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೮-೧೮೮). [ಸೊಡರ್ಗುಡಿ + ಕಪ್ಪು$_1$ (< ಕರ್ಪು$_1$)]

ಸೊಡರ್ಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ದೀಪವು ನಂದಿಹೋಗು; ಕತ್ತಲಾಗು: ಅಂಗಡಿ ಸೊಡರ್ಗೆಟ್ಟ ದೇಗುಲದೆಡೆಯ ದುಸ್ಸಂಗದಂಪತಿಗಳೊಪ್ಪಿದರು (ಮೋಹತ. ೧೮-೨೩).

[ಸೊಡರ್ + ಕೆಡು$_1$]

ಸೊಡರ್ಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ದೀಪವನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳು: ಲೀಲೆಯಿನಿರ್ದಮ್ಮೆಱೆಯನ ನದೇಕೆ ಸೊಡರ್ಗೊಂಡಱಸುತ್ತುಂ ಬಂದು ಕೊಂದೆಯಕಟ ವಿಧಾತ್ರಾ (ಜಗನ್ನಾ. ೬-೧೦೦).

[ಸೊಡರ್ + ಕೊಳ್$_1$]

ಸೊಡರ್ಮದ್ದು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬೇಟೆಯ ಸಾಧನ (?); "ಸೊಡರ್ = ಭ್ರಾಂತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ದೀವಿಗೆ" (ಶಬಶಂ. ಟೀಕು): ಗಾಳಂ ಕಿಱುಗೂಳಿ ಬಿಱುಪುಲೆ ಬೆಳ್ಕಾರಂ ಸೊಡರ್ಮದ್ದು ಕರ್ಪಡಂ . . . ಪೇರಡಿ ಖಡ್ಗಂ ಬಡಿಕೋಲ್ಗಳೊಪ್ಪೆ ಜವದಿಂದಲ್ಲೆಂದರಾ ಧೀವರರ್ (ಶಬಶಂ. ೩-೨೩). [ಸೊಡರ್ + ಮದ್ದು$_1$]

ಸೊಡರ್ವಕ್ಕು (ನಾ). = ಸೊಡರ್ಗುಡಿಕಪ್ಪು: ಲಲಾಟದೊಳ್ ತಿಲಕಮಂ ಸೊಡರ್ವಕ್ಕಿ ನೊಳಿಟ್ಟು (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೧೧೩); ಸೊಡರ್ವಕ್ಕು ನೊಸಲೊಳೆಸದಿರೆ . . . ಮಗಂ ಜಗುಱುತ್ತೆಂದೊ ತೊಟ್ಟಿಲಂ ಪಟ್ಟೊದೆವಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೯೧); ಸೊಡರ್ವಕ್ಕಿನ ಬೊಟ್ಟ ಸುತನ ಪಣೆಯೊಳಗೆ ಇಟ್ಟು ತೂಪಿಱಿದು (ಚಂಪ್ರಸಾ. ೩-೧೧೪).

ಸೊಡರ್ವಕ್ಕನಿಡು = (ದೃಷ್ಟಿದೋಷಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ) ದೀಪದ ಮಸಿಯಿಂದ ಬೊಟ್ಟನ್ನಿಡು; ರಕ್ಷೆ ಇಡು: ಪುಟ್ಟಿಮದೀ ಶುಕಶಾಬಂ . . . ನಿವಳಿಸಾದರದಿಂ ಸೊಡರ್ವಕ್ಕನಿ[ಪಾಠಾಂ. ರಕ್ಕೆಯ]ಟ್ಟು ತೂಪಿಱ (ಲೀಲಾವ. ೧೪-೧೨೦).

[ಸೊಡರ್ + ಪಕ್ಕು$_1$]

ಸೊಡರ್ವಟ್ಟು (ನಾ). ದೀಪದ ಕಾಡಿಗೆಯಿಂದ ಹಣೆಗೆ ಇಡುವ ಬೊಟ್ಟು: ಕಣ್ಣಗೆ ಕಪ್ಪಳವಟ್ಟಿ ಬಣ್ಣಿಸಿ ಸೊಡರ್ವಟ್ಟನಿಟ್ಟು ಪಾಲೆಱೆದೋವಿ ಚಿನ್ನನ ಪಕ್ಕೆಗೈಸಿದಳು (ಮೋಹತ. ४-೭४). [ಸೊಡರ್ + ಬಟ್ಟು$_1$]

ಸೊಡರ್ವಾವು (ನಾ). ದೀಪವನ್ನು ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿರುವಂತೆ ಕಾಣುವ ಹಾವು; ಹೆಡೆಯಲ್ಲಿ ರತ್ನವಿರುವ ಹಾವು: ಸೊಡರ್ವಾವೆನಿಪ್ಪ ಪೆಡೆವಣಿಯ ಸರ್ಪಂಗಳಿಂದಾರಾಧ್ಯಮಾನಯವೊಲಂತೆಸೆದು ತೋರ್ಪಳಂ . . . ಚಂಡಿಕಾದೇವಿಯಂ ಕಂಡನುರ್ವೀಶ್ವರಂ (ಕಾದಂಉ. ೨೭೧). [ಸೊಡರ್ + ಪಾವು$_1$]

ಸೊಡರ್ವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ದೀಪವನ್ನು ಹಿಡಿ: ಇತ್ತಲಿದೊಳು ನಿಂದಿಹ ಜೀವರನ್ನದ ಪುತ್ಥಳಿಗಳು ಸೊಡರ್ವಿಡಿದು . . . ಚಿತ್ರಯಿಸಿದುವಲ್ಲಲ್ಲಿ (ವೋಹತ. ೨೨-೯).
[ಸೊಡರ್ + ಪಿಡಿ₁]

ಸೊಡರ್ವೆಳಗು (ನಾ). ದೀಪದ ಬೆಳಕು,— ಕಾಂತಿ: ಸೊಡರ್ವೆಳಗಂ ಮುಸುಕಿದನಾಗಡೆ ತನ್ನಯ ತನು ತಮಾಳರುಚಿಯಿಂದಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೬-೪೪); ಸೊಡರ್ವೆಳಗ ನೀಕ್ಷಿಸಿ ನಗುವನಮಲಚಿತ್ರಕಾಶಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೨-೬೭); ಸೂಸಿದರಲ ನಿಕುರುಂಬಂಗಳೇ ಮಾಣಿಮಾಲೆವರಲು ಆರತಿಯ ಸೊಡರ್ವಳಗು ಬಳ್ಳಿಮಿಂಚು (ಸೌಂಬಪು. ೧೨-೬೫).
[ಸೊಡರ್ + ಬೆಳಗು₂]

ಸೊಡಲಿ₁ 'ಸೊಡರಿ' ನೋ.

ಸೊಡಲಿ₂ (ನಾ). ದೀಪದ ಕಂಬ; ಸೊಡಲು(?): ರತ್ನಾವಲಿ ಮಾಡಿಸಿ ನನ್ದಿಯೊಳ್ ಶಿವಾಲಯಂ ಕೊಟ್ಟುದು ದೇವಭೋಗಂ ಸೊಡಲಿಯಮನಾ ವೈಶಾಖಪೌರ್ಣ್ನಮಿದೊಳ್ (ಎಕ. X (S). ಚಿಕ್ಕಬ. ೬೬-೧೫; ಸು. 850). [< ಸೊಡರ್?]

ಸೊಡಲು 'ಸೊಡರ್' ನೋ.

ಸೊಡಲೆ (ನಾ). ಹೆಣಗಳನ್ನು ಸುಡುವ ಸ್ಥಳ; ಸುಡುಗಾಡು: 'ಸೊಡಲೆಸಿದ್ಧ' ಪರಾ. [ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಚುಟಲೈ; ಮಲ. ಚುಟಲ, ಸುಡಲ = ಹೆಣವನ್ನು ಸುಡುವುದು]

ಸೊಡಲೆಗುಡ್ಡೆ (ನಾ). (ಕರಾ) ಶ್ಮಶಾನ. [ಸೊಡಲೆ + ಗುಡ್ಡೆ (< ಗುಡ್ಡ₂)]

ಸೊಡಲೆಸಿದ್ಧ (ನಾ). ಶ್ಮಶಾನದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಸಿದ್ಧ; ಭೈರಾಗಿ: ಬರಿಯ ಜಾತಕದ ಬೆನ್ನುಹತ್ತಿ ಈ ಸೊಡಲೆಸಿದ್ಧನ ಕೊರಳಿಗೆ ಕಟ್ಟಿದರು (ಮೂರುದಾ. ೬೪).
[ಸೊಡಲೆ + ಸಿದ್ಧ]

ಸೊಡಸಿ 'ಸೊಳಸಿ' ನೋ.

Δ **ಸೊಡಱ್** 'ಸೊಡರ್' ನೋ.

ಸೊಡಿಗೆ 'ಸೋಡಿಗೆ' ನೋ.

ಸೊಡಿಲು 'ಸೊಡರ್' ನೋ.

ಸೊಡೆ (ನಾ). ಕಾವು; ಬಿಸುಪು; ಶಾಖ: ಬೇಗೆಯ ಅಳವಿನಲಿ ಹೂಕ್ಕು ಮತ್ತ ಸೊಡೆಗಂಜಲೇಕೆ (ಮೋಹಮಾ. ೫೦-೨೦೭). [< ಸುಡು₃?]

ಸೊಡ್ಡಳ (ನಾ). ಶಿವ: (ಕಿ). [?]

ಸೊಡ್ಡು₁ (ಗು). ವಿಕಾರವಾದ; ನ್ಯೂನತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ: ಗುಜ್ಜುಗೊರಲಿನ ಸೊ[ಪಾಠಾಂ. ಗಿ]ಡ್ಡುರೂಪಿನ ಹಜುಕುಗಡ್ಡದ ಹಡ್ಡನಾದ ಕುರೂಪಿತನದಲಿ ನೃಪತಿ ವಿಷದಿಂದ (ನಳಚ. ೬-೧೪). [<— ತೆಲು. ಸೊಡ್ಡು = ನ್ಯೂನತೆ, ಕೊರತೆ]

ಸೊಡ್ಡು₂ 'ಸಡ್ಡು₁' ನೋ.

ಸೊಡ್ಡು₃ (ನಾ). ಮುಖ; ಮೋರೆ; ಮುಸುಡಿ: ದೇವರು ನನ್ನ ಮಗಳಿಗೆ ದುಂಡಗಿನ ಸೊಡ್ಡನ್ನು ಕೊಡುವ ಬದಲು ದುಡ್ಡಿನ ಸೊಡ್ಡನ್ನು ಕೊಡಬಾರದಿತ್ತೇ? (ಹಮಪು. ೬೦); ಇದು ತನ್ನ ಸೊಡ್ಡಿನಿಂದ ಯಾವುದಾದರೂ ಪ್ರಾಣಿಯನ್ನು ಸೊಣೆಯಿತೆಂದರೆ, ದೊಡ್ಡ ಸುತ್ತಿಗೆಯ ಏಟಿಗಿಂತಲೂ ಬಲವಾದ ಏಟು ಬೀಳುವುದು (ಬಾಲಪ್ರ. I, ೧೯); ತಗ್ಗಿಸಿದ ಸೊಡ್ಡು ನೋಡಿ 'ಭೇಷ್' ಎನ್ನಬೇಕೆನಿಸಿತು (ಪ್ರಶ್ನೆ. ೫೫). [< ಸೂಂಡೆ₂]

ಸೊಣಕ 'ಸೊಣಗ' ನೋ.

ಸೊಣಗ, ಸುನಕ, ಸೊಣ್ಣಕ (ನಾ). ನಾಯಿ; ಶ್ವಾನ: "ಪೆರಡಿ, ಸೊಣಗಂ, ಜಾಯಿಲಂ — ಈ ೩ ಕುಕ್ಕುರಂ" (ಕಶಸಾ. ೫೧-೧೧೦); ತುಪ್ಪದ ಸವಿಗೆ ಅಲಗ ನೆಕ್ಕುವ ಸೊಣಗನಂತೆನ್ನ ಬಾಳುವೆ (ಬಸವ. ೩೫); ಇವನೀ ವಿಧಿಯೊಳು ಸೊಣಗನುಣಿಸಾದನಲ್ಲಾ (ಸಮ್ಮುಕಾ. ೪-೬೨). ಸುನಕ : ಮುಂಗುರಿ ಬೆಕ್ಕು ಸುನಕ[ಪಾಠಾಂ. ಮಾರ್ಜಾರಂ, ಸಾರಂಗಂ] . . . ಗಿಡಿಗನೆಂಬಿವೆ ದಲ್ಲೀವಂಗಳ್ಗೆ ಬಾಧ ಮಾಟ್ಪವು (ಸಮಪ. ೫-೧೩). ಸೊಣಕ: ಶಾರ್ದೂಲಮಂ ತೋರೆ . . . ಬೆಂಬತ್ತಿ ಪಿಡಿದರ್ವ ಸೊಣಕಗಳ ಸಂತೆಗಳ್ ಕಂಗೊಳಿಪುವು (ವಂಕಾರಾ. ೩-೬-೪೧). ಸೊಣಕನು ಬೆದಕುತ ಮೊಲವನು ಕಂಡು ರೋಷದಿಂ ಬಿಡದಟ್ಟ ತರನು (ಇಟಸಾಂ. ೬-೭೦). [< ಪ್ರಾ. ಸುಣಗ, ಸುಣಯ./ ಸಂ. ಶುನಕ./ ಪಾಲಿ. ಸುನಖ]

ಸೊಣಱು, ಸೊನರು (ನಾ). ೧. "ಪೃಷ್ಠಭಾಗ" (ಯಶೋಚ. ೩-೬೯ ಟೀಕು): ಸೊಣಱಿಂ[ಪಾಠಾಂ. ಡರಿಂ] ಮುಡುಪಿಂದಂ ಪಿಂತಣ ಮುಂತಣ ಕಾಲ್ಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಟ್ಟಿಸಿ ದಸಿಯಂ ನೆಣಮುರ್ಕೆ ಬೆಂಕಿಯಿಂ ಕೆಟಗಣ ಮೆಯ್ಯಿಂದುರುಪಿ ಬರಿಯ ಬಾಡಂ ತೆಗೆದಂ (ಯಶೋಚ. ೩-೬೯); ತೃಣಕೆ ಲೆಕ್ಕಿಸದಸುರನವನನು ಸೊಣಱು[ಪಾಠಾಂ. ಸು,ಲು] ಮುಱಿಯಲು ಶಿವಿದನಾಯಧದಣಿಸಿನಲಿ (ಕೂರರಾ. ೬-೨೭-೪೭). ಸೊನರು : ೨. (ಕರಾ) ಸೊಂಟ. [?]

ಸೊಣೆ₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ಮುಷ್ಟಿಯಿಂದ ಹೊಡೆ,— ಮೊಟ್ಟು: "ಸೊಣೆ - ಅಂಗುಲಿಪ್ರಪರ್ದೇಶ" (ಶಮಧಾ); ಕರತಳದಿಂದೆ ತಡೆಕಿ ಕಂಡನ್ನ ತಲೆಯಂ ಸೊಣೆದುದಕವ ಪೊಱಿಸಿದನಾತನು (ವಾಪುರ್ಪು. ೧೧. ೨೯); ನೆತ್ತಿಯನು ಸೊಣೆದಲ್ಲಿಯವ ಹರಿ ಚಿತ್ತವಿಟ್ಟೋದೆಂದು . . . ಬರಸುತಲಿರ್ದನಾಚಾರ್ಯ (ಪ್ರಹ್ಲಾಚ. ೬-೪೪). ೨. ಹೊಡೆದುಕೊಳ್ಳು; ಚಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳು: ದುರುಳರಕ್ಕಸರೆಲ್ಲ ಪಱಿದ ಶಿರ ಕಾಲ್ಗಳಿಂದುರುಳಿರಲು ಧರಣಿಯೊಳು ಕಂಡವರ ಸತಿಯರುಂ ತಲೆಗೆದರಿ ತಲೆಯ ಸೊಣದು ತರತರದೊಳಳುತಳುತ (ವಂಕಾರಾ. ೫-೯-೨೮). ೩. ಇರಿ; ತಿವಿ; ಚುಚ್ಚು: ನಿದ್ರಿಸುವ ಮೃತ್ಯುವಂ ಸೊಣೆದೆಬ್ಬಿಸಿದ ರೀತಿಯಾಯ್ತು (ವಂಕಾರಾ. ೬-೨೯-೧೭); ಶಲ್ಯ ಕಡುಗೋಪದಿಂ ತೂಂದಂ ಶರಗಳಂ . . . ಭಟರ ಹೃದಯಂಗಳಂ ಸೊಣದು ಹಾಯ್ದುವು (ತುರಂಗ. ೭೧-೬೫); ಮಾವಯ್ಯ ಎಮ್ಮ ಸೊಣೆದಾವೂ (ಹಳ್ಳಪ. ೧೦೯). ೪. ಕುಟುಕು; ಕುಕ್ಕು: ಸಿಟ್ಟು ಬಂದಾಗ ಅದು ತನ್ನ ಹೆಡೆಯಿಂದ ಇತರ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಮೈಯನ್ನು ಸೊಣೆದು ಬಿಡುವುದು. ಆಗ ಅದರ ಮುಂದಿನ ದವಡೆಯ ಮೊನಚಾದ ಎರಡು ಹಲ್ಲುಗಳು ಗಾಯಮಾಡುವುವು (ಬಾಲಪ್ರ. I, ೧೭). ೫. ತೋರುಬೆರಳುಗಳೆರಡನ್ನು ಸೊಟೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಅವುಗಳಿಂದ ಯಾರನ್ನಾದರೂ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿ ಅಣಕಿಸು,— ಹಾಸ್ಯಮಾಡು: (ಕಿ). ೬. ನೂಕು; ತಳ್ಳು: ಕಣಕಾಲಿದುವಡಿಯಿಂ ಸೊಣಗಂಗಳ ಸೊಣವುತ ಮರುಳ್ಗಣಗುಗಳು ಪಣದರವೋಡ ಹಿಡಿದು ರಕ್ಕಸರುಂಬ ಹೆಣನ ಭಿಕ್ಷವ ಬೇಡುತಿಹುವು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೮-೧೭).

ಸೊಣೆ₂ (ನಾ). (ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲಿರುವ) ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಹೊಂಡ; ದೊಣೆ: ಕೊಲಿಗನ್ನಮೇಲ ಹಾರಚೆವ ಇಟ್ಟಗೆ ಸೊಣೆ ಎ ಬಡಗ್ಗೆ ನಿಟ್ಟಕಳೆ ಎ ಕರದಿ ಗುಟುಕಿ ಮೇಲ ಕೋಡುದ್ದುಲ್ ಮೂಡ್ಡೆ ನೋಡಿ (ಎಕ. X (S). ಚಿಕ್ಕಬ. ೬೬-೨೦; ಸು. 850); ಆ ಪಳ್ಳದಿಂ ಮೂಡಣ ಕಿಱುವಟ ತೆಂಕ ಬಣ್ಣಲ್ಲಬಲ ಸೊಣೆ (ಎಇ. X. ೬೬-೯೩; 892). 'ದೊಣೆ₁' ಪರಾ. [ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಚುಣೈ, ಚುನೈ; ತೆಲು. ಸೊನ]

ಸೊಣೆಗಲ್ಲು (ನಾ). ಕಲ್ಲನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಸೆದು ಹಿಡಿಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ(?): ಎಳೆವೆಣ್ಣುಗಳು ಕಣುಮನ ದಣಿವಂತು ಸೊಣೆಗಲ್ಲು ಮೊದಲಾಗೆಸವ ಗಣನೆಗಳಿಯೊಳೊಂದಿ ಸುಖದೊಳಗಂಜನೆಯಿರುತಿರಲು (ಅಂಜಚ. ೪-೫೮). 'ಅಣ್ಣೆಕಲ್₁' ಪರಾ. [ಸೊಣೆ₁? (IP <— ತಮಿ. ಚುಣ್ಣು = ಗೋಲಿ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಬೆರಳಿನಿಂದ ಎಸೆ,— ಚಿಮ್ಮು) + ಕಲ್ಲು (< ಕಲ್₃)]

ಸೊತೆ 'ಸೊದೆ' ನೋ.

ಸೊತೆವಳಿ 'ಸೊದೆವಟಿ' ನೋ.

ಸೊತೆವಳಿಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸುಣ್ಣಹಚ್ಚಿಸು,— ಬಳಿಸು: ಮುದದೆ ವಿರೂಪಾಕ್ಷಗೃಹಕ್ಕೆ . . . ಭೈರವಗೃಹಕ್ಕುದಾರಿ ಚೌಡಯ್ಯನೆಸೆಯೆ ಸೊತೆವಳಿಯಿಸಿದಂ (ಸೌಇ. IV, ೨೮೦-೭೪; 1199). [ಸೊತೆವಳಿ (< ಸೊದೆವಟಿ) + - ಇಸು]

ಸೊತ್ತ, ಚೊತ್ತ (ನಾ). ಸೊಟ್ಟ ಕೈಕಾಲುಳ್ಳವನು; ಅಂಗಹೀನ: ಕುರುಡನು ಕಿವುಡನು ಸೊತ್ತನು (ಹೊಸುಗ. ೯೯); ಹಲ್ಲಿಲ್ಲದ ಮನುಷ್ಯನೊಬ್ಬ . . . ಉದ್ದನೆಯ ಬಿಳಿಯ ಸೊತ್ತ ಮತ್ತೊಬ್ಬ (ಪುನರು. ೩೦೦). ಚೊತ್ತ : (ಕಿ).
[ಸೊತ್ತು₁ + - ಅ₇]

ಸೊತ್ತಿ, ಚೊತ್ತಿ (ನಾ). ಸೊಟ್ಟ ಕೈಕಾಲುಳ್ಳವಳು; ಅಂಗಹೀನೆ: ಕುರುಡಿ ಕಿವುಡಿ ಸೊತ್ತಿ (ಹೊಸುಗ. ೯೯). ಚೊತ್ತಿ : (ಕಿ). [ಸೊತ್ತ + - ಇ₂]

ಸೊತ್ತಿಯೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು: ಸೊತ್ತಿಯೂರರೆಯಮ ದಮ್ಮಯ್ಯನ ಮಗ ಶ್ರೀವರ್ಮ್ಮಯ್ಯ ಕಣ್ಣಮಙ್ಗಲದೊಳ್ ಬಸದಿ ಮಾಡಿಸಿ (ಎಕ. X, ಕೋಲಾರ. ೯೦-೮೫; 903). [? + ಊರ್]

ಸೊತ್ತು₁, ಚೊತ್ತು (ನಾ). ಕೈಕಾಲು ಸೊಟ್ಟಗಿರುವುದು; ಅಂಗವಿಕಲತೆ:

ಕುಂಟು ಕುರುಡು ಕಿವುಡು ಸೊತ್ತು (ಹೊನುಗ. ೯೯); ಒಡು ಒಡಕು ಹುರುಳಿ ಪೋಟೆ ಹುರಿವಾಕಿಯ ಕೈ ಸೊತ್ತು (ಛನವ. ೬೫-೨೭). ಚೊತ್ತು : ಅವನ ಕೈ ಚೊತ್ತಾಗಿದೆ (ಉಡಿ). 'ಸೊಟ್ಟು' ಪರಾ. [ದೇ. ॥ ತಮಿ. ಚೊತ್ತು, ಚೊತ್ತಿ, ಚೊತ್ತೈ]

ಸೊತ್ತು₂, ಸ್ವತ್ತು (ನಾ). ಸ್ವಂತ ಆಸ್ತಿ,— ಸಂಪತ್ತು,— ಐಶ್ವರ್ಯ: ಕನಸಿ ನೋಳ್ಪೊನ್ನ ರಾಶಿಯಂ ಚನ್ನಾಗಿ ಕಂಡುದಾ ಸೊತ್ತದೆಂದಳಲುವರ (ತುರಂಗ. ೯೭-೨); ದೇವಾಲಯಗಳು ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಆಸ್ತಿಗಳಲ್ಲ. ಸಮಾಜದ ಸೊತ್ತು (ಪಟ್ಟಬ. ೨೭). ಸ್ವತ್ತು: ಇವಿಷ್ಟು ಅವರಸಾಯಕನ ಸ್ವತ್ತು (ವೀರಯೋ. ೨೦); ಉತ್ತಮಶಿಕ್ಷಣ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ವೈಯಕ್ತಿಕಜೀವನದ ದಾರಿದೀಪವಾಗಿ ನಾಡಿಗೆ, ನುಡಿಗೆ ಸ್ವತ್ತಾಗುತ್ತದೆ (ಸೊಕಂಬ. ೯೫).
[< ಸಂ. ಸ್ವವತ್./ ತಮಿ. ಚೊತ್ತು, ಚೊತ್ತು, ಸೊತ್ತು; ತುಳು. ತೆಲು. ಸೊತ್ತು]

ಸೊತ್ತುಗಾರ (ನಾ). ಆಸ್ತಿಯ ಯಜಮಾನ: ದ್ರೈವರಂಗೆ ಅದರ ಸೊತ್ತುಗಾರನ ನೆನಪು ಬಂದಿತು (ಹಸುಹೊ. ೧೪೩). [ಸೊತ್ತು₂ + - ಗಾರ (< - ಕಾಜ)]

ಸೊತ್ರ, ಶೊತ್ರ (ನಾ). ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ತೆರಿಗೆಯಿಲ್ಲದೆ ದಾನವಾಗಿ ಕೊಡುವ ಭೂಮಿ: ಶ್ರೀಸಿದ್ಧಸೋಮನಾಥದೇವರಂಗೆ ೫೦ ಚತ್ತಕ್ಕೆ XX ಯಿಹದೆ ಸೊತ್ರವ ಕೊಟ ಅಯಿವರು (ಸೌಇಇ. IX-i, ೩೭೦-೧೧; 1255). ಶೊತ್ರ: ಮತ್ತವೂರ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನದೇವರ ಶೊತ್ರವನು ಅಂಗಭೋಗ ಅಮ್ರಿತವಡಿಗೆ ಲಿಂಗದೇವರಾಣೆಯನ ನಿರೂಪದಿಂ ಶ್ರೀಮತು ಸರ್ವ್ವಾಧಿಕಾರ ಜಕ್ಕರಸರು . . . ಕೊಟ್ಟರು (ಸೌಇಇ. IX-i, ೩೮೩-೩; 1286).
[< ಸಂ. ಶೋತ್ರಿಯಸ್ವಮ್./ ತಮಿ. ಚೋತ್ತಿರಿಯಮ್, ಚುರೋತ್ತಿರಿಯಮ್]

ಸೊಥೆ₁ 'ಸತ್₄' ನೋ.

ಸೊಥೆ₂ 'ಸೊದೆ' ನೋ.

ಸೊಥೆವೊಯ್ (ಕ್ರಿ). ಗಾಯವಾಗುವಂತೆ ಪೆಟ್ಟುಕೊಡು: ಸತ್ರವನಿವನೆಂಬ ಪದದೊಳ್ ನೆತ್ತಿಯೊಳಂ ಶಸ್ತ್ರದಿಂದ ಸೊದೆ[ಥೆ]ವೊಯ್ದುದೆ [ಪಾಠಾಂ. ಶತೆವೊಯಿದೆಡೆ] ಯೊಳ್ ನೆತ್ತರುಮುಣ್ಮನಮದನಿರದೊತ್ತುಗೆ (ಖಮದ. ೮-೫೪); ಸೊದೆ[ಥೆ] [ಪಾಠಾಂ. ಶತೆ]ವೊಯ್ಯಾಮುಸಮೇತಂ ವ್ಯಥಿತನ ನೆತ್ತಿಯೊಳಮೊತ್ತಲಂತಾ ವಿಷಮುಂ ವ್ಯಥೆಯಾಗಿಯೆ ಪೋಕುಂ (ಖಮದ. ೮-೫೭); ಸತ್ರನಹಿಕೊಂಡುದೆಂದಾ ಪೊತ್ತೊಯ್ಯು ಚಿತಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಧಿಸುವೆಡೆಯೊಳ್ ಮತ್ತನಿಸದೊಂದು ನಯಮಂ ಬಿತ್ತರಿಸುವೆನವನ ತಲೆಗೆ ಸೊಥೆ[ಪಾಠಾಂ. ಶತೆ]ವೊಯ್ದೊಲವಿಂ (ಖಮದ. ೮-೬೦).
[ಸೊಥೆ₁ (< ಸತ್₄) + ಪೊಯ್₁]

ಸೊದೆ, ಶೋತೆ, ಸುದೆ, ಸೊತೆ, ಸೊಥೆ₂, ಸೋತೆ (ನಾ). ೧. ಅಮೃತ; ಪೀಯೂಷ: "ಅಮರ್ದು, ಸೊದೆ, ಇನಿದು, ಉಣ್ಣದರ ಬೀಯಂ- ಈ ೪ ಅಮೃತಂ"(ಕಶಸಾ. ೪೮-೧೮); ಪೊಸಸೊದೆ ಕೌಮುದಿಯಂ ಪಸರಿಸೆ . . . ತರತರದಿಂದು ರಾಜಿಸುತಿರ್ಪುವು ಸೋಮಸೂರ್ಯವೀಥಿಗಳಡಚೊಳ್ (ಗಿಂಕ. ೨-೮೨); ಲಭಿಸಿದ ಸೊದೆಯಂ ಮಾಣ್ದೂಪರಾಂಬುವಂ ಕಾಮಿಪರೇ (ವಿಷ್ಣುಪು. ೧-೧-೧೯); ಸೊದೆಯಂ ಸಪ್ಪೆಯೆನಿಪ್ಪ ತಾನದಿರವಂ ಕೇಳ್ದಾ ರಸಾವೇಶದೊಳ್ ಪದಪಿಂ ಮೆಯ್ಯೊಡೆಗೆಲ್ಲ ಮಣ್ಣಡಲುಂ ಮಗುಳ್ದೀಂಟಲುಂ . . . ಪೂಣ್ದಪರ್ (ಚಕವ. ೪-೧೨೮). ೨. ಹಾಲು; ಕ್ಷೀರ: "ಸೊದೆ ಪಾಲೊಳ್" (ಕರ್ಣಾ. ೧೧); ಸೊದೆಯನೀಂಟುವ ರಾಜಹಂಸನ ಮಱಿಗೆ ಮೇವಿದೆಯ ತೋಱಿದಡೆ ಪೀರ್ದಪುದೆ (ಮೋಹತ. ೩೦-೨೧). ೩. ಸುಣ್ಣ, ಗಾರೆ, ಗಚ್ಚು ಮುಂತಾದ ಲೇಪನವಸ್ತು: "ಸೊದೆ ಲೇಪಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೨೦-೧೪); ಪರ್ವ್ವಪರ್ವ್ವಕ್ಕೆಯಿಕ್ಕುವ ಸೊದೆವೊಳಗಾದ ಜೀರ್ನ್ನೋದ್ಧಾರಕ್ಕೆ ಗ ೫ ಕ್ಕೆ ತೆಱುವ ಪ್ರತ್ತಿ ೨ (ಎಕ. XV, ಹೊಳೆನ. ೧೧೨-೬೧; 1282); ಬಳಿದ ಸೊದೆಗಳ ಬಾವಿ ನೂಱಱ ವಳಯ ತುಂಬಿತು ತೈಲ ಘೃತ ಮಧುಗಳಲಿ (ಕುಮ್ಮಾಸ. ೬-೧೭). ಶೋತೆ : ೩. ಅಯ್ನುವರಿಸ ಕಂಮ್ಮಿ ಶೋತೆ ಇಕ್ಕದೆ ಸ್ಥಾನಮನಾಳ್ವೊರು . . . ಪಂಚಮಹಾಪಾತಕರಪ್ಪೊರ್ (ಎಕ. XIV, ಮಂಡ್ಯ. ೧೩-೧೪; 895). ಸುದೆ: ೩. "ಸೊದೆ (ಸುದೆ)- ಸುಧಾ = ಸುಣ್ಣ, ಗಾರೆ" (ತದ್ಭಕೋ. ೪೭). ೪. ಜೇನು; ಮಕರಂದ: 'ಸುದೆವೆರೆ' ಪರಾ. ಸೊತೆ: ೩. ಇದಕ್ಕೆ ಸುಣ್ಣಕ್ಕೆ ಸೊತೆಗಮಲ್ಲದುಣ್ಣಾತ ವಾರಣಾಸಿಯುಂ ಕವಿಲೆಯನಟಿದ ಕೆಱೆಯ ಬಿತ್ತುವಾಟಮಂ ಕೆಱೆಗೆ ಕೊಡದುಣ್ಣಮನುಮನ್ತೆ (ಪ್ರಾಲಂ. ೧೯೩೬, ೭೭-೧೧; ಸು. 848); ಸೋಮೇಸ್ವರದೇವರ ದೇಗುಲವ [ಅ]ಳಿವಂ [ಸೋ]ದಿಸಿ ಸೊತೆಯನಿಕ್ಕಿಸಲ್ (ಎಇ. V, ೨೦೭-೧೧; 1048); ದೇವರ ಅಂಗಭೋಗ [ಸೊ]ತೆ ಸುಣ್ಣಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟರು (ಸೌಇಇ. XI-ii, ೧೯೪-೬; 1120). ಸೊಥೆ₂ : ೩. ರಂಗಮಂಟಪವನೂ ಮರವೆಸನಾಗಿ ಮಾಡಿಸಿ ಸೊಥೆಯನಿಕ್ಕಿಸಿ (ಎಕ. V, ಅರಸೀ.೮-೩೯; 1286). ಸೋತೆ: ೩. 'ಸೋತೆವೆಸ' ಪರಾ.
[< ಸಂ. ಸುಧಾ]

ಸೊದೆಗಡಲ್ (ನಾ). ಹಾಲಿನ ಕಡಲು; ಕ್ಷೀರಸಾಗರ: ಸುರರ್ ಸೊದೆ [ಪಾಠಾಂ. ಸುಧೆ]ಗಡಲಂ ಕರಂ ಕಡೆಯೆ ಪೇಟ್ ವಿಷಮೇಟಿದೆ (ಅರ್ಧನೇ. ೬-೧೭); ಸಿರಿರಾಣಿಯ ಪೆತ್ತ ಸೊದೆಗಡಲಿಲೆಯ ತಾ ತ್ವರಿಯದಿ ನೋಡಬಂದಂತೆ . . . ಪರಿದಳು ತುಂಗಬೆಳ್ಳಂಗೆ (ಮೋಹತ. ೬-೩೫). [ಸೊದೆ + ಕಡಲ್₂]

ಸೊದೆಗಡಲ್ಗಡೆ (ಕ್ರಿ). ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರವನ್ನು ಮಥಿಸು ,— ಕಡೆ: ಸೊದೆಗಡಲ್ಗಡೆಯ ಮಂದರಗಿರಿ ಮುಳುಗಿದಡೆ ಕಚ್ಛಪರೂಪಿನಿಂದ್ದೆ ಚೆಂಗೊಟ್ಟಾತನೀತ (ಮೋಹತ. ೩೭-೨೩).
[ಸೊದೆಗಡಲ್ + ಕಡೆ₁]

ಸೊದೆಗದಿರ (ನಾ). ಅಮೃತಕಿರಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು; ಸುಧಾಕರ; ಚಂದ್ರ: "ತಣ್ಣದಿರನನಲ್ಲೆ ಚಂದಿರಂ ಸೊದೆಗದಿರಂ" (ಕರ್ಣಾ. ೯).
[ಸೊದೆ + ಕದಿರ್₂ + - ಅ₇]

ಸೊದೆಗರೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಮೃತವನ್ನು ಸುರಿಸು ,— ವರ್ಷಿಸು: ಎದೆಯತ್ತರ ಬೆಳೆ ಬೆಳೆಯಲಿ ತನೆ ತೂಗಲಿ ತುಂಬಿ ಸೊದೆಗರೆಯಲಿ ಹೊನ್ನಿನ ಬೆಳೆ ತುಳುಕಲಿ ಕೈತುಂಬಿ (ಎಜದ. ೩೮-೨೦). ೨. (ಅಲಂ) ಇಂಪನ್ನು ಸೂಸು: ಸೊದೆಗರೆವ ಕಂಠಮಾಧುರ್ಯ ಉಳ್ಳ ಅಪ್ಸರೆಯರೂ ಗಂಧರ್ವರೂ ದನಿಗೂಡಿಸಿ ಹಾಡಿದರು (ಶಾಂತಲಾ. ೨೫೩).
[ಸೊದೆ + ಕರೆ₂ (< ಕಱೆ₁)]

ಸೊದೆಗೂಳು (ನಾ). ಅಮೃತದ ಆಹಾರ; ಅಮೃತಾನ್ನ: ನಿರ್ಜರರ ಹೊಡೆಗೋಲಿನಿಂದೆ ಮನ್ಮಥನೆಚ್ಚ ಪಾತ್ರದ ಸೊದೆಗೂಳು ಶೋಧಿಸಿತವಗೆ (ಮೋಹತ. ೨೫-೩೯). [ಸೊದೆ + ಕೂಳು₁ (< ಕೂಟ್₁)]

ಸೊದೆಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಸುಣ್ಣವನ್ನು ಹಚ್ಚು ,— ಬಳಿ: ವೀಳೆಗೆಯ ಚರ್ವಣಾಂಗೆಯ್ಯುತನು ಏನಿಂ ಕೇರ್ಗೆ ಕೈಪತ್ತಿರ್ದ ಸುಣ್ಣಮಂ ತೊಡೆಯ ಸೊದೆಗೆಯ್ದುಪೆ[ಥೆ]ತೆಲವು ಆದುದು (ಪಾಸೋಕೃ. ೩-೮೩). [ಸೊದೆ + ಕೆಯ್₁]

ಸೊದೆಗೆಲಸ (ನಾ). ಅಮೃತವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಮಾಡಿದ ಕಾರ್ಯ: ತೆತ್ತೀಸಕೋಟಿ ವೃಂದಾರಕರುಗಳ ನೆಗ್ಗೊತ್ತಿದ ಸೊದೆಗೆಲಸದಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಬಲವಂತ ಖಗರಾಜನೊಡನೆ ಈ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಸಮರ ಸಾಕು (ಮೋಹತ. ೩೮-೩೯). [ಸೊದೆ + ಕೆಲಸ]

ಸೊದೆಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ಅಮೃತವನ್ನು ನೀಡು ,— ಕೊಡು: ಮರಣೋನ್ಮುಖಂಗೆ ಸೊದೆಗೊಟ್ಟು ಕಾವಂತೆ ನುಡಿಸೊದೆಯೊಳೆನ್ನಂ ಪೊರೆಯಲುಜ್ಜುಗಿಪೆ ನೀನಾವನ್ಕೆ (ಶ್ರೀರಾಮ. ೪-೨). [ಸೊದೆ + ಕೊಡು₁]

ಸೊದೆಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಅಮೃತವನ್ನು ಪಡೆ ,— ಹೊಂದು: ಕಡಲಂ ಕಡೆದು ಸೊದೆಗೊಂಬಂತೆ ಶಾಸ್ತ್ರದೊಳ್ . . . ಮೂಲಮಂತ್ರದರ್ಥಂಗಳಂ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ (ಚಕವ. ೭೭-೧೮). [ಸೊದೆ + ಕೊಳ್₁]

ಸೊದೆಯುಣ್ (ಕ್ರಿ). ಅಮೃತವನ್ನು ಪಾನಮಾಡು ,— ಸೇವಿಸು: ಸೊದೆಯುಂಡು ಸೊಕ್ಕುವ ಜೊನ್ನವಕ್ಕಿಗೆ ಬಿಸುಗದಿರನೂದುವ ಗೈಮೆಯಂತೆ (ಹರಿಬ. ೬-೨೫); ಇದೆ ಬಂದನರಸನೆಂಬೀ ನುಡಿಗೇಳಿ . . . ಸೊದೆಯುಂಡವೊಲು ಗಾಳಿ ಸೋಂಕಿದವೊಲು . . . ಮುದದ ಮುನ್ನೀರೊಳು ಮುಳುಗಿ ತೇಲುತಿದೆ (ಗೀತಗೋ. ೩೨-೧).
[ಸೊದೆ + ಉಣ್]

ಸೊದೆಯುಣಿ (ನಾ). ಅಮೃತಪಾನ ಮಾಡುವವನು; ದೇವತೆ: ಸೊದೆಯ ನುಪ್ಪಸರ್ಗೆತ್ತು ಸೊದೆಯುಣಿಗಳಂ ಗಣಿಸದಿರ್ಪಂ (ಚಕವ. ೧೧೭-೩).
[ಸೊದೆಯುಣ್ + - ಇ₃]

ಸೊದೆವನೆ (ನಾ). ಸುಣ್ಣವನ್ನು ಬಳಿದ ಮನೆ; ಧವಳಾಗಾರ; ಸೌಧ: ಅಸುರನ ಗದೆ ಭೂತಪಿಶಾಚಸಮಿತಿಗೆ . . . ತೆತ್ತಿಸಿದೆಲ್ಪಿನ ಸೊದೆವನೆ (ಜಗಮ. ೯-೬೦).
[ಸೊದೆ + ಮನೆ]

ಸೊದೆವಟಿ, ಸೊತೆವಳಿ (ಕ್ರಿ). (ಗೋಡೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗೆ) ಸುಣ್ಣವನ್ನು ಹಚ್ಚು, — ಬಳಿ: ಮದಜಳನಿರ್ಝರವಾರಣದಿಂ ಸೊದೆವಟಿದರಮನೆಯಂ ಬಳಸಿದಾನೆಸಾಲೆಗಳೆಸೆಗುಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೬೫); ಸೊದೆವಟಿದ ಭಿತ್ತಿ . . . ರನ್ನದ ದೀವಿಗೆಯಿವಚಿಂದಮೃತದ ಕಡಲಂ ಪೋಲ್ತುದನ್ನವಾಸವಿಳಾಸಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೮-೪೯). **ಸೊತೆವಳಿ:** 'ಸೊತೆವಳಿಯಿಸು' ಪರಾ. [ಸೊದೆ + ಬಟಿ$_1$]

ಸೊದೆವೆಳಗು (ನಾ). ಸುಣ್ಣ ಬಳಿದುದರಿಂದುಂಟಾದ ಹೊಳಪು, — ಬಿಳುಪು: ಪಗಲುಂ ಬೆಳ್ದಿಂಗಳಂ ಬೀಱುವ ಸೊದೆವೆಳಗಂ ತಾಳ್ದು ನೀಳ್ಪಿಂದಮತ್ತಂ ಮುಗಿಲಂ ಪೊತ್ತಿರ್ಪ ಕೂಟಪ್ರಕಾರದಿಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೮೧); ಸೊ[ಪಾಠಾಂ. ಸು]ದೆವೆಳಗಂ ಸುಧೆಗೆತ್ತಾ ಬದಿಯ ಮರಾಳಂ ಸರಾಗಮುರುತರ ಸೌಧಾಗ್ರದೆ ನಿಂದುವು (ರಾಜಶೇ. ೨-೧೩೯).

[ಸೊದೆ+ ಬೆಳಗು$_2$]

ಸೊನ, ಸನ (ನಾ). ೧. ಸಪ್ಪುಳು; ಶಬ್ದ; ನಾದ: ವರಕಂಕಣಂಗಳ ಸೊನಂ [ಪಾಠಾಂ. ನೂಪುರ ಕಂಕಣಸ್ವನಂ] ದೆಸೆಗಳೊಳ್ ಪೊಣ್ಮೆ . . . ಬರುತಿರ್ದರಖಿಳ ಸ್ತ್ರೀಯರು (ಚೆಬಪು. ೫-೧೨). ೨. ಕಂಠಧ್ವನಿ; ಸ್ವರ: ಜನಕನಂದಿನಿತನಯರೀರ್ವರು ಘನಮನೋಹರಸೊನದೆ ಪಾಡುವ ಧ್ವನಿಯ ಕೇಳುತ್ತ (ರಘುವಂ. ೧೭೧-೩೭). **ಸನ:** ೨. ಕಿವಿಯೊಳಿಡಿದಾಸಱಿಂ ಕಳೆಯದ ಸನಂಗಳಂ . . . ಅಱಸಲಾಂ ಕಾಣೆನಾ ಮಹೀಮಂಡಲದೊಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೩-೪). [< ಸಂ. ಸ್ವನ]

ಸೊನಗಾರ 'ಸೊನ್ನಗಾಱ' ನೋ.

ಸೊನಯಿ, ಸನಾದಿ, ಸನಾಯಿ, ಸನ್ನಾಯಿ, ಸೋನಾಯ, ಸ್ವನಾಯ, ಸ್ವನಾಯಿ (ನಾ). ನಾಗಸ್ವರದಂತೆ ಊದುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ; ಶಹನಾಯಿ: ಸಾಱುವ ಕಹಳೆ ಸೊನಯಿಯ . . . ನಾದ ಭೋರನೆ ಕೇಳೆ (ಅಖಂಡೇ. ೩೪೮-೪). **ಸನಾದಿ:** ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯ ಮುಂದೆ ಕರಡಿಮೇಳದವರೂ ಸನಾದಿಯವರೂ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ಬಾರಿಸುತ್ತ ಹೊರಡುವರು (ಕಪಕ್ಕ. ೬-೧೭); ಸಾಲ ಸನಾದಿ ನೌಬತ್ತು ಹಂದರಕ ಮೊಳಗ್ಯಾವ (ಲೋಕಗೀ. ೬೩). **ಸನಾಯಿ:** ಹೂಗಾರ ಬಸ್ಸಣ್ಣನು ಸನಾಯಿ ನುಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ (ಅಬಲಾ. ೯); ಆ ಹಳ್ಳಿಯ ಕಲಾವಿದರು 'ಹಲಿಗೆ', ಸನಾಯಿವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ಬಾರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಬರಪಾ. ೧೪೭); ಬ್ಯಾಂಡಿನವರು, ಸನಾಯಿಯವರು, ಕರಡೀಮಜಲಿನವರು ಕೂಡಿದರು (ಅನಂತ. ೩). **ಸನ್ನಾಯಿ:** ರಂಧ್ರಗಳಲ್ಲಿ ವಾಯುಸಂಚಾರದ ಮೂಲಕ ನಾದವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುವವು . . . ಕೊಳಲು, ಸನ್ನಾಯಿ, ಮುಖವೀಣ ಮೊದಲಾದವು (ಗಾನಕ. ೯೫). **ಸೋನಾಯ:** ಶಂಖ ಸೋನಾಯವು . . . ಹೆಗ್ಗಾಳೆ ಮುಂಕೊಂಡು ಧ್ವನಿದೋಱೆ (ಕರಟಾ. ೭-೬೩). **ಸ್ವನಾಯ:** ಸ್ವರಗೈವ ನಾಗಸ್ವರ ಕೊಳಲು ಸ್ವನಾಯದ ನಾದ (ಅಖಂಡೇ. ೨೦೭-೪೭); ಶಂಖ ಸ್ವನಾಯ . . . ಚಂದ್ರಕಾಳೆ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳು (ನಿರಾಗೋ. ೭-೨೧). **ಸ್ವನಾಯಿ:** ತಾಳ ಕಂಸಾಳ ಗಂಟೆ ಕಹಳೆ ಕರ್ನೆ ನಫೂರಿ ಸ್ವನಾಯಿ (ಪಚಸಂ. ೪೧೫-೮೯). [<— ಪಾರ. ಸುನಾಈ; ಮರಾ. ಸನಈ, ಸನಯ, ಸನಯಿಾ]

ಸೊನರು 'ಸೊಣಱು' ನೋ.

ಸೊನೆ (ನಾ). ೧. ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಮಾವಿನ ಕಾಯಿ, ಹೂವು ಮುಂತಾದುವುಗಳ ತೊಟ್ಟಿನಿಂದ ಸುರಿಯುವ ಅಂಟುಳ್ಳ ರಸ: ಅಂತಃಪುರಸ್ತ್ರೀಯರಿಮ್ಮಾವಿನ ಸೊನೆಯ ಸೋನೆಯೊಳ್ ತಳೆದೆಳದಳಿರ ಜೊಂಪಂಗಳೊಳಂ . . . ವಿಶ್ರಮಿಸಿ (ಆದಿಪು. ೧೧-೭೨ ವ); ಕಾಯ ಸೊನೆಯಱತಲ್ಲದೆ ಹಣ್ಣಿನ ರಸ ಚಿಹ್ನದೋಱದು (ಸಿದ್ಧವ. ಕ. ೨೯೯-೭೧೯); ಪಿಕಾಳಿ ಕುಟುಕಲ್ ಸೊನೆ ಬಿಂದುಗಳೊಪ್ಪುವಾಮ್ರಧಾತ್ರೀಜದಿಂ . . . ಮೆಱೆಗುಂ ಪುರದಾ ಬಹಿರ್ವನಂ (ದಶಕು. ೬-೮). ೨. ಕೆಲವು ಮರಗಳ ತೊಗಟೆಗಳಿಂದ ಸುರಿಯುವ ಹಾಲು, — ರಸ: ರಬ್ಬರು ಕೆಲವು ಜಾತಿಯ ಮರಗಳ ತೊಗಟೆಗಳಿಂದ ಸಿಗುವ ಸೊನೆ (ಬಾಲಪ್ರ. I, ೪೮). ೩. ಆನೆಯ ಕುಂಭಸ್ಥಳದಿಂದ ಸುರಿಯುವ ದ್ರವ; ಮದೋದಕ: ಮನಸಿಜಕರೀಂದ್ರಕಟದೊಳ್ ಸೊನೆ ತೊಟ್ಟನೆ ಪುಟ್ಟುವಂತೆ ವಕುಳಕ್ಕೆ ಪಸುರ್ನನೆ ಪುಟ್ಟೆ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೫-೧೭). ೪. ಹುಣ್ಣು, ಗಾಯಗಳಿಂದ ಒಸರುವ ನೀರು; ರಸಿಕೆ: ಈ ರೋಗಾಣುಗಳು . . . ಗಾಯದಿಂದ ಹೊರಬರಬಹುದಾದ ಸೊನೆಯಿಂದ ಒಬ್ಬರಿಂಗೊಬ್ಬರಿಗೆ ಹರಡಬಹುದು (ಕಲರೋ. ೧೫).

[ದೇ. ‖ ಮಲ. ಚುನ, ಚುನೆ = ಸ್ರವಿಸು ; ತುಳು. ಸುನೆ; ತೆಲು. ಸೊನ]

ಸೊನೆಗಣ್ಣು (ನಾ). ಯಾವಾಗಲೂ ನೀರು ಸೋರುವ ಕಣ್ಣು: ಸೊನೆಗಣ್ಣ ಸೊಣ್ಣಕ್ಕ ಮನೆಗಳ್ಪ ಮಾಚಕ್ಕ (ಕಂಕ. ೯೪-೧೦). [ಸೊನೆ + ಕಣ್ಣು (< ಕಣ್)]

ಸೊನೆಗಳೆ (ಕ್ರಿ). ಕಾಯಿ, ಹಣ್ಣು ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಜಿನುಗುವ ಸೊನೆಯನ್ನು ತೆಗದುಹಾಕು: ಸೊನೆಗಳೆದ ನಿಂಬೆಹುಳಿ ಕೆಲವಕ್ಕೆ ಸಕ್ಕರೆಯ ನನುವಱದು ಕೂಡಿ (ಸೂಪಶಾ.೨-೩೩). [ಸೊನೆ + ಕಳೆ$_1$]

ಸೊನೆಗಾರ 'ಸೊನ್ನಗಾಱ' ನೋ.

ಸೊನೆಪಟ್ಟ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಪಟಗಣಿ, ಸೊನೆಪಟ್ಟ, ತಿಗುಡು (ಮೈಔಗಿ. ೫೮-೧೧೭೮). [?]

ಸೊನೆಬೆಮರ್ 'ಸೊನೆವೆಮರ್' ನೋ.

ಸೊನೆವನಿ (ನಾ). ಹಣ್ಣು, ಹೂವು ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಸೊನೆಯ ತುಂತುರು: ಸೊನೆವನಿ ಚಂಚುವಿಂ ಪನಿಯೆ ಮಾಂಗೊನರಂ ನಸುಗರ್ಚೆ . . . ಪುಗಲೆಂದುದು ಕೋಕಿಲವ್ರಜಂ (ಜಗವಿ. ೧೪-೩೮); ಪಿಕ ಕರ್ದುಕಿದ ಕೋರಕದಿ ಸುರಿವ ಸೊನೆವನಿ ಮಳೆಯದಾಗೆ (ನಂದಿಮಾ.೩-೨೦). [ಸೊನೆ + ಪನಿ$_2$]

ಸೊನೆವಿಡು (ಕ್ರಿ). ಹೂವು, ಕಾಯಿಗಳ ತೊಟ್ಟಿನಿಂದ ಸೊನೆಯು ಸೂಸು: ಪೊತ್ತಳಗೊಂಬನುಳ್ಳುಗುರ್ ಸೊ[ಪಾಠಾಂ. ಗೊ]ನೆವಿಡೆ ತಾಗಿ ಸೂಗುರಿಸೆ (ಲೀಲಾವ. ೬-೯೯). [ಸೊನೆ + ಬಿಡು$_1$]

ಸೊನೆವೆಮರ್, ಸೊನೆಬೆಮರ್ (ನಾ). ವಾಸನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಜಿಗುಟಾದ ಬೆವರು; ಸೊಗಡಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬೆವರು: ಸೊನೆವೆಮರಾಂತು ಕತ್ತುರಿಗಂಧಿ ಬರೆದಳು ನನೆಯಂಬನ ಚಿತ್ರಪಠವ (ಮೋಹತ. ೨೯-೫೩). **ಸೊನೆಬೆಮರ್:** ಮೊಡವಿಯ ಮೊಳೆಯನೊತ್ತುತ ಕಕ್ಷ ಸೊನೆಬೆಮರ್ವಡೆದ ಸೊಗಡ ವಾಸಿಸುತ . . . ಪುಷ್ಪಿಣಿಯರೊಪ್ಪಿದರು (ಮೋಹತ. ೧೮-೫೨). [ಸೊನೆ + ಬೆಮರ್$_2$]

ಸೊನೆಹುಣ್ಣು (ನಾ). ಹೂವು, ಕಾಯಿಗಳ ತೊಟ್ಟಿನಿಂದ ಒಸರುವ ರಸದ ಸಂಪರ್ಕದಿಂದಾಗುವ ಹುಣ್ಣು, — ವ್ರಣ: ಸೊನೆಹುಣ್ಣಿಗೆ:- ಮುರುದಾರಶೃಂಗಿಯಂ ತಂದು ನಿಂಬೇಹುಳಿಯಲ್ಲಿ ತೇದು ತೊಡೆಯಲು ಎನಿತಪ್ಪ ಸೊನೆಹುಣ್ಣು ಮಾಣ್ಗುಂ (ಎಮ್ಮವಿ. ೭೭); ಈ ವರ್ಣವು ಕೈಕಾಲು ತಣ್ಣಗಾಗುವ ವಿಸರ್ಪ, ಮೈನವೆ, ಸೊನೆಹುಣ್ಣು, ತಲೆಯ ಕೂದಲು ಉದುರುವುದು . . . ಇಂಥವುಗಳಲ್ಲಿ ತುಂಬ ಪ್ರಯೋಜನ (ಬಿಚಿಕಿ.೪).

[ಸೊನೆ + ಹುಣ್ಣು (< ಪುಣ್)]

ಸೊನ್ನ 'ಸೊನ್ನ$_3$' ನೋ.

ಸೊನ್ನಗದಿರ (ನಾ). ಚಿನ್ನದಂತೆ ಹೊಳೆಯುವ ಕಿರಣಗಳುಳ್ಳವನು; ಸೂರ್ಯ: ಭಕ್ಷದೊಳು ಸೊನ್ನಗದಿರನು ಮಾಧವನು ಶ್ರುತಿಸನ್ನುತ ಶ್ರೀ ಲಕ್ಷ್ಮೀಘೃತದೊಳು ಮಾನ್ಯ ಗೋವಿಂದಾಭಿಧನು ಇರುತಿಪ್ಪನೆಂದೆಂದು (ಹಸಾರ. ೩೧-೧೪).

[ಸೊನ್ನ (< ಸೊನ್ನ$_3$)+ ಕದಿರ್$_2$ + - ಅ$_7$]

ಸೊನ್ನಗಾರ 'ಸೊನ್ನಗಾಱ' ನೋ.

ಸೊನ್ನಗಾರಿಕೆ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಕೆಲಸ; ಅಕ್ಕಸಾಲಿಯ ಕೆಲಸ,— ಕಸುಬು: ಶೀಲವಂತರ ಸಂಖ್ಯವು ಬಹು ಸ್ವಲ್ಪವಿರುತ್ತದೆ. ಇವರು ಅಂಗಡಿಯ ವ್ಯಾಪಾರ, ಸೊನ್ನಗಾರಿಕೆ ಮುಂತಾದ ಹೋರೆಗಳನ್ನು ಮಾಡುವರು (ಕಭಾಗ. ೯೫).

[ಸೊನ್ನಗಾರ (< ಸೊನ್ನಗಾಱ) + - ಇಕೆ]

ಸೊನ್ನಗೇದಗೆ 'ಸೊನ್ನಗೇದಗೆ' ನೋ.

ಸೊನ್ನರ 'ಸೊನ್ನಾರ$_2$' ನೋ.

ಸೊನ್ನಲಿಗೆ, ಸನ್ನಲಿಗೆ (ನಾ). ೧. ದುಂಡಗೆ ಇರುವುದು; ವೃತ್ತಾಕಾರವಾಗಿ ಇರುವುದು: "ಸೊನ್ನಲಿಗೆಯನೆ ಬಟ್ಟತಕ್ಕು" (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕೆ. ೪೭). ೨. ದುಂಡಾಗಿರುವ ಬಟ್ಟಲು, ಕಲಶ ಮುಂತಾದುವು: "ಸೊ[ಪಾಠಾಂ. ಸ]ನ್ನಲಿಗೆಯೆಂದು ಬಟ್ಟಲ್" (ಕಶಸಾ. ೬೫-೪೫೯); ನೆಲೆಮೊಲೆ ಪೊನ್ನ ಸೊನ್ನಲಿ[ಪಾಠಾಂ. ೦]ಗೆಯಾಗೆ ಮೊಗಂ ಸರಸೀಜಮಾಗೆ . . . ದರಹಾಸಮೆ ಸೂಸುವ ಲಾಜೆಯಾಗೆ ಕೋಮಲ ಲಲಿತಾಂಗಿಯರ್ ನೆರೆದು (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೮೭); ಪೊಳೆಪೊಳೆವ ನುಣ್ಪಳುಕಿನ ಸೊನ್ನಲಿಗೆಗಳಂ ಪಿಡಿದಲರ್ಗಂಪಿನ ಸವಿಗಳ್ಪಂ ಕುಡಿದು (ಮರಾಚ. ೭-೬ ವ). ೩. ದೇವಾಲಯದ

ಗೋಪುರದಲ್ಲಿರುವ ಲೋಹದ ಗುಂಡನೆಯ ಶಿಖರ; ಕಲಶ : ತ್ರಿದಶಶರಾಸನಂ ತಳಿರ ತೋರಣವಾಗಿರೆ ಕುಕ್ಕಿನೋಳಿ ಚೆಲ್ವಿದಿರ್ಗೊಳೆ ಬರ್ಪ ಸೊನ್ನಲಿಗೆಯಾಗೆ (ಆದಿಪು. ೬-೭೧); ಹರಿನ್ನೀಲದ ಬಜ್ಜರದಿಂ ಮರಕತಸೊನ್ನಲಿಗೆಯ ಸಾಲಿಂ ಚೆನ್ನೆಸೆದವು . . . ಶ್ರೀನೀಡಂ ಕರುಮಾಡಂ (ಉದ್ಭಟ. ೨-೩೩). ಸನ್ನಲಿಗೆ : ೧. "ಸನ್ನಲಿಗೆಯೆಂದು ಬಟ್ಟತು" (ಶಬ್ದಾಂ. ೧೪೮). [< ಸೊನ್ನ್ನ?]

ಸೊನ್ನಾದಾಯ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಕೊಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ; ಸುವರ್ಣಾದಾಯ: ಮಗ್ಗವಣ ಕಿಱುಕುಳ ಸೊನ್ನಾದಾಯ ಸುತ್ರುಗುತ್ತಿಗೆ ಯಿಯೊಳಗಾಗಿ ೯ ವರಹ ತೆತ್ತು ಸುಖದಲಿಯಿಹುದು (ಎಕ. VII(R), ಮಳವ. ೧೧-೧೧; 1517).

[ಸೊನ್ನ (< ಸೊನ್ನ) + ಆದಾಯ./ ಸಂ. ಸುವರ್ಣಾದಾಯ]

ಸೊನ್ನಾರ$_1$ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು; ಅಕ್ಕಸಾಲಿ; ಚಿನಿವಾರ: ಸ್ಮರನೆಂಬಾ ಸೊನ್ನಾರಂ ಕೀಲಿಸಲಿರದೊಪ್ಪುವ ಪೊಸ ಚಿನ್ನದ ತಗಡೆನೆ ಕರಮೆಸೆದುದು ಮೆಯ್ಯೆಳಗು . . . ನಂದನೆಗೆ (ಜಯಕಾ. ೩-೫೩); ರಾರಾಜಿಪ ರತ್ನಭೂಷಣಂಗೆಯ್ಯ ಸೊನ್ನಾರರಂಗಡಿಗಳೊಪ್ಪಿದುವು (ಮೋಹತ. ೩-೫೫).

[< ಸಂ. ಸ್ವರ್ಣಕಾರ./ ಹಿಂ. ಸುನಾರ್, ಸೋನಾರ್; ಮರಾ. ಸೋನಾರ]

ಸೊನ್ನಾರ$_2$, ಸೊನ್ನರ (ನಾ). ಬಿಂಕ; ಬಿನ್ನಾಣ; ಒಯ್ಯಾರ: ತೋರವಲ್ಲಿಸಿದಲ್ಲದ ವಳನಾ ಚದುರ ಸೊನ್ನಾರದೊಳಪ್ಪಿ ನೆರೆದನು (ಭರತ. ೧೫-೮೫); ಎನ್ನಿಂದ ನೀ ಬಂದೆ ನಿನ್ನಿಂದ ನಾ ಬಂದೆ ಚೆನ್ನಬಸವ ಶ್ರೀಪಾದವ ಬಿನ್ನಾಣದಿ ಕಟ್ಟಿಕೊ ಸೊನ್ನಾರ ಬೇಡೆಂದು ಮನ್ನಿಸಿ ಮಣಿಸಿ ಕುಣಿಸಿದ (ಕೋಡಚ. ೩-೫೦); ಚೆನ್ನಿಗ ಲೀಲಾಮಾತ್ರದೊಳು ಸೊನ್ನಾರದಿಂದ ಶಬ್ದಾಗಮನಯವ ಪ್ರಸನ್ನಹೃದಯ ಪಠಿಸಿದನು (ಜ್ಞಾನಚ. ೩-೧೭೧). **ಸೊನ್ನರ:** ಚೆನ್ನ ಚೆನ್ನರು ನೆರೆದರು ತಮ್ಮ ತನುವಿನ ಸೊನ್ನರ ಸೊಬಗಿಗರ್ತಿಸುತ (ಭರತ. ೪೧-೧೩೧). [?]

ಸೊನ್ನಾರಗೆಲಸ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಕುಸುರಿಗೆಲಸ: ಸೊನ್ನಾರಗೆಲಸ ಶೋಭಿಸುತಿಪ್ಪ ಕಡೆಯಾಣ ಚಿನ್ನದ ಕೋಟೆ ರಂಜಿಸಿತು (ಮೋಹತ. ೨೪-೩೦). [ಸೊನ್ನಾರ$_1$ + ಕೆಲಸ]

ಸೊನ್ನಾರವಿದ್ಯೆ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವ ಕಲೆ; ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗನ ಕೆಲಸ: ಹೊಸಿಕದ ಹೊಣಿಗತನವ ಸೊನ್ನಾರವಿದ್ಯೆಯ ಸಾಹಸೋನ್ನತಿಯ ಸೊಗಸ ಹುಟ್ಟಿಸಿ ಸುಲಿವ ರಸವಾದಿಗಳನಿವರ . . . ನೋಡು (ಉಮ್ಮಾದ್ರೋ. ೧೭-೨೫).

[ಸೊನ್ನಾರ$_1$ + ವಿದ್ಯೆ]

ಸೊನ್ನಾರಿ$_1$ (ನಾ).= ಸೊನ್ನಾರ$_1$: ಹೊಂಬೆಸವEದ3 ಸೊನ್ನಾರಿಗಳ ಸಾಲುಸಾಲೆಗಳೆ ಸಕಗಳಂ ನೋಡುತ್ತೀಕ್ತಂದ (ಮದೀಪು. ೨೦-೧೯); ಸೊನ್ನಾರಿಯಂತೆ ಕೊಟ್ಟೊಡವೆಯಂ ಥಿದ್ರಿಸುತ (ಲಿಂಗಪು. ೨೫-೫). [ಸೊನ್ನಾರ$_1$ + - ಇ$_1$./ ಸಂ. ಸ್ವರ್ಣಕಾರಿನ್]

ಸೊನ್ನಾರಿ$_2$ (ನಾ). ಬಿನ್ನಾಣಗಿತ್ತಿ: ಅಣ್ಣನ ಗಿರಿ ಮೇಲೆ ಎಣ್ಣೆಯ ಜಾರೀಕೆ ಸೊನ್ನಾರೀ ನೆರುಗೇ ಬಿಗಿದೂಡೇ ಸ್ಮಯ (ಹುಟ್ಟುಪ. ೪೫). [ಸೊನ್ನಾರ$_2$ + - ಇ$_1$]

ಸೊನ್ನೆ$_1$ 'ಸನ್ನೆ$_1$' ನೋ.

ಸೊನ್ನೆ$_2$ 'ಸನ್ನೆ$_2$' ನೋ.

ಸೊನ್ನೆ$_3$, ಸನೆ, ಸುನ್ನ$_1$, ಸೊನ್ನ, ಸೋನ$_2$ (ನಾ). ಚಿನ್ನ; ಬಂಗಾರ: "ಸೊನ್ನೆ, ಕಸವರಂ, ಚೆಂಬೊನ್, ಮಿಸುನಿ- ಈ ೪ ಸುವರ್ಣಂ" (ಕಶಸಾ.೫೦-೬೧); ಸ್ವರ್ಣ- ಸೊನ್ನೆ (ಶಮದ. ೨೭೦ ಪ್ರಯೋ); ಪುಟವಿಳಿದ ಸೊನ್ನೆಯ ತಿರಸ್ಕರಿಪ ಚೆನ್ನೆಯರ್ (ನಂದಿಮಾ. ೯-೪). **ಸನೆ:** 'ಸನೆಗಾರ' ಪರಾ. **ಸುನ್ನ$_1$:** 'ಸುನ್ನವೆಸ' ಪರಾ. **ಸೊನ್ನ:** ಕನ್ನೀರು ಮಾಕ್ತಿಕ ಸೊನ್ನ ರಮಣೀಯವಾಗಿ ಉನ್ನತಹರ್ಮ್ಯವೊಪ್ಪಿಹುದು (ಕೋಡಚ. ೧-೫೨); ಸೊನ್ನದಂದನ ಇಳಿದು . . . ಶರಣೆಂದು ಬಾಗಿಹರು ಸನ್ಮತ ಶಿವರೇವಣಸಿದ್ಧರು (ಸಿದ್ಧಪು. ೨-೬೩). **ಸೋನ$_2$:** 'ಸೋನಗಾರ' ಪರಾ.

[< ಸಂ. ಸ್ವರ್ಣ./ ಪ್ರಾ. ಸೋಣ್ಣ]

ಸೊನ್ನೆ$_4$, ಸುನ್ನ$_2$ (ಗು). ೧. ಬರಿದಾದ; ಖಾಲಿಯಾದ. (ನಾ). ೨. ಏನೂ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ; ಬರಿದು; ಶೂನ್ಯ: "ಶೂನ್ಯಕ್ಕೆ ಸೊನ್ನೆಯುಮೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೧೮); ಇನ್ನೂ ತಿರುಗಿ ಬೆಳೆಯಿಸಿದ್ದು ಯಾಕೆ? ನಮ್ಮ ಋಣ ಸೊನ್ನೆಯೆಂದು ತಿಳಿದ ಮೇಲೆಯೂ? (ಚಟ್ಟಿಜೀ. ೧೪೯); ಸಂಬಳ ಮಾತ್ರ ಸೊನ್ನೆ! (ದೀಪದ. ೧೬೬). ೩. [ವ್ಯಾಕ] ಯೋಗವಾಹಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ ಬಿಂದುವಿನ ಚಿಹ್ನೆಯಿಂದ ಗುರುತಿಸುವ ವರ್ಣ; ಅನುಸ್ವಾರ: "ಮುಚ್ಚಣೆಂದುಂ, ಸೊನ್ನೆಯೆಂದುಂ ಶೂನ್ಯಂ" (ಕಶಸಾ. ೫೯-೨೮೭); ಒತ್ತದಲ್ಲಿ ತೆಗೆದು ಓತ್ತದಲ್ಲಿ ಒಡಗೂಡಿ ಕುರುಕಿನಲ್ಲಿ ಸುಳಿದು ಸೊನ್ನೆಯಲಿ ಸಂಜ್ಞೆಗೊಟ್ಟು ಸೂಜಿಯ ಮೊನೆಯೊಡಗೂಡುದಕ್ಕೆ ಎರಡಿಲ್ಲ (ಸ್ವರ. ೩. III, ೩೨೭-೬೦೭); ಬಿಂದುವನುಸ್ವಾರಂ ತಾನೆಂದಕ್ಕುಂ ಸೊನ್ನೆ ಮುತ್ತು ಪೋಲ್ ವೃತ್ತತೆಯಿಂ ಸಂದಿರ್ಪುದು (ಶಮದ. ೧೧). ೪. [ಗಣಿತ] ಪೂಜ್ಯ; ಶೂನ್ಯ: ಎಂಡು ಸಮವಾದ ಮತ್ತು ವಿರೋಧವಾದ ಸಂಖ್ಯೆಗಳ ಮೊತ್ತ ಸೊನ್ನೆ (ತತ್ವಪ್ರಾ. ೪೬೬); ಭಾರತೀಯರು ಸೊನ್ನೆಯನ್ನೂ ದಶಮಾಂಶಪದ್ಧತಿಯೇ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನೂ ಕಂಡು ಹಿಡಿದುದರಿಂದ . . . ಇಂದಿನ ಮೇಧಾವಿಶ್ಲೇಷಕರು ಕೂಡ ಕೊಂಡಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ಭಾರತ. 385). **ಸುನ್ನ$_2$:** ೧. ವೆಂಕಣ್ಣಮಾಸ್ತರರು ಸುನ್ನಮನಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಬಾಯಿಲೆಕ್ಕದ ರಿಂಗಮಾಷ್ಟರ ಆಗಿ ಸರ್ಕಸ್ ಸುರುವು ಮಾಡಿದರು (ದೀಪಹ. I, ೪೮). ೨. ಕ್ಲಾಸಿನಲ್ಲಿ ಕೂತಾಗ ತಲೆಯಲ್ಲ ಸುನ್ನವಾಗಿತ್ತು (ಮೂರುದಾ. ೨೮೩). ೩. "ಸುನ್ನಂ = ಶೂನ್ಯಂ" (ಶಮದ. ಪಂ ೭).

ಸೊನ್ನೆಬೀಳು = ಇಲ್ಲವಾಗು; ಅಭಾವವುಂಟಾಗು: ಹುಲ್ಲುಗಾವಲಿಗೆ ಭಾರಿ ನಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ನಾನೀಗ ತಪ್ಪಿ ವಸೂಲು ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ನಾಳೆ ಒಣಮೇವಿಗೆ ಸೊನ್ನೆ ಬೀಳುತ್ತದೆ (ಪುನರು. ೨೮೭). **ಸೊನ್ನೆ ಸುತ್ತು** = ೧. ಏನೂ ಅಂಕಗಳನ್ನು ಕೊಡದೆ ಪೂಜ್ಯವನ್ನು ಕೊಡು; **ಸೊನ್ನೆಹಾಕು:** ಯಾವ ಪ್ರಶ್ನೆಗೂ ಅವನು ಉತ್ತರಿಸದಿದ್ದುದರಿಂದ ಅವನ ಉತ್ತರ ಪತ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರು ಸೊನ್ನೆಸುತ್ತಿದ್ದರು (ರೂಢಿ). ೨. (ಆಲಂ) ಇಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡು; ಮೋಸಗೊಳಿಸು: ಶಿಷ್ಯನು ಗುರುದಕ್ಷಿಣೆಗೆ ಸೊನ್ನೆಸುತ್ತುವ ಯೋಚನೆಯನ್ನೆಂದಿಗೂ ಮಾಡಬಾರದು (ಸಿಂಗಟ್ಟು. ೪೪). **ಸೊನ್ನೆಬಾಣ** ="ಬಿಟ್ಟ ಕೂಡಲೇ ಸುತ್ತಿಕೊಂಡು ಸುತ್ತಿಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಹೆಚ್ಚಾದ ಅಪಾಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಬಾಣ" (ಚಿತ್ರಪಾ. ಅನುಬಂಧ.೨): ದೊರೆಯು . . . ಆನೆಯನ್ನೇರಿ ಸೊನ್ನೆಬಾಣಗಳನ್ನು ಹೊಡೆಯಿಸಿ ಸ್ವಾರಿಫಿರಂಗಿ ಹೊಡೆದು ಎದುರುದಂಡಿನ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಕಡಿಯಲಾಗಿ (ಚಿತ್ರಪಾ. ೫೫).

[< ಸಂ. ಶೂನ್ಯ./ ಪ್ರಾ. ಸುಣ್ಣ; ಪಾಲಿ. ಸುಞ್ಞ]

ಸೊನ್ನೆಕೋಲು 'ಸನ್ನೆಗೋಲು' ನೋ.

ಸೊನ್ನೆಗಾರ 'ಸೊನ್ನೆಗಾಱ' ನೋ.

ಸೊನ್ನೆಗಾಱ, ಸನೆಗಾರ, ಸೊನಗಾರ, ಸೊನೆಗಾರ, ಸೊನ್ನಗಾರ, ಸೊನ್ನೆಗಾರ, ಸೋನಗಾರ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು; ಅಕ್ಕಸಾಲಿ; ಚಿನಿವಾರ: ಕೊಟ್ಟಂ ಕಟ್ಟನೆಂಬೊಂದು ಸನ್ನೆಯ ಸಬುದಮೊಗೆವಂತಿರೆ ಬಡಿವ ಸೊನ್ನೆಗಾಱರ ಸಾಲೆಯಿಂ . . . ಪುರಂ ಕಣ್ಗಿಂಬಾದುದು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೦೩-೨೨). **ಸನೆಗಾರ:** ಇವರು ನಮ್ಮ ಬಳೆಗಾರರು, ಇವರು ನಮ್ಮ ಸನೆಗಾರರು (ಬೆಳಪಾ. ೧೮೭). **ಸೊನಗಾರ:** ಸಹಸ್ರಾವಧಿ ಸೊನಗಾರರು ವಿವಿಧ ಕಲಾಕುಶಲರಾಗಿ ಆಯಾವೃತ್ತಿಗಳಿಂದ ಜೀವನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಕಥವಿ. ೧೨೫); ಎಂಟುವರ್ಷ ಸೊನಗಾರ ಶಂಕರಪ್ಪನಿಗೆ ಪಾಡಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ನೂರಾರು ರೂಪಾಯಿ ಬಾಡಿಗೆಯನ್ನೂ ಎತ್ತಿಕೊಂಡೆ (ಬೆಳುಮು. ೧೫೦); ಎಡಕ್ಕೆ ಸೊನಗಾರರು ಗಾಣಿಗರ ಕೇರಿಗಳು (ಮೂರುದಾ. ೯೦). **ಸೊನೆಗಾರ:** ನಾಲ್ಕು ಗುಡಿಗಾರರ ಮನೆಗಳಿವೆ; ಸೊನೆಗಾರರ ಮನೆಗಳಿವೆ (ಜಾರುದಾ. ೨೯); ನಾನೊಬ್ಬ ಸೊನೆಗಾರನನ್ನು ನೋಡಬೇಕು (ಸಂಸ್ಕಾರ. ೧೨೫). **ಸೊನ್ನಗಾರ:** ಬೆಳ್ಳಿ ಬಂಗಾರಗಳ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯನು ತಕ್ಕೊಂಡವನ ವಂಶದವರೇ ಸೊನ್ನಗಾರರಾದರು (ಕಭಾಗ. ೧೫೦); ಅರಸನು ಒಬ್ಬ ಸೊನ್ನಗಾರನ ಕೈಯಿಂದ ತನಗಾಗಿ ಒಂದು ಮೇಲಾದ ಚಿನ್ನದ ಕಿರೀಟವನ್ನು ಮಾಡಿಸಿದನು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೬೫). **ಸೊನ್ನೆಗಾರ:** "ಸೊನ್ನೆಗಾರ (ಸೊನ್ನಗಾರ, ಸೊನಗಾರ, ಸೋನಾರ)= ಸ್ವರ್ಣಕಾರ" (ತದ್ಭಕೋ. ४२). **ಸೋನಗಾರ:** ಹೊಸದಾಗಿ ಮದುವೆಯಾಗಿದ್ದ ದಂಪತಿಗಳು - ಸೋನಗಾರರಂತೆ! (ಮಲಮ. ೬೧೭). 'ಸೊನ್ನಾರ$_1$' ಪರಾ. [ಸೊನ್ನೆ$_3$ + - ಕಾಱ]

ಸೊನ್ನೆಗೇದಗೆ, ಸೊನ್ನಗೇದಗೆ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಬಣ್ಣದ ಕೇದಗೆ, ಹೊಂಗೇದಗೆ: ಘಮಘಮಿಸುವ ಸೊನ್ನೆಗೇದಗೆಯೆಸಳೆಂಬ ಜವದಾಡೆಯವಳೊಪ್ಪಿದಳು (ಮೋಹತ.೫-೩೮). **ಸೊನ್ನಗೇದಗೆ:** ರತಿದೇವಿಯೊಳಗೆ ಸೊನ್ನಗೇದಗೆಯ ಪೂವೊಡೆಯಂತೆ ಬಸಿಱಿನ ಚಿನ್ನದೋಜಿದುದು ಮೆಯ್ಯೊಳಗೆ (ಮೋಹತ. ೧೭-೨). [ಸೊನ್ನೆ$_3$ + ಕೇದಗೆ]

ಸೊನ್ನೆಟೆಂಕೆ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ನಾಣ್ಯ; ಸುವರ್ಣದ ವರಹ: ಸೊನ್ನಟೆಂಕೆಯೊಳು ಹಿತ್ತಾಳೆಯಿಂ ಬೆರಸಲುಂ ಚಿನ್ನವೆಂತುಂ ಕೆಡುವುದು (ಪ್ರಭುಪು. ೯-೧೧೬).
[ಸೊನ್ನ₂ + ಟೆಂಕೆ (< ಟಂಕ₁)]

ಸೊನ್ನೆನೂಲ್ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಉಡಿದಾರ: ಪಕ್ಕಮಂ ಕೆಳಗೊಳೆ ಸೆಕ್ಕಿದೊತ್ತರದ ಬಣ್ಣರವಂಕಿ ತೊಡಂಕುಸೊನ್ನೆನೂಲ್ (ಚಿಕವಿ. ೩-೯೦). [ಸೊನ್ನ₂ + ನೂಲ್]

ಸೊನ್ನವರದ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ವ್ಯಾಪಾರಿ; ಸರಾಫ: "ಸೊನ್ನವರದನಂದುಂ, ಪೊಂಬರದನೆಂದುಂ, ಚಿನ್ನವರದಂ" (ಶಶಸಾ. ೭೦-೩೩೫). [ಸೊನ್ನ₂ + ಪರದ₁]

ಸೊನ್ನೆವೆಟ್ಟು (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಬೆಟ್ಟ; ಮೇರುಪರ್ವತ: "ಸಗ್ಗಿಗವೆಟ್ಟೆಂದುಂ, ಸೊನ್ನವೆಟ್ಟೆಂದುಂ, ಮೇರುಗಿರಿ" (ಶಶಸಾ. ೪೯-೪೪); ಎಂತಾನುಂ ನಿಲ್ವೊಡೆ ಸೊನ್ನೆ ವಟ್ಟನಡರಲ್ಕೆಟ್ಟುಂ (ಗೀತಗೋ. ४೭-೫); ಪಂತಂದೊಟ್ಟೊಡೆ ಮೆಟ್ಟುವಂ ನೆಲದೊಳಿಟ್ಟಾ ಸೊನ್ನೆವೆಟ್ಟಾದೊಡಂ (ಚಿಕವಿ. ೫-೭೯).

ಸೊನ್ನೆವೆಟ್ಟುವಿಲ್ಲ = ಮೇರುಪರ್ವತವನ್ನೇ ಬಿಲ್ಲಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು; ಶಿವ: "ಗೊರವಂ . . . ಬಾನ್ನವಿರ ಸೊನ್ನವೆಟ್ಟುವಿಲ್ಲಂ . . . ಬೆಳ್ಪಡಿಯನನೆ ಶಿವಗೆ ಪೆಸರ್" (ಅಭ್ನಕೈ. ೪). [ಸೊನ್ನ₂ + ಬೆಟ್ಟು₂ (< ಬೆಟ್ಟ)]

ಸೊನ್ನೆಸಾರ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಎಳೆ; ಬಂಗಾರದ ಸರಿಗೆ: ಪೀತಾಂಬರನೆಂಬ ತನ್ನ ಪೆಸರಂ ನನ್ನಿಮಾಡುವಂತೆ ಚಿನ್ನನಪ್ಪ ಸೊನ್ನೆಸಾರದಂ[ಪಾಠಾಂ. ವಂ]ಗಿಗೆಯಂ ತೊಟ್ಟು (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೨-೬ ವ). [ಸೊನ್ನ₂+ ಸಾರ₁]

ಸೊಪಚ (ನಾ). ತೀರ ಕೀಳುಜಾತಿಯವನು; ಚಂಡಾಲ: ಈ ಸೊ[ಪಾಠಾಂ. ಶ್ವ] ಪಚನಿಂತಡುವುದಡಗಟಾ ದುರುಳನೆಮ್ಮಂ ಕಾಣುತವೆ ಕಾಲ್ಸರಪಿನಲಿ ಮುಚ್ಚಿದನು ಮಾಂಸವಂ (ಬಸವಪು. ೫೭-೨). [< ಸಂ. ಶ್ವಪಚ]

ಸೊಪನ (ನಾ). ಕನಸು; ಸ್ವಪ್ನ: ಸೊಪನಂ ನಿಜವೆದಾಯಿತೆಂದು ಒಗುಮಿಗೆಯೊಳು ಕಣ್ಣಳೆದು ನೋಡಿ (ಸದ್ವೀಪು. ೬-೬೮). [< ಸಂ. ಸ್ವಪ್ನ]

ಸೊಪೆ (ನಾ). ಪೈರಿನ ಕೂಳೆ(?): ಬಾಣರಾವಿ ಕಸಬೇ ಗ್ರಾಮಾನುಗ್ರಾಮಗಳ ಆಯ ಬೆಳಿಸಿ ಮದೆ ಹೊರೆ ಸೊಪೆ ಆಳಿತ್ತಿ ಕಾಳು ಹಳಿಗಳ ವಳಗೆಯದನ್ನೆ ಮಾನ್ಯಗಳು (ಎಕ. XI, ಮೊಕಾ. ೨೫-೧೨೭; 1665).
[☞ ಇದು 'ಸೊಪ್ಪೆ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಸೊಪ್ಪಡಗು₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ನಿಶ್ಶಕ್ತಿಯುಂಟಾಗು; ಶಕ್ತಿಗುಂದು; ಕುಗ್ಗು: ಸೊಪ್ಪಡಗಿರ್ದ ಕಾದಲನ ತಳ್ಪಿನ ಕಾಳೆಸಗಾಟೆ ಪೊಕ್ಕ ಮೆಯ್ಯೊಪ್ಪಿರೆ (ಲೀಲಾವ. ೧೩-೧೭); ಎಂಟು ಬಂಟರು ಕಂಟಕನಾಶವಾದರು ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಮಂದಿ ಸೊಪ್ಪಡಗಿದರು (ಮೋಳಮಾ. ೨೫೦-೭೮೩); ಕರ್ಪೂರದ ಹೆಣ್ಣಗ್ನಿಪುರುಷನನಪ್ಪಿದಾಕ್ಷಣ ನೋಡಲೊಡಲುಂ ಸೊಪ್ಪಡಗಿ ಸಂದಳಿದು ನಿರ್ವಯಲಪ್ಪ ತೆಜನಂತೆ (ಸದ್ಗುರು. ೧-೯). ೨. ಸತ್ವದಿಂದ ಕೂಡಿರು (?): ಚಪ್ಪನ್ನದೇಶದ ಶೃಂಗಾರವಿದಿಜ ಮುಂದೊಪ್ಪಲಟಿಯದಂದವಳು ಒಪ್ಪಿದಳಾ ಕರ್ನಾಟಶೃಂಗಾರದ ಸೊಪ್ಪಡಗಿದ ಸೊಂಪಿನಿರವ (ಕುರಾಸಾಂ. ೪೧-೯೯).
[ಸೊಪ್ಪು₃ + ಅಡಗು₁ (< ಅಡಂಗು₁)]

ಸೊಪ್ಪಡಗು₂ (ಕ್ರಿ). [ವಿಶ್ಲೆ] ಸೊಕ್ಕು ಇಲ್ಲವಾಗು; ಅಹಂಕಾರವಳಿ (?): ಸೊಪ್ಪಡಗಿದ ಸುಮ್ಮಾನಿಗಳವರಲ್ಲಿ ಗತಿಯನಱಸುವರೆ ಅವರಲ್ಲಿ ಮತಿಯನಱಸುವರೆ (ಅವಚಂ. ೧೫೦-೭೮೪); "ಸಮಾಧಾನದಿಂದಿರು; ಶಾಂತವಾಗಿರು; ಉತ್ಸುಕವಾಗಿರು" (ಅವಚಂ. ಕೋಶ); ಇಂತೀ ಉಭಯದಾಟದ ಕಾಟ ಸ್ವಸ್ಥಲವಾಗಿ ಭಕ್ತಂಗೆ ಸೊಪ್ಪಡಗಿ ವಿರಕ್ತಂಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಕುಂದೆಂಬ ಉಭಯ ನಿಶ್ಚಯವಾದಲ್ಲಿ ಆತ ನಿಃಕಳಂಕ ನಿರತ ಸರ್ವನಿರ್ವಾಣಿ ನಿಃಕಳಂಕ (ಮೋಳಮಾ. ४೭-೧೯೫); ನಿಜೇಂದ್ರಿಯ ವಾಗಿಯವರ್ಣದೊಳವರ್ಣದ ವಿವರಾರ್ಪಿತದ ಭೇದವಱಿದು ಸೊಪ್ಪಡಗಿರ್ದನವ ನಿಷ್ಪತಿಯ ಇರವದೆಂತು (ವಿಶ್ವಪು. ೮-೧೮-೨೮). [ಸೊಪ್ಪು₃ + ಅಡಗು₁ (< ಅಡಂಗು₁)]

ಸೊಪ್ಪಡಸು (ಕ್ರಿ). ನಿಶ್ಶಕ್ತಗೊಳ್ಳು; ಸತ್ತ್ವಹೀನವಾಗು: ನಡಗಟ್ಟು ಸುಯ್ಯುತ . . . ತಲ್ಲಣಿಸಿ ಸೊಪ್ಪಡಸಿ ಕೆಡೆಯಲೊಡನೆ (ನವಮೋ. ೭-೬); ತರಹರದಿ ಕರಚರಣ ಸೊಪ್ಪಡಸಿ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಮೈಯನುರೆ ಮರೆದು (ನವಮೋ. ೨೬-೮೦).
[ಸೊಪ್ಪು₃ + ಅಡಸು]

ಸೊಪ್ಪನೆ (ಅ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ.

ಸೊಪ್ಪುಸೊಪ್ಪನೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ದೊಪ್ಪುದೊಪ್ಪನೆ ಪಜ್ಜೆಯಿಡುವಳು ದುಗುಡವ ಸೊಪ್ಪುಸೊಪ್ಪನೆ ತುಳಿವಂತೆ (ಭರತೇ. ೧೩-೬೫). [ಸೊಪ್ಪು₄ + - ಅನೆ₁]

ಸೊಪ್ಪರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ: ಬಿಲ್ಲು ತೀರು . . . ಸೊಪ್ಪರಿ . . . ಖೇಟಕ ಮುಂತಾದ ಶತ್ರುಜಯಾತ್ಮರಕ್ಷಾದಿ ಸಾಧನವಿಶೇಷಂಗಳಿಂದಲೂ (ವಿವೇಕ. ೨೬೩). [?]

ಸೊಪ್ಪರೆ (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) ನಾಶಮಾಡು; ಧ್ವಂಸಗೊಳಿಸು: ಪರದಳವನೊಳಪೊಕ್ಕು ಸುಭಟರಂ ಸದೆದು ಸೊಪ್ಪರೆದೆಳವಳಿಸಲು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೨-೨೫); ಬೊಪ್ಪ ನೀ ಬಿಡು ಬಿಡು ಚಿಂತೆಯ ರಿಪುಗಳ ಸೊಪ್ಪರಿದೆರತೆವೆನು (ಅಭಿಕಾ. ೬). [ಸೊಪ್ಪು₂ + ಅರೆ₁]

ಸೊಪ್ಪಳಿ (ಕ್ರಿ). ಅಹಂಕಾರವು ನಾಶವಾಗು; ಸೊಕ್ಕು ಇಲ್ಲವಾಗು(?): ಗೋಪೇಶ್ವರ ನಿಮ್ಮ ಶರಣ ಶಿವಯೋಗಿ ಸಿದ್ಧರಾಮಯ್ಯನನಪ್ಪಿ ಸೊಪ್ಪಳಿದು [ಪಾಠಾಂ. ಸೊಪ್ಪಡಗಿ] ನಮೋ ನಮೋ ಎನುತಿರ್ದನು (ಅವಚಂ. ೨೧೭-೯೮೩).
[ಸೊಪ್ಪು₃ + ಅಳಿ₁ (< ಅಲ್₁)]

ಸೊಪ್ಪಾಗು₁ 'ಸೊಪ್ಪು₃' ಪರಾ.

ಸೊಪ್ಪಾಗು₂ 'ಸೊಪ್ಪು₄' ಪರಾ.

ಸೊಪ್ಪಿ 'ಸೊಪ್ಪೆ' ನೋ.

ಸೊಪ್ಪಿಸು₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ಪುಡಿಮಾಡು; ಚೂರ್ಣಿಸು: ಸೊಪ್ಪಿಸಿದ ಮಣಸುಳ್ಳಿ ಶುಂಠಿಯನಿಟ್ಟು ಹೂರಣವನು ಬಳಿಯುದ್ದಿನಿಂದ ಚಾರಿಸಿಕೊಂಡ ಸಣ್ಣಸಂಪಳಿಯೊಳಗೆ ತುಂಬಿ (ಸೂಪಶಾ. ೧-೬೫). ೨. (ಆಲಂ) ನಾಶಮಾಡು; ಹುಡಿಯೆಬ್ಬಿಸು: ಅವನಟ್ಟಿ ತೋಳ್ಗಳಂ ಚಪ್ಪರಿಸಿಕೊಂಡೆದ್ದು . . . ಮೆಟ್ಟಿ ಸೊಪ್ಪಿಸಿ ಪೊರಳ್ದರೆದು ತವಿಸಿ ಪಂದರೆಯಟ್ಟಿ ಚಪ್ಪುಟೇರಾಗಿಸಿತು ಸಕಲಪರಿವಾರಮಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೩-೫೦).
[ಸೊಪ್ಪು₁ + - ಇಸು₁]

ಸೊಪ್ಪಿಸು₂ (ಕ್ರಿ). ಶಕ್ತಿಗುಂದಿಸು; ಮೆತ್ತಗಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು: ಪೊಂಗಿಸಿದಂ, ಸೊಪ್ಪಿಸಿದಂ (ಶಮದ. ೨೫೦ ಪ್ರಯೋ); ಮುಪ್ಪಿರದೆ ತೋಱೆ ಮಯ್ಯಂ ಸೊಪ್ಪಿಸಿದಂತಾಗೆ (ಬಾಧಪು. ೫-೩೦); ಸೊಕ್ಕಾನೆಗಳ ಸುಂಡಿಲ ಸೊಪ್ಪಿಸಲು ರಾಮ ದಿಕ್ಕರಿಗಳಿಗವು ಮೊಱೆಯ ಇಕ್ಕುವಂದದೊಳು ಕಣ್ಗೆಟ್ಟೋಡಿದವು (ಕುರಾಸಾಂ. ४೩-೧೧೧).
[ಸೊಪ್ಪು₃ + - ಇಸು₁]

ಸೊಪ್ಪು₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಡೆ; ನಿವಾರಿಸು; ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸು: "ಸೊಪ್ಪು- ನಿವಾರಣೇ" (ಶಮಧಾ.). ೨. ಸದೆಬಡಿ; ನಾಶಗೊಳಿಸು: ರಾವಣಂ ಮುಂತಪ್ಪ ದೆಸೆಮುಟ್ಟಿನ ಜಸದ ದೈತ್ಯರಂ ಜೆಪ್ಪಿ ಸೊಪ್ಪಿ ಸೋವಿದ ಶ್ರೀರಾಮಂ ಬೇಳ್ವ ಜನ್ನದ ಹಸುವಂ ಕಳ್ವುಯ್ವುಂ ಬಾಳ್ಕೆನೆಂದು ಬಗೆವ ನೀನಾವೊಂ? (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೧೨-೨೦).
[ದೇ. II ತಮಿ. ಚೋಪ್ಪು]

ಸೊಪ್ಪು₂ (ನಾ). ೧. ಎಲೆ; ತೊಪ್ಪಲು; ಪರ್ಣ: ಅಱುಹು ಕುಱುಹು ನುಂಗಿ ಕುಱುಹು ಅಱುವಿನಲ್ಲಿ ಲೇಪವಾಗಬೇಕು . . . ಸೊಪ್ಪನೊಳಕೊಂಡ ಬಿತ್ತಿನಂತೆ ಕರ್ಪೂರವನೊಳಕೊಂಡ ಕಿಚ್ಚಿನಂತೆ (ಮೋಳಮಾ. ೮೪-೩೩೦); ದಿವಸಕರಾಪಸಾರಣ ದೊಳ್ಕದಿಸಿ ಬೆನ್ನನ ಬರ್ಪ ಪೆರ್ವಲಕ್ಕವತಮಸ ಪ್ರಚಂಡಚರರಿಕ್ಕಿದ ಸೊಪ್ಪನೆ ಬೆಂದಱುಂಬಿನೊಳ್ ಕಪಿಲ ಬಿಸಿಲ್ಗಲೀಂ ಮಱಸಲಾರ್ತುವೊ (ಅನಂಪು. ೭-೬೦); ಜೀವವುಳ್ಳಡೆ ತಂದು ಕಾರೆಯ ಸೊಪ್ಪನಾದಡೆ ತಿಂದು ಬದುಕಲು ಬಹುದಲಾ (ಬಸವಪು. ೫೮-೪೩); ಅಱಸಿದರು ನಟ್ಟಡವಿಯಲಿ ಮುಂದುಱುಬಿದರು ಬೆಳ್ಳಾರಬಲೆಗಳ ಹರಹಿ ಸೊಪ್ಪಿನ ತೋಹಿನಲಿ ಸಿಲುಕಿಸಿದರಾ ಮೃಗವ (ಕುವ್ಯಾಳ. ೨೬-೧೦). ೨. ತರಕಾರಿಯಾಗಿ ಬಳಸುವ ಚಕ್ಕೋತ, ದಂಟು ಮುಂತಾದ ಸಸ್ಯ: ಎಲೆಯ ಹೇಱಿಂಗೆ ಬೇಳೆ . . . ಹೊತ್ತಳಕ್ಕೆ ವೀಸಂ ಕಾಣಿ ಸೊಪ್ಪಿಂಗೆ ಅರವೀಸ (ಸೌಇಂ. XI-ii, ೧೨೨-೧೩; 1072); ಕೀರೆ ನಱುವಲು ಚಕ್ರವರ್ತ್ತ ಸೊಲೆ ಸಬ್ಬಸೀಗೆ ಮೊದಲಾದ ಸೊಪ್ಪುಗಳ ಬೇಱಬೇಱುಕ್ಕರಿಸಿದುದುರೆಯಂ . . . ತಾಳಿಸಿದೊಡಂ (ಸೂಪಶಾ. ४-೧೭). 'ಸೊಪ್ಪುಗುಟ್ಟು₁' ಪರಾ.

ಸೊಪ್ಪುಸೊಪ್ಪು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಸೊಪ್ಪುಸೊಪ್ಪುಗಳ ಮೆಳೆಮೆಳೆಗಳಂ ಸೋವುತ್ತ . . . ಮೃಗಮೃಗಂಗಳಂ ಕೆಡಹಿದರ್ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೮-೪೧). **ಸೊಪ್ಪಿನ ಚೆಟ್ಟು** = ಎಲೆ, ಕೊಳೆತ

ಗಿಡ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ರೈತರು ತಮ್ಮ ಭೂಮಿಗೆ ಗೊಬ್ಬರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬಳಸುವ ಹಾಗು ಕಂದಾಯವನ್ನು ತೆರಬೇಕಾಗಿಲ್ಲದಿರುವ ಭೂಮಿ : (ಮೈಗೆಜ಼. IV, ೭೮೭); ಪಕ್ಕದಲ್ಲೂ ಹಿಂದುಗಡೆಗೂ ಸೊಪ್ಪಿನ ಬೆಟ್ಟ (ತುಂಬಿಕೊ. ೮೨). **ಸೊಪ್ಪುನಾರಾಗಿ ಬಡಿ** = ಸೊಪ್ಪು, ನಾರುಗಳನ್ನು ಬಡಿಯುವಂತೆ ಹೊಡೆ; ನಿತ್ರಾಣಗೊಳ್ಳುವಂತೆ ಹೊಡೆ: ಮುಳಿದು ಮನೆಗೆ ಪೋಗಿ . . . ಪೆಂಡತಿಯಂ ಸೊಪ್ಪುನಾರಾಗಿ ಬಡಿಯೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೫೩-೨). **ಸೊಪ್ಪುಸದೆ, ಸೊಪ್ಪುಸವದಿ, ಸೊಪ್ಪುಸೆದೆ** = ಎಲೆ, ತರಗು, ಬೇರು ಮುಂತಾದುವು: ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಹೋತವು ಸೊಪ್ಪುಸದೆ ತಿನ್ನುತ್ತಿತ್ತು (ಪ್ರತಾಪ. ೨೧); ಒಣಎಲೆ ಹುಡಿ- ಮಣ್ಣು ಸೊಪ್ಪು- ಸವದಿಗಳೆಲ್ಲ ಮೋಡಗಳಾದುವ ಎಡೆ ಕಂಡವು (ಹೊರೆಗೆ .೩೦-೫೫೫); ಗೌಡಿತಿಯು ಹೋಗಿ ಸೊಪ್ಪುಸೆದೆ ತಂದು ಕಷಾಯಮಾಡಿಕೊಟ್ಟಳು (ದೇಶಾಂಶ. ೮೧). **ಸೊಪ್ಪುಸೊಗಡು** = ಸೊಪ್ಪುಸದೆ : ನೇತ್ರಕಪಾಲದಲ್ಲಿ ಕಾಳಿಕೆ ಹೊದ್ದದ ಶ್ರೋತ್ರಕಪಾಲದಲ್ಲಿ ಸೊಪ್ಪುಸೊಗಡು ಹೊದ್ದದ (ಚನ್ನವ. ಕ. ೫೭೭-೧೨೪೪); ಚಂದಚಂದದ ಸೊಪ್ಪುಸೊಗಡಂ ಹಲವು ಸೆಕ್ಕೆಗಳ ಹೊತ್ತುಕೊಂಡೈತಹನು (ಬಸವು. ೪೩-೭೭). **ಸೊಪ್ಪುಹಾಕು** = ೧. (ಕರಾ) ಲೊಕ್ಕಿಸೊಪ್ಪಿನಿಂದ ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಭೂತೋಚ್ಚಾಟನೆ ಮಾಡು. ೨. (ಆಲಂ) ಬೆಲೆಕೊಡು; ಲಕ್ಷ್ಯವಿಡು: ನೂರಜಹಾನಳು ಈ ವಿಚಾರಗಳ ಕಡೆಗೆ ಸೊಪ್ಪುಹಾಕುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ನೂರಜ. ೬೪); ಮೋಹಿನಿಗೆ ಮಾರುಹೋದ ಆ ಗಂಡ ಯಾರ ಮಾತಿಗೂ ಸೊಪ್ಪುಹಾಕುವ ಮನಃಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರಲಿಲ್ಲ (ಕಮನ. ೧೦೨).

[ದೇ. ॥ ತಮಿ. ಚುಪ್ಪಲ್, ಚುಪ್ಪಿ = ಒಣಗಿದ ಎಲೆ, ಪುಳ್ಳಿ; ಮಲ. ಚಪ್ಪು; ತುಳು. ಸೊಪ್ಪು, ಚೊಪ್ಪು; ಕೊಡ. ಚಪ್ಪಲ]

ಸೊಪ್ಪು₃ (ನಾ). ೧. ನಿಶ್ಶಕ್ತಿ; ಆಲಸ್ಯ; ಕುಗ್ಗಿದ ಸ್ಥಿತಿ: (?). ೨. (ಚಿಂತೆ, ಮುಪ್ಪು ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ) ಮುಖದ ಮೇಲೆ ಉಂಟಾಗುವ ಗೆರೆ ,—ಸುಕ್ಕು: (ಚತುವಿ.ಕ. I, ೭೭).

ಸೊಪ್ಪಾಗು₁ = ೧. ಕುಗ್ಗು; ಶಕ್ತಿಗುಂದು; ಸೊರಗು: ಒಪ್ಪಿಸಿ ಮನಮಂ ಮಾನಿನಿಗೊಪ್ಪಿಸಿ ತನುವಂ ತಪಕ್ಕೆ ಮುನಿ ಮನಸಿಜನಿಂ ಸೊಪ್ಪಾಗಿರ್ದು (ಪಂಚಾವತಾ. ೪-೧೩); ಪವನವ್ಯಾಘಾತದಿಂದುಗ್ರಭೀಮವ್ಯೂಹದಿನಪ್ಪಪಾಯಚಯದಿಂ ಸೊಪ್ಪಾಗೆಯುಂ ದೇಹಂ . . . ನಿಂದನಶ್ರಮದಿಂ ಯೋಗದಿಂ (ನೇಮಿಪು. ೨-೭೫). ೨. ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತವಾಗು; ಕೆದರು; ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾಗಿರು: ನರಿ ಬಂದು ಬಾಗಿಲೊಳ್ ನಿಂದು ಪುಲಿಯ ಪಜ್ಜೆಯುಮಂ ಸೊಪ್ಪಾದ ಬಿಲನುಮಂ ಕಂಡು (ಪಂಚತಂ. ೩೮-೫); ಮುಡಿ ಸೊಪ್ಪಾಗದು ನೀವಿ ಬಿರ್ಚದು (ಜಗವ. ೧೭-೧೨೭); ಸೊಪ್ಪಾದ ತಿಲಕದ ಕೆದರ್ದ ಕಾಡಿಗೆಯ . . . ಕೋಮಲೆಯರ್ (ಪ್ರಮಿಭಾ. ೧೦-೫೦). ೩. (ಬಟ್ಟೆ, ಕಾಗದ ಮುಂತಾದುವುಗಳಂತೆ) ಮುದುಡು; ಸುಕ್ಕಾಗು: ಗಂಜಿಮಡಿಯಂ ಸೊಪ್ಪಾಗದಂತುಟ್ಟು (ಸಮತ. ೭-೩೭). ೪. ಬಾಡು; ಕಂದು: ನಸುಸೊಪ್ಪಾದಧರಂ ಸಡಿಲ್ದ ವಸನಂ (ಅನುಮು. ೭೯); ಅಳಿದ ತಿಲಕಂ ಪರೆದ ಕುರುಳ್ಗೊಪ್ಪಾದಧರಮೊಪ್ಪಿತಾ ಕಾಂತೆಗೆ (ಪ್ರಮಿಭಾ. ೧೧-೨೫). ೫. ನುಗ್ಗಾಗು; ಶಿಥಿಲಗೊಳ್ಳು: ಕುಂತದ ಧಾರೆಗಳ ಧಾಳಿಸುವ ನೆಣೆ ಸೊಪ್ಪಾದ ಹಿಳುಕಿನ ಗಱಿಯ ಕೀಲಿಸುವ . . . ವೀರಭಟರೊಪ್ಪಿದರು (ಕುಮಾರಭೀ. ೫-೩೮); ಉಳಿ ಸೊಪ್ಪಾದ ಶಕಟನಿಕಾಯವನು ಪೂರಾಯದೇಱಿನ ನಾಯಕರ ಕರೆಕರೆದು ಬವರಕೆ ಕಳುಹಿದನು ದ್ರೋಣ (ಕುಮಾರದ್ರೋ. ೧೫-೧೭). ೬. ಮಂಕಾಗು; ಹೊಳಪಿಲ್ಲದಿರು: ಸೊಪ್ಪಾದ ಪೊನ್ನುಮಂ ಕಪ್ಪಾದ ರತ್ನಮುಮಂ . . . ಲೋಕಂ ಕೈಕೊಳ್ಳರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೧೦೮); ತಪ್ಪಿನಿಸುಮಿಲ್ಲದೆಲ್ಲರುಮೊಪ್ಪಿದ ಕೃತಿಯಂ ಕುತರ್ಕಿ ಪಱಿದೊಡೆ ತನಗೇನುಪ್ಪಾದುದೆ ಸೊಪ್ಪಾದುದೆ (ಧರ್ಮನಾ. ೧-೭೦). **ಸೊಪ್ಪುಸೊಪ್ಪಾಗು** = ೧. ತುಳಿತದಿಂದ ಸವೆದುಹೋಗು: ಪುರುದೇವಂ ಮೊದಲೊಳ್ ನೀನೆರಡನೆಯೊಳ್ ನಡೆಯ ಸೊಪ್ಪುಸೊಪ್ಪಾದ ಪದಾಂತರದೊಳ್ ನಡೆದಿಪ್ಪತ್ತಿರ್ವರು ಮಿನ್ನಾ ಶಂಭವಾದಿಗಳ್ ತೀರ್ಥಕರರ್ (ಅಜಿಪು. ೭-೬೩). ೨. ಮೆತ್ತಗಾಗು; ಮೆದುವಾಗು: ಅಂತು ಪಿಟಿಯ ಕಕ್ಕ[ಟ]ಗಟಲ್ಲು ಸೊಪ್ಪುಸೊಪ್ಪಪ್ಪಲ್ಕಂ ಕುದಿಯಿಸೆ ತತ್ತ್ವಟಗುದಿದು . . . ಜೀವನ್ಮೃತಾವಸ್ಥೆಯೊಳಲ್ಲಿಂದಂ ತೆಗೆದು (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೯೫ ವ). **ಸೊಪ್ಪುಸೊವಡಾಗು** = ೧. ನಜ್ಜುಗುಜ್ಜಾಗು; ನುಗ್ಗಾಗು: ಗದೆಗಳ್ ಸೊಪ್ಪುಸೊವಡಪ್ಪಿನಂ ಸೂಟ್ಟಪ್ಪದೆ ಕಡುಕೆಯ್ದು ಪೊಯ್ದುರೊರ್ವರನೊರ್ವರ್ (ಗದಾಯು. ೮-೧೧); ವೈಶ್ಯಜಂ ಮುನಿಕುಂಜರನಂ . . . ಪುಳ್ಳಿಗಳಂ ಕೊಂಡು ಸೊಪ್ಪುಸೊವಡಪ್ಪಿನಮಟ್ಟಬಡಿಯೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೨-೨೨೦). ೨. ಸೋತುಹೋಗು: ತಪ್ಪದೆಲೆ ನಾಳೆ ಮೃತಿ ನಿನಗಪ್ಪುದು ಪೋಗೆನೆ ನೃಪಾತ್ಮಜಂ ಕೇಳ್ದು ಮನಂ ಸೊಪ್ಪುಸೊವಡಾಗೆ (ವೃಷವಿ. ೩೧-೧೯). [ದೇ. ॥ ತಮಿ. ಚೊಪ್ಪ, ಚೋಪ]

ಸೊಪ್ಪು₄ (ನಾ). ಸಪ್ಪುಳ; ಶಬ್ದ: ನಡೆವಡಿಗಳ ಸೊಪ್ಪುಣ್ಮದ ತೆಱದಿ ಪಡಿಯಂ ದನಿಗೊಡದಂತೆ ತೆಱೆದು ಪೊಱಮಡುತ (ಜಯಕಾ. ೧೩-೭೦).

ಸೊಪ್ಪಾಗು₂ = ಸದ್ದಾಗು; ಶಬ್ದವುಂಟಾಗು: ತಾಗದ ಚುಂಬನಮುಱಿ ಸೊಪ್ಪಾಗದ ಕರಘಾತಮಗಲದಿರ್ಪನುಭವದೊಳ್ ಸಾಗಿಸುವ ಸರಭಸಂ ಮಿಗೆ ರಾಗಿಸುವ ಮನಂ ಮನೋಹರಂ ಜಾರೆಯರೊಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೪-೬೩). [< ಸಪ್ಪುಳ್]

ಸೊಪ್ಪು₅ (ನಾ). [ವೀಶ್ಕೆ] ಸೊಕ್ಕು; ಗರ್ವ; ಅಹಂಕಾರ: 'ಸೊಪ್ಪಡಗು₂', 'ಸೊಪ್ಪಳೆ' ಪರಾ. [?]

ಸೊಪ್ಪುಕುರಿ 'ಸೊಪ್ಪುಗುರಿ' ನೋ.

ಸೊಪ್ಪುಗತ್ತಿ (ನಾ). ಸೊಪ್ಪು ಕೊಯ್ಯಲು ಬಳಸುವ ಕತ್ತಿ: ಗೌಡರು . . . ಕೈಯ್ಯಲ್ಲೊಂದು ಸೊಪ್ಪುಗತ್ತಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು, ತೋಟಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಹೊರಟರು (ಪಂಜಪಂ. ೨೯). [ಸೊಪ್ಪು₂ + ಕತ್ತಿ]

ಸೊಪ್ಪುಗಾಣ್ (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) ನಿಸ್ಸಾರವಾಗಿ ಕಾಣು; ಹುರುಳಿಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವಿಸು: ಇಂದ್ರಿಯವ್ಯೆದಿಪ ಸೋಂಕಿಲ್ಲವಾಗ ಸುರೇಂದ್ರಸುಖವ ಸೊಪ್ಪುಗಂಡು ತಂದ್ರವಳಿದು ಝುಮ್ಮಝುಮ್ಮನೆ ರಾಯಗತೀಂದ್ರಿಯಸುಖದೋಱುತಿಹುದು (ಭರತ. ೧೮-೫೮). [ಸೊಪ್ಪು₃ + ಕಾಣ್]

ಸೊಪ್ಪುಗಿಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಣಿ: ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ತೀರ ಪುಟ್ಟದಾದ ಒಂದು ಜಾತಿಯನ್ನು 'ಸೊಪ್ಪುಗಿಳಿ' ಯೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ (ಬಾಲಪ್ರ. III, ೧೪೩೪).

[ಸೊಪ್ಪು₂+ ಗಿಳಿ]

ಸೊಪ್ಪುಗುಟ್ಟು₁ (ಕ್ರಿ). ಬೇಟೆಯಲ್ಲಿ ಪೊದೆಗಳನ್ನು ಬಡಿದು ಬೇಟೆಯ ಪ್ರಾಣಿಯು ಹೊರಗೆ ಬರುವಂತೆ ಮಾಡು.—ಎಬ್ಬಿಸು; ಸೋವು: "ಪಪ್ಪುಕವೆಂದೆನಲ್ ಸೊಪ್ಪುಗುಟ್ಟುವುದಕಮರ್ದ ನಾಮಂ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೩೧).

[ಸೊಪ್ಪು₂ + ಕುಟ್ಟು₁]

ಸೊಪ್ಪುಗುಟ್ಟು₂ (ಕ್ರಿ). ಸೊಪ್ಪನ್ನು ಜಜ್ಜುವಂತೆ ಕುಟ್ಟು,— ಚಚ್ಚು,— ತದೆ: ಅಂದುಗೆಯಂತೆ ಮೇಗಾಲಂ ಪತ್ತಿ ಸೊಪ್ಪುಗುಟ್ಟುವರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೭೩); ಕೊಟೆವಾವಾಗಿ ಪುಟ್ಟಿದೊಡಾತನೆ ಕಂಡು ಸೊಪ್ಪುಗುಟ್ಟಿದೊಡೆ ಮಿಡುಮಿಡುಕಿ ಸತ್ತು (ಬಂಪರಾ. ೧೩-೩೪ ವ); ಕೆಲರಂ ಬೃಹತ್ತ್ವಂ ಸೊಪ್ಪುಗುಟ್ಟುತ್ತಂತರಬರಂ ಕುಡಿಯಳ್ಳಿಗಳನಿಱಿದು (ವೀಶೈಪು. ೪-೧೮-೩೨). [ಸೊಪ್ಪು₃ + ಕುಟ್ಟು₁]

ಸೊಪ್ಪುಗುಟ್ಟುಹ (ನಾ). ಬೇಟೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಎಬ್ಬಿಸಲು ಪೊದೆಗಳನ್ನು ಬಡಿಯುವುದು; ಸೋವುವುದು: "ಪೊಪ್ಪುಕಂ — ಸೊಪ್ಪುಗುಟ್ಟುಹಂ" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೨). [ಸೊಪ್ಪುಗುಟ್ಟು₁ + - ಹ₂ (< - ಪ₂)]

ಸೊಪ್ಪುಗುರಿ, ಸೊಪ್ಪುಕುರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕುರಿ: ಅವರು ಚರ್ಮ ಸುಲಿಯುತ್ತಿದ್ದ ಕುರಿಯ ತಲೆಯಿಂದ ಅದು 'ಸೊಪ್ಪುಗುರಿ' ಎಂದೂ ಗೊತ್ತಾಗುವಂತಿತ್ತು (ಮಲೆಮ. ೪೪೭). **ಸೊಪ್ಪುಕುರಿ** : ಅವನ ರೊಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಸೊಪ್ಪುಕುರಿಗಳಿವೆ (ರೂಢಿ).

[ಸೊಪ್ಪು₂ + ಕುರ್ಱಿ₂(< ಕುಱ್ಱಿ₃)]

ಸೊಪ್ಪುಗೊಲೆ (ನಾ). ಸೊಪ್ಪು ಕತ್ತರಿಸುವಂತೆ ಕಡಿಯುವಿಕೆ: ಸೊಪ್ಪುಗೊಲೆ ಗೊಲ್ಲೆನೀಗಳೆ (ಚಿಕವಿ. ೭-೨೮೧). [ಸೊಪ್ಪು₂ + ಕೊಲೆ₂]

ಸೊಪ್ಪುಡಿಗೆ (ನಾ). ಎಲೆಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಉಡುಪು.

ಸೊಪ್ಪುಡಿಗೆಯರ್ (ಬಹುವ) = ಎಲೆಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಉಡುಪನ್ನು ಧರಿಸಿದವರು: ಪೀಲಿಯುಡಿಗೆಯರ್ ಕೆಲರ್ ಸೊಪ್ಪುಡಿಗೆಯರ್ ಕೆಲರ್ (ಅಬ್ಬಲೂ. ೩-೨೯). [ಸೊಪ್ಪು₂ + ಉಡಿಗೆ₁ (< ಉಡುಗೆ)]

ಸೊಪ್ಪುವಡು (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) ಸಾರವಿಲ್ಲದಾಗು; ನೀರಸವಾಗಿರು: ಪ್ರವಿದಿತಸಾಹ

ಸೋರ್ಜಿತ ಮಹಾಪುರುಷೋದ್ಧತರಾ ರಸಂಗಳಂ ಸವಿಗಿಡೆ ಸೊಪ್ಪುವಟ್ಟು ಬಗೆಯಿಂದಟ್ಟಿ ಗನ್ನಡಗಬ್ಬದೊಳ್ ತಗುಳ್ಚುವ ಬೆಸನೇಕೆ (ಬಂಪಂ. ೧-೧೨). [ಸೊಪ್ಪು₁ + ಪಡು₁]

ಸೊಪ್ಪುಳ್ 'ಸಪ್ಪುಳ್' ನೋ.

ಸೊಪ್ಪುಳ 'ಸಪ್ಪುಳ್' ನೋ.

ಸೊಪ್ಪುಳಾಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸದ್ದನ್ನು ಕೇಳು; ಶಬ್ದವನ್ನು ಆಲಿಸು: ಚಿತ್ರಮುಳ್ಳ ರಾಲಯಂಗಳಲ್ಲಿ ರಾಗಿಸುತ್ತೆ ಸಾರ್ದು ಸೊಪ್ಪುಳಾಲಿಸುತ್ತೆ ನೋಡಿ (ವೃಷಪು. ೨೦-೭). [ಸೊಪ್ಪುಳ್ (< ಸಪ್ಪುಳ್) + ಆಲಿಸು₁]

ಸೊಪ್ಪುಳಿಡು (ಕ್ರಿ). ಸದ್ದು ಮಾಡು; ಶಬ್ದಮಾಡು: ಕಾಲ್ಗಳ ಸೊಪ್ಪುಳಿಡದಂದವ ನಡೆತಂದು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೮-೪೪). [ಸೊಪ್ಪುಳ್ (< ಸಪ್ಪುಳ್) + ಇಡು₁]

ಸೊಪ್ಪುಳ್ತೋಱು (ಕ್ರಿ). = ಸೊಪ್ಪುಳಿಡು: ಅಡಿ ಸೊಪ್ಪುಳ್ತೋಱದಂತೊಯ್ಯನೆ ಕಡೆವಡೆಯೊಳ್ ಕಂದಲಂ ಸಾರ್ದು (ಚಕವ. ೩-೫೫). [ಸೊಪ್ಪುಳ್ (< ಸಪ್ಪುಳ್) + ತೋಱು]

ಸೊಪ್ಪೆ, ಸೊಪ್ಪಿ, ಸೋಪಿ (ನಾ). ೧. ಜೋಳ ಮುಂತಾದ ತೆನೆಗಳನ್ನು ಕೊಯ್ದ ಮೇಲೆ ಉಳಿಯುವ ಗಿಡದ ಭಾಗ; ದನಗಳಿಗೆ ಮೇವಿನಂತೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ದಂಟು: ಎಸವ ಬಾಜಾರದೊಳಂ ಸೊಪ್ಪೆಯ[...]ಲ್ಲಿ ಬಸವಣ್ಣಯ್ಯಂ ಕುಳಿತು ಸೊಪ್ಪೆಯಂ ವಿಕ್ರಯಿಸಿ ಪಶುಗಳ್ಗೆ ಕೊಡುತಿರಲು (ಗುರುಬಾ. ೧೧-೬೪); ಸಾರಂಗವು . . . ದನದ ಹಕ್ಕೆಯೊಳಗೆ ಒಟ್ಟಿದ ಸೊಪ್ಪೆಯ ಮರೆಗೆ ಅಡಗಿಕೊಂಡಿತು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೪೨); ಈ ಸೊಪ್ಪೆಯ ಸೂಡಿನಂತಹ ಕಾಗದವನ್ನು ಓದಲು ನನಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ (ಪ್ರೇಮವಿ. ೩೩). **ಸೊಪ್ಪಿ** : ೧. ಸೊಪ್ಪಿಯಂ ಕೊಂಡು ದಿನಚರಿಯದಿಂ ಬಸವಂಗೆ ಹಾಯ್ಕುತಿರ (ಚಬಪು. ೬೨-೭೧). ೨. ನಿಸ್ಸಾರವಾದ ಭಾಗ; ಜೊಳ್ಳು: ಕಾಳುಗಳೊಳಗೆ ಶೆಂಗದ ಸೊಪ್ಪಿ ಕೂಡಿದ್ದಿರಬಾರದು (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೩೭). ೩. ನಾರು; ಜುಂಗು: ಸುಂಠಿಯ ಮೇಲೆ, ನಿರಗಿಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಕುಟ್ಟಿ ನೋಡಿದರೆ . . . ಧಾರಧಾರದ ಸೊಪ್ಪಿಗಳು ಉಳಿಯುತ್ತವೆ (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೫೯). **ಸೋಪಿ** : ೩. ಇವರು . . . ತೆಂಗಿನಕಾಯಿಯ ಮೇಲಿನ ಸೋಪಿಯನ್ನು ತೆಗಿಯುವದು ಮುಂತಾದ ಬೇರೆ ಹೋರೆಗಳನ್ನು ಮಾಡುವರು (ಕಭಾಗ. ೧೬೭). [ದೇ. II ತೆಲು. ಕೋಲಾ. ಚೊಪ್ಪ./ ಮರಾ. ಸೋಪ್ = ಬಾಳೆಯ ಪಟ್ಟೆ]

ಸೊಬಂಗ 'ಸೊಬಗ' ನೋ.

ಸೊಬಗ, ಸುಬಗ, ಸೊಬಂಗ (ನಾ). ೧. ಚೆಲುವ; ಸುಂದರ: "ನೀಱಸಸಲ್ ಸೊಬಗರ್" (ಕವಿಕಂ. ೧೯೫); ಸೊಬಗಂ ಮಹಿಮಾನ್ವಿತನತಿಧನ್ಯಂ (ಲೀಲಾಕೋಪ. ೧೧-೩೭); ಎಲೆ ಸೊಬಗ ನಿಮ್ಮಂ . . . ಅಂದೊರ್ಮೆ ಕಂಡೆನೆಂದು ಮೊದಲ್ಗೊಂಡಲರಂಬನನ್ನನುಱೆ ಕೋಟಲೆಗೊಳಿಸುತ್ತಿರ್ಪಂ (ದಶಕು. ೪-೯೮). **ಸುಬಗ** : ೨. ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಶ್ರೀಕುಮಾರ ಕೀರ್ತಿದೇವರ ಗುಡ್ಡಂ ಸುಬಗಂ ಬರೆದಂ (ಎಕ. XI, ಚಿತ್ರದು.೭೪-೬೯; 968). **ಸೊಬಂಗ** : ೧. ಮಂಗಳಾರ್ಥಾಂಗ ತ್ರಿಗುಣಂಗಳುತ್ತುಂಗ ನೇತ್ರಂಗಳ ಸೊಬಂಗ (ಚಬಪು.೩೭-೧). **P** ಇದು ಛಂದಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ ರೂಪ. [ಸೊಬಗು + - ಅ₇]

ಸೊಬಗಿ (ನಾ). ಚೆಲುವೆ; ಸುಂದರಿ : ನೃಪನ ವ್ಯಗ್ರತೆಯನಿತರ ವನಿತೆಯರಾಗ್ರಹಮಂ ಬಿಟ್ಟನೇನವರ್ ಸೊಬಗಿಯರೋ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೭೩); ಸೊಬಗಿಯ ಗಾಂಪಿನಂತೆ ಸುಡಿ ಜಾಣನ ಮೋನದಂತೆ . . . ಕಡುಲೇಸಪ್ಪ ಸನ್ಮಾರ್ಗಮಂ ಬಿಟ್ಟು (ಧರ್ಮಾಮ್ಮ. ೮-೯೪); ಸೊಕ್ಕಾನನಡವತ್ತ ಸೊಬಗಿಯರ್ ವಿಟರರ್ದ ಬಿಕ್ಕನ ಬಿರಿಯುವಂದದಲಿ ಅಕ್ಕಱಿಂದಾ ಲೋಕನಗೆಯ್ದು (ಮೋಹತ. ೨೪-೧೭). [ಸೊಬಗು + - ಇ₂]

ಸೊಬಗು, ಸುಬಗು (ನಾ). ೧. ಅಂದ; ಚೆಲುವು: ಸುಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿಯ ರೂಪಮಂ . . . ಸಂಪತ್ತಂ ಸೊಬಗಂ ಒಲ್ಮೆಯಂ . . . ನೆನೆನೆನೆದು (ವದ್ಧಾರಾ. ೩೦-೧೧); ಎಲ್ಲಿದಂ ವಿನೋದದ ಮೊದಲಲ್ಲಿದಂ ಸೊಬಗಿನಾಗರಂ (ಆದಿಪು. ೩-೧೫); ನೀವು ಸೊಬಗಿನ ನಿಧಿಯಲೇ (ಕುವ್ಯಾ.೪. ೧೫-೨೬). ೨. ಅತಿಶಯ; ಹೆಚ್ಚುಗಾರಿಕೆ: ಹೋಱಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋದ ನಾಯಿ ಮೊಲನೇನ ಹಿಡಿಯುವುದಯ್ಯಾ ಇಱಿಯದ ವೀರ ಇಲ್ಲದ ಸೊಬಗುವ ಹೇಳುವುದೇ ನಾಚಿಗ (ಬಸವ. ೩೦೪). **ಸುಬಗು**: ೩. ಸಂಪತ್ತು; ಐಶ್ವರ್ಯ: ದಾನಪ್ರಿಯಗಂ ಜಯಾಪ್ರಮುದೇಗಂ ದೋರ್ಮ್ಮಂಡಳಂ ತಾನೆನಲ್ ನೆಲೆಯಾದಂ ಸುಬಗಿಂಗಮುದ್ದ್ಭಳಯಶಶ್ರೀಕಾಂತೆಗಂ ಕೇಶವ[ಂ] (ಸೌಇಇ. XI-ii, ೧೬೯-೧೨; 1119). [< ಸಂ. ಸುಭಗ./ ತುರು. ಸೊಬಗ್; ತೆಲು. ಸೊಬಗು]

ಸೊಬಗುಗಾತಿ (ನಾ). = ಸೊಬಗಿ: ಕಡುಚೆಲ್ವುವಡೆದ ಸೊಬಗುಗಾತಿ ಮಲ್ಲನ ನಡೆ ತಂದಳಾ ನೃಪನೆಡೆಗೆ (ನೇಮಿಸಂ. ೧೨-೫೧). [ಸೊಬಗು + - ಕಾತಿ]

ಸೊಬಗುಗಾರ (ನಾ). = ಸೊಬಗ ೧: ಅಹಹ! ಹುಟ್ಟಾ ಗಲ್ಲಬಲ್ಲ ಸೋಲದ ಸೊಬಗುಗಾರ! (ಉದ್ಭಾಳ. ೧೦೦-೯). [ಸೊಬಗು + - ಗಾರ (< - ಕಾಱ)]

ಸೊಬಗುವಡು (ಕ್ರಿ). ಅಂದವಾಗು; ಶೋಭೆಯನ್ನು ಹೊಂದು: ತೊಡವಲ್ಲಮಂ ತೊಟ್ಟು ಪಣೆಗೆ ತಿಲಕಮನಿಟ್ಟು ತಿಗುಂಂದ ಸೊಬಗುವಟ್ಟು . . . ಸೊಗಯಿಸಿದರು (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೦-೧೭). [ಸೊಬಗು + ಪಡು₁]

ಸೊಬಗುವಡೆ (ಕ್ರಿ). = ಸೊಬಗುವಡು: ಸತ್ಕೃತಿ . . . ಕರ್ಣಾಟದೊಳಂ ಸತ್ಕವಿ ನಿವಹಂ ಪೊಗಳೆ ಚಮತ್ಕೃತಿಯಂ ಪಡೆದು ಸೊಬಗುವಡೆದತ್ತಿಗಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೫); ತನಿ ಸೊಬಗುವಡೆದ ಸನ್ಮೋಹನದ ಕಣೆಯ ಬಾ (ಜೈಮಿಭಾ. ೬-೨೫). [ಸೊಬಗು + ಪಡೆ₁]

ಸೊಬಗುವೆಱು (ಕ್ರಿ). = ಸೊಬಗುವಡು: ವಿಳಾಸವಾಂತ ನಿತ್ಯವ್ರತಮಾಕೆಯೊಳ್ ಸೊಬಗುವೆತ್ತ ಗುಣವ್ರತಮಂ ಜಗಂ ವಿಳಾಸವೃತಿ ಕೊಂಡದೇ ಸವಿರತಿವ್ರತಮಾ ನೃಪನೆತ್ತಿದೇಕಪತ್ನೀವ್ರತಮಯ್ಯ ಸೂಚಿಸವೆ ಕಾಂತೆಯ ರೂಪಿನ ಪೆಂಪಿನೊಲ್ಮೆಯಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೧-೭೭); ಸಿಂಗರದೊಳ್ ಸೊಬಗುವೆತ್ತು ವಿಳಾಸದೊಳ್ ವಿವೇಕಂಬಡೆದು ನಡೆದು ಬಂದು (ಗಿರಿಕ. ೨-೧೦೫ ವ); ಧರಣಿ . . . ಸೊಬಗುವೆತ್ತಳು ಸತಿಯ ಕಣುಸನ್ನೆಯಲೆ ನಡೆದು (ಬಸವು. ೧೧-೪೦). [ಸೊಬಗು + ಪೆಱು₁]

ಸೊಬಗೆ (ನಾ). ಚೆಲುವೆ; ಸುಂದರಿ: ತದುರ್ವೀಪಾಲಕಂಗಿಷ್ಟಸುಂದರಿಯರ್ ಸುಂದರರೂಪೆಯರ್ ಸೊಬಗೆಯರ್ ಕೂರ್ತಿರ್ಪರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೩೨); ಸೊಬಗೆಯಾದಳ್ ಜಾಣೆಯಾದಳ್ ಸರಸ್ವತಿ (ಅನಂಪು. ೧-೫೧). [ಸೊಬಗ + - ಎ₂]

ಸೊಬಾರ (ನಾ). (?): ಕಂಡು ಸೊಬಾರ ಕಾರ್ಬೊಗೆಯ ಪೋಲ್ವೊಡಲಿಂಗಳ ಕೆಂಡಂಗಳಾ ತುಂಡದ ಕೋರೆವಲ್ಗಳ . . . ಸೋರೆಮೂಗಿನ ಭೂತಗಣೇಂದ್ರನಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ.೧-೮-೧೦); ಕಬಂಧಯುತಜಿಹ್ವೆ ಶಿಶ್ನಮಿದು ಪುಷ್ಪಜಂಘಾದ್ಯಂಯಂ ಸೊ[ಪಾಠಾಂ. ಸೋ]ಬಾರಮಿವು ನಾಲ್ಕು ಹ್ರಸ್ವಗತಲಕ್ಷಣಂಗಳ್ ಕರಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೧-೧೨-೩೭); ದೇವರ ದೇವ ನೀನೆನ್ನ ತಪ್ಪನಿದಂ ಸೊಬಾ[ಪಾಠಾಂ. ಸಭಾ]ರಮನೀಗ ಸೈರಿಪುದೆಂದೆನಲ್ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೨-೩-೩೮); ಆಗಳನೇಕಹೇಮಸುಮಮೌಕ್ತಿಕವೃಷ್ಟಿಗಳಂ ಸೊಬಾರಮಂ ಭೋಗಿಗಳೆಯ್ದೆ ತಮ್ಮೊಳುಱೆ ಸೂಸೆ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೩-೩-೧೦). [?]

ಸೊಬ್ಬಣ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ: ಇ ಮಂಯಾದೆಯಲು ಸೊಬ್ಬಣ ಬನವೆ ಪಂಡಿ XX ಹಳ್ಳಿ ಹಳ್ಳವೂ ತಿಂಗಳ ಮನ್ನೆಯ ನಿಬಂಧ ಮುಂತಾದ ಎಲ್ಲಾ ಕಱುಕು XXX ಆನು (ಮ್ಯಆರಿ.೧೯೪೨, ೨೬-೮; ಸು. 1270). 'ಸೋವಣ' ಪರಾ. [?]

ಸೊಮ್ಮಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ನೋಯು; ಹಿಂಸೆಪಡು(?): ಕಮ್ಮ ಹಗ್ಗೂರಿಟ್ಟು ಸುಯಿವುತ ದಿಮ್ಮಿಡಿದಂತುಸುರುವಿಡಿವುತ ಸೊಮ್ಮಳಿಸುತೋರ್ಮೆ ನರವಿಯ ಬಱಿದೆ ಬೈವುತ್ತ (ಮದೇಪು. ೭-೫೫). [ಸೊಮ್ಮಳ್ಳಿ + - ಇಸು₁]

ಸೊಮ್ಮಳಿ (ಕ್ರಿ). ಸೊಕ್ಕಡಗು; ಗರ್ವವು ನಾಶವಾಗು: ಇಂತಿರೂಂದು ಬಿಱುನುಡಿಗೆ ಸೊಮ್ಮಳಿದು ಮಯ್ಯಟ್ಟು ಪಾರ್ವಂ . . . ನಿಮ್ಮ ಕುದುರೆಯಂ ನಡೆಗಿಡಿಸಿದಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೩.೮-೫). [ಸೊಮ್ಮು₂ + ಅಳಿ₁]

ಸೊಮ್ಮು₁ (ಕ್ರಿ). ಸೇರಿಸಿ ಹೊಲಿ; ಕೂಡಿಸಿ ಹೊಲಿ: ಆ ತೊವಲುಗಳ ಒತ್ತಿ ಮಗುಚಿ ತಿದಿಯನು ಮಾಡಿಯಾ ಚಾರುದತ್ತನನದಱೊಳು ಹೊಗಿಸಿ ಅದಱ ಬಾಯನು ಸೊಮ್ಮಿ ಬಳಿಕುಳಿದಾಡಿನ ತಿದಿಯೊಳಗಿರುವರು ಹೊಕ್ಕು (ನೇಮಿಷು. ೧೧-೨೮೦). [?]

ಸೊಮ್ಮು₂ (ನಾ). ೧. ಸಂಬಂಧ; ನೆಂಟಸ್ತಿಕೆ; ಬಂಧುತ್ವ: ರಾಯನ ಸೊಮ್ಮಿನವರಲಿ ಸೀಳಿದನು ಹದಿನೆಂಟುಸಾವಿರವ (ಕುವ್ಯಾಕ.೧೦-೨೯); ಈ ಲೋಕದಱೆ ಯೊಳು ನಿಮ್ಮೊಡೆಯನೀಗ ವಿವರಿಸಿ ನೋಡಿದೊಡೆ ನಮ್ಮ ರವಿಕುಲದ ಸೋಮಕುಲದ ಸೊಮ್ಮಿನವನಲ್ಲ (ಸಮ್ಮಕಾ.೮-೧೭). ೨. ಸೇರಿದುದು; ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟುದು: ನೀಂ ಮಗುಳೆ ಹೀನದಶಯೋನಿಗಳೊಳೊಗೆದವಱ ಸೊಮ್ಮಿನಿಸುವಾಹಾರಮಂ ಕೊಂಡು ಜೀವಿಸು (ಪದ್ಮರಾ. ೧೧-೧೨೭).

ಸೊಮ್ಮುಸಂಬಂಧ = ಬಂಧುತ್ವ; ನಂಟುತನ: ಸಾಮಾನ್ಯ ಸಂದೇಹಕ್ಕೆ ಕರ್ತೃಭೃತ್ಯತ್ವವಲ್ಲದ ಜ್ಞಾನಾತ್ಮಂಗೆ ಸೊಮ್ಮುಸಂಬಂಧವ ಭಾವಿಸಲಿಲ್ಲ (ಮೋಳಮಾ. ೪೦-೧೭೬); ನಮಗೆಯು ನಿಮಗೆಯು ಸೊಮ್ಮುಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲ ನೀವೆಲ್ಲಂ ನಿಮ್ಮರಸನಲ್ಲಿಗಿರದೆ ಪೋಪುದು (ನಂಬಿ. ೮-೮). [< ಸೊಮ್ಮು$_1$?]

ಸೊಮ್ಮು$_3$ (ನಾ). ೧. ಸೊತ್ತು; ಸಂಪತ್ತು: ಶಿವನ ಸೊಮ್ಮು ಶಿವಂಗೆ ಮಾಡದೆ ಅನ್ಯಕ್ಕೆ ಮಾಡಿದೊಡೆ ತನ್ನ ಭಕ್ತಿ ತನ್ನನೆ ಕೆಡಿಸುವಮ (ಬಸವ. ೨೫೩); ಸುಮ್ಮನಿಪನಲಿ ನಮ್ಮ ವಿದ್ಯೆಯ ಸೊಮ್ಮು ತುಂಬಿಡಬೇಕು (ಸಂಭವ. ೧೮-೨೭); ಸಮ್ಮಾನಕೆಂದು ಕರೆದರೆ ಮನೆಯೊಳಿದ್ದ ಸೊಮ್ಮು ಕದ್ದೊಯ್ಯುರಂದದೊಳು (ಭರತ. ೧೧-೭೭). ೨. ಹಣ, ಒಡವೆ ಮುಂತಾದ ವಸ್ತು: ಸತಿ . . . ಇದಿರ್ವಂದು ಪಾದಯುಗಕ್ಕೆಱಗಿ ಕನ್ನದಗಳಿಯವಂ ಕೈಯ ಸೊಮ್ಮುಗಳ ಈಸಿಕೊಳುತ (ಬಸವು. ೩೧-೨೯). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ: ತೋಟ ತುಡಿಕೆ ಮಗ್ಗ ಮನೆಹಣ ಸುಂಕ ಸೊಂಮು ಸುವರ್ನಾದಾಯ ಮೊದಲಾದ್ದು (ಎಕ. XIV, ಚಾಮರಾ. ೨೭೮-೨೪: ಸು. 1397). [ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಚೊಮ್; ತೆಲು. ಸೊಮ್ಮು]

ಸೊಮ್ಮು$_4$ (ನಾ). ೧. ಠೀವಿ; ಗತ್ತು: ನಮ್ಮನೊಬ್ಬರನು ನೋಡದೆ ಕಣ್ಣ ಮುಚ್ಚಿಪ ಸೊಮ್ಮೇನು (ಭರತ. ೪೩-೫೮); ಮಹಾಸ್ವಾಮಿಯವರ ಸೊಮ್ಮಿನ ಸಯ್ಪಿನ ಬಿರುದು ಕುಬೇರನನ್ನೂ . . . ಚಿನ್ತಾಮಣಿಗಳನ್ನೂ ನಾಚಿಸುತ್ತ ಪುರುಳ್ಗೊಂಡಿರುವುದು (ಚಿಕ್ಕಅ. ೪೨-೫). ೨. ಸೊಕ್ಕು; ಗರ್ವ: ನಮ್ಮ ಬೆಂಬಲವಿಡಿದು ಪಾರ್ಥನ ಸೊಮ್ಮು ಮುಱಿವೆನೆನುತ್ತ ಬಂದಿಹ ಕರ್ಮಿ ಕೌರವಕುನ್ನಿಗಾವೇನೆಂಬೆವು (ಕೃಷ್ಣಾಕಾ. ೧೯-೪೨); ಸುರ್ಕಿಯುಮಿಲ್ದಿದುಮಡಿದುಂ ಪೋಪೀ ಮೆಯ್ಯುಂ ನಿಚ್ಚಮೆಂದೆ ನಂಬಿ ಸೊಮ್ಮಿಂ ಪೆರ್ಚಳಿಸುವಂ ಗಾಂಪನಲೇ! (ರಾಮಾಶ್ವ. ೭೫-೭). ೩. ಅಂದ; ಸೊಗಸು: ಸ್ವರಮನಱಿಗೆ ತಾಂ ಭರತಜ್ಞನಂದದಿಂ . . . ಸದ್ವಿಟಂ ಸೊಮ್ಮನಱಿಗೆಪೋದಾಳಿಯಂತೆ (ಮದನ. ೧೦-೬೭); ಶಿಲ್ಪಿಗಳ ಒಮ್ಮೆಗಂ ಕರೆಸೆಲ್ಲರಂ ಯಾಗಶಾಲೆಗಳ ಸೊಮ್ಮಿನಿಂ ರಚಿಸಲೀಕ್ಷಣ (ತುರಂಗ. ೮೩-೧೩). ೪. ಮೇಲ್ಮೆ; ಅತಿಶಯ; ಆಧಿಕ್ಯ: ಉಮ್ಮಳಿಸುವರು ಸುರರ ಸಭೆಯೊಳಗೆಮ್ಮ ರಾಯರು ಪಿತನ ಸತ್ಯದ ಸೊಮ್ಮನಳಿದರೆ ಬಳಿಕ ಬಹುದಪಕೀರ್ತಿ (ತೊರರಾ. ೨-೩-೧೪); ನಮ್ಮ ವಿಧಿಯಿಂತಾಯ್ತು . . . ಹೋಗಲಿಂದಿಗೆ ನಮ್ಮ ಜೀವವೆನುತ್ತ ದುಃಖದ ಸೊಮ್ಮಿನಳಲುರಿಯೇಱೆ ನುಡಿದರು (ಕೃಷ್ಣಾಕಾ. ೧೭-೩೩). ೫. ಹಿಗ್ಗು; ಸಂತೋಷ: ಬ್ರಹ್ಮಯೋಗವು ಪುಟ್ಟಿಸಿದು ದಱಿಂದಪ್ಪ ಸೊಮ್ಮನದೇನ ಬಣ್ಣಿಪೆನು (ಅಂಜನ. ೧೦-೧೯೩); ತಮ್ಮ ತಮ್ಮಿಂದತ್ತಲಳಿದರು ಹಗೆಯರೆಂದೆನಿಸಿ ಧರ್ಮವುಳ್ಳವ ಕುರುನೃಪತಿ ಹಗೆ ನಿರ್ಮಯವದಾಯ್ತೆಂದು ಜಗವತಿ ಸೊಮ್ಮಿನಿಂದಾಡುವದು (ಕೃಷ್ಣಾಕಾ. ೧೭-೩೧). [?]

ಸೊಮ್ಮುಗಿಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಂತೋಷವನ್ನು ಹಾಳುಮಾಡು; ಕುಗ್ಗಿಸು: ಸೋದರಂ ಸೊಮ್ಮುಗಿಡಿಸಿದುದು, ಅಗಸ್ತ್ಯನಂ ನೆಲೆದಪ್ಪಿಸಿದುದು; ಸಾಜಮಲ್ತೇ ಪತಿಪತ್ನಿಗಳೊಳ್ ವಿಯೋಗದುಃಖಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೪೭-೧೯). [ಸೊಮ್ಮು$_4$ + ಕಿಡಿಸು(< ಕೆಡಿಸು$_1$)]

ಸೊಮ್ಮುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಸೊಗಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿರು; ಚೆಲುವಾಗು: ಸೊಮ್ಮುಗೊಂಡಿಹ ಪಾಕಶಾಲೆ ಸಜ್ಜಾದ್ವಾರ ಪೆರ್ಮೆಯಿಂದೊಪ್ಪುಗೊಂಡಿಹವು (ಗೊಮ್ಮಟ. ೨-೨೪).

[ಸೊಮ್ಮು$_4$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಸೊಮ್ಮುವೆರ್ಚು (ಕ್ರಿ). ಸಂತೋಷವು ಹೆಚ್ಚಾಗು; ಉತ್ಸಾಹ ಹೆಚ್ಚಾಗು: ಹಯಂ ತಾಂ ತನಗೆ ತೂಪಿಱಿದ ಕೂರ್ಪಿನ ಪೆರ್ಮೆಯಿಂ ಸೊಮ್ಮುವೆರ್ಚಿ ದೊಮ್ಮಳಿಸಿ . . . ಪೊಱೆಯಂ ಮಿಕ್ಕು ಪೊಕ್ಕು ದಿಕ್ಕುಗೆಟ್ಟು, ಮುಱುಂಗಿ ಕಡ್ಡಾಯಮಾಯ್ತು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೨೦-೨೨). [ಸೊಮ್ಮು$_4$ + ಪೆರ್ಚು$_1$]

ಸೊಯ 'ಸಯ್ಯ$_1$' ನೋ.

ಸೊಯಂದಪ್ಪು (ಕ್ರಿ). ಸ್ವಾಧೀನವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು; ಮೈಮರೆ; ವಿವಶಗೊಳ್ಳು: ಏಂ ಕಾಣೆನೆ? ಸೊಯಂದಪ್ಪಿದೆನೆ? (ರಾಮಾಶ್ವ. ೮೭-೧೨).

[ಸೊಯ (< ಸಯ್ಯ$_1$) + ತಪ್ಪು$_1$]

ಸೊಯಂಬರ, ಸಯ್ಯಂಬರ, ಸೊಯಂವರ, ಸ್ವಯಂಬರ (ನಾ). ಒಂದು ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ (ಕ್ಷತ್ರಿಯ)ವಧುವು ತನ್ನ ಪತಿಯನ್ನು ತಾನೇ ಆರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ; ಸ್ವಯಂವರ: ಸುರಕುಸುಮದ ಪೊಸವಾಸಿಗಮರಡುಂ ಕರತಳದೊಳೆಸೆದು ತನ್ನಯ ತೋಳೊಳ್ ದೊರೆಯನೆ ಬಂದತ್ತು ಸೊ[ಪಾಠಾಂ. ಸ್ವ]ಯಂಬರಕ್ಕೆ ಬರ್ಪಂತೆ ದೇವಗಣಿಕಾನಿಕರಂ (ಆದಿಪು. ೧೦-೨೧); ನಾಳೆ ಸೊಯಂಬರಂ ಕರಂ ನಿರುತಮೆನುತ್ತೆ ಸಾಱೆ (ನೇಮಿಪು. ೯-೭೭); ತನ್ನ ತನುಜೆಯ ಸೊ[ಪಾಠಾಂ. ಸ್ವ]ಯಂಬರಕೆ ಸಕಲರಸುಗಳು ಬಹುದು (ಜೀವಂಧ. ೭ ಸೂಚನೆ). **ಸಯಂಬರ** : ಆ ಕೂಸಿಂಗೆ ಸ[ಪಾಠಾಂ. ಸ್ವ]ಯಂಬರಮಂ ಮಾಡಲೆಂದು ನೆಲದೊಳುಳ್ಳರಸುಮಕ್ಕಳೆಲ್ಲರ್ಗಂ ಬಱಿಯನಟ್ಟಿದೊಡೆ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೩೨ ವ); ಧೃಷ್ಟದ್ಯುಮ್ನನಪರೊಳೊಂದುಮವಚ್ಚರಸೆಯರ್ಗ್ಗೆ ಸಯಂಬರಮಾಗೆ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೯೭-೩೪; 1181); ಜನಕನರೇಂದ್ರ ಸೀತೆಯ ಸಯಂಬರ ಕಾವುದು ಯುಕ್ತಿಯೆಂದು ಚಿಂತನೆಯ ಮಾಡುತಿರ್ಪ ಸಮನಂತರದೊಳ್ (ದಶಾವ. ೮-೧೪೯). **ಸೊಯಂವರ:** ಸೊ[ಪಾಠಾಂ. ಸ್ವ]ಯಂವರಕಮಿತಬಲನೃಪರ್ಕೈದಿ ಬರುತಿದೆ ಧರಣಿಯಗಲದಲಿ (ನಳಚ. ೩-೧೨). **ಸ್ವಯಂಬರ:** ಕೂಸಿಂಗೆ ಸ್ವಯಂಬರಮಂ ಪಣ್ಣುವಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೪೦-೨೭); ಇತ್ತಲ್ ಕುಂತಿಗವರ ಮಾವನಪ್ಪ ಕುಂತಿಭೋಜನುಂ ಸ್ವಯಂಬರಂ ಮಾಡೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೦೫ ವ). [< ಸಂ. ಸ್ವಯಂವರ]

ಸೊಯಂಬರಸಾಲೆ, ಸಯಂಬರಸಾಲೆ, ಸ್ವಯಂಬರಸಾಲೆ (ನಾ). (ಕ್ಷತ್ರಿಯ)ವಧುವು ತನ್ನ ಪತಿಯನ್ನು ತಾನೇ ಆರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ರಚಿತವಾದ ಮಂಟಪ; ಸ್ವಯಂವರಮಂಟಪ: ಭೂಲಲನಾಧೀಶನಂದು ಕಂಡಂ ಮಣಿಮಾಳಾಲಲಿತಮಂ ಸೊಯಂಬರಸಾಲೆಯಂ (ನೇಮಿಪು. ೪-೧೭). **ಸಯಂಬರಸಾಲೆ:** ನೆರೆದ ಸಮಸ್ತರಾಜಕಮನಾದರದಿಂದಿದಿರ್ಗೊಂಡನೇಕರತ್ನರಚಿತಮಾಗೆ ಮಾಡಿಸಿ ಸ[ಪಾಠಾಂ. ಸ್ವ]ಯಂಬರಸಾ[ಪಾಠಾಂ. ಶಾ]ಲೆಯಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೪೦); ನರಪಾಲಕನಂದನ ವಿತತಿ ಸಯಂಬರಸಾಲೆಯೊಳಿರಲ್ (ಜಯಕಾ. ೫-೧). **ಸ್ವಯಂಬರಸಾಲೆ:** ಸ್ವಯಂಬರಸಾಲೆಯಂ ಮಾಡಿಸಿ ಅರಸುಗಳ್ಗೆಲ್ಲಂ ಬಱಿಯನಟ್ಟಿ ಬರಿಸೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೪೦-೨೮).

[< ಸಂ. ಸ್ವಯಂವರಶಾಲಾ]

ಸೊಯಂಬರಸೇಸೆ (ನಾ). ಸ್ವಯಂವರಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಧೂವರರಿಗೆ ತಳೆಯುವ ಅಕ್ಷತೆ: ದಶರಥಂ . . . ಬೀರಸೇನೆಯೊಡನೆ ಸೊ[ಪಾಠಾಂ. ಸ್ವ]ಯಂಬರ ಸೇಸೆಯನಾಂತು ಪೌರಜನದ ಮನದೊಡನೆ ಕೌತುಕಮಂಗಳಪುರಮಂ ಪುಗುವಾಗಳ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೩-೬೦ ವ). [ಸೊಯಂಬರ + ಸೇಸೆ$_1$]

ಸೊಯಂವರ 'ಸೊಯಂಬರ' ನೋ.

ಸೊಯಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಸ್ವಾಧೀನವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು; ಮೈಮರೆ: ಆಚೀಚಿನ ಮರಗಳು ಕುಡಿದು ಸೊಯ ಗೆಟ್ಟವುಗಳಂತೆ ತಲೆದೂಗುತ್ತಿದ್ದುವು (ಮೂಕಜ್ಜಿ. ೧೪೯).

[ಸೊಯ (< ಸಯ್ಯ$_1$) + ಕೆಡು$_1$]

ಸೊರ 'ಸೊರ್$_2$' ನೋ.

ಸೊರಂಟು 'ಸುರುಟು$_2$' ನೋ.

ಸೊರಗು$_1$, ಸುರುಗು$_1$, ಸೊರಹು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಾಡು; ಒಣಗು; ಬತ್ತು: ವೃಕ್ಷಲತೆಗಳ್ಬಾಡಿ ಸೊರಗುತಿರ್ದುವು ಶೋಕಭಾರದಿಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೯-೩೨); ಕಿತ್ತೆಸೆದ ಲತೆಯಂತೆ ಅತ್ತಿಮಬ್ಬೆ ಸೊರಗಿದಳು (ದಾನಚಿಂ. ೧೪೯). ೨. ಸಣ್ಣಗಾಗು; ಕೃಶವಾಗು; ಕ್ಷೀಣಗೊಳ್ಳು: ಸೊರಗಿ ಸಾಯಲಾಗಿದ್ದಾರೆ (ಪ್ರಣಸ. ೭೪). ೩. ಬಸವಳಿ; ಕಂಗಾಲಾಗು; ಕಂಗೆಡು: ಕಡು ಸೊರಗಿ ಮೂರ್ಛಿಸುವ ಸುಧೆಯುಂಡುದಱಿನುಸುರ್ ಮಿಡುಕುತಿಹ ಗಳಗತಪ್ರಾಣೆಯರ್ . . . ಕಣ್ದೆಸೆದರು (ಚಿಬಪು. ೧೯-೩೧); ಅವನು ಕಷ್ಟಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿ ಸೊರಗದಂತೆ ನೋಡಿಕೋ! (ಪಚಭಾ. ೧೪೯). **ಸುರುಗು$_1$** : ೧. ಹುಬ್ಬುಗಂಟಿನಿಂದ ಸುರುಗಿದ ಮುಖದ ಮೇಲೆ ತಲೆಯ ಜಟೆಗಳು ಕವಿದುಕೊಂಡಿದ್ದವು (ಕೋಹಿನೂ. ೮೮). **ಸೊರಹು$_1$** : ೩. ಗುರುವು ಹೇಳಿದ ತೆರದಿಯಿಂದ್ರಿಗಳಿರಲು ಜೀವನದ ಸೊರಹಬಹುದೇ (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೧೨-೪೪).

ಸೊರಗಿ ಹೋಗು = ಬಡವಾಗು; ಇಳಿದು ಹೋಗು: ನೀವು ಬಹಳ ಸೊರಗಿ ಹೋಗಿದ್ದೀರಲ್ಲಮ್ಮ (ತ್ಯಾಗಮ. ೫೪). 'ಸುರ್ಕು$_1$' ಹೋ.

[ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಮಲ. ಚುರುಙ್ಙು, ಚುರುಕ್ಕು, ಚುಕ್ಕು; ತುಳು. ಸುರುಗು; ತೆಲು. ಸೊರುಗು, ಸುರುಂಗು]

ಸೊರಗು$_2$ 'ಸೊರ್ಕು$_1$' ನೋ.

ಸೊರಟ, ಸೋರಾಟ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು; ಸೌರಾಷ್ಟ್ರ: ಪಾಣ್ಡ್ಯ ಸಿಳಾಮೇಘ ಕೇರಳ ಸೊರಟ . . . ಮಹೀಪಾಳರಾಸ್ಥಾನದಲ ಕೇಳ ತನ್ನನ ನಟವನ್ನ ಮಾಗಧರ್ ಕೈಕೊಣ್ಡು ಪೊಗಟಲ್ಕೆ (ಎಕ. III (R). ಹೆಗ್ಗ.ಡ. ೬೦-೮; 1057); ಸೌರಾಷ್ಟ್ರ-ಸೊರಟ (ಶಮದ. ೨೮೩ ಪ್ರಯೋ); ಕನ್ನಡ ಹುರುಮುಂಜ ಸೊರಟ ಗುಜ್ಜರಾದಿ ನಾಡಿನೊಳು (ಭರತೇ. ೫೫-೭). **ಸೋರಾಟ** : ೨. ಸೌರಾಷ್ಟ್ರದೇಶದ ದೊರೆ: ಲಾಟ ಪರವಶನಾದ . . . ವರ ಸೋರಾಟ ಸಡೆದನು (ಜೀವಂಚ. ೧೫-೨೪).

[< ಸಂ. ಸೌರಾಷ್ಟ್ರ./ ಪ್ರಾ. ಸೋರಟ್ಟ]

ಸೊರಟ₁ (ನಾ). ಹೆಳವಿ; ಚೊತ್ತಿ: ನಾಣಲಿ ಸೊಂದಿ ಸೊರಟ ಮಾತಾಳಿ (ಭಾಷಾಭೂ. ೧೯೭ ಪ್ರಯೋ). 'ಸೊತ್ತಿ', 'ಸೊರಟು' ನೋ. [ಸೊರಟ್ಟ + - ಇ₂]

ಸೊರಟಿ₂ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ(?): ಒರೆಗಳಸುಗಿದ ಖಂಡೆಯ ಕೈಸುರಗಿಯ ಸೊರಟಿಯ ಕತ್ತಿ ಬಾಕುಗಳ ಪರಿವಿಡಿಗಾಜರು ಪುರದಾಳುವೇರಿಯೊಳ್ ಚರಿಸುತಿರ್ದರು (ಕಂಪಿಪ. ೧೧-೧೪೭). [?]

ಸೊರಟು 'ಸುರುಟ್ಟು₂' ನೋ.

ಸೊರಟುದಲೆ (ನಾ). ಸೊಟ್ಟ ತಲೆ: ಸೊರಟುದಲೆಯ ತಿರುವೃತ್ತಗಣ್ಣಿನ ಹಣ್ಣ ತುರಗಮುಖಿಯ ದೊಡ್ಡಮೂಗ (ಪುಣ್ಯಚ.೮-೩೭). [ಸೊರಟು(< ಸುರುಟ್ಟು₂) + ತಲೆ₁]

ಸೊರಟುಮೂಗು (ನಾ). ಡೊಂಕಾದ ಮೂಗು; ಸೊಟ್ಟಮೂಗು: ತರಟುದಲ ದಿರಿತ ಮೈ ಸೊರಟುಮೂಗಿನ ಜಾಣೆ (ಶರಲೀ. ೩೭೩-೩).

[ಸೊರಟು (< ಸುರುಟ್ಟು₂) + ಮೂಗು]

ಸೊರಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ಗರಳಯೆನೆ ಸೊರಟೆ" (ಮಂಗರಾ. ೪೦-೩೩); ಸೊರಟೆಟೆಟೆಯ ಮೊರಟಿಯ ಹರಡಿ . . . ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಮಜ್ಜನಕ್ಕೆರೆಯ ಬೇಕೆಂದಿರಿ . . . ಈ ಹರಡಿಕೊಂಡಿರುವ ಸೊರಟೆ ಮೊರಟೆಗಳೆ ದೇವರೋ (ವಚಸಂ. ೧೯೩-೬೮); ಸೊರೆರಟೆಯ ಬೀಜ, ಹುಲಿಗಿಲ ಬೀಜ . . . ಕೊಂಡು ಚೂರ್ಣವಂ ಮಾಡಿ (ವಷ್ಟವಿ. ೯೨). [ದೇ. ‖ ತುಳು. ಸೋರಂಟೆ]

ಸೊರಬಾಣ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಣ: ಬಲ್ಲು ತೀರು . . . ಸೊರಬಾಣ . . . ಪೇಟಕ ಮುಂತಾದ ಶತ್ರುಜಯಾತ್ಮರಕ್ಷಾದಿ ಸಾಧನವಿಶೇಷಂಗಳಿಂದಲುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೬೩). 'ಸುರುಸುರ್‌ಬಾಣ' ಪರಾ. [? + ಬಾಣ₁]

ಸೊರಬಿಡು 'ಸೊರೆಬಿಡು' ನೋ.

ಸೊರಲ್ಮೊರಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶ ಹೆಸರು: ಬಾಟೊಟ್ಟಿವಿ ಸನ್ನು ಸೊರಲ್‌ಮೊರಡಿವಿ ಅನ್ನ ಬನ್ನು . . . ಕೂಡಿತ್ತು ಸೀಮೆ (ಮೈಅಂ.೧೯೨೭. ೧೧೮-೪೯; 726).

[ಸೊರಲ್₁ + ಮೊರಡಿ₁ (< ಮೊರಡ್ದು₂)]

ಸೊರವು (ಕ್ರಿ). ಸುರಿ; ವರ್ಷಿಸು: ನೀನು ಮಕ್ಕಳೊಡನೆ ಆಡಿ ಮನೆಗೆ ಬರೆ ನಿನಗೆ ಅರ್ಘ್ಯಮಂ ಕೊಡುವವೊಲು ಸೊರವುತ್ತಿದ್ದಾವು (ಕಾಶೀಮ. ೯೯-೫).

[ಸೊರೆ₁ + - ವು]

ಸೊರಸು (ಕ್ರಿ). ಕೆಚ್ಚಲಿನಿಂದ ಹಾಲನ್ನು ಸ್ರವಿಸು; ಸೊರೆಬಿಡು: ಕರುವೃತರ ಅಕ್ಕರೆಗುಕ್ಕಿ ಹಾಲ್ ಸೊರಸುವ ಸುರಭಿಯ ತೆರದಿ, ಸಂಭವಿಸಿತು ರಸಸತ್ವಂ ಆ ಮರದಿ! (ಅನಿಕೇ. ೨೭-೧೦). [ಸೊರೆ₁ + - ಸು₁]

ಸೊರಹ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚು ಮಾತನಾಡುವವನು; ಮಾತುಗಾರ; ವಾಚಾಳಿ: ಎಲೆಯಲ ಸೊರಹರರಸನ ಕಾಯ್ದಿಲಾ ಸಂಕರುಷಣಾಚ್ಯುತ ಕಾಮ ತತ್ಸುತರಲ್ಲ ನೀನಲ್ಲ (ನಭಾಗ. ೧೦-೪೯-೩೫). [ಸೊರಹು₂ + - ಅ₁]

ಸೊರಹು₁ 'ಸೊರಗು₁' ನೋ.

ಸೊರಹು₂ (ಕ್ರಿ). ಅತಿಯಾಗಿ ಮಾತನಾಡು; ಗಳಹು: ಚೇಸಜದ ಕೇಳ್ವ ದೇವೇಂದ್ರ ನುಂಚೆಂದಿಂತು ನೀಂ ಹೇಸದಕಟಕಟ ಸೊರಹುವರೆ (ಪಚಕಾ. ೨-೯); ದ್ವಿಮೂರ್ತಿ ತ್ರಿಮೂರ್ತಿವಾದಿಗಳಿರಾ ಸೊರಹದಿರಿಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೧೧-೧೯೭); ವನಜಮುಖಿಯರ ಮುಂದೆ ಸೊರಹಿದೆ ಬಾಯ್ಲಿ ಬಂದಂತೆ (ಕುಮಾವ್ಯಾ. ೭-೧೯). [?]

ಸೊರಹು₃ (ನಾ). ಮಾತುಗಾರಿಕೆ; ಗಳಹುವಿಕೆ: ತನುಜನ ಮರಣ ಹುಸಿಯೋ ದಿಟವೋ ಭೀಮನ ಸೊರಹ ನಂಬೆನು (ಕುಮಾದ್ರೋ. ೧೮-೭೧). [< ಸೊರಹು₂]

ಸೊರಹು₄ (ನಾ). ಕೆಚ್ಚಲಿನಲ್ಲಿ ಹಾಲು ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ: ಎಳೆಗಜು ತುಡುಕೆ ಕೆಚ್ಚಲ ಬಾಚ ನೆಕ್ಕುತಲಿಳುಹಿ ಸೊರಹನು . . . ಮಜುಕದೊಳೆಳೆಗಂದಿಯದೆ ನೋಡು (ವರ್ಧಚ. ೩-೨೧): ಕಪಿಲೆಯೊಂದು ಕಜೆಯದೆ ಕಜುವಿಗಂ ಕೊಡದೆ ಸೊರಹನಿಜುಕಿ ಮುದದಿಂದ ಬಂದು ಪುತ್ರುವಿನಗ್ರದೊಳು . . . ಕಜೆವುತ (ಸಿದ್ಧೇಪು. ೯-೩೭).

[ಸೊರೆ₁+ – ಹು₂ (< – ಪು₂)]

ಸೊರಹುಗಾಜ (ನಾ). ಮಾತುಗಾರ; ವಾಚಾಳಿ: (ಚತುನಿ. ೬. I, ೫೯).

[ಸೊರಹು₃ + - ಕಾಜ]

ಸೊರಿಗ (ನಾ). ಒಂದು ಅಳತೆಯ ಪ್ರಮಾಣ: ಅಯ್ಯತ್ತೊಕ್ಕಲು ಬಿಟ್ಟ ಸೊರಿಗವೊಂದು ೧ ಮತ್ತಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾ೦.೨೩೭-೬೪; 1174). [?]

ಸೊರು 'ಸೊರೆ₂' ನೋ.

ಸೊರುಬಿಡು 'ಸೊರೆಬಿಡು' ನೋ.

ಸೊರೂಪ 'ಸರೂಪ₁'ನೋ.

ಸೊರೆ₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ಕೆಚ್ಚಲಿನಲ್ಲಿ ಹಾಲು ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳು: ಎಮ್ಮೆಯ ಕರಲೆಂದು ಮಾರಿದನೋಲೆಯ ಸೊರೆದಿಲ್ಲ ಕರೆದಿಲ್ಲ ಹಾಲು (೧೦ಚಾಪ. ೧೪೮-೨೮). ೨. (ಅಲಂ) ಹೆಚ್ಚು; ಅಧಿಕವಾಗು: ಇಂತು ಸೊರೆದಿರ ಆಸೆ, ತಾವರೆಯ ನೀರಂತೆ (ಗಾಮಲ್ಲಿ. ೧೪). 'ತೊರೆ₂' ಪರಾ. [ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಚುರ; ಮಲ. ಚೊರಿಯು, ಚುರ]

ಸೊರೆ₂, ಸೊರ, ಸೊರು, ಸೋರು₂ (ನಾ). (ಹಸು, ಎಮ್ಮೆ ಮುಂತಾದುವು) ಕೆಚ್ಚಲಿನಿಂದ ಹಾಲನ್ನು ಇಳಿಯಬಿಡುವಿಕೆ: ಸೊರ ಗೋತ್ರವ ಸುರಿದೆತ್ತಿ ಬಾಲವ ತಮ್ಮ ಕಜುಗಳ ನೆಕ್ಕಿ ಮೊಲೆಗಳ ಹರುಷದೊಳೀವ ಸುರಭಿಗಳ ನಿಟ್ಟಿಸುತಿರುತಿರ್ದ ಜೀವಂಧರನು (ಜೀವಂಸಾಂ. ೮-೭೭). **ಸೊರ**: ಎಮ್ಮೆಗೆ ಸೊರವನ್ನು ಇರುಕಿಸುವ ಅಭ್ಯಾಸವೇ ಇಲ್ಲ. ಹಸುವಾದರೋ ಸೊರವನ್ನು ಇರುಕಿಸಿ ತನ್ನ ಕರುವನ್ನು ಸಾಕಿಕೊಳ್ಳುವುದು (ಚಿಂಗಾಳ್ಳ. ೧೭). **ಸೊರು**: 'ಸೊರುಬಿಡು' ಪರಾ. **ಸೋರು₂**: 'ಸೋರುಬಿಡು' ಪರಾ. [< ಸೊರೆ₁]

ಸೊರೆ₃, ಸೋರೆ₁ (ನಾ). ೧. ತರಕಾರಿಯಾಗಿ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಯಿ ಮತ್ತು ಅದರ ಬಳ್ಳಿ: ಅರೆದಿಡುಗ ಕೀತ ಪುಣ್ಣೊಳ್ ಸೊರೆಯಲೆಯಂ ಮೂಜು ನಾಲ್ಕುದಿವಸಂ . . . ನಾಳಿಪ್ಪುಣ್ಣಳ್ ಕೆಡುಗುಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೨-೨೫). ೨. ತಿರುಳನ್ನು ತೆಗೆದು ಒಣಗಿಸಿದ ಸೋರೆಯ ಕಾಯಿ; ಸೋರೆಬುರುಡೆ: ತಮ್ಮಂ ನಂಬಿದರಂ ಸೊರೆಯ ಕಾಯ್ ಮುಂತಾಗಿ ನದಿಯ ತಡಿಯಂ ಸಾರ್ಚುವುದು (ಪಂಚತಂ. ೬೪-೧೪); ಸೊರೆಯೊಳಗೆ ತೀವಿ ಮಣ್ಣಂ ಸರದಿಯೊಳಿಕ್ಕಿದೊಡೆ ನೆಗೆಯಲಾರ್ಪುದೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೧೨೫); ಕುಂದಾಗೆ ಗುಣಕ . . . ಕೆಜಹಂ ಸೊರೆಯಂ ತಂದಾ ಚೆಂಡಿಕೆಯೊಳ್ ತರದಿಂದಮವಂಗುಚಿತಮನಿಸೆ ಕಟ್ಟಿದರ್ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೪-೨೪). ೩. ವೀಣೆ, ತಂಬೂರಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಬುರುಡೆ: ಊಜ್ ಕುಚಾಗ್ರದೊಳ್ ಸೊರೆಯನತ್ತಿದ ಕಂದಳದಿಂದಮೌಂಕಿ ಪೊಯ್ಯೇಜ್ ವೆರಲ್ಗಳಿಂದಿಟಿಯ ತಂತಿಗಳಂ ಮಿಡಿದು . . . ಧಾತು ಮೈದೋಜಿದ ಮಯ್ಯೊಳಾ ಲವಣಿಯಂ ವನಜಾನನೆ ಬಾಜಿಪ (ಲೀಲಾವ.೨-೬೧); ಬೀಣೆಯಂ ಮಿಡಿದು ನೋಡಿ ತಂತಿಯೊಳ್ಸನುರೋಮಮುಮಂ ಸೊ[ಪಾಠಾಂ. ಸೋ]ರೆಯೊಳ್ ಶಲ್ಯಮಂ ಪ್ರವಾಳದೊಳ್ಪಾಷಾಣಮಂ ತೋಜಿ ಕುಡುವಡೆ ನಿರ್ದೋಷಮಪ್ಪ ವೀಣೆಯಂ ಕುಡಿಮನೆ (ಅರ್ಥನೇ. ೬-೧೮ ವ); ಅರಿಭೂಪಾಳ ಸಿರಂಗಳಿಂದೆ ಸೊರೆಯಂ ತದ್ವಾಹು ಸಂದೋಹದಿಂ ಕರೆಯಂ ದಂಡಿಗೆ ಮಾಡಿ (ಎಕ. VI, ಕಡೂರು. ೧೫೭-೩೭; ಸು.1191). ೪. ಸೋರೆಬುರುಡೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಅಥವಾ ಸೋರೆಕಾಯಿ ಆಕಾರದ ಪಾತ್ರೆ: ಕೊಂಡನವಂ ತಪಮಂ ಗೆಡೆಗೊಂಡಿರೆ ದಂಡು ಬೂದಿ ಸೊರೆರುದ್ರಾಕ್ಷಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೪-೩೭); ಗುಜುಜುವುಮಂಡೆಯ ತಿರಿವ ಸೊರೆಗಳಟ್ಟಿಗೆಯ ಹಂಡಿಯಂ ಪೂಸಿದಂಗದ . . . ಜೋಗಿಗಳ್ಪಂತಸದೊಳು . . . ಸಿದ್ಧಲಿಂಗೇಶ್ವರನ ಕಂಡು (ಸಿದ್ಧೇಪು. ೫-೭). **ಸೋರೆ₁** : ೧. "ತುಂಬೀ, ಅಲಾಬೂ:, ದುಗ್ಧಿಕಾ- ಈ ೩ ಸೋರೆ" (ಪಲಾಯು. ೩೫-೫೭); ನಡುವಿರ್ದ ನರಿ ಕರಿ ಮಟ್ಟದ ಸೋರೆಯ ಕಾಯಂತೆ ಜಿಗಿಜಿಗಿಯಾಗಿ ಸತ್ತೊಡೆ (ಪಂಚತಂ. ೭೨-೧೭); ಜೊತೆಗೆ ಮೆಣಸಿನಕಾಯಿ, ಸೋರೆ, ಸಾಸುವೆ, ಬಾಳೆ ಮುಂತಾದುವನ್ನೂ ಬೆಳೆಯುತ್ತಾರೆ (ಕವಿಕೋ. I, ೭೭೦). ೨. ಕರ್ಮಕ್ಕೆ

ಕರ್ಮವನಿತ್ತು ತಾ ವರ್ಮಿಗನಾಗಬಲ್ಲಡೆ ಹೊಳೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿದ ಸೋರೆಯಂತೆ (ವೋಳವಾ. ೧೯೭-೬೩೩); ಆ ಕೂಪಾಂತರದೊಳೊಂದು ಪಿರಿದಪ್ಪ ಮಿಳಯೊಳ್ ಚಾರುರತ್ನನಿಂ ಕೊಡರ್ಚಿ ಸೋರೆಯ ಕಾಯಂ ಕೊಟ್ಟು ಬಾವಿಯೆಡೆಗೆ ಜೋಲುವಿಡೆ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೪-೫೫ ವ). ೩. ಎನ್ನ ಕಾಯವ ದಂಡಿಗೆಯ ಮಾಡಯ್ಯ ಎನ್ನ ಸಿರವ ಸೋರೆಯ ಮಾಡಯ್ಯ (ಬಸವ. ೫೦೦); ಅಲ್ಲಿ ಪೆಱಳೊರ್ವಳ್ ಜಾಣೆ ವೀಣೆಯಂ ಶ್ರುತಿಗೆಯ್ದು ಸೋರೆಯಂ ಸ್ತನಾಗ್ರದೊಳೊಂಕಿ ಸರಳತರಕರಾಂಗುಲಿಯನಿಟ್ಟು (ರಾಜಶೇ. ೧೧-೮೭ ವ). ೪. ಆಂ ಪೊನ್ನ ಲೋಭದಿಂದಂ ಬಾವಿಯಂ ಪೊಕ್ಕು ರಸಮಂ ಸೋರೆಯಿಂ ತೀವಿ ಬೇಟ್ಟನಿತುಮಂ ಮೊಗೆದು ಕೊಟ್ಟೊಡೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೮೭-೧೩); ಶಿವನೇ ನಿಮ್ಮನಱಿಯದ ಮನುಜನ ಒಡಲೆಂಬುದು ಹೊಲೆಜೋಗಿಯ ಕೆಯ್ಯ ಒಡೆದ ಸೋರೆ ಕಾಣಾ (ಮಹಿಮಾ. ೧೩-೧೭); ಹಿಡಿದ ಚಕ್ರದ ಗುಜುಱುದಲೆಯ ಶಂಖದ ಮಣಿಯ ತೊಡಿಗೆಗಳ ತಿರಿವ ಸೋರೆಯ ಹೂಸಿದಿಟ್ಟಗೆಯ . . . ನಾನಾ ಜೋಗಿವಡೆವೆರಸು ಖರ್ಪರಂ ಶಿವಸಿದ್ಧರಾಮಯ್ಯನೆಡೆಗೆ ಬಂದಂ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೭-೨೭). ೫. (ಸೋರೆಯ ಬುರುಡೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದ) ಹಾವಾಡಿಗನ ವಾದ್ಯ; ಪುಂಗಿ: ಸಾಲದೇಂ ಕಂಡ ಹಾವಿನ ಬಿಲದ ಬಳಿಗಯ್ದಿ ಸೋರೆಯನೂದಿದುದೆ? (ಹರಿಶ್ಚ. ೨೭-೭).

ಸೊರೆಯ ಗುಂಡಿ = ಸೋರೆಬುರುಡೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಪಾತ್ರೆ: ಈ ನೇಣಂ ಪಿಡಿದೆೞೆದು ಬೞಿಕೀ ಸೊರೆಯ ಗುಂಡಿ[ಪಾಠಾಂ. ಸೋರೆಯ ಗುಂಡಿಗೆ]ಯೊಳ್ ರಸಮಂ ಮುಟ್ಟದೋಸರಿಸಿ ನೀಡುವುದು (ನೇಮಿಷು. ೪-೮೭ ವ). **ಸೊರೆಯ ಗುಂಡಿಗೆ** = ಸೊರೆಯ ಗುಂಡಿ: ಆ ರಸವನು ಸೊರೆಯ ಗುಂಡಿಗೆಯೊಳು ತುಂಬಿ ಭರದಿಂದಾ ಹಗ್ಗದ ತುದಿಯೊಳು ಕಟ್ಟಿ ಪಿರಿದಾಗಿಯಲುಗಾಡಿಸಿದನು (ನೇಮಿಸಂ. ೧೦-೨೧೪). **ಸೋರೆಯ ಬಟ್ಟಲು** = ಸೊರೆಯ ಗುಂಡಿ: ಸೋರೆಯ ಬಟ್ಟಲಂ ನಂಬಿ ಕಂಚಿನ ಬಟ್ಟಲನೊಡೆವ ಗೊರವನುಮಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೮-೫೧). **ಸೋರೆಯ ಮಣಿ** = (ಆಲಂ) ಬೆಲೆಯಿಲ್ಲದ ಮಣಿ: ಆಱುಖಂಡವ ಗೆಲ್ದರೇನಾಯ್ತು ಕರ್ಮದ ಮೂಱು ಕಾಂಡವ ಗೆಲ್ಲದೆನಗೆ ಮೂಱು ರನ್ನವೆ ಜೀವಹಿತವೈಸೆ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಸೋರೆಯ ಮಣಿಯೊಳೇನೆಂದ (ಭರತೇ. ೭೭-೩೭). [ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಚುರ್ೞೈ; ಮಲ. ಚುರ; ತುಳು. ತುರೆ, ಸುರೆ; ತೆಲು. ಸೊರ, ಸೊರ್ರ, ಸೋರ; ಕೊಡ. ತೊರೆ]

ಸೊರೆ$_4$ ‘ಸೋರ$_2$’ ನೋ.

ಸೊರೆಕಾಯಿ ‘ಸೊರಗಾಯ್’ ನೋ.

ಸೊರೆಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). (ವೀಣೆಗೆ) ಸೋರೆಬುರುಡೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವಂತೆ ಕಟ್ಟು, - ಜೋಡಿಸು: ಕರಿಯ ರದನಂಗಳ್ಗೆ ತಲೆಯೋಡ ಸೊರೆಗಟ್ಟಿ ನರದ ತಂತ್ರಿಯ ಪೂಡಿ ದಂಡಿಗೆವಿಡಿದು ಪಾಡಿದುವು ಕೆಲವು . . . ಮರುಳ್ಗಳ್ (ಚೈಮಿಭಾ. ೨೨-೨೪).

[ಸೊರ್$_3$ + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಸೊರೆಗಾಯ್, ಸೊರೆಕಾಯಿ, ಸೋರೆಕಾಯಿ, ಸೋರೆಗಾಯಿ (ನಾ). ೧. ತರಕಾರಿಯಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಯಿ: ಅವನಿಪಬಾಹುಪೀಠ ಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿಯನೀಳ್ದೆಳೆವಾಗಳಂತವೇವುವೊ . . . ಸೊರೆಗಾಯ ಬಂಬಲಲ್ಲವೆ ತಲೆ ಪತ್ತನುತ್ತ ದಶಕಂಠನನಂಡಲೆವಂ ನಿಶಾಚರಂ (ಜಗನ್ನಾ. ೧೮-೮೩). **ಸೊರೆಕಾಯಿ** : ೧. ಸೊರೆಕಾಯಿ, ಬಾಳೆಹಣ್ಣು, ಹಲಸಿನ ಹಣ್ಣು . . . ಹೊಸಅಕ್ಕಿ ಅನ್ನ, ಇವು ಜ್ವರದವರಿಗೆ ಅಪಥ್ಯ (ವೈದ್ಯಸಾ. I, ೫೭). ೨. ವೀಣೆ, ತಂಬೂರಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ (ಸೋರೆ)ಬುರುಡೆ: ಬೆರಳೆ ಬಿರಿಡೆಯು . . . ಮೊಲೆಯು ಸೊರೆಕಾಯಿ ನರ ತಂತಿಯಾಗಿ ಬಾಜಿಸಿದನು (ಗುರುಚಾ. ೨-೧೭). **ಸೋರೆಕಾಯಿ** : ೧. ಕಯ್ ಸೋರೆಕಾಯ ಕಾಶಿಯ ಹೊಳೆಯೊಳಗದ್ದೆ ಸ್ವಯವಲ್ಲದಮೃತವಾಗುವುದೆ (ಅಮುಸಾಂ. ೪-೮೭); ಸಿಹಿತಿಂಡಿಗಳಿಗೂ ಪ್ರಯೋಜನಕಾರಿ ಸೋರೆಕಾಯಿ (ತರಚ. ೨೭). **ಸೋರೆಗಾಯಿ**: ೧. ಲಲನೆ ಪೇಳ್ದಿರುಳಿಗವನ ತಾರದಿರೆಯಿವು ಮೊಲೆಯಲ್ಲ ಮುದಿಸೋರೆಗಾಯಿ (ಕಂನವಿ. ೯-೧೬೨). [ಸೋರ್$_3$ + ಕಾಯಿ$_4$ (< ಕಾಯ್$_4$)]

ಸೊರೆಬಿಡು, ಸೊರಬಿಡು, ಸೊರುಬಿಡು, ಸೋರುಬಿಡು (ಕ್ರಿ). ಕೆಚ್ಚಲು ತುಂಬಿ ಹಾಲನ್ನು ಸುರಿಸು; ತೊರೆಬಿಡು: ಸೊರೆಬಿಡದಾಕಳು ಕಡೆಗೆ ಮೈಯಿ ಕೆಚ್ಚಲುಗಳ ಮುಟ್ಟಿ ಕೈಯಾಡಿಸೆ ಕರೆದಳು ಕೊಡಹಾಲನ್ನೆಸೆ (ಗಾಥಾಸ. ೭-೩೭). **ಸೊರಬಿಡು**: ದೊಡ್ಡೆಮ್ಮೆಯ ಕರು ಬಿಟ್ಟಿದ್ದರು. ಎಮ್ಮೆಯು ಸೊರಬಿಟ್ಟಿತ್ತು (ಚಂಗಾಳ್ವ. ೧೭). **ಸೊರುಬಿಡು** : ಹಸು ‘ಸೊರು’ ಬಿಟ್ಟ ಹಾಗಾಯಿತು - ಇನ್ನು ಎಷ್ಟು ಹಾಲು ಕರೆದರೂ ಬರುವುದು (ಶ್ರೀಕಥ. ೮೪); ಶಾಮಾಚಾರ್ರ ಎಮ್ಮೆ ಸೊರುಬಿಡಲಿಲ್ಲ (ಚಸ್ತ್ರಕ. ೪೫). **ಸೋರುಬಿಡು** : ಐದನೆಯದರ ‘ಹಾಲು ನೀರು, ಅದರಲ್ಲಿ ಬನಿಯಿಲ್ಲ’ - ಆರನೆಯದು ‘ಸೋರುಬಿಡುವುದು ಬಹಳ ನಿಧಾನ’ (ಶಿವರಾ. ೧೮). ‘ತೊರೆಬಿಡು’ ಪರಾ.

[ಸೊರ್$_2$ + ಬಿಡು$_1$]

ಸೊರೆವಾತು (ನಾ). ಸೋರೆಬುರುಡೆಯಿಂದ ಹೊರಡುವ ಧ್ವನಿ: ಶ್ರುತಿಕಾಷ್ಠ ಜೀವಾಳದಿಂ ಸೊರೆವಾತಿನಿಂ . . . ರಂಜಿಸುವ ಕರಮಾ ಪ್ರವಾಳದಿಂದೆಸೆವ ದಂಡಿಗೆವಿಡಿದು ಚಾಣಗಾಣಂ ಪಾಡಿದಂ (ಭಾವಚಿಂ. ೭-೭). [ಸೊರ್$_3$ + ಮಾತು$_1$]

ಸೊರೆವೊಱು (ಕ್ರಿ). ಸೋರೆಬುರುಡೆಯನ್ನು ಹೊತ್ತುಕೊಳ್ಳು: ಅವನ ನಿನ್ನ ಹೊರೆಗೆಯ್ದಿಸದಿರ್ದೊಡಾನು ಸೊರೆವೊ[ಪಾಠಾಂ. ಹೊ]ತ್ತೆನಲ್ಲದೆ ಮೊಲೆವೊತ್ತುದಿಲ್ಲ (ಕುರಾಸಾಂ. ೫-೧೧೪). [ಸೊರ್$_3$ + ಪೊಱು]

ಸೊರ್ಕಗಾಮುಂಡ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಆಲವಳ್ಳಿಯರಾ ರವಿಚನ್ನನುಂ ಸೊರ್ಕಗಾಮುಣ್ಡರುಂ ಎದೆಯ ಗಾಮುಣ್ಡರುಂ . . . ಪ್ರಸಾದಂ ಕೆಯ್ವಾರ್ (ಇಅ. XIX. ೧೪೪-೮; 696). [ಸೊರ್ಕ$_0$ + ಗಾಮುಂಡ]

ಸೊರ್ಕಳಿ ‘ಸೊರ್ಕಱಿ’ ನೋ.

ಸೊರ್ಕಱಿ, ಸೊಕ್ಕಱಿ, ಸೊರ್ಕಳಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು; ಕುಗ್ಗು: ಸಿಂಗದುಲಿಗೇಳ್ದು ಬೆರ್ಚಿ ಬೀದಿವರಿದುರ್ಕಡಗಿ ಸೊರ್ಕಱಿದು . . . ಬಸವಱಿದಿರ್ಪಾನೆ . . . ತಾವರೆವಡುವಂ ಕಂಡೊಡನದಂ ಪೊಕ್ಕು (ಚಿಕಸಂ. ೯೦-೭). **ಸೊಕ್ಕಱಿ** : ೨. ಗರ್ವವಿಳಿ; ಸೊಕ್ಕು ಇಲ್ಲವಾಗು: ಆ ಕಾವನ ಬರವಱಿದ ಬಱಿಕ್ಕಾವನ ಸೊಕ್ಕಱಿಯದಿನಿಸುಮೇನಿರ್ದಪುದೇ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೧೭೩). **ಸೊರ್ಕಳಿ** : ೨. ತ್ರಿದಶರ್ . . . ಅನುಗೆಟ್ಟರಳ್ಕಿದರ್ ಸೊರ್ಕ[ಪಾಠಾಂ. ರ್ಕಿ]ಳಿದರ್ (ಗಿರಿಕ. ೭-೭೯).

[ಸೊರ್ಕು$_2$ + ಅಱಿ$_1$]

ಸೊರ್ಕಾಟ (ನಾ). ಸಂತೋಷದಿಂದಾಡುವ ಕುಣಿತ: ಸೋಗೆಯ ಸೊರ್ಕಾ[ಪಾಠಾಂ. ಕ್ಕಾ]ಟದ ಸೊಂಪಿಂಗನುರಾಗಿಸುತ . . .ನಿಂದವೆಂಬಂತೆಸೆದಿಹವಭ್ರಪೂಗವಾಗಿರಿದುರ್ಗದೊಳಗೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ೪-೨೦). [ಸೊರ್ಕು$_2$ + ಆಟ]

ಸೊರ್ಕಾನ್, ಸೊಕ್ಕಾನ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಮದವೇರು; ಮದಿಸು: ತಪೋವಿಘ್ನವೇ ಮೂರ್ತಿವೆತ್ತಂತಿರೆ ಸೊರ್ಕಾಂತಾನೆಯೈತಂದಪುದು (ಶಾಕುಂತ. ೧೭-೨೩). **ಸೊಕ್ಕಾನ್**: ೨. ಆಧಿಕ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿರು; ಅತಿಶಯದಿಂದ ಕೂಡಿರು: ಮುಕ್ಕುಳಿಸುವ ಜೊಲ್ಲುವಾಯಿಗೆ ಕಡುನೇಹ ಸೊಕ್ಕಾಂತು ಮುತ್ತನಿಕ್ಕುವಳು (ಮೋಹತ. ೧೭-೭೭).

[ಸೊರ್ಕು$_2$ + ಆನ್$_1$]

ಸೊರ್ಕಾನೆ, ಸೊಕ್ಕಾನೆ (ನಾ). ಮದಿಸಿದ ಆನೆ; ಮತ್ತಗಜ: ಕೋಡಗವೇಱಿರ್ದ ಸೊರ್ಕಾನೆಯುಮಂ ಕಸಕುಪ್ಪೆಯೊಳ್ ತಾವರೆ ಮೂಡಿದುದಂ . . . ಕಂಡಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೮೫-೨೯); ಗಿಬ್ಬನೆಯ್ದುವ ಸೊರ್ಕಾನೆಗಳ ಕಾಲ ಸಂಕಲೆಯ ಗೋಸದೊಳಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೪೪). **ಸೊಕ್ಕಾನೆ**: ಪಿರಿದುಂ ತೀಂಟೆತ್ತಿ ಗಂಡಸ್ಥಳಮನನುದಿನಂ ಕಾದ ಸೊಕ್ಕಾನೆಗಳ್ ಬಂದೊರಸಲ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೨೨); ಸೊಕ್ಕಾನೆ ಕುದುರೆಯ ವೈಹಾಳಿಯಂಕಣದಿಕ್ಕೆ ಕಣ್ಮನಕೆ ರಂಜಿಸಿತು (ಮೋಹತ. ೨-೫೫). [ಸೊರ್ಕು$_2$ + ಆನೆ$_1$]

ಸೊರ್ಕಾಳ್ತನ (ನಾ). ಅತಿಶಯವಾದ ಪರಾಕ್ರಮ, — ಶೌರ್ಯ: ಆಗಳುರ್ಕಿನ ಸೊರ್ಕಾಳ್ತನದಿಂ ನೀಳ್ದಂಗದಂಗದಂ . . . ದೂದ್ಯೆದಿವಂದು ರಾಯಂಗೆ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೪೨-೫). [ಸೊರ್ಕು$_2$ + ಆಳ್ತನ]

ಸೊರ್ಕಿಸು, ಸೊಕ್ಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮತ್ತುಬರಿಸು; ಮದವೇರಿಸು: ಕುಡಿದೊಡೆ ಸೊರ್ಕಿಸದವು ನಾಣ್ಗಿಡಿಸದವು ಮನಕ್ಕಲಂಪನೀವುವು (ಆದಿಪು. ೫-೩೨); ಸಮಸ್ತಜನಮಂ ಪುಷ್ಪಾಸವಾಸಾರದುರ್ದಿನದಿಂ ಸೊರ್ಕಿಸುತಂ ಪೊದಟ್ಟುದು ಜಗತ್ಕಾಂತಂ ವಸಂತಾಗಮಂ (ಕಾದಂಬ. ೭೭೯). **ಸೊಕ್ಕಿಸು**: ೧. ನಿನ್ನಧರಾಮೃತಪಾನ ಸೊಕ್ಕಿಸದೆ ಮಾಣ್ದಪುದೇ (ಮೋಹತ. ೧೮-೯೧). ೨. ಬೀಗುವಂತೆ ಮಾಡು; ಗರ್ವಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು: ಐಶ್ವರ್ಯವೆಂತಹನನುಂ ಸೊಕ್ಕಿಸುವುದು (ಪಂಚತಂ. ೧೭೮-೧೦); ನರರ ಸೊಕ್ಕಿಸುವ

ಸೌಭಾಗ್ಯ ಸೊಕ್ಕಿಸಿತಿಲ್ಲ ಹರೆಯ ಸೊಕ್ಕಿಸಿತಿಲ್ಲ ನಿನ್ನ (ಭರತೇ. ೩-೧೧೮). ೩. ಎಚ್ಚರ ತಪ್ಪಿಸು; ಮೈಮರೆಯುವಂತೆ ಮಾಡು : ಆತನವಳಂ ತತ್ಪುತ್ರರ್ಕೈವರ್ವೆರಸು ಪಾಂಡವಶಾವಾಸಕ್ಕೆ ತಂದು ವಿನೋದದಿಂ ಸೊಕ್ಕಿಸಿ ನೋಟ್ಪವೆಂಬ ನೆವದಿಂ ಸೊಕ್ಕುಗಳ್ಗನೆಱೆಯಿಸಿ . . . ಅವಂದಿರ್ ಪರವಶತೆಯಿಂ ನಿದ್ರೆಗೆಯ್ದುದುಂ (ಮಹಾನೇ. ೯-೫೪ ವ): ಕೂಟದಿ ನಾಗರಿಕನ ಮಱೆದೊಱಗಿಸಿ ಪೀತಮಾರ್ದನನ ಸೊಕ್ಕಿಪರು (ಮೋಹತ. ೧೮-೪೮). ೪. ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸು: ಷೋಡಶವಿಧದ ದಾನಂಗಳ ಕುಡುವ ಕೈವಾಡ ಭೂಸುರರ ಸೊಕ್ಕಿಸಿತು (ಮೋಹತ. ೧೭-೩೫). [ಸೊರ್ಕು$_2$ + – ಇಸು$_3$]

ಸೊರ್ಕು$_1$, ಸೊಕ್ಕು$_1$, ಸೊರಗು$_2$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಮಲೇರು; ಮತ್ತುಬರು; ಉನ್ಮತ್ತಗೊಳ್ಳು: "ಸೊರ್ಕು - ಉನ್ಮಾದೇ" (ಶಮಧಾ); ಎನ್ನ ನಿನ್ನ ಪತ್ತುಗೆಯ ತೊಡರ್ಪದಿಂದು ಪಱಿದತ್ತು ಮನಂ ಬಱಿಕೆಯ್ದು ಸೊರ್ಕಿದಾನೆಗೆ ಪಱಿವಂತಿರಿಂದು ಪಱಿದತ್ತೆನಗಂ ನಿನಗಂ (ಆದಿಪು. ೧೩-೩೭). ೨. ಬೀಗು; ಗರ್ವಿಸು: ಮಲೆಮಲೆದುರ್ಕಿ ಸೊರ್ಕಿ ಸಭೆಯೊಳ್ ಕುಲಪಾಂಸುಲನೀ ಶಿರೀಷಕೋಮಲೆಯ ವಿಲೋಲನೀಲಕಬರೀಭರಮಂ ತೆಗೆವಾಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೫೭); ಪಿರಿಯರಿವರ್ ಸರ್ವಜ್ಞರ ದೊರೆಯೆನ್ನದೆ ಸೊರ್ಕಿ ಮೂರ್ಖತನದಿಂ ಕಾಣಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೧೩೩). ೩. ಮೈಮರೆ; ಎಚ್ಚರವಿಲ್ಲದಿರು; ವಿಸ್ಮೃತಿಗೊಳ್ಳು: ಅಗರುವ ಧೂಪಧೂಮದೊಳೆ ಸೊರ್ಕಿದ ಸೊರ್ಕುಗಳಾಗಳಲ್ಲಿ ತೊಟ್ಟಗೆ ತಿಳಿದಂತೆ (ಆದಿಪು. ೫-೪೩). ೪. ಜಡವಾಗು; ಆಲಸ್ಯಹೊಂದು: ತುಂಗಭದ್ರನೆಂಬ ಪೋದುಂಗಾಱಂ ಸೊರ್ಕಿ ತೂಂಕಡಿಂದಿರುಳ್ ಕಟ್ಟಿಂಗಳ್ ಕಡುಗತ್ತಲೆಯೊಳ್ ಬಂದು ಕಿಚ್ಚಂ ತಗುಳ್ಚಿ ಪೋದೊಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೫೭-೯); ಪಗೆಗೊಳೆ ಸೊರ್ಕಿ . . . ನೆರೆದೆಡೆಯೊಳ್ ಕಾ(ನಾ)ಡೆ ಪಾವು ಕೊಳ್ಗುಂ ನರನಂ (ಲೋಕೋಪ. ೧೦-೨). ೫. ಸಂತೋಷಗೊಳ್ಳು; ಉಬ್ಬು: ಸೋಗೆ ಮುಗಿಲ ಕಂಡು ಸೊರ್ಕುವಂದದೊಳು (ಹದಿಬ. ೩-೧೪). **ಸೊಕ್ಕು$_1$** : ೧. ಕಮಳಮಧುಪಾನದಿಂ ಸೊಕ್ಕಿದ ಮುತ್ತುಂಬಿಯ ಧ್ವನಿಗಳಂತೆ ಜರ್ಝರವಾದ ಪೊಂಗೆಜ್ಜೆಗಳ ಮೊಲ್ಲುಲಿಯೊಳಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೭೭); ಸೊಕ್ಕಿದಿಭಂ ಮೃಗಾಧಿಪತಿಯಿರ್ಕೆಗೆ ಬಂದವೊಲಾಂತು ಸೀಟ್ಟು ಪೋಟ್ಟಿಕ್ಕದೆ ಮಾಣ್ಬನೇ (ದಶಕು. ೨-೮); ರಾವುತರು ಗಜಱ ಮಸ್ತಕ ಹಿಳಿಯಲಂಕುಶವಿಕ್ಕಿ ಬಿಟ್ಟರು ಸೊಕ್ಕಿದಾನೆಗಳ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೨-೨೭). ೨. ಮಾಱಾನ್ತ ವಿದ್ವಿಷ್ಟರನದಟಲೆಯಲ್ದಣ್ಣಸಲ್ಪಣ್ಣಸಲ್ಲ[ಕ್ಕ]ನ ಚಕ್ರಂ ಸೊಕ್ಕೆ (ಸೌಇಇ. XX, ೩೧-೨೭:1044); ಮಹಾಪರಾಧದಲುಕ್ಕಿ ಸೊಕ್ಕುವ ಪಾಪಿಗಹುದೇ ಭಕ್ತಿಯೆಂಬುದು (ಪ್ರಭುಲಿ. ೧೭-೩೯); ಸೊಕ್ಕಿದ ಕುಂಭಾಂಡ ರಣದೊಳು . . . ಸಿಕ್ಕಿದನೆನಲಾಗಿ ಜುಣುಗಿ ಮೆಯ್ಯಿಕ್ಕಿದ ಗಗನಸ್ಥಳಕೆ (ಮೋಹತ. ೪೦-೭೨). ೩. ಮದರ್ಗಳಂ ಕೂಟೊಳ್ ಬೆರಸಿ ಕೆಯ್ಮಲಿಕ್ಕುವುದುಂ ಶ್ರೀಧರಮುನಿನಾಥನವರ ಕಪಟವೃತ್ತಿಯನಱಿಯದುಂಡು ಸೊಕ್ಕಿ . . . ನಿದ್ರೆಗೆಯ್ದುದುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೧-೧೨೭); ಏನರಿಪುವಂ ಧರಣಿಜೆಯ ಕಾಣೆನೆನಲು ಸೊಕ್ಕುತ (ವಂಕಾರಾ. ೫-೫-೧೩). ೪. ತವಕಿಸಿ ಹಂಸಮಂಡಳಿ ಮೃಣಾಳದ ಕೋಮಳದಂಡಕಾಂಡಮಂ ಸವಿದುಱೆ ಸೊಕ್ಕಿದತ್ತು (ಬಾಧವು. ೪-೭೭); ಭಕ್ಷ್ಯಗಳ ಬಡ್ಡಿಸಿಕೊಳುತುಂಡರು ನೆಱೆ ಸೊಕ್ಕುವನಕ (ಮೋಹತ. ೧೮-೩೭). ೬. ಉಲ್ಬಣಿಸು; ಹೆಚ್ಚಾಗು; ತೀವ್ರವಾಗು : ಇಕ್ಕೆಲನ ನೋಡಿ ನಡೆಯಲು ಸೊಕ್ಕಿದುದಾ ಗಾಯ (ನನ್ನಬಾ. ೬-೧೪೯). ೭. ಚಿಮ್ಮು; ಉಕ್ಕು; ನೆಗೆ: ಅಂಬನಗಲಿಸುತೆದ್ದನಬುಧಿಯ ಸುಱಿದು ಸೊಕ್ಕುವ ಶಿಖಿಯವೊಲು ನೀಲ (ತೊರರಾ. ೬-೧೯-೫೭). **ಸೊರಗು$_2$** : ೬. ಸದಮಲಗುಣಿ ತನ್ನ ಬಿಂಯ ಪದೆದು ತಿವಿದುಕೊಂಡಾ ತನ್ನ ರಕ್ತವನದಿರದೆ ಬಲಿಗೊಟ್ಟನಾಗ ಆ ವೇಳೆಯೊಳಾ ಗಾಯ ಸೊರಗಿ ಮೂರ್ಛೆಯಾವರಿಸಲು ನೆಲಕೊಱಗಿ (ನೇಮಿಸಂ. ೧೦-೧೯೯).

[ದೇ. ॥ ತಮಿ. ಚೊಕ್ಕು, ಚೆರುಕ್ಕು, ಚೊರುಕು; ಮಲ. ಚೊರುಕು; ತುಳು. ಸೊರ್ಕು, ಸೊಕ್ಕು; ತೆಲು. ಸೊಕ್ಕು, ಚೊಕ್ಕು]

ಸೊರ್ಕು$_2$, ಸೊಕ್ಕು$_2$ (ನಾ). ೧. ಅಮಲು; ಮತ್ತು; ಮದ: ಪಾಲ್ಗಡಲೊಳಮಮರ್ದಿನೊಳಂ ಪುಟ್ಟಿದ ಕಳ್ಪ ಸೊರ್ಕಿನೊಳಮುಂತೆ ನಡುಗುವ ಬಡನಡುಗಳ್ಗೆ ನಡುಕಮುಮಂ . . . ನುಡಿಗಳ್ಗೆ ತೊದಳುಮನಕ್ಕೆಯಿಂ ತಳೆಯೆ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೮೧ ವ); ಕಳ್ಗೊಡನೆ ಪುಟ್ಟಿದುದಱಿಂ ಸೊರ್ಕುಂ ಅಚ್ಚರಸಿಯರೊಡನೆ ಪುಟ್ಟಿದುದಱಿಂ ಪಾಱುಗೆಯ್ತಮುಂ ನಿನಗೆ ಸಹಜಮಾಗಿರ್ದುವು (ಗದಾಯು. ೯-೬ ವ). ೨. ಹೆಮ್ಮೆ; ಕೊಬ್ಬು; ಗರ್ವ: ಕಲಿತನದುರ್ಕು ಜವ್ವನದ ಸೊರ್ಕು ನಿಜೇಶನ ನಚ್ಚು . . . ಕರ್ಣ ನಿನಗುಳ್ಳನಿತೇನೆನಗುಂಟೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೨೩); ಕೌಂತೇಯರಂ ಮಚ್ಚರದಿಂ ಕಾಱಕಾಱದೊಳ್ತಿಟ್ಟನೆ ತಿಂಟಿದ ಸೊರ್ಕುಗಳೇನಾದುದು (ಗದಾಯು. ೭-೧೪). ೩. ಮೈಮರವು; ವಿಸ್ಮೃತಿ: ಅವರ್ಗೆಲ್ಲಮುಣಿಸಂ ಮಾಡಿ ಸೊರ್ಕಪ್ಪಾಹಾರಮನೂಡಿ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೯೦-೪): ಅಗರುವ ಧೂಪಧೂಮದೊಳ್ ಸೊರ್ಕಿದ ಸೊರ್ಕುಗಳಾಗಳಲ್ಲಿ ತೊಟ್ಟಗೆ ತಿಳಿದಂತೆ (ಆದಿಪು. ೫-೪೩). ೪. ಮತ್ತುಬರಿಸುವ ಔಷಧ; ಸೊಕ್ಕುಮದ್ದು: ಗೇಯದೊಳೀಕೆ ಸೊರ್ಕನಿಕ್ಕಿದಳೆನೆ ಕಳ್ಗೆ ಚಕ್ಕಣಮೆನಿಪ್ಪುದು (ಪಂಪಭಾ. ೬-೯೦): ಕಾಡೊಡೆಯಂ ತೋಡಿಲ್ಲದ ತೊಱೆವೇಂಟೆಯಾಡಲೆಳಸುತಿಱಿಗೂಳೆ ಹಂಜರಗೂಳಿಡುಗಾಣಂ ಸೊರ್ಕು . . . ಸೂಸುಗೂಳ್ಗಳೆಂಬಿವಂ ಕೊಂಡು . . . ಪೆರ್ದೊಱೆಗೆಯ್ದು (ರಾಜಶೇ. ೫-೧೧೪ ವ) ೫. ಮದೋದಕ; ಮದಜಲ: ಬಿಡುತಂದುಗ್ರದ್ವಿಪಂ ಬಂದು ತಾಂಗುವುದೆಂಬಂದೆಳಮಾವಿನೊಳ್ ದ್ವಿಪಮೆ ಗೆತ್ತೆಂ ಸೊರ್ಕು ಸ್ರುತಿರ್ಕುಮೇ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೪೨); ಅಡಸಿದರಿಕರಿಯ ಘಟೆಯಂ ಪೊಡೆದೊಡೆ ಬಿಡದಳಿಗಳಡರೆ ಸೊರ್ಕಿನ ಸೊವಡಿಂದಡಕಿಲಿಡೆ ಪಣ್ತ ನೇಱಿಲ ನಿಡುಗೊಂಬೆನಿಸಿದುದು ತೋಳ ಬಾಳ್ ತೈಲಪನಾ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೩೪೭). ೬. ಸಂತೋಷ; ಹಿಗ್ಗು: ಪಿಕಕುಲದ ಸೊರ್ಕು ಮಧುಕರನಿಕರದ ಮದವರಗಿಳಿಗಳ ಗರ್ವಂ (ಗಿರಿ. ೨-೪೫). ೭. ಠೀವಿ; ಗತ್ತು: ಮದೋತ್ಸವದೆ ಕೋಗಿಲೆವೆಣ್ ಗಟಪಂ ನೆಗಟ್ಟುವಂತನುವಿಪ ಸೊರ್ಕಿನಿಂ ಪಿಕನಿನಾದ ಪೆಱಳ್ ಗಟಪಂ ನೆಗಟ್ಟಿದಳ್ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೯೭೪). ೮. ಅತಿಶಯ; ಹೆಚ್ಚಳ: ಮೃಡನಿಂ ಬೀಳ್ಕೊಳುತ್ತೆ ತತ್ಸುಖದ ಸೊರ್ಕಿಂ ದಿವಿಜಕುಜಮಡಿಯಿಡುವ ತೆಱದಿನಲ್ಲಿಂ ತಳರ್ದು (ಪದ್ಮರಾ. ೨-೭೧). ೯. ಶಕ್ತಿ; ಕಸುವು: 'ಸೊರ್ಕಟಿ' ಪರಾ. **ಸೊಕ್ಕು$_2$**: ೧. ಚರಿಯಿಪ ವನದೇವತೆಯರ ಚರಣಾಲಕ್ತಕದೆ ಪೊರೆದುವೆನಿಪ್ಪುವು ಮಧುವಿಂದುಱೆ ಸೊಕ್ಕನಾಳ್ದ ಕೇರಳಿಯರ ಕದಪಿನ ಬಣ್ಣಮಪ್ಪ ಚೆಂದಳಿರ್ದುಱುಗಲ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೭); ತಲೆಗೇಱ ಸೊಕ್ಕು ತೊನೆವರ್ (ಸೋಮೇಶ. ೪೮). ೨. ರಾಜ್ಯದ ಸೊಕ್ಕಿನಲಿ ನೆಱೆ ಬಂದು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಮಕ್ಕಳಾಟಿಕೆಯಾಡಿ (ಸಂಭವ. ೨೭-೧೧೫); ಕಡುಗಾದುದಾರೆಯ ಸೊಕ್ಕ ಮುಱಿಯೆಂದು ಚದುರಂಗದಡಿಯ ಮೇಲ್ವಾಯ ಪೇಳಿದಳು (ಕಂನಾಭಾ. ೬-೧೨೦); ಇಷ್ಟು ಸೊಕ್ಕು ಒಳ್ಳೆಯದಕ್ಕಲ್ಲ (ತೇಮೋಡ. ೯೯). ೩. ಸೊಕ್ಕು ಮುಕ್ಕುಳಿಸಿದಂತಿರ್ದಿರವುಂ ಬಱಲ್ದಂತೆ ಚೋಲ್ದಂದಮುಂ . . . ಎಂತು ದೊರೆಕೊಳ್ಗುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೭೪೯); ನಿನ್ನವಗೆ ತಿಳಿದುದು ಸೊಕ್ಕು ಚಿತ್ತದ ಬವಣೆ ಬೀತುದು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೦-೧). ೪. ತ್ರಿವಿಧ ಸೋಂಕ ತಂದು ಆ ಮಡುವಿನ ಉದಕದಲ್ಲಿ ಒಡಗೂಡಿದಡೆ ಆ ಸೊಕ್ಕು (ಸೋಂಕು) ಮತ್ಸ್ಯವ ಮುಟ್ಟಿದುದಿಲ್ಲ (ಸರ್ವವ. ೫೫-೩೧೩); ನೀನಿಂತು ತಲೆಕೆಳಗಾಗಿ ನಡೆಯುತಿಹೆ . . . ಮಱಹುಗಳ ಸೊಕ್ಕನಿಕ್ಕಿಸಿ ಸುಗುಡತನ ಮೆಱೆದು (ಬಸಪು. ೪೨-೧೭); ನಿನಗೆ ವಿಷ ತಿನ್ನಿಸೋದಕ್ಕೆ, ಸೊಕ್ಕು ತಿನ್ನಿಸೋದಕ್ಕೆ ನೀನು ಯಾರಿಗೆ ಏನು ಮಾಡಿದ್ದೆ ನಂದಿ? (ಚಳುಮ. ೧೯೫). ೫. ಸೊಕ್ಕು ಸರಿಯೆ ಕುಂಭಸ್ಥಲ ಬಿರಿಯಲಂಕುಶದ ಹೊಯಿಲಿಂದ ಬರಿಸುತಿಹರು ಸಾಧನೆಯನಂಕದ ಮದಕರಿಗಳಿಗಲ್ಲಿ ಕೋವಿದರು (ಕುರಾಸಾಂ. ೪-೭೦); ಮೆಯ್ಗೊಱೆದಾನೆ ಸೊಕ್ಕು ಮಾವಿನ ಪಚ್ಚೆಲೆದುಪ್ಪಟಿಯುಡಿಗೆಯೊಳಾ ವನಚರಿಯ ರೊಪ್ಪಿದರು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೭-೩೭). ೬. ಸೊಗಸಿನ ಸೊಕ್ಕು ಮಿಕ್ಕು ಹೊಱಗಂ ಮಱೆದು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೨-೭೭); ಕಮಳದ ಸೊಕ್ಕು ಸೋರೆ . . . ಭಾನು ಪಶ್ಚಿಮಪಯೋಧಿಯೊಳೊಯ್ಯನೆ ಮೆಯ್ಯನಿಕ್ಕಿದಂ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೧-೧೧೫). ೮. ನಿಮ್ಮ ಜವ್ವನದ ಸೊಕ್ಕು ರೂಪಿನ ಗಾಡಿ ಜಾಣತನದೊಪ್ಪವೇತಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯಂ ರಮಿಸಿದವರುಂಟೆ (ಹಚಕಾ. ೭-೧೮); ಲಾವಣ್ಯಲಹರಿಯ ಸೊಕ್ಕುಗಳ ಸುರಸೂಳೆಗೇರಿಗಳೊಳಗೆ ನಡೆತಂದ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೭-೮೨). ೧೦. ಮೈಮರೆಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ; ಮೂರ್ಛೆಗೊಳಿಸುವ ಶಕ್ತಿ: ಸರಳ ಸೊಕ್ಕವಗಡಿಸೆ ಕೃಪ ಮೈಮಱೆದನತ್ತಲು ದ್ರೋಣನಿತ್ತಲು ಪರಮನಿದ್ರಾಸಕ್ತನಾದನು (ಕುವ್ಯಾವಿ. ಬಂಇ. ೯-೮೭). ೧೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ: 'ಮಿಗಸೊಕ್ಕು' ಪರಾ.

[< ಸೊರ್ಕು$_1$./ತಮಿ. ಚೆರುಕ್ಕು, ಚೊಕ್ಕು; ಮಲ. ಚೊರುಕ್ಕು; ತುಳು. ಸೊರ್ಕ್, ಸೊರ್ಕು; ತೆಲು. ಚೊಕ್ಕು, ಸೊಕ್ಕು; ಕೊಡ. ಚೊಕ್ಕ್]

ಸೊರ್ಕುಂಗಣ್, ಸೊಕ್ಕುಗಣ್ (ನಾ). ಮಾದಕವಾದ ಕಣ್ಣು: ಸೊಗಯಿಪ ಸೊರ್ಕುಂಗಣ್ಣಳ ಸುದತಿಯರೀಕ್ಷಿಸಿದರ್ ನೃಪನ (ಜಯಕಾ. ೧೦-೫೪). **ಸೊಕ್ಕುಗಣ್**:

ಸುಕ್ಕುಗುರುಳ ನೀಱೆಯರ ಸೊಕ್ಕುಗಂಗಳ ರುಚಿ ಸೂಸಲು ನೃಪ ಮುತ್ತನಿಕ್ಕಿದಂದದಿ ನೊಪ್ಪಿದನು (ನೇಮಿಷಂ. ೩-೯೦). [ಸೊರ್ಕು$_1$ + ಕಣ್]

ಸೊರ್ಕುಂಗೋಗಿಲೆ, ಸೊಕ್ಕುಗೋಗಿಲೆ, ಸೊರ್ಕುಕೋಗಿಲೆ, ಸೊರ್ಕುಗೋಗಿಲೆ (ನಾ). ಮದಿಸಿದ ಕೋಗಿಲೆ; ಮತ್ತವಾದ ಕೋಗಿಲೆ: ತುಂಬಿಲರ್, ಎಳಮಾವು, ಸೊರ್ಕುಂಗೋಗಿಲೆ - ಇವು ಉಪಸರ್ಗಂ ಬೆರಸಿದ ಶಬ್ದಂಗಳ್ (ಕಶಸಾ. ೭೨-೪೭). **ಸೊಕ್ಕುಗೋಗಿಲೆ:** (೩). **ಸೊರ್ಕುಕೋಗಿಲೆ:** ಸೊರ್ಕುಕೋಗಿಲೆಯೆಂದುಂ . . . ಕೆಂಬಾಯ್ ತೆಳ್ಪದಂಪೆನಲ್ಕೆ ತಾಮಿವುಪಸರ್ಗಂಗಳ್ (ಕವಿಕ. ೧೮೩). **ಸೊರ್ಕುಗೋಗಿಲೆ:** ಎಳಲತೆಯಮ್ಮಾವು ಸೊರ್ಕುಗೋಗಿಲೆಯೆಂದಿಂತೆಳವಡಲುಪಸರ್ಗಾಖ್ಯಂ (ಚತುಃ. ೭೨).

[ಸೊರ್ಕು$_1$ + ಕೋಗಿಲೆ]

ಸೊರ್ಕುಂಜವ್ವನ, ಸೊಕ್ಕುಂಜವ್ವನ, ಸೊಕ್ಕುಜವ್ವನ, ಸೊರ್ಕುಜವ್ವನ (ನಾ). ಉಕ್ಕುತ್ತಿರುವ ಹರೆಯ; ನವತಾರುಣ್ಯ: ಈತನಂತವುರದ ಸೊರ್ಕುಂಜವ್ವನದ ಕನ್ನೆವಣ್ಗಳೊಡವೆರದು ವನವಿಹಾರದೊಳಿರ್ದಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೨೨-೫೧). **ಸೊಕ್ಕುಂಜವ್ವನ:** 'ಸೊಕ್ಕುಂಜವ್ವನೆ' ಪಠಾ. **ಸೊಕ್ಕುಜವ್ವನ:** ಚಿಕ್ಕಪ್ರಾಯದ ಚೆನ್ನೆ ಸೊಕ್ಕುಜವ್ವನ ರನ್ನೆ (ಸಮೋ. ೩-೪); ಸೊಕ್ಕುಜವ್ವನದ ರಾತ್ರಿರಾಣಿ ಮುಸುಗುಡಿಸೆ ಆಯ್ತು ಹಗಲು (ಸೂರ್ಯಪಾ. ೩೪-೧೪). **ಸೊರ್ಕುಜವ್ವನ:** ನಿನ್ನ ಸೊರ್ಕುಜವ್ವನದ ಸೊಬಗನ್ನೂಡ್ಡಿ ಹೀಗೆ ಬೀಸಿರುವ ಕೆಣಕುಕಣ್ಣುಳ್ಳವನನ್ನು ಎರ್ದೆಗಲಂಕಿ ಗಾಳುಂಗಂಡಿಕೆಗುಬ್ಬಿಸುತ್ತಿದೆ (ಚಿಟ್ಟಿಅ. ೧೧-೧೮). [ಸೊರ್ಕು$_1$ + ಜವ್ವನ]

ಸೊರ್ಕುಂಜೆರ್ಕು (ನಾ). ಗರ್ವದ ನಾಶ; ದರ್ಪವು ಭಂಗವಾಗುವಿಕೆ: ಇಂತಪ್ಪುದುಮುರ್ಕಿನ ಕೇಣಿಯ ಚೂಣಿ ಸೊರ್ಕುಂಜೆರ್ಕಾಗಲೊಡಂ ಕಂಡು ಮಿಂಡೆಟ್ಟ ಪಡಿವಳರ್ . . . ಜವಹುರದ ಪಡಿವಳರಾದರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೪೩-೨೭).

[ಸೊರ್ಕು$_2$ + ಜೆರ್ಕು$_3$]

ಸೊರ್ಕುಕದಡು (ನಾ). ಮದಜಲದ ಕದಡು,— ಬಗ್ಗಡ : ಆ ವಾರಣದ . . . ಉಭಯಕಟತಟದ ಸೊರ್ಕುಕದಡಿನ ತೆರ್ಕೆಗಡಲ್ಗಳೊಕ್ಕೆಸಿ ಜಗಮನಿಕ್ಕಲೆಂದು ಮಹಾಪ್ರತಮನೆತ್ತಿಕೊಂಡ ಕಲ್ಪಾಂತಕಾಳನ ಕೂರ್ಚಜಾಳಂ ಪೆರ್ಚಿಕ್ಕಿ ಬೇಡ್ ಬೆರ್ಚಿವಂತಿರ್ಪುದು (ಅನುಪ್ರ. ೧೩-೫೧ ವ). [ಸೊರ್ಕು$_2$ + ಕದಡು$_2$]

ಸೊರ್ಕುಕೋಗಿಲೆ 'ಸೊರ್ಕುಂಗೋಗಿಲೆ' ನೋ.

ಸೊರ್ಕುಗಂಪು (ನಾ). ಮತ್ತೇರಿಸುವಂಥ ಸುವಾಸನೆ: ಅದಿರ್ಗಂತಿಯ ಸೊರ್ಕುಗಂಪು . . . ಕೇತಕಿಯ ಕಂಪೆಸೆಗುಂ ಸಲೆ ಪುಷ್ಪವಾಟಿಯೊಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೨-೬೧); ಸುರಯಿಯ ಸೊರ್ಕುಗಂಪು . . . ಚೂತವಲ್ಲರಿಯಲರಬ್ಬಗಂಪು ಬಗೆಗೊಂಡುದು ತದ್ವನದೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೧೧-೧೯). [ಸೊರ್ಕು$_1$ + ಕಂಪು]

ಸೊರ್ಕುಗೋಗಿಲೆ 'ಸೊರ್ಕುಗೋಗಿಲೆ' ನೋ.

ಸೊರ್ಕುಜವ್ವನ 'ಸೊರ್ಕುಂಜವ್ವನ' ನೋ.

ಸೊರ್ಕುಜವ್ವನಿಗ (ನಾ). ಕೊಬ್ಬಿದ ಯುವಕ; ಉದ್ಧತನಾದ ತರುಣ: ಮಿಕ್ಕುಟಿದ ನಿಮ್ಮ ಸೊರ್ಕುಜವ್ವನಿಗರಂ ತಿಕ್ಕಿ ತೆಕ್ಕೆಯಾಡುವೆಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೪೨-೨೭).

[ಸೊರ್ಕುಜವ್ವನ (< ಸೊರ್ಕುಂಜವ್ವನ) + - ಇಗ]

ಸೊರ್ಕುದವಕ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಾದ ವೇಗ,— ತ್ವರೆ; ಅತಿಶಯವಾದ ರಭಸ: ದ್ಯುಮಣಿಯಸ್ತಾಂಬುಧಿಯೊಳಳ್ದುವಾ ಮೊದಲೆ ನಾಂ ದೈತ್ಯಲಂಕಾದ್ವೀಪತಟಿಗೆ ಸೇರ್ದಪೆನೆಂದು ಸೊರ್ಕುದವಕದೊಳೆಯ್ದುತಿರೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೧೪-೩೭೪).

[ಸೊರ್ಕು$_2$ + ತವಕ$_1$]

ಸೊರ್ಕುನೀರ್ (ನಾ). ೧. ಮದಜಲ; ಮದೋದಕ: "ಸೊರ್ಕುನೀರೆಂದು ಮದಜಲಂ" (ಕಶಸಾ. ೫೧-೮೩); ಗಲ್ಲದ ಸೊರ್ಕುನೀರ ಪೊನಲಿಂ ನೆಲೆವೆರ್ಚಿ ಕಡಲ್ ತುಳುಂಕೆ . . . ಜಲ್ಲನೆ ತುಂಬಿಗಳ್ ಕೆದಱಿ ಬಂದುವು ಬಿಂಕದಿನಂಕದಾನೆಗಳ್ (ಕಬ್ಬಿಗ. ೨೦೩). ೨. ಹೆಚ್ಚಾದ ನೀರು; ಯಥೇಚ್ಛವಾದ ನೀರು: ಆ ನಳಿನಾಕ್ಷಿಯ ಲಾವಣ್ಯಾಮೃತಪಾನದಿಂ ಜನದ ಕಣ್ಗಳಗ ಏನೆಂಬೆ ಸೊರ್ಕು[ವಾಣಾಂ. ಕು]ನೀರುಂಡ ಬಾಳೆಗಳ ಸಂತಾನದಂತುಱ್ ಮೈಮಱೆದವು (ಕುಠಾವಾಂ. ೨೧-೬೪). [ಸೊರ್ಕು$_2$ + ನೀರ್]

ಸೊರ್ಕುನುಡಿ (ನಾ). ಗರ್ವದ ಮಾತು; ಸೊಕ್ಕಿನ ನುಡಿ: ದೈವದೊಳ್ ಸೊರ್ಕುನುಡಿ ನುಡಿಯದಿರ್ (ಅಶ್ವಶ್ವಾ. ೬-೧೧೩); ಗರ್ವದಿಂದುರ್ಬಿ ಸೊರ್ಕುನುಡಿ ಯಾಡುವಯ್ (ಬಿಟ್ಟಪ್ರ. ೫೦-೧೯೭). [ಸೊರ್ಕು$_2$ + ನುಡಿ$_2$]

ಸೊರ್ಕುಮರ್ದು, ಸೊಕ್ಕುಮದ್ದು (ನಾ). (ದತ್ತೂರಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳ) ಮೈಮರೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಮದ್ದು , — ವಿಸ್ಮೃತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಔಷಧ: ಬಿಡುವಲೆ ಸೊರ್ಕುಮರ್ದು . . . ಗಿಡಗಮನಿಕ್ಕಿವಂ ಪಿಡಿದು ಬೇಂಟೆಗೆ ಸಂದ ಪುಳಿಂದರೆಯ್ದಿದರ್ (ರಾಜಶೇ. ೫-೫೨). **ಸೊಕ್ಕುಮದ್ದು:** ಕುಕ್ಕುಟಗಳ ಕಾಲ್ಗೆ ಚೀಲಾಯುಧವಿಕ್ಕಿ ಸೊಕ್ಕುಮದ್ದಿನ ಗುಟುಕಿತ್ತು ಉಕ್ಕಂದದೆ ಕಾದಿಪರಸುಮಕ್ಕಳ ಮೊತ್ತ ಕಿಕ್ಕಿಱಿದೆಸದುದು (ಕಂಪವಿ. ೬-೧೨). [ಸೊರ್ಕು$_2$ + ಮರ್ದು]

ಸೊರ್ಕುವೆಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಅಮಲೇರುವಂತೆ ಮಾಡು; ಮತ್ತೇರಿಸು: ಕಡುಗಾಡಿವೆತ್ತಲೆವ ತೆಂಕಣಗಾಳಿಯ ಸೋಂಕು ಸೊರ್ಕುವೆತ್ತುದು (ಧರ್ಮಪಾ. ೧-೭೨).

[ಸೊರ್ಕು$_2$ + ಪೆಟ್ಟು$_1$]

ಸೊರ್ಕೇಱಿಸು (ಕ್ರಿ). ಪರವಶಗೊಳಿಸು; ಮೈಮರೆಸು: ತಂತಿಯನಲೆಗಯ್ದ ಬೆರಲ್ಗಳ್ . . . ಮನಮಂ ಸೋಲಿಸಿ ಸೊರಗಿಸಿ ಸೊರ್ಕೇಱಿಸಿ ಸೊಗಂಬಡಿಸೆ (ಚೆಲುವಂ. ೧೭೦-೯). [ಸೊರ್ಕು$_2$ + ಏಱಿಸು]

ಸೊರ್ಕೇಱು, ಸೊಕ್ಕೇರು, ಸೊಕ್ಕೇಱು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಮಲೇರು; ಮದಿಸು; ಮತ್ತವಾಗು: ಅಲರ್ವಂಡನುಂಡು ಸೊರ್ಕೇಱಿಯೊಂದಿನಿಸು ಮಲ್ಲುಲಿ ನುಣ್ಗೊರಲೊಳುಣ್ಮಲಿಂಚರಂಗೆಯ್ಯುತಿರ್ಪಲರ್ವಕ್ಕಿವಳಗದಿಂ . . . ಕೊಳಂಗಳ್ ಮೆಱೆದುವು (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೩೯); ಅಮರ್ದಂ ಪೀರ್ದು ಪೊದಬ್ದ ಕಾರ್ಮುಗಿಲೊ ಮೇಣ್ ಸೊರ್ಕೇಱಿ ಬಂದಾನೆಯೋ (ಚಿಕದ. ೩-೮೪). **ಸೊಕ್ಕೇರು:** ೨. ಗರ್ವವು ಹೆಚ್ಚಾಗು; ಅಹಂಕಾರ ಹೆಚ್ಚಾಗು: ನಿನಗೆ ಈಚೆಗೆ ತುಂಬಾ ಸೊಕ್ಕೇರಿದೆ (ರೂಢಿ). **ಸೊಕ್ಕೇಱು:** ೧. ಮನ್ಮಥಗಜಂ ಸೊಕ್ಕೇಱಿ . . . ಬಂದುದು ವಸಂತಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೩-೧೧); ಸೊಕ್ಕೇಱುವ ಚೇತನಂ ಮಱೆವ ಮೈ ನಸುದೇಲ್ವ ವಿಲೋಲಲೋಚನಂ (ಉದ್ಭಟ. ೫-೯೦). ೨. ಚಕ್ರಪಾಣಿಯ ದಂಡು ಸೊಕ್ಕೇಱಿ ಬರುವಾಗ ರಕ್ಕಸರು ಕರಿಯನೊಡಗೂಡಿ ದೊರೆಯನ್ನು ತಿಕ್ಕಿಬಿಟ್ಟಾರು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೧೭೦). ೩. ಅತಿಯಾಗಿ ಸಂತೋಷಗೊಳ್ಳು,— ಹಿಗ್ಗು: ಲಿಂಗದಂಘ್ರಿಯ ಮುಂದೆ ತುರಗದಿಂದೊಲಿದಿಳಿದು ತಕ್ಕೆಸಿ ಮುಂದಾಡಿ ಸೊಕ್ಕೇಱಿ ನೋಡುತಂ (ಮಹಾರ. ದೇ. ೭೩-೫). [ಸೊರ್ಕು$_2$ + ಏಱು$_1$ (< ಏಱ್$_1$)]

ಸೊರ್ಕೊಗೆ (ಕ್ರಿ). ಉಬ್ಬು; ಹೆಚ್ಚು: ಸೊರ್ಕೆಗದಬ್ಬಿಯ ಮಧ್ಯದೊಳುರ್ಕಿದ ಸಿಂಹಳನ ಮದಕಿದೌಷಧಮೆಸಕುಂ (ರಾಜಶೇ. ೫-೧೨೮). [ಸೊರ್ಕು$_2$ + ಒಗೆ$_1$]

ಸೊಲ್$_1$, ಸೊಲ್ಲು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೇಳು; ನುಡಿ; ಮಾತಾಡು: ಬಱುಜಱುಚಿನ ಸೊಲ್ಲಂ ಸೊಲ್ಲುದು ನಿನಗೇಂ ಮೊಗ್ಗೆ (ಉದ್ಭಟದೇ. ೩-೭೧); ಚೆಲ್ವ ಶಿಶು . . . ಸೊಲ್ವ ಮಾತುಗಳನಾಲಿಸಿ ಮುದ್ದಿಸುವರ್ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೮-೨೦). ೨. ವರ್ಣಿಸು; ವಿವರಿಸು: ಭಾಳನಯನಾತುಳಾಮಳಲೀಲೆಗಳಂ ಸೊಲ್ವೆನೊಲ್ಲು ಚೌಷಷ್ಟಿಗಳಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೧-೧-೮೮). ೩. ಪರಸ್ಪರ ಸಂಭಾಷಿಸು: ಕೆಲದಿಯರೊಳ್ ಸೊಲ್ಲದೇಕಾಂತದೊಳ್ ನಿಲ್ಲದಿರ್ (ಜಗ. ೧೭-೧೨೭). ೪. ಹೊಗಳು; ಕೊಂಡಾಡು: ಆ ವಿಕ್ರಮಮಂ ಸೊಲ್ವಿನಮಾವರ್ಜಿಸಿದಂ ನಾಲ್ವತ್ತೆರಡಱಿಕೆಗಾಳೆಗಂಗಳೊಳೀತಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೨೫). **ಸೊಲ್ಲು$_1$:** ೧. ಸೊಲ್ಲಬೇಕಿನಿತೊಂದನೆನ್ನಂ ಭುಲ್ಲವಿಸಿ ಮರ್ತ್ಯಕೆ ಜಗತ್ರಯ ವಲ್ಲಭನೆ ನೀವಲ್ಲದೊರ್ಬನು ಕರ್ತನಿದ್ದಹನೆ (ಬಸವ. ೨-೪೦); ಬಲ್ಲಿದರುಂಟು ಮುಂಗುಲಿದೇವನೊಳಗೆಂದು ಸೊಲ್ಲಿದರವರಸುರನಿಗೆ (ಕುರಾವಾಂ. ೧೮-೫೯).

[ದೇ. ॥ ತಮಿ. ಚೊಲ್; ಮಲ. ಚೊಲ್ಲು; ಪರ್ಜಿ. ಚುಲ್]

ಸೊಲ್$_2$, ಸೊಲ್ಲು$_2$ (ನಾ). ೧. ಮಾತು ; ನುಡಿ : ನೀವೇ ಬಲ್ಲಿರಿ ನಾನಱಿಯೆನಯ್ಯಾ ಸೊಲ್ಲಿಂಗತೀತನ ಕಲ್ಲಿಂದಾಹನೆಂಬಯ್ಯಾ (ವೀರಂಮಾ. ೫-೧೮); ನೀವುಂ ನಿರ್ಲಜ್ಜರಪ್ಪ ಸವಣರ ಸೊಲ್ಲಿಂಗೊಳಗಾದುದಕ್ಕೆ ನಾಂ ಬೆಱಗಾದೆಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೧೧); ಪಾತಕಿಗೆ ನುಡಿದ ಸೊಲ್ ಪುಸಿಯಹುದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೪-೪). ೨. ಕಟ್ಟಳೆ; ಅಪ್ಪಣೆ: ಲಕ್ಷ್ಮಣನದಾವೆಡೆಯೊಳೆನ್ನ ಸೊಲ್ಲಲಿಸುವನದಾವೆಡೆಯೊಳು ಹಳುವಿನೊಳ್ಳನಗಾಗಿ ನವೆದನುಜನಾವೆಡೆಯೊಳಳಿದನೇ ಸೌಮಿತ್ರಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೧-೪). **ಸೊಲ್ಲು$_2$:** ೧. ನಲ್ಲನವ ಕೇಳೆಂದ ವಲ್ಲಭೆಗೆ ಶಿವನೊರೆದ ಸೊಲ್ಲನಾ ಶಿವರಹಸ್ಯಾದಿಗಳೊಳಂ (ಶಾನಂಚ. ೩-೫೭);

ಇಲ್ಲಿಹನು ಅಲ್ಲಿಲ್ಲವೆಂಬೀ ಸೊಲ್ಲು ಸಲ್ಲದು (ಹಂಸಾ. ೪೭). ೨. ಪುಲ್ಲಶರಾತ್ಮಸಂಭವ ಕೇಳ್ವ ಗುರುಗಳ ಸೊಲ್ಲನುಲ್ಲಂಘಿಸದೊಡನೆ ಸಲ್ಲಲಿತಾಂಗಿಯ ವರಪಾಣಿವಿಡಿದು ಪೊಂಬಲ್ಲಕ್ಕಿಯೊಳಗೆ ಮಂಡಿಸಿದ (ಮೋಹತ. ೪೧·೩೪). ೩. ನಾದ; ಧ್ವನಿ: ವಾಸಂತಿಕಾ ದೇವಿಯ ಆಲಯದಿಂದ ಪ್ರಭಾತಸೂಚಕ ಮಂಗಳವಾದ್ಯಗಳ ಸೊಲ್ಲು ಕೇಳಬಂದಿತು (ಶಾಂತಲಾ. ೧೦೨): ಸೊಲ್ಲು ಎಂಬುದು ನಾದ, ಭಾವದಲ್ಲಿದೆ ಸ್ವಾದ (ಅರಳು. ೪೦೧-೯). ೪. ಶಬ್ದ; ಪದ: ಒಲಿದೊಮ್ಮೆ ಶಿವ ಶರಣೆನ್ನಿರಯ್ಯಾ ಒಂದು ಸೊಲ್ಲಿಂಗೆ ಮುಕ್ತಿ ಸಿದ್ಧಿ (ಬಸವ. ೧೮೦); ಸೌಂದರಪುರಾಣದೊಳಗಣೊಂದೊಂದು ಸೊಲ್ಲ ಕ್ರಮದೊಳಾವ ವನೊರ್ವನಾಲಿಸಿದೊಡಾತಂಗೆ . . . ಮೋಕ್ಷ ಸಮನಿಪುದು (ಸೌಂದಪು. ೧೩-೫೭). ೫. ಹೊಗಳಿಕೆ; ಪ್ರಶಂಸೆ: ಸೊಲ್ಲಿಗೆ ತಕ್ಕವನಿಳೆಗೊಬ್ಬ ಭರತೇಶನಲ್ಲವೆ ಹೇಳ ರಗಿಳಿಯೆ (ಭರಚ. ೬-೯೩). ೬. ಕೂಗುವಿಕೆ; ಕರೆ: ಜಗನ್ನಾಥವಿಠಲ ಸೊಲ್ಲನಾಲಿಸಿ ಕಂಬದಿಂದಲಿ ಬಂದ ಭಕುತಸಿಗೆ (ಜಗದಾ. ೨೩೯). ೭. ವಿಷಯ; ಸಂಗತಿ: ಅರ್ಜುನನ ವೋಲೆಯ ಸೊಲ್ಲುಗಳನವಧರಿಸು (ಸಂಭವ. ೨೦-೫೧). ೮. ಜನಪದಗೀತೆ, ದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆ ಮೊದಲಾದ ಹಾಡಿನ ಒಂದು ನುಡಿ: ಅರಸನಾದ ದಾವೀದನ ಓಂದು ಕೀರ್ತನೆಯ ಮೊದಲನೆಯ ಸೊಲ್ಲು (ಗೊಲ್ಲಕಥಾ. ೫೪ ಟಿಪ್ಪಣಿ): ಜನಪದ ಹಾಡಿಗೆ ಪಲ್ಲವಿ ಅಥವಾ ಸೊಲ್ಲು ಅನಿವಾರ್ಯ (ಕಜಪ. ೧೭ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ).

ಸೊಲ್ಲುಸೊಲ್ಲು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಸೊಲ್ಲು ಸೊಲ್ಲಿಗೆ ಮತ್ಸರಿಸಿ . . . ಬೆಱೆತು ಬೀಗುವ ಖುಲ್ಲಗಹುದೇ ಭಕ್ತಿಯೆಂಬುದು (ಪ್ರಭುಲೀ. ೧೬-೩೮); ತಂತಮ್ಮ ಸೊಲ್ಲುಸೊಲ್ಲುಗಳೊಳಿನಿದೊಸರೆ . . . ಅಬಲೆಯರ್ ಕಣ್ಗೆಸೆದರು (ಚಬಪು. ೧೧-೩೯).

ಸೊಲ್ಲುಕರೆ = ಕೂಗು ಹಾಕು; ಬೊಬ್ಬೆ ಹಾಕು: ಬೈರ ಹೊರಅಂಗಳದಿಂದ 'ಅಯ್ಯಾ, ಅಯ್ಯಾ' ! ಎಂದು ಎರಡು ಮೂರು ಸೊಲ್ಲು ಕರೆದನು (ಕಾನೂರು. ೪೫೮).

[< ಸೊಲ್$_{1}$ / ತಮಿ. ಮಲ. ಕೊತ. ಚೊಲ್; ಕೊಡ. ಚೊಲ್]

ಸೊಲಗೆ 'ಸೊಲ್ಲಗೆ$_{1}$' ನೋ.

ಸೊಲಪು (ನಾ). ೧. ಒಯ್ಯಾರ; ಬೆಡಗು: ಓರೆದುರುಬಿನ ಒಲಪು ಸೊಲಪಿಗೆ ಯಾರು ಮನವಿಡರು (ಶರಲೀ. ೩೬೩-೫); ಯಾವ ಸೊಲಪಿನ ಸೊಂಪು . . . ಅವ ದೇಸಿಯ ಮಾರ್ಗವೆಂದು ಗಿಳಿ ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಕೋವಿದೆಯ ಕೊಂಡಾಡಲು (ಲಿಂಗಪು. ೨೫-೩೪). ೨. ಸೋತು ಹೋಗುವಿಕೆ (?): 'ಕಾಲ್ಸೊಲಪು' ಪರಾ. [?]

ಸೊಲಿಗೆ 'ಸೊಲ್ಲಗೆ$_{1}$' ನೋ.

ಸೊಲ್ಲ 'ಸೋಲ' ನೋ.

ಸೊಲ್ಲಗೆ$_{1}$, ಸಲಗೆ$_{1}$, ಸಲಿಗೆ$_{2}$, ಸಲುಕೆ, ಸಲೆಗೆ, ಸಲ್ಲಗೆ, ಸೊಲಗೆ, ಸೊಲಿಗೆ, ಸೊಲ್ಲಿಗೆ, ಸೊಲ್ಲೆಗ, ಸೊಳಗ (ನಾ). ೧. ಧಾನ್ಯ, ದ್ರವಪದಾರ್ಥ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಒಂದು ಅಳತೆಯ ಪ್ರಮಾಣ; ಮಾನದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ: "ನಾಲ್ಕು ಸೊಲ್ಲಗೆಗೆ ಮಾನಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೪-೧೧); ಎಱೆಯರ್ ನೆಲ್ಲಕ್ಕಿ ಸೊಲ್ಲಗೆವಿಟ್ಟು [ಬ]ದಿರೂರ್ಸ್ವರ್ಗಸ್ತೆಱೆಯ ಮರಿಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟರ್ (ಎಕ. III (R). ನಂಜನ. ೧೨೯-೩; 8ನೆಯ ಶತ). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ(?): ಗ್ರಾಮವೆಚ ಬಿಟ ಬಿರಾಡ ಸೊಲ್ಲಗೆ ಆಉದೂ ಯಿಲ್ಲ (ಎಕ. X. ಮುಳಬಾ. ೧೭೨-೧೫ ; 1496); ಬಂಕದೆಱ ಸಿದ್ಧಾಯ ಬಿಟ್ಟ ಕೊಟ್ಟಣಪನುಪ ಸುಂಕ ಮಲವದಿಕೆ ಸೊಲ್ಲಗೆ . . . ದಂಡ ವುಂಡಿಗೆಗಳು (ಸಿಗಿರಾ. ೨೨-೨೭). **ಸಲಗೆ$_{1}$** : ೧. ಕಮ್ಮಂ ನಾಲ್ವತ್ತಕ್ಕಂ ಬೀಜಂ ಸಲಗೆಯೊಂದಱ ಲೆಕ್ಕದಿಂ ವಿಟ್ಟ ಗದ್ದೆ ಸಲಿಗೆಯರ್ವತ್ತು (ಎಕ. VI, ಕಡೂರು. ೯೬-೭೨ ; 1141). ೩. ಒಂದು ಸೊಲಗೆಯಷ್ಟು ಬೀಜವರಿಯುಳ್ಳ ಭೂಮಿ: ಕೆಱೆಯ ಕೆಳಗಣ ಕೆಱನುಂ ಮೇಲುಮಕ್ಕಿಯುಂ ಸಲಗೆ ಎರಡು ಕೊಳಗ ಹತು ಅಲ್ಲಿಂ ತೆಂಕ ಮಣಲ ಗದೆ ಸಲಗೆ ಮೂಱು (ಎಕ. VI, ಕಡೂರು. ೨-೧೮ : ಸು. 1070?); ಮೊದಲೇರಿಯ ತೋಟಮುಂ ಯಾಱು ಸಲಗೆ ಗದ್ದೆಯುಂ (ಎಕ. II, ೩೩೫-೫೪ ; 1195). ೪. ಅಳತೆ ; ಪ್ರಮಾಣ(?): ಎಲೆ ಬಲದೇವ ನೀನ ವಲಮಾತನನೀ ತೆಱದಿಂದಮಲ್ಲಿ ತಂದ ಲಸದತೀತ ಕಾಲನಿವಹಂಗಳೊಳಿಂತೆ ಸುಡಲ್ಕೆ ಲೆಕ್ಕದಿಂ ಸಲಗೆಯಿದಾದುದು (ನೇಮಿಪು. ೧೪-೧೦೭). **ಸಲಿಗೆ$_{2}$**: ೧. ಹೆಱುಹೇ ಕೆಱೆಯ ಕೆಳಗೆ ಸಲಿಗೆ ೯ (ಎಕ. XII, ಗುಬ್ಬಿ. ೧೧-೪೪; 1226). **ಸಲುಕೆ**: ೪. ನಿಲುಕಡೆಯೊಳವಟ್ಟಿಸುವ ಸಲುಕೆಗಳಂತರ್ಗ ಮೊದಲೊಳಂತ್ಯದರಿಕೆಯ ಸಲುಕೆಗಳರ್ಧಂ ನಡುವಿರೆ ಸಲುಕೆಯ ವಟಕ್ಕೆ ದೊಡರಾಜನನುಮತದಿಂ (ಭಾಸ್ಕರ. ೩೩-೩). **ಸಲೆಗೆ**: ೪. ಕೃಷ್ಣಶಬಮಂ ಪಿಡಿದೆತ್ತಿಕೊಂಡು . . . ಸಂಸ್ಕರಿಸುವಾಗಳ್ ಈಯಂದದೆ ಮುನ್ನಂ ನೀನೀಯೆಡೆಯೊಳ್ ಸುಟ್ಟೆಯೊಂದು ಸಲೆಗೆ ವರಂ ನಾರಾಯಣರ ನೆಂದುದಂ . . . ಬಲಭದ್ರಂ ಕೇಳ್ವ (ಮಹಾನೇ. ೧೬-೭೭). **ಸಲ್ಲಗೆ**: ೧. ತೋಟಸ್ಥಳಗೂಡಿದ ಗದ್ದೆ ಸಲ್ಲಗೆ ಆಱು (ಎಕ. V, ಹಾಸನ. ೩-೧೧; 1294). **ಸೊಲಗೆ**: ೧. ಯಂಣ್ಣೆಯ ಸೊಡರು ಅತ್ತಿ ಸೊಲಗೆ ಎಂಣ್ಣೆ (ಎಕ. VI, ತರೀಕೆ. ೮೦-೨೯; 1278); ಮಲಹರನ ಬೋನಕ್ಕೆ ನಿಚ್ಚಂ ಹಲಗೆಗಳ ಮೇಲಾಯ್ದು ಕೊಡುವವು ಹಳೆಯ ರಾಜನದಕ್ಕಿಯೇ ಮುನ್ನೂರದಱುವತ್ತು ಸೊಲಗೆ (ಬಸಪು. ೩೩-೧೩). ೨. ಮನೆವಣ ಸೊಲಗೆ ಬಿಟ ಯಿನ್ನಿಷ್ಟು ಸರ್ವಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಸ್ವರುಚಿಯಿನ್ದ ಕೊಟ್ಟರು (ಎಕ. IX, ಕೊಡಗು. ೫೪-೮; ಸು. 1280). **ಸೊಲಿಗೆ**: ೧. ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಹನ್ನೆರಡು ಸಾವಿರ ಸೊಲಿ[ಪಾಠಾಂ. ಸಲ]ಗೆ ತುಪ್ಪವಂ ನೆರಪಿ ತಂದು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೮-೩೯) ; ಒಂದು ಸೊಲಿಗೆ ಮೆಣಸನ್ನು ಅರೆಪಡಿ ನೀರೊಳಗೆ ಹಾಕಿ ಸೊಲಿಗೆಯಾಗುವ ಹಾಗೆ ಕಾಸಿ (ಸಕವ. ೩೬೦); ಒಂದು ಸೊಲಿಗೆ ಅಕ್ಕಿಯಾದರು ಇಲ್ಲ (ಶಿವರ. ೨೦೭-೬). ೨. ಅಱುವಣ ಮನೆವಣ ಬಿಟ್ಟ ಸೊಲಿಗೆ ಖಾಣ . . . ತೆತ್ತು ಪರಿಹರಿಸಿ ಕೊಟ್ಟು . . . ಯಾ ಧರ್ಮವ ನಡೆಸಿ ಕೊಡುವರು (ಎಕ. III, ತಿರುಮ. ೨೭-೪೬; 1290). **ಸೊಲ್ಲಿಗೆ** : ೧. ಅಧಿಕಾರಿ ಸಜ್ಜನರು ರಾಯರುಂ ಕಂಡುಗ ಕೊಳಗ ಬಳ್ಳ ಸೊಲ್ಲಿಗೆಯಿನಿತು ಮೊದಲಾಗಿ ಸ್ನಪನಕೆಂದು ಕೊಂಡು ಬಂದು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೮-೭೧); ಎಣ್ಣೆಯನು ಗಾಣಕ್ಕೆ ನಿಚ್ಚಲು ಅರ್ಧ ಸೊಲ್ಲಿಗೆಯನು ಆದಿತಕ್ಕೆ ಎಱೆವರು (ಸೌಇ. IX-i , ೩೩೬-೨೭; 1219). ೨. ಕಾಣಿಕೆಯು ಸೊಲ್ಲಿಗೆ ಪಟ್ಟವಾಸೆಯು ಸುಂಕ ಸೋದಿಗೆ ಖಾಣ ಕಡ್ಡಾಯ ಕೊಟ್ಟ ಗುತ್ತಗೆ ವಾರವುಂಟೆಂದು (ಬಸಪು. ೨೭-೫೨). **ಸೊಲ್ಲೆಗ**: ೧. ಸೊಲ್ಲೆಗಕ್ಕಿ ವಾರಣ್ಣಾನುಂ ಜಂಗವುಕೆ ವೃಷ್ಟಾನ್ನವಿಕ್ಕಲು (ಚಬಪು . ೫೭-೨೯). **ಸೊಳಗ** : ೧. ಎಂಣ್ಣೆಯ ಕೊಡಕ್ಕಂ ಸೊಳಗವೆರಡು (ಎಕ. VI, ಕಡೂರು. ೯೬-೮೭; 1141). 'ಸಟ್ಟುಗ$_{2}$', 'ಸೊಂಟಗೆ', 'ಸೊಳಸಿಗೆ' ಪರಾ.

[ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಚಲಕ್ಕೆ; ತೆಲು. ಸಲಕ; ಕೊತ. ಸಲ್]

ಸೊಲ್ಲಗೆ$_{2}$ (ನಾ). ಪಗಡೆಯ ದಾಳ: ಕರವ ದಂತದ ಸೊಲ್ಲಗೆಯಲಿ ಯಿಡಲು ಭೂತಳಾಧಿಪನ ನೊಸಲೊಡೆದು ಕೆನ್ನೀರ್ಸೂಸೆ (ಲಕ್ಷ್ಮಭಾ. ೪-೩೬). 'ಸೊಲ್ಲೆಹ' ಪರಾ.

[?]

ಸೊಲ್ಲಡಗು (ಕ್ರಿ). ಮಾತು ನಿಂತುಹೋಗು: ನಿಮ್ಮ ಸೊಲ್ಲಡಗದೇ ಕೆಡದುಕೊಳ್ಳಿ (ಚಬಪು. ೬-೨೦); ಪುಲ್ಲಮಣಿಯು ಕೂಗಿ ಕೂಗಿ ಗಂಟ್ಲು ಕುಗ್ಗಿ ಸೊಲ್ಲಡಗಿ ಅಳುವುದಕ್ಕೆ ತೊಡಗಿದಳು (ದೇವಿಚಾ. ೪೦). [ಸೊಲ್$_{2}$ + ಅಡಗು$_{1}$ (< ಅಡಂಗು$_{1}$)]

ಸೊಲ್ಲಣ (ನಾ). ಬೊಬ್ಬೆ; ಕೂಗಾಟ: ತಡಬಡಿಪ ಕಿನ್ನರರ ತಲ್ಲಣದ ಸೊಲ್ಲಣದ ಪಡೆಗಳ ಪಲಾಯನದ ಪರವಶದ (ಲಕ್ಷ್ಮಭಾ. ೭-೧೯). [ಸೊಲ್$_{2}$ + - ಅಣ]

ಸೊಲ್ಲಣಗು (ಕ್ರಿ). = ಸೊಲ್ಲಡಗು: ಬೆರಗಾಗಿಪ್ಪುವವಲ್ಲ ಪಿಂತನದ ನೋಟಗಳು ಬೆರಗೆ, ಮೈಮರವೆ, ಸೊಲ್ಲಣಗುವುದೆ ಸೊಗಸು (ಮಂಕುಕ. ೪೯೬).

[ಸೊಲ್$_{2}$ + ಅಣಗು]

ಸೊಲ್ಲಣಿಗೆ (ನಾ). ಮಾತು; ನುಡಿ: ರಾಜೇಂದ್ರಸುತೆ ಚಲ್ಲಗಣ್ಣಬಲೆ ದಣ್ಣನೆ ದಣಿದು ಸೊಲ್ಲಣಿಗೆಯುಳಿದು ಬೇಸರದಿ ನಿಲಲು (ಚತುಪು. ೨-೬-೬೩). [ಸೊಲ್$_{2}$ + - ಅಣಗೆ$_{0}$]

ಸೊಲ್ಲಮೆ (ನಾ). ಮಾತನಾಡದಿರುವಿಕೆ ; ಮೌನ : ನಯವಿರದುವಂ ಸೊಲ್ವೊಡಂ ಸೊಲ್ಗೆ ಸಂಪನ್ನರ್ ಫಲವಿರದುವಂ ಸೊಲ್ಲಮೆಯೆ ಲೇಸು (ಕುಶಿ. ೧-೨೦-೭).

[ಸೊಲ್$_{1}$ + - ಅಮ್$_{2}$]

ಸೊಲ್ಲಱಿ (ಕ್ರಿ). ಮಾತನ್ನು ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು ; ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ಆಲಿಸು: ಸೊಲ್ಲಱಿವ ಶಿವನ ಬೇಡಿದಡೆ ಬಯಸಿದುದೆಲ್ಲವನು ಕೊಡುವ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೨೪೧).

[ಸೊಲ್$_{2}$ + ಅಱಿ]

ಸೊಲ್ಲಿಗೆ 'ಸೊಲ್ಲಗೆ$_{1}$' ನೋ.

ಸೊಲ್ಲಿಡು (ಕ್ರಿ). ಹೇಳು; ನುಡಿ: ಎಲ್ಲಿಯ ಶಾಸನಮಿನಿತುಮನಿಲ್ಲದುದಂ ಬರೆದರೆಂದು ಧರ್ಮ್ಮದ ಕೇಡಂ ಸೊಲ್ಲಿಡುವ ಪಾಪಿ ಪುಳುಗಳವ XX ಗೆ ಬಾಯೊಳಗೆ ಸತ್ತು ನರಕಕ್ಕಿಳುಗುಂ (ಸೌಇ. IX - i, ೨೪೯-೧೦೨;1147); ಸೊಲ್ಲಿಡಬಾರದ ಪವಣಿಸೆ

ನಿಲ್ಲದ . . . ಸಲ್ಲಲಿತಶಿವೈಕ್ಯಸೌಖ್ಯಮಂ ತಾಳ್ದಿದನೋ (ವೃಷವಿ. ೨೩-೨೮).
[ಸೊಲ್$_2$ + ಇಡು$_1$]

ಸೊಲ್ಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೇಳು; ನುಡಿ; ಮಾತನಾಡು: ವಿಷಮಶರನದಟಲೆದ ಗೆಲ್ಲಂ ನಿನ್ನೊಳಲ್ಲದೆ ಸಲ್ಲದೆಂದು ಸೊಲ್ಲಿಸಲ್ ಪೋಪಂತೆ . . . ಜಿನಾಲಯಕ್ಕೆ ಪೋಗಿ (ಲೀಲಾವ. ೩-೭೮ ವ); ಜೊಲ್ಲು ಸುರಿವ ಮುದ್ದುಮೊಗದಲ್ಲಿ ನಗೆಯಾಂತು ಸೊಲ್ಲಿಸುವನು ತೊದಳ್ನುಡಿಯ (ಮೋಹತ. ೧೭-೭೯). ೨. ಹೇಳುವಂತೆ ಮಾಡು; ಹೇಳಿಸು: (ಕಿ). ೩. ವಾಚನಮಾಡು; ಪಠನಮಾಡು: ಅತ್ಯಂತ ಜಾಣಗಾತಿಯರು ಸೊಲ್ಲಿಸುವ ಸಾಹಿತ್ಯಪಾಠಕಪ್ರಮದೆಯರು ನೃತ್ಯದವರು ತಾಳಮೇಳಸಹಿತ ಬಂತು ಮತ್ತೇಭಗಮನೆಯಿರ್ದೆಡೆಗೆ (ಮೋಹತ. ೨೭-೧೦). [ಸೊಲ್$_2$ + - ಇಸು$_3$]

ಸೊಲ್ಲು$_1$ 'ಸೊಲ್$_1$' ನೋ.

ಸೊಲ್ಲು$_2$ 'ಸೊಲ್$_2$' ನೋ.

ಸೊಲ್ಲುಕಟ್ಟು (ನಾ). ಸಂಗೀತ, ನೃತ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಗೀತೆಗಳೊಂದಿಗೆ ಹೇಳುವ (ಥಕಥೈ ಮುಂತಾದ) ಶಬ್ದಸಮೂಹ, – ನುಡಿಗಟ್ಟು: ಸುಗಂಧರಾಜೇಂದ್ರನೊಬ್ಬನೆ ದೊರೆಯೆಂದು ಬಿರುದುವುಳ್ಳ ಪದಪಲ್ಲವಿಗಳ ಸೊಲ್ಲುಕಟ್ಟನಿಂ ಕೂಡಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೬೭೭-೧೭).
[ಸೊಲ್ಲು$_2$ (< ಸೊಲ್$_2$) + ಕಟ್ಟು$_2$./ ತಮಿ. ಚೊಲ್ಕಟ್ಟು; ತೆಲು. ಸೋಲ್ಕಟ್ಟು]

ಸೊಲ್ಲುಗಾತಿ (ನಾ). ಬಹಳ ಮಾತನಾಡುವವಳು; ವಾಚಾಳಿ: ಬಱಿ ಸೊಲ್ಲುಗಾತಿಯೆಂದೆನ್ನ ಮಾತಿಗೆ ಚಿತ್ತ ಕರಗದೆ ಬಾರದಿರ್ದಪೆಯೋ (ಮೋಹತ. ೨೭-೪೯).
[ಸೊಲ್ಲು$_2$ (< ಸೊಲ್$_2$) + - ಕಾತಿ]

ಸೊಲ್ಲುಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ಹೇಳು; ತಿಳಿಯಪಡಿಸು: ಬಲ್ಲವಿಕೆಯಿಂದಿದನು ಅರಿಯ್ಯೆ ಸೊಲ್ಲುಗೊಡಲಿಕಶಕ್ಯಂ (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೧೫-೧೭); ನೀನರಿತೆಯಾದಡೆ ಕಾಲಹರ ನೀನಾಗ್ಯೆ ಕೇಳ್ಕೆ ಸೊಲ್ಲುಗೊಡಲಿಕೆಯಿಲ್ಲ (ತಾರನ. ೬-೭). [ಸೊಲ್ಲು$_2$ (< ಸೊಲ್$_2$) + ಕೊಡು$_1$]

ಸೊಲ್ಲುಜಾಣ (ನಾ). ಮಾತನ್ನು ತಿಳಿದವನು; ವಾಗ್ಮಿ: ಸೊಲ್ಲುಜಾಣರು ಭಾಗ್ಯವಂತರು ವಿವೇಕಿಗಳು (ಪ್ರಾಥರಾ. ೧-೩೮). [ಸೊಲ್ಲು$_2$ (< ಸೊಲ್$_2$) + ಜಾಣ]

ಸೊಲ್ಲುದೋಱು (ಕ್ರಿ). = ಸೊಲ್ಲುಗೊಡು: ಇಂಬಿನ ಕೃತಿಗಳ ನೋಡಲೀ ಕೃತಿ . . . ಪೊಂಬಟ್ಟಿದೊತ್ತಿನ ಪರುಷದ ಕಣಿ.ತಾನೆಂಬಂತೆ ಸೊಲ್ಲುದೋಱುವೆನು (ನಾಗಕು. ೧-೬೦).
[ಸೊಲ್ಲು$_2$ (< ಸೊಲ್$_2$) + ತೋಱು$_1$]

ಸೊಲ್ಲೆಗ 'ಸೊಲ್ಲಗೆ$_1$' ನೋ.

ಸೊಲ್ಲೆತ್ತು (ಕ್ರಿ). ಸ್ವರವೆತ್ತು; ದನಿಯೇರಿಸು: ನನ್ನ ಕಣ್ಣಗೆ ಬೀಳು ಬಾ! ನೀನು ಮತ್ತೆ ಸೊಲ್ಲೆತ್ತದಂತೆ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ! (ವಚಭಾ. ೧೭೯); ನಾಡೊಳಗೆ ಸೊಲ್ಲೆತ್ತಿ ಜನವು ಹಾಡುವರು (ಕನ್ನಪಾ. ೨೩೫). [ಸೊಲ್$_2$ + ಎತ್ತು$_1$]

ಸೊಲ್ಲೆಹ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕ್ರೀಡೆ; ಜೂಜಾಟ: ಪಗಡೆ ರಾಯ ಬೊಗರಿ ಸೊಲ್ಲೆಹ ಬಾರುಗುತ್ತದೊಪ್ಪಿಯ ಸರಿಬೆಸದಿ ವಿತ್ತನಾಶವ ಮಾಡುವ ಜೂದುಗಾಱರ ಮೊತ್ತವಿರ್ದುದು (ಮೋಹತ. ೨೦-೨೫). 'ಸೊಲ್ಲಗೆ$_2$' ಪರಾ. [?]

ಸೊಲ್ವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಮಾತನ್ನು ಅನುಸರಿಸು; ಮಾತಿಗೆ ಗಮನಕೊಡು: ಸೊಲ್ವಿಡಿದು ಕೇಳ್ ಮುನಿಪ (ಶ್ರೀರಾಮ. ೪-೪೦). [ಸೊಲ್$_2$ + ಪಿಡಿ$_1$]

ಸೊಲ್ವೆಣ್ (ನಾ). ಮಾತಿನ ಅಧಿದೇವತೆ; ಸರಸ್ವತಿ: "ನುಡಿವೆಣ್, ಬಾಸೆವೆಣ್, ಸೊಲ್ವೆಣ್ [ಪಾಠಾಂ. ಸೊಲ್ಲುವೆಣ್ಣು] . . . ಸರಸತಿ - ಈ ೬ ಸರಸ್ವತಿಗೆ ಪೆಸರ್" (ಕಶಾ. ೪೮-೧೭).

ಸೊಲ್ವೆಣ್ಣನಾಣ್ಮ = ಸರಸ್ವತಿಯ ಒಡೆಯ; ಬ್ರಹ್ಮ: ಸೊಲ್ವೆಣ್ಣನಾಣ್ಮನಮರ್ದುಣಿಯೆಱೆಯನುಂ ಕರ್ವುವಿಲ್ಲೊತ್ತನ್ನೆಯ ಮೊದಲಾದ ಸಗ್ಗಿಗರ್ಕಿದೆ ಸಾಲ್ವಿಡಿದು ನಿಂದೋಲಗಂ (ಭಾಪಚಂ. ೧-೩೦). ಸೊಲ್ವೆಣ್ಣೆಱೆಯ = ಸೊಲ್ವೆಣ್ಣನಾಣ್ಮ: ಬಾಂದೊಳೆದಲೆಯ ಕಾರೂಡಲ ಕೆಳೆಯ ಸೊಲ್ವೆಣ್ಣೆಱೆಯ . . . ಪೊರೆಗೆಮ್ಮನು (ನವಮೋ. ೩೨-೧). [ಸೊಲ್$_2$ + ಪೆಣ್]

ಸೊವಡು, ಸವಡು$_1$, ಸೊಗಡು (ನಾ). ೧. ಕಂಪು; ವಾಸನೆ: ನಿಂದು ನಿಂದು ನೆಲದ ಸೊವಡನಾರಯ್ದು ಮಸಗಿ ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ ವಿಸಟಂಬರಿದು . . . ಗಿಱ್ಱನೆಯ್ದುವ ಸೊರ್ಕಾನೆಗಳ ಕಾಲ ಸಂಕಲೆಯ ಗೋಸದೊಳಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೪೪); ಇವಱ ದನಿಯೊಳೆ ಕಿವಿಗಳನಿವಱ ಸೊವಡೊಳೆ ಮೂಗಂ . . . ಇವಱ ಸವಿಯೊಳೆ ರಸನೆಯಂ ಸವಿಗಾಣಿಸಿ (ಚಿಕವಂ. ೯-೬). ೨. ಕಟುವಾದ ವಾಸನೆ; ತೀಕ್ಷ್ಣಗಂಧ: ಅದಱ ಪೊಱವೊಲಲ ಸಪ್ತಚ್ಛದಗಂಧವ ಸೊವಡು ಮುಟ್ಟೆ ಮದಕರಿಕುಳಮೋವದೆ . . . ಮರವಾಯ್ದಿರ್ಕುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೪೦); ವನಗಜವೊಕ್ಕವೋಲ್ಮದದ ಕೋಟ್ಲೆಸಱೊಳ್ ಕೆಸಱೂಟವಾಡಿ ಸೊರ್ಕಿನ ಸೊವಡಿಂಗೆ ಮುತ್ತಿ ಮಱಿದುಂಬಿಗಳಿಂಬಿಸೆ (ಅರ್ಧನೇ. ೩-೬೫). ೩. ಸುವಾಸನೆ; ಸುಗಂಧ: "ಸೌಸವಂ, ನಱು, ಕಮ್ಮಿತು, ಸೊವಡು, ಕಂಪು, ನಾತಂ, ಮಗಮಗಿಸು - ಈ ೭ ಪರಿಮಳಕ್ಕೆ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೫೪-೧೭೭); ಕತ್ತುರಿಯ ತಗುಳ್ದು ಪೊಯ್ಮ್ಯ ಸೊವಡಾ ಸೊವಡೊಳ್ ಕಡುಸೊರ್ಕು ಸೊರ್ಕಿಗಾವರಿಸುವ ತುಂಬಿ (ಆದಿಪು. ೨-೫); ತುಂಬಿ ಮಲ್ಲಿಗೆಗೆ ಕೂರ್ಪವೊಲೊಪ್ಪೆ ವಿಚಿತ್ರಬಂಧದಿಂದೆಸೆದಿರೆ ಕಟ್ಟಿ ತಂದು ಸೊವಡಿಲ್ಲದ ಮಾಲೆಗೆ ಕೂಡಲಾರ್ಕುಮೇ (ಅರ್ಧನೇ. ೩-೧೦೪). ೪. ದುರ್ವಾಸನೆ; ದುರ್ಗಂಧ: "ಸೊವಡೆನಲ್ಕೆ ಸೊಗಡೆನಲ್ ದುರ್ವಾಸನೆಯು" (ಕಶರ. ೧೧೧); ಆ ನಾಗಪತಿ ತುಚ್ಛಸಾಮಜ ಪೂಗದೆ ತಾಂ ಸೊವಡು ನಾರ್ದು ಚರಿಸುತ್ತಿರೆ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೧-೩-೧೪). ೫. ಬೆವರು ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಬೆರೆತು ದೇಹದಿಂದ ಹೊಮ್ಮುವ ವಾಸನೆ: ಪೊಸನಸೆಯ ಸೊವಡನಾಘ್ರಾಣಿಸಿ ಮಣಿಕದ ಮಿಡುಕು ಗಟ್ಟಿಯೊಳ್ ಮೊಗವೆತ್ತುತ್ತಸೆದುದು ವೃಷಂ (ಲೀಲಾವ. ೫-೯೩); ತರುಣಿಯ ಮಾಸಿದಂಗಲತೆ . . . ಅಚ್ಚರಿಯೆನಿಪ್ಪಂಗದಾ ಸೊವಡು ಜಾಡ್ಯದ ಮೈ . . . ಪೇಟವೆ ಮಾಣಿಕವಾಂತ ಭಾವಮಂ (ದಶಕು. ೧-೬೦). ೬.(ಆಲಂ) ಸುಳಿವು; ಕುರುಹು; ಜಾಡು: ಸಾಮಜದ ಸೊವಡು ಮುಟ್ಟಿದ ಸಾಮಜಶತ್ರುವಿನ ತೆಱದೆ ಗದೆಯಂ ಭರದಿಂ ಭೀಮನಳವಡಿಸಿ ಪಿಡಿದು ಮಹಾಮುಸಕದಿನೆಯ್ದೆವರ್ಪುದುಂ (ಮಹಾನೇ. ೧೩-೨೧); ಸೊವಡನಾಲಿಸಿ ಬೆರ್ಚಿ ಬಿಗುರ್ತು ಬೇಗದಿಂ ಸರಳಿಸಿ ಮತ್ತೆ ನಿಂದು ಪೆಱಗಂ ನಡೆ ನೋಟ್ಟತಿಭೀತಿ ತಮ್ಮೊಳಚ್ಚರಿವಡೆದಿರ್ಪ ಪುಲ್ಲೆಗಳನೀಕ್ಷಿಸಿದಂ ಭುವನಾಧಿನಾಯಕಂ (ದಶಕು. ೨-೧೧೧). ೭. ನೆನಪು; ಸ್ಮರಣೆ: ಹಳುವೊಳು ಹೊಳ್ಳಲಿನ ಸೊವಡನು ತರುವೀ ಹರಿಣದೊಳಾಯ್ತೆ ಮನ (ಹಂಸದ. ೭೩). ೮. ಕಲ್ಮಷ; ಕಳಂಕ: ವಿಗಡರಜದೊಳಿದ್ದು ಸೊವಡು ತಗಲದ ಮನ ನಿನ್ನದೊ (ಅಮತಂ. ೨೮-೫). ೯. ಅನಾದರ; ಉದಾಸೀನ: ಒರ್ವಂಗಂ ಮನಮಿಕ್ಕದಿರ್ ಸೊವಡನೆಂದುಂ ಮಾಡದಿರ್ಕೂಟದೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೧೧-೧೦೯). ೧೦. ಗೀಳು; ವ್ಯಸನ: ಮೃಗಭಕ್ಷಣಂಗೆಯ್ದು ಸೊವಡಿನಿಂದಂ ಪಿರಿದು ನಾಲಗೆತೀಂಟೆ ಮಸಗೆ ಬಸವಣ್ಣನಂ ಹರಿಸದಿಂ ನುಂಗಿದೆಯೊ (ಆರಾಚ. ೪-೧೦-೩೯).

ಸವಡು$_1$: ೩. ವಿಕಸಿತಕೇತಕೀಕುಸುಮದೊಳ್ಸವಡಿಂಗೆಳೆದುಂಬಿ ಪಾರೆ (ಶ್ರೀಮಪಾ. ೧-೯೩).

ಸೊಗಡು: ೧. ಅಡಿಗಡಿಗೆ ಮಾನಿಸರ ಸೊಗಡವಗಡಿಸುತಿದೆ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧-೨೭). ೨. ಮಡುವಿಡುವ ಮದಸಮುದ್ರದ ಸೊಗಡ ಸೊನೆಗೆ ತಲೆಗೊಡಹಿ ಕೊಕ್ಕರಿಸಿ (ಹಚಕಾ. ೫-೩೭); ಸೊಕ್ಕಾನೆಗಳ ಸೊಗಡನುರ್ವ ಕತ್ತುರಿಯ ಮೃಗದಿಕ್ಕೆಗಳಂ . . . ಅಱಿಸುವ ಕಿರಾತರ್ (ಚಮಭಾ. ೨೮-೪೩). ೪. "ಸೊವಡೆನಲ್ಕೆ ಸೊಗಡೆನಲ್ ದುರ್ವಾಸನೆಯು" (ಕಶರ. ೧೧೧); ಹೀನಸ್ವರದಿಂದಱುಗುಂ . . . ಸೊಗಡು ನಾಱುಗುಂ ಪೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬರಿಸುಗುಂ (ಬಾಲಚ. ೧೨೭-೪). ೫. ಅವನಿಜೇಶನ ಸೊಗಡನಾಸ್ವಾದಿಸುವುದಂಜುವುದನಿಲದುಱುಬೆಯಲಿ (ತೊರರಾ. ೩-೮-೬೫); ಒಗಡಿಪ ಗಂಧಮುಂ ಸೊಗಡು ನಾಱೆ ರಜಸ್ವಲೆಯಪ್ಪ ಭಾವಮಂ ಬಗೆಗೊಳುತಿರ್ಪ ಭಾವಕಿಯಂ ಬಣ್ಣಿಸಿದಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೩೩೯). ೬. ಕರಿಯ ಸೊಗಡಿನ ಮೃಗಪತಿಗೆ . . . ನೊಂದ ಹಾವಿಂಗರಸ ಮೈಚಾಚಿದೆಯಲಾ ನೀನು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೭-೪); ಹುಲಿಯಿದ್ದಾಗ ಗಾಳಿ ಅದರ ಮೇಲಿಂದ ಹಸುವಿನ ಕಡೆಗೆ ಬೀಸುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ಹಸುವಿಗೆ ಹುಲಿಯ ಸೊಗಡು ಗೊತ್ತಾಗಿ ಅದು ಓಡಿಹೋಗಬಹುದು (ಶಬ್ದವಿ. ೮). ೮. ರಾಜಕುಲದ ನೃಪರ ಸಾಧುಚಾರಿತ್ರಮನ್ನಿಂದೆ ಸೊಗಡಾಗದಂತಾದರಿಸಿ ನೀವೆ ಕಾರುಣ್ಯದಿಂ ಮಾಳ್ಪುದು (ಚಮಭಾ. ೨-೨೪). ೯. ಈ ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಯಂ ಭರವಸದಿ ಮಾಡಿಕೊಡುವೀ ಫಲಕ್ಕೆಲೆ ಸೊಗಡು ಮಾಳ್ಪುದೆ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೧೦-೫೦). ೧೦. ಬಗೆಯನವ ಶಕುನವ ಮೃಗವ್ಯದ ಸೊಗಡಿ[ಪಾಠಾಂ. ಸಿ]ನಲಿ ಸಿಲುಕಿದ ಮನೋವೃತ್ತಿಗಳೊಳುಂಟೆ ವಿವೇಕಧರ್ಮವಿಚಾರವಿಸ್ತಾರ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೩-೨೨). ೧೧. ತಾಜಾ ಅವರೆಕಾಯಿಯ ಸೊನೆಯ ಕಂಪು: ಅವರೆಯ ಕಾಯ ಸೊಗಡು ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಇದರ ಮೂಲ ಅರ್ಥ

ಉಳಿದಿದೆ (ಸಮ್ಮನು. ೧೩೭); ಸೊನೆ ಅವರೇಕಾಯಿಯ ಸೊಗಡು ಅಲ್ಲಿಯ ಗಾಳಿಯಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಹರಡಿತ್ತು (೧ನನೋ. ೧೩). ೧೨. ಬನಿ; ಸಾರ; ಸತ್ತ್ವ: ಮೂಲದ ಸೊಗಸು ಸೊಗಡುಗಳು ಆವಿಯಾಗಿ ತೇಲಿಹೋಗದಂತೆ . . . ಈ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಾಂಗಗೊಳಿಸಿ ಸಫಲರಾಗಿದ್ದಾರೆ (ಸಾಓಪ್ರ. XIII, ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ); ಆಡುನುಡಿಯ ಸೊಗಡನ್ನು ಹೊತ್ತ ಈ ಸಾಹಿತ್ಯ ಎಷ್ಟು ಪ್ರಾಚೀನ ? (ದ್ರಾಎ. ೭೭). ೧೩. ಸೋಂಕು; ಸಂಪರ್ಕ: ಮೋಹಕೆ ತೆಱಹಿಲ್ಲ ಮದದ ಸೊಗಡು ಹೊದ್ದದು ಮತ್ಸರಕ್ಕಿಂಬಿಲ್ಲ (ಚಾಚ. ೮-೫೩); ಕರ್ಮಗಳ ಸೊಗಡಳಿದು ನಿತ್ಯಸುಖ ಸಂಭವಿಪುದದರಿಂದ ಜಗದೀಶನಂ ಬಿಡದೆ ನೆನೆ ಮನವೆ (ವಂಕಾರಾ. ೨-೧೯-೪೨). ೧೪. ಗಾಢತೆ; ತೀವ್ರತೆ; ಆಧಿಕ್ಯ: ದುರಿತದ ಸೊಗಡಿಗಂಜಿದರೋ ಪೃಥಾಸುತರ್ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೫-೪೭); ಅಷ್ಟಮದಗಳ ಸೊಗಡ ಸೊಕ್ಕಿನ ದಷ್ಟವಿಲ್ಲದ ಮೂಱವಸ್ಥೆಯ . . . ಖಂಡಿಸಿದ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೨೩-೫೨); ಸಿಟ್ಟು ಸಿಡುಕಿನ ಸೊಗಡು ತಾಕಿ ತಾಕಿ ಬಹಳಾಯ್ತು ನನಗೆ (ಕನಕ. ೧೦೨). ೧೫. ಪ್ರಖರತೆ; ತೀಕ್ಷ್ಣತೆ: ಬಾಯಂ ತೆಗೆಯ ಭುಗಿಲಿಡುವ ರೌದ್ರತೆಗೆ ಬಳಸಿ ಕವಿದು ಮುಂದುಗೆಡಸುವ ಸೊಗಡ ಸೋಂಕಿಂಗೆ . . . ಹೆದಱಿ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೫-೧೫); ಬಿಗಿದ ತಿಮಿರದ ಕೆಟ್ಟು ಸೂರ್ಯನ ಸೊಗಡು ಹೊಯ್ತರೆ ಮುರಿಯದೇ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧-೨೨). ೧೬. ಶೌರ್ಯ; ಬಲ: ಮದನಹರ ಶ್ರೀಕಾಂತ ಬ್ರಹ್ಮರು ಹುದುಗಿ ಕೆಡೆದವರೆಮ್ಮ ಸೊಗಡಿಗೆ (ಅಂಬಿಕಾ. ೧೮-೨೦). ೧೭. ಬಿಂಕ; ಬಿಗುಮಾನ: ಬೇಸಱದೆ ಬೆಂಬಡದೆ ಕಂಗೆಟ್ಟೋಸರಿಸದೊಲು ಸೊಗಡು ಮಾಡದೆ (ಸದ್ಧುರು. ೩-೧); ಜನಪನಾಗುತ ನೀನು ಶೌರ್ಯ ಮಾತಾಡದೆನ್ನೊಳಗೆ ಸೊಗಡು ಪಿಸು (ಹಮಚ. ೧೭೯). [ದೇ. ॥ ತಮಿ. ಚುವಟು; ಮಲ. ಚುವಡು]

ಸೊವಡುವಸೆ (ನಾ). ವಾಸನೆಯುಳ್ಳ ಕೊಬ್ಬು, –ನೆಣ: ಕಿಮುಟ್ಟಿ ಸೊವಡುವಸೆಯಿಂ ಒಂಡಿ ಜವನೆರ್ಮೆವೋರಿಗೆಱತಂಗುಡುವವು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೮೯-೧೫). [ಸೊವಡು + ಬಸೆ$_1$]

ಸೊಸಣಿ (ನಾ). ಒಂದು ಕ್ಷುದ್ರದೇವತೆಯ ಹೆಸರು: ಮಾಱಿ ಮಸಣಿ ಸೊಸಣಿ ಮೊದಲಾದ ದೈತ್ಯರುಂ ವರಮನೀಗುಮೆಂಬಾಸೆಯೊಳ್ ಓರ್ವರಂ ಕಂಡೊರ್ವರೆಱಗುವುದುಂ . . . ದೇವತಾಮೂಢಂ (ಪದ್ಮಸಾ. II, ೮೨೦ ವ). [?]

ಸೊಸನಕಬ್ಬೆ (ನಾ). ಒಂದು ಕ್ಷುದ್ರದೇವತೆಯ ಹೆಸರು: ಮಾಱಿಕಬ್ಬೆ ಮಸಣಕಬ್ಬೆ ಸೊಸನಕಬ್ಬೆ ಮೊದಲಾದ ವ್ಯಂತರಂಗಳುಂ (ಶ್ರಾವಕಾ. ೧೦೪-೨೨). 'ಸೊಸಣಿ' ಪರಾ. [? + ಅಬ್ಬೆ$_1$]

ಸೊಸಿವಿಸೆ (ನಾ). (?): ಸೋಜಿಗಮಾಗಿದೆ ಸೊಸಿವಿಸೆ ಮೂಜಗದೊಳಮಿಲ್ಲವೆಮ್ಮ ಪಿರಿಯರಮನೆಯೊಳ್ ರಾಜರಸರ ಮುದುಪರಸರ ತೇಜದ ರಾಣಿಯರೊಳಿಲ್ಲವೀಪರಿ ಪದುಳಂ (ಚಕವಿ. ೪-೩೧); "ಹೆರಿಗೆ" (ಪ್ರಭಣ್ಣ). [?]

ಸೊಸೆ (ನಾ). ಮಗನ ಹೆಂಡತಿ: "ಸ್ನುಷಾ, ಜನೀ, ಪುತ್ರವಧೂಃ, ವಧೂಃ - ಈ ೪ ಸೊಸೆ" (ಹಲಾಯು. ೮೩-೬೦೦); ರತ್ನಕಂಬಳಂಗಳಂ . . . ಮೂವತ್ತೆರಡು ಖಂಡಂಗಳಂ ಮಾಡಿ ಮೂವತ್ತಿರ್ವರ್ ಸೊಸೆವಿರ್ಕಳ್ಗೆ ಪಚ್ಚುಗೊಟ್ಟೊಡೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೨೫-೨೮); ನಿಮ್ಮ ಸೊಸೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಹಾಗಿದಾಳಮ್ಮ (ದೂಬ್ಬು. ೫೭); ಅತ್ತೆಗೊಂದು ಕಾಲ, ಸೊಸೆಗೊಂದು ಕಾಲ (ಗಾದೆ).

ಸೊಸೆಮುದ್ದು = ಪ್ರೀತಿಯ ಸೊಸೆ: ಅತ್ತೆಯ ಸೊಸೆಮುದ್ದು ಚೊಚ್ಚಲ ಬಸಿಱ ನೀಎವೆ ತೆರದ (ಸಸೋಗೀ. ೯-೭೯). [< ಸಂ. ಸ್ನುಷಾ]

ಸೊಸೆತನ (ನಾ). ಸೊಸೆಯಾಗಿರುವಿಕೆ: ದ್ರೌಪದಿ . . . ಕುಂತಿಯ ಬಳಿಯ ಕುಳಿತುಱ ಕಾಲನೊತ್ತಿದಳಾಗ ಸೊಸೆತನದಿ (ಸಂಭವ. ೩೨-೧೮).

ಸೊಸೆತನ ಮಾಡು = ಸೊಸೆಯಾಗಿ ಬಾಳು; ಸೊಸೆಯಾಗಿರು: ತಂದೋರ ಮನೇಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸೊಸೆತನ ಮಾಡುತ್ತಿ (ಚಂಗಾಳ್ಳ. ೨೩೦). [ಸೊಸೆ + -ತನ]

ಸೊಸ್ತ (ನಾ). ನೆಮ್ಮದಿ; ಸುಖ: ಸೊಸ್ತದೊಳೂಟವ ಮಾಡಿ ಕೈದೊಳೆವನ್ನಕಸ್ತಮಿಸಿದ ಕರ್ಮಸಾಕ್ಷಿ (ಮೋಹತ. ೨೨-೩). [< ಸಂ. ಸ್ವಸ್ಥ]

ಸೊಸ್ತಿ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯದು, ಕ್ಷೇಮ, ಮಂಗಳ ಮುಂತಾದ ಶುಭವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಮಾತು: ಸೊಸ್ತಿ ಶ್ರೀ[ಮ]ತು . . . ಶ್ರೀವೀರಕುಲಶೇಖರದೇವರಸರು (ಕಇ. III, ೫-೧; 1346); ಸೊಸ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕೇಳುವನು ಕಲ್ಲುನು ಕಟ್ಟದ್ದು ನಿಲ್ಲಿಸಿ (ಎಕ. VII, ಶಿವಪೊ.೧೦೮-೨೨; 1558). [< ಸಂ. ಸ್ವಸ್ತಿ./ ಪ್ರಾ. ಸತ್ಥಿ, ಸೋತ್ಥಿ]

ಸೊಸ್ಥಿರ (ನಾ). ಶಾಶ್ವತವಾದುದು: ನಿರಂತರವಾದುದು: ಈ ಸುಖವು ನಮಗೇನು ಸೊಸ್ಥಿರ ಮೋಸವಿದು ನಂಬಲ್ಕಿದಾಗದು (ಯಚೋರ. ೧೨೩).
[< ಸಂ. ಸುಸ್ಥಿರ]

ಸೊಳಕ 'ತೊಳಂಕು' ನೋ.

ಸೊಳಗ 'ಸೊಲ್ಲಗೆ$_1$' ನೋ.

ಸೊಳಸಿ 'ಸೊಳಸಿ' ನೋ.

ಸೊಳಸುಗೆ 'ಸೊಳಸಿಗೆ' ನೋ.

ಸೊಳಸಿ, ಸೊಡಸಿ, ಸೊಳಸ (ನಾ). ಒಂದು ಅಳತೆಯ ಪ್ರಮಾಣ : ನಂದಾದೀವಿಗೆಗೆ ಸೊಳಸಿಯ ಪ್ರಮಾಣದ ಸೊಂಟಿಗೆಯ ಗಾಣದಲೊಂದು ಸೊಂಟಿಗೆಯೆಣ್ಣೆಯಂ . . . ಕೊಟ್ಟರ್ (ಸೌಇ. XI-ii, ೧೪೪-೧೭; 1098); ಕೋಟೀಶ್ವರದೇವರ ನೈವೇದ್ಯಕೆ ದಿನ ಒಂದಕ್ಕಂ ಅಕ್ಕಿ ನಾಡ ಹಾನಿ ಮೂಱು ಲೆಕ್ಕದಲು ತುಪ್ಪ ಸೊಳಸಿ (ಸೌಇ. IX- ii, ೪೧೭-೨೫: 1377). **ಸೊಡಸಿ** : ತುಪ್ಪ ದಿನ ಒಂದಕ್ಕಂ ಸೊಡಸಿಯ ಲೆಕ್ಕದಲು ವರ್ಷ ಒಂದಕೆ ತುಪ್ಪ ತೆಂಗು ತೊಂಬತ್ತಕ್ಕಂ ಕಾಟ ಗದ್ಯಾಣ ಅಯಿದು (ಸೌಇ. IX-ii, ೪೧೭-೨೭: 1377). **ಸೊಳಸ**: ಕೇದಾರದೇವರ ನಂದಾದೀವಿಗೆಗೆ ಗಾಣದೊಳು ಸೊಳಸ ೧ ಯೆಣ್ಣೆಯಲ್ಲಾ ಕಾಲಕಂ ನಡೆವಂತಾಗಿ ಬಿಟ್ಟರು (ಸೌಇ, XX .೪೪-೨೪; ಶ. 1069); ಎಣ್ಣೆಯ ಕೊಡಕ್ಕೆ ಸೊಳಸವೆರಡು ತುಪ್ಪದ ಕೊಡಕ್ಕೆ ಸೊ[ಳಸ]ವೆರಡು (ಎಇ. XIX, ೨೮-೨೫;1144); ಸಮಸ್ತ ದವಸದಲುಂ ಕೊಟ್ಟಲ್ಲಿ ಹೊಂಗೆ ಸೊಳಸ ೨ ಕೊಂಡಲ್ಲಿ ಸೊಳಸ ೨ (ಸೌಇ. IX-i, ೨೯೭-೫೭; 1177). [?]

ಸೊಳಸಿಂಗೆ 'ಸೊಳಸಿಗೆ' ನೋ.

ಸೊಳಸಿಗೆ, ಸೊಳಸಗೆ, ಸೊಳಸಿಂಗೆ (ನಾ). = ಸೊಳಸಿ : [ಮ]ಹಾಜನಮುಮಿರ್ದ್ದು ಮೂಱು ಸೊಳಸಿಗೆ ಗೊ XXX (ಸೌಇ. XI-i, ೭೨-೬೨; 1037); ಗಾಣದಲು ಸೊಳಸಿಗೆ ಯೆಂಣೆಯಂ ಸಲಿಸುವರು (ಎಕ. VII, ಸೊರಬ. ೨೪೯-೪೭; 1065); ಗಾಣದಲೆಣ್ಣೆಸೊಳಸಿಗೆ ೧ ಮೂಲಸ್ಥಾನದೇವರಿಗೆ ಗದ್ದೆಖಂಡುಗ ೧ (ಸೌಇ. IX-i, ೨೩೩-೬೩; 1139). **ಸೊಳಸಗೆ** : ಸೋಮವಾರದಲಿ ನಿವಾಳಿಗೆ ಗಾಣಕ್ಕೆ ಯೆಣ್ಣೆ ಸೊಳಸಗೆ ಯೆರಡು (ಮುಂಬರಾ. XII. ೧೫-೪೭:1223). **ಸೊಳಸಿಂಗೆ** : ನಖರೇಸ್ವರದೇವರ ನನ್ದಾದೀವಿಗೆಗೆ [ಊ]ರಲು ಮೂಱು ಗಾಣ [ಪೂರಗಾಗೆ]ನಿತು ಗಾಣಮಾದೊಡೆ ಗಾಣದಲೆಣ್ಣೆ ಸೊಳಸಿಂಗೆವೊನ್ದು (ಸೌಇ. IX-i, ೧೧೨-೨೦; 1072). 'ಸೊಲ್ಲಗೆ$_1$' ಪರಾ. [< ಸೊಳಸಿ]

ಸೊಳೆ$_1$ 'ಸೊಳ್ಳೆ$_1$' ನೋ.

ಸೊಳೆ$_2$ 'ತೊಳೆ$_2$' ನೋ.

ಸೊಳ್ಳೆ$_1$, ತೊಳ್ಳೆ$_3$, ಸೊಳೆ$_1$ (ನಾ). ೧. ಮೂಗಿನ ಹೊರಳೆ,– ಹೊಳ್ಳೆ; ನಾಸಾರಂಧ್ರ: ಕೋಪದಿಂದ ಕಬಳಿಸುವಂತೆ ಮೂಗು ಸೊಳ್ಳೆಗಳಿಂದ ಉಸುರುಗಳಂ ಬಿಟ್ಟು (ಸೌಗಂಧಿ. ೨೦೦-೯೦); ದುಃಖಾವೇಶದಿಂದ . . . ಮೂಗಿನ ಸೊಳ್ಳೆಗಳು ದೊಡ್ಡವಾದವು (ಸುಂದರ. ೭). **ತೊಳ್ಳೆ$_3$** : ೧. ನರವಾಸನೆಯಿಂದ ನನ್ನ ಮೂಗಿನ ತೊಳೆ ಒಡೆದು ಹೋಗುತ್ತಿದೆ (ವಚಭಾ. ೩೭). ೨. ತೂತು; ರಂಧ್ರ: (೬). **ಸೊಳೆ$_1$** : ೧. ಮೂಗಿನ ಸೊಳೆ, ಹೊಳ್ಳೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೬. ೪-೮೩). [ದೇ. ॥ ತಮಿ. ತೊಳ್ಳೆ$_1$; ಕೊಡ. ಚೊಳ್ಳೆ]

ಸೊಳ್ಳೆ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೀಟ; ಮಶಕ: ತಗುಣೆ, ಸೊಳ್ಳೆ ಮೊದಲಾದುವು ನಿದ್ರೋಪಾಸಕರನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿಯೇ ಬಾಧಿಸುತ್ತಿದ್ದಿರಬೇಕು (ನಂಬುರು. ೪೨); ತಿಲಕರು . . . ಚರ್ಚೆ ನಡೆಯಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂದರೆ, ಅವರಿಗೆ ಜೈಲಿನಲ್ಲಿದ್ದ ತಿಗಣೆ, ಸೊಳ್ಳೆಗಳ ಕಾಟ ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತಲೆ ಇರಲಿಲ್ಲ (ಸ್ವಾವೀರ. ೫೨).

ಸೊಳ್ಳೆಯ ಪರದೆ = ಸೊಳ್ಳೆಪರದೆ: ಶುಭ್ರವಾದ ಸೊಳ್ಳೆಯ ಪರದೆ (ರಂಗಕ. ೬೦).
[← ತಮಿ . ಚುಳ್ಳಾನ್ = ಒಂಗು ಬಗೆಯ ಸೊಳ್ಳೆ]

ಸೊಳ್ಳೆ$_3$ 'ಸೆಳ್ಳೆ' ನೋ.

ಸೊಳ್ಳೆ$_4$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ: ಪಗಡೆ ಸೋಗುಳಿ ನೆತ್ತ ಚದುರಂಗ ಸೊಳ್ಳೆ ಡೊಂಪೆಗಳಾಟಕಾಱರೊಪ್ಪಿಹರು (ಮೋಕ್ಷ. ೧-೫೨). [?]

ಸೊಳ್ಳೆಪರದೆ (ನಾ). ಸೊಳ್ಳೆಗಳನ್ನು ನಿವಾರಿಸಲು ಹಾಸಿಗೆಯ ಸುತ್ತಲೂ ಕಟ್ಟುವ, ಸಣ್ಣಸಣ್ಣ ರಂಧ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಪರದೆ; ಮಚ್ಛರದಾನಿ:

ರಾತ್ರಿವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಸೊಳ್ಳೆಪರದೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಮಲಗಬೇಕು (ಗೃಹವ. ೧೪೭); ಆಳು ಬಂದು ... ಮಂಚದ ಮೇಲೆ ದಪ್ಪನ್ನ ಗಾದಿ ಹಾಕಿ . . . ಸೊಳ್ಳೆಪರದೆ ಕಟ್ಟಿ ಸಿದ್ಧ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ (ಅನ್ನ. ೨೯೩). [ಸೊಳ್ಳೆ₁ + ಪರದೆ]

ಸೋಜ್ 'ಸುಜ್' ನೋ.

ಸೋ₁, ಸೋಯು, ಸೋವು₁, ಸೋಹು (ಕ್ರಿ). ಸೋದು (ಭೂತನ್ಯೂ). ೧. ಅಟ್ಟು; ಓಡಿಸು; ನಿವಾರಿಸು: "ಸೋದುದ ಸೋಹಿದುದು" (ಚಕುಸಿ. ೧೧೫); ಲೀಲಾಕಮಲಮನೆ ಲೀಲೆಯಿಂ ತಿರಿಪಿದಾಗಲ್ ತಿರಿವೆಸಟ್ಟಲ್ ಮುಸುಱುವ ಮಧುಕರಂಗಳಂ ಸೋಯೆ (ಆದಿಪು. ೪-೭೦); ಪಥಿಕರ್ ಗೀ ಸೋವಬರಾಜಜನಂಗಳಂ ಕಣ್ಣಮಯಿಕ್ಕದೀಕ್ಷಿಸೆ (...); ಮದಾಳಿಯನೋವದೆ ಸೋವುತುಂ (ಪುಷ್ಪದಂ. ೧೦-೭೭). ೨. (ಬೇಟೆಗಾಗಿ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು) ಅಡಗಿರುವ ಪೊದೆ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಿಂದ ಎಬ್ಬಿಸಿ ಹೊರಡಿಸು: ಅಗಲ್ವಿದಪನೆನ್ನಂ ಭ್ರಾತ್ರನವ್ಯಾಜದಿಂ ಮೃಗಮಂ ಸೋಯ ಬಟ್ಟಲ್ವವಂತೆ ಮೃಗತೃಷ್ಣಾದರ್ಶನವ್ಯಾಜದಿಂ (ಲೀಲಾವ. ೫-೬); ಅಬ್ಬರದ ಕಾಂತಾರ ಮೊಳಗಿವರಬ್ಬರಿಸುತ್ತಿವಿದರು ಸೋವು[ಪಾಠಾಂ. ಹು]ತ ಸಕಲಮೃಗಕುಲವ (ತೊರಿರಾ. ೩-೧೭). ೩. ಕಳೆ; ಹೋಗಲಾಡಿಸು: ಶರಣೆಂದು ಕಂಡರಂ ಕರುಣದಿಂ ಕಾವರುಂ ಬಿರುದಿಂಗೆ ಬೀಗುವರ ಹರಣಮಂ ಸೋವರುಂ (ಶಾಸ. IX-I, ೨೯೭-೨೫; 1178); ತೀವಿದಾ ಧ್ವಾಂತಮಂ ಸೋವಿದಂ ಮೂಡಿ ಚಂದ್ರಂ (ಜಗ್ನ.ಟ. ೫-೦೪). **ಸೋಯು:** ೨. ಹುಲಿಯನ್ನು ಸೋಯುವವರು ಹಿಲ್ಲಿನವರ ಕಡೆಗೆ ಅದನ್ನು ಅಟ್ಟುವುದೆಂದೂ . . . ಸೋಯುವವರ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಕೋವಿಯಿದ್ದವರು ಕೆಲವರು ಅವರನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸಬೇಕೆಂದೂ ತೀರ್ಮಾನ ಮಾಡಿದರು (ಪಂಜಸಂ. ೬೨). **ಸೋವು₁:** ೧. ಬಾಲಚಂದ್ರನೆಂಬ ಕವಣೆಯಿಂ ಒಡಿದು ಪ್ರಪಂಚುವೆಂಬ ಹಕ್ಕಿಯಂ ಸೋವಿ (ಪಡಾವ. ೧೦೭-೫೮); ತನುಗಂಪಿಗೆಳಸಿ ಬಂದೆಱಗುವಳಿತತಿಯ ಕರಪನಜದೊಳ್ಪಿಡಿದ ನೀಲಾಬ್ಜದಿಂ ಸೋವುತ (ಚಜಕ. ೭-೧೪). ೨. ಕುತ್ತುಱಂ ಸೋವಿ[ಪಾಠಾಂ. ದಿ] ಸೆಜೆಗೆದಱು ಬೆಳ್ಳಾರ ದಿಗಿ (ಸೊಮಚ. ೩-೭); ಬಂದುದು ಶಬರಸೇನ ಬಳಿಕ ಸೊಪ್ಪುಸೊಪ್ಪುಗಳ ಮೆಳೆಮೆಳೆಗಳಂ ಸೋವುತ್ತೆ . . . ಮೃಗಮೃಗಂಗಳಂ ಕೆಡಹಿದರ್ಕಾನನದೊಳ್ (ಕ್ರಿಮಿಜಾ. ೨೦-೧೧). ೩. ಶಲಭ ಸೋವು ವರಾರೂ ದೀಪ ಬೆಳಗುವರಾರೂ (ಕುವ್ಯಾ. ೬೫-೩). **ಸೋಹು₁:** ೧. ಗೊಲ್ಲವೆಣ್ಣುಗಳು ಕವುಗಾಡಿಯಿಂ ಬಂದು ಸೋಹುತಿಹರು ನಲ್ಲ ಮಡಿಗಳೆಗಿಳಿವ ಗಿಳಿಗಳ (ಕುರಾಪಾಂ. ೨-೩೭); ಪಾಮರಿ ಗಿಳಿಗಳ ಸೋಹಲು ನಖಿಗಳ ಕೋಮಲಕಿರಣ ಪಸರಿಸೆ ತಾಮರಸದ ಬಳ್ಳಿಯೆಂದೆಂತವಳಿಗಳು ತಾ ಮುಸುಕಿದವು ಕೆಯ್ಗೊಲದಿ (ವರ್ಧಗ. ೧-೫೫). ೨. ತೀಪ್ತತೋಪ್ಪಣೆ ಬಿಯ ಕಲ್ಲುಗಳು ತಪ್ಪಲಿಡುತಂ ಸೋಹುತಂ ಹರಿತಪ್ಪ ಕೆಲವಾಡು ... ಪೊಡೆದು (...); ಮೇಹುಗಾಡಿನೊಳವಗ ಮೈ ಮಿಗೆ ಸೋಹಿದರೆ ಸುವ್ವಲೆಯು ಸುಬ್ಬಿರಯಾಹುವದಲೇ ತೋಳ ತಕ್ಕಯ ತೋಟಿ ತೆಗುವರೆ (ಕುವ್ಯಾ. ...); ಅಪ್ಪವಿಸಿ ಸೋಹಿದರು ಕೋಣನ ದೊಡ್ಡುಗಳ ದಂತಿಗಳ (ತೊರಿರಾ. ೩-೩-೧೨). ೪. ತಿರುಗಿಸು; ಓಡುವಂತೆ ಮಾಡು: ತಪ್ಪಗದ ಜೀವದ ಸುಕೃತ ದುಷ್ಕೃತವ ಒಪ್ಪಹಿಸಿಯಲಿ ತಂದು ಭವದಲಿ ಸೋಹಿ ಸುಳಿಸುವನೀ ಚರಾಚರ ಜೋಹವಿದು ಸಜಲೀಲೆಯಿ ಹರಿಗೆಂದನಾ ಭೀಷ್ಮ (ಕುವ್ಯಾ.ಸ. ೯-೯). ೫. ತಿಳಿ; ಅರಿ: ಆ ಹರಿಯ ಪರಮಹಿಮೆಯಾದುದು ಸೋಹಿ ಮುನಿಕುಲ ಸ್ತುತಿಸಲಱಿಯದು (ಸಂಚಿಶ. ೪-೩೦).

[ದೇ. # ತೆಲು. ಚೋವು; ಪರ್ಜಿ. ಚೊದ್; ಗದಬ. ಚೋಯ್]

ಸೋ₂ (ನಾ). ೧. ಸೋಬಾನೆ ಎಂಬ ನುಡಿಯ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತರೂಪ; ಸೋಬಾನಪದಗಳ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಗುಂಪಾಗಿ ಹೇಳುವ ಮಾತು: ಮಲ್ಲಿಗಿ ಈ ಹೂವು ಎಲ್ಲಿದ್ದು ಬೆಳದರೇನ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನ ನೆನೆಯಾದ ಸೋ! (ಲಜನಗೀ. ೧೧); ನಮ್ಮ ದನಿ ಮುತ್ತೀನ ಸರವ ತೆಗೆದಿತ ಸೋ (ನನ್ನೂರು. ೭೫). ೨. (ಆಲಂ) ಒಪ್ಪಿಗೆ; ಅನುಮತಿ: 'ಸೋಗೊಡು' ಪರಾ.

ಸೋ ಅನ್ನು = (ಆಲಂ) ಅನುಮತಿಸು; ದನಿಗೂಡಿಸು: ನಾಮೂ ದನಿಗೂಟ್ಟು ಸೋ ಅಂದ (ಸುವಸಂ. ೧೧).

ಸೋಂಕಿತ (ನಾ). ಮುಟ್ಟಿದುದು; ಸ್ಪರ್ಶವಾದುದು: ಸೋಂಕಿ[ಪಾಠಾಂ. ಶೋಭಿ]ತವೇನೊ ಅಸೋಂಕಿತವೇನೊ ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲಾಗಿ ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ (ಅವಚಂ.೪. ೨೦೭-೫೭೫): ಆ ಪರಿಮಳಗಳೆನ್ನ ನಾಸಿಕವ ಮುಟ್ಟಿದವು ಏವರಿಯಲ ಪಿಸಲು ಬಹುದಂಗ ಸೋಂಕಿದವು ಅಂಗ ಸೋಂ[ಪಾಠಾಂ. ಸೊಂ]ಕಿತ ಲಿಂಗ ನೊಲ್ಲನರ್ಪಿತವಹುದೆ (ದೀಕ್ಷಾಬೋ. ೯೯-೨೬). [< ಸೋಂಕು₁]

ಸೋಂಕಿಲ್, ಸೋಗಲು, ಸೋಗಿಲ್, ಸೋಗಿಲು, ಸೋವಿಲು (ನಾ). ೧. ಮಡಿಲು; ಉಡಿ: ಜಯಾವತಿ ತನ್ನ ಸೋಂಕಿಲ ಮೇಗಿಟ್ಟಾಡಿಸುತಿರ್ಪ ಕೂಸಂ . . . ಕಂಡು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೪೪-೨೧); ರಾಧೆಯೆಂಬ ತನ್ನ ನಲ್ಲಳ ಸೋಂಕಿಲೊಳ್ ಕೂಸನಿಟ್ಟೊಡೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೯೭ ವ). ೨. ಉಟ್ಟ ಸೀರೆ, ಪಂಚೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಚೀಲದಂತೆ ಮಾಡಿದ ಸೆರಗಿನ ಭಾಗ: ಆಲದ ಪಣ್ಣಳಂ ತಾನಯಾಯ್ದು ಸೋಂಕಿಲಂ ತೀವಿಕೊಂಡಾಗಳ್ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೫೯-೯); ಅವರಯ ಪಂದರ್ಗಳ್ವಡೆಗೇಡು ಮಾಡೆ ಸೋಂಕಿಲ ಕೊಲೆತೀವಿ ಕಟ್ಟಿ (ಲೀಲಾವ. ೫-೧೦೦). **ಸೋಗಲು:** ೧. ಪಾಪಿ ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವುದು ಪುಣ್ಯಾತಗಿತ್ತಿ ಸೋಗಲಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯಲಿ (ಗಾದೆ). **ಸೋಗಿಲ್:** ೧."ತೆರಪೊಡೆಯಂದುಂ ಸೋಗಿಲೆಂದುಂ ಮಡಿಲ್" (ಕಶಸಾ. ೬೩-೩೯೭); ಒಂದು ಬಾಳರವಿ ತನ್ನಯ ಸೋಗಿಲ ಮೇಗೆ ರಾಗದಿಂ ಪೊಡರ್ವುದಂ . . . ಸತಿ ಕಂಡೊಸೆದಳ್ ನಿಶಾಂತದೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೪೦). ೩. ನಡು; ಟೊಂಕ: ಮುನ್ನಿನಂತೊಳೆಯಂ ಮುದ್ರಿಸಿ ಧನಕೀರ್ತಿಯ ಸೋಗಿಲೊಳಿಕ್ಕಿ ತನ್ನ ವಾಸಕ್ಕೆ ಪೋದಳ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೦-೧೭೦). **ಸೋಗಿಲು:** ೧. ಶಿಶುವ ಸೋಗಿಲೊಳಿಟ್ಟು ಮಾತೆಯ ಬಲಗೊಂಡಳೊಸೆದು ಮೂವಳಸಂ (ಶಾಂತೀಶ. ೭ ೩೮); ಶಿಶುವನಾ ತಾಯ್ ಸೋಗಿಲಿಗೆ ಸೇರಿಸುವವೊಲು ತಕ್ಕೈಸಿ ತಂದನು (ತೊರಿರಾ. ೬-೨೪-೪೭). ೩. ಸೋಗಿಲಿನ ಈ ಸಬಳದಿಂದ ಗೋಣನ್ನು ಕರಕರನೆ ನಾನೆ ಕೊಯ್ದುಕೊಂಡು ದಂಡನೆಯನ್ನು ವಿಧಿಸಿಕೊಂಡೇನು? (ಸಪ್ತ. ೧೯೭). **ಸೋವಿಲು:** ೧. ಸೋವಿಲೊಳಿರ್ದ ಮಗುವ ಕಾಣದಾ ಸತಿ . . . ಶೋಕಾವೇಶದೊಳಗಿರುತಿರಲು (ನೇಮಿಸಂ. ೧೮-೨೩). ೨. ಆ ರತ್ನಸಮಿತಿಯಿಲ್ಲಿಗೆ ತರಲ್ಕಿಂತುರಿವ ಕೆಂಡವಾಯ್ತೆನಲವಂ ಕುಡೆ ಮುನ್ನಿನಂತವನ ಸೋವಿಲೊಳು ದೇದೀಪ್ಯಮಾನಮಂ ಪಡೆದ ರತ್ನಗಳಾದುವು (ಸಮ್ಯಕ್ತಾ. ೭-೩೯).

ಸೋಂಕಿಲ ಕಿಡಿ = (ಆಲಂ) ಮಡಿಲಿನಲ್ಲಿರುವ ಬೆಂಕಿ; ಸೆರಗಿನ ಕೆಂಡ; ಸಮೀಪದಲ್ಲೇ ಇರುವ ಆಪತ್ತು: ಎನಗೆ ವಸುದೇವಂ . . . ಸೋಂಕಿಲ ಕಿಡಿ ನಣ್ಣನ ಮೃತ್ಯು (ಜಗವ. ೫-೭೦).

ಸೋಂಕು₁, ಸೋಕು₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಾಗು; ಮುಟ್ಟು; ಸ್ಪರ್ಶಿಸು: ಅಂ ಸಂಧ್ಯಾರಾಗದೊಳಱಿಯದೆ ಮದವಾರಣಮಂ ಸೋಂಕಿ ಕೆಲದೊಳೊಯ್ಯನೆ ಪೋದಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೯೩); ತೆಂಕಣಗಾಳಿ ಸೋಂಕಿದೊಡಮೊಳ್ನುಡಿಗೇಳ್ದೊಡಂ . . . ನೆನೆವುದೆನ್ನ ಮನಂ ವನವಾಸಿದೇಶಮಂ (ಪಂಪಭಾ.೪-೩೦). ೨. ಹಾಯು; ಅಪ್ಪಳಿಸು; ಬಡಿ: ಆ ಶೃಂಗಿಯಿಂ ಶ್ರಿಂಗಿಯಂ ಸೋಕುವಂತೆ ಸೋಂಕಿ ಪೋಪಾಗಳ್ (ಶಾಸ. I, ೨೫೨-೨೫; 1186); ಸಿಡಿಲು ಸೋಂಕಿ ಬಿರ್ದಾಸಿದ ಮೊಲ್ಲೆಯ ಮುಗುಳೆ (ಸುಬಿರ. ೨-೫೮). ೩. ಮೆಟ್ಟು; ಹಿಡಿ; ತಗುಲಿಕೊಳ್ಳು: ಪಿಡಿದುದು ಪುಲಿ ಗಾಳಿ ಸೋಂಕಿದತ್ತು ಪಿಶಾಚಂ ತೊಡರ್ದುದು . . . ಎನೆ ಸಿರಿಯೊಳರಸುಗಳ್ ಮೆಯ್ಮಱಿಯರ್ (ಕಾಂದಪೂ. ೫೬೩); ತೆಱಪುವಡೆದೆಡಸಿ ರುಜೆ ಮುಮ್ಮುಱುಗುವಿನಮವುಂಕಿ ಸೋಂಕಿ ನಿಃಕರುಣತೆಯಿಂ (ಸುಕುಮಾ. ೨-೧೧). ೪. ನಡೆ; ಸಂಚರಿಸು: ಆ ಬಾಲಕಂ ಬಾಲದುಡಿಗೆಗಳಂ ತೊಟ್ಟು ನಡೆಗಲ್ತೊಂದು ದಿವಸಂ ಗೋವ್ರಜಂಗಳೊಳ್ ಸೋಂಕುವುದನಾಂ ಕಂಡು (ಪಂಚತಂ. ೧೪೭-೯); ಎಡದತ್ತ ಸಲ್ದೊಡದು ನಾಡಿಯೊಳಂ ಕೆಲಗೂತ್ತಿ ಸೋಂಕಿ ಮಧ್ಯದೊಳಸಗುತ್ತಮಿರ್ಪೊಡೆ ಶುಭಾವಹಂ (ಲೋಕೋಪ. ೧೦-೭). ೫. ಕೂಡು; ಸಂಭೋಗಿಸು: ಱಿಂಕಿದ ಕುಚ ತೋಳುಗಳ ಗಲ್ಲದೆಡೆಯ ನಖಾಂಕಿತ ಪಲ್ಲುರ್ಚಿದುವೇ ಸೋಂಕಿದ ಖೂಳನದಾವನೊ ತೋಱೆಂದು ಗುಂಕಿಸಿದಳು ತಾಯಿ ಮಗಳ (ಮೋಹತ. ೧೮-೭೭). **ಸೋಕು₁:** ೧. ತರಣಿ ಸೋಕಲು ಸಹಿಯಹಲ್ಲೆಯನಿರದೆ ಕಾಯ್ಸೆ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೬೦೯.೭ ೨೨); ಕೆಂಡಗಣ್ಣ ನೊಸಲೊಳಗಿಟ್ಟ ನಮ್ಮ ಶಿವ ಕೆಂಡವ ಸೋಕಲು ಅಳುಪ್ಪಲ್ದೊ ಬೋಧಿ (ಪುರಂದ.೧-೧೯೭-೪); ಸೋಕಿ ದವರ ದುರಿತವ ಪರಿಹರಿಸುತ ಶ್ರೀಕಾವೇರಿಯೊಪ್ಪಿಹಳು (ಕಾಪವ. ೨-೧೭). ೨. ಆ ಶೃಂಗಿಯಿಂ ಶ್ರಿಂಗಿಯಂ ಸೋಕುವಂತೆ ಸೋಂಕಿ ಪೋಪಾಗಳ್ (ಶಾಸ. I, ೨೫೨-೨೫; 1186). ೩. ನಿನ್ನ ನಾವನು ಪೂರ್ವಕಾಲದಲಿ ನೆನೆದ ಮನುಜನ ಮನದ ತಾ ಕಲಿ ತನಗೆ ಸೋಕದ ಪೋಗಲಿ

(ಸಂಭವ. ೫-೬೨); ಮಾನಿಸಿ ಒಬ್ಬ ಸಂನ್ಯಾಸಿಯ ಕಂಡು ಧೇನಿಸಿ ಕೂಸೆಂದೆತ್ತ ಬರಲು ಏನು ಗಾಣ ಅವರಿಗೆ ಸೋಕಿತೆ ಎಂದು ಪುರಂದರವಿಠಲ ತನ್ನೊಳು ನಗುತಿದ್ದನು (ಪುರಂದ. ೧-೧೧೧-೯). ೬. ಉಂಟಾಗು; ಒದಗು: ಸೋಕುವುದು ಮಯ್ಯಬಿವೆ ಮಱೆಯು ಸೋಕರಿಸುವುದು ಚಿತ್ರವೃತ್ತಿ (ಹುವ್ವಾಅ. ೯-೮); ಏಕಪತ್ನೀವ್ರತ ಸುಭಾಷಿತ ಸೋಕಿಹುದು ನಮ್ಮುವನು (ತೊರರಾ. ೩-೪-೧೩).

[ದೇ. ‖ ತುಳು. ಸೋಂಕು, ಸೋಕು; ತೆಲು. ಸೋಂಕು, ಚೋಂಕು: ಪರ್ಜಿ. ಚೊರ್ಕ್]

ಸೋಂಕು$_2$, ಸುಂಕು$_2$, ಸೊಂಕು, ಸೋಕು$_2$ (ನಾ). ೧. ಸ್ಪರ್ಶ; ಮುಟ್ಟುವಿಕೆ: ಸೋಂಕಸೂಳ್ ಸಲಿವ ನಲ್ಲಳಲಂಪನೊಡರ್ಚೆ (ಆದಿಪು. ೨-೪೧); ಕಾಬರಿಗೆ ಕಂಗಳಿಗೆ ಅಸಾಧ್ಯ ಮುಟ್ಟುವರೆ ಸೋಂಕಿಂಗಸಾಧ್ಯ (ಕೂನ್ನಸಂ. ೯೫-೧೨); ಹಾಡಸೊಲಿದಾಲಿಸಿದ ಕಿವಿಗ ಪೂಲೆಯಿಲ್ಲ . . . ಸೋಂಕಿಂಗೆ ಹೊಲೆಯುಂಟಾಯ್ತೆ (ಹಚಕಾ. ೬-೧೯). ೨. (ದವ್ಯ ಮುಂತಾದುವು) ಹಿಡಿಯುವಿಕೆ; ಮೆಟ್ಟುವಿಕೆ: ದರ್ಪಕನೆಂದೆನಿಸುವ ಗ್ರಹ ಸೋಂಕಿಂದೆಲೊಪ್ಪವಡಗಿ ಧೃತಿಗುಂದಿ ಕರ್ಪೂರಗಂಧಿಯಿರಲು (ಅಂಜವ. ೫-೧೯೯) ೩. ಒಡನಾಟ; ಸಂಪರ್ಕ: ತಮಗೇಕೆ ರಂಭಾದಿಗಳ ಸೋಂಕೆಂದುದು ಸುರಸ್ತೋಮ (ಹುವ್ವಾಅ. ೭-೮೭); ಆ ತರುಣಿಯರ ತನುಪರಿಮಳದ ಸೋಂಕಿನಲಿ ಸುತ್ತಲು ಪರಿಮಳಿಸಿದುದು ತರು (ತೊರರಾ. ೧-೫-೪೫); ನನ್ನೂರು ಯಾವ ಹೊರಗಡೆಯ ಸೋಂಕೂ ಇಲ್ಲದೆ . . . ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಾನಂತರದ ಮಹಾಮೂರ್ಪಾಟಿಗಾಗಿ ಕಾಯುತ್ತಾ ನಿಂತಿದೆ (ನನ್ನೂರು. ೬). ೪. ಗಾಳಿ, ನೀರು ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಮೂಲಕ ಹರಡುವ ರೋಗದ ಸಂಸರ್ಗ,– ಅಂಟು: ಸ್ಕನ್ಯಕ್ಕೆ ರೋಗದ ಸೋಂಕು ತಗುಲಿತು (ಶ್ರೀರಾಯ. ೩೭೩); ಸೋಂಕಿನ ತಾಣವನ್ನು ಗುರುತಿಸಲು 'ಕ್ಷ' ಕಿರಣಗಳು ಮಹತ್ತರವಾಗಿ ಸಹಾಯಮಾಡುತ್ತವೆ (ಕಲರಾ. ೮೭). ೫. ಒಂದು ವಸ್ತು ಅಥವಾ ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯಿಂದ ಮಿಕ್ಕವುಗಳಿಗೆ ಹರಡುವ ರೋಗ; ಸಾಂಕ್ರಾಮಿಕ ರೋಗ; ಅಂಟುಜಾಡ್ಯ: ಮೊಟ್ಟೆಗಳಿರುವ ಮಣ್ಣು ತಿನ್ನುವುದರಿಂದಲೂ ಕೊಳಕುನೀರನ್ನು ಕುಡಿಯುವುದರಿಂದಲೂ ಸೋಂಕು ಹರಡುತ್ತದೆ (ಪ್ರಾಣಿಶಾ. ೧೭೦); ದ್ವಾರಕಾನಾಥನಿಗೆ ಏನೋ ಸೋಂಕಿನಂತಾಗಿದೆ (ವಿಧಿವ್ಯ. ೧೪೩). ೬. ಮುಟ್ಟುವಷ್ಟು ಹತ್ತಿರ; ಅತ್ಯಂತ ಸಮೀಪ: ತಾಯ್ಬಿಡಿಪು ಸೋಂಕಿನೊಳೊಯ್ಯನೆ ಸೋಂಕಿ ನಿಲ್ಲ ಮುದ್ದೊರ್ಮೆಯುಮೊಪ್ಪಿ ತೋಱೆ ಕಲಭವ್ರಜಮಿರ್ದುದು (ಜಗು. ೧೭-೧೧). **ಸುಂಕು$_2$**: ೪. ಕ್ಷಯರೋಗದ ಸುಂಕು ವಾಯುನಾಳಗಳ ಮೂಲಕವಾಗಲೀ . . . ದೇಹವನ್ನು ಸೇರುವುದು (ವಿಜ್ಞಾನ. ೧೭೫). ೫. "ಸುಂಕು – ಮಾರಿಕಾ ಉಪದ್ರವ" (ಗುಪಿಮೋ. ೧೭೩). ೭. ಪ್ರಭಾವ; ಪರಿಣಾಮ: ಕವಿಯ ಪ್ರತೀತಿಯ ಸುಂಕು ಸಹೃದಯನಿಗೆ ತಗಲದೆ ಹೋಗುವದಿಲ್ಲ (ಸಾಚಿವಿ. ೫೨). **ಸೊಂಕು$_2$**: ೧. ಶಿವಪಾದಾಬ್ಜದ ಸೊಂಕಿನಿಂ ವಿಮಲತೇಜಃಸ್ಫೂರ್ತಿ ಮೆಯ್ಯೆರ್ಚೆ (ಶಬಶಂ. ೫-೫೪); ಸೊಂಕಿಗೆ ಹೇಸುವ ದೈವಭಕ್ತರ ಕಿಂಕರ ನಾನು ಎನುತಿಹನಗ್ನಿ (ಚೆಲುವು. ೫೧-೮). ೨. ಚಿತ್ರಭವಗ್ರಹದ ಸೊಂಕೆ ಸುಜನೋತ್ತಂಸಾ (ಶವಾದ. ೧೩೪ ಪ್ರಯೋ). ೩. ಏನೂ ತಪ್ಪಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅಪವಾದದ ಸೊಂಕೇ ಇಲ್ಲ (ದಾಲತ್. ೧೦೫). ೪. ಆಮಶಂಕೆಯಲ್ಲಿ . . . ಸೊಂಕು ತುಸುವಾಗಿದ್ದರೆ ಯಾವ ರೋಗಲಕ್ಷಣಗಳೂ ತೋರ್ದೋರದೆ ಇರಬಹುದು (ಕವಿಕೋ. I. ೮೨೭). **ಸೋಕು$_2$**: ೧. ಸರಳಿನ ಸೋಕುಗಳ ಸ್ಮರಣೆಯಲಿದ್ದನು ಗಣಿಸದರಿಬಲವ (ತೂರರಾ. ೫-೫-೧೮). ೩. ಲೋಕದೂಷಣವನ್ಯನಾರಿಯ ಸೋಕು (ತೊರರಾ. ೬-೪೫-೩೭).

[< ಸೋಂಕು$_1$ / ತುಳು. ತೆಲು. ಸೋಂಕು, ಚೋಂಕು]

ಸೋಂಕುರೋಗ, ಸುಂಕುರೋಗ, ಸೊಂಕುರೋಗ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ವಸ್ತು ಅಥವಾ ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯಿಂದ ಮಿಕ್ಕವುಗಳಿಗೆ ಹರಡುವ ರೋಗ; ಸಾಂಕ್ರಾಮಿಕ ರೋಗ; ಅಂಟುಜಾಡ್ಯ: ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರಿಗೆ ಸೋಂಕುರೋಗ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡರೆ ಉಳಿದವರು ಕೂಡಲೆ ವೈದ್ಯಪರೀಕ್ಷೆ ಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ರೂಢಿ). **ಸುಂಕುರೋಗ**: ೨. (ಆಲಂ) ಸಾಂಕ್ರಾಮಿಕವಾಗಿ ಹಬ್ಬುವ ದುಷ್ಟಪ್ರವೃತ್ತಿ: ಇದು ಮೂರ್ತಿಭಂಜಕರೊಳಗಿನದೇ ಸುಂಕುರೋಗ, ತಿಳಿಯಿತೇ? (ಹೊಸಂಸಾ. ೧೦). **ಸೊಂಕುರೋಗ**: ೧. ಮಾನವನಲ್ಲೂ ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲೂ ಏವತ್ತಕ್ಕೂ ಮೀರಿದ ಬಗೆಗಳ ಅಣಬೆ (ಬೂಜು, ಬೂಷ್ಟು, ಶಿಲೀಂಧ್ರ)ಗಳಿಂದ ಸೊಂಕುರೋಗಗಳು ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ (ಕವಿಕೋ. I, ೨೨೭). [ಸೋಂಕು$_2$ + ರೋಗ]

ಸೋಂಕುವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಸ್ಪರ್ಶವನ್ನು ಹೊಂದು; ಮುಟ್ಟು: ಅಜ್ಞಾನದಿಂ ಸೋಂಕುವಡೆದಾತ ಸುರನಿತ್ತುದೇ ನಿಧಿ ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿತೆ ಪೊಡವಿ ಪಾವನಂ (ಅಧ್ಯರಾ. ೨-೨೧).

[ಸೋಂಕು$_2$ + ಪಡೆ$_1$]

ಸೋಂಗು 'ಸೋಗು' ನೋ.

ಸೋಂಟಿಗೆ 'ಸೊಂಟಿಗೆ' ನೋ.

ಸೋಂಟೆ 'ಸೋಟೆ$_1$' ನೋ.

ಸೋಂಪು, ಸೋಪ್ಪು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಸುವಾಸನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅದರ ಬೀಜ; ಈ ಬೀಜವು ಜೀರಿಗೆಯಾಕಾರದಲ್ಲಿದ್ದು, ಸಾಂಬಾರ ಪದಾರ್ಥವಾಗಿಯೂ ಅಡಕೆಯಂತೆ ತಾಂಬೂಲದೊಂದಿಗೆ ಸೇವಿಸಲೂ ಬಳಕೆಯಾಗುತ್ತದೆ: "ಸೋಂಪುಗಿಡ, ಸಂಪು, ಶತಪುಷ್ಪಿ" (ಸಸ್ಯನಿ. ೧೨೫). **ಸೋಪ್ಪು**: ಇಂಥ ತಂಪು ಎರೆಗಳಲ್ಲಿ ಜೀರಿಗಿ . . . ಸೋಪ್ಪು ಗಜರೀಬೀಜಗಳನ್ನಾದರೂ ಬಿತ್ತಿದರೂ ಬರುತ್ತದೆ (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೭೩). [ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಚೋಮ್ಬು; ತೆಲು. ಸೋಪು]

ಸೋಂಬ, ಜೋಬ, ಶುಂಭ, ಸಾಂಬ$_1$ (ನಾ). ೧. ಮೈಗಳ್ಳ; ಆಲಸಿ; ಸೋಮಾರಿ: "ಆಲಸಃ . . . ಮಂಥರಃ – ಈ ೬ ಸೋಂಬಂ" (ಹಲಾಯು. ೭೪-೨೩೩); ಸೋಂಬನಂ ಮೆಚ್ಚಿ ಬೇಱೊರ್ಗೆ ಪೋದ ಸೂಳೆಯಂತೆ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೫೨೯ ಶೂದ್ರಃ); ಸೋಂಬರಭವ್ಯರನ್ಯವನಿತಾಸಕ್ತರ್ . . . ನೋಟ್ಟಡಮಿಲ್ಲ (ವರ್ಧಮಾ. ೧-೪೭). ೨. ಮೂರ್ಖ; ದಡ್ಡ: ಕಂತೆಗಳಿವದ್ಯತನರೂಳ್ಳ ಕವನಂ ದಿಗ್ಭ್ರಾಂತಿಕರಮೆಂಬವನೊಳೇಂ? ತನತೆ ಕಾಲಕ್ಕುಂತೆ ಕರುಬಿಂ ಜರೆದು ಕೀಳ್ಪಡಿಪ ಸೋಂಬಂ (ಸಂಪಜ. ೭-೧೩). **ಜೋಬ**: ೧. "ಆಲಸಂ ಜಡಂ ಮಂಥರಂ ಜಿಂಹ್ಮನೆನೆ ಜೋಬ[ಪಾಠಾಂ. ಜೋಪ, ಸೋಂಬ]ನಕ್ಕುಂ" (ಮುಂಗರಾ. ೭೩-೨೪); ಈಗ ಇಮ್ಮಡಿ ಜೋಬನಾಗಿದ್ದೇನೆ . . . ಮಾಡಬೇಕಾಗಿದ್ದ ಎಷ್ಟೋ ಕೆಲಸ ಮಾಡದೆ ಹೋಯಿತು (ಕಂನಾಸಾ. ೧೩). **ಶುಂಭ**: ೧. ತನ್ನ ಗಂಡನಾದವನು ಶುಂಭನಂತೆ ಕಾಲಹಾಕುವುದನ್ನು ಅವಳು ನೋಡದಾದಳು (ಮಣ್ಣಮ. ೧೭). ೨. ಅಂಬರಕೆ ಹೋದ ಹೊಗೆ ಕುಂಭನಿಗೆ ಮರಳುವುದೆ ಶುಂಭಮಾನವನೆ ಕೇಳು (ಮೈರಾರ. ೮-೮). **ಸಾಂಬ$_1$**: ೨. ನೀನಂದರ ಏನೂ ಅರೀದ ಸಾಂಬನಂಗ ಅಂತ ಮಾಡಿದ್ದಿ ನಿ ನಾ (ಮಣ್ಣುಹ. ೧೧೩).

[ಸೋಂಬು + – ಅ$_7$]

ಸೋಂಬತನ (ನಾ). ಸೋಮಾರಿತನ; ಜಡತೆ: ಸಿದ್ಧಾಂತಮನಱಿಯದೆ ಪಿರಿದುದ್ಧತೆಯಿಂ ಸೋಂಬತನದಿನಧ್ಯಾತ್ಮಮುಮಂ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿನೋದುವ ಕಡುನಿರ್ಬುದ್ಧಿ ಮಹಾಸುಖಮನ್ನದಲಾಜಂ ಕಡೆಯೊಳ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೧೦೦); ಪೇಱೆ ಬಲ್ಪಿರ್ಕಿರವಿಂ ಪೇಱಿದ ಪಣ್ತೊನೆಯನಿಱಿಪಲೊಡನೆ ನಿಮಿತ್ತಂ ಬೇಱುಂಟೆ ಫಲಕೆ ಮೈವರಲಾಱದ ಕಡುಸೋಂಬ[ಪಾಠಾಂ. ಸೊಬಗು]ತನಕೆ ಪೊಂಬಾಟೆಗಳೊಳ್ (ಲೀಲಾವ. ೬-೧೨೧). [ಸೋಂಬ + – ತನ]

ಸೋಂಬತೆ (ನಾ). ಆಲಸ್ಯ; ಸೋಮಾರಿತನ: ಮೈ ಸೋಂಬತೆಯ [ಪಾಠಾಂ. ಸೋಂಭತೆಯ, ಶೋಭತೆಯ] ದೆಸೆಯಿಂದ . . . ಭಕ್ತಾಂದೇಹಿಯಾದ ಸಂದೇಹಿಗಳ ಶಿವನೊಲ್ಲನು (ಶಿವಗೀ. ೫೫-೨೭೧). [ಸೋಂಬ + – ತೆ$_1$]

ಸೋಂಬು (ನಾ). ೧. ಆಲಸ್ಯ; ಮೈಗಳ್ಳತನ: ಆ ಗ್ರಾಮದೊಳ್ ಸೋಂಬಂ ಬಿಟ್ಟತಿದಕ್ಷನಪ್ಪ ಪರದಂ ಯಕ್ಷಾಂಕಂ (ನೇಮಿಪು. ೧೪-೨೨). ೨. ನಿಧಾನ; ತಡೆ; ಸಾವಕಾಶ: ತುಂಬಿದ ಸೇನೆಯಿಂದಗಲಿ ವೃಷಭರಾಜ ಸೋಂಬಿಲ್ಲದತ್ತ ಸಾಗಿದನು (ಭರಚ. ೩೦-೬೦). ೩. ನವುರಾಗಿರುವುದು; ಸೂಕ್ಷ್ಮ; ಹಗುರ: ಚೌಮೂಲೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸೋಂಬಿನಿಂದ ಪಲವಾಕೃತಿಗಳಿಂದ ತಳ್ತೊಗೆಯ ಸಂಪದವನ್ನೊಯ್ಯನೆ ಏಂಸಿ ಕುಡುತ್ತಿರುವ ಅಗುರು ದಶಾಂಗ (ಚಿಕ್ಕಅ. ೮೨-೧೭). [ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಚೋಮ್ಬು, ಚೋಮ್ಬಲ್]

ಸೋಂಬೆ (ನಾ). ದಡ್ಡ ಹೆಂಗಸು: ನಲಿಗಟ್ಟು ಕಚ್ಚಿ ಕುಡಿಯಾಗಡೆಯಾಳನ ಸೀಳ್ಕ ಸಿಱುಂಬುಳಾಡದಂಟದೆ ನೆಜನೆಂದು ಭಾವದೊಳೆ ಬಳ್ಕುವ ಸೋಂಬೆಯನಿಕ್ಕು ಕಿಚ್ಚಿನೊಳ್ (?) (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೮-೪೩೪). [ಸೋಂಬ + – ಎ$_2$]

ಸೋಂಬೇರಿ (ನಾ). ಜಡಸ್ವಭಾವದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಆಲಸಿ: ಆ ನಗರದಲ್ಲಿಯ ಒಕ್ಕಲಿಗರ ಕೇರಿಯಲ್ಲಿರುವವರಲ್ಲ ಬರಿಯ ಸೋಂಬೇರಿಗಳಾಗಿ ವೇಳೆಗಳೆಯುವವರಲ್ಲ (ಕರ್ನಾಜ. ೧೫೭). 'ಸೋಮಾರಿ' ಪರಾ.

ಸೋಂಬೇರಿಯಾಗು = ಜಡವಾಗು; ನಿಷ್ಕ್ರಿಯವಾಗು: ಏಕಿಲಿಂ ಕುರ್ಗಿರಲೊಂದಲ್ಲಾನು ಕೂರ್ಚಂ ಸಡೆದು ಮಲಗಿ ಸೋಂಬೇರಿಯಾದತ್ತು ಲೋಕಂ (ಚಂದ್ರಭ್ಯು. ೬-೪೫). [ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಚೋಮ್ಬೇಱಿ]

ಸೋಕ (ನಾ). ದುಃಖ; ಸಂಕಟ: ಸೋಗೆಯ ಸೋಕಕ್ಕೆಂದುಂ ಪೋಗದ ಬಹುರತ್ನ ರುಚಿರರುಚಿ ಸುರಚಾಪಶ್ರೀಗಂ ಬಯಸಿರ್ಪಂತೆವೊಲಾಗಳುಮಗಲವು ಮುಗಿಲ್ಗಳಾ ನಗತಟಮಂ (ಲೀಲಾವ. ೯-೩೨); ಸಾರಂಗವೆಲ್ಲಾ ಸೋಕಾ ಮಾಡಿದವೂ (ಹುಟ್ಟಿಪ. ೪೮).
[< ಸಂ. ಶೋಕ]

ಸೋಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸ್ಪರ್ಶಮಾಡಿಸು; ಮುಟ್ಟಿಸು: ಪಠದ ಕಟ್ಟಿಗೆ ಸೋಕಿಸಿದನು (ಮುನಿಮಾ. ೨೪).

ಸೋಕಿಸಿಕೊಳ್ಳು = ಮುಟ್ಟಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಪ್ರಭುಗಳು ಅದನ್ನೂ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಸೋಕಿಸಿಕೊಂಡು, ಅನಂತರ ಕುಡಿದರು (ಶಾಂತಲಾ. ೧೭೭). [ಸೋಕು$_2$ (< ಸೋಂಕು$_2$) + - ಇಸು$_3$]

ಸೋಕು$_1$ 'ಸೋಂಕು$_1$' ನೋ.

ಸೋಕು$_2$ 'ಸೋಂಕು$_2$' ನೋ.

ಸೋಕುವರೆಯ (ನಾ). ಆಗತಾನೇ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡ ಪ್ರಾಯ: ಕಿರುವರೆಯದಿಂ ಸಂತತಮ್ಮೆಂಡಿವರೆಯದ ಸೋಕುವರೆಯ ನಡುವರೆಯದವರು . . . ಸಲೆ ಸೊಗಸುತಿರಲು (ನವಮೋ. ೨೪-೧೯). [ಸೋಕು$_2$ (< ಸೋಂಕು$_2$) + ಪರೆಯ$_2$ (< ಪರಯ)]

ಸೋಕುಳಿ (ನಾ). ಆಲಸ್ಯ; ನಿರುತ್ಸಾಹ: "ಜಡತೆ ಸೋಕುಳಿ" (ಸಂಜೀವ. ೨೫).
[< ಸೋಂಬು + - ಕುಳಿ$_3$]

ಸೋಕ್ಷಮೋಕ್ಷ (ನಾ). ೧. ಇತ್ಯರ್ಥ; ತೀರ್ಮಾನ; ನಿರ್ಣಯ: ಈ ವಿಷಯದ ಸೋಕ್ಷ-ಮೋಕ್ಷ ಇಂದು ಆಗಿಯೇ ತೀರಬೇಕು (ಮೂಯುದಾ. ೩೬). ೨. ಪರಿಣಾಮ; ಫಲ: ಅಂತೂ ಸೋಕ್ಷಮೋಕ್ಷದ ವಿಚಾರ ಮಾಡಿ ಕೊನೆಗೆ ಒಬ್ಬನೇ ಹೋಗಬೇಕೆಂದೂ ನಿಶ್ಚಯಿಸಿಕೊಂಡನು (ಗಂಡುಮಾಯಿ. ೧೦೧). ೩. ನೆಲೆ; ಅಸ್ತಿತ್ವ: ಅಗ್ನಿದಿವ್ಯದೊಳಗಿಂದ ಹಾಯ್ದ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ಇಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಸೋಕ್ಷಮೋಕ್ಷಗಳನ್ನು ಕಂಡುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ (ಸಮಜೀ. ೨ ಟೀಕೆ). ೪. ಕೊನೆ; ಅಂತ್ಯ: ಇಂಥ ಮಹತ್ವವುಳ್ಳ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಬಾಲಬಾಲಿಕೆಯರು ತಮ್ಮ ಸೋಕ್ಷಮೋಕ್ಷಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡುಬಿಡುವರು (ಬ್ರಹ್ಮಚ. ೪೯). [← ಮರಾ. ಸೋಕ್ಷಮೋಕ್ಷ]

ಸೋಗಲಕ್ಕಿ 'ಸೋಗಿಲಕ್ಕಿ' ನೋ.

ಸೋಗಲಾಡಿ (ನಾ). ೧. ಸೋಗು ಮಾಡುವವಳು; ಒಯ್ಯಾರಿ; ಒನಪುಗಾತಿ: ಈ ಸೋಗಿನ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಸೋಗಲಾಡಿಯರ ಮುಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ನನ್ನ ಮುಂದೆಯೂ ಹೇಳಬೇಡ (ಮನ್ನಷು. ೨೬೭); ನೀನು ಪಾರಾಗಿ ಮುಂದೆ ಹೋದ ಮೇಲೆ ಆ ಸೋಗಲಾಡಿ-ಮಾಟಗಾತಿಯರ ರೂಪವು ಬಯಲಿಗೆ ಬೀಳುವದು (ಧರ್ಮಸ. ೧೧). (ಗು) ೨. ಬೆಡಗಿನ; ಒಯ್ಯಾರದ: ಆ ಸೋಗಲಾಡಿ ಉಷೆಯಿದ್ದರೆ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬರಬೇಕಲ್ಲವೇ? (ಸುದರ್ಶ. ೧೧೦); ಅನಿಷ್ಟ ಸೋಗಲಾಡಿ ಹುಡುಗಿ (ಪರೀಕ್ಷ. ೩೧). [< ಸೋಗು + - ಆಡಿ$_1$]

ಸೋಗಲು 'ಸೋಂಕಿಲ್' ನೋ.

ಸೋಗಲುದುಂಬು, ಸೋವಿಲುದುಂಬು (ಕ್ರಿ). ಮಡಿಲಲ್ಲಿ ಸೋಗಲಕ್ಕಿಯನ್ನು ತುಂಬು: ಸೋಗಲುದುಂಬಿ ಪುಟ್ಟವಾಳಿಗೇಲಿ ಇರು ಗೌರಿ (ಕಜಕಾ. ೧೩೩).

ಸೋವಿಲುದುಂಬು : ವರಮುತ್ತಿನಕ್ಷತೆಯನ್ನು ಸೋವಿಲುದುಂಬಿ (ಜ್ಞಾನಚ. ೩-೧೫೭).
[ಸೋಗಲು (< ಸೋಂಕಿಲ್) + ತುಂಬು$_1$]

ಸೋಗಳಿ 'ಸೊಗುಳಿ' ನೋ.

ಸೋಗಿಗ (ನಾ). ವೇಷ ಹಾಕುವವನು; ವೇಷಧಾರಿ: ಜಗದೊಳಗಣ ಮನುಜರು ಸೋಗಿಗನಂತಿಪ್ಪರು ಸೋಗಿಗನಾಡಿಸುವರ ಪೂಜೆ ಬೇಜ್ಕೆ (ದೇದಾವ. ೭೦-೧೪೫).
[ಸೋಗು + - ಇಗ]

ಸೋಗಿಲ್ 'ಸೋಂಕಿಲ್' ನೋ.

ಸೋಗಿಲಕ್ಕಿ, ಸವಲಕ್ಕಿ, ಸೋಗಲಕ್ಕಿ, ಸೋಬಲಕ್ಕಿ, ಸೌಲಕ್ಕಿ (ನಾ). ಮನೆಯ ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿಕೊಡುವಾಗ ಅಥವಾ ಗೌರಿಹಬ್ಬ ಮುಂತಾದ ಸಂಧರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ದೇವರಿಗೆ, ಮಡಿಲನ್ನು ತುಂಬುವ ಅಕ್ಕಿ, ಬೆಲ್ಲ, ತೆಂಗಿನಕಾಯಿ, ಕುಪ್ಪುಸದ ಬಟ್ಟೆ, ಎಲೆಯಡಿಕೆ, ಅರಿಸಿನಕುಂಕುಮ ಮುಂತಾದುವು; ಮಡಿಲಕ್ಕಿ; ಉಡಿಯಕ್ಕಿ: ಆಕೆ ಮಗಳಿಗೆ ಸೋಗಿಲಕ್ಕಿಯನ್ನು ಹಾಕಿ ಗಂಡನ ಮನೆಗೆ ಕಳುಹಿಸಿಕೊಟ್ಟರು (ರೂಢಿ). **ಸವಲಕ್ಕಿ**: ತನ್ನ ಕೈಯಲಿದ್ದ ಸವಲಕ್ಕಿಯ ಮರವನ್ನಲ್ಲಿರಿಸಿ ಅಲ್ಲಿಂದೊಮ್ಮೆಯೇ ಚಿಮ್ಮಿದ್ದಳು (ಬಂಗಾಡಾ. ೧೪). **ಸೋಗಲಕ್ಕಿ**: ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಸೋಗಲಕ್ಕಿ ಇಡಿಸಿಕೊಂಡ ಗೌರಮ್ಮನ ಹಂಗೆ ನಿಮ್ಮ ಹಿಂದೆ ಬಂದುಬಿಡುತೇನಿ (ಮಲ್ಲಿ. ೨೮೬). **ಸೋಬಲಕ್ಕಿ** : ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳನ್ನು ತೌರಿನಿಂದ ಕಳುಹಿಸಿಕೊಡುವಾಗ ಸೋಬಲಕ್ಕಿ ಹಾಕುವುದು ಒಂದು ಸಂಪ್ರದಾಯ (ರೂಢಿ). **ಸೌಲಕ್ಕಿ**: ಅಗ್ರಹಾರದ ಸುಮಂಗಲಿಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಸೌಲಕ್ಕಿಗಾಗಿ ಕೊಡಲು ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ರೇಶ್ಮೆಕಣ ಗಳನ್ನು ತೆಗೆಯಲಾಯಿತು (ಮೂಲಾನ. ೧೧೩). [ಸೋಗಿಲು (< ಸೋಂಕಿಲ್) + ಅಕ್ಕಿ$_1$]

ಸೋಗಿಲು 'ಸೋಂಕಿಲ್' ನೋ.

ಸೋಗು, ಸೋಂಗು, ಸೋಗೆ$_2$ (ನಾ). ೧. ತೋರಿಕೆಯ ರೂಪ; ವೇಷ: ನನಗೆ ಬಹಳೇ ವ್ಯಸನವಾಗಿ . . . ಬೇನೆಯವನ ಸೋಗು ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿದ್ದೇನೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೭೭); ಈ ಎರಡನೆಯ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಲು ಈ ಹುಚ್ಚನ ಸೋಗೇ ಸರಿ (ರಾವಿಜ. ೧೬). ೨. ಛದ್ಮವೇಷ; ಮಾರುವೇಷ: ಬೋಯರ ಸೋಗಿಂದ ಮೇಕೆಗಳನ್ನು ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ಹೋಗಹತ್ತಿದರು (ಮುಂಬಯಿ. ೬. ೫-೪೦). ೩. ನಟನೆ; ತೋರಿಕೆ: ನಾನು ಸೋಗಿನ ನಿದ್ದೆಯಲ್ಲೇ ಬಡಬಡಿಸಿದೆ (ಸ್ಫಟಿಕ. ೧೧೪); ಎಲ್ಲವೂ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯ ಸೋಗಿನ ರೂಪದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ (ಸಾಂದಸ. ೩೭). ೪. ನೆವ; ನೆಪ: ಸ್ವಾರ್ಥಬುದ್ಧಿಯು . . . ಲೋಕಸೇವೆಯ ಸೋಗಿನಲ್ಲಿ ಅದು ತನ್ನ ಕಾಯಕವನ್ನು ನಡಿಸಿಯೇ ಇದೆ (ಯಕ್ಷಪ್ರ. ೩೭); ಪ್ರೇಮಯೆನ್ನುವ ಸೋಗಿನಲ್ಲಿ ಕಂಡಕಂಡ ಹೆಣ್ಣುಗಳ ಮೇಲೆ ಕಣ್ಣು ಹಾಕುವ ಕಾಮಿ (ಆಲಹೂ. ೧೪೯). ೫. ಪಾತ್ರ; ಪಾತ್ರಧಾರಿ; ವೇಷಕಟ್ಟುವ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಮೊದಮೊದಲು ಸೋಗು ಆಗಲಿಕ್ಕೆ ನಾಚಿ ಒಲ್ಲೆನೆಂದನು (ಚಿಟ್ಟಿಹೂ. ೧೬); ನನ್ನ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಕುಣಿಸಿರುವೆ ಇಂತಹ ಸಾವಿರಾರು ಸೋಗುಗಳನ್ನು (ಹೃದ್ಯರಾ. ೩). **ಸೋಂಗು**: ೧. ಬಾಂಬೊಲದಲ್ಲಿ ಹುಂಬಗಾಳಿಗುರುಬ ತರುಬಿದುಣ್ಣೆ ಕುರಿಮರಿಗಳ ಕಿರಿಹಿಂಡು:- ಇದೂ ಒಂದು ಸೋಂಗು! (ದ್ಯಾವಾಪೃ. ೧-೮). **ಸೋಗೆ$_2$**: ೩. ಕೋಮಟಿಶೆಟ್ಟಿ ಯುಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನಾದ್ದರಿಂದ ಕಳ್ಳನ ಸೋಗೆ ತಿಳಿದು . . . ಮೋಸಹೋಗದೆ ಇದ್ದನು (ಕಥಾಮಂ. IV, ೨೭).

ಸೋಗಿನವನು = ತೋರಿಕೆಯ ವೇಷಕಟ್ಟುವವನು: ಸರಸಭಾಷಿಗೆ ಮೋಸಗಾರ ನೆಂಬುವರಮಲತರ ವಸ್ತ್ರಭೂಷಿತಗೆ ಸೋಗಿನವನೆಂಬುವರು (ಮಲ್ಲಚ. ೨-೧೫).
[← ಮರಾ. ಸೊಂಗ್ ./ ಸಂ. ಯೋಗ]

ಸೋಗುಗಾರ (ನಾ). ತೋರಿಕೆಯ ವೇಷಹಾಕುವವನು : "(ಮೋಸ ಮಾಡಲು) ಇನ್ನೊಬ್ಬನಂತೆ ವೇಷತಾಳಿದವನು . . . ಸೋಗುಗಾರ; ಠಕ್ಕ; ಮೋಸಗಾರ" (Imposter. ಇಂಕಾ). [ಸೋಗು + - ಗಾರ (<- ಕಾಱ)]

ಸೋಗುಡು 'ಸೋಗೊಡು' ನೋ.

ಸೋಗುಳಿ 'ಸೊಗುಳಿ' ನೋ.

ಸೋಗೆ$_1$, ತೋಕೆ (ನಾ). ೧. (ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಗಂಡು) ನವಿಲು; ಮಯೂರ: "ಮೋರವೆಂದುಂ ಸೋಗೆಯೆಂದುಂ ನವಿಲ್" (ಕಶಸಾ. ೫೧-೯೭); ಕಾರ್ಗಾಲಮಂ ಸೋಗೆ . . . ನೆನೆವಂತಾಂ ನೆನೆವೆಂ ಸರೋಜಮುಖಿಯಂ (ಆದಿಪು. ೧೨-೩೧); ಪಾಡುವ ಹಂಸ ರಾಗದಿಂದಾಡುವ ಸೋಗೆ (ಸೌಇ. IX-i, ೧೧೮-೨೪; 1057); ಸೋಗೆಗಳ ಸುಳಿವುಗಳ ಕಪಿಗಳ ಲಾಗುಗಳ ಲಂಘನೆಯಲೆಸೆದುದು . . . ತತ್ಪುರೋದ್ಯಾನ (ತೊರರಾ. ೧-೯-೧೩). ೨. ನವಿಲಿನ ನೀಳವಾದ ಪುಚ್ಛ; ಬರ್ಹ: "ಕಲಾಪಃ, ಬರ್ಹಃ - ಈ ೨ ಸೋಗೆ" (ಹಲಾಯು. ೪೧-೮೯); ಕೋಮಳತನುಯಷ್ಟಿ ಕಲ್ಪಲತಿಕಾಂಕುರವೊಳ್ಪಡಿ ಸೋಗೆ ಮನ್ಮಥಾನಳಶಿಖಿ ಬೇಗೆಯಾಗೆ ಮದನಾಟವಿಯಂತೆವೊಲೊಪ್ಪಿ ತೋಱಿದಳ್ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೬೧೨ ಶೂದ್ರಕ); ಪೊಳೆವಿನಕಿರಣಂ ಮೆಯ್ಗಳನಳುರೆ ಕನಲ್ದಗಿದು ಸೋಗೆಯಂ ಪರಪಿ ನೆಟಿಲ್ಗಳನಾಸವಡೆ ಶಿಖಾವಳಿಕುಳತಾಂಡವವೆಸೆದುದಾ ಶರತ್ಸಮಯದೊಳಂ (ಆದಿಪು. ೧೧-೪೯). ೩. ತಾಳೆ, ತೆಂಗು, ಅಡಕೆ ಮುಂತಾದ ಮರಗಳ ಎಲೆ; ಗರಿ: ಎಸವ ಸೋಗೆಗಳ ಸೀಗುರಿಗಳಿಂ ಮಿಗೆ ಮೆಱೆವ ತೆಂಗುಗಳ ಸತ್ತಿಗೆಗಳಿಂ . . .

ವನಮೆಸೆದುದು (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೨೩); ಮೂಲೆಮೂಲೆಗೂ ತುಂಬುವ ಹಾಗೆ ಸೋಗೆಯನ್ನೆಲ್ಲಾ ಹರಡಿದ್ದಲ್ಲದೆ ಅಂಗಳವೆಲ್ಲಾ ಕಸ ಮಾಡಿಬಿಟ್ಟನು (ಕಥಾಮಂ. IV,೧೩). ೪. ಕಬ್ಬಿನ ಬುಡ ಹಾಗೂ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಪೊರೆಯಂತೆ ಚೂಪಾಗಿರುವ ಎಲೆ: ನೀಳ್ದುಜ್ ಬೆಳೆದ ರಸದಾಳಿಗರ್ವುಗಳ ಸೋಗೆಗಳ ಪಸುರುವೊಗರಾಗಸಕೆ ಪರ್ವುತಿಹುದು (ಕೃಮಿಭಾ. ೩-೫); ಗಗನದೆ ಚರಿಸುವ ಗಿಳಿಯ ದೇಹಚ್ಛವಿ ಮಿಗೆ ನಮ್ಮ ಪಸುರ್ಗೆಣೆಯಹುವೆ ನಗವೃಂ ನೋಡೆಂದು ತೋರ್ಪೊಲಿರ್ಕ್ಕುವ ಸೋಗೆ ಸೊಗಸಲುನ್ನತವಾಗಿಹುದು (ಕಂನವಿ. ೫-೭೫). ೫. ಉಟ್ಟ ಸೀರೆಯ ಉದ್ದವಾದ ನೆರಿಗೆ : ಒಳ್ನೆಱಿಯಸೆಡದ ತೋಳ್ ಸೋಗೆಯಂ ನೂಲ ತೊಂಗಲ್ . . . ಉರಮಂ ಸಂಚಳತ್ತಾರಹಾರಂ ಪಸರಂಬೆತ್ತೆತ್ತಮೋರಂತಲೆಯೆ ಭರತನಂ ನೋಡಲ್ಕೆತಂದಳೊರ್ವಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೧-೧೭); ಅಚ್ಚರಸೆಯ ಕನಕಕಾಂಚೀಕಲಾಪದೊಳ್ ತೊಡರ್ದ ದೇವಾಂಗವಸ್ತ್ರದುಳ್ಕುಡೆಯೊಳುಲಿವ ಸೂಸಕದ ನೂಲ ತೊಂಗಲ್ವೆರಸೆಟಲ್ಕ ಮುಂದಣ ಸೋಗೆ ಕಾರ್ಗಾಲದ ಸೋಗೆಯಂತೆ ಸೊಗಯಿಸೆ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೪೧ ಪ). ೬. ಉದ್ದ; ನೀಳ: 'ಸೋಗೆಮೊಗ' ಪರಾ. ೭. (ಸೀರೆಯನ್ನು ಉಡುವಾಗ) ನಿರಿಗೆಗಳನ್ನು ಬಾಳೆಕಾಯಿಯ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ತಿರುವಿ, ಸೊಂಟದಲ್ಲಿ ಮಡಿಸಿ ಸಿಕ್ಕಿಸಿದ ಸೀರೆಯ ಅಂಚು; ಬಾಳೆಕಾಯಿ: "ನೀವಿಯುಚ್ಚಯಂ ಸೋಗೆಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ.೧೦೧-೨೯). ೮. "ಕೊರಳಿನಲ್ಲಿ ಶಾಲಿನಂತೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವುದು. ಇದು ಉಡಿಗೆಯೊಳಗಿನದು" (ಪಾರ್ತಿಪು. ೪೭). ೯. ಕಣ್ಣಿನ ತುದಿ ,- ಕುಡಿ; ಕಡೆಗಣ್ಣು : ಬೆಳತಿಗೆಗಣ್ಣರಡಱ ಸೋಗೆಗಳಿಂದಿಳಿತಹ ನವಜಲಧಾರಾದ್ವಿತಯಂ ತೊಳಗಿದುವಲರ್ಗಣೆಯನ ಮಿಡಿವಿಲ್ಲಮಳ್ಳೆದೆಯೆಂಬಂದದೊಳು (ಜಯುಕಾ. ೪-೨೯). ೧೦. ಕಣ್ಣಿನ ತುದಿಗೆ ತಿದ್ದುವ ಕಾಡಿಗೆಯ ರೇಖೆ, - ಗೆರೆ : ಕೆಲವರು ಕಣ್ಣಿನ ತುದಿಗೆ ಸೋಗೆಯನ್ನು ಎಳೆಯುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ). ೧೧. ಹಡಗಿನ ತುದಿ,— ಚೂಣಿ: "ಅಂತ್ರಂ, ಕೋಟಿಪತ್ರಂ - ಈ ೨ ನಾವೆಯ ಸೋಗೆ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೧-೫೦). ೧೨. ಒಳಭಾಗ; ಮಡಿಲು: ತಾಯ ಸೋಂಕಿಲೊಳ್ ಸಿತಕಾಯಂ ಶುಕ್ತಿಕೆಯ ಸೋಗೆಯೊಳ್ ನವಮುಕ್ತಾಫಲದಂತೆ ತೊಳಗುತಿರ್ದಂ ತನಯಂ (ಅನಂಪು. ೧೨-೮೦). ೧೩. ಜೊಂಪೆ; ಗೊಂಚಲು: ಉರ್ಚಿ ಸೀಟ್ದ ಬಸುಱಿಂ ನಿಸದಂ ಬಿಸುನೆತ್ತರ ಪೊನಲುಂ ಕರುಳ ಸೋಗೆಯುಂ ಕವಿದವವನಿಗಾ ಯತಿಪತಿಯಾ (ವರ್ಧಪು. ೩-೭). ೧೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ತಳಿರು: ಮತ್ತೊಂದೆಡೆಯೊಳ್ಸೋಗೆ ಮಾವು ಮೊದಲಾದ ತಳಿರ್ದೊಂಬೆಗಳಿಂ ಮತ್ತೊಂದೆಡೆಯೊಳ್ ರನ್ನವೊನ್ನಗಳಿಂ ಸಮೆದ ಸಜ್ಜವನೆಗಳುಮಂ . . . ಭಾವಿಸಿದಂ (ಚಿಕವಂ. ೮೫-೩). ೧೫. (?) : ನೋಡಿರೆ ಸೋಗೆ ಹಗನಂ ಓಡಿದಾಡಿಸಿ ಪಡಿಗೊಳುವ ನರರ ಭಂಗಿಯೆ ಕೆಲಬರ್ಮಾಡುವ ತಪಮುಂ ಶ್ರುತಮುಂ ಕೂಡವು ವಿದ್ವಜ್ಜನಕ್ಕೆ ಪೊರ್ಕ್ಕಾರಯ್ಕಲ್ (ಪಸಾರ. ೫೦೨). ತೋಕೆ: ೨. ಭಾರದ ತೋಕೆಯನಾವ ಪುರುಷಾರ್ಥಕೆ ಹೊತ್ತು ನವಿಲಿಂತು ನೋವುದೊ (ಇಂಬಾಪ. ೧೫೦-೩೭). ೪. ಕಾಕುತ್ಸ್ಥಕುಲನಕ್ಕೆ ಸೋಕಿದೊಡೆ ಸಾಕೆಲಾ ಈ ಕೋಲು ಕಬ್ಬಿನ ತೋಕೆಯೆನಿಸುವುದ್ಯಸೆ (ಹಂಸದ. ೨೯೩). ೧೬. ಗಿಣಿ ಮುಂತಾದ ಪಕ್ಷಿಗಳಿಗಿರುವ ಬಾಲದಂತೆ ಉದ್ದವಾದ ಪುಚ್ಛ: ಚಿಕ್ಕಮ್ಮಗೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಹಿರಿದು; ಚಿಕ್ಕದಲ್ಲ ತೋಕೆ ಕೂಡ; ಹಕ್ಕಿ ನಿನಗೆ ಕೋಪ ಬೇಡ ನಿಜವ ನುಡಿದರೆ (ತಾವರೆ. ೫೧-೧೦); ಹಕ್ಕಿಗಿಂತಲು ತೋಕೆ ಮಿಕ್ಕಿತು (ನವರಾ. ೭೯-೪). ೧೭. ತುದಿ; ಕೊನೆ: ಮುಗಿಲ ತುಡುಕುವ ತಲೆಯ ತೋಕೆ [ಪಾಠಾಂ. ಜೋಕೆ, ತೆಕ್ಕೆ]ಯ ತೋರಹತ್ತನ ಕಂಡು ಕುರುಸೇನೆ ಕಳವಳಿಸಿದರು (ಕುಮಾದ್ರೋ. ೧೫-೫೧).

[ದೇ. ॥ ತಮಿ. ತೋಕ್ಕೈ; ಮಲ. ತೆಲು. ನಾಯ್ಕಾ. ಪರ್ಜಿ. ತೋಕ; ತುಳು. ಸೋಗೆ, ಚೋಗೆ; ಗೊಂಡಿ. ತೊಕಾ ./ ಮರಾ. ಸೋಗಾ]

ಸೋಗೆ$_2$ 'ಸೋಗು' ನೋ.

ಸೋಗೆಕಣ್ಣು 'ಸೋಗೆಗಣ್' ನೋ.

ಸೋಗೆಗಣ್, ಸೋಗೆಕಣ್ಣು, ಸೋಗೆಗಣ್ಣು (ನಾ). (ನವಿಲಿನ ಗರಿಯ ಕಣ್ಣಿನಂತೆ) ನೀಳವಾದ ಕಣ್ಣು; ಚೆಲುವಾದ ಕಣ್ಣು: ಬಾಗಿಲಲಿ ಬಾಗಿಲಲಿ ನಿಂದರು ಸೋಗೆಗಣ್ಣಬಲೆಯರು (ಕುಮಾಆ. ೮-೧೪); ಸೋಗೆಗಣ್ಣಬಲೆ ಸಂತೋಷಪಯ್ದುಧಳು ಭೂಭಾಗವೆಲ್ಲವನಾಳಿದಂತೆ (ಭರಚ. ೩೫-೮೩). **ಸೋಗೆಕಣ್ಣು:** ಸೋಗೆಮೊಗದ ಸೋಗೆಕಣ್ಣಿನ ಚೆಲುವೆ ಶಾಂತಲೆ (ಶಾಂತಲಾ. ೭೯). **ಸೋಗೆಗಣ್ಣು :** ಸೋಗೆಗಣ್ಣುಗಳ ಹೆಂಗಳ ಸಾಲು ಟೀವಿಯ ತೋಱುತೊಪ್ಪಿದುದು (ಕಂನವಿ. ೬-೧೧೨); ಚೆಂದುಟಿಯ . . . ಬೆಳಗುವ ಸೋಗೆಗಣ್ಣುಗಳ ಮಂದಹಾಸದಲಿಂದು ಸೌಖ್ಯವಿದೆಂದು ಕೊಱಚಾಡುವರು (ಅಮೃತ. ೨-೭೯). [ಸೋಗೆ$_1$ + ಕಣ್]

ಸೋಗೆಗಣ್ಕೊನೆ (ನಾ). ನೀಳವಾದ ಕಣ್ಣಿನ ಕುಡಿ , — ತುದಿ: ಸೋಗೆಗಣ್ಕೊನೆಯ ಬೆಳಗು ಕುಡಿವರಿದುದೆಳೆಮುತ್ತಿನ ಕೀಲಣದ ಕನಕಪೂರಕಗಳಂ ಕೆಳೆಗೊಳಿಸಿ (ಸೌಂದಪು. ೭-೨೪). [ಸೋಗೆಗಣ್ + ಕೊನೆ$_3$]

ಸೋಗೆಗಣ್ಣು 'ಸೋಗೆಗಣ್' ನೋ.

ಸೋಗೆಗರಿ (ನಾ). ತೆಂಗು, ತಾಳೆ, ಅಡಕೆ ಮೊದಲಾದ ಮರಗಳ ಎಲೆ,— ಗರಿ: ಅಡಕೆಯ ಸೋಗೆಗರಿ ಹೊದಿಸಿದ್ದ ಮಾಡಿನಿಂದ ಇರಿಚಲು ಬೀಸಿದಾಗ ಅಭ್ಯಾಸಬಲದಿಂದ ಸ್ವಲ್ಪ ದೂರ ಸರಿದು ಕುಳಿತಿದ್ದರೇ ವಿನಾ (ಮಲಮ. ೯). [ಸೋಗೆ$_1$ + ಗರಿ (< ಗಱಿ)]

ಸೋಗೆದುರುಂಬು 'ಸೋಗೆದುಱುಬು' ನೋ.

ಸೋಗೆದುರುಬು 'ಸೋಗೆದುಱುಬು' ನೋ.

ಸೋಗೆದುಱುಬು, ಸೋಗೆದುರುಂಬು, ಸೋಗೆದುರುಬು (ನಾ). ೧. ನವಿಲಿನ ಸೋಗೆಯಂತೆ ಜೋಲಾಡುವ ಮುಡಿ; ಸಡಿಲವಾಗಿ ಕಟ್ಟಿದ ಮುಡಿ: ಸೋಗೆದುಱುಬಿನ ಸರಸವಚನದ . . . ಸುರರ ಸೂಳೆಯರಿರ್ದರು (ತೊರರಾ. ೬-೧೦-೧೧); ಸೋಗೆದುಱುಬಿನ ಶೃಂಗಾರದಾಭರಣದ . . . ಪೂಗಣೆಯನ ಮಸೆದಲಗಿನಂತೆಸೆದಳು ನಾಗಮಂಗಲದ ಚೆಲ್ವಾಜಿ (ಕಂನವಿ. ೨೧-೭೯). **ಸೋಗೆದುರುಂಬು:** ೨. ನವಿಲುಗರಿಗಳಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸಿದ ಮುಡಿ: (೬). **ಸೋಗೆದುರುಬು:**. ೧. ತೊಳಗುವ ಫಣಿವೇಣಿಯ ಸೋಗೆದುರುಬಿನ ಲಲನೆ (ಇಚಾಪಾಂ. ೮-೯೯).

[ಸೋಗೆ$_1$ + ತುಱುಬು$_2$ (< ತುಱುಂಬು$_2$)]

ಸೋಗೆನವಿಲ್, ಸೋಗೆನವಿಲು (ನಾ). ನೀಳವಾದ ಪುಚ್ಛವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ನವಿಲು; ಗಂಡುನವಿಲು: ವಿದಗ್ಧ . . . ನರ್ತಕೀಲೀಲೆಯಿಂದದೊಂದು ಪೊಸಗಾರ ಸೋಗೆನವಿಲಾಟಮಂ ತಾಳ್ದಿದಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೨-೧೪); ಮಣಿಭವನಂಗಳ ರುಚಿಗಳ್ ಪೆಣೆದು ನಭೋಂಗಣದೊಳಮರಚಾಪವಿಳಾಸಕ್ಕೆಣೆಯಾಗಿರೆ ಬಹುವಿಧದಿಂ ಕುಣಿವುವು ಕಾರ್ಗೆತ್ತು ಕೇಗಿ ಸೋಗೆನವಿಲ್ಗಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೫೧೪). **ಸೋಗೆನವಿಲು:** ರಕ್ತಪ್ರವಾಹದ ಕಮುವಳೆಯ ನೃತ್ಯತ್ಕಬಂಧದ ಸೋಗೆನವಿಲುಗಳ . . . ನವಖಂಡದೊಳು ಕೆಣನಡವಿ ತಳಿತಿರೆ ಮೆಱೆದುದ್ದೈ ಸಂಗ್ರಾಮಕಾರ್ಗಾಲ (ಕುಮಾಭೀ. ೪-೩೭); ಸೋಗೆನವಿಲು ಬಣ್ಣಗೋಗಿಲೆ ಹರಿ ರಥಾಂಗದ ಪ್ರತಿಮೆಗಳು ಮೆಱೆದುವು (ಕಂನವಿ. ೭-೨೮); ಎಲೆಲೆ ಸೋಗೆನವಿಲೆ! ಏಂ ನಲಿವೈ! (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧-೮). [ಸೋಗೆ$_1$ + ನವಿಲ್]

ಸೋಗೆನವಿಲು 'ಸೋಗೆನವಿಲ್' ನೋ.

ಸೋಗೆನಿಱಿ (ನಾ). ಉಟ್ಟ ಸೀರೆಯ ಉದ್ದವಾದ ನಿರಿಗೆ: ಸೆಳೆದು ಮರಳ್ದಿ ಸೋಗೆನಿಱಿಯಂ ಮೃದುಜಂಘೆಯನೊಯ್ಯನಂಟಿ . . . ಮಳಯಸಮೀರಣಂ ಸರಸವಾಡಿದನಗ್ಗದ ಪೆಂಡವಾಸಮಂ (ಅನಂಪು. ೭-೩೩). [ಸೋಗೆ$_1$ + ನಿಱಿ$_3$]

ಸೋಗೆಪಣ (ನಾ). ನವಿಲಿನ ಮುದ್ರೆಯಿರುವ ನಾಣ್ಯ(?): ಶ್ರೀಭೋಗೇಶ್ವರ ದೇವರಂಗಭೋಗಕೆ ಆ ದೇವರ ತೋಟದ ದರಿಸಿನ ಸೋಗೆಪಣವನಾಚಂದ್ರಾರ್ಕ್ಕತಾರಂಬರಂ ಬಿಟ್ಟರು (ಸೌಇಇ. XV, ೨೫-೧೭; 1144). [ಸೋಗೆ$_1$ + ಪಣ$_3$]

ಸೋಗೆಮುಡಿ (ನಾ). = ಸೋಗೆದುಱುಬು ೧: ಸೋಗೆಮುಡಿಗೆ ಸೋಲ್ತೊಡನೆ ನವಿಲೋಲಗಿಸಿ ಬರೆ (ಚೆಬಪು. ೧೯-೨೩); ಆಗಸದೊಳು ಚರಿಸುವ ಸುರಸತಿಯರ ಸೋಗೆಮುಡಿಗೆ ಪೂಜ್ಯವಾಗಿ ಅಗರಳಿದ ಕಸ್ತೂರಿ ಹೊಂಬಾಳೆಯ ಪೂಗವೃಕ್ಷಗಳೊಪ್ಪುತಿಹುವು (ಕುನಪು. ೨-೪೧). [ಸೋಗೆ$_1$ + ಮುಡಿ$_2$]

ಸೋಗೆಮೊಗ (ನಾ). ನೀಳವಾದ ಮುಖ; ಉದ್ದನೆಯ ಮುಖ: ಸೋಗೆಮೊಗದ ಸೋಗೆಕಣ್ಣಿನ ಚೆಲುವೆ ಶಾಂತಲೆ (ಶಾಂತಲಾ. ೭೯). [ಸೋಗೆ$_1$ + ಮೊಗ]

ಸೋಗೆವಸುರ್ (ನಾ). ಕಬ್ಬಿನ ಜಲ್ಲೆಯ ತುದಿಯಲ್ಲಿರುವ ಎಲೆಯ ಪಸುರುಬಣ್ಣ: ಸುಕೋದಂಡರೂಪಿಂ ಸ್ವಾಮಿಹಿತಕಿನ್ನು ತಮ್ಮೊಳುದ್ದಂಡತೆಯ ಬಿರುದೆತ್ತಿತೆನೆ ಸೋಗೆವಸುರ ಕಬ್ಬಿನ ಕೂರ್ಬು ಕಣ್ಗೆಸೆದುದು (ಚೆಬಪು. ೧೧-೧೧).

[ಸೋಗೆ$_1$ + ಪಸುರ್$_2$]

ಸೋಗೆವಿಂಡು (ನಾ). ನವಿಲುಗಳ ಗುಂಪು, – ಸಮೂಹ: ಅಂಚೆವಿಂಡಿಂ ಗಿಳಿವಿಂಡಿಂ ಸೋಗೆವಿಂಡಿಂ ಸೊಗಯಿಸಲೆಸೆಗುಂ ತತ್ಪುರೋದ್ಯಾನಮಂದುಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೧೪೦).
[ಸೋಗೆ₁ + ಪಿಂಡು₁]

ಸೋಗೆವಿರ್ಚು (ಕ್ರಿ). (ನವಿಲು) ಗರಿಯನ್ನು ಹರಡು, – ಅಗಲ ಮಾಡು: ಮುನಿಬಾಲಿಕೆಯರ್ ಮಧ್ಯಂದಿನದೊಳ್ ಬಂದರ್ಘ್ಯಜಲಮನುಯ್ಯೆಡೆಯೊಳ್ ಮೇಲೆ ನೆಟಲ್ ಪುದಿದೂದವಿರ ಸೋಗೆನವಿಲ್ಗಳ್ ಸೋಗೆವಿರ್ಚ ಬರ್ಪುವು ನಭದೊಳ್ (ಜಗಎ. ೧೭-೩೭). [ಸೋಗೆ₁ + ಬಿರ್ಚು]

ಸೋಗೆವೀಲಿ (ನಾ). ನವಿಲುಗರಿ: ಸೋಗೆವೀಲಿಯಂ ಬಗಿದು ಬಸಂತಂ ನಟ್ಟ ಕಾವನ ಗೆಲ್ಲಗಂಬಮೆನೆ ಕಾಯ್ಗೊನೆ ಪಣ್ಗೊನೆಯಿಂ ಕಣ್ಗೆಡ್ಡಮಾಗಿರ್ಕುಂ ಕೌಂಗುದೋಂಟಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೮-೨೩). [ಸೋಗೆ₁ + ಪೀಲಿ]

ಸೋಗೆವೆಣ್ (ನಾ). ಹೆಣ್ಣುನವಿಲು: ವಿರಿಂಚನಂಚೆಯಂ ಪಳಂಚಲೆಯದಂಚೆಯಿಲ್ಲ ಕುಮಾರನ ಮಯೂರಮಂ ಕೂರಿಸದ ಸೋಗೆವೆಣ್ಣಿಲ್ಲ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೨೧ ವ).
[ಸೋಗೆ₁ + ಪೆಣ್]

ಸೋಗೆವೊದಱ್ (ನಾ). ನವಿಲಿನ ಸೋಗೆಗಳ ಸಮೂಹ, – ಮೊತ್ತ: ಒಡವುದು ಸೋಗೆ ಸೋಗೆವೊದಱಿಂ ನೆಟಲಂ ಜರತಾಪಸರ್ಗೆ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೩-೧೭೩).
[ಸೋಗೆ₁ + ಪೊದಱ್]

ಸೋಗೊಡು, ಸೋಗುಡು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಹಾಡುವವರೊಂದಿಗೆ) 'ಸೋ' ಎಂದು ದನಿಗೂಡಿಸು; ಸೋ ಎನ್ನು: ಸೋಬಾನೆಪದ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದವಳೊಂದಿಗೆ ಉಳಿದವರೂ ಸೇರಿ ಸೋಗೊಡುತ್ತಿದ್ದರು (ರೂಢಿ). ೨. (ಅಲಂ) ಒಪ್ಪು; ಸಮ್ಮತಿಸು: ಒಂದು ವ್ಯಕ್ತಿಯೇ ಆಗಲಿ, ಸಮಾಜವೇ ಆಗಲಿ . . . ಪಂಥವಾಗಲಿ – ಈ ಕಲ್ಪಿನ ಕಥೆಗೆ ಸೋಗೊಡುತ್ತದೆ (ಮುಷ್ಟಿಕಾ. ೫-೧೧). **ಸೋಗುಡು:** ೧. ಚುಚ್ಚುವ ಸೂಜಿಯ ಸೋವು ಮರಯಲೆಂದು ಅವಳು ಹಾಗೆ ಸೋಗುಡುವುದು ಮತ್ತು ಹಾಡುವುದು (ಶರ್ವಮಂ. ೭೧).
[ಸೋ₂ + ಕೊಡು₁]

ಸೋಗೋಲು (ನಾ). ಪಶು, ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಓಡಿಸುವ ಕೋಲು: ಬಾಗಿದ ಬೆನ್ನು . . . ಸೋಗೋಲು ಕಂಪಿಸುತಿರಲು ತೂಗುವ ತಲೆಯೆಸದಿರೆ ಹಣ್ಣುಮುದುಕರು ಸಾಗುತಿದ್ದರು (ನಾಗಕು. ೧೫-೫೨). [ಸೋ₁ + ಕೋಲು₁ (< ಕೋಲ್₁)]

ಸೋಚಿ (ನಾ). ಪವಿತ್ರನಾದವನು: ಬಾಗಕ್ಕೆ ಮುಯ್ಯಾಂಪರೀವಡೆ ಪಲ್ಲಚ್ಚುವರಾಮೆ ಸೋಚಿಗಳೆಮ್ಮಿರ್ಪ್ಪರ್ (ಎಕ. II, ೧೩೩-೭೮; ೩೩೨). [< ಸಂ. ಶೌಚಿನ್]

ಸೋಚ್ಛ್ವಾಸ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ''ಸುವಾಸನೆಯನ್ನು ಆಘ್ರಾಣಿಸುವಂತೆ ಅಥವಾ ನಿರ್ವೇದ[ಖೇದ]ಭಾವವನ್ನು ತೋರಿಸುವಂತೆ ಉಸುರನ್ನು ಒಳಕ್ಕೆ ಎಳೆಯುವುದು'' (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨೭೬ ಗದ್ಯಾನುವಾದ): ಪರಿಮಳಮಂ ತೆಗೆವುದಱಿಂ ಉರುತರ ನಿರ್ವೇದಭಾವದಿಂ ಪುಟ್ಟಿದುಸುರ್ ತರುಣೀ ಸೋಚ್ಛ್ವಾ[ಸಾ]ಖ್ಯವ ಧರಿಸುವ ನಾಸಿಕಮದಾಱು ತೆಱನೆನಿಸಿರ್ಕುಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩-೭೫). [ಸಂ.]

ಸೋಜಿ (ನಾ). ರವೆ; ಸಜ್ಜಿಗೆ: (೬). [← ಮರಾ. ಸೋಜೀ; ಹಿಂ. ಸೂಜೀ]

ಸೋಜಿಗ 'ಚೋಜಿಗ' ನೋ.

ಸೋಜಿಗಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಆಶ್ಚರ್ಯಪಡು; ವಿಸ್ಮಯಗೊಳ್ಳು: ಮಾರ್ಗದರ್ಶಿಯ ಕೂಡೆ ನಡೆದು ಮುಂದೆ ಕಂಡು ಸೋಜಿಗಗೊಂಡು ನಾನೆಂದೆ (ಕೋಗಿಲೆ. ೨-೩೭).
[ಸೋಜಿಗ (< ಚೋಜಿಗ) + ಕೊಳ್ಳು₁ (< ಕೊಳ್₁)]

ಸೋಜಿಗಪಡು 'ಚೋಜಿಗಂಬಡು' ನೋ.

ಸೋಜಿಗವಡು 'ಚೋಜಿಗಂಬಡು' ನೋ.

ಸೋಜಿಗವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾಗಿರು; ವಿಸ್ಮಯವಾಗಿರು: ಸೋಜಿಗವಡೆದ ಸುಗಂಧದಂಗಡಿಗಳು ರಾಜಿಸುತಿರ್ದುವಿಕ್ಕೆಲದಿ (ಮೋಹತ. ೩-೧೮).
[ಸೋಜಿಗ (< ಚೋಜಿಗ) + ಪಡೆ₁]

ಸೋಜಿಗೆ 'ಸೋಡಿಗೆ' ನೋ.

ಸೋಜ್ಯ (ನಾ). ಶೌರ್ಯ; ಪರಾಕ್ರಮ: ಭೋಜ್ಯವಸ್ತುಗಳೊಳು ಮುಖ್ಯವಾದುದು ಲಲಿತಾಜ್ಯನಿರ್ಜರಜನರೊಳಗೆ ಸೋಜ್ಯಗುಣಾವಲಂಬನ [ಪಾಠಾಂ. ಸುಬಾಹ್ಯ ಪಾಲಕ] ಕೃಷ್ಣ ಸುಖಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವನಾಳಿದ ಮುದದೆ (ಮೋಹತ. ೪೨-೭೫). 'ಸೌರಿಯ' ವರಾ.
[< ಪ್ರಾ. ಸೋಜ್ಜ./ ಸಂ. ಶೌರ್ಯ]

ಸೋಟ 'ಸೋಟೆ₁' ನೋ.

ಸೋಟಕ 'ಸಟ್ಟುಗ₁' ನೋ.

ಸೋಟಾ 'ಸೋಟೆ₁' ನೋ.

ಸೋಟಾಜಮಾದಾರ (ನಾ). (ಕೈಯಲ್ಲಿ ಲಾಠಿ ಹಿಡಿದಿರುವ) ಪೋಲೀಸು ಖಾತೆಯ ಒಬ್ಬ ಅಧಿಕಾರಿ: ಸೋಟಾಜಮಾದಾರನು ಮರ್ಯಾದೆಯಾಗಿ ಜನಸಂಪದ ಯನ್ನು ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಡು ಹೊರಟನು (ಮಲ್ಲಿ. ೪೯).
[ಸೋಟಾ (< ಸೋಟೆ₁) + ಜಮಾದಾರ]

ಸೋಟಾಧಾರಿ (ನಾ). ಕೈಯಲ್ಲಿ ದೊಣ್ಣೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವನು: ಸೋಟಾಧಾರಿ ಜಡಿಯಪ್ಪ ಎತ್ತರವಾದ ಬಲಶಾಲಿಯಾದ ಆಳು (ಜರತಾ. ೧೧೧).
[ಸೋಟಾ (< ಸೋಟೆ₁) + - ಧಾರಿ]

ಸೋಟಿಗೆ₁ 'ಸಟ್ಟುಗ₁' ನೋ.

ಸೋಟಿಗೆ₂ 'ಸೋಂಟಿಗೆ' ನೋ.

ಸೋಟೆ₁, ಸೋಂಟೆ, ಸೋಟ, ಸೋಟಾ (ಗು). ೧. ಹೊಣೆಯಿಲ್ಲದ; ಉಡಾಳತನದ. (ನಾ). ೨. ದಪ್ಪವಾದ ಮರದ ತುಂಡು: ಕಂಮರದ ಸೋಟೆಯ ಹಾಗೆ ಇದ್ದಾನೆ ಆಳು (ಹಹಹ. ೭೪); ಅವರದು ಕರಿಯ ಸೋಟೆಯಂತಹ ದೇಹ (ಸ್ವಪ್ನಪೂ. ೬೬). ೩. ದೊಣ್ಣೆ; ಬಡಿಗೆ: ಇರುಳ ಚಕ್ರವ್ಯೂಹದಲ್ಲಿ ಬೀಸುತ್ತಲಿದೆ ಕರ್ಣಕ್ಕೆ ಕುರುಡು ಸೋಟೆ (ಚಂಡಿಮ. ೧೮-೧೧). **ಸೋಂಟೆ:** ೪. (ಕರಾ) ಉರುವಲು; ಕಟ್ಟಿಗೆ: ನೂರು ಸೋಂಟೆಗಳಿಗೆ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ರೂಪಾಯಿಗಳು (ರೂಢಿ). **ಸೋಟ:** ೧. ಊರ ಸೋಟ ಪಟಂಗರ ಸಲುವಾಗಿ ನನ್ನಲ್ಲಿ ಅನ್ನವಿಲ್ಲ (ಪವನ. ೭); ವಿರುದ್ಧಪಕ್ಷದವರನ್ನು ಮೆತ್ತಗೆ ಮಾಡುವ ಮಸಲತ್ತು, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಸೋಟಜನರಿಗೆ ಆಶ್ರಯ, ಹೀಗಾಗಿ ಊರಲ್ಲಿಯ ಉಂಡಾಡಿಗರಿಗೆ ಒಳ್ಳೆಕೆಲಸ ಸಿಕ್ಕಂತಾಯಿತು (ಮನಟಿ. ೨೧). ೩. ಸೋಟ ಹಿಡಿದು ಬೀಸಾಡಿಯೇ ಬೀಸಾಡುತ್ತಿದ್ದರು . . . ಅವಳ ಒಂದೂ ಏಟು ಬಾಡುವಿಗೆ ತಗುಲಲೇ ಇಲ್ಲ (ದಂಬನಾ. ೭೯). ೫. ಹೊಣೆಗೇಡಿ; ಉಡಾಳ: ಊರಾಗಿನ ಸೋಟರಿಗೆಲ್ಲ ಪಡದಪ್ಪನ ಮಠಾನ ಆಶ್ರಯ (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೨೯೧); ಒಬ್ಬರೇ ಇದ್ದಿಭಟ್ಟರಿಯವರ ಹತ್ರ ಹೋಗಬೇಡ್ರಿ. ಮೊದಲ ಕೆಟ್ಟ ಜನಾ, ಸೋಟರು (ನಡದಾ. II. ೧೧೫೯). **ಸೋಟಾ:** ೩. ಕೈಹಿಡಿದ ಹಂಡತಿಯನ್ನು ಸೋಟಾದಿಂದ ಥಳಿಸಿ ಕೊಂದನಂತೆ (ಜರತಾ. ೧೪೨); ಆಗ ವಸಂತರಾಯರು ಎದುರಿಗ ಸಿಗಬೇಕಾಗಿತ್ತು; ಅಂದರ ಅಪ್ಪನ ಸೋಟಾಕ್ಕೆ ತುತ್ತಾಗ್ತಿದ್ದರು (ಜೂಜು. ೧೮). ೬. ಮರದಿಂದ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ: ಜಾಕಾಯಿಪೆಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಸೋಟಾ ಎಂಬ ಒಂದು ತರಹ ತಂಬೂರಿ ಪ್ರಚಾರಕ್ಕೆ ಬಂತು (ಕಲಾವಿ. ೧೧೮). ೭. (ಗೌರವಸೂಚಕವಾಗಿ ಹಿಡಿಯುವ ಚಿನ್ನ, ಬೆಳ್ಳಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ) ದಂಡ: ಕೈಯಲ್ಲಿ ಚಿನ್ನದ ಸೋಟಾಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಮರ್ಯಾದೆಯಿಂದ ಕಾಯುತ್ತಿದ್ದರು (ಶ್ರೀರಾಯ. ೧೪೩).

ಸೋಟೆಯವರು (ಬಹುವ) = ದಂಡವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವರು; ವೇತ್ರಧಾರಿಗಳು: ಚಿನ್ನ ಬೆಳ್ಳೀ ಸೋಟೆಯವರು, ಓಲಗದವರು . . . ಇವರಿಗೆಲ್ಲಾ ಗೊತ್ತುಗಾರರನ್ನೂ ಶಾನುಭೋಗರನ್ನೂ ನೇಮಕಮಾಡಿದರು (ಮಹಾವಂ. I. ೧೨೭).
[← ಹಿಂ. ಸೋಂಟಾ; ಮರಾ. ಸೋಟಾ, ಸೋಂಟಾ]

ಸೋಟೆ₂ (ನಾ). ಬಾಯಿಯ ಕೊನಭಾಗ; ಕಟಬಾಯಿ: ಮುಳಿದು ಸೋಟೆ Etc3ಗೆ ತಿವಿದು . . . ನೂಕಿದರು ಕಾಮಿನಿಯರತಿರಭಸದಿಂ ಮುದುಕಯತಿಯ (ಸುಲ್ಲಿಟ. ೩-೨೨); ಅವನ ಸೋಟೆಯನ್ನು ಅದುಮಿ ಹಿಡಿದು ಕನ್ನಡಿಗೆ ಅಡ್ಡವಾಗಿ ತಾನೆ ನಿಲ್ಲುತ್ತಾನೆ (ದೇಶನ್ನ. ೬೯).

ಸೋಟೆ ತಿವಿ = ೧. ಮೂತಿಯನ್ನು ತಿವಿ: ಕೋಪದ ಭರದಲ್ಲಿ ಆಕೆ ಮಗುವಿನ ಸೋಟೆ ತಿವಿದಳು (ರೂಢಿ). ೨. (ಅಲಂ) ಮುಖಭಂಗ ಮಾಡು; ಅವಮಾನಿಸು: ನಾಲ್ಕಾರು ಜನರ ಮುಂದೆ ಅವನು ಮಾಡಿದ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಸೋಟೆ ತಿವಿದರು (ರೂಢಿ).

ಸೋಟೆ ಸಿಗಿ = ಸೋಟೆತಿವಿ ೧ : ಈಗ ಅದೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಗುಡಿಸಿ ಎತ್ತು. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರ

ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸೋಟೆ ಸಿಗಿದು ಬಿಟ್ಟೇನು (ಮಾಮರಾ. ೮೧). **ಸೋಟೆ ಹಿಂಡು** = **ಸೋಟೆತಿವಿ ೧:** ಅವ್ವ ಅಬ್ಬರಿಸಿ ಜಯಣ್ಣನ ಸೋಟೆ ಹಿಂಡಿದಳು (ವೃನಿ. ೪೫). [?]

ಸೋಡ, ಸೋಡಾ (ನಾ). ೧. ಅಡುಗೆಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕ್ಷಾರ: ಅಡುಗೆಯಲ್ಲಿ ಸೋಡದ ಉಪಯೋಗವನ್ನು ಆದಷ್ಟು ಕಡಿಮೆ ಮಾಡಬೇಕು (ಆಹಾರ.೮೮). ೨. ''ಇಂಗಾಲಾಮ್ಲ ಅನಿಲವನ್ನು ಹುದುಗಿಸಿ ನೊರೆಯುಕ್ಕುವಂತೆ ಮಾಡಿದ ಪಾನೀಯ'' (soda. ೩೦೫೩). ೩. ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಒಗೆಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕ್ಷಾರ: ಬಟ್ಟೆ ಒಗೆಯುವಾಗ ಸೋಪಿನೊಂದಿಗೆ ಸೋಡ ಬೆರಸಿ ಒಗೆದರೆ ಹಚ್ಚು ಶುಭ್ರವಾಗುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). **ಸೋಡಾ: ೨.** ಪುಟ್ಟನಿಗೊಂದು ಸೋಡಾ - ಅಂಗಡಿ ಕಂಡದ್ದೆ . . . ಎಂದ (ಸಂಸ್ಕಾರ . ೩೨೧); ಸೋಡಾ, ಬೀಡಾ, ಕಳ್ಳ ಶರಾಬು - ಇವೆಲ್ಲ ಬರುತ್ತವೆ (ನಮ್ಮೂರು. ೩೧೩). [← ಇಂ. Soda]

ಸೋಡಂಬಾಡ 'ಸೋಡಂಬಾಡಂ$_2$' ನೋ.

ಸೋಡಂಬಾಡಂ$_1$ (ನಾ). ೧. ಹಿರಿದು; ದೊಡ್ಡದು: ''ಸೋಡಂಬಾಡಂ-ಪಿರಿದು'' (ಶಮದ.ಪಂ ೨); ''ನೀಡು ಸೋಡಂಬಾಡಮೆಂದುಣ್ಣುವಳಿಯದನೆ ಪಿರಿದೆನಿಪ್ಪರ್ಥಮಕ್ಕು'' (ಕಬ್ಬಿಗ. ೮೮). (**ಗು**). ೨. ಅತಿಶಯವಾದ: ಮುದದಿಂ ಸೋಡಂ ಬಾಡಮಲಂಪಿನ ಪೆಂಪಿನ ಗಾಡಿಯನಾಂತೆಸೆದುದಂದು ಗಣಿಕಾನಿವಹಂ (ಉದ್ಭಟ. ೧೦-೪೪). [?]

ಸೋಡಂಬಾಡಂ$_2$, ಸೋಡಂಬಾಡ (ಅ). ೧. ಅತಿಶಯವಾಗಿ : [ಸೋಡಂಬಾಡಂ] ಕರಿಯ ಮುಗಿ[ಲಂ] ದಂತಿಗಳ್ಗೆತ್ತು (ವರ್ಧಮಾ ೯-೫); ಕೊಂತಾಡುತುಬ್ಬಿ ಕೊಬ್ಬುತ್ತೆ ರತಿ ಮೂಡಿ ಸೋಡಂಬಾಡಮನೆ ತೇನತೇನಮುಜ್ ಕೂಡೆ ಪೊಗಳುತ್ತಿರ್ದನಾದಿ ವೃಷಭೇಶ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೩-೧೮). **ಸೋಡಂಬಾಡ: ೨.** ತೀವ್ರವಾಗಿ; ರಭಸವಾಗಿ: 'ಸೋಡಂಬಾಡನೆ' ಪರಾ. [< ಸೋಡಂಬಾಡಂ$_1$]

ಸೋಡಂಬಾಡನೆ (ಅ). ತೀವ್ರವಾಗಿ; ರಭಸವಾಗಿ: ಸೋಡಂಬಾಡನ ಬಂದು ಕಾಳ್ಕಿಡಿವುದುಂ ಪೂಮಾಲೆಯಿಂ ನಲ್ಲನಂ ನೀಡುಂ ಮೋದಿ ಕನಲ್ದು . . . ರತಪ್ರಾಗಲ್ಭ್ಯಮಂ ಬೀಱಿದಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೭-೮೨).

[ಸೋಡಂಬಾಡ (< ಸೋಡಂಬಾಡಂ$_2$) + - ಅನೆ$_1$]

ಸೋಡಗೆ, ಸೊಡಗೆ (ನಾ). ೧. ತರಕಾರಿಯಾಗಿ ಬಳಸುವ ಹುರುಳಿಕಾಯಿ, ಅಲಸಂದೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಹೋಲುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಯಿ: ಇಂದು ಅವರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸೋಡಗೆಯ ಹುಳಿ ಮಾಡಿದ್ದರು (ರೂಢಿ). ೨. ಸೋಡಗೆಯಿಂದ ತಯಾರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೇಲೋಗರ: ಬಿಸಿಬಿಸಿಯೋಗರಂ ಕಲಿದ ಸೋಡಗೆ ತಳ್ಪೊಳುದುಪ್ಪಂ . . . ತಾವೆ ಬಗ್ಗಿಸದೆ ಹಿಮಾಗಮೋಕ್ತಿಕಜಡೋದಯಮಂ ಸುಕೃತಾತ್ಮರಪ್ಪರಾ (ಸೂಕ್ತಿಸು.೧೦-೨೫). **ಸೊಡಗೆ: ೧.** ಹೂಲದವರೆಯ ನಟ್ಟು ಸೊಡಗೆಯ ಸುಲಿದಲ್ಲಿ ತಳಲು ಬಲಿದು ಒಡೆದುದಿಲ್ಲ (ಮೋಳಿಮಾ. ೨೬೫-೮೧೭). ೨. ಇಮ್ಮನದ ಸೊಡಗೆಯ ಮದ್ದು ಕರ್ಮಕ್ಕೀಡಾದವರ ನುಡಿಯಿಂದಡ ಎನ್ನ ಹಮ್ಮುಗನೆಂಬರು (ಮೋಳಿಮಾ. ೨೬೫-೮೧೭); ಕಡುನೇಹದಿಂ ಸೊಗಡಿಸುವ ಪಾಂಗಿನಿಂ ಸೊಡಗೆಯನಿಕ್ಕುತಂ (ಲಿಂಗಪು. ೩೧-೪೩).

ಸೋಡಚೀಟಿ, ಸೋಡಚೀಟು (ನಾ). ೧. ಗಂಡಹೆಂಡಿರ ನಡುವಿನ ವೈವಾಹಿಕಸಂಬಂಧವನ್ನು ಕಡಿದುಹಾಕುವ ಪತ್ರ; ವಿವಾಹವಿಚ್ಛೇದನದ ಪತ್ರ: ಗಂಡನ ಸಂಗಾತ ಸಂಸಾರ ಮಾಡೂದು ಬ್ಯಾಡಾಗಿದ್ದರ ಎಲ್ಲಾರ ಹಂಗ ಸೋಡಚೀಟ ತಗೊಂಡ ಇನ್ನೊಬ್ಬನ್ನ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಹೋಗೂದು ಚಲೋ ಅಲ್ಲೇನ? (ಮಣ್ಣುಪ. ೧೧೧); ಮೊದಲೇ ಹಾದಿ ತಪ್ಪಿ ತವರವರೇ ಹೆಣ್ಣನಿಂದ 'ಸೋಡಚೀಟಿ' ಯನ್ನು ಕೊಡಿಸಿದ್ದೂ ಉಂಟು (ಕನ್ನಡಾ. ೧೧೪). **ಸೋಡಚೀಟು : ೧.** ಮದುವೆಯ ಸೋಡಚೀಟಲ್ಲವೆ ಇದು? (ಧೂಮಕೇ. ೫೭). ೨. ತಮ್ಮ ವಶದಲ್ಲಿರುವ ವಸ್ತುವಿನ ಹಕ್ಕನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಡುವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ದಾಖಲೆ,– ಪತ್ರ: (೬).

ಸೋಡಚೀಟಿ ಕೊಡು = ೧. ಬಿಡು; ತ್ಯಜಿಸು: ಬಹುದಿನಗಳ ಹಿಂದೆಯೇ ಅದಕ್ಕೆ ಸೋಡಚೀಟ ಕೊಟ್ಟುಬಿಟ್ಟುದರಿಂದ ಪುನರ್ವಿವಾಹಕ್ಕೆ ಮನಸ್ಸು ಒಗ್ಗದಾಗಿದೆ (ಗಾಳಿಪ. ೧೩೧). ೨. ಗಂಡಹೆಂಡಿರ ನಡುವಿನ ವಿವಾಹಸಂಬಂಧವನ್ನು ಕಡಿದುಕೊಳ್ಳು; ಘಟಸ್ಫೋಟ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು: ಲಲಿತೆಯು ತನ್ನ ಮೊದಲಿನ ಗಂಡನಿಗೆ ಸೋಡಚೀಟ ಕೊಡುವ ವಿಚಾರದಿಂದ ಕೋರ್ಟ ಕಛೇರಿ ಹತ್ತಬೇಕೆಂದಿದ್ದಾಳೆ (ಚೀಟನಾ. ೨೨೨). [← ಮರಾ. ಸೋಡಚಿಠ್ಠೀ]

ಸೋಡಚೀಟು 'ಸೋಡಚೀಟಿ' ನೋ.

ಸೋಡಪತ್ರ (ನಾ). ವಿವಾಹವಿಚ್ಛೇದನ; ಘಟಸ್ಫೋಟ: ಸೋಡಪತ್ರಗಳ ಖಟ್ಲೆಯಲ್ಲಂತೂ ಅವನು ಎತ್ತಿದ ಕೈ (ಮೊಪಾಸಾ. ೪೧); -ಸೋಡಪತ್ರವನ್ನು ಕೊಡಿಸಿರೆಂದು ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಮೊರೆಹೋಗಿ ಬೇಡಿಕೊಂಡಳು (ಹೂಬು. ೮೬).

[← ಮರಾ. ಸೋಡಪತ್ರ, ಸ್ಫುಟಪತ್ರ]

ಸೋಡಮುಂಜೆ, ಸೋಡಮುಂಜಿವಿ, ಸೋಡಮುಂಜೆ (ನಾ). ಮದುವೆಗೆ ಮುಂಚೆ ಮೌಂಜಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಬಿಡುವುದರೊಂದಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯದ ಸಮಾಪನೆಯನ್ನು ಮಾಡುವ ವಿಧಿ, – ವೈದಿಕಕ್ರಿಯೆ; ಸಮಾವರ್ತನ: ಸ್ನಾತಕ - ಸೋಡ ಮುಂಜಿಯಾದ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ (ಗಂಗಾಮ. ೬). **ಸೋಡಮುಂಜಿವಿ:** ಸೋಡಮುಂಜಿವಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಮಾನ ಆಗ್ರಹದಿಂದ ಕಾಶೀಯಾತ್ರೆಯನ್ನು ರದ್ದುಪಡಿಸಿದಂತಾಯಿತು ನನ್ನ ಪಾಡು (ಸ್ಮೃತಿಚಿ . ೨೧೨). **ಸೋಡಮುಂಜೆ:** ಸೋಡಮುಂಜೆ ದೇವರೂಟಗಳನ್ನು ತೀರಿಸಿಕೊಂಡು ನಿಬ್ಬಣವು . . . ನಾಲ್ಕುಗಂಟೆಗೆ ಬಂದು ತಲುಪಿತು (ಅನಂತ. ೪).

[← ಮರಾ. ಸೋಡಮುಂಜ]

ಸೋಡಮುಂಜಿವಿ 'ಸೋಡಮುಂಜೆ' ನೋ.

ಸೋಡಮುಂಜೆ 'ಸೋಡಮುಂಜೆ' ನೋ.

ಸೋಡಲಿ 'ಸೊಡರಿ' ನೋ.

ಸೋಡಾ 'ಸೋಡ' ನೋ.

ಸೋಡಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ವಸೂಲಾಗಬೇಕಿರುವ ಮೊಬಲಗಿನಲ್ಲಿ ತೋರಿಸುವ ರಿಯಾಯಿತಿ; ತಳ್ಳುಪಡಿ: ಆ ಶಾಂತಿಗ್ರಾಮದ ಸಿದ್ಧಾಯದ ಮೊದಲ ಹೊನೊಳಗೆ ಅಯ್ನುಹೊನನು ಅವಱ ಸಮಸ್ತ ಬಳಿವಟ ಸೋಡಿ ಬಲಹಕುಮಾನ ಬಂದ . . . ಬಳಿಯ ಹೊನ್ನು ಸಹಿತ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೪೦, ೩-೨೪; 1215). ೨. ನಿರ್ಬಂಧದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡುವುದು: (೬). 'ಸೂಟ್$_2$' ಪರಾ. [← ಮರಾ. ಸೋಡ್]

ಸೋಡಿ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ: ಉತ್ಸಾಹಿತರುಣರು ಗುಡಿಯ ಮಗ್ಗಲ ತುಣುಕುಮ್ಮೆದಾನಿನಲ್ಲಿ - ಸೋಡಿ, ಕಾಲ್ಚೆಂಡುಗಳ ಆಟವಾಡುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ (ಜಾರುದಾ. ೩೭).

[?]

ಸೋಡಿಗೆ, ಸೊಡಿಗೆ, ಸೊದಿಗೆ, ಸೋಜಿಗೆ, ಸೋದಿಗೆ$_1$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಅಳತೆಯ ಪ್ರಮಾಣ: ಹಸುಬೆಗೆ ಅಡಿಕೆ ೨ ಭತ್ತಕೆ ಸೋಡಿಗೆ ಭತಂ (ಎಕ. VII, ಹೊನ್ನಾ೪. ೧೧೮-೫೭;1203). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ: ಸಭೆಯ ಸಂಬೆಯ ಚಿಲುವಾನ ಸುಂಕ ಸೋಡಿಗೆ ಇವು ಮೊದಲು ಸರ್ವಮಾನ್ಯವಾಗಿ . . . ದಾನಸಾಸನ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯನು ಮಾಡಿದರು (ಎಕ. V, ಹಾಸನ. ೨-೧೮; 1563). **ಸೊಡಿಗೆ: ೨.** ಮಣುದೆರ ಮಗ್ಗದೆರ ಸುಂಕ ಸೊಡಿಗೆ . . . ಧಾರೆಯನೆರದು ಕೊಟ್ಟು (ಎಕ. X, ಕೋಲಾರ. ೨೪೭-೨೮; 1637?). **ಸೊದಿಗೆ: ೨.** ಮಠ ಮನೆವಣ ಸುಂಕ ಸೊದಿಗೆ ಸೋವಣ ಸಂದೂ ಸಕಲಸ್ವಾಮ್ಯವನು ಅನುಭವಿಸಿಕೊಂಬಿರಿ (ಎಕ. III (R), ಗುಂಡ್ಲುಪೇ. ೫೪-೬; 16ನೆಯ ಶತ); ತಱ ಹೊಱಸುಂಕ ಸೊದಿಗೆ ಕಾಣಿಕೆ ಕಡ್ಡಾಯ (ಭೈರಸೂ. I. ೨೦೩). **ಸೋಜಿಗೆ: ೧.** ಸೋಜಿಗೆ ಭತ್ತ ಹಡಿಕದ ಬಂಡಿಯಲೊಕುಳ ಭತ್ತ (ಎಕ. XI, ಚಳ್ಳಕೆ. ೨೧-೩೯; 1087). ೨. ಬಿಟ್ಟಿ ಬಿಡಾರ ಸೊಲ್ಲಗೆ ಮಲಿಗೆ ಸುಂಕ ಸೋಜಿಗೆ (ಎಕ. IV (R), ಚಾಮರಾ. ೧೩೦-೮; 1517). **ಸೋದಿಗೆ$_1$: ೨.** ತಱ ಹೊಱ ಸೋದಿಗೆ ನರರ್ಗಿವು ಮಾನ್ಯಗಳ್ಗೆಸೆ (ಶಂಕರ. ೯೮). [?]

ಸೋಡ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಹಣ ಕೊಟ್ಟು ಪಡೆದ ಟಿಕೆಟ್ಟುಗಳ ಮೂಲಕ ಕೇವಲ ಅದೃಷ್ಟದಿಂದ ಬಹುಮಾನ ದೊರೆಯುವಂತೆ ಏರ್ಪಡಿಸುವ ಅದೃಷ್ಟದ ಆಯ್ಕೆ; ಲಾಟರಿ: ಧರಮ್‌ಸಿಂಗಪ್ರಭುಜೀವಿದ್ಯಾಲಯಕ್ಕಾಗಿ ನಡೆಯುಸುತ್ತಿದ್ದ ಸೋಡ್ತಿ ಅದು! ಅದರ ಪ್ರಥಮಬಹುಮಾನವೇ ಐವತ್ತುಸಾವಿರ (ಜಿದಾಉ. ೫೩೦); ಸೋಡ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಏನಾದರೂ ಇನಾಮು ದೊರೆಯಿತೇ? (ಬಾಲಪ್ರ. II, ೭೪೦). ೨. ಅದೃಷ್ಟ; ವಿಧಿ: ಯಾರು ಉಳಿದರು, ಯಾರು ಅಳಿದರು ಅದು ಸೋಡ್ತಿಯ ಮಾತು (ಹಂಕೋ. ೪೨). ೩. ''ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಮಾರಾಟಕ್ಕಾಗಿ ಹಲವರಿಂದ ಸ್ವಲ್ಪ

ಮೊತ್ತದ ಪ್ರವೇಶಧನ ಪಡೆದು, ಚೀಟಿ ಹಾಕುವುದರ (ಲಾಟರಿಯ) ಮೂಲಕ ಬರುವ ಅವರಲ್ಲೊಬ್ಬರಿಗೆ ಆ ವಸ್ತುವನ್ನು ಕೊಡುವುದು: ಅದೃಷ್ಟದ ಚೀಟಿಯ ಮಾರಾಟ; ಸೋಡಿ'' (Raffle. ೩೦೫೫).

[← ಮರಾ. ಸೋಡತ]

ಸೋಣ 'ಸಾವಣ' ನೋ.

ಸೋಣತಿಂಗಳು 'ಸೋಣೆತಿಂಗಳು' ನೋ.

ಸೋಣಿ₁ (ನಾ). ಜಘನ; ನಿತಂಬ: ಶ್ರೋಣಿ · ಸೋಣಿ (ಶಮದ. ೨೬೧ ಪ್ರಯೋ).

[< ಪ್ರಾ. ಸೋಣಿ./ಸಂ. ಶ್ರೋಣಿ]

ಸೋಣಿ₂ 'ಸಾವಣ' ನೋ.

ಸೋಣೆ 'ಸಾವಣ' ನೋ.

ಸೋಣೆತಿಂಗಳು, ಸೋಣತಿಂಗಳು (ನಾ). ಶ್ರಾವಣಮಾಸ : ಆಸಾಡಿ, ಸೋಣೆತಿಂಗಳ ಕಾಲಗಳು ಹೇಗೆ ಕಳೆದವು ಎಂಬುದು ಅವರಿಗೆ ತಿಳಿಯಲೇ ಇಲ್ಲ (ಮರಮ. ೩೯); ಸೋಣೆತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಮನೆಯದ ರಂಗಪೂಜೆಯದ (ದೇವಪಂ. ೧೧೭). **ಸೋಣ ತಿಂಗಳು**: ಕಳೆದ ಸೋಣತಿಂಗಳಿಗೆ ಮೂವತ್ತೆರಡೂ, ಮೂವತ್ಮೂರೊ ಕಳೆದ ಜ್ಞಾಪಕ (ಮೊಸ್ಕ. ೫೧). [ಸೋಣೆ (< ಸಾವಣ) + ತಿಂಗಳು (< ತಿಂಗಳ್)]

ಸೋಣೆಧರ್ಮ (ನಾ). ಶ್ರಾವಣಮಾಸದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ದಾನ ,– ದತ್ತಿ: ನಿತ್ಯಚತ್ರ ಸೋಣೆಧರ್ಮ ಹಗ್ಗುವಿನ ಧರ್ಮ (ಸೌಇ. ೧೯೩೨. ಉಡುಪಿ. ೩೭೦-೮; ?).

[ಸೋಣೆ (< ಸಾವಣ) + ಧರ್ಮ]

ಸೋಣೆಮರಿಯಾದೆ, ಸೋನೆಮರಿಯಾದೆ (ನಾ). ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರಾವಣಮಾಸದಲ್ಲಿ ನಡೆಸುವ ಪೂಜೆ, ಉತ್ಸವ ಮುಂತಾದ ಕಟ್ಟಳೆ: ನಖರೇಶ್ವರದ ಶ್ರೀಮಹಾದೇವರಿಗೆ . . . ಸೋಣೆಮರಿಯಾದೆಯ ಬಗೆಯ ಹೊನು ಕಾಟ ಗ ೧೦ (ಸೌಇ. IX-ii, ೪೫೭-೧೦; 1451). **ಸೋನೆಮರಿಯಾದೆ** : ಸೋನೆಯ ತಿಂಗಳಲಿ ಸೋನೆಮರಿಯಾದೆ ಸಲುವುದು (ಸೌಇ. ೧೯೩೧, ಕುಂದಾಪುರ. ೬೫೭-೧೫; 1308). [ಸೋಣೆ (< ಸಾವಣ) + ಮರಿಯಾದೆ]

ಸೋಣೆಯಾರತಿ (ನಾ). ಶ್ರಾವಣಮಾಸದಲ್ಲಿ ದೇವರಿಗೆ ಎತ್ತುವ ವಿಶೇಷವಾದ ಮಂಗಳಾರತಿ: ಊರಿನ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಸೋಣೆಯಾರತಿ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಹತ್ತಾರು ಘಂಟೆಗಳನ್ನು ಪೂಜೆ ಮುಗಿಯುವ ತನಕವೂ ಬಾರಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ (ಸ್ವಪ್ನಪೂ. ೯೯).

[ಸೋಣೆ (< ಸಾವಣ) + ಆರತಿ₁]

ಸೋತ 'ಸೋಲ್' ಪರಾ.

ಸೋತು 'ಸೋಲ್' ಪರಾ.

ಸೋತುವಲ್ಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ: ''ಖಚ್ಛಸಂಕಿಕಾ - ಸೋತುವಲ್ಲಿ'' (ಓಷಧ. ೧೮). [?]

ಸೋತೆ 'ಸೊದೆ' ನೋ.

ಸೋತೆವೆಸ (ನಾ). ಸುಣ್ಣಬಳಿಯುವ ಕೆಲಸ; ಸುಣ್ಣ ತೊಡೆಯುವಿಕೆ: ದಿವಾಕರೇಶ್ವರದೇವರಂಗಭೋಗಕ್ಕವಿಟ್ಟಗೆ ಸೋತೆವಸದ ಖಂಡಸ್ಫುಟಿತಂಗಳಂ ಮಾಡಲುಂ ಬಿಟ್ಟ ಮಾಣಿಕೇಶ್ವರದ ಮತ್ತರಜುವತ್ತು (ಸೌಇ. XX. ೯೩-೫೭; ?).

[ಸೋತೆ (< ಸೊದೆ) + ಬೆಸ₁]

ಸೋತ್ಕಂಠ (ಗು). ೧. ಕಾತರದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ. (ನಾ). ೨. ಕಾತರತೆಯುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿ: ''ಸೋತ್ಕಂಠಂ ಕರಮುನ್ಮನನುತ್ಕಂ ಏಮನಸ್ಕನುತ್ತಪಳನವನಕ್ಕುಂ'' (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೧೪-೨೩). [ಸಂ.].

ಸೋತ್ಪಾದನ (ನಾ). ಬಳಿಯುವುದು; ಲೇಪಿಸುವುದು : ''ಉದ್ವರ್ತನಂ, ಉನ್ಮರ್ದನಂ, ಸೋತ್ಪಾದನಂ, ಛುರಿತಂ - ಈ ೪ ತಿಮಿರುವುದು'' (ಹಲಾಯು. ೧೫೧-೪೭). [ಸಂ.]

ಸೋತ್ರಗುತ್ತಿಗೆ (ನಾ). ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ತೆರಿಗೆಯಿಲ್ಲದಂತೆ ಕೊಟ್ಟ ಭೂಮಿಯ ಗೊತ್ತುವಳಿ ,– ಕರಾರು; **ಶ್ರೋತ್ರಗುತ್ತಗೆ**: ದತ್ತಿವಾಳಗ್ರಾಮವನೂ ನಿಮಗೆ ಸೋತ್ರಗುತ್ತಿಗೆಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಸಂಮಂದ . . . ಸಾಮ್ಯವನು ಆಗುಮಾಡಿಕೊಂಡು (ಮೈಆರಿ. ೧೯೪೦, ೪೮-೭; 1502). 'ಶ್ರೋತ್ರಿಯಗುತ್ತಗೆ' ಪರಾ. [< ಶ್ರೋತ್ರಗುತ್ತಗೆ]

ಸೋತ್ಪ್ರಾಸ (ಗು). ೧. ಅತಿಶಯೋಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. (ನಾ). ೨. ವ್ಯಂಗ್ಯ; ಅಣಕ: ''ಸೋಲ್ಲುಂಠ:, ಸೋತ್ಪ್ರಾಸ:, ಸೋಪಹಾಸ: - ಈ ಮೂಱು ಚುಸ್ನಂ'' (ಹಲಾಯು. ೨೪-೧೪೮). ೩. ಅಬ್ಬರದ ನಗು; ಅಟ್ಟಹಾಸ. [ಸಂ.]

ಸೋದ (ನಾ.) ೧. ಹತ್ತಿಯನ್ನು ಶುದ್ಧಪಡಿಸುವ ಕೋಲು; ಕುಡುಹು: 'ಪಿಚುಸೋದ' ಪರಾ. ೨. ಪರಿಶೋಧನೆ: ವಾದದಿಂ ಖೇದದಿಂ ಸೋದದಿಂ ಭೇದಿಸುವ ತಂತ್ರಮಂತ್ರಗಳಿಂದಲಿ (ಜನಮು. ೩೬-೧೯). [< ಸಂ. ಶೋಧ]

ಸೋದನ, ಸೋದನೆ, ಸೋಧನೆ (ನಾ). ೧. ಹುಡುಕುವಿಕೆ; ಶೋಧನೆ: 'ಸೋದನದೀವಿಗೆ' ಪರಾ. **ಸೋದನೆ**: ೧. ''ಸೋದನ - ಶೋಧನ = ಹುಡುಕುವಿಕೆ'' (ತದ್ಭಕೋ. ೪೭). **ಸೋಧನೆ**: ೨. ಪರಿಶುದ್ಧತೆ; ಶುದ್ಧಿ: 'ಸೋಧನೆವೋಗು' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಶೋಧನ]

ಸೋದನದೀವಿಗೆ (ನಾ). ಹುಡುಕುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬಳಸುವ ದೀಪ: ಮದನನ ಸೋದನದೀವಿಗೆಯನೆ ತೊಳಗಿ ಬೆಳಗಿದಂ ತುಹಿನಕರಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೫೨).

[ಸೋದನ + ದೀವಿಗೆ]

ಸೋದನೆ 'ಸೋದನ' ನೋ.

ಸೋದರ (ಗು). ೧. ಒಂದೇ ಗರ್ಭದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ; ಒಡಹುಟ್ಟಿದ: 'ಸೋದರತಂಗಿ', 'ಸೋದರತಮ್ಮ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ಒಡಹುಟ್ಟು: ಹಗೆಯೇಱಿದಿವನಲಿ ಸೇರುವುದು ಸೋದರದ ಸಂಬಂಧ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೬-೨೯). ೩. ಒಡಹುಟ್ಟಿದುದು; ಜೊತೆಯಲ್ಲಿರುವುದು : ಕರಭದ ರೇಖೆ ಸೋದರದ ರೇಖೆ ಕನಿಷ್ಠಿಕೆಯಾದಿರೇಖೆ ಸೌಂದರಿಯರ ರೇಖೆ (ಲೀಲೋಪ. ೧೧-೧೫); ಆದುದಾವಿರ್ಭಾವ ಸಿಡಿಲಿನ ಸೋದರದ ಕಣ್ಣುಗಳ ಭಾಳದ ಬೀದಿಗಿಟ್ಟಿನ ರೌದ್ರದಲಿ ನರಸಿಂಹರೂಪಾಗಿ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೬-೪೬). ೪. ಒಡಹುಟ್ಟಿದ ತಮ್ಮ ಅಥವಾ ಅಣ್ಣ; ಸಹೋದರ: ಕಾದದೆ ಪನ್ನಗಧ್ವಜನಿಳಾತಳಮಂ ಕುಡನಾನುಮಿರ್ಪುದುಂ ಸೋದರರೆಂದು ನಾಣ್ಚೆ ಸೆಡೆದಿರ್ದಪೆಂ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೧೮); ಇಱಿಯಿಸುವ್ವೆ ಸೋದರರ್ಕಳಂ . . . ಅಱಿಗುಲಿ ನಿನ್ನಂ ನಿಕೃಷ್ಟರಾದರುಮೊಳರೇ (ಗದಾಯು. ೯-೭).

ಸೋದರದತ್ತಿಗೆ = ಸೋದರಸಂಬಂಧದ ಅತ್ತಿಗೆ; ನಾನೊತ್ತಸೂಳೆಯೊ ನಿನಗೆ ಸೋದರದತ್ತಿಗೆಯೊ ನಾದುನಿಯೊ (ಬಸವು. ೮೦-೪೭). **ಸೋದರದಳಿಯ** = ಒಬ್ಬನ ಅಕ್ಕ ಅಥವಾ ತಂಗಿಯ ಮಗ; ಒಬ್ಬಳ ಅಣ್ಣ ಅಥವಾ ತಮ್ಮನ ಮಗ: ಎನ್ನ ತಂಗೆಯ ಮಗನಯ್ ಸೋದರದಳಿಯನಯ್ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೩೦-೨); ಕರೆಸಿ ಸೋದರದಳಿಯನನು ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿಕೊಂಡನು ಸಿಂಹಪೀಠದಿ (ಗೌಶಿರಾ. ೩೯-೧೭). [ಸಂ.]

ಸೋದರಅತ್ತೆ 'ಸೋದರತ್ತೆ' ನೋ.

ಸೋದರಅಳಿಯ 'ಸೋದರಳಿಯ' ನೋ.

ಸೋದರತಂಗೆ (ನಾ). ಒಡಹುಟ್ಟಿದ ತಂಗಿ: ಸಮುದ್ರವಿಜಯನೆಂಬೊಂ ರಾಜಶ್ರೇಷ್ಠಿಯಾತಂಗೆ ಸಾಗರಸೆಟ್ಟಿಯ ಸೋದರತಂಗೆ ಸುಮತಿಯೆಂಬೊಳಂ ಕೊಟ್ಟರ್ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೭೨-೨೭). [ಸೋದರ + ತಂಗೆ]

ಸೋದರತಮ್ಮ (ನಾ). ಒಡಹುಟ್ಟಿದ ತಮ್ಮ: ವಿದ್ಯುಲ್ಲತೆಯ ಸೋದರತಮ್ಮಂ ಮೇಘಕೂಟಾಧಿಪತಿ ಮೇಘಮಾಲಿಯೆಂಬೊಂ ವಿದ್ಯಾಧರಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೮೧-೨೨).

[ಸೋದರ + ತಮ್ಮ]

ಸೋದರತ್ತೆ, ಸೋದರಅತ್ತೆ (ನಾ). ತಂದೆಯ ಒಡಹುಟ್ಟಿದವಳು; ತಂದೆಯ ಸೋದರಿ: ನಿಮ್ಮ ಸೋದರತ್ತೆಯಾದ ನಮ್ಮ ತಾಯಿಯನ್ನು ಕಂಡು (ಕ್ಷವಾಉ. ೧೪೦); ಸೋದರತ್ತೆಯ ಮಕ್ಕಳೆಂದು ಅನಾದಿಸ್ನೇಹವ ಮಾಡಿದನು (ಕೃಷ್ಣಾ. ೧೪-೨೪). **ಸೋದರಅತ್ತೆ** : (೩). [ಸೋದರ + ಅತ್ತೆ₁]

ಸೋದರಭಾವ (ನಾ). ಹೆಂಡತಿಯ ಸಹೋದರ: ಯದುಗಳನ್ವಯದಾತ ನವುಗೊಳ್ಳಿದನು ಸೋದರಭಾವನೆಂದೇ ಮದವುಖದಿ ಕಡುಗೇಡ ಕಟ್ಟೆನು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೩-೬೮). [ಸಂ.]

ಸೋದರಮಯ್ದುನ (ನಾ). ಸೋದರಿಕೆಯ ಸಂಬಂಧದ ಮೈದುನ: ಬಂಸಿದೂಂ ಸೋದರಮಯ್ದುನನಮಿತತೇಜನಂ ಶ್ರೀ ವಿಜಯಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೭೭).

[ಸೋದರ + ಮಯ್ದುನ (< ಮಯ್ದುನ)]

ಸೋದರಮಾವ (ನಾ). ತಾಯಿಯ ಒಡಹುಟ್ಟಿದವನು; ಮಾತುಲ: ''ಮಾತುಳನೆನಲ್ಕೆ ಸೋದರಮಾವನಕ್ಕು'' (ಮಂಗರಾ. ೯೨-೧೩); ಮೇಘಮಾಲಿಯೆಂಬೊಂ ವಿದ್ಯಾಧರಂ ನಿನ್ನ ಸೋದರಮಾವಂ (ಪದ್ಮಾರಾ. ೪೨-೪); ಸೋದರಮಾವನ ಮಗಳೆನೆ ನಾಡುನಿಮೆಂಬಂತು ನಿನ್ನನಾಂ ಆಡಿದೆಂ (ಸುಕುಮಾ. ೭-೨೩); ದಂಡಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸೋದರಮಾವನೇ ? (ಗಾದೆ). [ಸೋದರ + ಮಾವ (< ಮಾಮ)]

ಸೋದರಸೊಸೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬನ ಅಕ್ಕ ಅಥವಾ ತಂಗಿಯ ಮಗಳು; ಒಬ್ಬಳ ಅಣ್ಣ ಅಥವಾ ತಮ್ಮನ ಮಗಳು: ಬೇಡುವೆ ಯತಿಯ ಪುರಂದರವಿಠಲನ ಸೋದರಸೊಸೆಯ (ಪುರಂದ. ೫-೬-೨); ಸೋದರಸೊಸೆಗೆ ಒಂದಿಲ್ಲೊಂದು ಇನಾಮು ದಿನಾಲು ಇದ್ದುದೇ (ಹೂಬಿ. ೧೦). [ಸೋದರ + ಸೊಸೆ]

ಸೋದರಸ್ನೇಹ (ನಾ). ಒಡಹುಟ್ಟಿದ ಸಂಬಂಧ; ಭ್ರಾತೃಭಾವ: ಈ ವೃಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ನನಗೂ ಸೋದರಸ್ನೇಹವಿರುವುದು (ಶಾಕುಂತ. ೮-೨೦). [ಸಂ.]

ಸೋದರಳಿಯ, ಸೋದರಅಳಿಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬನ ಅಕ್ಕ ಅಥವಾ ತಂಗಿಯ ಮಗ; ಒಬ್ಬಳ ಅಣ್ಣ ಅಥವಾ ತಮ್ಮನ ಮಗ: ''ಭಗಿನಿಜಂ ಸ್ವಸ್ರೀಯ ಸೋದರಳಿಯಂ'' (ಮಂಗರಾ. ೯೩-೧೪); ಅನಂತವೀರ್ಯನುಮೆನ್ನ ಮುನ್ನಿನ ತಂದೆಗೆ ಸೋದರಳಿಯಂ ಶ್ರೀವಿಜಯನೆಂಬೊನಾದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೭೭ ವ); ಮಗಳಂ . . . ತನ್ನ ಸೋದರಳಿಯಂ ಶ್ರುತಸಾಗರಂಗೆ ಕುಡಲ್ಕೇಡಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೨೫೦). **ಸೋದರಅಳಿಯ**: ಆ ಮದ್ರಪತಿಯು ತನ್ನ ಸೋದರಅಳಿಯಂದರ ಪರಾಕ್ರಮಾತಿಶಯಗಳಿಗೆ ಸಂತೋಷಪಡುತ (ಕೃವಾಭಾ. ೧೨೮). [ಸೋದರ + ಅಳಿಯ]

ಸೋದರಿ (ನಾ). ಒಡಹುಟ್ಟಿದ ಅಕ್ಕ ಅಥವಾ ತಂಗಿ; ಸಹೋದರಿ: ಎನ್ನ ಶಿವಸೋದರಿಯ ಮಠದಲಿ ಚನ್ನಪಾಯಸವುಂಟು (ಬಸವು. ೧೪-೩). [ಸಂ.ಸೋದರೀ]

ಸೋದರಿಕೆ (ನಾ). ಒಡಹುಟ್ಟಿದುದರಿಂದುಂಟಾದ ಬಾಂಧವ್ಯ,– ನಂಟು : ಎನಿತಱಿಯದಿರ್ದೊಡಂ ಸೋದರಿಕೆಯೆ ಮಿಕ್ಕು ಬರ್ಕುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೨೦೭ ವ); ದುಷ್ಟಸ್ವಭಾವದವಳಾಗಿದ್ದರೆ ಸೋದರಿಕೆಯಾದರೂ ತಾನದಕ್ಕೆ ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದನೆ ? (ಲಕ್ಷ್ಮೀಪ್ರ. ೭೨).

ಸೋದರಿಕೆಯವನು = ವಾವೆಯಲ್ಲಿ ಸೋದರಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು : ಇವರಿಗೆ ವಾವೆಯಲ್ಲಿ ಮಹಾರಾಜನು ಸೋದರಿಕೆಯವನು (ಸವತಿ. ೧೩೭).

[ಸೋದರ + - ಇಕೆ]

ಸೋದರಿಗ (ನಾ). ಒಡಹುಟ್ಟಿದವನು; ಸೋದರಿಕೆಯುಳ್ಳವನು: ಆಕೆಯಾ ಶ್ರೇಣಿಯ ನಂದಪುರಮನಾಳ್ವ ತಮ್ಮ ಸೋದರಿಗನಪ್ಪ ಹರಿಷೇಣಂಗಂ ಶ್ರೀಕಾಂತೆಗಂ ಪುಟ್ಟಿದ ಹರಿವಾಹನಂಗೆ ಮಾಲೆಯಂ ಸೂಡೆ (ಮಹಾಪು. ೧೫-೧೪೧ ವ); ಕ್ರೋಧವನ್ನು ಬೆಳಸುವ ಸೋದರಿಗರಿದ್ದರೇನು (ಪುರಂದ. ೨-೧೮೩-೧). [ಸೋದರ + - ಇಗ]

ಸೋದರೀಭಾವ (ನಾ). ತನ್ನ ಒಡಹುಟ್ಟಿದವಳು ಎಂಬ ಭಾವನೆ: ವೆಂಕಣ್ಣ ಲಲಿತೆಯನ್ನು ಎಂಥ ಸೋದರೀಭಾವದಿಂದ ಕಾಣುತ್ತಾನೆ! (ನಿಶಉ. ೪೭). [ಸಂ.]

ಸೋದರ್ಯ (ಗು). ೧. ಒಡಹುಟ್ಟಿದುದರಿಂದುಂಟಾದ: ಸೋದರ್ಯವಿಮೋಹಮಾರ್ಗಮೇನಾಗಿಸದೋ (ಸುಕುಮಾ. ೪-೬೨). (ನಾ). ೨. ಒಡಹುಟ್ಟಿದವನು; ಸಹೋದರ: ''ಸಮಾನೋದರ್ಯಃ, ಸೋದರ್ಯಃ, ಸಗರ್ಭಃ, ಸೋದರಃ - ಈ ೪ ಒಡಹುಟ್ಟಿದಂ'' (ಹಲಾಯು. ೪೪-೩೫೪). ೩. ಸಹೋದರತ್ವ; ಸೋದರಿಕೆ: ಜಗತ್ತಿಗೆಲ್ಲ 'ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ, ಸಮಾನತೆ ಮತ್ತು ಸೋದರ್ಯ!' ಎಂಬ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಾಠ ಹೇಳಿದ ಫ್ರಾನ್ಸ್‌ದೇಶವೇ ವಿಯೆಟಮಿನದ ನೆತ್ತರು ಹೀರುವುದರಲ್ಲಿ ಮಗ್ನವಾಯಿತು (ವಿಶಿಸಂ. ೨೧). [ಸಂ.]

ಸೋದರ್ಯೆ (ನಾ). ಅಕ್ಕ ಅಥವಾ ತಂಗಿ; ಸೋದರಿ: ತನ್ನ ಸತಿಯುಂ ತನ್ನ ಸೋದರ್ಯೆಯುಂ ತಾನುಮೊಲವಿನಿಂದಂ ನಡೆತಂದು (ಆರಾಚ. ೧-೧೩-೧೧).

[ಸಂ. ಸೋದರ್ಯಾ]

ಸೋದಲಿಸು (ಕ್ರಿ). (?): ಮೂದಲಿಸಿ ಸೋದಲಿಸಿ ತದ್ವಿಮಾನದ ಸುತ್ತ ಹೊದ್ದಿಸುತ ಬದ್ದಿಸುತಲುದ್ದಾದ ದಿಕ್ಚಕ್ರ ತೋರದೊಲ್ ಖಚರೇಂದ್ರ ಹಿಳುಕನಾವರಿಸಿ ವರಿಸೆ (ಜನಮು. ೨೯-೩೩). [? + - ಇಸು]

ಸೋದಾಹರಣ (ಗು). ೧. ಉದಾಹರಣೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ; ಉದಾಹರಣೆ ಸಹಿತವಾದ. (ನಾ). ೨. ಉದಾಹರಣೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದುದು: ನೋಡಿದ ಹಿಡಿತಗಳನ್ನೂ ದಾವು - ಪೇಚುಗಳನ್ನೂ ಬಣ್ಣಿಸುವ ರಭಸದಲ್ಲಿ ಎದುರಿಗಿದ್ದವನನ್ನು ಎಳೆದು ಸೋದಾಹರಣವಾಗಿ ಅವನನ್ನು ನೆಲಕ್ಕೆ ಅಪ್ಪಳಿಸುವರು (ಗಾಂಪ. ೭೫). [ಸಂ.]

ಸೋದಿಗೆ[1] 'ಸೋಡಿಗೆ' ನೋ.

ಸೋದಿಗೆ[2] (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭಕ್ಷ್ಯ: ಪೂಂಗೆಯಿದ್ದಲಿಗೆ ಸೋದಿ [ಪಾಠಾಂ. ಸೊಂದಿ]ಗೆ ಲಾವಣಿಗೆ ಘೃತಪೂರಂ ಲಡ್ಡುಗೆ ಮಂಡಗೆ ಮೊದಲಾಗೊಡೆಯ ಪದಿನೆಂಟುಂ ತೆಱದ ಭಕ್ಷ್ಯರೂಪಂಗಳುಮಂ . . . ಬಡ್ಡಿಸಿದೊಡೆ (ಪದ್ಮಾರಾ. ೭೮-೧೬).

[?]

ಸೋದಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹುಡುಕು; ಅರಸು; ಪತ್ತೆಹಚ್ಚು: ನಾಮಿದನಱಿಯದಂತು ಬೇಂಟೆಯ ನೆವದೊಳ್ ಬಟ್ಟೆಗಳಂ ಸೋದಿಸುವಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೪ ವ); ಕುಱಿತುದ ಕುಱುಹಿಡುವನ್ನಕ್ಕ ಭೇದವಿವರವ ಸೋದಿಸಬೇಕು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೮೦-೧೪೩); ಬಟ್ಟವೆಱೆಯ ಬೆಳ್ದಿಂಗಳ ಹೊಂದಾವರೆವಟ್ಟಲೊಳ್ ಸೋದಿಪರುಂಟೇ (ರಾಜಶೇ. ೧-೩೪). ೨. ಹುಡುಕಿ ತೆಗೆ; ಹೆಕ್ಕು; ಆರಿಸು: ಆ ಮಣಲೆಲ್ಲಮಂ ಮಗುೞ್ ಪಾರಾವಾರದೊಳ್ ಪೊಯ್ದು ಮತ್ತಮದಂ ಸೋದಿಸಿ ಕಾಣ್ಬವೊಲ್ (ಸುಕುಮಾ. ೫-೩೩); ಸೋದಿಸಿದ ಪರಿಮಳದ ಪದ್ಮಳಿಗಳಂ ಕೊಂಡು (ಬಸರ. ೩-೨೮). ೩. ಪರೀಕ್ಷಿಸು; ಪರಿಶೀಲಿಸು; ಬೆದಕು: ತನ್ನ ನಿಮ್ನರಚರಣಸಂಘಟ್ಟದೊಳ್ ಪಡಲ್ವಟ್ಟ ವೀರಭಟರ ಮಕುಟಂಗಳೊಳ್ ತಲೆಗರದಿರ್ದನೆಗೆತ್ತು ಸೋದಿಸಿ ನೋಡಿಯುಂ (ಗದಾಯು. ೬-೨೮ ವ); ನೀನಿಪ್ಪ ಸದನಮಂ ಸೋದಿಸಿ ನೋೞ್ಪೆಂ (ಲೀಲಾವ. ೧೪-೭೯ ವ). ೪. ಗಮನಿಸು; ಎಚ್ಚರವಹಿಸು: ಗಡಣಹೆಣದೆಡಹುಗಳೊಳಗೆ ಕಾಲಿಡುತ ಸೋದಿಸಿ ಮುಂದೆ ಹೆಜ್ಜೆಯನಿಡುತ (ಕುಮಾರ. ೩-೧೩). ೫. ಹಸನುಮಾಡು; ಸ್ವಚ್ಛಗೊಳಿಸು: ನೀಂ ಪರಿಕಿಸಿ ಸೋದಿಸಿ ಬಡ್ಡಿಸು ವರಮುನಿಪರ್ಗೆ (ನೇಮಿಪು. ೧೪-೧೨೧); ಚೆನ್ನವಪ್ಪುಳ್ಳಿಗಳ ಮೇಲೋಗರಕ್ಕೆಂದು ತರಿಸಿ ಸುಖಮುಖದಿಂದ ಸೋದಿಸುತ್ತಿರ್ಪಲ್ಲಿ (ಬಸರ. ೧೧-೪೧); ಬೆಳತಿಗಕ್ಕಿಯ ಸಣ್ಣ ಹಿಟ್ಟ ಸೋದಿಸಿ ಹುರಿದುಕೊಳುತ ಬೆಲ್ಲದ ಪಾಕದೊಳು ಹಾಕಿ (ಸೂಪಶಾ. ೧-೨೪). ೬. ಕಸ, ಕಡ್ಡಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಹಾಕು; ಚೊಕ್ಕಟಮಾಡು: ಪೊೞಲೊೞಲೊಳುತ್ತರದಿಶಾಭಾಗದೊಳ್ ಸಮಚತುರಶ್ರಮಾಗೆ ನೆಲನನಳೆದು ಕಲ್ಲಂ ಪುಲ್ಲುಮಂ ಸೋದಿಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೬೫ ವ); ಅಸವಸದಿಂ ಪಲಗೆಯ್ಯಂ ಕಸಮಂ ಸೋದಿಸದೆ ಚಿತ್ರಿದೊಕ್ಕಲಿಗನವೋಲ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೪೫೪). ೭. ಗಷ್ಟು ಉಳಿದು ದ್ರವವು ತಿಳಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು; ಶೋಧಿಸು; ಸೋಸು: ರಸಮಂ ಸೋದಿಸೆಯುರ್ಕಿನ ಪುಡಿಯನಿಪಾ ದುಷ್ಕವಿತೆಗಳನೆಣಿಸಲೇಕೀ ಕೃತಿಯೊಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೧-೨೨); ಪೊಸತಪ್ಪ ಸುಣ್ಣಮಂ ಸೋದಿಸಿ (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೨-೬); ಪೊಸ ಪೊಸರಿಸೊಳು ಹದನನಱೆದುಪ್ಪುಳ್ಳಿ ಯಾಲಕ್ಕಿಯೆಂಬವಂ ಸದಗುಟ್ಟಹಾಕಿ ಸೋದಿಸಿ (ಸೂಪಶಾ. ೩-೨೭). ೮. ನಿರ್ಮಲಗೊಳಿಸು; ಶುದ್ಧಿಗೊಳಿಸು: ಪರಿಮಳೋದಕದಿಂ ಮಜ್ಜನಂ ಮಾಡಿ ಸೋದಿಸಿದ ಸುಖಂ ಪೊಱಮಡುವಂತೆ ಪೊಱಮಟ್ಟು (ನಂಬಿರ. ೧೦-೩೩). ೯. ಪುಟವಿಡು; ಮೆರುಗು ಕೊಡು: ಬೆಳಗೆ ಕನ್ನಡಿ ಸೋದಿಸೆ ಪೊನ್ ವಿರಾಜಿಪಂತೆಸೆದು ಬಱಿಕ್ಕೆ ಮತ್ಕೃತಿ ಚಮತ್ಕೃತಿಯಂ ಧರೆಗುಂಟುಮಾಡುಗುಂ (ಜಗಪ. ೧-೧೫). ೧೦. ತಿದ್ದು; ಸರಿಪಡಿಸು: ಪೆಱರಿಂದಂ ಸೋದಿಸದ ಪೆಱಂಗಿನಿಸೆಡೆಗುಡದ ಸಹಾಯಕವೀಶ್ವರಂ ಕುರುಳ್ಗಳ ಸವಣಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೭೫). ೧೧. ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ ಮಾಡು; ದುರಸ್ತಿಗೊಳಿಸು: ಹೊಸ ಕೆಱೆಯ ಕಟ್ಟಿಸಿ ತೂಬನಿಕ್ಕಿಸಿ . . . ಸೋಮೇಶ್ವರದೇವರ ದೇಗುಲವ ಅಳಿವಂ ಸೋದಿಸಿ ಸೊತೆಯನಿಕ್ಕಿಸಲ್ (ಎಕ. X. ಚಿಂತಾಮ. ೩೦-೧೧; 1047). ೧೨. (ಆಲಂ) ಸಿಕ್ಕುಬಿಡಿಸು; ಹಿಕ್ಕು: ಸೋದು ಕರಾಬ್ಜದಿಂ ಮುಗಿದ ಕಣ್ಮಲರಂ ಕಚಭಾರಬಂಧಮಂ ಸೋದಿಸಿ ಮೇಲುದಂ ಬದಿರ್ದು (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೧-೪೦). ೧೩. [ಗಣಿತ] (?): ಮತ್ತರು ಪಸಲಾಗಿರೆ ವಂಭತ್ತುಂ

ಶತಕಂಭವನಿಪುದಳತಯೊಳಲ್ಲಂ ಭತ್ತ್ರದಿಂ ಸೋದಿಸಿಕೊಳು (ಭಾಸ್ಕರ. ೨೮-೧). 'ಸೋಸು₁' ಪರಾ. [ಸೋದಿನ + - ಇಸು]

ಸೋದು 'ಸೋ₁' ಪರಾ.

ಸೋದೆ 'ಸುದ್ದಿ' ನೋ.

ಸೋಧನೆ 'ಸೋದನ' ನೋ.

ಸೋಧನೆವೋಗು (ಕ್ರಿ). ಪರಿಶುದ್ಧವಾಗು; ಶುದ್ಧಿಗೊಳ್ಳು: ಪತಿವ್ರತದುನ್ನತಿಕೆ ತಾಂ ಸೋಧನವೋಯ್ತು ಮಾಂ ನೆಗಳ್ದುದೆಂದತಿಯೊಳ್ (ಎಕ. ೪. ಚೆಲೂರು. ೧೧೧-೬೮ ಕ. 1220 ?). [ಸೋಧನ (< ಸೋದನ) + ಪೋಗು (< ಪೋ₁)]

ಸೋನ₁ 'ಸಾನ₁' ನೋ.

ಸೋನ₂ 'ಸೊನ್ನೆ₁' ನೋ.

ಸೋನಗಾರ 'ಸೊನ್ನಗಾಱ' ನೋ.

ಸೋನಾಮುಖಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ವಿರೇಚನಕ್ಕಾಗಿ ಬಳಸುವ ಅದರ ಎಲೆ: ಸೋನಾಮುಖಿ, ನೆಲಾವರಿಕೆ (ವೃಜಿ. ೧೮-೬೨೮); ಕಪಾಟನಲ್ಲಿಯ ಸೋನಾಮುಖಿಸೊಪ್ಪಿನಿಂದ ಕಾಡೆ ಮಾಡಿಕೊಡಿರಿ (ಸ್ವತಿಟ. ೨೭೫).
[← ಮರಾ. ಸೋನಾಮುಖೀ]

ಸೋನಾಯ 'ಸೊನಯಿ' ನೋ.

ಸೋನೆ₁ (ನಾ). ೧. ಮಳೆ; ವೃಷ್ಟಿ: "ಸಲೆ ಸೋನೆಯನಲ್ಕೆ ವೃಷ್ಟಿಯೊಳ್" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೮೩); ರಸಂಗಳಂ ತಳೆದ ಪಣ್ಗೊಲೆಯಂ ಗಿಳಿವಿಣ್ಣು ಚುಂಬುವಿಂದಿಱಿದಱ ಸೋರೆ ಸೋನೆಯೊಳೆ ದಾಂಗುಡಿ ಮಿನ್ನೆಸೆದಿರ್ಪುವು (ಎಕ. XIII. ೩೩೧-೨೯; 929); ಅಮರ್ದಿನ ಸೋನಯ ಸುರಿದತ್ತು ರಸದ ತೊಱೆ ಪರಿದತ್ತಂಬೀ ನುಡಿಯನ ನುಡಿಯಿಸಿದತ್ತಾ ನಾಕಸ್ತ್ರೀಯ ಗೇಯಂ (ಅರಿಪು. ೭-೧೭); ಆನೆಗಳ ಮೇಲೆ ಕುವರಿಯ ರಿರ್ದ ಮುತ್ತುಗಳ ಸೋನೆಗಳನಡಿಗಡಿಗೆ ಸೂಸುತಿರೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೩-೪೫). ೨. ಎಡೆಬಿಡದೆ ಸುರಿಯುವ ಸಣ್ಣಹನಿಗಳ ಮಳೆ; ಜಿನುಗುಮಳೆ; ಜಡಿಮಳೆ: "ಸೋನೆಯೊಳ್ ತಂದಲಕ್ಕುಂ" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೫೧): ತುಂತುಱ ತಿಂತಿಣಿಗಂ ಸೋನೆಗಳ ಜಿನುಂಗಿಗಂ ಬಿಱುಗಾಳಿಯ ಗಾಸಿಗಂ . . . ಬೆಚ್ಚದೆ ಬೆದಱದೆ . . . ಮಹಾವಟವೃಕ್ಷದ ಕೆಳಗೆ ವಿಪುಳತಪದಿಂದಪರ್ಣೆಯೊಪ್ಪುತ್ತುಮಿರ್ದರ (ಗಿರಿ. ೯-೫೮ ವ). ೩. ಹೂವು, ಹಣ್ಣು ಮುಂತಾದುವುಗಳ ತೊಟ್ಟಿನಿಂದ ಸುರಿಯುವ ರಸ; ಸೊನೆ: ಕಾಯ್ಗಳಿಂದಮಿಂಬಾಗಿರೆ ಸೋರ್ವ ಸೋನ ಮದಮಾಗಿರೆ ಮಾವಿನ ಬಂದಕೋಡೆ ಕೋಡಾಗಿರೆ ಕೋಡುಗೊಂಡು ಪರಿದತ್ತು ವಸಂತಗಜಂ ವಿಯೋಗಿಯಂ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೧೫); ಬಿರಿದೊಗುವ ಬಂಬಲಿನ ಸೋನೆಯ ಪರಿಯ ಪಕ್ವಫಲಾಳಿಗಳ ಬಂಧುರತರಸಾಲ ಪ್ರಮುಖಭೂಜದಿನೆಸದುದುದ್ಯಾನ (ತೊರರಾ. ೧-೯-೧೨); ಉರುಪಿಕಚಂಚೂಹತಿಯಿಂದೊಗುವ ಮಾಮರದ ಸೋನೆಯ ಸೋನೆ ಯೊಳಗೆ ಇರಲಾಱದ ಪಣ್ಣ ಬಕ್ಕೆವಲಸಿಗೆಳ್ಗೆ ಪುರುಳಿಗಳೆಸೆದವು (ಕುರಾಸಾಂ. ೪-೪೯). 'ಸೊನೆ' ಪರಾ. [ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಚೊನ್ನ; ತೆಲು. ಸೋನ]

ಸೋನೆ₂ 'ಸಾವಣ' ನೋ.

ಸೋನೆಗರೆ 'ಸೋನೆಗಱೆ' ನೋ.

ಸೋನೆಗಱೆ, ಸೋನೆಗರೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೊನೆಯನ್ನು ಸುರಿಸು; ರಸವನ್ನು ಸೂಸು: ರಸದಾಳಿ ಪಣ್ಗೊಡೆದು ಸೋನೆಗಱೆವಂತ ಪಾಡಿದರು . . . ಮಾನಿನಿ ಯರುಗಳು (ಸೌಂದಪು. ೮-೪). **ಸೋನೆಗರೆ** : ೨. ಮಳೆ ಸುರಿಸು; ವರ್ಷಿಸು: ಪೊಲಲ ಮೇಲೆ ಮಂಜುಳಕೃಪಾಮೃತದ ಸೋನೆಗರೆಯನ (ಚತುಪು. ೨-೪-೨೩).
[ಸೋನೆ₁ + ಕಱೆ₁]

ಸೋನೆಗಾಲ (ನಾ). ಜಡಿಮಳೆ ಬರುವ ಕಾಲ; ವರ್ಷಾಕಾಲ: ತಾನೆ ಗುರು ವಂದಿನಿಸಿ ತೋಱಿದನಾ ನಿಖಿಳನಾರಿಯರ ಮೋಹಕೆ ಸೋನೆಗಾಲದ ಮುಗಿಲ ನೇಱಿದ ಪರುಷರುತುವಂತ (ಕೃಷ್ಣಾಕಾ. ೫-೩೧). [ಸೋನೆ₁ + ಕಾಲ]

ಸೋನೆಮಱಿಯಾದೆ 'ಸೋಣೆಮರಿಯಾದೆ' ನೋ.

ಸೋನೆಮಳೆ 'ಸೋನೆವಳೆ' ನೋ.

ಸೋನೆವಳೆ, ಸೋನೆಮಳೆ (ನಾ). ೧. ಎಡೆಬಿಡದೆ ಸುರಿಯುವ ಮಳೆ; ಜಡಿಮಳೆ: ಸೋನೆವಳೆ ಸುರಿವಂದು ನೀರ್ವೊನಲು ಹರಿವಂದು ಬಿಸಿಲುಮಳೆಯಂದವನು ಕಾಣಬೇಕು (ಭಾವಜಿ. ೨೧-೪೦೩). **ಸೋನೆಮಳೆ**: ೧. ಈ ಸೋನೆಮಳೆಯಲ್ಲಿ ಹೊರಗಡೆ ಹೋಗಿ ಏನು ಕೆಲಸ ಮಾಡುವುದೂ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). ೨. (ಅಲಂ) ನಿರಂತರವಾದ ಚರ್ಚೆ; ಎಡೆಬಿಡದ ವಾಗ್ವಾದ: ಯಾರು ಸರಿ ಯಾರು ತಪ್ಪು ಎನ್ನುವ ಸೋನೆಮಳೆ ಸುರಿಯುತ್ತಲೇ ಇತ್ತು (ಹಸುಹೊ. ೩೦೫).
[ಸೋನೆ₁ + ಮಳೆ (< ವಳೆ)]

ಸೋನೇರಿ (ನಾ). ೧. ಚಿನ್ನದ ಬಣ್ಣದ ಕಾಗದ; ಗುನ್ನಾಂಪಟ್ಟೆ: ಕಾಗದ, ಹೊಸವು, ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಕಾರದವು ಅಂದರೆ ಫ್ರೆಂಚ . . . ಸೋನೇರಿ, ರುಪೇರಿ, ವಿಲಾಯತಿ ಕಾಗದ ಮುಂತಾದವು (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೧೩೯). (ಗು). ೨. ಚಿನ್ನದ ಬಣ್ಣದ: ಆ ತೋಟಗಳಲ್ಲಿ ಸೋನೇರಿ ರುಪೇರೀ ಕೆಲಸಗಳಿಂದ ವಿಚಿತ್ರವಾದ . . . ದಿವಾನಖಾನೆ ಯನ್ನೂ ಕಟ್ಟಿಸಿದರು (ಮಹಾವಂ. I. ೨೨೬). 'ಸುನೇರಿ' ಪರಾ.
[← ಮರಾ. ಸೋನೇರೀ]

ಸೋಪದ್ರವ (ನಾ). ಸಂಕಟದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು; ವಿಪತ್ತನ್ನು ಹೊಂದಿದುದು: ಸುರಪದವಿ ಸೋಪದ್ರವದ ನಿಷ್ಕುರವಿದೆಂದು ರಹಸ್ಯದಲಿ ನನಗೆಂದನಮರೇಂದ್ರ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೨-೨). [ಸಂ.]

ಸೋಪನ (ನಾ). ಮೆಟ್ಟಿಲು; ಪಾವಟಿಗೆ: ಸತ್ಯವೊಂದೇ ಸೋಪನವು ಸಗ್ಗಕ್ಕೆ ಜನ್ಮದ ಕೂಪರಕ್ಕಿದು ನಾವೆಯಾಗಿಹುದು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೬-೯).
[< ಸಂ. ಸೋಪಾನ./ IP ಇದು ಛಂದಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ರೂಪ]

ಸೋಪಸ್ಕರ (ನಾ). ೧. ಅವಶ್ಯಕವಾದ ಸಾಮಗ್ರಿ; ಅಗತ್ಯವಸ್ತು: ವೀಧಿವೀಧಿ ಯೊಳು ಕಂಗೊಳಿಸುವ ಸೋಪಸ್ಕರ ವ್ಯವಹಾರದಂಗಡಿ ಮೆಱೆದುವಿಕ್ಕೆಲದಿ (ಮೋಹತ. ೩೬-೭೧); ಹಣ ಮುಟ್ಟದ ಸೋಪಸ್ಕರವನ್ನು ತರಿಸಿಕೊಟ್ಟು ರಥೋತ್ಸವವನ್ನು ಸಮ್ಮುಮವಾಗಿ ಆಗಮಾಡಿಸುವದು (ಮೈಅಂ. ೧೯೨೫, ೪೬-೭; 1711); ಮಂದಿರಗಳನಿತ್ತು ಸೋಪಸ್ಕರವನಂದು[ತಂದು] ಕೊಟ್ಟು ದಣಿಸಿದರು (ತರ್ಕಕಾ. ೨-೪೮) ೨. ಗೃಹೋಪ ಕರಣ: ನಿಮಗೆ ವಾಸ್ತವ್ಯಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಮನೆಯನ್ನು ಸೋಪಸ್ಕರಗಳ ಸಮೇತ ಲವಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವೆನು (ವಾಗ್ಮೀವಿ. ೧೭); ಆ ಕೊಟ್ಟಡಿಯ . . . ಸೋಪಸ್ಕರಗಳನ್ನೂ ರಚನೆಯ ರೀತಿಯನ್ನೂ ನೋಡಿ ಇಬ್ಬರೂ ಆನಂದ ಪರವಶರಾಗಿದ್ದಾಗ . . . ಬಾಗಿಲನ್ನು ಮುಚ್ಚಿದನು (ರಾಜಾಮು. ೫೪೪). ೩. ಅಡುಗೆಗೆ ಬೇಕಾಗುವ ಅಕ್ಕಿ, ಬೇಳೆ, ಉಪ್ಪು, ಮೆಣಸು ಮೊದಲಾದ ಪರಿಕರ; ಸಂಭಾರವಸ್ತು. ೪. ಧನ, ಧಾನ್ಯಾದಿ ಸಂಪತ್ತು: ಪರರ ಪೀಡನೆಗೈದು ಸೋಪಸ್ಕರವನಾರ್ಜಿಸುತಾವನಿಂದೀ ಧರಣಿಯೊಳು ಸತ್ಕರ್ಮಮೆಸಗಲು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುವುದು (ಕಾವೇಮ. ೨೫). ೫. ಗೃಹೋಪಯೋಗಿಯಾದ ದ್ರವ್ಯ: ಸೋಪಸ್ಕರವನು ಒಂದು ಮಾಡದೆ ಎಲ್ಲ ಗೋಪಾಲಕೃಷ್ಣಗೆ ಅರ್ಪಿಸದೆ ಪಾಪಕರ್ಮಕ್ಕೆ ನಾ ಗುಱಿಯಾದೆ (ಪುರಂದ. ೧-೧೭೭-೯); ಗೋ ಮಹಿಷಿ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನೂ ಮುಂದಿನ ಫಲ ಬರುವವರೆಗೆ ಪರಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದಂತೆ ಸೋಪಸ್ಕರವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟರು (ಮಹಾವಂ. II. ೧೫೩). [ಸಂ.]

ಸೋಪಸ್ಕರವೆಱು (ಕ್ರಿ). ಅಗತ್ಯವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಪಡೆದಿರು: ಆ ಪರ್ವತದ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾಗದೊಳು ಜಂಬೂದ್ವೀಪದ ಮಧ್ಯದೊಳಿರ್ದ ಸೋಪಸ್ಕರವೆತ್ತ ನಿಖಿಲ ದೇಶಂಗಳ ಸ್ವರೂಪವನೀವಣ್ಣಿಸುವೆನು (ಮೋಹತ. ೨-೧೩). [ಸೋಪಸ್ಕರ + ಪೆಱು]

ಸೋಪಸ್ಕಾರ (ನಾ). ೧. = ಸೋಪಸ್ಕರ ೧: ಪರಿಚಾರಕರುಮಿಂತುಗ್ಗೈಪುತಿಳಿತ್ತಲಾ ವರಮಂತ್ರಿ ಸಕಲ ಸೋಪಸ್ಕಾರವನೊದಗಿಸುತ (ನವಮೋ. ೩೩-೧೨); ಆರು ಮೂರು ವಿಧದ ಸೋಪಸ್ಕಾರ ಒಂದಾದರೂ ಇಲ್ಲ (ಕಭವಿ. ೪೩೪). ೨. = ಸೋಪಸ್ಕರ ೩: ಭೀಮಳಾಜನು ದ್ರುಮವಂತೆ ಹೇಳಿದ ಹಾಗೆ ಬ್ರಂದರಸುಗಳಿಗೆ ಸೋಪಸ್ಕಾರವ ಕೊಡಿಸಿ ಕಟ್ಟಿಗೆಯ ಕೊಡದೆ ನಮ್ಮ ಕೇಳಿದಲ್ಲದೆ ಬೆಂಕಿಯ ಹೊತ್ತಿಸಬೇಡ ಎನಲು (ಭೃಂಸೂ. I. ೭೫). ೩. ಪೂರಕವಾದುದು; ಸಾಧನವಾದುದು: ನಿಸರ್ಗಂ ಸ್ವಭಾವ ಮೆಂಬುದು ಅಧಿಗಮಂ ಅರ್ಥಾವಬೋಧಮೆಂಬುದು ತದ್ದ್ವಿತಯಕ್ಕಂ ಹೇತುತ್ವದಿಂ ಸೂತ್ರಂಗಳ್ ಸೋಪಸ್ಕಾರಂಗಳಪ್ಪುದಱಿಂ ಕ್ರಿಯಾಧ್ಯಾಹಾರನಿರ್ದೇಶಮಕ್ಕುಂ

(ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೭). ೪. ಅಣಿ; ಸಜ್ಜು; ಸಿದ್ಧತೆ: ಶಿವದಾಸಿ ಮುದದಿಯನೇಕ ಸೋಪಸ್ಕಾರಮಂ ಸುವಿವೇಕದಿಂ ಮಾಡಿದಳು (ಶಂಕರಾ. ೧೭-೩೭). [ಸಂ.]

ಸೋಪಹಾಸ (ಗು). ೧. ಪರಿಹಾಸ್ಯದ ; ಅಣಕದಿಂದ ಕೂಡಿದ. ೨. ತಿರಸ್ಕಾರದ; ಅವಹೇಳನದಿಂದ ಕೂಡಿದ. (ನಾ). ೩. ಅಣಕ; ಅಪಹಾಸ್ಯ: "ಸೋಲ್ಲುಂಠಃ, ಸೋತ್ಪ್ರಾಸಃ, ಸೋಪಹಾಸಃ - ಈ ಮೂಱು ಚುನ್ನಂ" (ಹಲಾಯು. ೨೪-೧೪೮). [ಸಂ.]

ಸೋಪಾಧಿರಹಿತ (ನಾ). ಯಾವ ನಿರ್ಬಂಧಕ್ಕೂ ಒಳಪಡದವನು; ಸರ್ವ ಸ್ವತಂತ್ರ: ಶ್ರೀಪಾರ್ವತೀನಾಥ. . . ಸೋಪಾಧಿರಹಿತ . . . ಪಾಲಿಸ್ಯೆ (ವೀಶೈಪು. ೭-೧-೧). [ಸಂ.]

ಸೋಪಾನ (ನಾ). ೧. ಮೆಟ್ಟಿಲು; ಪಾವಟಿಗೆ: "ಆರೋಹಣಂ, ಸೋಪಾನಂ - ಈ ೨ ಸೋಪಾನಂ" (ಹಲಾಯು. ೫೦-೧೪೭); ಆನಂದವೆಂಬ ಜಲವ ತುಂಬಿ ಸ್ವಾನುಭಾವ ವೆಂಬ ಸೋಪಾನವ ಹೂಡಬೇಕಯ್ಯ (ವಚಸಂ. ೪೦೮-೭೮): ತಾಪದಲಿ ಸಂಸಾರಕೂಪ ದಲಿ ಬದ್ಧವರು ಆಪತ್ತನಳಿದು ಪೊಱಮಡಲು ಗುರುಪಾದ ಸೋಪಾನವಯ್ಯ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೯೭). ೨. ಹಂತ; ಮಜಲು; ಘಟ್ಟ: ಪೀಠಿಕೆ, ವಿಷಯಪ್ರದರ್ಶನ, ಹೋಲಿಕೆ, ನಿಯಮನಿರೂಪಣೆ ಮತ್ತು ಪ್ರಯೋಗ ಇವುಗಳೇ ಆ ಐದು ಸೋಪಾನಗಳು (ಶಿಕ್ಷದ. ೨೨೧). [ಸಂ.]

ಸೋಪಾನಂಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಮೆಟ್ಟಿಲನ್ನು ಕಟ್ಟು; ಪಾವಟಿಗೆಯನ್ನು ಹಾಕು: ಧಿವಕ್ಕೆ ಪೋಪ ಬಟ್ಟೆಗೆ ಸೋಪಾನಂಗಟ್ಟದಂತೆ ತೆಱತೆಱದಿಂ ನೆಗೆದೋಗವ ಪೊಗೆಯ ಕಂಡು (ಪಂಚತಂ. ೮. ೮೮-೧೦). [ಸೋಪಾನ + ಕಟ್ಟು₁]

ಸೋಪಾನಪಂಕ್ತಿ (ನಾ). ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳ ಸಾಲು ,– ಶ್ರೇಣಿ: ಸೋಪಾನಪಂಕ್ತಿ ಯನ್ನೇರಿ . . . ಪ್ರವೇಶಿಸಿದನು (ಪುನರು. ೩೫೮). [ಸಂ.]

ಸೋಪಾನಮಾನೆ (ನಾ). ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳ ನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಡುವ ಉಂಬಳಿ: ದೀಪಮಾನೆಯ ಕೊಟ್ಟ ಧೂಪಮಾನೆಯ ಕೊಟ್ಟ ಸೋಪಾನಕಟ್ಟ ಭೀಮಯೊಳು ಇಳಿಯುವುದಕೆ ಸೋಪಾನಮಾನೆ ವತನಿತ್ತ (ಶರಚ. ೩೩೨).

[ಸೋಪಾನ + ಮಾನ್ಯ (< ಮನ್ನೆಯ)]

ಸೋಪಿ 'ಸೊಪ್ಪೆ' ನೋ.

ಸೋಪಿತ (ನಾ). (?): ಊಟವಿನ್ನಾತಕೆ ವಲಪಿಸೊಳಿಲ್ಲದೆ ಪಾಟವ ಮುಪ್ಪಿಗಾರುಂಟು ಕೋಟಲೆಕೊರಳನು ಕಿತ್ತು ಹಾಳುಗೂಡಿನ ಗೋಟೆಗೆ ಸೋಪಿತವಾದೆ (ಕಪ್ಪೋತ. ೧೨-೪೧). [?]

ಸೋಪು₁, ಸೋವು₂, ಸೋವೆ₁, ಸೋಹು₂, ಸೋಹೆ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಾಣಿ ಗಳನ್ನು ಪೊದೆಗಳಿಂದ ಎಬ್ಬಿಸಿ ಆಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬೇಟೆ: ಸೋಪಿನ ತೋಪಿನ ಪಳಹದ ಕೋಪಿನ ಪಾಳೆವದ ಗೋಟವೇಂಟೆಗೆ ಮತ್ತಂ ಚಾಪಪ್ರವೀಣ ದುದ್ಧತಕೋಪರ್ನಡೆತಂದರಲ್ಲಿ ಮುಂದೆ ಪುಳಿಂದರ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೮-೧೦೪). **ಸೋವು₂**: ೨. (ಕರಾ) ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ನಡೆದಾಡುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾದ ದಾರಿ; ಜಾಡು: ಈ ಸೋವಿನಲ್ಲೇ ಹುಲಿ ಹೋಗಿರಬೇಕು (ರೂಢಿ). ೩. ಸೂಚನೆ; ಸಂಕೇತ: ಪಗೆಯ ಪುಟಿವನಱಿವೊಡೆಂದು ಬಿಸುಗೈಯನಟ್ಟಿದ ಬೇಹುಕಾಱರ ಸೋವೆನಲಾಗಸದೊಳೆಡೆಯೆಡೆಯೊಳಱಿಲುಂ, ಭೂಮುಖದ ಮನೆಮನೆಯೊಳ್ ಸೊಡರುಮೆಸೆದುವು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೨೨-೨೯). ೪. ಸುಳಿವು; ಸೂಕ್ಷ್ಮ: ತನ್ನ ಮನೆಯ ಮೇಲೆ ಅತ್ಯಾಚಾರ ನಡೆಯುವುದೆಂಬ ಸೋವು ಗೊತ್ತಾಗಿ, ವಿಶ್ವನಾಥಪಂತರು ತಮ್ಮ ಹೆಂಡತಿಯನ್ನೂ . . . ಕಳುಹಿಸಿದ್ದರು (ವಿಧಿವ್ಯ. ೨೪); ಸಾಂಬನಿಗೂ ಸೋವುಸಿಕ್ಕಿತು. ಬದಿಯಲ್ಲೇ ಮಡಗಿದ ಹಿಡಿಸೂಡಿಯನ್ನೆತ್ತಿಕೊಂಡ (ತ್ಯಾಗಮು. ೭೭). ೫. ಗಮನ; ಲಕ್ಷ್ಯ: ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಹತ್ತಾರು ಮಂದಿಯಾದರೂ ಕಾವಲುಗಾರರ ಸೋವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿ ಪಲಾಯನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದುದನ್ನು ಮರೆಯಲಾರದ ಸೆರೆಮನೆ ಅಧಿಕಾರಿ (ಒಂಕತ. ೮೪). ೬. (ಬೇಟೆಗಾರನಿಗೆ ಸಿಗುವ) ಶಿಕಾರಿ; ಬೇಟೆ: ಕೋಟಿ ಕೋಟಿ ಜನ, ಪರ್ವದ ಪೂವು, ತುರುಗಿತು ಜವರಾಯನ ಬಾಯ್ ಸೋವು! (ವಾರಿಃ. ೩೫-೮೦೦). **ಸೋವೆ₁**: ೪. ಆ ನಾಯಿ ಅದರಲ್ಲಿರುವ ಮೊಸಳೆಯ ಸೋವೆಯನ್ನರಿತು ನೀರಿನಲ್ಲಿಳಿಯಬೇಡವೆಂದು ಆತನನ್ನು ಸನ್ನೆ ಮಾಡಿತು (ಕಥಾಮಂ. IV. ೭೪). ೭. (?): ಅರ್ಧಜನರಲ್ಲಲ್ಲಿ ಸೋವೆಗಳ ತಿಳಿದಾಗ ಪರ್ದು ಮಾಡಿತ್ತೆಂಬರಗ್ನಿಸತಿಗೈದಿರವನಾರ್ಧರೆಯೊಳಱಿ ಯದಿರಿ (ಲಕ್ಷ್ಮಭಾ. ೩-೨೩-೩೩). **ಸೋಹು₂**: ೧. ಸೋಹಿನಲಿ ಬೆನ್ನಟ್ಟಿ ಪಾರ್ಥಕುಮಾರ ಸದೆದನು ವೈರಿಮೃಗಕುಲವ (ಕುಮಾವ್ಯಾದ್ರೋ. ೫-೭೪); ಸರಳ ಸೊಂಪಿನ ಸೋಹಿನಲಿ ನಿಱಿಗರುಳ ದಾವಣಿವಲೆಗಳಲಿ . . . ಸಮರದೊಳರಿಮೃಗವ್ರಾತವನು ಭೀಮಕಿರಾತ ಕೈಕೊಂಡ (ಕುಮಾವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೨-೩೧). ೮. ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಅಡಗಿರುವ ಸ್ಥಳದಿಂದ ಎಬ್ಬಿಸಿ ಬೇಟೆಯಾಡುವ ಸ್ಥಳ: ನಿಂದು ಬೇಡರ ತೋಹುಸೋಹುಗಳ ಸಂದಿಯೊಳು ಪರಿದು ತಿರುಕಾಳತ್ತಿಮಲೆಯ ತಪ್ಪಲೊಳೆಲ್ಲ (ಕನ್ನರ. ದೇ. ೧೨೭-೨೦); ವನಾಂತರದೊಳ್ತೆರೆಯ ತೋಪಿನ ಸೋಹಿನ ನೀರಬೇಂಟೆಗಳುರ್ವರೆಗಳನೀಕ್ಷಿಸುತ್ತೆ ಬರೆ (ಅನಂಪು. ೧೧-೪೦). ೯. ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಅಡಗಿರುವ ಸ್ಥಳಗಳಿಂದ ಎಬ್ಬಿಸಿ ಬೇಟೆಗಾರರು ಹಾಕುವ ಕೂಗು,– ಬೊಬ್ಬೆ: ಬಲೆಗಾನಿರ ಸೋಹೆನಿಪ್ಪ ತತ್ಕಳಕಳಮುಹ್ಕೆ ಬೇಡವಡೆ ಬೊಬ್ಬಿಱಿದಾಡಿದುದಂದು ಬೇಂಟೆಯಂ (ದಶಕು. ೨-೧೧೪): ಸೋಹಿನ ಮಂತ್ರಮಯಸಂತತಿಯ ಸೊಂಪಿನ ವಿವಿಧ ಜಪಯಜ್ಞಾದಿಗಳ ಬಲೆಯ . . . ಯೋಗಸ್ಥಿತಿಯ ಸರಳಿನ ಶಬರರೈದಿತು (ಕುಮಾವ್ಯಾಆ. ೫-೩೪). ೧೦. ಆಶ್ರಯ; ರಕ್ಷಣೆ: ಕಾಯಿ ಹೃದಯಾಕಾಶದ ಸೋಹಿನೊಳಿರುತಿಹ ಚಿತ್ಕಪಿ (ಗುರುಬ. ೪-೪). ೧೧. ಕಾವಲು; ಪಹರೆ: ಸಾಹಸದಿಂ ಪಡಲ್ವಡಿಸಿ ಬೆಂಕೊಳಿಸಿದ ಸೋಹಿಲ್ಲದಂತೆಂಟು ಪೇಳೆ (ಗೊಮ್ಮಟಚ. ೭-೧೧೨). **ಸೋಹೆ**: ೪. ಊಹೆಯಲ್ಲಿ ತಡವರಿಸಿ ಹೆಜ್ಜೆಯ ಗಾಹುಗತಕದೊಳಿಡುತ ಕಾಂತಿಯ ಸೋಹೆಯಱಿಯದೆ ಬೀದಿಯಲಿ ಕಂಡೆನು ಸರೋವರವ (ಕುಮಾವ್ಯಾಸ. ೧೨-೩೮). ೧೦. ದೊರಕಿದಾತಂ ಸವಿಯಬೇಹುದೇ ಮತ್ತಾರ್ಗೆ ದೊರೆಕೊಳುವುಪಾಯಕ್ಕೆ ಸೋಹೆಯಂ ಕೊಡಲಾಗದೇ ಜಗಜ್ಜನದ ಕೃಪೆಗೆ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೯-೪೧).

ಸೋಹೆ ಸೋಹೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಭೂಭುಜನಾತ್ಮಹಿತವ ಸೂಸಿದನು . . . ಸೋಹೆಸೋಹೆಯೊಳಾಡಿ ಹೋಗುತಿರ್ದನು (ಭರಚ. ೭೦-೫). **ಸೋವಿನ ಕಾಕು** = ಬೇಟೆಗಾರರು ಬೇಟೆಯಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಎಬ್ಬಿಸಲು ಹಾಕುವ ಕೂಗು ,– ಬೊಬ್ಬೆ : ಎಲ್ಲರೂ ಸೋವಿನ ಕಾಕು ಹಾಕುತ್ತಾರೆ (ಚಂದ್ರಸ. ೨೮-೧೫). **ಸೋವು ಬೇವು ಮಡಗು** = ಪಹರೆಯವರು ಮತ್ತು ಗೂಢಚಾರರನ್ನು ನೇಮಿಸು: ಚತುರೋಪಾಯದಿಂದಾ ಸೋವು ಬೇವು ಮಡಗಿ . . . ತುಂಟರನ್ನು ಹಿಡಿಮು ಕಳುಹುತ್ತೇನೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೨೭೭). **ಸೋವು ಹಿಡಿ** = ಸುಳಿವನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸು: ಅವನು ಚಮತ್ಕಾರದಿಂದ ಸೋವು ಹಿಡಿದು ಪ್ರಕರಣ ತಲಾಷು ಮಾಡಿದ್ದಕ್ಕಾಗಿ . . . ವಾಗ್ದೇವಿಯ ಮತ್ತು ಚಂಚಲನೇತ್ರರ ಕೃತಜ್ಞತೆಗೂ ಭಾಗಿಯಾದನು (ವಾಗ್ದೇವಿ. ೧೪೭). **ಸೋಹಿನ ಬೇಂಟೆ** = ಮೃಗಗಳನ್ನು ಬೆನ್ನಟ್ಟಿ ಆಡುವ ಬೇಟೆ: ನಾರೀಜನ ಮೆಯ್ಯಿತು ಮನಸಿಜಮಧುಮಾರುತರಾಡುವ ಸೋಹಿನ ಬೇಂಟೆಗೆ ಭೀರುತೆಯಿಂ ದೊಳಗಾಗಿ ನಡೆವ ಮೃಗಗಣವೆಂಬಂದದೊಳು (ಜಯಕಾ. ೫-೩೧).

[ಸೋ₁ + - ಪು₂./ತುಳು. ಸೋವು, ತೋವು]

ಸೋಪು₂ 'ಸೋಂಪು' ನೋ.

ಸೋಪು₃ (ನಾ). ಸಾಬೂನು; ಸಬಕಾರ: ಸೋಪು, ವ್ಯಾಸೆಲೈನ್. . . ಮೋಟರು ಎಲ್ಲ ಬಹುವಾಗಿ ಪರದೇಶದವು (ಹಣಪ್ರ. ೧೦); ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ತೊಡೆವುದು ಮನದ ಕಿಲ್ಬಿಷವನು ಆ ಸೋಪು ಸೀಗೆಗಳಂತೆ (ಚಂದ್ರವೀ. ೧೧೪-೫೭). [← ಇಂ. Soap]

ಸೋಬತಿ, ಸೋಬತು, ಸೋಬತೆ, ಸೋಬತ್ತು (ನಾ). (ಉಕ) ೧. ಅಧೀನ; ವಶವರ್ತಿಯಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಆತನ ಚಕ್ಕದಂಡಿನೊಳಗಿನ ಕೆಲವರು ಪ್ರಾಣಕ್ಕೆ ಎರವಾಗಿ, ಕೆಲವರು ಸೆರೆಮನೆಯ ಸೋಬತಿಯಾದದ್ದನ್ನು ಅವರೇನು ಬಲ್ಲರು? (ಕುಮುದಿ. ೫೪); ಸೂಳೆಯ ಸೋಬತಿಯಾದ ಗಂಡನ ನೆನಸಿ ಫಲವೇನು (ಕನ್ನಜಾ. ೧೨೮). ೨. ಒಡನಾಟ; ಸಂಗ; ಸಹವಾಸ: ಈ ಸುಂದರಿಯ ಜನ್ಮದ ಸೋಬತಿಯು ತನಗಾದರೆ ಧನ್ಯನಾದೇನು (ಕನ್ನಡಿ. ೧೩೧); ಶ್ಯಾಮರಾಯನ ಸೋಬತೀ ಬಟ್ಟರ ಸಾಕಂತ (ದೀಪಪ. II. ೧೭೧): ಗಂಡಸು ಸೂಳೆಯ ಸೋಬತಿ(ಸಹವಾಸ) ಮಾಡಿರುವವನು (ಕನ್ನಡಾ. ೧೧೨). ೩. ಒಡನಾಡಿ; ಸಂಗಾತಿ: ಆ ಸುಕುಮಾರ ಮಂಜುಘೋಷೆಯು ಇನ್ನು ಎಂಟು

ಹತ್ತು ದಿನ ಸೋಬತಿಯಾಗಿದ್ದಾಳೆ (ಮಂಜುಕ. ೧೦೭). ೪. ಈಡು; ಗುರಿ: ನಾನೀಗ ಯಾವ ಮುಖದಿಂದ ನಗರಕ್ಕೆ ಹೋಗಲಿ . . . ಇನ್ನೇನು ಒಂದು ಹಾಳುಬಾವಿಗೆ ಸೋಬತಿಯಾಗಲೆ? (ಸ್ಮೃತಿ. ೩೨೪). ೫. ತಂಗುವಿಕೆ; ವಾಸ್ತವ್ಯ; ವಾಸ: ಅವರ ಸರವಮನೆಯ ಸೋಬತಿಯಿಂದ ನಮಗೇನಾದರೂ ಸಂತಾಪವಾಗಿದ್ದರೆ ಅದನ್ನು ಕಾರ್ಯತಃ ನಾವು ತೋರಿಸೋಣ (ಮಾಧವ. II. ೨೦೨). ೬. ಗುಂಪು; ಸಮೂಹ: ನಾಗಮಂಗಲದ ಭಟರು ಸೋಬತಿಯ ಕಟ್ಟಿ ಬೇಗದಿಜಿದು ತುರುಕರನು ಬೇಗದೆ ಮೂಱುಸಾಸಿರ ಮೂಗರಿದಾಗ ರಾಗದೆ ಜಸವ ಬೀಱಿದರು (ಕಂಠವಿ. ೧೩-೫೯). ಸೋಬತು: ೨. ಅದೇನು ಇವತ್ತಿನ ಸೋಬತೇ, ಬಿಡಾಕ? (ಹೊಸಂಸಾ. ೧೪). ಸೋಬತೆ: ೨. ಇದು ಒಳ್ಳೆಯ ಸೋಬತೆಯಲ್ಲ ಶಾಮಾ! (ರಂಗರೂ. ೧೦೯); ಹಳ್ಳೀ ಊರ ಸೋಬತೇನ ಬಿಡತಿರಲಿಲ್ಲ (ದೀಪಪ. I. ೧೮). ಸೋಬತ್ತು: ೨. ಈ ಚೇಲೀರ ಸೋಬತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಇದ್ದ ಎರಡುಜನಕ್ಕೆ ತಾವು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಶಿಕ್ಷೆಮಾಡಿದಂಥಾದ್ದು, ಲೋಕದ ಯಾವತ್ತು ಜನರು ತಿಳಿದು ಇದ್ದಾರೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೧೧೧).

[← ಅರ. ಹಿಂ. ಸೋಹಬತ್; ಮರಾ. ಸೋಬತ್, ಸೋಬತೀ, ಸೋಭತ್]

ಸೋಬತು 'ಸೋಬತಿ' ನೋ.

ಸೋಬತೆ 'ಸೋಬತಿ' ನೋ.

ಸೋಬತ್ತು 'ಸೋಬತಿ' ನೋ.

ಸೋಬಸ 'ಸೋಬಾನೆ' ನೋ.

ಸೋಬನವಾಡು, ಸೋಬಾನಹಾಡು (ನಾ). ಮದುವೆ ಮುಂತಾದ ಮಂಗಳ ಪ್ರಸಂಗಗಳಲ್ಲಿ (ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಒಟ್ಟಾಗಿ) ಹಾಡುವ ಹಾಡು; ಸೋಬಾನೆ: ಬಣ್ಣಗೊರಲ್ಮೆದೆಯರ್ ಸೋಬನವಾಡಂ ಪಾಡುಗೆ (ಚೆಕಮಂ. ೧೧೮-೭). ಸೋಬಾನಹಾಡು: ಲಗ್ನ ಮುಹೂರ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಬಾನಹಾಡು, ಶಿವರಾತ್ರಿ ಯುಗಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಬಿಯ ಹಾಡು . . . ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು (ಕನ್ನಜಾ. X. ಪ್ರಸ್ತಾವನ). [ಸೋಬನ (< ಸೋಬಾನೆ) + ಹಾಡು$_2$ (< ಪಾಡು$_2$)]

ಸೋಬಲಕ್ಕಿ 'ಸೋಗಿಲಕ್ಕಿ' ನೋ.

ಸೋಬಸ್ಕರ, ಶೋಭಸ್ಕರ, ಸೋಯಸ್ಕರ, ಸೋಯಿಸ್ಕರ (ಗು). ೧. ಅಗತ್ಯವಾದ; ಅವಶ್ಯಕವಾದ. (ನಾ). ೨. = ಸೋಪಸ್ಕರ ೧: ಆ ರುಕ್ಮಿಕ್ಕುಗಳನಖಿಳಸೋಬಸ್ಕರಂಗಳಂ ಕೂಡಿ ಬಳಿಕ ಕ್ರತುವನೊಡರಿಂಚಿದನಾ ಪಾಪಿ (ವೀಶೈಪು. ೩-೨-೧೭); ಜೋಡಿಸುವೆ ಸೋಬಸ್ಕರಂಗಳ ಮಾಡಿಸಲು ಮದುವೆಯನು (ಅರ್ಜಾವಿ. ೧೮-೨೭); ಮನೆಯಲ್ಲಿ ತೃಣಕಾಷ್ಠಜಲಾದಿ ಸಕಲ ಸೋಬಸ್ಕರಗಳುಂ ತುಂಬಿಯೇಯಿಹವು (ಶುಃಕಸ. ೮). ೩. = ಸೋಪಸ್ಕರ ೩: ಅಕ್ಕಿ ಬೇಳೆ ಮೊದಲಾದ ಸೋಬಸ್ಕರಂಗಳ ಕೊಡುವೆವು (ಕಹುವಾ. ೧೦೬-೧೧); ದೊರೆಯು ಇವಳ ತೊಟ್ಟಿಗೆ ಕೊಡುತಾ ಇದ್ದ ಖಾಸಾ ಸೋಬಸ್ಕರವನ್ನು ದಿನಕ್ರಮೇಣ ಕಡಿಮೆ ಮಾಡುತಾ ಕಡೆಗೆ ಕಗ್ಗಲ ರಾಗಿ ಮುಗ್ಗಲ ಹುರುಳಿಗೆ ಇಳಿಸಿದನು (ಪೇಟೀಮಾ. ೧೭). ೪. ಅನುಕೂಲ; ಸೌಲಭ್ಯ. ಶೋಭಸ್ಕರ : ೩. ಪ್ರಾಕುದೊರೆಗಳು ಶಿಕಾರಿಗೆ ಬಂದು ಇದ್ದಾಗ್ಗೆ, ಅಡಿಗೆ ಶೋಭಸ್ಕರ ಕೊಟ್ಟು ಉಪಕಾರ ಮಾಡಿ ಇದ್ದೀರಿ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೬೧). ಸೋಯಸ್ಕರ: ೧. ಖರೀದಿ ಬಂದ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಠಿಕಾಣಿ ತಿರುಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ, ಇದರ ಹೊರ್ತು ಮನಸ್ಸಿನಂತೆ ಸೋಯಸ್ಕರಮಾಲು ಸಿಗುವುದಿಲ್ಲ (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೧೯೭). ಸೋಯಿಸ್ಕರ: ೪. ವ್ಯಾಪಾರಿ ಜನರಿಗೆ ಸೋಯಿಸ್ಕರ ಆಗಬೇಕೆಂದು ನಮ್ಮ ಇಚ್ಛೆಯು ಬಹಳ ಇರುವುದರಿಂದ (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೨೫೨). [< ಸಂ. ಸೋಪಸ್ಕರ]

ಸೋಬಾನ 'ಸೋಬಾನೆ' ನೋ.

ಸೋಬಾನಹಾಡು 'ಸೋಬನವಾಡು' ನೋ.

ಸೋಬಾನೆ, ಶೋಬಾನ, ಶೋಭಾನ, ಶೋಭಾನೆ, ಸೋಬನ, ಸೋಬಾನ, ಸೋಭಾನ, ಸೋಭಾನೆ, ಸೋವನ (ನಾ). ೧. = ಸೋಬನವಾಡು: ಚಾರುಮುತ್ತೈದೆಯರೆಲ್ಲಾ ಸೇರಿ ಸೋಬಾನೆಯ ಪಾಡುತ ಬಂದಲ್ಲಿ ಆರತಿಗಳನು ಯತ್ತಿದರು (ಸೌಗಂಪ. ೧೧-೪೩); ಕಲರವದೊಳು ಯಮುನೆ ಹರಿಯ ಸೋಬಾನೆಯ ತರುಗಳುಲಿಯೆ (ಗೋಕುಪ. ೨೯-೨). ೨. ಶುಭ, ಮಂಗಳ ಎಂಬಂತೆ ಹಾಡಿನ ಅಥವಾ ಹಾಡಿನ ಸಾಲಿನ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸುವ ಒಂದು ಶಬ್ದ: ಸೋಬಾನೆ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಕೂಡ ಕೈಲಾಗದೇನರ, ಸುಪನಾತೀರ? (ಮಾಮಂರಾ. ೬೮). ಶೋಬಾನ: ೧. ಹಾಡ್ಯ ಶೋಬಾನಕ್ಕೆ ಬಹಳದಿ ಕಾಡ್ಯ ತುಡುಸಾಧನಕೆಯಂತ್ರ ಜೋಡುಗಟ್ಟಲುಬಹುದೆ (ಜ್ಞಾಸುಂ. ೨೩-೨೫). ಶೋಭಾನ : ೩. ಮಂಗಳಕರವಾದ ಗೀತೆ ,– ಪದ : 'ಶೋಭಾನಪಾಠಕ' ಪರಾ. ಶೋಭಾನೆ : ೧. ಶೋಭಾನೆಗಳ ಸೊಲ್ಲುಗಳಲ್ಲಿಯೂ . . . ಗುರುಲಘು ಅಕ್ಷರನಿಯಮಕ್ಕೆ ತುಂಬ ಅಪವಾದಗಳು ಕಾಣಿಸುತ್ತಿವೆ (ಸಂಶೋಧ. ೧೧೦). ೪. ಮದುವೆ, ಮುಂಜಿ ಮುಂತಾದ ಶುಭಸಮಾರಂಭ ,– ಮಂಗಳಕಾರ್ಯ: ರಾಗಿ ಬೀಸುವ ಹಾಡೋ ಶೋಭಾನೆಯ ಹಾಡೋ ವ್ಯತ್ಯಿಯಾಗದೆ ಹೋಗಿಲ್ಲವೇ ? (ಜಾನಗೀ. ೧೦). ಸೋಬನ: ೧. ಸೋಬನವಮನ್ನದೆಯರಾದರದಿಂದೆ ಪಾಡುಗೆ (ಚಕವಿ. ೪-೩೪). ೪. ನೀಲವರಣ ಬಳಿಯವರ್ಯಾ ನಮ್ಮವಗಳಿರ್ಯಾ ಬೇಗ ಸೋಬನಕ ಬರಬೇಕು (ಹಳ್ಳಿಯ. ೧೩೨). ೫. ನಿಷೇಕ; ಪ್ರಸ್ತ: ನೆನ್ನೆ ಮದುವೆಯಾದ ದಂಪತಿಗಳಿಗೆ ಇಂದು ಅವರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸೋಬನ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). ಸೋಬಾನ: ೧. ಅಲ್ಲಿದ್ದವರಲ್ಲಿ ಅನೇಕರು ಸೋಬಾನದಲ್ಲಿ ಪದವೀಧರೆಯರು. ಆದರೂ ಯಾರೂ ಬಾಯಿ ಬಿಡಲೊಲ್ಲರು! (ಸುವಸಂ. ೫೦): ಹಾಡುತಿಹವೆ ಸೋಬಾನಹಕ್ಕಿ? - ಇಲ್ಲ - ಇದು ಮರದುಲಿ (ಹೂಪಾದಿ. ೮-೨೫); ಗೂಟೆ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಸೋಬಾನ ಹಾಡಿಸಿದ ಹಾಗೆ (ಗಾದೆ). ೪. ಸೊಸೆ ಸತ್ತ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸೋಬಾನ (ಅಲ್ಪವಿ. ೪೧). ಸೋಭಾನ: ೪. ನಟ್ಟನ ಭೇರಿ ಸೂಳ್ಮೆಸಿತಾಗಳೆ ಗುಡಿಯಿಟ್ಟುದೊಯ್ಯರದಿ ಸೋಭಾನ (ನಾಗಕು. ೨೭-೯೪). ಸೋಭಾನೆ: ೧. ಸೋಭಾನೆ ತಿಳಿಯದವಳು ಶೋಭನ ಮಾಡಲೋ (ಗಾದೆ). ಸೋವನ: ೪. ಜಿನಪತಿ ದೇವದೇವ . . . ಖಿಳಕರ್ಮಕಂಚುಕಗಳಂ ಪೆಱಪಿಂಗಿಸಿ ತೋಱಲಿರ್ದ ಸೋವನಮಿದಿರ್ವಂದು ನಿನ್ನ ಪದಪದ್ಮತಿಗಾಣಿಸಿತಂಜನಂಜನಿಂ (ಅನಂಪು. ೩-೪೪).

[< ಸಂ. ಶೋಭನ./ ತಮಿ. ಚೋವಾನ್ನೆ; ತುಳು. ತೆಲು. ಸೋಬಾನ]

ಸೋಬೆ, ಸೋಭೆ (ನಾ). ಕಾಂತಿ; ಬೆಳಕು; ಪ್ರಕಾಶ: ಶೋಭೆ - ಸೋಬೆ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೪೩ ಪ್ರಯೋ). ಸೋಭೆ: 'ಸೋಭಿಸು' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಶೋಭಾ]

ಸೋಭಾನ 'ಸೋಬಾನೆ' ನೋ.

ಸೋಭಾನೆ 'ಸೋಬಾನೆ' ನೋ.

ಸೋಭಿಸು (ನಾ). ರಂಜಿಸು; ಶೋಭಿಸು: ಸೋಮೇಶಂ ಬಂದು ನಿಲ್ಲಲು [ರೂಢಿ] ಪುಲಿ[ಗೆ]ಯೂರೊಡೆಯ ಸೋಮಂ ಕಣ್ಣು ಮಾಡಿದ ದೇವಾಲ್ಯಂ ಸೋಭಿಸುಗು (ಕಇಇ. ೭೮-೧೩-೨೧; 1088). [ಸೋಭೆ (< ಸೋಬೆ) + - ಇಸು]

ಸೋಭೆ 'ಸೋಬೆ' ನೋ.

ಸೋಮ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಕೋಡಂಬಳ್ಳಿ: ''ಸೋಮ ಮಮರ್ದುವಳ್ಳಿಯಕ್ಕುಂ'' (ಮಂಗರಾ. ೪೩-೪೩). ೨. ಸೋಮಸಸ್ಯದ ತಾಳು ಅಥವಾ ಕಾಂಡದಿಂದ ತೆಗೆದ ರಸ; IP ಮತ್ತುಬರಿಸುವ ಈ ರಸವು ಯಜ್ಞ ಯಾಗಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಅರ್ಪಿಸುವ ಬಹು ಮುಖ್ಯವಾದ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಎಂಬ ನಂಬಿಕೆಯಿದೆ: ಭಾಂಡ ಭಾಂಡ ಸೋಮವು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ (ಮಹಾಸ. ೧೦೪). 'ಸೋಮಪಾನ', 'ಸೋಮಯಾಗ' ಪರಾ. ೩. ಅಮೃತ; ಸುಧೆ. ೪. ಚಂದ್ರ: ''ಇಂದುಃ, ಚಂದ್ರಃ, ಚಂದ್ರಮಾಃ, ಓಷಧೀಶಃ, ಸೋಮಃ . . . ದಾಕ್ಷಾಯಣೀರಮಣಃ -. ಈ ೨೧ ಚಂದ್ರನ ಪೆಸರ್'' (ಹಲಾಯು. ೮-೪೨); ಸುಧಾಧವಳಧಾಮಂ ಸೋಮನೊಳ್ . . . ಸಮಾನಮನಿಕುಂ ಪ್ರೋತ್ತುಂಗಚೈತ್ಯಾಲಯಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೬೫); ರಾಮನಡಿಯಿಟ್ಟ ನೆಲ . . . ಸೋಮನಂ ಪೆತ್ತ ಕಡಲೀ ಪುರಾತನಗಳಿರೆ ನಾಮೆಂತು ಹೊಸಬರೆಲೊ (ಮಂಕುಕ. ೧೩೦). ೫. ಕರ್ಪೂರ. ೬. ನೀರು; ಜಲ. ೭. ಗಾಳಿ; ವಾಯು. ೮. ಶಿವನ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಸೋಮ ಸೋಮವಿಭೂಷ . . . ಪಂಪಾಧಿಪತಿ ವಿರೂಪಾಕ್ಷ ಕರುಣಿಸುವುದೆಮಗೆ (ಹಚಕಾ. ೧-೩); ನುತಿಪೆಂ ವಿಶ್ರುತ ವೀರಶೈವಶರಧಿ ಶ್ರೀಸೋಮನಂ ಸೋಮನಂ (ರಾಜಶೇ. ೧-೧೮). ೯. ಮುನಿಗಳ ಗುಂಪು. ೧೦. ಯಮ. ''ಸೋಮನೊಳು ಸುಧೆಯೊಳಂತಕನೊಳು ಸಮೀರನೊಳು

ಸೋಮಧರನೊಳು ವಾರಿಯೊಳು ವಲ್ಲಿಯೊಳು ಮುನಿಸ್ತೋಮದೊಳು ಕರ್ಪೂರದೊಳು ಸೋಮವನಿಸಿರ್ಪ'' (ಮಂಗರಾ. ೧೧೮-೪೨). ೧೧. ಕದಿರು; ಕಿರಣ. ೧೨. ಕುಬೇರನ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ೧೩. ಸುಗ್ರೀವ. ೧೪. ಕೋಶಿ; ಮಂಗ. ೧೫. ಅಷ್ಟವಸುಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ. ೧೬. ವಾರದ ಎರಡನೆಯ ದಿನ; ಭಾನುವಾರದ ಮರುದಿನ. ೧೭. ಅಕ್ಕಿಗಂಜಿ; ಅಂಬಲಿ: ''ಅಭಿಷವಂ, ಅವಂತಿ, ಸೋಮಂ, ಶುಷೋದಕಂ, ಶುಕ್ಲಂ - ಈ ೫ ಅಕ್ಕಿಗರ್ಚು'' (ಪಲಾಯು. ೫೩-೧೬೩). ೧೮. ಆಕಾಶ. ೧೯. ಸ್ವರ್ಗ. ೨೦. ಯುಗದ ಆದಿಯ ದೊರೆ. ೨೧. ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಪುಲಿ[ಗೆ]ಯೂರೊಡೆಯ ಸೋಮಂ ಕಣ್ಣು ಮಾಡಿದ ದವಾಲ್ಯಂ ಸೋಭಿಸುಗು (ಕಾಆ. ೭೮-೧೩-೨೧; 1088). ೨೨. ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ನಾಡಿ; ಇಡಾನಾಡಿ: ಅಲ್ಲಿಪ್ಪ ಮಹಾಲಿಂಗಮಂ ಶರಣಮಂತ್ರಮಾಲೆಯಂ ಮಾಡಿ ಮನದಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿ ಸೋಮಸೂರ್ಯರ ಕಾಲಾಟಮಂ ನಿಲಿಸಿ (ಘನವ. ೫೦-೪೫). ೨೩. [ಶೈವ] ಶೈವಪಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಶೈವ ಪಾಶುಪತ ಸೋಮ ಲಾಕುಳ ಮಂಬ ಶಾಸ್ತ್ರಾಂತರಂಗಳ್ಗೇ ಶುದ್ಧ ತಾಂತ್ರಿಕ ಪ್ರತಿಪಾದಕಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೧೨೯). ೨೪. [ಗಣಿತ] ಒಂದು ಎಂಬುದರ ಸಂಕೇತ : ಶಶಿ . . . ಸೋಮಂ ಸುಧಾಂಶು . . . ಇಳೆ ರೂಪವ್ಯಕಮೊಂದಱ ನಾಮಂ (ವ್ಯವಹಾ. ೯-೧). ೨೫. [ಛಂದ] ಒಂದು ಗಣದ ಹೆಸರು: ಸೋಮ ಹರಿಯುಂ ಕಾಮಹರನುಂ ತಾಮಿರೆ ಪೆಸರ್ ಪ್ರೇಮಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೬೨).

ಸೋಮನ ಕುಣಿತ = ಗ್ರಾಮದೇವತೆಯ ಅಂಗರಕ್ಷಕ ದೇವತೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೃತ್ಯ: ಸೋಮನನ್ನು ಗ್ರಾಮದೇವತೆಯ ಅಂಗರಕ್ಷಕನೆಂದರೂ ಒಪ್ಪುತ್ತದೆ. ಈ ಜಾತ್ರೆ ಉತ್ಸವಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮನ ಕುಣಿತ ಪ್ರಧಾನವಾದ ದೃಶ್ಯ (ಕಜಾಕ. ೧೭೯). [ಸಂ.]

ಸೋಮಕಾಯಿಕ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಅರವತ್ತುಮೂರು ಬಗೆಯ ಕಾಯಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಸಂತೆಕಾಯಿಕ ಸೋಮಕಾಯಿಕ ಕಂತೆಕಾಯಿಕ ಇರುಳಕಾಯಿಕವೆಂತವಕೆ ಪೆಸರಿಟ್ಟು ಅರುವತ್ತೂರು ಕಾಯಿಕವನಂತು ವಿರಚಿಸಿ (ಬಿಜ್ಜ್ಮಪು. ೪೪-೫೨). [ಸಂ.]

ಸೋಮಕುಲ (ನಾ). ಚಂದ್ರನು ಮೂಲಪುರುಷನಾಗಿರುವ ಕುಲ; ಚಂದ್ರವಂಶ: ಈ ಸೋಮಕುಲವೆರಡಾಯ್ತು ಯದು ಪೂರುಗಳ ದೆಸೆಯಿಂದ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೨-೧೬). 'ಸೋಮಕುಲಜ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸೋಮಕುಲಜ (ನಾ). ಚಂದ್ರವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು: ಆ ಮಹಾಮೋಹರವ ನೊಡೆಯಲು ಸೋಮಕುಲಜರು ಭೀತರಾದರು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೪-೩೩). [ಸಂ.]

ಸೋಮಗಾವುಂಡ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಸೋಮಗಾವುಂಡನ ಮಗಂ ಬಮ್ಮಗಾವುಂಡನುಂ . . . ಮೆಚ್ಚಿ (ಎಕ. IV(R), ಚಾಮರಾ. ೧೨೩-೫; ಸು. 10ನೆಯ ಶತ).
[ಸೋಮ + ಗಾವುಂಡ (< ಗಾಮುಂಡ)]

ಸೋಮಗ್ರಹಣ (ನಾ). ಚಂದ್ರನ ಮೇಲೆ ಭೂಮಿಯ ನೆರಳು ಬೀಳುವಿಕೆ; ಚಂದ್ರಗ್ರಹಣ; ಉಪರಾಗ: ಸಾಮ್ಯವೆಲ್ಲವಂ . . . ಸೋಮಗ್ರಹಣದೊಳ್ ಕಾಲಂ ಕರ್ಚ್ಚಿ ಧಾರೆಯೆಱೆದು ಕೊಟ್ಟರ್ (ಎಕ. III(R), ನಂಜನ. ೨೯೪-೮; 977); ಬರೆ ಸೋಮಗ್ರಹಣಂ ವಿಲಗ್ನದೊಳಿನಾಪತ್ಯೇಂದುಗಳ್ ಭದ್ರದೊಳ್ ಧರಣೀನಂದನ ಕೂಡೆ ತಾಯ್ಕೆರಸು ಕಂದಂ ಪೊಂದುಗುಂ (ಜಾತಿತಿ. ೬-೫೦). [ಸಂ.]

ಸೋಮಘಂಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ''ಇಲಿವಾಳಮದು ಸೋಮ [ಪಾಠಾಂ. ನು]ಘಂಟಾನಾಮಮಕ್ಕು'' (ಮಂಗರಾ. ೪೪-೪೭). [ಸಂ. ಸೋಮಘಂಟಾ]

ಸೋಮಜ (ನಾ). ಚಂದ್ರನ ಮಗ; ಬುಧ. [ಸಂ.]

ಸೋಮಡಿಗ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಅಮಿತಭಟ್ಟಡಿಗಳ್ಗೆ ಕಸಿಲ್ಮನೆ ಒಡೆಯರ್ಗ್ಗಲ್ಲ ತಮ್ಮ ಕೆಱೆಯ ಕೆಲಗೆ ಕಲನಿಮಱ್ ಅವರ ಮಗನ್ಗೆಸೋಮಡಿಗ ಕೊಟ್ಟರ್ (ಎಕ. III(R), ನಂಜನ. ೧೮೭-೪; 8ನೆಯ ಶತ). [ಸೋಮ + ಅಡಿಗ$_1$]

ಸೋಮಣ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಭುವನಸಿಂಗಿಯರ ಮಗ ಸೋಮಣಂ . . . ಪಲರುಮನೊಡಿಸಿ (ಎಕ. X, ಕೋಲಾರ. ೨೩೨-೨; ಸು. 750). [ಸೋಮ + < ಅಣ್ಣ$_1$]

ಸೋಮತ್ವ (ನಾ). ಚಂದ್ರತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಿಕೆ; ಚಂದ್ರನಾಗಿರುವಿಕೆ: ಸುರುಚಿರಮೆನಿಪ್ಪ ಮುತ್ತಿನ ಲಿಂಗಮಂ ಚಂದ್ರನಿರದೆ ಸದ್ಭಕ್ತಿಯಿಂದಂ ದೇಹದೊಳೆ ತಾಳ್ದು . . . ಸೋಮತ್ವಮಂ ಪಡೆದಿರ್ದಂ (ಅರಾಚ. ೧-೪-೧೯). [ಸಂ.]

ಸೋಮಧರ (ನಾ). ಚಂದ್ರನನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು; ಶಿವ: ವಿಪುಳಶ್ರೀಯ ಪದ್ಮಜ ಸೋಮಧರ ನಾರಾಯಣರು ಕೊಡಲಿ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೦-೪೦).

ಸೋಮಧರನ ದಿನ = ಶಿವನನ್ನು ಪೂಜಿಸುವ ದಿನ; ಸೋಮವಾರ: ಸೋಮಧರನ ದಿನದಲ್ಲಿ . . . ಆತನನ್ನೆ ಧ್ಯಾನಿಸುತ್ತ ಬೆಟ್ಟವನ್ನು ಹತ್ತುತ್ತಿದ್ದಳು ಶಾಂತಲೆ (ಶಾಂತಲಾ. ೨೯೬). [ಸಂ.]

ಸೋಮಧರಮಾರ್ಗಣ (ನಾ). ಶೈವಾಸ್ತ್ರ; ಈಶಾನಾಸ್ತ್ರ: ಆ ಮಹಾಸ್ತ್ರದ ಹಾನಿರೋಷದ ತಾಮಸಾಗ್ನಿಯನೂಡಿ ಬಿಡಲುದ್ದಾಮನರ್ಜುನ ಕೊಂದನಗ್ಗದ ಜಾಣಶಾತಿತಮನ್ಯುವನು ಆ ಮಹಾಬಾಣಾಭಿಮುಖದಲಿ ಸೋಮಧರಮಾರ್ಗಣವನಿಂತೀ ಭೀಮವಿಕ್ರಮ ಕರ್ಣನೆಚ್ಚನು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೩-೪೭). [ಸಂ.]

ಸೋಮಧಾರಿ (ನಾ). = ಸೋಮಧರ : ಅದಱಿಂ ಉದಕವಾದಡೆ ಸೋಮಧಾರಿಗೆ ಮಜ್ಜನಕ್ಕೆಱೆದಲ್ಲದೆಮ್ಮಯ್ಯ ತಾ ಮುಸುಡನೆತ್ತೀಗ ಭಾಷಿಸನೋ (ಬಸಪು. ೪೭-೧೧).
[ಸಂ. ಸೋಮಧಾರಿನ್]

ಸೋಮನಾಥ (ನಾ). ಶಿವ: ಸೋಮನಾಥದೇವರ ಅಮೃತಪಡಿಗೆ ಮರುಜನಂಗಳು . . . ಕೆಱೆಯ ಕೊಟ್ಟವು (ಎಕ. VI(R), ಕೃಷ್ಣರಾ. ೮-೯; 1306). [ಸಂ.]

ಸೋಮಪ (ನಾ). ಸೋಮರಸವನ್ನು ಕುಡಿಯುವವನು; ಬ್ರಾಹ್ಮಣ: ''ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ . . . ಸೋಮಪಂ ವಿಪ್ರನೆಂದೆನಲು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಪೆಸರಕ್ಕು'' (ಮಂಗರಾ. ೭೩-೧). [ಸಂ.]

ಸೋಮಪಾನ (ನಾ). ಸೋಮರಸವನ್ನು ಕುಡಿಯುವುದು: ಅಗ್ನಿಪೂಜೆ ಮತ್ತು ಸೋಮಪಾನ ಆರ್ಯರು ಭರತಖಂಡಕ್ಕೆ ಬರುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆಯೇ ಅವರ ಧರ್ಮದ ಅಂಗವಾಗಿತ್ತು (ಭಾರಧ. ೨೦). [ಸಂ.]

ಸೋಮಮಣಿ (ನಾ). ಚಂದ್ರಕಾಂತಶಿಲೆ : ದಾಮೋದರನಂಗಸಂಗದೊಳಾ ಸತಿಯರ್ ಕಾಮಾಮೃತಮಂ ತಳೆದರ್ ಸೋಮಮಣಿಸ್ಥಳಿಗಳೊಸರ್ವವೋಲ್ ಶಶಿರುಚಿಯಿಂ (ಜಗನ್ನಾ. ೩-೭೪). [ಸಂ.]

ಸೋಮಯಜ್ಞ (ನಾ). ಸೋಮರಸವನ್ನು ಆಹುತಿಯನ್ನಾಗಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಿ ಮಾಡುವ ಯಾಗ. [ಸಂ.]

ಸೋಮಯಾಗ (ನಾ). = ಸೋಮಯಜ್ಞ : ಸಾಮವೇದಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಬರುವ ಮಂತ್ರಗಳೆಲ್ಲವೂ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಋಗ್ವೇದದಿಂದ ಆರಿಸಿ ಸೋಮಯಾಗದ ಉಪಯೋಗಕ್ಕಾಗಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದಂಥವು (ಭಾರಧ. ೨೦); ಮೂರು ವರ್ಣಗಳಿಗೆ ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಜೀವನದ್ರವ್ಯವಿದ್ದರೆ ಸೋಮಯಾಗ ಮಾಡಬೇಕೆಂದೂ ಅದಕ್ಕಿಂತ ಎಷ್ಟೆಷ್ಟು ಕಡಮೆಯಾದ ಐಶ್ವರ್ಯವಿದ್ದರೆ ಅಷ್ಟಷ್ಟು ಚಿಕ್ಕ ಚಿಕ್ಕ ಯಾಗಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದೂ ಶಾಸ್ತ್ರವಿರುವುದು (ಹಿಂದಸಾ. ೨೫೮). [ಸಂ.]

ಸೋಮಯಾಜಿ (ನಾ). ಸೋಮಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿದವನು: ಆ ಹೊನ್ನ ಧೇನುವನು ಕಡಿವುತಂ ಕೈವೊಯ್ದು ತಮ್ಮೊಳು ನುಡಿವುತಂ ಹಣೆ ಸೋಮಯಾಜಿಗೆ ಕೊಡುವ ಭಾಗಂ . . . ಎನುತ (ಬಸಪು. ೫೫-೧೬); ಅವರ ತೊತ್ತಿರ ಹೊಱಗೆಲಸದವದಿರ ಪಸಾಯಿತೆಯರಿಗೆ ಪಡಿಗವ ನೀಡಸಲ್ಲರು ಸೋಮಯಾಜಿಗಳು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೮-೯); ಆ ಸೋಮಯಾಜಿ ಹೋಮವ ಮಾಡುತಿಹನನುದಿನಂ (ಪತಿಲ. ೨-೩೬).
[ಸಂ. ಸೋಮಯಾಜಿನ್]

ಸೋಮಯ್ಯರಸ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಆತ್ರೇಯಗೋತ್ರರ್ ಶ್ರೀಮತ್ ಸೋಮಯ್ಯರಸರ ಮಗನೆಱೆಯಮಯ್ಯನ್ (ಎಕ. XI, ಚಿತ್ರದು. ೪೯-೭೪; 947).
[ಸೋಮ + ಅಯ್ಯ$_1$ + ಅರಸ$_1$]

ಸೋಮರಸ (ನಾ). ಸೋಮಲತೆಯ ದೇಟುಗಳಿಂದ ತೆಗೆದ ರಸ : ಸೋಮರಸವು ಮಾಧುರ್ಯೋಪೇತವೂ ರಸವತ್ತಾದುದೂ . . . ಆಗಿದೆ (ಋಗ್ವಾರ. ೪೩); ಸೋಮರಸವು ಔಷಧಿವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡಾಗ ಸೋಮಲತೆಯಾಗುವುದು (ಮಹಾನಾ. ೧೫೭). [ಸಂ.]

ಸೋಮರಾಗ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಮಧುಮಾಧವಿ . . . ಗುರ್ಜರಿ ಸೋಮರಾಗ . . . ಕರ್ನಾಟಕಬಂಗಾಳಮೆಂಬಿಪ್ಪತ್ತೇ ರಾಗಾಂಗ ದಿಂದಾದ ರಾಗಂಗಳು (ವಿಣಿ. ೧೩೮). [ಸಂ.]

ಸೋಮರಾಜಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : "ಅವಲ್ಗುಜಃ, ಸೋಮರಾಜೀ . . . ಪೂತಿಫಲೀ - ೮ ಬಾಹುಚಿಗೆಯ ಪೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೩). [ಸಂ. ಸೋಮರಾಜೀ]

ಸೋಮರಾಸಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀ ಸೋಮರಾಸಿಗಳ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ (ಎಕ. III(R), ಗುಂಡ್ಲುಪೇ. ೧೦೪-೧; 10ನೆಯ ಶತ). [ಸೋಮ + ರಾಸಿ]

ಸೋಮರೋಗ (ನಾ). ೧. ಹೆಂಗಸರಿಗೆ ಬರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ : ಪಾದರಿಬೇರಿನ ತೊಕ್ಕನ್ನು ಹಾಲಲ್ಲರೆದು ಕದಡಿ ೨ ದಿನ ಸೇವಿಸಲು ಪ್ರದರ, ಅಸೃಕ್ಸ್ರಾವ, ಪಾಂಡುರೋಗ, ಸೋಮರೋಗ ಸಹ ಬಿಡುಗಡೆಯಹುದು (ಸಕವ್ಯ. ೧೯೭). ೨. ಮಧುಮೇಹ; ಸಕ್ಕರೆಕಾಯಿಲೆ : ಆದಿತ್ಯಭಕ್ತನ ಬೇರು, ಹಿರಿಮದ್ದಿನ ಬೇರು . . . ಚೂರ್ಣಿಸಿ ಉತ್ತರಣೆ ಬೇರು, ಹಿಪ್ಪಲಿ ಹಾಕಿ ಹದದಲ್ಲಿಳುಹಿಕೊಂಡು ಸೇವಿಸಲು ಕಲ್ಲುಕಟ್ಟು, ಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛ್ರ, ಸೋಮರೋಗ ಸಹ ಪರಿಹಾರ (ಸಕವ್ಯ. ೩೦೩). [ಸಂ.]

ಸೋಮಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಧಾತು; ಅರಿದಾಳ; ಶಂಖಪಾಷಾಣ: ತವರಿನೊಳಗೆ ಗಂಧಕ, ಸೋಮಲ ಮುಂತಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಕೂಡಿರುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೨೧); ಸೋಮಲದ ವಿಷಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿದ ಹಿರಿಯನೊಬ್ಬ, 'ಸೋಮಲವನ್ನು ತಿನ್ನಬೇಡಿರಿ' ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ (ಜನಜೀ. ೩೪).

[← ಅರ. ಸುಂಬುಲ; ಹಿಂ. ಮರಾ. ಸೋಮಲ./ಸಂ. ಸೋಮಾಲಕ]

ಸೋಮಲಕಾರ, ಸುಂಬಳಕಾರ (ನಾ). = ಸೋಮಲ: ಕಬ್ಬಿಣವು ಬಹುತರ ವಾಗಿ ಆಮ್ಲಜ, ಗಂಧಕ, ಸೋಮಲಕಾರ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮಿಶ್ರವಾಗಿರುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೧೮). **ಸುಂಬಳಕಾರ:** ಸುಂಬಳಕಾರ ಸುಡುವಲ್ಲಿ ಕೂತವನು ತತ್ಕಾಲವೇ ಮೂರ್ಛೆಗೈಯುತ್ತಾನ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೧೫೦). [← ಮರಾ. ಸೋಮಲಖಾರ್]

ಸೋಮಲತೆ (ನಾ). = ಸೋಮ ೧ : ಸೋಮರಸವು ಔಷಧಿವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡಾಗ ಸೋಮಲತೆಯಾಗುವುದು (ಮಹಾಪಾ. ೧೫೭); ಸೋಮಲತೆ ಯಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಬೇರೆ ಸೊಪ್ಪನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿ ಯಾಗವನ್ನು ಮುಗಿಸುವರು (ವ್ಯಾಸಪಿ. ೧೮೩). [ಸಂ. ಸೋಮಲತಾ]

ಸೋಮಲಾಂಛನ (ನಾ). ಚಂದ್ರನನ್ನು ಲಾಂಛನವನ್ನಾಗಿ ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿರುವವನು; ಶಿವ.

ಸೋಮಲಾಂಛನಲಾಂಛನರು = ಶಿವನನ್ನೆ ಚಿಹ್ನೆಯಾಗುಳ್ಳವರು; ಶಿವಭಕ್ತರು: ಸೋಮಲಾಂಛನಲಾಂಛನರು ಪರಿಣಾಮವಂಕುರಿಸಲ್ಕೆ . . ಮಾತುಗಳನಾಡುತ್ತ (ಬಸವು. ೨೫-೨). [ಸಂ.]

ಸೋಮವಂಶ (ನಾ). = ಸೋಮಕುಲ : ಆ ಸೋಮವಂಶಲಲಾಮನಪ್ಪ ಪ್ರಿಯಮೂರ್ತಿ . . . ಮನಂಗೊಳಿಸಿದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೮೮ ವ); ಈಯವಸ್ಥೆಗೆ ಸೋಮವಂಶದ ರಾಯತನವೆಂತಹುದು ಹೇಳೌ ತಾಯೆ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೯-೭). [ಸಂ.]

ಸೋಮವರ್ತಿಶರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಣ; ಈಶಾನಾಸ್ತ್ರ : ಆತನಲಿ ನೈರುತ್ಯವಿತ್ತಲು ಸೋಮವರ್ತಿಶರ ಆತನಲಿ ಸಾಮುದ್ರರೋಷಣವೀತನಲಿ ವಡಬಾಸ್ತ್ರ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೩-೪೮). [ಸಂ.]

ಸೋಮವಲ್ಕ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ಕಗ್ಗಲಿ : "ಕದರಃ ಸೋಮವಲ್ಕಃ - ೨ ಬಿಳೀ ಕಗ್ಗಲೀಮರದ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೨೩). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ಕಟ್ಫಲ. ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಸೋಮವಲ್ಕಃ - ಕುಂಬಳದ ಗಿಡ. ಬಿಳಿತಾರೇಗಿಡ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೭೩). [ಸಂ.]

ಸೋಮವಲ್ಲರಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪಿನ ಗಿಡ : "ಬ್ರಾಹ್ಮೀ, ಮತ್ಸ್ಯಾಕ್ಷೀ, ವಯಸ್ಥಾ, ಸೋಮವಲ್ಲರೀ - ೪ ಹೊನಗೊನೇ ಸೊಪ್ಪು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೪೪). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; "ಸೀಮೆಸದಾಪು" (ಸಸ್ಯಸ. ೧೧೫).

[ಸಂ. ಸೋಮವಲ್ಲರೀ]

ಸೋಮವಲ್ಲಿ (ನಾ). ೧. = ಸೋಮ ೧ : "ಯಜ್ಞವಲ್ಲೀ, ಯಜ್ಞಶ್ರೇಷ್ಠಃ - ಈ ಯೆರಡುಂ ಸೋಮವಲ್ಲಿ" (ಒಷಧಿ. ೧೩೧); ಸೋಮವಲ್ಲಿಯ ಮುಸಲದ ವಿಹರಿಸುವ ದರ್ಭಾಸ್ತರಣದ ಚಮಸಾದಿಗಳ ಬಹುಸಾಧನಂಗಳಿಂ . . . ಮಖಶಾಲೆ ಕಣ್ಗೆಸೆದುದು (ಪ್ರಮಿಛಾ. ೩೩-೩೮). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಸೋಮವಲ್ಲಿ ವಾಕುಚಿಯಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೭-೨೮). [ಸಂ. ಸೋಮವಲ್ಲೀ]

ಸೋಮವಾರ (ನಾ). ವಾರದ ಏಳು ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯದು; ಚಂದ್ರನು ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿರುವ ದಿನ : ಈಸ್ವರಸಂವತ್ಸರಶ್ರವಣಬಹುಳ ಅಷ್ಟಮಿಯ ಸೋಮವಾರ ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಮಣ್ಡಳೇಸ್ವರ ಕುಲೋತುಂಗ ಚೋಳ ಚೆಂಗಾಳ್ವ ಒಡೆಯಾದಿತ್ಯದೇವರು ರಾಜ್ಯಂಗೆಯ್ಯುತ್ತಿರಲು (ಎಕ. IV, ಹುಣಸೂ. ೫೭-೩; 1097 ?); ಸೋಮವಾರಮದಾದಿ ಯಾದೊಂಬತ್ತುದಿವಸಂ ವೇದಿತೋತ್ಸುಖವೃತ್ತಿಯಿಂ ಸಲೆ ನೋಂತು (ಬಸವು. ೨-೫೧). [ಸಂ.]

ಸೋಮವಾಹನ (ನಾ). ಶಿವನ ವಾಹನ; ನಂದಿ : ವಾಮಾಂಗ ಸೋಮವಾಹನ . . . ಬಸವೇಶ ನಮೋ (ಹರಿಶ್ಚಾರ. ೫-೬). [ಸಂ.]

ಸೋಮವೀಥಿ (ನಾ). ಪಟ್ಟಣಗಳಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣೋತ್ತರವಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಮಾರ್ಗ,- ಬೀದಿ : ಅಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಸೋಮವೀಥಿಯ ಕಂಡು ಪೊಕ್ಕು (ಅಖಂಡೇ. ೨೦೭-೪೭). 'ಸೂರ್ಯವೀಥಿ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಸೋಮವೀಥೀ]

ಸೋಮವೀಧಿ (ನಾ). = ಸೋಮವೀಥಿ : ಒರಣದ ಹೂಂಗೆಲಸದಖಿಳಾಗಾರ ಪಂಕ್ತಿಯ ಸೋಮವೀಧಿಯ ಸೂರವೀಧಿಯ ರಚನೆಯಲಿ ರಚಿಸಿದರು ಪಟ್ಟಣವ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೨-೮). 'ಸೂರ್ಯವೀಧಿ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಸೋಮವೀಥೀ]

ಸೋಮಶಾಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬತ್ತ: ಸೋಮಶಾಲಿಯ . . . ರಾಮಣೀಯಕವಾದ ಪುಷ್ಪಮಂಜರಿಯ ಸನಾಮದ ತೆನೆಗಳೊಪ್ಪಿಹುವು (ಕಂಸವಿ. ೫-೬೯). [ಸಂ.]

ಸೋಮಸಾಲೆ (ನಾ). ಮೊಗಸಾಲೆ; ಚಂದ್ರಸಾಲೆ : ಕೃಷ್ಣ . . . ಸೋಮಸಾಲೆ ಯೊಳು ಚಂದದಿಮ್ಮಣಿಮಯದ ಪೀಠದೊಳ್ಸತ್ಕಿಯರ್ವೆರಸಿ ಸಸ್ಫೂರ್ತಿಗೊಂಡು (ಸವಮೋ. ೧೧-೬). [< ಸಂ. ಸೋಮಶಾಲಾ]

ಸೋಮಾಂಕ (ನಾ). ಚಂದ್ರನನ್ನು ಗುರುತಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು; ಶಿವ : ಸೋಮಾಂಕಂ . . . ಪೊರೆಗೆ ಸುಖಕರಂ ದಕ್ಷಿಣಾಮೂರ್ತಿಲಿಂಗಂ (ವೃಷವಿ. ४२-८८). [ಸಂ.]

ಸೋಮಾನ್ವಯ (ನಾ). = ಸೋಮಕುಲ : ಅಂದಂಬಡೆದ ಪೊಡವೀಡಂ ಸೋಮಾನ್ವಯಪ್ರದೀಪಂ ಪುಗುವಾಗಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೧೪೭ ವ). [ಸಂ.]

ಸೋಮಾರಿ (ನಾ). ಮೈಗಳ್ಳ; ಆಲಸಿ; ಸೋಂಬೇರಿ : ಸೋಮಾರಿ ಗಳಾಗಿದ್ದ ಪ್ರೇಕ್ಷಕರಿಗೆ . . . ವ್ಯಥೆಯಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ರಾಪಿಜ. ೧೨); ನೀನು ಶುದ್ಧ ಸೋಮಾರಿ (ಬಾಣಾಅ. ೫). 'ಸೋಂಬೇರಿ' ಪರಾ.

ಸೋಮಾರಿಕಟ್ಟೆ = ಮೈಗಳ್ಳರು ಸಮಯ ಕಳೆಯಲು ಹರಟುತ್ತಾ ಕೂರುವ ಸ್ಥಳ : ಈ ಊರಿಗೆ ಬಂದು ವರ್ಷವಾದರೂ ನೀನು ಹೇಳಿದ ಸೋಮಾರಿಕಟ್ಟೆ ಯಾವುದೆಂಬುದು ನನಗೆ ಗೊತ್ತೇ ಇಲ್ಲ (ಮರಳಿ. ೫೮).

[ದೇ. II ತಮಿ. ಚೋಮಾಟಿ; ಮಲ. ತುಳು. ಸೋಮಾರಿ; ತೆಲು. ಸೋಮಾರಿ, ಸೋಮರಿ; ಕೋತ. ಚೋಮಾರಿ]

ಸೋಮಾರಿತನ (ನಾ). ಮೈಗಳ್ಳತನ; ಜಡತ್ವ : ಎಷ್ಟೋ ಜನರು . . . ಅಮೂಲ್ಯವಾದ ವೇಳೆಯನ್ನು ಸೋಮಾರಿತನದಲ್ಲಿ ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಕಳೆಯುತ್ತಾರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ४-೧೯೦); ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಆಲಸ್ಯ ಮತ್ತು ಸೋಮಾರಿತನಗಳನ್ನು ಕಲಿಯುವುದಕ್ಕಿಂತ . . . ದುಡಿಯುವುದು ಮೇಲು (ವಾತ್ಸಲ್ಯ. ೯೭).

[ಸೋಮಾರಿ + - ತನ]

ಸೋಮಾಶ್ಮ (ನಾ). ಚಂದ್ರಕಾಂತಶಿಲೆ : ಸೋಮಾಶ್ಮದ ವೇದಿಕಾಗ್ರದೊಳ್ ನಿಂದವಳುದ್ಧಾಮನಯನಾಂಶು ಪಸರಿಸೆ . . . ಈಕ್ಷಿಸಿದಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೮). [ಸಂ.]

ಸೋಮಿ₁ 'ಸಾಮಿ₁' ನೋ.

ಸೋಮಿ₂ (ನಾ). ಸೋಮಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡುವವನು. [ಸಂ. ಸೋಮಿನ್]

ಸೋಮ್ಮಿ$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : 'ಸೋಮಿಚಕ್ಕೆ' ಪರಾ. [?]

ಸೋಮಿಚಕ್ಕೆ (ನಾ). ಔಷಧಿಗಾಗಿ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರದ ತೊಗಟೆ,- ಚಕ್ಕೆ : ಸೈಂಧವಲವಣ . . . ಓವು, ಸೋಮಿಚಕ್ಕೆ ಸಹ ಚೂರ್ಣವಂ ಮಾಡಿ (ಸಕವೈ. ೩೦೩). [ಸೋಮ್ಮಿ$_3$ + ಚಕ್ಕೆ (< ಸೆಕ್ಕೆ$_1$)]

ಸೋಮೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ತಾರೆ ಗೊರವೆ ಸೋಮೆ ಬಾಗೆ ಹಿಪ್ಪೆಯ ತರು ಗೇರ ಮರಗಳು ಅಲ್ಲಿಹವು (ಮಾದೇಸಾಂ. ೧-೫೭); ಸ್ವಾಮಿಮರ, ಕೆಮ್ಮರ, ಸೋಮೇಮರ (ಮೈಜಿಗ್ಯಾ. ೭೧-೧೪೭). [?/ ಸಂ. ಸೋಮಾ]

ಸೋಮೇಶ (ನಾ). ಶಿವ : ಆದಯ್ಯಗಳ ಭಕ್ತಿಗೆ ಸುಲಭನಾಗೆಯಿತಂದು ಹುಲಿಗೆಱೆಯಲಿ ಬಿಡದೆ ನೆಲಸಿದನಲಾ ಸೋಮೇಶನು (ಬಸವು. ೫೩-೨೧). [ಸಂ.]

ಸೋಮೇಶ್ವರ (ನಾ). ೧. = ಸೋಮೇಶ : ಸೋವಣ್ಣಗೊಲಿದನು ಲೀಲೆಯಿಂ ಸೋಮೇಶ್ವರಂ (ಬಸವು. ೫೧-೮೨). ೨. [ಛಂದ] ಗುರುವಿನ ಚಿಹ್ನೆ : ವ್ಯೋಮೇಂದು ಭಾನುಗಣಯುಗ್ಮದಿನತ್ರಲಕ್ಕುಂ ಸೋಮೇಶ್ವರದ್ವಿತಯಮಂತರಜೊಳ್ಗಿರಾಮಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೪೭). [ಸಂ.]

ಸೋಮೋಪರಾಗ (ನಾ). ಚಂದ್ರಗ್ರಹಣ : ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀಜಯಾಭ್ಯುದಯ ಶಾಲಿವಾಹನ ಶಕವರುಷ ೧೫೨೧ನೆಯ ವಿಳಂಬಿ ಸಂ ಶ್ರಾವಣ ಶು ೧೫ [ಆ] ಸೋಮೋಪರಾಗ ಪುಣ್ಯಕಾಲದಲು (ಸೌಇಇ. XX . ೨೫೩-೭; 1598). [ಸಂ.]

ಸೋಯಗ (ನಾ). ಹಿರಿಮೆ; ಆಧಿಕ್ಯ (?): ಛಾಯವಡೆದನರಣ್ಯದೊಳು ದೈತೇಯಪತಿ ತನ್ನಯ ಪ್ರತಾಪದ ಸೋಯಗವ ಮೂದಲಿಸಲೆಲವೋ ತಾನವಸ್ಥೆಯಲಿ ನೋಯಲೀಕ್ಷಿಸಿ ಜರದೆ ಮುಂದೆ ಮದೀಯಕುಲಸಂಭವರು ನಿನ್ನನು ಸಾಯಕದಿ ಸಿರವರಿವರೆಂದ್ಯೆದಿದನು ಸದ್ಗತಿಗೆ (ಅನಂರಾ. ೧-೧೦-೫). [?]

ಸೋಯಸ್ಕರ 'ಸೋಬಸ್ಕರ' ನೋ.

ಸೋಯಿ 'ಸೋವಿ' ನೋ.

ಸೋಯಿದರ 'ಸೋವಿದರ' ನೋ.

ಸೋಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಶೋಧಿಸು; ಬಟ್ಟಿಇಳಿಸು (?) : ಪರಿವ ನೀರಂ ಪಱೆಯ ಪೊಯ್ಕಲುವುರಿಯನಿಱಿದೇರ್ಪಡಿಸಲುಂ ರಸಮಂ ಸೋಯಿಸಲುಂ ನವ್ಯಂ ನೋಯಿಸಲುಂ ಇನ್ನುಮೊರ್ವಂ ಪುಟ್ಟುವನುಂಟಕ್ಕುಂ (ಅರ್ಥಸೇ. ೮-೪ ವ).
[< ಸೋವಿಸು ?]

ಸೋಯಿಸ್ಕರ 'ಸೋಬಸ್ಕರ' ನೋ.

ಸೋಯು 'ಸೋ$_1$' ನೋ.

ಸೋರ್$_1$, ಜೋರು$_1$, ಸೋರು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಜಿನುಗು; ಸೋನೆಯಿಡು; ಹನಿ: "ಸೋರ್ - ಗಲನೇ, ಗರ್ವಹೀನೇ ಚ" (ಶಮಧಾ); ರಸಂಗಳಂ ತಳೆದ ಪಣ್ಗೊಲೆಯಂ ಗಿಳಿವಿಣ್ದು ಚುಂಚುವಿಂದಿಱಿದಡೆ ಸೋರೆ ಸೋನೆಯೊಳೆ ದಾಂಗುಡಿ ಮಿನ್ನೆಸದಿರ್ಪುವು (ಎಇ. XIII. ೩೩೧-೨೯; 929); ಜಿನುಗುವ ತುಂಬಿಯುಂಚರಮ ಗಾಣರ ಕಾಕಳಿ ಕೂಡೆ ಸೋರ್ವ ಮಾವಿನ ಸೊನೆ ಗಂಧಸಿಂಧುರಮದಂ . . . ಆಗೆ (ಆದಿಪು. ೧೩-೬); ಗವಾಕ್ಷದ ಚಂದ್ರಕಾಂತದಿಂದುಡುಗದೆ ಸೋರ್ವ ನೀರ್ವನಿಗಳುಣ್ಮಿದ ನರ್ತನಘರ್ಮವಾರಿಯೊಳ್ ತಡತಡಮಾಗೆ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೭೦). ೨. ಸುರಿ; ಧಾರೆಯಾಗಿ ಬೀಳು : ಸೋರ್ವ ವಸುಧಾರೆಯುಂ ಕೆಯ್ಸಾರ್ವ ನಿಧಾನಮುಮನಿಟಿಸಿ ತನ್ನೀವಳವಿಂ ಪಾರ್ವಂಗಮಳಿಪಿ ಬೇಡಿದ ಪಾರ್ವಂಗಂ ಪಿರಿದನಿತ್ತನಂಗಮಹೀಶಂ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೭೨); ಅನಿಮಿತ್ತಂ ಮರನೊಂದು ಕೊಂಬುಡಿವೊಡಂ ಮೇಣ್ ಲೋಹಿತಂ ಸೋರ್ವೊಡಂ ಜನಿಯಿಕ್ಕುಂ ಕದನಂ (ಲೋಕೋಪ. ೪-೫೨); ಉರ್ವಿ ಬೆಳೆದಿರ್ಪ ತರುಗಳ್ ಕಲ್ಪತರುಗಳಲ್ಲಲ್ಲಿ ಗಿರಿಸಾನುವಿಂದೆ ಸೋರ್ವ ನಿರ್ಝರರಸಂ ಸಿದ್ಧರಸಂ . . . ಎನಲು ಕೈಲಾಸಪರ್ವತಂ ಕಣ್ಗೆಸೆದುದು (ಬಸವು. ೨-೧೧). ೩. (ಪಾತ್ರೆ, ಹಂಚು ಮೊದಲಾದುವು ತೂತಾಗಿ) ನೀರು ಮುಂತಾದ ದ್ರವಪದಾರ್ಥವು,- ಹರಿದು ಹೋಗು,- ಹರಿದು ಹೊರಬರು : ತತ್ಪ್ರಶಸ್ತಿಗಳೊಳಂತವನೊಯ್ಯನೊಯ್ಯನೆ ನೋಡಿ ನೋಡಿ ಸೋರ್ದುದು ಕೊಳಗೊಂಡ ಗರ್ವರಸಮಾ ಭರತೇಶ್ವರಚಕ್ರವರ್ತಿಯಾ (ಆದಿಪು. ೧೩-೭೧). ೪. ಇಲ್ಲವಾಗು; ನೀಗು; ಕಳೆದುಹೋಗು : ಎಱಂಕೆಯ ಗಾಳಿ ಮುಟ್ಟೆ ಕಂದುವುವೆಸಟೊರ್ಮೆ ಪೀರಲೊಡಮಾಗಳೆ ಸೋರ್ವುವು ಕಂಪು (ಅದಿಪು. ೧೧-೧೨೦); ನೆಗಟ್ಟ ತಪದೊಂದು ಮಹೋದ್ಯೋಗದ ಸುಧ್ಯಾನಂ ನಿಂದಾಗಡೆ ಸೋರಲ್ ತಗುಳ್ದುಮಘವಿಷಯಂಗಳ್ (ಜೀವಸಂ. ೧೭೩-೨೦); ಎಱಗುವ ತುಂಬಿವಿಂಡಗಿಯೆ . . . ಬಾಂದೊಱೆದಲೆಯುಂ ಕನಲ್ದು ನಡೆತಂದು ಬಸಂತನ ಸೊರ್ಕು ಸೋರ್ವಿನಂ ಮುಂದೆ ನಿಂದು (ಕಬ್ಬಿಗಕಾ. ೩೧೧). ೫. ಜೋಲು; ಜೋತುಬೀಳು; ನೇಲು : "ನನೆವಲ್ಲಿ ಜೋಲ್ದುದಱೊಳಂ . . . ಸೋರೆಂಬ ಶಬ್ದ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೧೦೪); ಸೋರ್ಮುಡಿ ಸೋರ್ದು ಪಿಂದಲೆಯ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೮೨೩). ೬. (ಸಡಿಲವಾಗಿ) ಜಾರು; ಕಳಚಿ ಕೊಳ್ಳು : ಕೊಂತಂಗಳಿಂದಮಿಟ್ಟಿಗಳಿಂದಂ ಕರುಳ್ಗಳಂ ಸೋರೆ [ಪಾಠಾಂ. ಸುರಿಯೆ] ಕುತ್ತುವುದುಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೯೭-೨೮); ಅರೆಗಟ್ಟ ತುರಿಪದಿಂ ಪರಿತರ ಮೇಖಲೆ ಸೋರ್ದು ಕಾಲ್ಗೆವರೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೧೦); ಸೋಂಕಲೊಡಂ ನಿಶಾತರುಣಿಯಂ ಶಶಿ ಸೋರ್ದುದು ಸಂಜೆ ಸೀರೆವೋಲ್ (ಲೀಲಾವ. ೨-೩). ೭. ಸೊಕ್ಕು ಇಲ್ಲವಾಗು; ಮದವು ಅಡಗಿ ಹೋಗು : "ಸೋರ್ - ಗಲನೇ, ಗರ್ವಹೀನೇ ಚ" (ಶಮಧಾ). ಜೋರು$_1$: ೨. ಜೋರುತ್ತಿರುವ ನೆತ್ತರಿನಲ್ಲಿ ಜೋಡುಗಳು ನೆನೆದವು (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೨೯೮). ಸೋರು$_1$: ೧. ಶೃಂಗಾರದ ಸುಧೆ ಸುರಿಸುವಂತಾ ಕುಚಾಗ್ರಂಗಳಂ ನುಣ್ಣನಿಟಂದಲ್ ಸೋರೆ (ಕುಸುಮಾ. ೫-೧೫೮); ಚಾರಿವರಿದು ಚಂದ್ರಸುರಧೇನು ಕೂರ್ತು ಚಕೋರವತ್ಸಗೆ ಮೊಲೆಗುಡಲು ಪೂರಿಸಿ ಕಡೆವಾಯೊಳಿಳಿವ ತಣ್ಬಾಲೆನೆ ಸೋರಿತು ಬೆಳ್ದಿಂಗಳಳಿಗೆ (ಮೋಹತ. ೧೭-೫೫); ಆನಂದಾಮೃತರಸ ಸೋರೆ ನರ್ತಿಸು, ತಾಯೆ (ಅನಿಕೇ. ೧-೬). ೨. ಚಂಡಪಳ್ಳಿಯ ಮೆಯ್ಯನಕ್ಕಱಿಂ ನೆಕ್ಕುತ್ತ . . . ಕಱೆದವಲ್ಲಿ ಲಿಂಗದ ಸಾರೆ ಮೃಡಭಕ್ತಿರಸಧಾರೆ ಎಂಬಂದದಿಂ ಸೋರೆ (ಚಂಡೇಶ. ೨೪೭-೧೨); ಕಂಬನಿಗಳಾಲಿಯೊಳೀಡಿಱಿದು ಸೋರಿದವು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೪-೧೦); ಸೋರುವಾನಂದಾಶ್ರುಪುಳಕದ ಪೂರಣದಲೆತ್ತಿದನು ಪವನಕುಮಾರಕನ ಮಸ್ತಕವ ನಲಿದೊಲಿದಬುಜಭವಸೂನು (ತೊರರಾ. ೫-೯-೮). ೩. ಸೋರುತಿಹುದು ಮನೆಯ ಮಾಳಿಗಿ ದಾರು ಗಟ್ಟಿ ಮಾಳ್ಪರಿಲ್ಲ (ಶಂಕ. ೧೯-೩); ಪೆಟ್ಟಿಗೆ ಒಡದು ಡಬ್ಬಿಗಳಿಗೆ ಧಕ್ಕಿ ಹತ್ತುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಎಣ್ಣೆಯು ಸೋರಹತ್ತಲು ರೇಲುವೆಕಂಪನಿಯವರು ತಕ್ಕೊಳ್ಳುವದಿಲ್ಲ (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೩೯ ಪ್ರಸ್ತಾವನ). ೪. ಕಮಳದ ಸೊಕ್ಕು ಸೋರೆ . . . ಭಾನು ಪಶ್ಚಿಮಪಯೋಧಿಯೊಳೊಯ್ಯನೆ ಮೆಯ್ಯನಿಕ್ಕಿದಂ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೧-೧೧೫); ಭೂರಿಚಿಂತೆಯ ಬಿಟ್ಟು ತನ್ನ ತಾ ನೋಳ್ಪಾಗ ಸೋರುತಿರ್ದುದು ಕರ್ಮರಜಸು (ಭರಚ. ೧೫-೧೨೦); ಹಗಲೇರಿ ಹಗಲಿಳಿಯುತಿರುಳಾ ಗಿರುಳು ಹೋಗಿ ಕಾಲಜೀವನ ಸೋರಿದುದು (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೬೪-೧೭೫೩). ೫. ಕುಗ್ಗು; ಕುಸಿ: ಕಲಹ ಜಯಿಸದೆಂದು ಕಂಡೆದೆಯೊಳು ಸೋರಿ ತಲೆಗುಸಿದನು (ಭರಚ. ೨೪-೭೨). 'ಜೋಲ್$_1$' ಪರಾ.

ಸೋರಿ ಬರು = ಗುಟ್ಟು ಮುಂತಾದುವು ಹೊರಬೀಳು,- ಹೊರಬರು: ಬ್ರಿಟಿಷರು ತಮ್ಮ ಮಿಲಿಟರಿಬಲದಿಂದ ಆ ಯೋಜನೆಗೆ ಸಹಿ ಹಾಕುವಂತೆ ಸುಲ್ತಾನರನ್ನು ಒತ್ತಾಯಗೊಳಿಸಿರುವರೆಂದೂ ಸುದ್ದಿ ಸೋರಿ ಬಂದಿದೆ (ಎಆಗ್ನೇ. ೧೧೧).

ಸೋರುಹಾಕು = (ಸೆನೆಹಾಕಿದ ಧಾನ್ಯ, ಬಟ್ಟೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳ) ನೀರು ಸೋರಿಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡು : ನೆನೆ ಹಾಕಿರುವ ಕಡಲೇಬೇಳೆಯನ್ನು ಮೊದಲು ಸೋರುಹಾಕು, ಆಮೇಲೆ ತಿರುವಿ ಕೊಡುತ್ತೇನೆ (ರೂಢಿ).

[ದೇ.II ತಮಿ. ಪರ್ಜಿ. ಗದಬ. ಚೋರ್; ಮಲ. ಚೋರ್, ಚೋರು; ತುಳು. ಸೋರು, ತೋರು; ಕೊಡ. ತೊರಿ; ತೆಲು. ತೊರಗು, ತೊರುಗು]

ಸೋರ್$_2$, ಜೋರು$_2$ (ನಾ). ೧. ಹನಿಯುವಿಕೆ; ತೊಟ್ಟಿಕ್ಕುವಿಕೆ: (೬). ೨. (ದ್ರವ ಮುಂತಾದವು ತೂತಿನ ಮೂಲಕ) ಹರಿದು ಹೋಗುವಿಕೆ: (೬). ಜೋರು$_2$: ೩. (ರಕ್ತ, ಕಣ್ಣೀರು ಮುಂತಾದುವುಗಳ) ಸುರಿತ; ಧಾರೆ: ಹಾಱಿದವು ಗಱಿಸಹಿತ ದೇಹವ ಡೋಱುಗಳೆದಂಬುಗಳು ನೆತ್ತರ ಜೋರು ಮಸಗಿತು ಕೂಡೆ ಜಾಜಿನ ಗಿರಿಯ ರೌಕುಳದ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೭-೩೭). ಬಿರಿತ ಕಿವಿಗಳಲ್ಲಿ ಗುಗ್ಗೆವೊಱತೆ ಕಣ್ಣನಲ್ಲಿ ಜೋರು (ಸುಸಾರ. ೭೨-೩); ಆಡೆ ಏತಕೋ ಕಂದ ? ಜೋರು ನಿತ್ತಿತೆ ? (ಹಚ್ಚರ. ೪೭ ೧೭೮). ೪. ಹೊರಬರುವಿಕೆ; ಹೊರಸೂಸುವಿಕೆ : ಹಾಯ್ದು ಕರುಳಿನ ಮಿದುಳ ಜೋರಿನ ತೊಯ್ದು ರಕ್ತಾಂಬರದಿ ತಾನಿರಲು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೮-೪೧);

ಗದೆಯ ಹೊಯ್ಲಲಿ ನರಳ್ವ ವೀರರ ಮಿದುಳ ಜೋರಿನ ಜೊಂಡೆ ಜೋಡಣೆಯ . . . ಝೋಂಪಿಸಿ ಕೆರಳ್ವ ಭಟರಟ್ಟೆಗಳೆಲೆಸದುದು ಕೂಡೆ ರಣಭೂಮಿ (ಕುಮ್ಮಾ.ಕ. ೧೫-೩೩).

[< ಸೋರ್$_1$]

ಸೋರಣ (ನಾ). ಸೋರುವಿಕೆ : "ಸೋರಣಂ . . . ಹುಣ್ಣು ಸೋರ್ತೆಯುಂ" (ಶಾಶಕ್ಕ. ೨೨೩); ನಿತ್ಯ ಸೋರಣ ಸುರಿವುದಕಾರದೆಯೆರಡು ಹೊತ್ತು ಮೈದೊಳೆಯುತ್ತಲಿರಲು (ಏಕ್ಕರಾ. ೭-೧೪). [ಸೋರು$_1$ (< ಸೋರ್$_1$) + - ಅಣ]

ಸೋರಾಟ 'ಸೊರಟ' ನೋ.

ಸೋರಿಕೆ (ನಾ). ೧. (ದ್ರವ, ಅನಿಲ ಮೊದಲಾದುವು) ಸೋರಿಹೋಗುವಿಕೆ : ಅಡಿಗೆ ಅನಿಲಗಳ ಸೋರಿಕೆಯಿಂದ ಅನೇಕ ಅಪಘಾತಗಳು ಸಂಭವಿಸುತ್ತವೆ (ರೂಢಿ). ೨. (ಆಲಂ) (ಹಣ ಮುಂತಾದುವು) ಅಪವ್ಯಯವಾಗುವಿಕೆ: ಉನ್ನತಮಟ್ಟದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಹಣದ ಸೋರಿಕೆಯನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟುವವರೆಗೆ ನಮ್ಮ ದೇಶದ ಆರ್ಥಿಕಮಟ್ಟ ಸುಧಾರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ).

[ಸೋರು$_1$ (< ಸೋರ್$_1$) + - ಇಕೆ]

ಸೋರಿಸು, ಜೋರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸುರಿಸು; ಬೀಳುವಂತೆ ಮಾಡು: ಬಾನ್ನಡರ್ದನಾ ಮುನಿ ಮತ್ತಂ ಧಾರಾಕಾರದೆ ನೀರಂ ಸೋರಿಸಿದಂ ಸುತ್ತಲಲ್ಲಿಯಾಶ್ರಮಪದದೊಳ್ (ಸೌನಂದ. ೧-೩೦). ೨. ಇಲ್ಲವಾಗಿಸು; ಹೊರಟು ಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡು: ನೀರು ಬೆಟ್ಟವ ಕೊಚೆವಂತೆ ರಾಯನ ಧ್ಯಾನವಾರಿ ಭೇದಿಸಿ ಕರ್ಮಗಿರಿಯಾ ಸೋರಿಸುತಿರ್ದುದು (ಭರತ. ೧೮-೪೧). ಜೋರಿಸು : ೧. ಸೋರಿಸುತ ರುಧಿರಮಂ ಜೋರಿಸುತ ಕರುಳನಸುರಾರಿ ಶರಪಾತಘಾತ . . . ಮೈಗರೆದು ಖಡಿಖಂಡಗಳನುತ್ತರಿಸಿ ಬತ್ತರಿಸುತ (ಜನಮು. ೨೯-೩೦). [ಸೋರ್$_1$ + - ಇಸು$_3$]

ಸೋರು$_1$ 'ಸೋರ್$_1$' ನೋ.

ಸೋರು$_2$ 'ಸೊರ್$_2$' ನೋ.

ಸೋರುಗಂಡಿ (ನಾ). (ಕೊಳಚೆಯ) ನೀರು ಹರಿದು ಹೋಗಲು ಮಾಡಿರುವ ರಂಧ್ರ ,- ತೂತು : ಮುಂದ್ಮೆದಿ ತುಡುಕಿ ಸಜ್ಜೆಗಳಡರಿ ಸೋರುಗಂಡಿಯೊಳಿಳಿದು ಮಲಗಿ ನಿದ್ರೆಯೊಳಿರ್ಪರ ಸಡಗರಂಗಳ ನೋಡಿ . . . ವಾತಾಯನದ ಮಾರ್ಗವಿಡಿದು ಪೂರಮಟ್ಟನು (ವಂಕಾರಾ. ೫-೩-೨೩); ಮೂವರು ಖೈದಿಗಳು ಸೋರುಗಂಡಿಯ ಗಬ್ಬುನಾತ ಹೊಡೆಯುತ್ತಿದ್ದ ಮರದ ತೊಟ್ಟಿಯ ಮಗ್ಗುಲಲ್ಲಿದ್ದ ಮುಂಗೋಣೆಯಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದರು (ಫೂಸರು. ೫೪೯). [ಸೋರು$_1$ (< ಸೋರ್$_1$) + ಕಂಡಿ$_1$]

ಸೋರುಗಣ್ಣು (ನಾ). ೧. ನೀರು ಸುರಿಸುವ ಕಣ್ಣು: ಹಾರುವರಡತ್ತಾಗಿ ಹೋರುವ ಮಗನಾಗಿ ಸೋರುಗಣ್ಣಾಕೆ ಸೊಸೆಯಾದರಾ ಮನೆಗೆ ತೂರುವರು ಮಣ್ಣ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೭೫೩). ೨. ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ನೀರು ಸುರಿಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ: ಈಗ ಬಂದಿರುವ ಡಾಕ್ಟರು ಸೋರುಗಣ್ಣಿಗೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ). [ಸೋರು$_1$ (< ಸೋರ್$_1$) + ಕಣ್ಣು (< ಕಣ್)]

ಸೋರುಪ್ಪು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಖನಿಜ — ಕ್ಷಾರ; ಪೆಟ್ಲುಪ್ಪು : "ಅಕ್ಷ - ರುಚಕ = ಸೋರುಪ್ಪು" (ಗಂಗಾಮ. ೨೧); ನೆಲದೊಳಗೆ ಸುಂಬಳಕಾರ ತುತ್ಥ ೧ಂಗಳೀಕ ನವಸಾಗರ ಸೋರುಪ್ಪು ಗಂಧಕ ಮುಂತಾದ ವಿಷರೂಪ ಕ್ಷಾರಾದಿಗಳಿರುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೧೫೭). [ಸೋರು$_3$ (ℙ ← ಪಾರ. ಶೋರಾ; ಹಿಂ. ಶೋರಾ, ಸೋರಾ; ಮರಾ. ಸೋರಾ./ತೆಲು. ಸೋರು, ಸೋರುಪ್ಪು) + ಉಪ್ಪು$_1$]

ಸೋರುಬಿಡು 'ಸೊರೆಬಿಡು' ನೋ.

ಸೋರುಮುಡಿ 'ಸೋರ್ಮುಡಿ' ನೋ.

ಸೋರೆ$_1$ 'ಸೊರೆ$_3$' ನೋ.

ಸೋರೆ$_2$, ಚೋರೆ$_1$, ಸೊರೆ$_4$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ : ಶಕುನಿ ಕಂಕಂ ತೊಂಡಿಗಂ ಸೋರೆ ತಿತ್ತಿರಿ ಕೋಕಂ ಪಿಕಳಂ ಬಕಂ ಶಿಖಿ ಶುಕಂ (ರಾಜಶೇ. ೫-೫೯); ಗರುಡಂ ಗೀಜಗನಂಚೆ ಸೋರೆ ಪಿಕಳಂ (ಯಾದವಚಂ. ೪-೪೭); ಹಂಗ ಟಿಟ್ಟಿಭ ಸೋರೆ ಘೂಕ ಗೊರವಂಕ (ಉತ್ತಾಂಗ. ೧೦-೫). ಚೋರೆ$_1$: ಗದ್ದೆಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿದ್ದ ಕೆಲವು ಚೋರೆ ಹಕ್ಕಿಗಳು ಹಾರಿದುವು (ಕಾಸೂರು. ೮೯); ಹೋರೆ ಗುಬ್ಬಳಿಸಿತ್ತು ಅತ್ತ ಕೆಂಬೂತಂ ಪಾರಿತು ಪೊದೆಯಿಂದಿತ್ತ (ಅನಿಕೇ. ೪೯-೭). ಸೊರೆ$_4$: "ಭೀಷಣಃ - ಕುಂದುರುಷ್ಕ, ಸೊರೆಯ ಹಕ್ಕಿ" (ಓಷಧಿ. ೧೧೧).

ಸೋರೆಕಾಯಿ 'ಸೊರೆಗಾಯ್' ನೋ.

ಸೋರೆಗಾಯಿ 'ಸೊರೆಗಾಯ್' ನೋ.

ಸೋರೆಗುಂಡಿಗೆ (ನಾ). ಸೋರೆಬುರುಡೆಯ ಪಾತ್ರೆ: ಸುರುಚಿರಮಪ್ಪಾ ಸಿದ್ಧ ರಸಮನೀ ಸೋರೆಗುಂಡಿಗೆಯೊಳು ತುಂಬಿ ಕರತಳವ ಸೋಂಕಿಸದೀ ಪಗ್ಗಕೆ ಭರದಿಂದ ಕಟ್ಟಿಯಲುಗಲು (ನೇಮಿಸಂ. ೧೦-೨೧೧). [ಸೋರೆ$_1$ (< ಸೊರೆ$_3$) + ಗುಂಡಿಗೆ$_2$]

ಸೋರೆಬುರುಡೆ (ನಾ). ತಿರುಳನ್ನು ತೆಗೆದು ಒಣಗಿಸಿದ ಸೋರೆಕಾಯಿ; ℙ ಗಿಡದಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟ ಸೋರೆಯ ಕಾಯಿಗಳನ್ನು ಕೀಳದೆ ಹಾಗೆಯೇ ಬಿಟ್ಟರೆ ಬಲಿತು ಬುರುಡೆಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಈ ಬುರುಡೆಗಳನ್ನು ಭಾಗಮಾಡಿ (ಭಿಕ್ಷಾ) ಪಾತ್ರೆಯಂತೆ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹಗುರವಾಗಿದ್ದು ತೇಲುವುದರಿಂದ ದುಂಡುಕಾಯಿಗಳ ಬುರುಡೆಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಈಜು ಕಲಿಯುತ್ತಾರೆ. ದುಂಡು, ಚಪ್ಪಟೆ ಬುರುಡೆಗಳನ್ನು ಏಕನಾದ, ಕಿನ್ನರಿ, ವೀಣೆ ಮೊದಲಾದ ವಾದ್ಯಗಳಿಗೂ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ : ಮರದ ಪಾತ್ರೆ . . . ಸೋರೆಬುರುಡೆ, ತೆಂಗಿನ ಕರಟ ಮುಂತಾದ ಪಾತ್ರೆಗಳಲ್ಲಿ ಭೋಜನವನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ದಾರಿದ್ರ್ಯ ಉಂಟಾಗುವುದು (ಸಪ್ತ. ೪೯); ಆ ವನದ ಆಚೆ ಒಂದು ಸೋರೆಬುರುಡೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಲು ಇಟ್ಟಿರುವುದು (ದೇಶಾಂಕ. ೧೪) ; ಕೆರೆಯ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ದಾರಿಕಾಣುವುದಕ್ಕಾಗಿ ದೀಪಗಳನ್ನು ಸೋರೆಬುರುಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಹತ್ತಿಸಿಕೊಂಡು ಬರುತಾ ಇದಾರೆ (ಪೇಟಿಮಾ. ೫೨).

[ಸೋರೆ$_1$ (< ಸೊರೆ$_3$) + ಬುರುಡೆ]

ಸೋರೆಬುರುಡೆಮರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಸೋರೆಬುರುಡೆಮರ, ಸನ್ಯಾಸಿಬಟ್ಟರೆ (ವೃಕ್ಷಿಗಿ. ೨೫-೪೭೭). [ಸೋರೆಬುರುಡೆ + ಮರ$_1$]

ಸೋರೆಮಟ 'ಸೋರೆಮಡಿ' ನೋ.

ಸೋರೆಮಡಿ, ಸೋರೆಮಟ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ಸೋರೆಮಡಿಯ ಕಾಳೆಗದೊಳ್ . . . ಪಲವುಂ ಕುದುರೆಯಂ ಮಾನಸರುಮಾನಿಱಿದು ಬಿಟ್ಟೊಡೆ (ಸೌಇಇ. IX-i. ೧೧-೬; ಸು. ೨ನೆಯ ಶತ). ಸೋರೆಮಟ : ಮಹಾರಾಜರು[o] ಬಾಣರಸರುಂ ಸೋರೆಮಟ ಕೋ[ಟ್ಟೆ]o(ಕೋಟ್ಟೆ)ಯಿಟ್ಟಲ್ಲಿ . . . ಪಾಙ್ಕರ ಅಣ್ಣರ್ಕ್ಕಱ್ ಪುನ್ನಣಮಾಣಿಯಱಿದು ಬೀೞ್ದನ್ (ಎಇ. XXIV. ೧೯೧-೫; ಸು. 885). [?]

ಸೋರೆಮೊಗ (ನಾ). (ಆಲಂ) ಸೊಟ್ಟಮುಖದವನು; ವಿಕೃತಸ್ವರೂಪದವನು: ಯಮನೆಂಬ ಸೋರೆಮೊಗಂ ಬಂದು ಮುಳುಗಿಸಲ್ಕನ್ನಜಳಧಿಯೊಳ್ ದೇಹಬಹಿತ್ರಮಡೊಡೆಯೆ (ಸಮುಪ. ೧೩-೬೭). [ಸೋರೆ$_1$? + ಮೊಗ]

ಸೋರೊಡೆ (ಕ್ರಿ). (?) : ಸೋರೊಡೆದ ಕೈಯಿದನೆ ಕುಚಭಾರಂ ಬಿಟ್ಟೆಟ್ ಬಾಟ್ ಪೊಂಬಾಟೆಗೆ ತಳ್ತೊಱಂತರ್ದರಡಕೆಯ ಸಸಿ ಸೀರೆಯನಭಿನಯಿಸುವಂತಿರೇ ನೊಪ್ಪಿದುದೋ (ಲೀಲಾವ. ೧೩-೬೩). [? + ಒಡೆ$_1$]

ಸೋರೋಡು (ನಾ). ತೂತುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ದೋಣಿ: ತೋರವಹ ಬಲುದೆಪ್ಪವಿರೆ ಮನ ಹಾರಿ ಸೋರೋಡಂ[ಪಾಠಾಂ. ಸೊರೆಯೋಡಂ] ಪಿಡಿದು ತಾಂ ಪಾರವಯ್ದುವೆನೆಂಬ ವನವೊಲು (ಬಸವು. ೬೦ ೪೭). [ಸೋರು (< ಸೋರ್$_1$) + ಓಡು$_3$ (< ಓಡ)]

ಸೋರ್ಗುರುಳು (ನಾ). ಸಡಿಲವಾಗಿ ಕಟ್ಟಿದ ತುರುಬು; ಅಳ್ಳಕವಾದ ಮುಡಿ: ಸುಳಿಗುರುಳು ಸೋರ್ಗುರುಳು . . . ಅಳಿಗುರುಳು ನಿರಿಗುರುಳು ಸುಕ್ಕು ಸೊಗಯಿಪಗುರುಳು (ನವಮೋ. ೨೪-೧೮). [ಸೋರ್$_2$ + ಕುರುಳು$_1$ (< ಕುರುಳ್$_1$)]

ಸೋರ್ಚು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೋರಿಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡು; ಸೋರಿಸು : "ಸೋರ್ಚು-ಗಲನೇ (ಸೋರಿಸು)" (ಶಮಧಾ); ಕೈಗೆ ತೊವಲುಟೆಯಲಗುರ್ವಿಸಿದುದು ತೀವಿದ ಗುಳ್ಳೆಯ ಪಸುಂಬೆಯಂ [ಸೋ][ಪಾಠಾಂ. ಸಾ]ರ್ಚಿದಂತೆ ತನು ಕೀಚಕನಾ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೭೭). ೨. ಹೊರಬರುವಂತೆ ಮಾಡು : ಉರ್ಚಿ ಕೆಲಬರನುತ್ತುರಾಗ್ರಹತಿಯಿಂ ಕರುಳ ಸೋರ್ಚಿ ಕೆಲಬರನು . . . ವಾಲಾಗ್ರದಿಂದಿರದೆ ಬಾರ್ಚಿ ಕೆಲಬರನಿಂತು ಪುಂಗವಂ ಭಂಗವಂ ಮಾಡುತ್ತೆತರುತಿರ್ದನು (ಚಿಬಪು. ೪೪-೧೯).

[ಸೋರ್$_1$ + - ಚು$_1$]

ಸೋರ್ಮುಡಿ, ಸೋರುಮುಡಿ (ನಾ). ಸಡಿಲವಾದ ಮುಡಿ; ಅಳ್ಳಕವಾದ ತುರುಬು : ಬಾಡದ ಪೂಮಾಲೆಯೊಡನೆ ಬಟ್ಟಲ್ವ ಸೋರ್ಮುಡಿಯುಂ ಅಡಿಗಡಿಗೆ ತಪತಪಡವಪ್ಪ ನಡೆಗಳುಂಬೆರಸು . . . ವನಜಾನನೆಯರ್ ಎಳಾಸಪನಮಂ ಪೂಣ್ಕರ್ (ಆದಿಪು. ೧೧-೭೦ ವ); ಸುಟಿಗುರುಳ್ಸೋರ್ಮುಡಿ ನೋಡಲ್ಕಾಡೆ ಸೊಗಯಿಕುಂ ದ್ರೌಪದಿಯಾ (ಗದಾಯು. ೬-೫೧); ಸುದತಿಯಾನನಕಂಪ್ರ ಮೇಲ್ವಾಯ್ದಿಗಧರ ಸೋರ್ಮುಡಿಗುನ್ನತಸ್ತನ . . . ರದನಗಳಿಗುತ್ತುಂಗಕಟ ನೆಟೆ ಹೆದಟಿದಪುವು (ಜೀವಂಧ. ೨-೬೨). **ಸೋರುಮುಡಿ:** ಸೋರುಮುಡಿಯಾಳೆ ಗೊರವನ ನೆರೆದಳು (ಅವಚು. ೨೬-೧೧೧); ಒಪ್ಪಿಡಿನಡುವಿನ ಸೋರುಮುಡಿಯ . . . ಜಡಿವ ಜಘನದ ಮೆಲ್ಲಡಿಯರಾರತಿಗಳ ಪಿಡಿದು ನಿವಾಳಿಸಲು (ಭ್ರಂಶವೇ. ೨-೬೫); ಅಡ್ಡಮುಡಿಯ ಸೋರುಮುಡಿಯ ಸೂನ್ನಾರದ ದೊಡ್ಡಮುಡಿಯ ತೆಕ್ಕೆ ದುಬುಬು ಒಡ್ಡುದೋಡಿದ ಬಿಟ್ಟು ಬೀಸಲು ಮುಡಿಗಟ್ಟ ಬೆತ್ತಳದಯ್ತುಂದರೊಸೆದು (ಭರತ. ೧೭-೨೪).

[ಸೋರ್$_1$ + ಮುಡಿ$_1$]

ಸೋರ್ಮೊನೆ (ನಾ). ೧. (ಕುಚದ) ಸೋರುವ ತುದಿ, - ತೊಟ್ಟು : ಎಲ್ಲು ಪೊಣ್ಪೊನ್ನದ ಸೋರ್ಮೊನೆಯಪ್ಪ ಚೋಲ್ವ ಮೊಗುತಿದ ಕೊಟ್ಟಿತಂಗಿದ ಕುಚಂಬಡೆದಂದಶುಭಂ ನಿರಂತರಂ (ಲೀಲಾ. ೧೦-೫೫). ೨. (?) : ಬನಪಡಿಯರ್ದ ಲಕ್ಕೆಗಳನಿರ್ಕಲಸುಂ ಕುರುಡತ್ತ ನಾಲ್ಕುವೊಯ್ಯನೆ ನಡುಪರ್ದ ಪನ್ನೆರಡು(ಪೊ) ಬಳ್ಳಿದುವ(ಪ)ಲ್ಲವಣ್ಣ ಸೋರ್ಮೊನೆಗಳ ಸೂಲದಗ್ರದಲು(ರಿ)ಕ್ಕಮುಮಂದಲಿದಿರ್ದು ಬಿತ್ತು(ತ್ರಿ)ನೂ(ವೊ)ಳ್ಳಿನ ಕಣೆಯುಪ್ಪ ಅಟ್ಟುಗನ ಮಾಡಿದ ಸೂತ್ರದ ಸೂರ್ಯಸೂಲದೊಳ್ (ಅಭಿನವ. ೯-೧). [ಸೋರ್$_1$ + ಮೊನೆ]

ಸೋರ್ಮೊಲೆ (ನಾ). ಜೋತು ಬಿದ್ದ ಮೊಲೆ : ಅತಿ ಭೀತಿಯಾದಪುದು ಸೂಳೆಯ ಸೋರ್ಮೊ[ಪಾಠಾಂ. ದೀರ್ಘ್ಯೊ]ಲೆಗಂಡು ಭೂಪತೀ (ಲೀಲಾವ. ೨-೧೧೭).

[ಸೋರ್$_1$ + ಮೊಲೆ$_1$]

ಸೋರ್ಪಿ (ನಾ). ಸೋರುಪಿಕೆ : ಸುಖದ ಸೂರ್ಕಿನ ಸೋರ್ಪಿಯನಲ್ಕೆ ಪಾಡಿ . . . ಬಾಜಿಸುವ ಮರುದ್ವರಾವಿಧವಾದ್ಯವಿಶಾರದ ವಾದಕರ್ಕಳುಂ (ಪುಷ್ಪದಂ. ೨-೪೮); ರಂಗರಕ್ತಿಯೊಳ್ ಕೂಡಿ ಸುಧಾರಸದ ಸೋನೆಯುಂ ಸುಖದ ಸೂರ್ಕಿ ಟಿಸೂರ್ಕಿನತೆ ಸೋರ್ಪಿಯುಮೆಂಬಂತೆ ಸೊಗಯಿಸೆ ಪಾಡಿ (ಪುಷ್ಪದಂ. ೪-೫೪ ವ).

[ಸೋರ್$_1$ + -ಪಿ$_1$]

ಸೋಲ್, ಸೋಲು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಸೋತ, ಸೋಲ್ತ (ಭೂತಕೃ), ಸೋತು, ಸೋಲಿದು, ಸೋಲ್ತು, ಸೋಲ್ದು (ಭೂತನ್ಯೂ), ಸೋಲ್ವ (ಭವಿಕೃ). ೧. ಅಪಜಯ ಹೊಂದು; ಪರಾಜಯಗೊಳ್ಳು: "ಸೋಲ್ - ಪರಾಜಯೇ" (ಶಮಧಾ). ನಿಶ್ಚಲಪಕ್ಷಂ ಸ್ತಿಮಿತತಾರಕಂ ಭುಜಬಲಿ ಕಣ್ಣಳೊಳೆ ತವೆ ಪೀರ್ವವೊಲ್ನಿಶ್ಚಳತನು ನಡೆನೋಡೆ ಭರತರಾಜಂ ಸೋಲ್ತಂ (ಆದಿಪು. ೧೪-೧೧೫); ಹರಿ ಸೋಲ್ತಂ ಕರಿಗೆಂಬಿನಂ ಬವರದಿಂ ಗೆಲ್ವಂತೆ ಪೋರ್ದಾನೆಗಂ ಹರಿಗಂ ನೋಡೆ ಸಮಾನಮೆಂಬಿನೆಗಂ . . . ಮೆಚೆದಂ ಕೃಷ್ಣಂ ಬಲಾಟೋಪಮಂ (ಜಗವಿ. ೬-೩೪); ತಾರಕಾಸುರನ ಬಾಧೆಗಾಣದೆ ಹರಿಬ್ರಹ್ಮೇಂದ್ರಾದಿ ದೇವರ್ಕಳ್ ಕಾದಿ ಸೋಲ್ತು (ಗಿರಿಜಾ. ೨ ಕಥಾಗರ್ಭಂ). ೨. ಪರವಶವಾಗು; ಮೋಹಗೊಳ್ಳು; ಮರುಳಾಗು : ಅಲ್ಲಿಯ ಕಣ್ ಪಳಂಚಿ ಮನಮಲ್ಲಿಯೆ ಕೀಲಿಸೆ ನೆಚ್ಚು ಮೆಚ್ಚು ತಳ್ಪಲ್ಲಿಯ ಸೋಲ್ತು ಪತ್ತೆ (ಆದಿಪು. ೨-೪೨); ಚಂದನಾಸನನೆಂಬೊಂ ಮಿತ್ರತ್ವದಿಂ ಪೌದನಪುರಕ್ಕೆ ವಂದಾತಂ ಪ್ರಿಯನಂದೆಯಂ ಕಂಡು ಸೋಲ್ತು ಉಪಾಯಾಂತರದಿಂ ಆಕೆಯಂ ಕೊಂಡು ಪೋಗೆ (ಚಾವುಂಪು. ೧೭೯); ನೀರೆಚೆವಳವಣ್ಣಗಿರ್ವ ಪಥಿಕಂ ಸೋಲ್ತು (ಉದ್ಭಟ. ೬-೫೯ ವ). ೩. (ಜೂಜಿನಲ್ಲಿ ಒಡ್ಡಿದ ಪಣವನ್ನು) ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು : ನತ್ತಮನಾಡಿ ಭಾನುಮತಿ ಸೋಲ್ವೊಡೆ ಸೋಲವನೀವುದೆಂದು ಕಾಡುತ್ತಿರೆ ಲಂಬಣಂ ಪಣಿಯೆ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೬೯); ಧಾತ್ರಿಯುಮನೀ ಹುತಾಶನಪುತ್ರಿಯುಮಂ ಬಟಿದ ಸೋಲ್ವನಲ್ಲಂ ಜೂದಿಂ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ತೇಜಮುಮಂ ಯಮಪುತ್ರಂ ರಿಪುಗಂದೆ ಸೋಲ್ತಂ (ಗದಾಯು. ೧-೭೦); ತಾಂ ಜೂಜನಾಡಿ ಸವುಂತು ಸೋಲ್ದು ಸುವರ್ಣವಿಮಾಯದೆ ಪೋಗಲ್ (ಉದ್ಭಟ. ೧೨-೯೩). ೪. ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು; ದುರ್ಬಲವಾಗು: ಅಪರಾಜಿತಂ ತೇಜೋರೂಪಪಾವಕಂ ಕಣ್ಣೊಳುಳ್ಳೆ ಕಾದದೆ ಸೋಲ್ತಂದುಪಸಂಹರಿಸುತೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೧೧); ಮದನಂಗಂಜುವ ಯೋಗಿಯೇ . . . ನಟನದೊಳ್ ಸೋತೋಡುವಳ್ ಸೂಳೆಯೇ (ಸೋಮೇಶ. ೭೮). ೫. ಕಡಮೆಯಾಗು; ಕುಂದು : ಎನಸುಂ ಮಿನೇಕ್ಷಣಂ ಸೋಲದ ರಸದೊದವಿಂ ಸೊರ್ಕಿ ಬೆಂಡೇಟ್ಟಿನಂ ನೆಟ್ಟನ ಮುಗ್ಧಾಲಾಪವಿಂಪಂ ಕಣೆದು (ಕಾದಂಬ. ೫೭೬). **ಸೋಲು$_1$** : ೧. ಸೋತ ಬಲ ಸಂವರಿಸಿಕೊಂಡುದು ಪೂತುರೇ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೫-೨೫); ತುಂಗ ಚೆಂಗಳ್ವಾಧಿಪನು ಕದನದೆ ಸೋತು ಕಂಗಟ್ಟು ಕಾಣಿಕೆಯಿತ್ತ ಮಂಗಳಗಜಶಾಲೆ . . . ಒಪ್ಪಿದುದು (ಕಂನಾ. ೬-೩೦); ಪಾಲಿಸುವ ಹರಿಯು ತಾ ಸೋಲನೆಂದೆನಬೇಡ ಶೂಲಿ ತಾ ಮಗನ ತಲೆ ಜಿಗುಟೆ ಹರಿಯೇಕೆ ಪಾಲಿಸದೆ ಹೋದ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೨೧೫). ೨. ಉನ್ನತಾಸನವಿತ್ತನಬಲಾಜನಂ ಸೋಲೆ (ಸಂಬಿರ. ೩-೭೪); ನಟ್ಟ ದೃಷ್ಟಿಯ ತೆಗೆಯಲಾಟದೆ ಸೋತು ಕೀಚಕ ಪಾತಕವ ನೆನೆದ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೨-೯); ಮಾನವನ ಮನಸ್ಸು ಸೋಲುವುದು ಸೌಂದರ್ಯಕ್ಕೆ ಬಹುಬೇಗ (ಭಾರದ. ೮೦). ೩. ಭೂಪತಿತಿಲಕ ತನ್ನನು ಮುನ್ನ ಸೋಲಿದು ಬಳಿಕ ತನ್ನನು ಸೋತನೇ ಹೇಳೆಂದಳೆಂದುಮುಖಿ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೪-೫೫); ಜೂಜಿನಲ್ಲಿ ಪುಷ್ಕರಗೆ ರಾಜ್ಯವ ಸೋತು ನಳಭೂವರನು ನಿಜಸತಿ ಸಹಿತ ಹೋಣಿವರಿಸು ಹೇ...ರಕೆ (ನಳಚ. ೪ ಸೂಚನ). ೪. ದುಡಿದು ಮೈ ಸೋತಿತೆಂದೆನುವಾಗ ಮನ ಪೆರ್ಚುವುದು ನೆನೆದಾತನ ನುಡಿಯ (ಗಂಚಾಪ. ೫೫-೬೫); ಸೋತ ದೇಹವನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ಸಾವರಿಸಿಕೊಂಡರು (ಹೊಸಕೃ. ೪೫). ೬. ದಣಿ; ಸಾಕಾಗು: ಒತ್ತರಿಪ ನಿಬ್ಬಣಿಗರೆಲ್ಲರುಂ ಕಣ್ಸೋಲೆ ಭಕ್ತರಂ ಸಾರೆ ನಿಂದಿರಿಸಿ (ಮಾನಸ. ದೇ. ೧೭೮-೨೪); ಭೀತಿ ಬಿಗಿದುದು ದಿಟ್ಟತನದನು ಧಾತುಗೆಟ್ಟುದು ನೋಡಿ ಕಂಗಳು ಸೋತು ಮರಳಿದನು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೩-೨೫).

ಸೋಂತರು, ಸೋತವರು = ಅಪಜಯ ಹೊಂದಿದವರು; ಪರಾಜಿತರಾದವರು : ಸತ್ಯವಿ ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮನಿಗೆ ಸರಿಯೆಂಬ ಕನ್ನಡಕವಿಗಳು ವಾದಿಸಿ ಸೋಂತರಂ ತಾಗಿ ಮುನ್ನಿನರೊಲು (ಲಕ್ಷ್ಮಭಾ. ೧-೧೭); ಕೃಷ್ಣನ ಸೋಲವದು ಪಾಂಡವರು ಸೋತವರಲ್ಲ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೬-೬೭). **ಸೋತ ಪುರುಷ** = **ಸೋತವಳು** : ಸೋತ ಪುರುಷಿಗೆ ಸೋರೆಕಾಯಿ ಗೆದ್ದ ಪುರುಷಿಗೆ ಸಕ್ಕರೆಕಾಯಿ (ಗಾದೆ). **ಸೋತಾಳಿ** = ನಿತ್ರಾಣಗೊಂಡವಳು; ಬಳಲಿದವಳು (?) : ಶೀತಾಳು ಕಮಲೋಪವೀತವಮನಿಸಲಾ ವೊಗಂ ವೇತಾಳಸೋಂಕನನುಕರಿಸಿ ಬರೆ ಶುಭರದಂ ಸೋತಾಳಿಯಂದದೊಳ್ಮೆದಲಪ್ರಿಯವಾಣಿ ಶ್ರುತಿಕಲಿತವೆಂದೆನಿಸಲು (ವಂಶಾರಾ. ೨-೯-೨). **ಸೋತು ನುಡಿ** = ಮಣಿದು ಮಾತನಾಡು; ಸಗ್ಗಿ ನುಡಿ : ಸೋತು ನುಡಿವಾ ಹಿರಿಯರಲಿ ಸಂಪ್ರೀತಿಯನು ಸುಜನರಲಿ ನಿರ್ಮಲನೀತಿಯನು . . . ವೈರಿವ್ರಾತದಲಿ ಪೌರುಷವನಧಿಕಜ್ಞಾನಿಗಳಲೆಚ್ಚಿಟಿಕೆಯುಂಟೇ ರಾಯ ನಿನಗೆಂದ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೬೦೩. ೧-೪೯); **ಸೋತು ಸುಣ್ಣವಾಗು** = ವಿಪರೀತವಾಗಿ ಬಳಲು : ಕೆಲವೇ ಮಂದಿ ಶ್ರೀಮಂತರ ಕೈಕೆಳಗೆ ದುಡಿದೂ ದುಡಿದೂ ನೀವು ಸೋತು ಸುಣ್ಣವಾಗಿದ್ದೀರಿ (ಮುಂಗಾಮು. ೧೦೮); ನರ್ಸುಗಳೂ ಕಾಂಪೌಂಡರರೂ ದುಡಿದು ಸೋತು ಸುಣ್ಣವಾದರು (ದೀಪದ. ೯೯). **ಸೋತು ಹೋಗು** = ೧. ಅಪಜಯವನ್ನು ಹೊಂದು : ಜೈನರು . . . ಸಾಮಾಜಿಕ ರಂಗದಲ್ಲಿ ಸೋತು ಹೋಗಿದ್ದರು (ಸಾಚಿಸ. ೧೩೬). ೨. ಮಣಿ; ಸಗ್ಗು : ಮಾತು ಬಂದಾಗ ಸೋತು ಹೋದವನೇ ಜಾಣ (ಗಾದೆ).

[ದೇ. ‖ ತಮಿ. ತೋಲ್, ತೋರ್; ಮಲ. ತೋಲ್; ಕೊಡ. ಕೋತ. ಚೋಲ್; ತುಳು. ತೋಲ್ಪು, ಸೋದು, ಸೋಲು, ಸೋಲಾವು]

ಸೋಲ, ಸೊಲ್ಲ, ಸೋಲು$_2$ (ನಾ). ೧. ಅಪಜಯ; ಪರಾಜಯ : ದೊರವತ್ತ ಕಾಳೆಗದ ಗೆಲ್ಲದ ಸೋಲದ ಮಾತು ನಿನ್ನೊಳಂ ನರನೊಳಮಿರ್ದುದು (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೧೮); ಗೆಲ್ಲ ಸೋಲವದೇಕೆ ಸೇವಿಸು ಮಲ್ಲಮಲ್ಲನೆ ನೀವೆನುತ್ತಂ (ಚಾಪು. ೫೯-೧೧); ಸೋಲವುಂಟೇ ವೀರನಾರಾಯಣನ ಭಕ್ತರಿಗೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೬-೬೭). ೨. ಆಸಕ್ತಿ; ಮೋಹ; ಪ್ರೀತಿ: ಒಂದೊಂದೆ ರಸದ ಸೋಲಮದೊಂದೊಂದನ ಕೊಲ್ಲಂ (ಆದಿಪು. ೪-೭೩); ಸುದತೀರತ್ನದ ರೂಪಮನ್ನ ಬಗೆಗಾದಂ ಸೋಲಮಂ ತಂದು ತಂದುದು ಕೂರ್ಪಂ (ಜಗವಿ. ೧೦-೬೨); ಕಾಲವಟಿದು ಕೆಲೆಯಜಿದಂತರಂಗದ ಸೋಲವಟಿದು . . . ರಸಿಕನನಗಲಿ ಮದಾಲಸಾಂಗಿಯರು ಜೀವಿಪರ

(ಬಿಂಗಾಸಾಂ. ೨೩-೨೯). ೩. ತಣಿವು; ತೃಪ್ತಿ: ಕಣ್ಣತ್ತಂ ಸೋಲಮನೀವ ರನ್ನವಸರಂ ಚೆಲ್ವಾಮುದು (ಕಬ್ಬಿಗಾ. ೩೬). ೪. ಜೂಜು, ಪಂದ್ಯ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಡ್ಡಿದ ಪಣ: ವರಸೇನನೆಂಬೊಂ ಜೂದಾಡಿ ಯಕ್ಷಧೂರ್ತನಂಬೊಂಗೆ ಸಾಸಿರ ದೀನಾರಮಂ ಸೋಲ್ತು ಸೋಲಮಂ ಕುಡಲಾಱದೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೯-೫); ನೆತ್ತಮನಾಡಿ ಭಾನುಮತಿ ಸೋಲ್ದೊಡೆ ಸೋಲಮನೀವುದೆಂದು ಕಾದುತ್ತಿರೆ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೭೯): ಹೇಳಲೇನರ್ಜುನನ ಭೀಮನ ಸೋಲವದು ತಾ ಮೃತ್ಯುವು (ಕುಮಾವ್ಯಾ. ೧೮-೩೦). ೫. ನಷ್ಟ; ಹಾನಿ: ನಿನಗೆ ಸಾಲಮುಂ ಸೋಲಮುಮುಂಟಪ್ಪುದು (ಜೀವಸಂ. ೧೩೦-೨೨ ಪ). ೬. ದಣಿವು; ಆಯಾಸ: ಸುರತದ ಸೋಲಗಳೇಸು ಸೋಲದಿ ಮೈಮಱಹೇನು ಅಜಿಕೆಯನಱಿವವಳಾರೆ ಶಿವರತಿಕೇಳಿಯಲ್ಲಿ (ಶಿವಸಾ. ೧೬೭-೮೧೧). **ಸೋಲ್ಲ**: ೨. ಕುಸುಮಾವಳಿದೇವಿಯ ಕೋಮಲಾಂಗದೊಳ್ ನೆಗೆದುವು ನಾಡೆ ಘರ್ಮಜಲಬಿಂದುಗಳೊಳ್ ಪೊದಱ್ದು [ದಮಾ ಮುದ]ಶ್ರುಗಳಿರದುಣ್ಮಿದಾ ಮನದ ಸೋಲ್ಲವುಮಾಗಳೆ ಸೂಚಿಪಂದದಿಂ (ಕುಸುಮಾ. ೧೨-೬೩). **ಸೋಲು**$_2$: ೧. ಇಂದುಧರಗಂಗಯಸತೀರದು ಬಂದು ಕೌತುಕದಾಳು ನೆರೆದುದು ಇಂದು ಗೆಲಿದರೆ ಮುಂದು ಜಗದಲಿ ಸೋಲೆ ನಿಮಗಿಲ್ಲ (ಶಾಶಿರಾ. ೩೩-೧೧): ಆ ಚಿಣ್ಣ ನಿನ್ನ ಹಲವು ವಿದ್ಯೆಯ ಗರುಡಿಯ ಹೊಕ್ಕು ಕಲಿತನು ಗೆಲವುಂಟು ಸೋಲು[ಪಾಠಾಂ. ಲ] ಕೇಳ್ ಎನಗೆ (ಮೋಹತ. ೧೨-೮); ಗೆಲ್ಲು ಸೋಲಿಂಗೆ ಹೋರುವವನಲ್ಲ ಶರಣ (ಅಪಂಡೇ. ೧೩೨-೧೮೩). ೬. ಧೈರ್ಯವಿಲ್ಲದ ಅಭಾವದಿಂದ . . . ಯಾವ ಕೆಲಸ ಮಾಡಬೇಕಾದರೂ ಸೋಲು, ಬೇಗ ಸಿಡುಕು, ಕೋಪ, ಅತೃಪ್ತಿಯಿಂದ ಜೀವನ ಬೇಸರವಾಗುತ್ತದೆ (ಗೃಹಪ. ೩೪).

ಸೋಲವನೆತ್ತು = ಪರಾಜಯಗೊಳಿಸು; ಸೋಲಿಸು : ನವಿಲ ಸೋಲವನೆತ್ತುವ ನೆಂಪು ಬಂದೆನ್ನ ತಿವಿದ ಸಾಹಸಿಯ ನೋಡೆನುತೆ ವಿವಿಧ ವಿಚಾರದಿಂದೆಚಿಕೆಯೊಳಿಕ್ಕಲು ಕವಿದು ಬಿದ್ದುದು ಭೂಮಿಯಲಿ (ಮೋಹತ. ೩೮-೩೨).

[< ಸೋಲ್./ ತಮಿ. ತೋಲ್, ತೋಱ್; ಮಲ. ತೋಲಿ; ತುಳು. ಸೋಲ, ಸೋಪು, ಸೋಲ್ಪು]

ಸೋಲಂಬಡೆ, ಸೋಲುವಡೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಮೋಹಗೊಳಿಸು; ಪರವಶಗೊಳಿಸು: ಚುಂಬನಮೊರ್ಮೆಗೊರ್ಮೆ ತನಿವೆರ್ಚುವುದು . . . ನುಣ್ಣುಡಿಯುಂ ಕಿವಿಗೊರ್ಮೆ ಗೊರ್ಮೆ ಸೋಲಂಬಡೆಯುತ್ತುಮಿರ್ಪುದವರ್ಗಳ್ಗವಕಾಶಮದುಂಟೆ ಬೇಟದೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೬-೮೪). **ಸೋಲುವಡೆ**: ೨. ಅಪಜಯವನ್ನು ಹೊಂದು; ಪರಾಜಯಗೊಳ್ಳು: ಕೃಷ್ಣನ ಪರಾಕ್ರಮದಿಂದ ಸೋಲುವಡೆಯದ ರಾಜನಾರೂ ಇಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ (ಪಬಭಾ. ೮೨). [ಸೋಲ + ಪಡ$_1$]

ಸೋಲಕಾರ್ತಿ (ನಾ). ಮೋಹವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವವಳು: ಸೋಲಕಾರ್ತಿಯರ್ ಕಣ್ಬೋಲಮಂ ಕಾಣ್ಕೆಗೊಟ್ಟು ಮನಮಂ ಮೆಚ್ಚುಗುನೆಯುಂ (ಅರ್ಜನೇ. ೫-೨ ವ).
[ಸೋಲ + - ಕಾರ$_1$ (<- ಕಾಱ) + - ತಿ$_1$ (< - ಇತ್ತಿ)]

ಸೋಲಗಿತಿ (ನಾ). = ಸೋಲಕಾರ್ತಿ: ಎಲಗೇ ನಿಲ್ ತರವಾಲದಾಕ ಪಲವಣ್ಣಂಗೊಂಡ ನುಣ್ಣಲ್ಲಿದೇ ನೆಲದೊಳ್ಪುಟ್ಟುಗುವಾವ ಬೇನೆಗೊಡಲೊಳ್ ತೊಟ್ಟರ್ವ ನೀನುಟ್ಟು ಪೇರೆಲೆಯೇವಾಳಿಯದೆಂದು ಸೋಲಗಿತಿಯರ್ಕೇಳ್ವನ್ನೆಗಂ (ಅಪ್ರತಿ. ೨೫-೧೭). [ಸೋಲ + - ಗಿತ್ತಿ (<- ಗಿತ್ತಿ)]

ಸೋಲಿಗ (ನಾ). ಗುಡ್ಡಗಾಡುಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಒಂದು ಜನಾಂಗ: ಆನೆಯನ್ನು ಗಾಯಗೊಳಿಸಿ ತಮ್ಮ ವಶಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಸೋಲಿಗರಂತೆ . . . ನನ್ನನ್ನು ವಶಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲೆತ್ನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ! (ಸಿಕಉ. ೨೦೪); ಆನೆಗಳ ಹಿಂಡನ್ನು ಅಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಒಂದು ಒಂದು ಆವರಣದಲ್ಲಿ ಸೋಲಿಗರು ಸೇರಿಸುವರು (ಮಲ್ಲಿ. ೩೪); ಒಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ರಂಗನಿಗೆ ಒಬ್ಬ ಸೋಲಿಗ ಹುಡುಗಿಯ ಮೇಲೆ ಪ್ರೀತಿಯಾಯಿತು (ಸಣ್ಣಕ. IX, ೨). [?]

ಸೋಲಿದು 'ಸೋಲ್' ಪರಾ.

ಸೋಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಪರಾಜಯಗೊಳಿಸು; ಅಪಜಯ ಹೊಂದುವಂತೆ ಮಾಡು: 'ಸೋಲಿಸು - ಅಪಜಯೇ'' (ಶಮಧಾ); ಕುತರ್ಕದಿಂ ಮತ್ತನಿಪ ಪರವಾದಿ ಗಳನೊಮ್ಮೆಯು ಸೋಲಿಸುವ ಭಾಷೆ (ಬಸವ್ರ. ೬-೪). ಆಳುವವರ ನಗಿಸುವುದು ನಗುವವರನಳಿಸುವುದು ಗೆಲಿದವರ ಸೋಲಿಸಿ ಗೆಲಿಸುವುದು ಸೋತವರನೀ ವಿಪರೀತಗತಿ ವಿಧಿಗೆ (ಕುಮಾವ್ಯಾ. ೧೨-೩): ಹಂಸಧ್ವಜನ ಗೆಲ್ದು ಸೋಲಿಸಿ ಪ್ರಮೀಳೆಯಂ (ಚತ್ರಾಂಗ. ೭೨-೧೯೭೦). ೨. ಆಸಕ್ತಿಹೊಂದುವಂತೆ ಮಾಡು; ಮೋಹಗೊಳಿಸು; ಮರುಳಾಗಿಸು: ಪೊಸತಲರ್ದ ಪದದೊಳುಣ್ಮುವ ಪೊಸಗಂಪಂ ಪಡೆದು ಪೊಲ್ಪಜೊಳ್ ಜನಮಂ ಸೋಲಿಸುಗುಂ (ಆದಿಪು. ೧೧-೧೧೯): ಆಡುವ ಕೇಕಿಯ ಭಂಗಿ ಲೋಕಮಂ ಸೋಲಿಸುಗುಂ (ಯಶೋಚ. ೩-೩೭); ಹೆಂಗಳ ರೂಪು ಗಂಡರಿಗೆ ಗಂಡರ ರೂಪು ಹೆಂಗಳ ಸೋಲಿಪುದೆಂಬ ಪಾಂಗಲ್ಲವವನ ಚೆಲ್ವಿಕೆ ಗಂಡುವೆಣ್ಗಳ ಕಂಗಳ ಸೆಱೆವಿಡಿದಿಹುದು (ಭರತ. ೧-೫೦). ೧, ೨: ಪಗೆಗಳುಮಂ ಪೆಂಡಿರುಮಂ ಮಿಗೆ ಸೋಲಿಪುವವನ ಬೀರಮುಂ ಗಾಡಿಯುಂ (ಕಬ್ಬಿಗಾ. ೪೮). ೩. ತಣಿಸು; ದಣಿಸು: ಸೋಲಿಸಿತ ಕರ್ಣಾಮೃತದ ಮಳೆಗಾಲ ನಿನ್ನಯ ಕಿವಿಗಳನು (ಕುಮಾವ್ಯಾ. ೧-೧).
[ಸೋಲ್ + - ಇಸು$_1$]

ಸೋಲು$_1$ 'ಸೋಲ್' ನೋ.

ಸೋಲು$_2$ 'ಸೋಲ' ನೋ.

ಸೋಲು$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಗಿಡ: ಪುಷ್ಪವನದಲ್ಲಿ ಲಾವಂಚ ಸೋಲು ಕವುರಕ ಸುರವಾರ ಬೂಂದು ಚಹಾ ಕಾಫೀಬೀಜ ಪಚ್ಚದವನ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಹಾಕಬೇಕು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೧೫೦). [?]

ಸೋಲುಮುಡಿ 'ಸೋಲ್ಮುಡಿ' ನೋ.

ಸೋಲುವಡೆ 'ಸೋಲಂಬಡೆ' ನೋ.

ಸೋಲುವೆ (ನಾ). ೧. ಅಪಜಯ; ಪರಾಜಯ; ಪರಾಭವ: ಆಟುಮೇಳದಲ್ಲಿ ಏದಿತನಾಗಿ ಇಹಾಗ ಸೂಳೆಯ ಮನೆಯ ಆಳೇ ಬಾಲರಾಳಿಯ ಜೂಜಿನ ಸೋಲುವೆಯೇ (ಮೋಲಮಾ. ೧೨-೩೫). ೨. ಕ್ರಿಯಾಹೀನವಾಗುವಿಕೆ; ನಿಷ್ಕ್ರಿಯತೆ: ಮೈಯಲ್ಲಿನ ಬಹುಪಾಲು ನೀರು ಕಳೆದುಹೋಗಿ, ನೀರವಾಗೋ ಮೂತ್ರಪಿಂಡಗಳ ಸೋಲುವೆಯಿಂದಲೋ ರೋಗಿ ಸಾಯಬಹುದು (ಕವಿಕೋ. I. ೮೨೭).
[ಸೋಲು$_1$ (< ಸೋಲ್) + - ವೆ]

ಸೋಲೆ (ನಾ). ೧. (ಕಾಳು, ಬೇಳೆ, ಈರುಳ್ಳಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ) ಹೊರಪದರ; ಸಿಪ್ಪೆ: 'ಸೋಲೆಗಳೆ' ಪರಾ. ೨. (ಹಾವಿನ) ಪೊರೆ: ಸರ್ಪನಂ ಪುದಿದಿರ್ದ ಸೋಲೆಯಂ ಪೆರೆಗಳೆದೊಡೇನು (ವೀಶೈವ್ರ. ೪-೪-೮): ಪಾವಿನ ಸೋಲೆಯಂ ಪಸುವಿನ ತುಪ್ಪಮಂ ಸಾಮ್ರಾಣಿಯೊಳ್ ಬೆರಸಿ ಪೊಗೆಗೊಳಿಪುದೆಂದುಂ (ಚಿಕಪಂ. ೧೧೮-೩); ಹಾವು ಸತ್ತ ಮೇಲೆ ಸೋಲೆ ಹಂಗೇನು? (ಗಾದೆ). ೩. ಹಲಸಿನ ಹಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ತೊಳೆಯ ಸುತ್ತಲೂ ಇರುವ ನಾರು: ಹಲಸಿನ ಹಣ್ಣನ್ನು ಕುಡಲಿ ನಿಂದ ಕೊಯ್ದು ಸೋಲೆ ತೆಗೆದು, ಬತ್ತ ಬಿಡಿಸಿ, ತೊಳೆಗಳನ್ನು ಲಕ್ಷಣವಾಗಿ ತಟ್ಟೆ ಯಲ್ಲಿಟ್ಟು ಕೊಡುವುದು ಸಾಮಾನ್ಯ ರೀತಿ (ನನ್ನೂರು. ೧೩ ಪುಟ೮).
[ದೇ. || ತಮಿ. ಚೊಲಿ = ಮರದ ತೊಗಟೆ; ತುಳು. ಚೂಲಿ, ಚೋಲಿ, ತೂಲಿ, ಸೂಲಿ, ಸೋಲಿ./ಮರಾ. ಸೋಲಣೇಂ = ಸಿಪ್ಪೆಸುಲಿ]

ಸೋಲೆಗಳೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಿಪ್ಪೆಯನ್ನು ಸುಲಿ .– ತೆಗೆ: ಸೋಲೆಗಳದ ಉಳ್ಳಿಯ ಬೇಳೆಯ ಅರೆಮಾನ ಹಸುವಿನ ಹಾಲಲ್ಲಿ . . . ಕಾಸಿ ಕೊಡಲು ವಾತಗುಲ್ಮ, ಉದಾವರ್ತ . . . ಕ್ಷಯ, ಇಷ್ಟನು ಪರಿಹರಿಸುವುದು (ವೈದ್ಯಸಾ. I. ೨೯೬). ೨. (ಹಾವು) ಪೊರೆಯನ್ನು ಕಳಚು,– ಬಿಡು: ಆಱುತಿಂಗಳಿಗೆ ಒಂದು ವೇಳೆ ಸೋಲೆಗಳೆಯುವುವು. ಸೋಲೆಗಳೆವಾಗ ಮರಣಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದಷ್ಟು ಪ್ರಯಾಸ ಪಡುವುವು (ವೈದ್ಯಸಾ. II. ೧೪೪). [ಸೋಲೆ$_1$ + ಕಳೆ$_1$]

ಸೋಲ್ಕೆ (ನಾ). ಅಪಜಯ ಹೊಂದುವಿಕೆ; ಸೋಲುವಿಕೆ: ನೇಲ್ಕೆ, ಪೋಲ್ಕೆ, ಸೋಲ್ಕೆ, ಕವಲ್ಕೆ (ಶಬ್ದಾನು. ೫೫೭ ಪ್ರಯೋ). [ಸೋಲ್ + - ಕೆ]

ಸೋಲ್ತ 'ಸೋಲ್' ಪರಾ.

ಸೋಲ್ತಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸೋಲನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡು; ಪರಾಜಯಗೊಳಿಸು: ಜನರಂಜನಂಗೆ ಚಳಲೋಚನಯುಗಳಂ ಕಾಣಲೊಡನೆ ಸೋಲ್ತಾಯಿಸಿದ ಶಾಸನಮಂ ಬರೆದಂತೆ ಕದಂಪಿನ ಮೃಗಮದಪತ್ರಭಂಗಮೊಪ್ಪಿದುದವಳಾ (ಲೀಲಾವ. ೧೨-೭೪).
[< ಸೋಲ್ + - ಇಸು$_1$]

ಸೋಲ್ಲು$_1$ 'ಸೋಲ್' ಪರಾ.

ಸೋಲ್ಲು$_2$ 'ಸೋಲ್' ಪರಾ.

ಸೋಲ್ನಡೆ (ನಾ). ನಿಧಾನವಾದ ನಡಗೆ; ಮೆಲ್ನಡೆ; ಮಂದಗಮನ: ಕಳಹಂಸಗಳ ನಡೆಯ ಕಳಭಂಗಳೊಳ್ನಡೆಯ ಸಲೆ ಸೊಂಪುನಡೆಯ ಸೋಲ್ನಡೆಯ **ಸೊಬಗಿಯರಂದದೆ ತಳರ್ದರು** (ಚಬಸ. ೩೭-೪೧). **[ಸೋಲ್ + ನಡೆ$_1$]**

ಸೋಲ್ಮುಡಿ, ಸೋಲುಮುಡಿ (ನಾ) ಸಡಿಲವಾದ ಮುಡಿ: ಅಳ್ಳಕವಾದ ತುರುಬು : ಬಳಲುಮುಡಿ ಬಲ್ಮುಡಿಯು ಸೋಲ್ಮುಡಿಯು ಜೋಲ್ಮುಡಿಯು (ನವಪು. ೨೦-೧೮); ಪೊಗರುಕುಚ ನಗೆಮುಖವು ಸೋಲ್ಮುಡಿ ಸೊಗಪ ಸೊಬಗಿನ ಸೋನ ವರ್ಣಸಲ್ ಜಗದೊಳಾವನು (ಆದಿಪ. ೩೦-೩); ಆ ಪೆಂಟಿನ ಸಂಪಗೆಯನ್ನು ಮುಡಿದಿರುವ ಸೋಲ್ಮುಡಿಯ ಸೊಬಗಿ? (ತುಂಗಭ. ೬೫). **ಸೋಲುಮುಡಿ** : ಸೋಲುಮುಡಿಗು ಪೂವ ಸಿರಿದೇವಿಯ ನಿಜಮಾಳೆ ಕೌಸ್ತುಭಹಾರ ಉರ ವಿಶಾಲನ ಕಂಡೆ (ತಿರ್ಥಮ. ೧೧೮).

[< ಸೋಮುರ್ಡಿ]

ಸೋಲ್ಲು$_3$ 'ಸೋಲ್' ಪರಾ.

ಸೋಲ್ವಾಯಿನ (ನಾ). ಮೋಹಗೊಳಿಸುವಂತಹ ಬಾಗಿನ: ಸಬೀಜನಕೆ ಸಂತಸದ ಸೋಲ್ವಾಯಿನಮುಮಂ ತುಂಬಿಗಾಣತಿಯರ್ಗೆ ಬಾಯ್ನಂಪಿನ ಬಾಯಿನಮಾ ಬೀಱುತ್ತುಮಲ್ಲಿಂ ತಳರ್ದು (ಲೀಲಾವ. ೧೧-೯೭ ವ).

[ಸೋಲ್ + ಬಾಯಿನ (< ಬಾಯನ)]

ಸೋವಗಾವುಂಡ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಸೋವಗಾವುಣ್ಡ xxx ದೇವರಾ ಸೊಡರ್ಗ್ಗಂ ನಿವೇದ್ಯಕ್ಕಮ್ xxx ಮನ್ನಸಮುದ್ರ xxx ಗಂಡುಗನ್ ಕಳನಿ xxx ಗೆಯ್ಯು (ಪ್ರಮಲಿ. ೧೯೨೬. ೧೨೫-೨: 955). [ಸೋವ್ವ$_1$ + ಗಾವುಂಡ (< ಗಾಮುಂಡ)]

ಸೋವಡಿ (ನಾ). ಏನೂ ತಿಳಿಯದವನು; ಮುಗ್ಧ: ಸೆರೆದಾಸ್ಥಾನದೊಳಿರ್ದು ರುಕ್ಮಿಣಿಯ ಮುಂದೆನ್ನೊಂದು ಸೌಭಾಗ್ಯಮಂ ಪರಿಹಾಸಂಗೆಯುತಿರ್ಪ ನಾರದನ ಮಾತಂ ಪ್ರೀತಿಯಿಂ ಕೇಳ್ದಿಳಾವರ ನೀಂ ಸೋವಡಿಯಂತಿರೀಗ ನುಡಿವಯ್ (ಜಗವಿ. ೧೨-೧೦೩).

[?]

ಸೋವಣ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ: ಸುಂಕ ಸೊದಿಗೆ ಸೋವಣ ಸಂದೂ ಸಕಲಸ್ವಾಮ್ಯವನು ಅನುಭವಿಸಿಕೊಂಬಿರಿ (ಎಕ. III (R). ಗುಂಡ್ಲುಪೇ. ೫೪ ೬; 16ನೆಯ ಶತ). 'ಸೊಬ್ಬಣ' ಪರಾ. [?]

ಸೋವತ (ನಾ). ಬಲಿ; ಅರ್ಪಣೆ; ಆಹುತಿ: ಅಂತಕನ ಬಾಗಿಗೆ ಸೋವತಮಾದ (ಪುರಾಮಾ. ೧೪-೨೦೧); ಅವನ ಕಣ್ಗೆಸೆಯದೆ ನಿಷ್ಪಾವನಮಾ ವಿಭುವಿಯೋಗ ಪದದೊಳ್ ತೊದಟೀಂ ಕಾವಲನಿರವಿಂಗಾದುದು ಸೋವತಮೇ ಪೇೞ್ಪುದಣ್ಣ ವಿಧಿವಿಳಸನಮಂ (ವರ್ಧಪು. ೨-೪೦); ಸೋವತಮಂ ಮಾಡುವೆನಂತಕವದನಾವಾಸಕೆ ತಾಗಿದನಾದೊಡೆ ಮೇಣ ವಯಿಸದೇಂ ಪಿಡಿತಪ್ಪಂ ನಿಂದಡೆ ಕೋಡಗಗಟ್ಟಂ ತೊಟ್ಟನೆ ಕಟ್ಟ (ಕುಮುರಾ. ೧೫-೨).

ಸೋವತಂ ಮಾಡು = ಬಲಿಯಾಗಿ ಕೊಡು ,- ಅರ್ಪಿಸು: ಶತಬಿಂದುವಿನ ಮಕ್ಕಳಪ್ಪಯ್ವರಂ ಗಾಳಿಗೊಡ್ಡಿದ ಪುಲ್ಲ ಬಿಂದುಗಳಂತೆ ನಕುಲಂ ನೆಲಕ್ಕೆ ಸೋವತಂ ಮಾಡಿದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೪೧ ವ). **ಸೋವತವಾಗು** = ಆಹುತಿಯಾಗು; ತುತ್ತಾಗು; ಬಲಿಯಾಗು: ಅಂತು ಪಲಂಬರೆಲ್ಲವೋಡಿ ಪೋಗೆಯುಮೆಪ್ಪು ವರೆಲ್ಲಂ ಜವನ ಬಾ(ವಾ)ಗಿಗೆ ಸೋವತಮಾಗಯುಂ ಆಗಲಾನೊರ್ವಳೆ ಪಲುವಿನೊಳ ಗಾವಂ (ಜೀವಸಂ. ೧೫-೨೪ ವ); ಗುರುಗುಣಮಂ ಪೊರಳ್ದ ಪುಲಿಬಿಂದುಗಳಂ ಪಿಡಿದಟ್ಟಿ ಕೊಂಡು . . . ದಿಟ್ಟಗೆ ಸೋವತಮಾದುದೆಲ್ಲವಂ ಹರಿಯಿಸೆ ಸೊಕ್ಕಿದಾನ ನೆಳ್ ಕೊಂದುಮ ಬೀಡಿನ ಮಂಟಯೆಲ್ಲಮಂ (ಪುಷ್ಪಾಸ್ರ. ೪-೪೫).

[?./ ಪ್ರಾ. ಸೋವತ್ತ = ೧. ಉಪಕಾರ. ೨. ಉಪಭೋಗ್ಯ]

ಸೋವದಿಕೆ (ನಾ). ನಿವೇದನೆ; ಉಪಹಾರ; ಬಲಿ: ವಸುಷೇಣನ ಪತಿಯೆನಗೆಂದು ಸುಸಂಡ ಸಿಡಿಲ್ಕೆ ಮಾಟ್ಟ ಸೋವದಿ[ವಾರಾಂ. ಟ]ಕೆಯುನೀ ಬಸಿವ ತಲೆಗೆನುತು ಮಿಡಾಡಿಸಿವಂ ಮಾಯಾವಿ ಪತಿಯ ಮಾಯದ ಶಿರವಂ (ಅನಂಪು. ೧೨-೩).

[< ಸೋವತ + - ಇಕೆ]

ಸೋವನ 'ಸೋಬಾನ' ನೋ.

ಸೋವನಿಗ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು; ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗ: ತಂಬುಲಿಗರು ವಿಟ್ಟುವೂರ್ಕಲೊಲ್ಕೆ ೨೫ ಪೆ XX ದ್ರೋಣಮುಮಂ ಕೊಟ್ಟರು ಸೋವನಿಗರು ಕೊಟ್ಟ ವಿ ೫ ಅಕ್ಕಸಾಲಿ XX ಸು ವಿ ೫ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾ. ೧೧೧-೨೮; 1080). [< ಸಂ. ಸೌವರ್ಣಿಕ]

ಸೋವಳಿ (ನಾ). ಅಟ್ಟುವಿಕೆ; ಓಡಿಸುವಿಕೆ: ನಲಿದು ಸಿಬುಗೆಯುಂ ನನೆವೊಂದು **ಪದಮುಮಂ ಸೋವಳಿ ಮೇವಳಿ ಬಿಸುವಳಿಯಂ ಬಲಮಂ ಶಕುನಮನೊಳ್ಕಿತ್ತುಪಾಯಮಂ** ಒಡಿವಂದು . . . ಸಿಲೆಯ ಮೇಲಾದೊಡಂ ಶಕುನಮಂ ನಿಜಿಪಂತೆ ನಿಜಿಸುವೆಂ ಪಿಂಪಿಯುಂ ನೀಂ ಮೆಚ್ಚಲುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೪೬). [ಸೋ$_1$ + - ವಳಿ$_3$]

ಸೋವಾಸಿಣಿ (ನಾ). ಮುತ್ತೈದೆ; ಸುಮಂಗಲಿ: "ಕಿಂಚಿತ್ಪ್ರಾಥಾ, ಸುವಾಸಿನೀ - **ಈ ೨ ಸೋವಾಸಿಣಿ"** (ಶಲಾಯು. ೭೯-೩೫); **ಸುವಾಸಿನಿ - ಸೋವಾಸಿಣಿ, ಸೋವಾಸಿನಿ** (ಶಪದ. ೨೭೦ ಪ್ರಯೋ); **ಸೋಮದೇಶಿಕನ ಪಟ್ಟಂಸಿ ಬನದದಿಂ ಸೋವಾಸಿಣಿಯರೊಗ್ಗು ಗೂಡಿ ಜೋಗುಳವಾಡಿದರ್ಗಾಡಿಯಿಂ** (ವಾಸೋಪು. ೨-೩೯).

[< ಪ್ರಾ. ಸೋವಾಸಿಣೀ, ಸುವಾಸಣೀ, ಸುವಾಸಿಣೀ./ಸಂ. ಸುವಾಸಿನೀ]

ಸೋವಿ, ಸೋಯಿ (ನಾ). (ಉಕ) ೧. ಅನುಕೂಲ; ಸುಲಭ: ಬಸ್ಸು ಸೋವಿ ಆಗಿತ್ತು. ಟಾಂಗಾ ಮಾತುವ ಗೋಜೂ ಇಲ್ಲ (ಪ್ರನಿ. ೨೦೨); ಫ್ರಾನ್ಸಕ್ಕೆ ಹೋಗಲು ಮೂರು ಮಾರ್ಗಗಳು . . . ಮೂರನೆಯದು ಸ್ವಲ್ಪ ಸೋವಿಯಾಗುವುದಲ್ಲದೆ ಪ್ರವಾಸವೂ ಹೆಚ್ಚು ವೇಳೆಯವರೆಗೆ ಆಗುವುದು (ಶ್ರೀರಂಗ. ೮೪). ೨. **ಕಡಮೆಯ ಬೆಲೆ; ಅಗ್ಗದ ದರ: ಅನಾವಶ್ಯಕವಾದ ಯಾವುದನ್ನೂ ಸೋವಿಯೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ ಕೊಳ್ಳತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ** (ಮಿತವ್ಯ. ೨೩); ಏನೋ **ಪೇಟೆಗ್ಗೆ ಹೋಗಿದ್ದೆ, ಕಾಯಿಪಲ್ಲೆ ಸೋವಿ ಕಂಡಿತು, ತಂದೆ** (ಮುಂಗಾಪ್ಪ. ೧೧೪). **ಸೋಯಿ:** ೧. ಒಂದು ಗಾಡಿಯ ಭರತೀಯ ಮಾಲು ಇದ್ದರೆ . . . ಪರಭಾರೆ ಸ್ಟೇಶನ ಮೇಲೆ ಕಳುಹಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಸೋಯಿ ಆಗುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಪ್ರಾ. ೧೪೬). ೨. "ಸೋಯಿ = ಅಗ್ಗ" (ಚಾನಕೋ. ೫೧); ಸಹಜ ಸೋಯಿ ಕಂಡಿತು ತಂದೆ (ಅಶೋಕ. ೭೧).

[← ಮರಾ. ಸೋಈ. ಸೋಯ್]

ಸೋವಿದರ, ಸೋಯಿದರ (ನಾ). = ಸೋವಿ ೨: ಇಂತಹ ಪ್ರಸಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಿಯ ಪತ್ರಿಕೆಗಳು ಈ ಜನರಿಗೆ ಸೋವಿದರದ ಕಾಮಧೇನು (ಗಾಂಶ. ೩೩). **ಸೋಯಿದರ** : ಇಲ್ಲಿ ಬನಾರಸಿ ಪೀತಾಂಬರ, ಪತ್ತಲ ಸೀರೆ ಒಂದೇ ಸೋಯಿದರದಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುವುವು (ಪುತ್ತುಮು. ೩). [ಸೋವಿ + ದರ$_3$]

ಸೋವಿಲು 'ಸೋಂಕಿಲ್' ನೋ.

ಸೋವಿಲುದುಂಬು 'ಸೋಗಲುದುಂಬು' ನೋ.

ಸೋವಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಟ್ಟು; ಓಡಿಸು: ಮೃಗಂಪಿಗಂದೆರಗಿ ಬರುವಳಿಯ ನಿಕರಮಂ ಬೇಗದಿಂದಾಳಿಯರ ಕೈಗಳಿಂ ಸೋವಿಸುತಲಾಗ (ಸಿದ್ಧಕಾ. ೩-೧೩). ೨. ಪರಾಜಯ ಗೊಳಿಸು; ಸೋಲಿಸು: ಮುಖಶಶಿಯಿಂ ಶಶಾಂಕನನಟ್ಟಿ ಜಘನದಲಿ ಕುಲಗಿರಿಯ ಸೋವಿಸಿ ಘನಸ್ತನಗಳಲಿ ದಿಗ್ಗಜಕುಂಭಗಳ ಸೆಳೆದೊಲೆದು ನಲಿದುಯ್ಯಲೆಯನಾಡಿದರಾ ಮೃಗಾಕ್ಷಿಯರು (ಜೀವಂಚ. ೧೬-೭೧). [ಸೋವು$_1$ (< ಸೋ$_1$) + - ಇಸು$_3$]

ಸೋವು$_1$ 'ಸೋ$_1$' ನೋ.

ಸೋವು$_2$ 'ಸೋಪು$_1$' ನೋ.

ಸೋವುಗ (ನಾ). ಬೇಟೆಗಾಗಿ ಕಾಡಿನ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಎಬ್ಬಿಸಿ ಹೊರಡಿಸುವವನು: ತಡೆಯ ದೊಡ್ಡಾಪಂದಿ ಮಿಗಗಳ ನಿಡುವಲೆಯ ನೋಡ್ಕೆದೆ ತೋಹುಗರೆಡಗವಂ ಸೋವುಗರು ಜಡಿತರೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೫-೨೫). [ಸೋವು$_1$ (< ಸೋ$_1$) + - ಗ$_2$]

ಸೋವುಗಟ್ಟಿಗೆ (ನಾ). (ಬೇಟೆಯ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ತಿವಿದೆಬ್ಬಿಸಿ) ಓಡಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕೋಲು: ಗಿಡುಗ ಸಾಳುವ . . . ಹಕ್ಕಿಗಳನವರು ಪಿಡಿದು ಮುಂಗೈಗದ್ದುಗೆಯೊಳಿಕ್ಕಲದೊಳೂಲೆವಾ ಸೋವುಗಟ್ಟಿಗೆ ಸಡಗರದಿ ಸೌರಂಭವೆಸೆದುದು ವಿಂಧ್ಯಕನ ಕೂಡೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೫-೨೦). [ಸೋವು$_1$ (< ಸೋ$_1$) + ಕಟ್ಟಿಗೆ$_1$]

ಸೋವೆ$_1$ 'ಸೋಪು$_1$' ನೋ.

ಸೋವೆ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಕಡವು ಶಾಲ್ಮಲಿ ಸೋವೆ . . . ಕರ್ಣಿಕಾರದ ಮೊತ್ತವಿದೆ (ತೊರರಾ. ೩-೧-೨೭); ಬೀಳಲಿಬ್ಬೇಡೆ ಘನ ಸೋವೆವರ್ಗ (ರುಕ್ಮಾಂಗ. ೧೦-೩); ಸೋವೆ ನಗರೆ . . . ತುರುಗಳಲ್ಲಿಹವು (ಇಟಸಾಂ. ೬-೨೮). [?]

ಸೋಶೀರ (ನಾ). ಸುವಾಸನೆಯುಳ್ಳ ಬೇರನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಲಾಮಂಚ: ಆ ರಜಕರೊಳೊರ್ವಂ ಸೋಶೀರ ಶ್ರೀಚಂದನಂ ಪ್ರವಾಹದೆ ಬಂದಾ ತೀರಮನೆಯ್ದಲ್ ತೆಗೆದದನಾರಯ್ವದೆ ಕಾಷ್ಠಮೆಂದು ಕಡಿವವಸರದೊಳ್ (ಪದ್ಮಸಾ. II. ೫೬೧). [ಸಂ.]

ಸೋಷ್ಣ (ಗು). ಉಷ್ಣತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ; ಬಿಸಿಯಾದ: ಬೀಸಿದುದಸದೃಶ ಸೋಷ್ಣಪ್ರಭಂಜನಂ ಬೇಸಗೆಯೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೫-೩೨). [ಸಂ.]

ಸೋಸ 'ಸಾಸ₂' ನೋ.

ಸೋಸಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೀನು: ಆ ಪೊಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಬೆಳ್ಳೇಡಿ, ಸೋಸಲು, ತೊಳೈಮೀನುಗಳಿದ್ದು ಒಂದು ತೊಳೈಮೀನಿಗೆ ಇನ್ನೂ ಜೀವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಚಿಮ್ಮಿ ಹಾರಿ ಒಲೆಯ ಬೂದಿಗೇ ಬಿದ್ದಿತು (ಮಲಮ. ೫೮೮). [?]

ಸೋಸು₁ (ಕ್ರಿ). ಅಟ್ಟು; ಓಡಿಸು: ಸೋರ್ವ ಕರುಳಾ ಕರುಳ್ಗಾಟಿಪ ಬಳ್ಳು ಬಳ್ಳುಮಂ ಸೋಸುವ ವೀರರಟ್ಟೆ ಭಟರಟ್ಟೆಯನಟ್ಟುವ ಭೂತಕೋಟಿಯಿಂದಾಸುರಮಾಯ್ತು . . . ಆಹವಾರಣಂ (ಎಕ. VIII. ಸಾಗರ. ೧೫-೪೮; 1218). [ಸೋ₁ + - ಸು₁]

ಸೋಸು₂ (ಕ್ರಿ). ೧. (ದ್ರವಪದಾರ್ಥಗಳ) ಕಲ್ಮಷಭಾಗವನ್ನು ಶೋಧಿಸಿ ತೆಗೆ,– ಬೇರ್ಪಡಿಸು; ಶೋಧಿಸು: ಬಳಿಕ ಅದರೊಳಗೆ ಸೇರಿಗೆ ಎರಡೂವರೆ ತೊಲೆಯಂತೆ ತಿಳಿಸುಣ್ಣ ಕೂಡಿಸಿ ಸೋಸಿ ತೆಗೆಯುವರು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೭೧): ಚಹಾ ಕಾಸೋದು ಸೋಸೋದು ನಡೆದೇ ಇತ್ತು (ವೃ. ೧೧). ೨. ಜರಡಿ ಹಿಡಿ; ವಂದರಿ ಯಾಡು: ಊರನ್ನೆಲ್ಲ ವಂದರಿಯಲ್ಲಿ ಸೋಸಿದಂತೆ ಹುಡುಕಿದ್ದರು (ವಂಚಾಮೃ. ೭). ೩. ಆರಿಸಿ ತೆಗೆ; ಹೆಕ್ಕು: ಈ ಕೃತಿಯೊಳಹ ದೋಷಂಗಳ ಸೋಸುತ್ತ ಮಿಗೆ ತಿದ್ದಲಿಕ್ಕೆನಗೆ ಸನ್ಮತಿಯ ಕೈ ಸಾರಿಸು (ಪಂಚ. ೧-೬); ಅಷ್ಟಿ ತಪ್ಪಿ ಬಿದ್ದಿರಬಹುದಾದ ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸೋಸಿ ಒಂದೂ ಬಿಡದಂತೆ ಹೊರತೆಗೆದು ಮಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಹೂಳುವರು (ಬೇರಿರದೇ. ೪೯) ೪. ಶುದ್ಧಾಶುದ್ಧಗಳನ್ನು ಬೇರ್ಪಡಿಸು; ಸ್ವಚ್ಛಗೊಳಿಸು: ಕೈಯಲ್ಲಿದ್ದ ತರಕಾರಿಯ ಬುಟ್ಟಿಯನ್ನು ಎದುರಾಗಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಹರುವೆಯ ಸೊಪ್ಪನ್ನು 'ಸೋಸ' ತೊಡಗಿದಳು (ಕಾನೂರು. ೬೬೦) ೫. ಹುಡುಕು; ಅರಸು: ನಿನ್ನ ತನುವೆಂತು? ದನಿಯೆಂತು? ಮನೆಯೆಂತು? ದೆಸೆದೆಸೆಯ ಸೋಸಿ ನಾ ಸೋತೆ! (ಗೀವಿ. ೪೮-೨). ಒಂದು ದಿನ ಏಪಿನಕ್ಕೆ ಹೊರಟ ಕೀತಯ್ಯ ಚಂದದಿಂ ಬದಿರನುಂ ಸೋಸಿ ತರುವುದಕೆ (ಶಂಲೀ. ೧೭೨). ೬. ತಪಾಸಣೆ ಮಾಡು; ಪರೀಕ್ಷಿಸು: ಆ ಶಿರ ಆತನ ಪಿತನ ಕರದೊಳು ಸೂಸುವ ರಕ್ತವ ಬೀಳುತಿರೆ ಸೋಸಿ ನೋಡದೆ ರುಂಡ ಬಿಸುಡಲವನ ಶಿರ ಸಾಸಿರ ಮಾಡಿದಾಟವೆಲ್ಲಿ ಕಲಿತೆಯ್ಯ (ಪುರಂದ. ೧-೯೭ ೧೨); ನನ್ನ ಮೇಜಿನಲ್ಲಿ ಏನಿದೆ ಎಂದು ಸೋಸುವುದೇ ಅವಳ ಕೆಲಸ (ಆನಂದೋ. ೫೨). ೭. ವಿಚಾರ ಮಾಡು; ವಿಮರ್ಶಿಸು; ಪರಿಶೀಲಿಸು: ಮಿದುಳು ತಾನು ಕೇಳಿದ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಸೋಸುತ್ತದೆ (ಮೂಕಜ್ಜಿ. ೨೧೦). ಕೂಲಂಕಷವಾಗಿ ಮೇಲಿನ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಸೋಸಿ ನೋಡಿದರೆ, ಆ ಮಾತುಗಳ ಹಿಂದೆ ಆಗಿ ಹೋದ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಭವ್ಯಸಂಗತಿಯು ತಲೆಯೆತ್ತಿ ಕುಣಿದಾಡುತ್ತಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುವುದು (ಕನ್ನಪಾ. ೪೩). [IP ಇದು 'ಶೋಧಿಸು' ಎಂಬ ರೂಪದ ದಕಾರವು ಲೋಪವಾಗಿ ಉಂಟಾದ ಶಬ್ದರೂಪವಿರಬಹುದು.]

ಸೋಸು₃ (ಕ್ರಿ). (ಉಕ) ಅನುಭವಿಸು; ಸಹಿಸು: ಅಂತೂ ತುಂಬಾ ಕಷ್ಟ ಸೋಸಿದ್ದೀರಿ (ಮರಳ. ೩೪); ಈ ಎಂಟು ವರ್ಷ ಗಂಗವ್ವ ಸೋಸಿದ ಬವಣೆ ಅವಳಿಗೇ ಗೊತ್ತು (ಗಂಮಾಯಿ. ೧). [< ಸಹಿಸು]

ಸೋಸು₄ (ನಾ). ೧. ಚಂದ; ಸೊಗಸು: ದಾಶಾಹ್ಯರುಣ ಬಸ್ಸಿರ್ದ ಸಂಭ್ರಮದಿಂದ ಸೋಸಿಲಿ ವ್ರಜನಾಥ ಮೀಸಲ ಪಾಯಸ (ಪ್ರಸ್ತಾ. ೨೨-೨); ವಯಸ್ಸಿಗೆ ಬಂದ ಮೇಲೆ ನೆರೆಯೂರಿನ ನಿಂಗನಿಗೆ ಸೋಸಿನಿಂದ ಮದುವೆ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟರು (ಅನ್ನ. ೧೮೧). ೨. ಉತ್ಸಾಹ; ಆಸಕ್ತಿ: ತಕ್ಕ ಕಾರಣದ ಹೊರ್ತು ಸುಮ್ಮಸುಮ್ಮನೆ ಹುಡುಗರಿಗೆ ಇನಾಮು ಕೊಡಹತ್ತಿದರೆ . . . ಅವರಿಗೆ ಸೋಸು ಹುಟ್ಟಬೇಕೆಂದು ಇನಾಮು ಕೊಡುವ ಉದ್ದೇಶವು ನಿಷ್ಫಲವಾಗಿ ಅವರಿಗೆ ಆ ಇನಾಮಿನ ಮಹತ್ವವು ತೋರದ ಹಾಗಾಗುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೪೪). [< ಸೊಗಸು]

ಸೋಹ (ನಾ). [ತತ್ತ್ವಶಾ] ನಾನೇ ಪರಮಾತ್ಮನೆಂಬ ಭಾವನೆ: ಸೋಹ ದಾಸೋಹವೆಂಬೆರಡಜತು ಸಹಜ ನಿರ್ದೇಹಿಯಾಗಿಪ್ಪ . . . ಶಿವಭಾವಭರಿತಾನಂದ ಸುಖಪ್ತನೀಯೆನಗೆ ಕರುಣಾಬ್ಧಿ ಸೊದ್ದಲಲಿಂಗವೆ (ಶಿವಗೀ. ೧೭-೬೪); ಸೋಹದಿಂ ತನ್ನನುವಳಿದು ದಾಸೋಹಭಾವನ ಸತ್ಕ್ರಿಯಾಸೂತ್ರಗ್ರಾಹಕವನೊಂದಿಸಿ ಆಜಸ್ರೋದಾತ್ತ ಚಿತ್ತದಲಿ (ಬಸವ. ೬-೫೭). [< ಸಂ. ಸೋಹಂ]

ಸೋಹಂ (ನಾ). = ಸೋಹ: ಜನ್ಮಜನ್ಮಕ್ಕೆ ಹೋಗಲೀಯದೆ ಸೋಹಂ ಎಂದೆನಿಸದೆ ದಾಸೋಹಂ ಎಂದೆನಿಸಯ್ಯ (ಬಸವ. ೪೭೬); ಬ್ರಹ್ಮ ತಾನೆಂದೆಂಬುದೇ ಸೋಹಮ್ಮೆನಿಪ ನಿಜಮುಕ್ತಿಯದು ಶ್ರುತಿಸಮ್ಮತವು ಲೋಕಾನುಮತವು (ಅಮೃತ.೨-೩೪). [ಸಂ]

ಸೋಹಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ತಾನೇ ಪರಮಾತ್ಮ ಎಂಬ ಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದು; ಸೋಹಂಭಾವವನ್ನು ಪಡೆ: ದಾಸೋಹವೆಂಬ ಸೋಹ[ಪಾಠಾಂ. ಗೆ, ಹೆ]ಗೊಂಡು ಹೋಗಿ ಗುರುವ ಕಂಡೆ ಲಿಂಗವ ಕಂಡೆ (ಬಸವ. ೭೭೮).
[ಸೋಹ + ಕೊಳ್ಳು₁ (< ಕೊಳ್₁)]

ಸೋಹನಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು: ಸೋಹನಿ, ತೋಡಿ, ಭೈರವಿರಾಗಗಳು ತಲೆತಿರುಗುವುದನ್ನೂ . . . ಹೀಗೆಯೇ ಇತರ ರಾಗಗಳು ಇನ್ನೂ ಹಲವು ರೋಗಗಳನ್ನೂ ಗುಣಪಡಿಸುವುವೆಂಬ ಭಾವನೆ ಉತ್ತರಭಾರತದಲ್ಲಿದೆ (ಭಾರದ ೫೪೪).
[← ಮರಾ. ಸೋಹನೀ]

ಸೋಹಿ₁ (ನಾ). ನಾನೇ ಪರಮಾತ್ಮವೆಂಬ ಭಾವವುಳ್ಳವನು; ಸೋಹಂಭಾವವುಳ್ಳವನು: ಸೋಹಿ ದಾಸೋಹಿ ನೀನಾಗಿ ಭಕ್ತರಿಗೆ ಇಹಪರದ ಸುಖವನ್ನು ತೋರಿದ ಗುರುವೆ (ತತ್ವಸಂ. ೪೦೦-೨೦). [ಸೋಹ + - ಇ₁]

ಸೋಹಿ₂ (ನಾ). (?): ತೋಡಿಯೊಳು ನಾಟಿಯೊಳು ಸನ್ನಾಹ ಸಾಳಂಗರಾಗದೊಳು ಸೋಹಿಸೋಹಿಯ ತೋಜಿ ರಾಗಿಸಿ ಸಭೆಗೆ ಸಮ್ಮೋಹನರಸವ ಸೂಸಿದರು (ಭರತ. ೧೨-೪೩). [?]

ಸೋಹು₁ 'ಸೋ₁' ನೋ.

ಸೋಹು₂ 'ಸೋಪ್ಪು₁' ನೋ.

ಸೋಹುಮ್ಮಗ (ನಾ). ಬೇಟೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯಲು ಬಳಸುವ ಪ್ರಾಣಿ; ದೀಹದ ಮೃಗ: 'ಅಟ್ಟುಳಿಯೆನಲು ಸೋಹುಮ್ಮಗ'' (ಮಂಗರಾ. ೧೧೨-೫).
[ಸೋಹು₁ (< ಸೋ₁) + ಮೃಗ]

ಸೋಹುಲಿ (ನಾ). ತೆನೆಗಳಿಗೆರಗುವ ಪಕ್ಷಿಗಳನ್ನು ಓಡಿಸುವಾಗ ಉಂಟು ಮಾಡುವ ಧ್ವನಿ: ಹೊಲಕಾಯುವ ಹೆಣ್ಣಿನ ಸೋಹುಲಿಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಹಾರಿ ಹೋಗುವ ಪಕ್ಷಿಗಳಂತೆ (ಚಿತಂಬಾ. ೪೨). [ಸೋಹು₁ (< ಸೋ₁) + ಉಲಿ₁]

ಸೋಹುವೇಂಟೆ (ನಾ) ಮೃಗಗಳನ್ನು ಅಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಮಾಡುವ ಬೇಟೆ: ಅಂತು ಜಲವೇಂಟೆ ತೋಹಿನ ಬೇಂಟೆ ಘನಸೋಹುವೇಂಟೆಗಳೆನಿಪ್ಪ ಹೆಸರಂ ಹೊತ್ತು ಮೆಚ್ಚುವಿತಿಪ್ಪೊಟುತಿಬಿದುಚಿತವೇಂಟೆಯನಾಡಿದಾ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರವಸುಧಾಧೀಶನು (ಹಚಕಾ. ೫-೪೯); ಪಳಹದ ಬೇಂಟೆ . . . ಸಂಗಳಿಸಿದ ನೀರವೇಂಟೆ ಘನ ಸೋಹು [ಪಾಠಾಂ. ಸೋಹಿನ] ವೇಂಟೆಯೆನಿಪ್ಪ ನಾಮಮಂ ತಳೆದೆಸೆವೆಂಟುಬೇಂಟೆಗಳನಾಡಿದನರ್ಥಿಯೊಳಂದು ಕಣ್ವಪಂ (ಶ್ರಿಪು. ೨೭-೯೨). [ಸೋಹು₁ (< ಸೋ₁) + ಬೇಂಟೆ]

ಸೋಹೆ 'ಸೋಪ್ಪು₁' ನೋ.

ಸೋಳ 'ಸೋಳಹ' ನೋ.

ಸೋಳಹ, ಸೋಳ (ನಾ). ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆ; ಹದಿನಾರು: ಘನಸೋಳಹಖಂಡದ ಹಕ್ಕರಿಕ್ಕೆ ಝುಲ್ಲರಿ ತುಡಿಸಿರ್ದ ಪಟ್ಟೆ ಗುಣವಂ ಬೆರಸೊಪ್ಪುವ ಗಂಧಸಿಂಧುರೋತ್ಕರಮ ನಡರ್ದು ಜೋದರತಿವೇಗದಿನಾಜಿಗೆ ಬಂದುದು (ಶ್ರಿಪು. ೨೪-೨೯); ಕಳೆದ ಪಲ್ಲಳ ಕವಡೆಯ ಗುಪ್ಪೆಯ ಮಾಡಿ ಬಳಿಕ ಸೋಳಹಡೊಂಪೆಯನು ಅಲಸದಾಡುವ ಜೂಜುಂಗಾಟ ಮರುಳ್ಗಳ ಬಳಗವಲ್ಲಲ್ಲಿಯೊಪ್ಪಿದುದು (ನೇಮಿಸಂ. ೮-೯೩). ಸೋಳ : ಮಂಗಳಂ ಜಯಮಂಗಳಂ . . . ಸೋಳಸಾಸಿರ ಸುದತಿಯರೆಲ್ಲರ ಆಳಿದ ವಸುದೇವಾತ್ಮಜಗೆ (ಪುರಂದ. ೧-೨೩೨-೨); ಸೋಳಸಾಸಿರಗೋಪಿಸಹಿತ ಜಲದಲಾಡ ಪೋದನೆ (ವಾದಿಕೇ. ೭೧-೩).
[← ಹಿಂ. ಸೋಲಹ್; ಮರಾ. ಸೋಳಾ./ಸಂ. ಷೋಡಶನ್]

ಸೋಳೆ 'ತೂಳೆ₂' ನೋ.

ಸೌಂತೆ 'ಸವುಂತೆ' ನೋ.

ಸೌಂದರ (ಗು). ೧. ಸುಂದರವಾದ; ಚೆಲುವಾದ: 'ಸೌಂದರಗ್ರೀವ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ಸೊಬಗು; ಚೆಲುವು: ಪುಣ್ಯಾಂಗನಾನೀಕಸೌಂದರವಂ ಕಂಡೆಡೆಯಲ್ಲಿ . . . ಶುಚಿ (ಎಕ. XII. ೯೭-೨೧; 1187); ನವ್ಯಸೌಂದರವರಮೂರ್ತಿ ಶರ್ವನ ಸುಕೀರ್ತಿ ಮಹೇಶ್ವರನರ್ತಿ ಬಂದಳೊಪ್ಪಿರೆ ಗಿರಿಜಾತೆ (ಗಿರಿಕ. ೪-೪೩); ಜಳಧಿ ಜಂಬೂದ್ವೀಪಮಂ ಸುತ್ತಿ ಸೌಂದರವಾಗಿರ್ಪವೊಲ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೬೨). ೩. ಸುಂದರನಾದವನು; ಚೆಲುವ: ಗಗನಚರಸೌಂದರೀಮನೋನಯನಸೌಂದರನಾಗಿ ವಿದ್ಯಾಧರಶ್ರೀಯಂ ಅನುಭವಿಸಿ (ಆದಿಪು. ೧-೮೧ ವ). ೪. ನವರತ್ನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ವೈಡೂರ್ಯ: "ಸೌಂದರವಾಳವಾಯಜಂ ವೈಡೂರ್ಯವಕ್ಕು"(ಮಂಗರಾ. ೩೧-೬). ೫. [ಛಂದ] ಒಂದು ವೃತ್ತದ ಹೆಸರು: ಭಭರಸಲಗಂ ವಿಶ್ರಮಣಂ ಅಗೇಂದ್ರದೊಳ್ ಗುಣಸೌಂದರಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೫೦ ಅಡಿಟ); ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯೆಂಬ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಪ್ರತಿಪಾದದಲ್ಲಿಯೂ ಭಗಣ ಮತ್ತು ಒಂದು ಗುರುವುಳ್ಳ ಪದ್ಯವು ಸೌಂದರವೃತ್ತವೆನಿಸುವುದು (ಕೃಪಿಡಿ. ೭೯). [ಸಂ.]

ಸೌಂದರಗ್ರೀವ (ನಾ). ಚೆಲುವಾದ ಕೊರಳು: ಕಂಠಮಾಲೆಯಿಂ ಮೆಱೆವ ಸೌಂದರಗ್ರೀವದ . . . ಇಂತೊಪ್ಪುವ ರೂಪು ಸೌಂದರ್ಯದಿಂ ಶಿವಪೂಜೆಗೆ ನವಯೌವನವಾದಂತೆ ಮೆಱೆವ ಷೋಡಶಪ್ರಾಯಂ (ಬಸರ. ೨-೨೮). [ಸಂ.]

ಸೌಂದರತೆ (ನಾ). ಸುಂದರವಾಗಿರುವಿಕೆ; ಚೆಲುವಿಕೆ: ಮೂಱೇಱೆಯಲಿ ಸೌಂದರತೆಯನಾಂತ ಭುಜಯುಗಳವ ತೋಱು (ಮೋಪತ. ೮-೧೨). [< ಸಂ. ಸುಂದರತಾ]

ಸೌಂದರವೆಣ್ಣು (ನಾ). ಚೆಲುವಾದ ಹೆಣ್ಣು; ಸುಂದರಿ: ಈ ಪಾಟಿಯ ಸೌಂದರವೆಣ್ಣು ಕಮನೀಯ ರೂಪಸ್ಥ ನಿನಗಲ್ಲದುಳಿದ ಕಾಪುರುಷರ್ಗೆ ಕೈಸಾರಿದುದಿಲ್ಲ (ಮೋಹತ. ೪೧-೪೪). [ಸೌಂದರ + ಪೆಣ್ಣು (< ಪೆಣ್)]

ಸೌಂದರಿ (ನಾ). ೧. = ಸೌಂದರವೆಣ್ಣು: ಸ್ಮರಸುಖಮಂ ಸಲಿಸುವ ಸೌಂದರಿಯರೊಳೊಡಗೂಡಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೧೨೦); ಸರಸತಾಂಬೂಲಮಂ ಸವಿದಿರುಸು ಬಾಯ್ಸುಪರಿ ಸುರತದಲಸಂ ಪರಿಹರಿಸು ಪಾದಕೆಂಬ ಸೌಂದರಿಯ ನುಡಿಯಿಂದಿವಳ್ ಸ್ವಾಧೀನಪತಿಕೆಯೆಂದಱಿದು (ಚಬವು. ೧೦-೩೦). ೨. ಶ್ರೀಗಂಧ; ಚಂದನ: "ಸೌಂದರಿಯೆನಲು ಚಂದನಂ" (ಮಂಗರಾ. ೩೫-೧೫). [< ಸಂ. ಸುಂದರೀ]

ಸೌಂದರಿಯ (ನಾ). ಚೆಲುವು; ಅಂದ; ಸೌಂದರ್ಯ: ಮದನನ ರೂಪರೇಖೆಯ ಹಳಿವುದಾ ನಳನೃಪನ ಘನಸೌಂದರಿಯ ಲೋಕದಲಿ [ಪಾಠಾಂ. ನಿಜ ಸೌಂದರ್ಯದಾಟೋಪ] (ನಳಚ. ೨-೩೬); ಬಡನಡುವಿನ ಬಟ್ಟಕುಚದ ಸೌಂದರಿಯದ ಕೊಡಗಿತಿಯರು ರಾಜಿಸಿದರು (ಕಂನವಿ. ೨೧-೮೬). [< ಸಂ. ಸೌಂದರ್ಯ]

ಸೌಂದರ್ಯ (ನಾ). = ಸೌಂದರಿಯ: ತನ್ನ ದೇಹಸೌಂದರ್ಯಮಂ ಮಹಾತಪದೊಳ್(ದಿಂ) ಕ್ಷಪಿಯಿಸಿದೊಡೆ ದಿವ್ಯವಿಜಯಪರಮಸೌಂದರ್ಯಮಂ ಪಡೆಯಲಕ್ಕುಂ (ಬಾಪುಂಪು. ೨೯); ಸೌಂದರ್ಯಕಂದದೊಳ್ ಸಮಸಂದುಣ್ಮಿದ ಕುಡಿಗಳಂತಿರೆಸೆದುವು ಪೊಟ್ಪಿಂದೊಂದಿ ಕುಸುಮಾವಳಿಯ . . . ಲಲಿತಾಂಗುಳಿಗಳ್ (ಕುಸುಮಾ. ೧೨-೪೬).

ಸೌಂದರ್ಯವಿಲಾಸದ ತೊಟ್ಟಿ = ಮೈಸೂರು ಅರಮನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ: ಕುಲದೇವತೆಯಾದ ಅಮಲದೇವತೆಯಂ . . . ಅರಮನೆಯ ಸೌಂದರ್ಯವಿಲಾಸದ ತೊಟ್ಟಿಯ ಹಜಾರದ ಪುಷ್ಪಮಂಟಪದಲ್ಲಿರಿಸಿ (ಮಹಾವಂ. I, ೩೮). [ಸಂ.]

ಸೌಂದರ್ಯತನುತ್ವ (ನಾ). ಚೆಲುವಾದ ದೇಹವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಿಕೆ: ಯೌವನಾನ್ವಿತಸೌಂದರ್ಯತನುತ್ವಮುಂ ಗಡ ಬಳಿಕ್ಕಂತಾದೊಡಂ ತನ್ನ ಜೀವಿತಮಾವಂಗತ (ರಾಜಶೇ. ೧೪-೪೪). [ಸಂ.]

ಸೌಂದರ್ಯನಿಳಯ (ನಾ). ಚೆಲುವಿನ ಆವಾಸಸ್ಥಾನ,– ನಿಲಯ: ವಿಲಸಿತ ಪ್ರತಿಮೆಗಳಿಂದಾಗ ಸೌಂದರ್ಯನಿಳಯ ರಾಜಿಸಿದುದರ್ತಿಯಲಿ (ಕಂನವಿ. ೬-೪೦). [ಸಂ. ಸೌಂದರ್ಯನಿಲಯ]

ಸೌಂದರ್ಯಪ್ರಜ್ಞೆ (ನಾ). ಚೆಲುವಿನ ಬಗೆಗಿನ ಸೂಕ್ಷ್ಮಬುದ್ಧಿ: ನಮ್ಮ ಕನ್ನಡ ಕವಿಗಳ ಸೌಂದರ್ಯಪ್ರಜ್ಞೆ . . . ಇಡೀ ಭಾರತೀಯ ಸೌಂದರ್ಯವಿಚಾರಗಳ ಕಡೆಗೆ ಎಳೆದುಕೊಂಡು ಹೋಯಿತು (ಸೌಂದಪ. i, ಮೊದಲ ಮಾತು). [ಸಂ. ಸೌಂದರ್ಯಪ್ರಜ್ಞಾ]

ಸೌಂದರ್ಯಪ್ರಸಾಧನ (ನಾ). ಚೆಲುವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಲು ಬಳಸುವ ಅಲಂಕಾರ ಸಾಮಗ್ರಿ: ಮುಂದುಗಡೆ ಒಂದು ಟೇಬಲು, ದೊಡ್ಡ ಕನ್ನಡಿ, ಹತ್ತಿರವೇ ಸೌಂದರ್ಯಪ್ರಸಾಧನಕ್ಕಾಗಿ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯಗಳು (ಜಯಂತ. ೩೫೨). [ಸಂ.]

ಸೌಂದರ್ಯಪ್ರಿಯತೆ (ನಾ). ಚೆಲುವಿನಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿ; ಸೌಂದರ್ಯಾಭಿರುಚಿ: ವೇದಋಷಿಗಳಿಗೆ ಸೌಂದರ್ಯಪ್ರಿಯತೆ ಇರಲಿಲ್ಲವೆನ್ನುವುದು . . . ಸತ್ಯದೂರವಾದ ಸಂಗತಿ (ಸೌಂದಪ. ೧೧೯). [ಸಂ. ಸೌಂದರ್ಯಪ್ರಿಯತಾ]

ಸೌಂದರ್ಯಮೀಮಾಂಸೆ (ನಾ). ಸೌಂದರ್ಯತತ್ತ್ವದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ವಿಚಾರ,– ಜಿಜ್ಞಾಸೆ: ಸೌಂದರ್ಯದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವಿಚಾರ ಮಾಡುವ ಸೌಂದರ್ಯ ಮೀಮಾಂಸೆ (ಭಾರಮೀ. ೮). [ಸಂ. ಸೌಂದರ್ಯಮೀಮಾಂಸಾ]

ಸೌಂದರ್ಯಯೋನಿ (ನಾ). ಚೆಲುವಿನ ಜನ್ಮಸ್ಥಳ; ಸೌಂದರ್ಯದ ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನ: ಸಕಳಸೌಂದರ್ಯಯೋನಿಯುಂ ರಾಜಧಾನಿಯುಮೆನಿಸಿ . . . ಪುರಮೆಸೆದಿರ್ಪುದು (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೩೧ ವ). [ಸಂ.]

ಸೌಂದರ್ಯವೃತ್ತಿ (ನಾ). ಚೆಲುವಿನ ಸ್ವಭಾವ,– ಧರ್ಮ: ಇಂತನೇಕ ಜನಮನೋಹಾರಿ ಸೌಂದರ್ಯವೃತ್ತಿಗವಕಾಶಮಾದ ವಿವಿಧಪ್ರದೇಶದಿಂದೊಳಗೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೬೧ ವ). [ಸಂ.]

ಸೌಂದರ್ಯಶಾಲಿ (ನಾ). ಸೊಬಗಿನಿಂದ ಕೂಡಿದವನು; ಚೆಲುವ: ನಾವು ನೋಡಿದ ಹುಡುಗ ತುಂಬಾ ಸೌಂದರ್ಯಶಾಲಿಯಾಗಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ) [ಸಂ. ಸೌಂದರ್ಯಶಾಲಿನ್]

ಸೌಂದರ್ಯಶಾಲಿನಿ (ನಾ). ಚೆಲುವಿನಿಂದ ಶೋಭಿಸುವವಳು: ತರಿಸಿದಂ ಬೇಕಾದ ವಸ್ತುಗಳನು ಸರಸಗುಣ ಸೌಂದರ್ಯಶಾಲಿನಿಗೆ ಮಾಲಿನಿಗೆ (ಕ್ಷಮಿಭಾ. ೨೬-೨೨); ಜಾರ್ಜಿಯಾ ದೇಶದ ಹೆಂಗಸರು ಬಹು ಸೌಂದರ್ಯಶಾಲಿನಿಯರು (ಭೂಗೋಳ. ೧೧೦). [ಸಂ. ಸೌಂದರ್ಯಶಾಲಿನೀ]

ಸೌಂದರ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ರಸಾಭಿಜ್ಞತೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ; ಸೌಂದರ್ಯತತ್ತ್ವವನ್ನು ಕುರಿತು ವಿವರಿಸುವ ಜ್ಞಾನ: ಸೌಂದರ್ಯಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಅರಿಸ್ಟಾಟಲನು ಇತ್ತಿರುವ ಕಾಣಿಕೆಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಅತ್ಯಮೂಲ್ಯವಾದುದು ಅವನು ಕಾವ್ಯಾನುಕರಣವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವ ವಿಧಾನ (ಅಂಕಾ. ೧೫೩). [ಸಂ.]

ಸೌಂದರ್ಯಸಂವೇದನೆ (ನಾ). ಚೆಲುವಿನ ಅನುಭವ: ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಸೌಂದರ್ಯಸಂವೇದನೆ . . . ಸದಾ ಸುಖಾನುಭವರೂಪವಾದುದು (ಸೌಂದಪ. ೬). [ಸಂ. ಸೌಂದರ್ಯಸಂವೇದನಾ]

ಸೌಂದರ್ಯಸಾರ (ನಾ). ಚೆಲುವಾದ ವಸ್ತುಗಳ ಉತ್ಕೃಷ್ಟಅಂಶ: ಪ್ರಾಣಂಬೊಯ್ದನೊ ಚಿತ್ರಿಸುತ್ತುಮವಳಂ ಸೌಂದರ್ಯಸಾರಂಗಳಿಂ (ಶಾಕುಂತ. ೨೫-೪೪). [ಸಂ.]

ಸೌಂದರ್ಯಾನುಭವ (ನಾ). = ಸೌಂದರ್ಯಸಂವೇದನೆ: ತಾದಾತ್ಮ್ಯವಿಲ್ಲದ ಸೌಂದರ್ಯಾನುಭವವು ಜನಿಸಲಾರದು (ನವ್ಯಕಾ. ೬೯). [ಸಂ.]

ಸೌಂದರ್ಯಾಭಿರುಚಿ (ನಾ). ಚೆಲುವಿನಲ್ಲಿ ಇರುವ ವಿಶೇಷಾಸಕ್ತಿ: ತನ್ನ ಸೌಂದರ್ಯಾಭಿರುಚಿ ವಿಕಾಸಗೊಂಡಂತೆಲ್ಲ ಆತ್ಮಪ್ರತ್ಯಯ ಕುಂದುತ್ತಿದೆಯೆಂದು ಅವನು ಭಾವಿಸಿದ್ದನು (ಕ್ಷನಾರು. ೨೦). [ಸಂ.]

ಸೌಂದರ್ಯೋಪಾಸಕ (ನಾ). ಚೆಲುವಿನ ಆರಾಧಕ; ಸೊಬಗನ್ನು ಕಂಡು ಮೆಚ್ಚಿ ಪೂಜಿಸುವವನು: ನಮ್ಮ ಹಿಂದಿನ ಕವಿಗಳು ಸೌಂದರ್ಯೋಪಾಸಕರಾಗಿದ್ದರು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಸೌಂದರ್ಯೋಪಾಸನೆ (ನಾ). ಚೆಲುವನ್ನು ಆರಾಧಿಸುವುದು: ಅಜಂತ, ಎಲ್ಲೋರಗುಹಾಲಯಗಳು . . . ದಕ್ಷಿಣಭಾರತದ ಸೌಂದರ್ಯೋಪಾಸನೆ, ದೈವಭಕ್ತಿ, ಶಿಲ್ಪಕಲಾನೈಪುಣ್ಯಗಳ ಭವ್ಯಪ್ರತೀಕಗಳಾಗಿವೆ (ಭಾರದ. ೪೦೪). [ಸಂ. ಸೌಂದರ್ಯೋಪಾಸನಾ]

ಸೌಕರ್ಯ (ನಾ). ೧. ಸೂಕರದ ಸ್ವಭಾವ. ೨. ವಿಷ್ಣುವಿನ ದಶಾವತಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ವರಾಹಾವತಾರ: ಸುಚರಿತ ಕೂರ್ಮೋದಯಂ ಸಾರಸೌಕರ್ಯವಿಳಾಸಂ . . . ಪ್ರಾಭವ ಪ್ರೌಢತೇಜಂ (ಎಕ. VIII. ಸೊರಬ. ೧೪೦-ಅ ; 1198). ೩. ಅನುಕೂಲತೆ;

ಸೌಲಭ್ಯ: ಜಗತ್ತಿನ ಜನರಿಗೆಲ್ಲ, ತಾವು ಕುಳಿತಿರುವ ಕಡೆ ಬೇಕಾದ ಸೌಕರ್ಯ ದೊರೆಯುವಂತೆ (ಹಚಪ್ರ. ೯) ; ಬೇಸಾಯಗಾರರಾದ ನನ್ನೂರಿನವರಿಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಸೌಕರ್ಯ ಒದಗಿಸಬೇಕು ನಿಜ (ನನ್ನೂರು. ೩೧೭). [ಸಂ.]

ಸೌಕುಮಾರ್ಯ (ನಾ). ೧. ಸುಕುಮಾರತೆ; ಮೃದುತ್ವ; ಕೋಮಲತೆ: 'ಸೌಕುಮಾರ್ಯಂಬೆಟು' ಪರಾ. ೨. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಕಾವ್ಯದ ಹತ್ತು ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಮೃದುವರ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ ಮತ್ತು ಅಹಿತವಾದ ವಿಷಯವನ್ನು ನಯವಾಗಿ ತಿಳಿಸುವುದು: ಮೃದುವಾದ ವರ್ಣ ರಚನೆಯೂ ಅಹಿತವಾದ ವಿಷಯವನ್ನು ನಯವಾಗಿ ಹೇಳುವುದೂ ಸೌಕುಮಾರ್ಯ ಗುಣವೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ (ಭಾರಮೀ. ೪೨). [ಸಂ.]

ಸೌಕುಮಾರ್ಯಂಬೆಡು (ಕ್ರಿ). ಸುಕುಮಾರತೆಯನ್ನು ಪಡೆ; ಮೃದುತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದು: ಅಲ್ಲಿ ಸೌಕುಮಾರ್ಯಂಬೆತ್ತಪ್ಪುವ ನಿರುಪಮ ನಿಜಶಿವಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಕರತಳಾಸ್ತರಣಂ ಬೆಟ್ಟಿತಕ್ಕುಮೆಂದು ಬಿಟ್ಟು (ವೃಷ. ೨೩-೧೪ ವ). [ಸೌಕುಮಾರ್ಯ + ಪೆಟು]

ಸೌಖ್ಯ (ನಾ). ೧. ನೆಮ್ಮದಿ ; ಸುಖ; ನಿಶ್ಚಿಂತೆ. ೨. ಸಂತೋಷ; ಹರ್ಷ: ನಾನಾವಿಧ ಸೌಖ್ಯಭಾಜನನುಪಾರ್ಜಿತ ಖೇಚರರಾಜ ಹೃದ್ಯವಿದ್ಯಾವಿಭವಂ (ಅದಿಪು. ೧-೭೩). [ಸಂ.]

ಸೌಖ್ಯಕಾರಕ (ನಾ). ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು: ಮನಸಿಜನ ತಾಪಕಾರಣ ನೆನಸಿದನನಗವನ ಸೌಖ್ಯಕಾರಕನಾದಂ (ಶಾಕುಂತ. ೩೭-೭೩). [ಸಂ.]

ಸೌಖ್ಯಪ್ರಣವ (ನಾ). ಪಂಚಪ್ರಣವಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಸಾಕಲ್ಯಪ್ರಣವ ಶಾಂಭವಪ್ರಣವ ಸೌಖ್ಯಪ್ರಣವ ಸಾವಶ್ಯಪ್ರಣವ ಸಾಯುಜ್ಯಪ್ರಣವವೆಂಬ ಪಂಚಪ್ರಣವಮಂತ್ರಂಗಳಂ (ವಿವೇಕ. ೮೧). [ಸಂ.]

ಸೌಖ್ಯರತ (ನಾ). ಸುಖಾಸಕ್ತನಾದವನು: ನರಯುಗ್ಮೋದಯದೊಳ್ ಬುಧಂ ನೆಲಸೆ ವಾಚಾಳಂ ಕಲಾವೇದಿ ಸೌಖ್ಯರತಂ (ಜಾತಕ. ೧೭-೨೩). [ಸಂ.]

ಸೌಖ್ಯಾನುರಕ್ತ (ನಾ). = ಸೌಖ್ಯರತ: ದಿವಿಜೇಜ್ಯಂ ನಿಲೆ . . . ಮೂಡಲೊಳ್ . . . ಸೌಖ್ಯಾನುರಕ್ತಂ (ಜಾತಕ. ೧೮-೧೧). [ಸಂ.]

ಸೌಖ್ಯಾವಹ (ನಾ). ಸುಖವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವಂಥದ್ದು: ಸೌಖ್ಯಾವಹಮಾಕೆ ಗಕ್ಕೆಯನುಕೂಲಸಮೀರಣಮಾಗಿ ಮೇಣ್ ಪಥಂ (ಶಾಕುಂತ. ೫೩-೮೯). [ಸಂ.]

ಸೌಗಂಧ (ನಾ). ಪರಿಮಳ; ಸುವಾಸನೆ: ಸೌಗಂಧಮಂ ಕೂಡೆ ಪಸರಿಸುವ (ಎಕ. VII. ಶಿವಮೊ. ೪-೩೭; 1122); ಗಂಧವಾಹಂಗೆ ಸೌಗಂಧವ . . . ಅಡರಿಸುಗುಂ (ಜಗವಿ. ೪-೭೫); ಉಲ್ಲಿಯೆಲ ಸೌಗಂಧವಪ್ಪುದೆ ಮುಳ್ಳು ಕೈದುವೆ (ಕೌಶಿರಾ. ೨೨-೪೧). [ಸಂ.]

ಸೌಗಂಧಿ (ನಾ). ೧. ಮನೋಹರವಾದ ವಾಸನೆಯುಳ್ಳದ್ದು. ೨. ಶ್ರೀಗಂಧ; ಚಂದನ. [ಸಂ. ಸೌಗಂಧೀ]

ಸೌಗಂಧಿಕ (ನಾ). ೧. ಪರಿಮಳದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು ; ಸುವಾಸನೆಯುಳ್ಳದು: ಬಂಧುರತರ ಜನಸವನಸುಗಂಧೋದಕದಿಂದೆ ನಾಂದು ತದ್ಗುಣದೊಳ್ ಸಂಬಂಧಿಸಿ ಪಸರ್ವಡದುವು ಸೌಗಂಧಿಕಮೆಂದು . . . ಕಿಸುಗಲ್ಗಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೨-೯೯). ೨. ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾರುವವನು. ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೂವು; ಚೆನ್ನೈದಿಲೆ: ''ಸೌಗಂಧಿಕಾ, ಕಲ್ಹಾರಂ ಈ ೨ ಚೆನ್ನೈದಿಲ್'' (ಹಲಾಯು. ೧೧೨-೫೯). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುವಾಸನೆಯ ಹುಲ್ಲು. ೫. ಕಸ್ತೂರಿಮೃಗ: ''ಸೌಗಂಧಿಕಂ ಕತ್ತುರಿಮಿಗಂ'' (ಮಂಗರಾ. ೪೮-೮). ೬. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಖನಿಜ; ಗಂಧಕ. ೭. ಒಂದು ರತ್ನದ ಹೆಸರು; ಪದ್ಮರಾಗ: ಸೌಗಂಧಿಕವೆಂಬ ರತ್ನವು ವೃಕ್ಷ ಜಾತಿಯು (ಸೌಗಂಧಿ. ೭೭೭-೩೩). [ಸಂ.]

ಸೌಗಂಧಿಕಾಕುಸುಮ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೂವು: ಆ ಭೀಮ ತಂದ ಸೌಗಂಧಿಕಾಕುಸುಮ ಇದಕೆ ಅಸಮ ! (ಅನಿಕೇ. ೨೩-೮). [ಸಂ.]

ಸೌಗಂಧಿಸು (ಕ್ರಿ). ಒಳ್ಳೆಯ ಸುವಾಸನೆಯನ್ನು ಸೂಸು: ರಸಯುತಮಾಗೆ ಸೌಗಂಧಿಸುವ ಮಾಂಸವನಟ್ಟು (ಬಸವ. ೫೭-೩೭). [ಸೌಗಂಧ + -ಇಸು₁]

ಸೌಗಂಧ್ಯ (ನಾ). ಸುಗಂಧದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ; ಪರಿಮಳಸಹಿತವಾದುದು: ಜಳದಿಂದಂ ಬಳಮಂ ಸುಗಂಧರಸದಿಂ ಸೌಗಂಧ್ಯಮಂ ಪುಷ್ಪಸಂಕುಳದಿಂ ಪೂಜ್ಯತೆಯಂ . . . ಮಾಡುಗುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೫೫). [ಸಂ.]

ಸೌಗತ (ಗು). ೧. ಬುದ್ಧನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ; ಬುದ್ಧನ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾದ: 'ಸೌಗತಸಿದ್ಧಾಂತ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ಬುದ್ಧನ ಅನುಯಾಯಿ; ಬೌದ್ಧಧರ್ಮವನ್ನವಲಂಬಿಸಿದವನು: ವೈಶೇಷಿಕರೂ ಸೌಗತರೂ (ಬೌದ್ಧರೂ) ಶಬ್ದವು ಅನುಮಾನದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಭೂತವಾಗುವುದು ಎಂದು ಹೇಳುವರು (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೩೯೫). [ಸಂ.]

ಸೌಗತಸಿದ್ಧಾಂತ (ನಾ). ಬೌದ್ಧಮತದ ಸಿದ್ಧಾಂತ: ವೈದಿಕರು ಪ್ರತಿಕಕ್ಷಿಯರ ಅದ್ಭುತಗಳನ್ನು ಖಂಡಿಸಿ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಾಯಶಃ ಈ ವಿಚಾರವು ಸೌಗತಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಬರುವುದು (ಒಂದಸಾ. ೭). [ಸಂ.]

ಸೌಚ, ಸವುಚ (ನಾ). ಶುಚಿತ್ವ; ಸುಶೀಲಗುಣ: ಪರಬಳವೆಯ್ದಿ ಕಯ್ಯುವೆಡ ಯಾಡುವ ತಾಣದೊಳಲ್ಲಿ ಬೀರಮಂ ಪರವಧು ವಟ್ಟೈಳಾತರಡೆಯಾಡುವ ತಾಣದೊಳಲ್ಲಿ ಸೌಚಮಂ ಪರಿಕಿಸಿ (ಎಕ. II. ೧೩೯-೪೨; ಸು. 982). **ಸವುಚ** : ತೋರು ಅವರೆಡೆಯೊಳಗ ಪರಿಗ್ರಹದಾರಿ ವಿನಾನುಂಚೆ ಸವುಚಕ್ಕಾರಣದ ಗುಂಡಿಗೆಯು ಚೀಮೆಗಳಾವಿರಕ್ಷಣಗ (ಬಿಜ್ಜಪು. ೮೩-೩೪). [< ಸಂ. ಶೌಚ]

ಸೌಚಾಚಾರ (ನಾ). ೧. ಶುಚಿಯಾದ ನಡವಳಿಕೆ; ಸುಶೀಲನಡತೆ. ೨. ಶುಚಿಯಾದ ನಡವಳಿಕೆಯುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಅನೇಕ ಗುಣಗಣಾಲಂಕೃತ ಸತ್ಯ ಸೌಚಾ[ಚಾರ] ಚಾರುಚಾರಿತ್ರನಯವಿನಯವಿಜ್ಞಾನವೀರಬಳಂಜಧರ್ಮ್ಮಪ್ರತಿಪಾಳಕರುಂ (ಕಕಅ. ೪೪-೭೩-೧೧; 1229). [< ಸಂ. ಶೌಚಾಚಾರ]

ಸೌಚಿಕ (ನಾ). ಸೂಜಿಯಿಂದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು; ಚಿಪ್ಪಿಗ: ''ತುನ್ನವಾಯಃ, ಸೌಚಿಕಃ - ಈ ೨ ಚಿಪ್ಪಿಗಂ'' (ಹಲಾಯು. ೯೭-೪೩೭); ಸೀಲಮಂ ಬಿಡದಿರ್ಪ ಪಾರ್ವರ ಜಾಲಮಾರ್ಯರ ಗೊಂದಣಂ ಸೌದ್ದಾಲಿಕಚಯಂ ಸೌಚಿಕರ ಸಂದಣ ಕುಲಾಲತತಿ (ವಿವೇಭ. ೪-೬೫). [ಸಂ.]

ಸೌಜನ್ಯ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯತನ; ವಿನಯ; ಸಜ್ಜನಿಕೆ: ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಮಾಧುರ್ಯ ವಿತ್ತು . . . ಸೌಜನ್ಯವಿತ್ತು (ಮಹಾಜ. ೧೮೫); ಯಾರೂ ಮಾನವಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಸೌಜನ್ಯವನ್ನು ಮೀರರು (ಕನ್ನಡಾ. ೫೧). ೨. ಉದಾರತ್ವ ; ಔದಾರ್ಯ: ಒಂದೇ ಒಂದು ಉಪಚಾರದ ಮಾತು ಕೂಡ ಆಡುವಷ್ಟು ಸೌಜನ್ಯ ಆ ತಾಯಿ ಮಗ ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಇರಲಿಲ್ಲ (ಹೊಸಕ್ಕ. ೪೫); ಕರುಣೆಯಲಿ ನಯವಿನಯಗಳಲಿ ಮೇಣದಟನಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಸೌಜನ್ಯಭಕ್ತಿಯಲಿ . . . ಸಮನಿಲ್ಲ (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೭೨-೧೮೯).

ಸೌಜನ್ಯಕಂದಾಂಕುರ = ಅತ್ಯಂತ ವಿನಯಶಾಲಿ; ಒಂದು ಬಿರುದು: ಸೌಜನ್ಯಕಂದಾಂಕುರಂಗರ್ಚಿಸಿ ದೂತನಂ ವಿಸರ್ಜಿಸಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೯೩ ವ). **ಸೌಜನ್ಯತೀರ್ಥ** = ಒಂದು ಬಿರುದು: ಕೋದಣ್ಡಪಾರ್ತ್ಥಂ ಸೌಜನ್ಯತೀರ್ತ್ಥಂ ಮಣ್ಣಳಕಣ್ಣೀರವಂ (ಸೌಇಇ. XX. ೪೭-೯; 1074). **ಸೌಜನ್ಯರತ್ನಾಕರ** = ಒಂದು ಬಿರುದು: ಕಲಿಕಾಲಮೇರುವಿಬುಧಂ ಸೌಜನ್ಯರತ್ನಾಕರಂ ಬಲವನ್ತಂ ಪ್ರಭು [ಶಾನ್ತಿ ಸೆ]ಟ್ಟಿ (ಸೌಇಇ. XX. ೫೫-೩೫; 1082). [ಸಂ.]

ಸೌಜನ್ಯವಿದೂರ (ನಾ). ವಿನಯಗುಣದಿಂದ ಬಹುದೂರನಾದವನು; ಕ್ರೂರಿ; ಅಸಂಸ್ಕೃತ: ಮದನುಗ್ರಹಾರ್ಥಮಾ ಮಾನ್ಯಮಹೇಶ್ವರಂ ಮಱೆಯೊಳಿಲ್ದುದುದಂ ತಿಳಿದಾತನಲ್ತು ಸೌಜನ್ಯವಿದೂರನಾದೆನಕಟನ್ನವೊಲಾವನೊ ಗಾಂಪನುರ್ವಿಯೊಳ್ (ಶಬಶಂ. ೪-೧೨೭). [ಸಂ.]

ಸೌಜ್ಞೆ 'ಸನ್ನೆ' ನೋ.

ಸೌಜ್ಞೆಗೆಯ್ 'ಸನ್ನೆಗೆಯ್' ನೋ.

ಸೌಟಗೆ 'ಸೊಂಟಿಗೆ' ನೋ.

ಸೌಟು₁, ಸವಟು₂, ಸವುಟು (ನಾ). ಅಡಿಗೆ ಮಾಡುವಾಗ ಕೂಡಿಸಲು, ತೋಡಲು ಹಾಗೂ ಬಡಿಸಲು ಬಳಸುವ ಒಂದು ಸಾಧನ, ಸಟ್ಟುಗ: ''ಕಂಚಿಕಮೆನಲ್ ಸೌ[ಪಾಠಾಂ. ಸವು]ಟೆನಿಕ್ಕುಂ'' (ಮಂಗರಾ. ೬೧-೮); ವನಿತೆ ಸೌಟನೊಳಕ್ಕಿಯ ತೊಳೆಸಿ (ಪುರಂದ. ೧-೧೧೧-೩); ಒಲೆಯೊಳೊಗ್ಗರಣೆಗೆ ಸೌಟಟ್ಟು ಎಣ್ಣಗೆ ಗಾಣಗನೆಡೆಗೋಡಿದಂತೆ (ಇಂಚಾಪ. ೮೯-೩೪). **ಸವಟ್ಟು** : ಅದನ್ನು ಸವಟುಗಳಿಂದ ತೆಗೆದು ಚೆಲ್ಲುತ್ತಾರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೪೫). **ಸವುಟು**: ಅರಿಯನು ಸವುಟನೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ

ವೇದಶಾಸ್ತ್ರವವೋದಿದ ಶ್ರಮಮಾತ್ರವೆ (ಉತ್ತ.ಟೀ. ೪೫-೧೩); ಸವುಟು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಇದ್ದಾಗ ಅವುಟು ಮಾಡಿದ್ನೇ ಬಂತು (ಗಾದೆ). [ದೇ. ‖ ತುಳು. ಸೌಂಟು, ಸೌಟು]

ಸೌಡಂಗೀಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಸೌಡಂಗೀಗಿಡ, ಕಾಡುಸುಂಡೆ (ಮೈಪಿಗ. ೭೧-೧೪೫೦). 'ಚವುಡಂಗಿ' ಪರಾ. [ಸೌತಂಗ್ಯಿ + ಗಿಡ (< ಗಿಡು)]

ಸೌಟಿ, ಸವಡ್ಡಿ (ನಾ). ಗದ್ದೆ, ತೋಟಗಳಿಗೆ ನೀರು ಬಿಡಲು ನೇಮಕನಾದ ಗ್ರಾಮನೌಕರ; ನೀರುಗಂಟಿ: ರಾತ್ರಿಯ ಹೊತ್ತು ಸೌಟಿಗಳನ್ನು ವಚಾಯಿಸಿಯೋ ಸರಿಮಾಡಿಕೊಂಡೋ ನೀರನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಂಡರು (ಕಲನ ೧೬೩). **ಸವಡ್ತಿ** : (ಕ). [?]

ಸೌಡೀರ (ಗು). ವೀರರಸಪ್ರಧಾನವಾದ; ಪೌರುಷಯುಕ್ತವಾದ: ಧವಳ ಚಮರರುಹೋಪವೀಜ್ಯಮಾನನು ಸೌಡೀರಸರಸವೀರಕಥಾಕರ್ಣನೋತ್ತೀರ್ಣ ಹರ್ಷಪುಳಕಸಂತಾನನುಂ (ಎಕ. V. ಬೇಲೂರು. ೭೧-೯೪; 1117). [< ಸಂ. ಶೌಂಡೀರ]

ಸೌಡು 'ಸವಡ್ಡು' ನೋ.

ಸೌತಿ 'ಸವತಿ' ನೋ.

ಸೌತೆ 'ಸವುಂತೆ' ನೋ.

ಸೌತೆಕಾಯಿ 'ಸವುತೆಕಾಯಿ' ನೋ.

ಸೌದರಿ 'ಸೌದರೆ' ನೋ.

ಸೌದರೆ, ಸೌದರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಗ್ರಾಮ ಅಥವಾ ಸಮಾಜದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥ; ಚೌಧುರಿ(?) : ಈ ಭೀಮೇಶ್ವರದೇವರಿಂಗೆ ಸೆಟ್ಟಿಯ ಕೆಱೆಯ ಸೌದರ ಬಾದಯ ಮುದ್ದಡ ವಂಕಣ ಮುದುದಿಮಂ ಕೊಟ್ಟ ಎಱೆ ಹೊಲ (ಕಾಇ. ೩೭-೫೦-೧೧; 1042). **ಸೌದರಿ**: ಚನಿವರದ ಸೆಟ್ಟಿ ಸೌದರಿಯರುಂ ಬಹುಧಾನ್ಯವನು ಮಾರುವರು (ನಮಾ. ೨೯-೫೭). 'ಚೌಧುರಿ' ಪರಾ. [?]

ಸೌದರ್ಯ (ನಾ). ಸೋದರಭಾವ; ಅಣ್ಣತಮ್ಮಂದಿರ ಪ್ರೀತಿ; ಭ್ರಾತೃವಾತ್ಸಲ್ಯ: ಎಮ್ಮಯ್ವರುಂ ಬೆಸಕೆಯ್ಯುತ್ತಿರೆ ನೀನೆ ಮೇಣಾರಸುಗೆಯ್ ಸೋ[ಪಾಠಾಂ. ಸೌಂ]ದರ್ಯದಿಂದೊಳ್ಪಿತೇ ವಸುಧಾಮಂಡಳಮುಂಟುಕೆಯ್ಯುದಿದನು (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೬೫); ಕರ್ಣಂಗೆಯುರ್ವರೆಯಂ ಕೊಟ್ಟವನಾಳ್ವನಾಗೆ ಬಟಿಕಾವಾಳಾಗಿ ಸೌದರ್ಯದಾಯಿರವಂ ಪೊಲ್ಲದುಗೆಯ್ವರೆಂದು ಜಡಿದರ್ ಕುಂತೀಸುತರ್ಕೊಂತಿಯಂ (ಗದಾಯು. ೧೨-೨೦); ಅಮರಸೌದರ್ಯಮಿದು ಸಾಜಂ? (ಗಿರಿವಿಂ. ೪೫-೨೦). [ಸಂ.]

ಸೌದಾಗಾರ (ನಾ). ವರ್ತಕ; ವ್ಯಾಪಾರಿ: ಬಳಿಕ ಬಂಸಿ ಕುದುರೆಯ ಸೌದಾಗಾಱ[ಪಾಠಾಂ. ಸಾದಗಾಱ, ಸಾದಕರ, ಸೌದೆಗಾಱ, ಸೌಧಾಗಾಱ]ನ ಬೆಲೆಯೇನೀ ವಾಜಿಗೆನಲು (ಕುರಾಪಾಂ. ೯-೧೦೭); ಅವಳ ಇಪ್ಪತ್ತನೇ ವರುಷದಲ್ಲಿ ಲಂಡನದ ಜೋಸಫನೆಂಬ ಸೌದಾಗಾರನಿಗೆ ಮದುವೆ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟರು (ಗರತಿ. ೧೫೮).
[← ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಸೌದಾಗರ್]

ಸೌದಾಮನಿ (ನಾ). ೧. ಮಿಂಚು; ವಿದ್ಯುತ್ತು: "ಶಂಪಾ . . . ವಿದ್ಯುತ್, ಸೌದಾಮನೀ . . . ಐರಾವತೀ - ಈ ೧೧ ಮಿಂಚು" (ಹಲಾಯು. ೧೧-೭೦). ೨. ಇಂದ್ರನ ಆಸ್ಥಾನದ ಒಬ್ಬ ಅಪ್ಸರೆಯ ಹೆಸರು. [ಸಂ. ಸೌದಾಮನೀ]

ಸೌದಾಮಿನಿ (ನಾ). ೧. ಮಿಂಚು; ವಿದ್ಯುತ್ತು: ಸೌದಾಮಿನಿಯವೊಲ್ ಭೋಂಕೆನೆ ಸುರಕಾಮಿನಿ ರಂಗದೊಳದೃಶ್ಯೆಯಪ್ಪುದುಮಾಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೯-೪೧); ಭಗವದ್ಭಕ್ತಿ ಕಾದಂಬಿನಿ ಹೇಮದ್ಯೋತಿ ಸೌದಾಮಿನಿ . . . ವಿನಿಸ (ಪುಷ್ಪಸ್ತು. ೯-೫೨); ಕಡೆಗಣ್ಣಡಿವೆಳಗಿಂ ಸೌದಾಮಿನಿಯನ್ನೇಳಿಸುತೆಸೆದಿರ್ಪಾ ಕಾಮಿನಿ (ಉದ್ಭಟಕಾ. ೨-೫೮). ೨. ಸಿಡಿಲು: ಅಂತಲ್ಲದಂದೀ ತರು ಕಡೆವುದೆ ಸೌದಾಮಿನೀಪಾತದಿಂದಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೯-೫೭).
[ಸಂ. ಸೌದಾಮಿನೀ]

ಸೌದೆ$_1$, ಸವದೆ$_1$, ಸವಿದೆ, ಸವಿಧೆ, ಸವುದೆ (ನಾ). ಕಟ್ಟಿಗೆ; ಉರುವಲು: ವರ್ಷಂಪ್ರತಿ ಹಾಲು ಸೌದೆಗವಾಗಿ ಸಹವಾಸಿಯ ಹಳ್ಳಿಯ ನಡುಬಯಲಲಿ . . . ಕೊಟ್ಟ ಗದ್ದೆ (ಮೈಆಂ. ೧೯೪೩, ೧೯-೨೯; 1221); ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಸೌದೆಗೆ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿರಲಿಲ್ಲ (ದೇವಿಜೌ. ೩೭); ಮಹಮ್ಮದನು ಸೌದೆಯನ್ನೊದಗಿಸುವ ಕೆಲಸವನೊಪ್ಪಿಕೊಂಡನು (ಪ್ರಮಹ. ೭೧). **ಸವದೆ$_1$**: ಸಾಲಗಾರನ ಮನೆಗೆ ಸವದೆ ಹೊತ್ತರೆ ಮೇಲಣ ಬಡ್ಡಿಗೆ ಸಮವಾಯಿತು (ಗಾದೆ). **ಸವಿದೆ** : ಆ ಪೊನ್ನೆಲ್ಲಮಂ ಕೊಟ್ಟು ಸವಿದೆಯ ಭಂಡಿಯಂ ಕೊಂಡು (ಜೀವಸಂ. ೧೯೭-೨೮ ವ); ದಿವಿಜಪತಿ ಮರಮಳೆಯಂ ಕಱೆವುತ್ತಿರೆ ತತ್ಪುರದೊಳ್ ನೆಱೆ ಸವಿದೆಗಳಿಲ್ಲದಂತುಟಾಯಿತ್ತಾಗಳ್ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೧೦-೨೭). **ಸವಿಧೆ**: ಸತ್ರದಡುಗೆಯ ಸವಿಧೆಗೆ ಮೊದಲ್ಗೊಟ್ಟ ಗದ್ಯಾಣಮೆರಡು (ಸೌಇಇ. XI-i, ೯೨-೩೫; 1054). **ಸವುದೆ**: ಶಿಲೆಗಳು ಭೇದವಂ ಹೊಂದಿದ್ದರೆ ಮುತ್ತುಗದ ಸವುದೆಗಳಿಂದ . . . ಸುಟ್ಟು (ಸೌಗಂಧಿ. ೪೩೭-೧೭); ಮುಟ್ಟಿಯ ಮುಟ್ಟುಗದರಳಿಯ ಸವುದೆಗಳನಳತೆಯೊಳ್ ಕೊಯ್ದಿರ್ಪನಾರಿಂ ತಲೆವೊಱೆಗಟ್ಟಿ ತರ್ಪ ವಟುಗಳಿಂದೆಯುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೪೩-೧೫); ಗಂಡನು ಕೊಡಲಿಯನ್ನು ಹೆಗಲಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಸವುದೆಯನ್ನು ತರುವುದಕ್ಕೆ ಕಾಡಿಗೆ ಹೊರಟನು (ನೀತಿಬೋ. IX. ೧೯). 'ಸಮಿತ್ತು' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಸಮಿಧ್]

ಸೌದೆ$_2$, ಸವದೆ$_2$ (ನಾ). ವ್ಯಾಪಾರ; ವಹಿವಾಟು: ಕೆಲವು ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ಒಮ್ಮೆ ಸೌದೆ (Transaction)ಯು ಪೂರ್ಣವಾಯಿತೆಂದರೆ ಅದನ್ನು ಪಾಲಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ತನ್ನ ಸಂಸ್ಥೆಗಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಪ್ರಚಾರಕನು ಬಲ್ಲವನಾಗಿರಬೇಕು (ತಕ್ಕಡಿ. ೧೦೪). **ಸವದೆ$_2$** : ಮಾಲವು ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಬರದೆ ಇದ್ದ ಕಾರಣ ಸವದೆಯನ್ನು ತಕ್ಕೊಳ್ಳುವವರ ಮತ್ತು ನಮ್ಮ ವಿಚಾರದಿಂದ . . . ಒಡಂಬಟ್ಟು (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೨೧೩).

ಸವದೆ ಮಾಡು = ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡು; ವಹಿವಾಟು ನಡೆಸು: ಬರೆದ ಪ್ರಕಾರ ಸವದ ಮಾಡುವುದು ಅಥವಾ ಮಾಡದೆ ಇರುವುದು ನಮ್ಮ ಖುಶಿಯ ಮೇಲೆ ಇರುತ್ತದೆ (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೨೭೪). [← ಹಿಂ. ಮರಾ. ಸೌದಾ]

ಸೌಧ (ನಾ). ೧. ಸುಣ್ಣ ಬಳಿದ ಮನೆ; ಧವಳಾರ: "ಸುಧಾಧವಳಿತಂ, ಸೌಧಂ - ಈ ೨ ದವಳಾರಂ" (ಹಲಾಯು. ೪೯-೧೩೯). ೨. ಅರಮನೆ ಅಥವಾ ಉಪ್ಪರಿಗೆ; ಭವನ: ನಾಟಕಶಾಲೆಗಳ ವಿವಿಧ ಸೌಧಂಗಳ ಕೊಂಡಾಟಮನೆ ಮೆಱೆದು (ಆದಿಪು. ೫-೩೭); ಸೌಧಮೂರ್ಧಂಗಳೊಳ್ ಚಕೋರಮಿಥುನದಂತೆ ಚಾರು ಚಂದ್ರಿಕಾಸೇವನೆಯಂ ಸಂಭಾವಿಸಿಯುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೩-೨೮ ವ); ಮಿಱುಗುವ ಸೌಧಂಗಳಿಂ ರಂಜಿಸಿ . . . ತೋರ್ಪ ಕಾಂಚೀಪುರಮುಂಟು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೭೪-೧೮). ೩. ಬೆಳ್ಳಗಿರುವುದು; ಬಿಳಿಯದು. ೪. ಅಮೃತ. ೫. ಕೆಸರು; ಪಂಕ. ೬. ಹುಲ್ಲು; ತೃಣ. ೭. ಸತ್ಯ; ನಿಜ. "ನಿರುತಾಮೃತಂ ಪಂಕಮುಪ್ಪರಿಗೆ ಸಿತಂ ಪುಲ್ಲಿವಾಱುಂ ಸೌಧವೆಸರ್" (ನಾನಾಕಂ. ೧೨೧); "ಹರ್ಮ್ಯ ಪೀಯೂಷಮುಂ ನಿರುತಂ ಪಂಕ ತೃಣಂ ಸಿತಂಗಳಿವು ಸೌಧಾಖ್ಯ" (ನಾನಾರ. ೯೫). [ಸಂ.]

ಸೌಧಗೃಹ (ನಾ). ಉಪ್ಪರಿಗೆಮನೆ: ಪದ್ಮರಾಗ ಜಿನಗೇಹದ ಸೌಧಗೃಹಂಗಳಂಶು ಮಂಡಳಿ ನೆಗೆದಲ್ಲಿ ಮಂಡಳಿಸೆ (ಪುಷ್ಪಸ್ತು. ೯-೨೭). [ಸಂ.]

ಸೌಧರ್ಮ (ನಾ). [ಜೈನ] ಹದಿನಾರು ಸ್ವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದು: ಸೌಧರ್ಮಂ ಕಲ್ಪಮಿಾ ಶ್ರೀನಿಲಯವಿದು ವಿಮಾನೋತ್ತಮಂ . . . ತಾತ್ಪರ್ಯದಿಂದಂ ಬಗೆವುದಱಿವುದುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೨೧); ಸೌಧರ್ಮದೊಳಮರತ್ವಶ್ರೀಧಾರಿಣಿಯಾಗಿ ಮತ್ತೆ ಬಂದೀಗಳ್ ದುರ್ಯೋಧನಸುತೆಯುಂ ಭವದವರೋಧಜನಾಗ್ರಣಿಯುಮಾದಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೩-೭೮). [ಸಂ.]

ಸೌಧರ್ಮಕಲ್ಪ (ನಾ). = ಸೌಧರ್ಮ: ಉಗ್ರೋಗ್ರತಪಂಗೆಯ್ದನಿಬರುಂ ಸೌಧರ್ಮಕಲ್ಪಂ ಮೊದಲಾಗೊಡೆಯ ಕಲ್ಪಂಗಳೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿದರ್ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೩೦-೧೭); ಅಸುವಂ ವಿಸರ್ಜಿಸಿ ಸೌಧರ್ಮಕಲ್ಪದೊಳ್ ದೇವನಾಗಿ (ಆದಿಪು. ೨-೧೭ ವ). [ಸಂ.]

ಸೌಧರ್ಮಿಕೆ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯತನ; ಸೌಜನ್ಯ: ಅತಿಭವ ಸೌಧರ್ಮಿಕೆಯ ಕೂರ್ಮೆಯ ಭರದಿಂದಜಗುವಂತೆಱಗಿ ಪೊಡವಡುವುದುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೬ ವ); ನಿನ್ನಂ ಕೊಂದಂ ಗಡಮೆಂಲನಿನ್ನುಂ ಕೊಂದವನನೀಳ್ಕೆ ಕೊಲ್ಲದೆ ಮಾಣ್ಬಾನಿನ್ನುಮೊಳೆಂ ಗಡ ಸಾಲದೆ ನಿನ್ನಯ ಕೂರ್ಮೆಗಮದನ್ನ ಸೌಧರ್ಮಿಕೆಗಂ (ಗದಾಯು. ೫-೬). [ಸೌಧರ್ಮ + -ಇಕೆ]

ಸೌಧರ್ಮೇಂದ್ರ (ನಾ). [ಜೈನ] ಸೌಧರ್ಮವೆಂಬ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದ ಅಧಿಪತಿ ; ಹದಿನಾರು ಜನ ಇಂದ್ರರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ: ವಿಲಾಸಂ ಮಿಗೆ ಸೌಧರ್ಮೇಂದ್ರನಂದಾ ಶಚಿವೆರಸು ಮಹೋತ್ಸಾಹದಿಂ ಬಂದನಾಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೭-೪೭); ಸೌಧರ್ಮೇಂದ್ರನಾದೇಶದಿಂ ಧನದಂ ನಿರ್ಮಿಸಿದಂ ಸಭಾಸದನಮಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೪-೧೧೩). [ಸಂ.]

ಸೌನಂದಕ (ನಾ). [ಜೈನ] ಚಕ್ರವರ್ತಿಗೆ ಇರಬೇಕಾದ ಹದಿನಾಲ್ಕು ರತ್ನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಏಳು ಅಜೀವರತ್ನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಒಂದು ಖಡ್ಗದ ಹೆಸರು:

ಸೌ[ಪಾಠಾಂ. ಸಾ]ನಂದಕಮಂಬ ಖಡ್ಗರತ್ನಮುಂ (ಆದಿಪು. ೧೧-೩ ವ) ; ಅತಿ ನಿಶಿತಂ ಬಲಗೆಯ್ಯೊಳ್ ಶತಹ್ರದಾಕೃತಿಯನಾಂತ ಸೌನಂದಕದತ್ಯತಿಶಯರುಚಿ ತದ್ಭೂತದ್ವಿತಯದ ಕಣ್ಗೊಳ್ ಸಿಮಿರ್ದುದು (ಮಹಾನೇ. ೧೧-೧೨೨). [ಸಂ.]

ಸೌನಿಕ (ನಾ). ಕಟುಕ ; ಕಸಾಯಿಗಾರ : "ವೈತಂಸಿಕಃ, ಸೌನಿಕಃ, ಕೌಟಕಃ, ಮಾಂಸವಿಕ್ರಯಾ ... ಈ ೪ ಸೂನೆಗಾಱಂ" (ಶಬ್ದಮ. ೯೬-೧೪೧); ಮಾನವರೊ ದಾನವರೊ ಭೂಮಿಪತಿಯನು ತನಸ ಶೋಣಿತವನೆರೆಯುವರು ಬಾಷ್ಪ ಸಲುವುದಿರ . . . ಯಾ ಧರಣ ಸೌನಿಕನ ಕಟ್ಟೆಯೇ? (ಮಂಥಿಕ. ೧೨). [ಸಂ.]

ಸೌಪರ್ಣ (ನಾ). ಗರುಡ; ಸುಪರ್ಣ: ವೈರಿಫಣೀಂದ್ರಸೌಪರ್ಣಂ (ಗದಾಯು. ೭-೭ ವ); ಸೌಪರ್ಣನಹಿಕುಲಕೆ ಮುನಿದೆಬಿಗಿ ಕೊಲುವಂತೆ (ಪಚಕಾ. ೬-೧೩); ಅಸುರೇಂದ್ರ ಕಟ್ಟಿದ ನಾಗಪಾಶವನು ನುಂಗಿದನು ಸೌಪರ್ಣ (ಕಾಶಿರಾ. ೧೯-೬೫). [ಸಂ.]

ಸೌಪ್ತಿಕ (ಗು). ೧. ನಿದ್ರೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ನಿದ್ರಿಸುತ್ತಿರುವವರ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ನಡೆಸುವ ಕಾಳಗ; ಕಳ್ಳೇರುಕದನ: "ಸೌಪ್ತಿಕಮೆಂಬುದು ಕವಿಯೇಱು" (ಗದಾಯು. ೭೪-೨೯೮). [ಸಂ.]

ಸೌಭದ್ರೇಯ (ನಾ). ಸುಭದ್ರೆಯ ಮಗ; ಅಭಿಮನ್ಯು: ತನಿಸೊಕ್ಕಿ ದೆಸೆಪಟ ದುಳಿದು ಸೌಭದ್ರೇಯಭೃಂಗನ ಬಲುದನಿಯ ಭರವಂಜಿಸಿತು ಜಯಯುವತಿ ವಿರಹಿಗಳ (ಕುಮಾವ್ಯಾದ್ರೋ. ೬-೩೧). [ಸಂ.]

ಸೌಭಾಗ್ಯ (ನಾ). ೧. ಶುಭ; ಮಂಗಳಕರವಾದುದು: ಸೌಭಾಗ್ಯದಿಂದಮಳಿಯಂ ಗುಣದಿಂದಲಳಿಯಂ ವಿತರಣಗುಣದಿಂದಳಿಯನೆನಿಪ್ಪಂಗೆ ಕುಡುಗೆ ಕೃತಿಕನ್ನಿಕೆಯಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧-೭೦); ಸೌಭಾಗ್ಯಕೀರ್ತಿವಿಜ್ಞಾನಂಗಳ್ . . . ನಾಟ್ಯಮಾರ್ಗದೊಳೊಂದಿದವಂ ಗಲ್ಲದಜ್ಞನೊಳ್ ಸಮನಿಪವೇ (ರಾಘ್ಯರಂ. ೧-೨೫). ೨. ಸುದೈವ; ಅದೃಷ್ಟ: ವಿನಯಂ ರೂಪು ವಿವೇಕಮನ್ವಯದ ಪೆಂಪೊಳ್ಪಾರ್ಪು ಸೌಭಾಗ್ಯಮೆಂಬಿನಿತುಂ ರಾಣಿಯರ್ಗೆಲ್ಲಮುಳ್ಳೊಡಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೩-೯); ತಮ್ಮಿರ್ವರ ಸಮಾನುರಾಗ ಸೌಭಾಗ್ಯವಿಭ್ರಮಮಂ ಸಂಭ್ರಮಂ ಮಿಗೆ ಸಮದ ಸರಸೋಕ್ತಿಗಳಿಂ ಬಣ್ಣಿಸುತ್ತಿರ್ಪಿನಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೧-೧೩೧ ವ): ನಿನ್ನಯ ಸರಂಗೇಳ್ವ ಸೌಭಾಗ್ಯವೊಂದದುವೆ ಸಾಲ್ಗೆನಗೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೮೮-೨೮೧). ೩. ಮುತ್ತೈದೆತನ; ಸೌಮಂಗಲ್ಯ: ರತಿಯಿಂ ಸೌಂದರ್ಯ ಸೌಭಾಗ್ಯಮಂ . . . ಈಟಿಸ್ಕೊಂಡು (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೨೫); ಅವಳಿಗೆ ಅಖಂಡಸೌಭಾಗ್ಯದ ವಾತ್ಸಲ್ಯಹಸ್ತ ನೀವರಿಸಿ ಆಶೀರ್ವದಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ದೀಪಪ. II, ೯೧). ೪. ಆಸ್ತಿ; ಸಂಪತ್ತು: ನಮಗಿರುವ ಸೌಭಾಗ್ಯವೆಲ್ಲ ಇವಳೊಬ್ಬಳೇ (ಶಾಂತಲಾ. ೯). ೫. ಚೆಲುವು; ಸೌಂದರ್ಯ: ಅತ್ಯಂತರೂಪಲಾವಣ್ಯಸೌಭಾಗ್ಯಕಾಂತಿಹಾವಭಾವವಿಲಾಸ ವಿಭ್ರಮಂಗಳನೊಡೆಯೊಳಂ . . . ತನ್ನಲ್ಲಿಗೆ ಪಂದೊಳನೇಕಾಂತಂ ಸಮನಿಸಿದೊಡಾಕೆಗೀಳಿಪದೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೭-೧೧). ೬. ಸಿಂದೂರ ; ಚಂದ್ರ . ೭. [ಜ್ಯೋತಿ] ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ನಾಲ್ಕನೆಯ ಯೋಗ: ವಿಷ್ಕಂಭ ಪ್ರೀತಿ ಆಯುಷ್ಮಾನ್ ಸೌಭಾಗ್ಯ . . . ವೈಧೃತಿಗಳೆಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಯೋಗಂಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೬೨). ೮. [ತತ್ತ್ವಶಾ] ಪದಾರ್ಥನಿರೂಪಣ ದಲ್ಲಿ ಬರುವ ನಲವತ್ತು ವಿಧ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ರೂಪರಸಗಂಧ . . . ಸೌಭಾಗ್ಯವೆಂದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ನಲವತ್ತು ವಿಧ ಗುಣಗಳು (ಓಂದಸಾ. ೨೭೬). [ಸಂ.]

ಸೌಭಾಗ್ಯಂದಳೆ (ಕ್ರಿ). ಶುಭವನ್ನು ಹೊಂದು; ಮಂಗಳವನ್ನು ಪಡೆ: ಮುನ್ನಂ ಮಾಡಿದ ಪುಣ್ಯದ ಫಲದಿಂದುನ್ನತಿಕೆಯ ಸೌಭಾಗ್ಯಂದಳೆದೈ (ಜಯಕಾ. ೩-೭೨).

[ಸೌಭಾಗ್ಯ + ತಳೆ]

ಸೌಭಾಗ್ಯವತಿ (ನಾ). ಮುತ್ತೈದೆ; ಸುಮಂಗಲಿ: ಸೌಭಾಗ್ಯವತಿ . . . ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು . . . ಪತ್ರ ಸ್ವೀಕರಿಸತಕ್ಕವರ ಹೆಸರಿನ ಹಿಂದೆ ಜೋಡಿಸಿ ಬರೆಯುವ ಸಂಪ್ರದಾಯ ಉಂಟು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೮೪). [ಸಂ. ಸೌಭಾಗ್ಯವತೀ]

ಸೌಭಾಗ್ಯಶಾಲಿ, ಸೌಭಾಗ್ಯಶಾಳಿ (ನಾ). ಅದೃಷ್ಟವಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಅದೃಷ್ಟಶಾಲಿ: ಅವಳು ತುಂಬ ಸೌಭಾಗ್ಯಶಾಲಿ, ಸುಖವಾಗಿದ್ದಾಳೆ (ರೂಢಿ). **ಸೌಭಾಗ್ಯಶಾಳಿ**: ಅದರ್ಕೆ ಪಾರಯ್ಯ ಸೌಭಾಗ್ಯಶಾಳಿ ವಿಟನಿಂತೆಂದಂ (ಶಾಂತೀಪು. ೮-೧೫ ವ). [ಸಂ. ಸೌಭಾಗ್ಯಶಾಲಿನ್]

ಸೌಭಾಗ್ಯಶಾಳಿ 'ಸೌಭಾಗ್ಯಶಾಲಿ' ನೋ.

ಸೌಭಾಗ್ಯಸಂಪನ್ನೆ (ನಾ). ಚೆಲುವನ್ನೆ ಸಂಪತ್ತಾಗಿ ಉಳ್ಳವಳು; ಅತ್ಯಂತ ಸುಂದರಿ: ಲಕ್ಷ್ಮೀಮಹಾದೇವಿ ಧಾತ್ರೀಪತಿಯಂ ಸರ್ವಾಂಗಸೌಂದರ್ಯದಿನೆಱಗಿಸಿ ಸೌಭಾಗ್ಯಸಂಪನ್ನೆಯಾದಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೪೬). [ಸಂ. ಸೌಭಾಗ್ಯಸಂಪನ್ನಾ]

ಸೌಭಾಗ್ಯಸದನೆ (ನಾ). ಸೌಂದರ್ಯದ ನೆಲೆಯಾಗಿರುವವಳು; ಅತ್ಯಂತ ಸುಂದರಿ: [ಚಂದ್ರ]ವದನೆ ಸೌಭಾಗ್ಯಸದನೆ ರಾಯಜಳಪಕಲ್ಪಾವನೀಜ ಸಮಾಲಿಂದ (ಗಿತ) ಜಂಗಮಲತೆ (ಎಪಿ. XXVIII. ೩೯-೩೯; ಸು. 1082).

[ಸಂ. ಸೌಭಾಗ್ಯಸದನಾ (ಸೌಭಾಗ್ಯ + ಸದನ + -)]

ಸೌಭಾಗ್ಯಸಾರ (ನಾ). ಅತಿಶಯವಾದ ಸೌಂದರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು: ನಾರೀನಯನೋತ್ಪಲಹೃನ್ನೀರೇಜಮನೊಡನಲರ್ಚೆ ಶಶಿಸೂರ್ಯಸಮಾಹಾರ ದಿನಾದವೊಲತುಲಾಕಾರಂ ಸೌಭಾಗ್ಯಸಾರಮಾಯ್ತಗ್ಗಳನಾ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೫೬). [ಸಂ.]

ಸೌಮಂಗಲ್ಯ (ನಾ). ೧. ಮಂಗಳಕರವಾದುದು; ಶುಭಕರವಾದುದು. ೨.ಸುಮಂಗಲಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ; ಮುತ್ತೈದೆತನ: ಅರಸಾಳ್ವಗ ಧರಣಿಯುಂ ತರುಣಿಯುಂ ಶಾಲಿಸುಂದರವಾಗಿರದೊಡೆ ಸೌಮಂಗಲ್ಯ[ಪಾಠಾಂ. ಳ್ಯ]ವಾಗಿಯುಂ ಮೇಲೆಯುನ್ನತಿಯಪ್ಪುದೆ (ಕ್ಷಮಿಭಾ. ೫-೫೬). [ಸಂ.]

ಸೌಮನಸ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಿಕೆ. ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು: ವಿಗತಸೌಮನಸರುಂ ವಿಪರೀತಚರಿತರುಂ (ನವೀರ. ೪೧-೧೫). ೩. [ಜೈನ] ಸುಮೇರುಪರ್ವತದ ಮೇಲಿರುವ ನಾಲ್ಕು ವನಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯದು: ಆ ಜಂಬೂದ್ವೀಪದ ನಟ್ಟನಡುವೆ . . . ಭದ್ರಶಾಲನಂದನ ಸೌಮನಸ ಪಾಂಡುಕವನ ವಿರಾಜಿತಮುಂ . . . ಅಗಿ (ಆದಿಪು. ೧-೪೯ ವ) ; ಬೆಂಗದೊಳ್ ಸೌಮನಸಕ್ಕೆ ತಗುಳ್ದು ಮತ್ತೆ ಸೌಮನಸದಿನೆಯ್ದಿ ಪಾಂಡುಕವನಕರ್ದತ್ತು ಸುರೇಂದ್ರವಾರಣಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೨-೧೧೭). ೪. ಅರುವತ್ತಮೂರು ಇಂದ್ರಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ನಿಜ ಜೀವಿತಾವಸಾನದೊಳ್ ಸೌಮನಸಮಂಬೂರ್ಧ್ವಮಧ್ಯಮದ ನವಗ್ರೈವೇಯಕ ದೊಳಹಮಿಂದ್ರನಾಗಿ (ಆದಿಪು. ೩-೭೮ ವ). [ಸಂ.]

ಸೌಮನಸವನ (ನಾ). = ಸೌಮನಸ ೩: ಜನಮಜ್ಜನಾಂಬು ಪಾಂಡುಕವನದಿಂ ಸೌಮನಸವನಕೆ ತದ್ವನದಿಂ ನಂದನವನಕೆ ಪರಿದುದು (ಅಜಿಪು. ೪-೭೨). [ಸಂ.]

ಸೌಮನಸ್ಯ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ: ಇವರು . . . ಸೌಮನಸ್ಯದಲಿಳೆಯ ಪಾಲಿಸುತಿರ್ದರು (ಕುಮಾವ್ಯಾಸ. ೧-೪೨); ಗೌರವ್ವೆಯವರು . . . ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರನ್ನೂ ಸೌಮನಸ್ಯದಿಂದ ಕುಶಲ ಕೇಳಿ ಕಷ್ಟಸುಖಗಳನ್ನು ವಿಚಾರಿಸಿ ಕಳಿಸಿಕೊಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ (ಶಾಂತಲಾ. ೫೨). ೨. ಸಂತೋಷ. [ಸಂ.]

ಸೌಮನಸ್ಸು (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಮನಸ್ಸು ; ಶುದ್ಧ ಚಿತ್ತ : ಸೌಮನಸ್ಸು ವೈಮನಸ್ಸುಗಳು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸುವದಿಲ್ಲ (ವಿಚಾರಮಂ. ೨೬). [ಸಂ. ಸೌಮನಸ್]

ಸೌಮಿತ್ರಿ (ನಾ). ಸುಮಿತ್ರೆಯ ಮಗ; ಲಕ್ಷ್ಮಣ: ಸೌಮಿತ್ರಿಯ ನಿರತಿಶಯ ಪ್ರೇಮಮನದನಂತುಟಂತುಟೆಂಬಂತುಟೆ ನಿದ್ರಾಮುದ್ರಿತಲೋಚನನಿರೆ ರಾಮಂ ರಕ್ಷಾನಿಮಿತ್ತಮೆಚ್ಚತ್ತಿರ್ದಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೮-೪); ಏಕೆ ನಿಂದಿಹೆ ಪೋಗು ಸೌಮಿತ್ರಿ ಕೋಪಿಸನೆ ಕಾಕುತ್ಸ್ಥನಿಲ್ಲಿ ತಳುವಿದೊಡೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೯-೨೫). [ಸಂ.]

ಸೌಮುದಿ (ನಾ). (?) : ಕಳಕಳಪ ದರಹಾಸ ಕೌಮುದಿಯ ಸೌಮುದಿಯ ಪೊಳೆಪೊಳೆವ ಬಿಂಬೋಷ್ಠಪಲ್ಲವದ ವಲ್ಲವದ ನಲವಿನಿಂ ನೋಳ್ಪ ಯತಿತತಿಯ ಸುರತತಿಯ ಸಂತತಿಗೆ ಹರಿಯ್ಕೆತರ (ಪಂಕಾರಾ. ೧-೮-೨೬). [?]

ಸೌಮ್ಯ (ಗು). ೧. ಚಂದ್ರನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. ೨. ಚೆಲುವಾದ; ಸುಂದರವಾದ: ಸೌಮ್ಯದೇಹೋರ್ಧ್ವಕೇಶಂ ಸುಕೇಶಂ (ಆರಾಟ. ೪-೪-೩೩). ೩. ತಾಳ್ಮೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ; ಶಾಂತವಾದ. ೪. ತೀಕ್ಷ್ಣವಲ್ಲದ. ೫. ತಂಪಾದ; ಹಿತವಾದ. (ನಾ). ೬. ತೀಕ್ಷ್ಣವಲ್ಲದುದು: ತಡಿಗಳೊಳ್ ಬೆಳೆದ ಕುಜಪಂಕ್ತಿ ಸೌಮ್ಯಚ್ಛಾಯೆ ಯಿಂದ . . . ದಿನದಿನಕೆಯಂತೆ ಚೆಲ್ವಳವಟ್ಟು ಕಾಣಿಸಿದುದಾ ಕೊಳಂ (ನಂದಿಮಾ. ೬-೨೫). ೭. ಚೆಲುವು; ಅಂದ: "ಉತ್ತಮಂ ಪ್ರಿಯ ಸಾಧು ರಮಂ ರಮಣ್ಯಂ ರಮ್ಯರುಚಿರಂ ಪ್ರವೇಕಮನೆ ಸೌಮ್ಯಕ್ಕೆ ನಾಮಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೬ ೨). ೮. ಚೆಲುವ; ಸುಂದರ: ವಜ್ರವೃಷಭನಾರಾಚ ಶರೀರಸಂಹನನಸೌಮ್ಯನುಂ (ಆದಿಪು. ೧೫-೩ ವ) ; ತನ್ನಾ ಸೌಮ್ಯನಂ ಕಂಡರಿತಳಾ ಮಂದಹಸಿತ ಮುಖಕಮಲದೊಳ್ ! (ಶ್ರೀರಾಮಪು. ೨೭೩-೨೭೧).

೯. ಸೈರಣೆಯುಳ್ಳವನು; ಶಾಂತಸ್ವಭಾವದ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಸೌಮ್ಯನಾಗಿಯುಮಶೇಷ ಜಗದ್ಗುರು... ಆದನಾ ನೃಪಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೩-೭). ೧೦. ಒಳ್ಳೆಯದು; ಶುಭವಾದುದು: "ಪ್ರಾಗ್ರ್ಯಂ . . . ಸುಂದರಂ, ಸೌಮ್ಯಂ . . . ಈ ೨೬ ಒಳ್ಳಿತು" (ಹಲಾಯು. ೧೧೪-೪). ೧೧. ಅರುವತ್ತುಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ನಲವತ್ತುಮೂರನೆಯದು : ಆ ವರ್ಷವೇ ಪ್ರಭವ . . . ಸೌಮ್ಯ . . . ಕ್ಷಯವೆಂದಱುವತ್ತು ತೆಱನಾಗಿಹುದು (ವಿವೇಕ. ೨೬೩). ೧೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ಕಾಂಡ - ಶಾಖಾ - ಸೌಮ್ಯ" (ಓಷಧಿ. ೩೧). ೧೩. [ಜ್ಯೋತಿ] ನವಗ್ರಹಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಬುಧ: "ರೌಹಿಣೇಯಃ, ಬುಧಃ, ಸೌಮ್ಯಃ, ಚಾಂದ್ರಮಸಾಯನಃ - ಈ ೪ ಬುಧನ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೯-೪೬); ಗುರುವಿನೊಳೊಂದಿ ಸೌಮ್ಯನೊಡನಿರ್ಕೆ ನವೇಂದುಗೆ ರುದ್ರ (೧೧) ಸಂಖ್ಯೆಯೊಳ್ . . . ಗ್ರಹಮೆಯ್ದುವಲ್ಲಿ (ಅಭಿನ. ೮-೧೮೨). ೧೪. ಉಗ್ರವಲ್ಲದ ಗ್ರಹ; ಶುಭಗ್ರಹ: ಇರ ನೀಚಗೃಹದಿ ಸೌಮ್ಯರ್ ಮರಮೊದಲೊಳ್ ಸಾಲಮೂಲದೊಳ್ ಜನನಂ (ಜಾತಕ. ೪-೨೨). [ಸಂ.]

ಸೌಮ್ಯಕ (ನಾ). ದೇವತಾಪ್ರತಿಮೆಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸುವ ಐದು ಬಗೆಯ ಪೀಠಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: 'ಮಯಮತ'ವೆಂಬ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಮೆಗಳಿಗೆ ಬೇಕಾದ ಪೀಠಗಳು ಅನೇಕ ವಿಧವೆಂದೂ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದವು ಭದ್ರಪೀಠ, ಪದ್ಮಪೀಠ, ವಜ್ರಪೀಠ, ಸೌಮ್ಯಕ, ಶ್ರೀಕಾಮ್ಯವೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ (ಭಾರತ. ೫೧೬). [ಸಂ.]

ಸೌಮ್ಯದೃಷ್ಟಿ (ನಾ). ಶಾಂತವಾದ ನೋಟ; ಪ್ರಸನ್ನದೃಷ್ಟಿ: ನ್ಯೂನವಾಗಿ ಮೃಗಾಂಶೆಯೊಳು ಶನಿನ್ಯೂನವಿಲ್ಲದ ಸೌಮ್ಯದೃಷ್ಟಿಯು ತಾನೆತಾಳಲು ಬಾಳುತಿಹ ದಶವರುಷದೊಳು ಮನುಜಾ (ಕೇರಪ್ರ. ೨-೧೪). [ಸಂ.]

ಸೌಮ್ಯರೂಪ (ನಾ). ಮನೋಹರವಾದ ಆಕಾರ; ಸುಂದರವಾದ ರೂಪ. [ಸಂ.]

ಸೌಮ್ಯವಾರ (ನಾ). ಒಂದು ವಾರದ ಏಳುದಿನಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯದು; ಬುಧನು ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿರುವ ದಿನ; ಬುಧವಾರ. [ಸಂ.]

ಸೌಮ್ಯವೇಷ (ನಾ). ಕಣ್ಣಿಗೆ ಹಿತವಾದ ಉಡುಗೆ; ಆಡಂಬರರಹಿತವಾದ ವೇಷ: ತಪೋವನಗಳು ಸೌಮ್ಯವೇಷದಿಂದ ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯಗಳು (ಶಾಕುಂತ. ೭-೧೦). [ಸಂ.]

ಸೌಮ್ಯೋಕ್ತಿ (ನಾ). ೧. ತೀಕ್ಷ್ಣವಲ್ಲದ ನುಡಿ; ಮೃದುವಾದ ಮಾತು. ೨. (ಅಲಂ) "ಕಠಿನ ಅಥವಾ ಒರಟಾದ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸ ಬೇಕಾಗುವಲ್ಲಿ ಅವಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ನಯ ಅಥವಾ ಅಸ್ಪಷ್ಟ ಪದಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡುವುದು; ನಯನುಡಿ; ಸೌಮ್ಯೋಕ್ತಿ" (Euphemism. ಇಂಅ): ಹುಡುಗಿ ಕಪ್ಪು. ಹಾಗೆನ್ನಲು ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲ. ಎಣ್ಣೆಗೆಂಪು ಎನ್ನುವುದು ಸೌಮ್ಯೋಕ್ತಿ (ನಮ್ಮನು. ೨೫೬). [ಸಂ.]

ಸೌರ (ಗು). ೧. ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. ೨. ಸುರರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ; ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದ. (ನಾ). ೩. ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು: ನಡೆದುದು ಸೌರಂ ರಥಮುತ್ತರಾಯಣಕ್ರಮದಿಂದಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೭-೬೬). ೪. ಸೂರ್ಯನ ಮಗ. ೫. ಶನಿ. ೬. ಯಮ. ೭. ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಪೂಜಿಸುವವನು; ಸೂರ್ಯೋಪಾಸಕ: ಭಜಿಸುವರು ಸೌರರು ರವಿಯ (ಗಗತಾ. ೫-೬); ಸೌರರು ಸೂರ್ಯನ ಹಾಗೆ ಹಣೆಯ ಮೇಲೆ ಚಂದನದ ಬೊಟ್ಟನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವರು (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೧೧೨). ೮. ಸೂರ್ಯನ ಗತಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ದಿನ ಮತ್ತು ಮಾಸಗಳನ್ನು ಲೆಕ್ಕ ಮಾಡುವ ಕ್ರಮ; ಸೌರಮಾನ: ಆ ಸಂವತ್ಸರವೇ ಸೌರ . . . ಸಾವನ ಭೇದದಿಂದೈದು ತೆಱನಾಗಿರ್ಪುದು (ವಿವೇಕ. ೩೨೧); ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಬಾರ್ಹಸ್ಪತ್ಯ, ಸೌರ, ಅನುಸಾರ, ನಾಕ್ಷತ್ರ, ಚಾಂದ್ರಮಾನಗಳೆಂಬ ಐದು ಬಗೆಯಾಗಿ ಗಣಿಸುವ ಪರಿವತ್ಸರಾದಿ ಐದು ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿರುವವನು (ಹಸಾರ. ೧-೪೦ ತಾತ್ಪರ್ಯ). ೯. [ಜ್ಯೋತಿ] ಶನಿಗ್ರಹ. [ಸಂ.]

ಸೌರಂಭ (ನಾ). ಸಂಭ್ರಮ; ಸಡಗರ: "ಸೌರಂಭಮೆಂದೆನಲು ಸಂಭ್ರಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೦-೧೬); ಲಹರಿಯ ಸಾಗರದ ಸೌರಂಭದಂತಿರೆ ಮಸಗಿತಾಸ್ಥಾನ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧-೩೬); ಸಕಲಸೌರಂಭದಲ್ಲಿ ಸೊಗಸಿಹುದಲ್ಲಿ ಬನವಸೆಯೆಂಬ ಪಟ್ಟಣವು (ಪ್ರಭುಲೀ. ೩-೨). [< ಸಂ. ಸಂರಂಭ]

ಸೌರಚಾಪ (ನಾ). ಸುರಧನಸ್ಸು; ಇಂದ್ರಚಾಪ: ಸೌರಚಾಪವು ಹೊಳೆವುತಿದೆ ನಭದಲ್ಲಿ (ಶಾಶಿರಾ. ೩೮-೨೯). [ಸಂ.]

ಸೌರಣೆ 'ಸಂವರಣೆ₁' ನೋ.

ಸೌರಪುರಾಣ (ನಾ). ಹದಿನೆಂಟು ಉಪಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಪುರಾಣ: ಸನತ್ಕುಮಾರಪುರಾಣ . . . ಸೌರಪುರಾಣ . . . ಭಾರ್ಗವಪುರಾಣವೆಂಬವೆ ಆಯಾಯ ನಾಮಧೇಯಮುಳ್ಳವಱಿಂ ನಿರೂಪಿತಂಗಳಾದ ಹದಿನೆಂಟು ಉಪಪುರಾಣಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೯). [ಸಂ.]

ಸೌರಭ (ನಾ). ಸುವಾಸನೆ; ಪರಿಮಳ; ಸುಗಂಧ: ನಿಡುಸುಯ್ದ ನಲ್ಲಳ ಮುಖಾಂಬುಜ ಸೌರಭದೊಳೆ ಪೊದಟ್ದು (ಪಂಪಭಾ. ೪-೧೦೬); ಸುರಕುಜಕುಸುಮಸೌರಭಂ ಬಂದಪುದು (ನಂಬಿರ. ೧೫-೧೬೮); ಗಗನದ ಪರಮಸೌರಭ ಕಲಸಿಕೊಂಡುದು ಸಕಲ ಸುರಕುಲವ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೧೦-೮೩). [ಸಂ.]

ಸೌರಭಂಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಸುವಾಸನೆಯು ಹಾಳಾಗು: ಎಸಟಂ ಮುಟ್ಟಲೊಡಂ ತನ್ನ ಸೌರಭಂಗೆಟ್ಟು ನೆಗಟ್ಟ ಕತ್ತುರಿವಣ್ಣಂ ಮಸಿಗಮೆಣೆಯಪ್ಪುದು (ಆದಿಪು. ೧೧-೧೧೬). [ಸೌರಭ + ಕೆಡು₁]

ಸೌರಭಕುಸುಮ (ನಾ). ಪರಿಮಳದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹೂವು: ಸೌರಭಕುಸುಮ ವಿಹಾರಂ . . . ಸುಟಿವುದಲ್ಲಿ ಚಾರುಸಮೀರಂ (ಜಗವಿ. ೨-೨೫). [ಸಂ.]

ಸೌರಭನಿಧಿ (ನಾ). ಸುವಾಸನೆಯ ಆವಾಸ; ಸುಗಂಧದ ನೆಲೆ: ಸೌರಭನಿಧಿ ತೀರ್ಥಕರ ಕುಮಾರಕನೆಂದಱಿದುಮಾ ಜಗತ್ಪತಿಗಿಂದ್ರಂ ಸಾರಸುಗಂಧಿವಿಲೇಪನಭೂರಿ ಜಳಸ್ನಪನವಿಧಿಗೊಡರ್ಚಿದನಾಗಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೫೨). [ಸಂ.]

ಸೌರಭವೇಱು (ಕ್ರಿ). ಸುವಾಸನೆಯನ್ನು ಹೊಂದು; ಪರಿಮಳದಿಂದ ಕೂಡಿರು: ಹೊನ್ನ ಹೊಳೆಗಳಿಂದ ಸೌರಭವೆತ್ತ ಕುಡಿನೀರ ಕುಡಲೀಂಟಿದರು (ಮೋಹತ. ೧೪-೧೫). [ಸೌರಭ + ಪೆಱು₁]

ಸೌರಭೇಯ (ನಾ). ಎತ್ತು; ಬಸವ: "ಉಕ್ಷಾ . . . ಸೌರಭೆಯಃ . . . ಶಾಕ್ವರಃ - ಈ ೧೧ ಎತ್ತು" (ಹಲಾಯು. ೪೪-೧೦೮). [ಸಂ.]

ಸೌರಭ್ಯ (ನಾ). ೧. ಸುವಾಸನೆ; ಕಂಪು: ತನುಲತೆ ಸೌರಭ್ಯವಂ ಬೀಱೆ (ಜಗವಿ. ೨-೭೮); ಮುಡಿ ಪುಷ್ಪಂಗಳ ಸೂಸೆ ಕಡುಸೌರಭ್ಯವ ತನು ಬೀಱೆ (ಜೀವಂಸಾ. ೧೮-೬೫). ೨. ಕಾರ, ಕಹಿ, ಹುಳಿ, ಒಗರು ಮೊದಲಾದ ರುಚಿಗಳು: "ಕಟುತಿಕ್ತ ಕಷಾಯಮೆಂಬವು ಸೌರಭ್ಯದಲ್ಲಿಯುಂ . . . ವರ್ತಿಸುಗುಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೩೫-೨೬). ೩. ಗೋವು; ಹಸು: "ಷಡುರಸ ಪರಿಮಳ ಗೋವು ಮೂಱು ಸೌರಭ್ಯಾಖ್ಯಂ" (ನಾನಾಕಂ. ೧೪೧). [ಸಂ.]

ಸೌರಭ್ಯವಡು (ಕ್ರಿ). ಪರಿಮಳವನ್ನು ಸೂಸು: ಸೌರಭ್ಯವಟ್ಟಿರ್ದ ಪೂಮಾಲೆಗಳನು ಬಟ್ಟವಡೆದ ರತ್ನಪವಳ ಮುತ್ತುಗಳ ಮೇಲ್ಕಟ್ಟು ಕಣ್ಮನಕೆ ರಂಜಿಸಿತು (ಮೋಹತ. ೨೬-೧೪). [ಸೌರಭ್ಯ + ಪಡು₁]

ಸೌರಭ್ಯವಡೆ (ಕ್ರಿ). = ಸೌರಭವೇಱು: ಮುಡಿವಾಳ ದವನ ಪಚ್ಚೆಯ ತೆನೆ ಸೌರಭ್ಯವಡೆದ ಪೊಂಬಾಳೆ ಪೂದಂಡೆ (ಮೋಹತ. ೧೪-೩೧). [ಸಂ.]

ಸೌರಮಾನ (ನಾ). ಸೂರ್ಯನ ಗತಿಯ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಮಾಡುವ ಕಾಲಗಣನೆ. [ಸಂ.]

ಸೌರಮಾಸ (ನಾ). ಸೌರಮಾನದ ತಿಂಗಳು: ಸೂರ್ಯನ ಗತಿ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಕಲ್ಪಿಸಿದ ತಿಂಗಳುಗಳು ಸೌರಮಾಸಗಳೆಂದೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೬೯). [ಸಂ.]

ಸೌರವರ್ಷ (ನಾ). ಸೂರ್ಯನ ಚಲನೆಯ ಆಧಾರದಿಂದ ಲೆಕ್ಕಹಾಕಿದ ವರ್ಷ: ಈ ಅವಧಿಯನ್ನು ನಾವು ಸೌರವರ್ಷವೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತೇವೆ (ನಕ್ಷತ್ರ. ೪೦). [ಸಂ.]

ಸೌರವ್ಯೂಹ (ನಾ). ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಸುತ್ತುಗಟ್ಟಿರುವ ಗ್ರಹಗಳ ಸಮೂಹ: ಸೂರ್ಯಸೌರವ್ಯೂಹದ ಕೇಂದ್ರ (ಭೂಹುಟ್ಟು. ೪); ಸೌರವ್ಯೂಹ (ಸೂರ್ಯನ ಸಂಸಾರ) ನಮ್ಮ ತೇಜೋರಾಶಿಗೆ ಸೇರಿದ್ದು (ಆಕಾಶ. ೬೩). [ಸಂ.]

ಸೌರಸ (ನಾ). ಅನುಮತಿ; ಅಪ್ಪಣೆ: ಶ್ರೀ ಮನ್ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರಂ ಕುಮಾರಂ ಬಜ್ಜಲದೇವರಸರ ಸೌರಸದಿಂ ಪತ್ತಳೆಸಹಿತಂ ಪಡೆದು ಒರೆದ ಶಾಸನಂ (ಕೊಲ್ಹಾ.ಶಾ. ೮-೩೯: 1147). [?]

ಸೌರಸಂಕ್ರಾಂತಿ (ನಾ). ಸೂರ್ಯನು ಒಂದು ರಾಶಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇನ್ನೊಂದು ರಾಶಿಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದು; ಸೂರ್ಯಸಂಕ್ರಮಣ. [ಸಂ.]

ಸೌರಾಜ್ಯಗುಣ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ರಾಜ್ಯಭಾರ ಮಾಡುವ ಗುಣ: ಶ್ರೀ ಜಾಯಾಪತಿ ಧರೆಯಂ ರಾಜನ್ವತಿ ಮಾಡಿ ತನ್ನ ಸೌರಾಜ್ಯಗುಣಂ ರಾಜಿಸೆ ನೆಗೞ್ದಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೭-೧). [ಸಂ.]

ಸೌರಾಷ್ಟ್ರ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ದೇಶದ ಹೆಸರು; ☞ ಈಗಿನ ಗುಜರಾತ್ ರಾಜ್ಯದ ಸೂರತ್‌ಪ್ರಾಂತ: ಒಸದು ಸೌರಾಷ್ಟ್ರಕ್ಕೆ ಪೋಗಿ (ಬಸಪು. ೫೩-೧೧); ಬಳಿಕ ಸೌರಾಷ್ಟ್ರದಿಂದ ಸುತ್ರಾಮಸುತ . . . ನಡೆತರುತಿರ್ದನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೮-೧). ೨. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು: 'ಸೌರಾಷ್ಟ್ರ . . . ಶಯ ಸಹೋದರ ಯೆಂಬ ಮೂವತ್ತುನಾಲ್ಕು ರಾಗಂಗಳೇ ಭಾಷಾಂಗದಿಂದ ಪುಟ್ಟಿದವು (ವಿವೇ. ೨೩೩); ಸೌರಾಷ್ಟ್ರ- ಪ್ರಾಚೀನರಾಗ. ಅಸಂಪೂರ್ಣಮೇಳಪದ್ಧತಿಯಲ್ಲಿ ಈ ರಾಗ ೧೫ನೇ ಮೇಳಕರ್ತವಾದ ಮಾಯಾಮಾಳವಗೌಳದಲ್ಲಿ ಜನ್ಯವಾಗಿತ್ತು (ಸಂಗೀಟಿ. ೧೭೦). [ಸಂ.]

ಸೌರಾಷ್ಟ್ರಕ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಲೋಹ; ಕಂಚು: "ಕಾಂಸ್ಯಂ, ಸೌರಾ(ಷ್ಟ್ರ)ಷ್ಟ್ರಕಂ - ಈ ೨ ಕಂಚು" (ಹಲಾಯು. ೨೮-೧೭). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿಷ: "ಬ್ರಹ್ಮಪುತ್ರಃ . . . ಸೌರಾ(ಷ್ಟ್ರ)ಷ್ಟ್ರಕಃ, ಕ್ಷ್ವೇಡಃ, ತೀಕ್ಷ್ಣಃ, ವಿಷಂ - ಈ ೯ ವಿಷಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೦೭-೨೪). [ಸಂ.]

ಸೌರಾಷ್ಟ್ರಿ (ನಾ). ೧. ಸೌರಾಷ್ಟ್ರದಲ್ಲಿ ದೊರಕುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುವಾಸನೆಯ ಮಣ್ಣು. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ಸೌರಾಷ್ಟ್ರಿಯೆನೆ ಹಿಂಡು" (ಮಂಗರಾ. ೪೪-೪೫). [ಸಂ.]

ಸೌರಿ[1] (ನಾ). ವಿಷ್ಣು ಅಥವಾ ಕೃಷ್ಣ: "ಅರಲ್ದೊಡೆಯಂ . . . ಸೌರಿ . . . ಕಾವನಯ್ಯಂ - ಈ ೧೨ ವಿಷ್ಣುಗೆ ಹೆಸರು" (ಕಕಸಾ. ೧-೯); ಸೌರಿಯತ್ತ ಪೊಂಬಟ್ಟೆಯ ನಿಂದುದು ಸಸಿಯಟ್ಟದ ಪೂವಂ ಮುಡಿ (ಅಭ್ನಕಾ. ೩೭). [< ಸಂ. ಶೌರಿ]

ಸೌರಿ[2] (ನಾ). ೧. ಸೂರ್ಯನ ಮಗ. ೨. ಶನಿ: "ಪಂಗು ಸೌರಿ ಕ್ರೋಡನರ್ಕಜಂ ಮಂದನಸಿತನನಲ್ ಶನಿಯೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೨-೭). ೩. [ಜ್ಯೋತಿ] ನವಗ್ರಹಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಶನಿಗ್ರಹ: ಒಂದೆ ಗೃಹದೊಳ್ ನಿಂದುದು ಸೌರೀಂ [ಪಾಠಾಂ. ಸೂರ್ಯೇಂ]ದುಗಳ್ . . . ಮನುಜಂಗಕ್ಕುಂ ಕ್ಷಯವ್ಯಾಧಿ (ಜಾತಕ. ೨೧-೨೩). [ಸಂ.]

ಸೌರಿಕ (ಗು). ೧. ಸ್ವರ್ಗೀಯವಾದ; ದೇವಲೋಕದ; ದಿವ್ಯ. (ನಾ). ೨. ದೇವಲೋಕ; ಸ್ವರ್ಗ. ೩. ಶನಿಗ್ರಹ. ೪. ಮಾದಕಪಾನೀಯ; ಸುರೆ. ೫. ಸುರೆಯನ್ನು ಮಾರುವವನು. [ಸಂ.]

ಸೌರಿಯ, ಶೌರಿಯ, ಸೌರ್ಯ[1] (ನಾ). ೧. ಸಾಹಸಿ; ಪರಾಕ್ರಮಿ: ಕನಕಧಾರಾ ವರುಷನಿಸ್ಸೀಮಸೌರಿಯನುಂ ಕಾದಮ್ಮರಾಯಸ್ಥಾಪನಾಚಾರಿಯನು . . . ಸುಚರಿತ ಚರಿತನುಮಪ್ಪ ಸಮಸ್ತ ಸೈಂನ್ಯಾಧಿಪತಿ ನಿಸ್ಸಂಕಪ್ರತಾಪ ಶ್ರೀ ಸಾಳೆಯ ಲಕ್ಕಮದೇವ ರಾಹುತರು (ಎಕ. XI. ದಾವಣ. ೫೯-೫೧: 1280). **ಶೌರಿಯ**: ೨. ಸಾಹಸ; ಪರಾಕ್ರಮ: ಶೌರಿಯದಲಿದಿರಿಲ್ಲ ಕುಲದಲಿ ಸೂರಿಯನ ಮಗ . . . ನಿನ್ನ ವಿಭವಕೆ ಆರು ಸರಿಯೈ ಕರ್ಣ (ದ್ರೋಣ. ೧೧-೧೧); ಸೋರುವಶ್ರುಗಳಿಂದ ಸೀತಾಚೋರನಲಿ ತಾ ತಾಗಿ ತೊಲಗಿದ ಶೌರಿಯದ ಸಂಗತಿಯ ಹೇಳಿದು ಮುಗಿದನಕ್ಷಿಗಳ (ತೊರವೆರಾ. ೩-೧೨-೮). **ಸೌರ್ಯ**[1]: ೨. ಸುಭಟಾರಿಭೀಕರಂ ಪತಿಹಿತಾಂಜನೇಯಂ ಸೌರ್ಯಗಾಂಗೇಯಂ . . . ಶ್ರೀಮನ್ನಕುಲರಸರ್ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೧, ೭೯-೩೭: 1053); ನೀತಿಪಾರಾಯಣಂ ಸೌರ್ಯನಾರಾಯಣಂ . . . ಶ್ರೀ ಮೆದ್ದುವನೈಕಮಲ್ಲದೇವರ್ (ಸೌಇಇ. XX. ೪೭-೬೪: 1072). [< ಸಂ. ಶೌರ್ಯ]

ಸೌರಿವಾರ (ನಾ). ಶನಿವಾರ: ಸಾಸಿರದ ನೂರ ಹನ್ನೊನ್ನಾ ಸಕ ನ್ರಿಪವತ್ಸರಂ ಸಲಲು . . . ಸಿತತದಿಗೆ ಸೌರಿವಾರದೊಳೊಲವಿಂ ವಿಭವಂ ನೆರಪಿ (ಎಕ. VIII. ಸೊರಬ. ೧೭೯-೬೪: 1189). [ಸಂ.]

ಸೌರಿಸು 'ಸಂವರಿಸು[1]' ನೋ.

ಸೌರ್ಯ[1] 'ಸೌರಿಯ' ನೋ.

ಸೌರ್ಯ[2] (ಗು). ೧. ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು. ೩. ಸೂರ್ಯನ ಮಗ. [ಸಂ.]

ಸೌರ್ಯಶಾಳಿ (ನಾ). ಪರಾಕ್ರಮಿ; ಶೂರ: ಗಭಸ್ತಿಮಾಳಿಯತುಳಬಳ ಸೌರ್ಯಶಾಳಿ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೧, ೭೯-೧೭: 1053); **ಅಣ್ಣನಂಪ್ರಿಯೊಳೆಣೆಗಿಸುಗುಂ ಸೌರ್ಯಶಾಳಿ** ವೀರನೊಳಂಬಂ (ಸೌಇಇ. XX. ೫೫-೧೧: 1082) [< ಸಂ. ಶೌರ್ಯಶಾಲಿನ್]

ಸೌಲಕ್ಕಿ 'ಸೋಗಿಲಕ್ಕಿ' ನೋ.

ಸೌಲತ್ತು 'ಸವಲತ್ತು' ನೋ.

ಸೌಲಭ್ಯ (ನಾ). ಅನುಕೂಲ; ಸೌಕರ್ಯ: ಈ ಸೌಲಭ್ಯಗಳಿಂದಲೇ ಗಂಗಾತೀರದಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡದೊಡ್ಡ ಗಿರಿನಗರಗಳು, ಜನಭರಿತಪಟ್ಟಣಗಳು ಬೆಳೆಯಲು ಕಾರಣ (ನನದಿ. ೨೨). [ಸಂ.]

ಸೌಲಭ್ಯಾಕಾಂಕ್ಷೆ (ನಾ). ಅನುಕೂಲವಾಗಿರಬೇಕೆಂಬ ಅಪೇಕ್ಷೆ; ಸೌಕರ್ಯಗಳ ಬಯಕೆ: ಮಾನವಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಸೌಲಭ್ಯಾಕಾಂಕ್ಷೆಯೂ ವ್ಯಕ್ತಿಕವಾದ ಉಚ್ಚಾರಣಭೇದವೂ . . . ನೈಸರ್ಗಿಕಕಾರಣಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ (ಕೃಪಿಡಿ. ೨೯೫). [ಸಂ.]

ಸೌವತ್ಸರ 'ಸಂವಚ್ಛರ' ನೋ.

ಸೌವನೆ (ಅ). ಸೀಳುವ ಶಬ್ದದ ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ: ಕಣೆಗಳ್ ಮೊನೆಯಿಂ ಪಿಳ್ಕುವರಂ ಸೌವನೆ ಸೀಳ್ದಂತುರ್ಚಿಪೋದುವಚ್ಯುತನಿಷುಗಳ್ (ಜಗಚ. ೧೮-೯೧). [? + - ಅನೆ]

ಸೌವರಣೆ 'ಸಂವರಣೆ[1]' ನೋ.

ಸೌವರಿಸು 'ಸಂವರಿಸು[1]' ನೋ.

ಸೌವರ್ಚಲ, ಸೌವರ್ಚಳ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಲವಣ; ಸಜ್ಜುಕಾರ: "ಸರ್ಜಕಾಕ್ಷಾರಃ, ಕಾಪೋತಃ, ಸುಖವರ್ಚಕಃ, ಸೌವರ್ಚಲಂ, ರುಚಕಂ - ೫ ಸಜ್ಜಕ್ಷಾರದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಚಿಟ್ಟಾಂಶ. ೩೦೭). ೨. ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ ಮತ್ತು ಉಪ್ಪು ಸೇರಿಸಿ ತಯಾರಿಸಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕ್ಷಾರ: (೩). **ಸೌವರ್ಚಳ**: ೧. "ಸೌವರ್ಚಳಃ, ರುಚಕಃ - ಈ ೨ ಸೌವರ್ಚಳಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೧-೪೭೩). [ಸಂ.]

ಸೌವರ್ಚಲವಣ (ನಾ). = ಸೌವರ್ಚಲ ೧: "ಸೌವರ್ಚಲವಣಂ ರುಚಕಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೪೩-೪೪); ಇಂಗು, ಸೌವರ್ಚಲವಣ, ಶುಂಠಿ, ಮೆಣಸು . . . ಚೂರ್ಣಿಸಿ (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೫೧). [ಸಂ.]

ಸೌವರ್ಚಳ 'ಸೌವರ್ಚಲ' ನೋ.

ಸೌವರ್ಣ (ಗು). ೧. ಚಿನ್ನದಿಂದ ಮಾಡಿದ; ಸುವರ್ಣದಿಂದ ರಚಿತವಾದ: ದಿವಾಕರಂ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಸೌಂದರ್ಯ ಸೌವರ್ಣಕಲಶಮನ ಮೈದೋರಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೦೫-೧೭). ೨. ಚಿನ್ನ; ಸುವರ್ಣ. [ಸಂ.]

ಸೌವರ್ಣೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಮೆಣಸಿಗೆಸೊಪ್ಪು, ಸೌವರ್ಣೆಯ ಸೊಪ್ಪು (ವೈದ್ಯಸಾ. I, ೪೨೮). [ಸಂ.]

ಸೌವಸ್ತಿಕ (ಗು). ೧. ಸ್ವಸ್ತಿಕವಾದ; ಶುಭಕರ; ಮಂಗಳಕರ. (ನಾ). ೨. ಪುರೋಹಿತ: ಒಸದಾಶೀರ್ವಾದಮಂ ಸಾದರದೊಳೆ ಕುಡೆ ಸೌವಸ್ತಿಕಂ ಸೂಕ್ತಿಯಿಂ ಚೋಯಿಸಿಗಂ ತಾನಾತಿಥಿ[ಶ್ರಾ]ವಣೆಗೆಯ (ವರ್ಧಮಾ. ೮-೧೦೫). [ಸಂ.]

ಸೌವಾಗ್ಯ, ಸವುಭಾಗ್ಯ (ನಾ). = ಸೌಭಾಗ್ಯ ೧: ಶ್ರೀ ವೀರಶ್ರೀ ಕೀರ್ತಿಶ್ರೀ ವಾಕ್‌ಶ್ರೀ ಯೆಂಬ ಪೆಂಡಿರಗಲದೆ ತನ್ನೊಳ್ ಭಾವಿಸಿದ ಪೆಂಡಿರೆನಿಸಿದ ಸೌವಾ[ಪಾಠಾಂ. ಭಾ]ಗ್ಯದ ಹರಿಗನಮ್ಮನೇನೊಲ್ದಪನೋ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೧); ಸೋE ಸೌಬಾಗ್ಯಕೆಚೆಯಳಿಂದೀವರ ಲೋಚನೆ . . . ಪದ್ಮಾವತಿ ವರದೆಯೆಮಗಕ್ಕೆ (ಲೀಲಾವ. ೧೧-೩). **ಸವುಭಾಗ್ಯ**: ಭೂಸವುಭಾಗ್ಯನಿಧಾನ ನೂರ್ಜಿತಭಳಂ ಶ್ರೀನಾರಸಿಂಹ್ಯೋಜಯಾವಾಸವತೇಜಂ (ಎಕ. XI. ಚಿತ್ರದು. ೧-೧೨: 1310); ವಿಷ್ಣುಪ್ರದಕ್ಷಿಣಸವುಭಾಗ್ಯವನ್ನು ಮಹಾತ್ಮರಿಗೆ ಸಮಸ್ಕರಿಸಿದ ವಿಶೇಷವನ್ನು (ಶೀಪಥ. ೧-೧). [< ಸಂ. ಸೌಭಾಗ್ಯ]

ಸೌವಾದ (ನಾ). ಸಂಪೂರ್ಣ ಸಮ್ಮತಿ; ಪೂರ್ಣ ಒಪ್ಪಿಗೆ: ಯಿಡುಗುಂದಿಯ ಮಹಾಪ್ರ[ಭು] ನಾರಾಯಣಸರ್ವಾತಿತ್ಕರು . . . ತಂನ ಕಿಱುತಂದೆಯರ ತಂನ

ವೊಡವುಟ್ಟಿದ ಪ್ರಜೆಯ ಯಿಂತಿದವರ ಸೌವಾದದಿಂದ ಧರ್ಮಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯ ಮಾಡಿದ ಲದಕಿದ ಕ್ರಮವೆಂತೆಂದಡೆ (ಕಾ. III-i, ೬-೯;1348). [< ಸಂ. ಸಂವಾದ]

ಸೌವಿದ (ನಾ). ಅಂತಃಪುರದ ಕಾವಲುಗಾರ; ಕಂಚುಕಿ: ಭೀತಿಗದ್ಗದಕಂಠಂ ತುದಿಗೆಯ್ದೆ ಬಿನ್ನವಿಸಿದಂ ವಾರ್ಕ್ಕೋವಿದಂ ಸೌವಿದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೬೩); ತಾಗಿದರ್ ವಿಹಿತರಕ್ಷಾಕೋವಿದರ್ ಸೌವಿದರ್ (ಪುಷ್ಪ. ೧೩-೧೦೦). [ಸಂ.]

ಸೌವಿದಲ್ಲ (ನಾ). = ಸೌವಿದ: ಕಪಿಂಜಳನಾಗಳಾ ಜರಾನಿರ್ಮಳನೆನಿಸಿದ ಸೌವಿದಲ್ಲನೊಡವರುತಿರ್ದಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೮೧೩). [ಸಂ.]

ಸೌವೀರ (ನಾ). ೧. ಗಂಜಿ; ಅಂಬಲಿ: ಬಿತ್ತುಗಳನರೆದು ಸೌವೀರ ಸಮನ್ವಿತಮಾಗಿ ಕುಡಿಯ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೬೪). ೨. ಬೋರೆ; ಎಲಚಿ: "ಬೋರ ಸೌ[ಪಾಠಾಂ. ಸಂ] ವೀರಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೩೬-೧೮). ೩. ಒಂದು ದೇಶದ ಹೆಸರು; ಭಾರತದ ಪಶ್ಚಿಮದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಸಿಂಧೂ ಮತ್ತು ಜೀಲಂ ನದಿಗಳ ನಡುವಣ ಪ್ರದೇಶ: ಸೌವೀರಮಚ್ಛಬಂಗಾಳ . . . ಕಾಂಭೋಜದೇಶದ ಸಕಲಶರಣಚರ್ಯತರುತಿರ್ದರು (ಚಿಬಪು. ೬-೪೯). ೪. ಸೌವೀರದೇಶದವನು: ಸೌವೀರವಲ್ಲಭ ಶರಭಭೇರುಂಡ ಪರಾಕು (ಯಾದಬಿ. ೩-೧ ವ). ೫. ಭಿದುರತೆಯುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಲೋಹ. ೬. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು: ಷಡಾರ . . . ಸೌವೀರ . . . ಹಿಂದೋಳಮೆಂಬೆಂಟು ರಾಗಂಗಳುಂ (ವಿವೇ. ೨೩೩). [ಸಂ.]

ಸೌವೀರಾಂಜನ (ನಾ). (ಕಣ್ಣಿನ ಕಾಡಿಗೆಗಾಗಿ ಬಳಸುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲಲೋಹ; ಸ್ರೋತಾಂಜನ: "ನೇತ್ರಭೂಷಂ - ಸ್ರೋತಾಂಜನ, ಸೌವೀರಾಂಜನ" (೬ಷಧಿ. ೪೯); ನೆಗ್ಗಿಲಬೇರು, ಮಾವಿನಬೇರು . . . ಸೌವೀರಾಂಜನ - ಇವು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ೧ ಹಲವೂ ಚೂರ್ಣಿಸಿ ಹಾಕಿ ಲೇಹ್ಯಪಾಕದಲ್ಲಿ ಳುಹಿ (ಸಪ್ತ. ೩೯೧). [ಸಂ.]

ಸೌವೀರಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು: ಭರತಖಂಡದ ಹಲವು ಒಳನಾಡುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಭಿನ್ನವಾದ ಗಾನಪದ್ಧತಿಯಿತ್ತೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಆಂಧ್ರಿ, ದ್ರಾವಿಡಿ, ಸೌವೀರಿ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಚೀನ ಜಾತಿರಾಗಗಳ ಹೆಸರುಗಳೇ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿವೆ (ಗಾನಕ. ೪೬). [ಸಂ. ಸೌವೀರೀ]

ಸೌಶೀಲ್ಯ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆ; ಸದಾಚಾರ: ಬಲದೇವ ವಾಸುದೇವರ್ . . . ಸೌಶೀಲ್ಯಕ್ಕುತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನಮುಮಾಗಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೮೦ ವ); ಪತ್ನಿಯರ ಸೌಶೀಲ್ಯ ಶುಚಿ ರುಚಿ ಆಚಾರ ವಿಚಾರಗಳಿಂದ ಪ್ರಭುಗಳಿಗೆ ಒಳಿತಾಗುತ್ತ ಬಂದಿತು (ಶಾಂತಲಾ. ೧೨೦). [ಸಂ.]

ಸೌಷಿರ (ನಾ). ಜೊಲ್ಲು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಬರುವಂತಹ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಯಿರೋಗ: ಬಾಯಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಜೊಲ್ಲು ಸುರಿವದು - ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿದ್ದುದು ಸೌಷಿರ ಎನಿಸಿಕೊಂಬುದು (ವೃದ್ಯಶಾ. II. ೧೨೪). [ಸಂ.]

ಸೌಷ್ಠವ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ; ಉತ್ಕೃಷ್ಟತೆ. ೨. ಸೊಗಸು; ಅಂದ: ಆನೆಯ ನೇಱೆ ಸೌಷ್ಠವದೆ ಬರ್ಬರಿಕೇಸರಿಯೊಂದು ಗಾಡಿಯುದ್ದಾನಿ ತಗುಳ್ದ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೫೮); ಪೇಟ್ಟಂ ಪಂಪನತ್ಯಂತ ಸೌಷ್ಠವದಿಂದಾದಿಪುರಾಣಮಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೩೭); ಮದ್ದಾನೆಯ ಸೊಂಡಿಲ ಸೌಷ್ಠವವನ್ನು ಗೆಲ್ಲುವ ಬಾಹುಯುಗ್ಮ (ಶಾಂತಲಾ. ೩೪). ೩. ಆಧಿಕ್ಯ; ಅತಿಶಯತೆ: ಸುಚರಿತ್ರತೆಯಿಂ ಸಮಸಂದ ಸೌಷ್ಠವಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೧೨೨). ೪. ಸಾಮರ್ಥ್ಯ; ದಕ್ಷತೆ: ಬೆಡಂಗಿಂಗೆ ಪಾಂಗಾದ ದೇಸಿಗಂ ಮಾಸರಿಕೆಗೆಕ್ಕಲಾವಣ ಮಾದ ಸೌಷ್ಠವಕ್ಕಂ . . . ಬೆಕ್ಕಸಂಬಟ್ಟು (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೫೩ ವ); ಎಲೆ ಕೃಷ್ಣ ನಿನ್ನ ರೂಪಮಂ ಸೌಷ್ಠವ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯಂ . . ನೋಡಲ್ (ಜಗವಿ. ೪-೭೯ ವ). ೫. ಒಳ್ಳೆಯದು; ಲೇಸಾಗಿರುವುದು: "ಸೌಷ್ಠವಂ, ಅೞವಿ)ಪಷ್ಟಂಭಃ ಈ ೨ ಲೇಸಾಗಿರ್ಪುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೨೫-೬೪). ೬. ಚುರುಕಾಗಿರುವಿಕೆ; ಶೀಘ್ರಗುಣ. ೭. ಶುದ್ಧವಾಗಿರುವಿಕೆ; ಸಾಧುತ್ವ: ಶಬ್ದಸೌಷ್ಠವ ಅಲಂಕಾರಸೌಷ್ಠವಗಳ ವಿವೇಚನೆ (ಜೀವಸಾ. ೨೦೦). [ಸಂ.]

ಸೌಸವ (ನಾ). ಕಂಪು; ಸುವಾಸನೆ; ಸುಗಂಧ: "ಸೌಸವಮೆಂದು ಕಂಪು" (ಶಮದ. ೫೮. ೨); ಸಾಂದಿನ ಸೌಸವದ ಕುಂಕುಮದ ಕತ್ತುರಿಯ ಕದಡಂ ಕದಡಿ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೬೦ ವ); ಉಗುವ ಸೊನೆಯ ಸೌಸವದಿಂ ನೆರೆದರ್ಗಿಂತಿಯಂ ತಾಟಿ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೪-೧). [ಸಂ.]

ಸೌಸವಗೋಲ (ನಾ). ಸುವಾಸನೆಯ ಹೂವುಗಳನ್ನು ಬಾಣವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು; ಮನ್ಮಥ: "ಸೌಸವಗೋಲ ಗಿಳಿದೇರ . . . ಮನ್ಮಥನ ನಾಮಮಕ್ಕುಂ" (ಅಭಿ. ೮). [ಸೌಸವ + ಕೋಲ್ + - ಅ]

ಸೌಸ್ಥಿತ್ಯ (ನಾ). ಚಲಿಸದಿರುವಿಕೆ; ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವಿಕೆ: ದಿಕ್ಕರಿಂಗಳ್ . . . ನಿಷ್ಕಂಪಕರ್ಣಂಗಳಾಗಿರೆ ಗಂಡಸ್ಥಳದಾನಲೀನಮಧುಪಂ ತಾಳ್ದಿತ್ತು ಸೌಸ್ಥಿತ್ಯಮಂ (ಪುಷ್ಪ. ೪-೨೪). [ಸಂ.]

ಸೌಸ್ನಾತಿಕ (ನಾ). (ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾದ) ಸ್ನಾನವಾಯಿತೆ ಎಂದು ಕುಶಲ ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡುವವನು: ಮುಖಮಂಡಳಜ್ಯೋತಿಃಪ್ರಭೆಯೊಂದು ಲೀಲಾಲಕ್ಷ್ಮಿಗಾವಾಸಮಾಗಿರೆ ಸೌಸ್ನಾತಿಕರುಂ ಬಂಧುಸಹಿತಂ ಶ್ರೀವಿಜಯನುಂ ಪುರಂಧ್ರೀವರ್ಗಮುಂ ಬಂದು (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೧೮ ವ). [ಸಂ.]

ಸೌಹಾರ್ದ (ನಾ). ಸಹೃದಯತೆ; ಸೌಜನ್ಯ: ಇದು ಭವದಮಳಿನ ಸೌಹಾರ್ದದುದಯಮಲ್ಲದ ಮದೀಯಮಹಿಮೋನ್ನತಿಯಲ್ತು (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೧೦೦); ಅರಸ ತೊಡು ಕವಚವನು . . . ಪತಿಕರಿಸೆನುತ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯ ಮುಚ್ಚಳ ತೆಗೆದು ಮುಂದಿರಿಸಿದನು ಸೌಹಾರ್ದದಲಿ ಯಮಸೂನು (ಕುಮಾ.ಗ. ೫-೩೯). [ಸಂ.]

ಸೌಹಿತ್ಯ (ನಾ). ಪೂರ್ಣತೃಪ್ತಿ; ಸಮಾಧಾನ: "ಪರ್ಯಾಪ್ತಂ, ಉಪಸಂಪನ್ನಂ, ತೃಪ್ತಿಃ, ಸೌಹಿತ್ಯಂ - ಈ ೪ ತ(ಣಿ)ಣುವು" (ಹಲಾಯು. ೫೪-೧೬೧). [ಸಂ.]

ಸೌಹೃದ (ನಾ). ಗೆಳೆತನ; ಮೈತ್ರಿ: "ಸಖ್ಯಂ, ಸಾಪ್ತಪದೀನಂ, ಸೌಹಾರ್ದಂ, ಸೌಹೃದಂ . . . ಸಭಾಜನಂ - ಈ ೯ ಕೆಳೆ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೬-೨೧); ಜಲಧಿ ಯುಬ್ಬಿದವೊಲು ಸಭಾಮಂಡಲಿಯ ಸೌಹೃದ ವಾಗ್ವಿವಾದದ ಕಳಕಳಿಕೆ ದಿಗುತಟವ ಗಬ್ಬರಿಸಿದುದು (ಕುಮಾಭೀ. ೧-೪೨). [ಸಂ.]

ಸೌಳಕಾರ 'ಸವುಳು' ಪರಾ.

ಸೌಳಗೆ (ಅ). ಸೀಳುವಾಗಿನ ಶಬ್ದವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಅವ್ಯಯ: ತೆಗೆದೆಚ್ಚರ್ಜುನನಂಬು ತೀವೆ ತುದಿಯಿಂ ಬಾಲಂಬರಂ ಪಂದಿ ಸೌಳಗೆ ವೋಪಂತಿರೆ ನೋಡ ಸಂಬಳಿಗೆವೋಯ್ತು (ಪಂಪಭಾ. ೮-೧೬). [? + - ಅಗೆ]

ಸೌಳನೆ (ಅ). = ಸೌಳಗೆ: ಮುಳಿದೆಚ್ಚೊಡೆ ಸೌಳನೆ ಸೀಳ್ದು ಪಚ್ಚವೋಳಾದುದು (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೮೭); ಮದೇಭ ಕುಮ್ಭಯುಗಮಂ ಬಿಡೆ ಸೌಳನೆ ಸೀಳದಿರ್ದ್ದಡಂ (ಎಕ. V. ಹಾಸನ. ೫೩-೪೪; 1170); ನಿನ್ನ ಜೀವಾಹಿಯಂ ಸೌಳನೆ ಸೀಳ್ದುಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೫-೨೦೨). [? + - ಅನೆ]

ಸೌಳು 'ಸವುಳು' ನೋ.

ಸೌಳುಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಅಡವೀಕತ್ತೆಗಳು ಸೌಳುಗಿಡಗಳನ್ನು ಕಹಿಗಿಡಗಳನ್ನು ಬಿರಸುಹುಲ್ಲನ್ನು ತಿನ್ನುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೪೮). [ಸೌಳು (< ಸವುಳು) + ಗಿಡ (< ಗಿಡು)]

ಸೌಳುನೀರು 'ಸವುಳುನೀರು' ನೋ.

ಸೌಳುನೆಲ 'ಸವುಳುನೆಲ' ನೋ.

ಸೌಳುಪ್ಪು 'ಸವುಳುಪ್ಪು' ನೋ.

ಸೌಳುಮಣ್ಣು 'ಸವುಳುಮಣ್ಣು' ನೋ.

ಸೌಳುವಣ್ಣು 'ಸವುಳುಮಣ್ಣು' ನೋ.

ಸೌಳ್ನೆಲ 'ಸವುಳುನೆಲ' ನೋ.

ಸ್ಕಂದ (ನಾ). ೧. ಷಣ್ಮುಖ: "ಗೌರೀಪುತ್ರಃ . . . ಸ್ಕಂದಃ, ಸ್ವಾಮಿ . . . ಶರಜನ್ಮಾ - ಈ ೨೦ ಕಾರ್ತಿಕೇಯನ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೫-೨೦). 'ಸ್ಕಂದಪಿತ' ಪರಾ. ೨. ಈಶ್ವರ; ಶಿವ. ೩. ರಾಜ; ದೊರೆ. ೪. ಶರೀರ; ದೇಹ. ೫. ನದಿಯ ದಡ, - ತೀರ. ೬. ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಬರುವ ಒಂದುಬಗೆಯ ರೋಗ; ಬಾಲಗ್ರಹ. ೭. ಬುದ್ಧಿವಂತ; ಜಾಣ. ೮. ಪಾದರಸ. ೯. ನೆಗೆಯುವುದು; ಎಗರುವುದು. [ಸಂ.]

ಸ್ಕಂದಪಿತ (ನಾ). ಷಣ್ಮುಖನ ತಂದೆ; ಶಿವ: ತ್ರಿವಿಕ್ರಮನ ಒಂದಕಲುಪಂ ಮುಱಿದು ಪಿಡಿದನು ಸ್ಕಂದಪಿತನು (ಬಸವ. ೫೭-೨೩). [ಸಂ. ಸ್ಕಂದಪಿತೃ]

ಸ್ಕಂಧ (ನಾ). ೧. ಹೆಗಲು; ಭುಜಾಗ್ರ: ತಾಂಬೂಲ ಕರಂಕವಾಹಿನೀಸ್ಕಂಧ ವಿನ್ಯಸ್ತಹಸ್ತನುಮಾಗಿ (ಕಾದಂಪೂ. ೭೯); ಆಗಳಾ ಮಹಾಕಾಯದೈತ್ಯಸ್ಕಂಧದೊಳಿರ್ದ ಸಂಕರ್ಷಣಂ ಕಿಂಕರ್ತವ್ಯತಾಮೂಢನಾಗಿ ಪೋಗುತ್ತುಮಿರೆ (ಜಗವಿ. ೪-೫೪ ವ). ೨. ಮರದ ಕಾಂಡ; ಬುಡದಿಂದ ಗೆಲ್ಲು ಬಿಡುವವರೆಗಿನ ದಿಂಡು: ಅಮೇಯಸ್ಕಂಧಮುಂ ಸಂದಿಸೆ ಜರಠ ಮಹಾಶಾಲ್ಮಲೀವೃಕ್ಷಮಿರ್ಕುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೨೦). ೩. ಆನೆ, ಕುದುರೆ, ಕಾಲಾಳುಗಳ ಸಮೂಹ: "ಆನೆ ಕುದುರೆ ಮಾನಿಸರ ಸಂಘಾತಮಂ ಸ್ಕಂಧಮೆಂಬುದು" (ಮಂಗರಾ. ೧೪೧-೧೨). ೪. ಆನೆಯ ಹೆಗಲು: "ಸ್ಕಂಧಃ, ಆಸನಂ -ಈ ೨ ಆನೆಯ ಪೆಗಲ್" (ಹಲಾಯು. ೩೬-೬೪); ಬೇಗದಿಂದಿೞಿದು ವಾರಣಸ್ಕಂಧದಿಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೨-೨೦). ೫. ಗ್ರಂಥದ ಪರಿಚ್ಛೇದ,— ಪ್ರಕರಣ: ನಾಲ್ಕನೇ ಸ್ಕಂಧ ಸಂಪೂರ್ಣಂ (ನಿಭಾಗ. ೪ ೧೯-೪೩ ವಚನ). ೬. ಸಮೂಹ; ಸಮುದಾಯ. ೭. ಸೈನ್ಯದ ವಿಭಾಗ; ತುಕಡಿ. ೮. ವರ್ಗ; ಗುಂಪು. ೯. ಅರಸು; ರಾಜ. ೧೦. ಜ್ಞಾನಿ; ಪಂಡಿತ. ೧೧. [ಛಂಧ] ಅರುವತ್ತುನಾಲ್ಕು ಮಾತ್ರೆಯ ಒಂದು ಮಾತ್ರಾವೃತ್ತ. ೧೨. [ಬೌದ್ಧ] ಲೌಕಿಕಜ್ಞಾನದ ಐದು ಬಗೆ: ರೂಪ ವೇದನಾ ವಿಜ್ಞಾನ ಸಂಜ್ಞಾನ ಸಂಸ್ಕಾ(ಸ್ಕಾ)ರಂಗಳೆಂಬಯ್ದುಂ ಸ್ಕಂಧಂಗಳ್ . . . ಕ್ಷಣವಿಳಂಬಿಗಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೪೨ ವ). [ಸಂ.]

ಸ್ಕಂಧಕ (ನಾ). = ಸ್ಕಂಧ ೧೧: ಸಂಸ್ಕೃತದ ಆರ್ಯಾ ಅಥವಾ ಗಾಥಾವೃತ್ತವು ಪ್ರಾಕೃತದಲ್ಲಿ ಆರ್ಯಗೀತ ಅಥವಾ ಸ್ಕಂಧಕವೆಂಬ ೬೪ ಮಾತ್ರೆಯ ವೃತ್ತವಾಗಿ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ತೆಲುಗಿನಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಕಂದ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿದೆ (ಕೃಛಿಂ. ೧೧೨). [ಸಂ.]

ಸ್ಕಂಧವಾಹಕ (ನಾ). ಗಾಡಿ, ನೊಗ ಮುಂತಾದ ಭಾರದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಹೆಗಲಿನ ಮೇಲೆ ಹೊರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪಳಗಿಸಿದ ಎತ್ತು: "ಸ್ಕಂಧಕಂ, ಸ್ಕಂದವಾಹಕಃ - ಈ ೨ ಹೂಡುವೆತ್ತು" (ಹಲಾಯು. ೪೪-೧೧೧). [ಸಂ.]

ಸ್ಕಂಧಶಾಖೆ (ನಾ). ಮರದ ದೊಡ್ಡ ರೆಂಬೆ,— ಹೆಗ್ಗೊಂಬು: "ಸ್ಕಂಧಶಾಖಾಃ, ಶಾಲಾಃ- ಈ ೨ ಮರದ ಹೆಗ್ಗೊಂಬು" (ಹಲಾಯು. ೩೦-೨೮). [ಸಂ. ಸ್ಕಂಧಶಾಖಾ]

ಸ್ಕಂಧಸಂಧಿ (ನಾ). ಹೆಗಲು; ಭುಜಾಗ್ರ: ಉಂಗುಟಮನಂಕವಣಿಗೆ ಕರಾಂಗುಳಿಯಂ ಸ್ಕಂಧಸಂಧಿಗುಯ್ಯನೇಱಿದನುತ್ತುಂಗತುರಂಗಮಮಂ ನೃಪತುಂಗಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೪-೧೨೦). [ಸಂ.]

ಸ್ಕಂಧಾವಾರ (ನಾ). ೧. ಸೈನ್ಯ ಅಥವಾ ಸೈನ್ಯದ ತುಕಡಿ: ವೇಲಾಂಧ ಪುರೋಪಕಂಠಮಂ ಸಾರ್ದುದು ಭೂಪಾಲಸ್ಕಂಧಾವಾರಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೨-೩೬). ೨. ಸೈನ್ಯ ಬೀಡುಬಿಟ್ಟ ಸ್ಥಳ; ಸೇನಾಶಿಬಿರ; ಪಾಳಯ: ಅಚ್ಛೋದಸರೋವರದ ತೀರದೊಳಿಂದ್ರಾಯುಧದ ಪಚ್ಚೆವಿಡಿದು ಬಂದು ಬಟ್ಟಿರ್ದ ನಿಜಸ್ಕಂಧಾವಾರಮಂ ಕಂಡು (ಕಾದಂಉ. ೧೮೨). ೩. ರಾಜಧಾನಿ: "ಸ್ಕಂಧಾವಾರಃ, ರಾಜಧಾನೀ - ಈ ೨ ರಾಜಧಾನಿ" (ಹಲಾಯು. ೪೮-೧೩೧). [ಸಂ.]

ಸ್ಕಂಧೋಪನಯ (ನಾ). [ರಾಜನೀ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಂಧಿಕಾರ್ಯ; ಶರಣಾಗತಿಯ ಸಂಕೇತವಾಗಿ ಹಣ್ಣು ಅಥವಾ ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಂಧಿ: ನುಡಿದ ದ್ರವ್ಯಮಂ ಕಂದಾಯದೊಳ್ ಕುಡುವುದು ಸ್ಕಂಧೋಪನಯ ಸಂಧಿಯೆಂಬುದಕ್ಕುಂ (ಪಂಚತಂ. ೨೨೧-೩). [< ಸಂ. ಸ್ಕಂಧೋಪಾನೇಯ]

ಸ್ಕಂಭ (ನಾ). ೧. ಆಧಾರ; ಊರೆ. ೨. ಕಂಬ. ೩. ಪರಮಾತ್ಮ. [ಸಂ.]

ಸ್ಕನ್ನ (ಗು). ೧. ಜಾರಿಬಿದ್ದ; ಕಳಚಿಬಿದ್ದ. ೨. ಸ್ರವಿಸಿದ; ಸೋರಿದ. ೩. ಒಣಗಿದ; ಶುಷ್ಕವಾದ. ೪. ಹೊರಟುಹೋದ. ೫. ಚಿಮುಕಿಸಿದ. (ನಾ). ೬. ಜಾರಿಹೋದುದು; ಬಿದ್ದುದು: "ಸ್ಕನ್ನಂ ಗಳಿತಂ ಭ್ರಷ್ಟಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೦೬-೪೮). [ಸಂ.]

ಸ್ಕಾಂದ (ಗು). ಷಣ್ಮುಖನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ: 'ಸ್ಕಾಂದಪುರಾಣ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸ್ಕಾಂದಪುರಾಣ (ನಾ). ಹದಿನೆಂಟು ಮಹಾಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಬ್ರಹ್ಮಪುರಾಣ ಪದ್ಮಪುರಾಣ . . . ಸ್ಕಾಂದಪುರಾಣ . . . ಎಂಬಿವೇ ಶಿವಪ್ರಸಾದದಿಂದ ವ್ಯಾಸಮುನೀಶ್ವರೋಕ್ತಮಪ್ಪ ನಾಲ್ಕುಲಕ್ಷಗ್ರಂಥಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ ಹದಿನೆಂಟು ಮೂಲ ಪುರಾಣಗಳು (ವಿವೇಕ. ೭). [ಸಂ.]

ಸ್ಕೂಲು (ನಾ). ಪಾಠಶಾಲೆ: ಭಾವಮೈದುನನ ಜತೆಯಲ್ಲಿ ಮ್ಯಾಚಿನ ಮಾತು, ಸ್ಕೂಲಿನ ಮಾತು ಆಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಅಡಿಗೆಯವನು ಬಂದು 'ಎಲೆ ಹಾಕಿದೆ' ಎಂದು ತಿಳಿಸಿದನು (ಮಹಾಗ. ೧೭). [← ಇಂ. School]

ಸ್ಖಲನ, ಸ್ಖಳನ (ನಾ). ೧. ಎಡಹುವಿಕೆ; ಮುಗ್ಗರಿಸುವಿಕೆ. ೨. ಜಾರಿಬೀಳುವಿಕೆ; ಕಳಚಿಬೀಳುವಿಕೆ: ಅವನೀಕಂಪನವುಬ್ಧಿಶೋಷಣವುರಗಕ್ಷೋನ್ಮೂಲನಂ ಭೂಮಿಭೃನ್ನಿವಹಕ್ಷೇಪಣಮಿಂದ್ವಿನಸ್ಖಲನಮುಭ್ರಾಲೋಡನಂ . . . ಆಯ್ತಸ್ಕಂಧಲಾಟೋಪದಿಂ (ಜಗವಿ. ೭-೪೫). ೩. ಸೋಲು; ಅಪಜಯ. ೪. ನಿಂತುಹೋಗುವಿಕೆ; ತಡೆಗೊಳ್ಳುವಿಕೆ: ಈಗ ನಮ್ಮ ರಾಜಧಾನಿಯ ಬಳಿಯೆ ಇದರ ಗತಿ ಸ್ಖಲನವಾಗಲು ಏನು ಕಾರಣವೊ? (ಶಕಾರ. ೧೯೮). ೫. ತಪ್ಪು; ಪ್ರಮಾದ. ೬. ಹಾದಿ ತಪ್ಪಿ ನಡೆಯುವಿಕೆ: ಮನುಷ್ಯನ ಸ್ಖಲನ ಹೆಚ್ಚೆಹೆಚ್ಚಗೂ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ (ನಿಬಂಧ. I. ೨೦೭). ೭. ಅಂಬೆಗಾಲಿಕ್ಕುವಿಕೆ: "ಸ್ಖಲನ . . . ಹುಡುಗರು ಅಂಬೆಗಾಲು ಹಚ್ಚ ನಡೆಯೋಣ" (ಗಂಗಾಮ. ೩೩೮). ಸ್ಖಳನ: ೧. 'ಪದಸ್ಖಳನ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸ್ಖಲಿತ, ಸ್ಖಳಿತ (ಗು). ೧. ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದಿರುವ. ೨. ಜಾರಿಬಿದ್ದ; ಕಳಚಿಬಿದ್ದಿರುವ. ೩. ನಡುಗುವ. ೪. ತಪ್ಪಾದ. ೫. ಅನುಮಾನಿಸುತ್ತಿರುವ; ಹಿಂದೆಮುಂದೆ ನೋಡುವ. ೬. ತೊಟ್ಟಿಕ್ಕಿದ; ಸ್ರವಿಸಿದ. ೭. ತಡೆಗೆ ಒಳಗಾದ; ಪ್ರತಿಬದ್ಧ. ೮. ಹಾದಿತಪ್ಪಿದ. (ನಾ). ೯. ತಪ್ಪು; ಅಪರಾಧ: ತಾವೇ ಖಳರು ನೀವೇ ಸುಜನರೆಮ್ಮ ಸ್ಖಲಿತವನು ನೀವಿನ್ನು ಸೈರಿಸಿ ತಾಯೆ (ಕುಮಾರವ್ಯಾಸಭಾರತ ೧೧-೬೨). ೧೦. ಮೋಸ; ವಂಚನೆ. ೧೧. ಕಪಟೋಪಾಯ; ಕುತಂತ್ರ. ೧೨. (ಭಯದಿಂದ) ನಡುಗುವವನು; ತತ್ತರಿಸುವವನು: "ಪ್ರಸ್ಕಂದಃ, ಸ್ಖಲಿ[ಪಾಠಾಂ. ಳಿ] ತಃ - ಈ ೨ ನಡುಗುವವಂ" (ಹಲಾಯು. ೭೯-೩೨೫). ೧೩. [ನಾಟ್ಯ] ನೂರೆಂಟು ಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಮಿಗೆ ಹಂಸಪಕ್ಷಕರಮವು ಸೊಗಯಿಸುತಿರೆ ಡೋಲಪಾದಸಂಚರದಿಮ್ಮೆಯ್ ಸೆಗಟ್ಪಿರಲ್ ಸ್ಖಲಿತಮೆಂದುಂ ಬಗೆವೆತ್ತುದು ಭರತದಲ್ಲಿ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೪-೧೪೯). ೧೪. ದುಃಖದಿಂದ ಉಸಿರು ಬಿಡುವುದು: ಸ್ವಸ್ಥ,ಚಲ . . . ಸ್ಖಲಿತ, ಪ್ರಸ್ಕೃತ - ಈ ಒಂಬತ್ತೂ ಕೋಹಳನ ಮತದಂತೆ ಗಾಳಿಯ ಭೇದಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩-೭೮ ವ). ಸ್ಖಳಿತ: ೯. ಅಳಕೋತ್ಕ್ರಾಂತಕೇಶಸಂಚಯಮನೀವೀಬಂಧನಾವಿಷ್ಕೃತಸ್ಖಳಿ[ಪಾಠಾಂ. ಲಿ]ತಂ . . . ನೆರದತ್ತತ್ತಂ ಪುರಸ್ತ್ರೀಜನಂ (ಆದಿಪು. ೪-೬೦). [ಸಂ.]

ಸ್ಖಲಿತಗತಿ (ನಾ). ೧. ತಡವರಿಸುತ್ತಿರುವ ನಡಗೆ. ೨. ನಡಗೆಯನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ನಿಂತ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಸ್ಖಲಿತಗತಿ ಲಲಿತಕುಂತಲೆ ವಲಿತನಿಜಗ್ರೀವೆ ಮಗುಟ್ದು ನೋಡಿದಳೊರ್ವಳ್ . . . ಲಲಿತಾಂಗನನೊಲ್ದು ಸಗರಚಕ್ರೇಶ್ವರನಂ (ಅಜಪು. ೯-೩೮). [ಸಂ.]

ಸ್ಖಲಿತಚಲನ (ನಾ). ತಪ್ಪುಹೆಜ್ಜೆಯ ನಡಗೆ: ಬಾಲಕನ ಪಿಶಂಗತಲಂ ಬಾಲಕನ ಸ್ಖಲಿತಚಲನವಿನ್ಯಾಸದ ಲೀಲಾಲಸಮಂ ಕಾಣದ ದುರ್ಲೀಲಮೆನಿಪ್ಪೊಂದು ಜೀವನಂ ಜೀವನಮೇ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೧೧೭). [ಸಂ.]

ಸ್ಖಲಿತವಚನ (ನಾ). ೧. ಕೊಟ್ಟ ಭಾಷೆಗೆ ತಪ್ಪುವುದು; ವಚನಭಂಗ. ೨. ಕೊಟ್ಟ ಭಾಷೆಗೆ ತಪ್ಪಿದವನು; ವಚನಭಂಗ ಮಾಡಿದವನು: ಸ್ಖಲಿತವಚನನ ಯೋಗಿನಿಂದಾಕುಳನ ವಿಕಳವ್ರತನ ಲೋಕಾವಳಿಗಳಾಗಲಿ ಕೊಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ನಾಳೆ ಸ್ಕಂಧವನ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೮-೩೮). [ಸಂ.]

ಸ್ಖಲಿತಾಂತರಂಗ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಘಾಸಿಯಾದವನು: ಇನಜಂ . . . ಒಂದಿನಿಲ ಸೌಮ್ಯಕ್ಷೇತ್ರದೊಳ್ ದುಃಖಿತಂ ಧನಹೀನಂ ಸ್ಖಲಿತಾಂತರಂಗನಸುತಂ ನಿರ್ಲಜ್ಜಕಂ ರಕ್ಷಕಂ (ಜಾತತಿ. ೧೭-೩೨). [ಸಂ.]

ಸ್ಖಳನ 'ಸ್ಖಲನ' ನೋ.

ಸ್ಖಳಿತ 'ಸ್ಖಲಿತ' ನೋ.

ಸ್ಖಾಲಿತ್ಯ (ನಾ). ೧. ಜಾರಿಬೀಳುವಿಕೆ. ೨. ಸರಿಯಾದ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗುವಿಕೆ. ೩. ತಪ್ಪು; ಪ್ರಮಾದ: ಇದುವರೆಗೆ ಕನ್ನಡದ ಹಸ್ತಪ್ರತಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಲಿಪಿಕಾರಸ್ಖಾಲಿತ್ಯಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು . . . ವಿವರಿಸಿದೆ (ಕನ್ನಸಂ. ೧೩೫). [ಸಂ.]

-ಸ್ತ (ಪ್ರ). ಒಂದು ತದ್ಧಿತಪ್ರತ್ಯಯ : 'ದೊಡ್ಡಸ್ತ' ಪರಾ. [< -ಸ್ಥ]

ಸ್ತಂಬ (ನಾ). ೧. ಹುಲ್ಲಿನ ಮೆದೆ. ೨. ಗೊಂಚಲು; ಗುಚ್ಛ. ೩. ಪೊದೆ; ಕಂಟಿ. ೪. ಆನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಕಂಬ; ಆಲಾನ. ೫. ಕಂಬ. ೬. ಬೆಟ್ಟ; ಗಿರಿ. [ಸಂ.]

ಸ್ತಂಬಕರಿ (ನಾ). ೧. ಧಾನ್ಯ: "ಧಾನ್ಯಂ, ವ್ರೀಹಿಃ, ಸ್ತಂಬಕರಿಃ- ೩ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಧಾನ್ಯದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತ.೨೮). ೨. ನೆಲ್ಲು; ಭತ್ತ: ಸ್ತಂಬಕರ್ಯಾದಿ ನಾನಾವಿಧಧಾನ್ಯಂಗಳಂ ಪದನಱಿದುಡುಗುವ ಕಳಂ ಮಾಡುವ . . . ಉಪಾಯಂಗಳುಮಂ . . . ಅಱಿಯೆ ಪೇೞ್ವು (ಆದಿಪು.೬-೭೭ ವ). [ಸಂ.]

ಸ್ತಂಬೇರಮ (ನಾ). ಆನೆ : ನೆರದು ನೋಡಿದರಮರಸ್ತಂಬೇರಮಮಂ ಮುತ್ತಿನ ಲಂಬಣಮಂದಮರರಮರನಾಯಕಯುತಮಂ (ಅಜಿಪು.೫-೭೫); ಸ್ತಂಬೇರಮದೊಳ್ ಪೊಣರ್ದಂ . . . ಸಮಾನಬಲನೆನೆ ಕೃಷ್ಣಂ (ಜಗನ್ನಾ.೬-೫೩). [ಸಂ.]

ಸ್ತಂಭ (ನಾ). ೧. ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವಿಕೆ; ನಿಶ್ಚಲತೆ. ೨. ತಡೆ; ನಿರೋಧ; ಪ್ರತಿಬಂಧ: ವಿಷಮಂ ಸ್ತಂಭಿಸುವುದ ತಾಂ ಸ್ತಂಭಂ (ಖಮದ.೩-೬). ೩. ನಿಗ್ರಹ; ಹತೋಟಿ. ೪. ಕಂಬ: ಭಿತ್ತಿಸ್ತಂಭೋಜ್ವಳ ಮುಕ್ತಿಕಾವಿತಾನಂ ಥಳಥಳಿಪುವುಪುರದ ನಿಳಯನಿಳಯದೊಳೆಲ್ಲಂ (ಜಗನ್ನಾ. ೨-೨೪). ೫. ಕಾಂಡ; ತಾಳು. ೬. ಆಧಾರ; ಊರೆ: ಸುರಿಯ ಚತುಃಕುಂಭಂಗಳ್ ಭೂಭುವನಸ್ತಂಭಂ [ಪಾಠಾಂ. ಸ್ತಂಭನ] ಮಜ್ಜನಮನಯ್ನ ನಿರ್ವರ್ತಿಸಿದಂ (ಆದಿಪು.೮-೭೧). ೭. ಯಂತ್ರಮಂತ್ರಗಳಿಂದಾಗಲಿ, ಮಾಟದಿಂದಾಗಲಿ ಭಾವನೆಯನ್ನು ಅಥವಾ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹತ್ತಿಕ್ಕುವಿಕೆ: ಉಚ್ಚಾಟನ ಸ್ತಂಭಾದಿ ವಿದ್ಯೆಗಳು ಕ್ಷಿತಿಪ ಕೇಳ್ಕೆ ಕರ್ಣನತ್ತಲು (ಕುಮಾ್ಯ. ೨೨-೫). ೮. ಪತ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿಯ ಅಂಕಣ : ಸಮಾಚಾರಪತ್ರಿಕೆಯ ಸ್ತಂಭ (column) ಗಳನ್ನೇರಿ (ನಿಬಂಧ. I. ೪೮೭). ೯. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಎಂಟು ಬಗೆಯ ಸಾತ್ವಿಕಭಾವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಮೂರ್ಛೆ: ಸ್ತಂಭ, ಸ್ವೇದ . . . ಪ್ರಳಯಗಳೆಂಬಷ್ಟವಿಧ ಸಾತ್ವಿಕಭಾವಂಗಳಂ (ಏವೇಕ. ೨೨೭); ಮರವಟ್ಟುದೇ ಸ್ತಂಭಂ (ರಸರ. ೪-೨೫೫ ವ). [ಸಂ.]

ಸ್ತಂಭಕ (ಗು). ೧. ತಡೆಹಿಡಿಯುವ; ನಿರೋಧಿಸುವ. (ನಾ). ೨. = ಸ್ತಂಭ ೯: ಮನೋವೈಕಲ್ಯ ರೋಮಾಂಚಕ ಸ್ತಂಭಕ ಕಂಪ . . . ಮೂರ್ಛಾದಿ ನಾನಾವಿಕಾರಂಗಳೊಡನೆ ತೋಱುವುದುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೫೫ ವ). [ಸಂ.]

ಸ್ತಂಭಕ್ರೀಡಿತ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ಮೂವತ್ತೈದು ದೇಶೀಯ ಭೌಮಚಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಒಂದು ಕಾಲನ್ನು ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ನೀಡಿ, ಇದರ ಪಾರ್ಶ್ವಕ್ಕೆ ಇನ್ನೊಂದು ಕಾಲಿನ ಅಂಗಾಲನ್ನು ಅನೇಕಾವರ್ತಿ ತಂದು ಮುಟ್ಟಿಸುವುದು: ರಥಚಕ್ರ . . . ಸ್ತಂಭಕ್ರೀಡಿತ . . . ಸಮಸ್ಖಲಿತ ಈ ಮೂವತ್ತೈದು ದೇಶೀಯಸಂಬಂಧದ ಭೌಮಚಾರಿಗಳು (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೬-೧೭ ವ). [ಸಂ.]

ಸ್ತಂಭದೀಪಿಕೆ (ನಾ). ಕಂಬದ ಮೇಲೆ ನಿಲ್ಲಿಸುವ ದೀಪ; ಠಾಣದೀವಿಗೆ: ಪಡುವಣಶೈಲವಿಪುಲಸ್ತಂಭದೀಪಿಕೆಯಂತೆ ರವಿ ಮೆಱೆದ (ಕುಮಾ್ಯಭೀ. ೧೦-೪೨). [ಸಂ. ಸ್ತಂಭದೀಪಿಕಾ]

ಸ್ತಂಭನ (ನಾ). ೧. ತಡೆ; ನಿರೋಧ; ಪ್ರತಿಬಂಧ. ೨. ನಿಶ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸುವಿಕೆ; ನಿಷ್ಕ್ರಿಯಗೊಳಿಸುವಿಕೆ. ೩. ಶಮನ; ಶಾಂತಗೊಳಿಸುವಿಕೆ. ೪. ಭದ್ರಗೊಳಿಸುವಿಕೆ; ಸ್ಥಿರಗೊಳಿಸುವಿಕೆ. ೫. ಊರೆಕೊಟ್ಟು ನಿಲ್ಲಿಸುವಿಕೆ. ೬. ರಕ್ತಪ್ರವಾಹವನ್ನು ಅಥವಾ ಸ್ರಾವವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುವಿಕೆ. ೭. ಮನ್ಮಥನ ಪಂಚಬಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ೮. ಮಾಟದ ವಿದ್ಯೆ: ಅಭಿಚಾರಿಕಕರ್ಮಗಳೂ ಉಂಟು - ಮಾರಣ, ವಶೀಕರಣ, ಮೋಹನ, ಸ್ತಂಭನ, ಉಚ್ಚಾಟನ ಇತ್ಯಾದಿ (ಭಾರದ.೨೪). ೯. = ಸ್ತಂಭ ೯. ೧೦. [ಸಂಗೀತ] ಧ್ವನಿಭೇದ: ಮಂದ, ಮಧ್ಯ, ವೇದ, ಕುಂಚನ, ಉಚ್ಛೂನನ, ಸ್ತಂಭನ, ದೀರ್ಘಭೇದಂಗಳಂ . . . ರವವಿಕಲ್ಪಗಳಂ ತೋಱೆ (ಏವೇಕ. ೨೪೭). [ಸಂ.]

ಸ್ತಂಭನಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ನಿಲ್ಲಿಸು: ಬಾಂದಳವನಳ್ಕಿರಿವ ಖಗದಧಿಪಗರುಡಾಂಕಿತಧ್ವಜವಸ್ತಂಭನಗೆಯ್ದು ಪೇರ್ಗುಡಾರವ ನಿರ್ಮಿಸೆ (ನವಮೋ. ೨೫-೬೫). [ಸ್ತಂಭನ + ಗೆಯ್ (< ಕೆಯ್)]

ಸ್ತಂಭನಾಕ್ಷರ (ನಾ). (ಶತ್ರುವನ್ನು) ನಿಷ್ಕ್ರಿಯಗೊಳಿಸುವ ಮಂತ್ರಾಕ್ಷರ: ವಿಪಕ್ಷಶರಾಸಾರ ಮೋಕ್ಷ ಹೂಂಕಾರ ಸ್ತಂಭನಾಕ್ಷರಸ್ತಂಭಿತಹೃದಯರಾಗಿ . . . ನಿಮ್ಮ ಬಗೆವ ಕಾರ್ಯಮಂ ಬಗೆಯಂ (ಆದಿಪು. ೧೪-೬೪ ವ). [ಸಂ.]

ಸ್ತಂಭನೆ (ನಾ). ನಿರೋಧ; ತಡೆ : ಗ್ರಹಣಿಗೆ:- ಜಾಯಿಕಾಯಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ . . . ಚೂರ್ಣಿಸಿ ಭಂಗಿಸೊಪ್ಪಿನ ರಸದಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಗುಂಜಾಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಗುಳಿಗೆಯಂ ಮಾಡಿ ಸಕ್ಕರೆ, ಜೇನುತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕೊಳ್ಳೆ ಸ್ತಂಭನೆ (ವೈದ್ಯಾ. ೬೮). [ಸಂ. ಸ್ತಂಭನ]

ಸ್ತಂಭಿತ (ಗು). ೧. ತಡೆಗೆ ಒಳಗಾದ; ನಿರೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ೨. ನಿಷ್ಕ್ರಿಯಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ; ನಿಶ್ಚೇತನವಾದ. (ನಾ). ೩. [ನಾಟ್ಯ] ಉಸಿರಾಡುವ ಒಂದು ಕ್ರಮ; "ಶಸ್ತ್ರಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡುವವನಂತೆ ಉಸುರಾಡುವುದು" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨೭೮ ಗದ್ಯಾನುವಾದ); ಸಮ, ಭ್ರಾಂತ, ವಿಲೀನ, ಆಂದೋಳಿತ, ಕಂಪಿತ, ಸ್ತಂಭಿತ . . . ಸೀತ್ಕೃತ - ಈ ಹತ್ತು ಮೊದಲ ಒಂಬತ್ತುಗೂಡಿ ಒಟ್ಟು ಹತ್ತೊಂಬತ್ತು ಭೇದಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩-೭೮ ವ). [ಸಂ.]

ಸ್ತಂಭಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕಂಬವನ್ನು ನೆಡು. ೨. ಬಿಗಿಗೊಳಿಸು; ಭದ್ರಗೊಳಿಸು. ೩. ನಿಶ್ಚೇಷ್ಟಗೊಳಿಸು; ನಿಷ್ಕ್ರಿಯಗೊಳಿಸು: ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನಿಯ ಮಾನಮಂ ಸ್ತಂಭಿಸುವ ಮಾನಸ್ತಂಭಂಗಳಂ (ಅಜಿಪು. ೬-೨೦ ವ); ಉಮಾಧಿಪನಂ ಸ್ತಂಭಿಸಿ ತಾಲ್ದಿದಂ ಜಯಮನೇಂ ಕೃಷ್ಣಂ ಜಗದೀಶ್ವರನೋ (ಜಗನ್ನಾ.೧೮-೬೨). ೪. ನಿಲ್ಲಿಸು; ತಡೆ: ಜೃಂಭಾಸ್ತ್ರದಿಂ ಮುಕುಂದಂ ಸ್ತಂಭಿಸಿ ರಥಮಂ ರಥಾಶ್ವಮಂ ಸಾರಥಿಯಂ ಸ್ತಂಭಿಸಿದಂ ಶಲ್ಯನ ದೋಸ್ತಂಭಮಂ (ಜಗನ್ನಾ. ೬-೮೭); ಈ ಮಹಾಸತಿ . . . ಎಮಗಭಯವಿತ್ತಮ್ಮನಟ್ಟಿ ಬರ್ಪಮರರಂ ಸ್ತಂಭಿಸಲ್ಕೆ (ಚೆಬಪು.೨೧-೩೪). ೫. ಭಯ, ಆಶ್ಚರ್ಯ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಆಧಿಕ್ಯದಿಂದ ಸ್ಥಗಿತಗೊಳ್ಳು; ನಿಶ್ಚೇತನವಾಗು : ಎರಡು ನಿಮಿಷಕಾಲ ಕುಳಿತಲ್ಲಿಯೆ ಸ್ತಂಭಿಸಿಹೋದರು ಪ್ರಭುಗಳು (ಶಾಂತಲಾ. ೩೦೭). [ಸ್ತಂಭನ + -ಇಸು]

ಸ್ತಂಭೀಭೂತ (ಗು). ೧. ಆಶ್ಚರ್ಯ, ಭಯ ಮುಂತಾದ ಮನೋಭಾವಗಳ ಆಧಿಕ್ಯದಿಂದ ಅಥವಾ ರೋಗಾತಿಶಯದಿಂದ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಿಶ್ಚೇತನವಾದ; ಮರವಟ್ಟ. (ನಾ). ೨. ನಿಶ್ಚೇತನಹೊಂದಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಮರವಟ್ಟವನು: ಡಾಕ್ಟರರು ಅಚ್ಚರಿಯಿಂದ ಸ್ತಂಭೀಭೂತರಾದರು (ಫಲಶಂ. ೩೩). [ಸಂ.]

ಸ್ತನ (ನಾ). ೧. ಮೊಲೆ; ಕುಚ: ತನುಜಂ . . . ತಣಿಯುಂಡು ಬಳೆವೂಡೀ ಪೀನಘನಸ್ತನಮ ಪಯೋಧರಂ (ಪುಷ್ಪಪು.೩-೯೨); ಕಾಂತಿಮತಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರಮಂ ಮಾಡಲೊಡಂ ಸ್ತನದಿಂ ಚುಮ್ಮೆಂದು ಪಾಲ್ಗಳ್ ಸುರಿಯೆ (ದಶಕು. ೯-೧೦೫). ೨. ಮೊಲೆಯ ತೊಟ್ಟು. ೩. ಕೆಚ್ಚಲು. [ಸಂ.]

ಸ್ತನಂಧಯ (ನಾ). ಸ್ತನ್ಯಪಾನ ಮಾಡುವ ಮಗು; ಹಸುಗೂಸು: ಎನ್ನ ಬಯಕೆಯಪ್ಪುದು ಸಂಧ್ಯಾಸ್ತನಂಧಯಸಮಾಗಮಸಮಾನಂ (ಆದಿಪು. ೩-೪೩ ವ). [ಸಂ.]

ಸ್ತನಪಯೋಗಂಧಿ (ನಾ). ನೆಲಬೇವು: "ಸ್ತನಪಯೋಗಂಧಿಯನೆ ನೆಲಬೇವು" (ಮಂಗರಾ.೪೦-೩೩). [ಸಂ.]

ಸ್ತನಪಾನ (ನಾ). ಮೊಲೆಯುಣ್ಣುವಿಕೆ: ಸ್ತನಪಾನಂ ಮಾಡುತ್ತಂ ವನಿತೆಯ ನವಸೂತ್ರಮಣಿಗಳಂ ಪಿಡಿದೊಲೆವಿಂ . . . ಎಸೆವ ಮುದ್ದುಮಗನದೆಂದಾದಪನೋ (ತ್ರಿಷಷ್ಟಿ.೧೭-೮೧). [ಸಂ.]

ಸ್ತನಪಾನಗುಡು (ಕ್ರಿ). ಮೊಲೆಹಾಲುಣಿಸು; ಮೊಲೆಯೂಡು: ಸ್ತನಪಾನಗುಡುವ ಹೆಂಗಳಿಗೆ ಪೇಳ್ವಳು ಹತ್ತುದಿನದೆಡೆಸಂದಿನ ರಾತ್ರಿ ಘನ ಜೋಪಾನದೊಳೀಡೇಱಬೇಕೆಂದು (ಮೋಹತ. ೪-೭೭). [ಸ್ತನಪಾನ + ಕುಡು (< ಕೊಡು)]

ಸ್ತನಭರ (ನಾ). ಮೊಲೆಗಳ ಭಾರ: ಗುರುಜಘನ ಸ್ತನಭರಮಂಥರಲೀಲಾಲಸ ವಿಲಾಸಿನೀಚಳಿತಂಬೊಲ್ (ಕವಿರಾ. ೧-೭೭); ಗುರುಕಬರೀಭರ ಸ್ತನಭರೋರು ಭರಸ್ಥಿತಿಯಿಂ . . . ಆದ ಗಮನಾಲಸವೃತ್ತಿಯನೇನನೆಂದಪೆಂ (ಜಗನ್ನಾ. ೨-೯೭). [ಸಂ.]

ಸ್ತನಯಿತ್ನು (ನಾ). ೧. ಮೋಡ; ಮೇಘ: "ಸ್ತನಯಿತ್ನು ವಾರಿವಾಹಂ . . . ಜೀಮೂತಂ" (ಪದ್ಮರೋ. ೧೦-೫೩). ೨. ಗುಡುಗು; ಮೇಘಧ್ವನಿ. [ಸಂ.]

ಸ್ತನಾಂತರ (ನಾ). ೧. ಹೃದಯ. ೨. ಮೊಲೆಗಳ ನಡುವಿನ ಅಂತರ: ಸಮಸುವಿಭಕ್ತ ಸ್ತನಾಂತರನಂ . . . ಅನಿಮ್ನನಾಭಿಯಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೧೪೨ ವ). [ಸಂ.]

ಸ್ತನಾಲಿಂಗನ (ನಾ). [ಕಾಮಶಾ] ಹನ್ನೆರಡು ಬಗೆಯ ಆಲಿಂಗನ ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಗಾಢಾಲಿಂಗನ: ಸ್ತ್ರೀ ಉನ್ನತ್ತಸ್ಥಾನದೊಳಿರ್ದು ಪ್ರಿಯನ ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಿಯದಿಂ ಮೊಲೆಗಳೊಡಲಂ ಪೊಗುವಂತೆ ಗಾಢಾಲಿಂಗನಂಗೆಯ್ವುದು ಸ್ತನಾಲಿಂಗನ ವೆಂಬಾಲಿಂಗನ (ಕಾಮಶಾ. ೨೨೪). [ಸಂ.]

ಸ್ತನಾಶ್ಲೇಷ (ನಾ). = ಸ್ತನಾಲಿಂಗನ: ಅನುವಿಂ ಪಸೆಯೊಳ್ ಕುಳ್ಳಿರ್ದಿನಿಯನ ತೊಡೆಯೇಱೆ ಕಾಂತೆ ವಕ್ಷಸ್ಥಳಮಂ ಘನಕುಚದಿನೌಂಕಿಯಾಲಿಂಗನಮಂ ಮಾಡುತ್ತಿರಲ್ ಸ್ತನಾಶ್ಲೇಷಾಖ್ಯಂ (ಮನ್ಮ.ವಿ ೧೧-೭). [ಸಂ.]

ಸ್ತನಿಕ 'ಸ್ತಾನೀಕ' ನೋ.

ಸ್ತನಿತ (ಗು). ೧. ಧ್ವನಿ ಮಾಡಿದ. ೨. ಗುಡುಗುವ; ಗರ್ಜಿಸುವ. (ನಾ). ೩. ಗುಡುಗು; ಮೇಘಗರ್ಜನೆ: ಸ್ತನಿತಧನುರ್ಗುಣಧ್ವನಿ ಶತಹ್ರದಶಸ್ತ್ರಮರೀಚಿ . . . ಕೊಂಡುದಾಗಳಂಬಿನ ಮಟ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೩-೪೯); ಸ್ತನಿತಘನಬೃಂಹಿತಂ ದುರ್ದಿನಮವುದಪೂರಂ ಪಯೋದಗಜಘಟೆ ಸುಟಿದತ್ತು (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೪-೩೨). ೪. ದೊಡ್ಡ ಶಬ್ದ; ನಿನಾದ; ಕಲಕಲ. ೫. ಕೈಚಪ್ಪಾಳೆಯ ಸದ್ದು. ೬. ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆಯ ಠೇಂಕಾರ. ೭. [ಜೈನ] ಹತ್ತು ಬಗೆಯ ಭವನಾಮರ ರಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರ್ಗ: ಅಲ್ಲಿಯ ಸುರ ನಾಗ ವಿದ್ಯುತ್ಸುಪರ್ಣಾಗ್ನಿವಾತ ಸ್ತನಿತೋದಧಿ ದ್ವೀಪ ದಿಕ್ಕುಮಾರರೆಂದು ಭವನಾಮರರ್ ದಶವಿಕಲ್ಪಮಪ್ಪರ್ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೪೧ ವ). [ಸಂ.]

ಸ್ತನಿತಾಮರ (ನಾ). = ಸ್ತನಿತ ೭: ಆ ದಿವಿಜಾದಿನಾಥಮತದಿಂ ಸ್ತನಿತಾಮರ ಬೃಂದಮಂದು ಗಂಧೋದಕವೃಷ್ಟಿಯಂ ಸುರಿವರೊಯ್ಯನೆ ತಣ್ಣಗೆ ತಮ್ಮನಾಗೆ ಮೇಲಾದನಿಲಾಮರರ್ ಸುಟಿದು ಬೀಸುವರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೨೨). [ಸಂ.]

ಸ್ತನ್ಯ (ನಾ). ಮೊಲೆಹಾಲು: ಜನನೀಸ್ತನ್ಯಮನುಂಡ ಸಾಂ ಬಟಿಕ ನೀಂ . . . ಬಾಲತ್ವದಿಂದಲ್ಲಿಯುಂ ವಿನಯೋಲ್ಲಂಘನಮಾದುದಿಲ್ಲ (ಗದಾಯು. ೫-೭); ಪಂಚ ಭೂತಂಗಳ್ಗಂ ನಿಮಗಂ ಪ್ರತ್ಯುಪಕಾರಕ್ಷಮರಾರ್ ದೇಹಿಗಳೊಳಂಬಿಕಾಸ್ತನ್ಯಕ್ಕಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೧-೩೯). [ಸಂ.]

ಸ್ತನ್ಯಪಾನ (ನಾ). ಮೊಲೆಹಾಲನ್ನು ಕುಡಿಯುವುದು; ಸ್ತನಪಾನ: ಸ್ತನ್ಯಪಾನದ ಸವಿಯ ಚಿಣ್ಣರಟಿಯುವಂತೆ ಮಣ್ಣುಬೊಂಬೆಯು ಬಲ್ಲುದೆ (ಪುರಂದ. ೪-೭೭-೧). [ಸಂ.]

ಸ್ತಬಕ (ನಾ). ೧. ಹೂವು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಗೊಂಚಲು,– ಗುಚ್ಛ: ಬಳಸುವೆಳದುಂಬಿಗಳ ನಾದಕ್ಕೆ ಬೆರ್ಚಿ ಬಿಸುಟ ಕರ್ಣಪೂರ ಪಾರಿಜಾತ ಸ್ತಬಕಂಗಳುಮಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೨-೧೩ ವ); ತಳಿರ ತೊಂಗಲುಗಳನು ನವ್ಯಕುಸುಮಸ್ತಬಕ ತುಳವ ಫಳಮಂಜರಿಯ ಮಾಲೆಯಂ ನೀಡಿ (ಹಜಾ. ೩-೧೭). ೨. ಸಮುದಾಯ; ಸಮೂಹ: ಸೌಮಿತ್ರಿ . . . ಬಂದಂ ವಿಮಾನಗಭಸ್ತಿಸ್ತಬಕಂ ಪಳಂಚಲೆವಿನಂ ಜ್ವಾಲಾಸಹಸ್ರಂಗಳಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೨-೯೪). ೩. ನವಿಲುಗರಿ. ೪. ಕುಚ್ಚು; ಗೊಂಡೆ. ೫. ಗ್ರಂಥದ ಅಧ್ಯಾಯ; ಆಶ್ವಾಸ. [ಸಂ.]

ಸ್ತಬ್ಧ (ಗು). ೧. ಸ್ಥಿರವಾದ; ನಿರುದ್ಧವಾದ. ೨. ನಿಷ್ಕ್ರಿಯವಾದ; ಅಲುಗಾಡದ: ಕಿಟಿದುಬೇಗಕ್ಕಾಕೆ ಕಣ್ಣಳಂ ತೆಱೆದು ಲಜ್ಜಿತೆಯಾದಂತೆಯುಂ ವಿಸ್ಮಯಸ್ತಬ್ಧ ದೃಷ್ಟಿಯಾಗಿ . . . ಅಲ್ಲಿಂದೆಬ್ಬು (ಕಾದಂಬ. ೩೭೫). ೩. ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದ; ದಡ್ಡತನದ. (ನಾ). ೪. ಹಠವಾದಿ; ಕಲ್ಲೆದೆಯವನು: ಅರಸಂ ಸ್ತಬ್ಧಂ ಪೆರ್ಗಡೆ ಮರುಳಂ ತದ್ವರ್ತಿ ಪಿಸುಣನಾಪ್ತಂ ಪುಸಿವಂ (ಪಂಚತ. ೧೦-೫೧). ೫. [ನಾಟ್ಯ] ನರ್ತನದಲ್ಲಿ ಕಂಪಿತ, ವಲಿತ, ಸ್ತಬ್ಧ, ಉದ್ವರ್ತಿತ, ನಿವರ್ತಿತ ಎಂಬ ಐದು ಬಗೆಯ ತೊಡೆಯ ನಿಲವುಗಳಲ್ಲೊಂದು; ☞ "ತೊಡೆಗಳನ್ನು ಅಲ್ಲಾಡಿಸದಂತೆ ನಿಲ್ಲಿಸುವುದು. ಹೆದರಿಕೆ, ವಿಷಾದ ಇವುಗಳನ್ನು ಅಭಿನಯಿಸುವಾಗ ಇದನ್ನು ವಿನಿಯೋಗಿಸಬೇಕು" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨೬೩ ಗದ್ಯಾನುವಾದ): ಬೆಱಗಿಂ ನಿಲಲ್ಕೆ ತೊಡೆಗಳ್ ಮಱೆಸಿಂತು ಸ್ತಬ್ಧಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨-೧೪೦). [ಸಂ.]

ಸ್ತಬ್ಧತ್ವ (ನಾ). ೧. ನಿಶ್ಚಲತೆ; ಅಚಲವಾಗಿರುವಿಕೆ. ೨. ನಿಶ್ಚೇಷ್ಟತೆ. ೩. ಹಟಮಾರಿತನ; ಮೊಂಡುತನ. ೪. ಬಿರುಸು; ಒರಟುತನ. [ಸಂ.]

ಸ್ತರ (ಗು). ೧. ಹರಡುವ; ವಿಸ್ತರಿಸುವ. (ನಾ). ೨. ಹರಡಿದುದು; ಹಾಸಿದುದು. ೩. ಹಾಸಿಗೆ; ತಲ್ಪ. ೪. (ಭೂಮಿಯ) ಪದರ; ಪಾತಳಿ: ಅದರ ಬೆಳಕು ಒಳಗೆಲ್ಲ ಸೂಸಿದಂತೆ ಮನಸ್ಸಿನ ಮೇಲಿನ ಉನ್ನತದ ಸ್ತರಗಳು ಒಂದೊಂದೇ ನಿಚ್ಚಳವಾಗಿ ಗೋಚರವಾಗುತ್ತಿದ್ದವು (ಸಮಜೀ. ೯೨). ೫. ಮಟ್ಟ; ಹಂತ: ಯಾವ ಸ್ತರದ ಬೌದ್ಧಿಕ ಹಾಗೂ ಭಾವನಾಮಯ ಸಂಕೀರ್ಣತೆಗೆ ಒಂದು ಕಲಾಕೃತಿಯು ಒಯ್ಯಬಲ್ಲುದೋ ಆ ಸ್ತರದ ಮೇಲಿಂದ ಅದರ ಯೋಗ್ಯತೆಯು ನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತದೆ (ನವ್ಯಕಾ. ೬೨). ೬. ವರ್ಗ; ವಿಭಾಗ: ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಕ್ಷತ್ರಿಯ, ವೈಶ್ಯ, ಶೂದ್ರ ಈ ನಾಲ್ಕು ಸ್ತರಗಳಲ್ಲಿ ಅಂದಿನ ಸಮಾಜವನ್ನು ವಿಭಾಗಿಸಲಾಗಿತ್ತು (ಧರ್ಮಸಾ. ೧೧೪). [ಸಂ.]

ಸ್ತವ (ನಾ). ೧. ಸ್ತುತಿಸುವುದು; ಹೊಗಳುವುದು. ೨. ಸ್ತುತಿ; ಸ್ತೋತ್ರ: ಸ್ತವಭೇಷಜದಿಂದಘ ಕರಗುವುದಲ್ತೆ (ಜನಾಲಿ. ೨೨-೨೨); ಸ್ತವ ಸ್ತೋತ್ರ ಪಠಣಪ್ರಕರದ . . . ಸಂಭ್ರಮಕೆ ಬೆಱಗಾದನು ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರನು (ಹಚಕಾ. ೬-೩೯); ವಂದಿಮಾಗಧಸ್ತವರವ ಮುಣ್ಕೆ ಬಂದನೆಸವೋಲಗಶಾಲೆಗಿಳಾಧಿನಾಯಕಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೨-೪೧). [ಸಂ.]

ಸ್ತವಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಸ್ತುತಿಸು; ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡು: ಮೊದಲೊಳ್ ಸಂಭಾಷಣಂಗೆಯ್ದುದ ವಲಮಿಳಿಕೆಯ್ದುಂದಮೆಂದಾದರಂಗೆಯ್ದುದಹಂಕಾರಂ ಸ್ತವಂಗೆಯ್ದುದದೆಮಗೆ ದಲ್ಗೌರವಂ (ಕಾದಂಬ. ೧೧೨): ದೇವವರಂ ಸ್ತವಂಗೆಯೆ ವರಂಗೊಟ್ಟು ಮಹೇಂದ್ರಂಗೆ . . . ದುರ್ಗಿ ಬಟಿಕ್ಕೆ ತಾಂ ನೆಲಸಿ ನಿಂದಲ್ (ಜಗನ್ನಿ. ೩-೧೭). [ಸ್ತವ + ಕೆಯ್]

ಸ್ತವಕ (ನಾ). ೧. ಹೂಗೊಂಚಲು: ಫಲಿನೀಫಲದ ಗುಚ್ಛಮಿವು ಚೂತಫಲಸ್ತವಕಂ ದಲೆಂದು ತೋಱೆದನವನೀಪಾಲಂಗೆ ಲೀಲೆಯಿಂ ವನಪಾಲಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೨-೭೭). ೨. ಗ್ರಂಥದ ಭಾಗ,– ಪ್ರಕರಣ; ಆಶ್ವಾಸ. ೩. ಸಮುದಾಯ; ಸಮೂಹ. ೪. ಹೊಗಳಿಕೆ; ಸ್ತುತಿ. ೫. ಹೊಗಳುವವನು; ಸ್ತುತಿಪಾಠಕ. [ಸಂ.]

ಸ್ತವನ (ನಾ). ೧. = ಸ್ತವ ೨: ಸವನಾರ್ಚನ ಸ್ತವನ ಸಮಯಾನಂತರಂ (ಆದಿಪು. ೭-೧೦೭ ವ); ಜನಸ್ತವವಾದೊಡನೆ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಸ್ತವನವು ಬರುವುದು (ಸಾಹಿಚ. ೧೨). ೨. [ಜೈನ] ಮೂಲಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ವಸ್ತುರೂಪಗುಣಂಗಳಿಂ ಚತುರ್ವಿಂಶತಿ ಅರ್ಹತ್ಪರಮೇಷ್ಠಿಗಳಂ ಸ್ತುತಿಯಿಸುವುದು ಸ್ತವನಮೆಂಬ ಹದಿನೇಳನೆಯ ಮೂಲಗುಣಂ (ಶ್ರಾವಕಾ. ೧೨-೨೦). [ಸಂ.]

ಸ್ತವನೀಯ (ಗು). ೧. ಹೊಗಳಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ; ಸ್ತುತ್ಯ; ಸ್ತೋತ್ರಾರ್ಹ ವಾದ. (ನಾ). ೨. ಸ್ತುತ್ಯವಾದುದು; ಶ್ಲಾಘ್ಯವಾದುದು: ಮುನೀಂದ್ರಸೇವ್ಯಂ ಭವ್ಯಸ್ತವನೀಯಮೆನಿಸಿದಾಚಾಮ್ಲವರ್ಧನಂ ಪುಣ್ಯವರ್ಧನಂ ಕೇವಲಮೇ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೧೩); ಕವಿತಾಪ್ರೌಢಿಯೊಳಬ್ಬಸಂಭವನೆ ಕರ್ತಾರಂ ಕ್ರಿಯಾಕೌಶಲಂ ಸ್ತವನೀಯಂ (ಶಮದ. ೨೫೧ ಪ್ರಯೋ). [ಸಂ.]

ಸ್ತಳನಿಬಂಧಿ (ನಾ). ಪ್ರಾದೇಶಿಕವಾದ ತೆರಿಗೆ; ಸ್ಥಳೀಯವಾದ ಸುಂಕ: ಬೆಳಗಲಿಯ ಪೊಳಸುಂಕ ಹೋಱಸುಂಕ ಸ್ತಳನಿಬಂಧಿಯಾಗಿ (ಎಕ. VII. ಶಿವಪೂ. ೭೮-೨೭ : 1291). [< ಸಂ. ಸ್ಥಳನಿಬಂಧಿನ್]

ಸ್ತಾನ, ಸಾನ್ನ (ನಾ). ೧. ಸ್ಥಾನ; ಪದವಿ: (೬). ೨. ಸ್ಥಳೀಯ; ಮೂಲಿಗ: ಅಱುವತ್ತು ಗೌಡುಂ ನೂಱೆಪ್ಪತ್ತು ಸ್ತಾನಮುಂ ಮುಂತಾಗಿ (ಎಕ. VII. ಶಿವಮೊ. ೭೯-೨೪ : 1320). **ಸಾನ್ನ**: ೩. ಭೂತದ ಗುಡಿ: ಆ ಗುಡಿಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಷಕ್ಕೊಮ್ಮೆ ಬಂಡಿ ಇರುವ 'ಸಾನ' (= ಸ್ಥಾನ ಅಂದರೆ ಭೂತದ ಗುಡಿ)ಗಳಲ್ಲಿ ಬಂಡಿ ಎಳೆಯುವ, ಇಲ್ಲದಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ 'ಆಯನ' (= ಉತ್ಸವ)ಗಳು ಆಗುವುದುಂಟು (ತುಳುನಾ. ೨೫೨); ಅಲ್ಲೆ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಭೂತಾಲಯ, ಸಾನ (ಒಡ್ಡಿಉ. ೩). 'ತಾಣ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಸ್ಥಾನ./ತುಳು. ಸಾನ]

ಸ್ತಾನೀಕ, ಸಾಂತಿಗ, ಸಾನಿಗ, ಸ್ತನಿಕ (ನಾ). ದೇವಸ್ಥಾನದ ಆಡಳಿತಾಧಿಕಾರಿ; ಸ್ತಾನಿಕ: 'ಸ್ತಾನೀಕತನ' ಪರಾ. **ಸಾಂತಿಗ**: ಕೋಳೂರು ನಖರೇಶ್ವರದೇವಳದ ಅರ್ಚಕ ಪರಮೇಶ್ವರ ಸಾಂದೇವ ಸಾಂತಿಗ (ಕ್ರಿ. ಶ. ೮೮೫ – ಸಾಂತಿಗವೆಂಬುದು ಸ್ತಾನಿಕದ

ಅಪೂರ್ವ ಪ್ರಭೇದವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ) (ತುಳುನಾ. ೧೨೪). **ಸಾನಿಗ:** ದೇವರಿಗೆ ತಂತಮ್ಮ ಕರ್ಮಾನ್ತರದ ಬೆಸಂಗಳಂ ಮಾಡಿ ಮೂ(ಂ)ನೂರ್ವರು ಸಾನಿಗರುಂ . . . ನಿಬದ್ಧಕಾಱರುಂ ಸುಖವಿರ್ಪ್ಪರು (ಶಾಸ. VI. ೧೧೩-೪; ಸು. 1200 ?). **ಸ್ತನಿಕ:** ಸೀರೆಯ ಬಯಿರೇದೇವರ ಸ್ತನಿಕ ಯೋಚಂಣನಿಗೆ ಬೈರೇದೇವರ ಶ್ರೀಪತಿಯ ಪಾದವೆ ಗತಿ (ಎಕ. X(S). ಕೋಲಾರ. ೩೧೭-೭; 17ನೆಯ ಶತ). [< ಸಂ. ಸ್ಥಾನಿಕ]

ಸ್ಥಾನೀಕತನ (ನಾ). ಸ್ಥಾನಿಕನ ವೃತ್ತಿ: ಅಮ್ಮಗೌಡ ಎರ್ಬಾಗಿಲ ಸ್ಥಾನೀಕತನ ಮುಕ್ಯವಾಗಿ ನಡ್ಸಿ (ಎಕ. XIV. ತಿರುಮ. ೧೪೫-೩ ; 1090). [ಸ್ಥಾನೀಕ + - ತನ]

ಸ್ತಾವಕ (ನಾ). ಹೊಗಳುವವನು; ಸ್ತುತಿಸುವವನು: ದೃತ್ಯಸ್ತಾ[ಪಾಠಾಂ. ಸ್ತಾ]ವಕರು ನಾವೆಂದರಾ ವೈತಾಳಿಕರು (ನಭಾಗ. ೭-೮-೨೯). [ಸಂ.]

ಸ್ತಿಮಿತ (ಗು). ೧. ಒದ್ದೆಯಾದ; ತೊಯ್ದ. ೨. ನಿಶ್ಚಲವಾದ; ಶಾಂತವಾದ. ೩. ಬಿಗಿಯಾಗಿ ನೆಲಸಿದ; ಭದ್ರವಾಗಿ ಊರಿದ. ೪. ಮುಚ್ಚಿದ. ೫. ನಿಷ್ಕ್ರಿಯಗೊಂಡ; ಮರವಟ್ಟ. ೬. ಮೃದುವಾದ; ಕೋಮಲವಾದ. ೭. ಸಂತುಷ್ಟವಾದ; ಸಂತೃಪ್ತವಾದ. (ನಾ). ೮. ಭದ್ರವಾದ ನೆಲೆ; ಸ್ಥಿರತೆ: ಕಟ್ಟಿಯ ಜೀವನ ಒಂದು ಸ್ತಿಮಿತಕ್ಕೆ ಬಂದಿತು (ಗಂಮಾಯಿ. ೨೯೫); ಇತರ ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಪೇಟೆಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮಾಡಿ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಸ್ತಿಮಿತಕ್ಕೆ ತರಬೇಕಾಗುವುದು (ತಗಾಪ್ರ. ೧೪೯). [ಸಂ.]

ಸ್ತಿಮಿತಕಾಯ (ನಾ). ನಿಶ್ಚಲವಾದ ದೇಹವುಳ್ಳವನು; ಅಲುಗಾಡದೆ ಕುಳಿತವನು: ಕೈಲಾಸಾದ್ರಿಯಲಿ . . . ಭೂಯಸ್ತಿಮಿತಕಾಯನ ಕಂಡನಬುಜಭವ (ಸುವ್ಯಾಕ. ೬-೧೫). [ಸಂ.]

ಸ್ತಿಮಿತಗಾತ್ರೆ (ನಾ). ನಿಶ್ಚೇಷ್ಟಳಾದವಳು; ಭಾವಾಧಿಕ್ಯದಿಂದ ಮರವಟ್ಟಿವಳು: ಆಕ್ರಾಂತಚಿಂತಾಭರಸ್ತಿಮಿತಗಾತ್ರೆಯುಂ . . . ಆಗಿರ್ಪಿನಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೩-೫೦ ವ). [ಸಂ. ಸ್ತಿಮಿತಗಾತ್ರಾ]

ಸ್ತಿಮಿತತಾರಕ (ನಾ). ಕಣ್ಣಾಲಿಗಳನ್ನು ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಒಂದೆಡೆಗೆ ನಿಲ್ಲಿಸಿದವನು; ಸ್ಥಿರದೃಷ್ಟಿಯಾದವನು: ನಿಶ್ಚಲಪಕ್ಷ್ಮಂ ಸ್ತಿಮಿತತಾರಕಂ ಭುಜಬಲಿ ಕಣ್ಗೊಳಿಸೆ ತವೆ ಪೀರ್ವವೊಲ್ ನಿಶ್ಚಳತನು ನಡೆನೋಡೆ ಭರತರಾಜಂ ಸೋಲ್ತಂ (ಆದಿಪು. ೧೪-೧೦೫). [ಸಂ.]

ಸ್ತಿಮಿತದೃಷ್ಟಿ (ನಾ). = ಸ್ತಿಮಿತತಾರಕ: ಧ್ಯಾನಾಧೀನೈಕ ಸಮಾಧಾನಮನಂ ಸ್ತಿಮಿತದೃಷ್ಟಿ ಪೋಲ್ತಂ ಮುನಿ . . . ಅಮಳ ಕಮಳಾಕರಮಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೪-೩೨). [ಸಂ.]

ಸ್ತಿಮಿತಾಕ್ಷ (ನಾ). ಸ್ಥಿರವಾದ ದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳುದು: ವದನಂ ಸ್ತಿಮಿತಾಕ್ಷಂ ಶ್ಲಿಷ್ಟದಂತ ಮಪಾಸ್ತಾಂಗಪಾತಮಭ್ರೂಭಂಗಾಸ್ಪದಮೆಸೆದುದು ಯೋಗನಿಯೋಗದೊಳಜಿತ ಮಹಾಮುನೀಂದ್ರವೃಂದಾರಕನಾ (ಅಜಿಪು. ೭-೧೧). [ಸಂ.]

ಸ್ತಿರವಾರ (ನಾ). ಶನಿವಾರ; ಮಂದವಾರ: ಸ್ತಿರವಾರ ಮಹಾಪರ್ವಕಾಲದಲ್ಲು (ಎಕ. IX. ದೇವನ. ೧೫-೯; 1698). [< ಸಂ. ಸ್ಥಿರವಾರ]

ಸ್ತಿರಾದಾಯ (ನಾ). ಸ್ಥಿರಾಸ್ತಿಯಿಂದ ಬರುವ ಆದಾಯ; ಗದ್ದೆ ಹೊಲ ತೋಟ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಬರುವ ಆದಾಯ: ಚಿರಾದಾಯ ಸ್ತಿರಾದಾಯ ಅಕ್ಷೀಣ ಅಗಾಮಿ . . . ಸಿದ್ಧಸಾಧ್ಯಂಗಳ್ (ಮೈಆರ. ೧೯೩೦. ೯೩-೩೦; 1605). [< ಸಂ. ಸ್ಥಿರಾದಾಯ]

ಸ್ತುತ (ಗು). ೧. ಹೊಗಳಲ್ಪಟ್ಟ; ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ೨. ಹೊಗಳಿಕೆಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ; ಶ್ಲಾಘ್ಯ. (ನಾ). ೩. ಹೊಗಳಿಕೆ; ಸ್ತೋತ್ರ. ೪. ಶಿವನ ಒಂದು ಹೆಸರು. [ಸಂ.]

ಸ್ತುತಿ (ನಾ). ೧. ಕೊಂಡಾಟ; ಹೊಗಳಿಕೆ: ಸ್ತುತಿನಿಂದೆಗಳಿಂ ಸವಿವಕ್ಷಿತಗುಣದೊಳ್ ಸದೃಶಮಾಗಿ ಪೇೞ್ವುದು ಪೆಱತಂ ನುತ, ಸದೃಶಯೋಗಿತಾಲಂಕೃತಿಲಕ್ಷಣಮಕ್ಕುಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೯೫); ಲೋಕದೊಳಗೆ ಹುಟ್ಟಿದ ಬಳಿಕ ಸ್ತುತಿನಿಂದೆಗಳು ಬಂದರೆ ಮನದಲ್ಲಿ ಕೋಪವ ತಾಳದೆ ಸಮಾಧಾನಿಯಾಗಿರಬೇಕು (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೪೫-೧೦೭). ೨. ಸ್ತೋತ್ರ; ಸ್ತುತಿಪದ್ಯ. ೩. ಮುಖಸ್ತುತಿ; ತೋರಿಕೆಯ ಹೊಗಳಿಕೆ. [ಸಂ.]

ಸ್ತುತಿಗೆಯ್, ಸ್ತುತಿಗೈ (ಕ್ರಿ). ಸ್ತುತಿಸು; ಹೊಗಳಿಹಾಡು: ಯಥಾರ್ಥಂ ಸ್ತುತಿಗೆಯ್ವು . . . ದಂತಿಯ ಮೇಗಿರ್ದು ವಿನಮ್ರನಾಗೆ ದಿವಿಜೇಂದ್ರಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೧೦); ಮೃಡಗುಣಸ್ತುತಿಗೆಯ್ವ ಪೋಷಣಾವಡಗೆ ಸಾನಂದಾಶ್ರುಗಳಿನೆಡೆವಿಡದೆ ನೋಡುವ ನಯನಗಳು ಹೊಳೆದಾವರಿಸುತಿರಲು (ಬಸವ. ೩೫-೫). **ಸ್ತುತಿಗೈ:** ಹರಿಯ ಕಂಡಾಕ್ಷಣ ಗೌತಮ ಮುನಿಪತಿ ನಱೆ ಸ್ತುತಿಗೈದನಂದಾಗ (ಕಂಸವಿ. ೫-೩೨). [ಸ್ತುತಿ + ಕೆಯ್]

ಸ್ತುತಿಗೈ 'ಸ್ತುತಿಗೆಯ್' ನೋ.

ಸ್ತುತಿಪಾಠಕ (ನಾ). ಹೊಗಳುಭಟ್ಟ; ಭಟ್ಟಂಗಿ; ವಂದಿ: "ವೈತಾಳಿಕ ಪ್ರಬೋಧಕ ಸೂತ ಸ್ತುತಿಪಾಠಕಾಖ್ಯ ವಂದಿಯೊಳಕ್ಕುಂ" (ಮಹ್ವಕಪೀ. ೬೫-೭೮); ಸ್ತುತಿಪಾಠಕರ ಮುಜರೆ ಕೇಳಿಸಕೊಡಗಿದವು (ತುಳಸೀ. ೧೧೬). [ಸಂ.]

ಸ್ತುತಿಯಿಸು 'ಸ್ತುತಿಸು' ನೋ.

ಸ್ತುತಿವೆಱು (ಕ್ರಿ). ಹೊಗಳಿಕೆಗೆ ಪಾತ್ರವಾಗು; ಶ್ಲಾಘ್ಯವಾಗು: ಮಂಗಳಸ್ತುತಿವೆತ್ತು ಮೆಱೆದುದು ಜಂಗಮದ ಕೈಯೆರಡು (ಬಸವ. ೩೮-೪೭). [ಸ್ತುತಿ + ಪೆಱು]

ಸ್ತುತಿಸು, ಸ್ತುತಿಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೊಗಳು; ಕೊಂಡಾಡು; ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡು: ವಚನ ರಚನೆಗಳಿಂ ಸ್ತುತಿಸಿ . . . ಮುಕುಂದನಂ ದ್ವಾರಾವತಿಗೆ ಕಳಿಪಿ (ಗದಾಯು. ೧೦-೨೬ ವ); ದೇವದೇವನನನೇಕಪ್ರಕಾರದಿಂ ಸ್ತುತಿಸಿ ಸಾಷ್ಟಾಂಗವೆಱಗಿ ಪೊಡಮಟ್ಟು (ಪಂಚತಂ. ೧೬೩-೩). **ಸ್ತುತಿಯಿಸು:** ಮುಂದೆ ನಿಂದು ಸ್ತುತಿಶತಸಹಸ್ರಂಗಳಿಂ ಸ್ತುತಿಯಿಸಿ ಬಂದಿಸಿ (ಪದ್ಮಾರಾ. ೧೫೯-೨೪); ತ್ರಿಕರಣಶುದ್ಧಿಯೊಳಾ ರಾಜಕುಮಾರಂ ಮಾರಮಥನನಂ ಸ್ತುತಿಯಿಸಿ (ಆದಿಪು. ೪-೨). [ಸ್ತುತಿ + - ಇಸು]

ಸ್ತುತ್ಯ (ಗು). ೧. ಹೊಗಳಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ; ಸ್ತೋತ್ರಾರ್ಹವಾದ. (ನಾ). ೨. ಹೊಗಳಿಕೆಗೆ ಪಾತ್ರನಾದವನು; ಸ್ತೋತ್ರಾರ್ಹ: ಸ್ತುತ್ಯರೊಳಾರ್ ಸ್ತೋತ್ರಭಾವಮಂ ತಾಳ್ದದವರ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೭-೬); ಶೂಲಖಡ್ಗಕಪಾಲಹಸ್ತಂ . . . ಸರ್ವನಿಗಮಸ್ತುತ್ಯನನುಪಮನು (ಬಸವ. ೧೬-೧೨). [ಸಂ.]

ಸ್ತೂಪ (ನಾ). ೧. (ಮಣ್ಣು) ಗುಡ್ಡೆ; ದಿಣ್ಣೆ. ೨. ಚಿತೆ. ೩. ಶಕ್ತಿ; ಬಲ. ೪. ರಾಶಿ; ಒಟ್ಟಿಲು. ೫. ಕುದುರೆಯ ಹಣೆ ,– ನೊಸಲು: ಸ್ತೂಪ [ಪಾಠಾಂ. ಸ್ತುಪ್ಪ]ದ ಪುರ್ಬೆಡೆ ನೋಡಲ್ಕೊಪ್ಪುವುದು ಲಲಾಟಮೆಂಬ ಪೆಸರಿಂದಕ್ಕುಂ ತಪ್ಪದೆ ಲಲಾಟಮೆಂಗುಂ ಬರ್ಪುದು ತಾಂ ಸ್ತೂಪಮೆಂಬ ಪೆಸರಂತಕ್ಕುಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೯-೨೦). ೬. ಬೌದ್ಧರ ಸಮಾಧಿಯ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಸ್ಮಾರಕ: ಕಟ್ಟಿದರಜಸ್ರಂ ಸಹಸ್ರಶಿಲ್ಪಿಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಮಾರಕನಿಕೇತನಸ್ತೂಪಮಂ! (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೯೦-೨೪೯೩). ೭. [ಬೌದ್ಧ] ದಿಣ್ಣೆಯಾಕಾರದಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿದ ಸಮಾಧಿ: ಸ್ತೂಪವೆಂದರೆ ಮರಣ ಹೊಂದಿದವರ ಜ್ಞಾಪಕಾರ್ಥವಾಗಿ ಕಟ್ಟಿರುವ ಕಟ್ಟಡ. ಇವು ಬೌದ್ಧಮತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದು (ಮೈವಾಸ್ತು. ೨೫). ೮. ಬೌದ್ಧಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದ ಪೂಜ್ಯವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಕಾದಿರಿಸಿದ ಸ್ಥಳ. [ಸಂ.]

ಸ್ತೂಪಿತ (ಗು). ರಾಶಿಯಾಗಿ ಒಟ್ಟಿದ; ಗುಡ್ಡೆಹಾಕಿದ: ಅನ್ಯೋರ್ವೀಶ್ವರ ವ್ರಾತದೂತಕುಳಸ್ತೂಪಿತರತ್ನರುಕ್ಪ್ರಬಳಿತಂ . . . ರಾಜಗೇಹಾಜಿರಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧-೧೫೧). [ಸಂ.]

ಸ್ತೇನ (ನಾ). ಕಳ್ಳ; ತಸ್ಕರ: "ಜಯ . . . ವೇದಪುಸ್ತಕಸ್ತೇನದುರ್ದಮ ತಮೋದೈತ್ಯ ಮದಭಂಜನ (ಜಗವಿ. ೧೨-೫೬ ವ). [ಸಂ.]

ಸ್ತೇನಪ್ರಯೋಗ (ನಾ). ೧. ಕಳವಿನ ಪ್ರಯತ್ನ. ೨. [ಜೈನ] ಅಸ್ತೇಯವ್ರತದ ಅತಿಚಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಯಾರಿಗಾದರೂ ತಾನೇ ಕಳವಿನ ಪ್ರೇರಣೆ ಕೊಡುವುದು ಅಥವಾ ಬೇರೆಯವರಿಂದ ಪ್ರೇರಿಸುವುದು ಅಥವಾ ಕಳವಿಗೆ ಅನುಮೋದನೆ ನೀಡುವುದು: ಹೀನಾಧಿಕ ವಿನಿಮಾನ ಸ್ತೇನಾ[ಹೃತ] ದಾನಸದೃಶ ಮಿಶ್ರವಿಲೋಪ ಸ್ತೇನಪ್ರಯೋಗಮೆಂದಿವು ತಾನಸ್ತೇಯವ್ರತಕ್ಕತಿಕ್ರಮಮಕ್ಕುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೭-೧೫). [ಸಂ.]

ಸ್ತೇಯ (ನಾ). ೧. ಕಳವು; ಕಳ್ಳತನ: ವಿಕಲಮತಿಯಾದ ಮೃದುಮತಿ ಸ್ತೇಯಮೆ ತನಗೆ ಜೀವನೋಪಾಯಮಾಗೆ . . . ನೆಗೞುತ್ತುಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೫-೪೭ ವ); ಸ್ತೇಯ ಯೋಗಾಚಾರ್ಯರಿವದಿರು (ನಭಾಗ. ೧೦-೮-೨೪); ಸ್ತೇಯಕ್ಕೆ ಸಮಾನಮಾಗಿ ಪೆಱತಾವ ಪಾಪಮುಂ ಮೂಲೋಕದೊಳಂ ತೋರ್ಕೆವಡೆಯಲಾಱವು (ಭಾರಶಾಂ. ೧೫೪-೨೪).

೨. ಕಳವು ಮಾಡಿದ ಅಥವಾ ಕಳವಾಗಬಹುದಾದ ವಸ್ತು: ಈಯ ತರವೇಟ್ಟು ದಬಲೆಯನೀಯದೆ ತಂದಂದು ತನಗದತ್ತಾದಾನಂ ಸ್ತೇಯಂ (ಶಂರಾಮಾ. ೪-೧೦೦); ಸ್ತೇಯಮದತ್ತಾದಾನಂ ಹೇಯಂ (ಉಸಾರ. ೯೭). [ಸಂ.]

ಸ್ತೇಯಾನಂದ (ನಾ). [ಜೈನ] ಹಿಂಸಾನಂದ, ಮೃಷಾನಂದ, ಸ್ತೇಯಾನಂದ ಮತ್ತು ಸಂರಕ್ಷಣಾನಂದವೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ರೌದ್ರಧ್ಯಾನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಪರಸ್ವಾಪಹರಣದ ಚಿಂತನೆಯಲ್ಲಿ ನಿರತವಾಗುವಿಕೆ: ದ್ವಿತೀಯ ರೌದ್ರಧ್ಯಾನಂ ಬಲ್ಲಾಳ್ತನದೊಳಕ್ಕೆ ಮೇಣ್ ತೆಱಪಂ ಪಾರ್ದಕ್ಕೆ ಅಪಹರಣದೊಳಪ್ಪ ಸಂಕಲ್ಪಾಧ್ಯವಸಾನಂ ಸ್ತೇಯಾನಂದಮೆಂಬುದಕ್ಕುಂ (ಆಪು. ೮-೨೮ ವ). [ಸಂ.]

ಸ್ತೋಕ (ಗು). ೧. ಚಿಕ್ಕದಾದ; ಸಣ್ಣದಾದ. ೨. ಅಲ್ಪಕಾಲಿಕವಾದ; ಅಚಿರವಾದ: ವೂನಿಸರೊಳ್ಪಂ ಬಾಳುವುದೇಂ . . . ದಿನವುದೇಂ ಸ್ತೋಕಸುಖಮದೇನಧ್ರುವಮೋ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೦೨). ೩. ಕೀಳಾದ; ಕನಿಷ್ಠವಾದ. (ನಾ). ೪. ಕಿರಿದಾದುದು; ಅಲ್ಪವಾದುದು: "ಅಲ್ಪಂ ಲೇಶಮಣು . . . ತನು ಸ್ತೋಕಮನ ಕಿಱಿದೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೭-೫). ೫. ಅಲ್ಪಕಾಲಿಕವಾದುದು: ಬೆಸಸುವುದವ್ವಾಕುಳಮವ್ವಾಯುಷ್ಯಸ್ತೋಕಬಹುತ್ವಮನಗಾಧಬೋಧಪಯೋಧೀ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೭೮); ಸ್ತೋಕದಿಂದಲೆ ನುಡಿದು ಸಭೆಯೊಳನೇಕಜನವನು ಮೆಚ್ಚಿಸುವ ಸುಭವಾಕ್ಯದಿಂದೊಡರಿಸುವ ತನ್ನಯ ಮೃದುಮಧುರವದಿಂ (ಕೊಲ್ಲಾಚ. ೧೪). ೬. (ನೀರಿನ) ಹನಿ; ಬಿಂದು. ೭. ಕಿಡಿ; ಸ್ಫುಲಿಂಗ. ೮. ಚಾತಕಪಕ್ಷಿ: "ಸ್ತೋಕಾಹ್ವಯಂ ಚಾದಗೆ" (ಮನ್ನುಕೋ. ೪೨-೧೭). ೯. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಶರೀರ; ಶರೀರದ ಭೇದ. ೧೦. ಬಾಲ. ೧೧. ಮಕ್ಕಳು. ೧೨. ತಪಸ್ಸು. "ಅಲ್ಪ ತನುಭೇದ ಪುಚ್ಛಮುಂ ಪುತ್ರರುಂ ತಪಮುಂ ಸ್ತೋಕಸಮಾಖ್ಯೆ" (ನಾನಾರ. ೧೫೨). ೧೩. [ಜೈನ] ಕಾಲವನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಪರಿಮಾಣ; ಸುಮಾರು ಐದೂಕಾಲು ಸೆಕೆಂಡಿನ ಅವಧಿ; ಒಂದು ಅಣು ಇನ್ನೊಂದು ಅಣುವನ್ನು ದಾಟುವ ಕಾಲಾವಧಿಗೆ ಸಮಯವೆಂದು ಹೆಸರು. ಅಸಂಖ್ಯಾತಸಮಯಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಆವಳಿ ; ಅಸಂಖ್ಯಾತ ಆವಳಿಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಉಚ್ಛ್ವಾಸ; ಏಳು ಉಚ್ಛ್ವಾಸಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಸ್ತೋಕ: ಅದು ಸಮಯಾವಲಿ ಕೋಚ್ಛ್ವಾಸಸ್ತೋಕನಿಮೇಷನಾಡಿಕಾಮುಹೂರ್ತದಿವಸಪಕ್ಷಮಾಸರ್ತ್ವಯನ ಸಂವತ್ಸರಾದಿಗಣನಾನುಕ್ರಮದಿಂದಂ ಪೆರ್ಚಿದೆಣಿಕೆಯೊಳ್ ಕೂಡಿದುದು (ಆದಿಪು. ೭-೬೮ ವ); ಸ್ತೋಕಮಕ್ಕುಮೇಳುಚ್ಛ್ವಾಸಂ (ಶಂರಾಮಾ. ೧-೪೯). [ಸಂ.]

ಸ್ತೋಕಪುಣ್ಯ (ನಾ). ಅಲ್ಪಪುಣ್ಯನಾದವನು: ನಾಕಾಸ್ತೋಕಪುಣ್ಯರ ಮಾತದೇತಕೆ ಗುರುನದೀಸುತರ್ (ಜನ್ನಾಕ. ೧-೨೫). [ಸಂ.]

ಸ್ತೋತ್ರ (ನಾ). ೧. ಸ್ತುತಿ; ಕೊಂಡಾಟ: "ನುತಿ ಸಂಸ್ತವನಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಸ್ತುತಿ ವಂದನಮಾಡ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೮೦-೬೫); ನಾರದಂ . . . ತಾಯೇ ಚಂಡಾಂಶು ವ್ರಾತತೋಚೋನಿಧಿ ಶರಣನುತಂ ಸ್ತೋತ್ರಮಂ ಮಾಡುತಿರ್ದಂ (ಗಿರಿಕ. ೪-೪೫). ೨. ಸ್ತುತಿಪದ್ಯ; ಶ್ಲೋಕ. [ಸಂ.]

ಸ್ತೋತ್ರಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಸ್ತುತಿಸು; ಕೊಂಡಾಡು: ಸ್ತೋತ್ರಂಗೆಯ್ಯೆ ಕೇಳ್ದು ಕೌತುಕಂದಾಳ್ದು . . . ನುಡಿಯ (ಗಿರಿಕ. ೪-೪೮ ವ). [ಸ್ತೋತ್ರ + ಕೆಯ್]

ಸ್ತೋಭ (ನಾ). ೧. ತಡೆ; ನಿರೋಧ. ೨. ನಿಲುಗಡೆ; ವಿರಾಮ. ೩. ಅಗೌರವ; ತಿರಸ್ಕಾರ. ೪. ಹೊಗಳಿಕೆ; ಸ್ತುತಿ: ಪೂರ್ವಪಕ್ಷೋಪನ್ಯಾಸದೊಳ್ ಮಿಥ್ಯಾವಾದಮುಂ ಸ್ತೋಭದೊಳನರ್ಥಕವಚನಮುಂ . . . ಸಮನಿಸಿರ್ಕುಂ (ಚೀಕವಂ. ೧೦೭-೧೮). ೫. ನಾಮವೇದದ ಒಂದು ವಿಭಾಗ. ೬. ಆವೇಶವನ್ನು ತುಂಬುವಿಕೆ: ದಪ್ಪಂಗಾವೇಶಮುಮಂ ಸ್ವಪ್ನಮನಲ್ ತಂದು ನುಡಿಸುವುದೆ ತಾಂ ಸ್ತೋಭಂ (ಏಮದ. ೩-೭). [ಸಂ.]

ಸ್ತೋಭಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ವಿವಶವಾಗು: ಅಂತು ಮನಸಿಜನಾವೇಶಮಂತ್ರದಿಂ ಸ್ತೋಭಂಗೊಂಡಂತೆ ಪುರಪುರಂಧ್ರೀಕ್ಷೋಭಮಾಗೆ (ಆದಿಪು. ೧೧-೨೩ ವ); ಆಳೋಕನ ಕುತೂಹಳದಿಂ ಮನೋಜ ರಾಜಾವೇಶಮಂತ್ರದಿಂ ಸ್ತೋಭಂಗೊಂಡಂತೆ ಪುರಕ್ಷೋಭಮಾಗೆ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೭ ವ). [ಸ್ತೋಭ + ಕೊಳ್]

ಸ್ತೋಭನಕಾರಿ (ನಾ). ಮನಸ್ಸನ್ನು ಹಿಡಿದಿಡುವಂತಹುದು ,– ಮರುಳು ಗೊಳಿಸುವಂತಹುದು: ವಸ್ತುಸ್ವಭಾವಕಥನಂ ವಾಸ್ತವಮುಪಮಾದ್ಯಶೇಷ ವಕ್ರೋಕ್ತಿ ವಿಪರ್ಯಸ್ತಂ ಸಮಸ್ತಲೋಕಮನಸ್ತೋಭನಕಾರಿ ಚಾರುತರಪುರುಷಾರ್ಥಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೦೭). [ಸಂ. ಸ್ತೋಭನಕಾರಿನ್]

ಸ್ತೋಭನಾಕ್ಷರ (ನಾ). ಎದುರಿನ ವ್ಯಕ್ತಿ ಅಥವಾ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟುವ ಮಂತ್ರಾಕ್ಷರ: ವಿಪಕ್ಷವಿಶಿಖಮೋಕ್ಷಟಂಕಾರಮನೆ ಜಗದುದಗ್ರ ನಿಜವೀರಗ್ರಹ ಸ್ತೋಭನಾಕ್ಷರಮೆಂದುಂ ಬಗೆದು (ಆದಿಪು. ೧೪-೯೮ ವ). [ಸಂ.]

ಸ್ತೋಮ (ನಾ). ೧. ಸ್ತುತಿ; ಸ್ತೋತ್ರ. ೨. ಯಜ್ಞ; ಯಾಗ: "ಯಾಗಃ, ಯಜ್ಞಃ, ಕ್ರತುಃ, ಸ್ತೋಮಃ . . . ಸತ್ರಂ – ಈ ೧೨ ಯಾಗಂ" (ಹಲಾಯು. ೭೮-೨೮೦). ೩. ಗುಂಪು; ಸಮೂಹ: ಮಹಾಗಾಧಬೋಧ ಬೋಧಿತ ಭವ್ಯಸ್ತೋಮಮಂ (ಸುಕುಮಾ. ೪-೧); ಎಲ್ಲಾ ಕಲಾಪ್ರೌಢಿಸದ್ಗುಣಸ್ತೋಮವೆಲ್ಲಂ ನೆರೆದು ರೂಪಾದುದೆನಿಸುವ ಮಹಾಮಹಿಮ ಹಂಪೆಯ ಹರೀಶ್ವರನ ಮೂರ್ತಿ ನೆಲಸಿರ್ಕೆನ್ನ ಚಿತ್ರದೊಳಗೆ (ಹಚಿಕಾ. ೧-೧೨). ೪. ಅಧಿಕಪ್ರಮಾಣ; ಆಧಿಕ್ಯ. ೫. ತಲೆ; ಶಿರಸ್ಸು. ೬. ಐಶ್ವರ್ಯ; ಸಂಪತ್ತು. ೭. ಧಾನ್ಯ. ೮. ಕಬ್ಬಿಣದ ಮೊನೆಯುಳ್ಳ ದಂಡ,– ಕೋಲು. ೯. (?): ಬಹುವರ್ಣದ ಧಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಅವರವರ ವರ್ಣಧಾಯ ನಿಂದಿತ್ತು ಕೂಡೆ ವೇಧಿಸಿ ವಿಚಾರಿಸಲಾಗಿ ಒಂದೇಗುಣ ನಿಂದಿತ್ತು ಅದು ತಟಾಕದಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಯಿಸಲಾಗಿ ಸ್ತೋಮ ವಾಯಿತ್ತು (ಮೋಳಮಾ. ೭-೧೯); "ಗುಂಪು , ಜಲಾಶಯ" (ಮೋಳಮಾ. ಕೋಶ).

[ಸಂ.]

ಸ್ತೌತ್ಯ (ನಾ). ಸ್ತುತಿ; ಸ್ತೋತ್ರ: ಎಮಗೇನುಮಂ ತತ್ತನಮ್ಮುಗೆಯ ಹೇಳದೆ ಸ್ತೌತ್ಯಮಂ ಮಾಡಿ ಕಳೆದೆ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೯-೫೦); ಯಮುನಂದನಂ . . . ನಾನಾಬಗೆ ಗಳಿಂದ ಸ್ತೌತ್ಯಂಗಳಂ ಬಲ್ಲಿದಂ ಮಾಡಲ್ ಮುರಾಂತಕಂ ಬಗಿಯುಪ್ಪಿ ಮುಂಡಾಡಿದಂ ಕೃಪೆಯೊಳು (ತುರಂಗ. ೯೭-೩೧). [ಸಂ.]

ಸ್ತ್ಯಾನ (ಗು). ೧. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿ ಸಮೂಹವಾದ. ೨. ದಪ್ಪವಾದ; ಗಾತ್ರವಾದ. ೩. ಮೆದುವಾದ; ನುಣುಪಾದ. ೪. ಹೆಪ್ಪುಗೊಂಡ; ಗಟ್ಟಿಗೊಂಡ. (ನಾ). ೫. ಹೆತ್ತ ತುಪ್ಪ: "ಶೀನಂ, ಸ್ತ್ಯಾನಂ – ಈ ೨ ಹೆತ್ತ ತುಪ್ಪ" (ಹಲಾಯು. ೪೭-೧೨೧). ೬. ದಪ್ಪ; ತೋರ. ೭. ಅಮೃತ. ೮. ಆಲಸ್ಯ; ಜಡತೆ. ೯. ಮರುಧ್ವನಿ; ಪ್ರತಿಧ್ವನಿ. ೧೦. ಅಸಮರ್ಥತೆ: ಕರ್ಮವನ್ನಾಚರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯತೆ ಇಲ್ಲದಿರುವುದಕ್ಕೆ ಸ್ತ್ಯಾನ ಎಂದು ಹೆಸರು (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೩೩೭). [ಸಂ.]

ಸ್ತ್ಯಾನಗೃದ್ಧಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ದರ್ಶನಾವರಣೀಯ ಕರ್ಮದ ಒಂಬತ್ತು ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಇದು ನಿದ್ರೆಯ ಐದು ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯ ದಾಗಿದ್ದು ಇದರಿಂದ ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ವೀರ್ಯದೀಪ್ತವಾಗಿ ರೌದ್ರಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತದೆ: ಅಂತರ್ಮುಹೂರ್ತದಿಂ ನಿದ್ರಾನಿದ್ರಾಪ್ರಚಲಾಪ್ರಚಲಾ ಸ್ತ್ಯಾನಗೃದ್ಧಿ . . . ಎಂಬ ಪದಿನಾಱು ಕರ್ಮಪ್ರಕೃತಿಗಳಂ ನಿರವಶೇಷಂ ಕಿಡಿಸಿ (ಆದಿಪು. ೧೦-೧೪ ವ).

[ಸಂ.]

ಸ್ತ್ರೀ (ನಾ). ೧. ಹೆಂಗಸು; ಹೆಣ್ಣು: ಸ್ತ್ರೀಯೆಂಬನಾಥೆಯೆಂಬನ್ಯಾಯದ ಕೊಲೆಯೆಂಬ ದುರ್ಬಲಸ್ಯ ಬಲಂ ರಾಜಾಯೆಂಬ ವಾಕ್ಯಮಂ ಮಱದೀ ಯುವತಿಗೆ ಬಾಳನಿಂತು ಕೀಬ್ಬುದೆ ಮರುಳೇ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೪೦); ತದ್ದ್ವಾರಾಪುರಸ್ತ್ರೀಯರಂ ತೊಟ್ರೆವರ್ಷಾಡಿದಂ (ಶಮದ. ೯೭ ಪ್ರಯೋ); ಪುರುಹೂತತನಯನವೋಲು ಭುವನಖ್ಯಾತನೆಂದಾ ಸ್ತ್ರೀಕಟಕ ಕೊಂಡಾಡಿತರ್ಜುನನ (ಜನ್ನಾಸ. ೩-೫೯). ೨. (ಯಾವುದಾದರೂ ಪ್ರಾಣಿಯಲ್ಲಿ) ಹೆಣ್ಣು; ಹೆಣ್ಣುಜೀವಿ. ೩. ಹೆಂಡತಿ; ಪತ್ನಿ. ೪. ಬಿಳಿ ಇರುವೆ; ಒರಲೆ: "ಸ್ತ್ರೀಯೆನಲ್ಕೊಱಲೆಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೯-೧೩). ೫. ಪ್ರಿಯಂಗುಲತೆ. ೬. [ವ್ಯಾಕ] ಹೆಣ್ಣನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳುವ ಲಿಂಗ; ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ: ಸ್ತ್ರೀಪುಂಸವ್ಯಕ್ತಯಮಕ್ಕುಂ ಕರುಹೋಪೇತ್ಯಕೆಗಳೊಳಂ ವಧಾಭಿಲಾಷಾದಿ ಯೊಳಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೧೭೦); ನೀನಱ ಕರ್ನಾಟಕದೊಳ್ ಪೀನಂ ಸ್ತ್ರೀಪುಂನಪುಂಸಕೋಭಯ ಪುಂ ಸ್ತ್ರೀ ಸ್ತ್ರೀನಪ್ಸಮುಸ್ತ ವಾಚ್ಯಾನ್ಯೂನಾವ್ಯಯಮೆಂದು ಲಿಂಗಮೊಂಬತ್ತು ತೆಱಂ (ಶಮದ. ೮೮). [ಸಂ.]

ಸ್ತ್ರೀತ್ವ (ನಾ). ೧. ಹೆಣ್ಣುತನ; ಹೆಂಗಸಾಗಿರುವಿಕೆ: ಸ್ತ್ರೀತ್ವವನ್ನು ದೇವತ್ವಕ್ಕೆ ಏರಿಸಿದ ದೇಶವು . . . ಭಾರತವೊಂದೇ (ಭಾರದ. ೩೯೦). ೨. ಹೆಂಗುಸಿನ ಸ್ವಭಾವ: ಈ ದುಷ್ಕೃತಮಂ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದ ಜಡತ್ವದಿಂದೊಡರಿಸಿದೆಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೭-೧೪). ೩. ಪತ್ನೀತ್ವ; ಸತೀತ್ವ. [ಸಂ.]

ಸ್ತ್ರೀದಾನ (ನಾ). ಹೆಣ್ಣನ್ನು ದಾನವಾಗಿ ಕೊಡುವಿಕೆ; ಕನ್ಯಾದಾನ: ಆದರದಿಂ ಗೋದಾನಂ ಸ್ತ್ರೀದಾನಂ ವಸ್ತ್ರದಾನಮಿಭಕುಲದಾನಂ ಭೂದಾನಂ ಶ್ರೀದಾನಂ ಗುಡುತುವೊಪ್ಪಿದಂ ಗಿರಿರಾಜಂ (ಗಿರಿಕ. ೩-೬೩). [ಸಂ.]

ಸ್ತ್ರೀದ್ರವ್ಯ (ನಾ). ೧. ಕನ್ಯೆಗಾಗಿ ಕೊಡುವ ತೆರ; ಕನ್ಯಾಶುಲ್ಕ: "ಶಂಖದೊಳು ಸ್ತ್ರೀದ್ರವ್ಯದೊಳು ಶುಲ್ಕಮೆಂಬಾಭಿಧಾನಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೪೩-೨೦). ೨. ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಸೇರಿದ ಧನ; ಸ್ತ್ರೀಧನ. [ಸಂ.]

ಸ್ತ್ರೀದ್ವೇಷಿ (ನಾ). ಹೆಂಗಸರನ್ನು ಕಂಡರೆ ಆಗದವನು; ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸುವವನು: ಅವನೊಬ್ಬ ಸ್ತ್ರೀದ್ವೇಷಿಯಾಗಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ. ಸ್ತ್ರೀದ್ವೇಷಿನ್]

ಸ್ತ್ರೀಧನ (ನಾ). ಹೆಂಗಸಿನ ಸಂಪೂರ್ಣಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಧನ; IP ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ತಂದೆ, ತಾಯಿ, ಸಹೋದರ, ಗಂಡ ಮೊದಲಾದ ಸಂಬಂಧಿಕರಿಂದ ಬಳಿವಳಿಯಾಗಿ ಬಂದ ಹಣ: ಕಾತ್ಯಾಯನಸ್ಮೃತಿ . . . ಸ್ತ್ರೀಧನದ ಆರು ವಿಭಾಗಗಳನ್ನು ಈತ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ (ಭಾರದ. ೭೪). [ಸಂ.]

ಸ್ತ್ರೀಧರ್ಮ (ನಾ). ೧. ಹೆಂಗಸು ಪಾಲಿಸಬೇಕಾದ ಕರ್ತವ್ಯ. ೨. ಹೆಂಡತಿಯ ಕರ್ತವ್ಯ; ಸತೀಧರ್ಮ. ೩. ಹೆಂಗಸರಿಗೆ ಅನ್ವಯವಾಗುವ ನಿಯಮ. ೪. ಮುಟ್ಟು; ಋತುಸ್ರಾವ. [ಸಂ.]

ಸ್ತ್ರೀನಾಡಿ (ನಾ). ದೇಹದಲ್ಲಿ ಎಡಭಾಗದ ನಾಡಿ: ಎಡಭಾಗದ ನಾಡಿಗಳು ಸ್ತ್ರೀನಾಡಿಗಳೆಂತಲೂ ಬಲಭಾಗದ ನಾಡಿಗಳಿಗೆ ಪುರುಷನಾಡಿಗಳೆಂತಲೂ ಹೆಸರು (ಹಸಾರ. ೪-೩ ತಾತ್ಪರ್ಯ). [ಸಂ.]

ಸ್ತ್ರೀಪಕ್ಷಿಗ್ರಹ (ನಾ). ಎಳೆಯ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಬರುವ ಒಂದು ರೋಗ: ಸ್ತ್ರೀಪಕ್ಷಿಗ್ರಹ ಹಿಡಿದಿದ್ದರೆ ಶಿಶುವಿಗೆ ಸರ್ವಾಂಗವೂ ಕಂಪಿಸುವುದು. ತಾಪ , ಬಾಯರಿಕೆ , ಉಬ್ಬುವುದು ಇವಿಷ್ಟು ಉಂಟಾಗಿಹವು. ಮೊಲೆಯನೊಲ್ಲದು. ಇದು ಸ್ತ್ರೀಪಕ್ಷಿಗ್ರಹಶಂಕೆ ಎಂದಱಿವುದು (ವೈದ್ಯಸಾ. II. ೧೩). [ಸಂ.]

ಸ್ತ್ರೀಪಾತ್ರ (ನಾ). ನಾಟಕ ಕಥೆ ಕಾದಂಬರಿಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಸ್ತ್ರೀವ್ಯಕ್ತಿ: ಈ ಸ್ತ್ರೀಪಾತ್ರಗಳ ರೀತಿಯೆ ಬೇರೆ, ಶಕುಂತಲೆಯ ರೀತಿಯೆ ಬೇರೆ (ಧರ್ಮಸಾ. ೬೭). [ಸಂ.]

ಸ್ತ್ರೀಪ್ರತಿಬದ್ಧ (ನಾ). ಹೆಣ್ಣಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು; ಹೆಣ್ಣಿನ ದೆಸೆಯಿಂದ ಉಂಟಾದುದು: ತಿರ್ಯಗ್ಜಾತಿಗೆಲ್ಲಮಿನಿವಿರಿದು ಸ್ತ್ರೀಪ್ರತಿಬದ್ಧಂ ಮುಳಿಸೆಂದೊಡೆ ಮಾನಿಸರ್ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಮುಳ್ಳೊಡೆ ಕಿಱಿದಱೊಳ್ ಮಾಣರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೩ ವ). [ಸಂ.]

ಸ್ತ್ರೀಯುಗಕರಣ (ನಾ). [ಕಾಮಶಾ] ಎರಡು ಹೆಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ರಮಿಸುವುದು: ಅತಿ ಕಾಮುಕನಾದ ಪುರುಷಂ ಈರ್ವರು ಸ್ತ್ರೀಯರನೊಮ್ಮೆ ಕೂಡಲುಪಾಯಂ ಓರ್ವಳ ಯೋನಿಯೊಳು ಲಿಂಗಮನಿಕ್ಕಿ ಓರ್ವಳ ಯೋನಿಯೊಳು ನಾಲಗೆಯಿಕ್ಕಿ ರಮಿಸಲ್ಕದು ಸ್ತ್ರೀಯುಗಕರಣಂ (ಕಾಮಶಾ. ೨೩೭). [ಸಂ.]

ಸ್ತ್ರೀಯುಗಲ, ಸ್ತ್ರೀಯುಗಳ (ನಾ). ೧. ಸ್ತ್ರೀಯ ಜೋಡಿ; ಇಬ್ಬರು ಹೆಂಗಸರು. ೨. = ಸ್ತ್ರೀಯುಗಕರಣ: ಮಣಿದಿರ್ವರೊಳೊರ್ವರನುರವಣೆಯಿಂ ನೆರೆಯುತ್ತುಮೊರ್ವ ಕಾಂತೆಯ ಭಗಮಂ ಪ್ರಣಯದೆ ತುದಿನಾಲಗೆಯಿಂ ದಣಿದಣಿಯದೆ ಸೊಗಸುಗೆಯ್ವನಂ ಸ್ತ್ರೀಯುಗಲಂ (ಮನ್ಮವಿ. ೧೪-೩೭). ಸ್ತ್ರೀಯುಗಳ: 'ಸ್ತ್ರೀಯುಗಳಕರಣ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸ್ತ್ರೀಯುಗಳ 'ಸ್ತ್ರೀಯುಗಲ' ನೋ.

ಸ್ತ್ರೀಯುಗಳಕರಣ (ನಾ). = ಸ್ತ್ರೀಯುಗಕರಣ: ಪುರುಷನತಿಕಾಮದಿಂ ತರುಣಿಯೊರ್ವಳ ಲಜ್ಜೆಯರೆದೆಡೆಯೊಳೀ ಧ್ವಜವನಿಟ್ಟುಮವಳ ಸ್ಮರಗೃಹದೊಳಗೆ ಲಲ್ಲೆವೆರಸಿ ನಾಲಗೆಯಿಟ್ಟು ನೆರೆಯಲದು ಕೇಳ್ ಸ್ತ್ರೀಯುಗಳಕರಣವು (ಜನವ. ೯-೫೫). [ಸಂ. ಸ್ತ್ರೀಯುಗಲಕರಣ]

ಸ್ತ್ರೀರತ್ನ (ನಾ). ೧. ಉತ್ತಮಳಾದ ಸ್ತ್ರೀ; ಸ್ತ್ರೀಯರಲ್ಲಿ ಮಿಗಿಲಾದವಳು: ಪುರುಷರತ್ನಕ್ಕೆ ಸ್ತ್ರೀರತ್ನಮಲ್ಲದೆ ಸಾಮಾನ್ಯಮಣಿಯುಂ ಪಸುರ್ವಣಿಯುಂ ದೊರೆಯಲ್ಲಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೮೪ ವ); ಕ್ಷೋಣೀಭಾಗದೆ ಬೇರೆ ತೋರ್ಕುಮನಗಾ ಸ್ತ್ರೀರತ್ನಸೃಷ್ಟಿಕ್ರಮಂ (ಶಾಕುಂತ. ೨೫-೪೪). ೨. ಲಕ್ಷ್ಮಿ. ೩. [ಜೈನ] ಚಕ್ರವರ್ತಿಗೆ ದೊರೆಯುವ ಏಳು ಜೀವರತ್ನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೆನಿಸಿದ ಪರಮಸುಂದರಿಯಾದ ಸ್ತ್ರೀ: ಸಾನಂದಕಮೆಂಬ ಖಡ್ಗರತ್ನಮುಂ . . . ಮನೋಹರಮುಮಪ್ಪ ಸ್ತ್ರೀರತ್ನಮುಮೆಂದಿಂತು ಜೀವಾಜೀವರತ್ನಂಗಳಂ . . . ಪೂಜಿಸಿ (ಆದಿಪು. ೧೧-೩ ವ); ಸೇನಾಪತಿಸ್ಥಪತಿಗೃಹಪತಿಪುರೋಹಿತಗಜವಾಜಿಸ್ತ್ರೀರತ್ನಂಗಳೆಂಬೇೞುಂ ಜೀವರತ್ನಂಗಳುಮಂ . . . ಅನುಕ್ರಮದೊಳರ್ಚಿಸಿ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೧೦೧ ವ). [ಸಂ.]

ಸ್ತ್ರೀರಾಗ (ನಾ). ೧. ಹೆಣ್ಣಿನ ಅನುರಾಗ: ಸ್ತ್ರೀರಾಗಕಥಾಶ್ರವಣತ್ಯಾಗ: - ಸ್ತ್ರೀರಾಗವಿಷಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣಮಪ್ಪ ಕಥೆಗಳ ಕೇಳ್ಕೆಯಂ ತೊಱೆವುದುಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೭೦). ೨. [ಸಂಗೀತ] ರಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರ್ಗ; ರಾಗಿಣಿ; IP ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ಸ್ತ್ರೀರಾಗಗಳಿವೆ: ರೇವಗುಪ್ತಿಯು ಭೈರವಿದ್ವಯಮಾ ವಸಂತಿಮಿವಾದಿಯಾದನು ಭಾವಿಸಲು ಸ್ತ್ರೀ[ಪಾಠಾಂ. ಶ್ರೀ]ರಾಗ ಪುರುಷರಾಗವಿತತಿಗಳು (ಬಸವು. ೧೯-೧೮); ಸ್ತ್ರೀರಾಗ ಚತುರ್ವಿಂಶತಿ ಸೌರಾಷ್ಟ್ರ ಗಭೀರ ಪುರುಷರಾಗಂಗಳವಂ ವಾರಿಜಮುಖಿಯರ್ ಪಾಡಿದರ್ (ಹಮ್ಮೀರ. ೨-೯೫). 'ಪುರುಷರಾಗ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸ್ತ್ರೀರಾಜ್ಯ (ನಾ). ಹೆಂಗಸರದೇ ಪ್ರಾಬಲ್ಯ ಅಥವಾ ಅಧಿಕಾರವಿರುವ ರಾಜ್ಯ: ಮನದಿಂ ಸೆಱೆಗೆಯ್ಗುಂ ಲೋಚನಂಗಳಿಂ ಬಂದಿವಿಡಿಗುಮೆಂದುಂ ವನಿತಾಜನಮದಱಿಂದಂ ಸ್ತ್ರೀರಾಜ್ಯ ನಗರಮಿಾ ನಗರಮೆನೆ ಕರಂ ರಮಣೀಯಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೧೧); ಸ್ತ್ರೀರಾಜ್ಯದೊಳ್ ಪ್ರಮಿಾಳೆಯನೊಡಂಬಡಿಸಿ . . . ಫಲುಗುಣಂ ಮಣಿಪುರಕೆ ನಡೆತಂದನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೬ ಸೂಚನ). [ಸಂ.]

ಸ್ತ್ರೀರೂಪ (ನಾ). ಹೆಣ್ಣಿನ ರೂಪ: ಸ್ತ್ರೀರೂಪಮೆ ರೂಪಂ ಶೃಂಗಾರಮೆ ರಸಂ (ಲೀಲಾವ. ೧೨-೮); ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಗಿಂತಲೂ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯೆ ಪುಂರೂಪದಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ತ್ರೀರೂಪದಲ್ಲಿಯೂ ಇದ್ದನು (ಋಕ್ಸಾರ. ೪೨). [ಸಂ.]

ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ (ನಾ). ೧. ಸ್ತ್ರೀಯ ಜನನಾಂಗ; ಯೋನಿ. ೨. ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಮೊಲೆ ಮೊದಲಾದ ಉಪಾಂಗ. ೩. [ವ್ಯಾಕ] ಹೆಂಗಸರನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಲಿಂಗ; ಸ್ತ್ರೀವಾಚಕಲಿಂಗ : ಸ್ತ್ರೀಯರೆ ತಾಂ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗಂ (ಶಮದ. ೯೧); ಗಂಡಸರನ್ನು ಹೇಳುವ ಪದಗಳಿಗೆ ಪುಲ್ಲಿಂಗವೆಂದೂ ಹೆಂಗಸರನ್ನು ಹೇಳುವ ಪದಗಳಿಗೆ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗವೆಂದೂ ಹೆಸರು (ಮಧ್ಯಮ. ೩೧). [ಸಂ.]

ಸ್ತ್ರೀವಶ್ಯ (ನಾ). ೧. ಹೆಂಗಸನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಂತಹುದು: ನಾನಾ ಬಗೆಯ ಬಣ್ಣಗಳಿರುವ ವಸ್ತ್ರದ ಗುಣ- ನೋಡುವುದಕ್ಕೆ ಮಹಾಪ್ರೀತಿಕರವಾಗಿಯೂ ಸ್ತ್ರೀವಶ್ಯವಾಗಿಯೂ . . . ಇರುವುದು (ಸಕವ್ಯ. ೨೪). ೨. ಸ್ತ್ರೀಯ ಒಲವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ; ಸ್ತ್ರೀವಶೀಕರಣ: ಮರುಳುಮ್ಮತ್ತ್ರದ ಬೀಜ, ನಾಗಕರ್ಣಿಕಬೇರು, ಬೀಜ ಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಕಡಲೆಗಾತ್ರ ಗುಳಿಗೆಯಂ ಮಾಡಿ ದೇಹಕ್ಕೆ ಇಕ್ಕೆ ಸ್ತ್ರೀವಶ್ಯ (ವಿದ್ಯಾವಿ. ೨೧೧). [ಸಂ.]

ಸ್ತ್ರೀವಾಚಕ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗಸೂಚಕವಾದ ಪದ: ಅಪತ್ಯ, ಕಳತ್ರ- ಎಂಬ ಶಬ್ದಂಗಳ್ ಸ್ತ್ರೀವಾಚಕವಾಗಿಯುಂ ನಪುಂಸಕಂ (ಶಮದ. ೧೫೫ ಪ್ರಯೋ); ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗದ ರೂಪಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳಿಗೆ ಸ್ತ್ರೀವಾಚಕಪ್ರತ್ಯಯಗಳೆಂದು ಹೆಸರು (ಮಧ್ಯಮ. ೩೩). [ಸಂ.]

ಸ್ತ್ರೀವೇದ (ನಾ). [ಜೈನ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೋಕಷಾಯ; ಹೆಣ್ಣಿಗೆ ಗಂಡಿನ ಮೋಹವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಕರ್ಮ: ಮತ್ತಂ ಕಿಱಿದುಬೇಗದಿಂ ಕ್ರಮಕ್ರಮದೊಳ್ ನಪುಂಸಕವೇದಮುಮಂ ಸ್ತ್ರೀವೇದಮುಮಂ ಪುಂವೇದಮುಮಂ . . . ಘಾತಿಸಿ (ಆದಿಪು. ೧೦-೧೪ ವ); ಸ್ತ್ರೀವೇದಂ ಪುರುಷಾಭಿಲಾಷೆಯಂ ಮಾಳ್ಪುದು (ಹಸಾರ. ೧೨). [ಸಂ.]

ಸ್ತ್ರೀವೇಷಧರ (ನಾ). ಹೆಣ್ಣುವೇಷವನ್ನು ಧರಿಸಿದ ನಟ; ಸ್ತ್ರೀಪಾತ್ರವನ್ನು ವಹಿಸಿದ ನಟ: "ಸ್ತ್ರೀವೇಷಧರಂ ಭ್ರುಕುಂಸನನೆಯುಂ ಭ್ರುಕುಂಸನನೆಯುಂ ನೆಗಳ್ಗುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೭೪-೬೫). [ಸಂ.]

ಸ್ತ್ರೀವ್ಯಸನ (ನಾ). ಹತ್ತು ಬಗೆಯ ವ್ಯಸನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಹೆಣ್ಣಿನ ಗೀಳು: ತನುವ್ಯಸನ ರಾಜ್ಯವ್ಯಸನ ವಿಶ್ವವ್ಯಸನ ಸ್ತ್ರೀವ್ಯಸನ ಧಾನ್ಯವ್ಯಸನ ದ್ರವ್ಯವ್ಯಸನ ವಿದ್ಯಾವ್ಯಸನ ಉತ್ಸಾಹಕವ್ಯಸನ ಸೇವಕವ್ಯಸನ ಕಾವ್ಯವ್ಯಸನಗಳೆಂಬ ದಶವ್ಯಸನಗಳಿಂ ಹಸಗೆಟ್ಟು (ವಿವೇಕ. ೨೫೭). [ಸಂ.]

ಸ್ತ್ರೀಶಿಲೆ (ನಾ). [ಶಿಲ್ಪಶಾ] ಸ್ತ್ರೀವಿಗ್ರಹಗಳನ್ನು ಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಕಲ್ಲು: ಶಿಲೆಯಲ್ಲಿ ಪುಂಶಿಲೆ, ಸ್ತ್ರೀಶಿಲೆ, ನಪುಂಸಕಶಿಲೆಯೆಂಬ ಮೂರು ವಿಧ . . . ಘಂಟಾನಾದದಂತೆ ಧ್ವನಿತವಾಗುವ ಶಿಲೆಯು 'ಸ್ತ್ರೀಶಿಲೆ' ಯೆಂದೂ . . . ಉಕ್ತಿ ಇದೆ. ಪುರುಷದೇವತಾ ವಿಗ್ರಹಗಳನ್ನು ಪುಂಶಿಲೆಯಿಂದಲೂ ಸ್ತ್ರೀದೇವತಾವಿಗ್ರಹಗಳನ್ನು ಸ್ತ್ರೀಶಿಲೆಯಿಂದಲೂ . . . ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ವಿಧಿಸಿದೆ (ಭಾರದ. ೭೭). [ಸಂ. ಸ್ತ್ರೀಶಿಲಾ]

ಸ್ತ್ರೀಸಂಗ (ನಾ). ಹೆಂಗಸಿನ ಸಹವಾಸ ,– ಕೂಟ: ಯಾವ ಸ್ತ್ರೀಸಂಗದಿಂ ದೋಷ ಹುಟ್ಟುವುದೂ ಆ ಸ್ತ್ರೀಯ ತೊಡೆಯ ರಕ್ತದಲ್ಲಿ ಹಿಪ್ಪಲಿಯ ತೇದು ಕಣ್ಣಗೆಚ್ಚಲು ಆ ಕ್ಷಣವೇ ಸುಖಸನ್ನ ಗುಣಮಕ್ಕುಂ (ಸಅಪ್ಪ. ೧೭೨). [ಸಂ.]

ಸ್ತ್ರೀಸಂಗಸನ್ನಿ (ನಾ). ಏಳು ದಿವಸಗಳವರೆಗೆ ಇರುವ, ತರುಣಜ್ವರವಿದ್ದಾಗ ಸ್ತ್ರೀಸಂಗ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಸನ್ನಿಪಾತ: ಸ್ತ್ರೀಸಂಗಸನ್ನಿಯ ದೋಷಲಕ್ಷಣಗಳು – ಸಂದು ಸಂದಿನ ಮುದುಹುಗಳಲ್ಲಿ ಕತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕಡಿದಂತೆ ಉಂಟಾದ ಬಹಳವೇದನೆಯು . . . ಮುಂತಾದ ಲಕ್ಷಣಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿರ್ಪುದೆ ತರುಣಜ್ವರದಲ್ಲಿಯುಂಟಾದ ಸ್ತ್ರೀಸಂಗದಿಂದಾದ ಸನ್ನಿದೋಷಂ. ಇದನ್ನೆ ಸುಖಸನ್ನಿ ಎಂದು ಹೇಳುವರು (ಸಅಪ್ಪ. ೧೭೦). [ಸ್ತ್ರೀಸಂಗ + ಸನ್ನಿ]

ಸ್ತ್ರೀಸವನ (ನಾ). ೧. ಹೆಂಗಸಿನ ಸ್ನಾನ. ೨. ಹೆಂಗಸರು (ಮುಟ್ಟಾದ) ನಾಲ್ಕನೆಯ ದಿನ ಶುದ್ಧಿಗಾಗಿ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ನೀರು; ನಾಲ್ನೀರು. ೧ , ೨: ಸುವಿದಿತಮನಿತುದಿನಂ ಸ್ತ್ರೀಸವನಂ ನಿನಗಿಂದು ಕಾಂತೆ ಪುಂಸವನಂ ಮಾಡುವುದೊಂದ ರ್ಥಾಂತರದಿಂದವನೀಶಂ ಸರಸವಾಡಿ ಕಾಡುಗುಮಂದೋ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೮೮). [ಸಂ.]

ಸ್ತ್ರೀಹತ್ಯ (ನಾ). ಹೆಂಗಸನ್ನು ಕೊಲೆಮಾಡುವಿಕೆ; ಸ್ತ್ರೀವಧೆ: ಸ್ತ್ರೀಹತ್ಯವು ಬಹಳ ದೊಡ್ಡ ಘಾತಕ (ಸಅಶಿಲ. IX. ೧೧); ನನ್ನ ಸ್ವಾಮಿಯ ಸೇವೆ ಮಾಡುವ ಭಾಗ್ಯ ತಪ್ಪಿಸಿ ಸ್ತ್ರೀಹತ್ಯ ಮಾಡಿದನಲ್ಲ (ದೇವಹಂ. ೪೪). [ಸಂ.]

ಸ್ತ್ರೈಣ (ಗು). ೧. ಹೆಂಗಸಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ; ಸ್ತ್ರೀವಿಷಯಕವಾದ. ೨. ಹೆಣ್ತನದ; ಸ್ತ್ರೀಸ್ವಭಾವದ: ಅಂತಲ್ಲದಿರೆ ಅನ್ಯರ್ಗೆ ದಲ್ ಆ ಸ್ತ್ರೈಣಚಾರುತೆ ಸುಲಭಸುಲ್ತ್ರಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫೭೮-೪೪೮). ೩. ಸ್ತ್ರೀಯರಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳ; ಸ್ತ್ರೀಲಂಪಟವಾದ. ೪. ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಅಧೀನನಾದ; ಸ್ತ್ರೀವಶನಾದ. (ನಾ). ೫. ಸ್ತ್ರೀಲಂಪಟ; ಸ್ತ್ರೀವಶನಾದವನು: ಸ್ತ್ರೀEಸ್ತ್ರೈಣನಾದಗೆ ಕೇಡು ಬಪ್ಪುದು ಮಾಣದು (ಚೆಶಿರಾ. ೧೯-೫). ೬. ಸ್ತ್ರೀಲೋಲುಪತೆ; ಸ್ತ್ರೀಲಂಪಟತೆ: ಸ್ತ್ರೈಣದಿಂ ಮುನ್ನುಳ್ ಬನ್ನಂಬೆತ್ತಸಂ ಪುಷ್ಕಳಪುರದ ಹಯಗ್ರೀವನಂ ಕರ್ಮದಿಂದಂ ಮಱೆದಾಂ ಮೆಯ್ಮುಟ್ಟು ನಿದ್ರಾಸುಖದಿನಬಲೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೬-೩); ಸ್ತ್ರೈಣಚೇಷ್ಟಿತನೆಂದು ಕೆಲಬರು ಕಾಹೆವರಸನೆಂದು ಕೆಲರು (ಜಿವ್ವಾಸ. ೧೨-೭). ೭. ಸ್ತ್ರೀಸ್ವಭಾವ. ೮. ಹೆಣ್ಣುಜಾತಿ; ಸ್ತ್ರೀಜಾತಿ. ೯. ಸ್ತ್ರೀಸಮೂಹ. ೧೦. [ವ್ಯಾಕ] ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ: ಅವನಾತನೆಂಬ ಮಾತುಗಳವು ಪುಲ್ಲಿಂಗಪ್ರಯೋಗದೊಳ್ ಸ್ತ್ರೈಣದೊಳನ್ನವಳಾಕೆಯೆಂಬ ನುಡಿ ಸಂಭವಿಕುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೧೫೭). [ಸಂ.]

ಸ್ತ್ರೈಣಸುಖ (ನಾ). ಸ್ತ್ರೀಸಂಗಸುಖ; ಹೆಣ್ಣಿನ ಸುಖ: ಆ ನೃಪಂಗೆ ಮನದೊಳ್ ತೃಣಪಲ್ಲವಲಘುವಾದುದಾವಗಂ ಸ್ತ್ರೈಣಸುಖಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೯). [ಸಂ.]

-ಸ್ಥ (ಪ್ರ). ಸಂಸ್ಕೃತದ 'ಸ್ಥ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಬಂದಿರುವ, ದೇಶ್ಯಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಸೇರುವ ಒಂದು ತದ್ಧಿತ ಪ್ರತ್ಯಯ: 'ತಪ್ಪಿತಸ್ಥ', 'ದುಡ್ಡಸ್ಥ' ಪರಾ.
[IP ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ 'ಸ್ಥ' ಎಂಬುದು ಪ್ರತ್ಯಯವಲ್ಲ]

ಸ್ಥಂಡಿಲ (ನಾ). ೧. ಯಜ್ಞಕ್ಕಾಗಿ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಸಂಸ್ಕರಿಸಿದ ಸಮತಟ್ಟಾದ ಭೂಮಿ; ಯಜ್ಞವೇದಿಕೆ: "ಲೇಸುಮಾಡಿದ ಭೂಮಿಯಂ ಸ್ಥಂಡಿಲಮೆಂಬುದು" (ಪಲಾ. ೧೨೫-೭೭): ಸ್ಥಂಡಿಲ ಪರಿಸ್ತರಣ ಪರಿವೇಷಣ ಅಲಂಕರಣ ಅಭಿಮುಖೀಕರಣ ಮುಖಾಹುತ್ಯಾದಿಗಳಿಂ ಸಮರ್ಚಿತನಾಗಿ (ವಿವೇಕ. ೧೩೭). ೨. ಬರಡುಭೂಮಿ; ಬೀಳುನೆಲ. ೩. ಹೆಂಟೆಗಳ ರಾಶಿ. ೪. ಸೀಮೆ; ಸರಹದ್ದು. ೫. ನೆಲ; ಭೂಮಿ: ಸ್ಥಂಡಿಲದಲ್ಲಿ ಶಯನವು ಜಪವು ಪೂಜೆಯೂ ಭೋಜನವು ಮಾಡಬಾರದು (ಶೀಷಧ. ೨೦). [ಸಂ.]

ಸ್ಥಗಿತ (ಗು). ೧. ಮುಚ್ಚಿಡಲ್ಪಟ್ಟ; ಬಚ್ಚಿಟ್ಟ. ೨. ಆವರಿಸಿದ; ಆಕ್ರಮಿಸಿದ: ಇದಱೊಳ್ ಶ್ವೇತಾತಪತ್ರಸ್ಥಗಿತದಶದಿಶಾಮಂಡಲಂ ರಾಜಚಕ್ರಂ ಪುದಿದಿರ್ಪುದಿತ್ತು (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೫೭); ಉದ್ಧೃತ್ ಸೀಕರೌಘಸ್ಥಗಿತಗಗನದಿಗ್ಮಂಡಳಂ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೪೩-೪; 1164). ೩. ತಡೆಗೊಂಡ; ನಿಲ್ಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. (ನಾ). ೪. ಮುಚ್ಚಿದುದು: "ಅಪವಾರಿತಂ, ಪಿಹಿತಂ, ಸಂವೀತಂ, ಸಂವೃತಂ, ಸ್ಥಗಿತಂ – ಈ ೫ ಮುಚ್ಚಿದುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೨೨-೯೮). ೫. ಆವರಿಸಿದುದು; ತುಂಬಿದುದು : ವಿಗತಮಳಮುಪಾತ್ರರಾತಿ [ಸಾ] ರ್ಥಾರ್ಥವೀರಂ ಸ್ಥಗಿತಮಮಿತ ನಾನಾಶಬ್ದವೀಚಿಪ್ರ [ಪಂ]ಚಂ . . . ಸಾಗರಂಬೋಲ್ ಸೊಗಯಿಸಿ ಧರಣೆ [ಚಕ್ರಾಂಬ]ರಾಕ್ರಾಂತಮಕ್ಕುಂ (ಕವಿರಾ. ೬-೫೭). ೬. ನಿಂತು ಹೋದುದು; ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟುದು: ಅವರ ಎಲ್ಲ ಕೆಲಸಗಳೂ ಸ್ಥಗಿತವಾಗಿದ್ದುವು (ಪಂಚತ್ವ. ೨೮). [ಸಂ.]

ಸ್ಥಗಿತಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಡೆಹಿಡಿದು ನಿಲ್ಲಿಸು: ಗಣಪೂರ್ತಿ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸದಸ್ಯರು ಸಭೆಯಲ್ಲಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಸಭೆಯನ್ನು ಸ್ಥಗಿತಗೊಳಿಸುವುದು (ಭಾಧಾನ. ೪೮); ಅವನ ಮಾತುಗಳಿಂದ ನೀಲನು ತನ್ನ ಬಂದೂಕಿನ ಉಪಯೋಗವನ್ನು ಸ್ಥಗಿತಗೊಳಿಸಿ (ಬಂಗಾಹ. ೫೦). [ಸಂ.]

ಸ್ಥಪತಿ (ಗು). ೧. ಪ್ರಮುಖವಾದ; ಮುಖ್ಯವಾದ. (ನಾ). ೨. ದೊರೆ; ರಾಜ. ೩. ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪಿ; ಶಿಲ್ಪಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞ: ಸಂಭಿನ್ನವಿದ್ಯೆಯಿಂ ಸ್ಥಪತಿ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟಂ ಬೀಡಂ (ಪಂಪಾಭಾ. ೧೨-೯೭); ದೇವಸ್ಥಪತಿ ನಿಜಾಜ್ಞೆಯಿಂದೆ ನಿರ್ಮಿಸುಗುಂ . . . ಪುರಮಂ (ಜಗವಿ. ೯-೨೫). ೪. ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಬಡಗಿ: "ಸ್ಥಪತಿ ಧ್ವನಿ ವರ್ಧಕಿಯೊಳ್" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೩೮-೧೨೦). ೫. ಅಂತಃಪುರದ ಕಾವಲುಗಾರ; ಕಂಚುಕಿ. ೬. ಯಾಗ ಮಾಡುವವನು: "ಯಾಗಗೆಯ್ವಂ ಸ್ಥ[ಪಾಠಾಂ. ಸ್ಥ]ಪತಿ" (ಮಂಗರಾ. ೭೭-೧೪). ೭. ಬೃಹಸ್ಪತಿಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿದವನು: "ಬೃಹಸ್ಪತಿಯಾಗವಂ ಮಾಡಿದವನಂ ಸ್ಥಾEಸ್ಥ೩ಪತಿಯೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೭೯-೨೭೪). ೮. ಕುಬೇರನ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ೯. [ಜೈನ] ಚಕ್ರವರ್ತಿಗೆ ತಾವಾಗಿ ದೊರೆಯುವ ಏಳು ಜೀವರತ್ನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಉತ್ತಮನಾದ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪಿ: ಹಸ್ತಿನಪುರಸಂಭೂತಂಗಳಪ್ಪ ಸೇನಾಪತಿ ಗೃಹಪತಿ ಸ್ಥಪತಿ ಪುರೋಹಿತರತ್ನಂಗಳಿಂದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೮೪ ವ); ಸೇನಾಪತಿ ಸ್ಥಪತಿ ಗೃಹಪತಿ . . . ಸ್ತ್ರೀರತ್ನಂಗಳೆಂಬೇಳುಂ ಜೀವರತ್ನಂಗಳುಮಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೬-೧೧೧ ವ). [ಸಂ.]

ಸ್ಥಪತಿರತ್ನ (ನಾ). = ಸ್ಥಪತಿ ೯: ವಿವಾಹಮಂಟಪಮಂ ಸ್ಥಪತಿರತ್ನಕ್ಕೆ ವಿರಚಿಸೆಂದು ಬೆಸಸಿದಾಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೪-೨೦ ವ); ಅನೇಕ ಚೈತ್ಯಾಲಯಂಗಳಂ ಸ್ಥಪತಿರತ್ನಂಗಳಿಂ ಮಾಡಿಸಿ (ಅಜಿಪು. ೯-೩೫ ವ). [ಸಂ.]

ಸ್ಥಪುಟಿತ (ಗು). ಏರುತಗ್ಗಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ; ತಗ್ಗುದಿಣ್ಣೆಗಳುಂಟಾದ: ವಾಜಿಖುರಾಹತಿಸ್ಥಪುಟಿತಗ್ರಾವಸ್ಥಲಂ (ಆದಿಪು. ೧೩-೭೫). [ಸಂ.]

ಸ್ಥಲ, ಸ್ಥಳ (ನಾ). ೧. ಭೂಮಿ; ಕ್ಷೇತ್ರ; ನೆಲ: "ನೆಲಂ ಸ್ಥಲಂ ಸ್ಥಲಿ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೨೭-೫). ೨. ಸ್ಥಿರವಾದ ನೆಲ; ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಒಣನೆಲ. ೩. ದಡ; ತೀರ. ೪. ಜಾಗ; ಪ್ರದೇಶ. ೫. ಎತ್ತರವಾದ ಜಾಗ; ದಿನ್ನೆ. ೬. ನೆಲೆ; ಇರುವ ಸ್ಥಾನ. ೭. ಚರ್ಚೆಯ ಅಥವಾ ನಿರೂಪಣೆಯ ವಿಷಯ,– ವಸ್ತು. ೮. ಗ್ರಂಥದ ಭಾಗ,– ಪ್ರಕರಣ. ೯. ಡೇರೆ; ಗುಡಾರ. ೧೦. ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕವಾದ ಕಾವ್ಯಾಂಗ: ಪದಿನೆಂಟುಂ ಸ್ಥಲವರ್ಣನಮಿದರ್ಕೆ ಮೆಯ್ಯಚ್ಚಮನಿಸಿ ಪೇಱ್ವಿಂ (ಶಮದ. ಸ. ೨೦೩ ಪ್ರಯೋ). ೧೧. [ವೀಶೈ] ಭಕ್ತನ ಸಾಧನೆಯ ಮುಖ್ಯ ಹಂತ: ಇಂತೀ ನೂಱೊಂಬತ್ತುಸ್ಥಲದಲ್ಲಿ ನಿಪುಣನಾಗಿ . . . ಏಕಸ್ಥಲವಾಗಿ ಸ್ಥಲನಿಃಸ್ಥಲವನ್ನೆದಿ ಸೌರಾಷ್ಟ್ರ ಸೋಮೇಶ್ವರಲಿಂಗ ತಾನು ತಾನಾಗಿರಬೇಕು (ಆದಯ. ೮-೧೨). 'ಏಕೋತ್ತರಶತಸ್ಥಲ', 'ಷಟ್ಸ್ಥಲ' ಪರಾ. ೧೨. ಪರಬ್ರಹ್ಮ: ಸ್ಥಲವೆಂದರೆ ಅಂಗ ನೆಲೆಯಾದರೆ ಪ್ರಾಣ (ವಚಸಂ. ೧೭೩-೩೩) ; ಏಕವೆಂದೆನಿಸಿದ ಪರಬ್ರಹ್ಮವಿರಲು ತಾನೆ ಸ್ಥಲ (ಬಾಚಿಪ. ೪೮-೫).

ಸ್ಥಳ : ೪. "ಸ್ಥಳಂ ಸ್ಥಳಿಯೆಸಲ್ಕೆ ಸರ್ವಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ನಾಮಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೨೮-೨). ೬. ನಮ್ಮ ಸ್ಥಳ ಬೆಂಗಳೂರು (ಆಡು). ೧೧. ತಿಳುಪಿ ಜಂಗಮಲಿಂಗ ಭಕ್ತಿಸ್ಥಳಮನಾ ತ್ರಿವಿಧಪ್ರಸಾದಸ್ಥಳಮನಮಳಾಚಾರಪದಮಂ ತೋಱಿದಡೆ (ಬಸಪು. ೨೬-೬೫). ೧೩. ಒಂದು ನೂರು ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನುಳ್ಳ, ಒಂದು ವಿಭಾಗ,– ಪ್ರದೇಶ : (ಶೋಕ. ೨೨). ೧೪. ಭೂಮಿಯನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಒಂದು ಪರಿಮಾಣ : ಕೆಲವು ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕೂರಿಗೆ ಭೂಮಿಗೆ ಸ್ಥಳವೆಂದೆನ್ನುವರು (ಕಭಾಗ. ೩೬೫). ೧೫. [ಗಣಿತ] ಹದಿನೆಂಟು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : "ಜಾತಿ ಸ್ಥಳಂ ಪದಿನೆಂಟು" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೪ ೬). [ಸಂ.]

ಸ್ಥಲಕಟ್ಟು, (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಷಟ್‌ಸ್ಥಲಗಳ ಕ್ರಮ,– ನಿಯಮ : ಕೆಲವರು ವಚನಗಳಿಗೆ ಟೀಕೆಗಳನ್ನು ಬರೆದರು. ಕೆಲವರು ಅವುಗಳನ್ನು ಸ್ಥಲಕಟ್ಟುಗಳಂತೆ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೊಳಿಸಿದರು (ಮೋಳಮೂ. ಮುನ್ನುಡಿ. ೧) ; ಒಳ್ಳೊಳ್ಳೆಯ ವಚನಗಳನ್ನು ಷಟ್ಸ್ಥಲದ ತತ್ತ್ವಾನುಭವಕ್ರಮಾನುಗುಣವಾಗಿ ಸ್ಥಲಕಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ . . . ಕೀರ್ತಿ ಗಳಿಸಿದ್ದಾನೆ (ಶಂಕಕಂ. X.೬೮೮). [ಸ್ಥಲ + ಕಟ್ಟು]

ಸ್ಥಲಕಮಳ (ನಾ). ನೆಲದಾವರೆ; ಬೆಟ್ಟದಾವರೆ: ಜಳಕಮಳಂ ಮೇಣ್ ಸ್ಥಲಕಮಳಮಲ್ತು ಗಗನಸ್ಥಲಕಮಳಮಿದೆನಿಸೆ ಪಿಡಿದ ಧವಳಚ್ಛತ್ರಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೯-೧೧೪). [ಸಂ. ಸ್ಥಲಕಮಲ]

ಸ್ಥಲಕುಳ, ಸ್ಥಳಕುಳ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಸ್ಥಳ ಮತ್ತು ವಂಶ(?) : ವಿಶ್ವಾಸದ ಹರವರಿಯಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಮಯ ಸ್ಥಲಕುಳಂಗಳಾವವು (ಮೋಳವಾ. ೨೦೦-೭೪೫). **ಸ್ಥಳಕುಳ** : ಅಱಿವನ್ನಬರ ಸ್ಥಳಕುಳಂಗಳ ಹೊಲದ ಹೋಬ ತಿಳಿದಲ್ಲಿ . . . ಆತ ನಿಶ್ಚಿಂತ ನೋಡಾ (ಸರ್ವವ. ೧೩೭-೭೭೯). [ಸಂ. ಸ್ಥಲಕುಲ]

ಸ್ಥಲಚರ, ಸ್ಥಳಚರ (ನಾ). ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಚಲಿಸುವ ಜೀವಿ: ನೀರಿಲ್ಲವಲ್ಲಿ ಜಲಚರಗಳು ಹ್ಯಾಗೆ ಬದುಕಿರಲಾರವೋ ಹಾಗೆ ಹವೆ ಇಲ್ಲದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯ ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಲಚರಗಳು ಬದುಕಲಾರವು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೧೫೦); **ಸ್ಥಳಚರ** : ಅವಱೊಳ್ ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಂಗಳ್ ಜಳಚಂ ಸ್ಥಳಚರ ಗಗನಚರಪ್ರಕಾರದಿಂ ಮೂದೆಱನಕ್ಕುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೧೫ ವ). [ಸಂ.]

ಸ್ಥಲಜ್ಞ, ಸ್ಥಳಜ್ಞ (ನಾ). ೧. ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು; ಸ್ಥಳವನ್ನು ತಿಳಿದವನು. ೨. [ವೀಶೈ] ಷಟ್‌ಸ್ಥಲ, ಏಕೋತ್ತರಶತಸ್ಥಲ ಮುಂತಾದ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕಹಂತಗಳನ್ನು ತಿಳಿದವನು: ಅನಾಚಾರದಲ್ಲಿ ಆಚಾರವಡಗಿ ಭಕ್ತನಲ್ಲದೆ ಭವಿಯಾಗಿ . . . ಆಱುಕುಳದಲ್ಲಿ ಬಲ್ಲವನಲ್ಲದೆ ಇಂತವಱೊಳಗಾದ ನೂಱೊಂದು ಕುಳಕ್ಕೆ ಸ್ಥಲಜ್ಞನಲ್ಲ (ಮೋಳವಾ. ೧೭೫-೬೭೧). **ಸ್ಥಳಜ್ಞ** : ೧. ಆ ದೇವಾಲಯವು ಸಮುದ್ರಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಲೀನವಾದಂತೆ ಸ್ಥಳಜ್ಞರು ಹೇಳುವರು (ಲಕ್ಷ್ಮೀಪ್ರ. ೧). [ಸಂ.]

ಸ್ಥಲಪಲ್ಲಟ, ಸ್ಥಳಪಲ್ಲಟ (ನಾ). ಸ್ಥಾನಾಂತರ; ಒಂದು ಜಾಗದಿಂದ ಇನ್ನೊಂದು ಜಾಗಕ್ಕೆ ಬದಲಾಯಿಸುವಿಕೆ; ವರ್ಗಾವಣೆ: (ಆ). **ಸ್ಥಳಪಲ್ಲಟ** : ಮನೆಯಲ್ಲಿ ದಿನನಿತ್ಯ ಬೇಕಾಗುವ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸ್ಥಳಪಲ್ಲಟಮಾಡದೆ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿಡುವುದರಿಂದ ಕೆಲಸ ಸುಲಭವಾಗುತ್ತದೆ (ಆಡು). [ಸ್ಥಲ + ಪಲ್ಲಟ]

ಸ್ಥಲವಂದಿಗ, ಸ್ಥಳವಂದಿಗ (ನಾ). ಆ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಅದೇ ಜಾಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು : (ಆ). **ಸ್ಥಳವಂದಿಗ**: ಅಲ್ಲಿಯ ಸ್ಥಳವಂದಿಗರು ಆ ಊರಿನ ಹೆಸರಿನ ಬಗೆಗೆ ಒಂದು ದಂತಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ಆಡು). [ಸ್ಥಲ + ಒಂದಿಗ]

ಸ್ಥಲಶೃಂಗಾಟ, ಸ್ಥಳಶೃಂಗಾಟ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ನೆಗ್ಗಿಲು. **ಸ್ಥಳಶೃಂಗಾಟ**: "ಗೋಕ್ಷುರಃ, ಸ್ಥಳಶೃಂಗಾಟ., ಶ್ವದಂಷ್ಟ್ರಾ, ತ್ರಿಕಂಟಕಃ- ಈ ೪ ನೆಗ್ಗಿಲು" (ಪಲಾಯು. ೩೩-೪೮). [ಸಂ.]

ಸ್ಥಲಿ, ಸ್ಥಳಿ (ನಾ). ೧. ಗಟ್ಟಿನೆಲ ; ಒಣನೆಲ. ೨. ನೈಸರ್ಗಿಕವಾದ (ಕಾಡು, ವನ ಮೊದಲಾದ) ಸ್ಥಳ. ೩. ಪ್ರದೇಶ; ಜಾಗ: "ನೆಲಂ ಸ್ಥಲಂ ಸ್ಥಲಿ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೨೬-೫). ೪. ಸ್ಥಳದೇವತೆ ; ಸ್ಥಳದ ದೇವರು. **ಸ್ಥಳಿ**: ೩. "ಸ್ಥಳಂ, ಸ್ಥಳೀ- ಈ ೨ ಸ್ಥಳಂ" (ಪಲಾಯು. ೨೬-೩). [ಸಂ. ಸ್ಥಲೀ]

ಸ್ಥಳೀಕ₁, ಸ್ಥಳೀಕ (ನಾ). ೧. ಸ್ಥಳದ ನಿವಾಸಿ : (ಆ). **ಸ್ಥಳೀಕ**: ೨. ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು ,– ಸೀಮಿತವಾದುದು: ಈಗೀಗ ಈ ತೆರನಾದ ಸ್ಥಳೀಕವಾದ ರಕ್ತದ ಒತ್ತಡದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹಲವಾರು ನೂತನ ವಿಧಾನದ ಪ್ರವೇಗಗಳು ಬಳಕೆಗೆ ಬಂದಿವೆ (ಮನೋಸಂ. ೧೧೧). [< ಸಂ. ಸ್ಥಲಿಕ]

ಸ್ಥಳೀಕ₂ (ನಾ). ನೆಲಗಟ್ಟು : ನೀಲಬದ್ಧಸ್ಥಳೀಕಂ ಮರಕತಜಗತೀಮಂಡಲಂ ಸ್ಫಾಟಿಕಸ್ತಂಭಾಲಂಬಂ . . . ದ್ವಾರಾಲಂಕಾರಂಗಳಿಂ ಕಣ್ಗೆಸೆದುದನುಪಮಂ ತತ್ಕೃತೋದ್ಯಾಪನೀಠಂ (ಜಿನ್ನಪು. ೬-೪೪). [ಸಂ.]

ಸ್ಥವಿರ (ಗು). ೧. ಸ್ಥಿರವಾದ; ದೃಢವಾದ. ೨. ವಯಸ್ಸಾದ; ಮುಪ್ಪಾದ (ನಾ). ೩. ಮುದುಕ; ವೃದ್ಧ: ಪುರುಷ ಸ್ತ್ರೀ ಬಾಲ ವೃದ್ಧ ಸ್ಥವಿರ ಯುವ ಜನಾತಂಕಶೋಕಾತಿರೇಕಂ ಪುರದೊಳ್ಪೊಣ್ಮಿತ್ತು . . . ಘೋರಪ್ರಳಾಪಂ (ಪಂಪಾರಾ. ೪-೧೧೧). ೪. ಬ್ರಹ್ಮ. ೫. ಭಿಕ್ಷುಕ. ೬. [ಜೈನ] ಒಂದೇ ಕಡೆಗೆ ನಿಲ್ಲುವ ಶ್ರಮಣ: ಗುರುಸ್ಥವಿರಾದಿ ನಿರೂಪಿತ ಮಾರ್ಗಾಚರಣಮುಂ . . . ಎಂದಿವು ಮೊದಲಾಗೊಡೆಯಱಿಂ ತನಗೆ ತಕ್ಕಂತು ನಗಟ್ಟುದು (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೬೪೩); ಅಂಗಬಾಹ್ಯಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಆ ಕಾಲದ ಸ್ಥವಿರರು (ಒಂದೇ ಕಡೆಗೆ ನಿಲ್ಲುವ ಶ್ರಮಣರು) ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಜೈನಪ. ೧೬೪). ೭. [ಬೌದ್ಧ] ಹಿರಿಯನಾದ ಬೌದ್ಧಮತಾನುಯಾಯಿ: ಅವರು ಏನಾದರೂ ಮರೆತುಬಿಟ್ಟು ಹೋಗಿರುವುದುಂಟೋ ಎಂದು ನೋಡುವುದು ಸ್ಥವಿರ ಆನಂದನ ಪದ್ಧತಿ (ಹತ್ತುಮ. ೪೭); ಸಂಘಪಿತರೂ ಸಂಘಪರಿನಾಯಕರೂ ಆಗಿ ಅನುಭವಿಕರಾದ ಸ್ಥವಿರರಿಗೆ ವಿಶೇಷವಾದ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಕೊಡದ ಭಿಕ್ಷುವು ಧರ್ಮವಿನಯಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಪ್ತಿ . . . ಪಡೆಯಲು ಶಕ್ತನಲ್ಲ (ತೀರ್ಥಕ. ೧೫); ಆಗ ಸ್ಥವಿರನು ಎಲ್ಲಾ ದುಃಖಸ್ಕಂಧಗಳಿಗೂ ಸ್ಕಂಧಗಳು ಬೀಜಗಳೆಂದು ವೃಕ್ಷದ ಉಪಮಾನವನ್ನು ಹೇಳಿದನು (ಬುದ್ಧಕ. ಮಿಲಿಂದ. ೭೨). [ಸಂ.]

ಸ್ಥವಿರವಾದ (ನಾ). [ಬೌದ್ಧ] ಸುತ್ತ, ವಿನಯ ಮತ್ತು ಅಭಿಧಮ್ಮ ಎಂಬ ಮೂರು ಬೌದ್ಧಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿತವಾಗಿರುವ ಧರ್ಮ; ಹೀನಯಾನ ಬೌದ್ಧಧರ್ಮ: ಹೀನಯಾನವೆಂಬ ಸ್ಥವಿರವಾದವನ್ನು "ಬುದ್ಧನ ಧರ್ಮ" ಎಂದೂ . . . ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು (ಭಾಬುದ. ೨೦೫). [ಸಂ.]

ಸ್ಥವಿರೆ (ನಾ). ಮುದುಕಿ; ವೃದ್ಧೆ : ಅಸ್ಥಿಪಂಜರದಂತಿರ್ಪೋಲಸ್ಥಿರಸ್ಥವಿರೆಯಂ ಕಂಡು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೧-೫೫೩). [ಸಂ. ಸ್ಥವಿರಾ]

ಸ್ಥಳ 'ಸ್ಥಲ' ನೋ.

ಸ್ಥಳಕುಳ 'ಸ್ಥಲಕುಳ' ನೋ.

ಸ್ಥಳಚರ 'ಸ್ಥಲಚರ' ನೋ.

ಸ್ಥಳಜ್ಞ 'ಸ್ಥಲಜ್ಞ' ನೋ.

ಸ್ಥಳಪಲ್ಲಟ 'ಸ್ಥಲಪಲ್ಲಟ' ನೋ.

ಸ್ಥಳಮನೆ (ನಾ). ಸ್ಥಳೀಯ ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ಮನೆ: (ಆ).

ಸ್ಥಳಮನೇ ಸಾಗು = ಸ್ಥಳೀಯ ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ಮನೆಯ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಸಾಗಿಸುವುದು,– ವ್ಯವಹಾರಗಳನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು (?): ಅರಮನೆ ಕೆಲಸ, ಸ್ಥಳಮನೇಸಾಗು, ಸಂತು, ಎತ್ತುವಳಿ ಮೊದಲಾದ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡುತಾ ಸೇನುಭೋಗರ ಸಮ್ಮತಿಯಿಂದ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವುದೆಂದು ನೇಮಕ ಮಾಡಿದ್ದೂ ಅಲ್ಲದ (ಚಿತ್ರಸಾ. ೮). [ಸ್ಥಳ (= ಸ್ಥಲ) + ಮನೆ]

ಸ್ಥಳಮರ್ಯಾದೆ (ನಾ). ಸ್ಥಳದ ನಿಯಮ,– ಕಟ್ಟುಪಾಡು : ತಮ್ಮ ಸ್ಥಳಮರ್ಯಾದೆ ಮಹಿಮೆಯಪ್ಪುದು (ಎಕ. VII. ಹೊನ್ನಾಳಿ. ೯೧-೩೭; 1185). [ಸಂ. ಸ್ಥಲಮರ್ಯಾದಾ]

ಸ್ಥಳಯಾತ್ರೆ (ನಾ). (ವ್ಯಾಪಾರದ ಕಾರಣಕ್ಕಾಗಿ) ಭೂಮಾರ್ಗವಾದ ಪಯಣ: ದತ್ತನುಂ ನಂದಿಷೇಣನುಂ ಎಂಬರ್ . . . ಸೋದರಮಾವಂ ಭದ್ರಮಿತ್ರನಲ್ಲಿ ಮೊದಲ್ಗೊಂಡು ಸ್ಥಳಯಾತ್ರೆಗೆ ಪೋಗಿ ಸಂಖ್ಯಾತೀತಸಾರಧನಮಂ ಪಡೆದು ಬರ್ಪೆಡೆಯೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೯೦ ವ). [ಸಂ. ಸ್ಥಲಯಾತ್ರಾ]

ಸ್ಥಳವಂದಿಗ 'ಸ್ಥಲವಂದಿಗ' ನೋ.

ಸ್ಥಳವಿಪರ್ಯಾಯ (ನಾ). ಸ್ಥಳದ ಬದಲಾವಣೆ ; ಸ್ಥಾನಾಂತರ ; ವರ್ಗಾವಣೆ: ನಿತ್ಯಪರೀಕ್ಷಣ ಸ್ಥಳವಿಪರ್ಯಾಯ ಪ್ರತಿಪತ್ತಿದಾನಂಗಳಿಂ ನಿಯೋಗಿಗಳಂ ಕಾಮದುಘರ್ ಮಾಡಿಯುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೨-೬೧). [ಸಂ. ಸ್ಥಲವಿಪರ್ಯಯ]

ಸ್ಥಳಶೃಂಗಾಟ 'ಸ್ಥಲಶೃಂಗಾಟ' ನೋ.

ಸ್ಥಳಸಂಕೋಚ (ನಾ). ಜಾಗ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಸ್ಥಳ ಸಾಲದಾಗುವಿಕೆ : ಸ್ಥಳಸಂಕೋಚದಿಂದ . . . ಮಹತ್ವದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಬಿಡಬೇಕಾಯಿತು (ಭಾರದ. ೧.ಮುನ್ನುಡಿ). [ಸಂ. ಸ್ಥಲಸಂಕೋಚ]

ಸ್ಥಳಸುಂಕ (ನಾ). ಸ್ಥಳೀಯ ತೆರಿಗೆ; ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಕೊಡಬೇಕಾದ ತೆರಿಗೆ: ಗ್ರಾಮಗಳ ಸ್ಥಳಸುಂಕ ಮಗ್ಗಮನೆ ಬೆಲ್ಲಸುಂಕ ಆಡೆದೆಜ ಮಾದಾಜಿಕೆ ವೋಜನ ವರಿ (ಎಕ. XIV. ಗುಂಡ್ಲುಪೇ. ೧೨೫-೪೮; 1521); ಇದರಲ್ಲಿ . . . ಗದ್ದೆ, ಬೆದ್ದಲು, ಕಾಡಾರಂಬ, ಮಾರ್ಗಸುಂಕ, ಸ್ಥಳಸುಂಕ, ಹುಲ್ಲುಬನ್ನಿ . . . ಇವೇ ಮೊದಲಾದುವುಗಳು ಸೇರಿದ್ದವು (ಚಿತ್ರಪಾ. ೪ ಉಪೋದ್ಘಾತ). [ಸ್ಥಳ (= ಸ್ಥಲ) + ಸುಂಕ$_1$]

ಸ್ಥಳಹೇಱು (ನಾ). ಪ್ರಾದೇಶಿಕವಾಗಿ ಚಾಲ್ತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಹೇರು,— ಹೊರೆ (?): ಸ್ಥ[ಳ]ಹೇಱಿಂಗೆ ಕಾಳೋಲೆದೇಸಿಯ ಹೇಱಿಂಗೆ ಅರವನ ಕೊಳಗ ದಾಯ ಕೊಟ್ಟಲ್ಲಿ (ಕಣಇ. ೩೧-೪೨-೧೮; 1116). [ಸ್ಥಳ (= ಸ್ಥಲ) + ಹೇಱು$_2$ (< ಪೇಱು$_2$)]

ಸ್ಥಳಾಂತರ (ನಾ). ೧. ಇನ್ನೊಂದು ಸ್ಥಳ ; ಬೇರೆಯ ಜಾಗ: ನನ್ನ ಮಗನಾದ ಭರತನನ್ನು ಸೋದರಮಾವನ ಮನೆಗೆ ಕಳುಹಿಸುವ ನೆವದಿಂದ ಸ್ಥಳಾಂತರಕ್ಕೆ ಹೊರಡಿಸಿದನು (ಅಪಾ. ೬೪). ೨. ಬೇರೆಯ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ವರ್ಗಾವಣೆ ಮಾಡುವಿಕೆ; ಸ್ಥಾನಾಂತರ ಮಾಡುವಿಕೆ: ಅನರೀಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಸ್ಥಳಾಂತರಶಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಅಧಿಕಾರಿಗಳನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೇ ನಿಂದಿಸುತ್ತ . . . ರೈಲನ್ನು ಹತ್ತಿದೆ (ರಾಯಕ. ೨). [ಸಂ. ಸ್ಥಲಾಂತರ]

ಸ್ಥಳಾಂತರಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಬೇರೆಯ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಸಾಗಿಸಲ್ಪಡು; ವರ್ಗಾವಣೆ ಹೊಂದು: ಅಸಂಖ್ಯಾತಜನರು ಬಂದು, ಇದ್ದು, ವಲಸೆಹೋಗಿ ಸ್ಥಳಾಂತರಗೊಂಡು . . . ತಮ್ಮ ಜೀವನನಾಟಕವನ್ನು ನಡೆಯಿಸಿದರು (ಯಕ್ಷಬ. ೨).

[ಸ್ಥಳಾಂತರ + ಕೊಳ್ಳು$_1$ (< ಕೊಳ್$_1$)]

ಸ್ಥಳಾವಕಾಶ (ನಾ). ಜಾಗ ಇರುವ ಸೌಲಭ್ಯ; ಸ್ಥಾನಾವಕಾಶ: ಚಿತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಥಳಾವಕಾಶಪರಿಜ್ಞಾನ, ಆಕೃತಿಗಳ ಒಪ್ಪ ಕೂಡ ಕಾಣದು (ಭಾರದ. ೬೨೭).

[ಸಂ. ಸ್ಥಲಾವಕಾಶ]

ಸ್ಥಳಿ 'ಸ್ಥಲಿ' ನೋ.

ಸ್ಥಳಿಕ (ಗು). ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿರುವ; ಸ್ಥಾನೀಯ; ಅದೇ ಊರಿನ: ಸ್ಥಳಿಕ ಕೆಲವು ಹೆಸರುಗಳು ಅವನಲ್ಲಿ ಕುತೂಹಲವನ್ನೇ ಕೆರಳಿಸಿದ್ದವು (ರಂಗಲೋ. ೩೪); ಗಜಪುರದ ಸಾಲಿಗ್ರಾಮ ನರಸಿಂಹನಿಗೂ ಇನ್ನೂ ಒಂದೆರಡು ಸ್ಥಳಿಕ ದೇವರುಗಳಿಗೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಸಂದುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು (ಯಕ್ಷಬ. ೫೦). [ಸಂ. ಸ್ಥಲಿಕ]

ಸ್ಥಳೀಕ 'ಸ್ಥಲೀಕ$_1$' ನೋ.

ಸ್ಥಳೀಯ (ಗು). ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ; ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ: ಉಬ್ಬರವಿಳಿತಗಳು, ನೀರು ಆವಿಯಾಗುವ ವೇಗದಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸ, ಲವಣತೆಯಲ್ಲಿ ಭೇದ ಇವುಗಳಿಂದ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಸ್ಥಳೀಯ ಉದಕಪ್ರವಾಹಗಳಾಗುತ್ತವೆ (ಭೂವಿವ. ೯೧).

ಸ್ಥಳೀಯಕಾಲಮಾನ = ಒಂದು ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಸೀಮಿತವಾದ ಕಾಲಮಾನ; ಒಂದು ರೇಖಾಂಶದಲ್ಲಿರುವ ಸ್ಥಳಗಳ ಕಾಲಮಾನ: ರಂಗೂನ್, ಬೊಂಬಾಯಿ, ಕಲ್ಕತ್ತನಗರಗಳ ಸ್ಥಳೀಯಕಾಲಮಾನ ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗಿರುತ್ತದೆ (ಭೂವಿವ. ೨೦). [ಸಂ. ಸ್ಥಲೀಯ]

ಸ್ಥಳೈಕ್ಯ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ನಾಟಕದ ಕ್ರಿಯೆ ಒಂದೇ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವಿಕೆ: ಕಾಲೈಕ್ಯ, ಸ್ಥಳೈಕ್ಯ ಎಂಬುವು ನಾಟಕರಚನೆಯ ಸಮ್ಮತತತ್ತ್ವಗಳಾದುವು (ಸಾಹಿತ್ಯ. ೧೭೪). [ಸಂ. ಸ್ಥಲೈಕ್ಯ]

ಸ್ಥಾಣವಲೀಲೆ (ನಾ). ಶಿವನ ಲೀಲೆ; ಶಿವಲೀಲೆ: ಪರಶಿವನ ಚಂದ್ರಧರಲೀಲೆಯಾದಿಯಾದ ಸ್ಥಾಣವಲೀಲೆಯಂತ್ಯಮಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಲೀಲೆಗಳ ಆ ಪರಶಿವನ ಸಗುಣಾನಂದಲೀಲೆ (ಭೈರಪೂ. ೧. ೨). [ಸಂ. ಸ್ಥಾಣವಲೀಲಾ]

ಸ್ಥಾಣು (ಗು). ೧. ಸ್ಥಿರವಾದ; ಭದ್ರವಾದ; ಅಚಲವಾದ. (ನಾ). ೨. ಶಿವ; ಈಶ್ವರ : ಅನಾಥಯಂ ಶರಣೆನುತ್ತಾಶ್ರಯಿಸಿದೆಂ ಸ್ಥಾಣುವಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯೫೩); ವನಜಾಕ್ಷಂ ವೃಷ್ಣವಾಸ್ಯಂಡುಡೆ ಸುರರಗಿದರ್ ಸ್ಥಾಣುವಲ್ಲಾಡಿದಂ (ಜಗ. ೮-೬೩). ೩. ಮರದ ಬೊಡ್ಡೆ,— ಕಾಂಡ; ಮುಂಡಿಗೆ: "ಅರಯ್ಯ ಮುಂಡಗೆ ಸ್ಥಾಣುವೆಂದೆನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೫೯-೧೩) : ಸ್ಪರ್ಶಕೆ ಸ್ಥಾಣುವೆಂದೆನಿಸಿ . . . ಎಡೆಯಾಡುತಿರ್ಪುದೆ ನಿರ್ವಿಷಯ ಮತವು (ಗಣಶಾ. ೧೬-೧೧). ೪. ಕಂಬ; ಸ್ತಂಭ. ೫. ಗೂಟ ; ಮೊಳೆ. ೬. ಕತ್ತರಿಸಿದ ಮರದ ಕೊರಡು. ೭. ಈಟಿ; ಸಬಳ. ೮. ಬ್ರಹ್ಮ. ೯. ವಿಷ್ಣು. [ಸಂ.]

ಸ್ಥಾಣುಚೋರನ್ಯಾಯ (ನಾ). [ತರ್ಕ] ಲೌಕಿಕನ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; **P** ಮಬ್ಬುಗತ್ತಲೆಯಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿರುವ ಮೋಟುಮರವನ್ನು ಕಳ್ಳನೆಂದು ಭ್ರಮಿಸುವುದು. ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ತಪ್ಪುತಿಳಿವಳಿಕೆ: ಸ್ಥಾಣುಚೋರನ್ಯಾಯದಂತೆ ಶುಕ್ತಿರಜತನ್ಯಾಯದಂತೆ ರಜ್ಜುಸರ್ಪನ್ಯಾಯದಂತೆ ಅಧ್ಯಾರೋಪವಾದ ಅವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಲೇಸುಂಟೆ (ಸಿದ್ಧವ. ೮. ೨೫-೬೨). [ಸಂ.]

ಸ್ಥಾಣುನಿವಸನ (ನಾ). ೧. ಶಿವನ ನಿವಾಸ. ೨. ಮರದ ಕಾಂಡಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದುದು. ೧, ೨: ಆ ಮಹಾವನಂ . . . ಸ್ಥಾಣುನಿವಸನವಾಗಿಯುಂ ಅಪರ್ಣಾನ್ವಿತಮಲ್ತು (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೫೨ ವ). [ಸಂ.]

ಸ್ಥಾಣೂತ್ಕರ (ನಾ). ಕೊರಡುಗಳ ಸಮೂಹ : ನವಚೂತಂ ತಳಿರ್ವಂದದಿಂ ತಳಿರ್ಗುಮೆ ಸ್ಥಾಣೂತ್ಕರಂ ಚೈತ್ರದೊಳ್ (ಜಗ. ೧-೧೩). [ಸಂ.]

ಸ್ಥಾನ (ನಾ). ೧. ನಿಲ್ಲುವಿಕೆ; ನೆಲೆಯಾಗಿ ನಿಂತಿರುವಿಕೆ. ೨. ಭದ್ರವಾಗಿರುವಿಕೆ ; ನಿಶ್ಚಲತೆ; ದೃಢತೆ. ೩. ಅವಸ್ಥೆ; ಇರವು. ೪. ಜಾಗ; ಸ್ಥಳ: "ತಾಣಮ ತಾಂ ಸ್ಥಾನಮಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೧೨೫). ೫. ಮನೆ; ನಿವಾಸ: "ಆವಾಸಃ, [ಅ]ವಸಥಂ, ಗೃಹಂ, ಭವನಂ, ಸ್ಥಾನಂ . . . ಆಲಯಃ - ಈ ೩೧ ಮನೆ" (ಹಲಾಯು. ೪೯-೧೩೬). ೬. ನಾಡು; ಪ್ರದೇಶ. ೭. ನಗರ ; ಪಟ್ಟಣ. ೮. ಪದವಿ; ದರ್ಜೆ; ಅಂತಸ್ತು: ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಅವರ ಸ್ಥಾನ ಯಾವುದೆಂಬುದನ್ನು ಯೋಚಿಸದೆ ಅವರೊಂದಿಗೆ ಮಾತನಾಡಿ ವಿನೋದ ಮಾಡಬಹುದಾಯಿತು (ಮಲೆನಾ. ೧೭) ; ಸ್ಥಾನವನಾರ್ಜಿಸು ಸಿರಿಯ ಸಂಪಾದಿಸು ಸಾಧ್ಯವಾದರೆ ಮೌನದಿಂದ (ಇಂಚರಾಶ. ೧೩೧-೪೩). ೯. ಪವಿತ್ರಕ್ಷೇತ್ರ; ದೇವಸ್ಥಾನ: [ಪರಿರ]ಕ್ಷಿಸಿದೀ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆರಡಂ ಬಗೆವರ(ಟ್)ದವಂಗೆ . . . ಪಾಪಂ ಸಾರ್ಗುಂ (ಎಕ. XXVIII. ೩೬-೬೩; 1082); ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದನ ಬಳಿಯೊಡಲು ಹಾಳೂರ ಸ್ಥಾನದಂತಿಕ್ಕು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೪೨೭). ೧೦. ಸರಿಯಾದ ಸ್ಥಳ; ಯೋಗ್ಯವಾದ ಜಾಗ. ೧೧. (ಬಾಣ ಬಿಡುವುದು ಮುಂತಾದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲುವ) ದೇಹದ ಭಂಗಿ; ಸ್ಥಾನಕ: ಗದೆಗಳುಮನಿರ್ವರುಮಾಯ್ದುಕೊಂಡು ಆಲೀಢ ಪ್ರತ್ಯಾಲೀಢ ಸಮಪಾದ ವೈಷ್ಣವ ಮಂಡಲಾಗ್ರಮುಮೆಂಬ ಪಂಚವಿಧ ಸ್ಥಾನಕಸ್ಥತಂಗಳೊಳಂ . . . ಎಂಟುಂತೆಱದ ಪ್ರಹರಣಂಗಳೊಳಂ ಅತಿಪರಿಚಿತರಾಗಿ ವೈಶಾಖಸ್ಥಾನದೊಳ್ ನಿಂದು (ಗದಾಯು. ೮-೧ ವ). ೧೨. ವರ್ಣಗಳ ಉಚ್ಚಾರಣೆಯ (ಕಂಠ, ತಾಲವ್ಯ ಮುಂತಾದ) ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅಂಗ. ೧೩. ಸಂದರ್ಭ ; ಅವಕಾಶ. ೧೪. ವಿಷಯ; ವಸ್ತು. ೧೫. ಹೋಲಿಕೆ; ಸಾದೃಶ್ಯ. ೧೬. [ವೀಶೈ] "ಗುರುವಿನ ಗೃಹಕ್ಷೇತ್ರಾದಿ ರಕ್ಷಣವೆ ಸ್ಥಾನವೆನಿಪುದು" (ಮನೋವಿ. ೨-೨೧ ಟೀಕು) : ಸದ್ಗುರುಸೇವೆ ಯಾವುವೆಂದೊಡೆ ಆಪ್ತ, ಅಂಗ, ಸ್ಥಾನ, ಸದ್ಭಾವವೆಂದು ನಾಲ್ಕುತೆಱನಾಗಿಹುದು . . . ಗುರುವಿನ ಗೃಹಕ್ಷೇತ್ರಾದಿರಕ್ಷಣಾಧಿಕವೇ ಸ್ಥಾನವೆನಿಸುವುದು (ವಿಶೇಕ. ೧೭). ೧೭. [ಜೈನ] ದ್ವಾದಶಾಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಆಚಾರ, ಸೂತ್ರಕೃತ, ಸ್ಥಾನ . . . ದೃಷ್ಟಿವಾದ ಎಂಬುವು ಹನ್ನೆರಡು ಅಂಗಗಳು (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೨೨೫). ೧೮. [ವೈದಿಕ] ಆಗಮ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿಯ ಪ್ರಕರಣಗಳ ಸಮೂಹ : ಪ್ರಕರಣಗಳ ಸಮೂಹಕ್ಕೆ ಸ್ಥಾನವೆಂದು ಹೆಸರು (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೨೭). ೧೯. [ರಾಜನೀ] ರಾಜ್ಯದ ಶಕ್ತಿಗೆ ಮುಖ್ಯವಾದ ಆಧಾರ; ಸೈನ್ಯ, ಕೋಶ, ನಗರ, ರಾಷ್ಟ್ರ ಇತ್ಯಾದಿ. ೨೦. ಯುದ್ಧ ಬಂದರೆ ಎದುರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧವಾಗಿ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಸ್ಥಿತಿ. ೨೧. ಶತ್ರುವಿನೊಂದಿಗೆ ಸಮಾನತೆಯನ್ನು ಕಾಪಾಡಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ: ಕ್ಷಯವೃದ್ಧಿಸ್ಥಾನವಿಧಿತ್ರಯಂಗಳೊಳ್ ಕ್ಷಯವನಹಿತರೊಳ್ ಶೇಷವಿಧಿದ್ವಯಮಂ

ತನ್ನೊಳ್ ನಿಱಿಸುವುದು (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೪೯). ೨೨. [ಸಂಗೀತ] ಸಪ್ತಸ್ವರಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದರ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಶ್ರುತಿಸ್ಥಾಯಿ. [ಸಂ.]

ಸ್ಥಾನಕ (ನಾ). ೧. ಸ್ಥಳ; ಜಾಗ; ಪ್ರದೇಶ: ಜನನಂ . . . ನಿರ್ಜನಸ್ಥಾನಕದೊಳ್ (ಜಾತಕ. ೪-೨೨). ೨. ನಗರ; ಪಟ್ಟಣ. ೩. ಬಾಣ ಬಿಡುವಾಗ ಬಿಲ್ಲುಗಾರನು ನಿಲ್ಲುವ ಭಂಗಿ. ೪. ಗಿಡಗಳಿಗೆ ನೀರುಣಿಸಲು ಸುತ್ತಲೂ ರಚಿಸಿದ ಮಡಿ,– ಪಾತಿ; ಆಲವಾಲ. ೫. [ನಾಟ್ಯ] ನಿಲ್ಲುವ ಭಂಗಿ,– ನಿಲವು: ಋಜು ಋಜುಪರಾವೃತ್ತಿ ಅರ್ಧಋಜು ಅರ್ಧಋಜುಪರಾವೃತ್ತಿ ಸಾಚಿ ಸಾಚಿಪರಾವೃತ್ತಿ ದ್ವ್ಯರ್ಧಾಕ್ಷಂ ತತ್ಪರಾವೃತ್ತಿ ಪಾರ್ಶ್ವಗತಮೆಂಬ ನವಸ್ಥಾನಕಂಗಳೊಳಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೫-೭೦ ವ); ಅಂತು ಪುರುಷ, ಸ್ತ್ರೀ, ದೇಶೀ, ಉಪವಿಷ್ಟ, ಸುಪ್ತ ಇವುಗಳಿಂದ ಒಟ್ಟು ಐವತ್ತೊಂದು ಸ್ಥಾನಕಂಗಳಕ್ಕುಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೭-೧೨ ವ); ಸ್ಥಾನಕ, ನಿಲ್ಲುವ ಭಂಗಿ ; ಚಾರಿ, ಕಾಲುಗಳ ಚಲನ (ಭಾರದ. ೫೫೩). ೬. [ವಾಸ್ತು] ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸುವ ಮೂರ್ತಿಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ನಿಂತುಕೊಂಡಂತೆ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಮೂರ್ತಿ: ''ಸ್ಥಾನಕ''ವೆಂದರೆ ನಿಂತಿರುವ ವಿಗ್ರಹ (ಮೈವಾಸ್ತು. ೨೭); ಗರ್ಭಗುಡಿಯಲ್ಲಿ ಮೂರು ಸ್ಥಾನಕವಿಗ್ರಹಗಳಿವೆ (ಹೊಯ್ಸಳವಾ. ೮೮). [ಸಂ.]

ಸ್ಥಾನದೀಪಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದೇ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿಟ್ಟಿರುವ ದೀಪ; ತಾಣದೀವಿಗೆ: ''ಸ್ಥಾನದೀಪಿಕೆ- ತಾಣದೀವಿಗೆ'' (ಶಮದ. ೨೪೯ ಪ್ರಯೋ) ; ಚಂಚತ್ಕಾಂಚನಸ್ಥಾನದೀಪಿಕಾಗ್ರ ನಿರ್ವ್ಯಗ್ರದೇದೀಪ್ಯಮಾನದೀಪಪ್ರಭಾಭಿಭೂತತಮಸ್ತೋಮಮುಮಪ್ಪ ಗರ್ಭಗೃಹಮಂ . . . ಪೊಕ್ಕು (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೩-೯೭ ವ). [ಸಂ. ಸ್ಥಾನದೀಪಿಕಾ]

ಸ್ಥಾನಪತಿ (ನಾ). ೧. ಮಠದ ಅಥವಾ ದೇವಾಲಯದ ಪ್ರಧಾನಾಧಿಕಾರಿ: ಆ ಗಣಗಚ್ಛದ ಸ್ಥಾನಪತಿಗಳ್ (ಎಕ. VII. ಶಿವಮೊ. ೧೦-೫೪; 1085) ; ಸ್ಥಾನಿಕ, ಸ್ಥಾನಾಧ್ಯಕ್ಷ ಮತ್ತು ಸ್ಥಾನಪತಿ ಎಂಬೀ ಮೂರು ವಾಚಕಗಳು ಒಂದೇ ಅರ್ಥವನ್ನೀಯುವುವು (ತುಳುನಾ. ೧೧೦). ೨.ಅಧಿಕಾರಿ: ಮಹಾರಾಜಾಧಿರಾಜರು ಪರಮಹರ್ಷಿತರಾಗಿ ಮಹಲುದಾರನು ತಂದ ಪತ್ರಗಳನ್ನು ಓದುವ ಸ್ಥಾನಪತಿಗಳ ಕೈಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಓದಿಸಿದರು (ಬಖೈರು. ೨). [ಸಂ.]

ಸ್ಥಾನಪಲ್ಲಟ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಜಾಗವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇನ್ನೊಂದು ಜಾಗಕ್ಕೆ ಹೋಗುವಿಕೆ; ಸ್ಥಾನಾಂತರ: ಈ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ಸ್ಥಾನಪಲ್ಲಟವಾದರೆ . . . ವ್ಯಾಕರಣಪಾಠಕ್ಕೆ ಭಂಗವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ (ಶಮಪಾಂ. ೭); ಧ್ರುವಗಳ ಸ್ಥಾನ ಪಲ್ಲಟವು ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ (ನಕ್ಷತ್ರ. ೭೨). ೨. ಒಂದು ಸ್ಥಳದಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ವರ್ಗಾಯಿಸುವಿಕೆ; ಸ್ಥಳಾಂತರ ಮಾಡುವಿಕೆ: ಪದಾರ್ಥಗಳ ಸ್ಥಾನಪಲ್ಲಟ ದಿಂದ ಆತುರದಲ್ಲಿ ಕೈಗೆ ಸಿಕ್ಕದೆ ಶ್ರಮವಾಗುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). [ಸ್ಥಾನ + ಪಲ್ಲಟ]

ಸ್ಥಾನಭ್ರಷ್ಟ (ನಾ). ೧. ತನ್ನ ಸ್ಥಾನದಿಂದ ಹೊರದೂಡಲ್ಪಟ್ಟವನು; ಪದಚ್ಯುತನಾದವನು: ಎಂತುಂ ಸ್ಥಾನಭ್ರಷ್ಟಂಗೆ ತೇಜಮೆಂಬುದುಮುಂಟೇ (ಆದಿಪು. ೯-೭೮). ೨. [ಸಂಗೀತ] ''ತ್ರಿಸ್ಥಾಯಿಗಳನ್ನೂ ಸ್ವರಸ್ಥಾನಗಳನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟು ಹಾಡುವವನು'' (ಸಂಗೀಚಿ. ೧೦೩). [ಸಂ.]

ಸ್ಥಾನಭ್ರಷ್ಟತೆ (ನಾ). ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ; ಸ್ಥಾನಚ್ಯುತಿ; ಪದವಿ ಭ್ರಷ್ಟನಾಗುವಿಕೆ: ನೀನಾತಂಗೆಱಗದೆಯಭಿಮಾನತೆಯಿಂದಿರ್ದೆಯಾದಡಂ ನಿನಗಕ್ಕುಂ ಸ್ಥಾನಭ್ರಷ್ಟತೆ ರಾಜ್ಯವಿಹೀನತೆ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೫-೫೫). [ಸಂ. ಸ್ಥಾನಭ್ರಷ್ಟತಾ]

ಸ್ಥಾನಮಾನ (ನಾ). ಸ್ಥಾನ ಮತ್ತು ಗೌರವ: ಭಾರತದ ಸಮಸ್ತನಾಗರಿಕರಿಗೆ . . . ಸ್ಥಾನಮಾನ ಮತ್ತು ಅವಕಾಶಸಮತೆಯೂ ದೊರೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುವುದ ಕ್ಕಾಗಿಯೂ (ಭಾಧಾನ. ೧); ಭೂಸ್ವಾಮ್ಯದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಸ್ಥಾನಮಾನವೇನೆಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಕೆರಳಿಸಿತು (ಪುನರು. ೨೬೨). [ಸಂ.]

ಸ್ಥಾನಲಾಭ (ನಾ). ೧. ಸ್ಥಾನ ಅಥವಾ ಪದವಿಯ ಪ್ರಾಪ್ತಿ. ೨. [ಜೈನ] ನಲವತ್ತೆಂಟು ದೀಕ್ಷಾನ್ವಯಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯದು: ಅವತಾರ ವೃತ್ತಿಲಾಭ ಸ್ಥಾನಲಾಭ . . . ಉಪಯೋಗತ್ವಮೆಂಬೆಂಟುಂ ಬೆರಸು ಪೂರ್ವೋಕ್ತೋಪನಯನಾದಿ ಚತ್ವಾರಿಂಶತ್ ಕ್ರಿಯೆಗಳೊಡನೆ ನಾಲ್ವತ್ತೆಂಟು ದೀಕ್ಷಾನ್ವಯಕ್ರಿಯೆಗಳುಮಂ (ಆದಿಪು. ೧೫-೧೭ ವ). [ಸಂ.]

ಸ್ಥಾನಶುದ್ಧಿ (ನಾ). ಐದು ವಿಧದ ಶುದ್ಧಿಗಳಲ್ಲೊಂದು: ಆತ್ಮಶುದ್ಧಿ ಸ್ಥಾನಶುದ್ಧಿ ದ್ರವ್ಯಶುದ್ಧಿ ಲಿಂಗಶುದ್ಧಿ ಮಂತ್ರಶುದ್ಧಿಗಳೆಂಬ ಪಂಚಶುದ್ಧಿಗಳಂ ವಿಸ್ತರಿಸುವುದಱಲ್ಲಿ ಶೋಧನ ಸಮ್ಮಾರ್ಜನ ಅನುಲೇಪನ ವರ್ಣಕ ಗಂಧ ಪುಷ್ಪ ಧೂಪ ದೀಪ ಪೂಜೋಪಕರಣ ವಾಸ್ತುಶುದ್ಧ್ಯಾದಿಗಳಿಂ ಚೌಕವನಲಂಕರಿಸುವುದೇ ಸ್ಥಾನಶುದ್ಧಿ (ವಿವೇಕ. ೧೦೩). [ಸಂ.]

ಸ್ಥಾನಾಚಾರ್ಯ (ನಾ). = ಸ್ಥಾನಪತಿ ೧: ಸಮಸ್ತಧರ್ಮಂಗಳೆಲ್ಲಮಂ ನೋಡಿ ಮಾಡುವರೆಂದಡದೇಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧರೋ ಸ್ಥಾನಾಚಾರ್ಯ್ಯರ್ (ಸೌಇಇ. XX. ೭೬-೪೪ ; 1118); ಸ್ಥಾನಾಚಾರ್ಯರಾದ ಕಾಳಾಮುಖರು . . . ಗುರುಗಳಾಗಿ ಜಂಗಮರೆಂದು ಕರೆಸಿಕೊಂಡರು (ನೊಳಂಬ. ೧೩೪). [ಸಂ.]

ಸ್ಥಾನಾಧಿಪ (ನಾ). = ಸ್ಥಾನಪತಿ ೧ : ಸ್ವಯಂಭುದೇವರ ಸ್ಥಾನಾಧಿಪರಪ್ಪ ದೇವರಾಶಿ ಜೀಯ್ಯರ ಸಿಷ್ಯ ವಾಮದೇವ (ಸೌಇಇ. XX. ೨೪-೨೨; 1034). [ಸಂ.]

ಸ್ಥಾನಿಕ (ಗು). ೧. ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ,– ಸೀಮಿತ ವಾದ: ಇಂದಿನ ಈ ಸ್ಥಾನಿಕ ರಾಜಕಾರಣಕ್ಕಾಗಿ ಬಲಿಯಾಗುವವರು ಮಧ್ಯಮವರ್ಗದ ಬಡಜನರು (ಅಪನಾ. ೧). (ನಾ). ೨. ದೇವಸ್ಥಾನ ಮುಂತಾದ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸಂಸ್ಥೆಗಳ ಮೇಲಧಿಕಾರಿ; ಆಡಳಿತಾಧಿಕಾರಿ: ಎಱೆಯಂಗೇಶ್ವರದ ಸ್ಥಾನಿಕ ಇ ಲೇಖ ಬರೆದೊಂ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೮, ೭೭-೧೩; 908); ಸಿದ್ಧನಾಥದೇವರ ಸ್ಥಾನಿಕ ಹಿರಿಯ ಸಿದ್ಧಣಂಗಳ ಮಗ ಸೋವಣ್ಣಂಗೆ ಧಾರೆಯನೆಱೆದು ಕೊಟ್ಟೆವು (ಎಕ. XI. ಚಿತ್ರದು. ೫೫-೧೩; 1355); ಕೌಟಿಲ್ಯನು ತನ್ನ ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿರುವ ಆಡಳಿತೆಯ ಕ್ರಮದಂತೆ ಸಣ್ಣ ನೆಲೆವೀಡುಗಳ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಸ್ಥಾನಿಕರೆಂದೂ ಅವರು ಧಾರ್ಮಿಕ ರಾಜಕೀಯಾಧಿಕಾರಿಗಳಾಗಿದ್ದರೆಂದೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಿದೆ (ತುಳುನಾ. ೯೮). ೩. ದೇವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಪೂಜಾರಿಗೆ ಸಹಾಯಕನಾದ ಸೇವಕ: ಕಾಯವೆಂಬ ದೇಗುಲದಲ್ಲಿ ಜೀವವೆಂಬ ದೇವರು ಕರಣೇಂದ್ರಿಯಂಗಳೆಂಬ ಸ್ಥಾನಿಕಂ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಪೂಜಿಸಿಕೊಂಬುದು ಗೊಹೇಶ್ವರಲಿಂಗಕ್ಕೆ ದೂರ (ಅವಚಂ. ೨೬೨-೧೯೧); ದೇವಸ್ಥಾನದ ಸೇವಕರು . . . ಸಾತಾನಿ, ಸ್ಥಾನಿಕ, ವಾರಿಯನ್ (ತುಳುನಾ. ೧೮೨). ೪. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರ್ಗ: ಸ್ಥಾನಿಕರು ತುಳುನಾಡಿನ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿಗರು (ತುಳುನಾ. ೭). [ಸಂ.]

ಸ್ಥಾನಿಗ (ನಾ). = ಸ್ಥಾನಿಕ ೨: ವಿಶ್ವಕರ್ಮ್ಮಗೋತ್ರದ ಕರುವೂರಮ್ಮ ಪೊಟಲ ಸ್ಥಾನಿಗ ಮಧುರೊವಝುನಗಟ್ಟ ಶಾಸನಂ ಅಗಟ್ಟದು ನಿಮಿತ್ತಮಾಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಮಣ್ಣೊರ್ಱಣ್ಣುಗಂ ಬೆದೆ ಉತ್ತಮ ಕ್ಷೇತ್ರಂ (ಎಕ IX(S). ಬೆಂಗಳೂ. ೧೫೧-೭೦; 828). 'ಸ್ಥಾನೀಕ' ಪರಾ. [ಸ್ಥಾನ + - ಇಗ]

ಸ್ಥಾಪಕ (ನಾ). ೧. (ದೇವರ ಮೂರ್ತಿಯನ್ನು) ಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡುವವನು; (ವಿಗ್ರಹವನ್ನು) ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಗೊಳಿಸುವವನು,– ನೆಲೆಗೊಳಿಸುವವನು: ವ್ಯಾಪಕ ಸ್ಥಾಪಕ ನಿಯಾಮಕ ವ್ಯಾಪಕನು ಎಂದಱಿದು ನೀ ನಿರ್ಲೇಪನಾಗಿರು (ಹಸಾರ. ೪-೨೯) : ಶಿಲ್ಪಿಗೆ ''ಸ್ಥಪತಿ''ಯೆಂದೂ, ಆಗಮಿಕರಿಗೆ ''ಸ್ಥಾಪಕ'ರೆಂದೂ ಆಗಮಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ (ಭಾರದ. ೭೭). ೨. ಮತ, ಧರ್ಮ, ರಾಜ್ಯ, ಸಂಸ್ಥೆ ಮೊದಲಾದುವು ಗಳ ಪ್ರವರ್ತಕ,– ಆರಂಭಕಾರ : ಈ ವಿದ್ಯಾಸಂಸ್ಥೆಯ ಸ್ಥಾಪಕರು ಒಬ್ಬ ದೊಡ್ಡ ಶ್ರೀಮಂತರು (ರೂಢಿ). ೩. [ನಾಟ್ಯ] ರಂಗಭೂಮಿಯ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕ; ಸೂತ್ರ ಧಾರನ ಸಹಾಯಕ: ಸೂತ್ರಧಾರನು ತನ್ನ ಸಹಾಯಕರೊಡನೆ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆಯನ್ನು ನಡಸಿ ಹೋದ ಮೇಲೆ ''ಸ್ಥಾಪಕ''ನೆಂಬ ಮತ್ತೊಬ್ಬನು ಬಂದು ಕವಿಚರಿತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ನಾಟಕವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದೆ; ಆದರೆ ಸ್ಥಾಪಕನು ಬರುವುದು ಅಪರೂಪ; ಸೂತ್ರಧಾರನೇ ಪ್ರಾಯಿಕವಾಗಿ ಅವನ ಕೆಲಸವನ್ನೂ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ (ಸಂನಾಟ. ೨೭). [ಸಂ.]

ಸ್ಥಾಪತ್ಯ (ನಾ). ೧. ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪವಿದ್ಯೆ: ಸ್ಥಾಪತ್ಯವಿಶಾರದಪದವಿಯನ್ನು ಪಡೆದ ನಾನು ಆಗಂತುಕವಾಗಿ ಹೆಸರು ದೆಸೆ ಕೇಳುವುದು ಅನಾಗರಿಕವೆಂದು ಬಗೆ (ಗೀಚುಗ. ೪೦). ೨. ಅಂತಃಪುರದ ಕಾವಲುಗಾರ; ಕಂಚುಕಿ: ''ಸೌವಿದಃ, ಸೌವಿದಲ್ಲಃ, ಸ್ಥಾಪತ್ಯಃ, ಕಂಚುಕೀ - ಈ ೪ ಸಾವಾಸಿ'' (ಹಲಾಯು. ೭೦-೨೭೩). [ಸಂ.]

ಸ್ಥಾಪನ (ನಾ). ೧. (ದೇವರ ವಿಗ್ರಹ ಮುಂತಾದುವನ್ನು) ಸ್ಥಾಪಿಸುವಿಕೆ; ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪನೆ ಮಾಡುವಿಕೆ: ಶಿವನಂ ಭಜಿಸುತ ಆವಾಹನ ಸ್ಥಾಪನ ಸನ್ನಿಧಾನ

ಸನ್ನಿರೋಧನ ಸಮುಖೀಕರಣಾದಿ ಮುಖ್ಯಕ್ರಿಯೆಗಳಿಂದೊಡಗೂಡಿ (ವಿವೇಕ. ೧೦೪). ೨. ಮನಸ್ಸನ್ನು ಧ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಗೊಳಿಸುವಿಕೆ; ಏಕಾಗ್ರತೆ. ೩. ಮನೆ; ನಿವಾಸ. ೪. ಗರ್ಭಿಣಿಗೆ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಸಂಸ್ಕಾರೋತ್ಸವ: 'ಪುಂಸವನ' ಪರಾ. ೫. ಅಲುಗಾಡದಂತೆ ಕಟ್ಟಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವುದು,– ಸ್ಥಿರಗೊಳಿಸುವುದು. ೬. ಮತ, ಧರ್ಮ, ಸಂಸ್ಥೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುವುದು,– ನಿರ್ಮಿಸುವುದು. [ಸಂ.]

ಸ್ಥಾಪನಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ರಚಿಸು; ನಿರ್ಮಿಸು: ಅಪರದಿಗ್ಭಾಗದೊಳನ್ಯಾಗಾರಕೇವಲಿ ಹುತಾಶನಕುಂಡಮಂ ಸ್ಥಾಪನಂಗೆಯ್ದು (ಆದಿಪು. ೧೬-೫೨ ವ). [ಸ್ಥಾಪನ + ಕೆಯ್]

ಸ್ಥಾಪನವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಸ್ಥಾಪಿಸಲ್ಪಡು: ಒಪಳ ಗುರುಕುಚಯುಗಳವ ಪ್ರಸ್ಥಿರೇಕ್ಕುಚಾಪ ಕಣ್ಣಟ್ಟು ನಿಟ್ಟಿಸಲು ಸ್ಥಾಪನವಡೆದಿರ್ದ ಬಾಲೇಂದುಗಳೆ ಸುಸ್ವರೂಪವಾಗಿರ್ದುದೇನಂಬ (ಮೋಹತ. ೧೬-೫೨ ವ). [ಸ್ಥಾಪನ + ಪಡೆ]

ಸ್ಥಾಪನಾಚಾರ್ಯ (ನಾ). ನೆಲೆಗೊಳಿಸಿದ ಹಿರಿಯ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪನೆ ಮಾಡಿದ ಮಹಾತ್ಮ: ಪಾಂಡವಸ್ಥಾಪನಾಚಾರ್ಯನೆಂದು ಧರೆಯುಳ್ಳನ್ನೆಗಂ ಜನಮಾಡದಿರ್ದಪುದೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨ ೫೩). [ಸಂ.]

ಸ್ಥಾಪನೆ (ನಾ). = ಸ್ಥಾಪನ ೧: ಹೊಸದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಅವರು ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡಿದರು (ರೂಢಿ). [ಸಂ. ಸ್ಥಾಪನಾ]

ಸ್ಥಾಪಿತ (ಗು). ೧. ವಿಗ್ರಹ, ಕಟ್ಟಡ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಂತೆ ನಿರ್ಮಿಸಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿದ; ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿದ. ೨. ನೆಲೆಗೊಳಿಸಿದ; ಭದ್ರಪಡಿಸಿದ. ೩. ನಿಯಮಿಸಿದ; ನೇಮಕ ಮಾಡಿದ. ೪. ನಿರ್ಧರಿಸಿದ; ತೀರ್ಮಾನ ಮಾಡಿದ. ೫. ಮದುವೆಯಾದ; ವಿವಾಹವಾದ. ೬. ಅಚಲವಾದ; ಸ್ಥಿರವಾದ. (ನಾ). ೭. ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತವಾದುದು; ನೆಲೆಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟುದು: ಧರ್ಮಾರ್ಥಕಾಮವಿಮೋಕ್ಷ ವಿಲಿಪಿತಮಾರ್ಗ ಸಂತತಲಕ್ಷಣಸ್ಥಾಪಿತಸಮುನ್ನತಮಹಿಮ ಸಿತಕೀರ್ತಿ (ಬಸವಪು. ೪೬-೩). [ಸಂ.]

ಸ್ಥಾಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಪ್ರವರ್ತಿಸು; ನಿರ್ಮಿಸು: ಈ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಹೊಸ ಮನುಗಳು ಈ ಯುಗದಲ್ಲಿ ಹೊಸ ಮನ್ವಂತರವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರು (ಸಾಹಿ.ಸ. ೧). ೨. ಮಂಡಿಸು; ನಿರೂಪಿಸು: ಈ ಕೃತಿ ಅನುಭವಾಮೃತದ ಮಾದರಿಯಲ್ಲಿ ಅದನ್ನನುಸರಿಸಿ ಅನುಕರಿಸಿ ರಚಿತವಾದುದಲ್ಲವೆಂದು ಸ್ಥಾಪಿಸುವುದು (ಜಗದಾ. ೩). ೩. ಇಡು; ಇರಿಸು: "ಸ್ಥಾಪಿಸು ನ್ಯಾಸಕರಣೇ" (ಶಮಧಾ); ನೆಗಬ್ದ ಡಾಳಪ್ರಿಯನೊಳ್ ಸಂಗತಗುಣ ಸಸಿಲತೆಯನಸಂಗೊಳೆ ಭುಜವಿಜಯಗರ್ವದಿಂ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದಂ (ಶಂಶಭಾ. ೧-೩೮). ೪. ನೆಲೆಗೊಳಿಸು; ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸು; ಸ್ಥಾಪನೆಮಾಡು: ಬಾಬರನು ಹಿಂದೂಸ್ಥಾನ ದಲ್ಲಿ ಮೊಗಲ್ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನು (ರೂಢಿ). [ಸ್ಥಾಪನ + -ಇಸು]

ಸ್ಥಾಪ್ಯ (ಗು). ೧. ಇಡಬೇಕಾದ; ನಿಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಬೇಕಾದ. ೨. ಸ್ಥಾಪಿಸ ಬೇಕಾದ; ನೆಲೆಗೊಳಿಸಬೇಕಾದ. ೩. ನಿಯಮಿಸಬೇಕಾದ. ೪. ಮುಚ್ಚಿಡ ಬೇಕಾದ. (ನಾ). ೫. ಇರವು; ನಿಕ್ಷೇಪ: ಪರುಷದ ಗಿರಿಯಲ್ಲಿ ಕಬ್ಬುನದ ಮೊರಡ ಉಂಟೇ ಕ್ಷೀರದ ಶರಧಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ಷಾರಜಲ ಸ್ಥಾಪ್ಯ ಉಂಟೇ (ಮೋಳಿಗಮಾ. ೧೧೧ ೩೬೭). ೬. ಜೋಡಣೆ; ಕೂಡಿಸುವಿಕೆ: ಹೊತ್ತು ಹೊತ್ತಿಗೆ ಕಿಚ್ಚನ ಬಲಿಸಿದರೆ ತಲೆ ಉರಿದುದೆಂದು ಹೊತ್ತುಹೊತ್ತಿಗೆ ಪ್ರಾಣಕ್ಕೆ ಪ್ರಸಾದವ ಸ್ಥಾಪ್ಯವ ಮಾಡಿ . . . ಮಹಾಬೆಳಗಿನಲಿ ಬಯಲಾದರು ಶಾಣಾ (ಲಿಂಗದ. ಕ. ೬೭-೬೨); ಕುರುಡನ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹಳವನ ಶಿಲೆವ ಸ್ಥಾಪ್ಯವ ಮಾಡಿದರಯ್ಯಾ (ಸರ್ವವ. ೧೯೯-೬೧೧). ೭. ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪನೆ; ಸ್ಥಾಪನೆ: ರಾಮನಾಥನರ್ಚಿಸನ ಲಕ್ಷ್ಮೀಮನೋಹರನೊಲಿದು ದುಗ್ಧಾರಾಮದೊಳು ದ್ವಾರಾವತಿಯೊಳುಂ ಸ್ಥಾಪ್ಯವಂ ಮಾಡಿ (ಬಸವಪು. ೫೪-೬೩). ೮. ಸ್ಥಾಪಿತವಾದುದು; ಭದ್ರವಾಗಿ ನೆಲೆಸಿದುದು: ಊರ ಮುಂದಕೆ ಹೋಗಲೊಡನಾ . . . ಊರ ಶಿವಭವನಂಗಳಾ ಸ್ಥಾಪ್ಯೋರುಲಿಂಗಂಗಳು ಸ್ವಯಂಭೂಚಾರುಲಿಂಗವು ತಮ್ಮ ನಿಜಪೀಠಂಗಳಿಂದಗಲ್ದು (ಬಸವಪು. ೫೭-೯೨). ೯. ದೇವತಾವಿಗ್ರಹ. ೧೦. ಲಂಗರು; ಬೀಳ್ಗುಂಡು: "ನಂಗಲ್ಲು ಸ್ಥಾಪ್ಯಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೦-೪). [ಸಂ.]

ಸ್ಥಾಯಿ (ಗು). ೧. ನಿಲ್ಲುವ; ನಿಂತಿರುವ. ೨. ಉಳಿಯುವ; ಶಾಶ್ವತವಾಗಿರುವ. ೩. ವಾಸವಾಗಿರುವ; ನೆಲಸಿರುವ. ೪. ಸ್ಥಿರವಾದ; ನೆಲೆಗೊಂಡ. (ನಾ). ೫. ಶಾಶ್ವತವಾದುದು; ಅಮರವಾದುದು: 'ಕಲ್ಪಾಂತರಸ್ಥಾಯಿ' ಪರಾ. ೬. ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವುದು; ಕಾಯಂ: ಅಲ್ಲಿ ಜನ ಸ್ಥಾಯಿಯಾಗಿ ವಾಸಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಅಗತ್ಯವಾದ ಸೌಕರ್ಯಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸಬೇಕು (ತಪಃಫಲ. ೨೪೦). ೭. ಸ್ವರದ ತೀವ್ರತೆಯ ಮಟ್ಟ: ಲೋಹಬಿಲ್ಲೆಯು ನಾದದ ಗುಣ ಮತ್ತು ಸ್ಥಾಯಿಗನುಸಾರವ ಕಂಪಿಸುವಂತೆ ಅದನ್ನು ಜಾಗರೂಕತೆಯಿಂದ ರಚಿಸಿರುತ್ತಾರೆ (ವಿಜ್ಞಾ. ೩೧). ೮. = ಸ್ಥಾಯಿಭಾವ: ಔಚಿತ್ಯದಿಂದ ಪ್ರವೃತ್ತವಾದ ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಯಿಗಳು ಆಸ್ವಾದ್ಯವಾದರೆ 'ರಸ' (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೧. ೪೬೬). ಒಂದು ಭಾವ ಸ್ಥಾಯಿಯೋ ಸಂಚಾರಿಯೋ ಎಂಬುದನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ನಿರ್ಧರಿಸಲು ಸನ್ನಿವೇಶದ ಪರಿಜ್ಞಾನ ಅವಶ್ಯಕ (ಭಾರತೀಯ. ೬೪೪). ೯. [ಸಂಗೀತ] "ಆರೋಹಣ ಮತ್ತು ಅವರೋಹಣಕ್ಕೆ ಸುಲಭವಾಗಿ ಹೊಂದಿ ಬರುವ ಸಪ್ತಸ್ವರಸಮೂಹಕ್ಕೆ ಸ್ಥಾಯಿ ಎಂದು ಹೆಸರು" (ಸಂಗೀತಂ. ೧೧): ಸ್ಥಾಯಿ ಸಂಚಾರಿಗಳ ಸರಿಗಮಪಧನಿಯ ಸರದಾಯುತದ ಶುದ್ಧ ಸಂಕೀರ್ಣಸಾಳಗದ ಪೂರಾಯತ ಸುತಾನಂಗಳಂ . . . ಗೇಯರಸಮೊಸರೆ ಪಾಡಿದರವರ್ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೧-೫೮). 'ತ್ರಿಸ್ಥಾಯಿ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಸ್ಥಾಯಿನ್]

ಸ್ಥಾಯಿಭಾವ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಮನುಷ್ಯನಲ್ಲಿ ಜಾಗ್ರತವಾಗಿ ಅಥವಾ ಸುಪ್ತವಾಗಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಇರತಕ್ಕ ಎಂಟು (ಅಥವಾ ಕೆಲವರ ಮೇರೆಗೆ ಒಂಬತ್ತು) ಬಗೆಯ ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿ ಅಥವಾ ಭಾವ: ರತಿ ಪರಿಹಾಸಂ ಶೋಕಂ ಕ್ರೋಧಂ ತಮುತ್ಸಾಹಂ ಭಯಂ ಪ್ರಕೋಪಂ ವಿಜುಗುಪ್ಸತೆ ವಿಸ್ಮಯಾಸಕಯತ್ತಂ ಪ್ರತಿನಿಯತ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವಮಿವು ತಾಮಕ್ಕುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೧೪); ರತಿ ಪರಿಹಾಸಂ ಶೋಕಂ ಕ್ರೋಧಂ ತಮುತ್ಸಾಹಂ ಪ್ರಕೋಪ ವಿಸ್ಮಯ ಭಯ ಸಂತತಿ ವಿಜುಗುಪ್ಸತೆಯೆಂಮಿನ್ನಿತಿ ವಡೆಗುಂ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವ ಮೊಪ್ಪುವ ಶಮಮುಂ (ರಸರ. ೧-೬). [ಸಂ.]

ಸ್ಥಾಯಿಭಾವಕ (ನಾ). = ಸ್ಥಾಯಿಭಾವ: ಶೃಂಗಾರಾದಿಗಳಪ್ಪೊಂಬತ್ತುಂ ರಸಂ ಗಳುಮನೆಂಟುಂ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವಕಂಗಳುಮಂ (ಆದಿಪು. ೯-೬೦ ವ). [ಸಂ.]

ಸ್ಥಾಯಿಸಮಿತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಸಂಘದಿಂದ ನಿಯಾಮಕವಾಗಿ ಆ ಸಂಘದ ಜೀವಮಾನದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯಾಲೋಚನೆಗೆ ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ ಸಮಿತಿ; ಸಿದ್ಧಸಮಿತಿ: ಆರ್ಥಿಕ-ಸಾಮಾಜಿಕ ಸಭೆಯ ಒಂದು ಸ್ಥಾಯಿಸಮಿತಿ (Standing Committee) ಆದ ತಾಂತ್ರಿಕಸಹಾಯಸಮಿತಿಗೆ ವರದಿಗಳನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸುವುದು (ಅಂತಸಂ. ೨೦). [< ಸಂ. ಸ್ಥಾಯಿಸಮಿತಿ]

ಸ್ಥಾಲಿ, ಸ್ಥಾಳಿ (ನಾ). ೧. ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆ; ಮಡಕೆ. ೨. ಅಡುಗೆಗೆ ಬಳಸುವ ಪಾತ್ರೆ: "ಪಾತ್ರಂ ಭಾಂಡಂ ಸ್ಥಾಲಿಯುಮತ್ರಂ ಭಾಜನಮೆನಿಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೬೫-೨೬). ೩. ಸೋಮರಸವನ್ನು ತಯಾರಿಸುವಾಗ ಬಳಸುವ ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಪಾತ್ರೆ. ೪. ಲೋಹದ ಗುಂಡನೆಯ ಸಣ್ಣ ಪಾತ್ರೆ: ಅವರು ಪ್ರತಿದಿನವೂ ತಾಮ್ರದ ಸ್ಥಾಲಿಯಲ್ಲಿ ನೀರು ಕುಡಿಯುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ). ಸ್ಥಾಳಿ: ೧. "ಉಖಾ, ಸ್ಥಾಳೀ . . . ಕುಂಡಂ- ಓ ಮಡಕೆ" (ಹಲಾಯು. ೨೫ ೧೯೯). [ಸಂ. ಸ್ಥಾಲೀ]

ಸ್ಥಾಲೀಪಾಕ (ನಾ). ಪ್ರತಿಪರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗೃಹಸ್ಥನು ಔಪಾಸನಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಚರುವನ್ನು ಬೇಯಿಸುವ ಕರ್ಮ: ಇನ್ನು ಬರುವ ಪ್ರತಿಪದೆಯ ಸ್ಥಾಲೀಪಾಕವಾದ ಮೇಲೆ ಇಲ್ಲಿಂದ ಹೊರಡುವೆನು (ನಡೆದಾ. II. ೧೧೫೦); ದಂಪತಿಗಳ ಪ್ರೇಮವು ದೃಢವಾಗಿರಲೆಂದು ಸ್ಥಾಲೀಪಾಕವನ್ನು ನೂಡಿದರು (ಮಹಾಗಾ. ೨೬೬). [ಸಂ.]

ಸ್ಥಾಲೀಪುಲಾಕನ್ಯಾಯ (ನಾ). [ತರ್ಕ] ಲೌಕಿಕನ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ಗಿ ಬೇಯಲಿಟ್ಟಿರುವ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಾಳು ಬೆಂದಿದ್ದರೆ ಎಲ್ಲ ಕಾಳೂ ಬೆಂದಿರುತ್ತವೆಯೆಂದು ನಿರ್ಧರಿಸುವಂತೆ ಏಕಾಂಶವನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ಸಮೂಹದ ಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವ ನ್ಯಾಯ: ಸ್ಥಾಲೀಪುಲಾಕನ್ಯಾಯದಿಂದ ಕೆಲವೇ ಶ್ರುತಿಯುಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಈ ಚಿಕ್ಕಲೇಖನದಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಿದೆ (ಭಾರದ. ೩೩೦). [ಸಂ.]

ಸ್ಥಾವರ (ಗು). ೧. ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಒಂದೇ ಕಡೆ ಇರುವ; ಚಲನೆಯಿಲ್ಲದ; ನಿಶ್ಚಲವಾದ. ೨. ಅಚೇತನವಾದ; ಜಡವಾದ. ೩. ಸ್ಥಿರವಾದ; ಶಾಶ್ವತವಾದ. (ನಾ). ೪. ಚಲನಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದೆ ಇದ್ದಲ್ಲಿಯೆ ಇರುವ ಬೆಟ್ಟ,

ಭೂಮಿ, ಮರ ಮುಂತಾದುವು: ಸಚರ ಸ್ಥಾವರಕೆಲ್ಲ ಸರ್ವಸುಖದುಃಖಂಗಳ್ ಸಮಾನಂಗಳ್ (ಸೂಮೂಶ. ೯೯): ಜಂಗಮಕೆ ಸ್ಥಾವರಕೆ ಚೈತನ್ಯಾಂಗರಕ್ಷನು . . . ಪರಕರವಸ್ತು ತಾನೀತ (ಟವ್ಯಾಉ. ೯-೭೦); ಕೆಲಬಲನ ಸ್ಥಾವರಜಂಗಮಂಗಳ್ ಕಂಡುಂ ಕಾಣದಂತಿರ ಕಣ್ಮುಚ್ಚಿಯಾದುವು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩೦-೬). ೫. ಮನೆ, ಹೊಲ ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಿರಾಸ್ತಿ. ೬. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿಷ. ೭. [ವೀಶೈ] ಲಿಂಗದ ಎರಡು ವಿಧಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತವಾದ ಲಿಂಗ : ಸ್ಥಾವರಕ್ಕಳಿವುಂಟು ಜಂಗಮಕ್ಕಳಿವಿಲ್ಲ (ಬಸವ. ೮೨೦). ೮. [ಜೈನ] ಏಕೇಂದ್ರಿಯಜೀವ; ಇದ್ದ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಚಲಿಸಲಾರದ ಜೀವ: ತ್ರಸಂಗಳುಂ ಸ್ಥಾವರಂಗಳಪ್ಪುವು (ತತ್ವಪ್ರ. ೯೨): ಜೀವಾತ್ಮರುಗಳಿಗೆ ಅವರವರ ಕರ್ಮಾಧೀನವಾಗಿ ಬರುವ ದೇಹವನ್ನು ದೇವ, ಮನುಷ್ಯ, ತಿರ್ಯಕ್, ಸ್ಥಾವರವೆಂದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಕಾರ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ವಿಭಾಗವಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ . . . ಸ್ಥಾವರವೆಂದರೆ ವೃಕ್ಷ ಗುಲ್ಮ ಲತೆ ಮೊದಲಾದುವು (ಹಿಂದಸಾ. ೧೪). ೯. ಏಕೇಂದ್ರಿಯಜನ್ಮಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ನಾಮಪ್ರಕೃತಿ: ನಿದ್ರಾ ನಿದ್ರಾ . . . ಸ್ಥಾವರ ಸಾಧಾರಣ ಸೂಕ್ಷ್ಮಂಗಳೆಂಬ ಪದಿನಾಱುಂ ಕರ್ಮಪ್ರಕೃತಿಗಳಂ ನಿಶ್ಶೇಷಂ ಕಿಡಿಸಿ (ಆದಿಪು. ೧೬-೧೪ ವ) ; ಸ್ಥಾವರ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಅಪರಿಯಾಪ್ತ ಸಾಧಾರಣ ಶರೀರ ಅಸ್ಥಿರ . . . ಅಯಶಸ್ಕೀರ್ತಿ ನಾಮಕರ್ಮಮೆಂದಿಂತು ನಾಮಕರ್ಮದುತ್ತರಪ್ರಕೃತಿಗಳು ತೊಂಭತ್ತಮೂಱುಂ ನೂಱುಮೂಱುಂ ಮೇಣಪ್ಪುವು (ಗೊಮ್ಮಸಾ. ೪-೨). [ಸಂ.]

ಸ್ಥಾವರತೆ (ನಾ). ನಿಶ್ಚಲವಾಗಿ ನಿಂತಿರುವಿಕೆ ; ಸ್ಥಿರತೆ : ಅದನ್ನು 'ಮನೆ'ಯೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು ಅಷ್ಟೇ. ಆ ಹೆಸರಿಗೆ ಅದಕ್ಕಿದ್ದ ಹಕ್ಕು ಎಂದರೆ-ತಡಿಕೆಗೋಡೆಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಅದಕ್ಕಿದ್ದ ಮಣ್ಣಿನ ಗೋಡೆಗಳು ಮತ್ತು ಅದರ ಸ್ಥಾವರತೆ (ಮರಮ. ೭೭೦).

[ಸಂ. ಸ್ಥಾವರತಾ]

ಸ್ಥಾವರನಾಮಕರ್ಮ (ನಾ).= ಸ್ಥಾವರ ೯: ಸ್ಥಾವರನಾಮಕರ್ಮಪಾಕಾಧೀನಂಗಳ್ ಸ್ಥಾವರಂಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೮-೭೧ ವ): ಸ್ಥಾವರನಾಮಕರ್ಮ - ಈ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಉದಯದಿಂದ ಪೃಥ್ವೀ, ಜಲ, ತೇಜ, ವಾಯು, ವನಸ್ಪತಿಕಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಏಕೇಂದ್ರಿಯಜೀವವಾಗಿ ಜನಿಸುವುದು (ಜೈನಪ. ೩೭೭). [ಸಂ. ಸ್ಥಾವರನಾಮಕರ್ಮನ್]

ಸ್ಥಾವರಲಿಂಗ (ನಾ). ದೇವಸ್ಥಾನ ಮೊದಲಾದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಪೂಜೆಗಾಗಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತವಾದ ಶಿವಲಿಂಗ: ಅಂಗದ ಮೇಲೆ ಲಿಂಗದೇವನಿರ್ದಂತೆ ಇತರ ಸ್ಥಾವರಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಹೋಗಿ ದೇವರ ಕಂಡೆನೆಂದು ಅಱಿವುತಿಪ್ಪ ಸಲೆ ಮನುಜರುಗಳಿಗೆ ಉಪದೇಶ ಮಾಡುವ ಗುರುವಿಂಗೆ ಪೂಣ್ಕದ ಬಟ್ಟೆಯ ಕೊಡ ಉರಲಿಂಗತಂದೆ (ವಚಸಂ. ೩೭೨-೧೪೯) ; ಶುದ್ಧಶೈವವು ಸ್ಥಾವರಲಿಂಗವನ್ನು ಪೂಜಿಸಿದರೆ ವೀರಶೈವವು ಇಷ್ಟಲಿಂಗವನ್ನು ಪೂಜಿಸುತ್ತದೆ (ಶೂನ್ಯಕ. ೩). [ಸಂ.]

ಸ್ಥಾವರವಿಷ (ನಾ). ಸಸ್ಯಮೂಲವಾದ ವಿಷ : ವಿಷ ಮೂಱು ತೆಱ-ಸ್ಥಾವರವಿಷ, ಜಂಗಮವಿಷ, ಕೃತ್ರಿಮವಿಷಮೆಂದು. ಆವುದೊಂದು ವಿಷ ಗೆಣಸು, ಗೆಂಡೆಬೇರುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುತಲಿರೆ ಅದು ಸ್ಥಾವರವಿಷವೆನಿಸಿಕೊಂಬುದು (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೧೭೫). [ಸಂ.]

ಸ್ಥಾವಿರ (ನಾ). ಮುಪ್ಪು ; ವಾರ್ಧಕ್ಯ : "ಸ್ಥಾವಿರಂ, ವೃದ್ಧತ್ವಂ - ೨ . . . ಮುದಿತನ, ಮುಪ್ಪು" (ಸ್ಯಾತಿ. ೧೭೯). [ಸಂ.]

ಸ್ಥಾಸಕ (ನಾ). ೧. ಗಂಧ ಮೊದಲಾದ ಸುವಾಸನೆಯ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ದೇಹಕ್ಕೆ ಅನುಲೇಪಿಸುವುದು : ಅಲೆವ ತೆರೆಗಳ್ ಮೆಲ್ಪಂ ಬವರಿಸಿ ಸೋಂಕುತ್ತುಂ ಕಳೆದುವು ಘನಕುಚಕಳಶಕುಂಕುಮಸ್ಥಾಸಕಮಂ (ಆದಿಪು. ೧೧-೧೪೧) : ಬೆಳ್ದಾವರೆವೂಗಳವನ್ನ ವರಾರರಸನ ಭುಜಶಿಖರಚಂದನಸ್ಥಾಸಕಮಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೮-೧೫೫). ೨. ಅನುಲೇಪನ ದ್ರವ್ಯ: ಗೊಂದಳವಕ್ಕಣವಾಗಳಾ ನೃಪಾವಾಸದೊಳಾಡಿದತ್ತಸೆಯ ಪಾಣಿತಲಂ ಪಡವಂತ ಕುಂಕುಮಸ್ಥಾಸಕಮಂ ಕುರುಳ್ ಕೆದಱುವಂತೆ ತಮಾಲನವಪ್ರವಾಳಮಂ (ಪಂಗಾಪಸ. ೩-೧೧೭). ೩. ಬಾಗಿಲು, ಗೋಡೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಮೇಲೆ ಅಂಗೈಯಿಂದ ಚಟ್ಟು ಬಡಿಯುವುದು,— ಅಂಗೈ ಗುರುತು ಮೂಡಿಸುವಿಕೆ : "ಸ್ಥಾಸಕಂ, ಹಸ್ತಬಿಂಬಂ - ಈ ೨ ಚಟ್ಟಱಿವುದು" (ಹಲಾಯು. ೮೯-೩೪೭). ೪. ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಬೊಂಬೆ, — ವಿಗ್ರಹ : ಆಗಳ್ ನಿರಂತರಂ ಸಮುತ್ಥಾಪಿತಂಗಳುಂ ಕನಕರಜತಮಯಾನೇಕಸ್ಥಾಸಕಾಲಂಕೃತಂಗಳುಂ ವಿಚಿತ್ರ ಚೀನಾಂಶುಕರುಚಿರಂಗಳುಂ ಉನ್ನದ್ಧ ವಿವಿಧಮಣಿದರ್ಪಣಧ್ವಜಂಗಳುಂ . . . ಅಪ್ಪ ತೋರಣಂಗಳನೆ ನುಗುಳುತ್ತುಂ (ಆದಿಪು. ೪-೫೮ ವ). ೫. ನೀರು ಮೊದಲಾದ ದ್ರವ್ಯಗಳ ಮೇಲೆ ಏಳುವ ಗುಳ್ಳೆ ; ಬುದ್ಬುದ. ೬. (ಕುದುರೆಯ ಗೌಸು ಇತ್ಯಾದಿ ಅಲಂಕಾರಸಾಮಗ್ರಿಯ ಮೇಲಿರುವ) ಬುದ್ಬುದಾಕಾರದ ಆಭರಣ. [ಸಂ.]

ಸ್ಥಾಸ್ನು (ಗು). ೧. ಅಚಲವಾದ ; ಸ್ಥಿರವಾದ. ೨. ಶಾಶ್ವತವಾದ; ನಿತ್ಯವಾದ. (ನಾ). ೩. ಅಚಲವಾಗಿರುವವನು : "ಸ್ಥಾಸ್ನುಃ, ಸ್ಥಿರತರಃ, ಸ್ಥೇಯಾನ್-೩ ಬಹುಕಾಲದವರೆಗೂ ಚಲನೆಯಿಲ್ಲದೆ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಇರುವಂಥವನು" (ಸಿದ್ಯಾಂತಿ. ೬೪೨). ೪. ಚಲಿಸಲಾರದುದು; ಸ್ಥಾವರ: ನರರಂ ರಾಕ್ಷಸರಂ . . . ಅಪ್ಸರೋಬೃಂದಮಂ ತರದಿಂ ನಿರ್ಮಿಸಿಯವ್ಯಯವ್ಯಯಮನಿಪ್ಪಾ ಸ್ಥಾಸ್ನುವಂ ಜಂಗಮೋತ್ಕರಮಂ ಕಲ್ಪಿಸಿದಂ ಸರೋರುಹಭವಂ ವಿಜ್ಞಾನಸಂಪತ್ತಿಯಿಂ (ವಿಷ್ಣುಪು. ೧-೧-೨೪೦). ೫. ಮರ; ವೃಕ್ಷ.

[ಸಂ.]

ಸ್ಥಾಳಿ 'ಸ್ಥಾಲಿ' ನೋ.

ಸ್ಥಿತ (ಗು). ೧. ನಿಂತುಕೊಂಡ; ನಿಂತಿರುವ. ೨. ಎದ್ದುನಿಂತ; ಮೇಲೆದ್ದ. ೩. ಇರುವ; ನೆಲಸಿದ: ದಂತೋತ್ಸಂಗಸ್ಥಿತ ಜಯಕಾಂತೆಗೆ ಚೆಲ್ವಾಗೆ ಪಿಡಿದ ಸೀಗುರಿಗಳೆವೆಂಬಂತೆವೊಳೆಸೆದುವು . . . ಎಱಗಿ ಸುಳಿವ ಮದಮಧುಪಂಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೨-೭೦). ೪. ಸ್ಥಿರವಾದ; ಚಂಚಲವಲ್ಲದ: 'ಸ್ಥಿತಪ್ರಜ್ಞ' ಪರಾ. ೫. ಶಾಶ್ವತವಾದ; ನಿತ್ಯವಾದ. ೬. ನಿರ್ಣೀತವಾದ; ಸ್ಥಾಪಿತವಾದ. ೭. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಇರುವ; ಕೈಗೆಟುಕುವ. ೮. ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಗೆ ಬದ್ಧನಾದ. ೯. ಉಂಟಾದ; ಸಂಭವಿಸಿದ. (ನಾ). ೧೦. ಇಡಲ್ಪಟ್ಟುದು; ಸ್ಥಾಪಿತವಾದುದು; ಇರಿಸಿದುದು: ಮಧ್ಯಾಂತಸ್ಥಿತಮಾಗಿ ಬೆಳಪು ವದಱಿಗೆ ದೀಪಕಮಕ್ಕುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೪೨). ೧೧. ಉಳಿಕೆ; ಬಾಕಿ; ಕೊರತೆಯಾಗಿರುವ ಹಣದ ಮೊತ್ತ: ಸಂದಾಯಮಂ ಬೀಯದೊಳಗೆ ಕಳೆವನಿತಕ್ಕೆ ಐದುಕೋಟಿ ಸ್ಥಿತವನೊಳಗೆ ಗಣಕರ್ ಕಂಡು (ಬಸರ. ೫-೮೯). ೧೨. [ಕಾಮಶಾ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ರತಿಬಂಧ; ಸ್ಥಿತರತಿ: ನಿಂದು ನೆರೆಯಲದೆಲಾತೆ ಸ್ಥಿತಂ (ಜನವ. ೯-೬). [ಸಂ.]

ಸ್ಥಿತಪ್ರಜ್ಞ (ಗು). ೧. ಸ್ಥಿರವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ; ದೃಢನಿರ್ಣಯವುಳ್ಳ. (ನಾ). ೨. ಪ್ರಪಂಚದ ಎಲ್ಲ ಆಗುಹೋಗುಗಳನ್ನು ಸಮಭಾವದಿಂದ, ನಿರ್ವಿಕಾರವಾಗಿ ಗಣಿಸುವವನು; ಸೋಲು-ಗೆಲವು, ಸುಖ-ದುಃಖ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಸಮಚಿತ್ತನಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸುವ ದೃಢಚಿತ್ತವುಳ್ಳವನು: ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಎಲ್ಲ ಕಾಮವಾಸನೆಗಳನ್ನು ತ್ಯಾಗವಮಾಡಿ, ಯಾವಾಗ ತನ್ನ ಮೂಲಕ ತನ್ನಲ್ಲಿಯೇ ತೃಪ್ತಿ ಹೊಂದಿರುತ್ತಾನೋ ಆಗ ಅವನು ಸ್ಥಿತಪ್ರಜ್ಞನೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ (ಅನಾಸ. ೧೧); ಸುಖವನ್ನೂ ದುಃಖವನ್ನೂ ಮನಸ್ಸಿನ ಸಮಭಾವದಿಂದಲೇ ಕಾಣುವ ಸ್ಥಿತಪ್ರಜ್ಞನ ಸ್ಥಿತಿ ನನಗೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ (ಶಾಂತಲಾ. ೨೮). [ಸಂ.]

ಸ್ಥಿತಪ್ರಜ್ಞೆ (ನಾ). ಸುಖದುಃಖ, ಲಾಭಾಲಾಭ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಸಮಭಾವದಿಂದ ಕಾಣುವ ಚಿತ್ತಸ್ಥೈರ್ಯ : ಸುಖದುಃಖಗಳಾಚೆಗಿನ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಂತ ಯೋಗಸ್ಥನ ಹಾಗೆ ಸ್ಥಿತಪ್ರಜ್ಞೆಯಿಂದ . . . ಅಕ್ಕನು ತನ್ನನ್ನು ನೋಡುತ್ತಿರುವಂತೆ ನರಹರಿಗೆನಿಸಿತು (ಸಮಜೀ. ೨೨೩). [ಸಂ. ಸ್ಥಿತಪ್ರಜ್ಞಾ]

ಸ್ಥಿತರತಿ (ನಾ). [ಕಾಮಶಾ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ರತಿಬಂಧ : ಈರ್ವರೂ ಕೋಲಿನಂತೆ ನಿಂದಿರ್ದು ರಮಿಸಿದೊಡೆ ಸ್ಥಿತರತಿ (ಕಾಮಶಾ. ೬-೧೭೫). [ಸಂ.]

ಸ್ಥಿತಾವರ್ತ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ಹದಿನಾರು ಬಗೆಯ ಮಾರ್ಗಭೌಮಚಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಚರಣವೊಂದಗ್ರತಲಸಂಚರಮಂ ಬಿತ್ತರಿಸಿ ಮತ್ತವೊಂದೀ ಪಾರ್ಶ್ವಕ್ಕಿರದಿಯ್ದು ತತ್ಪದಂ ಪೂಣ್ವರೆ ಮೊಳಕಾಲೊಳಗುವಾಗಿ ಸ್ವಸ್ತಿಕದಿಂದಂ ಸಲೆ ಸ್ವಸ್ತಿಕ ಪದಮಂ ಬಿರ್ಚಲವಿಂದಂ ತನ್ನ ತಾಣದಿಂದಿರಲದು ತಾಂ ಸೆಲೆಗೊಳಲ್ ಸ್ಥಿತಾವರ್ತದ . . . ಚಾರಿಯೆನಿಸಿ ರಂಜಿಸಿ ತೋರ್ಕುಂ (ರಾಸ್ಕರಂ. ೬-೨೦). [ಸಂ.]

ಸ್ಥಿತಿ (ನಾ). ೧. ಚಲಿಸದೆ ನಿಲ್ಲುವಿಕೆ; ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳದಿರುವಿಕೆ : ಸ್ಥಿತಿಯೆಂದರೆ ನಿಲ್ಲುವಿಕೆ, ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳದಿರುವಿಕೆ (ಓಂದಸಾ. ೮೨). ೨. ಇರುವಿಕೆ; ಅಸ್ತಿತ್ವ: ಪಂಚವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಒಟ್ಟನಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸುವ ಅವಸ್ಥೆಗಳು ಎಂಟು - ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಸ್ಥಿತಿ, ಸಂಚಾರ,

ನಿಯಮನ, ಜ್ಞಾನ, ಅಜ್ಞಾನ, ಬಂಧ ಮತ್ತು ಮೋಕ್ಷ ಎಂದು (ಭಾತತ್ತ್ವ.೪೮೭). ೩. ಪೋಷಣೆ; ರಕ್ಷಣೆ: ಸೃಷ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ಜಾಗ್ರದಾದ್ಯವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ನಾನಾರೂಪಗಳಿಂದ ಪೋಷಿಸುವುದು ಸ್ಥಿತಿ (ಒಂದಸಾ. ೨೪೪). ೪. ಒಂದು ಅವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಮುಂದುವರಿಯುವಿಕೆ. ೫. ಇದ್ದಂತೆ ಇರುವಿಕೆ; ಸ್ಥಿರತೆ. ೬. ಅವಸ್ಥೆ; ದೆಸೆ: ಇಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತಸ್ಥಿತಿಯ ಗೊಂದಲ . . . ಗಾಬರಿಯನ್ನು ಮೂಡಿಸಿದರ ಆಶ್ಚರ್ಯವಲ್ಲ (ದ್ರಾವಿ. ೪೮). ೭. ವ್ಯವಸ್ಥೆ; ಏರ್ಪಾಡು: ''ತನ್ನಿರವಿನಲಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲಿ ಸ್ಥಿತಿಯನಿಕು'' (ಮಂಗರಾ. ೧೧೬-೨೨). ೮. ನಿಯಮ; ಕಟ್ಟುಪಾಡು: ಪೂರ್ವ್ವಮರ್ಯಾದೆಯೊಳೆ ಹಂಚಿಸುವೊ ಸ್ಥಿತಿಯನಿಟ್ಟು ಉಣ್ಣುವರ್ ಕಪಿಲೆಯುಂ ಪಾರ್ವ್ವರುಮಂ ಕೊನ್ದೊಂ (ಎಕ. XVI. ತುಮಕೂ. ೮೧-೧೨: ೧೦೭). ೯. ಐಶ್ವರ್ಯ; ಸಂಪತ್ತು: ಸ್ಥಿತಿ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಗತಿಗೆಡಬಾರದು (ಗಾದೆ). 'ಸ್ಥಿತಿವಂತ' ಪರಾ. ೧೦. ದಾನಭೂಮಿ; ದತ್ತಿ: ಪುಳಿಯಣ್ಣ ನನ್ನಿಯ ಎಕಣದ ಬಾಗಿಯುಲಗನಾಗೆ X ಕ್ಕಟ್ಟು ಪಡದ ಸ್ಥಿತಿ ಖಣ್ಣುಗಂ ಕಟನಿಯು ಪಾಟ್ಕಣ್ಣುಗವು ತಣ್ಣುಪಟ್ಟು (ಎಕ. X (S). ಚಿಕ್ಕಬ. ೨೬-೧೦: ೨ನಯ ಶತ). ೧೧. ಅಂತಸ್ತು; ಮಟ್ಟ. ೧೨. ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆ; ಸಚ್ಚಾರಿತ್ರ. ೧೩. ತೀರ್ಮಾನವಾದ ನಿಯಮ; ಅಂತಿಮನಿರ್ಣಯ. [ಸಂ.]

ಸ್ಥಿತಿಕರ್ತ (ನಾ). ಲೋಕವನ್ನು ಪಾಲಿಸುವವನು; ವಿಷ್ಣು: (ಶ).
[< ಸಂ. ಸ್ಥಿತಿಕರ್ತೃ]

ಸ್ಥಿತಿಗತಿ (ನಾ). ಇರುವ ಸ್ಥಿತಿ; ಅವಸ್ಥೆ: ಸಭ್ಯತೆಯು ಸ್ನೇಹಸಂಬಂಧ ಯೋಗ್ಯತೆ ಸ್ಥಿತಿಗತಿ ಸಮಯ ಸಂದರ್ಭ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾದುದು (ಅರ್ಯಾಧ. ೬೩); ಮುಂದ ಹೋದರು ಸಾವು ಹಿಂದ ಬಂದರು ಸಾವು ಸ್ಥಿತಿಗತಿಯಿಂತಿರುವಂದು ಮುಂದ ಹೋಗಿಯೆ ಸತ್ತು ಯಶವನು ಪಡೆವೆವು (ಇಂಚಾಪ. ೨೫೫-೬೪). [ಸಂ.]

ಸ್ಥಿತಿವಂತ (ನಾ). ಸಿರಿವಂತ; ಧನಿಕ: ಅವರು ಈ ಊರಿಗೆಲ್ಲ ಸ್ಥಿತಿವಂತರು (ರೂಢಿ).
[ಸಂ. ಸ್ಥಿತಿವತ್]

ಸ್ಥಿತಿಸಾರ (ನಾ). ೧. ಭಾಷೆಗೆ ತಪ್ಪದವನು; ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಪಾಲಕ : ಆರಯ ನೃಪರಾರುಂ ವಾಕ್ಸಾರರ್ ಕರ್ತವ್ಯಸಾರರಲ್ಲರ್ . . . ಸ್ಥಿತಿಸಾರಂ ನಿನ್ನನ್ನನಾವನಿಜೀವ ಬೆಡಂಗಾ (ಗದಾಯು. ೨-೭). ೨. ದೃಢಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು; ಸ್ಥಿರಚಿತ್ತನಾದವನು: ಸ್ಥಿತಿಸಾರರಲ್ಲದವನೀಪತಿಗಳನೋಲೈಸಿ ಪಡೆವ ಧನಲಾಭದಿನುನ್ನತಗಿರಿಗುಹಾಂತರಾಳ ಸ್ಥಿತಿಲಾಭಂ ಪೂಜ್ಯಮೆಂಬರಜೀವವರೆಲ್ಲರ್ (ಪಂಚತಂ. ೧೩೪-೧). [ಸಂ.]

ಸ್ಥಿತಿಸ್ಥಾಪಕ (ಗು). ೧. ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಹೊಂದಿದರೂ ಮರಳಿ ಮೊದಲಿನ ನೈಜಸ್ಥಿತಿಗೆ ಬರಬಲ್ಲ; ತನ್ನ ಸಹಜಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಪುನಃ ಹೊಂದಬಲ್ಲ: ಕಬ್ಬಿಣದ ಹೊರ್ತು ಎರಡನೇ ಯಾವ ಧಾತುವಿನಲ್ಲಿಯೂ ತಾವ್ರುದಷ್ಟು ಸ್ಥಿತಿಸ್ಥಾಪಕಗುಣವಿಲ್ಲ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೩೭). (ನಾ). ೨. ಸಂಕೋಚ, ವಿಸ್ತರಣ ಮೊದಲಾದ ವಿಕಾರ ಗಳಾದರೂ ಅವುಗಳಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಯಾದೊಡನೆ ಮರಳಿ ತನ್ನ ಸಹಜಸ್ಥಿತಿ ಯನ್ನು ತಾಳುವ ಗುಣ: ಸ್ಥಿತಿಸ್ಥಾಪಕವೆಂದರೆ ಮೊದಲಿನ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಕಾಯ್ದುಕೊಳ್ಳುವ ಗುಣವು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೫೨). ೩. ಸ್ಥಿತಿಸ್ಥಾಪಕಗುಣವುಳ್ಳದು: ಅಸಂಖ್ಯಾತಕಣಗಳು ಸಂದಣಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿತಿಸ್ಥಾಪಕವಲ್ಲದ ಆಘಾತಗಳುಂಟಾಗುವುದೆಂದೂ ಮತ್ತು ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಸಂಬದ್ಧವಾಗುವುದೆಂದೂ ಲಿಗೊಂಡಸ್ ತಿಳಿಸಿದನು (ಭೂಪುಟ್ಟು. ೨೬); ಅಣುಗಳು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಸ್ಥಿತಿಸ್ಥಾಪಕಗಳಾಗಿವೆ (ಭೌತವಿ. ೨೮೭). [ಸಂ.]

ಸ್ಥಿತಿಸ್ಥಾಪಕತ್ವ (ನಾ). = ಸ್ಥಿತಿಸ್ಥಾಪಕ ೨: ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿದ ಬಲವನ್ನು ತೆಗೆದು ಹಾಕಿದರೆ ವಸ್ತುವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ತನ್ನ ಮೊದಲಿನ ಸ್ಥಿತಿಗೇ ಬರುವುದರಿಂದ ಈ ಗುಣಕ್ಕೆ ಸ್ಥಿತಿಸ್ಥಾಪಕತ್ವವೆಂದೂ (Elasticity) ಇಂತಹ ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಸ್ಥಿತಿಸ್ಥಾಪಕ ವಸ್ತುಗಳೆಂದೂ . . . ಹೆಸರು (ಭೌತವಿ. ೧೦೫). [ಸಂ.]

ಸ್ಥಿತ್ಯಂತರ (ನಾ). ಇದ್ದ ಸ್ಥಿತಿಯು ಹೋಗಿ ಇನ್ನೊಂದು ಸ್ಥಿತಿಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವಿಕೆ; ಬದಲಾವಣೆ: ನರಹರಿ - ರಮಾಬಾಯರ ಆಕ್ರೋಶಮಯ ಸನ್ನಿವೇಶದಲ್ಲಿ ಅವರ ಭಾವನೆಗಳಲ್ಲಾದ ಸ್ಥಿತ್ಯಂತರ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಚಿತ್ರಿತವಾಗಿದೆ (ಸಮಜೀ. ೨೭ ಏಣಿಕೆ); ಇಂತಹ ಧಾರ್ಮಿಕ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸ್ಥಿತ್ಯಂತರಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅವಳ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಅವಕಾಶವೆಲ್ಲಿ? (ಕರ್ನಾಕ. ೧೮). [ಸಂ.]

ಸ್ಥಿರ (ಗು). ೧. ದೃಢವಾದ; ಭದ್ರವಾದ. ೨. ಅಚಲವಾದ; ಸ್ಥಾವರ. ೩. ಶಾಶ್ವತವಾದ; ನಿತ್ಯವಾದ. ೪. ಶಾಂತಸ್ಥಿತಿಯುಳ್ಳ; ಪ್ರಶಾಂತವಾದ. ೫. ರಾಗದ್ವೇಷರಹಿತವಾದ. ೬. ದೃಢವಾದ ಚಾರಿತ್ರವುಳ್ಳ; ಸನ್ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಕದಲದ. ೭. ನಿಶ್ಚಯವಾದ; ನಿಶ್ಚಿತವಾದ. ೮. ಸಾಂದ್ರವಾದ; ಘನೀಭೂತವಾದ: ಈ ಬಂಗಾರದ ತುಂಡುಗಳು ಈ ಸ್ಥಿರತಿಮಿರದಲ್ಲಿ ಚಿರಕಾಲ . . . ನಿಶ್ಚಲವಾಗಿ ಬಿದ್ದುಕೊಂಡಿವೆ (ಇಪ್ಪಕ. ೩೫೦). ೯. ಬಲಶಾಲಿಯಾದ; ಸಮರ್ಥವಾದ. (ನಾ). ೧೦. ನಿತ್ಯವಾದುದು; ಶಾಶ್ವತವಾದುದು: ''ನಿತ್ಯಂ ಧ್ರುವಂ ಶಾಶ್ವತಮದು ಸನಾತನಮನಶ್ವರಂ ಸ್ಥಿರಮೆನಿಕ್ಕು'' (ಮಂಗರಾ. ೮-೨೫). ೧೧. ಮರ. ೧೨. ಬೆಟ್ಟ; ಪರ್ವತ: ''ಗಿರಿ ಗೋತ್ರಂ ಶಿಖರಿ ಧರಂ ಸ್ಥಿರಂ ನಗಂ ಪರ್ವತಂ'' (ಪಪ್ಪುಟೀ. ೨೮-೧). ೧೩. ಶಿವನ ಒಂದು ಹೆಸರು. ೧೪. ಶನಿಗ್ರಹ: 'ಸ್ಥಿರವಾರ' ಪರಾ. ೧೫. ಸಮಾಧಾನಚಿತ್ತದಿಂದ ಇರುವವನು: ''ವಿಸ್ರಬ್ಧಃ, ಸ್ಥಿರಃ- ಈ ೨ ಹದುಳಿ (ಗ) ದಂ'' (ಪರಾಯು. ೬೧-೨೧೫). ೧೬. ಸ್ಥೈರ್ಯ; ದೃಢತೆ: ಸ್ಥಿರವ ಹಡೆದು ವಿದ್ಯುಲ್ಲತೆ ಸುರಧನು ತರುಣ ರೂಪವನಾಂತು ಧರೆಗಿಳಿತಪ್ಪ ಪಾಂಗಿನೊಳಂದಳದಿಂ ತರುಣಿಯಿಳಿವುತಿರ್ದಳಾಗ (ಶ್ರೀಪಾಲ.೧೦-೬೭). ೧೭. ದೇವತೆ. ೧೮. ಎತ್ತು; ವೃಷಭ. ೧೯. ಷಣ್ಮುಖ. ೨೦. ಮುಕ್ತಿ; ಮೋಕ್ಷ. ೨೧. [ಜ್ಯೋತಿ] ವೃಷಭ, ಸಿಂಹ, ವೃಶ್ಚಿಕ ಮತ್ತು ಕುಂಭರಾಶಿಗಳು. ೨೨. [ಜೈನ] ನಾಮಕರ್ಮಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; IP ಈ ಕರ್ಮದ ಉದಯದಿಂದ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ರಸಾದಿಧಾತುಗಳು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಉಳಿಯುತ್ತವೆ: ಸ್ಥಿರಾಸ್ಥಿರ ಶುಭಾಶುಭ ಸುಸ್ವರದುಸ್ವರ . . . ನೀಚೈರ್ಗೋತ್ರಂ ಗಳೆಂಬ ದ್ವಿಸಪ್ತತಿಪ್ರಕೃತಿಗಳಂ ನಿರವಶೇಷಂ ಕಿಡಿಸಿ (ಆದಿಪು. ೧೭-೪೯ ವ). [ಸಂ.]

ಸ್ಥಿರಂ (ಅ). ದೃಢವಾಗಿ; ಸ್ಥಿರವಾಗಿ: ಸ್ಥಿರಮಿರ್ದು ಪ್ರಭು ನುಡಿಯೆ ಪ್ರರೂಢಮುದ ನಾದನಾತಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೭). [< ಸಂ. ಸ್ಥಿರ]

ಸ್ಥಿರಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ದೃಢಪಡಿಸು; ಸ್ಥಿರೀಕರಿಸು: ಮುಂ ಪೆತ್ತವರಿರವಂ ಪೋಲ್ಪುದು ಪುಟ್ಟಿದ ಶಿಶುವೆಂಬರ ಮಾತಂ ಸ್ಥಿರಕರಿಸುವ ತೆಱದಿಂ ತದ್ರಾಜಾತ್ಮಜೆಯ . . . ಮಧ್ಯದೊಳೊದವಿದ ಸೊನ್ನೆಯ ದೊರೆಯಾದುದು ನಾಭೀವಲಯಂ (ಜಯಕಾ. ೩-೩೪).
[ಸಂ. ಸ್ಥಿರಕರಣ + - ಇಸು]

ಸ್ಥಿರಕುಕ್ಷಿ (ನಾ). ಕಲ್ಲು; ಶಿಲೆ : ''ಸ್ಥಿರಕುಕ್ಷಿ ಪಾಷಾಣಮಶ್ಮಮುಪಲಮನೆ ಪ್ರಸ್ತರಂ . . . ಕಲ್ಲಕ್ಕು'' (ಮಂಗರಾ. ೨೯-೧). [ಸಂ.]

ಸ್ಥಿರಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಚಲವಾಗಿ ಇರಿಸು; ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸು: ಮೂಲದೇಹ ಸ್ವಭಾವವು ಅಥವಾ ಪ್ರಕೃತಿಯು ತಾಮಸವಿದ್ದರೆ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಶುದ್ಧಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ತವನ್ನು ಸ್ಥಿರಗೊಳಿಸುವ ಉದ್ಯೋಗವು ಒಮ್ಮೆಲೇ ಅಥವಾ ಒಂದೇ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಸಫಲವಾಗಲಾರದು (ಶಾಂಪಜೀ. ೬೭). ೨. ದೃಢಪಡಿಸು; ಸ್ಥಿರೀಕರಿಸು: (ಶ).
[ಸ್ಥಿರ + ಕೊಳ್ + - ಇಸು]

ಸ್ಥಿರಚಿತ್ತ (ನಾ). ದೃಢವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು: ಉನ್ಮತ್ತನು ನಾನು, ಸ್ಥಿರಚಿತ್ತನು ನಾನು! (ಪಾಂಚಜ. ೧೭-೧೯). [ಸಂ.]

ಸ್ಥಿರಜೀವಿ (ನಾ). ಎಲವದ ಮರ; ಬೂರುಗ : ''ಸ್ಥಿರಜೀವಿ ಮೋಚ ಶಾಲ್ಮಲಿ ಯೆಲವವಕ್ಕು'' (ಮಂಗರಾ. ೩೭-೧೭). [ಸಂ. ಸ್ಥಿರಜೀವಿನ್]

ಸ್ಥಿರತೆ (ನಾ). ೧. ದೃಢತೆ; ಗಟ್ಟಿತನ: ಸ್ಥಿರತೆಯಲಿ ಕನಕಾದ್ರಿ ಧೈರ್ಯದಿ ಧರೆಗೆ ಸರಿ ಗಂಭೀರತನದಲಿ ಶರಧಿಗೆಣೆ . . . ಭೂಪ ದಶರಥನು (ತೊರೆರಾ. ೧-೨೪). ೨. ಶಾಶ್ವತತೆ; ನಿತ್ಯತೆ: ಪೆರ್ಮೆಗಂ ಸ್ಥಿರತೆಗಮಾಶ್ರಯಮಾದ ಗಗನಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಮಧ್ಯಾಧಿಗತವಳಿತ್ರಯಮೆನೆ ಸಲೆ ಸೊಗಯಿಪುದು ಜಗತ್ತ್ರಯಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧-೬೯).
[ಸಂ. ಸ್ಥಿರತಾ]

ಸ್ಥಿರತ್ವ (ನಾ). ೧. ಸ್ಥೈರ್ಯ; ದೃಢತೆ: ನಿಶ್ಶಂಕನುಂ ನಿಸ್ಸಹಾಯನುಮಾಗಿ ನುಡಿದ ಮೋಘಜಿಹ್ವನ ಸ್ಥಿರತ್ವಕ್ಕೆ ಮೆಚ್ಚಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೨೫ ವ). ೨. ಬಲ; ಸಾಮರ್ಥ್ಯ: ಸುರಪತಿ ಕೆಯ್ಮುಗಿದು . . . ಆಯಿರ್ವರ್ ಮುನ್ನೆರಪಿರ್ದಗಣ್ಯಪುಣ್ಯಸ್ಥಿರತ್ವಮಂ ನೆಗೞ್ಚೆ ಪೊಗೞಲಱಿಯಂ ಸಭೆಯೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೭೭). [ಸಂ.]

ಸ್ಥಿರನುಡಿ (ಕ್ರಿ). ಸ್ಥಿರವಾದ ಮಾತನ್ನು ಆಡು; ಸತ್ಯವನ್ನು ನುಡಿ: [ಗು]ಣಸಂಪನ್ನಂ ಸ್ಥಿರನುಡಿವಾತಂ ಧರ್ಮದ ಮೇರು (ಸೌಇಂ. XX. ೨೪-೩೪: 1034). [ಸ್ಥಿರ + ನುಡಿ]

ಸ್ಥಿರಪಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ದೃಢಪಡಿಸು; ಸ್ಥಿರೀಕರಿಸು: ಅನೇಕ ನಿದರ್ಶನಗಳನ್ನು ನೀಡಿ ಅವರು ತಮ್ಮ ವಾದವನ್ನು ಸ್ಥಿರಪಡಿಸಿದರು (ರೂಢಿ). [ಸ್ಥಿರಪಡು + -ಇಸು]

ಸ್ಥಿರಪಡು (ಕ್ರಿ). ರುಜುವಾತಾಗು; ದೃಢಪಡು: ಟೀಕೆಟಪ್ಪಣಿ ನೀಡಿದ ಸಂಗತಿ ಸಾಕ್ಷ್ಯಸಾಮಗ್ರಿಯಿಂದ ಸ್ಥಿರಪಟ್ಟುದಾದರೆ ಅವನನ್ನು . . . ಕಠಿಣಶಿಕ್ಷೆಗೆ ಗುರಿಪಡಿಸ ಬಹುದು (ಪುನರು. ೩೧೫). [ಸ್ಥಿರ + ಪಡು]

ಸ್ಥಿರಪದ (ನಾ). ಶಾಶ್ವತವಾದ ಪದವಿ; ಮೋಕ್ಷ: ಇಂದುಶೇಖರನ ಪೊಲವಾಂತು ಬಾಹಾಖ್ಯ . . . ಸ್ಥಿರಪದಕ್ಕೆದಿದಂ (ನವಮೋ. ೩೩-೩೨). [ಸಂ.]

ಸ್ಥಿರಬಾಳ್ (ಕ್ರಿ). ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಬದುಕು; ಚಿರಕಾಲ ಜೀವಿಸು: ಪಶ್ಚಿಮ ಪರ್ಯಾಜಿಯ ಮೈವಳಿಗಾದ ಗೇಕಲ್ಲ ಸ್ಥಿರಬಾಳ್ಕುವದಕಿದಿರಾದ ಮರಗಳು ಬೇರ್ಗಿತ್ತು ಬಿದ್ದುಹೋಹುವು (ಭರತ. ೩೯-೧೧೨). [ಸ್ಥಿರ + ಬಾಳ್ (< ಬಾಟು)]

ಸ್ಥಿರಬುದ್ಧಿ (ನಾ). ೧. ದೃಢಮನಸ್ಸು ; ಅಚಲವಾದ ಬುದ್ಧಿ. ೨. ಸ್ಥಿರವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು; ದೃಢಚಿತ್ತ. [ಸಂ.]

ಸ್ಥಿರಬೋಧ (ನಾ). ಮೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು ; ಕೇವಲಜ್ಞಾನಿ: ಸ್ಥಿರಬೋಧಂ ಚಂಪೆಯೊಳ್ ಪೆಂಪೆಸದಿರೆ ವಸುಪೂಜ್ಯಾತ್ಮಜಂ . . . ನಿರ್ಮಿದರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೩೦). [ಸಂ.]

ಸ್ಥಿರಮನಸ್ಕ (ನಾ). = ಸ್ಥಿರಬುದ್ಧಿ ೨: ಅವನು ಹೀಗೆ ಇಷ್ಟೇ ಶಾಂತಚಿತ್ತನಾಗಿ, ಸ್ಥಿರಮನಸ್ಕನಾಗಿ ಇರುತ್ತಾನೆ (ವೀರಶೈ. ೫). [ಸಂ.]

ಸ್ಥಿರವಚನ (ನಾ). ೧. ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ ಉಳಿಯುವ ಮಾತು; ಸತ್ಯ. ೨. ಸತ್ಯವನ್ನು ನುಡಿಯುವವನು: ಕಾಳಿಗನತಿಧವಳಯಶಂ ರಾಜಪೂಜಿತಂ ಸ್ಥಿರವಚನಂ (ಸೌಇಂ. XX. ೩೦-೧೨: 1044). [ಸಂ.]

ಸ್ಥಿರವಾರ (ನಾ). ಶನಿವಾರ: ಈ ಶಂ ೯೯ರಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರವಾರ ಮಾರುಕಲ್ಲುಬೆಟ್ಟದ ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಬೇಟೆ ಆಡಿದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದ ಮೃಗಜಾತಿಗಳ ವಿವರಾ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೧೪೯): ತ್ರಯೋದಶಿ ಸ್ಥಿರವಾರ ಹಸ್ತನಕ್ಷತ್ರ ವೃದ್ಧಿಯೋಗ ಅಭಿಜಿನ್ಮುಹೂರ್ತದಲ್ಲಿ ಕೇಶವ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ ಮಾಡಿಸಿದರು (ಪೂಣ್ಯವಾ. ೨೦). [ಸಂ.]

ಸ್ಥಿರಸೇಸೆ (ನಾ). ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವಂತೆ ಹರಸಿ ತಳಿಯುವ ಅಕ್ಷತೆ: ಕಂಕಣ ಕೈಹಾರ ಕಟ್ಟಿ ಸ್ಥಿರಸೇಸೆಯನಿಕ್ಕಿ ಚೆನ್ನಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನೆಂಬ ಗಂಡಂಗೆನ್ನ ಮದುವೆಯ ಮಾಡಿದರು (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೩೫-೭೬). [ಸಂ. ಸ್ಥಿರಸೇಸಾ]

ಸ್ಥಿರಸ್ವತ್ತು (ನಾ). ಮನೆ, ಭೂಮಿ ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಾವರ ಆಸ್ತಿ: ಸ್ಥಿರಸ್ವತ್ತಿನ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಸಾಲ ಕೊಡುವುದು ಎಷ್ಟು ಅಪಾಯಕರ (ಯೋಧಪ್ಪ. ೩೧). [ಸ್ಥಿರ + ಸ್ವತ್ತು]

ಸ್ಥಿರಹಸ್ತ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ಮೂವತ್ತೆರಡು ಅಂಗಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದು: ಸ್ಥಿರಹಸ್ತ, ಪರ್ಯಸ್ತ ಸೂಚೀವಿದ್ಧ, ಅಪರಾಜಿತ . . . ಸಂಭ್ರಾಂತ, ಸ್ವಸ್ತಿಕರೇಚಿತ - ಈ ಮೂವತ್ತೆರಡು ಅಂಗಹಾರಂಗಳ ಪೆಸರು (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೫-೭ ವ). [ಸಂ.]

ಸ್ಥಿರಾಯು (ಗು). ೧. ಬಹುಕಾಲ ಬದುಕುವ ; ದೀರ್ಘಾಯುಷಿಯಾದ. (ನಾ). ೨. ಬಹುಕಾಲ ಬದುಕುವಂತಹುದು; ದೀರ್ಘಾಯುಷಿಯಾದುದು. ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ಬೂರುಗದ ಮರ: "ಎಲವಂ ಸ್ಥಿರಾಯು ತಾಂ ಶಾಲ್ಮಲಿಯೆನಿಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೩-೨). [ಸಂ. ಸ್ಥಿರಾಯುಸ್]

ಸ್ಥಿರಾಸ್ತಿ (ನಾ). = ಸ್ಥಿರಸ್ವತ್ತು: ಅವನು ತನ್ನ ಸ್ಥಿರಾಸ್ತಿಯನ್ನು ಆಧಾರಮಾಡಿ ಅವರಿಂದ ಸಾಲಪಡೆದನು (ರೂಢಿ). [ಸ್ಥಿರ + ಆಸ್ತಿ]

ಸ್ಥಿರೀಕರಣ (ನಾ). ಸ್ಥಿರಗೊಳಿಸುವಿಕೆ; ದೃಢಗೊಳಿಸುವಿಕೆ: 'ದೇಗುಲ'ವೆಂಬ ಭವ್ಯಕಲ್ಪನೆ, ಈ ಏರುವಿಕೆಯ ಒಂದು ನೆಲೆಯ ಸ್ಥಿರೀಕರಣಕ್ಕೆ ದೇವಮಾನವರು ಕಲ್ಪಿಸಿರುವ ಉಪಾಯಗಳಲ್ಲೊಂದು (ಕಾವ್ಯಕು. ೬). [ಸಂ.]

ಸ್ಥಿರೀಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ದೃಢಪಡಿಸು; ಸ್ಥಿರಗೊಳಿಸು: ಶಿವಸ್ಕಂದವರ್ಮನು ತಂದೆಯಾದ ಮಹಾರಾಜ ಬಪ್ಪಸ್ವಾಮಿಯು ಹಿಂದೆ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದತ್ತಿಯನ್ನು ಸ್ಥಿರೀಕರಿಸಿದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ (ಕರ್ನಾಅ. ೫). [ಸ್ಥಿರೀಕರಣ + -ಇಸು]

ಸ್ಥಿರೆ (ನಾ). ೧. ಸ್ಥಿರಬುದ್ಧಿಯಿರುವ ಹೆಣ್ಣು; ದೃಢಚಿತ್ತವುಳ್ಳ ಸ್ತ್ರೀ: ಸ್ಥಿರೆಯಲ್ಲದವಳನತಿನಿಪ್ಪುರೆಯಂ . . . ಸಿರಿಯಂ ಭಾವಿಪುದು ಮುನ್ನಮೇ ಶುಭಕಾಮಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೫೪೯): ಧರೆಯಂ ಸ್ಥಿರೆಯೆನಿಸಿದನಿಂದಿರೆಯಂ ಪದ್ಮಾಲಯಾಖ್ಯೆಯೆಂದೆನಿಸಿದಂ . . . ಅದೇಂ ಸಮರ್ಥನೊ ಪದ್ಮಂ (ಪಪ್ಪಪು. ೩-೨). ೨. ಭೂಮಿ; ಪೃಥ್ವಿ: "ಸ್ಥಿರೆ ಧರಣಿ ಧಾತ್ರಿ . . . ನೆಲಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೨೭-೧). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ಬೂರುಗದ ಮರ. ೪. ಮೂರೆಲೆಹೊನ್ನೆ; ಶಾಲಪರ್ಣಿ: "ವಿದಾರಿಗಂಧಾ, ಅಂಶುಮತೀ, ಶಾಲಪರ್ಣೀ, ಸ್ಥಿರಾ, ಧ್ರುವಾ-೫ ಮೂರೆಲೆಹೊನ್ನೆ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೮). [ಸಂ. ಸ್ಥಿರಾ]

ಸ್ಥೂಣಾನಿಖನನನ್ಯಾಯ (ನಾ). [ತರ್ಕ] ಕಂಬವನ್ನು ಹೂಳುವಾಗ ಪುನಃಪುನಃ ಅಲ್ಲಾಡಿಸಿ ಸ್ಥಿರಗೊಳಿಸುವಂತೆ, ಒಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಸ್ಥಿರಪಡಿಸಲು ವಿಷಯವನ್ನು ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಚರ್ಚಿಸುವುದು: ಆ ಹೊಸಬೆಳಕೂ ಸ್ಥೂಣಾನಿಖನನ ನ್ಯಾಯದಂತೆ ಎಂದರೆ ಕಂಭವನ್ನು ಅಲ್ಲಾಡಿಸಿ ಅಲ್ಲಾಡಿಸಿ ದೃಢಪಡಿಸಿದಂತೆ, ಈ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಪೋಷಣೆಗೇ ಸಹಾಯಕಾರಿಯಾಗಿದೆ (ಕರ್ನಾಸಂ. ೧೫). [ಸಂ.]

ಸ್ಥೂರಿ (ನಾ). ೧. ಭಾರವನ್ನು ಹೊತ್ತು ಸಾಗಿಸುವ ಕುದುರೆ; ಹೇರಿನ ಕುದುರೆ: ಮನೋಜವ ಕಾಮಚಾರಿ ಸ್ಥೂರಿ ಪೃಷ್ಠಯೋಜಿತಮುಮನುಕೂಲಶೂರರಥ ಕಲ್ಪಪರಿಣತರಥಚೋದಕಭ್ರಾಜಿತಮುಂ ಆಗಿ (ಆದಿಪು. ೧೧-೧೨ ವ). ೨. ಭಾರ ಹೊರುವ ಎತ್ತು; ಹೇರೆತ್ತು. [ಸಂ. ಸ್ಥೂರಿನ್]

ಸ್ಥೂಲ, ಸ್ಥೂಳ (ಗು). ೧. ದೊಡ್ಡ ಆಕಾರದ; ದಪ್ಪವಾದ: ಸ್ಥೂಲಗಾತ್ರದ ದಾದಿ ಫೋಟೋವಿನ ಮೇಲೆ ಬಾಗಿಕೊಂಡು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಳು (ಪುನರು. ೩೨೩). ೨. ಶಕ್ತಿಶಾಲಿಯಾದ; ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ. ೩. ಬೊಜ್ಜುಳ್ಳ; ಕೊಬ್ಬಿದ. ೪. ನಿಖರವಲ್ಲದ; ಸರಿಸುಮಾರಾದ: $\pi = 3$ ಎಂಬ ಬಹಳ ಸ್ಥೂಲವಾದ (Rough) ಬೆಲೆಯನ್ನು ಪ್ರಾಚೀನದೇಶಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ . . . ಉಪಯೋಗಿಸಿರುತ್ತಾರೆ (ಗಣಿತ. ೧೩೦). ೫. ಮಂದಬುದ್ಧಿಯ; ಅವಿವೇಕಿಯಾದ. ೬. ಹೊರಗಿನ; ಬಾಹ್ಯ: ಕಾವ್ಯಶಾಖೆಯಲ್ಲಿ ಬೆಳವಣಿಗೆ ತೋರಿರುವಷ್ಟು ಮಟ್ಟಿಗೆ ದೇಶಚರಿತ್ರೆ ಮೊದಲಾದ ಸ್ಥೂಲಲೋಕವಿಚಾರದ ಶಾಖೆಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಳವಣಿಗೆ ಕಾಣಬರುವುದಿಲ್ಲ (ಸಾಹಿಶ. ೩೯). (ನಾ). ೭. ದಪ್ಪವಾಗಿರುವುದು; ತೋರವಾದುದು : "ಪೀನ ಪೀವರಾಖ್ಯಂ ಸ್ಥೂಲಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೦೭-೫೬): ಶ್ಲೇಷ್ಮಾಧಿಕ್ಯದಿಂದ ದೇಹವು ಸ್ಥೂಲವಾಗಿರುವುದು (ಸಕಪ್ರ. ೧೯). ೮. ಜಡಸ್ವಭಾವದವನು; ಆಲಸಿ: "ಸ್ಥೂಲಂ ಜಡನುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೨೩-೩೩). ೯. ಸೂಕ್ಷ್ಮ, ಸ್ಥೂಲ ಮತ್ತು ಪರ ಎಂಬ ಮೂರು ಬಗೆಯ ದೇಹಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಭೌತಿಕವಾದ ಶರೀರ: ಸ್ಥೂಲಸೂಕ್ಷ್ಮಪರಂ ಗಳೆಂದೇ ಹೇಳುವರು ಮೂಜೆಂದು ತನುಗಳ ಸ್ಥೂಲವವಯವಗೂಡಿ ತೋರ್ಪುದು ಮಾಂಸಮಯಪಿಂಡ (ಅವ್ಯಕ್ತ. ೩-೭೮). ೧೦. [ತತ್ತ್ವಶಾ] ಹೊರಗೆ ತೋರುವಂತಹುದು; ಬಾಹ್ಯವಾದುದು: ಸ್ಥೂಲವು ಬಾಹ್ಯವೆಂದೂ ಸೂಕ್ಷ್ಮವು ಅಭ್ಯಂತರವೆಂದೂ . . . ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ (ಶಿವಾಸೂ. ೩೬-೧೪ ಅಟಿ). ಸ್ಥೂಳ: ೭. "ಬಹುಳಃ, ಸ್ಥೂಳಃ, ಪೀನಃ, ಪೀವಾ, ಪೀವರಃ- ಈ ೫ ದೊಡ್ಡಿ (ತು)" (ಹಲಾಯು. ೫೭-೧೪೭). ೧೧. ಡೇರೆ; ಗುಡಾರ: "ದೂಷ್ಯಂ, ಸ್ಥೂಳಂ, ಪಟಕುಟೀ, ಗುಣಲಯನೀ, ಕೇಳಿಕಾ - ಈ ೫ ಗುಡಿ" (ಹಲಾಯು. ೭೪-೨೯೭).

ಸ್ಥೂಲವಾಗಿ = ಸರಿಸುಮಾರಾಗಿ; ಅಂದಾಜಿನಲ್ಲಿ: ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಪಶ್ಚಿಮದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗುತ್ತವೆ ಎಂದು ಸ್ಥೂಲವಾಗಿ ಆಗಲೇ ಹೇಳಿದ್ದೇವೆ (ನಕ್ಷತ್ರ. ೩೨): ನೂತನ ಪರಿಕ್ರಮ ಏರ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅದನ್ನಿಲ್ಲಿ ಸ್ಥೂಲವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದೆ (ಶಿಲ್ಪದ. ೩೫೯). [ಸಂ.]

ಸ್ಥೂಲತನು (ನಾ). ಭೌತಿಕವಾದ ದೇಹ; ಪಂಚಭೂತಗಳಿಂದಾದ ಶರೀರ; ಜಡದೇಹ: ಎನ್ನ ಸ್ಥೂಲತನುವೆಂಬ ಕೈಲಾಸದ ಮೇಲೆ . . . ಲೀಲೆಯನಾಡುವಾತ ನೀನೇ ಅಯ್ಯಾ (ಅಮುಗೆ. ೨೧೦-೮೭). [ಸಂ.]

ಸ್ಥೂಲತ್ವ (ನಾ). ದಪ್ಪನಾಗಿರುವಿಕೆ ; ತೋರವಾಗಿರುವಿಕೆ : ಈ ಸ್ಥೂಲತ್ವದ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ದೈಹಿಕಚಟುವಟಿಕೆಗಳು ಕೂಡ ಮಂದಗತಿಯನ್ನು ಹಿಡಿಯುತ್ತವೆ (ಮನೋಸಂ. ೨೩೭). [ಸಂ.]

ಸ್ಥೂಲದಾರು (ನಾ). ೧. ದಪ್ಪನಾಗಿರುವ ಕೊರಡು : "ಸೇಚನ ವಂಶ ಸ್ಥೂಲದಾರುಗಳೊಳು ತಳಿ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೧೧೪). ೨. ದೊಣ್ಣೆ ; ಬಡಿಗೆ. [ಸಂ.]

ಸ್ಥೂಲದೇಹ (ನಾ). ೧. = ಸ್ಥೂಲತನು. ೨. ದಪ್ಪನಾದ ಶರೀರ; ತೋರವಾದ ದೇಹ: ಅವರದು ಸ್ಥೂಲದೇಹ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಸ್ಥೂಲಪಾದ (ನಾ). ೧. ಆನೆ. ೨. ಆನೆಕಾಲು ರೋಗವುಳ್ಳವನು (?): ಆರುಯಾಮಗಳ ಸ್ಥೂಲಪಾದವೆರೆದಿರಲದಕ್ಕಾರು ಪಾಲನೊಳೂಪವಮಂ ಕೂಡಿ ತಂಡುಲವ ಸಾರಿ ರವತೂಕ ಮಿರಲದಕೆ ಕ್ರಿಯವನು ಪೇಳು ಪಿಂಶತಿಯ ಮೇಲೆಂಟನೂ (ರತ್ನಶಾ. ೫-೧೮). [ಸಂ.]

ಸ್ಥೂಲಬುದ್ಧಿ (ನಾ). ೧. ಮಂದಬುದ್ಧಿ ; ಸೂಕ್ಷ್ಮವಲ್ಲದ ಬುದ್ಧಿ : ನಮ್ಮ ಸ್ಥೂಲ ಬುದ್ಧಿಗ ನ್ಯಾಯ ಎಂದು ಕಂಡುಬರುವ ವಿಷಯ (ಶಾತಲಾ. ೯೪). ೨. ದಡ್ಡ; ಅವಿವೇಕಿ. [ಸಂ.]

ಸ್ಥೂಲಲಕ್ಷ (ನಾ). ಧಾರಾಳವಾಗಿ ದಾನಮಾಡುವವನು; ದಾನಶೂರ: ಸ್ಥೂಲಲಕ್ಷಃ, ಬಹುವ್ಯಯಿ - ಈ ೨ ಪಿರಿದನೀವಂ" (ಹಲಾಯು. ೬೦-೨೧೦). [ಸಂ.]

ಸ್ಥೂಲಶರೀರ (ನಾ). ೧. = ಸ್ಥೂಲತನು. ೨. = ಸ್ಥೂಲದೇಹ ೨: ಸ್ಥೂಲಶರೀರದವರಿಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಓಡಾಡುವುದು ಕಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಸ್ಥೂಲಾಂಗ (ನಾ). ೧ = ಸ್ಥೂಲತನು : ತ್ಯಾಗಾಂಗವು ಬಹಿರಂಗವಾದುದರಿಂದ ಸ್ಥೂಲಾಂಗವೆಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು (ಶಿವಾಸೂ. ೬೫). ೨. ದಪ್ಪನಾದ ದೇಹವುಳ್ಳವನು: "ಬೃಹಚ್ಚರಣಂ ಸ್ಥೂಲಾಂಗಂ ಸೂಕರವದನಂ ಕರ್ಕಟಾದಿಮದ್ರೇಕ್ಕಾಣು" (ಜಾತಕ. ೧೯-೧೦). [ಸಂ.]

ಸ್ಥೂಲೋಚ್ಚಯ (ನಾ). ೧. ಬೆಟ್ಟದಿಂದ ಉರುಳಿ ಬಿದ್ದು ದಿಣ್ಣೆಯಾಗಿರುವ ಬಂಡೆಗಲ್ಲು. ೨. ಅಪೂರ್ಣತೆ; ಅಸಮಗ್ರತೆ. ೩. ಆನೆಯ ನಡಿಗೆಯಂತಹ ನಡಗೆ; ವೇಗವೂ ಅಲ್ಲದ, ನಿಧಾನವೂ ಅಲ್ಲದ ನಡಗೆ: "ಸುಭ್ರೋಟವಹ ನಟೆ ಸ್ಥೂಲೋಚ್ಚಯಮನಿಕ್ಕು" (ಮುಗರಾ. ೪೭-೬). ೪. ಮುಖದಲ್ಲಿ ಮೊಡವೆಗಳು ಮೂಡುವಿಕೆ. [ಸಂ.]

ಸ್ಥೇಮ (ನಾ). ಸ್ಥಿರತೆ ; ದೃಢತೆ : "ಸ್ಥಿರಭಾವಂ ಸ್ಥೇಮಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೧೫-೨೮); ಗ್ರಾಮಪಾಲಕದಂತೆ ಧಾತುಗ್ರಾಮಗಳಿಗುಂಡನ್ನರಸಮಂ ಸ್ಥೇಮದಿಂ ಹಂಚಿಡುತ (ವಿವೇಕ. ೧೩-೨೩). [ಸಂ. ಸ್ಥೇಮನ್]

ಸ್ಥೈರ್ಯ (ನಾ). ೧. ಸ್ಥಿರತೆ; ದೃಢತೆ. ೨. ಮನಸ್ಸಿನ ಗಟ್ಟಿತನ; ಮನೋದಾರ್ಢ್ಯ: ಸ್ಥೈರ್ಯಶೌರ್ಯಂ ವರಕೃಪಾನಿಧಿ ಪೂರ್ಯಧೈರ್ಯಂ (ಬಸವ. ೨೨-೨೪); ನಾರಾಯಣನ ಸ್ವಭಾವ ಚಂಚಲವಾದುದು; ಅವನದು ಸ್ಥೈರ್ಯವಿಲ್ಲದ ಜೀವ (ಚಿಟ್ಟಜೀ. ೧೪೬). ೩. ತಾಳ್ಮೆ. ೪. ಎಡೆಬಿಡದೆ ಇರುವಿಕೆ; ನಿರಂತರತೆ. ೫. ಜಿತೇಂದ್ರಿಯತ್ವ. ೬. [ದ್ವೈತ] ನಲವತ್ತು ಬಗೆಯ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ರೂಪ, ರಸ, ಗಂಧ . . . ಸ್ಥೈರ್ಯ, ಶೌರ್ಯ, ಸೌಭಾಗ್ಯವೆಂದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ನಲವತ್ತು ವಿಧ ಗುಣಗಳು (ಹಿಂದಸಾ. ೨೬೫). [ಸಂ.]

ಸ್ಥೌರಿ (ನಾ). ೧. ಭಾರ ಹೊರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬಳಸುವ ಕುದುರೆ; ಹೇರುಗುದುರೆ. ೨. ಹೇರೆತ್ತು: "ಸ್ಥೌರೀ, ಪೃಷ್ಠವಾಹ್ಯಃ - ಈ ೨ ಹೇಱುವೆತ್ತು" (ಹಲಾಯು. ೪೪-೧೧೧). [ಸಂ. ಸ್ಥೌರಿನ್]

ಸ್ನಪನ (ನಾ). ೧. (ದೇವರಿಗೆ) ಸ್ನಾನಮಾಡಿಸುವಿಕೆ; ಅಭಿಷೇಕ: ಜಿನಪತಿ ಸ್ನಪನದ ಕಡೆಯೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೬೪ ವ); ಪರಮಶ್ರೀತೀರ್ಥನಾಥಸ್ನಪನಸಲಿಲದಿಂದೆನ್ನ ಗಾತ್ರಂ ಪವಿತ್ರಕರಮಕ್ಕೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೭-೮). ೨. ಜಳಕ ; ಸ್ನಾನ : ಅಂತು ಪುಷ್ಪವತಿಯಾಗಿ ಚತುರ್ಥಸ್ನಪನಮಾಂಗಲ್ಯಪುರಸ್ಸರಮರ್ಹತ್ಪೂಜಾಮುಗಳಮನಾಚರಿಸಿ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೪-೫೩). ೩. ಪ್ರೋಕ್ಷಣೆ ಮಾಡುವುದು. [ಸಂ.]

ಸ್ನಾತ (ಗು). ೧. ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದ; ಮಿಂದ. ೨. ನಿಷ್ಣಾತನಾದ; ಪಾರಂಗತನಾದ. (ನಾ). ೩. ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದವನು: ನೀಡಿದನು ಕುಶಿಕತನಯಂ ರಾಮಚಂದ್ರಂಗೆ ಮಂಗಳಸ್ನಾತಂಗೆ ಮಂತ್ರಸದ್ವಿದ್ಯೆಯಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೧-೯೧); ಗೋವಿಂದಭಟ್ಟ . . . ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಸ್ನಾತನಾಗಿ ಮಡಿಯಾಗಿ ಮಂಗಳಾರತಿಗೆ ಬರುತ್ತಾನೆ (ದೀಪಹ. II, ೯೦). ೪. ವಿದ್ಯಾಪಾರಂಗತನಾದವನು. [ಸಂ.]

ಸ್ನಾತಕ (ನಾ). ೧. ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಾಶ್ರಮದ ಕರ್ತವ್ಯದಂತೆ ಗುರುಕುಲದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾರ್ಜನೆಯನ್ನು ಮುಗಿಸಿಕೊಂಡು, ಗುರುವಿನ ಅಪ್ಪಣೆಯಿಂದ ಮನೆಗೆ ಮರಳಿ ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಸೇರುವವನು: ಗುರುಕುಲದಿಂದ ಹಿಂತಿರುಗುವವನಿಗೆ ಸ್ನಾತಕನೆಂದು ಹೆಸರು (ಆರ್ಯಧ. ೧೨೭). ೨. ಕಾಲೇಜಿನಲ್ಲಿ ಓದಿ ಪದವಿ ಪಡೆದವನು : ಬರೇ ಕಾಲೇಜುಗಳಲ್ಲಿ ಓದಿ ಬಂದ ಸ್ನಾತಕ (Graduate)ನಿಗೆ ನಾನು ಯಾರು ಶಾಸನನ್ನು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ (ವಿಜ್ಞಾಕ. ೧೦೮). ೩. [ಜೈನ] "ಸರ್ವ ಘಾತಿಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದ ಕೇವಲಿಗಳು ಸ್ನಾತಕರೆನಿಸುವರು" (ಜೈನಧ. ೮೯): ನೈಷ್ಠಿಕಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳ್ . . . ಭಿಕ್ಷಾವೃತ್ತಿಯಿಂ ಸ್ನಾತಕರೆನಿಸಿ ದೇವಾರ್ಚನಾನಿರತರಪ್ಪರ್ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೮೭). [ಸಂ.]

ಸ್ನಾತಕಪೂರ್ವ (ಗು). (ಕಾಲೇಜಿನಲ್ಲಿ) ಪದವಿಪೂರ್ವಹಂತದ; ಪದವಿಗೆ ಹಿಂದಿನ : ಸ್ನಾತಕಪೂರ್ವಶಿಕ್ಷಣ ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ಅವುಗಳ ವಿವೇಚನಾತ್ಮಕ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕಾಗಿ (ಶಿಕ್ಷದ. ೪೯). [ಸಂ.]

ಸ್ನಾತಕವ್ರತ (ನಾ). ಗುರುಕುಲ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸದ ನಂತರದ ತೀರ್ಥಸ್ನಾನ ಮುಂತಾದ ವಿಧಿನಿಯಮಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವಿಕೆ: ಕೃಷ್ಣಭೀಮಾರ್ಜುನರು ವಿಮಳಸ್ನಾತಕವ್ರತಮುನಿಗಳಾದರು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೨-೫೫). [ಸಂ.]

ಸ್ನಾತಕವ್ರತಿ (ನಾ). ಗುರುಕುಲವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸವನ್ನು ಮುಗಿಸಿ, ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಮೊದಲಿನ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಪಾಲಿಸುವವನು: ಸ್ನಾತಕವ್ರತಿಯಲ್ಲ ಋತ್ವಿಜನೀತನಲ್ಲಾಚಾರ್ಯನಲ್ಲ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೮-೨೯); ಸಾರ ಹೃದಯಾರವಿಂದ ಸ್ನಾತಕವ್ರತಿಗಳೋರಂತಪಾರಸಂಸಾರಪಾರಾವಾರಪಾರಮಂ ಸೇರುವಡೆ . . . ದಾರ್ಢ್ಯಸವಾಲಿಸು (ನಂಟಮಾ. ೧೪-೨). [ಸಂ.]

ಸ್ನಾತಕೋತ್ತರ (ಗು). ಕಾಲೇಜಿನಲ್ಲಿ ಓದಿ ಮೊದಲನೆಯ ಪದವಿಯನ್ನು ಗಳಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಮುಂದಿನ ಪದವಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ: ಸ್ನಾತಕೋತ್ತರಶಿಕ್ಷಣವನ್ನು ಟರಾಂಟೋ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದಲ್ಲೇ . . . ಮುಂದುವರಿಸಿ (ಸಸ್ಯಕ. ೫೫). [ಸಂ.]

ಸ್ನಾನ (ನಾ). ೧. ಜಳಕ; ಮೀಹ; ಮಜ್ಜನ : ಆಪ್ಲವನಂ, ಸ್ನಾನಂ, ಸವನಂ - ಈ ೩ ಮೀವುದು" (ಹಲಾಯು. ೬೮-೨೫೪); ತಿಳಿದೂ ತಿಳಿದೂ ಕ್ಷೌರ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ನೆತ್ತಿಗೆ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದಿರಿ (ನಂಟರು. ೬೪); ಹೋಗು ಬೇಗನೆ ಸ್ನಾನಮಾಡಿ ಬಾ (ಬಾಳಿ. ೭೪). ೨. ಸೂತಕ ಮುಂತಾದ ಮೈಲಿಗೆಗಳನ್ನು ಕಳೆಯಲು ಮಾಡುವ ಮಜ್ಜನ. ೩. ಶುದ್ಧಿಗಾಗಿ ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಪ್ರೋಕ್ಷಣೆ ಮಾಡುವುದು. ೪. ದೇವರಿಗೆ ಮಾಡುವ ಅಭಿಷೇಕ. [ಸಂ.]

ಸ್ನಾನಂಗೈ (ಕ್ರಿ). ಮೀಯು ; ಜಳಕಮಾಡು : ದೇವಗಂಗೆಯಲ್ಲಿ ಇಳಿದು ಸ್ನಾನಂಗೈದು (ಗಗತಾ. ೧೬-೧೯). [ಸ್ನಾನ + ಗೈ (< ಕೆಯ್)]

ಸ್ನಾನಘಟ್ಟ (ನಾ). ನದಿ ಅಥವಾ ಕೆರೆಯ ದಂಡೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳ ಸಾಲು,– ಸೋಪಾನಪಂಕ್ತಿ: ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೂ ಒಕ್ಕಲಿಗರಿಗೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಸ್ನಾನಘಟ್ಟಗಳಿವೆ (ಚಿತ್ರಕ. ೧೦). [ಸಂ.]

ಸ್ನಾನೀಯ (ಗು). ೧. ಸ್ನಾನಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ. ೨. ಅಭಿಷೇಕಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ. (ನಾ). ೩. ಸ್ನಾನಕ್ಕೆ ಅಗತ್ಯವಾದ ಚೂರ್ಣ ಮುಂತಾದುವು : "ಕ್ಷೋದಂ ಸ್ನಾನೀಯಂ ಕ್ಷಣದಾದಿ ತನುತ್ಸಕ್ ಪ್ರಸಾಧಕದ್ರವ್ಯ ಸಮುತ್ಪಾದಿತಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೭೭-೧೫); ಪುರೋಡಾಶಕಷಾಯಸ್ನಾನೀಯೋದ್ವರ್ತನಸಂಚಾವಳಿ ಸ್ನಾನೋಪಕರಣಂಭರಸು ಜಗದೇಕಬಂಧುವಂ ಮಜ್ಜನಂಬುಗಿಸಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೩೭ ವ). [ಸಂ.]

ಸ್ನಾಪಕ (ನಾ). ಸ್ನಾನಮಾಡಿಸುವವನು: ಸಕಳಾಮರರ್ ಪಯೋವಾಹಕರಪುರಿಯರಲ್ಲಿ ಪರಿವೆಸಂಗೆಯ್ವರ್ ಸ್ನಾಪಕನಿಂದ್ರಂ . . . ಜಿನಮಜ್ಜನದೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೨-೧೩೪). [ಸಂ.]

ಸ್ನಾಪನ (ನಾ). ಮೀಯಿಸುವಿಕೆ; ಸ್ನಾನಮಾಡಿಸುವಿಕೆ: ಸಾಂಗೋಪಾಂಗದಿಂ ಪಂಚಾಮೃತ ಸ್ನಾ [ಪಾಠಾಂ. ಸ್ನ]ಪನಂಗಳಂ ಮಾಡಿ (ಜಿನಪು. ೧೬-೬೧): ಉತ್ಸವ, ಸ್ನಾಪನ, ಬಲಿಗಾಗಿ ಬೇಕಾದ ಮೂರ್ತಿಗಳು ಮಾತ್ರ ಲೋಹದಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾಗುವುವು (ಭಾರದ. ೫೧೮). [ಸಂ.]

ಸ್ನಾಯು (ನಾ). ೧. ಪ್ರಾಣಿದೇಹದಲ್ಲಿ ಚಲನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿ ಸಂಕೋಚನ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ತಂತುತಂಡ ; ರಜ್ಜು ; ಮಾಂಸಖಂಡ : "ಸ್ನಾಯು ಸಿರಾಪ್ರಚಯಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೭೨-೨೮); ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಮಾಂಸ ಎಂಬುದು ಸ್ನಾಯುಗಳ ಅಸಂಖ್ಯಾತ ಚಿಕ್ಕ ದೊಡ್ಡ ಸೂಡಿಗಳೇ (ಪ್ರಾಣಿಶಾ. ೪). ೨. ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆ. [ಸಂ.]

ಸ್ನಿಗ್ಧ (ಗು). ೧. ಎಣ್ಣೆಯಂತೆ ಜಿಡ್ಡಾದ. ೨. ಜಿಗುಟಾದ: ಅಂಟಂಟಾದ. ೩. ನುಣುಪಾದ; ನಯವಾದ: ನಸುದೋಱುತ್ತಿರ್ದ ನುಣ್ಮೀಸೆಗಳುಮಾ ಮೃದುಸ್ನಿಗ್ಧಕೇಶಂಗಳುಂ ಕಣ್ಗೆಸೆಯಲ್ (ಕಾದಂಬ. ೫೪೭): ಸ್ನಿಗ್ಧಕೇಸರಮಂ ನೇರ್ಪಡೆ ನೀವಿ ಕಂಧರಕೆ ಕೈಯಂ ನೀಡಿ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೮-೧೭೦). ೪. ಹೊಳೆಯುವ; ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ. ೫. ಒದ್ದೆಯಾದ; ತೇವವಾದ. ೬. ನಿಬಿಡವಾದ; ಸಾಂದ್ರವಾದ. ೭. (ದ್ರವಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ) ಮಂದವಾದ; ಗಟ್ಟಿಯಾದ. ೮. ಸೌಜನ್ಯಪರವಾದ; ಸ್ನೇಹಶೀಲ. ೯. ಹಿತಕರವಾದ; ಸೌಮ್ಯವಾದ: ದಂತ ಸುಸ್ನಿಗ್ಧಕಾಂತಿಯ ತನುರುಚಿರಕಾಂತೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫೫-೬೩). (ನಾ). ೧೦. ಮೃದುವಾದುದು; ಕೋಮಲವಾದುದು: "ಮಸೃಣಂ ಸ್ನಿಗ್ಧಂ ಚಿಕ್ಕಣಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೧೨-೧೦). ೧೧. ಸ್ನೇಹಿತ; ಗೆಳೆಯ: "ಮಿತ್ರಂ, ಸಖಾ, ವಯಸ್ಯಃ, ಸುಹೃತ್, ಸ್ನಿಗ್ಧಃ- ಈ ೫ ಕೆಳೆಯಂ" (ಹಲಾಯು. ೭೦-೨೭೪). ೧೨. [ಜೈನ] ಎಂಟು ಬಗೆಯ ಸ್ಪರ್ಶನಾಮಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಸ್ಪರ್ಶನಾಮಕರ್ಮಮಷ್ಟವಿಧಮಕ್ಕುಂ ಕರ್ಕಶಮೃದು ಗುರುಲಘು ರೂಕ್ಷಸ್ನಿಗ್ಧ ಶೀತೋಷ್ಣ ಸ್ಪರ್ಶನಾಮಕರ್ಮಮೆಂದಿಂತು (ಗೊಮ್ಮಸಾ. ೪-೧೦). ೧೩. [ನಾಟ್ಯ] ಸ್ಥಾಯಿಭಾವದ ನೋಟಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಅನುರಾಗವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವ ನೋಟ: ಸ್ನಿಗ್ಧ, ಹೃಷ್ಟ, ದೀನ, ಕ್ರುದ್ಧ, ದೃಪ್ತ, ಭಯ, ಜುಗುಪ್ಸಿತ, ವಿಸ್ಮಿತ-ಈ ಎಂಟು ಸ್ಥಾಯಿಭಾವದ ನೋಟಂಗಳು (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩-೫ ವ); ಅತ್ಯಭಿಲಾಷೆಯನೆಯ್ದಿಸಿಯುತ್ತಮದ ಕಟಾಕ್ಷವೀಕ್ಷಣಂ ಕಡುನಯದಿಂ ಪತ್ತುಗೆವಡೆ ನಿಡುವುರ್ಬುಂ ಮತ್ತಂ ಮಧುರಂ ಪ್ರಸನ್ನಮಾ ಸ್ನಿಗ್ಧಗುಣಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩-೧೮). [ಸಂ.]

ಸ್ನಿಗ್ಧತೆ (ನಾ). ಮಾರ್ದವ ; ಮಧುರತೆ : ಅವರು ಕುಡಿದ ಮದಿರೆಯು (Madeira) ಆ ಸ್ನೇಹಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸ್ನಿಗ್ಧತೆಯನ್ನು ತಂದಿತ್ತು (ಸಮಜೀ. ೮೦೭). [ಸಂ. ಸ್ನಿಗ್ಧತಾ]

ಸ್ನಿಗ್ಧಾಲೋಕ (ನಾ). ಮೋಹಕವಾದ ನೋಟ; ಮನೋಹರವಾದ ದೃಷ್ಟಿ: ಸ್ಖಲಿತಗಮನಂ ಮುಗ್ಧಾಲಾಪಂ . . . ಸ್ನಿಗ್ಧಾಲೋಕಂ ಪ್ರಸಾರಿತಕಜ್ಜಲಂ ತಿಳಕವಿಳಸದ್ಭಾಳಂ ಭೂಷಾಪರಂಪರಲೀಲೆಯಿಂ ತಳೆಯೆ ತಳೆದಂ ಚೆಲ್ವಂ ಲಂಬಾಳಕಂ ನೃಪಬಾಲಕಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೪-೧೩೧). [ಸಂ.]

ಸ್ನುತ (ಗು). ೧. ಸ್ರವಿಸಿದ ; ತೊಟ್ಟಿಕ್ಕಿದ : ಎತ್ತಿಕೊಂಡಾ ಕಾಂತೆ ತೊಡೆಯಲಿ ಚಿತ್ತಚಾಕ್ಷಿಯ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿಕೊಂಡತ್ಯಧಿಕಪುತ್ರಾನುರಾಗಸ್ನುತಪಯೋಧರವ ಇತ್ತು ಮಗ್ನುಲಲಪ್ಪಿ ಕುಳ್ಳಿರಲು (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೯-೨೯). (ನಾ). ೨. ಸ್ರವಿಸಿದುದು; ಸೋರಿದುದು: "ಸ್ಕನ್ನಂ, ರೀಣಂ, ಸ್ರುತಂ, ಸ್ನುತಂ - ೪ ಸೋರಿ ಹೋದುದು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೪೮). [ಸಂ.]

ಸ್ನುಷೆ (ನಾ). ಸೊಸೆ ; ಮಗನ ಹೆಂಡತಿ : "ಸ್ನುಷೆ ತಾಂ ಮಗನ ವಧು" (ವಸ್ತುಕೋ. ೫೧-೨೨); ಅಮಾತ್ಯನ ಸತೀಮಣಿಯನಾ ಚತುರ್ಮುಖನೆಂಬ ಶಿಲ್ಪಿಗನೊಡರ್ಚಿಸುವೊಡಾ ಚಕ್ರಿಸ್ನುಷೆಯೊಳಿಹ ಲಾವಣ್ಯರಸವನೊಬ್ಬುಳಿ ಮಾಡಿ ತಂದು . . . ಜೀವಂಗೊಟ್ಟನು (ಶಿಲೆಟೀ. ೨-೨೪). [ಸಂ. ಸ್ನುಷಾ]

ಸ್ನುಹಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಳ್ಳಿ ; ಮುಂಡುಗಳ್ಳಿ : "ಮಹಾವೃಕ್ಷಃ, ಸ್ನುಹಿಃ- ಈ ೨ ಮುಂಡಗಳ್ಳಿ" (ಹಲಾಯು. ೩೩-೪೪). [ಸಂ.]

ಸ್ನುಹಿವೃಕ್ಷ (ನಾ). = ಸ್ನುಹಿ: ಸ್ನುಹಿವೃಕ್ಷಮಂ ಮಹಾವೃಕ್ಷಮೆಂದು ನುಡಿವಂತೆ ಭೀಮನಂ ಮಹಾರಥನೆಂದು ನುಡಿಯಲ್ತಕ್ಕುದೆ ವಲಾ (ಗದಾಯು. ೩-೫೭ ವ) [ಸಂ.]

ಸ್ನೇಹ (ನಾ). ೧. ಜಿಡ್ಡು : ಅಂಟಂಟಾಗಿರುವಿಕೆ. ೨. ಎಣ್ಣೆ ಮೊದಲಾದ ಜಿಡ್ಡಿರುವ ವಸ್ತು. ೩. ಕೊಬ್ಬು : ನಿರ್ಗಂಧವಾಯುವಿಲ್ಲದ ಆಹಾರದೊಳಗೆ ಸ್ನೇಹ ಒಪ್ಪ ಸರ್ಕರೆ ಎಂಬ ಮೂರು ಒಳಭೇದಗಳಿವೆ (ಮುಂಬಯು. ೫-೧೬೧). ೪. ತೇವ; ಆರ್ದ್ರತೆ. ೫. ವೀರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ದೇಹದೊಳಗಿನ ರಸ. ೬. ಗೆಳೆತನ; ಸಖ್ಯ: "ಸಖ್ಯಂ, ಸಾಪ್ತಪದೀನಂ, ಸೌಹಾರ್ದಂ, ಸೌಹೃದಂ, ಸ್ನೇಹಃ, ಪ್ರೀತಿಃ, ಅಜರ್ಯಂ, ಸಂಗತ(ತ)ತಿಃ, ಸಭಾಜನಂ-ಈ ೯ ಕೆಳೆ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೭-೨೧); ಅವನಿಗೂ ಇವನಿಗೂ ಸ್ನೇಹ ಬಿತ್ತು (ಮುಂಬಯು. ೫-೨೩೦). ೨, ೬: ಉದಕಾಂತಃಪಾತಿವೊಲ್ ಸ್ನೇಹದ ಲವಮೇನಸುಂ ಪರ್ವಿ ಮದ್ಭಾವನೋದ್ಯನ್ಮದದೊಳ್ ತೋಱುತ್ತಮಿರ್ದಪ್ಪುದು (ಕಾದಂಬ. ೯೧). [ಸಂ.]

ಸ್ನೇಹಗೈ (ಕ್ರಿ). ಗೆಳೆತನ ಮಾಡು: ಸ್ನೇಹ ಮಾಡು: ಬಿಡದಾಕ್ಷಣಂ ಸ್ನೇಹಗೈವವಂ ಶ್ರೇಯಸಂ (ಮಂಗರಾ. ೬೧-೭೦). [ಸ್ನೇಹ + ಗೈ (< ಕೆಯ್)]

ಸ್ನೇಹಪಾತ್ರ (ನಾ). ೧. ಎಣ್ಣೆಯ ಪಾತ್ರೆ,– ಬುದ್ದಲಿ : ಆ ಸ್ನೇಹಪಾತ್ರ ಕಿಱಿದಾದೊಡೆ ಕುತುಪ ಎನಿಸುಗು, ಅದು ಕೆಯ್ಸುದ್ದಿಗೆ (ನಾಟಿರಾ. ೬). ೨. ಸ್ನೇಹಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ ಅಥವಾ ವಸ್ತು. [ಸಂ.]

ಸ್ನೇಹಿತ (ಗು). ೧. ಎಣ್ಣೆ ಸವರಿದ. ೨. ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ ಕೂಡಿದ; ಪ್ರಿಯವಾದ. (ನಾ). ೩. ಗೆಳೆಯ; ಮಿತ್ರ: ನನ್ನ ಸ್ನೇಹಿತ ಶಿವು ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮನುಷ್ಯ (ರಾಷಾನ. ೧೮೪); ರಾಯರಿಗೆ ಊರಿನವರೆಲ್ಲಾ ಸ್ನೇಹಿತರು (ರಾಯಕ. ೯೯). [ಸಂ.]

ಸ್ನೇಹಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗೆಳೆತನಮಾಡು; ಸ್ನೇಹ ಮಾಡು: ಹತ್ತುಮಂದಿಗಂಜದವನ ಸ್ನೇಹಿಸ ಬಾರದು (ಪುರಂದ. ೨-೭೦-೬). [ಸ್ನೇಹ + - ಇಸು]

ಸ್ಪಂದ (ನಾ). ೧. (ಕಣ್ಣು, ಭುಜ ಮೊದಲಾದುವು) ಮಿಡಿಯುವಿಕೆ; ಅದಿರುವಿಕೆ: ದಕ್ಷಿಣಭುಜಮಚಿರಪ್ರತಿಪಕ್ಷಮಹೀಪಾಲವಿಜಯಲಕ್ಷ್ಮೀಲಲನಾ ವಕ್ಷೋಜಸ್ಪರ್ಶನಮನನಕ್ಷರಮಱಿಪಿದುದು ಪತಿಗಮಂದಸ್ಪಂದಂ (ಆದಿಪು. ೧೧-೧೧); ಮುದದಿಂ ತ್ವತ್ಕೀರ್ತಿಯಂ ಕೇಳ್ವೆಡೆಯೊಳತುಳರೋಮಾಂಚದಿಂ ಸ್ಪಂದದಿಂ ಗದ್ಗದದಿಂ ಸ್ವೇದಂಗಳಿಂ . . . ಶೈವಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಸಮ್ಯಕ್‌ಪದವಾಂತಿರ್ಪಂತೆ ಪಂಪಾಪುರದರಸ ವಿರೂಪಾಕ್ಷ ರಕ್ಷಿಪ್ಪುದೆನ್ನಂ (ರಕ್ಷಾಶ ೬೭). ೨. ಅಲ್ಪಚಲನೆ: ತ್ರಿಜಗದುದಯ ನಾಶಂಗಳಾತ್ಮೀಯಶಕ್ತಿಸ್ಪಂದಾಸ್ಪಂದಗಳೆಂಬಚ್ಚುತನ ಭುಜಬಲಕ್ಕೇತದೊಂದಾವ ಲೆಕ್ಕಂ (ಜಗಪಿ. ೬-೬೬). [ಸಂ.]

ಸ್ಪಂದನ (ನಾ). ೧. = ಸ್ಪಂದ ೧ : ದಕ್ಷಿಣಾಕ್ಷಿಸ್ಪಂದನದೊಳಂ ಸೂಚಿಸುವ ಶುಭ ಸೂಚನೆಯೊಳಂ ನಾರಾಯಣನುದಾತ್ತನಾರಾಯಣನ ಬರವನಱಿದು (ಪಂಪಭಾ. ೪-೩೩ ವ); ಬಸವಣ್ಣನವರ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವ ಎಷ್ಟು ಹಿರಿದೋ ಅಷ್ಟು ಮಾನವೀಯ. ಅದರ ಸ್ಪಂದನವನ್ನೂ ಹೋರಾಟವನ್ನೂ ನಾವು ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅನುಭವಿಸಬಲ್ಲೆವು (ಕಸಾಬ. ೧೫೮) ೨. ಗತಿ; ಚಲನೆ. ೩. ಇತರರ ಭಾವನೆಗಳಿಗೆ ಸಮಾನವಾಗಿ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ತೋರಿಸುವಿಕೆ. [ಸಂ.]

ಸ್ಪಂದಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮಿಡಿ; ಅದುರು; ಕಂಪಿಸು: ಸ್ಪಂದಿಸಿದುದವನ ಮೆಯ್ ಚಿನ್ಮಯಾವೇಶದಿಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೬-೭೯). ೨. ಇತರರ ಭಾವನೆಗಳಿಗೆ ಸಮಾನವಾಗಿ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ತೋರಿಸು,– ತುಡಿತವನ್ನು ಹೊಂದು: ಬಡವರ ನೋವನ್ನು ಕಂಡು ಅವರ ಹೃದಯ ಸ್ಪಂದಿಸುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). [ಸ್ಪಂದನ + - ಇಸು]

ಸ್ಪರುಶ 'ಪರುಸ' ನೋ.

ಸ್ಪರುಶಣ 'ಪರುಸನ' ನೋ.

ಸ್ಪರುಶನ 'ಪರುಸನ' ನೋ.

ಸ್ಪರುಷ 'ಪರುಸ' ನೋ.

ಸ್ಪರ್ಧಾಳು (ನಾ). ಹುರುಡಿಸುವವನು; ಸ್ಪರ್ಧಿ: ಈ ಜಾತಿವೈರ ಸಹಜ . . . ನಾವು ಮೇಲಿರುವವನನ್ನು ನೋಡಿ ಸ್ಪರ್ಧಾಳುಗಳಾಗುತ್ತೇವೆ (ಬಾಕಿಮ. ೪೯೭). [ಸಂ. ಸ್ಪರ್ಧಾಲು]

ಸ್ಪರ್ಧಿ (ಗು). ೧. ಹುರುಡಿಸುವ, ಸ್ಪರ್ಧೆಗೆ ನಿಲ್ಲುವ. ೨. ಈರ್ಷ್ಯೆಯುಳ್ಳ; ಕರುಬುವ. (ನಾ). ೩. ಹುರುಡಿಸುವವನು; ಸ್ಪರ್ಧಿಸುವವನು. ೪. ಸ್ಪರ್ಧೆಗೆ

ನಿಲ್ಲುವಂತಹುದು; ಸರಿಸಮವೆನಿಸುವಂತಹುದು: ಮೊಗಮುತ್ತುಲ್ಲಸರೋಜಹಾಸಿ ನಯನಂ ನೀಲಾಂಬುಜಸ್ಪರ್ಧಿ (ಆದಿಪು. ೧-೭೪). [ಸಂ. ಸ್ಪರ್ಧಿನ್]

ಸ್ಪರ್ಧಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹುರುಡಿಸು; ಪೈಪೋಟಿ ಮಾಡು: ಈ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಮತ್ತರಡು ಭಾಷೆಗಳು ಸ್ಪರ್ಧಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು ತುಂಬಾ ಅಪಾಯಕರ (ಶಿಕ್ಷದ. ೧೭೩); ಗಂಡಸರೂ ಹೆಂಗಸರೂ ತಮ್ಮ ಪಾಕಶಾಸ್ತ್ರಪಾಂಡಿತ್ಯದ ಪ್ರಯೋಗಪರೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ಪರ್ಧಿಸುತ್ತಿರುವುದು ಗಮನಾರ್ಹವಾದ ವಿಷಯ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೧೬೩). ೨. ವಿರೋಧಿಸು; ಪ್ರತಿಭಟಿಸು : ದುರ್ಧರದರಣ್ಯಪ್ರವೇಶಮಂ ಮಾಡಿದಂ ಸ್ಪರ್ಧಿಸುವ ದನುಜರಂ ಮುಳಿದು ಮುನಿಗಳನೋವಿ ಸತಿಸಹಿತ ಕಾಕುತ್ಸ್ಥನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೮-೩). [ಸ್ಪರ್ಧೆ + - ಇಸು]

ಸ್ಪರ್ಧೆ (ನಾ). ೧. ಹುರುಡು; ಮೇಲಾಟ; ಪೈಪೋಟಿ: ನಾಗರಿಕತೆಯಂದರ ಶಿಕ್ಷಣಕ್ಕೂ ಪ್ರಳಯಕ್ಕೂ ಆಗುತ್ತಿರುವ ಸ್ಪರ್ಧೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೪). ೨. ಈರ್ಷ್ಯೆ; ಮತ್ಸರ. ೩. ವಿರೋಧ; ಪ್ರತಿರೋಧ: "ಸ್ಪರ್ಧಾ, ಸಂಘರ್ಷ:- ಈ ೨ ಪಜಿಪಜಿಸುಹ" (ಹಲಾಯು. ೧೩೦-೧೦೦). [ಸಂ. ಸ್ಪರ್ಧಾ]

ಸ್ಪರ್ಶ (ನಾ). ೧. ಮುಟ್ಟುವಿಕೆ; ಸೋಕುವಿಕೆ. ೨. ಶರೀರಕ್ಕೆ ಸೋಕುವುದರಿಂದ ಆಗುವ ಜ್ಞಾನ; ಸ್ಪರ್ಶಜ್ಞಾನ. ೩. ಸಂಪರ್ಕ; ಸಂಸರ್ಗ. ೪. ಸೋಕುವ ಅಥವಾ ಸಂಪರ್ಕವಾಗುವ ವಸ್ತು. ೫. ಸಂಪರ್ಕ ಅಥವಾ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ರೋಗವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಂತಹುದು; ಸೋಂಕು. ೬. ಅಸ್ವಸ್ಥತೆ; ವ್ಯಾಧಿ: "ಸ್ಪರ್ಶ:, ಸ್ಪಷ್ಟಾ, ಉಪತಪ್ತಾ- ೩ ಕಂದಿ ಬಳಲುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡುವ ರೋಗ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೭೦). ೭. ಕೊಡುಗೆ; ದಾನ. ೮. ಸ್ಪರ್ಶಮಣಿ; ಪರುಸಗಲ್ಲು. ೯. ಗಾಳಿ. ೧೦. ಆಕಾಶ. ೧೧. ಸುರತ ; ಕೂಟ. ೧೨. ಗುಪ್ತಚಾರ. ೧೩. [ದ್ವೈತ] ನಲವತ್ತುಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ರೂಪ, ರಸ, ಗಂಧ, ಸ್ಪರ್ಶ, ಸಂಖ್ಯಾ . . . ಸೌಭಾಗ್ಯವೆಂದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ನಲವತ್ತು ವಿಧ ಗುಣಗಳು (ಹಿಂದಸಾ. ೨೭೫). ೧೪. [ಬೌದ್ಧ] ಇಂದ್ರಿಯಜ್ಞಾನ: ಇಂದ್ರಿಯವು ತನ್ನ ವಿಷಯವನ್ನು ಮುಟ್ಟಿದಾಗ ಆಗುವುದು 'ಸ್ಪರ್ಶ'. 'ಸ್ಪರ್ಶ'ದಿಂದ ಆಗುವ ಅನುಭವವೇ ವೇದನೆ (ಭಾರದ. ೧೯೩). ೧೫. [ವ್ಯಾಕ] ಕಕಾರದಿಂದ ಮಕಾರದವರೆಗಿನ ವ್ಯಂಜನ; ವರ್ಗೀಯವ್ಯಂಜನ. ೧೬. ಸಂಪೂರ್ಣಶ್ವಾಸನಿರೋಧದಿಂದ ಉಚ್ಚರಿಸುವ ವ್ಯಂಜನ; ಮೂಕವ್ಯಂಜನ: ಭಾಷಾಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಂತೆ ಮೂಲದ್ರಾವಿಡರಲ್ಲಿ ಸ್ಪರ್ಶವರ್ಣಗಳು ಇದ್ದುದು ಐದಲ್ಲ, ಆರು. ಆ ಆರನೆಯ ಸ್ಪರ್ಶವೇ (Stop) ವರ್ತ್ಸ್ಯ (ದ್ರಾವಿ. ೩೫೩). [ಸಂ.]

ಸ್ಪರ್ಶಕಾಲ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಗ್ರಹಣವು ಆರಂಭವಾಗುವ ಸಮಯ. [ಸಂ.]

ಸ್ಪರ್ಶನ (ನಾ). ೧. ಮುಟ್ಟುವಿಕೆ; ಸೋಕುವಿಕೆ: ಪಯಃಪಾನದಿಂ ಯುವತೀ ಸ್ಪರ್ಶನಮಾಮ್ಲತಿಕ್ತಮಧುರದ್ರವ್ಯಂಗಳಿಂ . . . ಆ ತಿಕ್ತಮುಂ ಪಿಂಗುಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೫): ಕೂಡಲಸಂಗನ ದರ್ಶನ ಸ್ಪರ್ಶನದಿಂದ ಮನವೊಲಿದು ನೆರವ ಭರವನೇನ ಹೇಳುವೆನಯ್ಯ (ಬಸವ. ೪೯೩). ೨. ಹಿಡಿತ; ಹಿಡಿಯುವಿಕೆ: "ನಿಗ್ರಹಂ ಪೀಡನಂ ಸ್ಪರ್ಶನಂ ಗ್ರಹಣಮೆನಲು ಹಿಡಿಹಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೦-೧೭೧)). ೩. ಸ್ಪರ್ಶೇಂದ್ರಿಯ. ೪. ಕಾಳಗ; ಯುದ್ಧ. ೫. ಗಾಳಿ; ವಾಯು: "ಸ್ಪರ್ಶನ: - ವಾಯು " (ಕಾಶಕ್ಕ. ೨೨೨). ೬. ದಾನ; ಕೊಡುಗೆ: "ವಿಶ್ರಾಣನಂ, ವಿಹಾಯನಂ . . . ಸ್ಪರ್ಶನಂ, ಉತ್ಸರ್ಗ:, ಪ್ರದೇಶನಂ, ದಾನಂ - ಈ ೧೦ ಕುಡುವುದು" (ಹಲಾಯು. ೬೯-೨೬೫). [ಸಂ.]

ಸ್ಪರ್ಶನತಪ್ಪುಕ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಸ್ಪರ್ಶದಿಂದ ಪಾಪಮಾಡಿದವನು: ದರುಶನ ತಪ್ಪುಕ ಪ್ರಥಮಪಾತಕ ಸ್ಪರ್ಶನತಪ್ಪುಕ ದ್ವಿತೀಯಪಾತಕ ಗುರುತಪ್ಪುಕ ತೃತೀಯ ಪಾತಕ ಪರದಾರ ಚತುರ್ಥಪಾತಕ ಮಾಂಸಾಹಾರಿ ಪಂಚಮಪಾತಕ ಈ ಐವರೊಡನೆ ನೀ ನುಡಿಯಲಿಲ್ಲಕ್ಕ ರಾಮನಾಥಾ (ದೇವಾಪ. ೧೯-೨೮). [ಸ್ಪರ್ಶನ + ತಪ್ಪುಕ]

ಸ್ಪರ್ಶನಾನುಮಿತ (ನಾ). ಮುಟ್ಟಿ ನೋಡಿ ತಿಳಿಯಬಹುದಾದುದು ; ಸ್ಪರ್ಶದ ಮೂಲಕ ಊಹಿಸಬಹುದಾದುದು : ಇದು ಬನಮಿದು ನೃಪಗೃಹಮೆಂಬುದಮೋಘಂ ಸ್ಪರ್ಶನಾನುಮಿತಮಪ್ಪುದು ಷಟ್ಪದ ಶುಕಪಿಕಾಳಿಗನೆ ನೃಪಸದನಂ ಸೊಗಯಿಪುದು ಚಿತ್ರಮಣಿಶಬಲತೆಯಿಂ (ಜಗವಿ. ೨-೩೬). [ಸಂ.]

ಸ್ಪರ್ಶನಾಮಕರ್ಮ (ನಾ). [ಜೈನ] ತೊಂಬತ್ತುಮೂರು ಬಗೆಯ ನಾಮಕರ್ಮ ಪ್ರಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಸ್ಪರ್ಶನಾಮಕರ್ಮಮಷ್ಟವಿಧಮಕ್ಕುಂ ಕರ್ಕಶ ಮೃದು ಗುರು ಲಘು ರೂಕ್ಷ ಸ್ನಿಗ್ಧ ಶೀತೋಷ್ಣ ಸ್ಪರ್ಶನಾಮಕರ್ಮಮೆಂದಿಂತು (ಗೊಮ್ಮಸಾ. ೪-೧೦). [ಸಂ.]

ಸ್ಪರ್ಶನೀಯ (ಗು). ೧. ಮುಟ್ಟುವುದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ. ೨. ಮುಟ್ಟತಕ್ಕ; ಮುಟ್ಟಬೇಕಾದ. (ನಾ). ೩. ಮುಟ್ಟುವುದಕ್ಕೆ ಹಿತವಾದುದು; ಸ್ಪರ್ಶಸುಖವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕುದು: ಧೃತನಾನಾವರ್ಣವರ್ಣಚ್ಛವಿಸಮುದಯ ಸಂದರ್ಶನೀಯಂ . . . ದ್ವಿರೇಫೋದಿತನಾದಕರ್ಣನೀಯಂ ಸಿಕತಿಲತಲಶಯ್ಯಾಚಯ ಸ್ಪರ್ಶನೀಯಂ ಸತತಂ ಪೌರರ್ಗೆ ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಸುಖದೊದವಂ ನಂದನಂ ಮಾಳ್ಪುದೆಂದುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧-೧೧೨). [ಸಂ.]

ಸ್ಪರ್ಶನೋದಕ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ದಶವಿಧ ಪಾದೋದಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಜಿಹ್ವೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ ತೀರ್ಥ: ಪ್ರಥಮದಲ್ಲಿ ಪಾದೋದಕ . . . ಚತುರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ಪರ್ಶನೋದಕ . . . ದಶಮದಲ್ಲಿ ಸತ್ಯೋದಕ (ಚನ್ನವ. ಕ. ೫೩೦-೧೧೯೯); ಪಾದದಲ್ಲಿ ಪಾದೋದಕ ಆ ಪಾದತೀರ್ಥವನ್ನು ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಮಜ್ಜನಕ್ಕೆರೆಯಬೇಕೆಂಬ ಇಚ್ಛೆ ಹುಟ್ಟಿದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗೋದಕ . . . ಜಿಹ್ವೆಯಲ್ಲಿ ಪಂಚಾಂಗುಲದಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ್ದೇ ಸ್ಪರ್ಶನೋದಕ (ಕರ್ನಾಕ. ೧೩೭). [ಸಂ.]

ಸ್ಪರ್ಶಪ್ರವೀಚಾರ (ನಾ). [ಜೈನ] ಸ್ಪರ್ಶದ ಮೂಲಕವೇ ರತಿಸುಖವನ್ನು ಪಡೆಯುವವನು: ಅಲ್ಲಿಯ ನಿಳಿಂಪರಲ್ಲಂ . . . ಸ್ಪರ್ಶಪ್ರವೀಚಾರರುಮಪ್ಪರ್ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೬೨ ವ). [< ಸಂ. ಸ್ಪರ್ಶಪ್ರವಿಚಾರ]

ಸ್ಪರ್ಶಮಣಿ (ನಾ). ಸೋಕಿದ ಲೋಹವನ್ನು ಚಿನ್ನವಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸುವುದೆಂದು ನಂಬಲಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಲ್ಲು: ತನ್ನಂ ಸೋಂಕಿದ ಲೋಹಾದಿಗಳನ್ನಲ್ಲ ಸುವರ್ಣಮಯಮಾಗಿ ಮಾಳ್ಪ ಸ್ಪರ್ಶಮಣಿ (ವಿವೇಕ. ೨೧೦) ; ಕಾಂಚನ ಖನಿಯ ಖನನಂ ವೃಥಾ ಪರಿಶ್ರಮವಲ್ತೆ ಸ್ಪರ್ಶಮಣಿ ಕರದೊಳಿರೆ ? (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೪೦-೧೧೯೧). [ಸಂ.]

ಸ್ಪರ್ಶಯೋಗ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಯೋಗ: ಮಂತ್ರಯೋಗ ಸಹಿತ ಪವನಮನಂಗಳೊಂದುಗೂಡಿ ಮೂಲಾಧಾರದಿಂ ಸುಷುಮ್ನಾನಾಡಿಮಾರ್ಗದೊಳ್ಕೆದಿ ಶಿರೋಮಧ್ಯಗತ ಪರಮಾತ್ಮತೇಜಸ್ಸಿನೊಳು ಮನೋಲಯವಹುದೇ ಸ್ಪರ್ಶಯೋಗ ವೆನಿಸುವದು (ವಿವೇಕ. ೫೫). [ಸಂ.]

ಸ್ಪರ್ಶವೇದಿ (ನಾ). = ಸ್ಪರ್ಶಮಣಿ: ಆತತಾಭ್ರಂಶಿಕಶಿಲೆಗಳೊಳು ರತ್ನಗಿರಿಗಳೊಳು ಸ್ಫೀತವಿಲಸತ್ ಸ್ಪರ್ಶ[ಪಾಠಾಂ. ಪುರುಷ]ವೇದೀವ್ರಾತದೊಳು ದರುಶನವಿಮುಕ್ತಿಖ್ಯಾತ ದಾಸ್ಥಾನಂಗಳೊಳು ನಂದನವನಂಗಳೊಳು . . . ಪೊಂಗಿ ನಡೆವುತ (ಬಸಪು. ೧೯-೩೪). [ಸಂ.]

ಸ್ಪರ್ಶಾನುಮೇಯ (ನಾ). = ಸ್ಪರ್ಶನಾನುಮಿತ: ವನಿತೆಯ ಕಣ್ಗಳಗುಂ ಚಂದನಜಲಮುಂ ಬೇಟವೇಟ ನಿಟ್ಟಿಸಲರಿದೆಂಬನಮಡಱ ಪರ್ವಿ ಭೂಪಂಗನಸುಂ ಸ್ಪರ್ಶಾನುಮೇಯಮಾದುವು ಕೊಳದೊಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೭-೧೧೫). [ಸಂ.]

ಸ್ಪರ್ಶಾಷ್ಟಕ (ನಾ). [ಜೈನ] ಎಂಟು ಬಗೆಯ ಸ್ಪರ್ಶನಾಮಕರ್ಮಪ್ರಕೃತಿ: ಸ್ಪರ್ಶಾಷ್ಟಕಂ . . . ನೀಚೈರ್ಗೋತ್ರಂಗಳೆಂಬ ದ್ವಿಸಪ್ತತಿಪ್ರಕೃತಿಗಳಂ ನಿರವಶೇಷಂ ಕಿಡಿಸಿ (ಆದಿಪು. ೧೬-೪೯ ವ). [ಸಂ.]

ಸ್ಪರ್ಶಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮುಟ್ಟು; ಸೋಕು: ವಿದ್ಯುಚ್ಛಕ್ತಿಯ ಜೀವಂತತಂತಿಯನ್ನು ಸ್ಪರ್ಶಿಸುವುದರಿಂದ ಆಘಾತವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). [ಸ್ಪರ್ಶ + - ಇಸು]

ಸ್ಪರ್ಶೇಂದ್ರಿಯ (ನಾ). ಸ್ಪರ್ಶಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ ಇಂದ್ರಿಯ; ಮೈದೊಗಲು; ಚರ್ಮ : ಗಾಳಿಯು ನಮಗೆ ಕಾಣಿಸುವುದಿಲ್ಲ, ಆದಾಗ್ಯೂ ಸ್ಪರ್ಶೇಂದ್ರಿಯದಿಂದ ಗಾಳಿ ಇರುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುತ್ತೇವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೫೮). [ಸಂ.]

ಸ್ಪಷ್ಟ (ಗು). ೧. ನಿಚ್ಚಳವಾಗಿ ಕಾಣುವ; ವಿಶದವಾದ; ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗೋಚರವಾದ. ೨. ನಿಜವಾದ; ಸತ್ಯವಾದ. ೩. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರಳಿದ; ಪೂರ್ಣವಿಕಸಿತವಾದ. (ನಾ). ೪. ನಿಚ್ಚಳವಾಗಿ ಕಾಣುವಂತಹುದು; ಸ್ಫುಟವಾಗಿರುವುದು: "ವಿಶದಂ, ಪ್ರಕಟಂ, ಸ್ಪಷ್ಟಂ, ಪ್ರಕಾಶಂ, ಸ್ಫುಟಂ - ಈ ೫ ಅಱಿಯಲ್ಪರ್ಪುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೨೪-೬೬); ಬೆಳ್ಳಿಯ ನಾಣ್ಯಗಳ ಮೇಲೆ ಅಚ್ಚು

ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಮೂಡುವುದು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೨೧) ; ಇವುಗಳೊಂದೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಸರಿಯಾಗಿ ತಿಳಿದಿರಲಿಲ್ಲ (ಮಲನಾ. ೭). [ಸಂ.]

ಸ್ಪಷ್ಟೀಕರಣ (ನಾ). ೧. ವಿವರಗಳೊಂದಿಗೆ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿಹೇಳುವುದು; ಕ್ಲಿಷ್ಟ ಅಥವಾ ಗೂಢವಾಗಿರುವುದನ್ನು ವಿವರವಾಗಿ ವಿವರಿಸುವುದು: ಹೊಸಪ್ರತಿಯಲ್ಲಿ ಇದರ ಸ್ಪಷ್ಟೀಕರಣ ಮಾಡಿದೆ (ಶಮಪಾಂ. ೭೭). ೨. ವಿವರಣೆ ಕೊಡುವ ಹೇಳಿಕೆ ; ಸಮಜಾಯಿಷಿ. [ಸಂ.]

ಸ್ಪೃಶ್ಯ (ಗು). ೧. ಮುಟ್ಟುವುದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ; ಮುಟ್ಟಲರ್ಹವಾದ: ಮಾತ್ರಂ ಸ್ಪೃಶ್ಯಾಸ್ಪೃಶ್ಯಕಾರುಗಳುಮೆಂದಿರ್ತೆಱದ ಶೂದ್ರಸಂತತಿಗೆ ಶುಶ್ರೂಷಾ ನಿಯೋಗಂಗಳುಮಂ . . . ಉಪದೇಶಂಗೆಯ್ದು (ಆದಿಪು. ೮-೭೪ ವ). (ನಾ). ೨. ಮುಟ್ಟುವುದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಮುಟ್ಟಿದರೆ ಮೈಲಿಗೆಯೆನಿಸದವನು : ಸ್ಪೃಶ್ಯಾಸ್ಪೃಶ್ಯರ ವಿಚಾರಮಂಥನ ಹಾಗೆಯೇ ಸಾಗಿದೆ (ಧರ್ಮಸಾ. ೨). [ಸಂ.]

ಸ್ಪೃಷ್ಟ (ಗು). ೧. ಕೈಯಿಂದ ಮುಟ್ಟಿದ; ಸ್ಪರ್ಶ ಮಾಡಿದ. ೨. ಸಂಪರ್ಕ ಹೊಂದಿದ; ಸಂಸರ್ಗವಾದ. ೩. ಪ್ರಭಾವಕ್ಕೆ ಒಳಗಾದ; ಪರಿಣಾಮಕ್ಕೆ ಒಳಗಾದ. ೪. ಮೈಲಿಗೆಯಾದ; ಸ್ಪರ್ಶದಿಂದ ಕೆಟ್ಟುಹೋದ. (ನಾ). ೫. ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟುದು. ೬. ಅಧಿಕವಾದುದು: "ಸ್ಪೃಷ್ಟಂ - ೧ ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು, ೨ ಬಹುವಾದ್ದು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೮೩). ೭. ಪ್ರಭಾವಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ಪರಿಣಾಮಕ್ಕೆ ಒಳಗಾದವನು: ಸ್ಪೃಷ್ಟಿಚೋದನೆಗಳಿಂ ನರನೊಳಿಷ್ಟಗಳುದಯವಿಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಗೆ ಯಂತ್ರತಂತ್ರಗಳ ಯುಕ್ತಿ ತ್ವಷ್ಟೃಕುಶಲದೆ ಸೃಷ್ಟವಿಕೃತಿ ; ಇಂತನ್ಯೋನ್ಯ ಸ್ಪೃಷ್ಟರ್ ಪ್ರಕೃತಿನರರು (ಪುಂಕುತ. ೮೭೦). ೮. [ವ್ಯಾಕ] ಅಕ್ಷರೋತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನಗಳಿಂದ ಪೂರ್ಣಸ್ಪರ್ಶವಾಗಿ ಉದ್ಭವಿಸುವ ವರ್ಣ; ವರ್ಗೀಯ ವರ್ಣ. [ಸಂ.]

ಸ್ಪೃಷ್ಟಕ (ನಾ). [ಕಾಮಶಾ] ಆಲಿಂಗನಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ರಭಸದೆ ಪೋಪಳ್ಗೆಯಿದಿರ್ವರುತಾಟಂದೊರ್ವನವನೆ ಮನದಂದವಂಗರುಹರಿನೀಕ್ಷಿಸಲವಳುಂ ನಿರೀಕ್ಷಿಸಲ್ ಸ್ಪೃಷ್ಟಕಾಖ್ಯಮುಪಗೂಹನಕ(ಮು)ಂ (ಮನ್ಮವಿ. ೧೧-೪) ; ಇದಿರೆ ಬರ್ಪ ಸುದತಿಗಿದಿರೆ ನಡದು ಕಿಱಿದನಿಪ್ಪ ಪಥದೊಳು ಪದೆದು ಪುರುಷನವಳ ಸೋಂಕಲದನೆ ಮನದಗೊಂಡು ಪುಳಕಮುದಿಸೆ ಮುರಿದು ನೋಳ್ಪುದೀಗ ಸ್ಪೃಷ್ಟಕಂ (ಜನವ. ೭-೨). [ಸಂ.]

ಸ್ಪೃಹಣೀಯ (ಗು). ೧. ಬಯಸತಕ್ಕ; ಅಪೇಕ್ಷಣೀಯವಾದ. (ನಾ). ೨. ಇಷ್ಟವೆನಿಸುವಂತಹುದು; ಅಪೇಕ್ಷಣೀಯವಾದುದು: ಗೃಹದೀರ್ಘಿಕೆಯಂ ಧಾರಾಗೃಹಮಂ . . . ಆರ್ಗಂ ಸ್ಪೃಹಣೀಯಮಾಗೆ ಪಲವುಂ ಬಹುವಿದ್ಯಾಗೃಹಮಹತ್ತರರ್ ಸಮೆದಿತ್ತರ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೨-೯೮); ಶರೀರದೆ ಘಟಿಸಿದ ಯೌವನವೆ ಸುಮದವೋಲ್ ಸ್ಪೃಹಣೀಯಂ (ಶಾಕುಂತ. ೧೦-೯) ; ಯಾರಾದರೂ ಮದುವೆಯಾಗಲು ಇಚ್ಛಿಸಿದರೆ ಅದು ಸ್ಪೃಹಣೀಯವೇ, ಗರ್ಹಣೀಯವಲ್ಲ (ಶರಚ. ೨೨೮). ೪. ಇಷ್ಟನೆನಿಸುವವನು; ಅಪೇಕ್ಷಣೀಯ ವ್ಯಕ್ತಿ: ವಸಂತ ಎಷ್ಟೇ ಸ್ಪೃಹಣೀಯನಾದರೂ ತಾನು ಆನಂದನ ಹೆಂಡತಿ (ಕಮಸ. ೧೬೦). [ಸಂ.]

ಸ್ಪೃಹೆ (ನಾ). ಬಯಕೆ ; ಅಪೇಕ್ಷೆ : "ಇಚ್ಛಾ, ಕಾಂಕ್ಷಾ, ಸ್ಪೃಹಾ . . . ಆಶಂಸಾ - ಈ ೮ ಇಚ್ಛೆ" (ಪಲಾಯು. ೧೧೫-೨೫). [ಸಂ. ಸ್ಪೃಹಾ]

ಸ್ಪೃಹೆವೆಱು (ಕ್ರಿ). ಬಯಸು ; ಇಚ್ಛಿಸು : ಭಯಭಕ್ತಿ ಸ್ಪೃಹೆವೆತ್ತು ನೋಳ್ಪ ನಯನಂ ರೋಷಾರುಣಾವೇಶದುರ್ಣಯಕಿಂಬಾಯ್ತು (ಶಬ್ದಶಂ. ೪-೧೩೩). [ಸ್ಪೃಹೆ + ಪೆಱು]

ಸ್ಫಟಾಧರ (ನಾ). ಹೆಡೆಯುಳ್ಳ ಹಾವು ; ಸರ್ಪ : ಈ ಘುಳುಘುಳುಧ್ವಾನೋದ್ಗತ ಬುದ್ಬುದಪ್ರಕರವಾ ಸ್ಫಟಾಧರನತಿಸ್ಫಾರ ಸ್ಫಟಾಫೂತ್ಕಾರವಾತೋದ್ಗತ ಬುದ್ಬುದಪ್ರಕರಂ (ಜಗವಿ. ೩-೮೦ ವ). [ಸಂ.]

ಸ್ಫಟಾರತ್ನ (ನಾ). ಹಾವಿನ ಹೆಡೆಯಲ್ಲಿರುವುದೆಂದು ನಂಬಲಾದ ರತ್ನ; ಫಣಾರತ್ನ: ದಶಾದಿಶಾದ್ಯೋತತ್ ಸ್ಫಟಾರತ್ನಮಂಜುಳನಿರ್ಜುಂ (ವಿಷ್ಣುಪು. ೨-೧-೧೭೨). [ಸಂ.]

ಸ್ಫಟಿಕ (ನಾ). ೧. ಬೆಣಚುಕಲ್ಲಿನ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ನಿರ್ಮಲವೂ ಪಾರದರ್ಶಕವೂ ಆಗಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಿಳಿಯ ಹೊಳಪಿನ ಕಲ್ಲು : "ನಿರ್ಮಲೋಪಲಃ - ಸ್ಫಟಿಕ" (ಓಷಧಿ. ೮೮); ಚಿದಂಬರದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿರುವ ಲಿಂಗವು ಸ್ಫಟಿಕದಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದುದು (ಭಾರದ. ೫೧೯) ; ಅವನ ಕೀರ್ತಿಪ್ರಶಸ್ತಿಯ ಸ್ಫಟಿಕಭೂಮಿಕೆಯಂತೆ . . . ಅಚಲದಲಶಾಂತಿ ದೆಸೆದೀವೆ (ವೃಶಾವಿ. ೯೦-೭೨). ೨. ಸೂರ್ಯಕಾಂತ ಶಿಲೆ: "ಸ್ಫಟಿಕಃ, ಸೂರ್ಯಕಾಂತಃ, ಅರ್ಕಾಶ್ಮಾ, ದಹನೋಪಳಃ - ಈ ೪ ಸ್ಫಟಿಕಂ" (ಪಲಾಯು. ೫೯-೨೨). ೩. "(ಒಂದು ಗೊತ್ತಾದ ಒಳರಚನೆಯಿದ್ದು, ಒಂದು ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಅಳವಡಿಸಿದ ಸಮತಳದ ಮುಖಗಳಿಂದ ಎಲ್ಲೆಗಟ್ಟಿ) ನಿರ್ದಿಷ್ಟಘನರೂಪವನ್ನು ಪಡೆದ ಅಣುರಾಶಿ" (Crystal. ೩೦೫): ಕೆಲವು ಸ್ಫಟಿಕಗಳನ್ನು (Crystals) ಕಾಯಿಸುವುದರಿಂದ, ಸೀಳುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲವೆ ಅದುಮುವುದರಿಂದ ವಿದ್ಯುತ್ತು ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ (ಶಿಲ್ಪನಾ. ೨೨೭). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು: ಕುರುವಕ, ಪಟಿಕದ ಹೂ, ಸ್ಫಟಿಕದ ಹೂ (ವೃಷಿಗಿ. ೧೧-೯೫); ಕೋಕಿಲಾದಿ ಕೂಜನ: ಸ್ಫಟಿಕಪುಷ್ಪಲಾಜನ (ಅನಕೇ. ೨೦-೧೪). ೫. ಗುರಾಣಿ ; ಢಾಲು (?) : ಎಷ್ಟು ಪಟುಭಟರಾದರೂ ಸ್ಫಟಿಕದ ಮರೆಯಲ್ಲಿ ಅಡಗಬೇಕು (ಮೋಳಮಾ. ೨೧-೯೨). [ಸಂ.]

ಸ್ಫಟಿಕಮಣಿ (ನಾ). = ಸ್ಫಟಿಕ ೧: ಅತಿಶೈತ್ಯವಾಗಿ ಜನಗಳ ಪಿತ್ತವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿರುವುದು ಸ್ಫಟಿಕಮಣಿಯ ಗುಣ (ಸಕವ್ಯ. ೩೯). [ಸಂ.]

ಸ್ಫಟಿಕಾದ್ರಿ (ನಾ). ಕೈಲಾಸಪರ್ವತ: ಸರದದ ಮುಗಿಲ್ಗಳೆಱಗಿದ ತರಳ ಸ್ಫಟಿಕಾದ್ರಿನಿಕರಮನೆ ಕೊನೆಯೊಳ್ ಬೆಳ್ಳೊರವಿಂಡಂ ತಾಳ್ದಿದ ಪೆರ್ದೆರೆವಿಂಡುಗಳೆಸವುವಾ ಮಹಾವಾಹಿನಿಯೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೦-೫೦). [ಸಂ.]

ಸ್ಫಟಿಕಾಬ್ಜ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಕಮಲ; ಬಿಳಿಯ ತಾವರೆ: ಅನುರೂಪಂ ಸ್ಫಟಿಕಾಬ್ಜದೊಳ್ ದಧಿ ಸುವರ್ಣಕ್ರೌಂಚದೊಳ್ ರೋಚನಂ . . . ಮಾಣಿಕ್ಯಭಾಜನದೊಳ್ ಕುಂಕುಮಪಂಕಮೇಂ ಮೆಱೆದುವೋ ಮಾಂಗಲ್ಯಸಾಕಲ್ಯಮಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೫-೧೨೫). [ಸಂ.]

ಸ್ಫಟಿಕಾಶ್ಮ (ನಾ). ಸ್ಫಟಿಕದ ಶಿಲೆ: ಪದಂ ಚಾರುಕಾಂಚನವರ್ಣಂ ಸ್ಫಟಿಕಾಶ್ಮವರ್ಣಮುದರಂ ಮಾಣಿಕ್ಯವರ್ಣಂ ಕೊರಲ್ (ಜಗವಿ. ೧-೫೧). [ಸಂ. ಸ್ಫಟಿಕಾಶ್ಮನ್]

ಸ್ಫಟೆ (ನಾ). ಹಾವಿನ ಹೆಡೆ: "ಫಣಮೆನಲ್ ಸ್ಫಟೆಯೆನಲ್ ಪೆಡೆಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೮-೩). [ಸಂ. ಸ್ಫಟ]

ಸ್ಫಾಟಿಕ (ನಾ). = ಸ್ಫಟಿಕ ೧: ಕನಕಸ್ಫಾಟಿಕರತ್ನಹರ್ಮ್ಯಚಯಮಂ ಬಂದೇಱಿ ನಿಂದು (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೯೨). [ಸಂ.]

ಸ್ಫಾಟಿಕಗ್ರಾವ (ನಾ). = ಸ್ಫಟಿಕಾಶ್ಮ: ನಿರ್ಮಳಜಳರುಚಿಯಂ ಸ್ಫಾಟಿಕಗ್ರಾವಬದ್ಧಾವನಿಯೊಳ್ . . . ತಾಳುತ್ತುಮೆತ್ತಂ ಸುೞಿವುದು ಮಹಿಭೃದ್ಗೇಹದೇಣೀಸಮೂಹಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧-೧೪೭). [ಸಂ.]

ಸ್ಫಾಟಿಕಾದ್ರಿ (ನಾ). = ಸ್ಫಟಿಕಾದ್ರಿ: ಅಚ್ಛ ಸ್ಫಾಟಿಕಾದ್ರಿಪ್ರತಿಮ ಲಹರಿಕಾಜಾಲ ಸಂಕೀರ್ಣಮಂತಾ ನದಿ ಚೆಲ್ವಾದತ್ತು (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧-೮೩). [ಸಂ.]

ಸ್ಫಾರ (ಗು). ೧. ದೊಡ್ಡ ; ಅಗಲವಾದ ; ವಿಶಾಲವಾದ: ಪೊಕ್ಕಂ ನೃಪಾವಾಸಮಂ . . . ವಿಶಾಲೋರಃಸ್ಥಲೀನಿಸ್ತುಲ ಚಕಚಕಿತಸ್ಫಾರಹಾರಂ ಕುಮಾರಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೨-೩); ಸ್ಫಟಾಧರನತಿಸ್ಫಾರಸ್ಫಟಾಫೂತ್ಕಾರವಾತೋದ್ಗತಬುದ್ಬುದಪ್ರಕರಂ (ಜಗವಿ. ೩-೮೦. ವ). ೨. ಹೇರಳವಾದ; ಅತಿಶಯವಾದ: *ಗಂಗಾಪಗಾಸ್ಫಾರರುಗ್ವಿಸ್ತರಮಂ* ತಟ್ಕೈಸಿ (ಎಕ. V. ಬೇಲೂರು. ೭; 1136); ಸ್ಫಾರಶರೀರಕಾಂತಿ ಜನನೀನಯನಾಬ್ಜಮನುಳ್ಪಲರ್ಚೆ ವಿಸ್ತಾರಮನೋರಥಾಂಗಮನೊಣರ್ಚೆ ಬೆಳರ್ಪೆಳನೇಸಱಂತೆ ತೇಜೋರುಚಿರಾತ್ಮನಲ್ಲಿರೆ ಜಿನಾರ್ಭಕಂ (ಪುಷ್ಪಪ್ರ. ೧೦-೧೭). (ನಾ). ೪. ಉಬ್ಬು ; ಬಾವು. ೫. ನಡುಕ; ಕಂಪನ. ೬. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ. ೭. ಅತಿಶಯ; ಆಧಿಕ್ಯ : "ಸ್ಫೀತಂ ಸ್ಫಾರಂ ಘನಮೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಪಸ್ತುಕೋ. ೧೦೭-೪೯). [ಸಂ.]

ಸ್ಫಾಲನ (ನಾ). ೧. ನಡುಕ; ಕಂಪನ. ೨. ಘರ್ಷಣೆ. ೩. ತಟ್ಟುವಿಕೆ; ಚಪ್ಪರಿಸುವಿಕೆ: ತಮಾಲವನಂಗಳಿಂದೆ ಭೃಂಗಾಳಿಯ ಗಾವರಂ ಪುದಿದ ಪುಷ್ಪಲತಾಗೃಹದಿಂದೆ ಚಂದ್ರಿಕಾಜಾಲದವೊಲ್ ಕೆಲಂಬಡಿದು ಭೋರ್ಗರೆಯಲ್ ಸುರಿತರ್ಪ ನಿರ್ಝರ [ಪಾಠಾಂ. ರಾ] ಸ್ಫಾಲನ ಶೀಕರಪ್ರಕರದಿಂದೆಸೆದತ್ತು ಬೃಹದ್ಗುಹಾಂಗಣಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೭೯೧). 'ಆಸ್ಫಾಲನ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸ್ಫಿಕ್ಕೆ (ನಾ). ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಮಲ ; ಸಗಣಿ, ಲದ್ದಿ, ಹಿಕ್ಕೆ ಇತ್ಯಾದಿ : "ಸ್ಫಿಕ್ಕಾ - ಹಿಕ್ಕೆ, ಹಿಕ್ಕೆ" (ಶಮದ. ೨೬೨ ಪ್ರಯೋ). [ಸಂ. ಸ್ಫಿಕ್ಕಾ?./ IP ಶಬ್ದಮಣಿದರ್ಪಣದಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದವನ್ನು ಸಂಸ್ಕೃತವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಿ, 'ಹಿಕ್ಕೆ' ಶಬ್ದವನ್ನು ಇದರ ತದ್ಭವವೆಂದು ಹೇಳಿದರೂ ಸಂಸ್ಕೃತಕೋಶಗಳಲ್ಲಿ 'ಸ್ಫಿಕ್ಕಾ' ಶಬ್ದ ಸಿಕ್ಕಿಲ್ಲ. ಪಿಕ್ಕೆ, ಪಿಕ್ಕೆ, ಹಿಕ್ಕೆ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಜ್ಞಾತಿಶಬ್ದಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ಈ ನಿಘಂಟಿನಲ್ಲಿ ದೇಶ್ಯಶಬ್ದಗಳೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗಿದೆ.]

ಸ್ಫೀತ (ಗು). ೧. ವಿಶಾಲವಾದ; ವಿಸ್ತೃತವಾದ. ೨. ದೊಡ್ಡ ; ಗಾತ್ರವಾದ: ಅತಿಸ್ಫಾರವಿಸ್ಫುಲಿಂಗ ಸ್ಫೀತಾವರೋಹಣದೊಳಂ ದಂಡನ ಖಂಡನ ತಾಡನ ಪೀಡನ ಗರ್ಜನ ತರ್ಜನಾದಿಗಳನೆಯ್ದಿ (ಅಜಿಪು. ೧೧-೧೦ ವ). ೩. ಅಧಿಕವಾದ; ಅತಿಶಯವಾದ: ಸ್ಫೀತಭಕ್ತಿಸಮಗ್ರದೊಳು . . . ಪ್ರೀತಿಯಿಂದಿಂತಾಡುತ (ಬಸವು. ೪೭-೯). ೪. ಸಂತುಷ್ಟ; ಆನಂದಿತ. ೫. ಶುದ್ಧವಾದ. ೬. ಯಶಸ್ವಿಯಾದ; ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದಿದ. ೭. ಅನುವಂಶಿಕ ರೋಗದಿಂದ ಬಳಲುತ್ತಿರುವ. (ನಾ). ೮. ದೊಡ್ಡದು; ಘನವಾದುದು: "ಸ್ಫೀತಂ ಸ್ಫಾರಂ ಘನಮನಿಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೦೭-೯೮). [ಸಂ.]

ಸ್ಫುಟ (ಗು). ೧. ಒಡೆದು ಹೋಗಿದ; ಸ್ಫೋಟವಾದ; ಸೀಳಿಹೋದ. ೨. ಅರಳಿದ; ವಿಕಾಸವಾದ. ೩. ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ; ಪ್ರಕಟವಾದ : ಮದವಾದಿ ಭಯಂಕರನೆನ್ನು ದಣ್ಣಳಂ ಸ್ಫುಟಪಟುಘೋಷದಿಕ್ತಟಮನೆಯ್ದಿತು ವಾಕುಪಟು ಗೋಪನ್ನನ್ನಯ (ಎಕ. II, ೬೯-೫೨; 1100). ೪. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಣುವ, — ಗೋಚರಿಸುವ. ೫. ಶುಭ್ರವಾದ; ಹೊಳೆಯುವ. ೬. ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾದ ; ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ. ೭. ಹರಡಿದ ; ವಿಸ್ತರಿಸಿದ. ೮. ನಿಜವಾದ ; ಸತ್ಯವಾದ. ೯. ಅಸಾಮಾನ್ಯವಾದ; ವಿಚಿತ್ರವಾದ. (ನಾ). ೧೦. ಅರಳಿದುದು; ವಿಕಸಿತವಾದುದು: "ಪ್ರಫುಲ್ಲಃ, ಉತ್ಫುಲ್ಲಃ . . . ಸ್ಫುಟಃ, ಫುಲ್ಲಃ , ವಿಕಸಿತಃ, ೮ ಅರಳಿರುವುದರ ಹೆಸರುಗಳು, ಅರಳಿದ್ದು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೧೧). ೧೧. ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯುವಂತಹುದು; ವಿಶದವಾದುದು: "ವಿಶದಂ, ಪ್ರಕಟಂ, ಸ್ಪಷ್ಟಂ, ಪ್ರಕಾಶಂ, ಸ್ಫುಟಂ - ಈ ೫ ಅರ್ಥಯಲ್ಪ್ಸ್ಪರ್ಯ[ಹು]ದು" (ಪಲಾಯು. ೧೨೪-೭೭); ಸ್ಫುಟವಾದ ಬರವಣಿಗೆ, ಚೊಕ್ಕಟವಾಗಿರುವ ಅಭ್ಯಾಸ . . . ಎಲ್ಲ ಪಾಠಗಳಲ್ಲೂ ಬೋಧನೆಯಾಗಬೇಕು (ಶಿಕ್ಷದ. ೨೫೦). [ಸಂ.]

ಸ್ಫುಟಬಂಧ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಒತ್ತಕ್ಷರ ಮತ್ತು ಮಹಾಪ್ರಾಣಾಕ್ಷರಗಳು ವಿಶೇಷವಾಗಿರುವ ಪಾದಬಂಧ : ಮೃದುತರ ವರ್ಣಾನುಗಮಾಸ್ಪದ ವಿರಚನೆಯೊಳಗೆ ತೋರ್ಪುದದು ಸ್ಪುದುಬಂಧಂ ವಿದಿತಸ್ಫುಟಾಕ್ಷರಾಧಿಕಪದವಿರಚಿತಮಪ್ಪುದಕ್ಕುಮಾ ಸ್ಫುಟಬಂಧಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೫೩). [ಸಂ.]

ಸ್ಫುಟಹರ್ಷ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹರ್ಷಿತನಾದವನು; ಅತಿಶಯವಾದ ಆನಂದವುಳ್ಳವನು: ಮಣಿಭೂಷಣಭಾಜಲಿತಮೂರ್ತ್ಯುತ್ಕರ್ಷಂ ಸ್ಫುಟಹರ್ಷಂ ತನ್ನ ವರ್ಷವರ್ಧನದಿನದೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೨-೨). [ಸಂ.]

ಸ್ಫುಟಾಕ್ಷರ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಒತ್ತಕ್ಷರ ಮತ್ತು ಮಹಾಪ್ರಾಣಾಕ್ಷರ: ವಿದಿತಸ್ಫುಟಾಕ್ಷರಾಧಿಕಪದವಿರಚಿತಮಪ್ಪುದಕ್ಕುಮಾ ಸ್ಫುಟಬಂಧಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೫೩). [ಸಂ.]

ಸ್ಫುಟಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಪುಡಿಕೆ; ಪೊಟ್ಟಣ: ಚೆಂದಳಿರ ಕರಂಡಕಮರವಿಂದದಳಸ್ಫುಟಿಕೆ ಕದಳಿಯಲೆವಡಲಿಗೆ ಚೆಲ್ವೊಂದಿರೆ ಕರದೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೧೦-೩೪). ೨. ಮುರಿದು ಬಿದ್ದ ತುಂಡು, — ಹೋಳು. [ಸಂ. ಸ್ಫುಟಿಕಾ]

ಸ್ಫುಟಿತ (ಗು). ೧. ಬಿರಿದ; ಭಗ್ನವಾದ: ಮದ್ವಿಪತ್ತಿಶ್ರವಣಮಾತ್ರದಿಂ ಸ್ಫುಟಿತ ಹೃದಯನಾದ ಚಂದ್ರಾಪೀಡನಲ್ಲಿ ಪುಟ್ಟಿದಂ (ಕಾದಂಬ. ೬೯೪). ೨. ಅರಳಿದ; ವಿಕಸಿತವಾದ. ೩. ಸ್ಪಷ್ಟಗೊಳಿಸಿದ ; ಪ್ರಕಟಪಡಿಸಿದ. ೪. ನಾಶವಾದ. [ಸಂ.]

ಸ್ಫುಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ಪ್ರಕಟವಾಗು; ವ್ಯಕ್ತವಾಗು; ಗೋಚರಿಸು: ನಿಜದೊಳ್ ಸ್ಫುಟಿಸಿದಮಬಬ್ರಹ್ಮಗುರು ಬಸವಂಗೆ ಶರಣೆಂಬೆ (ಪದ್ಮರು. ೧-೨); ಸಾಧನಾಭ್ಯಾಸಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ಪ್ರಾತಿಭವು ಸ್ಫುಟಿಸಿ ಪರಶಿವನ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರನಾಗುತ್ತಾನೆ (ಭಾರದ. ೨೧೩). [ಸ್ಫುಟ + - ಇಸು]

ಸ್ಫುಟೀಕರಣ (ನಾ). ೧. ಸ್ಪಷ್ಟಗೊಳಿಸುವಿಕೆ ; ಸ್ಪಷ್ಟೀಕರಣ : ಇಂತಹ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸ್ಫುಟೀಕರಣಕ್ಕಾಗಿ 'ಉ' ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಸೇರಿಸುವುದು ಉಚಿತ (ಸಂಶೋಧ. ೫೭). ೨. ತಿದ್ದುಪಾಟು; ಸರಿಪಡಿಸುವಿಕೆ. [ಸಂ.]

ಸ್ಫುಟೀಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸ್ಪಷ್ಟಗೊಳಿಸು; ವಿಶದಪಡಿಸು: ವಿವೇಕಿಗಳೊಲ್ದಿತರಗುಣಮ ನಿತರದೊಳಂ ಸ್ಫುಟೀಕರಿಸಿ ತೋರಲದು ನಿರ್ವಾಕುಳದಿಂದಂ (ಮಾಘವಾ. ೧-೧೦೦). [ಸ್ಫುಟೀಕರಣ + - ಇಸು]

ಸ್ಫುಟೋಕ್ತಿ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಸ್ಫುಟವಾದ ವರ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಾತು; ಒತ್ತಕ್ಷರ ಮತ್ತು ಮಹಾಪ್ರಾಣಾಕ್ಷರಯುಕ್ತವಾದ ನುಡಿ : ವೀರರಸಂ ಸ್ಫುಟೋಕ್ತಿಯನುದಾರತಮಂ ಕರುಣಾರಸಂ ಮೃದೂಚ್ಚಾರಣೆಯಿಂದಮದ್ಭುತರಸಂ . . . ಪ್ರಕಟಮಕ್ಕೆ (ಕವಿರಾ. ೨-೯೯). [ಸಂ.]

ಸ್ಫುರಣ (ನಾ). ೧. ನಡುಗುವುದು; ಕಂಪನ: "ಸ್ಫರಣಂ, ಸ್ಫುರಣಂ - ೨ ಅದುರುವುದು; ಅಲ್ಲಾಡುವುದು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೬೮). ೨. ಪ್ರಕಟವಾಗುವಿಕೆ; ಗೋಚರಿಸುವಿಕೆ. ೩. ಹೊಳೆಯುವುದು; ಮಿನುಗುವುದು. ೪. ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹೊಳೆಯುವಿಕೆ ; ತಟ್ಟನೆ ನೆನಪಾಗುವಿಕೆ. ೫. ವಿಸ್ತಾರ. [ಸಂ.]

ಸ್ಫುರಣೆ (ನಾ). = ಸ್ಫುರಣ ೪ : ಪರಮೇಶ್ವರಿ ನಿಜಾಂತಃಕರಣಜನಿತಸ್ಫುರಣೆಯನು ಬಿನ್ನೈಸಲುದ್ಯೋಗಿಸಿದಳಭವಂಗೆ (ಪ್ರಭುಲಿಂ. ೨-೩೦); 'ಇದು ಅಪೂರ್ವವಾದ ಸ್ಫುರಣೆ' ಎಂಬ ಮನಸ್ಸಿನ ಚಮತ್ಕೃತಿಯು ಸಹೃದಯರಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದರೆ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೨೬೧). [ಸಂ. ಸ್ಫುರಣ]

ಸ್ಫುರಣೆಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಏನೂ ಹೊಳೆಯದಾಗು ; ಅಪ್ರತಿಭನಾಗು : ತರಣಿಸುತನದ ಕಂಡು ತಿರುವಿಗೆ ಸರಳ ಸಂಧಿಸಿ ತೆಗೆಯಲೆಂಬೀ ಸ್ಮರನ ವಿದ್ಯಾಶಕ್ತಿಯೊಳ್ ತಕ್ಷಣದಿ ಕೀಲಿಸಲು ಸ್ಫುರಣೆಗೆಟ್ಟವನಲ್ಲಿ ನಿಂದನು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩೦-೨೪). [ಸ್ಫುರಣೆ + ಕೆಡು]

ಸ್ಫುರದನಲ (ನಾ). ಪ್ರಜ್ವಲವಾದ ಬೆಂಕಿ: ಉರುಪಿತೃಶೋಕಪಲ್ಲವವಿರಚಿತ ಶಯನೀಯಮನ್ನ ಮೆಯ್ಯಂ ಪೀನಂ ಸ್ಫುರದನಲಪ್ರತಿನಿಧಿ ತತ್‌ಸ್ವರೂಪಗುಣ ಮಕ್ಕುಮಂಬುದೆಂದುಂ ಯುಕ್ತಂ (ಕವಿರಾ. ೬-೩೭). [ಸಂ.]

ಸ್ಫುರದ್ರೂಪಿ (ನಾ). ಎದ್ದು ಕಾಣುವ ರೂಪವುಳ್ಳವನು; ಚೆಲುವ: ರಾಯನು ಸ್ಫುರದ್ರೂಪಿಯೂ ದೃಢಕಾಯನೂ ಆಗಿದ್ದನು (ಕೃದೇವ. ೧೮); ಸ್ಫುರದ್ರೂಪಿಯೂ ಪೌರುಷವಂತನೂ ಆದ ರಾಜಕುಮಾರನನ್ನು ನೋಡಿ ಅರಸನ ಸಿಟ್ಟು ಇಳಿಯಿತು (ಮಣಿಸ. ೪೭). [ಸಂ. ಸ್ಫುರದ್ರೂಪಿನ್]

ಸ್ಫುರಿತ (ಗು). ೧. ನಡುಗುವ; ಕಂಪಿಸುವ: ಸ್ಫುರಿತಾಧರಪಲ್ಲವೆ ಬಂಧುರಲೋಚನ ಕುಸುಮೆ . . . ಕಾಂತೆಯಂಬುದವಯವನಿರೂಪಣಕ್ರಮದಿನವಯವಂ ರೂಪಕದೊಳ್ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೫). ೨. ಅದುರಿದ; ಕಂಪಿಸಿದ. ೩. ಹೊಳೆಯುವ; ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ: ಸ್ಫುರಿತ [ಪಾಠಾಂ. ವಿತತ] ತಪೋಮಯಾನಳನಿನೀಯೊಡಲಂ ನೆಗಟ್ದೀ ಗಿರೀಂದ್ರಕಂದರದೊಳಗಿಂತೆ ದಲ್ ಕರಗಿಪೆಂ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೬). ೪. ಅಸ್ಥಿರವಾದ; ಹೊಯ್ದಾಡುವ. ೫. ಉಬ್ಬಿದ ; ಊದಿಕೊಂಡ. ೬. ವ್ಯಕ್ತವಾದ; ಪ್ರಕಟವಾದ. ೭. ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹೊಳೆದ; ಬುದ್ಧಿಗೆ ತೋರಿದ. (ನಾ). ೮. ಅದಿರುವುದು; ಕಂಪಿಸುವುದು. ೯. ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದು; ಹೊಳೆಯುವುದು. ೧೦. ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತೋರುವುದು; ಬುದ್ಧಿಗೆ ಹೊಳೆಯುವುದು. ೧೧. ಹೊಳಪು; ಮಿಂಚು. ೧೨. ಭಾವೋದ್ರೇಕ. ೧೩. [ಅಶ್ವಶಾ] ಕುದುರೆಯ ನಡಗೆಗಳಲ್ಲೊಂದು ಪ್ರಕಾರ; ನೆಗೆಯುತ್ತ ಹೋಗುವ ಗತಿ: ಚಮ್ಮುಗಳ ಕಾಣಿಸುವುದು ಸ್ಫುರಿತವೆನಿಸಿಕೊಂಬುದು. ಹಾವು ನಡೆದಂತೆ ಡೊಂಕುಡೊಂಕಾಗಿ ಓಡಿಸುವುದು ನಾಗೋಷ್ಠವೆನಿಸಿಕೊಂಬುದು (ಅಶ್ವಟೀ. ೨೫-೬). ೧೪. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ಸ್ವರಕಂಪ(ಗಮಕ)ವಿಶೇಷ; ಸ್ವರವು ಜಂಟಿಯಾಗಿ ನುಡಿಯುವ ಒಂದು ಗಮಕ: ಸ್ಫುರಿತ ಪ್ರಮಿತ ದೀರ್ಘ . . . ಕೋಮಲವೆಂಬವಿಪ್ಪತ್ತೆರಡೇ ಶ್ರುತಿಗಮಕಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೧೮೭); ಸ್ಫುರಿತ - ಜಂಟಿಯ ಸ್ವರಗಳು ನುಡಿಯುವುದು (ಸಂಗೀತಂ. ೨೮). ೧೫. [ನಾಟ್ಯ] ವ್ಯಾದೀರ್ಣ, ಶ್ವಸಿತ, ವಕ್ರ, ಸಂಹತ, ಚಲಸಂಹತ, ಸ್ಫುರಿತ, ಚಲಿತ, ಲೋಲ ಎಂಬ ಎಂಟು ಬಗೆಯ ಚಿಬುಕಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು;

ಬೆಚ್ಚಿದಂತೆ ಗದ್ದವನ್ನು ನಡುಗಿಸುವುದು: ಉರುತರದೆ ಬೆಚ್ಚ ನಡುಗಲ್ ಸ್ಫುರಿತಂ (ಲಾಸ್ಯರ. ೬-೧೦೧). ೧೬. ಮೂವತ್ತೈದು ಬಗೆಯ ದೇಶೀಯಭೌಮಚಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ತುದಿಗಾಲುಗಳನ್ನು ನಡುಗಿಸಿ ಪಾದಪಾರ್ಶ್ವಗಳು ನೆಲವನ್ನು ಮುಟ್ಟಿಕೊಂಡಿರುವಂತೆ ಕಾಲುಗಳನ್ನು ಚಲಿಸುವುದು: ಪಿಂದು ಸ್ತಂಭಕ್ರೀಡಿತಮುರುಲಂಘಿತಮೆಯ್ದೆ ರಾಜಿತ ಸ್ಫುರಿತಂ (ಲಾಸ್ಯರ. ೬-೧೧). ೧೭. ಒಂಬತ್ತು ಬಗೆಯ ಎವೆಯ ಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಎವೆ ಶಿರುಗಲ್ಕೆ ವಿವರ್ತಂ ತವೆ ಪಾಱುತ್ತಿರ್ದೊಡಿಂತು ಸ್ಫುರಿತಮೆನಿಕ್ಕುಂ (ಲಾಸ್ಯರ. ೩-೫೧). ೧೮. [ಕಾಮಶಾ] ಚುಂಬನದ ಹನ್ನೆರಡು ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ತರಳೆಯಮರ್ದುಟಿಯನೊರ್ಮೆಯೆ ವರನೀಂಟಲ್ ಕೂಡೆ ಬರಸೆಳೆಯಲೊಡನವನಾದರದಿಂ ತನ್ನಧರಮನೀಂಟರಲೆಸೆಗುಂ ಸ್ಫುರಿತಚುಂಬನಂ ರತಿಯೆಡೆಯೊಳ್ (ಮನ್ಮವಿ. ೧೨-೩). [ಸಂ.]

ಸ್ಫುರಿತಕ (ನಾ). = ಸ್ಫುರಿತ ೧೮: ಅಸಿಯಳ್ಗಲ್ಲೆಡೆಯೊಸೆಯದಲುಂಗದ ಮುಸುಡೀಯಲದೇ ಸ್ಫುರಿತಕವು (ಜನವ. ೬-೧೬): ನಿಮಿತ್ತಕ ಸಂಘಟಕ ಸ್ಫುರಿತಕ ಭ್ರಾಂತಕ ತಿರ್ಯಕ್ಕು ಅತಿತೃಷ್ಣಕ ಉತ್ತರ ಸಂಘಟ್ಟಕ ಜಿಹ್ವಾಮೇಳನ ಜಿಹ್ವಿಕೆ ಅಧಿಕ ಜಿಹ್ವಾಯೋಗ ಮೆಂಬ ದ್ವಾದಶಚುಂಬನಸಂಭ್ರಮಿಗಳಿಂ (ವಿವೇಕ. ೧೮೩). [ಸಂ.]

ಸ್ಫುರಿಯಿಸು 'ಸ್ಫುರಿಸು' ನೋ.

ಸ್ಫುರಿಸು, ಸ್ಫುರಿಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮಿನುಗು; ಮಿಂಚು; ಹೊಳೆ: ಸ್ಫುರಿಸು ವೊಳ್ಪೊಡೆಯ ಬೆಡಗಿನ ನಡೆಯ . . . ಸೌಂದರಿಯದರಸಿ ನಿಜಪತಿಯ ಮುಂದಚ್ಚರಿಯ ಬಗೆಗೊಂಡಳೆಂದು ಬೇಱೊಂದು ಪರಿಯ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೧-೯). ೨. ಮೂಡು; ಹುಟ್ಟು; ಉದ್ಭವಿಸು : ನವಮಾಸದೊಳ್ ಶಿವಜ್ಞಾನಂ ಸ್ಫುರಿಸೆ (ಪದ್ಮರಾ. ೧೦-೧೧೫); ಸ್ಫುರಿಸಿತಾ ಗಂಡೆದೆಯ ಹೃದಯದಲಿ ತಾನು ಹೆಣ್ಣೆಂಬ ಲಜ್ಜೆಯ ಲಹರಿ ಮೊತ್ತ ಮೊದಲ್ (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೬-೧೭೨). ೩. ಕಂಡುಬರು; ಗೋಚರವಾಗು; ತೋರು: ಸ್ಫುರಿಸಿದುವು ಸೀತಾಕೃತಿಯಲಾಭರಣವವ ಕಂಡರಸ ತಂದನು ತರಹರದಲುದಕವನು ಹೊಳೆಹೊಳೆವಂಬಕಂಗಳಲಿ (ತೊರರಾ. ೪-೨-೬). ೪. ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತಟ್ಟನೆ ಹೊಳೆ,— ಗೋಚರವಾಗು. ಸ್ಫುರಿಯಿಸು : ೧. ಭುಜದೊಳ್ ನಿಂದ ಬೀರಸಿರಿಯೆಸೆವ ನೆಟಲ್ ಸ್ಫುರಿ[ಪಾಠಾಂ. ರ]ಯಿಸೆ ಮೆಯ್ಯೊಳ್ ಪೋಲ್ತಂ ಹರಿ ನೀಳೋದ್ಯತ್‍ಪ್ರಸನ್ನಮಣಿದರ್ಪಣಾಮಮಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೧೩); ಬೆಳಗಿಂ ಸ್ಫುರಿಯಿಪ ಸದ್ರತ್ನನಿಕರದಿಂದೊಪ್ಪುವುದಂ . . . ಪದಕಮಂ ಕಂಡು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೧೧೬). ೨. ಸ್ಫುರಿಯಿಸೆ ಸಿಪ್ಪಿನಲ್ಲಿ ಸಲೆ ಮುತ್ತಿನ ಮಾಟ್ಕೆಯಿನ್ (ಎಕ. XVIII, ೧೫೪-೧೫; 1097). [ಸ್ಫುರಣ + - ಇಸು₃]

ಸ್ಫುಲಿಂಗ (ನಾ). ಬೆಂಕಿಯ ಕಿಡಿ; ಅಗ್ನಿಕಣ: "ಸ್ಫುಲಿಂಗಃ, ಕಣಃ - ಈ ೨ ಕಿಡಿ" (ಹಲಾಯು. ೧೨-೬೭): ಖಡ್ಗಘಟ್ಟನಸಮುದ್ಭವ ವಿಸ್ಫುರಿತ ಸ್ಫುಲಿಂಗಮಂಬಗಶಳ ಪುಟ್ಟಳದ್ರುಧಿರಶಂಬರಸಂಭೃತಮುರ್ವಿ . . . ಲೋಕಭೀಕರಮೆನಿಸಿತ್ತು (ರಾಜಶೇ. ೬-೭೮): ಸ್ಫುಲಿಂಗದಶೆಯೊಳ್ ಸಮಿತ್ತುಗಳನೆಳಸುತಿರ್ಪ ವಹ್ನಿಯ ತೆರದಿಂ . . . ಕುಮಾರನಿವನೆನಗೆ ನೋಡೆ ಕಾಣುತ್ತಿರ್ಪಂ (ಶಾಕುಂತ. ೧೧೪-೧೭.೮). [ಸಂ.]

ಸ್ಫೂರ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಸ್ಪಂದನ; ಸ್ಫುರಣ. ೨. ನೆಗೆತ; ಜಿಗಿತ. ೩. ಅರಳುವಿಕೆ; ವಿಕಸನ. ೪. ಪ್ರಕಾಶನ; ಪ್ರಕಟವಾಗುವಿಕೆ. ೫. ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹೊಳೆಯುವಿಕೆ. ೬. ಹೊಳಪು; ಪ್ರಕಾಶ. ೭. ಥಟ್ಟನೆ ಹೊಳೆಯುವ ಭಾವ, — ವಿಚಾರ; ಕಾವ್ಯದ ಅಥವಾ ಕಲೆಯ ನಿರ್ಮಿತಿಗೆ ಪ್ರಚೋದಿಸುವ ಪ್ರೇರಣೆ: ಅಸಗನ ಸಂಸ್ಕೃತ ಶಾಂತಿಪುರಾಣದಿಂದಲೇ ಸ್ಫೂರ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದು ಪೊನ್ನನು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಶಾಂತಿಪುರಾಣವನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಿರಬೇಕು (ಸಾಹಿಸ. ೨೩) ; ಮಹಾರಾಣಿಯ ಸ್ವರ್ಗೀಯನೃತ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿದ ಕುಶಲ ರೂವಾರಿಗಳಿಗೆ ಆಗ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಒಂದು ಸ್ಫೂರ್ತಿ ಹೊಳೆಯಿತು (ಶಾಂತಲಾ. ೧೫.೩). [ಸಂ.]

ಸ್ಫೂರ್ತಿಗೆಡು (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) ಅರಿವುಗೆಡು; ಬುದ್ಧಿಗೆಡು: ಸ್ಫೂರ್ತಿಗೆಡೆ ಮನುಜರಿಗೆ ರಾವಣನಾರ್ತಿಯಪ್ಪುದು (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೨-೪೩). [ಸ್ಫೂರ್ತಿ + ಕೆಡು₁]

ಸ್ಫೋಟ (ನಾ). ೧. ಒಮ್ಮೆಲೆ ಒಡೆದು ಸಿಡಿಯುವಿಕೆ: ಇಲ್ಲಿ ಮೂರು ಅಥವಾ ನಾಲ್ಕು ರಾಕೆಟ್ಟುಗಳಿರಬಹುದು ಅಷ್ಟೆ. ಅವು ಕೂಡ ಸ್ಫೋಟವಾಗಿ ಹಾರುತ್ತಿರುವ ಕ್ಷಿಪಣಿಯ ವೇಗವನ್ನು ತೀವ್ರಗೊಳಿಸುತ್ತವೆ (ಆಕಾಶ. ೪೮). ೨. ಪ್ರಕಟವಾಗುವಿಕೆ; ಬಹಿರಂಗಗೊಳ್ಳುವಿಕೆ: 'ಸ್ಫೋಟಗೊಳ್ಳು' ಪರಾ. ೩. ಕೊಲೆ; ವಧೆ; ನಾಶ. ೪. ಬಾವು; ಕುರು; ಬೊಕ್ಕೆ. ೫. ಒಂದು ಶಬ್ದವನ್ನು ಕೇಳಿದೊಡನೆ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತಟ್ಟನೆ ಹೊಳೆಯುವ ಭಾವ. ೬. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ವರ್ಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಅರ್ಥಾಭಿವ್ಯಂಜಕವಾದ ವ್ಯಾಪಾರ,— ಧ್ವನಿವಿಶೇಷ: ಅರ್ಥವು ನಮಗೆ ಗೊತ್ತಾಗುವುದು . . . ಸ್ಫೋಟತತ್ತ್ವದಿಂದ. ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ಫುಟಪಡಿಸತಕ್ಕದ್ದಾದ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ಫೋಟವೆಂದು ಹೆಸರು. ಪದವಾಕ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ವರ್ಣಗಳು ಈ ಸ್ಫೋಟವನ್ನು ಅಭಿವ್ಯಂಜಿಸುತ್ತವೆ (ಭಾರಮೀ. ೫೭). [ಸಂ.]

ಸ್ಫೋಟಕ (ನಾ). ೧. ಬೊಕ್ಕೆ; ಗುಳ್ಳೆ; ಹುಗುಳು : "ಗಂಡಂ ಸ್ಫೋಟಕಸಮಾಹ್ವಯಂ ತಾಂ ಪಿಟಕಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೭೩-೩೭); ತಂಡುಳಜಳದಿಂದರಸಿನಮಂ ಪುಣಿಸೆಯ ಬೇರ ರಸಮುಮಂ ಕುಡಿಯೆ ಕಿಡಿಸುಗುಂ ಸ್ಫೋಟಕಮಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೨೫). ೨. ಸಿಡುಬಿನ ಬೊಕ್ಕೆ. ೩. ಸಿಡಿಯುವಂತಹುದು; ಸ್ಫೋಟವಾಗುವಂತಹುದು. [ಸಂ.]

ಸ್ಫೋಟಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ೧. ಒಮ್ಮೆಲೆ ಬಹಿರಂಗವಾಗು; ರಹಸ್ಯವು ಬಯಲಾಗು: ಪ್ರಥಮ ಮೂರುನಾಲ್ಕುವರ್ಷ ಈ ವ್ಯವಹಾರ ಗೌಪ್ಯವಾಗಿತ್ತು. ಆದರೆ ಕೊನೆಗೊಮ್ಮೆ ಸ್ಫೋಟಗೊಂಡಿತು (ಗಂಮಾಯಿ. ೫೫). ೨. ಸಿಡಿಮದ್ದು ಮುಂತಾದ ಆಸ್ಫೋಟಕಗಳು ಸಿಡಿ, — ಆಸ್ಫೋಟಗೊಳ್ಳು: ಜನನಿಬಿಡಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ದುಷ್ಕರ್ಮಿಗಳು ಅಡಗಿಸಿಟ್ಟಿದ್ದ ಸಿಡಿಮದ್ದು ಸ್ಫೋಟಗೊಂಡು ಅನೇಕರಿಗೆ ಹಾನಿಯಾಯಿತು (ರೂಢಿ). [ಸ್ಫೋಟ + ಕೊಳ್ಳು₁ (< ಕೊಳ್₁)]

ಸ್ಫೋಟನ (ನಾ). ೧. = ಸ್ಫೋಟ ೧ : ಅಲ್ಲಿ ಸಿಡಿಮದ್ದಿನ ಸ್ಫೋಟನದಿಂದ ಅನೇಕರಿಗೆ ಗಾಯಗಳಾದುವು (ರೂಢಿ). ೨. ಅರಳುವುದು; ವಿಕಸನ. ೩. ಪ್ರಕಟಪಡಿಸುವುದು; ಬಹಿರಂಗಗೊಳಿಸುವುದು. ೪. ವಿಶದಗೊಳಿಸುವುದು; ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುವುದು. ೫. ಕಾಳುಗಳನ್ನು ತೂರಿ ಹಸನುಗೊಳಿಸುವುದು; ಕೇರುವುದು. ೬. ಬೆರಳನ್ನು ಎಳೆದು ಇಲ್ಲವೆ ಒತ್ತಿ ಲಟಕ್ ಎನಿಸುವುದು; ನೆಟಿಕೆಮುರಿಯುವುದು. ೭. [ನಾಟ್ಯ] ಇಪ್ಪತ್ತು ಬಗೆಯ ಕರಕರ್ಮಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಧೂನನ, ಶ್ಲೇಷ . . . ಸ್ಫೋಟನ, ಮೋಟನ . . . ತರ್ಜನ – ಈ ಇಪ್ಪತ್ತು ಕರಕರ್ಮಭೇದಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರ. ೪-೧೩ ವ). [ಸಂ.]

ಸ್ಫೋಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸ್ಫೋಟಗೊಳಿಸು; ಸಿಡಿಮದ್ದಿನಂತೆ ಸಿಡಿಸು: ದುಷ್ಕರ್ಮಿಗಳು ಸ್ಫೋಟಿಸಿದ ಸಿಡಿಮದ್ದಿನಿಂದ ದೊಡ್ಡ ಅನಾಹುತವೇ ಆಯಿತು (ರೂಢಿ). ೨. ಬೆರಳು ಗಳನ್ನು ಒತ್ತಿ ಇಲ್ಲವೆ ಎಳೆದು ನೆಟಿಕೆತೆಗೆ: (ಶ). [ಸ್ಫೋಟನ + - ಇಸು₃]

ಸ್ಮಯ (ನಾ). ೧. ನಗೆ; ಹಾಸ; ಸ್ಮಿತ: "ಸ್ಮಿತಂ, ಸ್ಮಿತಿಃ, ಸ್ಮಯಃ . . . ಸ್ಮೇರಂ- ಈ ೨ ನಸುನಗೆ" (ಕಾಶಕ. ೧೨೫). ೨. ಆಶ್ಚರ್ಯ; ಬೆರಗು: ಇಮಾದಿಗಳ್ಗೆ . . . ಭಯದಿಂದಂ ಮುಳಿಸಿಂದಂ ಸ್ಮಯದಿಂದಂ (ಶಮದ. ೧೦೭ ಪ್ರಯೋ). ೩. ಸೊಕ್ಕು; ಉದ್ಧಟತನ; ಗರ್ವ: ಸ್ಮಯಮರ್ದವುಗೆ ಕಿವಿವುಗ ದುರ್ನಯೋಕ್ತಿ ಕೊಲೆಗೆಯ್ದೆ ತನ್ನ ಬಗೆಯಿಂ ತತ್ಕಾಂತೆಯೊಳಳುಪಿ ನೆರೆದೊಡೇಂ ಕಯ್ಯುಯ್ಯಣ್ಬರಂ ರಸಮೆ ಬಾರಿಕುಂ ಕೆಮ್ಮನಿರಿಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೭೭). [ಸಂ.]

ಸ್ಮಯರಹಿತ (ನಾ). ಗರ್ವವಿಲ್ಲದವನು; ನಿರಹಂಕಾರಿ: ಕ್ಷಯವೃಜಿನಂ ಜಿನಸಮಯಂ ಸ್ಮಯರಹಿತಂ ಹಿತವಚಃಪ್ರಿಯಂ ಪ್ರಿಯಧರ್ಮಂ . . . ಸರಸ್ವತೀಮುಖ ಮುಕುರಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೫೧). [ಸಂ.]

ಸ್ಮರ (ನಾ). ೧. ನೆನಪು; ಜ್ಞಾಪಕ; ಸ್ಮರಣೆ. ೨. ಪ್ರೇಮದೇವತೆಯಾದ ಕಾಮ; ಮನ್ಮಥ: ಸ್ಮರನಸ್ತ್ರಸಮಿತಿಯದು ನಿರ್ಭರಮಂಗಮನುರ್ಚಿ ಪೋಗೆಯುಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೮೫); ಸ್ಮರನಂ ರೂಪಿನೊಳಿಂದ್ರನಂ ವಿಭವದೊಳ್ ಪೋ ಮೆಚ್ಚೆ ನಾನ್ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೩೮): ಬಂದನಲ್ಲಿಗೆ ಕುಮಾರಂ . . . ಯೌವನದರ್ಪಂ ಸ್ಮರನಂ ಮಗುಟ್ಚಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೪-೮೦).

ಸ್ಮರನಾಹವ = ರತಿಕ್ರೀಡೆ: ಸ್ಮರನಾಹವಕ್ಕೆ ಬಾರೆಂದು ರಂಬಿಸಿ ಕರೆದನೋರ್ವ ವಿಟ ತನ್ನಿನಿಯಳ (ಪ್ರಾಥರಾ. ೬-೨೨). [ಸಂ.]

ಸ್ಮರಕಳೆ (ನಾ). ಕಾಮಕಲೆ; ಕಾಮಶಾಸ್ತ್ರ: ಸ್ಮರಕಳಾರಾರಾಜಿತಂ ಪೂಜಿತಂ (ಮದತಿ. ೧೦-೩೯). [ಸಂ. ಸ್ಮರಕಲಾ]

ಸ್ಮರಕೇತನ (ನಾ). ಪುರುಷನ ಜನನಾಂಗ; ಶಿಶ್ನ: ಸ್ಮರಕೇತನಮೆಳ್ತರಮಿಲ್ಲದಿರಲ್ ಪುರುಷಂಗದನಱಿತಿನಿಪುಣೆ ತರುಣಿ ತರದೆ ಸೀತ್ಕರಿಸುತೆ ಕಲೆದಂದಿರದೆ ನೆಱೆವಳು (ಜನವ. ೧೦-೩೩). [ಸಂ.]

ಸ್ಮರಗಲಹ (ನಾ). ಪ್ರಣಯಕಲಹ; ರತಿಕ್ರೀಡೆ: ಮದಹಂಸಗಮನೆಯರುಗಳು ಜೀರ್ಕೊಳವೆಯೊಳುದಕವ ತೀವಿ ತಂದಾಗ ಮುದದೊಳೆಸೆಯೆ ಸ್ಮರಗಲಹದ ಶರವೆಂದು ಬೆದಱಿದರು (ಕಂಸವ. ೨೫-೧೨೯). [< ಸಂ. ಸ್ಮರಕಲಹ]

ಸ್ಮರಗೃಹ (ನಾ). ಸ್ತ್ರೀಯ ಜನನೇಂದ್ರಿಯ; ಯೋನಿ: ಪುರುಷನತಿಕಾಮದಿಂ ತರುಣಿಯೊರ್ವಳ ಲಜ್ಜೆಯರೆದೆಡೆಯೊಳೀ ಧ್ವಜಮನಿಟ್ಟುಮವಳ ಸ್ಮರಗೃಹದೊಳಗೆ ಲಲ್ಲೆವೆರಸಿ ನಾಲಗೆಯಿಟ್ಟು ನೆರೆಯಲದು ಸ್ತ್ರೀಯುಗಳಕರಣವು (ಜನವ. ೯-೫೫). [ಸಂ.]

ಸ್ಮರಘಸ್ಮರ (ನಾ). ಕಾಮನನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದವನು; ಶಿವ: ನೆಗಟ್ದೇಕಾದಶರುದ್ರನಾದಿಪುರುಷಂ ದೇವಂ ಲಲಾಟೇಕ್ಷಣಂ . . . ದ್ರೋಣಂಗೆ ಕಾರ್ಯಾರ್ಥದಿಂ ಮಗನಾದಂ ಸ್ಮರಘಸ್ಮರಂ ದಯೆಯಿನಶ್ವತ್ಥಾಮನೆಂದು (ಗದಾಯು. ೨-೨೫). [ಸಂ.]

ಸ್ಮರಚಾಪ (ನಾ). ೧. ಮನ್ಮಥನ ಬಿಲ್ಲು. ೨. ಕಬ್ಬು: ಕರಿದಾದೊಡೆ ಕತ್ತುರಿಯಂ ಮುರುಡಾದೊಡೆ ಮಲಯಜಂಗಳಂ ಕೊಂಕಿದೊಡೇಂ ಸ್ಮರಚಾಪವಮನಿಱಿಕೆಯ್ಯರೆ (ಯಶೋಚ. ೨-೪೨); ಸ್ಮರಚಾಪವಿಭ್ರಮಭ್ರೂಲತಾರ್ಥಶಶಿನಿಟಿಲೆ [ಪಾಠಾಂ. ಸ್ಮರಚಾಪಮಂ ಮಿಗುವ ಪುರ್ಬಿನರೆಸಸಿನೊಸಲೆ] (ಪ್ರಾಭರಾ. ೬-೨೨). [ಸಂ.]

ಸ್ಮರಣ (ನಾ). ೧. ಮರೆತುಹೋದುದನ್ನು ಮರಳಿ ಜ್ಞಾಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ, – ನೆನೆಯುವಿಕೆ: ವೃತ್ತಿಯು ಸಂಶಯ, ನಿಶ್ಚಯ, ಗರ್ವ ಮತ್ತು ಸ್ಮರಣ ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೫೮೮). ೨. ನೆನಪು; ಜ್ಞಾಪಕ. ೩. ದೇವರ ಧ್ಯಾನ; ಚಿಂತನೆ: ಬಾಷ್ಪದ ಭಕ್ತಿ ನವವಿಧ . . . ಶ್ರವಣ ಕೀರ್ತನೆ ಸ್ಮರಣ ಸೇವೆಯು (ಗಗತಾ. ೩-೫೫). ೪. ಸಂಪ್ರದಾಯ; ನಡವಳಿಕೆ. ೫. ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ನೀತಿಬೋಧೆ: (೩). ೬. ನೆನವನ್ನು ಉಳಿಸಿಕೊಡುವ ವಸ್ತು ಅಥವಾ ಕ್ರಿಯೆ: (೩). ೭. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಬ್ರಾಹ್ಮಿ: "ಸ್ಮರಣ ಕುಷ್ಮಿಯನಲ್ಕ ಬ್ರಾಹ್ಮಿಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೩೯-೨೮). ೮. [ಕಾವ್ಯಮಿ] ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; "ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದಾನೊಂದು ಪದಾರ್ಥದ ಅನುಭವವುಂಟಾದಾಗ ಅದರ ಹೋಲಿಕೆಯಿಂದ ಬೇರೆ ಪದಾರ್ಥದ ಜ್ಞಾಪಕವುಂಟಾದರೆ ಅದು ಸ್ಮರಣಾಲಂಕಾರವೆನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು" (ಕೃಪಿಡಿ. ೨೮೫): ಮುಂ ಪೋದುದನ ಪೂರ್ವಮಂ ಕಂಡು ನೆನೆವುದದು ತಾಂ ಸ್ಮರಣಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೧೩). [ಸಂ.]

ಸ್ಮರಣಿ (ನಾ). ಅಕ್ಷರಮಾಲೆ ; ಜಪಸರ : ಗಿರಿಜೆಯಾ ಪರಿ ಕೇಳಿದಾಗಲೆ ಸ್ಮರಣಿಯನು ಕರದಿಂದಲೊಂದೆಡೆ ಸರಿಸಿ . . . ಮಲ್ಲನೆ ಸರಸವಚನಗಳಿಂದ ಬಟುವಿಗೆ ಕೊಟ್ಟಳುತ್ತರವ (ಪಾರ್ವವ. ೨-೬೪). [ಸಂ. ಸ್ಮರಣೀ]

ಸ್ಮರಣೆ (ನಾ). ೧. ನೆನಪು; ಜ್ಞಾಪಕ: ನನಗೆ ಚಿಕ್ಕಂದಿನಲ್ಲಿ ಈ ಸ್ಥಳವನ್ನು ನೋಡಿದ್ದ ಸ್ಮರಣೆಯೇ ಇಲ್ಲ (೩೦೩). ೨. ಧ್ಯಾನ; ಚಿಂತನೆ: ಕೃಷ್ಣನಾಮಸ್ಮರಣೆ ಧನಿಕರಿಗುಂಟೆ (ಕವ್ಯಾಸ. ೧೪-೧೨೦) :ನಾರಾಯಣ ನಿನ್ನ ನಾಮದ ಸ್ಮರಣೆಯ ಸಾರಾಮೃತವೆನ್ನ ಬಾಯಿಗೆ ಬರಲಿ (ಪುರಂದ. ೨-೧೪೮ ಪಲ್ಲವಿ). [ಸಂ. ಸ್ಮರಣ]

ಸ್ಮರಣೆಗೈ (ಕ್ರಿ). ಧ್ಯಾನಮಾಡು; ಚಿಂತನೆ ಮಾಡು: ಗುರುಪರತರರಹಸ್ಯವನು ಸ್ಮರಣೆಗೈವುದು (ಗಗತಾ. ೩-೫೭). [ಸ್ಮರಣೆ + ಗೈ (< ಕೆಯ್)]

ಸ್ಮರತತ್ತ್ವ (ನಾ). ೧. ಕಾಮತತ್ತ್ವ: ಜಿನತತ್ತ್ವಂ ಸ್ಮರತತ್ತ್ವಮೆಂಬಿವೆರಡುಂ ದೂರಸ್ಥಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೧೭). ೨. ಕಾಮಶಾಸ್ತ್ರ: ರೇಚಮಹೀಶ ನೀ ಜಗಕೆಲ್ಲಂ ಸ್ಮರತತ್ತ್ವಮಂ ಬೆಸಸ (ಮದತಿ. ೧-೩೫). [ಸಂ.]

ಸ್ಮರಬಂಧು (ನಾ). ಕಾಮನ ಸಹೋದರ; ಬ್ರಹ್ಮ.

ಸ್ಮರಬಂಧುರಥಗಮನೆ = ಬ್ರಹ್ಮನ ವಾಹನವಾದ ಹಂಸಪಕ್ಷಿಯಂತೆ (ಮೋಹಕವಾಗಿ) ಚಲಿಸುವವಳು; ಹಂಸಗಮನೆ: ಸ್ಮರಬಂಧುರಥಗಮನ ಸ್ಮರಮೌರ್ವಿಜಿತಚಿಕುರೆ (ಪ್ರಾಭರಾ. ೬-೨೨). [ಸಂ.]

ಸ್ಮರಬಾಣ (ನಾ). ಕಾಮನ ಬಾಣ: ಸ್ಮರಬಾಣಾರ್ತ ವಿಟೀವಿಟಾಳಿಗೆ ವಿಯೋಗಂ ಪೂರ್ವಸಂಭೋಗಸಂಸ್ಮರಣಂ . . . ಕುಡುವ ಕೋಡೆಂದೀ ಸ್ವಸಂವಿತ್ತ್ವರಂಪರೆ ಪೋಕುಂ ಪ್ರಳಯಕ್ಕೆ ತತ್ಕ್ಷಣಿಕ ಮಿಥ್ಯಾವಾದಿ ವಾದೀಂದ್ರರಿಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೪೫); ಸ್ಮರಬಾಣ ಲೋಲಾಯತಾಕ್ಷಿ . . . ಸ್ಮರನಾಹವಕ್ಕೆ ಬಾರೆಂದು ರಂಬಿಸಿ ಕರೆದನೋರ್ವ ವಿಟ ತನ್ನನಿಯಳ (ಪ್ರಾಭರಾ. ೬-೨೨). [ಸಂ.]

ಸ್ಮರಮಂತ್ರ (ನಾ). ರತಿಶಾಸ್ತ್ರರಹಸ್ಯ; ಕಾಮರಹಸ್ಯ : ಸ್ಮರಮಂತ್ರಂ ಬಹುಭಾಷಾ ಪರಿಚಿತಿಯಂತ್ರಪ್ರಯೋಗಮಖಿಲವ್ಯೂಹೋತ್ಕರಮೆಂಬಿನಿತಱೊಳಂ ಬಲ್ಲರಲ್ಲರುಂ ಮೆಚ್ಚೆ ಪಡೆದನತಿಕೌಶಲಮಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೪-೬೦). [ಸಂ.]

ಸ್ಮರಮಂದಿರ (ನಾ). = ಸ್ಮರಗೃಹ: "ಭಗಃ, ಯೋನಿಃ, ಉಪಸ್ಥಃ, ವರಾಂಗಃ, ಸ್ಮರಮಂದಿರಂ - ಈ ೫ ಉಪಸ್ಥಂ" (ಹಲಾಯು. ೮೫-೩೬೦). [ಸಂ.]

ಸ್ಮರಯಂತ್ರ (ನಾ). = ಸ್ಮರಗೃಹ: "ಸ್ಮರಯಂತ್ರವೆಂದು ಯೋನಿಯ ಹೆಸರು" (ಕಾಮಶಾ. ೨೩೩). [ಸಂ.]

ಸ್ಮರರಥ (ನಾ). ಕಾಮನ ವಾಹನ; ಗಿಳಿ.

ಸ್ಮರರಥವಾಣ = ಗಿಳಿಯಂತೆ ಮಧುರವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವವಳು; ಕೀರವಾಣಿ: ಸ್ಮರರಥವಾಣ ಸ್ಮರನಾಹವಕ್ಕೆ ಬಾರೆಂದು ರಂಬಿಸಿ ಕರೆದನೋರ್ವ ವಿಟ ತನ್ನನಿಯಳ (ಪ್ರಾಭರಾ. ೬-೨೨). [ಸಂ.]

ಸ್ಮರರಾಗ (ನಾ). ಕಾಮಾಸಕ್ತಿ; ಕಾಮಪರವಶತೆ: ಸ್ಮರರಾಗಾಂಧತ್ವದಿಂದಂ ಪಗಲೊಳಮಸತೀಕೇಳಿ ಪೊಣ್ಮಲ್ . . . ಬಂದುದು ಶಿಶಿರನ್ನಪೋದ್ಯತ್ಕೃತಾಂತಂ ವಸಂತಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೭.೨೦); ಸ್ಮರರಾಗೋದ್ರೇಕಂ ವೀತರಾಗನಿರ್ದೆಡೆಯೊಳೇಕೆ ಪುಟ್ಟುಗುಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೧೧೮). [ಸಂ.]

ಸ್ಮರರಿಪು (ನಾ). ೧. ಕಾಮನ ವೈರಿ; ಶಿವ: ಸ್ಮರರಿಪುಲಲಾಟನೇತ್ರ ಸ್ಫುರದುರುಹುತವಹನಿನೆಯ್ದೆ ಬೇವುತ್ತಿರ್ದಾ ಸ್ಮರನ ಪೊಗೆಯಿಂದೆ ಪುದಿದಿರ್ದ ರತಿಯವೋಲ್ ಕಾಂತೆ ಕರಮ ಕಣ್ಗೆಸೆದಿರ್ದಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೪೩). ೨. ಜಿನ; ಅರ್ಹಂತ: ಸ್ಮರರಿಪು ಪುಟ್ಟೆ ಧಾರಿಣಿಗೆ ಕಾಶ್ಯಪಗೋತ್ರಮಿದೇಂ ಪವಿತ್ರಮೋ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೨-೧೫). [ಸಂ.]

ಸ್ಮರಲೋಪ (ನಾ). ಕಾಮನನ್ನು ನಾಶಗೊಳಿಸಿದವನು,– ಜಯಿಸಿದವನು: ಗುರುರೂಪ ಸ್ಮರಲೋಪ ಸದ್ಭಕ್ತಿಹೃದ್ದೀಪ ಸಿದ್ಧನಂಜೇಶನೊರೆದಂ (ಗುರುಚಾ. ೬-೪೭). [ಸಂ.]

ಸ್ಮರವೈರಿ (ನಾ). ಮನ್ಮಥನ ಶತ್ರು; ಶಿವ: ಸ್ಮರವೈರಿ ಧರ್ಮವಕ್ತ್ರೋಜೆ . . . ಸ್ಮರರಥವಾಣ ಸ್ಮರನಾಹವಕ್ಕೆ ಬಾರೆಂದು ರಂಬಿಸಿ ಕರೆದನೋರ್ವ ವಿಟಂ ತನ್ನನಿಯಳ (ಪ್ರಾಭರಾ. ೬-೨೨). [ಸಂ.]

ಸ್ಮರಸಂಗ್ರಾಮ (ನಾ). ರತಿಕೇಳಿ; ಸುರತ: ಸ್ಮರಸಂಗ್ರಾಮದ ಭೋಗರಾಜರದಟಂ . . . ನಖಾನಖಿ ಪ್ರಬಳದಂತಾದಂತಿಯಿಂ ಕಾದಿದರ್ (ಹಮ್ಮಿ.ರ. ೨-೮೭). [ಸಂ.]

ಸ್ಮರಸಖ (ನಾ). ೧. ಕಾಮನ ಗೆಳೆಯ. ೨. ಚಂದ್ರ. ೩. ವಸಂತ. [ಸಂ.]

ಸ್ಮರಹರ (ನಾ). ೧. ಕಾಮನನ್ನು ಕೊಂದವನು; ಶಿವ: ಪೇಳುವೆನುಮಾವರನ ಸ್ಮರಹರನ . . . ಭಿಕ್ಷಾಚರಿತೆಯಂ (ಭಿಕ್ಷಾಚ. ೧-೩); ಸ್ಮರಹರನ ಕರುಣವಿಲ್ಲದಲೆ ಜಗದೊಳಗೆ ಇರುವುದೆ ಕಷ್ಟ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೨೫೧). ೨. [ಜೈನ] ಕಾಮನನ್ನು ಗೆದ್ದವನು; ಜಿನ; ಅರ್ಹಂತ: ಸ್ಮರಹರನ ತಾಯ್ಗೆ ಸುರವಧು ಸಿರಿಗನ್ನಡಿವಿಡಿದ ತೆಱನದಂತನೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೯೦); ಸ್ಮರಹರನುದಯಮನಱಿಪುವ ಸುರವಿಷ್ಟರದೊಡನೆ ನಡುಗಿ ತಲೆವಿಡಿಲ್ಲುಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೦-೧೪). [ಸಂ.]

ಸ್ಮರಾಂತಕ (ನಾ). = ಸ್ಮರಹರ ೧ : ಸ್ಮರಾಂತಕನಂತೆ ಗಿರಿಜೆಗರೆಮೈಗೊಡುವನೇಯ್ಯ್ಕೆ ಚರ್ಮಮಂ ಧರಿಸಿದವನೇಂ ಶುದ್ಧನೇಯುಗ್ರಸರ್ಪವಂ ತೊಟ್ಟಾತನೇಂ ಶಾಂತನೇ (ವೀಕ್ಷಪು. ೨-೨-೨೧). [ಸಂ.]

ಸ್ಮರಿಯಿಸು 'ಸ್ಮರಿಸು' ನೋ.

ಸ್ಮರಿಸು, ಸ್ಮರಿಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ನೆನಪು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು; ಜ್ಞಾಪಿಸಿಕೊಳ್ಳು; ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಮರಳಿ ತಂದುಕೊಳ್ಳು : ಮಾನವನಿಗೆ ಸದಾ ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತಿರುವ ಸೇವೆಯನ್ನು ಮನಸಾ ಸ್ಮರಿಸಿ ತನ್ನ ಕೃತಜ್ಞತೆ ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಾನೆ (ನನಡಿ. ೧೭); ನಿನ್ನ ಉಪಕಾರ ಎಷ್ಟು ಸ್ಮರಿಸಿಕೊಂಡರೂ ಸಾಲದು (ಪದ್ಮಸ. ೮೧). ೨. ಚಿಂತನೆ ಮಾಡು; ಧ್ಯಾನಿಸು; ನೆನೆ:

ತೀರ್ಥಂಕರರನಾ ಪೊಟ್ಟುಂ ಸ್ಮರಿಸಲೆಂದು . . . ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ಘಂಟಾಜಾಲಂಗಳನಿಱಿಸಿದೊಡೆ (ಚಾವುಂಪು. ೫೪); ಸ್ಮರಿಸುತ ಕಣ್ಮುಚ್ಚಿ ನೋಡಿದರವರಂತೆ ಪರಮಾತ್ಮ ತೋಱುವನೊಳಗೆ (ಭರಚ. ೨-೭೨). **ಸ್ಮರಿಯಿಸು:** ೧. ಸ್ಮರಿಯಿಪನಿರ್ವತಿರ್ಬ್ಬಸಿರ ಬಱಸಕ್ಕೊರ್ವ್ವ ಮಾಸದೊಳುಣಸಂ (ಆದಿಪು. ೬-೧೬); ಸ್ಮರಿಯಿಸಿದಂ ಮುಚುಕುಂದಂ ಚಿರೋಕ್ರಮ: ನುನದೂಳ್ (ಜಗವಿ. ೯-೪೬). ೨. ಮರಣದ ಜನ್ಮದ ನಿಗಳಂ ನಿರಾಕುಳಂ ಪತ್ತುವಿಡ:ವಿನ: ಜಿನ ನಿನ್ನ ಸ್ಮರಿಯಿಪುದನಣೋರಣ್ವಂತರವ್ಯತಿಕ್ರಮಣಮಾತ್ರಮಂ ಮೆಱೆದಪನೇ (ಆದಿಪು. ೧೦-೫೯); ಮಱೆದನಿಲ್ಲ ಮುಕುಂದನನೇಕಚಿತ್ತದಿಂ ಸ್ಮರಿಯಿಸುತಿರ್ದಂ (ಗದಾಯು. ೫-೩೮). [< ಸ್ಮರಣ + - ಇಸು]

ಸ್ಮರೋದಕ (ನಾ). ಮದನದ್ರವ; ರತಾಂಬು: ಮುಡಿಯರನಪ್ಪಿಯ ಪೆರ್ಮೊಲೆ ವಿಡಿದು . . . ಚುಂಬಿಸುತೊಡಗೂಡಲ್ ಚೌತಿಯೊಳ್ ಸ್ಮರೋದಕಮೊಸರ್ಗುಂ (ಪಸ್ನವಿ. ೩-೧೫). [ಸಂ.]

ಸ್ಮರೋನ್ಮಾದ (ನಾ). ಕಾಮೋದ್ರೇಕ; ಕಾಮಾವೇಶ: ಪೋದುದು ಜೌವನಂ ಕ್ರಮದಿನಾದುದು ಮುಪ್ಪನಿಸಾದೊಡಂ ಸ್ಮರೋನ್ಮಾದದೊಳೀ ವಿಮೋಹದೊಳದೇಕೆ ಗಡಂ ಬಗೆಯಂ ತಗುಳ್ಚಿ ಬೇಳಾದಪಂ (ಆದಿಪು. ೨-೩೫). [ಸಂ.]

ಸ್ಮಶಾನ 'ಮಸಣ' ನೋ.

ಸ್ಮಾರಕ (ಗು). ೧. ನೆನಪು ಮಾಡಿಕೊಡುವ; ಜ್ಞಾಪಕಾರ್ಥವಾದ: 'ಸ್ಮಾರಕ ಸ್ತಂಭ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ಒಂದು ಮಹತ್ವದ ಘಟನೆಯ ಅಥವಾ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಜ್ಞಾಪಕಾರ್ಥವಾಗಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ ಕಂಬ, ಕಟ್ಟಡ ಮೊದಲಾದುದು: ಸನ್ಯಸನವಿಧಿಯಿಂದ ಮಡಿದವರ ಸ್ಮಾರಕವಾಗಿ ವೀರರಿಗೆ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುತ್ತಿದ್ದಂತೆ ಕೆಲವು ಸ್ಮಾರಕಗಳನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಕಶಾಅ. ೯೬); ಶತ್ರುಗಳು ದೇಶವನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಿದಾಗ ಈ ಸ್ಮಾರಕಗಳನ್ನು ಸುಟ್ಟುಹಾಕಿ ತಾವೇ ಬೇರೆ ಸ್ಮಾರಕಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿದರು (ಶಿಲ್ಪನಾ. ೬೭); ಕಟ್ಟಿದರಜಸ್ರಂ ಸಹಸ್ರಶಿಲ್ಪಿಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಮಾರಕನಿಕೇತನಸ್ತೂಪಮಂ (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೯೦-೨೪೯೩). [ಸಂ.]

ಸ್ಮಾರಕಸ್ತಂಭ (ನಾ). = ಸ್ಮಾರಕ ೨: ಅನಂತರ ಅವನು . . . ಸ್ಮಾರಕಸ್ತಂಭದ ಕತೆ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದನು (ಪುನರು. ೩೬೫). [ಸಂ.]

ಸ್ಮಾರ್ತ (ಗು). ೧. ನೆನಪಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ; ಸ್ಮರಣವಿಷಯವಾದ. ೨. ನೆನಪಾದ ; ಸ್ಮರಣೆಗೆ ಬಂದ. ೩. ಸ್ಮೃತಿಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ವಿಧಿಸಿದ; ಸ್ಮೃತಿ ನಿಯಮಗಳಿಗೆ ಅನುಸಾರವಾದ. ೪. ಕಾನೂನುಬದ್ಧವಾದ; ವಿಧ್ಯುಕ್ತವಾದ. (ನಾ). ೫. ಸ್ಮೃತಿಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ವಿಧಿಸಿದ ಆಚರಣೆ: ದಂಡನೀತಿಸ್ಮಾರ್ತ ಶೌಚೋದ್ದಂಡವೇದಾಧ್ಯಯನನಿಪುಣನ . . . ಪೌರೋಹಿತನ ಮಾಡುವುದು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೩-೮೬). ೬. ಸ್ಮೃತಿಗ್ರಂಥ. ೭. ಸ್ಮೃತಿವಿಧಿಗಳನ್ನು ಪಾಲಿಸುವವನು: ಅನುನಯದಿ ಸ್ಮಾರ್ತರಿಗೆ ತನ್ಮಾತೃವಿನ ಪದಪ್ರಾಪ್ತಿಯದಾಗುವುದು (ಗಗಸಾ. ೮-೬೨). ೮. ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಮತಾನುಸಾರಿಯಾದ ಅದ್ವೈತಪಂಥದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ: ಹುಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಹರಿಜನನಾಗಿದ್ದ ನಂದನನ್ನು ಸ್ಮಾರ್ತರು ಭಕ್ತಶ್ರೇಷ್ಠನೆಂದು ಗೌರವಿಸಿದರು (ಭಾರದ. ೩೯೦); ನಾನು ಶ್ರೀವೈಷ್ಣವ, ಅವನು ಸ್ಮಾರ್ತ, ಆದರೇನು? (ರಾಮಾನ. ೬೮). [ಸಂ.]

ಸ್ಮಾರ್ತಕರ್ಮ (ನಾ). ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಧಿಸಿದ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರವೆ ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮ; IP ಗೃಹ್ಯಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ವಿವಾಹೋಪನಯನಾದಿ ಷೋಡಶ ಕರ್ಮಗಳ ವಿಧಿವಿಧಾನಗಳು ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಈ ರೀತಿಯ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಸ್ಮಾರ್ತಕರ್ಮಗಳೆಂದು ಹೆಸರು: ಯಜ್ಞಗಳು ಶ್ರೌತಕರ್ಮಗಳು ; ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿಗಳು ಸ್ಮಾರ್ತಕರ್ಮಗಳು (ಆರ್ಯಧ. ೮). [ಸಂ. ಸ್ಮಾರ್ತಕರ್ಮನ್]

ಸ್ಮಾರ್ತವಿಧಿ (ನಾ). ಸ್ಮೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಆಚಾರನಿಯಮ: ಅಹುದಹುದಲೇ ಶ್ರೌತಪಥದಲಿ ಬಹಿರಿ ನೀವೇ ಸ್ಮಾರ್ತವಿಧಿಸನ್ನಿಹಿತರೆಂಬುದನಱಿಯದೇ ಮೂಜಗದ ಜನವೆಲ್ಲ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೮-೩೦). [ಸಂ.]

ಸ್ಮಿತ (ಗು). ೧. ನಗುವ; ನಕ್ಕ. ೨. ಅರಳಿದ; ವಿಕಾಸವಾದ: ಸ್ಮಿತಧವಳಕಮಳವನದೊಳ್ ರತಿರಾಗದೆ ಹಂಸಿ ಹಂಸನಂ ಸೋಂಕುವವೋಲ್ ಅತಿಶಯಶಯನಸ್ಥಳದೊಳ್ ಪತಿಯೊಡನಾ ಕಾಂತೆ ಸುರತಸುಖದಿಂದಿರ್ದಳ್ (ಜಗವಿ. ೨-೬೫); ಸ್ಮಿತಮಧುರ ಮುಖಕಾಂತಿ ಕಲ್ಲೋಲಿತ ಕಟಾಕ್ಷಚ್ಛವಿಯಲೀಶನ ಧೃತಿಯಲೀಡಿಱಿದೆಡದಲೆಸೆವರು ಗೌಂದೀವಿಯರು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೬-೬೫). (ನಾ). ೩. ನಸುನಗು; ಮಂದಹಾಸ: ಕುಸುಮಂ ಸ್ಮಿತಮಳಿನಯನಂ ಕಿಸಲಯಮಧರಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೪); ಸ್ಮಿತವಿರಲಿ ವದನದಲಿ . . . ಹಿತವಿರಲಿ ವಚನದಲಿ (ಮಂಧುಕ. ೭೨೪). ೪. ಅರಳುವಿಕೆ; ವಿಕಸನ: "ಉನ್ಮೀಳಿತಂ, ಉನ್ಮಿಷಿತಂ, ಸ್ಮಿತಂ . . . ವಿಕಾಸಃ - ಈ ೯ ಅಲರ್ವುದರ್ಕೆ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೩೧-೩೩). [ಸಂ.]

ಸ್ಮೃತ (ಗು). ೧. ನೆನಪುಮಾಡಿಕೊಂಡ; ಸ್ಮರಣೆಗೆ ಬಂದ; ಜ್ಞಾಪಕವಾದ. ೨. ವಿಧಿಸಿದ; ಉಕ್ತವಾದ; ತಿಳಿಸಿದ. ೩. (ಹೀಗೆಂದು) ಹೆಸರಿಸಲಾದ; ಉಲ್ಲೇಖಿತವಾದ. ೪. ಸ್ಮೃತಿಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ವಿಧಿಸಿದ; ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ಆಚಾರನಿಯಮಗಳು ತಿಳಿಸಿದ. (ನಾ). ೫. ನೆನಪು; ಸ್ಮರಣೆ. [ಸಂ.]

ಸ್ಮೃತಿ (ನಾ). ೧. ನೆನಪು; ಸ್ಮರಣೆ; ಜ್ಞಾಪಕ: ಮತಿಗರ್ಥವಾದೊಡೇಂ? ಸ್ಮೃತಿಯೊಳದು ನೆಲಸಿರಲಿ (ಮಂಧುಕ. ೭೫೫). ೨. ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿಯ ಐದು ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಜ್ಞಾಪಕಶಕ್ತಿ; ಸ್ಮರಣಶಕ್ತಿ: ಸ್ಮೃತಿಯೆಂಬುದು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಅನುಭವಿಸಿದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಸಂಸ್ಕಾರದಿಂದ ಜ್ಞಾಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು (ಹಿಂದಸಾ. ೧೦೪). ೩. ಅನುಭವಸಂಸ್ಕಾರದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಜ್ಞಾನ: ಕೇವಲ ಸಂಸ್ಕಾರದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ 'ಸ್ಮೃತಿ' ಎಂದು ಹೆಸರು (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೬೫೧). ೪. ಎಚ್ಚರ; ಅರಿವು: ಅವನಿಗೆ ಸ್ಮೃತಿ ತಪ್ಪಿಹೋಯಿತು (ರಾವಿಜ. ೧೩೦). ೫. ಮನು , ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯ ಮೊದಲಾದವರಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಆಚಾರ, ವಿಧಿಗಳ ಗ್ರಂಥ; ಧರ್ಮಸಂಹಿತೆ: ವೇದಾಂಗ ಸ್ಮೃತಿ ವೇದಮೆಂದಿನಿತುಮಂ ಪೂಣ್ದೋದಿದಂ (ಸುಕುಮಾ. ೬-೪೩); ಶ್ರುತಿ ತದರ್ಥ ಸ್ಮೃತಿಗಳಲಿ ಪಂಡಿತರು ನಡೆವುದ ಮಾದು ಮೂರ್ಖರ ಗತಿಯನನುಕರಿಸಿದರೆ ಬಳಿಕ ವಿಶೇಷವೇನೆಂದ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೮-೫೬); ಸ್ಮೃತಿಗಳು ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುತ್ತವೆ (ಭಾರದ. ೫೦). ೬. ಸ್ಮೃತಿಗ್ರಂಥಗಳ ನಿಯಮ, – ಉಲ್ಲೇಖ. ೭ [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಮೂವತ್ತು ಮೂರು ಸಂಚಾರಿಭಾವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಮತಿನಿರ್ವೇದಾವಹಿತ್ಥ . . . ಸ್ಮೃತಿಗರ್ವಾಮರ್ಷ ದೈನ್ಯೋತ್ಸುಕರತಿ ಮುದಪಸ್ಮಾರ ಲಜ್ಜಾವಿಷಾದಕ್ಷಿತಿ ಚಿತ್ತಭ್ರಂಶಮೋಹಾಮಯಮೃತಿಗಳಿವಿಂತೆಯ್ದೆ ಸಂಚಾರಿಭಾವಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೯೫). ೮. = ಸ್ಮರಣ ೮: ಸ್ಮೃತಿ ಸಾಮ್ಯಯೋಗಿತೆ . . . ಭಾವಿಕ ಉದಾತ್ತವೆಂಬ ಅಱುವತ್ತ್ಯದಲಂಕಾರಂಗಳಿಂದೊಡಗೂಡಿ (ವಿವೇಕ. ೧೬೯). [ಸಂ.]

ಸ್ಮೃತಿಕಾರ (ನಾ). ಸ್ಮೃತಿಗ್ರಂಥವನ್ನು ರಚಿಸಿದವನು; ಸ್ಮೃತಿಕರ್ತ: ಬೋಧಾಯನನು ತನ್ನನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಎಂಟುಜನ ಸ್ಮೃತಿಕಾರರೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ (ಭಾರದ. ೫೧). [ಸಂ.]

ಸ್ಮೃತಿಪಥ (ನಾ). ನೆನಪು; ಸ್ಮರಣೆ: ಹಿಂದಿನದು ನಮ್ಮ ಸ್ಮೃತಿಪಥದಲ್ಲಿಲ್ಲ; ಮುಂದಿನದು ನಮ್ಮ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಅಗೋಚರವಾಗಿದೆ (ಶಂಚಕಂ. ೨೦೮); ಬೆಳಗ್ಗೆ ರಂಗಮ್ಮ, ಗೋವಿಂದನನ್ನು ನಿಷ್ಕಾರಣವಾಗಿ ಬಯ್ದುದು ಅವಳ ಸ್ಮೃತಿಪಥಕ್ಕೆ ಬಂದಿತು (ನಶಉ. ೮). [ಸಂ.]

ಸ್ಮೃತಿಭ್ರಂಶ (ನಾ). ೧. ನೆನಪಿನ ಶಕ್ತಿ ಇಲ್ಲವಾಗುವುದು. ೨. ಜ್ಞಾನ ತಪ್ಪುವುದು; ಎಚ್ಚರ ತಪ್ಪುವುದು: ಮೂಗಿಗೆ ಆ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ದಿನ ನಸ್ಯವಂ ಮಾಡಿದರೆ ಸಕಲ ಮದ ಸಕಲ ಅಪಸ್ಮಾರ ಸ್ಮೃತಿಭ್ರಂಶ ಜಿಹ್ವಾಸ್ತಂಭಗಳು - ಈ ಮೊದಲಾದವುಗಳೆಲ್ಲಾ ಮಾಣುವುವು (ವಿಷ್ಯವಿ. ೭೨). [ಸಂ.]

ಸ್ಮೃತಿವಿಭ್ರಮ (ನಾ). = ಸ್ಮೃತಿಭ್ರಂಶ ೧ : ಕ್ರೋಧದಿಂದ ಸಮ್ಮೋಹವುತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ; ಸಮ್ಮೋಹದಿಂದ ಸ್ಮೃತಿವಿಭ್ರಮವಾಗುತ್ತದೆ; ಸ್ಮೃತಿವಿಭ್ರಮದಿಂದ ಬುದ್ಧಿನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ (ಧರ್ಮಸಾ. ೧೩೨). [ಸಂ.]

ಸ್ಮೇರ (ಗು). ೧. ನಸುನಗುತ್ತಿರುವ: ಸ್ಮೇರವದನಂ ಚಳಚಕೋರನಯನಂ (ಗದಾಯು. ೮-೫೬); ವೀರತಪಸ್ವಿ ಯಶೌಘಮಹಾರಾಜಂ ನೋಂತು ಕಱೆದನಾಸುರವನಿತಾ ಸ್ಮೇರಕಟಾಕ್ಷನಿರೀಕ್ಷಣಕೈರವಶೀತಾಂಶುದೇವನಾದಂ ದಿವದೊಳ್ (ಯಶೋಚ. ೪-೫೫). ೨. ಅರಳಿದ; ಪ್ರಫುಲ್ಲವಾದ; ಪ್ರಸನ್ನವಾದ: ಸ್ಮೇರವಕ್ತ್ರಸರೋರುಹಂ . . .

ಮುರಾರಿ ಕೃಪಜಗಾಡಿದಂ (ಜಗನ್ನಿ. ೩-೫೩). (ನಾ). ೩. ನಗು; ಮಂದಹಾಸ: ಸ್ಮೇರಮಂಚಿ ಲೋಚನಮರೀಚಿ . . . ದಂತವಿಸ್ತಾರಮರೀಚಿಗಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೨-೧೧೭); ಉನ್ನತ ಪ್ರಾಸಾದದಬಲೆಯರ ವೃತ್ತವದನದ ಸುಮಂದಸ್ಮೇರಚಂದ್ರಿಕೆಯೊಳುತ್ತುಂಗ ದೇವಾಲಯದ ಗೋಪುರದ ಮಾಣಿಕದ ಕಲಶದೆಳವಿಸಿಲೊಳು ಕತ್ತಲೆ ಪರವುದು (ಚೆಮಿಭಾ. ೩-೧೮). ೪. ಸ್ಪಷ್ಟವಾದುದು; ವಿಶದವಾದುದು. ೫. ತೋರಿಕೆ; ಪ್ರಕಟಣೆ. ೬. ಹೆಮ್ಮೆ; ಗರ್ವ. [ಸಂ.]

ಸ್ಮೇರಮುಖ (ನಾ). ೧. ನಗುಮುಖ. ೨. ನಗುಮುಖವುಳ್ಳವನು: ಅತ್ಯಂತ ವಿಸ್ಮಯಸ್ಮೇರಮುಖನುಮತಿಚಿರನ್ಯಸ್ತಹಸ್ತಪಲ್ಲವನುಮ (ಆದಿಪು. ೧೦-೫೨ ವ); ಹೃದ್ಯಂ ಸ್ಮೇರಮುಖಂ ಲೋಕೈಕಹಿತಕರಂ ಸುಕುಮಾರಂ ಸಮನಿಸುಗೆ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೪-೬೫). [ಸಂ.]

ಸ್ಯಂದ (ನಾ). ೧. ಹನಿಯುವಿಕೆ; ತೊಟ್ಟಿಕ್ಕುವಿಕೆ: ವಾರಸುಂದರಿಯರ ಸೂಸುವ ಪರಮಾನಂದ ಸ್ಮಿತಸುಧಾಸ್ಯಂದ ಸಂತತಾರ್ದ್ರಂಗಳಪ್ಪಾರ್ದ್ರಾಕ್ಷತಸಿತಕುಸುಮಾಂಜಲಿಗಳ ನಿದಿರ್ಗೊಂಡು (ಆದಿಪು. ೪-೬೧ ವ). ೨. ತ್ವರಿತವಾದ ಗತಿ; ವೇಗದ ಚಲನೆ. ೩. ರಥ. ೪. ಚಂದ್ರ. ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೇತ್ರರೋಗ. ೬. ಹನಿ; ಬಿಂದು. [ಸಂ.]

ಸ್ಯಂದನ (ಗು). ೧. ಹನಿಯುವ; ಒಸರುವ. ೨. ವೇಗವಾಗಿ ಹರಿಯುವ; ಶೀಘ್ರಗತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರವಹಿಸುವ. ೩. ತ್ವರಿತಗತಿಯುಳ್ಳ; ವೇಗಶಾಲಿಯಾದ. (ನಾ). ೪. ರಥ: ಕರ್ಣನುಮನ್ನಂದೊಂದೋಜೆಯೊಳಿಸಗದೊಡಾಂ ಸ್ಯಂದನ ದಿಂದಿಟಿದು ಪೋಪೆನೆಸಗೆಂ ತೇರಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೦೦). ೫. ನೀರು. ೬. ಗಾಳಿ; ವಾಯು. ೭. ಹೊಳೆ; ನದಿ. ೮. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ತಾರೆಯ ಮರ: "ಅಂಬು ರಥಂ ತರಂಗಿಣ ಕುಜಾದಿಗಳಿಂತಿವು ಸ್ಯಂದನಾಖ್ಯ" (ನಾನಾರ. ೧೨); "ಉದಕ ರಥ ವೃಕ್ಷ ನದಿ ನಾಲ್ಕಿದು ಸ್ಯಂದನಮೆನಿಕ್ಕು" (ನಾನಾರ್ಥ. ೩೫). [ಸಂ.]

ಸ್ಯಂದನಾರೋಹ (ನಾ). ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವವನು; ರಥಿ; ರಥಿಕ: "ರಥೀ, ಸ್ಯಂದನಾರೋಹಃ - ಈ ೨ ರಥವನೇಱುವಾತಂ" (ಹಲಾಯು. ೬೮೩೭). [ಸಂ.]

ಸ್ಯಂದಿ (ಗು). ೧. ಹನಿಯುವ; ತೊಟ್ಟಿಡುವ. ೨. ಒಸರುವ; ಸ್ರವಿಸುವ. ೩. ವೇಗವಾಗಿ ಚಲಿಸುವ. (ನಾ). ೪. ಸ್ರವಿಸುವಂತಹುದು; ಸುರಿಸುತ್ತಿರುವುದು: ಮಂಗಳಗೀತ ಮಂಗಳರವಂ ಕರ್ಣಾಮೃತಸ್ಯಂದಿಯುಣ್ಮುವಿನಂ . . . ಅತ್ಯುತ್ಸಾಹದಿಂ ಪೊಕ್ಕಂ (ಗದಾಯು. ೮-೭೭); ಎಯ್ತಂದಂ . . . ವಿದ್ಯಾಧರೀಲೋಚನಾನಂದಸ್ಯಂದಿ ತಟೀವಿಲಾಸವನವಂ ಕೈಲಾಸಮಂ ನಾರದಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೪-೮೭); ಕರ್ಣಾಮೃತಸ್ಯಂದಿಗಳಪ್ಪ ನುಡಿಗಳಂ ನರೇಂದ್ರಂ ನುಡಿಯಲೊಡಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೭-೭೯ ವ). [ಸಂ. ಸ್ಯಂದಿನ್]

ಸ್ಯಮಂತಕ (ನಾ). ಪ್ರತಿದಿನ ಎಂಟು ಹೇರು ಚಿನ್ನವನ್ನು ಕೊಡುವುದೆಂದೂ, ಎಲ್ಲ ಬಗೆಯ ಅಪಾಯಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿಸುವುದೆಂದೂ ನಂಬಲಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬೆಲೆಯುಳ್ಳ ರತ್ನ: ಹರುಷ ಮಿಗಲಂದಾ ಸ್ಯ[ಪಾಠಾಂ. ಶ್ಯ]ಮಂತಕ ವರಪುಹಾರತ್ನವನು ಕೊಟ್ಟನು ಪರಮಧಾರ್ಮಿಕನೆನುತ ಕರುಣಾವನಧಿ ಕೈಮುಗಿದು (ಸಿಭಾಗ. ೧೦-೭೭-೨೬). [ಸಂ.]

ಸ್ಯಮಂತಪಂಚಕ (ನಾ). ಪರಶುರಾಮನಿರ್ಮಿತವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿಯ ಐದು ಮಡುಗಳು: ಮುನ್ನಂ ಪರಶುರಾಮನೀ ನೆಲದೊಳುಳ್ಳರಸುಮಕ್ಕಳೆಲ್ಲರುಮನಿರ್ಪತ್ತೊಂದು ಸೂಟ್ಟರೆಗಂ ಪಿಳ್ಳೆಪೆಸರಿಲ್ಲದಂತು ಕೊಂದವಂದಿರ ನೊರನೆತ್ತರೊಳ್ ತೀವಿ ತನ್ನ ತಾಯ್ಗೆ ನೀರಿಟ್ಟಿಯಲುಂ ತಂದೆಗೆ ನೀರ್ಗುಡಲುಮೆಂದು ಮಾಡಿದ ಸ್ಯಮಂತಪಂಚಕಂಗಳೆಂಬ ಪೆಸರ ಪೆರ್ಮಡುಗಳೊಳಗೆ ಮೂಡಿ ಮುಲ್ಕಾಡಿ ನೋಡಿಯುಂ (ಗದಾಯು. ೭-೨೮ ವ); ಅರ್ಜುನನು ಕೃಷ್ಣನ ಸೂಚನೆಯಂತೆ ಅದನ್ನು ಬೇರೆ ಬಾಣಗಳಿಂದ ಹಾರಿಸಿ ಸ್ಯಮಂತಪಂಚಕದ ಹೊರಗೆ . . . ವೃದ್ಧಕ್ಷತ್ರನ ತೊಡೆಯ ಮೇಲೆ ಬೀಳಿಸಿದನು (ವಚಭಾ. ೨೮೭). [ಸಂ.]

ಸ್ಯಾದ್ವಾದ (ನಾ). [ಜೈನ] ಪದಾರ್ಥದ ಪೂರ್ಣಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಅದರ ಒಂದೊಂದು ಗುಣವನ್ನು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಇತರ ಗುಣಗಳನ್ನು ಗೌಣವಾಗಿಸಿ ಪರೀಕ್ಷಿಸುವುದು, ಅನಂತರ ಇನ್ನೊಂದು ಗುಣವನ್ನು – ಹೀಗೆ ಭಾಗಶಃ, ಆದರೆ ಸಮಗ್ರವಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವ ಕ್ರಮ: ಶ್ರೀಮತ್ಪರಮಗಂಭೀರ ಸ್ಯಾದ್ವಾದಾಮೋಘ ಲಾಂಛನಂ (ಸೌಇಇ. XX. ೧೩-೫; 875); ಪರವಾದಿ ಕ್ಷೋಣಿಭೃತ್ಪಕ್ಷಮಂ ದೇವೇಂದ್ರಂ ಕಡಿದಂಡದಿಂದೆ ಕಡಿದಂ ಸ್ಯಾದ್ವಾದವಿದ್ಯಾಸ್ತ್ರದಿಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೧-೨೪). [ಸಂ.]

ಸ್ಯಾನಭೋಗ 'ಸೇನಬೋವ' ನೋ.

ಸ್ಯಾಲ (ನಾ). ಹೆಂಡತಿಯ ಅಣ್ಣ ಅಥವಾ ತಮ್ಮ; ಭಾವಮೈದುನ: "ಸಖಿಯ ಸಹಜಾತನಕ್ಕುಂ ಪ್ರ[ತೀ]ತಿಯಿಂ ಸ್ಯಾಲನಾಮನುಂ ದೇವರನುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೫೫-೨೦). [ಸಂ.]

ಸ್ಯೂತ (ಗು). ೧. ಸೂಜಿಯಿಂದ ಹೊಲಿದ; ಹೊಲಿಗೆ ಹಾಕಿದ. ೨. ಹೆಣೆಗೆ ಹಾಕಿ ಕೂಡಿಸಿದ; ಹೆಣೆದ. ೩. ಚುಚ್ಚಿದ. (ನಾ). ೪. ಚೀಲ. [ಸಂ.]

ಸ್ಯೂತಿ (ನಾ). ೧. ಹೊಲಿಯುವಿಕೆ; ಹೊಲಿಗೆ ಹಾಕುವಿಕೆ. ೨. ಸೂಜಿಗೆಲಸ; ಕಸೂತಿ. ೩. ಚೀಲ. ೪. ವಂಶ; ಪೀಳಿಗೆ. ೫. ಸಂತತಿ; ಸಂತಾನ. [ಸಂ.]

ಸ್ರಂಸನ (ನಾ). ೧. ಬೀಳುವಿಕೆ; ಪತನ. ೨. ಕೆಡಹುವಿಕೆ; ಬೀಳಿಸುವಿಕೆ. ೩. ಗರ್ಭಸ್ರಾವ. ೪. ಭೇದಿಯ ಔಷಧ; ವಿರೇಚಕ. [ಸಂ.]

ಸ್ರಂಸಿ (ಗು). ೧. ಕೆಳಗೆ ಜಾರಿ ಬೀಳುತ್ತಿರುವ. ೨. ಕೆಳಗೆ ಜೋತಿರುವ; ನೇತಾಡುವ. ೩. ಶಿಥಿಲವಾದ; ಹರಿದುಹೋಗುವಂತಿರುವ. ೪. ತೂಗಾಡುತ್ತಿರುವ. (ನಾ). ೫. ಗೋಣಿಮರ: "ಪೀಲುಃ, ಗುಡಫಲಃ, ಸ್ರಂಸೀ - ೩ ಗೋಣುಮರ" (ಸಿದ್ಧಾಂತ. ೧೧೬). [ಸಂ. ಸ್ರಂಸಿನ್]

ಸ್ರಕ್ಕು (ನಾ). ಹೂಮಾಲೆ; ಹೂವಿನ ಸರ: ದಿವ್ಯಾಂಬರಾಲಂಕರಣ ಸ್ರಗ್ರಾಜಿಯಿಂ ಪೂಜಿಸಿ (ಅಜಿಪು. ೫-೨೮); ಕುಸುಮ ಸ್ರಗ್ವಸನಾನ್ನಪಾನ . . . ಅನೀಕಮಂ ಕೊಟ್ಟು (ಪಂಪರಾಮಾ. ೧-೭೭). [< ಸಂ. ಸ್ರಜ್]

ಸ್ರಗ್ಧರೆ (ನಾ). [ಛಂದ] ಪ್ರತಿಪಾದದಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವ ಪ್ರಕೃತಿಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ಸಮಪಾದವೃತ್ತ: ಭೂಮಿ ಜ್ವಾಲೇಂದು ದೇವಾಧಿಪ ಪು[ಪಾಠಾಂ. ಸು]ರಗಣದಿಂ ಮುಂತೆ ತೋಯತ್ರಯಂಗಳ್ ತಾಮೆತ್ತಂ ಬಂದು ಚೆಲ್ವಾಗಿರೆ . . ಪೆಸರಿಂ ಸ್ರಗ್ಧರಾನಾಮವೃತ್ತಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೪೧). [ಸಂ. ಸ್ರಗ್ಧರಾ]

ಸ್ರಗ್ವಿಣೆ (ನಾ). [ಛಂದ] ಪ್ರತಿಪಾದದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ರಗಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹನ್ನೆರಡು ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಜಗತೀಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ: ಜಾತವೇದೋಗಣಂಗಳ್ ಚತುಸ್ಥಾನಸಂಜಾತಮಾಗುತ್ತಿರ್ದಂದಿನಂತಾದೊಡಾ ಜಾತಮಂ ಸ್ರಗ್ವಿಣೀವೃತ್ತಮೆಂಬರ್ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೩೦). [ಸಂ. ಸ್ರಗ್ವಿಣೀ]

ಸ್ರಜ (ನಾ). ಹೂಮಾಲೆ: "ಸ್ರಜಂ ಮಾಲ್ಯಂ ಪುಷ್ಪವಿಶೇಷರಚನಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೭೭-೧೪) ; ಪ್ರಜೆಯಲ್ಲಂ ಜಲಗಂಧ ಸ್ರಜಂತಂಡುಲ ಧೂಪದೀಪ ಚರು ತಾಂಬೂಲ ಪ್ರಜದಿಂ ಪೂಜಿಸುವುದು (ಯಶೋಚ. ೪-೭೩); ಮುನಿಪತಿ ದಿವ್ಯಸ್ರಜಮಂ ಕೊಡಲೊಡ ಮದನಾ ಗಜಮಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ಸಾರ್ಚದಂ ಶಚಿಯಾಣ್ಮಂ (ವಿಷ್ಣುಪು. ೧-೨-೧೧೫). [ಸಂ. ಸ್ರಜ್]

ಸ್ರಮ 'ಸವ' ನೋ.

ಸ್ರವ (ನಾ). ೧. ತೊಟ್ಟಿಕ್ಕುವಿಕೆ; ಹನಿಯುವಿಕೆ. ೨. ಪ್ರವಹಿಸುವಿಕೆ. ೩. ಮೂತ್ರ. ೪. ಹನಿ; ಬಿಂದು. ೫. ಪ್ರವಾಹ. ೬. ಚಿಲುಮೆ; ಬುಗ್ಗೆ. [ಸಂ.]

ಸ್ರವಂತಿ (ನಾ). ಹೊಳೆ; ತೊರೆ; ನದಿ: ಕಾವೇರಿ ಸ್ರವಂತೀ ಸಮುತ್ತರಣಾನಂತರಂ ಬರವರ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೩ ವ). [ಸಂ. ಸ್ರವಂತೀ]

ಸ್ರವಿಸು (ಕ್ರಿ). ಒಸರು; ಜಿನುಗು; ಸೋರು: ಆನೆಗಳಿಗೆ ಮದೋದಕವು ಸ್ರವಿಸುವ ಸ್ಥಾನಗಳಂ ಪೇಳುವೆನು (ಸೌಗಂಧಿ. ೨೭೭-೧೭); ಸ್ರವಿಸುವುದು ಜೀವರಸ ಹೃದಯಗರ್ತದ ತಳದಿ (ಮಂಜಿಕ. ೪೬೪); ಕಣ್ಬುಟ್ಟಿದೆವೇಗಳಂ ಸ್ರವಿಸಿದತ್ತಶ್ರು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೬೭-೪೦೧). [(ಸಂ. ಸ್ರವಣ) + - ಇಸು]

ಸ್ರಷ್ಟಾರ (ನಾ). ರಚಿಸುವವನು; ನಿರ್ಮಿಸುವವನು: ಮಿಥ್ಯಸೃಷ್ಟಿಯು ಕೃತಿಯೆಂದೆನಿಸುವುದು ಅಲ್ಲಿ ಕವಿಗಳು ಸ್ರಷ್ಟಾರರು (ಸಾಹಿವಿ. ೮). [< ಸಂ. ಸ್ರಷ್ಟೃ]

ಸ್ರಸ್ತ (ಗು). ೧. ಬಿದ್ದ. ೨. ಜಗುಳಿದ; ಜಾರಿದ. ೩. ಸಡಿಲಿದ; ಶಿಥಿಲವಾದ. ೪. ನೇತಾಡುವ; ಜೋಲುವ: ಸ್ರಸ್ತಕುಂತಳಕೇಶಂ ಗತಪುಷ್ಪದೀನವದನಂ (ಗದಾಯು. ೧೦-೧೩). (ನಾ). ೫. ಕಳಚಿಕೊಂಡುದು: "ಸ್ರಸ್ತಂ, ಧ್ವಸ್ತಂ . . . ಗಲಿತಂ - ೭. ಜಾರಿ ಬಿದ್ದುದು, ಕಳಚಿಕೊಂಬುದು" (ಅಭಿಧಾ. ೬೫೦). [ಸಂ.]

ಸ್ರಾವ (ನಾ). = ಸ್ರವ ೨: 'ಗರ್ಭಸ್ರಾವ', 'ರಕ್ತಸ್ರಾವ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸ್ರಾವೆ 'ಶ್ರಾವೆ' ನೋ.

ಸ್ರಾಹೆ 'ಶ್ರಾಹೆ' ನೋ.

ಸ್ರುಕ್ಕು (ನಾ). ಹೋಮಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಸುರಿಯಲು ಬಳಸುವ (ಪಲಾಶ ಅಥವಾ ಖದಿರವೃಕ್ಷಗಳ) ಮರದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಸವುಟು: ಸ್ರುಕ್‌ಸ್ರುವಾಕ್ಷತ ಸುಗಂಧ ಯವಾವಾಳತಿಲ . . . ವಿವಿಧ ಮಖಪರಿಕರಂಗಳುಮಂ ಬೇಡೆವೇಡೆ ತೋಡೆ (ಚಗವಿ. ೧೭-೭ ವ); ಶತಜುಹುಗಳಿಂ ವೈಕಂಕತದ ಷಷ್ಟಿಸ್ರುಕ್ಕುಪನಿವಹದಿಂದ . . . ಬೇಕಾದ ವಸ್ತುಸಂಜಾತದಿಂ ಮಖಶಾಲೆ ಕಣ್ಗೆಸೆದುದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೩-೩೪). [< ಸಂ. ಸ್ರುಚ್]

ಸ್ರುತ (ಗು). ೧. ಪ್ರವಹಿಸಿದ. ೨. ಜಿನುಗಿದ; ತೊಟ್ಟಿಕ್ಕಿದ. ೩. ಹೊರಟು ಹೋದ. (ನಾ). ೪. ದ್ರವ. [ಸಂ.]

ಸ್ರುವ (ನಾ). ೧. ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಸವುಟುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ: "ಧ್ರುವಾ, ಉಪಭೃತ್, ಜುಹೂಃ, ಸ್ರುವಃ . . . ಸ್ರುಕ್ಕು ಎಂಬ ಆಜ್ಯಗ್ರಹಣಪಾತ್ರದ ಆಯಾ ನಾಮಗಳು, ೪ ಬಗೆಯ ಸ್ರುಕ್ಕುಗಳು" (ಅಭಿಧಾ. ೨೨೦). ೨. ಸೋಮರಸಕ್ಕೆ ಬಳಸುವ ದರ್ವಿ. ೩. ಜಲಪಾತ; ನೀರ್ಬೀಳು. [ಸಂ.]

ಸ್ರುವೆ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಹೆಗ್ಗುರಂಟಿಕೆ: "ಮಧುರಸ, ಮಧುಶ್ರೇಣಿ . . . ಹೆಗ್ಗುರಂಟಿಕೆ, ಸ್ರಾವೆ, ಸ್ರುವಾ" (ಸಸ್ಯನಿ. ೧೧೭). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ಆನೆಬೇಲ. [ಸಂ. ಸ್ರುವ]

ಸ್ರೋತ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನ ಪ್ರವಾಹ; ಹರಿಯುವಿಕೆ: "ಓಘಃ, ಪ್ರವಾಹಃ, ವೇಣೀ, ಧಾರಾ, ಸ್ರೋತಃ, ರಯಃ - ಈ ೬ ತೊಱೆಯ ಹರಿಪಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೦-೪೭). ೨. ರಭಸವುಳ್ಳ ಪ್ರವಾಹ; ನುಗ್ಗಿ ಹರಿಯುವ ಹೊನಲು: ಕಡ್ಲೊಳಸಿರ್ದುದು ನೋಡ ಹಿಮಾಚಳಶಿಖರದ ಮೇಲ ಪಾಯ್ವ ಗಂಗಾಸ್ರೋತಂ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೭೩); ಮೊರೆಯುತ್ತುಂ ಪರಿಯುತ್ತುಮಿರ್ಪ ರುಧಿರಸ್ರೋತಂಗಳಿಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೯-೧೨೪). ೩. ಹೊಳೆ; ನದಿ: 'ಸ್ರೋತಃಪತಿ' ಪರಾ. ೪. ತೆರೆ ; ಅಲೆ. ೫. ನೀರು. ೬. ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯ: "ಖಂ, ಅಕ್ಷಂ, ಇಂದ್ರಿಯಂ, ಸ್ರೋತಃ, ಹೃಷೀಕಂ, ಕರಣಂ - ಈ ೬ ಇಂದ್ರಿಯಂಗಳ್" (ಹಲಾಯು. ೮೪-೩೮೧). ೭. ಆನೆಯ ಸೊಂಡಿಲು. ೮. ಪ್ರಾಣಿದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ರಂಧ್ರ. ೯. ವಂಶ; ಪೀಳಿಗೆ. [ಸಂ. ಸ್ರೋತಸ್]

ಸ್ರೋತಃಪತಿ (ನಾ). ಸಮುದ್ರ: ಖ್ಯಾತಂ ಮಹೇಂದ್ರಗಿರಿಸಾರಾತಿಶಯಂ ಪತಿ ಮಹೇಂದ್ರಗಿರಿಗಂ ಪ್ರಾಚೀಸ್ರೋತಃಪತಿ ಪ್ರಯಾಣದೊಳೀತಂ ಜಂಗಮಮಹೇಂದ್ರಮೆನಿಕುಂ ಘಟೆಯಿಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೧೩೩). [ಸಂ.]

ಸ್ರೋತಸ್ವಿನಿ (ನಾ). ನದಿ; ಹೊಳೆ: ತರುಣೀಲೋಚನಲೋಲಮಾಯುವಚಲ ಸ್ರೋತಸ್ವಿನೀಸಂಚಲಂ ಸಿರಿ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೪-೫೩); ಆ ಸಮಿಪೋರ್ವಿಯೊಳ್ ಸ್ಥಿರಮಿರ್ಪರ್ ಪದೆದಿಂಟುಗುಂ ರಸಮನಾ ಸ್ರೋತಸ್ವಿನೀತೀರದೊಳ್ (ವಿಷ್ಣುಪು. ೨-೧-೪೭). [ಸಂ. ಸ್ರೋತಸ್ವಿನೀ]

ಸ್ರೋತ್ರಗುತ್ತಿಗೆ, ಸುತ್ರಗುತ್ತಿಗೆ, ಸುತ್ರಗುತ್ತಗೆ (ನಾ). ಶ್ರೋತ್ರಿಯರಿಗೆ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ ಉಂಬಳಿ: ದೇವಣ ಆರಾಧ್ಯರಿಗೆ ಕೊಟ ಸ್ರೋತ್ರಗುತ್ತಿಗೆಯ ಭೂದಾನ ಶಿಲಾಶಾಸನದ ಕ್ರಮವೆಂತೆಂದರೆ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೪, ೫೮-೧೩ : 1434). **ಸುತ್ರಗುತ್ತಿಗೆ**: ಆ ಸೀಮೆಗೆ ಗದ್ದೆ ತೋಟ ಮರ ಮಗ್ಗವಣ ಕಿಱುಕುಳ ಸೊನ್ನಾದಾಯ ಸುತ್ರಗುತ್ತಿಗೆ ಯ ಯೊಳಗಾಗಿ (ಎಕ. VII(R). ಮಳವ. ೧೧-೧೦ ; 1517). **ಸುತ್ರಗುತ್ತಗೆ**: ಸೀಮೆಯ ಪೊಳಗಣ ಹಳನವು ನಿಮಗೆ ಸುತ್ರಗುತ್ತಗೆಯಗಿ ಕೊಟವಾಗಿ (ಎಕ. VII(R). ಮಳವ. ೧೧೮-೧೦; ಪು. 13ನೆಯ ಶತ). [< ಶ್ರೋತ್ರಿಯ + ಗುತ್ತಿಗೆ (< ಗುತ್ತಗೆ)]

ಸ್ವ (ಗು). ೧. ತನ್ನ; ತನಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ; ಸ್ವಂತ. ೨. ಹುಟ್ಟಿನಿಂದ ಬಂದ; ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾದ; ನೈಸರ್ಗಿಕ. (ನಾ). ೩. ತನ್ನ ಕುಲ ಅಥವಾ ವಂಶಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಜ್ಞಾತಿ; ಬಂಧು. ೪. ಆತ್ಮ: ಸ್ವ ಎಂಬುದನ್ನು ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಆತ್ಮವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಸಂಶೋಧ. V. ಮುನ್ನುಡಿ). [ಸಂ.]

ಸ್ವಂ (ನಾ). ಧನಸಂಪತ್ತು: "ದ್ಯುಮ್ನಂ . . . ಅರ್ಥಃ, ಸ್ವಂ . . . ವಸು, ವಿಭವಃ - ಈ ೧೫ ಒಡಮೆಯ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೧೪-೮೦). [ಸಂ.]

ಸ್ವಂತ₁, ಸೊಂತ (ಗು). ೧. ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿ, ವಸ್ತು ಅಥವಾ ಒಂದು ಸಂಸ್ಥೆಗೆ ಸೇರಿದ; ಖಾಸಗಿಯಾದ; ವೈಯಕ್ತಿಕ: ಸರ್ಕಾರವು ವಿಧಿಸಿದ್ದ ಅನೇಕ ಆರ್ಥಿಕನಿಬಂಧನೆಗಳು ಸಡಿಲವಾದುದರಿಂದ, ಆರ್ಥಿಕಶಕ್ತಿಗಳು ಸ್ವಂತಸ್ಥಾಯಿಯನ್ನು ಪಡೆದವು (ಅಂತಸ್ಸ. ೭); ಪ್ರಪಂಚದ ಬಹುಸಂಖ್ಯಾತಭಾಷೆಗಳಿಗೆ ತಮ್ಮದೇ ಆದ ಒಂದು ಸ್ವಂತ ಲಿಪಿ ಇಲ್ಲ (ದ್ರಾವಿ. ೪೫). ೨. ವ್ಯಕ್ತಿಗತವಾದ; ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ. (ನಾ). ೩. ತನ್ನದೇ ಆದುದು; ಖಾಸಾ: ಮಾತುಗಳು ನನ್ನ ಸ್ವಂತವಾದಷ್ಟು (ರಾಯಕ. ೪೭). ೪. ಮುದ್ದಾಂ; ಖುದ್ದು: ಕಾಸರ್‌ಗಳು ತಮ್ಮ ದ್ರಾಕ್ಷಾರಸವನ್ನು ತಾವೇ ಸ್ವಂತವಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ (ಮಲನಾ. ೩೧). **ಸೊಂತ**: ೧. ಅಂತಕನ ಪೋಲ್ಪಿಂಥ ಪುರುಷನ ಸೊಂತವಾರ್ಧಕ್ಯವನ್ನು . . . ಕಂಡು (ರಘುವಂ. ೧೨೧-೭೭). ೩. ನಿಂದೂ ಸೊಂತದ್ದಲ್ಲ (ಕಮ್ಮಟ. ೩೩). 'ಸ್ವತಃ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಸ್ವಂ./ ತಮಿ. ಚೊನ್ತ; ತೆಲು. ಸೊಂತ]

ಸ್ವಂತ₂ (ನಾ). ೧. 'ಸು' ಎಂಬ ಅಕ್ಷರದಿಂದ ಕೊನೆಯಾಗುವುದು; ಸುಕಾರಾಂತವಾದುದು: ವ್ಯಂಜನರೂಪದಿನೇತಅದಿಂ ಸ್ವಂತಧಾತುಗಳ್ಕುಂ ಚಿತ್ರಂ (ಶಮದ. ೨೯೭). ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ಮುಕ್ತಾಯವನ್ನು ಹೊಂದುವುದು; ಸುಖಾಂತವಾದುದು. [ಸಂ.]

ಸ್ವಂತಿಕೆ (ನಾ). ತನ್ನದೇ ಆದ ವಿಶಿಷ್ಟತೆ, - ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ; ತನ್ನತನ: ಆದರ್ಶಮಾನವನ ಸಮನ್ವಯ ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವವನ್ನು ಬಣ್ಣಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ರತ್ನಾಕರನ ಸ್ವಂತಿಕೆಯಿದೆ (ಕಸಾಚ. ೬೬೭). [ಸ್ವಂತ + - ಇಕೆ]

ಸ್ವಕಪೋಲಕಲ್ಪನೆ (ನಾ). ೧. (ಆಲಂ) ಸ್ವಂತವಾದ ಕಲ್ಪನೆ. ೨. ತನ್ನದೇ ಆದ ಊಹೆ: ಆ ಲಿಪಿಗಳ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ಊಹಾಪೋಹಗಳೂ ಸ್ವಕಪೋಲಕಲ್ಪನೆಗಳೂ ಹುಟ್ಟಿಕೊಂಡಿವೆ (ದ್ರಾವಿ. ೨೩). [ಸಂ. ಸ್ವಕಪೋಲಕಲ್ಪನಾ]

ಸ್ವಕಪೋಲಕಲ್ಪಿತ (ನಾ). ಸ್ವಂತವಾದ ಕಲ್ಪನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದುದು; ತನ್ನದೇ ಆದ ಊಹೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದುದು: ಎಲ್ಲವೂ . . . ಸ್ವಕಪೋಲಕಲ್ಪಿತಗಳೆಂಬ ಬಗ್ಗೆ ಮಾತ್ರ ಯಾರೂ ಅನುಮಾನ ಪಡಲಾರರು (ಬಾಗಿನ. IV. ಮುನ್ನುಡಿ). [ಸಂ.]

ಸ್ವಕರ್ತೃ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ತಾವೇ ನಿರ್ವಹಿಸುವಂತಹುದು; ಕ್ರಿಯೆಯ ನಿರ್ವಹಣೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ವತಂತ್ರವಾದುದು: ಸ್ವಪರಕರ್ತೃವೊಳ್ - ಸ್ವಕರ್ತೃ ಪರಕರ್ತೃವಿನಲ್ಲಿ (ಶಮದ. ೨೩೧ ಟೀಕೆ). [ಸಂ.]

ಸ್ವಕಾರ್ಯ (ನಾ). ತನ್ನದೇ ಆದ ಕಾರ್ಯ; ಸ್ವಂತಕೆಲಸ: ಆಹ, ಸ್ವಕಾರ್ಯ ಪರತ್ವವೆಂಬುದು ಹೀಗೆ ತಾನೆ. ಈತನ ಸಂತಾಪದಿಂದ ನಾನು ಸಂತಸಪಡುವವನು (ಶಾಕುಂತ. ೬೫-೧೧); ಅವರು ಬಂದುದರಿಂದ ಸ್ವಾಮಿಕಾರ್ಯ, ಸ್ವಕಾರ್ಯ ಎರಡೂ ಆಯಿತು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಸ್ವಕೀಯ (ಗು). ೧. ತನ್ನದಾದ; ತನಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ; ಸ್ವಂತದ: ಸ್ವಕೀಯ ಚರಮಸಮಯದೊಳ್ . . . ಪದಿಮೂಱುಂ ಪ್ರಕೃತಿಗಳುಮಂ ನಿರ್ಮೂಲಂ ಕಿಡಿಸಿ (ಆದಿಪು. ೧೭-೪೯ ವ); ಆ ಸಮಯದೊಳುದ್ಯಾನದಿನೀ ಸುಗ್ರೀವಂ ಸ್ವಕೀಯಭವನಕ್ಕೆಯ್ದಂದು (ಪಂಪರಾಮಾ. ೧೧-೧೧). ೨. ತನ್ನ ಕುಟುಂಬಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ; ಸ್ವಂತಸಂಸಾರಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ. (ನಾ). ೩. ತನ್ನದೇ ಆದುದು; ಸ್ವಂತವಾದುದು: "ಖಾಸಾ - ಸ್ವಕೀಯವೂ" (ಕಾಶಕ್ಯ. ೨೦೦). ೪. ತನಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಬಂಧು: ಅಸಮವಿಭೂತಿಗಳನುಪಾರ್ಜಿಸುವೊಡೆ ಜನಮುಂ ಸ್ವಕೀಯಮುಂ ಮಾಳ್ಪುದು (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೪-೨೧); ರಣಮಹೀಸಂತಮಸ ಶಾಂತೇಕ್ಷಣರು ದಿಗುಭ್ರಮೆಯಲಿ ಸ್ವಕೀಯ ಕ್ಷಣನವನು ರಚಿಸಿದರು ರೌರವವಾಯ್ತು ರಾತ್ರಿಯಲಿ (ಕುಮಾದ್ರೋ. ೧೫-೬೦). ೫. ತನ್ನ ಕುಟುಂಬಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಮನೆಯ ಆಡಳಿತವನ್ನು ಆಚಾರ್ಯರು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವೆಂಕಮ್ಮನವರಿಗೇ ವಹಿಸಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದರು. ಅಲ್ಲಿ ಅವರೇ ಸ್ವಕೀಯರು (ಸಮಜೀ. ೨೭೦). [ಸಂ.]

ಸ್ವಕೀಯಾನ್ವಯ (ನಾ). ತನ್ನ ಮನೆತನ ,– ವಂಶ: ಆಗಳ್ ಸೂತರ್ ಸ್ವಕೀಯಾನ್ವಯದರಸುಗಳಂ ಬಣ್ಣಿಸುತ್ತಿರ್ಪಿನಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೯೭). [ಸಂ.]

ಸ್ವಕೀಯೆ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಮೂರು ಬಗೆಯ ನಾಯಿಕೆಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳು; ತನ್ನ ಪತ್ನಿ; ಸ್ವಂತ ಹೆಂಡತಿ: ಬಳಿಕ ಸ್ವಕೀಯೆ ಪರಕೀಯೆ ಪಣ್ಯರೆಂಬ ತ್ರಿವಿಧ ನಾಯಿಕೆಯರಿಂ (ಏವೇಕ. ೧೮೨); ಪ್ರಕಟತರನಾಯಿಕೆಯರಾ ಸ್ವಕೀಯೆ ಪರಕೀಯೆ ಪಣ್ಯೆಯೆನೆ ಮೂಱುತೆಱಂ (ರಸರ. ೩-೮೭ ಸೂತ್ರ). [ಸಂ. ಸ್ವಕೀಯಾ]

ಸ್ವಕುಲ, ಸ್ವಕುಳ (ನಾ). ತನ್ನ ಕುಲ; ತನ್ನ ವಂಶ: ಸ್ವಕುಲಪ್ರಧಾನ ಗಜವಾಜಿ ಕುಂಜರಂ ವಿಭು ವೃಷಾಖ್ಯಪುಂಗವವಾಕ್ಕುಂ (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೨೧-೧೮). **ಸ್ವಕುಳ**: ಸ್ವಕುಳಪಯೋಧಿಚಂದ್ರಿಕೆ . . . ನಯನಾಳಿಜಾಳನವಮಾಳಿಕೆಯೆಂಬುದು ಲೋಕ ಮಾಕೆಯಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೩-೬೫). [ಸಂ.]

ಸ್ವಕುಳ 'ಸ್ವಕುಲ' ನೋ.

ಸ್ವಗತ (ಗು). ೧. ಸ್ವಂತವಾದ; ತನ್ನ; ತನಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ: ಸ್ವಗತಾನಲಸನ್ಮಣಿ ರಶ್ಮಿ ಗಾಢನುಗಣಿತ ಜಲಧ್ಯಿಪಾವಳಿ ಕಡಲಂ ಮಿಗೆವಂದಮರಗಜೇಂದ್ರಂ ಸೊಗಯಿಸುವುದು ದಾನವಾರಿ ಲೇಖಾನುಗತಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೬೯); ಸ್ವಗತನಿಬಿಡಪಲ್ಯಂಕಾಸನೋಲ್ಲಾಸಂ . . . ಆತ್ಮಕೇಶಾಳಿಗಳನಘದ ಬೇರಂ ತೀರೆ ಕೀಲ್ಚುಂತೆ ಕಿಟ್ಟಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೩-೧೧೦). ೨. ಅಂತರ್ಗತವಾದ; ಒಳಗೊಂಡ: ಮಗುಳ್ದುಂ ಮ[ಗುಳ್ದೂ]ಮಾತಂ ನೆಗಳ್ದಿರೆ ಪೇಳ್ದೂಗಳಕ್ಕುಮಾ ವ್ಯಾವೃತ್ತಿ ಸ್ವಗತಾಳಂಕಾರಂ ಬಗೆಗಗಾಧಮನರದಱ ತೆಱನನೀ ಕುಱಿಪುಗಳಿಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೨೦೦). 'ಸ್ವಗತಭೇದ' ಪರಾ. (ನಾ). ೩. ತನ್ನಲ್ಲಿರುವುದು; ಅಂತರಂಗದಲ್ಲಿರುವುದು: ಸ್ವಗತವಿಲ್ಲದ ಮೋದ ಹೊಳಲುಗೊಡದು (ಅರಳು. ೪೦೧-೧೧). ೪. ಆತ್ಮಚಿಂತನೆಯಲ್ಲಿ ಲೀನನಾದವನು; ಅಂತರ್ಮುಖಿ: ನೋಡಿದ ಕೂಡಲೆ ಆತನು ಇತರರಿಗಿಂತ ಸ್ವಂತಂತ್ರನೂ ಸ್ವಗತನೂ ಆಗಿರುವಂತೆ ತೋರುತ್ತಿತ್ತು (ನಿಬಂಧ. II, ೩೮೪). ೫. [ನಾಟ್ಯ] ನಾಟಕದ ಸಂಭಾಷಣೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ; ಒಂದು ಪಾತ್ರವು ಉಳಿದ ಪಾತ್ರಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸದೆ ಪ್ರೇಕ್ಷಕರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಕೇಳಿಸುವಂತೆ ತನಗೆ ತಾನೇ ಮಾತನಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು; ಆತ್ಮಗತ: ಸ್ವಗತಂ – ಮಾತನಾಡುವ ಪಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಮತ್ತಾರೂ ಕೇಳದ್ದು (ಕೃಚಿಡಿ. ೨೦೭). 'ಸ್ವಗತಭಾಷಣ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸ್ವಗತತೃಪ್ತ (ನಾ). ಆತ್ಮತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು; ಆತ್ಮಸಂತೋಷವನ್ನು ಪಡೆದವನು: ಸ್ವಗತತೃಪ್ತರಾಗಿ ಸನ್ಯಾಸಿಯಂತೆ ಅವರು ತಮ್ಮ ಜೀವನವನ್ನು ಸಾಗಿಸಿದ್ದರು (ಸಮಜೀ. ೭೭೫); ಪ್ರಥಮಪ್ರಾಯದಲ್ಲಿ ನಾಚಿಗೆಮುಸುಗಿ ಕುಲವಧುವು ದನಿಗೊಡದೆ ಇದ್ದಾಗ ಪುರುಷನನುರಾಗವು ಬಣ್ಣಗುಂದಿ ಆತನು ಸ್ವಗತತೃಪ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ (ಗೊತ್ತುಗು. ೧೪೨). [ಸಂ.]

ಸ್ವಗತಭಾಷಣ (ನಾ). = ಸ್ವಗತ ೫ : ಸ್ವಗತಭಾಷಣ ಮುಕ್ತಾಯಗೊಂಡಾಗ ಕೈ ಚಪ್ಪಾಳೆ ನಾಟಕಮಂದಿರದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಮೊಳಗಿತು (ಪುನರು. ೩೯೯). [ಸಂ.]

ಸ್ವಗತಭೇದ (ನಾ). ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಗತವಾದ ವಿಭಾಗ: ಪ್ರತಿವಸ್ತುವಿಗೂ ಸಜಾತೀಯಭೇದ, ವಿಜಾತೀಯಭೇದ, ಸ್ವಗತಭೇದವೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ ವಸ್ತುಗಳಿರುವುವು (ಹಿಂದಸಾ. ೨೨೨); ಇಲ್ಲಿ ಬರುವ ಪದ, ವಾಕ್ಯ, ವರ್ಣ, ಪದಭಾಗ, ಸಂಘಟನೆ, ಮಹಾವಾಕ್ಯ – ಈ ಭೇದಗಳೆಲ್ಲ ವ್ಯಂಜಕಶಬ್ದದ ಸ್ವಗತಭೇದಗಳು (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೧೧೭ ಅಡಿಟ). [ಸಂ.]

ಸ್ವಗುರುಸ್ಥಾನಸಂಕ್ರಾಂತಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಐವತ್ತುಮೂರು ಗರ್ಭಾನ್ವಯ ಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಮುನಿಗಣಕ್ಕೆ ಪೋಷಕನಾಗಿದ್ದು ತನ್ನ ಗುರು ಅಲಂಕರಿಸಿದ್ದ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸುವುದು; ಸ್ವಗುರುಸ್ಥಾನಾವಾಪ್ತಿ: ಸ್ವಗುರುಸ್ಥಾನಸಂಕ್ರಾಂತಿ ನಿಸ್ಸಂಗತ್ವಾತ್ಮಭಾವನಾಯೋಗ . . . ಎಂಬಯ್ವತ್ತುಮೂಱು ಗರ್ಭಾದಿ ನಿರ್ವಾಣಪರ್ಯಂತಂಗಳಪ್ಪ ಗರ್ಭಾನ್ವಯಕ್ರಿಯೆಗಳುಂ (ಆದಿಪು. ೧೫-೧೫ ವ); ಆದಾನಮುಂ . . . ಸ್ವಗುರುಸ್ಥಾನಸಂಕ್ರಾಂತಿಯುಂ . . . ನಿರ್ವಾಣಪರ್ಯಂತ ಮಪ್ಪಯ್ವತ್ತುಮೂಱುಗರ್ಭಾನ್ವಯಕ್ರಿಯೆಯೊಳ್ (ಚಾವುಂಪು. ೨೧೨). 'ದೀಕ್ಷೆ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸ್ವಗೃಹ (ನಾ). ೧. ಸ್ವಂತಮನೆ; ತನ್ನಮನೆ: ವಧುವಿನ ಸ್ವಗೃಹದಲ್ಲಿ ವಿವಾಹಮಹೋತ್ಸವವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಬೇಕೆಂದು ಗುರುಹಿರಿಯರು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿರುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ). ೨. [ಜ್ಯೋತಿ] (ಆಯಾರಾಶಿಯ) ಸ್ವಂತಕ್ಷೇತ್ರ; ಸ್ವಕ್ಷೇತ್ರ: ಕ್ರಮದಿಂ ದ್ವಾದಶಭಾಗವೊಂದು ಗೃಹಕಕ್ಕುಂ ತದ್ಗೃಹದ್ವಾದಶಾಂಶಮನಾಳ್ವರ್ ಸ್ವಗೃಹಾದಿ ರಾಶಿಪತಿಗಳ್ (ಜಾತತಿ. ೧-೨೭). [ಸಂ.]

ಸ್ವಗೃಹತ್ಯಾಗ (ನಾ). [ಜೈನ] ಐವತ್ತುಮೂರು ಗರ್ಭಾನ್ವಯಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ತನ್ನ ಸಂಪತ್ತನ್ನೆಲ್ಲ ದಾನಮಾಡಿ ಆತ್ಮಕಲ್ಯಾಣಸಾಧನೆಗಾಗಿ ಮನೆಬಿಟ್ಟು ಹೊರಡುವುದು: ಆದಾನಮುಂ . . . ಸ್ವಗೃಹತ್ಯಾಗಮುಂ . . . ನಿರ್ವಾಣಪರ್ಯಂತಮಪ್ಪಯ್ವತ್ತುಮೂಱು ಗರ್ಭಾನ್ವಯಕ್ರಿಯೆಯೊಳ್ (ಚಾವುಂಪು. ೨೧೨). 'ದೀಕ್ಷೆ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸ್ವಗೃಹಸ್ಥ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಸ್ವಂತಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿರುವುದು: ಗ್ರಹಮೇಱುಂ ಜನನೋದಯುಗೃಹಪಮುಂ ಬಲಯುಕ್ತಮೆನೆ ಪರಸ್ಪರ ಪೀಡಾರಹಿತಂ ಸ್ವಗೃಹಸ್ಥಂ ತದ್ವ್ರಷಮನೆ ಪರಮಾಯುವಂ ಯಥೋಕ್ತಂ ಕುಡುಗುಂ (ಜಾತತಿ. ೮-೯). [ಸಂ.]

ಸ್ವಗ್ರಾಮ (ನಾ). ಸ್ವಂತಗ್ರಾಮ; ತನ್ನ ಹಳ್ಳಿ: ಜಾತ್ರೆಗೆ ಬಂದವರೆಲ್ಲರೂ ಸ್ವಗ್ರಾಮಗಳಿಗೆ ತೆರಳಿದರು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಸ್ವಚ್ಛ$_1$ (ಗು). ೧. ಪಾರದರ್ಶಕವಾದ. ೨. ಬಿಳಿಯ; ಬಿಳುಪಾದ. ೩. ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ; ನಿರ್ಮಲವಾದ: ಹಾರಾಂಶು ಸ್ವಚ್ಛನೀರಂ ಸುರಯುವತಿ ಮುಖಾಂಭೋಜನೇತ್ರೋತ್ಪಲಶ್ರೀಸಾರಂ (ಆದಿಪು. ೧೦-೧೯). ೪. ನಿಷ್ಕಳಂಕವಾದ; ದೋಷರಹಿತವಾದ: ಆಲಿಸು ಮದೀಯ ಸ್ವಚ್ಛವಾಕ್ಯಗಳಂ (ಶ್ರೀಮಹಾ. ೯-೧೭). (ನಾ). ೫. ನಿರ್ಮಲವಾದುದು; ಪರಿಶುದ್ಧವಾದುದು : "ಅನಾವಿಳಂ ಪ್ರಸನ್ನಂ ಸ್ವಚ್ಛಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೦೮-೬೦); ಸ್ವಚ್ಛಂಗಳ್ ನಿಜದಿಂ ವಿರಕ್ತವಿನುತಂಗಳ್ . . . ರತ್ನತ್ರಯಂಗಳ್ ಹೃದಯ್ಯಚ್ಛನ್ನಾಭರಣಂಗಳಕ್ಕೆಮಗೆ ಮುಕ್ತಿಶ್ರೀ ಮನಂಗೊಳ್ವಿನಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧-೮). ೬. ಸ್ಫಟಿಕಶಿಲೆ. [ಸಂ.]

ಸ್ವಚ್ಛ$_2$ (ಅ). (ಉಕ) ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ; ಸ್ಫುಟವಾಗಿ: ನಾ ಸ್ವಚ್ಛ ಹೇಳತೀನಿ, ನಿನ್ನ ಮ್ಯಾಲ ನಾ ಸಿಟ್ಟಗೆದ್ದೀನಿ (ಹೊಸಂಸಾ. ೧೭೨). [< ಸ್ವಚ್ಛ$_1$]

ಸ್ವಚ್ಛಂದ (ಗು). ೧. ಮನಸ್ಸು ಬಂದಂತೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವ; ಅಂಕೆಯಿಲ್ಲದ; ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ: ಇಂದಲೇ ರಿಪುರುಧಿರಪಾನಾನಂದಕೃತಮದಶಾಕಿನೀ ಸ್ವಚ್ಛಂದಲೀಲಾನೃತ್ಯದರ್ಶನವೆಂದನಾ ಚೈದ್ಯ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೦-೫೭). ೨. ಸ್ವಪ್ರೇರಣೆಯ; ಸ್ವತಃ ಪ್ರೇರಿತವಾದ. ೩. ಸಂಸ್ಕರಣವಿಲ್ಲದ; ನಯವಿಲ್ಲದ. (ನಾ). ೪. ಮನಸ್ಸು ಬಂದಂತೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ; ಕಟ್ಟುಪಾಡಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ; ಸ್ವೇಚ್ಛೆ: "ಸ್ವವಶಂ ಸ್ವಚ್ಛಂದಂ ಸ್ವೈರವೃತ್ತಿ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೦೧-೧೯); ಈ ವಿಚಿತ್ರಸನ್ನಿವೇಶ, ನೇಹ ನಲುಮೆಗಳ ತಾಕಲಾಟ . . . ಇವೆಲ್ಲ ಅವನ ಚಿದಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸ್ವಚ್ಛಂದವಾಗಿ ಅಲೆಯತೊಡಗಿದವು (ಸಮಜೀ. ೪೩೧); ಹಾಗಾದರೆ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಸ್ವಚ್ಛಂದವಾಗಿ ಹಾರು (ಕಲ್ಲೋಲ. ೨೨-೫). ೫. ಮುಕ್ತವಾದುದು; ಐಚ್ಛಿಕವಾದುದು: ಆದಿಸ್ವರ ಪದಮಂತ್ಯದೊಳಾದೆಡೆಯೊಳ್ದೀರ್ಘಮಕ್ಕುಮೆರಡನೆಯ ವಿಭಕ್ತ್ಯಾದಾನಪದಂ ದೀರ್ಘಂ ಪಾದಾಂತದೊಳುೞಿದ ತಾಣದೊಳ್ ಸ್ವಚ್ಛಂದಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೧೭). ೬. ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿರುವವನು; ಬೇರೆ ಯಾರಿಗೂ ಅಧೀನನಲ್ಲದವನು: "ಯಥಾಕಾಮೀ, ಸ್ವರುಚಿಃ, ಸ್ವಚ್ಛಂದಃ, ನಿರವಗ್ರಹಃ - ಈ ೪ ತನ್ನಿಚ್ಛೆಕಾಱಂ" (ಹಲಾಯು. ೭೨-೨೨೪). [ಸಂ.]

ಸ್ವಚ್ಛಂದಗಾಮಿ (ನಾ). ತನ್ನ ಮನಸ್ಸು ಬಂದಂತೆ ಸಂಚರಿಸುವವನು; ನಿರ್ಬಂಧ ವಿಲ್ಲದೆ ಓಡಾಡುವವನು: ಕಮಳಾಕ್ಷಂ ಸ್ವಚ್ಛಂದಗಾಮಿ ಯಮುನಾಕಚ್ಛಂ ಬಡಿದೇಟ್ಟರುತ್ತುಮೊಂದವಸರದೊಳ್ (ಜಗಏ. ೩-೭೯). [ಸಂ. ಸ್ವಚ್ಛಂದಗಾಮಿನ್]

ಸ್ವಚ್ಛಂದಚಾರಿ (ನಾ). ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ವರ್ತಿಸುವ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಸ್ವೈರವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಅದುವೆ ಮೊದಲಾಗೀಗಳಲ್ಲಿಯ ಸುದತಿಯರು ಸ್ವಚ್ಛಂದಚಾರಿಯರು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೫-೧೭). [ಸಂ. ಸ್ವಚ್ಛಂದಚಾರಿನ್]

ಸ್ವಚ್ಛಂದಚಾರಿಣಿ (ನಾ). ಮನಸ್ಸು ಬಂದಂತೆ ನಡೆಯುವವಳು; ಸ್ವೈರಿಣಿ:

ಮುಖದಲ್ಲಿ ಮಧುವನ್ನೂ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ವಿಷವನ್ನೂ ಧರಿಸಿರುವ ಈತನ ಕೈ ಸೇರಿದುದಕ್ಕೆ ನಾನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸ್ವಚ್ಛಂದಚಾರಿಣಿಯಾದೆನು (ಶಾಕುಂತ. ೭೦-೨೦); ಶಕುಂತಲೆ . . . ರಾಣಿಯಾಗುವುದಿರಲಿ ತಾನು ಸ್ವಚ್ಛಂದಚಾರಿಣಿಯಲ್ಲವೆಂದು ನಾಲ್ಕುಜನರೆದುರು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಬೇಕಾಯ್ತು (ಧರ್ಮಸಾ. ೭೧). [ಸಂ. ಸ್ವಚ್ಛಂದಚಾರಿಣೀ]

ಸ್ವಚ್ಛಂದಛಂದ (ನಾ). [ಛಂದ] (ಪ್ರಾಸ, ಗಣ, ಯತಿ ಇತ್ಯಾದಿ) ಪರಿಚಿತವಾದ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕನಿಯಮಗಳ ಕಟ್ಟುಪಾಡಿಗೆ ಒಳಪಡದ ಕಾವ್ಯರಚನೆಯ ಛಂದಸ್ಸು; ಮುಕ್ತಛಂದಸ್ಸು: ವಚನಗಳಲ್ಲಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಯಾವ ಛಂದೋಬಂಧ ಗಳು ಅಡಕವಾಗಿದ್ದರೂ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸ್ವಚ್ಛಂದಛಂದದ ನಾಡಿಯು ಸ್ಪಂದಿಸುವುದೆಂಬುದನ್ನೂ . . . ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಗಮನಿಸಬೇಕು (ಛಂದೋವಿ. ೨೩೦); ಭಾವಗೀತಗಳ ವಿವಿಧ ತಾನ ಲಹರಿ, ಸರಳರಗಳೆ, ಸ್ವಚ್ಛಂದಛಂದ . . . ಹೀಗೆ ಛಂದಸ್ಸು - ಶೈಲಿಗಳ ವಿಕಾಸವಾಯಿತು (ನವ್ಯಕಾ. ೨೫). [< ಸಂ. ಸ್ವಚ್ಛಂದಛಂದಸ್]

ಸ್ವಚ್ಛಂದತೆ (ನಾ). ಮನಬಂದಂತೆ ಇರುವ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ; ಯಾವುದೇ ಕಟ್ಟು ಪಾಡುಗಳಿಲ್ಲದೆ ಇರುವ ಸ್ವತಂತ್ರತೆ: ಛಂದಸ್ಸಿನ ಸುಖಭಾವದ ಒತ್ತಡದಲ್ಲಿ ಪದಗಳು ತಮಗೆ ತಾವೆ ಖಚಿತವಾಗಿ ಜೋಡಣೆಗೊಳ್ಳುವ ಸ್ವಚ್ಛಂದತೆಯಲ್ಲಿವೆ (ಕಾವ್ಯಕು. ೯೩).

[ಸಂ. ಸ್ವಚ್ಛಂದತಾ]

ಸ್ವಚ್ಛಂದಪ್ರವೃತ್ತಿ (ನಾ). ಮನ ಬಂದಂತೆ ವರ್ತಿಸುವುದು; ಸ್ವೇಚ್ಛಾಪ್ರವೃತ್ತಿ: ಈ ಹಬ್ಬದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಸ್ವಚ್ಛಂದಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ ಸಾಕಷ್ಟು ಅವಕಾಶ ಸಿಗುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಅವರ ಹಾವಳಿ ಹೆದ್ದೊರೆಯಂತೆ ಹರಿಯತೊಡಗಿತು (ರಂಗರೋ. ೪೩); ಅದಕ್ಕೆ ಅವರ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯಜೀವನದ ವಿಷಯವಾಗಿರುವ ಶ್ರದ್ಧೆಯೇ ಕಾರಣವಲ್ಲದೆ ಸ್ವಚ್ಛಂದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಾಗಲಿ, ಸ್ವೇಚ್ಛಾಚಾರವಾಗಲಿ ಅಲ್ಲಿಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ವಿಚಾರವಂತರು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ (ಪ್ರಬಂಧ. ೯೦). [ಸಂ.]

ಸ್ವಚ್ಛಂದಮರಣ (ನಾ). ೧. ತನಗೆ ಮನಸ್ಸು ಬಂದಾಗ ಪಡೆಯುವ ಸಾವು; ಇಚ್ಛಾಮರಣ. ೨. ತನಗೆ ಇಚ್ಛೆ ಬಂದಾಗ ಸಾವನ್ನು ಪಡೆಯಬಲ್ಲವನು; ಇಚ್ಛಾಮರಣಿ: ನೀನು ಸ್ವಚ್ಛಂದಮರಣನಾಗು! ನೀನಾಗಿ ಸಾವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವರೆಗೂ ನಿನಗೆ ಸಾವು ಬರದೆ ಇರಲಿ! (ವಚಭಾ. ೫). [ಸಂ.]

ಸ್ವಚ್ಛಂದಮಿಟ್ಟು (ನಾ). = ಸ್ವಚ್ಛಂದಮರಣ ೨: ಅಂತು ಶರಪಂಜರದೊಳೊಬಿಗಿ ಯುಮೊಡಲಿಂ ಪತ್ತುವಿಟ್ಟು ಪೋಪ ಜೀವವಮಂ ಪೋಗಲೀಯದೆ ಸ್ವಚ್ಛಂದಮಿಟ್ಟು ವಪ್ಪುದಱಿಂದುತ್ತರಾಯಣಂ ಬರ್ಪನ್ನಮಿರಿಸಿದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೪೭ ವ).

[ಸ್ವಚ್ಛಂದ + ಮಿಟ್ಟು]

ಸ್ವಚ್ಛತೆ (ನಾ). ಪರಿಶುದ್ಧವಾಗಿರುವಿಕೆ; ತಿಳಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ; ನೈರ್ಮಲ್ಯ: ಸ್ವಾದು ಸ್ವಚ್ಛತೆ ಶೈತ್ಯಮಾವೋದವೊಂದಿ ಸೊಗಸಾದ ಲಲಿತಾಂಗಿಯರ ಕರ ತಳದ ವಿಮಲಕಲಶೋದಕವನೊಲಿದೀಂಟುತಿರ್ದೊಡಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩-೧೧).

[ಸಂ. ಸ್ವಚ್ಛತಾ]

ಸ್ವಜನ (ನಾ). ೧. ಒಂದೇ ಕುಲ ಅಥವಾ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಜನ; ಸ್ವಂತಜನ. ೨. ನೆಂಟ; ಬಂಧು: "ಜನನಮನ್ವವಾಯಂ ಕುಲಮಿನ್ನಂತವಱೊಳ್ ಜನಿಯಿಸಿದಾತಂ ತಾಂ ಸ್ವಜನಂ ಸ್ವಬಂಧು" (ವಸ್ತುಕೋ. ೫೭-೨೯).

ಸ್ವಜನಪಕ್ಷಪಾತ = ತನ್ನ ಜಾತಿಗೆ ಅಥವಾ ತನಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಜನರ ಬಗ್ಗೆ ಒಲವರವನ್ನು ತೋರಿಸುವಿಕೆ,— ಪಕ್ಷಪಾತ ಮಾಡುವಿಕೆ: ಅವರು ಅಧಿಕಾರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಸ್ವಜನಪಕ್ಷಪಾತದಿಂದ ತಮ್ಮವರನೇಕರಿಗೆ ಉದ್ಯೋಗಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದರು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಸ್ವಜಾತಿ (ನಾ). ೧. ಸ್ವಂತಜಾತಿ; ತನ್ನ ಕುಲ: ಸ್ವಜಾತಿ ಧರ್ಮನೀತಿಯ ಬಿಟ್ಟು ವಿಜಾತಿಗಳ ಎಂಜಲು ತಿಂಬ ಪಾಪಕರ್ಮಿಗಳಾದಡಾಗಲಿ . . . ರುದ್ರಾಕ್ಷಿಮಾಲೆಯ ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿದರೆ ಪರಮಪವಿತ್ರನೆನಿಸಿ ಹರನ ಕೈಲಾಸದಲ್ಲಿಪ್ಪನು ನೋಡಾ (ಅಮೂಂಡೀ. ೭೫-೪); ಹಂಡಕುಡಿಯುವವರಿಗೆ ಸ್ವಜಾತಿಯವರೂ ಹಿಂದೆ ಚೆಂಬಿನಲ್ಲಿ ನೀರು ಕೊಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ನಮ್ಮೂರು. ೩೧೫). ೨. ತನ್ನ ಜೀವವರ್ಗ; ಸ್ವಂತ ಜೀವಜಾತಿ.

[ಸಂ.]

ಸ್ವಜೀವ (ನಾ). ತನ್ನ ಜೀವ,— ಪ್ರಾಣ: ಧನಮುಚಿತದಾನದೊಳ್ ಜವ್ವನಂ ತಪೋನಿಯಮದೊಳ್ ಸ್ವಜೀವಂ ಸನ್ಯಾಸನದೊಳ್ ಪೋದಂಗೇವೋಯ್ತೆನೆ ಸುಜನರ್ ನೃಪತಿ ಪಾತ್ರದಾನಮನಿತ್ತಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೭೩). [ಸಂ.]

ಸ್ವತಂತ್ರ (ಗು). ೧. ಪರಾಧೀನವಲ್ಲದ; ಸ್ವಾವಲಂಬಿಯಾದ: ವ್ಯಕ್ತಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಸ್ವತಂತ್ರಜೀವಿಯಾಗಿರಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಬೇಕು (ರೂಢಿ). ೨. ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ; ಸ್ವಚ್ಛಂದವೃತ್ತಿಯ; ಯಾರ ಅಧೀನಕ್ಕೂ ಒಳಪಡದ. ೩. (ಮಕ್ಕಳ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ) ತಂದೆ, ತಾಯಿಗಳ ಅಧೀನಕ್ಕೆ ಒಳಪಡದ; ವಯಸ್ಸಿಗೆ ಬಂದ; ಬೆಳೆದ. (ನಾ). ೪. ಯಾರ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೂ ಒಳಪಡದಿರುವಿಕೆ; ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ; ಅನಿರ್ಬಂಧತೆ: "ಸ್ವತಂತ್ರ ವ್ಯತ್ಯಾನಂ ವಿವೃತ್ತಿಯೆನಲೊಲಿದಂತೆ ನಡಹಮಕ್ಕುಂ" (ಶಬ್ದಮಣಿ. ೧೩೩-೩೦); ವ್ಯಕ್ತಿ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಬೆದಕಿ ಹೊಸದನ್ನು ಸೇರಿಸುವಂತೆ ಇರಲಿಲ್ಲ (ಶಿಕ್ಷದ. ೩೭); ದೇಶಾಂತರ ಹೋದರೂ ಸ್ವತಂತ್ರವಿರಬೇಕು (ಗಾದೆ). ೫. ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು; ನಿರ್ಬಂಧವಿಲ್ಲದವನು: ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವಾ ನಿಮ್ಮ ಶರಣರು ಸ್ವತಂತ್ರರು (ಬಸವ. ೮೧೮); ನೀನು ಇನ್ನೂ ಸಣ್ಣವನು; ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ನಡೆಯತಕ್ಕಷ್ಟು ಪ್ರೌಢನಾಗಿಲ್ಲ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೩೬). ೬. [ವ್ಯಾಕ] ಸಾಪೇಕ್ಷವಲ್ಲದುದು: ಅವಂ ಅವಳ್ ಅದು ಎಂಬಿವು ಸ್ವತಂತ್ರಂಗಳ್ (ಶಮದ. ೧೪೩ ವೃತ್ತಿ). [ಸಂ.]

ಸ್ವತಂತ್ರಿ (ನಾ). ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು; ನಿರ್ಬಂಧವಿಲ್ಲದವನು: ನಾನಱಿದು ಕಿಂದಿಹೆನೆಂದಡೆ ಸ್ವತಂತ್ರಿಯಲ್ಲ ನಿನ್ನ ಭೇದಿಸಿ ಕಂಡಿಹೆನೆಂದಡೆ ಸ್ವಾಮಿವಿಶ್ವಾಸಿಯಲ್ಲ (ಮೋಳಿಮಾ. ೯೯-೩೧೫). [ಸಂ. ಸ್ವತಂತ್ರಿನ್]

ಸ್ವತಂತ್ರಿಕೆ (ನಾ). ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ; ಸ್ವತಂತ್ರತ್ವ: ತನ್ನಿಂದಱಿದೆನೆಂದಡೆ ಸ್ವತಂತ್ರಿಕೆ ಇಲ್ಲ ಇದಿರಿಂದಱಿದೆನೆಂದಡೆ ಪರತಂತ್ರಿಯಲ್ಲ (ಮೋಳಿಮಾ. ೯-೬೧).

[ಸ್ವತಂತ್ರ + - ಇಕೆ]

ಸ್ವತಂತ್ರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದು; ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಳ್ಳು: ಮಂತ್ರದಿಂ ತಹೆನೆಂಬುದೇಕಾಣೆಯಿಷ್ಟು ಸ್ವತಂತ್ರಿಸುತಿದೆಯೆಂದಳಾಕೆ (ಭರಚ. ೪೭-೧೩೬); ನಾನೇ ಸ್ವತಂತ್ರಿಸಿ ಸರಸ್ವತಿಯನ್ನು ಕರೆದು ಕೇಳುವೆನು (ನದರಾ. II. ೧೧೪೯).

[ಸ್ವತಂತ್ರ + - ಇಸು]

ಸ್ವತಃ (ಅ). ತಾನೇ; ಖುದ್ದಾಗಿ; ಸ್ವಯಂ: ನೀವೀಗ ಸ್ವತಃ ಹೋಗಬೇಕೇನು? (ಪ್ರಾಸ. ೫). [ಸಂ. ಸ್ವತಸ್]

ಸ್ವತಃಪ್ರಮಾಣ (ನಾ). ಸ್ವಯಂ ವ್ಯಕ್ತವಾದುದು; ತಾನೇ ಪ್ರಮಾಣವಾದುದು; ಸ್ವತಃ ಸಿದ್ಧವಾದುದು: ಮಾನವನ ಪುಸ್ತಕಭಂಡಾರದಲ್ಲಿ ವೇದವು ಅತ್ಯಂತ ಪುರಾತನ . . . ಸನಾತನಕಾಲದಿಂದ ಭಾರತೀಯರಿಗೆ ಅದು ಸ್ವತಃಪ್ರಮಾಣ; ಶಾಶ್ವತಸತ್ಯ (ಭಾರತ. ೩೪). [ಸಂ.]

ಸ್ವತಃಸಿದ್ಧ (ನಾ). ೧. = ಸ್ವತಃಪ್ರಮಾಣ. ೨. ಸ್ವಯಂವ್ಯಕ್ತನಾದವನು; ಸ್ವತಃ ಪ್ರಮಾಣನಾದವನು; ಸ್ವಯಂಭೂ: ಶತಪತ್ರಕಮಳಕರ್ಣಿಕಾಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವತಃ ಸಿದ್ಧನಾಗಿರ್ಪ ನಮ್ಮ ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವ (ಬಸವ. ೮೧೭). [ಸಂ.]

ಸ್ವತಸ್ಸಿದ್ಧ (ನಾ). = ಸ್ವತಃಪ್ರಮಾಣ: ಅವೆಲ್ಲಾ ಧ್ವನಿತಾರ್ಥವೇ, ಅದು ಸ್ವತಸ್ಸಿದ್ಧವಾಗಿರಬಹುದು (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. X. ಮುನ್ನುಡಿ). [ಸಂ.]

ಸ್ವತ್ತು 'ಸೊತ್ತು' ನೋ.

ಸ್ವತ್ವ (ನಾ). ೧. ಸ್ವತಂತ್ರಸ್ಥಿತಿ,— ಅಸ್ತಿತ್ವ. ೨. ಸ್ವಂತ ಹಕ್ಕು; ಒಡೆತನ; ಸ್ವಾಮ್ಯ: ದಾನವಂದರೆ ದಾತನು ದಾನಮಾಡುವ ವಸ್ತುವಿನ ಮೇಲೆ ತನಗಿರುವ ಸ್ವತ್ವವನ್ನು ನಿವೃತ್ತಿ ಮಾಡಿ ಅದರ ಮೇಲೆ ಪ್ರತಿಗ್ರಹೀತನ ಸ್ವತ್ವವನ್ನು ಉತ್ಪಾದನ ಮಾಡುವ ಕ್ರಿಯೆಯು (ಆರ್ಯಧ. ೮೮); ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಿಲ್ಲದಾ ಸ್ವಾಮಿಯಂ ನೆನೆನೆನೆದು ಸತ್ಯ ಭಕ್ತಿಯ ಸೇವೆಗೈವವಂ ಭರತಂ ನಿತ್ಯಜೀವನದಿ ನೀನಾ ನಯವನನುಸರಿಸೊ ಸ್ವತ್ವದಾಶೆಯ ನೀಗಿ (ಮಂಜುಕ. ೭೧೧). ೩. ತನ್ನತನ; ಸ್ವಂತಿಕೆ: ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯು ಹಲವು ಬಗೆಗಳಿಂದ ವಂಶಮಿಶ್ರಣಕ್ಕೆ ಜನಾಂಗಗಳನ್ನು ಒತ್ತಾಯಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರೂ ಮನುಷ್ಯನಲ್ಲಿರುವ ಸ್ವತ್ವದ ಅಭಿಮಾನವು ಈ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಎಷ್ಟೋ ತಡೆಯನ್ನು ಹಾಕಿದೆ (ಕರ್ನಾಪೂ. ೧೧). [ಸಂ.]

ಸ್ವದಸ್ತೂರ (ನಾ). ೧. ಸ್ವಂತ ಕೈಬರಹ; ಸ್ವಹಸ್ತಾಕ್ಷರ: ನರಸಪ್ಪನ ಸ್ವದಸ್ತೂರ ಬರಹ ಬಸವಲಿಂಗಯದೇವರ ಸ್ವಹಸ್ತದಿನ್ಹಾ ಬರಕೊಟ್ಟ ಭೂದಾನ ವೃಪಿತ (ಮೈಆರ. ೧೯೨೪ ; ೮೨-೪೮ ; 1768): ಶಂಕರಕಾಕಾ ಅವರಿಗೆ ಸ್ವದಸ್ತೂರ ಖುದ್ದ ಕಾಗದ ಬರೆದಿದ್ದ (ದೀಪಹ. II. ೩೬೮). ೨. ಸ್ವಂತ ಸಹಿ; ತನ್ನ ರುಜು : ಇವನ - ಸ್ವದಸ್ತೂರ (ಪೂರ್ವದ ಯಜಮಾನ) (ನಿರಾಭ. ೧೪೭). [← ಮರಾ. ಸ್ವದಸ್ತೂರ್]

ಸ್ವದಾರಸಂತೋಷ (ನಾ). ತನ್ನ ಹೆಂಡತಿಗೆ ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಿಕೆ: ವಸುವಂ ದ್ವಿಜನ್ಮದಾನದ ಪೊಸಜೌವನಮಂ ಸಂತೋಷದ ನಿನ್ನಸುವಂ ಪತಿಕಾರ್ಯದ ವರ್ಜಿಸಿದ್ದೆ ನಿನ್ನನ್ನನಾವನಂಗಾಧಿಪತೀ (ಗದಾಯು. ೫-೨೨). [ಸಂ.]

ಸ್ವದೇಶ (ನಾ). ಸ್ವಂತ ದೇಶ; ತಾಯ್ನಾಡು: ಇಂತಹ ಎಷ್ಟೋಜನ ನರಪಿಶಾಚರು ಸ್ವದೇಶಹಿತೈಷಿಗಳೆಂಬ ಮೊಗವಾಡಗಳನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಂಡು . . . ತಮ್ಮ ಹಾಳ ಹೊಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಹೊರೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವರು (ಬನ್ನಬೇ. ೧೦೭). [ಸಂ.]

ಸ್ವದೇಶಾಭಿಮಾನ (ನಾ). ತಾಯ್ನಾಡಿನ ಬಗೆಗಿರುವ ಅಭಿಮಾನ, — ಗೌರವ: ಇಂಗ್ಲೀಷ್‌ಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನೋದಿದ ಭಾರತೀಯರು ಅದರಲ್ಲಡಕವಾದ ಸ್ವದೇಶಾಭಿಮಾನ ವನ್ನೂ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಪ್ರೇಮವನ್ನೂ ಬೆಳೆಸಿಕೊಂಡರು (ಭಾರಧ. ೪೨೭). [ಸಂ.]

ಸ್ವದೇಶಿ (ಗು). ಸ್ವಂತದೇಶಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ; ತಾಯ್ನಾಡಿಗೆ ಸೇರಿದ: ಜರ್ಮನ್ ಬ್ಯಾಂಕುಗಳು ಸ್ವಾಕು, ಸ್ವದೇಶಿಹುಂಡಿ ಮತ್ತು ವಿನಿಮಯದ ಹುಂಡಿಗಳ ದಲ್ಲಾಳಿಕೆಲಸ ಮಾಡುವರು (ಹಣಶಾ. ೧೨೩).

ಸ್ವದೇಶಿಚಳುವಳಿ = ಸ್ವದೇಶಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಆಂದೋಳನ; ದೇಶೀಯಪರವಾದ ಚಳುವಳಿ; IP ಸ್ವದೇಶೀವಸ್ತುಗಳನ್ನೇ ಎಲ್ಲರೂ ಬಳಸಬೇಕೆಂದು ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಪೂರ್ವಭಾರತದಲ್ಲಿ ಗಾಂಧೀಜಿಯವರು ನಡೆಸಿದ ಚಳುವಳಿ: ಸ್ವದೇಶಿಚಳುವಳಿಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅಸಂಖ್ಯಾತದೇಶಭಕ್ತರು ತಮ್ಮ ಪರದೇಶಿವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಬೆಂಕಿಗೆ ಆಹುತಿ ನೀಡಿದರು (ಜೂ). [< ಸಂ. ಸ್ವದೇಶೀಯ]

ಸ್ವಧರ್ಮ (ನಾ). ೧. ಸ್ವಂತಧರ್ಮ; ತನ್ನ ಧರ್ಮ: ಜೈನಧರ್ಮಂ ಸ್ವಧರ್ಮಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೪೯); ತನ್ನ ಸ್ವಭಾವಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವ ಧರ್ಮ ಸ್ವಧರ್ಮ (ಭಾರಧ. ೩.೨೮); ಸ್ವಧರ್ಮ ತಪ್ಪಿದರೂ ಅಧರ್ಮ ಮಾಡಬಾರದು (ಗಾದೆ). ೨. ತನ್ನ ಜನಾಂಗ ಅಥವಾ ಜಾತಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕರ್ತವ್ಯ. ೩. ತನ್ನ ಕರ್ತವ್ಯ ; ಸ್ವಂತ ವೃತ್ತಿ,— ಕಾರ್ಯ: ಸ್ವಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ಗಳಿಸಿದ ಪಿತನ ಧನವ ಅಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ಕೆಡಿಸುವ ಸುತನಂತೆ (ಬಸವ. ೨೧೩);ರೈತರ ಅವನತಿಯ ಮೂಲಕ ಸ್ವಹಿತವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದೇ ಮಾಲೀಕರ ಸ್ವಧರ್ಮವಾಗಿತ್ತೆಂಬುದನ್ನು ಅವರು . . . ಅನುಭವದಿಂದ ಮನಗಂಡಿದ್ದರು (ಪುನರು. ೨೯೩). ೪. ತನ್ನತನ; ಸ್ವಂತಿಕೆ. [ಸಂ.]

ಸ್ವಧಾಂತ್ಯ (ನಾ). ಪಿತೃಗಳಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸಮರ್ಪಿಸುವಾಗ ಮಾಡುವ ಘೋಷಣೆಯೊಂದಿಗೆ ಮುಗಿಯುವಿಕೆ: ನಿತ್ಯಹೋಮ ಸ್ವಧಾಂತ್ಯದಿ ಘನ ಸ್ವಾಹಾಂತ್ಯ ದಖಿಲಸಂಭ್ರಮಕ ಬೆಳಗಾದನು ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರನು (ಹಚಿಣ. ೬-೬೯). [ಸಂ.]

ಸ್ವಧಾಕಾರ (ನಾ). ಪಿತೃದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವಾಗ ಮಾಡುವ ಘೋಷಣೆ: ಸ್ವಧಾಕಾರ ವಷಟ್ಕಾರ ಸ್ವಾಹಾಕಾರೋಂಕಾರಧ್ವನಿ ನೆಗಟೆ ನೆಗಟ್ಟು ದಾಹತಿಧೂಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೩೪); ಪಿತೃಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಸ್ವಧಾಕಾರಗಳೂ ಯಿಲ್ಲ (ಅರ್ಕಮಾ. ೯೪). [ಸಂ.]

ಸ್ವಧಿತಿ (ನಾ). ಕೊಡಲಿ; ಕುಠಾರ: "ಪರಶ್ವಧಃ, ಕುಠಾರಃ, ಪರಶುಃ, ಸ್ವಧಿತಿಃ - ಈ ೪ ಕೊಡಲಿ" (ಹಲಾಯು. ೭೮-೩.೨೦). [ಸಂ.]

ಸ್ವನ (ನಾ). ಶಬ್ದ; ಸದ್ದು; ಧ್ವನಿ: ಉಣ್ಮೆ ನಭದೊಳ್ ಮಾಂಗಲ್ಯತೂರ್ಯಸ್ವನಂ (ಜಗವಿ. ೨-೭೭); ಗೀತವಾದ್ಯಮಧುರಸ್ವನಂ ಕೇಳದಿಹುದಿನಿತು ಬಳಿಸಾರ್ದೊಡಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೦೫-೧೫೪). [ಸಂ.]

ಸ್ವನಾಮಖ್ಯಾತ (ನಾ). ತನ್ನ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಹೆಸರಾಂತ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಎಷ್ಟೋ ಜನ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಸ್ವನಾಮಖ್ಯಾತರಾದ ನ್ಯಾಯವಾದಿಗಳೂ . . . ಜಯಿಸಲಾರದವರಾಗಿ ತಲೆಯನ್ನು ತಗ್ಗಿಸಿ ಬಿಟ್ಟಿರುವರು (ಬನ್ನಬೇ. ೪). [ಸಂ.]

ಸ್ವನಾಯ 'ಸೊನಯಿ' ನೋ.

ಸ್ವನಾಯಿ 'ಸೊನಯಿ' ನೋ.

ಸ್ವನಿತ (ಗು). ೧. ಶಬ್ದಮಾಡಿದ; ಧ್ವನಿಮಾಡಿದ. (ನಾ). ೨. ಶಬ್ದ ಮಾಡುವುದು; ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಹೊರಡಿಸುವುದು: "ಸ್ವನಿತಂ, ಧ್ವನಿತಂ - ೨ ಕೂಗುತ್ತಿರುವಂಥಾದ್ದು, ಮೊರೆಯುತ್ತಿರುವಂಥಾದ್ದು" (ಸಿದ್ಧ್ಯಾಂತಿ. ೩೪೮). ೩. ಶಬ್ದ; ಧ್ವನಿ. ೪. ಸಿಡಿಲಿನ ಶಬ್ದ. ೫. ಸಿಡಿಲಿನ ಹೊಡೆತ; ವಜ್ರಾಘಾತ. [ಸಂ.]

ಸ್ವನಿಮಾ (ನಾ). [ಭಾಷಾಶಾ] ಧ್ವನಿಗಳ ಒಂದು ವರ್ಗ: Phoneme ಎಂಬ ಇಂಗ್ಲಿಷ್‌ಪದಕ್ಕೆ ಸಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಧ್ವನಿಮಾ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಇದುವರೆಗೂ ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದರು, ಆದರೆ ಈಗ ಸ್ವನಿಮಾ ಎಂಬ ಪದ ರೂಢಿಗೆ ಬರುತ್ತಿದೆ (ದ್ರಾವಿ. X. ಮೊದಲಮಾತು). 'ಧ್ವನಿಮಾ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸ್ವಪಕ್ಷ (ನಾ). ೧. ಸ್ವಂತ ಗುಂಪು; ತನ್ನ ಪಕ್ಷ. ೨. ತನ್ನ ಸಿದ್ಧಾಂತ; ಸ್ವಂತ ಅಭಿಪ್ರಾಯ: ಪರಪಕ್ಷದೂಷಣಪುರಸ್ಸರಮನೇಕೋಪಪತ್ತಿಗಳಿಂ ಸ್ವಪಕ್ಷ ಸ್ಥಾಪನಂಗೆಯ್ಯು (ಆದಿಪು. ೨-೨೨ ವ). ೩. ತನ್ನ ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು; ಸ್ನೇಹಿತ: ವಸುಧಾತಲದೊಳ್ ಸ್ವಪಕ್ಷದರ್ಶನವಿಲಾಸಮೊದವಿಸದೆ ಮುದಮನಾರ್ಗಂ ಮನದೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೨-೯೩). [ಸಂ.]

ಸ್ವಪನ (ನಾ). ೧. ಮಲಗುವುದು; ನಿದ್ರೆ: "ಸ್ವಪನಂ ಸ್ವಾಪಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೧೪-೨೦). ೨. ನಿದ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ನೋಟ; ಕನಸು; ಸ್ವಪ್ನ: ಸ್ವಪನದಿ ಬಂದು ಕ್ರೀಡಿಸಿದಾತ ಪ್ರಿಯನಾದಪ ಕೆಲದಿವಸಂಗಳಿಗೆ (ಮೋಹತ. ೨೫-೭೭): ಸ್ವಪನದಿ ಜ್ಞಾನ ಬಂದಂತೆ (ಷಟ್ಪೋತ. ೨೩).

[ಸಂ. / IP ಈ ಶಬ್ದವು 'ಸ್ವಪ್ನ'ದ ತದ್ಭವವಾಗಿರುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯೂ ಇದೆ]

ಸ್ವಪ್ನ (ನಾ). ೧. ಮಲಗುವಿಕೆ; ನಿದ್ರೆ. ೨. = ಸ್ವಪನ ೨: ಸುಖದುಃಖಗಳೆಂಬುದು ಸ್ವಪ್ನೇಂದ್ರಜಾಲಸನ್ನಿಭಂಗಳುಂ . . . ಅಕ್ಕುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೩.೨ ವ): ಜಾಗ್ರತ್ಸ್ವಪ್ನ ಸುಷುಪ್ತಿಯವಸ್ಥಾತ್ರಯಂಗಳೊಳು ಶರಣರಂ ಸಂಗನೆಂದಲ್ಲದೆ ಕಾಣೆ (ಬಸವ. ೮-೪೧). [ಸಂ.]

ಸ್ವಪ್ನಜೀವಿ (ನಾ). ಕಲ್ಪನಾಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಿಹರಿಸುವವನು; ಕನಸುಗಾರ; ಕನಸು ಕಟ್ಟುವವನು: ಅದನ್ನು ನೆಚ್ಚಿ ಸ್ವಪ್ನಜೀವಿಗಳು ದಿಕ್ಸೂಚಿಯನ್ನು ಸಹ ಬಯಸದೆ ತೇಜಸ್ಸಾಗರದಲ್ಲಿ ಯಾತ್ರೆ ಹೊರಡುತ್ತಾರೆ (ಯೋಧಪು. ೪೨). [ಸಂ. ಸ್ವಪ್ನಜೀವಿನ್]

ಸ್ವಪ್ನತಂತ್ರ (ನಾ). ಸಾಹಿತ್ಯದ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಕನಸನ್ನು ಬಳಸಿಕೊಳ್ಳುವ ತಂತ್ರ, — ಯೋಜನೆ : ನವ್ಯಕಾವ್ಯದ ಗಂಭೀರಗೀತಗಳಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ವಿಶೇಷನಿರೂಪಣೆಯು ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ. ಆದಾವುದೆಂದರೆ, - ಸ್ವಪ್ನತಂತ್ರ (ನವ್ಯಕಾ. ೩೧). [ಸಂ.]

ಸ್ವಪ್ನದರ್ಶನ (ನಾ). ಕನಸಿನಲ್ಲಿ ಕಾಣುವಿಕೆ; ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ನೋಡುವಿಕೆ: ಮಹಾಶ್ಚರ್ಯಸ್ವಪ್ನದರ್ಶನೋತ್ಸವಾನಂತರಂ ಸಹಸ್ರಕಿರಣೋದಯಸಮಯದೊಳ್ . . . ಒಪ್ಪುತ್ತಿರೆ (ಜಗವಿ. ೨-೭೭ ವ); ಧ್ಯಾನನಿದ್ರಾಸ್ವಪ್ನದರ್ಶನದಿ ಕಾಣಿಸಿತ್ತೊಂದು ದಿವ್ಯಾಕೃತಿ ರುಚಿರಮೂರ್ತಿ! (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೮೩-೨೨೧೧). [ಸಂ.]

ಸ್ವಪ್ನಲೋಕ (ನಾ). ಕನಸಿನ ಪ್ರಪಂಚ; ಕಲ್ಪನಾಲೋಕ: ಸ್ವಪ್ನಲೋಕವ ಜಾಗೃತಂ ಸುಳ್ಳೆನುವನಲ್ತೆ? (ಮಂಕುಕ. ೯೮೩). [ಸಂ.]

ಸ್ವಪ್ನಾವಸ್ಥೆ (ನಾ). ಕನಸಿನ ಸ್ಥಿತಿ; ಕನಸು ಕಾಣುವ ಭಾವ,— ನೆಲೆ: ಎನ್ನ ಸೂಕ್ಷ್ಮತನುವಿನ ಸ್ವಪ್ನಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ದೃಶ್ಯಾದೃಶ್ಯದ ಲೀಲೆಯನಾಡುವಾತನು ನೀನೇ ಅಯ್ಯಾ (ಅಮುಗೆವ. ೩೦೮-೯೩). [ಸಂ. ಸ್ವಪ್ನಾವಸ್ಥಾ]

ಸ್ವಪ್ರಕಾಶ (ನಾ). ೧. ಸ್ವತಃ ಇರುವ ತೇಜಸ್ಸು; ಸ್ವಯಂಪ್ರಕಾಶ. ೨. ಸ್ವತಃ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು; ಸ್ವಯಂಪ್ರಕಾಶವಾದುದು: ಅದ್ವಯ ವತೀಂದ್ರಿಯವಮೂರ್ತಸ್ವಪ್ರಕಾಶವದು (ಅವ್ಯುತ. ೩-೧೩೧); ಜ್ಞಾನವು . . . ಸ್ವಪ್ರಕಾಶವಲ್ಲ ಎಂಬ ವಾದದ ರಹಸ್ಯವನ್ನು 'ನ್ಯಾಯಮಂಜರೀ'ಕಾರರು ಸೂಚಿಸಿರುವರು (ಹಿಂದಪ್ರಾ. ೫೪). [ಸಂ.]

ಸ್ವಪ್ರತಿಷ್ಠೆ (ನಾ). ೧. ಆತ್ಮಾಭಿಮಾನ; ಸ್ವಾಭಿಮಾನ; ಸ್ವಂತದ ಬಗ್ಗೆ ಹೆಮ್ಮೆಪಡುವುದು: ಪಹರೆನಾಯಕ ಸ್ವಪ್ರತಿಷ್ಠೆ ಮತ್ತು ವಿನೋದ ಬೆರೆತ ಧ್ವನಿಯಲ್ಲಿ ಗದರಿಸಿದನು (ಪುನರು. ೫); ಕುರ್ಚಿಯಲ್ಲಿ ಕೂರಿಸಿದಾಗ ಮಗುವಿನ ಸ್ವಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯ

ಹುಟ್ಟುಗುಣದ ಪ್ರದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಅಡ್ಡಿಯಾಯಿತು (ಶಿಲ್ಪದ. ೬೩೩). ೨. ತನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಪಟ್ಟು ಹಿಡಿಯುವಿಕೆ ; ದುರಾಗ್ರಹ : ಇದು ದಾಸನ ಸ್ವಪ್ರತಿಷ್ಠೆ! (ಹೇಮಕೂ. ೧೦೨). [ಸಂ. ಸ್ವಪ್ರತಿಷ್ಠಾ]

ಸ್ವಪ್ರಯತ್ನ (ನಾ). ತನ್ನ ಯತ್ನ; ಸ್ವತಃ ಮಾಡುವ ಪ್ರಯತ್ನ, – ಎತ್ತುಗಡೆ : ತಮ್ಮ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ನೊಳಂಬರು ಒಡೆಯರ ಸಹಾಯದಿಂದಲೂ ಸ್ವಪ್ರಯತ್ನದಿಂದಲೂ . . . ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸಿಕೊಂಡರು (ನೊಳಂಬ. ೭೧). [ಸಂ.]

ಸ್ವಪ್ರಯೋಜನ (ನಾ). ಸ್ವಂತ ಅನುಕೂಲ; ತನ್ನ ಉಪಯೋಗ, – ಪ್ರಯೋಜನ: ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಯಾರೂ ಸ್ವಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದೆ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಸ್ವಪ್ರಶಂಸೆ (ನಾ). ತನ್ನನ್ನು ತಾನೇ ಹೊಗಳಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ; ಆತ್ಮಪ್ರಶಂಸೆ: ಸ್ವಲ್ಪ ಸ್ವಪ್ರಶಂಸೆಯೂ ಅವನಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿತ್ತು (ಪುನರು. ೩೪೦). [ಸಂ. ಸ್ವಪ್ರಶಂಸಾ]

ಸ್ವಪ್ರೇರಣೆ (ನಾ). ತನಗೆ ತಾನೇ ಉಂಟಾಗುವ ಪ್ರಚೋದನೆ; ಆಂತರಿಕ ಪ್ರೇರಣೆ; ಸ್ವಯಂಪ್ರೇರಣೆ: ಸ್ವಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಉದ್ಯಮಗಳಂತೆ ತೋರಬೇಕು (ಶಿಲ್ಪದ. ೩೧೭) [ಸಂ. ಸ್ವಪ್ರೇರಣಾ]

ಸ್ವಬುದ್ಧಿ (ನಾ). ಸ್ವಂತ ಬುದ್ಧಿ; ತನ್ನ ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿ: ಹೇಳಿಕೆಯ ಮಾತು ಕೇಳದೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಸ್ವಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವುದು ಒಳ್ಳೆಯದು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಸ್ವಭಾನು (ನಾ). ೧. ತನ್ನಷ್ಟಕ್ಕೆ ತಾನೇ ಹೊಳೆಯುವಂತಹದು; ಸ್ವಯಂ ಪ್ರಕಾಶವಾದುದು. ೨. [ಜ್ಯೋತಿ] ಅರವತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಹದಿನೇಳನೆಯದು: ಮತ್ತಮಾ ವರುಷವೇ ಪ್ರಭವ . . . ಸ್ವಭಾನು . . . ಅಕ್ಷಯವೆಂದಱವತ್ತು ತೆಱನಾಗಿಹುದು (ವಿವೇಕ. ೬೨೧). [ಸಂ.]

ಸ್ವಭಾವ (ನಾ). ೧. ಸಹಜಸ್ಥಿತಿ ; ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಇರವು. ೨. ಸಹಜವಾದ ಗುಣಧರ್ಮ; ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಗುಣ: "ಧರ್ಮಃ, ಸ್ವಭಾವಃ, ಆತ್ಮಾ – ಈ ೩ ಸ್ವಭಾವಂ" (ಶಬ್ದಮಣಿ. ೧೨೯-೯೭); ಅಲ್ಲದೆ, ಧರ್ಮವು ನನ್ನ ಸ್ವಭಾವಕ್ಕೆ ಬಂದದ್ದು (ವಚಭಾ. ೧೨೦). ೩. (ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿ) ಕಲಿಯದೆ ಬಂದ ಚಾತುರ್ಯ; ಹುಟ್ಟರಿವು: ಹಲವು ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಹಲವು ತೆರನಾಗಿ ತೋರುವ ಈ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಗಳಿಗೆ ಮೂಲವಾದುದು ಸ್ವಭಾವ (Instinct) (ಸೌಂದಸ. ೫). ೪. [ಕಾವ್ಯಮಿ] ರಸವಾಗಬಲ್ಲ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವ : "ಆ ರತಿಸ್ಥಿತಿಯಿಂದ ಪೂಣಿಗೆ ಪುಟ್ಟಿದ ಮನವಿಕಾರಂ ಸ್ವಭಾವವಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೨೩-೨). ೫. ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ; ಸಹಜಗುಣಧರ್ಮಗಳ ವರ್ಣನೆ; ಸ್ವಭಾವೋಕ್ತಿ: ಸತತಂ ದಕ್ಷಿಣಮಾರ್ಗೋದಿ ತೋಕ್ತಿಭೇದಕಗುಣಂ ಸ್ವಭಾವಾಖ್ಯಾನಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೫೩). [ಸಂ.]

ಸ್ವಭಾವತಃ (ಅ). ಸಹಜವಾಗಿ; ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ: ಸ್ವಭಾವತಃ ಅವನು ಮುಂಗೋಪಿ (ರೂಢಿ). [ಸಂ. ಸ್ವಭಾವತಸ್]

ಸ್ವಭಾವಧರ್ಮ (ನಾ). ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಗುಣ; ಹುಟ್ಟುಗುಣ: ಅನುಭವ ಅವರ ಸ್ವಭಾವಧರ್ಮವನ್ನು ಸಾಂದ್ರಗೊಳಿಸಿತು (ಧರ್ಮಸಾ. ೭೭). [ಸಂ.]

ಸ್ವಭಾವವಾದ (ನಾ). [ವೇದಾಂತ] ವಸ್ತುಗಳ ನೈಸರ್ಗಿಕಪ್ರವೃತ್ತಿಗನುಗುಣವಾದ ಸಹಜ ಹಾಗೂ ಅತ್ಯಾವಶ್ಯಕಕ್ರಿಯೆಗಳಿಂದ ಜಗತ್ತು ಸೃಷ್ಟಿ ಮತ್ತು ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ ಎಂಬ ವಾದ: ಒಂದು ಬೀಜವು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದರೆ ಬೀಜಶಕ್ತಿ ಯಿಂದಲೇ ಮೊಳಕೆಯಾಗಿ ಎಲೆಗಳಾಗಿ ದಂಟಾಗಿ ಪುಷ್ಪವಾಗಿ ಫಲವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ವಭಾವವಾದವೆಂದು ಹೆಸರು (ಹಿಂದಸಾ. ೧೫). [ಸಂ.]

ಸ್ವಭಾವವೈರಾಗ್ಯ (ನಾ). ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ವಿರಕ್ತಿ; ಸಹಜವೈರಾಗ್ಯ: ಸ್ವಭಾವವೈರಾಗ್ಯಭಾವಮುಂ ಸರ್ವಭವಾನುಭವವಿರಕ್ತತೆಯುಂ ದುರ್ಲಭಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೨-೩೭). [ಸಂ.]

ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧ (ಗು). ೧. ಸಹಜವಾದ; ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ. (ನಾ). ೨. ಸಹಜವಾದುದು; ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದುದು: ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾಗಿಯೇ ತಲೆದೋರುತ್ತಿದ್ದ ಅವಳ ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ನಡೆವಳಿಕೆಗಳನ್ನೂ ನೋಡಿದವರೆಲ್ಲ ಅವಳು . . . ರಾಜಮಂದಿರದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದವಳಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲಾರದವರಾಗಿದ್ದರು (ಕವಿಕ. ೯). [ಸಂ.]

ಸ್ವಭಾವೋಕ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಇದ್ದುದನ್ನು ಇದ್ದಂತೆ ಹೇಳುವ ಮಾತಿನ ಕ್ರಮ. ೨. [ಕಾವ್ಯಮಿ] ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ; ಸಹಜಗುಣಧರ್ಮಗಳ ವರ್ಣನೆ: ವಕ್ರೋಕ್ತಿ ಸ್ವಭಾವೋಕ್ತಿ ಪಾಕ ಲಾಲಿತ್ಯ ಗುಂಪು ಇಂಪು ರೀತಿ ನೂತನಮಾಗೆ . . . ಮೆಱೆದಿರ್ದ ಸರಸಕವಿಗಳ ಸಂದಣಿಯೊಳಂ (ಗಿರಿಕ. ೨-೧೧೫ ಒ); ವಸ್ತುಗಳ ಜಾತಿಗುಣ ಕ್ರಿಯಾದಿಗಳನ್ನು ಇದ್ದದಿದ್ದ ಹಾಗೇ ವರ್ಣಿಸುವುದು 'ಸ್ವಭಾವೋಕ್ತಿ' (ಕೃಪಿಡಿ. ೨೮೭). [ಸಂ.]

ಸ್ವಭಾಷಾಪ್ರೇಮ (ನಾ). ತನ್ನ ಮಾತೃಭಾಷೆಯ ಬಗೆಗಿರುವ ಪ್ರೀತಿ, – ಅಭಿಮಾನ: ಅವರು ಪರದೇಶಕ್ಕೆ ಹೋದರೂ ಸ್ವಭಾಷಾಪ್ರೇಮದಿಂದ ಕನ್ನಡದ ಸಂಪರ್ಕವನ್ನು ಉಳಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಸ್ವಭಾಷಾಮೋಹ (ನಾ). = ಸ್ವಭಾಷಾಪ್ರೇಮ: ಇದು ಕೇವಲ ಸ್ವಭಾಷಾಮೋಹದಿಂದ ಆಡುವ ಮಾತಲ್ಲ (ಗ್ರಪಿಎ. IV. ಮುನ್ನುಡಿ). [ಸಂ.]

ಸ್ವಭು (ನಾ). ತನ್ನಿಂದ ತಾನೇ ಉಂಟಾದವನು; ಸ್ವಯಂಭು; ಬ್ರಹ್ಮ: "ಪಿತಾಮಹಂ ಸ್ವಭು ಸ್ವಯಂಭು ವಿಧಿ ಚತುರಾನನಂ . . . ವಿರಂಚಿಯೆನೆ ಬ್ರಹ್ಮನಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೩-೯). [ಸಂ. ಸ್ವಭೂ]

ಸ್ವಯ (ನಾ). ೧. [ವೀಶೈ] ತಾದಾತ್ಮ್ಯಭಾವ: ಬಯಲ ಬಣ್ಣವ ಮಾಡಿ ಸ್ವಯವ ನಿಲವ ಮಾಡಿ ಸುಳಿವಾತನ ಬೆಡಗ ಬಲ್ಲವರಾರ್ (ದೇವಾವ. ೯೪-೧೩೧); ಅಗ್ನಿಯಂಜಲನುಂಡು ಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಸ್ವಯವನಱಸುವ ಭಂಗಿತರನೇನೆಂಬೆನಯ್ಯಾ (ಚನ್ನವ. ಕ. ೫೪೫-೧೧೮೦). ೨. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಭಾವ; ನಿಜಸ್ವರೂಪ: ನಯನೇಂದ್ರಿಯದೊಳು ಚಿನ್ಮಯರೂಪ ನೋಟ ತನ್ಮಯವೆ ಶಿವಲಿಂಗ ಸ್ವಯವೆಂದು ನಂಬು ನಿಶ್ಚಯವೆಂದ ಗುರುವೆ ಕೃಪೆಯಾಗು (ಮೃಲಾರ. ೬೦-೧೯೧). ೩. ನಿತ್ಯವಾದುದು ; ಶಾಶ್ವತವಾದುದು: ಸ್ವಯವಿದ್ದಂತೆ ಲಯವ ಕೂಡುವರೆ ಅಯ್ಯಾ (ಮದೇವ. ೨೮೭-೬೪). ೪. ನಿತ್ಯವಾದುದು; ಸತ್ಯ: ಸತ್ತು ಹುಟ್ಟಿ ಕೆಟ್ಟವರೆಲ್ಲರೂ ದೇವಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋದರೆಂಬ ಬಾಲಭಾಷೆಯ ಕೇಳಲಾಗದು ಸಾಯದ ಮುನ್ನ ಸ್ವಯವನಱಿದಡೆ ದೇವನೊಲಿದ (ಅವಚಂ. ೧೩೩-೬೦೭). ೫. ತನ್ನನ್ನು ತಾನು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳುವುದು: "ಸ್ವಯ – ತನ್ನ ತಾನರಿವುದು" (ವಿಶ್ವಪಾ. ೨೮-೮). ೬. ಸ್ವಯಂಪೂರ್ಣವಾದುದು; ತಾನೇ ವ್ಯಕ್ತವಾದುದು: ತನ್ನಲ್ಲಿ ಅರಿವು ಸ್ವಯವಾಗಿರಲು ಅನ್ಯರ ಕೇಳಲುಂಟೇ (ಮಹಾದೇ.ಬ. ೨೮-೫೭); ಹಿಂದೆ ನೀವು ಕೊಟ್ಟ ನಿರೂಪು ಹುಸಿಯಾದಡೆ ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಸ್ವಯವಪ್ಪಂತೆ ನಡಿಸಾ (ಸಿದ್ಧವ. ಕ. ೬೩-೧೯೯). ೭. ತನ್ನತನ; ಸ್ವಂತಿಕೆ: ಸ್ವಯವಿರಬೇಕು ಸಕಲಗುಣಂಗಳಲ್ಲಿ ನಯವಿರಬೇಕು ನುಡಿಗಡಣದಲ್ಲಿ (ಅಖಂಡೇ. ೧೩೧-೧೦೦). ೮. ಸ್ವಾಧೀನ; ಅಂಕೆ; ಹತೋಟಿ: ನಿಮ್ಮಜ್ಜಿಗೆ ಈಗೀಗ ಏನೇನೂ ಬುದ್ಧಿ ಸ್ವಯವಿಲ್ಲವಂತಲ್ಲ (ಮೂಕಜ್ಜ. ೩೦). 'ಸಯ್ಯ' ಪರಾ.

ಸ್ವಯವಾಗು = ೧. ತಾದಾತ್ಮ್ಯಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದು; ಲೀನವಾಗು; ಐಕ್ಯವಾಗು: ಅಱಿವು ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ ಸ್ವಯವಾದ ಬಳಿಕ ನಾನಾರನಱಿವೆ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೧೪೪-೬೩೦); ಅಂಗೈಯ ಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ನೋಟ ಸ್ವಯವಾದ ಇರವ ನೋಡಾ (ಅವಚಂ. ೨೪೩-೧೧೦೭). ೨. ಸ್ವಾವಲಂಬಿಯಾಗು: ಇವರು ಪಂಚಮವರ್ಷದಲ್ಲಿ ವೇದ ವೇದಾಂಗಗಳನ್ನು ಶೈವಾಗಮಂಗಳನ್ನು ಪೂರ್ವಜನ್ಮಜ್ಞಾನವಿಶೇಷದಿಂದ ಸ್ವಯವಾಗಿಯೇ ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದರು (ಪುರಾವಿ. ೧೦೭). ೩. "ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನಾಗು (?)" (ಬಸರ.ಕೋಶ): ಎಲೆ ತಂದೆ ಎಲೆ ಹಂದೆ ಕೂಡಲಸಂಗ ಸ್ವಯಪಾಗು ಸ್ವಯವಾಗು (ಬಸರ. ೧೨-೩೦). [< ಸಂ. ಸ್ವಯಂ]

ಸ್ವಯಂ (ಅ). ತನಗೆ ತಾನೇ; ಸ್ವತಃ; ಖುದ್ದಾಗಿ; ಮುದ್ದಾಂ: ಸ್ವಯಮುನ್ನ ಬ್ರಹ್ಮಾದ್ಯಖಿಳಚೇತನ ಕನ್ಯಕಲ್ಪಕನಾಹನನಿರುದ್ಧಾದಿ ಸಾಮದಲಿ (ಹಸಾರ. ೧೨-೨೪); ಸ್ವಯಮುಂ ಕುರಿತ ಸಕಲ ವಿಶ್ವಸತ್ತ್ವಮೂ ಬೇವ ಪ್ರಿಯತಮಮೂ ಸೃಷ್ಟಿಯಲಿ (ಮಂಕುಕ. ೨೭೪). [ಸಂ.]

ಸ್ವಯಂಕರ್ತೃ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ತಾನೇ ಕರ್ತೃವಾಗಿರುವುದು; ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ತಾನೇ ವಹಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಕರ್ತೃ: ಸಂಸ್ಕೃತದನೇಕಾಕ್ಷರಧಾತುಗೆ ಸ್ವಯಂಕರ್ತೃವಿನೊಳಿಸುವಕ್ಕುಂ (ಶಮದ. ೨೫೧ ವೃತ್ತಿ). [ಸಂ.]

ಸ್ವಯಂಕರ್ತೃಕ (ನಾ). = ಸ್ವಯಂಕರ್ತೃ: ಕನ್ನಡದ ಧಾತುವಿಂಗೆ ಹೇತುವಿನೊಳಂ ಸ್ವಯಂಕರ್ತೃಕ ಪರಕರ್ತೃಕದೊಳಂ ಇಸುವಕ್ಕುಂ (ಶಮದ. ೨೫೦ ವೃತ್ತಿ). [ಸಂ.]

ಸ್ವಯಂಕೃತ (ಗು). ೧. ತಾನೇ ಮಾಡಿದ; ತನ್ನಿಂದಾದ: ಸ್ವಯಂಕೃತಾನರ್ಥ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುದಿದಾವ ಕಾರಣಂ (ಪಂಚತಂ. ೫೩-೧೪). (ನಾ). ೨. ತಾನೇ ಮಾಡಿದುದು; ತನ್ನಿಂದಾದುದು: ಮಾಲಿನ್ಯಕ್ಕೆ ಮೂರು ವಿಧದ ಕಾರಣಗಳು:- ಒಂದು ಜನ್ಮಾಂತ್ರಿಯ, ಒಂದು ಸ್ವಯಂಕೃತ, ಒಂದು ಆಗಂತುಕ . . . ನಾವಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಸ್ವಯಂಕೃತ (ತರ್ಯಾಧ. ೯೭). [ಸಂ.]

ಸ್ವಯಂಕೃತಾಪರಾಧ (ನಾ). ತಾನೇ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಅಪರಾಧ; ಸ್ವತಃ ಮಾಡಿದ ತಪ್ಪು: ಸ್ವಯಂಕೃತಾಪರಾಧಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಲುವಾಗಿ . . . ಹಿಂದಿನದೆಲ್ಲ ನೆನೆಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದೇನೆ (ಪುನರು. ೧೯೭); ಸ್ವಯಂಕೃತಾಪರಾಧದಿಂದುಂಟಾದ ಅನರ್ಥವನ್ನು . . . ಸ್ಮರಿಸಿಕೊಂಡು (ಕವಿಶ. ೨೯). [ಸಂ.]

ಸ್ವಯಂಚಾಲಿತ (ಗು). ಸ್ವತಃ ಚಲಿಸಲು ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ: ಉರುಳಿಯೊಳಕ್ಕೆ ಗಾಳಿ ಬರಲು ಮತ್ತು ಹೊರಹೋಗಲು ಸ್ವಯಂಚಾಲಿತ ಕವಾಟಗಳಿರುತ್ತವೆ (ಕವಿಜ್ಞಾ. I. ೨೭೭); ಸ್ವಯಂಚಾಲಿತ (Automatic) ಯಂತ್ರಗಳು ಬಂದ ಮೇಲಂತೂ ಈ ಕೆಲಸವು ಇನ್ನೂ ಹಗುರವಾಯಿತು (ಶಿಲ್ಪಸಾ. ೧೭೮). [ಸಂ.]

ಸ್ವಯಂಪಾಕ (ನಾ). ೧. ತಾನೇ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಅಡುಗೆ; ಸ್ವತಃ ತಯಾರಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುವ ಆಹಾರ. ೨. ತನ್ನ ಆಹಾರವನ್ನು ತಾನೇ ತಯಾರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ನಿಯಮ,– ವ್ರತ : ಸ್ವಯಂಪಾಕ ಪುರುಷೋತ್ತಮಭಟ್ಟೋಪಾಧ್ಯಾಯ (ಶಾಸನ. XI. ii ೧೫೧೪-೫೫ ; 1104). ೩. (ವ್ರತ ಅಥವಾ ವಿಶೇಷಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ) ತನ್ನ ಅಡುಗೆಯನ್ನು ತಾನೇ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಬೇಕಾದ ಪಡಿಪದಾರ್ಥ: ಸ್ವಾಮಿಗಳಿಗೆ ಇಂದು ನಮ್ಮ ಮನೆಯಿಂದ ಸ್ವಯಂಪಾಕ ಕೊಡಬೇಕು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಸ್ವಯಂಪಾಕಿ (ನಾ). (ವ್ರತ ಅಥವಾ ವಿಶೇಷ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ) ತನ್ನ ಅಡುಗೆಯನ್ನು ತಾನೇ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು; ಸ್ವತಃ ಆಹಾರವನ್ನು ತಯಾರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವನು: ಅವರು ಹತ್ತು ವರ್ಷಗಳಿಂದಲೂ ಸ್ವಯಂಪಾಕಿಗಳಾಗಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). [ಸ್ವಯಂಪಾಕ + - ಇ]

ಸ್ವಯಂಪ್ರಕಾಶ (ಗು). ೧. ಸ್ವತಃ ಕಾಂತಿ ಬೀರುವ; ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಹೊಳೆಯುವ: ಈ ಬೆಳಕೆಂಬ ಶಕ್ತಿವಿಶೇಷವು ಸ್ವಯಂಪ್ರಕಾಶವಸ್ತುಗಳಿಂದ ಹೊರಡುತ್ತದೆ (ಭೌತವಿ. ೧೫೪). (ನಾ). ೨. ತಾನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂಥದು; ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಹೊಳೆಯುವಂಥದು: ಜ್ಞಾನವು ಸ್ವಯಂಪ್ರಕಾಶವಲ್ಲದಿದ್ದರ ತನ್ನ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೂ ಇತರರ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲ (ಹಿಂದಸಾ. ೫೪); ಗ್ರಹಗಳು ಸ್ವಯಂಪ್ರಕಾಶವಾಗಿಲ್ಲ (ಆಕಾಶ. ೧೩). [ಸಂ.]

ಸ್ವಯಂಪ್ರಭು (ನಾ). ತನಗೇ ತಾನೇ ಒಡೆಯನಾದವನು; ಯಾರ ಅಧೀನಕ್ಕೂ ಒಳಪಡದವನು : ಲೀಲಾಯಿತಂ ಸ್ವಯಂಪ್ರಭುಗುಚಿತಂ (ಜಗವಿ. ೩-೭೦). [ಸಂ.]

ಸ್ವಯಂಬರ 'ಸೊಯಂಬರ' ನೋ.

ಸ್ವಯಂಬರಸಾಲೆ 'ಸೊಯಂಬರಸಾಲೆ' ನೋ.

ಸ್ವಯಂಬುದ್ಧ (ನಾ). ತಾನಾಗಿಯೇ ಜ್ಞಾನಿಯಾದವನು; ಸ್ವತಃ ತಿಳಿದವನು: ನೀಂ ಸ್ವಯಂಬುದ್ಧನ ಆರ್ ಪ್ರತಿಬೋಧಿಸುವರ್ ನಿನ್ನಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೬೦). [ಸಂ.]

ಸ್ವಯಂಭು (ಗು). ೧. ತನ್ನಿಂದ ತಾನೇ ಮೂಡಿದ; ತಾನಾಗಿಯೇ ಹುಟ್ಟಿದ: ಅದರ ಸ್ವಯಂಭುಶೋಭೆಗೆ ಶರಣೆಂದು ಶುದ್ಧರಾದವು (ಶರಜ. ೮೩೪). ೨. ಸ್ವಯಂ ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳ: 'ಸ್ವಯಂಭುಲಿಂಗ' ಪರಾ. (ನಾ). ೩. ತಾನಾಗಿಯೇ ಉಂಟಾದುದು; ತನ್ನಿಂದ ತಾನೇ ಮೂಡಿದುದು: ವೇದ ಸ್ವಯಂಭುವೆಂಬ ವಾದಿ ನೀ ಕೇಳೆಲವೊ (ಬಸವ. ೫೩೦); ವೇದವು ಯಾರ ನಿರುಕ್ತಿಯೂ ಅಲ್ಲ. ಅದು ಸ್ವಯಂಭು (ಭಾರದ. ೧೯೫). ೪. ಸ್ವಯಂಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳದು: ಆಕಾಶದ ಸೂರ್ಯ ಹಲವು ಕುಂಭದಲ್ಲಿ ತೋರುವ ತೆಱ ಮಱೆದರ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ ಅಱಿದಡೆ ಸ್ವಯಂಭು (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೧-೪೧). ೫. ಯಾರ ಅಂಕೆಗೂ ಒಳಪಡದಿರುವುದು; ಸ್ವತಂತ್ರವಾದುದು: ಆ ಉಭಯದ ಬಿಡುಗಡೆಯನಱಿದು ಅಡಗಿಯಲ್ಲದೆ ಸ್ವಯಂಭುವಲ್ಲ (ಮೋಳಿಮಾ. ೨-೩). ೬. ತನ್ನಿಂದ ತಾನೇ ಉಂಟಾದವನು,– ಉದ್ಭವವಾದವನು: ಕಾಲ ಕಲ್ಪಿತಂಗಳಿಲ್ಲದೆ ನಿಮ್ಮಿಂದ ನೀವೆ ಸ್ವಯಂಭುವಾಗಿರ್ದಿರಯ್ಯಾ (ಚನ್ನವ. ಕ. ೫-೭); ಸ್ವಯಂಭು ನೀನೆಯಾಗಿರ್ದೆಯಯ್ಯ (ಸಿದ್ಧವ. ಕ. ೬೭-೨೧೭). ೭. ಬ್ರಹ್ಮ: ಗಗನವ ಮನ ನುಂಗಿತ್ತು ಆದಿ ವೇದವ ನುಂಗಿ ವೇದ ಸ್ವಯಂಭುವ ನುಂಗಿ ಕಾಲಕರ್ಮ ಹಿಂಗಿತ್ತು (ಅವಚು. ೧೦೦-೫೫೨). ೮. ಶಿವ. ೯. ವಿಷ್ಣು. ೧೦. ಬುದ್ಧ. ೧೧. ಯಾರ ಅಂಕೆಗೂ ಒಳಪಡದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ತನ್ನ ಇಚ್ಛೆಯಂತೆ ನಡೆಯುವ ಸ್ವತಂತ್ರವ್ಯಕ್ತಿ: ತಾನೇ ಸ್ವಯಂಭು ಎಂದುಕೊಂಡು ಶಾಲಬ್ಬೆ ತನ್ನ ಇಷ್ಟಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದದ್ದೇನನ್ನೂ ಎಂದೂ ಸಹಿಸಿದವಳಲ್ಲ (ಹೊಸಕ್ಕೆ. ೨೧). ೧೨. ಸ್ವಂತಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಚತುರ: ಸಹಸ್ರಜನರಲ್ಲಿ ಯಾವನೋ ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿ ಮಾತ್ರ ಸ್ವಶಕ್ತಿ ಸ್ವಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳಿಂದ ಸ್ವಯಂಭುವಾಗಿ ವಿಜೃಂಭಿಸುತ್ತಾನೆ (ನಂಜುಂಡ. ೧೫೭). [ಸಂ. ಸ್ವಯಂಭು, ಸ್ವಯಂಭೂ]

ಸ್ವಯಂಭುಲಿಂಗ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಸ್ವಯಂಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳ ಲಿಂಗ; ಪಂಚಲಿಂಗ ಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ ಜ್ಯೋತಿರ್ಲಿಂಗ: ಶೈವಸಿದ್ಧಾಂತಸಮ್ಮತವಾದ ಪಂಚ ಲಿಂಗಾರ್ಚನದೊಳು ಸ್ವಯಂಭುಲಿಂಗ ಬಾಣಲಿಂಗ ಚರಲಿಂಗ ಸಂಕೀರ್ಣಲಿಂಗ ಪ್ರಾಣಲಿಂಗವೆಂಬೈದರೊಳಗೆ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಶಕ್ತ್ಯಾನುಸಾರಮಾಗಿ ಅರ್ಚನತತ್ಪರರಾಗ ಬೇಕೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಲಕ್ಕುಂ (ವಿವೇಕ. ೧೧೨). [ಸಂ.]

ಸ್ವಯಂಭುಸ್ವರ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ಸ್ವರವು ತಂತಿಯಲ್ಲಿ ನುಡಿ ಯುತ್ತಿರುವಾಗ ಅದರ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ, ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಪ್ರಯತ್ನವಿಲ್ಲದೆ, ಸಹಜವಾಗಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವ ಸ್ವರ: ನಾಲ್ಕು ತಂತಿಗಳಿಗೂ ಹೀಗೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ತಂತಿಗಳ ಧ್ವನಿ ಸುಶ್ರಾವ್ಯವಾಗಿ ತುಂಬುನಾದದೊಡನೆ ಸ್ವಯಂಭುಸ್ವರಗಳೂ ಕೇಳಿ ಬರುತ್ತವೆ (ಸಂಗೀತಂ. ೧೧೨) ; ಈ ತಂಬೂರಿಗಳಿಂದ ಹೊರಹೊಮ್ಮುತ್ತಿದ್ದ ಸ್ವಯಂಭುಸ್ವರಗಳು . . . ಒಳ್ಳೆಯ ಮಧುರನಾದದ ವಾತಾವರಣ, ಹಿನ್ನೆಲೆಯನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುತ್ತಿದ್ದುವು (ಸಂಗೀತ. ೧೧೦). [ಸಂ.]

ಸ್ವಯಂಭೂರಮಣ (ನಾ). [ಜೈನ] ಮಧ್ಯಲೋಕದ ಒಂದು ಸಾಗರ: ಎಸೆದತ್ತೇಕರಜ್ಜುಪ್ರಮಾಣಂ ತಿರ್ಯಗ್‌ಲೋಕಂ ಸ್ವಯಂಭೂರಮಣಜಲಧಿ ಪರ್ಯಂತಮಂ ತಾಗುವನ್ನಂ (ಆದಿಪು. ೧-೪೮); ಸ್ವಯಂಭೂರಮಣಸಾಗರೋದರಕಾದಾನ ಕ್ಕಸಂಖ್ಯಾತದ್ವೀಪಸಮುದ್ರಂಗಳಂ ನಿಮಿಷಮಾತ್ರದಿನತಿಕ್ರಮಿಸಿಯುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರಪು. ೯-೫೫ ವ). [ಸಂ.]

ಸ್ವಯಂವರ (ನಾ). ೧. ತಾನೇ ಆರಿಸಿಕೊಂಡುದು; ಸ್ವಂತದ ಆಯ್ಕೆ. ೨. (ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ರಾಜಕುಮಾರಿ ಅಥವಾ ಕ್ಷತ್ರಿಯಕನ್ಯೆಯಾದ) ವಧುವು ವಿವಾಹಾಕಾಂಕ್ಷಿಗಳಾದ ಅಭ್ಯರ್ಥಿಗಳು ನೆರೆದ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ವ್ಯವಸ್ಥಿತಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಪತಿಯನ್ನು ತಾನೇ ಆರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ ಮತ್ತು ಹಾಗೆ ಆರಿಸಿಕೊಂಡು ಏರ್ಪಾಡಾಗುವ ವಿವಾಹ: ಸ್ವಯಂವರಾ, ಪತಿಂವರಾ, ವರ್ಯಾ - ಈ ೩ ಸ್ವಯಂವರದಲ್ಲಿ ಪತಿಯನ್ನು ವರಿಸಿದ ಸ್ತ್ರೀಯ ಹೆಸರು (ನಾಚಿರಾ. ೧೧೬); ಕ್ಷತ್ರಿಯರ ಪದ್ಧತೀಪ್ರಕಾರ ಸ್ವಯಂವರವಾಗಬೇಕು (ನೀತಿಚಿಂ. VI. ೭); ಕೇಳ್ದ ಳಿತ್ತ ನಸೂಯೆ . . . ಸ್ವಯಂವರದ ವೃತ್ತಮಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೭೮-೬೩). [ಸಂ.]

ಸ್ವಯಂವರೆ (ನಾ). ಆಹ್ವಾನಿತರು ನೆರೆದ (ಸ್ವಯಂವರ)ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಗಂಡನನ್ನು ತಾನೇ ಆರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಹೆಣ್ಣು: "ಸ್ವಯಂವರಾ, ಪತಿಂವರಾ, ವರ್ಯಾ - ಈ ೩ ಸ್ವಯಂವರದಲ್ಲಿ ಪತಿಯನ್ನು ವರಿಸಿದ ಸ್ತ್ರೀಯ ಹೆಸರು" (ನಾಚಿರಾ. ೧೧೬). [ಸಂ. ಸ್ವಯಂವರಾ]

ಸ್ವಯಂವೇದ್ಯ (ನಾ). ಸ್ವತಃ ತಿಳಿಯತಕ್ಕುದು; ತನಗೆ ತಾನೇ ಮನದಟ್ಟಾಗು ವುದು: ಯಾವುದರ ಅನುಭವ ಸ್ವಯಂವೇದ್ಯವಾದ ಮಾಧುರ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಯ ಏಕತಾನದೊಡನೆ ಮಿಡಿಯುವುದೋ ಆಗ ಅದು ಸೌಂದರ್ಯವಲ್ಲದೆ ಮತ್ತೇನನ್ನು ತಾನೇ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೊಳಿಸೀತು (ಸೌಂದಸ. ೮೯). [ಸಂ.]

ಸ್ವಯಂಶಾಸಿತ (ನಾ). ಯಾರ ಅಧೀನಕ್ಕೂ ಒಳಪಡದೆ ತನ್ನದೇ ಆದ ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟುದು: ಒಂದೊಂದು ಗ್ರಾಮವೂ ನಗರವೂ ಸ್ವಯಂಶಾಸಿತವಾಯ್ತು (ಅಪಲ್ಲೋ. ೧೧೨). [ಸಂ.]

ಸ್ವಯಂಸಿದ್ಧ (ಗು). ತನ್ನಷ್ಟಕ್ಕೆ ತಾನೇ ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ: ಮಿತ - ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನ ವೆಂಬುದು ಸ್ವಯಂಸಿದ್ಧವಿಷಯ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೫೨). [ಸಂ.]

ಸ್ವಯಂಸೇವಕ (ನಾ). (ಪ್ರತಿಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆ) ಸ್ವಸಂತೋಷದಿಂದ ತಾನಾಗಿ ಸೇವೆಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗುವ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಸ್ವಯಂಸೇವಕರು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ನಿಂತು ವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಆಪ್ತ. ೮-೩೨). [ಸಂ.]

ಸ್ವಯಂಸೇವಿಕೆ (ನಾ). (ಪ್ರತಿಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆ) ಸ್ವಸಂತೋಷದಿಂದ ತಾನಾಗಿ ಸೇವೆಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗುವವಳು: ಸ್ವಯಂಸೇವಿಕೆಯರ ಗುಂಪೊಂದು ಮೆರವಣಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಹೊರಟಿತ್ತು (ಫಲಸಂ. ೮೭). [ಸಂ. ಸ್ವಯಂಸೇವಿಕಾ]

ಸ್ವಯಂಸೇವೆ (ನಾ). "ಸ್ವಂತ ಇಷ್ಟದಿಂದ ಮಾಡುವ ಸೇವೆ, ಸ್ವಯಂಸೇವೆ": (Voluntary Service. ೩೦೬೫). [ಸಂ. ಸ್ವಯಂಸೇವಾ]

ಸ್ವಯಲಿಂಗ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಆತ್ಮಲಿಂಗ; ತಾದಾತ್ಮ್ಯಭಾವ: ಸ್ವಯಲಿಂಗ ದನುಭಾವ ತನಗೆ ದೊರಕೊಂಡ ಬಳಿಕ ದೇವಲೋಕವೆಂಬುದೇನೊ ಮರ್ತ್ಯಲೋಕವೆಂಬುದೇನೊ (ಬಸವ. ೯೬೭); ಘನಲಿಂಗದೇವರು ತಮ್ಮ ಸ್ವಯಲಿಂಗಾನು ಭಾವದಿಂದ ಹಾಡಿದ ವಚನ (ಘನವ. ೧-೧). [ಸ್ವಯ + ಲಿಂಗ]

ಸ್ವಯಸಂಪರ್ಕ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಲಿಂಗಾನುಭೂತಿ: ಉಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಉರಿವ ಬೆಳಗು ಪವನನ ಪ್ರಳಯಕ್ಕೆ ಒಳಗು ಸ್ವಯಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ಒರಗಿದ ಬೆಳಗು ಅನಿಲನ ಆಹುತಿಗೆ ಪೊಟ್ಟಣಗಾಗಿಪ್ಪುದು (ಮೋಳಿಮಾ. ೯-೩೨). "ಸ್ವಾನುಭಾವ" (ಮೋಳಿಮಾ. ಕೋಶ). [ಸ್ವಯ + ಸಂಪರ್ಕ]

ಸ್ವಯಸುಖ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಸ್ವಸಂತೋಷ; ಆತ್ಮಾನಂದ: ಇರ್ಣಯನದೊಳಾ ನಂದಾಶ್ರುಗಳುಣ್ಮೆ ವರ್ಣಿಸಲರಿದಿಲ್ಲ ಸ್ವಯಸುಖವ (ಶಿವಗೀ. ೧೬೧-೮೩೩). [ಸ್ವಯ + ಸುಖ]

ಸ್ವಯಾನಂದ (ನಾ). = ಸ್ವಯಸುಖ: ಸ್ವಯಾನಂದಭರಿತ ನಿಃಕಳಂಕಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನಾ (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೬೦-೨೭). [ಸ್ವಯ + ಆನಂದ]

ಸ್ವಯಾನುಭಾವ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ೧. ಸ್ವಂತ ಅನುಭಾವ; ಸ್ವಾನುಭಾವ; ಆತ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ. ೨. ಸ್ವಾನುಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಆತ್ಮ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಜ್ಞಾನಹೀನರು ಬೇಗ ಹೋಗಿ . . . ನಿರುತ ಸ್ವಯಾನುಭಾವರು ಬನ್ನಿ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೮೮-೪೫೦). [ಸ್ವಯ + ಅನುಭಾವ]

ಸ್ವಯಾರ್ಜಿತ (ಗು). ೧. ಸ್ವಂತವಾಗಿ ಗಳಿಸಿದ; ತಾನೇ ಸಂಪಾದಿಸಿದ: ಸ್ವಯಾರ್ಜಿತ ಆಸ್ತಿಯನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಿಯು ತನ್ನ ಇಷ್ಟದಂತೆ ವಿನಿಯೋಗಿಸಲು ಸ್ವತಂತ್ರನು (ರೂಢಿ). (ನಾ). ೨. ಸ್ವಂತವಾಗಿ ಗಳಿಸಿದುದು; ಸ್ವತಃ ಸಂಪಾದಿಸಿದುದು: ಅವರ ಮನೆ ಸ್ವಯಾರ್ಜಿತವಾದುದರಿಂದ ಯಾರೂ ಹಕ್ಕನ್ನು ಚಲಾಯಿಸಿ ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಸ್ವಯೂಥಕಲಹ (ನಾ). ತಮ್ಮತಮ್ಮವರಲ್ಲೇ ಉಂಟಾಗುವ ಒಳಜಗಳ; ಸ್ವಂತಜನಗಳಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ಹುಟ್ಟುವ ಕಲಹ: ಸ್ವಯೂಥಕಲಹಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅಧಿಕವಾದ ವಿಷ ಬೇರೆ ಇಲ್ಲ (ಚಿತ್ರಪಾ. ೧೧೧); ಅಲ್ಲಿ ಸಿಂಹಾಸನಕ್ಕಾಗಿ ಸಹೋದರರಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಸ್ವಯೂಥಕಲಹದ ಬೆಂಕಿಗೆ ಆಜ್ಯನಾಗಿ ಮಲ್ಲಿಕಾಪೂರನು ಬಂದಿದ್ದನು (ರಾಷ್ಟ್ರೋದ. ೨); ಅನಂತರ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಲ್ಲಿ ಸ್ವಯೂಥಕಲಹ ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು (ಗರುಡಾ. ೨೩). [< ಸಂ. ಸ್ವಯೂಥಕಲಹ]

ಸ್ವರ (ನಾ). ೧. ಕಂಠದಿಂದ ಹೊರಡುವ ನಾದ; ಧ್ವನಿ: "ಹ್ರಾದಃ . . . ಸ್ವರಃ, ರವಃ, ಘೋಷಃ - ಈ ೮ ಧ್ವನಿ" (ಹಲಾಯು. ೨೩-೧೩೭). ೨. ಶಬ್ದ; ಸದ್ದು. ೩. (ವೇದಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವಾಗ ಬಳಸುವ) ಉದಾತ್ತ, ಅನುದಾತ್ತ ಮತ್ತು ಸ್ವರಿತ ಎಂಬ ಮೂರು ಬಗೆಯ ಉಚ್ಚಾರಣೆ,– ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಬೀಳುವ ಒತ್ತು: ವೇದಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಸ್ವರಸಹಿತವಾಗಿ ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಬೇಕು (ರೂಢಿ). ೪. [ವ್ಯಾಕ] ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಅನ್ಯಾವಲಂಬನೆಯಿಲ್ಲದೆ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವ ಅ, ಇ, ಉ ಮುಂತಾದ ಶಬ್ದದ್ರವ್ಯ; ವರ್ಣಮಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಉಚ್ಚರಿಸುವ ವರ್ಣ; ವ್ಯಂಜನವಲ್ಲದ ಅಕ್ಷರ: ಅಂತಕಾರಾದಿ ಹಕಾರಾಂತ ಸ್ವರವ್ಯಂಜನ ಭೇದ ಭಿನ್ನ ಶುದ್ಧಾಕ್ಷರಂಗಳುಮಂ . . . ಉಪದೇಶಂಗೆಯ್ದು (ಆದಿಪು. ೮-೫೯ ವ); ತರದಿನಕಾರಂ ಮೊದಲಾಗಿರೆ ಪದಿನಾಲ್ಕುಂ ಸ್ವರಂಗಳ್ (ಶಮದ. ೬); ಬಿಡಿಯಾಗಿ ಉಚ್ಚರಿಸಲು ಆಗುವ ವರ್ಣಕ್ಕೆ ಸ್ವರ ಎಂದು ಹೆಸರು (ಮಧ್ಯಮ. ೧೧). ೫. [ಗಣಿತ] ಏಳು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ: "ಸ್ವರ . . . ಏಟಣ ನಾಮಂ" (ವ್ಯವಹಾ. ೯-೬): "ಋಷಿ ನಗ ಹಯ ಸ್ವರಮದೇಲು" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೧-೮) ೬. [ಸಂಗೀತ] ಇನ್ನೊಂದರ ನೆರವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸದೆ, ಶ್ರೋತೃಗಳಿಗೆ ಸ್ವತಃ ರಂಜನೆ ಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ನಾದವಿಶೇಷ; (ಮುಖ್ಯವಾಗಿ) ಷಡ್ಜ, ಋಷಭ ಇತ್ಯಾದಿ ಸಪ್ತಸ್ವರ: ಸ್ವರಗಳು ಏಳು. ಇವು ಸಂಗೀತಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೨೧ ಅಡಿಟ); ಭಾರತೀಯಸಂಗೀತದ ಸ್ವರ ಮತ್ತು ಲಯಗಳ ಮೂಲಬೀಜಗಳನ್ನು ಕಾಣಬೇಕಾದಲ್ಲಿ ವೇದಗಳನ್ನು ನೋಡಬೇಕು (ಭಾರದ. ೫೩೬). ೭. ಗೀತೆಯ ಆರು ಲಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಸ್ವರ ಶ್ರುತಿ ಗಮಕಂಗಳಿಂ ಪುಟ್ಟಿದ ಗೀತಮಾದೊಡೆ ಸ್ವರ ಸುಸ್ವರ ಸುರಾಗ ಮಧುರ ಅಕ್ಷರ ಅಲಂಕಾರವೆಂಬಾಱು ಲಕ್ಷಣಮುಳ್ಳುದಾಗಿಹುದು (ವಿವೇಕ. ೨೩೨). [ಸಂ.]

ಸ್ವರಕರಣ (ನಾ). ೧. ಶಬ್ದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು; ಸದ್ದುಮಾಡುವುದು: ಸ್ವರಕರಣ - ಸರಕರಣ (ಶಮದ. ೨೯೯ ಪ್ರಯೋ). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಾಳ: ಧ್ರುವ ಮಟಯ . . . ಸ್ವರಕರಣ ಪಾಠಕರಣ . . . ಜಯಾಳವೆಂಬವೇ ಮೊದಲಾದ ನೂಱೊಂದು ತಾಳಂಗಳಾದೊಡೆ (ವಿವೇಕ. ೧೯೨). [ಸಂ.]

ಸ್ವರಗೆಯ್, ಸ್ವರಗೈ (ಕ್ರಿ). ನಾದವನ್ನು ಹೊರಡಿಸು; ಹಾಡು: ತರುಣಪಲ್ಲವದ ವಿಸ್ತಾರದಿಂ ನೇರದಿಂ ಸ್ವರಗೆಯ್ದು ಕಲಪಿಕೋಚ್ಚಾರದಿಂ ಸಾರದಿಂ (ಪ್ರಮಿಳಾ. ೩-೨೮). **ಸ್ವರಗೈ**: ಸ್ವರಗೈವ ಕೋಗಿಲೆಯ ಧ್ವನಿ ಸೊಂಪಿನಿಂದೆ (ನವಹೋ. ೮-೨೮). [ಸ್ವರ + ಕೆಯ್]

ಸ್ವರಗೈ 'ಸ್ವರಗೆಯ್' ನೋ.

ಸ್ವರಜತಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಕರ್ಣಾಟಕ ಸಂಗೀತದ ಒಂದು ರಚನೆ; IP ಪಲ್ಲವಿ, ಅನುಪಲ್ಲವಿ ಮತ್ತು ಚರಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದೂ, ಆಯಾ ರಾಗದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಜತಿಗಳಿಂದ ಏರ್ಪಡುತ್ತದೆ: ಪಲ್ಲವಿ, ಅನುಪಲ್ಲವಿ ಮತ್ತು ಚರಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿ, ರಾಗದ ಪೂರ್ಣಸಂಚಾರಕ್ರಮಗಳನ್ನು ಭಾವಯುಕ್ತವಾಗಿ, ಗಮಕಯುಕ್ತವಾಗಿ ಹೊರಗೆಡಹುವ ತಾಳಬದ್ಧವಾದ ಸಾಹಿತ್ಯಯುಕ್ತರಚನೆ, ಸ್ವರಜತಿ ಎನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ (ಸಂಗೀತಂ. ೭೦). [ಸ್ವರ + ಜತಿ]

ಸ್ವರಜಾಲ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಹ್ರಸ್ವಸ್ವರಗಳು ಅತಿಯಾದ ವೇಗದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಸ್ವರಸಂಚಾರವಿಶೇಷ: ಅತಿ ತೀವ್ರಗತಿಯಿಂದ ನುಡಿಯುತ್ತಿದ್ದ ಆ ಶಾರೀರದ ಸ್ವರಜಾಲ (ಬಿರ್ಕಾ), ಮಿಂಚಿನೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರವಹಿಸಿ ಶ್ರಾವಕರಿಗೆ ಪರಮಾನಂದವನ್ನೂ ಪರಮಾಶ್ಚರ್ಯವನ್ನೂ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಿದ್ದುವು (ಸಂಗೀತಂ. ೨೫೮). [ಸಂ.]

ಸ್ವರತಿ (ನಾ). ತನ್ನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ತನಗೆ ಇರುವ ಪ್ರೀತಿ; ತನ್ನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ತಾನು ಸಂತೋಷಗೊಳ್ಳುವುದು; ಆತ್ಮರತಿ: ತನ್ನವರನ್ನು ಹರಿದು ಹರಿದು ತಿನ್ನುವ, ಕೊಡುವ ಪ್ರೇಮವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡ ಸ್ವರತಿಯ ನರಕದಲ್ಲಿ ಬಾಳುತ್ತಾನೆ. ಸಭ್ಯ ಸಂತ ಇಬ್ಬರೂ ಆತ್ಮರತರು, ಆತ್ಮತೃಪ್ತರು. ನನಗೆ ಸ್ವರತಿ ಮಾತ್ರ ಸಾಧ್ಯ (ಹೊಸಕ್ಕಿ. ೨೩೭). [ಸಂ.]

ಸ್ವರತಿರುವು (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಸ್ವರಸಮೂಹವು ತನ್ನ ಸಂಚಾರದ ದಿಕ್ಕನ್ನು ಬದಲಾಯಿಸುವುದು: ಅವರ ಕೆಲವು ನಿರವಲ್‌ಗಳು, ಗಮಕಗಳು, ಮಿಂಚಿನಂತೆ ಹೊಳೆಯುವ ಸ್ವರತಿರುವುಗಳೂ ಪಲುಕುಗಳೂ . . . ಮೆಚ್ಚುಗೆಯನ್ನು ತಂದುಕೊಟ್ಟವು (ಸಂಗೀತ. ೧೨೦). [ಸ್ವರ + ತಿರುವು]

ಸ್ವರದೋಷ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಸ್ವರಗಳನ್ನು ತಪ್ಪಾಗಿ ಉಚ್ಚರಿಸುವುದು: ಪಾತಂಜಲಿ ಮಹಾಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವ ಪ್ರಕಾರ ಇಂತಹ ಹ್ರಸ್ವದೀರ್ಘಪಲ್ಲಟವು ಸ್ವರದೋಷ ವೆನಿಸುವುದು (ಸಂಶೋಧ. ೧೨೦). [ಸಂ.]

ಸ್ವರಧಾತು (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಸ್ವರವು ಮೂಲಕ್ರಿಯಾಪದವಾಗಿರುವುದು: ಸ್ವರಧಾತುಗೆ ಈ - ಪ್ರದಾನೇ, ಓ - ಸ್ನೇಹೇ (ಶಮಧಾ). [ಸಂ.]

ಸ್ವರಪಂಪ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಕೇವಲ ಎರಡು ಅಥವಾ ಮೂರುಸ್ವರಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ ಅವುಗಳನ್ನು ದಟ್ಟವಾಗಿ ಹೆಣೆಯುವುದು: ಈ ನಾಲ್ಕು ರೀತಿಯ ಸ್ವರಪಂಪಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದೇ ಸರಿಯಾದ ತಾನ (ಸಂಗೀಚಂ. ೮೯). [ಸ್ವರ + ಪಂಪ?]

ಸ್ವರಪುಂಜ (ನಾ). ಸ್ವರಗಳ ಸಮೂಹ : ಕೆಲವು ಬಾರಿ ದುಂಡಿಯ ತುದಿಗೂ ಬೆರಳಿಗೂ ನಡುವೆ ಇರುವ ಜಾಗದಲ್ಲಿ ತಂತಿಗಳನ್ನು ಬಡಿದು ಹಲವಾರು ಸುಂದರ ಸ್ವರಪುಂಜಗಳನ್ನು ಸೃಜಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಸಂಗೀಕ. ೬೯). [ಸಂ.]

ಸ್ವರಪ್ರಸ್ತಾರ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಮಾತಿಗೆ ಸ್ವರಲಯಗಳನ್ನು ರಚಿಸುವುದು; ಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ಸ್ವರಲಿಪಿಯಲ್ಲಿ ಬರೆದಿಡುವಿಕೆ: ಪಲ್ಲವಿಶೇಷಯ್ಯರ್ ಅವರು ತಮ್ಮ ರಚನೆಗಳಿಗೆಲ್ಲ ಸ್ವರಪ್ರಸ್ತಾರ ಹಾಕಿಕೊಟ್ಟು ಪ್ರಕಟಿಸಿ ಬಹಳ ದೊಡ್ಡ ಉಪಕಾರ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ (ಸಂಗೀತ. ೪೯). [ಸಂ.]

ಸ್ವರಬತ್ 'ಸ್ವರಬತ್ತು' ನೋ.

ಸ್ವರಬತ್ತು, ಸ್ವರಬತ್, ಸ್ವರಬಾತ್ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಂತೀವಾದ್ಯ; ಹಿಂದೂಸ್ಥಾನೀ ಸಂಗೀತದಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಾಗುವ ಈ ವಾದ್ಯವಿಶೇಷ ಈಗ ಅಪರೂಪವಾಗುತ್ತಿದೆ: ಹತ್ತು ದಿನವೂ ತಾವೇ ಕಚೇರಿಮಾಡುವರು. ಈ ದಿನ ವೀಣೆ, ನಾಳೆ ಜಲತರಂಗ . . . ಬೇರೊಂದು ದಿನ ಸ್ವರಬತ್ತು ! (ಗಾನಕ. ೫); ಪಿಟೀಲು, ಪಿಯಾನೋ, ಸ್ವರಬತ್ತು - ಈ ಹಲವಾರು ವಾದ್ಯಗಳಲ್ಲೂ ಪರಿಶ್ರಮ ಪಡೆದಿದ್ದರು (ನಾಕಲಾ. ೨೮). ಸ್ವರಬತ್: ವೀಣೆಯೊಂದನ್ನೇ ಅಲ್ಲದೆ ಸ್ವರಬತ್, ಪಿಟೀಲು, ಪಿಯಾನೋ, ಜಲತರಂಗ ಮತ್ತು ನಾಗಸ್ವರಗಳನ್ನೂ ಅದ್ಭುತವಾಗಿ ಶೇಷಣ್ಣನವರು ನುಡಿಸಬಲ್ಲವರಾಗಿದ್ದರು (ಸಂಗೀಚಂ. ೨೭೦). ಸ್ವರಬಾತ್: ಪರಮೇಶ್ವರಭಾಗವತರು ವೀಣಾವಾದನ, ಪಿಟೀಲುವಾದನ ಮತ್ತು ಸ್ವರಬಾತ್‌ನ ವಾದನಗಳಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಪರಿಶ್ರಮ ಪಡೆದಿದ್ದರು (ಸಂಗೀತ. ೪೩). [?]

ಸ್ವರಬಾತ್ 'ಸ್ವರಬತ್ತು' ನೋ.

ಸ್ವರಭಂಗ (ನಾ). ೧. ಧ್ವನಿ ಒಡೆಯುವುದು, ಭಾವೋದ್ವೇಗ ಮುಂತಾದ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಉಚ್ಚಾರಣೆಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ದೋಷ, — ಅಸ್ಫುಟತೆ. ೨. ಧ್ವನಿಯು ಒಡೆಯುವುದು,— ಬದಲಾಗುವುದು. ೩. ಕಂಠನಾದವನ್ನು ಮೋಟಕುಗೊಳಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಂಟಲುರೋಗ: ಸ್ವರಭಂಗವನ್ನೂ ಹಲ್ಲುಕುರುವನ್ನೂ ಹಲ್ಲುನೋವನ್ನು . . . ಪರಿಹರಿಸಿ ದೃಷ್ಟಿಪ್ರಸನ್ನತೆಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವುದು (ಸಶವೈ. ೨೭); ಈ ತ್ರಿದೋಷಗಳಿಂದೊಗೆದ ಸ್ವರಭಂಗವನು, ಮೇದೋಧಾತುವೃದ್ಧಿಯಿಂ ಪುಟ್ಟಿದ ಸ್ವರಭಂಗವನು ಅಸಾಧ್ಯವೆಂದು ಬಿಡುವುದು (ಸಶವೈ. ೨೫೯). [ಸಂ.]

ಸ್ವರಭಕ್ತಿ (ನಾ). [ಭಾಷಾಶಾ] ದ್ವಿತ್ವಾಕ್ಷರಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಸ್ವರವನ್ನು ತಂದು ವ್ಯಂಜನಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಹೇಳುವುದು; ಉದಾ: ಭಕ್ತಿ — ಭಕುತಿ, ಯುಕ್ತಿ — ಯುಕುತಿ, ಹರ್ಷ — ಹರುಷ: ದ್ವಿತ್ವಾಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ ತತ್ಸಮಶಬ್ದಗಳು ಸ್ವರಭಕ್ತಿಯಿಂದ ತದ್ಭವಗಳಾಗುತ್ತವೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಸ್ವರಭಾರ (ನಾ). ವರ್ಣಗಳ ಉಚ್ಚಾರದಲ್ಲಿ ಗೊತ್ತಾದ ಸ್ವರಗಳ ಮೇಲೆ ಒತ್ತು ಬೀಳುವುದು; ಸ್ವರಾಘಾತ: ಗದ್ಯದ ಸ್ವರಭಾರವನ್ನು ಕುಕ್ಕಿಸುವಂಥ ಮಿಕ್ಕಿಸುವಂಥ ಗಾನಮಾಧುರ್ಯವು ಅಕೃತಿಯಲ್ಲಿರಬೇಕು (ಗೊತ್ತುಗು. ೬೩). [ಸಂ.]

ಸ್ವರಭೇದ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಎಂಟು ವಿಧವಾದ ಸಾತ್ತ್ವಿಕಭಾವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಧ್ವನಿ ಬದಲಾಗುವುದು: ಸ್ವೇದಂ ವೈವರ್ಣ್ಯಂ ಸ್ವರಭೇದಂ ರೋಮಾಂಚನಂ ಪ್ರಕಂಪನಮಶ್ರೂದ್ಗೇದಂ ಸ್ತಂಭಂ ಲಯಮೆಂದಾದುವಿವೆಂಟುಂ ರಸಕ್ಕೆ ಸಾತ್ತ್ವಿಕಭಾವಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೯೬). [ಸಂ.]

ಸ್ವರಮಂಡಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಂತ್ರೀವಾದ್ಯ: ಸ್ವರಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ದಂಡಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಕಿನ್ನರಿಯಲ್ಲಿ ತ್ರಿವಿಧವೀಣೆಯೊಳು ಕೊರಳು ಬೆರಳು ಕೊಂಕುದನಿಗೂಡಿ ಮುತ್ತಿನ ಸರವೆತ್ತಿದಂತ ಪಾಡಿದರು (ಭರಚ. ೬೪-೧೪); ನುಡಿಸುವ ವೀಣೆ ಕಿನ್ನರಿ ಸ್ವರಮಂಡಲ ತಂಬೂರಿ . . . ಇಂತಿವು ಮೊದಲಾದ ನಾನಾ ತರದ ನಾದಂಗಳನು ಕಿವಿದುಂಬಿ ಕೇಳಿ (ಅಮಿಂದೇ. ೨೦೬-೪೬). [ಸಂ.]

ಸ್ವರಮೇಳ (ನಾ). ಪರಸ್ಪರ ಕೂಡಿರುವ ಸ್ವರಗಳ ಸಮೂಹ: ಈ ಕ್ರಮವನ್ನು ತೊಡಕಾದ ತರಂಗಗಳ ಆಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವರಮೇಳಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ಕವಿಕೋ. I. ೬೫೪). [ಸಂ. ಸ್ವರಮೇಲ]

ಸ್ವರಮೈತ್ರಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಹೊಂದಿಕೊಂಡು ಕಿವಿಗೆ ಹಿತವಾಗುವಂತಹ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ವರಗಳನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸುವುದು: ಸ್ವರಮೇಳ; ಸ್ವರಮೈತ್ರಿ ; ಇಂಪುದನಿ ; ಮಧುರನಾದ (Harmony. ಇಂಕಾ). [ಸಂ. ಸ್ವರಮೈತ್ರೀ]

ಸ್ವರಯೋಗ (ನಾ). = ಸ್ವರಮೇಳ: ಅವ್ಯಕ್ತ ಮಧುರವಾಗಿಯೂ ವಿಶುದ್ಧವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಗೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ವರಯೋಗ ಕೇಳಿಬರುವುದು (ಶಾಕುಂತ. ೬೦-೩). [ಸಂ.]

ಸ್ವರವಾದಿ (ನಾ). ಹಾಡು ಹೇಳುವವನು; ಹಾಡುಗಾರ; ಸಂಗೀತಗಾರ: ಸ್ವರವಾದಿ - ಸರವಾದಿ (ಶಮದ. ೨೦೯ ಪ್ರಯೋ). [ಸಂ. ಸ್ವರವಾದಿನ್]

ಸ್ವರವಿನ್ಯಾಸ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ವಿವಿಧರೀತಿಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವರಗುಂಪುಗಳನ್ನು ರಚಿಸುವುದು: ಅವರ ಸ್ವರವಿನ್ಯಾಸ ಕ್ರಮ ವಿಶಿಷ್ಟರೀತಿಯದು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಸ್ವರವೀಣೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವೀಣೆ: ವಿಪಂಚಿಕೆ . . . ಸ್ವರವೀಣೆ . . . ಕಾಲಕೀಯೆಂಬ ಮೂವತ್ತುಮೂಱು ತಂತ್ರೀವಾದ್ಯಂಗಳಲ್ಲಿ (ವಿವೇಕ. ೨೪೭). [ಸಂ. ಸ್ವರವೀಣಾ]

ಸ್ವರಶುದ್ಧಿ (ನಾ). ಸ್ವರಗಳನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ಉಚ್ಚರಿಸುವುದು; ಸ್ವರಗಳ ಉಚಿತವಾದ ಬಳಕೆ: ಸ್ವರಶುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿಯೂ, ಸಮುಚಿತ ಉಚ್ಚಾರದಲ್ಲಿಯೂ . . . ದೊರೆಯಬಹುದಾದ ಸುಸಂಧಿಯು ಬೇರೆ ಯಾವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿಯೂ ದೊರೆಯುವುದಿಲ್ಲ (ಕಥಕ. ೮೭). [ಸಂ.]

ಸ್ವರಸ (ನಾ). ೧. ಸ್ವಂತ ಅಪೇಕ್ಷೆ, — ರುಚಿ ; ಸ್ವಸಂತೋಷ. ೨. [ವೈದ್ಯಶಾ] ಸಹಜವಾದ ರಸ; ತನ್ನ ರಸ: ಮತ್ತಲೇಹ್ಯ . . . ಅದರಲ್ಲಿ ಹಾಕುವ ಸ್ವರಸಗಳು - ಗರುಗ, ಆಡುಸೋಗೆ, ಒಂದೆಲಗ, ಎಸಗ (ಸಶವೈ. ೨೨೨). [ಸಂ.]

ಸ್ವರಸಂಧಿ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಎರಡು ಸ್ವರಗಳ ನಡುವೆ ಆಗುವ ಸಂಧಿ: ಸ್ವರಸಂಧಿಯಲ್ಲಿ ಆಗಮವಾಗುವ ಯ, ವ ಎಂಬ ಅಕ್ಷರಗಳು ಉಚ್ಚಾರಣೆಯ ಸೌಕರ್ಯವನ್ನನುಸರಿಸಿ ಬರುವುವು (ಕೃಪಿಡಿ. ೮). [ಸಂ.]

ಸ್ವರಸಂವಾದ (ನಾ). (ಸಂಗೀತದಲ್ಲಿ) ಸ್ವರಗಳ ಹೊಂದಾಣಿಕೆ; ಸ್ವರಗಳ ಸಾಮರಸ್ಯ: ಹೀಗೆ ಏಕತಾನದಲ್ಲಿರುವ ಸ್ವರಗಳು ಬಹು ಇಂಪಾಗಿ ಕೇಳುತ್ತವೆ. ಸ್ವರಸಂವಾದ (Harmony) ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇದೇ ಮುಖ್ಯತತ್ತ್ವ (ಭಾಶಪ. ೧೨೬). [ಸಂ.]

ಸ್ವರಸಪ್ತಕ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಆಧಾರಷಡ್ಜದಿಂದ ನಿಷಾದದವರೆಗಿನ ಏಳು ಮೂಲಸ್ವರಗಳು,— ಸಪ್ತಸ್ವರಗಳು: ರೂಢಿಯಲ್ಲಿರುವ ಸಮಗ್ರಸ್ವರಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿನಿಧಿಸುವ ಏಳುಸ್ವರಗಳಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನದಕ್ಕಿಂತ ಮುಂದಿನದು ಧ್ವನಿಮಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಏರುವಂತೆ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೊಳಿಸಿರುವುದನ್ನು ಸ್ವರಸಪ್ತಕವೆಂದೂ . . . ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತದೆ (ಕವಿಕೋ. I. ೮೭೦). [ಸಂ.]

ಸ್ವರಸಮುದಯ (ನಾ). (ಸಂಗೀತದಲ್ಲಿ) ಸ್ವರಗಳ ಸಮೂಹ : ಆ ಮಹಾವನಂ . . . ಸ್ವರಸಮುದಯದಂತೆ ನಿಷಾದನಿಷೇವ್ಯಮುಂ . . . ಆರಾಧಕನಂತಕ್ಷಮಾಲಾಗಣಿತ ಜಪೋಪೇತಮುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೫೨ ವ). [ಸಂ.]

ಸ್ವರಸಾದ (ನಾ). = ಸ್ವರಭಂಗ ೩: ವಾತ ಪಿತ್ತ ಶ್ಲೇಷ್ಮವೆಂಬ ದೋಷತ್ರಯಂಗಳೇಕವಾಗಿ ಕೂಡಿರ್ಪುದರಿಂದಲೂ ಕ್ಷಯದಿಂದಲೂ ಮೇದಸ್ಸಿನಿಂದಲೂ ಸ್ವರಸಾದವೆಂಬ ರೋಗವು ಆಱು ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಪುಟ್ಟುವುದು (ಸಶವೈ. ೨೫೯). [ಸಂ.]

ಸ್ವರಸಾಮ್ಯ (ನಾ). ೧. [ಭಾಷಾಶಾ] ಒಂದು ಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗೊತ್ತಾದ ಪ್ರಚುರಸ್ವರವು ಪದದ ಇತರ ಸ್ವರಗಳನ್ನು ತನ್ನಂತೆ ಪರಿವರ್ತಿಸುವುದು. ೨. (ಬೇರೆ ಭಾಷೆಯ) ಪರ್ಯಾಯಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ರೀತಿಯ ಸ್ವರಗಳಿರುವಿಕೆ; ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳ ಸ್ವರಗಳಲ್ಲಿರುವ ಪರಸ್ಪರ ಹೋಲಿಕೆ: ಅವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಂತೆ ಸ್ವರಸಾಮ್ಯವು ನಾಲ್ಕಾರುಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು, ಆದರೆ ಅದರ ಅರ್ಥ ಸ್ವರಸಾಮ್ಯ ನಾಲ್ಕೈದು ಭಾಷೆಗಳ ರಚನೆಯಲ್ಲಿದೆ ಎಂದು (ದ್ರಾಪಿಪಿ. ೬೦). [ಸಂ.]

ಸ್ವರಾಂಗ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] (ಅನುಸ್ವಾರ, ವಿಸರ್ಗಗಳು) ಸ್ವರಗಳು ಒಂದು ಅಂಗವಾಗಿ ಸ್ವರದ ಮುಂದೆ ಬರುವುದು : ಪರಿಕಿಸೆ ಬಿಂದು ವಿಸರ್ಗಂ ಸ್ವರಾಂಗಮುಂ ವ್ಯಂಜನಾಂಗಮುಂ ತಾವೆಂಬರ್ (ಶಮದ. ೧೨). [ಸಂ.]

ಸ್ವರಾಂತ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಸ್ವರವನ್ನು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿರುವ ಪದ: ಈಗ (೮ ಸೇರಿ) ಸ್ವರಾಂತವಾಗಿರುವ ಅನೇಕ ಶಬ್ದಗಳು ಹಳಗನ್ನಡದಲ್ಲಿ ವ್ಯಂಜನಾಂತವಾಗಿದ್ದು ವೆಂಬುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು (ಕ್ಪಿಪಿ. ೬); ವ್ಯಂಜನಾಂತಗಳಾದ ಅರಲ್, ಪುರುಳ್ - ಎಂಬಥವು . . . ಸ್ವರಾಂತಗಳಾಗಿ, ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತಿರೂಪಗಳೇ ಆಗುತ್ತವೆ (ಸಂತೋಧ. ೫೪). [ಸಂ.]

ಸ್ವರಾಂತರ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ನಾಲ್ಕೇ ಸ್ವರಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ (ರಾಗ) ಪ್ರಯೋಗ: ರಾಗ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಸ್ವರೂಪಗೊಂಡ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಆರ್ಚಿಕ (ಏಕಸ್ವರಪ್ರಯೋಗ) . . . ಸ್ವರಾಂತರ (ನಾಲ್ಕು ಸ್ವರಗಳ ಪ್ರಯೋಗ) . . . ಎಂಬ ಹಂತಗಳು ಕಂಡುಬಂದಿವೆ (ಸಂಗೀಚಂ. ೨೨). [ಸಂ.]

ಸ್ವರಾಕ್ಷರ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ವರ್ಣಮಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಉಚ್ಚರಿಸಲಾಗುವ ವರ್ಣ; IP ಕನ್ನಡ ವರ್ಣಮಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಅಕಾರದಿಂದ ಔಕಾರದ ವರೆಗೆ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಸ್ವರಾಕ್ಷರಗಳಿವೆ : ವರ್ಣಮಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ವರಾಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಜೀವಾಕ್ಷರಗಳೆಂದೂ ಅಚ್ಚುಗಳೆಂದೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ (ಸಂಶೋಧ. ೧೪). [ಸಂ.]

ಸ್ವರಾಜ್ಯ (ನಾ). ೧. ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ರಾಜ್ಯ; ಯಾರ ಅಧೀನಕ್ಕೂ ಒಳಪಡದ ರಾಜ್ಯ: ನಾನು ಸ್ವರಾಜ್ಯ ಮತ್ತು ಬಾದಷಹತೆಯು ಸಮಂಜಸವಾಗಿ ಏರ್ಪಡುವುದು ಎಂದು ಉತ್ತರವಿತ್ತ (ರಘುರಾಣಿ. ೧೬೧). ೨. ಸ್ವಾಧಿಪತ್ಯ; ಸ್ವಾಯತ್ತತೆ; ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ: ಸ್ವರಾಜ್ಯವು ನಮ್ಮ ಜನ್ಮಸಿದ್ಧಹಕ್ಕು ಎಂದು ಲೋಕಮಾನ್ಯತಿಲಕರು ಘೋಷಿಸಿದರು (ಊ). ೩. [ಜೈನ] ಐವತ್ತೂರು ಗರ್ಭಾನ್ವಯಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಜಿನನಾಗುವವನಿಗೆ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ ಮಾಡುವುದು: ಆದಾನಮುಂ . . . ಸ್ವರಾಜ್ಯಮುಂ ಚಕ್ರಲಾಭಮುಂ . . . ನಿರ್ವಾಣಪರ್ಯಂತಮಪ್ಪಯ್ವತ್ತುಮೂಱು ಗರ್ಭಾನ್ವಯಕ್ರಿಯೆಯೊಳ್ (ಚಾವುಂಪು. ೨೧೨). [ಸಂ.]

ಸ್ವರಾಜ್ಯಕ್ರಿಯೆ (ನಾ). = ಸ್ವರಾಜ್ಯ ೩: ಮೂರ್ಧಾಭಿಷಿಕ್ತರಪ್ಪ ಪಾರ್ಥಿವರಿಂದ ಭಿಷಿಕ್ತನಾಗಿ ನೆಲನೆಲ್ಲಮನಾಳ್ವುದು ಸ್ವರಾಜ್ಯಕ್ರಿಯೆ (ಚಾವುಂಪು. ೨೧೯).

[ಸಂ. ಸ್ವರಾಜ್ಯಕ್ರಿಯಾ]

ಸ್ವರಾವಳಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಶಾಸ್ತ್ರೀಯಸಂಗೀತದ ಪ್ರಾರಂಭದ ಭಾಗ; ಸರಳೆವರಸೆ: ಸ್ವರಾವಳಿ, ಜಂಟವರಸೆ, ಅಲಂಕಾರಗಳು ಮತ್ತು ಗೀತೆಗಳು - ಅವು ಸಂಗೀತಶಿಕ್ಷಣತ್ರಯದ ಪ್ರಥಮಪಾಠಗಳಷ್ಟೆ (ಪೇಮಹೂ. ೧೦೪). [ಸಂ. ಸ್ವರಾವಲೀ]

ಸ್ವರಾಷ್ಟಕ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಸರಿಗಮಪದನಿಸ ಎಂಬ ಎಂಟು ಸ್ವರಗಳು: ಸ್ವರಸಪ್ತಕದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಸ್ವರದ ಪ್ರಥಮ ಊರ್ಧ್ವಾವರ್ತನವನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡರೆ ಬರುವುದನ್ನು ಸ್ವರಾಷ್ಟಕವೆಂದೂ ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತದೆ (ಕವಿಕೋ. I. ೮೭೦).

[ಸಂ.]

ಸ್ವರಿತ (ನಾ). ವೇದಮಂತ್ರಗಳ ಪಠನದಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಸ್ವರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಉದಾತ್ತಸ್ವರದ ಮುಂದೆ ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಉಚ್ಚರಿಸುವಾಗ ಬರುವ, ಅವೆರಡರ ಸಂಮಿಶ್ರಸ್ವರ: ಆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ ಬ್ರಹ್ಮಸಭೆಯ ಮುಂದೆ ಉದಾತ್ತ ಅನುದಾತ್ತ ಸ್ವರಿತ ಪ್ರಚಯವೆಂಬ ಚತುಸ್ಸ್ವರಂಗಳಿಂ . . . ಮಂತ್ರವನು ಉಚ್ಚರಿಸೆ (ನನ್ನಚಾ. ೨-೧೩೦ ಪ); ವೇದಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಗಾನರೂಪದಲ್ಲಿ ಹಾಡಲು ಅವರು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ ಉದಾತ್ತ, ಅನುದಾತ್ತ ಮತ್ತು ಸ್ವರಿತಕ್ರಮಗಳು . . . ರಾಗ, ಸ್ವರೂಪ ಕಾಣಲು ಮಾರ್ಗದರ್ಶಿಯಾದವೆಂದು ನಿಸ್ಸಂದೇಹವಾಗಿ ಹೇಳಬಹುದು (ಸಂಗೀಚಂ. ೨೧). [ಸಂ.]

ಸ್ವರು (ನಾ). ೧. ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧ: ಹರಿಯೆಚ್ಚಂ ಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ತ್ರದಿನುರುಳೆ ಶಿರಂ ಶರಶಿಲೀಮುಖಾಕೀರ್ಣವಿಯತ್ತರುವಂ ಗರ್ಜಿತ ವಿಜಿತ ಸ್ವರುವಂ ಸಂಗ್ರಾಮ ಕೇಳಿಗುರುವಂ ಮುರುವಂ (ಜಗಪ. ೧೨-೨೪). ೨. ಸಿಡಿಲು; ಅಶನಿ. ೩. ಬಾಣ. ೪. ಯಜ್ಞ; ಯಾಗ. [ಸಂ.]

ಸ್ವರುಚಿ (ನಾ). ತನ್ನ ಒಲವು; ಸ್ವಂತ ಇಚ್ಛೆ: ನಂಮ ಸ್ವರುಚಿಯಿಂದ . . . ಒಡಂಬಟ್ಟು ಕೊಟ್ಟ ಶ್ರೋತ್ರಿಯದಾನ ಶಿಲಾಶಾಸನ (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೪೪೦-೩೦; ಸು. 419). [ಸಂ.]

ಸ್ವರೂಚಿ (ನಾ). = ಸ್ವರುಚಿ: ಆಚಂದ್ರಾರ್ಕವಾಗಿ ನಡಸಿ ಪಾಲಿಸುವವೆಂದು ತಂದು ಸ್ವರೂಚಿಯಿಂದ ಒಡಂಬಟ್ಟು ಬರೆಸಿದ ಶಿಲಾಶಾಸನ (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೪೫೬-೧೫; 1451); ತಮ್ಮ ಧರ್ಮ್ಮಪರಿಣಾಮನಿಮಿತ್ರವಾಗಿ ತಮ್ಮ ಸ್ವರೂ(ರು)ಚಿಯಿಂದ ಗುರುಭಕ್ತಿಯಿಂದ ವೊಡಂಬಟ್ಟು ಬರಸಿ ಕೊಟ್ಟ ತಾಂಬ್ರಶಾಸನ (ಎಇ. XX. ೯೪-೫೬; 1556).

[IP ಇದು 'ಸ್ವರುಚಿ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತ]

ಸ್ವರೂಪ (ಗು). ೧. ಸುಂದರವಾದ; ಚೆಲುವಾದ. ೨. ಹೋಲಿಕೆಯುಳ್ಳ; ಸಾದೃಶ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದ. (ನಾ). ೩. ನಿಜವಾದ ರೂಪ; ಸ್ವಂತ ಆಕೃತಿ: ಸ್ಮರಹರಂ ತನ್ನಯ ಸ್ವರೂಪಂ ಧರಿಸಿ . . . ಇದಿರ್ವಂದು (ಬಸಪು. ೫೬-೬೦). ೪. ಸಹಜವಾದ ಗುಣ; ಸ್ವಭಾವ: ಸದಸದಾದಿ ವಸ್ತು ಸ್ವರೂಪನಿರೂಪಣಪ್ರವೀಣ (ಸೌಇಇ. XX. ೪೬-೨೫ ; 1072). ೫. ಸಹಜವಾದ ಸ್ಥಿತಿ,— ಇರವು: ೨ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಆಡುನುಡಿಯ ಸ್ವರೂಪ ನಮಗೆ ತಿಳಿದುಬಂದಿಲ್ಲವಾಗಿ (ದ್ರಾಎ. ೮೧). ೬. ಕ್ರಮ; ರೀತಿ; ಬಗೆ: ಅಗಲುವ ಸಮಯ ಈ ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ ಬಂದೊದಗಿತು (ಇಪ್ಪಕ. ೨೬೪). ೭. ಪ್ರಕೃತಿ; ಸಹಜಧರ್ಮ. ೮. ವಿಚಿತ್ರವಾದ ಗುರಿ,— ಉದ್ದೇಶ. ೯. ವಿದ್ವಾಂಸ; ಮೇಧಾವಿ. [ಸಂ.]

ಸ್ವರೂಪಕಥನ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ವಸ್ತುಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಸಹಜವಾಗಿ ಹೇಳುವುದು: ಅನುಕರಣದೊಳೊಂದಿದ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ನಿರ್ದೋಷವಾಗೆ ಸಲ್ಗುಂ ಪೇಳ್ದಿಂತಿನಿತುಂ ಸ್ವರೂಪಕಥನದೊಳನುವಾದಂ ಭಿನ್ನಶಬ್ದಮಪ್ಪುದಱಿಂದಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೪೫೨). [ಸಂ.]

ಸ್ವರೂಪಜ್ಞಾನ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ತನ್ನ ಸ್ಥಿತಿಯ ಅರಿವು; ಸ್ವಾತ್ಮಜ್ಞಾನ: ಪ್ರಪಂಚದ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವು ಸ್ವಾನುಭವಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ತೋರುವುದರಿಂದ ಸ್ವರೂಪಜ್ಞಾನ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವಂತಿಲ್ಲ (ಶಕ್ತಿವಿ. ೧೯). [ಸಂ.]

ಸ್ವರೂಪದೇಹ (ನಾ). [ದ್ವೈತ] ಹುಟ್ಟಿನಿಂದ ಬಂದ ಶರೀರ; ಸ್ಥೂಲದೇಹ: ಒಬ್ಬೊಬ್ಬ ಜೀವನಿಗೂ ದೇಹಾವರಣಗಳುಂಟು . . . ಮೊದಲು ಜೀವನ ಸ್ವರೂಪದೇಹ, ಎರಡನೆಯದು ಲಿಂಗದೇಹ (ಹಪಾಸ. ೩.-೭ ವಿಶೇಷಾರ್ಥ). [ಸಂ.]

ಸ್ವರ್ಗ (ನಾ). ೧. ದೇವಲೋಕ; ನಾಕ; IP ಪುಣ್ಯ ಮಾಡಿದವರು ಸತ್ತ ಮೇಲೆ ಹೋಗುವರೆಂದು ನಂಬಲಾದ ಸುಖಮಯವಾದ ಮತ್ತು ಪ್ರಕಾಶಮಯವಾದ ಲೋಕ: ವೇಡಿಗಱನ್ ಸ್ವರ್ಗ್ಗತ್ತಿಱ್ಐ ಮರಿಯಾದಿ ಕೊಟ್ಟಾನ್ (ಎಕ. III(R). ಹಗ್ಗದ. ೧೫೬-೩ ; 780); ಆಚಾರವೇ ಸ್ವರ್ಗ ಅನಾಚಾರವೇ ನರಕ (ಬಸವ. ೨೩೯) ; ಬೆಚ್ಚನ ಮನೆಯಾಗಿ ವೆಚ್ಚಕ್ಕೆ ಹೊನ್ನಾಗಿ ಇಚ್ಛೆಯನು ಅರಿವ ಸತಿಯಾಗಿ ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಕಿಚ್ಚು ಹಚ್ಚೆಂದ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೬೧೧). ೨. ಸುಖ; ಸಂತೋಷ: ಕುಲಯುತನು ಕೋವಿದನು ಕರುಣಾಜಲಧಿ ಕೌತುಕಯುಕ್ತವಿದನೆಂದಿಳೆ ಹೊಗಳುತಿರಲದುವೆ ಕೇಳ್ವೆ ಸ್ವರ್ಗ ತಾನೆಂದ (ಗುವ್ಯಾಉ. ೪-೪೦). ೩. ಸೃಷ್ಟಿ. ೪. ಸ್ಥಿತಿ; ಇರವು. ೫. ಪೂರ್ವಕಾಲದಿಂದ ಇರುವುದು; ಅನಾದಿ: ''ಸ್ಥಿತಿಯುಂ ಸ್ವಸೃಷ್ಟಿಯನಾದಿ·ನಾಕ ಸುಖಮುಂ ಸ್ವರ್ಗಾಹ್ವಯಂ'' (ನಾನಾರ. ೧೫೫); ''ಸುರಲೋಕ ಪೂರ್ವ ಸುಖಮುಂ ಇರವುಗಳುಂ ಸೃಷ್ಟಿಯೆಯ್ದು ಸ್ವರ್ಗಾಖ್ಯಂ'' (ನಾನಾಕಂ. ೧೫೯). [ಸಂ.]

ಸ್ವರ್ಗಕಾಮ (ನಾ). ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಬಯಸುವವನು; ಮೋಕ್ಷಾಪೇಕ್ಷಿ: ಯಾವ ಆಧಾರವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಸ್ವರ್ಗಕಾಮನು ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರ ಮಾಡಬೇಕು (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೫೦). [ಸಂ.]

ಸ್ವರ್ಗಲೋಕ (ನಾ). = ಸ್ವರ್ಗ ೧: ಪರಮಜಂಗಮದಲ್ಲಿ ಹದಿನಾಲ್ಕುಲೋಕಂಗಳಡಗಿರ್ಪುವು . . . ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕ (ಅಮಿಂದು. ೧೪೨-೧೨೪). [ಸಂ.]

ಸ್ವರ್ಗವಾಸಿ (ನಾ). ದೇವಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವವನು; ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ನೆಲಸಿದವನು.

ಸ್ವರ್ಗವಾಸಿಯಾಗು = ಸಾಯು; ಮರಣಹೊಂದು: ಟಿಳಕರ ಹಿರಿಯ ಮಗ ಸ್ವರ್ಗವಾಸಿಯಾಗಿದ್ದಾನೆ (ಧರ್ಮಸಾ. ೧೪೧). [ಸಂ. ಸ್ವರ್ಗವಾಸಿನ್]

ಸ್ವರ್ಗಸ್ಥ (ನಾ). = ಸ್ವರ್ಗವಾಸಿ.

ಸ್ವರ್ಗಸ್ಥನಾಗು = ಸಾಯು: ಅವನು ಸ್ವರ್ಗಸ್ಥನಾಗಿ ಇಂದಿಗೆ ಒಂದು ವರ್ಷವಾಯಿತು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಸ್ವರ್ಗಾಗ್ರ (ನಾ). [ಜೈನ] ದೇವಲೋಕದ ತುದಿ; ಸ್ವರ್ಗದ ಮೇಲ್ಭಾಗ: ವರಸೇನಪ್ಪರವಪ್ರಭಾವರಿಷಿಯರ್ . . . ಸಾಸಿರ್ವರ್ವರ್ರರಪೂಜೆದನ್ನುಯೆ ಅವರ್ಸ್ವರ್ಗ್ಗಾಗ್ರಮಾನೇಱಿದಾರ್ (ಎಕ. II. ೨೭-೨ ; ಶ. 700). [ಸಂ.]

ಸ್ವರ್ಗಾಲಯ (ನಾ). = ಸ್ವರ್ಗ ೧: ಸಮ್ಯಗಾರಾಧನಂ ಕೃತ್ವಾ ಸ್ವರ್ಗ್ಗಾಲಯ XXX (ಎಕ. II. ೨೩-೪ ; ಶ. 700) ; ಪಾಣ್ಡ್ಯವಿಲ್ಲರಸರಾ ಮಗನ್ ದೇವು . . . ಶ್ವೇತವಾಹನರ್ ಉದಯಪುರಮಾನ್ ಪೊಗುವಲ್ಲಿ ಎಱಿದು ಸ್ವರ್ಗ್ಗಾಲಯಕ್ಕೇಱಿದೊನ್ (ಎ.ಇ. IX. ೧೯-೭; ಶ. 800). [ಸಂ.]

ಸ್ವರ್ಗಿ (ನಾ). = ಸ್ವರ್ಗವಾಸಿ: ಶ್ರೀ ದಾಸಿಅಮ್ಮನ್ ಕಳ್ವಾಯೊಳ್ಸನ್ಯೊರ್ಬ್ಬರನೆಱಿದು ಸ್ವರ್ಗ್ಗಿ ಆದನ್ (ಮೈಶಿಂ. ೧೯೩೯. ೨೩-೧೦ ; 740). [< ಸ್ವರ್ಗ]

ಸ್ವರ್ಗೀಯ (ಗು). ೧. ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ದೇವಲೋಕದ. ೨. ಆನಂದ ದಾಯಕವಾದ: ಮಹಾರಾಣಿಯ ಸ್ವರ್ಗೀಯನೃತ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿದ ಕುಶಲ ರೂವಾರಿಗಳಿಗೆ ಆಗ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಒಂದು ಸ್ಫೂರ್ತಿ ಹೊಳೆಯಿತು (ಶಾಂತಲಾ. ೧೩೩). ೩. ಸ್ವರ್ಗವಾಸಿಯಾದ; ದಿವಂಗತ: ಸ್ವರ್ಗೀಯ ರಾಮಕೃಷ್ಣಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು ದೊಡ್ಡ ಸಂಸ್ಕೃತ ವಿದ್ವಾಂಸರು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಸ್ವರ್ಜಿತ (ನಾ). ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವನ್ನು ಗೆದ್ದವನು: ಗೋಜಿತನು ಸ್ವ[ಪಾಠಾಂ. ಅ]ರ್ಜಿತನು . . . ಅಗ್ರಪಟಲದ ಬೆಳಗು ಕೂಡಲಸಂಗಯ್ಯನು (ಬಸವ. ೯೫೪). [ಸಂ. ಸ್ವರ್ಜಿತ್]

ಸ್ವರ್ಣ (ನಾ). ೧. ಚಿನ್ನ; ಬಂಗಾರ: "ಹೇಮಂ, ಸ್ವರ್ಣಂ . . . ತಪನೀಯಂ - ಈ ೨೫ ಹೊನ್ (ಪೊನ್)" (ಪಲಾಯು. ೨೯-೧೯) ; ಗರುಡಪತಾಕೇಶ್ವರನ ಸತ್ಕೃತಿಯ ನೀ ಕೇಳಲುಸಿರುವೆ ಸ್ವರ್ಣಕಂಬಿಯೊಳು ಸಲಾಕೆಯ ತೆಗೆದಂತೆ (ಮೋಹತ. ೨೭-೨); ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ನಿವಾಸಮೆನೆ ಸ್ವರ್ಣ ಸಂಪತ್ತಿನಿಂ ಮೇರುವಿಂಗೆಣೆಯಾಗಿ ಕಣ್ಣು ಕೋರೈಸೆ (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೭೨-೧೯೭೧). ೨. ಐಶ್ವರ್ಯ; ಸಂಪತ್ತು: "ದ್ಯುಮ್ನಂ . . . ಸ್ವರ್ಣಂ . . . ವಿಭವಃ - ಈ ೧೫ ಒಡಮೆಯ ಪೆಸರ್" (ಪಲಾಯು. ೧೪-೮೦). [ಸಂ.]

ಸ್ವರ್ಣಕಾರ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು; ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗ: ಸ್ವರ್ಣಕಾರನೆ ಬಲ್ಲನುಳಿದವರರಿಯರು ಚಿನ್ನದ ಚಿತ್ರಕರ್ಮವನು (ಇಂಚಾಪ. ೭೭-೨೫). [ಸಂ.]

ಸ್ವರ್ಣಕ್ಷೀರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಹಳದಿವರ್ಣದ ರಸ ಒಸರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ; ದತ್ತೂರಿ: ದತ್ತೂರಿ(ಸ್ವರ್ಣಕ್ಷೀರಿ) ಹೂವನ್ನು ಎಮ್ಮೆ ಸಗಣರಸದಲ್ಲರೆದು ನಸ್ಯಮಾಡಿಸುವುದು (ಸಕವ್ಯ. ೪೨೮. ಪಂ). [ಸಂ. ಸ್ವರ್ಣಕ್ಷೀರೀ]

ಸ್ವರ್ಣಗೌರಿ (ನಾ). ಪಾರ್ವತಿಯ ಇನ್ನೊಂದು ಹೆಸರು.

ಸ್ವರ್ಣಗೌರಿವ್ರತ = IP ಭಾದ್ರಪದ ಶುದ್ಧತದಿಗೆಯಂದು ಸುಮಂಗಲಿಯರು ಆಚರಿಸುವ ಒಂದು ವ್ರತ; ಅಂದು ಸ್ವರ್ಣಗೌರಿಯನ್ನು ಪೂಜಿಸಿ, ಮುತ್ತೈದೆಯರಿಗೆ ಬಾಗಿನಗಳನ್ನು ಕೊಡುವರು: ಈ ಸ್ವರ್ಣಗೌರೀವ್ರತದಿಂ ಸಕಲಸಂಪತ್ತಾಗುವುದು ನೇಮಂ ಮಾಳ್ಪುದು (ಹಮ್ಮಿ.ರ. ೭-೭೭ ವ). [ಸಂ. ಸ್ವರ್ಣಗೌರೀ]

ಸ್ವರ್ಣದಿ (ನಾ). ದೇವಗಂಗೆ; ಗಂಗಾನದಿ: ಬಂದೇಱಿದಂ ಧೀರಂ ಶೌರಿ ವರೂಥಮಂ . . . ಶಸ್ತ್ರ ತೂಣೀರವ್ರಾತಸನಾಥಮಂ ಧ್ವಜರುಚಾಪ್ರಸ್ವರ್ಣದೀಪಾಥಮಂ (ಜಗವಿ. ೧೫-೭೦); ಇಂದುಖಂಡಮಹಿಕುಂಡಳಮುದ್ಯತ್ಸ್ವರ್ಣದಿ ಭಾಳವಿಲೋಚನಂ . . . ನಿಜರೂಪಂ ತೋಱಿದನದ್ರಿಸುತಾಧವಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೪-೮೭). [ಸಂ. ಸ್ವರ್ಣದೀ]

ಸ್ವರ್ಣದೀಧರ (ನಾ). ಗಂಗಾಧರ; ಶಿವ: ಕಾಶಿಯೊಳರ್ಧಮಾಸವದಱಿಂ ಸ್ವರ್ಣದೀಧರನಂ ಯಜಿಸೆ (ಪದ್ಮರಾ. ೧೧-೧೪೪). [ಸಂ.]

ಸ್ವರ್ಣಪಾಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ತೃಣಗಂಧಿಃ - ಸ್ವರ್ಣಪಾಲೆ" (ಓಷಧಿ. ೭೨). [ಸ್ವರ್ಣ + ಪಾಲೆ₂]

ಸ್ವರ್ಣಪಾಷಾಣ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಅಂಶ ಇರುವ ಕಲ್ಲು: ಸ್ವರ್ಣಪಾಷಾಣದೊಳ್ ಸುವರ್ಣಮುಂಟಾಗಿಯುಂ ದಹನ ತಾಪನ ಪಿಂಡಿಬದ್ಧನಾದಿ ಕ್ರಿಯೆ[ವೆ]ಱದನ್ನೆಗಂ ಪೊನ್ನಾಗದಂತೆ ತಪದಿಂದಲ್ಲದೆ ಮೋಕ್ಷಮಾಗದು (ವರ್ಧ್ಮಾ. ೧೦೦-೨೭). [ಸಂ.]

ಸ್ವರ್ಣಪುಷ್ಪಿ (ನಾ). ಹಳದಿಯ ಹೂವು ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಕಕ್ಕೆ: "ಆರಗ್ವಧಃ, ಕೃತಮಾಲಃ, ಸ್ವರ್ಣಪುಷ್ಪೀ - ಈ [೩ ಕಕ್ಕೆ]" (ಪಲಾಯು. ೩೩-೪೫). [ಸಂ. ಸ್ವರ್ಣಪುಷ್ಪೀ]

ಸ್ವರ್ಣಮಲ್ಲಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಲ್ಲಿಗೆ: ಸ್ವರ್ಣಮಲ್ಲಿಗೆ, ಹಸುರು ಜಾಜಿಮಲ್ಲಿಗೆ (ಮೈಜಿ. ೪೭-೯೩೪). [< ಸಂ. ಸ್ವರ್ಣಮಲ್ಲಿಕಾ]

ಸ್ವರ್ಣಮಾನ (ನಾ). ಚಿನ್ನರೂಪವಾದ ಬೆಲೆ; ಸ್ವರ್ಣಕ್ರಯ: ಸ್ವರ್ಣಮಾನ (Gold Standard) - ಪದ್ಧತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿರಾಷ್ಟ್ರವೂ ಅದರ ಮುಖ್ಯನಾಣ್ಯಕ್ಕೆ ಬಂಗಾರದಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟು ಬೆಲೆಯೆಂದು ನಿಗದಿಮಾಡಿತು (ಅಂತಸಂ. ೭). [ಸಂ.]

ಸ್ವರ್ಣಯುಗ (ನಾ). (ಆಲಂ) ಸಮೃದ್ಧಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಾಲಾವಧಿ; ಸುವರ್ಣಯುಗ: ಷಹಜಹಾನನ ಕಾಲವನ್ನು ಮೊಗಲ್ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪದ 'ಸ್ವರ್ಣಯುಗ' ವೆಂದು . . . ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ (ಭಾರದ. ೫೦೭). [ಸಂ.]

ಸ್ವರ್ಧಾಮ (ನಾ). = ಸ್ವರ್ಗ ೧: ನರಪತಿ ಪುತ್ರಶೋಕದಿಂದೆ ಸ್ವರ್ಧಾಮಕಡರ (ಕ್ಷಮಿಭಾ. ೧೮-೩). [ಸಂ.]

ಸ್ವರ್ಧುನಿ (ನಾ). ದೇವಗಂಗೆ; ಗಂಗಾನದಿ: ಭೀಷ್ಮಂ . . . ಸ್ವರ್ಧುನಿಯೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿದುದಱಿನಿತಿಜಡನಲ್ತೇ (ಜಗವಿ. ೧೭-೧೯); ಸ್ವರ್ಧುನಿಯುತ್ತುಂಗತರಂಗಾನ್ವಿತ ಮೂರ್ಧಂ (ಉದ್ಭಟ. ೭-೩೦). [ಸಂ. ಸ್ವರ್ಧುನೀ]

ಸ್ವರ್ಧೌರೇಯ (ನಾ). ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದ ಮುಖಂಡ; ಇಂದ್ರನೇ ಮೊದಲಾದ ನಾಯಕರು: ಸ್ವರ್ಧೌರೇಯರ್ಕಳಿಂದ್ರಾದಿಗಳ ದೊರೆಯ ತಾಮೆಂದು ಬಾಣಂ ಕರಂ . . . ಮದದೊದವಿಂ ನಿಚ್ಚಲುಂ ಪರ್ಚಿ ನಿಲ್ಕಂ (ಜಗವಿ. ೧೭-೪೮). [ಸಂ.]

ಸ್ವರ್ಭಾನು (ನಾ). ನವಗ್ರಹಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ರಾಹು: ಪೂರ್ವಭವಬದ್ಧ ಕ್ರೋಧದಿಂ ಬಾಲನಂ ಸುರನುರ್ವಿ ಪಿಡಿದುಯ್ವನುಯ್ಯ ತೆಱದಿಂ ಸ್ವರ್ಭಾನು ಬಾಲಾರ್ಕನಂ (ಪಂಪಾಮಾ. ೪-೧೭); ಚಕ್ರಹತಿಯಿಂ ಸ್ವರ್ಭಾನು ತುಂಡಾಗನೇ (ಸೋಮೇಶ. ೪೫). [ಸಂ.]

ಸ್ವರ್ಮಣಿ (ನಾ). ನೇಸರು ; ಸೂರ್ಯ : ಸ್ವರ್ಮಣಿ ಧರಾತಳಕೆ ನಭದಿಂದುರುಳ್ವಂತೆ ಪೆರ್ಮಱವಗೊಂಡು ಬೀಳ್ವನಿತಱೊಳ್ (ಕ್ಷಮಿಭಾ. ೨೦-೬೦). [ಸಂ.]

ಸ್ವರ್ಲೋಕ (ನಾ). ಸ್ವರ್ಗಲೋಕ; ಅಮರಲೋಕ: ಭೂಲೋಕ ಭುವರ್ಲೋಕ ಸ್ವರ್ಲೋಕ . . . ಸತ್ಯಲೋಕದಿಂದತ್ತತ್ತ ನಿಮ್ಮುತ್ತಮಾಂಗ (ಬಸಹ. ೯೭-೨೦೭). [ಸಂ.]

ಸ್ವಲ್ಪ (ಗು). ೧. ತುಸು; ಕೊಂಚ; ಅಲ್ಪ: ಇದನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪದರಲ್ಲಿಯೇ ತಿಳಿಸು (ಮುಂಬಯ್ಯಾ. ೩ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ). ೨. ಸಣ್ಣದಾದ; ಚಿಕ್ಕ. (ನಾ). ೩. ಅಲ್ಪವಾದುದು; ಬೆಲೆಯಿಲ್ಲದುದು; ಕ್ಷುದ್ರವಾದುದು: ಸ್ವಲ್ಪದ ಅರಸನಿಗೆ ಅಲ್ಪದ ಪ್ರಧಾನಿ (ಗಾದ). ೪. ಅಲ್ಪನಾದವನು; ಕ್ಷುದ್ರ: ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪನಾದ ನಾನು ಹೇಗೆ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಮಾಡಲಿ (ಅರ್ಕಮಾ. ೭). [ಸಂ.]

ಸ್ವಲ್ಪವಿತ್ತ (ನಾ). ಅಲ್ಪವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯವಿರುವವನು: ರವಿ . . . ಮಕರದೊಳಿರೆ ಮೂರ್ಖಂ ಖಳಂ ಲೋಭಿ ನೀಚವ್ಯವಹಾರಂ ಸ್ವಲ್ಪವಿತ್ತಂ ಪರವಿಭವಯುತಂ (ಜಾತಕ. ೧೭-೧೭). [ಸಂ.]

ಸ್ವಲ್ಪಾತ್ಮಜ (ನಾ). ಕಡಿಮೆ ಮಕ್ಕಳಿರುವವನು; ಮಿತಸಂತಾನಿ: ಧಾತ್ರೀತನಯಂ . . . ಚಾಪನಿಮೇಷಸ್ಥನಾಗಿರೆ . . . ಸ್ವಲ್ಪಾತ್ಮಜಂ (ಜಾತಕ. ೧೭-೨೦). [ಸಂ.]

ಸ್ವಲ್ಪು (ಗು). ೧. (ಉಕ) = ಸ್ವಲ್ಪ ೧: ನಮಗೂ ಸ್ವಲ್ಪು ಗಡ್ಡವಿದೆ (ಅಮಗಾಂ. ೭). (ನಾ). ೨. ಬಹಳ ಕಡಿಮೆ: ಆ ಕಾಲಕ್ಕೆ ತಿಳಿದವರೂ ಸ್ವಲ್ಪು (ವಚಶಾ. I. ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ ೫). [< ಸಂ. ಸ್ವಲ್ಪ]

ಸ್ವಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ರಸದೋಷ: ಅನಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಸಹಾಯವು ಅನರ್ಥಕಾರಿಯಾಗುವಂತೆ "ಸ್ವಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವ" ಎಂಬ ರಸದೋಷ ಇಲ್ಲಿ ಒದಗುತ್ತದೆ (ಭಾರಮೀ. ೩೩೨). [ಸಂ.]

ಸ್ವಸೃ (ನಾ). ಒಡಹುಟ್ಟಿದವಳು ; ಸಹೋದರಿ. [ಸಂ.]

ಸ್ವಸ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯದು, ಕ್ಷೇಮ, ಕುಶಲ ಎಂಬರ್ಥದ ಒಂದು ಪದ: "ಒಳ್ಳಿತರಲಾದಿಯಲಿ ಪುಣ್ಯದಲಿ ಸ್ವಸ್ತಿಯೆಂದೆಂಬುದಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೫೫-೭೮); ಸ್ವಸ್ಥತೆಯ ಕದಲಿಸದ ಜಗದಾಸ್ಥೆಯೊಂದು ಗುಣ ಆಸ್ಥೆಯನು ಕುಂದಿಸದ ತಾಟಸ್ಥ್ಯವೊಂದು

ನಷ್ಟಲಾಭಂಗಳಲಿ ಲಘುಹಾಸ್ಯನಯವೊಂದು ಸ್ವಸ್ತಿಗಾವಶ್ಯಕವೊ (ಮಂಕುಕ. ೭೨೩). ೨. ದೇವಸ್ಥಾನ ಮುಂತಾದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳುವ ಶುಭಾಶಂಸನೆಯ ಮಂತ್ರ; ಶಾಂತಿಮಂತ್ರ; ಆಶೀರ್ವಚನ. ೩. ಶಾಸನ, ಪತ್ರ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಮಂಗಳ, ಶುಭ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಶಬ್ದ: ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ಮಹಾವೀರ XX ಆಚ್ಚುಬಿ ತಮ್ಮಡಿಗಳ್ (ಎಕ. II, ೧೫-೧ ; ಸು. ೮೦೦); ಸ್ವಸ್ತಿ ಸಮಸ್ತಮಂಡಳಿಕಮಸ್ತಕಪುಷ್ಪರಜಃಪಿಶಂಗಿತಾಂಘ್ರಿಸ್ವಬಕದ್ವಯಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೭೪). ೫. ಪುಣ್ಯ. [ಸಂ.]

ಸ್ವಸ್ತಿಕ (ನಾ). ೧. ಮಂಗಳಕರವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗುರುತು,– ಲಾಂಛನ. ೨. ವಕ್ಷಃಸ್ಥಳವು ಮುಚ್ಚುವಂತೆ ಎರಡು ತೋಳುಗಳನ್ನು ಒಂದರ ಮೇಲೊಂದು ಬರುವಂತೆ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದು: ಮನಸಿಜನೃಪಲೀಲಾಲಾಂಛನಂ ಸ್ವಸ್ತಿಕಂ ಸ್ತ್ರೀಜನದೊಳೆಸೆದು ನಿಂದತ್ತು (ಆದಿಪು. ೧೧-೧೪೮); ಈ ಸ್ವಸ್ತಿಕದಿಂ ಕರ್ಪೂರ ಶಲಾಕೆಯಿಂ ನಯನಪುತ್ರಿಕಾಸ್ವಸ್ತಿಕಮೆನಿಸಿದುದು (ಮಲ್ಲಿಪು. ೫-೪೨). ೩. ಹಿಟ್ಲರನ ಕಾಲದ ನಾಜಿಪಕ್ಷದ ಜರ್ಮನಿಯ ರಾಷ್ಟ್ರಲಾಂಛನ. ೪. ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟಾಕೃತಿಯ ಕಟ್ಟಡ. ೫. [ವಾಸ್ತು] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಟ್ಟಡನಿರ್ಮಾಣದ ರೀತಿ: "ಸ್ವಸ್ತಿಕಃ, ವರ್ಧಮಾನಃ, ನಂದ್ಯಾವರ್ತಃ - ಈ ೩ ಮೊದಲಾಗುಳ್ಳುವು ಅರಮನೆಯ ಛಂದಂಗಳ್" (ಪಲಾಯು. ೫೧-೧೫೦). ೬. [ನಾಟ್ಯ] ಮೂವತ್ತು ಬಗೆಯ ನೃತ್ತಹಸ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ತವೆ ಹಂಸಪಕ್ಷ ಕರಮೆರಡವೆ ಮುಂಗೈ ಮೇಲನೊಂದೆ ಸ್ವಸ್ತಿಕಮೆನಿಕುಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨-೪೮). [ಸಂ.]

ಸ್ವಸ್ತಿಕಾಸನ (ನಾ). [ಯೋಗ] ಯೋಗಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಸ್ಥಿರಸುಖದಿಂ ನಿಶ್ಚಲಾತ್ಮಕಮಾದಾಸನದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಾಸನ ಸಿಂಹಾಸನ ಸ್ವಸ್ತಿಕಾಸನ . . . ಅರ್ಥಾಸನಾದಿ ಎಂಭತ್ತುನಾಲ್ಕು ಆಸನಭೇದಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೧೩೦); ಮುಖ್ಯವಾದ ಕೆಲವು ಆಸನಗಳು ೧. ಉತ್ತಾನಾಸನ . . . ೬೦ ಸ್ವಸ್ತಿಕಾಸನ (ಭಾರದ. ೧೬೭). [ಸಂ.]

ಸ್ವಸ್ತಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ಚಿಲಿಕೆ ಸ್ವಸ್ತಿಕೆಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ४४-४८). [?/ ಸಂ. ಸ್ವಸ್ತಿಕ = ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ]

ಸ್ವಸ್ತಿವಾಚನ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯದಾಗಲಿ, ಶುಭವಾಗಲಿ ಎಂದು ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕವಾಗಿ ಹೇಳುವ ವೇದಮಂತ್ರ : ಸುರರು ವಸುಗಳು . . . ಕಿಂಪುರುಷರೀಯಲಿ ನಿನಗೆ ವಿಮಳಸ್ವಸ್ತಿವಾಚನವ (ಕುಮ್ಕಾಅ. ४-೨೮) ; ಸ್ವಸ್ತಿವಾಚನಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತ ಓಲಗ ಶಾಲೆಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದರು (ಶಾಂತಲಾ. ೬೩). [ಸಂ.]

ಸ್ವಸ್ತ್ಯಯನ (ನಾ). ಪ್ರಯಾಣದಲ್ಲಿ ಮಂಗಳವಾಗಲಿ, ಶುಭವಾಗಲಿ ಎಂದು ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕವಾಗಿ ಹೇಳುವುದು: ಚಂದದಿಂದನಗೆ ಸ್ವಸ್ತ್ಯಯನಗಳನುಂ ಮಾಡಿ ಬೀಗಲಪ್ಪಣೆಯನೀಯೆ (ವಂಕಾರಾ. ೨-೯-೩೮); ತಾರೆ ಸ್ವಸ್ತ್ಯಯನವನ್ನು ಹೇಳಿದ ಬಗ್ಗೆ ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ (ಕರ್ನಾಕ. ೭). [ಸಂ.]

ಸ್ವಸ್ಥ (ನಾ). ೧. ಚೆನ್ನಾಗಿರುವುದು; ಕ್ಷೇಮ; ಆರೋಗ್ಯ: ಯಾಕೋ ನನ್ನ ಮೈಯಲ್ಲಿ ಸ್ವಸ್ಥವಿಲ್ಲ (ಮುಂಬಯಿ. ४-೭೭). ೨. (ಆಲಂ) ಯೋಗ್ಯವಾದುದು; ಸರಿಯಾದುದು; ಚೆನ್ನಾದುದು: ಮಣ್ಣು ನೀರು ಸ್ವಸ್ಥವಾಗಿ ಮೃತ್ತಿಕೆ . . . ತೋಚಬರುವಂತೆ (ಮೋಳಮಾ. ೧೯೦-೭೪೦); ಉಳಿದ ವಿಪ್ರಸಂದೋಹಕುಂ ಗೋದಾನ ಭೂದಾನವ ಸ್ವಸ್ಥದಿಂ ಕೈಗೈದು (ವಂಕಾರಾ. ೧-೨೪-೩೨). ೩. ಕ್ಷೇಮವಾಗಿರುವವನು; ಆರೋಗ್ಯದಿಂದಿರುವವನು. ೪. [ನಾಟ್ಯ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಸನಭಂಗಿ: ಸ್ವಸ್ಥ ಮಂದಾಲಸ . . . ವಿಮುಕ್ತ ಈ ಒಂಬತ್ತು ಕುಳ್ಳಿರ್ದ ಸ್ಥಾನಕಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೭-೧೨ ವ).

ಸ್ವಸ್ಥವಾಗಿರು = ೧. ಆರೋಗ್ಯವಾಗಿರು; ಕ್ಷೇಮದಿಂದಿರು: ಅವರು ಈಗ ಸ್ವಸ್ಥವಾಗಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). ೨. (ಆಲಂ) ಸುಮ್ಮನಿರು; ತೆಪ್ಪಗಿರು: ನೀನು ಸ್ವಸ್ಥವಾಗಿದ್ದರೆ ಯಾವ ತೊಂದರೆಯೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಸ್ವಸ್ಥಿತಿ (ನಾ). ಸ್ವರ್ಗವಾಸಿತ್ವ; ಸ್ವರ್ಗವಾಸ: ಸ್ವಸ್ಥಿತಾಗತಿ ಮುಕ್ತರಾದವರೊಳಲ್ಲದಾ ನಾಡೊಳಿಲ್ಲ (ಹಚಕಾ. ೨-೧೧). [ಸಂ. ಸ್ವಸ್ಥಿತಾ]

ಸ್ವಸ್ಥಾನ (ನಾ). ೧. ತನ್ನ ಜಾಗ; ಸ್ವಂತ ಸ್ಥಳ: ಅವರು ಸ್ವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). ೨. [ಜೈನ] ಜೀವಿಯ ಮೂರು ಅವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ನಿರವಶೇಷ ಮೋಹೋಪಶಮವೋದ್ಭೂತ ಯಥಾಖ್ಯಾತಚಾರಿತ್ರಸಂಪನ್ನನಂತರ್ಮುಹೂರ್ತದಿಂ ಸ್ವಸ್ಥಾನಸ್ಥಿತನಾಗಿ (ಆದಿಪು. ೬-೩೩ ವ). [ಸಂ.]

ಸ್ವಸ್ರೀಯ (ನಾ). ೧. ಒಡಹುಟ್ಟಿದವಳ ಮಗ; ಸೋದರಳಿಯ: "ಸ್ವಸ್ರೀಯಃ, ಜಾಮೇಯಃ, ಭಾಗಿನೇಯಃ - ಈ ೩ ಒಡಹುಟ್ಟಿದವಳ ಮಗಂ" (ಪಲಾಯು. ೮೪-೬೫೩). ೨. ಹೆಂಡತಿಯ ಅಣ್ಣ ಅಥವಾ ತಮ್ಮ; ಭಾವಮೈದುನ. ೩. ಮಗಳ ಗಂಡ; ಅಳಿಯ. ೪. ತಿಳಿಯದಿರುವಿಕೆ ; ಅಜ್ಞತೆ. ೫. ಮೋಕ್ಷ : "ಅಜ್ಞತೆ ವಿಮೋಹಂ ಮುಕ್ತಿ ಜಾಮಾತೃ ಭಕ್ತಿರಸಂ ಸ್ಯಾಲಕ ಮೂರ್ಛೆಯೆಂಬಿನಿತುಂ ಸ್ವಸ್ರೀಯಾಭಿಧಾನಂ" (ನಾನಾರ. ೧೨೫). [ಸಂ.]

ಸ್ವಹಸ್ತ (ನಾ). ೧. ತನ್ನ ಕೈ; ಸ್ವಂತಹಸ್ತ. ೨. ಸ್ವಹಸ್ತಾಕ್ಷರ; ಸಹಿ; ರುಜು: ಯಾ ಧಂರ್ಮಕ್ಕೆ ಆರೊಬ್ಬರು ತಪಿದರೂ ಕಾಶಿಯಲಿ ಕಪಿಲೆಯ ಕೊಂದ ಪಾಪದಲಿ ಹೋಹರು ಸ್ವಹಸ್ತಗಳ ಒಪ್ಪ (ಎಕ. X(S), ಕೋಲಾರ. ೨೯೮-೧೩; 1419). [ಸಂ.]

ಸ್ವಹಸ್ತಾಕ್ಷರ (ನಾ). ರುಜು; ಒಪ್ಪ: ನೆಪಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಒಂದು ಪತ್ರಿಕೆಯನ್ನು ಬರೆದು ಸ್ವಹಸ್ತಾಕ್ಷರವನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಕೇಳಿದನು (ಕವಿಕ. ೫). [ಸಂ.]

ಸ್ವಹಿತ (ನಾ). ತನ್ನ ಶ್ರೇಯಸ್ಸು; ಸ್ವಂತಲಾಭ: ರೈತರ ಅವನತಿಯ ಮೂಲಕ ಸ್ವಹಿತವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದೇ ಮಾಲೀಕರ ಸ್ವಧರ್ಮವಾಗಿತ್ತೆಂಬುದನ್ನು ಅವರು . . . ಅನುಭವದಿಂದ ಮನಗಂಡಿದ್ದರು (ಪುನರು. ೨೯೩). [ಸಂ.]

ಸ್ವಾಂಗ (ನಾ). ತನ್ನ ಸ್ವಂತ ಅವಯವ; ತನ್ನದೇ ಆದ ಅಂಗಾಂಗ: ಕಂಪಿನಿಂ ವರ್ಣದಿಂ ಸ್ವಾಂಗಮಿಂತಿಹುದೆಂದು ಪೆಂಪಿನಿಂ ತೋರ್ಪಂತೆ ಜನರ್ಗೆ (ಜ್ಞಾನಚಿ. ೩೮-೧೯).

ಸ್ವಾಂಗಸ್ಪೃಷ್ಟಕಸಹಿತಂ = ತನ್ನ ಕೈಮುಟ್ಟು; ತನ್ನ ಕೈಯಾರೆ; ಸ್ವಹಸ್ತದಿಂದ: ಶ್ರೀಸಾಹಸಾಂಕನಜಿತಂಗಿತ್ತಂ ಮಹಿಪಂ ಸ್ವಾಂಗಸ್ಪೃಷ್ಟಕಸಹಿತಂ ಮಣಿಕನಕವಸ್ತು ವಾಹನಚಯಮಮಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೯೭-೧೭). [ಸಂ.]

ಸ್ವಾಂತ (ಗು). ೧. ಶಬ್ದಮಾಡಿದ. (ನಾ). ೨. ತನ್ನ ಅಂತ್ಯ, – ಸಾವು. ೩. ಗವಿ; ಗುಹೆ. ೪. ಮನಸ್ಸು; ಅಂತರಂಗ: ಆ ಪರ್ವತದೊಳಿರ್ದ ಶಾರ್ದೂಲಂ ಜಾತಿಸ್ಮರನಾಗಿ . . . ಉಪಶಾಂತಸ್ವಾಂತನಿರ್ದುದೆಂಬುದಂ ತನ್ನವೀಂದ್ರರವಧಿ ಜ್ಞಾನದಿಂದರಿದು (ಆದಿಪು. ೫-೧೧ ವ); ಕಂತು ಕಳಂಬ ಕದಂಬಂ ಸ್ವಾಂತವನೊಳಪೊಕ್ಕುದಂದು ಯತಿಪುಂಗವರಾ (ಪಮ್ಮಿರ. ೬-೨೫). [ಸಂ.]

ಸ್ವಾಗತ (ನಾ). ೧. ಸುಖವಾಗಿ ಬರುವುದು; ಸುಖಾಗಮನ; ☞ ಬಂಧುಮಿತ್ರರನ್ನು ಆದರದಿಂದ ಬರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವಾಗ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳುವ ಮಾತು: ನಂದಂ ನುಡಿದಂ ಸ್ವಾಗತಮೆ ಸುಖಮೆ ಭವದೀಯಾಗಮದಿಂ ಸುದಿನಮಾದುದಿಂದಿನ ದಿವಸಂ (ಜಗವಿ. ೫-೮೨); ಪಾಳೆಯದ ಹೆಬ್ಬಾಗಿಲಲಿ ತನ್ನನಿದಿರ್ಗೊಂಡು ಸಂತೋಷದಿಂ ಸ್ವಾಗತವನಿತ್ತು ವಂದಿಸಿದ ಸಾಮಂತ ಸೇನಾನಿ ಮನ್ನೆಯರ ಮನ್ನಿಸುತೆ (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೧೮-೪೮೦). ೨. [ಛಂದ] ಅಕ್ಷರ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ, ಪಾದವೊಂದಕ್ಕೆ ಹನ್ನೊಂದು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವ 'ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್' ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ: ಏಗಳುಂ ಯತಿ ದಿಶಾಗಜದೊಳ್ಪಿಂದಾಗಳಗ್ನಿ ದಿವಿಜೇಂದು ಹರರ್ಸಯೋಗಮಾಗಿರೆ . . . ಸ್ವಾಗತಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೯೯); ಸ್ವಾಗತಂ ರನಭಮುಂ ಗುರುಯುಗ್ಮಂ (ಕೃಪಿಡಿ. ೮೦).

ಸ್ವಾಗತ ಹೇಳು = ಸುಖಾಗಮನವನ್ನು ಬಯಸು: ಅವನು ಅವರಿಗೆ ಸ್ವಾಗತ ಹೇಳಿ ಅವರನ್ನು ಅರ್ಘ್ಯಪಾದ್ಯಮಧುಪರ್ಕಾದಿಗಳಿಂದ ಸತ್ಕರಿಸಿದನು (ವಚಭಾ. ೭೮). [ಸಂ.]

ಸ್ವಾಗತವಚನ (ನಾ). ಸುಖಾಗಮನವನ್ನು ಕೋರಿ ಹೇಳುವ ಮಾತು; ಕುಶಲ ಪ್ರಶ್ನೆ: ಭದ್ರಾಸನದೊಳ್ ಕುಳ್ಳಿರ್ದು ಸ್ವಾಗತವಚನಪುರಸ್ಸರಂ ಸಂಭಾಷಣಪ್ರಸ್ತಾವದೊಳ್ ವಸ್ತುವಿಚಾರಂ ಪುಟ್ಟೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೨೭ ವ). [ಸಂ.]

ಸ್ವಾಗತಿಸು (ಕ್ರಿ). ಆದರದಿಂದ ಬರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು; ಸುಖಾಗಮನವನ್ನು ಬಯಸು: ಅವರನ್ನು ಸ್ವಾಗತಿಸಲು ಮಕ್ಕಳ ತಂಡವೊಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿತ್ತು (ಕಬುಮ. ೧೨೫); ಇಲ್ಲಿಂದ ಇವರುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಸ್ವಾಗತಿಸಿ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವುದು (ಮೂಲಾನ. ೧೨೨). [ಸ್ವಾಗತ + - ಇಸು]

ಸ್ವಾಚ್ಛಂದ್ಯ (ನಾ). ತನ್ನ ಮನ ಬಂದಂತೆ ನಡೆಯುವ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ; ಸ್ವೈರವರ್ತನೆ: ಆ ವಿಶ್ವರೂಪಸಂದರ್ಶನದಿ ಹೊಂದಿಹುವು ಜೀವ ನಿರ್ಜೀವಗಳು, ಕ್ರಮಯದೃಚ್ಛೆಗಳು ಅವಶ್ಯ ವಶ್ಯ; ಸ್ವಾಚ್ಛಂದ್ಯ ನಿರ್ಬಂಧಗಳು ಕೈವಲ್ಯದೃಷ್ಟಿಯದು (ಮಂಕುತ. ೩೨೨); ಬೇಜವಾಬ್ದಾರಿಯ ದೊರೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಹಜವಾಗಿ ಕಂಡುಬರುವ ಸ್ವಾಚ್ಛಂದ್ಯದ ಸ್ವೇಚ್ಛಾಚಾರದ ಕುತ್ತ ಅವನಿಗೂ ಅಂಟಿಕೊಂಡಿತು (ಬಧ್ಯಪ್ರ. XII. ೬೮೮). [ಸಂ.]

ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ (ನಾ). (ವ್ಯಕ್ತಿ, ಸಮುದಾಯ, ದೇಶ ಮುಂತಾದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ) ಪರಾಧೀನತೆ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ; ತನ್ನ ಇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾಗಿ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಅಧಿಕಾರ; ಸ್ವತಂತ್ರತೆ: ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದ ಅರ್ಥ ಹಾಗೂ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ತಿಳಿದು ಆಚರಿಸದೆ ಹೋದರೆ ಪುರುಷನಿಗಾದರೂ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿದ್ದೇನು ಪ್ರಯೋಜನ? (ಕರ್ನಾಕ. ೨೦೧). [ಸಂ.]

ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಸಂಗ್ರಾಮ (ನಾ). (ದೇಶದ) ಬಿಡುಗಡೆಗಾಗಿ ನಡೆಸುವ ಹೋರಾಟ: ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಸಂಗ್ರಾಮವಾರಂಭವಾಯಿತು (ಇಂಚಾಪ. ೩೮-೬೯). [ಸಂ.]

ಸ್ವಾತಿ (ನಾ). ೧. [ಜ್ಯೋತಿ] ಇಪ್ಪತ್ತೇಳುನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮತ್ತು ಆ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಮಳೆ: ಅದು ಸ್ವಾತಿಗಲ್ಲದೆ ಬಾಯ್ಬಿಡೆಯದು ಕೇಳು ಕೇಳಾ ತಂದ ಎಲ್ಲವಕ್ಕೆ ಬಾಯ ಬಿಟ್ಟರೆ ತಾನೆಲ್ಲಿಯ ಮುತ್ತಪ್ಪುದೋ (ಬಸವ. ೮೦೯); ಸ್ವಾತಿಯೆ ಬರ್ಪವೊಲ್ ಮದನಮಂಜರಿ ಬಂದು . . . ಕಥಾಂಗಗಾಂಗಜಲವರ್ಷಮನಾಗಿಸೆ (ಅನಂಪು. ೪-೫೮); ತಾರೆಗಳ ಮೊತ್ತವಿಪ್ಪತ್ತೇಳರೊಳಗೆಯು ಹಸ್ತ ಮೃಗಶಿರೆ ಸ್ವಾತಿ ರೋಹಿಣಿ ಶುಭವು (ಗಗತಾ. ೪-೬೮). ೨. [ಜೈನ] ಶರೀರಾಕೃತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಸಂಸ್ಥಾನ ನಾಮಕರ್ಮದ ಸಮಚತುರಸ್ರ, ನ್ಯಗ್ರೋಧಪರಿಮಂಡಲ, ಸ್ವಾತಿ, ಕುಬ್ಜ, ವಾಮನ ಮತ್ತು ಹುಂಡ ಎಂಬ ಆರು ಬಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಕೆಳಗೆ ದಪ್ಪವಾಗಿಯೂ ಮೇಲೆ ತೆಳುವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ದೇಹರಚನೆಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ ನಾಮಕರ್ಮ: ಹುತ್ತಿನಂತೆ ಕೆಳಗಗಲಿತ್ತಾಗಿ ಮೇಗಸಿದಪ್ಪುದು ಸ್ವಾತಿ (ತಸೂವ್ಯ. ೨೫೭); ಸಮಚತುರಸ್ರಸಂಸ್ಥಾನನಾಮಕರ್ಮಮೆಂಬುದುಂ ನ್ಯಗ್ರೋಧಪರಿ ಮಂಡಲ ಸ್ವಾತಿ ಕುಬ್ಜ ವಾಮನ ಹುಂಡಶರೀರಸಂಸ್ಥಾನನಾಮ ಕರ್ಮಮೆಂದಿಂತುಂ ಶರೀರಾಂಗೋಪಾಂಗಕರ್ಮಂ (ಗೊಮ್ಮಸಾ. ೪-೧).

ಸ್ವಾತಿಯುದಕ = ಸ್ವಾತಿಮಳೆಯ ನೀರು; ℙ ಸ್ವಾತಿಮಳೆಯ ಹನಿಯನ್ನು ಸಿಪ್ಪು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡರೆ ಅದು ಮುತ್ತಾಗುವುದೆಂಬ ನಂಬಿಕೆಯಿದೆ: ಸ್ವಾತಿಯುದಕದೊಳಾದ ಮೌಕ್ತಿಕವ್ರಾತಕಯ್ಕನೆ ಚಿಪ್ಪು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೮-೩). [ಸಂ.]

ಸ್ವಾತಿಬಿಂದು (ನಾ). ಸ್ವಾತಿಮಳೆಯ ಹನಿ: ಸ್ವಾತಿಬಿಂದುವಿಂದೊಗೆದ ಮುತ್ತಿಂಗೆ ತಿಗಮೊಗವಾವುದೆಂದೆಣಿಪರೇ (ನವಮೋ. ೧-೧೭). [ಸಂ.]

ಸ್ವಾತಿಮಳೆ (ನಾ). ಸ್ವಾತಿನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಮಳೆ: ಸ್ವಾತಿಮಳೆಯ ನೀರು ಬೀಳುವುರಿಂದ ಚಿಪ್ಪು ಮುತ್ತಾಗುವುದೆಂಬ ನಂಬಿಕೆಯಿದೆ (ಬೂಢಿ).

[ಸ್ವಾತಿ + ಮಳೆ (< ಮೞೆ)]

ಸ್ವಾತಿವರುಷ (ನಾ). = ಸ್ವಾತಿಮಳೆ: ಧರೆಯೊಳೆಲ್ಲಂ ಸ್ವಾತಿವರುಷಂ ಸುರಿಯಲೆಂತಹ ಹನಿಗಳಿಗೆ ಏ ಪರಿಯೊಳಂ ಕಡೆಗೊಳ್ಳದಂತಾಗಿದಱ ಪರಿ ಬೇಱೆ ನಿರುತವದಱಿಂ ಪ್ರಾಣಪದವಾಧಿರವಿಗಲ್ಲದೆ ಬಾಯಿದೆಱೆಯದು ಕರಮೆಸೆವ ಸಿಂಪೊಂದು ನೆನೆವುತ ಮಿಹುದು ಮಳೆಗಳಿಗೆ (ಬಸವ. ೫೧-೨೪). [< ಸಂ. ಸ್ವಾತಿವರ್ಷ]

ಸ್ವಾತಿವರ್ಷ (ನಾ). = ಸ್ವಾತಿಮಳೆ: ಬಹುಗುಣಿತ ಜನಗಣದ ಸಂಸ್ತುತಿಯ ಧವಳಧಾರಾಸ್ವಾತಿವರ್ಷಕ್ಕೆ ಬಾಯ್ದೆರೆಯುತನ್ನ ಹೃದಯದ ಭಕ್ತಿಶುಕ್ತಿಯಲಿ ಮುತ್ತುಗಳ ರಚಿಸಿ (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೩೭-೧೦೦೭). [ಸಂ.]

ಸ್ವಾತ್ಮವಿಚಾರ (ನಾ). ತನ್ನ ಅಂತರಂಗದ ಬಗೆಗಿನ ಯೋಚನೆ; ಆತ್ಮಜ್ಞಾನದ ಯೋಚನೆ: ಸ್ವಾತ್ಮವಿಚಾರಕಲ್ಪಮತಿಯಾವರ್ ಧರ್ಮಮಂ ಪಾಲಿಸರ್ ಯುಗಧರ್ಮಂ ನರರ್ಗಪ್ಪುದೈ (ಸೋನೂತ. ೪೭). [ಸಂ.]

ಸ್ವಾತ್ಮವಿಮರ್ಶೆ (ನಾ). ತನ್ನನ್ನು ತಾನೆ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು; ಆತ್ಮವಿಮರ್ಶೆ: ಶಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸವು ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯ. ಇದು ಹಿರಿಯ ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಅನುಭವವನ್ನೂ, ಸ್ವಾತ್ಮವಿಮರ್ಶೆಯನ್ನೂ ತಿಳಿಯಪಡಿಸುತ್ತದೆ (ಭಾರದ. ೨೭೩). [ಸಂ. ಸ್ವಾತ್ಮವಿಮರ್ಶ]

ಸ್ವಾದ (ನಾ). ೧. ತಿನ್ನುವ ಅಥವಾ ಕುಡಿಯುವ ಮೂಲಕ ಆಹಾರವನ್ನು ರುಚಿನೋಡುವುದು; ಆಸ್ವಾದಿಸುವುದು. ೨. ರುಚಿ; ಸವಿ: ಕಪ್ಪುರವು ಬೆಳ್ಳಗಿರುತ್ತದೆ . . . ಆದರೆ ಸ್ವಾದ ಮಾತ್ರ ಕಹಿ ಇರುವುದು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೬೨). ೩. ಸ್ವಾರಸ್ಯ: ಈ ಚೇಷ್ಟೆಗಳ ಸ್ವಾದವನ್ನೂ ಪೂರ್ತಿ ಸವಿದಂತಾಗಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ (೩೦ಮುತ. ೮). ೪. ಮೆಚ್ಚಿಕೆ; ಇಷ್ಟಪಡುವಿಕೆ. ೫. ರುಚಿಗೊಳಿಸುವಿಕೆ; ಸವಿಗೊಳಿಸುವಿಕೆ. ೬. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಕಾವ್ಯದ ರಸ: ಸ್ವಾದವು ಬೌದ್ಧಿಕವಾಗಿಯೂ ಭಾವನಾತ್ಮಕವಾಗಿಯೂ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ . . . ಕವಿಕಾವ್ಯಪ್ರಶಂಸೆಯು ಈ ಎರಡೂ ಪ್ರಕಾರದ ಸ್ವಾದಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡಿರುವುದು (ಸಾಹಿಸ. ೧೬೮). [ಸಂ.]

ಸ್ವಾದನೀಯ (ಗು). ೧. ಸವಿಯನ್ನು ಒದಗಿಸುವ; ರುಚಿಕರವಾದ. (ನಾ). ೨. ರುಚಿಕರವಾದುದು: ದಳತ್ಪುಷ್ಪತತಿ ಘ್ರಾಣೀಯಮುದ್ಯತ್ಫಲರಸವಿಸರಸ್ವಾದನೀಯಂ . . . ಸತತಂ ಪೌರರ್ಗೆ ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಸುಖದೊದವಂ ನಂದನಂ ಮಾಳ್ಪುದೆಂದುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧-೧೧೨). [ಸಂ.]

ಸ್ವಾದಿಷ್ಠ (ಗು). ತುಂಬ ಸವಿಯಾದ; ಅತ್ಯಂತ ಮಧುರವಾದ: ಮನಂ ಸಂದ ಬೇವಸವ ಬಗೆತಂದೊರೆವುವೆಮ್ಮ ಸ್ವಾದಿಷ್ಠಗೀತಂ (ಗಿರಿಎಂ. ೮-೧೫). [ಸಂ.]

ಸ್ವಾದಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೇವಿಸು; ಅನುಭೋಗಿಸು: ಇಪ್ಪೊಂದು ದಿನ ಪರಿತಪಿಸಿ ಸಿಕ್ಕ ಶ್ರೇಷ್ಠಫಲವೆಂದು ಅದನ್ನು ಸ್ವಾದಿಸಿದರು (ಅಪನಾ. ೮೭). ೨. (ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು) ಅನುಭವಿಸು; ಆನಂದಿಸು: ಕಮಲೋದರನ ಸಂಪನ್ನ ಸರಸಸಿತಾನನಾಬ್ಜವನು ಸ್ವಾದಿಸುತ ಕಂಗಳಲಿ ಸಲೆ ತತ್ಪಾದ ಪರಿಚರಿಯೆಯಲಿ (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೧೦೩-೨೩).

[ಸ್ವಾದನ್ + - ಇಸು]

ಸ್ವಾದು (ಗು). ೧. ಸವಿಯಾದ; ರುಚಿಕಟ್ಟಾದ. ೨. ಪ್ರಿಯವಾದ; ಇಷ್ಟವಾದ. ೩. ಚೆಲುವಾದ; ಮನೋಹರವಾದ. (ನಾ). ೪. ರುಚಿ; ಸವಿ. ೫. ಚೆಲುವು; ಸೌಂದರ್ಯ. ೬. ದ್ರಾಕ್ಷೆ. ೭. ರುಚಿಯಾದ ಆಹಾರ: ಅಮೃತಕಲ್ಪಮೆಂಬ ಸ್ವಾದುವುಂ ಅಮೃತಮೆಂಬ ಪಾನಮುಂ (ಆದಿಪು. ೧೦-೧ ವ). ೮. ಸವಿಯಾದುದು; ಸಿಹಿಯಾದುದು: ಚಿಗುರೆಂದುಂ ಮೆಲೆ ಬೇವು ಸ್ವಾದುವಹುದೇ (ಸೋಮೇಶ. ೪೧). ೯. ಸಕ್ಕರೆ ಜೋನಿ; ಕಾಂಕಬಿ. ೧೦. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ.

[ಸಂ.]

ಸ್ವಾದುಕಂಟಕ (ನಾ). ೧. ನಾಯಿಬೇಲ; ಹಲುಮಾಣಿಕಮರ: "ಸ್ವಾದುಕಂಟಕಃ, ವಿಕಂಕತಃ, ಸ್ರುವಾವೃಕ್ಷಃ, ಗ್ರಂಥಿಲಃ, ವ್ಯಾಘ್ರಪಾತ್ - ೫ ಹಲುಮಾಣಿಕ ಮರದ ಹೆಸರು, ನಾಯಿಬೇಲ, ಹುಳಿಬೇಲ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೨೦). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮುಳ್ಳುಗಿಡ; ನೆಗ್ಗಿಲು: "ಪಲಂಕಷಾ, ಇಕ್ಷುಗಂಧಾ, ಶ್ವದಂಷ್ಟ್ರಾ, ಸ್ವಾದುಕಂಟಕಃ, ಗೋಕ್ಷುರಕಃ, ವನಶೃಂಗಾಟಃ - ೭ ಪಲ್ಲೇರುಗಿಡದ ಹೆಸರುಗಳು, ನೆಗ್ಗಿಲು ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೪). [ಸಂ.]

ಸ್ವಾದುಪನಸ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ರುಚಿಕರವಾದ ಹಲಸು; ಬಕ್ಕೆಹಲಸು: "ಸ್ವಾದುಪನಸಕ್ಕೆ ಪೆಸರೊಂದುವುದು ಬಕ್ಕೆವಲಸೆಂದು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೨೭).

[ಸ್ವಾದು + ಪನಸ (< ಪಲಸು)]

ಸ್ವಾದುರಸೆ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ; ಕಾಕೋಳಿಸೊಪ್ಪು: "ವಾಯಸೊಲೀ, ಸ್ವಾದುರಸಾ, ವಯಸ್ಥಾ - ೩ ಕಾಕೋಳೀಸೊಪ್ಪು, ಗೊರಿಮಿಡಿ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೪೫). ೨. ಕಳ್ಳು; ಮದ್ಯ: "ಮಧು, ಆಸವಃ . . . ಕಾದಂಬರೀ, ಸ್ವಾದುರಸಾ . . . ಈ ೨೪ ಕಳ್ಳು" (ಹಲಾಯು. ೫೫-೧೬೪). ೩. ಶತಾವರೀಬಳ್ಳಿ. ೪. ದ್ರಾಕ್ಷೆ. [ಸಂ. ಸ್ವಾದುರಸಾ]

ಸ್ವಾದ್ವಿ (ನಾ). ದ್ರಾಕ್ಷೆ: "ಮೃದ್ವೀಕಾ, ಗೋಸ್ತನೀ, ದ್ರಾಕ್ಷಾ, ಸ್ವಾದ್ವೀ, ಮಧುರಸಾ - ೫ ದ್ರಾಕ್ಷೆ ಪೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೭). [ಸಂ. ಸ್ವಾದ್ವೀ]

ಸ್ವಾಧಿಕಾರ (ನಾ). ೧. ತನ್ನ ಸ್ವಂತ ಕರ್ತವ್ಯ; ಸ್ವಂತದ ಕೆಲಸ. ೨. ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ವ್ಯವಹರಿಸುವ ಅಧಿಕಾರ; ಸ್ವಾಧಿಪತ್ಯ: ರಾಜಕೀಯದಲ್ಲಿ ವಿಕ್ಟೋರಿಯ ಪ್ರಾಂತ್ಯ ನ್ಯೂಸೌತ್‌ವೇಲ್ಸ್‌ನಿಂದ ಬೇರ್ಪಟ್ಟು ಎರಡೂ ರಾಜ್ಯಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾಧಿಕಾರ ಸಿಕ್ಕಿತು (ಕಪಿಕೋ. II. ೧೧೭). [ಸಂ.]

ಸ್ವಾಧಿಪತ್ಯ (ನಾ). ತನ್ನದೇ ಆದ ಅಧಿಕಾರ; ತನ್ನ ಪರಮಾಧಿಕಾರ: ಸಂಪೂರ್ಣ ಸ್ವಾಧಿಪತ್ಯವನ್ನು ಬೇಡುವ ಗಂಡನೆಂಬ ಅಭಿಮಾನ . . . ಹೃದಯವನ್ನು ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟುತ್ತಿತ್ತು (ಕಮನ. ೪೮). [ಸಂ.]

ಸ್ವಾಧಿಷ್ಠಾನ (ನಾ). [ಯೋಗ] ಶರೀರದಲ್ಲಿರುವ ಷಟ್ಚಕ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯದು: ಎನ್ನ ಸ್ವಾಧಿಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿ ಎಪ್ಪತ್ತುಕೋಟಿ ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರಾಗ್ನಿಪ್ರಕಾಶವನೊಳಕೊಂಡು ಬೆಳಗುತಿರ್ಪಿರಯ್ಯ ನೀವು (ವಚಸಂ. ೪೧೧-೩೯); ಯೋಗೀಶ್ವರರ ಧ್ಯಾನಯೋಗಕ್ಕೆ ಸ್ಥಾನಂಗಳಾವವೆನೆ ಆಧಾರ ಸ್ವಾಧಿಷ್ಠಾನ ಮಣಿಪೂರಕ ಅನಾಹತ ವಿಶುದ್ಧಿ ಆಜ್ಞೇಯ (ಅಮಿಂದಿಃ. ೨೯-೬೦). [ಸಂ.]

ಸ್ವಾಧೀನ (ಗು). ೧. ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ; ನಿರ್ಬಂಧರಹಿತವಾದ. ೨. ತನ್ನ ವಶದಲ್ಲಿರುವ; ತನ್ನ ಕೈವಶವಾದ. (ನಾ). ೩. ಹತೋಟಿ; ಅಂಕೆ; ವಶ: ನಜರ್ಕನ ಕೈಕಾಲು ಸ್ವಾಧೀನಕ್ಕೆ ಬರಲಿಲ್ಲ (ಮಳನಾ. ೨೦೭); ಸಿದ್ಧಪುರುಷರಿಗೆ ಕ್ಷೇಮವೆಂಬುದು ಸ್ವಾಧೀನವಾಗಿರುವುದು (ಶಾಕುಂತ. ೬೫-೨೨). ೪. ಸ್ವತಂತ್ರವ್ಯಕ್ತಿ: ನಾವು ಸ್ವಾಧೀನರಾಗಿ ಯಾವುದನ್ನು ವಶಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು, ಯಾವುದಕ್ಕೆ ನಾವು ವಶರಾಗಬೇಕು ಎಂಬುದನ್ನು ಆ ಮಹಜ್ಜೀವಿತಗಳು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ (ಭಾರದ. ೪೮೭). [ಸಂ.]

ಸ್ವಾಧೀನಪತಿಕೆ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ನಾಯಿಕೆಯರಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಧ; ಗಂಡನನ್ನು ತನ್ನ ವಶದಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡವಳು: ಅನುಕೂಲಮತಿಯನಾತ್ಮೇಶನನುದಿನಂ ಕಲದೊಳಿರ್ದು ಮಂಡನವಮಂ ಕಾಮಿನಿಗೆ ಪೊಸೆಯಿಸುವೊಡಾ ವಧು ಜನದಿಂ ಸ್ವಾಧೀನಪತಿಕೆಯೆನೆ ಪೆಸರ್ವಡೆಗುಂ (ಶೃಂಗಾರ. ೩-೫೦); ಸತತಂ ಸ್ವಾಧೀನಪತಿಕೆ ಪತಿಯಂ ಸ್ವಾಧೀನಮಾಗಿ ತಡೆದಂಗನೆ (ರಸರ. ೩-೯೭). [ಸಂ. ಸ್ವಾಧೀನಪತಿಕಾ]

ಸ್ವಾಧೀನಭರ್ತೃಕೆ (ನಾ). = ಸ್ವಾಧೀನಪತಿಕೆ: ಸ್ವಾಧೀನಭರ್ತೃಕೆ ಖಂಡಿತೆ . . . ಕಲಹಾಂತರಿತೆಯರೆಂಬ ಎಂಟು ತೆಱದವಸ್ಥಾನಿಬದ್ಧರಾದ ಕಾಮಿನಿಯರಿಂ (ವಿವೇಕ. ೨೨೮). [ಸಂ. ಸ್ವಾಧೀನಭರ್ತೃಕಾ]

ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯ (ನಾ). ೧. ತನ್ನಷ್ಟಕ್ಕೆ ತಾನೆ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ; ಇತರರ ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದೆ ತಾನೆ ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. ೨. ಸ್ವಂತವಾಗಿ ವೇದಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡುವಿಕೆ,– ವೇದಾಧ್ಯಯನ ನಡೆಸುವಿಕೆ. ೩. ವೇದ: ''ವೇದಃ, ಶ್ರುತಿಃ, ಆಮ್ನಾಯಃ, ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯಃ, ಛಂದಃ, ಆಗಮಃ – ಈ ೬ ವೇದದ ಪೆಸರ್'' (ಹಲಾಯು. ೩-೯). ೪. [ಜೈನ] ಶ್ರಾವಕನು ಪ್ರತಿದಿನ ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಇಜ್ಯೆ, ವಾರ್ತೆ, ದತ್ತಿ, ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯ, ಸಂಯಮ ಮತ್ತು ತಪ ಎಂಬ ಷಟ್ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; IP ಅಭ್ಯಂತರತಪಸ್ಸಿನ ಒಂದು ಭೇದವೆಂದೂ ಇದು ಪರಿಗಣಿತ ವಾಗಿದೆ. ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಓದುವುದು, ಕೇಳುವುದು, ಚಿಂತಿಸುವುದು, ಮನನ ಮಾಡುವುದು: ಅಭ್ಯಂತರ ತಪಷ್ಷಟ್ಕದೊಳಂ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ ವಿನಯ ವೈಯಾವೃತ್ಯ ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯಮೆಂಬ ತಪಮಂ ತಳೆದಂ (ಸುಕುಮಾ. ೪-೧೮). [ಸಂ.]

ಸ್ವಾನ (ನಾ). ಧ್ವನಿ; ನಾದ; ಶಬ್ದ: ''ಹ್ರಾದಃ, ನಾದಃ, ಶಬ್ದಃ, ಸ್ವಾನಃ, ಧ್ವಾನಃ, ಸ್ವರಃ, ರವಃ, ಘೋಷಃ- ಈ ೮ ಧ್ವನಿ'' (ಹಲಾಯು. ೨೩-೧೩೭). [ಸಂ.]

ಸ್ವಾನುಭವ (ನಾ). ೧. ತನ್ನ ಸ್ವಂತ ಅನುಭವ; ಸ್ವಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಗಳಿಸಿಕೊಂಡ ಅರಿವು: ಬ್ರಹ್ಮವೆನಲದಱಿಂದಧಿಕವೇನಿಲ್ಲವದು . . . ತಿಳಿವ ಪರಿಯೆಂತೆಂದೆನಲು ಶ್ರುತಿಗುರುಗಳಿಂದದು ಸ್ವಾನುಭವವೇದ್ಯ (ಅಮೃತ. ೧-೧೪); ಕಾಡುವಾಸಿಗಳು ಸ್ವಾನುಭವದಿಂದ ಯಾವುದರದು ಕುಡಿಯಬಹುದು, ಯಾವುದರದು ಕುಡಿಯಕೂಡದು ಎಂಬುದನ್ನು ಕಂಡುಕೊಂಡಿರುತ್ತಾರೆ (ಹಸುಹೂ. ೭೧). ೨. ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಅನುಭವ; ದರ್ಶನ; ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ: ಪೂರ್ವಜನ್ಮಸಂಸ್ಕಾರಬಲದಿಂ ಭಕ್ತಿ ಜ್ಞಾನಾಧಿಕಂ ತಾನೇ ತೋರ್ಪುದೇ ಸ್ವಾನುಭವಮಕ್ಕುಂ (ವಿವೇಕ. ೧೧೧). [ಸಂ.]

ಸ್ವಾನುಭಾವ (ನಾ). = ಸ್ವಾನುಭವ ೨ : ತೆಱಹಿಲ್ಲದ ನಂಬಿದ ಸ್ವಾನುಭಾವಸುಖವು ತೆಱಹಿಲ್ಲದ ಮಹಿಮೆ ತೆಱಹಿಲ್ಲದ ವಿಚಾರ ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವಾ ನಿಮ್ಮ ಶರಣಂಗೆ (ಬಸವ. ೯೧೮). [ಸಂ.]

ಸ್ವಾನುಭೂತಿ (ನಾ). = ಸ್ವಾನುಭವ ೨: ಆ ಸಿದ್ಧರು ಸ್ವಾನುಭೂತಿಯಿಂದ ಉಪದೇಶ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಸ್ವಾಪ (ನಾ). ೧. ನಿದ್ದೆ; ನಿದ್ರೆ: ''ಸ್ವಪನಂ ಸ್ವಾಪಂ'' (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೧೪-೨೦). ೨. ಕನಸು ; ಸ್ವಪ್ನ. ೩. ನಿದ್ರಾಲಸ್ಯ ; ನಿದ್ದೆಯ ಮಬ್ಬು. ೪. ಭಾವಾತಿರೇಕ ದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅಲ್ಪಕಾಲಿಕ ನಿಶ್ಚೇತನತೆ; ಮೈಮರವು. [ಸಂ.]

ಸ್ವಾಪತೇಯ (ನಾ). ಧನದ್ರವ್ಯಾದಿ ಸಂಪತ್ತು; ಆಸ್ತಿ: ''ದ್ಯುಮ್ನಂ, ದ್ರವ್ಯಂ, ದ್ರವಿಣಂ, ರಾಃ, ಸ್ವರ್ಣಂ, ಸ್ವಾಪತೇಯಂ . . . ವಿಭವಃ- ಈ ೧೫ ಒಡಮೆಯ ಪೆಸರ್'' (ಹಲಾಯು. ೧೪-೮೦). [ಸಂ.]

ಸ್ವಾಪವಡೆ (ಕ್ರಿ). ನಿದ್ರೆಹೊಂದು; ನಿದ್ದೆಯಲ್ಲಿರು: ಈ ರೂಪು ನಾಮಾಶ್ರಯವೆನಿಪ ಪರಮಾತ್ಮತತ್ತ್ವವನು ತಾ ಪರಮನಾಗಱಿದು ವಿಷಯನಿರೂಪವನು ಬಿಟ್ಟುತುಳಸುಖದಲಿ ಸ್ವಾಪವಡೆದವನಂದEತೆ3 ನಿಷ್ಕ್ರಿತಿತನದಲಿರುತಿಹುದು (ನಿಭಾಗ. ೧೧-೨೦-೪೨). [ಸ್ವಾಪ + ಪಡೆ]

ಸ್ವಾಭಾವಿಕ (ಗು). ೧. ಸ್ವಭಾವದಿಂದ ಉಂಟಾದ; ಹುಟ್ಟುಗುಣವಾದ; ಸಹಜವಾದ: ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಶುಭಗುಣನಿಧಿಗಂಬುಜನಾಭನಿಗಾನೆಱಗುವೆನು (ಪದಿಬ. ೩-೧). (ನಾ). ೨. ಹುಟ್ಟುಗುಣವಾಗಿ ಬಂದುದು; ನೈಸರ್ಗಿಕವಾದುದು; ಸಹಜವಾದುದು: ಈ ಪರ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ದುಃಖರಾಗದ್ವೇಷಾದಿ ಪರ್ಯಾಯಗಳು ಆಗಂತುಕಗಳು. ಜ್ಞಾನ ದರ್ಶನ ಸುಖ ಮೊದಲಾದ ಪರ್ಯಾಯಗಳು ಸ್ವಾಭಾವಿಕಗಳು (ಓಂದಸಾ. ೮೩). ೩. [ಜೈನ] ತೀರ್ಥಂಕರನಿಗೆ ಒದಗುವ ಮೂವತ್ತುನಾಲ್ಕು ಅತಿಶಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರ್ಗ: ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಕರ್ಮ ಕ್ಷಯಜ ದೇವಕೃತಂಗಳೆಂಬ ಮೂವತ್ತುನಾಲ್ಕುಮತಿಶಯಂಗಳೊಳೊಂದುಗುಂದದಿರೆಯುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೧೪ ವ). [ಸಂ.]

ಸ್ವಾಭಿಮಾನ (ನಾ). ೧. ತನ್ನ ಬಗೆಗಿರುವ ಅಭಿಮಾನ; ಆತ್ಮಾಭಿಮಾನ: ಉಪಾಧ್ಯಾಯರಿಗೂ ತಮ್ಮ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾವಲಂಬನೆಯೂ ಸ್ವಾಭಿಮಾನವೂ ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೨೭೧). [ಸಂ.]

ಸ್ವಾಭಿಮಾನಿ (ನಾ). ಸ್ವಾಭಿಮಾನವುಳ್ಳವನು; ತನ್ನ ಗೌರವವನ್ನು ಕಾಪಾಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು: ಅಪ್ಪ ಎಂಥ ಸ್ವಾಭಿಮಾನಿಯೆಂಬುದನ್ನು ಅಣ್ಣ ಅರಿತೇ ಇಲ್ಲ (ವಾತ್ಸಲ್ಯ. ೩೪). [ಸಂ. ಸ್ವಾಭಿಮಾನಿನ್]

ಸ್ವಾಮಿ (ನಾ). ೧. ಯಜಮಾನ; ಮಾಲೀಕ. ೨. ಒಡೆಯ; ಅಧಿಪತಿ: ''ಆರ್ಯಃ, ಪರಿವೃಢಃ, ಸ್ವಾಮೀ . . . ಅಧಿಪತಿಃ – ಈ ೧೦ ಒಡೆಯಂ'' (ಹಲಾಯು. ೫೭-೧೮೮); ಸ್ವಾಮಿ ನೀನು, ಶಾಶ್ವತ ನೀನು (ಬಸವ. ೫೨೮). ೩. ದೇವರು; ಪರಮಾತ್ಮ: ತಿರುಪತಿಯ ವೆಂಕಟರಮಣಸ್ವಾಮಿಯ ದೇವಾಲಯ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದು (ರೂಢಿ). ೪. ಅರಸು; ಪ್ರಭು. ೫. ಗಂಡ; ಪತಿ: ''ಸ್ವಾಮಿ ಭರ್ತೃ ಪತಿ . . . ವಲ್ಲಭಂ ಪ್ರಿಯಂ ಪ್ರಣಯಿ ಕಾಂತನಿಷ್ಟಂ ದಯಿತಂ'' (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೯-೯). ೬. ಧರ್ಮಗುರು; ಆಧ್ಯಾತ್ಮಗುರು. ೭. ವಿದ್ವಾಂಸನಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. ೮. ಸಂನ್ಯಾಸಿ ಮತ್ತು ಅವರ ಹೆಸರಿನ ಮುಂದೆ ಸೇರುವ ಪದ. ೯. ಸ್ಕಂದ; ಷಣ್ಮುಖ: ''ಶರಜನ್ಮಂ ಗುಹಂ . . . ತಾರಕರಿಪು ಸ್ವಾಮಿ ಕಾರ್ತಿಕೇಯಂ'' (ಮಂಗರಾ. ೫-೧೭); ಗಣಪನುಂ ಸ್ವಾಮಿಯುಂ ಕೆಲಬಲದೊಳೊಪ್ಪಿರಲು (ಬಸರ. ೧-೧೫). ೧೦. ಶಿವ. ೧೧. ವಿಷ್ಣು. ೧೨. ಗರುಡ. ೧೩. ವಾತ್ಸ್ಯಾಯನಋಷಿ. ೧೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ಕೆಮ್ಮರ: ''ಸ್ವಾಮೀಮರ, ಕೆಮ್ಮರ, ಸೋಮೇಮರ'' (ಪ್ರಡಿಗಿ. ೭೧-೧೪೫೭); ಅಡವಿಗೋರಂಟಿ, ಚಿಲ್ಲ, ಮರುವ, ಸ್ವಾಮಿ, ದೂಪ, ತೇಗ, ಅರಸಿನ (ನಮ್ಮನು. ೨೩೭). ೧೫. ಪುರುಷರನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸುವಾಗ ಸಾಮಾನ್ಯ ವಾಗಿ ಬಳಸುವ ಗೌರವಸೂಚಕ ಪದ: ತೊಱೆಯ ಮಾವಣ್ಣಗಳಿರಾ ತೊಱೆಯ ಮಾವ ಸ್ವಾಮಿಗಳಿರಾ ತೊಱೆಯಿಂ ಭೋ ತೊಱೆಯಿಂ ಭೋ ಪರನಾರಿಯ ಸಂಗವ ತೊಱೆಯಿಂ ಭೋ (ಬಸವ. ೬೪೪); ಸ್ವಾಮೀ, ವಿದ್ವಾಂಸರಾದವರು ಹೀಗೆ ಆತ್ಮಸ್ತುತಿಯಂ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದುಂಟೇ (ಮುದ್ರಾಮಂ. ೩೩೧); ಇಲ್ಲ ಸ್ವಾಮಿ! ನಾನು ಬಡವ. ಆದರೆ ಸುಳ್ಳು ಹೇಳೋ ಮನುಷ್ಯನಲ್ಲ (ರಂಗಕ. ೪೯). ೧೬. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಪುರುಷರ ಹೆಸರಿನೊಂದಿಗೆ ಸೇರುವ ಪದ: ಉದಾ: ಕೃಷ್ಣಸ್ವಾಮಿ, ಶಿವಸ್ವಾಮಿ ಇತ್ಯಾದಿ. ೧೭. (ಪೂರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿದ್ದ) ವರ್ತಕಸಂಘದ ಸದಸ್ಯ: ತೆಲಸಂಗ[ವ]ದ

ಮಹಾಜನಂಗಳೆರಡಯ್ಯೂ[ರ್ವ]ರ್ ಸ್ವಾ ಮಿಗಳುಂ ಮೂವತ್ತಾಱುಂ ಬೀಡಿನ ಸೆಟ್ಟಿಯರುಂ . . . ಸತ್ರಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟ ಧರ್ಮ್ಮವೆನ್ತೆಂದೆಡೆ (ಕಇ. II. ೨೦-೨೦ ; 1147). [ಸಂ. ಸ್ವಾಮಿನ್]

ಸ್ವಾಮಿಕಂಟಕ (ನಾ). ಒಡೆಯನಿಗೆ ಕೆಡುಕು ಮಾಡುವವನು; ಸ್ವಾಮಿದ್ರೋಹಿ: ಹರಿಬಕಿಲ್ಲದ ನಾಯಕರ ಸುಡು ಹೊಟ್ಟೆಹೊರಕರ ವಾಯಕಿವದಿರ ಸಂತವಿಟ್ಟನು ಸ್ವಾಮಿಕಂಟಕರ (ಕುಮ್ಮಾದ್ರೋ. ೧೦-೫೪). [ಸಂ.]

ಸ್ವಾಮಿಕಾರ್ಯ (ನಾ). ಒಡೆಯನ ಕೆಲಸ: ಸ್ವಾಮಿಕಾರ್ಯವಲ್ಲದೆ ಇನ್ನೇನೂ ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲದ ನಮಗೆ ಯಾವ ವಿಜಯವು ಅಭಿಮತವೋ ತಾವೇ ಯೋಚಿಸಿ (ಮಹಾಆ. ೧೫೪): ಈ ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ನನ್ನದೇನೂ ಇಲ್ಲ ಅಮ್ಮ . . . ಸ್ವಾಮಿಕಾರ್ಯ ಎಂದು ಬಂದಿದ್ದೇನೆ (ದೇವಹಂ. ೧೫೦). [ಸಂ.]

ಸ್ವಾಮಿತ್ವ (ನಾ). ೧. ಒಡೆತನ; ಮಾಲೀಕತ್ವ. ೨. ಪ್ರಭುತ್ವ; ಆಧಿಪತ್ಯ: ಕೆಲರುತ್ಪಾದಿಸುವರ್ ಸ್ವಾಮಿತ್ವದೊಳಾದ ಭೇದದೆ ಚತುರ್ಥಿಯಂ ಷಷ್ಠಿಯುಮಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೧೨೦). [ಸಂ.]

ಸ್ವಾಮಿದುರುಹಿಕೆ (ನಾ). ಒಡೆಯನಿಗೆ ಕೇಡು ಬಗೆಯುವಿಕೆ,–ದ್ರೋಹ ಮಾಡುವಿಕೆ: ನುಡಿವವರು ನಾವ್ ಹಗೆಗಳೇ ನಿನ್ನೊಡೆಯರಲ್ಲಾ ಸ್ವಾಮಿದುರುಹಿಕೆ ಲೇಸು ಲೇಸು (ಐಮ್ಮಾಪ. ೬-೧೧). [ಸ್ವಾಮಿ + ದುರುಹಿಕೆ]

ಸ್ವಾಮಿದ್ರೋಹ (ನಾ). ೧. ಒಡೆಯನಿಗೆ ಕೇಡು ಮಾಡುವಿಕೆ,– ದ್ರೋಹ ಬಗೆಯುವಿಕೆ: ಸ್ವಾಮಿದ್ರೋಹಮುಂ ಪುತ್ರವಧಮುಂ ಗೆಯ್ವನೆಂದಾತಂಗೆ ಮುಳಿದು (ಚಾಪುಂಪು. ೪೩೯); ಅರಸಿನವರಿಂದಾ ನಮಗೆ ಪ್ರಾಣೋಪಕಾರವಾದ್ದಕ್ಕೆ ಅವರಿಗೆ ನಾಉ ಸ್ವಾಮಿದ್ರೋಹ ಮಿತ್ರದ್ರೋಹ ಮಾಡಬಾರದು (ಹೃದರ. ೨೯). ೨. ಒಡೆಯನಿಗೆ ದ್ರೋಹ ಬಗೆಯುವವನು; ಒಡೆಯನನ್ನು ವಂಚಿಸುವವನು: ಪ್ರಾಣವನೆ ಕಾವ ಬಗೆ ಮಿಗೆ ಸ್ವಾಮಿದ್ರೋಹನಾದ ವೈದ್ಯನಂತೆ . . . ದೆಸೆಗೆಟ್ಟೋಡುವಶನಿಘೋಷನಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೩೯ ವ); ಸ್ವಾಮಿದ್ರೋಹರು ದಳದಲಿದ್ದವರತ್ತ ಹೋದರು (ಕುಮ್ಮಾದ್ರೋ. ೧-೬೩).

ಸ್ವಾಮಿದ್ರೋಹರ ಗಂಡ = ಸ್ವಾಮಿದ್ರೋಹಿಗಳನ್ನು ಶಿಕ್ಷಿಸುವ ವೀರ; ಒಂದು ಬಿರುದು: ಸ್ವಾಮಿದ್ರೋಹರ ಗಂಡ ಗಡಿಯಂಕಭೀಮ ರಾ[ಮ]ರಾಜೇಂದ್ರ ಮಹಾ ಅರಸುಗಳು (ಕಇ. IV. ೩೦-೭ ; 1505). ಸ್ವಾಮಿದ್ರೋಹರ ಶಿರಃಖಂಡನ = ಸ್ವಾಮಿದ್ರೋಹಿಗಳ ತಲೆಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು: ಕಸ್ಮೀರ ವಿಷಯಮುಖಮಂಡನಂ ಸ್ವಾಮಿದ್ರೋಹರ ಶಿರಷ್ಖಂಡನಂ ನಾಮಾದಿ ಸಮಸ್ತಪ್ರಸಸ್ತಿ ಸಹಿತಂ (ಕಇಆ. ೩೬-೫೦-೫; 1042). [ಸಂ.]

ಸ್ವಾಮಿದ್ರೋಹಿ (ನಾ). = ಸ್ವಾಮಿದ್ರೋಹ ೨: ಸಿಲುಕಿದನು ಛಡ ಸ್ವಾಮಿದ್ರೋಹಿಗೆ ಬಲೆಯ ಹಾಯಿಕೊ (ಕುಮ್ಮಾಕ. ೧೯-೧೪); ಎಲವೊ ಸ್ವಾಮಿದ್ರೋಹಿ ತಾನಲ್ಲೆಂದನಂಗದನು (ತೊರಾ. ೧೮-೪೩). [ಸಂ. ಸ್ವಾಮಿದ್ರೋಹಿನ್]

ಸ್ವಾಮಿದ್ರೋಹಿಕೆ (ನಾ). = ಸ್ವಾಮಿದ್ರೋಹ ೧ : ನಲನೊಡೆಯನಾಪ್ತಗರು ಬಗೆದರು ಸ್ವಾಮಿದ್ರೋಹಿಕೆಯ (ಕುಮ್ಮಾದ್ರೋ. ೧೦-೭). [ಸ್ವಾಮಿದ್ರೋಹ + - ಇಕೆ]

ಸ್ವಾಮಿನಿ (ನಾ). ೧. ಒಡತಿ; ಯಜಮಾನಿತಿ: ನಿಮ್ಮ ಈ ನಡತೆಯನ್ನು ಕಂಡು ನಮ್ಮ ಸ್ವಾಮಿನಿಯು ಭಯೋದ್ರೇಕದಿಂದ ಮೂರ್ಛೆಹೋಗಿರುವಳು (ರಾಜಪಿ. ೬೫). ೨. ಹೆಂಡತಿ. [ಸಂ. ಸ್ವಾಮಿನೀ]

ಸ್ವಾಮಿಭಕ್ತಿ (ನಾ). ಒಡೆಯನಿಗೆ ನಿಷ್ಠನಾಗಿರುವಿಕೆ; ಒಡೆಯನ ಮೇಲಿರುವ ಭಕ್ತಿ, – ಗೌರವ: ಅವರು ಪ್ರವಾಸದಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಅವನೇ ಸಹಾಯಕ. ಎಂಥ ಸ್ವಾಮಿಭಕ್ತಿ ಅವನದು! (ತೀವೋತ. ೭೧). [ಸಂ.]

ಸ್ವಾಮಿಭೃತ್ಯನ್ಯಾಯ (ನಾ). [ತರ್ಕ] ಒಡೆಯ ಮತ್ತು ಸೇವಕರ ನಡುವಿನ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಒಂದು ನ್ಯಾಯ: ಆಳು ನಾಂ ದೊರೆ ನೀನು ಸ್ವಾಮಿಭೃತ್ಯನ್ಯಾಯ ಕೇಳು ಪೋಷಕ ನೀನು ಪೋಷ್ಯ ನಾಂ (ಪಂಚಾರಾ. ೨-೧೯-೩೧). [ಸಂ.]

ಸ್ವಾಮಿವಂಚಕ (ನಾ). = ಸ್ವಾಮಿದ್ರೋಹ ೨.

ಸ್ವಾಮಿವಂಚಕರ ಗಂಡ = ಸ್ವಾಮಿದ್ರೋಹಿಗಳನ್ನು ಶಿಕ್ಷಿಸುವವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು: ಸ್ವಾಮಿವಞ್ಚಕರ ಗಣ್ಡರುಂ ರಾಉತ್ತರಾಯರುಂ ಜವನಿಕೆನಾರಾಯಣರುಂ . . ಬಿರಮಾಳ ದೇವ ಪಣ್ಡಾಯಕರು (ಎಕ. XI. ಚಿತ್ರದು. ೧೨-೧೩; 1286). [ಸಂ.]

ಸ್ವಾಮಿವಿರೋಧ (ನಾ). ೧. = ಸ್ವಾಮಿದ್ರೋಹ ೧. ೨. ಷಣ್ಮುಖನಿಗೆ ವೈರಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ; ಷಣ್ಮುಖನನ್ನು ಎದುರಿಸುವಿಕೆ. ೧ , ೨ : ವಿಶ್ವಾಸಘಾತಂ ವನದ್ರುಮನೀಡದೊಳ್ ಸ್ವಾಮಿವಿರೋಧಂ ತಾರಕಚಿತ್ರಕಥೆಯೊಳ್ . . . ಅಕ್ಕುಮಲ್ಲದೆ ಜನಪದಜನಂಗಳೊಳಿಲ್ಲ (ಜಗಿವಿ. ೨-೧ ವ). [ಸಂ.]

ಸ್ವಾಮಿಸಂಬಂಧ (ನಾ). ಒಡೆತನದ ಸಂಬಂಧ; ಸ್ವಾಮಿತ್ವದ ಬಂಧುತ್ವ: ಸಂಬಂಧದೊಳ್ ಷಷ್ಠಿಯಕ್ಕುಂ. ಅದು ಸ್ವಾಮಿಸಂಬಂಧ, ಕುಲಸಂಬಂಧ, ಜಾತಿಸಂಬಂಧ, ಅವಯವಸಂಬಂಧ, ಲಕ್ಷಣಸಂಬಂಧ, ಸನ್ನಿಧಾನಸಂಬಂಧ, ಸಂಸ್ಪರ್ಶಸಂಬಂಧ, ಸಂಬಂಧದ ಸಂಬಂಧವೆಂಬಿನಿತಱೊಳಮಕ್ಕುಂ (ಶಮದ. ೧೩೨ ವೃತ್ತಿ). [ಸಂ.]

ಸ್ವಾಮಿಹಿತವ (ನಾ). ಒಡೆಯನಿಗೆ ಹಿತವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು; ಸ್ವಾಮಿಭಕ್ತ: ಫತಿಹಿತವೆಯಹ ಸುದತಿಯನ್ನತವೞಿಯದವನೀಶನುಭಯಕುಲಶುದ್ಧನಹ ಕುವರನೀ ಸ್ವಾಮಿಹಿತವನಹ ಮಂತ್ರಿಯ ಸೋಂಕು ತನಗೆ ಕೈಸಾರ್ದುದೆಂದು (ಪಚಾ. ೧೦-೩೨).
[ಸಂ. ಸ್ವಾಮಿಹಿತವತ್]

ಸ್ವಾಮ್ಯ (ನಾ). ೧. ಒಡೆತನ; ಯಾಜಮಾನ್ಯ: ತನ್ನ ಸ್ವಾಮ್ಯದ ವಸ್ತುವನ್ನು ತನ್ನಿಂದ ಇತರರು ಕಿತ್ತುಕೊಂಡಂತೆ ಆತ ಗುರುಗುಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದ (ಕೀಲುಗೊ. ೪೬); ನನಗೆ ಅದರ ಸ್ವಾಮ್ಯದ ಹಕ್ಕು ಹೊರಟುಹೋದೀತು (ಸಂಬುರು. ೧೯). ೨. (ಭೂಮಿ, ಆಸ್ತಿ, ರಾಜ್ಯ ಮೊದಲಾದುವು) ಒಡೆತನಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟುದು ಅಥವಾ ಒಳಪಡ ಬೇಕಾದುದು: ನೀವಿಂತೊಡಬಡಿಸಿ ಪಾಂಡವರ ಸ್ವಾಮ್ಯವನೀಸಿ ಕೊಡಿ (ಕುಮ್ಮಾಉ. ೯-೨೪). ೩. ಸಂಪೂರ್ಣಅಧಿಕಾರದ ಅಥವಾ ಏಕಸ್ವಾಮ್ಯದ ಸನ್ನದು, – ಹಕ್ಕುಪತ್ರ : ಸ್ವಾಮ್ಯದ ಹಕ್ಕು (Patent) ಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ . . . ಕಾನೂನುಗಳೂ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿವೆ (ಪಸುಪೊ. ೨೭೪). [ಸಂ.]

ಸ್ವಾಯಂಭುವ (ನಾ). ೧. ಸ್ವಯಂಭುವಿನ ಮಗ; ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮನುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯವನು: ಸ್ವಾಯಂಭುವ . . . ಇಂದ್ರಸಾವರ್ಣಕರೆಂಬ ಹದಿನಾಲ್ಕುಂ ಮನುಗಳೊಳಗೆ (ವಿವೇಕ. ೨೦೪). ೨. ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಬಗೆಯ ಶಿವಾಗಮ ಗಳಲ್ಲೊಂದು: ಕಾಮಿಕ . . . ಸ್ವಾಯಂಭುವ, ಅನಲ, ವೀರ, ರೌರವ, ಮಕುಟ . . . ವಾತುಲಗಳೆಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಶಿವಾಗಮಗಳು (ಭಾರದ. ೬೨). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವೀಣೆ: ಅಂತು ಬಗೆದಂದು ರಾವಣ ರುದ್ರಕೂರ್ಮ ಕೈಲಾಸಾಕಾಶ ಗೌರಿ ಸ್ವಾಯಂಭುವ ಕಿನ್ನರವೀಣೆಗಳುಮಂ ವೇಣುಸ್ವರಮಂಡಲಂಗಳುಮಂ ಶ್ರುತಿಗೊಳಿಸಿ (ವೃಷಪು. ೧೧-೭ ವ). [ಸಂ.]

ಸ್ವಾಯತ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ೧. ''ಅಳವಡುವಿಕೆ, ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ'' (ಅವಚಂ. ಕೋಶ): ಆಯತವಾಯಿತ್ತು ಅನುಭವ ಸ್ವಾಯತವಾಯಿತ್ತು ಶಿವಜ್ಞಾನ (ಅವಚಂ. ೬೪-೨೮೧): ಗುರುಕರುಣವ ಪಡೆದುದಕ್ಕೆ ಚಿಹ್ನವಾವುದೆಂದಡೆ ಅಂಗದ ಮೇಲೆ ಲಿಂಗ ಸ್ವಾಯತ ವಾಗಿರಬೇಕು (ವಚಸಂ. ೧೩೫-೧). ೨. ''ವೀರಶೈವರಲ್ಲಿ ಗುರುವು ಭಕ್ತನಿಗೆ ಪ್ರಾಣಲಿಂಗವನ್ನು ಅರುಹಿಕೊಡುವ ದೀಕ್ಷೆ'' (ಬಸವ. ಕೋಶ): ಆಯತ ಕಟ್ಟರೆ ಕೆಡಬಹುದಲ್ಲದೆ ಸ್ವಾಯತ ಕೆಡಬಾರದಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೮೯೭). [ಸಂ.]

ಸ್ವಾಯತಲಿಂಗ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಪ್ರಾಣಲಿಂಗ: ಆಯತಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ನೀವೆನಗೆ ಆಚಾರವ ತೋಱಿದಿರಾಗಿ ಸ್ವಾಯತಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ನೀವೆನಗೆ ಅಱುಹ ತೋಱಿದಿರಾಗಿ (ವಚಸಂ. ೫೨೨-೧೧೦); ಆಯತಲಿಂಗವ ಹಿಡಿದು ಸ್ವಾಯತಲಿಂಗವ ಕಾಣಬೇಕು (ಅಪ್ರಭು. ೬೬).
[ಸಂ.]

ಸ್ವಾಯತ್ತ (ಗು). ೧. ಸ್ವಾಧಿಕಾರವುಳ್ಳ; ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ: ಆಗಷ್ಟ ೧೫ಕ್ಕೆ ಭಾರತಕ್ಕೆ ಸ್ವಾಯತ್ತ ಸರಕಾರ ಸಿಗುವುದು (ವಿಜಯ. ೧೪). (ನಾ). ೨. ಸ್ವಾಧೀನ ವಾದುದು; ತನ್ನ ವಶಕ್ಕೆ ಬಂದುದು: ವೀರಸಂಕಮದೇವಪ್ರಭು ಚಕ್ರವರ್ತ್ತಿಪದಮಂ ಸ್ವಾಯತ್ತಮಂ ಮಾಡಿದಂ (ಶಾಸತ. ೯೩); ಸ್ತೇಯಮದತ್ತಾದಾನಂ ಹೇಯಮದಂ ತೊಱೆದವಂಗೆ ನವನಿಧಿರತ್ನಂ ಸ್ವಾಯತ್ತಂ (ಉಪಾರ. ೯೭). ೩. [ರಾಜನೀ] ಅರಸನು ತಾನೇ ಎಲ್ಲ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಂಡು ಆಳುವುದು; ರಾಜಾಯತ್ತ ನೀತಿ: ದಂಡನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಯತ್ತವೆಂದೂ, ಸಚಿವಾಯತ್ತವೆಂದೂ, ಉಭಯಾಯತ್ತವೆಂದೂ ಸಿದ್ಧಿಗಳು ಮೂರು ತೆರನಾಗಿ ಹೇಳಿ ಇಹವು (ಮುದ್ರಾಮಂ. ೩.೨೪). [ಸಂ.]

ಸ್ವಾಯತ್ತತೆ (ನಾ). ತಾನೆ ಆಡಳಿತ ಅಥವಾ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ನಡೆಸುವ ಅಧಿಕಾರ: ಶಾಸನಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಬಹುಮತ ಪಡೆದ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ಸು ಪ್ರಾಂತಿಕಸ್ವಾಯತ್ತತೆಯ ವಿಷಯವಾಗಿ ಸರಕಾರದ ನಿರ್ಣಯವನ್ನು ವಿರೋಧಿಸಿ ಜಯಶಾಲಿಯಾಯಿತು (ಕುರುಕಾ. ೧೩೪). [ಸಂ. ಸ್ವಾಯತ್ತತಾ]

ಸ್ವಾಯತ್ತಸಂಸ್ಥೆ (ನಾ). ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಆಡಳಿತವನ್ನು ನಡೆಸುವ ಸಂಸ್ಥೆ: ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯಪರಿಷತ್ತು ಒಂದು ಸ್ವಾಯತ್ತಸಂಸ್ಥೆಯಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ. ಸ್ವಾಯತ್ತಸಂಸ್ಥಾ]

ಸ್ವಾರ 'ಸವಾರ' ನೋ.

ಸ್ವಾರಕಚೇರಿ 'ಸವಾರಕಚೇರಿ' ನೋ.

ಸ್ವಾರಸ್ಯ (ನಾ). ೧. ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಮಾಧುರ್ಯ; ನೈಸರ್ಗಿಕವಾದ ರುಚಿ. ೨. ಆಹ್ಲಾದಕರವಾದುದು; ಸಂತೋಷಪ್ರದವಾದುದು. ೩. ಆಸಕ್ತಿಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವಂತಹುದು; ಕುತೂಹಲಕರವಾದುದು: ಇದರ ಚರಿತ್ರೆ ಸ್ವಾರಸ್ಯವಾದದ್ದು (ಶಾಸಗಿ. ೮೨). ೪. ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ; ಉತ್ತಮತೆ. ೫. ಮರ್ಮ; ಸಾರ; ಸತ್ತ್ವ. [ಸಂ.]

ಸ್ವಾರಾಜ್ಯ (ನಾ). ಇಂದ್ರನ ರಾಜ್ಯ; ಸ್ವರ್ಗ: ಎಮ್ಮೊಳಗೆ ನಿಸದಂ ನೆಲೆಸಿರುವ ಸ್ವಾರಾಜ್ಯವೆಮಗೆ ತೋರಿಸೆ ಯೇಸು . . . ನಲವತ್ತುದಿನ ಹಸಿದಂ (ಗಿಳಿವಿಂ. ೪೫-೧೧); ಸ್ವಾರಾಜ್ಯ ಭೂರಾಜ್ಯ ಮತ್ತೆ ಭುವೋರಾಜ್ಯದೈಶ್ವರ್ಯವೆಷ್ಟಿದ್ದರಿರಲಿ (ಇಂಚಾಪ. ೧೩೦-೩೯). [ಸಂ.]

ಸ್ವಾರಿ 'ಸವಾರಿ' ನೋ.

ಸ್ವಾರಿಫಿರಂಗಿ (ನಾ). ದಂಡಯಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ತೋಪು,— ಫಿರಂಗಿ: ಆನೆಯನ್ನೇರಿ ಸೊನ್ನೇಬಾಣಗಳನ್ನು ಹೊಡೆಯಿಸಿ ಸ್ವಾರಿಫಿರಂಗಿ ಹೊಡೆದು . . . ಕಡಿಯಲಾಗಿ ಹಗೆಗಳು ತಡೆಯಲಾರದೆ ನಾಲ್ಕು ಕಡೆಗೂ ಓಡಿಹೋದರು (ಚಿತ್ರಾಪ. ೫೫). IP ''ದೊರೆಯ ಸಂಗಡ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವ ಕತ್ತಿ, ಇದನ್ನು ಸ್ವಾರಿಫಿರಂಗಿ ಎಂತಲೂ ಬರೆಯುತಾರೆ'' (ಚಿತ್ರಾಪ. ಅನುಬಂಧ).

[ಸ್ವಾರಿ (< ಸವಾರಿ) + ಫಿರಂಗಿ]

ಸ್ವಾರ್ಜಿತ (ನಾ). ತಾನು ಗಳಿಸಿದುದು; ಸ್ವತಃ ಸಂಪಾದಿಸಿದುದು: ಶೀನಪ್ಪನ ಅಡ್ಡಹೆಸರು 'ಕಲಿಯುಗ' . . . ಸ್ವಾರ್ಜಿತವಾದ ಈ ಬಿರುದು ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಗುನಾಮ ಅಷ್ಟೆ (ಕಂಬುಮ. ೩೭). [ಸಂ.]

ಸ್ವಾರ್ಥ (ನಾ). ೧. ತನ್ನ ಪ್ರಯೋಜನ; ಸ್ವಹಿತ. ೨. ತನ್ನ ಹಿತವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಪ್ರವೃತ್ತಿ; ಸ್ವಹಿತಾಸಕ್ತಿ: ಸ್ವಾರ್ಥವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಮಮತ್ವವನ್ನು ಅಹಂಕಾರವನ್ನು ದೂರಮಾಡು (ಧರ್ಮಸಾ. ೧೩೨); ಆ ದಾಸಿ ನಚ್ಚಿ ನೊಡತಿಗೆ ಮತ್ತೆ ಮೆಚ್ಚಿನಾಕೆಯ ಶಿಶುಗೆ ತೊಳ್ತುಗೆಯ್ಮೆಯ ಪೆರ್ಮೆಗೊಳ್ಪನೆಸಗುವೆನೆಂದು ಕಜ್ಜಮಂ ಕೈಕೊಂಡೊಡೇಂ ಸ್ವಾರ್ಥದೋಷಮಂ ಕಾಣ್ಬರಾರಾಕೆಯ ಪರಾರ್ಥತೆಯ ಶುದ್ಧಿಯಲಿ? (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೧೫-೯೮). ೩. ತನ್ನ ಅರ್ಥವನ್ನು ಉಳ್ಳುದು: ಸ್ವಾರ್ಥಂ ಪ್ರಥಮಾರ್ಥ ತೃತೀಯಾರ್ಥ ಚತುರ್ಥ್ಯರ್ಥದೊಳ್ ದ್ವಿತೀಯೆ (ಶಮದ. ೧೩೫). ೪. ಪ್ರಯೋಜನ; ಫಲ: ಜಡಪಾಷಾಣವ ಅನಂತಕೋಟಿವರ್ಷ ಪೂಜೆ ಮಾಡಿದರು ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲದೆ ಸ್ವಾರ್ಥವಿಲ್ಲ (ಅಖಂಡೇ. ೨೭೯-೧೧); ಅರ್ಥವಿಲ್ಲ ಸ್ವಾರ್ಥವಿಲ್ಲ ಬರಿಯ ಭಾವಗೀತಾ (ನಾದಲೀ. ೮೫-೧೧). ೫. ಸ್ವಂತ ಹಣ. [ಸಂ.]

ಸ್ವಾರ್ಥಪರ (ನಾ). ತನ್ನ ಹಿತವನ್ನೇ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು; ಸ್ವಾರ್ಥಿ: ಸ್ವಾರ್ಥಪರರೂ ಸಂಕುಚಿತಮನೋಭಾವನೆಯವರೂ ಹೆಚ್ಚಿಕೊಂಡು (ಶಿಕ್ಷದ. ೨೧). [ಸಂ.]

ಸ್ವಾರ್ಥಲೋಲುಪ್ತಿ (ನಾ). ಸ್ವಂತಸತ್ತ್ವದ ಮೇಲಿನ ಆಸಕ್ತಿ; ಸ್ವಸಾಮರ್ಥ್ಯದ ಮೋಹ: ಕೌರವನರ್ಥವನು ಸಲೆ ತಿಂಬುದಲ್ಲದೆ ಸಮರ ನಿಮಗೇಕೆ ಸ್ವಾರ್ಥಲೋಲುಪ್ತಿಯಲಿ ನಿಲುವ ಸಮರ್ಥರಾದರೆ ಬಾಣಧಾರಾತೀರ್ಥದೊಳಗೋಲಾಡಿಸುವೆನೆಂದಚ್ಚನಭಿಮನ್ಯು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೬-೧೦). [< ಸಂ. ಸ್ವಾರ್ಥಲೋಲುಪತಾ]

ಸ್ವಾರ್ಥಸಿದ್ಧಿ (ನಾ). ತನ್ನ ಬಯಕೆಯನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ; ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿ: ಆ ಧೂರ್ತಶಿಖಾಮಣಿ ಸ್ವಾರ್ಥಸಿದ್ಧಿಯಂ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯೊಳೋಡಿಪೋದಂ (ಪಂಚತಂ. ೨೩೦-೧೮). [ಸಂ.]

ಸ್ವಾರ್ಥೋಚ್ಚರಿತ (ನಾ). ತನ್ನ (ಸಹಜವಾದ) ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟುದು: ಪುರುಷತ್ರಯಮುಮಂ ಸ್ವಾರ್ಥೋಚ್ಚರಿತಂಗಳ್ (ಶಮದ. ೨೨೩). [ಸಂ.]

ಸ್ವಾವಲಂಬನ (ನಾ). ತನ್ನ ಜೀವನೋಪಾಯಕ್ಕಾಗಿ ಇನ್ನೊಬ್ಬರನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸದಿರುವಿಕೆ; ಪರಾವಲಂಬನವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ: ಕೇಶವನಿಗೂ ಸಹ ಭೀಮು ಸ್ವಾವಲಂಬನದ ಪಾಠವನ್ನು ಕಲಿಸುತ್ತಾನೆ (ಸಮುಜೀ. ೧೨ ಪೀಠಿಕೆ); ಗ್ರಾಮೋದ್ಯೋಗ ಮಾಡಿರಿ, ಕೈಗಾರಿಕೆ ನಡೆಸಿರಿ, ಸ್ವಾವಲಂಬನ ಕಲಿಯಿರಿ (ದೇಶನ್ನ. ೩೦). [ಸಂ.]

ಸ್ವಾವಲಂಬಿ (ನಾ). ೧. ತನಗಾಗಿ ಬೇರೆಯವರನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸದಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಪರಾವಲಂಬಿಯಲ್ಲದವನು : ತನಗೆ ಇಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಕಲಿಸಿ ತನ್ನನ್ನು ಸ್ವಾವಲಂಬಿಯಾಗಿ ಮಾಡಿದಳಲ್ಲ ಎಂದು ಅವಳ ಬಗ್ಗೆ ಅಭಿಮಾನವಿದೆ (ಆಚೋಲೀ. ೭೪). ೨. ತನ್ನ ಅಗತ್ಯಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ತಾನೆ ಪೂರೈಸಿಕೊಳ್ಳುವಂತಹದು: ಪ್ರತಿರಾಷ್ಟ್ರವೂ ಸ್ವಾವಲಂಬಿಯಾಗಿರುವುದು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ ಮಾತು (ಕವಿಕೋ. I. ೮೨೪). [ಸಂ. ಸ್ವಾವಲಂಬಿನ್]

ಸ್ವಾಸ 'ಸಾಸ$_2$' ನೋ.

ಸ್ವಾಸ್ತಿ 'ಸ್ವಾಸ್ತೆ' ನೋ.

ಸ್ವಾಸ್ತೆ, ಸ್ವಾಸ್ತಿ, ಸ್ವಾಸ್ಥಿ (ನಾ). ಸುಸ್ಥಿತಿ, ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗಳಿಗಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ದಾನ,— ದತ್ತಿ: ಸ್ವಾಸ್ತೆಯು ನಡದು ಬರುತ್ತಿದ್ದಲ್ಲಿ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೯, ೧೮-೮; 1402); ನೀವು ಕಟಿಸಿದ ಮಠದ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಸ್ವಾಸ್ತೆಯ ಮಾಡಿಕೊಡಬೇಕೆಂದು ನಂಮ ಕೂಡೆ ಹೇಳಿದಲ್ಲಿ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೯, ೯೨-೮; 1667); ನಾವು ಶಿವಾರ್ಪಣವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಸ್ವಾಸ್ತೆ ಶಾಸನದ ಕ್ರಮವೆಂತೆಂದರೆ (ಎಕ. VII. ಶಿವಮೊ. ೮೨-೧೭; 1683). ಸ್ವಾಸ್ತಿ: ಮಲ್ಲಿನಾಥಸ್ವಾಮಿಗೆ ಸ್ವಾಸ್ತಿಗೆ ಕೊಟ್ಟದು (ಎಕ. XVI. ಮಧ್ಯಗಿ. ೧೪-೮; 1531); ಯಿ ಧರ್ಮ್ಮಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟ ಸ್ವಾಸ್ತಿಗೆ ತಪ್ಪಿದರೆ ಯಿ ಸ್ವಾಮಿಗಳ ಹರಿವಾಣಕ್ಕೆ ವಿಷವನಿಕ್ಕಿದವರು (ಎಕ. XIV. ಶ್ರೀರಂಗ. ೧೯೮-೨೯; 1598). ಸ್ವಾಸ್ಥಿ : ಯಾವರಿಗೆ ಉತ್ತಾರ ಕೊಟ್ಟ ಸ್ವಾಸ್ಥಿಗೆ ಶಾಸನವ ಬರಸಿ ಕೊಡಬೇಕೆಂದು (ಎಕ. VII. ಶಿವಮೊ. ೨೯-೧೨; 1712). [< ಸ್ವಾಸ್ಥೆ]

ಸ್ವಾಸ್ಥಿ 'ಸ್ವಾಸ್ತೆ' ನೋ.

ಸ್ವಾಸ್ಥೆ (ನಾ). = ಸ್ವಾಸ್ತೆ: ಯಿ ಸ್ವಾಸ್ಥೆ ಗ ೨॥ ಭೂಮಿಯನ್ನು . . . ಬಿಟ್ಟು ಕೊಟ್ಟದ್ದರಿಂದ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೯, ೧೮-೧೧; 1402); ಗಾಜನೂರ ಸೀಮೆ ವಳಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಸ್ವಾಸ್ಥೆಯ ವಿವರ (ಎಕ. VII. ಶಿವಮೊ. ೨-೮೦ ; 1641). [ಸಂ. ಸ್ವಾಸ್ಥಾ (ಸು + ಆಸ್ಥಾ)./ IP ಇದು ಸಂಸ್ಕೃತದ 'ಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯ' ದಿಂದ ಬಂದಿರುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯೂ ಇದೆ]

ಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯ (ನಾ). ೧. ಸ್ವಾವಲಂಬನೆ. ೨. ಧೈರ್ಯ; ದೃಢತೆ; ಸ್ಥೈರ್ಯ. ೩. ಕ್ಷೇಮ; ಆರೋಗ್ಯ; ದೇಹಪ್ರಕೃತಿಯ ಸ್ವಸ್ಥತೆ: ಅವನ ಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯಕ್ಕೆ ನಾವೆಲ್ಲರೂ ಪಾನಮಾಡಿ ಸಂತೋಷವಾಗಿರೋಣ (ರಾಜಾಮ. ೬೨); ಚಾರುನ ಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯಕ್ಕೆ ಭಂಗ ಬಂದೀತೆಂದು ಶಂಕಿಸಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಅವಳ ಮೇಲೆ ತನ್ನ ಸಂರಕ್ಷಣೆಯ ಕಣ್ಣಿಟ್ಟನು (ಇಪ್ಪತ. ೨೮೭). ೪. ಸುಸ್ಥಿತಿ; ಕಲ್ಯಾಣ: ಸಮಾಜದ ಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಅದರ ಮುಖಂಡರೂ . . . ರಾಜ್ಯದ ಅಧಿಕಾರೀವರ್ಗದವರೂ ಸೇರಿ, ಸಮಾಲೋಚಿಸಿ ಮಹಾರಾಜರೆಡೆಗೆ ಹೋದರು (ಕುಂಕುಮ. ೩೮). ೫. ಸೌಖ್ಯ; ಸಂತೋಷ. ೬. ತೃಪ್ತಿ; ಸಮಾಧಾನ. ೭. ಪಾಳೆಯ; ವಸಾಹತು: ಪುಲಿಕಾಟ್ . . . ಮಡ್ರಾಸ್ - ಇವು ಮುಂಚೆ ಡಚ್ಚರ ಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯಗಳಾಗಿದ್ದುವು (ಭೂಗೋಳ. ೮೨). ೮. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಕವಿತ್ವದ ಎಂಟು ಪರಿಕರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಕಾವ್ಯಮೀಮಾಂಸೆಯಲ್ಲಿ ರಾಜಶೇಖರನು, ಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯಂ ಪ್ರತಿಭಾಭ್ಯಾಸೋ ಭಕ್ತಿರ್ವಿದ್ವತ್ಕಥಾ ಬಹುಶ್ರುತತಾ ಸ್ಮೃತಿದಾರ್ಢ್ಯಮನಿರ್ವೇದಶ್ಚ ಮಾತರೋಷ್ಟೌ ಕವಿತ್ವಸ್ಯ . . . ಎಂದು ಪಟ್ಟಿಹಾಕುತ್ತಾನೆ (ಭಾರಮೀ. ೧೮೩). [ಸಂ.]

ಸ್ವಾಹಾಕಾರ (ನಾ). ಹೋಮಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ 'ಸ್ವಾಹಾ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಉಚ್ಚಾರಣೆ: ಸ್ವಧಾಕಾರ ವಷಟ್ಕಾರ ಸ್ವಾಹಾಕಾರೋಂಕಾರಧ್ವನಿ ನೆಗಟ್ ನೆಗಟ್ಟುದಾಹುತಿಧೂಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೩೪). [ಸಂ.]

ಸ್ವಾಹಾಪತಿ (ನಾ). ಸ್ವಾಹಾದೇವಿಯ ಪತಿ; ಅಗ್ನಿ: ಶ್ರೀಪತಿಗೆ ಸೊಬಗನು . . . ಸರಿತ್ಪತಿಗೆ ಗಂಭೀರತೆಯನು ಸ್ವಾಹಾಪತಿಗೆ ತೇಜಮಂ ಕೊಟ್ಟ ಗುರುಮೂರ್ತಿ ಪಂಪಾಪತಿ ವಿರೂಪಾಕ್ಷನೆಮಗಿಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಯಂ ಮಾಳ್ಕೆ ಸಂತೋಷದಿಂದ (ಹಟಕಾ. ೧-೧);

ಸುರಪತಿಯುಂ ಸ್ವಾಹಾಪತಿಯುಂ . . . ಧನಪತಿಯುಂ ಪಶುಪತಿಯುಮೆನಿಸಿದಾಶಾಪತಿಗಳ್ (ಪುಷ್ಪವೃ. ೧೦-೮೦). [ಸಂ.]

ಸ್ವಾಹಾಪ್ರಿಯ (ನಾ). = ಸ್ವಾಹಾಪತಿ : "ವಸು ಸಿತೇತರಗತಿ ಸ್ವಾಹಾಪ್ರಿಯಂ . . . ಪಾವಕಂ ಜ್ವಾಲಿ ವೈಶ್ವಾನರಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೪-೬). [ಸಂ.]

ಸ್ವಾಹೆ (ನಾ). ಅಗ್ನಿಯ ಹೆಂಡತಿ : "ಅರ್ಚಿಯನಲಗ್ನಿ . . . ಸ್ವಾಹಾಖ್ಯೆಯೆನಲವನ ನಾರಿಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೪-೭). [ಸಂ. ಸ್ವಾಹಾ]

ಸ್ವಿನ್ನತೆ (ನಾ). ಬೆವರುವಿಕೆ: ರತಖಿನ್ನ ಕಿನ್ನರೀಸ್ವಿ [ಪಾಠಾಂ. ಸ]ನ್ನತೆಯಂ ತಣ್ಪಾಲಿದು ಕಳೆದು ಸುಯ್ಯಿಂ ಸುರಭೀಕೃತಮಾಗುತ್ತುಂ ಪ್ರತ್ಯುಪಕೃತಿವಡೆವುದು ತದುಪವನದ ಪಾವನಪವನಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೦-೪೨). [ಸಂ. ಸ್ವಿನ್ನತಾ]

ಸ್ವಿನ್ನಾಂಗ (ನಾ). ಬೆವರುವ ದೇಹ; ಬೆವರಿಡುವ ಶರೀರ: ಸುಕುಮಾರ ಕುಮಾರನ ಕಂಟಕಿತಾಂಗಪ್ರಕೃತಿಗಂ ವಧೂಸ್ವಿನ್ನಾಂಗಪ್ರಕೃತಿಗಮನಂಗನೇಂ ಪಚ್ಚ ಕೊಟ್ಟನೋ ಬೇಱವೇಱ್ ರಸಮಂ ಪಸೆಯೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೧೪). [ಸಂ.]

ಸ್ವೀಕರಣ (ನಾ). ೧. ಇನ್ನೊಬ್ಬರಿಂದ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ; ಅಂಗೀಕರಿಸುವಿಕೆ: ಹೊಗೆಸೊಪ್ಪು . . . ಪೋರ್ಚುಗೀಸರಿಂದ ಸ್ವೀಕರಣ (ಶಾಸಗಿ. ೨೭). ೨. (ಅತಿಥಿಗಳನ್ನು) ಬರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು; ಸ್ವಾಗತಿಸುವುದು: ಲೋಕಪಾಲನು ಕಾಲ್ನಡೆಯೊಳಿದಿರ್ವಂದೊಡನೆ ಸಾರ್ದು ಪ್ರಾಕಟಪ್ರಿಯ ವಿನಯಪೂರ್ವ ಸ್ವೀಕರಣ ಸತ್ಕಾರ ಸಂತುಷ್ಟಾಕಲನನಂ ಮಾಡಿ (ಬಸವು. ೫-೧೭). ೩. ಮದುವೆ; ವಿವಾಹ. ೪. [ಭಾಷಾಶಾ] ಒಂದು ಭಾಷೆಯು ಬೇರೆ ಭಾಷೆಗಳಿಂದ ಪದಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ತನ್ನದಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ: ಅಕ್ಷರಮಾಲೆಯ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯದಿಂದಲೂ, ಸ್ವೀಕರಣಕ್ರಮದ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯದಿಂದಲೂ ಸಂಸ್ಕೃತದಿಂದ ಅದರೊಳಕ್ಕೆ ಬಂದ ಪದಗಳು ಬಹುವೇಳೆ ಮಾರ್ಪಟ್ಟು ಹೋದುವು (ನಮ್ಮನು. ೧೪): ಈ ಸ್ವೀಕರಣ ಕಾರ್ಯ ಮತ್ತು ಪದಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ಹೆಚ್ಚಾಯಿತು (ದ್ರಾವಿಡ. ೪೩೭). ೫. [ಗ್ರಂಥಸಂ] ಪಾಠಾಂತರಗಳಿರುವಲ್ಲಿ ಪರಿಶೀಲಿಸಿ ಒಂದು ಪಾಠವನ್ನು ಯೋಗ್ಯಪಾಠವೆಂದು ಒಪ್ಪಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ: ಸಂಪಾದಕ, ಕವಿ ಬರೆದದ್ದು ಇದೇ ಅಥವಾ ಅದು ಬೇರೆ ಇದ್ದಿರಲಾರದು ಎಂದು ತೀರ್ಮಾನಿಸಿ ಪಾಠವೊಂದನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಸ್ವೀಕರಣ (ಕನ್ನಸಂ. ೧೭೭). [ಸಂ.]

ಸ್ವೀಕರಣೀಯ (ನಾ). ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದುದು; ಪಡೆಯಲು ಅರ್ಹವಾದುದು: ಅದು ನನಗನುಭವನೀಯವಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿರುತ್ತೇನೆಯೇ ಹೊರತು ಸ್ವೀಕರಣೀಯವಲ್ಲವೆಂದು ನಾನು ಹೇಳಲಿಲ್ಲ (ಲಕ್ಷ್ಮೀಪ್ರ. ೧೭೮). [ಸಂ.]

ಸ್ವೀಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತನ್ನದಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು; ಅಂಗೀಕರಿಸು: ಅರಸುಗಳ್ ತಮ್ಮ ಮೊರೆಯೊಳಿರ್ದೋಲೈಸುವ ಮನುಜಂ ವಿದ್ಯೆಯಿಲ್ಲದವನಾದೊಡಂ ಅಕುಲೀನನಾದೊಡಂ ಅಯೋಗ್ಯನಾದೊಡಂ ಸ್ವೀಕರಿಸುವರ್ (ಪಂಚತಂ. ೩೨-೧೯); ಮಾಜುಗೊಂಬವರು ಹರವಿಯಂ ಬಾಜಿಸಿಯಲಾ ಸ್ವೀಕರಿಸುವರು (ಬಸವು. ೨೨-೬೪). ೨. ಸೇವಿಸು; ಭುಂಜಿಸು: ನಾನು ಸಕಲಪದಾರ್ಥವ ಸ್ವೀಕರಿಸುವ ಮುನ್ನವೇ ಜಂಗಮಕ್ಕೆ ಮೃಷ್ಟಾನ್ನವನೀಡುವೆ (ಬಸವಾದಿ.ಪ್ರ. ೮೯-೨೧೩). ೩. ವಧುವನ್ನಾಗಿ ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳು; ಮದುವೆಯಾಗು: ಎನ್ನ ಮಗಳಂ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ನೀವೆನ್ನನುದ್ಧರಿಸುವುದು (ಬಸವು. ೪-೨). ೪. ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಮತ, ಸಂಪ್ರದಾಯ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಒಪ್ಪಿ, ಅದಕ್ಕೆ (ಹೊಸದಾಗಿ) ಸೇರು: ಶೈವಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರು (ಇಷ್ಟಾಂಸಂ. ೧೪). ೫. ವ್ರತ, ಆಚರಣೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಕೈಕೊಳ್ಳು : ಕೆಲಂಬರ್ ಪ್ರಥಮೋಪಶಮ ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವಮಂ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಅಸಂಯುತರಪ್ಪರ್ (ಗೊಮ್ಮಸಾ. ೧೫೧-೨). ೬. ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳು; ಸರಿಯೆಂದು ಗ್ರಹಿಸು: ಒಂದೆರಡು ಮೂಱುಂದು ಪದಾರ್ಥಮನೆಣಿಸುವೆಡೆಯೊಳ್ ಏಕವಚನ ದ್ವಿವಚನ ಬಹುವಚನಂಗಳಂ ಸ್ವೀಕರಿಸುವರ್ (ಶಮದ. ೯೪ ವೃತ್ತಿ). ೭. ತಾಳು; ಹೊಂದು: ಶ್ರೀಕೇಳೀನಿಲಯಂ ರಮ್ಯಾಕೃತಿ ದಿವಸಾನುಸಾರದಿಂ ಪುದಿದೊಡವಂ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದನವಳಿನ ಕಮಳಾಕರಮೆನೆ ಜೈನಮನೋಹರಚರಿತಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೪-೧). [ಸ್ವೀಕರಣ + - ಇಸು]

ಸ್ವೀಕಾರ (ನಾ). = ಸ್ವೀಕರಣ ೧: "ಪ್ರಮಾಣಸ್ವೀಕಾರ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸ್ವೀಕಾರಬಡು (ಕ್ರಿ). ಒಪ್ಪಿಗೆಯಾಗು; ಅನುಮತವಾಗು: ಸ್ವೀಕಾರಬಟ್ಟು ಕರಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗದೆ ನೂಕಿ ಬಂಧುಗಳೆಲ್ಲವರು ವಿಕಟರ್ಬಂದರೂ ಕರೆದವೆಯೆಂಬರು ತೂಕ ತಗ್ಗುವುದು (ಭರತೇ. ೪೦-೩೮). [ಸ್ವೀಕಾರ + ಪಡು]

ಸ್ವೀಕೃತ (ಗು). ೧. ತನ್ನದಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡ; ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ. ೨. ಕೈಕೊಂಡ: ಸ್ವೀಕೃತಸತ್ತ್ವಪ್ರಚಯನಂ ಶ್ರೀಕುಂಡಕುಂದೋಜ್ವಳಾನ್ವಯನಂ ವಂದಿಪೆನಿಟ್ಟೆಯಿಂದೆ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧-೨೦). ೩. ಮದುವೆಯಾದ. ೪. ತಾಳಿದ; ಹೊಂದಿದ. ೩,೪: ಆ ಕಮಳಜಾತವಂಶಸುಧಾಕರದೊಳ್ ಪೆಂಪುವೆತ್ತನುದ್ಧತಧಾತ್ರೀಲೋಕಂ ಸ್ವೀಕೃತವಿಮಳಶ್ರೀಕಂ ಗೋವಿಂದನಂದದಿಂ ಗೋವಿಂದಂ (ಕಇಅ. ೩-೨-೫೯: 1058). ೫. ಒಪ್ಪಿಗೆಯಾದ; ಸಮ್ಮತವಾದ. [ಸಂ.]

ಸ್ವೀಕೃತಪುತ್ರ (ನಾ). ದತ್ತುಪುತ್ರ. [ಸಂ.]

ಸ್ವೀಕೃತಿ (ನಾ). ಒಪ್ಪಿಗೆಯಾದುದು; ಅಂಗೀಕೃತವಾದುದು; ಸ್ವೀಕರಿಸಿದುದು. [ಸಂ.]

ಸ್ವೀಯ (ಗು). ತನ್ನದೇ ಆದ; ಸ್ವಂತ; ಸ್ವಕೀಯ: ರಾಯ ಮುದಿದಶರಥನನಾಡಿಸುತ ಕೈಕೇಯಿ ಸ್ವೀಯವಶವೆಳೆ ಕೋಸಲವನಾಳಿದಂತೆ ಮಾಯೆ ಬೊಮ್ಮನ ಬನದವಡಿಸಿ ನಮ್ಮ ಜಗವ ಕಾಯುವಳು ತನ್ನಿಚ್ಛೆ (ಮಂಕುತ. ೧೪೬); ಸ್ವಸ್ಥಾನದಲಿ ನಿಂತು ಸ್ವೀಯಧರ್ಮದಿ ನಡೆದು ಸರ್ವರಿಗೆ ಹಿತಕಾರಿಯಾಗಿ ಬಾಳುವೆನು! (ಕರುಶ್ರಾ. ೩೨-೧೩). [ಸಂ.]

ಸ್ವೀಯೆ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಮೂರು ಬಗೆಯ ನಾಯಿಕಾಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವಳು: ಎನಸುಂ ಸ್ವೀಯೆ ಜ್ಯೇಷ್ಠಾಕನಿಷ್ಠೆಯಿಷ್ಟಂಗಳಿಂದಮಿರ್ತೆಱಂ (ಶೃಂಗಾರ. ೩-೨೨) ; ನಾಯಿಕೆಯರಲ್ಲಿ 'ಸ್ವೀಯೆ' (ತನ್ನವಳು), 'ಅನ್ಯೆ' (ಇತರಳು), 'ಸಾಧಾರಣೆ' (ವೇಶ್ಯೆ) ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ (ಸಂನಾಟ. ೧೪). 'ಸ್ವಕೀಯೆ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಸ್ವೀಯಾ]

ಸ್ವೇಚ್ಛಾಚಾರ (ನಾ). ಮನಬಂದಂತೆ ನಡೆಯುವಿಕೆ; ಉಚ್ಛೃಂಖಲತೆ; ಸ್ವೈರವೃತ್ತಿ: ಸ್ವಚ್ಛಂದಪ್ರವೃತ್ತಿಯಾಗಲಿ ಸ್ವೇಚ್ಛಾಚಾರವಾಗಲಿ ಅಲ್ಲಿಲ್ಲ (ಪ್ರಬಂಧ. ೯೦). [ಸಂ.]

ಸ್ವೇಚ್ಛಾಚಾರಿಣಿ (ನಾ). ತನ್ನ ಮನಬಂದಂತೆ ವರ್ತಿಸುವವಳು; ಸ್ವೈರಿಣಿ: ಮೂರು ಮಕ್ಕಳಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಯಾವ ಆಪದ್ಧರ್ಮವೂ ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಮಗನನ್ನು ಪಡೆದರೆ ನಾನು ಸ್ವೇಚ್ಛಾಚಾರಿಣಿಯಾದೇನು! (ಪಜಭಾ. ೧೩). [ಸಂ. ಸ್ವೇಚ್ಛಾಚಾರಿಣೀ]

ಸ್ವೇಚ್ಛಾತೂರ್ಯ (ನಾ). (?): ಋಣಾತೂರ್ಯ ಸ್ವೇಚ್ಛಾತೂರ್ಯ ಇಂತೀ ಮಾಟದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿ ಉಂಡ ಒಗರ ವಾಂತಿಯಾದಂತೆ . . . ಸ್ವೇಚ್ಛಾತೂರ್ಯವೆಂಬ ತೂರ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಂದು ಆ ತೂರ್ಯವಂ ಬಿಟ್ಟು ತುದಿಯಲ್ಲಿ ನಿಂದು ಒಡೆಯನ ಕೈಯಲ್ಲಡೆ ಮಡಗಿರಲಾಗಿ ಒಡೆಯ ಕೇಳಿದಡೆ ಒಡೆಯಂಗೆ ಒಡವೆಯಂ ಕೊಟ್ಟು ದೃಢಚಿತ್ತದಲ್ಲಿಪ್ಪವಂಗೆ ಪೊಡವಿಯ ಮಾಟಕೂಟದವರು ಸರಿಯೇ (ವಚೋಳವಾ. ೨೮-೧೧೧); ಕ್ರಿಯನಱಿದು ಆಚಾರದಲ್ಲಿ ನಿಂದು ಋಣಾತೂರ್ಯ ಮುಖ್ಯತೂರ್ಯ ಸ್ವೇಚ್ಛಾತೂರ್ಯವೆಂಬ ಮೂರು ಮಾಟವ ಕಂಡು . . . ಮಾನ್ಯರ ಇರವನಱಿತು ಕೂಡುವಲ್ಲಿ ಇಂತೀ ಭಾವ ಸದ್ಭಕ್ತನ ಸ್ಥಲ (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೧೭-೪೫೭). [ಸಂ. ?]

ಸ್ವೇಚ್ಛಾಮರಣ (ನಾ). ೧. ತನ್ನ ಇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾಗಿ ಸಾವನ್ನು ಹೊಂದುವಿಕೆ,— ಮರಣವನ್ನು ಪಡೆಯುವಿಕೆ. ೨. ತನ್ನ ಇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾಗಿ ಹೊಂದುವ ಸಾವು. [ಸಂ.]

ಸ್ವೇಚ್ಛಾಮರಣಿ (ನಾ). ೧. ತನ್ನ ಇಚ್ಛೆಯ ಮೇರೆಗೆ ತನ್ನ ಸಾವಿನ ಸಮಯವನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸಲು ಸಮರ್ಥನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಮಾರ್ಕಂಡೇಯಮಹಾಮುನಿ ಸ್ವೇಚ್ಛಾಮರಣಿಯೆನಿಸಿಕೊಂಡನಲ್ಲದೆ ಲಿಂಗದ ನಿಜವನಱಿಯನು (ಬಸವ. ೪೫೭) : ಆ ಮಹಾರಥ ಭೀಷ್ಮನೇ ಸ್ವೇಚ್ಛಾಮರಣಿಯಾಚಾರ್ಯ ಚಾಪವ್ಯೋಮಕೇಶನು ಹೊಕ್ಕು ಕಾಣರು ಹಗೆಗೆ ಹಂವುಗಳ (ಕುಮ್ಯಾಕ. ೧-೨೭); ಸ್ವೇಚ್ಛಾಮರಣಿಯಾಗಿದ್ದದ್ದರಿಂದ ಅವನು ಯಾವಾಗ ಬೇಕಾದರೆ ಆವಾಗ ಸಾಯಬಹುದಾಗಿತ್ತು (ಪಜಭಾ. ೨೮೫). ೨. ಭೀಷ್ಮನ ಒಂದು ಹೆಸರು. [ಸಂ. ಸ್ವೇಚ್ಛಾಮರಣಿನ್]

ಸ್ವೇಚ್ಛಾಮೃತ್ಯು (ನಾ). = ಸ್ವೇಚ್ಛಾಮರಣ ೨: ದೇವವ್ರತಿಯುಂ ಸ್ವೇಚ್ಛಾಮೃತ್ಯುವುಂ ಕುರುಕುಲಪಿತಾಮಹನುಂ ಆಹವಭೀಷ್ಮನುಮೆನಿಸಿದ ಭೀಷ್ಮನ ಶರಶಯನದೊಳಂ . . . ಸುಯೋಧನಂ ಚಿಂತಾಕ್ರಾಂತನಾಗಿ (ಗದಾಯು. ೨-೧೦ ವ). [ಸಂ.]

ಸ್ವೇಚ್ಛಾಲಾಪ (ನಾ). ೧. ಇಷ್ಟಬಂದಂತೆ ಮಾತನಾಡುವುದು: ಒಳ್ಳೆಯದು, ಇವರ ಸ್ವೇಚ್ಛಾಲಾಪಗಳನ್ನು ಕೇಳುವೆನು (ಶಾಕುಂತ. ೬೩-೨೧). ೨. ಕಾಡುಹರಟೆ. [ಸಂ.]

ಸ್ವೇಚ್ಛಾವೃತ್ತಿ (ನಾ). = ಸ್ವೇಚ್ಛಾಚಾರ: ನಿನ್ನ ಸ್ವೇಚ್ಛಾವೃತ್ತಿಯನ್ ತೊಱೆಯಲ್ವೇಟ್ಕುಂ (ಬಿಲ್ವಕೃ. ೫೫-೧೨೦೨). [ಸಂ.]

ಸ್ವೇಚ್ಛೆ (ನಾ). ೧. ತನ್ನ ಇಚ್ಛೆ,– ಇಷ್ಟ. ೨. ಯಾವುದೇ ಕಟ್ಟುಪಾಡುಗಳಿಲ್ಲದೆ ಇಷ್ಟಬಂದಂತೆ ಇರುವಿಕೆ: ನರದಿರ್ದತ್ತೊಂದು ನಾನಲ್ಕಿಡಿದು ಮಹಿಷವ್ರಂದಂ ಯಥಾ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೭೧); ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದಾ ಹಯಂ ತೆಂಕಮೊಗವಾಗಿ ನಡೆದುದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೮-೧೩); ಯಾವ ನಿಯಮ ನಿರ್ಬಂಧಗಳೂ ಇಲ್ಲದೆ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಾಗಿ ಬೆಳೆದಳು ಮುಕ್ತಾ (ಆಶ್ರಮ. ೪೭). [ಸಂ. ಸ್ವೇಚ್ಛಾ]

ಸ್ವೇದ (ನಾ). ೧. ಬೆವರು: ಸಂತಸದೊಳೋಲಾಡಿ ಪುಳಕ ಸ್ವೇದ ತೊದಳು ಕಂಪನ . . . . ಸುಖದಲಿ ಹಾಡಿ (ಹಚಿಕಾ. ೫-೮೦). ೨. ಉಷ್ಣತೆ. ೩. ಆವಿ; ಉಗಿ. ೪. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಎಂಟು ಬಗೆಯ ಸಾತ್ವಿಕಭಾವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಬೆವರುವಿಕೆ: ಸ್ವೇದಂ ವೈವರ್ಣ್ಯಂ ಸ್ವರಭೇದಂ ರೋಮಾಂಚನಂ ಪ್ರಕಂಪನಂ . . . ಲಯಮಂ ದಾದುವಿವೆಂಟುಂ ರಸಕ್ಕೆ ಸಾತ್ವಿಕಭಾವಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೮೭); ಪುಲಕಾಶ್ರುಸ್ವೇದ ಸ್ತಂಭಲಯ ಸ್ವರಭೇದಕಂಪವೈವರ್ಣ್ಯಂಗಳ್ ಸಲೆ ಸಾತ್ವಿಕಭಾವಂಗಳ್ (ರಸರ. ೧-೮). [ಸಂ.]

ಸ್ವೇದಜ (ಗು). ೧. ಬೆವರಿನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ. (ನಾ). ೨. ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಜೀವಜಂತುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ; ಬೆವರಿನಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ಕ್ರಿಮಿ: ಅಂಡಜ, ಸ್ವೇದಜ, ಉದ್ಭಿಜ, ಜರಾಯುಜರೆಂಬ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಭವಿತವ್ಯವ ಕೊಟ್ಟವರಾರೋ (ಬಸವ. ೨೨೫); ಬೆರೆಯೆ ಭೂತಾಂಶಗಳು ಪಂಚೀಕರಣದಿಂದಲಿ ಸ್ವೇದಜೋದ್ಭಿಜ ನರ ಜರಾಯುಜವಂಡಜವೆನಿಪ ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಾಣಿಗಳು (ಅಮೃತ. ೪-೧೪). [ಸಂ.]

ಸ್ವೇದಜಲ (ನಾ). ಬೆವರಿನ ನೀರು; ಬೆವರು: ಲಾವಣ್ಯರಸದ ಬಿಂದುಗಳಾ ವರಿಸಿದುವೆನಿಸಿ ಪೊಳೆದುವವನೀಶ್ವರಕಾಂತಾವದನಂಗಳ್ ಸ್ವೇದಜಲ[ಪಾಠಾಂ. ಲವಾ] ವಳಿಯಿಂ (ಆದಿಪು. ೧೧-೫೧); ವಿತತಸ್ವಕ್ಕದ ಲೋಳಿಗಳ ಸಂಸೃತ ಜರರಜ ಸ್ವೇದಜಲಲಾಲಿತ ಹಯಾವಳಿ ಕಳನ ಗೆಲಿದವು ಹರಿಯ ನೇಮದಲಿ (ಕುಮಾಭಾ. ೩-೪). [ಸಂ.]

ಸ್ವೇದನ (ನಾ). ೧. ಬೆವರು. ೨. ಬೆವರುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು. ೩. ಬೆವರು ಬರಿಸುವ ಔಷಧ. [ಸಂ.]

ಸ್ವೇದನವಿಧಿ (ನಾ). [ವೈದ್ಯಶಾ] ಆಯುರ್ವೇದಪದ್ಧತಿಯ ಐದು ಬಗೆಯ ಚಿಕಿತ್ಸಾಕ್ರಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಬೆವರುವಂತೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ನೀಡುವ ಚಿಕಿತ್ಸೆ: ಸ್ನೇಹವಿಧಿಯು ಸ್ನೇಹವೆನಿಸಿಕೊಂಬುದು; ಸ್ವೇದನವಿಧಿಯೇ ಸ್ವೇದನವೆನಿಸಿ ಕೊಂಬುದು, ವಮನವಿಧಿ, ವಿರೇಚನವಿಧಿ, ನಸ್ಯವಿಧಿ ಸಹಾ ಪಂಚಕರ್ಮವೆನಿಸಿಕೊಂಬುವುವು (ಸಚ್ಛ. ೨೪). [ಸಂ.]

ಸ್ವೇದನಿಕೆ (ನಾ). ಹುರಿಯುವ ಕಾವಲಿ, ಬಾಣಲಿ ಮುಂತಾದುದು: ''ಸ್ವೇದನಿಕೆಯದೆಂದರೆ ಕಾವಲಿಯೆನಿಕ್ಕು'' (ಮಂಗರಾ. ೬೩-೨೪). [ಸಂ. ಸ್ವೇದನಿಕಾ]

ಸ್ವೇದಬಿಂದು (ನಾ). ಬೆವರಿನ ಹನಿ: ಸಾತ್ವಿಕ ಸ್ವೇದಬಿಂದುಗೆ ರೋಮೋದ್ಗತಿಗಿರ್ಕೆ ಯಾದ ಸುತೆಗಂ ಜಾಮಾತೃಗಂ . . . ಕೈನೀರೆಱೆದಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೭-೭೧) ; ಸೃಗೆಡವ ರೋಮದ ಧೂಮ್ರವಕ್ತ್ರದ ಸ್ವೇದಬಿಂದುಗಳ ಜಡಿವ ರೋಷದ ಭರದಲಿ . . . ಕಡಿಕಡಿದು ಬಿಸುಟನು ಗುರುಸುತನ ಸಾರಥಿಯ ರಥಹಯವ (ಕುಮಾಭಾ. ೧೪-೨೦). [ಸಂ.]

ಸ್ವೈರ (ಗು). ೧. ಮನಬಂದಂತೆ ನಡೆಯುವ; ಸ್ವಚ್ಛಂದ ವರ್ತನವುಳ್ಳ. ೨. ಅನಿಯಂತ್ರಿತವಾದ; ಯಾವ ಕಟ್ಟುಪಾಡಿಗೂ ಒಳಗಾಗದ. ೩. ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ. ೪. ಸೋಮಾರಿಯಾದ; ಆಲಸಿಯಾದ. ೫. ಐಚ್ಛಿಕವಾದ. (ನಾ). ೬. ಸ್ವಂತ ಇಚ್ಛೆ; ಸ್ವೇಚ್ಛೆ. ೭. ಅನಿರ್ಬಂಧತೆ; ಸ್ವಚ್ಛಂದತೆ: ''ಮಂದದೊಳು ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯೊಳು ಸ್ವೈರಮೆಂದೆಂಬುದು'' (ಮಂಗರಾ. ೧೪೩-೨೩); ಸ್ವೈರದಿವಂ ಪೋಗುತ್ತಿರೆ ತಾರಾಪಥದೊಳ್ ಪಳಂಚಿದುದು ಕಿವಿಯಂ ಹಾಹಾರವಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೫೭); ಪೌರ ಪೌರಂಧ್ರಿಯರ್ ಪದುಳದಿಂದೈತಂದು ಸ್ವೈರದಿಂದವಗಾಹಮೆಸಗೆ (ವಂಕಾರಾ. ೧-೫-೪). ೮. ಸೋಮಾರಿ; ಆಲಸಿ: ''ಸ್ವೈರಃ - ಆಲಸ್ಯಗಾರ, ಸ್ವತಂತ್ರನು'' (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೪೧೮). ೯. ನಿಧಾನ; ಮಂದವೇಗ: 'ಸ್ವೈರಚರ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಸ್ವೈರಚರ (ನಾ). ಮೆಲ್ಲಗೆ ಸುಳಿಯುವಂತಹುದು; ಮಂದಗಾಮಿ: ಸಾರತರ ಶೈತ್ಯಭಾರಂ ಸ್ವೈರಚರಂ ಸುಟಿಪುದಲ್ಲಿ ಚಾರುಸಮೀರಂ (ಜಗವಿ. ೨-೨೫). [ಸಂ.]

ಸ್ವೈರಚಾರ (ನಾ). = ಸ್ವೈರಚರ: ಚೇತಃಪ್ರೀತಿಯಂ ಪೆರ್ಚಿಸುವುದುಪವನಸ್ವೈರಚಾರಂ ಸಮೀರಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೪೦); ಲೀಲೆಯಿಂ ಬಾಲಕನೆನೆ ಸುಳಿದಂ ಸ್ವೈರಚಾರಂ ಸಮೀರಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೧-೭೭). [ಸಂ.]

ಸ್ವೈರತೆ (ನಾ). ಸ್ವಚ್ಛಂದವರ್ತನೆ ; ಸ್ವೇಚ್ಛಾವೃತ್ತಿ. [ಸಂ. ಸ್ವೈರತಾ]

ಸ್ವೈರಪಥ (ನಾ). ಅನಿರ್ಬಂಧವಾದ ಮಾರ್ಗ; ಅಡೆತಡೆಗಳಿಲ್ಲದ ದಾರಿ: ಪಾರಂಗತಂಗಂತರಾಳ ದೂರಗಳೇನು? ಸ್ವೈರಪಥವಾತನದು (ಮಂಕುತಿ. ೭೮೦). [ಸಂ.]

ಸ್ವೈರಮಾರ್ಗ (ನಾ). ಸ್ವಂತಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಆಯ್ದುಕೊಂಡ ಮಾರ್ಗ: ಜಿನಮಾರ್ಗಂ ಸ್ವೈರಮಾರ್ಗಂ ಜಿನಮತವೆ ಮತಂ ಜೈನಧರ್ಮಂ ಸ್ವಧರ್ಮಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೪೯). [ಸಂ.]

ಸ್ವೈರವೃತ್ತಿ (ನಾ). ಮನಬಂದಂತೆ ನಡೆಯುವಿಕೆ; ಸ್ವಚ್ಛಂದವರ್ತನೆ; ಸ್ವೇಚ್ಛಾವೃತ್ತಿ: ಹರಿತಹ ನೀರು ಕೊಟಿಪುದು ದಡವನೆರಡನು ಸ್ವೈರವೃತ್ತಿಯಲಿ (ಕಾಶಿರಾ. ೪೩-೨೫); ತಾಯಿ ಮೇನಕೆಯಾದರೂ ಬಂದುದು ವೇಶ್ಯೆಗೆ ಸಹಜವಾದ ಸ್ವೈರವೃತ್ತಿಯಿಂದಲ್ಲ, ಮಹೇಂದ್ರನಾಣತಿಯಂತೆ (ಧರ್ಮಸಾ. ೭೫). [ಸಂ.]

ಸ್ವೈರಾಲಾಪ (ನಾ). = ಸ್ವೇಚ್ಛಾಲಾಪ ೧: ಒಂದು ರಮಣೀಯಸ್ಥಾನದೊಳ್ ಪರಸ್ಪರ ಸ್ವೈರಾಲಾಪದಿಂದಿರ್ದ ವಿಟಜನದೊಳೊರ್ವಂ . . . ಎನೆ (ಜಗವಿ. ೧೬-೧೨೯ ವ). [ಸಂ.]

ಸ್ವೈರಿಣಿ (ನಾ). ಮನಬಂದಂತೆ ವರ್ತಿಸುವವಳು; ವ್ಯಭಿಚಾರಿಣಿ; ವೇಶ್ಯೆ: ಸ್ವೈರಿಣಿ ಬಗೆ ಬಂದಾಗಳೆ ಮಾರಕ್ರೀಡೆಯನೊಡರ್ಚಲೆಂದುಪಪತಿಯಂ ದಾರಕನಂ ಕೊಲವೇಟ್ಟಳ್ (ಪಂಚಾಮಾ. ೮-೫೨); ಮೇನಕೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಮದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ನೀನು ಸ್ವೈರಿಣಿಯಾಗಿ ತೋರುತ್ತೀಯೆ (ಮಭಾ. ೩೯೭). [ಸಂ. ಸ್ವೈರಿಣೀ]

ಸ್ವೋದರಪೂರಣ (ನಾ). ತನ್ನ ಹೊಟ್ಟೆಯನ್ನು ತುಂಬಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ; ಉದರಂಭರಣ: ಕ್ರೂರಕರ್ಮಮಂ ಪತ್ತುವಿಟ್ಟು ಶುದ್ಧಚಿತ್ತನಾಗಿ ಸ್ವೋದರಪೂರಣ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ತಕ್ಕನಿತನೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ (ಪಂಚತಂ. ೭೭-೭). [ಸಂ.]

ಸ್ವೋಪಜ್ಞ (ಗು). ೧. ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಕಲ್ಪಿಸಿದ; ಸ್ವಂತಪ್ರತಿಭೆಯಿಂದ ಉಂಟಾದ. (ನಾ). ೨. ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ತಾನೆ ಸೃಷ್ಟಿಸಿದುದು,– ನಿರ್ಮಿಸಿದುದು: ಎಲ್ಲವೂ ಸ್ವಂತ, ಸ್ವೋಪಜ್ಞ, ಸ್ವಕಪೋಲಕಲ್ಪಿತಗಳೆಂಬ ಬಗ್ಗೆ ಮಾತ್ರ ಯಾರೂ ಅನುಮಾನ ಪಡಲಾರರು (ಬಾಗಿನ. IV ಮುನ್ನುಡಿ). [ಸಂ.]

ಸ್ವೋಪಜ್ಞತೆ (ನಾ). (ಸಾಹಿತ್ಯ, ಕಲೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ) ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ನಿರ್ಮಾಣಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿ; ಸೃಜನಸಾಮರ್ಥ್ಯ: ನವಚೈತನ್ಯವು ಆ ಕವಿಯ ಸ್ವೋಪಜ್ಞತೆಯನ್ನೇ ಪವಿತ್ರವಾಗಿಸಿದ ನಿಸರ್ಗದಿಂದೊದಗಿದುದು (ಅನುಶ. ೧೩೭). [ಸಂ. ಸ್ವೋಪಜ್ಞತಾ]

✷

ಹ

ಹ$_1$ (ನಾ). ೧. ಕನ್ನಡ ವರ್ಣಮಾಲೆಯ ಐವತ್ತು ಮೂರನೆಯ ಅಕ್ಷರ; ಹಕಾರ: ಭತ್ತಕ್ಕೆ ಹ ಪ ವಮಕ್ಕುಂ ರತ್ವಕ್ಕಂ ಲ ಳಮುಮಕ್ಕುಂ (ಶಮದ. ೨೮೨); ಅವರ್ಗೀಯ: ಯ ರ ಲ ವ ಸ ಹ ಳ ಱ ೞ (ಕ್ಶಬ್ದ. ೩). ೨. [ಗಣಿತ] ಎಂಟು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ: "ಜದಹಮೆಂಟು" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೪-೧೦).

- ಹ$_2$ '- ಪ$_2$' ನೋ.

ಹಂಕಣದಲೆ (ನಾ). ಕೆದರಿದ ಕೂದಲು ತುಂಬಿದ ತಲೆ; (ಎಣ್ಣೆ ನೀರಿಲ್ಲದೆ, ಬಾಚದೆ) ಸಿಕ್ಕಾದ ತಲೆ: ಬಟ್ಟ ಹಂಕಣದಲೆಯನಡಿಗಡಿಗೆ ತುಱಿಸುತ್ತ ನಟ್ಟ ದಿಟ್ಟಿಯೊಳು ತನಯನ ಬರವ ನೋಡುತ್ತ . . . ನಿಂದು ಸುಯ್ವನೆ ಸುಯ್ವಳು (ಹಟಕಾ. ೧೨-೧೬); ಹತ್ತಿದೊಡಲು ಹಂಕಣದಲೆ ಕೈಯಲಿ ಎತ್ತಿದ ಅಡನಿಕೊಡ್ಡುಗಳು (ಹರಿಶಾಂ.೩-೪೭). [ಹಂಕಣ್$_0$ + ತಲೆ$_1$]

ಹಂಕರ (ನಾ). ಜಂಬ; ಗರ್ವ; ಅಹಂಕಾರ: ಹಂಕರವು ಡಂಭಾದಿಕಾರವಂತಕ ವುಳ್ಳವರಾಗಿ ವಿಷಯದ ಮಂಕು ಬಯಕೆಯ ಬಯಸಿ . . . ಮಾಡಲಿಕೆ ರಾಕ್ಷಸತಪವದು (ಜ್ಞಾನಸಿಂ.೩೦-೬೨). [< ಸಂ. ಅಹಂಕಾರ]

ಹಂಕಲು 'ಹಕ್ಕಲ್' ನೋ.

ಹಂಕಲುತೆರಿಗೆ (ನಾ). ಹಕ್ಕಲುಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ಕಂದಾಯ: (ಕಸಂಗ್ರಾ. ೧೫೫). [ಹಂಕಲು (< ಹಕ್ಕಲ್) + ತೆರಿಗೆ (< ತೆಱಿಗೆ)]

ಹಂಕಳು 'ಹಕ್ಕಲ್' ನೋ.

ಹಂಕಾರ 'ಆಂಕರ' ನೋ.

ಹಂಕಾರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಲಂಗರು ಹಾಕಿ ನಿಲ್ಲಿಸು: (ಕಸಂಗ್ರಾ.೧೬೯).
[ಹಂಕಾರ? + - ಇಸು$_3$]

ಹಂಕೃತಿ (ನಾ). = ಹಂಕರ: ಶೋಕಕಾರಣ ಲೋಭಮೋಹಸ್ಪೃಹೆ ಜನನ ಮರಣ ಈ ಕಳಂಕೀ ಹಂಕೃತಿಗೆಯೇಕಾಕಿ ವರಮತಿಗಿಲ್ಲ (ನಿಭಾಗ. ೧೧-೩೪-೧೨). [< ಸಂ. ಅಹಂಕೃತಿ]

ಹಂಗ$_1$ 'ಪಂಗ$_1$' ನೋ.

ಹಂಗ$_2$, ಪಂಗ$_4$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಶಕುನದ ಹಕ್ಕಿ; ಹಂಗಾಗೆ: "ಅಸಮಾಕ್ಷವನೆ ಹಂಗಮಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೫೨-೮); ಆರ್ಚಿಸಿ ಕಾಬುದಕ್ಕೆ ಹಕ್ಕಿ ತಂಗನ ನಿಮಿತ್ತವೆ (ವೋಳಪಾ.೬-೨೧); ಹಂಗಂ, ಹಸುಬಂ (ಶಮದ. ೧೨೧ ಪ್ರಯೋ); ಬರುತ ಬಟ್ಟೆಯೊಳೆಡಕೆ ಹಂಗನು, ಹರಿಣ ಬಲದಲಿ ತೋಱಿ ಹಾಯಿತು ಹರಿಣ (ಕುವ್ಯಾಆ.೬೦೯. ೨೬-೧೬). Δ **ಪಂಗ$_4$**: ಶರಭ ಭೇರುಂಡ ರಣಪದ್ದು ಬಾವಲಿ ಪಂಗ ಗರುಡ ಮೊದಲಾದ . . . ಖಗಮೃಗದ ನೆರವಿ (ನವಮೋ. ೮-೧೦). [?]

ಹಂಗಡ, ಹಗಡು (ನಾ). ಹಗ್ಗ; ಹುರಿ: ಆರಂಭಕೃಷಿಯನು ಮಾಳ್ಪರು ಗದ್ದೆಗೆ ನೀರ ಹರಿಯೆ ತಿದ್ದನಲು ನಾರ ಹಂಗಡವ ಮಾಡೆನಲಾಗಿ (ಮೋಹತ.೪೧-೨೦); ಹಟ್ಟಿಯ ದೇವರ ಗಟ್ಟಿ ಹಂಗಡದಲಿ ಕಟ್ಟೆಳೆದೊಯ್ವನು ಬಟ್ಟಬಯಲಿನಲಿ (ಪ್ರಸಭಾ.೧೬-೮). **ಹಗಡು** : ಮಗ್ಗವ ಬಿಟ್ಟು ಮನೆಯ ಬಿಟ್ಟು ನೇಯ್ಗೆಯ ಹಗ್ಗ ಹಗಡನೆಲ್ಲವನುಳಿದು ಭರ್ಗನ ಪುರದೊಳೋಲಾಡುವ ಶಕುನದ ಸುಗ್ಗಿಯಾದುದು ನಮಗೆನುತ (ಆಮುಸಾಂ. ೪-೪೦). [?]

ಹಂಗಣೆ (ನಾ). ಹೀಯಾಳಿಸುವಿಕೆ; ಹಂಗಿಸುವಿಕೆ: ಧರ್ಮದಾಸನಿಗೆ . . . ದೊರೆಸಾನಿಗಳ ಹಂಗಣೆಯೂ ಕುಚೋದ್ಯವೂ ದಿನೇ ದಿನೇ ಹೆಚ್ಚುತ್ತಾ ಬಂದುವು (ಅದಐಟ.೭೭); ಸ್ವಲ್ಪ ಆಸ್ತಿ ಮಾಡಿದ್ರೂ ಒಬ್ಬನ ಹಂಗಣೆಯಿರಬಾದು (ಜಾಗಿನ.೪೭); ಕರ್ಣನು ದ್ರೌಪದಿಗೆ . . . ಹಂಗಣೆಯ ಮಾತನಾಡಿದನು (ರಾಜಸೂ.೧೨೦).
[ಹಂಗಿಸು + - ಅಣೆ$_4$]

ಹಂಗನೂಲು 'ಪೊಂಗುನೂಲ್' ನೋ.

ಹಂಗಪಕ್ಷಿ (ನಾ). = ಹಂಗ$_2$: ರಾಮನೂ ಕಾಟಣ್ಣನೂ ಬೇಟೆಗೆಂದು ಹೊರಡುವ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಹಂಗಪಕ್ಷಿ ಅಡ್ಡಾಗಲು ಅಪಶಕುನವೆಂದು ಬಗೆದು ಊರಲ್ಲಿಯೇ ಉಳಿಯುವರು (ಕುಮಾಸಾಂ.೨೩೫). [ಹಂಗ$_2$ + ಪಕ್ಷಿ]

ಹಂಗರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಈ ಕಲ್ಲಿಗೆ ತೆಂಕಲು ಹಂಗರ ಮೆಳೆ ಕೆಳಗೆ ನೆಟ್ಟ ಕಲ್ಲು (ಎಕ. XIV, ಮೈಸೂರು. ೧೧೫-೩೫೪; 1674). [?]

ಹಂಗರಕ 'ಹೊಂಗರಕ' ನೋ.

ಹಂಗರಲು (ನಾ). ಸದಾ ಹಸಿರಾಗಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : (ಕ). P ಇದು ಹಸಿಯಿದ್ದಾಗಲೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಉರಿಯುತ್ತದೆ. [< ಹಂಗರು$_1$?]

ಹಂಗರಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಬಂದರೆ, ಬಂದಾರೆ, ಹಂಗರಿಕೆ, ಬಂದರಿಕೆ (ಪ್ರುಪಿಗಿ.೩೨-೬೦೮). [< ಹಂಗರು$_1$?]

ಹಂಗರು$_1$, ಹಂಗಾರು (ನಾ).= ಹಂಗರಲು : ಕಂಕುಳಲ್ಲಿ ಹಂಗರು ಬರಲುಗಳನ್ನು ಇರಕಿಕೊಂಡು ಬರುವ ವಾಡಿಕೆಯಿತ್ತು (ಹುಟ್ಟುಹ.೫೯). **ಹಂಗಾರು** : ಬಂದಾರಿಕೆ . . . ಹಂಗಾರು, ಹಂಗರಿಕೆ, ಹೆಂಗರಳು, ಒಣದುರ್ಗಿ (ಸಸ್ಯನಿ. ೫೧). [?]

ಹಂಗರು$_2$ (ನಾ). (?): ಕುಂದಾಪುರದ ಗ್ರಾಮದವೊಳಗಣ ಹಂಗರು ಅಧಿವಾಸದ ಊರುಧನಿಯರ ಜನ ೨ (ಸೌಇ. IX-ii, ೪೨-೧೫; 1406). [?]

ಹಂಗರೆ (ನಾ).= ಹಂಗರಲು: ದೇವಪುರದ ಬಸವನ ಗುಡಿ ಹಂಗರೇಮಾಳದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗಮುದ್ರೆ ಬಳಿಯ ಮೂಡಮುಖಿ (ಎಕ. III, ತಿರುಮ.೬೩-೮೮೬; 1748). [< ಹಂಗರು$_1$?]

ಹಂಗರ್ಕಟ್ಟೆ (ನಾ). ಲಂಗರು ಹಾಕಿ ಹಡಗು ನಿಲ್ಲಿಸುವ ಸ್ಥಳ; ಬಂದರು: ಹಡಗು ಲಂಗರು ಹಾಕಿ ನಿಲ್ಲುವ ಸ್ಥಳ. ಹಂಗರ್ಕಟ್ಟೆ (ತುಳುನಾ.೨೧೧).
[ಹಂಗರ? + ಕಟ್ಟೆ$_1$]

ಹಂಗಳಿ (ಕ್ರಿ). ಹಳೆಯದಾಗು; ಜೀರ್ಣವಾಗು : ಭೃಂಗ ಹಂಸವು ಅಕ್ಕು ಶೃಂಗಿ ಮಾಣಿಕವಕ್ಕು ಹಂಗಳಿದ ಸೀರೆ ಮಡಿಯಕ್ಕು ಕರ್ಮ ತಾ ಹಿಂಗುವ ದಿನಕೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೮೯೧). [ಹಂಗು? + ಅೞ$_1$ (< ಅೞಿ$_1$)]

ಹಂಗಾಂ 'ಹಂಗಾಮು$_2$' ನೋ.

ಹಂಗಾಗೆ, ಪಂಗಾಗೆ (ನಾ).= ಹಂಗ ೨: ಹಂಗಾಗೆ [ಪಾಠಾಂ. ಪಂಕಾಗೆ] ಪೊಣರ್ವಕ್ಕಿ ಪಿಂಗುರಿ ಗೂಗೆ (ಸೂಕ್ತಿಸು.೩-೧೪೪); (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೧೦೪೪ ಶುದ್ಧಕ ನೋ). Δ **ಪಂಗಾಗೆ**: ನೆರಸುಳ್ಳಂ ಪ್ರಿಯಂಗೆಯ್ಯಂತೆ ಪಂಗಾಗೆ ಮುಳಿದು ನೋಟ್ಟನಂತೆ ಕೆಂಗಣ್ಣ . . . ಎಂದಿಂತುಮನೇಕ ಪಕ್ಷಿಜಾತಿಗಳಿಂ ತೆಕ್ಕನೆ ತೀವಿದ ಪಟುವಂ (ಬಂಹರಿ.೨-೩೮ ವ).
[ಹಂಗ$_2$ + ಕಾಗೆ]

ಹಂಗಾಮ, ಹಂಗಾಮು$_1$ (ನಾ). ೧. ಹದಕ್ಕೆ ಬರುವ ಕಾಲ; ಋತುಸಮಯ; ಸುಗ್ಗಿಕಾಲ: ಮಾವಿನಹಣ್ಣಿನ ಹಂಗಾಮವು ಬರುವುದರೊಳಗಾಗಿ ತಯಾರುಮಾಡಿಕೊಂಡು ಆ ಮಡಿಯಲ್ಲಿ ಬೀಜವನ್ನು ಹಾಕಬೇಕು (ಕೃಷಿಪ್ರ.೧೩೫); ಹತ್ತಿಯು ಎರಡನೇ ಹಂಗಾಮದವರಿಗೆ . . . ತುಂಬಿ ಇಡುವರು (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೪೧). ೨. ಗಡು; ಅವಧಿ: ಆಗ ಒಪ್ಪಂದದ ಹಂಗಾಮವು ಮೀರಿ ಹೋದ್ದರಿಂದ . . . ಕಳಿಸಿಕೊಟ್ಟನು (ಚರಿಸಂ. ೧೫೦). **ಹಂಗಾಮು$_1$** : ೧. ಭತ್ತ ಕೊಯ್ಯುವ ಹಂಗಾಮು ಬಂದಿತು (ಕರವೀ. ೨೦೦); ತೆಂಗಿನಕಾಯಿ ಕೊಬ್ಬರಿ . . . ಹಂಗಾಮಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ದೊರೆಯುತ್ತದೆ (ಮುಂಬವ್ಯಾ.೨೮೫).
[<— ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಹಂಗಾಮ್]

ಹಂಗಾಮಿ (ಗು).೧. ತಾತ್ಕಾಲಿಕ; ಖಾಯಂ ಅಲ್ಲದ: ಹಂಗಾಮಿ ಬಕ್ಷಿಗಿರಿಯಾಯಿತು (ಮಹಾವಂ.II, ೪೬). (ನಾ). ೨. ತಾತ್ಕಾಲಿಕವಾದುದು; ಕಾಯಂ ಅಲ್ಲದುದು: ಕಮಲಜ ನಾಟಕವಿದೆಂದಱಿಯದಾ ಮಹಕೋಟಲೆಗೆ ಹಂಗಾಮಿಯೆನಿಸಿದ ಹದನ ಕೇಳು (ಕೃಷ್ಣಾಕಾ.೪-೪೦). [<— ಪಾರ. ಹಿಂ. ಹಂಗಾಮೀ]

ಹಂಗಾಮು₁ 'ಹಂಗಾಮ' ನೋ.

ಹಂಗಾಮು₂, ಹಂಗಾಂ (ನಾ). ಗಲಾಟೆ; ಗದ್ದಲ; ದಂಗೆ: ಲೂಟಿ ಮಾಡಬೇಕು ಯಂತಾ ಹಂಗಾಮು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ.೪೮); ಕೊಡಗರ ಹಂಗಾಮು ಹದ್ದು ಮೀರಿಯದ (ರಾಜೇಂದ್ರ.೪೯). ಹಂಗಾಂ: ಅರಮನೇ ಬಾಗಿಲಿಗೆ ಬಂದು ಹಂಗಾಂ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು (ಮಹಾವಂ.I, ೧೭೦). [<— ಫಾರ. ಹಂಗಾಮ್; ಹಿಂ. ಮರಾ. ಹಂಗಾಮಾ]

ಹಂಗಾರು 'ಹಂಗರು₁' ನೋ.

ಹಂಗಾಳು (ನಾ). ಋಣದಲ್ಲಿರುವ ಸೇವಕ; ಹಂಗಿನಲ್ಲಿರುವ ಆಳು: ಹಂಗನ ಬಲ ಲೇಸು ಹಂಗಾಳು ಇರ ಲೇಸು (ಸರ್ವಜ್ಞ.೭೮೪); ಹಂಗಾಳಾದ ಮೇಲೆ ಮಂಗನ ಹಾಗೆ ಮಾಡಬೇಕು (ಗಾದ). [ಹಂಗು (< ಪಂಗು₂) + ಆಳು₁ (< ಆಳ್₃)]

ಹಂಗಿಗ 'ಪಂಗಿಗ' ನೋ.

ಹಂಗಿಗೆ (ನಾ). ಋಣದಲ್ಲಿರುವವಳು; ಹಂಗಿಗೆ ಒಳಗಾದವಳು: ಸೂಸುವಾಲಿ ನೀರ್ವನಿಗಳ್ಗಂ ಮಿಳಿರ್ವಳವಿಜ್ಜಣಗೆಗಳಿಂ ತಳಿರ್ವಲರ್ಗಂ ಕಾಂತೆ ಕರಮ ಹಂಗಿಗೆಯಾದಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ.೫-೧೩೨). [ಹಂಗಿಗ (< ಪಂಗಿಗ) + -ಎ₂]

ಹಂಗಿತಿ (ನಾ). = ಹಂಗಿಗೆ : ಒಮ್ಮೆ ಕಾಮನ ಕಾಲ ಹಿಡಿವೆ ಒಮ್ಮೆ ಚಂದ್ರಮಂಗೆ ಸೆಱಗೊಡ್ಡಿ ಬೇಡುವ ಸುದು ವಿರಹವನು . . . ಎಲ್ಲರಿಗೆ ಹಂಗಿತಿ [ಪಾಠಾಂ. ಹಂಗುಗಿತ್ತಿ] ಯಾದೆನವ್ವ (ಮಹಾದೇ.೬.೩೩-೭೨). [ಹಂಗು (< ಪಂಗು₂) + -ಇತಿ₁ (< -ಇತ್ತಿ)]

ಹಂಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮೂದಲಿಸು; ಹೀಯಾಳಿಸು: ನಿಸದಂ ಹಂಗಿಸುತಿರ್ಪನಾ ಖಳನನಾಳ್ವಾತಂಗೆ ಪೆಂಪಕ್ಕುಮೇ (ಸೂಕ್ತಿಸು.೧೬-೪೬); ಪಿಂಗಿಯುಂ ನೆಱೆ ಪಿಂಗದೀ ವ್ಯಾಸಂಗವಯ್ಯೋ ಎನುತ ಶಿವನಂ ಹಂಗಿಸುವನೀ ಪರಿಯ ದೇವರು ನಿಮ್ಮವಂ ನಗರ (ಬಸವಪು.೧೮-೫೮); ಗಂಡನನ್ನು ಹಂಗಿಸಿ ನಾವು ರಾಜಿಯಾಗುವುದನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿದಳು (ಅರ್ಯಾಕ.೧೧); ಹಂಗಿಸಿದರೂ ಮಂಗತನ ಹೋಗಲಿಲ್ಲ (ಗಾದ).

[ಹಂಗು (< ಪಂಗು₂) + -ಇಸು₃]

ಹಂಗು 'ಪಂಗು₂' ನೋ.

ಹಂಗುದೊರೆ (ಕ್ರಿ). ಆಸೆಯನ್ನು ಬಿಡು; ಅಪೇಕ್ಷೆಯನ್ನು ತ್ಯಜಿಸು: ಸಿಪಾಯಿಯರು ತಮ್ಮ ಜೀವನದ ಹಂಗುದೊರೆದು ಸೇನಾಪತಿಯ ಬೆದರಿಕೆಗೆ ಬಗ್ಗದೆ ನಿಂತಿದ್ದಾರೆ (ಪ್ರಾಸ.೭೪). [ಹಂಗು (< ಪಂಗು₂) + ತೊರೆ₁ (< ತೊಱೆ₁)]

ಹಂಗುವಡು (ಕ್ರಿ). ಹಂಗಿಗೆ ಒಳಗಾಗು; ಋಣಿಯಾಗು: ಮಾರಯ್ಯ ಶೂಲವ ಹಾಯಬಂದಲ್ಲಿ ಮತ್ತಿನ್ನು ಸಾವಿಂಗೆ ಹಂಗುವಡಲೇಕೆ (ಕರ್ನಾಕ.೧೪೩).

[ಹಂಗು (< ಪಂಗು₂) + ಪಡು₁]

ಹಂಗುಹರಿ (ಕ್ರಿ). ಸಂಬಂಧ ಇಲ್ಲವಾಗು, — ಕಿತ್ತುಹೋಗು: ಆ ದುಷ್ಟನ ಹಂಗು ಹರಿದಾಗಲೇ ನಿನಗೆ ನೆಮ್ಮದಿ ಸಿಕ್ಕುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ).

[ಹಂಗು (< ಪಂಗು₂) + ಹರಿ₁ (< ಪಱಿ₁)]

ಹಂಗುಹಱಿ (ನಾ). ಹಂಗಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಭಿಡೆ, — ಮುರವತ್ತು: ಅಷ್ಟವಿಧಾರ್ಚನೆ ಷೋಡಶೋಪಚಾರಂಗಳ ನಾನು ಹಂಗುಹಱಿಯಿಲ್ಲದೆ ಮಾಡುವೆ (ಅವಚಂ.೧೯೭-೪೮೭); ಹಂಗುಹಱಿಯಳಿದ ನಿರ್ವಂಚಕನೆ ಮಾಹೇಶ್ವರ (ವೀಶ್ವಪು.೮-೧೪-೧೩).

[ಹಂಗು(< ಪಂಗು₂) + ಹಱಿ₄]

ಹಂಗುಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಾದಪೀಠ: "ಹಂಗುಳಿ [ಪಾಠಾಂ. ಹಂಗುಳಿಗೆ] ಯನೆ ಕಾಲ್ಮಣೆ" (ಚತುನಿ.೯೪); ಮಹಿಶೂರಿನ ಸಿಂಹಾಸನವು ಹೇಡಿಯ ಹಂಗುಳಿಯಲ್ಲ (ಸಂಗುಗಾ.೫೦-೧೫). [?]

ಹಂಗುಳಿಕೆ (ನಾ).= ಹಂಗುಳಿ: ಕುರವಕ ಸರಸೀರುಹ ಲತಾವಳಿಗಳ ತಂಡಣೆಯಿಂ ಕೊಳನಂತೆ ವಿರಾಜಿಪ ಹಂಗುಳಿ[ಪಾಠಾಂ. ವೇದಿ]ಕೆಯ ಮೇಲೆ ಪದ್ಮಾವತಿಯಂ ಭೋಂಕನೆ ಕಂಡು (ಅರರ.ಹ.೩೭-೯). [ಹಂಗುಳಿ + -ಇಕೆ]

ಹಂಚಲಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಹೂವಿನ ಬನ ಹಂಚಲಿಗೆಯ ಕೈದೋಟ ಮಾವಿನಾರವ ಪಣ್ಣಾಯ ತೀವಿದ ತೆಂಗಿನಾರವೆಗಳ ನೋಡುತ ಭೂವರ ನಡೆತಂದನಾಗ (ಶ್ರೀಪಾಲ.೭-೧೪೮); ನಳನಳಿಸುವ ಹೂವಿನ ಬನಗಳ ಹಂಚಲಿಗೆಯ ಕೈದೋಟಗಳ (ಗುರುಚ.೫೦೪). [?]

ಹಂಚಿ₁ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು: ಕಱುಕೆ ಮರಗಱುಕೆ ಕವಲುಂಗಱುಕೆ ಕವಲ್ಗೊಟ್ಟ ಹಂಚಿ . . . ಮಾನಿನಿ ಕಸಕೆ ಕಲ್ಲುಲ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು.೩-೨೯); ಹಂಚಿಯ ಕಡ್ಡಿಯಂ ಪೊಡೆದು ನೋಡುತೆ ದಂಷ್ಟ್ರದ ಕೂರ್ಪನುರ್ಬಿ ರೋಮಾಂಚವನಾಂತು (ಉದ್ಭಟ.೨-೭೭); ಕೃಪೆಯೆನಿಪಾರಣ್ಯದ ಹಂಚಿಯ ಪುಲ್ವೀರಂ ಕುಡಿಸಲ್ಕೆ ವಾಂತಿಯಿಂ ವಿಷಮಿಳಿಗುಂ (ಖಮುದ.೧೬-೬೮). [ದೇ. ॥ ತಮಿ. ಪಞ್ಜಾಯ್]

ಹಂಚಿ₂ 'ಪಂಚಿ₁' ನೋ.

ಹಂಚಿಕಡ್ಡಿ (ನಾ). ಹಂಚಿಯ ಹುಲ್ಲಿನ ಕಡ್ಡಿ; IP ಇದನ್ನು ಪೊರಕೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಲು ಮತ್ತು ಎಲೆ ಹಚ್ಚಲು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ: ಹಂಚಿಕಡ್ಡಿಯನ್ನು ತಂದು ಮಾಧವನಿಗೆ ದೃಷ್ಟಿ ತೆಗೆದಳು (ನಿರಾತ.೫೩); ತಳ್ಳಗೆ ಹಂಚಿಕಡ್ಡಿಯಂತಿದ್ದಾಳೆ (ಆಲಹೂ.೧೧೩); ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಕಸೂತಿ ಕೆಲಸ ಮತ್ತು ಹಂಚಿಕಡ್ಡಿಯಿಂದ ತರಹೆವಾರಿ ಬುಟ್ಟಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದನ್ನು ಕಲಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ದಲ್ಲಿಪ.೧೧೩). [ಹಂಚಿ₁ + ಕಡ್ಡಿ]

ಹಂಚಿಕೆ₁ (ನಾ). ಪಾಲುಮಾಡುವಿಕೆ; ಭಾಗಮಾಡುವಿಕೆ; ವಿತರಣೆ: ಪ್ರಾಥಮಿಕಶಾಲೆಯ ಪಾಠದ ಹಂಚಿಕೆಯಲ್ಲೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗಬೇಕು (ಶಿಕ್ಷದ.೯೭); ಹಣದ ಸಂಗ್ರಹದಲ್ಲಿಯೂ ಹಂಚಿಕೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಯಾವ ನಿಯಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವುದು (ಹಣಪ್ರ.೧). 'ಪಸುಗೆ' ಪರಾ. [ಹಂಚು₁ (< ಪಸು₁)+ -ಇಕೆ]

ಹಂಚಿಕೆ₂ (ನಾ). ೧. ಯುಕ್ತಿ; ಉಪಾಯ: ನರಿಯ ಹಳೆ ಹಂಚಿಕೆಗಳೆಲ್ಲ ಎತ್ತ ಹೋದವೋ ಏನೋ ಹೊಸವಂತೂ ತೋರಲಿಲ್ಲ (ಮುಯಿಯ.೨-೪೯); ನನಗೆ ಒಂದು ಹಂಚಿಕೆ ತೋಚುವುದು (ಸ್ನೂಲಮು.೨೦೨). ೨. ಯೋಜನೆ; ಕಾರ್ಯಕ್ರಮ: ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಹವಣಿಕ್ಕೆ, ಹುಡುಕಿಗೆ ಮತ್ತು ಹಂಚಿಕೆಗೆ ದುಡ್ಡು ಅವಶ್ಯ (ತಕ್ಕಡಿ.೫೩); ನಾಗಯ್ಯನವರು ಹಂಚಿಕೆಯನ್ನು ಹೇಗೆ ಕಾರ್ಯಗತ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂಬುದನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುತ್ತಾರೆ (ಸಪತಿ.೨೨). [ಹಂಚು₃ + -ಇಕೆ]

ಹಂಚಿಬುಲ್ಲು, **ಹಂಚಿಹುಲ್ಲು** (ನಾ). ಹಂಚಿಯ ಹುಲ್ಲು: "ದೀರ್ಘಪತ್ರಾ- ಗಣಜಿಲು . . . ಹಂಚಿಬುಲ್ಲು" (೬ಪಿ.೭೭). **ಹಂಚಿಹುಲ್ಲು**: "ರೋಮಶತೃಣಂ- ಹಂಚಿಹುಲ್ಲು" (೬ಪಿ.೧೪೦). [ಹಂಚಿ₁ + ಪುಲ್ಲು (< ಪುಲ್)]

ಹಂಚಿಸು (ಕ್ರಿ). ಪಾಲುಮಾಡಿಸು; ಭಾಗಮಾಡಿಸು: ಪೂರ್ವ್ವಮರ್ಯಾದೆಯೊಳೆ ಹಂಚಿಸುವೊX ತಿಯನಱಿದು ಉಣ್ಬವರ್ ಕಪಿಲೆಯಂ ಪಾರ್ವ್ವರುಮಂ ಕೊನ್ದೊಂ (ಎಕ.XVI, ತುಮಕೂ.೮೧-೧೧; 903). [ಹಂಚು₁ (< ಪಸು₁) + -ಇಸು₃]

ಹಂಚಿಹುಲ್ಲು 'ಹಂಚಿಬುಲ್ಲು' ನೋ.

ಹಂಚು₁ 'ಪಸು₁' ನೋ.

ಹಂಚು₂ 'ಹೆಂಚು' ನೋ.

ಹಂಚು₃ (ನಾ). ಉಪಾಯ; ಹಂಚಿಕೆ; ಯುಕ್ತಿ: ಆತನನ್ನು ಹಿಡಕೊಡಲಿಕ್ಕೆ ಹಂಚುಮಾಡಿ ಹೊತ್ತು ಕಾಯುತ್ತಿದ್ದರು (ಗೋಲ್ಕೊಥಾ.VI ಮುನ್ನುಡಿ). [< ಪೊಂಚು]

ಹಂಚುಬಡಿ (ಕ್ರಿ). ಹಂಚಿನಂತೆ ಕಪ್ಪಾಗು; ಕಳೆಗುಂದು: ಪ್ರತಾಪಸಿಂಹನ ತೇಜಸ್ವಿಯಾದ ಮೋರೆಯು ಹಂಚುಬಡಿದಂತಾಯಿತು (ಪ್ರಾಭಮಾ.೫).

[ಹಂಚು₂ (< ಹೆಂಚು) + ಬಡಿ₁]

ಹಂಚುರಿ (ನಾ). (ಮಾಂಸ ಮುಂತಾದುವನ್ನು)ಹೆಂಚಿನ ಮೇಲೆ ಬೇಯಿಸುವಿಕೆ: ಕಟುಕರು ಕಿರಾತರು ಕೈವಿಕರು ಹಂಚುರಿಯ ಮೂಲದಿ ಜೀವಿಸುವ ಭರ್ಜಕರು ಕಟುಕರು (ವಿವೇಘ.೪-೬೪). [ಹಂಚು₂ (< ಹೆಂಚು) + ಉರಿ₂]

ಹಂಚಿಯ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಒಱಕೋಡಿನ ಹಂಚೆಯದ ಹತ್ತೂರ ತ್ರಿಸನ್ತಿ (ಇಅ.VIII, ೨೦೩-೩೩; 10ನೆಯ ಶತ). [?]

ಹಂಜಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು: ಹಂಜಕ:- ಈ ಸೊಪ್ಪಂ ಮೊಲೆಹಾಲಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಕೊಳ್ಳೆ ಬಿಕ್ಕಲು ಕೆಮ್ಮು ಬರುವುದು ಮಾಣ್ಗುಂ (ವೈವಿ.೭). [< ಸಂ. ಹಂಜಿಕಾ]

ಹಂಜಕ್ಕಿ (ನಾ). ೧. ಹಾಲು ತುಂಬಿಕೊಂಡಿರುವ ಅಕ್ಕಿ; ಹಸಿಯಕ್ಕಿ: ಪತಿತ ಪಾವನ ಪರ್ವತಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿಪ್ಪನುನ್ನತ ಮಲ್ಲಿನಾಥನೆಂದೆನ್ನ ನಾಮಂ ನಿನ್ನನತಿನೇಹದಿಂ ನೋಡಿ ಹಂಜಕ್ಕಿಯಂ ಬೇಡಿ ಮೆಲಬಂದೆನು (ಸಿದ್ಧರಾ.೨-೨೮). ೨. ಅರ್ಧ ಬೆಂದ ಅಕ್ಕಿ; ಗಂಜಿ ಸುತ್ತಿದ ಅನ್ನ: ಬುಡವಿಲ್ಲದ ಗಡಿಗೆಗೆ ಹಾಕಿದರು ಅಕ್ಕಿಗಳ ಎರಡು ಹಂಜಕ್ಕಿ

ಒಂದು ಬೇಯಲಿಲ್ಲ (ಪುರಂದ.೩-೨೭-೯); ಸಾರು ಉಪ್ಪಿಲ್ಲದ್ದು! ಪಲ್ಯ ಕಾರವಿಲ್ಲದ್ದು! ಅನ್ನವು ಹಂಜಕ್ಕಿ! (ಯಾಪೂಣಿ. ೧೦). [< ಹಸಿ₂? + ಅಕ್ಕಿ₁]

ಹಂಜಮಾನ (ನಾ). ಅರಬ್ಬಿದೇಶದ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳ ಸಂಘ, —ಸಂಸ್ಥೆ: ನಾಡುಗ್ರಾಮ ನಖರ ಹಂಜಮಾನ ಆಚರ ಮುಂತಾಗಿ (ಸೌಇ.ಇ. ೧೯೨೯, ಮಂಗಳೂರು. ೪೬೦-೨೫; 1297); ಹೊನಾಉರದ ಹಂಜಮಾನಕೆ ಮುಖ್ಯವಾದ [ಉಂ] ಮದಮದ [ಕಾ] ಲರು ಹಂಜಮಾನವೊಂದು ಕೋಲ ಬಳಿ (ಕಇ.I, ೪೮-೬; 1427); ಬಸರೂಉ ಒಳಗಣ ಹಂಜಮಾನದವರು ನಂಮ ಅರಮನೆಗೆ ತೆಱುವ ಹಡಿಕೆಯ ಹೊನನೂ ತೆಱುವದಕೆ ತೀರದೆ (ಸೌಇಇ.IX-ii, ೪೫೯-೧೪; 1465); ಚಾರಣರ ವಂದಿಗಳ ವ್ಯೆಶ್ಯರ ಕೇರಿಗಳನಾ ಹ[ಪಾಠಾಂ. ಹು]ಂಜಮಾನರ ಕೇರಿಗಳನೀಕ್ಷಿಸುತ ನಡೆತರುತಿರ್ದರೊಲವಿನಲಿ (ನಿಘಾಗ. ೧೦-೩೭-೪೪). [<— ಪಾರ. ಅರ. ಅಂಜುಮಾನ್]

ಹಂಜರ, ಹಂದರ₂ (ನಾ). ೧. ಹಕ್ಕಿಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ಮೃಗಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಡುವ ಸಾಧನ; ಪಂಜರ: ಹಂಜರ ಬಲ್ಲಿತ್ತೆಂದು ಅಂಜದೆ ಓದುವ ಗಿಳಿಯೇ (ಬಸವ.೧೩೩); ಹಂಜರದೊಳು ತೇಜಃಪುಂಜ ರಂಜಿಸುತಿರಲು ಅಂಜನಸಿದ್ಧ ಶಿವಯೋಗಿ ತಾ ಕುಟಿಲ ಮಂಜರೆಯ ಕಾದ (ಸರ್ವಜ್ಞ.೪೮೫); ಅರಗಿಳಿಯ ಹರಣಮಂ ಹೊರೆವ ಹಂಜರಮೆನಲ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫೭.೬-೫೪). ೨. ಹೆಣಿಗೆ; ತಡಿಕೆ: ಕರುಳ ತೊಂಡಲು ಖಂಡದ ಬಣ್ಣಬಾಸಿಗ ನರದ ಹಂಜರ ಚಪ್ಪರದಲಿ ನೆರದು ಶಾಕಿನಿಯರು ಮದುವೆಯ ಮಾಡುತ ಷೇಲೆದರು (ಕಂಸವ.೧೫-೬೩). ೩. ಮುಸುಕು; ಹೊದಿಕೆ: ತನುವೆಂಬ ಮನೆಗೆ ಅಸ್ತಿಯೇ ಕಂಭಗಳು ಚರ್ಮದ ಹಂಜರ [ಪಾಠಾಂ. ರು] ನರದ ಚಿಮ್ಮುಗಟ್ಟು (ಆದವ. ಧಾ.೬೨-೫೨); ಅಱು ಹಣವೇಳು ಸತ್ತಿಗೆಯ ಹಂಜರ ಮುಕ್ಕೊಡೆಗೂಡಿ ಗದ್ಯಾಣಂವೊಂದು (ಎಕ.III,ತಿರುಮ. ೯೭ ೭೧; 1297). ೪. ಮನೆಯ ಮೇಲಿನ ಹುಲ್ಲುಹೊದಿಕೆ, — ಛಾವಣಿ, — ಸೂರು: ಒಬ್ಬನು ಹೊಸದಾಗಿ ಮನೆ ಕಟ್ಟಿ ಹಂಜರ ಹರಡುವಾಗ ಮನೆಗೊಬ್ಬರು ಹೋಗಿ ಒಂದು ಗಳಿಗೆಯೊಳಗಾಗಿ ಆ ಕೆಲಸವನ್ನು ಪೂರ್ಯಸಿ ಬರುವ ವಾಡಿಕೆಯಿತ್ತು (ಹುಟ್ಟಿಹ.೧೮). **ಹಂದರ₂**: ೨. ನೆಲೆ ಇಲ್ಲದ ಕಾಯ ಎಲುವಿನ ಹಂದರ (ಪುರಂದ.೨-೧೦-೨); ಹೊಲಸು ಮಾಂಸದ ಹುತ್ತ ಎಲುವಿನ ಹಂದರವು ಹೊಲೆ ಬಲಿದ ತನುವಿನೊಳಗಿರ್ದುಮದಕೊಳಗೆ ಕುಲವನಱಸುವರೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ.೨೦). [< ಸಂ. ಪಂಜರ]

ಹಂಜರಕೂಳಿ 'ಹಂಜರಗೂಳಿ' ನೋ.

ಹಂಜರಗಟ್ಟು (ನಾ). ಚಪ್ಪರದ ಹೆಣಿಗೆ: ಅನಲನ ತೊಲೆಯ ಹಾಕಿ ಮೊಳೆಯ ಗಳುವ ಬೀಸಿ ಕೆಂಡದ ಹಂಜರಗಟ್ಟಂ ಕಟ್ಟಿ (ಚಿಕ್ಕವ. ೪-೨೧೧); ಸುರ್ಕಿದಿರ್ಬಾರಿಗಳೊಳಮಲ್ಲಿಂ ಸಮೆದು ಸಡಿಲಾದ ಹಂಜರಗಟ್ಟನಿರ್ಕೆಯಂ ಮತ್ತೊರ್ಮೆ ಕಂಡು (ಸಂಸಪ.೨೬-೧೧).
[ಹಂಜರ + ಕಟ್ಟು₂]

ಹಂಜರಗೂಳಿ, ಹಂಜರಕೂಳಿ (ನಾ). (ಮೀನು ಹಿಡಿಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ) ಸೀಳಿದ ಬಿದಿರಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಬುಟ್ಟಿ; ಬಿದಿರಿನ ಕೂಳಿ: ಕಾಡೊಡೆಯಂ ತೋಡಿಲ್ಲದ ತೊಡೆವೆಂಟೆಯಾಡಲೆಳೆಸುತಿಱಿಗೂಳಿ ಹಂಜರಗೂಳಿದುಗಾಣಂ . . . ಕೊಂಡು (ರಾಜಶೇ.೫-೧೧೪ ವ). **ಹಂಜರಕೂಳಿ**: ಆವ ಹಂಜರಕೂಳಿ ಪೊಗವಲೆ ಯಾವ ಗಾಣವು ಬೀಸುವಲೆಯುಜ್ ತೀವಿದುದಕದ ಮಡುವೆಯಿದು ಸಂಗ್ರಾಮಭೂಮಿ ಕಣಾ (ಕುಮಾ.೩.೨೨-೨೮). [ಹಂಜರ + ಕೂಳಿ (< ಕೂಳಿ₁)]

ಹಂಜರವಕ್ಕಿ (ನಾ). ಗೂಡಿನಲ್ಲಿರುವ ಹಕ್ಕಿ; ಪಂಜರದ ಪಕ್ಷಿ: "ಪಂಜರಪಕ್ಷಿ ಹಂಜರವಕ್ಕಿ" (ಶಮದ. ೨೯೨ ಪ್ರಯೋ.). [ಹಂಜರ + ಪಕ್ಕಿ]

ಹಂಜರಿಕೆಕುಬ್ಬು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಮರಸದ, ಬಗುಲಿ, ಹಂಜರಿಕೆಕುಬ್ಬು, ಮರಸುತ್ತುಬಳ್ಳಿ (ಮೃಡಿಗಿ.೧೬-೨೯೨). [?]

ಹಂಜರಿಸು₁ 'ಪಂದರಿಸು' ನೋ.

ಹಂಜರಿಸು₂ (ಕ್ರಿ). ಹರಡು; ವ್ಯಾಪಿಸು: "ಹಂಜರಿಸಿತೆನಲು ಪಸರಿಸಿದರ್ಥಂ" (ಕಪೀಂ. ೨೧೦); ನರೆ ನೆಗೆದು ಬೆಳುಕರಿಸಿ ತಲೆಗೆ ತಲೆದೋಱುತಿರೆ ಪರಕರಿಸಿ ಹಂಜಿಯಂ ಹಂಜರಿಸಿ ಮಿಱುಗುತಿರ ತೆರೆನೆಗೆಯ ಯಮಪುರದ ಸೋಪಾನವೆಂಬಂತೆ (ಪಿಂಡೋಠ. ೨-೧೧). 'ಪಂಜರಿಸು' ಪರಾ. [ಹಂಜರ + -ಇಸು]

ಹಂಜಿ (ನಾ). ೧. ನೂಲನ್ನು ತಯಾರಿಸಲು ಹತ್ತಿಯ ಬೀಜ ಬಿಡಿಸಿ ಹೆಕ್ಕಿ ಹಸನುಮಾಡಿದ ಹತ್ತಿಯ ಸಣ್ಣ ಸುರುಳಿ: ಹತ್ತಿ ಹಂಜಿ ನೂಲಮಳವೆಗೆ ವೀಸ ೨ (ಎಕ. XII, ಚಿಕ್ಕನಾ. ೨೧-೬೯; 1160); ಕಟಕಸೂತ್ರದ ಗೂಡ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿಪ್ಪಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ನೂಲನು ಅದೆಲ್ಲಿಂದ ತಂದಿತ್ತು ರಾಟ ಇಲ್ಲ ಹಂಜಿ ಇಲ್ಲ (ಚನ್ನವ. ೩.೬-೯); ಎಡಗಾಲಿಂದ ಹಂಜಿಯ ಹೊಸವಂದದಿ ಕೆಡಹಿ ಹೊಸೆದು ಕೊಂದನಾಗ (ನೇಮಿಸಂ.೨೩-೧೩೮). ೨. ಹತ್ತಿ; ಅರಳೆ: ನರೆನೆಗೆದು ಬೆಳುಕರಿಸಿ ತಲೆಗೆ ತಲೆದೋಱುತಿರೆ ಪರಕರಿಸಿ ಹಂಜಿಯಂ ಹಂಜರಿಸಿ ಮಿಱುಗುತಿರ ತೆರೆನೆಗೆಯ ಯಮಪುರದ ಸೋಪಾನವೆಂಬಂತೆ (ಪಿಂಡೋಠ.೨-೧೧). ೩. ಹತ್ತಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಬತ್ತಿ; ಅರಳೆ ಬತ್ತಿ: "ಹಂಚಿ ಎಂತ ವರ್ತಿಕೆಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ.೬೧-೨೦). 'ಪಿಂಜ್ರಿ₂', 'ಹಿಂಜಿ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಪಂಜಿ]

ಹಂಜಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಬೇರು; ಗಂಟುಭಾರಂಗಿ: "ಹಂಜಿಕಾ . . . ಬರ್ಬರಃ, ವಂದಕಃ - ೯ ಭಾರಂಗೀ ಹೆಸರುಗಳು, ಗಂಟುಭಾರಂಗಿ ಎಂಬುವ ಗ್ರಂಥಿಕದ್ರವ್ಯವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದದ್ದು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೨).
[ಸಂ. ಹಂಜಿಕಾ]

ಹಂಜಿಗುಕ್ಕೆ (ನಾ). ಅರಳೆಯನ್ನು ತುಂಬುವ ಕುಕ್ಕೆ, —ಗೂಡೆ: ಹಂಜಿಗುಕ್ಕೆಯೊಳೆಸೆವ ಮೊಗದೊಳಾ ಬೊಗದು ಬಾಯಿಂ ಜೊಲ್ಲು ಸುರಿಯೆ . . . ಮುರುಡು ಗೋಲ್ಕಿಡಿದು ತಡವರಿಸಿ ನಡೆವ ಮುದುಪಂ (ಚಿಬಪು.೧೧-೬೬). [ಹಂಜಿ + ಕುಕ್ಕೆ]

ಹಂಜೆ (ನಾ). (ನಾಟಕದಲ್ಲಿ) ದಾಸಿ ಅಥವಾ ತೊತ್ತನ್ನು ಕರೆಯುವಾಗ ಸಂಬೋಧಿಸುವ ಪದ: ಸುಡು ಪಂಚಗಳೆಂಜಲ ಹಂಜೆಯೆಂದು ಬಯ್ದೊಡನೊಡನೆತ್ತಿದ ಮ್ಮೆಸಗಿ ಬೇಟದ ಬನ್ನಮನಕ್ಕತಂಗಿಯರ್ (ಅನಂಪು.೮-೩೧); ಹೇಕುಳಿಗೊಂಡ ನಾಯಿ ನೀನೇಕೆಲೆ ಹಂಚಿ ಎಂತ ಬಾಯ್ಬಡಿಯದಿರ್ (ಬಾಧಪು. ೧೫-೭೮). [ಸಂ. ಹಂಜಾ]

ಹಂಟಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ : ನಾರುಬೇರು, ಹಾವುಲಿಗೆ, ಹಂಟಗೆ, ಔಳಿಗೆ, ಬೆಳಂಗಿ (ಮೃಡಿಗಿ.೨-೩೨). [?]

ಹಂಡ₁ (ನಾ). ಷಂಡ; ನಪುಂಸಕ : ಷಂಡ- ಹಂಡ (ಶಮದ.೨೫೮ ಪ್ರಯೋ.).
[< ಸಂ. ಷಂಡ]

ಹಂಡ₂ (ನಾ). ೧. ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣ; ಬಿಳುಪು: 'ಹಂಡಬಂಡ' ಪರಾ. ೨. ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ ಎತ್ತು; ಬಿಳಿಯೆತ್ತು: ಹಂಡ ಹಾಱುವ ಚಿಂಚ ಮಲೆವ ಪುಲ್ಲೋರಿ . . . ಪಲವುಪರಿಯೆತ್ತು ತೊಂಭತ್ತಾಱುಲಕ್ಷ ಮೇಳ್ಯೆಸಿ (ಸಿಂಗಿರಾ.೩೫-೬); ಹಂಡ ಕೆಂದಗಳಿಲ್ಲ ಹುಂಡಿ ಕಾರಿಗಳಿಲ್ಲ ಗಂಡರಿದ್ದೊಬ್ಬ ಮಗನಿಲ್ಲ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೯೨೬); ಯಾವುದು ಹಂಡವೆತ್ತೇ, ಕಳೆದ ಹನ್ನೆರಡು ವರಹಕೊಟ್ಟು ಕೊಂಡದ್ದೇ? (ಚಿಟ್ಟಪ್ಪಿ.೫೩).
[< ಪಾಂಡು₁?]

ಹಂಡಕ್ಕಿ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ ಅಕ್ಕಿ; ಬೆಳತಿಗೆ ಅಕ್ಕಿ: ಹಂಡಕ್ಕಿ ದುಂಡಕ್ಕಿ ದುಂಡುರಾಜಣದಕ್ಕಿ ಬಂದೂರ ಗದ್ದೆ ಗೊಣೆ ಬತ್ತದ ನೆಲ್ಲಕ್ಕಿ ಬಂದವೆ ನಮ್ಮ ಅರಮನೆಗೆ (ನಾಪದ. ೧೧೫). [ಹಂಡ₂ + ಅಕ್ಕಿ₁]

ಹಂಡನಾಯ್, ಹಂಡನಾಯಿ (ನಾ). ಕ್ಷುದ್ರವಾದ ನಾಯಿ; ಹೊಲಸುನಾಯಿ: ವಿಷ್ಣುವಂ ಹಂಡನಾಯಾಗೆಂದವಂ ಶಪಿಸಿದ (ವೀಕೃಪು. ೪-೧೨-೧೫). **ಹಂಡನಾಯಿ** : ತನ್ನ ಬಡತಿಂಡಿಗಳಲಿನಿತನ್ನು ಹಂಡನಾಯಿಗೆ ಹಾಕಿ ತಿನ್ನುವನು (ಕಥನ. ೪-೧).
[ಹಂಡ? + ನಾಯ್]

ಹಂಡನಾಯಿ 'ಹಂಡನಾಯ್' ನೋ.

ಹಂಡಬಂಡ, ಹಂಡಹುಂಡ (ಗು). ೧. ಬಿಳುಪು ಮತ್ತು ಕಂದುಬಣ್ಣ ಮಿಶ್ರವಾದ; ಬೆರಕೆಬಣ್ಣದ: ಹಂಡಬಂಡದ ಕುದುರಿ ಗೊಂಡೇದ ಲಗಾಮ ಕಂಡೇನ ಊರ ತೆವರಾಗ (ಗರತಿ.೬೩); ಹಂಡಬಂಡ ಕುರಿಯ ಮರಿಯು ಬಹಳ ಮುದ್ದು ಬರುವೋಲಿತ್ತು (ಕನನಿ.೪-೩); ಬಿಳಿಯವು ಕರಿಯವು ಹಂಡಬಂಡ ಕೆಂಪು ಬೂದಿಬಣ್ಣದವು ಈ ಮೇರೆಗೆ ಹಲವು ಬಣ್ಣದ ಪಾರಿವಾಳಗಳುಂಟು (ಮುಂಬಯಿ.೩-೧೧೦). ೨. ಮಿಶ್ರವಾದ; ಬೆರಕೆಯಾದ: ಕನ್ನಡವನ್ನು ಕೈಬಿಟ್ಟು ತನ್ನ ಮಾತೃಭಾಷೆಯಾಗಿದ್ದ ಆ ರೂಪುಗೆಟ್ಟ ಹಂಡಬಂಡ ಮರಾಠಿಯನ್ನು ಕೇಶವರಾಯ ಶುರು ಮಾಡಿದರಾಯಿತು (ಬಂಗಬ.೮೩). (ನಾ). ೩. ಮಿಶ್ರಬಣ್ಣದ ಪಾರಿವಾಳ; ಹೊರಸು: (ಕ). ೪. ಬಿಳಿ ಮತ್ತು ಕಂದು ಬಣ್ಣದ ಎತ್ತು: ಕಂದಬಣ್ಣದ ಬಲು ಚಂದ ಚಂದ ಹೋರಿಗಳು ನಂದಿಯ

ಹಂಗ ಮೈಮಾಟ ಹಂಡಬಂಡ ಹೊಂದಿ ನಡೆದವು ಸಾಲುಗೊಂಡು (ಸಿದ್ಧಪು.೧೭-೨೦).
ಹಂಡಹುಂಡ : ೧. ಕರಿಯ ಬಿಳಿಯ ಹಂಡಹುಂಡ ಮರಿಗಳು (ವಾಲಮ.೧೦೭). ೪. ಕಾರಿಕಪ್ಪಂ ಹಂಡಹುಂಡ ಕೆಂದಂ ಬೆಳ್ಳಿಹೋರಿಗಳುಮೊಳಗಾದ ಹಿಂಡು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೮-೪೯). 'ಹುಂಡವಣ್ಣ' ಪರಾ. [ಹಂಡ$_2$ + ಬಂಡ$_1$]

ಹಂಡಬಂಡಕಥೆ (ನಾ). (ಆಲಂ) ಪೊಳ್ಳುಕತೆ; ಜೊಳ್ಳುಕತೆ : ಅತಿರಂಜಿತವಾದ ಈ ಹಂಡಬಂಡಕಥೆಗಳು ಅವರಿಗೆ ಹಾಸ್ಯಾಸ್ಪದವೆನಿಸುವುವು (ಕಥಕ. ೩೪). [ಹಂಡಬಂಡ + ಕಥ]

ಹಂಡಬಂಡತನ (ನಾ). ಬೆರಕೆಯಾಗಿರುವಿಕೆ; ಮಿಶ್ರತನ: ಬೆಳಗಾಂವಿಯ ಹಂಡಬಂಡತನವು ಕಾಣಸಿಕ್ಕಿತು (ಬಟ್ಟಸೂ. ೧೦೦). [ಹಂಡಬಂಡ + - ತನ]

ಹಂಡಬಂಡು (ನಾ). ಬೆರಕೆಬಣ್ಣ; ಮಿಶ್ರವರ್ಣ: ಕನ್ನಡಕದ ಹಂಡಬಂಡು ಸಂಸಾರಕ್ಕೆ ಬಣ್ಣವೇರುವ ಸಂಭವವಿಲ್ಲ (ವಿಚಾಮಂ. ೨೦). [ಹಂಡಬಂಡ + - ಉ$_1$]

ಹಂಡಹಕ್ಕಿ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ ಹಕ್ಕಿ; ಬೆಳ್ಳಕ್ಕಿ: ತುಸುಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಮನೆಯ ಮುಂದ ಬೇಲಿಯ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಹಂಡಹಕ್ಕಿ ಸಿಳ್ಳುಹಾಕತೊಡಗಿತ್ತು (ಮಲಮ. ೨೫). [ಹಂಡ$_2$ + ಹಕ್ಕಿ (< ಪಕ್ಕಿ)]

ಹಂಡಹುಂಡ 'ಹಂಡಬಂಡ' ನೋ.

ಹಂಡಹೋರಿ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ ಹೋರಿ: ಗೊಂಡ್ಯಾದ ಹಣೆಪಟ್ಟನ ಹಂಡಹೋರಿ ನನಗಾಗಿ ಕೊಂಡಾರ ನಮ್ಮವರು (ಕನ್ನಜಾ. ೧೪೭). [ಹಂಡ$_2$ + ಹೋರಿ (< ಪೋರಿ$_2$)]

ಹಂಡಾಕಳು (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ ಹಸು: ಆ ಹಂಡಾಕಳು ಐತಲ್ಲ ಅದನ್ನೇ ಚಂದನ ಜೊತೆಗೆ ತಲಾರಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಿದರಾತು (ಸುವಸಂ. ೬೩). [ಹಂಡ$_2$ + ಆಕಳು (< ಆಕಳ್)]

ಹಂಡಾಹಂಡ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಪಾತ್ರೆ (?): ಮಂಡಲಂಗಳ ಮಾಡಿ ರಂಗವಲಿಗಳ ಹಾಕಿ ಹಂಡಾಹಂಡದಲಿಯಿಳಿವಿ ಭೂಮಂಡಲಾಧಿಪತಿ ನಿನಗೆ ಅರ್ಪಿತವೆಂದು ತಂದು ನೈವೇದ್ಯಿಟ್ಟು ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಿದ್ದ (ಪುರಂದ. ೫-೬೯-೧೩). [?]

ಹಂಡೆ$_1$ (ನಾ). ತಾಮ್ರ ಮೊದಲಾದ ಲೋಹಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ನೀರು ತುಂಬುವ ದೊಡ್ಡ ಪಾತ್ರೆ; ಕಡಾಯಿ; ದೊಡ್ಡತಪ್ಪಲೆ: ನೀರು ತುಂಬುವುದೊಂದು ದೊಡ್ಡ ಹಂಡೇ ಅದೆಯಂತೆ (ವಬಂಬಯಿ.೪-೫೨); ಪ್ರತಿ ಮನೆಯ ಮುಂದ ಒಂದೊಂದು ಹಂಡೆಯ ತುಂಬಾ ಓಕುಳಿ ಮಾಡಿಡುವ ಪದ್ಧತಿ (ಮಟ್ಟುಪ. ೫೦); ಹತ್ತು ಕೊಡದ ಹಂಡೇ ಒಬ್ಬನ ಎತ್ತಿ ಇಳಿಸುತಿದ್ದಿನಿ (ಮಣ್ಣುಪ. ೧೧೩). [? ./ ತುಳು. ಹಂಡೆ; ತೆಲು. ಹಂಡ./ ಹಿಂ. ಮರಾ. ಹಂಡಾ]

ಹಂಡೆ$_2$ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಎತ್ತು: ಹಂಡೆ ಹವಳೆ ಹುಲುಗಟ್ಟಿಕೊಂಡು ನಿಂತವು (ಪ್ರಸಭಾ. ೪೯-೬). 'ಹವಳೆ' ಪರಾ. [< ಹಂಡ$_2$]

ಹಂತ$_1$ 'ಪಂತ$_1$' ನೋ.

ಹಂತ$_2$ (ನಾ). ೧. ಮೆಟ್ಟಿಲು; ಸೋಪಾನ; ಪಾವಟಿಗೆ: "ಆರೋಹಣಂ, ಸೋಪಾನಂ . . . ಸೋಪಾನದ ಹೆಸರುಗಳು, ಮೆಟ್ಟುಗಳು, ಪಾವಟಿಗೆ, ಹಂತಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾತಿ.೧೦೪); ಮನೆಯ ಹೊಱಗಣ ಹಂತ ಬಿಡದಿಹ ಜನದನಿತು ತಾನೈಸೆ ನಿಮ್ಮಯ ಸೇನೆ (ಕುಮಾರ.ಸ. ಒ೦೧.೫-೩೮); ಹಜಾರದ ಪಾರ್ಶ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಉಪ್ಪರಿಗೆಗಳ ಮೇಲೆ ಹತ್ತಿಹೋಗುವ ಹಂತಗಳು (ಶ್ರೀರಾಯ.೧೩೭). ೨. ಘಟ್ಟ; ಮಜಲು: ಈ ಕಸಬೇಕೆರೆ ಹಿನ್ನ ಕೀಳುವಾಯ ಹನ್ನದಲ್ಲಿರುವ ದೈವದ ಗದ್ದೆ ಅಯಾಚಿತರ ಗದ್ದೆ (ಎಕ. XV. ಅರಸೀ. ೨೦೪-೨; 1817); ಯೋಗಸಿದ್ಧರು ಲಯಯೋಗದ ಅನುಭವದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಹಂತಗಳನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಿರುತ್ತಾರೆ (ಭಾರದ. ೧೫೫); ಆಳುಕಾಳುಗಳಿಂದ ಉಪದೇಶ ಪಡೆಯುವ ಹಂತಕ್ಕೆ ನಾನು ಇನ್ನೂ ಇಳಿದಿಲ್ಲ (ಹಾಹುತ್ರ. ೩೫).

ಹಂತವಾರು = ಒಂದು ಮಜಲು ಅಥವಾ ಮಟ್ಟಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ,— ಸೇರಿದ: ಗ್ರಾಮಗಳ ಹಂತವಾರು ಮೇರೆಗೆ . . . ಕಾಲೂಳಿಗದ ಜನ ಮುಂತಾದವರನ್ನೂ ನೇಮಕಮಾಡಿದರು (ಮುಹಾವಂ. I. ೧೧೯).

ಹಂತ$_3$ 'ಪಂತ$_2$' ನೋ.

ಹಂತ$_4$ (ಅ). ಶೋಕ, ಕರುಣ, ಸಂಘರ್ಷ, ಜುಗುಪ್ಸೆ ಮುಂತಾದ ಭಾವಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಅವ್ಯಯ: "ಅತಿಶೋಕದಲ್ಲಿ ಸಂಘರ್ಷದಲಿ ಹಂತವೆಂದೆಂಬ ನುಡಿ ವರ್ತಿಸಿರ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೫೫-೬೯); ಹಂತ ಹಿರಿಯರು ಹುಸಿಯ ನುಡಿವರ ಸಂತವೇಕಾತ್ಮಕವು ಕಂಡೇಕಾಂತವೆಂದಿನ್ನಾವದಾವುದು ಹೇಳನೇಕಾಂತ (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೭೨-೨೦); ಅಂತವಿಲ್ಲದ ಸೌಖ್ಯವೋರ್ವನ ಹಂತ (ರಘುವಂ. ೮-೭೯). [ಸಂ.]

ಹಂತಕ (ನಾ). ಕೊಲ್ಲುವವನು; ಕೊಲೆಗಾರ: ವಿಜಯನಾರಸಿಂಹ ಎಂಬ ಕತ್ರಿಯು ಆ ಹಂತಕರನ್ನು ತುತ್ತುಗೊಂಡ ಕಥೆ (ಸಂಸಕ. ೧೧೫). [ಸಂ.]

ಹಂತಿ 'ಪಂತಿ' ನೋ.

ಹಂತಿಕಟ್ಟು 'ಪಂತಿಗಟ್ಟು' ನೋ.

ಹಂತಿಕಾಱ 'ಪಂತಿಕಾಱ' ನೋ.

ಹಂತಿಕುಂಟೆ (ನಾ). (ಉಕ) ಹೊಲವನ್ನು ಹಸನುಮಾಡಲು ಹೊಡೆಯುವ ಸಾಲುಕುಂಟೆ: (೬). [ಹಂತಿ (< ಪಂತಿ) + ಕುಂಟೆ$_1$]

ಹಂತಿಗಟ್ಟು 'ಪಂತಿಗಟ್ಟು' ನೋ.

ಹಂತಿಗಣ್ಣ (ನಾ). ಸಾಲಾಗಿ ಕಟ್ಟಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಹಗ್ಗ; ದಾವಣಿ: ಹಂತಿಗಣ್ಣೆಯು ಚೆನ್ನ, ಚಿಂತೆಯಿಲ್ಲದ ರಾಣಿ ಬಂತು ಮಹಮನೆಗೆ ಬಸವಣ್ಣ ಉಣಸಿದನು ನಿಂತು ಶಿವಮತವ ಅಂಬಲಿಯ (ಕನ್ನಜಾ.೧೩೩); ಕಣ, ಕೂರಿಗೆ, ಮೇಳಿ, ಹಂತಿಗಣ್ಣ (ಕನ್ನಜಾ. ೨೧೧). [ಹಂತಿ (< ಪಂತಿ) + ಕಣ್ಣ]

ಹಂತಿಗಾಱ 'ಪಂತಿಕಾಱ' ನೋ.

ಹಂತಿಗೂಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಾಲಾಗಿಸು; ಪಾಳಿಮಾಡು: ಕ್ರತುಪದಕ್ಕಿರುವ 'ಸರ್ವ' ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣಪದವು ಹಿಂಸಾತ್ಮಕಕ್ರತುಗಳನ್ನೂ ಹಂತಿಗೂಡಿಸುತ್ತಿದೆ (ನಾಡೋಜ. ೬೭). [ಹಂತಿ (< ಪಂತಿ) + ಕೂಡಿಸು]

ಹಂತಿಗೊರಲು (ನಾ). ತಲೆಗಳ ಸಾಲು; ಸಾಲುದಲೆ.

ಹಂತಿಗೊರಲವನು = ಸಾಲಾಗಿ (ಹತ್ತು) ತಲೆಗಳುಳ್ಳವನು; ರಾವಣ : ಹಂತಿಗೊರಲವನನೇಳಿಸೆ [ಪಾಠಾಂ. ಹಂತಿಗೊರಲವನೇಳಿದದೆ, ಹಂತಿಗೊರಲವವೇಳಿದ] ಪರ್ಚಿರಲೊಳೊತ್ತಿ ಪಂತಮಂ ಮುಱಿದು ಮೂಱವತೆಯುಳ್ಳರಮನೆಯನಂತಪುರಮಂ ಮಾಡಿ (ಪದ್ಮರಾ.೧೩-೬೫). [ಹಂತಿ (< ಪಂತಿ) + ಕೊರಲು (< ಕೊರಲ್)]

ಹಂತಿಗೊಳ್ 'ಪಂತಿಗೊಳ್' ನೋ.

ಹಂತಿಗೊಳ್ಳು 'ಪಂತಿಗೊಳ್' ನೋ.

ಹಂತಿದಪ್ಪು (ಕ್ರಿ). ಸಾಲುತಪ್ಪು; ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತವಾಗು: ಪೊರ್ಕುಟಿಯಿಂದಮ ಹಂತಿದಪ್ಪಿ ತಾಱುಂಬಟಿಯುಂ ತೆರಳ್ದ ಕುರುಳುಗಳ್ ಬೆಮರ್ . . . ಕೂಟದೊಂದು ಸವಿಯಂ ಪಿಸುಣಾಡುವುವೀ ಲತಾಂಗಿಯಾ (ಚಂದ್ರಪು.೮-೭೨). [ಹಂತಿ (< ಪಂತಿ) + ತಪ್ಪು$_1$]

ಹಂತಿದಾವಣಿ (ನಾ). (ಕಣದಲ್ಲಿ ಸಾಲಾಗಿ) ಕಟ್ಟುವ ಹಗ್ಗ; ಎಣೆಹಗ್ಗ: (೬). [ಹಂತಿ (< ಪಂತಿ) + ದಾವಣಿ$_1$]

ಹಂತಿಯೂಟ 'ಪಂತಿಯೂಟ' ನೋ.

ಹಂತಿವಿಡಿ 'ಪಂತಿವಿಡಿ' ನೋ.

ಹಂತಿವೆಣ್ (ನಾ). ಹೆಂಗಸರ ಸಾಲು: ಪಂತವಾಡುವ ಭಟರಳಿಗಿಳಿ ಪಡಿಯಱ ತಿಂಥಿಣಿ ಕೋಗಿಲೆವಿಂಡು ಹಂತಿವೆಣ್ಣಳ ತನುಲತ ವನಮೆನಲು ವಸಂತನವೊಲು ನೃಪನೆಸೆದ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೩-೬). [ಹಂತಿ (< ಪಂತಿ) + ಪೆಣ್]

ಹಂತಿಹೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ಕಣದಲ್ಲಿ ಒಕ್ಕಣೆಗಾಗಿ ಸಾಲಾಗಿ ಕಟ್ಟಿದ ದನಗಳನ್ನು ಸುತ್ತಿಸು: ಏತದಿಂದ ಬಾವಿಯ ನೀರೆತ್ತುವಾಗ ಅಥವಾ ಹಂತಿ ಹೊಡೆಯುವಾಗ ಗಂಡಸರು ಹಾಡುವ ತ್ರಿಪದಿ (ಛಂದೋವಿ. ೨೦೪); ಹಂತಿ ಹೊಡೆಯುತ ನೆನೆದೆ ಸಂತಸದಿ ಶರಣರನು (ಜನಗೀ. ೧೩); ಹಂತಿಹೊಡೆಯುವಾಗ ಆಳುಗಳು ಪದಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರು (ಕವಪು. ೩-೭೪). [ಹಂತಿ (< ಪಂತಿ) + ಹೊಡೆ$_1$ (< ಪೊಡೆ$_1$)]

ಹಂತುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಕೊನೆಗೊಳ್ಳು; ಮುಗಿ; ಅಂತ್ಯವಾಗು: ಲಲನೆಯರ ಭ್ರಾಂತಿನಿಂ ಹಂತುಗೊಳುವರ ಖಚರನೆಂದೆಸೆದ (ಜಿನಮು. ೨೪-೧೮). [ಹಂತು$_0$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಹಂತೆ (ನಾ). ಗರ್ವ; ಅಹಂಕಾರ; ಮದ: ಇಂತಿದಧ್ಯಾಸವಿದರಂತಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಜಡ

ಹಂತೆಯೊಳಗುಳ್ಳ ಗುಣವೆಯ್ದು ಸತ್ಯವೆಂಬಂತೆ ಕಾಣಿಸುವುದೆಲೆ ಪುತ್ರ (ಅನುಸಾ. ೬-೨-೯): ಚಿಂತಿಪನಾತ್ಮಮದವೆತ್ತಮಿಗೆ ಹಂತೆ ಮುಂದನಗೆ ಸರಿ ಯಾರೆ (ವೀಶೈಪು. ೭-೩-೧೯); ಅಣಿಮಾದಿಸಿದ್ಧಿಸಂಭ್ರಮದ ಹಂತೆಯೊಳಾರ ಯಣಿಕೆಗೊಳ್ಳದೆ ಮಹಿಮರಿರವಜೀಯುದಾಂ ನೊರೆದೆ . . . ನುತಿಸುತ್ತೆ ಸೈಗೆಡೆದು ಪೊರಳಿದಂ ಧಾರಿಣಿಯೊಳು (ಚತುಪು. ೨-೪-೪೮). [< ಅಹಂತೆ]

ಹಂದರ್ 'ಪಂದರ್' ನೋ.

ಹಂದರ$_1$ 'ಪಂದರ್' ನೋ.

ಹಂದರ$_2$ 'ಹಂಜರ' ನೋ.

ಹಂದರಜಡ್ಡು (ನಾ). ಮದುವೆಯ ಕಾರ್ಯದ ಓಡಾಟದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ದೇಹಾಲಸ್ಯ: ಮದುವೆಯೆಲ್ಲ ಮುಗಿದ ಮೇಲೆ 'ಹಂದರ - ಜಡ್ಡಿನಿಂದ' ಮೂರುದಿನದಲ್ಲಿ ನಿರ್ವಿಣ್ಣರಾಗಿ ಹೋದ ದೇಸಾಯರು ರಾತ್ರಿ ಅವಳ ಮನೆಗೆ ಬಂದಾಗ . . . ನಕ್ಕಳು (ಸಮಜೀ. ೩೫೦). [ಹಂದರ$_1$ (< ಪಂದರ್) + ಜಡ್ಡು]

ಹಂದರಹೂ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೂವು ಮತ್ತು ಅದರ ಗಿಡ: ಹಲ್ಲೆಬಳ್ಳಿ, ಹಂದರಹೂ (ಪ್ರುಶಿಗಿ. ೬೫-೧೩೫೦). [ಹಂದರ? + ಹೂ$_2$ (< ಪೂ$_2$)]

ಹಂದರಿಕ್ಕು 'ಪಂದರಿಕ್ಕು' ನೋ.

ಹಂದರು 'ಪಂದರ್' ನೋ.

ಹಂದರುವಣ (ನಾ). ಮದುವೆ ಮುಂತಾದ ಸಮಾರಂಭಗಳಲ್ಲಿ (ಮನೆಯ ಮುಂದೆ) ಚಪ್ಪರ ಹಾಕುವಾಗ ಕೊಡಬೇಕಾಗಿದ್ದ ತೆರಿಗೆ; ಚಪ್ಪರದ ಹಣ: ಪುರಿಗೆಳೆಯ ರಾಮೇಶ್ವರದೇವರ್ಗ್ಗೆ ಪುರದ [ಸಾ]ದದೆ[ಆ] ಹಂದರುವಣವೆಂಬವಂ ಸರ್ವನಮಶ್ಯವಾಗಿ ಬಿಡೆಂದು ಬೇxವುದುಂ (ಸೌಇಇ. XX,೭೮-೧೪; 1118).

[ಹಂದರು (< ಪಂದರ್) + ಪಣ$_3$]

ಹಂದಲ್ 'ಪಂದಲ್' ನೋ.

ಹಂದಲು 'ಪಂದಲ್' ನೋ.

ಹಂದಲೆ 'ಪಂದಲೆ' ನೋ.

ಹಂದಿ 'ಪಂದಿ' ನೋ.

ಹಂದಿಕೊಬ್ಬು (ನಾ). ಹಂದಿಯ ಕೊಬ್ಬು,— ನೆಣ: ಮುರಿದ ಮೂಳೆಗಳನ್ನು ಒಂದುಗೂಡಿಸಲು ಹಂದಿಕೊಬ್ಬನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ (ರಂಪಿ).

[ಹಂದಿ (< ಪಂದಿ)+ ಕೊಬ್ಬು$_2$ (< ಕೊರ್ವು$_2$)]

ಹಂದಿಗ (ನಾ). ಅಂಜುಬುರುಕ; ಹೇಡಿ: ಹಂದಿಗರು ನನಗೆಯಿದಿರಾಂಪರೇ ಪರಿಯರ್ದೆಯ ಕುಂದಿಲ್ಲದೊದ್ದೆ ಧಾತನ ಜಿಹ್ವೆಪೀಠದೊಳು ನಿಂದೆಯಾಖಂಡಲಗೆ ಡಾಗ ನೊತ್ತಿದ ಹರನ ಸಿರತೊಡೆಯನಡರ್ದ ಮತ್ತಂ (ಪ್ರಭುಪು. ೫-೧೫೧). 'ಹಂದೆಗ$_1$' ಪರಾ.

[ಹಂದೆ (< ಪಂದೆ) + - ಇಗ]

ಹಂದಿಗಡ್ಡೆ 'ಪಂದಿಗಡ್ಡೆ' ನೋ.

ಹಂದಿಗೀರ (ನಾ). (ಹಂದಿಯಂತೆ ಕಿರುಚುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ; ಸಣ್ಣಗೂಗೆಹಕ್ಕಿ : (೬). [ಹಂದಿ (< ಪಂದಿ) + ಕೀರ್$_3$?]

ಹಂದಿಗುಂಟೆ (ನಾ). (?): ಮಂದಗವುನೆಯುಂದು ನಡಗಂಡನಲ್ಲದೆ ಹಂದಿ ಗುಂಟೆಯನದ ಹೇಳಲಿಲ್ಲ (ಬಿದಾವ. ೩೮-೭). [?]

ಹಂದಿಗೆಡ್ಡೆ 'ಪಂದಿಗಡ್ಡೆ' ನೋ.

ಹಂದಿಗೆರಕನಗೆಡ್ಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಡ್ಡೆ; ಕೊನ್ನಾರಿಗಡ್ಡೆ: "ಕಸೇರುಕಾ- ಸೀಬಿ ಗಡ್ಡೆ, ಹಂದಿಗೆರಕನ ಗಡ್ಡೆ" (ಒಷಧಿ. ೨೪).

[< ಹಂದಿ(< ಪಂದಿ) + ಗಡ್ಡೆ(< ಗಡ್ಡೆ)]

ಹಂದಿಡು (ಕ್ರಿ). ಹಂದಿಯನ್ನು ಹೊಡೆ,--ಬಡಿ: ಕರ್ನಾಟಕ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಲೋಪಕ್ಕೆ . . . ಇಕಾರಕ್ಕೆ — ದಾಳಿಟ್ಟಂ, ಹಂದಿಟ್ಟಂ, ಸವಡಿಟ್ಟಂ (ಶಮದ. ೫೨ ಪ್ರಯೋ).

[ಹಂದಿ (< ಪಂದಿ) + ಇಡು$_1$]

ಹಂದಿತುಪ್ಪ (ನಾ). ಹಂದಿಯ ಕೊಬ್ಬಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ತುಪ್ಪ: ಮೂಳೆ ಮುರಿದಾಗ ಹಂದಿತುಪ್ಪ ಹಾಕಿ ಕಟ್ಟುತ್ತಾರೆ (ರಂಪಿ). [ಹಂದಿ (< ಪಂದಿ) + ತುಪ್ಪ]

ಹಂದಿದಾಟು (ನಾ). ಕತ್ತಿವರಸೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಟ್ಟು; ಹಂದಿ ನೆಗೆಯುವಂತೆ ನೆಗೆಯುವುದು: ಆಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಶೀಘ್ರಗಮನದ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ತಾನು ತಿರುಗಿ ಮುಂದುಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಬಲದ ಪಾದವನ್ನುಯಿಟ್ಟು ಬಂಡಿಕೋಲಿನಿಂದ ಕಡಿವುದು ಅವದಾನೊಂದುಂಟು ಅದು ಖಡ್ಗಶಾಸ್ತ್ರವ ಬಲ್ಲವರಿಂದ ಹಂದಿದಾಟುಯೆಂದು ನುಡಿಯಲ್ಪಡುವುದು (ಖಡ್ಗಟೀ. ೫-೨೭). [ಹಂದಿ (< ಪಂದಿ) + ದಾಟು$_2$ (< ದಾಂಟು$_3$)]

ಹಂದಿಪುಟ್ಟನ ಗೆಡ್ಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಡ್ಡೆ; ಕೊನ್ನಾರಿಗಡ್ಡೆ: "ಈ ಹಂದಿಪುಟ್ಟನ ಗಡ್ಡೆ ಇದೆಯಲ್ಲಾ ಅದರ ರುಚಿಗೆ" ಎಂದು ಪಂಡಿತನಿಗಿಂತಲೂ ತನ್ನ ಕನ್ನಡ ಮೇಲುಮಟ್ಟದ್ದು ಎಂಬ ಹೆಮ್ಮೆಯಿಂದ ಹೇಳಿದನು (ಮಲೆಮ. ೩೩೦).

[ಹಂದಿ (< ಪಂದಿ) + < ಪುಟ್ಟ$_1$ + ಗೆಡ್ಡೆ (< ಗಡ್ಡೆ)]

ಹಂದಿಪೊದೆಕೊಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಹಂದಿಪೊದೆಕೊಡೆ, ಮೊಲ್ಲೆ (ಪ್ರುಶಿಗಿ. ೫೧-೧೦೦೫). [ಹಂದಿ (< ಪಂದಿ) + ಪೊದೆ$_3$ + ಕೊಡೆ$_2$]

ಹಂದಿಬಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಚೀನಾಬಳೀಮರ, ಪುನಾಲೀ ಹಂದಬಳ್ಳಿ (ಪ್ರುಶಿಗಿ. ೨೯-೫೭೯). [ಹಂದಿ (< ಪಂದಿ) + ಬಳ್ಳಿ]

ಹಂದಿಮಿನು 'ಪಂದಿಮಿನ್' ನೋ.

ಹಂದಿವಲೆ (ನಾ). (ಕಾಡು) ಹಂದಿಯನ್ನು ಹಿಡಿಯುವ ಬಲೆ: ಎರಳೆವಲೆ ಹಂದಿವಲೆ ಹೊಯ್ಸಲೆ . . . ಬೇಡರ ಸಿರದೊಳೊಪ್ಪಿದುದು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೫-೧೯).

[ಹಂದಿ (< ಪಂದಿ) + ಬಲೆ$_1$]

ಹಂದಿವಳಯ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ಕೂರ್ಚಂ - ಹಂದಿವಳಯ" (ಒಷಧಿ. ೩೭). [ಹಂದಿ (< ಪಂದಿ) + ವಳಯ?]

ಹಂದಿವಾಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಪಳ್ಳಮ ಮುತ್ತ್ರಿಎ(ಯ) ಹನ್ದಿವ(ವಾ)ಡಿ ಎ(ಯ)ನಿ(ನೀ)ರುಂಗಲ್ಲೆ (ಇಇ. VIII, ೨೧೩-೨೫: 10ನೆಯ ಶತ).

[ಹಂದಿ (< ಪಂದಿ) + ವಾಡ$_1$ (< ಪಾಡಿ$_2$)]

ಹಂದಿವೇಂಟೆ 'ಪಂದಿವೇಂಟೆ' ನೋ.

ಹಂದೀಟಿ (ನಾ). (ಹಂದಿಯನ್ನು ತಿವಿಯಲು ಬಳಸುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಈಟಿ (?): "ಭಲ್ಲಾ= ಹಂದೀಟಿ" (ಕಾಶಕೃ. ೧೧೪). 'ಪಂದಿಪೊಟ್ಟು' ಪರಾ.

[ಹಂದಿ (< ಪಂದಿ) + ಈಟಿ (< ಇಟ್ಟಿ$_2$)]

ಹಂದು 'ಹೆಂದು' ನೋ.

ಹಂದೆ 'ಪಂದೆ' ನೋ.

ಹಂದೆಗ$_1$ (ನಾ). ಹೇಡಿ; ಅಂಜುಬುರುಕ: ಹೇಳಬಲ್ಲಿರೆ ತಥ್ಯವನು ತೆಗೆ ಕಾಳಗದ ಹಂದೆಗರ [ಪಾಠಾಂ. ಹಂದೆಗಳ]ನೆನುತ ಕರಾಳದೈತ್ಯವ್ರಾತ ಕವಿದುದು ಕೃಷ್ಣನಭಿಮುಖಕೆ (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೪೯-೩೭); ಎನ್ನನು ಹಂದೆಗರೆಂಬರು (ಕಠಿಕ. ೧೨-೧).

[ಹಂದೆ (< ಪಂದೆ) + - ಗ$_2$]

ಹಂದೆಗ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೀನು: ಹಾರುವಂ ಹಿರಿಯ ಷಡುಸಕ್ಕರಿಗ ನಿಬಿಲು ಹಂದಗನಾನೆಮೊಗನೆಂಬ ಪರಿಪರಿಯ ಮೀನ್ಗಳಂ ಗುದಿಗೆಯ್ದರು (ಪಚಕಾ. ೫-೪೫). [? ಇದು 'ಹಂದಿಗ' ಎಂದಿರಬಹುದೆ?]

ಹಂದೆತನ 'ಪಂದೆತನ' ನೋ.

ಹಂದೊಗಲ್ 'ಪಂದೊಲ್' ನೋ.

ಹಂಪ$_1$ 'ಪಂಪ$_2$' ನೋ.

ಹಂಪ$_2$ (ನಾ). (?): ಪರಮವಿಕ್ರಮವುಳ್ಳ ರಘುವಿನ ಬರುವ ವಾರ್ತೆಯನರಿತು ಪಶ್ಚಿಮಧರಣಿಪತಿಗಳ ಹಂಪದಿಂ ಕರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟರಹನು (ರಘುವಂ. ೪-೫೮). [?]

ಹಂಪಲು 'ಪಣ್$_3$' ಪರಾ.

ಹಂಪುಗಾಲ (ನಾ). ಅದ್ದೂರಿಯ ಕಾಲ; ವೈಭವದ ಸಮಯ: ಲೋಕದ ಅನ್ನವು ಲೋಕದಂತೆಯ ತಾನು ಹಂಪುಗಾಲದ ಬೆಳೆಯು ಹಾಲುಂಡಿತ್ತು (ಸಮೀಗೀ. ೧೭-೩೭೪); ಮಿಡಿ ಕಾಯಿ ಹಣ್ಣುಗಳ ಹಂಪುಗಾಲದ ಸೊಂಪು ಖತು ಖತುಗಳಾಡಿಸಿದ ಸೂರು ಚದುರು (ನಲುಮು. ೪೨-೫). [ಹಂಪು$_1$ (< ಪಂಪು$_1$) + ಕಾಲ]

ಹಂಪುಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅದ್ದೂರಿಮಾಡು; ವೈಭವಗೊಳಿಸು: ಹಂಪುಗೊಳಿಸುವ

ದೇವಿಯೊಲಿದ ಮಾಧವನ ವಿದ್ಯಾತೀರ್ಥವನ್ನು ತಂದು ಹಂಪು ಪಡೆಯೆಂದು ನಾ ಎರೆಯುವೆನು ನೀ ಸರ್ವಸಂನ್ಯಾಸಿಯಾಗು ಎಂದು (ಸೂರ್ಯವಾ. ೪೯-೧೭).

[ಹಂಪು$_{0}$(< ಪಂಪು$_{1}$) + ಕೊಳಿಸು]

ಹಂಪುಪಡೆ (ಕ್ರಿ). ಅದ್ದೂರಿಯಾಗು; ವೈಭವವನ್ನು ಹೊಂದು : ಹಂಪುಗೊಳಿಸುವ ದೇವಿಯೊಲಿದ ಮಾಧವನ ವಿದ್ಯಾತೀರ್ಥವನ್ನು ತಂದು ಹಂಪುಪಡೆಯೆಂದು ನಾ ಎರೆಯುವೆನು ನೀ ಸರ್ವಸಂನ್ಯಾಸಿಯಾಗು ಎಂದು (ಸೂರ್ಯವಾ. ೪೯-೧೭).

[ಹಂಪು$_{0}$ (< ಪಂಪು$_{1}$) + ಪಡೆ$_{1}$]

ಹಂಪೆ (ನಾ). ಕನ್ನಡನಾಡಿನ ಒಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ತೀರ್ಥಕ್ಷೇತ್ರ; ವಿರೂಪಾಕ್ಷನು ನೆಲಸಿರುವ, ತುಂಗಭದ್ರಾನದಿಯ ದಂಡೆಯ ಮೇಲಿರುವ (ಪೌರಾಣಿಕವಾಗಿ ವಾಲಿ, ಸುಗ್ರೀವರು ನೆಲಸಿದ್ದರೆಂದು ನಂಬಲಾದ, ಐತಿಹಾಸಿಕವಾಗಿ ವಿಜಯನಗರವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದ) ಸ್ಥಳ: ಗಿರಿಜಾಕಲ್ಯಾಣ ಕಥಾಕಾವ್ಯಮಂ ಹಂಪೆಯ ಮಾದರಸರ ಕಾರುಣ್ಯದ ಶಿಶುವಪ್ಪ ಹಂಪೆಯ ಹರಿಹರಂ ಬಿನ್ನವಂಗೈದಂ (ಗಿರಿಕ. ಕಥಾಗರ್ಭಂ ೩); ಹಂಪೆಯ ಕೊಂಪೆಯ ನೋಂಪಿಯು ಫಲಿಸಲಿ ಗುಡಿಗಟ್ಟಲಿ ಕನ್ನಡ ಹರಣ (ಅರಳು ೩೦೫-೨); ಹಂಪೆಗೆ ಹೋಗುವುದಕ್ಕಿಂತ ತನ್ನ ಕೊಂಪೆಯಲ್ಲಿರುವುದು ಲೇಸು (ಗಾದೆ).

[< ಸಂ. ಪಂಪಾ]

ಹಂಬಕ್ಕಿ 'ಪಂಬಕ್ಕಿ' ನೋ.

ಹಂಬಲ 'ಪಂಬಲ್' ನೋ.

ಹಂಬಲಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಉತ್ಕಟವಾದ ಬಯಕೆ; ಅತಿಯಾದ ಹಂಬಲ, – ಅಪೇಕ್ಷೆ: ಶ್ರೀದೇವಿಯನ್ನು ಕಣ್ಣಾರೆ ಕಾಣಬಹುದೆಂಬ ಹಂಬಲಿಕೆ ಅವನಿಗಿದ್ದಿತು (ಶ್ರೀರಾಯ.೨೯೮); ಅವರೀರ್ವರ ಹಂಬಲಿಕೆಯು ಫಲಿಸಿತು (ಧರ್ಮಸಾ.೬೮); ಒಂದು ಮನಸಿನ ಬಯಕೆ ತಾ ಬರಿಯ ಹಂಬಲಿಕೆ (ಇಂಗೀತ.೫೫-೫). ೨. ಚಿಂತೆ; ವ್ಯಥೆ; ದುಃಖ: ಮಾತೃಕದಂಬ ಶೋಕಿಸುತೊರಲುತಿಹ ನಾನಾ ಬಗೆಯ ಹಂಬಲಿಕೆಗಳ ಕೇಳಿ ಪೊರಳಿ ರಾಜಕಳೇಬರವ ಕಂಡರಿಕೆದಪ್ಪಲು (ಅನಂರಾ. ೨-೩-೨೭). [ಹಂಬಲ (< ಪಂಬಲ್) + - ಇಕೆ]

ಹಂಬಲಿಸು 'ಪಂಬಲಿಸು' ನೋ.

ಹಂಬಲು 'ಪಂಬಲ್' ನೋ.

ಹಂಬು$_{1}$ 'ಪರಪ್ಪು$_{1}$' ನೋ.

ಹಂಬು$_{2}$ 'ಪರಪ್ಪು$_{2}$' ನೋ.

ಹಂಬುಕಳ್ಳಿ (ನಾ). ಬಳ್ಳಿಯಂತೆ ಬೆಳೆಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಳ್ಳಿಗಿಡ: ಹಂಬುಕಳ್ಳಿ, ಸೋಮಲತೆ, ಬ್ರಾಹ್ಮಿ (ಮೃಶಿಗಿ. ೬೮-೧೫೩೮); ಜತ್ತುವೆ, ಹಂಬುಕಳ್ಳಿ, ನಂಜಿನ ಗೊರಡು, ಸಮುದ್ರಪಾಲ (ನಮ್ಮನು. ೨೩೮). [ಹಂಬು$_{2}$ (< ಪರಪ್ಪು$_{2}$) + ಕಳ್ಳಿ$_{2}$]

ಹಂಬುಗಜುಕೆ (ನಾ). ಬಳ್ಳಿಯಂತೆ ಉದ್ದವಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗರುಕೆ: "ಅಳಿದೂರ್ವಾ- ಹಂಬುಗಜುಕೆ" (೭ಶಧಿ. ೧೨).

[ಹಂಬು$_{2}$ (< ಪರಪ್ಪು$_{2}$) + ಕಜುಕೆ$_{1}$ (< ಕಜುಂಕೆ)]

ಹಂಬುಗಾರಕ (ನಾ). ವೀಳೆಯದೆಲೆಯ ಬಳ್ಳಿಯಿಂದ ಎಲೆ ಕೊಯ್ಯುವುದು (?): ಅನುಪಿನ ಕಟ್ಟೆ ಗ್ರಾಮದಿಂದ ಹಟಿಕಾರ ಮಗ ೨ಕ್ಕೆ ಗ೧॥೨ ಹುಡಿಕೆಕಾರಕದಿಂದ ಜನ ೨ಕ್ಕೆ ಗ॥೨ ಹಂಬುಗಾರಕದಿಂದ ಜನ ೨ಕ್ಕೆ ಗ ೧೮೩ (ಎಕ.VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೯೫-೬೧; 1709). 'ಹುಡಿಕೆ ಕಾರಕ' ಪರಾ. [ಹಂಬು$_{2}$ (< ಪರಪ್ಪು$_{2}$) + - ಗಾರ (< - ಕಾಱ) + - ಕ$_{2}$]

ಹಂಬುದುರುಚ (ನಾ). ಬಳ್ಳಿಯಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವ ತುರುಚೆ ಗಿಡ: ಅಗುಳುಶುಂಠಿ, ಮುಡಿವಾಳ . . . ಹಂಬುದುರುಚನಬೇರು . . . ಕಷಾಯಂ ಕಾಸಿ ಕುಡಿಯೆ ಪಿತ್ತ ಛರ್ದಿ ಹರ (ಸಕವೈ.೨೬೭). [ಹಂಬು$_{2}$ (< ಪರಪ್ಪು$_{2}$) + ತುರುಚ (< ತುಱುಚೆ)]

ಹಂಬುಮಲ್ಲಿಗೆ (ನಾ). ಬಳ್ಳಿಯಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವ ಮಲ್ಲಿಗೆಗಿಡ : ನವಮಲ್ಲಿಗೆ, ಹಂಬುಮಲ್ಲಿಗೆ (ಮೃಶಿಗಿ. ४೭-೯೩೨). [ಹಂಬು$_{2}$ (< ಪರಪ್ಪು$_{2}$) + ಮಲ್ಲಿಗೆ]

ಹಂಬುಹಾರಕಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು: ಹಂಬುಹಾರಕ ಹುಲ್ಲು, ಪೊರೆಹುಲ್ಲು (ಮೃಶಿಗಿ. ೧೮-೨೪೧).

[ಹಂಬು$_{2}$ (< ಪರಪ್ಪು$_{2}$) + ಹಾರಕ (< ಪಾರಕು) + ಹುಲ್ಲು (< ಪುಲ್)]

ಹಂಬೆ (ನಾ). ಬಳ್ಳಿ; ಹಂಬು: ನಾನೊಬ್ಬನುಂಟು ಹಲವಾಗಲೆಲ್ಲೊ ಎಂಬ ಹಂಬಲಿನ ಹಂಬೆ ಹರಿಬಳ್ಳಿವಳ್ಳಿಗಳಾಗಿ ತನ್ನ ದಾಂಗುಡಿಯ ಗೊನೆ ಬಾನು ಮುಟ್ಟೊಂದಾಗಿ (ಅರಳು ೧೨೦-೨). [< ಪರಪ್ಪು$_{2}$]

ಹಂಸ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ ಪಕ್ಷಿ; ಅಂಚೆ; ಮರಾಲ: ಭರದಿಂ ರಾಮಂ ಕಾಕಾಸುರನಂ ಮುನಿದಿಸುವ ತೆಱದಿನೆಚ್ಚಂ ವಿಹಗೇಶ್ವರನೆನಿಪ ಹಂಸನಂ ವರ[ಪಾಠಾಂ. ರಾಜಹಂಸನ] ಶರಾಸನಾಗಮವಿಶಾರದಂ ತತ್‌ಕ್ಷಣದಿಂ ಅಂತೆಚ್ಚ ಕೋಲಿಂ ಮುನ್ನಮೆ ಸುರುಳ್ದುರುಳ್ದು ಹಂಸಂ ವಿಧ್ವಂಸಮನೆಯ್ದಿತ್ತು (ಪಂಚತಂ. ೧೨೮-೬); ಸರಯೂ ತರಂಗಿಣಿಗೆ ಹಿಮಗಿರಿಯ ದೂರದಿಂದೈತಂದುವೆಡೆಬಿಡದೆ . . . ಹಂಸಕಾರಂಡಶತತಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ.೧೫-೩೯೮); ಹಂಸನಂಥಾ ಪಕ್ಷಿಯಿಲ್ಲ ಕಂಸನಂಥಾ ರಾಕ್ಷಸನಿಲ್ಲ (ಗಾದೆ). ೨. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಆತ್ಮ; ಪರಮಾತ್ಮ : ಕಾಯದೊಳಗೆ ಕಾಯವಾಗಿರ್ದೆಯಲ್ಲ ಹಂಸಾ ಸಂಸಾರಮಾಯಾಪಾಶವ ಬಿಡಲೊಲ್ಲದೆ ಡಿಂಬವ ನೆಚ್ಚಿ ಕೆಟ್ಟೆಯಲ್ಲಾ ಹಂಸ ಜೀವ ಶೂನ್ಯವಾಗಿ ಹೋದುದನಱಿಯಾ ಹಂಸಾ (ಬಸವ.೨೫); ಸಂಸಾರಬಂಧಪ್ರವಿಧ್ವಂಸಂಗೆ ಹಂಸಂಗೆ . . . ಸಿಂಹವಿಷ್ಟರಂ ಕಣ್ಗೆ ಪುಣ್ಯದ ಬೆಳಸಿನಂತಿರ್ದುದು (ಚಿಬಪು.೨೯-೧೩); ಒಂದು ಕಂಭದೊಳಯ್ದು ಗಂಧ ಹಂಸನ ಕಟ್ಟಿ ಒಂದಱೊಳು ಮನವು ಬೆರೆದಿಹರೆ ಪರಬೊಮ್ಮ ಪಂದುತಾನಿರುವ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೫೩೭). ೩. ಶಿವ. ೪. ಬ್ರಹ್ಮ. ೫. ವಿಷ್ಣು. ೬. ಸೂರ್ಯ: ಪುರುಷಾರ್ಥನಿಧಿಪುರಂದರ ಪರಮಪ್ರಿಯಮಿತ್ರನೋರ್ವನುದಯಿಸಿದಂ ಸುಂದರ ರೂಪನರಿಪ್ನಗೆ ಚಿತ್ರರಥಾನನ ಪುಂಡರೀಕಹಂಸಂ ಹಂಸಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೬೧೧); ಮರು ದಾಕೀರ್ಣಲಸದ್ಘನಪ್ರಸವತಾರಾರಾಜಿತಂ ಹಂಸಬಂಧುರಸಾಪಾಳಿ ರುಚಿಪ್ರದಾನ ಕವಿರಾಜಾಲಂಕೃತಂ . . . ರಂಜಿಸಿದುದಾ ರಾಜೇಂದ್ರನೊಡ್ಡೋಲಗಂ (ರಾಜಶೇ.೫-೨೦). ೧, ೬: ವಿನುತ ಹಂಸಾವಳಿಯ ನದಿಗಳಿಂದಬ್ಜಮಯವೆನಿಸುವ ತಟಾಕಂಗಳಿಂ ಕುಜದ ಪಙ್ಕ್ತಿಯಿಂ . . . ದೇಶಂ ನವಗ್ರಹಾತ್ಮಕವೆನಿಸಿತು (ಭಾವಚಿಂ. ೨-೬). ೭. ಶಶಿ; ಚಂದ್ರ. ೧, ೭: ಕರಿಯಂತೆ ಕೊಳದಂತೆ . . . ಗಿರಿಜಾತೆಯಂತೆ ಮಿಗೆ ಹಂಸ ಸದ್ವಿಜ ಕೇಕಿಶರ ಸಿಂಹಯುತಮಾಗಿ ಕಾನನಂ ಬಹಳ ರೌದ್ರಾನನಂ ಕಣ್ಗೆಸೆದುದು (ಚಿಬಪು. ೫೩-೧೯). ೮. ಕಾಮ; ಮನ್ಮಥ. ೯. ಮುನಿ; ಯತಿ: ಯತಿಯೇ ವ್ಯಕ್ತಿಭೇದದಿಂ ಕುಟೀಚಕ ಬಹೂದಕ ಹಂಸ ಪರಮಹಂಸರೆಂದು ನಾಲ್ಕುತೆಱನಾಗಿರ್ಪರ್ (ವಿವೇಕ. ೧೨೬). ೧೦. ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು. ೧೧. ಶಕ್ತಿಯುತನಾದವನು; ಬಲಶಾಲಿ. ೧೨. ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದುದು; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು. ೧೩. ತಾವರೆ; ಕಮಲ. ೧೪. ನಿರ್ಮಲವಾದುದು. ೧೫. ಬೆಳಕಿನ ಕಿರಣ; ಕಾಂತಿ. ೧೬. ಕಣ್ಣು; ನೇತ್ರ. ೧೭. ಕುದುರೆ: "ಫುಲ್ಲನೇತ್ರನೊಳರ್ಕನೊಳು ಶಶಿಯೊಳಾತ್ಮನೊಳು ಬಲ್ಲಿದನೊಳಶ್ವನೊಳು ಕಿರಣದೊಳು ಹಂಸೆಯೊಳು ಸಲ್ಲಲಿತ ಶಿವನೊಳು ಸರೋಜದೊಳ್ ಪರಿವರ್ತಿಸಿರ್ಕುಂ ಹಂಸಾಭಿಧಾನಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೪೮-೪೧); "ವಿಮಲಂ ಹಯಮುಖ್ಯ ಮರೀಚಿಯಾತ್ಮ ಕಾಮಾರಿ ಮರಾಳ ನೇತ್ರ ಮುನಿ ವಾರಿಜಬಾಂಧವ ವಾರಿಜೋದ್ಭವಾ ವಾರಿಜವೈರಿ ವಾರಿಜಲೋಚನ ವಾರಿಜ ಹಂಸವಾಚಕಂ" (ನಾನಾರ. ೯). ೧೮. ಕೋಣ; ಮಹಿಷ. ೧, ೯, ೧೫, ೧೮: ಹರಿಸಂದೋಹವಿರಾಜಿತಂ ವಿವಿಧಪದ್ಮಾಲಂಕೃತಂ ಹಂಸಸಂಚರಣಪ್ರೌಢ ಉದಾತ್ತ ವಿಕ್ರಮಗುಣೋದ್ಯತ್ಪುಂಡರೀಕಾಂಕ(೦)ಸೌಂದರ ವಾಗಿರ್ಪುದಱಿಂದೆ ಪದ್ಮವನದಂದಂ ಭಾವಿಸಲ್ ವಿಷ್ಣುಭೂವರರಿರ್ಪ್ಪ ಪುರಮುಂ ಸುರೇಂದ್ರಪುರಮುಂ ವಿದ್ವಿಟ್ಪುರಾನೀಕಮುಂ (ಎಕ.V, ಅರಸೀ. ೩೯-೫; 1185). ೧೯. ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಶ್ರೀರುದ್ರ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕ . . . ಹಂಸ ಪರಮಹಂಸ . . . ಮುದ್ಗಲ ಮುಂಡಕವೆಂಬಿವು ಮೊದಲಾದವೇ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳು (ವಿವೇಕ. ೫). ೨೦. ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸುವ ಐದು ಪ್ರಕಾರದ ಮನುಷ್ಯಜಾತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ವರಾಹಮಿಹಿರನು ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಶರೀರದ ಅಳತೆ ಆಕಾರದ ಮೇಲೆ, ಐದು ಜಾತಿಗಳನ್ನಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸುತ್ತಾನೆ . . . 'ಹಂಸ' ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಪುರುಷನ ಎತ್ತರವು ೯೬ ಅಂಗುಲ ಪ್ರಮಾಣವಿರುತ್ತದೆ (ಭಾರದ. ೫೧೭). ೨೧. ಒಂದು ಪರ್ವತದ ಹೆಸರು: ಶಂಖಕೂಟ ವೃಷಭ ಹಂಸ . . . ಶಿಖರಿಯಂಬೈದು ಕುಧರಂಗಳೇ . . . ಸುರಸಂತತಿಗಾಶ್ರಯಂಗಳಾಗಿರ್ಕುಂ (ವಿವೇಕ. ೧೭೩). [ಸಂ.]

ಹಂಸಕ (ನಾ). ೧. ಹಂಸಪಕ್ಷಿ; ಮರಾಳ. ೨. ಕಾಲಿನಲ್ಲಿ ತೊಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ; ಅಂದುಗೆ; ನೂಪುರ: "ಮಂಜೀರಂ, ಹಂಸಕಂ – ಈ ೨

ಅಂದುಗೆ'' (ಹರಿಾಯು. ೯೨-೪೦೭): ಚಾರುಹಂಸಕಮಂ ಸಮತಿಕ್ಕಿ ಝಣತ್ಕಾರಮಂ ಮಾಳ್ಪ ಕಿಂಕಿಣಿಗಳಂ . . . ಕಟ್ಟಿ (ಪದ್ಮರಾ. ೩-೪೫): ಹಂಸಕದುಲುಹು ಕಂಕಣನಾದಗೇಳ್ದ ಮೃತಾಂಶು ವದನೆಯೆದ್ದಳೆಂದು ಹಂಸನಾಥನಿಗೆ ವಂದಿಸಿ ಕಣ್ಣುದೆಜೆದನದೇಂ ಸುಖಿಶೀಲನೊ ಚಕ್ರಿ (ಭರತೇ.೪೧-೧೭೭). [ಸಂ.]

ಹಂಸಕುಳ (ನಾ). ಮರಾಳಗಳ ಗುಂಪು; ಹಂಸಗಳ ಸಮೂಹ: ಅಮರನದೀ ಹಂಸಕುಳಂ ಕಮಳಜ ಹಂಸೇಂದ್ರ ಸೇವೆಗೆಟ್ಟರ್ವ ವಿಳಾಸಮದೆನಿಸಿ ದೇಸೆವೆತ್ತುವು . . . ಚಮರರುಹಂಗಳ್ (ಜಗಎ. ೧-೩೦). [ಸಂ. ಹಂಸಕುಲ]

ಹಂಸಕ್ಷೀರನ್ಯಾಯ (ನಾ). [ತರ್ಕಶಾ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ನ್ಯಾಯ; IP ಹಾಲಿಗೆ ನೀರು ಬೆರಸಿಟ್ಟರೆ, ಹಂಸ ಹಾಲನ್ನು ಮಾತ್ರ ಕುಡಿದು ನೀರನ್ನು ಬಿಡುವ ಹಾಗೆ ಕೆಟ್ಟದ್ದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು ಮಾತ್ರ ಗ್ರಹಿಸಬೇಕೆಂಬ ನ್ಯಾಯ: ಭಾವಶುದ್ಧಿಯನಳೆಯಲಾವ ಮಂತ್ರಸವಾಲು ಮಾನಸಸರೋವರದಿ ಹಂಸಕ್ಷೀರನ್ಯಾಯ (ನಲಮು. ೭೭-೧೨). [ಸಂ.]

ಹಂಸಗತಿ (ನಾ).೧. ಹಂಸ ನಡೆಯುವ ರೀತಿ,— ಭಂಗಿ; ಮರಾಳಗಮನ: 'ಹರಿ' ಎನ್ನೆ ಗರಿಕೆದರಿ ರೆಕ್ಕೆ ಹರಡುವ ಸಂತತಚಿತ್ರದನುಕರಣೆಯೊಳು ಹಂಸಗತಿಗೆರದು (ಮಲೆದೇ. ೫೫-೬). ೨. [ಛಂದ] ವರ್ಣಛಂದಸ್ಸಿನ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ ವಿಕೃತಿಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ: ದಿವಿಜಷಡಂಬುಜ ಮಿತ್ರಗಣಪ್ರಕರಂ ಲಗಮುಂ ಕ್ರಮದಿಂ ಪದದೊಳ್ ವಿವರಿಸೆ ಬಂದು ವಿರಾಜಿಸೆ ವಿಶ್ರಮಣಂ ವಸುಸಂಖ್ಯೆಯೊಳ್ಳಯದಿಂದವಿಚಳಿತಂ ರಸವೃತ್ತಿಯನಾಳ್ದೆಸೆಯುತ್ತಿರ ಕೇಳ್ಮಳಹಂಸಗತೀ ಭುವನದೊಳೀ ತೆಱದಿಂದಮೆ ಸಂದುದು ನಾಕಿಗನಿಂದುದು ಹಂಸಗತೀ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೮೭). [ಸಂ.]

ಹಂಸಗಮನೆ (ನಾ). ೧. ಹಂಸದಂತೆ ಮಂದಗತಿಯ ನಡಗೆಯುಳ್ಳವಳು; ಮರಾಳಗಮನೆ. ೨. ಬ್ರಹ್ಮನ ಹೆಂಡತಿ: (೬). [ಸಂ. ಹಂಸಗಮನಾ]

ಹಂಸಗ್ರೀವ (ನಾ). ಹಂಸದ ಕೊರಳು: ಹಂಸಗ್ರೀವನಿಹಿತ್ಕಕಪಾದನಿಳಾವಂದ್ಯನ ನಿಂದ್ಯನಬ್ಜಗರ್ಭಂ ಬಂದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೩೪). [ಸಂ. ಹಂಸಗ್ರೀವಾ]

ಹಂಸಚ್ಛದ (ನಾ). ಹಂಸದ ನವಿರಾದ ಗರಿ: ಕರಿದಂತಂ ಚಮರೀರುಹಂ ಪುಲಿದೊವಲ್ ಹಂಸಚ್ಛದಂ . . . ಚೂಡಾರತ್ನಮಂಬೀ ವನಾಂತರಸಂಜಾತಮನಾತನೋಲಗಿಸಿಗಂ ಸದ್ವಸ್ತುಸಂಘಾತಮಂ (ಪುಷ್ಪಸ. ೫-೧೦೨). [ಸಂ.]

ಹಂಸತೂಲ, ಹಂಸತೂಳ (ನಾ).೧. = ಹಂಸಚ್ಛದ: ಲಲಿತಮೃದುತರಹಂಸತೂಲದ ತಳಿತ ಮಂಚದ ತಂಬೆಲರ ನಸುಸುಳಿವಿನಲಿ ಥಳಥಳಿಪ ಚಾಳಕಪಂಕ್ತಿ ರಂಜಿಸಲು (ಬಸವ. ೧೨-೦೪). ೨. = ಹಂಸತೂಲತಲ್ಪ: ಹರಿಸಹಿತನಿಳಯದೊಳ್ ಷಡ್ರಸಾದಿಗಳ ನಾರೋಗಿಸಿ ವಿಮಲ ಹಂಸತೂಲದೊಳ್ಪವಡಿಸಿದಂ (ಕೃಮಿಭಾ.೨-೬೪). **ಹಂಸತೂಳ**: ೧. ಮೃದುವಂ ಪಚ್ಚಡಿಸಿದ ಹಂಸತೂಳದ ಹಾಸುಮಂಚವನಾಸೆಗೆಯ್ಯುತಂ (ನಂದಿರ. ೧೦-೭೦); ಒಡನೊಪ್ಪುವ ಹಂಸತೂಳದ ತಲ್ಪವ ಕಡುಚೆಲ್ವ ಮಿಸುನಿಮಂಚದಲಿ ಮಡಿಸಿ ಹಚ್ಚಡಿಸಿ ರತ್ನದ ಬಟ್ಟುವೊಱಗ ಸಂಗಡಿಸಿದರತಿಮುದದಿಂದ (ಕಂಸವ. ೮-೧೩). [ಸಂ.]

ಹಂಸತೂಲತಲ್ಪ, ಹಂಸತೂಲತಳ್ಪ, ಹಂಸತೂಳತಲ್ಪ (ನಾ). ಹಂಸದ ನವಿರಾದ ಗರಿಯನ್ನು ಹಾಕಿ ತಯಾರಿಸಿದ ಹಾಸಿಗೆ; IP ಬಹಳ ಮೃದುವಾದ ಹಾಸಿಗೆ : ವರಹಂಸತೂಲತಲ್ಪದೊಳು ಮಣಿವೆಳಗಿನೊಳು . . . ಪವಡಿಸುವ ಸುಕುಮಾರನು (ಹಚಕಾ. ೧೨-೩೦). **ಹಂಸತೂಲತಳ್ಪ**: ಸಜ್ಜೆವನೆಯೊಳುಪಾಧಾನ ವಿರಾಜಮಾನಹಂಸತೂಲತಳ್ಪದೊಳ್ ವಿಶ್ರಮಿಸಿ (ಶಂರಾವಿಎ. ೫-೩೦ ಪ). **ಹಂಸತೂಳತಲ್ಪ**: ಮಿಱುಪ ರತ್ನದ ಶಾರದಾಮಂಟಪದೊಳು ವರಹಂಸತೂಳತಲ್ಪದಲಿ ತರುಣಿ . . . ಧರಣೀಶನ ಕಂಡಳು (ಕಂಸವ. ೧೧-೧೧೦). [ಸಂ.]

ಹಂಸತೂಲತಳ್ಪ 'ಹಂಸತೂಲತಲ್ಪ' ನೋ.

ಹಂಸತೂಲಿಕಾತಲ್ಪ (ನಾ).= ಹಂಸತೂಲತಲ್ಪ: ಹಂಸತೂಲಿಕಾತಲ್ಪ ಎಂದರೆ ಹಂಸಗಳ . . . ತುಪ್ಪುಳವನ್ನು . . . ಹತ್ತಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿ ತುಂಬಿ ಹೊಲಿದ ಲೇಪು (ಸಾಹಿಜೀ. ೫೭). [ಸಂ.]

ಹಂಸತೂಳ 'ಹಂಸತೂಲ' ನೋ.

ಹಂಸತೂಳತಲ್ಪ 'ಹಂಸತೂಲತಲ್ಪ' ನೋ.

ಹಂಸತ್ವ (ನಾ). ಬ್ರಹ್ಮಪದವಿ; ಮೋಕ್ಷ: ಬಳಿಕ ಹಂಸತ್ವದಲಿ ಗಗನವೆ ನಿಲುಗು ಹಮ್ಮು ಮಹತ್ವದಲಿ ಮಹದಳಿವು ಮಾಯೆಯೊಳಾಕೆಯುಡಗುವಳೀತನಂಘ್ರಿಯಲಿ (ಬ್ರಾಸ. ೯-೨೪). [ಸಂ.]

ಹಂಸಧ್ವನಿ (ನಾ).೧. ಹಂಸಪಕ್ಷಿಯ ಧ್ವನಿ. ೨. [ಸಂಗೀತ]ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು: ಹಂಸಧ್ವನಿರಾಗದ ವಾತಾಪಿ ಗಣಪತಿಂ . . . ಈ ಕೆಲವು ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಅವರು ತಮ್ಮ ಚೀಜರಿಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಸಂಗೀತ. ೫). [ಸಂ.]

ಹಂಸಪದ (ನಾ). ಹಂಸದ ಹೆಜ್ಜೆ; ಮರಾಳದ ಪಾದ: ಇಲ್ಲಿಯದ ಚೈತ್ರರಥ ದೊಳ್ಪಿಲ್ಲವುಮುಂದಜನೆ ಹಂಸಪದನಂ ತಪ್ಪೆಂದಲ್ಲಿಟ್ಟನೆನಿಪುವಾ ಬನದಲೊಕ್ಕ ಪರಾಗದಲ್ಲಿ ಹಂಸಪದಂಗಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧-೦೯). [ಸಂ.]

ಹಂಸಪದಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ಗೋದಾಪದೀ - ಹಂಸಪದಿ, ನೆಲದಾಳೆ" (ಒಷಧಿ. ೫೧). [ಸಂ.]

ಹಂಸಪಾದ (ನಾ).೧. ಹಂಸದ ಹೆಜ್ಜೆ; ಮರಾಳದ ಪಾದ.೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಇಂಗುಳಿಕ: "ಹಿಂಗುಳಂ ಹಂಸಪಾದಮೆನೆ ಕುರುವಿಂದ" (ಮಂಗರಾ.೩೧-೭). ೩. ಬರವಣಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುವ ಸ್ಥಳವನ್ನು ತೋರಿಸಲು ಪಂಕ್ತಿಯ ಕೆಳಗಡೆ ಹಾಕುವ ಚಿಹ್ನೆ: ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟುಹೋಗಿದ್ದ ಒಂದು ಸಾಲನ್ನು ಪುಟಕಟ್ಟದ ಕರಡಿನಲ್ಲಿ ಹಂಸಪಾದ ಹಾಕಿ ಸೇರಿಸಿದ್ದಾಯಿತು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಹಂಸಪಾದಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ತ್ರಿಪದಿ ಘೃತಮಂಡಳೆ ಮರಾಳಪದಿಯನೆ ಹಂಸಪಾದಿ" (ಮಂಗರಾ.೪೨-೩೪); ಆದಿತ್ಯವಾರ ಉದಯಕಾಲವಲ್ಲಿ ಮೌನವಾಗಿ ಹಂಸಪಾದಿಯ ಮೂಲವ ತಂದು ಇರಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದು ಚೇಳು ಕಚ್ಚಿದರೆ ಆ ಬೇರ ಬಾಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಅಗಿದು ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಉರುಹಲು ವಿಷಹರ (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೧೯೩); ಕಹಿಪಡವಲ, ಎಸಗದ ಬೇರು . . . ಹಂಸಪಾದಿ ಬೇರು, ಬಜೆ, ಶುಂಠಿ ಇವಂ ಕಷಾಯಂಗೆಯ್ದು ಸೇವಿಸೆ ದೋಷಜ್ವರಂ ಗುಣಮಕ್ಕು (ಕಲ್ಯಾ. ೧೧೭). [ಸಂ. ಹಂಸಪಾದಿನ್]

ಹಂಸಬೆಂಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಹಂಸಬೆಂಡಿ: ಮಧ್ಯಮ ಆಕಾರದ ವೃಕ್ಷ. ಮೇಲಾದ ಜಂತಿಗಳಾಗುತ್ತವೆ (ಕಭಾಗ. ೪೯). [ಹಂಸ + < ಬೆಂಡಿಗ]

ಹಂಸಭೇದ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ: "ಅಭವ್ಯಃ - ಹಂಸಭೇದ" (ಒಷಧಿ. ೪). [ಸಂ.]

ಹಂಸಮಂಡಳಿ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ಹದಿನಾರು ಜನರು ಸೇರಿ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೃತ್ಯ: ಹಂಸಕಲಾಂಭೋಜಹಂಸನೆನಿಪ ನೃಪಹಂಸನ ಸಮ್ಮುಖದಲ್ಲಿ ಹಂಸಮಂಡಳಿಯೆಂಬ ನಾಟ್ಯವ ತೊಡಗಿದರೇಂ ಸೊಬಗು (ಭರತೇ. ೧೩-೧೧೦). [ಸಂ. ಹಂಸಮಂಡಲೀ]

ಹಂಸಮಂತ್ರ (ನಾ). ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳುವ ಮಂತ್ರ : ಇವಕೆಲ್ಲ ಪ್ರಾಣಾಯಾಮ ಹಂಸಮಂತ್ರವೇ ಮುಖ್ಯವು (ನವಮೋ. ೧೮-೨೬). [ಸಂ.]

ಹಂಸಮತ್ತ (ನಾ). [ಛಂದ] ವರ್ಣಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ, ಪಾದದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡುಅಕ್ಷರಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಜಗತಿ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ: ಇಂದುಯುಗಾಗ್ನಿ ಪಯೋಗಣಂಗಳೆತ್ತಂ ಬಂದಿರೆ ಪಾದದೊಳೊಂದಿ ರಾಜಿಸುತ್ತುಂ ಸುಂದರಿ ನಾಕಿಗನಿಷ್ಟದಿಂದೆ ವೃತ್ತಂ ಸಂದುದು ನಾಮದೊಳೊಪ್ಪಿ ಹಂಸಮತ್ತಂ (ಛಂದೋಂಬು.೨-೧೩೪). [ಸಂ.]

ಹಂಸಮಿಥುನ (ನಾ). ಹೆಣ್ಣು ಮತ್ತು ಗಂಡು ಹಂಸಗಳ ಜೊತೆ; ಮರಾಳ ದಂಪತಿ : ಅಗಲದ ಹಂಸಮಿಥುನಮನೆ . . . ಅಗಲದೆ ನಲಿಯುತಿರ್ದರಾ ದಂಪತಿಗಳ್ (ಜಗಎ. ೨-೫೨). [ಸಂ.]

ಹಂಸಯಾನೆ (ನಾ). ಹಂಸದಂತೆ ನಡಗೆಯುಳ್ಳವಳು; ಹಂಸಗಮನೆ: (೬). [ಸಂ. ಹಂಸಯಾನಾ]

ಹಂಸರಾಜ (ನಾ).೧. ಹಂಸಗಳ ಒಡೆಯ; ರಾಜಹಂಸ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: (ಮೃಔಗಿ.೩-೪೩).೩. ಒಬ್ಬ ಕನ್ನಡ ಕವಿಯ ಹೆಸರು: ಎರಡು ಪದಮುಂ

ತದ್ಭವಮನೆಯ್ದುವಲ್ಲಿಯೊಂದು ಪದಮನುಳಿಸಿ ತಪ್ಪಾದುದರ್ಕೆ ಹಂಸರಾಜನ ಪ್ರಯೋಗಂ ತರವೇಟ್ಟಾಣಿಕ್ಕಭಂಡಾರದ ಪುಟಿಕೆಗಳಂ (ಶಮದ.೨೪೯ ಪ್ರಯೋ.). [ಸಂ. ಹಂಸರಾಜನ್]

ಹಂಸರುತಿ (ನಾ). ಹಂಸಗಳ ಶಬ್ದ, — ಧ್ವನಿ: ಗೃಹದೀರ್ಘಿಕೆಯಿಂದಟ್ಟರ್ತ ಹಂಸರುತಿ ಮಧುರಮಧುಕರೀಝಂಕಾರಂ (ಮಲ್ಲಿಪು.೪-೫೮). [ಸಂ.]

ಹಂಸಲೋಚನಶೋಭಿ (ನಾ).೧. ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಕಣ್ಣಲ್ಲಿ ಉಳ್ಳುದರಿಂದ ಶೋಭಿಸುವವನು; ವಿಷ್ಣು. ೨. ಹಂಸಗಳ ನೋಟವುಳ್ಳದ್ದರಿಂದ ಶೋಭಿಸುತ್ತಿರುವುದು; ಸರೋವರ: ವನಮಾಲಿಯಿಂದದಿಂ ಪದ್ಮಿ ಪದ್ಮಿನಿಯ ಪೋಲ್ವುವನಕುಕ್ಕಿಯ ತಿಣಿದಿ ಹಂಸಲೋಚನಶೋಭಿ ಹಂಸಲೋಚನಶೋಭಿಯಂತೆ ವರಚಕ್ರಿ ವರಚಕ್ರಿಯವೊಲು ಅನಿಮಿಷಾಶ್ರಯಮೂರ್ತಿ (ಜೈಮಿಭಾ.೧೫-೧೨).

[ಸಂ. ಹಂಸಲೋಚನಶೋಭಿನ್]

ಹಂಸವಾಹನ (ನಾ). ಹಂಸವನ್ನು ವಾಹನವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು; ಬ್ರಹ್ಮ. [ಸಂ.]

ಹಂಸವ್ಯೂಹ (ನಾ). ಹಂಸದ ಆಕಾರದಲ್ಲಿರುವ ಸೈನ್ಯದ ರಚನೆ: ತುರಗವಱು ವತ್ತಾಱುಕೋಟಿಯನುರುಮದೇಭವನೆಂಟುಲಕ್ಷವ ವರರಥವನಱುವತ್ತುಸಾವಿರವನು ಸಗಾಢದಲಿ . . . ಹಂಸವ್ಯೂಹವನು ಸಡಗರಿಸಿದನು (ಕುಮಾದ್ರೋ.೯-೨೦). 'ಚಕ್ರವ್ಯೂಹ', 'ಪದ್ಮವ್ಯೂಹ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಹಂಸಶಾಬಕ (ನಾ). ಹಂಸದ ಮರಿ; ಮರಾಳಶಿಶು: ಮುಕುರದೊಳು ಮಾರ್ಪೊಳೆವ ಚಂದ್ರಮಂಡಲದಂತೆ ಸುಕರಾಂಬುವೊಳ್ ಪೊಳೆವ ಹಂಸಶಾ[ಪಾಠಾಂ. ಸಾ]ಬಕದಂತೆ (ಬಸವ.೧-೧೨೨). [ಸಂ.]

ಹಂಸಸಲ್ಲಾಪ (ನಾ). ಪರಮಾತ್ಮನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮಾತನಾಡುವುದು, — ಸಂಭಾಷಣೆ: ಪುಂಸರಿಗೆ ಪೂರ್ವಕೃತಪುಣ್ಯಪರಿಪಾಕದಿಂ ಹಂಸಸಲ್ಲಾಪ ಸಂದರುಶನಾದಿಗಳೊಳ್ ರಿರಂಸೆ ಪುಟ್ಟುವುದಲ್ತೆ (ವಂಶಾಭಾ.೨-೩-೧೭). [ಸಂ.]

ಹಂಸಾಯ (ನಾ). ಹೊಸದಾಗಿ ಬಿತ್ತುವರಿ ಮಾಡಿದ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ಕಂದಾಯ: (ಕೃಶಗ.II, ೫೪೯). [ಸಂ.]

ಹಂಸಾರ್ಭಕ (ನಾ).= ಹಂಸಶಾಬಕ: ನೆಲವರ್ಚುವ ಪೆಣ್ಗಳ ಕರತಳದಿಂ ಕರತಳಕೆ ಬರ್ಪ ಬಾಲಕನಾಗಳ್ ಗೆಲೆವಂದಂ ಕೆಂದಾವರೆಯಲರಿಂದಲರ್ಗೆಯ್ದೆ ತಳರ್ವ ಹಂಸಾರ್ಭಕನಂ (ರಾಜಶೇ. ೪-೭೯). [ಸಂ.]

ಹಂಸಾವಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೀರೆ : ಪಳಿಯು ಪಟ್ಟಾವಳಿಯು ನೇತ್ರಾವಳಿಯು ಹಂಸಾವಳಿಯು (ಬಸವು.೧೧-೨೫). [ಹಂಸ + < ಪಳಿ$_4$ (< ಪಟ್ಟಿ$_3$)]

ಹಂಪಿ (ನಾ).೧. ಹೆಣ್ಣುಹಂಸ: ಶ್ರೀಕಾಂತ ತನ್ನುರಃಪದ್ಮಾಕರದೊಳ್ ಹಂಸಿಯಂತ ನೆಲಸಿರೆ (ಪುಷ್ಪಪು.೩-೧). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ಪರಿಪಾಲೀ-ಹಂಸೀ" (ಓಷಧಿ.೯೨). [ಸಂ. ಹಂಸೀ]

ಹಂಸೀಭಾವ (ನಾ). ಹಂಸದ ರೀತಿ : ಶ್ರೀವಿಶದವರ್ಣೆ ಮಧುರಾರಾವೋಚಿತೆ . . . ಸರಸ್ವತಿ ಹಂಸೀಭಾವದೆ ನೆಲೆಗೊಳ್ಗೆ ಕೂರ್ತು ಮನ್ಮಾನಸದೊಳ್ (ಕವಿರಾ. ೧-೩). [ಸಂ.]

ಹಂಸೆ (ನಾ). ೧. = ಹಂಸಿ ೧ : ಚಕೋರಂ ಹಂಸೆ ಕುರ್ಕುಗಿಳಿ . . . ಮೊದಲಾಗೊಡೆಯ ಗಗನಚರಂ (ವದ್ದಾರಾ. ೯೭-೯); ಅರಳಿಯ ಮರದ ಮೇಲೊಂದು ಹಂಸೆ ಗೂಡನಿಕ್ಕಿತ್ತ ಕಂಡೆ (ಅವಚಂ. ೪೯-೨೦೮); ಹಂಸೆಗಳ ನಡೆಗಳ ಹೆಟ್ಟುಗೆಯರುಣಬಡಿಸಿದರು ಬಹುವಿಧದ ಭಕ್ಷ್ಯಗಳ (ತೊರರಾ. ೬-೫೫-೪೦). ೨. = ಹಂಸಿ ೨ : "ಮರಾಳಿಕಾ-ಹೆಮ್ಮಿಟಲ, ಹಂಸ" (ಓಷಧಿ.೧೧೮). [ಸಂ. ಹಂಸ]

ಹಂಹ (ನಾ). ಪಾಪ; ಕರ್ಮ: "ಹಂಹಮೆನಲ್ಕೆ ಪಾಪ" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೪೩); ಶ್ರೀರಾಮರಂ ಪೊಕ್ಕಳಂ ತನ್ನೊಂದು ಹಂಹದಟಿವಗ್ಗಿನ ಬೆಸಗೆಯ್ಮೆಯಿಂ ತೆಗಟ್ಟ ಕೀಟನ ದುರ್ಗತಿಗಿಟಿವೆಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೧೧-೧೮). 'ಹಂಹಗೆಯ್ತ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಅಂಹ]

ಹಂಹಗೆಯ್ತ (ನಾ). ಪಾಪದ ಕೆಲಸ; ಕೆಟ್ಟ ಕೆಲಸ: ಮದಿಸಿದ ಹಂಹಗೆಯ್ತದಳಿವಾನಿಸ ದಣ್ಣಾಣೆಯಿನ್ನದುಂಟೆನುತ್ತದಿರಿಪ (ಸಂಸಪ. ೬೯-೯). [ಹಂಹ + ಕೆಯ್ತ$_1$]

ಹಕನಾಕ (ನಾ). (ಉಕ) ಯೋಗ್ಯತೆಯಿಲ್ಲದವನು; ಕ್ಷುದ್ರಮನುಷ್ಯ: ಅಂತಿಂತಹ 'ಹಕನಾಕ' ಗಳ ಪಾಲುಮಾಡಲು ಬಾಳವ್ವ ಸುತರಾಂ ಒಪ್ಪಲಿಲ್ಲ (ಗಂಗಾಗ. ೮೨); ಇಷ್ಟಾಗಿ ಅವಾ ಆರಿಸಿ ಬಂದರ . . . ನಮಗೇನು ಒಂದು ಐದುರೂಪಾಯಿ ಪಗಾರ ಹೆಚ್ಚು ಕೊಡತಾನೇನು? ಭಲೆ ಹಕನಾಕ ಅವ (ಆಪನಾ.೨೦೪).

[<— ಮರಾ. ಹಕನಾಕ, ಹಕನಾಹಕ = ವಿನಾಕಾರಣ]

ಹಕಲ (ಗು). ಅಖಂಡವಾದ; ಸ್ಥಿರವಾದ: 'ಹಕಲಮನಸು' ಪರಾ.

[< ಸಂ. ಅಕಲ]

ಹಕಲಮನಸು (ನಾ). ಸ್ಥಿರವಾದ ಮನಸ್ಸು; ಚಂಚಲವಲ್ಲದ ಮನಸ್ಸು: ಕಕುಲಾತಿ ತೋರಿಯದೆ ಸಕಲ ಸೊಗಸಿನಿಂದ ಹಕಲಮನಸಿನಲ್ಲಿ ಬಕನು ಕುಳಿತು ತನ್ನ ಭಕುತಿಗೆ ಒಂದು ಕುಯುಕುತಿಯ ನಡಿಸಿ ಉದಕತೀರವಿದ್ದಂತೆ ಬಕುತಿಯ ತೋರುವನೊ (ವಿಪಾಸು. ೬೬-೪).

[ಹಕಲ + ಮನಸು]

ಹಕಲು 'ಹಕ್ಕಲ್' ನೋ.

ಹಕಳಾಡು (ಕ್ರಿ).೧. ಅಲುಗಾಡು. ೨. ಅಶಾಶ್ವತವಾಗಿರು (?): ಯಿವರ್‍ರಿಗೆ ಚವರ ಕಾಣಿಕೆಯಿಲ್ಲ ಮನ್ನಿಕಾಣಿಕೆಯಿಲ್ಲ ಡೊಂಬಕಾಣಿಕೆಯಿಲ ಲಿಂಗಕಾಣಿಕೆಯಿಲ ಹಕಳಾಡದ ಬಿರುದು ಹಳದಿಗಡಿಗೆ ಹಗಲುದೀವಿಟಿಗೆ (ಎಕ. XVI. ಗುಬ್ಬಿ. ೬೯-೩೩; ?). [< ಅಗುಳಾಡು?]

ಹಕಾರ (ನಾ). 'ಹ' ಎಂಬ ಅಕ್ಷರ: ಸಂದ ಪಕಾರಕ್ಕೆ ಹಕಾರಂ ದೊರೆಕೊಳ್ಗುಂ ವಿಕಲ್ಪದಿಂ (ಶಮದ. ೧೫೯). [ಸಂ.]

ಹಕಾರಿಹೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ಕೂಗಿಡು; ಬೊಬ್ಬೆಹೊಡೆ: ಕೇವಲ ಹಾದೀ ತಪ್ಪಿಕೊಂಡ ಮನುಷ್ಯನೊಬ್ಬನು 'ಹಕಾರಿ' ಹೊಡೆಯುವಂತೆ ಕೂಗುಗಳು ಕೇಳಿಸುತ್ತಿದ್ದವು (ಕಾಳರಾ.೧೯೧).

[ಹಕಾರಿ (P <— ಮರಾ. ಹಾಕಾರಣೇ = ಜೋರಾಗಿ ಕೂಗು) + ಹೊಡೆ$_1$ (< ಪೊಡೆ$_1$)]

ಹಕೀಕತ್, ಹಕೀಕತು, ಹಕೀಕತ್ತು (ನಾ). ನಿಜವಾದ ವರ್ತಮಾನ; ಸತ್ಯವಾರ್ತೆ; ವಾಸ್ತವಸುದ್ದಿ: ಹಕೀಕತ್ ಏನೇನೂಂತ ಅವರನ್ನು ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸಿ ಕೇಳಿದ (ಕುಮಾಕಾ. ೧೮೫). **ಹಕೀಕತು:** ನಿಮಗೆಲ್ಲಾ ಹಕೀಕತು ಮೊದಲಿನಿಂದಲೂ ಗೊತ್ತಾಇತಿ (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೪೭೩); ಪದ್ಮನಾಭನು ಅವಳ ಹಕೀಕತನ್ನು ವಿವರವಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಮೃದುಳಾಬೆಹನಳಿಗೆ ಅರುಹಿದ (ದರ್ಶನ. ೧೦೮). **ಹಕೀಕತ್ತು:** ಅವರ ಮಧ್ಯಯುದ್ಧದ ಹಕೀಕತ್ತು ಆಗಿ ಇರುವ ಸಮಯ ಜಲ್ದು ಆಗುವದರಿಂದಾ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೮೨); ನಿನಗೆ ಇನ್ನೊಂದು ಹಕೀಕತ್ತು ಹೇಳೋದು ಮರೆತಿದ್ದೆ ಅನಂತಾ (ಬೀಳತ. ೧೨೫); ಎಲ್ಲಾ ಹಕೀಕತ್ತು ಕೇಳಿ ಕಾಕಾನು ಬಹಳ ಚಡಪಡಿಸಿದ (ವೃನಿ. ೪೪೫).

[<— ಅರ. ಹಿಂ. ಹಕೀಕತ್; ಮರಾ. ಹಕೀಕತ್, ಹಕೀಗತ್]

ಹಕೀಕತು 'ಹಕೀಕತ್' ನೋ.

ಹಕೀಕತ್ತು 'ಹಕೀಕತ್' ನೋ.

ಹಕೀಮ (ನಾ). ಯುನಾನಿವೈದ್ಯ: ಹಕೀಮರ ಲೇಹ್ಯ ಮುರಬ್ಬ ಎಲ್ಲವನ್ನು ತರಿಸಿದಂತೆ ತಿಪ್ಪೆಗೆ ಎಸದಾಯಿತು (ಸಿದಿಲು. ೧೦೭); ಹಕೀಮರಿಗೆ ಹೇಳಿ ಕಳುಹಿಸಲೆ (ಕೃಷ್ಣಭಾ. ೩); ದೇಶೀಯ ಹಕೀಮರು ಯಾವ ಫಲವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು (ಕಮಕ. ೧೮).

[<— ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಹಕೀಮ್]

ಹಕೋರಿ (ನಾ). ಒಡೆತನ; ಅಧಿಕಾರ; ಸ್ವಾಮ್ಯ (?): ಭೈರವದೇವಒಡೆಯರು ತಮ್ಮ ಹಕೋರಿಯ ಒಳಗಣ ಬಳನುನಾಡ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಕೆಯ ಮಾಡಿಕೊಂಡು (ಕಇ.I, ೫೧-೬; 1432). [< ಹಕ್ಕುದಾರಿ?]

ಹಕ್ಕರಕಿ , ಹಕ್ಕರಿಕೆ$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು; ಶಂಖಿನಿ: ಉಳ್ಳಾಗಡ್ಡಿ, ಬಳ್ಳೊಳ್ಳಿ, ಚಟ್ನಿ, ಹಕ್ಕರಕಿ, ಹೆಸರುಕಾಳು ಎಲ್ಲಾ ನನ್ನ ಬಯಕೆಯ ಜೀನಸುಗಳೇ ಆಗಿದ್ದವು (ವೃನಿ. ೧೧೫). **ಹಕ್ಕರಿಕೆ$_1$:** "ಶಂಖಿನೀ, ಚೋರಪುಷ್ಪೀ, ಕೇಶಿನೀ, ಕಡಿಯಾಲದ ಗಿಡದ ಪಸರುಗಳು, ಹಕ್ಕರಿಕೇಸೊಪ್ಪಿನ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ.೧೪೧). 'ನಾಯಿಹಕ್ಕರಿಕೆ ಗಿಡ' ಪರಾ. [?]

ಹಕ್ಕರಕ್ಕೆ 'ಪಕ್ಕರಿಕೆ' ನೋ.

ಹಕ್ಕರಿ 'ಪಕ್ಕರ$_1$' ನೋ.

ಹಕ್ಕರಿಕೆ$_1$ 'ಹಕ್ಕರಕಿ' ನೋ.

ಹಕ್ಕರಿಕೆ$_2$ 'ಪಕ್ಕರಿಕೆ' ನೋ.

ಹಕ್ಕರಿಕ್ಕೆ 'ಪಕ್ಕರಿಕೆ' ನೋ.

ಹಕ್ಕರಿಗೆ 'ಪಕ್ಕರಿಕೆ' ನೋ.

ಹಕ್ಕರೆ 'ಪಕ್ಕರೆ₁' ನೋ.

ಹಕ್ಕಲ್, ಹಂಕಲು, ಹಂಕಳು, ಹಕಲು, ಹಕ್ಕಲ, ಹಕ್ಕಲು, ಹಕ್ಕಲ್ಲು, ಹಕ್ಕು (ನಾ).೧. (ಬೆಳೆ ಕೊಯ್ದ) ಬಯಲುಪ್ರದೇಶ; ಬೀಳು; ಪಾಳು: ಆ ಗರ್ದ್ದೆಯ ತೆಂಕಣ ಹಳ್ಳದಿಂ (೦) ತೆಂಕಲ್ ಹಕ್ಕಲ್ ಮತ್ತರೊಂದು (ಇಆ. V, ೧೬-೨೯; 1019). **ಹಂಕಲು**: ೧. ಇವು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಸ್ಥಿತಿಯ ನೆಲ; ಹಂಕಲು ಬೆಳೆ ಕುಯ್ದ ನೆಲ (ನಮ್ಮನು.೨೪೩). ೨. ಹೊಲದಲ್ಲಿ ಚೆಲ್ಲಾಡಿದ ತೆನೆ: ಹಂಕಲು ಆಯುತ್ತಿದ್ದವನಿಗೆ ಅರಿಹುಲ್ಲು ಸಿಕ್ಕಿದ ಹಾಗಾಯ್ತು (ಹುಟ್ಟುಹ. ೧೫೦). **ಹಂಕಳು**: ೧. ದನವಂ ಕೊಂಡು ಹಂಕಳು XXX ಮುಚ್ಚುವಲ್ಲಿ (ಎಕ.VIII, ಸೊರಬ. ೩೦೯-೬; 1212). **ಹಕಲು**: ೧. [ಬಿಟ್ಟ]ಗೊಂಡದ ಬಳಿಯ ಹಕಲು ಮತ್ತ೧ (ಸೌಇಇ. XX, ೭೬-೫೮; 1118). **ಹಕ್ಕಲ**: ೧.ಎರಡು ಹಕ್ಕಲದ XXX ಹತ್ತಿಯ ಮಳವ (ಸೌಇಇ.XX, ೭೧-೭೪; 1109); ಹಕ್ಕಲದ ದಾರಿಯಲ್ಲೂ ಕೆಲವು ಭೂತದ ಕಲ್ಲುಗಳಿವೆ (ಪದ್ಮಸ. ೨೦); ಕಟ್ಟಂಗೆರೆಯ ಉಬ್ಬಿನ ಇಕ್ಕಡೆಯ ಹಕ್ಕಲದ ನಡುವೆ ಮಲೆನೂರಿನಿಂದ ಹಾದು ಬರುವ ಕೆಮ್ಮಣ್ಣಿನ ಮಾರ್ಗವಿದೆ (ದೇವಹಂ. ೫೨). ೩. "ಬೀಕಲು; ಹಾಳಾಗಲು ಬಂದ ಬೆಳೆ" (ಜಾನಕೋ. ೫೧). **ಹಕ್ಕಲು**: ೧. ದೇವರ ಸೊಡರೆಣ್ಣೆಗೆ ಬಿಟ್ಟ ಹಕ್ಕಲು ಮತ್ತರೊಂದು (ಎಕ.VIII, ಸೊರಬ. ೨೯೯-೨೭; 1074); ಬಲ್ಲವತ್ತದ ಕಟ್ಟೆಯ ಒತ್ತಾರಿಣ ಹಕ್ಕಲ ಬರದು (ಎಕ.VII, ಶಿವಮೊ. ೨೬-೨೫೪; 1524); ಹಕ್ಕಲು ಇಲ್ಲದ ಒಕ್ಕಲು ಅಲ್ಲ ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದ ಭಾಗ್ಯವಿಲ್ಲ (ಗಾದ). ೩. ಹಕ್ಕಲಂತೆ ಬಡಿಹಕ್ಕೆ ವಂದು ಮುಯ್ಯಿಲ್ಲದೊಕ್ಕಲಂತೆ ಬಡುಗುಲಿಗೆ ವಂದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೭೭). ೪. ಚೆಲ್ಲಾಡಿರುವಿಕೆ; ಚೆದರಿರುವಿಕೆ: ಕಾಣಿಕೆಯನಿತ್ತವಿಳಸುಭಟಶ್ರೇಣಿ ಕಂಡುದು ನುಡಿಯ ಹಾಣಾಹಾಣಿಗಳ ಭಾಷೆಗಳ ಹಕ್ಕಲು ವೀರರುಕ್ಕುಗಳ (ಕುಮ್ಮಾಕ. ೧-೨೬). **ಹಕ್ಕಲ್ಲು**: ೧. ತೋಟ ತುಡಿಕೆ ಹಕ್ಕಲ್ಲು ಕುಂಮರಿ (ಎಕ.VI, ಕೊಪ್ಪ.೪೯-೨೨; 1392). **ಹಕ್ಕು**: ೧. 'ಹಕ್ಕುಗದ್ದೆ' ಪರಾ.

ಹಕ್ಕಲ ಕಾಯಕ = ಹೊಲಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಳು, ತೆನೆ ಬೇರ್ಪಡಿಸುವ ಕೆಲಸ: ಮಡದಿ ಹಕ್ಕಲ ಕಾಯಕದೊಳು ಗೌರಮ್ಮನು ಕಸವಿಕೋಟೆಯ ಬಸವಣ್ಣ (ಲಕಚಂ. ೩೮-೨೬). **ಹಕ್ಕಲನು ಹೊಗಿಸು** = (ಆಲಂ) ಬಯಲಿಗೆ ಬರುವಂತೆ ಮಾಡು; ನಿರಾಶ್ರಯಗೊಳಿಸು: ಸುರಪಾಲಕನ ಪರಿಭವಿಸಿ ಹಕ್ಕಲನು ಹೊಗಿಸಿದನು (ನಭಾಗ. ೭-೩-೩). **ಹಕ್ಕಲಾಗು** = ೧. ಬಯಲಾಗು; ಗಿಡಮರಗಳಿಲ್ಲವಾಗು: ಬರಬರುತ್ತಾ ಕಾಡಿನಂಚು ಹಕ್ಕಲಾಯಿತು (ಮಲಮ. ೨೨). ೨. ಚದುರು; ಶೂನ್ಯವಾಗು: ಹೊಕ್ಕವರು ಹೆಣಗಿದರೆ ನಿಜಿಗರುಳೊಕ್ಕವಡಗುದಿರಿದವು ಮೋಹರ ಹಕ್ಕಲಾಗಲು ಹರಿದು ಸಬಳಗರಿಜೆದು ತೋಜೆದರು (ಕುಮ್ಮಾಭೀ. ೪-೪೨).

[ದೇ. || ತಮಿ. ಪೊಱುಕ್ಕು= ಆಯು; ತುಳು. ಹಕ್ಕಲ್]

ಹಕ್ಕಲ 'ಹಕ್ಕಲ್' ನೋ.

ಹಕ್ಕಲಗೈಸು (ಕ್ರಿ). ಬೀದಿಪಾಲು ಮಾಡು; ನಿರ್ಗತಿಕನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು: ಪರಿಪರಿ ಭಯಂಗಳು ಹರಿಬಿಟ್ಟು ಎನ್ನನು ಹಕ್ಕಲಗೈಸದ ಪರಿಪಾಲನೆ ಮಾಡು (ಮೋಕ್ಷದೀ.೩೬-೫).

[ಹಕ್ಕಲ (< ಹಕ್ಕಲ್) + ಕೈಸು (< ಕೆಯ್ಸು)]

ಹಕ್ಕಲಾಯು (ಕ್ರಿ). (ಹೊಲದ ಬಯಲಿನಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿರುವ) ತೆನೆಗಳನ್ನು ಆಯು,— ಶೇಖರಿಸು: "ದೃಶ್ಯಾತಿ — ಹಕ್ಕಲಾಯ್ವಪಂ" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೨೪೯).

[ಹಕ್ಕಲು (< ಹಕ್ಕಲ್) + ಆಯು₁(< ಆಯ್₁)]

ಹಕ್ಕಲಿಕೆ 'ಪಕ್ಕರಿಕೆ' ನೋ.

ಹಕ್ಕಲು 'ಹಕ್ಕಲ್' ನೋ.

ಹಕ್ಕಲುಗಡಿ (ನಾ). ಬಯಲಾದ ಮೇರೆ; ಇಲ್ಲದ ಸೀಮೆ: ಬಿಡದಲಾ ಕುರುಸೈನ್ಯ ಹಕ್ಕಲುಗಡಿಯ ಭಟರೊಗ್ಗಾಯ್ತಲಾ (ಕುಮ್ಮಾಗ. ೧-೭೭).

[ಹಕ್ಕಲು (< ಹಕ್ಕಲ್) + ಗಡಿ₁]

ಹಕ್ಕಲ್ಮೀಸೆ (ನಾ). (ಕೂಳೆಯಂತೆ) ಒರಟಾಗಿರುವ ಮೀಸೆ: ನೆಗಳ್ದ ಹಜೆಗಡ್ಡ ಹಕ್ಕಲ್ಮೀಸೆಗಳ್ ಮನಂಬುಗುವ ನೊಸಲೊಳ್ಗೊರ್ಪ ಸಿತಭೂತಿ ಕಂಧರದೊಳಗೆ ಮಿಱುಪ ರುದ್ರಾಕ್ಷಮಾಲೆಯಚ್ಛಸ್ಪಟಿಕಮಣಿಗೂಡಿ ತೊಳಗುತಿರ್ಪ (ಅರಾಚ. ೧-೭-೮).

[ಹಕ್ಕಲ್ + ಮೀಸೆ]

ಹಕ್ಕಲ್ಲು 'ಹಕ್ಕಲ್' ನೋ.

ಹಕ್ಕಶಾಯಿ 'ಹಕ್ಕುಶಾಯಿ' ನೋ.

ಹಕ್ಕಳೆ (ನಾ).೧. ಬಿರುಕು ಬಿಟ್ಟು ಮೇಲೆ ಎದ್ದಿರುವ ಪದರ,— ಪೊರೆ,— ಸಿಪ್ಪೆ: ಆ ನಾಡೊಳಗೆ ಸ್ಥಳವೃತ್ತಿಯಾಗಿ ಹಕ್ಕಳೆಯ ಹೊಲನು ಮಂತ್ರಿ ಭೋಗಾಭ್ಯಸ್ತವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟು (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೦೦-೭೧; 1129); ಗೋಡೆಗಳಿಗೆ ಅಂಗೈದಪ್ಪದ ಹಕ್ಕಳೆಗಳಾಗಿ ಅಂಟಿಕೊಂಡಿದ (ಗಂಗಾಸಾ. ೭). ೨. ಅರಗು; ಅಲಕ್ತಕ: "ಹಕ್ಕಳೆಯಲತ್ತಿಕೆಯನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೩೩-೮).

ಹಕ್ಕಳೆಯಾಗು = ಪದರವಾಗು; ಪೊರೆಯಾಗು: ಈ ಗುಳ್ಳೆಗಳು ಅತಿ ಸುಲಭವಾಗಿ ಒಡೆದುಕೊಂಡು ಹಕ್ಕಳೆಯಾಗುತ್ತವೆ (ಕಲರೋ.೬೬). [?]

ಹಕ್ಕಳೆಯೇಳು (ಕ್ರಿ). ಪದರವೇಳು; ಪೊರೆಯಾಗು: ಕಾಲಿನ ಹಿಮ್ಮಡಿಯು ಒಡೆದು ಹಕ್ಕಳೆಯೆದ್ದಿದೆ (ರಜಾ). [ಹಕ್ಕಳೆ + ಏಳು₁ (< ಎೞ್₁)]

ಹಕ್ಕಿ 'ಪಕ್ಕಿ' ನೋ.

ಹಕ್ಕಿಕಾರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ: ಹಕ್ಕಿಕಾರ, ಸೊಗದ, ಸಿಲದ, ನಾಯಿನಾರ ಇವಂ ಆಡಿನ ಹಾಲಲ್ಲಿ ಕೊಡಿಸುವುದು (ವೈದ್ಯಬಿ. ೧೧೭). [?]

ಹಕ್ಕಿನೋಟ (ನಾ).೧. ಪಕ್ಷಿಯು ಹಾರುವಷ್ಟು ಎತ್ತರದಿಂದ ಕಾಣುವ ಭೂದೃಶ್ಯ; ದೂರದಿಂದ ಕಾಣುವ ಸಮಗ್ರನೋಟ; ಪಕ್ಷಿನೋಟ: "ಎತ್ತರದಿಂದ ಊರು, ಮೊ.ಗಳ ವಿಶಾಲವಾದ ನೋಟ; ಹಕ್ಕಿನೋಟ (ರೂಪ) ಸೂಕ್ಷ್ಮನಿರೂಪಣ; ಒಟ್ಟಡಕ" (Birds Eye View. ೧೦೫೩). ೨. (ಆಲಂ) ಯಾವುದಾದರೊಂದು ವಿಷಯದ ಸ್ಥೂಲವಾದ ವಿವರಣೆ: ಸಮಾಜರಚನೆ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಸಂಘಟನೆಗಳ ವಿಕಾಸವನ್ನು ಮೇಲ ಹಕ್ಕಿನೋಟದಿಂದ ಅವಲೋಕಿಸಲಾಗಿದೆ (ಮಾವಾದ. ೭೮). [ಹಕ್ಕಿ (< ಪಕ್ಕಿ) + ನೋಟ]

ಹಕ್ಕಿಪಿಕ್ಕಿ 'ಹಕ್ಕಿಬಿಕ್ಕಿ' ನೋ.

ಹಕ್ಕಿಬಿಕ್ಕಿ, ಹಕ್ಕಿಪಿಕ್ಕಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಲೆಮಾರಿಜನಾಂಗ; IP ಹಕ್ಕಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು, ಮಾರಿ ಜೀವಿಸುವವರು: ಮೂರುರಾತ್ರಿ ಹಕ್ಕಿಬಿಕ್ಕಿಯವರನ್ನು ಕರಸಿ ಗೂಬೆನ ಹೊಡೀರಿ ಎಂದ (ಮನೋಜಂ. ೮೪). ೨. ಕೈಚಳಕ; ಕಣ್ಕಟ್ಟು; ಇಂದ್ರಜಾಲ: (೬). **ಹಕ್ಕಿಪಿಕ್ಕಿ**: ೧. ಬಂದಿ ಸೀರೆಗಳನ್ನು ಸುತ್ತಿದ್ದ ಇಬ್ಬರು ಹಕ್ಕಿಪಿಕ್ಕಿಯುವತಿಯರು . . . ನರ್ತಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಸರ್ವಮಂ. ೫೯).

[IP ಇದು ಪ್ರತಿಧ್ವನಿಶಬ್ದವಿರಬಹುದು]

ಹಕ್ಕಿರೋಗ (ನಾ). ಮೂಳೆ ಮೆತುವಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಕ್ಕಳ ರೋಗ: ನಮ್ಮನೆ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಬರುವ ಖಾಯಿಲೆಗಳು ಬರಬಾರದೆ? ನಾಯಿಕೆಮ್ಮು, ಹಕ್ಕಿರೋಗ . . . ಹುಲಿಹುಣ್ಣು — ಖಾಸ್‌ಬಂಗಲೆ ಖಾಯಿಲೆಗಳೆಲ್ಲಾ ನಮ್ಮ ಮನೆಲೇನೆ! (ತುಟುಮಿ. ೨೯). [ಹಕ್ಕಿ(< ಪಕ್ಕಿ) + ರೋಗ]

ಹಕ್ಕಿವಾರ್ಜಿಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು: ಹಕ್ಕಿವಾರ್ಜಿಹುಲ್ಲು, ಮರಗತಟ್ಟು ಹುಲ್ಲು (ಮೃಡಿಗಿ. ೧೦-೧೭೩).

[ಹಕ್ಕಿ (< ಪಕ್ಕಿ) + ವಾರ್ಜ್ಯ + ಹುಲ್ಲು(< ಪುಲ್)]

ಹಕ್ಕಿವಾಹನ (ನಾ). ಗರುಡಪಕ್ಷಿಯನ್ನು ವಾಹನವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು; ವಿಷ್ಣು: ಹಕ್ಕಿವಾಹನನ ಗುಣ ಲೆಕ್ಕಿಸಿ ಪೊಗಳದೆ ಬೆಕ್ಕಸಬೆಱಗಾಗಿ ಅಕ್ಕಿಗೆ ತಿರುಗುವವ (ಕನಕ. ೧೧೭-೨೦). [< ಸಂ. ಪಕ್ಷಿವಾಹನ]

ಹಕ್ಕಿಶಕುನ (ನಾ). ಹಾಲುಹಕ್ಕಿಯಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗುವ ಶುಭಾಶುಭ: ಹಕ್ಕಿಶಕುನ ಕೇಳಿ ಬಂದರು (ರಜಾ). [ಹಕ್ಕಿ (< ಪಕ್ಕಿ) + ಶಕುನ]

ಹಕ್ಕಿಸಿಳ್ಳೆಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ಕೂರ್ಚಶೀರ್ಷ: . . . ಜೀವಕವೆಂಬುವ ಔಷಧ, ಹಕ್ಕಿಸಿಳ್ಳೆಗಿಡ" (ಸಿದ್ಧಾಂಕಿ. ೧೫೦).

[ಹಕ್ಕಿ (< ಪಕ್ಕಿ) + ಸಿಳ್ಳೆ₁ (< ಸಿಳ್ಳು₁) + ಗಿಡ (< ಗಿಡು)]

ಹಕ್ಕು₁ 'ಪಕ್ಕು₁' ನೋ.

ಹಕ್ಕು₂, ಪಕ್ಕು₆ (ನಾ). ೧. ಒಡೆತನ; ಅಧಿಕಾರ; ಸ್ವಾಮ್ಯ: ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸಾಮಾಜಿಕ, ರಾಜಕೀಯ, ಆರ್ಥಿಕ ನ್ಯಾಯನೀತಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಮಾನ

ಹಕ್ಕುವುಂಟೆಂಬುದನ್ನು ಸಾರಲಾಗಿದೆ (ಯಕ್ಷಪ್ರ. ೬೫); ಮದುವೆ ಎಂದರೆ ನಮ್ಮ ಜೀವನದ ಹಕ್ಕನ್ನು ಗಂಡಿಗೆ ಮಾರಿಕೊಂಡಂತೆ (ಕಾವೇರಿ. ೧೯೪). ೨. ಗ್ರಾಮದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಆನುವಂಶಿಕವಾಗಿ ಕೊಡುವ ಪಾಲು; ವರ್ಷಾಶನ: ವೃತ್ತಿವಂತರು ಕಂದಾಯದ ಹಕ್ಕನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಭೂಮಿಯ ಸ್ವಾಮ್ಯವನ್ನು ಸರ್ಕಾರದ ಕಡೆಗೊಪ್ಪಿಸಿದರು (ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿಪ. ೩). ೩. ಉದ್ಯೋಗ; ಕೆಲಸ: (೬). Δ ಪಕ್ಕು$_{8}$: ೧. ಆದೊಡಿನ್ನೀ ಕೇತ ತೊಡರಿಂದೆ ನಾನ್ ಪಡೆದು ಬಿಡುಗಡೆಯನಾನಲ್ಕೆ ಪಕ್ಕುಂಟು ನನಗೆ (ಅಂತಿಗೊ. ೧೯-೩೮೮). [<— ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಹಕ್]

ಹಕ್ಕು$_{3}$ (ನಾ). (?): ಮೂವರ ಕಟ್ಟೆಯ(ಂ)ವೊತ್ತಿನ[ಲಿ] ಹಾಳಿ[ಗೂಡಾಗಿ ಬೀಜ ಬಿಡುವ] ಕೆಯಿ ಕಂಬ ೪೦೦ ಅದಬಳಿಯ ಹಕ್ಕ ಸಹಿತ ಅಂಗಡಿಬೀದಿಯಲಿ ರಾಜಬೀದಿಯಿಂ ಪಡುವಲು . . . ಸರ್ವ್ವನಮಶ್ಯವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟರು (ಸೌಇ. XV, ೨೬೨-೮; 1206). [?]

ಹಕ್ಕುಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). (ಕಣ್ಣು, ಮೂಗು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ) ಮಲ ಸೇರು; ಕೊಳೆಗಟ್ಟು: ಮೂಗಿನಲ್ಲಿ ಹಕ್ಕುಗಟ್ಟಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಹಕ್ಕು$_{1}$ (< ಪಕ್ಕು$_{1}$)+ ಕಟ್ಟು$_{1}$]

ಹಕ್ಕುದಾರ (ನಾ). ಒಡೆತನವಿರುವವನು; ಬಾಧ್ಯಸ್ಥ: ತಲಾಂತರದಿಂದ ನಡೆದು ಬರುತ್ತಿರುವ ಗ್ರಾಮನೌಕರರ ಕೆಲಸಗಳಿಗೆ ಹಕ್ಕುದಾರನು (ಗ್ರಾಮೂಕ. ೫); ನೀನು ನಿನ್ನ ಹಟವನ್ನೇ ಹಿಡಿದರೆ ನೀನು ಗಂಗವಳಿಯ ಸಿಂಹಾಸನಕ್ಕೆ ಹಕ್ಕುದಾರನಲ್ಲವೆಂದು ಸಾರುವೆನು (ಹಾಮುತ್ರ. ೯೫). [ಹಕ್ಕು$_{2}$ + - ದಾರ್$_{4}$]

ಹಕ್ಕುದಾರಿ (ನಾ). ಒಡೆತನ; ಬಾಧ್ಯತೆ: ತಂದೆಯ ಹಕ್ಕುದಾರಿಯ ಮೇಲೆ ತಿಮ್ಮಣ್ಣನವರು ಆದವಾನೀಸುಭೆಯ ದಿವಾನರಾಗಿದ್ದರೆಂಬ ನೆನಪು ವಾಚಕರಿಗಿರಬಹುದು (ಕಭಪ. ೫೯೪); ರಜನಿಯ ಹಕ್ಕುದಾರಿಯು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ಬಂಕಿಮ. ೯೨).

[< ಹಕ್ಕುದಾರ]

ಹಕ್ಕುದಾರಿಕೆ (ನಾ).= ಹಕ್ಕುದಾರಿ: (೬). [ಹಕ್ಕುದಾರ + - ಇಕೆ]

ಹಕ್ಕುಪತ್ರ (ನಾ). ಒಡೆತನದ ಪತ್ರ; ಅಧಿಕಾರಪತ್ರ: ಕೋರ್ಟಿನಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಮೂಲ ಹಕ್ಕುಪತ್ರವನ್ನು ಪಡೆದು ನ್ಯಾಯತೀರ್ಮಾನ ಮಾಡಿದರು (ರೂಢಿ). [ಹಕ್ಕು$_{2}$ + ಪತ್ರ]

ಹಕ್ಕುಬಾಧ್ಯತೆ (ನಾ). ಅಧಿಕಾರ ಮತ್ತು ಜವಾಬ್ದಾರಿ: ಅವರಿಗೆ ನ್ಯಾಯವಾಗಿ ಕೊಡಬೇಕಾದ ಜನ್ಮಸಿದ್ಧವಾದ ಹಕ್ಕುಬಾಧ್ಯತೆಗಳಿಗೂ ಧಕ್ಕೆ ತಂದಿದ್ದೇವೆ (ರಾಯಕ. ೩೦); ವೀರನರಸಿಂಹರಾಯನು ಇಮ್ಮಡಿನರಸಿಂಹರಾಯನ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ವಿಜಯನಗರಸಿಂಹಾಸನದ ಮೇಲಿದ್ದ ಹಕ್ಕುಬಾಧ್ಯತೆಗಳನ್ನು ಗಣನೆಗೆ ತಾರದೆ ತಾನೇ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯಾದನು (ಕೃದೇವ. ೬). [ಹಕ್ಕು$_{2}$ + ಬಾಧ್ಯತೆ]

ಹಕ್ಕುಶಾಯಿ, ಹಕ್ಕಶಾಯಿ (ನಾ). ಅಧಿಕಾರಯುತವಾಗಿ ವಿಧಿಸಲಾಗುವ ಖರ್ಚು: ಒಳಗಿನ ಖರೀದಿಗೆ ಅಡತಿ, ಹಕ್ಕುಶಾಯಿ, ದಲಾಲಿ ಮತ್ತು ಧರ್ಮಾದಾಯ (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೩೫ ಪ್ರಸ್ತಾವನ). **ಹಕ್ಕಶಾಯಿ**: ಭಂಗಾರ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಖರೀದಿಗೆ ಅಡತಿ ಧರ್ಮಾದಾಯ ದಲಾಲಿ ಹಾಂಗು ಹಕ್ಕಶಾಯಿಯ ದರಗಳು (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೧೭ ಪ್ರಸ್ತಾವನ); ಹಕ್ಕಶಾಯಿ. ಭಂಗಾರದ ದರ ಒಂದು ತೊಲಿಗೆ ಪಾವ ಆಣೆಯಂತೆ . . . ಖರ್ಚು ಬೀಳುವುದು (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೨೬೦). [ಹಕ್ಕು$_{2}$+ ಶಾಯ್ಯಿ$_{0}$ (< ಶಾಹಿ)]

ಹಕ್ಕೆ 'ಪಟ್ಕೆ' ನೋ.

ಹಕ್ಕೆಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ನೆಲೆಗೊಳ್ಳು; ಆಶ್ರಯವನ್ನು ಪಡೆ: ಮಿಕ್ಕು ಮಿಗೆ ಮತಿಮಚ್ಚಿದು ಹರುಷವು ಹಕ್ಕೆಗೊಂಡುದು (ಪ್ರಭುಲಿ.೨೨-೪೦). [ಹಕ್ಕೆ (< ಪಟ್ಕೆ) + ಕೊಳ್$_{1}$]

ಹಕ್ಕೆದಲೆ 'ಪಕ್ಕೆದಲೆ' ನೋ.

ಹಕ್ಕೆದಾಣ (ನಾ). ನೆಲೆ; ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನ: ಹಕ್ಕೆದಾಣಂ ಮೇಹುದಾಣ ನಾನಾಮೃಗಗಳಿಕ್ಕೆದಾಣಂಗಳಱಿದು . . . ಬಂಧನವ ರಚಿಸಿದರು ಬೇಂಟೆಯೊಳಗೆ (ಸೌಂದಪು. ೧೮-೪೩). [ಹಕ್ಕೆ(< ಪಟ್ಕೆ) + ತಾಣ]

ಹಕ್ಕೆರಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಮೂಕರಿವೆ, ಮೂರ್ಕಾರ್ತಿ, ಹಕ್ಕೆರಲು (ಮೃಔಗಿ. ೩೩-೬೪೦). [?]

ಹಕ್ಕೊತ್ತಾಯ (ನಾ). ತಮ್ಮ ಹಕ್ಕಿನ ಬೇಡಿಕೆಗಳನ್ನು ಪೂರೈಸುವಂತೆ ಒತ್ತಾಯಿಸುವಿಕೆ: ಸಿಬ್ಬಂದಿಯು ತಮ್ಮ ಬೇಡಿಕೆಗಳನ್ನು ಈಡೇರಿಸುವಂತೆ ಹಕ್ಕೊತ್ತಾಯಮಾಡಿದರು (ರೂಢಿ). [ಹಕ್ಕು$_{2}$ + ಒತ್ತಾಯ]

ಹಕ್ಲು 'ಹಕ್ಕಲ್' ನೋ.

ಹಕ್ಲುಗದ್ದೆ (ನಾ).''ಹುಲ್ಲು ಬೆಳೆಸಲಿಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟ ಗದ್ದೆ'' (ನನ್ನೂರು. ಟಿಪ್ಪಣಿ): ಸಸಿ ಒಳಗ ನಪ್ಮ ಹುಳ್ಳಿಚಿಕ್ಕನಿಗೆ ಅವನ ಹಕ್ಲುಗದ್ದೆಗೆ ಅಂತ ಪಸೀ ಕೊಟ್ಟೆ (ನನ್ನೂರು. ೧೬೨). [ಹಕ್ಲು (< ಹಕ್ಕಲ್) + ಗದ್ದೆ (< ಗಟ್ದೆ)]

ಹಕ್ಲುಸಾಗುವಳಿ (ನಾ). ''ಜಲಾಶಯಗಳ ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದೆ ದಿಬ್ಬದಲ್ಲಿ ವ್ಯವಸಾಯಮಾಡುವುದು'' (ಕಿಸಂಗ್ರಾ. ೧೮); ''ಕೃಷಿಬೇಸಾಯ; ಬೆದ್ದಲುಭೂಮಿ; ಕಾಡಾರಂಭ'' (ಕಿಸಂಗ್ರಾ. ೧೫೯). [ಹಕ್ಲು (< ಹಕ್ಕಲ್) + ಸಾಗುವಳಿ]

ಹಗ 'ಪಗವು' ನೋ.

ಹಗಡಿ (ನಾ). (?): ಗಂಧವಣಗ ಹಗಡಿಯಿಂ ಮಾಱುಗೊಂಡು ಬಂದುದುಂ ನಿರುದ್ಧ ಮಪ್ಪುದುಂ ಹಾಲು ತುಪ್ಪ ಮೊಸರು ಭಕ್ಷ್ಯಾದಿಗಳು ಪ್ರಚುರದಿಂ ಹೊಸತಲ್ಲದುದು ಮೆಂಬೀ ದೋಷಂಗಳಿಲ್ಲದ ನಿರವದ್ಯಮಪ್ಪ ವಸ್ತುಗಳಂ (ಶ್ರಾವಕಾ. ೧೩೪-೨೧). [?]

ಹಗಡು 'ಹಂಗಡ' ನೋ.

ಹಗಣ 'ಪಗರಣ' ನೋ.

ಹಗಣಾಟ (ನಾ). ನಟನೆ; ಸೋಗು: ಕೇಳಬೇಕೆಂದು ಇಚ್ಛಾ! ಮತ್ತೆ ಮೇಲೆ ಹಗಣಾಟ (ಚಂದ್ರುಟ. ೬೬). [ಹಗಣ (< ಪಗರಣ) + ಆಟ]

ಹಗಣಿಗ 'ಪಗರಣಿಗ' ನೋ.

ಹಗರ (ನಾ).೧. ಕಟ್ಟು; ಹೊರೆ (?) : ಕರ್ಪ್ಪುನ ಹಗರಕ್ಕೆ ಒಂದು ಕರ್ಪ್ಪು (ಎಇ.XIII. ೨-೫೮; 1204). ೨. (?) : ಹಗರದಾ ದಾನವಂ ಕರೆದೊಯ್ದು ಲಂಕೆಯೊಳ್ ಸೊಗಸಾಂತ ಬಸದೊಳಿವಲ್ (ವಂಕಾರಾ. ೬-೬೬-೨೨). [?]

ಹಗರಣ 'ಪಗರಣ' ನೋ.

ಹಗರಣಗಿತ್ತಿ (ನಾ). ಬಿನ್ನಾಣಗಾತಿ; ಒಯ್ಯಾರಿ : ಹಗರಣಗಿತ್ತಿ ಹಬ್ಬ ಮಾಡಿದರೆ ಮನೆಗಂಡನಿಗೆ ಉಪವಾಸ (ಗಾದೆ). [ಹಗರಣ (< ಪಗರಣ) + - ಗಿತ್ತಿ]

ಹಗರಣವಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಆಟವಾಡಿಸು; ನಾಟಕವಾಡಿಸು: ಹಗರಣವಾಡಿಸಿತ್ತು ಹರಿಯಂ ಹರನಂ ತಿರಿಸಿತ್ತು ಬೊಮ್ಮನಂ ಮಗಳೊಡಗೂಡಿಸಿತ್ತು . . . ವಿಧಿ (ನಳಚಂ.೬೪೧).

[ಹಗರಣ (< ಪಗರಣ) + ಆಡಿಸು]

ಹಗರಣವಾಡು (ಕ್ರಿ). ಆಟವಾಡು; ನಟನೆಮಾಡು: ದೊರೆಯದ್ದು ಹಗರಣ ವಾಡಿದಂದದಿ ನೀನಿರದೀ ಹುಲುಕಜ್ಜಕಾಗಿ ತರಲು ಮನವನು (ನೇಮಿಸಂ.೨೬-೮೨); ನಗೆಗೆಡೆಯಾಗಿಂತು ನೆಗಳ್ದರೆ ದೊರೆಯದ್ದು ಹಗರಣವಾಡಿದಂದದೊಳು (ಭರತ. ೫೧-೮೧).

[ಹಗರಣ (< ಪಗರಣ) + ಆಡು$_{1}$]

ಹಗರಣಿ 'ಪಗರಣ' ನೋ.

ಹಗರಣಿಗ 'ಪಗರಣಿಗ' ನೋ.

ಹಗರಣೆಯಾಟ (ನಾ). ಸೋಗಿನ ಆಟ; ನಟನೆಯ ಆಟ: ಮತ್ತೆ ಹಗರಣೆಯಾಟದ ವರನೀ ಬಸವಣ್ಣನುತ್ತಮದ ಜಂಗಮಂ ಮಾಡಿ ಜಂಗಮಕ್ಕಿತ್ತು (ಚೆಬಪು. ೫೬-೬೬).

[ಹಗರಣೆ (< ಪಗರಣ) + ಆಟ]

ಹಗರಣಿಸು (ಕ್ರಿ).೧. ತೊಂದರೆಕೊಡು; ಕಾಟಕ್ಕೊಳಗುಮಾಡು: ಹಗರಣಿಪ ಗೃಹಕಲಹ ಪೊಟ್ಟೆಸಿ ಕಂಗಳಿಂದುಗಿವಶ್ರು ಸೃಷ್ಟಿಯಂ ತೋಯಲಾಱದಲೆ (ಕೃಕವ. ೧-೧೯-೨). ೨. ತೊಂದರೆಪಡು; ಕಾಟಕ್ಕೊಳಗಾಗು: ಮಗನೆ ಕುರುರಾಯ ಕೇಳು ಚಿತ್ರದಲಿ ಹಗರಣಿಸಬೇಡ ತಾಳು (ಅಭಿಶಾ.೩೧). [ಹಗರಣ (< ಪಗರಣ) + - ಇಸು$_{3}$]

ಹಗರಣೆ 'ಪಗರಣ' ನೋ.

ಹಗರು$_{1}$ (ಕ್ರಿ). ನೆಗೆ; ಜಿಗಿ: ಇಬ್ಬರ ಕೈಯಿಂದ ಹಗರಿ ಮೂರನೆಯವನಾದ ಇವನ ಜೊತೆಗಿದ್ದಳು (ಒಡ್ಡಿಉ. ೧೧೯). [?]

ಹಗರು$_{2}$ 'ಹಗಱ್' ನೋ.

ಹಗರು$_{3}$ 'ಹಗುರು$_{2}$' ನೋ.

ಹಗಲ್ 'ಪಗಲ್' ನೋ.

ಹಗಲು 'ಪಗಲ್' ನೋ.

ಹಗಲುಕೈದೀವಿಗೆ (ನಾ). (ಬಿರುದುಸೂಚಕವಾಗಿ ಹಿಡಿಯುವ) ದೀವಟಿಗೆ;

ಹಗಲಿನ ಪಂಜು: ಹಗಲುಕೈದೀವಿಗೆಯ ಬಿರುದಿನ ವಿಗಡನಿವನಾರನಲು ಭೂಪಾಳಿಗಳ ರತ್ನಪ್ರಭೆಯ ಲಹರಿಯ ಲಾವಣಿಗೆ ಮಿಗಿಲು (ಕುಮ್ಮಾಅ. ೭-೨೬).

[ಹಗಲು (< ಪಗಲ್) + ಕೈದೀವಿಗೆ (< ಕೆಯ್ದೀವಿಗೆ)]

ಹಗಲುಗತ್ತಲೆ (ನಾ). ಹಗಲುಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಕತ್ತಲೆ: ಕರಿಯ ಕಬ್ಬಿಳೆ ಬಳಗಗಳೆ ಸಲೆ ತರತರದ ಹೊರಳಿಗಳ ಜೋಳಿಯ ನೆರವಿ ಕೂಡಿತು ಹಗಲುಗತ್ತಲೆ ಮುಸುಕಿದಂದದಲಿ (ಬಸವು. ೫೮-೫೦); ಹಗಲುಗತ್ತಲೆ ಕಟ್ಟಿತೇನಿದು ಯುಗದ ಕಡೆಯೋ ಶಿವಶಿವಾ (ಕುಮ್ಮಾಕ. ೨೩-೩೪). [ಹಗಲು (< ಪಗಲ್) + ಕತ್ತಲೆ (< ಕಟ್ತಲೆ)]

ಹಗಲುಗನಸು 'ಪಗಲ್ಗನಸು' ನೋ.

ಹಗಲುಗನ್ನ (ನಾ). ಹಗಲು ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕುವ ಕನ್ನ; ದಿನದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಕಳ್ಳತನ: ಅಗಣಿತಮಹಿಮನೆಂದು ಕಟಕಂ ಪೊಗಳೆ ಕನ್ನದ ಬೊಮ್ಮಿದೇವನು ಹಗಲುಗನ್ನವನಿಕ್ಕಿ ಮೆಱೆದನು ಬಿಜ್ಜಳನ ಮನೆಯ (ಬಸವು. ೩೧ ಸೂಚನ); ಪದಾರ್ಥವಂ ತಮ್ಮ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಅಲ್ಪವಿರಲು, ಹಗಲುಗನ್ನವನಿಕ್ಕಿ ಬಿಜ್ಜಳನರಮನೆಯೊಳು ತರಬೇಕೆಂದು (ಭೈರಸೂ. I. ೬೫೦). [ಹಗಲು (< ಪಗಲ್) + ಕನ್ನ$_1$]

ಹಗಲುಗಳ್ಳ 'ಪಗಲ್ಗಳ್ಳ' ನೋ.

ಹಗಲುಗೊಲೆ (ನಾ). ಹಗಲಿನಲ್ಲಿಯೇ ಕೊಲ್ಲುವುದು.

ಹಗಲುಗೊಲೆಮಾನ್ಯ = ಹಗಲಿನಲ್ಲಿಯೇ ಕೊಲ್ಲುವ ವೀರ; ಒಂದು ಬಿರುದು: ದುರ್ಗದ ಪಾಳಯಗಾರರನ್ನು ಇರಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದು . . . ಹಗಲುಗೊಲೆಮಾನ್ಯ ಎಂದು ಹೊಗಳಲು ಭಟರನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ದುರ್ಗಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಿದನು (ಚಿತ್ರಪಾ. ೧೪).

[ಹಗಲು(< ಪಗಲ್) + ಕೊಲೆ$_2$]

ಹಗಲುದರೋಡೆ (ನಾ). ದಿನದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಲೂಟಿ; ಹಗಲಿನಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಸೂರೆ, — ದರೋಡೆ: ಈ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಹಗಲುದರೋಡೆ ಇದೆಯೇ? (ದೇವಪು. ೧೨೨).

[ಹಗಲು(< ಪಗಲ್) + ದರೋಡೆ]

ಹಗಲುದೀವಟಿ (ನಾ). (ಬಿರುದುಸೂಚಕವಾಗಿ ಹಿಡಿಯುವ) ಹಗಲಿನ ದೀವಿಗೆ: ಹಗಲುದೀವಟಿಯ ಪಂಜೆಯು ಬಗೆಗತಿಶಯಮಾದ ಸಿಂಹಲಕ್ಷ್ಮ ಪತಾಕಂ (ಬೇಳವಂ. ೧-೧೦೮). [ಹಗಲು (< ಪಗಲ್) + ದೀವಟಿ (< ದೀವಟಿಗೆ)]

ಹಗಲುದೀವಟಿಗೆ (ನಾ). = ಹಗಲುದೀವಟಿ: ಬಿರುದು ಹಳದಿ ಗಡಿಗೆ ಹಗಲುದೀವಟಿಗೆ ಸಹ ಕೊಟರೂ (ಎಕ. XVI, ಗುಬ್ಬಿ. ೬೯-೩೪ ?); ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕೆಂಬ ಹಂಬಲವು ತನ್ನ ಹಗಲುದೀವಟಿಗೆಯನ್ನು ಹೊತ್ತಿಸಿಕೊಂಡು ಮಹಾಸಾಧನೆಯನ್ನು ನಾಡಬೀವಿಗಳೆಲ್ಲ ನೀಡಿತು (ಸುವರ್ಣ. ೨೨೫).

[ಹಗಲು (< ಪಗಲ್) + ದೀವಟಿಗೆ]

ಹಗಲುಪಂಜು (ನಾ). = ಹಗಲುದೀವಟಿ: ಹಗಲುಪಂಜಿನ ಬಿರುದಿನ ಸುಭಟರು ನೆಜೆ ಜಗಜಂಪಿನ ಸತ್ತಿಗೆಯ ವಿಗಡವಿಗ್ರಹವೀರರುಗಳು (ಕಂಸವಿ. ೧೧-೧೪೩).

[ಹಗಲು (< ಪಗಲ್) + ಪಂಜು]

ಹಗಲುಲಗ್ಗೆ (ನಾ). ಹಗಲುಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ದಾಳಿ: ಹಗಲುಲಗ್ಗೆಯೊಳರಿನೃಪರ ದುರ್ಗವ ಕೊಂಡ ಜಗಕತಿಕೀರ್ತಿಪ್ರಚಂಡ (ಕಂಸವಿ. ೮-೭೮).

[ಹಗಲು (< ಪಗಲ್)+ ಲಗ್ಗೆ]

ಹಗಲುಹಾವಸೆ (ನಾ). ಬೆಳಗಿನಲ್ಲಿ ಸುರಿಯುವ ಮಂಜು; ಕಾವಳ: ತೆಗೆದುದಗ್ಗದ ತಂಪು ನದಿ ಸರಸಿಗಳ ತಡಿಯಲಿ ಹಚ್ಚೆಯಾದುದು ಹಗಲುಹಾವಸೆ ಹರಿದು ಹೊಕ್ಕರಿಸಿದುದು ಹಿಮಜಲವ (ಕುಮ್ಮಾಅ. ೫-೫); ''ಹಗಲುಹಾವಸೆ'' ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥವಾಗದ ಲಿಪಿಕಾರನು 'ಹಾವಸೆ' ಯನ್ನು 'ಹಂಸೆ' ಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನು . . . ಹಗಲುಹಾವಸೆ ಎಂದರೆ ಮಂಜು, ಕಾವಳ (ಕನ್ನಸಂ. ೧೩೦).

[ಹಗಲು (< ಪಗಲ್) + ಹಾವಸೆ (< ಪಾವಸೆ)]

ಹಗಲುಳುಕು 'ಪಗಲುಳ್ಕು' ನೋ.

ಹಗಲೆಱೆಯ 'ಪಗಲೆಱೆಯ' ನೋ.

ಹಗಲೇರು (ಕ್ರಿ). ಹೊತ್ತೇರು; ಮಧ್ಯಾಹ್ನವಾಗು: ಹಗಲೇರಿ ಹಗಲಿಳಿಯುತಿರುಳಾಗಿರುಳು ಹೋಗಿ ಕಾಲಜೀವನ ಸೋರಿದುದು (ಚತ್ತಾಂಗ. ೭೪-೧೭೫).

ಹಗಲೊಡೆಯ 'ಪಗಲೊಡೆಯ' ನೋ.

ಹಗಲೋಲಗ (ನಾ). ಹಗಲಿನಲ್ಲಿ ನಡೆಸುವ ದರ್ಬಾರು; ಹಗಲುಹೊತ್ತಿನ ಸಭೆ: ಶೂದ್ರಕನೆಂಬ ಅರಸು . . . ಒಂದು ದಿನ ಹಗಲೋಲಗವಾಗಿ ಹಜಾರದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಸಮಯ (ವಚಕಾ. ೧). [ಹಗಲು (< ಪಗಲ್) + ಓಲಗ$_1$]

ಹಗವ 'ಪಗವು' ನೋ.

ಹಗವು 'ಪಗವು' ನೋ.

ಹಗಹ 'ಪಗವು' ನೋ.

ಹಗಱ್, **ಹಗರು$_2$**, **ಹಗಱು$_1$** (ನಾ). ಬಿದಿರಿನ ಸೀಳು; ದೆಬ್ಬೆ: ಱಕಾರಾದೇಶ ರೇಫೆಗಂ ಶಿಥಿಲತ್ವಂ . . .ಕೆಸರ್ಗಳ್, ಬಸಿರ್ಗಳ್, ಪೆಸರ್ಗಳ್, ಹಗರ್ಗಳ್ (ಶಮದ. ೪೨ ಪ್ರಯೋ). **ಹಗರು$_2$**: ಬೆನ್ನನ್ನು ಹಗರಹಾಂಗೆ ನೆಟ್ಟಗೆ ನಿಗರಿಸಿ (ಮಂತ್ರಶ. ೮೮-೩). **ಹಗೞು$_1$**: ಹಗಱುಗಳನಿಕ್ಕಿ ಬಿಗಿದೊಡೆ ನಾಯಬಾಲವದು ಬಳಿಕ ನೀಳಕೆ ಸಸಿನವಹುದೇ (ಬಸವು. ೭೦-೪೮); ಉತ್ತರನ ಹೆಡತಲೆಯ ಹಗಱ[ಪಾಠಾಂ. ಹದರಿ]ನೊಳೌಂಕಿ ತಂದನು (ಕುಮ್ಮಾವಿ. ೭-೬೦); ಅಸಿಯವೆರಡುಂ ಕಲ್ಲನೆರಡು ಕಡೆಯೊಳಗಿರಿಸಿ ಮಿಸುಪ ತಱಿಗೆಂಡಮಂ ನಡುವಿಕ್ಕಿಯೆಳೆವಿದಿರ ಹಸಿಯ ಹಗಱಂ ಹರಹಿಕೊಂಡದಱ ಮೇಲೆ ಕೆನೆವೆಣ್ಣೆಯಂ ಕೂಡಿ ಸಮೆದ ಹಸನಾದ ರೊಟ್ಟಿಯಂ ಮಡಗಿ ಹದನಾಗಿ ಬೇಯಿಸಿ ತೆಗೆದು ಮತ್ತದಕ್ಕಂಗಾರಸಿತಕಮೆಂದೊಸೆದು ಹೆಸರಂ ಕೊಟ್ಟು (ಸೂಪಶಾ. ೧-೧೭); ಬಿಲ್ಲಿಂದ ಬೀಳಿನ ಹಗಱು ಮುಱಿವವೋಲು (ನೇಮಿಸಂ. ೨-೫೨).

ಹಗಱಿ (ನಾ). ಒಂದು ವಂಶದ ಹೆಸರು (?): ಆಶ್ವೀಜ ಸು ೫ ಶು ಹಗಱಿರ ಬೊಂಮಣ . . . ಸುರಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತನಾದ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೧೧೪-೩; ?). [?]

ಹಗಱಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಿದಿರಿನ ಸೀಳುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟು; ದೆಬ್ಬೆಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟು: ಗಳಕೆ ಹಗಱಿಕ್ಕಿ ಬಂಧಿಸುತ (ವೀಕೃಷ್ಣ. ೪-೨೫-೩೧). ೨. ಕವೆಗೋಲಿನಂತೆ ಸೀಳಿದ ಬಿದಿರನ್ನು ಕುತ್ತಿಗೆಗೆ ಇಟ್ಟು ನೂಕು: ದಿವಾಕರನು ಹೆಡತಲೆಗೆ ಹಗಱಿಕ್ಕಿದನು ಚಂದ್ರಮನ (ಕುಮ್ಮಾದ್ರೋ. ೧-೪೨). [ಹಗಱು$_1$(< ಹಗಱ್) + ಇಕ್ಕು$_1$]

ಹಗಱಿಡು (ಕ್ರಿ).೧. = ಹಗಱಿಕ್ಕು ೨: ಕಲ್ಲಿಂದಿಟ್ಟು ಕರಂ ಬಡಿಯಿಂದವೆ ನಿಲ್ಲದೆ ಬಡಿದು ಬಱಲ ಬಲ್ಲೊಯ್ಯಿಂದೆಲ್ಲೆಡೆ ಬಾಸುಳನೇಳಿಸಿ ಕೈಕಾಲೋವದೆ ಹಗಱಿಟ್ಟು ಚೆಲ್ಲಯದಿಂ ಕಡು ಕೇಱಿನಿಱಿದು . . . ಬಾಧಿಸಿದಂ ಜಿತಿರಾಯನನಾ ಖಳನು (ಜಯಕಾ. ೧೩-೪೧). ೨. ''ಬಣ್ಣವಿಡು'' (ಪ್ರಭಣ್ಣ): ಅಂಗಜನವನೀಶ್ವರನುತ್ತಮಿಕೆಯ ಚೆಲ್ವಂ ಕುಡು ಕೊಲ್ವೆನೆನುತ್ತವೆ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಹಗಱಿಟ್ಟಂದದಿ ಕಣ್ಣೆ ವಿರಾಜಿಸಿತು (ಜಯಕಾ. ೧೧-೫೭). [ಹಗಱ್ + ಇಡು$_1$]

ಹಗಱು$_1$ 'ಹಗಱ್' ನೋ.

ಹಗಱು$_2$ (ನಾ). ಕೊರಳು; ಕುತ್ತಿಗೆ (?) : ಮಂದನೊಳೆ ಶಂಖಪಾಳಂ ಸಂದೆಯಮೇಂ ಜಾನ(ವ)ದಲ್ಲಿ ಹಗಱಂ [ಪಾಠಾಂ. ಪದಱ] ಪಿಡಿಗುಂ ಬಂದಿರ್ಕುಂ ಕಣ್ಣೊಳ್ ವಿಷಮೆಂದಱಿ ನೀಂ ಮಂಗರಾಜನನುಮತದಿಂದಂ (ಖಮದ. ೩-೨೭). [?]

ಹಗಿನ 'ಪಗಿನ್' ನೋ.

ಹಗಿನಗಂಪು (ನಾ).ಅಂಟಿನ ವಾಸನೆ; ತಿಗುಡಿನ ನಾತ: ಸಾಹಸಿಯ ಆವೇಶ ಕೆತ್ತಿದಾರತಿಯಾಯ್ತದವಿವೆಂಕೆ: ಧೂಪಮಿಕ್ಕಿತು ಹಗಿನಗಂಪು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೧೭-೮೧).

[ಹಗಿನ (< ಪಗಿನ್) + ಕಂಪು]

ಹಗಿನು 'ಪಗಿನ್' ನೋ.

ಹಗುರ, **ಹಗುರು$_1$** (ನಾ). ೧. ಭಾರವಿಲ್ಲದುದು; ತೂಕವಿಲ್ಲದುದು: ಹೊಳೆಯ ಹಗುರದಿಂದ ಹಳ್ಳವ ಹಾಯಬೇಕು (ಮೋಳಿಮಾ.೭೦-೨೯೭); ಮಣ್ಣು ಇಷ್ಟು ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಹಂಗೂ ಹಗುರ ಇರುತ್ತದಲ್ಲಾ (ಮುಬುವ್ವಾ. ೪೭); ಮೇಲೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಪಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿನ ಬಹುಸಂಖ್ಯಾತ ಮರಗಳು ಹಗುರದ ಗುಣ ಪಡೆದವು (ಶಾಸಗಿ.೬೮). ೨. (ಆಲಂ) ನೆಮ್ಮದಿ; ಸಂತೋಷ: ನಮ್ಮ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಅದೊಂದು ತರಹೆಯ ಹಗುರ ವೇರ್ಪಟ್ಟಿತ್ತು (ಸುಂದಂ. ೧೩). ೩. ಅಲ್ಪವಾದುದು; ಕ್ಷುಲ್ಲಕವಾದುದು: ಮರಿಯಾದೆಗಳು ಇಲ್ಲ ಹಗುರ ರಾಜ್ಯಕೆಲ್ಲ (ಪುರಂದ.೧-೧೪೮-೨). **ಹಗುರು$_1$** : ೧. ಇಮಾರತಿಯ ಕಟ್ಟಗೆಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಜಾತಿ ಇದ್ದು . . . ದೊಡ್ಡದು ವಜನದಾರ ಮತ್ತು

ಹಗುರು ವಗ್ಗರೆ ಅನೇಕ ಭೇದಗಳು (ಮುಂಬವ್ಯಾ.೨೦೦).

ಹಗುರವಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು = (ಆಲಂ) ನೆಮ್ಮದಿಯನ್ನು ತಂದುಕೊಳ್ಳು; ಸಂತೋಷವನ್ನು ಹೊಂದು: ಅವನು ಒಂದಲ್ಲ ಒಂದು ರೀತಿಯಿಂದ ತನ್ನ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಹಗುರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದನು (ಪುನರು. ೨೬.೨). [ದೇ. ‖ ತುಳು. ಹಗುರ]

ಹಗುರು$_1$ 'ಹಗುರ' ನೋ.

ಹಗುರು$_2$, ಹಗರು$_3$ (ನಾ).ತಲೆಯಲ್ಲಿ (ಕೊಳೆಗಟ್ಟಿ) ಪುಡಿಪುಡಿಯಾಗಿ ಉದುರುವ ಹೊಟ್ಟು; ಹುರುಪು; ಸಿಬ್ಬು: ಕಿವಿಯೊಳಗಣ ಗುಗ್ಗೆ ಕಣ್ಣನೊಳಗಣ ಕಿಸುರು . . . ತಲೆಯೊಳಗಣ ಹಗುರು (ಬಾಪಟೀ. ೨-೩-೫೩ ವ). **ಹಗರು$_3$**: ತಲೆ ತುಂಬಾ ಹಗರಾಗಿ ಕಡಿಯುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ).

ಹಗುರುನೀರು (ನಾ). ಗಡುಸಲ್ಲದ ನೀರು; ಸಿಹಿನೀರು: ಹಗುರುನೀರೆಂದರೆ ನಮ್ಮ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಪಾಚಕಪದಾರ್ಥಗಳು ಕೂಡಿದ ನೀರು (ಮುಂಬಯಿ.೫-೧೫೭).

[ಹಗುರು$_1$ + ನೀರು$_1$ (< ನೀರ್)]

ಹಗೆ$_1$ 'ಪಗೆ$_1$' ನೋ.

ಹಗೆ$_2$ 'ಪಗೆ$_2$' ನೋ.

ಹಗೆ$_3$ 'ಪಗವು' ನೋ.

ಹಗೆಗಲಹ (ನಾ). ದ್ವೇಷದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಜಗಳ; ವೈರದ ಕದನ: ನಿಲಲು ಬೇಕೆಲೆ ಜೀಯ ನೀ ಹಗೆಗಲಹದಲಿ ಹರನೊಡನೆ ಮಿಕ್ಕಿನ ಗಲಭೆಕಾಱರು ಪಾಡೆ ನಿನಗೆಂ ದಮರರೊಗ್ಗಿನಲಿ (ತೊರರಾ. ೫-೬-೫). [ಹಗೆ$_2$ (< ಪಗೆ$_2$) + ಕಲಹ]

ಹಗೆಗಾರ 'ಪಗೆಗಾಱ'ನೋ.

ಹಗೆಗೆಡು (ಕ್ರಿ).ದ್ವೇಷ ಹೋಗು; ವೈರವಿಲ್ಲದಂತಾಗು: ಮುಂತೆ ಬಗೆಗೆಟ್ಟು ಹಗೆಗೆಟ್ಟು ಮೃಗನಿಚಯವಿರೆ (ಆನಾರ. ದೇ. ೧೮೩-೨). [ಹಗೆ$_2$ (< ಪಗೆ$_2$) + ಕೆಡು$_1$]

ಹಗೆಗೊಳ್ 'ಪಗೆಗೊಳ್' ನೋ.

ಹಗೆಗೊಳ್ಳು 'ಪಗೆಗೊಳ್' ನೋ.

ಹಗೆತನ 'ಪಗೆತನ' ನೋ.

ಹಗೆತೀರಿಸು (ಕ್ರಿ).ದ್ವೇಷವನ್ನು ಸಾಧಿಸು: ನೀನು ಹಗೆತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದಿದ್ದರೆ ನನ್ನ ಮಾತು ಕೇಳು (ಆರ್ಯಕ.೨೫). [ಹಗೆ$_2$ (< ಪಗೆ$_2$) + ತೀರಿಸು]

ಹಗೆಯು$_1$ 'ಪಗೆಯ' ನೋ.

ಹಗೆಯು$_2$ 'ಪಗವು'ನೋ.

ಹಗೆವ 'ಪಗೆವ' ನೋ.

ಹಗೆವಡೆ (ಕ್ರಿ). ದ್ವೇಷವನ್ನು ಹೊಂದು; ವೈರವನ್ನು ಪಡೆ : ಬಲುಗೈಯನೊಡನೆ ಹಗೆವಡೆದು ಕೊಲೆಗಂಜಲೇಕೆ (ಮೋಳಮಾ.೪೦-೧೬೭). [ಹಗೆ$_2$ (< ಪಗೆ$_2$ + ಪಡೆ$_1$]

ಹಗೆವು 'ಪಗವು' ನೋ.

ಹಗೆಸಾಧಿಸು (ಕ್ರಿ). ದ್ವೇಷವನ್ನು ಸಾಧಿಸು; ವೈರವನ್ನು ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳು: ತಾನು ಹಗೆಸಾಧಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಮಾಡಿದ ಪ್ರಯತ್ನವು ವ್ಯರ್ಥವಾದುದನ್ನು ಕಂಡು . . . ನುಡಿದನು (ಕವಿಕ. ೨೦). [ಹಗೆ$_2$(< ಪಗೆ$_2$) + ಸಾಧಿಸು]

ಹಗೆಹರಿ (ಕ್ರಿ). ದ್ವೇಷವಿಲ್ಲದಂತಾಗು; ವೈರತ್ವವಿಲ್ಲವಾಗು: ಬವರಕೈತಂದ ರಿಪು ಕೃಷ್ಣನಂ ಕಾಣದಿಹ ಪವಣಾವುದಕಟ ಪೊಸತಿದು ತನ್ನ ಹಗೆಹರಿಯದೆಂದು ಚಿಂತಿಸುತಿರ್ದನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೬-೫೩). [ಹಗೆ$_2$(< ಪಗೆ$_2$) + ಹರಿ$_1$ (< ಪರಿ$_2$)]

ಹಗೆಹು 'ಪಗವು' ನೋ.

ಹಗೇವ 'ಪಗವು' ನೋ.

ಹಗೇವು 'ಪಗವು' ನೋ.

ಹಗ್ಗ 'ಪಗ್ಗ' ನೋ.

ಹಗ್ಗಿ 'ಅಗ್ಗಿ$_1$'ನೋ.

ಹಗ್ಗು (ಕ್ರಿ).ಜೀರ್ಣವಾಗು; ಲಯವಾಗು: ಹರನ ಕೊರಲೊಳು ಹಗ್ಗಿತು ದೇವನಿವಹನಿರದಟ್ಟ ಕೊಲಲಾಯ್ತೆಂದು ಪಿರಿದು ನಗುವವಂದಿನ ಕಾಲಕೂಟದ ಭರದಿಂದಾ ಫಣಿವಿತತಿ (ಶ್ರೀಪಾಲ.೧೧-೬೦). [< ಅಟ್ಟು]

ಹಚ, ಹಚಾ (ಅ).೧. ದನ, ನಾಯಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಓಡಿಸುವಾಗ ಉಚ್ಚಾರಮಾಡುವ ಒಂದು ಅವ್ಯಯ : ಹಚ ಎಂದು ನಾಯಿಯನ್ನು ಓಡಿಸಿದರು (ರೂಢಿ). ೨. ತಿರಸ್ಕಾರ ಅಥವಾ ಛೀಮಾರಿ ಹಾಕುವಾಗ ಉಚ್ಚರಿಸುವ ಒಂದು ಅವ್ಯಯ: (೬). **ಹಚಾ**: ೨. ನನಗಂತೂ ಗಂಡು ಹೆತ್ತವರ ಮನೆ ಬಾಗಿಲು ಕಾದು 'ಹಚಾ' ಅನ್ನಿಸಿಕೊಂಡು ಸಾಕಾಗಿ ಹೋಗಿದೆ (ಸಾಪಿಸ. ೭೫).

ಹಚಹಚ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಇವನನ್ನು ಶಪಿಸಿ ಜನ ಮತ್ತೆ ನುಗ್ಗಿದರು. ಬರುವವರನ್ನು ಹಚಹಚ ಅನ್ನಲು ನಾನೂ ಶಾಸ್ತ್ರೀ ಜೊತೆ ಸೇರಿಕೊಂಡೆ (ವೃದ್ಧ.೩.೩೦).

ಹಚಡ 'ಪಚ್ಚಡ' ನೋ.

ಹಚಾ 'ಹಚ' ನೋ.

ಹಚ್ಚ$_1$ 'ಪಚ್ಚ$_1$' ನೋ.

ಹಚ್ಚ$_2$ 'ಪಚ್ಚ$_2$' ನೋ.

ಹಚ್ಚಕಬ್ಬುನ (ನಾ). ಶುದ್ಧವಾದ ಲೋಹ; ಅಚ್ಚಕಬ್ಬಿಣ: ದಿನದೆಡೆಯುಂಟೆ ಸೂರ್ಯನುದಯಕ್ಕೆ ತಮೋವಿಲಯಕ್ಕೆ ಹಚ್ಚಕಬ್ಬುನದಳಿವಿಂಗೆ ಸಿದ್ಧರಸದಾಕ್ರಮಣಕ್ಕೆ (ಶತಕ. ೧೫೮-೨೨). [ಹಚ್ಚ$_1$(< ಪಚ್ಚ$_1$) + ಕಬ್ಬುನ]

ಹಚ್ಚಗೆ (ಅ). ೧. ಹಸಿರಾಗಿ: ವಸಂತ ಹಚ್ಚಗಾಗಿ ಹಬ್ಬಿದ ಹುಲ್ಲುಹಾಸಿಗೆಯ ಮೇಲೆ ಹಾಯಾಗಿ ಒರಗಿದ (ಕಮನ. ೨೫); ಈ ದಿವಸದೊಳಗೆ ಅಡವೆಲ್ಲ ಹಚ್ಚಗೆ ಒಪ್ಪುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ ೩-೬೪); ಹಚ್ಚಗಿರುವಲ್ಲಿ ಮೇಯೋದು ಬೆಚ್ಚಗಿರುವಲ್ಲಿ ಮಲಗೋದು (ಗಾದೆ). ೨. (ಆಲಂ) ಆರಾಮವಾಗಿ; ಹಾಯಾಗಿ: ನಾನು ಮನೆಬಿಟ್ಟು ಎಲ್ಲಿಗೂ ಹೊರಡುವುದಿಲ್ಲ. ನಿಮ್ಮ ಸ್ನೇಹಿತರು ಬದುಕಿದ್ದಾಗ ಎಂದರೆ, ನಾನೂ ಹಚ್ಚಗೆ ಹತ್ತುಕಡೆ ಹೋಗುತ್ತಿರಬೇಕು, ಬರುತ್ತಿರಬೇಕು (ಮಹಾಗ. ೧೯೬). [ಹಚ್ಚ$_1$(< ಪಚ್ಚ$_1$) + - ಅಗೆ$_3$]

ಹಚ್ಚಡ$_1$ 'ಪಚ್ಚಡ' ನೋ.

ಹಚ್ಚಡ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಳತೆ , — ಮಾಣ (?): ವಜ್ರಕ್ಕೆ ಮಂಜಾಡಿ ಕರ್ಪುರ ಕುರುಜು ಕಸುರಿವೇಣು ಚಿನ್ನಬೆಳ್ಳಿ ತೂಕ ಕಂಚು ತಾಮ್ರ ಹಲ ಇವು ತೂಗಿ ಮಾರುವಂತ ವಿವರಗಳು: ಆನೆಗೆ ಗಜಕಡ್ಡಿ, ಕುದುರೆಗೆ ಕುದುಮಟ್ಟು, ಕೋಡಿಗೆಯಿಪ್ಪತ್ತು ಹಚ್ಚಡಾ (ಭಾಸ್ಕರ. ೬೮-೩). [?]

ಹಚ್ಚಡಿ 'ಪಚ್ಚಡ' ನೋ.

ಹಚ್ಚಡಿಕೆ 'ಪಚ್ಚಡಿಕೆ' ನೋ.

ಹಚ್ಚಡಿಸು 'ಪಚ್ಚಡಿಸು' ನೋ.

ಹಚ್ಚನೆ 'ಪಚ್ಚನೆಯ' ನೋ.

ಹಚ್ಚನೆಯ 'ಪಚ್ಚನೆಯ' ನೋ.

ಹಚ್ಚವಡ 'ಪಚ್ಚವಡ$_1$' ನೋ.

ಹಚ್ಚವಡಿ 'ಪಚ್ಚವಡ$_1$' ನೋ.

ಹಚ್ಚವಡಿಗೆ 'ಪಚ್ಚವಡಿಗೆ' ನೋ.

ಹಚ್ಚವಡಿಸು 'ಪಚ್ಚವಡಿಸು' ನೋ.

ಹಚ್ಚಹಸಿ 'ಪಚ್ಚಪಸಿ' ನೋ.

ಹಚ್ಚಹಸಿರು 'ಹಚ್ಚಹಸುರು' ನೋ.

ಹಚ್ಚಹಸುರು, ಹಚ್ಚಹಸಿರು (ನಾ). ಅಚ್ಚ ಹಸಿರಾದ ಬಣ್ಣ: ಹಚ್ಚಹಸುರಂ ತೋರ್ಪುದೀ ನೆಲದ ಮಾಟಂ (ಕಾಲೂರ. ೧೯೧-೪೬). **ಹಚ್ಚಹಸಿರು**: ಕಾರೆಗಿಡಗಳೆರಡನ್ನು ಆವರಿಸಿ ಅದಕ್ಕೆ ಹಚ್ಚಹಸಿರು ಹಚ್ಚಡವನು ಹೊದೆಸಿದ ಜಾಗಟೆಯ ಹೊದರೊಳಗೆ ಸರಿದು ಕುಳಿತುಕೊಂಡರು (ಹುಲಿಹಾ. ೨೫೩). [ಹಚ್ಚ$_1$(< ಪಚ್ಚ$_1$) + ಹಸುರು (< ಪಸುರ್$_2$)]

ಹಚ್ಚಹಸುಳೆ (ನಾ). ಬಹಳ ಎಳೆಯ ಮಗು; ಹಸುಗೂಸು : ಮೆಚ್ಚಿ ಬಂದ ವಳಲ್ಲ ಕಂಪಿಲರಾಯಗೆ ಹೆಚ್ಚಿ ಬಂದವಳಾನಲ್ಲ ಹಚ್ಚಹಸುಳೆಯನೆನ್ನನು ನೂಕಿ ಕೊಂಡನು ಹುಚ್ಚುಹಿಡಿದು ಮೊಲೆದಚ್ಚಿ (ಕುರಾಸಾ.೨೬-೧೨೧).

[ಹಚ್ಚ$_1$(< ಪಚ್ಚ$_1$) + ಹಸುಳೆ (< ಪಸುಳೆ)]

ಹಚ್ಚಳ 'ಪಚ್ಚಳ$_2$' ನೋ.

ಹಚ್ಚಡು (ಕ್ರಿ).ಉರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡು; ಹೊತ್ತಿಸಿಡು: ಮನೆಯು ಕತ್ತಲೆಯಲ್ಲಿರಲು

ಒಂದು ದೀಪ ಹಚ್ಚಿಟ್ಟಂತಾಯಿತು (ಕಾಲೂರ. ೧೪ ಕಥಾಸಾರ).

[ಹಚ್ಚು$_1$ (< ಪಚ್ಚು$_3$) + ಇಡು$_1$]

ಹಚ್ಚಿಸು$_1$ 'ಪಚ್ಚಿಸು$_1$' ನೋ.

ಹಚ್ಚಿಸು$_2$ 'ಪಚ್ಚಿಸು$_2$' ನೋ.

ಹಚ್ಚು$_1$ 'ಪಚ್ಚು$_3$' ನೋ.

ಹಚ್ಚು$_2$ 'ಪಸು$_1$' ನೋ.

ಹಚ್ಚುಕೊಳ್ 'ಪಚ್ಚುಗೊಳ್' ನೋ.

ಹಚ್ಚೆ 'ಪಸು$_3$' ನೋ.

ಹಚ್ಚೆಚುಚ್ಚಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮೈಮೇಲೆ ಅಲಂಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಚಿತ್ರ ಬರೆದು ಹಸಿರು ತುಂಬಿ ಮುಳ್ಳಿನಿಂದ ಅಥವಾ ಸೂಜಿಯಿಂದ ಚುಚ್ಚಿಸು; ಹಚ್ಚೆಹೊಯಿಸು: (ಶ). [ಹಚ್ಚೆ (< ಪಸು$_3$) + ಚುಚ್ಚಿಸು]

ಹಚ್ಚೆಚುಚ್ಚು (ಕ್ರಿ). ಮೈಮೇಲೆ ಅಲಂಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಚಿತ್ರ ಬರೆದು ಹಸಿರುಬಣ್ಣ ವನ್ನು ತುಂಬಿ ಮುಳ್ಳಿನಿಂದ ಅಥವಾ ಸೂಜಿಯಿಂದ ಚುಚ್ಚು, — ಹೊಯ್ಯು: ಆಕೆಯ ಕೈಮೇಲೆ ಹಚ್ಚೆಚುಚ್ಚಿದ ಗುರುತಿದೆ (ರೂಢಿ).

[ಹಚ್ಚೆ (< ಪಸು$_3$) + ಚುಚ್ಚು$_1$ (< ಚುರ್ಚು$_1$)]

ಹಚ್ಚೆತಿಲಕ (ನಾ). ಹಣೆಯ ಮೇಲೆ ಅಲಂಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಚುಕ್ಕೆಯಿಟ್ಟು, ಅದರ ಮೇಲೆ ಸೂಜಿಯಿಂದ ಚುಚ್ಚಿ ಹಸಿರುಬಣ್ಣವನ್ನು ತುಂಬಿದ ಬೊಟ್ಟು, — ತಿಲಕ: (ಶ). [ಹಚ್ಚೆ (< ಪಸು$_3$) + ತಿಲಕ]

ಹಚ್ಚೆಬಟ್ಟು 'ಹಚ್ಚೆಬೊಟ್ಟು' ನೋ.

ಹಚ್ಚೆಬೊಟ್ಟು, ಹಚ್ಚೆಬಟ್ಟು (ನಾ). = ಹಚ್ಚೆತಿಲಕ: ಶೃಂಗಾರ ಹಣೆಗೆ ಹಚ್ಚೆಬೊಟ್ಟು (ಎದಾಕ್ಕ. ೧೦೩-೬). **ಹಚ್ಚೆಬಟ್ಟು**: ಹಚ್ಚಿನ ಸವಿಯರು ಸ್ವಚ್ಛದಿ ಘಣೆಯೊಳು ಹಚ್ಚೆಬಟ್ಟಿನ ರೇಖಾ ಚುಚ್ಚಿದರು (ಜಾನಪ. ೪೩). [ಹಚ್ಚೆ (< ಪಸು$_3$) + ಬೊಟ್ಟು (< ಬಟ್ಟು)]

ಹಚ್ಚಿಲ (ನಾ). (ಹಂಚಿದ) ಪಾಲು; ಭಾಗ: ಎಚ್ಚಂಬುವೆರಸು ಮೃಗಮಂ ಬಿಚ್ಚದೆ ಮುಂದಿಟ್ಟು ತಳುವದೆನಗಂ ನಿನಗಂ ಹಚ್ಚಿಲಮದೀಗೆನುತ್ತಂ ನಿಚ್ಚಳಗಲಿ ಕಣ್ಣಪಯ್ಯ ನೂಲವಿಂ ನುಡಿದಂ (ತ್ರಿಪು. ೩೭-೧೨೨). [< ಪಸು$_1$]

ಹಚ್ಚೆಹೊಯ್ (ಕ್ರಿ). = ಹಚ್ಚೆಚುಚ್ಚು: ಮನದ ಮೈಯೊಳು ಹಚ್ಚೆಹೊಯ್ದಂತೆ ಹಸುರಾಗಿ ನಿಂತಂಥ ಸಂಗತಿಗಳು ಕೆಲವನು ಗುರುತಿಸಿ ಹೇಳಿದ ಹಾಡಾಗಿ (ಇಂಚಾಪ. ೬೨-೯೬). [ಹಚ್ಚೆ (< ಪಸು$_3$) + ಹೊಯ್$_1$ (< ಪೊಯ್$_1$)]

ಹಚ್ಚೋತ್ತಿ 'ಪಚ್ಚೋಂತಿ' ನೋ.

ಹಜರತ್ 'ಹಜರತು' ನೋ.

ಹಜರತು, ಹಜರತ್, ಹಜರತ್ತ (ನಾ). ಮಹನೀಯ; ಮಹಾತ್ಮ; ಶ್ರೇಷ್ಠ: ಹಜರತು ನವಾಬುಸಾಹೇಬರ ಅಪ್ಪಣೆ ಪ್ರಕಾರ (ಎಕ.VIII, ಸಾಗರ. ೩೫೪-೬; 1743). **ಹಜರತ್**: ಹಜರತ್ ಮಹಮದರು ತಮ್ಮ ಕುರಾನನ್ನು ಗ್ರಂಥಸ್ಥವಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಪರ್ಷಿಯನ್ನರ ಕತೆಗಳು ಜನಕ್ಕೆ ಇದಕ್ಕಿಂತ ಚನ್ನಾಗಿ ಹಿಡಿಸುತ್ತವೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದವ ರುಂಟಂತೆ (ಭಾರದ. ೪೦೫). **ಹಜರತ್ತ**: ಒಂದು ಕಡೆ ಹೈದರಾಬಾದಿನ ಹಜರತ್ತರು ಒಂದು ಕಡೆ ಆದವಾನಿಯ ಖಾನರು . . . ಹೀಗೆ ಕರ್ನಾಟಕದ ಚತುರ್ದಿಕ್ಕುಗಳೂ ಮುಸಲ್ಮಾನರ ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿದ್ದವು (ಕಭಿವಿ. ೫೨೩). [<- ಅರ. ಹಿಂ. ಹಜರತ್]

ಹಜರತ್ತ 'ಹಜರತು' ನೋ.

ಹಜಾಮ (ನಾ). ಕ್ಷೌರಿಕ; ನಾಯಿಂದ: ಭುಜನಹಳ್ಳಿಯಿಂದ್ಲಾ ಹಜಾಮರ್ರು ವಾಲಗಕ್ಕೆ ಮಲ್ಲಿಗೆ ಹುವು ಮುಡ್ದಿ . . . ವಾಲಗಾ ಮಾಡುತ್ತಿರಲ್ಲು (ಎಕ. IX, ಕಾನಕಾ. ೬೦-೩; 1700); ನಿಜಾಮನಿಂದ ಹಜಾಮನ ತನಕ ಎಲ್ಲರ ಗುಟ್ಟಿನ ಗವಸಣಿಕೆ ನಾನು (ಶಂಲಿ. ೧೩); ಆಗತಾನೆ ಹಜಾಮನಲ್ಲಿ ಗಡ್ಡಬೋಳಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದು . . . ನಿಂತಿದ್ದರು (ಚಿಗುಬ. ೧).

[<- ಅರ. ಹಜ್ಜಾಮ್; ಹಿಂ. ಮರಾ. ಹಜಾಮ್]

ಹಜಾಮಗಿರಿ (ನಾ). ೧. ಹಜಾಮನ ಕೆಲಸ; ಕ್ಷೌರಿಕವೃತ್ತಿ. ೨. (ಆಲಂ) ಕೀಳಾದ ಕೆಲಸ; ಕ್ಷುಲ್ಲಕವೃತ್ತಿ: ಇಂತಹ ಹಜಾಮಗಿರಿ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೇನೆ ಏನು ನಾನು ಡಾಕ್ಟರನಾದದ್ದು (ಹೊಬಾಕಿ. ೯೧). [ಹಜಾಮ + - ಗಿರಿ$_2$]

ಹಜಾಮತ್ 'ಹಜಾಮತ್ತು' ನೋ.

ಹಜಾಮತ್‌ಶಾಲೆ (ನಾ). ಕ್ಷೌರದ ಅಂಗಡಿ; ಆಯುಷ್ಕರ್ಮಶಾಲೆ: ಮೇಸ್ಟ್ರೇ ಇದೇನು ಹೊರಗೆ ನೋಡಿದರೆ ಪ್ರಾಥಮಿಕಶಾಲೆ, ಒಳಗೆ ನೋಡಿದರೆ ಹಜಾಮತ್‌ಶಾಲೆ (ರಂಗಕ. ೭೦). [ಹಜಾಮತ್ (< ಹಜಾಮತ್ತು) + ಶಾಲೆ$_3$]

ಹಜಾಮತಿ 'ಹಜಾಮತ್ತು' ನೋ.

ಹಜಾಮತ್ತು, ಹಜಾಮತ್, ಹಜಾಮತಿ (ನಾ). ೧. ತಲೆಬೋಳಿಸುವುದು; ಕ್ಷೌರ: ತಿರುಪತಿಕ್ಷೌರದಂತಿದೆ ನಿನ್ನ ಹಜಾಮತ್ತು (ರೂಢಿ). **ಹಜಾಮತ್**: ೧. ನಿನ್ನ ಹಜಾಮತ್ ಮಾಡಬೇಕೋ (ಕಲಿ. ೧೧೭). ೨. (ಆಲಂ) ನಿರ್ವಾಹವಿಲ್ಲದ ವೆಚ್ಚ; ಅನಗತ್ಯವಾದರೂ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಖರ್ಚು: ಲೋಕಾಭಿರಾಮು, ಜಯರಾಮು - ಹಜಾಮತ್ ಮಾಡಿದರು (ಬಂಗಬ. ೯೩). **ಹಜಾಮತಿ**: ೧. ಹಣವಂತನು ಹಜಾಮತಿಯನ್ನು ಮಾಡಿಸಿಕೊಂಡರೆ ಸುಮ್ಮನೆ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಹೊಂಡದಲ್ಲಾಗಲಿ ಕೆರೆಯಲ್ಲಾಗಲೀ ಮೈಮುಳುಗಿಸಿಕೊಂಡು ಶುದ್ಧವಾಗಿ ಬರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಫಲಸಂ. ೧೭); ಇದು ಹಜಾಮತೀ ಮಾಡೋ ಅಂಗಡಿ (ಹೂಬಿಸಿ. ೪). ೨. ವರ್ಷದಲ್ಲೆರಡು ಸಲ ಎಲ್ಲ ಪೋಲೀಸ್ ಕಚೇರಿಗಳಿಗೂ ಆಗುವ 'ಹಜಾಮತಿ'ಇದು (ಬಂಗಾರ.೯).

[<- ಹಿಂ. ಮರಾ. ಹಜಾಮತ್]

ಹಜಾರ$_1$ (ನಾ). ೧. ಸಭೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳು ನಡೆಯುವ ಸ್ಥಳ; ಓಲಗಶಾಲೆ: ದೀವಾಣವು ದೀವದ ಮೃಗವಾಸವು ಪಾವನತರದ ಹಜಾರ ಜಾವಗಳನು ಸೂಚಿಪ ಘಳಿಯಾರದ ಭಾವವನದನೇನೆಂಬೆ (ಅಂಜಚ. ೩-೩೮); ಹಜಾರ ಸಿಂಹಾಸನವ ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ (ಸೌಇ. IX-ii,೪೩೯-೧೧; 1418); ಅಗಲದೊಳ್ ಚಾವಡಿ ಹಜಾರ ಹಯ ಗಜಶಾಲೆ ಮುಖ್ಯ ಬಿಡಾರಂಗಳು (ಚಿಬಪು. ೪೭-೩೩). ೨. ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿರುವ, ದೊಡ್ಡದಾದ ಮುಂಭಾಗ; ಪಡಸಾಲೆ: ವಸಂತನು ವನವನ್ನುವ ಹಜಾರದಲ್ಲಿ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿರುವನು (ಸೌಗಂಧಿ. ೪೭೯-೧); ನಂಜಮ್ಮ ಅವರನ್ನೆಲ್ಲ ತನ್ನ ಮನೆಗೆ ಕರೆದೊಯ್ದು ಹಜಾರದಲ್ಲಿ ಉಚಿತಪೀಠಗಳ ಮೇಲೆ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿದಳು (ಹಾಹುತ್ತ. ೧೦೮). ವೇದಗಳ ಕಾಲದ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಹಜಾರವೂ ಅದರ ಸುತ್ತಲೂ ಕೋಣೆಗಳೂ ಇರುತ್ತಿದ್ದುವು (ಪ್ರುವಾಸ್ತು. ೨೩). [?./ ತೆಲು. ಹಜಾರ, ಹಜಾರು]

ಹಜಾರ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆ; ಸಾವಿರ; ಸಹಸ್ರ: ಬಿಜಾಪುರದಲ್ಲಿ ಇಜಾರದವರು ಹಜಾರಮಂದಿ (ಗಾದೆ). [<- ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಹಜಾರ್]

ಹಜಾರವಟ್ಟೆ (ನಾ). ಸಭಾಮಂದಿರಗಳ ಸಾಲು; ಓಲಗಶಾಲೆಗಳ ಸಮೂಹ: ವಿಲಸಿತಪ್ರಾಕಾರಮೇಳದ ನಿಲವು ತಾಂ ಪದಿನಾರುಯೋಜನದಳತೆಯಪ್ಪದ್ವಾರ ಕೊತ್ತಳ ಮೂರು ಕೋಂಟೆಯಲೀ ಪೊಳೆವ ಚಾತುರ್ಲಕ್ಷವೀಧಿಗಳಳವಿಯಲಿ ನವಕೋಟಿ ಶಂಕರನಿಳಯಗಳು ಮೂವತ್ತುಕೋಟಿ ಹಜಾರವಟ್ಟೆಗಳು (ಆನಂರಾ. ೧-೬-೩೧).

[ಹಜಾರ$_1$ + ಪಟ್ಟೆ$_1$]

ಹಜಾರಾ, ಹಜಾರಿ (ನಾ). ೧. ಅನೇಕ ಧಾರೆಗಳನ್ನು ಸೂಸುವ ಕಾರಂಜಿ: ಅಸಂಖ್ಯಸೂಕ್ಷ್ಮಛಿದ್ರಗಳೊಳಗಿಂದ ಹಾರುವ ಹಜಾರಾಯೆಂಬ ಕಾರಂಜಿಯ ಎದುರಿಗೆ ಬೆಳಗ್ಗಾಗಲಿ ಸಂಜೆಯಾಗಲಿ ಸೂರ್ಯನ ಕಡೆಗೆ ಬೆನ್ನುಮಾಡಿ ನಿಂತರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೯೫). **ಹಜಾರಿ**: ೨. ಸಾವಿರ ಸಿಪಾಯಿಗಳ ಸರದಾರ, — ನಾಯಕ: ಪದಾತಿಯಲ್ಲಿ . . . ಎರಡು ಹವಾಲುಗಳಿಗೊಬ್ಬ ಜುಮ್ಲೆದಾರನೂ, ಹತ್ತು ಜುಮ್ಲೆಗಳಿಗೊಬ್ಬ ಹಜಾರಿಯೂ, ಏಳು ಹಜಾರಿಗಳಿಗೊಬ್ಬ ಸರ್‌ನೌಬತ್ತು . . . ಇರುತ್ತಿದ್ದರು (ಭತ್ರಾ. ೧೫೫). [<- ಮರಾ. ಹಜಾರ್ರಾ, ಹಜಾರೀ; ಪಾರ. ಹಜಾರ್]

ಹಜಾರಿ 'ಹಜಾರಾ' ನೋ.

ಹಜೂರು$_1$ 'ಹುಜೂರು$_1$' ನೋ.

ಹಜೂರು$_2$ 'ಹುಜೂರು$_2$' ನೋ.

ಹಜೂರುಕಚೇರಿ (ನಾ). (ಕಂದಾಯವಸೂಲಿಯ) ಅಧಿಕಾರಿಯ ಕಾರ್ಯಾಲಯ, — ಕಚೇರಿ: (ಶ). [ಹಜೂರು (< ಹುಜೂರು$_2$) + ಕಚೇರಿ]

ಹಜ್ಜ 'ಪಜ್ಜ' ನೋ.

ಹಜ್ಜೆ 'ಪಜ್ಜೆ' ನೋ.

ಹಜ್ಜೆಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹಜ್ಜೆಯಿಡುವಂತೆ ಮಾಡು; ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು: ದಸಯಜಿದು ಬೋಳ್ಕಿಸಿ ಹಜ್ಜೆಗೊಳಿಸಿ ತೂಡ ಮಡ ದನಿ ಚಪ್ಪುಟಗಗಳನೊಯ್ಯ ನೊಯ್ಯನೆ ಮೈವಳಿಗೆ ತಂದು (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೧ ಪ). [ಹಜ್ಜೆ (< ಪಜ್ಜೆ) + ಕೊಳಿಸು]

ಹಜ್ಜೆದೆಗೆ (ಕ್ರಿ). ಕಾಲುಕೀಳು; ಹಿಂದಕ್ಕೆ ನಡೆ; ಓಡು : ಹಜ್ಜೆದೆಗೆದರೆ ಜುಣಗಲೀಯದ ಮೇಲೆ ಕವಿಸುವ ಮಿಾಜಿ ಕೈಮಾಡಿ ಕೆಣಕಿದರೆ ಝುಂಕಿಸುವ . . . ಸುರಗಿಯತಿಬಲರು (ಕುಮಾ.ಭಾ. ೪-೨೩). [ಹಜ್ಜೆ (< ಪಜ್ಜೆ) + ತೆಗೆ₁]

ಹಜ್ಜೆಯಿಡು 'ಪಜ್ಜೆಯಿಡು' ನೋ.

ಹಜ್ಜೆವಿಡಿ 'ಪಜ್ಜೆವಿಡಿ' ನೋ.

ಹಜ್ಜೆಹಾಕು 'ಪಜ್ಜೆಹಾಕು' ನೋ.

ಹಟ (ನಾ). ಛಲ; ಆಗ್ರಹ: ಅವನಿಗೆ ಡಚ್ಚರು ತಯಾರಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಹರಳುಗಳಿಗಿಂತ . . . ಉತ್ತಮೋತ್ತಮವಾದ ಉಜ್ವಲ ಹರಳನ್ನು ತಯಾರಿಸಬೇಕೆಂಬ ಹಟ (ವಿಶಾಸ. ೩); ಹಲವರಿಗೆ ಈ ಪ್ರಶ್ನೆ ವೈಯಕ್ತಿಕಸ್ವಾನಿಮಾನಗಳ ಪ್ರಶ್ನೆಯಾಗಿ ಹಟ ಹೆಚ್ಚಿತು (ದ್ರಾವಿಡ. ೮೨).
ಹಟತೊಡು = ಛಲಹಿಡಿ; ಛಲಮಾಡು: ಅವರು ಏನೆಂದರೂ ನೊಂದು ಹಟತೊಡಬೇಡ (ರಂಗನಾ. ೩೭). ಹಟಮಾಡು = ಮೊಂಡುಹಿಡಿ; ಚಂಡಿಮಾಡು: ಮಗು ತುಂಬಾ ಹಟಮಾಡುತ್ತಿತ್ತು (ರೂಢಿ). ಹಟಸಾಧಿಸು = ಛಲಹಿಡಿದು ಸಾಧನೆಮಾಡು: ಅಂತೂ ಹಟಸಾಧಿಸಿ ಹಿಡಿದ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡಿಬಿಟ್ಟೆಯಲ್ಲ! (ರೂಢಿ). [< ಸಂ. ಹಠ]

ಹಟಗಾತಿ (ನಾ). ಛಲದ ಸ್ವಭಾವದವಳು; ಛಲಗಾತಿ: ಅವಳು ಬಹಳ ಹಟಗಾತಿ (ರೂಢಿ). [ಹಟ + - ಗಾತಿ]

ಹಟಗಾರ (ನಾ). ಛಲದ ಸ್ವಭಾವದವನು; ಛಲಗಾರ: ಅವನು ತುಂಬಾ ಹಟಗಾರ (ರೂಢಿ). [ಹಟ + - ಗಾರ (< - ಕಾಱ)]

ಹಟದ್ರತ್ನ (ನಾ). ಹೊಳೆಯುವ ಮಣಿ, — ರತ್ನ: ವೈದೇಹಿಗೆ ಮಕುಟಹಟದ್ರತ್ನ ದಿಂದರ್ಘ್ಯಮಿತ್ತಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೯-೮೪); ದೇದೀಪ್ಯಮಾನಪ್ರಭವೇಂ ಕಣ್ಣಂಬುವೆತ್ತಿರ್ದುದೊ ವಿಕಟಹಟದ್ರತ್ನಕೂಟಂ ಕಿರೀಟಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೨-೫೭). [ಸಂ.]

ಹಟದ್ರುಚಿ (ನಾ). ಹೊಳೆಯುವ ಕಾಂತಿ , — ಪ್ರಭೆ: ಉಜ್ವಲನವರತ್ನಭೂಷಣ ಕಿರೀಟಹಟದ್ರುಚಿಯಿಂದದೇಂ ಪಳಂಚಲೆದುದೊ ರಾಜರಾಜಸಭೆ (ಪಂರಾಮಾ. ೬-೭೪). [ಸಂ.]

ಹಟನ್ನೀರೇಜ (ನಾ). ನಳನಳಿಸುವ ತಾವರೆ: ಇರ್ದತ್ತು ಹಟನ್ನೀರೇಜನಾಳಂ ನಿಮಿರ್ದುದನಿದಿರೊಳ್ ಪೊತ್ತು ತೋರ್ಪಂತದಿಂದಂ (ಸುಕುಮಾ. ೩-೧೫). [ಸಂ.]

ಹಟಮಾರಿ (ನಾ). ಛಲದ ಸ್ವಭಾವದ ವ್ಯಕ್ತಿ: ನಮ್ಮ ರಾಘವ ತುಂಬಾ ಹಟಮಾರಿ (ತುಂಗಭ. ೧೧೩); ವೆಂಕಟರಾಯ ಅಸಾಧ್ಯ ಸಂಶಯಿ; ಅಸಾಧ್ಯ ಹಟಮಾರಿ (ಗಂಪಾಯಿ. ೨೬೯). [ಹಟ + - ಮಾರಿ₁]

ಹಟಮಾರಿತನ (ನಾ). ಛಲದ ಸ್ವಭಾವ; ಆಗ್ರಹಬುದ್ಧಿ: ನನ್ನ ಅಂಗಿಯ ಬೇಕೆಂಬ ಹಟಮಾರಿತನ ಅವನಿಗಿಲ್ಲ (ದೇಶಸ್ಸ್. ೩೪); ಇದರಿಂದ ಅವಳಲ್ಲಿ ಹಟಮಾರಿತನವು ಮನೆಮಾಡಿತು (ರಂಗರೂ. ೧೮೬). [ಹಟಮಾರಿ + - ತನ]

ಹಟಯೋಗಿ (ನಾ). ಹಠಯೋಗವನ್ನು ಮಾಡುವವನು: ಅಂಬಿಕಾಯೋಗಿಗಳ ಡೊಂಬರಿಗೆ ಸರಿಯೆಂಬೆ ಹಟಯೋಗಿಗಳ ಆಟಮಟಗಾಱರೆಂದೆಂಬೆ (ಸಿದ್ಧೇಶ.೨೦೪-೩೫೮). [< ಸಂ. ಹಠಯೋಗಿನ್]

ಹಟವಾದಿ (ನಾ). ಛಲವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವವನು: ಹೀಗೆಮಾಡಬೇಡ. ಅವರು ಹಟವಾದಿ . . . ಎಂದು ಅಂಗಲಾಚಿದರು (ರಂಗನಾ. ೩೪); ಛಲವಾದಿಯ ಸಂಗಡ ಹಟವಾದಿ ಸೇರಿದ ಹಾಗೆ (ಗಾದೆ). [< ಸಂ. ಹಠವಾದಿನ್]

ಹಟವಿಡಿ, ಹಟಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಛಲತೊಡು; ಆಗ್ರಹಪಡಿಸು: ದುರ್ಜನರುಯಿಲೆಮರುಳೆ ಪಾಲ್ಗಸುಗೆಯ ಈ ಕಾಲ ಬಿಡದಿರಲೆ ಹಟವಿಡಿದು ಕೊಳ್ಳೆಂದು . . . ಎಂಬರು (ತುರಂಗ. ೪-೫); ಯಾರೆಷ್ಟು ಹೇಳಿದರೂ ಕೇಳದೆ ತೌರುಮನೆಗೆ ಹೋಗದ ಬಿಡೆನೆಂದು ಹಟವಿಡಿದರೆ ಆಗ ನಾವೇನು ಮಾಡಬಲ್ಲೆವು (ಲಕ್ಷ್ಮೀಶ್ರ. ೧೧೭). ಹಟಹಿಡಿ: ನಿನ್ನನ್ನೇ ಮದುವೆಯಾಗುವೆನೆಂದು ಈ ಒಂದು ವರುಷದಿಂದ ಹಟಹಿಡಿದಿದ್ದ (ತೇಮೂತ. ೯೯). [ಹಟ + ಪಿಡಿ₁]

ಹಟಹಿಡಿ 'ಹಟವಿಡಿ' ನೋ.

ಹಟಾತ್ಕಾರ (ನಾ). ಗರ್ವ; ಅಹಂಕಾರ: ಕಲಿಯುಂ ಬಲ್ಲಾಳುಮನ್ನಿಂದೊಳರ ಪೆಱರುಮೆಂಬೀ ಹಟಟಾತತ್ಕಾರದಿಂದಂ ಮಲೆದೆಯ್ತಂದೆಮ್ಮ ಮಾವಂಗಿದಿರಿದಿರುಚೆ ಬಂದಾಂತೆ[ಯಾಂತಂತೆ] ತಿಣ್ಣಂ ನಿಲವೇಟ್ಕೆಂದಟ್ಟಿ (ಬಂಪಾ. ೧೨-೪); ಸಹಸ್ರಧಾರವಾದ ಚಕ್ರವು ಗರ್ವಿತನಾಗಿ ಕ್ಷಮೆಯ ಬಿಟ್ಟು ಆ ದೇವನಂ ಕುರಿತು ಹಟಾತ್ಕಾರದಿಂದ ನುಡಿದುದು (ಗರಮ. ೯-೫೫). [?./ ಸಂ. ಹಠಾತ್ಕಾರ = ಬಲಾತ್ಕಾರ; ಒತ್ತಾಯ]

ಹಟಾತ್ತು (ಅ). ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದಂತೆ: ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಯಾವ ಚಿಹ್ನೆಯೂ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳದೆ ಹಟಾತ್ತಾಗಿ ಮೂರ್ಛೆಹೋಗಿ ಸಾಯುವುದು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೧೨೮); ನನ್ನ ಸುಶಿ ಹಟಾತ್ತಾಗಿಯೂ ಕೇಳಬಿಟ್ಟಳು (ನಡಿದಾ. II. ೮೬೫). 'ಹಠಾತ್ತು' ಪರಾ. [?]

ಹಟಕಾರ (ನಾ). ಬಟ್ಟೆ ನೇಯುವವನು; ನೇಕಾರ: ಅನುಪಿನ ಕಟ್ಟಿ ಗ್ರಾಮದಿಂದ ಹಟಕಾರ ಮಗ ೨ಕ್ಕೆ ಗ ೧ . . . ಅಸಗಗಾರಕದಿಂದ ಜನ ೧ಕ್ಕೆ ಗ ॥ ೨ (ಎಕ.VIII. ತೀರ್ಥಹ. ೯೫-೬೦; 1709). [< ಪಟ್ಟೆಗಾಱ]

ಹಟ್ಟಿ (ನಾ). ೧. ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಮಾರುವ ಸ್ಥಳ; ಅಂಗಡಿ: "ಕ್ರಿತಹಟ್ಟಮಾಪಣಂ ಪಣ್ಯ ವಿಕ್ರಯಶಾಲೆ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೪೮-೨೦). ೨. ಸಂತೆ; ಬಜಾರು: ಬಟ್ಟ ಕರವು ಕರಾರಿಯಿಂದರೆಯಟ್ಟಿ ತೀವಿದುದು ತೀವಿದಡವಿಯ ಬಟ್ಟೆಗರನಾ ದಂಡೆಗೊಡ್ಡಿದ ಕೈಯ ಕಡುಹಿನಲಿ ಹೊಟ್ಟೆಯಲಿ ಕರುಳೊಕ್ಕು ಕಪಿಗಳ ಹ[ಪಾಠಾಂ. ಬೆ]ಟ್ಟಿವಗಣಿತವಾದವಾನೊರೆಗಟ್ಟಿ ಸುರಿವರುಣಾಂಬುನದಿ ಹಲವಾದುದಗಲದಲಿ (ತೊರರಾ. ೬-೨೮-೫೦). [ಸಂ.]

ಹಟ್ಟಿಗಾಱ (ನಾ). ೧. ವ್ಯಾಪಾರಮಾಡುವವನು; ವರ್ತಕ. ೨. ಒಂದು ಮನೆತನದ ಹೆಸರು ಮತ್ತು ಆ ಮನೆತನಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು: ಅಲಿಂ ಪಡುವಲು ಹಟ್ಟಿಗಾಱರ ಕೆಯಿ ಪಡುವಣ ಸೀಮೆ ಅಂಗಡಿಯ ದಾವಣ್ಣನ ಸತ್ರಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟ ಕೆಯ್ಯಿಂ ಮೂಡಲು . . . ಸರ್ವ್ವಬಾಧಾಪರಿಹಾರವಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾಳಿಸುವರು (ಸೌಇಇ. XI -ii, ೧೩೬-೫೭; 1091); ಶ್ರೀಮತು ಹಟ್ಟಿಗಾಱ ಕಡಂಬರ ಕಾಡೆಯ ನಾಯಕನುಮವರ ಮಾವಂ ಸೋವೆಯ ನಾಯಕನುಂ ತಳಾಜಿಕೆ ಡೊಂಕಿವಣ ಮಾನೆಕ್ಕಸಹಿತಂ ಬಿಟ್ಟ ಗಾಣವೊಂದು (ಕಇ. II. ೧೦-೩೬; 1181); ಪಟ್ಟಣಸ್ವಾಮಿಗಳು ಹಟ್ಟಿಗಾಱ ಹರಿಗ ಕಾಳಬೋವ ಮಂಡಳಿಕ ಜಗದ್ಭಳ ಬಂಮಿದೇವನ ಸುಪುತ್ರ ಸೋಯಿದೇವ ಘಟ್ಟಿದೇವಯೀ ಧರ್ಮ್ಮವಂ ಸ್ವಧರ್ಮದಿಂ ಪ್ರತಿಪಾಳಿಸಿದರು (ಸೌಇಇ. IX -i, ೩೩೬-೧೫; 1221). [ಹಟ್ಟಿ + - ಗಾಱ]

ಹಟ್ಟಿವಿಲಾಸಿನಿ (ನಾ). ೧. ಸಂತೆಸೂಳೆ; ಬಜಾರಿ: "ಹಟ್ಟವಿಲಾಸಿನಿ . . . ಸಂತೆಯಲ್ಲಿ ಸುಳಿದಾಡುವವಳು ; ಹಾದರಗಿತ್ತಿ" (ಅನಂತಾ). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ. [ಸಂ. ಹಟ್ಟವಿಲಾಸಿನೀ]

ಹಟ್ಟಳೆ (ನಾ). ಬಂಧನ; ಸಂಕೋಲೆ: ಒತ್ತೆಗೊಂಡವನವಳ ಕಾಲ್ಗೆ ಹಟ್ಟಳೆವೊಯಿದು ಕೊಂಡಿರೆ (ಪದ್ಮರಾ. ೨-೧೮); ದುರ್ಜನೆ ಕಾಲ್ಗೆ ಹಟ್ಟಳೆಯ ಹೊಲಿಸಿ ಬಾಗಿಲ್ಗಾಯ್ದುತಂ ಇರಲು (ಗುರುಬಾ. ೮-೬೩). [?]

ಹಟ್ಟಿ₁ 'ಪಟ್ಟಿ₁' ನೋ.

ಹಟ್ಟಿ₂ (ನಾ). ವ್ಯಾಪಾರದ ಸ್ಥಳ; ಸಂತೆ. [ಸಂ. ಹಟ್ಟ]

ಹಟ್ಟಿಕಾರ 'ಹಟ್ಟಿಕಾಱ' ನೋ.

ಹಟ್ಟಿಕಾಱ, ಹಟ್ಟಿಕಾರ (ನಾ). ದನಕಾಯುವವನು; ಗೋಪಾಲಕ; ಗೊಲ್ಲ: ಹಟ್ಟಿಕಾಱರಿಹ ಹಳ್ಳಿ ಘೋಷಂ (ಮಂಗರಾ. ೫೫-೧೦); ಹಟ್ಟಿಕಾಱರು ಭಾಪು ತನ್ನನು ಕಟ್ಟಿ ಬಿಸುಟರು (ನಿಭಾಗ. ೧-೧೦-೫೩). **ಹಟ್ಟಿಕಾರ:** ಹಟ್ಟಿಕಾರರು, ಹಳ್ಳಿಕಾರರು, ಹನುಮರು . . . ರಾಮನ ಎಡಬಲದಲ್ಲಿ ಬಂದು ನಿಂತರು (ಕುಮಾರಾಂ. ೧೪೩); ಹಟ್ಟಿಕಾರನೆಂದರೆ 'ಜೀವಧನಂಗಳ' ಸಾಕಿ ಬದುಕುವವನು (ಕರ್ನಾಕೃ. ೧೨). 'ಪಟ್ಟಿಕಾಱ' ಪರಾ. [ಹಟ್ಟಿ₁ (< ಪಟ್ಟಿ₁) + - ಕಾಱ]

ಹಟ್ಟಿಕೆ 'ಪಟ್ಟಿಗೆ' ನೋ.

ಹಟ್ಟಿಕೊಟ್ಟಿ (ನಾ). ದನಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಸ್ಥಳ; ಗೋಶಾಲೆ: ಹಟ್ಟಿಕೊಟ್ಟಿದ ಅರಸುಗಳಿಗೆ ಸಮಾನಸ್ಥಿತಿಯ ಸಂಗಡಿಗನಾಗಿ ತೊಳಲ್ದಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಆ ಕಿರಿಕತನದ ತಾರತಕ್ಕಡಿಗನಿಗೆ ರಾಜಗಾಂಭೀರ್ಯವೆಲ್ಲಿಂದ ಬರಬೇಕು? (ಮಂತ್ರಶ. ೧೫೦-೧). [ಹಟ್ಟಿ₁ (< ಪಟ್ಟಿ₁) + ಕೊಟ್ಟಿ₂]

ಹಟ್ಟಿಕೊಟ್ಟಗೆ (ನಾ). = ಹಟ್ಟಿಕೊಟ್ಟಿ: ತೋಟ ತುಡಿಕೆ ಹಟ್ಟಿಕೊಟ್ಟಗೆ ದನಹುಲ್ಲು (ಬೈಲ್ಗ. ೧೫೫-೧೭). [ಹಟ್ಟಿ$_1$ (< ಪಟ್ಟಿ$_1$) + ಕೊಟ್ಟಗೆ]

ಹಟ್ಟಿಗಾಳಗ 'ಹಟ್ಟಿಗಾಳಿಗ' ನೋ.

ಹಟ್ಟಿಗಾಳಿ (ನಾ). (ಅಲಂ) ಬಜಾರಿ ಎಂಬರ್ಥದ ಒಂದು ಬಯ್ಗುಳು: ಜಗುಳ್ಳಿಯಿದಿರ್ಚೆ ಸಬ್ಬಮನಗಿಲ್ಲದ ದೋಷಮನಿಟ್ಟು ಹಟ್ಟಿಗಾಳಿ ಗಳಹಿಯೆಂಬುದಂ ಕರೆಯದಿರ್ದೊಡೆ (ಲೀಲಾವ. ೨-೧೧೦). [ಹಟ್ಟಿ$_1$ (< ಪಟ್ಟಿ$_1$) + ಕಾಳಿ (< ಕಹಳಿ)]

ಹಟ್ಟಿಗಾಳಿಗ, ಹಟ್ಟಿಗಾಳಗ (ನಾ). ಹಟ್ಟಿ, ಹಟ್ಟಿಗಳ ನಡುವೆ ನಡೆಯುವ ಕಾದಾಟ: ಚಾಳುಕ್ಯನರೇಂದ್ರನ ಮುಂದೆ ಹಟ್ಟಿಗಾಳಿಗದೊಳ್ ಪಂಪನಪಪಂ ಪರಪಿನಂದನೆ ಸುಭಟದರ್ಪೋರೆಯೆ ಬಗೆವಡಾಬುಗಿನ್ನೃಪನೊಳ್ (ಸೌಇಇ. XI-ii, ೧೧೫-೧೫; 948). **ಹಟ್ಟಿಗಾಳಗ:** ಹಟ್ಟಿಗಾಳಗಕ್ಕೆ ಮಲೆವ ಸಾಮನ್ತರ ಗಂಡಂ (ಎಕ.XIV. ನಾಗಮಂ. ೧೪೦-೨೧; 1225). [< ಪಟ್ಟಿಗಾಳಿಗ]

ಹಟ್ಟಿಗೆ$_1$ (ನಾ). ವಾಸಮಾಡುವ ಸ್ಥಳ; ಆವಾಸ: (ಕ). [< ಹಟ್ಟಿ$_1$]

ಹಟ್ಟಿಗೆ$_2$ 'ಪಟ್ಟಿಗೆ' ನೋ.

ಹಟ್ಟಿದೆರೆ (ನಾ). ದನಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಮನೆಗಳ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ಕಂದಾಯ, — ತೆರಿಗೆ: ಆ ಪುರದ ಚತುಸೀಮೆಯೊಳಗಣ . . . ಬಿಟ್ಟಿ ಕೊಟ್ಟಣ ಅಳಿವಂನ್ಯಾಯ ಸುಂಕ ಹಟ್ಟಿದೆರೆ ತಪ್ಪು ತೌವುಡಿ (ಎಕ.XI, ಚಿತ್ರದು. ೨-೨೨; 1355).

[ಹಟ್ಟಿ$_1$ (< ಪಟ್ಟಿ$_1$) + ತೆರೆ$_3$ (< ತೆಱೆ$_3$)]

ಹಟ್ಟಿಮನೆ (ನಾ). ದನಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಕೊಟ್ಟಿಗೆ: ನಿನ್ನ ಕಾಲ್ಗುಣದಿಂ ಹಟ್ಟಿಮನೆ ತುಂಬಿತ್ತು (ಕಾಲಏರ.೬೩-೧೫೮). [ಹಟ್ಟಿ$_1$ (< ಪಟ್ಟಿ$_1$) + ಮನೆ]

ಹಟ್ಟಿಹಕ್ಕಲು (ನಾ). ಹಟ್ಟಿ ಮತ್ತು ಅದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಬಯಲು ಪ್ರದೇಶ: ಯಿಂತೀ ಚತುಸ್ಸೀಮೆಯೊಳಗುಳ್ಳ . . . ಹಟ್ಟಿಹಕ್ಕಲು ತೋಟತುಡಿಕೆ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೪, ೫೩-೧೮; 1405). 'ತೋಟತುಡಿಕೆ' ಪರಾ.

[ಹಟ್ಟಿ$_1$ (< ಪಟ್ಟಿ$_1$) + ಹಕ್ಕಲು (< ಹಕ್ಕಲ್)]

ಹಟ್ಟು 'ಪಡು$_1$' ಪರಾ.

ಹಟ್ಟೆ 'ಫಟ್ಟಿ$_2$' ನೋ.

ಹಟ್ಟೆಗಾಱ$_1$ (ನಾ).= ಹಟ್ಟಿಗಾಱ ೨ : ಸಾಂತಳಿಗೆ ಸಾಯಿರಕ್ಕೆ ಧಾಳಿಯಾಗಿ ಹರಿದಲ್ಲಿ ಹಟ್ಟೆಗಾಱ ಬೀಚ ಹಲರನಿಱಿದು ಮೆಱೆದು ಸುರಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತನಾದಂ (ಎಕ.VIII. ಸೊರಬ.೧೪೭-೪; 1132). [< ಹಟ್ಟಿಗಾಱ]

ಹಟ್ಟೆಗಾಱ$_2$ 'ಪಟ್ಟುಕಾಱ' ನೋ.

ಹಠ (ನಾ). ಛಲ; ಆಗ್ರಹ: ಎಳೆಯ ಮಕ್ಕಳ ಹಾಗೆ ಹಠ ಮಾಡದಿರಿ (ನಂಟರು.೩೪); ನಾರಾಯಣ ತನ್ನ ಹಠ ಬಿಡಲಿಲ್ಲ (ತ್ಯಾಗಮ. ೧೮೭). ೨. ಒತ್ತಾಯ; ಬಲಾತ್ಕಾರ: "ಹಠEಠ೩ಂ ಪ್ರಸರEಭ೩ವೆನಲು ಬಲುಹಿಂಗಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೭-೩೯).

ಹಠತೊಡು = ಛಲತೊಡು; ಛಲಹಿಡಿ: ನೀವೆಲ್ಲ ಪುಣ್ಯಶಾಲಿಗಳಮ್ಮ ಹಠತೊಟ್ಟು ಬೈಗಳಿಂ ಕೋಪದಿಂ ಕೋರಿಕೆಯ ಸಾಧಿಪಿರಿ (ಕವಿಸೋ. ೪೫-೨); ಈ ಹುಟ್ಟುಹವ್ಯಾಸ ಗಂಡಿನಲ್ಲಿ ಏಕೆ ಹಠತೊಟ್ಟು ಹೋರಾಡುತ್ತಲಿದೆ (ದೇಶನ್ನ. ೭೪). [ಸಂ.]

ಹಠಗಾರ (ನಾ). ಹಟಹಿಡಿಯುವವನು; ಛಲಗಾರ : ನನಗೆ ನೀನು ಹಠಗಾರನೆಂದು ಗೊತ್ತು. ಬೇಡವೆಂದರೆ ಅಪಶುನ ನುಡಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ (ಬೆಂಗಾಳ್ಳ. ೪೯೧).

[ಹಠ + - ಗಾರ (< - ಕಾಱ)]

ಹಠತ್ಕುಟಾರ (ನಾ).೧. ಹೊಳೆಯುವ ಕತ್ತಿ.೨. ಹೊಳೆಯುವ ಕತ್ತಿಯ ಸ್ವರೂಪನಾದವನು: ಅಖರ್ವಗರ್ವಪರ್ವತಾರೂಢದುರ್ವಿನೀತಸರ್ವಚಾರ್ವಾಕೋರ್ವೀರುಹನಿಪಾಟನಪಟುಹಠತ್ಕುಟಾರರ್ ವಿಷಮವಿಷಯಾತಿದೂರರ್ (ಶಾಸಪ. ೫೨-೪೩; 12ನೆಯ ಶತ). [IP ಇದು 'ಹಟತ್ಕುಟಾರ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತ]

ಹಠಮಾರಿ (ನಾ). = ಹಟಮಾರಿ: ಸುಮಿತ್ರ ಎಷ್ಟು ಹಠಮಾರಿಯೋ . . . ಅಷ್ಟೇ ಮೃದು ಸರೋಜಿ (ಏದ್ಮಾರ. ೩೦). [ಹಠ + - ಮಾರಿ$_1$]

ಹಠಯೋಗ (ನಾ). [ಯೋಗ] ಯೋಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ: ಮಂತ್ರಯೋಗ ಲಯಯೋಗ ಹಠಯೋಗ ರಾಜಯೋಗವೆಂದು ಯೋಗ ಚತುರ್ವಿಧ (ಅಖಂಡೇ. ೨೧೨-೫೨); ಇಡಾ ಪಿಂಗಳ ಈ ಎರಡು ನಾಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವ ಪ್ರಾಣವಾಯುವು ಇವುಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಇರುವ ಸುಷುಮ್ನಾನಾಡಿಯೊಳಕ್ಕೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುವಿಕೆಯೇ ಹಠಯೋಗ (ಭಾರದ. ೧೫೩). [ಸಂ.]

ಹಠವೃತ್ತಿ (ನಾ).೧. ಛಲದ ಸ್ವಭಾವ. ೨. ಒತ್ತಾಯ; ಬಲವಂತ: "ಪ್ರಸಭಮೆನಿಕ್ಕುಂ ಹಠವೃತ್ತಿ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೧೨-೧೦). [ಸಂ.]

ಹಠಾತ್ಕಾರ (ನಾ). ಬಲಾತ್ಕಾರ; ಒತ್ತಾಯ. [ಸಂ.]

ಹಠಾತ್ತನೆ (ಅ). ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದಂತೆ; ಕೂಡಲೆ: ಊಟಯಾಯಿತೆಂಬ ವರ್ತಮಾನ ಹಠಾತ್ತನೆ ಬಂತು (ನಿರಾತ. ೪೭); ಹಠಾತ್ತನೆ ಬರುವ ಆವಶ್ಯಕತೆಯೇನು (ಕಾವೇರಿ. ೧೧೫).

[ಹಠಾತ್ತು + - ಅನೆ$_1$]

ಹಠಾತ್ತು (ಅ). ಕೂಡಲೆ; ತಕ್ಷಣ: ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಲಾಠಿ ಏಟು ಬಿದ್ದರೆ ಕೈ ಹಠಾತ್ತಾಗಿ ತಲೆಯ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತದೆ (ಜೀವಾತ್ಮ.೨೦೦); ಅಧಿಕ ಒತ್ತಡದ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ಅವು ಹಠಾತ್ತಾಗಿ ಪರಿವರ್ತನೆಯಾಗಬಲ್ಲವು (ಭೂಹುಟ್ಟು.೨). 'ಹಟಾತ್ತು' ಪರಾ. [?]

ಹಡಕಿ 'ಪಡುಕೆ' ನೋ.

ಹಡಕಿಗ (ನಾ). ಹೊಲಸು ತಿನ್ನುವವನು; ಹೊಲೆಯ: ಸತ್ತ ನಾಯ ಭಕ್ಷಿಸುವ ಹಡಕಿಗರನೇನೆಂಬೆನಯ್ಯಾ (ದೇದಾವ. ೩೩-೫೮). [ಹಡಕು (< ಪಡುಕೆ) + - ಇಗ]

ಹಡಕು 'ಪಡುಕೆ' ನೋ.

ಹಡಕುಳಿನಾಯ್ (ನಾ). ದುರ್ಬಲವಾಗಿ, ಮೇಲೇಳಲಾರದ ನಾಯಿ: ಶುನಿಕಾಪಿ- ಹಡಕುಳಿನಾಯ್ (ನೀತಿವಾ. ೨೭-೩೭). 'ಪಡುಕುಳಿಯೆತ್ತು' ಪರಾ.

[ಹಡಕುಳಿ$_0$ (< ಪಡುಕುಳಿ) + ನಾಯ್]

ಹಡಕೆ 'ಪಡುಕೆ' ನೋ.

ಹಡಗ 'ಪಡಂಗು' ನೋ.

ಹಡಗಿಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಹಡಗಿಲೆನಾಮಗ್ರಾಮಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೪-೧೨; 683). 'ಪಡುಗಲ್' ಪರಾ. [?]

ಹಡಗು 'ಪಡಂಗು' ನೋ.

ಹಡಗುಕಟ್ಟೆ (ನಾ). ಹಡಗು ಮೊದಲಾದುವುಗಳು ನಿಲ್ಲುವ ಸ್ಥಳ; ಬಂದರು: ರಾತ್ರಿಯ ಆ ಅತಲಸ್ಪರ್ಶಅಂಧಕಾರವೂ ಅವೊತ್ತು ಎದಿರಪುರದ ಹಡಗುಕಟ್ಟೆಯ (Jettly) ಮೇಲೆ ಮಲಿನವಾಗಿದ್ದದ್ದನ್ನು ನೋಡಿದೆ (ನಿಬಂಧ.II, ೧೮೧).

[ಹಡಗು (< ಪಡಂಗು) + ಕಟ್ಟೆ]

ಹಡಗುದಂಡು (ನಾ). ಹಡಗಿನಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧಮಾಡುವ ಸೈನ್ಯ; ನೌಕಾಬಲ: ಅಮೂರ್‌ನದಿಗೆ ದಕ್ಷಿಣದೇಶದಲ್ಲಿ — ವ್ಲೇಡಿವೋಸ್ಟಾಕ್ಸೆ ಹಡಗುದಂಡಿನ ಸ್ಥಳ (ಭೂಗೋಳ.೧೦೯). [ಹಡಗು (< ಪಡಂಗು) + ದಂಡು]

ಹಡಣ 'ಪಡಣ' ನೋ.

ಹಡಣಗಿತ್ತಿ (ನಾ). ದುಸ್ಥಿತಿಗಿಳಿದ ವೇಶ್ಯೆ, — ಜಾರೆ: ಮತ್ತೂರ್ವಳ್ ನೆರೆಮನೆಯ ಮಱಿಸೂಳೆಯ ಸೊಬಗಿಂಗಟಲ್ದು ತನ್ನಂತೆ ಪಡಪುಡುಗಿ ಗಡಣಕ್ಕೆ ಬಂದ ಹಡಣಗಿತ್ತಿ ಸೂಳೆಗಿಂತೆಂದಳ್ (ಅನಂಪು. ೮-೧೮ ವ). [< ಹಡಣ + - ಗಿತ್ತಿ]

ಹಡಣಗೆ 'ಪಡಣಗೆ' ನೋ.

ಹಡದ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ: ಹಡದದ ಬಳ್ಳಿಯಮೃತವಳ್ಳಿ . . .ಪೊಸ ಶುಂಠಿದಾರುಗಳ ತ್ರಿಫಳೆವೆರಸು ಕಾಯ್ದ ಕಷಾಯಂ (ಕಲ್ಯಾಕಾ. ೩-೩೯). [?]

ಹಡದಿ$_1$ (ನಾ). (ಗುರು ಹಿರಿಯರೇ ಮೊದಲಾದ ದೊಡ್ಡವರನ್ನು ಬರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವಾಗ) ನೆಲದ ಮೇಲೆ ನಡೆಯಲು ಹಾಸುವ ಮಡಿ ಮಾಡಿದ ಬಟ್ಟೆ; ನಡೆಮಡಿ: ದುಡಿದವರ ಪಾದಕ್ಕಂತ ಹಡದಿ ಹಾಸ್ಯಾವ (ಸುಳೀಗೀ. ೮೭-೧೦); ಹಡದಿಯನ್ನು ಹಾಸಲು ಮಡಿವಾಳನೂ ಬೇಕು (ಕನ್ನಜಾ. ೬೮); ಬಿಡುದಿಯೊಳಗೆ ಹಡದಿ ತಪ್ಪೀತೆ? (ಗಾದ).

[ದೇ. ‖ ತೆಲು. ಪಡಿದ]

ಹಡದಿ$_2$ 'ಪಡಿಯದ' ನೋ.

ಹಡದೆ 'ಪಡಿಯದ' ನೋ.

ಹಡದೆನಂದಾಕ (ನಾ). ಒಂದು ವಂಶ ಮತ್ತು ಆ ವಂಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು: ಕಮುಂಗಜೆ ಕನ್ನಿಯರ್ಗೆ ಪೊಲ್ಮದ ಹಡದೆನನ್ದಾಕರ ಮಗನಯ್ಯಮ್ಮದೆನನ್ದಾಕರ ಮಗಂ . . . ಕಣ್ಣಮಂಗಲದೊಳ್ಬಸದಿ ಮಾಡಿಸಿ ಆ ಬಸದಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಮಣ್ಣು (ಎಕ.X, ಕೋಲಾರ. ೯೦-೮೫; 903). [ಹಡ? + ತೆನಂದಾಕ (< ತನ್ನಂದಾರ್ಕ)]

ಹಡದೇವ (ನಾ). **ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಆದಿತ್ಯ ಶ್ರೀ ಹಡದೇವಪುತ್ರನ್** (ಇಅ.X, ೧೬೭-೪; 8ನೆಯ ಶತ). [ಹಡ? + ದೇವ]

ಹಡಪ₁ 'ಅಡಪ' ನೋ.

ಹಡಪ₂ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಜ್ಜಿ; ನಾಯಿಕಜ್ಜಿ: **ಪಕ್ವಾನ್ನವನ್ನು ಬಡಿಸಿಟ್ಟಾಗ ಹಡಪ ಹತ್ತಿದ ನಾಯಿಯು ಬಾಯಿ ಹಾಕಿ ಹಸಿವಿಗೆ ಹೇಸಿಕೆಯನ್ನು** ತರಿಸುವಂತೆ ಆ ದಿನ ಅಪರ ಮನಸ್ಥಿತಿಯಾಗಿತ್ತು (ಬಾಬಲ. ೫೧). [< ಅಡಪು]

ಹಡಪಂಬಿಡಿ 'ಅಡಪಂಬಿಡಿ' ನೋ.

ಹಡಪಗಾಣಿಕೆ (ನಾ). ಹಡಪದ ಕೆಲಸಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಡುವ ಕಾಣಿಕೆ, — ಬಳುವಳಿ: ನೀವು ಕೊಡುವ ಕಾಣಿಕೆ ಹಡಪಗಾಣಿಕೆ ಬಿಟ್ಟು ಬಿಡಾರ . . . ಉಡುಗೊರೆ ಪೊಲುಪೆ ಮುಂತಾಗಿ ಎಲ್ಲವನು ಸರ್ವಮಾನ್ಯವಾಗಿ ನಿಮಗೆ ಮಾಡಿದೆವಾಗಿ (ಎಕ.VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೧೨೯-೮೧; 1404). [ಹಡಪ₁ (< ಅಡಪ) + ಕಾಣಿಕೆ (< ಕಾಣ್ಕೆ)]

ಹಡಪನಡಸು (ಕ್ರಿ). (ಸಂಚಿಯ) ಊಳಿಗಮಾಡು (?): ಶಂಭು ನಂಬಿಗಿ ಹಡಪ ನಡಸುತಿರೆ ನಿನ್ನೊಡನೆ ನಾಂ ಬರ್ಪೆ ಕೈಲಾಸಕಮ್ಮರೆಯದಿರುಯೆನುತ ನಂಬಿಗೆಯೊಳಿರಲು (ನವಮೋ.೧೪-೩). [ಹಡಪ₁ (< ಅಡೆಪ) + ನಡಸು₁ (< ನಡೆಯಿಸು)]

ಹಡಪವಳ 'ಅಡಪವಳ' ನೋ.

ಹಡಪಾಳಿ 'ಪಡಪಾಳಿ₂' ನೋ.

ಹಡಪಿ (ನಾ). ಸಂಚಿಯನ್ನು ಹಿಡಿಯುವವನು; ಹಡಪದವನು: ತರ್ಕ ಮೀಮಾಂಸಕಾಚಾರಿಯಗೆ ಚಾಮರವನಿಕ್ಕುವನ ಬೆಸರ್ಕೆವ ಹಡಪಿ ವೈಷ್ಣವ ಗದ್ದುಗಿಕ್ಕುವನ ಪೆಸರಾರುಹತ (ಸಂಗಿರಾ. ೨೭-೭). [ಹಡಪ₁ (< ಅಡೆಪ) + - ಇ₃]

ಹಡಪಿಗ 'ಅಡಪಿಗ' ನೋ.

ಹಡಬೆ 'ಅಡಬೆ' ನೋ.

ಹಡಬೆಬೀಳು (ಕ್ರಿ). ಕೆಟ್ಟಚಾಳಿ ಹಿಡಿ; ದಾರಿತಪ್ಪು: ಜೈರ ಮದುವೆಯಾಗುವ ಮೊದಲೇ ಹಡಬೆಬಿದ್ದಿದ್ದನೆಂಬ ಪ್ರತೀತಿ ಇತ್ತು (ಮಳಮ. ೧೧೩). [ಹಡಬೆ (< ಅಡಬೆ)+ ಬೀಳು₁ (< ಬೀಳ್₁)]

ಹಡರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಂಕ (?): ತಪ್ಪು ತವುಡಿ ದಂಡ ಉಂಡಿಗೆ ಹಡರ ಹನುಕೊಂಬಣ (ಎಕ. IX, ಕಾನಕಾ.೪೧-೧೨; 1300); ವಂಡವುಂಡಿಗೆ ಹಡರ ಕಿಜುಕು XX ಬೆದ್ದಾಯ ಮುಂತಾಗಿ (ಎಕ. XIV, ಕೃಷ್ಣರಾ. ೨೮-೩೧; ?). [?]

ಹಡಲ 'ಪಡಲ₁' ನೋ.

ಹಡಲಗೆ 'ಪಡಲಗೆ' ನೋ.

ಹಡಲಿಕೆ 'ಪಡಲಗೆ' ನೋ.

ಹಡಲಿಗೆ 'ಪಡಲಗೆ' ನೋ.

ಹಡಲು (ನಾ). ಕೆಸರುಭೂಮಿ: ಈ ಚತುಸ್ಸೀಮೆಯ ಒಳಗೆ ಉಳ್ಳಂಥಾ ಬೆಟ್ಟು ತಿಟ್ಟೆ ಹಕ್ಕಲು ಹಡಲು ಹೊಲನು ನೆಲ ಜಲ (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೪೧೭-೯; 1377); ಹಡಲೊ Eಲೊತೆಳಗೆ ಹುಡಿಯೊಳಗೆ ಮೊರಡಿಗಳೊಡದ ತಡಿಗಳ್ಲೊಳಗೆ . . . ಎಳೆದು ಕೊಂಡೊಯ್ಯುರು ಮಹಾಪಾತಕನನು (ಪ್ರಭ್ಯಾಚ. ೯-೩೯). 'ಅಡಲು' ಪರಾ. [< ಅಳಿಲ್]

ಹಡವಳ 'ಪಡೆವಳ' ನೋ.

ಹಡವಳತಿ 'ಪಡವಳತಿ' ನೋ.

ಹಡವಳ್ತಿ 'ಪಡವಳತಿ' ನೋ.

ಹಡವು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜವಳಿ (?): ಗುಡಿಯ ಬೀಡಿಗಂ ಅಡಕೆ ಮೆಣಸು ದಸರಯ ಮಳವ ಶಿಲಯ ಮಳವ ಹಡವಿನ ಮಳವ ಅರಿಷಣ ಮಳವೆ ಅಲ್ಲದ ಮಳವ ನೀಲದ ಕೊಡಯತ್ತಿನಲು . . . ರುದ್ರಶಕ್ತಿಪಂಡಿತರ ಕಾಲಂ ಕರ್ಚಿ ಧಾರಾಪೂರ್ವಕಂ ಬಿಟ್ಟು (ಶಾಸಪ. ೪೪-೪; 1098). [?]

ಹಡಸಾಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ: ಪಂಚೋಟಮರ, ಹಡಸಾಲ, ಹಲುಸಲ್ಲೆ, ಪಲುಚೊಟ್ಟೆ, ನಾಟಗಟ್ಟಪರ್ಚೆ (ಮೃಶಿಗಿ. ೫೯- ೧೧೪). [?]

ಹಡಹಾಳಿ 'ಪಡಪಾಳಿ₁' ನೋ.

ಹಡಹು₁ 'ಪಡಪು₁' ನೋ.

ಹಡಹು₂ 'ಪಡಂಗು' ನೋ.

ಹಡ್ಡಲಿಗೆ 'ಪಡಲಗೆ' ನೋ.

ಹಡಿ₁ 'ಪಡಿ₂' ನೋ.

ಹಡಿ₂ 'ಪಡಿ₃' ನೋ.

ಹಡಿ₃ 'ಹಡು₃' ನೋ.

ಹಡಿಂಕೆ 'ಪಡುಕೆ' ನೋ.

ಹಡಿಕ (ನಾ). ತುಂಬಿದ ಹೇರು (?): ಸೋಜಿಗೆಭತ್ತ ಹಡಿಕದ ಭಂಡಿಯಲುಯೊಹುಳ ಭತ್ತ (ಎಕ. XI, ಚಳ್ಳಕೆ. ೨೧-೩೯; 1087); ಒಕ್ಕಲಲಿರ್ಬ್ಬಳ ಭತ್ತ ಹಡಿಕದ ಭಂಡಿಗಿರ್ಬ್ಬಳ ಬೆಲ್ಲದ ಭಂಡಿಗೆ ವೀ ೨ ಮರನ ಬಂಡಿಗೆ ವೀ ೧ ಬಿದಿರ ಬಂಡಿಗೆ ವೀ ೧ (ಸೌಇಇ.XI-ii, ೧೪೮-೧೬; 1123). [< ಅಡುಕು ?]

ಹಡಿಕಟ್ಟು 'ಪಡಿಗಟ್ಟು₂' ನೋ.

ಹಡಿಕಿ₁ 'ಪಡುಕೆ' ನೋ.

ಹಡಿಕಿ₂ 'ಹಡಿಕೆ₂' ನೋ.

ಹಡಿಕು 'ಪಡುಕೆ' ನೋ.

ಹಡಿಕುನಾರು 'ಪಡುಕೆನಾಡು' ನೋ.

ಹಡಿಕೆ₁ 'ಪಡುಕೆ' ನೋ.

ಹಡಿಕೆ₂, **ಹಡಿಕಿ**₂ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ: ಖಾಣವಾ ಚದ್ದಿಯ ಭಂಡಿ ಜಡದೆಜೆ ಕೋಟೆಯ ಹಡಿಕೆ ಕೊಟ್ಟಿಗೆಗೆಜೆ (ಎಕ.V, ಹಾಸನ. ೧೩೯-೧೦; 1200); ಗ್ರಾಮದವರು ಅರಮನೆಗೆ ಹಡಿಕೆ ಬಿಟ್ಟಾಗ ಪುರುಷೋತ್ತಮಭಟ್ಟರಿಗೂ ಅವರ ಸಂತಾನ ಪಾರಂಪರಿಯಕ್ಕೆ ನಡಸಿ ಬಾಹರು (ಕಇ. I, ೫೮-೨೦; 1446); ಹಂಜಮಾನದವರು ನಂಮ ಅರಮನೆಗೆ ತೆಜುವ ಹಡಿಕೆಯ ಹೊಂನನೂ ತೆಜುವದು (ಸೌಇಇ.IX-ii, ೪೫೯-೧೫; 1465). **ಹಡಿಕಿ**₂: ಭತ್ತವಲ್ಲದ ಹಡಿಕಿ ಹೊದಕೆ ಆಕರ (ಸೌಇಇ.೧೯೩೦, ಉಡುಪಿ. ೭೦೧-೧೮; 1339). [?]

ಹಡಿಕೆಕಾಯ (ನಾ). ಹೊಲಸಿನಿಂದ ತುಂಬಿದ ದೇಹ; ಕೊಳೆಯಿಂದ ತುಂಬಿದ ಶರೀರ: ಒಡಕ ಮಡಿಕೆಯಂತೆ ಒಡೆದು ಹೋಗುವ ಹಡಿಕೆ[ಪಾಠಾಂ.ಕಿ]ಕಾಯವ ನೆಚ್ಚಿ ತಟತಟನೆ ತಾಗಿ ಮಠದ ಬೆಕ್ಕಾಗಿ ತಿಟ್ಟನೆ ತಿರುಗಿ (ಲಿಂಗವ. ೪. ೬೧-೪೭). [ಹಡಿಕೆ₁ (< ಪಡುಕೆ)+ ಕಾಯ]

ಹಡಿಕೆಗೈನೆ (ನಾ). ಕ್ಷುದ್ರ ಹೆಂಗಸು; ದುಷ್ಟೆ: ಇಡಿದ ಹೊಲಸಿನ ನಾತದುಬ್ಬರದೆತ ಬಲದ ತಿನಿಸುಗಳ ಮಧ್ಯದ ಹಡಿಕೆಗೈನೆಯ ಕಂಡು ಹೇಸುತ ಹನುಮ ಹೊಲಿವಂಟ (ತೊರರಾ. ೫-೨-೩೭). [ಹಡಿಕೆ₁ (< ಪಡುಕೆ) + ಗೈನೆ (< ಕೈನೆ)]

ಹಡಿಕೆದೇಹ (ನಾ). = ಹಡಿಕೆಕಾಯ: ಜಡನು ನಾನಾಗಿನಿತುಕಾಲಂ ಹಡಿಕೆದೇಹ ದೊಳಿರ್ದು ಮೋಹಿಸಿ ಕೆಡುವ ಸುಖವನು ನಚ್ಚಿ ಕೆಟ್ಟೆನನಂತಭವದಲ್ಲಿ (ಭಗಟಿ. ೫-೮೫). [ಹಡಿಕೆ₁ (< ಪಡುಕೆ) + ದೇಹ]

ಹಡಿಕೆದೊಳ್ತು (ನಾ). ಕೆಟ್ಟ ಸೇವಕಿ; ಕ್ಷುದ್ರದಾಸಿ: ಬಾವನ್ನಮಂ ಪೊರೆದು ರಂಜಿಸುವ ರಸಿಕನಿರದೋವೊ ಕಿಸುಕುಳವನೇಂ ಪೊರೆವನೇ ದಿವ್ಯಕಾಂತಾವಿನುತಸುರಾತನುಭವಿ ಹಡಿಕೆದೊಳ್ತಿಂಗೆ ರಮಿಸುವನೆ (ಪದ್ಮರಾ. ೬-೧೭). [ಹಡಿಕೆ₁ (< ಪಡುಕೆ) + ತೊಳ್ತು (< ತೊಟ್ತು)]

ಹಡಿಕೆನಾತ, **ಹಡುಕುನಾತ** (ನಾ). ಹೊಲಸುವಾಸನೆ; ಗಬ್ಬುನಾತ: ಮಡಿಯೊಳಗಿಟ್ಟರೂ ಹಡಿಕೆನಾತ ಹೋಗಲಿಲ್ಲ (ಗಾದೆ). **ಹಡುಕುನಾತ**: ಅಲ್ಲಿಯ ಹಡುಕುನಾತವನ್ನು ಸಹಿಸಲಾರದೆ ಧರ್ಮರಾಜನು . . . ಈ ಸ್ಥಳವಾವುದು ? ನನ್ನ ತಮ್ಮಂದಿರಲ್ಲಿದ್ದಾರೆ ? ಎಂದು ದೇವದೂತನನ್ನು ಕೇಳಿದನು (ವಚಭಾ. ೩೯೯). [ಹಡಿಕೆ₁ (< ಪಡುಕೆ)+ ನಾತ]

ಹಡಿಕೆನಾಡು 'ಪಡುಕೆನಾಡು' ನೋ.

ಹಡಿಕೆವಾಯ್ಮೈೞ್ (ನಾ). ಹೊಲಸು ನಾರುವ ಬಾಯಿ: ಧೂರ್ಜಟಿವಪೂಜಕರ್ ಮಿಂಚುದಲೆ ಹಡಿಕೆವಾಯ್ಮೈೞೆಯ ದುಃಖಹಕಿಗಳ್ (ಏಕೋತ್ತ. ೯-೬೭).
[ಹಡಿಕೆ₁ (< ಪಡುಕೆ) + ಬಾಯ್ಮೈೞ್₂]

ಹಡಿಗಣ್ಣು (ನಾ). ಕಣ್ಣಿನ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ; ಪಿಸುರುಗಣ್ಣು: ನೀರುಗಣ್ಣು ಚಾರುಗಣ್ಣು ಹುಳುಗಣ್ಣು ಹಡಿಗಣ್ಣು (ಶುಕಸ.೩.೨೮). [< ಹಡಿಕೆ₁ + ಕಣ್ಣು (< ಕಣ್)]

ಹಡಿಗಿಜು 'ಪಡಿಗಿಜು' ನೋ.

ಹಡಿತಾರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚಿಕ್ಕ ನಾಣ್ಯ: ತುಳುವ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ನಾಣ್ಯಗಳೂ ಅಳತೆಗಳೂ ಗದ್ಯಾಣ . . . ತಾರ, ಹಡಿತಾರ, ಹಾನೆ (ತುಳುನಾ.೩೭೧). [?]

ಹಡಿದಳ (ನಾ). ಒಂದು ಅಳತೆಯ ಸಾಧನ (?): ಕ್ರಮದಿಂದಂ ಸಟ್ಟುಗಜಳಮುಮಂ ಹಡಿದಳದಿ ಸಂಜೆ ಸೊಡರ್ಗೆಣ್ಣೆಯುಮಂ . . . ದೇವರ್ಗ್ಗೆ ನಗರವಲ್ಲಂ ಬಿಟ್ಟರು (ಕನಾಇ. ೧೮-೪-೧೮೫: 1093). [? + ತಳ (= ತಲ)]

ಹಡಿದೆೞ್ 'ಪಡಿದೆೞ್' ನೋ.

ಹಡಿಮುಖ 'ಪಡಿಮುಖ' ನೋ.

ಹಡಿಮ್ಮೈಲಿಗೆ (ನಾ). ಹೊಲಸುಮ್ಮೈಲಿಗೆ: ನಾನು ಮಡೀಲಿದೀನಿ. ನಿನ್ನ ಸ್ಕೂಲಿನ ಹಡಿಮ್ಮೈಲಿಗೆ ಸೀರೆ ನನಗೆ ಹುದಿಸಬೇಡ (ಕೀಲುಗೊಂ.೧೪). [ಹಡಿ₃ (< ಹಡ್ಡು₃) + ಮ್ಮೈಲಿಗೆ]

ಹಡಿಮೊಖ 'ಪಡಿಮೊಗ' ನೋ.

ಹಡಿಯದೆ 'ಪಡಿಯದೆ' ನೋ.

ಹಡಿಯರ 'ಪಡಿಯಱ' ನೋ.

ಹಡಿಯಱ 'ಪಡಿಯಱ' ನೋ.

ಹಡಿಯಾಱ 'ಪಡಿಯಱ' ನೋ.

ಹಡಿರೋಗ (ನಾ). ಕೆಟ್ಟ ರೋಗ: ಆ ಪಾಳಯಗಾರನ ಮಗಳಿಗೆ ಏಕೆ ಅಂತಹ ಹಡಿರೋಗ? (ದೇಶಾಂಕ. ೭೭). [< ಹಡಿಕೆ₁ + ರೋಗ]

ಹಡಿಲು (ನಾ).೧. ಸಸ್ಯ ಬೆಳೆಯದ ಭೂಮಿ; ಬಂಜರು; ಬೀಳುನೆಲ: ಗರಗುಳಿ ಈಂತಾಲುಯ ಹಡಿಲಿಂ ಮೂಡ ಆವೆಯ ಕುಂಟೆ (ಎಕ.XII, ಗುಬ್ಬಿ, ೩೦-೬೮: 1331); ಕಡೆಯುಡುಗಿ ಹಡಿಲಾಗಿ ಬಗೆ ಅಳಲ ಮಡಿಲಾಗಿ ತಳರುತಿದೆ ಮೃತ್ಯುವಿನ ತಡಿಗೆ (ಭ್ರಾಂಗ. ೬-೭). ೨. (ಕರಾ) ಪಶುಗಳಿಂದ ಮೆಟ್ಟಿಸಲು ಹಾಕಿದ ಹುಲ್ಲುರಾಶಿ. ಹಡಿಲುಬೀಳು = ಸಸ್ಯ ಬೆಳೆಯದ ಭೂಮಿಯಾಗು; ಬಂಜರಾಗು; ಬೀಳಾಗು: ಮಂಜಣ್ಣ ಸತ್ತ. ಆದರಿಂದ ಗದ್ದೆ ಹಡಿಲು ಬೀಳುತ್ತದೆ (ಮೂಗಿಯು. ೬೫); ಗದ್ದೆ ಈ ವರ್ಷವೂ ಹಡಿಲುಬಿದ್ದರೆ ನಾಳೆ ಕೆಟ್ಟೇ ಹೋಗುತ್ತದೆ (ಜಿವಾಟು. ೩೬೪).
[<– ತುಳು. ಪಡಿಲ್, ಪಡೀಲ್, ಹಡೀಲ್]

ಹಡಿಲುಭೂಮಿ (ನಾ). ಸಸ್ಯ ಬೆಳೆಯದ ಭೂಮಿ; ಬಂಜರು; ಬೀಳುನೆಲ: ಸೊಪ್ಪಿನ ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಮನೆಮಠಗಳು ಕಡಿಮೆ, ಹಡಿಲುಭೂಮಿಯೇ ಅಧಿಕ (ಕೃಷ್ಣಪೂ.೪).
[ಹಡಿಲು + ಭೂಮಿ]

ಹಡಿಸಲಿಸು 'ಪಡಿಸಲಿಸು₂' ನೋ.

ಹಡಿಹಾಱ 'ಪಡಿಯಱ' ನೋ.

ಹಡು₁ 'ಪಡು₁' ನೋ.

ಹಡು₂ 'ಪಡು₅' ನೋ.

ಹಡ್ಡು₃, ಹಡಿ₃, ಹಡ₃ (ನಾ).೧. ಹೊಲಸು; ಕೊಳೆ. ೨. ಮಲ; ಹೇಸಿಗೆ: 'ಹಡುವು', 'ಹಡುಹು' ಪರಾ. **ಹಡಿ₃**: ೧. 'ಹಡಿಮ್ಮೈಲಿಗೆ' ಪರಾ. **ಹಡೆ₃**: ೨. 'ಹಡೆಹರ್ದು' ಪರಾ.೩. ಬೆದೆ: ಹಸುವಿಗೆ ಹಡೆ ಬಂದಿದೆ (ಆಪ್ತ). ೪. ಕೆಟ್ಟ ಚಾಳಿಗೆ ಬಿದ್ದವನು: ಶಾಮಭಟ್ಟನೆ, ಪಾಪ ಒಳ್ಳೆಯವ, ಆದರೆ ಹಡೆ ನೋಡಿ ಖರ್ಚು ಕಳೆದು ಉಳಿದ ಹಣವನ್ನು ಸೂಳೆಯ ಮೇಲ ಸುರಿಯುತ್ತಾನೆ (ಪ್ರಶ್ನ. ೧೧೭). [< ಪಡುಕೆ]

ಹಡುಕು 'ಪಡುಕೆ' ನೋ.

ಹಡುಕುನಾತ 'ಹಡಿಕೆನಾತ' ನೋ.

ಹಡುಕುಳಿ 'ಪಡುಕುಳಿ' ನೋ.

ಹಡುಕೆ 'ಪಡುಕೆ' ನೋ.

ಹಡುಗಾರುಕ್ಕೆ (ನಾ). ಬೀಳುನೆಲವನ್ನು ಉಳುವುದು; ಬಂಜರುಉಕ್ಕೆ; ಬೀಳುಕ್ಕೆ: ಯಾವ ಯಾವ ಹೊಲಗಳ ಹಡುಗಾರುಕ್ಕೆಯಾಯ್ತೆಂದು ಕೇಳಿದ (ಚಂಗಾಳ್ಯ. ೪೨೦).
[< ಹಡು₂ + ಆರು₅(< ಆರ್₃) + ಉಕ್ಕೆ (< ಉಲ್ಕೆ)]

ಹಡುಬೀಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಸ್ಯ ಬೆಳೆಯದಂತೆ ಮಾಡು; ಬಂಜರಾಗಿಸು; ಬೀಳುಮಾಡು: ನಮ್ಮ ಕೆಳಗಿನ ಗದ್ದೆಯನ್ನು ಹಾಗೆಯೇ ಹಡುಬೀಳಿಸುವ ಬದಲು ಎಳ್ಳನ್ನಾದರೂ ಬಿತ್ತಿದ್ದರೆ, ಒಂದೆರಡು ಚೀಲ ಎಳ್ಳಾದರೂ ಸಿಗುತ್ತಿತ್ತು (ಮರವು. ೩೨).
[ಹಡುಬೀಳು (< ಪಡುಬೀಳು) + - ಇಸು₃]

ಹಡುಬೀಳು 'ಪಡುಬೀಳು' ನೋ.

ಹಡುಭೂಮಿ 'ಪಡುಭೂಮಿ' ನೋ.

ಹಡುವಣ 'ಪಡು₂' ಪರಾ.

ಹಡುವಲ್ 'ಪಡು₂' ಪರಾ.

ಹಡುವಲು 'ಪಡು₂' ಪರಾ.

ಹಡುವು (ನಾ). ಹೇಸಿಗೆ; ಮಲ: ಕೋಳಿಯ ತಂದು ಹಂಜರದ ಕೂಡಿ ಅಮೃತಾನ್ನವನಿಕ್ಕಿ ಸಲಹಿದಡೆ ಅದು ತಾನೆ ಮತ್ತೆ ತಿಂಬ ಹಡುವಿಂ [ಪಾಠಾಂ. ಕಿ] ಗೆ ಚಿತ್ತವನಿಕ್ಕುವದ ಮಾಣ್ಬುದೆ (ಬಸವ. ೮೬); (ಗಣಭಾ.೨೬೪ ನೋ); ಕುಕ್ಕು(ರ್ಕು)ರಂಗೆ ಪಟ್ಟೆಮಂಚ ಸುಪ್ಪತ್ತಿಗೆ ಅಮೃತಾನ್ನವನಿಕ್ಕಿ ಸಲಹಿದಡೂ ಹಡುವಿಂಗೆ ಚಿತ್ತವನಿಕ್ಕುವುದೇ ದಿಟ (ಸರ್ವವ. ೩೫-೧೬೫); ಹಡುವ ಕಟ್ಟಿದ ಶ್ವಾನ ಒಡೆಯನ ಕುಱುಹ ಬಲ್ಲುದೆ (ಸಿದ್ಧೇಪ. ೧೧೮). [ಹಡ್ಡು₃ + - ವು]

ಹಡುಹು₁ (ನಾ). = ಹಡುವು: ಭಕ್ತರು ಬಯಕೆಯನಿಸಿದರೆ ಅದು ಸತ್ತ ನಾಯ ಮಾಂಸ ವಿರಕ್ತರು ದ್ರವ್ಯವ ಮುಟ್ಟಿದಡೆ ಅದು ಕತ್ತೆಯ ಹಡುಹಿಂಗೆ ತಪ್ಪಿದರಂಬ (ಸರ್ವವ. ೧೭-೮೫). [ಹಡ್ಡು₃ + - ಹು₂ (< - ವು₂)]

ಹಡುಹು₂ (ನಾ). ಬಂಜರುಭೂಮಿ (?): ಪಡುವ ಪಳಿಯ ಹಡುಹು ಗಡಿ ಬಡಗಣ ಮಕ್ಕಿ (ಸೌಇ. ೧೯೩೨, ಉಡುಪಿ. ೨೫೨-೭: ?). [< ಪಡವು₁?]

ಹಡೆ₁ 'ಪಡೆ₁' ನೋ.

ಹಡೆ₂ 'ಪಡೆ₂' ನೋ.

ಹಡೆ₃ 'ಹಡ್ಡು₃' ನೋ.

ಹಡೆ₄ (ನಾ). ೧. (ಕರಾ) ಮಾತುಗಾರ; ವಾಚಾಳಿ: ಹಬ್ಬಾರರನ್ನು 'ಹಡೆ, ಪಳ್ಳು' ಅನ್ನುತ್ತೀರಿ ನೀವು (ಕೃಷ್ಣಪೂ. ೫೬). ೨. ಪೊಳ್ಳು; ವ್ಯರ್ಥ.

ಹಡೆಪಟ್ಟಾಂಗ (ಕರಾ) = ಪೊಳ್ಳುಹರಟೆ: ಅಣ್ಣನನ್ನು ಬಾಯಿಬಿಟ್ಟು ಕೇಳೋಣವಂದರೆ 'ಈ ಹೆಂಗಸರಿಗೆ ಹಡೆಪಟ್ಟಾಂಗವಂದರೆ ಅಷ್ಟು ಪ್ರೀತಿ' ಎಂದು ಅಣ್ಣನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಹಿಂದೆಮುಂದಾಗನೆಂಬುದು ಖಂಡಿತ (ಮರವು. ೬೯). [?]

ಹಡೆಮಾತು 'ಪಡವಾತು' ನೋ.

ಹಡೆಯಿಸು 'ಪಡೆಯಿಸು' ನೋ.

ಹಡೆವಳ 'ಪಡೆವಳ' ನೋ.

ಹಡೆವಳಿತಿ 'ಪಡವಳತಿ' ನೋ.

ಹಡೆಹರ್ದು (ನಾ). ಹೊಲಸು ತಿನ್ನುವ ಹದ್ದು: ಪರ್ದು ಚೆಂಬರ್ದುರುತರದ ಹಡೆಹರ್ದು ಪೆರುವರ್ದಪರೊಳೊಪ್ಪಿದವು (ಶಾಲ್ಯಭಾ. ೫-೨೨).
[ಹಡೆ₃ (< ಹಡ್ಡು₃) + ಹರ್ದು (< ಪರ್ದು)]

ಹಡೆಹುಡುಗ (ನಾ). ಪ್ರಾಯದ ಹುಡುಗ; ಪಡ್ಡೆ: ಈ ಹಡಹುಡುಗ ಕೈಯಲ್ಲಿರುವ ದುಡ್ಡನ್ನೆಲ್ಲ ಕಳೆದುಕೊಂಡರೆ ಏನು ಗತಿ? (ಸಂಸ್ಕಾರ. ೧೨೪).
[ಹಡ್ಡ₀ (< ಪಡ್ಡೆ) + ಹುಡುಗ]

ಹಡ್ಡಲಗೆ 'ಪಡಲಗೆ' ನೋ.

ಹಡ್ಡಲಿಗೆ 'ಪಡಲಗೆ' ನೋ.

ಹಡ್ಡು₁ (ಕ್ರಿ). (ಉಕ) ತೋಡು; ಬಗೆ; ಅಗೆ: ಹಡ್ಡುತ್ತಲುಗುರಿನಿಂದಡಿಯಿಟ್ಟು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಗುಡ್ಡದೊಳಗರಭಾವಿಯಲ್ಲಿರ್ಪುದೆಂದನುತ ಕುಂಟುತ್ತ ಬರುತಿರ್ದನು (ದುರಪು. ೨೪ ೧೨); ಒಬ್ಬನು ಅಲ್ಲಿಯೇ ಹತ್ತಿರ ನೆಲ ಹಡ್ಡುತ್ತಿದ್ದನು (ಅಸ್ಥ. ೨೦೮).
[< ಪರಡು₁]

ಹಡ್ಡು₂ (ನಾ). (ಆಲಂ) ಹಾಳು; ನಾಶ.

ಹಡ್ಡುಮಾಡು = ನಾಶಮಾಡು; ಹಾಳುಮಾಡು: ಬಟ್ಟ ಸಂಪಾದನ ಇರುವಾಗ ಕೊಡದ ಏನು ಮಾಡಿಯಾನು? ನೀನು ಅದಕ್ಕೆ ನಮ್ಮ ಮನ ಬದುಕು ಹಡ್ಡುಮಾಡಿ ಬಿಟ್ಟೆಯಲ್ಲ! (ಸುವಸಂ. ೮೦). [< ಹಡ್ಡು₁]

ಹಡ್ಡೆ 'ಪಡ್ಡೆ' ನೋ.

ಹಣ್₁ 'ಪಣ್₂' ನೋ.

ಹಣ್₂ 'ಪಣ್₃' ನೋ.

ಹಣ 'ಪಣವು₁' ನೋ.

ಹಣಕಾಸು (ನಾ). (ರಾಜ್ಯದ ಅಥವಾ ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯ) ದ್ರವ್ಯರೂಪದ ವರಮಾನ,— ಆದಾಯ: ಹಣಿಗೆ ಹಾರ್‍ಯಸಿಕೊಂಡು ತಿರುಪತಿಗೋಹದ ಕಂಡು ಹಣಕಾಸು ಕೊಂಡು ಬಂದು (ಪುರಂದ. ೨-೭೭-೭).

ಹಣಕಾಸು ಅಧಿಕಾರಿ = ರಾಜ್ಯದ ದ್ರವ್ಯರೂಪವರಮಾನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಇಲಾಖೆಯ ಅಧಿಕಾರಿ: ನೀವು ಹಣಕಾಸು ಅಧಿಕಾರಿಗಳೊಂದಿಗೆ ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಚರ್ಚಿಸಿ (ರೂಢಿ). [ಹಣ(< ಪಣವು₁) + ಕಾಸು₂]

ಹಣಕು 'ಹಣಿಕು₁' ನೋ.

ಹಣಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). (ಕರಾ) ಮರಗಟ್ಟು; ಜಡವಾಗು: ಮಲಗಿಕೊಳ್ಳುವಾಗ ಶರೀರವೆಲ್ಲ ಹಣಗಟ್ಟುತ್ತದ (ಮರಮ. ೫೦೭).

[ಹಣ್ಣ₂ (IP <— ತುಳು. ಪಣ = ನಿಷ್ಕ್ರಿಯತ; ಜಡತ್ವ) + ಕಟ್ಟು₁]

ಹಣಗಾತಿ (ನಾ). ದುಡ್ಡಿರುವವಳು; ಐಶ್ವರ್ಯವಂತೆ: (ಚ).

[ಹಣ(< ಪಣವು₁) + - ಕಾತಿ]

ಹಣಗಾರ (ನಾ). ದುಡ್ಡಿರುವವನು; ಐಶ್ವರ್ಯವಂತ; ಧನಿಕ: ಪುಷ್ಪಸೇನನೆಂಬ ಹಣಗಾರನಾದ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗ ವಿವಿಲಸನೆಂಬ ಮಗನಿದ್ದನು (ನೀತಿಚಿಂ. ೫ ೨೯); ಮನೆಯಗಾರನ ಹಂಗು ಹಣಗಾರನಿಗೂ ಬೇಕು (ಗಾದ).

[ಹಣ(< ಪಣವು₁) + - ಗಾರ(< - ಕಾಱ)]

ಹಣಚಿ₁ (ನಾ). ಮುತ್ತೈದೆ; ಸುಮಂಗಲಿ: 'ಹಣಚಿಬಟ್ಟು' ಪರಾ.

[< ಅಣಚಿ]

ಹಣಚಿ₂ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಆ ಹುಣಚಿಯ ಮರ ಹಣಚಿಯ ಮರವಾಗಿ ತಾ ಕಣಚಿ ಹೋದುದ ಕಂಡೆ (ಸಿದ್ಧವ. ಕ. ೨೫೩-೭೭೨). 'ಹನಿಚೆ' ಪರಾ. [?]

ಹಣಚಿಬಟ್ಟು (ನಾ). ಮುತ್ತೈದೆತನದ ಸೂಚಕವಾಗಿ ಚುಚ್ಚಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಹಚ್ಚೆಯ ಬೊಟ್ಟು,— ಗುರುತು: ಹಣಚಿಬಟ್ಟನ ಮ್ಯಾಲ ಹರಿದಾತು ಕುಂಕುಮ (ಗರತಿ. ೭೭); ಹಣಚಿಬಟ್ಟಿನ ಕೈಯ ಒತ್ತಿ ಹಿಡಿಯಲುಬ್ಯಾಡ (ಕನ್ನಜಾ. ೧೨೦).

[ಹಣಚಿ₁ + ಬಟ್ಟು]

ಹಣಚು 'ಪಳಂಚು₁' ನೋ.

ಹಣಜಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು; ಇಕ್ಕುಳಿಕೆ: "ಇಕ್ಕುಳಿಕೆ ಹಣಜಿಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೬೩-೮). [ದೇ. ॥ ತಮಿ. ಅಣಚ್ಚಿ; ತುಳು. ಪಣಜ]

ಹಣತಿ 'ಪಣತೆ' ನೋ.

ಹಣತಿಸೊಡರು 'ಪಣತಸೂಡರ್' ನೋ.

ಹಣತೂಕ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಒಂದು ತೂಕ; ೨೧೩ ದ್ರಮ್ಮದ ತೂಕ: (ಕಸಂಗ್ಯಾ. ೧೭.೨).

[ಹಣ(< ಪಣವು₁) + ತೂಕ]

ಹಣತೆ₁ 'ಪಣತೆ' ನೋ.

ಹಣತೆ₂ (ನಾ). (ಬಾಳೆಯ)ಚಿಪ್ಪು: ಒಂದು ತಾಮ್ರದ ಹರಿವಾಣದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಹಣತ ಗಾಳಿಬಾಳೆಹಣ್ಣುಗಳನ್ನಿರಿಸಿದ (ಚಿರುಶ. ೯೬); ಒಂದು ಹಣತ ಬಾಳೆಹಣ್ಣು ಬಂದಿತು (ಮುಗಿಯು. ೧೮೫). 'ಹಣಿಗೆ' ಪರಾ. [?]

ಹಣಬಿರಿ (ನಾ). ಎತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ: ಎತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಸೋರಟ, ಮೂಡಲು, ಕುಂಡಲವಾಡಿ, ಜವಾರಿ, ಧಣಗರೀ, ಖಿಲಾರೀ, ಹಣಬಿರಿ, ಚಿಲ್ಲರಿಯೆಂಬ ಎಂಬ ೮ ಜಾತಿಗಳುಂಟು (ಕಭಾಗ.೫೭). [?]

ಹಣಬೆ 'ಅಳಂಬೆ' ನೋ.

ಹಣಮ 'ಹಣುವ' ನೋ.

ಹಣಮಂತ 'ಹಣುಮಂತ' ನೋ.

ಹಣಮಟಂಕಿ (ನಾ). ಹನುಮಂತನ ಚಿತ್ರವಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚಿನ್ನದ ನಾಣ್ಯ: ಚಿನ್ನದ ನಾಣ್ಯಗಳು:— ರಾಮಟಂಕೀ ಮೊಹರು . . . ಹಣಮಟಂಕಿ ರೂ. ೧೮, ಪದ್ಮಟಂಕಿ ರೂ. ೧೮ (ಕಭಾಗ.೨೮೦). 'ರಾಮಟಂಕಿ' ಪರಾ.

[ಹಣಮ (< ಹಣುವ) + ಟಂಕಿ (< ಟಂಕ₂)]

ಹಣಮಣಿಹ (ನಾ). ದುಡ್ಡಿನ ಕೆಲಸ; ಹಣದ ಕಾರ್ಯ: ತುಳುವಮನ್ನೆಯರ ಮದಮಂ ಮುರಿದು ಸ್ವಾಧೀನಂಗೆಯ್ದು ಕರಮಂ ಕೊಂಡು ಹಣಮಣಿಹಮಂ ತೆತ್ತು ನಡೆವಂತು ಕಟ್ಟಳೆಯಂ ರಚಿಸಿ (ಕಲ್ಪ. ೨-೬೨). [ಹಣ (< ಪಣವು₁) + ಮಣಿಹ₁]

ಹಣಮುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ದುಡ್ಡು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು; ಹಣ ಅಗತ್ಯವಾಗು: ಯಲೆ ಕಾಯಿ ಮೇಲೋಗರ ಹುಲುಗಂಧ ಮೊದಲಾದ ಹಣಮುಟ್ಟದ ಸೋಪಸ್ಕರ ಏನು ತರಿಸಿಕೊಟ್ಟು ರಥೋತ್ಸವವನ್ನು ಸಂಭ್ರಮವಾಗಿ ಆಗುಮಾಡಿಸುವುದು (ಮೈಆರ್. ೧೯೨೫, ೪೭-೭; 1711). [ಹಣ (< ಪಣವು₁) + ಮುಟ್ಟು₁]

ಹಣರುಣ (ನಾ). (ಸಂಬಳ ಮುಂತಾದ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಪಡೆಯುವ) ಹಣದ ಹಂಗು: ಕಯ್ಯುಗಾಱರು ನೀಗಿದರು ನಿಜಪತಿಯ ಹಣರು[ಪಾಠಾಂ. ರಿ]ಣವ(ಕುಮ್ಯಾಭ. ೧೯-೧೦). [ಹಣ(< ಪಣವು₁) + ರುಣ]

ಹಣವಂತ (ನಾ). ದುಡ್ಡಿರುವವನು; ಧನಿಕ: ವಿದ್ಯಾವಂತ, ಜೊತೆಗೆ ಹಣವಂತ (ಸುವಸಂ. ೧೪). [ಹಣ (< ಪಣವು₁) + - ವಂತ]

ಹಣವಡ 'ಹಣವಡ್ಡ' ನೋ.

ಹಣವಡ್ಡ, ಹಣವಡ (ನಾ). ಒಂದು ಹಣ ಮತ್ತು ಒಂದು ಅಡ್ಡ; ಏಳು ಆಣೆಗಳು: ಹಸುವಿಗೆ ಹಾಗ ಎತ್ತಿಗೆ ಹಣವಡ್ಡ ಕಱುವಿಗೆ ಮೂಱು ಹಣ (ಕುಜಾಗ್ರಾ.೩); ಹಾದಿಯ ಜಗಳವನ್ನು ಹಣವಡ್ಡಕ್ಕೆ ಕೊಂಡು ತನಗೂ ತನ್ನ ಯಜಮಾನರಿಗೂ ಹಂಚಿಬಿಡುತ್ತಿದ್ದಳು (ದುರ್ಗಾಶ.೩). ಹಣವಡ: ಅಡಬಱೆಯಲು ಹಣವಡ ಬಿನುಗಿನ ಅಡ ಮುಱಿಡೆಯ ಹಾಗ (ಎಕ. XI. ದಾವಣ.೪-೫೯; 1143). [ಹಣ (< ಪಣವು₁)+ ಅಡ್ಡ₄]

ಹಣವಡ್ಡತೂಕ (ನಾ). ಏಳು ಆಣೆಗಳ ತೂಕ : ಇಂಗು ಹಣವಡ್ಡತೂಕ, ಸೈಂಧವ ನಾಲ್ಕು ಹಣವಡ್ಡ ತೂಕ . . . ಉಳ್ಳಿ ನಲ್ವತ್ತು ಹಣವಡ್ಡ ತೂಕ, ಈ ಪ್ರಕಾರದಲ್ಲಿ ಇಂಗು ಮೊದಲಾದ ನಾಲ್ಕು ಔಷಧವು ಕೂಡಿ ಆರುವರಾಹ ತೂಕವ ಕೊಡಿಸಲು ಗುಲ್ಮ, ಉದಾವರ್ತ ಉದರಶೂಲೆಗಳು ಪರಿಹರವಹವು (ವೈದ್ಯಸಾ. ೩,೩೧೭).

[ಹಣವಡ್ಡ + ತೂಕ]

ಹಣವು 'ಪಣವು₁' ನೋ.

ಹಣಾಹಣ, ಹಣಾಹಣೆ, ಹಾಣಾಹಾಣೆ (ನಾ).೧. ಒಬ್ಬನು ತನ್ನ ಹಣೆಯಿಂದ ಇನ್ನೊಬ್ಬನ ಹಣೆಗೆ ಹೊಡೆದು ಮಾಡುವ ಯುದ್ಧ: ದಕ್ಕಾದಕ್ಕಿ (ಹಾಣಾಹಾಣಿ) ಹಣಾಹಣ . . . ಇವು ತತ್ಸಮಂಗಳ್ (ಶಮದ. ೧೮೫ ಪ್ರಯೋ); ರಾಯ ಶ್ರೀ ತಾಳಪತ್ರಮಂ ಕೈಕೊಂಡು ಹಣಾಹಣ ಕೇಶಾಕೇಶಿ ಮೋಡಾಮೋಡಿಯುದ್ಧಮಂ ಮಾಡುತ್ತ ಗಂಧರ್ವನ ಶಿಖೆಯಂ ಪಿಡಿದು ನೆಲಕ್ಕೆ ಮೆಟ್ಟಿ ನಿಲ್ಲಲಾಗಿ (ಚನ್ನಬಸ. ೬೭). ೨. ದೊಡ್ಡ ಜಗಳ: ಬೆಳಗದ್ದರ ಅತ್ತೆಗೂ ಸೊಸೆಗೂ ಹಣಾಹಣ ಜಗಳ (ಮಾಮರಾ. ೧೩.೨). ಹಾಣಾಹಾಣಿ: ೧. ಕುದುರೆಗಳಾ ಮೋಹರದೊಳಗುಱೆಯುರುಳ್ವುದನೀಕ್ಷಿಸುತಿನಿವಿರಿದುಂ ಕೋಪ ದಿನದಟು ಮಿಗಲ್ಕೇಱುವ ಹಾಣಾಹಣೆಯಿಂದ ನಿಮಿರ್ಚಿದರು (ಜಯನಾ. ೬-೩೭); ಕಣ್ಣಾಣದೆ ತಮ್ಮೊಳು ತಾವು ಹಾಣಾಹಣೆಯೊಳು ತಿವಿದಾಡುವುದ ಜಗತ್ಪ್ರಾಣ ನಿರೀಕ್ಷಣೆಗೆಯ್ದು (ಮೋಪತ. ೪೦-೪೨). ಹಾಣಾಹಾಣೆ: ೧. ಹೂಣಗರು ಹುರಿಬಲಿದು ಹಾಣಾಹಾಣಿಯಲಿ ಹೊಯ್ದಾಡಿದರು (ಕುಮ್ಯಾಭ. ೮-೧೫); ತರದಿ ದಂಡಾದಂಡಿ ಕೂಡೆ . . . ಕೇಶಾಕೇಶಿ ಪಿರಿದು ಹಾಣಾಹಾಣಿಯ ಹಲ್ಲಾಹಲ್ಲಿಯುದ್ಧಮಾಡುದು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೫-೧೪). [< ಪ್ರಾ. ಹಣ]

ಹಣ್ಣ₁ 'ಪಣ್ಣ₁' ನೋ.

ಹಣ್ಣ₂ (ಕ್ರಿ).೧. ಹೊಡೆ; ಬಡಿ: ಚಿನ್ನದ ಗಿಂಡೀಲಿ ನೀರ ತಂದಿಟ್ಟರ ಕಣ್ಣುಕಾಣದ ನಾ ಹಣಿದ[ಪಾಠಾಂ. ಕೂಣದೆ] ಪಂಢರಿರಾಯ (ಪುರಂದ. ೧-೬೫-೪); ಹೋರಾಟದಲ್ಲಿ ಹಗೆಯನ್ನು

ಹಣಿದು ಹಣ್ಣಗಿಳಿಸಿದರೆ ಮಾತ್ರ ಬಂಕೆಯನೀತನು ಹಿಂದಿರುಗಿ ಬಂದು ಸಿಂಹಾಸನ ಕೈರುವನು (ವೀರಬಂ.೬೬). ೨. (ಹಪ್ಪಳ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು) ಲಟ್ಟಿಸು; ಒತ್ತಿ ಅಗಲಮಾಡು: ಮೂರನೆಯ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಹಪ್ಪಳ ಹಣಿಯುವುದಕ್ಕೆ . . . ಹೋದುದೂ ಉಂಟು (ಸಂಪ್ಯಾಸಿ. ೨೮). ೩. ಕುಡುಗೋಲು, ಕತ್ತಿ, ಕಬ್ಬಿಣ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು (ಹರಿತಗೊಳಿಸಲು) ತಟ್ಟು,— ಬಡಿ: ಇಮ್ಮಡಿ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಕತ್ತಿಯನ್ನು ಹಣಿದರೆ ಅದು ನಾಲ್ಕುಮಡಿ ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಕಡಿಯುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೧೮೧); ಕಬ್ಬಿಣ ಕಾಸುವ ಅಡಿಗಲ್ಲ ಮೇಲಿರಿಸುವ ಥಣಥಣ ಹಣಿಯುವ (ಕವಪು. ೨-೫೭); ಒದುಕಿನಡಿಗಲ್ಲಿನಲಿ ನೂರುನೋವಿನ ಭ್ರೂಣ ತಾಳ- ಕುಡ-ಕುಳಗಳನು ಹಣಿದು ಕುಡಿಸಿದ ನೀರು (ನಲಮು.೬೦-೮). ೪. ಕತ್ತರಿಸು; ತುಂಡರಿಸು: ಹಣಿದ ಮೂಗಿನ ಹಜಿದ ತುಟಿಗಳ ಬುಣುಗುಗಿವಿಗಳ ಬುರಿತ ಹುಣ್ಣಿನ ಕೊಜೆದ ಕದಪುಗಳ . . . ರಕ್ಕಸಿ ಬಂದಳು (ತೊರರಾ.೩-೭-೧೧೨). ೫. ಮುರಿ; ತುಂಡುಮಾಡು: ಹಣೆಗೆ ಮಟ್ಟೆಯ ಒಡಿದು ದರ್ಭೆಯ ಹಣಿದು ಬೆರಳಲಿ ಸಿಕ್ಕಿ ಧೋತ್ರದ ದಣಿಬವನು ನಿಜೆವಿಡಿದು ಮಹಳದ ಮನೆಯ ಚೌಕದಲಿ ಮಣೆಗೆ ಮಂಡಿಸಿ ಕುಳ್ಳಿತುಂಬೌತಣದ ವಿದ್ಯವ ಬಲ್ಲಿರಿ (ಕುಮ್ಮಾವಿ. ೬-೧೨). ೬. ಜಜ್ಜು; ಹಿಂಡು: ಬಳ್ಳಿ ತುಜುಚಿಯ ಬೇರ ಒಳ್ಳಿತಾಗಿಯೆ ಹಣಿದು ಬೆಳ್ಳಿಯ ರಸದಿ ಬೆರೆಯಲ್ಕೆ ಹೇಮ ತಾ ಬಳ್ಳದಲಿ ಬಕ್ಕು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೯೭೪). ೭. ಹೋರಾಡು; ಪ್ರತಿಭಟಿಸು: ಹಣಿದ ದಿಕ್ಪಾಲಕರ ಪ್ರಮಥರ ಕುಣಿಹವನು ಕುಂದಿಸುವೆ ತಾಗುವ (ಅಂಬಿಕಾ. ೩೯-೮). ೮. ನಾಶಗೊಳಿಸು; ಇಲ್ಲವಾಗಿಸು: ರಣದೊಳನಿಬರ ನೊಬ್ಬನೇ ನೆಜೆ ಹಣಿದನೆಂದಮರಾಳಿ . . . ಹೊಗಳಿತು (ಕುಮ್ಮಾವಿ. ಓಂ. ೯-೮೪); ಸುರರಾಯನಸುರರ ಹಣಿದನು (ನಿಭಾಗ. ೬-೮-೧); ಬಲುಮೆ ಮೋಸಗಳನು ಹಣಿಯೆ ಕಲಹಗ್ಗದೆ ರಾಜ (ಅಮತಂ. ೨೮-೧೫). ೯. ಇಲ್ಲವಾಗು; ನಾಶವಾಗು: ಬೆಳೆದ ಕತ್ತಲೆ ಮುತ್ತು ಹಣಿತುದೋ ಕುಮುದಿನಿಯ ಕೆಳೆಯ ಬಹದಮಳಸಂಧ್ಯಾವನಿತೆ ಭುವನಮಂ ಮಳಯಜದಿ ಧವಳಿಸಿದಳೋ . . . ಎಂದೆಂಬ ಸಂದೇಹಕೊಳಗಾಗಿ ಚೌಪಟಂಬರಿದು ಪಸರಿಸಿತು ಬೆಳುದಿಂಗಳು (ಹರಿಕಾ. ೩-೮೪): [< ಪಣ್$_2$]

ಹಣ್ಣ$_3$ 'ಪಣ್ಣೆ$_2$' ನೋ.

ಹಣಿಕಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಇಣುಕಿ ನೋಡು; ಮರೆಯಲ್ಲಿ ನಿಂತು ನೋಡು: ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಎಂತಹದೋ ಸಂಶಯ ಮೆಲ್ಲನೆ ಹಣಿಕಿಕ್ಕಹತ್ತಿತ್ತು (ಮೂರುದಾ.೮೦); ಮನೆಯ ಗೋಡೆಯ ಮಧ್ಯದಿಂದ ಮೆಲ್ಲನೆ ಒಂದು ಮುಖ ಹಣಿಕಿಕ್ಕುವುದು (ನಡಿದಾ. I,೩೧೩).

[ಹಣಿಕು$_1$ + ಇಕ್ಕು]

ಹಣಿಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಗ್ಗಿಸು; ಬಗ್ಗಿಸು: ಮರ್ಮಾಹತನಾದ ಆ ಮಾಣ ಮತ್ತೆ ಅಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲದಾದ ಹಾಗೆ ತಲೆ ಹಣಿಕಿಸಿ ಕಣ್ಣೀರು ಸುರಿಸುತ್ತಲೇ . . . ದುಃಖವನ್ನು ತೋಡಿಯಾಗಿ ಹರಿಬಿಟ್ಟ (ಹೊಸಕ್ಕ. ೩೨). [ಹಣಿಕು$_2$ (< ಪಣುಂಕು) + - ಇಸು$_3$]

ಹಣಿಕು$_1$, **ಹಣಕು** (ಕ್ರಿ). ಇಣಿಕಿ ನೋಡು; ಮರೆಯಲ್ಲಿ ನಿಂತು ನೋಡು: ಕಣಕ ಕುಟ್ಯೋ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ಹಣಿಕಿ ಇಣಿಕಿ ನೋಡುವಿರಿ (ಪುರಂದ. ೨-೯೦-೧); ಹಣಿಕುವುದು ಇಲ್ಲಿ ಬಿರುಬಿರುಕಿನಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣೆಳೆಯುವಂಥ ಸುಗ್ಗಿ (ಸೂರ್ಯಪಾ. ೫೭-೨); ಕುಮಾರವ್ಯಾಸನ ಶೈಲಿಯ ಅನುಕರಣವು ಕನಕದಾಸರ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಹಣಿಕುತ್ತದೆ (ತವನ. ೧೫೫); ಸ್ವಲ್ಪಹೊತ್ತಿನ ನಂತರ ನಾಗ ಹಣಿಕಿದ (ನಡಿದಾ. II, ೧೧೨೭). **ಹಣಕು**: ಬೆಚ್ಚನಾ ಮನೆಯಾ ಹೊಚ್ಚಲದೊಳಗೆ ನಿಂತರು ಭಟ್ಟರು ಹಣಕುತ ಹೊರಗೆ (ಗಂ. ೪೫-೬); ಕತ್ತನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಣಕಿ ಹಣಕಿ ದಣಿದರು (ಅಲಿ. ೮೫).

ಹಣಿಕಿ ನೋಡು = ಇಣಿಕಿ ನೋಡು; ಮರೆಯಲ್ಲಿ ನಿಂತು ನೋಡು: ಕೆಲವರು ಕಿಟಕಿಯ ಹೊರಗೆ ಹಣಿಕಿ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಸಾಹಬ್. ೫). **ಹಣಿಕಿ ಹಾಕು**, **ಹಣಿಕಿ ಹಾಕು** = ಹಣಿಕಿ ನೋಡು: ಕಿಡಿಕಿಯಲ್ಲಿ ಹಣಿಕಿ ಹಾಕಿದ (ಮೇರಿಮ. ೧೭); ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಆಗಸದ ತುಂಬೆಲ್ಲಾ ತಾರೆಗಳು ಹಣಿಕಿ ಹಾಕಿದಾಗ ಹಡಗಿನ ಜನಕ್ಕೆ ಯಾವುದೋ ಶಾಂತಿ ಸಿಗುತ್ತಿತ್ತು (ದಟ್ಟನ. ೧). 'ಇಣಿಕು' ಪರಾ.

ಹಣಿಕು$_2$ 'ಪಣುಂಕು' ನೋ.

ಹಣಿಗು 'ಪಣುಂಕು' ನೋ.

ಹಣಿಗೆ 'ಪಣಿಗೆ' ನೋ.

ಹಣಿತ (ನಾ). ಹೊಡೆತ; ಪೆಟ್ಟು: ಗುಣವ ರೂಢಿಸಿದರೆ ಸಮಷ್ಟಿಯ ಹಣಿತದಲಿ ಮುರಿದಿದಿರನಗಲಕೆ ಕುಣಿವ ಚೌಪಟಬೊಮ್ಮಗಜವಿದನಜಿವರಾರೆಂದ (ಕುಮ್ಮಾಸ. ೯-೧೫).

[ಹಣ್$_2$ + - ತ$_2$]

ಹಣಿತೆ 'ಪಣಿತೆ' ನೋ.

ಹಣಿದ$_1$ 'ಪಣಿದ$_1$' ನೋ.

ಹಣಿದ$_2$ 'ಪಂತ$_1$' ನೋ.

ಹಣಿದ$_3$ (ನಾ). ೧. ಕಬ್ಬಿನ ಹಾಲಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಪದಾರ್ಥ; ಕಾಕಂಬಿ: "ಫಾಣಿತಮೆಂಬುದು ಹಣಿದಂ" (ಪರಾಯು. ೫೪-೧೯೭). ೨. (ಕಾವಲಿಯಲ್ಲಿ ಬೇಯಿಸಿ ತಯಾರಿಸುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಿಂಡಿ: "ತುಪ್ಪದೊಳ್ ತಾಳಿಸಿದುದ್ಮದ ಭಕ್ಷ್ಯಮನಿಕ್ಕು ಹಪ್ಪಳಾದಿಗಳ್ ದಗ್ಧಮಕ್ಕು ಕಾವಲಿಯಲಹವ್ಮದ ಹಣಿದಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೩೪-೩). [< ಸಂ.ಫಾಣಿತ]

ಹಣಿದಂಬೊಯ್ 'ಪಣಿದಂಬೊಯ್$_1$' ನೋ.

ಹಣಿವರಡು (ಕ್ರಿ).(ಕಾಲಿನ ಗೊರಸಿನಿಂದ) ಬೆದಕು: ಹಣಿವ[ಪಾಠಾಂ.ದ] ರಡುತ್ತಮುದ್ದರಿಸಿ ಬದ್ದಣಸುಂಗಳ ಬಂಗಿ ಕೋಟ್ಟಳಿಂದಕಡದಣಿಯಿಂ ನೆಲಂ ಬಿರಿವಿನಂ ಕೆಲದೀಡಿಜಿಯುತ್ತಲತ್ತಲಿತ್ತಣ ಬಸವಂಗೋಡೆ ಪೋಣರಲ್ ತೊಣೆಯಿಲ್ಲದ ಮತ್ತಮೆಲ್ಲಿಯುಂ ಮಣಿಯದ ಮುಂದೆ ನಿಂದ ವೃಷಭೇಂದ್ರನನಿಂದುನಿಭಾಸ್ಯೆ ನೋಡಿದಳ್? (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೭-೩೭). [ಹಣ್$_2$ + ಪರಡು$_1$]

ಹಣಿಸು 'ಪನಿಸು' ನೋ.

ಹಣು$_1$ 'ಪಣ್$_2$' ನೋ.

ಹಣು$_2$ 'ಪಣ್$_3$' ನೋ.

ಹಣುಂಗು 'ಪಣುಂಕು' ನೋ.

ಹಣುಗು 'ಪಣುಂಕು' ನೋ.

ಹಣುಗುದಲೆ (ನಾ). ಕುಸಿದ ತಲೆ: ಅಲ್ಲಿಗಲ್ಲಿಗೆ ತಜುಬಿ ಕಾದುವ ಕಲ್ಲು ಮರದಣ್ಣಗಳನಗಲಕೆ ಕೊಲ್ಲುಗೊಲೆಯಲಿ ಕೊಂದು ಕೊಡಹಿದರುಸುರ ಹಸರಗಳ ಹಲ್ಲುಗಿರುಕಿನ ಹಣುಗು[ಪಾಠಾಂ. ಹುಣುಬು]ದಲೆಗಳ ತಲ್ಲಣದ ತಳಮೇಲುಗಳ ಕೈಗಲ್ಲಗಳ ಹರಿಸೇನೆ ಸೈಗೆಡೆದಿರ್ದುದು (ತೊರರಾ. ೬-೩೭-೧೫).

[ಹಣುಗು(< ಪಣುಂಕು) + ತಲೆ$_1$]

ಹಣುಮಂತ, **ಹಣಮಂತ** (ನಾ). ಆಂಜನೇಯ: ಹಣುಮಂತರಾಯ ಹಗ್ಗ ತಿನ್ನುವಾಗ ಪೂಜಾರಿ ಶಾವಿಗೆ ಬೇಡಿದ (ಗಾದೆ). **ಹಣಮಂತ** : ಹಣಮಗೊಲ್ಲರು ಹಣಮಂತನ ಪೂಜಾರಿಗಳು (ಕಭಾಗ. ೧೭೩). [< ಹನುಮಂತ]

ಹಣುವ, **ಹಣಮ** (ನಾ). ೧. ಆಂಜನೇಯ;ಹನುಮಂತ. ೨. (ಆಲಂ) ಬಂಟ; ಸೇವಕ: ಅರಿಮಚ್ಚಳಿಕ ಗಜಕಂಠೀರವ ಆಹವಮಲ್ಲದೇವನ ಹಣುವಂ (ಎಕ.VII,ಶಿಕಾ. ೧೫೧-೧೭: 1048). 'ಅಣುವ' ಪರಾ. **ಹಣಮ**: ೧. 'ಹಣಮಟೆಂಕಿ' ಪರಾ.

[< ಸಂ. ಹನುಮನ್]

ಹಣುಹಗಿನು 'ಪಣ್$_3$' ಪರಾ.

ಹಣೆ$_1$ 'ಪಣೆ$_1$' ನೋ.

ಹಣೆ$_2$ 'ಪಣ್ಣೆ$_2$' ನೋ.

ಹಣೆ$_3$ 'ಪಣೆ$_4$' ನೋ.

ಹಣೆಕಟ್ಟು 'ಪಣೆಗಟ್ಟು' ನೋ.

ಹಣೆಗಣ್ಣ 'ಪಣೆಗಣ್ಣ' ನೋ.

ಹಣೆಗಣ್ಣು 'ಪಣೆಗಣ್' ನೋ.

ಹಣೆಗಿಟ್ಟು 'ಪಣೆಗಿಟ್ಟು' ನೋ.

ಹಣೆಗುತ್ತಿ (ನಾ). ಏತ ಹಾಕಲು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ನೆಡುವ ಮರ; ಏತದ ಮರ: ಆ ಬಯಲಲ್ಲಿಯ ಒಂದು ಬಾವಿಗೆ ಒಂದು ಹಣೆಗುತ್ತಿಯನ್ನು ತಂದು ನೆಡಬೇಕಾದ ಪ್ರಸಂಗ ಬಂತು (ಮಾಮಗು. ೯). [ಹಣೆ$_3$(< ಪಣೆ$_4$) + ಕುತ್ತಿ$_1$]

ಹಣೆಚಾಚು (ಕ್ರಿ). ನಮಸ್ಕರಿಸು: ಭೃತ್ಯನ ಕಾವುದೆಂದರ್ಜುನನು ಹಣೆಚಾಚಿದನು

ಹರಿಪದಕೆ (ಕುವ್ಯಾಉ.೧-೪೪); ಅಲಘುಮತಿ ಹಣೆಚಾಚಿದಳು ಹರಿಯಂಘ್ರಿಕಮಲದಲಿ (ನಿಭಾಗ. ೩-೧೨-೫). [ಹಣೆ$_1$ (< ಪಣೆ$_1$) + ಚಾಚು$_1$]

ಹಣೆಪಟ್ಟಿ (ನಾ). ನೊಸಲಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಅಲಂಕಾರದ ಪಟ್ಟಿ; ಹಣೆಯ ಪಟ್ಟಿ: ನೊಳಂಬರ ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪದಷ್ಟೇ ಸುಂದರವಾದವು ಈ ನಂದಿವಿಗ್ರಹಗಳು ಇವುಗಳಿಗೆ ಘಂಟಾಹಾರ, ಗೆಜ್ಜೆಯ ಹಾರ, ಸರಪಳಿ, ಹಣೆಪಟ್ಟಿ . . . ಇರುತ್ತವೆ (ನೊಳಂಬ. ೧೧೨).
[ಹಣೆ$_1$ (< ಪಣೆ$_1$) + ಪಟ್ಟಿ$_2$]

ಹಣೆಬಟ್ಟು (ನಾ). ೧. ಬೈತಲೆಗೆ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಆಭರಣ; ಬೈತಲೆಬೊಟ್ಟು: ಅರಳೆಲೆಯು ಹಣೆಬಟ್ಟು ಸರದ ಗುಂಡಿನ ಕೊಪ್ಪು ಪರಿಪರಿಯ ವಜ್ರದ್ಹೊನ್ನೋಲೆಗಳು (ಜಗೀತ. ೭೧). ೨. ಹಣೆಯಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಕುಂಕುಮದ ಬೊಟ್ಟು,— ತಿಲಕ: ಹಣೆಬಟ್ಟು ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ನಿನಗೆ ಒಪ್ಪುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ).
[ಹಣೆ$_1$(< ಪಣೆ$_1$)+ ಬಟ್ಟು]

ಹಣೆಬರಹ, ಹಣೆಬರೆಹ (ನಾ).೧. ವಿಧಿಲಿಖಿತ; ನಿಯತಿ; ವಿಧಿ: "ಅದು ನಿಮ್ಮ ಹಣೆಬರಹ. ಮತ್ತೇನೂ ಹೇಳಲಾರೆ". ಎಂದವಳು ಮಾರ್ನುಡಿದಳು (ಪುನರು.೨೫೫); "ನಾನೇನು ಕರ್ಮ ಮಾಡಿದ್ದೆ?" ಎಂದು ತನ್ನ ಹಣೆಬರಹವನ್ನು ನಿಂದಿಸಿದಳು (ಮಗಮಾಂ. ೧೦೦); ಯಾರ ಹಣೆಬರಹ ಹೇಗಿದೆಯೆಂಬುದು ಯಾರಿಗೆ ಗೊತ್ತು (ಚಂದ್ರಸಾ. ೨೫). ೨. (ಆಲಂ) ದುಸ್ಥಿತಿ; ಶೋಚನೀಯಸ್ಥಿತಿ: ಇಂಥ ಹೊಲಸು ವಾತಾವರಣದಲ್ಲಿ ಇದೇ ಹಣೆಬರಹವೆಂದು ಕಾಣುತ್ತದೆ (ಬದುಜ.೨೯೭). ೩. ತಲೆಬರಹ; ಶಿರೋನಾಮೆ: ಹಲಗೆಯ ಹಣೆಬರಹವೇ ಬದಲಾಗಿ "ಗಾಂಧೀರಜಕಸೇವಾ" ಆಗಿ ನೇತಾಡುತ್ತಿದ್ದಿತು (ಹುಚ್ಚುಮ. ೨೩). **ಹಣೆಬರೆಹ:** ೨. ಈ ಜನರ ಹಣೆಬರೆಹನೆ ಇದು. ಖೂನಿ ಮಾಡೋದು (ನಡದಾ. I,೩.೨೨). [ಹಣೆ$_1$ (< ಪಣೆ$_1$) + ಬರಹ (< ಬರೆವ)]

ಹಣೆಬರೆಹ 'ಹಣೆಬರಹ' ನೋ.

ಹಣೆಯಕ್ಕಿ 'ಪಣೆಯಕ್ಕಿ' ನೋ.

ಹಣೆಯಿಕ್ಕು 'ಪಣೆಯಿಕ್ಕು' ನೋ.

ಹಣೆಯೊಂದು (ಕ್ರಿ). (ನಮಸ್ಕರಿಸುವಾಗ) ಹಣೆಯು ಕಾಲುಗಳಿಗೆ ತಾಕು,- ಮುಟ್ಟು: ಕಂದನಂ ತಾನೆತ್ತಿಕೊಂಡೈತಂದವರ ಚರಣಾಂಬುಜಕೆ ಹಣೆಯೊಂ[ಪಾಠಾಂ. ವೊಂ]ದೆ ಹೊಡವಡಿಸಲ್ಕೆ ಕರುಣಾರಸವೊಸರುತಿರಲು (ಬಸವು. ೪೮-೩೦): ಆ ಬಸವನಾ ಗುರುವಿನ ಚರಣಸರಸಿಜಯುಗಕೆ ಹಣೆಯೊಂದೆ ವಂದಿಸುತ (ಬಸವು. ೬೧-೬೦).
[ಹಣೆ$_1$ (< ಪಣೆ$_1$) + ಒಂದು$_1$]

ಹಣೆಹಗ್ಗ (ನಾ). ಎತ್ತುಗಳನ್ನು ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಡಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಹಗ್ಗ: (ಕ). [ಹಣೆ$_1$ (< ಪಣೆ$_1$) + ಹಗ್ಗ (< ಪಗ್ಗ)]

ಹಣೆಹಚ್ಚು (ಕ್ರಿ). = ಹಣೆಯೊಂದು: ಬಾದಷಹರು ರಮೇಶನ ಪಾದಗಳಿಗೆ ಹಣೆ ಹಚ್ಚಿದರು (ಪಾಡುಪು. ೬೫). [ಹಣೆ$_1$(< ಪಣೆ$_1$) + ಹಚ್ಚು$_1$ (< ಪಚ್ಚು$_3$)]

ಹಣ್ಗೆಂಡ 'ಪಣ್ಗೆಂಡ' ನೋ.

ಹಣ್ಗೊನೆ 'ಪಣ್ಗೊಲೆ' ನೋ.

ಹಣ್ಗೊಳ್ 'ಪಣ್ಗೊಳ್' ನೋ.

ಹಣ್ಗೊಳಿಸು 'ಪಣ್ಗೊಳಿಸು' ನೋ.

ಹಣ್ಣಡಕೆ 'ಪಣ್ಣಡಕೆ' ನೋ.

ಹಣ್ಣಡಿಕೆ 'ಪಣ್ಣಡಕೆ' ನೋ.

ಹಣ್ಣಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೀನು: ಕೊಚೆವ ಸೀಗುಡಿ ಗೆಂಡೆ ಕುಚ್ಚು ಹಣ್ಣಲು ಬಸಿಗ ಗಿಜಿಲು ಬಂಗಡೆ ಹಾವು . . . ಪರಿಪರಿಯ ಮೀನ್ಗಳಂ ಗುದಿಗೆಯ್ವರು (ಪಚಣ. ೫-೪೫). [?]

ಹಣ್ಣಳುವೆ (ನಾ). ಹಳೆಯದಾಗಿರುವ ಬಟ್ಟೆ; ಜೀರ್ಣವಾದ ವಸ್ತ್ರ: ತನ್ನವನೊಬ್ಬ ನುಟ್ಟ ಹಣ್ಣಳುವೆ ಸೀರೆಯನೀಸಿಕೊಂಡು ನಾಲ್ಕಾಗಿ ಸೀಳಿ . . . ಅವಿಚಾರದಿಂ ನೀಡ (ಹಚಕಾ. ೮-೫೦). [ಹಣ್ಣು$_3$ (< ಪಣ್$_3$) + ಅಳುವೆ]

ಹಣ್ಣಸು$_1$ 'ಪಣ್ಣಸು$_1$' ನೋ.

ಹಣ್ಣಸು$_2$ 'ಪಣ್ಣಸು$_2$' ನೋ.

ಹಣ್ಣು$_1$ 'ಪಣ್ಣು$_1$' ನೋ.

ಹಣ್ಣು$_2$ 'ಪಣ್$_2$' ನೋ.

ಹಣ್ಣು$_3$ 'ಪಣ್$_3$' ನೋ.

ಹಣ್ಣುಗಣ್ಣು (ನಾ). ಕಣ್ಣಿನ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ: ಪಿತ್ತರೋಹಿಣಿ ೧ ಭಾಗ ಇವಂ ಹುಲಿಗಿಲಿರಸದಲ್ಲಿ ಮರ್ದಿಸಿ ಹಿಪ್ಪಲಿಯ ಹಾಗೆ ಗುಳಿಗೆಯಂ ಮಾಡಿ ನಿಂಬೇರಸದಲ್ಲಿಯಾಗಲೀ ನೀರಲ್ಲಾಗಲೀ ತೇದು ಕಣ್ಣಿಗಿಕ್ಕಲು ಕಾಚು, ಪಟಲ, ಹಣ್ಣುಗಣ್ಣು, ನೀರುಸುರಿಯುತ್ತಿರುವುದು ಮಾಣುವುವು (ವಿವೈವಿ.೫೬).
[ಹಣ್ಣು$_3$ (< ಪಣ್$_3$)? + ಕಣ್ಣು (< ಕಣ್)]

ಹಣ್ಣುಗರಡಿ (ನಾ). ವಯಸ್ಸಾದ ಕರಡಿ; ಮುದಿಕರಡಿ: ರಣವದೇತಕೆ ಹಣ್ಣುಗರಡಿಗೆ (ಕೌಶಿರಾ. ೨೭-೨೫). [ಹಣ್ಣು$_3$ (< ಪಣ್$_3$) + ಕರಡಿ$_1$]

ಹಣ್ಣುಗಾಯ (ನಾ). ಕೀವು ತುಂಬಿಕೊಂಡು ಮೆತ್ತಗಾಗಿರುವ ಗಾಯ: ಹಣ್ಣುಗಾಯ ಒಡೆದು ನೋವು ಕಡಮೆಯಾಯಿತು (ರೂಢಿ).
[ಹಣ್ಣು$_3$ (< ಪಣ್$_3$)+ ಗಾಯ]

ಹಣ್ಣುಗಾಯಿ 'ಪಣ್ಗಾಯ್' ನೋ.

ಹಣ್ಣುಗೆಣಸು (ನಾ). ಚನ್ನಾಗಿ ಬಲಿತ ಗೆಣಸು; ಪಕ್ವವಾದ ಗೆಣಸು: ಹಾಲುಜೇನಂ ಕೂಡೆ ಕುಡಿದೆವ್ಮಾ ಜಗಳವಂ ಮುಳುಗಿಸುವ ಹಣ್ಣುಗೆಣಸಂ ತಿಂದು ತೇಗಿಸುವ (ಹಿಪ್ಪರ.೪೭-೨೨೦). [ಹಣ್ಣು$_3$ (< ಪಣ್$_3$) + ಗೆಣಸು (< ಗೆಟಸು)]

ಹಣ್ಣುಗೊಳಿಸು 'ಪಣ್ಗೊಳಿಸು' ನೋ.

ಹಣ್ಣುನನ್ನೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: (ಮೃಡಿಗಿ.೬೪-೧೩೦೫). [?]

ಹಣ್ಣುಮುದುಕ (ನಾ). ತುಂಬ ವಯಸ್ಸಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಅತಿವೃದ್ಧ: ಆ ಹಣ್ಣು ಮುದುಕರಿಗೆ ಕಣ್ಣುಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). [ಹಣ್ಣು$_3$ (< ಪಣ್$_3$) + ಮುದುಕ]

ಹಣ್ಣುಮುದುಕಿ (ನಾ). ಬಹಳ ವಯಸ್ಸಾದ ಹೆಂಗಸು; ಅತಿವೃದ್ಧೆ: ನಾಯ್ ಸರಕೆಂದೊಡಿತ್ತ ಬಾ ಜಾಣಯೆಂಬಾ ಹಣ್ಣುಮುದುಕಿ ಸೂಳೆಯರೆಸೆದರು (ಚಬಪು. ೧೦-೭೭). [ಹಣ್ಣು$_3$ (< ಪಣ್$_3$) + ಮುದುಕಿ]

ಹಣ್ಣುವ (ನಾ). ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸುವಿಕೆ; ಸಜ್ಜು; ಅಣಿ: "ಕಲ್ಪನೆ ಸಜ್ಜನೆ ಎಂದೊಡೆ ಆನೆಯ ಹಲ್ಲಣಿಸುವುದು, ಹಣ್ಣುವಮೆಂದೂ ಎಂಬರು" (ನಾಚಿರಾ. ೬). [< ಪಣ್$_1$]

ಹಣ್ಣುವರಿ (ಕ್ರಿ). ಹಣ್ಣಾಗು; ಪಕ್ವವಾಗು; ಕಳಿ: ಆ ಕಾಯಿಗಳು ಪಾಡಿಗೆ ಬಂದು ಕೆಲಕೆಲವು ಹಣ್ಣುವರಿದು ಸೊಂಪಾಗಿ ತೋರುತ್ತಿದ್ದವು (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೩೭).
[ಹಣ್ಣು$_3$ (< ಪಣ್$_3$) + ವರಿ$_2$]

ಹಣ್ಣುವಾಳೆ (ನಾ). ಪಕ್ವಕ್ಕೆ ಬಂದ ಬಾಳೆ; ಹಣ್ಣಿಗೆ ಬಂದ ಬಾಳೆ: ಹಣ್ಣುವಾಳೆಯ ಕಾಯ ಸುಟ್ಟು ನಾರಂ ತೆಗೆದು ಸಣ್ಣ ಗದುಗದ ತೋರವಂ ಮಾಡಿ ಮತ್ತವಂ ಬಣ್ಣಸರದಂತೆ ಸರಗೆಯ್ದು . . . ಸಿತಮೋಚಫಲವೆಸರಿಡುವುದು (ಸೂಪಶಾ. ೪-೮೩).
[ಹಣ್ಣು$_3$(< ಪಣ್$_3$)+ ಬಾಳೆ$_1$ (< ಬಾಟ್)]

ಹಣ್ಣುಸಂಪಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಂಪಗೆಮರ: ಆಟುರಕ, ಹಣ್ಣುಸಂಪಗೆ (ಮೃಡಿಗಿ. ೩೭-೬೩೮). [ಹಣ್ಣು$_3$ (< ಪಣ್$_3$) + ಸಂಪಗೆ]

ಹಣ್ಣುಹಂಪಲು 'ಪಣ್$_3$' ಪರಾ.

ಹಣ್ಣೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ: "ಸಿರಿಕನ್ನೆ ಮಧುಮೂಲಿಯನೆ ಹಣ್ಣೆ" (ಮಂಗರಾ.೪೫-೪೮). 'ಅಣ್ಣೆ$_2$' ಪರಾ. [ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಪಣ್ಣೈ]

ಹಣ್ಣೆಲೆ 'ಪಣ್ಣೆಲೆ' ನೋ.

ಹಣ್ದೆನೆ 'ಪಣ್ದೆನೆ' ನೋ.

ಹತ (ಗು).೧. ಕೊಂದ; ಸಂಹರಿಸಿದ. ೨. ಹೊಡೆದ; ಗಾಯಗೊಳಿಸಿದ. ೩. ನೋಯಿಸಿದ; ಬಾಧೆಗೊಳಗುಮಾಡಿದ. ೪. ನಾಶವಾದ; ಭಂಗವಾದ: ಹತಭುಜಗರ್ವಮಾಗೆ ದೆಸೆಗೆಟ್ಟನಿರುದ್ಧತಳಪ್ರಹಾರದಿಂ . . . ಗತವಿಷವಾಗಿ ನಾಗಕುಲ ಮುತ್ಕಟಭೀತಿಯಿನೋಡುವಂತೆವೋಲ್ (ಜಗವಿ. ೧೭-೧೨೯). (ನಾ). ೫. ಕೊಲ್ಲುವಿಕೆ; ಸಂಹಾರ; ನಾಶ.೬. ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟವನು; ಸಂಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು: ಹರನಿಂದ ಹತನಾದ ಕಂತು (ಮೋಹತ.೫-೨). [ಸಂ.]

ಹತಕ (ನಾ). ಕೆಟ್ಟವನು; ನೀಚ: "ಹತಕಂ ಕೆಟ್ಟವಂ" (ಮಂಗರಾ.೭೧-೧೮); ಇತ್ತ ವಸಂತನಿತ್ತ ಮಲಯಾನಿಲನಿತ್ತ ಮಧುವ್ರತಾಳಿ ಮತ್ತಿತ್ತ ಮದೋತ್ಕ ಕೋಕಿಲ ಕದಂಬಕವೆಯ್ದೆ ವಿಜೃಂಭಿಸಿತ್ತು ತಾನಿತ್ತಲದರ್ಕೆ ಚಂದ್ರಹತಕಂ ತಲೆದೋರ್ಪಿದನೋವೋ ಕೆಟ್ಟೆಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೮೮೨); ತಾಯತ್ತ ಮರೆಯಾಗಲಿಂದುಹತಕನು ಇತ್ತ ಉದಿಸಿದನು ಮದಿಸಿ (ಜಪದಾ. I, ೪೭೧). [ಸಂ.]

ಹತಕಂತುಕ (ನಾ). ಹೊಡೆದ ಚಂಡು; ಎಸದ ಸೆಂಡು: ಮೀಱಿ ಹತಕಂತುಕದವೋಲು ಪುಟವೇಱುತಿದೆ ವಿಕ್ರಮ ಚಡಾಳಿಸಿ ಬೀಱುತಿದೆ ಭುಜ ಭಾರಿಯಂಕವ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೬-೨೫). [ಹತ + ಕಂತುಕ]

ಹತಕಲ್ಮಷ (ನಾ). ಕಳಂಕರಹಿತನಾದವನು; ಕಲ್ಮಷರಹಿತ: ಈ ಪರಮೇಶ್ವರಂ ತ್ರಿಜಗದೀಶ್ವರನೀ ಹತಕಲ್ಮಷಂಗೆ ಮಾತಾಪಿತೃಭಾವಮೆಂದು ನಿಮಗಾದುದು (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೬೫). [ಸಂ.]

ಹತದೇಹ (ನಾ). ಏಟು ಬಿದ್ದ ದೇಹ,– ಶರೀರ: ಹತದೇಹ ಹತಭುಜದ್ವಯ ಹತೋರು ಹತಜೀವ ಹತಕಿರೀಟಂ ಹತಹೃತ್ಪ್ರತಿಕಾರ್ಯಮೆಂಬುದುಂಟೇ ಗತಿಯಂ ಸಾಧಿಸುವುದಲ್ತೆ ತಾಂ ಪ್ರತಿಕಾರಂ (ಗದಾಯು. ೯-೨೭). [ಸಂ.]

ಹತಪ್ರತಿಜ್ಞ (ನಾ). ಶಪಥ ಕೈಗೂಡದವನು; ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಭಂಗವಾದವನು: ಆತ್ಮೀಯವಿದ್ಯಾಗರ್ವಪರ್ವತಮವರ ವಚೋವಜ್ರನಿರ್ಘಾತದಿಂ ನುಚ್ಚುನುಱಿಯಾಗಿ ಪೋದೊಡೆ ಹತಪ್ರತಿಜ್ಞರುಂ ಗಳಿತಗರ್ವರುಮಾಗಿ (ಆದಿಪು. ೩-೬೫ ವ). [ಸಂ.]

ಹತಪ್ರಭ (ನಾ). ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡವನು; ಕಳಾಹೀನ: ಕೋದಂಡಂ ಕಡಿಕಂಡಮಾಗೆ ಪೞಿಪಡೆ ಪೊಡರ್ಪು ಹೇಮಪ್ರಭಂ ಹತಪ್ರಭನಾದಂ (ಪಂರಾಮಾ.೩-೬೦). [ಸಂ.]

ಹತಬಲ (ನಾ).೧. ಶಕ್ತಿಗುಂದಿದುದು: ಅವನ ಶಕ್ತಿವಿಶೇಷಗಳೆಲ್ಲ ಇದರಲ್ಲಿ ತನಿಗೊಂಡು ಮೇಳಗೊಂಡಿವೆ, ಮತೀಯ ಅಭಿನಿವೇಶಗಳೆಲ್ಲ ಸೌಂದರ್ಯಪ್ರಜ್ಞೆಯ ಮುಂದೆ ಹತಬಲವಾಗಿವೆ (ಕಸಾಚ. ೧೮೩). ೨. ಶಕ್ತಿಗುಂದಿರುವವನು; ಬಲವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡವನು: ಜೈನರು . . . ಧಾರ್ಮಿಕರಂಗದಲ್ಲಿ ಹತಬಲರಾಗಿದ್ದರು (ಸಾಪಿಸ. ೧೩೭). ೩. ಇಂದ್ರ: ಹತಬಲವಾಸಮಾದುದಮರಾವತಿಯ್ಯೆಲಬಿಲಪ್ರಭಾವ ಸಂಗತಿಗೆಡೆಯಾಯ್ತು (ಪ್ರಪಪು. ೪-೩೨). [ಸಂ.]

ಹತಬುದ್ಧ (ನಾ). ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಭವಾನೀಚರಣನು ಕಾಲೀಪದನ ಅವಸ್ಥೆ ನೋಡಿ ಹತಬುದ್ಧನಾಗಿ ಹೋದನು (ಇಪ್ರಕ. ೩೮೯); ತೀರ ಹತಬುದ್ಧಳಾದ ಕುವರಿಯಂ ನೀವು ಕೈನೀಡಿ ಕಾಯಬೇಕು (ಕೃಷ್ಣಾಕು. ೬-೨೨). [< ಸಂ. ಹತಬುದ್ಧಿ]

ಹತಭಾಗಿನಿ (ನಾ). ಅದೃಷ್ಟವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡವಳು; ಭಾಗ್ಯಹೀನೆ: ಈ ಪರಿಣಾಮಫಲವನ್ನು ಹತಭಾಗಿನಿಯರಾದ ಅಂದಿನ ಸತಿಯರು ಭುಂಜಿಸಬೇಕಾಯಿತು (ಭಾರದ. ೪೮೪). [ಸಂ. ಹತಭಾಗಿನೀ]

ಹತಭಾಗ್ಯ (ನಾ). ಅದೃಷ್ಟವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡವನು; ಭಾಗ್ಯಹೀನ: ಅಜ್ಞಾನದ ಕಗ್ಗತ್ತಲು ಹಪ್ಪುಗಟ್ಟಿ ಈ ಹತಭಾಗ್ಯನ ಆತ್ಮವನ್ನು ಮುಸುಕಿದೆ (ವೀರಯೋ. ೧೯). [ಸಂ.]

ಹತಭುಜದ್ವಯ (ನಾ). ಏಟು ಬಿದ್ದು ಜರ್ಜರಿತವಾದ ಕೈಗಳು: ಹತದೇಹ ಹತಭುಜದ್ವಯ ಹತೋರು ಹತಜೀವ ಹತಕಿರೀಟಂ ಹತಹೃತ್ಪ್ರತಿಕಾರ್ಯಮೆಂಬುದುಂಟೇ ಗತಿಯಂ ಸಾಧಿಸುವುದಲ್ತೆ ತಾಂ ಪ್ರತಿಕಾರಂ (ಗದಾಯು. ೯-೨೭). [ಸಂ.]

ಹತಮತಿ (ನಾ). ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡವನು; ಬುದ್ಧಿಗೇಡಿ: ಹತಮತಿ [ಪಾಠಾಂ. ಹತನುಂ] ಮನುಷ್ಯಗತಿವಡೆದು ತಾಪಸತ್ವಕ್ಕೆ ಸಾರ್ದು ರಾಕ್ಷಸವಂಶೋದ್ಗತನಾಗಿ ಭರದಿನುಪಸರ್ಗತತಿಯನಾ ತೀರ್ಥವಿಭುಗೆ ಬಿಡದೊಡರಿಸಿದಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೭-೧೪೦). [ಸಂ.]

ಹತಮದ (ನಾ). ಅಹಂಕಾರವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡವನು: ನಾಗಸೇನಂ . . . ರಾಜಪೂಜ್ಯಮಮಲಶ್ರೀಯಾವ್ಪುದಂ ಕಾಮದಂ ಹತಮದಂ ನಮಾಮ್ಯಹಂ (ಎಕ.II, ೩೪-೪; 700). [ಸಂ.]

ಹತಮದನ (ನಾ). ಕಾಮನನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದವನು; ಶಿವ: ಈ ಹೋದನೆ ಮುಳುಗಿ ಬಹಳ ಸಂಸಾರದೊಳಂ ನೀ ಹರಿದು ಬಂದು ತೆಗೆಯಯ್ಯಾ ಹತಮದನಾ ಪ್ರಸನ್ನಶಂಕರ ಲಿಂಗಾ (ಶಂಕಂ. ೬೦). [ಸಂ.]

ಹತಮನ (ನಾ). ಕುಂದಿದ ಚಿತ್ತ; ಮುರಿದ ಮನಸ್ಸು: ಒರೆದಪನೇನಂ ಹತಮನಮುರ ತಾಂ ಪಂಬಲಿಸಿ ಮರುಗಲಿಳ್ವತ್ತಿೀಗಳ್ (ಶಾಕುಂತ. ೮೩-೧೩೮). [ಸಂ.]

ಹತವಿತತಕೋಳಾಹಳಂ (ಅ). ಪೆಟ್ಟುಗಳಿಂದ ಜರ್ಝರಿತಗೊಳಿಸಿ; ಕೋಲಾಹಲವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ: ಗಜಪತಿಯುಂ ಮುಗಿಲ ಧ್ವನಿಯ ಮೆಲ್ಲಂಭೀರಮಪ್ಪ ಗರ್ಜನೆಯನೊಡೆಯದುಂ ಬಂದು ಪಡೆಯೆಲ್ಲಮಂ ಹತವಿತತಕೋಳಾಹಳಮೆಟೆದು ಕೊಲ್ವುದುಂ (ಪದ್ಮಾರಾ. ೩೫-೯); ಸಾರ್ವಭೌಮನೆಂಬ ಪಟ್ಟವರ್ಧನಗಜಂ ಸೊರ್ಕಿ ಮಸಗಿ ಕಟ್ಟುಗಳೆಲ್ಲಮಂ ಪಱಿದು ಹತವಿತತಕೋಳಾಹಳಮೆಟೆದು ಪೊಟಲೆಲ್ಲಮಂ ಕೊಲ್ವುದಂ (ಪದ್ಮಾರಾ. ೭೩-೧೦). [ಸಂ. ಹತವಿತತಕೋಲಾಹಲಂ]

ಹತಾರ 'ಹತ್ಯಾರು' ನೋ.

ಹತಾಶ (ನಾ). ಆಸೆಯು ನಾಶವಾದವನು; ನಿರಾಶಗೊಂಡವನು: ಸುಬ್ಬು ಹತಾಶನಾಗಿ ಹೋಗಿ ಮಲಗಿದನು (ನಿರಾತ. ೩೭); ರಾಜರೆಲ್ಲರೂ ಹತಾಶರಾಗಿ . . . ಹಿಂದಿರುಗಿದರು (ಆರ್ಯಕೀ. ೫). [ಸಂ.]

ಹತಾಶತೆ (ನಾ). ಆಸೆ ನಾಶವಾದುದು; ಆಶಾಭಂಗ: ಪದಿನಾಲ್ಕು ಬರಿಸಮಾಶಂಕೆಯ ನಿರೀಕ್ಷಣೆಯ ಭೀತಿ ಖಿನ್ನತೆ ಹತಾಶತೆಗಳ್ಕೆವುರಿ ನಡುವೆ ತಪಮಿರ್ದು (ಶ್ರೀರಾಪ್ರಾ. ೯೯-೫೭೯). [ಹತಾಶ + - ತೆ]

ಹತಾಶೆ (ನಾ). ಆಸೆಯ ನಾಶ; ಆಶಾಭಂಗ: ಕುಳಿತನ್ ಹತಾಶೆಯ ಮಂಕುಬಡಿದಂತೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೭೩-೧೩); ಶಾಲಚ್ಚೆಗೆ ಒಮ್ಮೆ ಹತಾಶೆಯೆನ್ನಿಸಿದರೂ . . . ಸಮಾಧಾನ ಬಾರದಿಲ್ಲ (ಪೂಸತ್ತ. ೪೫). [ಸಂ. ಹತಾಶಾ]

ಹತಾಹತಿ (ನಾ). ೧. ಏಟಿನ ಮೇಲೆ ಏಟು; ಹೊಡೆತದ ಮೇಲೆ ಹೊಡೆತ: ಎರಡು ಚೂಣಿಗಳ ಕಾಹುರದ ಕಲಿಗಳೆಡೆವರಿಸಿ ಹೊಯ್ದಾಡಿದರ್ ಬಾಹುನಖಮುಷ್ಟಿ ಕೇಶಾಕೇಶಿ ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದ ಹತಾಹತಿಗಳಿಂದೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೭-೬). ೨. ನಾಶ; ಅಳಿವು: ಆಂಗ್ಲೇಯ ಸಿಪಾಯಿಗಳು ಹತಾಹತಿಯಾದರು (ಝಾರಾಣಿ. ೩೯೭). [ಸಂ.]

ಹತಿ (ನಾ).೧. ಹೊಡೆಯುವಿಕೆ. ೨. ಸಂಹಾರ. ೩. ನಾಶಪಡಿಸುವಿಕೆ. ೪. ಪೆಟ್ಟು; ಹೊಡೆತ: ಗಾಳಿಗೊಡ್ಡಿದ ಮುಗಿಲ್ಗಣಿಯಾದುದು ಕೊಡೆಯೊಕ್ಕಿದಂತಾದುದು ರಾಮಬಾಣಹತಿಯಿಂದಿದಿರಾದ ವಿರೋಧಿಸಾಧನಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೪-೭೭); ಪಡಿಬಲವನು ಕೊಂದು ಕಾದಿದರೊಮ್ಮೆ ಶರಶರದ ಹತಿಗಳಿಂ (ಜೈಮಿಭಾ.೧೨-೪೮). [ಸಂ.]

ಹತಿಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಏಟು ಕೊಡು; ಪೆಟ್ಟು ಹಾಕು; ಹೊಡೆ: ಪಶುವಂ ತಾಂ ಹತಿಗೆಯ್ವುದರೊಳ್ ಶ್ರೋತ್ರಿಯನತಿ ಕರ್ಕಶನಾದೊಡೇಂ ಕೃಪಾನ್ವಿತನಲ್ತೇ (ಶಾಕುಂತ. ೭೭-೧೩೨). [ಹತಿ + ಕೆಯ್]

ಹತಿಯಾರು 'ಹತ್ಯಾರು' ನೋ.

ಹತಿಯಿಸು 'ಹತಿಸು' ನೋ.

ಹತಿಸು, ಹತಿಯಿಸು (ಕ್ರಿ).೧. ಕೊಲ್ಲು; ಸಂಹರಿಸು; ನಾಶಮಾಡು: ಆ ಯತಿ ನಾಥನಂ ಹತಿಸಿ ತಂದು (ರತಕು. ೧೩-೫೮); ಗೋವಂ ಹತಿಸಿ ಸಕಲದೋಷವಂ ಮಾಡಿ (ಪದ್ಮರಾ. ೧೧-೧೩೮); ರಾವಣ ಕುಂಭಕರ್ಣಾದಿ ದುರುಳರಕ್ಕಸರನೆಲ್ಲರ ಹತಿಸಿ (ಚಬಪು. ೫೪-೨೨). ೨. ಗುಣಾಕಾರ ಮಾಡು: ಹತಿಸು, ಗುಣಿಸು . . . ಇಂತಿನಿತುಂ ಗುಣಸೋದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು (ವ್ಯವಹಾ. ೧೧). **ಹತಿಯಿಸು**: ೧. ಕೊಟ್ಟಾರದ ಕರಣಂ(ಣ)ಗಳಂ ಬಂಚಿಸಿ ಕಳ್ದು ದ್ರವ್ಯಮಂ ಸೂಳೆಗೆ ಕೊಟ್ಟೊಡರಸಂ ಪಿಡಿತರಿಸಿ ಹತಿಯಿಸೆ ಸತ್ತು ಪುಲಿಯಾದೊಂ (ಚಾವುಂಪು. ೨೭). [ಹತಿ + - ಇಸು]

ಹತೋಟಿ (ನಾ). ಅಂಕೆ; ಹಿಡಿತ: ಸಾಹಸದಿಂದ ಆ ದನಗಳನ್ನು ಹತೋಟಿಗೆ ತರಹತ್ತಿದನು (ಬಂಗಾಪ. ೬೮); ತನ್ನ ಮೇಲೆ ತನಗೇ ಹತೋಟಿ ಇಲ್ಲದ ಹಾಗೆ ಎದ್ದು ನಿಂತು ಅತ್ತಿಂದಿತ್ತ ಓಡಾಡತೊಡಗಿದ (ಅನಾಥ. ೨೪೭).
[<– ಮರಾ. ಹಾತೌಟೀ= ಹಸ್ತಚಾತುರ್ಯ; ಹಿಂ. ಹಥೌಟಿ = ಹಸ್ತಕೌಶಲ./ ಸಂ. ಹಸ್ತವರ್ತಿನ್ = ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದುದು]

ಹತೋದ್ಧೂತ (ಗು). (ಪಾದದ)ಆಘಾತದಿಂದ ಉಂಟಾದ, — ಮೇಲೆದ್ದ: ಬಭ್ರುವಾಹನಂ ಸಮರಕನುವಾಗಿ ನಿಲಲು . . . ತರಣಿಮಂಡಲಮಂ ಚಮೂಪದ ಹತೋದ್ಧೂತರೇಣುಪ್ರಜಂ ಮುಸುಕಿತು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೨-೧). [ಸಂ.]

ಹತ್ತ (ನಾ). ಕೈ; ಹಸ್ತ: ಕಪ್ಪುವಟ್ಟಿಗನನಾಂತು ಬರಮಿವ ಹತ್ತದ ತುತ್ತತುದಿಯಾಗಿ ಮಂತುರಪರಿಜುದಾಳ್ದ ನೆಜ ಮೆಜೆವ ಕಾಶಿಯೊಡೆಯಂ (ಪದ್ಮರಾ.೧೬. ೬೫).

[< ಪ್ರಾ. ಹತ್ಥ./ ಸಂ. ಹಸ್ತ]

ಹತ್ತಂಡಿ (ನಾ). (ಉಕ) ಇಕ್ಕಟ್ಟು; ಸ್ಥಳಸಂಕೋಚ: ಬಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹತ್ತಂಡಿಯಾಗಿ ಜಾಗವೇ ಸಿಗಲಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). [< ಪತ್ತು₁ + ಅಂಡಿ₁]

ಹತ್ತಂಬಳ್ಳಿ, ಹತ್ತಂಬಾಳ (ನಾ). (ಉಕ) ೧. (ಒಬ್ಬರ ಕೈಯನ್ನು ಮತ್ತೊಬ್ಬರು ಹಿಡಿದಿರುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಕ್ಕಳ ಆಟ: ಮಕ್ಕಳು ಹತ್ತಂಬಳ್ಳಿ ಆಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). **ಹತ್ತಂಬಾಳ** : ೨. (?): ಆ ಎಲ್ಲ ನಾಯಿಗಳ ಬಳಗವು ಇದರ ಸುತ್ತ ಹತ್ತಂಬಾಳವನ್ನು ಕಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದವು (ಮೂಪಾಪಾ. ೨೩).

ಹತ್ತಂಬಾಳ ಕಟ್ಟು = ಸುತ್ತುಗಟ್ಟು (?): ಇನ್ನುಳಿದ ರೈತರಾಳೇರು ಸುತ್ತಲೂ ಹತ್ತಂಬಾಳ ಕಟ್ಟಿ ನಿಂತಿರುವರು (ಮುಳ್ಳುಪೇ. ೧೧೩). [ಹತ್ತ + ಬಳ್ಳಿ]

ಹತ್ತಂಬಾಳ 'ಹತ್ತಂಬಳ್ಳಿ' ನೋ.

ಹತ್ತಕಟ್ಟು₁ 'ಹತ್ತೆಗಟ್ಟು₁' ನೋ.

ಹತ್ತಕಟ್ಟು₂ 'ಹತ್ತೆಗಟ್ಟು₂' ನೋ.

ಹತ್ತಕಟ್ಟು₃ (ನಾ). ಕೈಗೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ: "ಹತ್ತಕಟ್ಟು:- ಇದು ಮಣಿಗಂಟು ಮೊದಲಾದ ಹಸ್ತಭಾಗಗಳಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಆಭರಣಭೇದ"(ಪಾರ್ಶ್ವಸು.೪೭); ಮಾಲಿಂಗ . . . ಆ ಹತ್ತಕಟ್ಟು ಇತ್ತ ತಾ (ಬಣ್ಣಮಾ. ೯೦).

[ಹತ್ತ + ಕಟ್ಟು₂]

ಹತ್ತಕಡಕು 'ಹತ್ತುಕಡುಕು' ನೋ.

ಹತ್ತಕಡುಕು 'ಹತ್ತುಕಡುಕು' ನೋ.

ಹತ್ತಗಟ್ಟು₁ 'ಹತ್ತೆಗಟ್ಟು₁' ನೋ.

ಹತ್ತಗಟ್ಟು₂ 'ಹತ್ತೆಗಟ್ಟು₂' ನೋ.

ಹತ್ತಗಡೆ 'ಹತ್ತುಗಡೆ' ನೋ.

ಹತ್ತಡ (ನಾ). ಉತ್ತರೀಯ; ಮೇಲುವಸ್ತ್ರ (?): ತುಡುಕಿದನು ಚಕ್ರವನು ರಥದಿಂ ಪೊಡವಿಯೊಳು ದುಮ್ಮಿಕ್ಕಿದನು ಹತ್ತಡವ ಹಾಯಿಕಿ ಹರಿದನು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೬-೩೫).

[P ಇದು 'ಹಚ್ಚಡ' ಎಂದಿರಬಹುದೇ?]

ಹತ್ತಡಿ, ಹತ್ತರಿ (ನಾ). ಮರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ನಯಮಾಡಲು ಬಳಸುವ ಒಂದು ಸಾಧನ; ಉಜ್ಜುಗೊರಡು: "ಹತ್ತಡಿ = ಬಡಿಗನ ಒಂದು ಉಪಕರಣ" (ಚಾಪಕೋ. ೫೨). **ಹತ್ತರಿ**: ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದಿದ್ದ ಹಗ್ಗವನ್ನು ಎಮ್ಮೆ ಜಗ್ಗಿಸಿದುದರಿಂದ ಕೈ ಹತ್ತರಿ ಕೊಟ್ಟಂತೆ ಆಯಿತು (ಪಸ್ಯಕ. ೪೭).

ಹತ್ತರಿಹಿಡಿ = ಉಜ್ಜು; ನಯಮಾಡು: ಕೀಸಿ ಹರಿತಮಾಡಿದ ಅಡಕೆಯ ದಬ್ಬೆಗಳಿಂದ ಹಂದಿಯ ಚರ್ಮವನ್ನು ಹತ್ತರಿ ಹಿಡಿವಂತೆ ಹೆರಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಮಲೆಮ. ೪೯೫).

ಹತ್ತರಿಹೊಡೆ = ಹತ್ತರಿಹಿಡಿ: ಅವನಿಗೆ . . . ಮರದ ತುಂಡುಗಳನ್ನು ಕುಯ್ದು ಕತ್ತರಿಸಿ ಕೆತ್ತಿ ಹತ್ತರಿಹೊಡೆದು ಅಭ್ಯಾಸವಾಗಿದ್ದಿತು (ಶಿವರಾ. ೫೯).

[<— ಹಿಂ. ಹಥೌಡಾ, ಹಥೌಡಿ; ಮರಾ. ಹತೋಡಾ, ಹಾತೋಡಾ]

ಹತ್ತರ₁ 'ಪತ್ತಿರ' ನೋ.

ಹತ್ತರ₂ 'ಪತ್ತಿರ' ನೋ.

ಹತ್ತರಸ (ನಾ). ಮಂದವಾದ ರಸ; ಗಟ್ಟಿರಸ: ಅತ್ತರದ ಮೇಲುಂಡೆಬದನ ಗಾಯ್ಗಳನಿಟ್ಟು . . . ಪತ್ತವಮಾ ಕಾಯ್ಗಳಂ ಸೀಳಿಕೊಂಡವಜಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮದ ಸಂಭಾರಮಿಕ್ಕಿ ತಾಳಿಸಿ ಕೆಲವ ಹತ್ತರಸಮಾದ [ಪಾಠಾಂ. ರಸದ] ಕೊಣಬಿನೊಳಿಕ್ಕಿ ಒಗ್ಗರಿಸ ಮಧುರವ್ಯಂತಾಕಪಾಕ (ಸೂಪಶಾ. ೪-೧೪). [< ಪತ್ತು₁ + ರಸ]

ಹತ್ತರಿ 'ಹತ್ತಡಿ' ನೋ.

ಹತ್ತರಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು: ಗುರುಗುಂಜಿಯ ಕಳ್ಳಿಯ ಹತ್ತರಿಕೆಯ ಚೀಲ್ಯತಮಂಬಿವನಿತಜ ಬೇರೊಳ್ ದೊರೆಕೊಂಡುದೊಂದನಣಲೊಳ್ ಧರಿಯಿಸಿದೊಡೆ ಪಲ್ಲ ಪುಳುಗಳೆಲ್ಲಂ ಕಿಡುಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೮೫); ಹತ್ತರಿಕೆಯ ರಸಮೊಂದಂ ಮತ್ತಂ ಮಧುಯುಕ್ತಮಾಗಿ(ಗೆ) ಪೂಸಲೊಡಂ ಪಲ್ಲೊತ್ತಿದ ಪುಣ್ಗಳ್ . . . ಮಾಣ್ಗುಂ (ಖಮರ. ೧೩-೧೦); ಹತ್ತರಿಕೆ ಪಲ್ಲೆ ಜೋಳದ ಹೊಲದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). 'ಹಕ್ಕರಿಕೆ' ಪರಾ. [?]

ಹತ್ತವಸ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಲಂಕಾರವಸ್ತು: ತೋಳ ಕಡೆಯದ ಪೊಂಗಿಜುಗೆಜ್ಜೆಗಳಿಂ ಪಳಚ್ಚನಪ್ಪ ಹ[ಪಾಠಾಂ. ಹು]ತ್ತವಸದ ತೊಡೆಗಳೊಳವರ್ಚಿದ ಸೌವರ್ಣದ ಸವಗಂಗಳ ಸುಚ್ಚಯಿಯ ಮೊಚ್ಚೆಯಂಗಳಪ್ಪ ಪ್ರಭೆಗಳ್ ಪಲವುಂ ಬಣ್ಣದ ಪರಿವೇಷಮಂ ಪಡೆಯೆ (ಮುಹಾಪೇ. ೧೨-೩೨ವ). [?]

ಹತ್ತಸರ (ನಾ). ಕೊರಳಿಗೆ ಒತ್ತಿಕೊಂಡಿರುವಂತೆ ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ, — ಕಂಠಾಭರಣ: ಹತ್ತಸರದ ಬೆಳ್ನಿಣಯನಭಿನ್ನತವತ್ತು ಸರಾಗದಿ ಕಟ್ಟಿದ ವಿಲಸದ್ವೃತ್ತಪಯೋಧರಯುಗಳೆಯ ನುಣ್ಗೂದಲತಿ ವಿಭ್ರಾಜಿಸಿತು (ಜಯಕು. ೫-೧೩); ಮುತ್ತಿನ ಹತ್ತಸರ ಕಂಠಮಾಲೆ ಮೂಗುತಿಯ ಸರಸಿಜಾಕ್ಷಿಯರು . . . ಚರಿಸುವರಾ ಬೀದಿಯೊಳಗೆ (ಕಂನವಿ. ೬-೧೦೨). [< ಪತ್ತು₂ + ಸರ₂]

ಹತ್ತಸು (ನಾ). ಶೇಕಡ ಹತ್ತರಷ್ಟು ತೆರಿಗೆವಿನಾಯಿತಿ ಉಳ್ಳ ಭೂಮಿ (?): ಭೂಮಿಯಂ ಮಾಜುಗೊಣ್ಡ . . . ನೂಱುಪ್ಪತ್ತು ಮತ್ತಮೆದಜ ಹತ್ತಸಿನ ತನ್ನ ಬಳದೊಳಗೆ ಬರ್ಮ್ಮಯ್ಯಂ ವಿದ್ಯಾದಾನಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟ ಮತ್ತರ್ಪ್ಪನ್ನೆರಡು (ಸೌಇಇ. IX-i, ೧೦೪-೧೯; 1046). 'ಪನ್ನಸು' ಪರಾ. [< ಪತ್ತು₁]

ಹತ್ತಳ, ಹಥಳ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ: ಪರಶು ಪಿಂಡಿವಾಳಂ ವಜ್ರಮುಷ್ಟಿ ಹತ್ತ[ಪಾಠಾಂ. ತ್ತೊ]ಳ ಮುದ್ಗರ . . . ಎಂಬ ಕೈದುವಂ ಹಿಡಿದು ಕಾಲಾಳ್ಗಳೋವದೆ ನೆರೆದುದು (ಸೋಮಚ. ೫-೨೭); ಝಡಿವ ದೂಹತ್ತಿಗಳ ಹಾಯಿಕಿ ಹಿಡಿವ ಲೌಡಿಯ ಹತ್ತಳದ ತನಿಗಡಣಿಗರು ಮೂದಲಿಸಿ ಕವಿದುದು ರಾಯರಾವುತರು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೪-೨೫); ಕಣ್ಣಗತ್ತಿ ಕೈವಲೆಯಲಗು ಮಾಸಿದುಡುಪಿನ ಹತ್ತಳವ ಹವಣಿಸುತ ಪರಮ ಪದದಂತೆ (ಜಂಗಿರಾ. ೧೭-೬). ೨. (ಹುರಿ ಅಥವಾ ಚರ್ಮದ ಪಟ್ಟಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಮಾಡಿದ) ಹೊಡೆಯುವ ಸಾಧನ; ಬಾರುಗೋಲು; ಚಾವಟಿ: ಬಿಳಿಯ ಚೌರಿಯ ಹೊಳೆಗಳುರು ಹತ್ತಳದ ಕಟ್ಟಿಗೆ ಬೇಂಟೆಗಳ ಹದವಿಲು ತದೀಯ ಶರಾಳಿಗಳ ತಂದಿಳುಹಿದರು ಚರರು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೫-೪೬); ಮತ್ತೆ ವೋಹಿದವೆರಡು ರಥ ಕಂಪೊತ್ತಿದಿನನುದಯದಲಿ ಸೂತನ ಹತ್ತಳದ ಘೊಯ್ಲಿನಲಿ ಹೊಳೆಕಿದವಶ್ವವೆಡಬಲಕೆ (ತೊರವೆ. ೬-೫೦-೧). **ಹಥಳ**: ೨. ಸಬಳದ ಸೆಲ್ಲಹದ ಕುಂತದ ಹಥಳದ ಕುದುರೆ ಗಾಳಗದ ಬೀಂಣಣದೊಳು(೦)ನ್ನತಿಕೆವಡೆದ ಸುಭಟಸವಾರಿ ಚೂಡಾರತ್ನ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೩೪೩-೨೦; 1226). [? ./ ಪ್ರಾ. ಹತ್ಥಲ = ಆಟಕ್ಕಾಗಿ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದಿರುವ ವಸ್ತು]

ಹತ್ತಾಹತ್ತಿ (ನಾ). ಕೈ ಕೈ ಸೇರಿಸಿ ಮಾಡುವ ಜಗಳ, — ಕಾದಾಟ: ಹಿಡಿದರಬ್ಬರು ಕೈಗಳನ್ನು ಹೊಕ್ಕೊದನೆ ಹತ್ತಾಹತ್ತಿಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೬-೨೭); ಒಬ್ಬರೊಬ್ಬರ ಕರತಳವ ಕರತಳಕಿಡುವ ಬಂಧುರದ ಹತ್ತಾಹತ್ತಿಯಲಿ ಕೆಣಕಿದರು ಕಾಳಗವ (ಅಕ್ರೂಚ. ೭-೬೦).

[< ಪ್ರಾ. ಹತ್ಥಾಹತ್ಥಿ./ ಸಂ. ಹಸ್ತಾಹಸ್ತಿ]

ಹತ್ತಿ₁ 'ಪಟ್ಟಿ' ನೋ.

ಹತ್ತಿ₂ (ನಾ). ಗುಂಪು; ವರ್ಗ: ಕೊಡಗೆಯ್ಯ ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಹತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಇಜಿಸಲ್ ಗಟ್ಟೆಸಹಿತಂ ಮತ್ತರಯ್ದು (ಎಇ. XIII, ೨೦-೪೨; 1204). [<— ತಮಿ. ಪತ್ತಿ]

ಹತ್ತಿಎಲೆಹರಳು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಚಿಕ್ಕಕಾಡುಹರಳು, ಹತ್ತಿ ಎಲೆಹರಳು (ವೃಷಿಗಿ. ೪೮-೯೪೫).

[ಹತ್ತಿ₁ (< ಪಟ್ಟಿ) + ಎಲೆ₁ + ಹರಳು (< ಪರಲ್)]

ಹತ್ತಿಕಾಯಿ (ನಾ). ೧. ಹತ್ತಿಯ ಕಾಯಿ: (೬). ೨. ಹತ್ತಿಕಾಯಿಯ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಕರಿದು ತಯಾರಿಸಿದ ಒಂದು ಭಕ್ಷ್ಯ: ಪಕೋಡ ಇವೆ, ಹತ್ತಿಕಾಯಿ ಇವೆ (ರೂಢಿ).

[ಹತ್ತಿ₁ (< ಪಟ್ಟಿ) + ಕಾಯಿ₁ (< ಕಾಯ್₁)]

ಹತ್ತಿಕಾಳು (ಕ್ರಿ). ಹತ್ತಿಯಿಂದ ತೆಗೆದ ಬೀಜ: ಹತ್ತಿಕಾಳು ದನಗಳಿಗೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಆಹಾರ (ರೂಢಿ). [ಹತ್ತಿ₁ (< ಪಟ್ಟಿ) + ಕಾಳು₂ (< ಕಾಟ್₂)]

ಹತ್ತಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸು; ಒರಗಿಸು: ಖುರ್ಚಿಯ ಬೆನ್ನಿಗೆ ತನ್ನ ಬೆನ್ನನ್ನು ಹತ್ತಿಕ್ಕಿ ಖುರ್ಚಿಯ ಹಿಂಗಾಲುಗಳ ಮೇಲೆ ತನ್ನನ್ನು ತೂಗಿಕೊಳ್ಳಹತ್ತಿದ (ಪ್ರೇಮತ. ೨). ೨. ಅಧೀನದಲ್ಲಿಡು; ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳು: ತುಟಿಯವರೆಗೆ ಬಂದಿದ್ದ ಬೈಗಳನ್ನು ಹಾಗೆಯೇ ಹತ್ತಿಕ್ಕಿ ಮುಖ ತೊಳೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಕೆಳಗೆ ಹೋದ (ಚಂದುಟಿ. ೮೬); ಹತ್ತಿಕ್ಕಿದರೂ ಉಕ್ಕಿಬರುವ ಕಣ್ಣೀರುತುಂಬಿದ ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ ಮಗಳತ್ತ ನೋಡಿದ (ಬೆಸ್ಸುಹಿಂ. ೨೧). [ಹತ್ತ್ರು$_2$(< ಪತ್ತ್ರು$_1$) + ಇಕ್ಕು]

ಹತ್ತಿಗ 'ಪತ್ತಿಗ$_1$' ನೋ.

ಹತ್ತಿಗಿಡ (ನಾ). ಹತ್ತಿಯನ್ನು ಬಿಡುವ ಗಿಡ; ಅರಳೆಗಿಡ: ಹತ್ತಿಗಿಡದ ಕೊನೆ ಹಗೆಯಾಗಿ ಬಿಡದ ಮೇಲಿನ್ನೇನಿನ್ನೇನು (ಪುರಂದ ೨-೩೬-೧).
[ಹತ್ತಿ$_1$(< ಪಟ್ಟಿ) + ಗಿಡ (< ಗಿಡು)]

ಹತ್ತಿಗೆ$_1$ 'ಪತ್ತುಗೆ' ನೋ.

ಹತ್ತಿಗೆ$_2$ 'ಪತ್ತಿಗೆ$_3$' ನೋ.

ಹತ್ತಿಗೆ$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ಅಕ್ಷಿಕಾ - ಹತ್ತಿಗೆ; ಅಬಿಳವಾಳಲು; ನುಲಿಗನಕಾಯಿ" (ಓಷಧಿ. ೪). [?]

ಹತ್ತಿಡು (ಕ್ರಿ). ೧. = ಹತ್ತಿಕ್ಕು ೧: ಮನಮುಟ್ಟಿ ಮಸ್ಕದಿ ಹತ್ತಿಟ್ಟು ನುತಿತತಿಗಳಿಂ ಪೊಗಳ್ದನಾ ಚಂದ್ರಧರನಂ (ಮಲ್ಹಾರಿ ೯-೧೦). ೨. = ಹತ್ತಿಕ್ಕು ೨: ಆತನನ್ನು ಮುತ್ತಿ ಹತ್ತಿಡಲು ಹವಣಿಸಬಹುದು (ಮೋಲಿಮಾ.೧೮ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ); ಲೆಕ್ಕದ ಮೊತ್ತ ಅದೆಷ್ಟು ಹತ್ತಿಟ್ಟು ಬಿಗಿಹಿಡಿದರೂ ಚಾರುಲತೆಯ ಕೈವೆಚ್ಚದ ಸೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹಿಡಿಸಲೊಲ್ಲದು (ಇಪ್ಪಕ. ೨೨೦).

ಹತ್ತಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳು = ಹತ್ತಿಕ್ಕು ೨: ತುಳಸಿಯ ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ಹೇಳಬೇಕೆಂಬ ಇಚ್ಛೆಯನ್ನು ಝುನಿಯಾನ ತಾಯಿ ಬಹಳ ದಿವಸದವರೆಗೆ ಹತ್ತಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದಳು (ಜಮಾನ್ಯಾ. ೭೪). [ಹತ್ತ್ರು$_2$(< ಪತ್ತ್ರು$_1$) + ಇಡು$_1$]

ಹತ್ತಿಬೀಜ (ನಾ). = ಹತ್ತಿಕಾಳು: ಹತ್ತಿಬೀಜ ದನಗಳಿಗೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಆಹಾರ (ರೂಢಿ).
[ಹತ್ತಿ$_1$(< ಪಟ್ಟಿ) + ಬೀಜ]

ಹತ್ತಿರ$_1$ 'ಪತ್ತಿರ' ನೋ.

ಹತ್ತಿರ$_2$ 'ಪತ್ತಿರೆ' ನೋ.

ಹತ್ತಿರು 'ಪತ್ತಿರ' ನೋ.

ಹತ್ತಿರೆ$_1$ 'ಪತ್ತಿರ' ನೋ.

ಹತ್ತಿರೆ$_2$ 'ಪತ್ತಿರೆ' ನೋ.

ಹತ್ತಿಲ 'ಪತ್ತಿರ' ನೋ.

ಹತ್ತಿಸು 'ಪತ್ತಿಸು' ನೋ.

ಹತ್ತಿಹರಳು (ನಾ). = ಹತ್ತಿಕಾಳು: ಮಹಾಕಾರ್ಪಾಸಚೂರ್ಣ: - ಹುರಿದ ಹತ್ತಿಹರಳ ಬೀಜ ಗ ೩ ತೂಕ . . . ಚೂರ್ಣಂ ಮಾಡಿ ಸಮಸಕ್ಕರೆವೆರಸಿ ಉದಯದಲ್ಲಿ . . . ಸೇವಿಸಲು ಪೈತ್ಯರೋಗ . . . ಮುಂತಾದ ಸಕಲ ರೋಗವೂ ಗುಣಮಕ್ಕುಂ (ಸಕವೈ. ೧೪೫).
[ಹತ್ತಿ$_1$(< ಪಟ್ಟಿ) + ಹರಳು (< ಪರಲ್)]

ಹತ್ತಿಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು: (ಮೃಜಿಗ. ೬೫-೮೯೫).
[ಹತ್ತಿ$_1$(< ಪಟ್ಟಿ) + ಹುಲ್ಲು (< ಪುಲ್)]

ಹತ್ತು$_1$ 'ಪತ್ತು$_1$' ನೋ.

ಹತ್ತು$_2$ 'ಪತ್ತು$_3$' ನೋ.

ಹತ್ತುಕಡಕು 'ಹತ್ತುಕಡುಕು' ನೋ.

ಹತ್ತುಕಡುಕು, ಹತ್ತಕಡಕು, ಹತ್ತಕಡುಕು, ಹತ್ತುಕಡಕು (ನಾ). (ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ) ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಹರಳು ಅಥವಾ ಮುತ್ತು ಇರುವ ಒಂದು ಆಭರಣ: ಒಬ್ಬಳು ಒಳ್ಳೆ ಶೀರೆಯನ್ನು ಉಟ್ಟಿದ್ದಾಳೆ. ಒಳ್ಳೆ ಮೌಲ್ಯದ ಹತ್ತುಕಡುಕು ಸರಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದಾಳೆ (ನಿಷ್ಕಾಮ. ೧೪). **ಹತ್ತಕಡಕು:** ಮುತ್ತಿನ ನೀಲದ ರನ್ನದ ಚೆಲ್ವಿನ ಹತ್ತಕಡಕು ರಾಜಿಸಲು (ನಾಗಕು. ೬-೫೦); ಈಗಲೂ ಸಹ ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಹತ್ತಕಡಕು,ಒಂಟಿ, ಬಟ್ಟುಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಜನ ಅಪರೂಪವಾಗಿ ಸಿಗಬಹುದು (ನಂಜುಂಡ. ೧೨೮). **ಹತ್ತಕಡುಕು:** ವಂಟಿ ಚವುಕುಳಿ ಹತ್ತಕಡುಕು ವುಂಗುರವು (ಕೃಷ್ಣವಿ. ೨-೪೫); ಒಬ್ಬನ ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಒಂಟಿ ಇತ್ತು, ಮತ್ತೊಬ್ಬನ ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣ ಹತ್ತಕಡುಕು ಇತ್ತು (ಕಥಾಮಂ. IV, ೯೧). **ಹತ್ತುಕಡಕು:** ಕಿವಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಹತ್ತುಕಡಕುಗಳಿಂದ ಅದು ಬಕ್ಕಪ್ಪನದೇ ಎಂದು . . . ಬಾಯಿಕಟ್ಟಿದರು (ನನ್ನೂರು. ೨೦೦).
[< ಪತ್ತು$_2$ + ಕಡುಕು]

ಹತ್ತುಗಡೆ, ಹತ್ತ್ರಗಡೆ (ನಾ). ಅಂಟಿರುವುದು; ಹತ್ತಿರದ ಸಂಬಂಧ; ಬಾಂಧವ್ಯ: ಜೀವನಕ್ಕೂ ನಮಗೂ ಅದಾವ ಹತ್ತುಗಡೆ ಎಂದು ನಾವು ಮರಣಕ್ಕೆ ಹೆದರಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ಇಪ್ಪಕ. ೪೩೨); ಆ ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳ ಹತ್ತುಗಡೆಯವರೆಲ್ಲ ಒಳಗೊಳಗೇ ತುಂಬ ಸಂತಾಪಗೊಂಡರು (ಜನಪ. ೧೨೦). **ಹತ್ತ್ರಗಡೆ:** ನಾನು ರಣದುಲ್ಲಾಖಾನರನ್ನು ನೋಡಬೇಕಾಗಿದೆ. ನಾನು ಅವರ ಹತ್ತ್ರಗಡೆಯವಳು (ಧಾರ್ಮಿಕತ. ೩೬). [< ಪತ್ತು$_2$ + ಕಡೆ$_1$]

ಹತ್ತುಗೆ 'ಪತ್ತುಗೆ' ನೋ.

ಹತ್ತುಗೋಂಟೆ (ನಾ). ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿರುವ ಕೋಟೆ (?): ಕೋಂಟೆಗೆ - ತಟಿಗೋಂಟೆ, ಧೂಳಿಕೋಂಟೆ, ಹತ್ತುಗೋಂಟೆ, ಹೆಡಗೆಗೋಂಟೆ (ಶಮದ. ೨೯೮ ಪ್ರಯೋ).
[< ಪತ್ತು$_2$ + ಕೋಂಟೆ]

ಹತ್ತುಮಿಾನು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೀನು: ಹಿಂದೆ ಕಾಣಿಸಿದ್ದ ಹತ್ತುಮೀನು ಕಡಿಯಲು ಹೊರಟವರ ಕೈಚಳಕುಗಳೊಂದೂ ತೋರಲಿಲ್ಲ (ಮಲೆಮ. ೮).
[ಹತ್ತು$_1$ + ಮೀನು$_2$(< ಮೀನ್$_2$)]

ಹತ್ತ್ರೆ$_1$ (ನಾ). ೧. ಹತ್ತಿರ; ಸಮೀಪ: ಜನರ ಗುಂಪು ಮತ್ತಷ್ಟು ಅದನ್ನು ಹತ್ತ್ರೆಯಾಗಿ ಮುತ್ತಿ ತಮ್ಮ ವರ್ತುಳವನ್ನು ಸಣ್ಣದು ಮಾಡಿತು (ಮೇದಿಮ. ೧೪೬). ೨. (ಅಳತೆಗೆ) ಚಿಕ್ಕದು; ಬಿಗಿಯಾದುದು: ನೋಡು; ಬೂಟು ಹತ್ತ್ರೆಯಾದಾವು (ಪವನ. ೧೩). ೩. ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದಲ್ಲಿಯ ಒಂದು ಪಟ್ಟು— ವರಸೆ: ಮಲ್ಲತನಮೊಲ್ಲದ ದಾನಕದೊಳ್ಪೊದಟ್ಟೊಡಾಂ ಪಿಡಿದುದೆ ಕತ್ತರಂ ಕರವಳಂ ಸೆರವಟ್ಟಣೆ ಹತ್ತ್ರೆ ಡೊಕ್ಕರಂ ಚಡಿಕೆ ತುಳಾಡಿ ಪೊಟ್ಟಮುಡುಹಂ ಮುಹಡಂ ದಣುವಟ್ಟೆ ಪಟ್ಟಸಂ (ಅನಂಪು. ೨-೨೭).
[< ಪತ್ತು$_2$]

ಹತ್ತ್ರೆ$_2$ 'ಪತ್ತ್ರೆ$_1$' ನೋ.

ಹತ್ತ್ರೆಗಟ್ಟು$_1$, ಹತ್ತಕಟ್ಟು$_1$, ಹತ್ತ್ರಗಟ್ಟು$_1$ (ಕ್ರಿ). (ಕೊರಳಿಗೆ ಹತ್ತಿದಂತೆ)ಬಿಗಿಯಾಗಿ ಕಟ್ಟು: ಹತ್ತ್ರಗಟ್ಟಿದ ಕಂಠಮಾಲೆ ಕಡುಕುಂಗುರಂ (ರಿಂಗಪು.೨೯-೧೪). **ಹತ್ತಕಟ್ಟು:** ನಿನ್ನ ಕಾಲಿಗೆ ಎನ್ನ ಕೊರಳ ಹತ್ತಕಟ್ಟುವೆ (ಪುರಂದ. ೪-೬-೨). **ಹತ್ತ್ರಗಟ್ಟು$_1$:** ಅತ್ತ ಇತ್ತಲಿ ನೋಡಿನ್ನತ್ತ ಪೋಗಲಿ ನಿನ್ನ ಚಿತ್ತದಲಿ ಹತ್ತ್ರಗಟ್ಟಿಕೊಂಬೆ (ಪುರಂದ. ೫-೯೦-೪).
[ಹತ್ತ್ರೆ$_2$(< ಪತ್ತ್ರೆ$_1$) + ಕಟು$_1$]

ಹತ್ತ್ರೆಗಟ್ಟು$_2$, ಹತ್ತಕಟ್ಟು$_2$, ಹತ್ತ್ರಗಟ್ಟು$_2$ (ನಾ). (ಕೊರಳಿಗೆ) ಹತ್ತಿಕೊಂಡಂತೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವ ಸರ: ಮದಕುಂಭಿಕುಂಭದೊಳೊಗೆದ ತೋರಮುತ್ತಿನ ಹತ್ತ್ರೆಗಟ್ಟನೆಸೆವ ತೊಳಪ ದಂತದ ಕನ್ನವುರ (ಸೌಂದಪು. ೧೮-೩೬); ಮುಕ್ತಾನಿಚಯದಿಂದ ಸಂಘಟಿತ ಸುರುಚಿರದ ಹತ್ತ್ರಗಟ್ಟು ಮುಂತಾದುವಂ ತೊಡಿಸಿದಳ್ ಚೆಚ್ಚರದಲಿ (ವಂಶಾರಾ. ೧-೨೦-೫೬). **ಹತ್ತಕಟ್ಟು$_2$:** ಕೊರಳೊಳೊಪ್ಪುವ ಹತ್ತಕಟ್ಟನ ಮೌಕ್ತಿಕಸರ ಹರಿದೊಕ್ಕುವತ್ತಿತ್ತ (ಭರತೇ. ೧೮-೬೩). **ಹತ್ತ್ರಗಟ್ಟು$_2$:** ಕೊರಲ ಮುತ್ತಿನ ಹತ್ತ್ರಗಟ್ಟು ಮಾಣಿಕ್ಯದ ಸರವೆನಿಸಿಹುದು (ನಾಗಕು. ೨೬-೪೩). [ಹತ್ತ್ರೆ$_2$(< ಪತ್ತ್ರೆ$_1$) + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಹತ್ತ್ರೆಗಡಿ (ಕ್ರಿ). ಸಮೀಪದಿಂದ ಕತ್ತರಿಸು: ಮಾಸಗಡಿದಾಡೂತ್ತಿ ಸೆಳೆದನು ಶರವನೆಚ್ಚನು ಪವನನಂದನನ ಹತ್ತ್ರಗಡಿದನು (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೧೮-೪೨). [ಹತ್ತ್ರೆ$_2$(< ಪತ್ತ್ರೆ$_1$)+ ಕಡಿ$_2$]

ಹತ್ತ್ರೆಬರು (ಕ್ರಿ). ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬರು; ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಆಗಮಿಸು: ಇತ್ತಲಿರ್ದಾ ಭಕ್ತರುಗಳು . . . ಮುದವೆತ್ತಿ ತಾನುಂ ಚನ್ನಬಸವಂ ಹತ್ತ್ರೆಬರೆ ನಡೆತಂದರಾ ಉಳುವೆಯ ಮಹಾಮನೆಗೆ (ಚಬಪು. ೬೧-೭೪). [ಹತ್ತ್ರೆ$_2$(< ಪತ್ತ್ರೆ$_1$) + ಬರು(< ವರ್)]

ಹತ್ತ್ರೆವಿಡಿ 'ಪತ್ತ್ರೆವಿಡಿ' ನೋ.

ಹತ್ತ್ರೆಸಾರ್ 'ಪತ್ತ್ರೆಸಾರ್' ನೋ.

ಹತ್ತ್ರೆಸಾರು 'ಪತ್ತ್ರೆಸಾರ್' ನೋ.

ಹತ್ತ್ರೆಸೇರು (ಕ್ರಿ). ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಹೋಗು; ಬಳಿಸೇರು: ಹಂದುಬಂದು ಹತ್ತ್ರೆಸೇರಿದ ಬಸವನ ಮಹಾಮನೆಯ ತಲೆ ಎತ್ತಿ ನೋಡಿದ ಮುಗಿಲ ಮೂಲೆದಪ್ಪದೆ (ಶೂನ್ಯಸಂ. ೩೧೫-೧೯); ಋಷಿಶಾಪಮಂ ಮಱೆದೆಯಾ ಜಗದಿ ಸತ್ತ ಕನಸಂ ಕಾಣಲೆದ್ದು

ಕುಳ್ಳಿರ್ಪರಂಬಾ ಗಾದೆಯನಱಿಯಾ ಹತ್ತೆಸೇರದಿರೆಂದು ಚರಣಕೆಱಗಲ್ (ಲಕ್ಷ್ಮ.ಭಾ. ೧-೨೭-೧೨). [ಹತ್ತ್ರ₂ (< ಪತ್ತ್ರ₁) + ಸೇರು₁ (< ಸೇರ್)]

ಹತ್ತೆಹಿಡಿ 'ಪತ್ತೆವಿಡಿ' ನೋ.

ಹತ್ತೆಹೊದ್ದು (ಕ್ರಿ). = ಹತ್ತೆಸೇರು: ಇತ್ತ ಬಾ ಎನ್ನದವನ ಹತ್ತೆಹೊದ್ದಲುಬೇಡ (ದೇದಾವ. ೨೮-೪೮). [ಹತ್ತ್ರ₂ (< ಪತ್ತ್ರ₁) + ಹೊದ್ದು₁ (< ಪೊರ್ದು)]

ಹತ್ಯ (ನಾ). ಕೊಲ್ಲುವಿಕೆ; ಸಂಹಾರ; ಹತ್ಯೆ. [ಸಂ.]

ಹತ್ಯಾಕಾಂಡ (ನಾ). ೧. ಕೊಲ್ಲುವಿಕೆಯ ಪ್ರಸಂಗ; ಹತ್ಯೆಯ ಪ್ರಸಂಗ. ೨. (ಅಲಂ) ಸರ್ವನಾಶ: ಹತ್ಯಾಕಾಂಡವಾರಂಭಿಸಲು . . . ಕ್ಷಣಕ್ಷಣವನ್ನೂ ಎಣಿಸುತ್ತಿದ್ದ ರಾಜಂ ತಂದೆಯ ಚಿತ್ರ ಸ್ವಾಮಿಯ ಮನಸ್ಸಿನ ಮುಂದೆ ನಿಂತಿತು (ಸ್ವಾಮಿಸ್ನೇ. ೧೨೨); ಈ ಸಾಮೂಹಿಕಹತ್ಯಾಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಇಷ್ಟಿಕಲ್ಲಿಗೂ ಅಷ್ಟೇ ಶ್ರೇಯಸ್ಸುಂಟು ಎಂದು ಅದರ ಅರ್ಥವಿದ್ದೀತು (ದೇಶನ್ನ. ೬೨). [ಸಂ.]

ಹತ್ಯಾರ್ 'ಹತ್ಯಾರು' ನೋ.

ಹತ್ಯಾರ 'ಹತ್ಯಾರು' ನೋ.

ಹತ್ಯಾರು, ಹತಾರ, ಹತಾರು, ಹತಿಯಾರು, ಹತ್ಯಾರ್, ಹತ್ಯಾರ (ನಾ). ಕತ್ತಿ, ಖಡ್ಗ, ಬಂದೂಕು, ತುಬಾಕಿ ಮೊದಲಾದ ಆಯುಧ; ಶಸ್ತ್ರ: ಆ ಯರಡಜನ ಚೇಲೇರ ಕೈಯ ಇದ್ದ ಹತ್ಯಾರು: ಚಕಮುಕಿ ಬಂದೂಕು ಯರಡು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೫೭); ಅವೊತ್ತೆಲ್ಲ ನಾಯಕನು ಹತ್ಯಾರುಗಳ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿದ್ದನು (ಮಲ್ಲಿ. ೫೫). **ಹತಾರ:** ಹೆಚ್ಚಿನ ಹತಾರ ಮುಚ್ಚಟ್ಟರು (ಕನ್ನಜಾ. ೮೮); ನಾವು ತುರುಗಾಹಿಗಳು ಹತಾರ ಸಹಿತವಾಗಿ ಕವಳ ಕುಡುಗೋಲು ಗೊಂಗಡಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹಿಂಬಾಲಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವೆವು (ಸುಮಸಂ. ೬೬). **ಹತಾರು:** ಆಳುಗಳು ಹತಾರುಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ನೆಟ್ಟಗೆ ನಿಂತು ನೋಡಿದರು (ಕಾನೂರು. ೧೮೧); ಹಾರೆ ಕತ್ತಿ ಸಮೆಗೋಲು ಮೆಟ್ಟುಗತ್ತಿ ಮುಂತಾದ ಕದ್ದ ಹತಾರುಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು . . . ತಿಂಡಿಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗತೊಡಗಿದರು (ಮಲೆಮ. ೪೪೬). **ಹತಿಯಾರು:** ಒರೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಹತಿಯಾರಿಂದಲೇ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರಿಗೆ ಹೊಡೆದಿರುವುದಾಗಿಯೂ . . . ಹೇಳಿದರು (ಸಕಿತ. ೮೩). **ಹತ್ಯಾರ್:** "ಹತ್ಯಾರ್, ಮಂತ್ರಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಆಯುಧಗಳಾದ ಅಸ್ತ್ರಗಳಿಗೂ, ಬಾಣ ಕತ್ತಿ ಪಿರಂಗಿ ಮುಂತಾದ ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೬೨). **ಹತ್ಯಾರ:** ಕುಡುಗೋಲು ಕೊಡತಿ ದೊಣ್ಣೆ ಹಾರೆ ಮುಂತಾದ ಕೈಗೆ ಸಿಕ್ಕಿದ ಹತ್ಯಾರಗಳನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದಿರುವರು (ತುಂಗಭ. ೩೧); ಬಂದೂಕು, ಹತ್ಯಾರ ಎರಡೂ ತಾ (ಮೇದಿಮ. ೧೮).
[<ಪ್ರಾ. ಹತ್ಥಿಯಾರ್./ಮರಾ. ಹತ್ಯಾರ್, ಹತಿಯಾರ್, ಹತೇರ್; ಹಿಂ. ಹಥಿಯಾರ್]

ಹತ್ಯೆ (ನಾ). = ಹತ್ಯ: ಹತ್ಯೆಯೋ ಹನ್ನತೆಯೊ ವಿಜಯವೋ ಪರಿಭವವೊ ಕ್ಷತ್ರಿಯಂ ಸ್ವಾರ್ಥಮಂ ಗಣಿಸುವನೆ ರಣದೊಳ್ ? (ಮಂಕುಕ. ೬೨೪). [ಸಂ. ಹತ್ಯಾ]

ಹತ್ರ₁ 'ಪತ್ತಿರ' ನೋ.

ಹತ್ರ₂ 'ಪತ್ತಿರ' ನೋ.

ಹತ್ವ (ನಾ). = ಹಕಾರ: ಥಕಾರಕ್ಕೆ ಹತ್ವಂ-ಗಾಥೆ-ಗಾಹೆ (ಶಮದ. ೨೫೭ ಪ್ರಯೋ). [ಸಂ.]

ಹಥ್ಥಳ 'ಹತ್ತಳ' ನೋ.

ಹದ 'ಪದ₁' ನೋ.

ಹದಗ (ನಾ). ದೀಪದ ಹುಳು; ಪತಂಗ : ಹಣ್ಣೆಂದೆಱಗಿ ಹದಗಂಗಳು ಮಹಾಗ್ನಿಯಲೆಱಗಿ ಸೀದುರುಳ್ವಂತೆ (ಸಿಭಾಗ. ೯-೭-೪೭). [< ಸಂ. ಪತಂಗ]

ಹದಗಡಲೆ (ನಾ). ಕಂಕುಳು, ತೊಡೆಸಂದು ಮೊದಲಾದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಎದ್ದು ನೋವು ಕೊಡುವ ಒಂದು ರೀತಿಯ ಗಂಟು; ಉಡುಚು: ಕುರುವು ಹದಗಡಲೆಗಳಿಂದ ಯಾರೂ ಸಾಯುವದಿಲ್ಲ (ಹೊಸಂಪಾ. ೯೮). [ಹದ (< ಪದ₁) + ಕಡಲೆ₁ (< ಗಳಲೆ)]

ಹದಗಾತಿ (ನಾ). (ಪ್ರೇಮದ) ಪಕ್ವತೆಯನ್ನು ತಿಳಿದವಳು,– ಹದವನ್ನು ಅರಿತವಳು; ಪ್ರೌಢೆ: ಹರೆಯ ಮೀರಿದ ಹದಗಾತಿ ತಲೆಯೊಳೊಂದು ನೆರೆಯಿಲ್ಲ (ಸೌಂದಕಾ. ೩-೫೨). [ಹದ (< ಪದ₁) + - ಕಾತಿ]

ಹದಗಾಯಿ 'ಪದಗಾಯಿ' ನೋ.

ಹದಗಾರ 'ಹದಗಾಱ' ನೋ.

ಹದಗಾಸು 'ಪದಂಗಾಸು₁' ನೋ.

ಹದಗಾಱ, ಹದಗಾರ (ನಾ). (ಪ್ರೇಮದ) ಪಕ್ವತೆಯನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವವನು,- ಅರಿತವನು; ಪ್ರೌಢ: ವಿರಹಮಂ ತವಿಸಿ ನೆರೆಯೊ ಹದಗಾಱ ನೀನೆಮ್ಮನೆಂದಮರೆಯರ್ ಭ್ರಮೆಗೊಂಡರು (ಚಬಪುರ್ಗ-೬೭). **ಹದಗಾರ:** ಮುದದಿ ಸ್ತಿರಬಾಳು ಸತ್ಕದ ಹದಗಾರನು ವೀರ ತಿಂಮರಾಯ (ಎಕ. XII. ಪಾವಗ. ೪೬-೩೨; 1670). [ಹದ (< ಪದ₁) + - ಕಾಱ]

ಹದಗಿಡು 'ಪದಗೆಡು' ನೋ.

ಹದಗುದಿ (ನಾ). ೧. ಪಕ್ವವಾಗುವಂತೆ ಬೇಯುವಿಕೆ; ಹದಕ್ಕೆ ಬರುವ ಕುದಿ: ಊರಿನಲ್ಲಿ ಪಾಲುಹಾಕಿದರೆ ಎಂಟಾಣೆಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ತರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ತಂದುದರಲ್ಲಿ ಅರ್ಧವನ್ನು ಹದಗುದಿಯಲ್ಲೇ ರುಚಿ ನೋಡ್ತೀನಿ ಅಂತಲೋ . . . ನೆಪ ಹೇಳಿ ಮುಗಿಸಿಬಿಡುತ್ತಿದ್ದ (ನನ್ನೂರು. ೨೨೫). ೨. (ಅಲಂ) ಪ್ರಯತ್ನ; ತರದೂದು: ನಿನ್ನೇ ದಿನ ಹದವಾದ ಮಳೆಯಾಗಿದೆ. ಏನಾದರೂ ಹದಗುದಿಮಾಡಿ ಹೊಲ್ಕೆ ಕಾಳು ಬಿತ್ಕೋದು ಬಿಟ್ಟು ಆಟಾ ಆಡಿ ಮಲಕೊಂಡವ್ರಲ್ಲಾ (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೧೬೪). [ಹದ (<ಪದ₁) + ಕುದಿ₁]

ಹದಗೆಂಪು 'ಪದಗೆಂಪು' ನೋ.

ಹದಗೆಡಿಸು 'ಪದಗೆಡಿಸು' ನೋ.

ಹದಗೆಡು 'ಪದಗೆಡು' ನೋ.

ಹದಗೆಯ್ 'ಪದಗೆಯ್' ನೋ.

ಹದಗೈ 'ಪದಗೆಯ್' ನೋ.

ಹದಗೊಡು 'ಪದಂಗೊಡು' ನೋ.

ಹದಗೊಳಿಸು 'ಪದಂಗೊಳಿಸು' ನೋ.

ಹದಗೊಳ್ಳು 'ಪದಂಗೊಳ್' ನೋ.

ಹದಡ 'ಪರಡು₃' ನೋ.

ಹದಡಿ 'ಪದಡೆ' ನೋ.

ಹದಡು 'ಪರಡು₃' ನೋ.

ಹದಡೆ 'ಪದಡೆ' ನೋ.

ಹದತಪ್ಪು 'ಪದಂದಪ್ಪು' ನೋ.

ಹದದಂಬುಲ (ನಾ). ರುಚಿಕಟ್ಟಾದ ತಾಂಬೂಲ; ಸವಿಯಾದ ವೀಳೆಯ: ಇದಿರ್ವಂದಮರ್ದಪ್ಪಿ ಬಾಯೊಳು ಬಾಯಿಟ್ಟು ಹದದಂಬುಲವನೀಸಿಕೊಂಡು (ನೇಮಿಸಂ. ೨೮-೯೬). [ಹದ (< ಪದ₁) + ತಂಬುಲ]

ಹದದೋರೆ (ನಾ). ಹದವಾದ ದೋರೆಕಾಯಿ: ಕಾಯ್ಗಳಗಮನೊಂದು ಕೊಂಬು ಹದದೋರೆಗಳೋಳಿಯನೊಂದು ಕೊಂಬು ಪಣ್ಗಳನೆಸೆವೊಂದು ಕೊಂಬು ತಳೆದಿಂತು ಮನೋಹರಮಾಯ್ತು ಮಾಮರಂ (ಕುಸುಮಾ. ೧೦-೧೫೫). [ಹದ (< ಪದ₁) + ದೋರೆ₁]

ಹದನ್ 'ಪದ₁' ನೋ.

ಹದನ 'ಪದ₁' ನೋ.

ಹದನಗೊಳಿಸು 'ಪದಂಗೊಳಿಸು' ನೋ.

ಹದನಱಿ 'ಪದನಱಿ' ನೋ.

ಹದನು 'ಪದ₁' ನೋ.

ಹದನುಗೊಳಿಸು 'ಪದಂಗೊಳಿಸು' ನೋ.

ಹದಬೆದೆ (ನಾ). ಬಿತ್ತಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಕಾಲ; ವ್ಯವಸಾಯಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಕಾಲ: ಆ ಹೊಲನಂ ಹಸಮಾಡಿ ಬಿತ್ತುವ ಪರಿ ಇನ್ನಾವುದಯ್ಯಾ ಎಂದೊಡೆ ನಾದಬಿಂದು ಕಳೆ ಮಳೆಗಾಲದ ಹದಬೆದೆಯನಱಿದು ಸ್ಥೂಲವೆಂಬ ದಿಂಡಿಗೆ ತ್ರಿದೇವರೆಂಬ ತಾಳ ನೆಟ್ಟು (ಸರ್ವವ. ೧೦೬-೫೮); ಹದಬೆದೆಯಲಾರಂಬ ಕದನದಲಿ ಕೂರಂಬ ನದಿಯ ಹಾಯುವಲಿ ಹಱುಗೋಲ ಮಱೆದಾತ ವಿಧಿಯ ಬೈದೇನು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೩೬೩); ಬೆದೆಯರಿತು ಹದಮಾಡು ಹೃದಯದೀ ಹೊಲವನ್ನು ಹದಬೆದೆಯನರಿತಂಥ ಹೃದಯವಾಸೀ (ನಾದಲೀ. ೧೩-೨). [ಹದ (<ಪದ₁) + ಬೆದೆ]

ಹದಬೆದೆಗಾಲ (ನಾ). (ಬೀಜವನ್ನು ಬಿತ್ತಲು) ಪಕ್ವವಾದ ಮತ್ತು ಯೋಗ್ಯವಾದ

ಕಾಲ: ಕಾಡಗಿಡಗಳ ಕಡಿದು . . . ಭೂಮಿಯ ಹಸನಗೊಳಿಸಿ ಹದಬೆದೆಗಾಲ ನೋಡಖಿಳಧಾನ್ಯಗಳ ಬಿತ್ತಿ (ನವಮೋ. ೨-೪೨). [ಹದಬೆದೆ + ಕಾಲ]

ಹದಮಳೆ 'ಪದವಟ್' ನೋ.

ಹದಮೀರು (ಕ್ರಿ). ರೀತಿಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು; ಕ್ರಮತಪ್ಪು: ಕರ್ಣಾಭರಣದ ಹುಡುಗಿಯ ಸಹಾಯದಿಂದ ತನ್ನ ಹೆಂಡತಿ ತಯಾರಿಸಿದ್ದ ಭೋಜನ ಎಲ್ಲಿ ಹದಮೀರುತ್ತೊ ಎಂದು ಅವನು ಶಂಕೆ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದನು (ಪುನರು. ೨೯೦); ಎಲ್ಲರೂ ನಮಗೇಕೆ ಆ ವಿಚಾರ ಎಂದು ಕುಳಿತರೆ ನಿತ್ಯ ಊರಲ್ಲಿ ಆಗುವ ಅನರ್ಥಗಳು ಮಾತ್ರ ಹದಮೀರುತ್ತದೆ (ಕಾವೇರಿ. ೬೯). [ಹದ(< ಪದ$_1$) + ಮೀರು(< ಮೀಱು)]

ಹದರಿ (ನಾ). ಬೆದೆ; ನಸೆ: ಹಸುವಿಗೆ ಹದರಿ ಬಂದಿದೆ (ರೂಢಿ). 'ಹದರಿದನ' ಪರಾ. [< ಹದ]

ಹದರಿಕ್ಕು$_1$ 'ಪದಿರಿಕ್ಕು' ನೋ.

ಹದರಿಕ್ಕು$_2$ (ಕ್ರಿ). ಹೆದರಿಸು; ಭಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡು: ಗದಗದಿಸಿ ಕಾಂತಾ ಸಮೂಹವು ಬೆದರಿದುದು ಜಗದೀಶ್ವರೀಕ್ಷಿಸಿ ಬೆದರಬೇಡೆಂದಭಯಪದ್ಮವ ತೋರಿ ಹೂಂಕೃತಿಯ ಮದಮುಖನ ಹದರಿಕ್ಕಿ ತೋರಿಸೆ ಬುದುಬುದಾಕಾರದಲಿ ಕೇಸರಿ ವದನದಲಿ ಜನಿಸಿದವುಯಡೆಬಿಡದಬುಧಿಘೋಷದಲಿ (ಅಂಬಿಕಾ. ೩೨-೩೭).

[ಹದರ್ು$_0$(< ಪದಱು$_2$) + ಇಕ್ಕು]

ಹದರಿದನ (ನಾ). ಬೆದೆಗೆ ಬಂದ ಹಸು; ನಸೆ ಬಂದ ಆಕಳು: ಹದರಿದನಕ್ಕೆ ಹದಿನಾರು ಹೋರಿ (ರೂಢಿ). [ಹದರಿ + ದನ]

ಹದರು$_1$ 'ಪದಿರ್$_1$' ನೋ.

ಹದರು$_2$ 'ಪರಡು$_3$' ನೋ.

ಹದವರಿ 'ಪದನಱಿ' ನೋ.

ಹದವಳಿ (ಕ್ರಿ). ಹದತಪ್ಪು; ಹವಣುಗೆಡು: ಹಮ್ಮುಗೊಳದೆ ಹದವಳಿಯದೆ . . . ಚಿತ್ತ ಸಮ್ಮತಿಯಜಿತೆಸಗುವುದು (ಪದಬ. ೪-೧೫).

[ಹದ (< ಪದ$_1$) + ಅಳಿ$_1$(< ಅೞ್$_1$)]

ಹದವಳೆ 'ಪದವಟ್' ನೋ.

ಹದವಱಿ 'ಪದನಱಿ' ನೋ.

ಹದವಿಲು 'ಪದವಿಲ್' ನೋ.

ಹದವಿಲ್ಲು 'ಪದವಿಲ್' ನೋ.

ಹದಹದಿಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅದಿರು; ಗಿಟಕರಿಸು; ಅಲ್ಲಾಡು: ಬೆಳರ್ದುಟಿ ಬಿಂಬಿಸೆ ಹದಹದಿಕಿಸೆ ಪಲ್ಲು ನಳಿನಮುಖವು ಕೊರಗುತಲಿ ತಳರುವ ಕೋಮಲಾಂಗಿಯ ಕಂಡು (ಅನಂಚ. ೯-೧೨೯). ೨. ಅಲ್ಲಾಡಿಸು; ಅಲುಗಿಸು: ಮದಗಜದೊಬ್ಬುಳಿಗೆದಱಿಸಿ ನಿಡಿದಾಗಿ ಪದುಳದಿ ಮಲಗಿ ವಾಲವನು ಹದಹದಿ [ಪಾಠಾಂ. ೦] ಕಿಸುತಿರ್ದ ಮೃಗರಾಜನಿರೆ ಸ್ವಪ್ನವೊದವಿ ಕಂಡಳು ಮೃಗನೇತ್ರೆ (ಅನಂಚ. ೫-೯೭). [ಹದಹದಿರು + - ಇಸು$_3$]

ಹದಹದಿಕು (ಕ್ರಿ). ಅಲ್ಲಾಡು; ಅಲುಗು: 'ಹದಹದಿಕಿಸು' ಪರಾ. [?]

ಹದಹದಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹದವಾಗಿರಿಸು: ಹದಹದಿಸಿ [ಪಾಠಾಂ. ಹದಸರಿಸಿ, ಹುದಿಸಿದನು, ಹೊದಿಸಿದನು] ಹವಣಿಸಿದನೆಡೆಗೆಡೆಗಿದಿರುಕಲುಗಳ ಬೆಣೆಗಳಲಿ ನಡೆದುದು ನಿಜೋನ್ನತಸೇತುಬಂಧನ ಹತ್ತುಯೋಜನವ (ತೊರರಾ. ೭-೫-೪೭). [? + - ಇಸು$_3$]

ಹದಹು 'ಪದಪು' ನೋ.

ಹದಿ$_1$ 'ಪದಿ$_1$' ನೋ.

ಹದಿ$_2$ 'ಪದಿ$_2$' ನೋ.

ಹದಿ$_3$ 'ಪದಿನ್' ನೋ.

ಹದಿ$_4$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ (?): ಕುಳಕೆ ಬಂದ ಹದಿ ಹೊದಕೆ ಮೊದಲಾದ XXX ದ ಸಿದ್ಧಾಯವನು . . . ಕೊಂಡು (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೧೭೦-೧೭; 1424); ಪಡುವ ಸಾಲಿಂದ ಯತ್ತುವ ಮದೆಯನ ಹದಿಯ ಉಪ್ಪಿನ XXX (ಸೌಇಇ. IX-II; ೪೫೫-೧೫; 1451). 'ಹದಿಕೆ' ಪರಾ. [?]

ಹದಿಕೆ 'ಪೊದಕೆ$_2$' ನೋ.

ಹದಿಗು 'ಪದುಗು' ನೋ.

ಹದಿಗೆ$_1$ 'ಪೊದಕೆ$_2$' ನೋ.

ಹದಿಗೆ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ: ಬಿಲ್ಲು ಬಾಣವು ಈಟಿ ಹದಿಗೆ ಪಿಡಿದ ಕತ್ತೀ ಗುದ್ದೆಗಳಲಿ ಫಲ್ಲುಫಲ್ಲನೆ ವೂರಿಕೊಳುತಾ ಕಾಲಕಿಂಕರರಂದದಲ್ಲಿ . . . ಬಂದರಾಗ (ಸಾರಂಗ. ೨೧). [?]

ಹದಿಟೆ 'ಪದಿಟೆ' ನೋ.

ಹದಿಟೆಗೆಯ್ 'ಪದಿಟೆಗೆಯ್' ನೋ.

ಹದಿನ್ 'ಪದಿನ್' ನೋ.

ಹದಿನಯ್ದು 'ಪದಿನಯ್ದು' ನೋ.

ಹದಿನಾಕು 'ಪದಿನಾಲ್ಕು' ನೋ.

ಹದಿನಾರು 'ಪದಿನಾಱು' ನೋ.

ಹದಿನಾರುಭಾವನೆ 'ಪದಿನಾಱುಭಾವನೆ' ನೋ.

ಹದಿನಾಲ್ಕು 'ಪದಿನಾಲ್ಕು' ನೋ.

ಹದಿನಾಱು 'ಪದಿನಾಱು' ನೋ.

ಹದಿನಾಱುಕಳೆ (ನಾ). (ಚಂದ್ರನ) ಷೋಡಶಕಲೆಗಳು.

ಹದಿನಾಱುಕಳೆಯಣ್ಣ = ಷೋಡಶಕಲೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು; ಚಂದ್ರ: ಅಂಗಜಭಟನ ಖಂಡೆಯದೇಱಿನವರಿಗೆ ಸುಖತರವೆ ಹದಿನಾಱುಕಳೆಯಣ್ಣನ ವಿಲೋಕನವು (ತೊರರಾ. ೩-೧೧-೪೯). [ಹದಿನಾಱು (< ಪದಿನಾಱು) + ಕಳೆ$_6$(< ಕಲೆ$_3$)]

ಹದಿನಾಱುಭಾವನೆ 'ಪದಿನಾಱುಭಾವನೆ' ನೋ.

ಹದಿನೆಂಟು 'ಪದಿನೆಂಟು' ನೋ.

ಹದಿನೆಂಟುದೋಷ 'ಪದಿನೆಂಟುದೋಷ' ನೋ.

ಹದಿನೆಂಟುಸಮಯ (ನಾ). ಹದಿನೆಂಟು ಬಣ,– ಪಂಗಡ: ಅಱುವತ್ತು ಗವುಡು ನೂಱಿಪ್ಪತ್ತುಸ್ತಾನವೂ ಹದಿನೆಂಟುಸಮಯವೂ ನೆರೆದು (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೧೯-೧೫; 1309). [ಹದಿನೆಂಟು (< ಪದಿನೆಂಟು) + ಸಮಯ$_1$]

ಹದಿನೆರಡು 'ಪನ್ನೆರಡು' ನೋ.

ಹದಿನೇಳು 'ಪದಿನೇೞ್' ನೋ.

ಹದಿನೇೞು 'ಪದಿನೇೞ್' ನೋ.

ಹದಿನೈದು 'ಪದಿನಯ್ದು' ನೋ.

ಹದಿಬತೆ 'ಹದಿಬದೆ' ನೋ.

ಹದಿಬದೆ, ಅದೆಬದೆ, ಪತಿಬ್ರತೆ, ಹದಿಬತೆ (ನಾ). ಗಂಡನ ಸೇವೆಯನ್ನೇ ವ್ರತವಾಗಿ ಉಳ್ಳವಳು; ಗರತಿ; ಸಾಧ್ವಿ: "ಹದಿಬದೆಯೆಂದು ಪತಿವ್ರತೆ" (ಕಶಸಾ. ೭೨-೩೭೮); ಲಂಪಟಕೊಳಗಾಗದ ಹದಿಬದೆಯಂತೆ . . . ಪೆರ್ಸಂಪವಗೆಮರ ಗಳೊಪ್ಪಿದುವು (ಮೋಹತ. ೨೪-೪೯); ಹದಿಬದೆಯರೆಂದು ಹೆಸರಾಂತ ಹೆಣ್ಮಣಿಗಳಂ ಪರಿಕಿಸಿದೆನವರುಂ ಸುಲಭಮಾದರಯ್ (ಶ್ರೀರಾಮಪಾ. ೨೨೪-೩೫೨). **ಅದೆಬದೆ:** ನುಡಿದಳದೆಬದೆ ಪತಿಯನುಪಚರಿಸೆ ತಳುವಾಯ್ತುದಾಸೀನ ನಿಮ್ಮೊಳಿಲ್ಲ (ಲಕ್ಷ್ಮಭಾ. ೨೧-೧೦). **ಪತಿಬ್ರತೆ:** 'ಪತಿಬ್ರತಿಕೆ' ಪರಾ. **ಹದಿಬತೆ:** ಮತಿಯಂ ಮಱೆದು ಮರುಳ್ಗೊಂಬಾ ಹದಿಬತೆಯರ್ ಬೆನ್ನಂ ಬಿಡದ ನವಪ್ರಾಯಿತೆಯರೆಸೆದರವನೀಶಂ ಬೀದಿವಿಡಿದು ನಡೆತರ್ಪಾಗ (ಜಯಕಾ. ೧೦-೭೧).

ಪತಿಬ್ರತಾಚರಣಗುಣಸಾವಿತ್ರಿ = ಪಾತಿವ್ರತ್ಯದ ಆಚರಣೆಯ ಗುಣದಲ್ಲಿ ಸಾವಿತ್ರಿ ಯಂತಿರುವವಳು; ಒಂದು ಬಿರುದು: ಪತಿಬ್ರತಾಚರಣಗುಣಸಾವಿತ್ರಿ ಪರಿವಾರ ಸಮುದ್ಧರಣಧಾತ್ರಿ . . . ಶ್ರೀಮತ್ಪಿರಿಯರಸಿ ಕಂಚಲಮಹಾದೇವಿಯರ್ (ಸೌಇಇ. XX. ೪೭-೧೧; 1072). [< ಸಂ. ಪತಿವ್ರತಾ]

ಹದಿಮೂರು 'ಪದಿಮೂಱು' ನೋ.

ಹದಿಮೂಱು 'ಪದಿಮೂಱು' ನೋ.

ಹದಿರ್$_1$ 'ಪದಿರ್$_1$' ನೋ.

ಹದಿರ್$_2$, ಹದಿರು$_3$ (ನಾ). ೧. ಎಳೆಯ ಕಾಯಿ; ಮಿಡಿ; ಹೀಚು: "ಹದಿರನಲಳಕಂ"

(ಕರ್ನಾನ.೪೭). **ಹದಿರ್ದು**: ೧. "ಎಳೆಗಾಯಿ ಮಿಡಿ ಹದಿರು ಹೀಚುಂ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೨೩). ೨. (ಆಲಂ) ಎಳೆತನ; ಬಾಲ್ಯ: ೨೩ ವರ್ಷವೆಂದರೆ ಹೀಗೆ ಹಣ್ಣೂ ಅಲ್ಲ ಹಾಗೆ ಹದಿರೂ ಅಲ್ಲ (ಮೂಯಿಉ. ೬೨). [ದೇ. ‖ ಮಲ. ಪಯಿಳ್ಳು]

ಹದಿರಾಟ (ನಾ). ಚಮತ್ಕಾರದ ಆಟ: ತೊದಲನುಡಿ ಹದಿರಾಟ ಬೆದರುನೋಟಗಳಿಂದ ಮದವೇರಿದಾನೆ ಇಮ್ಮಡಿಯಾದವಳು (ಸಾರಂಗ. ೫). [ಹದಿರ್$_1$(< ಪದಿರ್$_1$) + ಆಟ]

ಹದಿರಿಕ್ಕು 'ಪದಿರಿಕ್ಕು' ನೋ.

ಹದಿರಿಸು (ಕ್ರಿ). ವಿಡಂಬನೆ ಮಾಡು; ಚುಚ್ಚಿ ಮಾತನಾಡು: ಉದರನಿಮಿತ್ತವಿಡಿದು ಉದರವ ಹೊರೆವವನಲ್ಲ ಹದಿರಿಸಬಲ್ಲ ಚದುರ ಕಾಣ ಭೋ (ಚನ್ನವ.ಕ. ೫೬-೧೨೫). [ಹದಿರು$_1$(< ಪದಿರ್$_1$) + -ಇಸು$_3$]

ಹದಿರು$_1$ 'ಪದಿರ್$_1$' ನೋ.

ಹದಿರು$_2$ 'ಪರಡು$_3$' ನೋ.

ಹದಿರು$_3$ 'ಹದಿರ್$_2$' ನೋ.

ಹದಿರುಗಾಜಿ (ನಾ). ಚತುರ; ಜಾಣ: ಈ ಹದಿರುಗಾಜಿನಾತನ ಮಗಂ ಗಡ ಮರಳ್ದಾ ಹಿರಿಯನೆಡೆಗೆಮ್ಮನೊಯ್ವ ಗಡ ಕೇಳಿಮೆಂದು ಹತ್ತಿರ್ದಿರ್ದವರ ಕೈವೊಯ್ದು ನಕ್ಕು (ಚಿಬಪು. ೩೩-೧೮). [ಹದಿರು$_1$(< ಪದಿರ್$_1$) + -ಕಾಜಿ]

ಹದಿರುಗಾಜಿಕೆ (ನಾ). ಜಾಣ್ಮೆ; ಚಮತ್ಕಾರ: ಕದನವೆಂದೊಡೆಯನ್ನ ಹೃದಯ ಜರ್ಜರಿಸುತಿದೆ ಮೃದುಮಾತನಾಡೆಂದು ಬಡವನಂದದಿ ನುಡಿಯ ಹದಿರುಗಾಜಿಕೆಯ ನಿನ್ನಯ ಬಲ್ಮೆಯೊಳಗೆನ್ನ ಮಾಯೆಯಂ ಗೆಲ್ವನೆನಲು (ಪ್ರಭುಪು. ೭-೧೧). [ಹದಿರುಗಾಜಿ + -ಇಕೆ]

ಹದಿರುನೋಟ (ನಾ). ಬೆಡಗಿನ ನೋಟ: ಹ [ಪಾಠಾಂ.ಕ]ದಿರುನೋಟದ ಮಿಡಿ ಬೇಡಿತಿ ಪುದಿಯ ತನ್ನೊತ್ತಿನಲಿ ನಿಂದನು ಮದನನಾ ಬಟ್ಟೆಯಲಿ ಸಂದ ಪುಳಿಂದ ವೇಷದಲಿ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩೦-೧೭). [ಹದಿರು$_1$(< ಪದಿರ್$_1$) + ನೋಟ]

ಹದಿರುವಯ್ಯಳು (ನಾ). ಚಮತ್ಕಾರಯುಕ್ತವಾದ ಬಯ್ಗಳು: ಸುಯ್ಯಳುಣ್ಮದ ಭರಂ ತನುಬಂಧನಂ ಹದಿರುವಯ್ಯಳುಣ್ಮದ ಲಲ್ಲೆ ನಡದುಗುರ್ ಕರಗದರ್ದ ಪೊಯ್ಯಳುಣ್ಮದ ಸರಸಮಱಕೆಗೂಡಿದ ಪರವಶಂ ಜಾರರೊಳ್ ಮಱಿದುದು (ಚಿಬಪು. ೯-೧೫). [ಹದಿರು$_1$(< ಪದಿರ್$_1$) + ಬಯ್ಗಳು(< ಬಯ್ಗುಳ್)]

ಹದಿರುವಾತು 'ಪದಿರುವಾತು' ನೋ.

ಹದಿರ್ಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಚಂಚಲವಾಗು; ಉದ್ವಿಗ್ನಗೊಳ್ಳು: ಮುಟ್ಟಿದೊಡಾಕ್ಷಣ ತನುರೋಮಗಳು ಗುಡಿಗುಟ್ಟಿ ಮಯ್ಯೊಳಗೆ ಕಾತುರವ ಮುಟ್ಟಿದರೆದೆ ಹದಿರ್ಗೊಳ್ಳಿದ ಕರಣದ ಗಟ್ಟವಾಳದ ತೆರಳಿದಳು (ಮೋಪಚ. ೩೧-೨೮). [ಹದಿಱು$_1$(< ಪದಱು$_2$) + ಕೊಳ್ಳು$_1$(< ಕೊಳ್$_1$)]

ಹದಿವಡು (ಕ್ರಿ). (ಆಯಕಟ್ಟಾದ) ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲು: ನಿನ್ನತಹಿಯೋ ಪ್ರಾಣನಾಥ ಕೇಳೆನಗೆ ತನಗಿನ್ನೇನು ವೈರವೋ ನೀನಗಲಲೊಡನೆ ಕವಿದೆನ್ನನಿಸಲೆಂದು ಶಿರುವಿನೊಳು ನನೆಗಣೆದೊಟ್ಟು ಹದಿವಟ್ಟು ಕಂದರ್ಪನು ಸನ್ನದ್ಧನಾಗಿ ನಿಂದು (ಸೌಂದಪು. ೧೭-೪೩). [ಹದಿ$_2$(< ಪದಿ$_2$) + ಪಡು$_1$]

ಹದಿಹ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಅವಕಾಶ; ಸುಸಂದರ್ಭ: ಬೆಳೆದೆಳೆಯ ದರ್ಭೆಯಂ ಕಂಡು ಹಾರಯಿಸಿ ನಾನಿದನೆಲ್ಲವ ಗಳಗಳನೆ ಕೊಯ್ದು ಕೊಂಡೊಯ್ಯುತ್ತಿರ್ದೆನ್ನೊಡೆಯ ಮುಳಿಯದಿಹ ನಿದು ಹದಿಹನೆಂಬಾಸೆಯಿಂ ಹೊಱಿಯನಿಳುಹಿ [ಪಾಠಾಂ. ನೆಂಬಾಸೆಯಿಂ ಹೊಱಿಯನಿಳುಹಿ ಮತ್ತಳಿಸಿ, ನದು ದಿಟಂಯೆಂಬಾಸೆಯಿಂ ಹೊಱಿಯನಿಳುಹಿ] ಕುಡುಗೋಲ್ವಿಡಿದು ಸಾರ್ದನಸ್ತಾದ್ರಿಯಂ ಸಾರುತಿಹ ಸೂರ್ಯನಂತೆ (ಹಚಕಾ. ೧೨-೮). [ಹದಿ$_2$(< ಪದಿ$_2$) + -ಹ$_2$(< -ಪ$_2$)]

ಹದಿಹರೆಯ (ನಾ). ಹತ್ತು, ಹನ್ನೊಂದು ವರ್ಷದ ಪ್ರಾಯ: ಅಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ್ದವರೆಲ್ಲ ಹದಿಹರೆಯದ ಹುಡುಗರೇ (ಋಥಿ). [ಹದಿ$_3$(< ಪದಿನ್) + ಹರೆಯ(< ಪರಯ)]

ಹದುಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕುಗ್ಗಿಸು; ಸಂಕೋಚಗೊಳಿಸು: ಭಂಗವಡಿಸದ ಹಸಗಡಿಸದ ಹದುಗಿಸದೆ ಬಸಿಱೊಳು ಬಂದ ಪೆಣ್ಮಕ್ಕಳ ಮಱುಕವ ಸೊಸೆಯರೆಡೆಯೊಳೆಸಗುವುದು (ಹದಿಬ. ೪-೨೫). [ಹದುಗು$_1$(< ಪದುಗು) + -ಇಸು$_3$]

ಹದುಗು$_1$ 'ಪದುಗು' ನೋ.

ಹದುಗು$_2$ (ನಾ). ಪಕ್ಕ; ಬದಿ; ದಡ: ಮೊದಲೇರಿಯ ಹದುಗಿಂ ತೆಂಕಲು ಕೊಳಗೆ ಎಂಟು (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೭, ೧೮-೪೧; 1289); ಬಯಲ ಹದುಗಿನ ಗದ್ದೆ (ಇಎ. ೧೯೫೬, ಓರೇಕರೂರು. ೪೭-೨೩; ?). [← ತಮಿ. ಪತುಕ್ಕೈ]

ಹದುರು 'ಪದಿರ್$_1$' ನೋ.

ಹದುಳ 'ಪದುಳ' ನೋ.

ಹದುಳವಿಡು (ಕ್ರಿ). ಕ್ಷೇಮವಾಗಿಡು; ಸುಖವಾಗಿಡು: ಹದುಳವಿಡುವವರಿಲ್ಲ ಸೇನೆಯ ಮೊದಲಿಗರು ಮುನ್ನೋಟವಿಕ್ಕಿತು ಕದನದಲಿ ಕೈಸೂಱಗೊಟ್ಟರು ಜಯವ ತಮತಮಗೆ (ಕುಮ್ಮಾಭಾ. ೯-೨೭). [ಹದುಳ(< ಪದುಳ) + ಇಡು$_1$]

ಹದುಳವಿರು 'ಪದುಳಮಿರ್' ನೋ.

ಹದುಳಹೋಗು 'ಪದುಳಂಬೋಗು' ನೋ.

ಹದುಳಿಗ 'ಪದುಳಿಗ' ನೋ.

ಹದುಳಿಗಚಿತ್ತ (ನಾ). ನೆಮ್ಮದಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು: ಹದುಳಿಗ ಚಿತ್ತನಾಗಿ ಹರ್ಷಾನಂದದಿಂ ಸೇವನೆಯ ಮಾಡಿ . . . ಶಿವಮಯನಾಗಿರ್ದನಯ್ಯ (ಅಪಿಂಡೀ. ೨೪೮-೧೧೧). [ಹದುಳಿಗ(< ಪದುಳಿಗ) + ಚಿತ್ತ]

ಹದುಳಿದ 'ಪದುಳಿದ' ನೋ.

ಹದುಳಿರ್ 'ಪದುಳಮಿರ್' ನೋ.

ಹದುಳಿರಿಸು 'ಪದುಳಮಿರಿಸು' ನೋ.

ಹದುಳಿಸು 'ಪದುಳಿಸು' ನೋ.

ಹದುಳು 'ಪದುಳ' ನೋ.

ಹದುಳೆ (ನಾ). ಸುಖವಾಗಿರುವವಳು: ಹದುಳೆ ಹೊಂತಕಾರಿ ದೆಸೆದಿಕ್ಕ ನೋಡುತ ಕುಶಲರೆಲ್ಲರನು ಸೋಲಿಸುವಂತೆ ಬಂದು ನಿಂದಿಹಳು (ಸೌಂದಕಾ. ೩-೪೦). [ಹದುಳ (< ಪದುಳ) + -ಎ$_2$]

ಹದೆ$_1$ 'ಪದೆ$_1$' ನೋ.

ಹದೆ$_2$ (ನಾ). ಪಕ್ಕ; ಬದಿ: ಊರಿಂ ಪಡುವಣ ಕೆಱೆಯ ಹಿಂದೆ ಮತ್ತರು ನಾಲ್ಕು ಹದೆಯ ಹಡುವಣ ಹಳ್ಳದಿ ಹಡುವಲು ಮತ್ತರು ನಾಲ್ಕು (ಎಕ.XI, ಚಿತ್ರದು. ೩೭-೪೯; 1199). 'ಹದುಗು$_2$' ಪರಾ. [< ಪದಿ$_2$?]

ಹದ್ದಿಕೆ 'ಪೊದಕೆ$_2$' ನೋ.

ಹದ್ದು$_1$ 'ಪರ್ದು' ನೋ.

ಹದ್ದು$_2$, ಪದ್ದು$_2$ (ನಾ). ೧. ಗಡಿ; ಸೀಮೆ; ಮೇರೆ: ನಮ್ಮ ಅಪ್ಪಣೆ ಇಲ್ಲದೆ ನಿಮ್ಮ ಹದ್ದು ದಾಟ ನಮ್ಮ ಅರ್ದಿಗೆ (ಹದ್ದಿಗೆ) ಬರುವುದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇನು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೧೯). ೨. ಅಂಕೆ; ಅಧೀನ; ನಿರ್ಬಂಧ: ನಮ್ಮ ಗುರುವೆ ಸಾಕು ಅವರನ್ನು ಹದ್ದಿನಲ್ಲಿಟ್ಟಿರುವುದಕ್ಕೆ (ತುಂಗಭ. ೯೯); ತಾಯಿಯ ಹದ್ದಿನಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದ ಮಗ ಸಾಂಬನಿಗೆ ತಾಯಿಯ ಮಾತೇ ವೇದವಾಕ್ಯ (ಪೂಸಕ್ಕ. ೧೯). Δ **ಪದ್ದು$_2$**: ೧. ಮುಳಿದು ಪದ್ದಿನಿಂದಾ ಪರಶು ಪಾಣಿಯುಂ ಮುಂದೆಸಗಿ ನಡದಾ ಪ್ರಯಾಣದೆಡೆಗೆ (ಪರಶು. ೩೯-೨೬). ೨. ಪಾರ್ಥಿವರ ವಂಶದೊಳುದ್ಭವಿಸಿ ಪದ್ದನುಳಿದಿಳೆಯೊಳುಂ ಜೀವಿಪಡೆ ಭವದಂಘ್ರಿಶಿಷ್ಯ ತಾಂ ನಿರ್ದ್ಯನವನ (ಪರಶು. ೨೯-೧೫).

ಹದ್ದುದಾಟಿಸು = ಗಡಿಹಾಯಿಸು; ಗಡಿಪಾರುಮಾಡು: ಕಳವಿನ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಮನೋಹರನನ್ನು ಹಿಡಿಸಿ ಬ್ರಿಟಿಶ ಹದ್ದುದಾಟಿಸಿ ಆ ಸಂಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಕಳಿಸುತ್ತೇನೆ (ಕೊಕಕಾ. ೫೫). [← ಅರ. ಹದ್ದ್; ಹಿಂ. ಹದ್; ಮರಾ. ಹದ್, ಹದ್ದ್]

ಹದ್ದುಗಟ್ಟು (ನಾ). (ಆಲಂ) ಬಹಳ ಬಿಗಿಯಾದ ಬಂಧನ: ದಾನವನ ಕದ್ದ ಕಳ್ಳನ ಕಟ್ಟುವಂದದಿ ಹದ್ದುಗಟ್ಟನು ಕಟ್ಟಿ ಹೊಡೆದರೆ ಬಿದ್ದನಸುವಡಗಿತ್ತು (ಕೌಶಿಂಚಾ. ೨೧-೩೯). [ಹದ್ದು$_1$(< ಪರ್ದು) + ಕಟ್ಟು$_2$]

ಹದ್ದುಗಣ್ಣು (ನಾ). (ಆಲಂ) ಕ್ರೂರವಾದ ದೃಷ್ಟಿ; ಕೆಟ್ಟ ನೋಟ: ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹಾರಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಹದ್ದುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಇಳಿದು . . . ಅಗ್ರಹಾರವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಹದ್ದುಗಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಈಕ್ಷಿಸಿತು (ಸಂಸ್ಕಾರ. ೭೪); ಇನ್ನು ಕೆಲವರು ಆದಿಲ್‌ಶಾಹಿಯ ಹದ್ದುಗಣ್ಣಿಗೆ ಸಿಕ್ಕು ತಮ್ಮ

ಪ್ರಾಣಗಳನ್ನು ನಾಡಿಗಾಗಿ ಬಲಿದಾನವಿತ್ತರು (ಕುಂಕುಮ.೪೭).

[ಹದ್ದು$_{1}$ (< ಪರ್ದು) + ಕಣ್ಣು (< ಕಣ್)]

ಹದ್ದುಗೈ (ನಾ). = ಹದ್ದುಗಟ್ಟು: ಅರ್ಧರಾತ್ರಿಯೊಳಗೆ ಹೆಣನನು ತಂದು ಕದ್ದು ಸುಡುವ ಲಂಡಹೆಣ್ಣ ಹದ್ದುಗೈಯನು ಕಟ್ಟಿ ತಲೆಯನರಿವೆನೆಂದು ಹೊದ್ದಿದ ಹೆಣನ ಹಿಂಗಾಲ (ಹರಿಶ್ಚಂ. ೪-೫೨). [ಹದ್ದು$_{1}$ (< ಪರ್ದು) + ಕೈ (< ಕೆಯ್$_{2}$)]

ಹದ್ದುಗೈಯಿಡು (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) (ದೂರದಲ್ಲಿರುವುದನ್ನು ನೋಡುವ) ನಿರೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿರು: ಹದ್ದುಗೈಯಿಟ್ಟು [ಪಾಠಾಂ. ಕೈಯಿಟ್ಟು] ಹಾದಿಯ ನೋಡುತೀ ಪರಿಯ ಸುದ್ದಿಯಲಿ ನಿಮಿಷಯುಗಮಾಡಿ ದೊಬ್ಬುತ್ತಿರ್ಪುದ್ದು ಕುಳಿತಿರೆ (ಶ್ರೀಕೃಷಾ. ೨೪); ಸದ್ದುಸಪ್ಪಳವನಾಲಿಸುತಿದ್ದನಮ್ಮಾ ನಾ ಹದ್ದುಗೈಯಿಟ್ಟು ಕದ ಹೊಂದಿದ್ದನಮ್ಮಾ (ಶ್ರೀಕೃಷಾ.೨೭). [ಹದ್ದುಗೈ + ಇಡು$_{1}$]

ಹದ್ದುಪಾರು (ನಾ). ಎಲ್ಲೆ ದಾಟುವಿಕೆ; ಗಡಿಪಾರು; ಸೀಮೋಲ್ಲಂಘನೆ.

ಹದ್ದುಪಾರುಮಾಡು = (ಅಪರಾಧದ ಶಿಕ್ಷೆಯಾಗಿ) ನಾಡಿನ ಗಡಿಯಿಂದ ಹೊರಗಟ್ಟು; ಗಡಿಪಾರುಮಾಡು: ನನ್ನನ್ನು ರಾಜದ್ರೋಹಿಯೆಂದು ದರ್ಬಾರದಲ್ಲಿ ಅವಮಾನಗೊಳಿಸಿ ಹದ್ದುಪಾರುಮಾಡಿದರು (ಕುಮುದಿ. ೬೦); ಪರಕೀಯಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಈ ದೇಶದಿಂದ ಹದ್ದುಪಾರುಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ . . . ಸಿದ್ಧನಿರುವೆನು (ಪ್ರಬಂಧ. ೫೭).

[ಹದ್ದು$_{2}$ + ಪಾರು$_{1}$]

ಹದ್ದುಬಸ್ತು (ನಾ). ೧. ಗುರುತು ಮಾಡಿದ ಮೇರೆ,– ಗಡಿ: ಕೆಲವು ಮಂದಿ ತಂಟೆಕೋರರಾದ ರೈತಜನರು ನಂಬರಿನ ಹದ್ದುಬಸ್ತಾದ ಬಾಂದುಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಮನಃಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಕಿತ್ತೆಸೆಯುವುದೂ ವುಂಟು (ಭೂಮಿಅ. ೩೮). ೨. ಎಲ್ಲೆ; ಗಡಿ: ನನ್ನ ಹದ್ದುಬಸ್ತಿನ ಜಮೀನಿಗೆ ನೀನು ಬರುವುದು ಬೇಕಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ) ೩. (ಆಲಂ) ಅಂಕೆ; ಅಧೀನ; ಹಿಡಿತ: ಜನರ ಸ್ವೇಚ್ಛಾಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ತಡೆದು ಅವರನ್ನು ಒಂದು ನ್ಯಾಯದ ಹುದ್ದುಬಸ್ತಿನಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಏರ್ಪಟ್ಟದ್ದು (ರಾಜ್ಯಶಾ. ೪೯); ಪೈರಿಗಳ ಈ ದೊಡ್ಡ ಗುಂಪನ್ನು ಹದ್ದುಬಸ್ತಿನಲ್ಲಿಡುವುದೇ ಕಷ್ಟ (ಪುನರು. ೨೨೫). [< ಹದ್ದು$_{2}$]

ಹದ್ದುಮೀರು 'ಹದ್ದುಮೀಱು' ನೋ.

ಹದ್ದುಮೀಱು, ಹದ್ದುಮೀರು (ಕ್ರಿ). ೧. ಎಲ್ಲೆ ಮೀರು: ಕುಸುಮವೃಷ್ಟಿಯ ಸುಂದನಮರೇಂದ್ರ ಹದ್ದುಮೀಱಿದ ಹಬ್ಬವಾಯಿತು ಹೊದ್ದಿದರ ಹೊರವಾತ ಸುಖದಿಂದಿದ್ದನು (ಕೌಶಿಂ. ೨೨-೭೦). ಹದ್ದುಮೀರು: ೨. ಅಂಕೆ ಮೀರು; ನಿರ್ಬಂಧವನ್ನು ಉಲ್ಲಂಘಿಸು: ಅತ್ತ ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಚೋಳ ಪಾಂಡ್ಯರು ಹದ್ದುಮೀರುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ಶ್ರೀರಾಯ. ೨೦೨); ಈ ತೋಟದೊಳಕ್ಕೆ ಯಾರೂ ಬರಕೂಡದು. ಹದ್ದುಮೀರಿ ಬಂದವರಿಗೆ ಶಿಕ್ಷೆ (ಪುಟ್ಟರ. ೧೭). [ಹದ್ದು$_{2}$ + ಮೀಱು]

ಹನ್ 'ಪದಿನ್' ನೋ.

ಹನಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ: ಬಾನಾವರ, ನೀರುನಲ್ಲೆ, ಹನಕೆ (ಮೃಜೀ. ೩೯-೭೭೫). [?]

ಹನನ (ನಾ). ೧. ಕೊಲ್ಲುವಿಕೆ; ಸಂಹಾರ; ವಧೆ : ಬ್ರಾಹ್ಮಣಹನನ ಮಹಾಪಾಪಮಂ ಗೆಯ್ದು ನಿಸ್ತ್ರಿಂಶಯನೆನ್ನಂ ಪಾಪೆಯಂ ನೀಂ ಬೆಸಗೊಳೆ ಫಲಮೇಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೫೭); ಆಗಸಕ್ಕೆ ಬೆಕ್ಕಸವನೆ ತಳ್ತು ಪಾಯ್ದು ಕಣೆಗಳ್ ಕೊಟಿದಿಕ್ಕಿದುವಿರ್ವರಂ ನಿರೀಕ್ಷಿಸೆ ಪರನಿರ್ನಿಮಿತ್ತಹನನೋದ್ಯಮಮಾತ್ಮವಿನಾಶಕಾರಣಂ (ರಾಜಶೇ. ೫-೧೧೩). ೨. ನಾಶಪಡಿಸುವಿಕೆ; ಅಳಿವು; ವಿನಾಶ. ೩. ಹೊಡೆಯುವಿಕೆ; ನೋಯಿಸುವಿಕೆ. ೪. ಗುಣಿಸುವುದು. ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಶಿಕ್ಷೆ: ಹನನ . . . ದುರ್ಬೋಧ್ಯ ನಾನಾಬಾಧಾಸಂಜಾತ ತೀವ್ರವೇದನಾರೂಪಂಗಳಾಗಿ ಶಿವದ್ರೋಹಿಗಳಿಗೆ ನಿಷ್ಕಾರಣ್ಯದಿಂ ಮಾಳ್ಪ ಶಿಕ್ಷೆ (ವಿವೇಕ. ೧೧೦). [ಸಂ.]

ಹನವಡ್ಡದಗಿಡು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ಆಮ್ರಪತ್ರಕಃ- ಹನವಡ್ಡದಗಿಡು" (ಓಷಧಿ. ೧೨). [? + ಗಿಡು]

ಹನಸವಾಡಿ 'ಪನಸವಾಡಿ' ನೋ.

ಹನಸವಾತು (ನಾ). (ಆಲಂ) ಗೊಡ್ಡುಮಾತು: ಹನಸವಾತಿಗೆ ನಾನು ಹರವಸಗೊಂಬಳಲ್ಲ (ಗೀತಗೋ. ೨೫). [< ಹನಸು$_{2}$ + ಮಾತು$_{1}$]

ಹನಸು$_{1}$ 'ಪನ್ನಸು' ನೋ.

ಹನಸು$_{2}$ (ನಾ). ವೇದದ 'ಪ್ರಶ್ನೆ' ಎಂಬ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಮಾತು: ಆ ಪನ್ನದಲ್ಲಿರುವ ಹನಸುಗಳಂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವಿಂಗಡಿಸಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೩೭-೧೭); ಸರ್ವಂ ಖಲ್ವಿದಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂಬ ಹನಸೆಮ್ಮುವನೆ ಕುರಿತೊ? ಜಗವಂ ಕುರಿತೊ? (ಪಟ್ಟರ. ೨೩-೧೮).

[< ಪನ್ನ$_{2}$]

ಹನಸೋಗೆ 'ಪನಸೋಗೆ' ನೋ.

ಹನಿ$_{1}$ 'ಪನಿ$_{1}$' ನೋ.

ಹನಿ$_{2}$ 'ಪನಿ$_{2}$' ನೋ.

ಹನಿಕಪ್ಪೆ (ನಾ). (ಕರಾ) ಕಪ್ಪೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ; ಮಳೆಗಪ್ಪೆ.

[ಹನಿ$_{2}$ (< ಪನಿ$_{2}$) + ಕಪ್ಪೆ$_{1}$]

ಹನಿಕಿಸು, ಹನುಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ನೀರು, ರಸ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ತೊಟ್ಟಿಕ್ಕಿಸು: (ಆ). ಹನುಕಿಸು: ನೀರನ್ನು ಹನುಕಿಸಬೇಡ (ರೂಢಿ). [ಹನಿಕು + - ಇಸು$_{3}$]

ಹನಿಕು, ಹನುಕು (ಕ್ರಿ). ಹನಿಯಾಗಿ ಬೀಳು; ತೊಟ್ಟಿಕ್ಕು: (ಆ). ಹನುಕು: ರಾತ್ರಿಯೆಲ್ಲಾ ಮಳೆ ಹನುಕುತ್ತಲೇ ಇತ್ತು (ರೂಢಿ). [< ಹನಿ$_{1}$ (< ಪನಿ$_{1}$)]

ಹನಿಕೈ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಳತೆ (?): ಕೇರಿಯ ನೈಋತ್ಯದ ಗೋಂಟಿನಲು ಏಳು ಕೈಯಗಲ ಹನಿಕೈಯ ನೀಳದ ಮನೆಯು ಮಗ್ಗ ಸಹಿತ ಕೊಟ್ಟರು (ಸೌತ್ಇ. ೧೭೯-೧೭; 1233). [?]

ಹನಿಗಣ್ಣು (ನಾ). (ಸಂತೋಷ, ದುಃಖ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ) ನೀರು ತುಂಬಿರುವ ಕಣ್ಣು: ಅವ್ವ ನನ್ನನ್ನು ಮಾಮಾನ ತೊಡೆಯ ಮೇಲೆ ಕೂಡಿಸಿ ಹನಿಗಣ್ಣಿನಿಂದ ದತ್ತಕ ಕೊಟ್ಟಳು (ಸ್ಮೃತಿಚ. ೨೪); ಒಗ್ಗಾಲಿ ತನಗೆ ನೀಡಲಾದ ಅಷ್ಟೆಲ್ಲ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಮರಳಿ ಮುದುಕನಿಗೇ ಅರ್ಪಿಸಿ ಹನಿಗಣ್ಣಿನಿಂದ . . . ನಮಸ್ಕಾರ ಹಾಕಿದನು (ಕಬುಹು. ೨೧). [ಹನಿ$_{2}$ (< ಪನಿ$_{2}$) + ಕಣ್ಣು (< ಕಣ್)]

ಹನಿಗವನ (ನಾ). (ಆಲಂ) ಸಣ್ಣಕವನ; ಚಿಕ್ಕಪದ್ಯ: ಶ್ರೀ ಅರವಿಂದರ ಸಾವಿತ್ರಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಬಂದ ಒಂದು ಹನಿಗವನ (ಜೀವಲ. ೧೨೪). [ಹನಿ$_{2}$ (< ಪನಿ$_{2}$) + ಕವನ]

ಹನಿಗೂಡು (ಕ್ರಿ). ನೀರಿನಿಂದ ತುಂಬು; ಹನಿತುಂಬು: ಆಕೆಯ ಕಣ್ಣುಗಳು ತಟ್ಟನೆ ಹನಿಗೂಡುವುವು (ಚತುಂಬಾ. ೧೫); ಹನಿಗೂಡಿದರೆ ಹಳ್ಳ, ತೆನೆಗೂಡಿದರೆ ಬತ್ತ (ಗಾದ).

[ಹನಿ$_{2}$ (< ಪನಿ$_{2}$) + ಕೂಡು$_{1}$]

ಹನಿಚಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: (ಮೃಜೀ. ೧೫-೨೭೭). 'ಹಣಚಿ$_{2}$' ಪರಾ. [?]

ಹನಿಬ್ಬರು 'ಪನ್ನೆರಡು' ಪರಾ.

ಹನಿಮಳೆ (ನಾ). ತುಂತುರುಮಳೆ; ಸೋನೆ; ಜಿನುಗುಮಳೆ: ರಾತ್ರಿಯೆಲ್ಲಾ ಹನಿಮಳೆಯಾಯಿತು (ರೂಢಿ). 'ಜಡಿಮಳೆ' ಪರಾ.

ಹನಿಹನಿಮಳೆ = ಹನಿಮಳೆ: ಗಾಳಿಮಳೆ, ಹನಿಹನಿಮಳೆ, ಜಡಿಮಳೆ, ಜಿರಾವರ್ತಿ ಮಳೆಯೂ ಸುರಿಯತೊಡಗಿತು (ಬಾಳಿಗೆ. ೫೩). [ಹನಿ$_{2}$ (< ಪನಿ$_{2}$) + ಮಳೆ (< ಮೞೆ)]

ಹನಿಸು 'ಪನಿಸು' ನೋ.

ಹನಿಹೊತ್ತು 'ಪನಿಪೊಳ್ತು' ನೋ.

ಹನು$_{1}$ (ನಾ). ೧. ದವಡೆ; ಕಪೋಲ: "ಕಪೋಲಮನೆ ಹನು" (ಮಂಗರಾ. ೯೪-೪); ಕ್ರೂರಂ ಸ್ಥೂಲಹನುದ್ವಯಂ ಕಲಿಮನಂ . . . ಸಿಂಹೋದ್ಭವಂ (ಜಾತಕ. ೧೭-೫); ಹನು ನಸುನೀಳವಾಗೆ ಮೃದುವಕ್ತ್ರರುಣಾಧರಮಾಗೆ ಪಲ್ಗಳೆಂಬಿನ ಋಜುವಾಗೆ . . . ವಿಭೂತಿಯನುಂಟುಮಾಡುಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೧೧-೨೧); ಚಿಬುಕದ ಮೇಗಣ ಅಣುಗಳೆ ಹನು (ಅಶ್ವಶಾ. ೯-೨೩). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ. ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲಿಕೆ. [ಸಂ.]

ಹನು$_{2}$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ (?): ಸಮಸ್ತ ಗಉಂಡಗಳಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಸಾಸನದ ಕ್ರಮವೆಂತೆಂದಡೆ ತಪ್ಪು ತಉಡಿ ದಂಡ ಉಂಡಿಗೆ ಹಡರ ಹನು ಕೊಂಬಂಣ (ಎಕ. IX. ಕಾನಕಾ. ೪೧-೧೨; 1300). [?]

ಹನುಕಲು (ನಾ). ಹನಿಯುತ್ತಿರುವಿಕೆ; ತುಂತುರುಮಳೆ: "ಹನುಕಲು–ಹನಿಗಾಲ, ಸಮೃದ್ಧಮಳೆಗಾಲ" (ಜಾನಕೋ.೫೩). [ಹನುಕು (< ಹನಿಕು) + - ಅಲು (< ಅಲ್$_{2}$)]

ಹನುಕಿಸು 'ಹನಿಕಿಸು' ನೋ.

ಹನುಕು 'ಹನಿಕು₂' ನೋ.

ಹನುಚಕ್ರ (ನಾ). [ಅಶ್ವಶಾ] (ಕುದುರೆಯ) ಕಪೋಲದ ಮೇಲ್ಭಾಗ ಹಾಗೂ ಕೆಳಭಾಗದ ಸಮೂಹ: ಗಂಡದ ಪೊಱಗಣ ಕೆಳಗಣ ತಂಡಕೆ ಹನುಚಕ್ರಮೆಂಬ ಪೆಸರ ದಕಕ್ಕುಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೯-೨೪). [ಸಂ.]

ಹನುಮ (ನಾ). ೧. (ದೊಡ್ಡ) ದವಡೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು. ೨. ವಾಯುವಿನ ಮಗ; ಅಂಜನಾಪುತ್ರ; ಮಾರುತಿ: ವಿತತರಾಕ್ಷಸರಾಜಬಲ ಸಂಗತವನುಜ್ ಸಂಹರಿಸಿ ರಾವಣಸುತನಿನಬುಜಭವಾಸ್ತ್ರದಲಿ ಬಿಗಿವಡೆದನಾ ಹನುಮ (ತೊರರಾ. ೫-೭ ಸಂಧಿಸ); ನಿಮಿರ್ದುದು ನವಿರ್, ಮೆಯ್ಗೆ ಹನುಮನಾ! (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೮೧-೧೯೩).

ಹನುಮನ ಕಲ್ಲು = ಹನುಮಂತನ ಮುದ್ರೆಯಿರುವ ಗಡಿಕಲ್ಲು; ಹನುಮನ ಮುದ್ರೆಕಲ್ಲು: ಕೊನೆಯಗೆ ನೆಟು ಕೊಟ ಹನುಮನ ಕಲು (ಮೃಊ. ೧೯೩೭. ೪೫-೨; ೧೬ನೆಯ ಶತ) ಹನುಮನ ತಾಳಿ = ಹನುಮಂತನ ಚಿತ್ರವಿರುವ, ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಆಭರಣ: ಕತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಅಡ್ಡಿಕೆ . . . ಹನುಮಂತನ ತಾಳಿ, ಹುಲಿಯುಗುರು (ಮಲ್ಲಿ. ೪೦). ಹನುಮನ ಬಾಲ = ಒಂದು ಬಗೆಯ ಯುದ್ಧದ ಸಾಮಗ್ರಿ: ಬಲೆ ಪಟ ಹನುಮನ ಬಾಲ ಚಬುಕು ಕೊಳ್ಳಿ ತೊಲಗದ ಕಂಭ ಮುಂದುಲಿವ ತಲೆ ಕಳಸದ ಬಿರಿದಿನ ಹರಿಗೆಯ ಮಂದಿ ಕಲಹಕ್ಕೆ ಪೊಱಮಟ್ಟರೊಸೆದು (ಕುರಾಸಾ. ೧೧-೩೩); ಇದೆ ಮುತ್ತಿನ ಕುಚ್ಚಿನ ಹನುಮನ ಬಾಲವಿದೆ ನವರತ್ನದ ಠೌಳಿ ಇದೆ ಪಚ್ಚೆಗಾವಿನ ಸತ್ತಿಗೆಯವ ರಾಮನಿದಕೆ ಸಂದೆಗಬೇಡವಿನ್ನು (ಕುರಾಸಾ. ೪೦-೧೭); ಹಮ್ಮುಗೆ ವರಹನುಮನ ಬಾಲ ಹೊಂಗಂಟೆ ಹೊಮ್ಮೇಳದ ಕಠಾರಿಗಳು . . . ಒದವಿತೊಗ್ಗಿನಲಿ (ಮೋಹತ. ೧೯-೧೧). ಹನುಮನ ಹಕ್ಕಿ = ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ: (೬).

[< ಸಂ. ಹನುಮತ್]

ಹನುಮಂತ (ನಾ).= ಹನುಮ ೨: ರಾವಣನ ಮೇಲಣ ರಾಜಕಾರಿಯದ ಕಥನಕಾಲೋಚಿಸಿ ಕರಡಿ ಕಪಿಗಳಂ ನೆರಪಿ ಪೃಥಿವಿಜಯನಟಿಸಲ್ಕೆ ವೀರಹನುಮಂತನಂ ಕಳುಹಿದಂ ಕಾಕುತ್ಸ್ಥನು (ಪ್ರಮಭಾ. ೧೮-೫); ಹನುಮಂತ ಹಗ್ಗ ಕಡಿಯುವಾಗ ಪೂಜಾರಿ ಶಾವಿಗೆ ಬೇಡಿದ (ಗಾದೆ). [ಸಂ. ಹನುಮತ್]

ಹನುಮಂತಧಾಳ (ನಾ). ಕತ್ತಿಯ ವರಸೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ; IP ಹನುಮಂತನು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಕುಳಿತು ತೀವ್ರವಾಗಿ ಹೊಡೆಯುವ ಒಂದು ವರಸೆ: ಕುಳಿತುಕೊಂಡವನಾಗಿ ಯೇಳುವಾಗ ಪಾರ್ಶ್ವಗಳಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಮೇಲೆಯೂ ಕೆಳಗೂ ಕೈಗಳ ಕ್ಷೇಪಣ ಆವದುಂಟು ಅದು ಹನುಮಂತಧಾಳ (ಹನುಮಂತಗತಿ)ಯೆಂದು ತಿಳಿವದು (ಖಡ್ಗಲ. ೪-೬೧). [ಹನುಮಂತ + ಧಾಳ₁(< ಡಾಳ₁)]

ಹನುಮಂತತೊಪ್ಪಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಸಿತ್ತುಂಡೆಗಿಡ, ಸಿಡಿಗೋಲಿ, ಹನುಮಂತತೊಪ್ಪಲು, ಚೇಡುದೀರ (ಮೃಔ. ೨೧-೩೯೩). [ಹನುಮಂತ + ತೊಪ್ಪಲು]

ಹನುಮಗತಿ (ನಾ). ಹನುಮಂತನಂತೆ ನೆಗೆಯುವುದು: ತುರಗರತ್ನಮಂ . . . ಇಮ್ಮಡಿಫಂಟೇಂದ್ರನರೇಂದ್ರಂ ಹನುಮಗತಿಯಿಂದೇರಿದಂ (ಬೀಳವಂ. ೧-೫೫).

[ಹನುಮ + ಗತಿ]

ಹನುಮತ್ತು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಲ್ಲಿನ ಬೇನೆ,– ದಂತರೋಗ: ಹನುಮತ್ತೆಂಬ ದಂತರೋಗದಲ್ಲಿ ಹಲ್ಲುಗಳು ಕಟವಾಯಿಸಂದುಗಳಲ್ಲಿ ವಾತದಿಂದ ಅತ್ಯಂತ ವಕ್ರವಾಗಿ ಮುಖವನು ವಕ್ರವಾಗಿ ಮಾಡುವವು (ವೈದ್ಯಸಾ. ll.೧೨೨). [ಸಂ. ಹನುಮತ್]

ಹನುಮದ್ಧ್ವಜ (ನಾ). ಹನುಮಂತನ ಚಿತ್ರವಿರುವ ಬಾವುಟ,– ಧ್ವಜ: ತಮ್ಮ ಭುಜಪರಾಕ್ರಮದಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸಿದ ಹನುಮದ್ಧ್ವಜ ಗರುಡಧ್ವಜ . . . ಏಟುಪಾವುಡೆ ಮುಂತಾದ ಬಿರುದುಗಳಿಂದಲೂ . . . ಆಸ್ಥಾನವು ಕಂಗೊಳಿಸುತ್ತಿರಲು (ಮಹಾವಂ. l. ೧.೪). [ಸಂ.]

ಹನುಮನ ಫಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಫಲ: (ಮೃಔ. ೭-೧೨೦). 'ರಾಮಫಲ', 'ಸೀತಾಫಲ' ಪರಾ. [< ಹನುಮ + ಫಲ]

ಹನುಮನಾಯಕ (ನಾ). ಯಕ್ಷಗಾನಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಹಾಸ್ಯಪಾತ್ರ, –ವಿದೂಷಕ: ಹನುಮನಾಯಕನ ಪಾತ್ರಕ್ಕೆ ಕಾಣಿಯೇ ಸ್ಕೆ (ಚಲುಮ. ೫). [ಹನುಮ + ನಾಯಕ]

ಹನುಮಾನಾಸನ (ನಾ). [ಯೋಗ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಸನ: ಮುಖ್ಯವಾದ ಕೆಲವು ಆಸನಗಳು . . . ೪೮. ಸೇತುಬಂಧಾಸನ ೪೯. ಹನುಮಾನಾಸನ ೫೦. ಗರುಡಾಸನ (ಭಾರತ. ೧೬೭). [ಸಂ.]

ಹನುಮಾಯಣ (ನಾ). ಹನುಮಂತನ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಕಥೆ: ಕೆಟ್ಟ ಹನುಮಾಯಣ ವಿದಾಯಿತು ಮುಟ್ಟ ರಾಮಾಯಣದ ಕಥೆಗಳ ಬಟ್ಟೆದಪ್ಪಿತು . . . ಎನುತನುವನುದಕವನು ಥಟ್ಟನಸುರನ ಬಾಯಿಗೆಚೆದನು (ಕೌಶಿಕಾ. ೨೨-೨೩).

[IP ಇದು 'ರಾಮಾಯಣ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಹೋಲಿಕೆಯ ಮೇಲೆ ಆದ ರೂಪ]

ಹನುಮಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕೆನೆ; ಹೇಷಾರವಮಾಡು: ನರಿವಿಂಡುಗಳ ಕೂಡಿ ಬಹುವಿಧದ ವರ್ಣಗಳಲಿ ತುರಗಮಯವಾಗಿ ಹನುಮಿಸುತ ಖುರಪುಟವೆತ್ತಿ ಧರಣಿಯಂ ಬಗಿದೊಗುವ ವಹಿಲಗತಿ ಚಿತ್ರದಿಂದಿರಲು (ಲಿಂಚಿಲಿ. ೬೭-೧೨); ಲಳಿ ಮಸಗಿ ಹನುಮಿಸುತ ಖುರದಲಿ ನೆಲನ ಕೆರೆದವು ಕುದುರೆ (ಕುಮ್ಮಾಭಾ.೮-೨); ಹನುಮಿಸಿದೊಡೆ ಸಿಂಹನಾದವೆಂದಾನೆಗಳ್ಗನ ಗುಂದುವವು ಕುದುರೆಗಳು ಕನಲಿ ಕಣ್ಗೆಡುವವೆಂದೆನಲಾ ವಾರುವನನುವನದೇನ ಬಣ್ಣಿಪೆನು (ಕುರಾಸಾ. ೧೩-೪೮). [ಹನುಮು + - ಇಸು₁]

ಹನುಮು (ನಾ). ಕುದುರೆಯ ಕೆನೆತ; ಹೇಷಾರವ: ಮೋಡಮಂ ಹನುಮಿಂ ಪಳಿದಂ ನಾಡೆ ನರ್ತನದಿಂ ನಟನಂ ಕೂಡೆ ನಕ್ಕು ಸುವಕ್ತ್ರದೊಳಂ ಗಾಡಿಯಿಂದೆ ಪತಿವ್ರತೆಯಾ ಮೋಟೆಯೆಂದದ ವಾಜಿಚಯಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೪-೧೧-೧೧೪). 'ಹನುಮಿಸು' ಪರಾ.

[< ಹನುಮ?]

ಹನುರೋಮ (ನಾ). ಮುಖದ ಕೂದಲು; ಗಡ್ಡ: "ಮುಖರೋಮಂ ಶ್ಮಶ್ರು ಕೂರ್ಚಕಂ ಹನುರೋಮಂ" (ವಸ್ತುಕೋ.೭೧-೭೨). [ಸಂ.]

ಹನೆ₁ 'ಪನೆ₁' ನೋ.

ಹನೆ₂ 'ಪನೆ₂' ನೋ.

ಹನೆ₃ 'ಪಾನೆ' ನೋ.

ಹನೆಗರಿ (ನಾ). ತಾಳೆಗರಿ; ಪನೆಗರಿ: ವರ್ಷವೆಲ್ಲ ಮನೆಯ ಗೋಡೆಗಳನ್ನು ಮುಚ್ಚುತ್ತಿದ್ದ 'ಹನೆ' ಗರಿಗಳಿಗೆ ಆ ದಿನ ವಿಶ್ರಾಂತಿ (ಮರಮ. ೧).

[ಹನೆ₁(< ಪನೆ₁) + ಗರಿ (< ಗಱಿ)]

ಹನೆಗೊನೆ (ನಾ). ಹಲ್ಲಿನ ಆಕಾರದಲ್ಲಿರುವ ಹೊಂಬಾಳೆ: ಅಡಕೆಯ ಹನೆಗೊನೆ ಬಂಗಾರ ಹಳ್ಳಿಯ ಹೆಣ್ಣನ ಸಿಂಗಾರ ಬಡವರ ಬೆಡಗಿನ ಬಂಗಾರ ಕರಿದೇವ ಹರಸಲಿ ಮುಂಗಾರ ಹಿಂಗಾರ (ಕ್ರೌಂಚಧ್ವ. ೬-೧೯). [ಹನೆ₂ (< ಪನೆ₂) + ಕೊನೆ₂]

ಹನೆಬೊಂಡ (ನಾ). (ಕರಾ) ಹನೆಮರದ ಎಳೆಯ ಕಾಯಿ: ತಾನು ಮನೆಯಿಂದ ತಂದ ಹನೆಬೊಂಡದ ತೊಳೆಗಳನ್ನು ಎಬ್ಬಿಸಿ ಅವರ ಮುಂದಿಟ್ಟಳು (ಮರಮ. ೪೨೦).

[ಹನೆ₁ (< ಪನೆ₁) + ಬೊಂಡ₁]

ಹನೆಮರ 'ಪನೆಮರ' ನೋ.

ಹನೆಹೆಡೆ (ನಾ). = ಹನೆಗರಿ: ಮನೆಯ ಬಾಗಿಲಿಗೆ, ಒಂದು ತೂಗಾಡುವ 'ಹನೆಹೆಡೆ', ಮಳೆಗಾಲ ಬಂದರೆ ಯಾರನ್ನಾದರೂ ಬೇಡಿ ಕಾಡಿ, ಇನ್ನೊಂದು ಹತ್ತು ಹನೆಮರದ ಗರಿಗಳನ್ನು ತಂದು ನಾಲ್ಕು ಸುತ್ತಲೂ ತೂಗಿಸುತ್ತಾನೆ (ಹಹಸ. ೭೭).

[ಹನೆ₁ (< ಪನೆ₁) + ಹೆಡೆ₁(< ಪೆಡೆ)]

ಹನ್ನ₁ 'ಪನ್ನ₁' ನೋ.

ಹನ್ನ₂ 'ಪನ್ನ₃' ನೋ.

ಹನ್ನವಣ 'ಪನ್ನವಣ' ನೋ.

ಹನ್ನವಣಿಗ (ನಾ). (ವೀಳೆಯದ) ಎಲೆಯನ್ನು ಮಾರುವವನು: ಈನ್ನೀ ಧರ್ಮಮಂ ಸ್ಥಳದ ಹನ್ನವಣಿಗರುಂ ಡ್ಡಾಯದ ಕೋಲ್ಕಾರರುಂ ಪುರಸ್ಸರಾಗಿ ನಡಸುವುದು (ಸೌಇಇ.IX-i; ೧೬೪-೪೩:1098); ಹನ್ನವಣಿಗ ಸಿಂಗಣನುವ್ವೆನೂಱ ನಾಲ್ಕುರುಮಿಟ್ಟು ಬಿಟ್ಟ ಧರ್ಮ ಗಾತ್ರಕ್ಕೆಯೊಂದು ಪೇಱಿ (ಕಇ. I, ೧೯-೧೫:1108).

[ಹನ್ನ₂ (< ಪನ್ನ₃) + - ವಣಿಗ₂]

ಹನ್ನಸ (ನಾ). ನಿಂದೆ; ಅಪವಾದ: ಮಱೆ ಮೋಸ ಕಲಹ ಕಾತರ ಕಟ್ನಾಯಸ ಬಿಱುಬು ಹರುಬು ಹನ್ನಸಗಳ ತೆಱನಱಿಯದಲ ರಕ್ಕಿಸು ರಂಗಾ (ಶತಸಾಂ. ೩೩-೭೭); ಗನ್ನಗದುಕುಗಳ

ಕಳೆದು ಗರ್ವವ ಬಿಟ್ಟು ಹನ್ನಸಗಳನು ಹಬ್ಬಿಸದ ತನ್ನ ಬಾಳಿಕೆ ಬಡತನದ ಬಗೆಯನೆಲ್ಲ ಬಿನ್ನವಿಪುದು ವಿನಯದೊಳು (ಹರಿಬ. ೩-೨೨). [?]

ಹನ್ನಸವಾತು (ನಾ). ನಿಂದೆಯ ಮಾತು : ಈ ಮೇಲ್ಗೆಯ್ಮೆವಾಡಂ ಕೇಳ್ವುಮ್ಮಹದೊಳೆ ಗಮ್ಮನೆ ಪೋಪುದುಚಿತಮಿನ್ನಿವರ್ ಪಾಡುವ ಬಲುಬಿನ್ನಣಿಯ ಹನ್ನಸವಾತುಗಳನನ್ನೆವರ ಮನ್ನರೆನಿಸಿ ಕೇಳ್ಕೆಂ (ಚಿಕವಿ. ೬-೧೫೭ ವ). [ಹನ್ನಸ + ಮಾತು]

ಹನ್ನಸು 'ಪನ್ನಸು' ನೋ.

ಹನ್ನಾಸಿ 'ಪನ್ನಸು' ನೋ.

ಹನ್ನಿಬ್ಬರ್ 'ಪನ್ನೆರಡು' ಪರಾ.

ಹನ್ನಿಬ್ಬರ ಗಂಡ 'ಪನ್ನೆರಡು' ಪರಾ.

ಹನ್ನಿಬ್ಬರು 'ಪನ್ನೆರಡು' ಪರಾ.

ಹನ್ನಿರ್ಕಾಯಿ 'ಪನ್ನೆರಡು' ಪರಾ.

ಹನ್ನಿರ್ಛ್ಯಾಸಿರ 'ಪನ್ನೆರಡು' ಪರಾ.

ಹನ್ನಿರ್ಧಾನ್ಯ 'ಪನ್ನೆರಡು' ಪರಾ.

ಹನ್ನಿರ್ಬರ್ 'ಪನ್ನೆರಡು' ಪರಾ.

ಹನ್ನಿರ್ವರು 'ಪನ್ನೆರಡು' ಪರಾ.

ಹನ್ನುಸಿಗ 'ಪನ್ನಸಿಗ' ನೋ.

ಹನ್ನೆರಡು 'ಪನ್ನೆರಡು' ನೋ.

ಹನ್ನೆರಡುಮಹಲು (ನಾ). ಕೋಟಿಮಹಲು, ಗಾಡೀಮಹಲು, ದೀವಟೀ ಮಹಲು, ಜಕಾಯತ್ ಮಹಲು, ತಟ್ಟಿಮಹಲು, ದರೋಗಿಮಹಲು, ಸೇಂದೀಮಹಲು, ಪಾಲಖಿಮಹಲು, ಇಮಾರ್ತಿ ಮಹಲು, ದರ್ಜಿಮಹಲು, ಫಾಯಿನ್‌ಮಹಲು ಮತ್ತು ಚಾಸೂದ್‌ಮಹಲು ಎಂಬ ಹನ್ನೆರಡು ವಿಧವಾದ ಭವನಗಳು: 'ಹಸವಾಯಿ ಜಗದೆಂಪ ಸುಗುಣ ಕನ್ನಡಜಾಣ' ಪಾದಷಹನು ರತ್ನಖಚಿತ ವಾದ ವಸಂತಮಹಲಿನಲ್ಲಿ ಸಭೆಮಾಡಿಕೊಂಡು ಎಪ್ಪತ್ತೆರಡು ನಿಯೋಗ ಅಠಾರಖಾನೆ ಹನ್ನೆರಡುಮಹಲು ವಿದ್ವಜ್ಜನಸಮೇತವಾಗಿ ಸದರು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಕುಳಿತಿದ್ದನು (ಬಿಜ್ಜಳ. ೪). [ಹನ್ನೆರಡು (< ಪನ್ನೆರಡು) + ಮಹಲು (< ಮಹಾಲು)]

ಹನ್ನೊಂದು 'ಪನ್ನೊಂದು' ನೋ.

ಹಪ (ನಾ). ಬೈಗುಳು; ಶಾಪ.

ಹಪಹಾಕು = ಬೈಯು; ಶಾಪಹಾಕು: ಉಪಕಾರ ಅರಿಯದವ ಊಟಕ್ಕೆ ಬಂದರೇನೊ ಹಪಹಾಕಿ ಉಣಿಸುವ ಅಪ್ಪನಾದರೆ ಏನೊ (ವಿಠಾಕೃ. ೧೧೭-೬).

[?. / ಮರಾ. ಹಪಾಪ್ = ದುರಾಸೆ, ವ್ಯಥೆ]

ಹಪತಾಪ (ನಾ). ಸಂಕಟದಿಂದ ಕೂಡಿದ ತಾಪ; ಬಹಳವಾದ ಸಂಕಟ: ಪಾಪವೆಂಬ ಗರಳದಲ್ಲಿ ಹಪತಾಪ ಪಡುತ್ತೇನೆ ಶ್ರೀಪತಿಯೆ ನಿನ್ನ ನಾಮ ಲೇಪಿಸೆನ್ನ ನಾಲಿಗೆಗೆ (ವಿಠಾಕೃ. ೧೧೭-೬). [ಹಪ (? ← ಮರಾ. ಹಪಾಪ್) + ತಾಪ]

ಹಪಹಪ (ನಾ). ತೊಂದರೆ; ತ್ರಾಸ: ಎಲೆಗೆರಡಾದರೂ ಚೆಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಯಾರಿಗೂ ತೃಪ್ತಿ ಇಲ್ಲ. ಅದೇನೋ ಹಪಹಪ ಎಲ್ಲರ ಮನಸ್ಸಿಗೂ (ದಾಕುಟ. ೧೦೪).

[← ಮರಾ. ಹಪಾಪ್]

ಹಪಹಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬವಣೆಪಡು; ಬೇಗುದಿಗೊಳ್ಳು: ಮನೆಯಲ್ಲಿಯ ಕಾಳು-ಕಡಿಗಳೆಲ್ಲ 'ತಳ ಝಾಡಿಸಿ' ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಒಕ್ಕಲುಕುಟುಂಬವೂ ಹಪಹಪಿಸಿತು (ಬರಪಾ. ೫೪); ಒಮ್ಮೆಲೆ ಕೇಳಬಂದಿತು ಬನುವನಿಗೆ ಅರ್ಧ ಕುಡಿದು ಹಪಹಪಿಸುತ್ತಿರುವ ತನ್ನಣ್ಣನ ದನಿ! (ಬಸಪಿ. ೨೫). [ಹಪಹಪ + - ಇಸು]

ಹಪಾಪಿ (ನಾ). (ಉಕ) ೧. ದುರಾಸೆ; ಲೋಭ: ಹಪಾಪಿಯಿಂದ ಎಲ್ಲ ದಿನಗಳನ್ನು ಮೊದಲಿಗೇ ವೆಚ್ಚಮಾಡಿ ಆಮೇಲೆ ಚಡಪಡಿಸುವ ಸ್ಥಿತಿ ಇವನಿಗಿಲ್ಲ (ಗಾಳಿಪ. ೫೮). ೨. ದುರಾಸೆಯುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಲೋಭಿ: ಅವುಗಳಿಗೆ ಭೋಗಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಅನುವನ್ನೇ ಮಾಡಿಕೊಡದಿದ್ದರೆ ಅವು ಹಪಾಪಿಯಾಗಿ ಅನುಕೂಲಸಂಧಿ ದೊರೆತೊಡನ ಅನಿಯಂತ್ರಿತವಾಗುವುವು (ಭಾರಸಂ. ೧೬೦); ಮೊದಲಿನಿಂದಲೂ ಹೊಂಚುಹಾಕಿ ಕುಳಿತ ಹಪಾಪಿಯಂತೆ! (ಮೂರುದಾ. ೨೧೫). [← ಮರಾ. ಹಪಾಪ್]

ಹಪಾಪಿತನ (ನಾ). ದುರಾಸೆ; ಲೋಭ: ಎರಡಕ್ಕೆ ಬದಲು ಹತ್ತು ಕಣ್ಣುಗಳಿದ್ದರೆ ಹೇಗೊ ಹಾಗೆ ಹಪಾಪಿತನದಿಂದ ಕೂರಾಗಿ ನೋಡಿದರು (ಕಾಗೆ. ೨೩); ಎಷ್ಟು ತಿಂದರೂ ಸಾಕಿಲ್ಲ. ದರಿದ್ರತನ ತಪ್ಪುವದಿಲ್ಲ. ಹಪಾಪಿತನ ಹೋಗುವದಿಲ್ಲ (ಸ್ವ.ಚಿಟಿ. ೩೮೯).

[ಹಪಾಪಿ + - ತನ]

ಹಪಾಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅತಿಯಾಗಿ ಬಯಸು; ತವಕಪಡು: ಮತ್ಸರಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ದೂಷಿತವಾದ ಗಂಡನ ಪ್ರೇಮಕ್ಕಾಗಿ ಅವಳು ಹಪಾಪಿಸಿರಲಿಲ್ಲ (ಸ್ವಶಾಷ. ೬೭); ಜನರೆಲ್ಲ ಅಧಿಕಾರ ಗೌರವಕ್ಕೆ ಹಪಾಪಿಸಿದ್ದಾರೆ (ರಂಗರೋ. ೧೫೧); ಮನುಷ್ಯರೆಂಬುವ ಮಾನವಪ್ರಾಣಿಗಳು . . . ಅನ್ನಕ್ಕಾಗಿ ಹಪಾಪಿಸಿ ಅನ್ನದ ದಾರಿ ನೋಡುತ್ತ ಸಾಲುಸಾಲಾಗಿ ಕುಳಿತಿದ್ದರು (ಮನ್ವಮ. ೧೨೬). [ಹಪಾಪಿ + - ಇಸು]

ಹಪಾಪಿಹದ್ದು (ನಾ). ದುರಾಸೆಯ ಹದ್ದು: ಮೊದಲ ಸಲ ಅನ್ನ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಬಿದ್ದೊಡನೆ ಹಪಾಪಿಹದ್ದಿನಂತೆ ಹಾರಿ ಅದನ್ನು ಹೊಡೆಯುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಅನಾದಿ. ೩೫).

[ಹಪಾಪಿ + ಹದ್ದು (< ಪರ್ದು)]

ಹಪ್ತೆ, ಹಫ್ತೆ (ನಾ). ೧. ಏಳುದಿನಗಳ ಅವಧಿ; ಒಂದು ವಾರ: ಬಡಾಫಕೀರರು . . . ಇಲ್ಲಿಂದ ಹೋಗಿ ಎರಡು ಹಪ್ತೆಗಳಾದವು (ದಾಲ್ಟ್. ೧೪); ಈ ಒಂದು ಹಪ್ತೆ ಒಂದು ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ತರಲಾಗದಷ್ಟು ಮಾರ್ಪಾಡನ್ನು ಅವಳಲ್ಲಿ ತಂದಿತ್ತು (ಹುಲಿಹಾ. ೮೮). ೨. ಕಂತು ಕಟ್ಟುವ ಕಾಲಾವಧಿ ಮತ್ತು ಕಂತಿನ ಹಣ: (ತ). ೩. ಕಂದಾಯ; ತೆರಿಗೆ: ಸಭೆ, ಮೆರವಣಿಗೆ ಮಾಡಿರಿ, ಬೇಡವಾದರೆ ಸರಕಾರದ ಕಾಯದೆಗಳನ್ನು ಪಾಲಿಸಬೇಡಿರಿ, ಹಪ್ತೆ ಕೊಡಬೇಡಿರಿ (ಬಂಗಾರ. ೧೭೭); ನಿನ್ನ ಹೊಲದ ಹಪ್ತೆ ಎನರ ಈ ಸರ ಹೆಚ್ಚು ಆಗೇತೇನು? (ಗಂಮಾಯಿ. ೧೮೮). ಹಫ್ತೆ: (ಅನಂನಾ); (ಶಿವಂಗ್ಬಾ., ೫೯).

[← ಪಾರ ಹಿಂ. ಹಫ್ತಾ; ಮರಾ. ಹಪ್ತಾ, ಹಫ್ತಾ ./ ಸಂ. ಸಪ್ತಾಹ]

ಹಪ್ತೆಕೊಡು (ಕ್ರಿ). ಕಂದಾಯ ಸಲ್ಲಿಸು; ತೆರಿಗೆ ಕೊಡು: ನಾವು ಹಪ್ತೆಕೊಟ್ಟು-ಕೊಟ್ಟು ಸತ್ತೆವು. ಆದರಿನ್ನೂ ಇವರ ಹೊಟ್ಟೆ ತುಂಬಿಲ್ಲ (ಜಮಾನ್ನಾ. ೬೪).

[ಹಪ್ತೆ + ಕೊಡು]

ಹಪ್ಪರಿಕೆ (ನಾ). (?): ಸರಪಿನ ಕೋಣೆ ಕಟ್ಟಳೆಮರಂ ಕುಡುಗೋಲ್ತೆರಸೀರೆ ದಬ್ಬಳಂ ಹುರಿ ಗಡಹಾರ ನೇಣ್ಕೊಡಲಿ ಕತ್ತಿಗೆ ಸಗ್ಗಳೆ ಗೂಂಟವೆತ್ತು ಹಪ್ಪರಿಕೆಯ ಭಂಡಿ ತೊತ್ತು ಬೆಸವಾಳ್ ಸವಗಂ ತೊಡೆ ಮೊಚ್ಚೆಯಂಗಳೆಂಬುರುತರಸಾಧನಂಬೆರಸು ದಂಡನವರ್ ಪೊಱಮಟ್ಟರರ್ಥಿಯಿಂ (ತ್ರಿಪುದ. ೨೪-೨೮೫). [?]

ಹಪ್ಪಳ 'ಪಪ್ಪಡ' ನೋ.

ಹಪ್ಪಳಕಾರ 'ಪಪ್ಪಡಕಾರ' ನೋ.

ಹಪ್ಪಳಖಾರ 'ಪಪ್ಪಡಕಾರ' ನೋ.

ಹಪ್ಪಳಿಕೆ, ಹಪ್ಪಳಿಗೆ (ನಾ). ೧. (ಹಪ್ಪಳದಂತೆ) ಚಪ್ಪಟ್ಟೆಯಾಗಿರುವುದು: ನಿಯತದ್ವಿತ್ವಕ್ಕೆ - ಪಪ್ಪುಕಂ . . . ಹಪ್ಪಳಿಕೆ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಸಿಪ್ಪು (ಶಮದ. ೩೬ ಪ್ರಯೋ). 'ಹಪ್ಪಳಿಕೆಮೂಗು' ಪರಾ. ಹಪ್ಪಳಿಗೆ: ೧. ಸ್ಫಟಿಕೋಪಲಂಗಳಿಂ ಧಾರಿಣಿ ಕೂಡೆ ಹಪ್ಪಳಿಗೆಯೊತ್ತಿದುದೋ ಸಲಿಲಾಶಯಂ ಪಯಃಪೂರವಮನಾಂತುದೋ ದಿಟಕೆ ತಾನೆನಿಸಿತ್ತಮೃತಾಂಶುರಶ್ಮಿಯಿಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೮-೬೫). ೨. ಚಪ್ಪಟೆಯಾದ ಕಲ್ಲು; ಹಾಸುಗಲ್ಲು: ಆ ತೀರ್ಥದ್ವಾರವಕ್ಷಶೋಭಾರ್ತ್ಥಂ ಮಾಡಿಸಿದ ನೀರಂಗದ ಹಪ್ಪಳಿಗೆ ಯುಮನೀ ಮಹಾಸೋಪಾನಪಙ್ಕ್ತಿಯುಮಂ ರಚಿಸಿದಂ ಶ್ರೀಗೊಮ್ಮಟದೇವರ ಸುತ್ತಾಲು ರಂಗಮ ಹಪ್ಪಳಿಗೆಯಂ ಬಿಗಿಯಿಸಿದಂ (ಎಕ. II, ೨೬೭-೭; 1160).

[ಹಪ್ಪಳ (< ಪಪ್ಪಡ) + - ಇಕೆ]

ಹಪ್ಪಳಿಕೆಮೂಗು (ನಾ). ಹಪ್ಪಳದಂತೆ ಚಪ್ಪಟೆಯಾದ ಮೂಗು; ತಟ್ಟೆಮೂಗು: ಪಱಿದರೆ ಕುಱಿನೊಸಲಱಿಗಣ್ ನೊರೆವಾಯ್ ಹಪ್ಪಳಿಕೆಮೂಗು (ಯಶೋಚ. ೨-೩೮).

[ಹಪ್ಪಳಿಕೆ + ಮೂಗು]

ಹಪ್ಪಳಿಗೆ 'ಹಪ್ಪಳಿಕೆ' ನೋ.

ಹಪ್ಪಳೆ (ನಾ). ಚಪ್ಪಟೆಯಾಗಿರುವ ಕಲ್ಲು; ಚಪ್ಪಡಿ: ಇಂದುಕಾಂತದ ಶಿಲೆಯ ಹಪ್ಪಳೆ ಬಂಧಿಸಿದ ಸೋಪಾನ ಸುತ್ತಲು ಹೊಂದಿ ಹೊಱಗಾಣಿಸದ ಸಪ್ತಾವರಣಮಯಭಿತ್ತಿ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೨೧-೧೦). [< ಹಪ್ಪಳ]

Δ **ಹಪ್ಪಟ** 'ಪಪ್ಪಡ' ನೋ.

ಹಪ್ಪು (ನಾ). ಮಾಂಸದ ತುಂಡು; ಬಾಡಿನ ಚೂರು: ಇರುಳಾಗಲಿಬ್ಬ,ರುಂ ಹುಲಿಯನೇಳಿಸಿ ಪೋಪವರ ಬೇಕೆ? ಹಸಿದಿಹೆಯ ಕಾಡ ಮದುಮಗನ ಇರುವುದಿಲ್ಲಿಯ ಹಪ್ಪು ಮೆರವಣಿಗೆ ನಾಳೆ ನೀನರಸನಾಗುವೆಯೆಂದು ಪೋದರವರೊಡನೆ (ಕಾಲೂರ. ೮೮-೧೭೦); ಮಾತು ಕೇಳದ ಮಕ್ಕಳು ನಾಯಿ ಬಾಯಿಗೆ ಹಪ್ಪು (ಗಾದೆ). [?]

ಹಪ್ಪುಕಳ (ನಾ). "ಹಪ್ಪು ತಿನ್ನುವ ಹದ್ದು; ಕಬ್ಬಾರೆಹದ್ದು; ರಣಹದ್ದು" (ಸಿರಿಕೋ. ೫೪೨): ಈಗ ಈ ಹುಡುಗ ಸಿಕ್ಕಿದ್ದಾನೆ; ಅವನನ್ನು ಲಗುಡಿ ತೆಗೆಯುತ್ತಾರೆ; ಚೂರು ಚೂರು ಇರಿಸುವುದಿಲ್ಲ . . . ಶುದ್ಧ ಹಪ್ಪುಕಳಗಳು (ಹಪುಸ. ೫೮). [ಹಪ್ಪು + ಕಳ,]

ಹಪ್ಪುಸವಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಹಪ್ಪುಸವಗ - ಶೋಭೆಯುಳ್ಳ ದೊಡ್ಡ ಮರ. ಕಟ್ಟಿಗೆ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬರುವದಿಲ್ಲ. ತೋಟೆಯ ನಾರಿನಿಂದ ಹಗ್ಗಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಸಮುದ್ರ ತೀರದಲ್ಲಿ ಈ ನಾರಿನ ವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಮಾಡುವರು (ಕಭಾಗ. ೪೯).

[ಹಪ್ಪು ., + ಸವಗ]

ಹಪ್ತೆ 'ಹಪ್ತೆ' ನೋ.

ಹಬಶಿ, ಹಬಸಿ, ಹಬ್ಬಸಿ, ಹಬ್ಬಿಸಿ, ಹಬ್ಬುಸೆ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ದೇಶದ ಹೆಸರು; ಅಬಿಸೀನಿಯಾ: ನಮಗೆ ಕಾಣಿಸಿದವನಿಗೆ ಪ್ರಾಣಾಚ್ಛೆಯಾಗಲೆಂದು ಹಬಶಿಯವರಿಗೆ ಹುಕ್ಕುಂ ಕಳುಹಿಸಿದನು (ಕಥಾಮಂ. IV, ೧೦೦). **ಹಬಸಿ:** ೧. ಆಫ್ರಿಕಾಖಂಡದೊಳಗೆ ಹಬಸೀದೇಶದಲ್ಲಿಯೂ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೪೭). ೨. ಅಬಿಸೀನಿಯಾ ದೇಶದವನು: ಮೋರೆಯಂತೂ ಹಬಸಿಯ ಮೋರೆಯಂತೆ ಎಷ್ಟು ಚಂದ ಕಾಣುತ್ತದೆ! (ಮೋಹಿನಿ. ೨೮). **ಹಬ್ಬಸಿ:** ೧. 'ಹಬ್ಬಸಿಗ' ಪರಾ. **ಹಬ್ಬಿಸಿ:** ೨. ಹಬ್ಬಿತು ಕೆಂಧೂಳು ಮುಸುಕೆ ಬಹ ಹಬ್ಬಸಿಗಳು ಫರಂಗಿಗಳು (ಸೌಂದಕ. ೫-೧೧). **ಹಬ್ಬುಸೆ:** ೧. ಬರ್ಬರದ ಸ್ತ್ರೀನಿಕರ ರೂಪಿಲಿ ವಿಭ್ರಮೆಯ ನೋಡುವರೆ ಸಹಸದಿ ನಿರ್ಬರವು ಠಕ್ಕುಗಳನರಿಯರು ನಿರ್ಮಲಾಂಗಿಯರು ಹಬ್ಬುಸೆಯ ಸಿಂಗಣವು ಬೋಟಕ (ಕಜ್ಜಿಕ. ೯-೭೨).

[← ಪಾರ. ಹಿಂ. ಹಬಶೀ; ಮರಾ. ಹಬಶೀ, ಹಪಶೀ]

ಹಬಸಿ 'ಹಬಶಿ' ನೋ.

ಹಬಸೇಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ: "ವಂಜುಲಃ, ನಿಚುಲಃ - ಈ ೨ ಹಬಸೇ ಗಿಡದ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೬೨-೪೨). [ಹಬಸ್ಕ + ಗಿಡ (<ಗಿಡು)]

ಹಬು 'ಪಬು' ನೋ.

ಹಬೆ, ಹಬ್ಬೆ, (ನಾ). ೧. ಕಾಂತಿ; ಪ್ರಭೆ: ಪರಿವೃತರೇಫಲೋಪಕ್ಕೆ . . . ಪ್ರಭಾ - ಹಬೆ; ಪ್ರಭು-ಹಬು (ಶಮದ. ೨೬೧ ಪ್ರಯೋ); ಮುಸುನಿರತುನದ ಹಬೆ[ಪಾಠಾಂ. ಚವಿ]ಗಳಲಿ ರಂಜಿಸುವ ಮಂಟಪದೊಳಗೆ ರಾಜಪ್ರಸರದೊಡನವನೀಶನಿದ್ದನು ಸಿಂಹಪೀಠದಲಿ (ನಳಚ. ೪-೨೫); ಪುರದ ಪುರಂಧ್ರಿಯರ ಪೊಂಬಚ್ಚದೊಚ್ಚತಂ ತಟತಟಿಪ ಹಬೆಯು ಪರ್ಬುಗೆಯಿಂ . . . ರಾಜಿಪ ನಗರಮಂ ಕಣ್ಣಣಿಯೆ ಕಂಡು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೧೪-೨). ೨. (ಬಿಸಿಯಿಂದ ಬರುವ) ಆವಿ; ಉಗಿ: ಆಮ್ಲ, ಸಾರ, ಅನಿಲಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಉಗಿ ಇಲ್ಲವೆ ಹಬೆಯು ಅಧಿಕವಾಗಿ ವಾಯುಗೋಲದಲ್ಲಿದೆ (ಬಾಲಪ್ರ. II, ೯೦೨); ಆಹಾರ ಬೇಯುವ ಪಾತ್ರೆಯನ್ನು ಮುಚ್ಚಿರಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಮುಚ್ಚದಿದ್ದರೆ ಕೆಲವು ವಿಟಮಿನ್ನುಗಳು ಹಬೆಯೊಡನೆ ಹೊರಹೊರಟು ನಷ್ಟವಾಗುವುವು (ಗೃಹವಿ. ೫೧); ಸೂರ್ಯನ ಮೇಲ್ಮೈ ಮಿಂಚುವ ಅನಿಲ ಹಬೆಗಳಿಂದ ರಚಿತವಾಗಿದೆ (ಆಕಾಶ. ೯); ಹಬೆಗೆ ತಾಳದೆ ಉರಿಯೊಳಗೆ ಬಿದ್ದ (ಗಾದೆ). **ಹಬ್ಬೆ,:** ೧. ಫಣಗಣ್ಣನ ನಿಡುಹಬ್ಬೆಯೋ ಕುಂಡಲ ಫಣಿಫಣಾಮಣಿಗಣಘೃಣಿಯೊ ಹಸ್ತದಿ ಮಣಿಯದ ಕಾಲಾನಲಕೀಲೆಯ ರೋಚಿಶ್ಚಯವೋ (ಭಕ್ತಿಸ. II, ೪-೩). [< ಸಂ. ಪ್ರಭಾ./ ತುಳು. ಹಬೆ]

ಹಬೆಗಣ್ಣು (ನಾ). ಉಷ್ಣದಿಂದ ಕೆಂಪಾದ ಕಣ್ಣು; ಆವಿಗಣ್ಣು; ಕಾವುಕಣ್ಣು: ನೀರುಗಣ್ಣು, ಜಾರುಗಣ್ಣು, ಕಿಸುಬುಗಣ್ಣು, ಹಬೆಗಣ್ಣು (ಶುಕಸ. ೬೨೮).

[ಹಬೆ + ಕಣ್ಣು (< ಕಣ್)]

ಹಬ್ಬ 'ಪರ್ಬ' ನೋ.

ಹಬ್ಬಗಾಣಿಕೆ (ನಾ). ಪುಣ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೊಡುವ ಕಾಣಿಕೆ: ತೋಟಕೆ ತೆಱುವ ಸಿದ್ಧಾಯದ ಯಿಪ್ಪತ್ತುತಹಣ ಹಬ್ಬಗಾಣಿಕೆ ಹೊಂನಂಗಿಯಲಿ (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೨-೨೮; 1423); ದೀವಳಿಗೆ ಯುಗಾದಿ ಹಬ್ಬಗಾಣಿಕೆ ಗ ೨ (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೯೫-೭೪; 1709).

[ಹಬ್ಬ (< ಪರ್ಬ) + ಕಾಣಿಕೆ (< ಕಾಣ್ಕೆ)]

ಹಬ್ಬಣ್ಣ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಸೇನಬೋವ ಹಬ್ಬಣ್ಣಂಗೆ ದಯೆಗೆಯ್ಯುಂಬಳಿ ಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಮತ್ತರ್ಪದಿನಾಲ್ಕು (ಇಇ. XVIII, ೪೦-೩೮; 999). [? + ಅಣ್ಣ,]

ಹಬ್ಬಸಿ 'ಹಬಶಿ' ನೋ.

ಹಬ್ಬಸಿಗ, ಹಬ್ಬಿಸಿಗ (ನಾ). ಅಬಿಸೀನಿಯಾದೇಶದವನು: ತಮ್ಮ ನಚ್ಚಿನ ಹಬ್ಬಸಿಗರ ಸಾಸಿರದಿನ್ನೂರ ಕಟ್ಟಾಳ್ಗಳ ರಾವುತದಳವನ್ನು . . . ಸಜ್ಜಾಗಿರಬೇಕೆಂದೆಚ್ಚರಿಸಿ (ಮಂತ್ರಶ. ೯೮); ಈ ಹಬ್ಬಸಿಗರ ಪಡೆಯನ್ನೊಡಗೊಂಡು, ಶ್ರೀಮಂತರು . . . ಹೊರಡಲನುವಾಗಿರುವರು (ಮಂತ್ರಶ. ೯೯). **ಹಬ್ಬಿಸಿಗ:** ಮದವಟಿದತ್ತು ಮ್ಮೆಮೆಯಟಿದತ್ತಿಳೆಯೊಳ್ ಬಳೆದತ್ತು ದುರ್ಯಶಂ ಪದೆದು ಪಠಾಣ ಹಬ್ಬಿಸಿಗ ರೋಹಿಲ ಸೈದಬಲಂ ಮಲಂಗಿದತ್ತೊದವಿ ಪಲಾಯನಂಬಡೆವುದು (ಚಿಕವಿ. ೨-೧೧೭).

[ಹಬ್ಬಸಿ (< ಹಬಶಿ) + - ಗ,]

ಹಬ್ಬಹರಿದಿನ 'ಪರ್ಬ' ಪರಾ.

ಹಬ್ಬಹಾಡಿ 'ಪರ್ಬ' ಪರಾ.

ಹಬ್ಬಹುಣ್ಣಿಮೆ 'ಪರ್ಬ' ಪರಾ.

ಹಬ್ಬಿ (ನಾ). (?): ಹಬ್ಬಕ್ಕೆ ಅಕ್ರೂರ ಕರದೊಯ್ಯನದಕೋ ಶಬ್ದದ ಬಗಿವಿಲಿ ಹೆಣ್ಣಿನ ಗೋಸುಗ ತಬ್ಬಿಬ್ಬ ಭೀಷ್ಮನುಗೊಳಿಸೀದನದಕೊ ಹಬ್ಬೀಗಿಕ್ಕಿ ತಮ್ಮ ಮನಸಿಗೆ ಬಂದಂತೆಯಬ್ಬಟ್ಟೆಗೊಲ್ಲರು ಆಡಿದರದಕೊ (ಮೋಕ್ಷದೀ. ೨೩-೩); ಒಬ್ಬರಿಬ್ಬರೇನೊ ಭುಂಜಿಸುವರು ನಿತ್ಯಾ ಹಬ್ಬಿಗಿಕ್ಕದೆ ನೋಡು ಸಾಲುಸಾಲಾಗಿ ಇದ್ದು ಉಬ್ಬಿ ಮತ್ಸರದಿಂದ ಎಲ್ಲಾದರು ನಾನೊಬ್ಬನೆ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಬಿಡದೆ ಹಾಕಲಿಬೇಕು (ವಿಪಾಸು. ೪೭-೫); ಹಬ್ಬಿದ ಸುಖಮಾನವಬ್ಬಿಗೆ ಸತಿಪತಿ ಇಬ್ಬರಾನಂದದಲ್ಲಿ ಹೆಬ್ಬಟ್ಟನಲ್ಲಿ ಸವಿದು ಸಭ್ಯವಾಗಿಪ್ಪದು ಹಬ್ಬವೆ ಬಲುಹಬ್ಬ ನಿರ್ಭಯವಾದ ರತ್ನಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕುಟಿರ ಗುಬ್ಬಿಗೂಡಿನಷ್ಟು ಗರ್ಭವಾಸವೆ ರಚಿಸಿ ಹಬ್ಬಿಗಿಕ್ಕದೆ ಏನು ನಿರ್ಬಂಧನವಿಲ್ಲದೆ ಲಭ್ಯವಾಗಿಪ್ಪ ಗರ್ಭದ ಸುಖಿಗಳವರು (ವಿಪಾಸು. ೫೩-೧). [?]

ಹಬ್ಬಿಗೆ 'ಪರ್ವುಗೆ' ನೋ.

ಹಬ್ಬಿಸಿ 'ಹಬಶಿ' ನೋ.

ಹಬ್ಬಿಸಿಗ 'ಹಬ್ಬಸಿಗ' ನೋ.

ಹಬ್ಬಿಸು 'ಪರ್ವಿಸು' ನೋ.

ಹಬ್ಬು, 'ಪರಪ್ಪು,' ನೋ.

ಹಬ್ಬು, 'ಪರಪ್ಪು,' ನೋ.

ಹಬ್ಬುಕಱುಕೆ, ಹಬ್ಬುಗರಿಕೆ (ನಾ). ಹಬ್ಬಿ ಬೆಳೆಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕರುಕೆ: "ಅವಾಕ್ಪರ್ಣ-ಮಲ್ಲಿ, ಹಬ್ಬುಗಱುಕೆ" (ಒಷಧಿ. ೯). **ಹಬ್ಬುಗರಿಕೆ:** ಹೊಲದ ತುಂಬ ಹಬ್ಬುಗರಿಕೆ ಹರಡಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಹಬ್ಬು, (< ಪರಪ್ಪು,) + ಕಱುಕೆ, (< ಕಱುಂಕೆ)]

ಹಬ್ಬುಗಣೆ (ನಾ). ಹರಡುವ ಬಾಣ: ಗಬ್ಬರಿಸಿ ಗಬಲಿಕ್ಕಿ ಮುಸುಕಿದಂ ಕೂರ್ಗಣೆಯ ಹಬ್ಬುಗಣೆಯಿದಿರುಗಣೆ ಬಳಸಲಿಸಿ ರಿಪುಬಲವನೆಬ್ಬಿಸಿದ ಯಮನಗರಿಗಂ (ತುರಂಗ. ೫೧-೨೭). [ಹಬ್ಬು, (< ಪರಪ್ಪು,) + ಕಣೆ,]

ಹಬ್ಬುಗರಿಕೆ 'ಹಬ್ಬುಕಱುಕೆ' ನೋ.

ಹಬ್ಬುಗಿಡಿ (ನಾ). ಹರಡುವ ಕಿಡಿ; ಹಬ್ಬುವ ಕಿಡಿ: ಅಬ್ಬರಿಸಿ ಬಲುಮುಕ್ಕಿಗಳ ನಭಕೆಬ್ಬಿಸುತ ಕಯ್ದುಡುಕಿದರು ಸುರರುಬ್ಬಿಱಿಯೆ ಸುಳಿಸಿದರು ಮುಕ್ಕಿಯ ಸೂಲುಪಾಳಿನಲಿ ಹಬ್ಬುಗಿಡಿಗಳ ಹೊದಱುದಿವಿಗಳ ಗುಬ್ಬರದ ಸಟುರದಲಿ ತಾಯ್ಮಳಲುಬ್ಬುತಿರ್ದುದು ಶರಧಿಯಲಿ ತಾ ಸೊರಹಲೇನೆಂದ (ತೊರಾ. ೪-೩-೯). [ಹಬ್ಬು, (< ಪರಪ್ಪು,) + ಕಿಡಿ]

ಹಬ್ಬುಗುಳ್ಳ (ನಾ). ಹಬ್ಬಿ ಬೆಳೆಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗುಳ್ಳ- ಬದನೆ: ಕೆಂಪುಗುಳ್ಳ, ಹಬ್ಬುಗುಳ್ಳ (ವೃಕ್ಷಶಿ. ೬೦-೧೪೧೧). [ಹಬ್ಬು, (< ಪರಪ್ಪು,) + ಗುಳ್ಳ]

ಹಬ್ಬುಗೆ 'ಪರ್ವುಗೆ' ನೋ.

ಹಬ್ಬುಗೆವಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ; ಹರಡಿರುವ ಬಲೆ: ಹೆಬ್ಬುಲಿ ತರಸೀರೆ ಕಾಳ್ಕಣ್ಣಿ ಬೆಳ್ಳಾರ ಹಬ್ಬುಗೆವಲೆಗಳ ಹೊಱಿಯ ಒಬ್ಬರೊಬ್ಬರ ಬೈವುತ

ಹೊತ್ತು ನಡೆದರಂದಬ್ಬರ ಮಸಗೆ ಶಬರರು (ಶಬರಾ. ೨೮-೪೩).

[ಹಬ್ಬುಗೆ (< ಪರ್ವುಗೆ) + ಬರೆ₁]

ಹಬ್ಬುಗೆವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಮೆಟ್ಟಿಲನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸು; ಸೋಪಾನಮಾರ್ಗವನ್ನು ಅನುಸರಿಸು: ಸಿದ್ಧಲೋಕಕೆ ಪೋಪರಿದು ತಾನೆ ಸೂಚನೆ ಸಿದ್ಧಶಿಲೆಯೊಳಿದೆ ಶೈಲ ಸಿದ್ಧಂ ನಮೋಯೆಂದು ಹಬ್ಬುಗೆವಿಡಿದದಬುದ್ಧವನೇಜೆದರವರು (ಭರಚ. ೬೬-೭).

[ಹಬ್ಬುಗೆ (< ಪರ್ವುಗೆ) + ಪಿಡಿ₁]

ಹಬ್ಬುಗೆವೆಳಗು (ನಾ). ಹರಡುತ್ತಿರುವ ಕಾಂತಿ; ಹಬ್ಬುತ್ತಿರುವ ಪ್ರಭೆ: ಹೊಳೆಹೊಳವ ಕೈದುಗಳ ಹಬ್ಬುಗೆವೆಳಗು ಗಬ್ಬರಿಸಿದುದು ದಿಗುತಟವ (ಕುವ್ಯಾಭಿ. ೧-೪೭). [ಹಬ್ಬುಗೆ (< ಪರ್ವುಗೆ) + ಬೆಳಗು₂]

ಹಬ್ಬುಗೊಳ್ಳು, 'ಪರ್ವುಗೊಳ್' ನೋ.

ಹಬ್ಬುಬದನೆ (ನಾ). = ಹಬ್ಬುಗುಳ್ಳ: "ಲತಾಬೃಹತೀ - ಬಳ್ಳಿಸುಂಡೆ, ಹಬ್ಬು ಬದ (ನೆ)ನೆ" (ಒಷಧಿ. ೧೪೨). [ಹಬ್ಬು₁ (< ಪರಪ್ಪು₁) + ಬದನೆ]

ಹಬ್ಬುವಣಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆದಾಯ (?): ನಾಗಬೋವನ ಮಕ್ಕಳಬೀಜ ಖ ೬೯೯ ಹೊಂಗ್ತು ಗ ೧ ಆ ಭೂಮಿಯ ಹಬ್ಬುವಣಿಕೆಯಿಂದ ಗ ೮೧ (ಎಕ. VI. ಕೊಪ್ಪ. ೪೭ ೨೪: 1530). [?]

ಹಬ್ಬುಸುಂಡೆ, ಹಬ್ಬುಸೊಂಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ ಮತ್ತು (ತರಕಾರಿಯಾಗಿ ಬಳಸುವ)ಅದರ ಕಾಯಿ: (ವ್ಯತಿಗಿ. ೬೦-೧೪೪೪). **ಹಬ್ಬುಸೊಂಡೆ:** ಗಜಬೇರು, ಹಬ್ಬುಸೊಂಡೆ, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಗರುಗನಸೊಪ್ಪು ಈಶ್ವರೀಬೇರು, ಶುಂಠಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ ಇವುಗಳ ಕಷಾಯ ಕಾಯಿಸಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ ಪ್ರತಿಪಾಕವಿಕ್ಕಿ ಕೊಡಲು ವಾತಪಿತ್ತಜ್ವರ ಶ್ಲೇಷಮಜ್ವರ, ಕ್ಷಯ, ಕಾಸಹೋಗ, ಸರ್ವವಾಯುರೋಗ ಸಹ ಗುಣವಾಗುವುವು (ಸಕವೈ. ೯೪). [ಹಬ್ಬು₁ (< ಪರಪ್ಪು₁)+ ಸುಂಡೆ₁]

ಹಬ್ಬುಸೆ 'ಹಬಶಿ' ನೋ.

ಹಬ್ಬುಸೊಂಡೆ 'ಹಬ್ಬುಸುಂಡೆ' ನೋ.

ಹಬ್ಬೆ₁ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜೊಂಡು; ಬೆತ್ತ: ನಡುಗೆ ದಿಶಾಧಿಪರ್ ಕಡಲ ಹಬ್ಬೆಯ ವೋಲ್ ತಲೆದೂಗಲಾಬಿದಿರ್ದೆಡೆಯೊಳೆ ತರ್ಗಿ ನೋಡೆ ಕುರುಸ್ವನಿಕಮೋರ್ಮೊದಲೆತ್ತಲುಂ ಸಿಡಿಲ್ ಪೊಡೆದುದೆನಲ್ಕೆ ಜೇವೊಡೆದು (ಸೀಮಪು. ೧೨-೬೬); ಭೂದೇವಿಯ ಮೇಲ್ವೆಟಿಗಿನಂತೆ ಪರಿವ ನದಿಯ ತಡಿಯೊಳು ಪರ್ವಿರ್ದ ಹಬ್ಬೆಯ ಬಿಟ್ಟಿನ ಬಟ್ಟೆವಿಡಿದು ಬರುತಿರ್ಪ ಪದದೊಳ್ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೪-೨೬ ವ); ಎನಿತು ಮಳೆಗರೆ ದೊಡೇಂ ಹಬ್ಬೆ ಹೂವುದೆ ದೇವ? (ಹಬ್ಬರ. ೧೮-೭೨). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಅಂಬಲಿದಿಂದರೆದರಿಸಿನಮಂ ಬೆರಸಿಯ ತೊಳೆದು ಪುಣ್ಣ ಹ(ಹೆ)ಬ್ಬೆಯ ದಳಮಂ "ಕಿಂ ಬಹುನಾ" ಚೂರ್ಣಿಸಿ ತಳಿಯಂಬುರುಹಂ ಹಿಮದೊಳಗಿದವೋಲ್ ವಿಷಮಟೆಗುಂ (ಖಮರ. ೧೬-೧೧೪); ಹಬ್ಬೆಯದೊಂದು ದಂಡಮಂ ಪಿಡಿದಿರ್ದಿವರ್ಪಣಂ ಪದೆದು ನಿಟ್ಟಿಸಿ (ರಶರ. ಶಾ. I, ೧೯); ಮುತ್ತಿಗೆ, ಹಬ್ಬೆ, ನೀರುಹಬ್ಬೆ, ನುಗ್ಗೆ, ಶೀನುಗ್ಗೆ ಮೊದಲಾದ ಪುಷ್ಪಫಲಭರಿತವಾದ ವೃಕ್ಷಂಗಳನ್ನು (ಕೃವಾಅ. ೨೨೮). 'ಅಬ್ಬೆ₄', 'ಪರಂಬೆ' ಪರಾ.

ಹಬ್ಬೆ₂ 'ಹಬೆ' ನೋ.

ಹಮ್‌ಚೌಕು 'ಹಮಚೌಕು' ನೋ.

ಹಮಚೌಕು, ಹಮ್‌ಚೌಕು, ಹಮ್ಮಚೌಕು (ನಾ). ಸರಿಸಮಾನವಾದ ಉದ್ದ ಮತ್ತು ಅಗಲಗಳುಳ್ಳ ಚತುರಸ್ರ,-ಚೌಕ; ಚದರ: ತೋಟದ ಸುತ್ತಲೂ ಬೇಲಿಯ ಸಮಿಪಕ್ಕೆ ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ಮೊಳಕ್ಕೆ ಒಂದರಂತೆ ಹಮಚೌಕುಗಜದ ಪ್ರಮಾಣ ಅಗಲ ಹಾಗೂ ಒಂದುಗಜ ತಗ್ಗಾಗಿರುವ ತಗ್ಗುಗಳನ್ನು ಅಗಲಿಸಿ . . . ಭರೀ ಮಾಡಬೇಕು (ಕೃಪಿಪ್ರ. ೧೨೫). **ಹಮ್‌ಚೌಕು:** ಊರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಹಮ್‌ಚೌಕು ಒಂದೂ ಒಂದೂವರೇ ಎಕರೆಯ ಭೂಮಿಯನ್ನು . . . ಹಿಡಿದಿದೆ (ದೀಪಹ. II, ೮೭). **ಹಮ್ಮಚೌಕು:** ಹಮ್ಮ ಚೌಕು ಮೂವತ್ತೆರಡುಮಾರು ಭೂಮಿಗೆ ನಾಲ್ಕುತ್ತೆಂಟು ಸೇರು ಬೀಜವನ್ನು ಬಿತ್ತಬೇಕು (ಕೃಪಿಪ್ರ. ೯೨).

[ಹಮ್ಮ₀ (IP ← ಪಾರ. ಹಿಂ. ಹಮ್ = ಸಮಾನ, ಸದೃಶ) + ಚೌಕು₁ (< ಚೌಕ₂)]

ಹಮರಹ (ಅ). ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ; ಸಂಗಡ: ನಾಜರಜಂಗರ ಹಮರಹಾ ಹೋಗಿಯಿದ್ದ ವ್ಯಾಳೇಲಿ (ಪ್ರದರ. ೬೮). [← ಪಾರ. ಹಿಂ. ಹಮ್‌ರಾಹ್]

ಹಮಹಮಿಕೆ (ನಾ). ೧. ನಾನು ಮುಂದು ತಾನು ಮುಂದು ಎಂದು ಯಾವುದಾದರೂ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಸ್ಪರ್ಧೆಯಿಂದ ನುಗ್ಗುವುದು: ತಾನು ಮಾತ್ರ . . . ಚಲ್ ಎಂದು ಚಿಮ್ಮುವ ಹಮಹಮಿಕೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಉತ್ಸಾಹವನ್ನು ಒತ್ತಿ ಅದುಮಿದ್ದ (ದೀಪಹ. I, ೧೧೬). ೨. ಅಹಂಕಾರ; ಸೊಕ್ಕು; ಗರ್ವ: ಹತ್ತು ಹಣ್ಣು ತರುವ ಹಮಹಮಿಕೆಯ ಮಾವನವರಿಗೆ ತಮ್ಮ ಕೈಗೊಂಬೆಯಾದ ರಾಜನನ್ನು ಹೇಗೆ ಬೇಕು - ಹಾಗೆ ಕುಣಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿತ್ತು (ದೀಪನ. ೯೪); ಈ ಒಂದೇ ಕಾಗದದಿಂದ ಶ್ಯಾಮರಾಯನನ್ನು ನುಶಿಯಂತೆ ಒರೆಸಿ ಒಗೆಯಬಲ್ಲೆನೆಂಬ ಹಮಹಮಿಕೆ ಬಂದಿತು (ದೀಪಹ. II, ೩೦೦).

[< ಅಹಮಹಮಿಕೆ]

ಹಮಾ, ಹಮಾಂ (ಗು). ಎಲ್ಲ; ಸಮಸ್ತ; ಸರ್ವ: ಒಂದು ಚೂರು ಗಿಸಿ ಸಾಕ್ರೋ, ಹಮಾ ಬೇಡ (ಪಲಿಮ. ೨೧). **ಹಮಾಂ:** 'ಹಮಾಂಕೋಮು' ಪರಾ.

[← ಪಾರ. ಹಮಹ್; ಅರ. ಆಮ್; ಹಿಂ. ಹಮಾ; ಮರಾ. ಹಮ್]

ಹಮಾಂ 'ಹಮಾ' ನೋ.

ಹಮಾಂಕೋಮು 'ಹಮಾಕೋಮು' ನೋ.

ಹಮಾಂಜಿನಸು (ನಾ). ಎಲ್ಲ ವಿಧವಾದ ವಸ್ತು; ಸಮಸ್ತಪದಾರ್ಥ: (೩).

[ಹಮಾಂ (< ಹಮಾ) + ಜಿನಸು]

ಹಮಾಕೋಮು, ಹಮಾಂಕೋಮು (ನಾ). ಎಲ್ಲ ಜಾತಿ; ಸಮಸ್ತವರ್ಗ: ಗಡಿಗಳು ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಳದ ಪೇಟೆಗಳಲ್ಲಿ ಬಣಜಿಗರು, ಕೋಮಟಿಗರು, ಪಂಚಾಳದವರು ಮುಂತಾದ ಹಮಾಕೋಮಿನ ಜನರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಜಾತಿನಿಬಂಧನೆಯನ್ನು ಮೀರ ದಂತೆಯೂ ಕಳ್ಳತನ ನಡೆಯದಂತೆಯೂ . . . ಕಟ್ಟುಮಾಡಿದರು (ಮಹಾಪಂ. I, ೧೨೫). **ಹಮಾಂಕೋಮು:** ಆ ಊರಿನ ಉತ್ಸವದಲ್ಲಿ ಹಮಾಂಕೋಮಿನ ಜನರೂ ನೆರೆದಿದ್ದರು (೧೩೨). [ಹಮಾ + ಕೋಮು]

ಹಮಾಮ್‌ಸ್ನಾನ (ನಾ). ೧. ಬಿಸಿನೀರಿನ ಸ್ನಾನ. ೨. ಆವಿಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಸ್ನಾನ; ಹಬೆಯ ಸ್ನಾನ: ಆವಿಸ್ನಾನ (ಹಮಾಮ್)ಮಾಡಲು ನೀರನ್ನು ಕಾಯಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ನೆಲದ ಕೆಳಗೆ ಒಲೆಗಳಿದ್ದು ಆವಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬರುವಂತೆ ನೆಲದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಕೋಣೆಯ ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ರಂಧ್ರಗಳವೆ . . . ಇಂತಹ ಹಮಾಮ್‌ಸ್ನಾನಪದ್ಧತಿ ಮತ್ತಾವ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಯಲ್ಲು ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ (ಬಾರರ. ೧೨).

[ಹಮಾಮ್₀ (IP ← ಅರ. ಹಮಾಮ್; ಹಿಂ. ಹಮಾಮ್, ಹವ್ವಾಮ್; ಮರಾ. ಹಮಾಮ್ = (ಬಿಸಿನೀರಿನ) ಸ್ನಾನ, ಸ್ನಾನಗೃಹ) + ಸ್ನಾನ]

ಹಮಾ (ನಾ). ಸಾಮಾನುಹೊರುವ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು: ಹಮಾಲರಿಬ್ಬರು ಮಾತಿಲ್ಲದೆ ಸಾಮಾನು ಹೊತ್ತುನಿಂತಿದ್ದರು (ಪಹಾರ. ೧೧೯); ಹಮಾಲನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಆಕೆ ತನ್ನ ಸಾಮಾನು ಕೊಡುತ್ತಿರುವಾಗಲೇ ಪ್ರಮೀಳೆಯು ನರಹರಿಯನ್ನು ನೋಡಿದ್ದಳು (ಸಮುಜೀ. ೩೮೧). [← ಅರ. ಹಿಂ. ಹಮ್ಮಾಲ್; ಮರಾ. ಹಮಾಲ್]

ಹಮಾಲಿ (ನಾ). ೧. ಕೂಲಿಯ ಕೆಲಸ: ಅವರ ಮರ್ಜಿ ಅನುಸರಿಸಿಕೊಂಡು, ಅವರ ಹಮಾಲಿಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಯಾರಿಗೆ ಸಾಧ್ಯ ಸ್ವಾಮಿ (ಗೃಹಲ. ೧೪೭). ೨. ಕೂಲಿಯ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನಿಗೆ ಕೊಡುವ ಹಣ; ಕೂಲಿ: ಒಂದೆರಡು ಜನರು ಮಾತ್ರ ಯಾವದೇ ಒಂದು ಬೀದಿಯ ಹೆಸರು ಹೇಳಿ 'ಅಲ್ಲಿಗೆ ಒಯ್ದು ಮುಟ್ಟಿಸಿದರ ಮಾತ್ರ ಹಮಾಲಿ!' ಅಂದರು (ಭೂಮಿತಾ. ೮೫); ಕಟ್ಟೆಗಿ ಮುಂತಾದ ಕಿರಕೋಳ ಸಾಮಾನುಗಳ ಅಡತಿ, ಹಮಾಲಿ, ಪ್ಯಾಕಮಾಡುವ ಕೂಲಿ ಮತ್ತು ಮಜೂರಿ (ಮುಂಬಪ್ಯಾ. ೬೬ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ). ೩. ಕೂಲಿಯ ಕೆಲಸಮಾಡುವವನು: ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರಿಗೆ ಹಮಾಲಿ ಬರುತ್ತೀಯೇನು? ಎಂದು ಕೇಳವರೇನೇ ಅನರಿಗೆ ವಾಗತ್ಯವೆನಿಸಿತು (ಮುಂಗಾಪು. ೧೦೨); ತನಗೆ ಮ್ಯಾನೇಜರ ಎಂದು ದೊಡ್ಡ ಹೆಸರನ್ನು ದಯಪಾಲಿಸಿ 'ಹಮಾಲಿ' ಕೆಲಸ ಮಾಡಹಚ್ಚಿದರೆಂದು ಗುಂಡನು ಸಿಟ್ಟಿಗೆದ್ದು ಕುದಿಯತೊಡಗಿದನು (ರಾಗರೂ. ೧೪೭). [← ಮರಾ. ಹಮಾಲೀ]

ಹಮಿಾರ, ಹಮಿಾರು (ನಾ). ೧. ಪರಾಕ್ರಮಿ; ವೀರ; ಶೂರ: "ಶೂರಃ, ವೀರಃ, ವಿಕ್ರಾಂತಃ - ೩ ಶೂರನ ಹೆಸರು ಹಮಿಾರನಾದ ವೀರನು" (ಪಿವ್ಯಾಂತಿ. ೨೪೯).

೨. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು: 'ಹಮೀರನಾಟ' ಪರಾ. ಹಮೀರು: ೨. ಯಮುನಾಕಲ್ಯಾಣ, ಹುಸೇನಿ, ಬೇಹಾಗು, ಹಮೀರು, ನವರೋಜು ಮುಂತಾದ ರಾಗಗಳು ಹಲವು ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ನೆಲೆಗೊಂಡು ಕರ್ಣಾಟಕ ಗೌರವವನ್ನು ಪಡೆಯಿರುವುದು ಈ ಮಾರ್ಗದಿಂದಲೇ (ಗಾನಕ. ೫೧).

[< ಸಂ. ಹಮ್ಮೀರ ./ ಹಿಂ. ಹಮೀರ್, ಹಮ್ಮೀರ್; ಮರಾ. ಪಮೀರ್]

ಹಮೀರತನ (ನಾ). ಘಾಟಿತನ: ನೋಡಿದಿರೂ ಅವಳ ಹಮೀರತನವನ್ನ? (ಮಾಮರಾ. ೮೦).

[ಹಮೀರ + -ತನ]

ಹಮೀರನಾಟ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು: ನಾಟ ಆಹರೀನಾಟ ಸಾಳಗನಾಟ ಹಮಿ [ಪಾಠಾಂ. ಮ್ಮೀ]ರನಾಟ ಗುಜ್ಜರನಾಟ ಎಂಬವೇ ಪಂಚವಿಧ ನಾಟಗಳು (ವಿವಕ. ೧೯೯). [ಹಮೀರ + ನಾಟ್ಟ]

ಹಮೀರು 'ಹಮೀರ' ನೋ.

ಹಮೇಷ (ನಾ). (ಅ). ಸದಾ; ಯಾವಾಗಲೂ; ಸರ್ವದಾ: ಟೀಪುಸುಲ್ತಾನರು ವಿಕಲ್ಪಮಾಡಬೇಕುಯಂಬದಾಗಿ ಕುಂಪನಿಗೆ ತಿಳಿಯದ ಹಾಗೆ ಹಮೇಷ ಹಿಕಮತ್ತುಗಳ ನಡಸುತ್ತಾ ಇದ್ದರು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೫೬); ಮನೆಗೆ ಹಮೇಷ ಬೀಗ ಹಾಕಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿ ಜನ ಹಲವುರೀತಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು (ಋಷಿಸ. ೧೧೯).

[<- ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಹಮೇಶಾ]

ಹಮ್ಮಚೌಕು 'ಹಮಚೌಕು' ನೋ.

ಹಮ್ಮದ, ಹಮ್ಮಳ (ನಾ). ೧. ಮೈಮರೆಯುವಿಕೆ; ಪ್ರಜ್ಞೆ ತಪ್ಪುವಿಕೆ; ಮೂರ್ಛೆ: "ಹಮ್ಮದಮುಂ ಮುಚ್ಚೆ ಹರವಸಂ ಮೂರ್ಛಾಖ್ಯಂ" (ಕವಿಕಂ. ೧೧೩); ನೀರ ತೋರವನಿಯ ತಂದಲೊಂದುಗಯೊಳಮೆಂತಾನುಂ ಹಮ್ಮದದಿನಗಲ್ದು ತನ್ನವಸ್ಥಾಂತರಕ್ಕೆ ತಾನೆ ಬೆಕ್ಕಸಂಬಡುತ್ತಿರ್ಪನ್ನೆಗಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೧೯ ವ); ಸವನಿಸೆ ಹಮ್ಮದಂ ನಡುವ ಕಾಲ್ ಬೆಮರಂ ಬಿಡುತಿರ್ಪ ಗಲ್ಲಂ (ಅಬ್ಬಿನಾ. ೩೩.೨). ೨. ಬೆರಗು; ದಿಗ್ಭ್ರಮೆ: ಹಮ್ಮದವೆಂದೆನೆ ಕೌತುಕಾರ್ಥದೊಳ್" (ಕರ್ಣಾನ. ೧೭). **ಹಮ್ಮಳ**: ೧. ಶಬರಿಯರರಿದು ಹಮ್ಮಳದಿವುಮ್ಮಳದಿ ಹೊರಳಿದರು ಪುರುಷರಗಲಿ (ಜನಮು. ೧೩-೧೯).

[< ಸಂ. ಪ್ರಮಾದ]

ಹಮ್ಮದಂಬೊಂದು (ಕ್ರಿ). ಎಚ್ಚರತಪ್ಪು; ಮೂರ್ಛೆಹೋಗು: ಸುರಿವಾ ಸ್ವೇದ ಮೊದಲ್ದುಡುಂಗು ನವಿರ್ಗಳ್ಪಾಪ್ಪೊದ್ದಮುಂ ಗದ್ಗದಸ್ವರಮುಂ ತಾಮಿಸಿತೆಲ್ಲಮೊರ್ಮೆ ದೊರೆಯಲ್ಕೋ ಹಮ್ಮದಂಬೊಂದಿದರ್ (ನರಚ. ೪೮-೧೧೧).

[ಹಮ್ಮವ + ಪೊಂದು (< ಪೊರ್ದು)]

ಹಮ್ಮದಂಬೋಗು, ಹಮ್ಮದವೋಗು (ಕ್ರಿ). = ಹಮ್ಮದಂಬೊಂದು: ನೃಪ ನಿನ್ನಂ . . . ನಭದಿಂ ಗಾಂಡೀವಿ ತರ್ಪಾಗಳೇ ಕೃಪನೀ ಸೈಂಧವಂ . . . ಈ ಕುಂಭಜನೀ ಕುರುಪ್ರಭವರಂದೇಂ ಹಮ್ಮದಂಬೋದರೇ (ಗದಾಯು. ೨-೩೪); ಅನೇಕೌಷಧಿಗಳಂ ಕೊಟ್ಟೊಡೇಳೆಂಟುಮಡಿಯಾಗಿ ವೇದನಿಸಿತದು ಹಮ್ಮದಂಬೋಗೆ ವಾಗೀಶನು (ಸೌಂದರ್ಯ. ೧೩-೮). **ಹಮ್ಮದವೋಗು**: ಬಿಗುರ್ತುಜೆ ಹಮ್ಮದವೋದನೋಹಿಲಂ (ಉದ್ಭಟ. ೧೧-೭೦); ಒದೆಚಿದವು ರಣವಾದ್ಯಚಯವಳ್ಳೆದೆಗೊಳಲ್ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವಿಶನ ಹೃದಯ ಹಾತಕವಾಜ್ ಹಮ್ಮದವೋಗೆ ಕಮಲಭವ (ತುರಂಗ. ೭-೧೭-೧೬).

[ಹಮ್ಮದ + ಪೋಗು (< ಪೋ)]

ಹಮ್ಮದವೋಗು 'ಹಮ್ಮದಂಬೋಗು' ನೋ.

ಹಮ್ಮನೆ (ಅ). ಇದ್ದಕ್ಕಿದಂತೆ, ಕೂಡಲೆ, ತಕ್ಷಣ ಎಂಬರ್ಥದ ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ: ಜಜ್ಜನೆ ಜರಿದು ಬಿಬ್ಬನೆ ಬಿರಿದು ಪ್ರಾಣ ಹಮ್ಮ [ಪಾಠಾಂ. ವ್ವ]ನೆ ಹಾಜೆ ಭಯವಟ್ಟು ನಡನಡುಗಿ (ಶೂನ್ಯಸಂ. ೧೯೦-೬೫); ತನುವ ದಂಡಿಸುತುಗ್ರತಪಸು ಮಾಡುವರು ಹಮ್ಮನೆ ಶಾಸ್ತ್ರಪಠನದೋಜುವರು ಅನಿಮಿಷರಾಗಿ ಯೋನಿಗೆ ಬೀಳ್ವರಲ್ಲದ ವಿನುತಾತ್ಮಸಿದ್ಧಿವಡೆಯರು (ಭರತ. ೬೮-೧೭). [? + -ಅನೆ]

ಹಮ್ಮಯಿಸು, ಹಮ್ಮಯ್ಸು, ಹಮ್ಮವಿಸು, ಹಮ್ಮಿಸು, ಹಮ್ಮೈಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಎಚ್ಚರತಪ್ಪು; ಮೂರ್ಛೆಹೋಗು; ಮೈಮರೆ: ತನು ಕಡುಗೋಡುಗೋಡಿದಪು ದೆಳ್ಳಸಿತುಂ ಮಿಡುಕಂತದಿಲ್ಲ . . . ನಿಜವಲ್ಲಭನಂದ[ಮದಂ]ದಿನಂದಮಂದೆನಿತೆಜನಲ್ತು ಹಮ್ಮಯಿಸಿದಂದಮೊ ಮೇಣ್ ಮಜಿಲುಂದಿದಂದಮೋ (ವರ್ಧಮಾ. ೫-೫); ವೀರ ಧೀರೋದ್ಧತನಿಶಾಚರವೀರನತಿಮಥನದಲಿ ವಹ್ನಿಕುಮಾರ ಹಳಚಿದು ಹಮ್ಮಯಿಸಿದನು ಕದನಕೇಳಿಯಲಿ (ತೊರಾ. ೬-೨೨ ಸೂಚನ). ೨. ಎಚ್ಚರ ತಪ್ಪಿ ಕುಸಿ; ಮೂರ್ಛೆಹೋಗಿ ಬೀಳು: ಆ ಪೊಟ್ಟಿಂಗೆ ಭೂಮಿಜೆ . . . ನಡೆನಡೆದು ಕಾಲೊಡೆದು ನೆತ್ತರ್ ಬಸಿಯ ಮಯ್ಯಿಂದಿ ಧರೆಗೆ ಹಮ್ಮಯಿಸೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩೩-೨೮). **ಹಮ್ಮಯ್ಸು**: ೧. ಹಮ್ಮಯ್ಸಿ ಕಿಜಿದು ಬೇಟಕೊಮ್ಮೆಯ ಪೋಪಂದು ಪುಗುವುದಸು ಬೇಗಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೧೧೧). ಹಮ್ಮವಿಸು: ೧. ಈ ಪರಿ ನಮ್ಮನೆಲ್ಲರ ಮುಂದೆ ಭಂಗಿಸಿ ಹೆಮ್ಮೆಗೆಡಿಸುವ ಪರಿಯ ನೋಡಾ ಎನುತ ಮನಮಜುಗಿ ಇಮ್ಮೆ ಬೆಂದವಳಿದ್ದಲಂತಿರ ಹಮ್ಮವಿಸಿಯೊಜಗುತಲಿ ವಿಮಳೆಯ ನೆಮ್ಮಿದಳು ನಿಲಲಾಜದಾಳಾಪಿಸುತಲಾ ಮಾಯೆ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೭-೭೦). **ಹಮ್ಮಿಸು**: ೧. ನಮ್ಮವರು ಬರುವುದನು ಉಮ್ಮಳಿಸಿ ನೋಡುವೆನು ಹಮ್ಮಿಸುವೆ ಮನದೊಳಗೆ ಬಾರದಿರಲು (ಸುವಾರ. ೨). **ಹಮ್ಮೈಸು**: ೧. ಬೊಮ್ಮದ ಮನೆಯ ಕೋಣೆಯೊಳೊಬ್ಬ ಗೊರವತಿ ಇಮ್ಮೆಯ ಸಿರಿಯ ಮಾಳಿಗೆಯೊಳಗೆ ಹಮ್ಮೈಸಿದಳು (ಅವಚ. ೩೦೦-೧೩೧೫); ಹಂಬಲಿಸಿದರು ಹಮ್ಮೈಸಿದರು ಕೋಮಳೆಯ ಕಾಣದ ಮೋಹಿನಿಯು ಮಮಕಾರ ಭೂಮಿಪನು (ಪ್ರಭುಲೀ. ೮-೮). ೩. ದುಃಖಿಪಡು; ಗೋಳಾಡು: ಕೌರವೇಶ್ವರಗೆ ನಲ್ಲನಾಸೆಗಾಣನು ಶಿವಶಿವಾಯೆನುತ ಹಮ್ಮೈಸಿದಂ ಒಡೆಯಗಂ ಕರ್ಣನು (ತುರಂಗ. ೭೦-೪೬). [< ಹಮ್ಮದ + -ಇಸು]

ಹಮ್ಮಯ್ಸು 'ಹಮ್ಮಯಿಸು' ನೋ.

ಹಮ್ಮವಿಸು 'ಹಮ್ಮಯಿಸು' ನೋ.

ಹಮ್ಮಸ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ (?): ನಿಮ್ಮಂ ನೆನೆಯದ ಮನಮಂ ಹಮ್ಮಸದಿಂದೊತ್ತಿ ಕೆತ್ತಿ ಕೀಸುವ ಮತ್ತಾ[ಂ] ಘುಮ್ಮನೆ ಶೂಲದೊಳಿಡುವಂ ಸುಮ್ಮನೆ ಬಿಡೆ ನಾಂ (ಶಂಕರ. ೧೫). [?]

ಹಮ್ಮಳ 'ಹಮ್ಮದ' ನೋ.

ಹಮ್ಮಳಿಸು (ಕ್ರಿ). = ಹಮ್ಮಯಿಸು ೧: ಸೋವಿಲೊಳಿರ್ದ ಮಗುವ ಕಾಣದಾ ಸತಿಯೆವ್ವನು ಕಟ್ಟೆನಾಸನುತ ಆ ವಸುಧೆಗೆ ಹಮ್ಮಳಿಸಿಯುರುಳಿ ಶೋಕಾವೇಶದೊಳಿಗಿರುತಿರಲು (ನೇಮಿಷ. ೧೪-೨೩); ಹಮ್ಮಳಿಸಿ ದೇಹವುರಿಯ ಬೇಗೆಗೆ ಬ್ರಹ್ಮರೆಲ್ಲರಿಂಗೆ ದಾನ ದಕ್ಷಿಣ ಗಮ್ಮನೆ ಹೋಮಹವನ ತೀರ್ಥ ದಿಶ್ಕಾಂತವಾಗದಿರೆ (ಸುಂದರೀ. ೬-೫೪).

[ಹಮ್ಮಳ (< ಹಮ್ಮದ) + -ಇಸು]

ಹಮ್ಮಿಕೆ (ನಾ). ಅಹಂಕಾರ; ಸೊಕ್ಕು: ಎಲವೊ ಕಿರಾತಸಂಕುಳವ ಕಾಷ್ಠಾಂಗಾರದಳವನು ಮುಜಿದ ಹಮ್ಮಿಕೆಯ ಬಲುಪಂಥ ನಮ್ಮೊಳು ಸಲ್ಲದು (ಜೀವಂಧಾಂ. ೮-೬೮); ಪ್ರಹಲಾದನನ್ನಯದ ಒಲಿ ಬಹುಭಕ್ತ್ಯೊಳೀಶ್ವರಾರ್ಚನೆಯನುಜ್ ಮಾಡಲ್ಕಿ ಭೂಷಣನಾತಗೊಲಿದತಿ ಬಹಳೈಶ್ವರ್ಯಗಳನಿತ್ತಡಾ ಹಮ್ಮಿಕೆಯಿಂ (ದಶಾವ. ೭-೮೫).

[ಹಮ್ಮು (< ಅಹಮ್ಮು) + -ಇಕೆ]

ಹಮ್ಮಿಗ (ನಾ). ಅಹಂಕಾರಿ; ಗರ್ವಿಷ್ಠ: ಇಮ್ಮನದ ಸೊಡಗೆಯ ಮದ್ದು ಕರ್ಮಕ್ಕೀಡಾದವರ ನುಡಿಯೆಂದಡೆ ಎನ್ನ ಹಮ್ಮಿಗನೆಂಬರು (ಮೋಹನಮಾ. ೨೪೫-೧೧೭); ಬಲು ಚೆನ್ನಿಗತನವ ತಾನು ಮಾಡಲು ಬಲುಹಮ್ಮಿಗನೆಂದು ಬೈಯುವರೂ (ಪುರಂದ. ೩-೧೩೨-೨). [ಹಮ್ಮು (< ಅಹಮ್ಮು) + -ಇಗ]

ಹಮ್ಮಿಣ, ಹಮ್ಮೀಣ, ಹಿಮ್ಮಣ, ಹಿಮ್ಮಣ್ಣಿ, ಹಿಮ್ಮೀಣ (ನಾ). (ಉದ್ದವಾಗಿಯೂ ಚಿಕ್ಕದಾಗಿಯೂ ಇರುವ) ಹಣದ ಚೀಲ; ಥೈಲಿ: ಸಾಹುಕಾರರು ಮರುಮಾತಾಡದೆ ಮೊದಲು ಹಮ್ಮಿಣಯನ್ನು ತಿಜೋರಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟು ಬರಬೇಕೆಂದು ಕೋಣೆಗೆ ಹೋದರು (ಹೊಂಬಿಲು. ೩೮); ಈ ಉತ್ಸವದ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಕರ್ನಾಟಕವು ಕವಿಗೆ ತನ್ನ ಗೌರವವನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸಿತಲ್ಲದೆ, ಕವಿಗೆ ಒಂದು ಹಮ್ಮಿಣಯನ್ನಿತ್ತು ತನ್ನ ಮೆಚ್ಚುಗೆಯನ್ನೂ ತೋರಿಸಿತು (ಸಾಪಮಾ. ೮೦). **ಹಮ್ಮೀಣ**: ಅವರು ತಮ್ಮ ಹಮ್ಮೀಣಯೊಳಗಿಂದ ರೂಪಾಯಿ ಎಣಿಸಲಿ (ಮೋಹಿನೀ. ೬೫); ಒಂದು ಮರದ ಕೆಳಗೆ ಕುಳಿತು ಬಸವ್ವನು ತನ್ನ ಹಮ್ಮೀಣ ತೆಗೆದು ಹಣ ಎಣಿಸಿದನು (ಪವನ. ೩೭). **ಹಿಮ್ಮಣ**: ಎನ್ನ ಹಿಮ್ಮಣಯ ಗೂಂಡೆಯಂ ಹರಿದು ಹೊನ್ನೆರಟ ತೀವೆನುಪವನವ ನಾ ಮರೆಯಿಂ (ಗಿಅಪಿ. ೧೧೮-೧೦); ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಹಿಮ್ಮಣಯಲ್ಲಿಯೂ ಬ್ಯಾಂಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ತುಂಬಿರುವ ಹಣವನ್ನು ಹೇಗೆ ವೆಚ್ಚಮಾಡಬೇಕು?

(ನಾಡಿಗೇ. ೧೫೨). ಹಿಮ್ಮಣ್ಣಿ: 'ಹಿಮ್ಮಣ್ಣಿಬೀಲ' ಪರಾ. ಹಿಮ್ಮೇಣಿ: ಮಡಿವಾಳಯ್ಯ . . . ಇನ್ನೂರುರೂಪಾಯಿಯ ಹಿಮ್ಮೇಣಿಯನ್ನು ಮಾದಣ್ಣನ ಕೈಗಿಟ್ಟರು (ಬೆಳುಮ. ೬೬).

[← ಮರಾ. ಹಮಿಣೀ, ಹಮಾಣೀ. ಹಮೀಣ, ಹಮೇಣೀ]

ಹಮ್ಮಿಸು 'ಹಮ್ಮಯಿಸು' ನೋ.

ಹಮ್ಮೀಣಿ 'ಹಮ್ಮಿಣಿ' ನೋ.

ಹಮ್ಮೀರ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ದೇಶದ ಹೆಸರು: ಪಲ್ಲವಕ ಹಮ್ಮೀರ ಜಾಳಾಂಧ್ರ . . . ದೇಶಂಗಳೊಳೆಸೆವ ಜಂಗಮವು ಭಕ್ತಾಳಿ (ಬಸವು. ೬-೧೯); ಕೊಂಕಣ ಸಿಂಧು ಹಮ್ಮೀರ . . . ಕಾಂಬೋಜದೇಶದ ಸಕಲಶರಣರ್ನೈತರುತಿರ್ದರು (ಚೆಬಸು. ೬-೪೯). ೨. (ಹಮ್ಮೀರದೇಶದ ರಾಜ ಮತ್ತು ಅಲ್ಲಿಯ ಪ್ರಜೆ: ಪಾರಸೀಕ ಪಾರಿಯಾತ್ರ ಹಮ್ಮೀರ ಡೊಕ್ಕಾರ ತುರುಷ್ಕ ಮರುಪ್ರಭೃತಿಭೂಪಾಲಕರಿಂ ಭಯಾನಕರಸಮುಂ (ಜಗಎ. ೨-೩೯ ವ); ತೆಲುಂಗ ಗುರ್ಜರ ಹಮ್ಮೀರ ತುರುಷ್ಕ ನೇಪಾಳರ್ ಮೊದಲಾದ ರಾಜಪುತ್ರರ ಪಂಕ್ತಿಗಳೊಳಂ (ಗಿರಿಕ. ೨-೧೦೫ ವ). ೩. (ಆಲಂ) ಶೂರ; ಪರಾಕ್ರಮಿ: ವೀರಹಮ್ಮೀರ ದಾಮೋದರ ಪಾತ್ರೆಗಳಾ ರಣರಂಗಮಧ್ಯದೊಳು ವೀರರಾಮನ ಖಡ್ಗದಿಂದ ಮಡಿದು ಸುರನಾರಿಯ ರೆಡೆಗೆಯ್ದಿದರು (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೭-೭೦); ಪ್ರಳಯಾಗ್ನಿಯಂತೆಸೆವ ರಘುವೀರನಂ ಕಂಡ ಧುರವಿಜಯಹಮ್ಮೀರನಂ (ವೆಂಕಾರಾ. ೩-೧೧-೧೦). [ಸಂ.]

ಹಮ್ಮೀರತಾತಿ (ನಾ). ವೀರತ್ವದ ಗುರುತಿಗಾಗಿ ಕೈ ಅಥವಾ ಕುತ್ತಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಕಾಪು,– ರಕ್ಷೆ: ಪ್ರೀತಿಯಿಂದೊಲಿದು ಭೂಪನ ಕೈಗೆ ಹಮ್ಮೀರತಾತಿಯ ಕಟ್ಟಿದಳೊರ್ವೆ (ಕಂನಎ. ೨೪-೬೬); ಘನಸುಪ್ಪಾಣಿಮುತ್ತುಗಳ ಕಟ್ಟಿರುವ ಹಮ್ಮೀರತಾತಿಯು ಪಟ್ಟೆಪೀತಾಂಬರಗಳಿಂದಡಿಯಿಟ್ಟು ಚರಿಸುವ ರಾಜಕುವರರು (ನಾಗವ. ೨-೬೮).

[ಹಮ್ಮೀರ + ತಾತಿ₂ (< ತಾಯಿತಿ)]

ಹಮ್ಮು₁ (ಕ್ರಿ). ೧. (ಹಗ್ಗ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು) ಹೊಸೆ; ಹೆಣೆ: "ಹಮ್ಮು-ರಜ್ಜುಕ್ರಿಯಾಯಾಂ (ಹೆಣೆ)" (ಶಮಧಾ). ೨. ಕಟ್ಟು; ಬಂಧಿಸು: ತುರಂಗ ಬಲದಪರಭಾಗದೊಳ್ ಹಮ್ಮಿದ ಗುಳದ ಹೂಡಿದ ಜೆಂಚೆಂಪದ . . . ಕೋಳಾಹಳ ದಬ್ಬರಮಾಗೆ (ಗಿರಿಕ. ೬-೫೫ ವ); ಬಲುಮಿಳಿಯಲಿವನನು ಸುತ್ತಿ ಸಿಂಧುರಘಟೆಗಳಿಂದೆಳೆಸುತ್ತ ಕೊಂಡೊಯ್ಯೆನಲು ಹಮ್ಮಿದರಾನೆಯಲಿ ಕಪಿಯ (ತೊರರಾ. ೫-೭-೩). ೩. ಏರ್ಪಡಿಸು; ಯೋಜಿಸು; ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸು: ಆ ಪಾತಕವನ್ನು ಕಳೆಯಲಿಕ್ಕೆಂದು ಧರ್ಮರಾಯ ಅಚ್ಯುತನ ಅಪ್ಪಣೆಯಂತೆ ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗವನ್ನು ಹಮ್ಮಿದ (ಬದುಕ. ೧೦೩); ಮೂರು ಅರ್ಥವತ್ತಾದ ಗೋಷ್ಠಿಗಳನ್ನು ಹಮ್ಮಿ ಆಯಾ ರಂಗದಲ್ಲಿ ಪರಿಣತರಾದವರ ಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳವರ ವ್ಯಾಸಂಗದ ಫಲವನ್ನು ವಿನಿಯೋಗಿಸುವ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಇಲ್ಲಿದೆ (ಸುವರ್ಣ. ೨೩೧). ೪. ಒದಗು; ಉಂಟಾಗು: ಹಿಂದೆ ಹಮ್ಮಿದ [ಪಾಠಾಂ. ನ] ಸಮರದೊಳು ನಡೆತಂದು ಖೇಚರನಡಸಿ ಕಟ್ಟಿದಡಂದು ನಿನ್ನನು ಬಿಡಿಸಿದವನರ್ಜುನನೊ ರವಿಸುತನೊ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೧-೧೦). ೫. ಕೊಳ್ಳೆ ಹೊಡೆ; ಲೂಟಿಮಾಡು: ಇನ್ನು ಗರವಲೆಗೆ ಕಳ್ಳರು ಬಂದು ಮನೆ ಹಮ್ಮಿದರು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೧೪೨). ೬. ಹರಡು; ಸೂಸು: ಪೊಸಮುಗಿಲ್ಗಳು ಹಮ್ಮಿ ಪಸರಿಸಿ ತೋರ್ದವಾ ವರ್ಷಪ್ರವೇಶದಲಿ (ಕಾವೇಮ. ೧೭-೪೨); ಹೊಸಮಳೆಗಳಾಗಿ ನೆಲ ಹೊಸಹೊನಲು ಹರಿದು, ಹೊಸ ಹಮ್ಮು ಹಮ್ಮುತ್ತ, ಎಲ್ಲರೂ ನನ್ನಕ್ಕ ತಂಗಿಯರು ಚಿಗುರಿ ಎಲ್ಲರೂ ಚೆಲುವಾದರು (ಹೂಂಗಳು .೧೮-೧).

ಹಮ್ಮಿಕೊಳ್ಳು = ಏರ್ಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು; ಯೋಜಿಸು: ಈ ವರ್ಷ ಅವರು ಒಳ್ಳೆಯ ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುವ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮವನ್ನು ಹಮ್ಮಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ).

ಹಮ್ಮು₂ 'ಅಹಮ್ಮು' ನೋ.

ಹಮ್ಮುಖವೋಗು (ಕ್ರಿ). ನಿಸ್ತೇಜವಾಗು; ಕಾಂತಿಗುಂದು (?): ಹಮ್ಮುಖವೋದುದು ಸಭೆಯಲ್ಲ ಭರತೇಶ ಸಮ್ಮುಖಗೊಟ್ಟು ನೋಡಿದನು ದಿಮ್ಮನೆದ್ದರು ಕೂಡೆ ಸೇವಕರೆಲ್ಲರಾಗುಮ್ಮುವ ಕಂಬನಿಗೂಡಿ (ಭರಚ. ೭೧-೧೩).

[? + ಮುಖ + ಪೋಗು₁ (< ಪೋ₁)]

ಹಮ್ಮುಗ (ನಾ). ಜಂಬದವನು; ಅಹಂಕಾರಿ: ನಿಮ್ಮ ಚಿತ್ರಕೆಯಜೀಕಮಾಡಿದಂ ಮತ್ತಿನ್ನು ಹಮ್ಮುಗರ ಕಳುಹಿದೊಡೆ ಎಂತಪ್ಪುದೋ ಕಾರ್ಯ ಶಮ್ಮದಿಂ ನೋಡಿ ಚಿತ್ತೈಸಿಂ (ಪ್ರಭುಪು. ೮-೫೬). 'ಹಮ್ಮಿಗ' ಪರಾ. [ಹಮ್ಮು₂ (< ಅಹಮ್ಮು) + -ಗ₂]

ಹಮ್ಮುಗೆ₁ (ನಾ). ೧. (ಜೋಡಿಸಿ ಕಟ್ಟುವ) ಹಗ್ಗ; ಪಾಶ: ಸಂಕಟಕಮನೆ ಹಮ್ಮುಗೆಯ ಕುಣಿಕೆಗಳು (ಮಂಗರಾ. ೮೬-೩೧); ಮರಳಿ ವಾಘೆಯ ಕೊಂಡು ರಾವ್ತರು ತಿರುಗಿದರು ಹಮ್ಮುಗೆಯ ನೇಣ್ಗಳ ಹರಿದು ಹಕ್ಕರಿಕೆಗಳ ಬಿಸುಟರು (ಕುವ್ಯಾಗ. ೧-೧೭). ೨. ಕಟ್ಟು; ಬಂಧನ: ಮುಗ್ಗಿ ಕೆಡೆಯಲು ಕುದುರೆ ಸೂತನ ಬಗ್ಗಿಸಿದ ನಸುರೇಂದ್ರನವಸಾ ಹಗ್ಗಗಳ ಹಮ್ಮುಗೆಯ ಸಡಿಲಿಸಿ ಹಯವನಬ್ಬರಿಸೆ (ತೊರರಾ. ೬-೨೨-೨೧). ೩. ಯೋಜನೆ: ಎಮ್ಮ ಮನ ಮುಂಚುವುದು ಕಾರ್ಯದ ಹಮ್ಮುಗೆಯ ನೀವರಿಯಿರೇ ತಮತಮ್ಮ ದುಷ್ಕೃತ ತಮಗೆ ಫಲಿಸಿದರೇನು ನಿಮಗೆಂದ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೨೦-೧೨). [ಹಮ್ಮು₁ + -ಗೆ]

ಹಮ್ಮುಗೆ₂ (ನಾ). ಗರ್ವ; ಸೊಕ್ಕು: ನಿಮ್ಮುರ್ಬರ ಸೌಭಾಗ್ಯದ ಹಮ್ಮುಗೆಯಂ ಸುಭಗೆ ಕಾಮಮಂಜರಿ ಪದೆಪಿಂದೊರ್ಮೆ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ಪೇಳ್ದೊಡೆ ನಿಮ್ಮಯ ಹೀನಾಧಿಕತ್ವಮತಿ ನುತಿವಡೆಗುಂ (ದಶಕು. ೮-೮೪); ಸುರವಂಶಕುಲಹೃತ್ಕೂಲನೆದೆಯಲಿ ಹುಣುಬುದೋಟಿತು ಹಗೆಯ ಹಮ್ಮುಗೆಯ (ತೊರರಾ. ೬-೨-೧).

[ಹಮ್ಮು₂ (< ಅಹಮ್ಮು) + -ಗೆ]

ಹಮ್ಮುಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಜಂಬವಿಳಿ; ಗರ್ವಭಂಗವಾಗು: ಸೌರಾಷ್ಟ್ರಸೋಮೇಶ್ವರಾ ನಿಮ್ಮ ಮುಟ್ಟಿ ಹಮ್ಮುಗೆಟ್ಟುದ ನಾನೇನೆಂಬೆನಯ್ಯ (ಆದವ. ೩೧-೮೯); ಸಿಂಹಳನು ಹಮ್ಮುಗೆಡದೆ ಆ ರಥವನ್ನೇರಿ ಬೊಬ್ಬಿರಿದನು (ಶ್ರವಸು. ೨೧).

[ಹಮ್ಮು₂ (< ಅಹಮ್ಮು) + ಕೆಡು₁]

ಹಮ್ಮುಗೊಳು (ಕ್ರಿ). ಜಂಬಪಡು; ಗರ್ವಿಸು: ಹಮ್ಮುಗೊಳದೆ ಹದವಳಿಯದೆ . . . ಚಿತ್ತಸಮ್ಮತಿಯಜೀದೆಸಗುವುದು (ಹದಿಬ. ೪-೧೫).

[ಹಮ್ಮು₂ (< ಅಹಮ್ಮು) + ಕೊಳು (< ಕೊಳ್₁)]

ಹಮ್ಮುಬಿಮ್ಮು (ನಾ). ಗರ್ವ ಮತ್ತು ಬಿಂಕ: ಪೂಜೆಯ ಮಾಡುವಲ್ಲಿ ಪುಣ್ಯವನಜೀಯದೆ ಮಾಡಬೇಕು ಹೆಣ್ಣು ಮಣ್ಣು ಹೊನ್ನು ಕೊಡುವಲ್ಲಿ ಹಮ್ಮುಬಿಮ್ಮಿಲ್ಲದಿರಬೇಕು (ಮೋಳಮಾ. ೩೯-೧೭೧); ಭವದೇಕಶರಣಮೆನಿಸಿ ಶಿವಶಾಂತಿಯಂ ವಹಿಸಿ ಹಮ್ಮುಬಿಮ್ಮುಗಳುಳಿದು ನವಲೋಷ್ಟಕಾಂಚನ ಸಮಾನಬುದ್ಧಿಯೊಳು ಮತ್ತವಿರಳಾಚರಣ ಸಂಕಲಿತ ಮಾನಸಮದುವೆ ಮಂದಿರಂ ಮನುಕುಲೇಶ (ವೆಂಕಾರಾ. ೨-೧೮-೧೫); ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಹಮ್ಮು ಬಿಮ್ಮುಗಳು ಇನ್ನೂ ಅವಿತುಕೊಂಡಿರುವಂತೆ ಕಾಣುತ್ತಿದೆ (ತುಂಗಭ. ೭೬).

[ಹಮ್ಮು₂ (< ಅಹಮ್ಮು) + ಬಿಮ್ಮು₁]

ಹಮ್ಮುಹೆಮ್ಮೆ (ನಾ). = ಹಮ್ಮುಬಿಮ್ಮು: ಏನೆ ಇರಲಿ, ಏನೆ ಇರಲಿ, ಹಮ್ಮು ಹೆಮ್ಮೆಗಳೇನೆ ಇರಲಿ, ತಿರುಳಿನರಿವು, ಹಿರಿಯ ನಡತೆ, ಮೇಲುಸಾಲು, ಏನೆ ಇರಲಿ (ಇಣಿಕಿ. ೩೮-೬). [ಹಮ್ಮು₂ (< ಅಹಮ್ಮು) + ಹೆಮ್ಮೆ (< ಪೆರ್ಮೆ)]

ಹಮ್ಮೈಸು₁ 'ಹಮ್ಮಯಿಸು' ನೋ.

ಹಮ್ಮೈಸು₂ (ಕ್ರಿ). ಬಯಸು; ಅಪೇಕ್ಷಿಸು: ನನ್ನ ಮಲತಮ್ಮನು ನನ್ನೊಡನೆ ಕಾಳಗಕ್ಕೆ ಹಮ್ಮೈಸುವನಲ್ಲವೆ ? (ಶಹಾರ. ೨೦೬); ಪತ್ನಿಯು ಅವನನ್ನೂ ಅವನ ಕಡೆಯವರನ್ನೂ ಆರಾಧಿಸಿ ಸೇವಿಸಿ ಅಪಚಾರಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಸಹಿಸಿಕೊಂಡು ಅವರ ಹಸಾದಕ್ಕೆ ಹಮ್ಮೈಸಿ ತನ್ನ ಯೋಗಕ್ಷೇಮವನ್ನೇ ಮರೆತು ಜನ್ಮವನ್ನು ಸಾರ್ಥಕಗೊಳಿಸಬೇಕು (ಆರ್ಯಧ. ೧೭೪). [? + -ಇಸು₃]

ಹಯ (ನಾ). ೧. ಕುದುರೆ; ಅಶ್ವ: ಹಯದ ಮನಕ್ಕಮೇಜೀದನ ಬಿನ್ನಣಕಂ ದೊರೆಯಾಗಿಯುಂ ವಾಹಳಿಗಳ್ ಮನೋಹರಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೧೪೪); ವಾನರನ ಹಯ ಕುಂಜರನ ಪಂಚಾನನನ ಮೃಗಪೋತಕನ ಗುಣವಾ ನರೇಂದ್ರನೊಳಿರಲು ಬೇಹುದು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೩-೧೧೯); ಹಂದಿ ಹದಿನೈದು ಈದರೂ ಒಂದೂ ಹಯವಾಗಲಿಲ್ಲ (ಗಾದೆ). 'ಹಯವಲ್ಲನ' ಪರಾ. ೨. [ಕಾಮಶಾ] ಮೂರು ಬಗೆಯ ಪುರುಷರಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಧ: ಮುನಿವರ ವಾತ್ಸ್ಯಾಯನ ಮತದೊಳು ನೆಟ್ಟನೆ ಶಶ ವೃಷ ಹಯರೆಂದನಿಪ ಮನುಜರ್ ಮೂದೆಱಂ (ಜನವ. ೪-೧); ಶಶ ವೃಷ ಹಯರೆಂಬ ಪ್ರಮಾಣಪುರುಷರಿಂ (ವಿವೇಕ. ೧೮೨). ೩. [ಗಣಿತ] ಏಳು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ: "ಋಷಿ ನಗ ಹಯ ಸ್ವರಮದೇಟು" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೩-೮). ೪. [ಛಂದ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪ್ರಾಸ: ನಿಜದಿಂ ಬಂದೊಡೆ ಸಿಂಗಂ ಗಜದೀರ್ಘಂ . . . ಹಯಮಂಬುಜಮುಖಿ ದಡ್ಡಕ್ಕರಂಗಳವು

ಷಟ್ಪ್ರಾಸಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೧-೪೬ ಅಟಿ). 'ಹಯಪ್ರಾಸ' ಪರಾ.

ಹಯಒರಟ = (ತುಂಟ) ಕುದುರೆಯಂತೆ ಒರಟಾದವನು; ಬಹಳ ಒರಟ: ಶುದ್ಧ ಒರಟ ಅಲ್ಲ, ಹಯಒರಟ! ನಾನು ಬೇಕಾಗಿ ಕೆರಳಿಸಿ ಮಾತಾಡಿದೆ (ಮರಳಿ. ೭೮).

ಹಯವತ್ಸರಾಜ = ಅಶ್ವಾರೋಹಣದಲ್ಲಿ ವತ್ಸರಾಜನಂತೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು: ನುಡಿದಂತೆ ಗಣ್ಡಂ ಹಯವತ್ಸರಾಜಂ ರೂಪಮನೋಜಂ ಪರಬಳ ಸೂಱೆಕಾಱಂ (ಸೌಇಇ.II, ೧೮-೮; 980); ದಾನಕಾನೀನಂ ಹಯವತ್ಸರಾಜ ರೂಪ ಮನೋಜಂ ಗಿವುಣ್ಯಪತಿಹೃದಯಸೆಲ್ಲಂ ಭುವನೈಕಮಲ್ಲಂ (ಸೌಇಇ. XI - i, ೮೪-೬; 1049). [ಸಂ.]

ಹಯಖುರ (ನಾ). ಕುದುರೆಯ ಗೊರಸು: ಹಯಖುರವಮಂ ಚಕ್ರದ ನೇಮಿಯುಮೂರ್ಜಿತವಜ್ರಮುಕ್ಕುಮನೆ ವಾಹಿನಿಯೊಳ್ ನಿಯತಮದಾಟದೆ ಸಮಭೂಮಿಯೊಳದಿರದೆ ಪರಿವ ತೇಜದೆ ಪರಿದತ್ತು ರಥಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೦-೧೦೩). [ಸಂ.]

ಹಯಗಂಧಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ; ಹಿರೇಮದ್ದಿನ ಗಿಡ; ಅಶ್ವಗಂಧಿ: ಹಯಗಂಧಿಯ ಬೇರಂ ಕ್ಷಾರಯುತಂ ಮೇಣಂದೆ ಪುಟ್ಟಿದೆಳಗಜುವಿನ ವಿಷ್ಠೆಯುಮಂಗುರುವುಮನುಂ ತಿಂದು ಯಥೇಷ್ಟಂ ತಿನ್ದೆ ಮೆಯ್ಗೆ ಮಚ್ಚಿದ ವಿಷಮಂ (ಲೋಕೋಪ. ೧೦-೪೫). [< ಸಂ. ಹಯಗಂಧಾ]

ಹಯಗ್ರೀವ (ನಾ). ೧. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಒಂದು ಅವತಾರ; ಕುದುರೆಯ ಮುಖದ ಆಕೃತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ, ಮಧುಕೈಟಭರೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ಕೊಂದು ವೇದಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಒಂದು ಹೆಸರು. ೨. ಹಯಗ್ರೀವ ಆಕಾರದ ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಹತನಾದ ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸನ ಹೆಸರು: ಮುರ ಹಯಗ್ರೀವ ಪಂಚಜನ ನಿಶುಂಭರೆಂಬ ನಾಲ್ಕರ್ ದನುಜನಾಯಕರಿರ್ಪರ್ (ಜಗಪು. ೧೧-೮೫ ವ). ೩. ಕಡಲೆಬೇಳೆ ಬೆಲ್ಲಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭಕ್ಷ್ಯ: ಮೊನ್ನೆ ದ್ವಾದಶಿ ಪಾರಣೆಗೆ ನಾನು ಹಯಗ್ರೀವ ಮಾಡಿದ್ದೆ (ಗೃಹಲ. ೬೮). [ಸಂ.]

ಹಯತತಿ (ನಾ). ೧. ಕುದುರೆಗಳ ಗುಂಪು, – ಸಮೂಹ. ೨. [ಗಣಿತ] ಏಳು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ: ನನಭನಲಗಮೆಂಬಿವು ಗಣನಿವಹಂ ಜನಿಯಿಸಿ ಯತಿ ನಿಲ್ತಿರೆ ಹಯತತಿಯೊಳ್ ನಿನಗಿದನಱಿವಂತಿರೆ ವಿರಚಿಸಿದಂ ವನರುಹವದನೇ ಪ್ರಹರಣಕಲಿಕಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೪೭). [ಸಂ.]

ಹಯದಳ (ನಾ). ಚತುರಂಗಬಲದಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಕುದುರೆಯ ಪಡೆ; ಅಶ್ವಸೈನ್ಯ: ಕೆಡೆದಡಜಗಿಜಿಯಾಯ್ತು ಹಯದಳ ಹತ್ತುಸಾವಿರವು (ಕೌಶಿರಾ. ೨೦-೪೩). [ಸಂ. ಹಯದಲ]

ಹಯದಟ (ನಾ). = ಹಯದಳ: ಹಯದಟಮಂ ಬೆಸಸಲ್ ವಾರ್ಧಿಯ ವೀಚಿಯ ತೆಱದಿನುಱದೆ ಕವಿಯಲ್ ಶತ್ರುಂಜಯನ ಹರಿಯುಗ್ರಹರಿಬಳಚಯಮದನಿದಿರಾಂತು ಬೆರಱ್ ಬೆಂಕೊಳೆ ಭೋಂಕಲ್ (ನೇಮಿಪು. ೭-೯೦). [ಹಯ + ದಟ]

ಹಯನ 'ಪಯನ್' ನೋ.

ಹಯನು 'ಪಯನ್' ನೋ.

ಹಯನುಗದ್ದೆ (ನಾ). ಬೇಸಗೆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೆರೆಯ ನೀರಿನಿಂದ ಬೆಳೆಯುವ ಗದ್ದೆ: (ಶ). [ಹಯನು (< ಪಯನ್) + ಗದ್ದೆ (< ಗಟ್ಟೆ)]

ಹಯನುಬತ್ತ (ನಾ). ಬೇಸಗೆಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೆರೆಯ ನೀರಿನಿಂದ ಬೆಳೆಯುವ ಬತ್ತ; ಜನವರಿ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ನಾಟಿ ಮಾಡುವ ನೆಲ್ಲು: (ಶ).
[ಹಯನು (< ಪಯನ್) + ಬತ್ತ]

ಹಯನುಬೆಳೆ (ನಾ). ಬೇಸಗೆ ಕಾಲದ ಬೆಳೆ; ಜನವರಿ ತಿಂಗಳಲಿನಲ್ಲಿ ನಾಟಿ ಹಾಕಿ ಕೆರೆಯ ನೀರಿನಿಂದ ಬೆಳೆಯುವ ಬೆಳೆ: (ಶ).
[ಹಯನು (< ಪಯನ್) + ಬೆಳೆ]

ಹಯಪತಿ (ನಾ). ೧. ಕುದುರೆಗಳ ಒಡೆಯ; ತುರಗದಳದ ಅಧಿಪತಿ. ೨. ಒಂದು ಬಿರುದು: ಭೋಜ ಲಾಳ ಗಜಪತಿ ಹಯಪತಿ ನರಪತಿಯನಿಪ ಮಹೀಪಾಳರಾಸ್ಥಾನದಲ್ (ಎಇ. VI, ೨೧೭-೮; 1057). [ಸಂ.]

ಹಯಪರಿಕರ (ನಾ). ಕುದುರೆಯ ನಡುಕಟ್ಟು; ಲಗಾಮು: "ಬಗಿ-ಬಂಧನೇ, ಹಯಪರಿಕರೇ ಚ" (ಶಮಧಾ). [ಸಂ.]

ಹಯಪರ್ಯಾಣ (ನಾ). ಕುದುರೆಯ ಜೀನು, – ತಡಿ: ಹಯಪರ್ಯಾಣ[ಪಾಠಾಂ. ಪಲ್ಯಾಣ] ಪ್ರಭಾಮಂಜರಿ ಗಜ ಭಿದು ಸಿಂಧೂರರಾಗಂ . . . ತದ್ದಿಗ್ವಿಜಯಯಾತ್ರೋದ್ಯೋಗ ದೊಳ್ ಕೊಲ್ಲಣಿಗೆ ಮೆಚ್ಚೆಯ ಬರ್ಪಲ್ಲಿ ಭೂಪಾಲಸಿಂಹರ್ (ಅನಂಪು. ೧೩-೭೫). [ಸಂ.]

ಹಯಪ್ರಾಸ (ನಾ). [ಛಂದ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪ್ರಾಸ; "ಪ್ರತಿಪಾದದ ಮೊದಲೆರಡು ಸ್ವರಗಳ ನಡುವೆ ಒಂದೇ ವಿಧದ ಸಜಾತೀಯ ಸಂಯುಕ್ತವ್ಯಂಜನಗಳು ಬರಲು ಹಯಪ್ರಾಸವೆನಿಸುವುದು" (ಕೃಪಿಪಿ. ೭೩).
[ಸಂ.]

ಹಯಮಂದಿರ (ನಾ). ಕುದುರೆಗಳಿರುವ ಸ್ಥಳ; ಲಾಯ: ಹಯಮಂದಿರಂಗಳೆಲ್ಲರ ನಯನಂಗಳ್ಗೀವುತಿರ್ಪುಪತಿಶಯಮಂ ತಮ್ಮಯ ರತ್ನಕಳಶಕಿರಣೋಚ್ಚಯದೊಳ್ ತೇಂಕಾಡುತಿರ್ದವೆಂಬಂತೆವೋಲಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧-೯೫೦). [ಸಂ.]

ಹಯಮಾರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು; ಕಣಗಿಲು: "ಕರವೀರಃ, ಹಯಮಾರಃ - ಈ ೨ ಕಣಗಿಲೆ" (ಪಠಾಯು. ೩೨-೪೮). [ಸಂ.]

ಹಯಮಾರಕ (ನಾ). = ಹಯಮಾರ: "ಪ್ರತಿಹಾಸ, ಶತಪ್ರಾಸ, ಚಂಡಾತ, ಹಯಮಾರಕ, ಕರವೀರ - ಕಣಗಿಲೆ" (ನಾಚಿರಾ. ೬). [ಸಂ.]

ಹಯಮೇಧ (ನಾ). ಹಿಂದೆ ರಾಜರು ದಿಗ್ವಿಜಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿ ನಂತರ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಬಲಿಕೊಟ್ಟು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಯಾಗ; ಅಶ್ವಮೇಧ: ಮಿತ್ರೋದಯಾತ್ತರದೊಳ್ಕೆತಂದು ಹಯಮೇಧ ಸತ್ರಸಾಧನಕೆ ವೇದವ್ಯಾಸಮುನಿ ಧರ್ಮಪುತ್ರನಂ ಬೋಧಿಸಿ ಮರಳ್ದನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨-೪೭); ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ತಿವಿಡಿದು ಮಾಳ್ಪ ದಿಗ್ವಿಜಯ ಹಯಮೇಧ ಮೊದಲಾದುವಂ ತೊರೆದು . . . ದೇವರ್ಕಳಂ ಪೂಜಿಸಲ್ ಮೆಚ್ಚುವುದು ಜಗವನಾಳುವ ಮತಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೯-೨೪೩). [ಸಂ.]

ಹಯಮೋಹರ (ನಾ). = ಹಯದಳ: ಕರಿಘಟೆಯ ಕಲಕಿದನು ಹಯಮೋಹರವ ಜರುಹಿದನೌಕಿ ಹರಿತಹ ವರರಥವ ಹುಡಿಮಾಡಿದನು ಕೆಡಹಿದನು ಕಾಲಾಳ (ಲಿಪ್ಯಾದ್ರೋ. ೫-೧೨). [ಹಯ + ಮೋಹರ]

ಹಯರಕ್ಷೆ (ನಾ). ಕುದುರೆಯ ಕಾವಲು, – ರಕ್ಷೆ: ಆಂದು ಕುಲಗೋತ್ರಮಂ ಕೊಂದ ಪಾಪಂ ಪೋಗಲೆಂದಶ್ವಮೇಧಮಂ ತೊಡಗಿಯೆನ್ನಂ ಧರ್ಮನಂದನಂ ಕಳುಹಿದಂ ಹಯರಕ್ಷೆಗದಱೊಡನೆ ಬರೆ ಸಿಲ್ಕಿತದು ಶಿಲೆಯೊಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೧-೧೭).
[ಸಂ. ಹಯರಕ್ಷಾ]

ಹಯವಲ್ಗನ (ನಾ). [ಅಶ್ವಶಾ] ಕುದುರೆಯ ಐದು ಬಗೆಯ ನಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ: ಅದಂ ಗುರ್ಜಾರ್ಣವನಿದಲೊಲ್ಪನಿಲ್ಲ ಹಯವಲ್ಗನಸಂಚಳರತ್ನಕುಂಡಳಂ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೫೧). [ಸಂ.]

ಹಯವೈಹಾಳಿ (ನಾ). ಕುದುರೆಯನ್ನು ಹತ್ತಿ ಸವಾರಿಮಾಡುವುದು; ಕುದುರೆ ಸವಾರಿ: ದ್ವಿರದಾರೋಹಣಯೋಗ್ಯವೀಥಿ ಹಯವೈಹಾಳಿಪ್ರದೇಶಂ ನಿರಂತರ ಶಸ್ತ್ರಶ್ರಮಭೂಮಿ . . . ಸುತ್ತಿರ್ಪಿನೆಗಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೪-೫೪). [ಹಯ + ವೈಹಾಳಿ]

ಹಯವ್ರಾತ (ನಾ).= ಹಯತತಿ ೧: ಶಾತಶರಪ್ರಹಾರದ ರಥಾಂಗವಿದಾರಣಮಕ್ಷ ಖಂಡನಂ ಸೂತನಿಷೂದನಂ ಯುಗಸಮುದ್ದಳನಂ ಧ್ವಜಭಂಜನಂ ಹಯವ್ರಾತ ನಿಶುಂಭನಂ ಸಮನಿಸುತ್ತಿರೆ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೦-೭೫). [ಸಂ.]

ಹಯಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಕುದುರೆಯ ಜಾತಿ, ಲಕ್ಷಣ, ಬಲ, ರೋಗ, ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮುಂತಾದ ಕುದುರೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಎಲ್ಲ ವಿಚಾರಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ; ಅಶ್ವಶಾಸ್ತ್ರ: ನೃತ್ತಗೀತ ಹಯಶಾಸ್ತ್ರಾದ್ಯೈತ . . . ವಿದ್ಯಾಕದಂಬಕಮಂ ಚಂದ್ರ ಕವೀಂದ್ರನೋರ್ವನೆ ವಲಂ ಬಲ್ಲಂ ಪೆಱರ್ಬಲ್ಲರೇ (ಮದಟಿ. ೧-೫೦); ಇಭೇಂದ್ರಶಿಕ್ಷೆ ಹಯಶಾಸ್ತ್ರಂ . . . ಅಖಿಲವ್ಯೂಹೋತ್ಕರಮೆಂಬಿನಿತಱೊಳಂ ಬಲ್ಲರೆಲ್ಲರುಂ ಮೆಚ್ಚೆ ಪಡೆದನತಿಕೌಶಲಮಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೪-೫೯). [ಸಂ.]

ಹಯಶಿಕ್ಷಕ (ನಾ). ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಪಳಗಿಸುವವನು; ಅಶ್ವಗಳಿಗೆ ಶಿಕ್ಷಣಕೊಡುವವನು: ಹಯಶಿಕ್ಷಕರಿಂ ಗಜಶಿಕ್ಷೆಯ ಭೀಕರದಿಂ ಪ್ಲವಂಗುಡುವ ಜೋದರ ಸಂಚಯದಿಂ ನಯದಿಂ ವೈಹಾಳಿಯ ಬಯಲೊಪ್ಪಿತ್ತು ಪಟ್ಟಣದ ವನದೆಡೆಯೊಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೨-೭೪). [ಸಂ.]

ಹಯಶಿಕ್ಷೆ (ನಾ). ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಪಳಗಿಸುವುದು; ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ತರಬೇತುಮಾಡುವುದು: ಹಯಶಿಕ್ಷಾಕ್ರೀಡೆಯಂ ತೋಱುವ ಹರಿಸುತನೋ ತಾನೆನಿಪ್ಪಂದದಿಂ . . . ನಾಡೆಯುಮಾ ಕಂದರ್ಪದೇವಂ ಸುರುಚಿರತುರಗಾರೂಢಿಯೊಳ್ ಪ್ರೌಢನಾದಂ (ಕುಸುಮಾ. ೭-೭೫). [ಸಂ. ಹಯಾಶಿಕ್ಷಾ]

ಹಯಶೃಂಗಚಾಪ (ನಾ). (ಆಲಂ) ಕುದುರೆಯ ಕೊಂಬಿನ ಬಿಲ್ಲಿನ ಹಾಗೆ ಅಸಂಭವವಾದುದು: ಮದನರಸಪ್ಲವಂ ಕವಿಯೆ ತಣ್ಣಸನಾಗದೆ ತೃಷ್ಣೆಗಿಂಬುಕೆಯ್ಕದೆ ಪಗೆಗೊಂಡು ಪೋಪುದು ಸಮುದ್ರದ ಮಧ್ಯದ ಬಾಳೆ ಕೆಯ್ಗೆವರ್ಪುದುಮನಗಾಧ ಮನ್ಮಥ ಸಮುದ್ರದ ಮಧ್ಯದ ಬಾಳೆ ಕೆಯ್ಗೆವರ್ಪುದುಮನಮೋಘಮಿಚ್ಚೈಯಿಪ ನಿಚ್ಚಯಿಪೊಂ ಹಯಶೃಂಗಚಾಪಮಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೯೭). [ಸಂ.]

ಹಯಹೇಷಿತ (ನಾ). ಕುದುರೆಯ ಕೆನೆತ; ಹೇಷಾರವ: ಯುಗಪದಾಸ್ಫಾಲಿ ತಾನೇಕದುಂದುಭಿಧ್ವನಿಮಧುರಗೀತಂಗಳಪ್ಪ ಹಯಹೇಷಿತಂಗಳಿಂದಂ ಸಂದಣಿಸಿ (ಆದಿಪು. ೧೪-೮೭ ವ). [ಸಂ.]

ಹಯಾತ್, ಹಯಾತಿ (ನಾ). ಬಾಳು; ಜೀವಮಾನ; ಆಯುಷ್ಯ: ಭಗವಂತನ ಮುಖ್ಯಗುಣಗಳೆಂದರೆ - ಜಮಾಲ್ (ಸೌಂದರ್ಯ), ಜಲಾಲ್ (ಶಕ್ತಿ, ಮಹತ್ವ), ಕಮಾಲ್ (ಪರಿಪೂರ್ಣತೆ), ಹಯಾತ್ (ಜೀವನ) . . . ಬಸೀರ್ (ಮಹದ್‌ವೀಕ್ಷಣ) (ಇಸ್ಲಾಂಸಂ. ೨೯೫). **ಹಯಾತಿ:** ತಂದೆಯು ಕೊಂಡ ಗಡಿಗೆಯು ಮಗನ ಹಯಾತಿಯವರೆಗೆ ಬರಬೇಕು ಎಂಬ ವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಗೋರಾಕುಂಬಾರನು ಗಡಿಗೆಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುತ್ತಿದ್ದನು (ಭಾರಸಂ. ೮೩); ಕಾಕಾ ಅವರ ಹಯಾತೀ ಒಳಗ ಆ ಕುಟುಂಬ ಒಡೀಬಾರದು (ದೀಪಹ. II, ೧೦೭). [← ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಹಯಾತ್]

ಹಯಾತಿ 'ಹಯಾತ್' ನೋ.

ಹಯಾಮಿ (ನಾ). ಆಳ್ವಿಕೆ; ದರಬಾರು: ಉಡುಪಿಪದ್ಮನಾಭಾಚಾರ್ಯರ ಹಯಾಮಿಯಲ್ಲಿ ಅವಳು ತಿನ್ನುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದೇ ಒಂದು ಬೀಡಾದ ಬೆಲೆ ಏಳೂವರೆ ರೂಪಾಯಿ (ಬೆಂಗಬ. ೧೪೩). [← ಹಿಂ. ಹಯಾಮ್?. / ತೆಲು. ಹಯಾಮು]

ಹಯಾರ್ಜುನರುಕ್ಕು (ನಾ). ಕುದುರೆಯ ಬಿಳಿಯ ಹೊಳಪು, – ತೇಜಸ್ಸು: ವಾಗ್ವಲ್ಲೀಲಾಭೃದ್ವರಾಮರ ಭುಗ್ವರಿನಮುಚಿಭಿದ್ಧ ಯಾರ್ಜುನರುಗ್ವಿಮಾನಿ ಮರುದ್ಧುನೀವನ ಪುಂಡರೀಕಾಬ್ಜ . . . ಬಸವ (ಬಸವು. ೩೮-೧). [ಸಂ. ಹಯಾರ್ಜುನರುಚ್]

ಹಯಾಳಿ (ನಾ). = ಹಯತತಿ ೧: ಎಱೆದಾತನ ಮನಂ ಮನವಾಗೆ ಮನೋಜವಂ ಗಳಿಂ ಪರಿವ ಹಯಾಳಿ . . . ಒಪ್ಪುಗುಮಾ ಪುರಗೋಪುರಂಗಳೊಳ್ (ಜಗಎ. ೨-೧೭). [ಸಂ. ಹಯಾಲಿ]

ಹಯಿನು 'ಪಯನ್' ನೋ.

ಹಯ್ದ 'ಹೈದ' ನೋ.

ಹಯ್ನ 'ಪಯನ್' ನೋ.

ಹಯ್ನು 'ಪಯನ್' ನೋ.

ಹಯ್ಯಂಗವೀನ (ನಾ). ೧. ಆಗತಾನೆ ಕಡೆದು ತೆಗೆದ ಬೆಣ್ಣೆ; ತಾಜಾಬೆಣ್ಣೆ; ನವನೀತ: ಅತಿದೂರೋಚ್ಛ್ವಾಸವಿಕಾಸ ನಾಸಾಂಜಲಿಪುಟ ಪೀಯಮಾನದುಗ್ಧಹಯ್ಯಂಗ ವೀನಮುಂ (ಆದಿಪು. ೧೧-೨೭ ವ); ಸುಗಂಧಿ ಪರಿಮಲಾನೂನನಪ್ಪ ಹಯ್ಯಂಗವೀನ ಮುಮನರಸಂಗಂ ಪಂಕ್ತಿಯೊಳುಣ್ಬ ಪರಿಜನಕ್ಕೆಲ್ಲಂ ಬಡ್ಡಿಸಿದಾಗಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೨೯ ವ). ೨. ಆಗತಾನೆ ಕಾಸಿದ ತುಪ್ಪ: "ಹಯ್ಯಂಗವೀನಂ, ಆಜ್ಯಂ - ಈ ೨ ಹೊಸತುಪ್ಪಂ" (ಹಲಾಯು. ೫೭-೧೧೯). [< ಸಂ. ಹೈಯಂಗವೀನ]

ಹಯ್ವೆ (ನಾ). ಒಂದು ನಾಡಿನ ಹೆಸರು: ಕುಂದಮರಸರು ಸಾನ್ತಳಿಸಾಸಿರಮುಮಂ ಹಯ್ವೆಯಯ್ನೂಱುಮನ್ . . . ರಾಜ್ಯಂಗೆಯ್ಯುತ್ತಮಿರ್ದು (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾ. ೧೨೫-೨೪; 1019); ಬನವಾಸೆ ಕಡಂಬಳಿ ಹಯ್ವೆಯೆಂಬ ದೇಶಂಗಳ್ (ಮುಂಬರಾ. XI, ೨೬೧-೨೭; 1162). 'ಪಯ್ವೆನಾಡು' ಪರಾ. [?]

ಹಯ್ವೆಗುಂದ (ನಾ). ಒಂದುಊರಿನ ಹೆಸರು; P ಈಗಿನ ಸೊರಬ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಹಯ್ಗುಂದ: ಲೋಕಟಗನರಸಂಗೆ ಪುತ್ರನಿಮಿತ್ತಕಾರಣಮಾಗಿ ಹಯ್ವೆಗುನ್ದದಬ್ಬೆಗೆ ತಲೆಯಂ ಪರಿಸಿ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೪೭೯-೭; 991). [ಹಯ್ವೆ + ಕುಂದ$_3$]

ಹರ (ನಾ). ೧. ಶಿವ; ರುದ್ರ; ಈಶ್ವರ: ಹರನೀವ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸಿರಿಯು ಬೆನ್ನಲಿ ಬರ್ಕು (ಬಸವ. ೧೭೯); ಹರ ಕೊಲ್ಲಲ್ ಪರಕಾಯ್ವನೇ (ಸೋಮೇಶ. ೨೯). ೨. ಅಗ್ನಿ; ಬೆಂಕಿ. ೩. ಶಿವನ ದಿಕ್ಕು; ಈಶಾನ್ಯ: ತೆಂಕಣೊಗೆದು ಬಡಗಣ್ಗೆ ಬರ್ಪೊಡಂ . . . ಹರನೊಳೊಗೆದು ನೈಋತಿಗೆ ಬರ್ಪೊಡಂ . . . ಇವ ನೋಡಿ ಪೇೞ್ ಮಱೆಯಧಿಕ ತಾನೆಂಬುದಂ (ಚಿಟ್ಟಮ. ೨-೧). ೪. ಭಾಗಿಸುವ ಸಂಖ್ಯೆ, ಛೇದ; ಭಾಜಕ. ೫. ಭಾಗಿಸುವಿಕೆ; ಭಾಗಾಕಾರ. ೬. ನಿವಾರಣೆ; ಪರಿಹಾರ: ವಾತಜ್ವರ, ಪಿತ್ತಜ್ವರ, ಶ್ಲೇಷ್ಮಜ್ವರ ಇವು ಹರವಹುದು (ಎಷ್ಟವಿ. ೧೮). 'ಹರಂಗೆಯ್' ಪರಾ. ೭. ಕತ್ತೆ. ೮. ಹಿಡಿತ; ಒತ್ತಾಯದಿಂದ ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. "ಹರ - ಅಗ್ನಿ; ೨. ಶಿವ; ೩. ಕತ್ತೆ; ೪. ಹಿಡಿತ; ೫. ಭಾಜಕ" (ನಾನಾಶ. ೨೭೩). ೯. [ಛಂದ] ಗುರು ಅಕ್ಷರದ ಸಂಕೇತ: "ಲಘುವೆ ಹರಿ ಗುರುವೆ ಹರರ್" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೭-೧೯); ವ್ಯೋಮಂ ಹರಂ ತಾಮಾ ಗಿರಲ್ ಶ್ಯಾಮಾಂಗಿ ಕೇಳ್ ಕಾಮಾಂಗಮಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೬೭). ೧೦. [ಗಣಿತ] ಹನ್ನೊಂದು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ: ಹರರೆಡೆ [ಪಾಠಾಂ. ಹರಿಹರರೊಳೆ] ಯತಿನಿಯಮಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೯೭).

ಹರಹರ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) = ಆಶ್ಚರ್ಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಉದ್ಗಾರ: ಗಿರಿಯ ಮಕ್ಕಳು ನೆರೆದು ವಜ್ರವ ಸರಸವಾಡುವ ಕಾಲವಾಯಿತೆ ಹರಹರತಿವಿಸ್ಮಯವು (ಕುಮಾರ್‍ದ್ರೋ. ೨-೫೫). **ಹರನತನು** = ೧. ಶಿವನ ದೇಹ. ೨. ಎಂಟು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ: ಕರಿದಿಙ್ನಾಗಂ . . . ಹರನ ತನು ಸಿದ್ಧಿ ವಾರಣಮಾರಯ ಯೆಂಟಕ್ಕೆ ನಾಮಂ (ವ್ಯವಹಾ. ೯-೮). **ಹರಹರ ಎನ್ನು** = (ಆಲಂ) ಪ್ರಾಣ ಬಿಡು; ಸಾಯು: ಓಡುವ ಬಸ್ಸಿನಡಿಯಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿಹಾಕಿಕೊಂಡ ನಾಯಿ ಅಲ್ಲೇ ಹರಹರ ಎಂದಿತು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಹರಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ನಿವಾರಿಸು; ಪರಿಹರಿಸು: ಜೀವರಿಗುಂಟಾದ ರೋಗಗಳ ಹರಂಗೆಯ್ವ ಔಷಧಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ತಾನೇ ವ್ಯಾಪಿಸಿರ್ಪುದರಿಂ . . . ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿಗೆ ಮೊದಲು ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ರೋಗಹರವಾದ ಔಷಧಗಳನ್ನು ಬಳಿಕ ಪೇಳ್ವೆನು (ಪಶ್ವ. ೫). [ಹರ + ಕೆಯ್$_1$]

ಹರಕ (ನಾ). (?): ಕುಂದಣನ ಹರಕದಿಂ ಪಿರಿಯ XX ಗಡಿ ನಿಡಿ ಹುಟ್ಟು ಕಟ್ಟಳೆಯ ಎವರ (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೪೫೭-೧೦; 1455) [?]

ಹರಕತು 'ಹರಕತ್ತು' ನೋ.

ಹರಕತ್ತು, ಹರಕತು (ನಾ). ೧. ಅಡ್ಡಿ; ಅಡಚಣೆ: ತಾಲೂಕಿನ ಅಮಲುದಾರ್ರು ಹರಕತ್ತು ಮಾಡಿದ್ದಕ್ಕೆ ದಿವಾನ ಪೂರ್ಣಯ್ಯನವರ ತಾಕಿತ್ತು ತ್ತೆಗದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಕೊಟ್ಟಲ್ಲಿಯರಡು ಹೊಲಾ ನಡಶಿಕೊಟ್ಟು (ಎಕ. VII (S), ಚನ್ನಗಿ. ೮೫-೫; 1821); ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಎಂದಾದರೂ ನಿಮ್ಮ ಕೆಲಸವು ಹರಕತ್ತಾಗಿ ನಿಂತಿರುವದೇ? (ಜಮಾನ್ಯಾ. ೧೯): ದೇವರ ದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಯಾರಾದರೂ ಬರಬಹುದಲ್ಲ - ಯತಿಗಳು ಬರುವುದಕ್ಕೆ ಏನು ಹರಕತ್ತು? (ಕಲನ. ೩೯೦). ೨. ಕಷ್ಟ; ತಾಪತ್ರಯ: ಏ ಸಾವಕಾರ, ಒಂದು ಹತ್ತು ರೂಪಾಯಿಕೊಡು, ಬಹಳ ಹರಕತ್ತಾಗೇದ (ಕೃತಿಜ. ೪೯). **ಹರಕತು:** ೧. ಒಂದ್ಹನೀ ನೀರು ಉಳೀದಿದ್ರೂ ಹರಕತಿಲ್ಲ (ಕಮ್ಮಟ. ೩). [← ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಹರಕತ್]

ಹರಕರಿಸು 'ಪರಕಲಿಸು' ನೋ.

ಹರಕಲಿಸು 'ಪರಕಲಿಸು' ನೋ.

ಹರಕಿಣಿ (ನಾ). ಕಿಂಡಿ; ಕಿಟಕಿ (?): ಕರೆಯಲಮ್ಮದೆ ಪಾಣ್ಬೆಯನು ಹರಕಿಣಿಯೊಳ ಗಿಳಿಕಿ ತಾ ನೋಡುತ ಕರಸನ್ನೆ ಮಾಡುವನೊರ್ವ (ಜ್ಞಾನಟ. ೩೮-೫೫). [?]

ಹರಕೆ 'ಪರಕೆ$_1$' ನೋ.

ಹರಕೆಕಟ್ಟು 'ಪರಕೆಗಟ್ಟು' ನೋ.

ಹರಕೆಕೊಡು 'ಪರಕೆಗೊಡು' ನೋ.

ಹರಕೆಗೊಳ್ 'ಪರಕೆಗೊಳ್' ನೋ.

ಹರಕೆಗೊಳ್ಳು 'ಪರಕೆಗೊಳ್' ನೋ.

ಹರಕೆತೀರಿಸು (ಕ್ರಿ). ದೇವರಿಗೆ ಹೊತ್ತ ಹರಕೆಯನ್ನು ಈಡೇರಿಸು; ದೇವರಿಗೆ ಕೊಡುತ್ತೇನೆಂದ ಕಾಣಿಕೆಯನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸು: ಅವರು ಹರಕೆ ತೀರಿಸಿ ಬಂದ ಮೇಲೆಯ ಮಗನ ರೋಗ ವಾಸಿಯಾಯಿತು (ರೂಢಿ). [ಹರಕೆ (< ಪರಕೆ$_1$) + ತೀರಿಸು]

ಹರಕೆದೆಗೆ (ಕ್ರಿ). ದೇವರಿಗೆ ಬಲಿಯೆಂದು ಒಪ್ಪಿಸು; ಬಲಿಕೊಡು: ಈಗಳೊಂದಿಸುಹೂತ್ರಿಗೆ ಹರಕದೆಗದ ಕುಱಿಯಾಗಿ ಕೊರಲಂ ಕೊಯ್ಸಿಕೊಂಡು ಭೂತಕ್ಕೆ ಬಲಿಯೂಗುತಿದಯನ್ನ ಮೆಯ್ (ಸಮ್ಮಕೌ. ೨-೬೬) [ಹರಕೆ (< ಪರಕೆ₁) + ತೆಗೆ₁]

ಹರಕೆಹೊರು (ಕ್ರಿ). ತನ್ನ ಕೆಲಸ ನೆರವೇರಿದರೆ ದೇವರಿಗೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಹೀಗೆ ಸೇವೆ ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತೇನೆಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಮಾಡು, – ಹರಸಿಕೊಳ್ಳು: ಜ್ಞಾಪಕ ಬಂದ ದೇವರಿಗೆಲ್ಲಾ ಹರಕೆಹೊತ್ತೆ (ಸಿರಾತ. ೨೧); ಹರಕೆ ಹೊತ್ತು ಕೊಂಡ ಭಕ್ತರು ಸ್ನಾನಮಾಡಿ ನೆಲದ ಮೇಲ ಮಲಗಿಕೊಂಡು ಬಸವಸಿಂದ ದಾಟಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರ (ಜೋಗಿದ. ೨೩).

[ಹರಕೆ (< ಪರಕೆ₁) + ಹೊರು (< ಪೊಱು)]

ಹರಕೋಟೀರ (ನಾ). ಶಿವನ ಜಡೆಮುಡಿ; ಜಟಾಜೂಟ: ಹರಕೋಟೀರದ ಚಂದ್ರಮಂಗಮರ್ದ ಗಂಗಾದೇವಿಗಾದತ್ತು ಭಾಸುರಸಂಧ್ಯಾರುಣರೋಚಿ ಬೈತಲೆಯ ಸಿಂಧೂರಂ ಭವತ್ ಪಾದುಕಾಭರಣ ಶ್ರೀಪದಪದ್ಮಪಾಂಶುನಖಜಾಲಂ ತಾರಕಾಪಾಳಿ ಭಾಸುರಸೀಮಂತದ ಮೌಕ್ತಿಕಾವಳಿಯಲಂಕಾರಂ ಕಿರಾತೇಶ್ವರಾ (ವೃಷವ. ೧೦-೧೩೬).

[ಸಂ.]

ಹರಕೋಲು (ನಾ). ಹರಗುವ ಸಾಧನ; ಕುಂಟೆಯ ಈಸು: ಮುತ್ತಿನ ಹರಕೋಲು ಮುಗಿಲುಬಣ್ಣದ ಕುಂಟೆ ಸಣ್ಣ ಕೊಂಬಿನ ನವರತ್ನ ಕಟ್ಕೊಂಡು ಜಾಣ ಹರಗಿದನು ಜವನಾವ (ಹಳ್ಳಿಯ. ೮೧). [ಹರಗು₁ (< ಪರಗು) + ಕೋಲು₁ (< ಕೋಲ್₁)]

ಹರಗ (ನಾ). (?): ಪ್ರೀತಿಯಿಂ ತನ್ನ ಯಮ್ಮಗೆ ಹರಗಮಂ ತಿನಿಸಿ ಸಾತಿಶಯಮನಲದರ ಮೃದೂಳೆಮು ಕರೆವುತ್ತ (ಮಹಾಂತೇ. ೧೨-೨೯). [?]

ಹರಗಣ (ನಾ). ೧. ಶಿವನ ಓಲಗದಲ್ಲಿರುವ ಶ್ರೇಷ್ಠಭಕ್ತರ ಸಮುದಾಯ. ೨. ಶಿವಭಕ್ತರ ಸಮೂಹ: ಹರಗಣಪಂಕ್ತಿಯ ನಡುವೆ ಕುಳ್ಳಿರ್ದು . . . ಸಕಲ ದೇವಾನ್ವವ ಒಡೆಯರಿಂದಲೂ ಮಿಗಿಲಾಗಿಕ್ಕಲು ತೆಗೆದಿರಿಸಿದನು (ಬಸವ. ೪೮೯). ೩. ಶಿವನ ಲೆಂಕರಾದ ವೀರಭದ್ರನೇ ಮೊದಲಾದ ವೀರರ ಪಡೆ: ಜಗದಳಿವಿನಗ್ರದ ಹರನ ವೊಲು ಬಲವವನೊಳದೆ (ತೊರರಾ. ೬-೮-೧೩). [ಸಂ.]

ಹರಗಣೆ (ನಾ). ಸಾಗುವಳಿಗಾಗಿ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಹರಗುವಿಕೆ: ಒಂದು ದಿವಸ ಪ್ರಾಣವಂ ಬಿಡುವಾಗ ಸತಿಸುತರು ನಮಗೇನು ಗತಿ ಎಂದು ಕೇಳಲು ಹೊಲನ ಹರಗಣೆಯಂ ಮಾಡಿ ಬದುಕಿ ಎನಲು (ಭೃರಸೂ. I, ೩೧೩); ಹರಗಣೆಯ ಕಳವಳ ದೊಳಿಯುತಲಿರ್ದೊರ್ವಂಗೆ ಪರಲೋಕವಾದುದು (ಅಜುಪು. ೮).

[ಹರಗು₁ (< ಪರಗು) + - ಅಣೆ₁]

ಹರಗಲು 'ಪಱಿಗೋಲ್' ನೋ.

ಹರಗಿ 'ಪರಗಿ' ನೋ.

ಹರಗಿರಿ (ನಾ). ಶಿವನು ವಾಸಮಾಡುವ ಬೆಟ್ಟ; ಕೈಲಾಸಪರ್ವತ: ಹರಗಿರಿಯಂ ಪಂದೇಱುವ ಹರಿಪಾದಕ್ರಮಮ ಸರಸಿ ಪರಪಿದ ನೀಲಂಬರಸಿದ ಪೀತಾಂಬರಮನ ಬಿಂದಲರ್ದುವು ತುಂಬಿವೆರಸಿ ಪೊಂದಾವರೆಗಳ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೯-೪೨); ಹರಗಿರಿಗೆ ಹುಲು ರಕ್ಕಸರು ಮತ್ಸರಿಸುವಂತಾಯ್ತು (ಉದ್ಭಾಳ. ೧೪-೫). [ಸಂ.]

ಹರಗು₁ 'ಪರಗು' ನೋ.

ಹರಗು₂ 'ಪರಪು₁' ನೋ.

ಹರಗುವಾಳ್ (ನಾ). ಕುಂಟೆಯ ತಾಳು; ಗುಳ: ಬಾಟ್ - ಜೀವನಾರ್ಥಂ; (ನಾವಿದವಾಳ್, ಕೂರ್ವಾಳ್, ಹರಗುವಾಳ್ - ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕುಳಂ) (ಶಮದ. ಪಠ.೧).

[ಹರಗು₁ (< ಪರಗು) + ಬಾಳ್₁]

ಹರಗೃಹ (ನಾ). ಶಿವದೇವಾಲಯ; ಶಿವಾಲಯ: ಹರಿಗ್ರಿಹದಿಂ ಹರಗೃಹದಿಂ ಸುರಗೃಹದಿಂದರುಹಗೃಹದ ಬೌದ್ಧಾಲಯದಿಂ ಗೊರವರ ಸವಣರ ಬೌದ್ಧರ ನರವಿಗಳಿಂದಿಂಡ ನಾಡೆ ಸೊಗಯಿಸಿ ತೋರ್ಕುಂ (ಕೊಲ್ಹಾಶಾ. ೧೬-೧೪; 1118); ಹರಗೃಹದಿಂ ನೆಗೆದು ನಭೋಂತರಕ್ಕೆದುವ ಧೂಪಧೂಮದಾಮೋದಕ್ಕಂಬರಲಕ್ಷ್ಮಿ ನಿಜಶಿರೋಜೋತ್ಕರಮಂ ಬಿರ್ಚಿದವೊಲಬ್ಬಮಗ್ಗದೊಳೆಸಗುಂ (ರಾಜಶೇ. ೨-೧೩೦). [ಸಂ.]

ಹರಗೋಲು 'ಪಱಿಗೋಲ್' ನೋ.

ಹರಚರಣ (ನಾ). ಶಿವನ ಪಾದ: ಹರಚರಣಕಮಲಭೃಂಗಂ . . . ಇಱಿವಬೆಡಂಗಂ (ಗದಾಯು. ೧-೨೦); ಹರಚರಣನಿಕ್ಷಿಪ್ತಚೇತಃಸ್ಫುರಣ್ ತತ್ಪರಿಯುತ ಉಕ್ಕಿತು (ಉದ್ಭಾಳ. ೫-೯). [ಸಂ.]

ಹರಚಿತ (ನಾ). ಪರಿಹಾರೋಪಾಯ; ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ: ಇಂದು ಕೃತಪಾತಕಕೆ ತ್ರಿಕರಣದಿಂದ ಹರಚಿತ ಮಾಡದಿರ್ದಡೆ ಮುಂದೆ ನವೆವರು ನರಕದಲಿ (ನಿಭಾಗ. ೬-೧-೩); ಧರಣಿಸುರರಿಗೆ ಬಂದ ಕಂಟಕವ ಪರಿಹರಿಸದಿರಲವಗೆ ಪಾತಕಂ ಪಿರಿದಹುದು ಬಳಿಕವಕೆ ಹರಚಿತವ [ಪಾಠಾಂ. ಪರಿಹರವ] ನಾ ಕಾಣೆ (ತುರಂಗ. ೧೫-೨).

[?. / ಸಂ. ಹರ = ನಿವಾರಣೆ]

ಹರಜಟಾನಿಲಯೆ (ನಾ). ಶಿವನ ಜಡೆಯಲ್ಲಿ ಇರುವವಳು; ಗಂಗೆ: ಗಂಗಾದೇವಿ ಹರಜಟಾ [ಪಾಠಾಂ. ಶಿರೋ]ನಿಲಯೆ ನಿನ್ನಯ ಮಹಿಮೆಯು ಪೊಗಳಲಂದರಿಂದು ಪೊರೆವುದೆನ್ನ (ಪ್ರಾಥರಾ. ೧-೪). [ಸಂ. ಹರಜಟಾನಿಲಯಾ]

ಹರಜನ್ಮ (ನಾ). ಶಿವಪದ; ಹರತ್ವ: ನರಜನ್ಮವ ತೊರೆದು ಹರಜನ್ಮವ ಮಾಡಿದ ಗುರುವೇ . . . ನಮೋ ನಮೋ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೨೩-೪೩). [ಸಂ.]

ಹರಟ 'ಹರಿಟ' ನೋ.

ಹರಟು (ಕ್ರಿ). ಗಳಹು; ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಮಾತಾಡು: ಮನಬಂದಂತೆ ಹರಟಿದರೆ ನಿನ್ನ ಶಿರವು ಉಳಿಯಲಾರದು (ಸೌಗಂಧಿ. ೨೧೯-೧೫); ದುರುಳತನದಲಿ ಬಾಯ್ಗೆ ಬಂದುದ ಹರಟದೇ ಪೋಗತ್ತ ಸುಮ್ಮನೆ ಸಾಯಬೇಡ (ಅರ್ಜುನವಿ. ೧೨-೧೪). ೨. ವಿನೋದಾರ್ಥವಾಗಿ ಸಂಭಾಷಿಸು; ಸಲ್ಲಾಪಮಾಡು: ಗಂಡಸರು . . . ನಾಡಿನ ವಾರ್ತೆಗಳನ್ನು ಹರಟುತ್ತಿದ್ದರು (ಜಾಹುತ್ತ. ೮೮); ಮದುವೆಯ ಸಡಗರದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಗಂಡನೊಡನೆ ಹರಟುವುದರಲ್ಲಿ ಬೇರೆಲ್ಲರನ್ನೂ ಆಕೆ ಮರೆತಂತಿತ್ತು (ವಾತ್ಸಲ್ಯ. ೨೨೨).

[?./ ತುಳು. ಅರಟು, ಹರಟು]

ಹರಟೆ (ನಾ). ೧. ವ್ಯರ್ಥವಾದ ಮಾತು; ಗಳಹುವಿಕೆ: ಹೇಗೆ ಉದ್ಧಾರ ಮಾಡ್ಯಾನು ಶ್ರೀಹರಿ . . . ಹರಿಯ ನೆನೆಯದೆ ಗೊಡ್ಡುಹರಟೆಗೆ ಹೊತ್ತು ಏಱಿಸಿದವನ (ಪುರಂದ. ೧.೧೫೩-೧); ಮರ್ಯಾದೆಯಿಲ್ಲದೆ ಹರಟುತ್ತೀಯೆ . . . ನಿನ್ನ ಹರಟೆ ನನಗೆ ಬೇಡ (ಅರ್ಜುನ. ೪೭); ಬಾಲಸಂನ್ಯಾಸಿಗೆ ಹಾಳುಹರಟೆ ಯಾಕೆ? (ಗಾದೆ). ೨. ನೀರಸವಾದ ಕಥನ; ಗೊಡ್ಡುಕತೆ: ಹಿಂದುಮುಂದಣ ನಿಂದ ಹರಟೆಯ ಹೇಳಿಹನೆಂದರೆ ಪುರಾಣಿಕನಾದ (ಶಿವಮಂ. ೪೪). ೩. ಸರಸಸಲ್ಲಾಪ; ವಿನೋದದ ಮಾತುಕತೆ: ದಿನವೆಲ್ಲ ಗಳೆಯರಲ್ಲಿ ಹರಟೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಹೋಗಿತ್ತು (ಅಪನಾ. ೨೪೨); ಹರಟೆಯ ಸುಖ ಉಳಿಯಬೇಕಾದರೆ ಕೂಡಿದವರ ಸಂಖ್ಯೆ ಮಿತವಾಗಿರುವುದು ಅವಶ್ಯ (ದಿಕ್ಸ. ೧೭೬). ೪. ಪ್ರಬಂಧಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ; ಲಘುಪ್ರಬಂಧ: ಹರಟೆಯೆಂದರೆ ಗದ್ಯಭಾವಗೀತ ಎನ್ನುವಷ್ಟು ಉತ್ತಮ ಹರಟೆಗಳು ಇಂಗ್ಲೀಷಿನಲ್ಲಿವೆ (ನಿರಾಭ. ೧೫); ನಮ್ಮ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಹರಟೆಯು ತೀರ ಕೂಸು (ನಿರಾಭ. ೧೨೨).

[< ಹರಟು ./ ತಮಿ. ಅರಟ್ಟೈ; ತುಳು. ಅರಟೆ, ಹರಟೆ]

ಹರಟೆಕೊಚ್ಚು (ಕ್ರಿ). = ಹರಟು ೧: ಹರಟೆಯ ಗತಿಯು ದೇವರಿಗೂ ತಿಳಿಯದು . . . ಹರಟೆಕೊಚ್ಚುವವರಿಗೂ ತಿಳಿಯದು (ನಿರಾಭ. ೧೨೦); ಒಂದು ದಿನ ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ನಂಜಮ್ಮ ತನ್ನ ಪರಿಚಿತರ ಮನೆಗೆ ಹರಟೆಕೊಚ್ಚಲು ಹೋಗಿದ್ದಳು (ಕುಸುಮ. ೨೮).

[ಹರಟೆ + ಕೊಚ್ಚು₁]

ಹರಟೆಗಾರ (ನಾ) ಲಘುಪ್ರಬಂಧಗಳನ್ನು ಬರೆಯುವವನು: ಹರಟೆಗಾರ ಕೇವಲ ನರ್ಮಸಚಿವನಲ್ಲ; ಉಚ್ಚಸಾಹಿತಿ, ಕವಿತೆಗಳನ್ನು ಬರೆಯದ ಕವಿ (ನಿರಾಭ. ೧೬).

[ಹರಟೆ + - ಗಾರ (< - ಕಾಱ)]

ಹರಟೆಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). = ಹರಟು ೧: ಯಾರೂ ಇಲ್ಲದ ಕರವ ದಾಬಿಯಿದ್ದವ ಕಟ್ಟಿ ಕೂಡಿಕೊ ಎನುತಲೆ ಹೋರಾಟವ ಮಾಡಿ ಹರಟೆಗುಟ್ಟುವನೀತ [ಪಾಠಾಂ. ಜೋಗಾಡಿಸಿದನಮ್ಮ] (ಪುರಂದ. ೧-೬೦-೧); ಕಂಡಕಂಡಲ್ಲಿ ನಿಂದನಿಂದಲ್ಲಿ ಮುಂದುವರಿದು ಹರಟೆಗುಟ್ಟುವ ಒಣಹರಟೆಗಾರರ ಶಿವಾನುಭಾವಿಗಳೆಂತಂಬೆನಯ್ಯಾ (ಆಪಂಡೇ. ೧೯೨-೧೦). [ಹರಟೆ + ಕುಟ್ಟು₁]

ಹರಟೆಬಡಿ (ಕ್ರಿ). = ಹರಟು ೧: ಎಲಾ ಹಾರವ, ಲಕ್ಷ್ಯವಿಲ್ಲದೆ ಹರಟೆ ಬಡಿಯುತೀಯೆ? ನಿನ್ನ ತಲೆಯನ್ನು ಈಗಲೇ ಹಾರಿಸುತ್ತೇನೆ (ನೀತಿಚಿಂ. XI, ೧೪). [ಹರಟೆ + ಬಡಿ₁]

ಹರಟೆಬಾಯಿ (ನಾ). ಹರಟುವ ಬಾಯಿ; ಸಿಕ್ಕಾಪಟ್ಟೆ ಆಡುವ ಬಾಯಿ: ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಹರಟೆಬಾಯಿಗಳನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಸಬೇಕಾದರೆ ತಾಯಿಗೆ ಸಾಕುಸಾಕೆನಿಸಿತು (ಮುಂಗಾಪು. ೮೧).
[ಹರಟೆ + ಬಾಯಿ$_1$ (< ಬಾಯ್)]

ಹರಟೆಮಲ್ಲ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚು ಮಾತಾಡುವವನು; ವಾಚಾಳಿ: ಒಂದು ಮಾತು ಹೇಳಿ ಮುಗಿಸೋ ಕಡೆ ನಾಲ್ಕುಮಾತು. ಅವನಿಗೇನು ಬಂತು? ಶುದ್ಧ ಹರಟೆಮಲ್ಲನಾಗಿದ್ದಾನೆ (ಮಾರ್ಗದ. ೭೩); ಇಂತಹ ಸುಕೃತಶಾಲಿಯಾದ ತಂದೆಯ ಮಗನಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದೆ-ಜನ್ಮತಃ ಅಸ್ಥಿರಚಿತ್ತನೂ ಹರಟೆಮಲ್ಲನೂ ಅಲೆದಾಟದ ಸ್ವಭಾವದವನೂ ಆದ ನಾನು (ದಾಣಲ. ೧೦); ತರುಣಬರಹಗಾರರಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಮಂದಿ ಹರಟೆಮಲ್ಲರು (ರೂಪಸಂ. ೪೦).
[ಹರಟೆ + ಮಲ್ಲ]

ಹರಟೆಮಲ್ಲಿ (ನಾ). ಹರಟುವವಳು; ಗಳಹುವವಳು: ಆ ಹರಟೆಮಲ್ಲಿಯ ಮಾತು ಕೇಳುತ್ತಿದ್ದರೆ ಹೊತ್ತುಕಳೆದದ್ದೇ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). [ಹರಟೆಮಲ್ಲ + - ಇ$_2$]

ಹರಟೆಹೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ೧. = ಹರಟು ೧: ಅದು ಇದೂ ಹರಟೆಹೊಡೆಯುತ್ತ . . . ನಡೆದ (ರೂಪಸಂ. ೬). ೨.= ಹರಟು ೨: ರಜೆ ಇದ್ದಾಗ ಆನಂದ . . . ಹತ್ತಾರು ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಹರಟೆಹೊಡೆಯುತ್ತಿದ್ದ (ಕಮನ. ೨.) [ಹರಟೆ + ಹೊಡೆ$_1$ (< ಪೊಡೆ$_1$)]

ಹರಡಿ 'ಪರಡು$_3$' ನೋ.

ಹರಡಿಕೆ (ನಾ). ಹಬ್ಬುವಿಕೆ; ಪ್ರಸಾರ; ವಿಸ್ತರಣೆ: ಚರ್ಚುಗಳ ಪರಸ್ಪರದ್ವೇಷವೂ . . . ಸರ್ಕಾರದ ಪ್ರಭಾವವೂ ಇಸ್ಲಾಂ ಹರಡಿಕೆಗೆ ಸಹಾಯವಾದುವು (ಇಸ್ಲಾಂಸಂ. ೨೧).
[ಹರಡು$_1$ (< ಪರಡು$_1$) + - ಇಕೆ]

ಹರಡಿಸು (ಕ್ರಿ).೧. ಅಗಲವಾಗಿ ಹಾಕಿಸು; ಹರವುವಂತೆ ಮಾಡು: ಪಂಡಿತರು ಸ್ವಲ್ಪ ಮರಳು ತರಿಸಿ ತಮ್ಮ ಮುಂದೆ ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಹರಡಿಸಿ . . . ಎಂದರು (ಬೆಂಗಾಳ್ಯ. ೬೧). ೨. ಪ್ರಸಾರಮಾಡು; ವಿಸ್ತರಿಸು; ಹಬ್ಬಿಸು: ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಾದಿಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕಾವ್ಯವೇ ಆತ್ಮಸಮತಾಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಹರಡಿಸಿ ನೆಲೆವಡಿಸಿತು ಎಂದು ನಮ್ಮ ಭಾವನೆ (ನಾಡೋಜ. ೨). [ಹರಡು$_1$(< ಪರಡು$_1$) + - ಇಸು$_3$]

ಹರಡು$_1$ 'ಪರಡು$_1$' ನೋ.

ಹರಡು$_2$ 'ಪರಡು$_2$' ನೋ.

ಹರಡು$_3$ 'ಪರಡು$_3$' ನೋ.

ಹರಡೆ$_1$ 'ಪರಡು$_3$' ನೋ.

ಹರಡೆ$_2$ 'ಪರಡೆ$_3$' ನೋ.

ಹರಡೆ$_3$, ಹರ್ಡೆ (ನಾ). ಅಳಲೆಕಾಯಿಮರ: (೬).**ಹರ್ಡೆ**: (೬). 'ಅಣಲೆ$_1$' ಪರಾ.
[← ತುಳು. ಹರಡೆ, ಅರಡೆ]

ಹರಣ$_1$ 'ಪರಣ$_2$' ನೋ.

ಹರಣ$_2$ (ನಾ). ೧. ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ; ಸ್ವೀಕಾರ. ೨. ಕಿತ್ತುಕೊಳ್ಳುವುದು; ಸೆಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. ೩. ಕಳ್ಳತನ; ಅಪಹಾರ: ಅನ್ಯರದನ್ನು ತನ್ನದೆಂದು ಮರೆಮಾಚಿ ಹೇಳುವುದೇ ನಿಜವಾದ ಹರಣ (ಭಾಂಮಿ. ೨೦೦). ೪. ನಾಶಗೊಳಿಸುವಿಕೆ; ಕೊಲೆ: 'ಹರಣಂಗೆಯ್' ಪರಾ. ೫. ಇಚ್ಛೆಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾದುದು; ಅನಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಕಾರ್ಯ. ೬. ಮದುವೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮದುಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಕೊಡುವ ಉಡುಗೊರೆ; ಬಳುವಳಿ. ೭. ಉಪನಯನಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಟುವಿಗೆ ಕೊಡುವ ಕಾಣಿಕೆ. ೮. ಸಂಧಾನ ಮಾಡುವುದು; ಸಂಧಿಕಾರ್ಯ. "ಪ್ರಾಣಮುಂ ಸಂಧಿಕೃತ್ಯಂ ಕೊಲೆಯುಂ ತನ್ನಿಚ್ಛೆಗಂ ಬಾರದುದು ಹರಣಮಕ್ಕುಂ" (ನಾನಾರ. ೧೬೬). [ಸಂ.]

ಹರಣಂಗಳೆ, ಹರಣಗಳೆ (ಕ್ರಿ). ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಬಿಡು; ಸಾಯು: ಕಾದಲನನಗಲ್ದಗಲ್ಕೆಯುರಿಪಂ ಸೈರಿಸಲಾಱದೆ ಹರಣಂಗಳೆಯಲುಜ್ಜುಗಿಸಿ (ಶಬಶಂ. ೩-೩೫ ವ). **ಹರಣಗಳೆ**: ಸ್ಮರನ ಚರಣಹತಿಯಿಂದಸುರ ಕಾರಿ ರಕ್ತವ ಧರೆಗೆ ಕೆಡೆದುರುಳಿ ಹರಣಗಳೆಯೆ (ನವಮೋ. ೧೨-೯೨). [ಹರಣ$_1$ (< ಪರಣ$_2$) + ಕಳೆ$_2$ (< ಕೞೆ)]

ಹರಣಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ).ಕೊಲೆಮಾಡು; ಕೊಲ್ಲು: ಪಾಱುವ ಪಾಱುಂಬಳೆ ಕೊಳೆ ಜೇಡಿಟ್ಟಂಬರಕೆ ತಲೆ ಸಿಡಿಲ್ವೊಡಮಾ ಕಾಯ್ವಾಱದೆ ಹರಣಂಗೆಯ್ವುವು ಜಾಱಲ್ಲದ ಜೋದರಟ್ಟೆಗಳ್ ಕೆಲವಾಗಳ್(ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೯೫). [ಹರಣ$_2$ + ಕೆಯ್$_1$]

ಹರಣಂಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅಪಹಾರಮಾಡಿಸು; ಕಳವುಮಾಡಿಸು: ಹರಣಂಗೊಳಿಪುದಿವಂಗಚ್ಚರಿಯಲ್ತು . . . ತಸ್ಕರರಿಂ ಮದ್ಧನಮನಿಂತು ಕಳಿಸಿದ ಕತದಿಂ (ವೃಷಪು. ೨೦-೧೪).
[ಹರಣ$_2$ + ಕೊಳ್$_1$ + - ಇಸು$_3$]

ಹರಣಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಹೊಂದು; ಜೀವಂತವಾಗು: ಪಲವುಂ ಪರಿಯ ಪಕ್ಕಿಗಳ ಪೆರ್ಚಿದ ಸರಂಗಳಿಂ ಹರಣಬಡೆದಂತ ಪರಿವಡೆದು ತಿಂತಿಣಿವಡೆದ ಪೇರಡವಿಯೊಳ್ ಪೊಗಲ್ತೆವೆತ್ತು (ಕಬ್ಬಿಗಾ. ೨೧೬): ಅವರ್ ಮಂತಣಂಗೊಂಡು ಮಂತ್ರತಂತ್ರೌಷಧವಿಲೇಪನಾದಿಯುಂ ನಿರ್ಮಿರ್ಚಿಯುಂ ಹರಣಂಬಡೆಯಲ್ಕವಱದೆ ಕೆಲಸಾರ್ದರ್ (ವೃಷಪು. ೩೧-೨೪ ವ). [ಹರಣ$_1$ (< ಪರಣ$_2$) + ಪಡೆ$_1$]

ಹರಣಂಬಾರು (ಕ್ರಿ). ಪ್ರಾಣರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸು: ನಿನ್ನೊಳ್ಗಾಂ ಪೋರ್ವೆನೆಂದಚ್ಯುತನುರುತರ ಸಂರಂಭದಿಂದಾಜಿಗೇಳ್ತರ್ಪನ್ನಂ ತನ್ನೊಡ್ಡದೆಲ್ಲಂ ಕ್ಷಣದೊಳೆ ಹರಣಂಬಾರಿ ಪೋದತ್ತದಾಗಳ್ (ವೀರಶ. ೮೪).
[ಹರಣ$_1$(< ಪರಣ$_2$) + ಪಾರು$_1$ (< ಪಾರ್$_1$)]

ಹರಣಂಬಿಡಿ, ಹರಣವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಕಾಯ್ದುಕೊಂಡಿರು; ಜೀವಹಿಡಿ; ಬದುಕಿರು: ವಿರಹದಿಂದುರಿಗದಿರಿಂದ ಕಿಮುಳ್ಚಿದ ತಳಿರೆನೆ ಕೊರಗಿ ಕರಂ ಹೂವಿನ ಹೊತ್ತಪ್ಪನ್ನವರಂ ಬೇಡಿನೊಳು ಹರಣಂಬಿಡಿ[ಪಾಠಾಂ. ಬಡೆ]ದಿರ್ದಲ್ಲಿಂ ತಳರ್ದಂ . . . ಜಯಭೂಪಂ (ಜಯಕಾ. ೪-೪೫). **ಹರಣವಿಡಿ**: ಆತನನೆಚ್ಚ ವೀರಂ ಗರಸಿಯಹೆಯೆನಲದನೆ ಹಾರುತ ಹರಣವಿಡಿದಿಹಳವಮರಧೇನುವಿನುಕುತಿಯನು ನಂಬಿ (ನಿಭಾಗ. ೯-೧೬-೩೨). [ಹರಣ$_1$ (< ಪರಣ$_2$) + ಪಿಡಿ$_1$]

ಹರಣಗಳೆ 'ಹರಣಂಗಳೆ' ನೋ.

ಹರಣಗೊಳ್, ಹರಣಗೊಳು (ಕ್ರಿ). ಪ್ರಾಣವನ್ನು ತೆಗೆ; ಕೊಲ್ಲು; ವಧಿಸು: ನರರು ರಾಕ್ಷಸಭಟರ ರಣದಲಿ ಹರಣಗೊಂಬುದು ಬೆಱಗಲಾ (ತೊರರಾ. ೬-೧೨-೫). **ಹರಣಗೊಳು**: ಸುಭಟರ ಹರಣಗೊಳುವ ಪೆಟಲುಗಳ ಕಱೆವ ಗುಂಡಿನ ಮಳೆಯೂರೊಳಗೆಸೆದುದು ಹೊಱಪಾಳೆಯದವರಿಂದ (ಕಂನಮ. ೧೬-೩೬).
[ಹರಣ$_1$ (< ಪರಣ$_2$) + ಕೊಳ್$_1$]

ಹರಣಗೊಳು 'ಹರಣಗೊಳ್' ನೋ.

ಹರಣಭರಣ (ನಾ). ೧. ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು ಮತ್ತು ತುಂಬಿಕೊಡುವುದು: ಬಿಸಿಲಂ ನಾನಾತಪತ್ರಂ ಮಸುಳಿಸೆ ಸಿತಖಡ್ಗಪ್ರಭಾಮಂಡಲಂ ಕೊರ್ವಿಸೆ . .. . ಮಾರ್ಗಾನೇಕತೋಯಾಶಯಮನುರುರಜಂ ಪೀಱೆ ದಾನಪ್ಲವಂ ಪೂರಿಸೆ ತೋಱಿತ್ತತ್ತಮಾದಂ ಹರಣಭರಣಚಾತುರ್ಯಮಂ ಚಾತುರಂಗಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೦-೩೦); ಈ ಧರ್ಮಜನ ಬಹುಮಾನಾವಮಾನದ ಹೊಱಿಗೆ ನಿನ್ನದು ಹರಣಭರಣವನು ನೀವು ಬಲ್ಲಿರಿ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೧-೪); ಸರಿಗಮಪದನಿಗಳ ನೇಮ ತಪ್ಪದೆ ಹರಣಭರಣದ ಹೆಂಪು ತಿರುಪುಗಳ . . . ರಾಮಣೀಯಕರಚನೆಯಲಿ ಸನಾಮನೆನಿಸುವನವನೆ ಗಾಯಕನು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೩-೯೫). ೨. ತಪ್ಪು ಮತ್ತು ಒಪ್ಪು: ಆ ಲಿಂಗದ ಶೃಂಗಾರದ ಹರಣಭರಣವಲಾ ಎಂದಱಿದು ಅಳವಡಿಸೂದು ರುದ್ರಾಕ್ಷಿಯನು (ಸರ್ವವ. ೧೮೨-೮೩೪). ೩. (ಶತ್ರುಗಳ) ಶಿಕ್ಷೆ ಮತ್ತು (ಸ್ವಕೀಯರ) ರಕ್ಷೆ: ಮರನನೇಱಿದಱೊಳಗೆ ಪಾಂಡವರಿರಿಸಿ ಹೋದರು ಕೈದುಗಳ ಮಿಗೆ ಹರಣಭರಣಕ್ಷಮೆಗಳಲಿ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೬-೩೨). [ಸಂ.]

ಹರಣವಲ್ಲಭ (ನಾ). ಪ್ರಾಣನಾಥ; ಜೀವದೊಡೆಯ: ಕರುಣಿ ರಾಘವ ಶ್ರುತಿಶಿರೋಮಣಿ ಹರಣವಲ್ಲಭ ಹಂಸವರ್ಧನ ತರಣಿಕುಲ ಕೃಪೆಮಾಡು (ಕೌಶಿರಾ. ೧೨-೫೧); ಕರಣವಿಕಾರ ಬೇಡೆಂದು ಪೇಳ್ ನಿನ್ನಯ ಹರಣವಲ್ಲಭಗೆ (ಮೋಹತ. ೧೦-೨೯).
[< ಸಂ. ಪ್ರಾಣವಲ್ಲಭ]

ಹರಣವಳಿ (ಕ್ರಿ). ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಬಿಡು; ಸಾಯು: ದಾನವಾರಿಯ ವಿರಹಕಾಱದೆ ಜಾನಕೀಸತಿ ಹರಣವಳಿದಳೊ (ಕೌಶಿರಾ. ೧೦-೪೭); ಹರಣವಳಿದು ಧರೆಗುರುಳಿದ ಪಕ್ಕಿಯ ಪರಿಯ ನಿಟ್ಟಿಸಿ ಪರಿತಪಿಸಿ ಇರದೆ ತಾನೆಸಗಿದ ತಪಗಳ ಮ್ಮಮೆಗೆ ಸರಿಯಿಲ್ಲೆಂದೆಣಿಸಿದನು (ಪದಿಪು. ೨-೩೫). [ಹರಣ$_1$ (< ಪರಣ$_2$) + ಅಳಿ$_1$ (< ಅೞಿ$_1$)]

ಹರಣವಿಡಿ 'ಹರಣಂಬಿಡಿ' ನೋ.

ಹರಣೆ, ಹರಳೆ$_2$ (ನಾ). ಹಾವರಣೆ: ಹಾದಿಯಲ್ಲಿ ಹಲ್ಲಿ, ಹರಣೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳು ಇದ್ದ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಪೊದರುಗಳನ್ನಾಶ್ರಯಿಸುತ್ತಲಿದ್ದುವು (ರಾಜಾಮ. ೧೬೪). **ಹರಳೆ$_2$:** ಗಾರೆಗೋಡೆಯ ತೂತಿನಿಂದ ಅನೇಕ ಕ್ರಿಮಿಕೀಟಗಳೂ ಹರಳೆಗಳೂ . . . ಹೊರಗೆ ಹೊರಟವು (ರಾಜಾಮ. ೧೬೫). [< ಅರಣೆ]

ಹರತರದೂದು, ಹರ್ತರದೂದು (ನಾ). ೧. ಎಲ್ಲ ಬಗೆಯ ಸಿದ್ಧತೆ; ಸಂಪೂರ್ಣ ಸಜ್ಜು, – ತಯಾರಿ: ಹರತರದೂದಿನಿಂ ನಮ್ಮಯ ದುರ್ಗದ ಭರವಸದೊಳು ನಿಲ್ವೆವು (ಕುಸಾವಿ. ೧೯-೫೦); ನಾನು ಇಬ್ಬರು ಕಾನ್‌ಸ್ಟೇಬಲ್‌ಗಳನ್ನು ಹರತರದೂದುಮಾಡಿ ಅವನನ್ನು ಹಿಡಿಯಬೇಕೆಂದು ಓಡಿಸಿದೆ (ಕಲಸ ೧೨೧); ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಣಪ್ಪನವರು ಸಾವಿತ್ರಿಗೆ ವರ ಹುಡುಕಲು "ಹರತರದೂದು" ಮಾಡಿದರು (ತಾಯಿಕ. ೧೧). **ಹರ್ತರದೂದು:** ೧. ಆ ಹೆಳವಿ ಹುಡುಗೀಗೆ ಷಾಕ್ ಆಗೋ ಅಂಥ ಒಂದು ಕಾಗದಾನ ಶಶಿ ಅಕ್ಷರದಲ್ಲಿ ತಯಾರು ಮಾಡಿ, ಅದು ಅವಳ ಕೈಗೆ ನೇರವಾಗಿ ಹೋಗೋಹಾಗೆ ಹರ್‌ತರದೂದು ಮಾಡಿಬಿಡೋದು (ಉಮಾಶ. ೧೧೧) ೨. ಎಲ್ಲ ರೀತಿಯ ಪ್ರಯತ್ನ; ಸರ್ವಪ್ರಯತ್ನ: (ಕಿಸಂಗ್ಲಾ. ೧೨೦)

[← ಅರ. ಹಿಂ. ಹರ್‌ತರದ್ದುದ್; ಮರಾ.ಹರ್‌ತರದೂದ್]

ಹರತಾಳ$_1$ (ನಾ). ಶಂಖಪಾಷಾಣ ಮತ್ತು ಗಂಧಕಗಳ ಸಂಯೋಗದಿಂದಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಳದಿವರ್ಣದ ವಿಷಾರಿವಸ್ತು; ಅರಿದಾಳ: ಪ್ರತಿ, ಹರತಾಳ, ಇಂಗು . . . ಗುಲಾಬಿನೀರು ಮುಂತಾದವುಗಳು (ಮುಂಬ್ವಾ. ೯೯).

[< ಸಂ. ಹರಿತಾಲ. / ಹಿಂ. ಹರತಾಲ್; ಮರಾ. ಹರತಾಳ್]

ಹರತಾಳ$_2$ (ನಾ). ರಾಜಕೀಯ ಅಥವಾ ಸಾಮಾಜಿಕ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟಿನಿಂದಾದ ಅಸಮಾಧಾನಪ್ರದರ್ಶನಕ್ಕಾಗಿ ಅಂಗಡಿ, ಶಾಲೆ, ಕಾರಖಾನೆ ಮೊದಲಾದ ಸಾರ್ವಜನಿಕಸಂಸ್ಥೆಗಳ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುವುದು, – ಬಾಗಿಲು ಮುಚ್ಚುವುದು: ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಬಾಹುಬಲವಿಲ್ಲದೆ ಯಾವ ಹರತಾಳವೂ ಯಶಸ್ವಿಯಾಗುವದಿಲ್ಲ (ಭಾರತಿ. ೧೧೭); ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳೇ, ಈದಿನ ಶಾಲೆಗೆ ಹರತಾಳ. ನಾನು ಹೊರಗೆ ಹೊರಟೆ (ರಕ್ತಧ್ವ. ೧೫೭). [← ಹಿಂ .ಹಡತಾಲ್; ಮರಾ. ಹರತಾಳ್]

ಹರತಾಳಕ (ನಾ). (ಉಕ) ಭಾದ್ರಪದಶುಕ್ಲ ತೃತೀಯೆಯಂದು ಮುತ್ತೈದೆಯರು ಆಚರಿಸುವ ಗೌರೀವ್ರತ: ನಾಳೆ ಹರತಾಳಕವಿದೆ. ಸಂಜೆಗೆ ಇಬ್ಬರು ಮುತ್ತೈದೆಯರನ್ನು ಪೂಜೆಗೆ ಕರೆ (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೫೮). [← ಹಿಂ. ಹರತಾಲಿಕಾ, ಹರಿತಾಲಿಕಾ; ಮರಾ. ಹರತಾಳಕಾ, ಹರತಾಳಿಕಾ. / ಸಂ. ಹರಿತಾಲಿಕಾ]

ಹರತಿ 'ಪರಂತಿ' ನೋ.

ಹರತೆ (ನಾ). ಹರಗುವಿಕೆ; ಕುಂಟೆ ಹೊಡೆಯುವಿಕೆ: ಪೈರು ಸಾಲಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವುದರಿಂದ ಸಾಲುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಳೆಕೀಳುವುದನ್ನೂ ಹರತೆ ಹೊಡೆಯುವುದನ್ನೂ ಎತ್ತುಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದಲೇ ಮಾಡಬಹುದು (ವ್ಯವಮ. ೨೧); ಮಣ್ಣು ತಳಮೇಲನಾದ ತರುವಾಯ . . . ಹರತೇ ಹೊಡೆಯುವರು (ಸುಮಟ. ೭೭). [< ಹರಗು$_1$ (< ಪರಗು) + - ತ್ತೆ$_2$]

ಹರತ್ತಿ 'ಪರಂತಿ' ನೋ.

ಹರದ$_1$ 'ಪರದ$_1$' ನೋ.

ಹರದ$_2$ (ನಾ). ೧. ಅವ್ಯವಸ್ಥೆ: ಏನೂ ತುಂಬ ಹರದವಾಗಿತ್ತು. ಆದುದರಿಂದ ಸರಿಯಾಗಿಟ್ಟೆ (ಕೀಲುಗೊಂ. ೧೩೦). ೨. ನಿರುಪಯುಕ್ತವಾದ ವಸ್ತು, ಸಂಗತಿ ಮುಂತಾದುದು: ಈ ನಿಯಮಗಳ ಉದ್ದೇಶವೇನೆಂದರೆ . . . ಬರಿಯ ಒಣಪಾಂಡಿತ್ಯವನ್ನು ಮಾತ್ರ ತೋರಿಸತಕ್ಕ ಸಂಸ್ಕೃತದ ಹರದವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಗುಡಿಸಿ ಎತ್ತಿಹಾಕುವುದೇ (ಕಚಾಪಾ. 1, ೨೭); ಅಡಿಗೆಯ ಮನೆಯ ಹರದವನ್ನು ಗುಡ್ಡೆಹಾಕಿ, ಮನೆಯ ಕಸಗುಡಿಸಿ . . . ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಳು (ರಂಗನಾ. ೪೫). [?]

ಹರದಮಾತು 'ಹರದವಾತು' ನೋ.

ಹರದವಾತು, ಹರದಮಾತು (ನಾ). ಪೇಟೆಯ ಮಾತು; ಬೀದಿಮಾತು: ಇದನಾರೆಂದರೆಲವೋ ನಿನಗೆ ತನಗಳಿಯಂದಿರವರೆಂದೆಂಬ ಲೋಕದ ಹರದಮಾತುಗಳ (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೩೧-೨೭). **ಹರದವಾತು:** ಜೀಯ ಬಲ್ಲಿರಿ ನಿಮ್ಮವರ ಪರಿಯ ಹರದಮಾತಿನ ಹದನು ಬಳಿಕಾ ಚರರಿಗಿದು ಗೋಚರಿಸುವುದೆ (ಕುಮ್ವಾವಿ. ೪-೮).

[ಹರದ$_1$ (< ಪರದ$_1$) + ಮಾತು$_1$]

ಹರದಾಡು 'ಪರದಾಡು$_2$' ನೋ.

ಹರದಾರಿ 'ಹರಿದಾರಿ' ನೋ.

ಹರದಾಳಿ 'ಹರಿದಾಳಿ' ನೋ.

ಹರದಿ, ಹರದೆ (ನಾ).೧. ಗರತಿ; ಮುತ್ತೈದೆ: ಹರೆಯೊಂದು ಹರಿನೀರ ತಿರೆಯೊಂದು ಕರಿನೀರ ಹರದಿ ಸಿಸ್ಪದೆಯು ಮುನ್ನೀರ ಜನುಮಾವು ಹರಿಗಿಡಿಯದಂಥ ಹೊಳೆನೀರ (ಮೂರ್ತಿಕಾ. ೪೩-೮); ರಕ್ಷಿಪ ಹರಿ ಬಂದ ಹರದಿ ಜಾನಕಿಯರಸು ಬಂದಾನೆಂದು ಬಿರುದಿನ ಕಾಳಿ ಕೂಗಿದವು (ಕರ್ನಾಕ. ೨೭೪). ೨. ಹೆಂಡತಿ; ಮಡದಿ: ಕರಪಾತ್ರ ಗಜಚರ್ಮ ಹರದಿಯರಿರ್ವರೂ ಉರಗಕಂಕಣ ಶೂಲ ಡಮರು ಹರಿಚೆಯ ಭಾರವಿಲ್ಲೆನುತ ತ್ರಿಶೂಲವ ಹರನಡ್ಡಹಾಕಿ ದಾಂಟಿದನು (ಅಮುಸಾಂ. ೫-೧೧೩). **ಹರದೆ:** ೧. ಹರದೇರ ಸೋಬನಕೆ ಕರಸವ್ವ (ನಾಪದ. ೧೧೪); ಅರಸ ಸ್ವತ್ತನ್ನು ದೋಚಿದ್ದು, ಹರದೆಯರನ್ನು ಕೆಡಿಸಿದ್ದು ಉಂಟು (ಚಿಕರಾ. ೪೧೭) ೨. ಹರಕೊಟ್ಟ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಹರನ ರೂಪಿಗೆ ನೀಡು ಹರದೆಯರು ಸುತರು ನೆಚಿ ಸವಿದು ಸುಖಿಸುತಲಿ ಹರನ ಹರಸುವರು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೭೦೫).

[< ಗರತಿ./ ಸಂ. ಗೃಹಸ್ತ್ರೀ. / ಪ್ರಾ. ಹರ = ಗೃಹ]

ಹರದಿಕೆ 'ಪರದಿಕೆ' ನೋ.

ಹರದಿಗ (ನಾ). ವ್ಯಾಪಾರಸ್ಥ; ವ್ಯಾಪಾರಿ; ಬಣಜಿಗ: ಸರ್ವವ್ಯಾಪಾರವ ಕಟ್ಟಿ ಕೊಂಡಿಪ್ಪ ಹರದಿಗನ ತೆಱನಂತೆ ಕೊಂಡುದಕ್ಕೆ ಕೊಡುವಲ್ಲಿ ವಾಸಿಯ ಕಂಡು ಬಿಟ್ಟ ಲಾಭ ಗಾಱನಂತೆ ಮೊದಲಿಗೆ ಮೋಸ ಲಾಭಕ್ಕುಂಟೇ ಅಯ್ಯಾ (ಮೋಳಿಮಾ. ೭೭-೨೯೭); ಅಧಿಕಧನಯುತನಾಗಿ ವುನ್ನತದಿ ಮೆರೆವ ಹರದಿಗ ಸೆಟ್ಟಿ ವರ್ತಕರುಮಿರ್ಪರು (ನವಮೋ. ೨-೪೭). [ಹರದು (< ಪರದು) + - ಇಗ]

ಹರದೀಕ್ಷೆ (ನಾ). ಶೈವರಿಗೆ ಮಾಡುವ ದೀಕ್ಷಾಸಂಸ್ಕಾರ; ಶಿವದೀಕ್ಷೆ: ಹರದೀಕ್ಷೆ ಯಾಂತ ಮಹಿಮಂ ಪರದೀಕ್ಷೆಯನಾಶೆಗೈವನೇ (ವೃಷಪು. ೩-೩೪). [ಸಂ. ಹರದೀಕ್ಷಾ]

ಹರದು 'ಪರದು' ನೋ.

ಹರದುಗೆಯ್ 'ಪರದುಗೆಯ್' ನೋ.

ಹರದುಗೆಯ್ಯು 'ಪರದುಗೆಯ್' ನೋ.

ಹರದೆ 'ಹರದಿ' ನೋ.

ಹರದೇಶಿ, ಹರದೇಸಿ, ಹರಿದಾಸಿ (ನಾ). (ಉಕ) ಗಂಡು ಹೆಣ್ಣಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚೆಂದು ಬಣ್ಣಿಸಿ ಹಾಡುವ ಲಾವಣಿಕಾರರ ಪಂಗಡ: ಹರದೇಶಿ ಪಂಗಡದ ಹಾಡುಗಾರರು ಎದ್ದು ನಿಂತು ದಪ್ಪು ಬಾಜಿಸತೊಡಗಿದರು (ಕಪಪು. ೭-೧೮); ಹಳ್ಳಿಗರಲ್ಲಿ 'ಹರದೇಶಿ' 'ನಾಗೇಶಿ' ಪದಗಳನ್ನು ಈರ್ಷೆಯಿಂದ ಹಾಡುವುದು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಗೊತ್ತಷ್ಟೆ (ಕರ್ನಾಸಂ. ೧೨೫). **ಹರದೇಸಿ:** ಹರದೇಸಿಗಳು ಪುರುಷನನ್ನು ಮೇಲುಗಟ್ಟಿ, ನಾಗೇಸಿಯು ಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನು ಮೇಲುಗಟ್ಟಿ ಹಾಡುವರನ್ನಬೇಕು (ಸುವರ್ಣ. ೪೧). **ಹರಿದಾಸಿ:** ಹರಿದಾಸಿ ನಾಗೇಶಿಯವರ ಹಾಡು ಕೇಳುವದೂ . . . ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅವರು ತೊಡಗಿದ್ದರು (ಸಾಹಿಸಂ. ೧೭೫). [? . / ಮರಾ. ಹರದಾಸ್‌ವಳ]

ಹರದೇಸಿ 'ಹರದೇಶಿ' ನೋ.

ಹರನಯನ (ನಾ). ೧. ಶಿವನ ಮೂರನೆಯ ಕಣ್ಣು. ೨. [ಗಣಿತ] ಮೂರು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ: ಹರನಯನ ವಹ್ನಿ ಪುರ ಶಿಖಿ . . . ಅದು ಮೂಱಱ ನಾಮಂ (ವ್ಯವಹಾ. ೯-೩); ಹರನಯನ ವೇದ ಶಶಿ(?) ಗಿರಿಯಿಂದಂ ಗುಣಿಸಲ್ (ಭಾಸ್ಕರ. ೪೨-೭).

[ಸಂ.]

ಹರನಾಳಿಗೆ 'ಪರಿನಾಳಿಗೆ' ನೋ.

ಹರನಿಲಯ, ಹರನಿಳಯ (ನಾ). ಶಿವದೇವಾಲಯ; ಶಿವಾಲಯ: ಹರನಿಲಯಕೆ ನಡೆವಾತನ ಚರಣಸರೋಜಾತ ಶುದ್ಧ (ಶಂಕಕಾ. ೯೨). **ಹರನಿಳಯ:** ಹರನಿಳಯದ ಬಾಗಿಲೊಳಿದ್ದುರಿಗಂಡೊಳಗಿರ್ದ ಭಕ್ತರೊದಱುತ್ತಿರಲು (ತ್ರಿಷಪು. ೩೩-೨೨); ಹರ ನಿಳಯಂಬೊಕ್ಕಲ್ಲದೆ ಧರಣಿಯೊಳೀ ಕಂಬಿಯಂ ಸಮಂತಿಳುಪದ ಬಲ್ಪಿಂದಿನ ಭಕ್ತಿಯ ಬಿಂಕಂ ದೊರೆವತ್ತುದು ನಿನ್ನೊಳ್ (ವೃಷಪು. ೫-೧೩೩). [ಸಂ.]

ಹರನಿಷ್ಠ (ನಾ). ಶಿವನಲ್ಲಿ ಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳವನು; ಶಿವಭಕ್ತ: ಹರನಿಷ್ಠಗಲ್ಲದಲೆ ಹರಿದು ಹೋಗದು ಪಾಪ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೪೦). [ಸಂ.]

ಹರನಿಳಯ 'ಹರನಿಲಯ' ನೋ.

ಹರನೇತ್ರ (ನಾ). ೧. ಶಿವನ ಮೂರನೆಯ ಕಣ್ಣು: ಹರನೇತ್ರಜ್ವಾಲೆಯಿಂ ಬೇವ ತನುವನುಮ ಕಾಣುತ್ತ . . . ಮತ್ತೆತ್ತಿದಂತಿರ್ದ ಶೋಭಾಕರರೂಪಾಕಾರನಂ ತತ್ತರುಣಿ ಕನಸಿನೊಳ್ ಕಂಡು ಸೋಲ್ತಳ್ (ಲೀಲಾವ. ೭-೭೯); ಹರನೇತ್ರವಹ್ನಿಯೊಳದಬಳವ ಸುಟಲಗದಲಾ ಮರುಳೆ ಮಹೀಪತಿಯೆ (ಕುಮಾ.ಸ. ೧೪-೩೭). ೨. ಶಿವನ ಬಲಗಣ್ಣಾದ ಸೂರ್ಯ; ರವಿ: ಹರನೇತ್ರಸಖಂ ಗಡ ಮುರಹರನೇತ್ರಂ ಗಡ ವಿಧಾತೃಜನಕಂ ಗಡ ತಾವರೆಯದ ಕರೆಯಾಪುದು ಗಡ ಸಿರಿಯಿನೆ ತೀಳ ಕಾಲವಶಮನಾರ್ಕಳಿದಪರೋ (ಉ.ಜಕೇ. ೧೧-೧೨). ೩. [ಗಣಿತ] ಮೂರು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ. [ಸಂ.]

ಹರಪುರ (ನಾ). ಶಿವನ ಪುರ; ಕೈಲಾಸ: ಸುರಪುರಕೆ ಹರಪುರಕೆ . . . ಬೊಮ್ಮನ ಪುರಕೆ ನೂರ್ಮಡಿ ಮಿಗಿಲೆನಿಸಿ ತಾ ಕರಚೆಲುವಿನಿಂದೆಸೆವುದದು ಪಾತಾಳದೊಳು ಲಂಕೆ (ಕೌಶಿರಾ. ೩೯-೨). [ಸಂ.]

ಹರಪೂಜೆ (ನಾ). ಶಿವನನ್ನು ಅರ್ಚಿಸುವುದು; ಶಿವಪೂಜೆ: ಹರಪೂಜೆಯಿಂದ ಮಿಗಿಲೀಶ್ವರ ಭಕ್ತರ ಪೂಜೆಯೆಂಬುದಾಗಮಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೪-೧೨). [ಸಂ. ಹರಪೂಜಾ]

ಹರಪೂಜೆಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಶಿವನನ್ನು ಪೂಜೆಮಾಡು: ಹರಪೂಜೆಗೆಯ್ಯ ಪೊಲ್ಲೋಸರಿಪುದು (ವೃಷಪು. ೧೨-೫೦). [ಹರಪೂಜೆ + ಕೆಯ್$_1$]

ಹರಪೆ (ನಾ). ೧. ಬಯಲು; ತೆರೆದ ಪ್ರದೇಶ: ಮನೆಯಂ ಕಟ್ಟದರೆಂಬಲ್ಲಿ ಹರಪೆಯಲ್ಲಿರಬಾರದೆಂಬುದಾಯಿತು (ಅರಸಾ. ೧೯೩-೧). ೨. (ರಹಸ್ಯ ಮುಂತಾದುವು) ಹರಡುವಿಕೆ; ಬಯಲಾಗುವಿಕೆ: ಅವರ ಮನೇ ಜನದ ಎದುರಿಗೆಲ್ಲಾ ನನ್ನ ಸಂಗತಿ ಮುನ್ನು ಹರಪೆಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲೇ ? (ಸುಮತಿ. ೨೮೬). [< ಪರಪು]

ಹರಪ್ರಿಯ (ನಾ). ಶಿವನ ಗೆಳೆಯ; ಕುಬೇರ: ನಯನೌಘಛ್ಛಲದಿಂದೆ ನೈದಿಲೆಸಳಂ ಶಕ್ರಂ ಮುಸುಂಕಿಟ್ಟಂ . . . ತುಹಿನಭೂಮೀಧ್ರಕ್ಕೆ ಸಾರ್ದಂ ಹರಪ್ರಿಯನಾವರ್ತಿಸೆ ತಳ್ತು ನಾಲ್ವೆಸಯುಮಂ ಗ್ರೀಷ್ಮಪ್ರತಾಪೋದಯಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೯-೭೭). [ಸಂ.]

ಹರಬಕುತಿ (ನಾ). ಶಿವನ ಮೇಲಿನ ಭಕ್ತಿ; ನಿಷ್ಠೆ: ಹರಬಕುತಿಯಿಲ್ಲದ ಜಡಪತಿಗಳಂ ಬಿಟ್ಟು ಸದ್ಗತಿಗಳಂ ಪಡೆದ ಮಡದಿಯರನೇಕರುಂಟು (ಪಾಲ್ಕೋಪು. ೪-೧೧೫). [< ಸಂ. ಹರಭಕ್ತಿ]

ಹರಬಿ 'ಪರವಿ' ನೋ.

ಹರಭಕ್ತ (ನಾ). ಶಿವಶರಣ; ಶಿವಭಕ್ತ: ಹರಭಕ್ತಂ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯಂ ಭರದಿಂ ತೆಱದೀಕ್ಷಿಸಲ್ಕೆ ವಿಸ್ಮಯದೊಳ್ . . . ವಂದಯನೆ ಪಾವದರ್ದಂತಾದಂ (ತ್ರಿಪುವ. ೭-೯೦); ಹರಭಕ್ತ ದ್ರೋಹಮನಾರ್ ವಿರಚಿಪರವರ್ಗೀ ನೃಪಾಲಗತಿಯಪ್ಪುದು (ವೃಷಪು. ೪೨-೨೭). [ಸಂ.]

ಹರಭಕ್ತಿ (ನಾ). = ಹರಬಕುತಿ: ಹರಭಕ್ತಿಪ್ರಮದಾಮುಖ್ಯಕಮುಕುರಂ . . . ವೃಷಭೇಶ್ವರಂ ಸಲಹುಗೆಮ್ಮಂ (ಶಬಶಂ. ೧-೪). [ಸಂ.]

ಹರಮ (ನಾ). ಏರ್ಪಾಟು; ವ್ಯವಸ್ಥೆ; ಹೈದರಲ್ಲಿಖಾನ ಬಹದರರೂ ಬಂದು . . . ದಳವಾಯ ಹೇಳಿ ಸ್ವಸ್ಥಾಮಾಡಿಕೊಂಡು ಹಣ ಬರುವಂತೆ ಹರಮ ಮಾಡಿ ಪುನಹಾ ದಿಂಡುಗಲ್ಲಿಗೆ ಹೊರಟು ಹೋದರು (ಹೈದರ. ೭೪). [?]

ಹರಯ 'ಪರಯ' ನೋ.

ಹರಯಗಳಿ (ಕ್ರಿ). ಪ್ರಾಯವು ಹೊರಟು ಹೋಗು; ತಾರುಣ್ಯವು ಮೀರು; ಪ್ರೌಢವಯಸ್ಸಾಗು: ಹರಯಗಳಿದ ಪೆಣ್ಣನ ಸಂಗಸುಖವೆಳಹರಯದ ಹೆಣ್ಣನೊಳುಂಟೆ (ಜಿನಪ. ೬-೧೯೪). [ಹರಯ (< ಪರಯ) + ಕಳಿ$_1$ (< ಕಟಿ$_1$)]

ಹರಯೋಗ (ನಾ). ಶಿವಭಕ್ತಿ: ಹರಯೋಗವಾಂತ ವೃಷಭನ ಕರಿಯಾಲಿಯ ಕಾಂತಿಯೊಳಗಣಂ ಕುಚಮುಖದೊಳ್ ಪರಕಲಿಸಿ ಪೊಣ್ಮದತ್ತನೆ ಗುರುಕುಚ ಚೂಚುಕದ ಮೇಚಕದ್ಯುತಿ ಮೆಱೆಗುಂ (ವೃಷಪು. ೩-೫). [ಸಂ.]

ಹರಲು 'ಪರಲ್' ನೋ.

ಹರಲುಗ 'ಪರಲುಗ' ನೋ.

ಹರಳೆ 'ಪಱಲೆ' ನೋ.

ಹರಲ್ಕಟ್ಟು (ನಾ). ಹರಳಿನ ರಚನೆ; ಸಣ್ಣಕಲ್ಲುಗಳ ವಿನ್ಯಾಸ (?): ಬಲಸಗ್ಗಂ ಸವಿಸಂದಿ ಡೋಣಿ ಪರಿಚಾರೇರುಂ ಪುಗಿಲ್ಪಟ್ಟೆ ಮೇಖಳೆ ತಾಳ್ಸಾಸಟ್ ಗಂಡಶೈಲಮಡ ಕಿಲ್ಕೂಟಂ ಹರಲ್ಕಟ್ಟು ತಾಱಲೊಸರ್ದಾಣ ಮಹಾಗ್ರಹಂ ತೊಱೆ ಕೊಳಂ ಪುಲ್ಕಟ್ಟೆಗಳ್ ಕಾರ್ಮುಕಂಬೋಲ್ಸಲ ಗಂಟಕ್ಕಿದ ಕಾದ ದಿಕ್ಕಿಗಮಜಸ್ರಂ ರಯ್ಯಾಮಾ ಬೆಟ್ಟದೊಳ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೩-೨). [ಹರಲ್$_1$ (< ಪರಲ್) + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಹರವಂಚು (ನಾ). ನಂಬಿಕೆಗೆ ದ್ರೋಹಮಾಡಿ ಮೋಸದಿಂದ ಹಣವನ್ನು ತಿಂದುಹಾಕುವುದು; ಕೊಟ್ಟ ಹಣವನ್ನು ದುರುಪಯೋಗಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು: (ಶಿಸಂಗ್ರಾ. ೭೯). [?]

ಹರವಡಿ 'ಪರವಡಿ' ನೋ.

ಹರವಣಿಗೆ 'ಪರವಣಿಗೆ' ನೋ.

ಹರವರಿ$_1$ (ಕ್ರಿ). ಮಿತಿಯನ್ನು ತಿಳಿ; ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಅರಿ: ತರುಣನಂ ನೋಡಿ ಸ್ಮರರತಿದೇವಿಯರು ಹೆಚ್ಚಿ ಹರವರಿಯದಾನಂದದುಗ್ಧಾಬ್ಧಿಯೊಳು ಮುಳುಗಿ ಸುತನ ಪರಿಪಾಲಿಸುತ್ತ (ನವಮೋ. ೧೫-೫೦). [ಹರವು$_2$ (< ಪರವು$_2$) + ಅರಿ$_2$ (< ಅಱ್)]

ಹರವರಿ$_2$ 'ಪರವರಿ' ನೋ.

ಹರವರಿಗಾಱ (ನಾ). ಏಳಿಗೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು; ವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸುವವನು: ಚೊನ್ನ ಹರವರಿಗಾಱ ಕಾಮನ ಗೆಲ್ಲಗಾಱ ಚಂದಿರನುದಿಸಿದ ಮೂಡದೆಸೆಯ (ವರ್ಧಚ. ೮-೭). [ಹರವರಿ$_2$ (< ಪರವರಿ) + -ಕಾಱ]

ಹರವರಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ನೆಲೆಗೊಳ್ಳು; ನೆಲಸು: ತರುಣಿಯಂಟ್ಟ ಭೂಷಣದಿ ಕೀಲಿತವಾದ ಬೆರಕೆವರಲಾ ಕಾಂತಿ ಮುಸುಕಿ ಸುರಚಾಪ ಸ್ಥಿರವೆತ್ತು ಹರವರಿಗೊಂಡೊಂದಿರವಾದುದು ನೋಟಕರಿಗೆ (ಗೂಮ್ಮಟ. ೧-೭೧); ಹರುಷಂ ಹರವರಿಗೊಂಡು ಎನಗೆ ಶಿವತತ್ತ್ವ ಸಾಧ್ಯವಾಯಿತು (ಘಸವ. ೨೭-೨೨). [ಹರವರಿ$_2$ (< ಪರವರಿ) + ಕೊಳ್$_1$]

ಹರವರಿಸು 'ಪರವರಿಸು' ನೋ.

ಹರವಸ 'ಪರವಸ' ನೋ.

ಹರವಸಂಬಡು (ಕ್ರಿ). ಮೈಮರೆ; ಮೂರ್ಛೆಹೋಗು: ಪಂಮಳಕೆ ಬಂದು ಮುಸುಱಿದ ನೊಣಂಗಳು ಕೂಡೆ ಹರವಸಂಬಟ್ಟು ಚರಿಯಿಸಲು ನೆರೆಯದೆ ಸೊಕ್ಕಿ ಮರುಳಾದುವು (ಪಚಕಾ. ಪಂ. ೪-೫೫). [ಹರವಸ (< ಪರವಸ) + ಪಡು$_1$]

ಹರವಸಂಬೊಗು (ಕ್ರಿ). = ಹರವಸಂಬಡು: ಮೈಜೋಗೇಱಿದಂತೆ ಸುಖದಾವೇಶ ಬಂದಂತೆ ಹರವಸಂಬೊಕ್ಕಿರ್ದನು (ಸೋಮಚ. ೪-೧೧). [ಹರವಸ (< ಪರವಸ) + ಪೊಗು]

ಹರವಸಂಬೋಗು, ಹರವಸವೋಗು (ಕ್ರಿ). = ಹರವಸಂಬಡು: ವ್ಯಸನಾರ್ಥಮಾಗಿ ವಿಟನ ಬೆಂಬಿಡದೆ ಬಂದನೆಲೆಯಿಂದು ಹರುಷಂಗೆಟ್ಟು ಹರವಸಂಬೋಗಿ ಮತ್ತೆ ಮೆಲ್ಲನೆಳ್ಚತ್ತು ಸಂತಾಪಿಸುತ್ತೆ (ಹಮ್ಮೀರ. ೬-೩೦ ವ); ಬಿರಹದ ಬೆಂಕೆಯಿಂ ಬೆಂದು ಕಡುಹರವಸಂ ಬೋದರಮರಿಯರ್ ನಡೆವಲ್ಲಿ ನಿಂತಲ್ಲಿ ತತ್‌ಕ್ಷಣದೊಳು (ಚಿಬಪು. ೧೯-೪೩). **ಹರವಸವೋಗು**: ಕುವರನ ಚೆಲ್ವಿಕೆಯ ಒಸೆದೀಕ್ಷಿಸುತ ಹೊಸಜವನೆಯರು ಹ [ಪಾಠಾಂ. ಪ]ರವಸವೋದರು (ಕುರಾಸಾಂ. ೩೧-೧೨). [ಹರವಸ (< ಪರವಸ) + ಪೋಗು$_1$ (< ಪೋ$_1$)]

ಹರವಸಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಪರವಶಗೊಳಿಸು; ಮೋಹಗೊಳಿಸು: ಕಾಣರೆ ನೀವೆನ್ನಿನಿಯನನು . . . ಮಯ್ಸಿರಿಯೊಳಾನಂದದ ಸೆರೆಯನಲುಗಿ ಮಿಗೆ ಹರವಸಗೊಳಿಸುವ ಹರಿಯನೀಯೆಡೆಯ (ಗೀತಗೋ. ೧೮-೨). [ಹರವಸ (< ಪರವಸ) + ಕೊಳ್$_1$ + -ಇಸು$_1$]

ಹರವಸತೆ 'ಪರವಸತೆ' ನೋ.

ಹರವಸದಿಳಿ (ಕ್ರಿ). ಮೂರ್ಛೆತಿಳಿ; ಎಚ್ಚರಗೊಳ್ಳು: ಮತ್ತಗಜಾನನ ಹರವಸ ದಿಳಿದೆಚ್ಚತ್ತು ಪೆರ್ಗದೆಯ ತಕ್ಕೊಂಡು . . . ಅಪ್ಪಳಿಸುತಿಕ್ಕಿದನು (ಮೋಹತ. ೩೮-೬೧). [ಹರವಸ (< ಪರವಸ) + ತಿಳಿ$_1$]

ಹರವಸವೋಗು 'ಹರವಸಂಬೋಗು' ನೋ.

ಹರವಿ 'ಪರವಿ' ನೋ.

ಹರವಿಗೂಳು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ: ಅನುಪು ಕೊಡವೀಸ ಹಂದರಹಣ ಹರವಿಗೂಳು ಮೇಟುಕೊಳಗ . . . ಸರ್ವಬಾಧೆ ಪರಿಹಾರಕ್ಕೆ ಗದ್ಯಾಣ ಗ ೧೧ ವರಹ ಅಂತು ಗದ್ಯಾಣ ಗ ೪೭ ॥ ೧ ಅಕ್ಷರದಲು ನಾಲ್ಕುತ್ರೇಳು ಆರುಹಣ (ಮೈಅಂ. ೧೯೩೪, ೨೭-೨೦; 1430). [ಹರವಿ (< ಪರವಿ) + ಕೂಳು$_2$ (< ಕೂೞ್$_1$)]

ಹರವು$_1$ 'ಪರಪು$_1$' ನೋ.

ಹರವು$_2$ 'ಪರಪು$_2$' ನೋ.

ಹರಸಖ (ನಾ). = ಹರಪ್ರಿಯ: ಹರಸಖನಲ್ಲಿ ಪುಷ್ಪಕಮನಿಟ್ಟುಕೊಳಿಗೊಂಡು . . . ಅಜೇಯನಾಗಿರೆ ಬಹುಯತ್ನಗೌರವದಿನಾಂ ಪೊಣರ್ದಿಕ್ಕಿದ ರಾವಣಂ ವಚೋಧರ ಶಿಶುಪಾಲನೆಂಬಸುರನಾದುದನಾಂ ತಿಳಿದೆಂ ನಿರಾಕುಳಂ (ಜಗಪಿ. ೧-೭೧). [ಸಂ.]

ಹರಸಮಯಿ (ನಾ). ಶೈವಮತಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು: ಗುರುವಹಂ ಗಡ ಚೋಳರಾಯನ ಹರಸಮಯಿ ಗಡ ಈತನಂ ಧಿಕ್ಕರಿಸಿ ಸುಮ್ಮನೆ ಹೋಜವಡಿಸುವುದು ಧರ್ಮವಲ್ಲವಿದು (ಬಸಪು. ೫೦-೨೨). [ಸಂ. ಹರಸಮಯಿನ್]

ಹರಸಾಲು (ನಾ). ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವರ್ಷ; ವರ್ಷಂಪ್ರತಿ: ಹರಸಾಲು ತಾಜಾಸನ್ನದು ಉಜುರುಯಿಡದೆ ಸದರಿಪ್ರಕಾರಾ . . . ನಡಸಿಕೊಂಡು ಬರುವದು (ಎಕ. VI. ಕೊಪ್ಪ, ೪೮-೪೮; 1811); ಹರಸಾಲು ತಾಜಾ ಸನ್ನದು ಉಜೂರ್ರುಯಿಡದೆ . . . ನಡಶಿಕೊಂಡು ಬರ್ರುವದು (ಮೈಅಂ. ೧೯೪೨. ೩೯-೨೦; 1813). [← ಹಿಂ.ಹರ್‌ಸಾಲ್]

ಹರಸು 'ಪರಸು$_1$' ನೋ.

ಹರಹ (ನಾ). (?): ಸಯಿಗಲನಿಕ್ಕಿ ಹರಹದಲಿ X ನಾಗ XXX ಸೇನಬೋವ (ಎಕ. XII (S). ಚಿಕ್ಕನಾ. ೬೫-೧೨; 1331). [?]

ಹರಹಸನ (ನಾ). ಶಿವನ ನಗೆ: ಸ್ಫುರಿತೋದ್ಯತ್ತಾರತಾರಾಚಳಹರಹಸನಾದಭ್ರಶುಭ್ರಾಭ್ರ . . . ಗೌರದ್ಯುತಿವಿಶದಯಶಃಕಾಂತನೀ ಶಾಂತಿವರ್ಮಂ (ಪುಷ್ಪವ. ೧-೮೧). [ಸಂ.]

ಹರಹಾಸ (ನಾ) = ಹರಹಸನ: ಹರಹಾಸಕ್ಕೊಂದೆರೆಟ್ಟ್ ದಿಕ್ಕರಿರದನಕೆರಟ್ಟೂಾಬು . . . ಕೈಲಾಸಧಾತ್ರೀಧರಕೆಂಟೊಂಬತ್ತು ಮೇಲಾಗಿರೆ ಪಸರಿಸಿದಂ ಕೀರ್ತಿಯಂ ನಾಗವರ್ಮಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೧-೨೩); ಹರಹಾಸಾವಯವಂಗಳಂತಿರಲನಂತಾನಂತ ಭೋಗಂಗಳಂತಿರೆ ಪೂರ್ಣೇಂದುಕಲಾಳಿಯಂತಿರೆ ಸಿತಾಬ್ಜಾನೀಕವೊಪ್ಪಲ್ ಶಿಖಾಂತರದೊಳ್ ನಿರ್ಮಲದಿವ್ಯಮೌಕ್ತಿಕಶಿಲಾಲಿಂಗಂ ಚತುರ್ವಕ್ತ್ರಸುಂದರಮಲ್ಲಿರ್ದುದು (ಕಾದಂಪೂ. ೬೫೭). [ಸಂ.]

ಹರಹಾಸದ್ಯುತಿ (ನಾ). ಶಿವನ ನಗೆಯ ಕಾಂತಿ: ಹರಹಾಸದ್ಯುತಿ ಮೂರ್ತಿಗೊಂಡುದೊ ವಿರಿಂಚಖ್ಯಾತಿ ಲೋಕಂಗಳೊಳ್ ಪರಿದಾಯಾಸದೆ ನಿಂದುದೋ . . . ಎಂಬಂತಿರೆ ದಿವ್ಯಸುಂದರಿ ಮನಕ್ಕಾನಂದಮಂ ಮಾಡಿದಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೬೬೩); ಹರಹಾಸದ್ಯುತಿಯಂ ನಿರಾಕರಿಸಿ ಗಂಗಾಸಿಂಧುಕಲ್ಲೋಲಶೀಕರಮಂ ನಿಂದಿಸಿ . . . ಬೆಳಪ್ಪುದುಜ್ಜ್ವಳಯಶಂ ಶ್ರೀಗಂಡಮಾರ್ತಂಡನಾ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೮೬೩). [ಸಂ.]

ಹರಹು$_1$ 'ಪರಪು$_1$' ನೋ.

ಹರಹು$_2$ 'ಪರಪು$_2$' ನೋ.

ಹರಹುಗೆಡು 'ಪರ್ವುಗೆಡು' ನೋ.

ಹರಹುವಲೆ (ನಾ). ಹರಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ: ಎರಳೆವಲೆ ಹಂದಿವಲೆ ಹೊಯ್ಕಲೆ ಹರಹುವಲೆಗಳೆಳೆವಲೆ ಹುಡಿಕೆವಲೆ . . . ಚಿತ್ರರದ ನೇಣ್ಬಲೆ ಮೊಕರವಲೆ ಬೇಡರ ಸಿರದೊಳೊಪ್ಪಿದುದು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೫-೧೯). [ಹರಹು$_1$ (< ಪರಪು$_1$) + ಬಲೆ$_1$]

ಹರಳ್$_1$ 'ಪರಲ್' ನೋ.

ಹರಳ್$_2$, ಹರಳು$_2$ (ನಾ). ಜಾರತ್ವ; ವ್ಯಭಿಚಾರ: 'ಹರಳಿಗ' ಪರಾ. ಹರಳು$_2$: 'ಹರಳಿಸು' ಪರಾ. [ದೇ. II. ☞ ಇದಕ್ಕೆ 'ಪರಳ್' ಎಂಬುದೇ ಮೂಲರೂಪವಿರಬಹುದು]

ಹರಳ (ನಾ). ವಿಟ; ಜಾರ: ಶೀಪುದೊಳಾಗ ನಸುತೀರದಿಹ ಕೂಟ ಬೇಟ ನೋಟದಿ ರತಿಸಿ ಹರಳರ್ಕೈದಿದರಿತ್ತಲು (ಪ್ರಭುಪು. ೪-೧೯). 'ಹರಳಿ$_1$' ಪರಾ. [ಹರಳ್$_2$ + -ಅ$_7$]

ಹರಳಿಗ, ಅರಳಿಗ$_1$, ಪರಳಿಗ (ನಾ). = ಹರಳ: "ಹರಳಿಗಂ - ಜಾರಂ" (ಶಮದ. ಶಂ. ೨); ಅರೆವಣ್ಣನೀಶಪುತ್ರೀವರಂ ಬ್ರಹ್ಮನಾಸುರದ ಜಾರಂ ಶಕ್ರ ಸತಿಯರೀರೆಂಟು ಸಾಸಿರದ ಹರಳಿಗನು ಹರಿ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೪-೬೨); ಮನೆಯೊಳ್ ಕಾಲ್ ನಲೆಗೊಂಡು ನಿಂದಜಿಯನೀ ಜೋಕಾಜಿಯಂತಿರ್ಕೆ ಸೊಂಬನೊಳ್ತೊಳ್ಪಾಡುವವರೊಲ್ಲಳಾ ಹರಳಿಗಂ ಕದ್ದೊಯ್ಯನೇನಿರ್ದೊಡಂ . . . ಆವಾವ ಮುಹೂರ್ತದೊಳ್ ಪಡೆದನೀ ಪಾಬಾದ ಮೂಲಂಗಳಂ ? (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೮-೪೫); ಬಗೆಬಗೆಯಿಂ ತನುತನುವನೊಂದುಗೂಡಿ ನೆರೆವ ಜಾಣ್ಮೆಯ ಹಣಹತೆರಳಿಗರ ಭೋಗಮು ಭೋಗಮಪ್ಪೆ! (ರಾಮಾಶ್ವ. ೬೦-೨೯). ಅರಳಿಗ: ಅತ್ತ ಮಲಂಗಿದಳೇ ಮನೆಯತ್ತಲ್ ಸುಳಿವವನುರ್ವೊರನಿಲ್ಲಮೆನುತ್ತುಂ ಮತ್ತೇಂ ಕನಲ್ಕೆವೊಲೊರ್ವಳ್ ಚಿತ್ತಂಬುಗಿಪರಳಿಗಂಗೆ ಮಿಗೆ ಸೂಚಿಸಿದಳ್ (ಉದ್ಭಟ. ೧೧-೧೧೧). Δ ಪರಳಿಗ: "ಸಿತಗಂ, ಜೋದಂ, ಪರಳಿಗಂ, ಪಾಣ್ಬಂ - ಈ ೪ ಜಾರಂಗೆ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೬೨-೩೬೭); "ಜೋದಂ ಪರಳಿಗನು ಪಾಣ್ಬ ಸಿತಗಂ ಜಾರಂ" (ಕವಿಶಂ. ೧೬೧).
[ಹರಳ್$_2$ + -ಇಗ. ☞ 'ಪರಳಿಗ' ಎಂಬುದೇ ಮೂಲರೂಪವಿರಬಹುದು]

ಹರಳಿಗಿತ್ತಿ (ನಾ). = ಹಾದರಗಿತ್ತಿ; ಜಾರೆ: ಕುಜಿತ ತಾಣದೊಳು ತವಕದ ಚೋಣ ರೊಳ್ಕರೆವ ಹರಳೆ ಆಳಿಗಿತ್ತಿಯರು ಮದನನ ಹೇರಿಗಿತ್ತಿಯರು ಕಾಣಿಸಿದರಿಕ್ಕಟಿಯೊಳು (ಸೌಂದಪು. ೧೭-೪೭). [ಹರಳಿಗ + -ಇತ್ತಿ]

ಹರಳಿವಟ್ಟ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ: ಬೇಡಿಗೆ ಭತ್ತವರೀ ಹರಳಿವಟ್ಟ ಸರಧಿ ಮುಂತಾದ ಸಮಸ್ತ ಕಾಣಿಕೆಗಳು ಸಹಾ ನೀವೇ ಆಗುಮಾಡಿ ಅನುಭವಿಸಿಕೊಂಡು (ಎಕ. XV. ಅರಕ. ೧೦೭-೧೩೦; 1665). [ಹರಳಿ$_1$ + ವಟ್ಟ]

ಹರಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹಾದರಮಾಡು; ವ್ಯಭಿಚಾರವನ್ನು ನಡೆಸು: ಬಿತ್ತರದಿ ಹರಳಿ ಹರಳಿಸಿ ಹರಿದುಬರಲು (ಪ್ರಭುಪು. ೪-೧೩೬); ಹೊತ್ತಗೆಯ ಕೆದಜಿ ರತಿಸುವ ಚಾತುರ್ಯದಿಂ ಮುತ್ತು ತಾಯೆಂದು ಹರಳಿಸುವರತಿ ಬೂದಿಯೊಳು ಬಿತ್ತ ಜಗುಳ್ದುವು ಎಂದು ವರಸಿ ಗಂಡನ ಮೊಲಸುವರು ಮಗನನೆರ್ದೆಯೊಳೆಟ್ಟು ತತ್ತತ್ತೈಯೆಂದು ಕುಣಿಸುತ್ತನ್ಯ ಪುರುಷರೊಳು ಚಿತ್ತಜನಸುಖವೆಸಗಿ ಪತಿಯ ನಾಂಚಿಸುವರು (ಪ್ರಭುಪು. ೭-೧೧).
[ಹರಳು$_2$ (< ಹರಳ್$_2$) + -ಇಸು$_3$]

ಹರಳು$_1$ 'ಪರಲ್' ನೋ.

ಹರಳು$_2$ 'ಹರಳ್$_2$' ನೋ.

ಹರಳುಂಗುರ 'ಪರಲುಂಗುರ' ನೋ.

ಹರಳುಕಲ್ಲು 'ಪರಳ್ಗಲ್ಲು' ನೋ.

ಹರಳುಗಟ್ಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ದ್ರವವಸ್ತುವನ್ನು ಒಣಗಿಸಿ ಹಳುಕು ಹಳುಕಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು, – ಹರಳುಹರಳಾಗಿ ಮಾಡು: ಈ ಜೋನಿಯನ್ನು ಹರಳುಗಟ್ಟಿಸುವುದು (Crystallize) ಮುಂದಿನ ಕೆಲಸ (ಬಾಲಪ್ರ. II. ೬೨೨).
[ಹರಳು$_1$ (< ಪರಲ್) + ಕಟ್ಟು$_1$ + -ಇಸು$_3$]

ಹರಳುಗಲ್ಲು 'ಪರಳ್ಗಲ್ಲು' ನೋ.

ಹರಳುಗಿಡ (ನಾ). ಔಡಲಗಿಡ: "ವ್ಯಾಘ್ರಪುಚ್ಛಃ, ಗಂಧರ್ವಹಸ್ತಕಃ, ಏರಂಡಃ . . .ವ್ಯಡಂಬಕಃ- ೧೧ ಹರಳುಗಿಡದ ಹೆಸರುಗಳು" (ನಿಘಂಟು. ೧೧೮).
[ಹರಳು$_1$ (< ಪರಲ್) + ಗಿಡ (< ಗಿಡು)]

ಹರಳುಗುಣಿಮಣಿ (ನಾ). ಬೀಜ ಅಥವಾ ಕವಡೆಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಆಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡಿರುವ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಗುಣಿಗಳಿರುವ ಮಣೆ; ಗೊಟ್ಟುಗುಣಿಮಣೆ: (ಆ).
[ಹರಳು$_1$ (< ಪರಲ್) + ಗುಣಿ$_1$ (< ಕುೞಿ$_2$) + ಮಣೆ$_1$]

ಹರಳುಟೆಕ್ಕೆ (ನಾ). ರತ್ನದಂತೆ ಕಾಣುವ ಖೋಟಾಹರಳು; ಕೃತಕಮಣಿ: ಚಿಂತಾಮಣಿಗೆ ಕೈದುಡುಕಿ ಹರಳುಟೆ[ಪಾಠಾಂ. ತೆ]ಕ್ಕೆಯಿದೆಂಬ ಪಾಪಿಗೆ ಪರಮಗುರು ನಾನಾದೆನ್ನೆ (ಬಸ್ವಾ.ಭೀ. ೬೦೧. ೩-೭೯). [ಹರಳು$_1$ (< ಪರಲ್) + ಟೆಕ್ಕೆ$_2$ (< ಟಕ್ಕೆ$_1$)]

ಹರಳುದುಂಬು (ಕ್ರಿ). ರತ್ನವನ್ನು ಕುಂದಣಿಸು; ಹರಳನ್ನು ಕೆಚ್ಚು, – ಮೆಟ್ಟು: ಚೆಲುವೆಗೆ ತಕ್ಕ ಸಿಂಗರವ ನಿರ್ಮಿಸಿ . . . ದಾದಿಯರು ಉಲುಹಿಂಗೆ ಸರಳುದುಂಬಿದ ರತ್ನಮಯ ಹೊನ್ನ ನಿಲವುಗನ್ನಡಿಯ ತೋಱಿದರು (ಮೋಹತ. ೫೬-೫೩).
[ಹರಳು$_1$ (< ಪರಲ್) + ತುಂಬು$_1$]

ಹರಳುಪ್ಪು (ನಾ). ಹಳುಕುಹಳುಕಾಗಿರುವ ಉಪ್ಪು: ಅಂಗಡಿಗೆ ಹೋಗಿ ಒಂದು ಕೆ. ಜಿ. ಹರಳುಪ್ಪು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಾ (ಆಡು). [ಹರಳು$_1$ (< ಪರಲ್) + ಉಪ್ಪು$_1$]

ಹರಳುವೀರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ''ಪುಟಬೀಜಂ -ಹರಳುವೀರೆ'' (ಒಷಧಿ. ೧೦೦). [?]

ಹರಳುಹೊನ್ನೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಕಲ್‌ಹೊನ್ನೆ, ಕಿರಿಹೊನ್ನೆ, ಕಲ್‌ಪೊನ್ನೆ, ಹರಳುಹೊನ್ನೆ, ಬೊಬ್ಬಿ, ಇರ್ಕೆ (ಮೈಡಿಗಿ. ೧೬-೨೮೬).

[ಹರಳು$_1$ (< ಪರಲ್) + ಹೊನ್ನೆ (< ಪೊನ್ನೆ)]

ಹರಳೆ$_1$ (ನಾ). ಹಾದರಗಿತ್ತಿ; ಜಾರೆ: ಒರ್ವ ಸತಿ ನಿಂದು ನೋಡುತಿರೆ ಬತ್ತರದಿ ಹರಳೆ ಹರಳಿಸಿ ಹರಿದು ಬರಲು (ಪ್ರಭುಪು. ೪-೧೩೮). [ಹರಳ + -ಎ$_2$]

ಹರಳೆ$_2$ 'ಹರಣೆ' ನೋ.

ಹರಳೆಣ್ಣೆ (ನಾ). ಹರಳುಬೀಜದಿಂದ ತೆಗೆದ ಎಣ್ಣೆ; ಔಡಲೆಣ್ಣೆ: ಹರಳೆಂಣೆ ಪ ೧೨ ಭಂಡಿಕಾಏರ ಜೀವಿತಕ್ಕೆ ವರಹ ಗ ೧ (ಎಕ. XV, ಬೇಲೂರು. ೭೦-ಕಾ: 1484); ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ದಿನ ಬೆಚ್ಚಗಿರುವ ಹರಳೆಣ್ಣೆಯನ್ನು ಬಾಣಂತಿಯ ಮೈಗೆ ಒತ್ತಿ . . . ಸ್ನಾನಮಾಡಿಸುವುದು ಒಳ್ಳೆಯದು (ಗೃಹವಿ. ೧೦೩); ನಾಲ್ಕು ಹನಿ ಜೇನಿಗೆ ಎರಡುಹನಿ ಹರಳೆಣ್ಣೆಯನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಎರಡು ಮೂರು ಸಲ ನೆಕ್ಕಿಸುವುದು (ಮನಮ. ೪). [ಹರಳು$_1$ (< ಪರಲ್) + ಎಣ್ಣೆ]

ಹರಳೊತ್ತು 'ಪರಲೊತ್ತು' ನೋ.

ಹರಳೋಲೆ 'ಪರಳೋಲೆ' ನೋ.

ಹರಳ್ಚು (ಕ್ರಿ). ದೃಷ್ಟಿಗೆ ತಡೆಯುಂಟುಮಾಡು: ''ಹರಳ್ಚು - ನೇತ್ರನಿರೋಧಕರಣೇ (ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಅಡ್ಡಿಮಾಡು)'' (ಶಮಧಾ). [ಹರಳ್$_2$ + -ಚು$_1$]

ಹರಳ್ವಕ್ಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ: ಹರಳ್ವಕ್ಕಿ ಗೀಜಗ ನೀರೊಳು ಬಿದ್ದೇಳ್ವ ತೆರಳ್ವ ಹಾಲ್ವಕ್ಕಿ ಮಯೂರ . . . ತರುಗಿಡುವಳ್ಳಿಯೊಳೆಸೆಯ (ಅಬ್ಬಲೂ. ೩-೨೫).

[ಹರಳ್$_0$ + ಪಕ್ಕಿ]

ಹರಾಂ 'ಹರಾಮು' ನೋ.

ಹರಾಜ್ 'ಹರಾಜು' ನೋ.

ಹರಾಜು, ಹರಾಜ್ (ನಾ). ಸರಕನ್ನು ಸಾರ್ವಜನಿಕವಾಗಿ ಮಾರಾಟಕ್ಕಿಟ್ಟು ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚಿನ ಬೆಲೆ ನೀಡಿದವರಿಗೆ ಮಾರುವ ಕ್ರಮ; ಲಿಲಾವು: ಹರಾಜಿಗಾಗಿ ಗೊತ್ತುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ದಿವಸ ಸ್ವತ್ತನ್ನು . . . ಬಹಿರಂಗವಾದ ಹರಾಜು ಮೂಲಕ ಧಡಸವಾಲುದಾರನಿಗೆ ವಿಕ್ರಯಿಸತಕ್ಕದ್ದು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೩೮); ಅವನ ದೊಡ್ಡ ಮನೆಯು ಹರಾಜಿಗೆ ಬಂತು (ಪಂಚಾಮ್ಮ. ೨೯). **ಹರಾಜ್:** ಪಾವತಿ ಮಾಡತಕ್ಕ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಮತ್ತು ಹರಾಜ್ ಮಾಡತಕ್ಕ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಗ್ರಾಮಮುನಸಿಫನ ಹುಕುಂ ಮೇರೆಗೆ ನಡೆಯುವುದು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೧೯).

ಹರಾಜು ಮಾಡು = ಲಿಲಾವಿನಿಂದ ಮಾರು: ನಾಲ್ಕೈದರಷ್ಟು ಮೊತ್ತಕ್ಕೆ ಅವನ್ನು ಹರಾಜು ಮಾಡಿ ಮಹಮ್ಮದನು ಆ ಹಣವನ್ನು ಭಿಕ್ಷುಕನ ಕೈಯಲ್ಲಿಟ್ಟು (ಪ್ರಮಹ. ೧೨೨). **ಹರಾಜುಹಾಕು** = ಹರಾಜುಮಾಡು: ಅವನಿಗೆ ಇಷ್ಟಬಂದಂತೆ ಜಮೀನುದಾರಿಯನ್ನು ಹರಾಜುಹಾಕಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು ಹೆಚ್ಚಾಗಿದ್ದಿತು (ದೇವಿಜೌ. ೭೧).

[← ಅರ. ಮರಾ. ಹರಾಸ್]

ಹರಾತ್ಮಜ (ನಾ). ೧. ಶಿವನ ಮಗ. ೨. ಷಣ್ಮುಖ; ಸ್ಕಂದ: ಆ ಹರಾತ್ಮಜ ಹಸುಳೆತನದ ವ್ಯೂಹದಲಿ ತಾರಕನನಿಕ್ಕನೆ (ಕುಮಾ೮. ೧೫-೧೯). ೩. ಗಣಪತಿ. [ಸಂ.]

ಹರಾದ್ರಿ (ನಾ). ಶಿವನ ವಾಸಸ್ಥಾನವಾದ ಬೆಟ್ಟ; ಕೈಲಾಸಪರ್ವತ: ಕರುಣಿಸು ದೈವಮ ಪಾಲಿಸು ಹರಾದ್ರಿ ರಕ್ಷಿಸಲೆ ಧಾತ್ರಿ (ಕಾದಂಪೂ. ೯-೨೫); ಹರಾದ್ರಿಯಂ ಹರಂಬೆರಸು ಭುಜಂಗಳಿಂ ನೆಗಪಿ ಶಕ್ರನುಮಂ ಸೆರೆಗೆಯ್ದ ಜೇಯನಾಗಿರೆ . . . ರಾವಣಂ (ಜಗಪು. ೧-೭೧).

[ಸಂ.]

ಹರಾಮ 'ಹರಾಮು' ನೋ.

ಹರಾಮಖೋರ (ನಾ). ದ್ರೋಹಿ; ವಿಶ್ವಾಸಘಾತಕ: ಹರಾಮಖೋರ 'ಕುಂಪಿನಿ' ಜನರು ಸುಲ್ತಾನರನ್ನು ಮೋಸದಿಂದ ಕೊಂದ ಕಥೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನೆಲ್ಲ ರಸವತ್ತಾಗಿ ಬಣ್ಣಿಸಿದ (ಒಡ್ಡಿಉ. ೨೪). [← ಪಾರ. ಹರಾಮ್‌ಖುರ್; ಹಿಂ. ಮರಾ. ಹರಾಮ್‌ಖೋರ್]

ಹರಾಮಿ (ನಾ). ೧. ಉಪಕಾರಗೇಡಿ; ದ್ರೋಹಿ. ೨. ಕೀಳುನಡತೆಯ ಹೆಣ್ಣು; ನೀತಿಗೆಟ್ಟ ಹೆಂಗಸು: ಈ ಫಾತಿಮಾಬೇಗಂ ಹರಾಮಿಯಾಗಿದ್ದಾಳೆ. ಅವಳ ಅಸಹ್ಯವಾದ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ (ದಾಲತ್. ೧೨೧): ಮಂಗಳೆ . . . ಮೈಸೂರಿಗೆ ಓಡಿಹೋಗಿ ಕಾಯಿಲೆ ಬಿದ್ದಿದ್ದ ನಟರಾಜನನ್ನು 'ಮಡಗಿ'ಕೊಂಡ 'ಹರಾಮಿ' (ಸರ್ವಮಂ. ೩೩೧). [← ಹಿಂ. ಮರಾ. ಹರಾಮಿ]

ಹರಾಮು, ಹರಾಂ, ಹರಾಮ (ನಾ). ೧. ಅಧರ್ಮ; ಅನ್ಯಾಯ; ಅನೀತಿ: (೩). ೨. ದುಷ್ಟತನ: (೩). ೩. ನಿಷಿದ್ಧವಾದುದು: (೩). **ಹರಾಂ:** ೧. ಖಾವಂದ್, ಎಲ್ಲಾ ಹರಾಂ ಆಗಿ ಹೋಯಿತು. ಈ ಹುಡುಗರ ಬುದ್ಧಿ ಕೆಟ್ಟುಹೋಯಿತು (ಮಲ್ಲಿ. ೨೮೬). ೪. ದುಷ್ಟವ್ಯಕ್ತಿ; ದುರಾಚಾರಿ: ನಿನ್ನಂಥ ಕಾಮಾಂಧನಾದ ಹರಾಂ ನಂಬಿದರೆ ತಾನೇ ಆ ದೇವರಿಗಾಗುವ ಲಾಭವೇನು? (ದಾಲತ್. ೯೬). **ಹರಾಮ:** ೧. ''ಹರಾಮದ ರೊಕ್ಕ'' (ಲಂಚದ ಹಣ) ಹರಾಮಕ್ಕೆ ಹೋಯಿತು (ನಾಪೂಅಲಿ. ೧೧೬). ೫. ದ್ರೋಹಿ: ಉತ್ತ್ರಯೆಂಬ ಕೊಡಗ ಕಾರಕಾರ ಉಪ್ಪಿಗೆ ಹರಾಮನಾಗಿ ಕೋಟಂಗಡಿ ಅರಸಿನ ಬಳಿಗ ವೋಡಿಹೋಗಿ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೪). [← ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಹರಾಮ್]

ಹರಾರಿ (ನಾ). ಶಿವನ ವೈರಿ; ಮನ್ಮಥ; ಕಾಮ: ರಣಮಹಾಮಾರಿಯ ಮುಂದೆ ಬೊಬ್ಬಿಱಿದು ತೋರಿದುಕೋಣನ ತಲೆಗಡಿವಂತೆ ಹರಾರಿ ಖಂಡಿಸಿದ ಖಂಡೆಯದೆ (ಮೋಹತ. ೧೨-೭೭). [ಸಂ.]

ಹರಾವರಿ 'ಪರವರಿ' ನೋ.

ಹರಾಶೆ (ನಾ). ಶಿವನ ದಿಕ್ಕು; ಈಶಾನ್ಯ: ಹರಾಶೆಯೊಳೆರ್ವ ಕಂಭಮಿರ್ವರಲನಿತರ್ಕೆ ಮತ್ತೆ ಕಿಱಿದಪ್ಪುದು (ಲೋಕೋಪ. ೩-೨೮). [< ಸಂ. ಹರಾಶಾ]

ಹರಿ$_1$ 'ಪಱಿ$_1$' ನೋ.

ಹರಿ$_2$ 'ಪರಿ$_2$' ನೋ.

ಹರಿ$_3$ 'ಪರಿ$_3$' ನೋ.

ಹರಿ$_4$ (ನಾ). ೧. ಹಸಿರುಬಣ್ಣ. ೨. ಹಳದಿ ಬಣ್ಣ. ೩. ಕಂದುಬಣ್ಣ; ಕಪಿಲವರ್ಣ: ''ಪಿಂಗಂ ಕಪಿಳಂ ಬಭ್ರು ಪಿಶಂಗಂ ಹರಿ ಪಿಂಗಳಂ ಕಡಾರಂ ಕಪಿಶಂ'' (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೧೯-೭೫). ೪. ಬಿಳಿದು; ಶುಭ್ರವಾದುದು. ೫. ವಿಷ್ಣು: ಇವನಜ ಇವ ಹರಿ ಇವ ಸುರಪತಿ ಇವ ಧರಣೇಂದ್ರ (ಬಸವ. ೫೩೬). ೬. ಕೃಷ್ಣ: ಅರಿಗನೊಡೆಯಂ ಹರಿ . . . ನರಂಗೆ ಸೆಱಪುಗೆಯ್ದನನಂತಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೪೪); ಸುಪ್ರೀತನಾದೆ ನಾಂ ಶೈಳಪ್ರಭು ನಿಮಗೆಂದಗಾಗ್ರದೊಳ್ ಹರಿ ನುಡಿದಂ (ಜಗಪು. ೪-೮೩); ರಾಯನ ನಾರಿ ಬಂದಳು ಕವಿದು ಬಿದ್ದಳು ಹರಿಯ ಚರಣದಲಿ (ಕುಮಾ೮. ೨-೮). ೭. ಶಿವ; ಈಶ್ವರ. ೮. ಬ್ರಹ್ಮ. ೯. ಯಮ: ಹರಿತನುಜೆಗರ್ಧಾಂಗವಿತ್ತ ಹರಿಯಂ ಪೊತ್ತ ಹರಿಯ ಶೂಲದೊಳಿಟ್ಟ . . . ಕರುಣ ಗುರು ಸಂಗಮೇಶ (ಪ್ರಾಭರಾ. ೫-೧). ೧೦. ವಾಯು: ''ಪವನಃ . . . ಹರಿಃ, ಮಹಾಬಲಃ- ಈ ೨೦ ಗಾಳಿಯ ಪೆಸರ್'' (ಪಲಾಯು. ೧೪-೭೬); ಹರಿಯ ಬಾಯ ಹಾಲು ಉರಿಯ ಕೈಯ ಬೆಣ್ಣೆ ಗಿರಿಯ ಮೇಲಣ ಶಿಶು ಹರಿದಾಡುತ್ತಿದೆ (ಅವಚಂ. ೫೫-೨೩೮); ಹರಿಯ ಗತಿಯನು ಹಳಿವ ಮದದಿಕ್ಕರಿಯ ದಿಕ್ಕರಿಗಳೆವ ಸೂರ್ಯನ ತುರಗವನು ಮರುಳಾಡಿ ಬಲು ಮತ್ಸರಿಪ . . . ಮನಕಧಿಕ ವೇಗದಿ ತುರಗ ನೂಕಿದುವು (ಕಾಶಿರಾ. ೩೬-೯). ೧೧. ಅಗ್ನಿ; ಬೆಂಕಿ: 'ಹರಿಸುತ' ಪರಾ. ೧೨. ಇಂದ್ರ; ದೇವೇಂದ್ರ: ಎರಡೆ ಕರದಿಂದವಂ ಕೊಳಲರಿದೆಂದನಿತರ್ಕಮನಿತೆ ಭುಜಮಂ ಹರಿ ವಿಸ್ತರಿಸಿದನಣಮಾದಿ ಗುಣೋತ್ಕರಮುಳ್ಳಮರಂಗೆ ಭುಜವಿಗುರ್ವಣೆ ಪಿರಿದೇ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೪೧); ಅಂದಿನ ಹರಿಗೆ ಕವಚವನಿತ್ತವೊಲು ಮರುಳಾಗಬೇಡ (ಕುಮಾಉ. ೧೦-೨೯). ೧೩. ಸೂರ್ಯ; ರವಿ: ಹರಿಯಿಲ್ಲದ ಪವನಾಧ್ವಂ ಹರಿಯಿಲ್ಲದ ಲೋಕಪಾಲ ಪರಿಷದ್ವಲಯಂ ಹರಿಯಿಲ್ಲದ ಕಾಂತಾರಂ ಹರಿ ನೀನಿಲ್ಲದ ಮದೀಯ ಗೋಕುಲಮಫಲಂ (ಜಗಪು. ೩-೯೪); ಪುಟ್ಟೆ ಸುರೇಂದ್ರಾಶೆಗೆ ರಾಗಮಂದು ಹರಿ ಪದ್ಮಾನಂದಿ . . . ಆಕ್ರಮಿಸಿದಂ ಭೂಚಕ್ರಮಂ ಪಾದದಿಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೮-೨೩) ೧೪. ಚಂದ್ರ: ಹರಿತನುಜೆಗರ್ಧಾಂಗವಿತ್ತ ಹರಿಯಂ ಪೊತ್ತ . . . ಕರುಣ ಗುರು ಸಂಗಮೇಶ (ಪ್ರಾಭರಾ. ೫-೧). ೧೫. ಬೆಳಕಿನ ಕಿರಣ. ೧೬. ನೀರು. ೧೭. ಚಿನ್ನ; ಹೊನ್ನು. ೧೮. ಕುದುರೆ: ತೆರೆಗಳ ಮಾಲೆಯನವಯವದ ದಾಂಟಿ ಪರಿದುವು ಹರಿಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೨-೮೧); ಪಿರಿದು ಜವಮುಳ್ಳುದಱಿನೀ ಹರಿ ನಿಮಿಷಕೆ ಪಿರಿದುವರಿಗುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೬೨೫). ೧೯. ಸಿಂಹ: ಪೊರ್ಕುದಿಗಿಡೆ ಸಾರ್ಚಿದ ಮದರದನಿಗೆ ಹರಿ ನಿಲ್ಲದೆ ನಿಚ್ಚಟಗಲಿಗೆ ಪೆಸರ ಕಲಿ ನಿಂದಪನೇ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೧೦೮);

ಹರಿ ಬಾಳಕನಾದೊಡಂ ಪಡಲ್ವಡಿಸನ ಗಂಧಸಿಂಧುರಘಟಾಳಿಯಂ (ಪಂಪಾಭಾ. ೮-೪೮). ೨೦. ಗಿಳಿ. ೨೧. ನವಿಲು. ೨೨. ಪಾರಿವಾಳ; ಪಾರಾವತ. ೨೩. ಕೋತಿ; ವಾನರ: "ಬಲೀಮುಖಃ . . . ಹರಿಃ, ಕಪಿಃ, ಕೀಶಃ, ಶಾಖಾಮೃಗಃ, ವಾನರಃ- ಈ ೧೧ ಕೋಡಗಂ" (ಪಲಾಯು. ೬೯-೭೦); ಹರಿಯ ಕಟ್ಟೋ ಹರಿಯ ಬಿಡಿಸೋ ಹರಿಯ ಘಸಣೆಯು ಬೇಡ ಮೊರೆಯೋಯನಿಸಬೇಕೆಂದ (ಕೌಶಿಕಾ. ೧೨-೧೮); ಹರಿಯುಮಂ ಪಳವಿಗೆಯ ಹರಿಯುಮಂ ಪಾರ್ಥನ ಲಹರಿಯುಮಂ ಧಾತುಗಿಡಿಸಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೫೫-೪೭). ೨೪. ಕಪ್ಪೆ; ಮಂಡೂಕ: ಉರಗಾಸ್ಯಾಲಗ್ನಭಗ್ನಪ್ರಚಲಿತಹರಿವೋಲ್ . . . ಇರ್ದನೀ ಮಾಯೆಯ ಮುಖದೆಡೆಯೊಳ್ (ರಕ್ಷಾಶ. ೨೭). ೨೫. ಹಾವು; ಸರ್ಪ: "ಉರಗಂ ಭೋಗಿ . . . ಹರಿಯುಂ ಕುಂಡಲಿ . . . ವಿಷಧರಂ ಸರ್ಪಂ ದ್ವಿಜಿಹ್ವಾಹ್ವಯಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೯-೭). ೨೬. ಕಡಲು; ಸಮುದ್ರ. ೨೭. ದಿಕ್ಕು; ದಿಶೆ. ೨೮. ಅಂಬು; ಬಾಣ. ೨೯. ಕೋಶ; ಭಂಡಾರ: ಪುರದೊಳಿಹನೇ ರಾಜ ಪುಸಿಯದು ಪುರದೊಳಿಹ ಹರಿ (ಶಂಕರಾ. ೧೧-೨೫). ೩೦. ಬಂಡಿ; ಚಕ್ಕಡಿ. ೩೧. ಕೋಗಿಲೆ. ೩೨. ನಾಭಿ, ಕಿಂಪುರುಷ, ಹರಿ, ಇಳಾವೃತ, ರಮ್ಯಕ, ಹಿರಣ್ಮಯ, ಕುರು, ಭದ್ರಾಶ್ವ ಮತ್ತು ಕೇತುಮಾಲ ಎಂಬ ಒಂಬತ್ತು ಪ್ರಾಚೀನ ಭೌಗೋಲಿಕವಿಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: 'ಹರಿವರ್ಷ' ಪರಾ. ೩೩. [ಛಂದ] ಲಘು ಅಕ್ಷರದ ಸಂಕೇತ: "ಲಘುವೆ ಹರಿ ಗುರುವೆ ಹರರ್" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೭-೧೯); ವ್ಯೋಮಂ ಹರಿ ಮುಂದಾ ಮಾರಹರಂ ತಾಮಾಗೆ ಸತೀ ನಾಮಂ ತಿಲಕಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೭೦). ೩೪. ಆರು ಬಗೆಯ ಪ್ರಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಸಿಂಹಪ್ರಾಸ: ಪ್ರತಿಪಾದದ ಮೊದಲೆರಡು ಸ್ವರಗಳ ನಡುವೆ ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ ಒಂದು ವ್ಯಂಜನವು ಬರುವುದು: ಹರಿ ಕರಿ ವೃಷಭ ತುರಂಗಂ ಶರಭಮಜಂಗಳುಮೆನಿಪ್ಪ ಷಟ್‌ಪ್ರಾಸಕ್ಕಂ ತರುಣಿ ನಿಜದೀರ್ಘಬಿಂದು ವಿಸಿರದೊತ್ತುಂ ವ್ಯಂಜನಂ ವಿಸರ್ಗದೆ ಬರ್ಕುಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೧-೪೭ ಅಡಿಟಿ ೬). ೩೫. [ಗಣಿತ] ಎಂಟು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ: ಏಕತ್ರಿಂಶತ್ ಹರಿಶ್ಚೈವ ದ್ವಾತ್ರಿಂಶತ್ ಮಹಾಹರಿಃ (ವ್ಯವಹಾ. ೮). ೩೬. [ಜ್ಯೋತಿ] ಸಿಂಹರಾಶಿ: ಬಿಸಜಾರಿ ಹರಿಯೊಳಿರೆ ವೀಕ್ಷಿಸೆ ಕನಕಾದಿಗ್ರಹಂ ಮಹೀನಾಥಂ ಜೋಯಿಸಿಗಂ ವಿತ್ತಾಧೀಶಂ ವಸುಧೇಶಂ ನಾವಿದಂ ನರೇಶ್ವರನಕ್ಕುಂ (ಜಾತಕ. ೨೦-೫); ಹರಿಗೊಂಬತ್ತುಂ(೯) ಕರ್ಕಿಗೆ ನಿರುತಂ ನೂರಿಪ್ಪತೊಂದು (೧೨೧)ಮಿದು ಗುಣಕಾರಂ ಪರಿವಿಡಿದಪ್ಪದ ಕೊಳು ಪನ್ನೆರಡುಂ ರಾಶಿಗಳ ಗುಣಮನೊಲ್ದಿದ ಬಟ್ಟಾ (ಅಟ್ಟಮ. ೧೨-೨೪); "ಇಂದ್ರನೊಳು ವಾಜಿಯೊಳು ಕಾಲನೊಳು ಕಪಿಯೊಳು ಮೃಗೇಂದ್ರನೊಳು ಕೃಷ್ಣನೊಳು ಮರುತನೊಳು ಗಿಣಿಯೊಳು ಫಣೀಂದ್ರನೊಳು ತರಣಿಯೊಳು ಕಿರಣದೊಳು ಮಂಡೂಕನೊಳು ಕಾಂಚನಚ್ಛವಿಯೊಳು ಚಂದ್ರನೊಳು ಶುಭ್ರದೊಳು ಹರಿಶಬ್ದಮಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೪೫-೩೧); "ಕಮಲಾಕ್ಷಂ ಶಕಟಾಹಿ ಸಿಂಹ ಶುಕ ಭೇಕಂ ವಾರಿ ಪಾರಾವತಂ ಯಮ ಕೋಶಾಂಬುಧಿ ದಿಕ್ಕು ವಾನರ ಬಿಡೌಜಾರ್ಕಂ ಸುವರ್ಣಂ ತುರಂಗಮ ಸೋಮಂ ಧವಳಾನಿಲಾಂಶು ಹರಿಶಬ್ದಂ" (ನಾನಾರ. ೧೧).

ಹರಿಪೌತ್ರಸತಿಪತಿ = ಕೃಷ್ಣನ ಮೊಮ್ಮಗನಾದ ಅನಿರುದ್ಧನ ಮಾವ; ಬಾಣಾಸುರ: ಹರಿಪೌತ್ರಸತಿಪತಿಗೆ ಕರಸಹಸ್ರವನಿತ್ತ ಕರುಣಿ ಗುರು ಸಂಗಮೇಶ (ಪ್ರೌಢರಾ. ೫-೧). **ಹರಿಯ ಜಾಮಾತೃ** = ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಳಿಯ; ಗಂಗಾಧರ; ಶಿವ: ಹರಿಯ ಜಾಮಾತೃ ಹರ . . . ಕರುಣಿ ಗುರು ಸಂಗಮೇಶ (ಪ್ರೌಢರಾ. ೫-೧). **ಹರಿಯ ಲಗ್ನ** = ಧನುರ್ಲಗ್ನ: ನವಮನವಾಂಶಕಂ ಹರಿಯ ಲಗ್ನದೊಳಾಗೆ . . . ಯುವತಿಯ ಗರ್ಭದೊಳ್ ಪಲರುಮೊರ್ಮೆಯ ಪುಟ್ಟುವರೇಕಕಾಲದೊಳ್ (ಜಾತಕ. ೩-೧೭). **ಹರಿಯಾತ್ಮಭವ** = ಇಂದ್ರನ ಮಗ; ಅರ್ಜುನ: ಹರಿಯಾತ್ಮಭವಗೊಲಿದು ಶರವಿತ್ತ ವರವಿತ್ತ . . . ಕರುಣಿ ಗುರು ಸಂಗಮೇಶ (ಪ್ರೌಢರಾ. ೫-೧). [ಸಂ.]

ಹರಿಒಲೆ 'ಹರಿಯೊಲೆ' ನೋ.

ಹರಿಕಂಠ (ನಾ). ನವಿಲು: " ಚಕ್ಷುಶ್ಶ್ರವಾಶಂ ಕಳಾಪಿ ಶಿಖಿ ಕೇಕಿ ಪುರುಪಕ್ಷಂ ಮಯೂರಂ ಶಿಖಂಡಿ ಹರಿಕಂಠಂ ಶಿಖಾವಳಂ ನವಿಲೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೫೦-೨). [ಸಂ.]

ಹರಿಕಣೆ 'ಪರಿಕಣೆ' ನೋ.

ಹರಿಕಥಾಶ್ರವಣ (ನಾ). ಹರಿಕಥೆಯನ್ನು ಕೇಳುವಿಕೆ: ಹರಿಕಥಾಶ್ರವಣ ಮಾಡೋ ಪಾಡೋ ಹರಿಕಥಾಶ್ರವಣ ಮಾಡೋ (ಪುರಂದ. ೮-೧೧ ಪಲ್ಲವಿ). [ಸಂ.]

ಹರಿಕಥೆ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೋತೃಗಳ ಮುಂದೆ ಸಂಗೀತಸಹಿತವಾಗಿ ಹೇಳುವ, ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ವಿಷ್ಣುಪರವಾದ ಕಥೆ, – ಸಂಕೀರ್ತನೆ; ಕಥಾಕಾಲಕ್ಷೇಪ: ಹರಿಕಥೆ ಕೇಳುವ ಪರಿಜನರು ಈ ಪರಿಯ ಪುರಾಣಕ್ಕೆ ಸರಿದು ಕುಳ್ಳಿರುವರು (ಪುರಂದ. ೪-೧೯೧ ಪಲ್ಲವಿ); ಅವರು ಕೃತಿಕಾರರಾಗಿದ್ದುದಲ್ಲದೆ ಹರಿಕಥೆಗಳನ್ನೂ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಸಂಗೀತ. ೬). ೨. (ಅಲಂ) ಅಸಂಬದ್ಧವಾದ ಪ್ರಲಾಪ: ಸಾಕು, ನಿಲ್ಲಿಸು ನಿನ್ನ ಹರಿಕಥೆಯನ್ನು (ರೂಢಿ). [ಸಂ. ಹರಿಕಥಾ]

ಹರಿಕಥೆದಾಸ (ನಾ). ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ವಿಷ್ಣುಪರವಾದ ಕಥೆಗಳನ್ನು ಸಂಗೀತಸಹಿತವಾಗಿ ಶ್ರೋತೃಗಳ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವವನು; ಸಂಕೀರ್ತನಕಾರ; ಭಾಗವತ: ಭದ್ರಗಿರಿ ಕೇಶವದಾಸರು ಈ ಕಾಲದ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಹರಿಕಥೆದಾಸರು (ರೂಢಿ). [ಹರಿಕಥೆ + ದಾಸ]

ಹರಿಕರಿಸು 'ಪರಕಲಿಸು' ನೋ.

ಹರಿಕಾಂತ (ನಾ). ವಜ್ರ: "ವಜ್ರಂ ಹರಿಕಾಂತಂ" (ಮಂಗರಾ. ೩೦-೭). [ಸಂ.]

ಹರಿಕಾಂಭೋಜಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು: ಹರಿಕಾಂಭೋಜಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ರಾಗ. ೨೮ನೇ ಮೇಳಕರ್ತ ರಾಗ . . . ಭಕ್ತಿ ಕರುಣಾರಸಪ್ರಧಾನ ರಾಗ (ಸಂಗೀತಂ. ೧೪೪). [ಸಂ.ಹರಿಕಾಂಭೋಜೀ]

ಹರಿಕಾರ 'ಪರಿಕಾಱ' ನೋ.

ಹರಿಕಾಳೆ (ನಾ). (?): ಹರಿಕಾಳೆ ಮೊದಲಾದ ಜನಕುಡುಗೊರೆಯಿತ್ತು ವರಬಂಧು ಬಲಸ್ಮರಾದಿಗಳ ಪರಿತೋಷದಿಂದ ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟನು ಗೋಕುಲದೆಡೆಯ ನಾರದ ಗರುತ್ಮರನು (ಮೋಹತ. ೪೨-೭೧). "ರಣವಾದ್ಯ" (ಮೋಹತ. ಗದ್ಯಾನುವಾದ). [?]

ಹರಿಕಾಱ 'ಪರಿಕಾಱ' ನೋ.

ಹರಿಕಿರಣ (ನಾ). ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣ; ಕಾಂತಿ: ತಾಮ್ರಧ್ವಜಂ ಹರಿನಾದಮಂ ಮಾಡಿ ಹರಿದಾಡುತಿರೆ ಕೂಡೆ ಹರಿಕಾಂಕಕುಲಜಂ ವಿಹರಿಸಿದಂ ಬಾಣದಿಂ ಹರಿಕಿರಣಮಡಗುವಂತೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೫೫-೪೭). [ಸಂ.]

ಹರಿಕೀರ್ತನೆ (ನಾ). ವಿಷ್ಣು ಅಥವಾ ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವ ಹಾಡು, – ಸಂಕೀರ್ತನೆ: ಹರಿಸ್ತುತಿಯ ನೀ ಕೇಳು ಹರಿಕೀರ್ತನೆಯ ಪಾಡು (ಪುರಂದ. ಧಾ. ೨-೫೦-೩). [ಸಂ. ಹರಿಕೀರ್ತನ]

ಹರಿಕೀಲಾದ್ರಿ (ನಾ). ಇಂದ್ರಕೀಲವೆಂಬ ಬೆಟ್ಟ: ಹರಿಕೀಲಾದ್ರಿಯೊಳಿರ್ದುರು ಕಿರೀರೂಪಿನ ಮೂಕದಾನವನ ಪಾಂಗಿನ ಸೂಕರಂ . . . ಒಳಪೊಕ್ಕು ಪಾಯ್ದು ಪೊಯ್ದುದು (ಹಮ್ಮೀರ. ೪-೪೭). [ಸಂ.]

ಹರಿಕುಣೆ 'ಪರಿಕಣೆ' ನೋ.

ಹರಿಕುಶ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: " ಹೊಳೆಚುಳ್ಳಿ, ಮುಳ್ಳುಚುಳ್ಳಿ, ಹರಿಕುಶ, ತುಡೆಚುಳ್ಳಿ" (ಮೃಚಿಗಾ. ೨-೨೪). [ಸಂ.]

ಹರಿಕುಳಿ 'ಪರಿಕಣೆ' ನೋ.

ಹರಿಕೆ 'ಪರಕೆ$_1$' ನೋ.

ಹರಿಕೆಕುಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ: ಯೆಲೆದೋಂಟಕುಳಿಯಯುನೂಱಿಕ್ಕಂ ಸಿದ್ದಾಯ ಹರಿಕೆಕುಳಿಯ ಸುಂಕಲಾಭಾಯ ಕಟ್ಟೆಲೆ ಬಟ್ಟೆಸುಂಕ ಸರ್ಬ್ಬಾಬಾಧೆ ಪರಿಹಾರ (ಕಇ. I, ೩೦-೪೭; 1222). [ಹರಿಕೆ$_1$ + ಕುಳಿ$_1$]

ಹರಿಕೇಣಿ (ನಾ). ಕಾಲುವೆ: "ಯಾನಂ, ಸಾರಿಣೀ- ಈ ೨ ಹರಿಕೇಣಿ" (ಪಲಾಯು. ೧೧೩-೬೩). 'ಪರಿಕಣೆ' ಪರಾ. [ಹರಿ$_2$ (< ಪರಿ$_2$) + ಕೇಣಿ$_1$]

ಹರಿಕೇಸರಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬ ರಾಜನ ಹೆಸರು: ಹರಿಕೇಸರಿದೇವರ್ ಬನವಾಸಿ ಪನ್ನಿರ್ಚ್ಛಾಸಿರಕ್ಕಮರಸುಗೆಯ್ಯೆ (ಎಇ. XIII. ೧೭೦-೧೭; 1055); IP ಈ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಹರಿಕೇಸರಿ, ಹರಿಗ ಹಾಗೂ ಅರಿಕೇಸರಿ, ಅರಿಗ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ರೂಪಗಳನ್ನೂ ಒಬ್ಬನೇ ರಾಜನಿಗೆ ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿ ಬಳಸಲಾಗಿದೆ. 'ಅರಿಕೇಸರಿ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಹರಿಕೇಸರಿನ್]

ಹರಿಗ (ನಾ). ೧. ಒಬ್ಬ ರಾಜನ ಹೆಸರು: ಭೂವನಿತಾವರಂ ಹರಿಗಂ (ಎಇ. XIII, ೧೭೦-೨೩; 1055); ಶ್ರೀಮಾನ್ ಹರಿಗಮನಸ್ಸರೋವರರಾಜಹಂಸಿ ಸುಭಗವಿಳಾಸಿ

ಹರಿಗನದ್ರ್ಧಾಂಗಿ ಪರಿವಾರಸುರಭಿಯರಪ್ಪ ಶ್ರೀಮಲ್ಲಚ್ಚಲದೇವಿಯರು (ಕ. I, ೧೭-೨೦: 1055). ೨. ಅರ್ಜುನ; ☞ ಪಂಪಭಾರತದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಈ ಹೆಸರನ್ನು ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸಲಾಗಿದೆ: ಛಾಯಾಲಕ್ಷ್ಮಿಮನೊಡ್ಡಿಯುಮಾಯದ ನೀರೊಳಗೆ ತನ್ನನಡಸಿದ ನೆಗಟಂ ಬಾಯಟಿವಿನಮಿಸಿಯುಮರೆ ಹೋಯಜಬಾಪ್ಪೆಂದು ಹರಿಗನಂ ಗುರು ಪೊಗಟ್ಟಂ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೬೦); ಸಂಮೋಹನಾಸ್ತ್ರದಿಂದೆಚ್ಚ ಬೀರರಂ ಬೀರದ ಶಾಸನಮನೆ ನಿಱಿಸುವ ಬಗೆಯಿಂದನಿಬರ ಪಟವಿಗೆಯನೆಟೆದುಕೊಂಡಂ ಹರಿಗಂ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೧೧೯). 'ಅರಿಗ' ಪರಾ. [< ಹರಿಕೇಸರಿ]

ಹರಿಗಡಿ₁ 'ಹಱಿಗಡಿ' ನೋ.

ಹರಿಗಡಿ₂ (ಕ್ರಿ). ೧. (ಪ್ರವಾಹವು) ನಿಂತುಹೋಗು; ನಿಲ್ಲು: ಇತ್ತಲು ಹರಿಗಡಿದುದು ಮಳೆ (ಕೃಷ್ಣಗೀ. ೩-೫೨); ಅವರ ನಗೆ ಥಕ್ಕನೆ ಹರಿಗಡಿಯಿತು (ಎರಹ. ೬೪); ಅವಳ ಕಂಬನಿ ಒಂದು ಕ್ಷಣವೂ ಹರಿಗಡಿದಿರಲಿಲ್ಲ (ಪ್ರೇಮಮತ್ತ. ೮೨). ೨. (ಆಲಂ) ತೆರೆದಿಡು; ಪ್ರಕಟಪಡಿಸು: ಆಕೆ ನಾಳೆ . . . ತನ್ನೊಳಗಿನ ತುಡಿತವನ್ನು ಆತನೆದುರಿಗೆ ಹರಿಗಡಿಯಲು ಸಿರ್ಧರಿಸಿದ್ದಾಳೆ (ಬನಸಿ. ೧೭೭). [ಹರ್ಿ₃ (< ಪರ್ಿ₁) + ಕಡಿ₂]

ಹರಿಗಲು 'ಪಱಿಗೋಲ್' ನೋ.

ಹರಿಗತ್ತಲೆ (ನಾ). ಹಬ್ಬಿರುವ ಕತ್ತಲೆ; ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ಅಂಧಕಾರ: ಹಳಹಳನಿರ್ದ ತಾರೆಗಳನಾಯ್ದು ಕುಱುಂಕುತುಮಂತೆ ಪೂಣ್ದು ಬೆಂಬಲಟಿವಿಡಿದೊತ್ತಿಕೊಂಡು ಹರಿಗತ್ತಲೆಯಂ ತವೆ ಪೀರುತಂ . . . ಬಂದುದಯಾದ್ರಿಯನರ್ಕನೇಱಿದಂ (ಕುಸುಮಾ. ೧೪-೨೧); ಬಟ್ವಿಡಿದೊತ್ತುಗೊಂಡ ಹರಿಗತ್ತಲೆಯ ತವೆ ನುಂಗುತುಂ . . . ಬಂದುದಯಾದ್ರಿಯನರ್ಕನೇಱಿದಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೧-೧೧೯). [ಹರ್ಿ₂ (< ಪರ್ಿ₂) + ಕತ್ತಲೆ]

ಹರಿಗಾಡು (ನಾ). ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ಕಾಡು; ದಟ್ಟವಾದ ಅಡವಿ: ನರಕದಿಕ್ಕಿಗೆ ದ್ವಿಜರ್ನೆರೆದ ಕಳ್ಳರು ಕದ್ದು ಹರಿಸೆ ಹರಿಗಾಡಿನೊಳು ಪಶುನಿಚಯವಂ ಮರಳ್ಚಿ ಪಶುಪತಿಪುರದೊಳಿರಿಸಿ ಸುವಿಧಾನದೊಳು ನೆರಪಲಿಂದಾಂ ಬಯಸಿ ಬರದೆನಿನಿತಂ (ಪಾಸಚ. ೩-೧೫೫). [ಹರ್ಿ₂ (< ಪರ್ಿ₂) + ಕಾಡು₂]

ಹರಿಗಾಲುವೆ 'ಪರಿಗಾಲುವೆ' ನೋ.

ಹರಿಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ತುಂಡು ತುಂಡಾಗುವಂತೆ ಹೊಡೆ: ಬೊಬ್ಬಿರಿದು ಚತುರಂಗಬಲವ ಸರಿ[ಪಾಠಾಂ. ಹುಡಿ]ಗುಟ್ಟಿದಂ ಕುರುಸೇನೆಯೊಳಗೆ ಮೂರಕ್ಷೋಣಿಬಲವನವ ನೊರಗಿಸಿದನು (ತುರಂಗ. ೫೭-೩೯). [ಹರ್ಿ₁ (< ಪಱಿ₁) + ಕುಟ್ಟು₁]

ಹರಿಗೆ₁ (ನಾ). ಬುಗ್ಗೆ; ಚಿಲುಮೆ: ಅರ್ಜುನನೊಂದು ಬಾಣದಿಂದಾಕಾಶಕೊಗ್ಗಿರುವ ಪರಿಗೆ [ಪಾಠಾಂ. ಗಂಗೆ] ಯಂ ತರಿಸಿದನು ಸುರಿಸಿದನು ನುಗ್ಗಿಸಿದ ಬಾಯೊಳಗೆ ಸೇದಿದನು ಹೂಳಿದನು ಕಲಿಭೀಷ್ಮನಾ ಡಗೆಯನು (ತುರಂಗ. ೪೭-೩೪) 'ತಲಪರಿಗೆ' ಪರಾ. [ಹರ್ಿ₂ (< ಪರ್ಿ₂) + -ಗೆ]

ಹರಿಗೆ₂ 'ಪರಿಗೆ' ನೋ.

ಹರಿಗೆಕಾರ 'ಪರಿಗೆಕಾಱ' ನೋ.

ಹರಿಗೆಕಾಱ 'ಪರಿಗೆಕಾಱ' ನೋ.

ಹರಿಗೆಡು 'ಪರಿಗೆಡು' ನೋ.

ಹರಿಗೇಶ (ನಾ). ಗರುಡ: ಚಿತ್ರರದಿ ಪಕ್ಷಿಯರೆಯನನು ಶೃಂಗರಿಸಿ ನಲವೆತ್ತು ಧನುರ್ಬಾಣ ಪೇರ್ಶಂಖಚಕ್ರಂಗಳಳವಡಿಸಿಯಾಯತದಿಂ ಜಡಿದು ಹತ್ತಿ ಹರಿಗೇಶನಪರದಿ ಮಂಡಿಸಲು ಕೃಷ್ಣ ಮತ್ತ ಬಲರಾಮ ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ . . . ಮಂಡಲೇಶ್ವರರು ಕುಳ್ಳಿರಲು (ನವಪಜ. ೨೮-೫೩). [? + ಈಶ]

ಹರಿಗೋಪ (ನಾ). ಮಿಂಚುಹುಳು; ಇಂದ್ರಗೋಪ: ಭರದೆ ಪೊಯ್ದಾಡಲಸಿಯಸಿಯಿಂ ದೊಗದ ಕಿಡಿಯ ಹರಿಗೋಪಮಾ ವೀರರಸವೆ ಪರಿವೊನಲಾಗೆ ವರುಷದಂತಿರ್ಪ ರಣಮಂ ಕಂಡು ವೀರರ ಮನಶ್ಚಾತಕಂ ನಲಿದುದು (ಚಚಪು. ೩೮-೩೭). [ಸಂ.]

ಹರಿಗೋಲು 'ಪಱುಗೋಲ್' ನೋ.

ಹರಿಗ್ರಿಹ (ನಾ). ವಿಷ್ಣುದೇವಾಲಯ: ಹರಿಗ್ರಿಹದಿಂ ಸುರಗೃಹದಿಂದರುಹಗೃಹದೆ ಚೌಕ್ಕಾಲಯದಿಂ . . . ಇಂಡಿನಾಡೆ ಸೊಗಯಿಸಿ ತೋರ್ಕುಂ (ಕೊಲ್ಲಾಪು. ೧೭-೧೯; 1196). [☞ 'ಇದು ಹರಿಗೃಹ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತ]

ಹರಿಚಂದನ (ನಾ). ೧. ಹಳದಿವರ್ಣದ ಶ್ರೀಗಂಧದ ಮರ: "ಹರಿಚಂದನಂ ಮತ್ತ ಬರ್ಬರಮಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೯೯-೨೧): ಮೃಗಮದಕಾಂತಿಯಂ . . . ಉದ್ವರ್ತನ ಕಾರಗತಮೆನಿಪ್ಪ ಸೌರಭಮುಮಂ ಹರಿಚಂದನದೊಂದು ನೇರಿತಂ ಮಿಗೆ ಬಿದಿ ಕೊಂಡು ನಿರ್ಮಿಸಿದನೀಕೆಯಂ (ಬಾಹುಪು. ೩-೩೦). ೨. ದೇವಲೋಕದ ಐದು ಬಗೆಯ ಮರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: "ಮಂದಾರಃ, ಪಾರಿಜಾತಕಃ, ಹರಿಚಂದನಃ, ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷಃ, ಸಂತಾನಃ- ಈ ೫ ದೇವರ ಮರಂಗಳ್" (ಹಲಾಯು. ೩೨-೧೩೫); ನಂದನವನಸಂಭವ ಹರಿಚಂದನ ಸಂತಾನ ಪಾರಿಜಾತಕ ವಿಲಸನ್ಮಂದಾರನಮೇರುದ್ರುಮಸಂದೋಹದ ಕುಸುಮಕೋಟಿಯಂ (ಪುಷ್ಪದ. ೧೧-೪೪); ಹರಿಚಂದನ ಕುಸುಮಂಗಳನಿರದಮರರ್ ಸೂಸೆ (ಹಮ್ಮಿರ. ೨-೧೨). ೩. ಚಂದನವನ್ನು ತೇದು ಮಾಡಿದ ಕಲ್ಕ,- ಗಂಧ: ಚಂದ್ರಾತಪಪಾಂಡುರ ಹರಿಚಂದನಾನುಲಿಪ್ತಗಾತ್ರನುಂ (ಆದಿಪು. ೧೧-೧೧ ವ); ತೊಟ್ಟ ಮೌಕ್ತಿಕಪಸರ ವಿಭೂಷಾವಳಿ ಹರಿಚಂದನದಣ್ಪು ಪೊದಟ್ಟ ಕಾಂತಿಯಂ ಪಸರಿಸೆ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೧೧೪). ೪. ಬೆಳ್ದಿಂಗಳು. ೫. ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿ. [ಸಂ.]

ಹರಿಜ (ನಾ). ೧. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಮಗ; ಬ್ರಹ್ಮ: ಹರಿಮಿತ್ರ ಹರಿನೇತ್ರ ಹರಿಜಮಸ್ತಕ ಪಾತ್ರ. . . ಕರುಣಿ ಗುರು ಸಂಗಮೇಶ (ಪ್ರಭುರಾ. ೫-೧). ೨. ಮನ್ಮಥ; ಕಾಮ: ಹರಿಜನ ರಿಪು ಕೌಶಿಕನ ಸತ್ವಗುಣಂ (ತ್ರಿಷಷ್ಠಿ. ೨೪-೧೭೮). ೩. ಸೂರ್ಯನ ಮಗ ; ಸುಗ್ರೀವ: ಜಾಂಬವ ಹರಿಜ ಹರಿಸುತ ಹರಿಸಖನ ಸುತವೆರಸಿ ಲಂಕೆಯ ಹೊಕ್ಕ ರಾಘವ ನನುಜನೊಡಗೂಡಿ (ಕೌಶಿರಾ. ೬೨-೩೬). [ಸಂ.]

ಹರಿಜನ (ನಾ). ಅಸ್ಪೃಶ್ಯ; ಅಂತ್ಯಜ; ☞ ಇದು ಗಾಂಧೀಜಿಯವರು ಅಸ್ಪೃಶ್ಯರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಹೆಸರು: ಹುಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಹರಿಜನನಾಗಿದ್ದ ನಂದನನ್ನು ಸ್ಮಾರ್ತರು ಭಕ್ತಶ್ರೇಷ್ಠನೆಂದು ಗೌರವಿಸಿದರು (ಭಾರತ. ೩೯೦); ಆತನ ಸಹಪಾಠಿಗಳು . . . ಹರಿಜನರ ಕಮ್ಮಾರರ ಮಡಿವಾಳರ ಮಕ್ಕಳು (ಸಕ್ಕಿಕ. ೯೩). [ಸಂ.]

ಹರಿಜಾತೆ (ನಾ). ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಗಳು; ಸರಸ್ವತಿ: ವಾಣೀ ಪರಮಕಲ್ಯಾಣಿ . . . ನಿರ್ವಾಹವಂತೆ ಪತಿವ್ರತೆ ನಿರ್ಮಲಚರಿತೆ ಪೂರ್ವದೇವತೆ ಹರಿಜಾತೆ (ವಿದ್ಯಾಕ್ಷ. ೭೨-೨). [ಸಂ.ಹರಿಜಾತಾ]

ಹರಿಟೆ, ಹರಟ (ನಾ). (ನೂಲನ್ನು ಸುತ್ತುವ) ರಾಟೆ: ಅದ್ದಗಟ್ಟು ಹರಿಟೆ ಹೊಕ್ಕುಳಗೂಟ ನಾಲಿಗೆಗೂಟವನಿರದೊಂದುಳಿಯದೆ ಕಟ್ಟಿದನು (ಅಮುಸಾಂ. ೫-೬); ಕರಪಾತ್ರ ಗಜಚರ್ಮ ಹರದಿಯರಿರ್ವರೂ ಉರಗಕಂಕಣ ಶೂಲ ಢಮರು ಹರಿಟೆಯ ಭಾರವಿಲ್ಲೆನುತ ತ್ರಿಶೂಲವ ಹರನಡ್ಡಹಾಕಿ ದಾಂಟಿದನು (ಅಮುಸಾಂ. ೫-೧೦೩). ಹರಟೆ: ಒಬ್ಬ ಕಳ್ಳನು ಚೇಡರಲ್ಲಿ ನೂಲ ಕಳವಂ ಮಾಡಿ ನೂಲ ಹರಟೆಯಂ ಕೊಂಡು ಪೋಗುವಾಗ (ಭ್ರಸು. I, ೩೭೭). [< ಜೂಟ್ಟ/ ಪ್ರಾ. ರಹಟ್ಟ, ಅರಹಟ್ಟ, /ಸಂ. ಅರಘಟ್ಟ]

ಹರಿಣ (ಗು). ೧. ಬಿಳಿಯ ; ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ. ೨. ಹಳದಿ ಅಥವಾ ಹಸುರು ಛಾಯೆಯ ಬಿಳಿಬಣ್ಣವುಳ್ಳ. (ನಾ). ೩. ಹುಲ್ಲೆ; ಜಿಂಕೆ : ಹರಿಣಾಧರ ಹರಿಣನಂ ಪೂವುರದಡಿಯೊಳ್ ಪೊಯ್ದುಪಟ್ಟ ಪುಲಿಗಳಿವೆನಿಕುಂ ಪರೆದರುಣಸಿತಾಸಿತಮಪ್ಪ ರಾಗದಿಂ ಬೀಡೆವಟ್ಟ ಬೆಟ್ಟದ ಸಟಿಗಳ್ (ಅಜಿಪು. ೯-೨೪); ಹರಿಣನಂ ಹಳಿವ ಮಾರುತನನೇಳಿಸುವ ಹರಿಸರಳನಣಕಿಸುವ ಮನದಿಂ ಮುಂದೆ ಲಂಘಿಸುವ ಭರವೆಂತುಟು (ಹಚಿಕಾ. ೩-೨೦). ೪. ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣ: "ಗೌರಃ . . . ಹರಿಣಃ, ಪಾಂಡುರಃ, ಪಾಂಡುಃ, ಅವದಾತಃ, ಪಾಂಡರಃ – ಈ ೧೨ ಬಿಳಿದು" (ಹಲಾಯು. ೧೨೧-೪೭). ೫. ಸೂರ್ಯ. ೬. ವಿಷ್ಣು. ೭. ಶಿವ. [ಸಂ.]

ಹರಿಣಕ್ರೀಡನ (ನಾ). ಜಿಂಕೆಯಂತೆ ನೆಗೆದು ಆಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಕ್ಕಳ ಆಟ: ಹರಿಣಕ್ರೀಡನಮಂಬುದನೆರೆವಚ್ಚಾಡಲ್ ವಸುದೇವನಂದನರ್ ಬಗೆದಂದರ್ (ಜಗವಿ. ೪-೫೧). 'ಎರಲೆಧೀಂಕು' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಹರಿಣಚರ್ಮ (ನಾ). ಜಿಂಕೆಯ ತೊಗಲು; ಅಜಿನ: ರತುನಪೀಠದಿ ಹರಿಣಚರ್ಮದ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತಿರ್ದಾತ ರಾಘವನು (ಕೌಶಿರಾ. ೧೭-೧೮). [ಸಂ.]

ಹರಿಣತ್ರಾಸ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ಮೂವತ್ತೆರಡು ಬಗೆಯ ದೇಶೀಯಭೌಮ ಚಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಕಾಲುಗಳನ್ನು ಕುಂಚಿತಮಾಡಿ ಸ್ವಸ್ತಿಕದಂತಿರಿಸಿ ಅಂಗಾಲನ್ನು ಬಗ್ಗಿಸಿ ಮುಂದಕ್ಕೆ ನೆಗೆದು ನಿಂತುಕೊಳ್ಳುವುದು: ಪದಮೆರಡುಂ

ಕುಂಚಿತಮಂ ಪುದಿದುಂ ಸ್ವಸ್ತಿಕದೆ ನಿಂದು ತಲಮಂ ಸುರ್ಕಿಸಿ ಸುದತಿ ಕೇಳ್ ನೆಗೆದು ಮುಂದಕ್ಕೊದವಿಂದಿಳೆಯಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲೆ ಹರಿಣತ್ರಾಸಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೬-೭೩). [ಸಂ.]

ಹರಿಣತ್ರಾಸಿತ (ನಾ). = ಹರಿಣತ್ರಾಸ: ರಥಚಕ್ರ, ಪರಾವೃತ್ತತಲ, ನೂಪುರ . . . ಹರಿಣತ್ರಾಸಿತ, ಅರ್ಧಮಂಡಲ . . . ಸಮಸ್ಖಲಿತ - ಈ ಮೂವತ್ತೈದು ದೇಶಿಯ ಸಂಬಂಧದ ಭೌಮಚಾರಿಗಳು (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೬-೧೭ ವ). [ಸಂ.]

ಹರಿಣಧರ (ನಾ). ೧. ಜಿಂಕೆಯ ಗುರುತನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು; ಚಂದ್ರ: ಹರಿಣಧರಂ ಸೊಗಯಿಸಿದಂತಿರೆ ಕುಸುಮಿತ ಚೂತವಿತತಿ ಸೊಗಯಿಸಿತೆನಸುಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೩೩); ಹರಿಣಧರನವೊಲೊಳುಮೊಗಂಗಳ . . . ಯುವತಿಯರು . . . ಭೂರಿಘೋಷಣ ಪೂರಿತಾಖಿಳನಾರಿಯರು ಬಂದರು (ಬಸವ. ೫-೨೪). ೨. [ಗಣಿತ] ಒಂದು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ: ಹರಿಣಧರ ದುರಿತಕರ ಋತುಶರಧಿ ಚತುಷಷ್ಟಿ ಯುಗ್ಮ ದಿಕ್ಕರಿಗಳನುಂ ನಿರಿಯ್ಸಿ ಶಶಿಕರ ಹಿಮದೊಳ್ ಧರೆಯೊಳು ನಕ್ಷತ್ರಮಾಲೆ ಪಸರಿಸಿ ತೋರ್ಗುಂ (ಲಾಸ್ಯರ. ೪೫ ೩). [ಸಂ.]

ಹರಿಣಧರಧರ (ನಾ). ಚಂದ್ರನನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು; ಶಿವ: ಪರಮೇಶ್ವರ ಉಮಾವರ ಹರಿಣಧರಧರ ವರದನಾಗು (ಬಸವ. ೫೩-೪೬). [ಸಂ.]

ಹರಿಣಧರಹರಿಣ (ನಾ). ಚಂದ್ರನಲ್ಲಿರುವ ಜಿಂಕೆ: ಹರಿಣಧರಹರಿಣಂ ಪೂಮರದಡಿಯೊಳ್ ಪೊಯ್ಸು ಪಟ್ಟ ಪುಲಿಗಳವೆನಿಕುಂ ಪರೆದರುಣಸಿತಾಸಿತಮಪ್ಪ ರಾಗದಿಂ ಬೀಡೆವಟ್ಟ ಬೆಟ್ಟದ ಸಜೆಗಳ್ (ಅಜಿತ. ೯-೨೪). [ಸಂ.]

ಹರಿಣಪಕ್ಷ (ನಾ). ಅಮಾವಾಸ್ಯೆಯಿಂದ ಹುಣ್ಣಿಮೆಯವರೆಗಿನ ಅವಧಿ; ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷ: ಬೆಳೆವುತಿರ್ದರು ಹರಿಣಪಕ್ಷದ ನಳಿನರಿಪುವಿನವೊಲ್ ಕುಮಾರರು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೩-೧೧). [ಸಂ.]

ಹರಿಣಪ್ಲುತ (ನಾ). ೧. [ನಾಟ್ಯ] ಹತ್ತೊಂಬತ್ತು ಬಗೆಯ ದೇಶೀಯ ಆಕಾಶಚಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಮುಂದಕ್ಕೆ ನೆಗೆದು ನಿಂತುಕೊಳ್ಳುವುದು: ಮುಂದಕ್ಕೆ ನೆಗೆದು ಪದದಿಂ ನಿಂದಡೆ ಭೂಮಿ[ಯೊ]ಳೆ ಕೇಳ್ ಹರಿಣಪ್ಲುತಂ (ಲಾಸ್ಯರ. ೬-೯೨): ಅರುಣಚರಣಾಂಶು ಬಾದುಗೆಯರಲಂ ಬಲಿಗೆದಟ್ ಕಾಲ್ಗಳೊಳ್ ತೊಡರ್ದ ನರೇಶ್ವರರ ಬಗೆವಲೆದೊಡಂಕಂ ಪರಿಹರಿಪವೊಲಾಂತಳಬಲೆ ಹರಿಣಪ್ಲುತಮಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೨-೯೩). ೨. ನೂರೆಂಟು ಬಗೆಯ ಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಹರಿಣಪ್ಲುತ ಚಾರಿಯನ್ನು ಮಾಡುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೆ ಒಂದು ಕೈಯಿಂದ ದೋಲಹಸ್ತವನ್ನು ಇನ್ನೊಂದು ಕೈಯಿಂದ ಕಟಕಾಮುಖಹಸ್ತವನ್ನು ಮಾಡುವುದು: ಹರಿಣ ಪ್ಲುತಚಾರಿಯದಂ ಚರಣದೆ ಬಿತ್ತರಿಸುತೊಂದು ಕಯ್ಯುಂ ದೋಲದಿನಿರೆ ಕಟಕಾಮುಖಮಂ ವಿಸ್ತರಿಸಲ್ ಕರಮೊಂದು ನೋಡೆ ಹರಿಣಪ್ಲುತಮುಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೪-೧೩೬). ೩. [ಛಂದ] ಪಾದದಲ್ಲಿ ಹದಿನೇಳು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವ ಅತ್ಯಷ್ಟಿಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ಸಮಪಾದ ವೃತ್ತ: ಹರಿಣಪ್ಲುತಶರಣಜನಸಮುದ್ಧರಂ ವರಪಾವನಭಾಸುರಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೧-೧೪-೨೦). [ಸಂ.]

ಹರಿಣರಿಪು (ನಾ). ಜಿಂಕೆಯ ವೈರಿ; ಸಿಂಹ: ಹರಿಣರಿಪುಗೆ ಬಿಕ್ಕಪೋತ ಕಳಭಕುಳಪಾನಣಕೋಳಾಹಳವಾಸದಿಂಬಂಗಾವೇಡೇವಳಿಗೆಯೆಂಬಂತಕ್ಕುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೭೬ ವ). [ಸಂ.]

ಹರಿಣರೋಗ (ನಾ). [ಅಶ್ವಶಾ] ಕುದುರೆಗಳಿಗೆ ಬರುವ ಒಂದು ಮಾರಕರೋಗ: ಬಸಿಬಿತ್ತಿ ಕಟ್ಟೆ ಮಯ್ ಕೀಲಿಸಿದಂತಿರೆ ಲೋಳೆ ಸುರಿಯೆ . . . ಬಾಲವಾಲ ದೀಟಲ ತೆಱದಿಂ ಮಿಡುಕದಿರೆ ಹರಿಣರೋಗಂ ತಡೆಯದೆ ಮಡಿಗುಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೩-೪೨). [ಸಂ.]

ಹರಿಣಾಂಕ (ನಾ). ಜಿಂಕೆಯ ಗುರುತನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು; ಚಂದ್ರ: ಹರಿಣಾಂಕಂ ಪರವೋಚ್ಚದೊಳಿರೆ . . . ಧರಣೀಶ್ವರನಕ್ಕುಮಾ ವಿಲಗ್ನಪ್ರಭವಂ (ಜಾತಕ. ೧೨-೧೦); ಹರಿಣಾಂಕಂ ತೆಗೆದೋಡುತ್ತಿರೆ ಪಶ್ಚಿಮಗಿರಿಯ ಮಱೆಗೆ . . . ಪರೆದುವು ಬಿಯದರ್ಕಳಂತಿರೆರ್ಕಕರಂಗಳ್ (ಪ್ರಭು. ೯ ೨೮). [ಸಂ.]

ಹರಿಣಾಂಕಕುಲಜ (ನಾ). ಚಂದ್ರವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು; ಅರ್ಜುನ: ಹರಿಣಾಂಕಕುಲಜಂ ವಿಹರಿಸಿದಂ ಬಾಣದಿಂ ಹರಿಕಿರಣಮಡಗುವಂತೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೫೫-೪೬). [ಸಂ.]

ಹರಿಣಾಂಕಜ (ನಾ). ೧. ಚಂದ್ರನ ಮಗ. ೨. ಬುಧಗ್ರಹ: ಹರಿಣಾಂಕಂ ಕುಂಭದೊಳಿರೆ ಹರಿಣಾಂಕಜ ಗುರು ಸಿತರ್ ನಿರೀಕ್ಷಿಸೆ ಜನಪಂ ನರಪಸಮಂ ಪಾಣ್ಬಂ ಕ್ರೂರರಭೀಕ್ಷಿಸೆ ತರದೆ ತತ್ಸಮಂ ಫಲಮಕ್ಕುಂ (ಜಾತಕ. ೨೦-೧೧). [ಸಂ.]

ಹರಿಣಾಂಕಧರ (ನಾ). ಚಂದ್ರನನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು; ಶಿವ : ಹರಿಯುದಿಸೆ ದಿನದಂತೆ ಹರನಾಲಯಕೆ ಬಂದು ಹರಿಣಾಂಕಧರನ ಪೂಜೆಯನೆಸಗಿ (ಪ್ರಾಭರಾ. ೧೨-೨೬). [ಸಂ.]

ಹರಿಣಾಂಕಮಂಡಲ (ನಾ). ಚಂದ್ರನ ಬಿಂಬ; ಚಂದ್ರಮಂಡಲ: ಹರಿಣಾಂಕ ಮಂಡಲವಿಟೆಸಿದುದಳಿ ಪಾಯ್ದು ಬಳಿಯ ತಾವರೆಯರಲಂ (ಅಜಿತ. ೬-೪೪). [ಸಂ.]

ಹರಿಣಾಕ್ಷಿ (ನಾ). ಜಿಂಕೆಯ ಕಣ್ಣುಗಳಂತೆ ಚಂಚಲವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವಳು: ಕಾತರನೀಟ್ಟುಕೊಳ್ವೆನೆಂದಾ ಹರಿಣಾಕ್ಷಿಯನಿರದೆ ಕಾಳೆಗಕ್ಕೊಡರಿಸಿದಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೦-೧೨೫) ; ಮೋಹನಲಕ್ಷಣರೇಖೆಗಳೀ ಹರಿಣಾಕ್ಷಿಯ ಮುಖಾಮೃತಾಂಶುಗಿವೆಂದೇನಾ ಹಾರವದಿಂ ಮನ್ಮಥನೂಹಿಸಿ ನಲಿವನೊ ಸವಿಭ್ರಮಭ್ರೂಯುಗಮಂ (ಪುಷ್ಪ. ೩-೫೭).

[ಸಂ. ಹರಿಣಾಕ್ಷೀ (ಹರಿಣ + ಅಕ್ಷಿ + -)]

ಹರಿಣಾಜಿನ (ನಾ). = ಹರಿಣಚರ್ಮ: ಹರಿಣಾಜಿನವಾಸಃಪರಿಕರನಾಗಿ ವಿಚಿತ್ರ ಮೌಂಜಿಮೇಖಳೆಯನವಂ ಧರಿಯಿಸಿ ತೊಡರ್ದಂ ಭವವಾಗುರೆಯೊಳ್ ವಾಗುರೆಯ ಮೃಗದ ವೋಲ್ ಮೃಗಶೃಂಗಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೪೪). [ಸಂ.]

ಹರಿಣಿ (ನಾ). ೧. ಹಸಿರುಬಣ್ಣ : "ಹರಿಣಿಯೆಂಬುದು ಗಿಳಿಯ ಎಱಂಕೆಯ ವರ್ಣಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೨೨-೫೩). ೨. ಹೆಣ್ಣುಜಿಂಕೆ,— ಎರಳೆ : ಮೊಲೆಯೂಡುವ ಹರಿಣಿಯಂ ನೀಡುಂ ಭಾವಿಸಿ ನೋಡಿ . . . ಎನ್ನೊಳಿಂತೆಂದಳ್ (ಪುಷ್ಪ. ೩-೭೬ ವ). ೩. ಚಿನ್ನದಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಮೂರ್ತಿ; ಸುವರ್ಣಪುತ್ಥಳಿ: "ಹರಿಣೀ. ಹಿರಣ್ಮಯೀ- ಈ ೨ ಹೊನ್ನ ಪ್ರತಿಮೆ" (ಹಲಾಯು. ೨೨-೧೩೧). ೪. ರಾಶಿ; ಸಮೂಹ. ೫. [ಕಾಮಶಾ] ಸ್ತ್ರೀ ವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮತ್ತು ಆ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಹೆಣ್ಣು; ☞ 'ಹರಿಣಿ'ಗೆ 'ಚಿತ್ರಿಣಿ'ಯೆಂಬ ಪರ್ಯಾಯನಾಮವೂ ಉಂಟು: ಕರಿಗಮನದಸಿಯೊಡಲ ಸುರತದಿಚ್ಛೆಯ ಸೊಬಗು ಪೊರೆದ ಸವಿನುಡಿಯ ಪೂವಿನ ಕಂಪಿನ ಸ್ಮರಜಲದ ಪವಣುಣಿಸಿನಿರದ ಮತ್ಸರದಾಱುಬೆರಳ ನಾಣೆಡೆಯುವಳೆ ಹರಿಣಿ ತರುಣಿ (ಜನವ. ೪-೧೫); ರೂಪು ಸಮುಪಾವ ತಲೆ ಗುಜ್ಜನಾಗಿ ಸಾಂದ್ರವಾದ ಮಂಡೆಯ ಕೂದಲು ಸಣ್ಣ ನಡುವು . . . ಸಸಿನದೇಹ ಅನುರಾಗಮುಂಟು ಈ ಲಕ್ಷಣಂಗಳುಳ್ಳವಳು ಹರಿಣಜಾತಿಸ್ತ್ರೀ ಯೆನಿಸಿಕೊಂಬುವಳು (ಕಾಮಶಾ. ೩-೪೬). ೬. [ಛಂದ] ಪ್ರತಿಪಾದದಲ್ಲಿ ಹದಿನೇಳು ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಅತ್ಯಷ್ಟಿಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ಸಮವೃತ್ತ: ಹರಿಣಿಯೆನಿಪಾ ವೃತ್ತಂ ತೋಜಲ್ ನಸಂಮರಸಂಲಗಂ (ಛಂದೋ. ೮೫): "ಚಯಂ ಮೃಗ ಪಾಂಚಾಲಿಕೆ ವೃತ್ತಮಿಂತು ಹರಿಣೀಶಬ್ದಂ" (ನಾನಾರ. ೯೬). [ಸಂ. ಹರಿಣೀ]

ಹರಿಣೀನೇತ್ರ (ನಾ). ೧. ಹೆಣ್ಣುಜಿಂಕೆಯ ಕಣ್ಣಿನ ಆಕಾರದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವಳು. ೨. ಜಿಂಕೆಯನ್ನೇ ಕಣ್ಣಾಗಿ ಉಳ್ಳವಳು; ವನದೇವಿ. ೧, ೨: ಹರಿಣೀನೇತ್ರ ಯನಬ್ಜಷಂಡಮುಖಿಯಂ ಬಿಂಬೋಷ್ಠಿಯಂ . . . ಚಕ್ರೇಶ್ವರನೀ ವನಪ್ರಮದೆಯಂ ಕೈಕೊಳ್ವುದೇಂ ಮಾಣ್ಬನೇ (ಪಂಚತಂ. ೯೮-೫). [ಸಂ. ಹರಿಣೀನೇತ್ರಾ]

ಹರಿಣೀಪ್ಲುತ (ನಾ). = ಹರಿಣಿ ೬ : ಕುಲಿಶಧರ ವಾರ್ತೋರ್ವೀ ವೈಶ್ವಾನರಾನಿಲರಂತ್ಯ ದೊಳ್ ನೆಲಸೆ ಹರಿಯುಂ ಕಾಮಪ್ರಧ್ವಂಸಿಯುಂ ನಿಲೆ ಯತಿ ಷಟ್ಕದೊಳ್ . . . ಕರ್ಣಾಮೃತಂ ಹರಿಣೀಪ್ಲುತಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೭೭). [ಸಂ.]

ಹರಿಣೀಯೂಥ (ನಾ). ಜಿಂಕೆಗಳ ಹಿಂಡು: ಸುರಿವ ಮಟೆಗಳ್ಕಿ ಗಿರಿಕಂದರದೊಳ್ ಮಡಗಿಟ್ಟು ತಮ್ಮ ಶಾಬಕವಂಬಕ್ಕರೆಗರ್ಬಿ ಹರಿತದೂರ್ವಾಂಕುರಮಂ ಕೊಂಡುಯ್ದುದಂದು ಹರಿಣೀಯೂಥಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೭-೧೫೮). [ಸಂ.]

ಹರಿಣೇಕ್ಷಣೆ (ನಾ). = ಹರಿಣೀನೇತ್ರ ೧: ಒರ್ವನಂ ಬೊಬ್ಬಿಱಿದಾರ್ದು ಕೊಲ್ವ ಕೊಲೆಯಂ ಹರಿಣೇಕ್ಷಣೆ ಕಂಡು ಭೀತಿಯಿಂ ತಂದೆಯನೆಂದಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೭-೬).

[ಸಂ. ಹರಿಣೇಕ್ಷಣಾ (ಹರಿಣ + ಈಕ್ಷಣ + -)]

ಹರಿತ$_1$ (ನಾ). (ಆಯುಧ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ತುದಿ ಅಥವಾ ಅಲಗು) ತೀಕ್ಷ್ಣವಾಗಿರುವಿಕೆ; ಹದನಾಗಿರುವಿಕೆ: ಅವನು ಹರಿತವಾದ ಕುಡುಗೋಲಿನಿಂದ ಕಬ್ಬನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ). [ಹರಿ$_1$ (< ಪಱ$_1$) + - ತ$_2$]

ಹರಿತ್ತ₃ (ನಾ). ೧. ಚಲನೆ; ಸಂಚಾರ : "ಪಂಥನಂ, ಪಂಥನೀಯಂ - ಈ ೨ ಹರಿತಂ" (ಶಶಕ್ಕ. ೨೫೮): ಹರಿಯ ಹರಿತಕ್ಕಿಂಬುಗುಡದ ತರುಗುಲ್ಮಗಳ ವರಜನ್ಮವಾಸ . . . ಅರಣ್ಯದೊಳು ಬರುತಿರ್ದ ಹರಿಯಜಸುರಪರುಗಳೊಡೆಯನು (ಭಕ್ತ್ಯಾ. ೧-೧೮). ೨. ಹರಿಯುವಿಕೆ; ಹರಿವು; ಪ್ರವಾಹ : ಹೊಳೆಯ ಹರಿತಕ್ಕೂ ಮಳೆಯ ಸುರಿತಕ್ಕೂ ಇರುವಂತೆ (ಚಿತ್ರಗ್ರ. ೧ ಮುನ್ನುಡಿ). ೩. ರಭಸ; ತೀವ್ರತೆ: ಸಂಗೀತದ ಸಂಚು, ತಾಳಧಾರಿಯ ಕಳವು ವಾದ್ಯಭೇದಕನ ಮುಟ್ಟು ಗಾಣನ ಹರಿತ ಭಾವಜ್ಞನ ಚಿತ್ತ ಇಂತೀ ನಾನಾಗುಣಂಗಳ ಲಕ್ಷ್ಯಾಲಕ್ಷಿತವಂ ತಿಳಿದು (ಸರ್ವಾ. ೧೩೬-೬೮). [ಹರ್₂ (< ಪರ್₂) + - ತ್ತ]

ಹರಿತ್ತ₃ (ಗು). ೧. ಹಸಿರಾದ; ಹಸಿರುಬಣ್ಣದ: ಸಮೀಪದೊಳಿರ್ದ ಹರಿತ ಪಲ್ಲವಭರಾನಮ್ರವಾದೊಂದು ಜಂಬೂವೃಕ್ಷಮನಡರ್ದು (ಕಾದಂಬ. ೬೩೩); ಘನಹಾರೀತಕಹಂಸಿಯೊಳ್ ಹರಿತದೂರ್ವಂ ರಾಜತದ್ರೋಣಿಯೊಳ್ ಘನಸಾರಂ . . . ಎಂ ಮೆಱೆದುವೋ ಮಾಂಗಲ್ಯಸಾಕಲ್ಯಮಂ (ಪಂಪಾಮಾ. ೫-೧೨೫). (ನಾ). ೨. ಹಸಿರು ಬಣ್ಣ; ಪಚ್ಚೆವರ್ಣ : "ಶ್ಯಾಮಂ, ಶ್ಯಾಮಳಂ, ರಾಮಂ, ಪಾಲಾಶಂ, ಹರಿತಂ, ಹರಿತ್-ಈ ೭ ಪ(ಹ)ಸುರ್" (ಪಲಾಯು. ೧೨೧-೪೯); ಶ್ವೇತ ಪೀತ ಕಪೋತ ಹರಿತ ಕೃಷ್ಣ ಮಾಂಜಿಷ್ಠವೆಂಬ ಷಡುವರ್ಣವೆಂದೆನ್ನ . . . ಲಿಂಗ್ಯಕ್ಕವ ನುಡಿಯ (ಅವಚಂ. ೧೨೨-೫೫೪); ಶ್ವೇತಪೀತಹರಿತ ಮಾಂಜಿಷ್ಠ ಕಪೋತ ಮಾಣಿಕ್ಯ ಈ ಆಱುವರ್ಣಂಗಳಲ್ಲಿ ಬೆರದುದು ಅಭ್ರಕವೂಂದೇ (ವಚಸಂ. ೧೧೭-೭೩). ೩. ಹಸಿರುನೆಲ: "ಶಾದ್ವಳಂ, ಹರಿತಂ - ಈ ೨ ಹಸುರ್ ನೆಲಂ" (ಪಲಾಯು. ೨೭-೪). ೪. ಹಳದಿಬಣ್ಣ. ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು; ಕರುಕೆ : 'ಹರಿತಾಂಕುರ' ಪರಾ. ೬. ಸಿಂಹ. [ಸಂ.]

ಹರಿತಕ (ನಾ). ೧. ಹಸಿರು ತರಕಾರಿಯಾದ ಸೊಪ್ಪು, ಕಾಯಿಪಲ್ಯ ಮುಂತಾದುವು: "ಶಾಕಂ, ಹರಿತಕಂ, ಶಿಗ್ರುಃ - ೩ ಪಲ್ಯ, ತರಕಾರಿ, ಸೀಪಲ್ಯ, ಹುಳಿಪಲ್ಯ, ಸೊಪ್ಪು - ಕಾಯಿ" (ಒಡ್ಯಾಂತಿ. ೨೮೪). ೨. ಹಸಿರುಹುಲ್ಲು. [ಸಂ.]

ಹರಿತಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಓಟ ಕುಗ್ಗು; ನಡೆಗೆಡು: ಹರಿವ ಹರಿತಗಟ್ಟು ಜವಗಟ್ಟು ನಿಂದವು ತುರಗದಳವುಂ (ಅನಂತ. ೨೩-೪೭). [ಹರಿತ್₂ + ಕೆಡು₁]

ಹರಿತಗೋತ್ರ (ನಾ). ಒಂದು ಗೋತ್ರದ ಹೆಸರು; ಹಾರೀತಗೋತ್ರ: ಹರಿತ ಗೋತ್ರೋದ್ಭವನೊಪ್ಪಿರಲೀ ಶಾಸನನ XXX. ವಿರಚಿಸಿದಂ ಗೋಪಾಳರಾಜನಿಳೆಗಿಂತೆಸೆದಂ (ಕೊಲ್ಹಾಶಾ. ೨೦-೪೫: 1265). [IP ಇದು 'ಹಾರೀತಗೋತ್ರ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಪಿತ]

ಹರಿತಚ್ಛ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೂವು (?): ಹರಿತಚ್ಛವನ್ನು ಧರಿಸುವುದರಿಂದ ಉಷ್ಣಕರವಾಗಿ ಕಹಿಯಾಗಿ . . . ಕ್ರಿಮಿರೋಗಗಳನ್ನೂ ವಾತರೋಗವನ್ನೂ ಪರಿಹರಿಸುವುದು (ಸಕಪ್ತ. ೪೫). [?./ ಸಂ. ಹರಿತಚ್ಛದ = ಹಸುರುಎಲೆಗಳನ್ನುಳ್ಳದು]

ಹರಿತನಯ (ನಾ). ೧. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಮಗ; ಮನ್ಮಥ: ವರವನಿತಯರ್ಗ್ಗೆ ರಿಪುಗಳ್ಗೆ ಕದರ್ತ್ಥಿಜನಕ್ಕೆ ತ್ಕಲದಂಡಾಧೀಶಂ ಹರಿತನಯಂ ಹರಿತನಯಂ ಹರಿತನಯಂ ಧರೆಯೊಳೆಂದು ಪೊಗಳದರೊಳರೇ (ಎಕ. V. ಅರಸೀ. ೧೪೧-೩೦: 1158). ೨. ಇಂದ್ರನ ಮಗ; ಅರ್ಜುನ: (ಮೇಲಿನ 'ಎಕ. V' ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ) ೩. ಸೂರ್ಯನ ಮಗ; ಕರ್ಣ: (ಮೇಲಿನ 'ಎಕ. V' ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ). [ಸಂ.]

ಹರಿತನಯಾರಿ (ನಾ). ವಿಷ್ಣುವಿನ ಮಗನಾದ ಮನ್ಮಥನ ಅಥವಾ ಸೂರ್ಯನ ಮಗನಾದ ಯಮನ ಶತ್ರು; ಶಿವ. ೨. ಗಂಗೆಗೆ ಶತ್ರುವಾದವಳು; ಯಮುನೆ. ೧ , ೨ : ಹರಿತನಯಾರಿಯಿಂದೆಸಿಯುಂ ಧವಳಾಂಶುಕಧಾರಿ . . . ಅಪ್ರಮೋಹ ಭಾಸುರ ನೆನಿಸಿರ್ದ ಮನ್ನಿತನಯಸ್ಥಿತಿಯೊಪ್ಪಿದನದ್ರಿಬಾಧವಂ (ಶಬಶಂ. ೧-೭೯).
[ಸಂ. (ಹರಿತನಯ + ಅರಿ; ಹರಿತನಯಾ + ಅರಿ)]

ಹರಿತನುಜ (ನಾ). ವಾಯುಪುತ್ರ; ಹನುಮಂತ : ಉತ್ತಮದ ಲಿಂಗವನು ಧರಿಸಿಯೆ ಹಸ್ತದಲಿ ಹರಿತನುಜ ತರುತಿರಲಿತ್ತ ಹರಿಯದಿರಿನಲಿ ಕಂಡನು ಲಿಂಗಕೋಟಿಗಳ (ಕೌಶಿರಾ. ೪೪-೨೨). [ಸಂ.]

ಹರಿತನುಜೆ (ನಾ). (ದಕ್ಷ) ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಗಳು; ದಾಕ್ಷಾಯಣಿ: ಹರಿತನುಜೆ ಗರ್ಧಾಂಗವಿತ್ತ ಹರಿಯಂ ಪೊತ್ತ (ಪ್ರಾಭರಾ. ೫-೧). [ಸಂ. ಹರಿತನುಜಾ]

ಹರಿತಪರಿವೇಷ (ನಾ). ಹೊಂಬಣ್ಣದ ಪ್ರಭಾವಳಿ,- ಪ್ರಭಾಮಂಡಲ: ತಿಳಿಗೊಳದ ಸುತ್ತಲುಂ ಕಣ್ಗೊಳಿಸಿತು ತಳತಳಿಸುವೆಳಗಱುಂಕೆಯ ಗಜಿತಟ್ರೆಳವಸಲೆ ಪೂರ್ಣಶಶಿಮಂಡಳಮಂಡನಮಾದ ಹರಿತಪರಿವೇಷದವೊಲ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೮-೭೯).
[ಸಂ.]

ಹರಿತಮಣಿ (ನಾ). ಹಸಿರುರತ್ನ; ಪಚ್ಚೆ; ಮರಕತ: ಈಕೆಯರ ಪಾದಪಾತ ದಿನೇಶೇಂದ್ರಿಯಮಸುಕಿ ತಳರ್ವುದರಿಂದ ತಳಿರ್ದತ್ತಲ್ಲಿ ಕಲ್ಲೆರ್ದೆಯನ ಸೊಗಯಿಸಿತಾ ಕಳಿತ ವದಾಂಕು ಹರಿತಮಣಿಸೋಪಾನಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೬-೧೨೪). [ಸಂ.]

ಹರಿತರ್ 'ಪರಿತರ್' ನೋ.

ಹರಿತರು 'ಪರಿತರ್' ನೋ.

ಹರಿತಾಂಕುರ (ನಾ). ಹುಲ್ಲುಗರಿಕೆ: ಒಸಗೆಯಂ ನೆವಂ ಮಾಡಿ ಹರಿತಾಂಕುರ ಫಳಪುಷ್ಪಾದಿಗಳನರಮನೆಯೊಳಗಂ ಪೊಱಗಂ ಕೆದಱಿಸಿ ಮಕುಟಬದ್ಧ ಪ್ರಭೃತಿಗಳನೊಸಗೆಗೆ ಬರಿಸಿದೊಡೆ (ಚಾವುಂಪು. ೫೧). [ಸಂ.]

ಹರಿತಾನ್ನ (ನಾ). ಹಳದಿಬಣ್ಣದ ಅನ್ನ; ಚಿತ್ರಾನ್ನ : ಅರುಣಾನ್ನ ಹರಿತಾನ್ನ ದಧ್ಯಾನ್ನ ಗೂಡಾನ್ನ ಪರಮಾನ್ನ ಪಾಯಸಂ . . . ಮುಖ್ಯಭೋಜನದ್ರವ್ಯವಾ ತರುಣಿಯರು . . . ತಂದೀಯಲು (ನವಮೋ. ೧೯-೨೯). [ಸಂ.]

ಹರಿತಾಲ, ಹರಿತಾಳ (ನಾ). ೧. ಶಂಖಪಾಷಾಣ ಮತ್ತು ಗಂಧಕಗಳ ಸಂಯೋಗದಿಂದಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಳದಿಯ ಧಾತುವಿಶೇಷ; ಅರಿದಾಳ. ೨. ಹಳದಿಛಾಯೆಯುಳ್ಳ ಹಸುರುಬಣ್ಣದ ಅಥವಾ ಹಳದಿಬಣ್ಣದ ಪಾರಿವಾಳ,- ಕಪೋತ. ಹರಿತಾಳ : ೧. ಹರಿತಾಳದೊಳ್ ನಖಾಗ್ರದ ಬರೆದ ನಿಜಾವಸ್ಥೆಯಂ ನಿವೇದಿಸೆ ಬನದಿಂದರಗಿಳಿ ತಳರ್ವ್ವು ದೇಶಾಂತರಕೆ ಸಂದೇಶಹರರವೋಲ್ ಬಿರಯಿಗಳಾ (ಅಜಿತಪು. ೬-೯); ಹರಿತಾಳವನ್ನು ಶುದ್ಧಿಮಾಡಿ ಲೋಳೆಸರ ಬೇರಿನಲ್ಲಿಟ್ಟು ಪುಟಹಾಕಿ ೧ ರೂ ತೂಕದಷ್ಟು ಹಸುವಿನ ತುಪ್ಪದೊಡನೆ ತಿನ್ನಲು ಕುಸುಮ ನಿಲ್ಲುವುವು (ಸಕಪ್ತ. ೪೩೧ ಪರಿಶಿಷ್ಟ). [ಸಂ.]

ಹರಿತಾಲಕ (ನಾ). ೧. = ಹರಿತಾಲ ೧: "ಪಿಂಜರಂ . . . ಹರಿತಾಲಕಂ - ೫ ಕರಿದಳದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಒಡ್ಯಾಂತಿ. ೩೦೫). ೨. = ಹರಿತಾಲ ೨. [ಸಂ.]

ಹರಿತಾಲಿ (ನಾ). ಕರುಕೆ; ದೂರ್ವೆ: "ದೂರ್ವೆ ಹರಿತಾಲಿ[ಪಾಠಾಂ. ಳಿ]ಯನ ಕಱುಕೆಯನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೩೩-೭). [ಸಂ. ಹರಿತಾಲೀ]

ಹರಿತಾಳ 'ಹರಿತಾಲ' ನೋ.

ಹರಿತ್ತು (ನಾ). ೧. ಹಸಿರು; ಹಸಿರುಬಣ್ಣ : "ಶ್ಯಾಮಂ . . . ಹರಿತಂ, ಹರಿತ್ - ಈ ೭ ಪ(ಹ)ಸುರ್" (ಪಲಾಯು. ೧೨೧-೪೯). ೨. ಹುಲ್ಲು. ೩. ದೆಸೆ; ದಿಕ್ಕು. ೪. ಗಿಡಮರಗಳ ಎಲೆಗಳಲ್ಲಿರುವ ವರ್ಣಧಾತು; ಪತ್ರಹರಿತ್ತು : ಕೆಲವು ಜೀವಿಗಳು . . . ತಮ್ಮಲ್ಲಿರುವ ಹರಿತ್ತು (Chlorophyll) ಎಂಬುದರ ಸಹಾಯದಿಂದ ತಮ್ಮ ಆಹಾರವನ್ನು ತಾವೇ ಸ್ವತಃ ತಯಾರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ (ಪರಜೀ. ೧). [ಸಂ. ಹರಿತ್]

ಹರಿತ್ಪ್ರದೇಶ (ನಾ). ಹಸಿರುಹುಲ್ಲಿರುವ ಸ್ಥಳ: ಹರಿತಾಯವಮಾನಮಪ್ಪ ಹರಿತ್ಪ್ರದೇಶಮನೀಶಂ ಮಹಾಪ್ರಾಸಾದದುಪರಿಮತಳದೊಳಿರ್ದು ನೋಡುತಿರ್ಪನ್ನೆಗಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೪-೪೯ ವ). [ಸಂ.]

ಹರಿತ್ವ (ನಾ). ಕುದುರೆಯಾಗಿರುವಿಕೆ; ಕುದುರೆಯ ಸ್ವರೂಪ: ಧುರಧರೆಯಲ್ಲಿ ಸೋಲ್ತ ತಮವೇಲ್ವುರಗಾಕೃತಿಯಿಂ ವರೂಥಮಂ ಧರಿಯಿಸಿ ಸೇವೆಗೆಯ್ಯಲೊಲವಿಂ ದಿನನಸ್ತನಗೇಂದ್ರಕೆಯ್ದೆ . . . ಆ ಹರಿತ್ವಮಂ ತ್ಯಜಿತದಿ ಬಿಟ್ಟು ಮುತ್ತಿದುದು ಕತ್ತಲೆ ತಳ್ತು ಸಮಸ್ತಧಾತ್ರಿಯಂ (ತ್ರಿಷ್ಠಿಪು. ೭-೮೨). [ಸಂ.]

ಹರಿದಂತ (ನಾ). ದಿಕ್ಕಿನ ತುದಿ; ದಿಗಂತ: ವನಲಕ್ಷ್ಮಿ ಹರಿದಂತದೊಳ್ ಪಸರಿಸಿದ ಕಪಳಾರವದಿನಿವರ ಬರವಱಿದು ಗಂಧವಹನಂ ನೀಂ ತಳ್ಕದಿಲ್ಲಿಗಾರ್ಯನ ಕರೆದು ತಾರೆಂದು ಸಂತಸದೆ ಕಳಿಪಿದಳೊಯೆನೆ ಬಂದುದುದ್ಯಾನದಿಂ ತಂಬೆಲರ್ ಪದ್ಮರಾಜನೆಡೆಗೆ (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೨೧); ಹರಿದಂತಂಗಳನೆಯ್ದೆ ಮಂಗಳಮಹಾವಾದ್ಯಸ್ವನಂ (ತ್ರಿಷ್ಠಿಪು. ೬೧-೪೭).
[ಸಂ.]

ಹರಿದಂತದಂತಿ (ನಾ). ದಿಗಂತದ ಆನೆ ; ದಿಗ್ಗಜ: ಹರಿದಂತದಂತಿಗಳ ಗೋಣಿಂದು ಕುಸಿಯದೇನಿರಲಾರ್ಪವೇಯೆಂದು ನೋಟಕರ್ ಮೂಗಿಂಗೆ ಬೆರಳಿಟ್ಟು ಸೋಜಿಗಂಬಡುತಿರೆ ಸಮಸ್ತಬಲಮಂ ನೆರಪಿ (ಪದ್ಮರಾ. ೩-೫೦). [ಸಂ. ಹರಿದಂತದಂತಿನ್]

ಹರಿದಂಬರ (ನಾ). ಹಸಿರುಬಟ್ಟೆ; ಹಸಿರುವಸ್ತ್ರ: ಭೂಮಿದೇವಿ ಪೊದೆದತಿ ಹರಿದಂಬರಮಂಬಂತಿರೆ ಪಸುರಾದುರು ಶಾಳಿಕ್ಷೇತ್ರವಸೆಗುಂ (ಪಮ್ಪಾ.ರ. ೧-೫೦). [ಸಂ.]

ಹರಿದರುಶನ (ನಾ). ವಿಷ್ಣುವಿನ ದರ್ಶನ: ಹರಿದರುಶನಕಾಗಿ ನಾರದರು ಬರಲು ಸಿರಿದೇವಿ ಹೊಱಗಿನ ಬಾಗಿಲಲಿದ್ದಳು (ಪುರಂದ. ೩-೫೦ ಪಲ್ಲವಿ). [< ಸಂ. ಹರಿದರ್ಶನ]

ಹರಿದಶ್ವ (ನಾ). ೧. ಸೂರ್ಯ: ಹರಿದಶ್ವಂ ಬಂದಪಂ ವಾಹಳಿಗೆನುತರುಣಂ . . . ಕುಂಕುಮಘನರಸಮಂ ಸಿಂಪಿಸುತ್ತಿರ್ದನೆಂಬಂತಿರಲೆತ್ತಂ ಪೊಣ್ಮಿದತ್ತುದಯಸಮಯದೊಳ್ ಶೋಣಸೂರ್ಯಾಂಶುಜಾಲಂ (ಕಾದಂಬ. ೧೪೧); ಹರಿದಶ್ವನ ತುರಗಂಗಳ ತಿರನೆಳಲೊ ಭೂಮಿದೇವಿ ಪೊದೆದತಿಹರಿದಂಬರಮೆಂಬಂತಿರೆ ಪಸುರಾದುರು ಶಾಳಿಕ್ಷೇತ್ರವಸೆಗುಂ (ಪಮ್ಪಾ.ರ. ೧-೫೦). ೨. (ಸೂರ್ಯನ) ಹಸುರುಬಣ್ಣದ ಕುದುರೆ: ಕಿರಣಂಗಳ ಕಾವುಗಳನೆ ಹರಿದಶ್ವಂಗಳೆ ಪಸುರ್ತ ಪಸುರೆಲೆಯನೆ ತೋರ್ಪರ್ವರುಣದಿನಮಣಿ ಬಯಲ್ದಾವರೆಯನೆ ಪೋಲ್ದಿರ್ದನಪರಗಿರಿವರಶಿರದೊಳ್ (ಅನ್ನಸಾ. ೪೮೦. ಶೂದ್ರಕ). ೩. ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ; ಅರ್ಕವೃಕ್ಷ. [ಸಂ.]

ಹರಿದಳ (ನಾ). = ಹರಿತಾಲ ೧: ಬಂಗಿಜಕ್ಕೆ ಹೊರದೇಶಗಳಿಂದ ಆಮದಾಗುವ ವಸ್ತುಗಳಾವುವೆಂದರೆ . . . ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ಹೊಳಪುಗಾಜು, ಕೆಂಪು ಹರಿದಳ (ಪ್ರವಾ. ೧. ೯೫). [< ಸಂ. ಹರಿತಾಲ]

ಹರಿದಾಟ 'ಪರಿ$_2$' ಪರಾ.

ಹರಿದಾಡು 'ಪರಿ$_2$' ಪರಾ.

ಹರಿದಾರಿ, ಪರಿದಾರಿ, ಹರದಾರಿ (ನಾ). ದೂರವನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಒಂದು ಪ್ರಮಾಣ; ಸುಮಾರು ಮೂರುಮೈಲಿ ಅಳತೆಯ ಪ್ರಮಾಣ: ಹರಿದಾರಿ ಪರಿಯಂತರ ಹೋಗಿ ಜಿನದತ್ತಗುರುವಿನ ಚರಣಾಬ್ಜಕೆರಗಿ (ಜಿನರಾ. ೬-೧೩೩); ಹಳೆಮನೆಗೆ ಮೇಗರವಳ್ಳಿಯಿಂದ ಸುಮಾರು ಒಂದು ಹರಿದಾರಿ (ಪಂಚಿಮ ೨೨). Δ **ಪರಿದಾರಿ:** ಪರಿದಾರಿಯಳತೆಯಗಲದ ಸರಿಯನೆ ನಾಲ್ಕಸಿಯೊಳಸೆವ ಪಳಿಕಿನ ಮಣಿಗಳ ನೆರೆದುದು ಸೋಪಾನಂಗಳ್ ಬೆರೆದಿರಲಾ ತೀರ್ಥಮಿರ್ದುದುಱ ತಿಳಿನೀರಿಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೩-೧೭-೫). **ಹರದಾರಿ:** ಹರ[ಪಾಠಾಂ. ರಿ] ದಾರಿಯಳತೆಯುಳಿ ಇದಿರೊಳೊಂದುದ್ಯಾನವನವಿರಲದಱ ಸೊಬಗಂ ನೋಡುತಂ . . . ವಾಲ್ಮೀಕೇಶ್ವರನು ನಿಂದು (ಬಸವ. ೨೬-೨೨); ಹಳ್ಳಿಗಳ ಜನರು ನೀರಿಗಾಗಿ ಎರಡೆರಡು ಹರದಾರಿ ಹೋಗುವದು ಅಪರೂಪವಲ್ಲ (ಕಥಾಗ. ೭). [?]

ಹರಿದಾಸ (ನಾ). ದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಪಡೆದ ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತ; ಮಾಧ್ವಸಂಪ್ರದಾಯದ, ವಿಷ್ಣುಸ್ತುತಿಯ ಕೀರ್ತನೆಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿ, ಹಾಡಿ, ಭಕ್ತಿಪ್ರಚಾರ ಮಾಡುವ, ದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಪಡೆದ ಭಕ್ತ: ಹರಿದಾಸರ ಸಂಗ ದೊರಕಿತು ಎನಗೀಗ ಇನ್ನೇನಿನ್ನೇನು (ಪುರಂದ. ೨-೬೯ ಪಲ್ಲವಿ); ಹರಿದಾಸರಲ್ಲಿ ನರಹರಿತೀರ್ಥ, ಶ್ರೀಪಾದರಾಯ . . . ಹೆಳವನಕಟ್ಟೆ ಗಿರಿಯಮ್ಮ ಇವರೇ ಮೊದಲಾದವರು ಮುಖ್ಯರಾಗಿದ್ದಾರೆ (ಭಾರತ. ೩೧೧). [ಸಂ.]

ಹರಿದಾಸಿ 'ಹರದೇಶಿ' ನೋ.

ಹರಿದಾಳಿ, ಹರದಾಳಿ (ನಾ). ಬಿರುಸಿನ ಮುತ್ತಿಗೆ; ರಭಸದ ಆಕ್ರಮಣ,— ದಾಳಿ: ಸಾಲ ಸಾವಿರ ದೀವಿಗೆಯ ಹರಿದಾಳಿಗಳುಕದೆ ನೃಪರ ಮೋಹಗಳೊಳಗಳ ನೆಱ ಹೊದ್ದಿ ಕತ್ತಲೆ ನಿಂದುದಲ್ಲಲ್ಲಿ (ಕುಮಾರ. ೧-೧೯); ಅರಿಕರ್ಮಗಳ ಸುಡುವೆವು ಮೋಕ್ಷದುರ್ಗಕೆ ಹರಿದಾಳಿವಿಡುವೆವು (ಭಾರತ. ೬೫-೫೭). **ಹರದಾಳಿ:** ಹರನ ಗಿರಿಗುಡಿಗಳಲಿ ಸುರೆ ಮಾಂಸ ಮಾಱೀತು ಶರಣರಿಗೆ ಹರಣ ಪಿರಿದಾಗಿ ಜಗದಲ್ಲಿ ಹರದಾಳಿ ನೋಡ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೦೫೩). [ಹರಿ$_2$ (< ಪರಿ$_2$) + ದಾಳಿ (< ದಾಟಿ)]

ಹರಿದಿಗ್ವದನ (ನಾ). ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನ ಮುಖ; ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕು: ಹರಿದಿಗ್ವದನಂ ಸಂಧ್ಯಾಸ್ಫುರಿತಾಧರಮಧುರತಾರಕಾವಸನಂ ಭಾಸುರಚಂದ್ರಿಕಾತಿಲಕಮುಡುವರಕಾಂತಿ ಯುತಂ ಬೆಡಂಗುವೆತ್ತತ್ತಾಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೬-೬೯). [ಸಂ.]

ಹರಿದಿನ (ನಾ). ೧. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಉಪವಾಸವಿದ್ದು ಪೂಜೆ, ಕೀರ್ತನೆ ಹಾಗೂ ಜಾಗರಣೆ ಮಾಡುವ ದಿವಸ,— ಏಕಾದಶಿ ಮತ್ತು ದ್ವಾದಶಿ: ಹರಿದಿನವಿಂದು ಯಜ್ಞಾರಂಭದಿನ ವಡ್ಡಂತಿ ಲೇಸೆಂದು ಬಂದು ನಾನಾಮುಖದ ದಾನಕೆ ತಂದ ವಸ್ತುವ ಬಾಚಿ ಹೊಳ್ಳಿಸಿ ತಿಂದು ಕೊಬ್ಬಿದ ನಿಮಗೆ ಸುಭಟರ ಮಾತದೇಕೆ (ಕುಮಾ.ವಿ. ೬-೧೩); ಹರಿದಿನದಲಿ ಉಂಡ ನರರಿಗೆ ಘೋರನರಕವು ತಪ್ಪದು (ಪುರಂದ. ೧-೧೬೮ ಪಲ್ಲವಿ). ೨. ಹಾಲಕ್ಕಿ ಒಕ್ಕಲಿಗರು ಆಚರಿಸುವ ಒಂದು ಹಬ್ಬ: ಹಾಲ್ಯಕ್ಕೀ ವೊಕ್ಕಲಿಗರಲ್ಲಿ ಹರಿದಿನ, ದೀವಳಿಗೆ, ಹೋಳೀಹುಣ್ಣಿವೆ, ಇವು ಮೂರು ದೊಡ್ಡಹಬ್ಬಗಳು. ಉಗಾದಿಯಾದ ಬಳಿಕ ಯೆಂಟು ದಿವಸದವರೆಗೆ ಹರಿದಿನದ ಸಮಾರಂಭ ನಡೆಯುತ್ತದೆ (ಕಥಾಗ. ೧೩೭). [ಸಂ.]

ಹರಿದೊಗಲು 'ಪಱಿದೊವಲ್' ನೋ.

ಹರಿದ್ರ (ನಾ). ಹಳದಿಬಣ್ಣ; ಅರಿಸಿನ ಬಣ್ಣ: "ಪೀತಂ ಹರಿದ್ರಮನೆ ರಜನಿವರ್ಣಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೧-೨೨). [ಸಂ. ಹರಿದ್ರಾ]

ಹರಿದ್ರತ್ನ (ನಾ). ಹಸಿರುಬಣ್ಣದ ಹರಳು; ಮರಕತಮಣಿ; ಪಚ್ಚೆಮಣಿ: ಭಾಸ್ವದ್ಭಿತ್ತಿಯಂ ಸುತ್ತಿರೆ ಸುರುಚಿರಚಿತ್ರಂ ಹರಿದ್ರತ್ನ ಮಧ್ಯಾಜಿರಮಂ ಮುಕ್ತಾವಲೀ ರಂಗವಲಿ ಬಳಸೆ (ಶಂಕರಾಮ. ೫-೧೧೨); ಮಿಸುಪ ಹರಿದ್ರತ್ನಮೊಂದಿರ್ದ ಮುಂಗ್ಗಸರಂ (ರಾಜಶೇ. ೪-೭೧). [ಸಂ.]

ಹರಿದ್ರವನ (ನಾ). ಅರಿಸಿನದ ಗಿಡಗಳ ತೋಪು: ವನಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ನೇತ್ರಾಂಶುಕವನೆ ನೇತ್ರಕ್ಕೆಸೆದು ಮಿಸುಗಿ ಪಸುರ್ವಡೆದುವು ನಂದನದ ಕೆಲಂಬಿಡಿದಾರ್ದ್ರಕವನ ಜೀರಕವನ ಹರಿದ್ರವನ ಸಂತತಿಗಳ್ (ಪುಷ್ಪದ. ೨-೪೭). [< ಸಂ. ಹರಿದ್ರಾವನ]

ಹರಿದ್ರಾಂಗ (ನಾ). ಅರಿಸಿನವನ್ನು ಲೇಪಿಸಿದ ಮೈ: ಚಂದ್ರಹಾಸಂ ಕಂಡನಿದಿರ ಕುಂಕುಮಸುರಂಜಿತಹರಿದ್ರಾಂಗದಿಂ ಕಂಗೊಳಿಪ ನೂತನವಧೂವರರನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೯-೪೨); ಕುಂಕುಮಸುರಂಜಿತಹರಿದ್ರಾಂಗದಿಂ ಮೆರೆವ ನೂತನ ವಧೂವರರು ಬಂದರಿದಿರಾಗಿ (ಚಂದ್ರಸ. ೬೯-೧೭). [ಸಂ.]

ಹರಿದ್ರಾಕ್ಷಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ಕೃಷ್ಣಫಲಾ - ಬಾವುಜಿಗೆ, ಹರಿದ್ರಾಕ್ಷಿ, ಕರಿಯ ನಾಯಿತೊಳಸಿ, ತೊಳಸಿ" (ಓಷಧಿ. ೬೫). [ಸಂ. ಹರಿದ್ರಾಕ್ಷಾ]

ಹರಿದ್ರುಮ (ನಾ). ದೇವದಾರುವೃಕ್ಷ: "ಪೀತದಾರುಃ- ಹರಿದ್ರುಮ (ದೇವದಾರು)" (ಓಷಧಿ. ೯೯). [ಸಂ.]

ಹರಿದ್ರೆ (ನಾ). ೧. ಅರಿಸಿನ: "ಅರಿಸಿನಂ ಸಿತಂ ಹರಿದ್ರೆ ರಜನಿಯೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೬೯-೨೮); ವಾಜಿಗೆ ಪೂಸುಗೆ ಕುಂಕುಮ ಹರಿದ್ರೆ ಗಂಧಾಧಿಗಳಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೮-೧೪). ೨. ಅಳಲೆ; ಅಣಲೆ: "ಜೀವಕಿ ಹರೀತಕಿ ಹರಿದ್ರೆ ಶಿವೆಯೆನಲಣಲೆ" (ಮಂಗರಾ. ೩೭-೨೦). [ಸಂ. ಹರಿದ್ರಾ]

ಹರಿದ್ವರ್ಣ (ನಾ). ಹಸಿರುಬಣ್ಣ: ಸುಂದರವಾದ ಹರಿದ್ವರ್ಣದ ನೇತ್ರಗಳು ತುಸು ದೂರ ಸರಿದಂತಿದ್ದುವು (ಕುನಾಡು. ೫೫೪). [ಸಂ.]

ಹರಿದ್ವಸು (ನಾ). ಹಸಿರುರತ್ನ; ಮರಕತಮಣಿ; ಪಚ್ಚೆ: ಆ ವೇದೀಸ್ಥಳದೊಳ್ ಹರಿದ್ವಸುವ ಪಾತ್ರಂಗಳ್ ಲಸದ್ದೂರ್ವೆಯಿಂ ತೀವಿರ್ದಂ ನವಚಂದ್ರಕಾಂತಚಷಕಂಗಳ್ ಚಂದನಕ್ಷೋದದಿಂ ತೀವಿರ್ದಂ . . . ಬಱಿದಿರ್ದವೋಲೆಸೆದುವಾದಂ ವರ್ಣಸಾಮಾನ್ಯದಿಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೬-೫೪). [ಸಂ.]

ಹರಿದ್ವಾರ (ನಾ). ಗಂಗಾನದಿ ಬೆಟ್ಟಗಳಿಂದಿಳಿದು ಬಯಲುಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಬರುವ ಸ್ಥಳ ಮತ್ತು ಆ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿರುವ ಪುಣ್ಯತೀರ್ಥ: ತನುವೆಂಬುದೊಂದು ಹುತ್ತಕ್ಕೆ ಒಂಬತ್ತು ಬಾಗಿಲು ತಾಮಸವೆಂಬ ಸರ್ಪಂಗೆ ತಲೆ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಒಡಲಾಱು ಬಾಲವ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಕ್ಕೆ ಇಟ್ಟು ಶಿರವ ಹರಿದ್ವಾರದಲ್ಲಿರಿಸಿ ಕರಣೇಂದ್ರಿಯಂಗಳೆಂಬ ಕಾಳಕೂಟ ವಿಷವನ ಉಗುಳುತ್ತಿದೆ ನೋಡಾ (ಸಿದ್ಧೇಶ. ೧೨೨). [ಸಂ.]

ಹರಿದ್ವ್ಯೂಹ (ನಾ). ದಿಕ್ಕುಗಳ ಸಮೂಹ; ಎಲ್ಲಾ ದಿಕ್ಕುಗಳು: ಪೂರ್ಣ ದುಗ್ಧಾರ್ಣವ ದೊರೆಗೆಣೆವಂದತ್ತು . . . ಉದ್ಧಾಮಸೌಧದ್ಯುತಿಭರಿತ ಹರಿದ್ವ್ಯೂಹ ಮಾಸ್ಥಾನಗೇಹಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೩). [ಸಂ.]

ಹರಿಧಾಮ (ನಾ). ವೈಕುಂಠ: ಹರಿಧಾಮಕ್ಕಾಳ್ವೆಂದಾರಿರದೆಯ್ದುದರ್ (ದಿವ್ಯಸೂ. ೧೧-೨೬). [ಸಂ.]

ಹರಿನಂದನ (ನಾ). ೧. ವಾಯುವಿನ ಮಗ; ಭೀಮ: ಅಂಜಿದರಂ ನಿಜಬಾಹು ವಜ್ರಪಂಜರದೊಳಗಿಟ್ಟು ಕಾವ ಹರಿನನ್ನನನಾಶ್ರಿತರಾದ ಶಿಷ್ಯರಂ ಪೊರೆವ ಪೊಗರ್ತೆವೆತ್ತ

ಬಲಿ ಭಾವಿಪೊಡೀತನೆ (ಸೌಂಇ. XX. ೭೪-೧೫; 1112). ೨. ಹನುಮಂತ; ಆಂಜನೇಯ: ನೊಂದ ಹುಲಿಯಂತಸುರನಾ ಹರಿನಂದನನ ಹೊಗಳಿದನು . . . ಕೋಪದಿ ಶಿವಿದನನಿಲಜನ (ಕೌಶಿಕಾ. ೨೨-೨೪). ೩. ಇಂದ್ರನ ಮಗ; ಅರ್ಜುನ: ಹರಿನಂದನನ ಬಿಡದೆಸುತ ಬಂದನು ಭೀಷ್ಮ ಮುಳಿಸಿನಲಿ (ಕುಮಾ.ಭಾ. ೬-೨೧); ಹರಿನಂದನನ ದಿವ್ಯಹರಿಮಯವರೂಥಮಂ ಹರಿವೇಗದಿಂದೆಸಪ ಹರಿಚತುಷ್ಕಯಮುಮಂ . . . ಧಾತುಗಿಡಿಸಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೫-೪೬). ೪. ಕಾಮ; ಮನ್ಮಥ. ೩, ೪ : ಹರಿನಂದನಭಂಜನ ನಹಿಮರುಚಿಸುತಾರಾತಿ ವಿಜಯನಾತ್ಮಸುಭದ್ರಂ ವರಭೀಮಧರ್ಮಯುತನಾಗಿರುತಂ ನರನಲ್ತು ಬಸವನೆನಿಸಿದನಲ್ತೇ (ವೃಷಪ. ೫-೩೯). [ಸಂ.]

ಹರಿನಾದ (ನಾ). ೧. ಸಿಂಹದ ಗರ್ಜನೆ. ೨. ಉತ್ಸಾಹ ಹಾಗೂ ಶೌರ್ಯ ಸೂಚಕವಾದ ಧ್ವನಿ; ಸಿಂಹನಾದ: ತಾಮ್ರಧ್ವಜಂ ಹರಿನಾದಮಂ ಮಾಡಿ ಹರಿದಾಡುತಿರೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೫-೪೬); ಪರಬಲದೊಳರಿಗಳ ಹರಿನಾದಂ ಪಿರಿದಾದುದು (ಅದ್ಭುತ. ೫೧-೧೦). [ಸಂ.]

ಹರಿನಾಮ (ನಾ). ವಿಷ್ಣು ಅಥವಾ ಕೃಷ್ಣನ (ಬೇರೆ ಬೇರೆ) ಹೆಸರು,– ನಾಮ: ಸವಣರ ಕಂಡರೆ ಬತ್ತಲೆಯಪ್ಪಿರಯ್ಯಾ ಹಾರುವರ ಕಂಡರೆ ಹರಿನಾಮವೆಂಬಿರಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೧೦೩); ಕಲಿಯುಗದೊಳು ಹರಿನಾಮವ ನೆನೆದರೆ ಕುಲಕೋಟಿಗಳುದ್ಧರಿಸುವವು (ಪುರಂದ. ೪-೬೧. ಪಲ್ಲವಿ). [ಸಂ. ಹರಿನಾಮನ್]

ಹರಿನಾಳಿ (ನಾ). ನೀರು ಮೊದಲಾದುವು ಹರಿದು ಹೋಗಲು ಮಾಡಿದ ದಾರಿ; ಮೋರಿ; ಚರಂಡಿ: "ಪ್ರಣಾಲೀ, ಜಳಪದ್ಧತಿಃ - ಈ ೨ ಹರಿನಾಳಿ" (ಪಲಾಯು. ೧೧೩-೬೩). [ಹರ್$_2$ (< ಪರ್$_2$) + ನಾಳ್$_1$ (= ನಾಳಿ)]

ಹರಿನಾಳಿಗೆ 'ಪರಿನಾಳಿಗೆ' ನೋ.

ಹರಿನೀರು 'ಪರಿನೀರ್' ನೋ.

ಹರಿನೀಲ, ಹರಿನೀಳ (ನಾ). ಕಪ್ಪುನೀಲವರ್ಣದ ರತ್ನ; ಇಂದ್ರನೀಲ: ಆ ನಿಖಿಲರಾಜಕಿರೀಟಕೀಲಿತಹರಿನೀಲಮಣಿ ಮದಾಳಿಮಾಲಾಪರಿಚುಂಬಿತ ಚರಣಾರವಿಂದಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೩-೧೭ ವ); ದಳಿತಾಬ್ಜದಿಂದಮೊಂದೊಂದಳಿಗಳ್ ನೆಗೆನೆಗೆದು ಮುತ್ತಮುಖಗುತ್ತಿರೆ ತನ್ನಳಿನ ಹರಿನೀಲದಿಂ ಕಂದಳದೊಳ್ಪುಳಿಳಲ್ಲನಾಡುವಂತೆ ಪೊಲೆಸಗುಂ (ರಾಜಶೇ. ೨-೬೧). **ಹರಿನೀಳ** : ಬಿದಿ ಹರಿನೀಳದೊಳ್ಮಡೆದಜಾಂಡಮನಂಜನ ದೊಳ್ಪೂರಳ್ಚಿದಂತೊದವಿರೆ ಮರ್ಬು (ಮಲ್ಲಿಪು. ೬-೨೨) ; ಯಾಮಿನಿಯಂತೆ ಚಂದ್ರ ರುಚಿರಾಜಿತಂ . . . ವಾಯುಪಥದಂತದು ಹರಿನೀಳಭಾಸುರಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೩-೮೩). [ಸಂ.]

ಹರಿನೀಲಚ್ಛವಿ, ಹರಿನೀಳಚ್ಛವಿ (ನಾ). ಇಂದ್ರನೀಲದ ಕಾಂತಿ: ಹರಿನೀಲಚ್ಛವಿ ಪುಂಡರೀಕನಯನಂ ವಿಸ್ತೀರ್ಣವಕ್ಷಸ್ಥಲಂ . . . ಗಂಡರೊಳ್ ನೀಜಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೮-೧೨); ಹರಿನೀಲಚ್ಛವಿ ರೋಚನಾರುಚಿರನೇತ್ರಂ ವೃತ್ತಗಾತ್ರಂ . . . ಕ್ರೋಧೋದ್ಧುರಂ ಸಿಂಧುರಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೯-೧೦೦). **ಹರಿನೀಳಚ್ಛವಿ**: ಹರಿನೀಳಚ್ಛವಿಯೆಂಬ ಚೆಲ್ವ ತೊವಲಂ ಕಲ್ಲೋಲಹಸ್ತಾಗ್ರದೊಳ್ ಧರಿಸಿರ್ದುಂ . . . ದುರ್ಧರನಿರ್ಘೋಷಣದಿಂದೆ ಪುಯ್ಯಲಿಡು ವಂತಿರ್ದತ್ತು ದುಗ್ಧಾರ್ಣವಂ (ಬಾಧಪು. ೮-೭೭). [ಸಂ.]

ಹರಿನೀಲದ್ಯುತಿ (ನಾ). = ಹರಿನೀಲಚ್ಛವಿ: ಹರಿನೀಲದ್ಯುತಿಜಾಲದಿಂ ರವಿಗೆ ಶೀತದ್ಯೋತಿಗುದ್ಭೂತಭೀಕರರಾಹುವ್ರಜಶಂಕೆಯಂ ಮರಕತಪ್ರದ್ಯೋತಜಾತ ಪ್ರಭಾಸುರದಿಂದಾ ಹಯಸಂಕುಲಕ್ಕೆ ಹರಿಣಂಗುತ್ಕೀರ್ಣದೂರ್ವಾಂಕುರೋತ್ಕರವಿಭ್ರಾಂತಿ ಯನುಂಟುಮಾಡಿ ಕರುಮಾಡಂ ನಾಡೆ ಕಣ್ಗೊಪ್ಪುಗುಂ (ಕುಸುಮಾ. ೨-೧೨೭). [ಸಂ.]

ಹರಿನೀಲಮಣಿ (ನಾ). = ಹರಿನೀಲ : ತೋರಮುತ್ತಿನ ಹಾರಮಂ ತೊಟ್ಟು ಚಂದ್ರಮುಖಿ ಕಾರ ಕತ್ತಲೆಯೊಳಡಿಯಿಡಲಂಜಿ ಪಣೆಗೆ ಕಸ್ತೂರಿಯಂ ಕಣ್ಗೆ ಕಾಡಿಗೆಯಂ ಕೊರಲ್ಗೆ ಹರಿನೀಲಮಣಿಭೂಷಣವನು ಸೇರಿಸಲ್ಕದು ನೈಜಮಾಗೆ . . . ಐದಿದಲ್ ಸಂಕೇತಭವನ ದೊಳ್ಕಾದಿರ್ದ ಕಾಂತೆನೆಡೆಗೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೬-೯). [ಸಂ.]

ಹರಿನೀಲರತ್ನ (ನಾ). = ಹರಿನೀಲ : ಹರಿನೀಲ [ಪಾಠಾಂ. ಳ] ರತ್ನಮಂ ಕಂಡರಿಸಿದ ಕಣ್ಗಂಬಿಗೆಯ್ದ ಜೀವಂಬೊಯ್ವಂತಿರೆ ತೋರ್ಪ ಗಂಡಗಾಡಿಗೆ ಪುರುಷೋತ್ತಮನೆಂದು ಕೊಂಡುಕೊನೆದುದು ಲೋಕಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೩-೧೫೬). [ಸಂ.]

ಹರಿನೀಲವರ್ಣ (ನಾ). ೧. ಇಂದ್ರನೀಲದ ಬಣ್ಣ; ಕಪ್ಪುನೀಲಿ. ೨. ಇಂದ್ರನೀಲದಂತೆ ಮೈಬಣ್ಣವುಳ್ಳವನು: ಹರಿನೀಲವರ್ಣನೀ ಸುಂದರತನು ನೀಂ ರೋಚನಾಭೆಯೊಳ್ ನೆರೆಯಲೊಡಂ ಪರಭಾಗಮಾಗಿ ನಿಮ್ಮಿರ್ವರಿರವು ಕಾರ್ಮುಗಿಲ ಮಿಂಚಿನಿರವಿನ ತೆಱದಿಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೧೪೩). [ಸಂ.]

ಹರಿನೀಲೋಪಲ, ಹರಿನೀಳೋಪಳ (ನಾ). = ಹರಿನೀಲ: ಹರಿನೀಲೋಪಲ [ಪಾಠಾಂ. ನೀಳೋಪಳ] ವಿರಚಿತಮರಳಿಲೆ ಬಾಲಕನ ನಿಟಲದೊಳ್ ನಯನಮನೋಹರ ಮಾದುದು (ಪಂಪರಾಮಾ. ೩-೧೨೨); ಹರಿನೀಲೋಪಲಪಟ್ಟಿಕಾಘಟಿತಸೋಪಾನಂಗಳೊಳ್ ತೀರಮಂದರಕಲ್ಲೋಲವಿಲೋಲಮಾಲಿಕೆಗಳೊಳ್ ಕಾಂತಾಪ್ರತಿಚ್ಛಾಯೆ ತಳ್ತಿರೆ . . . ಕಣ್ಗೊಂಬಾಯ್ತು ಪದ್ಮಾಕರಂ (ಅನಂತಪು. ೬-೩೨). **ಹರಿನೀಳೋಪಳ** : ಹರಿನೀಳೋಪಳಮುಮಂ ಪಯಗರಡಿಯುಮಿರೆ ನೀಳಯುಗಳಮಂದೆಳಸೆ ನಭಶ್ಚರಯುಗಳಮದಕೆ ನಗೆಯೊಳ್ ಬರಿವಂತಿರೆ ಬಿರಿವಲ್ಲಿ ಪೊಸಮಲ್ಲಿಗೆಗಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೯೭). [ಸಂ.]

ಹರಿನೀಳ 'ಹರಿನೀಲ' ನೋ.

ಹರಿನೀಳಕುಟ್ಟಿಮ (ನಾ). ಇಂದ್ರನೀಲದಿಂದ ರಚಿಸಿದ ನೆಲಗಟ್ಟು: ಚಂದನರಸಬಿಂದುಗಳಿಂ ಸೌಂದರಹರಿನೀಳಕುಟ್ಟಿಮಾಂಗಣದೊಳ್ ಜಾಣಿಂದಂ ಚೆಳೆಯಂಗೊಟ್ಟುದದಂದಾಗಸದಲ್ಲಿ ಪೊಳೆವ ತಾರಗೆಗಳವೋಲ್ (ಬಾಧಪು. ೧೧-೪೧).
[ಸಂ. ಹರಿನೀಲಕುಟ್ಟಿಮ]

ಹರಿನೀಳಚ್ಛವಿ 'ಹರಿನೀಲಚ್ಛವಿ' ನೋ.

ಹರಿನೀಳತಳ (ನಾ). ಆಕಾಶ : ಅಮರ್ದುಣಿಸಗ್ಗದಚ್ಚರಸಿಯರ್ ವಧುವರ್ ನಿಳಯಂ ಪರಾರ್ಧ್ಯರತ್ನಮಯವಿಮಾನಮಾಳ್ವಮರರ್ ಹರಿನೀಳತಳಂ ಧರಾತಳಂ . . . ಎನೆ ಬಣ್ಣಿಪಂಗೆ ಸುಖಸಂಪದಮೇಂ ಗಳ ಮೊಗ್ಗೆ ಸಗ್ಗದಾ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೪-೭೨).
[ಸಂ. ಹರಿನೀಲತಲ]

ಹರಿನೀಳೋಪಳ 'ಹರಿನೀಲೋಪಲ' ನೋ.

ಹರಿನುಡಿ (ನಾ). ಒಂದೇ ಸಮನೆ ನಡೆಯುವ ಮಾತು ; ವಾಕ್ಪ್ರವಾಹ : ಮಾತ ಬಣ್ಣಿಸಲು ಹೊತ್ತು ಹೋಯಿತ್ತಯ್ಯ ನಿನಗದ ಹರಿನುಡಿಗೆ ಕಡೆಯಿಲ್ಲ (ಅವಚಿ. ೨೯೭-೧೧೭). [ಹರ್$_2$ (< ಪರ್$_2$) + ನುಡಿ$_2$]

ಹರಿನೆಲೆ (ನಾ). ೧. ವಿಷ್ಣುವಿನ ವಾಸಸ್ಥಾನ. ೨. ಸಿಂಹಗಳ ನಿವಾಸ. ೧, ೨ : ಹರಿನೆಲೆಯುಯಿರುಳ ನಭದಂತಮಳಸೋಮಾನ್ವಿತಂ (ನವಮೋ. ೮ ೧೧).
[ಹರಿ$_1$ + ನೆಲೆ$_1$]

ಹರಿನೇತ್ರ (ನಾ). ೧. ಅಗ್ನಿನೇತ್ರ. ೨. ಕಣ್ಣಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಉಳ್ಳವನು; ಅಗ್ನಿನೇತ್ರ; ಶಿವ : ಹರಿಮಿತ್ರ ಹರಿನೇತ್ರ ಹರಿಜಮಸ್ತಕಪಾತ್ರ . . . ಕರುಣಿ ಗುರು ಸಂಗಮೇಶ (ಪ್ರಾಥರಾ. ೫-೧). [ಸಂ.]

ಹರಿನ್ನೀಲ (ನಾ). = ಹರಿನೀಲ: ಹರಿನ್ನೀಲದ ಬಜ್ಜರದಿಂ ಮರಕತ ಸೊನ್ನಲಿಗೆಯ ಸಾಲಿಂ ಚೆನ್ನಸೆದವು . . . ಕರುಮಾಡಂ (ಉದ್ಭಟದೇ. ೨-೩೩).
[IP ಇದು 'ಹರಿನೀಲ' ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಾಸ ಮತ್ತು ಛಂದಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ರೂಪ]

ಹರಿನ್ಮಣಿ (ನಾ). ಹಸಿರುರತ್ನ; ಪಚ್ಚೆ; ಮರಕತ: ತೊಳಪ ಹರಿನ್ಮಣಿಕುಟ್ಟಿಮ ತಳದೊಳ್ ತಳಮಾರೆ ತಳಮನೂಱಿ ಬೆಡಂಗಂ ತಳೆದು ತಳರ್ನಡೆ ನಡೆವೆಡೆಯೊಳದೇಂ ಜನನಿಗೆ ವಿರೋಧಮಂ ಮಾಡಿದನೋ (ಸುಕುಮಾ. ೧೦-೪೯); ತೊಳಗುವ ಪೊನ್ನ ಕೋಟೆಯ ಹರಿನ್ಮಣಿಗೋಪುರದಿಂದ್ರನೀಲದಟ್ಟಳೆಗಳ . . . ಅಂಶುಮಂತಳ ನೆಗೆದಲ್ಲಿ ಮಂಡಳಿಸೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೨೭). [ಸಂ.]

ಹರಿಪದ (ನಾ). ೧. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪಾದ: ಸಭ್ಯತಾಲತೆ ಹೂತು ಹಸರಿಸಿ ಹಬ್ಬಿ ಫಲವಾದಂತೆ ಕಾಯುವ ನಿಬ್ಬರದಲೀಡಾಡಿದಳು ಹರಿಪದದವಯೋಜದಲಿ (ಕುಮಾ.ಭಾ. ೧೭-೩೪); ಹರಿಪದದಿಂದೊಗೆದ ರಜಂ [ಹರಿ]ಪದಮಂ ತೊಡರೆ ನಡೆದುದಾ ನೃಪಸೈನ್ಯಂ (ಕುಸುಮಾ. ೧೫-೨೫). ಹರಿಪದಾಶ್ರಯನಮೃತರಂಜಿತ ಕೃಷ್ಣಾಂಕನುರುಕುಮುದವರ್ಧನಂ . . . ಎನ್ನ ಸುತನೆನ್ನಂತೆ ಪರ್ಮೆಯಿಂ ಪರಿವರ್ಧಿಪಂ ಗಡಂ (ಚಿಬಪು. ೯-೨೪). ೨. ಸೂರ್ಯನು ವಿಷುವದ್ರೇಖೆಯನ್ನು ದಾಟುವ ಎರಡು ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಮೇಷಸಂಕ್ರಾಂತಿ. ೩. ಕುದುರೆಯ ಖುರಪುಟ: ಹರಿಪದದಿಂದೊಗೆದ ರಜಂ [ಹರಿ]ಪದಮಂ ತೊಡರೆ ನಡೆದುದಾ ನೃಪಸೈನ್ಯಂ (ಕುಸುಮಾ. ೧೫-೬೫). [ಸಂ.]

ಹರಿಪದನಿಷ್ಠ (ನಾ). ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪಾದಗಳನ್ನು ನಂಬಿದವನು; ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತ: ಹರಿಪದನಿಷ್ಠರನು ನಿಲುಕುವನೆ ದುರ್ಜನನು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೭-೪೯). [ಸಂ.]

ಹರಿಪದವಳಯ (ನಾ). ಆಕಾಶಸ್ಥಲ; ಗಗನಮಂಡಲ: ಕಲಿತಬಲ ಶತಕೋಟಿ ಗದಿರಾಗಳಿದವದ್ರಿಗಳಂತೆ ಹರಿಪದವಳಯುವಿದಳಿತವಾಯ್ತು ಮೇಘವ್ರಾತದಂದದಲಿ (ಹುವ್ಯಾಧಿ. ೭-೯). [ಸಂ. ಹರಿಪದವಲಯ]

ಹರಿಪೀಠ (ನಾ). ಸಿಂಹಾಸನ : ಇರೆ ಹರಿಪೀಠದೊಳ್ ಭರತನಾದರದಿಂ ಬೆಸಗೊಂಡುದಂ . . . ಈ ನೆಗಳ್ದಾದಿಪುರಾಣಮನಪರಿಮಿತಭಕ್ತಿಯಿಂ ವಿರಚಿಸುವೆಂ (ಆದಿಪು. ೧-೪೩); ಹರಿಪೀಠಮುದಯಗಿರಿಯಂತಿರೆ ಬಾಳಂ ಬಾಳಭಾನುಮಂಡಳಮೆಂಬಂತಿರೆ ಬಾಳಾತಪಮಂ ಬಂತಿರೆ ತನುರುಚಿ ಪುದಿದುದೊಗೆದು ಗಗನಾಂತರಮಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೨-೧೧೩). [ಸಂ.]

ಹರಿಪೌರುಷ (ನಾ). ಸಿಂಹದ ಪರಾಕ್ರಮ: ಮಳಯಜಗಂಧಮೆಂತು ಹರಿಪೌರುಷಮೆಂತು . . . ನಿಜಂ ತನಗಂತು ಸದ್ಗುಣಾವಳಿ ಸಹಜಾತಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೧೧೯). [ಸಂ.]

ಹರಿಪ್ರಿಯೆ (ನಾ). ೧. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಹೆಂಡತಿ; ಲಕ್ಷ್ಮಿ: ''ಶರಧಿಸುತೆ ರಾಮೆ ಗೋಮಿನಿ ಲಕ್ಷ್ಮಿ ಪದ್ಮಮಂದಿರೆ ಹರಿಪ್ರಿಯೆ . . . ಮನ್ಮಥಮಾತೆಯೆನಲು ಸಿರಿಗಕ್ಕು ನಾಮಂ'' (ಮಂಗರಾ. ೭-೧೮). ೨. ತುಳಸಿ. ೩. ಭೂಮಿ. ೪. ದ್ವಾದಶೀತಿಥಿ.
[ಸಂ. ಹರಿಪ್ರಿಯಾ]

ಹರಿಬ, ಅರುಬು$_1$, ಹರುಬು (ನಾ). ೧. ಕೆಲಸ; ಕಾರ್ಯ; ವ್ಯವಹಾರ: ಬಲ್ಲಗವುಡಂಗೆ ಹಣವಿನ ಮಣ್ಣಲಕಯ್ಯ ಕಾಡಾಗಿ ಸಲಿಸಿದ ಆ ಹರಿಬಕೆ ನಾಡು ಮಗುಳ್ದು ಲಕ್ಕಯ್ಯಂಗೆ (ಮೈಆಶಿ. ೧೯೩೯. ೩೫-೧೩: 1205); ಅರರೆ ರಾವುತು ಜಾಗು ಸ್ವಾಮಿಯ ಹರಿಬಕೋಸುಗ ಹಗೆಯ ಹೊಯ್ದುರಿ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೩-೪); ಹೋಹೂ ಹಾಹಾ ಎಂದು ನಮ್ಮ ಬಾಯ್ಬಿಡಿಸುವುದೆ ಈ ಹರಿಬದೊಳಗುಟ್ಟೊ? (ಮಂಕುಕ. ೪೨). ೨. ಕರ್ತವ್ಯ; ಕಾರ್ಯಭಾರ: ಪೊರೆದಾಳ್ದಂಗರಿಭಂಜನೋದ್ಯಮದೊಳೆಂದುಂ ನಾಮೆ ಮುಂದಿರ್ದು ಪಿಂಗಿರೆ ಕರ್ಮಾರಿವಿಭೇದದೊಳ್ ಹರಿಬಂ (ವರ್ಧಪು. ೯-೧೫). ಹರಿಬವೆಮ್ಮದು ಸಾರಿ ನೀವೆಂದರಸು ಮಕ್ಕಳ ನಿಲಿಸಿ ಬಿಲುಗೊಂಡುರವಣಿಸಿ ತಡೆದನು ವಿರಾಟನು ಕಳಶಸಂಭವನ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೭-೩೯); ಅತಿಬಲನು ನೀ ಹರಿಬವಿದು ತಾ ನಿನ್ನದೆಂದನುಕೊಳಿಸಿದನು ರಣವ (ತೊರರಾ. ೭-೧೯-೮). ೩. ಹೊಣೆಗಾರಿಕೆ; ಜವಾಬುದಾರಿ: ಹರಿಬವೆನ್ನದು ಹೊಳ್ಳುಗಳೆವನು ದುರುಳಧನುವನು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೪-೧೩); ಬರಲಿ ಮಾಣಲಿ ಹಾನಿವೃದ್ಧಿಯ ಹರಿಬವೆನ್ನದು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೯-೩೪). ೪. ಕಾಳಗ; ಯುದ್ಧ: ಕಲಿತನಕ್ಕಟ್ಟ್ ಮೇಣೇಗಳಾಯ್ತೋ ಮನದೊಳ್ ಪೋ ಬರ್ಕದಂತುಂ ಹರಿಬವನಿನಿತುಂ ಟಕ್ಕನಾಂತಲ್ಲಿ ನೋಟ್ಟುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೭-೨೫); ಹಸುಳೆಗಳಲಾ ಹರಿಬವನು ನೀವೆಂದ ಹಗೆಗಳಲಿ ಎಸಗ ಬಲ್ಲರೆ (ತೊರರಾ. ೧-೯-೩೩); ಆ ಹರಿಬಕಸುರಾಂತಕಂ ಬಂದೊಡಾತನ ಮುಂದೆ ತೋಜಿಸುವೆನೆನ್ನ ಭುಜವಿಕ್ರಮವನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೧-೧೨). ೫. ಮುಯ್ಯಿ; ಸೇಡು: ಬರುತ್ತೈದಳೆಮ್ಮಮ್ಮ ಗುಡ್ಡಮ್ಮ ನಿಜಪತಿಯ ಹರಿಬವಂ ತೆಗೆಯಬೇಕೆನುತ (ಲಕಟಿಂ. ೩೭-೨೪); ತನ್ನ ತಮ್ಮನ ಹರಿಬವನು ಮರಳಿಚುವೆನೆನುತಿದಿರಾದನಮರಾರಿ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧-೨೩); ನನ್ನಯ ಪಿತನಂ ಮುಳಿಸಿಂ ತನ್ನಂಗನೆ ಕೊಂದ ಹರಿಬವಂ ನಾಂ ತೆಗೆಯದ ಮುನ್ನಂ ಕಂಡೊಡೆ ಸರಿಯುವರೇಂ ನಗರೇ ಸನ್ನನೆಂದನಾ ಗಜದೈತ್ಯಂ (ವೀರಪ. ೫-೧೪). ೬. ಕಷ್ಟ; ತೊಂದರೆ : ಜನಿಸಿದನು . . . ಹರಿ ತಾನನಿಮಿಷರ ಹರಿಬವನು ತೆಗೆಯಲ್ಕೆ (ಸಂಭಾಪ. ೧೦-೧೨) ; ಹರಿಬಕಿಲ್ಲದ ನಾಯಕರ ಸುಡು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೦-೫೮); ವಾರಿಜೋದ್ಭವಜನಕ . . . ಕಂಬುಕಂಧರನೆ ಹೆಂಗಸಿನ ಹರಿಬವಂ ಬಿಡಿಸು (ಕುರಂಗ. ೨೪-೨೯). ೭. ರಕ್ಷಣೆ; ಪಾಲನೆ: ಸುರರ್ಗಭಯವಿತ್ತವರ ಹರಿಬಕ್ಕೆ ಶರಭನಿಂ ಹರಿಯ ರಂಜಿಪ ತೊವಲನೆತ್ತಿ ಸುಲಿಸಿ (ಸಾನಂಚ. ೨-೧೭); ಹೆಂಡತಿಯ ಹರಿಬದಲಿಯೊಬ್ಬನು ಗಂಡುಗೂಸೇ ವೈರಿಯನು ಕಡಿಖಂಡವನು ಮಾಡುವನು ಮೇಣ್ ತನ್ನೊಡಲನಿಕ್ಕುವನು (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೩-೪೭); ತನ್ನಯ ಮೊಮ್ಮನ ಹರಿಬಕೆ ವಾಸುದೇವ ದಂಡೆತ್ತಿ ಬಂದಿಹನು (ಮೋಹತ. ೩೭-೧೭). ೮. ಕಾರಣ; ಉದ್ದೇಶ: ಕಂಗಳ್ ಬಾಳ್ಗಂಬದೊಳೊಪ್ಪಿರುತಿರ್ದುವು ಸುಳಿವ ನೀಲಮೇಘಾವಳಿಯಂ ತರದಿಂ ಸೆಜೆಯಿಟ್ಟಂತಾ ಗಿರಿಪತಿ ಸುರಪತಿಯ ಹಗೆಯ ಹರಿಬದ ಚಲದೊಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೨-೭೫); ಅವರಿವರಲ್ಲರುವೊಬ್ಬನ ಹರಿಬಕೆ ಕೆಮ್ಮನೆ ಶಿರವೊಡ್ಡಲೇಕೆ (ಇಂಚಾಪ. ೧೪೭-೨೩). ೯. ಅವಕಾಶ; ಸಮಯ; ಸಂಧಿ: ಕೊರಳ ಹಾರವಿದ್ದಬೇಕೆಂದು ಸಾರ್ದೆಮ್ಮ ಕೊರಳ ತಡವಿ ಕೂಡ ನಗುವೆ ತರಹರಿಸಿದೆವಿಂದುತನಕ ನಾವೀಗೆಮ್ಮ ಹರಿಬವ ಬಿಡೆವು (ಭರಚ. ೪೨-೧೧೧). **ಅರುಬು$_1$**: ೧. ಎಲೆ ಮಕ್ಕಳಿರ ನೀವು ಇಷ್ಟೊಪ್ಪತ್ತು ಏನರುಬುಗಳ ಮಾಡಿ ಬಂದಿರ್ಕೆ (ಶರಲೀ. ೪೮೨-೧); ಎನಗಿನ್ನು ಮುಂದಣ **ಅರುಬುವುಂಟದಕ್ಕೆದಬೇಕೆಂದವರು ಬೀಳ್ಕೊಂಡು** (ಜನಭಾ. ೧೮-೫೩). **ಹರುಬು** : ೨. ಮಜ್ ಮೋಸ ಕಲಹ ಕಾತರ ಕಟ್ಟಾಯಸ ಬಿಜುಬು ಹರುಬು ಹನ್ನಸಗಳ ತೆಜನಜಿಯದಳ ರಕ್ಷಿಪ (ಶತಸಾ. ೬೩-೭೭)

ಹರಿಬಂಧನ (ನಾ). ಕುದುರೆಯನ್ನು ಅಂಕೆಗೆ ತರುವುದು,– ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದು: ವಿಮಾರ್ಗಂ ಹರಿಬಂಧನಮಂ ಭೌಮಂ ವೈಹಾಯಸಂ ವಯಸಯಂತ್ರಕ್ಷೇತ್ರವಹಳಿ ಸತ್ಕಂ ದಾರಿಮೆಂಬ ಭೇದಂಗಳಿಂದಶ್ವಮನೇಜಲು ರೇಚಿಗನೃಪತಿ ತಾನೆ ಬಲ್ಲಂ (ಮದಶಿ. ೧-೨೧). [ಸಂ.]

ಹರಿಬಂಧು (ನಾ). ಕೃಷ್ಣನ ನಂಟ; ಅರ್ಜುನ : ''ಇಂದ್ರಜಂ ಸಿತಹಯಂ ಗಾಂಡೀವಿ ಜಿಷ್ಣು ಹರಿಬಂಧು ಫಲ್ಗುಣನೆನಲ್ಕರ್ಜುನನೆನಿಕ್ಕು'' (ಮಂಗರಾ. ೭೮-೩). [ಸಂ.]

ಹರಿಬಕಾಜಿ (ನಾ). ಕಾಳೆಗ ಮಾಡುವವನು; ಯೋಧ; ಸೈನಿಕ: ಕವಿದು ಹುಯ್ಯಲು ಹರಿಬಕಾಜಿರ ತಿವಿದು ಮತ್ಸ್ಯನ ಬಲವ ಸೀಳುತ . . . ಸುಶರ್ಮಕನವಚಿ ಹೊಯ್ದು ವಿರಾಟನೊಡನವಗಡಿಸಿ ಕಾದಿದನು (ಕುವ್ಯಾವಿ. ಓಲೆ. ೫-೭೨). [ಹರಿಬ + - ಕಾಜಿ]

ಹರಿಬಲ (ನಾ). ೧. ಸಿಂಹಗಳ ಸಮೂಹ: ಇದ್ದುದಾ ಸಮಸಪ್ತಕರು ಜಗವದ್ದ ಜಲಧಿಯ ತೆರೆಯವೊಲು ಮುಳಿದೆದ್ದ ಹರಿಬಲದಂತೆ ದುಶ್ಶಾಸನನ ಪಾಯದಳ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೫-೭). ೨. [ಜೈನ] ವಾಸುದೇವನ ಸೈನ್ಯ: ಹರಿಬಲವಳಿದುದು ಹರಿಬಲವಳಿದುದು ಹರಿಬಲದಿಂದ ಬೇಗದೊಳು ಹರಿಬಲಗಿಂತು ಪೇಳುತಲೊದಗಿದನಾ ಹರಿಯ ಹರಿಬಕೆ ರೋಷದಲಿ (ವರ್ಧಚ. ೪-೪೩). ೩. ಸಿಂಹದ ಪರಾಕ್ರಮ: ಮೇಲಿನ 'ವರ್ಧಚ' ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ. ೪. ಕಪಿಗಳ ಸೈನ್ಯ: ಹರಿಬಲವ ಬಟ್ಕೈವುತಿರ್ದುದು ಹರಿಬದತಿಬಲ ಖಳಕದಂಬಕವಸಮಸಮರದಲಿ (ತೊರರಾ. ೭-೩೦-೨). ೫. ಕುದುರೆಗಳ ಸೈನ್ಯ : ಕೆಲಬಲದಲಿ ಹರಿಬಲ [ಪಾಠಾಂ. ದರಿಬಲ ಹರಿ] ಸಾಲಿನಲಿ ರಾಜಕುಲಮಿರೆ ಪೌದನಾಧಿಪನು ಒಲಿದೋಲಗವಿರೆ ಬಂದ ಬಾಂಬಟ್ಟೆಯ ನಲದೆಜೆಯನ ದೂತನಾಗ (ವರ್ಧಚ. ೭-೫೬). [ಸಂ.]

ಹರಿಬವೆತ್ತು (ಕ್ರಿ). ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸು; ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ಹೊರು: ಜಡಿವ ಪಡಿಯಟಿರ ಕಳಕಳಮೊಡನೊಗೆತರೆ ಬೆಸನನೆಟ್ಟು ಬೇಡುವ ಚರನಂ ಕಿಡೆ ನುಡಿವ ಹರಿಬವೆತ್ತುವ ಕಡಂಗಿ ಮೂದಲಿಪ ರಭಸಮೇನುಣ್ಮಿದುದೋ (ವರ್ಧಪು. ೭-೪೨).
[ಹರಿಬ + ಎತ್ತು$_1$]

ಹರಿಬಿ$_1$ 'ಪರವಿ' ನೋ.

ಹರಿಬಿ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ: ಹರಿಬಿ [ಪಾಠಾಂ. ದಿ]ಯರ್ಗಟಿಪಿ ಕಳಿಕನ ಹೂವಿನ ಕುಬ್ಬನುರುವ ಸಬಳದಾಳುಗಳ ನೆರವಿಯೊಳತಿಸಂಭ್ರಮದೆ ಕಂಠೀರವ ನರಸರಾಜೇಂದ್ರನೈತಂದ (ಕಂನವಿ. ೧೨-೩೩); ತೂಗುವ ಹರಿಬಿಯ ಗರಿಯಿಟ್ಟಯುಧಟರ ಸಾಗರದೊಳು ಬಹನಾರೆ (ಕಂನವಿ. ೨೫-೫೪). [?]

ಹರಿಬಿಡು 'ಪರಿವಿಡು' ನೋ.

ಹರಿಬೀಳು (ಕ್ರಿ). ೧. ಚೆದರಿ ಬೀಳು: ಹೊಲದ ತುಂಬ ಕಪ್ಪುಮೋಡದ ತುಂಡುಗಳಂತೆ ಹರಿಬಿದ್ದ ಮಣ್ಣಿನ ಹೆಂಟೆಗಳು ಅವಳ ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಕೋರೈಸಿದುವು (ಮಣ್ಣಮ. ೩). ೨. ಹರಿಹಾಯು; ಸಿಡುಕು; ರೇಗು: ಸುಮ್ಮಸುಮ್ಮನೆ ನಾನು ಮಾತಾಡಿದ ಕೂಡಲೇ ಎಲ್ಲರೂ ನನ್ನ ಮೇಲೆ ಹರಿಬೀಳುವಿರಿ (ಉದಮ. ೪೭).
[ಹರಿ$_2$ (< ಪರಿ$_2$) + ಬೀಳು$_1$ (< ಬೀೞ್$_1$)]

ಹರಿಭಕುತಿ (ನಾ). ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತಿ: ಹರಿಭಕುತಿ ಉಳ್ಳವರ ಶರೀರವೆ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರ ಅವರು ನರರೆಂದು ಬಗೆವವರೆ ನರಕವಾಸಿಗಳು (ಪುರಂದ. ೧-೧೦೮ ಪಲ್ಲವಿ). [< ಸಂ. ಹರಿಭಕ್ತಿ]

ಹರಿಭಕ್ತ (ನಾ). ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತ. [ಸಂ.]

ಹರಿಭೂಧರ (ನಾ). ಕೈಲಾಸಪರ್ವತ: ಹರಿಕರ್ಣಕರಧರನೆ ಹರಿಭೂಧರಸುಮಂದಿರ . . . ಕರುಣಿ ಗುರು ಸಂಗಮೇಶ (ಶ್ರೀಧರಾ. ೫-೧). [ಸಂ.]

ಹರಿಭೂಮ (ನಾ). ಮದುವೆಯ ಮರುದಿನ ಹೆಣ್ಣಿನವರು ಅಳಿಯನ ಸ್ನೇಹಿತರಿಗೆ ಮಾಡುವ ಔತಣದ ಊಟ: ಹರವಲ್ಲಭನು ಹರಿಭೂಮದ ದಿನ ಸಂಬಂಧಿಯ ನೆರೆಹೊರೆಯವರನ್ನೂ ಊಟಕ್ಕೆ ಕರೆದನು (ದೇವೀಚ. ೫). [ಸಂ.]

ಹರಿಮಂಥ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೆಲ್ಲಿಮರ. ೨. ಕಡಲೆ; ಚಣಕ: ಹರಿಮಂಥ ತೊಗರಿ ಕಲ್ಲುಪ್ಪು ಲವಂಗವು ವರಜಾಯಿಫಲ ಹಪ್ಪಳವು (ಜ್ಞಾನಚ. ೩೬-೧೦೨). [ಸಂ.]

ಹರಿಮಣಿ (ನಾ).= ಹರಿನೀಲ: ಹರಿಮಣಿಯಬೆಳ್ಳೊಳ್ಪುಗುತ್ತಿರೆ ವೃತ್ತತೆವೆತ್ತ ದಿನಕರೋಪಲಮಿದು ಭಾಸ್ಕರಬಿಂಬಮೆಂದು ಬಂದಾ ಗರಣದ ಸಮಯದೆ ವಿಧುಂತುದಂ ಪಿಡಿವುದದಂ (ರಾಜಶೇ. ೬-೨೨). [☞ ಇದು 'ಹರಿನೀಲಮಣಿ' ಎಂಬುದರ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತರೂಪ]

ಹರಿಮಣಿಹ (ನಾ). ಪಾರುಪತ್ಯಗಾರ(?): ತನುವೆಂಬ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಮನವೆಂಬ ಅರಸು ಆ ಅರಸಿಂಗೆ ನೋಟಬೇಟದವರಿಬ್ಬರು ಅಷ್ಟಮಣಿಹ ಹರಿಮಣಿಹದವರು (ಲಿಂಗವ. ೩. ೬೪-೬೫). [ಹರಿ$_{2}$ (< ಪರಿ$_{3}$) + ಮಣಿಹ$_{2}$ (< ಮಣಿಯ)]

ಹರಿಮಧ್ಯ (ನಾ). ಸಿಂಹದ ಸೊಂಟದಂತೆ ತೆಳುವಾದ ಸೊಂಟ : ಹರಿಮಧ್ಯಂ ಮೃಗಶಾಬನೇತ್ರಮಳಿಮಾಲಾವೇಣಿ . . . ಒಪ್ಪಿರೆ ಭಿಲ್ಲಾಂಗನೆಯರ್ಕಳಾದಮರಿಯರ್ (ಶಬಶಂ. ೩-೮). [ಸಂ.]

ಹರಿಮಧ್ಯೆ (ನಾ). ಸಿಂಹದ ಸೊಂಟದಂತೆ ತೆಳುವಾದ ಟೊಂಕವುಳ್ಳವಳು: ಧರೆಯ ಮೇಲೆರಡು ಕರವನೂರಿ . . . ವರದಂಡಾಕೃತಿಯೊಳು ತನುವಿರಲದು ಹರಿಮಧ್ಯೆ ನೀಲಕಂಠಾಸನ (ವೇದಾಂತ. ೩-೧೦-೧೦). [ಸಂ. ಹರಿಮಧ್ಯಾ]

ಹರಿಮಿತ್ರ (ನಾ). ಶಿವ : ಹರಿಮಿತ್ರ ಹರಿನೇತ್ರ ಹರಿಜಮಸ್ತಕಪಾತ್ರ . . . ಕರುಣ ಗುರುಸಂಗಮೇಶ (ಪ್ರಾಭರಾ. ೫-೧). [ಸಂ.]

ಹರಿಮಿಥುನ (ನಾ). ೧. ಗಂಡು ಹೆಣ್ಣು ಸರ್ಪಗಳ ಜೋಡಿ. ೨. ಗಂಡು ಹೆಣ್ಣು ಕಪ್ಪೆಗಳ ಜೋಡಿ. ೩. [ಜ್ಯೋತಿ] ಸಿಂಹ ಮತ್ತು ಮಿಥುನರಾಶಿ. ೧, ೨, ೩: ಮಕರ ಕರ್ಕಾಟಕ ಹರಿಮಿಥುನದಿಂದನಿಮೇಷನಿಕರದಿಂ . . . ಸುಕರಮೆನೆ ರಂಜಿಸಿತು ವಾರಾಶಿ ರಾಶಿರಾಶಿಯನಾಂತ ಗಗನದಂತೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩-೨೯). [ಸಂ.]

ಹರಿಮುಖ (ನಾ). ೧. ಕುದುರೆಯ ಬಾಯಿ: ಹರಿಮುಖ ಹೇಷಾಘೋಷಂ ಹರಿನ್ಮುಖಾಂತರಮನೆಯ್ದೆ ತೀವುತ್ತಿರೆಯುಂ . . . ನಡೆದುದಾ ನೃಪಸೈನ್ಯಂ (ಕುಸುಮಾ. ೧೫-೮೫). ೨. ಸಿಂಹದ ಮುಖವುಳ್ಳವನು; ಶಿವನ ಗಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ: ಹರಿಮುಖರು ಶರಭವಕ್ತ್ರರು ಮಹಾವ್ಯಾಘ್ರಬಂಧುರಲಪನರು . . . ಅಧಿಕಗಣನಿಕರ ವೆಯ್ದಿತ್ತು ಶಿವನ ಕೂಡೆ (ವೀಶ್ವಕ. ೩-೧೯-೬). [ಸಂ.]

ಹರಿಮುರಿ 'ಹರಿಮುರಿ' ನೋ.

ಹರಿಮೇಖಲೆ, ಹರಿಮೇಖಳೆ (ನಾ). ಇಂದ್ರಜಾಲ; ಯಕ್ಷಿಣಿ; ಮಾಯೆ: ''ಹರಿಮೇಖಲೆಯೆಂದು ಇಂದ್ರಜಾಲಂ'' (ಶಮದ. ಪಂ. ೨); ಮಾತುಳಸುತೆಯಾಳಿಯರನು ವಂಚಿಸಿ ಕುವರಿಯ ಕದ್ದು ನೆನಹಿಗಗೋಚರವೆನೆ ಹರಿಮೇಖಲೆಯನು ಮಾಡಿ ತಂದನೀ ಪದಕವ (ಸೊಬಸೋ. ೨೦-೧೦); ವಿಷಾದ ವಿಡಂಬ ಹರುಷಂಗಳಲಿ ನೀನಿಹುದೇಕಚಿತ್ತದಲಿ ತುಂಬುವುದು ಬತ್ತುವುದು ರಾಜ್ಯದ ಡೊಂಬು ಹರಿಮೇಖಲೆಯ ವಿದ್ಯಾಡಂಬರವಿದು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೧-೧೬). **ಹರಿಮೇಖಳೆ** : ಬಲ್ಲನಾತನ ಬಲುಹನೀಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಹರಿಮೇಖಳೆಯ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೮-೧೧); ಎಲೆಲೆ ಹಾರುವನೇಕೆ ಹರಿಮೇಖಳೆಯ ಕೇಳಿಕೆಯೇಕೆ (ಕುವ್ಯಾಕ. ·-೨೨). [ಸಂ. ಹರಿಮೇಖಲಾ]

ಹರಿಮೇಖಳೆ 'ಹರಿಮೇಖಲೆ' ನೋ.

ಹರಿಯಂತರ (ನಾ). ಒಂದು ದೊಡ್ಡಪ್ರಮಾಣದ ಉದ್ದದ ಅಳತೆ: ಒಂದು ಹರಿಯಂತರ ವಿಶಾಲ ಮಹಾಸಭಾವಿಸ್ತರಣವದರಲಿ ತಳಿಹ ಕಾಣೆನು ತೀವಿತವನಿಪರು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೩-೩೨). [ಹರಿ$_{3}$ + ಅಂತರ]

ಹರಿಯಕ್ಷ (ನಾ). ಸಿಂಹ: ''ಹರಿಯಕ್ಷನಾ ಮೃಗಾರಾತಿ ಕಂಠೀರವಂ ಕರಿವೈರಿ ಕೇಸರಿಯೆನಲ್ ಸಿಂಹಮನಿಸಿಕ್ಕು'' (ಮಂಗರಾ. ೪೬-೬); ಹಾಯ್ದುಬ್ಬರದ ಹುಲಿ ಹರಿಯಕ್ಷ ಕುಲ ಮಲೆತಿರುವ ಕಾಡ್ಕೋಣ . . . ಉಬ್ಬರಿತದೊಡ್ಡನು ಮುಂದೆ ನಿಲಿಸಿದನಾ ಚಮೂರಮಣ (ತೊರರಾ. ೬-೧೯-೧೬). [< ಸಂ. ಹರ್ಯಕ್ಷ]

ಹರಿಯಣ 'ಪರಿಯಾಣ$_{1}$' ನೋ.

ಹರಿಯರಿಗ (ನಾ). (?) : ಸೇನಭಾವ ಭೂಮಿ ೪೫೦ ಗ್ರಹಂ ಹಸ್ತ ೭ ೧೧ ಹರಿಯರಿಗ ಉಬ್ಬಾನಿಕಗೆಯ ಗ್ರಹಂ ಹಸ್ತ ೧೨ (ಕೊಲ್ಹಾಶಾ. ೨೩-೫೧; ?). [?]

ಹರಿಯಾಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ತಗಡತಿ, ಹರಿಯಾಗ, ಮ್ಯಸಾಳ (ಮೃತಿಗಿ. ೫೦-೧೦೧೦). [?]

ಹರಿಯಾಣ 'ಪರಿಯಾಣ$_{1}$' ನೋ.

ಹರಿಯಿಡು 'ಪರಿಯಿಡು' ನೋ.

ಹರಿಯಿಸು 'ಪರಿಯಿಸು' ನೋ.

ಹರಿಯೊಲೆ, ಹರಿಒಲೆ, ಹರಿವೊಲೆ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಅಡುಗೆ ಮಾಡಲು ನೆಲದಲ್ಲಿ ಕಾಲುವೆಯಾಕಾರದಲ್ಲಿ ತೋಡಿ ಮಾಡಿದ ಒಲೆ: ಶುನಕಗಳು . . . ಹರಿಯೊಲೆಗಳನ್ನು ಸಂತತ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದುವು (ಲಕ್ಷ್ಮೀಪ್ರ. ೮). **ಹರಿಒಲೆ** : ಅಡಿಗೆಯವರು ಒಂದು ಹರಿಒಲೆಯನ್ನು ಅಗೆದು . . . ಅಡಿಗೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಪಲನಾ. ೫೩); ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಹರಿಒಲೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಸಿ ಅದರ ಮೇಲೆ ತಗಡನ್ನಿಟ್ಟು, ಅದರ ಮೇಲೆ ಕುಳ್ಳನ್ನು ಸುಡಿಸಿ ಒಟ್ಟಿ ಇಟ್ಟರಾಯಿತು, ಕೆಲಸ! (ಸ್ವಕೃತಿ. ೩೫೦). **ಹರಿವೊಲೆ** : ಛತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಹರಿವೊಲೆಗಳಿರುತ್ತವೆ (ರೂಢಿ). [ಹರಿ$_{3}$ (< ಪರಿ$_{3}$) + ಒಲೆ$_{1}$]

ಹರಿವಂಶ (ನಾ). ೧. ಸೂರ್ಯವಂಶ: ಹರಿವಂಶನಿಯಮದಿಂ ಹಿತಪುರೋಹಿತಂ ಶುಭಮುಹೂರ್ತದೊಳ್ ಕನ್ಯಕೆಯಂ ತರವೇಳ್ (ಶಂರಾಮಾ. ೫-೪೬). ೨. ಕೃಷ್ಣನ ಕುಲಪರಂಪರೆ ,– ವಂಶ: ಹರಿವಂಶನರಾಧಿಪರಂ ಪರಿರಕ್ಷಿಪೆನಾನುಪಾಯದಿಂದ (ಜಂಪುರಾ. ೬-೯); ಹರಿವಂಶತಿಳಕನಾನತಪರನೃಪಜಾಳಕಂ . . . ತತ್ಸಮುದ್ರವಿಜಯ ಮಹೀಶಂ (ನೇಮಿಪು. ೮-೬೬). ೩. ಗುಣವರ್ಮನೆಂಬ ಕವಿ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಬರೆದ, ಕೃಷ್ಣನ ಕಥೆಯನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಒಂದು ಚಂಪೂಕಾವ್ಯ: ಈಂದ ಪುಲಿಯಾ ವೋಲಿರ್ದರ್ಳೆಂದು . . . ಗುಣವರ್ಮನ ಹರಿವಂಶಪ್ರಯೋಗಂ (ಶಮದ. ೧೧೮ ಪ್ರಯೋ). ೪. ವ್ಯಾಸಮುನಿಯಿಂದ ರಚಿತವಾದ, ಮಹಾಭಾರತಕ್ಕೆ ಪೂರಕವಾದ ಸಂಸ್ಕೃತದ ಒಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಗ್ರಂಥ. ೫. ಸರ್ಪಗಳ ಕುಲ: ಹರಿವಂಶಂ ಹರಿವಂಶದಂತತುಳಭೋಗಖ್ಯಾತಮಾಯ್ತು (ಅರ್ಧನೇ. ೬-೬೮). [ಸಂ.]

ಹರಿವಕ್ತ್ರ (ನಾ). ಸಿಂಹದ ಮುಖವುಳ್ಳವನು; ಶಿವನ ಗಣವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ: ಹರಿವಕ್ತ್ರಂ ಕರಿವಕ್ತ್ರನಶ್ವವರವಕ್ತ್ರಂ . . . ಋತುವಕ್ತ್ರನೆಂಬರೆಸೆದರ್ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಾಸ್ಥಾನದೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೧೪-೧೫೪). [ಸಂ.]

ಹರಿವಕ್ರ (ನಾ). [ಕಾಮಶಾ] ರತಿಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಸ್ತ್ರೀ ಮರಗಳ ಗೋಡೆಗಳನೊತ್ತುಗೊಂಡು ನಿಂದಿರ್ದು ಮಾಡುವ ಭಾವದಿ ಪುರುಷನವಳ ಕೊರಳಂ ಪಿಡಿದುಕೊಂಡಿರೆ ಅವಳು ಒಂದು ಕಾಲ ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತಿ ರಮಿಸಲ್ಕೆ ಹರಿವಕ್ರಮೆಂಬ ಕರಣಂ (ಕಾಮಶಾ. ೨೩೬). [ಸಂ.]

ಹರಿವಡಿ 'ಪರಿಪಡಿ$_{2}$' ನೋ.

ಹರಿವಣ 'ಪರಿಯಾಣ$_{1}$' ನೋ.

ಹರಿವಧು (ನಾ). ಇಂದ್ರನ ಹೆಂಡತಿ ; ಇಂದ್ರಾಣಿ ; ಶಚಿ : ಹರಿವಧು ನೂಪುರಮಂ ಜಿನಚರಣದೊಳಳವಡಿಸಿ ತಳೆಯೆ ಶಿರದೊಳ್ ಮಣಿಶೇಖರಮೆನಿಸಿತು (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೪-೧೦೬). [ಸಂ. ಹರಿವಧೂ]

ಹರಿವರಿ 'ಪರಿ$_{3}$' ಪರಾ.

ಹರಿವರುಷ (ನಾ). ಜಂಬೂದ್ವೀಪದಲ್ಲಿರುವ ನಾಭಿ, ಕಿಂಪುರುಷ, ಹರಿ, ಇಲಾವೃತ, ರಮ್ಯಕ, ಹಿರಣ್ಮಯ, ಕುರು, ಭದ್ರಾಶ್ವ ಮತ್ತು ಕೇತುಮೂಲವೆಂಬ ಒಂಬತ್ತು ವಿಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಆ ಮಹಾ ಹರಿವರುಷದಲ್ಲಿಯ ಸೀಮೆ ಯೋಜನನವಸಹಸ್ರವಿರಾಮವದರೊಳಗೆಲ್ಲ ವಿವರಿಸಲರಿಯೆ ನಾನು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೩-೩೫). [< ಸಂ. ಹರಿವರ್ಷ]

ಹರಿವರೂಥ (ನಾ). ಸಿಂಹದ ವಾಹನ : ವೈಷ್ಣವಿಯಾಗಿ ಹರಿವರೂಥಮನಡರ್ದು . . . ಅಮರರನುಳುಹಿದಗಜೆ ಸಲಹಾ (ನವಮೋ. ೯-೨). [ಸಂ.]

ಹರಿವರೂಥೆ (ನಾ). ಸಿಂಹವನ್ನು ವಾಹನವಾಗಿವುಳ್ಳವಳು; ದುರ್ಗೆ: ಅತಿಬಳಾನ್ವಿತ ಹರಿವರೂಥ . . . ಅತಿದಯದೊಳಿನ್ನ ಬಡಮತಿಗೆ ಬೆಂಬಲಮಾಗು (ಸವತೂ. ೮-೨). [ಸಂ. ಹರಿವರೂಥಾ]

ಹರಿವರ್ಷ (ನಾ). ೧. = ಹರಿವರುಷ. ೨. [ಜೈನ] ಜಂಬೂದ್ವೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಭರತವರ್ಷ, ಹೈಮವತವರ್ಷ, ಹರಿವರ್ಷ, ವಿದೇಹವರ್ಷ, ರಮ್ಯಕವರ್ಷ, ಹೈರಣ್ಯವತವರ್ಷ ಮತ್ತು ಐರಾವತವರ್ಷವೆಂಬ ಏಳು ವಿಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯದು; ಮಧ್ಯಮ ಭೋಗಭೂಮಿ : ಆ ತಿರ್ಯಗ್ಲೋಕದ ನಟ್ಟನಡುವ ಲವಣಜಲಧಿಪರಿವೃತಮಾಗಿ ಭರತ ಹೈಮವತ ಹರಿವರ್ಷ ವಿದೇಹ ರಮ್ಯಕ ಹೈರಣ್ಯವತ್ಯೈರಾವತಂಗಳೆಂಬೇೞುಂ ಜನಪದಂಗಳಿಂ . . . ಎಸೆದು (ಆದಿಪು. ೧-೪೮ ವ); ಹರಿವರ್ಷವೆಂಬ ವಿಷಯದೊಳುರುಶೋಭಾಧಾನಮಾಗಿ ಸೊಗಯಿಪುದು . . . ಭೋಗಪುರಮೆಂಬುದು (ನೇಮಿಪು. ೨-೮೧). [ಸಂ.]

ಹರಿವಲೆ (ನಾ). ಅಗಲವಾಗಿ ಹರಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ : ಕರದಲಿ ಪಿಡಿದ ಬಿಲ್ಲಂಬು ಹರಿವಲೆ ಬೆಳ್ಳಾರವಲೆ ಸಹ ವನದಿ ಸಂಚರಿಸುತ ಶಬರರೊಪ್ಪಿದರು (ಜೀವಂಧಾ. ೨೦-೭); ಹಾಸುವಲೆಗಳಿಂದ ಹರಿವಲೆಯಿಂದತಿ ಬೀಸುವಲೆಯ ಕಣ್ಣವಲೆಯಿಂ ಸೂಸುವಲೆಗಳಿಂದೆ ಬೇಂಟೆಯ ಜನರಲ್ಲಿ ಘಾಸಿಮಾಡುವರು ಮೃಗಗಳ (ರಾಮವಿ. ೧೫-೬೫). 'ಹರಹುವಲೆ' ಪರಾ. [ಹರ್$_2$ (< ಪರ್$_2$) + ಬಲೆ$_1$]

ಹರಿವಾಣ$_1$ 'ಪರಿಯಾಣ$_1$' ನೋ.

ಹರಿವಾಣ$_2$ 'ಪಾರಿವಾಳ$_2$' ನೋ.

ಹರಿವಾಸ$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೊಳಲು: ಹದಿನೆಂಟಂಗುಲ ಹದಿನೇಳಂಗುಲ . . . ಒಂದಂಗುಲ ಪ್ರಮಾಣಿನ ಕ್ರಮವಿಡಿದು ಜಾತಿವಾಸ . . . ಹರಿವಾಸ ನಿಧಿವಾಸ . . . ಭುವನಾಧಿಪತಿವಾಸವೆಂಬ ಹದಿನೆಂಟು ತೆಱದ ವಾಸಂಗಳ ಲಕ್ಷಣವನಱಿದು (ವಿವೇ. ೧೯೧). [ಹರಿ? + ವಾಸ$_1$]

ಹರಿವಾಸ$_2$ (ನಾ). ೧. ಹಾವುಗಳ ವಸತಿ. ೨. ಕಪ್ಪೆಗಳ ನಿವಾಸ. ೩. ವಿಷ್ಣುವಿನ ವಾಸಸ್ಥಾನ. ೧, ೨, ೩: ಪರಕ್ಷೀರವಾರಾಶಿಯಂತೆ ಹರಿವಾಸದಿಂ . . . ನೆರೆ ಪತಿವ್ರತೆಯಂತೆ ಕಾಂತಾನುಕೂಲದಿಂ ಧರೆಯ ಮಂಡಲದಂತೆ ಕುವಲಯಾನ್ವಿತದಿಂದ ಸರಸಿ ಶೋಭಿಸುತಿರ್ದುದು (ಸವತೂ. ೮-೩೩). [ಸಂ.]

ಹರಿವಾಸರ (ನಾ). ವಿಷ್ಣುವಿನ ದಿನ; ಏಕಾದಶಿ ಹಾಗೂ ದ್ವಾದಶಿಯ ತಿಥಿ: ಹರಿವಾಸರದುಪವಾಸದ ಭಾಗ್ಯವು ಕಂಡಕಂಡವರಿಗೆ ದೊರಕುವುದೆ (ಪುರಂದ. ೫-೧೫೭ ಪಲ್ಲವಿ); ಕಷ್ಟಮೇತಕೆ ಜೀಯ ಹರಿವಾಸರ ವ್ರತಭ್ರಷ್ಟರಾದಪೆವೆಂಬ ಭಯಕೆ ನಿನ್ನಾಲಯದ ಮೃಷ್ಟಾನ್ನಮಾವೊಲ್ಲೆದಿರ್ದಪೆವೆಸಲೆ ಗರ್ವದಿಂ ಬೇಡೆಯಲ್ಲ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೯-೨೬). [ಸಂ.]

ಹರಿವಾಹ (ನಾ). ಇಂದ್ರ : "ಪುರುಹೂತಂ ಮಘವಂ . . . ಹರಿವಾಹಂ ಶತಮನ್ಯು ನೀರದರಥಂ ಶಕ್ರಂ ವೃಷಂ ವಾಸವಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೬-೩೩). [ಸಂ.]

ಹರಿವಾಳ 'ಪಾರಿವಾಳ$_2$' ನೋ.

ಹರಿವಿಡು 'ಪರಿವಿಡು' ನೋ.

ಹರಿವಿಷ್ಟರ (ನಾ). ಸಿಂಹಾಸನ ; ರಾಜನ ಗದ್ದುಗೆ : ಸ್ಫುರಿತಮಣಿಖಚಿತಹರಿವಿಷ್ಟರದೊಳಲಂಕರಿಸಿ ನೆಱೆದ ರಾಜನ್ಯಕಮಂ . . . ಆದರಿಸುತ್ತುಂ (ಆದಿಪು. ೯-೨): ಹರಿಯ ಹರಿವಿಷ್ಟರದ ಬಲದಲಿ ಧರಣಿಪತಿ ಕುಳ್ಳಿರ್ದನು (ಕುಮ್ಮಾಉ. ೮-೬೫). [ಸಂ.]

ಹರಿವು$_1$ 'ಪಱಿವು' ನೋ.

ಹರಿವು$_2$ 'ಪರಿವು' ನೋ.

ಹರಿವುಳಿಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಊಳಿಗ,– ಸೇವೆ (?): ಆ ಅರಮನೆಯ ಹರಿವುಳಿಗದ ಆಚಾರಿ ಕೆಸಿವೋಜನ ಅಳಿಯ ಶ್ರೀ ಪದುಮಲೇಶ್ವರದ ಆಚಾರಿ ಹರಿಯಣ್ಣನ ಅಪ್ಪನೆಯಿಂ ಹಲಯೂರ ಹಾರುವದೇವ ಹೊಯ್ಸಿದ (ಎಕ. IX(S). ಕಾಸಕಾ. ೯೨-೩೮; ಸು. 1300). [ಹರಿ$_1$ + ಉಳಿಗ$_2$ (< ಊಳಿಗ)]

ಹರಿವೆ$_1$ 'ಪರವಿ' ನೋ.

ಹರಿವೆ$_2$ 'ಹಱುಹೆ' ನೋ.

ಹರಿವೆಸ 'ಪರಿವೆಸ' ನೋ.

ಹರಿವೆಸಗೆಯ್ 'ಪರಿವೆಸಂಗೆಯ್' ನೋ.

ಹರಿವೇಗ (ನಾ). ವಾಯುವೇಗ; ತೀವ್ರವಾದ ಗತಿ: ಹರಿನಂದನನ ದಿವ್ಯಹರಿಮಯವರೂಥಮಂ ಹರಿವೇಗದಿಂದೆಸೆವ ಹರಿಚತುಷ್ಟಯಮುಮಂ ಹರಿಯುಮಂ . . . ಧಾತುಗಿಡಿಸಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೫-೪೭). [ಸಂ.]

ಹರಿವೊಬ್ಬೆ (ನಾ). ಹಸಿರು ಬೇಲಿ (?) : ಕಲ್ಲಿಯ ಹರಿವೊಬ್ಬ ಮುಂತಾಗಿ ತೇಗಮರದ ಉಭಯಮಾರ್ಗದ ನಡವಣಮೇರಿಯರ ಮೇಲೆಯ ಪಡುವಣ ಕಟ್ಟೆ (ಎಕ. V. ಹಾಸನ. ೧೩೩-೭೪ ; 1406). [ಹರ್$_2$ + ಒಬ್ಬ$_1$ (< ಒಟ್ಟೆ)]

ಹರಿವೊಲೆ 'ಹರಿಯೊಲೆ' ನೋ.

ಹರಿವ್ರಜ (ನಾ). ಕುದುರೆಗಳ ಸಮೂಹ ; ಅಶ್ವಗಳ ಗುಂಪು : ನೆರೆದಾಡುವಟ್ಟೆ ಬೆರ್ಚಿಸೆ ಹರಿವ್ರಜಂ ತೊಲಗಿ ತೊಲಗಿ ಬರೆ ಗೋಮೂತ್ರಂಬರಿಯ ರಥಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೩೮). [ಸಂ.]

ಹರಿಶಕ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಸಿಂಹದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ. ೨. ಸಿಂಹದಂತೆ ಬಲವುಳ್ಳವನು; ಸಿಂಹಬಲ: ಹರಿಶಕ್ತೀ ಭವದಸ್ತ್ರಭಿನ್ನ ಕರಿಕುಂಭೋನ್ಮುಕ್ತ ಮುಕ್ತಾಫಲೋತ್ಕರಮಂ ಮಾಱಲೆಪೋಗಿ ರಾಜಗೃಹದೊಳ್ ಕಾಣ್ಬೆಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೩-೭೧). [ಸಂ.]

ಹರಿಶರ (ನಾ). ೧. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಬಾಣ. ೨. ನಾರಾಯಣಾಸ್ತ್ರ : ಬೆರಳ ತುದಿಯಲಿ ಬೊಬ್ಬಿಱಿದು ಹರಿಶರಕೆ ಕೈನೀಡಿದನು ಕಲ್ಪದ ಹರನವೊಲು ಹರರೂಪ ಹೊಂಗಿದ ನಧಿಕರೋಷದಲಿ (ಕುಮ್ಮಾದ್ರೋ. ೧೯-೧೩). ೩. ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ಬಾಣವನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದವನು; ಶಿವ: ಆಂ ಸೆಣಸಲ್ ಸಮರ್ಥನೇ ಹರಿಶರನೊಳ್ ಪರಿಗತಕೃಶಶರಂ (ಶಬಶಂ. ೪-೧೨೨). [ಸಂ.]

ಹರಿಶಿಶು (ನಾ). ಸಿಂಹದ ಮರಿ: ಹರಿಶಿಶುಗೆ ಮಿಸುಪ ದಂಷ್ಟ್ರಾಂಕುರಮುದಯಿಸುವಂತೆ . . . ಅಮಳ ರದನೋತ್ಕರಮುದಯಿಸಿದುದು ಕುಮಾರವದನಾಂತರದೊಳ್ (ಕುಸುಮಾ. ೬-೧೪೭). [ಸಂ.]

ಹರಿಶೌರ್ಯ (ನಾ). ಸಿಂಹದಂತೆ ಪರಾಕ್ರಮವುಳ್ಳವನು: ಹರಿಶೌರ್ಯಂ ಹರಿ ತೋಱಿದಂ ಹರಿಯ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಕ್ಕೆ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಮಂ (ಜಗ. ೧೩-೯೫). [ಸಂ.]

ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರ (ಗು). ೧. ಹೊಂಬಣ್ಣದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ. (ನಾ). ೨. ಸೂರ್ಯ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ, ಸತ್ಯಕ್ಕೆ ಹೆಸರಾದ ಒಬ್ಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ರಾಜ; ತ್ರಿಶಂಕುವಿನ ಮಗ: ಹಿಂದಣರಸುಗಳನುದ್ಧರಿಸಲೆಂದವತರಿಸಿದ ವಸುಧಾಧಿಪತಿ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರನಾತನ ಸತ್ಯದೆಸಕಮಂ ಪೊಗಳಲೆನ್ನಳವೆ (ಹಚಕಾ. ೨-೭); ದಿಲೀಪ ಮಾಂಧಾತರು ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರಾದಿ ಪೃಥ್ವೀಶ್ವರರನಂತರು ಮೃತ್ಯುವಶವರ್ತಿಗಳು (ಕುಮ್ಮಾದ್ರೋ. ೭-೩೮). [ಸಂ.]

ಹರಿಸ 'ಹರುಸ' ನೋ.

ಹರಿಸಂಗ 'ಪರಿಸಂಗ' ನೋ.

ಹರಿಸಂಯೋಗಿ (ನಾ). ೧. ವಿಷ್ಣುವಿನೊಡನೆ ಕೂಡಿದುದು; ವಿಷ್ಣುವಿನ ಸಹವಾಸವುಳ್ಳದು. ೨. ಗಿಳಿಗಳ ಒಡನಾಟವುಳ್ಳದು; ಗಿಳಿಗಳ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳದು. ೧, ೨ : ಹರಿಸಂಯೋಗಿಯಾಗಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಂತೆ ಗೋಪಿಯರೊಳೊಂದಿ ಬಿಸಜಾಕ್ಷನಂತೆ ಸುವರ್ಣಯುತಮಾಗಿ ಪರದನಂತೊಪ್ಪುಗುಂ ಶಾಲಿಯ ವನಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೧೩). [ಸಂ. ಹರಿಸಂಯೋಗಿನ್]

ಹರಿಸಖ (ನಾ). ಅಗ್ನಿಯ ಮಿತ್ರ; ವಾಯು: ಎಮ್ಮಾ ಪುರದ ಸಿರಿಯನು ನೋಡಬೇಕೆಂದಾ ವಿಭೀಷಣನು ಕರಯುಗವ ಮುಗಿದೆಱಗಿ ಜಾಂಬವ ಹರಿಜ ಹರಿಸುತ ಹರಿಸಖನ ಸುತವೆರಸಿ ಲಂಕೆಯ ಹೊಕ್ಕ ರಾಘವನನುಜನೊಡಗೂಡಿ (ಕೌಶಿರಾ. ೪೨-೩೭). [ಸಂ.]

ಹರಿಸಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಂತೋಷಪಡಿಸು; ಹರ್ಷಗೊಳಿಸು: ನನ್ನ 'ಇಂದ್ರಚಾಪ'ವನ್ನು ಗುರುಗಳೂ ಹಿರಿಯರೂ ಮಿತ್ರರೂ ಓದಿ ಮೆಚ್ಚಿ . . . ನನ್ನನ್ನು ಹರಸಿದ್ದಾರೆ, ಹರಿಸಗೊಳಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಗಾಥಾಸ. VI. ಮುನ್ನುಡಿ). [ಹರಿಸ (< ಹರುಸ) + ಕೊಳ್$_1$ + -ಇಸು$_1$]

ಹರಿಸತಿ (ನಾ). ಇಂದ್ರನ ಹೆಂಡತಿ; ಇಂದ್ರಾಣಿ; ಶಚಿ: ಹರಿಸತಿ ಜನತನುವಂ ಜಾತರೂಪವಿಳಸಿತನಿಧಾನಮಂ ಕಂಡೊಸೆದಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೨-೫೨). [ಸಂ.]

ಹರಿಸಲುಗೆ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಲುಗೆ ,– ಸದರ : ಎಮ್ಮಯ್ಯನೆಮ್ಮವ್ವೆಯೊಳಗೆ ಹೊಕ್ಕು ಕೆಡುವಿರೊಯ್ಯದಿರೆಂದು ನಾನೊಜಿಲುತಿರಲಿರಲು ಕಡೆಗಣಿಸಿ ಬೋನಮಂ ಕೊಂಡದಕ್ಕಕ್ಕಿಯಂ ಕೊಡುವವೆಂದನುತ ಹರಿ[ಪಾಠಾಂ. ರು]ಸಲುಗೆಯಿಂದೊಯಿದರು (ಸೋಮಚ. ೨-೧೦೧). [ಹರ್$_{3}$ (< ಪರ್$_{3}$) + ಸಲುಗೆ (< ಸಲ್ಗೆ)]

ಹರಿಸವಳ (ನಾ). ವಾರ್ಷಿಕ; ವರ್ಷಂಪ್ರತಿ (?): ಪೊಂಗೆ ತಿಂಗ[ಟ್ಗೆ] ಕಿಱಿಯ ಪಾಗ ಬಡ್ಡಿ ಲೆಕ್ಕದ ಹರಿಸವಳದ ಬಡ್ಡಿಯ ಹೊಂಗೆ ದಿವಸ [ವ]ಳಂ ಪ್ಪುರ್ವ್ವಬ್ರಾಹ್ಮಣರ್ಗ್ಗೆ ಶತ್ರಮಂ ನಡಯಿಸುವುದೆಂದು . . . ಕೊಟ್ಟ ಲೋಕ್ಕ ಪೊಂಗದ್ಯಾಣವರ್ಪ್ರತ್ತು (ಸೌಇಇ. XV. ೧-೧೯; 1059). 'ದೇವಸಬಳ' ಪರಾ.

[P ಇದು 'ವರಿಸವಳ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದೆ ?]

ಹರಿಸಾಲೆ (ನಾ). ಗಿಣಿಗಳ ನೆಲೆ,– ವಾಸಸ್ಥಾನ (?): ಹರಿಗಳೈಶ್ವರ್ಯದರಮನೆ ಹರಿಯ ಹರಿಸಾಲೆ ಹರಿಯ ವಾಹನಗಳಿಹ ಗೊತ್ತು ಹರಿಯಿಹ ತಾಣ . . . ಹರಿಮಯದರಣ್ಯದೊಳು ಬರುತಿರ್ದ ಹರಿಯಜಸುರವರುಗಳೊಡೆಯನು (ಭಕ್ತಾಚ. ೧-೧೮). [< ಸಂ. ಹರಿಶಾಲಾ]

ಹರಿಸು$_{1}$ 'ಪಱಿಯಿಸು' ನೋ.

ಹರಿಸು$_{2}$ 'ಪರಿಯಿಸು' ನೋ.

ಹರಿಸುಟ, ಹರಿಸುಟಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ (?): ಓಡಿ ಹೋಗುತ ಮರಳಿ ಹಿಂದಕೆ ಕೋಡ ಕಯ್ಯವರುಗಳನೆಡಿಸಿ ಬೀಳುತೇಳುತಲಿ ಹಾಡುತಲಿ ನಲಿನಲಿದು ಹರಿಸುಟಿಯಾಡುತಲಿ ನಾನಾವಿನೋದವ ಮಾಡುತಿರ್ದನು ಜಗದೊಳಾ ಪ್ರಭುಲಿಂಗ ಲೀಲೆಯಲಿ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೨೨-೩೫). **ಹರಿಸುಟಗೆ:** ಹರಿಯಯವೆಯನು ಮಟ್ಟದೆನು ಶಂಕರನನರ್ಧಾಂಗದೊಳು ನಟ್ಟನೆ ಹರುಸುಟಗೆಯಾಡಿದೆನು ಬ್ರಹ್ಮನ ಬಾಯ ಮುದ್ರಿಸಿದ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೭-೫೭).

[?/ ಸಂ. ಚುಟಿಕಾ = (ಹೆಬ್ಬೆರಳು ನಡುಬೆರಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ) ಚಿಟಿಕೆ ಹಾರಿಸುವುದು]

ಹರಿಸುಟಗೆ 'ಹರಿಸುಟ' ನೋ.

ಹರಿಸುತ (ನಾ). ೧. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಮಗ; ಮನ್ಮಥ : ಮತ್ತಮಲ್ಲಿ . . . ಪಂಚ ಬಾಣಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಕುಸುಮಶರಮಂ ಬೆಸಲೆಯಾಗದ ಮಲ್ಲಿಗೆವಲ್ಲರಿಗಳಿಲ್ಲ ಹರಿಸುತಂಗೆ ಗಿರಿದುರ್ಗಮಾಗಿ ಪಾಳಿಸದ ಕೃತಕಶೈಲಮಿಲ್ಲ (ಪುಷ್ಪದ. ೯-೨೧ ವ). ೨. ಇಂದ್ರನ ಮಗ; ಅರ್ಜುನ : ಹರಿಸುತನೆಯ್ದೆವಂದಿರದೆ ನೋಡಿ . . . ಏರ್ವಾಯಮಚ್ಚಿಸುವಿಂದಿಸುವುದುಂ (ನೇಮಿಪು. ೧೧-೫೧). ೩. ಅಗ್ನಿಯ ಮಗ; ಸುಗ್ರೀವನ ಕಪಿನಾಯಕರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಾದ ನೀಲ: ಜಾಂಬವ ಹರಿಜ ಹರಿಸುತ ಹರಿಸಖನ ಸುತವರಸಿ ಲಂಕೆಯ ಹೊಕ್ಕ ರಾಘವನನುಜನೊಡಗೂಡಿ (ತೊರರಾ. ೪೨-೩೭). ೪. ಸೂರ್ಯನ ಮಗ; ಸುಗ್ರೀವ: ಪೋಯೆಂದು ಹತ್ತಿತು ಹುರಿಕಟಿಸಿ ಹರಿಸುತನ ನೇಮದಲಿ . . . ಬಾಲೇಂದುಧರನ ಗಿರಿಧರನ ದುರ್ಗವನೀ ಕಪಿವ್ರಾತ (ತೊರರಾ. ೭-೧೭-೪೨). [ಸಂ.]

ಹರಿಸೇನೆ (ನಾ). ಕಪಿಗಳ ಪಡೆ,– ಸೈನ್ಯ : ಹಲ್ಲುಗಿರುಕಿನ . . . ಹರಿಸೇನೆ ಸೈಗೆಡೆದಿರ್ದುದು (ತೊರರಾ. ೭-೩೭-೧೫). [ಸಂ. ಹರಿಸೇನಾ]

ಹರಿಸೇವೆ (ನಾ). ೧. ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸಲ್ಲಿಸುವ ಕೈಂಕರ್ಯ; ಪರಮಾತ್ಮನ ಸೇವೆ: ಸಕಲವೆಲ್ಲವು ಹರಿಸೇವೆಯನ್ನಿ (ಪುರಂದ. ೧-೭೧ ಪಲ್ಲವಿ). ೨. ದಾಸಯ್ಯಗಳು ವರ್ಷಕ್ಕೊಮ್ಮೆ ನಡೆಸುವ ವೆಂಕಟರಮಣನ ಸೇವೆ ಮತ್ತು ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಹಂಚುವ ಪಂಚಕಜ್ಜಾಯದ ಪ್ರಸಾದ : ಇದಾದ ಮೇಲೆ ಮಾರನೆ ದಿನ ಹರಿಸೇವೆ ನಡೆಯುವುದು (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೧೨); ದಾಸಯ್ಯನಿಗೂ ಅವನ ಅನುಚರರಿಗೂ ಹರಿಸೇವೆ ಸಲ್ಲುತ್ತದೆ (ಹಳ್ಳಿಬಾ. ೫೭). [ಸಂ. ಹರಿಸೇವಾ]

ಹರಿಸೈನ್ಯ (ನಾ). ಕುದುರೆಗಳ ಪಡೆ; ಅಶ್ವದಳ: ಹರಿಸೈನ್ಯಂ ಹಸ್ತಿಸೈನ್ಯಂ ಪಱಿಪಱಿಯಿಗೆ . . . ಮಂತ್ರಪಾಳರ್ಬೆರಸಿಂದ್ರಂ ಬರ್ಪವೋಲ್ಕಾಗಧನಧಿಕಬಳಂ ಬಂದನಾನಂದದಿಂದಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೫-೭೯). [ಸಂ.]

ಹರಿಹ (ನಾ). ಹರಿಯುವಿಕೆ; ಪ್ರವಾಹ: ಓಘ:, ಪ್ರವಾಹ:, ವೇಣೀ, ಧಾರಾ, ಸ್ರೋತ:, ರಯ: – ಈ ಆಱು ತೊಱೆಯ ಹರಿಹಂ'' (ಹಲಾಯು. ೧೧೦-೪೭); ದೂಳಿಯ ಪಚ್ಚೆಯಂತೆ ಬಯಲ ಕಾಳೆಗದಂತೆ ಮೆಯ್ಯುರ್ಮರ ಹರಿಹದಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೨೩ ಅಂಟಿ); ನಗೆಯು ನಗರಾಜನಲಿ ಹರಿವ ಗಂಗಾನದಿಯ ಮಿಗಿಲಾದ ಹರಿಹದೊಲು ಹರಿಯೆ ಸೂಸಲು ತಡೆಯು (ಸಪ್ತೀಗೀ. ೭೨-೧೪). [ಹರ್$_{2}$ (< ಪರ್$_{2}$) + - ಹ$_{2}$ (< - ಪ$_{2}$)]

ಹರಿಹಂಚಿಕೆ (ನಾ). ಚೂರುಚೂರುಮಾಡಿ ಹಂಚುವಿಕೆ ; ತುಂಡು ತುಂಡು ಮಾಡಿ ಹಂಚುವಿಕೆ: ಭೂಮಿಯನ್ನು ಹರಿದು ಸರ್ವರಿಗೂ ಸಮವಾಗಿ ಹಂಚುವುದೇ ಸಮಾಜವಾದದ ತಿರುಳೆಂಬ ಅಂಥ ಹರಿಹಂಚಿಕೆ ಮೂರ್ಖತನವೇನು . . . ಸಂಗತಿ ಆ ಹೊತ್ತಿಗಾಗಲೆ ಅವನಿಗೆ ಮನವರಿಕೆಯಾಗಿತ್ತು (ಪುನರು. ೪೨೫).

[ಹರಿಹಂಚು (< ಹಱಿಪಂಚು) + - ಇಕೆ]

ಹರಿಹಂಚು 'ಹಱಿಹಂಚು' ನೋ.

ಹರಿಹಯ (ನಾ). ಇಂದ್ರ : ''ಪುರುಹೂತನಿಂದ್ರನಂಬುದರಥಂ ಶತಮಖ್ಯ ಹರಿಹಯಂ ಪರ್ಜನ್ಯನಾಖಂಡಲಂ ಮರುತ್ವಾನನಲ್ಕೆ ಸುತ್ರಾಮನಕ್ಕುಂ'' (ಮಂಗರಾ. ೧೨-೧); ಹರಿಹಯನು ಸಸ್ತಾಧಿಕಂಗಳ ಹೊರೆಯರೋಸುಗ ಮೈಗೆ ಮೈಯಾಗಿರುತಿಹನು ಭುವನದ್ವಯದೊಳು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೪-೬೦). [ಸಂ.]

ಹರಿಹರ (ನಾ). ೧. ವಿಷ್ಣು ಹಾಗೂ ಶಿವ ಎರಡೂ ದೇವತೆಗಳ ಸಂಯುಕ್ತ ರೂಪದ ಮೂರ್ತಿ : ನರರಾ ಸಂದೇಹಮಂ ಪಿಂಗಿಸಲತಿಶಯದಿಂ ಕೂಡಲೂರಲ್ಲಿ ಶೋಭಾಕರಮಪ್ಪಂತೊಂದೆ ರೂಪಂ ತಳೆದ ಹರಿಹರಂ ಕೂರ್ತು ರಕ್ಷಿಕ್ಕೆ ನಮ್ಮಂ (ಎಕ. XI. ದಾವಣ ೨೫-?; 1224); ಶ್ರೀ ಹರಿಹರದೇವರಿಗೆ ಸಲ್ಲುವ ಬಂಣ್ಣಿಕೋಡಸೀಮೆಯೊಳಗೆ ಹರಿದ್ರೆಯೆಂಬ ನದಿಯಂ ಕಟ್ಟಿ (ಎಕ. XI. ದಾವಣ. ೨೩-೬೪; 1410). ೨. ವಿಜಯನಗರಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಆರಂಭದ ಅರಸುಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ. ೩. ಗಿರಿಜಾಕಲ್ಯಾಣವೆಂಬ ಕಾವ್ಯವನ್ನೂ ಶಿವಶರಣರ ರಗಳೆಗಳನ್ನೂ ಬರೆದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಶತಮಾನದ ಒಬ್ಬ ಕನ್ನಡದ ಪ್ರಸಿದ್ಧಕವಿ: ವರಗಿರಿಜಾಕಲ್ಯಾಣಮನೊರೆದಂ ವಿವೇಕಿ ಹರಿಹರದೇವಂ (ಗಿರಿಕ. ೧-೪೧). ೪. ಹರಿಹರೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವುಳ್ಳ, ದಾವಣಗೆರೆ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಒಂದು ಊರು: ಗುರುಧರ್ಮ್ಮದ್ವಿತಯಕ್ಕೆ ನೀನೆ ದಿಟದಿಂ ಪೋಲಾಳ್ಕ ಕೇಳ್ . . . ನಿನ್ನ ವೊಲ್ ಧರೆ ಚೋದ್ಯಂಬಡುವಂತಿರಾರ್ ಹರಿಹರಶ್ರೀಗೇಹಮಂ ಮಾಡಿದರ್ (ಎಕ. XI. ದಾವಣ. ೨೫; 1224). ೫. [ವೀಶೈ] ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಿದವನು; ಶಿವ: ಹರಿಹರನೆಂದು ನಿನ್ನ ನಿಜಕೀರ್ತನೆಯಂ ಶರಣಾಳಿ ಕೂಡೆ ಡಂಗುರಿಸುತೆ ಸತ್ತ್ವಮಂ ನುಡಿಯೆ ಸೇರದು ಶಾಪಹತರ್ಗೆ (ಶಂಪಾಶ. ೯೫); ಹರನು ಹರಿಯಂ ಹರಿಸಿದುದು ಕಾರಣದಿ ಹರಿಹರನು (ಬಸಪು. ೫೭-೨೮). ೬. ದಕ್ಷಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಕೊಂದವನು; ವೀರಭದ್ರ: ಹರಿಹರನ ಪಿತನ ಜಯಜಯವೆಂದು ವಂದಿಗಳ್ ಕೊಂಡಾಡುತಿರಲು (ಚಬಸಪು. ೬೦-೧೪). [ಸಂ.]

ಹರಿಹಲಗೆ (ನಾ). ಮರದ ಹಲಗೆಯ ಒಂದು ತುದಿಗೆ ಹುಡುಗನನ್ನು ಕೂರಿಸಿ, ಇನ್ನೊಂದು ತುದಿಗೆ ಹಗ್ಗವನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಎಳೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ (?) : ಗುಡುಗು ಗುತ್ತಿನ ಚೆಂಡು . . . ಹರಿಹಲಗೆ ನಿಡುಗವಣೆ ಕಿಡಹು ಕುಟ್ಟಿಗನಾದಿಯಾದವಗಡ ವಿನೋದದಲಾಡಿದರು ಪಂಗಡದಲೈವರು ನೂರ್ವರಿಂವರಿತ್ತಂಡವೊಂದಾಗಿ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೬-೨). [ಹರ್$_{2}$ (< ಪರ್$_{2}$) + ಹಲಗೆ (< ಪಲಗೆ)]

ಹರಿಹಾದಿ (ನಾ). (?) : ನೆಲದೊಳಂದಧಿಕದ ಮೂಱು ನಾಲ್ಕೇಳನು ತರೆ ಗುಣಿಸುತ ಲಾಟಿಂದ ಒಲಿದು ಭಾಗಿಸಿ ಬಂದೊಡವು ಹರಿಹಾದಿಯ ನೆಲ ಮೂಱು ಜಾತಿ ಬಾಹುಲ್ಯ (ವರ್ಧಗ. ೮-೬೧). [?]

ಹರಿಹಾಯ್, ಹರಿಹಾಯು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಆಲಂ) ಬಹಳ ಸಿಟ್ಟಿಗೇಳು; ಆಕ್ರೋಶದಿಂದ ರೇಗು: ಇವರ ಮೇಲೆ ಹರಿಹಾಯ್ವುದು ವಿಚಾರಿಗಳ ಮತಮಲ್ಲ (ಮಲ್ಲಚ. ೮-೩); ಪ್ರಭುರಾಯರು ಸಿಪಾಯಿಯ ಮೇಲೆ ಹರಿಹಾಯ್ದರು (ಕೊಂದಯಾ. ೫೨). ೨. ಆತುರದಿಂದ ಮುಂದೆ ಬರು; ತವಕದಿಂದ ಮುಂದಾಗು: ಹೊಸ ಶಿಕ್ಷಕಿ ಬಂದಾಗ ಎಲ್ಲಾ ಮಾಸ್ತರರು ಹರಿಹಾಯ್ದು ಮಾತನಾಡಿಸಿದ್ದರಿಂದ (ಕಾವೇರಿ. ೭). **ಹರಿಹಾಯು:** ೧. ಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ದುಡಿದು ಬಂದ ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಯ್ಯ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಕಾವೇರಿಯ ಮೇಲೆ ಹರಿಹಾಯುತ್ತಿದ್ದರು (ಜ್ಞಾನಿ. ೭೨); ಸ್ವಲ್ಪ ಶಾಂತವಾಗಿರಿ ಸುಮ್ಮನೆ ಹರಿಹಾಯಬೇಡಿರಿ (ಕಮಲ. ೧೮೫). [ಹರ್$_{2}$ (< ಪರ್$_{2}$) + ಹಾಯ್$_{1}$ (< ಪಾಯ್$_{1}$)]

ಹರಿಹಾಯು 'ಹರಿಹಾಯ್' ನೋ.

ಹರಿಹು₁ 'ಪರಪು₂' ನೋ.

ಹರಿಹು₂ 'ಪರಿವು' ನೋ.

ಹರಿಹುಗಿಲ್, ಹರಿಹುಗಿಲು (ನಾ). ೧. ಸೂರೆಗೆ ಈಡಾದುದು; ದಾಳಿಗೆ ಒಳಗಾದುದು: ಇಳೆಯೊಳ್ ಕಾಡ್ಕೆದ ಬೇಡರ್ಗಿದು ಹರಿಹುಗಿಲಾಯ್ತು (ಕುಸುಮಾ. ೧೪-೪೩). **ಹರಿಹುಗಿಲು** : ೧. ಅದ್ದ ಹರುಷದ ಪರಹು ಹರಿಹುಗಿಲಾಯ್ತು ಭಯಲಸಕ (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೦೭-೨೦). ೨. ದಾಳಿ; ಆಕ್ರಮಣ : ಯಾದವರಗಡುತನ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಸಲ್ಲದು . . . ಸೀಂ ಹರಿಪುಗಿಲು ಮಾಡುವ ಮಂತ್ರ ಸಾಕಿನ್ನು (ಕುಮ್ಮಾಉ. ಒಂ೯. ೯-೪೦); ಉಸುರು ಗರಗಸದಲ್ಲಿ ತನುವಿನ ಬೆಸುಗೆಯನು ಬಿಡುವಮಾಡಿ ಬಿಸುಡದೆ ಹಸುತೃಷೆಯ ಹರಿಹುಗಿಲಿನುಪಟಳಕಂಜಿ ಮುಖಗೂಡದ ದಶವಿಧೇಂದ್ರಿಯದಾಳಿಯಲಿ ಶಂಕಿಸದೆ ನಿಲುವೊಡೆ ಸಿದ್ಧರಾಮನ ದೆಸೆಯ ನೆನೆಯಲು ಭಕ್ತರಹರ್ಕ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೧೮-೮). [ಹರ್₂ (< ಪರ್₂) + ಹುಗಿಲ್ (< ಪುಗಿಲ್₁)]

ಹರಿಹುಗಿಲು 'ಹರಿಹುಗಿಲ್' ನೋ.

ಹರಿಹೇಷಾಧ್ವನಿ (ನಾ). ಕುದುರೆಗಳ ಕೆನತ ,– ಕಿಳಿರು: ಹರಿಹೇಷಾಧ್ವನಿ ಗಂಧಸಿಂಧುರಘಟಾಘಂಟಾಸ್ವನಂ . . . ದಿಕ್ಕರಿಕರ್ಣಾಂತರವಾಗೆ ನೀಳ್ಕುದು ನೃಪಶ್ರೀಜೈತ್ರಯಾತ್ರೋತ್ಸವಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೮-೩೨). [ಸಂ.]

ಹರಿಹೊನಲು 'ಪರಿವೊನಲ್' ನೋ.

ಹರೀಂದ್ರ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸಿಂಹ : ಕಲಿತಪದ್ಮ ಪತ್ರಾಂಬಕ ಹರೀಂದ್ರವರವಾಹನ . . . ಗತಿ ಭವತ್ಪದಂ ಶಾಂಭವೀ (ರಾಜಶೇ. ೭-೧೧೭). [ಸಂ.]

ಹರೀತಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಾಯಿ; ಅಳಲೆ; ಅಣಲೆ : ಏಱುದಿನಂ ಸುರಭಿಯ ಜಳದೊಳ್ ಭಾವಿಸಿ ಹರೀತಕಿಯನಚ್ಚೊಡಂವಣಂಗಳ್ ಕಿಡುಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೭೫). [ಸಂ. ಹರೀತಕೀ]

ಹರು 'ಪಱಿವು' ನೋ.

ಹರುಕ 'ಪಱುಕ' ನೋ.

ಹರುಕಣ 'ಪರಿಕಣೆ' ನೋ.

ಹರುಕಲು (ನಾ). ಹರಿದುದು ; ಚಿಂದಿಯಾದುದು : ಈ ಪುಸ್ತಕ ತುಂಬ ಹರುಕಲಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಹರುಕು (< ಪಱುಕು) + - ಅಲು (< - ಅಲ್₂)]

ಹರುಕು 'ಪಱುಕು' ನೋ.

ಹರುಕುಮುರುಕು 'ಪಱುಕು' ಪರಾ.

ಹರುಗುಣಗೂಟ (ನಾ). ನೇಯ್ಗೆಯಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಸಾಧನ (?): ಹರುಗುಣಗೂಟ ಕವಣಗೋಲು ಲಾಳಿಯು ಮುರಿಗಟ್ಟಿಗೆಯು ಅಡ್ಡಗಟ್ಟು ಹಂಚಿ ಹೊಕ್ಕುಳಗೂಟ ನಾಲಿಗೆಗೂಟವನಿರದೊಂದುಳಿಯದೆ ಕಟ್ಟಿದನು (ಅಮುಸಾಂ. ೫-೬). [? + ಗೂಟ (< ಗೂಂಟ)]

ಹರುಗೋಲು 'ಪಱಿಗೋಲ್' ನೋ.

ಹರುಣೆ (ನಾ). ಶಕುನದ ಹಲ್ಲಿ (?) : ಇದು ದಲ್ ದಿಗ್ವಿಜಯಂ ರಣಾಜಿರದೊಳಾ ರಾನುಂ ಭರಂಗೆಯ್ದು ತಾಗಿದಪರ್ಬೆಳ್ಪುದೆಯಾ ಬಲಂ ವಿಧುಬಲಂ ತಾರಾಬಲಂ ನೋಡಬೇಡಿದ ಬೇಳಂಬಮನಂತಕಂಗಮನಗಂ ತೀರ್ದಂಬುದೇಂ ವಕ್ರಮಂಬುದುಮೇಂ ಮಿಕ್ಕಿನ ಹಕ್ಕಿಯೊಳ್ ಹರುಣೆಯೊಳ್ ಸೇನಾಸಹಸ್ರಂಗಳುಂ ಎಂದು ತೋಱಿದುತ್ಸಾತಕ್ಕೆ ಸಡೆಯದೆಯಂ (ಅನಂಪು. ೧೩-೮೮). [< ಅರಣೆ ?]

ಹರುಬರಿ 'ಪರಿವರಿ' ನೋ.

ಹರುಬು 'ಹರಬ' ನೋ.

ಹರುವಿ 'ಪರವಿ' ನೋ.

ಹರುವು 'ಪಱಿವು' ನೋ.

ಹರುವೆ₁ 'ಪರವಿ' ನೋ.

ಹರುವೆ₂ 'ಹಱುಹೆ' ನೋ.

ಹರುಷ 'ಹರುಸ' ನೋ.

ಹರುಷಂದೋಱು (ಕ್ರಿ). ಆನಂದಗೊಳಿಸು; ಸಂತೋಷಪಡಿಸು: ಪೊಂದೊಟ್ಟಿಲೊಳಗೆ ಶಿಶುಲೀಲೆಯಿಂ ಕೆಲದಿನಂ ತಾಯ್ಗೆ ಹರುಷಂದೋಱಿದಂ ಕುವರನು (ಚೆಬಪು. ೫-೩೫). [ಹರುಷ (< ಹರುಸ) + ತೋಱು]

ಹರುಷಂಬಡು (ಕ್ರಿ). ಸಂತೋಷವನ್ನು ಹೊಂದು; ಆನಂದಿಸು: ದಿಟ್ಟಪರ ದಿಟ್ಟಗಳಿಗಚ್ಚರಿ ಹುಟ್ಟಿ ಪೊನ್ನುಕ್ಕಿದೊಡೆ ಹರುಷಂಬಟ್ಟು ಭೂಪಂ ಬಸವರಸನಂ ಕೀರ್ತಿಸುತಮಿರಲು (ಬಸಪು. ೧೧-೧೫). [ಹರುಷ (< ಹರುಸ) + ಪಡು₁]

ಹರುಷಂಬೊಱು (ಕ್ರಿ). = ಹರುಷಂಬಡು: ಹರುಷಂಬೊತ್ತು ಲಿಂಗಸ್ಪರುಶನದ ನಿಯಮಂಗಳಂ ತೀರ್ಚಿ (ಬಸಪು. ೬೦-೩೩). [ಹರುಷ (< ಹರುಸ) + ಪೊಱು]

ಹರುಷಗೆಡು 'ಹರುಸಂಗೆಡು' ನೋ.

ಹರುಷತಿಕೆ (ನಾ). ಪರಮಾನಂದ: ಮುನ್ನೂಱುಱುವತ್ತು ನಕ್ಷತ್ರಕ್ಕೆ ಬಾಯಿ ಬಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿಪ್ಪುದೆ ಮುತ್ತು ಅದು ಸ್ವಾತಿಗಲ್ಲದೆ ಬಾಯ್ದೆಱೆಯದು ಕೇಳು ಕೇಳಾ ತಂದೇ ಎಲ್ಲವಕ್ಕೆ ಬಾಯ ಬಿಟ್ಟರೆ ತಾನೆಲ್ಲಿಯ ಮುತ್ತಪ್ಪುದೂ ಪರಮಂಗಲ್ಲದೆ ಹರುಷತಿಕೆಯಿಲ್ಲೆಂದು ಕರಣಾದಿಗುಣಂಗಳ ಮಱೆದರು (ಬಸವ. ೬೧೯). [< ಹರುಷ]

ಹರುಷನ (ನಾ). ಹರ್ಷ; ಆನಂದ: ದರುಶನವಾಯಿತು ಹರುಷನವಾಯಿತು ಗುರುವಯನ್ನಯ ಕಲ್ಪತರುವೆ (ಕೋಡಚೆ. ೧-೧೨೭). [< ಸಂ. ಹರ್ಷಣ]

ಹರುಷಪುಳಕ (ನಾ). ಸಂತೋಷದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ರೋಮಾಂಚನ: ಹರುಷಪುಳಕದ ಹರಹಿನಲಿ . . . ಅರಿದಿಶಾಪಟಮಲ್ಲ ಬಂದನು ಪಯಣಗತಿಗಳಲಿ (ತೊರರಾ. ೧-೬-೭). [< ಸಂ. ಹರ್ಷಪುಲಕ]

ಹರುಷಭೋಗ (ನಾ). ಸಂತೋಷದ ಸೌಭಾಗ್ಯ; ಆನಂದದ ಸಮೃದ್ಧಿ: ಉರುಳುರುಳು, ಸಾಗರವೆ, ಮುನ್ನೀರಿನಾಗರವೆ, ತೆರೆತೋಳ್ಗಳಿಂದಯಾಲಿಂಗಿಸಿ ಧರಿತ್ರಿಯಂ ವರುಷಶತ ಗತವಾದರಳಿಯದನುರಾಗದಲಿ ಹರುಷಭೋಗದಲಿ! (ಚಿತ್ರಾಂ. ೭೫-೧೭೬೧). [< ಸಂ. ಹರ್ಷಭೋಗ]

ಹರುಷವೇಱು (ಕ್ರಿ). ಸಂತೋಷವನ್ನು ತಾಳು: ಬಿಜ್ಜಳನ ಮೊಗಂ ಲಜ್ಜೆಯೇಱೆ ಶರಣರ ಮೊಗಂಗಳ್ ಹರುಷವೇಱೆ (ಬಸರ. ೮-೧೨೯). [ಹರುಷ (< ಹರುಸ) + ಏಱು₁ (< ಏಱ್₁)]

ಹರುಷಾಶ್ರು (ನಾ). ಆನಂದದಿಂದ ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಬರುವ ನೀರು; ಆನಂದಾಶ್ರು: ಇಳೆಯ ಹರುಷಾಶ್ರುಗಳು ಸಲೆ ಕಂಗಳಲಿ ಪರಮಾನಂದವಾಗಲು ನಳಿನನಾಭನು . . . ಸೆಳೆದು ದಿಗಿಯಪ್ಪಿದನು ಭರತನ (ಕೌಶಿರಾ. ೪೪-೪೫). [< ಸಂ. ಹರ್ಷಾಶ್ರು]

ಹರುಷಿತ (ಗು). ೧. ಸಂತೋಷವನ್ನು ಹೊಂದಿದ; ಪ್ರಸನ್ನಗೊಂಡ : ಮತ್ತೆಯುಂ ಮಣಿಭೂಷಣಂಗಳನಿತ್ತು ಸತತಾನಂದಹರುಷಿತಚಿತ್ತದಿಂದಂ ಕಳುಹಿದನು (ಬಸಪು. ೫-೬೦). (ನಾ). ೨. ಸಂತೋಷ ಹೊಂದಿದವನು; ಆನಂದಿತನಾದವನು: ನಸುನಗುತ ಗುರು ಕೌರವಮಹೀಶನ ಮೊಗದ ಸುಮ್ಮಾನಕ್ಕೆ ಹರುಷಿತನಾಗುತಿಂತೆಂದ (ಕುಮ್ಮಾದ್ರೋ. ೧೦-೪೫). ೩. ಸಂತೋಷ; ಆನಂದ: ಬಸವಮಂತ್ರಿಯನು ಸ್ಮಿತಮುಖಾಂಬುಜ ನಾಗುತಂ ಹರುಷಿತದೊಳೊಡನೊಡನಪ್ಪಿ ಕರುಣಾಮೃತರಸದೊಳೋಲಾಡಿಸಲು ಮಾಹೇಶ್ವರರು ನಲಿದು (ಬಸಪು. ೨೨-೬೩). [< ಸಂ. ಹರ್ಷಿತ]

ಹರುಷಿತೆ (ನಾ). ಸಂತೋಷ ಹೊಂದಿದವಳು; ಆನಂದಿತೆ: ಪರಮಹರುಷಿತೆಯಾಗಿ ಮನವಚ್ಚರಿವಡುತ್ತಾ ಓಹಿಲಯ್ಯಗೆ ಧರಣಿಯೊಳು ಸಾಷ್ಟಾಂಗದಂಡಪ್ರಣವಮಂ ಮಾಡಿ (ಬಸಪು. ೪೪-೪೨); ಕೇಳಿ ಹರುಷಿತೆಯಾದಳುತ್ತರೆಯೋಲಗಕೆ ಬಂದು . . . ಕೈಮುಗಿದೆಂದಳೀ ಹದನ (ಕುಮ್ಮಾವಿ. ೫-೨೮). [< ಸಂ. ಹರ್ಷಿತಾ]

ಹರುಷಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಂತೋಷಪಡು; ಆನಂದವನ್ನು ಹೊಂದು: ಅಂಗೈತಳದಲಿಹ ಪರುಷವನು ಕಲ್ಲೆಂದು ಟಕ್ಕೆಯ ಹರಳಿನಲಿ ಹರುಷಿಸುವ ಮೂಢಮನುಷ್ಯರಂದದಲಿ ಅರಸಕೌರವನೆಂದನು (ಕುಮ್ಮಾಆ. ೧೭-೭); ಸಕಲಜನ ಹರುಷಿಸಿತು ಹಯಮೇಧದಲಿ (ತೊರರಾ. ೧-೭-೫೧). [ಹರುಷ (< ಹರುಸ) + - ಇಸು₁]

ಹರುಷೋನ್ನತಿ (ನಾ). ಮಿಗಿಲಾದ ಸಂತೋಷ; ಆನಂದಾತಿಶಯ: ಮುನ್ನ ಸಾರಥಿಯಹನು ನೋಡುವೆನನುತ ವಹಿಲದಲಿ ಬೆಸ್ನಲಬಲೆಯನ್ನದಲಾ ಸಂಪನ್ನ ಬಲ ನೋಲಗಕೆ ಬರೆ ಹರುಷೋನ್ನತಿಯಲುತ್ತರಕುಮಾರನು ಕರೆದು ಮನ್ನಿಸಿದ (ಕುಮ್ಮಾವಿ. ೫-೩೯). [< ಸಂ. ಹರ್ಷೋನ್ನತಿ]

ಹರುಸ, ಹರಿಸ, ಹರುಷ (ನಾ). ಹಿಗ್ಗು; ಸಂತೋಷ: ಸೂಕ್ಷ್ಮ- ಸುಕುಮ, ಹರ್ಷ-ಹರುಸ (ಶಮದ. ೫೪೪ ಪ್ರಯೋ); ಸಚಿವನು ಹರುಸ ಮಿಗಲಾ ಪೊಳಲ ಪೊಕ್ಕು . . . ರತ್ನಕನ್ನಿಕೆಯನಿಪ್ಪಳಂ ನಿಶ್ಚೈಸಿ ಉಂಗುರುಡಿಕೆಯ ಮಾಡಿದ (ಸೌಂದರ್ಯ. ೪-೧೭); ಹರುಸದೆ ದೂತಿಯರ್ ಸತಿಗೆ ಸಿಂಗರ ಮಾಡುತಿರಲ್ಕೆ . . . ಸಖಿಯರ್ತೊಡಿಸಿರ್ದ ಕಂಕಣಂ ಪಂದುಂದು (ನರಚ. ೩೭-೭೫). **ಹರಿಸ** : "ಸಂತಸ ಹರಿಸವುಲಂಪುಂ ಸಂತೋಷಾಖ್ಯಾನ" (ಕವಿಕಂ. ೧೩೪); ಹರಿಸಂ ಮಿಗೆ ಕೈಲಾಸದ ಪುರದೊಳಗೊಪ್ಪಿರ್ಪ ನಭವನದ್ಯಯರೂಪಂ (ಗಿರಿಜಾ. ೧೦-೧೧೨). **ಹರುಷ** : ಕೂಡಲಸಂಗನ ಶರಣರು ಬಂದರ ಉಬ್ಬಿ ಕೊಬ್ಬಿ ಹರುಷದಲೋಲಾಡುವೆ (ಬಸವ. ೩೭೭); ಹರುಷದ ಶರಧಿಯೊಳ ಗೋಲಾಡುತಿದ್ದುದು ನಿಖಿಲಜನ ನಲಿದು (ಶಾಕಿರಾ. ೪೪-೫೫). [< ಸಂ. ಹರ್ಷ]

ಹರುಸಂಗೆಡು, ಹರುಷಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಸಂತೋಷವಿಲ್ಲದಾಗು; ವ್ಯಥೆಪಡು: ಎರಡುಂ ಸಂಚೆಯೊಳಂ ಹರಿ ಹರುಸಂಗೆಟ್ಟಿರ್ಪುದಿಂದು ವಿಣ್ಮೂತ್ರಂಗಳ್ ಸುರಿಯೆ ಕಿಳಿಯುವೊಡೆ ಮಾಡುಗುಮರಸಂಗಂ ಪಿರಿದು ಭಯಮಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೪-೫೭). **ಹರುಷಗೆಡು**: ಮುಂದುಗಾಣದೆ ಹಲವನಣಸುತ ಹರುಷಗೆಟ್ಟಂತೆಂದನಾ ಮುನಿಪ (ತೊರರಾ. ೧-೯-೨೮).
[ಹರುಸ + ಕೆಡು$_1$]

ಹರುಹು$_1$ 'ಪರಪು$_1$' ನೋ.

ಹರುಹು$_2$ 'ಪರಪು$_2$' ನೋ.

ಹರುಹು$_3$ 'ಪರಿವು' ನೋ.

ಹರುಹುಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ನಡೆಗೆಡು; ಮುಂದೆ ಸಾಗದಂತಾಗು: ಹರುಹುಗೆಟ್ಟುದು ತೇರು ಸಾರಥಿ ಹುರುಳುಗೆಡಿಸಿಯೆ ನುಡಿದನಂಬಿನ ಕೊಂತ ತಾ ಮುನ್ನಾಯ್ತು (ಜ್ವಾ.ಕ. ೧-೧೫). [ಹರುಹು$_3$ (< ಪರಿವು) + ಕೆಡು$_1$]

ಹರುಹೆ 'ಹಲುಹೆ' ನೋ.

ಹರೆ$_1$ 'ಪರೆ$_1$' ನೋ.

ಹರೆ$_2$ 'ಪರೆ$_2$' ನೋ.

ಹರೆ$_3$ 'ಪಱೆ$_1$' ನೋ.

ಹರೆ$_4$ 'ಪೊರೆ$_5$' ನೋ.

ಹರೆ$_5$ 'ಪರೆ$_5$' ನೋ.

ಹರೆ$_6$ 'ಪರಯ' ನೋ.

ಹರೆಕಾರ 'ಪಱೆಕಾಱ' ನೋ.

ಹರೆಕಾಱ 'ಪಱೆಕಾಱ' ನೋ.

ಹರೆಗಡಿ 'ಪರೆಗಡಿ' ನೋ.

ಹರೆಗಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸೀಳು; ತುಂಡುಗೊಳಿಸು; ಕತ್ತರಿಸು: ಪರ್ಬತವನೊಡದುಳಿಸಿ ಭೂಮಿಯನಿಬ್ಬಗೆಯ ಮಾಡಿಸುತ ರಥಗಜದೊಟ್ಟಿಳಿಯ ಹರೆಗಡಿಸಿ . . . ಅಹಿತರಿಗುಬ್ಬಸ ವನಸಗುವನ ಜೋಧನು (ಜ್ವಾ.ಉ. ೩-೧೧೨). [ಹರೆಗಡಿ (< ಪರೆಗಡಿ) + - ಇಸು$_3$]

ಹರೆಗಳೆ 'ಪೆರೆಗಳೆ' ನೋ.

ಹರೆಯ 'ಪರಯ' ನೋ.

ಹರೆಯಂಬಡೆ, ಹರೆಯವಡೆ (ಕ್ರಿ). ತಾರುಣ್ಯವನ್ನು ಪಡೆ ; ಯೌವನವನ್ನು ಹೊಂದು: ಹರನ ಮೆಚ್ಚು ಹರೆಯಂಬಡೆದಂತೆ ಶಂಕರನ ಬಿಂಕಂ ಬಿಸ್ವಣಮಾದಂತೆ . . . ನೆಱೆ ಮೆಱೆದು ನಡೆತಂದು ನಗತನೂಜೆ ಚಂದ್ರಧರನ ಮುಂದೆ ನಿಂದು (ಗಿರಿಜಾ. ೫-೭೭ ವ). **ಹರೆಯವಡೆ**: ಜಯಧರಣೀಪತಿ ಸಕಲಕಲಾಕೋವಿದನಾಗಿ ಹರೆಯವಡೆದಂ (ಜಯನೃ. ೨ ಸೂಚನ). [ಹರಯ (< ಪರಯ) + ಪಡೆ$_1$]

ಹರೆಯಂಬೋಗು (ಕ್ರಿ), ಯೌವನಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಮೀರು; ವೃದ್ಧಾಪ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದು : ಪ್ರವಯಾಃ, ಸ್ಥವಿರಃ, ವೃದ್ಧಃ, ಯಾತಯಾಮಃ - ಈ ೪ ಹರೆಯಂಬೋದಾತಂ (ಶಬ್ದಾಯು. ೮೩-೩೪೯). [ಹರೆಯ (< ಪರಯ) + ಪೋಗು$_1$ (< ಪೋ$_1$)]

ಹರೆಯಬೋಗುಹ (ನಾ). ತಾರುಣ್ಯವು ಕಳೆದು ಹೋಗುವಿಕೆ; ಮುಪ್ಪು ಉಂಟಾಗುವಿಕೆ: "ಜ್ಯಾನಿ, ಜೀರ್ಣ - ಹರೆಯಬೋಗುಹ" (ನಾಚಿರಾ. ೬).
[< ಹರೆಯಂಬೋಗು + - ಹ$_2$ (< - ಪ$_2$)]

ಹರೆಯವಡೆ 'ಹರೆಯಂಬಡೆ' ನೋ.

ಹರೆಯಿಸು 'ಪರೆಯಿಸು' ನೋ.

ಹರೆಹಂದಲ್ (ನಾ). ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಹಂದರ,– ಚಪ್ಪರ : ಮಱೆಯದಲ್ಲರನಂದು ಮನ್ನಿಸಿ ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟು ಮಱುದಿನ ಮೊದಲಾಗಿ ಚಕ್ರಿ ಹರೆಹಂದಲಿಕ್ಕಿ ಹಲವು ದಿನ ಮದುವೆಯ ತೆಱನಱೆದೊಲ್ದು ಮಾಡಿದರು (ಭರತೇ. ೪೩-೧೧೫); ಚೊಕ್ಕವಣ್ಣಲ್ಲಲ್ಲಿ ಪುಟ್ಟುವುವಾ ಪೆಣ್ಣ ಪಕ್ಕದವರ ನೋಡಿ ನೃಪಗೆ ತಕ್ಕುವೆಂದರ್ತಿಯೊಳೀಯ ಹರೆಹಂದಲಿಕ್ಕಿ ಮದುವೆಯಾಗುತಿಹನು (ಭರತೇ. ೭೫-೭೨).
[ಹರೆ$_1$ (< ಪರೆ$_1$) + ಹಂದಲ್ (< ಪಂದರ್)]

ಹರೇಣು (ನಾ). ೧. ಬಟ್ಟಗಡಲೆ; ಬಟಾಣಿಕಾಳು. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧಯುಕ್ತವಾದ ಔಷಧೀದ್ರವ್ಯ ; ರೇಣುಕ : "ದ್ವಿಜಾ, ಹರೇಣುಃ, ರೇಣುಕಾ, ಕೌಂತೀ, ಕಪಿಲಾ, ಭಸ್ಮಗಂಧಿನೀ - ೭ ರೇಣುಕ ಎಂಬುವ ಗ್ರಂಥ್ಯದ್ರವ್ಯದ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತ. ೧೪೦). [ಸಂ.]

ಹರೇಣುಕ (ನಾ). = ಹರೇಣು ೨: ಲೋಧ್ರದ ಚೆಕ್ಕೆ, ತುಲಸೀಬೇರು, (ನಲ್ಲಿಚಿಟ್ಟು), ಆಲದ ಮುಗುಳು, ಹರೇಣುಕ ಇವಿಷ್ಟನ್ನೂ ಸಮಾಂಶವಾಗಿ ಹಾಲಲ್ಲರೆದು ಋತುಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದ ದಿನದಲ್ಲಿ ಕುಡಿಯ ಕೊಡೆ ಗರ್ಭಸಿದ್ಧಿಯಹುದು (ವೃದ್ಧಸಾ. II. ೫೫)). [ಸಂ.]

ಹರ್ಡೆ 'ಹರಡೆ$_3$' ನೋ.

ಹರ್ತ (ನಾ). ಸಂಹರಿಸುವವನು; ಲಯಕರ್ತ: ಕರ್ತನುಂ ಸರ್ಪಕ್ಕೆ ಭರ್ತನು ಹರ್ತನುಂ ಪರಮೇಶನಲ್ಲದೆ ಭರ್ತ ಬೇಱುಂಟೇ (ಬಸವ. ೫೪-೪); ಲಿಂಗರೂಪನಂ ಹರ್ತ ಪಾಪಕರೂಪ ಲಿಂಗದೊಳಗಿರ್ದನಂ ಕೂರ್ತು ವಂದಿಸುವನು (ವೀರಶೈವ. ೭-೧-೭೭).
[< ಸಂ. ಹರ್ತೃ]

ಹರ್ತರದೂದು 'ಪರತರದೂದು' ನೋ.

ಹರ್ತಾರ (ನಾ). ಸಂಹರಿಸುವವನು; ಲಯಗೊಳಿಸುವವನು: ಕರ್ತಾರಂ ನೀನೆ . . . ಹರ್ತಾರಂ ನೀನೆ ಪಂಪಾಪುರದರಸ ವಿರೂಪಾಕ್ಷ ರಕ್ಷಿಪ್ಪುದೆನ್ನಂ (ರಕ್ಷಾಶ. ೯೯).
[< ಸಂ. ಹರ್ತೃ]

ಹರ್ತೃ (ನಾ). ೧. ತರುವವನು; ಮುಟ್ಟಿಸುವವನು. ೨. ಸ್ವೀಕರಿಸುವವನು; ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವವನು. ೩. ಕಿತ್ತುಕೊಳ್ಳುವವನು. ೪. ಕಳ್ಳ; ತುಡುಗ. ೫. ಸಂಹರಿಸುವವನು; ನಾಶಮಾಡುವವನು. ೬. ಸೂರ್ಯ. [ಸಂ.]

ಹರ್ದು 'ಪರ್ದು' ನೋ.

ಹರ್ಬು 'ಪರಪು$_1$' ನೋ.

ಹರ್ಬುಗೆ 'ಪರ್ಬುಗೆ' ನೋ.

ಹರ್ಮಾಗಾಲ (ನಾ). ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯ; ದುಸ್ತರ (?): ಅವಳನ್ನು ಸಮಾಧಾನ ಮಾಡಬೇಕಾದರೆ ಅಪ್ಪಿಗೆ ಹರ್ಮಾಗಾಲವಾಗಿತ್ತು (ಮಲಪ. ೧೭); ಅಪನಿಗೆ ಅನುಭವದಿಂದ ಗೊತ್ತಿತ್ತು, ತನ್ನ ಹೆಂಡತಿ ಮಾತು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವುದು ಹರ್ಮಾಗಾಲ ಎಂದು (ಮಲಪ. ೨೪೪). [?]

ಹರ್ಮ್ಯ (ನಾ). (ಶ್ರೀಮಂತರ) ಉಪ್ಪರಿಗೆ ಮನೆ; ಸೌಧ; ಮಹಲು: ಪರ್ವತದ ಮೇಲೆ ಕಱಂಗಿ ಕಟ್ಟಲಿಸಿದ ಮರದುಱುಗಲ ನಡುವೆ ಸುಧಾಧವಳಿತೋತ್ತುಂಗ ರಮ್ಯಹರ್ಮ್ಯಂಗಳಂ ಕಾಣ್ಬರಪ್ಪೊಡದು ಹಿಡಿಂಬಪುರಮೆಂಬುದು (ಪಂಪಭಾ. ೩-೧೮ ವ); ರತ್ನಹರ್ಮ್ಯಚಯಮುಮಂ ಬಂದೆಱೆ ನಿಂದಲ್ಲಿ ಕಾಮಿನಿಯರ್ ಸಾಲ್ಕಿಡಿದೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರೆ (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೯೨). [ಸಂ.]

ಹರ್ಮ್ಯಾಗ್ರ (ನಾ). ಉಪ್ಪರಿಗೆಯ ಮೇಲುಭಾಗ: ಅಶನಿವೇಗಂ . . . ಒರ್ಮೆ ಹರ್ಮ್ಯಾಗ್ರಭೂಮಿಯೊಳಿರ್ದು ನೆಗೆದ ಮುಗಿಲಂ ನೋಡುತ್ತುಮಿರ್ಪುದುಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೧೦-೧೭ ವ); ತಳರಲ್ಕೆಂದಡಿಯಿಟ್ಟು ಜಾಱೆ ಜವದಿಂ ಕೈಯೂಱೆ ಬಿಳ್ದೇಳ್ದು . . . ಕೋಲ್ಗಳನಾಂತ್ಕುಡುವ ಪಾಂಥರಂ ನಗುವರಾ ಹರ್ಮ್ಯಾಗ್ರದಬ್ಜಾಕ್ಷಿಯರ್ (ರಾಜಶೇ. ೮-೧೨೪). [ಸಂ.]

ಹರ್ಮ್ಯೋರ್ಧ್ವ (ನಾ). = ಹರ್ಮ್ಯಾಗ್ರ : ಹರ್ಮ್ಯೋರ್ಧ್ವದೊಳ್ . . . ವಿಮಾನನಿಚಯಂ ನಿಂದತ್ತದತ್ತತ್ತಲುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೭-೧೮). [ಸಂ.]

ಹರ್ಯಕ್ಷ (ನಾ). ೧. ಸಿಂಹ: ಹರಿ ಹರ್ಯಕ್ಷನ ಬಾಯಂತಿರ ಕಲ್ತೆಯ ತೆಱದ ಬಾಯಂ . . . ಎರಡುಂ ಕೆಯ್ಯಿಂ ಪಿಡಿದಾಸುರಮಾಗಿರೆ ಸೀಳ್ದು ಬಿಸುಟನೆರಡುಂ ದಸೆಗಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೭-೯೨); ಜಯಜಯ ಜಲಂಧರವಮದಾಂಧಗಜ ಹರ್ಯಕ್ಷ (ರಾಜಶೇ. ೧೫-೧೭ ರಗಳೆ). ೨. ಕುಬೇರ. ೩. ಶಿವ. ೪. ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷನೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸ. [ಸಂ.]

ಹರ್ವು 'ಪರಪ್ಪು₁' ನೋ.

ಹರ್ಷ (ನಾ). ೧. ಹಿಗ್ಗು; ಸಂತೋಷ; ಆನಂದ : ಮದಮಾನಮಾಯಭಯಲೋಭ ವಿಷಾದಹರ್ಷಾಭ್ಯುದಿತಾಂತರಂಗರಿಪುವರ್ಗಜಯಾವತಾರಂ (ಕವಿರಾ ೩-೨೨೭); ನವಿಸ್ಮ ಭರಾಕ್ರಾಂತಿನಿರೋಧಂ ಮಾಣ್ಬುದಿನ್ನೆಂದು . . . ಕಮಠನುಂ ತೂಗಿದಂ ಹರ್ಷದಿಂದಂ (ಜಗನ್ನಿ. ೩-೮). ೨. ರೋಮಾಂಚನ ; ಪುಳಕ : 'ರೋಮಹರ್ಷ' ಪರಾ. ೩. ನೈಷಧವೆಂಬ ಸಂಸ್ಕೃತಮಹಾಕಾವ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಒಬ್ಬ ಕವಿ. ೪. ರತ್ನಾವಳಿ, ನಾಗಾನಂದ ಮತ್ತು ಪ್ರಿಯದರ್ಶಿಕಾ ಎಂಬ ಸಂಸ್ಕೃತ ನಾಟಕಗಳನ್ನು ಬರೆದವನೂ, ಉತ್ತರಭಾರತದ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯೂ ಆಗಿದ್ದ ಹರ್ಷವರ್ಧನನೆಂಬ ದೊರೆ: ಸ್ತುತಿಗೆಯ್ಯಂ . . . ಚತುರೋಕ್ತಿ ಪ್ರಚುರಾರ್ಥಕಾವ್ಯಜನಿತೋರ್ವೀಹರ್ಷನಂ ಹರ್ಷನಂ (ಜಗನ್ನಿ. ೧-೮). ೫. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಮೂವತ್ತುಮೂರು ವ್ಯಭಿಚಾರಿ ಅಥವಾ ಸಂಚಾರಿ ಭಾವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಮತಿ ಲಜ್ಜೆ . . . ಹರ್ಷ . . . ಅಪಸ್ಮಾರವೆಂಬ ಮೂವತ್ತುಮೂಱು ಸಂಚಾರೀಭಾವಂಗಳಿಂ ಪರಿವರ್ಧಿಸಿ (ವಿವೇಕ. ೧೪೧):ಮತಿಲಜ್ಜಾವೇಗಶಂಕಾಮರಣಚಪಲತಾಹರ್ಷನಿರ್ವೇದ . . . ಅವಸ್ಮಾರಕಾಖ್ಯಾನದಿಂದಂ - ಈ ಮೂವತ್ತುಮೂಱುಂ ವ್ಯಭಿಚಾರಿಭಾವಂಗಳ್ (ರಸರ. ೧, ಸೂತ್ರ ೧೦). [ಸಂ.]

ಹರ್ಷಂದಾಳು (ಕ್ರಿ). ಸಂತೋಷವನ್ನು ಹೊಂದು ; ಆನಂದವನ್ನು ಪಡೆ: ಸುತಂ ಜನಿಯಿಸುವಂ ನಿನಗೆಂದು ಲೀಲೆಯೊಳುಸಿರಲು ಕೇಳ್ದತಿಹರ್ಷಂದಾಳಿ ಸುಖದೊಳಿರು ತಿರಲಾ ವಾರ್ತೆಯಿಂ ಲಲಿತಾಂಗಿಯ ನಡುವಿನ ಕಡುದಾರಿದ್ಯಂ ಪಿಂಗಿದುದು (ಜಯಕಾ. ೨-೫೭). [ಹರ್ಷ + ತಾಳು (< ತಾಳ್₁)]

ಹರ್ಷಗರ್ಭ (ನಾ). ೧. ಸಂತೋಷದಿಂದ ತುಂಬಿದುದು; ಆನಂದಮಯ ವಾದುದು: ಮಹೋತ್ಸವಂಗಳೊಡನೆ ಗರ್ಭಮುಂ ಬಂಧುಜನ ಹರ್ಷಗರ್ಭಮುಂ ಪರಿಪೂರ್ಣಮಾಗೆ (ಶಂರಾಮಾ. ೩-೧೦೩ ವ): ಉದರದೊಳಂ ರಮಣಿಗೆ ನೆಲಸಿತ್ತು ಹರ್ಷಗರ್ಭಂ ಗರ್ಭಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೬-೮೪). ೨. ಆನಂದಿತನಾದವನು; ಹರ್ಷಿತ ನಾದವನು: ಧರೆ ರತ್ನಗರ್ಭಮಾದುದು ಸುರರೆಲ್ಲಂ ಹರ್ಷಗರ್ಭರಾದರ್ (ಆದಿಪು. ೭-೨೬). [ಸಂ.]

ಹರ್ಷಣ (ಗು). ೧. ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ ; ಆನಂದದಾಯಕವಾದ. (ನಾ). ೨. ಸಂತೋಷ; ಆನಂದ. ೩. ರೋಮಾಂಚನಗೊಳಿಸುವಿಕೆ: 'ರೋಮಹರ್ಷಣ' ಪರಾ. ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೇತ್ರರೋಗ. ೫. ಮನ್ಮಥನ ಪಂಚಬಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ೬. [ಜ್ಯೋತಿ] ವಿಷ್ಕಂಭವೇ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯದು: ವಿಷ್ಕಂಭ . . . ಹರ್ಷಣ . . . ವೈಧೃತಿಗಳೆಂಬಿಪ್ಪತ್ತೇಳು ಯೋಗಂಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೩.೨೦). [ಸಂ.]

ಹರ್ಷಧೃತಿ (ನಾ). ಸಂತೋಷದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಧೈರ್ಯ: ಪಚ್ಚಸಪ್ಪುಳಂ ಕೇಳ್ದವೊಲಾಗಿ ತಿರುಗಿದಳಯ್ಯೊ ತನ್ನವರ ಬಂದರೆಂಬೊಂದತಿಯ ಹರ್ಷಧೃತಿಯಿಂದ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೪೩-೪೧೯). [ಸಂ.]

ಹರ್ಷನಿರ್ಭರ (ಗು). ೧. ಸಂತೋಷದಿಂದ ತುಂಬಿದ; ಅತ್ಯಾನಂದವುಳ್ಳ. (ನಾ). ೨. ತುಂಬ ಸಂತೋಷಗೊಂಡವನು: ಮಲಪ್ರಭೆ ಎದುರಿಗೆ ಕಂಡಿತಂತೆ ಅದನ್ನು ಕಂಡಾಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಹರ್ಷನಿರ್ಭರರಾದ ಭಾರ್ಗವರು 'ಐಹೊಳೆ' - ಎಂದು ಉದ್ಗಾರ ತೆಗೆದ ಮಾತೇ ಆ ಊರ ಹೆಸರಾಗಿ 'ಐಹೊಳೆ' ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಸ್ಥಲಪುರಾಣ (ಭಾವಾಶಾ. ೭೪). [ಸಂ.]

ಹರ್ಷಪ್ರಕರ್ಷ (ನಾ). ಸಂತೋಷದ ಹೆಚ್ಚಳ; ಆನಂದದ ಆಧಿಕ್ಯ: ಜನಪತಿ ನಿಮ್ಮಿಂದಲ್ಲದೆ ಜನಕ್ಕೆ ಹರ್ಷಪ್ರಕರ್ಷಮಕ್ಕುಮೆ ಪೆಱರಿಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೯-೯೪). [ಸಂ.]

ಹರ್ಷಾಂಬು (ನಾ). ಆನಂದದಿಂದ ತುಡಿಯುವ ಕಣ್ಣೀರು; ಆನಂದ ಬಾಷ್ಪ: ಭಗವಂತನಿಗೆ, ತಮ್ಮ ಆತ್ಮಾರ್ಪಣೆಯಿಂದ ಆದ ಸುಖರೂಪದ ಹರ್ಷಾಂಬು ಅದು ಇದ್ದರೂ ಇರಬಹುದು (ಶಾಂತಲಾ. ೨೫೬). [ಸಂ.]

ಹರ್ಷಾಶ್ರು (ನಾ). = ಹರ್ಷಾಂಬು: ನೆರೆದ ಮುನಿಪದಾಂಭೋಜಮಂ ಕಂಡು ಹರ್ಷಾಶ್ರುಪಯಃಪೂರಂಗಳಿಂ ಪಾದ್ಯಮನುಡಿರಿಸಿದಂ ಸೂಕ್ತಿಮುಕ್ತಾವತಂಸಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೩-೧೯೯); ನಡುಗುವ ತನುವಲ್ಲಿಯ ತುದಿಯಿಂ ಪೊಡೆಗೊಡನುದಿರ್ವಲರಂದದಲಿ . . . ಹರ್ಷಾಶ್ರು ಬಿಡದೊಕ್ಕುವು (ಕಂಸವ. ೧೧ ೩೭). [ಸಂ.]

ಹರ್ಷಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸುಖಿಸು; ಸಂತೋಷಪಡು: ನೈರ್ಮಲ್ಯಕ್ಕೆ ನೋಂತವರಲಿ ಗುಡುಗಿ ಮಿಂಚಿ ವರ್ಷಿಸು, ಮಲಮಲನೇ ಮಲರುತಿರುವ ಜೀವ ಕಂಡು ಹರ್ಷಿಸು (ಜೀವಲ. ೫೨-೧೨). [ಹರ್ಷ + - ಇಸು]

ಹರ್ಷೋತ್ಕರ್ಷ (ನಾ). ಆನಂದಾತಿಶಯ; ಅತ್ಯಧಿಕವಾದ ಸಂತೋಷ: ಶ್ರೀಕುಮುದಿನಿಗೊದವುಗುಮೆ ಕಲಾಕಾಂತನೊಳಲ್ಲದಾತ್ಮಹರ್ಷೋತ್ಕರ್ಷಂ (ರಾಜಶೇ. ೭-೯೭). [ಸಂ.]

ಹರ್ಷೋತ್ಕರ್ಷಚಿತ್ತ (ನಾ). ಅಧಿಕವಾದ ಮನಃಸಂತೋಷವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು; ಅತಿಶಯವಾದ ಆನಂದದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು: ಮನಂ ಸಂತಸಂಬಡೆ ಪರಿಪುಷ್ಟ ಹರ್ಷೋತ್ಕರ್ಷಚಿತ್ತನಾಗಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೬೦ ವ): ತಜ್ಜರದ್ಯಾನರಂ ಹರ್ಷೋತ್ಕರ್ಷಚಿತ್ತನಾಗಿ ಆತ್ಮಗತದೊಳಿಂತೆಂದಂ (ಪಂಚತಂ. ೨೭೯-೯). [ಸಂ.]

ಹರ್ಷೋತ್ಕರ್ಷಿತ (ಗು). ಆನಂದಾತಿಶಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ತುಂಬ ಸಂತೋಷ ವನ್ನು ಹೊಂದಿದ: ಹರ್ಷೋತ್ಕರ್ಷಿತಾಂತರಂಗನಾಗಿ ನಮಸ್ಕಾರಂಗೆಯ್ದು (ಸುಕುಮಾ. ೩-೧೪ ವ). [ಸಂ.]

ಹರ್ಷೋದ್ಗಾರ (ನಾ). ಅತ್ಯಂತ ಹೆಚ್ಚಾದ ಸಂತೋಷವುಂಟಾದಾಗ ಮಾಡುವ ಧ್ವನಿ,– ಉದ್ಗಾರ : ಇದೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಕಿಟಕಿಯ ಮೂಲಕ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದ ಹುಡುಗರು ಓ ಎಂದು ಹರ್ಷೋದ್ಗಾರ ಮಾಡಿದರು (ಹಸುಹೂ. ೧೩). [ಸಂ.]

ಹಲ₁ 'ಪಲ₁' ನೋ.

ಹಲ₂ (ನಾ). ತೂಕದ ಒಂದು ಸಣ್ಣಪ್ರಮಾಣ; ನಾಲ್ಕುಕರ್ಷಗಳ ತೂಕ: ಹಲಕ್ಕೆ ನಾಲ್ಕು ಕರುಷಗಳಕ್ಕುಂ (ವ್ಯವಹಾ. ಅನುಬಂ. I. ೩-೧೨); ಎರಡುಮೊಗಯುದಕ ದೊಳಗೊಂದೊಂದು ಹಲ ಶುಂಠಿ ಮತ್ತರವಲ ಮೆಣಸನಿಕ್ಕಿ (ಸೂಪಶಾ. ೩-೨೮). [< ಸಂ. ಪಲ]

ಹಲ₃, **ಹಳ₂** (ನಾ). ೧. ನೇಗಿಲು; ರಂಟೆ: ಪದಿನಾಱುಸಾಸಿರ ಸಂವಾಹನಂಗಳುಂ . . . ಶತಸಹಸ್ರಕೋಟಿ ಹಲಂ [ಪಾಠಾಂ. ಹ್ರದಂ]ಗಳುಂ ಮೂಱುಕೋಟಿ ಗೋಮಂಡಳಮುಂ . . . ಆತ್ಮೀಯಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಪರಿಚ್ಛೇದಮಾಗೆ (ಆದಿಪು. ೧೫-೩ ವ): ಏಕಲಕ್ಷಕೋಟಿ ಹಲಗಳುಂ . . . ಸ್ಥಾಲಿಗಳೇಕಕೋಟಿಗಳು ಮತ್ತಲ್ಲಿ (ಶಾಂತೀಶ. ೮-೫೩). ೨. (ಬಲರಾಮನ ಕೈಯಲ್ಲಿರುವ) ನೇಗಿಲಿನ ಆಕಾರದ ಒಂದು ಆಯುಧ: ಬಲನಾರಾಯಣ ಬಾಹುದಂಡದಳವಂ ನೋಡಲ್ ಗದಾದಂಡದಿಂ ಹಲದಿಂ ಕೂಡಿದ ಚಾಪದಂಡಯುಗಮಂ ಬೈತಲ್ಲಿ ಕಾದಿರ್ಪುದುಂ (ಶಂರಾಮಾ. ೫-೨೯): ಬಂದು ಹಲಂ [ಪಾಠಾಂ. ಳಂ] ದಿವದಿಂ ಬಲಭದ್ರಹಸ್ತದೊಳ್ ನಿಂದುದತಿಭಯಂಕರರೂಪಿಂ (ಜಗನ್ನಿ. ೭-೭೪). ೩. ವಿರೂಪತೆ ; ಕುರೂಪತೆ. ೪. [ಜ್ಯೋತಿ] ಲಗ್ನವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಏಳು ಗ್ರಹಗಳಿದ್ದರೆ ಆಗುವ ಯೋಗ: ಗ್ರಹಮೇೞುಂ ಲಗ್ನೇತರಗ್ರಹದೊಳ್ ನೆಲಸಿದೊಡೆ ಹಲಮೆನಿಕ್ಕುಂ ಯೋಗಂ (ಜಾತತಿ. ೧೩-೩). **ಹಳ₂**: ೧. ಅರಿನರಪಾಲಮೌಳಿಮಣಿಯೊಳ್ ನೆಲೆಗೊಂಡುದು ಶಂಖಚಕ್ರ ಚಾಮರ ಹಳಚಿಹ್ನಚಿಹ್ನಿತ ಪದಾಕೃತಿ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೨೯); ಪದಿನಾಲ್ಸಾಸಿರ ಸಂವಾಹನಂಗಳಿಂ ದಮಯ್ಯತ್ತಾಱಂತರದ್ವೀಪಂಗಳಿಂದಂ ನೂರ್ಛಾಸಿರಕೋಟಿ ಹಳಂಗಳಿಂದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೮೪ ವ). ೨. ರಾಮುಂಗವರಾಜತಮೆಂಬ ಹಳ[ಪಾಠಾಂ. ಲ]ಮುಂ ಕೌಮುದಿಯೆಂಬ ಗದೆಯುಂ ಯಕ್ಷಸಹಸ್ರರಕ್ಷಿತಂಗಳಾಗೆ (ಚಾವುಂಪು. ೩೧೫). [ಸಂ.]

ಹಲ₄ 'ಹಲ್ಲಿ₃' ನೋ.

ಹಲ್ಲ$_5$ (ನಾ). ಹಿಂದ ಅಗಸರ ಮೇಲೆ ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ: ಮಾದಾರಿಕೆವೋಜನ ವರಿ ಅಸಗರ ಹಲ ಗಾಣಗರ ಸುಂಕ . . . ಅಂತು ಯಾ ತೆಱಿಗೆ ಸಹವಾಗಿ (ಎಕ. XIV. ಗುಂಡ್ಲುಪೇ. ೧೨೯-೯೯; 1521). [?]

ಹಲಕಾಲ 'ಪಲಕಾಲ' ನೋ.

ಹಲಕು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಮರವನ್ನು ಹತ್ತು,– ಏರು: "ಹಲಕು - ವೃಕ್ಷಾರೋಹಣೇ, ಶರೀರಾಂಗಭೇದೇ ಚ" (ಶಮಧಾ). [?]

ಹಲಕು$_2$ (ನಾ). ದವಡೆಯ ಭಾಗ; ಕೆನ್ನೆಯ ಕೆಳಭಾಗ: "ಹಲಕು - ವೃಕ್ಷಾರೋಹಣೇ, ಶರೀರಾಂಗಭೇದೇ ಚ" (ಶಮಧಾ); ಕರದ ಬಲ್ಲೆಯದೀಂದ ವಾಲಿಯ ವರಕುಮಾರನ ಕಿವಿಯ ಹಲಕಿನ ಸರಿಸದಲಿ ಮೊನೆದೋಱುತುಗುಳುವ ರಕುತಧಾರೆಯಲಿ (ತೊರರಾ. ೭-೩೦-೩೨). [?. / ತಮಿ. ಅಲಕು]

ಹಲಗಣೆ (ನಾ). ಹಲಗೆಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸಿದ ಅಟ್ಟಣೆ (?): ಹಲಗಣೆ ಹಾಕಿದ್ದ ಕೆಳಗರುಡಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಹಣತೆಯ ಬೆಳಕಿನಲ್ಲಿ ಐಗಳು ಅನಂತಯ್ಯ ಏನನ್ನೊ ರಾಗವಾಗಿ ಓದುತ್ತಿದ್ದುದು ಕೇಳಿಸಿ, ಐತ . . . ಎಂದನು (ಮಲೆಮ. ೨೬೭). 'ಅಟ್ಟಣೆ$_1$' ಪರಾ.

[ಹಲಗೆ (< ಪಲಗೆ) + ಮಣೆ$_1$]

ಹಲಗಾರತಿ, ಹಲಿಗಾರತಿ (ನಾ). ಚಪ್ಪಟೆಯಾಗಿರುವ ಹಾಗು ಹಿಡಿಯುಳ್ಳ ಆರತಿ ತಟ್ಟೆ; ಅವರು ದೇವರಿಗೆ ಹಲಗಾರತಿಯಿಂದ ಮಂಗಳಾರತಿ ಮಾಡಿದರು (ರೂಢಿ). **ಹಲಿಗಾರತಿ:** ಕಟ್ಟುದೀವಿಗೆಗಳು ಹಚ್ಚಿಟ್ಟು ತುಪ್ಪದ ದೀವಿಗೆಯ ಬಗೆಬಗೆ ತುಂಬಿಟ್ಟ ಹಲಿಗಾರತಿ . . . ವಿಷ್ಣುಮೂರುತಿಗೆ ನಾ ಕೈಯ ಮುಗಿಯುತಲಿದ್ದೆ (ಪುರಂದ. ೫-೬೯-೧೧).

[ಹಲಗೆ (< ಪಲಗೆ) + ಆರತಿ$_1$]

ಹಲಗಾಲ 'ಪಲಕಾಲ' ನೋ.

ಹಲಗೆ 'ಪಲಗೆ' ನೋ.

ಹಲಗೆಕಾಱ (ನಾ). ಹರೆಯನ್ನು ನುಡಿಸುವವನು; ತಮಟೆ ಬಾರಿಸುವವನು: ಹಲಗೆಕಾಱರನಾಪ್ತರಂ ದೇವಲಕರಂ ಪೂವಾಡಿಗರಂ ಬಾಗಿಲವರಂ ಸುಯಿಧಾನರಂ ಹಲವಾಳುಗಳನಾಯ್ದು (ಬಸವ. ೧೭-೧೩). [ಹಲಗೆ (< ಪಲಗೆ) + - ಕಾಱ]

ಹಲಗೆಗಲ್ಲು (ನಾ). ಚಪ್ಪಟೆಯಾದ ಕಲ್ಲು; ಚಪ್ಪಡಿ: ಅಲ್ಲಿಂದಂ ಪಡುವ ನಡದು ನಟ್ಟ ಹಲಗೆಗಲ್ಲು (ಎಕ. XII. ತಿಪಟೂ. ೧೩೯-೭೫; ?).

[ಹಲಗೆ (< ಪಲಗೆ) + ಕಲ್ಲು (< ಕಲ್$_3$)]

ಹಲಗೆಮಂಚ (ನಾ). ಮರದ ಫಲಕಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಮಂಚ: ಹಲಗಮಂಚದ ಮೇಲ ಹಾಸಿಗೆಯಿಲ್ಲದೆ ಮಲಗಿಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ಸದಾ ಆರೋಗ್ಯಕರವಾಗಿ . . . ಶರೀರಕ್ಕೆ ಕಾಂತಿಯನ್ನೂ ಅಗ್ನಿಬಲವನ್ನೂ ಕೊಡುವುದು (ಸಪ್ತ. ೫೮).

[ಹಲಗೆ (< ಪಲಗೆ) + ಮಂಚ]

ಹಲಗೆಸೇರುವೆ (ನಾ). ೧. ಹಲಗೆಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸಿ ರಚಿಸಿದ ಒಳಮಾಳಿಗೆ,– ಛತ್ತು: ಅವರ ಮನೆಗೆ ಹಲಗೆಸೇರುವೆ ಮಾಡಿಸಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). ೨. ಹಲಗೆಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸುವಿಕೆ: ಹಲಗೆಸೇರುವೆ ಮಾಡು; ಹಲಗೆ ಹಾಸು (Board. ೯೦೮೧).

[ಹಲಗೆ (< ಪಲಗೆ) + ಸೇರುವೆ]

ಹಲಗೆಸೇವೆ (ನಾ). ದೇವರ ಉತ್ಸವದಲ್ಲಿ ಹರ ಬಾರಿಸುವ ಕೈಂಕರ್ಯ: ಮಾರಮ್ಮನ ಉತ್ಸವಗಳಲ್ಲಿ ಹಲಗೆಸೇವೆ ಮಾಡುವ ಹೊಲೆಯರ ಕೆಂಚ ಮುನಿಯರು ಕುಡಿದು ಬಂದು ತಮ್ಮ ರಣವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ಆವೇಶದಿಂದ ನುಡಿಸಲಾರಂಭಿಸಿದ್ದರು (ಗೂರುಕ. ೭).

[ಹಲಗೆ (< ಪಲಗೆ) + ಸೇವೆ$_1$]

ಹಲಚ 'ಹಲಚೆ' ನೋ.

ಹಲಚಗಲ್ಲು (ನಾ). ಚಪ್ಪಟೆಯಾದ ಕಲ್ಲು; ಹಲಗೆಕಲ್ಲು: ಒಂದು ಹಲಚಗಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಹೆಣ್ಣುಗೊಂಬೆಯ ಆಕಾರವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿದ್ದಾರ (ಕಭಾಗ. ೫೧೭).

[ಹಲಚ (< ಹಲಚೆ) + ಕಲ್ಲು (< ಕಲ್$_3$)]

ಹಲಚೆ, ಹಲಚ (ನಾ). ೧. ಚಪ್ಪಟೆಯಾದುದು ; ಸಪಾಟಾದುದು: ಹಲಚೆಯಾದ ಕಲ್ಲು ತಗೊಂಡು ಅಡ್ಡ ಹಿಡಿದು ನೀರ ಮೇಲೆ ಪುಟಾಸುತ್ತ ರೊಟ್ಟೀ ಆಟವನ್ನು ಆಡಿದರು (ಬಾಪಾ. I. ೧೬೨). **ಹಲಚ:** ೧. ಇವುಗಳ ತಲೆ ದೊಡ್ಡದು, ಕಣ್ಣು ಸಣ್ಣವು, ಮೋರೆ ಹಲಚ, ಮೈಬಣ್ಣ ಕಪ್ಪು (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೨೪); ಕರಡಿಯ ತಲೆ ಹಲಚ (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೧೦೪). (ಗು). ೨. ಹಲಗೆಯಂತೆ ಚಪ್ಪಟೆಯಾದ; ಸಮತಲವಾದ: 'ಹಲಚಗಲ್ಲು' ಪರಾ. [?]

ಹಲದಂಡ (ನಾ). ನೇಗಿಲಿನ ಈಸು: "ಹಲದಂಡ ಪಚ್ಚೆ ಪಲ್ಲವ ನವಿರಾರುಣಂ ಪವಳವಾಳ ವಿಷಾಂಚಿಗಳುಂ ಪ್ರವಾಳ" (ನಾನಾರ. ೮). [ಸಂ.]

ಹಲದಿ 'ಹಳದಿ' ನೋ.

ಹಲಧರ, ಹಳಧರ (ನಾ). ೧. ನೇಗಿಲನ್ನು ಹಿಡಿದವನು; ರೈತ. ೨. ನೇಗಿಲಿನ ತರಹ ಆಯುಧವನ್ನು ಹಿಡಿದವನು; ಬಲರಾಮ: ಸಿರಿಲೋಲಸಹಿತ ಯುಧಿಷ್ಠಿರಾದಿ ನೃಪಾಲಕರು ಕಾಣಿಕೆಯನಿತ್ತರು ನಮಿಸಿ ಹಲಧರಗೆ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೬-೧); ವಸುದೇವ ಹಲಧರರ್ವೊಳಲಿನಲಿರ್ದು ಪಾಲಿಸಲಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೭-೨). ೩. [ಜೈನ] ವಾಸುದೇವನ ಸಹೋದರನಾದ ಬಲದೇವ ; IP ಇವರು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ತೀರ್ಥಂಕರರ ಕಾಲದಲ್ಲಿರುವ ಒಟ್ಟು ಒಂಬತ್ತು ಬಲದೇವರು : ಪದೆದೆಱಗಿ ಹಲಧರಂ ತ್ರಿಃಪ್ರದಕ್ಷಿಣಂಗೆಯ್ದು ಸೇಸೆಗೊಂಡು (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೯೨). **ಹಳಧರ:** ೨. ಕೃಷ್ಣನಬ್ಬ ಮಣ್ಣಂ ತಿಂದಂ ನೋಡೆಂದು ಹಳಧರಂ ಪಿಸುಣಾಡಲ್ (ಜಗವಿ. ೩-೬೨). ೩. ಹಳಧರನಂಬಕಾಂಬುರುಹವಮುಂ ವಸುದೇವನ ನೇತ್ರನೀರಜಾವಳಿ ಪುದಿದಾ ಜನಾರ್ದನನ ದೇಹದೊಳೊಂದಿರೆ (ನೇಮಿಪು. ೬-೧೦೮); ಹಳಧರನಂ ನುಂಗಿ . . . ಅಲಂಘ್ಯಬಲನಲ್ಲಿಯುಗುಟ್ಟು ಬ[ಂ]ದಂ ಮದನಂ (ಬಂಹರಿ. ೯-೩೮). [ಸಂ.]

ಹಲಪಿ 'ಹಲಪೆ' ನೋ.

ಹಲಪೆ, ಹಲಪಿ (ನಾ). ವರ್ತುಳಾಕಾರದ ಚಪ್ಪಟೆಯಾದ ಬಿಲ್ಲೆ : ಅಬಿಸಿನಿಯಾ, ಟಿಬೇಟ ಹಾಗೂ ಆಫ್ರಿಕೆಯ ಹಲವಾರು ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಉಪ್ಪಿನ ಚಿಕ್ಕಚಿಕ್ಕ ಹಲಪೆಗಳನ್ನು ನಾಣ್ಯಗಳೆಂದು ಬಳಸಿದುದು ನಮಗೆ ತಿಳಿದು ಬರುವದು (ಸುತ್ತುಮು. ೨೦). 'ಹಲಚೆ' ಪರಾ. **ಹಲಪಿ** : ತನ್ನ ಗಂಟಿನೊಳಗಿನ ಹಲಪಿಯ ಹಣವನ್ನು ಎಣಿಸುತ್ತಲಾಗಲಿ . . . ಹಾಡುತ್ತಲಾಗಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವಳು (ಹೂಬು. ೬೩). 'ಕುಂಟಹಲಪಿ' ಪರಾ. [?]

ಹಲಬು 'ಪಲುಂಬು' ನೋ.

ಹಲಮಾಣಿಕ 'ಪಲ್ಮಾಣಿಕ' ನೋ.

ಹಲಯೋಗ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] "ಲಗ್ನವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ (ಎರಡು ಮೂರು ನಾಲ್ಕು ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ತ್ರಿಕೋಣ)ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಏಳುಗ್ರಹಗಳಿದ್ದರೆ ಹಲಯೋಗ" (ಜಾತತಿ. ೧೩-೩ ಅಡಿಟ). [ಸಂ.]

ಹಲರೇಖೆ (ನಾ). [ಸಾಮುದ್ರಿ] ಅಂಗೈಯಲ್ಲಿರುವ ಚಿಹ್ನೆ: ಹಲರೇಖೆಯು ಚಾಮರರೇಖೆಯು ಇರಲು ರಾಜ್ಯಾಧಿಪತಿಯಾಗಿ ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಪತ್ತೂ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಾಗುವುದು (ಸಾಮುಲ. ೧೦೩-೫). [ಸಂ. ಹಲರೇಖಾ]

ಹಲವಂಗ 'ಪಲವಂಗ' ನೋ.

ಹಲವಂದ 'ಪಲವಂದ' ನೋ.

ಹಲವಣ (ನಾ). ನೇಗಿಲಿನ ಮೇಲೆ ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ (?): ಯಾನೆಗೊಸನೆ ಸಲ್ವನ್ನೆಗಂ ಪುರದ್ರಮ್ಮವುಂ ಕೊಳ್ಳಸಲ್ಲು[ದು] (ಕಾಇ. ೪೭-೬-೧೪; 1152). [ಹಲ್$_3$ + ಪಣ$_3$]

ಹಲವಣ್ಣಿಗೆ (ನಾ). ಹಲವು ಬಗೆಯ ವರ್ಣನೆ: ತನ್ನ ಕೊಲಬಂದುದನು ಮಾತಿಗ ಮುನ್ನ ಹರಿಯನು ಬೈದುದನು ಹಲವಣ್ಣಿಗೆಯಲೆಂಟೊಂದಗೂಡಿಸಿ . . . ಕಲಹವ ಹಣ್ಣಿದನು ದಾರುಕನು (ಕೃಷ್ಣಾಕಾ. ೧೫-೫೭). [ಹಲ್$_1$ (< ಪಲ್$_1$) + ಬಣ್ಣಿಗೆ$_1$]

ಹಲವರಿ (ಕ್ರಿ). ಹಲುಬು; ಅಲವತ್ತುಕೊಳ್ಳು: ಮೂರು ಹೊತ್ತು . . . ನರಳುತ್ತಲೋ ಇನ್ನೇನನ್ನಾದಾರೂ ಹಲವರಿಯುತ್ತಲೋ ಇರುತ್ತಿದ್ದ (ಮಲೆಮ. ೬೯೫); ಅವನು ಜಾಗೃತಗೊಂಡವನಂತೆ . . . "ನಾನೀಗ ಮಲಗಬೇಕು" ಎಂದು ಪರಿಪರಿಯಾಗಿ ಹಲವರಿದನು (ಪುನರು. ೨೭೭). [< ಅಲವಱು]

ಹಲವರ್ಧ 'ಪಲವರ್ಧ' ನೋ.

ಹಲವಳಿ 'ಹಲಿವಳಿ' ನೋ.

ಹಲವಾ, ಹಲುವ, ಹಲ್ವ, ಹಲ್ವಾ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೆದುವಾದ

ಸಿಹಿತಿಂಡಿ: ಉಡುಪೀ ಫರಾಳದ ಅಂಗಡಿಯಲ್ಲಿ ಪೇಡೆ, ಹಲವಾ, ಅಂಟಿನ ಉಂಡಿ ಮುಂತಾದ ಮಡಿಯ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಬಿದ್ದ ಮೂಲಕ . . . ಕೆಲಸಮಾಡಿಕೊಡಲು ಅಂತರಾತ್ಮನ ಪ್ರೇರಣೆಯಾಗಿತ್ತು (ಗಂಜಾಯಿ. ೨೩೨). **ಹಲುವ** : ಹಲುವವು ಕಿತ್ತಳೆಬಣ್ಣವನ್ನು ತಳೆದಾಗ . . . ಹರಿವಾಣದ ಮೇಲೆ ಹರಡಬೇಕು (ಅಡುಸಾ. ೯೭). **ಹಲ್ವ** : ತುಪ್ಪ ಸಕ್ಕರೆಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಅದನ್ನು ಹಲ್ವವನ್ನು ತಯಾರಿಸಿದರೆ ತುಪ್ಪ ಸಕ್ಕರೆಗಳ ಸ್ವಂತಸ್ವಭಾವಗಳಿಗೆ ಯಾವ ಹಾನಿಯೂ ಆಗದು (ಜನಾತ್ಮ. ೫೦೩). **ಹಲ್ವಾ** : ಹಲ್ವಾಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಪ್ರಕಾರಗಳಿವೆ, ಬಾದಾಮಿ ಹಲ್ವಾ ಅವುಗಳಲ್ಲೊಂದು (ರುಥಿ).

[← ಅರ. ಹಲ್ವಾ; ಹಿಂ. ಮರಾ. ಹಲವಾ]

ಹಲವು 'ಪಲ$_1$' ನೋ.

ಹಲವುಮಕ್ಕಳಬಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಶತಾವರಿಬಳ್ಳಿ : "ಶತಾವರಿ, ಹಲವುಮಕ್ಕಳಬಳ್ಳಿ" (ವೃಜಿಸಿ. ೧೧-೧೭೯). 'ಹಲುಮಕ್ಕಳತಾಯಿಬಳ್ಳಿ' ಪರಾ.

[ಹಲವು (< ಪಲ$_1$) + < ಮಗು + ಬಳ್ಳಿ]

ಹಲವುಮಾತು 'ಪಲವಾತು' ನೋ.

ಹಲವುಸೂಳ್ 'ಪಲಸೂಳ್' ನೋ.

ಹಲಸಮುದ್ಭವ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಹಲಯೋಗದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು: ಹಲಸಮುದ್ಭವಂ ಕೃಷಿಗೆಯ್ವಂ (ಜಾತಕ. ೧೩-೧೩). [ಸಂ.]

ಹಲಸಿಗ (ನಾ). ವನಸ್ಪತಿಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹರಿಸುವವನು; ವೈದ್ಯ: ಹಾಲಿಗ, ಹಲಸಿಗಂ, ಹಲಗೆ (ಶಮದ. ೧೭ ಪ್ರಯೋ); ಹ [ಪಾಠಾಂ. ಹಾ]ಲಸಿಗನೊರ್ವಂ . . . ಭಗಂಧರಾದಿಯಾದ ರೋಗವೆಲ್ಲಮಂ ಕಳೆವೆನೆನುತ್ತೆ ಕೇರಿಕೇರಿಯಂ ಸುತ್ತಿ ಬರುತಿರೆ (ಧರ್ಮಪ. ೯-೨೮ ವ).

[? + - ಇಗ]

ಹಲಸು 'ಪಲಸು' ನೋ.

ಹಲಹಸ್ತ (ನಾ). = ಹಲಧರ ೩: ಅಂಗಜನ್ಮನಾಗಿಯುಮಮಾನುಷಂ ಹಲಹಸ್ತಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೯). [ಸಂ.]

ಹಲಾಕು, ಹಲಾಖು (ಗು). (ಉಕ) ೧. ಸೋತುಹೋದ; ಬಳಲಿದ: (೬). ೨. ಹಾಳಾದ; ನಾಶವಾದ : (೬). (ನಾ). ೩. ಕೊರಗು; ವ್ಯಥೆ. ೪. ಬಳಲಿಕೆ; ಆಯಾಸ: ಒಂದು ಇಡೀ ದಿವಸದ ಗಾಡಿಯ ಪ್ರಯಾಣ; ಹಾದಿಯಲ್ಲಿ ಹಲಾಕು ಹೈರಾಣಾಗುವ ಸಂಭವ ಜಾಸ್ತಿ (ದೀಪಹ. I. ೨೦). ೫. ನಾಶ ; ಹಾಳು. **ಹಲಾಖು.**

ಹಲಾಕಾಗು = ೧. ಕೊರಗು; ವ್ಯಥೆಪಡು: ಸೋನಕ್ಕ . . . ತಾವು ನಿಶ್ಚಿಂತ ರಾಗಿದ್ದೇವೆ, ನೀವು ಹಲಾಕಾಗಬೇಡಿರೆಂದು ಧೈರ್ಯ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು (ದೀಪಹ. II. ೪೬). ೨. ಹಾಳಾಗು; ನಾಶವಾಗು: ಫೌಜು ಯಾವತ್ತೂ ಮುರಿದು ಬಿಯಾ ಜಖಮಿ ಆಗಿ ಹಲಾಕಾದ್ದರಿಂದ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೨೭); ಜಪ್ತಿಯಾದ ಸ್ವತ್ತುಗಳು ಹರಾಜಾಗುವವರಿಗೂ ಆ ಸ್ವತ್ತುಗಳು ಹಲಾಕಾಗದಂತೆ ಗ್ರಾಮಾಧಿಕಾರಿಯು ಇಟ್ಟು ಕಾಪಾಡಿಕೊಂಡಿರಬೇಕು (ಗ್ರಾವಹಿ. ೭೩). **ಹಲಾಕು ಮಾಡು, ಹಲಾಖು ಮಾಡು** = ೧. ಪೀಡಿಸು; ಗೋಳಾಡಿಸು: ಕೆಲವರ ಕಾಲು ಕುಯಿದು ಕೆಲವರಿಗೆ ಗಲ್ಲುಹಾಕಿ ಈ ಮೇರೆ ನಾನಾ ಪ್ರಕಾರ ಹಲಾಕುಮಾಡಿ ಶರಾರತ್ತು ನಡಸಿದ್ದರಿಂದ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೪೯). ೨. ನಾಶಮಾಡು: ಪಾಕಶಾಕ ಸಮಸ್ತವೆಲ್ಲ ಹಲಾಖುಮಾಡಿ ಜಂಗಮರ್ ನೂಕಿ ಪೋಗಲು (ಶರಲೀ. ೩೬೫-೪); ಮರಾಟೆ ಫವುಜನೆಲ್ಲಾ ಹಲಾಖು ಮಾಡಿ . . . ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಬಂದರು (ಹೈದರ. ೪೩).

[← ಅರ. ಹಿಂ. ಹಲಾಕ್; ಮರಾ. ಹಲಕ್, ಹಲಾಕ್, ಹಲಾಖ್]

ಹಲಾಖು 'ಹಲಾಕು' ನೋ.

ಹಲಾಗ್ರ (ನಾ). ನೇಗಿಲಿನ ತುದಿ: ಚೆನ್ನ ಭೂಮಿಯನುಳಿಸೆ ಕಂಡುದು ಹೊನ್ನ ಮಂದಸವಾ ಹಲಾಗ್ರದಿ ಕನ್ನೆಯುದಯಿಸೊಳಗಿರಲು ಭೂಷಿತೆಯಾಗಿ ಸಿರಿಯಂತೆ (ಕೌಶಿರಾ. ೨-೨). [ಸಂ.]

ಹಲಾಯುಧ (ನಾ). ೧. ನೇಗಿಲು: ಅಂತು ಬಲದೇವಂ . . . ಹಲಾಯುಧ ಮನೆತ್ತಿಕೊಂಡು . . . ವೀರ್ಯಮಂ ಪೊಸಯಿಸಿದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೫೬ ವ). ೨. ಬಲರಾಮ: ದೇವ ಮಹಿಮಾಸ್ಪದ ಹಲಾಯುಧಸಮೇತ ಜಯ (ಜಗವಿ. ೬-೧೧೩). ೩. = ಹಲಧರ ೩: ಭಟಮುಡಿಳಕ್ಕೆ ಕೆಂಡದ ಮಳೆಯೆಂಬಿನಂ ಕಡೆದನುಬಿನ ಮಳೆಯಂ ಹಲ[ಪಾಠಾಂ. ಳಾ]ಯುಧಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೬೭). ೪. 'ಅಭಿಧಾನರತ್ನಮಾಲಾ' ಎಂಬ ನಿಘಂಟನ್ನು ಬರೆದ ಒಬ್ಬ ಸಂಸ್ಕೃತಗ್ರಂಥಕರ್ತ: ವರವೈಜಯಂತಿಯ ನಯಂ ಹಲಾಯುಧನ ವಿಸ್ತರದ ವಚನೋಕ್ತಿಯೆಂಬಿಂತಿವೆಲ್ಲವನು ಸಂವರಿಸಿಯಭಿನವ ಮಂಗನುಸುರಿದಂ (ಮಂಗರಾ. ೨-೪). ೫. ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಶಿವಭಕ್ತನಾದ ಒಬ್ಬ ಅರಸನ ಹೆಸರು : ಇರ್ಪನೊರ್ವಂ ಶಿವನ ಭಕ್ತನೊಲವಿಂದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ನಾಮಂ ಹಲಾಯುಧನೆಂಬು ದಾಗಿರಲ್ (ಹಲಾರ. ಹ. ೧೯೩-೯); ಹಲಾಯುಧದೇವನರ್ಥಿಯಲಿ ಆ ಮಹಾತ್ಮರ ಮೆಲ್ಲಡಿಗಳಿಗೆ . . . ನಮಿಸುತಂ (ಬಸವು. ೨೫-೧). ೬. [ಛಂದ] ಪ್ರತಿಪಾದದಲ್ಲಿ ಒಂಬತ್ತು ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಒಂದು ಸಮವೃತ್ತ: ಪಾವಕಂ ತ್ರಿದಶಪಾವಕಂ ಭಾವಿಸಿರ್ದೊಡಜೆ ನಾಮದಿಂ . . . ಕೇವಲಂ ಬಗೆ ಹಲಾಯುಧಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೯೯).

[ಸಂ.]

ಹಲಾಸನ (ನಾ). [ಯೋಗ] ಆಸನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ೧. ಉತ್ತಾನಾಸನ . . . ೨೫ ಹಲಾಸನ (ಭಾರದ. ೧೭೭). [ಸಂ.]

ಹಲಾಹಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಘೋರವಾದ ವಿಷ; ಹಾಲಾಹಲ: "ಕಾಕೋಲಃ, ಕಾಲಕೂಟಃ, ಹಲಾಹಲಃ . . . ವತ್ಸನಾಭಃ . . . ಈ ೯ ವಿಷದ ಭೇದಗಳು" (ನಿಘಂಟು. ೭೩). [ಸಂ.]

ಹಲಿ$_1$, ಹಳಿ$_6$ (ನಾ). ೧. ಬೇಸಾಯಗಾರ; ಒಕ್ಕಲಿಗ. ೨. ಬಲರಾಮ: ಹಲಿಯಂ ರಣಕೇಳಿಕುತೂಹಲಿಯಂ ನಚ್ಚಿರ್ದಂ (ಗದಾಯು. ೬-೬೨); ಜಲಜಲೋಚನನಗ್ರಜನಾಗಿ ಮೆರೆಯುವ ಹಲಿಯ ಚಿತ್ರವ ತೋರಿಸಿದರು (ಪಾಂಡುಹತ. ೩೦-೨೭). ೩. = ಹಲಧರ ೩: ಕೊಳ್ವುದೆ ಮಾಣಂ ಹಲಿ[ಪಾಠಾಂ. ಳಿ]ಯಾಣೆ ಪರಮದೀಕ್ಷೆಯನಾಗಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೬೨). ೪. ರಾಮ: ಭರತಂಗೇಂ ಹಲಿ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಪಟ್ಟಮಂ ಕಟ್ಟಿದನೋ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೭-೨೨). **ಹಳಿ$_6$**: ೨. ಇಂದೆ ಹಳಿಯುಂ ಗಡ ಕೂಡುವನಾತನಂ ಗೆಲಲ್ ಬಂದವಪುದೇ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೭೫). ೩. ಕಳಿಂದನಂದನೆಯನಾ ಬಳೀವರ್ದಪುಂಗವನ ಬಲಿಯನಾ ಹಳಿಯುಂ ವಸುದೇವನುಂ ಪೂಜಿಪಮಟ್ಟು (ನೇಮಿಪು. ೬-೭೪ ವ). [ಸಂ. ಹಲಿನ್]

ಹಲಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ದೊಡ್ಡ ನೇಗಿಲು. ೨. ನೇಗಿಲು ಹೊಡೆದ ಸಾಲು; ಉಕ್ಕೆ ಸಾಲು. ೩. ಬೇಸಾಯ; ಒಕ್ಕಲುತನ. [ಸಂ.]

ಹಲಿ$_3$, ಹಲ್$_4$, ಹಲೆ (ನಾ). (ಉಕ) ಭ್ರೂಣ; ಗರ್ಭಪಿಂಡ: 'ಹಲಿವುಳಿ' ಪರಾ. **ಹಲ್$_4$** : 'ಹಲವಳಿ' ಪರಾ. **ಹಲೆ**: 'ಹಲೆವುಳಿ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಫಲಿನ್?]

ಹಲಿಕ (ನಾ). ರೈತ; ಬೇಸಾಯಗಾರ: ಹಲಿಕಕನ್ನಿಕೆಯಿಷ್ಟ ಸುಸ್ತನಿಯನ್ನು ವುದನು ತರುಣರಿಗೊರೆವಂತೆ ಈ ಮನೆಯಂಗಳದೇರಂತಕಾಂಡವು ಚಾರುರೊಡೆದೆಸೆವಪುದಲ್ಲ (ಗಾಥಾಸ. ೩-೫೭). [ಸಂ.]

ಹಲಿಕೆ, ಹಲಿಗೆ (ನಾ). ಹೊಲಗದ್ದೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಂಟೆಗಳನ್ನು ಒಡೆಯುವ ಸಾಧನ; ಹಲಬೆ: "ಕೋಟ(ೀ)ಶಂ, ಲೋಷ್ಟಭೇದನಂ - ಈ ೨ ಹಲಿಕೆ" (ಹಲಾಯು. ೬೪-೪೨೨). **ಹಲಿಗೆ**: ಊರ ತರುಣನೊಬ್ಬ . . . ಆ ಮೆತ್ತನೆ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಉತ್ತನು; ಹಲಿಗೆ ಹೊಡೆದನು (ಜಾನಪ. ೯೦). 'ಪಲಗೆ', 'ಹಲಿವೆ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಫಲಕ./ತಮಿ. ಪಲಕೈ]

ಹಲಿಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ (?): ಕೆರೆಮಣ್ಣು ಮದ್ದಕ ಕಿರುಕುಳ ಹಲಿಗಗಳ ಸ್ವಾಮ್ಯ ಅಲ್ಲಿಯ ಮರವಳಿಯ ಸುಂಕ ಆಲೆಸುಂಕ ಸ್ಥಳಸುಂಕ ಸಮಸ್ತ ಬಳಿ ಸಹವಾದ ನುಗ್ಗಿಲೂರ ಚತುಃಸೀಮೆ (ಎಕ. III. ಮಳವ. ೧೨೧-೧೭೦; 1424). [?]

ಹಲಿಗಾರತಿ 'ಹಲಗಾರತಿ' ನೋ.

ಹಲಿಗೆ 'ಹಲಿಕೆ' ನೋ.

ಹಲಿದಳ (ನಾ). ನವಿಲುಗರಿಯ ಕೊಡೆ (?): ಹರುಷ ಕೈಮಿಗಿಲು ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ ಢಾಳಿಸುವ ಚಾಮರ ಹಲಿದಳಗಳ್ ಮುಂದೆಸೆಯೆ ಮೊರೆವ ಮಂಗಳವಾದ್ಯದಿ ರುರೆ ಮಝುರೆಯೆಂಬ ಧರಣೀಶರೊತ್ತೊತ್ತೆಯಿಂದ (ಭೈರವ. ೧-೨೦೩). [< ಹೀಲಿದಳ ?]

ಹಲಿನೀಲ (ನಾ). = ಹರಿನೀಲ: ಮಲಯಜಕಣಜುವಳಿಯ ತರಯುಗದಿಂದ ಲಲನೆ ಸೋವಲು ಪತಿದೇವಿ ಹಲಿನೀಲವರಲೀಡಾಡುವಮ್ಮಾಲೆಯ ಗೆಲುವಂತಿಹವು ಸೋಗಳಲಗ (ರಾಮವಿ. ೬-೨೨). [< ಹರಿನೀಲ]

ಹಲಿಪ್ರಿಯ (ನಾ). ಕಡಹದ ಮರ; ಕದಂಬವೃಕ್ಷ: "ನೀಪಃ, ಪ್ರಿಯಕಃ, ಕದಂಬಃ,

ಹಲಿಪ್ರಿಯಃ - ೪ ಕಡಹದ ಗಿಡದ ಹೆಸರುಗಳು, ಈಚಲಗಿಡದಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮಜಾತಿ - ದೇವಯೋಗ್ಯವಾದ ಈಚಲುಮರ'' (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೨೧). [ಸಂ.]

ಹಲಿಪ್ರಿಯೆ (ನಾ). ಹೆಂಡ; ಮದ್ಯ: ''ಸುರಾ, ಹಲಿಪ್ರಿಯಾ, ಹಾಲಾ . . . ಮದ್ಯಂ - ೧೩ ಹೆಂಡದ ಪೆಸರು'' (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೧೮). [ಸಂ. ಹಲಿಪ್ರಿಯಾ]

ಹಲಿಯುಳಿ 'ಹಲಿವುಳಿ' ನೋ.

ಹಲಿವಳಿ 'ಹಲಿವುಳಿ' ನೋ.

ಹಲಿವುಳಿ, ಹಲವಳಿ, ಹಲಿಯುಳಿ, ಹಲಿವಳಿ, ಹಲೆವುಳಿ (ಕ್ರಿ). (ಉಕ) ೧. ಗರ್ಭಸ್ರಾವ ಹೊಂದು; ಮೈಯಿಳಿ: ''ಸ್ರವದ್ಗರ್ಭೆ = ಹಲಿವುಳಿದವಳು'' (ಗಂಗಾಮ). ೨. (ಆಲಂ) ಪೂರ್ಣಗೊಳ್ಳುವ ಮೊದಲೇ ಮುರಿದುಹೋಗು; ನಿಷ್ಫಲವಾಗು: ಆತನ ಆಗಿನ ಎಣಿಕೆಗಳೆಲ್ಲಾ ಹಲಿವುಳಿದ ನಂತರ ಮೊಮ್ಮಗಳಾಗಿ ಬರಬೇಕಾಗಿದ್ದ ಗೌರಿ ಸೊಸೆಯಾಗಿ ಬಂದಿದ್ದಳು (ನಡೆದಾ. II, ೮೮೯). **ಹಲವಳಿ:** ೧. ಕುಮಾರಿಯು ಗರ್ಭಿಣಿಯಾದ ಲಕ್ಷಣ ಕಂಡು ಬಂದು, ಮರುಕ್ಷಣವೇ ಔಷಧೋಪಚಾರ ನಡೆದು, ಈಗ ಹಲವಳಿದಿದ್ದಳು (ಸಮಜೀ. ೯೭೭). **ಹಲಿಯುಳಿ:** ೧. ಹಲಿಯುಳಿಯುವ ಬಾಣಂತಿಯಂತೆ ಹಲವಳಿದು ಭೂಮಿತಾಯಿ ಹಾಸಿಗೆ ಹಿಡಿದಿದ್ದಾಳೆ (ಸನ್ಯಾ. ೩೩). **ಹಲಿವಳಿ:** ೧. ಅವನ ಹೆಂಡತಿ ಬರುವ ಹಾಗಿರಲಿಲ್ಲ; ಹಲಿವಳಿದು ಮತ್ತೆ ಹಾಸಿಗೆ ಹಿಡಿದು ಮಲಗಿದ್ದರು (ಸಮಜೀ. ೪೫೦). **ಹಲೆವುಳಿ:** ೧. ''ಅವತೋಕಾ - ಅಕಸ್ಮಾತ್ ಹಲೆವುಳಿದವಳು'' (ಗಂಗಾಮ. ೧೭). [ಹಲ್ಲಿ₃ + ಉಳಿ₁ (< ಉಟ್₁)]

ಹಲಿವೆ, ಹಲುಬೆ, ಹಲುವೆ (ನಾ). = ಹಲಿಕೆ : ಹಲುಬೆಗಳು ಅಥವಾ ಹಲಿವೆಗಳು - ಇವು ನೆಲವನ್ನು ಉತ್ತ ಮೇಲೆ ಅದನ್ನು ಹಸನು ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ (ವ್ಯವಮ. ೯). **ಹಲುಬೆ:** ಐದು ರೂಬಲ್ಲಿಗೆ ರೈತರು . . . ಮೂರು ಬಾರಿ ಉತ್ತು, ಹಲುಬೆ ಹೊಡೆದು, ಬಿತ್ತಿ, ಬಲಿತ ಮೇಲೆ ಕೊಯ್ದು ಕಂತೆ ಕಟ್ಟಿ ಕಣಕ್ಕೆ ಸಾಗಿಸಬೇಕಾಗಿತ್ತು (ಫುನಯ. ೨೭೪). **ಹಲುವೆ:** ಹಲುವೆ, ಹಲುಬೆ (ಕಿಸಂಗ್ರಾ. ೧೮). 'ಹಲಿಕೆ' ಪರಾ. [?]

ಹಲೀಮಕ (ನಾ). ಕಾಮಾಲೆರೋಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ; ಪಾಂಡುರೋಗ: ಪಾಂಡುರೋಗದಲ್ಲಿ ವಾತ, ಪಿತ್ತಗಳ ಹೆಚ್ಚಿಗೆಯಿಂದ ರೋಗಚಿಹ್ನೆಗಳು ತೋರುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಭ್ರಮೆ, ತೃಷ್ಣೆ, ಸ್ತ್ರೀಸಂಗದಲ್ಲಿ ದ್ವೇಷ, ಅಲ್ಪವಾದ ಜ್ವರ, ಇವಿಷ್ಟು ಉಂಟಾಗಿದ್ದುದು ಹಲೀಮಕವೆನಿಸಿಕೊಂಬುದು (ವೈದ್ಯಸಾ. I. ೩೪೭); ಸಿದ್ಧಘೃತ . . . ಆ ಘೃತವನ್ನು ಸೇವಿಸಲು ಕಾಸರೋಗ, ಸಂತಾಪ, ಹಲೀಮಕ, ತಲೆಬೇನೆ ಸಹ ಮಾಣ್ಗುಂ (ಸಚ್ಚ. ೧೧೪). [ಸಂ.]

ಹಲು 'ಪಲ್' ನೋ.

ಹಲುಂಬು 'ಪಲುಂಬು' ನೋ.

ಹಲುಕಡಿ 'ಪಲ್ಗಡಿ' ನೋ.

ಹಲುಕಡ್ಡಿ, ಹಲ್ಲುಕಡ್ಡಿ (ನಾ). ಹಲ್ಲುಗಳ ಸಂದಿನಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿಕೊಂಡಿರುವ ಆಹಾರದ ಕಣ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ತೆಗೆಯಲು ಬಳಸುವ ಲೋಹ ಅಥವಾ ಮರದ ಕಡ್ಡಿ: ಅಶನ ಶಯನ ಹಲುಕಡ್ಡಿ ದರ್ಪಣ ನಡೆ ನುಡಿ ಚೈತನ್ಯ . . . ರೂಪ ನಿರೂಪ ಎಲ್ಲವು ಲಿಂಗಕ್ಕರ್ಪಿತವಲ್ಲದೆ ಎನ್ನಂಗಕ್ಕೆ ಸೊಗಸದೊ ಅಯ್ಯ (ಶಿವಾಟೀ. ೯೯-೪೩೮). **ಹಲ್ಲುಕಡ್ಡಿ:** ಲಿಂಗೋದಕ ಹಲ್ಲುಕಡ್ಡಿ ಮೊದಲಾದ ಸಕಲಪದಾರ್ಥಂಗಳ ಇಷ್ಟಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟು ಕೊಂಬ ಎಚ್ಚರಿಕೆ (ಘನವ. ೨೫-೨೧); ಹತ್ತು ಜನರ ಹಲ್ಲುಕಡ್ಡಿ ಒಬ್ಬನ ತಲೆಹೊರೆ (ಗಾದ). [ಹಲು (< ಪಲ್) + ಕಡ್ಡಿ]

ಹಲುಗಳೆ 'ಪಲ್ಗಳೆ₁' ನೋ.

ಹಲುಗಿರಿ 'ಪಲ್ಗಿರಿ' ನೋ.

ಹಲುಗಿರಿಗಚ್ಚು (ಕ್ರಿ). ಹಲ್ಲುದವಡೆ ಕಚ್ಚು: ಬಿಡದೆ ಜಂಬುಕ ಘೂಕ ನಗರಿಯ ನಡುವೆ ಹಲುಗಿರಿಗಚ್ಚಿಯುಲಿದವು (ಕೃಷ್ಣಾಚ. ೨-೨೩).

[ಹಲುಗಿರಿ₂ + ಕಚ್ಚು₁ (< ಕರ್ಚು₁)]

ಹಲುಗಿರಿಸು 'ಪಲ್ಗಿರಿಸು' ನೋ.

ಹಲುಗಿರುಕು, ಹಲ್ಲುಗಿರುಕು (ನಾ). ಹಲ್ಲು ಕಿರಿಯುವಂತಹುದು: ಅಹಹ ಹಲುಗಿರುಕುಮೃಗ ನೀನೇನು ತೊಲತೊಲಗು (ಆನಂರಾ. ೧-೫-೭೮). **ಹಲ್ಲುಗಿರುಕು:** ಹಲ್ಲುಗಿರುಕಿನ ಹುಣುಬುದಲೆಗಳ ತಲ್ಲಣದ ತಳಮೇಲುಗಳ ಕೈಗಲ್ಲಗಳ ಹರಿಸೇನೆ ಸೈಗೆಡೆದಿರ್ದುದಗಲದಲಿ (ತೊರರಾ. ೭-೩೭-೧೫). [< ಹಲುಗಿರಿ (< ಪಲ್ಗಿರಿ)]

ಹಲುದಿನ್ 'ಪಲ್ದಿನ್' ನೋ.

ಹಲುದಿನು 'ಪಲ್ದಿನ್' ನೋ.

ಹಲುದೆಗೆ (ಕ್ರಿ). ಹಲ್ಲನ್ನು ಕೀಳು: ಒಗುವ ಕಿವಿಮೂಗುಗಳ ರಕುತದ ಹಗರಣದ ಹೊಸನಾಟಕದ ಹಲುದೆಗೆದ ರಕ್ಕಸಿ ಬಂದಳೊದಱುತ ಖಳನ ಪಟ್ಟಣಕೆ (ತೊರರಾ. ೩-೪-೩೦). [ಹಲು (< ಪಲ್) + ತೆಗೆ₁]

ಹಲುದೆಱಿಹಿ (ನಾ). ಹಲ್ಲು ಕಿರಿಯುವವನು: ಹಚ್ಚಿ ಹಲುಬುವ ಹಲುದೆಱಿಹಿಗಳ ಮೆಚ್ಚಿದಿದಿರನು ನಿಂದಿಸುತ ಕಣುಮುಚ್ಚಿ ನಿಗುರುವ ಭಿನ್ನಮತಿಗಳನೊಲ್ಲೆನು (ನಿಭಾಗ. ೮-೨೦-೯). [ಹಲು (< ಪಲ್) + ತೆಱಹು (< ತೆಱಪು) + - ಇ₃]

ಹಲುದೆಱ್ 'ಪಲ್ದೆಱ್' ನೋ.

ಹಲುದೋಱು (ಕ್ರಿ). ಹಲ್ಲು ಕಾಣಿಸು; ಹಲ್ಲುಗಳೆಲ್ಲ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕಾಣು: ಅಳಿಮನದಾಸೆಯವರ ಮೂಗ ಹಲುದೋಱಿ ಕೊಯ್ವ ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವ (ಬಸವ. ೭೭೫); ಈ ನುಡಿದ ನುಡಿಯೊಳಗೆ ಎಳ್ಳ ಮೊನೆಯಷ್ಟು ಸಂದೇಹವುಳ್ಳರೆ ಹಲುದೋಱ್ ಮೂಗ ಕೊಯಿ (ಬಸವ. ೭೧೦). [ಹಲು (< ಪಲ್) + ತೋಱು]

ಹಲುಬಾಟ (ನಾ). ಹಂಬಲ; ಬಯಕೆ: ಅದೇತಕೆ ಅಯ್ಯಾ ಶಿವನೊಳಗೆ ಕೂಟಸ್ಥನಾದೆಹೆನೆಂಬ ಹಲುಬಾಟ ಇದು ಭಕ್ತಿಸತ್ಯದ ಆಟವಲ್ಲ (ಮದೇವ. ೨೭೯-೧).

[ಹಲುಬು (< ಪಲುಂಬು) + ಆಟ]

ಹಲುಬಿ 'ಪಲುಬಿ' ನೋ.

ಹಲುಬು 'ಪಲುಂಬು' ನೋ.

ಹಲುಬೆ 'ಹಲಿವೆ' ನೋ.

ಹಲುಬೇನೆ, ಹಲ್ಲುಬೇನೆ (ನಾ). ಹಲ್ಲು ಸಡಿಲವಾಗುವುದು, ಹುಳುಕಾಗುವುದು ಮುಂತಾದ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ವಸಡಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ನೋವು; ಹಲ್ಲುನೋವು; ದಂತಶೂಲೆ: ಜ್ವರವೆಯ್ದೆ ದಕ್ಷಂಗೆ ಕರರೋಗವಿಂದ್ರಂಗೆ ನರೆದ ಹಲುಬೇನೆ ಪೂಷಂಗೆ (ಸಾನಂಚ. ೩-೪೩). **ಹಲ್ಲುಬೇನೆ:** ''ಅರ್ಬುದ - ಹಲ್ಲುಬೇನೆ'' (ಗಂಗಾಮ. ೬). [ಹಲು (< ಪಲ್) + ಬೇನೆ]

ಹಲುಮಕ್ಕಳತಾಯಿಬಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: 'ಹಲವುಮಕ್ಕಳಬಳ್ಳಿ' ಪರಾ. [? + ಬಳ್ಳಿ]

ಹಲುಮಾಣಿಕ 'ಪಲ್ಮಾಣಿಕ' ನೋ.

ಹಲುಮಾಣಿಕ್ಯ 'ಪಲ್ಮಾಣಿಕ' ನೋ.

ಹಲುಮಿಡಿ 'ಪಲ್ಮಿಡಿ' ನೋ.

ಹಲುಮೊರೆ 'ಪಲ್ಮೊರೆ' ನೋ.

ಹಲುವ 'ಹಲವಾ' ನೋ.

ಹಲುವೆ 'ಹಲಿವೆ' ನೋ.

ಹಲುಸಲ್ಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ: ಪಂಚೋಟಮರ, ಹಡಸಾಲೆ, ಹಲುಸಲ್ಲೆ, ಪಲುಚೊಟ್ಟೆ, ನಾಟಿಗಟ್ಟಿಪರ್ಚ (ಮೃಡಿಗಿ. ೫೯-೧೧೮೪). [?]

ಹಲೆ 'ಹಲ್ಲಿ₃' ನೋ.

ಹಲೆಚಾರ (ನಾ). ಸೇವೆ; ಪರಿಚರ್ಯೆ(?): ಹಲುಗೂರ ವೈಜ್ಯನಾಥ ದೇವರಿಂಗೆ ನೈವೇದ್ಯಕಂ ನಂದಾದೀವಿಗೆಗಂ ದೇಗುಳ ಹಲೆಚಾರಕ್ಕಂ . . . ಧಾರಾಪೂರ್ವಕಂ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟರು (ಎಕ. III, ಮಂಡ್ಯ. ೨೯-೨೩; 1131).

[P ಇದು 'ಪರಿಚಾರ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಹಲೆದೆಜ್ (ನಾ). ನೇಗಿಲಿನ ಮೇಲೆ ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ(?): ಕಾಣಿಕೆ ಕಿಱುಕುಳಾಯ ದಾಯಸಹಿತಂ XXX ಪಂಚಕ ಅರುವಣ ಹಿಟ್ಟುದೆಜ್ ಹಲೆದೆಜ್ . . . ಯಿಂತಿನಿತುವಂ . . . ಧಾರಾಪೂರ್ವಕಂ ಮಾಡಿ ಕೊಟ್ಟರು (ಶಾಇ. XX, ೧೨೭-೨೭; 1186). [P ಇದು 'ಹಲದೆಜ್' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಹಲೆವುಳಿ 'ಹಲಿವುಳಿ' ನೋ.
ಹಲ್ಕ 'ಹಲ್ಕಾ' ನೋ.
ಹಲ್ಕಡಿ 'ಪಲ್ಲಡಿ' ನೋ.
ಹಲ್ಕಡಿವಿನಯ (ನಾ). (ಆಲಂ) ತೋರಿಕೆಯ ವಿನಯ; ಧೂರ್ತವಿನಯ (?): ನುಡಿ ತೊದಳಾರ್ಪು ನಿಪ್ಪಸರ ವಾಯಮದುಳ್ಳಿಸಿ ವಿಕ್ರಮಕ್ರಮಂ ಬಡವರ [ಮಾ]ರಿ ವೆಂಪು ಮುಗಿಲೊಡ್ಡಟುತ ಕುಟುಗಂಟು ನಂಟು ಹಲ್ಕಡಿವಿನಯಂ ಪ್ರಪಂಚಪುರುಷಾರ್ತ್ಥಮನರ್ತ್ಥಕಮೆಂಬ ನಾಡ ನಿಗ್ಗಡಿಗಳನೆನ್ನು ಪೋಲಿಪೆನೊ ಕೇಶವದೇವನೊಳನ್ನಮರ್ತ್ಯರ (ಸೌಇ. XV. ೪೮-೫; 1152 ?).
[ಹಲ್ಕಡಿ (< ಪಲ್ಲಡಿ) + ವಿನಯ]
ಹಲ್ಕಾ, ಹಲ್ಕ (ಗು). ೧. ಲಘುವಾದ; ಹಗುರವಾದ: (೬). ೨. ಅಮುಖ್ಯವಾದ; ಮಹತ್ತ್ವವಲ್ಲದ: ಈ ಹಲ್ಕಾ ವಿಚಾರಗಳಿಗೆ ತಲೆಕೆಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ನನಗೆ ಬಿಡುವಿಲ್ಲ (೬). ೩. ನಿಕೃಷ್ಟವಾದ; ಕ್ಷುಲ್ಲಕವಾದ: ಈ ರೀತಿ ಹಲ್ಕಾ ಕೆಲಸ ಮಾಡಲು ನಿನಗೆ ನಾಚಿಕೆಯಾಗಬೇಕು (೬). ೪. ಕೀಳ್ತರಗತಿಯ; ಅಸಭ್ಯವಾದ: ಅವರು ಈ ಊರಿಗೇ ದೊಡ್ಡ ಮನುಷ್ಯರು. ಆದರೆ ಶುದ್ಧ ಹಲ್ಕಾಜನ (ಮರೆ. ೬೩). ೫. ಸಣ್ಣಪ್ರಮಾಣದ; ಗಂಭೀರವಲ್ಲದ; ಅಲ್ಪಪ್ರಮಾಣದ: ಒಂದು ಕಲಮಿನ ಪ್ರಕಾರ ಹಲ್ಕಾ ಮಾರಾಮಾರಿ ಅರ್ಜಿ (ಗ್ರಾಮನಿಯ. ೨೭೩). (ನಾ). ೬. ಕೀಳ್ತರಗತಿಯ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಅಸಭ್ಯವ್ಯಕ್ತಿ: ಅಪ್ಪನೂ ಹಲ್ಕಾ, ಮಗಳೂ ಹಲ್ಕಾ, ಅಂಥಲ್ಲಿ ಹೋದರ ನಾನು ಹಲ್ಕಾ ಆಗುತೀನಿ (ಮಣ್ಣುಪ. ೪೮). ಹಲ್ಕ: ೪. ಸಾಲ್ಮರದ ಬೀದಿಯಲ್ಲಿ ಹಲ್ಕ ಹೆಂಗಸೊಬ್ಬಳು ತನ್ನ ಸ್ನೇಹಿತನ ಗಡಿಯಾರವನ್ನು ಕದ್ದುಕೊಂಡು ಹೋದ ಕತೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸಿದನು (ಪುಸು. ೧೦೨). [← ಹಿಂ. ಮರಾ. ಹಲಕಾ./ ಸಂ. ಕ್ಷುಲ್ಲಕ]
ಹಲ್ಕಿರಿ 'ಪಲ್ಗಿರಿ' ನೋ.
ಹಲ್ಕಿಸಿ (ಕ್ರಿ). ಹಲ್ಲುಕಿರಿ; ನಗು: ಹಲ್ಕಿಸಿವುದ ಸರಿ ಪ್ರಚಾರವು ಚೀರಾಟವ ಜಯಜಯಕಾರ (ಅರಳು. ೧೫೪-೧೨). [< ಪಲ್ + ಕಿಸಿ]
ಹಲ್ಕುರು (ನಾ). ಪಲ್ಲಿನ ದೋಷದಿಂದ ದವಡೆಯ ಮೇಲೆ ಏಳುವ ಬೊಕ್ಕೆ,— ಬಾವು: (೬). [< ಪಲ್ + ಕುರು]
ಹಲ್ಗಡಿ 'ಪಲ್ಗಡಿ' ನೋ.
ಹಲ್ಗಿರಿ 'ಪಲ್ಗಿರಿ' ನೋ.
ಹಲ್ತೆರೆ 'ಪಲ್ಬಿರಿ' ನೋ.
ಹಲ್ನಗೆ (ನಾ). ಹಲ್ಲು ಕಾಣುವಂತೆ ನಗುವುದು (?): ತೊಟ್ಟಿಲಯ್ಯ:- (ಆರಕ್ತಪ್ರಫುಲ್ಲನಾಗಿ, ಬೆಳ್ಳನೆ ಹಲ್ನಗೆಯಿಂದ) ವೋ! ಅದೇ? (ಮಂತ್ರಶ. ೩೮-೨೧).
[< ಪಲ್ + ನಗೆ]
ಹಲ್ಮಿಡಿ 'ಪಲ್ಮಡಿ' ನೋ.
ಹಲ್ಮೊರೆ 'ಪಲ್ಮೊರೆ' ನೋ.
ಹಲ್ಯ (ಗು). ೧. ಉಳಬೇಕಾದ; ಸಾಗುಮಾಡಬೇಕಾದ. ೨. ಕುರೂಪಿಯಾದ. (ನಾ). ೩. ಉತ್ತ ಭೂಮಿ; ಸಾಗುಮಾಡಿದ ಭೂಮಿ: "ಸೀತ್ಯಂ, ಕೃಷ್ಟಂ, ಹಲ್ಯಂ ೨ ಉತ್ತ ಭೂಮಿ, ಗೆಯ್ದ ನೆಲ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೭೬). ೪. ಕುರೂಪ; ವಿರೂಪತೆ: ಜಗತಿಪೊಳಗುಳ್ಳಖಿಳಪ್ರಾಣಿಗಳ ಸೌಂದರ್ಯ ಬಗೆಯಲೊಂದೊಂದು ತಿಲದನಿತನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಮಿಗೆ ಹಲ್ಯರಹಿತಮಂದನಿಪಹಲ್ಯಾನಾಮ ಸುಂದರಿಯಳಂ ನಿರ್ಮಿಸಿ (ಪಂಪಾರಾ. ೧-೧೫-೪೩). [ಸಂ.]
ಹಲ್ಲಕ (ನಾ). ೧. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ತಾವರೆ ಅಥವಾ ನೈದಿಲೆ: "ಹಲ್ಲಕಂ, ರಕ್ತಸಂಧ್ಯಕಂ - ೨ ಕೆಂಪುನೈದಿಲೇ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೯೮); ಮುಖಚಂದ್ರನ ನೋಳ್ಪೆಸಲ್ಕೆಬ್ಬಂದಪ ಬಲಂಗಳೊಳಳಮ್ಮ ಹಲ್ಲಕಂಗಳನೆ ಬಗೆಗೊಳ್ವ ಮಣಿಕರ್ಣ್ಣಾವತಂಸದ ಕಮನೀಯನುಂ (ಉದ್ಭಟ. ೮-೫೧ ವ). ೨. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಬಂಧೂಕಪುಷ್ಪ: "ಹಲ್ಲಕಂ - ಕೆಚ್ಚನೆ ಅಪ್ಪ ಬಂದುಗೆ. ಅದು ಜಲದೊಳಾದಡೂ ಸ್ಥಲದೊಳಾದಡೂ ಹುಟ್ಟುವುದು" (ನಾಚಿರಾ. ೬); ಅರವಿಂದೋತ್ಪಲ ಕುಂದ ಹಲ್ಲಕ ಪಲಾಶಂ ಕಾಂಚವಾಲಂಗಳುಂ . . . ಇರ್ಕುಂ (ಹಮ್ಮಿರ. ೬-೪೬). [ಸಂ.]

ಹಲ್ಲಕಾರ್ತಿ (ನಾ). (?): ಭಲ್ಲೂಕರರಸ ಲೋಕೋಪಕಾರಂಗೈವ ಸೊಲ್ಲುಗಳ ನುಸುರ್ದುದರಿವಾದುದ್ದ ಮಾನಸಕೆ ಹಲ್ಲಕಾರ್ತಿಯು ಜನಿಸುವನ್ನೆಗಂ ಪಾಲ್ಗಡಲಿಗ್ಗದಿ ಸಂಜೀವನವನು ಉಲ್ಲಾಸದಿಂ ತಂದು (ಪಂಪಾರಾ. ೬-೩೬-೧೦). [?]
ಹಲ್ಲಟೆ (ನಾ). ಹಿಂಸೆ; ತೊಂದರೆ (?): ಎಲ್ಲಿಯ ಮಾರಿಯ ಬರಿಯ ಚಿವುಟ ಮತ್ತೆಲ್ಲಿಯ ಬಲುಮಿಳ್ತುವಿನ ಹಲ್ಲಟೆಗಾಡಿದೆವೆನುತೊಳ್ಳೆಸಿತು ಬಲ್ಲಿದ ನೃಪನಿಕುರುಂಬ (ನೇಮಿಷಾ. ೧೨-೮೨). [?]
ಹಲ್ಲಣ 'ಪಲ್ಲಣ' ನೋ.
ಹಲ್ಲಣಿಗೆ (ನಾ). (ಕುದುರೆಯ) ತಡಿ,— ಜೀನು: ಇಂದ್ರಾಯುಧವು ಹಲ್ಲಣಿಗೆಯೊಡನೆ ಸಿದ್ಧವಾಗಿ ನಿಂತಿತು (ನಾಗಕಾ. ೫೨). [< ಹಲ್ಲಣ (< ಪಲ್ಲಣ)]
ಹಲ್ಲಣಿಸು 'ಪಲ್ಲಣಿಸು' ನೋ.
ಹಲ್ಲಣೆ₁ (ನಾ). ಮುಸುಕು; "ಗವಸಣಿಗೆ" (ತ್ರಿಷ. ಕೋಶ): ಹಲಗೆಯ ಹಲ್ಲಣೆಯಂ ತೆಗೆದು ನಾಲ್ಕು ತೆಱದ ಧಾರೆಯಂ ಮೂಱು ತೆಱದ ನಿವಾರಣೆಯಂ ನಾಲ್ಕು ತೆಱದಡವೊಯ್ಯಂ ಬಿತ್ತರಿಸಿ (ತ್ರಿಷಷ್ಟಿ. ೨೩-೧೪ ವ). [?]
ಹಲ್ಲಣೆ₂ (ನಾ). ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಅಬ್ಬರ (?): ಘಲ್ಲಣೆಯ ಖುರಪುಟದ ತುರಗದ ಹಲ್ಲಣೆಯ ಹೇಷಿತಕೆ ಹಗೆಯೆದೆ ಝಲ್ಲೆನಲು ಕಣೆ ಜಾಡಿ ಕವಿದುದು ಕಟಕದಗಲದಲಿ (ಜಿವ್ಯಾಡ್ರೊ. ೧೪-೬); ಹಲ್ಲಣೆಯ ಹೇಷಿತರವಕೆ ಹೆದಱಿತು ರಾಕ್ಷಸವ್ರಾತ (ಜಿವ್ಯಾ೬. ೬-೨೩); ನಿಲುಕಿತೊಂದೆಸೆಯಲಿ ಮಹಾರಥರುಲುಹು ಮತ್ತೊಂದೆಸೆಯಲಶ್ವಾವಳಿಯ ಹಲ್ಲಣೆ ಹೊಳೆಕಿದುದು (ತೊರರಾ. ೬-೧೫-೧೨). [?]
ಹಲ್ಲಳ 'ಪಲ್ಲಣ' ನೋ.
ಹಲ್ಲಾ, ಹಲ್ಲೆ₄ (ನಾ). ಲಗ್ಗೆ; ಮುತ್ತಿಗೆ; ದಾಳಿ: ಕೋಟೆಯ ಮೇಲೆ ಹಲ್ಲಾ ನಡೆಯುವುದಾದರೆ ಅದು ಕತ್ತಲೆಯ ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲೇ ಸರಿ (ಕೃಷ್ಣಭೂ. ೧೦೭); ನಾವು ಬರುವುದರೊಳಗೆ ಕಲ್ಯಾಣ ಕಲ್ಲುಬುರುಗೆ ಕೋಟೆಗಳ ಹಲ್ಲಾ ಮಾಡು ಯಂಬುದಾಗಿ ನೇಮಕ ಮಾಡಿದ್ದರು (ಕೆಳವಂ. ೧೩). ಹಲ್ಲೆ₄: ಕಿತ್ತೂರ ಮೇಲೆ ಹಲ್ಲೆಮಾಡಲು ದೊಡ್ಡ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಕಳಿಸಿಕೊಟ್ಟರು (ಕಪಪು. ೪-೯೩).
[← ಆರ. ಮರಾ. ಹಿಂ. ಹಲ್ಲಾ]
ಹಲ್ಲಿ 'ಪಲ್ಲಿ₁' ನೋ.
ಹಲ್ಲಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು: (ಮೃಜೀ. ೨೦-೩೫೯). [?]
ಹಲ್ಲಿಟ್ಟು (ನಾ). ಹಲ್ಲುಗಳಿಗೆ ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಲು ಉಜ್ಜಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಸುಹಳದಿ ಪುಡಿ: ಚಾಚೇಲು: ಹಲ್ಲು ತುಂಬ ಇಡಗಿದ ಹಲ್ಲಿಟ್ಟು (ಪುಟ್ಟಾಟ. ೩); ಕೆಂಪಿ ತನ್ನ ದಂತಾಲಂಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಹಲ್ಲುಕಪ್ಪು ಹಾಕಿದ್ದಳು. ಇನ್ನೂ ಕರ್‍ರಗೆ ಕಾಣಲಿ ಅಂತ ದಿನವೂ ತಪ್ಪದೆ ಹಲ್ಲಿಟ್ಟು ತಿಕ್ಕುತಿದ್ದಳು (ನಮ್ಮೂರು. ೨೫೫). [ಹಲ್ಲು (< ಪಲ್) + ಹಿಟ್ಟು (< ಪಿಟ್ಟು)]
ಹಲ್ಲಿಲಿ 'ಪಲ್ಲಿಲಿ' ನೋ.
ಹಲ್ಲಿಲಿಬಾಯಿ 'ಪಲ್ಲಿಲಿವಾಯ್' ನೋ.
ಹಲ್ಲಿಸಕುನ (ನಾ). ಹಲ್ಲಿ ನುಡಿಯುವುದನ್ನು ಗುರುತಿಸಿ ಹೇಳುವ ಶಕುನ: (೬). 'ಪಲ್ಲಿಶಕುನ' ಪರಾ. [ಹಲ್ಲಿ (< ಪಲ್ಲಿ₁) + ಸಕುನ]
ಹಲ್ಲೀಶ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಹದಿನೆಂಟು ಬಗೆಯ ಉಪರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಒಂದು ಗಂಡು ಪಾತ್ರ ಹಾಗೂ ಏಳರಿಂದ ಹತ್ತರಷ್ಟು ಹೆಣ್ಣುಪಾತ್ರಗಳಿರುವ, ನೃತ್ಯ ಹಾಗೂ ಗಾಯನಗಳೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿರುವ ಏಕಾಂಕನಾಟಕಪ್ರಭೇದ: ೧. ನಾಟಿಕಾ . . . ೧೭. ಹಲ್ಲೀಶ ೧೮. ಭಾಣಿಕಾ ಎಂದು ಉಪರೂಪಕಗಳು ಹದಿನೆಂಟು ವಿಧ (ಸಂನಾಟ. ೩೨). [ಸಂ.]
ಹಲ್ಲೀಶಕ (ನಾ). ವೃತ್ತಾಕಾರವಾಗಿ ನರ್ತಿಸುವುದು; ರಿಂಗಣಗುಣಿತ: ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಯೌಗಂಧರಾಯಣ ಪಂಚರಾತ್ರ ಬಾಲಚರಿತಗಳಲ್ಲಿ 'ಹಲ್ಲೀಶಕಾದಿ' ನೃತ್ಯವಿದೆ (ಸಂನಾಟ. ೧೦೨). [ಸಂ.]
ಹಲ್ಲೀಶಿಕ್ಕಾ (ನಾ). ಬ್ರಿಟಿಶರ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಆರಂಭಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಾಗುತ್ತಿದ್ದ

ಹದಿನಾರು ಬಗೆಯ ಬೆಳ್ಳಿರೂಪಾಯಿನಾಣ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಔರಂಗಾಬಾದಿ . . . ೪ ಹಲ್ಲೀಶಿಕ್ಕಾ, ೫ ಶಹಾಪುರೀ (ಕಭಾಗ. ೨೮೦). [? + ಶಿಕ್ಕಾ (< ಸಿಕ್ಕಾ)]

ಹಲ್ಲು 'ಪಲ್' ನೋ.

ಹಲ್ಲುಕಚ್ಚು 'ಪಲ್ಗರ್ಚು$_1$' ನೋ.

ಹಲ್ಲುಕಡಿ 'ಪಲ್ಗಡಿ' ನೋ.

ಹಲ್ಲುಕಡ್ಡಿ 'ಹಲುಕಡ್ಡಿ' ನೋ.

ಹಲ್ಲುಕಪ್ಪು (ನಾ). ಹಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಕರಿದಾಗಿ ಮಾಡಲು ಲೇಪಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ದ್ರವ: ಕೆಂಪಿ ತನ್ನ ದಂತಾಲಂಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಹಲ್ಲುಕಪ್ಪು ಹಾಕಿದ್ದಳು (ನಮ್ಮೂರು. ೨೫೫). [ಹಲ್ಲು (< ಪಲ್) + ಕಪ್ಪು (< ಕರ್ಪು$_1$)]

ಹಲ್ಲುಕಿರಿ 'ಪಲ್ಗಿರಿ' ನೋ.

ಹಲ್ಲುಕಿಸಿ (ಕ್ರಿ). ಹಲ್ಲುಕಿರಿ; ಹಲ್ಲು ಕಾಣುವಂತೆ ನಗು: ಮಂಗ ಹಲ್ಲುಕಿಸಿಯುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಹಲ್ಲು (< ಪಲ್) + ಕಿಸಿ$_1$]

ಹಲ್ಲುಗಿಂಜು (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) ದೈನ್ಯದಿಂದ ಬೇಡಿಕೊಳ್ಳು; ಯಾಚಿಸು: ಮಕ್ಕಳ ಮೇಲುಖರ್ಚಿಗೆ ಗಂಡನನ್ನು ಹಲ್ಲುಗಿಂಜುವ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ಹೋಯಿತು (ತಾಯಿಕ. ೧೧೫); ಅವರ ಹಿಂದೆ ಮುಂದೆ ಓಡಾಡಿ ಹಲ್ಲುಗಿಂಜುತ್ತ ಶುಶ್ರೂಷೆ ಮಾಡುವುದು ಅವನ ಸ್ವಭಾವಕ್ಕೆ ಅಂಟ ಬಂದಿತ್ತು (ರಾಗಿಣಿ. ೧೨೨). [ಹಲ್ಲು (< ಪಲ್) + ಗಿಂಜು$_1$]

ಹಲ್ಲುಗಿರಿ 'ಪಲ್ಗಿರಿ' ನೋ.

ಹಲ್ಲುಗಿರಿಕು 'ಹಲುಗಿರಿಕು' ನೋ.

ಹಲ್ಲುಚುಚ್ಚೋಹಂಚಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ: ದೊಡ್ಡಹಂಚೀಹುಲ್ಲು, ಹಲ್ಲುಚುಚ್ಚೋಹಂಚಿ, ನಾಯಿಹಂಚೀಕಡ್ಡಿ (ಮೃಔ. ೯-೧೫೧). [?]

ಹಲ್ಲುದ್ದಿಕೆ (ನಾ). ಹಲ್ಲು ಮಸೆಯುವಿಕೆ: ಬದ್ದುದಗಣತಸೇನ ಜಾಂಬವನಿದ್ದನಂಬನ ಗೂಡಿನಲಿ ಹಲ್ಲುದ್ದಿಕೆ[ಪಾಠಾಂ. ಗೆ]ಯ ಹನುಮಂತನಘ ಮರುಷಣಪ್ರತಾಪದಲಿ ಇದ್ದನಹಿತನ ಕಾಣದೆ (ತೊರರಾ. ೬-೧೫-೨೯).

[ಹಲ್ಲು (< ಪಲ್) + ಉದ್ದು$_1$ (< ಉರ್ದು$_1$) + -ಇಕೆ]

ಹಲ್ಲುನೋವು (ನಾ). ಹಲ್ಲಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಬಾಧೆ; ಹಲ್ಲಿನ ಬೇನೆ: ಹಲ್ಲುನೋವಿಗೆ: - ಶುಂಠಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಸಾಸುವೆ, ಮೆಣಸು, ಇವಂ ಅರೆದು ನೀರೊಳಗೆ ಹಾಕಿ ಕಾಸಿ ಮುಕ್ಕಳಿಸಲು ನೋವು ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿವೈಪ. ೧೩೭); ನೆಲ್ಲು ಒಣಗಲಿಲ್ಲ ಹಲ್ಲುನೋವು ಘನ್ನ ಕಲ್ಲುಹೋಗದು (ಪುರಂದ. ೪-೧೯೧-೧).

[ಹಲ್ಲು (< ಪಲ್) + ನೋವು]

ಹಲ್ಲುಪುಡಿ (ನಾ). ಹಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಶುಭ್ರಗೊಳಿಸಲು ಉಜ್ಜುವ ಪುಡಿ; ದಂತಮಂಜನದ ಪುಡಿ: ಪಕ್ಕದ ನಾಗೊಂದಿಗೆಯ ಮೇಲಿದ್ದ ಹಲ್ಲುಪುಡಿಯ ಡಬ್ಬವನ್ನು ತೆಗೆದು ಆಕೆಯ ಕೈಗಿತ್ತ (ವಾತ್ಸಲ್ಯ. ೧೭); ಅವನ ಹಲ್ಲುಗಳು . . . ನಂಜನಗೂಡಿನ ಹಲ್ಲುಪುಡಿಗೂ ಜುಮ್ಮೆನ್ನದಂತೆ ಮೆರೆಯುತ್ತಿದ್ದುವು (ನಮ್ಮೂರು. ೨೮೨).

[ಹಲ್ಲು (< ಪಲ್) + ಪುಡಿ]

ಹಲ್ಲುಬಾರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಕಟಗುಟ್ಟಿಸು: ಈ ಜ್ವರವು ಬೇಗನೆ ನನ್ನನ್ನು ಬಿಡುವಂತೆ ತೋರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಹಹಾ . . . ಎಂದು ಹಲ್ಲುಬಾರಿಸತೊಡಗಿದರು (ಜಯಂತ. ೨೫೧). ೨. (ಆಲಂ) ಕೋಪದಿಂದ ಅವಡುಗಚ್ಚು: ಅತ್ತ ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ನಿಜಾಮರು ನಿಷ್ಕಾರಣವಾಗಿ ಹೈದರನ ದ್ವೇಷ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಹಲ್ಲುಬಾರಿಸುತ್ತ ಕುಳಿತರು (ಚರಿಸಂ. ೧೩೫). [ಹಲ್ಲು (< ಪಲ್) + ಬಾರಿಸು$_1$]

ಹಲ್ಲುಬೇನೆ 'ಹಲುಬೇನೆ' ನೋ.

ಹಲ್ಲುಬ್ಬ (ನಾ). ಮುಂದೆ ಹಾಯ್ದ ಹಲ್ಲುಳ್ಳವನು; ಉಬ್ಬುಹಲ್ಲಿನವನು: (ಕ).

[ಹಲ್ಲುಬ್ಬು + -ಅ$_7$]

ಹಲ್ಲುಬ್ಬಿ (ನಾ). ಉಬ್ಬಿದ ಹಲ್ಲುಳ್ಳವಳು; ಹಲ್ಲು ಮುಂದೆ ಹಾಯ್ದಿರುವವಳು: ಅತ್ತರು ತಿಳಿಯದು, ನಕ್ಕರು ತಿಳಿಯದು, ಹಲ್ಲುಬ್ಬಿ ಹೇಗಿದ್ದರೇನು (ಇಂಚಾಪ. ೧೬೧-೯೪).

[ಹಲ್ಲುಬ್ಬ + -ಇ$_2$]

ಹಲ್ಲುಬ್ಬು (ನಾ). ಹಲ್ಲು ಮುಂದೆ ಹಾಯ್ದಿರುವಿಕೆ; ಉಬ್ಬುಹಲ್ಲಾಗಿರುವಿಕೆ: ಆ ಹುಡುಗೀಗೆ ಹಲ್ಲುಬ್ಬು, ಹೌದೋ ಅಲ್ಲವೋ ? (ನನ್ನಪ. ೫೧).

[ಹಲ್ಲು (< ಪಲ್) + ಉಬ್ಬು$_2$ (< ಉರ್ವು$_2$)]

ಹಲ್ಲುಮಟ್ಟೆ 'ಹಲ್ಲುಮೊಟ್ಟೆ' ನೋ.

ಹಲ್ಲುಮದ್ದುಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಬಕುಲ: "ಕೇಸರಃ. ವಕುಳಃ- ೨ ಪವಳದ ಹುವ್ವಿನ ಗಿಡ, ವಕುಳವೃಕ್ಷ, ಹಲ್ಲುಮದ್ದುಗಿಡ, ವಜ್ರದಂತಗಿಡ" (ಸಿದ್ಧಾಂಶಿ. ೧೭೬). [ಹಲ್ಲು (< ಪಲ್) + ಮದ್ದು (< ಮರ್ದು) + ಗಿಡ (< ಗಿಡು)]

ಹಲ್ಲುಮಸೆ (ಕ್ರಿ). ಹಲ್ಲುಕಡಿ; ಹಲ್ಲುಕಚ್ಚು: ಆ ಗ್ರಾಮದ ಎರಡು ಪಕ್ಷಗಳೂ ಒಂದರ ಮೇಲೆ ಮತ್ತೊಂದು ಹಲ್ಲುಮಸೆಯುತ್ತಾ ಇರುತ್ತವೆ (ರೂಢಿ).

[ಹಲ್ಲು (< ಪಲ್) + ಮಸೆ$_1$]

ಹಲ್ಲುಮಿಡಿ 'ಹಲ್ಲುಮುಡಿ' ನೋ.

ಹಲ್ಲುಮುಡಿ, ಹಲ್ಲುಮಿಡಿ (ನಾ). ಹಲ್ಲುಗಳ ತುದಿಯ ಭಾಗ: ಕೋಪಾತಿಶಯದಿಂದ ಹಲ್ಲುಮುಡಿಯನ್ನು ಕಚ್ಚುತ ಶೀಘ್ರದಲ್ಲೆದ್ದನು (ಕೃವಾಸ. ೯೮); ಹಲ್ಲುಮುಡಿಯನು ಕಚ್ಚಿ ಕಲ್ಲುಮನಸಾದಾಗ ನೆಟ್ಟುದೀ ನೋಟ! (ಇಂಗೀತ. ೬೫-೧೦). ಹಲ್ಲುಮಿಡಿ: ಇನ್ನೂ ಕೆಲವರು ಕೋಪದಿಂದ ಹಲ್ಲುಮಿಡಿ ಕಚ್ಚಿದರು (ವಚಭಾ. ೮೭); ಹಲ್ಲುಮಿಡಿ ಕಚ್ಚಿಕೊಂಡು . . . ಅದನ್ನೇ ತಬಲಾ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು (ನಿಬಂಧ. II. ೩೬).

[ಹಲ್ಲು (< ಪಲ್) + ಮುಡಿ$_2$]

ಹಲ್ಲುಮುರಿ 'ಪಲ್ಮುಱಿ' ನೋ.

ಹಲ್ಲುಮೊಟ್ಟೆ, ಹಲ್ಲುಮಟ್ಟೆ (ನಾ). = ಹಲ್ಲುಮುಡಿ: ಹಲ್ಲುಮೊಟ್ಟೆಗಿರಿಯುತ್ತಾ . . . ಹೆಗಡೆ ಆರ್ಭಟಿಸಿದ (ದೇವಹಂ. ೨೨೪). ಹಲ್ಲುಮಟ್ಟೆ: ಪೋಲೀಸು ಜವಾನ . . . ಹಲ್ಲುಮಟ್ಟೆ ಕಚ್ಚಿ, ಆತನ ಶರೀರವನ್ನು ತುಸು ಮೇಲೆತ್ತಿದನು (ಪುನರು. ४४೫).

[ಹಲ್ಲು (< ಪಲ್) + ಮೊಟ್ಟೆ$_1$]

ಹಲ್ಲುಶೂಲೆ (ನಾ). = ಹಲ್ಲುನೋವು: ವಜ್ರದಂತಿ, ಕಾಚ, ಗೇರ ಹರಳು ಇವು ೩ ನ್ನೂ ವೀಳ್ಯದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳಲು ಹಲ್ಲುಶೂಲೆ ಗುಣ (ವಿವೈಪ. ೧೩೭).

[ಹಲ್ಲು (< ಪಲ್) + ಶೂಲೆ$_1$]

ಹಲ್ಲುಹಚ್ಚು (ಕ್ರಿ). ಹಲ್ಲುಹಾಕು; ಬಾಯಿಹಾಕು; ಕಚ್ಚು: ಇಲಿಯೂ ಹಲ್ಲುಹಚ್ಚಲು ಬರುವ ಪದಾರ್ಥ ಕಂಡರೆ ಹೇಗೆ ಕಡಿಕಡಿದು ಹಾಕುವುದೋ . . . ಹಾಗೇ ನಾನಾದರೂ ಸಣ್ಣವನಿದ್ದಾಗ ಮುದ್ರಿತಪುಸ್ತಕ ನೋಡಿದರೆ ಓದಿ ಮುಗಿಸಿ ಒಗೆಯುವುದು ನನ್ನ ಸ್ವಭಾವವಾಗಿತ್ತು (ಇಪ್ಪತ್ತ. ೪೭೪). [ಹಲ್ಲು (< ಪಲ್) + ಹಚ್ಚು$_1$ (< ಪಚ್ಚು$_1$)]

ಹಲ್ಲುಹುಳು (ನಾ). ಹಲ್ಲಿನ ಬುಡ ಅಥವಾ ಸಂದುಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗಿ ಹಲ್ಲನ್ನು ಕೊರೆಯುವ ಕ್ರಿಮಿ: ಹಲ್ಲುಹುಳುವಿಗೆ ಆದಿತ್ಯವಾರದ ದಿನ ಎಕ್ಕದ ಹಾಲಿಂ ಎಸಗನ ಬೇರನೂದಿ ಹಲ್ಲುಸಂಧಿಯ ಗಿರಿಯೆ ಹಲ್ಲುಹುಳು ತೀರ್ಗುಂ (ವಿವೈಪ. ೯೨). [ಹಲ್ಲು (< ಪಲ್) + ಹುಳು (< ಪುೞು)]

ಹಲ್ಲೆ$_1$ 'ಪಾಲ್ತೆ' ನೋ.

ಹಲ್ಲೆ$_2$ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಕಾಯಿಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ: (ಕ). [← ತುಳು. ಪಲ್ಲೆ]

ಹಲ್ಲೆ$_3$ 'ಪಲ್ಲೆ$_2$' ನೋ.

ಹಲ್ಲೆ$_4$ 'ಹಲ್ಲಾ' ನೋ.

ಹಲ್ಲೆಕಾಯಿಬಳ್ಳಿ (ನಾ). = ಹಲ್ಲೆ$_2$: "ಹಲ್ಲೇಕಾಯಿಬಳ್ಳಿ, ಗರ್ದಾಳ" (ಮೃಔ. ೩೪-೬೫೨). [ಹಲ್ಲೆ$_2$ + ಕಾಯಿ$_4$ (< ಕಾಯ್$_4$) + ಬಳ್ಳಿ]

ಹಲ್ಲೆಗಡುಬು (ನಾ). ಬಿಲ್ಲೆಯಾಕಾರದ ಕಡುಬು: ತಣ್ಣೀರಿನಿಂದ ತೊಳೆದಕ್ಕಿಯನು ಹಾಲೊಳಗೆ ಸಣ್ಣನಪ್ಪಂತರೆದು ಕದಡಿಯೊಳೆಯೊಳು ತೊಳಸಿ ಬೆಣ್ಣೆಯಂ ಹಾಕಿಯುಂಡಲಿಗೆವದದೊಳು ಇಳುಹಿ ಹಲ್ಲೆ[ಪಾಠಾಂ. ಯುಂಡಿ]ಗಡುಬುಗಳ ಮಾಡಿ (ಸೂಪಶಾ. ೧-೬೨). [ಹಲ್ಲೆ$_3$ (< ಪಲ್ಲೆ$_2$) + ಕಡುಬು (< ಕಡುಂಬು)]

ಹಲ್ಲೆಬಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ: "ಹಲ್ಲೆಬಳ್ಳಿ, ಹಂದರಹೂ" (ಮೃಔ. ೬೫-೧೩೩೧). [ಹಲ್ಲೆ$_2$ + ಬಳ್ಳಿ]

ಹಲ್ಲೆವಜ್ಜೆ (ನಾ). ಚಪ್ಪಟೆಯಾದ ಹೆಜ್ಜೆ: ಸಣ್ಣ ಮಳಲ್ದಾಣಂಗಳೊಳ್

ಪೆಂಟನೆಲದಂತಾಗುತ್ತಿರ ಪೋದ ಪೇರುಡುಗಳ ಹಲ್ಲೆ[ಪಾಠಾಂ. ಹಿಲ್ಲ]ವಚ್ಚೆಗಳುಮಂ . . . ಕಂಡು (ಕುಸುಮಾ. ೧೪-೫ ವ). [ಹಲ್ಲೆ (< ಪಲ್ಲೆ) + ಪಚ್ಚೆ]

ಹಲ್ಲೊತ್ತು 'ಪಲ್ಲೊತ್ತು' ನೋ.

ಹಲ್ವ 'ಹಲವಾ' ನೋ.

ಹಲ್ವಾ 'ಹಲವಾ' ನೋ.

ಹವ 'ಹವಾ' ನೋ.

ಹವಣ 'ಪವಣ್' ನೋ.

ಹವಣರಿ 'ಪವಣಱಿ' ನೋ.

ಹವಣಱಿ 'ಪವಣಱಿ' ನೋ.

ಹವಣ (ನಾ). ಹಾಳತವಾದುದು; ಅತಿ ಹೆಚ್ಚೂ ಅಲ್ಲದೆ, ಅತಿ ಕಡಿಮೆಯೂ ಅಲ್ಲದೆ ಮಧ್ಯಮಪ್ರಮಾಣವಾದುದು: ಅವರು ಅಷ್ಟು ಎತ್ತರವಿದ್ದಿಲ್ಲ; ಅಷ್ಟು ಗಿಡ್ಡೂ ಇದ್ದಿಲ್ಲ; ಹವಣಯ ಆಳು ಅಗಿದ್ದರು (ಕಲಿಕ. ೬೨); ಆತನು ವಿಶಾಲವಾದ ಎದೆಯವನೂ ಹವಣಯಾದ ನಡುಕಟ್ಟಿನವನೂ . . . ಇರುವನು (ಅಂಬಿಕೆ. ೨೬). [< ಪವಣ್]

ಹವಣಿಕೆ 'ಪವಣಿಕೆ' ನೋ.

ಹವಣಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೊಂದಿಸು; ಅಳವಡಿಸು: ಕನ್ನಡಗೀತಗಳನ್ನು ಇಂಗ್ಲಿಷಿನ ಹದಕ್ಕೆ ಹವಣಗೊಳಿಸುವದು ಹಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆಂದು ನನ್ನ ಆಂಗ್ಲಕವಿಮಿತ್ರರೊಬ್ಬರು ಹೇಳಿದರು (ವಿಚಾರಮಂ. ೧೨೦). [ಹವಣ + ಕೊಳ್$_1$ + -ಇಸು$_1$]

ಹವಣತು, ಹವಣತ್ತು (ನಾ). ೧. ಸಮಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿರುವುದು; ಹಾಳತವಾಗಿರುವುದು: "ಮಧ್ಯ - ಹವಣತಾಗಿ ಬಾಜಿಷುಹ" (ನಾಚಿರಾ. ೩). **ಹವಣತ್ತು**: "ನಗೆ ಹವಣತ್ತಾದೊಡೆ ವಿಹಸಿತಂ" (ನಾಚಿರಾ. ೩). [< ಪವಣ್]

ಹವಣತ್ತು 'ಹವಣತು' ನೋ.

ಹವಣಿಸು 'ಪವಣಿಸು' ನೋ.

ಹವಣು 'ಪವಣ್' ನೋ.

ಹವಣುಗ (ನಾ). ಅಳೆಯುವವನು; ಅಳತೆ ಮಾಡುವವನು: "ಮಾಯಿಕಃ, ಮಾಪಕಃ, ಮಾಯಮಾನಃ, ಮಿತವಾನ್, ಈ ೪ ಹವಣುಗಂ" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೧೦೦). 'ಪವಣಿಗ' ಪರಾ. [ಹವಣು (< ಪವಣ್) + -ಗ$_2$]

ಹವಣುಗಳಿ 'ಪವಣ್ಗಱಿ' ನೋ.

ಹವಣುಗಾಣ್ (ಕ್ರಿ). ರೀತಿಯನ್ನು ತಿಳಿ: ಇವರ ನೀನಿಂದು ನಲಿಸೆ ನಿನ್ನ ಮನಗೊಯ್ಯು ಹವಣುಗಾಣನು ನಾನು (ಗೂಮ್ಮಟ. ೭-೧೩೬). [ಹವಣು (< ಪವಣ್) + ಕಾಣ್]

ಹವನ (ನಾ). ೧. ಯಾಗ; ಯಜ್ಞ: ಮಾದಕ್ಷಿಣಾಪಥಬಹುಶತಹವನಾಹವದು[ಳ್] ಪಶುಪ್ರದಾನ ಶೌರ್ಯ್ಯೋದ್ಯಮಭರಿತೋ[ನ್ನಾನ]ಪಶುಪತಿಯೆನ್ನ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೬, ೧೯-೬; ಸು. 450); ಆತನ ಶಿರವ ಕಡಿದಾಹುತಿಯನೀವೆನು ನಿಮಗೆ ಹವನದಲಿ (ಸಂಭವ. ಪರಿ. ೧-೫). ೨. ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಸೌಟು. ೩. ಆಮಂತ್ರಣ; ಆಹ್ವಾನ. ೪. ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ನೀಡುವ ಆಹ್ವಾನ. ೫. ಬೆಂಕಿ; ಅಗ್ನಿ. [ಸಂ.]

ಹವನಕರ್ಮ (ನಾ). ಯಜ್ಞಕಾರ್ಯ: ಅಣ್ಣನಾದ ಯಾಜನು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು ತಮ್ಮನ ಸಹಾಯದೊಡನೆ ಹವನಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಿಸಿದನು (ವಚಿಭಾ. ೪೯). [ಸಂ. ಹವನಕರ್ಮನ್]

ಹವಳ 'ಪವಳ' ನೋ.

ಹವಳತೊಂಡೆ 'ಪವಳದೊಂಡೆ' ನೋ.

ಹವಳದುಟ 'ಪವಳದುಟ' ನೋ.

ಹವಳದೊಂಡೆ 'ಪವಳದೊಂಡೆ' ನೋ.

ಹವಳಬಂಡೆ (ನಾ). ಹವಳಗಳಿಂದಾದ ಬಂಡೆಗಲ್ಲಿನಂತಹ ಗಡ್ಡೆ; ಹವಳದ ಸ್ತರಗಳು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಉಂಟಾದ ಹವಳಗಲ್ಲು: (೩). [ಹವಳ (< ಪವಳ) + ಬಂಡೆ$_1$]

ಹವಳಸಿಂಗ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: X ಹವಳಸಿಂಗಂ ತಮ ಅಯ್ಯಂಗೆ ಕಲ್ಲನಿಕ್ಕಿಸಿ XXX (ಎಕ. X. ಚಿಂತಾಮ. ೧೨೦-೨; ಸು. 1000). [? + ಸಿಂಗ$_1$]

ಹವಳೆ (ನಾ). ಕಂದುಬಣ್ಣದ ಹಸು; ಕಪಿಲವರ್ಣದ ಹಸು: ಓಂಡುಗೋವು ಹರಿಯ ಕೃತಿಯ ಕಂಡು ಧ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ತಂದು . . . ತಂಡತಂಡ ಒಪ್ಪಿದವು ಹಂಡೆ ಹವಳೆ ಹುಲುಗಚ್ಚಿಕೊಂಡು ನಿಂತವಲ್ಲಿಗಲ್ಲಿ ಮಂಡಲಿದ್ದವು (ಪ್ರಭ. ೪೯-೬). [< ಹವಳ]

ಹವಾ, ಹವ, ಹವೆ (ನಾ). ೧. ಗಾಳಿ; ವಾಯು: 'ಹವಾಸೀರ' ಪರಾ. ೨. ಋತುಮಾನ; ವಾಯುಗುಣ: ಆಗಲೆ ಹವಾ ಬದಲಾಯಿಸುತ್ತಿದ್ದಿತು. ಆದರೂ ಆ ದಿನ ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶವು ನಿರ್ಮಲವಾಗಿದ್ದಿತು (ಥಿಯಾಸ. ೧೩). **ಹವ**: ೨. "(ಯಾವುದಾದರೂ ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿ) ಕಾವು, ತೇವ, ಗಾಳಿ, ಬೆಳಕು ಇವೆ ಮೊ. ಗಳ ಒಂದು ಗೊತ್ತಾದ ಸ್ಥಿತಿ; ವಾಯುಗುಣ; ಹವ" (Climate. ೫೧೬). **ಹವೆ**: ೧. ಹವೆಯು ನೆಲದ ಹತ್ತಿರ ದಟ್ಟಾಗಿರುವುದು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೬೧); ಬಸ್ಸೊಂದು ವೇಗವಾಗಿ ಬರುತ್ತಿತ್ತು . . . ಮುಂದಿನ ಗಾಲಿಯ ಹವೆ ಹೋಗಿ ನಿಂತುಬಿಟ್ಟಿತು (ಜನ್ನುಹಿಂ. ೩೩). ೨. ಹತ್ತೀಬೆಳೆಗೆ ಉಷ್ಣ ಹವೆ ಬೇಕು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೨೬); ಈ ಸೀಮೆಯ ಹವೆಯು ಬಹು ಆರೋಗ್ಯವಾದದ್ದು (ಕಭಾಗ. ೭). [← ಅರ. ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಹವಾ]

ಹವಾಗುಣ (ನಾ). ಋತುಮಾನ; ವಾಯುಗುಣ: ಊರಿನ ಹವಾಗುಣವು ಆರೋಗ್ಯವಾಗಿದ್ದಿತು (ಪುಟ್ಟಹ. ೫). [ಹವಾ + ಗುಣ]

ಹವಾನಿಯಂತ್ರಣ (ನಾ). (ಕಟ್ಟಡ ಅಥವಾ ಕಾರು ಮುಂತಾದ ವಾಹನ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ) ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ವಿದ್ಯುಚ್ಚಾಲಿತಯಂತ್ರದಿಂದ ಗಾಳಿಯನ್ನು ಶೋಧಿಸಿ, ವಾತಾವರಣದ ತೇವಾಂಶ ಮತ್ತು ಉಷ್ಣಾಂಶವನ್ನು ಅಗತ್ಯಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಹೊಂದಿಸುವ ಒಂದು ವಿಧಾನ: ಈ ಕೊಠಡಿಯಲ್ಲಿರುವ ಹವಾನಿಯಂತ್ರಣ ಮಾಡುವ ಯಂತ್ರ ಕೆಟ್ಟುಹೋಗಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಹವಾ + ನಿಯಂತ್ರಣ]

ಹವಾನಿಯಂತ್ರಿತ (ಗು). ಹವಾನಿಯಂತ್ರಣ ಮಾಡಿದ: ಸುಸಜ್ಜಿತವಾದ ಹವಾನಿಯಂತ್ರಿತಕೊಠಡಿಯಲ್ಲಿ ಸಭೆ ನಡೆಯುತ್ತಿತ್ತು (ರೂಢಿ). [ಹವಾ + ನಿಯಂತ್ರಿತ]

ಹವಾಮಾನ (ನಾ). = ಹವಾಗುಣ: ಆರು ದಿನಗಳಿಂದ ಒಂದು ರೀತಿಯ ತಂಗಾಳಿ ಬೀಸುತ್ತಿದೆ. ಹವಾಮಾನ ಚೆನ್ನಾಗಿಲ್ಲ (ಕಾಮಂ. ೧೧೯); ವಸಂತಋತುವಿನ ಹವಾಮಾನಕ್ಕನು ಗುಣವಾಗಿ ಮಳೆ ಬಿದ್ದು, ಗಾಳಿ ಬೀಸಿ ಹವ ತಣ್ಣಗಾಗಿತ್ತು (ಪುನರು. ೩೧೯). [ಹವಾ + ಮಾನ]

ಹವಾಲ್‌ಸೀಮೆ (ನಾ). ಅಧೀನದಲ್ಲಿರುವ ಸೀಮೆ: ತಲಕಾಡು ಹವಾಲ್‌ಸೀಮೆಯನ್ನು ಬೆಣ್ಣೆಹೊನ್ನು ಕೈಯಿಂದ ಏಟ್ಟಣ್ಣನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡಿದ್ದು, ಅವನಿಂದ ಸಾಧಿಸಿದ್ದು ಕೆರೆಗೋಡು (ಟಿಪ್ಪುಆ. ೨೨೦ ಪರಿ). [ಹವಾಲ್$_1$ (P ← ಹಿಂ. ಹವಾಲೀ: ಮರಾ. ಹವಾಲಾ, ಹವಾಲೀ) + ಸೀಮೆ]

ಹವಾಲತೆ, ಹವಾಲ್ತೆ (ನಾ). ಹೊಣೆ; ಜಾಮೀನು: ಈ ಬಗೆಯ ಹಣಕ್ಕೆ ಅನ್ನದಾನಸೆಟ್ಟಿ, ನರಸೆಟ್ಟಿಗಳ ಹವಾಲತೆ ಕೊಟ್ಟ ನಂತರ . . . ಕೆಲಸವನ್ನು ಖಾಯಂ ಮಾಡಿಸಿದರು (ಮಹಾವಂ. I. ೨೨೪). **ಹವಾಲ್ತೆ**: 'ಹವಾಲ್ತೆದಾರ' ಪರಾ. [← ಪಾರ. ಮರಾ. ಹವಾಲತ್./ ತುಳು. ಹವಾಲ್ತೆ]

ಹವಾಲದಾರ, ಹವಾಲುದಾರ, ಹವಾಲ್ದಾರ (ನಾ). ೧. ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿಯ ಒಬ್ಬ ಅಧಿಕಾರಿ; ಕಿಲ್ಲೆಯ ಕಾವಲು ಮಾಡುವ ಅಧಿಕಾರಿ: ವೆಂಕಟರಾಯ ಹವಾಲದಾರ ಮಿಯಾಖಾನ ಬಾವಾ ಗರೀಬ ನಾಡಿಗ ವೆಂಕಟಗಿರಿಯಪ್ಪ ಸಹ (ಎಕ. XI. ಹೊಳಲ್ಕೆ. ೧೨೬-೮; 1692 ?); ಬಸವಾಪಟಣದ ಹವಾಲದಾರ ಬಾಬಾಸಾಹೇಬರ ಬಗೆ ಜಮಿನದಾರ ತ್ರಿಯಪ್ಪಕಸಬಜಿಪಣ್ಡಿತರ ಕಾರ ಕಿರದಿಯಲು (ಎಕ. XI. ಹೊಳಲ್ಕೆ. ೬೩-೫; 1716). **ಹವಾಲುದಾರ**: ೨. ಸುಬೇದಾರನ ಕೈಕೆಳಗಿರುವ ಜಿಲ್ಲಾಧಿಕಾರಿ: (೩). **ಹವಾಲ್ದಾರ**: ೩. ಪೋಲೀಸು ಜಮಾದಾರ: ಹವಾಲ್ದಾರರು ಕರೆಯುತ್ತಾ ಇದಾರೆ ಬರ್ರಿ (ಬಂಗಾರ. ೧೧೬). [← ಪಾರ.ಹವಾಲ್‌ದಾರ್; ಹಿಂ. ಹವಲ್ದಾರ್, ಹವಾಲ್ದಾರ್; ಮರಾ. ಹವಲದಾರ್, ಹವಾಲದಾರ್]

ಹವಾಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ಒಪ್ಪಿಸಿಕೊಡು; ವಶಕ್ಕೆ ಕೊಡು: ಬೀರುಬಳ್ಳಿ ಗ್ರಾಮವನೂ ಪ್ರಾಕುಸ್ವಾಮಿಯವರ ಶ್ರೀಭಣ್ಡಾರಕ್ಕೆ ನಾವು ಹವಾಲಿಸಿ ಕೊಟ್ಟು ಯಿಗ . . . ಧಾರೆಯನೆಱದು ಕೊಟ್ಟೆವು (ಎಕ. III. ಶ್ರೀರಂಗ. ೬೪-೨೦; 1678). [ಹವಾಲು + -ಇಸು$_1$]

ಹವಾಲು, ಹವಾಲೆ (ನಾ). ೧. ವಶ; ಸುಪರ್ದು: ರಾಮಾನುಜಜಿಯ್ಯರ ಹವಾಲಿನಲ್ಲಿ ನಡಸಿಕೊಂಡು ಬರುತ್ತಾಯಿದ್ದ್ವರಾದ ಕಾರಣ (ಎಕ. III. ಶ್ರೀರಂಗ. ೧೦೦-೧೫೨; 1724). **ಹವಾಲೆ:** ೧. ಅರಮನೆ ಹವಾಲೆಯಾಗಿ ಸಿಸ್ತಿಗೆ ಕೂಡಿ ಬರುತ್ತಿದ್ದ ಬಗೆ ಗ ೧೫೬ಕೆ ವಿವರ (ಮೈಆರ್. ೧೯೨೮, ೬೧-೧೪; 1684); ಯಾಲ್ಲಿಂಗಾಭಟ್ಟಗೆ ಬಾಳುತ್ತಾರವಾಗಿ ಅನುಭವಿಸಿ ಬಾಹಂಗೆ ಭೂಮಿ ಹವಾಲೆ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟು (ಎಕ. IX(S). ಬೆಂಗಳೂ. ೧೫೦-೫; ಸು. 1700). ೨. ಹೊಣೆಗಾರಿಕೆ; ಜವಾಬ್ದಾರಿ: ಹೀಗೆ ಒಬ್ಬರ ಮೇಲೊಬ್ಬರು ಹವಾಲೆಯನ್ನು ಹಾಕುತ್ತ ಬಂದದ್ದರಿಂದ ನಾವು ಇಷ್ಟೊಂದು ಹಾಳಾಗಿ ಹೋಗಿರುವೆವು (ಕಾಳರಾ. ೬೨). ೩. ಫಿರ್ಯಾದು; ಆಪಾದನೆ (?): ಅಕ್ಕ ಕೊಟ್ಟದು ನಿಜವೆಂದು ಅವರು ಹೇಳಿದರೆ ನಿನ್ನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬಿಡುತ್ತೇನೆ. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ನಿನ್ನ ಮೇಲೆ ಹವಾಲೆ ಮಾಡಲಾದೀತು (ಭಾರತಿ. ೧೨). 'ಅಹವಾಲು' ಪರಾ. [← ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಹವಾಲಾ]

ಹವಾಲುದಾರ 'ಹವಾಲದಾರ' ನೋ.

ಹವಾಲೆ 'ಹವಾಲು' ನೋ.

ಹವಾಲ್ತೆ 'ಹವಾಲತೆ' ನೋ.

ಹವಾಲ್ತೆದಾರ (ನಾ). ಜಾಮೀನಾದವನು; ಹೊಣೆಗಾರ: ಅಪೀಲ್‌ವಾದಿಯ ಹವಾಲ್ತೆದಾರನಿಂದ ಅಥವಾ ರಿಸೀವರಿನಿಂದ ಒಂದು ವ್ಯಾಜ್ಯ ಅಥವಾ ಅಪೀಲು ವಜಾ ಆದ್ದನ್ನು ರದ್ದುಪಡಿಸಲು ಹುಕುಂ ಬಗ್ಗೆ - ಅರವತ್ತು ದಿವಸಗಳು (ಗ್ರಾಮಾಶ. ೧೬೬).

[ಹವಾಲ್ತ (< ಹವಾಲತೆ) + - ದಾರ$_{4}$]

ಹವಾಲ್ದಾರ 'ಹವಾಲದಾರ' ನೋ.

ಹವಾಸೀರ (ನಾ). ಸಾಕಷ್ಟು ಗಾಳಿಯಾಡುವಂತಹುದು; ಶುದ್ಧವಾದ ಹವೆಯುಳ್ಳುದು: ಪಡಸಾಲೆ ಇಂಬಾಗಿ ಹವಾಸೀರ ಆಗಿತ್ತಲ್ಲ (ರಕ್ತಧ್ವ. ೧೯೧); ಇಲ್ಲಿನ ಎಲ್ಲ ಚಾಳುಗಳೂ 'ಹವಾಸೀರ' ಇವೆ (ರಾಯಚೂ. ೪). [← ಮರಾ. ಹವಾಶೀರ್]

ಹವಿ$_{1}$ (ನಾ). ೧. ಹೋಮದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಆಹುತಿಯಾಗಿ ಕೊಡುವ ತುಪ್ಪ, ಅನ್ನ, ಕಾಳು, ಹಿಟ್ಟು ಮೊದಲಾದ ಪದಾರ್ಥ; ಚರು: ಕಿಚ್ಚು ದೈವವೆಂದು ಹವಿಯನಿಕ್ಕುವ ಹಾರುವನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಕಿಚ್ಚೆದ್ದು ಸುಡುವಾಗ . . . ಬೊಬ್ಬಿಟ್ಟೆಲ್ಲರ ಕರೆವರಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೫೮೬); ತುಪ್ಪದೊಳಗಾ ವಸ್ತ್ರಂಗಳಂ ನಾದು ಉರಿಗೆ ಹವಿಯಂ ಕೊಡಲೊಡನೆ . . . ಹೊಗೆಯಂಬರಕೆ ನೆಗೆಯಲು (ಬಸವು. ೫೬-೧೮). ೨. ತುಪ್ಪ. ೩. ನೀರು. ೪. ಶಿವ. ೫. ಹೋಮ; ಹವನ. ೬. ಅನ್ನ; ಆಹಾರ: ನಂಬಿಯೂ ನಂಬದ ಡಂಬಕ ನಾನಯ್ಯಾ ಹಾವ ತೋಙಿ ಹವಿಯ ಬೇಡುವಂತೆ (ಬಸವ. ೨೮೭).

[ಸಂ. ಹವಿಸ್]

ಹವಿ$_{2}$ (ನಾ). ಬೆಂಕಿ; ಅಗ್ನಿ: ಹವಿಯ ಮೇಲೊಣತೃಣವ ಹಾಕಿದೊಲು ಉರಿದೆದ್ದು (ಪ್ರಾಭರಾ. ೧೩-೧೧). [ಸಂ. ಹವಿಸ್]

ಹವಿಕ, ಹವೀಕ, ಹವ್ಯಕ, ಹೈಗ$_{1}$ (ನಾ). (ಕರಾವಳಿಯಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ) ಸ್ಮಾರ್ತಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಒಂದು ವರ್ಗ: ಹವಿಕರು (ಹೈಗರು)- ಇವರು ಕಾನಡಾ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಯೆಲ್ಲಕಡೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಾರೆ (ಕಭಾಗ. ೮೫); ಈ ಹವಿಕರು . . . ತುಳುನಾಡಿಗೆ ಎರಡನೆಯ ಕಂತಿನಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಬಂದು ನೆಲೆ ನಿಂತವರು (ತುಳುನಾ. ೧೪೩). **ಹವೀಕ:** ಕಾಸರಗೋಡಿನ ಕರಾವಳಿಯ ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿ ಹವೀಕಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಅವನ ಜನನವಾಗಿದ್ದಿತು (ಅಂಬುಚಾ. ೯). **ಹವ್ಯಕ:** ಬೇರೆ ಎನಿಸುವ ಕನ್ನಡ ಒಂದಿದೆ. ಅದನ್ನು ಹವ್ಯಕರು ಆಡುತ್ತಾರೆ, ಅದು ಹಳಗನ್ನಡದ ರೂಪಗಳನ್ನು ಉಳಿಸಿಕೊಂಡು ಈಗಿನ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕವೆಂಬಂತೆಯೇ ಇದೆ (ನಮ್ಮನು. ೨೮); ನೀವು ಈ ಮೊದಲು ಹವ್ಯಕರಲ್ಲಿ ಎಂದಾದರೂ ಉಂಡುದುಂಟೇ ? (ಬೆಟ್ಟಜೀ. ೧೫೬); ನೀಲಗಿರಿಯ ಬಡಗ . . . ದಕ್ಷಿಣಕನ್ನಡಜಿಲ್ಲೆಗಳ ಹವ್ಯಕರ ಕನ್ನಡ - ಇವು ಈ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದ ಉಪಭಾಷೆಗಳು (ದ್ರಾವಿ. ೧೩೫). **ಹೈಗ$_{1}$:** ಹೈಗ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಮೊಸರು ಮಜ್ಜಿಗೆ ಬಹಳ ಬೇಕಾಗುವ ಕಾರಣ ಅವರು ಘಟ್ಟದ ಕೆಳಗೆ ಸಹ ಯೆಮ್ಮೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವರು (ಕಭಾಗ. ೫೬).

[ದೇ. ‖ ತುಳು. ಹೈಗೆ]

ಹವಿಗ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಉಪ್ಪವಳ್ಳಿಯ ಹವಿಗಂಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಸ್ಥಿತಿಕ್ರಮಮಾವುದೆಂದೊಡೆ (ಎಕ. VI. ಚಿಕ್ಕಮ. ೪೨-೧೫; 959). [?]

ಹವಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಹೋಮದಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸಿದ ಆಹುತಿಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸು ,– ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು: ತುಡುಗುಣಗಳವದಿರು ನಭೋಗ್ರಕ್ಕೆ ಸಿಡಿದು ಹವಿಗೊಂಬಮರ ನಿಕರದ ಹೆಡಕ ಬಾರಿಸಿ ಬಾಚುತಿರ್ದರು ಬಾಯ ತುತ್ತುಗಳ (ತೊರರಾ. ೧-೧೧-೮).

[ಹವಿ$_{1}$ + ಕೊಳ್$_{1}$]

ಹವಿನೇತ್ರ (ನಾ). ಅಗ್ನಿನೇತ್ರ; ಶಿವ: ಹವಿನೇತ್ರಶರಣಮಣಿ ಕಕ್ಕಯ್ಯಗಳ ಪ್ರಸಾದವು ಬಿಚ್ಚದಿರು ಲಿಂಗಪೂಜೆಗೈದೃತಪ್ಪನನ್ನವರ ಸ್ಮರಿಸೆನಲು (ಪ್ರಾಭರಾ. ೧೯-೬). [ಸಂ.]

ಹವಿರ್ಭಾಗ (ನಾ). ಹೋಮದಲ್ಲಿ ಆಯಾ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ನಿಗದಿಯಾದ ಹವಿಸ್ಸಿನ ಭಾಗ: ಎವಗೆ ತವಗೆಂದೀ ಹವಿರ್ಭಾಗವನು ಮುತ್ತಿತು ದೇವತತಿ (ಹುವ್ಯಾಸ. ೬-೩೯); ಸುತ್ರಾಮಂ ಸಕಲದಿವಿಜರೊಡಗೂಡಿ ಯಜ್ಞದ ಹವಿರ್ಭಾಗಮಂ ಕೊಳಲ್ಕೆ ಪ್ರೇಮದಿಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಮಾಗಿ ಬಂದಿರುತಿರ್ದನು (ಚೈಮಿಭಾ. ೫-೪೫). [ಸಂ.]

ಹವಿರ್ಭುಜ (ನಾ). ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಭುಜಿಸುವವನು; ಅಗ್ನಿ: ದ್ವಿಷನ್ಮೇದಿನೀಶ್ವರ ಸಂಹಾರಹವಿರ್ಭುಜಂ ಭುಜಬಳಂ ಶ್ರೀರಾಜಮಾರ್ತ್ತಣ್ಡನ (ಎಕ. II. ೧೩೩-೧೩; 982); ರುಧಿರಂ ಸುಖದೊಳ್ ಶನಿ ದಶಮದೊಳಂತಾ ಸೂರ್ಯನಸ್ತದೊಳ್ ನೆಲಸಿದೊಡಾಯುಧ ದಿಂದೆ ಹವಿರ್ಭುಜನಿಂದೆ ಧರಾಪತಿಕೋಪದಿಂದೆ ಮಡಿಗುಂ ಮನುಜಂ (ಜಾತಕ. ೨೩-೧೩).

[ಸಂ. ಹವಿರ್ಭುಜ್]

ಹವಿಷ್ಯ (ನಾ). ೧. ಹೋಮದಲ್ಲಿ ಆಹುತಿ ಕೊಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಆಹಾರಪದಾರ್ಥ. ೨. ತುಪ್ಪ. ೩. ಕಾಡಕ್ಕಿ; ನೀವಾರ. ೪. ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕಲಸಿದ ಅನ್ನ. [ಸಂ.]

ಹವಿಸ್ಸು (ನಾ). ಹವಿ; ಚರು: ಜ್ಞಾನಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಫಲವೆಂಬ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಹಾಕಿ ಯಜ್ಞನಾರಾಯಣನನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ಭಾರದ. ೧೧೬); ಹವಿಸ್ಸು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಚಾರು ಮತ್ತು ಪ್ರಿಯತಮ (ಸೌಂದಸ. ೪೩ ಅಡಿಟಿ). [< ಸಂ. ಹವಿಸ್]

ಹವೀಕ 'ಹವಿಕ' ನೋ.

ಹವೀಜ (ನಾ). ಕೊತ್ತುಂಬರಿ ಕಾಳು; ಧನಿಯ: ಮೆಣಸಿನಕಾಯಿ, ಹವೀಜ, ದಾಲಚಿನ್ನಿ . . . ಮುಂತಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಅನ್ನದ ರುಚಿಯನ್ನು ಬೆಳಸಿ ಅದನ್ನು ಬೇಗ ಜೀರ್ಣಮಾಡುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೧೬೬); ಇದರಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಹವೀಜಕಾಳು ಮತ್ತು ಅರಳೆಎಲೆ ಕೂಡ ಹಾಕಿ ಮರಳಿಸಿ ತುಸು ಬಿಸಿಬಿಸಿ ಇರುವಾಗಲೇ ತಾಯಿಗೆ ಕುಡಿಸು (ಶ್ಯಾಮತಾ. ೪೦). [?]

ಹವುಂಬೆಬ್ಬೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು: ಶ್ರೀವಿಮಳಚಂದ್ರಪಣ್ಡಿತದೇವರ ಗುಡ್ಡಿ ಹವುಂಬೆಬ್ಬೆಯಾ ತಂಗೆ ಶಾಂತಿಯಬ್ಬೆ ತಮ್ಮ ಗುರುಗಳ್ಗೆ ಪರೋಕ್ಷವಿನಯಂಗೆಯ್ದರ್ (ಎಕ. VI. ಮೂಡಗೆ. ೧೧-೩೫; ಸು. 990). [?]

ಹವುದ 'ಹೌದು$_{2}$' ನೋ.

ಹವುದು 'ಅಹುದು$_{2}$' ನೋ.

ಹವೆ 'ಹವಾ' ನೋ.

ಹವೇಲಿ (ನಾ). ೧. ದೊಡ್ಡಮಹಲು; ಉಪ್ಪರಿಗೆ ಮನೆ: ಗುಣವಾಗುವವರೆಗೆ ಅವರುಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಹವೇಲಿಛತ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ಇರಿಸಿಕೊಂಡು . . . ಗುಣ ಮಾಡಿ ಕಳುಹಿಸಿಕೊಡುತ್ತಿದ್ದನು (ಮುಸುಗ. ೧೪೮). ೨. ಜಿಲ್ಲೆ ಅಥವಾ ಪರಗಣೆಯ ಮುಖ್ಯಸ್ಥಳ ,– ಪ್ರಮುಖವಾದ ಪಟ್ಟಣ: ಪರಗಣ ಹೊಸಕೋಟೇ ಹವೇಲಿಗೆ ಸಲುವ ತರಫು ಮಾಲೂರು ಹೋಬಳಿಗೆ ಸಲ್ಲುವ (ಎಕ. X. ಮಾಲೂರು. ೮೦-೮; 1762).

[← ಪಾರ. ಹವೀಲೀ; ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಹವೇಲೀ]

ಹವ್ಯ (ನಾ). ಹೋಮದ ಮೂಲಕ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಕೊಡುವ ಆಹುತಿ; ಹವಿಸ್ಸು: ನಾಡಿಗರ್ ದಿನದಿನಂ ಬೇಳ್ವೊಂದು ಹವ್ಯಮನುಂಡುಂಡು ಸವಿಗೊಂಡ ಬೋಟಿಯರ್ . . . ಈವುಜ್ಜುಗಕ್ಕೆ ತಡೆವರ್ಪರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೪-೨೯); ಯಾಜೋಪಯಾಜರು ಮಂತ್ರಿಸಿದ ಹವ್ಯವು ಹೇಗೆ ವ್ಯರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ನೋಡೋಣ! (ವಚಭಾ. ೪೯).

ಹವ್ಯಕವ್ಯ = ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹೋಮದಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿಸ್ಸು ಮತ್ತು ಪಿತೃಗಳಿಗೆ ಶ್ರಾದ್ಧಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಡುವ ಆಹುತಿ: ಚಾರುವೈದಿಕಹವ್ಯಕವ್ಯವಿಹಾರ ವೃತ್ತಿಗಳಳಿದವು (ಹುವ್ಯಾಕ. ೬-೨೨); ಹವ್ಯಕವ್ಯಂಗಳಿಗೆ ಅನ್ನವೆ [illegible] ವಾದುದರಿಂದಲ

ನವರತ ಸಲೆ ಹೊಗಳುತಿಹರನ್ನವನು ಮುನಿಗಳು ಸುರರು (ತಿಮ್ಮ.ಆ. ೬-೧೬); ಅಸ್ವೀಕರಾದ ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದ ಆಫೀಸರುಗಳು . . . ಹವ್ಯಕವ್ಯಗಳಿಗೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರನ್ನು ಹತ್ತಿರ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು (ಶ್ರೀಕಥ. ೧೬೩). [ಸಂ.]

ಹವ್ಯಕ 'ಹವಿಕ' ನೋ.

ಹವ್ಯವಾಹ (ನಾ). ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಒಯ್ದು ಮುಟ್ಟಿಸುವವನು; ಅಗ್ನಿ: ನೀನೆ ಅನಂತಂ, ನೀನೆ ಹವ್ಯವಾಹಂ . . . ನಿನ್ನಂ ಮಱೆವುಗುವೆಂ (ಅದ್ಭುತ. ೬-೨೩). [ಸಂ.]

ಹವ್ಯವಾಹನ (ನಾ). = ಹವ್ಯವಾಹ: ಅರ್ಜುನನು . . . ತಾನು ಗಡ ಸೈಂಧವನ ತಲೆಯನು ಭಾನುವಡಗದ ಮುನ್ನ ಕೊಂಬೆನು ಹೀನನಾದರೆ ಹೊಗುವೆನೆಂದನು ಹವ್ಯವಾಹನನ (ಕುಮಾದ್ರೋ. ೮-೫೮); ಭಾನುಕೋಟಿತೇಜದವನ ಭವಕಾನನರಾಶಿಗೆ ಹವ್ಯವಾಹನನ (ಪುರಂದ. ೧-೮೩-೪). [ಸಂ.]

ಹವ್ಯವಾಹನಸಖ (ನಾ). ಅಗ್ನಿಯ ಮಿತ್ರ; ವಾಯು: ಹವ್ಯವಾಹನಸಖಂ ತೊಲಗಿಸುವ ಬಹಳ ಮೇಘವ್ಯೂಹಸಂಘಾತದೊಡ್ಡವಣೆ ಮುಱಿವುದೆ ಕೃತವ್ಯಜನ ವಾತದಿಂದೆಲೆ ಮರುಳೆ ಹೋಗು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೩-೯). [ಸಂ.]

ಹವ್ಯಾಮೋದ (ನಾ). ಹೋಮದಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸಿದ ಹವಿಸ್ಸಿನ ಸುವಾಸನೆ: ಸಮಿಧೆಗಳನಾಂತು ಪೊಣ್ಮುವ ಹವ್ಯಾಮೋದದಿನಘಪರಿಹಾರಕಮಾದೀ ವೈತಾನವಹ್ನಿ ಸಲಹುಗೆ ನಿನ್ನಂ (ಶಾಕುಂತ. ೫೨-೮೬). [ಸಂ.]

ಹವ್ಯಾಶನ (ನಾ). = ಹವಿರ್ಭುಜ: "ಕೃಶಾನುವಗ್ನಿ ದಹನಂ ಹವ್ಯಾಶನಂ ವಹ್ನಿ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೬-೬೯). [ಸಂ.]

ಹವ್ಯಾಸ (ನಾ). ೧. ಹೆಬ್ಬಯಕೆ; ಉತ್ಕಟವಾದ ಅಪೇಕ್ಷೆ: ಏನೇತಕೆ ಎಂಬುದೆ ಹವ್ಯಾಸ; ಇದನುಳಿದಾಗದು ಪದವಿನ್ಯಾಸ (ಆಹಲ್ಯ. iv); ತಮ್ಮದೇ ಆದ ದನ-ಧನಗಳನ್ನು ಮುಂದೆ ತಮ್ಮವರೇ ಆದ ಜನಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟುಹೋಗಬೇಕೆಂಬ ಹವ್ಯಾಸ ಹುಟ್ಟಿತು (ಮಾವಾರ. ೬೨). ೨. ಚಟ; ಗೀಳು: ಈ ನಾಟಕದ ಹವ್ಯಾಸ ಬಿಟ್ಟು ಹಾರೋಪ್ಮೀನ್ ಕಂಪನಿಗೆ ಸೇರ್ಕೊಳ್ಳೊ ನರಸಿಂಹ (ಮಾಮನ. ೩೩); ಸ್ತ್ರೀವ್ಯಾಮೋಹವು ಅಂತಹುದು. ನೀನು ಈ ಹವ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ನಿನ್ನ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುವಿ (ಶ್ರೀರಾಯ. ೨೯೯). ೩. ಉತ್ಸಾಹ; ಆಸಕ್ತಿ: ತೋಟಗಾರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿನಿಂದಲೂ ಅವರಿಗೆ ಹವ್ಯಾಸ (ಶ್ರೀವಪತ್ರ. ೨೮೨); ನನಗೆ ತುಂಬಾ ಜನಸೇವೆ ಮಾಡುವ ಹವ್ಯಾಸ (ಗಾಳಿಗು. ೧೩). ೪. ರೂಢಿ; ಅಭ್ಯಾಸ: ಪತ್ರಗಳಿಗಂತೂ ಉತ್ತರ ಕೊಡುವ ಹವ್ಯಾಸ ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ (ದೂಪಸಂ. ೫೧). [← ಮರಾ. ಹವ್ಯಾಸ; ಅರ. ಹಿಂ. ಹವಸ್]

ಹವ್ಯಾಸಿ (ಗು). ೧. ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಕಲೆಯನ್ನು ವೃತ್ತಿಯಾಗಿ ಹೊಂದದೆ, ಕೇವಲ ಅಭಿರುಚಿಯ ಮೂಲಕ ತೊಡಗಿ, ಸಾಕಷ್ಟು ಅನುಭವವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಪ್ರಯೋಗ ನಡೆಸುವ: ನಾಟಕ ಈಗೊಂದು ವೃತ್ತಿಯಾಗಿ ಉಳಿದಿಲ್ಲವಾದರೂ, ಹವ್ಯಾಸಿ ನಟರು ಹಾಗು ನಾಟಕಸಂಸ್ಥೆಗಳ ಮೂಲಕ ಜೀವಂತವಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). (ನಾ). ೨. "ಕಲಾಪ್ರೇಮಿ, ವಿನೋದಿ, ಹವ್ಯಾಸಿ, ಪ್ರವೇಶಿ, ಯಾವುದನ್ನೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡದೆ, ಎಲ್ಲದಕ್ಕೂ ಕೈಹಾಕುವ(ವನು); ಅನನುಭವಿ" (Dilettante. ೪೧೫).

ಹವ್ಯಾಸಿ ಕಲಾವಿದ = ವೃತ್ತಿಯಾಗಿ ಅಲ್ಲದೆ ಕೇವಲ ಮನೋಲ್ಲಾಸಕ್ಕಾಗಿ ನಾಟಕ, ಸಂಗೀತ ಮುಂತಾದ ಯಾವುದಾದರೂ ಲಲಿತಕಲೆಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಹವ್ಯಾಸಿ ಕಲಾವಿದರ ಸಂಘದ ಉದ್ಘಾಟನೆ ಇಂದು ನೆರವೇರಿತು (ರೂಢಿ). **ಹವ್ಯಾಸಿ ರಂಗಭೂಮಿ** = ಹವ್ಯಾಸಿ ಕಲಾವಿದರು ಪ್ರಯೋಗ ನಡೆಸುವ ರಂಗಭೂಮಿ: ಹವ್ಯಾಸಿ ರಂಗಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ತರಬೇತಿ ಹೊಂದಿದ ಅನೇಕ ಕಲಾವಿದರು ಇಂದು ಪ್ರಖ್ಯಾತರಾಗಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ).

[ಹವ್ಯಾಸ + - ಇ$_3$ ./ ಮರಾ. ಹವ್ಯಾಶೀ, ಹವ್ಯಾಸೀ]

ಹವ್ವನೆ 'ಪವ್ವನೆ' ನೋ.

ಹವ್ವಳಿಸು 'ಪವ್ವಳಿಸು$_2$' ನೋ.

ಹಷಾಮುಬಾರು (ನಾ). ಆಯುಧಪಾಣಿಗಳಾದ ಸೈನಿಕರ ಪಡೆ; ಸಶಸ್ತ್ರ ಸಿಪಾಯಿಗಳ ದಳ: ನಾಗಂಗಳೋಳ್ ಧ್ವಜವ ಪಿಡಿದು ಕುಳಿತಿರುವ ರನ್ನ ಹಷಾಮುಬಾರಿನವರಾ . . . ಕಂಡಮಾತ್ರದೊಳರಿಗಳೆದೆ ಬಿರಿಯದಿರ್ಪುದೇನೇ (ಅರ್ಜಾವಿ. ೨೪-೪೮). 'ಅಹಷಾಮ್' ಹೋ.

[ಹಷಾಮ್ಮು$_0$ (P ← ಮರಾ. ಹಶಾಮ್ = ಸಿಪಾಯಿ) + ಬಾರು$_2$ (< ಬಾರ್$_3$)]

ಹಷೀಷ್ (ನಾ). (ಹೊಗೆಸೇದಲು ಅಥವಾ ಅಗಿಯಲು ಒಣಗಿಸಿದ) ಭಂಗಿಯ ಗಿಡದ ತುದಿಯೆಲೆ; ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಾದಕದ್ರವ್ಯ: ಈ ಧೂರ್ತ ಮೂರುದಿನಗಳವರಗೆ ಅಂತಃಪುರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗಿ ಹಷೀಷ್ ಸೇದುವ ದುರ್ವ್ಯಸನದಲ್ಲಿ ಮೈಮರತಿದ್ದಾನೆ! (ನಗಹೊ. ೨೩೩). [← ಅರ. ಫಾರ. ಹಷೀಷ್]

ಹಸ$_1$ 'ಪಸ$_1$' ನೋ.

ಹಸ$_2$ 'ಪಸ$_2$' ನೋ.

ಹಸ$_3$ (ನಾ). ಹಗ್ಗ; ಪಾಶ: ಕೊಯ್ದು ಖಂಡವ ಚುಚ್ಚಿ ಬಾಯೊಳಗಿಡುವುತಲಿ ಹಸ ಬಿಟ್ಟು ನಾಯಿಗಳ ಕಚ್ಚಿ ಹರಿಸುತ ಕದುಕಿರಿದು . . . ಅಚ್ಚಪಾಪಿಯನಿಂತು ಕೊಂಡೊಯ್ಯುರು ಕಣಾ (ಪ್ರಹ್ಲಾಚ. ೯-೪೦). 'ಪಾಸ$_1$' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಪಾಶ]

ಹಸಂಗೆಡು 'ಪಸಗೆಡು' ನೋ.

ಹಸಂಗೆಯ್, ಹಸಗೆಯ್, ಹಸನಗೈ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸರಿಪಡಿಸು: ಕಲ್ಲಬಲೆಗಳಂ ಸರಗೊಳಿಸುತುಂ ಹಾಸಮಂ ಹಸಂ[ಪಾಠಾಂ. ಹಾಸು]ಗೆಯ್ಯುತುಂ . . . ತಂತವ್ಯಾಪರಿವಿಡಿಯ ಜಾತಿವಿದ್ಯಂಗಳಿಂದೆಸೆವ ಉಬ್ಬಾಶ್ರಯದ ವನಮೆಸೆದುದು (ಚಿಬಪು. ೫೩-೨೧). **ಹಸಗೆಯ್**: ೨. ಹಸನುಗೊಳಿಸು; ಶುದ್ಧಮಾಡು: ಲೋಹದಿಂದ ಕೀಲಂ ಹಡೆದ ಚಿನ್ನಮಂ ಪುಟಮುಖದಿ ಹಸಗೆಯ್ದು ತೆಗೆದು ನಾನಿನ್ನೊಮ್ಮೆ ಕರೆದವನ ದುರ್ಮಾರ್ಗಮಂ ಬಿಡಿಸಿ ನಿನಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಮಾಳ್ಪೆಂ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೬-೩೪); ಭೂವಳಯದಲ್ಲಿರ್ಪ ನರರ ಪುಣ್ಯದ ಬೆಳಸನೋವಿ ಹಸಗೆಯ್ಯಲೆಂದಬುಜಜಂ ರತ್ನದಿಂ ಕೆಲವಣಿಸಿ ನಟ್ಟ ಚಿನ್ನದ ಮೇಟಿಯಂತೆಸದು ತೋರ್ಪುದಾ ಮೇರುಶೈಲಂ (ಸಿದ್ಧೇಪು. ೧-೨೯). ೩. ಅಂದಗೊಳಿಸು; ಸೊಗಸುಗೊಳಿಸು: ತೊಳಗುವ ಕಪ್ಪುರದ ಹಳುಕಿಂ ಹಸEಸತೆಗೆಯ್ದುಕೈದ ಹಾಹೆಯೊ (ಜಯಕಾ. ೧೩-೫೧); ಅಲ್ಲಿರ್ದಾ ದುರಗಲಿಗಳು ಮಾರ್ಮಸಗಿ ಅಸಿಗೊಳಲವರನೆಲ್ಲರವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ತಂಬಿಸಿ ಲೆಪ್ಪದಿಂ ಹಸಗೆಯ್ದ ರಸಚಿತ್ರದಂತೆ ಕೀಲಿಸಿ ಬಹುಗಟ್ಟನುಬ್ಬಸಮಾಗುವಂದದಿ ಕಟ್ಟಿ (ನೇಮಿಸಂ. ೨೪-೧೧೪). **ಹಸನಗೈ**: ೨. ಬಿತ್ತುವ, ಅಗಿಯುವ, ಹಸನಗೈಯುವ, ಕೊರೆಯುವ, ರಾಶಿ ಮಾಡುವ ಸಲಕರಣೆಗಳೇ ಬೇರೆ (ಕನ್ನಜಾ. ೧೩೦).

[ಹಸ$_2$ (< ಪಸ$_2$) + ಕೆಯ್$_1$]

ಹಸಂತಿ (ನಾ). ಅಗ್ಗಿಷ್ಟಿಕೆ; ಕುಮಟಿ: "ಬೆಸಳಿಗೆ ಹಸಂತಿಗೆ ಹಸಂತಿಯೆಂದೆನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೬೨-೨೩). [ಸಂ. ಹಸಂತೀ]

ಹಸಂತಿಕೆ$_1$ (ನಾ). = ಹಸಂತಿ: "ಹಸಂತಿಕೆ ಮತ್ತಂಗಾರ ಶಕಟ(ಕೆ)ಯದು ಹಸಂತಿಯು ಮನಿಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೫೦-೨೮). [ಸಂ. ಹಸಂತಿಕಾ]

ಹಸಂತಿಕೆ$_2$ (ನಾ). ಮೇಲುಹೊದಿಕೆ; ಶಲ್ಯ; ವಲ್ಲಿ (?): ತಲೆಗಳಿಗೆ ಶಾಲುಗಳ ಸುತ್ತಿಕೊಂಡತಿಧವಳಲಲಿತಚೇಲದ್ವಯವನುಟ್ಟೊದ್ದು ಮತ್ತೆ ಕೋಮಲ ಹಸಂತಿಕೆಗಳನು ಪೊದಿಯುತ್ತ . . . ಎಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ಪೀಠಸ್ತ್ರಿಯರು ಬಲುಸಂಭ್ರಮದಲಿ (ಅರ್ಜಾವಿ. ೨೬-೧೪). [?]

ಹಸಂತಿಗೆ (ನಾ). = ಹಸಂತಿ: "ಬೆಸಳಿಗೆ ಹಸಂತಿಗೆ ಹಸಂತಿಯೆಂದೆನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೬೨-೨೩). [< ಸಂ. ಹಸಂತಿಕಾ]

ಹಸಕು 'ಹಸುಕು' ನೋ.

ಹಸಗಾರ (ನಾ). ಸೊಗಸುಗಾರ; ರಸಿಕ: ಹಸಗಾರಾ ತಿಮ್ಮಯ್ಯ ಯಾತ್ರಲ್ಲಿ ಉಂಡಾರು ಕಾಡಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯೋ ಬವನಾಸೀ (ಹುಟ್ಟಿಪ. ೧೧೩).

[ಹಸ$_3$ (< ಪಸ$_2$) + - ಕಾರ$_1$ (< - ಕಾಱ)]

ಹಸಗಾಲ (ನಾ). ಬರಗಾಲ; ಕ್ಷಾಮದ ಕಾಲ: ಹಸುಗೂಸುಗಳಿಗೆ ಹಾಲಂ ಹಸಿದರ್ಗನ್ನವನವಾ XXX ರ ನಿಚ್ಚಂ ಹಸಗಾಲದೊಳಂ ಸಲಿಸುವ ಬೆಸನದಿನಾ ರಾದಿಗೌಂಡನಂ ಪೋಲ್ವನ್ನರ್ (ಎಕ. V. ಬೇಲೂರು. ೧೬೭-೪೯; 1183).

[ಹಸ$_1$ (< ಪಸ$_1$) + ಕಾಲ]

ಹಸಗೆಡಿಸು 'ಪಸಗೆಡಿಸು' ನೋ.
ಹಸಗೆಡು 'ಪಸಗೆಡು' ನೋ.
ಹಸಗೆಯ್ 'ಹಸಂಗೆಯ್' ನೋ.
ಹಸಗೊಳಿಸು 'ಪಸಗೊಳಿಸು' ನೋ.
ಹಸಗೊಳ್ಳು 'ಪಸಂಗೊಳ್' ನೋ.
ಹಸತಿಗೆ (ನಾ). (?): ನಡುಗಂತಿಯಾದ ಹಸತಿಗೆಯ ಹ[ಪಾಠಾಂ. ಹಸರಿಗೆಯ ಹ, ಹೊಸತಿಕೆಯ ಪ]ಸುವಿನ ಮೊಸರು ಕಡೆದ ಹೊಸಬೆಣ್ಣೆಯಂ ಸೋದಿಸಿಯೊಲೆಯೊಳೆತ್ತಿ . . . ಸಲೆ ಕಾಸಿ ಬಳಿಕಿಳುಹಿಕೊಂಡೊಡನೆ ಗುಳವಿಟ್ಟು ಮತ್ತೊಂದು ಹಾಡಕ್ಕೆಡೆದು ತುಪ್ಪಮಂ ಹಸಮಾಳ್ಪುದು (ಸೂಪಶಾ. ೨-೧೭). [?]
ಹಸದ 'ಪಸಾದ' ನೋ.
ಹಸದನ 'ಪಸದನ' ನೋ.
ಹಸನ$_1$ 'ಪಸ$_2$' ನೋ.
ಹಸನ$_2$ (ನಾ). ನಗುವಿಕೆ; ನಗೆ: ಮಾಚಯ್ಯಂ ಹರುಷಮಂ ತಾಳ್ದು . . . ಆನನದೊಳು ಹಸನವಸೆಯ (ಬಸವ. ೩೭-೨೯); ಅಲರ ಬಿಜ್ಜಣಿಗೆಯಿಂ ಬೀಸೆ ಬೀಸರಂಬೋದಂತೆ ಹಸನಂ ಹಸಂಗೆಡೆ (ರಾಜಶೇ. ೭-೯೨ ವ). [ಸಂ.]
ಹಸನಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ನಗು; ನಗೆಬೀರು: ಅರಿಭೂಮಿಪರೆರ್ದೆಗಳನಾ ಚರಣದಿ ನೂದವಂತೆ ಕಾಲನಲ್ಲಾಡಿಸುವಂ ಪರಭೂಪಾಲರ ಬಾಳಂ ಪರಿಹಾಸ್ಯಂ ಮಾಡುವಂತೆ ಹಸನಂಗೆಯ್ವಂ (ಹಮ್ಮಾರ. ೨-೨೭). [ಹಸನ$_2$ + ಕೆಯ್$_1$]
ಹಸನಗ್ಗೆ 'ಹಸಂಗೆಯ್' ನೋ.
ಹಸನಿಗ (ನಾ). ಅಂದಗಾರ; ಸೊಗಸುಗಾರ: ತೊಡಲ್ನುಡಿಯ ತವಕಿಗಂ ನಲಿವ ಮಾಗಾಯ ನವನರ್ತನದ ಹಸನಿ[ಪಾಠಾಂ. ಲಿ]ಗಂ ಬಳೆದೋಳ ಭಾಗ್ಯನಿಧಿ (ಬಸರ. ೧-೧೫೦); ಕುಪ್ಪಸದ ಬೀರಣಿಯ ಬಿನ್ನಣದ ಹಸನಿ[ಪಾಠಾಂ. ರಿ, ಲಿ]ಗಂ ಟೊಪ್ಪಿಗೆಯ ಹೊಟವೇಷದಿಹಪರದ ಲೆಕ್ಕಿಗಂ (ಬಸರ. ೫-೫೫). [ಹಸನು (< ಪಸ$_2$) + - ಇಗ]
ಹಸನಿಸು (ಕ್ರಿ). (ಕಾಳುಗಳಲ್ಲಿಯ ಕಸಕಡ್ಡಿಗಳನ್ನು ತೆಗೆದು) ಶುದ್ಧಗೊಳಿಸು; ಹಸನುಗೊಳಿಸು: ಅಕ್ಕಿ ಬೇಳೆ ಹಸನಿಸುವಾಗ . . . ಕಾರಣ ಕೇಳದವರಿಗೆ ಹರಲು ಬಿತ್ತರಿಯದು ನೆವ ಹೇಳುವರು (ಕವಕು. ೭-೨೫). [ಹಸನು (< ಪಸ$_2$) + - ಇಸು$_1$]
ಹಸನೀಲಿ (ನಾ). ಅಪ್ಪಟ ನೀಲಿಬಣ್ಣ; ಅಚ್ಚ ನೀಲವರ್ಣ: ಹಸನೀಲಿಯ ಕಣ್ಣು ನಸುಗೆಂಪಿನಲಿ ನಿಂತು ಅಸು ಬೆಳಗಿನಲ್ಲಿ ಕೂಡಿತ್ತು (ಸಿದ್ಧಕು. ೩-೫).
[ಹಸ$_2$ (< ಪಸ$_2$) + ನೀಲಿ]
ಹಸನು 'ಪಸ$_2$' ನೋ.
ಹಸನುಗೊಳಿಸು 'ಪಸಗೊಳಿಸು' ನೋ.
ಹಸನುಪ್ರತಿ (ನಾ). ಬರವಣಿಗೆಗಳ ಓರೆಕೋರೆಗಳನ್ನು ತಿದ್ದಿದ ಪ್ರತಿ; ಪಕ್ಕಾಪ್ರತಿ: ಅಂದಿನ ಟಪಾಲಿಗೆ ಹೋಗಬೇಕಾದ ಕಾಗದಪತ್ರಗಳ ಹಸನುಪ್ರತಿಗಳನ್ನು ಸರಿನೋಡಿ ರುಜು ಹಾಕಿ . . . ಸಂಚಾರ ಹೊರಡುವುದು ಅವರ ಬೆಂಗಳೂರಿನ ದಿನಚರಿಯಂತೆ (ಸಂಚರು. ೮೭). [ಹಸನು (< ಪಸ$_2$) + ಪ್ರತಿ]
ಹಸನುಹನಿ (ನಾ). ಸ್ವಚ್ಛವಾದ ನೀರಿನ ಬಿಂದು: ಬಿಸಿಲುಕಾಲದ ಬೇಗೆ ತಾಳದ ಕುಸುಮಗಳು ಬಾಯಾರಲು ಹಸನುಹನಿಗಳ ಕಡಲು ಹೊಳೆಗಳ ದೆಸೆಯೊಳೀಂಟುತ ಸುರಿವನು (ಕವಕು. ೨೯-೨). [ಹಸನು (< ಪಸ$_2$) + ಹನಿ$_1$ (< ಪನಿ$_1$)]
ಹಸನ್ಮುಖ (ನಾ). ೧. ನಗುಮುಖ; ನಗೆಮೊಗ: ಒಂದೆರಡು ಬಾರಿ ಆ ವಿಷಯವಾಗಿ ನಾವು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಾಗ ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಅಧಿಕಾರಿಣಿಯೊಬ್ಬಳು . . . ಹಸನ್ಮುಖದಿಂದ ಉತ್ತರ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಳು (ಸಂಚರು. ೯೭). ೨. ನಗುಮೊಗದವನು; ಪ್ರಸನ್ನವಾದ ಮುಖವುಳ್ಳವನು: ಬಾವಾಜಿ ಹಸನ್ಮುಖನಾಗಿ, ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಿರೆಂದು ಸನ್ನೆಮಾಡಿದ (ಕುಂಕುಮ. ೨೫). [ಸಂ.]
ಹಸನ್ಮುಖಿ$_1$ (ನಾ). ನಗುಮೊಗದವಳು; ಪ್ರಸನ್ನಮುಖಮುದ್ರೆಯವಳು: ವಜ್ರಾಯುಧಗಂ ಹಸನ್ಮುಖಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀಮತಿಗಂ ಪುರಾತನಭವಸ್ನೇಹಕ್ಕೆ ಪುಣ್ಯಂ ಮಹಾಸುಖಮಾಗುತ್ತಿರೆ ಬಂದು ಪುಟ್ಟಿ ಗುರುವುಂ ತಾನುಂ ಮನಂಗೊಂಡರ್ . . . ಕ್ಷೇಮಂಕರಾಧೀಶನಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೧೨೧): ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ನುಂಗಿಕೊಂಡು . . . ಹೊರಗೆ ಹಸನ್ಮುಖಿಯಾಗಿಯೇ ತೋರುತ್ತಿದ್ದಳು (ಹೊಸಕ್ಕಿ. ೨೨). [ಸಂ. ಹಸನ್ಮುಖೀ]
ಹಸನ್ಮುಖಿ$_2$ (ನಾ). ನಗುಮೊಗದವನು; ಪ್ರಸನ್ನತೆಯನ್ನು ಸೂಸುವ ಮುಖವುಳ್ಳವನು: ತನ್ನಷ್ಟು ಸುಖಿ ಯಾರೂ ಇಲ್ಲ ಎನ್ನುವಂಥ ಹುಮ್ಮಸ್ಸಿನಿಂದ ರಾಯರು ಹಸನ್ಮುಖಿಗಳಾಗುತ್ತಿದ್ದರು (ವಾತ್ಸಲ್ಯ. ೨೯); ಐತಾಳರು ಮಗುವಿನ ಮುಖವನ್ನು ಕಂಡು ಹಸನ್ಮುಖಿಗಳಾದರು (ಮರಮ. ೧೨೦). [ಸಂ. ಹಸನ್ಮುಖಿನ್]
ಹಸರ 'ಪಸರ' ನೋ.
ಹಸರಗಣ್ಣೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಮರಗಳು . . . ಕಮರಕ, ಮುರಕಲಿ, ಹಸರಗಣ್ಣೆ, ತುಪರ (ಸಮ್ಮನು. ೨೩೭). 'ಹಸುರ್ಗಣ್ಣೆ' ಪಠಾ. [?]
ಹಸರಣೆ 'ಪಸರಣ' ನೋ.
ಹಸರದುಙುಗಲು (ನಾ). ದೊಡ್ಡರಾಶಿ: ಬಸಣೆಣನ ಹರಹಿದ ಹಸಿಯ ತೊಗಲಿನ ತಳಿತ ಖಂಡದ ಹಸರದುಙುಗಲ ಕಾಳಿಜದ ಜಂಗಡೆಯ ಗಳಗೆಗಳ . . . ಕೋದ ಮಾನಂಗಡಿಯಲ್ಲೆತಂದ (ಕುಮ್ಮಾ.ಅ. ೧೫-೮).
[ಹಸರ (< ಪಸರ) + ತುಙುಗಲ್ (< ತುಙುಂಗಲ್)]
ಹಸರವಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ವರ್ಣಿಸು; ವಿವರಿಸು: ರಸಿಕದಂಪತಿಗಳು ಕೂಡಿದರೆನೆ ಸಾಕು . . . ಅಂತುಟಿಂತುಟಾಡಿದರೆಂದು ಹಸರವಿಕ್ಕುವುದಾವ ಜಾಣ್ಮೆ (ಭರತ. ೧೦-೧೦೨).
[ಹಸರ (< ಪಸರ) + ಇಕ್ಕು]
ಹಸರವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). (ಬೆಳೆದು) ಹೆಚ್ಚಾಗು; ಅಧಿಕವಾಗು: ಹರಭಕ್ತಿ ಹಸರವಿಡಿದಿರದೆ ಹರಿದಾಡಿ ಮೆಲ್ಲೊರೆದ ನುಡಿವದಿರಿನಿಂ ಕೈಮುಗಿವುತಂ ಕರಗಿ ಕಾಸಿದ ತುಪ್ಪದೊರೆವುಗ್ಗಡಂ ತೂಕ ಸರಿಯೆಂದು ಹುಸಿವ ಪರಿಯಂ ನೆನೆವುದು (ಸಾನಂಚ. ೫-೨೭).
[ಹಸರ (< ಪಸರ) + ಪಿಡಿ$_1$]
ಹಸರಾಣಿಬಳ್ಳಿ, ಹಸುರಾಣಿಬಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ: (೩). **ಹಸುರಾಣಿಬಳ್ಳಿ**: ನರಂಬಬಳ್ಳಿ, ಹಸುರಾಣಿಬಳ್ಳಿ, ಭೂಚಕ್ರಬಳ್ಳಿ (ಮೃಢಗಿ. ೨೮-೪೪೪).
[? + ಬಳ್ಳಿ]
ಹಸರಿಕೆ 'ಪಸರಿಕೆ' ನೋ.
ಹಸರಿಗ 'ಪಸರಿಗ' ನೋ.
ಹಸರಿಸು 'ಪಸರಿಸು' ನೋ.
ಹಸರು$_1$ 'ಪಸರ್' ನೋ.
ಹಸರು$_2$ 'ಪಸುರ್$_2$' ನೋ.
ಹಸರುಕಟ್ಟಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ದಂಡ: ಗಗ್ಗರಿಕಟ್ಟಿಗೆ ೩೦, ಬೆಳ್ಳಿಕಟ್ಟಿಗೆ ೫೦, ಹಸರುಕಟ್ಟಿಗೆ ೫೦ (ಗುರುಚ. ೧೦). [? + ಕಟ್ಟಿಗೆ$_1$]
ಹಸರುಕಾಯಿ 'ಪಸುರ್ಗಾಯ್' ನೋ.
ಹಸರುಗುಬ್ಬಿ 'ಹಸುರುಗುಬ್ಬಿ' ನೋ.
ಹಸರುನೀರುಪಾತ್ರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ: "ಕೊಟ್ಟಗೆಣಸುಬಳ್ಳಿ, ಹಸರುನೀರುಪಾತ್ರೆ" (ಮೃಢಗಿ. ೫೮-೧೧೭೪). [?]
ಹಸರುನೂಲಿಗ 'ಹಸುರುನೂಲಿಗೆ' ನೋ.
ಹಸರುವಾಣ 'ಹಸುರುವಾಣ' ನೋ.
ಹಸರುವಾಣಿಚಪ್ಪರ 'ಹಸುರುವಾಣಿಚಪ್ಪರ' ನೋ.
ಹಸರ್ವಾಣಿ 'ಹಸುರುವಾಣ' ನೋ.
ಹಸಲು (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭೂಮಿ,– ಜಮೀನು: ಮಾನ್ಯಮಾಗೆ ಖಣ್ಣಕಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟ ಕಮ್ಮರ್ಣ್ಣಗೇರಿಯ ಎರೆಯ ಹಸಲು ಹನ್ನೆರಡೆಂಬುದು ಮತ್ತರು ೩ ಕಮ್ಮಂ ೩೦೦ (ಸೌಇಇ. IX-i. ೨೦೩-೨೫; 1122); ಅಗ್ನೇಯದಲು ಬೆದಲು ಹಸಲು (ಎಕ. VI. ಕಡೂರು. ೧೧೪-೬೭; 1141). ೨. (?): ಯಿ ಧರ್ಮ್ಮಸ್ಥಳಂಗಳನು ಬದ್ದು ಇ ಪುರಾಣವನು ನಡಸಿ ತಂನ್ನ ತನ್ನ ಸಂತತಿ ಸಂತತಿ ಉಳ್ಳಂನ್ನಬರ ಹಿರಿಯರಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದವರೆ ಆಚಂದ್ರಾರ್ಕ್ಕಸ್ಥಾವಿ ಎಗಿ ಸುಖದಿಂ ಬಾಳುವರು ಹುಟ್ಟದವನ ಹಸಲು ಸಲ್ಲ ಕೊಟ್ಟವನ ಅರ್ತ್ಥ ಸಲ್ಲ (ಕಇ. I. ೫೩-೩೨; 1433). [?]

ಹಸಲುಗೂಳು (ನಾ). ಪಕ್ವಾನ್ನ; ಮೃಷ್ಟಾನ್ನ (?): ಪಱಪಂತಿವಿಡಿದು ಕವಿಗಳ ಗಮಕಿಗಳ ವಾದಿಗಳ . . . ಮನ್ನಣೆಯ ಮಾನಿಸರು ಮುಖ್ಯರೆನಲೆಡೆಗೊಂಡ ಸಕಲಪರಿಜನವೆರಸಿ ಸವಿದು ಸಂಗಡ ಹಸಲು[ಪಾಠಾಂ. ಕಲಸು]ಗೂಳುಂಡನಿನಕುಲಲಲಾಮ (ಪಚರಾ. ೩-೫೯). [ಹಸಲು$_1$ + ಕೂಳು$_2$ (< ಕೂೞ್$_3$)]

ಹಸಲೆ 'ಪಸಲೆ' ನೋ.

ಹಸವಳಿ (ಕ್ರಿ). ಅಂದಗೆಡು; ರೂಪುಗೆಡು: ಹುಳು ಮೈಯನು ಕೊರೆಯೆ ಚೆಂದವಿಮ ಹೊರೆಯೆ ಹಸವಳಿದಿರೆ ಎಸಳು. ನಿನ್ನ ಜನ ಮಸು(ಬಾಶಗ. ೮-೧೩)

[ಹಸ$_2$ (< ಪಸ$_2$) + ಅಳಿ$_1$ (< ಅೞ್$_1$)]

ಹಸಾಕಳಕಾಯಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಯಿ: "ಕರ್ಕಟಿಕಾ - ಮಧೂ?, ಖರ್ಜೂರ, ಹಸಾಕಳಕಾಯಿ, ಬೆಳ್ಳ, ಬೈಗಿಯ ತಿರುಳು?" (ಓಷಧಿ. ೨೫). [?]

ಹಸಾದ 'ಪಸಾದ' ನೋ.

ಹಸಾಳೆ 'ಹಸಿಯಳೆ' ನೋ.

ಹಸಿ$_1$ 'ಪಸಿ$_1$' ನೋ.

ಹಸಿ$_2$ 'ಪಸಿ$_3$' ನೋ.

ಹಸಿಕಟ್ಟಿಗೆ (ನಾ). ಒಣಗದ ಸೌದೆ; ಹಸಿಸೌದೆ: ಆದರೆ ಅದೇ ಹಸಿಕಟ್ಟಿಗೆಯನ್ನು ನಂಬಿ ಅವರು ಬದುಕಬೇಕು (ಮರಮ. ೯). [ಹಸಿ$_2$ (< ಪಸಿ$_2$) + ಕಟ್ಟಿಗೆ$_1$]

ಹಸಿಕಲು (ನಾ). ಜೋಡಣೆ; ಸೇರಿಕೆ: ಮಸಿಯ ಮಣ್ಣಿನ ಪೂಸಿ ಕೊರಳಲಿ ಹಸಿಯ ಸೊಪ್ಪಿನ ಕಟ್ಟಿ ಪೀಲಿಯ ಹಸಿಕಲನು ಬಿಗಿದುಟ್ಟು ಭುಜದೊಳು ಹೊಯ್ದು ಬಲುಗೇರ . . . ಪಂಜ ಹಿಡಿದೀ ವಸುಧೆಯೊಳು ತಿರಿದುಂಬುದೊಳ್ಳಿತೆ ಮಗನೆ ನಿನಗೆಂದ (ಪ್ರಸ್ವಾಚ. ೧೧-೫). [?]

ಹಸಿಗೆ 'ಪಸುಗೆ' ನೋ.

ಹಸಿಗೆಕೊಳಗ (ನಾ). ಒಂದು ಅಳತೆಯ ಕೊಳಗ ,– ಅಳೆಯುವ ಕೊಳಗ: ತಾಳೂರ ಹಸಿಗೆಕೊಳಗದಲು ಬೀಜವರಿ ಗದ ಖಂಡುಗ ೧ ವೊಂಬು ಖಂಡುಗ ಬೀಜವರಿಯ ಗದೆಯ ಸ್ಥಳವನು ಕೊ [ಟೆ] (ಸೌಇಇ. IV, ೨೫೦-೪; 1521). [ಹಸಿಗೆ$_1$ + ಕೊಳಗ$_1$]

ಹಸಿಗೆಪಟ್ಟಿ (ನಾ). ಉತ್ಪನ್ನವನ್ನು ವಿಭಾಗಿಸಿದ ವಿವರಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಲೆಕ್ಕದ ವಿವರ ,– ಹಂಚಿಕೆ ಪಟ್ಟಿ: (೩). [ಹಸಿಗೆ (< ಪಸುಗೆ) + ಪಟ್ಟಿ$_1$]

ಹಸಿಗೆಮುತ್ಸದ್ದಿ (ನಾ). ಉತ್ಪನ್ನ ವಿಭಾಗದ ಲೆಕ್ಕವಿಡುವ ಕರಣಿಕ: (೩).

[ಹಸಿಗೆ (< ಪಸುಗೆ) + ಮುತ್ಸದ್ದಿ]

ಹಸಿಗೋಡೆ (ನಾ). ಇನ್ನೂ ಒಣಗದಿರುವ ಮಣ್ಣಿನ ಗೋಡೆ: ಹಸಿಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ಹರಳು ನಟ್ಟ ಹಾಗೆ (ಗಾದೆ). [ಹಸಿ$_2$ (< ಪಸಿ$_3$) + ಗೋಡೆ]

ಹಸಿತ (ಗು). ೧. ನಕ್ಕ; ನಗೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ: ಹಸಿತಮುಖದಿಂದಾ ಕದಹುಗಳ ದೆಸೆಯನು ದಿಟ್ಟಿಸಲು (ಬಸಪು. ೨೮-೫೦). ೨. ಅರಳಿದ; ವಿಕಸಿತವಾದ. (ನಾ). ೩. ಅರಳುವಿಕೆ; ವಿಕಾಸ: "ವಿಕಾಸಮುಜ್ಜೃಂಭಿತಂ . . . ಹಸಿತಂ ವಿಕಸಿತಮುನ್ಮೀಲಿತಂ ವಿನಿದ್ರಮೆನಿಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೧-೧೦). ೪. ನಗೆ; ಹಾಸ: ಹಸಿತಯಶ: ಪ್ರಭೃತಿಯೊಳುಲ್ಲಸಿತಂ ಸಿತಭಾವಂ . . . ಕೋಪರಾಗಪ್ರಸರದೊಳಾರಕ್ತವರ್ಣಮಭಿವರ್ಣಿಸುಗುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೮೬೧). [ಸಂ.]

ಹಸಿಬಿಸಿ 'ಪಸಿ$_3$' ಪರಾ.

ಹಸಿಬೆ 'ಪಸುಂಬೆ' ನೋ.

ಹಸಿಬೆಚೀಲ (ನಾ). ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಾಯಿಯಿದ್ದು ಭುಜದ ಮೇಲೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡಾಗ ಎರಡೂ ಕಡೆ ಬರುವಂಥ ಉದ್ದದ ಚೀಲ: ಆ ವೃದ್ಧರು ಹೆಗಲ ಮೇಲೆ ಹಸಿಬೆಚೀಲ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಬರುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ).

[ಹಸಿಬೆ (< ಪಸುಂಬೆ) + ಚೀಲ]

ಹಸಿಮಜ್ಜಿಗೆ (ನಾ). ಮಜ್ಜಿಗೆಯಿಂದ ತಯಾರುಮಾಡುವ (ಕುದಿಸದಿರುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ವ್ಯಂಜನಪದಾರ್ಥ: "ತೇಮನಂ, ನಿಷ್ಠಾನಂ - ೨ ತೇವನವೆಂಬ ಮಜ್ಜಿಗೆಪಳಿದ್ಯ, ಹಸೀಮಜ್ಜಿಗೆ, ಹಸೀಯಾಳೆ, ಮಸರುಚಟ್ನಿ" (ಸಿದ್ಧಾಂಅ. ೨೮೭). 'ಹಸಿಯಳೆ' ಪರಾ. [ಹಸಿ$_2$ (< ಪಸಿ$_3$) + ಮಜ್ಜಿಗೆ]

ಹಸಿಮಡಕೆ (ನಾ). ಇನ್ನೂ ಆವಗೆಗೆ ಹಾಕದಿರುವ ಮಡಕೆ; ಸುಡದಿರುವ ಮಡಕೆ: ಭಯಂಕರವ್ಯೂಹಗಳು ಹಸಿಮಡಕೆಯಂತೆ ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾಗುವುವು (ಬಾಣಅ. ೧೪೨). [ಹಸಿ$_2$ (< ಪಸಿ$_3$) + ಮಡಕೆ$_1$]

ಹಸಿಮೆಣಸಿನಕಾಯಿ (ನಾ). (ಅಡುಗೆಯಲ್ಲಿ ಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಬಳಸುವ) ಹಸಿಯದಾದ ಮೆಣಸಿನಕಾಯಿ: ಊಟಕ್ಕೆ ಕೂತುಕೊಳ್ಳುವ ಮೊದಲು, ಮನೆಯ ಹಿತ್ತಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ನಾಲ್ಕು ಹಸಿಮೆಣಸಿನಕಾಯನ್ನು ಸೊಂಟಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಿದ್ದನು (ಮರಮ. ೧೦೮). [ಹಸಿ$_2$ (< ಪಸಿ$_3$) + ಮೆಣಸಿನಕಾಯಿ]

ಹಸಿಮೈ (ನಾ). ಮದುವೆಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ವಧೂವರರ ಮೈಯ ಅರಿಸಿನ ಇನ್ನೂ ಮಾಸದಿರುವಾಗ ಅಥವಾ ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಹೆರಿಗೆ, ಋತು ಮುಂತಾದುವುಗಳಾದ ಹೊಸದರಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಿ ತಾಗುವ ಸಂಭವವಿರುವ ದೇಹ: ಹಸಿಮೈಯೊಳಗ ಈಗ ಯಾತಕ್ಕ ಬರತಾನ ಬಾಬು ? (ಅಕೂಅ. ೨೧).

[ಹಸಿ$_2$ (< ಪಸಿ$_3$) + ಮೈ (< ಮೆಯ್$_2$)]

ಹಸಿಯಕ್ಕಿ (ನಾ). ೧. ಬೇಯಿಸದೆ ಇರುವ ಅಕ್ಕಿ: ರುಚಿಯಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಹಸಿಯಕ್ಕಿ ತಿಂದಾನು (ರೂಢಿ). ೨. ನೆನೆದ ಅಕ್ಕಿ; ನೆನೆಯಕ್ಕಿ: ಗೌರಿಯ ನೈವೇದ್ಯಕ್ಕೆ ಹಸಿಯಕ್ಕಿ ತಂಬಿಟ್ಟು ಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ (ರೂಢಿ). [ಹಸಿ$_2$ (< ಪಸಿ$_3$) + ಅಕ್ಕಿ$_1$]

ಹಸಿಯಡಕೆ 'ಪಸಿ$_3$' ನೋ.

ಹಸಿಯಲ್ಲ (ನಾ). ಹಸಿಯ ಶುಂಠಿ: "ಆರ್ದ್ರಕಮೆನಲ್ ಶೃಂಗವೇರಮೆನ ಹಸಿಯಲ್ಲವಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೧-೬೫). [ಹಸಿ$_2$ (< ಪಸಿ$_3$) + ಅಲ್ಲ$_1$]

ಹಸಿಯಳೆ, ಹಸಾಳೆ, ಹಸಿವಾಳೆ (ನಾ). ಒಂದೆಲಗನ ಸೊಪ್ಪು, ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದನ್ನು; ಹಸಿಯಾಗಿಯೇ ತೆಂಗಿನ ತುರಿ, ಉಪ್ಪು, ಮಸಾಲೆಗಳ ಜೊತೆ ರುಬ್ಬಿ ಮೊಸರು ಅಥವಾ ಮಜ್ಜಿಗೆ ಬೆರಸಿ ತಯಾರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವ್ಯಂಜನಪದಾರ್ಥ; ಹಸಿಮಜ್ಜಿಗೆ: ಅಳಿಯೊಳಿಲಕ್ಕಿ ಸ್ವಿಫವ ಬೆಲ್ಲವತ್ತ ಮಾಗುಳಿಯಲ್ಲ ಕರಿಬೇವು ಸವೆದ ಸಾಸುವೆ ಮಾವಿನೆಳೆಗಾಯಿ ಕೊತ್ತುಂಬರಿಯನಿಕ್ಕಿ . . . ಮಾಡಿದೊಡೆ ಹಸಿಯಳೆಯಸನವೆಂದು ಹೆಸರಾಗಿ (ಸೂಪಶಾ. ೩-೨೯). **ಹಸಾಳೆ:** ಕಣ್ಣಾಪಂಡಿತರು ಹೇಳಿದ್ರು, ಇಲಿಕಿವಿಸೊಪ್ಪಿನ ಹಸಾಳೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಕುಡಿಯಾಕೆ ii (ಮಲಮ. ೧೮೫). **ಹಸಿವಾಳೆ:** ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಮೊದಲನೆಯ ಅನ್ನಕ್ಕೆ ಹಸಿವಾಳೆಯನ್ನು ಬಡಿಸುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ). [ಹಸಿ$_2$ (< ಪಸಿ$_3$) + ಅಳೆ$_2$]

ಹಸಿಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹಸಿದಿರುವಂತೆ ಮಾಡು; ಉಪವಾಸವಿರಿಸು: ಮಾನಿನಿಯರ ಹಸಿಯಿಸಿ ತಾನು ಇನಿತು ಪ್ರಯಾಸವ ಮಾಡುವುದುಚಿತವೆ (ಭರಚ. ೧೯-೬೫).

[ಹಸಿ$_1$ (< ಪಸಿ$_1$) + - ಇಸು$_3$]

ಹಸಿರು 'ಪಸುರ್$_2$' ನೋ.

ಹಸಿರುಗಟ್ಟು 'ಪಸುರ್ಗಟ್ಟು' ನೋ.

ಹಸಿರುಗನ್ನಿ 'ಹಸುರ್ಗನ್ನೆ' ನೋ.

ಹಸಿರುಮುರಿ$_1$ 'ಹಸುರುಮುರಿ' ನೋ.

ಹಸಿರುಮುರಿ$_2$ (ನಾ). ಹಳದಿಬಣ್ಣದಿಂದ ಆವೃತವಾಗಿರುವುದು: ನನ್ನ ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಅದೇತಕ್ಕೋ ಹೋಲಿಸುತ್ತಿದ್ದಿರಿ. ಅವೀಗ ಹಸಿರುಮುರಿಯಾಗಿವೆ (ಸುವಸಂ. ೨೭). [ಹಸಿರು (< ಪಸುರ್$_2$) + ಮುರಿ$_3$ (< ಮುರಿವು)]

ಹಸಿರುವಾಣ 'ಹಸುರುವಾಣ' ನೋ.

ಹಸಿರುವಾಣಚಪ್ಪರ 'ಹಸುರುವಾಣಚಪ್ಪರ' ನೋ.

ಹಸಿರುಹಣೆ (ನಾ). (ಕುಂಕುಮವಿಲ್ಲದ) ಹಚ್ಚೆಯ ಹಸುರು ಕಲೆ ಇರುವ ಹಣೆ; ವಿಧವೆಯ ಹಣೆ: ಎತ್ತರದ ಹಸಿರುಹಣೆ ಹಾಳ ಬಿತ್ತರಿಸುತಿದೆ (ಗಂಗಾತ. ೬೧-೧೭). [ಹಸಿರು (< ಪಸುರ್$_2$) + ಹಣೆ$_1$ (< ಪಣೆ$_1$)]

ಹಸಿವಾಳೆ 'ಹಸಿಯಳೆ' ನೋ.

ಹಸಿವು 'ಪಸಿ$_2$' ನೋ.

ಹಸಿವೆ (ನಾ). ೧. ಹಸಿವು; ಕ್ಷುಧೆ: ಹುಲಿಯು . . . ನೆಟ್ಟಗೆ ಹಸಿವೆಯಾಗುವ ತನಕ ಸುಮ್ಮನೆ ತನ್ನ ಗವಿಯೊಳಗೆ ಬಿದ್ದುಕೊಂಡಿರುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೩೭); ಉದಂಕನು ದಾರಿ

ನಡೆದು ಹೋಗುತ್ತಿರಲು ಅವನಿಗೆ ಹಸಿವೆಯಾಯಿತು (ಮಣಸ. ೬೭); ಹಸಿವೆಗೆ ಬಾಯ್ಸವಿ ಬೇಡ, ನಿದ್ದೆಗೆ ಹಾಸಿಗೆ ಬೇಡ (ಗಾದೆ). ೨. ಆಸೆ; ಬಯಕೆ; ಅಪೇಕ್ಷೆ: ಮಾತಿನಿಂದ, ಉಣಿಸಿನಿಂದ, ತಿನಿಸಿನಿಂದ, ಚೇಷ್ಟೆಯಿಂದ ಇನ್ನಾವುದರಿಂದಾಗಲಿ ನಿಮ್ಮ ಸಾವಿರ ಹಸಿವೆಗಳನ್ನೂ ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಿರಿ (ಸಂಜೀವ. ೧೮೪); ಜ್ಞಾನದ ಹಸಿವೆಯಿಂದ ಬಂದವರಿಗೆ ಆನಂದವಾಗುವಂತಿರಬೇಕು (ಗ್ರಂಥಾಲ. ೫). [ಹಸಿ$_1$ (< ಪಸಿ$_1$) + -ವೆ]

ಹಸಿಶುಂಠಿ (ನಾ). = ಹಸಿಯಲ್ಲ: ೪ ಒಣಮಣಸು, ೩ ತುಂಡು ಹಸಿಶುಂಠಿ (ಆಯುಸಾ. ೧೧೯). [ಹಸಿ$_2$ (< ಪಸಿ$_3$) + ಶುಂಠಿ]

ಹಸಿಸುಣ್ಣ (ನಾ). ಒದ್ದೆಯಾದ ಸುಣ್ಣ; ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಅರಳಿಸಿದ ಸುಣ್ಣ: ಮನೆಗೆ ಬಳಿಯಲು ಹಸಿಸುಣ್ಣ ಬೇಕು (ರೂಢಿ). [ಹಸಿ$_2$ (< ಪಸಿ$_3$) + ಸುಣ್ಣ]

ಹಸಿಹಿಟ್ಟು (ನಾ). (ಅಡುಗೆಗೆ ಬಳಸುವ) ಹುರಿಯದೆ, ನೆನೆಸದೆ ಅಥವಾ ಬೇಯಿಸದೆ ಇರುವ ಅಕ್ಕಿ, ರಾಗಿ ಮುಂತಾದ ಧಾನ್ಯಗಳ ಹಿಟ್ಟು: ರಾಗಿ ಮಾಡಬೇಡವ, ಹಸಿಹಿಟ್ಟು ಬೀಸಬೇಡವ . . . ಹೊಟ್ಟೆಗಿಲ್ಲದೆ ಇದೆಲ್ಲಾ ಮಾಡಕಾದೀತಾ? (ಮುಂಗಾ. ೧೫೦). [ಹಸಿ$_2$ (< ಪಸಿ$_3$) + ಹಿಟ್ಟು (< ಪಿಟ್ಟು)]

ಹಸು$_1$ 'ಪಸು$_3$' ನೋ.

ಹಸು$_2$ 'ಪಸು$_4$' ನೋ.

ಹಸುಂಬ 'ಪಸುಂಬ' ನೋ.

ಹಸುಂಬೆ 'ಪಸುಂಬೆ' ನೋ.

ಹಸುಕು, ಹಸಕು (ನಾ). ೧. ಹಸಿಯಾಗಿರುವುದು: ಹಸುಕು ಕಸುಕಿನ ಹಸುರು ಹಣ್ಣಿನಾ ಹೊಸಹಳದಿ ನುರುಕಿನಾ ನೀಲಿ ಮುಂಜಾವಿನಲ್ಲಿ (ನವಿಲ. ೧೪-೨೩). ೨. ಪಕ್ವವಾಗಿ ಬೇಯದಿರುವುದು; ಅರಬರೆ ಬೆಂದಿರುವುದು: ಅನ್ನ ಹಸುಕಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). ೩. (ಹಸಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ) ಕೆಟ್ಟವಾಸನೆ; ದುರ್ವಾಸನೆ: ಹಸುಕು [ಪಾಠಾಂ. ಹಸಲು] ನಾತಂ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೨೪). 'ಹಸುಕುನಾಱು' ಪರಾ. ಹಸಕು: ೩. "ಹಸಕೆನಲ್ ದುರ್ಗಂಧಕೆಡೆಯಕ್ಕು" (ಕಅರ. ೧೧೪).

ಹಸಕುಬಿಸಕು = ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೇಯದ; ಅಪಕ್ವವಾದ: ಹಸಕುಬಿಸಕು ಮುಸುಕಿನ ಜೋಳ, ಎಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಕರಿದಿದ್ದ ವಡೆ (ಸಾಮಿಸ. ೨೭). [< ಹಸಿ$_2$]

ಹಸುಕುನಾಱು (ಕ್ರಿ). ಹಸಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಪಕ್ವವಾದ ವಾಸನೆಯನ್ನು ಬೀರು; ಹಸಿವಾಸನೆ ಬರು: ಆ ಹಾಲ ತಂದು ಭಾಜನದಲ್ಲಿ ನೀಡಿ ಕಾಸುವಲ್ಲಿ ಚಟ್ಟು ಹತ್ತದೆ ಹಸುಕುನಾಱದೆ ಕವುರು(ಕವರು)ಏಳದೆ . . . ಕಾಸಿ ಉಣಬಲ್ಲಡೆ ಆತನೆ ಭೋಗಿ (ಸರ್ವವ. ೧೧೭-೫೭೫). [ಹಸುಕು + ನಾಱು]

ಹಸುಕೂಸು 'ಪಸುಗೂಸು' ನೋ.

ಹಸುಗಣ್ಣು (ನಾ). ಎಳೆಯ ಕಣ್ಣು: ಹಸಗಣ್ಣ ಚಿಗರಿಗಳನು, ಕೋಳಿಯರನು, ಚೆಲುವರನು . . . ದೇವರನು ಬಿಡಿಸುವೆನು ನಿನ್ನ ಕಡಿದು (ದ್ರಾಕ್ಷಿದಾ. ೬೪-೧೯). [ಹಸು$_1$ (< ಪಸು$_3$) + ಕಣ್ಣು (< ಕಣ್)]

ಹಸುಗಿ 'ಪಸುಗೆ' ನೋ.

ಹಸುಗೂಸು 'ಪಸುಗೂಸು' ನೋ.

ಹಸುಗೂಸುಂಗೊಲೆ (ನಾ). ಎಳೆಯ ಮಗುವಿನ ವಧೆ; ಶಿಶುಹತ್ಯೆ: ಹೇಸರು ಯಮದೂತರು ಹಸುಗೂಸುಂಗೊಲೆಗೆ (ಮುಕ್ತಕಂ. ೫೮-೯). [ಹಸುಗೂಸು (< ಪಸುಗೂಸು) + ಕೊಲೆ$_2$]

ಹಸುಗೆ 'ಪಸುಗೆ' ನೋ.

ಹಸುಗೆಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಹಂಚು; ವಿತರಣೆ ಮಾಡು: ಆತ್ಮವಿಚಾರಪ್ರಕಾರವನಾವಗ ಹಸುಗೆಗೆಯ್ಯುವ ಶಿವಾರ್ಚಕರ ಚಿತ್ತೈಸು (ಮೋಹತ. ೨೦-೫೩). [ಹಸುಗೆ (< ಪಸುಗೆ) + ಕೆಯ್$_1$]

ಹಸುಗೆಗೊಳ್ 'ಪಸುಗೆಗೊಳ್' ನೋ.

ಹಸುಗೆನ್ನೆ (ನಾ). ಎಳೆಯ ಕಪೋಲ; ಮೃದುವಾದ ಕೆನ್ನೆ: ರಂಗಮ್ಮ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಮೃದುವಾಗಿ ಮಗುವಿನ ಹಸುಗೆನ್ನೆಗೆ ಎರಡು ಪೆಟ್ಟುಕೊಟ್ಟು (ನಿಶಿಉ. ೨೪೮). [ಹಸು$_1$ (< ಪಸು$_3$) + ಕೆನ್ನೆ]

ಹಸುಗೆಪದ್ಧತಿ (ನಾ). (ಕರಾ) ಆಹಾರ ಮೊದಲಾದ ಜೀವನಾವಶ್ಯಕ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರಿಗೂ ದಿನಕ್ಕೆ ಇಷ್ಟೆಂದು ನಿಗದಿ ಮಾಡಿ ಕೊಡುವ ಕ್ರಮ; ಪಡಿತರ ವ್ಯವಸ್ಥೆ: ಹಸುಗೆಪದ್ಧತಿ ನಾಡಲ್ಲಿ ಬಂತು (ಕಟ್ಟದೊ. ೨೭). [ಹಸುಗೆ (< ಪಸುಗೆ) + ಪದ್ಧತಿ]

ಹಸುಗೆಮಣೆಗಾರ (ನಾ). ಭೂಮಿಯನ್ನು ಅಳೆದು (ಆಯಾ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಅಂಕೆಗೆ ಒಳಪಡುವ ಜಮೀನಿನ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು) ನಿಗದಿ ಪಡಿಸುವವನು; ಮೋಜಣಿದಾರ: ಅರಮನೆಯ ವಾಲ ಪೈರುಗಳನ್ನು ರೇಖೆಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಹಸುಗಮಣೆಗಾರ ೧ ಹಸುಗೆ ಶ್ಯಾನಭಾಗ ೧, ಕಾಲೂಳಿಗದ ಜನ ಮುಂತಾದವರನ್ನೂ ನೇಮಕ ಮಾಡಿದರು (ಮಹಾವಂ. I, ೧೧೯). [ಹಸುಗೆ (< ಪಸುಗೆ) + ಮಣೆಗಾರ (< ಮಣೆಯಗಾಱ)]

ಹಸುಗೆಶ್ಯಾನಭಾಗ (ನಾ). ಭೂಮಿ, ಫಸಲು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಲೆಕ್ಕವಿಡುವ ಕರಣಿಕ: ಹಸುಗೆ ಮಣೆಗಾರ ೧, ಹಸುಗೆ ಶ್ಯಾನಭಾಗ ೧ (ಮಹಾವಂ. I, ೧೧೯). [ಹಸುಗೆ + ಶ್ಯಾನಭಾಗ (< ಸೇನಬೋವ)]

ಹಸುತನ (ನಾ). ಹಸುಳೆತನ; ಎಳಮೆ; ಶೈಶವ: ಮೃದುಮಧುರಗಭೀರಧ್ವಾನದ ನುಡಿಗಳ್ ಹಸು[ಪಾಠಾಂ. ಕೂಸು]ತನದೊಳಂ ಕೇಳ್ದ ಜನಕ್ಕೊದವಿಸಿದುವು ಪರಮಾನಂದದ ಭಾರಮನೇನುದಾರನೋ ವೀರಜಿನಂ (ವರ್ಧಪು. ೧೪-೬೭); ಹಸುತನದ ಹಾಸಬಿಚ್ಚುವನು ತನ್ನ ತಾ ನಿನ್ನ ಮೆಚ್ಚುಗೊಂಡು ಹಿರಿಹಿಗ್ಗನೂಡು ಕಾಣುವದ ಕಂಡು ಚಿರಂಜೀವಿಯಾಗಿಕೊಂಡು (ಮುಕ್ತಕಂ. ೧೯-೫). [ಹಸು$_1$ (< ಪಸು$_3$) + -ತನ]

ಹಸುಬ 'ಪಸುಂಬ' ನೋ.

ಹಸುಬೆ 'ಪಸುಂಬೆ' ನೋ.

ಹಸುಮಗ 'ಪಸುಮಗ' ನೋ.

ಹಸುಮಗಳು (ನಾ). ಸುಕುಮಾರಿ; ಬಾಲೆ: ಹಸರ ಬ್ಯಾಳೀ ಒಯ್ದು ಕೆಸರ ಕಲಸೀದಂಗ ಹಸುಮಗಳನೊಯ್ದು ಮುದುಕಾಗ ಕೊಟ್ಟರು ದುಸ್ಮಾನದವರು ತವರವರು (ಕನ್ನಜಾ. ೧೨೪); ವಿಷವ ಕುಡಿದಳ್ಕೆ ಏಕಭಾವದಿ ನಿನ್ನ ಹಸುಮಗಳು (ಕೃಷ್ಣಾಕ. ೭-೧೧). [ಹಸು$_1$ (< ಪಸು$_3$) + ಮಗಳು (< ಮಗಳ್)]

ಹಸುಮಗು 'ಪಸುಮಗು' ನೋ.

ಹಸುಮಿಾನು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಿಾನು: ಅವು ಮರದ ತುಂಡುಗಳಲ್ಲ, ಮಿಾನುಗಳು. ಇವಕ್ಕೆ "ಹಸುಮಿಾನು" ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಬಾಲಕ್ರ. I, ೮೧). [ಹಸು$_1$ + ಮಿಾನು$_2$ (< ಮಿಾನ್$_2$)]

ಹಸುಮೊಗ 'ಪಸುಮೊಗ' ನೋ.

ಹಸುರಂಗಿ 'ಪಸುರಂಗಿ' ನೋ.

ಹಸುರಂಬಲಿ (ನಾ). ಸೊಪ್ಪಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸುವ ಅಂಬಲಿ: ಗಾಡಿಗ ಡಿಂಬುಗಂಗೆ ಚಿಕ್ಕ ಮುಟ್ಟಗೆ ಹಸುರಂಬಲಿ ಮುಟ್ಟಗೆ ಹುರಿಬುತ್ತಿಯ ಬೇಡಿ . . . ಕುಟುಕುವ ಹೇಸಿದೈವಂಗಳ ಬೇಡಿ ಬೇಡಿ ನಿರರ್ಥ ಕೆಡಬೇಡ (ಬಸವ. ೫೫೭). [ಹಸುರು (< ಪಸುರ್$_2$) + ಅಂಬಲಿ$_1$]

ಹಸುರಾಣೆಬಳ್ಳಿ 'ಹಸರಾಣೆಬಳ್ಳಿ' ನೋ.

ಹಸುರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹಚ್ಚಗಾಗು; ಹಸಿರಾಗು: ಅಗ್ಗ ಭೂಮಿಯು ಎಷ್ಟು ಹಸುರಿಸಿತ್ತು (ಫಲಸಂ. ೭). [ಹಸುರು (< ಪಸುರ್$_2$) + -ಇಸು$_3$]

ಹಸುರು 'ಪಸುರ್$_2$' ನೋ.

ಹಸುರುಕಲ್ಲು 'ಪಸುರ್ಗಲ್' ನೋ.

ಹಸುರುಗಟ್ಟು 'ಪಸುರ್ಗಟ್ಟು' ನೋ.

ಹಸುರುಗನ್ನಿ 'ಹಸುರ್ಗನ್ನೆ' ನೋ.

ಹಸುರುಗುಂದು (ಕ್ರಿ). ಹಸಿರುಬಣ್ಣ ಕಡಮೆಯಾಗು,– ಕಂದು: ಎಸೆವ ದೇವಾಳಿ ಕಟ್ಟಾಳೆ ಹಸುರುಗುಂದದ ಪಚ್ಚೆನಾದವು ಮಧುರಂಗ ಪಸರಿಸಿ ಮೆರೆದುವರ್ತಿಯಲಿ (ಕಂನವ. ೫-೮೭). [ಹಸುರು (< ಪಸುರ್$_2$) + ಕುಂದು$_1$]

ಹಸುರುಗುಬ್ಬಿ, ಹಸರುಗುಬ್ಬಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ: "ಪಯೋಷೀ (ಷ್ಟೀ) - ಹಸುರುಗುಬ್ಬಿ" (ಒಷಧಿ. ೯೧). **ಹಸರುಗುಬ್ಬಿ:** "ಅಂಜನಕೇಸಿಕಾ, ನೀಲಪುಷ್ಪಿಕಾ?, ಅಂಜನಪುಷ್ಪಿಕಾ - ಹಸರುಗುಬ್ಬಿ" (ಒಷಧಿ. ೯). [?]

ಹಸುರುಗೆಂಪು (ನಾ). ಹಸಿರು ಮತ್ತು ಕೆಂಪುಬಣ್ಣಗಳ ಮಿಶ್ರವರ್ಣ; ಕಪಿಲವರ್ಣ: "ಕಪಿಲು ಶ್ಯಾಮಮನ ಹಸುರುಗೆಂಪು" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೧-೨೧).

[ಹಸುರು (< ಪಸುರ್$_2$) + ಕೆಂಪು$_1$]

ಹಸುರುಜಾಜಿಮಲ್ಲಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಾಜಿಮಲ್ಲಿಗೆ: "ಸ್ವರ್ಣಮಲ್ಲಿಗ, ಹಸುರುಜಾಜಿಮಲ್ಲಿಗ" (ವೃಹಿಇ. ೪೭-೯೬೪).

[ಹಸುರು (< ಪಸುರ್$_2$) + ಜಾಜಿ$_1$ (< ಜಾದಿ) + ಮಲ್ಲಿಗೆ]

ಹಸುರುಡಿಗೆ 'ಪಸುರುಡಿಗೆ' ನೋ.

ಹಸುರುಡುಗೆ 'ಪಸುರುಡಿಗೆ' ನೋ.

ಹಸುರುಡೆ 'ಪಸುರುಡೆ' ನೋ.

ಹಸುರುತುಂಬೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತುಂಬೆಗಿಡ: ಹಸುರುತುಂಬೆ, ದೊಡ್ಡತುಂಬೆ (ವೃಹಿಇ. ೫೦-೧೦೦೨). [ಹಸುರು (< ಪಸುರ್$_2$) + ತುಂಬೆ$_2$]

ಹಸುರುದೀಪ (ನಾ). ಹಸಿರು ಬಣ್ಣದ ಗಾಜನ್ನು ಹೊದಿಸಿದ ದೀಪ; **P** ವಾಹನಸಂಚಾರ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಗವು ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಮುಂದೆ ಹೋಗಬಹುದೆಂದು ಸೂಚಿಸುವ ದೀಪ: ಹಸುರುದೀಪವನದೂ ಗಾರ್ಡು ತೋರಿಸಿದರು ಗಾಡಿ ಮೆಲ್ಲನೆ ಚಲಿಸಿಹುದು (ಚಂದ್ರಪ. ೧೨೯-೧೪).

[ಹಸುರು (< ಪಸುರ್$_2$) + ದೀಪ$_2$]

ಹಸುರುನೂಲಿಗೆ, ಹಸರುನೂಲಿಗ (ನಾ). ಹಸಿರುಬಣ್ಣದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉದ್ದವಾಗಿರುವ ಹಾವು: ಹಸರುಹಾವು, ಹಸುರುನೂಲಿಗೆ, ಗೋಧಿನಾಗರ (ವಮ್ಮ.ಷು. ೨೫೦). **ಹಸರುನೂಲಿಗ:** (೬). [ಹಸರು (< ಪಸುರ್$_2$) + (< ನೂಲಿಗ)]

ಹಸುರುಬದನಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: (ವೃಹಿಇ. ೭೮-೧೫೯೫).

[ಹಸುರು (< ಪಸುರ್$_2$) + ಬದನಿಕೆ (< ಬಂದನಿಕೆ)]

ಹಸುರುಮದ್ದು (ನಾ). ಸ್ವದೇಶದ ಗಿಡಮೂಲಿಕೆಗಳಿಂದ ತಯಾರು ಮಾಡಿದ ಮದ್ದು; ನಾಟಿಔಷಧ; ಹಸುರೌಷಧ: "ಬೆರಕೆಯಿಲ್ಲದ ಮೂಲಔಷಧ ವಸ್ತು (ಜೈವ ಅಥವಾ ಅಜೈವ; ಮಿಶ್ರಣ ಮಾಡಿಯೋ ಮಾಡದೆಯೋ ಪ್ರಯೋಗ) ಗಂದಿಗೆ ವಸ್ತು; ಮೂಲಿಕೆ; ಬೇರು; ಹಸುರುಮದ್ದು" (Drug. ೯೦೬೩)

[ಹಸುರು (< ಪಸುರ್$_2$) + ಮದ್ದು (< ಮರ್ದು)]

ಹಸುರುಮುರಿ, ಹಸಿರುಮುರಿ$_1$ (ಕ್ರಿ). ಹಸಿರಿನ ಸಮೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರು; ಸೊಂಪಾಗಿರು; ಹಸಿರೇರು; "ಹುಸುರು ಕಾಣು" (ಜಾನಪೋ. ೫೫). **ಹಸಿರುಮುರಿ$_1$:** ಹಸಿರುಮುರಿಯುವ ತೋಪಿನಲ್ಲಿ ಅವರ ಬಂಗಲೆ (ಪ್ರೇಮಾಶ್ರ. ೭೩). ಹಚ್ಚಗೆ ಹಸಿರುಮುರಿವ ಮನೋಹರ ನಿಕುಂಜವನದಿಂದ ಹೊರಬಿದ್ದು ತಾನು ಇದಾವ ಮರುಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಒಮ್ಮೆಂದೊಮ್ಮೆ ಬಂದು ಬಿದ್ದಳೂ (ಇಪ್ಪತ. ೨೮೨).

[ಹಸುರು (< ಪಸುರ್$_2$) + ಮುರಿ$_1$]

ಹಸುರುಮೇವು (ನಾ). ಹಸಿರಾದ ಸೊಪ್ಪು, ದಂಟು ಮೊದಲಾದ ದನಗಳ ಆಹಾರ; ಹಸಿಮೇವು: ಹಸುರುಮೇವು ಇರುವ ಕಡೆ ದನ ಹೊಡೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗು (ರೂಢಿ). [ಹಸುರು (< ಪಸುರ್$_2$) + ಮೇವು]

ಹಸುರುವಾಣಿ, ಹಸರುವಾಣಿ, ಹಸರ್ವಾಣಿ, ಹಸಿರುವಾಣಿ (ನಾ). ೧. ಸಸ್ಯಗಳಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವ ಸೊಪ್ಪು, ಕಾಯಿ, ತರಕಾರಿ, ಹಣ್ಣು ಮೊದಲಾದ (ವ್ಯಾಪಾರದ) ಸರಕು: ಕರಣಿಕರ ಮಾನ್ಯ ಹಸುರುವಾಣ ಸುಂಕ ಯೆಂಮ್ಮೆ ಸುಂಕ (ಸೌಇಇ. IV. ೨೫೫-೧೭; 1513): ತೆಂಗು ಹಲಸು ಎಲೆ ಬಳ್ಳಿ [ಹು]ಣಿಸೆ ನಿಂಬೆ ಮಾದಳ ಮೊದಲಾದ ಹ[ಸು]ರುವಾಣ (ಸೌಇಇ. IX - ii, ೫೮೫-೧೫; 1539); ಹಸುರುವಾಣಿ ಬೆಳೆದು ನೀರೆರೆಯಲಿಕ್ಕಿರುತ್ತದೆ (ಸ್ವಪ್ನಪೂ. ೭). ೨. ಹಸುರಾದ ಎಲೆ, ಗರಿ ಮೊದಲಾದುವು: ರಂಗರಾಯರ ಮನೆಯ ಮುಂದೆ ಹಸುರುವಾಣಿಯ ಚಪ್ಪರ . . . ನಗುತ್ತಿತ್ತು (ಮಗಮಾ. ೧೪೪). **ಹಸರುವಾಣಿ:** ೧. ಬ್ರಾಹ್ಮಣಜನ್ಮ ಬಂದ ಮೇಲೆ ಹಸರು ವಾಣಿ ತಿಂದೇ ಸಾಯಬೇಕು (ಮರಮ. ೧೧). **ಹಸರ್ವಾಣಿ:** ೧. 'ಹಸರ್ವಾಣಿ ಕೊಡಾಯ' ಪರಾ. **ಹಸಿರುವಾಣಿ:** ೨. ಮನೆಮನೆಗೂ ಹಸಿರುವಾಣಿಯ ಹಂದರ (ತುಂಗಭ. ೩೮).

[ಹಸುರು (< ಪಸುರ್$_2$) + ವಾಣಿ$_2$ (< ಬಾಣಿಗ)]

ಹಸುರುವಾಣಿಚಪ್ಪರ, ಹಸರುವಾಣಿಚಪ್ಪರ, ಹಸಿರುವಾಣಿಚಪ್ಪರ (ನಾ). ಹಸುರಾಗಿರುವ ಮಾವಿನಸೊಪ್ಪು, ತೆಂಗಿನ ಗರಿ, ಬಾಳೆ ಮುಂತಾದುವು ಗಳಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸಿದ ಚಪ್ಪರ,—ಹಂದರ: ಪಾಠಶಾಲೆಯ ಮುಂದುಗಡೆ ವಿಶಾಲವಾದ ಸೊಗಸಾದ ಹಸುರುವಾಣಿಚಪ್ಪರ (ರಂಗಿಕ. ೬೦). **ಹಸರುವಾಣಿಚಪ್ಪರ:** ಸೂರ್ಯಭಗವಂತನು ತೊಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿದ್ದ ಹಸರುವಾಣಿಚಪ್ಪರದ ಕಂಡಿಗಳಿಂದ ಬಂದು ವಧೂವರರಿಗೆ ಆಶೀರ್ವಾದಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು (ಹುಚ್ಚುಪ. ೧೦). **ಹಸಿರುವಾಣಿಚಪ್ಪರ:** ಜಮಾಬಂದಿ ನಡೆಯಬೇಕಾದ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಮುಂದೆ ಹಸಿರುವಾಣಿಚಪ್ಪರ ಮತ್ತು ತಳಿರುತೋರಣ ಹೇಳತೀರದು (ನನ್ನೂರು. ೧೫೯). [ಹಸುರುವಾಣಿ + ಚಪ್ಪರ]

ಹಸುರುಹಾವು (ನಾ). ೧. ಹಸಿರು ಬಣ್ಣದ ಹಾವು: (೬). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ: ಬಜೆ . . . ಸುಜ್ಜಲಬೀಜ, ಹಸುರುಹಾವು ಇವು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಗ ೧ ತೂಕವಂ ಕಲ್ಕವಂ ಮಾಡಿ ಹಾಕಿ ಕರಪಾಕದಿಂದಿಳುಹಿ ಸರ್ವಾಂಗಲೇಪಂಗೈಯಲು ಸಂಧಿಗಸನ್ನಿ ಮುಂತಾದ ಸಕಲಸನ್ನಿಪಾತವೂ ಗುಣವಕ್ಕುಂ (ಸಕವೃ. ೧೫೬).

[ಹಸುರು (< ಪಸುರ್$_2$) + ಹಾವು$_2$ (< ಪಾವು$_1$)]

ಹಸುರುಹುಲ್ಲು 'ಪಸುರ್ಪುಲ್' ನೋ.

ಹಸುರೆಲೆ 'ಪಸುರೆಲೆ' ನೋ.

ಹಸುರೌಷಧ (ನಾ). = ಹಸುರುಮದ್ದು: ಎಷ್ಟೋ ಕಾಯಿಲೆಗಳನ್ನು ಹಸುರೌಷಧ ಗಳಿಂದಲೇ ವಾಸಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ). [ಹಸುರು (< ಪಸುರ್$_2$) + ಔಷಧ]

ಹಸುರ್ಗಟ್ಟು 'ಪಸುರ್ಗಟ್ಟು' ನೋ.

ಹಸುರ್ಗನ್ನೆ, ಹಸಿರುಗನ್ನಿ, ಹಸುರುಗನ್ನಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: (೬). **ಹಸಿರುಗನ್ನಿ:** ಹಸಿರುಗನ್ನಿ . . . ಗೋಣಿ, ಬೆಟ್ಟದಸಿರುಗೋಣಿ (ಸಸ್ಯನಿ. ೪೭). **ಹಸುರುಗನ್ನಿ:** "ಹಸುರುಗನ್ನಿ, ಬೆಲಗ, ಬಿಳೀದೀಟಿ, ಬೆಟ್ಟದ ಹಸುರುಗೋಣಿ" (ವೃಹಿಇ. ೨೮-೫೫೭). 'ಹಸರಗನ್ನೆ', 'ಹಸ್ತಿಗನ್ನೆ' ಪರಾ. [?]

ಹಸುರ್ಗರಡಿಗೆ (ನಾ). ಹಸಿರುಬಣ್ಣದ ಕರಂಡಕ,—ಡಬ್ಬಿ: ನಸಿದ ಕಾಮವ ವರ್ಚಿಸುವ ದಿವ್ಯ ಮಡಿಕೆಯ ಹಸುರ್ಗರಡಿಗೆಯೊಳು ತುಂಬ ರಸಿಯೊಳು ಮೆಚಿಸಲು ಕಟ್ಟದಂದದಲಿ ಕಣ್ಗೆಸೆದುವು ಪೂಗವೃಕ್ಷಗಳು (ಮೋಹತ. ೨೮-೪೩).

[ಹಸುರ್$_0$ (< ಪಸುರ್$_2$) + ಕರಡಿಗೆ (< ಕರಂಡಿಗೆ)]

ಹಸುರ್ಗೊಳು 'ಪಸುರ್ಗೊಳ್' ನೋ.

ಹಸುರ್ಗೊನೆ (ನಾ). ಹಸಿರುಹುಲ್ಲಿನ ತುದಿ: ಚೆಲ್ವ ಹಸುರ್ಗೊನೆಯಲ್ಲಿ ನಲ್ಲ ಹೊಂದೆನೆಯಲ್ಲಿ ಚೆಲ್ಲಿದವು ಇಬ್ಬನಿಯ ಮುತ್ತುಗಳೆನಿಲ್ಲಿ (ವಿಜೀಗೀ. ೨೮-೧೭).

[ಹಸುರ್$_0$ (< ಪಸುರ್$_2$) + ಗೊನೆ$_2$ (< ಕೊನೆ$_2$)]

ಹಸುರ್ನೆಲ 'ಪಸುರ್ನೆಲ' ನೋ.

ಹಸುರ್ಬಯಲು (ನಾ). ಹಸುರಿನಿಂದ ತುಂಬಿರುವ ಬಯಲು; ಹಚ್ಚಗಿರುವ ಮೈದಾನ: ನನ್ನಿಳೆಯಾ ಹಸುರ್ಬಯಲೀ ಎಳಗರುಕೆಯ ಹಾಸಿನಲಿ ಚಲಿಸದವೊಲೆ ಚಲಿಸುತ್ತಿವೆ ಮೇಯುತ್ತಿಹ ಗೋವು (ಪಕ್ಷಿಕಾ. ೫೨-೮).

[ಹಸುರ್$_0$ (< ಪಸುರ್$_2$) + ಬಯಲು (< ವಯಲ್)]

ಹಸುವು 'ಪಸು$_4$' ನೋ.

ಹಸುವೆ 'ಪಸುಂಬೆ' ನೋ.

ಹಸುಹರಣ (ನಾ). ಎಳೆಯ ಪ್ರಾಣ; ಕೋಮಲವಾದ ಜೀವ: ನೀವೇ ಬಲ, ನೀವೇ ಹೊಲ, ನೀವೇ ಚಲ ಕಲಿಸಿರವ್ವ ಕಲಿಸಿರಿ ಹಸುಹರಣವ ಬಲಿಸಿರಿ (ಅರಳು. ೨೭-೧೪). [ಹಸು$_1$ (< ಪಸು$_3$) + ಹರಣ$_1$ (< ಪರಣ$_2$)]

ಹಸುಹುಡುಗ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕಪ್ರಾಯದ ಬಾಲಕ: ಅಸುರನ ತೋಳ್ಗಳ ತಡೆಗಿಟ್ಟಿ ಸಿಕ್ಕಿದ ಹಸುಹುಡುಗನ ತಂದು ಕುಡುವೆ (ಮೋಹತ. ೬೭-೨೪).

[ಹಸು$_1$ (< ಪಸು$_3$) + ಹುಡುಗ]

ಹಸುಳ 'ಪಸುಳ' ನೋ.

ಹಸುಳೆ 'ಪಸುಳೆ' ನೋ.

ಹಸುಳೆಗಾಯ್ (ನಾ). ಎಳೆಯ ಕಾಯಿ; ಮಿಡಿ: ಜಗಿವ ಹಾಸದಿ ಜನಿಸಿದಾ ಹಸುಳೆಗಾಯ್ ಏರುಜವ್ವನದ ಸೊಂಪಿನೊಳು ಮಾಗಿ, ಫಲಮಾಗಿ, ಹರುಷದಿಂ ಬಿರಿದುಬ್ಬಿ ತೋರ್ಪುದು ಮೃಗೊಂಚ ಬಸಿರ ಸಂತಸವ (ಏಸಗೀ. ೨-೮).

[ಹಸುಳೆ (< ಪಸುಳೆ) + ಕಾಯ್$_1$]

ಹಸುಳೆತನ 'ಪಸುಳೆತನ' ನೋ.

ಹಸುಳೆದುಂಬಿ (ನಾ). ಮರದುಂಬಿ: ಕೋಮಲೆಯ ಮುಸುನಿದಾವರೆ ಮೊಗ್ಗೆ ಮೊಲೆಯೊಳವನ ಬಿಟ್ಟ ಹಸುಳೆದುಂಬಿಯೋಲೆಸೆಗಿದವು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೪-೯೧).

[ಹಸುಳೆ (< ಪಸುಳೆ) + ತುಂಬಿ$_1$]

ಹಸುಳೆಬಿಸಿಲು 'ಪಸುಳೆವಿಸಿಲ್' ನೋ.

ಹಸುಳೆವೆಜ (ನಾ). ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷದ ಆರಂಭದ ಚಂದ್ರ; ಬಾಲಚಂದ್ರ: ನಿಡುಮುಡಿಯೊಳು ರಂಜಿಸುವ ಹಸುಳೆವೆಜಯಂತೆ ವಿರಾಜಿಪ ಬೆಳಗ್ಗೇದಗೆಯೆಸಳಿಂ . . ., ವಸುಧಾಧಿಪಸತಿಯಂದಿನ ದುರ್ಗಾಂಬಿಕೆಯಂತೊಪ್ಪಿದಳು (ಜಯಕಾ. ೨-೧೧).

[ಹಸುಳೆ (< ಪಸುಳೆ) + ಪಜ]

ಹಸೆ 'ಪಸೆ$_2$' ನೋ.

ಹಸೆಗಲ್ಲು (ನಾ). ವಧೂವರರು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಪೀಠ; ಹಸೆಮಣೆ: ಆಕಾಶವೇನುಂಟು ಚಪ್ಪರವ ಹಾಕಿ ಭೂಮಿ ಅಡ್ಡಗಲಕೆ ಹಸೆಗಲ್ಲ ಬರೆದು ಗೌರಿಗು ಈಶ್ವರಗು ಲಗ್ನವ ಮಾಡಿ (ನಾಪದ. ೧೧೩).

[ಹಸೆ (< ಪಸೆ$_2$) + ಕಲ್ಲು (< ಕಲ್$_1$)]

ಹಸೆಗೆ 'ಪಸುಗೆ' ನೋ.

ಹಸೆಜಗಲಿ (ನಾ). ಹಸೆಮಣೆಯನ್ನು ಇಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ವೇದಿಕೆ: (೬). 'ಪಸೆಜಗತಿ' ಪರಾ. [ಹಸೆ (< ಪಸೆ$_2$) + ಜಗಲಿ]

ಹಸೆದಾನ (ನಾ). ಭಾರಿಯಾದ ದಾನ; ಅತಿಶಯವಾದ ದಾನ (?): ಹಸುವಿಂಗೆ ಮೇವು ಶಿಶುವಿಂಗೆ ನವನೀತಮಂ ಹಸಿದವಂಗನ್ನೋದಕಂ ದಾನ ಬೇಳ್ಪಂಗೆ ಹಸೆದಾನ ವಧುವಿಲ್ಲದವರ್ಗೆ ವಿವಾಹ ವಿಟರಾದವರ್ಗಲಂಗಸುಖವ ಬೆಸಗೊಂಬುದಕ್ಕಿದೇ ಕುಜುಹು (ಹಚಕಾ. ೪-೪೧). "ಕನ್ಯಾದಾನ" (ಪ್ರಭಾಶ್ನ). [ಹಸ$_1$ + ದಾನ]

ಹಸೆನಿಲ್ 'ಪಸೆನಿಲ್' ನೋ.

ಹಸೆಮಣೆ 'ಪಸೆವಣೆ' ನೋ.

ಹಸೆಯಿೞ (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) ಮಂಗಳವನ್ನು ಕೋರು; ಶುಭವನ್ನು ಹಾರೈಸು: ತಾಳಮದ್ದಳೆ ಗೀತನರ್ತನಗಾತಿಯ ಮೇಳ ವಿದ್ಯಸ್ಥಭೆ ಸುರರ ಜಾಲಕ್ಕೆ ಹಸೆಯಿತ್ತು ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟು ಚವಲ ಬೊಂಬಾಳವನೀಲದ ಮಾಧವನು (ಮೋಹತ. ೪೨-೩೭).

[ಹಸೆ (< ಪಸೆ$_2$) + ಈ$_2$]

ಹಸೆವಣೆ 'ಪಸೆವಣೆ' ನೋ.

ಹಸೆಹಾಡು (ನಾ). ಹಸೆಗೆ ಕರೆಯುವ ಹಾಡು; "ಸೋಬಾನ ಹಾಡು": (ಜಾನಪೋ. ೫೫). [ಹಸ (< ಪಸೆ$_2$) + ಹಾಡು$_2$ (< ಪಾಡು$_2$)]

ಹಸೆಹಿಡಿ 'ಪಸೆವಿಡಿ' ನೋ.

ಹಸ್ತ (ನಾ). ೧. ಕೈ; ಕರ; ಪಾಣಿ: ಬ್ರಹ್ಮಂಗೆ ವಾಕ್ ಪರುಷ . . . ರುದ್ರಂಗೆ ಹಸ್ತ ಪರುಷ ನಮ್ಮ ಕೂಡಲಸಂಗನ ಶರಣಂಗೆ ಪಾದವೇ ಪರುಷ (ಬಸವ. ೮೬೫); ಹಸ್ತವ ಮುಗಿದು ಕಾಂತನ ಕರ್ಣಯುಗಳಕೆ ವಿಸ್ತರಿಸಿದಳು ಬಿನ್ನಹವ (ಮೋಹತ. ೬-೬). ೨. ಮುಂಗೈ: "ಸಪ್ರಕೋಷ್ಠಂ ಕರಾಗ್ರಮಂತದು ಹಸ್ತಂ" (ಪದ್ಮಕೋ. ೬೯-೧೨). ೩. ಮೊಳಕೈಯಿಂದ ನಡುಬೆರಳ ತುದಿವರೆಗಿನ ಅಳತೆ; ಮೊಳ: ಗೇಣುಮದು ನಾಲ್ಕಾಗಳ್ ಭುವನದೊಳ್ ಹಸ್ತಮಕ್ಕುಂ (ವ್ಯವಹಾ. ಅನುಬಂಧ. II, ಕ೧-೨೨). ೪. ಆನೆಯ ಸೊಂಡಿಲು: ಆ ಮಹಾಮದೇಭಂ . . . ಆನೆವಾಂಗಿನ ವೀರರಲ್ಲರುಮಂ ಪನ್ನೆರಡುಂ ಹಸ್ತಪ್ರಹಾರದೊಳಂ ಪದಿನೆಂಟುಂ ಕೋಡೇಜಿನೊಳಂ ಏಟುಂ ತೆಜದ ತಾಳವಟ್ಟದ ಪೊಯ್ಲೊಳಂ ನಾಲ್ಕತ್ತು ನಾಲ್ಕು ಗಾತ್ರಾಪರಪಾತದೊಳಂ ದೆಸೆವಲಿಗೆಯ್ದು (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೯-೧೦೧ ವ). ೫. (ಕೂದಲಿನ)ಮೊತ್ತ; ರಾಶಿ: "ಹಸ್ತಃ, ಪಕ್ಷಃ, ಪಾಶಃ— ಈ ೩ ಹಿಮ್ಮುಡಿ" (ಹಲಾಯು. ೬೭-೩೭೭). ೧, ೫: ಕುರುಕುಲಜೀವಾಕರ್ಷಣಪರಿಣತಮಿದು ಕಾಳಹಸ್ತಮಲ್ಲದೆ ಪರಮೇಶ್ವರಿ ಕೇಶಹಸ್ತಮಕ್ಕುಮೆ (ಗದಾಯು. ೧-೭೭). 'ಕೇಶಹಸ್ತ' ಪರಾ. ೬. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸನ ಹೆಸರು: ಆರಿಂ ಮುನ್ನಂ ಸರಗಂ ಪಾರದೆ ಹಸ್ತ ಪ್ರಹಸ್ತರುಪಿದೊಡ್ಡಿರ್ದರ್ (ಪಂಪಾರಾಮಾ. ೧೩-೧೨). ೭. [ಜ್ಯೋತಿ] ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹದಿಮೂರನೆಯ ನಕ್ಷತ್ರ ಮತ್ತು ಆ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಆಗುವ ಮಳೆ; ☞ ಇದು ಹಸ್ತದ ಆಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಐದು ನಕ್ಷತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆ: ಅಶ್ವಿನಿ ಭರಣಿ . . . ಹಸ್ತ . . . ರೇವತಿಯೆಂಬವಿಪ್ಪತ್ತೇಳು ನಕ್ಷತ್ರಂಗಳುಂ ತಾರಗಳ ಮೊತ್ತವಿಪ್ಪತ್ತೇಳರೊಳಗೆಯು ಹಸ್ತ ಮೃಗಶಿರ ಸ್ವಾತಿ . . . ಶುಭವು (ಗಣಿತಾ. ೪-೬೦). ೧, ೭: ಉರ್ವರೆ ತಣಿಯಲ್ ಮುದದಿಂ ಪೊಂಗಳೆವುದು ಚಟ್ಟಿಯನ ಹಸ್ತವಪ್ರತಿಹಸ್ತಂ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೧೯೩; 1160). ೮. [ನಾಟ್ಯ] ಆಂಗಿಕಾಭಿನಯದಲ್ಲಿ ಕೈಗಳ ವಿನ್ಯಾಸ: ಹಸ್ತ ಕೈಗಳ ಸಂಕೇತ; ಇದು ಎರಡು ವಿಧವಾದುದು, ಒಂದು ಸಂಯುಕ್ತಹಸ್ತ (ಎರಡು ಕೈಗಳು) ಇನ್ನೊಂದು ಅಸಂಯುಕ್ತ (ಒಂಟಿ) ಜೊತೆಗೆ ನೃತ್ತಹಸ್ತಗಳಿವೆ (ಭಾರತ. ೫೫೩). ೯. (ಆಲಂ) ಐದುನೂರು ರೂಪಾಯಿ: ನಿನಗೆ ಎಂಟು ಹಸ್ತ ಲಾಭವಾಗುವಾಗ ನಂಗೆ ಒಂದು ಹಸ್ತವೋ (ಸುಬಾ. ೨). [ಸಂ.]

ಹಸ್ತಕ (ನಾ). ೧. ಕೈಯ ವಿನ್ಯಾಸ. ೨. ಒಂದು ಅಳತೆಯ ಪ್ರಮಾಣ. ೩. ತುರುಬು; ಕೇಶಪಾಶ: "ಹಸ್ತಕಂ ತುಱುಬು" (ಮಂಗರಾ. ೯೪-೬). ೪. (ಆಲಂ) ವಶವರ್ತಿ; ಆಜ್ಞಾನುಸಾರವಾಗಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು: ಈ ಕಾಲದಿಂದ ಮುಂದೆ ಬಾಜಿರಾಯನು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಹಸ್ತಕನಾದನು (ಕಥಾಗ. ೩೭೦); ದಿಲ್ಲಿಯ ಬಾದಶಹನ ಹಸ್ತಕನಾದ ಒಬ್ಬ ಸರದಾರನು ಬೆಂಗಳೂರಿಗೆ ಹೋಗಿ ಅದನ್ನು ದೇವ ರಾಜನಿಗೆ . . . ಮಾರಿದನು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೮೨). [ಸಂ.]

ಹಸ್ತಕಂಕಣ (ನಾ). ಕೈಗೆ ಧರಿಸುವ ಬಳೆ, — ಕಡಗ: ಹಸ್ತಕಂಕಣ, ಹಿಂಡುಗರಿಕಣ (ಶಮದ. ೫೯ ಪ್ರಯೋ). [ಸಂ.]

ಹಸ್ತಕಟಕ (ನಾ). = ಹಸ್ತಕಂಕಣ: ವೀರಾಂಗದಂಗಳೆಂಬ ಹಸ್ತಕಟಕಂಗಳುಂ (ಆದಿಪು. ೧೦-೧ ವ). [ಸಂ.]

ಹಸ್ತಕಟ್ಟು 'ಹಸ್ತಗಟ್ಟು' ನೋ.

ಹಸ್ತಕಡಗ (ನಾ). = ಹಸ್ತಕಂಕಣ: ಕಾಲ ಕಡಹದ ಪೆಂಡೆಯಂಗಳ ತೋಳ ಮಣಿಗಳ ಹಸ್ತಕಡಗದ ನೀಲ ಮುತ್ತಿನ ತೊಂಬೆಗಡುಕಿನ ಕೊರಳ ದಾರಗಳ . . . ಆಭರಣಂಗಳಂ ಧರಿಸಿ (ಬಸವ. ೬೧-೨೭); ಒಪ್ಪವಿತ್ತ ಹಸ್ತಕಡಗ ಆಶಾಪಾಶವರಡಿತ್ತು (ಕನಕ. ೧೭೦-೨); ಕೀಲ ಕಡಗ ಹಸ್ತಕಡಗ . . . ಪಣೆಗಡಗದ ಸೊಬಗಿನ ನೀಲಕುಂತಳೆಯರೊಪ್ಪಿದರು (ಕಂಸವ. ೨೪-೩೯). [ಹಸ್ತ + ಕಡಗ$_1$]

ಹಸ್ತಕು (ನಾ). ಅಂಕೆ; ವಶ; ಅಧೀನ: ಕೌಲುನಂಬಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ನಮ್ಮ ಹಸ್ತಕಿನಲ್ಲಿ ಬಂದುಬಸ್ತು ಮಾಡಿ ಮಡಗುವದು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೯೬). [< ಹಸ್ತಕ]

ಹಸ್ತಕೌಶಲ (ನಾ). ಕೈಚಳಕ; ಕೈಕೆಲಸದ ನೈಪುಣ್ಯ: ಹಸ್ತಕೌಶಲಕಲಿತಚಿತ್ರಕಳಾಪ ಪತ್ರಚ್ಛೇದ್ಯಾದಿ ಸಮನ್ವಿತಮಪ್ಪ ಶಿಲ್ಪಮುಮಂ ಪಡೆದು (ಆದಿಪು. ೮-೬೪ ವ). [ಸಂ.]

ಹಸ್ತಕ್ಷೇಪ (ನಾ). (ಆಲಂ) ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನಡುವೆ ಕೈ ಹಾಕುವಿಕೆ,—ಮಧ್ಯೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುವಿಕೆ: ರಾಜ್ಯಕಾರಭಾರದಲ್ಲಿ ನೂರಳ ಈ ಅತಿ ಹಸ್ತಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಅವನು ಮನ್ನಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ನೂರಜ. ೪೨); ಕಿರಣಲೇಖ ಖಂಡಿತ ಬಲ್ಲಳು ನೀಲಕಂಠನ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಹಸ್ತಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಲು ತನ್ನ ನಲ್ಲನಿಗೆ ಯಾವ ಅಧಿಕಾರವೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು (ಇಪ್ಪತ. ೪೦೬). [ಸಂ.]

ಹಸ್ತಗಟ್ಟು, ಹಸ್ತಕಟ್ಟು (ನಾ). = ಹಸ್ತಕಂಕಣ: ಹಸ್ತಗಟ್ಟುಗಳ್ ಹೊಳೆಯುವ ಹೆಣ್ಣಿನ ಮಿತ್ರಿಯ ಕಂಡು ಹರ ಮರುಳಾದ (ವಾದೀ. ೪೭-೧೩). **ಹಸ್ತಕಟ್ಟು**: ಎಪ್ಪತ್ತೆರಡು ಸಾವಿರ ಸೂತ್ರದ ಹಸ್ತಕಟ್ಟು ಎರಡಿತ್ತು (ಕನಕ. ೧೨೦-೨). [ಹಸ್ತ + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಹಸ್ತಗಡಿ (ನಾ). ಕತ್ತರಿಸಿ ಹೋದ ಕೈ: ಕಂಧರಗಡಿ ಬಾಹುಗಡಿ ಹಸ್ತಗಡಿ ನೇರಂಧದ ನಡುತೊಡಗಡಿಯ ವೃಂದಾರಕವಿರೋಧಿಗಳು ಬಿದ್ದರು ಕಾಮನಂದನ ಬಾಣಗಳಿಂದ (ಮೋಹತ. ೩೫-೨೨). [ಹಸ್ತ + ಕಡಿ$_1$]

ಹಸ್ತಗತ (ಗು). ೧. ಕೈಗೆಬಂದ; ಕೈವಶವಾದ ೨. ದೊರಕಿಸಿದ; ಗಳಿಸಿಕೊಂಡ. (ನಾ). ೩. ಕೈವಶ; ಸ್ವಾಧೀನ: ಆ ಪೈಕಿ ೧೫ ವಂಟೆ ಮೇಲಣ ಅಕಬರೀಮೊಹರಾ ಹೇರುಗಳನ್ನು ಹಸ್ತಗತಾ ಮಾಡಿಕೊಂಡು (ಹೈದರ. ೨೬); ಮಯೂರಶರ್ಮನು ಪಶ್ಚಿಮಸಮುದ್ರದಿಂದ ಶ್ರೀಶೈಲದವರೆಗಿದ್ದ ದೇಶವನ್ನು ಪಲ್ಲವರಿಂದ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಾಗ ಈ ಭಾಗವು ಅವನ ಹಸ್ತಗತವಾಗಿರಬೇಕು (ಕರ್ನಾ.ಇ ೯). [ಸಂ.]

ಹಸ್ತಗುಣ (ನಾ). (ಆಲಂ) ಹಿಡಿದ ಕೆಲಸವನ್ನು ಸಫಲಗೊಳಿಸುವ ಕೈಯ ಮಹತ್ತ್ವ,– ಪ್ರಭಾವ; ಕೈಗುಣ: ನನ್ನ ಹಸ್ತಗುಣವನ್ನು ಪರೀಕ್ಷೆ ಮಾಡಿ ನೋಡಿ. ನಿಮ್ಮ ತಲೆಶೂಲೆ ಗುಣವಾಗುವವರೆಗೂ ನಾನು ಇಲ್ಲಿಂದ ಕದಲುವುದಿಲ್ಲ (ಹಸ್ತುಮ. ೧೦೫); ಎಲ್ಲಾರಿಗೂ ಗೊತ್ತಾಗಿರಬೇಕು ನಮ್ಮ ಹಸ್ತಗುಣ (ನಡುಮ. ೩೫). [ಸಂ.]

ಹಸ್ತಚ್ಛಟೆ (ನಾ). ೧. ಹಸ್ತಗಳ ಸಮೂಹ. ೨. (ಆಲಂ) ಕೈಗಳ ಸಮೂಹದಿಂದ ಹೊಡೆಯುವ ಏಟು; ಹಸ್ತತಾಡನೆ: ಹಸ್ತಚ್ಛಟಾಜರ್ಝರಮಧ್ಯಂ ಪೆಂಡವಾಸಂ ಗಗನವಿವರಮಂ ರೋದನೋನ್ನಾದದಿಂದಂ ಭರಿತಂ ಮಾಳ್ಪಂತು ವೈಕುರ್ವಣಪರಿಣತಿಯಿಂ ಬೀಳ್ದಿದಂ ರತ್ನಚೂಲಂ (ಪಂಪಾಭಾ. ೧೬-೪೮). [ಸಂ. ಹಸ್ತಚ್ಛಟಾ]

ಹಸ್ತತಲ, ಹಸ್ತತಳ (ನಾ). ಅಂಗೈ; ಕರತಳ: 'ಹಸ್ತತಲಾಮಲಕ' ಪರಾ. **ಹಸ್ತತಳ:** ಆಯತವಾಮಹಸ್ತತಳಲಕ್ಷಣವಜ್ರ[ವಿ]ಚೂರ್ಣಿತಾದ್ರಿವಜ್ರಾಯುಧನೆಂಬ ದೊಡ್ಡಿವಸರಂ ಕೊಳದೊಳ್ ತನಗರ್ಧಪೋಷಮಾಮ್ನಾಯಮನೀಯೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೫೭). [ಸಂ.]

ಹಸ್ತತಲಾಮಲಕ (ನಾ). ಅಂಗೈಯೊಳಗಿನ ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ; ಕರತಲಾಮಲಕ: ವಿಷ್ಣುಪಮೊರ್ಮೆಯುಂ ತಮಗೆ ಹಸ್ತತಲಾಮಲಕಂಬೊಲಯ್ದೆ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೩-೭೮). [ಸಂ.]

ಹಸ್ತತಳ 'ಹಸ್ತತಲ' ನೋ.

ಹಸ್ತನ್ಯಸ್ತ (ನಾ). ಕೈಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿದುದು; ಕೈವಶಮಾಡಿದುದು: ಅನೇಕ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಪುತ್ರರ ಕುಲಧನಂಗಳಂ ಕೈಕೊಂಡು ಕೋಶಾಧ್ಯಕ್ಷ ಹಸ್ತನ್ಯಸ್ತಂಗಳ್ಮಾಡಿ (ಆದಿಪು. ೧೩-೮೦ ವ). [ಸಂ.]

ಹಸ್ತಪತ್ರ (ನಾ). ಪ್ರಚಾರಕ್ಕಾಗಿ ಕೈಯಿಂದ ಹಂಚುವ, ಅಚ್ಚುಮಾಡಿದ ಚಿಕ್ಕ ಪ್ರಕಟಣೆ; ಕರಪತ್ರ: ಆ ಹಸ್ತಪತ್ರದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಚಿತ್ರಗಳು ಇದ್ದವು (ಕಪಪು. ೨-೨೭); ಇವೊತ್ತು ನಾವು ಕೈ ನೀಡಿದರೆ ಸಾಕು; ಹಸ್ತಪತ್ರವನ್ನು ತಂದು ಕೊಟ್ಟು ಹೋಗುತ್ತಾರೆ (ಗಾಂಧಿ. ೬೩). [ಸಂ.]

ಹಸ್ತಪತ್ರಿಕೆ (ನಾ). ೧. = ಹಸ್ತಪತ್ರ: ನನ್ನ ಬಾಲ್ಯದ ಬಂಧುರತೆಯನ್ನೆಲ್ಲ ಮರಳಿ ಕರೆತರುವ ಶಕ್ತಿ ಹಸ್ತಪತ್ರಿಕೆಗೆ ಉಂಟು (ಗಾಂಧಿ. ೬೪). ೨. ಕೈಬರೆಹದ ಪ್ರತಿ; ಹಸ್ತಪ್ರತಿ: ಈ ಹಸ್ತಪತ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿರುವ ಮುದ್ರಿತವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಅನೇಕ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಆ ಸಂಸ್ಥೆಯ ಪುಸ್ತಕಭಾಂಡಾರದಲ್ಲಿ ಶೇಖರಿಸಲಾಗಿದೆ (ಯಕ್ಷಗಾ. ೧೪). [ಸಂ. ಹಸ್ತಪತ್ರಿಕಾ]

ಹಸ್ತಪರೀಕ್ಷೆ (ನಾ). ಅಂಗೈಯಲ್ಲಿರುವ ರೇಖೆಗಳನ್ನು ಸಾಮುದ್ರಿಕದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಪರಿಶೀಲಿಸುವುದು; ಕೈ ನೋಡುವುದು: (ಕ). [ಸಂ. ಹಸ್ತಪರೀಕ್ಷಾ]

ಹಸ್ತಪರುಷ (ನಾ). ಕೈಯಿಂದ ಮುಟ್ಟಿ ಶುದ್ಧಗೊಳಿಸುವ ಸಿದ್ಧಿ: ಪರಿಪಾಕವಾದ ಸಕಲಪದಾರ್ಥಗಳ ಹಸ್ತಪರುಷದಿಂದ ಶುದ್ಧಸಂಸ್ಕಾರವ ಮಾಡಿದಲ್ಲದೆ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಅರ್ಪಿಸಲಾಗದು (ಅಖಂಡೇ. ೧೬೨-೨೪); ಮನಪರುಷ, ವಾಕ್‌ಪರುಷ, ಹಸ್ತಪರುಷ, ದೃಷ್ಟಿಪರುಷ, ಭಾವಪರುಷಂಗಳು ಎಂಬ ಪಂಚಪರುಷಂಗಳನ್ನು ಜಗದೀಶ್ವರನು ಕೊಟ್ಟಿರುವನಾಗಿ (ಕೃಪಿಪ್ರ. ೨೭೫). 'ಪಂಚಪರುಷ' ಪರಾ. [ಹಸ್ತ + ಪರುಷ, (< ಪರುಸ)]

ಹಸ್ತಪಾವಡ 'ಹಸ್ತಪಾವುಡ' ನೋ.

ಹಸ್ತಪಾವುಡ, ಹಸ್ತಪಾವಡ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಅಭಿಷೇಕ ಮಾಡಿದ ಬಳಿಕ ಇಷ್ಟಲಿಂಗವನ್ನು ಒರಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿಟ್ಟಿರುವ ಮಡಿಬಟ್ಟೆ: ವೀರಶೈವಳ ಹಸ್ತಪಾವುಡವಿಲ್ಲದ ಊರಿಂದೂರಿಗೆ ಬಂದಿ ಹ್ಯಾಂಗ (ಲೋಕಗೀ. ೬೭-೮). **ಹಸ್ತಪಾವಡ:** ಕರದ ಪುಸ್ತಕ ನಾರಿವಾಳ ತೋಳೊಳು ಕಟ್ಟಿದುದು ಭಸಿತದಾಧಾರ ಹಸ್ತಪಾವಡ ನುಡಿದ ಹರಮಂತ್ರಯಡಬಲಂಗಳ ನೋಡ ಶಂಕಿಸಂ ಹಿರಿದು ಕಿಚಿದಿವರನ್ನನು (ಗುರುಚಾ. ೩-೫೮). [ಹಸ್ತ + ಪಾವುಡ]

ಹಸ್ತಪ್ರತಿ (ನಾ). ೧. ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಓಲೆ ಅಥವಾ ಕಾಗದ ಮುಂತಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಬರೆದ ಕೈಬರೆಹದ ಪ್ರತಿ: ಕೆಲವು ಕಾವ್ಯಗಳಿಗೆ ಅನೇಕ ಹಸ್ತಪ್ರತಿಗಳು ದೊರೆತಿಲ್ಲ (ಕನ್ನಸಂ. ೬೨). ೨. ಮುದ್ರಣವಾಗದ ಯಾವುದೇ ಕೈಬರಹದ ಪ್ರತಿ; ಅಚ್ಚಾಗದ ಮೊದಲಿನ ಪ್ರತಿ: (ಕ). [ಸಂ.]

ಹಸ್ತಪ್ರತಿಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಹಸ್ತಪ್ರತಿಯ ಸಿದ್ಧತೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಶಾಸ್ತ್ರ. [ಸಂ.]

ಹಸ್ತಬಿಂಬ (ನಾ). ಮೈಗೆ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಲೇಪಿಸುವುದು; ಸುಗಂಧಾನುಲೇಪನ: "ಸ್ಥಾಸಕಂ, ಹಸ್ತಬಿಂಬಂ-ಈ ೨ ಚಚ್ಚಿಪವುದು" (ಹಲಾಯು. ೮೬ ೬೮೬). [ಸಂ.]

ಹಸ್ತಭೂಷಣ (ನಾ). ಕೈಗೆ ತೊಡುವ ಆಭರಣ,—ಕಡಗ: "ಕೌಸ್ತುಭಂ ಕಣ್ಣುಸೀರ್ ಭ್ರಮಣಂ ಮೇಖಲೆ ಹಸ್ತಭೂಷಣಮಿವಿಂತುಂ ತಂಕಣಾಖ್ಯಾನಂ" (ನಾನಾರ. ೯೭). [ಸಂ.]

ಹಸ್ತಮರ್ದನ (ನಾ). ಕೈಯನ್ನು ಹಿಸುಕುವುದು: ಹಸ್ತಿನಿಗೆ ಜಂಘಗಳು ಚಿತ್ತಿನಿಗೆ ಹರಡುಗಳು ಹಸ್ತಮರ್ದನವು ಶಂಖಿನಿಗೆ ಪದ್ಮಿನಿಗೆ ಮಸ್ತಕವು ನೋಡ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೬೩೩). [ಸಂ.]

ಹಸ್ತಮಸ್ತಕಸಂಯೋಗ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಇಷ್ಟಲಿಂಗವನ್ನು ಗುರುವು ಶಿಷ್ಯನಿಗೆ ದಯಪಾಲಿಸುವ ಒಂದು ವಿಧಾನ: ಇಷ್ಟಲಿಂಗವ ದೃಷ್ಟದ ತನುವಿಂಗೆ ಪ್ರಮಾಣಿಸುವಲ್ಲಿ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಸ್ಥಿತಿಲಯಂಗಳ ಹುಟ್ಟುಗೆಡಿಸಿ ನಿತ್ಯಾನಿತ್ಯವನೀಕ್ಷಿಸಿ ತೋಱಿ ಹಸ್ತಮಸ್ತಕಸಂಯೋಗವ ಮಾಡಬೇಕು (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೪೪-೫೫೦). [ಸಂ.]

ಹಸ್ತಮುದ್ರಿಕೆ (ನಾ). (ಅರಸ ಮುಂತಾದವರ) ಹೆಸರು ಅಥವಾ ಲಾಂಛನವನ್ನು ಕೆತ್ತಿರುವ ಉಂಗುರ; ಮುದ್ರೆಯುಂಗುರ: ಅವಳ ಕೈಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಗುರುತಿನ ಹಸ್ತಮುದ್ರಿಕೆ ಅಥವಾ ಪಂಚಾಮೊಹರನ್ನು ಕೊಟ್ಟು . . . ಹೇಳಿ ಕಳುಹಿಸಿದಳು (ಬಂಕಿಮ. ೨೧೮). [ಸಂ. ಹಸ್ತಮುದ್ರಿಕಾ]

ಹಸ್ತಮುದ್ರೆ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] (ಆಂಗಿಕಾಭಿನಯದಲ್ಲಿ) ಕೈಯ ವಿನ್ಯಾಸ; ಹಸ್ತದ ಭಂಗಿ: ಭಾವ ಭಂಗಿಗಳಲ್ಲಿ, ಹಸ್ತಮುದ್ರೆಗಳಲ್ಲಿ, ಚಲಲಿಂತದಲ್ಲಿ, ತಲೆದೂಗದಲ್ಲಿ, ಮುಖಮುದ್ರೆಯಲ್ಲಿ . . . ಪರಮತಾಣ್ಣವದಿಂದ ನಿಜವಾಗಿ ಧನ್ಯವಾದುವು! (ಚಿಟ್ಟಿಅ. ೧೩-೧೨). [ಸಂ. ಹಸ್ತಮುದ್ರಾ]

ಹಸ್ತಮೈಥುನ (ನಾ). [ಕಾಮಶಾ] ಹಸ್ತದಿಂದ ಕೃತಕವಾಗಿ ಮಾಡುವ ರತಿಕೇಳಿ. 'ಮುಷ್ಟಿಮೈಥುನ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಹಸ್ತರೇಖೆ (ನಾ). ಅಂಗೈಯಲ್ಲಿರುವ ಗೆರೆ: ಹಸ್ತರೇಖೆಗಳ ಬಗೆಯಂ ಕರುಣದಿಂ ನಿನಗೆ ವಿಸ್ತರಿಸುವೆನು ಕೇಳು (ವೀಶಪು. ೪-೨೩-೬೯). [ಸಂ. ಹಸ್ತರೇಖಾ]

ಹಸ್ತಲಾಗ, ಹಸ್ತಲಾಘ (ನಾ). ೧. (ಗೌರವಸೂಚಕವಾಗಿ) ಕೈಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ಕರೆತರುವುದು: ಸಸಿದಲೆಯಂ ಏರಿಂಟಿ ಮುರವೈರಿಗಳಾಗಳೆ ಹಸ್ತಲಾಗಮಂ ಸಸಿನ ಕುಡಲ್ಕೆ ರಾಜಗೃಹದಂತರಮಂ ಪುಗುತಂದು (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೧-೬-೫೫). ೨. "ಹಸ್ತಸ್ಪರ್ಶ" (ಪಂಜನ. ೧೬೬ ಅಡಿಟಿ): ಈ ಹಸ್ತಲಾಗಕ್ಕೆ ದಾಹಗೊಳ್ಳುತ, ತಮ್ಮ ದೇಹವಂ ದಂಡಿಪರ್ ಜನರು ತರತರದೆ (ಪಂಜನ. ೧೬೬). **ಹಸ್ತಲಾಘ:** ೧. ಹಸ್ತಲಾಘದಿ ಚೇಳಿನಿಯ ಜನ ವೃತ್ತದಲಿ ವಿಪುಲಾದ್ರಿಯಗ್ರಕೆ ಹತ್ತಿಸಿದೆ ಭೋಯೆನುತಲೇರಿದನಾಗ (ಮುಲ್ಲಾಶ. ೨-೧೧). 'ಕೈಲಾಗು' ಪರಾ. [< ಹಸ್ತಲಾಘವ]

ಹಸ್ತಲಾಘ 'ಹಸ್ತಲಾಗ' ನೋ.

ಹಸ್ತಲಾಘವ (ನಾ). ೧. ಕೈಯ ಚಳಕ,—ಕೌಶಲ: ಆ ಬಿಲ್ಲುಗಾರರನ್ನೂ ಕರ್ಣನ ಹಸ್ತಲಾಘವವನ್ನೂ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತಂದುಕೊಂಡು ನನಗೆ ನಿದ್ರೆ ಬರುತ್ತಿಲ್ಲ (ವಚಭಾ. ೧೨೩); ಕಾಳಗವನ್ನು ನೋಡಲು ಬಂದಿದ್ದ ಜನರೆಲ್ಲರೂ ಇವರ ಸಾಧನೆಯನ್ನೂ ಹಸ್ತಲಾಘವ ಚಮತ್ಕಾರಗಳನ್ನೂ . . . ಕೊಂಡಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಒಡೆಕ. ೬೬). ೨. ಗೌರವಕ್ಕಾಗಿ ಅಥವಾ ಆಸರೆಗಾಗಿ ಕೈಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ಕರೆತರುವುದು: ತಲೆವಾಗಿ, ವೃದ್ಧಮನ್ತ್ರಿಯ ಹಸ್ತಲಾಘವಂಗೊಂಡು ಭದ್ರಾಸೀನನಾಗುವನು (ಸುಗುಗಂ. ೪೫-೧೨). ೩. ಕೈಕುಲುಕುವುದು; ಹಸ್ತಾಂದೋಲನ; ಸ್ನೇಹಸೂಚಕವಾಗಿ ಕೈಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ಮೆಲ್ಲಗೆ ಅಲುಗಿಸುವುದು: ಅಧ್ಯಕ್ಷರ ಬಳಿ ಹೋಗಿ, ಹಸ್ತಲಾಘವ ಕೊಟ್ಟು

ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿ ಸ್ವಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿರುಗಬೇಕು (ದಿಲ್ಲಿಪ. ೧೨): ಅವರು ಶ್ರೀಧರನನ್ನು ನಗುಮುಖದಿಂದಲೇ ಸ್ವಾಗತಿಸಿ ಹಸ್ತಲಾಘವ ಸಲ್ಲಿಸಿದರು (ವಾತ್ಸಲ್ಯ. ೬೪೫). ೪. ಕೈಚಳಕದಿಂದ ಮಾಡುವ ಕಣ್ಕಟ್ಟು,— ಗಾರುಡಿ: (೬). [ಸಂ.]

ಹಸ್ತವಿಸ್ತಾರ (ನಾ). = ಹಸ್ತಮುದ್ರೆ: ಆಕೆಯರ ಚತುಷ್ಷಷ್ಟಿವಿಧಹಸ್ತವಿಸ್ತಾರದಿಂ ಬಿಂಬಿಲ್ಲಾವದೆಯ ಏನವಂಗಲ್ಲಂಕರಿಸಿ . . . ಅತಿಮನೋಹರವಾಗ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೨-೧೯೪ ವ). [ಸಂ.]

ಹಸ್ತವ್ಯಾಪಾರ (ನಾ). ಕೈಗಳ ಕಾರ್ಯ,—ಚಟುವಟಿಕೆ: ಅವರು ತಮ್ಮ ಮನೋವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಪರಮಶಿವನ ಪದಂಗಳಲ್ಲಿಯು . . . ಹಸ್ತವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಭಕ್ತರಿಗೆ ವಸ್ತ್ರಂಗಳು ಕೌಪೀನಂಗಳು ನೇಯಿಸಿಕೊಡುವುದರಲ್ಲಿಯು ಇರಿಸಿದವರಾಗಿ (ಪುರಾವ. ೨೬೨). [ಸಂ.]

ಹಸ್ತಶುದ್ಧಿ (ನಾ). ವ್ಯಾಪಾರ, ವ್ಯವಸಾಯ, ವೈದ್ಯಕೀಯವೃತ್ತಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೈಗುಣದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಏಳಿಗೆ,— ಊರ್ಜಿತಾವಸ್ಥೆ: (೬). [ಸಂ.]

ಹಸ್ತಸಂಜ್ಞೆ (ನಾ). ಹೇಳಬೇಕಾದ ಮಾತನ್ನು ಹಸ್ತವಿನ್ಯಾಸದಿಂದ ಸೂಚಿಸುವುದು; ಕೈಸನ್ನೆ: ರತ್ನಗಳೊಳುತ್ತಮಮನಿಪ್ಪುದನು ಹಸ್ತಸಂಜ್ಞೆಯ ತೋರುತಾ ರತ್ನಗಳ ಬೆಲೆಯ ವಾಕ್ಕದಿ ಪೇಳಬಾರದು (ರತ್ನಶಾ. ೬-೨೭). [ಸಂ. ಹಸ್ತಸಂಜ್ಞಾ]

ಹಸ್ತಸರ (ನಾ). ಮುಂಗೈಗೆ ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಆಭರಣ: ಹಸ್ತಸರ ಹೊನ್ನ ಬಳಿ ತೋಳಬಂದಿ ಕರಮಸೆಯಲು ಮಾಸತಿಯರಾದರು ರಾಮನರಸಿಯರಂದು ರಾಗದೊಳು (ಬಿರಾಪಾಂ. ೬೬-೧೫೯): ಉಳಿ ಹಸ್ತಸರ[ಪಾಠಾಂ. ರವಿ]ಬೆರಳುಂಗುರ ಕಡಗ ತೋಳ್ಕಳೆ ಕಂಕಣಸೂಡಗವ . . . ತರಿಸಿ ಕೊಟ್ಟನವನು (ರಾಮಾ. ೮-೪೭). [ಸಂ.]

ಹಸ್ತಸಾಮುದ್ರಿಕ (ನಾ). [ಸಾಮುದ್ರಿ] ಅಂಗೈರೇಖೆಗಳ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಭವಿಷ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವ ಶಾಸ್ತ್ರ. ೨. ಹಸ್ತಸಾಮುದ್ರಿಕ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬಲ್ಲ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರ ಯೋಗಾಯೋಗಗಳನ್ನು ಅಭ್ಯಸಿಸಿ ಅವರ ಆಗುಹೋಗುಗಳನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿಯುವ ಹಸ್ತಸಾಮುದ್ರಿಕನಂತೆ . . . ಅರಸುತ್ತ ಬರುವಳು (ಹೇಮಂತ. ೮). [ಸಂ.]

ಹಸ್ತಸೂತ್ರ (ನಾ). ೧. ವಿವಾಹ ಮೊದಲಾದ ಮಂಗಳಸಮಯಗಳಲ್ಲಿ ಮುಂಗೈಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಕಂಕಣ,—ಅಭಿಮಂತ್ರಿಸಿರುವ ದಾರ: "ಕಂಕಣಂ, ಹಸ್ತಸೂತ್ರಂ, ಪ್ರತಿಸರಂ - ಈ ೩ ನೂಲ ಕಂಕಣಂ" (ಪಲಾಯು. ೯೨-೪೦೪). ೨. = ಹಸ್ತಸರ: "ಶೀವಿ ಮುಂಗೈಯಲಿಹ ಸರ್ವಭೂಷಣಮಯ್ಯ ಭಾವಿಸಲು ಹಸ್ತಸೂತ್ರಮನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೦-೨೭). [ಸಂ.]

ಹಸ್ತಸ್ವಸ್ತಿಕ (ನಾ). ಕತ್ತರಿಯ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಕೈಗಳನ್ನು ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ಇಡುವುದು; ಕೈಗಳಿಂದ ಸ್ವಸ್ತಿಕಮುದ್ರೆಯನ್ನು ರಚಿಸುವುದು: ಉತ್ತರೀಯಾಂತರೀಯಂ ತೂನಯೆ ತೊಲಗಿ ನಿಂದಿರ್ದಲ್ಲಿ ತಂದಿತ್ತುದುಚ್ಚಸ್ತನದೊಳಮರ್ದ ಹಸ್ತಸ್ವಸ್ತಿಕಂಗಳ್ ಬೆಡಂಗು (ಆದಿಪು. ೧೧-೧೪೮). [ಸಂ.]

ಹಸ್ತಾಂಗುಲಿ (ನಾ). ಕೈಬೆರಳು: ಪಂಚಾಕ್ಷರಿಯಮ್ಮಡಿಸಿದಂತಿರ್ದ ಹಸ್ತಾಂಗುಲಿಗಳ ಪ್ರಸಾದಸ್ಥಲಮನಿಸಿದ ಪುಣ್ಯೋದರದ . . . ಬಸವರಾಜಂ ಕಾರಣಿಕಪುರುಷಂ ಶಿವಭಕ್ತಿಸರ್ವಾಂಗಚರಿತಂ ನೆನೆದು ನೋಡಿ (ಬಸರ. ೨-೬೧). [ಸಂ.]

ಹಸ್ತಾಂತರ (ನಾ). ೧. (ಆಸ್ತಿ ಮುಂತಾದುವು) ಒಬ್ಬರ ಕೈಯಿಂದ ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಕೈಗೆ ಹೋಗುವುದು,—ಒಬ್ಬರಿಂದ ಇನ್ನೊಬ್ಬರಿಗೆ ಸಾಗುವುದು: ಜಮೀನು ಹಸ್ತಾಂತರವಾಗುವುದನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸಬಹುದು ಅಥವಾ ನಿರ್ಬಂಧಿಸಬಹುದು (ಭಾರಸಂ. ೨೫೮). ೨. ಕೈಯಲ್ಲಿ ಉಳಿದಿರುವ ಹಣ; ಶಿಲ್ಕು: ವಟ್ಟ ಲಂಚ ಹೊರನಿಲ ಹಸ್ತಾಂತರ ಸಂಜಾಯಿತಸಿಲಗಳ ಪರಿವಿಡಿಯಂ ನಿಲಿಸಿ ಸೀಮೆಯಂ ರಕ್ಷಿಸಿದಂ (ಕೆಳದಿನೃ. ೭-೨೯). ೩. ಬೇರೆಯವರಿಂದ ಬರಬೇಕಾಗಿದ್ದು, ಇನ್ನೂ ಬಾಕಿಯಾಗಿರುವ ಹಣ. ೪. ಖಜಾನೆ; ಬೊಕ್ಕಸ: ನಿಗದಿಯಾದ ತಂಗಿಹಣ ಅಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲದೆ ಹಸ್ತಾಂತರಕ್ಕೆ ವಸೂಲಾಗಿ ಬರುತ್ತದ (ಅಭಾಮಾಂ. IV, ೬೦): ಆಳಿಕೆ ಆಳಿಕೆಗೆ ಹಸ್ತಾಂತರದ ಸುವರ್ಣಾದಾಯ ಹೆಚ್ಚುತ್ತಲೇ ಬಂತು (ಚಿತ್ರಪಾ. ೫ ಉಪೋದ್ಘಾತ). [ಸಂ.]

ಹಸ್ತಾಂತರಣ (ನಾ). = ಹಸ್ತಾಂತರ ೧: ಯಾರೊಬ್ಬರ ಪರವಾಗಿ ಅಂಥ ಯಾವುದಾದರೂ ಸಂವಿದೆಯನ್ನು ಅಥವಾ ಹಸ್ತಾಂತರಣಪತ್ರವನ್ನು ಮಾಡುವ ಅಥವಾ ಬರೆಯುವ ಯಾವ ಮನುಷ್ಯನಾಗಲಿ ಅದರ ಸಂಬಂಧದಲ್ಲಿ ವೈಯಕ್ತಿಕವಾಗಿ ಬದ್ಧನಾಗಿರತಕ್ಕುದಲ್ಲ (ಭಾರಸಂ. ೧೬೨). [ಸಂ.]

ಹಸ್ತಾಂತ್ರಿ (ನಾ). ಕೈಕೆಲಸದವನು (?): ಈ ಶಸನವನು ಕೆತ್ತಿದಾತ ಹಸ್ತಾಂತ್ರಿ ಗೂಳಪ್ಪ (ಎಕ. XVI, ಚಿಕ್ಕನಾ. ೯೦-೧೪:1802). [ᑭ ಇದು 'ಹಸ್ತತಂತ್ರಿ' ಎಂದಿರಬಹುದೆ ?]

ಹಸ್ತಾಂದೋಲನ (ನಾ). ಕೈಕುಲುಕುವುದು; ಹಸ್ತಲಾಘವ: ಇನ್ಸಪೆಕ್ಟರು ಬಾಧವನೊಂದಿಗೆ ಹಸ್ತಾಂದೋಲನ ಮಾಡಿ ಹೇಳಿದರು (ರತ್ನಗೋ. ೫೬): ಹಸ್ತಾಂದೋಲನ ಕೊಟ್ಟು ನಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನು ಕಳುಹಿದರು (ಮಲೆಮ. ೧೮೯). [ಸಂ.]

ಹಸ್ತಾಕ್ಷರ (ನಾ). ೧. ಕೈಬರೆಹ: ಓದೆಂದು ಕೊಡೆ ಬರಹವ ಕಂಡು ಗಣಕ ಮೇಲೋದುತ ಕಣ್ಣನಿಗಳ ತಂದು ಆದರಿಸಮ್ಮಯ್ಯನ ಹಸ್ತಾಕ್ಷರ ಮೇದಿನೀಪತಿಯೆಂದು ನುಡಿದನು (ತ್ರಿಪುರ. ೧೦-೧೪); ಹಸ್ತಾಕ್ಷರದಲ್ಲಿರುವ ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳಿಂದ ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಯಬಹುದು (ಕನ್ನಸಂ. ೬೮). ೨. ಸಹಿ; ರುಜು: ನಿನ್ನ ಇಷ್ಟಾನುಸಾರವಾಗಿಯೇ ಪತ್ರವನ್ನು ಬರೆದು ಹಸ್ತಾಕ್ಷರವನ್ನು ಹಾಕಿ ಕೊಡುವೆನು (ಕವಿಕ. ೫). [ಸಂ.]

ಹಸ್ತಾಗ್ರ (ನಾ). ೧. ಕೈಬೆರಳು; ಅಂಗುಲಿ: ರಾಜತನಯರ್ ಪೂರ್ಣಚ್ಛತ್ರಲೀ ಪ್ರಸ್ತರಕ್ಕೆ ತಗುಳ್ಳುಂಬುದುಮತ್ತಿಕೊಂಡು ಗಗನಕ್ಕೀಡಾಡಿ ವಾಮೇತರಾಯತಹಸ್ತಾಗ್ರದೊಳಾಂತು ತಾಳ್ದಿದುಪಜಿಂ ಬಾಳತ್ಕದೊಳ್ ಕೋಟಿಕಾಂತಿತಮಾ ಕಲ್ ತಿಬಿಕಲ್ ತ್ರಿಪ್ಪಷ್ಟಮಹಿಪಂ ಗಕ್ಕುಂ ಪೆಜಂಗಕ್ಕುಮೇ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೨೭): ಶಕುಂತಳೆಯು . . . ತನ್ನ ಹಸ್ತಾಗ್ರದಿಂದ ಮುಖವನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಅತಿಭೀತಳಾದಂತಿರುವಳು (ಶಾಕುಂತ. ೯೦-೧೫). ೨. ಸೊಂಡಿಲು: ಕೊಳದೊಳ್ ಬಾಳಮೃಣಾಳನೀಕಬಳಮಂ ಕಿಲ್ತಿತ್ತಿ ಹಸ್ತಾಗ್ರದಿಂ ತಿಳಿನೀರಂ ತಗೆದೂಯ್ಯನೂಡಿಸಿ . . . ಬಾಳಕರೇಣುವಂ ಬಯಕೆಯೊಳ್ ಕೊಂಡಾಡುತಿರ್ದತ್ತಿಭಂ (ಲೀಲಾವ. ೮-೪). [ಸಂ.]

ಹಸ್ತಾಪಜೇಯ (ನಾ). ಕೈಗೆ ಸುಲಭವಾಗಿ ಎಟುಕುವಂತಹುದು: ನತಗರ್ಲ್ಲು ಸರ್ವಸಮಂ ನಲ್ಮೆಬಲಿತ್ತು ಕಾವೆ ದೊರೆಯಲ್ ಹಸ್ತಾಪಜೇಯಂ ಫಲಂ (ವಸ್ತುಕ. ೬೫). [ಸಂ.]

ಹಸ್ತಾಭರಣ (ನಾ). ೧. ಕೈಗೆ ಧರಿಸುವ ಒಡವೆ; ಬಳೆ, ಕಡಗ ಮೊದಲಾದ ಆಭರಣ: "ಮುದ್ರಿ: - ಮುರಿಕಂ, ಹಸ್ತಾಭರಣಮುಂ, ಬಳೆಯುಂ" (ಕಾತ್ಯ. ೨೨೪). ೨. [ಜ್ಯೋತಿ] ಹಸ್ತೆ ಎಂಬ ನಕ್ಷತ್ರ ೧, ೨: ಶ್ರವಣಭೂಷಣದಿಂದ ಹಸ್ತಾಭರಣದಿಂದ ದಿವಿಜಪದಮಸೆವಂತೆ . . . ಚೆಲ್ವಿಂದ ಎಷಯ ಕಂಗೊಳಿಸಿರ್ದಳು (ಪ್ರಮೀಳಾ. ೩೧-೧೦). [ಸಂ.]

ಹಸ್ತಾಭಿನಯ (ನಾ). = ಹಸ್ತಮುದ್ರೆ: ಭಾವದ ಬೆಸುಗೆಗಳ ಹಸ್ತಾಭಿನಯ ದೃಕ್ಪಸರಣದ ವರಸಾತ್ವಿಕಾಂಗಿಕಸುಗತಿವಿಭ್ರಮದ . . . ವರಲಾಸ್ಯತಾಂಡವವೆಸೆದುದ್ದೆ ರಂಭಾದಿ ನರ್ತಕಿಯರಲಿ ಹೊಸತೆನಿಸಿ (ಐರಾವ. ೭-೯೩). [ಸಂ.]

ಹಸ್ತಾಮಳಕ (ನಾ). ೧. ಅಂಗೈ ಮೇಲಿರುವ ನೆಲ್ಲಿಯ ಕಾಯಿ; ಕರತಲಾಮಲಕ: ಭವಸಂಬಂಧದೊಳ್ ತೊಟ್ಟ ಸಂಭಾವನೆ ಚಿತ್ರಂಬೊಕ್ಕು ಹಸ್ತಾಮಳಕದ ತೆಱದಿಂ ತೋಱೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೦೩). ೨. (ಅಲಂ) ಸುಲಭ; ಸರಾಗ: ಇದನಾವನರಿವ ಗೋಪ್ಯದೊಳರಿತು ಭಾವಿಸುವ ಮುದದೊಳಭ್ಯಾಸಿಸುವನವನಿಗಾನಂದಸಂಪದವು ಹಸ್ತಾಮಳಕಮಾಗಿ ಸಾಯುಜ್ಯಮಂ ಪಡೆವ (ವಂಶಾರಾ. ४-೯-೩೦). [ಸಂ. ಹಸ್ತಾಮಲಕ]

ಹಸ್ತಾರ್ಕ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಹಸ್ತಾನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಸೂರ್ಯ: ಕೀರ್ತಿಶೇಖರ ಧರಾರಮಣಂಗೆ ಹಸ್ತಾರ್ಕನಂತೆ ಕನ್ಯಾಸಮನ್ವಿತಂ ಬರ್ಪಂತು ಬೞಿಯಟ್ಟಿ (ಅನಂತಪು. ೭-೩೦ ವ); ಗಡಿಗೆ ಹಸ್ತಾರ್ಕದಿಂದೊಡೆಯಲದಱೊಡಿನೊಳಗಡಕೆಹೋಳಂ ಮೈಯ ನೀರಿಂದವ ಬಿಡದೇಳುದಿನಮರೆದು ಕದುಗಂಪಿನಿಂ ಪೂರೆದು ಕುಡೆ ಮಹಾವಶ್ಯ ಮಿದು ತಪ್ಪದು (ಜನವ. ೧೩-೫೦). [ಸಂ.]

ಹಸ್ತಾವಚಯ (ನಾ). ಕಯ್ಯಿಂದ ಹೂವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುವುದು: ಹಸ್ತಾವಚಯದಿನುರುಪುಷ್ಪಸ್ತಬಕಮನುನ್ನದಭ್ರಮದ್ಭ್ರಮರಪರಿತ್ರಸ್ತಮತಿ ಮಲ್ಲನೆಬಗಿ ಘನಸ್ತನವತಿ ಕೊಯ್ವಳಾಮ್ರಶಾಖೆಯೊಳೊರ್ವಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೫೦೪). [ಸಂ.]

ಹಸ್ತಾವಲಂಬ (ನಾ). ಕಯ್ಯ ಆಸರೆ: ಮಂಗಳಾಳಂಕರಣಾಲಂಕೃತಂ ಸೌಧರ್ಮೇಂದ್ರದತ್ತ ಹಸ್ತಾವಲಂಬನಾರೂಢಶುಭಪರಿಣಾಮಂ . . . ಶಿಬಿಕೆಯನೇಱಿದಾಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೯-೭೨). [ಸಂ.]

ಹಸ್ತಾಹಸ್ತಿ (ನಾ). ಕೈ ಕೈ ಕಾಳಗ; ತುಮುಲಯುದ್ಧ: (*). [ಸಂ.]

ಹಸ್ತಾಹಸ್ತಿಕೆ (ನಾ). ೧. = ಹಸ್ತಾಹಸ್ತಿ. ೨. ಏನಿಮುಯ: ಆಕಿಯ ವದನದಿಂದೀ ನಿನ್ನ ವದನಕೆ ಮತ್ತಲ್ಲಿಂದೆನ್ನ ಚರಣಕೆ ಹಸ್ತಾಹಸ್ತಿಕೆಯಿಂದಲಿಂದು ಈ ತಿಲಕವು ನಗಳ್ಕುರಿದತುಳದುಷ್ಕರವು (ಗಾಥಾಸ. ೪೫-೬೯). [ಸಂ. ಹಸ್ತಾಹಸ್ತಿಕಾ]

ಹಸ್ತಾಳಂಕೃತಿ (ನಾ). ಕೈಗೆ ತೊಡುವ ಕಡಗ, ಬಳೆ ಮೊದಲಾದ ಆಭರಣ: "ಕಂಕಣಮಾವಾಪಂ ವಳಯಂ ಕಟಕಂ ಪಾರಿಹಾರ್ಯನಾವಂ ಹಸ್ತಾಳಂಕೃತಿ" (ವ್ಯುತ್ಕೋ. ೭೭-೬). [ಸಂ. ಹಸ್ತಾಲಂಕೃತಿ]

ಹಸ್ತಿ$_1$ (ಗು). ೧. ಕೈಗಳುಳ್ಳ. (ನಾ). ೨. ಸೊಂಡಿಲುಳ್ಳುದು; ಆನೆ: ಹಸ್ತಿಯ ತನ್ನ ಮುನ್ನಿನ ಭವಾವಳಿಯೆಲ್ಲಮನೆಯ್ದೆ ಪೇೞೆ ಲೋಕಸ್ತುತದೇಶಭೂಷಣ ಮಹಾಮುನಿಪುಂಗವರ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೫-೫೩); ದೇವಕಿ ಪೊತ್ತಳಂತತಿವ್ಯಾಕುಳವೃತ್ತಿಯಂ ನಿಜಫಲಸ್ತಬಕಂ ವನಮತ್ತಹಸ್ತಿಹೇಳಾಕರಭಗ್ನವಾಗೆ ಕಡುಪಾಡೞಿದೊಂದು ನವಾಮ್ರವಲ್ಲರಿವೊಲ್ (ಜಗಚ. ೨-೫೭). ೩. ಹಸ್ತಿನಾಪುರವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಚಂದ್ರವಂಶದ ಒಬ್ಬ ಅರಸ: ಭರತಸೂನು ಸುಹೋತ್ರನಾತನ ನರಕುಮಾರಕ ಹಸ್ತಿ ಹಸ್ತಿನಪುರಿಗೆ ಹೆಸರಾಯ್ತಾತನಿಂದವೆ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೨-೧೯). ೪. (ಆಲಂ) ದೊಡ್ಡದು; ಹಿರಿದು: 'ಹಸ್ತಿವಾವುಜ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಹಸ್ತಿನ್]

ಹಸ್ತಿಕಂದ (ನಾ). ಗೆಡ್ಡೆಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ: "ತೃಗ್ಘೋಷಾರಿ = ಹಸ್ತಿಕಂದ" (ಔಷಧಿ. ೭೭). [ಸಂ.]

ಹಸ್ತಿಕಕ್ಷ (ನಾ). ೧. ಸಿಂಹ. ೨. ಹುಲಿ. ೩. (?): ಏನೆಂಬೆನ್ನ ಕಪಿವರನ ಕೋಳಾಹಳದ ಕದನವ ಕರೆದು ನಖದಲಿ ಹೊಯ್ದು ಕರದಲಿ ಕಾದುವಂದದಲಿ ಮುರಿದು ಬಾಲದಲಡಿಗಡಿಗೆ ಬೊಬ್ಬಿಱಿದು ಹೆಣಗಿದನಿನಸುತನ ಭಾಸುರದ ಹೇಮಧ್ವಜದ ಹಲಗೆಯ ಹಸ್ತಿಕಕ್ಷದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೨-೧೮). [ಸಂ.]

ಹಸ್ತಿಕರ್ಣೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ: "ಶ್ರೀಶ(ಟಾಲುಃ)ಲಾಟುಃ-ಬೆಲ್ಲವತ್ತ್ರದ ಹೀಚು, ಹಸ್ತಿಕರ್ಣೆ" (ಔಷಧಿ. ೧೭೮). [< ಸಂ. ಹಸ್ತಿಕರ್ಣ]

ಹಸ್ತಿಗಂಧಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ: "ಶ್ರೀಹಸ್ತಿನೀ, ಭೂರುಂಡೀ — ಈ ೨ ಹಸ್ತಿಗಂಧಿ" (ನಾಚಿರಾ. ೧೦೮). 'ಹಸ್ತಿಗನ್ನೆ' ಪರಾ. [?]

ಹಸ್ತಿಗನ್ನೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ: "ಭೂರುಂಡೀ = ಹಣ್ಣ, ಹಸ್ತಿಗನ್ನೆ" (ಔಷಧಿ. ೧೧೨). 'ಹಸುರ್ಗನ್ನೆ' ಪರಾ. [?]

ಹಸ್ತಿಘಟೆ (ನಾ). ಆನೆಗಳ ಹಿಂಡು; ಗಜಸೈನ್ಯ: ಪಲ್ಲವಕುಲತಿಲಕಂ ಶ್ರೀಮನ್ ಬೀರನೊಟವ್ಪ್ರ ಪ್ರಿಥಿವೀರಾಜ್ಯಂಗೆಯ್ಯೆ ಸಾನ್ತರನ ಮೇಗೆಟ್ಟು ಹಸ್ತಿಘಟೆಗೆಯ್ದು ಕಾಳಿ[ಗ]ದೊಳಳ್ಪಿಯ ಕಾದು (ಎಕ. X, ಶ್ರೀನಿವಾ. ೭೪-೩; ಶ. 930). [ಸಂ. ಹಸ್ತಿಘಟಾ]

ಹಸ್ತಿತಂತ್ರ (ನಾ). ಆನೆಗಳನ್ನು ಪಳಗಿಸುವ ವಿದ್ಯೆ; ಗಜಶಾಸ್ತ್ರ: ರತ್ನಪರೀಕ್ಷೆಯೊಳ್ ತುರಗಶಾಸ್ತ್ರದೊಳುತ್ತಮಹಸ್ತಿತನ್ತ್ರದೊಳ್ . . . ಅರ್ತ್ಥಶಾಸ್ತ್ರದೊಳ್ ಯತ್ನಪರಂ ಪಲಪ್ಪೂರ್ಗಗಳೆ ಧಾXXಣೆಯೊಳ್ ವಿಭು ವೀರಶಾನ್ತರಂ (ಎಕ. VIII, ನಗರ. ೪೮-೯. ಶ. 1060). [ಸಂ.]

ಹಸ್ತಿದಂತ (ನಾ). ಆನೆಯ ಕೋರೆ; ಗಜದಂತ: (*). [ಸಂ.]

ಹಸ್ತಿನಖ (ನಾ). ೧. ಕೋಟೆಯ ಹೆಬ್ಬಾಗಿಲು ಅಥವಾ ಮಹಾದ್ವಾರದ ಮುಂದೆ (ವೈರಿಗಳು ನುಗ್ಗಿ ಬರದಂತೆ ತಡೆಯಲು) ನಿರ್ಮಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಮಣ್ಣಿನ ದಿನ್ನೆ: "ಹಸ್ತಿನಖಃ, ಪರಿಕೂಟಃ— ಈ ೨ ಹೆಬ್ಬಾಗಿಲ ಕಟ್ಟು" (ಹಲಾಯು. ೪೮-೧೩೩). ೨. ಹೆಬ್ಬಾಗಿಲು; ದೊಡ್ಡಬಾಗಿಲು; ಮಹಾದ್ವಾರ: "ಪರಿಕೂಟಮಾ ಹಸ್ತಿನಖಮನಲು ಪೆರ್ಬಾಗಿಲಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೫೭-೪). [ಸಂ.]

ಹಸ್ತಿನಿ (ನಾ). ೧. ಹೆಣ್ಣಾನೆ; ಕರಿಣಿ: ವನಗಜಯೂಥಮಳ್ಕಿ ಪೆಱಗಿರ್ದಿರದೊಡ್ಡೞಿದೋಡುವಲ್ಲಿ ದಂತಿನಿ ಮೊಲೆಯೂಡೆ ನಿಂದು ನಿಜಪೋತಮನಾಗಳ ಸಿಂಹಮೆಯ್ದು ಹಸ್ತಿನಿಯನವಚ್ಚಿಗೆಯ್ದು ಕರಿಯೂಥಮನಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೧೦೫). ೨. [ಕಾಮಶಾ] ಪದ್ಮಿನಿ, ಚಿತ್ತಿನಿ, ಹಸ್ತಿನಿ ಮತ್ತು ಶಂಖಿನಿ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಸ್ತ್ರೀಜಾತಿ ಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮತ್ತು ಆ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಸ್ತ್ರೀ: ತೊಡೆ ತೋಳಂಗುಲಿ ಕಂಧರಂ ದ್ವಿಜಮಿವತ್ತಂ ಕೋಮಲಂ . . . ಪದ್ಮಾಸ್ಯಮೊಳ್ನುಡಿಗಳ್ಚಿಟ್ಟತುವಾಗೆ ಹಸ್ತಿನಿಗೆ ದ್ವಿನಾವೋಲಿಬಮುಕ್ಕುಂ (ಮದನ. ೨-೩); ಮೂಡಾಲದು ಹಸ್ತಿನಿಗೆ ಬಡಗಲದು ಚಿತ್ತಿನಿಗೆ ಪಡುವಲದು ಶುದ್ಧಶಂಖಿನಿಗೆ ತೆಂಕಲಿನ ಬೀಡು ಪದ್ಮಿನಿಗೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೭೩೦); ಒಳ್ಳಿತಲ್ಲದ ನಡೆ ದೊಡ್ಡ ನಡುವು . . . ಗದ್ಗದ ಧ್ವನಿಯುಳ್ಳವಳು ಇವಳು ಹಸ್ತಿನೀಜಾತಿಸ್ತ್ರೀಯೆಂದರಿವುದು (ಕಾಮಶಾ. ೨೦೬). ೩. [ಯೋಗ] ದೇಹದ ಹದಿನಾಲ್ಕುನಾಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ನಾಡಿಗಳ ಚೌದಶಗಳಿಗೆ ನಾಮಗಳಾಯುರು ಸುಷುಮ್ನೆಯು ಪಿಂಗಳೆಯು ಯಿಡಾ ಸರಸ್ವತಿ ಪೂಷವಾರುಣಿ ಮೆರವ ಹಸ್ತಿನಿ ಜಿಹ್ವೆಯಾ ಅಶ್ವಿನಿ ಅಲಂಬುಸಯು . . . ಗಂಧವಾರಿಯು ವರಸೆದಪ್ಪದೆಯಿರುವವಾ ಶಂಖಿನಿಸಹಿತವಾಗಿ (ಗುತಾ. ೯-೧೧). [ಸಂ. ಹಸ್ತಿನೀ]

ಹಸ್ತಿಪಕ (ನಾ). ಆನೆಯನ್ನು ನಡೆಸುವವನು; ಮಾವುತ: "ಹಸ್ತಿಪಕ, ಹಸ್ತಾರೋಹಃ, ನಿಷಾದೀ — ಈ ೩ ಮಾವಂತಂ" (ಹಲಾಯು. ೩೮-೭೨); ಹಸ್ತಿ[ಪ][ಪಾಠಾಂ. ಸ]ಕಂ ಬಗಿದೊಂದಿದಂದು ಬಲ್ಲಿಗೆ ಮೊದಲಾಗಿ ಕಿಲ್ಬಿಷ ತಗುಳ್ದಿರೆ ಕಾಲ್ಗಳೊಳಂತದೊಂದುಮಂ ಬಗೆಯದೆ ಮಾಱಿ ಹಾರಿಯೊಳರಂ ಮುಗುದಂದುವು ಮತ್ತಹಸ್ತಿಗಳ್ (ವರ್ಧಮಾ. ೮೪೯). [ಸಂ.]

ಹಸ್ತಿಪಾದ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ; ಆನೆಕಾಲುಗಿಡ: ನೆಲಮುಚ್ಚಲು, ಹಸ್ತಿಪಾದ, ಹಕ್ಕರಿಕೆ, ಆನೆಕಾಲುಗಿಡ, ನಾಯಿನಾಲಗಗಿಡ (ಮೂಜಿ. ೩೩-೭೪೧). [ಸಂ.]

ಹಸ್ತಿಮಶಕಾಂತರ (ನಾ). ಆನೆಗೂ ಸೊಳ್ಳೆಗೂ ಇರುವ ವ್ಯತ್ಯಾಸ; ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಹೋಲಿಕೆಯೆ ಆಗಲಾರದಂತಹ ಸ್ಥಿತಿ; ಬಹಳ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗಿರುವುದು: ರಾಜ್ಯಕ್ಕಂ ತ್ರಿಭುವನಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಕ್ಕಂ ಬಗೆಯೆ ಹಸ್ತಿಮಶಕಾಂತರಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೭೨); ಪರಿಕಿಪೊಡೆ ಹಸ್ತಿಮಶಕಾಂತರಮೆನಿಪ್ಪುದು ತನ್ನ [ಗು]ಣದ ನೆಗಟ್ಬರ ಗುಣದಂತರಂ (ಎಇ. XVI, ೬೦-೧೫; 1081). 'ಅಜಗಜಾಂತರ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಹಸ್ತಿಮೂರ್ಖ (ನಾ). ಅತಿಮೂರ್ಖ; ದೊಡ್ಡಮೂರ್ಖ: ನಾಸ್ತಿಯೆಂಬ ವಸ್ತುವ ನಾಸ್ತಿಯೆಂದರಿಯದೆ ಅಸ್ತಿಯೆಂದು ಕಂಡರೆ ಹಸ್ತಿಮೂರ್ಖನು (ವಾದಿಕೀ. ೧೫೩-೨೮). [ಸಂ.]

ಹಸ್ತಿಯೂಥ (ನಾ). ಆನೆಗಳ ಹಿಂಡು: ಮಲಯಸುಂದರನೆಂಬಾನೆಯುಂಟು ಹಸ್ತಿಯೂಥಕ್ಕೆಱೆಯನಪ್ಪುದು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೩೪-೨೦). [ಸಂ.]

ಹಸ್ತಿರದ (ನಾ). = ಹಸ್ತಿದಂತ: ಕಸ್ತೂರಿಕಾಂಡಕಂ ವನ [ಪಾಠಾಂ. ನವ] ಹಸ್ತಿರದಂ ಹಸ್ತಿಮಸ್ತಕೋದ್ಭವ ಮುಕ್ತಾವಿಸ್ತಾರಮೆಂದು ತಂದು ಸಮಸ್ತವನಾಧೀಶರವನಿಪತಿಯಂ ಕಂಡರ್ (ಆದಿಪು. ೧೨-೭೭). [ಸಂ.]

ಹಸ್ತಿವಾವುಜ (ನಾ). ದೊಡ್ಡದಾಗಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ: ಹಸ್ತಿವಾವುಜ ವೀಣೆ ಮದ್ದಳೆ ರಾವಣಹಸ್ತ . . . ಸ್ವರಮಂಡಲ ಮುಖ್ಯಸಕಲ ವಿದ್ಯಾಸ್ತ್ರೀಯರಿರ್ದರಿಕ್ಕೆಲದಿ (ಮೋಹತ. ೧೮-೪೭). [ಹಸ್ತಿ + ಆವುಜ]

ಹಸ್ತಿಶಾಲೆ (ನಾ). ಆನೆಯ ಲಾಯ; ಗಜಶಾಲೆ: ನಿರುತಂ ಶುದ್ಧಾಂತಕಾಂತಾ ಗೃಹಪರಿವೃತಿಯಿಂ ಹಸ್ತಿಶಾಲಾದಿ ನಾನಾಪರಿವಾರಾವಾಸವಿನ್ಯಾಸದಿಂ . . . ರಂಜಿಸಿರ್ಕುಂ ಕರುಮಾಡಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೨೯). [ಸಂ. ಹಸ್ತಿಶಾಲಾ]

ಹಸ್ತೆ (ನಾ). = ಹಸ್ತ$_2$: ಹಸ್ತ ಮಳೆ ಹುಯ್ಯದಿದ್ದರೆ ಹೆತ್ತ ತಾಯಿಯೂ ಅನ್ನ ಇಡಳು (ಗಾದೆ). [ಸಂ. ಹಸ್ತಾ]

ಹಸ್ತೋದಕ (ನಾ). ೧. ಊಟ ಆರಂಭವಾಗುವ ಮುನ್ನ ಆಚಮನಕ್ಕಾಗಿ ಬಲಗೈಗೆ ಹನಿಸುವ ನೀರು; ಆಪೋಶನದ ನೀರು: (*). ೨. ದಾನ ಕೊಡುವಾಗ ಎರೆಯುವ ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕವಾದ ನೀರು; ಕೈಧಾರೆ: ಯಿಾ ಸ್ಥಾನದಲು ಮಾನ್ಯ ವಾಗಿ ಊರುಗಳಂ ಭೂಮಿಗಳಂ ಧನಂಗಳಂ ಈ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಹಸ್ತೋದಕವಂ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟು ದುವಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೧೭೭-೧೦; 1190). ೩. [ವೀಶೈ] ಗುರುಪಾದೋದಕ, ಲಿಂಗಪಾದೋದಕ, ಜಂಗಮಪಾದೋದಕ, ಸ್ಪರ್ಶನೋದಕ,

ಅವಧಾನೋದಕ, ಆಪ್ಯಾಯನೋದಕ, ಹಸ್ತೋದಕ, ಪರಿಣಾಮೋದಕ, ನಿರ್ನಾಮೋದಕ ಮತ್ತು ಸತ್ಯೋದಕ ಎಂಬ ಹತ್ತುವಿಧ ಪಾದೋದಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; "ಲಿಂಗವನ್ನು ಹಸ್ತದಲ್ಲಿರಿಸಲು ಅದು ಹಸ್ತೋದಕವು" (ಶಿವಾಕೋ. ೧೦೪): ಎನ್ನ ಆತ್ಮವೆ ಪರಮಾಮೃತದ ನೈವೇದ್ಯವಯ್ಯ ನಿಮಗೆ ಎನ್ನ ಪರಿಣಾಮವ ಹಸ್ತೋದಕವಯ್ಯ ನಿಮಗೆ (ಅಪಿಪಂ. ೨೫೧-೮೭). ಹಸ್ತದೊಳಗಿದ್ದ ತೀರ್ಥವನು ಸಲಿಸಿದ್ದೇ ಹಸ್ತೋದಕ. ಆ ಬಟ್ಟಲಲ್ಲಿದ್ದ ತೀರ್ಥವನು ಮೂರು ಸಲ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ್ದೇ ಪರಿಣಾಮೋದಕ (ಕರ್ನಾಕ. ೧೫೭). 'ಪಾದೋದಕ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಹಸ್ತೋದಕಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ) ದಾನವಸ್ತುವನ್ನು ಧಾರಯೆರೆದು ಕೊಡು: ಶ್ರೀನನ್ನಿಪಣ್ಣತರದೇವರ್ಗ್ಗೆ ಹಸ್ತೋದಕಂಗಯ್ದು ಕೊಟ್ಟವಾ ಗ್ರಾಮಮಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೪೮-೪೧: 1072). [ಹಸ್ತೋದಕ + ಕೆಯ್₁]

ಹಸ್ತ್ಯಾರೋಹ (ನಾ). ಆನೆಯನ್ನು ನಡಸುವವನು; ಮಾವುತ: "ಹಸ್ತಿಪಕಃ, ಹಸ್ತ್ಯಾರೋಹಃ, ನಿಷಾದೀ -- ಈ ೩ ಮಾವಂತಂ" (ಹಲಾಯು. ೨೪-೬೨). [ಸಂ.]

ಹಳ₁ 'ಪಟ₁' ನೋ.

ಹಳ₂ 'ಹಲ್₃' ನೋ.

ಹಳಕು 'ಪಟಕ' ನೋ.

ಹಳಕೆ (ನಾ). ಹಳೆಯದಾಗಿರುವಿಕೆ: ಆ ಕಾಣುವ ಮೂಡಲ ಗೋಡೆಯು ಹೊರಗಣಿಂದ ನೋಡುವವರಿಗೆ ಕಲ್ಕಟ್ಟಡದ ಹಳಕೆಯ ಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ಹಾವಸೆಗರುಕೆಗಳಿಂದ ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟಾಗಿ ಏಲವಾಗಿ ಭದ್ರವಾಗಿ ಮುದ್ದಾಗಿದೆ (ಚಿಕ್ಕೂ. ೬೬-೨೭). [ಹಳ₁ (< ಪಟದು₁) + -ಕೆ]

ಹಳಗ, ಹಳಗು (ನಾ). ಕಳೇಬರ; ಅಸ್ತಿಪಂಜರ: ಜಿಹ್ವೇಂದ್ರಿಯ ವಿಷಯಾಸಕ್ತಂಗಳಪ್ಪ ಕಾಗೆಗಳಾನೆಯ ಹಳಗದ ಪಡುಕೆಗೊಳಪೊಕ್ಕು ಪೂಜಿಮಡಲಾಜಿದ ಮಹಾನದಿಯ ಪೊನಲಿಂ ಒಂದು ದುಃಖವನೆಯ್ದುವಂತೆಯುಂ (ದ್ವಾದಶಾ. ೮-೬೧ ವ); ಸುಗ್ರೀವ . . . ರಘುನಾಥಗಾ ಸತ್ವವನ್ನೋಡಲೆಂದು ತನ್ನಣ್ಣ ಕೊಂದ ಹಳಗವಂ ತೋರಿಸಲ್ಕೆ (ತುಪಂಗ. ೩೪-೬೮). **ಹಳಗು:** ಗಳಿಸಿ ಪಾಪವನ್ನು ಯಮನ ಬಳಿಗೆ ಒಯ್ಯ ತನುವ ನಾಯ ಹಳಗಿಗಿಂದ ಕಡೆಯ ಕಾಂಬುದೆಂದಿಗಪ್ಪುದೊ (ಸುಪಾರ. ೬೩-೪). [< ಪಟಗ₁?]

ಹಳಗನ್ನಡ 'ಪಟಗನ್ನಡ' ನೋ.

ಹಳಗಾಗು (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) ಅಪಮಾನಿತನಾಗು; ಕೀಳಾಗು: ಕೈ ಹೊಯ್ದು ನಕ್ಕಳು ದ್ರುಪದರಾಜಸುತೆ ನರೆದ ಪೃಥ್ವೀಶ್ವರರ ಮಧ್ಯದೊಳ್ಗುರುಹಿರಿಯರೊಳ್ಮುಂದ ಹಳಗಾದನು (ತುರಂಗ. ೨೩-೨೨). [ಹಳಗ + ಆಗು₁]

ಹಳಗಿಸು 'ಪಳಗಿಸು' ನೋ.

ಹಳಗು 'ಹಳಗ' ನೋ.

ಹಳಗ 'ಪಲಗ' ನೋ.

ಹಳಚಗೆ, ಹಳಚ್ಚಗ (ಅ). ೧. ನಿರ್ಮಲವಾಗಿ; ಸ್ವಚ್ಛವಾಗಿ: ಕಳಮೆಯನ್ನವ ತೊವರಿಯ ಹಳಚಗಿರುವ ತೊಯಿ ರಸ ಹುಣಿಸಪಳಿದ್ಯವ ಎಳವಣ್ಣುಗಳಿಕ್ಕಿದರು (ಜ್ಞಾನಚ. ೩೯-೧೬೭). **ಹಳಚ್ಚಗೆ:** ೨. ನಿಚ್ಚಳವಾಗಿ: ಇನ್ನೂ ಬೆಳಕು ಹರಿದು ಹಳಚ್ಚಗಾಗಿರಲಿಲ್ಲ (ಬಿಳಿಮ. ೨೬೪). 'ಪಳಚ್ಚನೆ' ಪರಾ. [ಹಳಚು₁ (< ಪಳಂಚು₁) + -ಅಗೆ]

ಹಳಚನೆ 'ಪಳಚ್ಚನೆ' ನೋ.

ಹಳಚಿಕೆ, ಹಳಚಿಗೆ (ನಾ). ೧. ನಿರ್ಮಲತೆ; ಸ್ವಚ್ಛತೆ: ಉದಕಕ್ಕೆ ಹಳಚಿಕೆಯಲ್ಲದ ಪಾಕುಳಕ್ಕುಂಟ (ಸಕವ. ಕ. II, ೨೧೫-೬೨). ೨. ಪವಿತ್ರತೆ; ಪಾವಿತ್ರ್ಯ: ಹರಿಯ ಹಳಚಿಕೆಯುಳ್ಳವನಲ್ಲವ ಸುರೂಪಿ ಸಮಗುಣನು ನೀನಲ್ಲವೆ (ಪುರಂದ. ೫-೩೫-೧). ೩. ಅಪ್ಪಳಿಸುಘಿಕೆ; ಘಟ್ಟಣೆ: ಬಲಿದ ಬವರಕೆ ನೂಱುಮಡಿಯನೆ ಕಲುಮರನ ಕಣಗಳ ಕಠೋರದ ಹಳಚಿಕೆಗಳ್ಗುಬ್ಬಡಿಸುತಿರ್ದವು ವೀರರಾಹವದ (ತೊರರಾ. ೬-೨೨-೯). **ಹಳಚಿಗೆ:** ೪. ಕಾಂತಿ; ಹೊಳಪು: ತೊಳತೊಳತೊಳಗುವ ಕರಗತ ಹರಿಣನ ಕಂಗಳ ಹಳಚಿಗೆಯೊ (ಭಕ್ತಸ. II, ೪-೩). ೫. ಸ್ವಚ್ಛವಾದುದು; ಹಸನಾದುದು: ಬಳಿದಾಗಿ ತೊಳೆದಳ್ಳ ಕಪ್ಪನಲ್ಲವ ತೆಗೆದು ಹಳಚಿಗೆ[ಪಾಠಾಂ. ಕೆ]ಯ ಮಾಡಿ (ಸೂಪಶಾ. ೨-೩೩).

[ಹಳಚು₁ (< ಪಳಂಚು₁) + -ಇಕೆ]

ಹಳಚಿಕೆವೆಱು (ಕ್ರಿ). ನಿರ್ಮಲವಾಗು; ಸ್ವಚ್ಛವಾಗು: ಪಲ್ಲಟವಿಲ್ಲದೂರ್ಮಿಯುಂ ಹಳಚಿಕೆವೆತ್ತ ವಸ್ತ್ರದ ವಿಲಾಸದ ಚೆನ್ನಿಗರಲ್ಲಿ ಮೇಳವಂ ಬಳಸದಿರು (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೧-೬೫). [ಹಳಚಿಕೆ + ಪೆಱು]

ಹಳಚಿಗೆ 'ಹಳಚಿಕೆ' ನೋ.

ಹಳಚು₁ 'ಪಳಂಚು₁' ನೋ.

ಹಳಚು₂ 'ಪಳಂಚು₂' ನೋ.

ಹಳಚ್ಚಗೆ 'ಹಳಚಗೆ' ನೋ.

ಹಳಚ್ಚು 'ಪಳಂಚು₁' ನೋ.

ಹಳತು 'ಪಟದು' ನೋ.

ಹಳದಿ, ಪಳದಿ, ಹಲದಿ (ನಾ). ೧. ಅರಿಸಿನದ ಬಣ್ಣ; ಪೀತವರ್ಣ: ಕಿವಿಯಲಿಕ್ಕಿದ ಬಳಹದೋಲೆ ಹಳದಿಯ ಉಡುಗೆ (ಬಸವ. ೯-೧೦೧); ಹಳದಿ ಪಾರಿಯ ಪಚ್ಚೆ ಚೋನೆಗಪಳೆ ಸುವರ್ಣಾವಳಿಯ ಸಂಧ್ಯಾವಳಿಯುದಯರಾಗದಲಿ ರಚಿಸಿದ ಹಕ್ಕರಿಕೆಗಳ . . . ರಚಿಸಿದರು (ಕುಮಾಭೀ. ೪-೪೯); ಇಲ್ಲಿ ಕೆಂಪು; ಅಲ್ಲಿ ಹಳದಿ (ಆನಿಕೇ. ೨೦-೧೧). ೨. ಅರಿಸಿನ: 'ಹಳದಿಗಡಿಗೆ' ಪರಾ. Δ ಪಳದಿ: ೧. "ಪಳದಿ — ಹರಿದ್ರಾ" (ತದ್ಭವೋ. ೨೫); ಕೆಂಪಸಿತಂ ಪಳದಿ ಪಳುಕು ಪಚ್ಚೆಗಳ ಬಣ್ಣದಿಂದೆ (ಭುಮಭಾ. ೮-೪). ೩. ಹಳದಿಬಣ್ಣದ ಬಟ್ಟೆ: ಸುವರ್ಣಾವಳಿಯ ಪಳದಿಯ ಚೋನೆಗಪಳೆಯ ಪಲಬಗೆಯ ಪಲ್ಲಣದ . . . ಪರುಠವಣೆ ಪಸರಿಸೆ (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೧ ವ). **ಹಲದಿ :** (೬).

[< ಪ್ರಾ. ಹಲದ್ದೀ, ಹಲದ್ದಾ, ಹಲಿದ್ದಾ./ ಸಂ. ಹರಿದ್ರಾ]

ಹಳದಿಕಣಗಲು (ಕ್ರಿ). ಹಳದಿ ಬಣ್ಣದ ಕಣಗಿಲು: (ಪ್ರುಬಿಗಿ. ೫೩-೧೦೬೬).

[ಹಳದಿ + ಕಣಗಲು (< ಕಣಗಿಲ್₁)]

ಹಳದಿಗಡಿಗೆ (ನಾ). ಅರಸಿನದಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾದ ಗಡಿಗೆ (?): ಹಕಳಾಡದ ಬಿರುದು ಹಳದಿಗಡಿಗೆ ಹಗಲುದೀವಿಟಿಗೆ ಸಹ ಕೊಟರೂ (ಎಕ. XVI, ಗುಬ್ಬಿ, ೬೯-೩೪; ?).

[ಹಳದಿ + ಗಡಿಗೆ]

ಹಳದಿಗುಳ್ಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ಹಳದಿಗುಳ್ಳ, ಆನೆಸುಂಡೆಗಿಡ" (ಪ್ರುಬಿಗಿ. ೭೦-೧೪೪೦). [ಹಳದಿ + ಗುಳ್ಳ]

ಹಳದಿಗೋರಟೆ (ನಾ). ಹಳದಿಬಣ್ಣದ ಹೂವುಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ಬಾಲಪುಷ್ಪ,— ಹಳದಿಗೋರಟೆ, ಸೇವಂತಿಗೆ" (ಓಷಧಿ. ೧೦೮); ಹಳದಿಗೋರಟೆ ಸೊಪ್ಪು, ಅಮರದವಳ್ಳಿ . . . ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಕಾಸಿ ಆ ತುಪ್ಪವ ತೊಡೆಯಲು ಬೆಂದ ಹುಣ್ಣು ಮಾಣುವುದು (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೧೬೦).

[ಹಳದಿ + ಗೋರಟೆ (< ಗೋರಂಟೆ)]

ಹಳದಿಜ್ವರ (ನಾ). ಕಾಮಾಲೆ ಮತ್ತು ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣದ ವಾಂತಿ ಉಂಟಾಗುವ ಉಷ್ಣದೇಶದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜ್ವರ: ದಕ್ಷಿಣ ಆಫ್ರಿಕ, ಕಾಂಗೋ ಪ್ರಾಂತಗಳಲ್ಲಿ "ಹಳದಿಜ್ವರ" ಎಂಬೊಂದು ಭಯಂಕರ ಬೇನೆಯಿದೆ (ಬಾಲಪ್ರ. III, ೧೩೧೮); ಅನಾಫಲಿಸ್ ಮಲೇರಿಯಾ (Malaria) ಜ್ವರವನ್ನೂ ಸ್ಟಿಗೋಮಿಯ ಹಳದಿಜ್ವರ (Yellow fever) ವನ್ನೂ ಹರಡುತ್ತವೆ (ಗೃಹವಿ. ೧೮೫). [ಹಳದಿ + ಜ್ವರ]

ಹಳದಿಪಾವಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ: ಹಳದಿಪಾವಟೆ, ಐನಷೆ, ಮದ್ದಿ (ಪ್ರುಬಿಗಿ. ೫೫-೧೧೯೬). [ಹಳದಿ + ಪಾವಟೆ (< ಪಾಪಟೆ₂)]

ಹಳದಿಬಣ್ಣ 'ಹಳದಿವಣ್ಣ' ನೋ.

ಹಳದಿಯಂಬರ (ನಾ). ಹಳದಿಬಣ್ಣದ ವಸ್ತ್ರ: ಒಪ್ಪುವ ನಾಗಚಂಪಕಪ್ರಸರದ ಚೊಲ್ಲಹಂ ಹಳದಿಯಂಬರಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೮-೪೧೦). [ಹಳದಿ + ಅಂಬರ]

ಹಳದಿವಣ್ಣ, ಹಳದಿಬಣ್ಣ (ನಾ). ಅರಿಸಿನದ ಬಣ್ಣ; ಪೀತವರ್ಣ: ಒಸೆದು ಹೊಸುವ ಹಳದಿವಣ್ಣದ ಭಸಿತಮಂ ಹೊಸಿದೆನೊಡಲೊಳಿದೆ ರಸಿಕ ನೋಡೆಂದೆನುತ ತೋಱಿದಳರಿಸಿನವನಬಲೆ (ಬಸವು. ೧೨-೧೭). **ಹಳದಿಬಣ್ಣ:** ಸಿಂಹಗಳು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಹಳದಿಬಣ್ಣದವು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೨೦೮). [ಹಳದಿ + ಬಣ್ಣ]

ಹಳದು 'ಪಟದು' ನೋ.

ಹಳದುಪ್ಪ 'ಪಳೆದುಪ್ಪ' ನೋ.

ಹಳಧರ 'ಹಲಧರ' ನೋ.

ಹಳಬ 'ಪಳಬ' ನೋ.

ಹಳಬಾಳಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಹಳಬಾಳಗೆ (ಕುಡಕ). – ಮಧ್ಯಮ ಆಕಾರದ್ದು. ಕಟ್ಟಿಗೆ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬರುವದಿಲ್ಲ (ಕಭಾಗ. ೫೦). [?]

ಹಳಮೂಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜೋಳ: ಹಳಮೂಕನ ಜೋಳ, ಉಳಕನ ಜೋಳ, ಈ ಯೆರಡು ಜಾತಿಗಳನ್ನು ಬೇರೆ ಜಾತಿಗಳ ಪೈರಿನಲ್ಲಿ ನಡುನಡುವೆ ಸಾಲುಗಳಾಗಿ ಮಾತ್ರ ಬಿತ್ತುವರು (ಕಭಾಗ. ೨೬೧). [?]

ಹಳಮೆ 'ಪಟಿಮೆ' ನೋ.

ಹಳಮೊರೆ 'ಪಳಮೊರೆ' ನೋ.

ಹಳಯಿಗೆ 'ಪಟಯಿಗೆ' ನೋ.

ಹಳಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೀನು: ಹಳಲೆ ಕಪ್ಪೆಗಳೊಟಿಲೆ ಬೋಟೆ ಗಿಟಿಲುಗಳೆಂಬ ಹೊಳೆವಳಿಯ ಮೀನ್ಗಳಂ ತವಿಸುತಿಹ ಬೇಡರಂ ನೋಡಿದಂ ಭೂಪಲನು (ಹಚಕಾ. ೫-೪೬). 'ಹಟಿಲ್' ಪರಾ. [?]

ಹಳವಂಡ (ನಾ). (ಉಕ) ೧. ಉಮ್ಮಳ; ತಲ್ಲಣ: ಎದೆಯು ನಿಗಿನಿಗಿಕೆಂಡ ಮನವೆಲ್ಲ ಹಳವಂಡ (ಪಯಣ. ೮೬-೧೧); ಇದ್ದೊಬ್ಬ ಕುವರನನು ಕಳಕೊಂಡ ಹಳವಂಡ ಬಯಲಾಯ್ತು ನಿನ್ನ ಬರವಿಗೆ ಸೋದರಾ! (ಚಿಂತನ. ೧೦-೩). ೨. ತಳಮಳವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಭ್ರಾಂತಿ; ಭ್ರಾಮಕಸ್ವಪ್ನ: ಹಾರೈಸಿದೆಲ್ಲವು ಹಳವಂಡವಾದ ಮೇಲಿನ್ನೇನಿನ್ನೇನು (ಪುರಂದ. ೨-೩೬-೫); ಈ ಹಳವಂಡವೆಲ್ಲ ಹೋಗಿ ಎಲ್ಲವೂ ಸರಿಯಾಗುತ್ತದೆ (ಜನನಾ. ೧೧೬). ೩. ತೀವ್ರವಾದ ಹಂಬಲ; ತವಕ: ಓಡಿಹೋಗಬೇಕು, ಶಾಂತಿನಿಕೇತನ ಸೇರಬೇಕು ಎಂಬುದೊಂದೆ ಹಳವಂಡ (ಗಾಂಪ. ೬೪); ನೂರಜಹಾನಳ ಹಳವಂಡವೇ ಮಗನನ್ನು ಈ ಮನೆಗೆ ತಂದು ಬಿಟ್ಟಿತೆಂದು ಮಾಸಾಹೇಬರು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದರು (ಕನ್ನಡಿ. ೧೮೧).

ಹಳವಂಡಕನಸು 'ಹಳವಂಡಗನಸು' ನೋ.

ಹಳವಂಡಗನಸು, ಹಳವಂಡಕನಸು (ನಾ). = ಹಳವಂಡ ೨: ಹಗಲು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಬಂದು ಹೋದದ್ದೇ ರಾತ್ರಿ ಕನಸಿನಲ್ಲಿ ವಿಕಾರವಾಗಿಯೂ ವಿಪರೀತವಾಗಿಯೂ ಬಂದರೆ ಅದು ಹಳವಂಡಗನಸು (ವಿಚಾಮಂ. ೬೨); ನೆನಪಾದಂತೆ ಅವಳಿಗೆ ಅದೆಲ್ಲ ಹಳವಂಡಗನಸಿನಂತೆ ತೋರಿತು (ನಿರಾಭ. ೫೩). **ಹಳವಂಡಕನಸು**: ಏನಿಲ್ಲ ಕಂಚುಕಿಯೆ, ಹಳವಂಡಕನಸಿನಲಿ ಎಚ್ಚತ್ತು ನಾನಿಹೆನು (ಸ್ಪರ್ಧಿ. ೬); ಹಳವಂಡಕನಸನ್ನು ಕಂಡವನು ನೆನೆನೆನೆಸಿ ಯಾಕೇನೂ ತಬ್ಬಿಬ್ಬಲಾಗುವೊಲೆ (ಸಹೀಗೀ. ೧೫-೨೦೫). [ಹಳವಂಡ + ಕನಸು]

ಹಳವಂಡಗೈ (ಕ್ರಿ). ಭ್ರಾಂತಿಯ ಕನಸನ್ನು ಕಾಣು; ಭ್ರಮೆಗೊಳಗಾಗು: ನನ್ನ ಮನಸ್ಸು . . . ಹಳವಂಡಗೈಯುತ್ತ ಬಾಹ್ಯಜಗತ್ತನ್ನೇ ಮರೆತಿದ್ದಿತೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು (ಹೇಮಂತ. ೨೬೬). [ಹಳವಂಡ + ಕೈ$_1$ (<ಕೆಯ್$_1$)]

ಹಳವಳ (ನಾ). ಉಮ್ಮಳ; ಕಳವಳ: ಗುಂಡಿಗೆವೊಡೆದವೊಲು ಹಾ ವಿಧಿಯೆ ಹಾಯೆನುತ ಹಳವಳದಿ ಮಿಡಿದು ಕಂಬನಿಗಳನು . . . ಶೋಕಿಸಲು (ಉತ್ತರ. ೪೦-೨೬). 'ಹಳಹಳಿ$_2$' ಪರಾ. [?]

ಹಳವಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಉಮ್ಮಳಿಸು; ಕಳವಳಪಡು; ಹಳಹಳಿಸು: ಕಣ್ಕಂಪೇಟಿ ಕಯ್ ನಡುಗಿ ಘುಡುಘುಡಿಸಿ ಕೊನೆಮೀಸೆ ಕೆತ್ತಿ ಭುಗಿಭುಗಿಲೆನುತ ಹಳವ [ಪಾಠಾಂ. ಹ]ಳಿಸಿ (ಮಹಾರ. ದೇ. ೬೪-೮); ಕಬ್ಬುವಿಲ್ಲ ಹಾಹಾ ನಮ್ಮ ತೊಡೆದೈ ಕೊಲ್ಲದೆ ಕೊಂದೆ ನೀನೆಮ್ಮನೆಂದಬಲೆಯರೆಲ್ಲರು ಹಳವಳಿಸಿದರು (ಭರಚ. ೫೨-೬೯); ಅಳದವರಳು ತಿರ್ದರು ರತಿಕಾಂತನ ಹಳವಳಿಸುವ ಪ್ರಳಾಪದಲಿ (ಮೋಹತ. ೮-೨೫); ನಂದನ ನೀನೆನ್ನ ಹಾಕಿ ಹೋಹರೆ ಹಾಯೆಂದುಟಿ ಹಳವಳಿಸಿದಳು (ನಾಗಕು. ೧೧-೪೦). 'ಹಳಹಳಿಸು$_2$' ಪರಾ. [ಹಳವಳ + -ಇಸು$_1$]

ಹಳವಾತು 'ಪಟಿವಾತು' ನೋ.

ಹಳವಾರ 'ಹಳುವಾರ' ನೋ.

ಹಳವಾರಿ (ನಾ). ನಿಕೃಷ್ಟವ್ಯಕ್ತಿ; ಕ್ಷುದ್ರನಾದವನು: ಇಳೆಯೊಳು ಬಲವನ್ನು ಪೇಳಿಕೊಂಡು ಸುಳಿದಾಡಿ ಕಂಡಲ್ಲಿ ಹಳವಾರಿಯಾಗಿ ಹಕ್ಕಲವಾಗಿ ತಿರುಗಿದ ಮೂಢ ನಾನು (ಮೋಕ್ಷದೀ. ೯೧). [ಹಳವಾರ (< ಹಳುವಾರ) + -ಇ$_3$]

ಹಳವಿ (ನಾ). ದುರ್ಗಾದೇವತೆ (?): ಅಟ್ಟಹಾಸವ ಮಾಡಿ ಕೊಂದಳು ದುಷ್ಟರನು ನಿಮಿಷದಲಿ ಕಾಲನ ಪಟ್ಟಣದವೋಲಾಯ್ತು ಹಳವಿಯ ವನೆಯದಾಕ್ಷಣಕೆ (ನಿಭಾಗ. ೫-೬-೩೩). [?]

ಹಳವಿಗೆ 'ಪಟಯಿಗೆ' ನೋ.

ಹಳವಿಗೆಗೋಲು (ನಾ). ಬಾವುಟದ ಕೋಲು, – ದಂಡ: ಕಪಿಯ ಹಳವಿಗೆಗೋಲ ನೆತ್ತಿಸಿ ಕೆಲಬಲದ ಮನ್ನೆಯರ ಕೈವೀಸಿ . . . ಪಾರ್ಥನಿದಿರಾದ (ಕುವ್ಯಾಧಿ. ೬-೧೩).

[ಹಳವಿಗೆ (< ಪಟಯಿಗೆ) + ಕೋಲು$_1$ (< ಕೋಲ್$_1$)]

ಹಳವಿಸು 'ಪಳಯಿಸು' ನೋ.

ಹಳವು$_1$ 'ಪಟುವ' ನೋ.

ಹಳವು$_2$ (ನಾ). ಸಂಶಯ; ಸಂದೇಹ (?): ಅಳವ ಕೊಳಗದ ಮಾಟ ಆತ ನಿನ್ನಡೆಯೂಟ ಸರಕಳಿದ ಬಳಿಕ ನೋಡೋ ದೇಹ ತಾಸುಳಿಯದಿದು ಹಮ್ಮೊ ಬಿಡೋ ಇದಕೆ ಹಳವಿಲ್ಲ (ವಾದಿಚೀ. ೩೨-೩). [?]

ಹಳವೆ 'ಪಟವೆ' ನೋ.

ಹಳವೆಣ (ನಾ). ಬಲುದಿನದಿಂದ ಸಂಸ್ಕಾರವಾಗದೆ ಉಳಿದ ಹೆಣ; ಕೊಳೆತ ಶವ: ಮಿಗೆ ಹಳವೆಣನ ಹೊಲಸಿಗೆ ಹೇಸಿ ಹರಿದಡಿಗಡಿಗೆ ಸುಯ್ಯುವನ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೩-೧೨).

[ಹಳ$_1$ (< ಪಟಿದು) + ಪೆಣ]

ಹಳಸಲು (ನಾ). ೧. ಹಳಸಿಹೋದುದು; ಕೆಟ್ಟುಹೋದುದು: ನೆನ್ನೆ ಮಾಡಿದ ಅನ್ನ ಹಳಸಲಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ) (ಗು). ೨. ಮಾಸಿದ; ಮಲಿನವಾದ: ಮಾರನೆಯ ದಿವಸ ಹಳಸಲು ಮುಖದಿಂದ ಮನೆಗೆ ತಿರುಗಿ ಹೋಗುವುದಕ್ಕಿಂತ . . . ನಿದ್ರೆ ಮಾಡುವುದೇ ಲೇಸೆಂದು ತೋರಿತು (ನವಾ. ೬೬); ಮತ್ತೆ ಅದೇ ಹಳಸಲು ಸಮಕಲು ರಗಳೆ! (ತುಂಗಭ. ೬೦). ೩. ಹಳಸಿಹೋದ; ಕೆಟ್ಟುಹೋದ: ಹಳಸಲು ತಿಂಡಿಗಳನ್ನು ತಿಪ್ಪೆಗೆ ಬಿಸಾಡು (ರೂಢಿ). [ಹಳಸು$_1$ (< ಪಟಸು) + -ಅಲು (< -ಅಲ್$_2$)]

ಹಳಸು$_1$ 'ಪಟಸು' ನೋ.

ಹಳಸು$_2$ (ನಾ). ೧. ಹಳಸಿ ಕೊಳೆಯಾದುದು; ಹೊಲಸು: ಹಲ್ಲು ದಾಳಿಂಬದ ಬಿತ್ತಂದನಲ್ಲದೆ ಹಲ್ಲೊಳಗಣ ಹಳಸ ಹೇಳಲಿಲ್ಲಾ (ಚದಾವ. ೩೮-೪). (ಗು). ೨. ಹಳಸಿದ; ಕೊಳೆತ: ಹಳಸುತಿಂಡಿಯ ಹುಳಿವಾಸನೆ ಮೂಗಿಗಡರುತ್ತಿತ್ತು (ಪುನರು. ೨೬೮).

ಹಳಸುಮಾಡು = ಮಾಸುವಂತೆ ಮಾಡು: ಈ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ . . . ಬದಲಾವಣೆಗಳಾಗಿ ಹಳೆಯದನ್ನು ಹಳಸುಮಾಡಿಬಿಟ್ಟಿವೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೫೦).

[< ಪಟಸು./ ತುಳು. ಹಲಸ್, ಅಲಸ್]

ಹಳಸು$_3$ 'ಪಲಸು' ನೋ.

ಹಳಸುವೆಣ (ನಾ). = ಹಳವೆಣ: ಹಳಸುವೆಣವನ್ನು ಮನೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದು ಧರ್ಮವಲ್ಲಾ (ವಿಜಯ. ೧೭). [ಹಳಸು$_1$ (< ಪಟಸು) + ಪೆಣ]

ಹಳಹಳ (ನಾ). ಅಧಿಕವಾದ ಕಾಂತಿ, ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಅನುಕರಿಸುವ ಶಬ್ದ: 'ಹಳಹಳನೆ', 'ಹಳಹಳಿಕೆ$_1$' ಪರಾ.

ಹಳಹಳನೆ (ಅ). ಕಾಂತಿಯುಕ್ತವಾಗಿ; ಥಳಥಳನೆ: ಬೆಳಿವ ತುಪ್ಪುಳುಮೀಸೆ ಹಳಹಳನೆ ನಳನಳಿಸೆ ವಿಟವೇಷದಿಂ ವಿಳಾಸಂ ಸೂಸಲಡಿಯಿಡುತೆ ಬರೆ (ಇಹರ. ದೇ. ೩೨-೧೨); ಹಳಹಳನೆ ಹೊಳೆಹೊಳೆದು ದೇವಕಳೆ ಮನಕೆ ಮಂಗಳವಿತ್ತುದು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೨-೨೪); ಹಳಹಳನಿರ್ದ ತಾರೆಗಳನಾಯ್ದು ಕುಟುಂಕುತುಂ . . . ಬಂದುದಯಾದ್ರಿಯನರ್ಕನೇಟಿದಂ (ಕುಸುಮಾ. ೧೪-೨೧). [ಹಳಹಳ + -ಅನೆ$_1$]

ಹಳಹಳಿ$_1$ (ನಾ). ರಭಸ; ತೀವ್ರತೆ: ಹಳಹಳಿಯೊಳೇಳ್ವ ಘನತತಿ ಚುಮ್ಮುಚುಮ್ಮೆನುತ್ತಳುರ್ವ ಬಿಸಿಲತಿನಿರ್ಮಳತ್ವಮಂ ತಳೆದು ತೊಳತೊಳಗುವ ಸುಧಾಂಶುಬಿಂಬಂ ವಿರಾಜಿಸಿದುದಾ ಬಂದ ಶರದಾಗಮದೊಳು (ಸಮ್ಮಕಾ. ೧-೧೯).

[ದೇ. ‖ ತೆಲು. ಹಳಹಳಿ, ಹಳಾಹಳಿ]

ಹಳಹಳಿ$_2$, ಹಳಾಹಳಿ (ನಾ). ೧. ಕಳವಳ; ತಳಮಳ: ಇದುವರೆಗಿನ ಮನಸ್ಸಿನ ಹಳಹಳಿ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಹಾಯೆನಿಸಿತ್ತು (ವ್ಯಾಸ. ೩೩೪); ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಳಹಳಿ

ಅವರ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಮುತ್ತಿಹತ್ತಿತು (ಮೂಯದಾ. ೬೬). ೨. ವಿಷಾದ; ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪ: ಸೌಂದರ್ಯದ ಖಣಿಯೊಂದನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡುದಕ್ಕೆ ಹಳಹಳಿಯೆನಿಸಿತು (ಶಿಲಾಮು. ೪೪); ಸಿಟ್ಟಿನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧೀ ಕೊಟ್ಟರೆ ಎಲ್ಲವ್ವನಂತೆ ಹಳಹಳಿಗೆ ಗುರಿಯಾಗಬೇಕಾಗುವುದು (ಸ್ಥೂಲಮಿ. ೮೮). **ಹಳಾಹಳಿ:** ೧. ರಾಯರು ಗಿರಿಜಮ್ಮನ ಹಳಾಹಳಿಯನ್ನು ನಿವಾರಿಸಿದರು (ಜೀವನ. ೧೧). [← ಮರಾ. ಹಳಹಳ, ಹಳಹಾಳ]

ಹಳಹಳಿಕೆ$_1$ (ನಾ). ಕಾಂತಿ; ತೇಜಸ್ಸು: ಥಳಥಳಿಸಿ ತೋಳ ಮೊದಲುಜ್ಜ್ವಳಿಕೆ ಕುಡಿಯುಟ್ಟು ಪೊಳೆವಂಗಭಂಗಿಯೊಳೆ ಹಳಹಳಿಕೆ ಪೊಱಮಟ್ಟು ಪೇರುರದ ಪೊಳೆಪು ಮಣಿಹಾರರುಚಿಯಿಂ ಪೆರ್ಚೆ (ಕುಸುಮಾ. ೭-೧೩೩ ರಗಳೆ); ಒಳಗೆ ಥಗೆ ನಗೆ ಹೊಱಗೆ . . . ಪರಾಭವದ ಕಂದೊಳಗೆ ಕಡುಹಿನ ಕಲಿತನದ ಹಳಹಳಿಕೆ ಹೊಱಗೆ ಮಹೀಶ ಹದನಿದು ನಿನ್ನ ನಂದನನ (ಕುವ್ಯಾಶ. ೨-೧). [ಹಳಹಳ + - ಇಕೆ]

ಹಳಹಳಿಕೆ$_2$ (ನಾ). ರಭಸ; ತೀವ್ರತೆ: ಸಲಗ ಸಲಗನೊಳುಬ್ಬಿ ಹಳಚುವ ಹಳಹಳಿಕೆಯಲಿ ತಾಗಿದರು ತಳವೆಳಗುಗೊಳೆ ತಳದಿಳೆಯ ಭಾರಕರುಸುರು ನಿಮಿಷದಲಿ (ತೊರರಾ. ೬-೩೩-೧೨). [ಹಳಹಳಿ$_1$ + - ಕೆ]

ಹಳಹಳಿಕೆ$_3$ (ನಾ). ಕಳವಳ; ತಳಮಳ: ಅವನನ್ನು ಅಗಲಿರುವ ನಮ್ಮ ಮನದ ಹಳಹಳಿಕೆಗಿಂತ ನಮ್ಮನ್ನು ಅಗಲಿರುವ ಅವನ ಮನದ ಹಳಹಳಿಕೆ ನೂರುಪಾಲು ಹೆಚ್ಚು (ರಾಮಾನ. ೨೬); ನನ್ನಿಂದಿನ ಹಳಹಳಿಕೆಗೆ ಕಾರಣ ತಾನೇನೋ (ಅಹಲ್ಯ. ೧೯-೬). [ಹಳಹಳಿ$_2$ + - ಕೆ]

ಹಳಹಳಿಪಡು (ಕ್ರಿ). ವಿಷಾದಿಸು; ಮರುಗು: ಯಾರು ನೋಡಿದರೂ, ಸುಭಗೆಯಂಥ ಹಸುಗೂಸಿಗೆ ಈ ಬಗೆ ಆಗಬಾರದಿತ್ತೆಂದು ಹಳಹಳಿಪಟ್ಟರು (ಗಂಗಾಸಾ. ೧೯). [ಹಳಹಳಿ$_2$ + ಪಡು$_1$]

ಹಳಹಳಿಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಮಿರುಗು; ಹೊಳೆ; ಪ್ರಕಾಶಿಸು: ನಳನಳಿಪ ಕರ್ಪೂರದ ಸೊಡರ್ಗಳಂ ಬೆಳಬೆಳಗಿ ಹಳಹಳಿಪ ಧೂಪವಿತ್ತಾರತಿಗಳಂ ಬೆಳಗಿ (ಇಹರ. ದೇ. ೨೯-೨೨); ಹಳ[ಪಾಠಾಂ. ಳಿ]ಹಳಿಪ ಕಣ್ಣಳಿಂ ಉಚ್ಚೈಃಶ್ರವಮನಿಳಿಕೈವ ತುರಂಗದೊಳ್ ಕುಳಿತು (ಮಳಿರ. ಪ. ೨೨೬-೨೬); ಹಳಹಳಿಪ ಕುರುಳುಗಳ ಮಱೆಯಲಿ ತೊಳಪ ಕಂಗಳಲೀಕ್ಷಿಸುತ ಕೆಲಬಲದ ನೆರವಿಯನು (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೧೦-೩೬). [ಹಳಹಳ + - ಇಸು$_3$]

ಹಳಹಳಿಸು$_2$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಕಳವಳಿಸು; ತಳಮಳಿಸು: ಪುಂಡರೀಕದಳಾಕ್ಷ ರಾಮರು . . . ಹಳಹಳಿಸಿ ಭಯಗೊಂಡವೋಲನುಕರಿಸಿದರು ದಿಗುಮಂಡಲವನೀಕ್ಷಿಸುತ ಮಾಯಾಮರ್ತ್ಯಭಾವನೆಯ (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೫೩-೩); ಕುರೂಪಿಯಾಗಿರುವುದು ಪಾಪವಲ್ಲ, ಕುರೂಪಿಯಾಗಿದ್ದೇನಲ್ಲಾ ಎಂದು ಹಳಹಳಿಸುವುದು ಪಾಪ (ಶೃಹಾರ. ೬). ೨. ಹಂಬಲಿಸು; ಕಾತರಿಸು: ಲಲನೆ ರುಕ್ಮಿಣಿದೇವಿ ಮಗನಾಗಮನವನು ಕಂಡು ಹಳಹಳಿಸಿ ನೋಡುತ್ತ . . . ಬೆಱಗಾದಳು (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೬೬-೩೬). ೩. ತಲ್ಲಣಿಸು: ಅಳಿಕುಲಾಳಕಿ ಬಂದಳೊಬ್ಬಳೆ ಮಳೆಗೆ ಕೈಯೊಡ್ಡಿ ಬಲಿದು ಮೈ ನಡನಡುಗಿ ಹಲುಹಲು ಹಳಚಿ ನೆನೆದಳು ವಾರಿಯಲಿ ತನು ಹಳಹಳಿಸೆ ಬಳಲಿದಳು ಚರಣದ ಹೊನಲ ಹೋರಟೆಗೆ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೯-೨೫). [ಹಳಹಳಿ$_2$ + - ಇಸು$_3$]

ಹಳಾಹಳಿ 'ಹಳಹಳಿ$_2$' ನೋ.

ಹಳಿ$_1$ 'ಪೞಿ$_1$' ನೋ.

ಹಳಿ$_2$ (ಕ್ರಿ). ಹೊಡೆ; ಥಳಿಸು; ಬಡಿ: ಕರಗಿಸಿಯುಮಱೆದುಂ ಕಂಡರಿಸಿಯುಂ ಹಳಿದುಂ ಕೆತ್ತಿಯುಂ ಬೆಟ್ಟುಂ ನಯಸಾಣೆವಿಡಿದುಂ ಸಮದುದೆಂಬಂತಿರೆ ತಟತಟನೆ ಪೊಳೆದು ಬಿತ್ತರಂ ಬಡೆದ ಬಿದುಗಲ್ಲ ಸುತ್ತಣ ಮಟ್ಟಡಿಯಿಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೨-೧೬). 'ಪಣೆ$_2$' ಪರಾ. [<ಹಣ್ಣ$_3$?]

ಹಳಿ$_3$ 'ಪೞಿ$_2$' ನೋ.

ಹಳಿ$_4$ 'ಪೞಿ$_3$' ನೋ.

ಹಳಿ$_5$ 'ಪಳ್ಳಿ$_1$' ನೋ.

ಹಳಿ$_6$ 'ಹಲಿ$_1$' ನೋ.

ಹಳಿ$_7$ (ನಾ). ಜೇನುಗೂಡು; ಜೇನುಹುಟ್ಟಿ: ಉರಿದೋಱೆ ಜೇನ ಹಳಿಯ ಬಿಟ್ಟಾ ನೊಣನಿರದೆ ತೆರಳುವ ತೆಱದೊಳು ಸರಿದುದು ಸುರುತಾಳ ಲಗ್ಗೆ ದುರ್ಗವ ಬಿಟ್ಟು (ಕುರಾಸಾಂ. ೩೯-೨೮). 'ಪಲ್ಲೆ$_2$' ಪರಾ. [?]

ಹಳಿಗ (ನಾ). ಶಿವನ ಗಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಾದ ಭೃಂಗಿ (?): ಬಿಗುರ್ವರಿಜಂ, ಹಳಿಗಂ, ಕೊಂಡಂ, ಗುಳಿಕಂ, ಮುಂತಪ್ಪ ಭೂತವೇತಾಳಂಗಳ ಮರುಳ್ಪಡೆವೆರಸು . . . ಕೊಳುಗುಳಕೆ ನಡೆತಂದು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೩೧-೧೬). [?]

ಹಳಿಗು 'ಹಳುಗು$_1$' ನೋ.

ಹಳಿಗೆ 'ಪಳಿಗೆ$_1$' ನೋ.

ಹಳಿತ (ನಾ). ಬೈಗಳು; ದೂಷಣೆ; ನಿಂದೆ: "ಗರ್ಹಣಂ, ಗರ್ಹಣೀಯಂ - ಈ ೨ ಹಳಿತಂ" (ಕಾಶಕ. ೨೯೬). [ಹಳಿ$_1$(< ಪೞಿ$_1$) + - ತ$_2$]

ಹಳಿಬಂಡಿ (ನಾ). ನಾಲ್ಕುಗಾಲಿಗಳುಳ್ಳ, ತೇರಿನಾಕಾರದ ಎತ್ತಿನ ಬಂಡಿ: ಹೊಸದೊಂದು ಹಳಿಬಂಡಿ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ತೇರಿನ ಮಾಟದ ನಾಲ್ಕು ಗಾಲಿಗಳು . . . ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಹಳಿಬಂಡಿಯ ಗಾಲಿಗಳಿಗೆ ಗಡ್ಡಿ ಇರುವದಿಲ್ಲ . . . ಶುಭಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಈ ಬಂಡಿಗಳ ಅಗತ್ಯ (ಬೆಳಭಾ. ೧೩೫). [ಹಳಿ$_?$ + ಬಂಡಿ$_1$]

ಹಳಿಮೆ (ನಾ). = ಹಳಿತ: ನನ್ನ ಹಳಿವುದು ದಂಡ . . . ನಿಮ್ಮೀ ಹಳಿಮೆ ಮನಸಿನೊಳಗೊಳಗಿನೊಲಿಮೆ! (ಪಠಾನ. ೬೬-೧೦). [ಹಳಿ$_1$(< ಪೞಿ$_1$) + - ಮೆ$_1$]

ಹಳಿಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಪದ: ನುಡಿಯಂ ಕೇಳಿಯದೆ ಹಳಿಲಂ[ಪಾಠಾಂ. ರಂ]ದು ಮಿಗೆ ಹಮ್ಮೈದಂಬೋಗಿ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೯-೧೬).

ಹಳಿಲನೆ (ಅ). ತಟ್ಟನೆ; ಕೂಡಲೆ: ಎಲೆಲೆ ವೃದ್ಧನಾ ಬಿದ್ದನೆಂಬಲ್ಲಿಂ ಮುನ್ನಂ ನಿಲಲಾಱದೆ ಹಳಿಲನೆ ಘಳಿಗೆವಟ್ಟಲ ಮೇಲೆ ಬೀಳೆ (ನಂದಿರ. ೬-೪೬೬); ಸಿದ್ಧಪತಿ ಬರುತ್ತಿರೆ ಕಾಣುತೊಱಲಿ ಹಳಿಲನೆ ಬಿದ್ದು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೯-೩೧). [ಹಳಿಲ್ + - ಅನೆ$_1$]

ಹಳಿವು$_1$ 'ಪೞಿ$_2$' ನೋ.

ಹಳಿವು$_2$ 'ಪೞುವ' ನೋ.

ಹಳಿಸು$_1$ 'ಹೞಿಸು' ನೋ.

ಹಳಿಸು$_2$ 'ಪಳಯಿಸು' ನೋ.

ಹಳು$_1$ 'ಪೞುವ' ನೋ.

ಹಳು$_2$ (ನಾ). ೧. ನಿಕೃಷ್ಟ; ಕೀಳು: ಲಜ್ಜೆಯ ಭಯದ ಹೋರಟೆಗಳೊಳಿ ಹಳುವಾಗಿ ಕುಲದ ಸಿರಿ ತಪ್ಪುವುದಲಾ ಸಾಕಿಳುಹಬೇಕೆಂದೆನುತ ಗಂಗಾಜಲದೊಳಗೆ ಹಾಯ್ಕಿದಳು ಜನದಪವಾದ ಭೀತಿಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೩-೨೧). ೨. ಊನ; ಚ್ಯುತಿ: ಗುರುವಾದಡೂ ಆಚಾರಭ್ರಷ್ಟನಾದಡೆ ಅನುಸರಿಸಲಾಗದು ಲಿಂಗವಾದಡೂ ಆಚಾರ ಹಳುವಾದಲ್ಲಿ ಪೂಜಿಸಲಾಗದು (ವಚಶಾ. I, ೨೪೦-೨). 'ಹಳುಹು' ಪರಾ. ೩. ಹಗುರ; ಲಘು; ಸುಲಭ: 'ಹಳುವಾಯಿ$_1$' ಪರಾ. [← ಮರಾ. ಹಳು, ಹಳೂ]

ಹಳುಂಗು 'ಪಣುಂಕು' ನೋ.

ಹಳುಕು 'ಪೞಕ' ನೋ.

ಹಳುಗು$_1$, ಹಳಿಗು (ನಾ). ೧. ಕುಗ್ಗಿದುದು; ಕುಸಿದುದು; ತಗ್ಗಿದುದು. **ಹಳಿಗು:** ೨. ಹಿಂಜರಿಕೆ; ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟುವಿಕೆ: ಸಿಂಗದ ಹಳಿಗುಂ ಮೇಷದ ಪಿಂಗುಂ ಕೋವಿದರ ಭೀತಿಯೆಂಬೀ ಮೂರುಂ ಭಂಗವೆನಿಸಲ್ಕೆ ಪಡೆಯವು ಕಂಗೆಡಿಸಿಯೆ ಕೊಲ್ಲದಿರವು (ನೀತಿಸಾ. ೨೮೬).

ಹಳುಗಾಗು = ೧. ಕುಂದು; ಕುಗ್ಗು: ಹಳಹಳಿಕೆ ಹಳುಗಾ[ಪಾಠಾಂ. ವಾ]ದ ಮುಖಮಂಡಲದ ಜಯಮುಖದಾದಿಯಲಿ ದಳಗಳನು ದಂತಾಧರದ ಬಿಗುಹಿನಲಿಳಿದನಾಸನವ (ತೊರರಾ. ೬-೨೦-೩). ೨. ಹೆದರು; ಅಂಜು: ಕರಿಮನದ ರಾವಣನು . . . ಮುನಿಪತಿಗೆಱಗಿದನು ಶರಣೆನುತ ಹಳುಗಾದಂತೆ ಕುಳ್ಳಿರ್ದ (ಕಾಶಿರಾ. ೨-೩೬); ಅಜನುದಧಿಶಯನನ ಮೂರ್ತಿಯನು ಜಲದೊಳಗೆ ಕಾಣದೆ ಹತ್ತಿಳಿದು ಹಳುಗಾದನಂಭೋರುಹದ ಕರ್ಣಿಕೆಯ (ನಿಭಾಗ. ೩-೪-೨). [< ಪಣುಂಕು]

ಹಳುಗು$_2$ (ನಾ). ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟಿನ ಭೂಮಿ; ನೀರಾವರಿಭೂಮಿ: ತಂಬುಲಗೞೆಯ ಗದ್ದೆ ಕ ೧೦೦ ಮಾಟಿಸಟ್ಟಿಯ ಕೆಱೆಯ ಹಳುಗಿನೊಳಗೆ ಕ ೨೦೦ (ಸೌಇಇ. IX - i, ೧೬೪-೨; 1100); ತುಂಬಿದಿಳಿದ ಹಳುಗು ಕಮ್ಮಯಿನ್ನೂಱು (ಸೌಇಇ. IX - i, ೨೦೬-೩೨; 1122); ಆಲಗಟ್ಟದ ಹಳುಗಿನಲು ಬಿಟ್ಟ ಗದ್ದೆ ಕ(೦)ಮ್ಮ ನೂಱ ಮೂವತ್ತು (ಸೌಇಇ. IX -i ೨೯೧-೨೮; 11ನೆಯ ಶತ).

ಹಳುದಾರಿ (ನಾ). ಕಾಡಿನ ಹಾದಿ; ಅರಣ್ಯದ ದಾರಿ: ಒಲೆಯ ಮೇಲಣ ಹಾಲು ಚಲದಂಕದತಿಪಂಥ ಲಲನಯರೊಲುಮ ಹಳುದಾರಿ ಇವು ನಾಲಕ್ಕು ತೊಲಗಿದರೆ ಇಲ್ಲ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೪೯೬). [ಹಳ್ಳು$_1$(< ಪೞುವ) + ದಾರಿ]

ಹಳುಮಯ (ನಾ). ಕಾಡಿನಿಂದ ಕೂಡಿ ದಟ್ಟವಾದುದು: ಬೆಳೆದು ಕತ್ತಲೆ ಹಬ್ಬಿ ಹಳುಮಯವದಾಗಿರಲ್ ಬೆಳಗು ಹೊಳಕಿದ ಬಳಿಕವಡಗಿತೆಲ್ಲ (ಮನೋವಿ. ೪-೨೪). [ಹಳ್ಳು$_1$(< ಪೞುವ) + - ಮಯ$_3$]

ಹಳುರೆ, ಹಳುರೇ (ಅ). ಮೆಚ್ಚುಗೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಭಾವ ಸೂಚಕಾವ್ಯಯ: ಹಳುರೆ ಧಿರುಧಿರು ಭಾಪು ಮಝು ಮಂಗಳೆ ಮಹಾಸತಿಯಾದಿ ಮಾಯಾಲಲನೆಯವಧಾರೆಂಬ ದನಿ ಕೇಳಿಸಿತು ರಘುಪತಿಯ (ತೊರರಾ. ೬-೫೩-೪೯). **ಹಳುರೇ:** ಝಾರೇ ಜಝಾರೇ ಹಳುರೇ ಹೋಹೋ ಮಝಾ ಎಂಬುಲಿ ನೆಗವಿನೆಗಂ ಬಿಟ್ಟು ಮಾಱುಂತ ಮೇಲಾಳ್ಗಳನಾಗಳ್ ತಳ್ತು ಪೊಯ್ದು (ಕಬ್ಬಿಗಾ. ೨೬೯); ಎಲುವ ಗದಯಲಿ ಹಿಟ್ಟುಗುಟ್ಟೋ ಹಳುರೆ ಹಳುರೇ ರಾವುರಾವುರೆಯೆಂದು ಖಳರುಲಿಯೆ (ಕೌಶಿರಾ. ೬೨-೨೧).

ಹಳುರೇ 'ಹಳುರೆ' ನೋ.

ಹಳುವ 'ಪೞುವ' ನೋ.

ಹಳುವಟೆ (ನಾ). ಕ್ಷುಲ್ಲಕ; ಕ್ಷುದ್ರ: ಬಳಿಕಲಾ ಖಳರಬ್ಬರುಬ್ಬಿದ ಹಳುವಟೆ [ಪಾಠಾಂ. ವಡೆ]ಯ ಕಪಿಭಟರ ಮೋಹರದೊಳಗೆ ಮೋಹರಿಸಿದರು ಮಾರ್ಗಣಗಣ ಮಹಾಂಬುಧಿಯ (ತೊರರಾ. ೬-೩೧-೮). [<— ಮರಾ. ಹಳವಟ, ಹಳುವಟ]

ಹಳುವಡು (ಕ್ರಿ). ಅಡವಿಯ ಪಾಲಾಗು; ಕಾಡಿಗೆ ಹೋಗು: ಪಾಂಡವರು ಬಲ್ಲಿದರೆಂಡಡೆ ತಮಗೆ ಹಳುವಟ್ಟು ಹೋಗಲದೇನು (ಚನ್ನವ. ೩. ೨೧೫-೪೮೧); ಕೋಗಿಲೆಗಳು ಹಳುವಟ್ಟ(ಗಳಹು) ಹೋದ ಬನದಂತಾದ ನೋಡವ್ವಾ (ಸರ್ವವ. ೬೨-೩೪). [ಹಳ್ಳು$_1$(< ಪೞುವ) + ಪಡು$_1$]

ಹಳುವರ 'ಹಳುವಾರ' ನೋ.

ಹಳುವಾಯಿ$_1$ (ನಾ). ಹಗುರುತನ; ಸುಲಭತೆ: ಚಿಗಿದ ತಲೆ ಬೊಬ್ಬೆಬಿಯೆ ಬಳಿಕಾಳುಗಳ ದೇವನು ಮುಷ್ಟಿಬಳಿಗೋಲುಗಳನ್ನೈದಾರೇಳ ಹಳು ಹಳುವಾಯಿಯೆಸುಗೆಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೦-೩೬); ಬಾಣಗಳು ಸವೆವನ್ನಬರಲೆಚ್ಚುದು ಮುಂಡ ರಾವಣೆಯ ಮಗುಳೆ ಕಿಗ್ಗಟ್ಟಿನ ಕಠಾರಿಯನುಗಿದು ದಂಡೆಯನೊಡ್ಡಿ ತಿವಿದುದು ಗಗನವನು ಹಳುವಾಯಿಯಲಿ ಹವಣಿಸುತ ರಥದೊಳಗೆ (ತೊರರಾ. ೬-೪೪-೫೬). 'ಗರುವಾಯಿ' ಹೋ. [< ಹಳ್ಳು$_2$]

ಹಳುವಾಯಿ$_2$ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] (?): ಆಯತದ ಹಳುವಾಯಿ ದರಹಳುವಾಯು ಗುಂಡಾಗುಂಡಿ ಮಾನಸಜೇಯವೆನಿಪ ಭ್ರಮರಲೀಲೆಯ ಕುರುಟೆ ರಂಜಿಸಲು (ಬಸವು. ೧೯-೧೩); ಸುರಂಗಿತಮಾಯತಂ ಮಣಿಕಂಪಿತಂ ಹಳುವಾಯಿ ಚೊಕ್ಕಳಮನೂದ್ಗತವೃತ್ತಿ ಪಾಳಿ ವಿಮೋಕ್ಷಮಿಂಪು ಲಯಾಸ್ಪದಂ . . . ಬೆಡಂಗಮರೆ ಬಾಜಿಸುತೆ ಚಾರುವೀಣೆಯಂ (ವೃಷವಿ. ೧೧-೯). [?]

ಹಳುವಾರ, ಹಳವಾರ, ಹಳುವರ (ನಾ). ೧. ಕಷ್ಟವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ; ಹಗುರಾಗಿರುವಿಕೆ; ಅನಾಯಾಸ: ಅವರ ಕೃಪೆಯಾಂತರೀ ಬಂಡಿಗಳ್ಪಹಳ ಹಳುವಾರದಿಂದೀ ಕ್ಷಣಂ ಘಳಿಲದಿಂ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಸಾಗುತ್ತಲೆಡೆಯೂರ ಪೊಳೆಯಲ್ಲಿ ನೆಲಗೊಂಡು ಮರೆದಪವು (ದುರಷ್ಟು. ೧೮-೩೪); ಈಗ ಹಳುವಾರ ಅನಸಾಕ ಹತ್ತ್ಯತಿ (ಪತಿತೋ. ೧೧). **ಹಳವಾರ:** ೨. ನಿಕೃಷ್ಟವಾದುದು; ಲಘು: 'ಹಳವಾರಿ' ಪರಾ. **ಹಳುವರ:** ೧. ಹಳುವರದ ಮಂಡಿಯಲಿ ವಾಸುಗಿಯಳುಕದವೊಲಾಶಾಗಜಂಗಳು ಬಳುಕದವೊಲ್ . . . ಅಸ್ತ್ರವನು ಕೆನ್ನೆಗೆ ಸೆಳೆದು ಮತ್ತೀ ಮಾತನೆಂದನು (ತೊರರಾ. ೬-೫೧-೬೪). [<— ಮರಾ. ಹಳವಾರ, ಹಳುವಾರ]

ಹಳುವು 'ಪೞುವ' ನೋ.

ಹಳುಹಳು (ನಾ). ಮೆಚ್ಚುಗೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ನುಡಿ: ಹಳುಹಳು ಪೂತು ಸಾರಥಿ ಭಲರೆ ಸಾರಥಿ ಜಾಗುರೆನುತಿರ್ದುದು ಮಹಾರಥರು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೭-೧೧); ಹಳುಹಳು ಮಹಾಧನು ಬೇಡ ಬಿದ್ದರೆ ಕೊಲಿಸಿದವರಾವಲ್ಲವೆನುತಿರ್ದುದು ಭಟವ್ರಾತ (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೩೭-೫೦).

ಹಳುಹಾಯ್ (ಕ್ರಿ). ಅಡವಿಯ ಪಾಲಾಗು; ಅರಣ್ಯವನ್ನು ಸೇರು: ಅಂಜಿ ಹದಿನಾಱು ಮಂದಿ ಹಳುಹಾಯ್ದರು ಎಂಟು ಬಂಟರು ಕಂಟಕನಾಶವಾದರು (ಮೋಪು. ೨೩೦-೬೮೩). [ಹಳ್ಳು$_1$(< ಪೞುವ) + ಹಾಯ್$_1$(< ಪಾಯ್$_1$)]

ಹಳುಹು (ನಾ). ಚ್ಯುತಿ; ಕೊರತೆ: ಸತ್ಯಕೆ ಹಳುಹು ಬರದೆಂದಂತರಂಗದಿ ನಿಲಿಸು ಧರ್ಮದೊಳಹಿತವಿಡಬೇಡೆಂದಳಿಂದುಮುಖಿ (ಜನಭಾ. ೪೯-೨೮). [ಹಳ್ಳು$_2$ + - ಹು$_2$ (<- ಪು$_2$)]

ಹಳೆ 'ಪೞ$_1$' ನೋ.

ಹಳೆಕೆರ 'ಪಳೆಗೆರ್ಪು' ನೋ.

ಹಳೆಗನ್ನಡ 'ಪೞಗನ್ನಡ' ನೋ.

ಹಳೆಗಲೆ (ನಾ). ಹಳೆಯ ಗಾಯದ ಗುರುತು: ಅಮರರಾಯುಧದ ಪಡಿಮುಖದ ಹಳೆಗಲೆಯ ಕರುಳ್ಗಳನಡಸಿ ಬಸುಟಲಿ ಹೊಲಿದ ಹೊಲಿಗೆಯ ದಡಿಗರಕ್ಕಸರಾಯರಿದ್ದುದು ಕೋಟಿಸಂಖ್ಯೆಯಲಿ (ತೊರರಾ. ೩-೭-೫). [ಹಳೆ$_1$(< ಪೞದು) + ಕಲೆ$_2$]

ಹಳೆಗೆರಹು 'ಪಳೆಗೆರ್ಪು' ನೋ.

ಹಳೆತಲೆ (ನಾ). ಹಳೆಯ ತಲೆಮಾರಿನವನು; ಹಿಂದಿನ ತಲೆಮಾರಿನವನು: ಹೀಗೆ ಹಾಡುತ್ತಾ ಇದ್ದರು ಅಂತ ಹೊಗಳೋದನ್ನು ಹಳೇತಲೆಗಳ ಬಾಯಲ್ಲಿ ಕೇಳ್ತಾ ಇದ್ದೆ (ಪಂಗೀತ. ೧೪). [ಹಳೆ (< ಪೞದು) + ತಲೆ$_1$]

ಹಳೆದಿನ (ನಾ). ಮುಪ್ಪಿನ ದಿನಮಾನ; ವಾರ್ಧಕ್ಯದ ಕಾಲ: ಹಳೆದಿನದ [ಪಾಠಾಂ. ಹಲವುದಿನ] ತಾಯ್ತಂದೆಗಳ ಬಿಡದಲಸದವರನು ಹೊತ್ತು ತೊಳಲಿದನಿಳೆಯೊಳುಳ್ಳ ಸಮಸ್ತತೀರ್ಥಕ್ಷೇತ್ರಗಿರಿವನವ (ತೊರರಾ. ೨-೫-೧೫.) [ಹಳೆ (< ಪೞದು) + ದಿನ]

ಹಳೆನಂಟು (ನಾ). ಹಿಂದಿನಿಂದ ನಡೆದು ಬಂದ ಸಂಬಂಧ: ಹಳೆನಂಟಿಂದ ಬುದ್ಧಿಯ ಹೇಳಲಾಂ ಬಂದೆ (ಕಾಶಿರಾ. ೧೮-೩೩). [ಹಳೆ (< ಪೞದು) + ನಂಟು$_2$]

ಹಳೆನೀರು 'ಪೞನೀರ್' ನೋ.

ಹಳೆನೇಹ (ನಾ). ಹಿಂದಿನ ದಿನಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ಪ್ರೀತಿ,—ಒಲುಮೆ: ಹಳೆನೇಹವಿಹುದೆಂದು ಎಳಸಿ ಹೋಗುವನೆಗ್ಗ ಕಳವಳವಕ್ಕು ಹಳಿಯಕ್ಕು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೮೦೭). [ಹಳೆ (< ಪೞದು) + ನೇಹ]

ಹಳೆಪೈಕ 'ಪೞದು' ಪರಾ.

ಹಳೆಮರ 'ಪೞವರ' ನೋ.

ಹಳೆಮಾತು 'ಪೞವಾತು' ನೋ.

ಹಳೆಯ 'ಪೞದು' ಪರಾ.

ಹಳೆಯಪಯಿಕ 'ಪೞದು' ಪರಾ.

ಹಳೆಯಪೈಕ 'ಪೞದು' ಪರಾ.

ಹಳೆಯುಳಿಕೆ 'ಪಳೆಯುಳಿಕೆ' ನೋ.

ಹಳೆವರ 'ಪೞವರ' ನೋ.

ಹಳೆಹಗೆ 'ಪೞವಗೆ' ನೋ.

ಹಳೆಹುಣ್ಣು 'ಪೞವುಣ್' ನೋ.

ಹಳೇಪೈಕ 'ಪೞದು' ಪರಾ.

ಹಳ್ಳ 'ಪಳ್ಳ' ನೋ.

ಹಳ್ಳಂಬರಿ (ಕ್ರಿ). ಪ್ರವಾಹವಾಗಿ ಹರಿ: ದನಿಯ ಹನಿ ಕೂಡುತೊಯ್ಯನೆ ಹತಾಶೆ ಹಳ್ಳಂಬರಿದು, ದುಮುಕಿ, ಕೊಚ್ಚಿತ್ತಲ್ಲಿ ನೆಚ್ಚಿನುತ್ತರಮುಖಿಯ ಕೆಚ್ಚ ನೋಡದ ಪುಟ್ಟು ನುಚ್ಚುನುರಿವೋಗೆ! (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೭೪-೩೨೨). [ಹಳ್ಳ (< ಪಳ್ಳ) + ಪರಿ$_2$]

ಹಳ್ಳಗದ್ದೆ 'ಪಳ್ಳಗಟ್ದೆ' ನೋ.

ಹಳ್ಳಿ 'ಪಳ್ಳಿ$_1$' ನೋ.

ಹಳ್ಳಿಕಾತಿ (ನಾ). ಹಳ್ಳಿಯ ಹೆಣ್ಣು; ಗ್ರಾಮೀಣ ಹೆಂಗಸು: ಕೊಳಲ ರಾಗದ ರಹಿಯೊ ಕಲ್ಲಿಯ ಕಲಸುಗೂಳೋ ಹಳ್ಳಿಕಾತಿಯರೊಳಗುಡಿಯ ಹಾದರವೊ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೨-೭೮). [ಹಳ್ಳಿ (< ಪಳ್ಳಿ$_1$) + - ಕಾತಿ$_5$]

ಹಳ್ಳಿಕಾರ 'ಪಳ್ಳಿಕಾಱ' ನೋ.

ಹಳ್ಳಿಕಾಱ 'ಪಳ್ಳಿಕಾಱ' ನೋ.

ಹಳ್ಳಿಗ 'ಪಳ್ಳಿಗ' ನೋ.

ಹಳ್ಳಿಗತನ (ನಾ). ಹಳ್ಳಿಯವನ ನಡೆ ನುಡಿ; ಗ್ರಾಮೀಣವಾದ ನಡವಳಿಕೆ: ಒಂದು ದಿನವೂ ಅವನ ಹಳ್ಳಿಗತನವು ಹೊರಬೀಳಲಿಲ್ಲ (ಪಂಚಿಕ. ೧೦).
[ಹಳ್ಳಿಗ (< ಪಳ್ಳಿಗ) + - ತನ]

ಹಳ್ಳಿಗಮಾರ (ನಾ). ಹಳ್ಳಿಗ; ಅನಾಗರಿಕ: ನನ್ನೊಡನ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಒಬ್ಬ ಹಳ್ಳಿಗಮಾರ ವಠಾಣನನ್ನು ನಿಯಮಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಭೂದಾನ. ೩೫೮). [ಹಳ್ಳಿ (< ಪಳ್ಳಿ$_1$) + ಗಮಾರ]

ಹಳ್ಳಿಗಾಡ (ನಾ). ಹಳ್ಳಿಗಾಡಿನಲ್ಲಿರುವವನು; ಗ್ರಾಮವಾಸಿ: ಹಿರೇರ ಕಾಲದಿಂದ ಕಟ್ಟೀ ಮೇಲ ಕೂತು ಹೇಳುವ ಗೊಡ್ಡುಕಥೆಗಳು. ನಮ್ಮ ನಿಮ್ಮಂಥ ಹಳ್ಳಿಗಾಡರಿಗೆ ಸರಿ ಬೀಳಬಹುದು (ದಾಸಹು. ೬೦). [ಹಳ್ಳಿಗಾಡು + - ಅ$_7$]

ಹಳ್ಳಿಗಾಡು (ನಾ). ಹಳ್ಳಿಯ ಪರಿಸರ; ಗ್ರಾಮೀಣಪ್ರದೇಶ: ನಿಮಗೆ ಅವರ ಹೆಸರು ಗೊತ್ತಿಲ್ಲವೆಂದರೆ ನೀವು ಯಾವುದೂ ಹಳ್ಳಿಗಾಡಿನವರಿರಬೇಕು (ನಿಷ್ಕಾಮ. ೧೧೭); ಹಳ್ಳಿಗಾಡಿನಲ್ಲಿ ಹುಡುಕಿ ನೋಡಿದರೂ ಅಂಥವನೊಬ್ಬ ರೈತ ಸಿಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಪುನರು. ೬೦೯). [ಹಳ್ಳಿ (< ಪಳ್ಳಿ$_1$) + ಕಾಡು$_2$]

ಹಳ್ಳಿಮುಕ್ಕ (ನಾ). = ಹಳ್ಳಿಗಮಾರ: ನಮ್ಮ ಹಾಗೆ ಒಂದೂ ತಿಳೀದ ಹಳ್ಳಿಮುಕ್ಕರಲ್ಲ ನೀವು (ಮೂಗೆಡ. ೧೫೦). [ಹಳ್ಳಿ (< ಪಳ್ಳಿ$_1$) + ಮುಕ್ಕ$_1$]

ಹಳ್ಳಿವಾಡ (ನಾ). = ಹಳ್ಳಿಗಾಡು: ಈ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ವರ್ತಕರೂ ಅವರ ಗುಮಾಸ್ತರೂ ಒಕ್ಕಲಿಗರೂ ಹಳ್ಳಿವಾಡದ ಜನರೂ ಸೇರಿದರು (೧೦ಗ್ಲಂಡ. ೧೧೮); ಹೆಚ್ಚಿನ ದುಶ್ಚಿಂತೆ, ತನ್ನ ಹಳ್ಳಿವಾಡ ತಂದೆ ಪಟ್ಟಣದ ಹುಡುಗರ ಅಪಹಾಸ್ಯಕ್ಕೆಲ್ಲಿ ಗುರಿಯಾಗುವನೋ ಎಂದು (೧ಪ್ರಕ. ೩೬೦). [ಹಳ್ಳಿ (< ಪಳ್ಳಿ$_1$) + ವಾಡ$_2$]

ಹಱ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ: ಹಱ್ಱೆಂದೆಡಿಸಿ ರಕ್ತಮಂ ಕುಡಿದು ಪರ್ಗಂಡಂಗಳಂ ಸೂಸುತುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೧೪೪); ಪಲ್ಲಿಱಿದು ಹರ್ಱೆನುತುರ್ಬುತೆ . . . ತಾಂ ನೆಱೆ ನಗಿಸಿತ್ತು ತಾಪಸಕುಮಾರರನಲ್ಲಿಯದೊಂದು ಮರ್ಕಟಂ (ಗಿರಿಜಾ. ೫-೨೦). 'ಪರ್' ಪರಾ.

ಹಱಗೋಲು 'ಪಱಿಗೋಲ್' ನೋ.

ಹಱಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೀನು: ಸ್ನಾನೆ ಮೂಗು ಹಱಲ್ ಮುಡಿಲುಂ ಪಂದಿಗನೆಂಬ ಮೀನ್ಗೆಗದನಾ ಭಕ್ಷ್ಯಂ ಮಹಾಲೀಲೆಯಿಂ (ತ್ರಿಷು. ೫೭-೮). 'ಹಳಲೆ' ಪರಾ. [<— ತಮಿ. ಪಱಲ]

ಹಱಲೆ$_1$ 'ಪಱಲೆ' ನೋ.

ಹಱಲೆ$_2$ (ನಾ). ಹಲ್ಲೆ; ಬಿಲ್ಲೆ: ಹ[ಪಾಠಾಂ. ಪ]ಱಲೆಯಂ ಮಾಡಿ ಕೆನೆಮೊಸರು ಸಿಪಿಬೆಣ್ಣೆಯಂ ನೆಱೆ ತಡಹಿ . . . ಹಂಚಿನೊಳು ಬೇಯಿಸೆ ಸಿತಕರೊಟ್ಟಿವೆಸರಂ ಪಡೆದುದು (ಸೂಪಶಾ. ೧-೧೭). [?]

ಹಱಿ$_1$ 'ಪಱಿ$_1$' ನೋ.

Δ **ಹಱಿ$_2$** 'ಪರಿ$_2$' ನೋ.

ಹಱಿ$_3$ 'ಪಱಿ$_3$' ನೋ.

ಹಱಿ$_4$ (ನಾ). ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯ; ಭಿಡೆ: ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವಾ ನಿಮ್ಮ ಹಂಗೇನು ಹಱಿಯೇನು ಅನುಭಯಲಿಂಗಜಂಗಮದ ಮೋಹೆಹೊಕ್ಕು ಬದುಕಿದನು (ಬಸವ. ೩೪೮). 'ಹಂಗುಹಱಿ' ಪರಾ. [?]

Δ **ಹಱಿಕಾಱ** 'ಪರಿಕಾಱ' ನೋ.

ಹಱಿಕು 'ಪಱುಕು' ನೋ.

ಹಱಿಕುಗಡ್ಡ 'ಹಱುಕುಗಡ್ಡ' ನೋ.

ಹಱಿಗಂಡು (ನಾ). (ಆಲಂ)ಅಲ್ಪವಾದ ಪೌರುಷ: ಹೀನಪೌರುಷ: ಎಱಗಿ ಶರಣೆಂದು ಬಾಳದೆ ಹಱಿಗಂಡಿಂದಾತನೇವನೆಂದುಲಿವನ ಬಾಯೊಜಯಾಗಲ್ಕೂರಲಗಂ ಕಿಱಿಹದೆ ಮಾಣ್ಬಪನೆ ಹಬ್ಬಣಂ ವಿಜಿತರಣು (ಕಇ. I, ೨೫-೪೫; 1186).
[ಹಱಿ$_3$ (< ಪಱಿ$_3$) + ಗಂಡು]

ಹಱಿಗಡಿ, ಹರಿಗಡಿ$_1$ (ಕ್ರಿ). ಸೀಳಿ ಹಾಕು; ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸು, — ತುಂಡರಿಸು: ಇವನ ತಲೆಯ ಹಱಿಗಡಿವೆನು (ಪ್ರಭುಜ. ೨-೧೫೮); ನಿನ್ನ ತೋಳುಗಳ ಹಱಿಗಡಿದು ಬಿಸುಡುವೆನು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೭-೬೩). **ಹರಿಗಡಿ$_1$**: ಕಾಲಾಳ ಮೇಲಾಳ ಜೋಧರಂ ಹರಿಗಡಿದು ಬಿಡೆ (ಶುರಂಗ. ೭೬-೪೩); ಶಿರ ಬಾಗಿದರೆ ಹರಿಗಡಿಯುವೆಯಾ ಗುರುರಾಜಾ ? (ತುಂಗಭ. ೪೧). [ಹಱಿ$_1$ (< ಪಱಿ$_1$) + ಕಡಿ$_2$]

ಹಱಿಗರುಳು (ನಾ). ಕತ್ತರಿಸಿ ಹೋದ ಕರುಳು; ತುಂಡಾದ ಕರುಳು: ಹಱಿಗರುಳ ನೆಣವಸೆಯ ಮೂಳೆಯ ಮುಱಿಕುಗಳ ಕಡಿಖಂಡಮಯವಾಯ್ತುವಿಳ ಚತುರಂಗ (ಕುಮಾರ್ದ್ರೋ. ೧೮-೬೩). [ಹಱಿ$_1$ (< ಪಱಿ$_1$) + ಕರುಳು (< ಕರುಳ್)]

ಹಱಿಗವಿ (ನಾ). (ಆಲಂ) ಕೀಳುಮಟ್ಟದ ಕವಿ; ಕ್ಷುದ್ರಕವಿ; ಅಳಿಗವಿ: ಹಱಿ[ಪಾಠಾಂ. ಅರಿ]ಗವಿಗಳ ಕಬ್ಬಂಗಳ ಹೊಱಗಳೆಯಕ್ಕರದ ಹೊಲಿಗೆ ಬಿರ್ಚಿದೊಡೆಲ್ಲಂ ಬಱಿ ತಾಱಿಗೆ ಬೀಱಿಗವತ್ತಱತ್ತಱಿವಕ್ಕಸಕ್ಕಮಸ್ತಂಬ್ಯಸ್ತಂ (ಗಿರಿಜಾ. ೧-೨೩).
[ಹಱಿ$_3$ (< ಪಱಿ$_4$) + ಕವಿ$_1$]

ಹಱಿಗೊಯಿ (ಕ್ರಿ). ಹರಿದು ಹೋಗುವಂತೆ ಕತ್ತರಿಸು, — ಸೀಳು: ಹಱಿಗೊಯಿದ ಮಿಂಚಿನ ಗೊಂಚಲ ನೆಱೆಪೋತು ಇಂದುಕೋಟಿಪ್ರಭೆಯ ಶಾಂತಿಯನೊಳಕೊಂಡು . . . ಬದುಕಿದೆನು (ಬಸವ. ಕ. ೫೫೫ - ೧೩೯).
[ಹಱಿ$_1$ (< ಪಱಿ$_1$) + ಕೊಯಿ (< ಕೊಯ್)]

ಹಱಿಗೋಲು 'ಪಱಿಗೋಲ್' ನೋ.

ಹಱಿತಿನ್ 'ಪಱಿತಿನ್' ನೋ.

ಹಱಿತಿನಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕತ್ತರಿಸಿ ತಿನ್ನಿಸು; ಕಿತ್ತು ತಿನ್ನಿಸು (?): ನವಖಂಡವ ಕೂಡಿ ಕಡಿಕಡಿದು ನೋಡು ಆ ಶೂಲವ್ಯೆದ್ದುದು ಮುಖವಾಗಿ ಹಾಯುವಾಗ (ಆ ಹಾವಿನಿಂದ?) ಹಱಿತಿನಿಸಿ ನೋಡು (ಬಸಹ. ೩೫-೬೧). [ಹಱಿತಿನ್ (< ಪಱಿತಿನ್) + - ಇಸು$_1$]

ಹಱಿತೆ (ನಾ). ಅವಕಾಶ (?): ಹೆಱೆಯ ಕಾಣುತ ಉಡುಗೊಱೆಯನೀವುದಕಿನ್ನು ಹಱಿತೆಯಲ್ಲವು ತನಗೆನುತ ಮಱೆಗಾದಿತ್ಯನು ಪೋಗಲರಿ ತಾವರೆಯು ಮುಖ ದೆಱೆಯಲಮ್ಮದೆ ಮುಸುಕಿದುದು (ಅಮುಶಾಂ. ೩-೪೫). [?]

ಹಱಿದಲೆ 'ಪಱಿದಲೆ' ನೋ.

ಹಱಿದಲೆಯ (ನಾ). ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕೂದಲಿಲ್ಲದವನು; ಹರಕುಕೂದಲುಳ್ಳ ತಲೆಯವನು: ಗುಳಿಗಣ್ಣಂ, ಹಱಿದಲೆಯಂ (ಶಮದ. ೭೭ ಪ್ರಯೋ.). [ಹಱಿದಲೆ (< ಪಱಿದಲೆ) + - ಅ$_7$]

ಹಱಿದಳ (ನಾ). ಭಿನ್ನಭಿನ್ನವಾದ ಸೈನ್ಯ: ಪಾರ್ಥನ ತಱುಬಿದನು ನಿನ್ನಾತ ಸ್ಥಗಿಸಿ ಹಱಿದಳವ ಕೂಡಿದನು ಕಲಿ ಮಾಡಿದನು ಕಾಲಾಳ (ಕುಮಾಗ. ೧-೪೨).
[ಹಱಿ$_1$ (< ಪಱಿ$_1$) + ದಳ$_3$ (= ದಲ)]

ಹಱಿದೊಗಲು 'ಪಱಿದೊವಲ್' ನೋ.

ಹಱಿಪಡು 'ಪಱಿವಡು' ನೋ.

ಹಱಿಮಣ್ (ನಾ). ಹಂಟೆ ಹಾಗೂ ಕಲ್ಲಿನ ತುಂಡುಗಳಿರುವ ಮಣ್ಣು; ಗಂಟುಗಂಟಾದ ಮಣ್ಣು: ಅಱಿಯದ ಬಾಲಂ ಬೀದಿಯ ಹಱಿಮಣ್ಣಂ ಮಾಡಿ ದೊಂದು ಹಾಹೆಯ ತೆಱದಿಂ ತಱಬಱಿಕಂ ವಿಕಟಾಕೃತಿ ನೆಱೆ ನಿಷ್ಠುರನಿವೃತಖಂಡ ಸಂಸ್ಥಾನಂಗಳ್ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೯-೧೧೭). [ಹಱಿ$_3$ (< ಪಱಿ$_3$) + ಮಣ್]

ಹಱಿಮಾತು (ನಾ). (ಆಲಂ) ಖಂಡಿಸುವ ನುಡಿ; ಪ್ರತಿವಾದದ ಮಾತು: ಆರನಾರಾಡಿಸುವರೆಂಬುದನಾರು ಬಲ್ಲರು ಸಾಕು ಬಱಿಯ ವಿಚಾರವಂತಿರಲಿನ್ನದೇ ಹಱಿಮಾತನಾಡಿದರೆ ಸಾರಲಱಿವವೆ ನಮಗೆ ನಮ್ಮ ಮನೋರಥಂಗಳು (ಪ್ರಭುಲೀ. ೭-೬೨).
[ಹಱಿ$_1$ (< ಪಱಿ$_1$) + ಮಾತು]

ಹಱಿಮುಱಿ, ಹರಿಮುರಿ (ನಾ). ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಅಲ್ಪಸ್ವಲ್ಪ ಭಿನ್ನವಾಗುವಿಕೆ; ಖಂಡಸ್ಫುಟಿತ: ಕೈದುವಿಡಿಕೋ ತನ್ನ ತನುವನು ಹೊಯ್ದು ನೋಡಾ ನೀನು ನಿನ್ನಾಪನಿತು ಸತ್ವದಲಿ ಕೂಡಲೊಳಗೊಂದಿನಿತು ಹಱಿಮುಱಿಯಾದರಕಟಾ ನಾನು ಸಿದ್ಧನೆ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೧೯-೨೫); ಹಱಿಮುಱಿಯಿಲ್ಲೊಂದು ಕುಱುಹಿಲ್ಲ (ಶರಚಿಯೋ. ೪-೮-೯). **ಹರಿಮುರಿ**: ಸಮಾಜ ಹರಿಮುರಿಯಾಗದಿರೆ ಸಲ್ಲ (ಹದ್ದರ. ೮೪೨-೧೪); ಮುಂಡದ ವೇಗದಲ್ಲಿ ಒಂದಿಷ್ಟು ಹರಿಮುರಿ ಆಗತಕ್ಕುವೆ (ದೇಷ್ವ. ೭೭). [ಹಱಿ$_3$ (< ಪಱಿ$_3$) + ಮುಱಿ$_2$]

ಹಱಿಮೂಲೆ (ನಾ). ಸಂದುಗೊಂದು: ನಡೆತಂದು ಹಱಿಮೂಲೆಗೊಂಬ ಹುಲಿ ಕರಡಿಯಂ ಜಡಿವ ಹೂಂಕೃತಿಗರಣ್ಯದ ಭೂತ ಭೇತಾಳವಡೆ ಸುತ್ತಿ ಮುತ್ತಿ ಬೊಬ್ಬಿಟ್ಟು ಝುಂಕಿಸಿದುವಾ ಕೌಶಿಕನ ಪ್ರೇರಣೆಯೊಳು (ಹಚಾ. ೯-೧೩).

[ಹಱಿ$_1$ (< ಪಱಿ$_1$) + ಮೂಲೆ$_1$]

ಹಱಿಯೆಸು 'ಪಱಿಯೆಸು' ನೋ.

ಹರಿಯೊದೆ (ಕ್ರಿ). ತೂರೆ; ಕಳಚಿಕೊಳ್ಳು; ಬಿಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು: ಮಹಾಪಾತಕವ ಕೆಡೆ ನೂಂಕಿ ತನುವ ಪಾವನ ಮಾಡಿ ಸಂಸಾರಬಂಧನವ ಹಱಿಯೊದೆದು . . . ಅನವರತ ಸೌಖ್ಯಗೊಡುಗೆ (ಲಶಿಚಂ. ೪೦-೧೦). [ಹಱಿ$_1$ (< ಪಱಿ$_1$) + ಒದೆ$_1$]

ಹಱಿವಾಯ್ 'ಪಱಿವಾಯ್' ನೋ.

ಹಱಿವು 'ಪಱಿವು' ನೋ.

ಹಱಿಸು 'ಪಱಿಯಿಸು' ನೋ.

ಹಱಿಸೂಱೆ (ನಾ). ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಕಿತ್ತುಕೊಳ್ಳುವುದು; ಅಧಿಕವಾದ ಸೂರೆ: ನಿಪ್ಪೊಸತಪ್ಪ ವಿಳಾಸಂ ಸುರಸತಿಗೊಪ್ಪಂಬಡೆದಮರನ ಮನಮಂ ಹಱಿಸೂಱೆ ವಿಡಿದುವಾಗ (ಜಯಕಾ. ೧೩-೪೯). [ಹಱಿ$_1$ (< ಪಱಿ$_1$) + ಸೂಱೆ]

ಹಱಿಹಂಚು, ಹರಿಹಂಚು (ನಾ). ೧. ಚೂರುಚೂರು; ಛಿನ್ನಭಿನ್ನತೆ: ಗುಹೇಶ್ವರನೆಂಬ ಲಿಂಗದ ಘನಘಟ್ಟಿಯನಱಿವಡೆ ನಿನ್ನಱಿವೆಲ್ಲವ ಹಱಿಹಂಚ ಮಾಡಿ ನೀನಱಿ ಮರುಳೇ (ಅವಚಂ. ೧೩೧-೭೦೦). ೨. ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿ; ಚೆದುರುವಿಕೆ: ಧರೆಗೆ ದುರ್ಜನರಾದ ತುರುಕರ ಬಲವನು ಹಱಿಹಂಚ ಮಾಡಿಯೋಡಿಸಿದ (ಕಂನವಿ. ೧೭-೫). ೩. ಹಾಳು; ಕೇಡು; ನಾಶ: ಹರಭಕ್ತಿಯಿಂದಱುಪಿ ಹಱಿಹಂಚ ಮಾಡಿದಂ (ಕಾಂರ. ವೇ. ೨೪೭-೨೪). **ಹರಿಹಂಚು:** ೨. ಇನ್ನುಳಿದ ಭಾಗವು ಹಲವಾರು ತುಂಡುಗಳಾಗಿ ಸಣ್ಣಪುಟ್ಟಸಂಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಗು ನಿಜಾಮರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಹರಿಹಂಚಾಗಿತ್ತು (ಕಸಾಚ. ೨೪೨); ಸರದಾರರ ಪಡೆಯು . . . ಅವರ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಚೆದುರಿಸಿ ಹರಿಹಂಚು ಮಾಡಿತು (ಕಗ್ರ. IX, ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ).

ಹಱಿಹಂಚಾಗು = ೧. ಚೂರುಚೂರಾಗು; ಛಿದ್ರವಾಗು: ಕೊಡೆ ಹಱಿಹಂಚಾದ ತಂದೆಯ ಗೊಡ ನೋತದ ಮುನ್ನ ಕಂಬನಿ ಮೂಡಿ ಮುಳುಗಿದವಾಲಿ ಕಾಣವು ಪಿತೃಕಳೇವರವ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೌ. ೧೯-೮); ಸೊಬಗೆಯರು ಪಂಚಗುರುಗಳ ಪಾಡಿದರು ಪಾತಕ ಹಱಿಹಂಚಾಗಿ ಹರಿದು ಹೋಹಂತೆ (ಭಾಚ. ೧೩-೩೫). ೨. ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾಗು; ಚೆದುರು: ಹಱಿಹಂಚಾಯ್ತು ಮಹಾರಥರೊಡ್ಡಣ (ಜಯುಕಾ. ೭-೩). ೩. ಹಾಳಾಗು; ನಾಶವಾಗು: ನಾಡಿಗೋಸುಗ ಸೋದರರು ಹೊಯ್ದಾಡಿ ಹಱಿಹಂಚಾದರೆಂಬುದ ನಾಡದಿಹುದೇ ಲೋಕ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೨-೨೯). [ಹಱಿ$_1$ (< ಪಱಿ$_1$) + ಹಂಚು$_2$]

ಹಱಿಹಂಚುವಡು (ಕ್ರಿ). ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾಗು; ಚೆದುರಿಹೋಗು: ನಿಮಿಷ ಮಾತ್ರದೊಳ್ ಸುರಸೇನೆ ಹಱಿಹಂಚುವಟ್ಟು, . . . ಬೆನ್ನಿತ್ತುದು (ಚಬಪು. ೨೪-೨೧).

[ಹಱಿಹಂಚು + ಪಡು$_1$]

ಹಱುಕ 'ಪಱುಕ' ನೋ.

ಹಱುಕು 'ಪಱುಕು' ನೋ.

ಹಱುಕುಗಡ್ಡ, ಹಱಿಕುಗಡ್ಡ (ನಾ). ಹರುಕುಮುರುಕಾಗಿರುವ ಗಡ್ಡ: ಗಿಡ್ಡ ರೂಪಿನ ಹಱು [ಪಾಠಾಂ. ಱಿ]ಕುಗಡ್ಡದ ಹಡ್ಡನಾದ ಕುರೂಪಿತನದಲಿ ನೃಪತಿ ವಿಷದಿಂದ (ನಳಚ. ೭-೧೪). **ಹಱಿಕುಗಡ್ಡ:** ಹಱಿಕುಗಡ್ಡದ ಕೆದಱುಮೀಸೆಯ ಕೀನಿವಲ್ಲುಗಳ . . . ಕಿಱುಗುಲರು ಬಂದರು (ಬಸವು. ೫೮-೪೯). [ಹಱುಕು (< ಪಱುಕು) + ಗಡ್ಡ$_1$]

ಹಱುಗಲ್ 'ಪಱಿಗೋಲ್' ನೋ.

ಹಱುಗಾಣು (ಕ್ರಿ). ಅಳಿವನ್ನು ಯೋಚಿಸು; ನಾಶವನ್ನು ಚಿಂತಿಸು: ಹರಗೆ . . . ಶ್ರೀಗಂಧವರ್ಪಿಪ ನೇಮ ನಿಗುಶವೆಂತಿರಲೊಮ್ಮೆ ಶ್ರೀಗಂಧ ದೊರೆಯದಿರೆ ನೇಮ ತಪ್ಪಿತ್ತೆನುತಲಿ ಹರಣಕ್ಕೆ ಹಱುಗಾಣಲು (ಗುರುಚಾ. ೭-೭); ಮಂತ್ರಜಪದಿಂ ಹರಣಂ ತೆರಪ್ಪಿಕೆ ಬಾರದಿರೆ ತನ್ನಸುಗೆ ಹಱುಗಾಣೆ ಹರನೊಲಿಯಿಯೆಂದಿನೊಲು ಜಯಿಸಿ (ರಾಶಿಚ. ೧೦-೨೩). [ಹಱು$_0$ (< ಪಱಿವು) + ಕಾಣು (< ಕಾಣ್)]

ಹಱುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಕಿತ್ತುಕೊಳ್ಳು: ಮೂರ್ಖನೈನಾರ್ ಶಿವಂ ಜೂಜಾಡಿ ಭರದೆ ಸೋಲಲ್ ಕಟ್ಟಿ ಕಾಯ್ಕೆ ಪಣಗಣ್ಣೆಂಜೆ ನಿರುತ ಜಂಗಮದೊಡವೆಯೆನುತೆ ಹ [ಪಾಠಾಂ. ಹು]ಱುಗೊಂಡಂ (ಚಬಪು. ೫೭-೩೭). 'ಪಱಿಕೊಳ್' ಪರಾ.

[ಹಱು$_0$ (< ಪಱಿ$_1$) + ಕೊಳ್$_1$]

ಹಱುಗೋಲ್ 'ಪಱಿಗೋಲ್' ನೋ.

ಹಱುಗೋಲು 'ಪಱಿಗೋಲ್' ನೋ.

ಹಱುಣ 'ಪಱುಣೆ' ನೋ.

ಹಱುಣೆ 'ಪಱುಣೆ' ನೋ.

ಹಱುವು 'ಪಱಿವು' ನೋ.

ಹಱುವೆ 'ಹಱುಹೆ' ನೋ.

ಹಱುಹೆ, ಹರಿವೆ$_2$, ಹರುವೆ$_2$, ಹರುಹೆ. ಹಱುವೆ (ನಾ). (ತರಕಾರಿಯಾಗಿ ಬಳಸುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು: "ಪಾಲಕ್ಕಮೆಂಬುದು ಹಱುಹೆ" (ಕರಾಯು. ೨೭-೧೦); ನೆಲಗೋಣಿ ಪು(ಹು)ಣಿಸೆ . . . ಹಱುಹೆಯೆಂಬವಱೆಲೆಯಂ ಕಱಿಯೊಳುಱೆ ಕಾಸಿ ಕಟ್ಟಿಲ್ ತೊಲಗುಗುಮೊದಱಿಸುವ ಮುಳ್ಳ ವಿಷಮೆನಿತನಿತುಂ (ಖಮದ. ೨-೨೧೧). **ಹರಿವೆ$_2$**: "ದಂಟಿನ ಸೊಪ್ಪು, ಹರಿವೆ ಸೊಪ್ಪು" (ಸ್ವನಿ. ೧೦); ಮಾರ್ಷ. (ಹರಿವೆ) . . . ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು ಇವೆಲ್ಲ ಮಧುರ (ಅಷ್ಟಾಂಗ. ೧೩೮). **ಹರುವೆ$_2$**: ಅಲ್ಲಿಯೂ ಹಂದಿ ಹರುವೆಮಡಿ . . . ತಿಂಗಳವರೆಮಡಿಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ತುಳಿದು ರಂಪಮಾಡಿ ಮನೆಯ ಮೇಲಣ ಹಕ್ಕಲುಕಾಡಿನ ಕಡೆಗೆ ನುಗ್ಗಿಬಿಟ್ಟಿತ್ತು (ಮಲಮ. ೧೨೧). **ಹರುಹೆ** : "ರಾಜಕೀರೀ, ರಾಜಗಿರಿ ಈ — ಯೆರಡುಂ ಹರುಹೆ" (ಓಷಧಿ. ೧೩೮). **ಹಱುವೆ:** ತುಪ್ಪೀಗರಕ್ಕೆ ನಱುವಲು . . . ಕೆಂಪಿನ ಹಱುವೆಯಾದಿಯಾಗುತ್ತಮದ ಸೊಪ್ಪಿನೆಸಱಿಂ ಬಸಿದುಕೊಂಡು (ಸೂಪಶಾ. ೩-೧೮); ಮಿಱುಗುವ ಕನ್ನಡಿಯೊಳು ಹರಹಿಡ ಸಣ್ಣ ಹಱುವೆಯ ಬಿತ್ತುಗಳಂತೆ ತುಱುಗಿದ ಬವರಿಯಿಂದೆಸೆವ ಗಲ್ಲಗಳೊಂದು ವೆಱಹು ಸಾಲದೆ ಚಕ್ರಧರನ (ಭರತ. ೭-೪೮).

ಹಱೆ 'ಪಱೆ$_1$' ನೋ.

ಹಱೆಕಾಱ 'ಪಱೆಕಾಱ' ನೋ.

ಹಱೆಗಾಱ 'ಪಱೆಕಾಱ' ನೋ.

ಹಱೆಗುಟ್ಟು 'ಪಱೆಗುಟ್ಟು' ನೋ.

ಹಟ 'ಪಟ$_1$' ನೋ.

ಹಟಗೂಂಟಣ 'ಪಟಗುಂಟಣೆ' ನೋ.

ಹಟದು 'ಪಟದು' ನೋ.

ಹಟಮ್ಮೈಲಗೆ (ನಾ). ಮಲಿನವಾದ ಬಟ್ಟೆ; ಉಟ್ಟು ಕಳೆದ ವಸ್ತ್ರ: ನಗಲಕ್ಷ್ಮಿಯುಟ್ಟ ಹಟಮ್ಮೈಲಗೆಗಳನೊಜ್ಜರಮೆನಿಪ್ಪ ಮಡಿವಾಳಂಗಂ[ವಗೆ]ವಱೆಯೊಳ್ ತೆಗೆದಿಸುಟ ವೊಲಗತಟದೊಳ್ [ಪೊರಳು]ತಿರ್ಪುವಜಗರನಿಕರಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೩-೮೨).

[ಹಟ(< ಪಟದು) + ಮ್ಮೈಲಗೆ (< ಮ್ಮೈಲಿಗೆ)]

ಹಟಯಿಗೆ 'ಪಟಯಿಗೆ' ನೋ.

ಹಟಯೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಪುಲಿನಾಡು ರಾಸಮಯ್ಯ ಹಟಯೂರರಸರಂ ದಣ್ಣುವೇಟ್ಟೊಡೆ (ಎಕ. X ಶ್ರೀನಿವಾ. ೮೫-೫; ಸು. 900?). [? + ಊರ್]

ಹಟವಿಗೆ 'ಪಟಯಿಗೆ' ನೋ.

ಹಟಿ$_1$ 'ಪಟಿ$_1$' ನೋ.

ಹಟಿ$_2$ 'ಪಟಿ$_3$' ನೋ.

ಹಟಿವು 'ಪಟಿ$_2$' ನೋ.

ಹಟಿಸು, ಹಳಿಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಬಯ್ಯಿಸು; ದೂಷಣೆಗೆ ಒಳಗಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು. ಹಳಿಸು$_1$.

ಹಟಿಸಿಕೊಳ್ಳು, ಹಳಿಸಿಕೊಳು, ಹಳಿಸಿಕೊಳ್ಳು = ನಿಂದೆಗೆ ಪಾತ್ರವಾಗು; ಬಯ್ಯಿಸಿಕೊಳ್ಳು: "ಗರ್ಹ್ಯಾಧೀನ, ವಕ್ತವ್ಯ = ಹಟಿಸಿಕೊಂಬವನು" (ನಾಚಿರಾ. ೬); ಕೃತಕಂಗಳಂಗನೆಯರಿಗೆ ನೆಲೆಯಾಗಿ ಹಳಿಸಿ[ಪಾಠಾಂ. ಹಳಿಯಿಸಿ]ಕೊಳುತಿರ್ದು ಮತ್ತಾ ಹೆಸರ ಲೇಸನಿಸಿಕೊಂಡವಾ ಹುಲಿಗೆಱೆಯೊಳು (ಸೋಮಚ. ೫-೭೯); ಮಕರದೊಳು

ಮ್ಮನೆಚೆದೊಡೆ . . . ಹಲಬರಿಂ ಹಳಿಸಿಕೊಂಬಳು (ವೀಶೈವು. ೪-೨೧-೨೨).

[ಹಟ್ಟಿ₁ (< ಪಟ್ಟಿ₁) + - ಇಸು₃]

ಹಟ್ 'ಪಟ್₁' ನೋ.

ಪಟೆಗೂಟ್ 'ಪಟಗೂಟ್' ನೋ.

ಹಟ್ಗಿ 'ಪಟ್ಗಿ' ನೋ.

ಹಾ (ಅ). (ದುಃಖ, ಕೋಪ, ಆಶ್ಚರ್ಯ, ಉದ್ವೇಗ, ತೃಪ್ತಿ ಮುಂತಾದುವು ಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ) ಒಂದು ಉದ್ಗಾರವಾಚಕಶಬ್ದ: ಕೇದನಜಿದ್ಮ ಹಾ ಶ್ವೇತಕೇತುವ್ರತೀ (ಅದಂಪು. ೯೦೦); ಹಾ ಗುರುನಾಥನೆ ಹಾ ಗುರುವೆ ಹಾ ಗುರುದೇವನೆ (ಬಸವು. ೪೫-೭); ಹಾ ಯುಧಿಷ್ಠಿರರಾಯ ಶಿವಶಿವ ವಾಯುಸುತ ಹಾ ಪಾರ್ಥ ಹಾ ಮಾದ್ರೇಯರಿರ ಹಾಯೆನುತ ಹರೆದುದು ಸೇನೆ ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ (ಉದ್ಯೋ. ೩-೫೯).

ಹಾಹಾ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಹಾಹಾ ಜನಕಸುತೇ ವೈದೇಹಿಯೆಂದು . . . ಮೂರ್ಛೆಗೆ ಸಂದಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೯-೧೧೭); ಹಾ ಮಹಾವಿಭ್ರಮ ಹಾಹಾ ಮನ್ಮಥ ಹಾ ಸಮ್ಮದ (ಗಿರಿ. ೮-೭೭); ಹಾಹಾ ಮಗನೆ ನಮ್ಮುವನು ಪರಕೆ ಸಲಿಸದೆ ಮುಂದೆ ನೀನೀ ಪರಿಯ ಹೋಹರೆ (ತೊರರಾ. ೨-೫-೨೪). 'ಆಹ₁' ಪರಾ.

ಹಾಂ (ನಾ). ಒಂದು ಉದ್ಗಾರವಾಚಕಶಬ್ದ: ಮೊನ್ನೆ ಆಟಕ್ಕಾಗಿ ಆರೇರ ರಂಗನ ಕೂಡ ಕುಸ್ತಿ ಹಚ್ಚಿದರ ಹಾಂ ಅನ್ನುವುದರಲ್ಲಿ ಮುರಿದು ಒಗೆದ (ಚಿಕ್ಕಪೂ. ೪೧).

ಹಾಂಕಾರ 'ಅಂಕರ' ನೋ.

ಹಾಂಗೆ 'ಅಹಗೆ' ನೋ.

ಹಾಂಸೆ 'ಪಾವಸೆ' ನೋ.

ಹಾಕತವೆಱು (ಕ್ರಿ). (?):₌ ಏಕಾಂತದೊಳು ನಿನ್ನ ಪದಪದ್ಮಂಗಳನೇಕಾಗ್ರಚಿತ್ತ ದಿಂದೊಲಿದು ಹಾಕತವತ್ತು ಜಾನಿಸ ಕೆಡದಿಹುದೆಯನೇಕ ಕಿಲ್ಬಿಶ ಜನರಾಜ (ರಾಮವಿ. ೨೦-೧೭೩). [? + ಪೆಱು₁]

ಹಾಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹಾಹಾಕಾರವನ್ನುಂಟುಮಾಡು; ಗೊಂದಲವೆಬ್ಬಿಸು (?): ಸರಳು ಸರಳಿಂಗಣೆದು ಪೊಗೆಮಯಂ ಕಿಡಿಮಯವದಾಗಿ ಹಾಕರಿಸಿ ದಶದಿಕ್ಕಿನೊಳ್ ಜಾರುತ್ತೊರೆಯುತ್ತಿರ್ದುದು (ಹರಂಗ. ೭೮-೭೦). 'ಆಕರಿಸು₂' ಹೋ.

[? + - ಇಸು₃]

ಹಾಕಾರ (ನಾ). ೧. ಹಾ ಎಂಬ ಉದ್ಗಾರ: ಎಲ್ಲೆಡೆಯು ಕೇಳುತಿದೆ ಹಾಕಾರವು, ಕ್ರಾಂತಿ ಎಂಬುವ ಭೂತ ತಲೆಗೆದರಿ ಹುಚ್ಚೆದ್ದು ಸುತ್ತುತಿದೆ (ವಾಂಚಜ. ೫೨-೭). ೨. [ಜೈನ] ಹಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಉಚ್ಚಾರದಿಂದ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ ಶಿಕ್ಷೆ; ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾಗ್ದಂಡ; **P** ಮೊದಲನೆಯ ಐದು ಮನುಗಳು ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಅಪರಾಧಗಳಿಂದ ಪರಾವೃತ್ತಗೊಳಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಶಬ್ದೋಚ್ಚಾರ: ಆ ಕಾಲದೊಳಾ ಮನುಷ್ಯರಪರಾಧಂಗೆಯ್ಯೆ ಮುನ್ನವಯ್ವರ್ ಮನುಗಳು ಹಾಕಾರ ಲಕ್ಷಣಮಪ್ಪ [ಪಾಠಾಂ. ಹಾಮಾಧಿಕ್ಕಾರ] ದಂಡಮಂ ಮಾಡಿದರು (ಚಾವುಂಪು. ೧೧).

[ಹಾ + - ಕಾರ₄]

ಹಾಕಿಮ್ (ನಾ). ಆಡಳಿತಾಧಿಕಾರಿ: 'ಪರಗಣಹಾಕಿಮ್' ಪರಾ.

[<— ಹಿಂ. ಹಾಕಿಮ್; ಮರಾ. ಹಾಕಿಮ್, ಹಾಕೀಮ್]

ಹಾಕಿಸು 'ಹಾಯ್ಕಿಸು' ನೋ.

ಹಾಕು 'ಪಾಯ್ಕು₁' ನೋ.

ಹಾಕುಪಾವಡಿಗ (ನಾ). ಬಟ್ಟೆಯಿಂದ ಗಾಳಿ ಹಾಕುವವನು: ಛತ್ರಿ ಚಾಮರ ಢಾಳು ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿದಿರುವವರು ಹತ್ರ ಚಿಮ್ಮುವ ಹಾಕುಪಾವಡಿಗರು (ಶರೀಲೀ. ೨೫೦-೩).

[ಹಾಕು (< ಪಾಯ್ಕು₁) + ಪಾವಡ₁ (< ಪಾವುಡ₁) + - ಇಗ]

ಹಾಕೈಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು; ಹಾಕೈಯ್ಯ ಬರೆದ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾ. ೫೦-೧೪; 993). 'ಆಕಯ್ಯ' ಹೋ. [? + ಅಯ್ಯ₁]

ಹಾಕ್ಕಾಟ 'ಪಾಯ್ಕು₁' ಪರಾ.

ಹಾಕ್ಕಾಡು 'ಪಾಯ್ಕು₁' ಪರಾ.

ಹಾಗ 'ಪಾಗ₁' ನೋ.

ಹಾಗಕಂಭ (ನಾ). [ಗಣಿತ] ಒಂದು ಅಳತೆಯ ಪ್ರಮಾಣ: ಅರಗಳಿಯಿಂದ ಅರೆ ಗಳೆಯ ಗುಣಿಸಲು ಹಾಗಕಂಭವಕ್ಕು (ಕ್ಷೇತ್ರಗ. ೭-೩). [ಹಾಗ (< ಪಾಗ₁) + ಕಂಭ]

ಹಾಗಪಾಲು (ನಾ). ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ; ಕಾಲುಭಾಗ: ಸಂತುಷ್ಟ ವಾಯಿತು ಸೀಮೆಪುರದೊಳು ಹಾಗಪಾಲುಜನ (ಬಿಜ್ಜಪು. ೬೭-೨೦); ಭೂಮಿಯ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ಹಾಗಪಾಲುನೆಲವೂ ಮುಕ್ಕಾಲುಪಾಲು ನೀರೂ ಇವೆ (ಭೂಗೋಳ. ೧೦). [ಹಾಗ (< ಪಾಗ₁) + ಪಾಲು₂ (< ಪಾಲ್₂)]

ಹಾಗಮಟ್ಟ (ನಾ). ಒಂದು ಅಳತೆಯ ಪ್ರಮಾಣ: ಪುಟ್ಟಗೇಣುಯೆಂಬುದು ಹಾಗಮಟ್ಟ (ಕ್ಷೇತ್ರಗ. ೬೭-೪). [ಹಾಗ (< ಪಾಗ₁) + ಮಟ್ಟ₁]

ಹಾಗಲ್ 'ಪಾಗಲ್₁' ನೋ.

ಹಾಗಲ 'ಪಾಗಲ್₁' ನೋ.

ಹಾಗಲು 'ಪಾಗಲ್₁' ನೋ.

ಹಾಗವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಕನಿಷ್ಠನಾಣ್ಯವನ್ನು ಪಡೆ; ಚಿಕ್ಕಾಸನ್ನು ಹೊಂದು: ಮೇಲಿಕ್ಕಿದ ಹೆಣ್ಣು ಹಾಗವಡೆಯಲೆಂಬಾಳಾವದ ಗಾದೆಯಚಿತು ತೂಳಿಸಿ ಮೋಹವ ಕಾಣಿಸುವುದು ಪ್ರೌಢಲೋಲಾಕ್ಷಿಯರ ಮತವಲ್ಲ (ಕಂನವಿ. ೯-೧೫೬). [ಹಾಗ (< ಪಾಗ₁) + ಪಡೆ₁]

ಹಾಗವಡ್ಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಡ್ಡಿ: ಹಾಗವಡ್ಡಿಯಿಂ ದೇವರ ಭಂಡಾರವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಗದ್ಯಾಣ ಮೂಱು (ಎಕ. XIV, ತಿರುಮ. ೨೭೦-೫; 1259).

[ಹಾಗ (< ಪಾಗ₁) + ಬಡ್ಡಿ₂]

ಹಾಗವೃದ್ಧಿ (ನಾ). = ಹಾಗವಡ್ಡಿ: ಇನ್ನಿನಿಬರ ಜೀವಿತಂ ಬಡ್ಡಿಯಲು ನಡೆವಂತಾಗಿ ಗುರುದೇವರು ಊರ ಮೇಲೆ ಹಾಗವೃದ್ಧಿಯಿಂ ಕೊಟ್ಟ ಗದ್ಯಾಣ ೧೦೦ (ಶಾಸಪ. ೫೩-೧೧; 1107). [ಹಾಗ (< ಪಾಗ₁) + ವೃದ್ಧಿ]

ಹಾಗೂವೀಸ (ನಾ). ಒಂದು ಹಾಗ ಮತ್ತು ಒಂದು ವೀಸ (?): ನಾಲುವತ್ತುವಂಭತು ವರಹವೂ ಹಾಗೂವೀಸದ ಗ್ರಾಮವಂದು (ಮೈಆಂ. ೧೯೩೮, ೨೨-೭೯; 1817); ಮಗ್ಗಿ ಬಾರದಿದ್ದರೆ ಹಾಗೂವೀಸ ಗುಣಸು ಅಂದ (ಗಾದೆ). [ಹಾಗೂ (< ಪಾಗ₁) + ವೀಸ]

ಹಾಗೆ 'ಅಹಗೆ' ನೋ.

ಹಾಚಿ 'ಪಾವಸೆ' ನೋ.

ಹಾಜರ್ 'ಹಾಜರು' ನೋ.

ಹಾಜರ್‌ಭಾಷಿ 'ಹಾಜರುಭಾಷಿ' ನೋ.

ಹಾಜರಾತಿ (ನಾ). ಹಾಜರಾಗಿರುವಿಕೆ; ಉಪಸ್ಥಿತವಾಗಿರುವಿಕೆ: ತಹಶೀಲ್ದಾರ ರುಗಳ ಹಾಜರಾತಿ ಹುಕುಂನಲ್ಲಿರತಕ್ಕದ್ದು (ಗ್ರಾಮಾಶ. ೪); ಶಾಲೆಯ ಹಾಜರಾತಿ, ಅವನಿಗೆ ಕಲಿವಿನಲ್ಲಿರುವ ಆಸಕ್ತಿ . . . ಶಿಕ್ಷಣಾಭಿವೃದ್ಧಿಯ ಮಟ್ಟವನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸುತ್ತವೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೫೭೪). [< ಹಾಜರು]

ಹಾಜರಿ (ನಾ). = ಹಾಜರಾತಿ: ಹಾಸ್ಯಚಟಾಕಿಯ ಹಾರಿಸುತಾ ದಿನ ಗುರುತಿಸುತಿದ್ದೆ ಹಾಜರಿಯ (ಇಂಚಾಪ. ೬೯-೮೩); ಇಂದು ಮುಂಜಾನೆಯಿಂದಲೇ ಹಾಜರಿ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದೇನೆ (ಜಮೀನ್ದಾ. ೧೫೭). [<— ಪಾರ. ಮರಾ. ಹಾಜಿರೀ]

ಹಾಜರು, ಹಾಜರ್ (ನಾ). ಇರುವಿಕೆ; ಉಪಸ್ಥಿತವಾಗಿರುವಿಕೆ: ನಾವು ಹಾಜರು ಇದ್ದೇವೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೩); ನಾಲ್ಕಾರು ಔತಣಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಜರು ಇದ್ದು ಬಂದೆ (ಅನ್ನಪೂ. ೭೪).

ಹಾಜರ್: ಶ್ಯಾಮ ಎಲ್ಲಿದ್ದರೆ ನಾನು ಅಲ್ಲಿ ತಪ್ಪದೆ ಹಾಜರ್ (ಅಲಪೂ. ೭೭); ಘನಸರಕಾರದೆದುರು ಇಂಥಾ ಸ್ಕೀಮನ್ನು ಹಾಜರ್ ಮಾಡಿರುವಾಗ (ಪ್ರಹಾಶ. ೧೩೮).

ಹಾಜರಾಗು = ಉಪಸ್ಥಿತನಿರು; ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಇರು: ತಮ್ಮ ಊಟ ಆಗುವುದರೊಳಗಾಗಿ ಬಂದು ಹಾಜರಾಗುತ್ತೇನೆ (ರಂಗಃ. ೯೦); ನೀವು ತಕ್ಷಣ ಸನ್ನಿಧಾನಕ್ಕೆ ಹಾಜರಾಗತಕ್ಕದ್ದು (ಶ್ರೀರಾಯ. ೧೧೭). **ಹಾಜರಿರು** = ಉಪಸ್ಥಿತವಾಗು; ಹಾಜರಾಗು: ಎಲ್ಲರೂ ಹಾಜರಿರಬೇಕೆಂದು ತಾಕೀತು ಮಾಡಿದ್ದನು (ಮುಂಗಾಮು. ೧೧೨): ಆ ದರ್ಬಾರಿನಲ್ಲಿ ಶಿವರಾವ್‌ಭಾವುವಿನ ಮಕ್ಕಳು . . . ಇಬ್ಬರೂ ಹಾಜರಿದ್ದರು (ಘೂರಾಣಿ. ೨). **ಹಾಜರುಪಡಿಸು** = ಉಪಸ್ಥಿತನಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು: ಕೋರ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಹಾಜರು ಪಡಿಸುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಿಮಗೆ ಬೇಜಾರು ಬೇಡ! (ಧೂಮಮ. ೪೪).

[<— ಅರ. ಹಾಧಿರ್; ಹಿಂ. ಹಾಜಿರ್; ಮರಾ. ಹಾಜೀರ್]

ಹಾಜರುಪಟ್ಟಿ (ನಾ). ಉಪಸ್ಥಿತರಿದ್ದವರನ್ನು ಗುರುತಿಸುವ ಯಾದಿ; ಹಾಜರಾತಿಯ ಪಟ್ಟಿ: ಅವರ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಹಾಜರುಪಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ದಾಖಲು ಮಾಡಿಕೊಂಡರು (ರಕ್ತರಾ. ೬೨). [ಹಾಜರು + ಪಟ್ಟಿ]

ಹಾಜರುಭಾಷಿ, ಹಾಜರ್‌ಭಾಷಿ (ನಾ). ರಾಜ ಅಥವಾ ಅಧಿಕಾರಿಯ ಸಮ್ಮುಖದಲ್ಲಿದ್ದು ವ್ಯವಹರಿಸುವ ನೌಕರ: ಅವನಿಗೊಂದು ಹಾಜರುಭಾಷಿ ಹುದ್ದೆಯನ್ನೂ ದೊರಕಿಸಿಕೊಟ್ಟರು (ಪುನರು. ೩೭೦). **ಹಾಜರ್‌ಭಾಷಿ:** ರಾಜನು ಅವರೊಡನೆ ನೇರವಾಗಿ ಮಾತನಾಡದೆ ಮತ್ತೊಬ್ಬನ (ಹಾಜರ್‌ಭಾಷಿಯ) ಮೂಲಕ ಮಾತಾಡುತ್ತಾನೆ. ಯಾರು ರಾಜನೊಡನೆ ಮಾತಾಡಬೇಕೋ ಆತ ಮುಂದೆ ಹೋಗಿ ಹಾಜರ್‌ಭಾಷಿಗೆ ಜವಾಬು ಕೊಟ್ಟು ತಾನು ನಿಂತಿದ್ದ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿರುಗುತ್ತಾನೆ (ಪ್ರವಾ. II, ೩೬೫).

[← ಹಿಂ. ಹಾಜಿರ್‌ಬಾಶೀ; ಮರಾ. ಹಾಜೇರ್‌ಬಾಶೀ, ಹಾಜರ್‌ಬಾಶೀ]

ಹಾಟ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ವೃತ್ತಿ— ಕಸುಬು: ಜೋಗಯ ಹಾಟ ೧ ಮತ್ತ ೨ ಧಾರಯ ಹಾಟ ೧ ಹಳಿಜಕೋಜ ಮತ್ತ ೧ ಇಂತೀ ವೃತ್ತಿಗಳಂ ಸಲಿಸುವರು (ಸೌಇಇ. IX-i, ೩೬೫-೫೩; 1215). ೨. ಕುದುರೆಯ ಕೆನ್ನೆಯ ಭಾಗ: ಕಟದ ಸಂಕ (ಶಂಬ)ದ ಪೂಜಿಗಣ ಕೆನ್ನೆಗೆ ಹಾಟಮಂಬ ಪೆಸರಕ್ಕುಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೮೭-೬೨). [?]

ಹಾಟಕ (ನಾ). ೧. ಚಿನ್ನ; ಬಂಗಾರ: ಸುಗಂಧಿಜಲಸಂಭೃತಹಾಟಕಘಟತಘಟಕೋಟ ಗಳನೆತ್ತಿಕೊಂಡು ಸುರಿದಾಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೭-೧೦೦ ವ); ವಿಸ್ಫುರಿತಸ್ಫಟಿಕಮಣಿವಿಲಸದುಭಯ ತಟಘಟಿತಹಾಟಕ ಸೋಪಾನಶ್ರೇಣಿಯಿಂದಂ (ಆಜಿಪು. ೭-೨೦ ವ) ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೇಬು; ಮುಳ್ಳುಸೇಬು. [ಸಂ.]

ಹಾಟಕನೇತ್ರ (ನಾ). ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷನೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸ: ಧಾತ್ರಿಯನು ಕದ್ದೊಯ್ದ ಹಾಟಕನೇತ್ರನ ತೆಗೆದು ಬಿಸುಟು (ಕಭಾ. ೬೨). [ಸಂ.]

ಹಾಟಕಪೀಠ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಆಸನ: ವಧೂವರರಿರ್ವರುಮಂ . . . ಮಣಿಮಯವೇದಿಕೆಯ ಹಾಟಕಪೀಠದ ಮೇಲೆ ಪಾಸಿದ ದುಗುಲದ ದಳಿಂಬದೊಳಿಂಸಿ ದಾಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೪-೪೭ ವ). [ಸಂ.]

ಹಾಟಕವೆಟ್ಟು (ನಾ). ಮೇರುಪರ್ವತ; ಸುವರ್ಣಪರ್ವತ: ಬಜ್ಜರವೇ ಹಾ[ಟ] [ಪಾಠಾಂ. ತ]ಕವಟ್ಟಗೆ ನಗುವುಜ್ಜುಗವೇನದನುಸುರುಸುರು (ಉದ್ಭಟದೇ. ೩-೧೭).

[ಹಾಟಕ + ಬೆಟ್ಟು$_2$ (< ಬೆಟ್ಟ)]

ಹಾಟಕಾಂಬರ (ನಾ). ಜರತಾರಿ ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು; ವಿಷ್ಣು: ಕೋಟಿ ಕೋಟಿ ಭೃತ್ಯರಿರಲು ಹಾಟಕಾಂಬರನ ಸೇವೆ ಸಾಟಿಯಿಲ್ಲದ ಪೂರ್ಣಗುಣಾಳು ಸರ್ವಕಾಲ ಮಾಡುತಿಹಳು (ಪುರಂದ. ಧಾ. ೧-೫೦-೧). [ಸಂ.]

ಹಾಟಕೇಶ್ವರ (ನಾ). ಶಿವನ ಒಂದು ಹೆಸರು; **P** ಗೋದಾವರೀನದೀತೀರದ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಈಶ್ವರ: ಉನ್ನತಶ್ರೀಗಿರಿಗೆ ಬಂದು ಸಮುನ್ನತಿಯೊಳಾ ಹಾಟಕೇಶ್ವರ ಸನ್ನಿಧಿಯೊಳುರು ವಿಸ್ಫುಲಿಂಗಂಗಳು ಸಮುಜ್ವಳಿಸೆ (ಬಸವು. ೫೩-೫೨); ಮತ್ತಲ್ಲಿ ಹಾಟಕೇಶ್ವರಮಿರ್ಪುದು (ಪಾಶೂಪು. ೫-೨೭). [ಸಂ.]

ಹಾಡ (ನಾ). ೧. (ಎಣ್ಣೆ ಮುಂತಾದ ದ್ರವಪದಾರ್ಥಗಳ) ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಅಳತೆ ಮತ್ತು ಆ ಅಳತೆಯ ಸಾಧನವಾದ ಬುದ್ದಲಿ, ಪಾತ್ರ ಮುಂತಾದುವು: ಬೇಟೂರಿಂದಂ ಒಂದು ಮಾಟುವ ಎಣ್ಣೆಯ ಹಾಡಕ್ಕೆಯದ್ದೆಣ್ಣೆಯ ಕೊಟ್ಟರ್ (ಮುಂಬಾ. X, ೨೬೯-೭೪; 1229); ಬುದ್ದನಿ ಹಾಡ ವಕ್ಕಲ ಕಂಬಗಳ ಕೊಡನುಧಾರೆಗಳ ಘೃತ ತೈಲ ಬಸೆಗಳ ಸಾರ ಕಟ್ಟಿತು (ತೊರಾ. ೫-೮-೪); ಇನ್ನೊಂದು ಸಾರಿ ಹೋದರೆ, ಹೊಗೆ ಹಾಕಿ, ನೊಣಗಳನ್ನು ಓಡಿಸಿ, ಒಂದು ಹಾಡ ಜೇನನ್ನು ಹಿಂಡಿ ತಂದೇನು (ಮೂಕಜ್ಜ. ೬೩). ೨. ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಅಳತೆಯ ಬೀಜವರಿಯ ಭೂಮಿ: ಯೆರಡುಂ ಹಾಡದ ಕೆಯ್ಯ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ (ಸೌಇಇ. XV, ೧೫೦-೩; 1191); ವೈಜನಾಥಭಟ್ಟೋಪಾಧ್ಯಾಯರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಭೂಮಿ ಹಾಡವೆರಡು ಅವರ ಮಕಳು ವಿಷ್ಣುಭಟರಿಗೆ ಹಾಡವೆರಡು (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೧೩೫-೪೧; 1217). [ದೇ. ‖ ತುಳು. ಪಾಡ./ ಸಂ. ಹಾಡಿಕಾ = ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆ]

ಹಾಡಂಗಿ 'ಪಾಡಗ$_1$' ನೋ.

ಹಾಡಕ (ನಾ). ಭೂಮಿ; ಜಮೀನು: ಕೊವರಗಾವುಣ್ಡನ ಹಾಡಕ [ವೂ]ಳಗೆ ಮತ್ತರು ಮೂವತ್ತುಂ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೧೦೩-೩೦; 1074). [?]

ಹಾಡಗ 'ಪಾಡಗ$_1$' ನೋ.

ಹಾಡಗೆ, ಹಾಡಿಗೆ (ನಾ). ರಥದ ಒಂದು ಭಾಗ: ಮಂದರಾದ್ರಿಯ ರಥದ ಹರುಹಾಯ್ದು ಹಾಡಗೆಯದೆಂದೆನಿಪ ರಥದ ವಳಗುದಯಾಸ್ತಗಿರಿಗಳೆರಡುಂ ದೃಢದ ರಥವನಾಂತಿಪ್ಪ ಕುರುಗಣೆಗಳ್ಳೆ (ವೀಶೈಪು. ೨-೧೦-೮). **ಹಾಡಿಗೆ:** ಈ ನಾಲ್ಕೂ ಗಾಲಿಗಳ ಮೇಲೆ ಸಮತೂಕವಾಗಿ ಭಾರ ಹಾಕಿ ಕೂಡಿಸಿದ ಹಾಡಿಗ ತೋಳು (ಬೆಳಭಾ. ೧೩೫). [?]

ಹಾಡಹಗಲು, ಹಾಡುಹಗಲು (ನಾ). ನಿಚ್ಚಳವಾದ ಹಗಲುಹೊತ್ತು: ಹಾಡಹಗಲಿನಲ್ಲಿಯೇ ಅಂಗಡಿ ಲೂಟಿಯಾಗಿ ಹೋಯಿತು (ರೂಢಿ). **ಹಾಡುಹಗಲು:** ಹಾಡುಹಗಲಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಆ ದಟ್ಟವಾದ ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿ ಬೀಳುವುದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). [< ಪಟ್ಟಪಗಲ್]

ಹಾಡಿ 'ಪಾಡಿ$_2$' ನೋ.

ಹಾಡಿಕೆ (ನಾ). ಹಾಡುವಿಕೆ; ಹಾಡುಗಾರಿಕೆ: ಹರಿಸ್ಮರಣವಿಲ್ಲದ ಹಾಡಿಕೆಯು ಅರಣ್ಯರೋದನ (ಪುರಂದ. ೫-೧೬೦-೨೪); ಹಾಡು, ಹಾಡಿಕೆ ಮತ್ತು ಹಾಡುಗಾರ ಇದೊಂದು ತ್ರಿವೇಣೀಸಂಗಮವು (ಸಾಹಿಸೂ. ೬೭). [ಹಾಡು$_2$ (< ಪಾಡು$_2$) + - ಇಕೆ]

ಹಾಡಿಗೆ 'ಹಾಡಗೆ' ನೋ.

ಹಾಡಿತಿ (ನಾ). ಹಾಡುವವಳು; ಹಾಡುಗಾರ್ತಿ: ಅವರಲ್ಲಿ ಹಾಡಿತಿ ಕಣ್ಣಮ್ಮನಾಚ್ಚಿಯಾರ್ ಮುಖ್ಯಳು (ಕೋಟೀಶಾ. ೧೩).

[ಹಾಡು$_2$ (< ಪಾಡು$_2$) + - ಇತಿ$_1$ (< - ಇತ್ತಿ)]

ಹಾಡಿಮದ್ದು (ನಾ). ನಾಟಿ ಔಷಧಿ; ಹಳ್ಳಿ ಔಷಧಿ: ಇಂತಿವನಳಿದು ಮಱಿದಲ್ಲಿ ತಾ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಕುತ್ತಕ್ಕೆ ಹಾಡಿಮದ್ದನರದಂತೆ (ವಿಲಾಶ್ವ. ೯).

[ಹಾಡಿ (< ಪಾಡಿ$_2$) + ಮದ್ದು (< ಮರ್ದು)]

ಹಾಡಿಸು 'ಪಾಡಿಸು' ನೋ.

ಹಾಡು$_1$ 'ಪಾಡು$_1$' ನೋ.

ಹಾಡು$_2$ 'ಪಾಡು$_2$' ನೋ.

ಹಾಡು$_3$ 'ಪಾಡು$_3$' ನೋ.

ಹಾಡು$_4$ 'ಪಾಡಿ$_2$' ನೋ.

ಹಾಡುಕಾರ 'ಪಾಡುಂಗಾಱ' ನೋ.

ಹಾಡುಕಾಱ 'ಪಾಡುಂಗಾಱ' ನೋ,

ಹಾಡುಗ 'ಪಾಡುಗ' ನೋ.

ಹಾಡುಗಬ್ಬ 'ಪಾಡುಗಬ್ಬ' ನೋ.

ಹಾಡುಗಾಯಿ 'ಪಾಡುಗಾಯಿ' ನೋ.

ಹಾಡುಗಾರ 'ಪಾಡುಂಗಾಱ' ನೋ.

ಹಾಡುಗಾರಿಕೆ 'ಪಾಡುಂಗಾಱಿಕೆ' ನೋ.

ಹಾಡುಹಗಲು 'ಹಾಡಹಗಲು' ನೋ.

ಹಾಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲಿಕೆ; ಅಗಳುಶುಂಠಿ: ಹಾಡೆಯ ಗಂಡೆ ತ್ರಿಕಟುಕ ಜೀರಿಗೆ ಹಿಂಗು ರೂಢಿವಡೆದ ಪಂಚಲವಣ (ಸಾಳ್ವಸಾಂ. ೧೦); ಅಗಳ ಶುಂಠಿ (ಹಾಡೆ) . . . ಇವು ತ್ರಿದೋಷನಾಶಕ (ಅಷ್ಟಾಂಗ. ೧೩೩-೭೦ ಟೀಕೆ).

[< ಸಂ. ಪಾಠಾ]

ಹಾಡೆಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ''ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮಿ, ಪಹೇಲಿಕಾ, ಜಾಲಿ - ಈ ೩ ಹಾಡೆಲ'' (ನಾಟರಾ. ೧೧೦). [?]

ಹಾಡ್ಯ 'ಪಾಡಿ$_2$ ನೋ.

ಹಾಣರ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಒಟಿಕೊಡಿನ ಉಗುರವಾಡಿಯ ಹಾಣರದ ತ್ರಿಸನ್ನಿ (ಇಇ. VIII, ೨೦೩-೨೯; 10ನೆಯ ಶತ). [?]

ಹಾಣಾಹಣಿ 'ಹಣಾಹಣಿ' ನೋ.

ಹಾಣಾಹಾಣಿ 'ಹಣಾಹಣಿ' ನೋ.

ಹಾಣಾಹಾಣಿಕಾಱ (ನಾ). ಹಣಾಹಣಿ ಕಾಳಗವನ್ನು ಮಾಡುವವನು; ವೀರ: ಸಾಹಣಗಂಡಲಗಿವನು ಸಮರಕೆ ಹೂಣಿಗನು ರಿಪ್ಪುಬಲದ ಹಾಣಾಹಾಣಿಕಾಱನು

ಕರ್ಣನಳುಕುವನಲ್ಲ ನಿನಗೆ (ಕುಮ್ಮಾಕ. ೧೭-೨೦).

[ಹಾಣಾಹಾಣಿ (< ಹಣಾಹಣಿ) + - ಕಾಱ]

ಹಾಣಿ (ನಾ). (?): ಹಾಣಿಯ ಮಿಣಿಯ ಕಡಿಯನು ನಾ'ದು' (ದ?)ವೋದ ಕೆಱಹನು ಬೂದಿವೋದ ಮೆಱಹನು ಒಣಗಿದೆಲುವನು ಆಯಿದುಕೊಂಡು ಒಡಲ ತುಂಬಿ ಬೂದಿಯೊಳಗೆ ಕೆಡೆದಿಪ್ಪ ಶ್ವಾನ ಬಲ್ಲುದೇ ಅಮೃತಾನ್ನಗಳಿಪ್ಪೆಡೆಯ (ಸರ್ವವ. ೧೬೬-೭೮೫). [?]

ಹಾತಕ (ನಾ). ಪಾಪ; ಪಾತಕ: ಹೊಸಹೊಸ ಸಿಂಗರಮಂ ಬಲ್ಪಿನ್ನಣದಿಂದೊಡರಿಸಿ ತೂಣನ ಗಲ್ಪೀ ಹಾತಕಮಂ ನಿಕ್ಕುವಮನ ಕೊಲ್ಪಮರ್ದುರುಳಿಯ ಪೋಲ್ಪೆಳಗುಗ್ಗುಳಮಂ ಹಗ್ಗಿಯೊಳಿರಿಸಿ (ಉದ್ಭಟ. ೬-೪೭). [< ಸಂ. ಪಾತಕ]

ಹಾತಕವಾಱು (ಕ್ರಿ). ಹೌಹಾರು (?): ಒದಱಿದವು ರಣವಾದ್ಯಚಯವಳ್ಳಿದೆಗೊಳಲ್ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವೀಶನ ಹೃದಯ ಹಾತಕ [ಪಾಠಾಂ. ದ್ರವ] ವಾಱೆ ಹಮ್ಮೈದವೋಗೆ ಕಮಲಭವ (ತೊರರಾ. ೬-೧೭-೧೩). 'ಹಾತವಾಱು' ಪರಾ. [?]

ಹಾತರುಮಾಲು (ನಾ). (ಉಕ) ಕೈಚೌಕ; ಕರವಸ್ತ್ರ: ಅವನ ಕೋಟಿನೊಳಗೇ ಇದ್ದ ಒಂದು ಮಾಟ ಹಾತರುಮಾಲದಿಂದ ಮಗುವಿನ ಮೂಗು ಒರೆಸಿದಳು (ಸಾವಿಗಾ. ೪೭).

[<- ಮರಾ. ಹಾತ್‌ರುಮಾಲ್]

ಹಾತವಾಱು (ಕ್ರಿ). ಹಾತೊರೆ; ಉತ್ಕಂಠಿತವಾಗು: ಪಸಿದಿರ್ದ ಹಾಂಗೆ ಹಾತವಾಱುತಿರ್ದ ನೆಲನಪ್ಪಿದ ಕಡುಗಿಡ್ಡನಾಗಿ ಕುರ್ಗಿದ ಕುಂಡೋದರನನಂತಃಪುರಸ್ತರೆಲ್ಲರ್ ಕಂಡು ಚೋದ್ಯಂಬಡುತ್ತಮಿರೆಯಿರೆ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೧-೮-೨೨ ವ). 'ಹಾತಕವಾಱು' ಪರಾ. [?]

ಹಾತಾಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹಸ್ತಕೌಶಲವನ್ನು ತೋರು, —ನಿರ್ವಹಿಸು: ಹೀಗೆ ಎತ್ತಿಕೊಂಡ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳನ್ನು ಪ್ರಭಾವಿಯಾಗಿ ಹಾತಾಳಿಸುವ ಹಿಡಿತ, ಅವಶ್ಯವಾದ ಗತಿಪ್ರಜ್ಞೆ, ಪಾತ್ರದರ್ಶನ ಇವು ಮುದ್ರಭಟ್ಟನಲ್ಲಿವೆ (ಕಪಾಚ. ೧೯೨).

[ಹಾತಾಳ್ (P <- ಮರಾ. ಹಾತವಳಾ, ಹಾತೋಳ್) + - ಇಸು]

ಹಾತುಕುಂಟಿ (ನಾ). ಕುಸ್ತಿಯ ಒಂದು ಪಟ್ಟು: ಎಂದು ಘಂಟೆಯು ಹಾತು ಕುಂಟೆಯು ನಿಂದೆ ಘಂಟೆಯು ಹಾತುಭಾನುಗಳೊಂದಿದಿಕ್ಕತ ಭಾವು . . . ಚೇಣ ಪಟ್ಟುಸುವೆಂದೆನಿಪ ವಿಂದಾಣದಲಿ ಕಾದಿದರು ಜಟ್ಟಿಗಳು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೨-೭೨). [?]

ಹಾತುಭಾನು (ನಾ). ಕುಸ್ತಿಯ ಒಂದು ಪಟ್ಟು: ಎಂದು ಘಂಟೆಯು ಹಾತು ಕುಂಟೆಯು ನಿಂದೆ ಘಂಟೆಯು ಹಾತುಭಾನುಗಳೊಂದಿದಿಕ್ಕತ ಭಾವು ಚೇಣ ಪಟ್ಟುಸುವೆಂದೆನಿಪ ವಿಂದಾಣದಲಿ ಕಾದಿದರು ಜಟ್ಟಿಗಳು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೨-೭೨). [?]

ಹಾತೆ 'ಪಾತ್ರೆ$_2$' ನೋ.

ಹಾತೆಹುಳು (ನಾ). ಪತಂಗ; ದೀಪದ ಹುಳು: ದೀಪದ ಬೆಳಕಿಗೆ ಹಾತೆಹುಳುವು ಬಂದು ಮೈ ಸುಟ್ಟುಕೊಂಡರೂ ಮತ್ತೂ ದೀಪವನ್ನು ಕೆಡಿಸಲು ನೋಡುವುದಿಲ್ಲವೆ? (ಶಾಂಭವಿ. ೫೭). [ಹಾತೆ (< ಪಾತ್ರೆ$_2$) + ಹುಳು (< ಪುೞು)]

ಹಾತೊರೆ (ಕ್ರಿ). ಆತುರ ಪಡು; ಕಾತರಿಸು; ಹಂಬಲಿಸು: ಉಗ್ರಕಾರ್ಯಕ್ರಮ ಕೈಗೊಳ್ಳಲು ಜನತೆ ಹಾತೊರೆಯುತ್ತಿತ್ತು (ಕುರುಕಾ. ೧೧೧); ಹಳ್ಳಿಯ ಜೀವನಕ್ಕಾಗಿ ಹಾತೊರೆಯುವವರಲ್ಲಿ ನಾನೊಬ್ಬ (ಜೀ ವರಾ. ೪೭); ಪುನಃ ನಮ್ಮ ಪೂರ್ವಿಕರ ಪಂಥವನ್ನೇ ಹಿಡಿಯಲು ಹಾತೊರೆಯುತ್ತಿದ್ದೇವೆ (ರಾಮರಾ. ೪೨). [?]

ಹಾದಂಡ (ನಾ). = ಹಕಾರ ೨: ಹಾದಂಡಮಯ್ಯರಿಂ ಹಾಮಾದಂಡಮತ್ತಯ್ಯರಿಂ ಹಾಮಾದಿಗ್ಳೇದಂ ಕುಲಧರರಯ್ಯರಿನಾದುದು (ಚಾವುಂಪು. ೧೧); ಕ್ರಮದಯ್ಯರಿಂದೆ ಹಾದಂಡಮಯ್ಯರುಂ ಮನುಗಳಿಂದೆ ಹಾಮಾದಂಡಂ ಸಮನಿಸೆ (ಪಂಚಾವಾ. ೧-೮೯).

[ಹಾ + ದಂಡ]

ಹಾದರ 'ಪಾರದಾರ' ನೋ.

ಹಾದರಗಿತ್ತಿ 'ಪಾದರಗಿತ್ತಿ' ನೋ.

ಹಾದರವಿದ್ದೆ (ನಾ). ಜಾರವಿದ್ಯೆ: ಮಧ್ಯರಾತ್ರಿಗೆ ಬರ್ಪನಕ ನಿದ್ದೆಗೆಯ್ವಂತೆ ಮಂದಿರದೊಳು ಹಾದರವಿದ್ದೆಯಂಗನೆಗಳೊಪ್ಪಿದರು (ಮೋಹತ. ೧೬-೨೯).

[ಹಾದರ (< ಪಾರದಾರ) + ವಿದ್ದೆ (< ಬಿಜ್ಜೆ$_2$)]

ಹಾದರಿ 'ಪಾದರಿ$_2$' ನೋ.

ಹಾದರಿಗ 'ಪಾದರಿಗ' ನೋ.

ಹಾದರಿಗಿತಿ (ನಾ). ಜಾರೆ; ವ್ಯಭಿಚಾರಿಣಿ: ಕಮ್ಮಟಿತಿ, ನಾವಿದಿತಿ, ಹಾದರಿಗಿತಿ (ಶಮದ. ನ. ೨೨೦ ಪ್ರಯೋ). [ಹಾದರಿಗ (< ಪಾದರಿಗ) + - ಇತಿ (< - ಇತ್ತಿ)]

ಹಾದರಿವಾಗಲ್, ಹಾದರಿವಾಗಿಲು (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು (?): ಒಜಕೋಡಿನ ಹಾದರಿವಾಗಿಲ ಕುಪ್ಪೆಯ ತ್ರಿಸನ್ನಿ (ಇಂ. VIII, ೨೧೪-೩೮; 10ನೆಯ ಶತ).

ಹಾದರಿವಾಗಿಲು: ಎಡತೊಜೆನಾಡೊಳಗೆ . . . ಕೊಟ್ಟ ಹಾದರಿವಾಗಿಲು (ಮೈಆರಿ. ೧೯೪೫, ೧೮-೩೦: 13ನೆಯ ಶತ). [?]

ಹಾದರಿವಾಗಿಲು 'ಹಾದರಿವಾಗಿಲ್' ನೋ.

ಹಾದಾಟ 'ಪಾಯ್$_1$' ಪರಾ.

ಹಾದಾಡು 'ಪಾಯ್$_1$' ಪರಾ.

ಹಾದಿ 'ಪಾದಿ$_1$' ನೋ.

ಹಾದಿಕಾಯು (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) ಎದುರು ನೋಡು; ದಾರಿಕಾಯು; ನಿರೀಕ್ಷಿಸು: ಬಂದರೆ ಬರಲಿ. ತುಸು ಹಾದಿಕಾದಾನು (ಹೊಸಕ್ಕಿ. ೧೬೨).

[ಹಾದಿ (< ಪಾದಿ$_1$) + ಕಾಯು$_1$ (< ಕಾ$_1$)]

ಹಾದಿಕಾರ (ನಾ): ದಾರಿಹೋಕ; ಪ್ರಯಾಣಿಕ: ಹಳ್ಳಿಕಾರನಲ್ಲ ಹಾದಿಕಾರನಲ್ಲ (ನಾಪದ. ೩೮); ಬಡಹಾದಿಕಾರನ ವೇಷದಿಂದ ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಆ ವನಕ್ಕೆ ಬಂದನು (ಕಪಪು. ೭-೮). [ಹಾದಿ (< ಪಾದಿ$_1$) + - ಕಾರ$_1$ (< - ಕಾಱ)]

ಹಾದಿಗ (ನಾ). = ಹಾದಿಕಾರ: ಮೇದಿನಿಯ ಭಾರಾಪಹರಣವಿನೋದವಿದು ಮಾಯಾ ಪ್ರಪಂಚನ ಹಾದಿಗರಿಗಿದು ಸಿದ್ಧವೆಂದೇ ತೋಱಿತಿಹುದಂದ (ತೊರರಾ. ೧-೮-೭೮); ಅದೇ ಹಾದಿಯ ಹಾದಿಗರಿಗೇ ಅವನು ಸರ್ವೋಚ್ಚ ಸನ್ಮಾನವನ್ನು ಕೊಡದ ಹೇಗೆಯೂ ಇರಲಾರಾನು (ನಿಬಂಧ. I, ೧೯೭). [ಹಾದಿ (< ಪಾದಿ$_1$) + - ಗ$_2$]

ಹಾದಿಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ದಾರಿ ತಪ್ಪು; ಮಾರ್ಗ ತಿಳಿಯದಾಗು: ಹಾದಿಗಟ್ಟು ತೊಟ್ಟಗೆ ನೆಗೆತರ್ಪ ನುಣ್ಣದಿರೊ ಪೇಟನ ನೋಟ್ಪರ ಕಣ್ಗೆ ಸುತ್ತಲುಂ ಸೊಗಯಿಸಿ ಮೇಲೆ ಮೇಲೆ ಕವಿತಂದುವು ಭೋಂಕನೆ ಪೂವಿನಂಬುಗಳ್ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೩೦೬). ೨. ಕೆಟ್ಟಕ್ರಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸು; ನೀತಿಗೆಡು: ಮನೆಯನ್ನು ನಂಬಿಕೊಂಡು ಇರುವುದೇ ಆಕೆಗೆ ಬೇಕಿಲ್ಲ. ಹಾದಿಗೆಟ್ಟವಳು (ಕಮನ. ೩೯). [ಹಾದಿ (< ಪಾದಿ$_1$) + ಕೆಡು$_1$]

ಹಾದಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ನಡೆಯಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸು; ಪ್ರಯಾಣಕ್ಕೆ ತೊಡಗು: ಮಣಮಂದಪುತ್ತೂರ್ಗೆ ಹಾದಿಗೊಂಡೊಮ್ಮೆಯುಂ ಪ್ರಣಯದಿಂದೆಡೆಯಾಡುವಾ ಜನದ ಪೆರ್ಮೆಯುಂ (ನಂಬಿರ ೫-೩೭); ಹಾದಿಗೊಂಡೆಡೆಯಾಡುವರ ಕರದಾ ದೆಸೆಗಳನು ನೋಡಿ (ನಿಭಾಗ. ೧೧-೧೫-೩). ೨. ಕ್ರಮವಾಗು; ಓರಣವಾಗು: 'ಹಾದಿಗೊಳಿಸು' ಪರಾ.

[ಹಾದಿ (< ಪಾದಿ$_1$) + ಕೊಳ್$_1$]

ಹಾದಿಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕ್ರಮವಾಗಿಡು; ಓರಣಗೊಳಿಸು: ಹೊನ್ನ ಹರಿಯಾಣಂಗಳಂ ಹಾದಿಗೊಳಿಸುತಂ ರನ್ನದಡ್ಡಣಿಗೆಗಳ ಮೇಲೆ ತಂದಿರಿಸುತಂ (ಇಹರ. ದೀ. ೨೯-೧೯).

[ಹಾದಿಗೊಳ್ + - ಇಸು]

ಹಾದಿಜಗಳ (ನಾ). ಎಲ್ಲರೆದುರಿಗೆ ಬೀದಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಜಗಳ; ಮುಚ್ಚುಮರೆಯಿಲ್ಲದ ಕಲಹ: ಹಾದಿಜಗಳ ಹಣವಡ್ಡ. ಬೀದಿಜಗಳ ಮುಪ್ಪಾಗ (ಗಾದೆ). [ಹಾದಿ (< ಪಾದಿ$_1$) + ಜಗಳ (< ಜಗಟ)]

ಹಾದಿತಪ್ಪು (ಕ್ರಿ). ೧. = ಹಾದಿಗೆಡು ೧: ಯಾಕೇ ಬಸಂತೀಬಾಯಿ ಈ ಹೊತ್ತು ಹಾದಿ ತಪ್ಪಿದಿರೇನು (ಮಂಜುಕ. ೩೭); ತಾನು ಯಾವನೊ ಒಬ್ಬ ರಾಜಪುತ್ರ, ಹಾದಿತಪ್ಪಿ ಬಂದು ಹೊತ್ತು ಹೋಗಲಾರದೆ ಈ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದೇನೆ (ದೇಶನ್ನ. ೬೨). ೨. = ಹಾದಿಗೆಡು ೨: ಹುಡುಗ ಹಾದಿ ತಪ್ಪಿದ್ದಾನೆ (ಗೂಢಿ). [ಹಾದಿ (< ಪಾದಿ$_1$) + ತಪ್ಪು$_1$]

ಹಾದಿದೆಗೆ (ಕ್ರಿ) ಪ್ರಯಾಣಕ್ಕೆ ತೊಡಗು; ಸಾಗು: ಮೇದಿನಿಯೊಳು ಖಾನ ಮೌನದೀಕ್ಷೆಯ ಕೊಂಡು ಹಾದಿದೆಗೆದ ತನ್ನ ಪುರಕೆ (ಕೆನಪು. ೧೫-೧೨೫).

[ಹಾದಿ (< ಪಾದಿ$_1$) + ತೆಗೆ$_1$]

ಹಾದಿದೋರು (ಕ್ರಿ). ದಾರಿಯನ್ನು ಕಾಣಿಸು, ಮಾರ್ಗ ತೋರು: ಬದರಿಗೆ ಏದರ

ತಿಕ್ಕಿ ಉಮುರಿತ್ತು ಕಿಡಿಬೆಂಕಿ ಹಾದಿದೋರಿದವು ದೀಪಾಗಿ (ಸಿದ್ಧಪ. ೫-೫೯).

[ಹಾದಿ (< ಪಾದಿ₁) + ತೋರು (< ತೋಱು)]

ಹಾದಿನಡೆ (ಕ್ರಿ). = ಹಾದಿಗೊಳ್ ೧: ವಾದಿಯ ಸಂಗಡ ವಾದಿಸಲು ಸಲ್ಲ, ಕುಂಟನ ಸಂಗಡ ಹಾದಿನಡೆಯಲು ಸಲ್ಲ (ಗಾದೆ). [ಹಾದಿ (< ಪಾದಿ₁) + ನಡೆ]

ಹಾದಿನೋಡು (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) ಎದುರು ನೋಡು; ಹಾದಿ ಕಾಯು: ಈಗ ಕತ್ತಲೆಯಾಯಿತು, ಅಮ್ಮ ಹಾದಿ ನೋಡುತ್ತಾಳೆ (ಮೂರುದಾ. ४೮).

[ಹಾದಿ (< ಪಾದಿ₁) + ನೋಡು]

ಹಾದಿಬಿಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮುಂದೆ ಹೋಗಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವಂತೆ ಜನರನ್ನು ಆ ಕಡೆ ಈ ಕಡೆ ಸರಿಸಿ ದಾರಿಮಾಡು: ಪೋಲೀಸರು ಬಂದು ಜನಸಂದಣಿ ಚದುರಿಸಿ ಹಾದಿ ಬಿಡಿಸಿದರು (ರೂಢಿ). ೨. ದಾರಿ ತಪ್ಪಿಸು; ಗುರಿ ತಪ್ಪಿಸು: ಅಹಂಗೀತವೇ ಎನ್ನನು ಕೆಡಿಸಿತು,ಎನ್ನ ಹಾದೀ ಬಿಡಿಸಿತು ದಿಟಸುಖವ ಮರೆಯಿಸಿ ಸಟೆಯಲ್ಲಿರಿಸಿತು (ಅಂತರಾ. ೧೭). [ಹಾದಿ (< ಪಾದಿ₁) + ಬಿಡಿಸು]

ಹಾದಿಸುದ್ದಿ (ನಾ). ಬೀದಿಯಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಹರಡಿರುವ ಸಮಾಚಾರ; ಗುಲ್ಲು: ಪೀಟರ್ಸ್‌ಬರ್ಗ್ ನಗರದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಹಾದಿಸುದ್ದಿಯಾಗಿದ್ದ ಸೈಬೀರಿಯಾದ ಹೊಸ ಗೌರ್ನರ್ ಪ್ರಸಂಗದ ಬಗ್ಗೆ ಅವರು ಮಾತಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಿರಬೇಕೆಂದು ನೆಕ್ಲುದೋವ್ ಊಹಿಸಿದನು (ಪುನರು. ೬೭೭). [ಹಾದಿ (< ಪಾದಿ₁) + ಸುದ್ದಿ]

ಹಾದಿಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ನಡೆ; ಹೋಗು: ನಾವಿಬ್ಬರೂ ಕುದುರೆ ಹತ್ತಿ ಹಾದಿ ಹಿಡಿದವು (ಸೃಷ್ಟಿಚಿ. ೨೯); ಅಪ್ಪಣ್ಣಭಟ್ಟರ ಮನೆಯ ಹಾದಿ ಹಿಡಿದಳು (ಮೂರುದಾ. ೧೮೫). ೨. ದಾರಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸು; ಹಿಂಬಾಲಿಸು: ವೇದ ಆಗಮವೇಕೆ ವಾದ ಓದುಗಳೇಕೆ ನಾದಬಿಂದುಗಳ ಭ್ರಮೆಯೇಕೆ ಶರಣರ ಹಾದಿ ಹಿಡಿದವಗೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೮೩). ೩. (ಒಳ್ಳೆಯ) ರೀತಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸು: ಶ್ರೀಪಾದರಾಜರು ದ್ವೈತಮತಪ್ರಚಾರ ಮಾಡಲು ಅನುಕೂಲವಾದ ಹಾದಿಹಿಡಿದು ಭಾಗವತರ ತಂಡವೊಂದನ್ನು ತಯಾರುಮಾಡಿದರು (ಜಗಬಾ. ೮೧); ನನ್ನ ಮುಂದಿನ ಪೀಳಿಗೆಯಾದರೂ ಹಾದಿಹಿಡಿಯಲಿ (ಹಳ್ಳಿಹಾ. ೭೩). [ಹಾದಿ (< ಪಾದಿ₁) + ಹಿಡಿ (< ಪಿಡಿ₁)]

ಹಾದಿಹೋಕ (ನಾ). = ಹಾದಿಕಾರ: ನಮ್ಮ ನಿಮ್ಮಂಥ ಹಾದಿಹೋಕಮಂದಿ ಬೆರಗಾಗುವುದು ಅಪರಾಧವಾಗಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ (ಮುನಾದ. ೪೧); ಹಾದಿಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ಮೂರು ಸಲ ಎಡವಿದನು; ಹಾದಿಹೋಕರಿಗೆ ಕೈ ತಾಕಿಸಿದನು (ಕನಕ. ೪೮).

[ಹಾದಿ (< ಪಾದಿ₁) + ಹೋಕ (< ಪೋಕ)]

ಹಾನ₁ (ನಾ). ಬಿಡುವಿಕೆ; ತ್ಯಾಗ: ಧನಸೇವಯಿಂದೆ ನೆರವಪ್ಪರ್ ನಂಟರೆಂದಂದು ತಾಂ ಮರುಳಕ್ಕುಂ ಪುರುಳಕ್ಕುಮೇ ಮಡೆದು ಹಾನಾದಾನವಿಜ್ಞಾನಮಂ (ಪಂಚಾಮಾ. ೬-೭೭). [ಸಂ.]

ಹಾನ₂ (ನಾ). (?): ಕೆಂಪಿನ ಗಂಧ ಅಕ್ಷತೆ . . . ಕೆಂಪಿನ ಹಾನ ಕರಿಯ ಹಾನ ಇವಂ ಮಂತ್ರಸಹಿತವಾಗಿ ಮೂಱುದಿನ ಹೆಬ್ಬಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಬಲಿಯಂ ಕೊಡುವುದು (ಬಾಲಚಿ. ೧೩೨-೧೧); ಅರಕೆಱೆಯ ಬಡಗಣ ಹಾನ ಹಾದರಿಯ ಹಕ್ಕಲು (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೧೨೪-೬; ?). [?]

ಹಾನಂಜಿಮರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಕುರುಡನ ಪೋಣೆಯ ಕೆಳದು ಹಾನಂಜಿಮರದ ಬಳಿಯ ನೆಟ್ಟ ಕಲ್ಲು (ಎಕ. XIV, ಮೈಸೂರು. ೧೧೭-೫೫; 1664).

[ಹಾನಂಜಿ + ಮರ₁]

ಹಾನಂಬಿ, ಹಾನಬಿ (ನಾ). (?): ಗದ್ದೆಯ ಹಾನಂಬಿಯ ತೆವರ ಮೇಲಣ ನೇಱಿಲ ಮರನ ವೃತ್ತಿನಲು (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೧೨೯-೪೯; 1404). **ಹಾನಬಿ**: ಅಡಕೆತೋಟದ ವೃತ್ತಿನಲು ಹಾನಬಿಯ ತೆವರ ಮೇಲೆ (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೨೧೮-೨೫; 1415). [?]

ಹಾನಬಿ 'ಹಾನಂಬಿ' ನೋ.

ಹಾನಿ₁ (ನಾ). ಒಂದು ಅಳತೆಯ ಪ್ರಮಾಣ: ಕೋಟೀಶ್ವರದೇವರ ನೈವೇದ್ಯಕೆ ಬಿಟ ಒಂದಕ್ಕಂ ಅಕ್ಕಿ ನಾಡ ಹಾನಿ ಮೂಱಱ ಲೆಕ್ಕದಲು ತುಪ್ಪ ಸೂಳಸಿ (ಸೌಇಶಾ. IX-ii, ४೦೭-೨೫; 1377); ಅದಕ್ಕಂಗಡಿ ಭತ್ತ ೩೭ ಹಾನಿ ವಾಸಿ ಖ ೧ (ಎಕ. VI, ಕೊಪ್ಪ, ४೭-೧೯; 1530). 'ಹಾನೆ' ಪರಾ. [< ಪಾನಿ]

ಹಾನಿ₂ (ನಾ). ೧. ಕೇಡು; ನಾಶ: ಅತಿ ಕಾಮರ್ಗತಿ ಹಾನಿಯ್ಕು (ಸೋಮೇಶ. ೬೯); ಬಂದು ಕರ್ಣನ ಹಾನಿ ಕೌರವವ್ರಂದವನು ವೇಧಿಸಿತೇ (ಕುಮ್ಯಾಭಾ. ೧-೯). ೨. ಕುಂದು; ಕೊರತೆ: ಪ್ರಾಣ ಕೊಡುವ ತೆಗೆಯುವ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ, ಕೊಡಬೇಕಾದರೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದರೆ ಹಾನಿಯೇನು (ಬಾಣಂ. ೬೨). ೩. ನಷ್ಟ: ಮೋನಪವಿತ್ರಲು ರಭಸವತ್ತಲು ಹಾನಿಯತ್ತಲು ವೃದ್ಧಿಯತ್ತಲು ಭೂಪ ಕೇಳೆಂದ (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ४-೧). ४. ಕ್ಷಯ; ಕ್ಷೀಣಿಸುವಿಕೆ: ಹಾನಿಯುಂ ವೃದ್ಧಿಯುಮದು ನಿಜಮಂಭೋಧಿಗೆಂಬರ್ (ಎಇ. XIII, ೧೯-೧೭; 1204).

ಹಾನಿಮಾಡು = ನಷ್ಟವಾಗಿಸು; ಹಾಳುಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು: ಮಾನವಜನ್ಮ ದೊಡ್ಡದು ಇದ ಹಾನಿಮಾಡಲು ಬೇಡಿ ಹುಚ್ಚಪ್ಪಗಳಿರಾ (ಪುರಂದ. ೧-೧೪ ಪಲ್ಲವಿ). **ಹಾನಿವೃದ್ಧಿ** = ನಷ್ಟ ಮತ್ತು ಏಳಿಗೆ; ಲಾಭಾಲಾಭ: ಎನ್ನ ಹಾನಿವೃದ್ಧಿ ನಿಮ್ಮದಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೬೦); ಎನ್ನ ಹಾನಿವೃದ್ಧಿಗಳೆಲ್ಲ ಪ್ರಸಾದವಯ್ಯ (ಆಮುಗೆ. ೧೮೩-೬೯). [ಸಂ.]

ಹಾನಿಕರ (ನಾ). ಕೇಡನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಂತಹುದು; ಅಪಾಯಕರವಾದದು: ಸಿಗರೇಟುಸೇವನ ಆರೋಗ್ಯಕ್ಕೆ ಹಾನಿಕರ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಹಾನುಂಗಲ್ 'ಪಾನುಂಗಲ್' ನೋ.

ಹಾನುಂಗಲು 'ಪಾನುಂಗಲ್' ನೋ.

ಹಾನುಗಲ್ 'ಪಾನುಂಗಲ್' ನೋ.

ಹಾನುಗಲ್ಲು 'ಪಾನುಂಗಲ್' ನೋ.

ಹಾನೆ 'ಪಾನೆ' ನೋ.

ಹಾಮಚ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ: "ವಿಷ್ವಕ್ಸೇನಪ್ರಿಯಾ, ಘೃಷ್ಟಿಃ, ವಾರಾಹೀ, ಬದರಾ -- ४ ಹಾಮಚೀಬಳ್ಳಿ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೪೭). [?]

ಹಾಮಾದಂಡ (ನಾ). [ಜೈನ] ಹಾ ಮತ್ತು ಮಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ಉಚ್ಚಾರದಿಂದ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ ಶಿಕ್ಷೆ; ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾಗ್ದಂಡ; IP ಎರಡನೆಯ ಐದು ಮನುಗಳು ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಅಪರಾಧಗಳಿಂದ ಪರಾವೃತ್ತಗೊಳಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಶಬ್ದೋಚ್ಚಾರ: ಹಾದಂಡಮಯ್ವರಿಂ ಹಾಮಾದಂಡ ಮತ್ತಯ್ವರಿಂ ಹಾಮಾಧಿಗ್ದೇದಂ ಕುಲಧರರಯ್ವರಿನಾದುದು (ಚಾವುಂಪು. ೧೧). [ಹಾ + ಮ್ಮಾ + ದಂಡ]

ಹಾಮಾಧಿಕ್ಕಾರದಂಡ (ನಾ). = ಹಾಮಾದಂಡ: ಈ ಮಾಳ್ಕೆಯೊಳೆಸಗದರಂ ಹಾಮಾಧಿಕ್ಕಾರದಂಡದಿಂ ದಂಡಿಪುದು (ಆದಿಪು. ೯-೭४); ಮತ್ತಮಯ್ವರ್ ಮನುಗಳು ಹಾಮಾಧಿಕ್ಕಾರದಂಡಮಂ ಮಾಡಿದರು (ಚಾವುಂಪು. ೧೧).

[ಹಾ + ಮ್ಮಾ + ಧಿಕ್ಕಾರ + ದಂಡ]

ಹಾಮೆಕ್ಕೆ 'ಪಾವುಮೆಕ್ಕೆ' ನೋ.

ಹಾಯ್₁ 'ಪಾಯ್₁' ನೋ.

ಹಾಯ್₂ 'ಪಾಯ್₂' ನೋ.

ಹಾಯ್₃, ಹಾಯಿ₂ (ಗು). ೧. (ಊಟ, ನಿದ್ದೆ, ಸ್ಥಳ ಮುಂತಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ) ಆಹ್ಲಾದಕರವಾದ; ಸಂತೋಷಕರವಾದ: (ಕ). ಹಾಯಿ₃: (ನಾ). ೨. ಸಮಾಧಾನ; ನೆಮ್ಮದಿ; ಸೌಖ್ಯ: ನನಗಿನ್ನೆಲ್ಲಿ ವಿಶ್ರಾಂತಿ, ಮನಸ್ಸಿಗಿನ್ನೆಲ್ಲಿಯ ಹಾಯಿ ? (ಚತಂಬಾ. ३४); ಎಂದು ಜೀವಕ್ಕೆ ಹಾಯಿ ಬರುವುದೋ ಎಂದು ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕೈಯಿಟ್ಟು ಕುಳಿತುಬಿಡುವನು (ಮುರುಕು. ೭४).

ಹಾಯಗೊಳ್ಳು = ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಪಡೆ; ನೆಮ್ಮದಿಯನ್ನು ಹೊಂದು: ತಾಯಿಯ ನೆನಪಿಲ್ಲ, ಮಾಯದ ತೊಡಕಿಲ್ಲ ಹಾಯಗೊಂಡಿತು ಮೈ ಮನ (ಸಿದ್ಧಪು. ४-೧). **ಹಾಯಾಗಿರು** = ನೆಮ್ಮದಿಯಿಂದಿರು; ಸೌಖ್ಯವಾಗಿರು: ಗುತ್ತಿಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹಾಯಾಗಿರಬಹುದು (ಪುನರು. ३೬೯). **ಹಾಯಾಗು** = ನೆಮ್ಮದಿಯಾಗು; ಹಿತವೆನಿಸು: ನಾನು ಈಗ ಹಾಯಾಗಿ ಬೆಂಡಿನಂತೆ ತೇಲಿಕೊಂಡಿದ್ದೇನೆ (ಬಂಕಿಮ. ೩३೦); ಆ ಚಿಂತೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹಾಯಾಗಿ ಒಂದು ಘಳಿಗೆ ವಿಶ್ರಾಂತಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಿ (ಚತಂಬಾ. ३४).

[ದೇ. ॥ ತೆಲು. ಹಾಯಿ]

ಹಾಯಗಡು 'ಹಾಯ್ಗಡ' ನೋ.

ಹಾಯನ (ನಾ). ೧. ವರ್ಷ; ಸಂವತ್ಸರ: " ಹಾಯನಃ, ಅಬ್ದಃ . . . ಸಮಃ — ಈ

೬ ವರ್ಷಂ'' (ಹಲಾಯು. ೨೦-೧೧೬); ಬಳಿಸೂನು ಸಹಸ್ರಭುಜಾಬಳಗರ್ವದ ಷಷ್ಟಿಹಾಯನಂ ತುಂಗಗಜಂ ಕಳಭಕ್ಕಿರ್ದಿರ್ದಂತಿರೆ ಮುಳಿದು ಕುಮಾರಂಗಿರ್ದಿರ್ದ ನಿಂದು (ಜಗವಿ. ೧೭-೧೩೦); ಋಷಿಗಳೆತ್ತ ಶಾಪದೊಳು ದಶಹಾಯನಂ ಪೂರೈಸಲಿಲ್ಲ (ರಾಘಚ. ೯-೩೦). ೨. ಕಿರಣ; ರಶ್ಮಿ ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೆಂಪು ಅಕ್ಕಿ. [ಸಂ.]

ಹಾಯಿ$_1$ 'ಪಾಯ್$_2$' ನೋ.

ಹಾಯಿ$_2$ 'ಹಾಯ್$_3$' ನೋ.

ಹಾಯಿಕಿಸು 'ಹಾಯ್ಕಿಸು' ನೋ.

ಹಾಯಿಕು 'ಪಾಯ್ಕು$_1$' ನೋ.

ಹಾಯಿಕ್ಕು 'ಪಾಯ್ಕು$_1$' ನೋ.

ಹಾಯಿಗಡ 'ಹಾಯ್ಗಡ' ನೋ.

ಹಾಯಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಸಂತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದು; ಹಾಯಾಗಿರು: ಅಂಬಾಡಿಯ ವೀಳ್ಯದೆಲೆಗಳಿಂದ ಕಟ್ಟಿರುವ ಅರವಟಿಗೆಗಳೊಳ್ ಹಾಯಿಗೊಂಡು (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೮೦-೧೧).

[ಹಾಯಿ$_2$ (< ಹಾಯ್$_3$) + ಕೊಳ್$_1$]

ಹಾಯಿಚಲ (ನಾ). ಗಾಳಿಯ ಒತ್ತಡಕ್ಕಾಗಿ ದೋಣಿಯ ನಡುಗಂಬಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟುವ ಪಟ; ನೌಕಾಪಟ: ಮುಕ್ಕಿಮೊರೆವ ತೆರೆರಕ್ತರೌದ್ರದಲಿ ಆಗೋ ಚುಕ್ಕೆ ಚುಕ್ಕಾಣಿ ದಯ; ಬಟ್ಟ ಹಾಯಿಚಲ ಅನುಕೂಲಾನಿಲ ಆಚೆ ಸುಧೆಯುಗುವ ಕಿನಾರೆಗೆ (ನಡಬಂ. ೬-೧).

[ಹಾಯಿ$_1$ (< ಪಾಯ್$_2$) + ಚಲ$_2$]

ಹಾಯಿದೋಣಿ (ನಾ). ಹಾಯಿಪಟವನ್ನೊಳಗೊಂಡ ದೋಣಿ; ನೌಕಾಪಟವನ್ನು ಕಟ್ಟಿದ ನಾವೆ: ದಾಟಿಕೊಂಡು ಹೋಗಲು ಹಾಯಿದೋಣಿ ಇರಲಿಲ್ಲ (ನಿಬಂಧ. II, ೧೨೯); ಬೆಳಕು ಕಡಲಲಿ ಹಾಯಿದೋಣಿಯಲ್ಲಿ ಮಾರಿಬಲೆ ಬದ್ಧಿತ್ತು (ಪೊಸಕ್ಕಿ. ೫೭).

[ಹಾಯಿ$_1$ (< ಪಾಯ್$_2$) + ದೋಣಿ$_1$]

ಹಾಯಿಪಟ (ನಾ). = ಹಾಯಿಚಲ: ಅವರು ನಾವೆಯ ಹಾಯಿಪಟಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿದರು (ಹಾಹುತ್ತ. ೨೫). [ಹಾಯಿ$_1$ (< ಪಾಯ್$_2$) + ಪಟ]

ಹಾಯಿಸು 'ಪಾಯಿಸು' ನೋ.

ಹಾಯಿಹಡಗು (ನಾ). ಪಟವನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ನಡೆಸುವ ಹಡಗು; ನೌಕಾಪಟವನ್ನುಳ್ಳ ಹಡಗು: ''ಹಾಯಿಹಡಗು'' (Sailing Ship. ಪತ್ರಿ. ೭೫).

[ಹಾಯಿ$_1$ (< ಪಾಯ್$_2$) + ಹಡಗು (< ಪಡಂಗು)]

ಹಾಯು 'ಪಾಯ್$_1$' ನೋ.

ಹಾಯೆನಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಮಾಧಾನವಾಗು; ನೆಮ್ಮದಿಯಾಗು: ತನ್ನ ಕಂದಮ್ಮನನ್ನು ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ಎದೆಹಾಲುಣಿಸಿದಳು . . . ಸ್ವಲ್ಪ ಹಾಯೆನಿಸಿತು (ಸೂರಜ. ೭); ಬೆನ್ನ ಮೇಲೆ ನಾಲ್ಕು ತಂಬಿಗೆ ಬಿಸಿನೀರು ಹಾಕಿಸಿಕೋ. ಹಾಯೆನಿಸಬಹುದು (ಮುರುದಾ. ೯೭).

[ಹಾಯ್$_2$ + ಎನಿಸು$_1$]

ಹಾಯ್ಕಿಸು, ಹಾಕಿಸು, ಹಾಯಿಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹಾಕುವಂತೆ ಮಾಡು: ಅಟ್ಟೆಯಂ ಹೊಣಿಗೆಳೆದು ಹಾಯ್ಕಿಸಲು (ಬಸವ. ೨೮-೨೮); ತುಲುಗೆವಗಣ್ಣ ನೀರಿಂಗೆ ಹರಿಗೋಲ ಹಾಯ್ಕಿಸವೇಡೆಂದು ಪೊಂಬಟ್ಟೆ ಸೆಟಿಗಿನಿಂ ತೊಡೆದ ಲೋಚನವ (ಮೋಹನ. ೪-೮೭). **ಹಾಕಿಸು**: ೧. ಅದಕ್ಕೆ ಕಜ್ಜಾಯಮಂ ತರಿಸಿ ಹಾಕಿಸಿ (ಪೂರ್ವಪು. ೩.೨). ೨. ಮಾಡಿಸು; ನಿರ್ಮಾಣಗೊಳಿಸು: ಹವಳದ ನೇಗಾರ ಸೆಟಗಳಿಗೆ ಹಾಕಿಸ್ತ ಶಿಲಾಶಾಸನ (ಎಕ. X (S), ಕೋಲಾರ. ೨೭೮-೪; 1573); ಕೆರೆಯ ಕಟ್ಟಿಸು ಮತ್ತೆ ಪೂದೋಟ ಹಾಕಿಸು (ಪುರಂದ. ೨-೧೧-೪); ತಿಮ್ಮಿ ತಾನು ದೇವರಿಗೆ ಮಾತಿನ ಮಂಟಪವನ್ನು ಹಾಕಿಸುವೆನೆಂದು ಯಾರ ಬಳಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳದಿದ್ದರೂ. . . ಕೇಳಿದಳು (ಜೀವರಂ. ೫೫). **ಹಾಯಿಕಿಸು**: ೨. ಲೋಕನಾಯಕ ಹಾಯಿಕಿಸಿದ ವೀರಗಲ್ಲು (ಕಇ. I, ೪೦-೧೧; 1415).

[ಹಾಯ್ಕು (< ಪಾಯ್ಕು$_1$) + - ಇಸು$_1$]

ಹಾಯ್ಕು 'ಪಾಯ್ಕು$_1$' ನೋ.

ಹಾಯ್ಗಡ, ಹಾಯಗಡು, ಹಾಯಿಗಡ (ನಾ). ಹೊಳೆಯನ್ನು ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿ ದಾಟುವ ಸ್ಥಳ; ಕಡವು: ಕಿಟ್ಟು ತನ್ನ ಗುಂಪಿನವರೊಡನೆ ಹಾಯ್ಗಡದ ಸಮೀಪ ಹೋದನು (ಕಪಪು. ೩-೭೯); ಅಲ್ಲಿನ ಹಾಯ್ಗಡದಲ್ಲಿ ಪಾರೋಡನ್ನು ಏರಿ ಶ್ರೀರಂಗನ ನಡುಗಡ್ಡೆಯನ್ನು ಮುಟ್ಟಬೇಕಾಗಿತ್ತು (ಸವತಿ. ೧೨೩). **ಹಾಯಗಡು**: ಅದನ್ನು ದಾಟುವುದಕ್ಕೆ ದಾರಿಯಾದ ಹಾಯಗಡು ಸಿಕ್ಕಲಿಲ್ಲ (ಕಂಪೂಚ. ೪೩); ಎಲ್ಲಾ ಅಪ್ಸರೆಯರೂ ನದಿಗೆ ನಡೆಯಿರಿ, ಹಾಯಗಡುವಿಗೆ ಹಾರಿ ನಡೆಯಿರಿ (ಭಾರದ. ೨೮). **ಹಾಯಿಗಡ**: ''ಹೊಳೆ ಹಾಯುವ ಸ್ಥಳ ಹಾಯಿಗಡ ಕಡವು'' (Drift ಇಂಕನಿ)

[ಹಾಯ್$_1$ (< ಪಾಯ್$_1$) + ಕಡ$_2$ (< ಕಡಹು$_2$)]

ಹಾಯ್ದಾಡು 'ಪಾಯ್$_1$' ಪರಾ.

ಹಾಯ್ಗುಳಿ, ಹಾಯ್ಗೂಳಿ (ನಾ). (ಕರಾ) ಒಂದು ಭೂತದ ಹೆಸರು: ಅದು ಇಸಗಾಳಿ ಉಪದ್ರ ಎಂತ ಗೊತ್ತಾಯಿತು . . . ಇಸಗಾಳಿ ಅಂದರೆ ಹಾಯ್ಗುಳಿ, ಗೀಯ್ಗುಳಿ ಭೂತ ಅನ್ನುತ್ತಾರಲ್ಲ! (ಮೂಕಜ್ಜ. ೨೭೩). **ಹಾಯ್ಗೂಳಿ**: ಪಂಜುರ್ಲಿ, ಹಾಯ್ಗೂಳಿ, ಬೊಬ್ಬರ್ಯ, ಜಟ್ಟಿಗ . . . ಎತ್ತಿ ಹೊರಟವೆ ಕರಿಪತಾಕೆ ಹಾಕುತ ಕೇಕೆ (ಚಂಡಮ. ೩೦-೫೫). [?]

ಹಾಯ್ಗೂಳಿ 'ಹಾಯ್ಗುಳಿ' ನೋ.

ಹಾಯ್ಸು 'ಪಾಯಿಸು' ನೋ.

ಹಾರ$_1$ (ನಾ). ಬಲಿ; ಆಹಾರ: ತಗೆದಪ್ಪಿ ತೂಪಿಚೀದು ಹಾರವ ನಿವಾಳಿಸಿ ಹಾಯ್ಕಿ ಬಾಯ ತಂಬುಲವಿಟ್ಟು ಮುದ್ದಿಸಿದಳು (ಸಂದಿಮಾ. ೧೩-೪೭); ''ಕಡೆ ಸೊಸಿ ಭಾಗೀರತಿನ್ನ ಹಾರವ ಕೊಡಬೇಕು'', ಹಾರ ಕೊಡಬೇಕಂತ ಮಾತಾತು ಮನೆಯಾಗ (ಕನ್ನಬಾ. ೭೯); ದೆವ್ವದ ತೃಪ್ತಿಗಾಗಿ 'ಹಾರ' ದ ಮೇಲೆ 'ಹಾರ' ಸಂಹಾರವಾಯಿತು. ಗುಡಿಯ ಮುಂದಿನ ಅಂಗಳದಲ್ಲಿ ಕೋಳಿಯ ರುಂಡಗಳು ಚಂಡಾಡಿದುವು (ಕುಡಿಕೂ. ೬೬).

[< ಸಂ. ಆಹಾರ./ ತುಳು. ಹಾರ]

ಹಾರ$_2$ (ನಾ). ೧. ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಹೂವಿನ ಅಥವಾ ಮುತ್ತು, ರತ್ನಗಳ ಮಾಲೆ, — ಸರ: ಹಾರಂಗಳುಮಂ ಪೆಱವುಂ ಪ್ರತ್ಯಂಗೋಚಿತಾತ್ಮಂಗಮಣಿವಿಭೂಷಣಂಗಳುಮಂ . . . ಪಡೆದು (ಆದಿಪು. ೮-೫೪ ವ); ನುಡಿದರೆ ಮುತ್ತಿನ ಹಾರದಂತಿರಬೇಕು (ಬಸವ. ೮೦೨); ಕೈಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಹೂವಿನ ಹಾರ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು, ರಂಗದ ಮೇಲೆ ನೆಗೆದು ಬಂದ (ದೀಪಹ. II, ೬೪೯). ೨. ಮನೋಹರವಾದುದು; ರಮಣೀಯವಾದುದು: ಮೂಱುಲೋಕದ ಚೆಲ್ವೆಲ್ಲಮಂ ವಿಧಾತ್ರನೊಂದೆಡೆಗೆ ತರಲ್ಕೆ ದಂತೆ ಸಮಸ್ತವಸ್ತುವಿಸ್ತಾರಹಾರಮಾಗಿರ್ದ ಹಸ್ತಿನಪುರವೆ ನಿಜವಂಶಾವಳಂಬಮಾಗೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೫೮ ವ). ೩. ಅಪಹಾರ; ಕಳವು. ೪. ಯುದ್ಧ; ಕದನ. ೫. ನಷ್ಟ; ಹಾನಿ. ೬. [ಗಣಿತ] ಭಿನ್ನರಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಅಡ್ಡಗೆರೆಯ ಕೆಳಗಿನ ಅಂಕಿ; ಛೇದ: (Denominator. ಪಾಂನಿ. ೨೮). [ಸಂ.]

ಹಾರ$_3$ (ನಾ). ೧. ಗಾಡಿ; ಬಂಡಿ: ಅಚ್ಚು ಮುಱಿದ ಹಾರಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿನ ಹಂಗಿಲ್ಲವೆಂದ (ಮೋಳಿಮಾ. ೪೫-೧೮೭). ೨. ಹಗುರ; ಆರಾಮ: ಕಲಿತರು ನಿಮ್ಮ ಪೂರ್ವನೃಪಾಲಕರು ಸರಹಸ್ಯಸಾಂಗೋಪಾಂಗವಿದ್ಯೆಗಳ . . . ಲಘುಪಾಳಿಯಲಿ ಹಾರದಲಿ ವಿವಿಧಾನುಪ್ರಯೋಗದಲಿ (ಕುಮ್ಮಾ.ಆ. ೭-೧); ನಾಲ್ಕುಕೊಡ ನೀರನ್ನಾದರೂ ಹೊತ್ತು ಹಾಕಿದರೆ ಸೊಪ್ಪ ತಂದು ಕೊರೆದರೆ ವೈಗೆ ಎಷ್ಟೋ ಹಾರ (ಬಳುಮ. ೧೨೯). [?]

ಹಾರಂಗಿ$_1$ (ನಾ). ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಸಾಧನ: ಕೊಡಲಿ ಗೂಟಂ ಹಾರೆ ಹಾರಂಗಿ ಕೈಪಿಡಿದಾ ತಾಮ್ರಸಭಾಂಡಮಂಬವಿನಿತುಂ ದಂಡಿಂಗೆ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೮-೨೩). [?]

ಹಾರಂಗಿ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ನದಿಯ ಹೆಸರು: ಕರಿಹೊಳೆ ಕಪಿಲೆಯು . . . ಹಾರಂಗಿ ಶರಾವತಿ ಶರಯು ಬಂದಿಹರು (ಸಿದ್ಧಪು. ೯-೪೨). [?]

ಹಾರಂಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ನಿವೇದನೆ ಮಾಡು; ಸಮರ್ಪಿಸು: ಎರಡು ಪರ್ವ್ವದೊಳಂ ಪಟ್ಟಂಗಟ್ಟಿದೇವೆಯನ್ನು ಪಣಮಂ ಕೆಱೆಗೆ ಹಾರಂಗೊಟ್ಟರ್ (ಎಕ. X, ಚಿಂತಾಮ. ೩೪(a) -a; 955). [ಹಾರ$_1$ + ಕೊಡು$_1$]

ಹಾರಕ 'ಪಾರಕು' ನೋ.

ಹಾರಕಟ್ಟಿಗೆ 'ಪಾರುಗಟ್ಟಿಗೆ' ನೋ.

ಹಾರಕು 'ಪಾರಕು' ನೋ.

ಹಾರಕ್ಕಿ 'ಪಾರಕು' ನೋ.

ಹಾರಕ್ಕು 'ಪಾರಕು' ನೋ.

ಹಾರಗಟ್ಟಿಗೆ 'ಪಾರುಗಟ್ಟಿಗೆ' ನೋ.

ಹಾರಗಾಲು 'ಹಾರುಗಾಲು' ನೋ.

ಹಾರಣ (ನಾ). ವ್ರತೋಪವಾಸದ ಮಾರನೆಯ ದಿನ ಮಾಡುವ ಊಟ; ಪಾರಣೆ: ಧಾರಣ ಹಾರಣ ಬ್ರತದೊಳಿಂತೊಡಲಂ [ಜದೆ] ಮಾಡಿ ನೈಷ್ಠಿಕಾಯಾತದೊಳೊಪ್ಪಿ ಕೊಡಿ (ಸೌಇ. XI-i, ೯೭-೩೨; 1062). 'ಬಾರಣೆ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಪಾರಣ]

ಹಾರಣೆ 'ಪಾರಣ$_3$' ನೋ.

ಹಾರಣೆ 'ಪಾರಣ$_3$' ನೋ.

ಹಾರಬಂಧ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಚಿತ್ರಕವಿತ್ವದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ; ಹಾರದ ಆಕೃತಿಗೆ ಹೊಂದುವಂತೆ ರಚಿಸಿದ ಪದ್ಯಬಂಧ — ಕವಿತೆ: ಶಬ್ದವೈಚಿತ್ರ್ಯಕ್ಕೆ ಚಿತ್ರಕವಿತ್ವವೆಂದೂ 'ಬಂಧ' ವೆಂದೂ ಹೆಸರು . . . ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ನಿರೋಷ್ಠ್ಯ, ಅತಾಲವ್ಯ, ಏಕಾಕ್ಷರ, ದ್ವ್ಯಕ್ಷರ, ಹಾರಬಂಧ, ಮುರಜಬಂಧ ಮುಂತಾದ ನಾನಾವಿಧಗಳುಂಟು (ಕೈಪಿಡಿ. ೨೫೪). [ಸಂ.]

ಹಾರಬೆಕ್ಕು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬೆಕ್ಕು: ಕಬ್ಬೆಕ್ಕು, ಹಾರಬೆಕ್ಕು, ಪುಣುಗಿನ ಬೆಕ್ಕು . . . ಕುರ್ಕ ಮುಂತಾದ ಇತರ ಪ್ರಾಣಿವರ್ಗಕ್ಕೆ ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಮಿತಿಯೇ ಇರಲಿಲ್ಲ (ವಂಜಪಾ. ೨). [? + ಬೆಕ್ಕು (< ಬೆರ್ಕು)]

ಹಾರಯಿಸು 'ಪಾರಯಿಸು' ನೋ.

ಹಾರಯ್ಸು 'ಪಾರಯಿಸು' ನೋ.

ಹಾರವ$_1$ 'ಪಾರ್ವ' ನೋ.

ಹಾರವ$_2$ (ನಾ). (ನೋವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ) 'ಹಾ' ಎಂಬ ಶಬ್ದ: ದ್ವಿಗುಣಿಸಿದುದು ಹಾರವಂ ಪ್ರತಿಧ್ವಾನದಿಂ ಜಿನೇಂದ್ರಾಲಯದೊಳ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೪-೧೦೦); ನೀಂ ಪಡೆವಾ ಸುತಂ ರಿಪುಚಮೂಸಂಹಾರವಂ ಹಾರವಂ ಪೊಡರಲ್ ಮಾಟ್ಕುಂ (ಜಗವಿ. ೨-೮೫). [ಹಾ + ರವ]

ಹಾರವಲಯ (ನಾ). ೧. (ಶೋಕಸೂಚಕವಾದ) 'ಹಾ' ಎಂಬ ಉದ್ಗಾರಧ್ವನಿ. ೨. ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಮಾಲೆ,—ಹಾರ. ೧, ೨: ಸರಸಿಯೊಳ್ಕಲಹಂಸಮಯ ಮುತ್ಪಲಾಕ್ಷಿಯರ ಕಂಧರದೊಳು ಹಾರವಲಯಂ . . . ಇಲ್ಲಮಿವು ಮತ್ತೆಲ್ಲಿಯುಂ ಧರ್ಮಜನ ನೆಲದೊಳು (ಕೃಮಿಭಾ. ೨-೮); ಹಾರವಲಯಂಯೆಂದರೆ, ಹಾಹಾಕಾರ ಧ್ವನಿಲಯವಿದೆಲ್ಲಿಹುದೆಂಬ ಪ್ರಶ್ನಕ್ಕೆ ಉತ್ಪಲಾಕ್ಷಿಯ ಕಂಧರದೊಳು ಹಾರವಲಯ ಎಂಬ ಭಿನ್ನೋತ್ತರ (ಕುವಲ. ೧೫೨). [ಹಾರವ$_2$ + ಲಯ; ಹಾರ$_2$ + ವಲಯ]

ಹಾರವಾಣ$_1$ 'ಪಾರಿವಾಳ$_1$' ನೋ.

ಹಾರವಾಣ$_2$ 'ಪಾರಿವಾಳ$_2$' ನೋ.

ಹಾರವಿತ್ತಿ 'ಪಾರ್ವಂತಿ' ನೋ.

ಹಾರವಿಸು 'ಪಾರಯಿಸು' ನೋ.

ಹಾರಹನಿ (ನಾ), ಸಣ್ಣಹನಿ; ತೂರುಹನಿ: ದೇಶದ ಇತರ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ವಿಪರೀತಮಳೆಯಾಗಿ ಕೊಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಹೋದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಹಾರಹನಿಯೂ ಉದುರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಮಣ್ಣಮ. ೫). [< ಹಾರು (< ಪಾಱು$_1$) + ಹನಿ$_3$ (< ಪನಿ$_2$)]

ಹಾರಹೂರ (ನಾ). ದ್ರಾಕ್ಷಿಯ ಬಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು: "ಹಾರಹೂರಂ ಪಶುಸ್ತನಿ ಮೃದ್ವೀಕೆ ದ್ರಾಕ್ಷಿ" (ಮಂಗರಾ. ೩೪-೧೦). [ಸಂ. ಹಾರಹೂರಾ]

ಹಾರಾಂಶು (ನಾ). ಹಾರದ ಕಾಂತಿ: ಉರದೊಳ್ ಹಾರಾಂಶು ಗಂಡಸ್ಥಳಿಯೊಳಮಳ ಕರ್ಣಾವತಂಸಾಂಶು (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೬-೭೦). [ಸಂ.]

ಹಾರಾಟ 'ಪಾಱಾಟ' ನೋ.

ಹಾರಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹಾರುವಂತೆ ಮಾಡು; ಜಿಗಿಸು: ಹುಡುಗರು ಗಾಳಿಪಟವನ್ನು ಹಾರಾಡಿಸುತ್ತ ಹೊತ್ತು ಕಳೆದರು (ರೂಢಿ). ೨. ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು; ಅಲುಗಾಡಿಸು: ಆಂಗಿಕಂ ಅಂದರ ಕಣ್ಣುಹುಬ್ಬುಗಳನ್ನು ಹಾರಾಡಿಸುವಿಕೆ (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೬೨). [ಹಾರಾಡು (< ಪಾಱಾಡು) + - ಇಸು$_3$]

ಹಾರಾಡು 'ಪಾಱಾಡು' ನೋ.

ಹಾರಾವರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭೂಮಿ (?): ಅಕ್ಕಿಯ ಬಮ್ಮಯಂಗೆ ಧರ್ಮ್ಮಭೂಮಿಯ ಬಿಟ್ಟ ಗದ್ದೆ ಕೊಳಗ ಹತ್ತು ಹಾರಾವರಿಯ ಮಳಲು (ಎಕ. VI, ಕಡೂರು. ೪೧-೪; ?). [?]

ಹಾರಿ$_1$ 'ಪಾರಿ$_3$' ನೋ.

ಹಾರಿ$_2$ 'ಪಾರಿ$_4$' ನೋ.

ಹಾರಿ$_3$ (ನಾ). (ಮನಸ್ಸನ್ನು) ಅಪಹರಿಸುವಂಥದು; ಮನೋಹರವಾದುದು: 'ಹಾರಿಗೊಳ್', 'ಹಾರಿವಡೆ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಹಾರಿನ್]

ಹಾರಿಂಚರ (ನಾ). ಹಕ್ಕಿಗಳು ಹಾರುವಾಗ ಆಗುವ ಗರಿಗಳ ಅಥವಾ ರೆಕ್ಕೆಗಳ ಶಬ್ದ: ಗೂಡಿಗೆ ಗೊತ್ತಿಗೆ ಹಾರಿಹೋಗುವ ಹಕ್ಕಿಗಳ ಹಾರಿಂಚರ ಅಡಗತೊಡಗಿತ್ತು (ಮಲಮ. ೮೯). [ಹಾರು$_1$ (< ಪಾರ್$_1$) + ಇಂಚರ$_1$]

ಹಾರಿಕಾಯ 'ಪಾರಿಖಾಯ' ನೋ.

ಹಾರಿಕಾಯವಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಂಕ: ಊರೊಳಗೆ ಹುಟ್ಟುವ ಹಾರಿಕಾಯವಳವ ತೂಗುವ ಭಂಡಕೆ ಹೊಂಗೆ ಹಾಗ ೧ (ಸೌಇ. IX-i, ೧೪೫-೩೫; 1079). [ಹಾರಿಕಾಯ (< ಪಾರಿಖಾಯ) + ವಳ ?]

ಹಾರಿಕಾಯಸುಂಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಂಕ: ಹಾರಿಕಾಯಸುಂಕಮಂ ಶ್ರೀಕಲಿದೇವರಿಗೆಯಂಗಭೋಗ ಪೂಜೆಪುನಸ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಧರ್ಮ್ಮಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟರ್ (ಸೌಇ. IX-i, ೨೯೭-೮೦; 1176). [ಹಾರಿಕಾಯ (< ಪಾರಿಖಾಯ) + ಸುಂಕ$_1$]

ಹಾರಿಕಾಯಿ 'ಪಾರಿಖಾಯ' ನೋ.

ಹಾರಿಕೆ 'ಹಾಱಿಕೆ' ನೋ.

ಹಾರಿಕೆಮಾತು (ನಾ). ಆಧಾರರಹಿತವಾದ ಮಾತು: ಹಾರಿಕೆಮಾತು ಕೇಳಿಕೊಂಡು ವಿಶ್ವಾಸ ಹಾಳುಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬಾರದು (ರೂಢಿ). [ಹಾರಿಕೆ (< ಹಾಱಿಕೆ) + ಮಾತು$_1$]

ಹಾರಿಕೆಸುದ್ದಿ (ನಾ). ಆಧಾರರಹಿತವಾದ ವರ್ತಮಾನ: ಹಾರಿಕೆಸುದ್ದಿಗಂತೂ ರೆಕ್ಕೆಗಳೇ ಇವೆ (ವಿಚಾಮಂ. ೯೫); ಸಾವಿತ್ರಿ ಹೇಳಿದ ಹಾರಿಕೆಸುದ್ದಿಗೂ ಇವನ ಮಾತಿಗೂ ಇರುವ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ನೆನೆದು ಅವಳು ನಡುಗಿದಳು (ಮಣ್ಣಮ. ೬೩). [ಹಾರಿಕೆ (< ಹಾಱಿಕೆ) + ಸುದ್ದಿ]

ಹಾರಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಂಕ: ಉಂಡಿಗೆ ತೆರಿಗೆ ಹಾರಿಗೆ ಬಲ XX ಸಂಮಂಧ ಇಲ್ಲಾ ಯೆಂದು ಕೊಟ್ಟ ಶಿಲಾಶಾಸನ (ಎಕ. XIV, ಶ್ರೀರಂಗ. ೩೧೩-೨೫; 1550). [?]

ಹಾರಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಮನೋಹರವಾಗು; ರಮಣೀಯವೆನ್ನಿಸು: ತರುಣಿಯ ರಂಗಕಾಂತಿಗಳ ಕೂಡೆ ಕಡಲ್ ಪರಿದಳ್ಳೆ ಸೂಸುವಾಭರಣಮರೀಚಿ ಕಾಲಹರಿಗಂ . . . ಪೊಳೆದರ್ದಿದಂತೆವೋಲ್ ಪರಿವುದು ಹಾರಿಗೊಂಡ ಧವಳಾರದ ಕೇರಿಯ ಬೀದಿಬೀದಿಗಳ್ (ಅನಂಪು. ೩-೧೦); ಅಮೃತಾರ್ಣವಮನೆ ಮೇರುವಿವ ಮೇಖಳಾವನಕೆ ತಿರ್ದಿ ಪರಿಯಿಸಲಿಂದ್ರಂ ಸಮದೇಱಿಪೊಲೆರಡೋಳಿಯ ನಿಮಿರ್ದಸೆದುದು ಹಾರಿ[ಪಾಠಾಂ. ದಿ]ಗೊಂಡು ಕೇರ್ಗಟ್ಟಿದವೋಲ್ (ಪುಷ್ಪದ. ೧೧-೯). [ಹಾರಿ$_3$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಹಾರಿದ್ರಕ (ನಾ). ೧. ಅರಿಸಿನ; ಹರಿದ್ರೆ: ಭೂರಮಣಿಯ ಶೃಂಗಾರಾಗಾರಮಿದೆನೆ ವಿರಹಿಜನಕೆ ಮದನನ ಕಾರಾಗಾರಮಿದೆನೆ ಬಗೆಗೊಳ್ಳುವು ಹಾರಿದ್ರಕ ಜೀರಕಾರ್ದ್ರಕೇಕ್ಷು ವನಂಗಳ್ (ಪುಷ್ಪದ. ೯-೨೨). ೨. ಹಳದಿಬಣ್ಣ. [ಸಂ.]

ಹಾರಿಯಾಳ 'ಪಾರಿವಾಳ$_2$' ನೋ.

ಹಾರಿವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಮನೋಹರವಾಗು; ಆಕರ್ಷಕವಾಗು: ಹಾರಿವಡೆದೆಸೆದುದಮರರ ನೇರಾಣೆಯ ಪೊಂಗೊಡಂಗಳೆರಡುಂ ತಳದಿಂ ವಾರಿಧಿಯನೆಯ್ದೆ ಮೊಗೆಯಲ್ ಮೇರುಮಹೀಧರಮ ತೋಳ್ಗಳಂ ನೀಡಿದವೋಲ್ (ಅನಂಪು. ೫-೫೬). [ಹಾರಿ$_3$ + ಪಡೆ$_1$]

ಹಾರಿವಾಣ 'ಪಾರಿವಾಳ$_2$' ನೋ.

ಹಾರಿವಾಳ 'ಪಾರಿವಾಳ$_2$' ನೋ.

ಹಾರಿಸು 'ಪಾಱಿಸು' ನೋ.

ಹಾರೀತ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಾರಿವಾಳ: "ಜೀವಂಜೀವಃ . . . ಹಾರೀತಃ, ವಂಜುಳಃ, ಕಪೋತಃ — ಈ ೬ ಹೊಱಸು" (ಹಲಾಯು. ೪೨-೧೦೦) ಮಯೂರಹಾರೀತಕಾರಂಡಕುರವಕ ಸಂಕುಲಚರಣಸಂಚರಣದಿಂ (ಪುಷ್ಪದ. ೨-೩೯ ವ)

೨. ಒಬ್ಬ ಋಷಿ: ನಾಳೆಯ ಬರ್ಪನತಿಥಿ ನಾರಾಯಣಂ, ಹಾರೀತ! ಧನ್ಯಮಾಯ್ತ ಮ್ಮಾಶ್ರಮಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೩.೦-೧೫೦). [ಸಂ.]

ಹಾರೀತಕ (ನಾ). = ಹಾರೀತ ೧: ಯಮುನಾವಾರಿವಿಸ್ತಾರಮಂ ಮಾಂಕರಿಸಲ್ ಸಾಲ್ವಿರ್ದ ಹಾರೀತಕ ಹರಿತಶಿಲಾಪಟ್ಟದೊಳ್ ಭೂಪನಿರ್ದಂ (ಕಾದಂಬ. ೧೦೨); ಘನಹಾರೀತಕಹಂಸಿಯೊಳ್ ಹರಿತ ದೌರ್ಪಂ . . . ಮಾಣಿಕ್ಯ ಭಾಜನ ದೊಳ್ಕುಂಕುಮಪಂಕವೇಂ ಮಡೆದುದೋ ಮುಂಗಲ್ಪ ಸಾಕಲ್ಯಮಂ (ಶಂಗಾಮಾ. ೫-೧೫೫). [ಸಂ.]

ಹಾರು₁ 'ಪಾರ್₁' ನೋ.

ಹಾರು₂ 'ಪಾಱು₁' ನೋ.

ಹಾರು₃ 'ಪಾರ್ಱು₅' ನೋ.

ಹಾರುಕೇರಿ (ನಾ). ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಬೀದಿ: ಆ ಮಳಲೂರ ಪಟ್ಟಣದ ಹಾರುಕೇರಿಗೆ ಸಲುವ ಬೆಜ್ಜನು ವೀರಾಪುರವೆಂಬ ಗ್ರಾಮವು (ಎಕ. IX, ಚನ್ನಪ. ೧೫೨-೧೦; 1534).

[< ಹಾರುವ + ಕೇರಿ]

ಹಾರುಗಟ್ಟಿಗೆ 'ಪಾರುಗಟ್ಟಿಗೆ' ನೋ.

ಹಾರುಗಾಲು, ಹಾರಗಾಲು (ನಾ). ೧. ನಿಂತಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲದೆ ಓಡಾಡುವ ಕಾಲು: ಮನೆಯ ಹೊರಗಡೆಯೇ ಅಡ್ಡಾಡುತ್ತಿದ್ದರ 'ಹಾರುಗಾಲ ಹರದೆ' ಯೆಂದು ಹೆಸರಿಟ್ಟಾರು (ಸುವಾಸಂ.೧೦). ೨. ದೂರದೂರಕ್ಕೆ ಇಡುವ ಕಾಲು; ದಾಟುಕಾಲು: ಹಾರುಗಾಲಿನ ಭರದಿ ಗಿಡದಡಿಗೆ ತಲುಪಿದನು (ಸತೀಗೀ. ೭೦-೨). **ಹಾರಗಾಲು:** ೨. ಹೋರಿಗಳು ಹಾರಗಾಲಿನಿಂದ ಓಡುತ್ತಿದ್ದವು (ಮನಟ. ೪೦).

[ಹಾರು₂ (< ಪಾಱು₁) + ಕಾಲು₁ (< ಕಾಲ್₁)]

ಹಾರುಗೂಳು (ನಾ). (?): ಅರಯುಂಗಿ ಕಾವ ಹಾಲಂ ಮಾಡಲದ ಹಣ್ಣನರಡಾಗಿ ಕೊಯಿದು ಕುಸುರೆಯ ತೆಗೆದವಕೆ ತುಂಬಿ ಸರಿಯಿರುಳಿನಲ್ಲಿ ಹಾರುಗ್ಗೂಳಾ ಬೋಗ್ಣದೊಳು ಹಾಕಿದಾ ಕಟ್ಟಿಶನಕೆ ತುಜುವಲಂ ಮಾಡಿದೆಳೆಯಲ್ಲ ನೀರುಳ್ಳಿಯಂ ಬೆರಸಿ (ಸೂಪಶಾ. ೬-೨೨); ''ಬಿರಿಸಾದ ಅನ್ನ'' (ಸೂಪಶಾ. ಕೋಶ). [ಹಾರು ? + ಕೂಳು (< ಕೂೞ್₁)]

ಹಾರುಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಹಾರುಗೆ, ಸುರತಿಚೆಕ್ಕೆ (ಮೃಡಿಗಿ. ೭೭-೧೫೭೭).

[?]

ಹಾರುಗೋಲು 'ಹಾರೆಕೋಲು' ನೋ.

ಹಾರುದಿ 'ಪಾರದಿ' ನೋ.

ಹಾರುಮೀನು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೀನು; ಜಿಗಿದಾಡುವ ಮೀನು: ''ಪ್ರೋಷ್ಠೀ , ಶಫರೀ — ೨ ಹಾರಿ ಬೀಳುವ ಮೀನಿನ ಹೆಸರುಗಳು ಅಂದರೆ ಹಾರುಮೀನು, ಮಿಾಟುಮೀನು'' (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೬೭). [ಹಾರು₂ (< ಪಾಱು₁) + ಮೀನು₂ (< ಮೀನ್₂)]

ಹಾರುಮೆಕ್ಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಇಂದ್ರವಲ್ಲಿ — ಹಾರುಮೆಕ್ಕೆಯುಂ (ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ. ೭-೫೫). 'ಹಾವುಮೆಕ್ಕೆ' ಪರಾ. [ಹಾರು ? + ಮೆಕ್ಕೆ]

ಹಾರುವ₁ 'ಪಾರ್ವ' ನೋ.

ಹಾರುವ₂ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೀನು: ಹರಲು ಹಾರುವಂ . . . ಹಂದೆಗನಾನಮೊಗನೆಂಬ ಪರಿಪರಿಯ ಮೀನ್ಗಳಂ ಗುದಿಗೆಯ್ದುರು (ಪಟಕಾ. ೫-೮೫). 'ಹಾರುಮೀನು' ಪರಾ. [?]

ಹಾರುವತನ (ನಾ). ಬ್ರಾಹ್ಮಣಿಕೆ; ಬ್ರಾಹ್ಮಣ್ಯ: ಹಾರುವನು ನಾನಹುದು ಕಪಿಗಳ ಬೇರುಗೊಲೆಯನು ಗೆಯ್ಯು ವಿಜಯವ ಹಾರುವನನು ನೋಡೆಂದು ಹಾರುವತನದ ಕೈಮೆಗಳ ಸೇರದಣಕವನುತ್ತ ರಕ್ಕಸ ಮೇರೆಯಿಲ್ಲದೆ ಸರಳ ಸುರಿದನು (ತೊರಾ. ೨೧-೫೪).

[ಹಾರುವ₁ (< ಪಾರ್ವ) + - ತನ]

ಹಾರುವಯ್ಯ (ನಾ). ಬ್ರಾಹ್ಮಣ: ಏನು ಹಾರುವಯ್ಯನವರು ಬಂದಿರಿ (ಹಳ್ಳಿಬ. ೧೫೨).

[ಹಾರುವ₁ (< ಪಾರ್ವ) + ಅಯ್ಯ₁]

ಹಾರುವಾಣ 'ಪಾರಿವಾಳ₂' ನೋ.

ಹಾರುವಿತಿ 'ಪಾರ್ವಂತಿ' ನೋ.

ಹಾರುವಿತ್ತಿ 'ಪಾರ್ವಂತಿ' ನೋ.

ಹಾರುಸುದ್ದಿ (ನಾ). = ಹಾರಿಕೆಸುದ್ದಿ: ಸಾಧಾರಣಜನರಂತೆ ಹಾರುಸುದ್ದಿಯ ಮೇಲೆ ಅವಲಂಬಿಸಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವ ಪ್ರಸಂಗ ಬರುತ್ತದೆ (ಕುಂಪೊ. ೮೯); ಹಾರುಸುದ್ದಿಗಳಿಂದ ನೀವು ಇಷ್ಟು ವ್ಯಗ್ರರಾಗುವುದು ನನ್ನ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ನಿಮ್ಮ ಗೌರವವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವುದಿಲ್ಲ (ಪ್ರೇಮಾಶ್ರ. ೬೯). [ಹಾರು₂ (< ಪಾಱು₁) + ಸುದ್ದಿ]

ಹಾರುಹೊಡೆ (ಕ್ರಿ). (ಕಪಾಟು, ಬೀರು, ಮನೆ ಇತ್ಯಾದಿಗಳ) ಬಾಗಿಲನ್ನು ವಿಶಾಲವಾಗಿ ತೆಗೆ,—ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತೆರೆ: ಕಪಾಟಿನ ಬಾಗಿಲು ಹಾರು ಹೊಡೆದಿತ್ತು (ಒಧಿ). [ಹಾರು₂ (< ಪಾಱು₁) + ಹೊಡೆ₁ (< ಪೊಡೆ₁)]

ಹಾರೆ 'ಪಾರೆ₁' ನೋ.

ಹಾರೆಕೋಲು , ಹಾರುಗೋಲು (ನಾ). ಹಾರೆ; ಗಡಾರಿ: ನನ್ನ ಕೈಯಲ್ಲೂ ಒಂದು ಹಾರೇಕೋಲೋ ಒನಕೆಯೋ ಇರುವುದು ಒಳ್ಳೆಯದಲ್ಲವೇ ? (ರಾಯಿಕ. ೧೭). **ಹಾರುಗೋಲು:** ಈ ಭೃಂಗಗಳು ನೀಳವಾದ ಹಾರುಗೋಲು(ಪಾರಂಗಿ)ಗಳನ್ನಬಹುದು (ಬಾಲಪ್ರ. I, ೬೫೨). [ಹಾರೆ (< ಪಾರೆ₁) + ಕೋಲು₁ (< ಕೋಲ್₁)]

ಹಾರೆಗಟ್ಟಿಗೆ 'ಪಾರುಗಟ್ಟಿಗೆ' ನೋ.

ಹಾರೈಕೆ (ನಾ). ಕೋರಿಕೆ; ಬಯಕೆ: ಆರು ಋತುಗಳು ಒಂದು ಆರೈಕೆ ಮಾಡುವವು ಯಾವುದೋ ಹಾರೈಕೆ ಎದೆಯೊಳಿಟ್ಟು (ನಲಮು. ೬೧-೧೮); ಜೀವನನ್ನೆರ್ಮಲ್ಯವುಳ್ಳವರ ಪವಿತ್ರಹಸ್ತದಿಂದ ಆದಾಗಬೇಕೆಂದು ನನ್ನ ಹಾರೈಕೆ ಇತ್ತು (ಜೀವಾತ್ಮ. XI, ಮುನ್ನುಡಿ).

[ಹಾರೈಸು (< ಪಾರಯಿಸು) + - ಇಕೆ]

ಹಾರೈಸು 'ಪಾರಯಿಸು' ನೋ.

ಹಾರೋಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ತಿಲ್ಲ, ಹಾರೋಗಿಡ (ಮೃಡಿಗಿ. ೬೭-೭೦೨).

[? + ಗಿಡ (< ಗಿಡು)]

ಹಾರ್ದಿಕ (ಗು). ೧. ಆತ್ಮೀಯವಾದ; ಪ್ರಿಯವಾದ: ನನ್ನ ಹಾರ್ದಿಕ ಆಕಾಂಕ್ಷೆ ಯನ್ನು ಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸಿ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸಿರುತ್ತಾರೆ (ಜೀವಾತ್ಮ. XI, ಮುನ್ನುಡಿ). (ನಾ). ೨. ಆತ್ಮೀಯವಾದುದು; ಪ್ರಿಯವಾದುದು: 'ಶಾಮಾ ಒಳಗೆ ಬಾ' ರಂಗನು ಹಾರ್ದಿಕವಾಗಿ ಕರೆದನು (ರಂಗರೂ. ೧೧೫); ಸತೀಶನ ಮಾತುಗಳು ಹಾರ್ದಿಕವಾಗಿದ್ದವು (ಕೀಪ್ರಶ್ನ. ೬೧೨). [ಸಂ.]

ಹಾರ್ಮೋನಿಯಂ (ನಾ). ''ತಿದಿಯ ಮೂಲಕ ಗಾಳಿಯನ್ನು ನುಗ್ಗಿಸಿ, ಲೋಹದ ತೆಳುತುಂಡುಗಳು ಕಂಪಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿ, ಅದರಿಂದ ಸ್ವರಗಳು ಹೊರಡುವಂತೆಯೂ, ಬೇಕಾದ ಸ್ವರಗಳನ್ನು ಬೆರಳೊತ್ತುವಿಕೆಯಿಂದ ಪಡೆಯುವಂತೆಯೂ ಅಳವಡಿಸಿರುವ ಒಂದು ವಾದ್ಯ: ''ಹಾರ್ಮೋನಿಯಂ'' (Harmonium. ೧೦೫೬): ಹಾರ್ಮೋನಿಯಂ ಅದೇ ಆಗಷ್ಟೇ ಕೀರ್ತನೆಗಳಿಗೆ ಬಳಸತೊಡಗಿದ್ದರು (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೭೮); ಹಾರ್ಮೋನಿಯಂ ವಾದ್ಯದಲ್ಲಿ ಈ ಸಂಖ್ಯೆಗಳನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ಬದಲಾಯಿಸಿ ಯಾವ ಮನೆಯನ್ನಾದರೂ ಷಡ್ಜವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಲಾಗುವಂತೆ ಏರ್ಪಡಿಸಿದೆ (ಭೌತವಿ. ೧೫೧). [<— ಇಂ. Harmonium]

ಹಾರ್ವ 'ಪಾರ್ವ' ನೋ.

ಹಾಲ್‌ಅಹವಾಲ್, ಹಾಲಹವಾಲೆ, ಹಾಲಾಲೆ, ಹಾಲಾವಲೆ, ಹಾಲಾಹವಾಲು, ಹಾಲಾಹವಾಲೆ (ನಾ). ೧. ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯ ವಿವರಣೆ; ಅಹವಾಲು; ಮನವಿ: ಜನರ ಸ್ಥಿತಿ ತರಗತಿಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಅವರ ಹಾಲ್‌ಅಹವಾಲ್ ವಿಚಾರಿಸಿ ಸಾಧ್ಯವಾದ ಮಟ್ಟಿಗೂ ಪ್ರಜಾಪ್ರಯೋಜನಾರ್ಥವಾದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿದರು (ಮಹಾವಂ. II, ೪೪). **ಹಾಲಹವಾಲೆ:** ೧. ಹೀಗೆ ನನ್ನ ಹಾಲಹವಾಲೆಗಳು ಹಲವು ಸಾವಿರ (ರೂಪಸಂ. ೬೪). **ಹಾಲಾಲೆ:** ೧. ವಿಳುಸಾಗರಕಧಿಕ ಭವಸಾಗರಂಬೋದು . . . ಹಾಲಾಲೆಯಿಂದ ಪೋಗುವುದಲ್ಲ ಇದು ಪರಿಗೋಲು ಹಾಕಿದರಿಂದ ದಾಟುವುದೆ (ವಿದ್ಯಾಕ್ಷ. ೪೦ - ೬). **ಹಾಲಾವಲೆ:** ೧. ಇವರು ಭಕ್ತರಿಂದ ಹಣ್ಣು ಕಾಯಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು, ಅವರ ಹಾಲಾವಲೆಯನ್ನು ಮುಖ್ಯ ಜೈನ ಹೆಗ್ಗಡೆಯವರಿಗೆ ಹೇಳಿ . . . ಭಕ್ತರಿಗೆ ಒಳ್ಳೆತನವನ್ನು ಬಯಸುವುದು (ತುಳುನಾ. ೧೨೦). **ಹಾಲಾಹವಾಲು:** ೧. ಸರಕಾರ ಅಂದರೆ ಹಾಗೆ ಜನಗಳ ಹಾಲಾಹವಾಲು, ಅದರ ಮುಂದೆ ಎಷ್ಟೋ ಸಮಯ ಕೊಳೆಯುತ್ತಾ ಬಿದ್ದಿರಬಹುದು (ಆಅನ. ೨೪೯). **ಹಾಲಾಹವಾಲೆ:** ೧. ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರನ್ನೇ ಕರೆದು

ವಿಚಾರಿಸತೊಡಗಿದರು. ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರ ಹಾಲಾಹವಾಲೆಯಾಯಿತು (ಜಾರುವಾ. ೧೧೭). ೨. ವರ್ತಮಾನ; ಸುದ್ದಿ: ಮಗದೂಮ್ಮ ಇನ್ನೇನೋ ಹಾಲಾಹವಾಲ ಹೇಳಿದಳು (ಮೂಕಜ್ಜ. ೧೧೫).

[← ಹಿಂ. ಮರಾ. ಹಾಲ್‌ಅಹವಾಲ್, ಹಾಲ್‌ಹವಾಲ್./ ತುಳು. ಹಾಲ್‌ಹವಾಲ್]

ಹಾಲ್₁ 'ಪಾಲ್₂' ನೋ.

ಹಾಲ್₂ (ನಾ). ೧. ನೇಗಿಲು; ಹಲ. ೨. ನೇಗಿಲನ್ನು ಆಯುಧವನ್ನಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು; ಬಲರಾಮ. [ಸಂ.]

ಹಾಲಂಗರವಳಿಗೆ (ನಾ). ಹಾಲನ್ನು ಬೆರಸಿ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೊಟ್ಟಿ, — ಭಕ್ಷ್ಯ: ಕುಟ್ಟಿ ಕಣಕವನು ಹಪ್ಪಳದಂತೆ ಲತೆಯಿಱಿದು ಬಟ್ಟವಾಲ್ ಕಾದ ಸಮಯದೊಳದಂ ತಂದಿಳಿಯ ಬಿಟ್ಟು ಬೇಯಿಸಿ ತಗದು ಮಡಿಸಿ[ದುದು] ಹಾಲಂಗರವಳಿಗೆಯೆನಿಸಿಕೊಂಬುದು (ಸೂಪಶಾ. ೧-೮೯).

[ಹಾಲು₁ (< ಪಾಲ್₁) + ಅಂಗರವಳಿಗೆ (< ಅಂಗರವೋಳಿಗೆ)]

ಹಾಲಂಗೊಳಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು: ಕಿರಿಸೆಲ್ಲಿಯ ಸೊಪ್ಪು, ಕೊಳಕೊಳಕೆ ಸೊಪ್ಪು, ಹಾಲಂಗೊಳಲೇಸೊಪ್ಪು — ಇಷ್ಟು ಸೊಪ್ಪನ್ನು ಸಮಾನಂಗೊಂಡು ಅಕ್ಕಿಗಚ್ಚಿನಲ್ಲಿ ರಾಯಪುರಿಸಕ್ಕರೆ, ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಮೆಲ್ಲಲು ಗರ್ಭಕಟ್ಟುವುದು (ವೈವಿ. ೧೦೫). [?]

ಹಾಲಕ್ಕಿ 'ಪಾಲ್ಬಕ್ಕಿ' ನೋ.

ಹಾಲಗುಂಬಳ 'ಪಾಲ್ಗುಂಬಳ' ನೋ.

ಹಾಲಡಕೆ 'ಪಾಲಡಕೆ' ನೋ.

ಹಾಲತ್ತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅತ್ತಿಮರ: "ಯಮಳಪಲಂ — ಉಗುನಿ, ಹಾಲತ್ತಿ, ಕಡಸಿಗೆ" (ಒಷಧಿ. ೧೬೦). [ಹಾಲು₁ (< ಪಾಲ್₁) + ಅತ್ತಿ₁]

ಹಾಲಪೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ತೊರತ್ತಿ, ಸುರಟಿ, ಕಿಲ್ಲಂಗಿ . . . ಹಾಲಪೆ (ಮೈಔ. ೪೫-೮೩೨). [?]

ಹಾಲಬಲಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಗೂಢನ ಮರ, ಹಾಲಬಲಗೆ, ಬೋಳವಂಟೆ (ಮೈಔ. ೬೯-೭೭೫). [?]

ಹಾಲಮಡ್ಡಿ 'ಹಾಲುಮಡ್ಡಿ' ನೋ.

ಹಾಲರೊಡ್ಡಿ 'ಹ್ಯಾಲುರೊಡ್ಡಿ' ನೋ.

ಹಾಲವಕ್ಕಿ 'ಪಾಲ್ಬಕ್ಕಿ' ನೋ.

ಹಾಲವುಗ 'ಪಾಲೌಗು' ನೋ.

ಹಾಲಹಕ್ಕಿ 'ಪಾಲ್ಬಕ್ಕಿ' ನೋ.

ಹಾಲಹಲ (ನಾ). ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ವಿಷ; ಹಾಲಾಹಲ: ಕಾಲಕೂಟಂ ವತ್ಸನಾಭಿಯು ಹಾಲಹಲಮುಂ ಸಿಂಗಿ ಮೊದಲಾಭೀಳಗರಳಂಗಳನೆಲ್ಲಂ ಕಲಸಿ ಅಱೆಯಿಸಲು (ಬಸಪು. ೫೮-೫೫). [ಸಂ.]

ಹಾಲಹವಾಲೆ 'ಹಾಲ್‌ಅಹವಾಲ್' ನೋ.

ಹಾಲಾಮೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಮೆ: ಆಮೆ, ಹಾಲಾಮೆ, ಮುರಕಿಆಮೆ, ತಾಬಿಲ (ನಮ್ಮಸು. ೨೫೦). [? + ಆಮೆ₁]

ಹಾಲಾಲೆ 'ಹಾಲ್‌ಅಹವಾಲ್' ನೋ.

ಹಾಲಾವಲೆ 'ಹಾಲ್‌ಅಹವಾಲ್' ನೋ.

ಹಾಲಾವು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ (?): ದೇವಿದೇಳ ಅಡಿಗಟ್ಟುಕಾಣಕೆ ಕಯ್ಯಾಣಿಕೆ ಹಾಲಾವು (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೧೮೨-೪೭; 1103). [?]

ಹಾಲಾಹಲ, ಹಾಳಾಹಳ (ನಾ). ೧. ಸಮುದ್ರಮಥನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉದ್ಭವವಾದ ಮಹಾವಿಷ: ಹಾಲಾಹಲವನು ಪಾನವ ಮಾಡಿದ ಫಾಲಲೋಚನನ ಬಲ್ಲವನು (ವಿದ್ಯಾಕ್ಕ. ೧೫-೧). ೨. ಘೋರವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿಷ: ಭೋಗಿಸುವದೊಳ್ಳಿಹ ರಸಾಯನದೊಗರಂಗಳು ನಿಮ್ಮ ಭಾಗವಿದಾಗಿ ಹಾಲಾಹಲ ಮಹಾಪ್ರಳಯಗರಳವೆಮ್ಮ ಭಾಗವೇ (ಬಸಪು. ೫೮-೪೭); ಕೊಲೆಗೆಯ್ದದಿರ್, ತಾಯ, ಹಾಲೂಡಿದೆದೆಯೊಳೆಯ ಹಾಲಾಹಲವನುಗುಳೆ! (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೦೯-೨೬೨); ನಾನೆ ದಾರುಣನೆಂದಿದೇತಕೆ ಬೀಗುವ ಸುಮ್ಮನ ಓ ಹಾಲಾಹಲವೆ (ಇಂಚಾಪ. ೨೨೦-೯೫). **ಹಾಳಾಹಳ:** ೧. ಮಸಕದ ಹಾಳಾಹಳದೊಡನೆಸೆವಿಂದುವರಲೀಟ ಪುಟ್ಟುವಂದದಿನಾ ರಾಕ್ಷಸನೊಡನೆ ಪುಟ್ಟಿ ದೇವಕಿ ವಸುದೇವಂಗರಸಿಯಾಗಿ ಸುಖದಿಂದಿರ್ದಳ್ (ಜಗವ. ೨-೩೯). ೨. ಕಾಳಕೂಟದ ಹಾಳಾಹಳವೆಂಬ ವಿಷಂಗಳು ಕುಡಿದವರನಲ್ಲದೆ ಮಿಕ್ಕಿನಂತೆ ಯಾರುವನು ಏನೂ ಮಾಡವು (ಸರ್ವವ. ೧೬೧-೬೦೦). [ಸಂ.]

ಹಾಲಾಹವಾಲು 'ಹಾಲ್‌ಅಹವಾಲ್' ನೋ.

ಹಾಲಾಹವಾಲೆ 'ಹಾಲ್‌ಅಹವಾಲ್' ನೋ.

ಹಾಲಿ (ಅ). ಈಗ; ಸದ್ಯದಲ್ಲಿ; ಪ್ರಕೃತ: ಹಾಲಿ ಯಿನಾಮತ್ತಿಂಯಲ್ಲು ಚಾಲು ಯಿರುವುದು (ಮೈಅಂ. ೧೯೬೪, ಜು-೯, 1812); ಹಾಲಿ ಜಾರಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಆಡಳಿತಪದ್ಧತಿಯಿಂದ ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗಿ ಉಂಟಾಗುವ ಕಡುಕುಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಿದನು (ದಾದಾನ. ೧೬೦).

[← ಅರ. ಮರಾ. ಹಾಲ್. / ತುಳು. ಹಾಲಿ]

ಹಾಲಿಕ (ಗು). ೧. ನೇಗಿಲಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಬೇಸಾಯಗಾರ; ರೈತ: ಕುಲಾಲತತಿ ಹಾಲಿಕರ ವರ್ಗಂ (ವಿವೇಛ. ೪-೬೫); ಹಾಲಿಕರು ಎಂಬ ನೇಗಿಲು ಹಿಡಿದು ಉಳುವವರೂ . . . ಉಪಜಾತಿಗಳಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿಕೊಂಡವೆಂದು ತಿಳಿದು ಬಂದಿದೆ (ತುಳುನಾ. ೮೬). [ಸಂ.]

ಹಾಲಿಗೆ (ನಾ). ಕರಡಿಗೆ; ಭರಣಿ: ನಿರನುನಾಸಿಕ ಲಕಾರಕ್ಕೆ — ಹಾಲಿಗೆ, ಹಲಸಿಗಂ, ಹಲಗೆ (ಶಮದ. ೧೭ ಪ್ರಯೋ); ವಜ್ರದ ಭಸಿತದ ಹಾಲಿಗೆಯಂತೆಯೊಡರಿಚಿರ್ದಾ ಸ್ಫಟಿಕಪೀಠದಂದದೊಳು ರಾಜಿಪುದು ಚನ್ನೇರು (ವೀಶ್ವಪು. ೮-೨೦-೨೧). [?]

ಹಾಲಿಪ್ಪೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಇಪ್ಪೆಮರ: ಇಪ್ಪೆ, ದೊಡ್ಡಿಪ್ಪೆ, ಹಿಪ್ಪೆ, ಹಾಲಿಪ್ಪೆ (ಮೈಔ. ೧೨-೨೦೪). [ಹಾಲು₁ (< ಪಾಲ್₁) + ಇಪ್ಪೆ₁ (< ಇರ್ಪೆ)]

ಹಾಲಿವಾಣ 'ಪಾರಿವಾಳ₂' ನೋ.

ಹಾಲು₁ 'ಪಾಲ್₁' ನೋ.

ಹಾಲು₂ (ನಾ). (ಮನೆ, ಬಂಗಲೆ, ಅರಮನೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ) ಕೊಠಡಿಗಿಂತ ವಿಶಾಲವಾಗಿರುವ ಹಜಾರ; ತೊಟ್ಟಿ: ಮೆಟ್ಟಿಲು ಹತ್ತಿ ಬಲಗಡೆಯ ಹಾಲಿನ ನಡುವೆ . . . ನಿಂತುಬಿಟ್ಟ (ಸಾಹೇಬ್. ೧೯೩). [← ಇಂ. Hall]

ಹಾಲುಂಡೆ 'ಪಾಲುಂಡೆ' ನೋ.

ಹಾಲುಕಂಬ 'ಹಾಲುಗಂಬ' ನೋ.

ಹಾಲುಕರೆ 'ಪಾಲ್ಗರೆ' ನೋ.

ಹಾಲುಕೀರು, ಹಾಲುಖೀರು (ನಾ). ಹಾಲಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಪಾಯಸ: ಯಾವ ಊಟಕ್ಕೂ ಹಾಲುಕೀರು, ಬೋಂಡ ತಪ್ಪುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ನನ್ನೂರು. ೧೫೮). **ಹಾಲುಖೀರು:** ಅವತ್ತೂ . . . ಹಾಲುಖೀರು, ಬೋಂಡ ಇವುಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದರು (ಶ್ರೀಕಥ. ೩೦). [ಹಾಲು₁ (< ಪಾಲ್₁) + ಕೀರು₁]

ಹಾಲುಕುಂಬಳ 'ಪಾಲ್ಗುಂಬಳ' ನೋ.

ಹಾಲುಕುಡಿಸು 'ಪಾಲ್ಗುಡಿಸು' ನೋ.

ಹಾಲುಕೊರಟಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಚಿತ್ರಮೂಲದ ಬೇರಿನ ಪಟ್ಟೆ . . . ಹಾಲುಕೊರಟಗೆ ಬೇರಿನ ಪಟ್ಟೆ ಇದರ ಕೊನೆ, ಮೆಣಸು, ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ ಇವುಗಳನ್ನರೆದು ಪೊಟ್ಟಣ ಕಟ್ಟಿ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳಲು ಛಳಿಜ್ವರ ನಿಲ್ಲುವುದು (ಸಕವೈ. ೭೬).

[ಹಾಲು₁ (< ಪಾಲ್₁) + ಕೊರಟಗೆ₁ (< ಕುರಂಟಗೆ)]

ಹಾಲುಖೀರು 'ಹಾಲುಕೀರು' ನೋ.

ಹಾಲುಖೋವಾ (ನಾ). ಕಾಯಿಸಿ ಗಟ್ಟಿಗೊಳಿಸಿದ ಹಾಲಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿಹಿತಿಂಡಿ: ಸಿಹಿತಿಂಡಿ ಅಂಗಡಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಲುಖೋವಾ, ಜಿಲೇಬಿಗಳನ್ನು ತಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಪೇರಿಸಿಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ (ಋಷಿ). [ಹಾಲು₁ (< ಪಾಲ್₁) + ಖೋವಾ]

ಹಾಲುಗಂಬ, ಹಾಲುಕಂಬ (ನಾ). ಮದುವೆಯಲ್ಲಿ, ಧಾರೆಯ ಮಂಟಪಕ್ಕೆ ಸಮೀಪವಾಗಿ ನೆಟ್ಟಿರುವ (ಮುರಿದರೆ ಹಾಲು ಸುರಿಸುವ) ಮರದ ಕೊಂಬೆ: ಚಪ್ಪರ ಹಾಕಿದ್ದಾನೆ. ಹಾಲುಗಂಬಗಳನ್ನು ತಂದುಹಾಕಿದ್ದಾನೆ (ಚಿಕುಮು. ೭). **ಹಾಲುಕಂಬ:** (ಎಮ್ಮ. II, ೧೧). [ಹಾಲು₁ (< ಪಾಲ್₁) + ಕಂಬ₁ (< ಕಂಭ)]

ಹಾಲುಗಡಲು 'ಪಾಲ್ಗಡಲ್' ನೋ.

ಹಾಲುಗಬ್ಬು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಬ್ಬು: ಬಿಳಿಕಬ್ಬು, ಕರಿಕಬ್ಬು, ಹಾಲುಗಬ್ಬು ಅಥವಾ ಹುಲ್ಲುಕಬ್ಬು — ಈ ಮೂರು ಜಾತಿಗಳ ಕಬ್ಬು ಈ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತದೆ (ಜಿಭಾಗ. ೨೭೨). [ಹಾಲು₁ (< ಪಾಲ್₁) + ಕಬ್ಬು₂ (< ಕರ್ವು₁)]

ಹಾಲುಗಲ್ಲ, ಹಾಲ್ಗಲ್ಲ (ನಾ). ಮೃದುವಾದ ಕೆನ್ನೆ; ಕೋಮಲವಾದ ಕಪೋಲ: ಎಸುಗೆ ಚೆಲುವನು ಹಾಲುಗಲ್ಲದ ಹಸುಳೆಯುಗವಿದಲ್ಲ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೦-೨೬); ಬಿಸಿ ಕಂಬನಿಗಳು ಜಾರಿ ಅವಳ ಹಾಲುಗಲ್ಲಗಳ ಮೇಲೆ ಮುತ್ತುಗಳನಿಟ್ಟಂತೆ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಂತು ಕೊಂಡಿದ್ದವು (ಹಾಡುಹು. ೧). **ಹಾಲ್ಗಲ್ಲ**: ಅವಳ ಮುಖದಲ್ಲಿ ನಗೆತುಂಬಿತ್ತು! ಹಾಲ್ಗಲ್ಲದಲ್ಲಿ ಚೆಲುವು ಚೆಲ್ಲುತ್ತಿತ್ತು! (ಪಮುಕೂ. ೫೪). [ಹಾಲು₁ (< ಪಾಲ್₁) + ಗಲ್ಲ₁]

ಹಾಲುಗಲ್ಲು (ನಾ). ಬಿಳುಪಾದ ನುಣ್ಣಗಿರುವ ಕಲ್ಲು; ಅಮೃತಶಿಲೆ: ಹಗಲಿರುಳು ಏಳುದಿನಮಲ್ಲಿ ಚೈತ್ಯಾಲಯಂ ಚಿತ್ರಾಂಗದೆಯ ಯಶಶ್ಯತ್ರುಸುರತರುವಂತೆ ಬೆಳೆದುದೊಯ್ಯನೆ ಹಾಲುಗಲ್ಲಿನಲಿ (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೯೦-೨೧೦೮); ಹಾಲುಗಲ್ಲಿನ ಪೀಠದ ಮೇಲೆ ಪ್ರತಿಮೆಯನ್ನು ಅಳವಡಿಸಲಾಗಿತ್ತು (ಹಾಮುತ್ತ. ೧೦೮).

[ಹಾಲು₁ (< ಪಾಲ್₁) + ಕಲ್ಲು (< ಕಲ್₃)]

ಹಾಲುಗಾರೆ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಗಾರೆ; ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ ಗಚ್ಚು: ಕ್ಷೀರಸುಧಾ ಮಂದಿರದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡಿದಲ್ಲಿ . . . ಚಿತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಹಾಲುಗಾರೆ ಯಿಂದಲೂ, ಬಿಳುಪಾದ ಸುಣ್ಣದಿಂದಲೂ, ಮಹತ್ತಾದ ಕಾಂತಿಯುಂಟಾಗಿ ಶ್ಲೇಷ್ಮದೋಷ ಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು (ಪಥ್ಯ. ೫೭); ಹಾಲುಗಾರೇ ಹಾಕಿರುವ ಸ್ಥಳಗಳು ಸುವರ್ಣ ಮಯವಾದ ಬಾಗಲುಗಳು (ಕೃವಾಸ. ೮೭). [ಹಾಲು₁ (< ಪಾಲ್₁) + ಗಾರೆ₁]

ಹಾಲುಗಾಳು (ನಾ). ಹಾಲು ತುಂಬಿರುವ ಕಾಳು; ಇನ್ನೂ ಬಲಿಯದೆ ಇರುವ ಕಾಳು: ಹಣ್ಣುಹಂಪಲುಗಳನ್ನೂ, ಹಾಲುಗಾಳುಗಳನ್ನೂ ತಂದು ನನಗೆ ಗುಟುಕು ಕೊಟ್ಟು, ಉಳಿದರೆ ತಾನು ತಿನ್ನುತ್ತಿದ್ದನು (ಕಪಪು. ೭-೧೧೧).

[ಹಾಲು₁ (< ಪಾಲ್₁) + ಕಾಳು₂ (< ಕಾಳ್₂)]

ಹಾಲುಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಹಾಲುಗಿಡದ ಶಿಗಣಿಯ . . . ಭ್ರೂಣೋತ್ಪತ್ತಿ . . . ಆಗುವಂತೆ ತಿಳಿಸಬಹುದು (ಶಿಜವ. ೧೧೪).

[ಹಾಲು₁ (< ಪಾಲ್₁) + ಗಿಡ (< ಗಿಡು)]

ಹಾಲುಗಿಣ್ಣು (ನಾ). ಕಾಯಿಸಿ ಗಟ್ಟಿಗೊಳಿಸಿದ ಎಳಗಂದಿ ಹಾಲು; ಗಿಣ್ಣು ಹಾಲು: "ಕೂರ್ಚಿಕಾ-ಹಾಲುಗಿಣ್ಣಿಗೆ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೪೭).

[ಹಾಲು₁ (< ಪಾಲ್₁) + ಗಿಣ್ಣು₁]

ಹಾಲುಗುಂಬಳ 'ಪಾಲ್ಗುಂಬಳ' ನೋ.

ಹಾಲುಗುನ್ನಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಹುಣ್ಣು ವೆಗ್ಗಳವಾದರ ಗೇರ ತೈಲ, ಹಾಲುಗುನ್ನಿಯ ಹಾಲು, ಎಕ್ಕೆಯ ಹಾಲು ಇವಂ ಪೂಸುವುದು (ವಿಷವೈ. ೧೪೭).

[ಹಾಲು₁ (< ಪಾಲ್₁) + ಕುನ್ನಿ₂]

ಹಾಲುಗೆಚ್ಚಲು (ನಾ). ಹಾಲು ತುಂಬಿದ ಕೆಚ್ಚಲು: ಹಾಲುಗೆಚ್ಚಲು ಬಳಿಯ ತೊಣಸಿ ಹತ್ತಿಕೊಂಡು ಕಾಲವನು ಕಳೆದ ಬಗ ಬಲ್ಲಿರಲ್ಲ (ವಿದಾಕ್ಷ. ೧೮-೨).

[ಹಾಲು₁ (< ಪಾಲ್₁) + ಕೆಚ್ಚಲು (< ಕೆಚ್ಚಲ್)]

ಹಾಲುಗೆಣಸು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗೆಣಸು: ಕರೀಹಂಬು, ಗೌರಿಬಳ್ಳಿ, ಹಾಲುಗೆಣಸು (ಮೈಜಿಗಿ. ೪೫-೮೮೯).

ಹಾಲುಗೆನ್ನೆ, ಹಾಲ್ಗೆನ್ನ (ನಾ). = ಹಾಲುಗಲ್ಲ: ಹೆತ್ತ ತಾಯಿಯು ಹಾಲುಗನ್ನಗೆ ಮುತ್ತನೀಯದ ಮಾಣಳು (ಅಗ್ನಿಹಂ. ೧೮); ಎಂಟುದಿನಗಳ ಹಿಂದೆ ನಕ್ಕಾಗ ಗುಳಿ ಬೀಳುತ್ತಿದ್ದ ಹಾಲುಗೆನ್ನ ಬತ್ತಿಕೊಂಡ ರೀತಿಯೋ ? (ವಾತ್ಸಲ್ಯ. ೨೧೨). **ಹಾಲ್ಗೆನ್ನೆ**: ಹಾಲ್ಗೆನ್ನೆ ಹೊಸ ಹುಡುಗನವನಿನ್ನು (ನಡರಾ. I, ೪೫೨). [ಹಾಲು₁ (< ಪಾಲ್₁) + ಕೆನ್ನೆ]

ಹಾಲುಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹಾಲನ್ನು ಕುಡಿಸು: ನಿನ್ನ ಕರುವಂ ದಣಿಸಿ ನಮಗಲ್ಲ ಹಾಲುಣಿಸಿ ಚೆನ್ನ ನೀಂ ಪೋದೆಯೇಂ (ಕಾಲೂರ. ೮೩-೧೫೮).

[ಹಾಲು₁ (< ಪಾಲ್₁) + ಉಣಿಸು₁]

ಹಾಲುಣ್ಣೆ (ನಾ). ಚರ್ಮದ ಮೇಲೆ ಏಳುವ ಸಣ್ಣ ಗಂತಿ; ನರವುಲಿ: (ಕ). [?]

ಹಾಲುತುಂಬು 'ಪಾಲ್ದುಂಬು' ನೋ.

ಹಾಲುದುಂಬುದೆನೆ (ನಾ). ಹಾಲು ತುಂಬಿದ ಧಾನ್ಯದ ಹೊಡೆ, –ತನೆ: ಹಾಲುದುಂಬುದನೆಯ ಶಾಲಿ ಸೊಗಸನಿತ್ತುವು ನೋಳ್ಪರಿಗೆ (ಕಜಮ. ೫-೬೨).

[ಹಾಲು₁ (< ಪಾಲ್₁) + ತುಂಬು₁ + ತನೆ₁]

ಹಾಲುಪರೆ 'ಹಾಲ್ಪರೆ' ನೋ.

ಹಾಲುಪಾಯಸ (ನಾ). ಅಕ್ಕಿ ಮತ್ತು ಹಾಲು ಸೇರಿಸಿ ಮಾಡುವ ಪಾಯಸ: ಪರರ ಮನೆಯ ಬತ್ತವನ್ನು ತಂದು, ಸುಲಿದು, ಹಾಲುಪಾಯಸ ಮಾಡುವ ಗತಿ ಬರಲಿಲ್ಲ (ಮರಮ. ೩೦೫). [ಹಾಲು₁ (< ಪಾಲ್₁) + ಪಾಯಸ]

ಹಾಲುಪೊಂಗಲು 'ಹಾಲುಪೊಂಗಲು' ನೋ.

ಹಾಲುಬತ್ತ (ನಾ). ಹಾಲು ತುಂಬಿದ ಬತ್ತದ ತೆನೆ: ಹಾಲುಬತ್ತಕ್ಕೆ ಕವಿವರಗಿಳಿಗಳ ಹಿಂಡ ಮೇಲಕ್ಕೆಬ್ಬಿಸುವ ನಾರಿಯರ ಪೇಳಲಳವೆ (ಕಜಮ. ೫-೬೪).

[ಹಾಲು₁ (< ಪಾಲ್₁) + ಬತ್ತ]

ಹಾಲುಬಳಪ (ನಾ). (ಬಹಳ ಮೃದುವಾಗಿ ಮತ್ತು) ಬಿಳುಪಾಗಿ ಬರೆಯುವ ಬಳಪ; ಬೆಣ್ಣೆಬಳಪ: (ಕ). [ಹಾಲು₁ (< ಪಾಲ್₁) + ಬಳಪ]

ಹಾಲುಬಳ್ಳಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ: (ಕ). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: (ಕ). [ಹಾಲು₁ (< ಪಾಲ್₁) + ಬಳ್ಳಿ]

ಹಾಲುಬಾಯಿ (ನಾ). ಅಕ್ಕಿ,ರಾಗಿ, ಗೋದಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ರುಬ್ಬಿ ತೆಗೆದ ಹಾಲಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿಹಿತಿಂಡಿ; ಕ್ಷೀರಿಣಿ: ಸೀತೆಯ ಬಾಯಿ ಹರಕಾದರೂ ಅವಳು ಮಾಡುವ ಹಾಲುಬಾಯಿಯ ರುಚಿ ಅಷ್ಟೇನೂ ಕಡಿಮೆಯಿಲ್ಲ (ಮೂಕಜ್ಜ. ೨೦೪); ಹಾಲುಬಾಯಿ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ ಅಮ್ಮ (ಪದ್ಮಸ. ೨೫೩). [?]

ಹಾಲುಬುಡ್ಡಿ (ನಾ). ಎಳೆಯ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಹಾಲನ್ನು ಕುಡಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಸೀಸೆ: ಹಾಲುಬುಡ್ಡಿಯನ್ನು ಶುಚಿಯಾಗಿ ತೊಳೆದಿಡು (ರೂಢಿ).

[ಹಾಲು₁ (< ಪಾಲ್₁) + ಬುಡ್ಡಿ (< ಬುರುಡೆ)]

ಹಾಲುಬೆತ್ತ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬೆತ್ತ: ಬೆತ್ತದ ಬಳ್ಳಿ, ಹಾಲುಬೆತ್ತ, ನಾಗಬೆತ್ತ (ಮೈಜಿಗಿ. ೧೫-೨೪೯). [ಹಾಲು₁ (< ಪಾಲ್₁) + ಬೆತ್ತ]

ಹಾಲುಬೆಳ್ಳಿ (ನಾ). ಚೊಕ್ಕ ಬೆಳ್ಳಿ; ಉತ್ತಮ ವರ್ಗದ ಬೆಳ್ಳಿ: (ಕ). 'ಕಂದುಬೆಳ್ಳಿ' ಪರಾ. [ಹಾಲು₁ (< ಪಾಲ್₁) + ಬೆಳ್ಳಿ]

ಹಾಲುಮಂಡಗೆ (ನಾ). ಹಾಲಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಂಡಗೆ: ರಾಮೇಶ್ವರದೇವರ ಹಾಲುಮಂಡಗೆಗೆ ಹಿರಿಯ ಕೋಲ ಎಂಟುಮತ್ತರ್ಕ್ಕೆಯ್ (ಕಇ. II, ೨೪-೩೩; 1166); ಪ್ರಥಮಸ್ಥಳ ಮ ೧೨ ಹಾಲುಮಂಡಗೆ ಮ ೧೮ (ಬೋಂಕಶಾ. ೧೯೩೯ ಜಮಖಂಡಿ. ೫೦-೧೭; 1306). [ಹಾಲು₁ (< ಪಾಲ್₁) + ಮಂಡಗೆ]

ಹಾಲುಮಡ್ಡಿ, ಹಾಲಮಡ್ಡಿ, ಹಾಲ್ಮಡ್ಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧ ದ್ರವ್ಯ: ಹಾಲುಮಡ್ಡಿ ಸಾಂಬ್ರಾಣಿ ಮೊದಲಾದ ಪರಿಮಳದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದಾ ವಾಸನೆಯಂ ಗೊಳಿಸಿ ಮುತ್ತಿನಾರತಿಯನ್ನೆತ್ತಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೩೦-೧೭); ಇಲ್ಲಿಗೆ ನಾನಾ ತರಹೆ ಅಗರು, ಮರ, ಕರ್ಪೂರ ಹಾಲುಮಡ್ಡಿ ಬರುತ್ತವೆ (ಪ್ರವಾಗ. I, ೩೨೭). **ಹಾಲಮಡ್ಡಿ**: ಗುಗ್ಗುಳ ಹಾಲಮಡ್ಡಿಯ ಮಹಿಷಾಕ್ಷಿಯ ವೆಗ್ಗಳ ಲೋಭಾನ ಕಪ್ರರಾಳ (ದೇವಾಂಪ್ರ. ೭-೭೦); ಹಾಲಮಡ್ಡಿ ಕರ್ಪೂರ ಶಿಲಾರಸ ದೇವದಾರ (ಸಿದ್ಧವೈ. ೧೯-೩). **ಹಾಲ್ಮಡ್ಡಿ**: ಕೆಂಪುಸೊನೆ ಸೋರುತ್ತಿರೆ, ಹಸಿಗೆಂಪು ಹಸರುವುದು ಕಡಿವಾ ಬಡಗಿಗಳ್ಗೆ ಹಾಲ್ಮಡ್ಡಿ ಹೊಗೆ ಧೂಪವಾಗಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೫೮-೮೧೭). [ಹಾಲು₁ (< ಪಾಲ್₁) + ಮಡ್ಡಿ₁]

ಹಾಲುಮುಲ್ಲಂಗಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲಂಗಿ ಗಿಡ: ಹಾಲಹಕ್ಕರಿಕೆ, ಹಾಲುಮುಲ್ಲಂಗಿ (ಮೈಜಿಗಿ. ೧೯-೯೭೦).

[ಹಾಲು₁ (< ಪಾಲ್₁) + ಮುಲ್ಲಂಗಿ (< ಮೂಲಂಗಿ₁)]

ಹಾಲುರೊಡ್ಡಿ, ಹಾಲರೊಡ್ಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧದ್ರವ್ಯ: ಕಷಾಯ ದಲ್ಲಿ ಹನಿಸಿ ಕಾಸುವಾಗ ಹಾಕುವ ಕಲ್ಕದ್ರವ್ಯಗಳು — ರೊಡ್ಡಿ, ಹಾಲುರೊಡ್ಡಿ, ಮಂಜಿಷ್ಟೆ (ವೃದ್ಧಸಾ. I, ೧೧೫). **ಹಾಲರೊಡ್ಡಿ**: ಸಿಹಿಹಾಲೆ, ರೊಡ್ಡಿ, ಹಾಲರೊಡ್ಡಿ . . . ಕಾಯಿಸಿ ಪಾಕದಲ್ಲಿಳಿಹಿ (ಪಥ್ಯ. ೮೫). [ಹಾಲು₁ (< ಪಾಲ್₁) + ರೊಡ್ಡಿ]

ಹಾಲುವಕ್ಕಿ 'ಪಾಲ್ವಕ್ಕಿ' ನೋ.

ಹಾಲುವಾಣ$_1$ 'ಪಾರಿವಾಳ$_1$' ನೋ.

ಹಾಲುವಾಣ$_2$ 'ಪಾರಿವಾಳ$_2$' ನೋ.

ಹಾಲುಸಂಪಿಗೆ (ನಾ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ (ವೃಕ್ಷಗಿ ೬೩-೧೨೬). [ಹಾಲು$_1$ (< ಪಾಲ್$_1$) + ಸಂಪಿಗೆ (< ಸಂಪಗೆ)]

ಹಾಲುಸೋರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿಹಿಸೋರೆಯ ಕಾಯಿ: ಹುರಳಿಕಟ್ಟು . . . ಹಾಲುಸೋರೆ, ಕುಸಿಹಾಲಸೊಪ್ಪು ಎರಡೆಲ ಹೊನ್ನೆ, ಚಕ್ರವರ್ತದ ಸೊಪ್ಪು ಚಲಿಕೀರಸೊಪ್ಪು ಇವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಜ್ವರದವರಿಗೆ ಪಥ್ಯದ್ರವ್ಯಗಳು (ಸಕವೈ. ೧೦೩). [ಹಾಲು$_1$ (< ಪಾಲ್$_1$) + ಸೋರೆ$_1$]

ಹಾಲುಹಕೀಕತ್ತು (ನಾ). ಸ್ಥಿತಿಗತಿ; ವಸ್ತುಸ್ಥಿತಿ: ಮೂರು ತಿಂಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಇದ್ದು ಇಲ್ಲಿ ಹಾಲುಹಕೀಕತ್ತು ನೋಡಿಯೂ ಕೇಳಿಯೂ ಇದ್ದಾರ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೧೧೭). [← ಮರಾ. ಹಾಲ್‌ಹಕೀಕತ್]

ಹಾಲುಹಕ್ಕಿ 'ಪಾಲ್ವಕ್ಕಿ' ನೋ.

ಹಾಲುಹಸುಳೆ 'ಪಾಲ್ವಸುಳೆ' ನೋ.

ಹಾಲುಹಳ್ಳ 'ಪಾಲ್ವಳ್ಳ' ನೋ.

ಹಾಲೂಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಎದೆಹಾಲನ್ನು ಕೊಡು, — ಉಣ್ಣಿಸು: ಸುಮಾರುಜನ ತಾಯಂದಿರು ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಹಾಲೂಡಿಸುವ ಅಭ್ಯಾಸವನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಬಿಟ್ಟರು (ಮನೋಸಂ. ೨೯೯). [ಹಾಲು$_1$ (< ಪಾಲ್$_1$) + ಊಡಿಸು]

ಹಾಲೂಡು (ಕ್ರಿ). = ಹಾಲೂಡಿಸು: ಮಗುವಿನ ಹೊಟ್ಟೆಗೆ ಹಾಲೂಡುವವರು ಯಾರು ? (ಪುನರು. ೨೮೭). [ಹಾಲು$_1$ (< ಪಾಲ್$_1$) + ಊಡು$_1$]

ಹಾಲೆ$_1$ 'ಪಾಲೆ$_1$' ನೋ.

ಹಾಲೆ$_2$ 'ಪಾಲೆ$_2$' ನೋ.

ಹಾಲೆ$_3$ 'ಪಾಲೆ$_3$' ನೋ.

ಹಾಲೆ$_4$, ಹಾಳೆ$_2$ (ನಾ). (ತಾಳೆ ಮುಂತಾದ ಮರದಿಂದ ಇಳಿಸಿದ) ಮದ್ಯ; ಹೆಂಡ: (೬). ಹಾಳೆ: "ಮಧು, ಆಸವಃ . . . ಹಾಳಾ, ಕಲ್ಯಂ . . . ಮಧು — ಈ ೨೪ ಕಳ್ಳು" (ಪರಾಯು. ೩೫-೧೭೪). [ಸಂ. ಹಾಲಾ]

ಹಾಲೆ$_5$ (ನಾ). ಕಣ್ಣಿನ ಪಾಪೆ; ಕಣ್ಣುಗುಡ್ಡೆ: ಆಲಿಯ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದ ಹಾಲ ಬಾಲೆಯರನೇ ಬಯಸುತಿಪ್ಪುದು ನೋಡಾ (ಏದ್ವೇವ. ೧೪೦-೩೪೭); ಕರಿಹಾಲೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ ಹೊರಟು ಬರುವ ಕಂಬನಿಗಳಂ ಕೂಡಿರುವುದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇನು? (ಕೃವಷ. ೩೩). [< ಆಲಿ$_2$]

ಹಾಲೆಮರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಹಾಲೆಮರದ ಸೊಸಿಯಂ ಹಸುವಿನ ಸಗಣಿಯಿಂದಲ ತುಂಬಿದ ಹಳ್ಳದಲ್ಲಿ ನಡಬೇಕು (ಸೌಗಂಧಿ. ५२-९). [ಹಾಲೆ$_2$ (< ಪಾಲೆ$_2$) + ಮರ$_1$]

ಹಾಲೆರೆ 'ಪಾಲೆಱೆ' ನೋ.

ಹಾಲೆಹಕ್ಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಶಕುನದ ಹಕ್ಕಿ; ಹಂಗನ ಹಕ್ಕಿ: (೬). [ಹಾಲೆ$_1$ (< ಪಾಲೆ$_1$) + ಹಕ್ಕಿ (< ಪಕ್ಕಿ)]

ಹಾಲೆಱೆ 'ಪಾಲೆಱೆ' ನೋ.

ಹಾಲೊಡಕಲು (ನಾ). ಒಡೆದ ಹಾಲಿನ ಗಟ್ಟಿಭಾಗ ಮತ್ತು ಅದರಿಂದ ತಯಾರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಿನಿಸು: ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಕಡೆದು ತೆಗೆದ ಬೆಣ್ಣೆ, ಮೊಸರು, ಹಾಲೊಡಕಲು, ಖೀರು (ನಿಬಂಧ. II, ೧೬೫). [ಹಾಲು$_1$ (< ಪಾಲ್$_1$) + ಒಡಕಲು]

ಹಾಲೊಡಪು (ನಾ). ಒಡೆದ ಹಾಲಿನ ಗಟ್ಟಿಭಾಗ: ವಡೆಯಂ ಬೇಯಿಸಿಕೊಂಡು ಚೆನ್ನಾಗಿ ನಜುಕಿಸಿದ ಪುಡಿಯುಮಂ ತುಪ್ಪದೊಳು ಹುರಿದ ಹಾಲೊಡಪಿನಿಂದೊಡವೆರಸಿ . . . ತುಪ್ಪದೊಳು ಪಾಕಂ ಮಾಡಲದು ಮುಸುಕಿನೊಡೆಯಾದುದು (ಸೂಪಶಾ. ೧-೬೭). [ಹಾಲು$_1$ (< ಪಾಲ್$_1$) + ಒಡಪು$_1$]

ಹಾಲೊಱೆತ (ನಾ). ಹಾಲಿನ ಬುಗ್ಗೆ, — ಝರಿ: ಶ್ವೇತಪರ್ವತದ . . . ಹಾಲೊಱೆತ ಸುರಿತಪ್ಪಂತೆ ಹಾಲ ಹಳ್ಳವೊಲಗದ ನಡುವೆ ಮಾಡುಗಟ್ಟಿ ಪರಿದು ಪೊಱಸೂಸೆ (ಬಸವ. ೧೧-೭೨). [ಹಾಲು$_1$ (< ಪಾಲ್$_1$) + ಒಱೆತ (< ಒಱಿಂತ)]

ಹಾಲೋಗರ 'ಪಾಲೋಗರ' ನೋ.

ಹಾಲ್ಕಾಗದ (ನಾ). (ಹಾಲಿನಂತೆ) ಬಹಳ ಬಿಳುಪಾಗಿರುವ ಕಾಗದ: ಹಾಲ್ಕಾಗದದಲ್ಲಿ ಬರೆದ ಬರಹ ಬಹಳ ಚನ್ನಾಗಿದೆ (೩೬೮). [ಹಾಲ್$_0$ (< ಪಾಲ್$_1$) + ಕಾಗದ]

ಹಾಲ್ಗುಡಿ 'ಪಾಲ್ಗುಡಿ' ನೋ.

ಹಾಲ್ಗಡಗ 'ಪಾಲ್ಗಡಗ' ನೋ.

ಹಾಲ್ಗಡಲು 'ಪಾಲ್ಗಡಲ್' ನೋ.

ಹಾಲ್ಗಲ್ಲ 'ಹಾಲುಗಲ್ಲ' ನೋ.

ಹಾಲ್ಗುಂಬಳ 'ಪಾಲ್ಗುಂಬಳ' ನೋ.

ಹಾಲ್ಗುಡಿ 'ಪಾಲ್ಗುಡಿ' ನೋ.

ಹಾಲ್ಗೆನ್ನೆ 'ಹಾಲುಗೆನ್ನೆ' ನೋ.

ಹಾಲ್ದುತ್ತ 'ಪಾಲ್ದುತ್ತ' ನೋ.

ಹಾಲ್ದೊರೆ 'ಪಾಲ್ದೊಱೆ' ನೋ.

ಹಾಲ್ದೊಂಬು 'ಪಾಲ್ದೊಂಬು' ನೋ.

ಹಾಲ್ದೆನೆ 'ಪಾಲ್ದೆನೆ' ನೋ.

ಹಾಲ್ಪರೆ, ಹಾಲುಪರೆ (ನಾ). ಗಜ್ಜುಗದಾಟದಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಉದ್ಗಾರಶಬ್ದ: ಒಂದೆಡೆಯೊಳು ಗರ್ದುಗವನಾಡುತಿರಲಾಗ ಬಂದೋರ್ವ ಹಾಲ್ಪರೆಯೆಂದು ಅಂದೆತ್ತಿಕೊಂಡೋಡಿ ಹಿಡಿವ ಕುಮಾರರ ವೃಂದವ ಕಂಡಳಾ ಚದುರೆ (ಜ್ಞಾನಚ. ೨-೫೦). ಹಾಲುಪರೆ: ಮಱೆಯೊಳು ಬಂದು ಮಕ್ಕಳ ಗರ್ದುಗವ ಹಾಲುಪರೆ ಯೆಂದು ಬಾಚಿ ಹಿಡಿಯಲು ಹೆಱನೂಂಕಿ ಬಳಿಕ ಕೈಯಿಂದ ಸುಲಿವನಾವ ದುಱುದುಂಬಿಯಾ ಬಾಲವಿಷ್ಣು (ನೇಮಿಷಂ. ೧೫-೧೦೮). [?]

ಹಾಲ್ಮಡಿ (ನಾ). (ಹಾಲಿನಂತೆ) ಪರಿಶುಭ್ರವಾದ ಮಡಿಬಟ್ಟೆ: ಶ್ರೀನದಿಯ ಸಲಿಲದಲಿ ಮಿಂದು ಹೊಸ ಹಾಲ್ಮಡಿಯ ನಾರುಡೆಯನುಟ್ಟು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೧೨-೧). [ಹಾಲ್$_0$ (< ಪಾಲ್$_1$) + ಮಡಿ$_2$]

ಹಾಲ್ಮಡ್ಡಿ 'ಹಾಲುಮಡ್ಡಿ' ನೋ.

ಹಾಲ್ಮರ 'ಪಾಲ್ಮರ' ನೋ.

ಹಾಲ್ಮೆಕ್ಕೆಬಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ: "ಅಡಿಕೆಬಾಳೆ . . . ದೊಡ್ಡಮೆಕ್ಕೆ, ಹಾಲ್ಮೆಕ್ಕೆಬಳ್ಳಿ" (ಸಸ್ಯನಿ. ೪೨). [ಹಾಲ್$_0$ (< ಪಾಲ್$_1$) + ಮೆಕ್ಕೆ + ಬಳ್ಳಿ]

ಹಾಲ್ವಕ್ಕಿ 'ಪಾಲ್ವಕ್ಕಿ' ನೋ.

ಹಾಲ್ವಕ್ಕರಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕರಿಕೆಸೊಪ್ಪಿನ ಗಿಡ: ಹಾಲ್ವಕ್ಕರಿಕೆ, ಹಾಲುಮುಲ್ಲಂಗಿ (ವೃಕ್ಷಗಿ. ४९-९४०). [ಹಾಲ್$_0$ (< ಪಾಲ್$_1$) + ಹಕ್ಕರಿಕೆ$_1$ (< ಹಕ್ಕಱಿಕೆ)]

ಹಾವ (ನಾ). ೧. ಆಹ್ವಾನ; ಕರೆ. ೨. ಸ್ತ್ರೀಯು (ಆಂಗಿಕಾಭಿನಯದ ಮೂಲಕ) ಸೂಚಿಸುವ ಶೃಂಗಾರಭಾವನೆ; ಸ್ತ್ರೀಯು (ಅಂಗವಿನ್ಯಾಸದಿಂದ) ಸೂಚಿಸುವ ಶೃಂಗಾರಭಾವ: ಅಂತಾಕೆಯ . . . ಗಾಡಿವೆರಸಿದ ಹಾವಕ್ಕಂ ನಾಣ್ಚೆರಸಿದ ಭಾವಕ್ಕ ಮೊಲ್ದು (ಪಂಪಭಾ. ४-೧೭ ವ); ಸ್ತ್ರೀಸದ್ಮದೊಳ್ . . . ಈಗಳುಳ್ಳವರೊಳಿಲ್ಲೀ ಹಾವವೀ ಭಾವಮಿಾ ಪರಿಜೇ ವಿಭ್ರಮಮಿಾ ವಿಲಾಸಂ (ಸುಕುಮಾ. ೫-೫೮); ಪಾಡೆಂತಂತು ಹಾವಂ, ಹಾವಮೆಂತಂತು ಭಾವಂ, ಪುದುಂಗೊಳೆ ನವರಸೋದಯಕೆ ಪಡಿವೆತ್ತಾಡುವ ನಟ್ಟವಿಗರ ಕೂಟದಿಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೨೩-೧೮). ೩. ಹಸ್ತಮುದ್ರೆ; ಹಸ್ತವಿನ್ಯಾಸ: ಮುಖಮುದ್ರೆಗಳು ಹೇಗೆ ಭಾವವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುವುವೋ ಹಾಗೆಯೇ ಹಾವಗಳಿಂದ ಅಂತರ್ಯವನ್ನು (ಹಸ್ತಮುದ್ರೆಗಳಿಂದ) ಸೂಚಿಸಲು ಬರುವುದು (ಭಾಚಿತ್ರ. ೧೩); ಹಸ್ತಗಳು . . . ಹೇಗೆ ಇರಬೇಕೆಂದೂ ಸೂಚಿಸಿದರು, ಈ "ಹಾವ" (gestures)ಗಳಿಗೆ ಮುದ್ರೆಗಳೆಂದು ಹೆಸರು (ಬಾಲಪ್ರ. II, ೮೫೫).

ಹಾವಭಾವ = ಶೃಂಗಾರಭಾವನೆ; ವಿಲಾಸ; ಬೆಡಗು: ಹಾವಭಾವ

ವಿಲಾಸವಿಭ್ರಮಂಗಳನೊಡೆಯೊಳಾ . . . ಪೋಗವೇಳ್ಪ ಧನಧತ್ತ ನೊಳ್ಪಿದನೆಂದಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೭-೧೧); ಹುಬ್ಬುಗಳ ಗೆರೆಯಲ್ಲಿ ಹಾವಭಾವವ ರಸವು (ಕರುಶ್ರಾ. ೧೦-೨). [ಸಂ.]

ಹಾವಂಚೆ 'ಪಾವಸೆ' ನೋ.

ಹಾವಚೆ 'ಪಾವಸೆ' ನೋ.

ಹಾವಚೆ 'ಪಾವಸೆ' ನೋ.

ಹಾವಡಿಗ 'ಪಾವಡಿಗ' ನೋ.

ಹಾವಡಿಗವಿದ್ಯೆ (ನಾ). ಹಾವನ್ನು ಆಡಿಸುವ ವಿದ್ಯೆ; ಗಾರುಡಿಗ ವಿದ್ಯೆ: ಉರಗನ ಮೇಲೆ ಕುಣಿದಾಡಿದನು ಗಡ ಹಾವಡಿಗವಿದ್ಯೆಯಲಿ (ಕುಮಾವ್ಯಾ. ೧೧-೧೫).

[ಹಾವಡಿಗ (< ಪಾವಡಿಗ) + ವಿದ್ಯೆ]

ಹಾವರ (ನಾ). ಪರಿಸ್ಥಿತಿ (?): ಬಾಲಾಂಬಕಬಲಗೆ ಸಿಕ್ಕಿದ ಲೀಲಾಂಗಕಾಲಕ್ಕೆ ಒಳಗಾದ ಪುಷ್ಪೋದ್ಭವ ಹಡೆಗಟ್ಟಿಗೀಡಾದ ಇವರು ಮೂವರು ದೇವರೆಂದು ಆರಾಧಿಸಿ ಜೀನ ಮಡಕೆಯಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿದ ನೊಣದಂತಾದಿರಯ್ಯ . . . ಆ ಹಾವರ ಕಂಡನ ಗಂಜಿಕೆಯಾಯಿತ್ತಯ್ಯ (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೯೬-೬೫). [?]

ಹಾವರಣ (ನಾ). ಮೇಲುಹೊದಿಕೆ: ನೊಸಲಗನ್ನಡಿ ಢಣರಂಬ ಹೊಕ್ಕುಳ ಘಂಟೆ ಮಿಸುನಿಬರಹದ ಹಾವರಣ ಬಸಿವ ಗಲ್ಲದ ಮದಧಾರೆಯಿಂದಾನೆಗಳ್ ಮಸಗಿ ಬಂದುವು ರಾಯನೆತಗೆ (ಭರತೇ. ೨೦-೬೩). [< ಸಂ. ಪ್ರಾವರಣ]

ಹಾವರಣಿ 'ಪಾವರಣೆ' ನೋ.

ಹಾವರಣೆ 'ಪಾವರಣೆ' ನೋ.

ಹಾವಸೆ 'ಪಾವಸೆ' ನೋ.

ಹಾವಸೆಗಲ್ಲು 'ಪಾವಸೆಗಲ್' ನೋ.

ಹಾವಸೆಮನ (ನಾ). (ಅಲಂ) ಅಶುದ್ಧವಾದ ಮನಸ್ಸು; ಮಲಿನವಾದ ಚಿತ್ತ: ಹಳಿವ ಹಾವಸೆಮನದೊಳಿದ್ದರು ಕೆಲರು ಕೆಲರಡೆಯಾಡುತಿರ್ದರು (ಕುಮಾವ್ಯಾ. ೫-೧೪).

[ಹಾವಸ (< ಪಾವಸೆ) + ಮನ]

ಹಾವಸೆಹಲ್ಲು 'ಪಾವಸೆವಲ್' ನೋ.

ಹಾವಸೆಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಪಾಚಿ ಕಟ್ಟು; ಪಾಚಿ ಬೆಳೆ: ಮಡುಗಳಕ್ಕುಡಿಸಿಪವು ಹಾವಸ ಹಿಡಿದ ಪಥ ಪಾಂಥಕರ ಪದಹತಿಗೊಡಲನಿತ್ತವು ಹೂಂಗಿದವು ಹೊಲದಲಿ ವಿಹಂಗಚಯ (ತೊರರಾ. ೪-೬-೧೧). [ಹಾವಸ (< ಪಾವಸೆ) + ಹಿಡಿ$_1$ (< ಪಿಡಿ$_1$)]

ಹಾವಳಿ (ನಾ). ತೊಂದರೆ; ಕಾಟ; ಉಪದ್ರವ: ಭಾವೆಯರಿಗೆ ತತ್ಪುರದೊಳು ಕಾವನ ಹಾವಳಿ ವೆಗ್ಗಳಮಾಯ್ತು (ನೇಮಿಜಿ. ೮-೨೭); ಎಲ್ಲಿ ಬೆಣ್ಣೆಯ ಬಚ್ಚಿಡಲಿ ನಾ ಕಳ್ಳಕೃಷ್ಣನ ಹಾವಳಿ ಘನವಾಯಿತು (ಪುರಂದ. ೩-೭೧ ಪಲ್ಲವಿ); ಜಾನಕಿಯ ಸುತನ ಬಾಣಾ ವಳಿಯ ಹಾವಳಿಯನೇನೆಂಬನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೦-೪೭).

ಹಾವಳಿಮಾಡು = ತೊಂದರೆಮಾಡು; ಉಪದ್ರವ ಕೊಡು: ಹುಲಿ ಚಿರತೆಗಳು ಹಗಲೇ ಊರಿಗೆ ಬಂದು ಹಾವಳಿ ಮಾಡುತ್ತವೆ (ಕೊನಭೀ. ೨೨).

[ದೇ. ? ತುಳು. ಹಾವಳಿ; ತೆಲು. ಹಾವಳಿ, ಹಾವಡಿ, ಆವಡಿ]

ಹಾವಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ತೊಂದರೆ ಕೊಡು; ಹಾವಳಿಮಾಡು: ಹಸಿದ ಬಂದಿದ ಗೂಗೆ ಮುಗಿಲಿಂದಿಳಿಗೆ ಹಾವಳಿಸುತ್ತಲಿವ (ಭಾರಶಾಂ. ೪-೮೧); ಹಾವಳಿಸಿ ಕಾವಳಿಸಿದಹಿತರೊಳ ಗಾವರಿಸಿ (ಜಿನಮು. ೨೦-೩೦). [ಹಾವಳಿ + - ಇಸು$_1$]

ಹಾವಾಡಿಗ 'ಪಾವಡಿಗ' ನೋ.

ಹಾವಿಗೆ 'ಪಾವುಗೆ' ನೋ.

ಹಾವು 'ಪಾವು$_1$' ನೋ.

ಹಾವುಕಣ್ಣನಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ನಾಕುಲೀ . . . ಸುವಹಾ — ಇ ಸರ್ಪಾಕ್ಷಿಗಿಡದ ಹೆಸರುಗಳು . . . ಹಾವುಕಣ್ಣನಗಿಡ, ನಂಜಾರೇಗಿಡ, ಮುಂಗೀಮೇವುಗಿಡ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೮).

[ಹಾವು (< ಪಾವು$_1$) + < ಕಣ್ಣು + ಗಿಡ (< ಗಿಡು)]

ಹಾವುಗಣ್ಣು (ನಾ). ಹಾವಿನ ಕಣ್ಣಿನಂತೆ ಹೊಳೆಯುವ ಕಣ್ಣು: ಚೆಲುವಿನಲಿ ಬಳುಬಳುಕಿ ಬೆಡಗಿನಲಿ ನಲಿದು ಹಾವುಗಣ್ಣಿನ ಸೆರೆಯನಮ್ಮ ಸಳೆಯುವಿರಿ (ನಮ್ಮಕೃ. ೨). [ಹಾವು (< ಪಾವು$_1$) + ಕಣ್ಣು (< ಕಣ್)]

ಹಾವುಗಾರ (ನಾ). ಹಾವನ್ನು ಹಿಡಿದು ಆಡಿಸುವ ವೃತ್ತಿಯವನು; ಹಾವಾಡಿಗ: "ವ್ಯಾಲಗ್ರಾಹಿ — ಗಾರುಡಿಗ, ಹಾವುಗಾರ" (ಗಂಗಾವ. ೬೦೦); ಹಾವುಗಾರನು ಕಣ್ಣು ಮೋಸಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಕಲಿಯುತ್ತಾನೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೨೫೮).

[ಹಾವು (< ಪಾವು$_1$) + - ಗಾರ (< - ಕಾಱ)]

ಹಾವುಗೆ$_1$ 'ಪಾವುಗೆ' ನೋ.

ಹಾವುಗೆ$_2$ (ನಾ). ತಪ್ಪು; ಕೆಟ್ಟದ್ದು; ಕೆಡುಕು (?): (ಶ).

ಹಾವುಗೆಗಾಱ (ನಾ). ೧. ಕೆಟ್ಟದ್ದನ್ನು ಮಾಡುವವನು (?): (ಶ). ೨. ಜೂಜಾಟದ ಮನೆಯನ್ನು ನಡಸುವವನು; ಜೂಜನ್ನು ಆಡಿಸುವವನು: (ಶ). [ಹಾವುಗೆ$_2$ + - ಕಾಱ]

ಹಾವುದಲೆಗ (ನಾ). (ಹಾವಿನ ಹೆಡೆಯನ್ನು ಹೋಲುವ ತಲೆಯನ್ನುಳ್ಳ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ: ಹಂಗ ಹಾವುದಲೆಗ ಹದ್ದು ಮರವಕ್ಕಿ . . . ಸೋಗೆ ಸೊಠ ಪಿಕಗಳ ಪಿಣದರುವಕ್ಕಿಯಿಂದೊಪ್ಪಿತದವಿ (ರಾಮವಿ. ೧೫-೬೩); ಹಾವುದಲೆಗ ಹರಡೆ ಹಂಗ . . . ಕನ್ನವಿಲ್ಲಳ ಹೊಜೆ ಮುಂದೆ ತಳರ ತಡೆಯದೆಯ್ದುದವು (ಕುರಾಸಾ. ೩೪-೩).

[ಹಾವು (< ಪಾವು$_1$) + ತಲೆ$_1$ + - ಗ$_2$]

ಹಾವುನಂಜಿನಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಕೊಮರಕ, ಹಾವು ನಂಜಿನಗಿಡ, ಕಾಡುಮೆಣಸು (ನಮ್ಮನು. ೨೩೮).

[ಹಾವು (< ಪಾವು$_1$) + < ನಂಜು$_2$ + ಗಿಡ (< ಗಿಡು)]

ಹಾವುಮಕ್ಕಿ 'ಪಾವುಮೆಕ್ಕೆ' ನೋ.

ಹಾವುಮೀನು 'ಪಾವುಮೀನ್' ನೋ.

ಹಾವುಮೆಕ್ಕಿ 'ಪಾವುಮೆಕ್ಕೆ' ನೋ.

ಹಾವುರಾಣಿ 'ಪಾವರಣೆ' ನೋ.

ಹಾವುಲಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ನಾರುಬೇರು, ಹಾವುಲಿಗೆ, ಹಂಟಿಗೆ, ಹೌಳಿಗೆ, ಬೆಳಂಗಿ (ಮೃಹಿ. ೨-೬೨). [?]

ಹಾವುಸೆ 'ಪಾವಸೆ' ನೋ.

ಹಾವೇರಿನ್ಯಾಯ (ನಾ). (ಉಕ) ಉಭಯಪಕ್ಷಗಳಿಗೂ ಸಮಾಧಾನ ತರುವ ನ್ಯಾಯ; ಧಾರವಾಡಜಿಲ್ಲೆಯ ಹಾವೇರಿತಾಲ್ಲೂಕಿನಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭ ವಾಯಿತೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾದ ನ್ಯಾಯ: ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಹರಿ-ಹರರ ಹಾವೇರಿನ್ಯಾಯವಾಗಿ ಹರಿ ಹೆಚ್ಚಿಲ್ಲ, ಹರ ಕಡಿಮೆಯಿಲ್ಲ ಇಬ್ಬರೂ ಸಮಾನರು ಎಂದು ಗೊತ್ತಾಗಿಲ್ಲವೆ! (ನಿರಾಭ. ೧೩೦); ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರೂ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದುದರಿಂದ, 'ಹಾವೇರಿನ್ಯಾಯ' ಮಾಡಿ ಡಾಕ್ಟರರು ಜನಿವಾರವೊಂದನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಂಡಿರುವರು (ಸಂನಾಪ. ೧೧೫). [ಹಾವೇರಿ + ನ್ಯಾಯ]

ಹಾವ್ಮೆಕ್ಕಿ 'ಪಾವುಮೆಕ್ಕೆ' ನೋ.

ಹಾಸ$_1$ 'ಪಾಸ$_1$' ನೋ.

ಹಾಸ$_2$ (ನಾ). ೧. ನಗು; ನಗೆ: ಹರಹಾಸಾವಯವಂಗಳಂತಿರಲ್ . . . ನಿರ್ಮಲ ದಿವ್ಯಮೌಕ್ತಿಕಶಿಲಾಲಿಂಗಂ ಚತುರ್ವಕ್ತ್ರಸುಂದರಮಲ್ಲಿರ್ದುದು ರತ್ನಪೀಠಘಟಿತಂ ದೇದೀಪ್ಯಮಾನಪ್ರಭಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೬೫೭); ಮುಕುಳನಿಮೀಳನಂಗಳ್ ವಿಕಾಸಹಾಸ ಪ್ರಬೋಧನೋನ್ಮೇಷಂಗಳ್ ಪ್ರಕಟಿಸುಗುಮೈಕ್ಯಮಂ ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪದಿಂ ಗೌಣ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಕೃತಂಗಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೧೧೪). ೨. ಉಲ್ಲಾಸ; ನಲಿವು; ಸಂತೋಷ. ೩. [ಕಾವ್ಯಮಿ] ಅಂಗವಿಕಾರಾದಿ ದರ್ಶನದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಚಿತ್ತವಿಕಾಸ: ಹಾಸ್ಯರಸದ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವ: ರತಿ ಹಾಸ . . . ಶಮೆಯೆಂಬ ಕ್ರಮದಿಂ ಶೃಂಗಾರಾದಿ ನವರಸಕ್ಕೆ ಬೀಜಭೂತಂಗಳಾದ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವಂಗಳೇ ದಕ್ಷಿಣಾದಿನಾಯಕ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಯಿಯಾಗಿರ್ದು (ವಿವೇಕ. ೧೮೦); ಕೆಳಗಿನ ಭಾವಲೋಕದಿಂದ ರೇಖಾಂಶಗಳಂತೆ ರತಿ ಹಾಸ ಶೋಕಾದಿ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವಗಳು ಹೊರಡುತ್ತವೆ (ಸೌಂದಜ. ೧೯). [ಸಂ.]

ಹಾಸಂಗಿ 'ಪಾಸಂಗೆ' ನೋ.

ಹಾಸಕ್ಕಿ (ನಾ). ರಂಗೋಲಿಯ ಹಸೆ ಬರೆಯುವಾಗ ಇಡುವ ಚುಕ್ಕಿ: ಕೇಸರಿ ಬಣ್ಣದ ಕ್ಯಾವಿ, ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ ಸುಣ್ಣ, ಹಾಸಕ್ಕಿ ಕುಸುರು ಬರೆಯಾರೆ (ಕನ್ನಜಾ. ೬೭).
[ಹಾಸು$_3$ (< ಪಾಸು$_2$) + ಅಕ್ಕಿ$_1$]

ಹಾಸಗಿ 'ಪಾಸಂಗೆ' ನೋ.

ಹಾಸಗೆಹಿಡಿ 'ಹಾಸಿಗೆಹಿಡಿ' ನೋ.

ಹಾಸರ 'ಹೇಸರ' ನೋ.

ಹಾಸರಗತ್ತೆ 'ಹೇಸರಗತ್ತೆ' ನೋ.

ಹಾಸರೆ 'ಪಾಸಱೆ' ನೋ.

ಹಾಸರೆಗಲ್ಲು 'ಪಾಸಱೆಗಲ್ಲು' ನೋ.

ಹಾಸಲು (ನಾ). ೧. ಪ್ರಯಾಣ, ಅಂಚೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ವೆಚ್ಚ: ಮೊದಲು . . . ಪತ್ರ ಮುಟ್ಟತಕ್ಕ ಸ್ಥಳದ ಅಂತರದ ಮಾನದಿಂದ ಹಾಸಲು ಕೊಡಬೇಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೮೩): ಹಾಸಲು, ಹಾಯಿಸಲು, ಹಾಯಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಕೊಡಬೇಕಾದ ಸುಂಕ ಎಂದಿರಬಹುದು (ನಮ್ಮನು. ೧೮೯): ಹೋಗಿ ಬರುವ ಹಡಗಿನ ಹಾಸಲನ್ನು ಕೊಟ್ಟಾಗಿತ್ತು (ಅಪೂಪ. ೭). ೨. ಬೆಲೆ; ಕಿಮ್ಮತ್ತು: ಕಾಗದ್ದಾಗ ಏನ ಹಾಸಲ ಉಳದದ. ಗಂಟನಕಿಂತ ಬಡ್ಡೀನ ಜಾಸ್ತ ಆಗೇದ (ದೀಪಹ. I. ೧೪೧).
[← ಅರ. ಹಾಸೀಲ್; ಮರಾ. ಹಾಶೀಲ್, ಹಶೀಲ್]

ಹಾಸಱೆ 'ಪಾಸಱೆ' ನೋ.

ಹಾಸಱೆಗಲು 'ಪಾಸಱೆಗಲ್ಲು' ನೋ.

ಹಾಸಱೆಗಲ್ಲು 'ಪಾಸಱೆಗಲ್ಲು' ನೋ.

ಹಾಸಾದ 'ಪಸಾದ' ನೋ.

ಹಾಸಿಕೆ$_1$ 'ಪಾಸಿಕೆ' ನೋ.

ಹಾಸಿಕೆ$_2$ (ನಾ). ನಗು; ಹಾಸ: (೩). [ಹಾಸ$_2$ + - ಇಕೆ]

ಹಾಸಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಮಗ್ಗದ ನೂಲುಹಾಸನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸು: (೩).
[ಹಾಸು$_3$ (< ಪಾಸು$_2$) + ಇಕ್ಕು]

ಹಾಸಿಗ (ನಾ). ನಗಿಸುವವನು; ಹಾಸ್ಯಗಾರ; ವಿದೂಷಕ: ಒಸೆದು ಪೌರಾಣ ಹಾಸಿಗರು ಮುಂತಾದಸಮಸದ್ಬುಧಜನರು ಮುಖ್ಯವಿನಿಯೋಗದೊಡ್ಡೋಲಗದಲ್ಲಿ ಶಶಿಮೌಳಿಯಂದದಿ ಸಮಸ್ತಪ್ರಭುವರನೆನಿಸಿ . . . ಇರ್ದನಾ ಖಳೇಶ (ನವಮೋ. ೩-೨೬). [ಹಾಸ$_2$ + - ಇಗ]

ಹಾಸಿಗೆ 'ಪಾಸುಗೆ$_1$' ನೋ.

ಹಾಸಿಗೆಗಲ್ಲು 'ಹಾಸುಗೆಗಲ್ಲು' ನೋ.

ಹಾಸಿಗೆಮರ (ಕ್ರಿ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಹಾಸಿಗೆಮರ, ಕಾಡುಅಶೋಕ (ಮೃಜಿಗಿ. ೪೪-೮೭೮). [ಹಾಸಿಗೆ, + ಮರ$_1$]

ಹಾಸಿಗೆಹತ್ತು (ಕ್ರಿ). ರೋಗದ ಕಾರಣದಿಂದ ಹಾಸಿಗೆಯಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೇಳದಂತಿರು,–ಮಲಗು: ಈ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಅವಳಿಗೆ ಕಾಯಿಲೆಯಾಗಿ ಹಾಸಿಗೆ ಹತ್ತಿ ಮಲಗಲು (ಬಂಕಿಮ. ೧೩೨). [ಹಾಸಿಗೆ (< ಪಾಸುಗೆ$_1$) + ಹತ್ತು$_1$ (< ಪತ್ತು$_1$)]

ಹಾಸಿಗೆಹಾವು (ನಾ). ಹಾಸಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ ಹಾವು ,– ಸರ್ಪ.
ಹಾಸಿಗೆ ಹಾವಾಗು = (ಆಲಂ) ಶತ್ರುವಾಗು; ದ್ರೋಹಿಯಾಗು: ದುರ್ಗದ ತುರುಕ ಪ್ರಜೆಗಳೂ, ತುರುಕ ಅಧಿಕಾರಿಗಳೂ, ಹಾಸಿಗೆ ಹಾವಾಗಿ ತಮ್ಮ ದ್ರೋಹಿತನವನ್ನು ಮತವೈರಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ತೋರಿಸಿದರು (ಚಿತ್ರಪಾ. ೧೦೨).
[ಹಾಸಿಗೆ (< ಪಾಸುಗೆ) + ಹಾವು (< ಪಾವು$_1$)]

ಹಾಸಿಗೆಹಿಡಿ, ಹಾಸಗೆಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ). = ಹಾಸಿಗೆಹತ್ತು: ಸೀತಾರಾಮುವು ಹಾಸಿಗೆ ಹಿಡಿದಂದಿನಿಂದ ರಾಮಚಂದ್ರನು ಅವನ ಪಕ್ಕದಿಂದ ಅಲುಗಲಿಲ್ಲ (ಗುಹ. ೮೯): ಈ ಬಾರಿ ವೆಂಕಪ್ಪಯ್ಯನವರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರೂ ಒಂದಲ್ಲ ಒಂದು ಕಾರಣದಿಂದ ಹಾಸಿಗೆಹಿಡಿದುಬಿಟ್ಟಿದ್ದರು (ಎದ್ಮಾರ. ೨). **ಹಾಸಗೆಹಿಡಿ**: ಹಾಸಗೆಹಿಡಿದಳಾ ದಿನವೆ ಶಬರಿಯುಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೭೬-೩೪೯). [ಹಾಸಿಗೆ (< ಪಾಸುಗೆ$_1$) + ಹಿಡಿ$_1$ (< ಪಿಡಿ$_1$)]

ಹಾಸಿಗೆಹುಣ್ಣು (ನಾ). "ಯಾವಾಗಲೂ ಮಲಗಿಯೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಆದ ಹುಣ್ಣು: ಹಾಸಿಗೆಹುಣ್ಣು" (Bed Sore. ೨೦೫೭).
[ಹಾಸಿಗೆ (< ಪಾಸುಗೆ$_1$) + ಹುಣ್ಣು (< ಪುಣ್)]

ಹಾಸಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗೇಲಿಮಾಡು; ಚೇಷ್ಟೆ ಮಾಡು: ಮೃತ್ಯುರಹಿತನ ಧ್ಯಾನದೊಳಗೆ ಬರುತಿರಲೋರ್ವ ಕುತ್ತದಿಂ ಮೃತವಾಗೆ ಹೂಣುತಿರಲಲ್ಲೊಬ್ಬನುತ್ತಮ ಸುಶಿವಭಕ್ತ ಸಾವರೇಯೆಂದು ಹಾಸಿಸಲವಂಗಸುವಿತ್ತನು (ಪ್ರಭುಪು. ೭-೧೫೩); ಇಂತೆಂದು ನುಡಿಯಲು ಗಜರಿದನು ಹಾಸಿಸುವರೆಂದೆನುತ (ಸುದಾಮ. ೫-೧೬). [ಹಾಸ$_2$ + - ಇಸು$_3$]

ಹಾಸು$_1$ 'ಪಾಸು$_1$' ನೋ.

ಹಾಸು$_2$ 'ಪಾಯಿಸು' ನೋ.

ಹಾಸು$_3$ 'ಪಾಸು$_2$' ನೋ.

ಹಾಸು$_4$ 'ಪಾಸ$_1$' ನೋ.

ಹಾಸುಎಳೆ 'ಹಾಸೆಳೆ' ನೋ.

ಹಾಸುಂಬೆ (ನಾ). ಪಾಚಿ; ಪಾವಸೆ: ಹಾಸುಂಬೆ ಹಬ್ಬಿದ ಕಲ್ಲುಗೋಡೆಯು ಆ ಕಟ್ಟಡಗಳಲ್ಲಾಗಲಿ . . . ಒಂದು ನರಪಿಳ್ಳೆಯಾದರೂ ಕಾಣುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಮಲಮ. ೭೧೧).
[< ಪಾವಸೆ]

ಹಾಸುಕಲ್ಲು 'ಪಾಸುಗಲ್' ನೋ.

ಹಾಸುಗಲ್ಲು 'ಪಾಸುಗಲ್' ನೋ.

ಹಾಸುಗಳೆ (ಕ್ರಿ). (ನಾಯಿಯ ಕೊರಳಿಗೆ ಕಟ್ಟಿರುವ) ಪಟ್ಟಿಯನ್ನು ಬಿಚ್ಚು, – ಸಡಿಲಿಸು: "ನೆಱೆ ಭಾವಿಸಲು ಹಾಸುಗಳೆಯಲ್ಲಿ ತಿವಿ ಶಬ್ದ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೧೧೦).
[ಹಾಸು$_4$ (< ಪಾಸ$_1$) + ಕಳೆ$_1$]

ಹಾಸುಗಾಯ್, ಹಾಸುಗಾಯಿ (ನಾ). ಉದ್ದವಾಗಿ ಸೀಳಿರುವ ಕಾಯಿ (?): ಅದಱೊಳಗೆ ತಾಳಿಸಿಕೊಂಡು ನೀರುಳ್ಳಿಗಳನು ಕಗ್ಗುಂಬಳದ ಹಾಸುಗಾಯ್ಗ[ಪಾಠಾಂ. ಹಾಸುಗ]ಳನು ತಂದಿಳಿಹಿ ಸಮನಾದ ಕಂದಲ ಮುಚ್ಚಿ . . . ಪಾಕಂ ಮಾಡೆ (ಸೂಪಶಾ. ೫-೧೭). **ಹಾಸುಗಾಯಿ**: ಬದನೆ ಹೀರೆಯ ಹಾಸುಗಾಯ . . . ಮೃದುವಾದ ತಾಳಿಲನಿಕ್ಕಿ (ಜ್ಞಾನಚಿ. ೩೯-೧೧೫). [ಹಾಸು$_3$ (< ಪಾಸು$_2$) + ಕಾಯ್$_4$]

ಹಾಸುಗಾಯಿ 'ಹಾಸುಗಾಯ್' ನೋ.

ಹಾಸುಗೆ 'ಪಾಸುಗೆ$_1$' ನೋ.

ಹಾಸುಗೆಗಲ್ಲು, ಹಾಸಿಗೆಗಲ್ಲು (ನಾ). ಉದ್ದಕ್ಕೆ ಚಾಚಿರುವ ಕಲ್ಲು; **ಹಾಸುಗಲ್ಲು**: ಬಸವೇಶ್ವರದೇವಸ್ಥಾನದ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಕಂಬ ಒರಗು ದಿಂಬಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಹಗಲಾದರೆ; ಇರುಳಾದರೆ, ಇವನಿಗೇ ಮೀಸಲಾಗಿರುವ ಹಾಸುಗೆಗಲ್ಲು (ಪಳುಮ. ೩). **ಹಾಸಿಗೆಗಲ್ಲು**: ಇಲ್ಲಿಂದ ಹಾಸಿಗೆಗಲ್ಲುಗಳು ಪರವೂರಿಗೆ ಹೋಗುತ್ತವೆ (ಗ್ರಾಟಬ್ರಿ. ೫೦). [ಹಾಸುಗೆ (< ಪಾಸುಗೆ$_1$) + ಕಲ್ಲು$_1$ (< ಕಲ್$_1$)]

ಹಾಸುಗೆಹಿಡಿ 'ಪಾಸುಗೆ$_1$' ಪರಾ.

ಹಾಸುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಹಗ್ಗದಿಂದ ಕಟ್ಟಿಸಿಕೊಳ್ಳು: ಹಾಸುಗೊಂಡ ನಾಯಂತೆ ಪಿಡಿಮಿಡಿಗೊಂಡು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೭೮). [ಹಾಸು$_4$ (< ಪಾಸ$_1$) + ಕೊಳ್$_1$]

ಹಾಸುಗೋಲ್, ಹಾಸುಗೋಲು (ನಾ). ಓಟಕ್ಕೆ ತಡೆಯಾಗುವಂತೆ (ನಾಯಿ ಮುಂತಾದ) ಪ್ರಾಣಿಯ ಕೊರಳಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಕೋಲು; "ಕೊಡತ, ನಾಯ ಕೊರಳಿಗೆ ಕಟ್ಟಿದ ಕೋಲು" (ಪ್ರಭಣ್ಣ). **ಹಾಸುಗೋಲು**: "ಚಳಿ ಹಾಸುಗೋಲು ಪುಣ್ಣೋವುಗಳೊಳಂ ಕೊಡತ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೯೮). [ಹಾಸು$_4$ (< ಪಾಸ$_1$) + ಕೋಲ್$_1$]

ಹಾಸುಗೋಲು 'ಹಾಸುಗೋಲ್' ನೋ.

ಹಾಸುನರಿ (ನಾ). ಮಗ್ಗದ ಹಾಸನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಲಕರಣೆ: (೩). [ಹಾಸು$_3$ (< ಪಾಸು$_2$) + ನರಿ$_7$]

ಹಾಸುನೂಲು (ನಾ). ಮಗ್ಗದಲ್ಲಿ ಉದ್ದಕ್ಕೆ ಹಾಕಿರುವ ಎಳೆಗಳ ಸಾಲು: ನೀಟವಾಗಿ ಸಮವಾಗಿರುವ ಹಾಸುನೂಲುಗಳು ಹೊಕ್ಕುನೂಲುಗಳಿಗೆ ಆಧಾರವಾಗಿರುವ ಹಾಗೆ ಸತ್ಪುರುಷರಿಗೆ ಸತ್ಪುರುಷರೇ ಆಧಾರವಾಗಿರುವರು (ಕೃವಾಶಾ. ೫೯); ಆ ಮನೆಯ ಮುದುಕಿ ಮತ್ತು ಅವಳ ಹಿರಿಯ ಮೊಮ್ಮಗಳು ಮಗ್ಗದ ಹಾಸುನೂಲನ್ನು ಜೋಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಪುನರು. ೨೮೭). [ಹಾಸು$_3$ (< ಪಾಸು$_2$) + ನೂಲು$_2$ (< ನೂಲ್$_2$)]

ಹಾಸುಬಂಡೆ (ನಾ). ಅಗಲವಾದ ಚಪ್ಪಟೆಕಲ್ಲು; ಹಾಸುಗಲ್ಲು: ಪೀಂಚಲು ಒಂದು ಹಾಸುಬಂಡೆಗೆ ಹಾರಿ . . . ತಳಾಲೆಯನ್ನು ತಂದಳು (ಪಲಮ. ೧೭೦).

[ಹಾಸು$_3$ (< ಪಾಸು$_2$) + ಬಂಡೆ$_1$]

ಹಾಸುಮಂಚ 'ಪಾಸುವಂಚ' ನೋ.

ಹಾಸುಮಡಿ (ನಾ). (ನಡೆಮಡಿಯಂತೆ ನೆಲಕ್ಕೆ) ಹಾಸಲು ಬಳಸುವ ವಸ್ತ್ರ: ಈ ಹೊನ್ನಿನ ಹಾಸುಮಡಿ, ಬೆಳ್ಳಿಯ ಹೂಮಾಲೆ, ಬಂಗಾರದ ಹೊಮ್ಮುಗುಳಿನ ಮಾಲೆ ಇವನ್ನು ಅಕ್ಕನ ಸುಮ್ಮಾನಕ್ಕೆ ಇರಲೆಂದು ತಮ್ಮಂದಿರು ಕಳುಹಿದರೊ? (ಮಾಮಲ್ಲಿ. ೫೧).

[ಹಾಸು$_3$ (< ಪಾಸು$_2$) + ಮಡಿ$_2$]

ಹಾಸುಮಣೆ 'ಪಾಸುಮಣೆ' ನೋ.

ಹಾಸುವಲಗೆ, ಹಾಸುಹಲಗೆ (ನಾ). ಅಗಲವಾದ ಹಲಗೆ: ಆ ವಿಶ್ವಕರ್ಮನಿಂದಂ ಭೂಮಿ ತಾನೇ ವರೂಥಮಾಯ್ತು ಸುಗಳ್ ತಾರೆಗಳ್ ನಾನಾ ಸಮುದ್ರಂಗಳಚ್ಚಾದುವಾ ವಿಂಧ್ಯಗಿರಿ ಹಾಸುವಲಗೆಯಾಯ್ತು (ಚಿಬ್ಬಾ. ೪೧-೪೨). **ಹಾಸುಹಲಗೆ:** ವಿಂಧ್ಯ ಹಿಮಗಿರಿ ಹಾಸುಹಲಗೆಗಳಾದವಚ್ಚು ಮಹಾಸಮುದ್ರವೆ ಆಯ್ತು (ಹುವ್ಯಾಕ. ೭-೩).

[ಹಾಸು$_3$ (< ಪಾಸು$_2$) + ಪಲಗೆ]

ಹಾಸುವಲೆ 'ಪಾಸುಂಬಲೆ' ನೋ.

ಹಾಸುಹಲಗೆ 'ಹಾಸುವಲಗೆ' ನೋ.

ಹಾಸುಹೊಕ್ಕು$_1$ 'ಪಾಸು$_2$' ಪರಾ.

ಹಾಸುಹೊಕ್ಕು$_2$ 'ಪಾಸುಂಪೊಕ್ಕುಂ' ನೋ.

ಹಾಸುಹೊಯ್ಯು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮಗ್ಗದ ಹಾಸನ್ನು ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸು: (೬), ೨. ಅತ್ತಿತ್ತ ಚಲಿಸು; ಶತಪಥಹಾಕು: ಗೌಡರು ಗುಡಿಯ ತುಂಬ ಹಾಸುಹೊಯ್ಯತೊಡಗಿದರು (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೩೭). ೩. ಮಗುಚಿ ಹಾಕು; ತಿರುವು: ಜಯಂತನು ತನ್ನ ಸ್ಮರಣೆಯ ಹಾಸುಹೊಯ್ಯಹತ್ತಿದನು (ಜಯಂತ. ೯೯).

[ಹಾಸು$_3$ (< ಪಾಸು$_2$) + ಹೊಯ್ಯು$_2$ (< ಪೊಯ್$_2$)]

ಹಾಸೆಳೆ, ಹಾಸುವೆಳೆ (ನಾ). = ಹಾಸುನೂಲು: ಹಾಸೆಳೆಯನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸಲಾಗದುದರಿಂದ ಅವಳು ಉರಿದು ಬೀಳುತ್ತಿದ್ದಳು (ಪುನರು. ೨೮೨). **ಹಾಸುವೆಳೆ:** ಆ ನೇಯ್ಗೆಯ ಬಟ್ಟೆಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ಣರೇಖೆಗಳು ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೋಗುವೆಳೆಗಳು ೩ ಅಥವಾ ೪ ಹಾಸುವೆಳೆಗಳ ಕೆಳಗಾಗಲೀ ಮೇಲಾಗಲೀ ತೂರಿಹೋಗುತ್ತವೆ (ಗೃಸಪ. ೭೪).

[ಹಾಸು$_3$ (< ಪಾಸು$_2$) + ಎಳೆ$_2$ (< ಎೞ್$_2$)]

ಹಾಸ್ಟಲು 'ಹಾಸ್ಟೆಲ್ಲು' ನೋ.

ಹಾಸ್ಟೆಲು 'ಹಾಸ್ಟೆಲ್ಲು' ನೋ.

ಹಾಸ್ಟೆಲ್ಲು, ಹಾಸ್ಟಲು, ಹಾಸ್ಟೆಲು (ನಾ). ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಅಥವಾ ಇತರ ವಿಶೇಷಪಂಗಡದವರಿಗೆ ಊಟ, ವಸತಿಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ಮನೆ; ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿನಿಲಯ: ಸರೋಜಳನ್ನು . . . ಚಿಕ್ಕಪ್ಪನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಬಿಡಬಹುದೆಂದೋ ಹಾಸ್ಟೆಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಇಡಬಹುದೆಂದೋ ನಾಗರಾಜ ಹೇಳಿದ್ದನಷ್ಟೇ (ಮಹಾಗ. ೩೫೫). **ಹಾಸ್ಟಲು:** ಮೈಸೂರಿನ ಕಾಲೇಜುವಿದ್ಯಾರ್ಥಿನಿಯರ ಹಾಸ್ಟಲಿಗೆ ಸೇರಿಸಿದರು (ದುರಸ. ೪೨). **ಹಾಸ್ಟೆಲು:** ನಮ್ಮ ಹುಡುಗರಿಗೂ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಲಿ ಅಂತ ಹಾಸ್ಟೆಲು ಇಟ್ಟಾರ (ಸೀನಮು. ೧೫೪); ನಿತ್ಯ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು . . . ಹಾಸ್ಟೆಲನ್ನು ತೊಳೆದು ಶುಭ್ರವಾಗಿಡಬೇಕು (ಹೊಸಕ್ಕೆ. ೨೪೩). [← ಇಂ. Hostel]

ಹಾಸ್ತಿಕ (ನಾ). ೧. ಆನೆಯನ್ನು ನಡೆಸುವವನು; ಮಾವಟಿಗ: ಆಗಳದಱ ಸಿರಿಯನರಸಂ ಭೀಮರಥನೊಳ್ ನುಡಿಯುತ್ತುಂ ಹಾಸ್ತಿಕಪ್ರಾಯಬಲಂ ಬರುತುಮಿರೆ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೦-೪೭ ವ). ೨. ಆನೆಗಳ ಹಿಂಡು,– ಗುಂಪು: "ಕರಿಬೃಂದಂ ಗಜತೆ ಹಾಸ್ತಿಕಂ ತಾನಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೮೭-೩೨); ಚಿಲಾತಾವರ್ತರೆಂಬರ್ವರ್ ಮ್ಲೇಚ್ಛರಾಜರ್ ಧನುರ್ಧರಪ್ರಾಯಮುಮಶ್ವೀಯಬಹಳಮುಂ ಹಾಸ್ತಿಕಸಾಧನಮುಮಪ್ಪ ತಮ್ಮ ಬಲಮನೊಂದು ಮಾಡಿ (ಆದಿಪು. ೧೩-೫೭ ವ). [ಸಂ.]

ಹಾಸ್ಯ (ನಾ). ೧. ನಲಿವು; ಉಲ್ಲಾಸ; ಸಂತೋಷ: ಪೂರ್ವರತಿ ಹಾಸ್ಯ ಜುಗುಪ್ಸೆ . . . ಕ್ರೋಧಮೆನೆ ತೋರ್ವ ಭಾವಮದಕ್ಕು (ಮಂಗರಾ. ೨೨-೧); ಸರಸಹಾಸ್ಯದ ಹಾಸಕದ ವಹಣೆಗಳ ವೈಸಿಕದ . . . ನವಶಾಬರಿಯರ್ಕೆದಿದರರಸ ಕೇಳ್ ಮುನಿಮೃಗವನಾಂತರವ (ತೊರರಾ. ೧-೫-೪೦). ೨. ನಗೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಿಕೆ; ತಮಾಷೆ; ವಿನೋದ: ಸಮರವಿಶ್ರಾಂತಸೈನಿಕರ ಪ್ರದರ್ಶನದ ಘೋಷದಿಂ, ಜಯಗಾನದಿಂ ಹಾಸ್ಯ ಪರಿಹಾಸ್ಯಶಬ್ದದಿಂ . . . ರಣಶಿಬಿರಮೆಸೆದತ್ತು (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೧೮-೪೭೧); ಹಾಸ್ಯದಲ್ಲಿ ನಗೆಯು ಪುಷ್ಪದಲ್ಲಿ ಪರಿಮಳ ಬೆರೆದಂತೆ (ಕನ್ನಬಾ. ೪೯). ೩. ಕುಚೋದ್ಯ; ಗೇಲಿ; ಅಣಕ: ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಹೆಣ್ಣು ಹೊಯ್ಯಾಲಿಯಾಗಿ ಒಣಸೋಗು ಮಾಡಿ, ಹಾಸ್ಯಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಾಗುವುದೂ ಉಂಟು (ಕನ್ನಬಾ. ೫೯). ೪. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ನಾಟಕ ಅಥವಾ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಬರುವ ನವರಸಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: "ಶೃಂಗಾರಃ, ಹಾಸ್ಯಃ, ಕರುಣಃ, ರೌದ್ರಃ, ವೀರಃ, ಭಯಾನಕಃ, ಭೀಭತ್ಸಃ, ಅದ್ಭುತಃ, ಶಾಂತಃ - ಈ ೯ ರಸಂಗಳ್" (ಪಲಾಯು. ೧೭-೯೨); ಕಾರುಣ್ಯಂ ಹಾಸ್ಯಂ ಶೃಂಗಾರಮಿನಿತರೊಳಮಕ್ಕೆ ವೈದರ್ಭಿ . . . ವೀರರಸಂಗಳ್ಗೆ ಪೇಟ್ಗೆ ಪಾಂಚಾಳಿಕೆಯಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೮೮); ವರ ಶೃಂಗಾರಂ ಹಾಸ್ಯಂ ಕರುಣಂ ವೀರಂ . . . ಭೀಭತ್ಸ ರಸಂಗಳೆಂಟು ಮತ್ತ ನುತ ಶಾಂತರಸಂ (ರಸರ. ೧-೧೧). ೫. [ಜೈನ] ಒಂಭತ್ತು ವಿಧವಾದ ನೋಕಷಾಯ ಅಥವಾ ಮೋಹನೀಯ ಕರ್ಮಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; "ನಗೆ, ತಮಾಷೆಗಳನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ ಕರ್ಮ" (ಜೈನಕೋ. ೨೮೭): ಕ್ರಮಕ್ರಮದೊಳ್ ನಪುಂಸಕವೇದಮುಮಂ ಸ್ತ್ರೀವೇದಮುಮಂ ಪುಂವೇದಮುಮಂ ಪುರಾತನಸತ್ಕರ್ಮದೊಡನೆ ಹಾಸ್ಯರತ್ಯರತಿಶೋಕ ಭಯ ಜುಗುಪ್ಸಾಭಿಧಾನ ನವನೋಕಷಾಯ ಷಟ್ಕರ್ಮಮುಮಂ ಘಾತಿಸಿ (ಆದಿಪು. ೧೦-೧೪ ವ).

[ಸಂ.]

ಹಾಸ್ಯಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಅಣಕಿಸು; ಗೇಲಿಮಾಡು: ಲಂಬಕರ್ಣಂ ಆ ನರಿ ದೂರುಭೀರುವಾದುದರ್ಕೆ ಹಾಸ್ಯಂಗೆಯ್ದುದು (ಪಂಚತಂ. ೪೧-೨೦). [ಹಾಸ್ಯ + ಕೆಯ್$_1$]

ಹಾಸ್ಯಕ (ನಾ). ತಮಾಷೆಗಾರ; ವಿದೂಷಕ: ಗಾಯಕ ವೈಣಿಕ ಮಾರ್ದಂಗಿಕ ಜಟ್ಟಿ ಹಾಸ್ಯಕರೂ . . . ಊರೊಳಿರ್ಪ ಪರಿಜನ ಪಾರ್ವರೂ ನಡೆತಂದು . . . ಕುಳಿತರು (ಕಗವಿ. ೭೫ ವಿಷ್ಣುಪು). [ಸಂ.]

ಹಾಸ್ಯಗಾತಿ (ನಾ). ನಗಿಸುವವಳು: ಅವಳು ಒಳ್ಳೆಯ ಹಾಸ್ಯಗಾತಿ (ರೂಢಿ).

[ಹಾಸ್ಯ + - ಕಾತಿ]

ಹಾಸ್ಯಗಾರ (ನಾ). ೧. ನಗಿಸುವವನು: ಹಾಸ್ಯಗಾರನಾದ ಅವನು ಇದ್ದರೆ ವೇಳೆ ಸರಿಯುವುದೇ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). ೨. ಯಕ್ಷಗಾನ, ಬಯಲಾಟಗಳಲ್ಲಿ ನಗಿಸುವ ಪಾತ್ರವನ್ನು ವಹಿಸುವವನು: ರಂಗಸ್ಥಳದ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಹಾಸ್ಯಗಾರ ಇಲ್ಲವೆ ಹನುಮಂತನಾಯಕನ ಬಗ್ಗೆ ಒಂದೆರಡು ಮಾತುಗಳನ್ನು ನಾನು ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ (ಯಕ್ಷಬ. ೧೪೮). ೩. ಗೇಲಿಮಾಡುವವನು; ಕುಚೋದ್ಯ ಮಾಡುವವನು: "ಪರಿಹಾಸಕ - ಹಾಸ್ಯಗಾರ" (ಗಂಗಾಮ. ೨೦೦). [ಹಾಸ್ಯ + - ಗಾರ (< - ಕಾಱ)]

ಹಾಸ್ಯಚಟಾಕಿ (ನಾ). (ಆಲಂ) ನಗಿಸುವ ಚುಟುಕುಮಾತು: ನನ್ನೆದೆಮಟ್ಟದ ಎತ್ತರದೆದುರಿನ ಮೇಜಿನ ಮೇಲೂರಿ ಕೈಯ ಹಾಸ್ಯಚಟಾಕಿಯ ಹಾರಿಸುತಾ ದಿನ ಗುರುತಿಸುತಿದ್ದೆ ಹಾಜರಿಯ (ಇಂಚಾಪ. ೩೯-೮೩). [ಹಾಸ್ಯ + ಚಟಾಕಿ]

ಹಾಸ್ಯದೃಷ್ಟಿ (ನಾ). ೧. ಹಾಸ್ಯ ಮಾಡುವ ಮನೋಧರ್ಮ. ೨. [ನಾಟ್ಯ] ನೋಟದ ಅಭಿನಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ☞ "ಕರಿಗುಡ್ಡೆಯನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ಒಳಕ್ಕೆ ಮಾಡಿ ವಿಚಿತ್ರವಾಗಿ ಸುತ್ತಿಸಿ ಮೆಲ್ಲನೆ ಸುಮಾರಾಗಿ ಮತ್ತು ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ಕಣ್ಣನ್ನು ಮಿಟುಕಿಸುವುದು" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨೭೭ ಗದ್ಯಾನುವಾದ): ಇನಿತೊಳಗೆಱಗಿ ವಿಚಿತ್ರ ಮನುನಕರಿಸಿಯೆ ತಿರುಗುವಾಲಿಯಾಗುತೆ ಮಿಗೆ ಮೆಲ್ಲನೆ ಮಧ್ಯ ತೀವ್ರ ಕ್ರಮದಿಂದು ನಿಮೇಷಮನೆಸಗೆ ಹಾಸ್ಯದೃಷ್ಟಿ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩-೧೧). [ಸಂ.]

ಹಾಸ್ಯನಾಟಕ (ನಾ). ಹಾಸ್ಯಪ್ರಧಾನವಾದ ನಾಟಕ; ನಗೆನಾಟಕ: ಪ್ರಹಸನ: ಉಳಿದ ಹಾಸ್ಯನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿಯಂತೆಯೆ, ಇವರ ನಾಟಕದಲ್ಲಿಯೂ ನಗೆಗೀಡಾದ ಗುಣವೆಂದರೆ ಸಾಮಾಜಿಕಪ್ರತಿಷ್ಠೆ (ನಡೆದಾ. I. ೨೧೮). [ಸಂ.]

ಹಾಸ್ಯಪಾತ್ರ (ನಾ). ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ನಗಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಇರುವ ಪಾತ್ರ: ಇವೆಲ್ಲ ತನ್ನ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿಯ ಹಾಸ್ಯಪಾತ್ರಗಳ ನೆನಪು ತಂದುಕೊಡುತ್ತಿದ್ದವು (ಗಂಮಾಯಿ. ೩೯). [ಸಂ.]

ಹಾಸ್ಯಭಾರ (ನಾ). ಅತಿಶಯವಾದ ಗೇಲಿ,– ಅಣಕ; ನಗೆಗೇಡು: ಕಣ್ಬರಿ ಪುತ್ರಮಿತ್ರ ವನಿತಾಜನದೊಳ್ ಸಮಸಂದು ರಾಜ್ಯಮಂ ಜಾಣ್ಬಡೆ ದುಃಖಹೇತುವನಿದಂ ನಜ್ ತಾಳ್ದಿ . . . ಅಟ್ಟುಣ್ಬ ವರಂಗ ಸಂಗಡಿಗನಪ್ಪನ ತಪ್ಪನೆ ಹಾಸ್ಯಭಾರಮಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೨-೪೧). [ಸಂ.]

ಹಾಸ್ಯರಸ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ನಾಟಕ ಅಥವಾ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಬರುವ ನವರಸಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಉತ್ಸವದಿಂದ ಹಾಸ್ಯರಸಮಾ ಮಧುರೋಕ್ತಿಗಳಿಂದಮಲ್ತೆ . . . ಊರ್ಜಿತೋಕ್ತಿಗಳಿನಕ್ಕತಿರೌದ್ರರಸಂ ರಸಾವಹಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೧೦೦); ಹಾಸ್ಯರಸವನ್ನು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಸ್ವಭಾವದ ಜನರು ಅನುಭವಿಸುವಾಗ ಅವರ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ವೈಪರೀತ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಇವು ತಿಳಿಸುವುದೇ ಹೊರತು ಹಾಸ್ಯರಸದ ಒಳರಹಸ್ಯವೇನೆಂಬುದರ ವಿಚಾರ ಇವುಗಳಿಂದ ಮುಂದುವರಿಯುವುದಿಲ್ಲ (ಭಾರಮಿಮಾ. ४೦೩). [ಸಂ.]

ಹಾಸ್ಯವಾಕ್ಕು (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಕಾವ್ಯದ ಹದಿನೆಂಟು ಬಗೆಯ ದೋಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಅಸದರ್ಥಂ ವಿಪರೀತಕಲ್ಪನೆಯಭವ್ಯಂ . . . ದುರ್ಲಕ್ಷಣಂ ಹಾಸ್ಯ ವಾಗ್ನಿಷಮಾಸೌಮ್ಯಮನೋಜಯೆಂಬವಿನಿತುಂ ದೋಷಂಗಳಷ್ಟಾದಶಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೪೮ ಅಡಿಟಿಪ್ಪ). [ಸಂ. ಹಾಸ್ಯವಾಚ್]

ಹಾಸ್ಯಶೀಲ (ನಾ). ೧. ನಗಿಸುವ ಗುಣ,– ಸ್ವಭಾವ: ಅಸಾಧಾರಣ ಹಾಸ್ಯಶೀಲದ್ವವದತ್ತವಾಗಿ ಅವನಲ್ಲಿ ಮೈಗೂಡಿಕೊಂಡಿತ್ತು (ಪುನರು. ४೧४). ೨. ನಗಿಸುವ ಗುಣವನ್ನುಳ್ಳವನು; ಹಾಸ್ಯಗಾರ: ಆ ಹಾಸ್ಯಶೀಲರಾದ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರನ್ನೇ ಎಲ್ಲಾ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಹೆಚ್ಚು ಬಯಸುತ್ತಿದ್ದರು (ರಙಿ). [ಸಂ.]

ಹಾಸ್ಯಾಸ್ಪದ (ನಾ). ನಗೆಗೀಡಾದುದು; ಅಣಕಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಾದುದು: ನಮ್ಮ ಚಿತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಸ್ಯ! ಇಲ್ಲದ ಇರುವಾಗ ಇದೆಯೆಂದು ಸಾಧಿಸುವುದು ಸಹ ತೀರಾ ಹಾಸ್ಯಾಸ್ಪದವಾದದ್ದೇ (ನಾಡಿಗೇ. ೧೪೧). [ಸಂ.]

ಹಾಹಾ 'ಹಾ' ಪರಾ.

ಹಾಹಾಕಾರ (ನಾ). ೧. ಗೋಳಾಟ ಅಥವಾ ರೋದನದ ಕೂಗು: ಅಂಬೋಧಿಘೋಷದಿಂದದ್ದು ಹಾಹಾಕಾರದಿಂ ಭಯಂಗೊಂಡೊರಲುತಿರ್ದುದಾಸ್ಥಾನಂ (ಪ್ರಮಿಭಾ. ೨೭-೬೩); ತೃಷೆಯಿಂದ ಬಾಯ್ಬಿಡುವ ಹಕ್ಕಿಗಳ ಹಾಹಾಕಾರ (ಚಿಂತ್ರಮಾ. ४೮-೫): ಜನಸಾಮಾನ್ಯರಲ್ಲಿ ಹಾಹಾಕಾರವುಂಟಾಯಿತು (ಕರ್ನಾಕ. ೩೭). ೨. ಹೋಮಮಂತ್ರಾಕ್ಷರದ ಕಡೆಯ 'ಸ್ವಾಹಾ ಸ್ವಾಹಾ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೇಳಿಬರುವ 'ಹಾಹಾ' ಎಂಬ ಶಬ್ದ. ೧, ೨: ಹಾಹಾಕಾರಂ ಹೋಮಮಂತ್ರಾಕ್ಷರಾಂತ್ಯದೊಳ . . . ಅಕ್ಕುಮಲ್ಲದೆ ಜನಪದದ ಜನಂಗಳೊಳಿಲ್ಲ (ಜಗವಿ. ೨-೧ ವ). [ಸಂ.]

ಹಾಹಾಕ್ರಂದ (ನಾ). = ಹಾಹಾಕಾರ ೧: ಭೋಂಕನೆ ಹಾಹಾಕ್ರಂದವಮೊಗೆದುದಂತಃಪುರದೊಳ್ (ಅಜಿಪು. ೧೦-೨೩). [ಸಂ.]

ಹಾಹಾಕ್ರಂದನ (ನಾ). = ಹಾಹಾಕಾರ ೧: ರಘುರಾಮನಂಗನೆಯನೆನ್ನಂ ಸೀತೆಯಂ ಪಾತಕಂ ದೊರೆಗಟ್ಟುಯ್ಯಪನೇವೆನೆಂದು ಸತಿ ಹಾಹಾಕ್ರಂದನಂ ಮಾಡಿದಳ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೯-೧೪೩). [ಸಂ.]

ಹಾಹಾಕ್ರಂದನಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಅಳು; ಪ್ರಲಾಪಿಸು; ಹಾಹಾಕಾರಮಾಡು: ಪೋದಂ ಬಟಿಕಾತನಿರ್ದೆಡೆಗೆ ಹಾಹಾಕ್ರಂದನಂಗೆಯ್ಯುತಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೧೪). [ಹಾಹಾಕ್ರಂದನ + ಕೆಯ್₁]

ಹಾಹಾಭೂತಚೇತಸ (ನಾ). ಪ್ರಲಾಪಿಸುವವನು (?); ಹಾಹಾಕಾರ ಮಾಡುವವನು(?): ತಂದ ಕುಱಿಯನಂದಿರುಳೊಳ್ಳೊಂದು ತಿಂದಾತಂ ಪಸಿದು ದೆಸೆದೆಸೆಗವ್ವಳಿಸಿ ಹಾಹಾಭೂತಚೇತಸನಾಗಿರ್ದು ಮೃದುಪಿಶಿತಾಹಾರಮಂ ಪಡೆದುಂ ಮಚ್ಚಿ ಕರುಣಿಸಿ ತಿನಲೊಲ್ಲದೆ ಕಾದು ಕಟಿಪಿದ ರಕ್ಕಸಂಗೆ ಮಿಕ್ಕವರುಳ್ಳೊಡೆ ಪೇೞೆಮೆಂದಂ (ಸುಕುಮಾ. ೬-೨೩ ವ). [ಹಾಹಾಭೂತ + ಚೇತಸ್₁]

ಹಾಹಾಭೂತಚೇತಸ್ಕೆ (ನಾ). ಪ್ರಲಾಪಿಸುವವಳು (?); ಹಾಹಾಕಾರ ಮಾಡುವವಳು (?): ನೀಳನೆಂಬ ಮಾದೆಗಂಗಂ ಕೌಶಂಬಿಯೆಂಬ ಮಾದೆಂಗಿಗಂ ಮಗಳಾಗಿ ಪೂರ್ವೋಪಾರ್ಜಿತ ಶುಭಾನುಪೂರ್ವಿನಾಮಕರ್ಮೋರ್ವೀರುಹ ಪರಿಪಾಕಫಳಮನನುಭವಿಸುತ್ತುಮೊಂದು ಪೊತ್ತಪ್ಪಡಂ ಸುಖಂಗಾಣದೆ ಹಾಹಾಭೂತಚೇತಸ್ಕೆಯಾಗಿರ್ದಳಂ ನೀಮಿಗಳ್ ಕಂಡಿರ್ (ಸುಕುಮಾ. ೫-೨೧ ವ). [ಹಾಹಾಭೂತ + ಚೇತಸ್ಕೆ]

ಹಾಹಾರವ (ನಾ). = ಹಾಹಾಕಾರ ೧: ಅವನೀವ್ಯೋಮಮನೆಯ್ದೆ ಪರ್ವಿ ಬಳೆದುಂ ಶೋಕಾನುಬಂಧಾಂಧಬಾಂಧವ ಹಾಹಾರವಮೆಂತುಮೆಯ್ದುದು ವಲಂ ಲೋಕಾಂತರಪ್ರಾಪ್ತನಪ್ಪವನಂ (ಆದಿಪು. ೩-೫४); ಐಸರಲಿ ಕಲ್ಯಾಣಕಟಕನಿವಾಸಿಗಳು ಹಾಹಾರವಂಗಳು ಸೂಸುವಾನನರಾಗಿ ಬಸವಾ ಎನುತೊಱಲುತಿರಲು (ಬಸವು. ३೭-२೧). [ಸಂ.]

ಹಾಹೂಕ (ನಾ). ಹಾ, ಹೂ ಎಂದು ಉದ್ಗರಿಸುವವನು (?): ಪಿಮ್ಮೆಟ್ಟದಡಿಯ ನೊಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಪದಲಾಘದಿಂ ಹಿಮ್ಮಟ್ಟಿ ಪೊಳೆದು ನೆಗೆದೆತ್ತಿ ಕ್ರಮಮಸ್ತಕಮಗುಮ್ಮುತಿಹ ಗದೆಗದೆಯ ತಟ್ಟೆ ತದ್ವಂಗಮಂ ಮುಟ್ಟಿಸದ ಚತುರಿನಿಂದ ನಿಮ್ಮನೆಮ್ಮೆಲುವೆಂದು ಮೂದಲಿಸಿ ತೂಕರಿಸಿ ದಿಮ್ಮಿದಿರಗೊಡುತಲೊಲೆದತ್ತಿತ್ತ ಹಾಹೂಕರೊಮ್ಮಿಂದ ಕಾದಿದರ್ (ಜೈಮು. ೧३-೬४). [?]

ಹಾಹೆ₁ 'ಪಾಪೆ' ನೋ.

ಹಾಹೆ₂ 'ಪಾಯ್₂' ನೋ.

ಹಾಹೆದೊಡರು (ನಾ). ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಬೊಂಬೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಆಭರಣ; ಬಿರುದಿನ ಪೆಂಡೆಯ: ಪೆಂಡೆಯದ ವಾಮಾಂಘ್ರಿ ಮೆಱೆದಿರೆ ಹಿಂಡುದೇವರ ಹಾಹೆದೊಡರಲಿ ಗಂಡುಗಲಿ ಪರಿಪಳಯಿಟ್ಟು . . . ಖಡ್ಗವ ಕೊಂಡು ಝಳಪಿಸಿದ (ಕೌರಿರಾ. ४೧-२). [ಹಾಹೆ₁ (< ಪಾಪೆ) + ತೊಡರು₂ (< ತೊಡರ್₂)]

ಹಾಳ್ 'ಪಾೞ್' ನೋ.

ಹಾಳ₁ 'ಪಾೞ್' ನೋ.

-ಹಾಳ₂ (ಪ್ರ). ಹಾಳುಮಾಡುವವನು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸೇರುವ ಪ್ರತ್ಯಯ: 'ಕಾಗದಹಾಳ' ಪರಾ. [ಹಾಳು (< ಪಾೞ್) + - ಅ₇]

ಹಾಳಂಬಡು 'ಪಾೞಂಬಡು' ನೋ.

ಹಾಳತ, ಪಾಳತ, ಹಾಳಿತ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ; ಅಗತ್ಯಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಪ್ರಮಾಣ; ಹದ: ಪ್ರಚಲಿತವಿಮರ್ಶೆಯ ಅತ್ಯಂತ ವಿಚಿತ್ರವೂ ನಿರುತ್ಸಾಹದಾಯಕವೂ ಆದ ಲಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಹಾಳತ ಗಾಂಭೀರ್ಯ ದೃಷ್ಟಿವೈಶಾಲ್ಯಗಳ ಅಭಾವ (ಸಾಟಿಪ್ರ. ३೯೭); ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಕಂಪಿಗೂ ಹಿರಿದಿದರ ಸೌಗಂಧ ಯಾವ ಕಂಠವು ಇದಕ್ಕೆ ಹಾಳತಹುದು? (ಪ್ರವಾತೋ. ೧೦೩). Δ **ಪಾಳತ:** ಸಲೆ ಚರಾಚರ ಜೀವರಾಶಿ ದೇಹಂಗಳವು ನೆಲೆಯಾಗಲಾನವರ ಪಾಳತಮದಾಗಲಿವು ಪಿರಿದು ಕಿಱಿದಾಗಿ ತೋಱಿದೊಡದೇಂ ಕಡೆಗೆ ಕೇಳಱಿಯಲಾರ್ಗಂ ಪೊಱಿತೆ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೩-೧४-೧ ರಗಳೆ). **ಹಾಳಿತ:** ಕೊಡಸಿಗೆತಿಗುಡು ಓವು ಅತಿಭಜೆ . . . ಇವಂ ಮೊಸರಿಂದರೆದು ಗಟ್ಟಿಮಜ್ಜಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಕದಡಿ ಹಾಳಿತವಾಗಿ . . . ಊಟ ಮಾಡಲು ಜ್ವರಾತಿಸಾರ ಗುಣಮಕ್ಕುಂ (ಸಕವ್ಯ. ೩೦೭); ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಪದವಿಯ ಗರ್ವಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಹಾಗೆ ಹಾಳಿತವಾಗಿ ದಿಟ್ಟದಿಂದ ನೀಟಾಗಿ ಕುಳಿತು . . . ದೃಷ್ಟಿಸಿ ನೋಡಿದನು (ಕೋಟಿಚನ್ನ. ೬೮). [ದೇ. ॥ ತುಳು. ಹಾಳಿತ]

ಹಾಳಲು (ನಾ). ಜಮೀನು; ಭೂಮಿ: ಹಳ್ಳಿಯ ಹಾಳಲೊಳು ಬೇವನಿತು ಜೀವವ ತೋಱಿ ಕಂಡು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೯-३೭). [ಹಾಳು (< ಹಾೞ್) + - ಅಲು (< - ಅಲ್₂)]

ಹಾಳವಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮೆರೆ; ಪ್ರದರ್ಶಿಸು (?): ತಾಳ ಮದ್ದಳೆಯಾವುಜಂ ಶ್ರುತಿಗಾಳಿ ದಂಡಿಗೆಯರುಮೆ ವೀಣೆಯ ತಾಳಿ ನಿಂದರು ಶ್ರುತಿಯನಾರೈವುತ ಲತಾಂಗಿಯರು ಮೇಳ ಕಂಗೆಸೆದಿತ್ತು ಗಾಡಿಯ ಹಾಳವಿಸುತಲಿ ಪಾತ್ರದವರು ಚಥಾಳಿಸುತೆ ನಿಂದರು ವಿಲಾಸದಿ ರಂಗಮಂಟಪದಿ (ಶಂಕರಾ. ೨-६४). [? + - ಇಸು₁]

ಹಾಳಹಳ (ನಾ). ಘೋರವಾದ ವಿಷ; ಹಾಲಾಹಲ: ಒಡಲನಶಿತಂ ಮಾಡಿದಂದಿನ ಕಡುಪಿನಗ್ಗದ ಹಾಳಹಳವಿಂತಡಸಿ ಬಂದುದೆನುತ್ತ ಲಕ್ಷ್ಮೀರಮಣನಳುಕಿದನು (ಬಸವು. ३೮-६३); ಈ ಹಾಳಹಳ ವಿಷದಡಿಗೆಯನು ಬಡಿಸಿದಡೆ ಮೋಣುಂಡು ಬಾಳುವವರಾರೆನುತ ಬಹಳ ಜ್ವಾಲೆಯೊಳು ನಿಂದಂತೆ ರೋಷಕರಾಳಮುಖಿ ನೋಡಿದಳು ತನ್ನಡಬಲದ ಪಟುಭಟರ (ನಿಜಾಗ. ೫-೬-೩೦). [< ಸಂ. ಹಾಲಾಹಲ]

ಹಾಳಾಹಳ 'ಹಾಲಾಹಲ' ನೋ.

ಹಾಳಿ₁ 'ಪಾಳಿ₁' ನೋ.

ಹಾಳಿ$_2$ 'ಪಾಟಿ$_2$' ನೋ.
ಹಾಳಿಗೆಡು 'ಪಾಟಿಗೆಡು' ನೋ.
ಹಾಳಿಡು 'ಪಾಟಿಡು' ನೋ.
ಹಾಳಿತ 'ಹಾಳತ' ನೋ.
ಹಾಳಿಹದ್ದು, ಹಾಳೆಹದ್ದು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹದ್ದು: ನಾಳೆ ನಾಡದು ಎಂದು ಹೀಗೆ ಬಾಳುವ ಕಾಲದಿ ಯಮನು ಕೋಳಿಪಿಳ್ಳೆಯಾಡುವಾಗ ಹಾಳಿಹದ್ದಿನಂತೆ ಒಯ್ಯುವ (ಪುರಂದ. ೩-೯೧-೪); ಮಲೆಯ ಭನಬನದ ತರಿವ ಮೂಡಲಗಾಳಿ, ಹಸಿರು ಬಯಲಿಗೆ ತರುತಲಿರುವ ಪಡುವಲ ಗಾಳಿ, ಹಾಳಿಹದ್ದುಗಳಂತೆ ಈಡುತಿರುವವ ನೋಡುವನು (ಉಯ್ಯಾಲೆ. ೧೫-೬). **ಹಾಳೆಹದ್ದು:** ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಹಾಳೆಹದ್ದಿನ ಗೂಡುಗಳು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಭೀಭತ್ಸವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಲಿವೆ (ಜನಜೀ. ೬೭). [ಹಾಳಿ$_1$ + ಹದ್ದು (< ಪರ್ದು)]
ಹಾಳಿಹಸುಗೆ (ನಾ). ಯೋಗ್ಯವಾದ ರೀತಿ; ಉಚಿತವಾದ ನಡವಳಿಕೆ: ಹಾಳಿಹಸುಗೆಯನಱಿಯದಾ ಹೀಹಾಳಿಗೆಡಿಸಿದೆನೆಂದು ಸಭೆಯಲಿ ಖೂಳನವಗುಣಶತವ ನೋಡದೆ ನಿಮ್ಮ ಮೆಱೆಯೆಂದ (ಉಪ್ಪಾದ್ಯೋ. ೧-೨೭).
[ಹಾಳಿ$_2$ (< ಪಾಟಿ$_2$) + ಹಸುಗೆ (< ಪಸುಗೆ)]
ಹಾಳು 'ಪಾಟು' ನೋ.
ಹಾಳುಕೊಂಪೆ (ನಾ). ೧. ನಿರ್ಜನವಾದ ಸ್ಥಳ. ೨. (ಆಲಂ) ಬೇಡವಾದ ಸ್ಥಳ; ಇಷ್ಟವಾಗದ ಊರು: ಆ ಹಾಳುಕೊಂಪೆಯಲ್ಲಿ ಅವರ ಬೈಗಳು ಕೇಳಲೆಂದು ಹೋಗಬೇಕಿತ್ತೆ? (ವಾತ್ಸಲ್ಯ. ೪೭). [ಹಾಳು (< ಪಾಟು) + ಕೊಂಪೆ]
ಹಾಳುಗ (ನಾ). ಹಾಳುಮಾಡುವವನು: ಹಾಳುಗ ನಾಂ ಕೂಳುಗ ನಾಂ ಕೀಳುಗ ನಾಂ ಏಳು ಬೇಲಿಯಿಂ ಕಳಿದವ ನಾಂ ಭಾಳಾಕ್ಷ ನಿಮ್ಮ ಆಳಿನ ಆಳಿಗೆ ಸರಿಯೇ (ಶಂಕರಂ. ೧೦೨).
[ಹಾಳು (< ಪಾಟು) + -ಗ$_2$]
ಹಾಳುಗರೆ 'ಹಾಳ್ಗರೆ' ನೋ.
ಹಾಳುಗಸ (ನಾ). (ಹೊತ್ತು ಮೂಡಿದ ಕೂಡಲೆ ತೆಗೆಯಬೇಕಾದ) ಹಿಂದಿನ ದಿನದ ಕಸ: ಮರುದಿನ ಮುಂಜಾನೆ ಎಂಟು ಗಂಟೆಯಾದರೂ . . . ಹಾಳುಗಸವನ್ನೂ ತೆಗೆಯುವ ಮನಸ್ಸಾಗಲಿಲ್ಲ (ಗಂಗಾಪಾ. ೭೮). [ಹಾಳು (< ಪಾಟು) + ಕಸ]
ಹಾಳುಗುಡಿ (ನಾ). ಹಾಳು ಬಿದ್ದ ದೇವಾಲಯ; ನಾಶವಾದ ದೇವರ ಗುಡಿ: ಮಸೆಯುತಿಹ ಮತ್ಸರದ ನೆರೆಯೊಳಿರುವುದಕಿಂದ ಹಸನಿಲ್ಲದ ಹಾಳುಗುಡಿಯ ಲೇಸು (ಕನಕ. ೪೧-೩); ಆ ಮಾವಿನ ತೋಪಿನ ಕತೆ, ಹಳ್ಳದ ಇತಿಹಾಸ, ಹಾಳುಗುಡಿಯ ಐತಿಹ್ಯ . . . ಇಂಥ ವಿಷಯಗಳನೆಲ್ಲ ಅವರು ಬಹು ರಮ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ಮುಂಗಾಮು. ೯೭).
[ಹಾಳು (< ಪಾಟು) + ಗುಡಿ$_3$]
ಹಾಳುಗೆಡವು 'ಪಾಟ್ಗೆಡಪು' ನೋ.
ಹಾಳುಗೆಡಹು 'ಪಾಟ್ಗೆಡಪು' ನೋ.
ಹಾಳುಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಹಾಳಾಗು; ನೀತಿಗೆಡು: ಜೋಳವಾಳಿಯಾನಲ್ಲ ವೇಳೆವಾಳಿಯವ ನಾನಯ್ಯಾ ಹಾಳುಗೆಟ್ಟೋಡುವ ಆಳು ನಾನಲ್ಲಯ್ಯಾ ಕೇಳು . . . ಮರಣವೇ ಮಹಾನವಮಿ (ಬಸವ. ೬೯೮); ಎಲ್ಲ ಬಿಟ್ಟು ಆ ಹಾಳುಗೆಟ್ಟವಳ ಖಾನಾವಳೀಗೇ ಏಕೆ ಹೋಗಬೇಕಿತ್ತೋ (ಮೂರುದಾ. ೧೮೪). [ಹಾಳು (< ಪಾಟು) + ಕೆಡು$_1$]
ಹಾಳುಗೇಡಿ (ಕ್ರಿ). ವ್ಯರ್ಥಗೊಳಿಸುವವನು; ನಾಶಮಾಡುವವನು: ಹಾಳುಗೇಡಿಯೇ ನಾನು, ಯಾಕೆ? ಈ ಹೂ ಬಿಸಾಡಿದುದಕ್ಕೇನು? ಅದು ಮರದಲ್ಲಿದ್ದರೇನು ಸಂಭ್ರಮ ವಾಗುತ್ತಿತ್ತು . . . ಎಂದನು (ಮುಗಿಯಿ. ೧೭). [ಹಾಳು (< ಪಾಟು) + ಕೇಡಿ$_1$]
ಹಾಳುಗೋಡೆ 'ಪಾಟ್ಗೋಡೆ' ನೋ.
ಹಾಳುದೇಗುಲ 'ಪಾಟ್ದೇಗುಲ' ನೋ.
ಹಾಳುಬಗೆ (ಕ್ರಿ). ಕೆಡುಕನ್ನು ಹಾರೈಸು; ಕೆಟ್ಟುದನ್ನು ಬಗೆ: ಹೀಗೆ ಹಗೆ ಮಾಡಿ ಇವನಿಗೆ ಹಾಳುಬಗೆದವರಲ್ಲಿ ಕೇಮರಬಲ್ಲಾಳನೇ ಮೊದಲನೆಯವನು (ಕಚಿದ್ಯ. ೬೭).
[ಹಾಳು (< ಪಾಟು) + ಬಗೆ$_1$]
ಹಾಳುಬಡಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಕೆಡಿಸು; ಹಾಳಾಗಿಸು: ಮುತ್ತಿನಂಥಾ ಹುಡುಗಿ ಸಂಸಾರ ಹಾಳುಬಡದು ಈ ಚಿಕ್ಕ ಪುಟ್ಟವರನ್ನ ಒಯ್ಯೋ ಬದಲು ನನ್ನ ಒಯ್ಯಬಾರದಿತ್ತೇನಪಾ (ಹನ್ನೊಂದ. ೨೪). ೨. ಬರಿದಾಗಿರು; ಹಾಳಗರೆ: ಊರು ಬಿಕೋ ಎಂದು ಹಾಳುಬಡಿಯುತ್ತಿತ್ತು (ರಂಗಕ. ೧೨೯). [ಹಾಳು (< ಪಾಟು) + ಬಡಿ$_1$]
ಹಾಳುಬಾವಿ 'ಪಾಟ್ಬಾವಿ' ನೋ.
ಹಾಳುಬೀಡು (ನಾ). ನಾಶವಾದ ಸ್ಥಳ; ಹಾಳು ಬಿದ್ದ ಜಾಗ: ಸೂಸಪುರಿ ಬೆಳಗದೋ, ಪಾಡದೋ ಮತ್ತೆ? ಹಾಳುಬೀಡೆನಿಪುದೇ ಇನ್ನದಕೆ ಹೊತ್ತೆ? (ಪಾರಸಿ. ೭-೧೫೦). [ಹಾಳು (< ಪಾಟು) + ಬೀಡು$_2$]
ಹಾಳುಬೀಳು$_1$ 'ಪಾಳುಬೀಳು' ನೋ.
ಹಾಳುಬೀಳು$_2$ (ನಾ). ನಾಶ ಹೊಂದುವಿಕೆ: ಮಾನವನ ರೂಪ ಗುಣಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ತನ್ನ ಬಣ್ಣದಿಂದ ಪವಿತ್ರಗೊಳಿಸುವ ಈ ಸೌಂದರ್ಯ ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದ ಹಾಗೆ . . . ಈ ಲೋಕವನ್ನು ಹಾಳುಬೀಳಾಗಿಸುವುದೇತಕ್ಕೆ? (ಸೌಂದಸ. ೩೧). [< ಹಾಳುಬೀಳು$_1$]
ಹಾಳುಭಾವಿ 'ಪಾಟ್ಬಾವಿ' ನೋ.
ಹಾಳುಮನೆ 'ಪಾಟ್ಮನೆ' ನೋ.
ಹಾಳುಮೂಳ (ನಾ). ಕೆಟ್ಟವನು; ದುಷ್ಟ: ಅವನೊಬ್ಬ ಹಾಳುಮೂಳ (ರೂಢಿ).
[ಹಾಳು (< ಪಾಟು) + ಮೂಳ$_1$ (< ಮೂಟ)]
ಹಾಳುಮೂಳಿ (ನಾ). ಕೆಟ್ಟವಳು; ಕೆಟ್ಟ ಹೆಂಗಸು: ಆ ಹಾಳುಮೂಳಿ ಸುಳ್ಳು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾಳೆ (ಕಲ್ಲಿಕಾ. ೪೦). [ಹಾಳುಮೂಳ + -ಇ$_2$]
ಹಾಳುಮೂಳು (ನಾ). ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದುದು; ವ್ಯರ್ಥವಾದುದು: ಹಾಳುಮೂಳು ಇದರ ಜೊತೆಗೆ ಸೇರಿಸಬೇಡಿರಿ (ಮರಳಿ. ೧೫೪). [ಹಾಳುಮೂಳ + -ಉ$_1$]
ಹಾಳುಮೆಣಸು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೆಣಸು: ಪೂರ್ವ ಪಶ್ಚಿಮ ಉತ್ತರ ದಕ್ಷಿಣಾದಲ್ಲೂ ತಿರಿಗಾಡುವ ಹಾಳುಮೆಣಸು ಬೂಸ ನಾನಾ ಸರಕ್ಕುನಡೆ ಗಕ್ಕೆ ಗೆ ಟ್ ೮೦ (ಎಕ. XVI. ಗುಬ್ಬಿ. ೭೩-೭೮; ಶ. 1672). [☞ ಇದು 'ಕಾಳುಮೆಣಸು' ಎಂದಿರಬಹುದೆ?]
ಹಾಳುಮೊರಡಿ (ನಾ). ನಿರ್ಜನವಾದ ಬೆಟ್ಟ: ಹಾಳುಮೊರಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಊರ ದಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಱೆ ಬಾವಿ ಹೂಗಿಡುಮರಂಗಳಲಿ . . . ಹಿರಿಯಾಲದ ಮರದಲ್ಲಿ ಮನೆಯ ಮಾಡಿ (ಬಸವ. ೫೫೭). [ಹಾಳು (< ಪಾಟು) + ಮೊರಡಿ$_1$ (< ಮೊರಡು$_2$)]
ಹಾಳುಮೋರೆ (ನಾ). ಕುಂಕುಮವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳದಿರುವ ಮುಖ: ಹಾಳುಮೋರೆಯಲ್ಲಿರಬಾರದು ಕುಂಕುಮ ಇಟ್ಟುಕೋ (ರೂಢಿ).
[ಹಾಳು (< ಪಾಟು) + ಮೋರೆ (< ಮೋಱೆ)]
ಹಾಳುವರಿ (ಕ್ರಿ). ಕೆಟ್ಟು ಹಾಳಾಗು; ನಾಶವಾಗು: ಆ ಕುಂಟೆ ಒಡೆದು ಹೋಗಿ ಖಿಲವಾಗಿ ಇರಲಾಗಿ ಕಟಿಸುವರಾರೂ ಇಲ್ಲದೆ ಹಾಳುವರಿದುಯಿರಲಾಗಿ ನಾಲು ವಿಚಾರಿಸಿ . . . ಆ ಕುಂಟೆಯನೂ ಕಟ್ಟಿಸ್ಸಲು (ಸೌಇಇ. IX-ii. ೫೧೧-೯; 1539).
[ಹಾಳು (< ಪಾಟು) + ಪರಿ$_1$ (< ಪಱಿ$_1$)]
ಹಾಳುಸುರಿ 'ಪಾಳ್ಸುರಿ' ನೋ.
ಹಾಳುಹಂಪೆ (ನಾ). ಪಾಳುಬಿದ್ದ ಪಂಪಾಕ್ಷೇತ್ರ; ಹಾಳಾದ ಹಂಪೆ: ಈ ದೇವಾಲಯವು ಈಗಲೂ ಕರ್ನಾಟಕರಾಜ್ಯದ ಹಿರಿಮೆಯನ್ನು ಹಾಳುಹಂಪೆಯಲ್ಲಿ ಎತ್ತಿ ತೋರಿಸುವಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ (ಭಾರದ. ೫೦೭). [ಹಾಳು (< ಪಾಟು) + ಹಂಪೆ]
ಹಾಳುಹಣೆ (ನಾ). ಕುಂಕುಮ, ಬೊಟ್ಟು ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟಿರದ ಬೋಳುಹಣೆ: ಸುಭಗೆ ಹಾಲು ಮೊಸರು ಬಡಿಸಲು ಬಂದಾಗ ಅವನ ದೃಷ್ಟಿ ಆಕೆಯ ಹಾಳುಹಣೆಯ ಕಡೆಗೆ ಬಿದ್ದಿತು (ಗಂಗಾಪಾ. ೬೨).
[ಹಾಳು (< ಪಾಟು) + ಹಣೆ$_1$ (< ಪಣೆ$_1$)]
ಹಾಳುಹರಟೆ (ನಾ). ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ ಮಾತು; ಕಾಡುಹರಟೆ: ಹಾಳು ಹರಟೆಯಾಡಿ ಮನವ ಬೀಳು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಡಿ (ಪುರಂದ. ೧-೧೬೭-೩); ಹಂಬಲಿಸಿ ಹಾಳುಹರಟೆಗಳ ವರಟೆಗಳ ಹರಟೆಗಿಂತ ನಂಬಿ ಹರಿದಾಸರೊಳು ಪೊಂದುವುದೆ ಲೇಸು (ಪುರಂದ. ೪-೨೧-೧); ಬಾಲಸನ್ಯಾಸಿಗೆ ಹಾಳುಹರಟೆ ಯಾಕೆ? (ಗಾದೆ).
[ಹಾಳು (< ಪಾಟು) + ಹರಟೆ]
ಹಾಳುಹರಿ (ನಾ). ಕೆಟ್ಟಪದಾರ್ಥ; ಹೊಲಸುಪದಾರ್ಥ: ಬಾಳುವಲ್ಲಿ ಬದುಕುವಲ್ಲಿ ಗುರುಲಿಂಗಜಂಗಮವನಱಿಯದೆ ಹಾಳುಹರಿಯ ತಿಂದ ಶುನಕನಂತೆ ಕಾಲ್ಗೆಡೆದು

ಓಡಾಡಿ ಏಳಲಾಗದೆ ಬಿದ್ದಾಗ ಶಿವಾ ಎಂದರೆ ಅಲ್ಲಿ ದೇವನಿಪ್ಪನೇ (ವಚಸಂ. ೯೭-೭೦).
[ಹಾಳು (< ಪಾೞ್) + ಹರಿ?]

ಹಾಳುಹೊಟ್ಟೆ (ನಾ). ೧. ಬರಿದಾದ ಉದರ; ಖಾಲಿಹೊಟ್ಟೆ: ಗಿಡಗವು, ದೊರೆಯೇ ಆಹಾರವೇನೂ ಸಿಕ್ಕದ ಹಸಿವಿನಿಂದ ಈ ಒಂದು ಪಕ್ಷಿಯನ್ನಾದರೂ ತಿನ್ನೋಣವೆಂದು ಬಂದ ನನ್ನನ್ನು ಹಾಳುಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಕಳುಹಿಸುವುದು ಧರ್ಮವೂ . . . ಎಂದು ಕೇಳಿತು (ನೀತಿಚಂ. XIV. ೧೯). ೨. (ಆಲಂ) ಕೆಟ್ಟಹೊಟ್ಟೆ: ಈ ಹಾಳುಹೊಟ್ಟೆಯಿಂದ ಎಷ್ಟು ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಬೇಕೋ ? (ರೂಢಿ).
[ಹಾಳು (< ಪಾೞ್) + ಹೊಟ್ಟೆ (< ಪೊಟ್ಟೆ₁)]

ಹಾಳೂರು 'ಹಾೞೂರ್' ನೋ.

ಹಾಳೆ₁ 'ಪಾಳೆ₁' ನೋ.

ಹಾಳೆ₂ 'ಹಾಲೆ₄' ನೋ.

ಹಾಳೆಕಿಳ್ಳಿ (ನಾ). (ಕರಾ) ಅಡಕೆಯ ಗೊಂಚಲಿನ ಮೇಲಿರುವ ಪೊರೆ; ಅಡಕೆಪಟ್ಟೆ: ಅಡಕೆತೋಟದಲ್ಲಿ . . . ಮರದ ಬುಡಗಳಿಗೆ ಹಾಳೆಕಿಳ್ಳಿಯಿಂದ (ಅಡಿಕೆಮರದ ಎಲೆಯ ಬುಡದಲ್ಲಿರುವ ಹಾಳೆಯಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ನೀರು ಹಾಯಿಸುವ ಸಾಧನ) ನೀರೆರಚುವುದನ್ನು ನೋಡಲು ನಮಗೆ ತುಂಬಾ ಆನಂದವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಹಾಳೆಕಿಳ್ಳಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಕೊಂಡು ನಾವೂ ಸಿಕ್ಕಿದತ್ತ ತಮಾಷೆಗಾಗಿ ಆಟಕ್ಕಾಗಿ ನೀರೆರಚುತ್ತಿದ್ದೆವು (ಕುರುಕಾ. ೨೮). [ಹಾಳೆ₁ (< ಪಾಳೆ₁) + ಕಿಳ್ಳಿ]

ಹಾಳೆಕೊಟ್ಟೆ (ನಾ). ಅಡಕೆಹಾಳೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ದೊನ್ನೆ: ನಾಲ್ಕಾರು ಕಾರೇಡಿಗಳೂ . . . ಪೀಂಚಲು ಹಿಡಿದಿದ್ದ ಹಾಳೆಕೊಟ್ಟೆಗೆ ಬಿದ್ದುವು (ಮಲೆಮ. ೧೬೩).
[ಹಾಳೆ₁ (< ಪಾಳೆ₁) + ಕೊಟ್ಟೆ₂]

ಹಾಳೆಟೋಪಿ (ನಾ). ಅಡಕೆಹಾಳೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಟೋಪಿ: ಮಲೆನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಹಾಳೆಟೋಪಿಗಳ ಉಪಯೋಗ ಹೆಚ್ಚು (ರೂಢಿ). [ಹಾಳೆ₁ (< ಪಾಳೆ₁) + ಟೋಪಿ]

ಹಾಳೆಹದ್ದು 'ಹಾಳಿಹದ್ದು' ನೋ.

ಹಾಳೇರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕೆಡಿಸು; ನಾಶಪಡಿಸು: ನೀಚಜಾತಿಯವರೊಡನೆ ಪಂಕ್ತಿಯೂಟದ ಸವ್ಯವಹಾರವಾಗುವಂತೆ ಎಂತೋ ಏರ್ಪಡಿಸಿ ಮತಾಚಾರಗಳನ್ನು ಹಾಳೇರಿಸಿದ ಸೇನಾಪತಿ ಬಸವಲಿಂಗಣ್ಣನೂ ಉಂಟು (ಚಿಕ್ಕಅ. ೪೮-೨೧).
[ಹಾಳು (< ಪಾೞ್) + ಏರಿಸು (< ಏಱಿಸು)]

ಹಾಳೊಡಲ್ (ನಾ). ೧. ವ್ಯರ್ಥವಾದ ದೇಹ; ನಿರರ್ಥಕವಾದ ಶರೀರ. ೨. (ಆಲಂ) ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಜೀವಿಸುವ ವ್ಯಕ್ತಿ: ದೇವಬಾಳೆ . . . ಹಂಸ ಮಯೂರಾದಿಗಳ ಕಾಣ್ಕೆಯೆಂಬುದು ಶಿವಭಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ ಹಾಳೊಡಲ್ಗಳಂ ಕಂಡ ಶಿವಭಕ್ತನಂತೆ ಕಣ್ಣೇಱು (ಸಬರ. ೧೭-೧೨). [ಹಾಳು (< ಪಾೞ್) + ಒಡಲ್]

ಹಾಳ್ಗರೆ, ಹಾಳುಗರೆ (ಕ್ರಿ). ಬರಿದಾಗಿರು; ಶೂನ್ಯವಾಗಿರು: ನಾಯಕತ್ವವಿಲ್ಲದೆ ಹಾಳ್ಗರೆಯುತ್ತಿರುವ ಅಂಗಡಿಯಲ್ಲಿ . . . ಕಡುಕಾವಲ್ಗೊಡುತ್ತಿರುವರು (ಐಯಗಂ. ೧೨-೮). **ಹಾಳುಗರೆ** : ಮನೆ ಹಾಳುಗರೆಯುತ್ತಿದೆ (ಜಯಿನ್ನಾ. ೪೭).
[ಹಾಳ್ (< ಪಾೞ್) + ಕರೆ₂ (< ಕಱೆ₁)]

ಹಾಳ್ಗೆಯ್ 'ಪಾೞ್ಗೆಯ್' ನೋ.

ಹಾಳ್ಮನೆ 'ಪಾೞ್ಮನೆ' ನೋ.

ಹಾಱಾಟ 'ಪಾಱಾಟ' ನೋ.

ಹಾಱಿಕೆ, ಹಾರಿಕೆ (ನಾ). ೧. (ಪಕ್ಷಿಯಂತೆ) ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಚಲಿಸುವಿಕೆ; ಹಾರಾಡುವಿಕೆ: ಏಱಿದುದು ಹಯವಮಮ ಗರುಡನ ಹಾಱಿಕೆಯ ಹವಣಿನಲಿ (ತೊರಅರಾ. ೬-೩೦-೧೩). ಹಾರಿಕೆ: ೧. ಪಕ್ಷಗಳು ಬಲಿತಿಲ್ಲ, ಹಾರಿಕೆ ಕಲಿತಿಲ್ಲ (ಸವೀಗೀ. ೩೩-೬೨೭). ೨. ನೆಗೆತ; ಲಂಘನ: ನೋಟಕರಿಗಾಶ್ಚರ್ಯಮಾಗೆ ಹಾರಿಕೆಗಳೊಳು ನೀಟನಿಂದೆಡಬಲಕೆ ಸುತ್ತಿ (ಕೃಷ್ಣವಿ. ೫-೧೧೭); ವಿರಿಂಚಿಮಹಾರಾಜರು ಒಂದೇ ಹಾರಿಕೆಗೆ ಮನೆಯೊಳಗಿಂದ ಹೊರಗೆ ಬಂದರು (ಕುಂಹಿಂ. ೩೩). ೩. (ಆಲಂ) ವಿಷಯವನ್ನು ಮರೆಸುವಿಕೆ; ತೇಲಿಸುವಿಕೆ: ನೇರಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಅವರು ಕೊಟ್ಟ ವಿವರಣೆ ಕೇವಲ ಹಾರಿಕೆಯದಾಗಿತ್ತು (ರೂಢಿ). ಹಾರಿಕೆಯ ಉತ್ತರ = ವಿಷಯವನ್ನು ಮರೆಸಿ ಕೊಡುವ ಉತ್ತರ; ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಉತ್ತರ: ಮೂಸಬ್ಬ ಹಾರಿಕೆಯ ಉತ್ತರ ಕೊಟ್ಟನೆ ಹೊರತು ನೇರ ಮಾತಾಡಲಿಲ್ಲ (ಒಬ್ಬಳು. ೮೩); ಅವರು ಹಾರಿಕೆಯ ಉತ್ತರ ಕೊಟ್ಟರು (ಗಂಮಾಯಿ. ೨೯೮). ಹಾರಿಕೆಯ ಮಾತು = ವಿಷಯವನ್ನು ಮರೆಸಿ ಆಡುವ ಮಾತು: ನನಗೆ ಹಾರಿಕೆಯ ಮಾತು ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ, ಸ್ಪಷ್ಟವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸು (ರೂಢಿ). ಹಾರಿಕೆಯ ಸುದ್ದಿ = ಸ್ಪಷ್ಟವಲ್ಲದ ಸಮಾಚಾರ: ಹಾರಿಕೆಯ ಸುದ್ದಿಗಳಿಂದಲೆ ಸೇರಿಕೆಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ಪ್ರಸಾರ ಮಾಡುವ ಪ್ರಚಾರಕರೂ ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ವಾಚಕವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುತ್ತಾರೆ (ಸಾಹಿಸಂ. ೧೯೭). [ಹಾಱು₁ (< ಪಾಱು₁) + -ಇಕೆ]

ಹಾಱಿಸು 'ಪಾಱಿಸು' ನೋ.

ಹಾಱು₁ 'ಪಾಱು₁' ನೋ.

ಹಾಱು₂ 'ಪಾಱು₂' ನೋ.

ಹಾಱುಗಣೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಣ; ಹಾರಿ ಬರುವ ಕಣೆ: ಹಾಱುಗಣೆಗಳ ಹರಿಸಿ ಹೆಮ್ಮೆಯ ಬೀಱ ಚದುರಿಗತನವ ಮೆಱೆದರೆ ನೀಱನೆಂಬರೆ ನಿನ್ನನೆನುತಚ್ಚನು ಧನಂಜಯನ (ಜಿವ್ಯಾಕ. ೨೨-೩೦). [ಹಾಱು₁ (< ಪಾಱು₁) + ಕಣೆ₁]

ಹಾಱುಗುಪ್ಪೆ 'ಪಾಱುಂಗುಪ್ಪೆ' ನೋ.

ಹಾಱುವಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ: ಸಿಡಿವವಲೆ ಸಿಲುಕುವಲೆ ಹಾಱುವಲೆ ಜಾಱುವಲೆ . . . ಗೂಢವಲೆ ಮಡಿಕೆವಲೆ ಮಂದಸಿನವಲೆಯ ಹೊಱೆಗಳ ಬೇಡವಡೆ ನೆರದುದೇನೆಂಬೆನು (ಹಚಿಕಾ. ೫-೮). [ಹಾಱು₁ (< ಪಾಱು₁) + ಬಲೆ₁]

ಹಾಱಂಬಡು 'ಪಾಱಂಬಡು' ನೋ.

ಹಾೞ್ 'ಪಾೞ್' ನೋ.

ಹಾೞೂರ್, ಹಾಳೂರು (ನಾ). ಹಾಳುಬಿದ್ದ ಊರು; ನಾಶವಾದ ಹಳ್ಳಿ: ಈಕೆ . . . ಒಣಗುಟ್ಟಚಿತ್ರತಿದ ಪತ್ರಿದ ಹಾೞೂರ ನಾಯಂತೆ ತೊನ್ನರ ತುಟಿಯಂತೆ . . . ತನ್ನ ದೌರ್ಭಾಗ್ಯಮಂ ಬೇಟದ ಮೇಲೆ ನೆವಮಿಕ್ಕಿದಪಳ್ (ಲೀಲಾವ. ೨-೧೧೬ ವ). ಹಾಳೂರು: ಮಾಟವಿಲ್ಲದವನ ಭಕ್ತಿ ಹಾಳೂರ ಮುಂದಿಟ್ಟಿಹ ಕೋಳದಲ್ಲಿ ಕಾಲನಿಟ್ಟು ಕೀಲ ಜಡಿಕೊಂಡಂತಾಯಿತ್ತು (ಶೂನ್ಯಸಂ. ೨೨೮-೩೦); ಧನಕನಕವುಳ್ಳನಕ ದಿನಕರನ ವೋಲಕ್ಕು ಧನಕನಕ ಹೋದ ಮಱುದಿನ ಹಾಳೂರ ಶುನಕನಂತಕ್ಕು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೨೨೭); ಹಾಳೂರಿಗೆ ಉಳಿದವನೇ ಗೌಡ (ಗಾದೆ). [ಹಾೞ್₀ (< ಪಾೞ್) + ಊರ್]

ಹಾೞ್ಮನೆ 'ಪಾೞ್ಮನೆ' ನೋ.

ಹಾೞ್ಮನೆಹಾಟ 'ಪಾೞ್ಮನೆಪಾಟ' ನೋ.

ಹಿಂ 'ಪಿನ್' ನೋ.

ಹಿಂಕಾರ (ನಾ). ೧. ಸಾಮಗಾನದ ಒಂದು ಪ್ರಭೇದ: ಉದ್ಗೀಥ, ಪ್ರಸ್ತಾವ, ಹಿಂಕಾರ, ಪ್ರತಿಹಾರ, ನಿಧನವೆಂಬ ೫ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಸಾಮಗಾನವು ಭಾಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು (ಹಸಾರ. ೬-೧೪ ತಾತ್ಪರ್ಯ). ೨. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಒಂದು ಹೆಸರು: ಗೋವುಗಳೊಳುದ್ಗೀಥನಿಹ ಪ್ರಸ್ತಾವ ಹಿಂಕಾರೆರಡು ರೂಪದಲಾವಿಯ ಜಗದೊಳಗಿಹನು ಪ್ರತಿಹಾರಂ ಹಯಗಳೊಳು (ಹಸಾರ. ೬-೧೪). [ಸಂ.]

ಹಿಂಕೋರೆ (ನಾ). ಖಡ್ಗಯುದ್ಧದ ಒಂದು ವರಸೆ; ಕತ್ತಿಯನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಓರೆಯಾಗಿ ಬೀಸುವಿಕೆ: ತಳಸಂಚು ಮೇಲ್ವಂಚು ಹಿಂಕೋರೆ ಮುಂಕೋರೆ ಬಲಸನ್ನೆಯೆಡದ ಸನ್ನೆಯೊಳು ಅಲಗ ನೀಡಿದರಲಗಿನೊಳಾಂತು ನೆಗೆದು ಮೈ ಹೊಳೆದು ತಪ್ಪಿಸಿದನಲ್ಲವನು (ಭರಚ. ೬೩-೨೭). 'ಮುಂಕೋರೆ' ಪರಾ.
[ಹಿಂ (< ಪಿನ್) + ಕೋರೆ₁]

ಹಿಂಗಚ್ಚೆ (ನಾ). ನಡುಪಟ್ಟಿಯ ಹಿಂಭಾಗಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿಸಿದ ಪಂಚೆಯ ಅಥವಾ ಸೀರೆಯ ತುದಿ; ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿಸಿದ ಕಚ್ಚೆ: ಇನ್ನು ಸಂಶಯವಿಲ್ಲನುತ ಚಿತ್ತಂ ನಲಿದು ಹಿಂಗಚ್ಚೆಯೊಳಿಸವ ತನ್ನ ಕುಡುಗೋಲಂ ತೆಗೆದು ಕೊರಳಂ ಪಱಿದುಕೊಳುತಿರಲು (ಬಸಪು. ೨೭-೧೮). [ಹಿಂ (< ಪಿನ್) + ಕಚ್ಚೆ]

ಹಿಂಗಟ್ಟು (ನಾ). ೧. (ಕೈಗಳನ್ನು ಶರೀರದ) ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ಹಾಕುವ ಕಟ್ಟು,— ಬಂಧನ: ತೋಳ ಹಿಂಗಟ್ಟುಗಳ ಮೋಱೆಯ ಕಾಳಿಕೆಯ ಬಿಡುವಲೆಯ

ನೀರೊಳ್‌ವಾಲಿಗಳ ಕುರುಭೂಪನಿದ್ದನು ತಮ್ಮದಿರುಸಹಿತ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೨೧-೧); ಸದೆದ ಭಟರನೆಲ್ಲ ಕದುಬ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಒಡೆದು ಹಿಂಗಟ್ಟ ಕಟ್ಟಿದರು (ಸಾಂದಕಾ. ೮-೬೭). ೨. ಹಿಂದಿನ ಸ್ಥಳ; ಹಿಂಭಾಗ: ಬಳಕನ ಬಳಗದಂತೆ ನಿಂದ ಬಲ್ಲ ಬಲ್ಲಣಿಯ ಹಿಂಗಟ್ಟಿನೊಳೆ ಮುಂಕಣಿಸಿ ನೆಗಪಿದ ಸಬಳಂಗಳ . . . ಕೊಂತಕಾಬಿರ ತಿಂತಿಣಿಯ ನಡುವೆ (ಗಿಲಕ. ೬-೫೫ ವ). ೩. ಕೊಳದ ಒಡ್ಡಿನ ಹೊರಭಾಗ: (೩). [ಹಿಂ (< ಪಿನ್) + ಕಟ್ಟು₁]

ಹಿಂಗಟ್ಟುಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). (ಕೈಗಳನ್ನು ಶರೀರದ) ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟುಗಳನ್ನು ಹಾಕು; ಬಂಧಿಸು: ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಹಿಂಗಟ್ಟುಕಟ್ಟಿ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಸೆರೆಯಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟರೆ ಕೃಷ್ಣನ ಸಹಾಯ ಪಾಂಡವರಿಗೆ ತಪ್ಪಿ ಅವರು ಓಡಿ ಹೋಗುವರು (ನೀಚಿಟು. I. ೧೧). [ಹಿಂಗಟ್ಟು + ಕಟ್ಟು₁]

ಹಿಂಗಟ್ಟುಮುರಿ (ನಾ). ಕೈಗಳನ್ನು ಶರೀರದ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟಿರುವಿಕೆ: ಚಿತ್ರಸೇನಾದಿ ಗಂಧರ್ವರು ನಿನ್ನನ್ನು ಹಿಂಗಟ್ಟುಮುರಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವಾಗ ಅರ್ಜುನನು ನಿಗ್ರಹಿಸಿಕೊಂಡುದು ತಿಳಿಯದೇ (ಕೃವಾಭೀ. ೧೫೩): ಆತನ ಹಿಂದೆ ಹಿಂಗಟ್ಟುಮುರಿಯುಳ್ಳ ಪುರುಷನನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಇಬ್ಬರು ಕಾವಲುಗಾರರೂ ಬರುವರು (ಶಾಕುಂತ. ೭೫). [ಹಿಂಗಟ್ಟು + ಮುರಿ₁ (< ಮುರಿವು)]

ಹಿಂಗಟ್ಟುಮುರಿಕಟ್ಟು 'ಹಿಂಗಟ್ಟುಮುರಿಗಟ್ಟು' ನೋ.

ಹಿಂಗಟ್ಟುಮುರಿಗಟ್ಟು, ಹಿಂಗಟ್ಟುಮುರಿಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). = ಹಿಂಗಟ್ಟುಕಟ್ಟು: ಕಾಲನನು ಹಿಂಗಟ್ಟುಮುರಿಗಟ್ಟಿ ಸೆಳೆತಂದು ಅವನ ಕಣ್ಣಿಯಲವಗೆ ಉರುಲ ಹಾಕುವ ನಾನು (ಶಕಾರ. ೬೭-೨೩); ಶಾಂತಿ ಇಲ್ಲದ ಹಗಲೂ,ನಿದ್ರೆ ಇಲ್ಲದ ಇರುಳೂ ನನ್ನನ್ನು ಹಿಂಗಟ್ಟುಮುರಿಗಟ್ಟಿ ಸರಪಣಿಯಿಂದ ಬಿಗಿಯುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲುಮಾಡಿದವು (ಸುಬಂಧ.II.೨೧೭). **ಹಿಂಗಟ್ಟುಮುರಿಕಟ್ಟು**: ಅಫ್ಜಲ್‌ಖಾನನು ಸೇನಾಪತಿಯಾಗಿ . . . ಶಿವಾಜಿಯನ್ನು ಹಿಂಗಟ್ಟುಮುರಿಕಟ್ಟಿ ತರುವುದಕ್ಕೆ ಬಿಜಾಪುರದಿಂದ ಹೊರಟನು (ಛತ್ರಶಿ. ೬೨); ಇಬ್ಬರು ಡಕಾಯಿತರು ಅವನ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು . . . ಹಿಂಗಟ್ಟುಮುರಿಕಟ್ಟಿ ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಮಧುರನ ಮನೆಯ ಹಿಂದೆ ಹೋಗಿ ಹಾಲಕ್ಕಿಯಂತೆ ಸಿಳ್ಳುಹಾಕಿದರು (ಬಂಕಿಮ.೧೪೦).
[ಹಿಂಗಟ್ಟುಮುರಿ + ಕಟ್ಟು₁]

ಹಿಂಗಡಿ (ನಾ). ೧. ಹಿಂದಿನ ಪ್ರದೇಶ,– ಸೀಮೆ. ೨. ಹಿಂಬದಿ; ಹಿಂಭಾಗ: ಹಿಂಗಡಿಯ ಬಲುಗಾರ ಖಳರ ಕರಾಂಗುಳಿಗಳಂತಿರುವನುಗಿದು ಶಿವಾಂಗನೆಯ ಮೇಲೆಚ್ಚಲು ಬಲು ಬಾಣವೃಷ್ಟಿಗಳ (ದೇವೀಮ.೩-೬). [ಹಿಂ (< ಪಿನ್) + ಗಡಿ₁]

ಹಿಂಗಡೆ 'ಪಿಂಗಡೆ' ನೋ.

ಹಿಂಗಣ (ನಾ). ಹಿಂಭಾಗ; ಹಿಂಬದಿ: ಅಂಗಾಲಿಗೆ ವಂಕಿಕ್ಕಿ ಮುಂಗಾಲಿಗೆ ಕಡಗವನಿಟ್ಟು ಉಂಗುಷ್ಟದಲ್ಲಿ ಉಂಗುರವ ಹಾಕಿ ಅಂಗಣಕ್ಕೆ ಬಂದು ನಿಂತು ಹಿಂಗಣಕ್ಕೆ ಮೊಲೆಕಟ್ಟುವಳು ಗಂಗಾಜನಕನ ಬಳಿಗೆ ಶೃಂಗರಿಸಿ ಬಂದು ನಿಂತಳು (ಪುರಂದ.೫-೪೩-೨).
[ಹಿಂ (< ಪಿನ್) + ಕಣ₁ (< ಕಳ₃)]

ಹಿಂಗಣ್ಣು (ನಾ). ೧. ಡೊಂಬರು ಹಾಕುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವರಸೆ; ಹಿಮ್ಮುಖವಾಗಿ ಹಾಕುವ ಲಾಗ: ಒಂದು ಗಣೇಮರದ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿ ಅಲ್ಲಿ ಲಾಗ, ಅಂತರಪಲ್ಟ, ಹಿಂಗಣ್ಣು, ಮುಂಗಣ್ಣು . . . ಮೊದಲಾದ ಸಾಹಸಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಮಾಡುತಿರಲಾಗಿ (ಅದೂಟ. ೧೬೭). ೨. ಈಜುವಿಕೆಯ ಒಂದು ವಿಧಾನ; ಹಿಮ್ಮುಖವಾಗಿ ಈಜುವಿಕೆ: ದೊಡ್ಡನ ಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಈಜುವುದೇ ನಮ್ಮ ಊರು ಹುಡುಗರಿಗೆ ದೊಡ್ಡ ಸಮಾರಂಭ. ಅಲ್ಲಿ ಹಿಂಗಣ್ಣು ಮುಂಗಣ್ಣು ಹಾಕುವುದರಲ್ಲಿ ನಿಸ್ಸೀಮನಾದವನಿಗೆ ಯಾವ ತುಂಬುಹೊಳೆಯಲ್ಲೂ ಭಯವಿಲ್ಲ (ಗರುಡಾ. ೧೬೨).
[ಹಿಂ (< ಪಿನ್) + ಕಣ್ಣು (< ಕಣ್)]

ಹಿಂಗತೆ 'ಪಿಂಗತೆ' ನೋ.

ಹಿಂಗರಣೆ (ನಾ).ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಹೊಡೆಯುವ ಲಾಗ: ಕೆಲವು ಎತ್ತರಕ್ಕೆ ಹಾರಿ ಹಿಂಗರಣೆ ಹೊಡೆದು ಕಳಕ್ಕೆ ಇಳಿಯುವುವು. ಕೆಲವು ಬಲು ದೂರ ಸಾಗಬಲ್ಲವು (ಬಾಲಪ್ರ. III. ೧೪೩). [?./ ತುಳು. ಹಿಂಗರನೆ = ಹಿಂದಕ್ಕೆ, ಹಿಂದೆ]

ಹಿಂಗರ್ತರಿ (ನಾ). ಖಡ್ಗಯುದ್ಧದ ಒಂದು ವರಸೆ: ನಿಂತುಕೊಂಡು ಪಾದದಲ್ಲಿ ಪಾದಪ್ರಕ್ಷೇಪವು ಮುಂಗರ್ತರಿಯೆಂಬುದು ಇದನ್ನೆ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಮಾಡಿದರೆ ಅದು ಹಿಂಗರ್ತರಿಯೆಂಬುದು (ಖಡ್ಗಟೀ.೪ ೩೯). 'ಮುಂಗರ್ತರಿ' ಪರಾ.
[ಹಿಂ (< ಪಿನ್) + ಕರ್ತರಿ]

ಹಿಂಗಾರ 'ಪಿಂಗಾರ' ನೋ.

ಹಿಂಗಾರಿ 'ಹಿಂಗಾರು' ನೋ.

ಹಿಂಗಾರಿಮಳೆ 'ಹಿಂಗಾರುಮಳೆ' ನೋ.

ಹಿಂಗಾರು, ಹಿಂಗಾರಿ (ನಾ). ೧. ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಬೀಳುವ ಕಡೆಯ ಮಳೆ: 'ಹಿಂಗಾರುಮಳೆ' ಪರಾ. ೨. ವರ್ಷದ ಕಡೆಯ ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ಈಶಾನ್ಯದಿಕ್ಕಿನಿಂದ ಬೀಸುವ ಗಾಳಿ; ಈಶಾನ್ಯವಾಣಿಜ್ಯಮಾರುತ: ಇವುಗಳಿಗೆ ಹಿಂದುಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಈಶಾನ್ಯ ಪರ್ಜನ್ಯ ಮಾರುತಗಳೆಂದೂ ಹಿಂಗಾರೆಂದೂ ಹೆಸರುಂಟು (ಭೂವಿವ. ೬೩). **ಹಿಂಗಾರಿ**: ೧. ಸಿಂಗಕ್ಕೆ ಗುರು ಬರಲು ಸಂಗರವು ಘನವಕ್ಕು . . . ಕಡೆಯ ಮಳೆ ಹಿಂಗಾರಿಯಕ್ಕು (ಸರ್ವಜ್ಞ.೧೫೪೮); ಒಕ್ಕಲಿಗರು ಹಿಂಗಾರಿಯ ಮಳೆಯನ್ನು ನಂಬಿದಷ್ಟು ಮುಂಗಾರಿಯ ಮಳೆಯನ್ನು ನಂಬುವುದಿಲ್ಲ (ಕಭಾಗ. ೨೦). [ಹಿಂ (< ಪಿನ್) + ಕಾರು₂ (< ಕಾರ್₂)]

ಹಿಂಗಾರುಮಳೆ, ಹಿಂಗಾರಿಮಳೆ (ನಾ).= ಹಿಂಗಾರು ೧: ದೊಡ್ಡಮರಗಳಿರುವ ಅಂತಹ ಕಾಡುಗಳಿಗೆ "ಮುಂಗಾರು, ಹಿಂಗಾರುಮಳೆಗಳ ಕಾಡುಗಳು" ಎಂದು ಹೆಸರು (ಭೂವಿವ.೨೮೧). **ಹಿಂಗಾರಿಮಳೆ**: ಮುಂಗಾರಿಮಳೆಗಳು ಮುಗಿದು ಹಿಂಗಾರಿಮಳೆಗಳು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವುವು (ಕನ್ನಚಾ. ೧೬೫). [ಹಿಂಗಾರು + ಮಳೆ (< ಮೞೆ)]

ಹಿಂಗಾಲ್ 'ಪಿಂಗಾಲ್' ನೋ.

ಹಿಂಗಾಲು 'ಪಿಂಗಾಲ್' ನೋ.

ಹಿಂಗಿಸು 'ಪಿಂಗಿಸು' ನೋ.

ಹಿಂಗು₁ 'ಪಿಂಗು₁' ನೋ.

ಹಿಂಗು₂ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಾಲಿನಿಂದ ತಯಾರಾಗುವ (ಅಡುಗೆ ಮತ್ತು ಔಷಧಿಗಳಿಗೆ ಬಳಕೆಯಾಗುವ) ಒಂದು ಪದಾರ್ಥ: "ಹಿಂಗು:, ರಾಮಠಂ-ಈ ೨ ಹಿಂಗು" (ಹಲಾಯು. ೧೧೧-೪೬೭); ಹಿಂಗು ವಚಾದ್ಯಯ ಮರಿಚ ವಿಳಂಗ . . . ಪಶುಮೂತ್ರದಿಂ ವೃಕ್ಷಗಳನಿಂಬಾಗಿ ಪೊರೆಯ ಕೀಟಾಪಹರಂ (ಲೋಕೋಪ. ೬-೧೧); ಕೊಡಸಿಗೆ ಚಿತ್ರಂ ಪಿಪ್ಪಲಿ ಒಡನತಿಬಚೆ ಶುಂಠಿ ಹಿಂಗು ಮುಸ್ತೆಗಳಂ ಕೂಡಿಡಿದಿಟ್ಟದರ ಕಷಾಯಂ ಕುಡಿದೊಡೆ ವಾತಾತಿಸಾರಮಂ ಪಿಂಗಿಸುಗುಂ (ಕಲ್ಯಾಕಾ.೪-೧೦); ಬಂಗಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಹಿಂಗು ಪಚ್ಚವಂತೆ (ಗಾದ). [ಸಂ.]

ಹಿಂಗುಕಣ್ಣು 'ಹಿಂಗುಗಣ್ಣು' ನೋ.

ಹಿಂಗುಗಣ್ಣು, ಹಿಂಗುಕಣ್ಣು (ನಾ). ಕಣ್ಣುಗಳು ಹಿಂಗಿ ಹೋಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ; ಕಣ್ಣಿನ ಒಂದು ರೋಗ: "ಜೀವಸತ್ವ A" ಯನ್ನು ಸರಿಯಾದ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಹುಡುಗರ ಆಹಾರದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ಹಿಂಗುಗಣ್ಣನ್ನು ತಡೆಯಬಹುದು (ನಿಮ್ಮದೃ. ೧೧). **ಹಿಂಗುಕಣ್ಣು**: (ಹಿಂಗುಕಣ್ಣುಗಳು) ಇಂಡಿಯ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಕಡೆ ಚಿಕ್ಕಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಈ ರೋಗವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ (ನಿಮ್ಮದೃ.೧೨೨). [ಹಿಂಗು₁ (< ಪಿಂಗು₁) + ಕಣ್ಣು (< ಕಣ್)]

ಹಿಂಗುಡಿ 'ಪಿಂಗುಡಿ' ನೋ.

ಹಿಂಗುಪತ್ರ (ನಾ).ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಇಂಗಳದ ಗಿಡ: "ಪಿಂಪಾ – ಅರಿಸಿನ, ಕುಂದುರುಷ್ಕ, ಹಿಂಗುಪತ್ರ" (ಒಷಧಿ. ೯೭). [ಸಂ.]

ಹಿಂಗುಪತ್ರಿ (ನಾ). ೧. ಇಂಗಿನ ಗಿಡದ ಎಲೆಗಳನ್ನು ಹೋಲುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಎಲೆಯಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಔಷಧಿ: (೩). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ಕುವರೀ-ಹಿಂಗುಪತ್ರಿ" (ಒಷಧಿ. ೩೫). [ಸಂ. ಹಿಂಗುಪತ್ರಿನ್]

ಹಿಂಗುಪತ್ರೆ (ನಾ). = ಹಿಂಗುಪತ್ರ: "ನಾಳಃ-ನಾಳಲು, ತಾಳೀಸಪತ್ರ, ಗಂಧರ್ವದೂರ್ವೆ, ಹಿಂಗುಪತ್ರೆ, ಬಳ್ಳಿಸೊಂಡೆ" (ಒಷಧಿ. ೮೫). [ಸಂ. ಹಿಂಗುಪತ್ರಾ]

ಹಿಂಗುರುಳು (ನಾ). ತಲೆಯ ಹಿಂಭಾಗದ ಕೂದಲು: ಹಡದವ್ವ ತನ್ನಗಳ ಮಡಿಲಲ್ಲಿ ಕೂರಿಸಿಕೊಂಡು ಹಾರೀದ ಹಿಂಗುರಳ ಬಿಗಿಬಾಚಿ (ಜಾನಪ. ೧೧೧).
[ಹಿಂ (< ಪಿನ್) + ಕುರುಳು₁ (< ಕುರುಳ್₁)]

ಹಿಂಗುಲ, ಹಿಂಗುಳ (ನಾ). ಪಾದರಸವನ್ನು ಗಂಧಕ, ಇಂಗಲೀಕಗಳೊಂದಿಗೆ ಬೆರಸಿ ಮಾಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ದ್ರವ್ಯ,– ವಸ್ತು; ರಸಗಂಧಕ; ರಸಸಿಂಧೂರ: ಚಂದ್ರ, ಹಿಂಗುಲ, ಅರಿದಾಳ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಬಣ್ಣದ ಮಸಿಗಳಾಗುತ್ತಿದ್ದುವು (ಕನ್ನಸಂ. ೪೪). **ಹಿಂಗುಳ**: "ಹಿಂಗುಳಂ, ಹಂಸಪಾದಂ, ಕುರುವಿಂದಂ - ಈ ೩ ಇಂಗುಲಿಕಂ" (ಪಲಾಯು. ೧೦೨-೪೭೭). [ಸಂ.]

ಹಿಂಗುಳ 'ಹಿಂಗುಲ' ನೋ.

ಹಿಂಗೂಡು (ಕ್ರಿ). ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸು,– ಸಿಕ್ಕಿಸು: ನೀವಿಯನೆತ್ತಿ ಹಿಂಗೂಡಿ ನಗಿಪ ಹಾಸ್ಯಭಾವದ ವಿಟನೊರ್ವನೆಸೆದ (ಕಂಸಮ. ೬-೧೨೬). [ಹಿಂ (< ಪಿನ್) + ಕೂಡು$_1$]

ಹಿಂಗೆಜ್ಜೆ (ನಾ). ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಿರುವ ಗೆಜ್ಜೆ: ಜಘನವನಲೆವ ನಿಱಿಗಳ ಹಿಂಗೆಜ್ಜೆಯ ಬಗಸೆಗಂಗಳ . . . ವಾರೆದುಱುಬಿನ ಸೌಂದರ್ಯದ ತಿಗುಳನಾರಿಯರೊಪ್ಪಿದರು (ಕಂಸವ. ೨೧-೮೪). [ಹಿಂ (< ಪಿನ್) + ಗೆಜ್ಜೆ]

ಹಿಂಗೆಯ್, ಹಿಂಗೈ (ನಾ). ಕೈಯ ಹಿಂಭಾಗ, - ಹಿಂಬದಿ: (೬). **ಹಿಂಗೈ**: "ಪಡಗೈ, ಪೆಡಂಗೈ, ಹಿಂದಿನ ಕೈ, ಹಿಂಗೈ" (ಗಂಗಾಮ. ೨೧೫); ನೀರನ್ನು ಕುಡಿದಾಗ ತನ್ನ ತುಟಿಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಹಿಂಗೈಯಿಂದ ಒರಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ (ಮಹಾತ್ಮಾ. ೧೯). [ಹಿಂ (< ಪಿನ್) + ಕೆಯ್$_2$]

ಹಿಂಗೈ 'ಹಿಂಗೆಯ್' ನೋ.

ಹಿಂಗೋಟು (ನಾ). (ಕರಾ) (ದೋಣಿಯ) ಹಿಂಭಾಗದ ತುದಿ,– ಕೊನೆ: ಐತಾಳರು . . . ಮೈತುಂಬ ಕೆಸರು ಬಳಿದವರಾಗಿ, ದೋಣಿಯ ಹಿಂಗೋಟಿನ ಮೇಲೆ ಸ್ಥಾಪಿತರಾಗಿದ್ದರು (ಮರಮ. ೧೧೧). [ಹಿಂ (< ಪಿನ್) + ಗೋಟು$_1$ (< ಗೊಂಟು)]

ಹಿಂಗೋಲು (ನಾ). ೧. ಕಡಿಮೆ ತೂಕ: "ಹಿಂಗೋಲು- ಹಿಂಗಾಣಿತೂಕ; ಕಡಿಮತೂಕ" (ಚಾಸಕೋ. ೫೬). ೨. ಗಾಡಿ, ನೇಗಿಲು ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಎಳೆಯಲು ಎತ್ತುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿದಾಗ ಅವುಗಳಲ್ಲೊಂದು ಹಿಂದೆ ಬೀಳುವುದು: ಯಾವಾಗಲೂ ಹಿಂಗೋಲಾಗುವ ಈ ಎತ್ತನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆಯದನ್ನು ಗಾಡಿಗೆ ಕಟ್ಟು (ರೂಢಿ). [ಹಿಂ (< ಪಿನ್) + ಕೋಲು$_1$ (< ಕೋಲ್$_1$)]

ಹಿಂಚನೂರು 'ಪಿಂಚನೂರ್' ನೋ.

ಹಿಂಚಾರಿ (ನಾ). ಯುದ್ಧದ ಒಂದು ವರಸೆ; ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಚಲಿಸುವಿಕೆ: ಹಿಂಚಾರಿಯೊಳು ತೂಗಿ ತಿವಿದನಾ ಪಡಿ ಕೊಡೆ ಹಂಚಿದಂತೆರಡು ಹೋಳಾಯ್ತು (ಭರತೇ. ೫೯-೬೯). [ಹಿಂ (< ಪಿನ್) + ಚಾರಿ$_2$]

ಹಿಂಚಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹಿಂದೆ ಉಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡು; ಹಿಂದೆ ಹಾಕು: ಉಕ್ಕಿನ ಯುಗದೊಳು ಯಾಂತ್ರಿಕಬಲವದ್ಧರ್ಮವ ಹಿಂಚಿಸಿ ಮುಂಬರಿಯೆ (ಅಮೃತಂ. ೫೫-೮); ಪ್ರಾಣವ ತುಳಿಯುತ ಮನಂ ಮೂಡಿತೋ ಮನಮಂ ಹಿಂಚಿಸಿ ಜ್ಞಾನಂ ಕೂಡಿತೊ (ಗಣೇಶ. ೨೧-೫೪೦). [ಹಿಂಚು (< ಪಿಂಚು$_1$) + - ಇಸು$_1$]

ಹಿಂಚು$_1$ 'ಪಿಂಚು$_1$' ನೋ.

ಹಿಂಚು$_2$ 'ಪಿಂಚು$_2$' ನೋ.

ಹಿಂಚೂಣಿ (ನಾ). ಹಿಂಭಾಗ; ಹಿಂಬದಿ: ಸುತ್ತಲಿನ ವಾಯು ಒತ್ತಡಕ್ಕಿಂತ ರೆಕ್ಕೆಯ ಮುಂಚೂಣಿಯಲ್ಲಿನ ಒತ್ತಡ ಹೆಚ್ಚಾಗಿಯೂ ಹಿಂಚೂಣಿಯಲ್ಲಿ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ (ಕವಿಕೋ. I. ೨೫೩). [ಹಿಂ (< ಪಿನ್) + ಚೂಣಿ (< ಚೂಳಿ$_1$)]

ಹಿಂಚೆ (ಅ). ಅನಂತರ; ತರುವಾಯ: ಮುಂಚೆ ಕಿನ್ನರ ಶರಣನಸುವಂ ಹಿಂಚೆ ಬಸವರಸನ ಹರಣವಂ ಪಂಚಮುಖನಲಿ ಪಡೆದು ಮೆಱೆದನು ಮಾಚಿದೇವಯ್ಯ (ಬಸವ. ೩೬ ಸೂಚನ).

ಹಿಂಚೆಮುಂಚೆ = ಅನಂತರ ಮತ್ತು ಮೊದಲು: ಇರುಳನಂಟಿಗೆ ಹಿಂಚೆಮುಂಚೆಗೆ ನಲಿವ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಬೆಳ್ಳಿಯೇ (ಮುತ್ತಕಂ. ೪೧-೧). [< ಹಿಂಚು$_1$ (< ಪಿಂಚು$_1$)]

ಹಿಂಜಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿಸು; ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಸರಿಸು: ಆ ಸಿಂಗರದ ನಿರ್ಮಲಿನ ರೂಹಿಗಾನಂಗನಂ ಹಿಂಜಗಿಸಿ ಪಡದ ಮಾಣಿಕ್ಯ ಜಿನಪುಂಗ ಮಾಂ ಪಾಹಿ ಪಾಹಿ (ಜಿನಮು. ೩೨-೧೫). [ಹಿಂ (< ಪಿನ್) + ಜಗಿಸು (< ಜರ್ಗಿಸು)]

ಹಿಂಜರಿ. 'ಪಿಂಜರಿ$_1$' ನೋ.

ಹಿಂಜರಿಕೆ (ನಾ). ಹಿಂದೆ ಸರಿಯುವಿಕೆ; ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟುವಿಕೆ: ಯಾವ ಹಿಂಜರಿಕೆಯೂ ಇಲ್ಲದ ಮುಂದೆ ನುಗ್ಗುವ ಕೆಚ್ಚು ಅವರಲ್ಲಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಹಿಂಜರಿ (< ಪಿಂಜರಿ$_1$) + - ಇಕೆ]

ಹಿಂಜರಿತ (ನಾ). = ಹಿಂಜರಿಕೆ: ಅವರ ಹಿಂಜರಿತದಿಂದ ಪರಿಣಾಮ ಕಟ್ಟಿತು (ರೂಢಿ). [ಹಿಂಜರಿ (< ಪಿಂಜರಿ$_1$) + - ತ$_2$]

ಹಿಂಜಾಪು (ನಾ). ಹಿಂದೆ ಇಟ್ಟ ಹೆಜ್ಜೆ: ಭಲೆ ಭಾಪು ಭಾಪು! ಹಿಂಜಾಪು ಕಿತ್ತಲೆ ಎತ್ತು, ಭಲೆ ಸಿದ್ಧಶಿಖರವನ್ನೇರು; ಹತ್ತು! (ಗಾ. ೨೦-೧೧). [ಹಿಂ (< ಪಿನ್) + ಚಾಪು$_1$]

ಹಿಂಜಾವ (ನಾ). ರಾತ್ರಿಯ ಕಡೆಯ ಭಾಗ; ಪ್ರಾತಃಕಾಲದ ಹಿಂದಿನ ಜಾವ: ಹಾಲೊಳಗೆಯಂಚನೊಳು ಸುಣ್ಣದ ಕುಱುಹನಿಕ್ಕಿ ಮೇಲೆ ಹೆಪ್ಪಂ ಬಿಟ್ಟು ಹಿಂಜಾವದೊಳಗೆಯಾ ಹಾಲು ನಸು ಹೆಱೆಯಾಗಲಾ ಹೆಪ್ಪ ತೆಗೆದು (ಸೂಪಶಾ. ೨-೯); ಮುಂಜಾವ ಧಾರೆಯಾಯ್ತೆರಡು ಜಾವದೊರ್ತಿ ರಂಜಿಸಿ ನಿದ್ರೆ ಹಿಂಗಿದುದು ಹಿಂಜಾವದೊಳು ಮತ್ತೆ ಹೊಸಬರಾಗಿದ್ದರದೇಂ ಚಾತಿಸುಖಿಗಳೊ ಜಗಕೆ (ಭರತೇ. ೪೧-೧೭೯). [ಹಿಂ (< ಪಿನ್) + ಜಾವ$_1$]

ಹಿಂಜಿ 'ಪಿಂಜಿ$_2$' ನೋ.

ಹಿಂಜಿಕೆ (ನಾ). ೧. ವಿಂಗಡಣೆ. ೨. (ಆಲಂ) (ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ) ಪರಿಶೀಲನೆ: ಈ ಹಿಂಜಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಬೇರೆಯವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳ ಚರ್ಚೆ ಕಲಮಟ್ಟಿಗೆ ಬರಬಹುದು (ಕಾವ್ಯಾ. ೫೨). [ಹಿಂಜು (< ಪಿಂಜು$_2$) +- ಇಕೆ]

ಹಿಂಜೀರ (ನಾ). ಆನೆಯ ಕಾಲನ್ನು ಕಟ್ಟಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಹಗ್ಗ,ಅಥವಾ ಸರಪಣಿ: "ನಿಗಳಃ, ಪಾದಬಂಧಃ, ಹಿಂಜೀರಃ, ಶೃಂಖಲಾ, ಅಂದಕಃ- ಈ ೫ ಆನೆಯ ಕಾಲ್ಗಟ್ಟು" (ಪಲಾಯು. ೬೬-೭೦). [ಸಂ.]

ಹಿಂಜು 'ಪಿಂಜು$_1$' ನೋ.

ಹಿಂಜೋಲಿ (ನಾ). ಹಿಮ್ಮುಖವಾದ ಚಲನೆ, – ಅಲುಗಾಟ: ಈ ಮುಂಜೋಲಿ ಹಿಂಜೋಲಿಯ ದೆಸೆಯಿಂದ ನಾನು ಬರೆವುದಾದರೂ ಆಟಿಗೊಮ್ಮೆ ಸೋಣಕ್ಕೊಮ್ಮೆ (ಕಂನಾಸಾ. ೧೨). 'ಮುಂಜೋಲಿ' ಪರಾ. [ಹಿಂ (< ಪಿನ್) + ಜೋಲಿ$_3$]

ಹಿಂಡಲ, ಹಿಂಡಳೆ, ಹಿಂಡುಳೆ, ಹಿಂಡ್ಲಿ (ನಾ). (ಸೌತೆಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ, ಕಹಿಯಾದ ಕಾಯಿಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಾಯಿ: ಮತ್ತಂ ಬಹುವಧೆಯಂತನೆ ಹಸಿಯಲ್ಲ (ಶುಂಠಿ) ಹಸಿ ಅರಿಸಿನ ಉಳ್ಳಿ ಕಬ್ಬು ಹಿಂಡಲ ಶೂರಣಗಣಸು ಕೆಸವು ನೆಯ್ನುಲು ತಾವರೆಯ ಗಡ್ಡೆ ಮೊದಲಾದನಂತ ಕಾಯಂಗಳಂ (ಪಸಾರ. ೬೧೭). **ಹಿಂಡಳೆ** : "ಪೀತಪುಷ್ಪೀ - ಹಿಂಡಳೆ, ಸೌತೆ, ಸಣಬು, ಹಾವುಮೆಕ್ಕೆ" (ಓಷಧಿ. ೯೯). **ಹಿಂಡುಳೆ**: "ಸೌರಾಷ್ಟ್ರಿಯೆನೆ ಹಿಂಡುಳೆ [ಪಾಠಾಂ. ಹಿಂಡು]"(ಮಂಗರಾ. ೪೪-೪೫). **ಹಿಂಡ್ಲಿ** : (೬). [?]

ಹಿಂಡಲಕಾಯಿ (ನಾ).ಸೌತೆ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಯಿ: ನಮ್ಮ ಪಾರ್ವತಕ್ಕ (ಹಿಂಡಲಕಾಯಿ ಹೊಟ್ಟೆಯವಳು) (ಮೂರುದಾ. ೨೪೧). [ಹಿಂಡಲ + ಕಾಯಿ$_4$ (< ಕಾಯ್$_4$)]

ಹಿಂಡಲು 'ಪಿಂಡಲು' ನೋ.

ಹಿಂಡಸೆ (ನಾ). (?): ಬೊಂಕೆಯ ಮಾದನ ಹಳ್ಳದಿಂ ತೆಂಕದಿಡಟಾರ್ಯ್ಯರ ಕಟ್ಟೆ ಮಸೆ ಕಲ್ಲ ಆಲದಿಂ ಊರ ಹಿತ್ತಿಲ ಹಿಂಡಸೆಯ ಕಟ್ಟ (ಎಕ. XIII, ಗುಬ್ಬಿ.'೩೦-೭೧; 1331). [?]

ಹಿಂಡಳೆ 'ಹಿಂಡಲ' ನೋ.

ಹಿಂಡಾಕಳು (ನಾ). ಹಸುಗಳ ಮಂದೆ ,– ಗುಂಪು: ಮರಳಿ ಹೊಡೆ ಹಿಂಡಾಕಳನು ಗೋವರನು ಬಿಡು . . . ಎಂದಬ್ಬರಿಸಿ ಕುರುಕುಲ ಬಾಯ ಬಿಟ್ಟುದು ರಾಯರಿದಿರಿನಲಿ (ಕುಮ್ವಾವ್ಯ. ೬-೩೫); ಕೊಂಡು ಬರಿಸಿದನಖಿಳವಸ್ತುಗಳನಮಲಮಣಿಮಂಡನಾಳಿಗಳಂ ವಿವಿಧ ದುಕೂಲಂಗಳಂ ಹಿಂಡಾಕಳಂ ಮಹಿಷಿಗಳನುತ್ತಮಸ್ತ್ರೀಯರಂ ಗಜ ಹಯಾವಳಿಯನು (ಪ್ರಮಿಭಾ. ೯-೧೯). [ಹಿಂಡು$_2$ (< ಪಿಂಡು$_2$) + ಆಕಳು (< ಆಕಳ್)]

ಹಿಂಡಾನೆ 'ಪಿಂಡಾನೆ' ನೋ.

ಹಿಂಡಿ$_1$ 'ಪಿಂಡಿ$_1$' ನೋ.

ಹಿಂಡಿ$_2$ 'ಪುಂಡಿ' ನೋ.

ಹಿಂಡಿಕೆ 'ಪಿಂಡಿಗೆ' ನೋ.

ಹಿಂಡಿಗೆ 'ಪಿಂಡಿಗೆ' ನೋ.

ಹಿಂಡಿಲು 'ಪಿಂಡಲು' ನೋ.

ಹಿಂಡಿಲ್ಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಒಟ್ಟಾಗಿ ಹೆಣೆದುಕೊಳ್ಳು; ಒಂದಾಗಿ ಕೂಡಿಕೊಳ್ಳು: ಎಳವುಲ್ಗಳಂ ಮೇದು ತಿಳಿನೀರನೀಂಟಿ ನೆಳಲೊಳ್ ಪಟ್ಟಿರ್ದು ಬೆಂದೇಳ್ವ ಲೋಳೆ ಹಿಂಡಿಲ್ಗಟ್ಟಿ ಮೇವಂ ಮಗುಳ್ಚಿ ಕಟ್ಟಿದಿರ ಪುಲಿಯಂ ತೊಟ್ಟನೆ ಕಂಡು ಭೋಂಕನೆಳ್ವ (ಗಿರಿಕ. ೧-೧೨೮ ವ). [ಹಿಂಡಿಲ್$_0$ (< ಪಿಂಡಲು) + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಹಿಂಡಿಸೊಪ್ಪು 'ಪಿಂಡಿಸೊಪ್ಪು' ನೋ.

ಹಿಂಡು$_1$ 'ಪಿಂಡು$_1$' ನೋ.

ಹಿಂಡು$_2$ 'ಪಿಂಡು$_2$' ನೋ.

ಹಿಂಡುಕೌಪ (ನಾ). ಅನೇಕವಾಗಿ ಹರಿದು ಚೂರುಚೂರಾದ ಬಟ್ಟೆ: ದಂಡಕೋಲಿನ ತುದಿಗೆ ಹಿಂಡುಕೌಪವ ಕಟ್ಟಿ ಮುಂಡೆಯರ ಕಂಡು ಮಿಡುಕುವ ಯೋಗಿಯ ಮಂಡೆ ಬೋಳೇಕೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೫೮೦). [ಹಿಂಡು$_2$ (< ಪಿಂಡು$_2$) + ಕೌಪ]

ಹಿಂಡುಗಂಕಣ 'ಪಿಂಡುಗಂಕಣ' ನೋ.

ಹಿಂಡುಗಟ್ಟಲೆ (ಅ). ಗುಂಪುಗುಂಪಾಗಿ; ಒಟ್ಟೊಟ್ಟಾಗಿ: ಬೆಳಗಾದರೆ ಮನೆಯ ಮುಂದೆ ಹಿಂಡುಗಟ್ಟಲೆ ಬಂದು ನಿಲ್ಲುತ್ತಾರೆ ಹಳ್ಳಿಯ ಜನ (ಮರಳಿ. ೭).

[ಹಿಂಡು$_2$ (< ಪಿಂಡು$_2$) + ಕಟ್ಟಲೆ$_0$]

ಹಿಂಡುಗಟ್ಟಿಗೆ (ನಾ). ಸೌದೆಯ ಹೊರೆ,– ಕಟ್ಟು: ಮನವೂಲೆಯದಂತೆ ಅಸಲನ ತೊಲೆಯ ಹಾಕಿ ಮೊಳೆಯ ಗಳುವ ಬೀಸಿ ಕೆಂದದ ಹಂಜರಗಟ್ಟಂ ಕಟ್ಟಿ ಹಿಂಡುಗಟ್ಟಿಗೆ ಗಳುವಿನ ಸಂದಿಯಲ್ಲಿ ಅಡಗಿತ್ತು (ಚಿಕ್ಕವ. ೨೧೧-೧೨). [ಹಿಂಡು$_2$ (< ಪಿಂಡು$_2$) + ಕಟ್ಟಿಗೆ$_1$]

ಹಿಂಡುಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪುಗಟ್ಟು; ಒಟ್ಟಾಗಿ ಸೇರು: ಅಡವಿಯಲ್ಲಿ ಹಿಂಡುಗಟ್ಟಿ ಕೊಂಡು ತಿರುಗುವ ಗೂಳಿ - ಆಕಳುಗಳ ಮಾಂಸದಿಂದ ಅವನು ಜೀವಿಸುತ್ತಿದ್ದನು (ಬಂಗಾಪ. ೨); ಹಿಂಡುಗಟ್ಟಿ ಜನವು ತಮ್ಮ ಕೈಕೆಲಸವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇವರ ಲಾವಣಿಗಳನ್ನು ಕೇಳುತ್ತಿರಲು ಸಾಕು (ಕನ್ನಜಾ. ೯೧). [ಹಿಂಡು$_2$ (< ಪಿಂಡು$_2$) + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಹಿಂಡುಗಣೆ (ನಾ). ಬಾಣಗಳ ಗುಂಪು,– ಸಮೂಹ: ಕಣೆಕಣೆಗೆ ತೆರಳಿದವು ಕಣೆ ಮಾರ್ಗಣೆಯನಣೆದವು ಹಿಂಡುಗಣೆ ಸಂದಣಿಗಣೆಯಲಕ್ಕಾಡಿದವು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೩-೭); ಹಿಂಡುಗಣೆಯಂ ಕವಿಸಿ ಮಂದಿಯಂ ಕೊಲುತಿರ್ದಂ . . . ಪುಂಡರೀಕಾಕ್ಷಸೂನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೨-೨೦). [ಹಿಂಡು$_2$ (< ಪಿಂಡು$_2$)+ ಕಣೆ$_1$]

ಹಿಂಡುಗಲಕ (ನಾ). ಗುಂಪನ್ನು ಕಲಕುವವನು, – ಚದುರಿಸುವವನು: ವೀರಬಾಹು ಮಹಾಮದೋನ್ನತದ ಹಿಂಡುಗಲಕನು ವ್ಯಗ್ರಕೇಶಿ . . . ಎಂಬತಿಬಲರು ಬಂದರು ರಾಯನೋಲಗಕೆ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ಓಗ್. ೪-೮).

[ಹಿಂಡು$_2$ (< ಪಿಂಡು$_2$) + ಕಲಕು$_1$ (< ಕಲಂಕು$_2$) +- ಅ$_7$]

ಹಿಂಡುಗವರು (ನಾ). ಕುಡಿಗಳ ಸಮೂಹ : ಗಂಡುಮಗನಂ ಪಡೆವನೆಂಬಕ್ಕಣಿಂದಮಾ ಪುಂಡರೀಕಾಕ್ಷಿ ಮಿಗೆ ರಚಿಸಿದಲರ್ವಂದರದ ಹಿಂಡುಗವರುಗಳೆನಲು ರಂಜಿಸಿತು ಗುಣವತಿಯ ಕುರುಳು ಮೋಹನದ ತಿರುಳು (ಚೆಂರಾಮ. ೩-೨೧).

[ಹಿಂಡು$_2$ (< ಪಿಂಡು$_2$) + ಕವರು$_0$ (< ಕವಲ್$_2$)]

ಹಿಂಡುಗೂಟ (ನಾ). ಒಟ್ಟಾಗಿ ಸೇರುವುದು; ಒಗ್ಗೂಡುವುದು: ದೈವವೀ ದ್ರೌಪದಿಗೆ ಸೀರೆಯನೀವುದಲ್ಲದೆ ಬಿಡಿಸಲಾಪುದೆ ದೈವ ತೊತ್ತಿರ ಹುರುಡುಗೆಲಸದ ಹಿಂಡುಗೂಟದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೫-೭). [ಹಿಂಡು$_2$ (<ಪಿಂಡು$_2$) + ಕೂಟ]

ಹಿಂಡುಗೂಡು 'ಪಿಂಡುಗೂಡು' ನೋ.

ಹಿಂಡುಗೊಳ್ 'ಪಿಂಡುಗೊಳ್' ನೋ.

ಹಿಂಡುದಲೆ (ನಾ). ತಲೆಗಳ ಗುಂಪು,– ಸಮೂಹ.

ಹಿಂಡುದಲೆಯವ = ಹೆಚ್ಚುಸಂಖ್ಯೆಯ ತಲೆಯುಳ್ಳವನು; ರಾವಣ: ಹಿಂಡುದಲೆಯವನಣುಗ ಹನುಮನ ಚಂಡಿಕೆಯ ಹಿಡಿದೆಳೆದು ಬಗ್ಗಿಸೆ ಗಂಡುಗಲಿ ಮುಳಿದವನ ಮುಡಿಯನು ಹಿಡಿದು ಬೀಸಿದನು (ಕಾಶಿರಾ. ೨೮-೪೯). [ಹಿಂಡು$_2$ (< ಪಿಂಡು$_2$) + ತಲೆ$_1$]

ಹಿಂಡುಮಾತು 'ಪಿಂಡುಮಾತು' ನೋ.

ಹಿಂಡುವಕ್ಕಿ (ನಾ). ಪಕ್ಷಿಗಳ ಗುಂಪು, – ಸಮೂಹ : ಹಿಂಡುವಕ್ಕಿಯನೊರಸಲೆರಗುವ ಗಂಡುಸಾಳುವನಂತೆ ಖಳನುದ್ದಂಡದರ್ಪದಿ ಗದೆಯಲಿಡೆ (ಆಸಂರಾ. ೧-೧೦-೨೨).

[ಹಿಂಡು$_2$ (< ಪಿಂಡು$_2$) + ಪಕ್ಕಿ]

ಹಿಂಡುವಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ: ದಂಡಿವಲೆಗಳ ತೊಡಕುವಲೆಗಳ ಹಿಂಡುವಲೆಗಳ ಮಯದಂಟನ ಮಂಡವಿಗೆಬಲೆಗಳ ಕಿರಾತರು ಕೆದಱಿತಗಲದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೩-೨೩). [ಹಿಂಡು$_2$ (< ಪಿಂಡು$_2$) + ಬಲೆ$_1$]

ಹಿಂಡುಹೊಳಹು (ನಾ). ಅಧಿಕವಾದ ಕಾಂತಿ, - ಪ್ರಕಾಶ: ಕಂಡ ಮೃಗ ಮೃದಗೆಯದಿಕ್ಕೆಯ ಹಿಂಡುಹೊಳಹಿನ ಹುಲಿಯ ಮೇಕೆಯ ಮಿಂಡವಂದಿಯ ಲಾವಣಿಗೆಯ ಲುಲಾಯ ಲಾಲನೆಯ . . . ತೋಱಿಸುವನೇಳಂದನಿಲಜಗೆ ಸುಡಿದ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೩-೧೮).

[ಹಿಂಡು$_2$ (< ಪಿಂಡು$_2$) + ಹೊಳಹು (< ಪೊಳೆವು)]

ಹಿಂಡುಳಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ: ಬಿಳಿಯ ಸಾಸುವೆ, ಹಾವಿನ ಹೆರ, ಹಿಂಡುಳಿಕೆಯ ಕಾಯಿ, ಹೀಲಿ, ಮಂಡೆಯ ನವಿರು, ಕಾಲುಗುರು, ಕೈಯುಗುರು . . . ಇವಂ ಧೂಪವಿಕ್ಕುವುದು (ಬಾಲಚಿ. ೧೩೮-೧೮). 'ಹಿಂಡಲಕಾಯಿ' ಪರಾ.

[< ಹಿಂಡುಳಿ?]

ಹಿಂಡುಳಿ 'ಹಿಂಡಲ' ನೋ.

ಹಿಂಡೆ 'ಪಿಂಡು$_2$' ನೋ.

ಹಿಂಡೆಕೂಳು 'ಪಿಂಡುಗೂಟು' ನೋ.

ಹಿಂಡೆತ್ತು (ನಾ). ೧. ಎತ್ತುಗಳ ಮಂದೆ,- ಗುಂಪು: "ಕಟ್ಟಿ ಹೇಱಿತ್ತುವಂ ದೌವರಿಕನೆನಿಕುಮಾ ಗಂಟಿಕ್ಕುವಂ ಶಣಗನಕ್ಕು ಹಿಂಡೆತ್ತಾಗೆ ಕೊಟ್ಟಿಗೆಯೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೨-೩); ಗಂಡಸಾ ಗುಣವನ್ನು ಕಂಡೆನೆಂಬೊಳು ಜಾಣೆ ಹಿಂಡೆತ್ತಿನೊಳಗೆ ಬಸವಾನ ಪಾದಾವ ಕಂಡೆನೆಂಬೋಳು ಕಡುಜಾಣೆ (ಹಳ್ಳಿಯ. ೧೩೮). ೨. ಮಂದೆಯಲ್ಲಿ ಇರುವ ಎತ್ತು; ಹಿಂಡಿನೊಡನೆ ಇರುವ ಎತ್ತು: ಬಂಡೀಯ ತರಸೀರಿ ಹಿಂಡೆತ್ತ ಹಿಡಿಸೀರಿ ಬಂಡೀಗೆ ಬಟ್ಟ ಇಡಸೀರಿ ಗಟ್ಟಾದ ಬಂಡಿ ಹರಿದಾವು ಹೊರಕಾಗಿ (ಹಳ್ಳಿಯ. ೪೯).

[ಹಿಂಡು$_2$ (< ಪಿಂಡು$_2$) + ಎತ್ತು$_2$ (< ಎಱು$_1$)]

ಹಿಂಡೇಳ್ (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪಾಗಿ ಏಳು, - ಮೇಲೇರು: ಹಂಸದಿಂ ನಾರದಂ . . . ಹಿಂಡೇಳ್ವಾನಂದ ರೋಮಾಂಚದ ಪೊದಕೆಗಳಂ ತಾಳ್ದು ನಿಂದಿರ್ದು (ಗಿರಿಕ. ೪-೪೫).

[ಹಿಂಡು$_2$ (< ಪಿಂಡು$_2$) + ಏಳ್$_1$ (< ಏೞ್$_1$)]

ಹಿಂಡೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಗುಂಪು ಚದುರು; ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾಗು: ಕದಡಿತೀ ಬಲ ರೋಮಪುಳಕವ ಹೊದೆದುದಾ ಬಲ ಹಿಂಡೊಡೆದು ನೆಱೆ ಕದುಬಿತೀ ಬಲ ನೆರೆದುದಾ ಬಲ ನರನ ರಥ ಸುಳಿಯೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೩-೪೭); ಹಿಂಡೊಡೆದು ಗಜಸೇನೆ ಮುಮ್ಮುಳಿಗೊಂಡು ಮುರಿದುದು ಮುಳಿದು ಭೀಮನ ಗಂಡುಗೆಡಿಸುವರಲ್ಲ ಕೌರವದಳದ ಸುಭಟರಲಿ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೦-೧೮). ೨. ಗುಂಪಿನಿಂದ ಬೇರೆಯಾಗು; ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗು: ಬೆದರ್ದು ತಡವರಿಸುತ್ತ ಪುಲಿಸುಳುಹಿಗಂ ಹರಿಣಯದೆಗೆಟ್ಟು ಹಿಂಡೊಡೆದು ಚೆಲ್ಲವರಿದಂದದಿಂ (ನವಮೋ. ೭-೨೩); ಉದಕದಿಂದೆದ್ದು ಖೋಯಿಡೆ ಬಗ್ಗಧ್ವನಿಗೇಳಿ ಹುಲ್ಲೆ ಹಿಂಡೊಡೆದಂದದಿ ಬೆದರಿದವರುಗಳ ಬೆದರಿಸಲು (ನವಮೋ. ೧೦-೫೦); ಹಿಂಡೊಡೆದ ಆಕಳು ಕಂಡ ಕಡೆ (ಗಾದ). [ಹಿಂಡು$_2$ (< ಪಿಂಡು$_2$) + ಒಡೆ$_1$]

ಹಿಂಡ್ಲಿ 'ಹಿಂಡಲ' ನೋ.

ಹಿಂತಲೆ 'ಹಿಂದಲೆ' ನೋ.

ಹಿಂತಾಲ, ಹಿಂತಾಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಾಳೆ; ಕಿರುತಾಳೆ; ಕಿರೀಚಲು: ಅಶೋಕ ವಕುಳ ತಿಲಕ ಹಿಂತಾಲ ತಮಾಲ . . . ಅನೇಕಾನೋಕಹಾನೀಕ ಕಮನೀಯ ಮುಮಂ (ಅಜಿಪು. ೭-೨೦ವ); ಹಾಲೆ ಹೊಂಗೇತಕಿ ವನಸಂಪಿಗೆ ಹಿಂತಾಲ ಹೆಮ್ಮರ ಕಮ್ಮರಗಳು . . . ಬನ್ನಿಗಳ್ಮೇಲಕದರಿ ಮುಸುಕಿಹುವು (ಕಂನಪಿ. ೧೮-೩೭); ಕರಗ ಸಂತಾಲ ಹಿಂತಾಲ ಮತ್ತಿ ತೇಗು . . . ಬಿಲ್ವಾದಿ ಬಹುವೃಕ್ಷಂಗಳಿಂದೆ ತುಂಬಿ (ಮಹಾವಿ. ೭-೧೮). **ಹಿಂತಾಳ**: ಫಳ ಕರ್ಪೂರ ಲವಂಗ ಲುಂಗ ಲವಳೀ ಹಿಂತಾಳ ಲಾಳೀ ತಮಾಳ ಲತಾಸುಂದರನಂದನಕ್ಕಳುರೆ ಮುಂ ತನ್ನರ್ಚಿಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೮೭); ಹಿಂತಾಳ ತಾಳ ತಮಾಲ ತಡಸುಗಳ . . . ನಾನಾಭೂರಿಭೂಜಗಳಿಂದ ಹೊಯ್ದಾಡಿದರು ಸಮರದಲಿ (ತೊರರಾ. ೪-೪-೨೩). [ಸಂ.]

ಹಿಂತಾಲಿ, ಹಿಂತಾಳಿ (ನಾ). = ಹಿಂತಾಲ: "ಕರತಾಳಿ ಹಿಂತಾಲಿ [ಪಾತಾಂ. ೪] ತಾಳಿಯೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೫-೧೫). **ಹಿಂತಾಳಿ:** "ನೀಲತಾಳ - ತಾಳಮರ, ಹಿಂತಾಳಿ" (ಓಷಧಿ. ೮೮). [< ಸಂ. ಹಿಂತಾಲ]

ಹಿಂತಾಳ 'ಹಿಂತಾಲ' ನೋ.

ಹಿಂತಾಳಿ 'ಹಿಂತಾಲಿ' ನೋ.

ಹಿಂತಾಳೆ (ನಾ). = ಹಿಂತಾಲ: "ತಾಳೀ - ತಾಮ್ರವಲ್ಲಿ, ಹಿಂತಾಳೆ, ಶ್ರೀತಾಳೆ" (ಓಷಧಿ. ೬೭). [ಸಂ. ಹಿಂತಾಲ]

ಹಿಂತಿಕ್ಕು 'ಪಿಂತಿಕ್ಕು' ನೋ.

ಹಿಂತಿರುಗು 'ಪಿಂದಿರುಗು' ನೋ.

ಹಿಂತುದಿ 'ಹಿಂದುದಿ' ನೋ.

ಹಿಂತೆ 'ಪಿಂತೆ$_2$' ನೋ.

ಹಿಂತೊಡೆ 'ಹಿಂದೊಡೆ' ನೋ.

ಹಿಂತೋಟ (ನಾ). ಹಿಂದುಗಡೆಯಲ್ಲಿ ಇರುವ ಉದ್ಯಾನವನ; ಹಿಂಬದಿಯ ತೋಟ: ಇಂತೆಂದು ಮರುಮರುಗಿ ಬೊಂಕುತಲ; ಪರತಂತ್ರ ತಾಂ ತೋರದಿರ,- ಕುತಂತ್ರಕ ಶರಣುಬಂದು, ಸಂತಸವ ತಳೆದು, ನರ ಸಂತೆಕಟ್ಟೆಯ ಬಳಿಯ ಹಿಂತೋಟ ಕೈದಿ ನೆರೆದಗೋರೆದುದಿಂತು (ಕಾವ್ಯ. ೪೨-೪).

[ಹಿಂ (< ಪಿನ್) + ತೋಟ$_1$ (< ತೋಂಟ)]

ಹಿಂದಟ್ಟು 'ಪಿಂತಟ್ಟು' ನೋ.

ಹಿಂದಡ (ನಾ). ಹಿಂಭಾಗ: ಹೆಡಗಯ್ಯ ಬಿಗಿದ ನೇಣಂ ಕೊಯ್ದು ಬಿಸುಟು ನಿಡುದಡದಲ್ಲಿ ಮೂಡ ಮುಂತಾಗಿ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ ಹಿಂದಡದಲ್ಲಿ ಕುಸಿದು ನೀಡಡಿಯಿಟ್ಟು ನಿಂದು ಖಡ್ಗವ ಸೆಳೆದಂ ಜಡಿದು ನೋಡಿ (ಹಚಕಾ. ೧೩-೧೨).

[ಹಿಂ (< ಪಿನ್) + ದಡ$_3$ (< ತಡ$_2$)]

ಹಿಂದಡಿ (ನಾ). ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಇಡುವ ಹೆಜ್ಜೆ: 'ಹಿಂದಡಿಯಿಡು' ಪರಾ. [< ಪಿಂತಡಿ]

ಹಿಂದಡಿಯಿಡು (ಕ್ರಿ). ಹಿಂದೆಸರಿ; ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟು: ತೂಲಗಿ ಹಿಂದಡಿಯಿಡಲು ಕೀಚಕನಳು ಕದ್ಯತಂದಬುಜವದನೆಯ ಬಳಿಗೆ ಬಂದನು (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೨-೧೭). [< ಪಿಂತಡಿಯಿಡು]

ಹಿಂದಲು 'ಪಿಂತು' ಪರಾ.

ಹಿಂದಲೆ 'ಪಿಂದಲೆ' ನೋ.

ಹಿಂದವಿ (ನಾ). ಹಿಂದೀಭಾಷೆ: ಈಗ ಇಂಗ್ಲಿಷ್‌ಭಾಷೆ ಹೇಗೋ, ಆಗ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರ ಅಥವಾ ಹಿಂದವಿಯು ಹಾಗೆ ರಾಜಭಾಷೆ ಎನ್ನಿಸಿಕೊಂಡಿತ್ತು (ಮೂಮರಾ. ೨೯); ದರಬಾರಿನ ಕಾಗದಪತ್ರಗಳೆಲ್ಲಾ ಹಿಂದವಿಯಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ನಡೆಯುತಾ ಇದ್ದ ಕಾರಣ ಪುಣ್ಯವಂತರಾದ ಮೇಲುತರದ ಜನರು ತಮ್ಮ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಹಿಂದವಿಯನ್ನು ಕಲಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಮುಸುಗ. ೧೫).

ಹಿಂದವೀದಫ್ತರ = ಹಿಂದೀಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಬರೆಯಲಾಗಿರುವ ಕಾಗದಪತ್ರ: ಕೃಷ್ಣರಾಯನು ನವಾಬರ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಚಾಲಾಕಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಹಿಂದವೀದಫ್ತರದ ಕೆಲಸವು ಅವನಿಗೆ ನೇಮಕವಾಯ್ತು (ಮಹಾಪಂ. I, ೨೨೨). [← ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಹಿಂದವೀ]

ಹಿಂದಳ 'ಪಿಂತು' ಪರಾ.

ಹಿಂದಾಡು 'ಹಿಂದೆಯಾಡು' ನೋ.

ಹಿಂದಿ (ನಾ). ಉತ್ತರಭಾರತದ ಕೆಲವು ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿರುವ, ಭಾರತದ ರಾಷ್ಟ್ರಭಾಷೆಯೆಂದು ಪರಿಗಣಿತವಾಗಿರುವ ಒಂದು ಭಾಷೆ; IP ಅನೇಕ ಸಂಸ್ಕೃತಶಬ್ದಗಳು, ತದ್ಭವಗಳು, ಅರೆಬಿಕ್, ಪರ್ಷಿಯನ್ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಈ ಭಾಷೆಯು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ. ಉತ್ತರಭಾರತದ ವ್ರಜ, ಅವಧಿ ಮುಂತಾದ ಉಪಭಾಷೆಗಳಿಗೂ ಇದು ಅನ್ವಯವಾಗುತ್ತದೆ: ಸಂಸ್ಕೃತದ 'ಸಿಂಧು' ಅಥವಾ 'ಸಿಂಧಿ' ಶಬ್ದಗಳು ಪರ್ಷಿಯನ್ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ 'ಹಿಂದ್' ಅಥವಾ 'ಹಿಂದಿ' ಆಗಿವೆ (ಭಾರದ. ೪೨೬). [← ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಹಿಂದೀ]

ಹಿಂದಿಕ್ಕು 'ಪಿಂತಿಕ್ಕು' ನೋ.

ಹಿಂದಿಡು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಹೆಜ್ಜೆಯನ್ನು) ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಇಡು; ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟು: ಅಡಿಯ ಮುಂದಿಡೆ ಸ್ವರ್ಗ ಅಡಿಯ ಹಿಂದಿಡೆ ನರಕ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೬೯೧). ೨. ಮರೆಮಾಡು; ಅಡಗಿಸು: ನಾನಿನ್ನು ಮುಂದೆ ಅಕ್ರಮಸಂಭಾವನೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ. ಲಂಚದ ಆಶೆಯಿಂದ ರಿಕಾರ್ಡುಗಳನ್ನು ಹಿಂದಿಡುವುದಿಲ್ಲ (ಪಂಚಪಾ. ೧೬೬).

[ಹಿಂದು$_1$ (< ಪಿಂತು) + ಇಡು$_1$]

ಹಿಂದಿರಿಸು 'ಪಿಂತಿರಿಸು' ನೋ.

ಹಿಂದಿರುಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹಿಮ್ಮುಖವಾಗಿ ತಿರುಗಿಸು; ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತೆರಳುವಂತೆ ಮಾಡು; ಮರಳಿಸು: ನದಿಯ ಪ್ರವಾಹವನ್ನು ಹಿಂದಿರುಗಿಸಿ ನದಿಮೂಲಕ್ಕೊಯ್ಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ (ಪುಗಸ. ೪). ೨. ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಕೊಡು; ವಾಪಸ್ಸುಮಾಡು: ಕತ್ತಿಯ ಒದೆಯನು ಹಿಂದಿರುಗಿಸಿದರೆ ನೋವಿನ ಬಹು ಪಾಲು ನಿನಗೆ (ಇಂಚಾಪ. ೭೭-೭೪).

[ಹಿಂದಿರುಗು (< ಪಿಂದಿರುಗು) + - ಇಸು$_3$]

ಹಿಂದಿರುಗು 'ಪಿಂದಿರುಗು' ನೋ.

ಹಿಂದೀಯ (ನಾ). ಹಿಂದುದೇಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು; ಹಿಂದೂಸ್ಥಾನದವನು: ಹಿಂದುಸ್ಥಾನವೇ ದಾಸ್ಯದಲ್ಲಿ ತೊಳಲಾಡುವವರೆಗೆ ಚಟಗಳಿಗೆ ದಾಸನಾಗದ ಹಿಂದೀಯನು ಯಾರು? (ಮುಂಗಾಪು. ೩೮). [< ಹಿಂದು$_2$]

ಹಿಂದು$_1$ 'ಪಿಂತು' ನೋ.

ಹಿಂದು$_2$, ಹಿಂದೂ (ನಾ). ಭಾರತದೇಶದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದು, ಅಲ್ಲಿಯ ಸನಾತನಧರ್ಮವನ್ನು ಆಚರಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಿರುವ ಜನಾಂಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ; IP ಇದು ಮುಸ್ಲಿಮರು ಭಾರತವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದಾಗ, ಇಲ್ಲಿನ ದೇಶೀಯರನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿ ಕರೆಯಲು ಬಳಸಿದ ಪದ: ಯದಕ್ಕೆ ಯಾವನಾನೊಬ್ಬ ತಪ್ಪಿದರೆ ಹಿಂದು ತಪ್ಪಿದರೆ ಕಾಸಿಯಲಿ ಆಕಳ ಕೊಂದ ಪಾಪಕೆ ಹೋಹರು (ಇಆ. IX, ೯೯-೫;?); ಹಿಂದು ಜೈನ ಮುಸ್ಲೀಮ ಕ್ರೈಸ್ತರಾವೊಂದೇ ಬಾಂಧವರೆಮ್ಮಾ ತಂದೆ ದೇವರೊಬ್ಬನೆ (ಗೀವಿಂ. ೪೭-೪); ನಾವು ಹಿಂದೂಸ್ತಾನದವರು; ನಾವು ಹಿಂದುಗಳು (ಮೀಟಮು. ೧೧). **ಹಿಂದೂ:** ಸರ್ವಜನಾಂಗದ ಶಾಂತಿಯ ತೋಟ, ರಸಿಕರ ಕಂಗಳ ಸೆಳೆಯುವ ನೋಟ. ಹಿಂದೂ ಕ್ರೈಸ್ತ ಮುಸಲ್ಮಾನ ಪಾರಸಿಕ ಜೈನರುದ್ಯಾನ (ಕೊಳಲು. ೧೦೭-೧೧); ಪುರಾತನಭಾರತದ ಹಿಂದೂವೈಭವಗಳನ್ನೂ ರಾಜ್ಯಭಾರವನ್ನೂ ಹಿಂದೂಗಳು ಮರೆಯಲಾರರಾಗಿದ್ದಾರೆ (ಇಸ್ಲಾಂಸಂ. ೨೭).

ಹಿಂದುರಾಯ ಸುರತ್ರಾಣ, ಹಿಂದೂರಾಯ ಸುರತ್ರಾಣ = ವಿಜಯನಗರದ ಕೆಲವು ರಾಜರು ಹೊಂದಿದ್ದ ಒಂದು ಬಿರುದು; IP 'ಸುರತ್ರಾಣ' ಎಂಬುದು ಮುಸ್ಲಿಮರ ರಾಜವಂಶದ 'ಸುಲ್ತಾನ' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಸ್ವೀಕಾರ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ ಬಿರುದುಸೂಚಕಪದ: ಹಿಂದುರಾಯಸುರತ್ರಾಣ... ಶ್ರೀವೀರಪ್ರತಾಪ ಹರಿಹರರಾಯರು (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೪೨೫-೪: 1401); ಹಿಂದುರಾಯಸುರತ್ರಾಣ ದುಷ್ಟಶಾರ್ದೂಲ ಮರ್ದ್ದನ; (ಎಕ. VI (R), ಕೃಷ್ಣರಾ. ೯೯-೬೩ ;1508); ಮೂರು ರಾಯರ ಗಂಡಾಂಕ: ಪರರಾಯಭಯಂಕರ: ಹಿಂದೂರಾಯಸುರತ್ರಾಣ ಇತ್ಯಾದಿ ಬಿರುದೋನತ: (ಎಕ. III (R), ಗುಂಡ್ಲುಪೇ. ೧೪೭-೩೦: 1448). [< ಸಂ. ಸಿಂಧು, ಸಿಂಧೂ]

ಹಿಂದುಗಡೆ$_1$ 'ಪಿಂದುಗಡೆ' ನೋ.

ಹಿಂದುಗಡೆ$_2$ (ಅ). ನಂತರ; ತರುವಾಯ: ಅದರ ಮಾತು ಹಿಂದುಗಡೆ. ಮೊದಲು ಕಾರಣವನ್ನಂತೂ ತಿಳಿಸು (ದಾಸಪು. ೬೭). [< ಹಿಂದುಗಡೆ$_1$]

ಹಿಂದುಗಳೆ 'ಪಿಂದುಗಳೆ' ನೋ.

ಹಿಂದುಗೊಳ್ 'ಪಿಂದುಗೊಳ್' ನೋ.

ಹಿಂದುಟಪಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ಅಮರಾ - ದೊಡ್ಡ ನೀಲಿ, ಹಿಂದುಟಪಿ, (೧) ವಕ್ಕಿಕಾಳೆ" (ಓಷಧಿ. ೪). [?]

ಹಿಂದುದಿ, ಹಿಂತುದಿ (ನಾ). ಹಿಂಭಾಗದ ತುದಿ; ಹಿಂಬದಿಯ ಅಂಚು: ಈ ತೋಪಿನ ಅಳತೆ ಮಾಪುಗಳು ಹ್ಯಾಗಂದರೆ ಉದ್ದ ೨೧ ಪೂಟು ೨ ಇಂಚು, ಹಿಂದುದಿಯಲ್ಲಿ ಹೊರಸುತ್ತಿನ ವ್ಯಾಸ ೪ ಪೂಟು ೪ ಇಂಚು (ಕಭಾಗ. ೫೨೭). **ಹಿಂತುದಿ:** ಒಂದೆರಡು ನಿಮಿಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಗಂಡಸು ಒಬ್ಬ ಹೆಂಗಸು ಎಡಬದಿಯಿಂದ ನಡೆದು ಬಂದು ರಂಗಭೂಮಿಯ ಹಿಂತುದಿಯ ಕಡೆಗೆ ಸಾಗುವರು (ಅಶ್ವಮೇ. ೨).

[ಹಿಂ (< ಪಿನ್) + ತುದಿ]

ಹಿಂದುದೇಶ, ಹಿಂದೂದೇಶ (ನಾ). ಭಾರತ; ಇಂಡಿಯಾ: ಹಿಂದುದೇಶದಲ್ಲಿ ಬೇಸಗೆಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯ ನೇರವಾಗಿ ಕರ್ಕಾಟಕ ಸಂಕ್ರಾಂತಿವೃತ್ತದ ಮೇಲೆ ಇರುತ್ತಾನೆ (ಭೂವಿವ. ೬೩). **ಹಿಂದೂದೇಶ:** ಇವನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಸಮಾಜ ಹಿಂದೂದೇಶದ ಕ್ರೈಸ್ತವ್ಯಕ್ತಿಯಾಯಿತು (ಭಾರಿತ. ೩೦೦). [ಹಿಂದು + ದೇಶ]

ಹಿಂದುವ (ನಾ). = ಹಿಂದೀಯ: ನಮ್ಮ ರಾಣುವೆಯ ಧನ್ವಿಗಳ ಭಂಗಿಸಲಂ ದುಮ್ಮಹದಿಂದ ಹಿಂದುವನು ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೀ ಬಿಲ್ಲನಟ್ಟಿದನೆಂದುಜೆ ದುಮ್ಮಾನವ ತಾಳಿದನು (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೮-೫೭).

ಹಿಂದುವರಾಯ ಸುಪುತ್ರ = ಹಿಂದುವರಾಯನೆಂಬ ಬಿರುದನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದ ವಿಜಯನಗರದ ಒಬ್ಬ ಅರಸನ ಪುತ್ರ: ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾರಾಜಾಧಿರಾಜ ಪರಮೇಶ್ವರ ಪೂರ್ವಪಶ್ಚಿಮ ದಕ್ಷಿಣೋತ್ತರ ಚತುಸ್ಸಮುದ್ರಾಧೀಶ್ವರ ಹಿಂದುವರಾಯ ಸುಪುತ್ರಾಣಾಂ (ಎಕ. III (R), ಗುಂಡ್ಲುಪೇ. ೭೮-೪; 1422). [< ಹಿಂದು₃]

ಹಿಂದುವರಾಳಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಕರ್ನಾಟಕಪದ್ಧತಿಯ ರಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ವರಾಳಿರಾಗದ ಒಂದು ಪ್ರಭೇದ: ಹಿಂದುವರಾಳಿಯನೊರ್ವನಾಲಾಪಿಸೆ ಹಿಂದುಳಿಯದ ವನವಲ್ಲ ಒಂದು ಘಳಿಗೆಯೊಳೆ ಪೂತಳಿರ್ಮಿಡಿಪಣ್ಗಳೊಂದುಗೂಡಿರ್ದುವೇನೆಂಬ (ಭರಚ . ೬೪-೧೦). [ಸಂ. ಹಿಂದುವರಾಲೀ]

ಹಿಂದುಸ್ಥಾನಿ, ಹಿಂದುಸ್ತಾನಿ, ಹಿಂದೂಸ್ತಾನಿ, ಹಿಂದೂಸ್ಥಾನಿ (ಗು). ೧. ಹಿಂದುಸ್ಥಾನದ; ಹಿಂದುದೇಶದ. (ನಾ). ೨. ಅನೇಕ ಸಂಸ್ಕೃತಶಬ್ದಗಳನ್ನೂ ಸಂಸ್ಕೃತದ ತದ್ಭವಗಳನ್ನೂ ಪರ್ಷಿಯನ್ ಮತ್ತು ಅರಬಿಕ್ ಶಬ್ದಗಳನ್ನೂ ಒಳಗೊಂಡಿರುವ (ಉರ್ದು) ಭಾಷೆ: ಅನಂತರ ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ಬಂದ ಸಂಬಂಧವೆಂದರೆ ಹಿಂದುಸ್ತಾನಿಭಾಷೆಯನ್ನಾಡುವ ಜನರದು (ಭಾಷಾಶಾ. ೧೬೭). ೩. ಉರ್ದುಮಿಶ್ರಿತವಾದ ಹಿಂದೀಭಾಷೆ. **ಹಿಂದುಸ್ಥಾನಿ:** ೨. ಸಂಸ್ಕೃತಸಂಬಂಧಭಾಷೆಗಳಾದ - ಬಂಗಾಳಿ, ಉರಿಯ, ಹಿಂದಿ, ಪಂಜಾಬಿ, ಮರಾಠಿ, ಗುಜರಾಥಿ, ಸಿಂಧಿ, ಹಿಂದುಸ್ಥಾನಿ, ಉತ್ತರ ಹಿಂದುಸ್ಥಾನದ ಭಾಷೆಗಳು (ಭೂಗೋಳ . ೩೮). **ಹಿಂದೂಸ್ತಾನಿ:** ೨. ಹಿಂದೂಸ್ತಾನಿ ಭಾಷೆಯು ಈ ದೇಶದ ಎಲ್ಲ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದಲ್ಲದೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಮಹಮ್ಮದೀಯರಿಗೆ ಮಾತೃಭಾಷೆಯಾಗಿದೆ (ಭೂಗಳ. II. ೧೭೭). **ಹಿಂದೂಸ್ಥಾನಿ:** ೨. ಹಿಂದೂಸ್ತಾನಿ ಅಥವಾ ಉರ್ದುಭಾಷೆಯು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಈ ದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ಮುಸಲ್ಮಾನರಿಗೆಲ್ಲ ಮಾತೃಭಾಷೆಯಾಗಿದೆ (ಭೂಗಳ. I, ೧೧೭).

[← ಪಾರ. ಹಿಂ. ಹಿಂದೂಸ್ತಾನೀ]

ಹಿಂದುಸ್ಥಾನ, ಹಿಂದೂಸ್ಥಾನ (ನಾ). ೧. ಹಿಂದೂಗಳು ಇರುವ ಸ್ಥಳ,- ಪ್ರದೇಶ; ಭಾರತ: ಬಂಗಾಳದಲ್ಲಿಯೂ, ಮತ್ತು ಮಧ್ಯಹಿಂದುಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಯೂ ಕಲ್ಲಿದ್ದಲೂ ಪಂಜಾಬ್‌ದೇಶದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಲುಪ್ಪೂ, ಸಿಕ್ಕುತ್ತವೆ (ಭೂಗೋಳ. ೩೭). **ಹಿಂದೂಸ್ಥಾನ:** ೨. ಭಾರತದ ಉತ್ತರದಿಕ್ಕಿನ ಕೆಲವು ಪ್ರದೇಶ; ಉತ್ತರಭಾರತ: ಹಿಂದಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಹಿಂದೂಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ' ಎಂದು ಅರ್ಥ. 'ಹಿಂದೂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವವರು' ಮತ್ತು 'ಹಿಂದೂಸ್ತಾನದವರು ಬಳಸುವ ಭಾಷೆ' ಎಂದೂ ಸಹ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ (ಭಾರಿತ. ೪೫೭). [ಹಿಂದು₂ + ಸ್ಥಾನ]

ಹಿಂದುಸ್ಥಾನಿ 'ಹಿಂದುಸ್ತಾನಿ' ನೋ.

ಹಿಂದುಳಿ 'ಪಿಂದುಟಿ' ನೋ.

ಹಿಂದುಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹಿಂದೆ ಉಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡು; ತಡೆ; ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸು: ಅವರಿತ್ತ ಶಾಪವ ಹಿಂದುಳಿಸಲ್‌ಬಾರದನುಭವಿಸಬೇಕೆಂದಂ (ದಶಾಪ. ೪-೧೭).

[ಹಿಂದುಳಿ (< ಪಿಂದುಟಿ) + - ಇಸು₁]

ಹಿಂದುಳುಹು (ಕ್ರಿ). ಹಿಂದೆ ಉಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡು; ಹಿಂದುಳಿಸು: ಮುಂದೆ ಹರಿದರು ಪಾಂಡುತನಯರ ನಂದನರು ತಾವ್ಮೆವರೀತನ ಹಿಂದುಳುಹಿ ಹೇರಾಳದ ಚತುರ್ಬಲವ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೩-೧೭).

[ಹಿಂದು₁ (< ಪಿಂತು) + ಉಳುಹು (< ಉಟಿಪು)]

ಹಿಂದೂ 'ಹಿಂದು₂' ನೋ.

ಹಿಂದೂಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹಿಂದೆ ಸರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡು; ಸೋಲಿಸು: ಜಮೀನ್ದಾರನ ಲಾರಿಯನ್ನು ಹಿಂದೂಡಲು ಭಲೆ ಬಾಡಿಗೆಯ ಲಾರಿಗೆಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯ(ಜಮೀನ್ದಾ. ೬); ನೀತಿಬಾಹಿರರಾದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು . . . ಅವನನ್ನು ಹಿಂದೂಡಿದರು (ಪುನರು. ೩೩೩). ೨.(ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾಗಿ ನಿಶ್ಚಿತವಾದ ಒಂದು ಕಾರ್ಯಕ್ರಮದ ಸಮಯವನ್ನು) ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಹಾಕು: ಮುಂದಿನ ತಿಂಗಳಿಗೆ ಇದ್ದ ಸಾರ್ವಜನಿಕಸಭೆಯನ್ನು ಈ ತಿಂಗಳಿಗೇ ಹಿಂದೂಡಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ).

[ಹಿಂ (< ಪಿನ್) + ದೂಡು (< ದೂಂಟು₁)]

ಹಿಂದೂದೇಶ 'ಹಿಂದುದೇಶ' ನೋ.

ಹಿಂದೂಧರ್ಮ (ನಾ). ಭಾರತದೇಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚೀನಕಾಲದಿಂದಲೂ ಆಚರಣೆಯಲ್ಲಿ ಉಳಿದುಕೊಂಡು ಬಂದಿರುವ ಒಂದು ಸನಾತನಧರ್ಮ: ಹಿಂದೂಧರ್ಮದ ಸತ್ವಪರೀಕ್ಷೆಯ ಕಾಲ ಅದು (ಭಾರಿತ. ೩೧೭).

[ಹಿಂದೂ (< ಹಿಂದು₂) + ಧರ್ಮ]

ಹಿಂದೂಮತ (ನಾ). = ಹಿಂದೂಧರ್ಮ: ಈ ದೇಶದಲ್ಲಿ ೨ ಭಾಗ ಜನರು ಹಿಂದೂಮತದವರು (ಭೂಗಳ. II, ೧೭೫): ಹಿಂದೂಮತ ಪ್ರಪಂಚದ ಧರ್ಮಗಳಲ್ಲಿರುವ ಯಾವ ಅಂಶವನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟಿಲ್ಲ (ಭಾರಿತ. ೩೨೯). [ಹಿಂದೂ (< ಹಿಂದು₂) + ಮತ]

ಹಿಂದೂಸ್ಥಾನ 'ಹಿಂದುಸ್ಥಾನ' ನೋ.

ಹಿಂದೂಸ್ಥಾನಿ 'ಹಿಂದುಸ್ಥಾನಿ' ನೋ.

ಹಿಂದೆ 'ಪಿಂತೆ₂' ನೋ.

ಹಿಂದೆಗೆ 'ಪಿಂದೆಗೆ' ನೋ.

ಹಿಂದೆಯಾಡು, ಹಿಂದಾಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹಿಂದೆ ಹೇಳು, - ನುಡಿ. ೨. ಪರೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಆಡಿಕೊಳ್ಳು; ಮರೆಯಲ್ಲಿ ಆಕ್ಷೇಪಿಸು: ಹೋಗಬಿಟ್ಟು ಜಂಗಮವ ಹಿಂದೆಯಾಡುವನ ಬಾಯಲಿ ಮೆಟ್ಟಿ ಹುಡಿ ಹೊಯ್ಯದೆ ಮಾಣ್ಬನೆ ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವ (ಬಸವ. ೪೧೯). **ಹಿಂದಾಡು:** ೧. ದೂರನ್ನು ಎದುರಿಗೆ ಆಡು, ಹೊಗಳನ್ನು ಹಿಂದಾಡು (೧೧೮). ೨. ನನ್ನೀ ನುಡಿ ತೆರೆ ಎದೆ- ಗುಡಿ ದೇವರ ಬರಮಾಡಿ: ಕಡಿದಾಡುವಿರೇತಕ್ಕಿದು ದೆವ್ವನ ಮುಂದೂಡಿ, ನಾಗನ ನಾಲಿಗೆಯಾಡಿಸಿ ಅಣಗಿಸಿ ಹಿಂದಾಡಿ? (ಸೂರ್ಯಪಾ. ೩೭-೧೧).

[ಹಿಂದ (< ಪಿಂತೆ₂) + ಆಡು₁]

ಹಿಂದೆರಳು (ಕ್ರಿ). ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗು,- ತೆರಳು: ನೋಡ ಬಂದವರಲ್ಲ ಮಮ್ಮಲ ಮರುಗಿ ಒಪ್ಪೊಬ್ಬರೆ ಹಿಂದೆರಳಿದರು (ಗೊಲ್ಲಕ್ಥಾ. VIII ಮುನ್ನುಡಿ): ಅವರು . . . ಅರಮನೆಗೆ ಹಿಂದೆರಳಿದರು (ಮಣಸ. ೫೦). [ಹಿಂ (< ಪಿನ್) + ತೆರಳು (< ತೆರಳ್)]

ಹಿಂದೆಸೆ 'ಪಿಂದೆಸೆ' ನೋ.

ಹಿಂದೆಹೊನ್ನು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಾಣ್ಯ; ಬಂಗಾರದ ನಾಣ್ಯವಿಶೇಷ: ಇದಲ್ಲದೆ ಇನ್ನೂ ಇತರ ಬಂಗಾರದ ನಾಣ್ಯಗಳು ವಿಶೇಷವಾಗಿದ್ದವು ಯಾವುವೆಂದರೆ:- ೧ ಗಬರು ೧ ಪ್ರಿಯಕಾವೇರಿ . . . ೧ ಸಣ್ಣಗಿರಿ ೧ ಹಿಂದೆಹೊನ್ನು (ಚಿತ್ರಪಾ. ೧೦೩).

[ಹಿಂದೆ?.+ ಹೊನ್ನು₁ (< ಪೊನ್)]

ಹಿಂದೊಂಡೆ (ನಾ). ಗಂಟಲಿನ ಹಿಂಭಾಗ: ಬಿಸುನೆತ್ತರ್ ತೊಗಲಲ್ಕು ಕರ್ಬಸು ಕರುಳ್ ಹಿಂದೊಂಡೆ ಖಂಡಂ ಮಿದುಳ್ . . . ಮಳಂ ಮಜುಕಮುಗ್ರವ್ಯಾಧಿ ದುರ್ಗಂಧ ಮುರ್ವಿಸುಗುಂ ಪೇಸು ಪತಂ ಕರಂ ಕಿಸುಗುಳಂ ಕಾಯಂ ಶುಚಿಪ್ರಾಯಮೇ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೩-೪೯). [ಹಿಂ (< ಪಿನ್) + ತೊಂಡೆ₃]

ಹಿಂದೋಲ, ಹಿಂದೋಳ (ನಾ). ೧. ಉಯ್ಯಾಲೆ; ಜೋಕಾಲಿ. ೨. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು. **ಹಿಂದೋಳ:** ೧. ಮುಂದೊಂದು ಮಾಕಂದಮಹೀಜದ ತುಱುಂಗಿದ ಶಾಖಾಗ್ರದ ಮೆಱೆವ ಹಿಂದೋಳದೊಳ್ . . . ಉಯ್ಯಲಾಡಿದಳ್ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೫-೧೧೪ ಪ). ೨. ಹಿಂದೋಳರವಕ್ಕೆ ಮಲ್ಲಿಗೆಗೆ ಬೆಳ್ದಿಂಗಳ್ಗೆ ತಣ್ಣಾಳಿಗಿನ್ನೆನಸುಂ ಕ್ರೂರತೆಯಂ ನೆಗೞ್ದಪನೋ ಅಕ್ರೂರನೆಂತಾದನೀತನತಿಕ್ರೂರನವೋಘಮೆಂದರಲಲಿಂದ ಕ್ರೂರನಂಗೋಪಿಯರ್ (ಜಗವಿ. ೫-೯೦): ಮಾಳವಿಯಾ . . . ಗುಜ್ಜರಿಯಾ ಹಿಂದೋಳಂ ವಸಂತಭೈರವಿ ಗೌಳಮನಾ ವೀಣೆಯಲ್ಲಿ ಮುನಿ ಬಾಜಿಸಿದಂ (ವೀರವಿ. ೬-೪೯); ಮಧು ಮಾಧವಿ ಶಂಕರಾಭರಣ ಹಿಂದೋ[ಪಾಠಾಂ. ದೂ]ಳ ಬಂಗಾಳ ಗುಂಡಕ್ರಿಯೆ . . . ಕರ್ನಾಟಕ ಬಂಗಾಳಮಂಬಿಪ್ಪತ್ತೆ ರಾಗಾಂಗದಿಂದಾದ ರಾಗಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೧೮೮). [ಸಂ.]

ಹಿಂದೋಳ 'ಹಿಂದೋಲ' ನೋ.

ಹಿಂದೋಳರಾಗ (ನಾ). = ಹಿಂದೋಲ ೨: ಮೃದುಳ ಹಿಂದೋಳರಾಗರವದೊಡನ ಲೀಲಾಂದೋಳ ಚೀತ್ಕಾರರವಮೊಗೆಯೆಯುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೭-೬೦ ವ); ಆರೋಹಣ ಅವರೋಹಣಕ್ರಮದಿಂದ . . . ಹಿಂದೋಳರಾಗವಂ ನುಡಿಯಿಸುವ ಸುಂದರಿಯಂ ನೋಡಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೫೨-೪). [ಸಂ. ಹಿಂದೋಲರಾಗ]

ಹಿಂಪಾರ್ಶ್ವ (ನಾ). ಹಿಂದಿನ ಪಾರ್ಶ್ವ,- ಬದಿ; ಹಿಂಬದಿ: ನಂಮ ಅಕ್ಕಾಜಿಯವರ ಅಗ್ರಹಾರಕ್ಕೆ ಹಿಂಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿ ಯಿಪ್ಪತ್ತು ಮನೆಗಳು (ಎಕ. III, ಮೈಸೂರು. ೩-೭; 1822). [ಹಿಂ (< ಪಿನ್) + ಪಾರ್ಶ್ವ]

ಹಿಂಬಗಲು 'ಪಿಂಬಗಲ್' ನೋ.

ಹಿಂಬಡ 'ಪಿಮ್ಮಡ' ನೋ.

ಹಿಂಬಡತಿ (ನಾ). (ಶಿಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅಂಗವಾಗಿ) ಸಂಬಳ, ಹುದ್ದೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಬಡತಿಯಲ್ಲಿ ಖೋತಾ ಮಾಡುವಿಕೆ: ಹಿರಿಯ ಪೌಜದಾರರಿಗೆ ಎರಡು ರೂಪಾಯಿ ಹಿಂಬಡತಿಯಾಯಿತು (ಪಾಸಕ. ೩೫); ಜೋಶಿ ರಾಮರಾಯನು . . . ಕಠೋರ ಸತ್ಯದ ಯಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕು ಹೇಗೆ ಹಿಂಬಡತಿ ಪಡೆದನೆಂಬುದು ಇನ್ನೊಂದು ದೊಡ್ಡ ಕತೆ (ಗಂಮಾಯಿ. ೨೯೭). [ಹಿಂ. (< ಪಿನ್) + ಬಡತಿ]

ಹಿಂಬದಿ (ನಾ). ಹಿಂದಿನ ಭಾಗ; ಹಿಂಭಾಗ: ದೊಡ್ಡ ಒಲೆಯ ಹಿಂಬದಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಮಂಚ ಉದ್ದನೆಯ ಮನುಷ್ಯ ಮೈ ಚಾಚಿ ಮಲಗಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಕಾಗುವಷ್ಟು ದೊಡ್ಡದಾಗಿರಲಿಲ್ಲ (ಪುನರು. ೨೮೨); ಸ್ವಾಮಿಜಿಯವರು ಹಿಂಬದಿಯಲ್ಲೇ ನಿಂತಿರುತ್ತಾರೆ (ವೀರಯೋ. ೩೪). [ಹಿಂ (< ಪಿನ್) + ಬದಿ$_1$]

ಹಿಂಬರಹ (ನಾ). ದಾಖಲೆ, ಪತ್ರ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸುವ ವಿಶೇಷಾಂಕ; ಹಿಂಬದಿಯ ಬರವಣಿಗೆ: "ಹಿಂಬರಹ ಷರಾ" (Endorsement. ೯೦೩). [ಹಿಂ (< ಪಿನ್) + ಬರಹ (< ಬರಪ)]

ಹಿಂಬರಿಕೆ$_1$, ಹಿಮ್ಮರಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಓಡುವಿಕೆ, - ಚಲಿಸುವಿಕೆ: ಅಸುರರಾಯನಜಾತಶತ್ರುವಿಗೆಱಗಿ ಹಿಂಬರಿಕೆಯಲಿ ಹಜ್ಜೆಗಳ ಆತು ನಿಲುತ್ತಿದಿದನು (ತೊರರಾ. ೬-೧೯-೫೩); ಹಿಂಬರಿಕೆಯಡಿಯಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕು ತೊತ್ತಳಗೊಂಡು ಸಾವವರ ನರಳಿಕೆಯ ಕಿವುಡುಗೇಳಿ (ಉಮ್ಮಾಪ್ಪ. ೪೫-೩). **ಹಿಮ್ಮರಿಕೆ:** ೨. ಹಿಂಬಾಲಿಸಿ ಓಡುವಿಕೆ: ಉತ್ತರನು . . . ಓಡುತಿರ ಬಟ್ಟ ಮಂಡೆಯಲ್ಲಿ ಕಲಿಪಾರ್ಥನಿದ ನೋಡಿದನು ಹಿಮ್ಮರಿಕೆಯಿಂ ಪೋಗಿ ಸೂಟಿಯಿಂ ಕೇಡುಗನ ಬೆಂಬತ್ತಿ ನಿಲ್ಲುನಿಲ್ಲೆಂದೆನುತ ಪಿಡಿದೆಳೆಯುತ್ತಲುತ್ತರನನು (ತುರಂಗ. ೩೭-೫೦). [ಹಿಂ (< ಪಿನ್) + ಪರಿಕೆ$_1$]

ಹಿಂಬರಿಕೆ$_2$ (ಅ). ಹಿಮ್ಮುಖವಾಗಿ; ಹಿಂಬದಿಗೆ: ಟಳಕರು ಈ ಎಲ್ಲ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ಹಿಂಬರಿಕೆ ನಡೆದು ಹಚ್ಚಡದ ಮುಸುಕು ಹಾಕಿಕೊಂಡು . . . ಮಲಗಿದರು (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೮೮); ಕೆಳಸ್ವರಗಳ ಮೆದುವಾದ ಆಲಾಪನೆ ಸುರಳಿ ಸುರುಳಿಯಾಗಿ ಹಿಂಬರಿಕೆ ಹೊರಟ ನದಿಯಂತೆ ಹರಿಯತೊಡಗಿತ್ತು (ಗಂಮಾಯಿ. ೧೩೫). [< ಹಿಂಬರಿಕೆ$_1$]

ಹಿಂಬಳಿ 'ಪಿಂಬಳಿ' ನೋ.

ಹಿಂಬಳೆ (ನಾ). (ಹೆಂಗಸರು) ಕಡಗದ ಹಿಂದುಗಡೆಯಲ್ಲಿ ತೊಡುವ ಸಾದಾ ನಮೂನೆ ಬಳೆ: ಹರಡಿ ಹಿಂಬಳೆ ಸಾಲ್ಪೆರಳ್ಗೆದರ ಮೇಲೆ ಸುರಚಿರರೇಖೆ ಚಂದ್ರಮನ ಸೋಲಿಪ ನಖ (ವಿರಾಕ್ಯ. ೧೦೭-೧); ಕರದ ಕಂಕಣ ಚಳಿಕೆ ಹಿಂಬಳೆ ಕೊರಳ ಸರ . . . ಪಟ್ಟೆ ಪದಕಗಳು (ಜಾಮಾ. ೪೫-೪೦); ಹಿಂಬಳೆ, ಮುಂಬಳೆ ದೋರ್ಯ ಪೌಂಚಿ . . . ಮೊದಲಾದ ಆಭರಣಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿಕೊಂಡು (ಮಲಮಂ. ೩೪). 'ಮುಂಬಳೆ' ಪರಾ. [ಹಿಂ (< ಪಿನ್)+ ಬಳೆ$_2$]

ಹಿಂಬಳೆ 'ಪಿಂಬಳಿ' ನೋ.

ಹಿಂಬಾಗಿಲು (ನಾ). ಹಿಂಬದಿಗೆ ಇರುವ ಬಾಗಿಲು; ಹಿಂದಿನ ಬಾಗಿಲು: ಅವಳೀಕೋ ಮುಂಬಾಗಿಲಿಗಾಗಿ ಹೋದವಳು ಹಿಂಬಾಗಿಲಿನಿಂದ ಒಳಸೇರುತ್ತಿದ್ದಳು (ನಮಾ. ೮೯); ಹಿತ್ತಲು ಕಡೆಯ ಹಿಂಬಾಗಿಲು ತೆಗೆದು ಮಾಡಸಂದಿಯ ಕಡೆಗೆ ಕೈದೋರಿದಂತ ಮಾಡಿದಳು (ಮಲಮಂ. ೬೫೮). [ಹಿಂ (< ಪಿನ್) + ಬಾಗಿಲು (< ಬಾಗಿಲ್)]

ಹಿಂಬಾರ (ನಾ). ಹಿಂಬದಿಯ ಭಾರ,- ಒಜ್ಜೆ: ಮೂಗುತಿ ಮುಂಭಾರ ತುರುಬೀನ ಹಿಂಬಾರ ಸೇರಿನ ಒಂಕಿ ಕೈಭಾರ ನನ ಗೆಳತಿ ನಾ ಕೊಟ್ಟ ಸೀರೆ ನಿಲಿಭಾರ (ಹಳ್ಳಿಯ. ೮೭). [ಹಿಂ (< ಪಿನ್) + ಬಾರ$_2$]

ಹಿಂಬಾಲ$_1$ (ನಾ). ೧. ಹಿಂಬದಿಯ ಬಾಲ. ೨. (ಆಲಂ) ಹಿಂದೆ ಹೋಗುವವನು; ಅನುಸರಿಸುವವನು: ತೀರ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋದಿರಿ, ನಾನು ಹಿಂಬಾಲವಾದೆ (ಸುಪಸಂ. ೧೪). [ಹಿಂ (< ಪಿನ್) + ಬಾಲ$_1$]

ಹಿಂಬಾಲ$_2$ (ಅ). ಹಿಂಬದಿಯಲ್ಲಿ; ಹಿಂದುಗಡೆ: ಆಮೇಲೆ ಎಲ್ಲ ದನಗಳು ಆ ಕುದುರೆಯ ಹಿಂಬಾಲ ಬಂದು . . . ಬೇಲಿಯ ಮೇಲಿಂದ ಹಾರಿ ಹೊರದಿದ್ದವು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೯೧). [< ಹಿಂಬಾಲ$_1$]

ಹಿಂಬಾಲಕ (ನಾ). ಹಿಂಬಾಲಿಸುವವನು; ಅನುಸರಿಸುವವನು; ಅನುಯಾಯಿ: ನಾನು ಯುವರಾಜನ ಹಿಂಬಾಲಕನಾಗಿ ಹೋಗುವುದೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದ್ದೇನೆ (ಶ್ರೀರಾಯ. ೩೧೭); ಹ್ಯೂಂ ಮತ್ತು ಅವನ ಹಿಂಬಾಲಕರು ಇದನ್ನು ಸಂದೇಹವಾದಕ್ಕೆ ಗುರಿ ಪಡಿಸುವ ತನಕ ಅದು ಸತ್ಯವೇ ಸರಿ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೧೮೩). [ಹಿಂ (< ಪಿನ್) + ಪಾಲಕ]

ಹಿಂಬಾಲತನ (ನಾ). ಹಿಂಬಾಲಿಸುವ ಸ್ವಭಾವ: ಇನ್ನು ಆಡಳಿತಗಾರರ ಹಿಂಬಾಲತನ, ಇದರಲ್ಲಿ ಫಲ ಬಲು ನಿಧಾನ (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೧೪೭). [ಹಿಂಬಾಲ$_1$ + - ತನ]

ಹಿಂಬಾಲಿಸು, ಪಿಂಬಾಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹಿಂದೆ ಬರು; ಅನುಸರಿಸು: ರಾಮನು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸಿದನು (ವಾರಾಕ್ಕ. ೫೭); ಅವನು ಜಿಂಕೆಯನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸಿದನು (ಮನಸ. ೯೩). Δ **ಪಿಂಬಾಲಿಸು:** ಸಂಭವಿಸಿತಾತನಂ ಪಿಂಬಾಲಿಪೊಂದುರುವ ತಿರ್ರನೆಯ ತಿರಿವ ಸುಟ್ಟುರವೊನಲ ಭೋರಿಡುವ ಬಿರುಗಾಳಿ! (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೦೭-೧೧೩). [ಹಿಂ (< ಪಿನ್) + ಪಾಲಿಸು]

ಹಿಂಬಾಲು (ನಾ). ಹಿಂಬದಿ; ಹಿಂಭಾಗ: ಸೋನಕ್ಕನ ಹಿಂಬಾಲಿಗೆ ನಡೆಯುವ ಮೃತ್ಯು ಕಾಮಿಜೀವಗಳ ವೀಥಿಯೇ ಇತ್ತು (ದೀಪಹ. II, ೩೬೧). [ಹಿಂಬಾಲ$_1$ + - ಉ$_4$]

ಹಿಂಬೆದೆ 'ಪಿಂಬೆದೆ' ನೋ.

ಹಿಂಬೆರಕು (ನಾ). ಹಿಮ್ಮುಖ; ಹಿಂಭಾಗ (?): ನಡೆನಡೆದು ತಿರುತಿರುಗಿ ಹಿಂಬೆರ [ಪಾಠಾಂ. ಹೆಂಬೆಟ] ಕಿನಿಂ ನಡೆದು (ಕನ್ನರ. ಪ. ೩೭-೮); ಅಂದಣದ ಸಂದಣೆಯ ದೊಂದಣಮಂದಿಯಿಬ್ಬಗಿಯಾಗಿ ಹಿಂಬೆರಕಿಂದ [ಪಾಠಾಂ. ಹೆಬ್ಬೆಱಗಿಂದ] ವಂದುಂ ತೊಳತೊಳಗುತುಚ್ಚಳಿಸಿ . . . ಬಂದು ಹೊಕ್ಕರು ರಾಜಮಂದಿರವ (ಬಸವ. ೬೦-೨೮). [?]

ಹಿಂಬೆಱಗು (ನಾ). ದೇಹವು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಬಾಗಿ ಸೆಟೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಪಸ್ಮಾರ: ದೇಹವ ಬಿಲ್ಲಿನ ಹಾಗೆ ಹಿಂದಕ್ಕಾಗಿ ಬಗ್ಗಿಸಿ ನೋವ ಉಂಟುಮಾಡಿ ಕಷ್ಟಪಡಿಸುವುದು. ಇದು ಬಾಹ್ಯಾಯಾಮವೆನಿಸಿಕೊಂಬುದು. ಇದನೇ ಹಿಂಬೆಱಗು ಎಂಬರು (ವೈದ್ಯಸಾ. I, ४೦೫). 'ಮುಂಬೆಱಗು' ಪರಾ. [ಹಿಂ (< ಪಿನ್) + ಬೆಱಗು]

ಹಿಂಬೊತ್ತು 'ಪಿಂಬೊಟ್ಟು' ನೋ.

ಹಿಂಭಾಗ (ನಾ). ಹಿಂದಿನ ಭಾಗ; ಹಿಂಬದಿ: ಈಡಿಱಿದನಂಬಿನಿಂ ಪಾರ್ಥನ ವರೂಥಮಂ ಕೂಡೆ ಹಿಂಭಾಗಕ್ಕನೂಱು ಬಿಲ್ಲಂತರಕೆ ಪೋದುದದು ಸಂಗರದೊಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೪-೨); ಅವಳು ಮಾರಿಯಮ್ಮನ ಮುಂದೆ ಅಡ್ಡ ಬಿದ್ದಿದ್ದಾಗ ಹಿಂಭಾಗದಿಂದ ನೋಡಿಯೆ ಭಾವವಶನಾಗಿದ್ದನು (ಮಲಮಂ. ೬೬೮). [ಹಿಂ (< ಪಿನ್) + ಭಾಗ]

ಹಿಂಭಾಗವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಹಿಂದಿನ ಭಾಗವನ್ನು ಹೊಂದು; ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿರು: ಕುಂಭಗಳೊಳು ತಮ್ಮ ತೊಂಡಿಲು ಬಾಸಿಗ ಹಿಂಭಾಗವಡೆದ ಬೆನ್ನೊಳಗೆ ಶುಂಭಿತ ಮಿಥುನದ ತೊಂಡಿಲು ಭಾಸಿಗ ಸ್ತಂಭಿಸೆ ನಡೆದುವಾನೆಗಳು (ಭರತ. ४೦-೧೧೪). [ಹಿಂಭಾಗ + ಪಡೆ$_1$]

ಹಿಂಸಕ (ಗು). ೧. ಪೀಡಿಸುವ; ನೋಯಿಸುವ. (ನಾ). ೨. ಪೀಡಿಸುವವನು; ನೋಯಿಸುವವನು: ಹಿಂಸ್ರಜಂತುವಿನ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಹಿಂಸಕನನ್ನೆ ಅನುಸರಿಬೇಕಾಯಿತು (ಪುನರು. ३४४). ೩. ಕೊಲ್ಲುವವನು; ಕೊಲೆಗಾರ. ೨,೩: "ಹಿಂಸಕಂ ಕೊಲ್ಲುವವನಕ್ಕುರಂತುದಂ ನೋಯಿಸುವನಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೬೦-೧೫). [ಸಂ.]

ಹಿಂಸನ (ನಾ). ೧. ಪೀಡಿಸುವಿಕೆ; ತೊಂದರೆ ಕೊಡುವಿಕೆ. ೨. ಕೊಲ್ಲುವಿಕೆ; ಕೊಲೆ: "ವಿಶಸನಂ . . . ಹಿಂಸನ ನಿಶುಂಭನಂ ವರ್ಜನಂ . . . ಪ್ರಮಾಪಣಂ ಕೊಲೆಗ ನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೮೮-೩೯). [ಸಂ.]

ಹಿಂಸಾಕರ್ಮ (ನಾ). ಶತ್ರುವಿನ ನಾಶಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ ಮಾಟ; (ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಅಥರ್ವವೇದದ) ಮೂಲಾಕ್ಷರಗಳನ್ನೂ ರಹಸ್ಯವಾದ ಮೂಲಪಾಠಗಳನ್ನೂ ಶತ್ರುವಿಗೆ ಕೆಡುಕನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವಿಕೆ. [ಸಂ. ಹಿಂಸಾಕರ್ಮನ್]

ಹಿಂಸಾಚಾರ (ನಾ). ಪೀಡಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದಿಂದ ಕೂಡಿದ ನಡತೆ; ಕ್ರೂರವಾದ ಆಚಾರ: ಮದುವೆಯಾದ ಗಂಡನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹೆಣ್ಣು ಹಿಂಸಾಚಾರಕ್ಕೆ ಎಡೆಯಾಗುತ್ತಾಳೆ (ಕಾವೇರಿ. ೧೯೪). [ಸಂ.]

ಹಿಂಸಾತ್ಮಕ (ಗು). ಕೆಡುಕಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ; ಹಿಂಸೆಯನ್ನೊಳಗೊಂಡ: ಅವನು ಹಿಂಸಾತ್ಮಕಕೃತ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ನಿಸ್ಸೀಮ (ಪುನರು. ೩೩೫). [ಸಂ.]

ಹಿಂಸಾಪರ (ನಾ). ಕೆಡುಕನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು; ಹಿಂಸಕ: ವರಗುಣಾಸೂಯಕನ ಹಿಂಸಾಪರನ ಹಿಸುಣನ ಶಠನ ಕೃಪಣನ ನರಕವಾಗಲಿ ಕೊಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ನಾಳೆ ಸ್ಕಂಧವನ (ಜುವ್ವಾದ್ರೋ. ೮-೩೭); ಹಿಂಸಾಪರನಹರ್ನಿಶವಾ ದುರಾತ್ಮನ ವರಿಸಿದರು ದೇವಾಂಗನೆಯರು (ಜುವ್ವಾಕ. ೧೭-೧೭). [ಸಂ.]

ಹಿಂಸಾರತಿ (ನಾ). ಅನ್ಯರಿಗೆ ಕೇಡನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಇರುವ ಆಸಕ್ತಿ,- ಪ್ರೀತಿ: ಕೃತವಿನಾಶನ ಡಂಭ ಹಿಂಸಾರತಿ ನಿಜಾನ್ಯಯಧರ್ಮಕರ್ಮಚ್ಯುತಿಗಳಿವು ದೋಷಾಂಕುರಂಗಳು (ಜುವ್ವಾಅ. ೧೯-೧೯). [ಸಂ.]

ಹಿಂಸಾರುಚಿ (ನಾ). ೧. ಕೇಡನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಇರುವ ಆಸಕ್ತಿ; ಪೀಡಿಸುವ ಬಯಕೆ: ಮಾಂಸ ಮಧು ಮದ್ಯಸೇವನ ಹಿಂಸಾರುಚಿ . . . ಎಂಬಿವಲ್ಲದೆ ಸಂಸಾರಭ್ರಮಣಕಾರಣಂ ಪೆಱವೊಳವೇ (ಆದಿಪು. ೫-೮೦). ೨. ಕೇಡನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು; ಪೀಡಿಸುವ ಬಯಕೆಯುಳ್ಳವನು; ಹಿಂಸಕ. [ಸಂ.]

ಹಿಂಸಾಲು (ಗು). ೧. ಪೀಡಿಸುವ; ತೊಂದರೆಗೊಳಿಸುವ. ೨. ಕೊಲೆಮಾಡು ವಂತಹ; ಕೊಲ್ಲುವ. [ಸಂ.]

ಹಿಂಸಾವಿರಹಿತ (ನಾ). ಕೇಡನ್ನು ಬಿಟ್ಟವನು; ಹಿಂಸೆಯನ್ನುಳಿದವನು: ಹಿಂಸಾ ವಿರಹಿತನ್ನೆ ನೀನಿಂ ಸಲೆ ಬಾಟ್ ಪಾಪಕರ್ಮನಂ ಪೆಱರಟಿವಂ ಹಿಂಸೆಯನೆ ಬಯಸಿ ಮಱುಗುವ ನಾಂ ಸತ್ತಪೆನೆಂದು ಪೂಣ್ದು ಬರ್ಪನ ತೆಱದಿಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೦-೨೦೦). [ಸಂ.]

ಹಿಂಸಿಸು (ಕ್ರಿ). ನೋಯಿಸು; ಪೀಡಿಸು: ಹುಡುಗರಿಗೆ ಹೇಗೆ ಹಿಂಸಿಸಿ ವಿದ್ಯಾ ಕಲಿಸುವುದಕ್ಕಾಗುತ್ತದೆಯೇ? (ಚಂಗ್ಳು. ೬೮); ನನ್ನನ್ನು ಯಾಕೆ ಹಿಂಸಿಸುತ್ತೀರಿ? (ನೀತಿಚಿಂ. III. ೬). [ಹಿಂಸೆ + -ಇಸು]

ಹಿಂಸೆ (ನಾ). ೧. ನೋವು; ತೊಂದರೆ: "ಗೋಣ್ಮುಱಿಯೆನಲದು ಹಿಂಸೆಗಕ್ಕು" (ಕವಿಕಂ. ೧೨೪); ಹಿಂಸಾನೃತಸ್ತೇಯಾಬ್ರಹ್ಮಪರಿಗ್ರಹಪರಿತ್ಯಾಗವೆಂಬಯ್ದುಂ ಮಹಾವ್ರತಂಗಳೊಳ್ ನೆರೆದು (ಆದಿಪು. ೬-೩೭ ವ); ಹಿಂಸೆ ಪುಸಿ ಕಳವು ರತಿ ರಾಗಂ ಸಕಳ ಪರಿಗ್ರಹಂಗಳೆಂಬುದನಱಿದರ್ಥಂ ಸಕಳಮೆಂದು ತೊಱೆವುದು (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೯೯); ಹುಸಿ ಡಂಬು ಹಿಂಸೆ ಮೂರ್ಖತೆಯುಂಟು ಧರೆಯೊಳಗೆ (ಬಸರ. ೧-೭೧). ೨. ಕೊಲ್ಲುವಿಕೆ; ಕೊಲೆ: "ಮಾರಣಂ, ನಿಶರಣಂ, ನಿಬರ್ಹಣಂ. . . ಪ್ರಮಯಾ, ಹಿಂಸಾ, ಸಂಜ್ಞಪನಂ- ಈ ೨೧ ಕೊಲೆ" (ಪಲಾಯು. ೭೮-೩೨೪). ೩. ಕಳ್ಳತನ; ಕಳವು. ೨,೩: "ಅಸಮ ಕೊಲೆ ಕಳವಿನಲಿ ಹಿಂಸೆಯೆಂಬುದು" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೦-೧೨). ೪. ಕತ್ತಿ; ಖಡ್ಗ: "ತಸ್ಕರಂ ನಿಸ್ತ್ರಿಂಶಂ ಕೊಲೆಯಿಂತು ಹಿಂಸೆಯನಿಕ್ಕುಂ" (ನಾನಾರ. ೧೯೯). [ಸಂ. ಹಿಂಸಾ]

ಹಿಂಸ್ರ (ಗು). ೧. ಕೆಡುಕನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ; ತೊಂದರೆಯನ್ನು ಕೊಡುವ. ೨. ಕೊಲ್ಲುವ; ಸಾಯಿಸುವಂತಹ. ೩. ಉಗ್ರವಾದ; ಭೀಷಣವಾದ. ೪. ಕ್ರೂರವಾದ; ದುಷ್ಟ: 'ಹಿಂಸ್ರಜಂತು' ಪರಾ. (ನಾ). ೫. ಕೊಲ್ಲುವವನು; ಕೊಲೆಗಾರ: "ಶರಾರುಃ, ಘಾತುಕಃ, ಹಿಂಸ್ರಃ - ಈ ೩ ಕೊಲ್ವವಂ" (ಪಲಾಯು. ೬೧-೨೯೭). ೬. ಶಿವ. ೭. ಭೀಮ. [ಸಂ.]

ಹಿಂಸ್ರಪಶು (ನಾ). ಕ್ರೂರಪ್ರಾಣಿ; ದುಷ್ಟಮೃಗ: ಊರನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹಿಂಸ್ರಜಂತುಗಳಿಗೂ ರಾಕ್ಷಸರಿಗೂ ಆವಾಸವಾದ ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಆಸುರಜೀವನವನ್ನು ಜೀವಿಸುತ್ತಿರುವವರು (ಸಂನಾಟ. ೯೪). [ಸಂ.]

ಹಿಂಸ್ರಪಶು (ನಾ). = ಹಿಂಸ್ರಜಂತು. [ಸಂ.]

ಹಿಕಮತ್ತು (ನಾ). ಉಪಾಯ; ತಂತ್ರ; ಸಂಚು: ಆ ನೀಚ ಬಚ್ಚಪ್ಪನ ಜತೆಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಈ ಧೂರ್ತ ಪಟೇಲ ಮಾಡಿರೋ ಹಿಕಮತ್ತು ಅದು (ಉರುಳ. ೩೯); ಇದು ಸುಬ್ರಾಯರೇ, ನಿಮ್ಮ ಭಾವಯ್ಯನ ಹಿಕಮತ್ತು (ಕುರುಕ. ೮೮); ದುಷ್ಟಾನನನ್ನು ಹಿಕಮತ್ತಿನಿಂದ ಜಯಿಸಬೇಕು (ಗಾಜ). [← ಅರ. ಹಿಕ್ಮತ್; ಹಿಂ ಮರಾ. ಹಿಕಮತ್]

ಹಿಕಾಳಿ (ನಾ). ಬಡಬಡಿಕೆ; ಸನ್ನಿ: ನೀನು ಬರೋದಕ್ಕಿಂತ ಮುಂಚೆ ಎಷ್ಟು ಹರಟೆ ಹೊಡೆದರೋ! ಜ್ವರದ ಹಿಕಾಳಿಗೆ ಸಿಕ್ಕದ್ದೆಲ್ಲ ಮಾತಾಡೋರ (ಚಂಗ್ಳು. ೧೪೭). [?]

ಹಿಕ್ಕ (ನಾ). ಬಿಕ್ಕಳಿಕೆ; ಬಿಕ್ಕು: ಹಿಧ್ಮವೆಂದೂ ಹಿಕ್ಕವೆಂದೂ ಬಿಕ್ಕಳಿನ ಹಸರು (ಸಕಪ್ಪ. ೨೪೦). [ಸಂ. ಹಿಕ್ಕಾ]

ಹಿಕ್ಕಟ್ಟು (ನಾ). ೧. ಹಿಂಭಾಗ; ಹಿಂಬದಿ: ಹಡಗಿನ ಹಿಕ್ಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಸುಕಾಣಿ ಮುಕ್ಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಗಡುತರವಾದ್ದೊಂದು ಕಬ್ಬಿಣ ಸರಪಳಿಯು ಇರುವವು (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೧೧೨). ೨. (ಉಕ) ತಡವಾದುದು; ವಿಳಂಬವಾದುದು.
[< ಹಿಂದು$_1$ + ಕಟ್ಟು$_2$]

ಹಿಕ್ಕಣಿಕೆ 'ಹಿಕ್ಕುಹಣಿಗೆ' ನೋ.

ಹಿಕ್ಕಲು (ನಾ). ಗದ್ದೆ, ತೋಟ ಮುಂತಾದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ನೀರು ಹರಿಯಲು ಮಾಡಿರುವ ಸಣ್ಣ ತೋಡು,- ಕಾಲುವೆ: ಹಿಕ್ಕಲು, ಸಣ್ಣಕಾಲುವೆ. ಹಿರ್‌ಕಾಲ್, ಹಿರಿದ ಕಾಲ್; ಕಾಲ್ ಎಂದರೆ ಕಾಲುವೆ. ಕಾ ಹ್ರಸ್ವವಾಗಿದೆ (ನಮ್ಮನು. ೧೧೦).
[ಹಿಕ್ಕು$_1$ (ಪಿಕ್ಕು) + -ಅಲು (< -ಅಲ್$_2$)]

ಹಿಕ್ಕವತ್ತಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ: ಪವಣಱಿದು ಮಧುವುಮಂ ಹಿಕ್ಕವತ್ತಿಗೆಯ ಬೇರ ರಸಮಂ ಶಶಿಯುಮನೊಂದುವಿನಂ ತೊಡೆದೊಡೆ ಪುಷ್ಪಂ ದ್ರವಮಂ ಮಾಟ್ಕುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೭-೪೭). [?]

ಹಿಕ್ಕಾಡಲ್ಲಿಕೆ (ನಾ). = ಹಿಕ್ಕವತ್ತಿಗೆ: ಸಮಸ್ತಜ್ವರಗಳಿಗೆ ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಹಿಡಿಹಿಡಿಕೆ, ನುಗ್ಗೆ, ಬಸಲೆ . . . ಚಿಟ್ಟ ಅವುಡಲ, ಹಿಕ್ಕಾಡಲ್ಲಿಕೆ, ಇವುಗಳ ಬೇರುಗಳು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ೫ ತೂಕದ ಲಕ್ಕುದಲ್ಲಿ ಕೊಂಬುದು (ವ್ಯವಿ. ೧೫೫). [?]

ಹಿಕ್ಕು$_1$ 'ಪಿಕ್ಕು' ನೋ.

ಹಿಕ್ಕು$_2$ (ನಾ). ೧. ಬಿಡಿಸುವಿಕೆ; ಹಿಂಜುವಿಕೆ: "ಪಿಂಜಯತಿ = ಹಿಕ್ಕಿದಪಂ; ಪಿಂಚಾರ:- ಹಿಕ್ಕುವಂ . . . ಪಿಂಜನಂ, ಪಿಂಜನೀಯಂ, ಈ ೨ ಹಿಕ್ಕು" (ಶಾಕ್ಯ. ೨೪೦). ೨. (ಕೂದಲಿನ) ಸಿಕ್ಕು; ಗೋಜು: ಜಡೆಯ ಹಿಕ್ಕನು ಒಡೆದು ಎಣ್ಣೆಯ ತಡವಿ ದಿನಚರಿ ನೀರನೆರೆವುತ ಕೊಡುವ ಪಾಲ್ ಘೃತ ದಣಿಯುವಂದದಿ ಮೃಡನು ಸುತನಾಗ (ಶರಲಿ. ೩೯೦). [< ಪಿಕ್ಕು]

ಹಿಕ್ಕುಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ಭೇದಿಸು: ಆತ್ಮತೇಜಕ್ಕೆ ತರ್ಕದ ಗಲ್ಲ ಸೋಲಕ್ಕೆ ಇಕ್ಕೆ ಹಕ್ಕಿಗೆ ಹಿಕ್ಕುಗೊಡದಿರ್ಪುದೇ ಅಱಿವು (ಮೋಕ್ಷವಾ. ೮೫-೩೩೭). [ಹಿಕ್ಕು$_2$ + ಕೊಡು$_1$]

ಹಿಕ್ಕುಹಣಿಗೆ, ಹಿಕ್ಕಣಿಕೆ (ನಾ).(ಸಣಬು ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು) ಹಿಕ್ಕುವ ಸಾಧನ: "(ಸಣಬು ಮೊ.ಗಳನ್ನು ಹಿಕ್ಕುವ) ಉಕ್ಕಿನ ಹಿಕ್ಕುಹಣಿಗೆ; ಹಿಕ್ಕಣಿಕೆ" (Hackle. ೧೦೫೩). ಹಿಕ್ಕಣಿಕೆ: (ಸಣಬನ್ನು) ಹಿಕ್ಕಣಿಕೆಯಿಂದ ಹಿಕ್ಕು (Hackle. ೧೦೫೩).
[ಹಿಕ್ಕು$_1$ (< ಪಿಕ್ಕು$_1$) + ಹಣಿಗೆ (< ಪಣಿಗೆ)]

ಹಿಕ್ಕೆ$_1$ 'ಪಿಕ್ಕೆ' ನೋ.

ಹಿಕ್ಕೆ$_2$ (ನಾ). ಬಿಕ್ಕಲು; ಬಿಕ್ಕಳಿಕೆ; ಬಿಕ್ಕು: ಹಿಧ್ಮೆಯೆಂದರೂ, ಹಿಕ್ಕೆಯೆಂದರೂ, ಬಿಕ್ಕಟೆಂದರೂ, ಬಿಕ್ಕಳಿನ ಹೆಸರು (ವೃದ್ಧಸಾ. I. ೧೫೪). [ಸಂ. ಹಿಕ್ಕಾ]

ಹಿಕ್ಕೊಡೆ (ಕ್ರಿ). (ಕೂದಲಿನ) ಸಿಕ್ಕು ಬಿಡಿಸು; ಗೋಜನ್ನು ಬಿಡಿಸು: ತರುಣಿಯಳ ಕುರುಳ ಹಿಕ್ಕೊಡೆದು ಮದನನ ರಾಣಿ ನಾರಿಗಿರದೆ ಮಧುರಸವನುಣಿಪಂತೆ ತಿಳಿಘೃತವ ತಲೆಗಂ ಪೂಸಿ (ಸವಮೋ. ೧೩-೪೧). [ಹಿಕ್ಕು$_2$ + ಒಡೆ$_1$]

ಹಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ: ಕುರಥ, ಹಿಗೆ, ತುಮಕಿ, ತಿಂಡುಕ, ಹೊಳೆತುಮ್ಮಿ, ಬಂಧ (ಮೃಶಿಗಿ. ೩೧-೬೦೩). [?]

ಹಿಗ್ಗಣ್ಣು (ನಾ). (ಸಂತೋಷದಿಂದ) ಹಿಗ್ಗಿದ ಕಣ್ಣು,- ಅಗಲವಾಗಿರುವ ಕಣ್ಣು: ಮಿಂಚನವನೆ ಹಿಗ್ಗಣ್ಣನವಳಿಗಾ ಬೆಳಕುಕಂಡಿಯಿಂದ ಮಾತನಾಡು ಗಂಭೀರವಾಗಿ

ನಸು ಗುಡುಗು ಬೆಡಗಿನಿಂದ (ಮೇಘದೂ. ೨೭-೩೫).

[ಹಿಗ್ಗು$_1$ (< ಪಿಳ್ಗು$_1$) + ಕಣ್ಣು (< ಕಣ್)]

ಹಿಗ್ಗಲಿಕೆ (ನಾ). ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಮಾಡುವಿಕೆ; ವಿಸ್ತರಿಸುವಿಕೆ: ರಗಳ ಷಟ್ಪದಿಗಳ ಆಧಾರವಾದ ಮಾತ್ರಾಛಂದಸ್ಸು ಅಂಥ ಹಿಗ್ಗಲಿಕೆಯನ್ನು ಸುಲಭವಾಗಿ ತಡೆಯಬಲ್ಲದು (ಸಮಾಲೋ. ೧೭೯). [ಹಿಗ್ಗಲು + - ಇಕೆ]

ಹಿಗ್ಗಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅಗಲವಾಗಿ ತೆರೆ; ಹಿಗ್ಗಿಸು; ದೊಡ್ಡದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು: ನಮ್ಮ ಆಚಾರ್ಯ ಮಾತ್ರ ಒಡವೆಗಳನ್ನು . . . ಬಗಿಯಾಗಿಯೇ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಹೀಗೆ ಮಾಡಿದ ಒಡವೆಗಳನ್ನು ಹಿಗ್ಗಲಿಸಿ ಹೆಣ್ಣಿಗೆ ತೊಡಿಸಬೇಕಾದರೆ ಅದೊಂದು ದೊಡ್ಡ ಕೆಲಸವೇ ಆಗುತ್ತಿತ್ತು (ನನ್ನೂರು. ೧೪೦): ಧರ್ಮಾಧಿಕಾರಿಯ ಮಗಳು ಸಹ ಕ್ಷಣಕಾಲ ನಿಂತು ಮಾಸ್ತೋವಳ ಕಡೆಗೆ ಕಣ್ಣು ಹಿಗ್ಗಲಿಸಿ ನೋಡಿದಳು (ಪುನರು. ೧೯೩); ಮಾನವನ ಭಾವವನ್ನು ಉನ್ನತೋನ್ನತವಾಗಿ ಹಿಗ್ಗಲಿಸುವುದೇ ಇದರ ಶಕ್ತಿ (ಸಮಾಲೋ. ೩೭).

[ಹಿಗ್ಗಲು + - ಇಸು$_1$]

ಹಿಗ್ಗಲು (ನಾ). ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಆಗುವಿಕೆ; ಹಿಗ್ಗುವಿಕೆ: 'ಹಿಗ್ಗಲಿಕೆ', ಹಿಗ್ಗಲಿಸು ಪರಾ. [ಹಿಗ್ಗು$_1$ (< ಪಿಳ್ಗು) + - ಅಲು (< - ಅಲ್$_2$)]

ಹಿಗ್ಗಾಮುಗ್ಗ 'ಹಿಗ್ಗುಮುಗ್ಗು' ನೋ.

ಹಿಗ್ಗಾಮುಗ್ಗಾ 'ಹಿಗ್ಗುಮುಗ್ಗು' ನೋ.

ಹಿಗ್ಗಿಸು 'ಪಿಳ್ಗಿಸು' ನೋ.

ಹಿಗ್ಗು$_1$ 'ಪಿಳ್ಗು' ನೋ.

ಹಿಗ್ಗು$_2$ 'ಪಿರ್ಗು$_2$' ನೋ.

ಹಿಗ್ಗುದೆಗೆ (ಕ್ರಿ). ಸಂತೋಷವನ್ನು ತೋರೆ,—ಉಳಿ: ಲಗ್ನೆಯೊಳಗೆ ನೊಂದು ಹಿಪುಭೂಪರ ಸೇನೆಯೊಗ್ಗೊಡೆದೋಡಿ ಹಿನ್ನಲೆಗೆ ಹಿಗ್ಗುದೆಗೆದು ದೂರ ಚೌದಿಕ್ಕಿನೊಳಾಗ ಬೊಗ್ಗನ ಪಾಳ್ಯವಿಳಿದರು (ಕಂಮಹ. ೩-೬೧). [ಹಿಗ್ಗು$_2$ (< ಪಿರ್ಗು$_2$) + ತೆಗೆ$_1$]

ಹಿಗ್ಗುಮುಗ್ಗು, ಹಿಗ್ಗಾಮುಗ್ಗ, ಹಿಗ್ಗಾಮುಗ್ಗಾ (ಅ). ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಮತ್ತು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಾಗುವ ಒಂದು ಅವ್ಯಯ: ಮಾಳಿಗೆಗಳೊಲೆಗಾಡಿ ಹಿಗ್ಗುಮುಗ್ಗಾಗೆ . . . ಒಂದು ವರುಷದ ಕೆಳಗೆ ನನಗೆ ಮರವಣಿಗೆ (೧೦ಗೀತ.೩೫--೩). **ಹಿಗ್ಗಾಮುಗ್ಗ**: ಆ ಪಿಶಾಚಿಗಳು ಅವನನ್ನು ಹಿಗ್ಗಾಮುಗ್ಗ ಎಳೆಯುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ಪುನರು.೨೦೯); ಅಂಬಿಕಾತನಯ ಕಟ್ಟಿದ ಕಗ್ಗಾ ಜಗ್ಗಬ್ಯಾಡ ನೀ ಹಿಗ್ಗಾಮುಗ್ಗಾ ಹುರಿ ಏತಿ ಒಳಗ ಬರಿದಲ್ಲಾ ಹಗ್ಗಾ (ಜೀವಲ. ೩೩-೧೪). **ಹಿಗ್ಗಾಮುಗ್ಗಾ**: ಅವಳ ಜೀವ ಹಿಗ್ಗಾ- ಮುಗ್ಗಾ ಎಳೆದಾಡಿತು (ಕತ್ರ.ಪ.೮).

[ಹಿಗ್ಗು$_1$ (< ಪಿಳ್ಗು$_1$) + ಮುಗ್ಗು$_1$ (< ಮೊಗ್ಗು)]

ಹಿಚಕು 'ಪಿಸುಂಕು' ನೋ.

ಹಿಚಿಕೆ 'ಪಿಚಿಕೆ' ನೋ.

ಹಿಚಿಕು 'ಪಿಸುಂಕು' ನೋ.

ಹಿಚುಕಾಟ, ಹಿಜಿಗಾಟ (ನಾ). ೧. ಅದುಮುವಿಕೆ; ಒತ್ತಡ: ಅಂತರ್ಯದಲ್ಲಿ ಅವಳ ಹೃತ್ಪಿಂಡವು ಮತ್ತೆ ಹಿಚುಕಾಟಕ್ಕೆ ಹಿಂಸೆಗೆ ಗುರಿಯಾಗಿ ನುಚ್ಚುನುರಿಯಾಗ ತೊಡಗಿತು (ಇಪ್ಪತ. ೨೦೭). **ಹಿಜಿಗಾಟ** : ೨. ನೋವು ; ತೊಂದರೆ: ತೆಜಿಸೆವೀ ಸ್ಥಲವನುಂ ವಿಪ್ರರಾದವರ್ಗಳುರು ಹಿಜಿಗಾಟದಿಂ ಮನಂ ಮೇಣಲಸಿ (ಪರತು.೪೧-೨೮).

[ಹಿಚುಕು (< ಪಿಸುಂಕು) + ಆಟ]

ಹಿಚುಕು 'ಪಿಸುಂಕು' ನೋ.

ಹಿಚ್ಚಗೆಗ್ರಾಮ (ನಾ). ಒಂದು ಹಳ್ಳಿಯ ಹೆಸರು: ತದ್ದಕ್ಷಿಣತಃ ಹಿಚ್ಚಗೆಗ್ರಾಮ (ಸೌಇ. XX. ೬-೨೧; 730). IP ಈ ಶಾಸನವನ್ನು ಹತ್ತನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ, ಶಬ್ದವು ಹಕಾರರೂಪದಲ್ಲಿದೆ. [ಹಿಚ್ಚಗೆ ? + ಗ್ರಾಮ]

ಹಿಜಡ (ನಾ). ನಪುಂಸಕ. [<— ಹಿಂ. ಮರಾ. ಹಿಜಡಾ]

ಹಿಜರಾ 'ಹಿಜರೀ' ನೋ.

ಹಿಜರಿ 'ಹಿಜರೀ' ನೋ.

ಹಿಜರಿಲೆಕ್ಕ (ನಾ). ಹಿಜರಿಶಕೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿ ಇದ್ದ ಲೆಕ್ಕ (?): 'ರಾಜಾಚಿಕ್ಕದೇವರಾಜ್ ಮಹಮದ್‌ಷಾಯಿ' ಎಂಬ ಮಾತನ್ನು ಹಿಜರಿಲೆಕ್ಕವನ್ನು ಸಹ ಪಾರಸಿಯ ಅಕ್ಷರದಲ್ಲಿ ಕೆತ್ತಿರುವ ಮೊಹರನ್ನೂ . . . ಈ ಲಿಂಗಣ್ಣಯ್ಯನ ಸಂಗಡ ಕಳುಹಿಸಿಕೊಟ್ಟರು (ಮಹಾವಂ.I. ೧೪೪). [ಹಿಜರಿ (< ಹಿಜರೀ) + ಲೆಕ್ಕ$_2$]

ಹಿಜರಿಶಕೆ (ನಾ). ಮಹಮ್ಮದ್ ಪೈಗಂಬರನು ಮಕ್ಕಾನಗರವನ್ನು ತೊರೆದು ಮದೀನಾಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಹೋದ, ಕ್ರಿಸ್ತಶಕ ಆರುನೂರ ಅರವತ್ತೆರಡನೆಯ ಇಸವಿ ಜುಲೈ ಹದಿನಾರನೆಯ ದಿನದಿಂದ ಮೊದಲಾಗುವ ಶಕವರ್ಷ; ಮಹಮ್ಮದೀಯರ ಒಂದು ಕಾಲಗಣನೆ: ಪಯುಗಂಬರರು ಅಬುಬಕರನ ಮನೆಗೆ ಬಂದು ಆತನೊಡನೆ ಅದೇ ರಾತ್ರಿ ಕತ್ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಮದಿನೆಗೆ ಹೊರಟರು . . . ಈ ಪ್ರವಾಸಕ್ಕೆ ಹಿಜರತ್ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಆ ಶಕಕ್ಕೆ ಹಿಜರಿಶಕೆ ಯೆನ್ನುವರು (ಹಮಪ. ೧೭). 'ಹಿಜರೀಶಕ' ಪರಾ. [ಹಿಜರೀ (< ಹಜರೀ) + ಶಕೆ]

ಹಿಜರೀ, ಹಿಜರಾ, ಹಿಜರಿ (ನಾ). = ಹಿಜರಿಶಕೆ: ಬ ತಾರೀಖು ಥಂಡ್, ೨೧ ನೇ ಮಾಹೆ ಜಿಲ್ಹೆಜ್ ೧೧೯೭ ನೇ ಹಿಜರೀ ಮುತಾಬಕ್ ಥಂಡ್ ೨೭ನೇ ಮಾಹೆ ನವೆಂಬರ್ ೧೭೮೩ನೇ ಇಸವಿ (ಚಾಮವಂ. ೨೨೭).**ಹಿಜರಾ**: (೬). **ಹಿಜರಿ**: 'ಹಿಜರಿಲೆಕ್ಕ' ಪರಾ.

[<— ಅರ. ಹಿಜ್ರಾ; ಹಿಂ. ಹಿಜರೀ; ಮರಾ. ಹಿಜರಾ, ಹಿಜರೀ]

ಹಿಜರೀಶಕ (ನಾ). = ಹಿಜರೀ: ಮಹಮ್ಮದ ಪೈಗಂಬರರಿಂದ ಆರಂಭವಾದ ಹಿಜರೀಶಕವು ಈವೊತ್ತಿನಿಂದಲೇ ಆರಂಭವಾಗುವುದು (ಹಮಪ.೧೭). [ಹಿಜರೀ + ಶಕ]

ಹಿಜಿಗಾಟ 'ಹಿಚುಕಾಟ' ನೋ.

ಹಿಜಿಗು 'ಪಿಸುಂಕು' ನೋ.

ಹಿಜ್ಜಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ; ನೀರಹಲಸು: ''ಹಿಜ್ಜಲ - ತೊಟೆಗಣಗಿಲ'' (ನಾಚಿರಾ. ೬). [ಸಂ.]

ಹಿಟಕವಾಡು (ಕ್ರಿ). ಚೇಷ್ಟೆಮಾಡು; ಗೇಲಿಮಾಡು: ಅಂತಪುರಕ್ಕೆ ಪೋಪ ವಾಚಾಳೆಯನೊರ್ವಳಂ ಚಟುಳ ಚೇಟಿಕೆಯಂ ವಸುದೇವವಲ್ಲಭಂ ಹಿಡಿದು ಹಿಟಕವಾಡ (ಅರ್ಧನೇ. ೫-೭ ವ). [ಹಿಟಕ್ಕ + ಆಡು$_1$]

ಹಿಟು 'ಪಿಟ್ಟು' ನೋ.

ಹಿಟುಕಾಱ 'ಪಿಟ್ಟುಕಾರ' ನೋ.

ಹಿಟ್ಟಗಾಣೆ (ನಾ). ಆಕಾಶನೀಲಿಯ ಬಣ್ಣದ ಹೂವುಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ; ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ ಬಾಳೆ; ಕನ್ನೆಸೊಪ್ಪು: (೬). [?]

ಹಿಟ್ಟಡಿಗೆ (ನಾ). (ಜೋಳ, ಅಕ್ಕಿ, ಗೋಧಿ, ರಾಗಿ ಮೊದಲಾದ ಧಾನ್ಯಗಳ) ನಯವಾದ ಪುಡಿ ಅಥವಾ ಪಿಷ್ಟದಿಂದ ತಯಾರಿಸುವ ಆಹಾರ; ಹಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಮಾಡುವ ದೋಸೆ, ಕಜ್ಜಾಯ, ಎರೆಯಪ್ಪ ಮುಂತಾದುವು: ''ಪೂಪಃ, ಅಪೂಪಃ, ಪಿಷ್ಟಕಃ- ೩ ಹಿಟ್ಟಡಿಗೆ, ಅಂದರೆ ಹಿಟ್ಟುಕ್ಕರಿಸಿ ಮಾಡುವ ದೋಸೆ, ಎರಿಯಪ್ಪ, ಕಜ್ಜಾಯ, ಹೋಳಿಗೆ, ಒಬ್ಬಟ್ಟು, ಕಡುಬು ಸಾರಸತ್ತು, ಇಡ್ಡಳಿಗೆ, ಉಪ್ಪಿಟ್ಟು ಮುಂತಾದ್ದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು''(ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೮೮). [ಹಿಟ್ಟು (< ಪಿಟ್ಟು) + ಅಡಿಗೆ (< ಅಡುಗೆ)]

ಹಿಟ್ಟಳಿಕ 'ಹಿಟ್ಟಳಿಕೆ' ನೋ.

ಹಿಟ್ಟಳಿಕೆ, ಹಿಟ್ಟಳಿಕ, ಹಿಟ್ಟುಳಿಕ, ಹಿಟ್ಟುಳಿಕೆ, ಹಿಟ್ಟುಳುಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ: ''ಆ ಶಿಲಾಬೇಧಿ ಹಿಟ್ಟಳಿಕೆ [ಪಾಠಾಂ. ಹಿಟ್ಟುಳಿ ಹಿಟ್ಟುಳಿಕೆ]ಯಕ್ಕು'' (ಮಂಗರಾ. ೬೯-೨೯); ಉತ್ತರಣೆಬೇರು ಹಿಟ್ಟಳಿಕೆಬೇರು ಈಶ್ವರಿಬೇರು (ಅಶ್ವಟೀ.೯೮-೧೦). **ಹಿಟ್ಟಳಿಕ**: ಹಿಡಿಹಿಡಿಕ ಬೀಜ ಹಿಟ್ಟಳಿಕನ ಬೀಜ ಹಂಗರಬೀಜ . . . ಚಿತ್ರಮೂಲ ಈ ೫೦ ಬಗೆಯನ್ನು ಸಮಾನಂಗೊಂಡು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕುಟ್ಟಿ ಚೂರ್ಣವಂ ಮಾಡಿ ಇರಿಸಿಕೊಂಡು ತೆಗದುಕೊಂಬುದು (ವೈವಿ.೬೨). **ಹಿಟ್ಟುಳಿಕ**: ''ಅಶ್ಮಘ್ನಃ- ಹಿಟ್ಟುಳಿಕ; ದೊಡ್ಡೀಪತ್ರೆ'' (ಓಷಧಿ. ೩). **ಹಿಟ್ಟುಳಿಕೆ**: ''ಅರ್ಕಪುಷ್ಪಿ - ಚಟುಕೆ; ಹಾಲೆ; ಹಿಟ್ಟುಳಿಕೆ'' (ಓಷಧಿ. ೬). **ಹಿಟ್ಟುಳುಕ**: ಕಡವದ ಬೇರು, ಚನ್ನಗ್ಗಿಲು, ಹಿಟ್ಟುಳುಕನ ಬೇರು, ಇವಂ ಹಸುವಿನ ಹಾಲೊಳರೆದು ಶರ್ಕರೆವೆರಸಿ ಮೂರುದಿನಂ ಕೊಳ್ಳಲು ಕಲ್ಲುಕಟ್ಟು, ಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛ್ರ ಸಹ ಮಾಣ್ಗುಂ (ಸಕವೈ. ೩೭೯). [?]

ಹಿಟ್ಟು 'ಪಿಟ್ಟು' ನೋ.

ಹಿಟ್ಟುಂಗುಟ್ಟು 'ಪಿಟ್ಟುಗುಟ್ಟು' ನೋ.

ಹಿಟ್ಟುಕಾರ 'ಪಿಟ್ಟುಕಾರ' ನೋ.

ಹಿಟ್ಟುಕಾಱ 'ಪಿಟ್ಟುಕಾರ' ನೋ.

ಹಿಟ್ಟುಗಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೃದುವಾದ ಕಲ್ಲು: ದಕ್ಷಿಣಭಾರತದ ಪಶ್ಚಿಮತೀರದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಕಡೆ ಲ್ಯಾಟರ್ಯಟ್ ಎಂಬ ಹಿಟ್ಟುಗಲ್ಲಿನ ಮಣ್ಣು ಆವರಿಸಿದೆ. ಇದು ಸೀರಾವರಿಗೆ ಹೇಳಿಸಿದ್ದಲ್ಲ (ಶಿಲ್ಪನಾ. ೩೬೨). [ಹಿಟ್ಟು (< ಪಿಟ್ಟು) + ಕಲ್ಲು (< ಕಲ್$_1$)]

ಹಿಟ್ಟುಗಳೆ (ಕ್ರಿ). ಪುಡಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು; ಹಿಟ್ಟಾಗಿಸು: ತನ್ನಂ ಮಟ್ಟವಿಸದಿದಿರಿಟ್ಟ ಮುಕುರವ ಹಿಟ್ಟುಗಳೆದುದಱಿಂದಲೇಂ ಫಲ (ಸದ್ಧುರು. ೯-೫).
[ಹಿಟ್ಟು (< ಪಿಟ್ಟು) + ಕಳೆ$_1$]

ಹಿಟ್ಟುಗುಟ್ಟು 'ಪಿಟ್ಟುಗುಟ್ಟು' ನೋ.

ಹಿಟ್ಟುದೆಱೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ: ಪಂಚಕ ಆರುವಣ ಹಿಟ್ಟುದೆಱೆ . . . ಯಿಂತಿನಿತುವಂ . . . ಧಾರಾಪೂರ್ವ್ವಕಂ ಮಾಡಿ ಕೊಟ್ಟರು (ಶಾಶಾ. XX, ೧೨೭-೨೭; 1186).
[ಹಿಟ್ಟು (< ಪಿಟ್ಟು) + ತೆಱೆ$_3$]

ಹಿಟ್ಟುದೋಱು (ಕ್ರಿ). ಪುಡಿ ಪುಡಿಯಾಗು: ಹಿಟ್ಟುದೋಱಿತು ತೇರು ಬಳಿಕವನಿಟ್ಟ ನಿಟ್ಟಿ ಮುಸುಂಡಿ ಮುದ್ಗರ ಪಟ್ಟಿ ಪರಿಘ ಪರಶ್ವಧಾದಿ ಮಹಾಯುಧಂಗಳಲಿ (ತೊರರಾ. ೫-೬-೨೬). [ಹಿಟ್ಟು (< ಪಿಟ್ಟು) + ತೋಱು]

ಹಿಟ್ಟುನೆಲ್ಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೆಲ್ಲಿ; (ಹಿಟ್ಟಿನಂತೆ) ಮೃದುವಾಗಿರುವ ನೆಲ್ಲಿಯ ಕಾಯಿ : ಉದಕದೊಳು ಹಿಟ್ಟುನೆಲ್ಲಿಯ ಕಾಯ್ಗಳಂ ಹಾಕಿ ಕುದಿಗೊಳಿಸಿ ಬಸಿದು . . . ಮೆಂತೆಯದ ಚೂರ್ಣಸಹಿತ ಸಾಸುವೆಗೆಯರಿಸಿನವಿಕ್ಕಿ ಹದನಾಗಿಯರೆದದಂ ಕಲಸಿಯೆಣ್ಣೆಯ ಬಿಡಲು ಹಿರಿದಾಗಿ ಸವಿವಡೆದುದು (ಸೂಪಶಾ. ೬-೨೦).
[ಹಿಟ್ಟು (< ಪಿಟ್ಟು) + ನೆಲ್ಲಿ]

ಹಿಟ್ಟುಬಳಪ (ನಾ). ಪಾತ್ರ ಮಾಡಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೃದುವಾದ ಕಲ್ಲು; ಮೇಲ್ಮೈ ಕಣಕಣವಾಗಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳಪದ ಕಲ್ಲು; ಮರಿಗೆಕಲ್ಲು: (ಠ). [ಹಿಟ್ಟು (< ಪಿಟ್ಟು) + ಬಳಪ]

ಹಿಟ್ಟುಮಟ್ಟಿ (ನಾ). (ಹಿಟ್ಟಿನಂತೆ) ಮೃದುವಾಗಿರುವ ಮಣ್ಣು: ನೆಲದ ಹೊಟ್ಟೆ, ಬದುಕ ನೋಡು ಗಟ್ಟಿಕಲ್ಲು ಹಿಟ್ಟುಮಟ್ಟಿ ಪದರು ಗುಂಡು ದುಂಡಿ ಬಂಡೆ (ಮೂರ್ತಿಕಾ. ೧೩-೨). [ಹಿಟ್ಟು (< ಪಿಟ್ಟು) + ಮಟ್ಟಿ$_1$]

ಹಿಟ್ಟುಳಿಕ 'ಹಿಟ್ಟಳಿಕೆ' ನೋ.

ಹಿಟ್ಟುಳಿಕೆ 'ಹಿಟ್ಟಳಿಕೆ' ನೋ.

ಹಿಟ್ಟುಳುಕ 'ಹಿಟ್ಟಳಿಕೆ' ನೋ.

ಹಿಟ್ಟೆಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಹಜ್ಜಾಲ, ಹಿಟ್ಟೆಲೆ, ಗುನ್ನಾಮದ ಪಟ್ಟೆಬಳ್ಳಿ (ಮೃಡಿಗಿ.೩೩-೬೩೧). [? + ಎಲೆ$_1$]

ಹಿಟ್ಟೆಸರು (ನಾ). ರಾಗಿಯ ಮುದ್ದೆಯನ್ನು ಮಾಡಲು ಕುದಿಯಲು ಇಡುವ ನೀರು: ಒಲೆಯ ಮೇಲೆ ಹಿಟ್ಟೆಸರಿಡು (ರೂಢಿ).
[ಹಿಟ್ಟು (< ಪಿಟ್ಟು) + ಎಸರು$_2$ (< ಎಸರ್)]

ಹಿಡ, ಹಿಡಿ$_4$ (ನಾ). ೧. ವೃಷಣ: 'ಹಿಡಬಡಿ' ಪರಾ. ೨. ವೀರ್ಯಗುಂದಿಸುವಿಕೆ; ಶಕ್ತಿಗುಂದಿಸುವಿಕೆ: ಹಿಡ (Castration) - ವಿಶಾಲದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಹೇಳುವುದಾದರ ಒಂದು ಕೀಟದಲ್ಲಿ ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿದ ಜಂಪತಿಗಳ (Mature gametes) ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಯಾವುದೇ ಕಾರಣದಿಂದ ಪೂರ್ತಿ ಅಥವಾ ಸ್ವಲ್ಪ ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸುವುದು (ಕೀಟಪ. ೧೧೬). **ಹಿಡಿ$_4$**: ೨. 'ಹಿಡಿಯಿಸು', 'ಹಿಡಿಹೋರಿ' ಪರಾ. [< ಹಿಡುಕು$_1$]

ಹಿಡಗಲು, ಹಿಡಗಿಲು, ಹಿಡುಗಲು (ನಾ). ಕಸಬರಲು; ಕಸಬರಿಗೆ; ಪೊರಕೆ: ಹಿಡಗಲು ಕೂಡಾ ಯಾವನೂ ಹಿಡಿಯುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಕಲಕ.೬). **ಹಿಡಗಿಲು**: "ಮಾರ್ಜನಿ-ಹಿಡಗಿಲು" (ಬಾಪಟೀ.೨-೬-೯). **ಹಿಡುಗಲು**: ಪರಿಮಳ ಹಿಡುಗಲಿನಿಂದ ಹಜಾರವನ್ನು ಗುಡಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಬಂದಳು (ಚಂಗಾಳ್ಯ. ೧೩೬). [< ಹಿಡಿ$_2$]

ಹಿಡಗಿಲು 'ಹಿಡಗಲು' ನೋ.

ಹಿಡಹಿಡಕೆ 'ಹಿಡಿಹಿಡಿಕೆ' ನೋ.

ಹಿಡಿ$_1$ 'ಪಿಡಿ$_1$' ನೋ.

ಹಿಡಿ$_2$ 'ಪಿಡಿ$_2$' ನೋ.

ಹಿಡಿ$_3$ 'ಪಿಡಿ$_3$' ನೋ.

ಹಿಡಿ$_4$ 'ಹಿಡ' ನೋ.

ಹಿಡಿಂಬಾಂತಕ (ನಾ). ಹಿಡಿಂಬನೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಕೊಂದವನು; ಭೀಮ: ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದೊಳ್ ಪ್ರಳಯೋಗ್ರಾಂತಕನಂತಗುರ್ವನೊಳಕೊಂಡಿರ್ದಂ ಹಿಡಿಂಬಾಂತಕಂ (ಗದಾಯು. ೧-೫೫). [ಸಂ.]

ಹಿಡಿಕಟ್ಟು 'ಪಿಡಿಗಟ್ಟು' ನೋ.

ಹಿಡಿಕಳ (ನಾ). ಒಂದು ಮುಷ್ಟಿಯಷ್ಟು ಆಹಾರ; ಹಿಡಿಕೂಳು: ಕಡ ತಂದನಲ್ಲದ ಹಿಡಿಕಳವ ಕದ್ದನೇ ತಡವಲುಱೆ ಬೈದು ತೆಗೆದಾನು ಸಾಲಿಗನು ನಡುವೆ ಜಗಳವನು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೪೦೦). [ಹಿಡಿ$_2$ (ಪಿಡಿ$_2$) + ಕಳ$_?$ (IP < ಸಂ. ಕವಲ)]

ಹಿಡಿಕಿಸು 'ಪಿಡಿಕೆಯ್ಸು' ನೋ.

ಹಿಡಿಕು$_1$ 'ಹಿಡುಕು' ನೋ.

ಹಿಡಿಕು$_2$ (ನಾ). ೧. ಹಿಡಿತ; ಹಿಡಿಯುವಿಕೆ: ಹಿಡಿದಡೆ ಹಿಡಿಕಿಗೆ ಬಾರದೆ ಬಟ್ಟಿಡೆ ಹರವರಿಯಲ್ಲಿ ಹರಿಯದೆ . . . ಇಪ್ಪ ಉಭಯಸ್ಥಲವನು ಅಱಿತಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಸ್ಥಲ ನಾಶವಾಗಿ ಸದ್ಯೋಜಾತಲಿಂಗವು ವಿನಾಶವಾಗಬೇಕು (ವಚಶಾ. I, ೧೨೦). ೨. ಜಿಪುಣತನ; ಜೀನತನ: ಅಡವಿಯೊಳು ನೀನೆನಗೆ ಕಡುಕಷ್ಟಪಡಿಸುತಲಿ ಒಡನೆ ಕರತಂದೀಗ ಹಿಡಿಕ ಮಾಪುವೆಯಾ (ಪಮಚ. ೮೬). [ಹಿಡಿ$_2$ (< ಪಿಡಿ$_2$) + - ಕು$_0$]

ಹಿಡಿಕುಂಟೆ (ನಾ). ಪೊರಕೆ; ಕಸಬರಿಗೆ: ಒಂದು ಮನೆಯೊಳಗೆ ಅಮೂಲ್ಯವಾದ ಎಷ್ಟೋ ಒಡವೆಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ಒಂದು ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಹಿಡಿಕುಂಟೆಯೇ ಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ (ಲೋಕಕ. ೫೫); ಹಿಡಿಕುಂಟೆ ಕೊಟ್ಟು ಗುಡಿಸು ಎನ್ನುತ್ತೇವೆ (ಕೋಲ್ಮಿಂಚು. ೩೨).
[ಹಿಡಿ$_2$ (< ಪಿಡಿ$_2$) + ಕುಂಟೆ$_?$]

ಹಿಡಿಕೂಳು (ನಾ). ಒಂದು ಮುಷ್ಟಿ ಅನ್ನ, –ಆಹಾರ: ಹಿಡಿಕೂಳು ಬಡವನಿಗೀಯುವೊಡದೆ ಸಾಕು ಮತ್ತಿನ ತಪವೇಕೆ ಬೇಕು (ಇಂಬಾಪ. ೧೫೫-೬೧).
[ಹಿಡಿ$_2$ (< ಪಿಡಿ$_2$) + ಕೂಳು$_2$ (< ಕೂೞ್$_1$)]

ಹಿಡಿಕೆ 'ಪಿಡಿಕೆ' ನೋ.

ಹಿಡಿಕೆಮೊಲೆ (ನಾ). ಮುಷ್ಟಿಯ ಗಾತ್ರದ ಸ್ತನ: ಮೊಳೆಯ ಮೊಲೆಯಡಿಕೆ ಮೊಲೆಯಮಳಕಾEಯಾಮಳಕ3ಮೊಲೆ ನಿಂಬೆಮೊಲೆಯು ಬೆಳುಗಾಯ ಮೊಲೆ . . . ಹಿಡಿಕೆಮೊಲೆ ಹೊಚ್ಚುಮೊಲೆಯು (ನವಮೋ.೨೪-೧೪). [ಹಿಡಿಕೆ (< ಪಿಡಿಕೆ) + ಮೊಲೆ$_1$]

ಹಿಡಿಕೆಯ್ಸು 'ಪಿಡಿಕೆಯ್ಸು' ನೋ.

ಹಿಡಿಕೈಸು 'ಪಿಡಿಕೆಯ್ಸು' ನೋ.

ಹಿಡಿಕೋಲು 'ಪಿಡಿಗೋಲ್' ನೋ.

ಹಿಡಿಖಂಡ 'ಪಿಡಿಖಂಡ' ನೋ.

ಹಿಡಿಖಂಡಂಗೊಯ್ 'ಪಿಡಿಖಂಡಂಗೊಯ್' ನೋ.

ಹಿಡಿಖಂಡಗೊಯ್ಯು 'ಪಿಡಿಖಂಡಂಗೊಯ್' ನೋ.

ಹಿಡಿಗಣ್ಣವಲೆ (ನಾ). ಹಿಡಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹಗ್ಗದ ಬಲೆ: ಕೀಸುವಲೆ ಕೊಂಬುವಲೆ ಹಿಡಿಗಣ್ಣವಲೆಗಳಂ ಸೂಸುತಲ್ಲೆಡೆಯೊಳ್ಕತಪ್ಪ ಕಾಡೊಡೆಯರ ವಿಲಾಸಮಂ ಕಂಡು (ರುಕ್ಮಾಂಗ. ೧೦-೧೯). [ಹಿಡಿ$_2$ (< ಪಿಡಿ$_2$) + ಕಣ್ಣವಲೆ]

ಹಿಡಿಗತ್ತಿಮಾನ್ಯ (ನಾ). ಬಿಚ್ಚುಗತ್ತಿಯ ಮನ್ನೆಯ, – ಬಂಟ: ಕಡಿದಾರ ಕಡಿದಾರ ಹಿಡಿಗತ್ತಿಮಾನ್ಯಾನ ಕಡಿಯ ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿ ಸರಚ್ಯಾನ್ನ ಕೋ ಮಲ್ಲಪ್ಪ ಕಡಿದಾರ ಕಲ್ಲಗಸಿ ಇದರೀಗ (ಲೋಕಗೀ. ೨೨೫). [ಹಿಡಿಗತ್ತಿ$_0$ + ಮಾನ್ಯ]

ಹಿಡಿಗಲ್ಲು 'ಪಿಡಿಗಲ್' ನೋ.

ಹಿಡಿಗವಡಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕವಡೆಯಾಟ: ಗೋಪನಂದನರನು ಕೂಡಿ ಹಿಡಿಗವಡಿಕೆ ಹಿಳ್ಳು ಲಗ್ಗೆ ಸಡುಗಡು ಮೊದಲಾದ ಮಕ್ಕಳಾಟವ ಕಡುಸತಗರ ದಿಂವಾಡುತಿಹನು (ನೇಮಿಸಂ. ೧೫-೧೧೭). [ಹಿಡಿ$_2$ (< ಪಿಡಿ$_2$) + ಕವಡಿಕೆ$_2$]

ಹಿಡಿಗವಡೆ (ನಾ). = ಹಿಡಿಗವಡಿಕೆ: ಬಾಲಕರು ನೂಱಾಱು ಮೆಱೆದರು . . . ಆಳಿನೇಱಿಕೆ ಹಿಡಿಗವಡೆ ಗುಱಿಯೊಳು ಚೆಂಡಿನ ಹೊಣಕೆ ಚಿಣಕೋಲಾಳು ಗೊತ್ತಿನ ದಂಡೆಯುನೆ ನಾನಾವಿನೋದದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಳ. ೬-೧); ಹಿಡಿಗವಡೆ ಸಡುಗುಡಂ

ಸಂಡು ಜಿಗಿಹಲ್ಲೆ ಬೊಹರಿಗಳಾಟದಲ್ಲಿ ಮನಗೊಂಡಾಡಿ ಬೆಳೆದು ಜವ್ವನನಾಗಿ ಬಾಳ್ಳಿಯಿಲ್ಲದೆ ಕೆಟ್ಟು ಹೋದೆಯಲ್ಲಾ (ಸಮ್ಮಾ.೧೧೦-೯); ಬೊಗರಿ ಗದುಗು ಸಡುಗುಡು ಲಗ್ಗೆ ಹಿಡಿಗವಡೆಗಳಿವು ರಾಜಪುತ್ರರಿಗೆ ಬಗೆಯಲುಚಿತವೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ೩೦-೧೭). [ಹಿಡಿ$_2$ (< ಪಿಡಿ$_2$) + ಕವಡೆ]

ಹಿಡಿಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಮುಷ್ಟಿಯಿಂದ ಕುಟ್ಟು: ಒಡಲೊಡೆದ ತೆರನಾಗ ಬೆದರಿ ಬೆಬ್ಬಳವೋಗಿ ಹಿಡಿಗುಟ್ಟುತೋಡಿದಂ ಕಿವಿಯ ಕಾಲ್ಮಾಡಿ (ಕಾಲೂರ. ೮೨-೧೫೪).
[ಹಿಡಿ$_2$ (< ಪಿಡಿ$_2$) + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಹಿಡಿಗುದಿಗೆ (ನಾ). ಹಿಡಿಕೆಯನ್ನುಳ್ಳ ದಪ್ಪನಾದ ಕೋಲು,—ದೊಣ್ಣೆ: ಹಿಡಿಗುದಿಗೆ ಕಲುಗುಂಡು ಭಲ್ಲೆಯ ಖಡುಗ ಕುಂತ ಕುಠಾರ ಮುಸಲದೊಳೊಡನೊಡನೆ ಬಡಿಬಡಿಸುತೆಬ್ಬಿಸಿದರು ರಣೋತ್ಸವಕೆ (ಅನಂದಾ. ೪-೫-೨೯).
[ಹಿಡಿ$_2$ (< ಪಿಡಿ$_2$) + ಗುದಿಗೆ]

ಹಿಡಿಗುದುರೆ 'ಪಿಡಿಗುದುರೆ' ನೋ.

ಹಿಡಿಗೂಟ (ನಾ). (ಬೀಸುವ ಕಲ್ಲಿನ ಮೇಲ್ಭಾಗಕ್ಕೆ ಇರುವ) ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ಇರುವ ಗೂಟ,— ಬೆಣೆ: ಬದಿರ ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ಚದುರ ರಾಗಿಕಲ್ಲು ಮದನಾರಿನೆಂಬೊ ಹಿಡಿಗೂಟ ಹಿಡುಕೊಂಡು ಶಿವನ ಪಾಡ್ಯಾಳೆ ಸಿರಿಗೌರಿ (ನಾಪದ. ೬೨). [ಹಿಡಿ$_2$ (ಪಿಡಿ$_2$) + ಗೂಟ (< ಗೂಂಟ)]

ಹಿಡಿಗೆ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಬುಟ್ಟಿ; ಕುಕ್ಕೆ: ಹಿಡಿಗೆ ಜಲ್ಲಡಿ ಪಂಚಪಾತ್ರ ಸೋಟಕ ಬುರುಡೆ ಕಡುಬು ಮುಚ್ಚಳ ಮಿಳ್ಳೆ ಕುಡಿಕೆ . . . ಎಲ್ಲಮಂ ಪೊಡವಿಪತಿ ಬಂಡಿಕುದುರೆಗಳೆತ್ತುಗಳ ಮೇಲೆ ಬಿಡದೇರಿ ಕಳುಹಿದಂ (ಸಿದ್ಧಕಾ. ೧೩-೪೪).
[☞ ಇದು 'ಹೆಡಿಗೆ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಹಿಡಿಗೆಯ್$_1$ (ಕ್ರಿ). ಮುಷ್ಟಿಯನ್ನು ಬಿಗಿಗೊಳಿಸು,— ಮುಚ್ಚು: "ಹಿಡಿಗೆಯ್ದು [ಪಾಠಾಂ. ಹಿಡಿಕಿಸಿದ, ಹಿಡಿಗ್ಗೆದ] ಕೈ ಮುಷ್ಟಿಯೆನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೯೫-೯).
[ಹಿಡಿ$_2$ (< ಪಿಡಿ$_2$) + ಕೆಯ್$_1$]

ಹಿಡಿಗೆಯ್$_2$, ಹಿಡಿಗ್ಗೆ (ನಾ).೧. ಮುಚ್ಚಿದ ಕೈ; ಬಿಗಿಹಿಡಿದ ಮುಷ್ಟಿ: (೩). ೨. (ಅಲಂ) ಅಧೀನ; ವಶ: ಹಿಡಿಗ [ಪಾಠಾಂ. ಗ] ಯ್ಯೊಳಿರ್ದಸುರರಿವು ಪಾರ್ಥನಂ ಕರೆದು ತುಡು ಮಹಾಸ್ತ್ರವನೆಂದು ನೇಮಿಸಲ್ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೫-೫೪). **ಹಿಡಿಗ್ಗೆ**: ೩. ಹಿಡಿಯುವ ಸಾಧನ; ಹಿಡಿಕೆ; ಕಾವು: "(ಕಡೆತದ ಯಂತ್ರದಲ್ಲಿ) ಕಡೆಯ ಬೇಕಾದ ವಸ್ತುವನ್ನು ಭದ್ರವಾಗಿ ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವ ಸಲಕರಣೆ: ಹಿಡಿಗ್ಗೆ" (chuck. ಇಂಕನಿ).
[ಹಿಡಿ$_2$ (< ಪಿಡಿ$_2$) + ಕೆಯ್$_2$]

ಹಿಡಿಗ್ಗೆ 'ಹಿಡಿಗೆಯ್$_2$' ನೋ.

ಹಿಡಿಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ವಶಕ್ಕೆ ಕೊಡು; ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸು: ಧರೆಯೊಳೀ ಹೆಣ್ಣು ರಾಕ್ಷಸಿಯಲ್ಲದಿನ್ನುಂಟೆ . . . ನೋಡಿದರೆ ಮನವ ಮಾತಾಡಿದರೆ ಧನವನೊಡಗೂಡಿದರೆ ಪ್ರಾಣಗಳ ಸೆಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು ಮಾಡಬಾರದನೆ ಮಾಡಿಸಿ ಕಡೆಗೆ ಯಮಭಟರ ತಾಡನೆಗೆ ಹಿಡಿಗೊಟ್ಟು ಕೊಲ್ಲಿಪುದರಿಂದ (ಕೃಕವ. ೨-೧೦-೧). [ಹಿಡಿ$_2$ (< ಪಿಡಿ$_2$) + ಕೊಡು]

ಹಿಡಿಗೋಲು 'ಪಿಡಿಗೋಲ್' ನೋ.

ಹಿಡಿಚಂಡು (ನಾ). (ಢಕ್ಕೆ ಮುಂತಾದ ವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ಬಾರಿಸುವ)ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಚೆಂಡಿನಾಕಾರವುಳ್ಳ ಕೋಲು,— ವಾದನದಂಡ: ಕಾಯವೆಂಬ ಢಕ್ಕೆಯ ಮೇಲೆ ಜೀವವೆಂಬ ಹಿಡಿಚಂಡು ಬೀಳೆ (ವಚಶಾ. I, ೧೪೪).
[ಹಿಡಿ$_2$ (< ಪಿಡಿ$_2$) + ಚಂಡು$_1$ (< ಸೆಂಡು)]

ಹಿಡಿಜೋಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜೋಳ; ದೊಡ್ಡ ಜೋಳ: (೩).
[ಹಿಡಿ$_0$ + ಜೋಳ]

ಹಿಡಿತ 'ಪಿಡಿತ' ನೋ.

ಹಿಡಿತಡೆ (ನಾ). ಅಂಕೆ; ಹತೋಟಿ: ರೋಗಿ ಬಯಸಿತ್ತ ವೈದ್ಯ ಕೊಡುವಂತೆ . . . ಉಂಡು ಉಪವಾಸಿ ಬಳಸಿ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ ಎನಿಸುವುದು ಹಿಡಿತ [ಪಾಠಾಂ. ದ] ಡೆ ಇಲ್ಲ (ಮಡಿಮಾ. ೨೫-೩೫); ಮುಚ್ಚಿ ಮುಚ್ಚಿ ಒಯ್ದು ಭಿಕ್ಷಾದವರಿಗೆ ಹಾಕಿದರ, ಸಂಸಾರ ಹಿಡಿತಡೆಯೊಳಗ ಬಾ ಅಂದ್ರ ಹ್ಯಾಂಗ ಬಂದೀತು (ಧರ್ಮಸಿ. ೧೩೩). [ಹಿಡಿ$_2$ (< ಪಿಡಿ$_2$) + ತಡೆ$_2$]

ಹಿಡಿತರ್ 'ಪಿಡಿತರ್' ನೋ.

ಹಿಡಿತರಿಸು 'ಪಿಡಿತರಿಸು' ನೋ.

ಹಿಡಿತರು 'ಪಿಡಿತರ್' ನೋ.

ಹಿಡಿತೆ 'ಪಿಡಿತೆ' ನೋ.

ಹಿಡಿದಪ್ಪಲೆ (ನಾ). (ಹಿಡಿಯಲು) ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ಹಿಡಿಕೆಯಿರುವ ತಪ್ಪಲೆ,— ಪಾತ್ರೆ: ಅವರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದ ತೂಕವಾದ ಹಿಡಿದಪ್ಪಲೆಗಳು ತುಂಬಾ ಇವೆ (ರೂಢಿ). [ಹಿಡಿ$_2$ (< ಪಿಡಿ$_2$) + ತಪ್ಪಲೆ]

ಹಿಡಿನಾಯಿ (ನಾ). ಕ್ರೂರಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಬೇಟೆಯಾಡಲು ತರಪೇತು ಪಡೆದಿರುವ ನಾಯಿ: ಹಿಡಿಯರಳೆ ಬೆಳ್ವಾರ್ವಟಂ ಹಿಡಿನಾಯಿಗಳು ಹೆಗಲ ಸಾಳುವಂ . . . ಪರಿಪರಿಯ ಹಕ್ಕಿವೆರಸಡವಿಗಂತಕರಂತೆ ನಡೆವ ಶಬರರ ಕಂಡನು (ಸೋಮಚ. ೩-೪).
[ಹಿಡಿ$_1$ (< ಪಿಡಿ$_1$) + ನಾಯಿ (< ನಾಯ್)]

ಹಿಡಿಬಂದಿ (ನಾ). ೧. ಸೆರೆಗೆ ಸಿಕ್ಕಿದವನು; ಸೆರೆಯಾಳು. ೨. ಸೆರೆಗೆ ಸಿಲುಕುವಂತಹುದು: ನೋಟ ಸುತ್ತಲು ಬೇಹುದೇ ಹರಿದಾಟವಗಲಕೆ ಬಳಕೆಯಲಿ ಮಾತಾಟ ಸುಳಿವಿನೊಳಗ್ಗಳದ ಹಿಡಿಬಂದಿ[ಪಾಠಾಂ. ಧಿ] ಹರಹಿನಲಿ . . . ಕೂಟದಲಿ ಕುಟುಹಾಗಿ ಮಿಗೆ ನಿರ್ಲೋಟಿಸುವ ನಿಜ ದಿಟ್ಟ ಬೊಮ್ಮವಿದು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೯-೧೭); ಕಳವಳಿವು ಹಿಡಿಬಂದಿ ಜೂಜುಗಳೊಳಗವತೆಯನ್ಯಾಯವೆಂಬೀ ಬಳಕೆಯಲಿ ಕೀಲ್ಗೊಟ್ಟೊಳೊಂದಿರೆ ಕಾಮವಶತೆಯಲಿ ಕಳಿದವೆಂಬತ್ತೆಂಟು ವರ್ಷಂಗಳು (ನಿಭಾಗ. ೭-೧-೧೫).
[ಹಿಡಿ$_2$ (< ಪಿಡಿ$_2$) + ಬಂದಿ$_1$]

ಹಿಡಿಬಿಟ್ಟಿ (ನಾ). ಅಧೀನತೆಗೆ ಒಳಗಾಗಿಸುವುದು: ಕೊಡಬಹುದೇ ಮಗಳ ಹಿಡಿಬಿಟ್ಟಿಯನ ಮಾಡಿ ಹೀಗೆ ಸಮುದ್ರರಾಯ (ಪುರಂದ. ೩-೬೭ ಅನುಪಲ್ಲವಿ); ಕುಡೆನೆಂದುದಿಲ್ಲಮ್ಮ ಭರತೇಶ ತಾನಿಷ್ಟು ಪೊಡವಿಗಗ್ಗಳನಾದನೆಂದು ಹಿಡಿಬಿಟ್ಟಿಯೊಳು ಪೆಣ್ಣಬೇಡಿದರದಕೆ ನಾನೊಡಬಟ್ಟುದಿಲ್ಲ (ಭರತೇ. ೩೭-೪೪). [ಹಿಡಿ$_1$ (< ಪಿಡಿ$_1$) + ಬಿಟ್ಟಿ]

ಹಿಡಿಬುಗುರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬುಗುರಿ; ಮುಷ್ಟಿಗಾತ್ರದ ಬುಗುರಿ: ಸುಜನವಂದ್ಯನ ರಥವ ಹಿಡಿದನಿಲಜನು ಮುಂಗ್ಗೊಂಡು ಪಡೆ ಗಜಬಜಿಸೆ ನಭಕೀಡಾಡಿದನು ಹಿಡಿಬುಗುರಿಯಂದದಲಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೩-೧೩).
[ಹಿಡಿ$_2$ (< ಪಿಡಿ$_2$) + ಬುಗುರಿ (< ಬವರಿ)]

ಹಿಡಿಬೂದಿ (ನಾ). ಮುಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿಯಬಹುದಾದಷ್ಟು ಬೂದಿ; ಒಂದು ಹಿಡಿ ಬೂದಿ: ಇನಿತಾಯ್ತು, ಹಿಡಿಮಣ್ಣು, ಹಿಡಿಬೂದಿ, ಆಳ ಬಾಳು ? ಬಡವನೋ, ಬಲ್ಲಿದನೊ, ದೊರೆಯೊ, ಹುಳುವೋ ಇನಿತೆ ಈ ಬಾಳು ? (ಹೂಂಗೆಲು. ೫೮-೨೩).
[ಹಿಡಿ$_2$ (<ಪಿಡಿ$_2$) + ಬೂದಿ]

ಹಿಡಿಮಂದಿ (ನಾ). ಕೆಲವೇ ಮಂದಿ; ಸ್ವಲ್ಪಜನ: ಹಿಡಿಮಂದಿಯ ಮತ್ತು ಅರಸೊತ್ತಿಗೆಯ ಸ್ವತ್ತಾಗಿದ್ದು ಪರೋಪಜೀವಿಯಾಗಿದ್ದ ಸಾಹಿತ್ಯ ಸರ್ವಸಾಮಾನ್ಯರ ಆಸ್ತಿಯಾದದ್ದಲ್ಲದೆ, ತಾಯಿನೆಲದಲ್ಲಿ ಬಲವಾಗಿ ಬೇರುಬಿಟ್ಟಿತು (ನಂಜುಂಡ. ೩೯); ಹಿಡಿಮಂದಿಯ ಭೋಗ ವೈಭವಗಳ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಕೋಟ್ಯಂತರ ಜನರ ರಕ್ತಶೋಷಣೆ ದುಃಖ ಸಂಕಟಗಳನ್ನು ಜಾಗರೂಕತೆಯಿಂದ ಬಚ್ಚಿಡುತ್ತಿದ್ದ . . . ಶ್ರೀಮಂತರಿಗೆ ಆಶ್ರಯ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದ ಸಮಾಜದ ಬಗ್ಗೆ ಅವನಲ್ಲಿ ಜುಗುಪ್ಸೆ ಜನಿಸಿತು (ಪುನರು. ೩೨).
[ಹಿಡಿ$_2$ (< ಪಿಡಿ$_2$) + ಮಂದಿ]

ಹಿಡಿಮಣ್ಣು (ನಾ). ಒಂದು ಮುಷ್ಟಿ ಮಣ್ಣು: ನನ್ನ ಕೈಯಿಂದಲೇ ಹಿಡಿಮಣ್ಣು ಹಾಕಿಸಿದ ಮೇಲೆ, ಎಲ್ಲರೂ ನಿಮ್ಮ ಮೇಲೆ ಮಣ್ಣು ಹಾಕಿ ಮುಚ್ಚಿ ಹೂಳಿದರು (ನಿಶಲು. ೨೫೫); ಎದೆಯೊಲುಮೆಯ ಚಿಲುಮೆಯ ಹೆಣ್ಣು ಮುಕ್ತಿಯ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಹಿಡಿಮಣ್ಣು (ಪಾಂಚಜ. ೫೯-೨). [ಹಿಡಿ$_2$ (< ಪಿಡಿ$_2$) + ಮಣ್ಣು (< ಮಣ್)]

ಹಿಡಿಮಿಗವಕ್ಕಿ (ನಾ). ಬೇಟೆಯಾಡಿ ಹಿಡಿದ ಪ್ರಾಣಿ ಮತ್ತು ಪಕ್ಷಿ: ಹಿಡಿಮಿಗವಕ್ಕಿಯು ತುಂಡು ತುಂಡುಗಳನು ಸಡಿಲದೆ ಸೊಪ್ಪಿನೊಳ್ಳುದುಗಿದಡಿಗಿಕ್ಕಿ ಹೊತ್ತವರನಿತಿನಿತಂಬುದ ಪಡಿಗಾಣ್ಕೊಡ ಶಕ್ಯವಲ್ಲ (ಮೋಹತ. ೧೯-೪೭).
[ಹಿಡಿ$_1$ (< ಪಿಡಿ$_1$) + ಮಿಗ + ಪಕ್ಕಿ]

ಹಿಡಿಮೃಗ (ನಾ). ಕ್ರೂರಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಬೇಟೆಯಾಡಲು ಬಳಸುವ ಪ್ರಾಣಿ;

ದೀಹದ ಪ್ರಾಣಿ: ಹೆಸರ ನಾಯ್ಗಳ ಹಾಸ ಹಱಿದುಬ್ಬಸದಲುಳಿಗದವದಿರ ಹಿಡಿಮೃಗ ಮಸಗಿದವು ಹದವಿಲುಗಳೊದೆದವು ಹೆದೆಯ ಹರವಿನಲಿ (ಕುವ್ಯಾಅ.೧೩-೨೧).
[ಹಿಡಿ$_1$ (< ಪಿಡಿ$_1$) + ಮೃಗ]

ಹಿಡಿಮೊಲ (ನಾ). ಬೇಟೆಯಲ್ಲಿ ಆಕರ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಮೊಲ; ದೀಹದ ಮೊಲ: ಅಶನವಸುಂಡು ವ್ಯಸನಕ್ಕೆ ಹರಿದು ವಿಷಯಂಗಳೆಂಬ ಹಿಡಿಮೊಲಕ್ಕೆ ಸಿಲ್ಕಿ ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಂಗಳೆಂಬ ನಾಯಿಗಳಿಚ್ಛೆಗೆ ಹರಿದು . . . ನಾಯ ಸಾವ ಸಾವ ಅದ್ವೈತಿಗಳಿರಾ (ಚನ್ನವ. ೪. ೧೯೯-೪೪೪); ಜೀಯ ಕೊಡು ವೀಳೆಯವನಾ . . . ಹರನಾರಾಯಣರು ತಾವಾಗಲೊಂದೇ ಘಾಯದಲಿ ಹಿಡಿತಹೆನು ಹಿಡಿಮೊಲನಂತೆ ತಾನೆಂದ (ತೊರರಾ. ೫-೫-೧೦). [ಹಿಡಿ$_1$(< ಪಿಡಿ$_1$) + ಮೊಲ]

ಹಿಡಿಮೊಲಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಬೇಟೆಯಲ್ಲಿ ದೀಹದ ಮೊಲವನ್ನು ಹಿಡಿಯುವಂತೆ ಹಿಡಿ: ಬೇಟವಡೆ ಕೂಡೆ . . . ಸೌಂದರನ ಬಲವನೊರ್ಬುಳಿಮಾಡಿ ಗರ್ವಂಗಿಡಿಸಿ ಕಂಗೆಡಿಸಿ ಶಕುತಿಗೆಡಿಸಿ ಹಿಡಿವೊ[ಪಾಠಾಂ. ಮೊ]ಲಂಗೊಂಡೊಡೆಯುಬ್ಬೆಕೊಂಡು ನಂಬಿಯುಂ ತುಂಬುರನುಮುಳಿಯೆ (ನಂಬಿರ. ೧೮-೨೩೭). [ಹಿಡಿಮೊಲ + ಕೊಳ್$_1$]

ಹಿಡಿಯಂಬು 'ಪಿಡಿಯಂಬು' ನೋ.

ಹಿಡಿಯಕ್ಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಹಿಡಿ ತುಂಬುವಷ್ಟು ಅಕ್ಕಿ,— ಅಕ್ಷತೆ: ಮುತ್ತೈದೆವೆಂಗಳು ಸಿರಿಮುಡಿಯ ಪೂದಂಡೆಗಳೊಡನೆ ಹಿಡಿಯಕ್ಕಿದಳೆದು ಬಂದರು (ಮೋಪತ. ೧೨-೪೮). [ಹಿಡಿ$_2$ (<ಪಿಡಿ$_2$) + ಅಕ್ಕಿ$_1$]

ಹಿಡಿಯಾನೆ 'ಪಿಡಿಯಾನೆ' ನೋ.

ಹಿಡಿಯಾಳು 'ಪಿಡಿಯಾಳ್' ನೋ.

ಹಿಡಿಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ವೀರ್ಯಗುಂದಿಸು; ಶಕ್ತಿಗುಂದಿಸು: "ಆರ್ಷಭ್ಯಃಯೆಂಬುದು ಹಿಡಿಯಿಸಲ್ವತ್ಕ ಹೋ(ಱ)ರಿ" (ಹಲಾಯು.೪೪-೧೯೯). [ಹಿಡಿ$_4$ (< ಹಿಡ) + - ಇಸು$_3$]

ಹಿಡಿಯೆರಲೆ, ಹಿಡಿಯೆರಳೆ (ನಾ). ಇತರ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಬೇಟೆಯಾಡಲು ಆಕರ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಬಳಸುವ ಜಿಂಕೆ; ದೀಹದ ಮೃಗ: ಗಿಡಗ . . . ಕರಿಕೋಣ ಹಿಡಿಯೆರಲೆಯ ಮೊತ್ತವನು ತಡೆಯದೆ ಕೊಂಡೆಯ್ತಂದರು ಬೇಟೆಯ ಕಡುಗಲಿಗಳು (ಕುರಾಸಾಂ.೨೭-೪೪). **ಹಿಡಿಯೆರಳೆ:** ಹಿಡಿಯೆರಳೆ ಬೆಳ್ವಾರ್ಪಟಂ ಹಿಡಿನಾಯಿಗಳು ಹೆಗಲ ಸಾಳುವಂ ಬಿಂಡಿಯ ಹುಲಿ . . . ಪರಿಪರಿಯ ಹಕ್ಕಿವೆರಸಡವಿಗಂತಕರಂತೆ ನಡೆವ ಶಬರರ ಕಂಡನು (ಸೋಮಚ. ೩-೪). [ಹಿಡಿ$_1$ (< ಪಿಡಿ$_1$) +ಎರಲೆ]

ಹಿಡಿಯೆರಳೆ 'ಹಿಡಿಯೆರಲೆ' ನೋ.

ಹಿಡಿವಡೆ 'ಪಿಡಿವಡೆ' ನೋ.

ಹಿಡಿವತ್ತಿ, ಹಿಡಿಹತ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಮುಷ್ಟಿ ತುಂಬುವಷ್ಟು ಹತ್ತಿ,- ಅರಳೆ: ಹತ್ತಿಯ ಪಸಾರಕ್ಕೆ ಹಿಡಿವತ್ತಿಯ ಕೊಟ್ಟರೆ (ಮುಂಬರಾ. X, ೨೬೯-೭೪; 1229). **ಹಿಡಿಹತ್ತಿ:** ೨. (ಆಲಂ) ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕ: ಜಗದಿ ಮೂರುವಿಧದ ನರರಿಹರು; ಮೊದಲವರಕ್ಕದಂತೆ ಹೂವುಂಟು ಹಣ್ಣಿಲ್ಲ ಗಳಪವೆ ವಿನಾ ಕೆಲಸವೆನೆ ಹಿಡಿಹತ್ತಿ! (ಪಚ್ಛೆರ. ೭-೧೦೫). [ಹಿಡಿ$_2$ (< ಪಿಡಿ$_2$) + ಪತ್ತಿ$_1$(< ಪಟ್ಟಿ)]

ಹಿಡಿವಸುಗೆ (ನಾ). ವಶಕ್ಕೊಳಪಟ್ಟ ವಿಭಾಗ (?): ಶ್ರೀ ಮಾರ್ಕಂಡೇಶ್ವರದೇವರ ಶ್ರೀಪಾದಸನ್ನಿಧಾನದಲು ಶಿವಾನನ್ನಯೋಗಿನಿವೇದ್ಯಶಾಲೆಯಂ ಮಾಡಿ [ಸೂ]ರಲಲು ತೊಳಹನ ಕಯ್ಯಲೂ ಬಿ[ಡಾ]ರ್ವ್ವರ ಮಾಗ ಹಿಡಿವ[ಸುಗೆ] ಬಿತುವ ಬಿದಿರ ಗದ್ದೆಯ ಮೇಲಿಕ್ಕಿದ ಪಾಣ್ಣಾಗದ್ಯಾಣಂ ಮುವತ್ತುಮಂ (ಸೌಇ.VII, ೩೮೧-೧೪; 1140).
[ಹಿಡಿ$_2$(< ಪಿಡಿ$_2$) + ಪಸುಗೆ]

ಹಿಡಿವಾಳ (ನಾ). (?): ಉಟ್ಟ ರೇಶೆಯ ಹಿಡಿವಾಳ ಕಡಗ ಆಳವಟ್ಟಿಹ ಬೆರಳ ಮುದ್ರಿಕೆಯು . . . ಎಡೆಪಣೆ ಚಿಂತಾಕದ ಸರಿಗೆಯ ತಂದಿರುವರಂಗನೆಗೆ ನಾರಿಯರು (ಚಂದ್ರಸಾ. ೪-೧೨). [?]

ಹಿಡಿಶಾಪ (ನಾ). (ಆಲಂ) ಇತರರಿಗೆ ಕೆಟ್ಟುದನ್ನು ಹಾರೈಸುವುದು; ಬಯ್ಯುವುದು.

ಹಿಡಿಶಾಪ ಹಾಕು = ಕೆಟ್ಟದ್ದನ್ನೆಣಿಸು; ಕೇಡು ಬಗೆ: ಆಕೆ . . . ಅವನಿಗೂ ಹಿಡಿಶಾಪ ಹಾಕಿದಳು (ಯೋಧವು. ೭೮); ಕವಿದ ಕತ್ತಲೆಯನು ಕಂಡು . . . ಹಿಡಿಶಾಪ ಹಾಕುವ ಬದಲು ಹಣತೆಯನೊಂದನು ಹೇಗಾದರೂ ತಂದು ಹಚ್ಚಿಡುವುದು ಮೇಲು ಮೊದಲು (ಇಂಚಾಪ. ೧೬೫-೧೨). [ಹಿಡಿ$_2$ (< ಪಿಡಿ$_2$) + ಶಾಪ]

ಹಿಡಿಸು 'ಪಿಡಿಯಿಸು' ನೋ.

ಹಿಡಿಸೂಡಿ (ನಾ). ೧. ಹುಲ್ಲಿನ ಸಣ್ಣ ಕಂತೆ: ಹೊಲವಲ್ಲ ಹಾಳಾಯಿತು. ಹಿಡಿಸೂಡಿಗೆ ಬಡಿದಾಟ (ಗಾದೆ). ೨. ಕಸಬರಿಗೆ; ಪೊರಕೆ: ಹಿಡಿಸೂಡಿ ತೆಗೆದು ಗುಡಿಸಲಾರಂಭಿಸಿದ (ಕಲಕ.೩); ಬದಿಯಲ್ಲೇ ಮಡಗಿದ ಹಿಡಿಸೂಡಿಯನೆತ್ತಿಕೊಂಡ (ತ್ಯಾಗಮ. ೭೭). [ಹಿಡಿ$_2$ (< ಪಿಡಿ$_2$) + ಸೂಡಿ$_1$(< ಸೂಟೆ)]

ಹಿಡಿಹ 'ಪಿಡಿಹ' ನೋ.

ಹಿಡಿಹಗ್ಗ (ನಾ). (ಎತ್ತು ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು) ಕಟ್ಟಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಹಿಡಿಯಿರುವ ಹಗ್ಗ: ಬಂಗಾರ ಹಣೆಕಟ್ಟು ಬೆಳ್ಳಿಯ ಹಿಡಿಹಗ್ಗ ಹಳ್ಳದ ಹೊಲದಾಗ ಮೇಯೂವ ನಂಬಸವಗ ಒಳ್ಳೇವನೆಂದು ಶರಣಂದೆ (ಲೋಕಗೀ. ೧೯೭); ಹಿಡಿಹಗ್ಗ, ಮಿಣೆ ಜತ್ತಿಗೆ ಬಾರಕೋಲು ಮಕ್ಕಡ, ಮುಗುದಾಣ ಇವೆಲ್ಲ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಎತ್ತು ಕಟ್ಟಿದವರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕ ವಸ್ತುಗಳೇ (ಬಳಭಾ. ೧೭೭).
[ಹಿಡಿ$_1$ (< ಪಿಡಿ$_1$) + ಹಗ್ಗ (< ಪಗ್ಗ)]

ಹಿಡಿಹಡೆ 'ಪಿಡಿವಡೆ' ನೋ.

ಹಿಡಿಹಣ್ಣು (ನಾ). ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದು ಎತ್ತಬಹುದಾದಷ್ಟು ಗಾತ್ರದ ಹಣ್ಣು (?): ಹಿಡಿಹಣ್ಣು ಕುಂಬಳಕೆ ಮಿಡಿಹಣ್ಣು ಆಲಕ್ಕೆ ಅಡಿನೆಳಲೊಳಿಪ್ಪ ಪಾಂಥ ತಾ ಕೆಡದಂತೆ ಮೃಡನು ಮಾಡಿಹನು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೯೨).
[ಹಿಡಿ$_1$(< ಪಿಡಿ$_1$) + ಹಣ್ಣು(< ಪಣ್$_3$)]

ಹಿಡಿಹತೆ (ನಾ). ಇನ್ನೊಬ್ಬರಿಗೆ ಕೊಡುವ ಹಣದಲ್ಲಿ ತನಗೆ ಬರಬೇಕಾದ ಹಣವನ್ನು ಮೊದಲೇ ಮುರಿದುಕೊಂಡು ಕೊಡುವಿಕೆ: ಪಟ್ಟಣಸ್ವಾಮಿಕೆಯ ಪದಕೆ ನೆರೆದು ಪಟ್ಟಂಗಟ್ಟೆ ಹಲರು ಕಾಣಿಕೆಗೊಟ್ಟು ಉಡಿಯ ಚೀಲಂಗಟ್ಟಿಸಿ ಒರೆಯಾಣಕೇಣಿ ನೋಟಂ ತೂಕ ಬಡ್ಡಿಯಾವರಿ ಉಭಯವಟ್ಟ ಹಿಡಿಹತೆ[ಪಾಠಾಂ. ತಿ]ಗನ್ನಗತಕ ಭಾಸುರರ ರತ್ನಪರೀಕ್ಷೆಗಳೊಳು ಪರಿಣತನ ಮಾಡಿದನಯ್ಯನಾದಯ್ಯನ (ಸೋಮಚ. ೧-೯೩). [ಹಿಡಿಹ (< ಪಿಡಿಹ) + - ತೆ$_3$]

ಹಿಡಿಹತ್ತಿ 'ಹಿಡಿವತ್ತಿ' ನೋ.

ಹಿಡಿಹಾರ 'ಪಿಡಿಹಾರ' ನೋ.

ಹಿಡಿಹಿಡಿ$_1$ 'ಪಿಡಿ$_1$' ಪರಾ.

ಹಿಡಿಹಿಡಿ$_2$ 'ಪಿಡಿ$_2$' ಪರಾ.

ಹಿಡಿಹಿಡಿಕೆ, ಹಿಡಹಿಡಕೆ, ಹಿಡುಹಿಡಿಕೆ, ಹಿಡುಹಿಡುಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ: "ವಾರುಳಿ ಬಲಿಬರ್ಭಧ್ವಾಕ್ಷಿ ಹಾವುಮೆಕ್ಕೆ ಹಿಡಿಹಿಡಿಕೆ ತ್ರಿಪತ್ರಿಣಿಯೆಂದೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೪೪-೪೪); ಹಿಡಿಹಿಡಿಕೆ ಯಾಚಕತ್ತರಿ ಮಡುವಾಗಲ್ . . . ಅಂಕೋಲದ ಗಿಡುದಳಿರುಪನಾಹಮಖಿಳವಿಷಮಂ ಕಳೆಗುಂ (ಖಮದ. ೧೭-೭೭); ಮಾನವಿಷಕ್ಕೆ . . . ಹಿಡಿಹಿಡಿಕೆಯ ಸೊಪ್ಪನಾದರೂ ಜಡೆಗಳ್ಳಿಯ ಸೊಪ್ಪನಾದರೂ ಗಾಯಕ್ಕೆ ಮುಚ್ಚಿ ಕಟ್ಟುವುದು (ವೃದ್ಯಸಾ. II, ೨೨೦). **ಹಿಡಹಿಡಕೆ:** "ಖಮುಕಾ - ಮುಳ್ಳು ಹಿಡಹಿಡಕೆ" (ಓಷಧಿ. ೪೩). **ಹಿಡುಹಿಡಿಕೆ:** "ಪ್ರಿಯಾ ಪ್ರಿಯಂಗು-ಹಿಡುಹಿಡಿಕೆ" (ಓಷಧಿ. ೯೮). **ಹಿಡುಹಿಡುಕೆ:** ಎಕ್ಕೆಯ ಹಿಡುಹಿಡುಕೆಯುಮಂ ತೆಕ್ಕನೆ ತೀವಿರ್ದ ಕಟಿಯೊಳರೆದಿಡು ಪುಣ್ಣೊಳ್ (ಖಮದ. ೧೦-೬೦). 'ಹಿಟ್ಟೆಳಿಕೆ' ಪರಾ. [?]

ಹಿಡಿಹು 'ಪಿಡಿಪು' ನೋ.

ಹಿಡಿಹುಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ಅಂಕೆಗೆ ಒಳಪಡು; ವಶವಾಗು: ಲಲನೆಯರ್ಥಿಗೆ ರಾಮನನುಜನ ನಿಲಿಸಿ ಮೃಗಮಾರ್ಗದಲಿ ಸಂದನು ತೊಳಲಿ ವನದಲಿ ಹಿಡಿಹುಗೊಡದಿರಲೆಚ್ಚನಾ ಮೃಗವ (ನಭಾಗ. ೯-೧೦-೯); ಹಿಡಿಹುಗೊ[ಪಾಠಾಂ. ಗು]ದದಸುರಾರಿ ಕಾಲುಗಳೆಡೆಯಲಡಗಿದರಱಸಿ ಕಾಣದೆ ತುಡುಕುತಿರ್ದುದು ಕಂತವರನಾ ಹಸ್ತಿ ಹರಿಹರಿದು (ನಭಾಗ. ೧೦-೩೮-೨೩). [ಹಿಡಿಹು (< ಪಿಡಿಪು) + ಕೊಡು$_1$]

ಹಿಡಿಹುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು; ಸ್ವೀಕರಿಸು: ಕಡೆಯಲಿನ್ನರೆಜಾವದವಧಿಯಿದು ತಪ್ಪಿತಾದೊಡೆ ಬಳಿಕ್ಕೇಸುಮಡಿಯಿತ್ತೊಡಂ ಮೂರ್ಖಮುನಿಪ ತಾ ಹಿಡಿ[ಪಾಠಾಂ.ಡು]ಹು

ಗೊಂಬವನಲ್ಲ [ಪಾಠಾಂ. ಮೂರ್ಖಮುನಿ ಕೆಡೆನುಡಿವನೆನಲಿನ್ನು] ಮಾಳ್ಪುದೇನು (ಪಚಶಾ. ೧೧-೧೫). [ಹಿಡಿಹು (< ಪಿಡಿಪು) + ಕೊಳ್$_1$]

ಹಿಡಿಹುಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸ್ವೀಕರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು: ನುಡಿದು ತೋಱಲದೇಕೆ ನೀನೇ ನಡೆದು ತೋಱಿಸಿ ಲಿಂಗನಿಷ್ಠೆಯ ಹಿಡಿ[ಪಾಠಾಂ. ಡು]ಹುಗೊಳಿಸುವುದು (ಪ್ರಭುಲೀ. ೧೧-೬೫). [ಹಿಡಿಹುಗೊಳ್ + - ಇಸು$_3$]

ಹಿಡಿಹೊನ್ನು 'ಪಿಡಿಪೊನ್' ನೋ.

ಹಿಡಿಹೋರಿ (ನಾ). ಹಿಡಮಾಡುವ ವಯಸ್ಸಿಗೆ ಬಂದ ಹೋರಿ: "ಆರ್ಷಭ್ಯ ಮೆನಲು ಹಿಡಿಹೋರಿಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೫೩-೧).

[ಹಿಡಿ$_4$ (< ಹಿಡ) + ಹೋರಿ (< ಪೋರಿ$_2$)]

ಹಿಡುಕು, ಹಿಡಿಕು (ನಾ). ವೃಷಣ; ಹಿಡ: ಧೃತಿಗೆಡಿಸಿ ಹೋರಿಗಳ ಹಿಡು [ಪಾಠಾಂ. ಡಿ]ಕುಗಳ ಬಡಿವನು (ಲಶಿಚಂ. ೩೯೫-೨೧). **ಹಿಡಿಕು**: ಹಲವು ಜೀವಂಗಳ ಇಂದ್ರಿಯದರ್ಪವ ತೊಲಗಿಸಿ ಲಿಂಗಚ್ಛೇದನವ ಬಲುಹಿಂದ ಮಾಡಿ ಹಿಡಿಕ ಬಡಿವುದಱಿಂದ ಸಲೆ ತೀವ್ರ ಕ್ರೋಧಾದಿಗಳಿಂ (ದ್ವಾದಶಾ. ೮-೫೦).

[ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಪಿಟುಕ್ಕು, ಪುಟುಕ್ಕು; ಮಲ. ಪಿಡುಕ್ಕು]

ಹಿಡುಗಲು 'ಹಿಡಗಲು' ನೋ.

ಹಿಡುವಳಿ (ನಾ). ೧. ಒಡೆತನ; ಸ್ವಾಮ್ಯ: ನಮ್ಮ ಮಹಾರಾಜರಿಗೆ ಇನ್ನೂ ಮನೆಯನ್ನಾಳುವ ಹಿಡುವಳಿಯೊದಗಿಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವಿಸಬೇಕಾಯಿತು (ವೀರಬಂ. ೧೬). ೨. ಒಕ್ಕಲುತನ; ಬೇಸಾಯ: ಯಾವುದೇ ಜಮೀನನ್ನು ಅದು ಹಿಡುವಳಿಯಲ್ಲಿರಲಿ ಅಥವಾ ಇಲ್ಲದಿರಲಿ, ಸಾರ್ವಜನಿಕಉದ್ದೇಶಗಳಿಗಾಗಿ ಕಡ್ಡಾಯವಾಗಿ ಆರ್ಜನೆ ಮಾಡಲು ಪ್ರಾಧಿಕಾರ ಕೊಡುವಂತೆ ತತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜಾರಿಯಲ್ಲಿ ವಿಧಿಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ . . . ಅಡ್ಡಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡತಕ್ಕುದಲ್ಲ (ಭಾಧಾನ. ೨೬೩).

[< ಹಿಡಿ$_1$ (< ಪಿಡಿ$_1$) + - ವಳಿ]

ಹಿಡುವಳಿಗೆ (ನಾ). = ಹಿಡುವಳಿ ೨: ಈಗಿನ ಹಿಡುವಳಿಗೆಗಳ ಹಂಚಿಕೆ ವಿತರಣೆಯಿಂದ ನಡೆಯಬೇಕು ನಿಜ, ಆದರೆ ಅದು ನೀವಂದಂತೆ, ವರ್ಷಕ್ಕೆ ನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳ ಅನ್ನ ಕೊಟ್ಟೀತು (ಗೊಂಡಾರ. ೧೬೮). [ಹಿಡುವಳಿ + - ಗೆ]

ಹಿಡುವಳಿಜಮೀನು (ನಾ). ಬೇಸಾಯದ ಜಮೀನು; ಸಾಗುವಳಿಯ ಭೂಮಿ: ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯದೇಶಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹೊಸದಾಗಿ ಏರ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಭೂಖಂಡಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹೊರತು ಇತರ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ರೈತನ ಕೈಯಲ್ಲಿನ ಹಿಡುವಳಿಜಮೀನು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಚೆದುರಿರುವುದು ಸಾಮಾನ್ಯ (ಹಣಪ್ರ. ೧೫೩). [ಹಿಡುವಳಿ + ಜಮೀನು]

ಹಿಡುವಳಿದಾರ (ನಾ). ೧. (ಭೂಮಿಯ) ಒಡೆಯ, — ಯಜಮಾನ. ೨. ಬೇಸಾಯಮಾಡಲು ಜಮೀನನ್ನು ಪಡೆದವನು; ಸಾಗುವಳಿದಾರ: ನಮ್ಮ ಜಮೀನಿನ ಹಿಡುವಳಿದಾರ ತುಂಬಾ ನಂಬಿಕಸ್ಥ (ರೂಢಿ). [ಹಿಡುವಳಿ + - ದಾರ$_4$]

ಹಿಡುಹಿಡಿಕೆ 'ಹಿಡಿಹಿಡಿಕೆ' ನೋ.

ಹಿಡುಹಿಡುಕೆ 'ಹಿಡಿಹಿಡಿಕೆ' ನೋ.

ಹಿಡುಹು 'ಪಿಡಿಪು' ನೋ.

ಹಿಣಿ 'ಪಿಣಿಲ್$_3$' ನೋ.

ಹಿಣಿಕು 'ಹಣಿಕು' ನೋ.

ಹಿಣಿಲ್$_1$ 'ಪಿಣಿಲ್$_2$' ನೋ.

ಹಿಣಿಲ್$_2$ 'ಪಿಣಿಲ್$_3$' ನೋ.

ಹಿಣಿಲಿಱಿ 'ಪಿಣಿಲಿಱಿ' ನೋ.

ಹಿಣಿಲು$_1$ 'ಪಿಣಿಲ್$_2$' ನೋ.

ಹಿಣಿಲು$_2$ 'ಪಿಣಿಲ್$_3$' ನೋ.

ಹಿಣಿಲುಗರುಳು (ನಾ). ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಹೆಣೆದುಕೊಂಡಿರುವ ಕರುಳು, — ಅಂತ್ರ: ಕುಣಿವ ಕುಂತಾಗ್ರದಲಿ ಜೋಲುವ ಹಿಣಿಲುಗರುಳೊಪ್ಪಿದವು ಜವನೀ ರಣಕೆ ಬರೆ ಕಟ್ಟಿದವು ಗುಡಿ ತೋರಣವನೆಂಬಂತೆ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೪-೪೪).

[ಹಿಣಿಲು$_2$ (< ಪಿಣಿಲ್$_3$) + ಕರುಳು (< ಕರುಳ್$_1$)]

ಹಿತ (ಗು). ೧. ಇಟ್ಟ; ಇರಿಸಿದ ೨. ತೆಗೆದುಕೊಂಡ; ಹಿಡಿದ; ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ. ೩. ಯೋಗ್ಯವಾದ; ಅರ್ಹವಾದ. ೪. ಉಪಯೋಗಕ್ಕೆ ಬರುವ; ಪ್ರಯೋಜನಕಾರಿಯಾದ. ೫. ಸತ್ಪರಿಣಾಮಕಾರಿಯಾದ; ಆರೋಗ್ಯ ದಾಯಕವಾದ. ೬. ಸ್ನೇಹದಿಂದ ಕೂಡಿದ; ವಿಶ್ವಾಸಪೂರ್ವಕವಾದ. (ನಾ). ೭. ಒಳ್ಳೆಯದು; ಪ್ರಯೋಜನಕಾರಿಯಾದುದು: ಹಿತಮಂ ಹಿತರಱಿಪಿದೊಡಂ ಮತಿಗೆಟ್ಟಱಿಕೆಯ್ಯುಂ (ಶಂರಾವಾಪ. ೧೪-೧೨೫); ಹಿತವಿದು ಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತವಿದು ಮನಕೆ ಸಮ್ಮತವಿದೆಂದೆಂಬ ಮರ್ಮವನು ಮತಿಯೊಳೆಣಿಸಿ (ಹದಿಬ. ೩-೧೯). ೮. ಇಚ್ಛಿಸುವಂತಹುದು; ಪ್ರಿಯಕರವಾದುದು: ಭೋಗಿಗೆ ಲೋಭಿಗೆ ಯೋಗಂ ತ್ಯಾಗಂ ಹಿತಮಾಗದೆಂದು ನುಡಿದಂ ಭೂಪಂ ತ್ಯಾಗಿಗೆ ಯೋಗಿಗೆ ಲೋಭಂ ಭೋಗಂ ಹಿತಮಾಗದೆಂದು ನುಡಿದಂ ಭೂಪಂ (ಹಮ್ಮೀರ. ೨-೫). ೯. ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು ಹಾರೈಸುವವನು; ಶುಭ ಕೋರುವವನು: ಹಿತನಪ್ಪ ಭೃತ್ಯನೆಂದುಂ ಪತಿಗಪಜಯಮಾಗದಂತು ನೆಗೞ್ಗುದು (ಪಂಚತಂ. ೯೪-೧); ಹಿತರೆನಗಿನ್ನಾರ್ ವಾಚಸ್ಪತಿ ನೀನೆಂದಂತಿರಹಹ ಹುಸಿಯಲ್ತಲ್ತುನ್ನತಸಂಗರದೊಳಗಱಿಯಯ್ ಹಿತರೆನ್ನ ನಿಶಾತಖಡ್ಗಮುಂ ನಿಡುದೋಳುಂ (ಗಿರಿಕ. ೬-೩೧).

ಹಿತಮಿತ = ೧. ಒಳ್ಳೆಯದಾಗಿಯೂ, ಮಿತವಾಗಿಯೂ ಇರುವಂತಹ: ಕದಳೀಗರ್ಭಶ್ಯಾಮಂ . . . ಮೃದುಮಧ್ಯಮತನು ಹಿತಮಿತಮೃದುವಚನಂ ಲಲಿತಮಧುರಸುಂದರವೇಷಂ (ಆದಿಪು. ೧-೨೫). ೨. ಒಳ್ಳೆಯದಾಗಿಯೂ, ಮಿತವಾಗಿಯೂ ಇರುವಂತಹುದು: ಗಂಡಿನಲ್ಲಿ ಸಹನೆ, ಹೆಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಜಾಣತನ ಮತ್ತು ಸಮಯೋಚಿತ ಚಾಣಾಕ್ಷತನ ಎಷ್ಟು ಹಿತಮಿತವಾಗಿ ಬಂದಿವೆ (ಕನ್ನಜಾ. ೫೧).

ಹಿತವಾಗು = ಇಷ್ಟವಾಗು; ಪ್ರಿಯವಾಗು: ಉದಯದ ಮಾಗಿಯ ಬಿಸಿಲು ಅಂಗಕ್ಕೆ ಹಿತವಾಯಿತ್ತು (ಬಸವ. ೨೧೯). [ಸಂ.]

ಹಿತಕರ (ಗು). ೧. ಒಳ್ಳೆಯದಾದ; ಉಚಿತವಾದ. (ನಾ). ೨. ಒಳ್ಳೆಯದು; ಉಚಿತವಾದುದು: ನಿಮ್ಮ ವಚೋಜಾಲಮಾಲವಾಲಜಲಕೃತವಿಲಾಸನೃಪಭೂರುಹಕ್ಕೆ ಹಿತಕರವೆ ವಲಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೧೧೯); ತರುಣಿಯರ ಮಾತುಗಳು ಶಿವಭಕ್ತರಿಗರೋಚಕವಲ್ಲದೇ ಹಿತಕರಮೆ (ಬಸಪು. ೪೦-೭೯). ೩. ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು ಬಯಸುವ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಪಶುಗಳಿಗೆ ಹಿತಕರಳೂ, ಸುಮುಖಳೂ, ವರ್ಚಸ್ವುಳ್ಳವಳೂ ಆಗಿರು (ಋಕ್ಸಾರ. ೩೦೧). [ಸಂ.]

ಹಿತಕಾರಿ (ಗು). ೧. ಒಳ್ಳೆಯದಾದ; ಶ್ರೇಯಸ್ಸನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. (ನಾ). ೨. ಒಳ್ಳೆಯದು; ಶ್ರೇಯಸ್ಸನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವಂತಹುದು: ಜಗತ್ತಿಗೆ ಹಿತಕಾರಿಯಾದ ತೇಜಸ್ಸುಳ್ಳ ಅಗ್ನಿಯ, ನಮ್ಮೊಡನೆ ಬಂಧುತ್ವವನ್ನು ಪಾಲಿಸು (ಋಕ್ಸಾರ. ೧೮). ೪. ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು ಮಾಡುವ ವ್ಯಕ್ತಿ; ವಿಶ್ವಾಸಿ: ಮತ್ತವಾರಣಚರ್ಮಧಾರಿ ವಿಪತ್ತಮೋವಾಸರರಮಣನುನ್ಮತ್ತಚಿತ್ತಭವಾರಿ ಗೌರಿ ಚಿತ್ತಹಿತಕಾರಿ (ಬಸಪು. ೧೬-೨೫); ಎಲೆಲೆ ಲಕ್ಷ್ಮಣ ದಿವ್ಯಬಾಣಾವಳಿಯ ಜಯಿಸಿದೆನೆಂದು ದಿಟ ಹೆಕ್ಕಳಿಸದಿರು ಹಿತಕಾರಿಗಳು ನಮಗಮರರಲ್ಲಾಗಿ (ತೊರರಾ. ೬-೪೪-೩೩); ನಾರಿ ಸಕಲರಿಗೆ ಹಿತಕಾರಿ ಮುನಿದರೆ ನಾರಿಯೆ ಮಾರಿ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೭೬೬). [ಸಂ. ಹಿತಕಾರಿನ್]

ಹಿತಗೈ (ಕ್ರಿ). ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು ಮಾಡು; ಶುಭವನ್ನುಂಟುಮಾಡು: ಪಾಪಕ್ಷಯ ಕ್ಕೆಂದು ಗಂಗೆಯೊಳ್ಮಿಂದರೆ ಪಾಪಿಯ ಮೊಸಳೆ ತಿಂದಂತೆ ತಾಪಸ್ಥ ಸುರರಿಂಗೆ ಹಿತಗೈಯ ಬಂದ ಪ್ರಾಣೋಪನನುರಿಹಿದೆ ನೀನು (ಮೋಹತ. ೮-೩೩). [ಹಿತ + ಗೈ (< ಕೆಯ್$_1$)]

ಹಿತಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಒಳಿತನ್ನು ಲಕ್ಷಿಸು: ಭೀತಸ್ಥರಾದ ನಿರ್ಜರರಿಂಗೆ ಹಿತಗೊಂಡು ಭೂತೇಶ ತಾನಡ್ಡಬಂದು ಶ್ವೇತೋರಸ್ಥಲ ಬಲರಾಮ ತೊಲಗೆಂದು ಪೀತಾಂಬರಗೆ ಹೂಣಿಸಿದ (ಮೋಹತ. ೩೯-೨೧). [ಹಿತ + ಕೊಳ್$_1$]

ಹಿತಚಿಂತಕ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು ಕುರಿತು ಚಿಂತಿಸುವವನು: ತಮ್ಮಂತಹ ಹಿತಚಿಂತಕರು ನನಗೆ ಮತ್ತೆ ಯಾರಿರುವರು ? (ರಾವಿಜ. ೨೦). [ಸಂ.]

ಹಿತತನ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯತನ; ಸದ್ಗುಣ: ಹಿಂದಣ ಹಿತತನದಿಂದೀ ವಿರಹ ದೊಳೊಂದಿದ ಬಲ್ಗಿರ್ಚಿಗೆ ವೇದನೆಯಂ ತಂದೆನ್ನಂ ಭಸ್ಮೀಕರಿಸದೆ ತಾಂ ನಿರ್ನೆರಮಿಹುದಲ್ಲ (ಜಯಕಾ. ೪-೩೦.). [ಹಿತ + - ತನ]

ಹಿತವ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು ಬಯಸುವವನು; ಆಪ್ತ; ಸ್ನೇಹಿತ: "ಹಿತವಂ ತಕ್ಕನನಿಸಿರ್ಪ" (ಅಭ್ರಿಕ್ಕೆ. ೩೭); ಹಿತವನತಿಭಕ್ತನನ್ವಿತನಿವಂ ಸುಭೃತ್ಯಂ ಕೃತಕೃತ್ಯನೆನ್ನರ್ (ಪಂಚತಂ. ೫೨-೧); ಆರು ಹಿತವರು ನೀತಿಕೋವಿದರಾರು ಸುಜನರು ಬಹುಪರಾಕ್ರಮ ರಾರವರ ಹೊಲಿಬೇಸಿ ಕಾಬುದು ನಿನ್ನ ಮತವೆಂದ (ಜಿಮ್ಮಾಡ್ತೋ. ೧-೭); ಆರು ಹಿತವರು ನಿನಗೆ ಮೂಱು ಮಂದಿಗಳೊಳಗೆ ನಾರಿಯೋ ಧಾರಿಣಿಯೊ ಬಲುಧನದ ಸಿರಿಯೋ (ಪುರಂದ. ೧-೧೩೨ ಪಲ್ಲವಿ); ಮುಂದಿನ ಕಾರ್ಯಗಳ ನಿರ್ಣಯಕ್ಕೂ ನೆರವಾಗುವ ಹಿತವ, ಭಾಗವತನು ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತಾನೆ (ಯಕ್ಷಪ್ರ. ೪೫). [< ಹಿತ]

ಹಿತವಂತ (ನಾ). = ಹಿತವ: "ಆ ಭುಜಿಷ್ಯಂ ಚೇಟನಾ ಕಿಂಕರಂ ಹಿತವಂತನಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೭೧-೧೭); ಅರಸಿನಲ್ಲಿ ಹಿತವಂತರು ಅರ್ಥಪ್ರಾಣ ಅಭಿಮಾನಕ್ಕೆ ತಪ್ಪಿದವರನೇನ ಮಾಡಬೇಕು (ಭ್ರರಸೂ. ೧೭೧); ತಾಯಿಗಿಂತ ಹಿತವಂತರಿಲ್ಲ, ಸಕ್ಕರೆಗಿಂತ ಸವಿಯಿಲ್ಲ (ಗಾದೆ). [ಸಂ. ಹಿತವತ್]

ಹಿತವಂತಿಕೆ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು ಹಾರೈಸುವಿಕೆ; ಶುಭವನ್ನು ಕೋರುವಿಕೆ: ಯಂತು ಬಹನರಿವನಕ ಆ ಹಿತವಂತಿಕೆಯ ಬಿಡಲಳಿಯನಾಗಿರುವಂತನೊಳಗೀಗೇಕೆ ನಿಷ್ಠುರವು (ಜಿರಾಮಾ. ೪೨೦-೨೪). [ಹಿತವಂತ + -ಇಕೆ]

ಹಿತವಂತೆ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು ಬಯಸುವವಳು; ಶುಭವನ್ನು ಹಾರೈಸುವವಳು: (೬). [ಹಿತವಂತ + -ಎ$_2$]

ಹಿತವಂದಿಗ (ನಾ). = ಹಿತವ: ಮರುಗಳಿಗೆ ಪಾಪ, ಹಿತವಂದಿಗರು; ದೊಡ್ಡ ವಿಚಾರಗಳೋ ಸಮಸ್ಯೆಗಳೋ ಅವರ ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಬಾರದ್ದಕ್ಕೆ 'ಊಟ, ಮದುವೆ, ಮಕ್ಕಳು, ಮರಿ' ಎಂಬುದರಲ್ಲಿಯೆ ತೇಲಾಡುತ್ತಾರೆ . . . ಎಂದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ (ಸ್ವಪ್ನಪೂ. ೩೦೧); ಆಕೆ ವಿಲೆಪಾರ್ಲೆಯಲ್ಲಿರುವಾಗಲೇ ಪತಿಯ ವಿಷಯದ ಕೆಲವು ಆರೋಪಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಹಿತವಂದಿಗರೆನಿಸುವವರಿಂದ ಕೇಳಿದ್ದಳು (ಒಂಟಿದ. ೧೯೪). [ಹಿತ + ಒಂದಿಗ]

ಹಿತವಚಃಪ್ರಿಯ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಬಯಸುವವನು,– ಇಚ್ಛಿಸುವವನು: ಕ್ಷಯವೃಜಿನಂ ಜಿನಸಮಯಂ ಸ್ವಯರಹಿತಂ ಹಿತವಚಃಪ್ರಿಯಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೫೧). [ಸಂ.]

ಹಿತವಚನ (ನಾ). ಬುದ್ಧಿಮಾತು: ಹಿತವಚನವ ನಾನೇಸಾಡಿದೊಡವ ಹಿತವಾಡಿದಡೆಯೆನ್ನೊಳೆಂದು ಅತಿಕೋಪದಿಂದ ಮಹೋಪಸರ್ಗವನೀ ಮತಿವಂತೆಗೆ ಮಾಡಿದನು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೫-೯೦). [ಸಂ.]

ಹಿತವಾದಿ (ನಾ). = ಹಿತವ: ನೀವು ನನ್ನ ಹಿತವಾದಿ ಎನ್ನುವುದರಲ್ಲಿ ನಾನು ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಸಂದೇಹವಿಟ್ಟಿಲ್ಲ (ಚಂಗಾಳ್ಳಿ. ೬೧೯). [ಸಂ. ಹಿತವಾದಿನ್]

ಹಿತವಾರೆ (ನಾ). ಸ್ನೇಹಸಂಬಂಧ; ವಿಶ್ವಾಸ: ನನಗೂ ಅವನಿಗೂ ಮೊದಲಿನಿಂದಲೂ ಇರುವ ಹಿತವಾರೆ ಅಷ್ಟಕ್ಕಷ್ಟೆ (ಕುಡಿಕೂ. ೨೩೩). [ಹಿತ + ವಾರೆ$_1$]

ಹಿತವೆ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು ಬಯಸುವವಳು; ಶುಭವನ್ನು ಕೋರುವವಳು: ಇವಳಲ್ಲದೆಮಗಾರು ಹಿತವೆಯರೆಂದು ಮತ್ತವರು ಸಂತಸಪಡೊಳಾಡಿದರು (ಭರತ. ೪೦-೮೧). 'ಪತಿಹಿತವೆ' ಪರಾ. [ಹಿತವ + -ಎ$_2$]

ಹಿತವೇಳು (ಕ್ರಿ). ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು ಹೇಳು; ಶುಭವನ್ನು ನುಡಿ; ಹರಸು: ಹಿತವೇಳ್ದು . . . ವಪು ಚಾರುಧನ್ವಿಗಳನಾ ಪುತ್ರಯುಗ್ಮಮಂ ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟನೈ ನೃಪತಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೧-೮೪). [ಹಿತ + ಪೇಳು (< ಪೇೞ್)]

ಹಿತಶತ್ರು (ನಾ). ತೋರಿಕೆಗೆ ಸ್ನೇಹಿತನಂತಿದ್ದು ಮರೆಯಲ್ಲಿ ಹಗೆ ಸಾಧಿಸುವವನು: ಹಿತಶತ್ರುವಾಗಿ ಪೊಂದುವುದು . . . ಕ್ಷಿತಿಯ ಪೂಜ್ಯತೆ ಕೆಡಿಸುವುದು ಮುಂದೆ ಶತಜನ್ಮಂಗಳಿಗೆ ಹೊಣೆಯಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವುದು (ಪುರಂದ. ೧-೫೧-೨); ನಿಮಗಿಂದ E೩E ಹಿತಶತ್ರುಗಳ ಕಾಣೆನು (ನವಮೋ. ೬-೨೦). [ಸಂ.]

ಹಿತಶತ್ರುತ್ವ (ನಾ). ತೋರಿಕೆಗೆ ಸ್ನೇಹಿತರಂತಿದ್ದು ಮರೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಧಿಸುವ ವೈರ. [ಸಂ.]

ಹಿತಸಖ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು ಬಯಸುವ ಸ್ನೇಹಿತ; ಶುಭವನ್ನು ಕೋರುವ ಗೆಳೆಯ: ಶ್ರೀರಾಮನಾಹ್ಲಾದರೂಪಿ . . . ಪ್ರಿಯಭಾಷಿ ಹಿತಸಖಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫೭-೯೪). [ಸಂ.]

ಹಿತಾರ್ಥಂ (ಅ). ಒಳ್ಳೆಯದಕ್ಕಾಗಿ: ಮಲೆಯಂ ಕಳೆವಂ ಹಿತಾರ್ಥಮಿಾ ಭೂವಳಯಕ್ಕೆ ಶಕ್ರನದುಕಾರಣಮರ್ಚಿಪುದಿಂದ್ರನಂ ಜನಂ (ಜಗವಿ. ೪-೭೭). [ಸಂ.]

ಹಿತಾವಹ (ನಾ). ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ತರುವಂತಹುದು; ಹಿತಕರವಾದುದು: ಯಾವತ್ತು ತರದ ಅನ್ನ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಹಿತಾವಹವಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೩೨); ಈ ಕೆಲಸವನ್ನು ಬೇಗ ಮುಗಿಸುವುದು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಹಿತಾವಹ (ಗಂಮಾಯಿ. ೨೨೪). [ಸಂ.]

ಹಿತಾಶಂಸೆ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯದಾಗಲೆಂಬ ಮಾತು; ಆಶೀರ್ವಚನ: ಆರ್ಯಾಶ್ರಮಂಗಳಂ ನೋಡುವಾಶೆಗೆ ಮುನಿಯ ಹರಕೆಯ ಹಿತಾಶಂಸೆಯಂ ಪಡೆಯುತಲ್ಲಿಂದೆ ಪೊರಮಟ್ಟರವರು ಯಾತ್ರಿಕ ಮುನಿಗಣಂವೆರಸಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೮೪-೨೨೭). [ಸಂ. ಹಿತಾಶಂಸಾ]

ಹಿತು (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯದು; ಪ್ರಯೋಜನಕಾರಿಯಾದುದು. ೨. ಸ್ನೇಹ; ವಿಶ್ವಾಸ: ಒಬ್ಬ ತಾಯ ಸಿರಿಮಕ್ಕಳು ಸಾಲದೊಂದು ದಿನ ಹೇಳಿ ಮುಗಿಸುವರ ಹಬ್ಬ ಹೆಣೆದವರ ಹಿತುವನು (ಇಂಗೀತ. ೬೯-೪). [< ಹಿತ ./ ತೆಲು. ಹಿತವು]

ಹಿತೇಚ್ಛು (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯದಾಗಲೆಂದು ಹಾರೈಸುವವನು; ಹಿತೈಷಿ: ಅವನು ಕೃಷ್ಣವರ್ಮನ ಹಿತೇಚ್ಛುವಾಗಿ ಪಲ್ಲವರನ್ನು ಸೋಲಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಭಾಗ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿರಬೇಕು (ಕರ್ನಾಅ. ೩೩). [ಸಂ.]

ಹಿತೈಷಿ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು ಹಾರೈಸುವವನು: ನೀವೆಲ್ಲರೂ ಈ ರಾಜ್ಯದ ಪರಮಹಿತೈಷಿಗಳು (ಶಾಂತಲಾ. ೮೭); ಗೋವಿಂದರಾಯರು ತನ್ನ ಹಿತೈಷಿಗಳೊಂದಿಗೆ ಜಯಪಡೆಯಲಿಕ್ಕಾಗಿ ದುಡಿದರು (ಕುರುಕಾ. ೧೩೫). [ಸಂ. ಹಿತೈಷಿನ್]

ಹಿತೈಷಿಣಿ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆದನ್ನು ಹಾರೈಸುವವಳು: ಅವಳು ನನ್ನ ಹಿತೈಷಿಣಿ (ರೂಢಿ). [ಸಂ. ಹಿತೈಷಿಣೀ]

ಹಿತೋಪದೇಶ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಸಲಹೆ; ಯಥೋಚಿತವಾದ ಆಲೋಚನೆ: ಇದು ಪರಮಾರ್ಥ ಹಿತೋಪದೇಶದ ತಿರುಳಿದನು ಸತಿಯರೋದುವುದು (ಹರಿಬ. ೧-೭೦); ಮುದ್ದಿನಿಂದ, ವಾತ್ಸಲ್ಯದಿಂದ ಹಿತೋಪದೇಶ ಮಾಡಿ ಬೆಳೆಯಿಸಿದವರು ಅವರು (ಜಾರುದಾ. ೫). ೨. ವಿಷ್ಣುಶರ್ಮನೆಂಬ ಗ್ರಂಥಕಾರನಿಂದ ರಚಿತವಾದ, ನೀತಿಕತೆಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಒಂದು ಗ್ರಂಥದ ಹೆಸರು. [ಸಂ.]

ಹಿತ್ತಿಲ್ 'ಪಿಂತಿಲ್' ನೋ.

ಹಿತ್ತಲವರೆ, ಹಿತ್ತಿಲವರೆ (ನಾ). (ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ) ಹಿತ್ತಲಿನಲ್ಲಿ ಚಪ್ಪರದ ಮೇಲೆ ಹಬ್ಬಿ ಬೆಳೆಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅವರೆಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಾಯಿ: "ಶರ - ಅಂಬಟೆ, ಹಿತ್ತಲವರೆ, ಉಮ್ಮತ್ತ" (ಓಷಧಿ. ೧೪೫). ಹಿತ್ತಿಲವರೆ: "ಗುಚ್ಛಫಲಾ - ಬಾಟೆ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಹಿತ್ತಿಲವರೆ" (ಓಷಧಿ. ೪೯). [ಹಿತ್ತಲು (< ಪಿಂತಿಲ್) + ಅವರೆ$_1$]

ಹಿತ್ತಲು 'ಪಿಂತಿಲ್' ನೋ.

ಹಿತ್ತಳ 'ಪೆತ್ತಿಳ' ನೋ.

ಹಿತ್ತಳೆ 'ಪಿತ್ತಳೆ' ನೋ.

ಹಿತ್ತಾಳೆ 'ಪಿತ್ತಳೆ' ನೋ.

ಹಿತ್ತಿಲ್ 'ಪಿಂತಿಲ್' ನೋ.

ಹಿತ್ತಿಲವರೆ 'ಹಿತ್ತಲವರೆ' ನೋ.

ಹಿತ್ತಿಲು 'ಪಿಂತಿಲ್' ನೋ.

ಹಿದಯ 'ಹೆದೆಯ' ನೋ.

ಹಿದಿರೆ (ನಾ). ಹುಲ್ಲಿನ ಬಣವೆ: ಹಲವುಕಾಲ ಧಾವತಿಗೊಂಡು ಒಟ್ಟಿದ ಹಿದಿರೆಯ ಒಂದು ಮಿಡುಕುಱಿಲ್ಲಿ ಬೇವಂತೆ (ಬಸವ. ೨೧೩). [?]

ಹಿದುಕವರೆ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ನೆನೆಸಿ ಸಿಪ್ಪೆ ತೆಗೆದ ಅವರೆಕಾಳು: ಅವರೆಕಾಯಿಗೆ ಬದಲು ಹಿದುಕವರೆಯನ್ನೇ ತಂದರಾಯಿತು (ರೂಢಿ). ೨. ನೆನೆಸಿ ಸಿಪ್ಪೆತೆಗೆದ ಅವರೆ ಕಾಳಿನಿಂದ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೇಲೋಗರ,–ಸಾರು: ನಮ್ಮ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಇವತ್ತು ದೋಸೆ, ಹಿದುಕವರೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). 'ಚಿದಕವರೆ' ಪರಾ. [ಹಿದುಕು + ಅವರೆ$_1$]

ಹಿದುಕು (ಕ್ರಿ). (ಹಸಿಯ) ಕಾಳನ್ನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ನೆನೆಹಾಕಿ ಹಿಸುಕಿ ಸಿಪ್ಪೆಯಿಂದ ಬೇರ್ಪಡಿಸು; ಚಿದುಕು: ಹಿದುಕಿದ ಅವರೇಕಾಳಿನ ಸಾರು ಬಹಳ ರುಚಿಯಾಗಿತ್ತು (ರೂಢಿ). [ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಪಿತುಙ್ಕು, ಪಿತುಕ್ಕು; ಮಲ. ಪಿತುಕ್ಕು, ಪಿತಙ್ಕು, ಪುತುಕ್ಕು; ತೆಲು. ಪಿತುಕು, ಪಿದುಕು; ಕೋಲಾ. ಪಿಡ್ಕ್]

ಹಿದೌತ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ: ಆ ಗಉಡಗಳಿಗೆ ಹಿದೌತಯಿಲ್ಲೆಂದು ಬಾಳಿಕೆಸೇಸೆ ಇಲ್ಲೆಂದು ಆ ಗೌಡುಗಳಿಗೆ ಮಕ್ಕಳು ಮಕ್ಕಳು ತೊತ್ತಿನ ಮಕ್ಕಳಿಂಗೆ ಸಲವುದೆಂದು ಭೂಮಿಯುಂ . . . ಸುಖದಿಂ ಬಾಳುಂತಾಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಶಾಸನ (ಎಕ. VI. ಚಿಕ್ಕಮ. ೧೦೫-೧೯; 1343). [?]

ಹಿದ್ಮ, ಹಿಧ್ಮ (ನಾ). ಬಿಕ್ಕಳಿಕೆ; ಬಿಕ್ಕಲು: ಹಿದ್ಮವೆಂದೂ ಹಿಕ್ಕವೆಂದೂ ಬಿಕ್ಕುಳಿನ ಹೆಸರು (ಶಬ್ದ. ೨೪೦). **ಹಿಧ್ಮೆ:** ಹಿಧ್ಮೆಯೆಂದರೂ, ಹಿಕ್ಕೆಯೆಂದರೂ, ಬಿಕ್ಕಟೆಂದರೂ, ಬಿಕ್ಕಳಿನ ಹೆಸರು. ಆ ಹಿಧ್ಮೆ ಎಂಬುದು ಅನ್ನಜೆ, ಕ್ಷುದ್ರೆ, ಯಮಳ, ಮಹತಿ, ವೇಗಿನಿ ಎಂದು ಐದು ತೆಱ (ವೈದ್ಯಸಾ. I, ೧೫೪). [?]

ಹಿಧ್ಮೆ 'ಹಿದ್ಮ' ನೋ.

ಹಿನ್ 'ಪಿನ್' ನೋ.

ಹಿನ್ನಡಿ (ನಾ). ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿರುವ ಪಾದ, — ಅಡಿ: ಬೆನ್ನೊಳೊಗೆದ ಮೊಗಗಳ ನೆತ್ತಿಗಣ್ಣಿನ ಕೆನ್ನೆಯೊಳೊಗೆದ ಪೆರ್ಬಾಯ್ಗಳಾ ಹಿನ್ನಡಿಗಳ ಹೇರೊಡಲಿನೆದೆಯ ಭೂತನ್ನೆರದೊಡನೆಯ್ದಿದವಾಗ (ಸೂಬಸಂ. ೯-೭೪). [ಹಿನ್ (< ಪಿನ್$_1$) + ಅಡಿ$_1$]

ಹಿನ್ನಡೆ$_1$ (ಕ್ರಿ). ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಸರಿ, — ನಡೆ: ಕೆಳೆಯನೇ ಹಳಿಹಗೆಯೆಯೆಂಬವೋಲ್ ಮಳೆ ಕಡೆಗೆ ಮಲೆನಾಡುಗಳ ನೋಡಿ ಹಿನ್ನಡೆಯುತಿರಲು (ಕಾಲೂರ. ೫೭-೯೨).

[ಹಿನ್ (< ಪಿನ್$_1$) + ನಡೆ$_1$]

ಹಿನ್ನಡೆ$_2$ (ನಾ). ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟುವಿಕೆ; ಹಿಂಜರಿತ: ನೀವು ಯಾವುದನ್ನು ಹಿನ್ನಡೆ ಎನ್ನುತ್ತೀರೋ ಅದೇ ನನಗೆ ಮುನ್ನಡೆ ಎನ್ನಿಸುತ್ತದೆ (ದೂರಸ. ೧೧೩).

[< ಹಿನ್ನಡೆ$_1$ ./ ಹಿನ್ (< ಪಿನ್$_1$)+ ನಡೆ$_2$]

ಹಿನ್ನಿ 'ಪಿನ್ನಿ$_1$' ನೋ.

ಹಿನ್ನೀರು (ನಾ). (ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ) ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಮರಳಿದ ನೀರು: ಸಮುದ್ರದ ಹಿನ್ನೀರಿನಲ್ಲಿಯ ಪ್ರವಾಸವು ನೆನಪಾಗಿ ಅದನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದಳು (ಮೇಟಿಮ. ೯೯).

[ಹಿನ್ (< ಪಿನ್$_1$) + ನೀರು$_1$ (< ನೀರ್)]

ಹಿನ್ನುಡಿ (ನಾ). ಗ್ರಂಥದ ಉಪಸಂಹಾರಭಾಗ; ಕಡೆನುಡಿ: ಈ ಗ್ರಂಥದ ಹಿನ್ನುಡಿಯಲ್ಲಿ ಗ್ರಂಥದ ಬಗ್ಗೆ ಲೇಖಕರು ಸಾಕಷ್ಟು ವಿವರಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ).

[ಹಿನ್ (< ಪಿನ್$_1$) + ನುಡಿ$_1$]

ಹಿನ್ನೆ 'ಪಿನ್ನೆ$_1$' ನೋ.

ಹಿನ್ನೆಗೆ (ಕ್ರಿ). ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಹಾರು, — ಚಿಮ್ಮು: ತನ್ನುಬ್ಬಟೆಗೆ ನೆಲ ನಡುಗೆ ಹೆಬ್ಬುಲ್ಲಿ ತೆರೆದು ಹೆಬ್ಬುಲಿಯು ಹಿನ್ನೆಗೆದು (ಕಾಲೂರ. ೯೬-೧೯೧). [ಹಿನ್ (< ಪಿನ್$_1$) + ನೆಗೆ$_1$]

ಹಿನ್ನೆರಿಗೆ (ನಾ). ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಮಡಿಸಿದ ನೆರಿಗೆ, — ಮಡಿಕೆ: ಅವಳು ಕೆದರಿದ ಹಿನ್ನೆರಿಗೆಯನ್ನು ಬೆರಳುಗಳಿಂದ ಸರಿಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ ನಡುಮನೆಗೆ ಬಂದಳು (ಜಡಿದಾ. I. ೧೧೫). [ಹಿನ್ (< ಪಿನ್$_1$) + ನೆರಿಗೆ (< ನಿಱಿಗೆ)]

ಹಿನ್ನೆಲ (ನಾ). ೧. ಹಿಂಭಾಗ; ಹಿಂಬದಿ: ಬಲದೊಳು ಹೊಕ್ಕು ಬಿಲ್ಲಿದರ ನೆಗ್ಗೊತ್ತಿ ಹಿನ್ನೆಲಕಡರ್ಚಿದರು ಸೂರಿಯಲಿ (ಪಾಂಪತ. ೩೯-೧೬). ೨. (ಆಲಂ) ಪೂರ್ವಸಿದ್ಧತೆ; ಹಿನ್ನೆಲೆ: ಇಷ್ಟೆಲ್ಲ ಹಿನ್ನೆಲ ಸಜ್ಜಾಯಿತೆಂದರೆ ಮುಂದಿನ ಸಮ್ಮೇಲನದ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾಗಲು ಯತ್ನ ನಡಸಿರಿ (ಮುಂಗಾಪು. ೧೯೯). [ಹಿನ್ (< ಪಿನ್$_1$) + ನೆಲ]

ಹಿನ್ನೆಲೆ 'ಪಿನ್ನೆಲೆ' ನೋ.

ಹಿನ್ನೆಲೆಗಾಯಕ (ನಾ). ಚಲನಚಿತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲೇ ಧ್ವನಿಮುದ್ರಣ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಹಾಡುಗಳನ್ನು ಹಾಡುವವನು: ಈ ಚಿತ್ರದಲ್ಲಿನ ಹಿನ್ನೆಲೆಗಾಯಕರು ಯಾರು ಯಾರು ? (ರೂಢಿ).

[ಹಿನ್ನೆಲೆ (< ಪಿನ್ನೆಲೆ) + ಗಾಯಕ]

ಹಿನ್ನೆಲೆಗಾಯಕಿ (ನಾ). ಚಲನಚಿತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲೇ ಧ್ವನಿಮುದ್ರಣ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಹಾಡುಗಳನ್ನು ಹಾಡುವವಳು: ಪಿ.ಸುಶೀಲಾ ಈ ಚಿತ್ರದ ಹಿನ್ನೆಲೆಗಾಯಕಿ (ರೂಢಿ). [ಹಿನ್ನೆಲೆ (< ಪಿನ್ನೆಲೆ) + ಗಾಯಕಿ]

ಹಿನ್ನೆಲೆಗಾಯನ (ನಾ). ಚಲನಚಿತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲೇ ಧ್ವನಿಮುದ್ರಣ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಸಂಗೀತ: ಹಿನ್ನೆಲೆಗಾಯನ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಬಾಲಮುರುಳಿಕೃಷ್ಣ ಅವರನ್ನು ವರ್ಷದ ಅತ್ಯುತ್ತಮ ಹಾಡುಗಾರರೆಂದು ರಾಷ್ಟ್ರಮಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಗೌರವಿಸಲಾಗಿದೆ (ಕಎಎ. ೫೩೩). [ಹಿನ್ನೆಲೆ (< ಪಿನ್ನೆಲೆ) + ಗಾಯನ]

ಹಿನ್ನೆಳಲು (ನಾ). ೧. ಹಿಂಭಾಗದ ನೆರಳು. ೨. (ಆಲಂ) ಆಶ್ರಯ; ಆಸರೆ; ಹಿನ್ನೆಲೆ: ಒಂದು ಅಪೂರ್ವ ಉತ್ಸಾಹದ ಹಿನ್ನೆಳಲಿನಲ್ಲಿ ಈ ಕಾರ್ಯ ನಡೆಯಿತು (ನವ್ಯಕಾ. ೨೪). [ಹಿನ್ (< ಪಿನ್$_1$) + ನೆಳಲು$_2$ (< ನೆೞಲ್$_1$)]

ಹಿಪ್ಪಣ (ನಾ). ತುಕ್ಕು; ಕಿಟ್ಟ: "ಕಿಟ್ಟಂ – ಮಲ, ಹಿಪ್ಪಣ" (ಪಿವಧ. ೩೩). [?]

ಹಿಪ್ಪದಿಕೆ, ಹಿಪ್ಪರಿಕೆ, ಹಿಪ್ಪಲಿಕೆ (ನಾ). ಬೆಳಗಿನ ಜಾವ; ಮುಂಜಾವ: ಹಿಪ್ಪದಿಕೆ [ಪಾಠಾಂ. ಹುಪ್ಪಳಿಕೆ, ಪಿಪ್ಪಲಿ] = ಬೆಳಗುಜಾವ (ಶಮದ. ಸ. ೪೭ ಪ್ರಯೋ). **ಹಿಪ್ಪರಿಕೆ:** ಆ ಮಹೀಪಾಲನುದಿತೋದಯನ ಮೋಹಾಂಧಕಾರಮೇ ಹರೆವಂತಿರಾದುದಾ ಹರೆವ ಹಿಪ್ಪರಿಕೆಯಂದಿನ ದಿನದ ಬೆಳಗಪ್ಪ ಜಾವದಲ್ಲಿ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೧೨-೧). **ಹಿಪ್ಪಲಿಕೆ:** ಧೀವರಂ ಮಱುದಿನದ ಹಿಂ [ಪಾಠಾಂ. ಪಿ] ಪ್ಪಲಿಕೆ ಹೊತ್ತು ಹರಿಯದ ಮುನ್ನಮಾ ಮರಕೆ ಬಳ್ಳಿವಿಡಿದು ಹರಿಸದಿಂ ಹತ್ತಿ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೨-೬೭); ಹರಿವ ಹಿಪ್ಪಲಿಕೆಗೆ ಮುನ್ನೆಳ್ಚಟ್ಟುಂಡು ಭರದಿಂದ ಹೊಱ ಹೂಡಗಟ್ಟಿ ಹಿರಿದು ಸಂದಣಿಗೊಂಡಾ ಕೂಳ ಪಾಳೆಯಮಿರದಲ್ಲಿ ಪೊಱಮಟ್ಟು ದಾಗ (ಶ್ರೀವಾಲ. ೧೩-೮೭). [?]

ಹಿಪ್ಪನೇರಿಳೆ, ಹಿಪ್ಪುನೇರಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; P ರೇಷ್ಮೆಹುಳುಗಳಿಗೆ ಇದರ ಎಲೆಗಳನ್ನು ಆಹಾರವಾಗಿ ನೀಡುತ್ತಾರೆ: ಹಿಪ್ಪನೇರಿಳೆ (Morus alba): ಇದನ್ನು ಮೈಸೂರು, ಕಾಶ್ಮೀರಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಸುತ್ತಾರೆ. ರೇಷ್ಮೆಹುಳುಗಳಿಗೆ ಇದರ ಎಲೆಗಳು ಆಹಾರವಾಗಿವೆ (ಸಸ್ಯಶಾ. ೧೩೬). **ಹಿಪ್ಪುನೇರಳೆ:** ಹಿಪ್ಪುನೇರಳೆಯನ್ನು ಬೆಳೆಯುವುದಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಿರುವ ಕಡೆಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲ ಮನೆಯಲ್ಲಿಯ ಹೆಂಗಸರೂ ಮತ್ತು ಹುಡುಗರೂ ಈ ಕೆಲಸವನ್ನು ಸುಲಭವಾಗಿ ಮಾಡಬಹುದು (ವ್ಯವಮ. ೭೮). 'ಉಪ್ಪುನೇರಳೆ' ಪರಾ.

[ಹಿಪ್ಪು + ನೇರಿಳೆ (< ನೇಱಿಲ್)]

ಹಿಪ್ಪರಿಕೆ 'ಹಿಪ್ಪದಿಕೆ' ನೋ.

ಹಿಪ್ಪಲಿ, ತಿಪ್ಪಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೆಣಸು; ಉದ್ದಮೆಣಸು: "ಕೃಷ್ಣಾ, ಉಪಕುಲ್ಯಾ, ವೈದೇಹೀ, ಮಾಗಧೀ, ಹಿಪ್ಪಲೀ, ಕಣಾ ಈ ೭ ಹಿಪ್ಪಲಿ" (ಹಲಾಯು. ೧೦೭-೪೭೦); ಉತ್ತರಣೆಯ ಬೇರು ಹಿಪ್ಪಲಿ ಚಿತ್ರಮೂಲ ಇವಂ ಸಮಾನಂಗೊಂಡು ಅರದು ಕೂಸಿನ ಮಯ್ಯಂ ಪೂಸುವುದು (ಬಾಲಚಿ. ೧೨೫-೧); ಹಿಪ್ಪಲಿ ಕರಂಜಿಗೆ ಬೆಲ್ಲವುದಿ ಬೆಲ್ಲವತ್ತ ಪಾಗುಳಿ ಬಿದಿರ ಕಳಲೆ ಪೊಸತದುಕಂಬಟೆಯ ಕಾಯ್ಗಳಿಂದ ಸಮೆದೊಪ್ಪುವುಪ್ಪಿನ ಕಾಯ್ಗಳಂ ಮಾಳ್ಪುದು (ಸೂಪಶಾ. ೬-೧೭); ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಬೆಲ್ಲ, ಅಳಲೆಕಾಯಿ ಇವನ್ನು ಬಿಸಿನೀರಿನಿಂದ ಅರೆದು, ಕುಡಿದರೆ ವಾತಜ್ವರ ಪರಿಹಾರ ವಾಗುವುದು (ಸಕಪ್ಪ. ೭೩). **ತಿಪ್ಪಲಿ:** (೬). [< ಸಂ. ಪಿಪ್ಪಲಿ]

ಹಿಪ್ಪಲಿಕೆ 'ಹಿಪ್ಪದಿಕೆ' ನೋ.

ಹಿಪ್ಪಿ 'ಹಿಪ್ಪೆ$_2$' ನೋ.

ಹಿಪ್ಪುನೇರಳೆ 'ಹಿಪ್ಪನೇರಿಳೆ' ನೋ.

ಹಿಪ್ಪೆ$_1$ 'ಇರ್ಪೆ' ನೋ.

ಹಿಪ್ಪೆ$_2$, ಹಿಪ್ಪಿ (ನಾ). ಸತ್ತ್ವವನ್ನು ತೆಗೆದನಂತರ ಉಳಿಯುವುದು; ನಿಸ್ಸಾರ ವಾದ ಚರಟ, — ತೊಗಟೆ: ಹಿಪ್ಪೆಯಾದ ತಂಬುಲದಂತೆ [ಪಾಠಾಂ. ಪಲ್ಲ ಸಂದಿಯಡಕೆಯಂತೆ] (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೨೩ ಆಡಿಪಾಠ); ಹಿಪ್ಪೆಗೆ ರುಚಿಯುಂಟೇ ಮಧುರಕ್ಕಲ್ಲದೆ (ಪಾಂಲಮಾ. ೧೨೦-೪೭೨); ಎನ್ನ ಹಿಪ್ಪೆಯ ಮಾಡಿ ಹಿಂಡದಿರು (ತೊರರಾ. ೭-೪೭-೨೩). **ಹಿಪ್ಪಿ :** ತಿಲದ ಹಿಪ್ಪಿ ಹೊಱಗಾದುವನಱಿದು ನಿಶ್ಚಯವ ಕಂಡಲ್ಲಿ ಹೊಱಗಣ ಪೂಜೆ ಬಳಗಣ ದಿವ್ಯಪ್ರಕಾಶ ವಸ್ತುಭಾವದ ಕೂಟ ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲದಿಲ್ಲ (ಮದೇವ. ೨೭೦-೪).

[ದೇ. ‖ ತೆಲು. ಪಿಪ್ಪಿ, ಪಿಪ್ಪಿರಿ; ತುಳು. ಹಿಪ್ಪಿ]

ಹಿಪ್ಪೆಗ (ನಾ). (ಆಲಂ) ಶಕ್ತಿಗುಂದಿದವನು; ನಿತ್ರಾಣಿ: ಹಿಪ್ಪೆಗರ ಹರಗಡಿದು

ಹೊಗರಲಗೊಪ್ಪಿದವು ಕರುಳುಗಳ ನಿಮಿಷದೊಳೊಪ್ಪಗೆಡಿಸಿದವರಿಕದಂಬವನೀತ ನಂಬುಗಳು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೨-೫೩). [ಹಿಪ್ಪೆ + - ಗ್ರ]

ಹಿಪ್ಪೆಯೆಣ್ಣೆ (ನಾ). ಇಪ್ಪೆಯ ಬೀಜದಿಂದ ತೆಗೆದ ಎಣ್ಣೆ: ಹಿಪ್ಪೆಯೆಣ್ಣೆಯನ್ನು ಅಭ್ಯಂಗವಂ ಮಾಡಿ ಅದರ ಹಿಂಡಿಯಲ್ಲಿ ಮೈ ತೊಳೆಯಲು (ವಾತಾಚಿ. ೧೫-೩). 'ಇಪ್ಪೆಯೆಣ್ಣೆ' ಪರಾ. [ಹಿಪ್ಪೆ (< ಇರ್ಪೆ) + ಎಣ್ಣೆ]

ಹಿಬುಕ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಲಗ್ನದಿಂದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸ್ಥಾನ,— ರಾಶಿ: ವ್ಯವಹರಿಪ ಸಂಜ್ಞೆ ಚತುರಸ್ರವದೆಂದಷ್ಟಮ ಚತುರ್ಥಗೃಹಕೆ ಚತುರ್ಥಕ್ಕೆ ವಲಂ ಮತ್ತಂ ಪಾತಾಳ ವೇಶ್ಮ ಸುಖ ಹಿಬುಕ ಬಂಧುವೆಂದೈದು ಪೆಸರ್ (ಜಾತತಿ. ೧-೩೪). [ಸಂ.]

ಹಿಮ (ಗು). ೧. ತಣ್ಣನೆಯ; ಶೀತಲವಾದ. ೨. ಇಬ್ಬನಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ; ಮಂಜಿನ. (ನಾ). ೩. ಚಳಿಗಾಲ; ಹೇಮಂತಋತು. ೪. ಚಂದ್ರ. ೫. ಹಿಮಾಲಯಪರ್ವತ: ಹಿಮದಿಂದಂ ಲವಣಾಂಬುರಾಶಿವರೆಗಂ ಷಟ್ಖಂಡ ಭೂಮಂಡಲಂ ನಿಮಿರ್ದಾಜ್ಞಾಪ್ರಸರಕ್ಕಗುರ್ವುಗೊಳೆಯಿಂ . . . ಚಕ್ರೇಶ್ವರಂ ಕೀರ್ತಿ ವಿಭ್ರಮದಿಂ ಪಜ್ಜಳಿಪನ್ನಮುಜ್ಜಳಿಸಿದಂ ವ್ಯೋಮಾವನೀಭಾಗಮಂ (ಆದಿಪು. ೧೫-೪); ಹಿಮದಿಂ ಸೇತುವರಂ ಮತ್ತೆ ಮಗುಳ್ದಾ ಸೇತುವಿಂ ಹಿಮಂಬರೆಗಂ ವಿಕ್ರಮಕೇಳಿಯಿಂ ತೊಳಲ್ದಂ (ಎಕ. V, ಹಾಸನ. ೧೩೦-೧೫; 1147 ?); ಯೋಗೇಸ್ವರ ದಣ್ಣನಾಯಕರು ಬನವಾಸೆ ಪನ್ನಿರ್ಚ್ಛಾಸಿರಮುಮಂ(ಮಂ) ಸಾನ್ತಳಿಗೆ ಸಾಯಿರಮುಂ ಹಿಮಪರಿಯನ್ತ ದುಷ್ಟನಿಗ್ರಹ ಶಿಷ್ಟಪ್ರತಿಪಾಳನದಿನಾಳುತ್ತಮಿರೆ (ಎಕ. V, ಹಾಸನ. ೧೧-೧೧; ಸು. 12ನೆಯ ಶತ). ೬. ಶ್ರೀಗಂಧದ ಮರ; ಚಂದನವೃಕ್ಷ. ೭. ಕರ್ಪೂರ: "ಘನಸಾರಂ ಪ್ರಾಲೇಯಾಂಶು ನಾಮಕಂ ಹಿಮಮೆನಿಪ್ಪುದದು ಕರ್ಪೂರಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೭೬-೧೦); ಹಿಮ ಮಿಶ್ರಾಂಬುವನೊಯ್ಯನೋಪನಿದಿರೊಳ್ಪಿಂದಂಗನಾಚಂದನಾಂಕಮನೋಜ್ಞಾಂಗದೊಳೊತ್ತ (ರಾಜಶೇ. ೧೦-೮೦). ೮. ಇಬ್ಬನಿ; ಮಂಜಿನ ಹನಿ: ಹಿಮಧವಳಾತಪತ್ರಮನ ಪೋಲ ಮುಪೇಂದುವ ಬೆಳ್ಪು ಪೂರ್ಣಕುಂಭಮನೆ ನಿರಂತರಂ ಗೆಲೆ ಕುಚಂಗಳ ತೋರ್ಪು . . . ಒಳಕೊಂಡುದವಳ್ಗೆ ಗರ್ಭಚಿಹ್ನಮೆ ಗಳ ಗರ್ಭದರ್ಭಕನ ಸೂಚಿಪ ಮುಂದಣ ರಾಜ್ಯಚಿಹ್ನಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೨೦); ಇದಿರೊಳಾನುವುದರಿದು ಹಸುಳೆಯ ಕದನ ಹಂಗಿಗರಾದೆವಾಳ್ದನ ವದನಕಮಲಕೆ ನಮ್ಮ ಪೌರುಷವಿಂದು ಹಿಮವಾಯ್ತು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೭-೨೮). ೯. ಮಂಜಿನ ಗಡ್ಡೆ; ಬರ್ಫ: 'ಹಿಮಗಡ್ಡೆ' ಪರಾ. ೧೦. ಚಳಿ; ಶೈತ್ಯ: ಹಿಮಮಂದಾತಪಬಾಧೆಯಿಂದು ಮಟ್ಟೆಯೆಂದಿಲ್ಲಾ ನೆಲಂ ಪಂಚರತ್ನಮಯಂ ನಾಳ್ವೆರಲಲ್ಲದಾಗದೆಳವುಲ್ ನೀಲೋತ್ಪಲಾಬ್ಜಾಕರಾಳಿ ಮನಂಗೊಳ್ಪುದು (ಆದಿಪು. ೫-೨೯). ೧೧. ಹೊಸದಾದ ಬೆಣ್ಣೆ. ೧೨. ಮುತ್ತು. ೧೩. ಇರುಳು; ರಾತ್ರಿ. ೧೪. ತವರು. ೧೫. ಶಿವ; ಈಶ್ವರ. ೧೬. ದೊರೆ; ರಾಜ. ೧೭. ಅಮೃತ. ೧೮. ನೀರು; ಜಲ. ೧೯. ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣ. ೨೦. ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣ; ಕಾವಿ. ೨೧. ಕೀರ್ತಿ; ಯಶಸ್ಸು. ೨೨. ಮುಖ್ಯವಾದುದು; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು: "ಶಂಕರ ನೃಪ ಕೀರ್ತಿ ಮುಖ್ಯ ಶಿಶಿರಾಮೃತ ಶುಭ್ರ ಹಿಮಾಚಲಂ ಸುಧಾಕರಜಲಗಳ್ ಹಿಮಾಹ್ವಯಂ" (ನಾನಾರ. ೬೨); "ಜಾಜುಂ ಗಿರಿವುರ ನೀರ್ ಮಂಜು ಹಿಮವಿದಾಜು ಹಿಮಶಬ್ದಂ" (ನಾನಾಕಂ. ೧೧೧). [ಸಂ.]

ಹಿಮಂದಳೆ (ಕ್ರಿ). ಮಂಜನ್ನು ಧರಿಸು; ಇಬ್ಬನಿಯನ್ನು ಹೊತ್ತಿರು: ಇಂದುರುಚಿ ಬಂದುದೊ ಹರಸ್ಮೇರಂ ದಿವಿಯೊಳಾಕಾರಮಾಯ್ತೊ ಹಿಮಂದಳೆದುದೋ . . . ಏನೆ ರಜತಾದ್ರಿ ರಂಜಿಪುದು (ಬಸವು. ೧-೩೮). [ಹಿಮ + ತಳೆ]

ಹಿಮಕರ (ನಾ). ೧. ತಂಪಾದ ಕಿರಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವವನು; ಚಂದ್ರ: ಹಿಮಕರನಟಲಂ ಪಡೆವನೆಂಬುದಿದು ವಿಪರೀತಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೩೬); ಹಿಮಕರನಾತ್ಮ ಶೀತರುಚಿಯಂ ದಿನನಾಯಕನುಷ್ಣದೀಧಿತಿಕ್ರಮಮಂ . . . ಬಿಸುಟ್ಟೊಡಂ ಬಿಸು [ಟ್ಟಮ] ಬಿಸುಡೆಂ ಮದೀಯ ಪುರುಷವ್ರತಮೊಂದುಮನೀಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೮೩); ಹರಿ ದಿಕ್ಪಣ ವಧು ಬರ ಹಿಮಕರ ಖರಕರರೊಂದೆ ತೆಱದೊಳನುರಕ್ತತೆಯಿಂ ನೆರೆವಲ್ಲಡ (ರಾಜಶೇ. ೧೨-೨೭). ೨. ಕರ್ಪೂರ: ಹಿಮಕರ ಮೃಗ ಕಾಳಾಗುರುತಮಾಲಜಾತೀಫಳಂಗ ಳೊಂದಂಶಂ ತತ್ಸಮಮಾಗೆ ಪೂತಿಕರುಷಪ್ರಮಿತಾ ಗುರುವಾಗಿರಲೆದು ಮಧುವಿಂದಮದಂ (ಲೋಕೋಪ. ೭-೬೪); ಕರಿದಂತಂ . . . ಚಂದನಂ ಹಿಮಕರಂ ಜಾತೀಫಳಂ ಪೂತಿ ಸೂಕರಮುಕ್ತಾಮಣಿ ಚೂಡಾರತ್ನಮೆಂಬೀ ವನಾಂತರಸಂಜಾತಮನಾತನೋಲಗಿಸಿದಂ ಸದ್ವಸ್ತುಸಂಘಾತಮಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೧೦೨). ೩. [ಗಣಿತ] ಒಂದು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ: ಶಶಿಯಿಂದು (ಹಿಮಗು ಹಿಮಕರ)ಶಶಾಂಕ ಸೋಮಂ . . . ರಸೆ ಧರೆ ಇಳೆ ರೂಪವೈಕಮೊಂದಱ ನಾಮಂ (ವ್ಯವಹಾ. ೯-೧).

ಹಿಮಕರಗಂಧ = ಒಂದು ಬಿರುದು: ಶ್ರೀ ವೀರಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯದೇವ ಮಹಾರಾಯರವರು ನಮ್ಮ ವೃದ್ಧಪಿತಾಮಹರಾದ ಸಿನ್ನುಗೋವಿನ್ದ ಹಿಮಕರಗನ್ಧ ಧವಲಾಂಕಭೀಮ . . . ಯರಕೃಷ್ಣಪ್ಪನಾಯಕರ್ಯೆಯನವರಿಗೆ ಪಾಲಿಸ್ತ ಬೇಲೂರುಶೀಮೆಗೆ (ಎಕ. I (R), ೨೮-೮: 1693). [ಸಂ.]

ಹಿಮಕರಕುಲ (ನಾ). ಕ್ಷತ್ರಿಯರಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಂಶ; ಚಂದ್ರನು ಮೂಲ ಪುರುಷನಾದ ವಂಶ; ಚಂದ್ರವಂಶ: ಹಿಮ[ಕರ]ಕುಲಲಲಾಮರು ಕಾಳಗಕೆ ಕೈದಟ್ಟಿ ಹರಿದುದು ಕಳನ ಚೌಕದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ಓಂ೯ ೩-೧, ಆದಿಪದ್ಯ). [ಸಂ.]

ಹಿಮಕರಬಿಂಬ (ನಾ). ಚಂದ್ರನ ಆಕೃತಿ,—ಆಕಾರ; ಚಂದ್ರಬಿಂಬ: ಹಿಮಕರಬಿಂಬನಿಭಚ್ಛತ್ರಮನೀಶಾನೇಂದ್ರನೆತ್ತಿದಂ (ಆದಿಪು. ೭-೫೦); ಹಿಮಕರಬಿಂಬಮಂ ವಿಗತಲಾಂಛನಮಂ ಕಡೆದಬ್ಜಸಂಭವಂ ಪ್ರಮದದೆ ಮಾಡಿದಂ ಸುರನ ಸುಂದರರೂಪಮ ನೆಂಬಿನಂ . . . ತನೂದಯಮಾದುದು ಕೌತುಕಪ್ರದಂ (ವರ್ಧಪು. ೧೩-೨೮). [ಸಂ.]

ಹಿಮಕರಭೂಷಣ (ನಾ). ಚಂದ್ರನನ್ನು ಆಭರಣವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು; ಶಿವ: ಹಿಮಕರಭೂಷಣಾಜ್ಞಾಧಾರ ಬಸವಕುಮಾರ ಮಾಂ ತ್ರಾಹಿ (ಬಸವು. ೨೦-೩೮). [ಸಂ.]

ಹಿಮಕರಮಂಡಲ, ಹಿಮಕರಮಂಡಳ (ನಾ). = ಹಿಮಕರಬಿಂಬ: ಹಿಮಕರಮಂಡಲದಿಂದೊಸರ್ವಮರ್ದನೆ ನಿಜಭಾಷೆ ಬೆಸಸಿದರ್ ಕೇವಲಿಗಳ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೭-೭೧). **ಹಿಮಕರಮಂಡಳ**: ಹಿಮಕರಮಂಡಳ[ಪಾಠಾಂ. ಲ]ಮಿದು ಶತ್ರುಮಂಡಲಾಭಂ ನೃಪೇಂದ್ರ ಮಸುಳ್ಪುದು ಬೇಗಂ (ಆದಿಪು. ೧೨-೫೨). [ಸಂ.]

ಹಿಮಕರಮಂಡಳ 'ಹಿಮಕರಮಂಡಲ' ನೋ.

ಹಿಮಕರಮೌಲಿ (ನಾ). ಚಂದ್ರನನ್ನು ಮುಡಿಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿದವನು; ಶಿವ: ಹಿಮಕರಮೌಲಿ ಪೂರ್ವದೊಳುದಾರ ಭಗೀರಥನಂ ಪ್ರಮುದದಿನಾಗಳೆ ಕಾಯ್ಯುತನ್ನನೆ ಮನ್ನಿಸಿ ಬೀಳ್ಕೊಡಲ್ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೧-೯-೧೨). [ಸಂ.]

ಹಿಮಕರೋಪಳ (ನಾ). ಚಂದ್ರಕಾಂತಶಿಲೆ; ಶಶಿಕಾಂತ: ಲಸತ್ಸಿತಸರೋಜಮಂ ಹಿಮಕರೋಪಳಾದರ್ಶಮಂ . . . ಬಿಸುಟ್ಟುಮವಿಕಾರದೊಳ್ ನೆಲಸಿದತ್ತು ತನ್ನಿಚ್ಛೆಯಿಂ ಪ್ರಸನ್ನತೆ ನಿಜಾಸ್ಯದೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೪-೯೪). [ಸಂ. ಹಿಮಕರೋಪಲ]

ಹಿಮಕಿರಣ (ನಾ). ೧. ತಂಪಾದ ಕದಿರು,— ರಶ್ಮಿ. ೨. = ಹಿಮಕರ ೧: ವಿಮಲತರಗಗನತಲತಿಲಕ ಹಿಮಕಿರಣನಂ (ಆದಿಪು. ೭-೨೭ ರಗಳೆ); ಹಿಮಕಿರಣಂ ಸಂಧ್ಯಾರಾಗಮನುೞಿವಂತಾಗಳಂತೆ ಸುಗ್ರೀವಂ ರಾಗಮನುೞಿದು (ಪಂರಾಮಾ. ೧೦-೪೭); ಹರನವಸರಹನ್ನೆವರ ತಾವರೆಗಳಂ ಪಿಡಿದ ಹಿಮಕಿರಣಂ ತಿರುಗುತಿಪ್ಪಂ (ಬಸವು. ೪೩-೪೩).

ಹಿಮಕಿರಣಶಕಲಾಭರಣ = ಚಂದ್ರನ ಕಲೆಯನ್ನು ಆಭರಣವನ್ನಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು; ಶಿವ: ಹಿಮಕಿರಣಶಕಲಾಭರಣನಜನವ್ಯತವಿಗ್ರಹನೀ ಪರಿಯೊಳಾಗಮನಪರಿತಾ ಪಪ್ರಶಮನವನಾಂತಿರಲು (ಬಸವು. ೨೬-೪೫). [ಸಂ.]

ಹಿಮಕಿರಣಕಾಂತ (ನಾ). = ಹಿಮಕರೋಪಳ: ಸತತಮುಂ ಹಿಮಕಿರಣಕಾಂತ ಪ್ರತಿಮೆಯುದರದೊಳು ಜ್ವಲಿಸುವಪ್ರತಿಮದೀಪದವೊಲು . . . ಇರ್ದನು ತಾಯ ಬಸುಱಲಿ (ಬಸವು. ೩-೧೨). [ಸಂ.]

ಹಿಮಕಿರಣಧರ (ನಾ). ಚಂದ್ರನನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು; ಶಿವ: ಪರಿವಡೆದು ವಾಗ್ದೇವಿ ಕುಣಿವ ನಾಲಿಗೆಯ ಸರಸಿರುಹಸಂಭವರು ಸಾಸಿರಕೋಟಿ ಕುಳ್ಳಿರ್ದುದರರ ಬಲವಂತದೊಳಗೋಲೈಸಿ ಹರನ ಶಂಕರನ ಹಿಮಕಿರಣಧರನ (ಸೌಂದಪು. ೧-೩೩). [ಸಂ.]

ಹಿಮಕೃತ್ತು (ನಾ). ೧. ಚಂದ್ರ: ಹಿಮಕೃದ್ವಂಶಜರಪ್ಪ ಪಾಂಡುಸುತರಂ ಕೆಯ್ಕೊಂಡು ನಿನ್ನಯ್ಯು ಬಾಡಮನಿತ್ತುಂ ನಡೆಪೆಂದು ಸಾಮಮನೆ ಮುಂ ಮುಂತಿಟ್ಟೊಡೆ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೮೮); ಹಿಮಕೃತ್ ಧರಾತ್ಮಕ ಸರಮರುತ್ ಧನಂಜಯರ ವಿಲಸತ್ ದೇಹ ಸರ್ವೇಶ್ವರಂ (ಗುರುಜಾ. ೮-೧). ೨. [ಛಂದ] ವರ್ಣಗಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಭಗಣ (–UU):

ಕಾಂತಂ ಧಾತ್ರೀ ಹಿಮಕೃದಮರಾಕಾಶಯುಗ್ಮೇಶಯುಗ್ಮಂ ಮುಂತಂ ಬಂದಾ ಪದಧ ಕಡೆಯೊಳ್ಳಿಲ್ಲನಾಂತಿರ್ದೊಡಾ ವಿಶ್ರಾಂತಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೭೩). [ಸಂ. ಹಿಮಕೃತ್]

ಹಿಮಕೃದ್ಧರ (ನಾ). ಚಂದ್ರನನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು; ಶಿವ: ಭದ್ರಗಾಯಕ ದೇವರಾದ್ಯರೊಳ್ ಮಿಗೆ ಹಿಮಕೃದ್ಧರನನು ಕೇಳಿಸಿದನು (ಭೈರವೇ. ೪-೯೩). [ಸಂ.]

ಹಿಮಕೃನ್ಮಂಡಲ (ನಾ). = ಹಿಮಕರಮಂಡಲ: ಶರದದ ಹಿಮಕೃನ್ಮಂಡಲದ ಮೇಲೆ ಚೆಲ್ವಂ ಕೊಂಡಸೆವ ಕಳಂಕದಂತಿರೆಸೆದಂ ಕೃಷ್ಣಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೮-೩೭). [ಸಂ.]

ಹಿಮಗಡ್ಡೆ (ನಾ). ಮಂಜಿನ ಗಡ್ಡೆ; ನೀರ್ಗಲ್ಲು; ಸಮುದ್ರದ ಅಲೆ ಹೊಡೆದು ಮಾರುತ ಬೀಸಿ ಈ ಹಿಮಕ್ಷೇತ್ರ ಒಡೆದು ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಹಿಮಗಡ್ಡೆಗಳ ರಾಶಿಗಳಾಗುತ್ತವೆ (ಭೂವಿವ. ೪೯). [ಹಿಮ + ಗಡ್ಡೆ]

ಹಿಮಗದಿರ (ನಾ). ತಂಪಾದ ಕಿರಣಗಳನ್ನು ಉಳ್ಳವನು; ಚಂದ್ರ: "ಜೊನ್ನೊಡಲಂ, ಸವಿಗಡಲಣುಗಂ . . . ಚಳಿಗದಿರಂ, ಹಿಮಗದಿರಂ, ಕಟ್ಟಿಲೆವಣ, ತಿಂಗಳ್ - ಈ ೨೦ ಚಂದ್ರನ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೨೩). [ಹಿಮ + ಕದಿರ್$_2$ + - ಅ$_7$]

ಹಿಮಗಾಳಿ (ನಾ). ತಂಪಾದ ಗಾಳಿ; ತಂಬೆಲರು: ತೂರುವುದು ಹಿಮಗಾಳಿ ಹಣ್ಣೆಲೆಯನಾದು (ಇಂಗೀತ. ೧೪-೧೩). [ಹಿಮ + ಗಾಳಿ$_1$]

ಹಿಮಗಿರಿ (ನಾ). ೧. ಮಂಜಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪರ್ವತ; ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತ: ಹಿಮಗಿರಿಯ ಮಧ್ಯಕೂಟದ ಹಿಮವದ್ವಿಜನುಮನೊತ್ತಿ ಕಪ್ಪಂಗೊಂಡಾ ಹಿಮಶೈಳದೊಳವಲಂಪಿಂ ಹಿಮವತ್ತೇಜಮನುದಾತ್ತತೇಜಂ ಮೆಚ್ಚಿದಂ (ಆದಿಪು. ೧೪-೫೮); ಸರಯೂತರಂಗಿಣಿಗೆ ಹಿಮಗಿರಿಯ ದೂರದಿಂದೈತಂದುವಡೆಬಿಡದೆ ಕ್ರೌಂಚಸಾರಸಪಂಕ್ತಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೫-೩೮೮). ೨. ಪರ್ವತರಾಜನಾದ ಹಿಮವಂತ: 'ಹಿಮಗಿರಿನಂದನೆ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಹಿಮಗಿರಿನಂದನೆ (ನಾ). ಪರ್ವತರಾಜನ ಮಗಳು; ಗಿರಿಜೆ: ಹಿಮಗಿರಿನಂದನೆಗೆ ಮದ್ವಿಮಳತತ್ವಾನಂದಬೋಧೆಯನಜುಹಿದದಡೆಂದಜುಹಿದೆನು ನಿನಗೆ (ಬಸಪು. ೨-೩೭). [ಸಂ. ಹಿಮಗಿರಿನಂದನಾ]

ಹಿಮಗಿರಿರಾಜ (ನಾ). ಪರ್ವತರಾಜ; ಪಾರ್ವತಿಯ ತಂದೆ: ಕರಸಿ ಬೇಕಾದ ಶಿಲ್ಪಿಗಳ . . . ಪಟ್ಟಣವ ಗುಡಿತೋರಣಂಗಳಲಲಂಕರಿಸಿ ಪೂರ್ವದಲಿ ಹಿಮಗಿರಿರಾಜನಂತು ಶಾಂಕರಿಯ ಕಲ್ಯಾಣಕುತ್ಸವಿಪಂತೆ ಭುಲ್ಲೈಸುತಿರ್ದನೀಶಾನಸೆಟ್ಟಿ (ಸೌಂದಪು. ೧೩-೨೭). [ಸಂ. ಹಿಮಗಿರಿರಾಜನ್]

ಹಿಮಗಿರಿಸುತೆ (ನಾ). = ಹಿಮಗಿರಿನಂದನೆ: ಸೆಣಗ ಸೌವರಿಸಿ ಹಿಮಗಿರಿಸುತೆಯ ನಿದ್ರೆಯೆಚ್ಚಱದಂತೆ ಮೆಲ್ಲನಾರೈದೆದ್ದು (ಸೌಂದಪು. ೧-೭). [ಸಂ. ಹಿಮಗಿರಿಸುತಾ]

ಹಿಮಗು (ನಾ). ೧. ತಂಪಾದ ಕಿರಣಗಳನ್ನು ಉಳ್ಳವನು; ಚಂದ್ರ: ಪೊಂದುಗುಂ . . . ಅಕ್ಷಿಗಳ್ ದಿನಕರನಿಂ ತ್ವಚಂ ಹಿಮಗುವಿಂ (ಜಾತಕ. ೩-೩); ಅಭವಭಕ್ತಿ ಸಮುಯವಾರ್ಧಿವಿವರ್ಧನೋಜ್ಜ್ವಲ ಹಿಮಗು ಶಿವಕವಿದೇವನಾತ್ಮಜ ಸುಮತಿ ಭೀಮನುಭಯಕವಿತ್ವಸಮರ್ಥನುಸುರುವೊಡೆ (ಬಸಪು. ೧-೧೭). ೨. ಚಂದ್ರಕಾಂತಶಿಲೆ; ಶಶಿಕಾಂತ: "ಹಿಮಗು ಚಂದ್ರಕಾಂತಂ" (ಮಂಗರಾ. ೩೦-೭). ೩. [ಗಣಿತ] ಒಂದು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ: ಶಶಿಯಿಂದ (ಹಿಮಗು ಹಿಮಕರ) ಶಶಾಂಕ ಸೋಮಂ . . . ರಸೆ ಧರೆ ಇಳೆ ರೂಪವೈಕಮೊಂದಱ ನಾಮಂ (ವ್ಯವಹಾ. ೯-೧). [ಸಂ.]

ಹಿಮಗೃಹ (ನಾ). ತಂಪಾದ ಮನೆ; ಶೈತ್ಯಾಲಯ: ಹಿಮಗೃಹಮಂ ವಿರಚಿಸುವುದ್ಯಮದಿಂ . . . ಚಿತ್ರಕೋದ್ಯಾನಮನಾಗಳ್ ಪೋಗಿ ಪೊಕ್ಕೆನತ್ಯಾತುರದಿಂ (ಕುಸುಮಾ. ೧೩-೪೩); ಎಲ್ಲಿ ಉಪವನ ವರಸರೋವರವೆಲ್ಲಿ ಕೇಳೀಶೈಲ ಹಿಮಗೃಹ . . . ಅಲ್ಲಿಗಲ್ಲಿಗೆ ಹರಿದು ಮೌರುತಿ ವಲ್ಲಭೆಯ ರಮಿಸಿದನು (ಕುಮ್ಯಾ.ಅ. ೯-೨೮). [ಸಂ.]

ಹಿಮಘರ್ಮ (ನಾ). ಶೀತದಿಂದ ಬರುವ ಜ್ವರ; ಚಳಿಜ್ವರ: "ಹಿಮಘರ್ಮಮನೆ ಶೀತಜ್ವರಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೪-೪). [ಸಂ.]

ಹಿಮಘೃಷ್ಟಿಶೇಖರ (ನಾ). ಚಂದ್ರನನ್ನು ಮುಡಿಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿದವನು; ಶಿವ: ಹಿಮಘೃಷ್ಟಿಶೇಖರನೆನ್ನ ನೇಮವನೆಂತು ತಪ್ಪಿಸುವ (ಬಸಪು. ೫೩-೧೫). [ಸಂ.]

ಹಿಮಚೂರ್ಣ (ನಾ). ಕರ್ಪೂರದ ಪುಡಿ: ಅಸುವಯ ಕಲ್ಗಳಂ ತೊಳೆದು ಚಂದನಮಂ ಪನ್ನೀರ್ಗಳಿಂದೆ ಚಾರಿಸಿ ಹಿಮಚೂರ್ಣಮಂ ತಳಿದು (ಗಿರಿಕ. ೨-೪೯). [ಸಂ.]

ಹಿಮಜಲ (ನಾ). ತಂಪಾದ ನೀರು; ತಣ್ಣೀರು: ಹಿಮಜಲದಿ ಕರವರಣಾಗ್ರಮುಖಪ್ರಕ್ಷಾಲನಂಗಳಂ ಮಾಡಿ . . . ಪಥಶ್ರಮಮಂ ಕಳೆದು ನೃಪಾಲತನಯಲಲಾಮಂ (ದಶಕು. ೬-೧೫). [ಸಂ.]

ಹಿಮತಾಂಬೂಲ (ನಾ). ಕರ್ಪೂರಮಿಶ್ರಿತವಾದ ತಾಂಬೂಲ: ಹಿಮತಾಂಬೂಲೋರುರಾಗಧರಮದ್ಯಘನಿತಂಬಾಂಬರಂ . . . ಚಂದನಾಪಾಂಡಿಮಗಾತ್ರಂ ಗ್ರೀಷ್ಮ ಸಾಯಂಸಮಯದೊಳೆಸೆದತ್ತಂದು ಬಾಲಾಕಲಾಪಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೯-೮೪); ಹಿಮತಾಂಬೂಲಮನಾಗಳಂತೆ ಕೆಲದೊಳ್ ತಾಂ ನಿಂದು ನೀಡುತ್ತುಂ (ಕುಸುಮಾ. ೧೦-೧೦೭). [ಸಂ.]

ಹಿಮದೀಧಿತಿ (ನಾ). ಚಂದ್ರನ ಕಾಂತಿ; ಬೆಳುದಿಂಗಳು: ಇದು ಕೊರಲಿಂತಿದಾರಮಿದು ಭೂಷ್ಯಮಿದರ್ಕಿದು ಭೂಷಣಂ ದಲೆಂಬುದನೆನವೇಡಳಂಕರಣಕಾರಣಮಾ ರಮಣಂ ಕೃತಾರ್ಥಮೆಂಬುದು ದೊರೆವೆತ್ತುಮಾ ವಿತತಹಾರಮಧಃಕೃತತಾರಕಾಂತಿ ಪೊಲ್ಲುದು ಖಚರಾನನಕ್ಕೆ ಹಿಮದೀಧಿತಿಯಂಬುದನುಂಟುಮಾಡುಗುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೪೨). [ಸಂ.]

ಹಿಮದ್ಯುತಿ (ನಾ). ಚಂದ್ರನ ಬೆಳಕು,--ಕಾಂತಿ: ಒಳಿಯೊರ್ದ ಮಹೀಭೃನ್ಮೌಳಿಯೊಳೆಸೆದಾನತಾರಿ ಸೊಗಯಿಸುಗುಂ ತಾರಾಳಿಯೊಳೆಸೆವ ಹಿಮದ್ಯುತಿಮಾಳೆಪೊಲ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೪೪). [ಸಂ.]

ಹಿಮಧಾಮ (ನಾ). ತಂಪಾದ ಕಿರಣಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯನಾದವನು; ಚಂದ್ರ: ಹಿಮಧಾಮಂ ನಿಲೆ ಜೀವ ವರ್ಜಿತ ಪರತ್ರಿಂಶಾಂಶದೊಳ್ . . . ಶುದ್ಧಾತ್ಮನಾ ಮಾನವಂ (ಜಾತಕ. ೪-೮). [ಸಂ.]

ಹಿಮನಗ (ನಾ). ೧. ಮಂಜು ಆವರಿಸಿದ ಪರ್ವತ; ಹಿಮಾಲಯ: ಹಿಮನಗ ದಂತೆ ಮೆಣದು ಸದಾ ಮಹಿಮಾನ್ವಿತಂ (ಶಬಶಾ. ೨-೩೫). ೨. ಹಿಮವಂತ. [ಸಂ.]

ಹಿಮನಗಸುತೇಶ (ನಾ). ಪರ್ವತರಾಜನ ಮಗಳಾದ ಪಾರ್ವತಿಯ ವಲ್ಲಭ; ಶಿವ: ಮುಗುಳುನಗೆ ಮೊಗದೊಳು ಮೊಳೆಯ ಹಿಮನಗಸುತೇಶನು ಮದಿಸಿದಾತನ ಬಗೆಯನಱಿದು (ಬಸಪು. ೨೮-೫೦). [ಸಂ.]

ಹಿಮನಗಾತ್ಮಜೆ (ನಾ). = ಹಿಮಗಿರಿನಂದನೆ: ಪ್ರಥಮರಾರೋ ಇವರೊಳಗೆ ಮದ್ರಮಣನಾವನೊಯೆನುತ ತಿಳಿಯದೆ ಹಿಮನಗಾತ್ಮಜೆ ನಿಂದಳೆ (ಬಸಪು. ೮-೩೦). [ಸಂ. ಹಿಮನಗಾತ್ಮಜಾ]

ಹಿಮನದಿ (ನಾ). ಮಂಜುಗೆಡ್ಡೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ನದಿ; ನೀರ್ಗಲ್ಲ ನದಿ: ಶೀತದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಹಿಮನದಿ ಸಮುದ್ರಮಟ್ಟಕ್ಕಿಳಿಯುತ್ತದೆ (ಭೂವಿವ. ೧೧೫); ಹಿಮನದಿಗಳಷ್ಟು ಕೊರೆಯುವ ಶಕ್ತಿ ಇನ್ನಾವುದಕ್ಕೂ ಇಲ್ಲ (ಬಾಲಪ್ರ. 1. ೭೭). [ಸಂ. ಹಿಮನದೀ]

ಹಿಮಪವನ (ನಾ). ತಂಪಾದ ಗಾಳಿ; ಶೀತಲವಾದ ಗಾಳಿ: ರೈವೃಷ್ಟಿ ಕುಸುಮ ವರ್ಷಂ ದೇವರಹೋದಾನಘೋಷಣಂ ಹಿಮಪವನಂ ದೇವಾನಕರವಮೊದವೆ ನೃಪಾವಾಸದೊಳೊಗೆದುದಿಂತು ಪಂಚಾಶ್ಚರ್ಯಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೪-೧೧). [ಸಂ.]

ಹಿಮಪಿಕ (ನಾ). ೧. ಚಳಿಗಾಲದ ಕೋಗಿಲೆ. ೨. (ಆಲಂ) ಸಂತೋಷದಿಂದಿರದ ಕೋಗಿಲೆ; ದುಗುಡದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕೋಗಿಲೆ: ಬೆಳಗನುಳಿದಂತಿರುಳನಗಲಿದ ಕಳೆಯ ಕುಮುದಿನಿಯಂತೆ . . . ಹಿಮಪಿಕದಂತೆಯಸೆದಿರಲಾಗ ಕೌಸಲ್ಯೆ (ಪುರಾಮಾ. ೨೭-೩೯). [ಸಂ.]

ಹಿಮಪ್ರಭ (ನಾ). ಮಂಕಾದ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದವನು; ಚಂದ್ರ: ಸೆಡೆಯೆ ಹಿಮಪ್ರಭಂ ನಿಜಯಶಃಪ್ರಭೆಯಿಂದಿನನಂಶುಮಾಲೆ ಕೀಳ್ಪಡೆ . . . ರಾಹು ತನ್ನ ಹರಿನೀಳವಿಮಾನಮನೇಱುವಂತಿರಾಗಡೆ ಕಡುಕೆಯ್ದು ಪುಷ್ಪಕವಿಮಾನಮನೇಱಿದ ನಿಂದ್ರವಿದ್ವಿಷಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೯-೭೪). [ಸಂ.]

ಹಿಮಭಾನು (ನಾ). ಚಂದ್ರ: ವೃಜಿನಕಂಜಾತಸಂಜಾತಹಿಮಭಾನುವಂ ಭವವನಕೃಶಾನುವಂ ಭಜಕಸುರಧೇನುವಂ ಚಿದ್ರತ್ನಸಾನುವಂ ಶಂಕರನ ಸೂನುವಂ ನಾ ನುತಿಸುವೆಂ (ಉದ್ಭಟ. ೩-೫); ಭಾನುವಿಲ್ಲದ ದಿವಸಮುಂ ಹಿಮಭಾನುವಿಲ್ಲದ ರಾತ್ರೆಯುಂ ಸನ್ಮಾನವಿಲ್ಲದ ನಂಟನುಂ . . . ಸೂನೃತವಿಲ್ಲದಾಲಾಪ (ಬಸಪು. ೩೭-೩೦). [ಸಂ.]

ಹಿಮಮಣಿ (ನಾ). ಮಂಜಿನ ಹನಿ; ಇಬ್ಬನಿ: ಗಹಗಹಿಸಿ ಬೀರಿತು ಪಸುರ್ನಗೆಯ ವೀಚಿಯಂ. ಹಿಮಮಣಿಮರೀಚಿಗಳ ದಂತಪಂಕ್ತಿಯ ಕಾಂತಿ ದೆಸೆದೆಸೆಗೆಸೆಯ (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೫೦-೧೩೬೦). [ಸಂ.]

ಹಿಮರಶ್ಮಿ (ನಾ). ೧. ತಂಪಾದ ಕಿರಣ: ಜಗಕೆಲ್ಲ ತಂಪನೆಸಗುವ ಮೃಗಲಾಂಛನನಕಟ ತನ್ನ ಹಿಮರಶ್ಮಿಗಳಿಂ . . . ಅಗಲಿಕೆಯಾಂತೆನ್ನ ಸುಡುವನೇಗೈದಪನಾಂ (ಶಾಂತಿಪು.೬೨ ಅನು). ೨. ತಂಪಾದ ಕಿರಣಗಳನ್ನು ಉಳ್ಳವನು; ಚಂದ್ರ: ಹಿಮರಶ್ಮಿ ರೋಹಿಣೀ ಕುಂಕುಮಮುಪಸ್ಪೃಹೋಲ್ಲಣರಸಂ ನಿಜಾಕೃತಿಯೊಳ್ ಸಂಕ್ರಮಿಸಿ ದೊಡದನಮರಾಪಗೆಯ ಮಡುವಿನೊಲ್ ಕರ್ಚಿದಂತೆ ಕೆಂಪಂ ಬಿಸುಟಂ (ಶಾಂತಿಪು.೮-೬೨). [ಸಂ.]

ಹಿಮರುಕ್ಪುತ್ರ (ನಾ). ಚಂದ್ರನ ಮಗ; ಬುಧ: ಹಿಮರುಕ್ಪುತ್ರಂ ಷಡಾಯ ವ್ಯಯ ನವದಶಪಂಚತ್ರಿಗೇಹಂಗಳೊಳ್ . . . ಮಾಳ್ಕುಮೊಳ್ಪಂ (ಜಾತಕ.೧೧-೮). [ಸಂ.]

ಹಿಮರುಗ್ಬಿಂಬ (ನಾ).= ಹಿಮಕರಬಿಂಬ: ಹಿಮರುಗ್ಬಿಂಬಕಳಂಕಪಂಕಮನದಂ ಪ್ರಕ್ಷಾಳಿಸಲ್ಕೆಂದು . . . ವಿಳಸತ್ಸ್ತ್ರೀಯೂಷಮಂ ತಂದು ತನ್ನ ಮನಃಪ್ರೇಮದಿನಿಲ್ಲಿ ಪಂಕಜಭವಂ ತೀವಿಟ್ಟನೋ ತಾನೆನಲ್ ಕಮನೀಯಂಬಡಿದಿರ್ದುದಾ ಕೊಳಂ (ಕುಸುಮಾ. ೧೧-೧೮೨). [ಸಂ.]

ಹಿಮರುಗ್ಮೌಲಿ (ನಾ). ಚಂದ್ರನನ್ನು ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿದವನು; ಚಂದ್ರಶೇಖರ; ಶಿವ: ತ್ರ್ಯಗ್ನ್ಯಾಂಸಾಸ್ಯಮುಖಾವಯವಮುಂ ಹಿಮರುಗ್ಮೌಲಿಗೆ ಧೂಪಾಮೋದಂಗುಡ (ಉದ್ಭಟ. ೩-೬೧). [ಸಂ.]

ಹಿಮರುಚಿ (ನಾ). ತಂಪಾದ ಕಿರಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನು; ಚಂದ್ರ: ಹಿಮರುಚಿ ಕುಂದೆಕುಂದೆ ನೆರೆದೊಪ್ಪುವ ಚಂದ್ರಿಕೆ ಕುಂದುವಂತೆ (ಶಾಂತಿಪು.೭-೭೮); ಹಿಮರುಚಿ ತಾನಗಲ್ಚಿರದೆ ಪೊಗೆ (ಕುಸುಮಾ.೧೦-೮೦). [ಸಂ.]

ಹಿಮರುಚಿಗ್ರಾವ (ನಾ). ಚಂದ್ರಕಾಂತಶಿಲೆ; ಶಶಿಕಾಂತ: ಪನಿಯಂ ಸೂಸುತ್ತ ದಿಂಬಾದುದಾ ಹಿಮರೋಚಿಷ್ಕರಪಾತದಿಂ ಹಿಮರುಚಿಗ್ರಾವಸ್ಫುರತ್ಕೃತ್ರಿಕಾಂಗಮ ತಾನೂಲ್ದೊಸರ್ದಿಕ್ಕುವಂತೆ ವಿಳಸನ್ಮುಕ್ತಾಚ್ಛವಾರ್ಬಿಂದುವಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೧-೮೧). [ಸಂ.]

ಹಿಮರೋಚಿ (ನಾ).= ಹಿಮರುಚಿ: ಪ್ರಾಚೀಪರ್ಯಂತರ ಹಿಮರೋಚಿಯವೋಲ್ ತಾಯ ಕೆಲದೊಳಿರ್ದಖಿಳಜಗಲ್ಲೋಚನನಂ ನೀಲೋತ್ಪಳಲೋಚನೆ ಕರಮೊಸೆದಳಾ ಚಕೋರಾಂಗನೆವೊಲ್ (ವರ್ಧಮಾ.೧೨-೭); ಪೊಗಳ್ವುದು ಜನಂ ವಿಬುಧೋತ್ಕರ ಕೈರವಪ್ರಬೋಧನಹಿಮರೋಚಿಯಂ ನೆಗರ್ದ್ಧ ಬೂಚಿಯಂ (ಎಕ.II, ೧೨೭-೨೮; 1113). [ಸಂ. ಹಿಮರೋಚಿಸ್]

ಹಿಮರ್ತು (ನಾ). ಚಳಿಗಾಲ; ಹೇಮಂತಋತು: ಕೋಕಿಲಗಲಂ ನುಣ್ಪೇಜ್ . . . ಹಿಮರ್ತುವಾಜ್ ತೃಣಸಂದೋಹಂ ಕರಂ ಬೀಜ್ ನಿರ್ಮಲಚಿತ್ತಂ ಮಿಗೆ ತೋಜ್ ಬಂದುದು ವಸಂತಂ (ದಶಾವ. ೬-೧೬). [ಹಿಮ + ಋತು]

ಹಿಮವಂತ (ನಾ).೧. ಮಂಜನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು; ಇಬ್ಬನಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದುದು. ೨. ಹಿಮಾಲಯಪರ್ವತ: ಭಿಕ್ಷುಗಳು ಬಹುವಾಗಿ ಹಿಮವಂತಕ್ಕೇ ಹೋಗುವರು (ಬುದ್ಧಪ. ಪರಿಚಿ. ೨೦). ೩. ಹಿಮಾಲಯಪರ್ವತದ ಅಭಿಮಾನ ದೇವತೆ; ಪರ್ವತರಾಜ: ಸಪ್ತಋಷಿಗಳು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬರಲು, ಬ್ರಹ್ಮದೇವನು ಅವರನ್ನು ಹಿಮವಂತನ ಬಳಿಗೆ ಕಳಿಸಿದನು (ತುಳಸೀ. ೩೦). [ಸಂ. ಹಿಮವತ್]

ಹಿಮವತ್ಕಾಳ (ನಾ).ಚಳಿಗಾಲ; ಮಾಘಮಾಸ: ಹಿಮವತ್ಕಾಳದೊಳಾ ವಿಶಾಳ ಗುಣನತ್ಕಾನಂದದಿಂ ಬೆಳ್ಪವಾಸಮನುದ್ದಾಮನಿರಲ್ (ನೇಮಿಪು. ೨-೬೪). [ಸಂ. ಹಿಮವತ್ಕಾಲ]

ಹಿಮವತ್ಕುತ್ಕೀಲ (ನಾ). ಹಿಮಾಲಯಪರ್ವತ; ಹಿಮಾಚಲ: ಹಿಮವತ್ಕುತ್ಕೀಲ ಲೀಲಾವನಪರಿಸರರಮ್ಯೋಪಕಂಠಗಳೊಳ್ಪಿಂ ಕ್ರೀಡಿಸುತುತ್ತಮ ಸೌಖ್ಯಾಧಾರನಾದಂ (ಆದಿಪು. ೨-೭೮). [ಸಂ.]

ಹಿಮವತ್ತಟ (ನಾ). ಹಿಮಾಲಯಪರ್ವತದ ಸುತ್ತುಮುತ್ತಿನ ಪ್ರದೇಶ: ಪಟ್ಟಂಡಭೂವಲ್ಲಭನುಂ ಹಿಮವತ್ತಟಂಬಿಡಿದು ಮೂಡಮೊಗದೆ ಪಯಣಂಬರೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೫೮ ವ). [ಸಂ.]

ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತ (ನಾ). ಹಿಮಾಲಯಪರ್ವತ; ಹಿಮಾಚಲ: ಭರದ ಹಿಮವತ್ಪ ರ್ವತಕೆ ಮದನನ್ನರಲ್ (ಲಕ್ಷ್ಮಿಟ. ೧೯-೪೩). [ಸಂ.]

ಹಿಮವತ್ಸುತೆ (ನಾ). ಪರ್ವತರಾಜನ ಮಗಳು; ಗಿರಿಜೆ: "ಉಮೆ ಪಾರ್ವತಿ ಕಾತ್ಯಾಯನಿ ಹಿಮವತ್ಸುತೆ . . . ಮಹೇಶ್ವರಿ ಕಾಳಿಯೆಂಬವಂಬಿಕೆಯ ಪೆಸರ್" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩-೧೭). [ಸಂ. ಹಿಮವತ್ಸುತಾ]

ಹಿಮವದ್ಗಿರಿ (ನಾ).= ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತ: ಹಿಮವದ್ಗಿರಿಕಟಕದಿನೊಗೆವಮರಸರಿತ್ ಸ್ರೋತವೆಂಬ ಮಾತಂ ಪಡೆದೇಂ ಹಿಮಗೌರಹಾರಮೆಸೆದುದೊ ಹಿಮಶೈಲಶಿಲಾವಿಶಾಲ ವಕ್ಷಸ್ಥಳದೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೪-೩೮). [ಸಂ.]

ಹಿಮವನ್ನಗ (ನಾ).೧. = ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತ: ಹಿಮವತ್ಸಾರತೆಯಂಬಂ ಹಿಮಮಂ ನೃಪವನಜ್ದನವನಿಪತಿಸಾರತೆಯಂ ಹಿಮವನ್ನಗಮಜ್ದುದದೇನಮೇಯಸಾರರೊ ಹಿಮಾದ್ರಿಯುಂ ಭೂಪತಿಯುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೫೯). ೨. = ಹಿಮವಂತ ೩. [ಸಂ.]

ಹಿಮವನ್ನಗಜೆ (ನಾ). ಪರ್ವತರಾಜನ ಮಗಳು; ಗಿರಿಜೆ: ಭೋಗೋತ್ಪನ್ನ ನಾನಾ ವಸ್ತುಗಳನಭಿಮತಫಲಾದಿಗಳ ಮುನ್ನಪೂಡನೊಡನೊಡವಿಸುತ ಹಿಮವನ್ನಗಜೆಯಿರಲುಂ (ಬಸವಪು. ೮-೪೦). [ಸಂ. ಹಿಮವನ್ನಗಜಾ]

ಹಿಮವರ್ಷ (ನಾ). ಇಬ್ಬನಿಯ ಸುರಿತ: ಹಿಮವರ್ಷಬಿಂದುಗಳ್ ಸಂಕ್ರಮಿಸಿರೆ ವನತರುನಿಕಾಯದೊಳ್ ನವಮುಕುಳೌಘಮನಾಂತ ಸುರಭಿವಾತಂ ಭ್ರಮರಾಳಿಗೆ ಪರಿಮಳಾನುಮಿತಮಾಯ್ತೆತ್ತಂ (ಜಗವಿ. ೧೪-೮). [ಸಂ.]

ಹಿಮವಾರವಾಣ (ನಾ). ಮಂಜನ್ನೇ ಕವಚವಾಗಿ ಉಳ್ಳುದು; ಹಿಮಾಲಯ ಪರ್ವತ: ಪ್ರಕಟಶ್ರೀಹಿಮವಾರವಾಣವಿಶದಂ ಗಂಗಾಂಶುಕನ್ಯಸ್ತಮಸ್ತಕನಗ್ರಸ್ಥನಮೇರು ಶೇಖರಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೬೦). [ಸಂ.]

ಹಿಮವಾರಿ (ನಾ).೧. ಮಂಜಿನ ನೀರು. ೨. ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ಹೂವುಗಳಿಂದ ತೆಗೆದ ಸಾರ; ಪನ್ನೀರು: "ಹಿಮವಾರಿ ಪನ್ನೀರೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ.೯೯ ೨೨). [ಸಂ.]

ಹಿಮವಾಲುಕ (ನಾ). ಕರ್ಪೂರದ ಪುಡಿ: "ಹಿಮವಾಲು [ಪಾಠಾಂ. ಳು] ಕಂ ಚೀನಿ ತುಹಿನಂ ಪನ್ನಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೯೯-೨೨); ಸುಚಂದನ ಹಿಮವಾಲುಕಂ ಕಸ್ತೂರಿಗಳ ಪುಡಿಯಿಂದಂಗಜನಂಗವಿಭೂತಿಯ ತೊಡಕೊಂಡವನಲ್ಲ (ಭಕ್ತಸ. II, ೨೦-೨). [ಸಂ.]

ಹಿಮವಿಭವ (ನಾ). ಅಧಿಕ ಚಳಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದುದು: ಹಿಮವಿಭವಂ ಪ್ರತೀತಶಿಶಿರಂ ಸಮಯಂ ಸಮಯಜ್ಞನಂದದಿಂದಮೆ ಪೆಜಪಿಂಗಿದತ್ತು (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೮-೧೧೭). [ಸಂ.]

ಹಿಮವೆಟ್ಟು (ನಾ). ಮಂಜಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬೆಟ್ಟ; ಹಿಮಾಲಯ: ನಡಗೊಂಡು ಹಿಮವೆಟ್ಟವಂ ಕಂಡ ಮನ್ಮಥವೀರನಜ್ಪವರ ಚರಣಾಂಬುಜಕ್ಕೆ ಶರಣು (ಲಕ್ಷ್ಮಿಟ. ೧೪-೪೧). [ಹಿಮ + ಬೆಟ್ಟ]

ಹಿಮಶಿಖರಿ (ನಾ). ಮಂಜಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ತುದಿ ಅಥವಾ ಶಿಖರವನ್ನುಳ್ಳುದು; ಹಿಮಾಲಯಪರ್ವತ: ಅವಜ್ರೊಳುತ್ತರಶ್ರೇಣಿಯೊಳುದಗ್ರಹಿಮಶಿಖರಿಶೇಖರಶಾರದ ನೀರದಾಕಾರ ಸುಧಾಧವಲಿತೋತ್ತುಂಗಪ್ರಾಸಾದಕೂಟಕೋಟಿಸಂಕೀರ್ಣಮುಂ . . . ಆಗಿ (ಆದಿಪು. ೧-೭೦ ವ). [ಸಂ. ಹಿಮಶಿಖರಿನ್]

ಹಿಮಶೈಲ, ಹಿಮಶೈಳ (ನಾ). ಮಂಜಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪರ್ವತ; ಹಿಮಾಚಲ: ಹಿಮಶೈಲಾಗ್ರ ಸರಸ್ಸರೋರುಹರಜಃಪಿಂಗಾಂಗೆಯಂ . . . ನೋಡಿ ನಾಡೆ ಮನಂಗೊಂಡ ನಿಳೇಶ್ವರಂ (ಆದಿಪು. ೧೧-೫೪); ಹಿಮಶೈಲಪ್ರಮುಖಂಗಳಾಱು ಕುಲಶೈಲಂಗಳ್ಸಿಯದ್ದಾಹಿನೀ ಪ್ರಮುಖಂಗಳ್ ಪದಿನಾಲ್ಕು ಗೋತ್ರನದಿಗಳ್ . . . ನಿಜನಾನಾವರ್ಣದಿಂ ಮುತ್ತ ಚಿತ್ರಮನೇಂ ಚಿತ್ರಜ ಚಿತ್ರಶಾಲೆಯೆನೆ ಜಂಬೂದ್ವೀಪಮಿಂಬಾದುದೋ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧-೬೬). ಹಿಮಶೈಳ: ಹಿಮಶೈಳ[ಪಾಠಾಂ. ಲ]ದೊಳಂ ಜಳಧಿಯೊಳಮಂತಭಿನ್ನಾಂಗಿ ಗಂಗೆ ಸಂಗತೆ ಖಚರೋತ್ತಮನೊಳಮಾ ವಿದ್ಯಾಧರಕುಮಾರನೊಳಮಂತೆ ಲಕ್ಷ್ಮಿ ಸಂಗತೆಯಾದಳ್ (ಆದಿಪು. ೧-೬೭). [ಸಂ.]

ಹಿಮಶೈಲೇಂದ್ರ (ನಾ). ಮಂಜಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪರ್ವತಗಳ ಒಡೆಯ; ಹಿಮಾಚಲ: ಹಿಮಶೈಲೇಂದ್ರಮೆಜಂಕೆಯಂ ತಳೆದು ಬಂದಾಕಾಶದೊಳ್ ನೋಡೆ ಮೇರುಮಹಾಶೈಲಮನಾಂತು ಪಾಜ್ದಪುದೆಂಬನ್ನಂ . . . ಅಬ್ಜಭವಹಂಸಂ ಪಾಜ್ತಾಬ್ಧ್ಯದೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೧-೪೦). [ಸಂ.]

ಹಿಮಶ್ಶೈಳ 'ಹಿಮಶ್ಶೈಲ' ನೋ.

ಹಿಮಸಮಯ (ನಾ). ಚಳಿಗಾಲ; ಹೇಮಂತಋತು: ಹಿಮಸಮಯದೊಳಾ ದೀಪಂ ಹಿಮದಿಂದೆಲುವಡೆಯ ಬಗೆಯ ಬಕ್ಕಂಬಯಲೊಳ್ ಹಿಮನಿಧಿಯೆಮನಿಧಿ xxx ಧೈರ್ಯಮಹಾಂಬುಧಿ ನೆಲಸಿ ಬೆಳ್ಪವಾಸದೊಳಿರ್ದಂ (ಅಜಪು. ೧೨-೩); ವನದೇವತೆ ಹಿಮಸಮಯಕ್ಕನುನಯದಿಂ ಸೇನೆದಳಿದ ಕಳಮಾಕ್ಷತಮಂ ನೆನೆಯಿಸಿದುವು ನೀಳ್ದಿನ ಬೆಳ್ಪಿನ ಜಾದಿಯ ನನೆಗಳಳಿಕುಲೋಚ್ಚಲಿತಂಗಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೬-೪೩). [ಸಂ.]

ಹಿಮಸಮಯಪತಿ (ನಾ). ಚಳಿಗಾಲದ ಒಡೆಯ; ಚಂದ್ರ: ಹಿಮಸಮಯಪತಿಯ ರೂಪಂ ಕುಮುದಿನಿ ನೋಡಲ್ಕೆ ಪಲವು ಕಣ್ಣಡೆದಂತೇಂ ರಮಣೀಯಮಾಯ್ತೊ ವಿದಳಿತ ಕುಮುದಂಗಳ ಮಿಸುಗುವೆಸಟ ಮಸಕಂ ಕೊಳದೊಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೬-೪೮). ☞ ಋತುಗಳಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಗಳನ್ನು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿರದಿದ್ದರೂ ಶೀತಕ್ಕೆ ಚಂದ್ರನನ್ನೂ ಉಷ್ಣಕ್ಕೆ ಸೂರ್ಯನನ್ನೂ ಹೋಲಿಸಿ ಹೇಳುವುದರ ಅನುರೂಪತೆಯ ಮೇಲೆ ಕವಿ ಈ ಶಬ್ದವನ್ನು ಬಳಸಿರಬಹುದು. [ಸಂ.]

ಹಿಮಾಂಬು (ನಾ). ತಂಪಾದ ನೀರು; ಹಿಮಜಲ: ಕಳದಿಯ ಮೇಲೆ ಹಿಮಾಂಬುವ ತುಳುಂಕಲೆಂದೊರ್ವಳಟ್ಟೆ ಮುಳುಗಿರೆ ಕೊಳದೊಳ್ ಜಳರುಹಮನವಳ ಮೊಗಮೆಂದೆಳಸಿ ಕರಂ ಪೊಯಿದಳಂಬುವಂ ಸಂಭ್ರಮದಿಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೦-೮೩). [ಸಂ.]

ಹಿಮಾಂಶು (ನಾ).೧. ತಂಪಾದ ಕಿರಣ: ಹಿಮಕರನ ಹಿಮಾಂಶುಗಳುತ್ತಮಜಾತಿಗ ಮಂತ್ಯಜಾತಿಗಂ ತಣ್ಪಿಂದಂ ಸಮನಪ್ಪ ತೆಱದಿ ನರನುಂ ಸಮನಾಗಲೇವೇಳ್ಕುಮಾವ ಜಾತಿಗಮೆಂತುಂ (ಸಮಪ. ೧೫-೨). ೨. ತಂಪಾದ ಕಿರಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನು; ಚಂದ್ರ: ಕೃಶಶಾಪಾನ್ವಿತನಾ ಹಿಮಾಂಶು ಗುರುವಿಂ ಗೋತ್ರಾರಿಯನ್ನಾಂಗನಾರತಿಯಿಂ . . . ದಶಕಂಠನಾ ಹರಿಶರಕ್ಕೀಡಾದಂ (ಸೋಮೇಶ. ೩೯); ಇನನುದಯಿಸಲಿ ಪಶ್ಚಿಮಾದ್ರಿಯೊಳ ನಲನೊಮ್ಮೆ ಹಿಮಾಂಶುವಾಗಲಿ . . . ಸಜ್ಜನರುಗಳು ನುಡಿದೆರಡನಾಡರು ಮನವಚನ ಕಾಯದಲಿ (ಕುಮ್ಮಾ.ಉ. ೩-೧೨೬). ೩. ಕರ್ಪೂರ. [ಸಂ.]

ಹಿಮಾಂಶುಗೃಹ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ]ಚಂದ್ರನು ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿರುವ ಸ್ಥಾನ, — ರಾಶಿ; ಕರ್ಕಾಟಕ ರಾಶಿ: ಹಿಮಾಂಶುಗೃಹದೊಳ್ ಸುರೇಜ್ಯನಿರೆ ಪುತ್ರವಿತ್ತಾಂಗನಾ ಸಮುತ್ಥವಿಭವಂ ಸುಬುದ್ಧಿ ಸುಖಿ (ಜಾತಕ. ೧೭-೨೮). [ಸಂ.]

ಹಿಮಾಂಶುಮಂಡಲ (ನಾ). ಚಂದ್ರನ ಬಿಂಬ, — ಆಕೃತಿ; ಚಂದ್ರಮಂಡಲ: ಉದಯಾದ್ರಿಯೊಳ್ ಪದಂಗಾಸಿದ ಪೊನ್ನ ಪುಂಜಿಯವೊಲಿರ್ದುದು ಕಣ್ಗೆ ಹಿಮಾಂಶುಮಂಡಲಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೮೧); ಆ ಹಲಗೆ ಸೋತುದು ಯುಧಿಷ್ಠಿರನೂಹೆ ಮುಱಿದುದು ಮುಂದುಗೆಟ್ಟನು ರಾಹು ಹಿಡಿದ ಹಿಮಾಂಶುಮಂಡಲದುಳಿದ ಕಳೆಯಂತೆ (ಕುಮ್ಮಾ.ಸ. ೧೪-೨೩). [ಸಂ.]

ಹಿಮಾಂಶುರಶ್ಮಿ (ನಾ). ಚಂದ್ರನ ಕಿರಣ: ಹಿಮಾಂಶುರಶ್ಮಿಗಳಿನುಜ್ಜ್ವಳಿಸಿ ದುರ್ಘಟಜಾಂಗಣಂಗಳೊಳ್ ಪರೆದೆಸಗಿತ್ತತಿಪ್ರಮದಕಾರಣನಂದು ನಿಶಾಸಮೀರಣಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೮೩). [ಸಂ.]

ಹಿಮಾಂಶುವಂಶ (ನಾ). ಕ್ಷತ್ರಿಯರ ಒಂದು ವಂಶ; ಚಂದ್ರನು ಮೂಲಪುರುಷನಾದ ಒಂದು ವಂಶ; ಚಂದ್ರವಂಶ: ಆ ವಿನೇಯನಿಕಾಯಾಂಬುಜಭಾನುವಪ್ಪ ಹಿಮಾಂಶುವಂಶಲಲಾಮಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೬೫ ವ). [ಸಂ.]

ಹಿಮಾಂಶುಶೇಖರ (ನಾ).೧. ಚಂದ್ರನನ್ನು ಮುಡಿಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿದವನು; ಶಿವ. ೨. [ಛಂದ] ಗುರುವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಸಂಕೇತ, —ಪದ: ಸುರಪ ಶೀತಕರಾಗ್ನಿ ಮಾರುತ ಭಾನುಯುಗ್ಮಗಣಂಗಳಂ ಪರದೊಳೊಪ್ಪೆ ಹಿಮಾಂಶುಶೇಖರ ನಿರ್ದು ವಿಶ್ರಮಣಂ ದಿಶಾಕರಿಯೊಳಾಗಿರೆ . . . ನಾಮದಿಂ ತರಳಂ ಕವೀಂದ್ರಜನಸ್ತುತಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೭೧). [ಸಂ.]

ಹಿಮಾಗಜಾತೆ (ನಾ). ಪರ್ವತರಾಜನ ಮಗಳು; ಪಾರ್ವತಿ: ಹಿಮಾಗಜಾತೆ ನಿತ್ಯಪೂತೆ . . . ಪಾಲಿಸೆಮ್ಮನಂಬಿಕೇ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೩-೯-೨೭). [ಸಂ. ಹಿಮಾಗಜಾತಾ]

ಹಿಮಾಚಲ, ಹಿಮಾಚಳ (ನಾ).೧. ಮಂಜಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪರ್ವತ; ಹಿಮಾಲಯ: ಹಿಮಾಚಲಕ್ಕೆ ತೆಂಕಣದೆಸೆಯೊಳ್ಕೀಲಗಿರಿಯಿರ್ಪುದು (ಎಕ.IV. (R). ಎಳಂದೂ. ೧-೫; 1654). ೨. = ಹಿಮವಂತ ೩: 'ಹಿಮಾಚಲನಂದನೆ' ಪರಾ. **ಹಿಮಾಚಳ**: ೧. ನಳನಳಿಸುತ್ತ ಸುತ್ತಿಡಿದು ತೋರ್ಪ ಕದಂಬ ಕದಂಬದಿಂ . . . ಎತ್ತಲುಂ ತುಱುಗಿ ಪರ್ವಿದಗುರ್ವಿನ ಬಿಂಬ ಬಿಂಬದಿಂದಿಳೆಯೊಳಗೊಪ್ಪುತಿರ್ಪುದು ಹಿಮಾಚಳಂ (ಗಿರಿಶ. ೧-೩೭). [ಸಂ.]

ಹಿಮಾಚಲನಂದನೆ (ನಾ). ಪರ್ವತರಾಜನ ಮಗಳು; ಪಾರ್ವತಿ: ಬೆಸಸನೆ ಹಿಮಾಚಲನಂದನೆಗೆ ಶಿವನಾ ಮುನೀಂದ್ರನು ಕೇಳಲಿಂತೆಂದ (ಬಸಪು. ೧-೬೨).
[ಸಂ. ಹಿಮಾಚಲನಂದನಾ]

ಹಿಮಾಚಳ 'ಹಿಮಾಚಲ' ನೋ.

ಹಿಮಾದ್ರಿ (ನಾ). ಹತ್ತುಕುಲಪರ್ವತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಹಿಮಾಲಯಪರ್ವತ: "ಕುಳಿರ್ವೆಟ್ಟಕ್ಕಿಲ್ಲಿಕ್ಕಟ್ಟುಂ ಚಳಿವೆಟ್ಟು ಹಿಮಾದ್ರಿ" (ಚತು. ೧೧); ಗಜಶೈಲ ಪಿಶಾಚಶೈಲ . . . ಹಿಮಾದ್ರಿ[ಪಾಠಾಂ. ಹೇಮವಾನ್ನು]ಗಳೆಂಬ ದಶಕುಲಪರ್ವತಂಗಳೇ ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ಗಂಧಮಾದನಮೆಂಬ ಕೀಲಕಪರ್ವತಕ್ಕೆ ತೆಂಕಣದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಹವು (ಏಕಶ. ೧೬೨). [ಸಂ.]

ಹಿಮಾನಿ (ನಾ).೧. ಮಂಜಿನ ರಾಶಿ, — ಒಟ್ಟಿಲು: ಹಿಮಾನಿಯಿಂ ನಡುಗುತಿರ್ಪಾ ಪುಳ್ಳೆಯಂ ಕಂಡಿಸಲ್ ಪದನೆಂದೇಟಲೊದರ್ಚಿಯುಂ ನಿಜವಪುಸ್ಸಂಕೋಚದಿಂ ಬಿರ್ಚಲಾಱದೆ ಪಟ್ಟಿರ್ದುದು ಕೂಡೆ ಬೇಡವಡೆ ದೇಹಸ್ತಂಭವಾದಂದದಿಂ (ಜಗಪು. ೧೪-೧೪); ಲೀಲಾವಹಾಗಧಾಳೀಲಾವನತವಿತತಿ ಪೇಲಾ ಹಿಮಾನೀಕುತ್ಕೀಲಾತ್ಮಜಾತಾನು ಕೂಲಾ (ಉದ್ಭಟ. ೫-೨). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಕ್ಕರೆ. [ಸಂ. ಹಿಮಾನೀ]

ಹಿಮಾನಿಲ, ಹಿಮಾನಿಳ (ನಾ). ತಂಪಾದ ಗಾಳಿ; ಶೀತಲಗಾಳಿ: ಸಖಿಯ ಹಿಮಾನಿಲ ಶಿಖಿಯವೊಲಾದನು ಸುಖಿಯ ನಾನೀ ತೆರನಿರಲು (ಇಂಚಾಪ. ೧೫೫-೬೨). **ಹಿಮಾನಿಳ**: ಏನೆಸೆದುದೊ ರೈವಸ್ಕಿ ಹಿಮಾನಿಳನಳಿಮಾಳಿತಕುಸುಮಾವರ್ಷಂ ಸುರಭೇರೀನಾದಂ . . . ನೆಗಟೆ ನೆಗಟ್ಟ ಪಂಚಾಶ್ಚರ್ಯಂ (ಶಂರಾಮಾ. ೯-೨). [ಸಂ.]

ಹಿಮಾನಿಳ 'ಹಿಮಾನಿಲ' ನೋ.

ಹಿಮಾಲಯ (ನಾ). ಮಂಜಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದುದು; ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತ: ಹಿಮಾಲಯದೊಳೆಸೆವ ರಜತಾದ್ರಿಯೊಳ್ಕೇಜೋಮಯಂ ಸದಾಶಿವನಿಪ್ಪನು (ಪ್ರಭುಭಾ. ೫-೬೫); ಹಿಮಾಲಯಪರ್ವತಗಳು ಪ್ರಪಂಚದ ಎಲ್ಲಾ ಪರ್ವತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅತ್ಯಂತ ಉನ್ನತವಾದವುಗಳು (ಭೂಗೋಳ. ೨೪). [ಸಂ.]

ಹಿಮೋಪಲ, ಹಿಮೋಪಳ (ನಾ). ಚಂದ್ರಕಾಂತಶಿಲೆ: ಚೂತಮನಪ್ಪಿ ಪುಷ್ಪವತಿಯಾದುದು ಮಲ್ಲಿಗೆ ಶೀತಕೃತ್ಕರವ್ರಾತಮನಪ್ಪಿಯೊಪ್ಪೆ ಕರೆಗಿತ್ತು ಹಿಮೋಪಲಂ (ಗಿರಿಶ. ೪-೧೧೨). **ಹಿಮೋಪಳ**: ಹಿಮೋಪಳಮೊಸರ್ವವೊಲಿಂದುಕರಾವಳಿಗೆ ತೃಣಗ್ರಾಹಿ ನೀಳಮಣಿಯೊಸರ್ದಪುದೇ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧-೩೯). [ಸಂ.]

ಹಿಮೋಪಳ 'ಹಿಮೋಪಲ' ನೋ.

ಹಿಮ್ಮಗ್ಗಲು (ನಾ). ಹಿಂಭಾಗ; ಹಿಂಬದಿ: ಭೀಮಸೇನನನ್ನು ಕರೆಸಿ ಹಿಮ್ಮಗ್ಗಲಿನ ಕಿಡಿಕಿಯನ್ನು ಏರಿ ಹಣಿಕಿಹಾಕಲು ಹೇಳಿದರು (ಗಂಮಾಯಿ. ೨೮೨).
[ಹಿಂ (< ಪಿನ್) + ಮಗ್ಗಲು (< ಮಗ್ಗುಲ್)]

ಹಿಮ್ಮಡ 'ಪಿಮ್ಮಡ' ನೋ.

ಹಿಮ್ಮಡಿ 'ಪಿಮ್ಮಡ' ನೋ.

ಹಿಮ್ಮಡಿಕೆ (ನಾ). ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಮಡಿಸಿದ ಮಡಿಕೆ, — ನಿರಿಗೆ: ಮುಂದೆ ಇಳಿಬಿಡುವ ವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನ ಸ್ವಲ್ಪ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಹಿಮ್ಮಡಿಕೆ ಮಾಡಿ ಎಳೆದು . . . ಬಿಗಿಯುವುದು (ವೀರರಂ. ೪೧). [ಹಿಂ (< ಪಿನ್) + ಮಡಿಕೆ]

ಹಿಮ್ಮಡಿಗೂಟ (ನಾ). "ಮಗ್ಗದಲ್ಲಿ ಕಾಲುಚಕ್ಕೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಗೂಟ" (ಅನಂನಾ). [ಹಿಮ್ಮಡಿ (< ಪಿಮ್ಮಡ) + ಗೂಟ (< ಗೂಂಟ)]

ಹಿಮ್ಮಡು 'ಪಿಮ್ಮಡ' ನೋ.

ಹಿಮ್ಮಣಿ 'ಹಮ್ಮಿಣಿ' ನೋ.

ಹಿಮ್ಮಣಿಚೀಲ, ಹಿಮ್ಮಣ್ಣಿಚೀಲ (ನಾ). ಹಣವನ್ನು ಹಾಕಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಲು ಬಳಸುವ ಸಣ್ಣ ಚೀಲ; ಬಾಯಿಗೆ ಕಟ್ಟಿದ ದಾರವನ್ನು ಎಳೆಯುವುದರಿಂದ ಮುಚ್ಚಬಹುದಾದ ಹಣದ ಥೈಲಿ; ಹಮ್ಮಿಣಿ: "ಹಣ ಮೊ. ನ್ನು ತನ್ನೊಡನೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ತೊಗಲು, ಮೊ.ಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಸಣ್ಣ ಚೀಲ:

ಹಣವ, ದುಡ್ಡಿನ,- ಚೀಲ (ಹಿಂದೆ) ಬಾಯಿಗೆ ಕಟ್ಟಿದ ದಾರವನ್ನು ಎಳೆಯುವುದರಿಂದ ಮುಚ್ಚಬಹುದಾದದ್ದು; ಹಿಮ್ಮಣಿಚೀಲ; ಥೈಲಿ'' (Purse. ಇಂಕನ). **ಹಿಮ್ಮಣ್ಣಿಚೀಲ:** ನಾನು ಅವನ ಕೈಗೆ ನನ್ನ ಹಿಮ್ಮಣ್ಣಿಚೀಲದಿಂದ ಐದು ವರಹಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಟ್ಟೆ (ಚಂಗಾಳ್ಯ. ೩೧೮). [ಹಿಮ್ಮಣಿ (< ಹಮ್ಮಿಣಿ) + ಚೀಲ]

ಹಿಮ್ಮಣ್ಣಿ 'ಹಮ್ಮಿಣಿ' ನೋ.

ಹಿಮ್ಮಣ್ಣಿಚೀಲ 'ಹಿಮ್ಮಣಿಚೀಲ' ನೋ.

ಹಿಮ್ಮತು 'ಹಿಮ್ಮತ್ತು$_2$' ನೋ.

ಹಿಮ್ಮತ್ತು$_1$ (ನಾ). ಬೆಂಬಲ; ಸಹಾಯ; ''ರಕ್ಷಣೆ; ಆಶ್ರಯ'' (ಬಾನಕೋ. ೫೭.): ಹಿಮದ ಹಿಮ್ಮತ್ತಿನಾರು ಬಲ್ಪಿನಿಂ ಹಿಮಕರಂ ದ್ಯುಮಣಿಯಂ ಜಡಿದಗ್ನಿಮೂಲೆ ಗಂಡೊತ್ತಿದಂ (ಪರಷು ೧೫-೨೯). [<– ಅರ. ಹಿಂ. ಹಿಮಾಯತ್; ಮರಾ. ಹಿಮಾಈತ್. ಹಿಮಾಯತ್. ಹಿಮಾಯತೀ]

ಹಿಮ್ಮತ್ತು$_2$, ಹಿಮ್ಮತು (ನಾ).೧. ಧೈರ್ಯ; ಸಾಹಸ: ಅದರಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಸೀಮೆ ಬಾಕಿ ಇದ್ದಂಥಾದ್ದನ್ನು ತಮ್ಮ ಹಿಮ್ಮತ್ತಿನಿಂದಲೇ ಸ್ವಾಧೀನ ಮಾಡಿಕೊಂಡರು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೫೩). ೨. ಉತ್ಸಾಹ; ಉಮೇದು: ನನ್ನ ಮೈಯಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟು ಹಿಮ್ಮತ್ತಿತ್ತು (ಮಹಾಪುರಾ. ೧೪೮). **ಹಿಮ್ಮತು:** ೨. ಹಿಮ್ಮತು ಬಾಳ ಹಿಡಿದಳು ಚನ್ನವ್ವ ಮೊಮ್ಮಗ್ಗ ಪಟ್ಟಗಟ್ಟಿ (ಲೋಕಗೀ. ೨೨೩). [<– ಅರ.ಹಿಂ. ಮರಾ. ಹಿಮತ್, ಹಿಮ್ಮತ್]

ಹಿಮ್ಮರಿಕೆ 'ಹಿಂಬರಿಕೆ' ನೋ.

ಹಿಮ್ಮಾಲು (ನಾ). ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಬಾಗಿದುದು; ಹಿಮ್ಮುಖವಾದುದು.

ಹಿಮ್ಮಾಲಾಗು = ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಸರಿ; ಹಿಮ್ಮುಖವಾಗು: ಕಾಲ ಪೈಸರಗೊಟ್ಟು ಸರಪಣಿವಿಡಿದು ಹಿಮ್ಮಾಲಾಗಿ ಪಡೆ ತೆಗೆವಾಗ ತೋಳ ಸಿಕ್ಕಿಗೆ ರಾಯ ನೀಡಿದನುಜೆ ಹೊಟ್ಟೆ ಮೇಲಾಗಿ ಕೆಡೆದರುರ್ವಿಮಾಳು (ಭರತ. ೪೯-೧೯೯). [ಹಿಂ (< ಪಿನ್) + ಮಾಲು$_2$]

ಹಿಮ್ಮುಖ (ನಾ).೧. ಹಿಂದೆ ಸರಿಯುವಿಕೆ; ಹಿಂದಾಗುವಿಕೆ: ಕ್ರಮವಾಗಿ ಶಾಲೆಗೆ ಬಾರದಿರುವುದು, ವೃತ್ತಿ ವಿಧಿಸಿರುವ ಕ್ರಮಾನುಸರಣೆಗೆ ಹಿಮ್ಮುಖವಾಗುವುದು - ಇವೆಲ್ಲ ಆರಂಭವಾಗುವುವು (ಶಿಕ್ಷದ. ೬೬೮): ಬೆಳಗಿನ ಜಾವ ಜ್ವರ ಹಿಮ್ಮುಖವಾಯಿತು (ಗಂಗಾಳ.೪). ೨. ಹಿಂದೆ ಸರಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಸೋತವನು: ಆಚಾರ್ಯರು ಹಿಮ್ಮುಖರಾದದ್ದನ್ನು ತಿಳಿದು ರಾಕ್ಷಸರು ದಂಡೆತ್ತಿ ಬಂದು ಅಮರಾವತಿಯಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಧ್ವಜವನ್ನು ಊರಿ ಬಿಟ್ಟರು (ಸಂಗಟ್ಟು. ೪೯). [ಹಿಂ (< ಪಿನ್) + ಮುಖ]

ಹಿಮ್ಮುಡಿ (ನಾ). (ಹಿಂಭಾಗದ) ಕೂದಲಿನ ರಾಶಿ,– ಸಮೂಹ: ''ಹಸ್ತಃ, ಪಕ್ಷಃ, ಪಾಶಃ – ಈ ೩ ಹಿಮ್ಮುಡಿ'' (ಪಲಾಯು. ೮೭-೩೭೭). [ಹಿಂ (< ಪಿನ್) + ಮುಡಿ$_2$]

ಹಿಮ್ಮುರಿ (ಕ್ರಿ). ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಿರುಗು,– ಬಾಗು: ಪಿರಿದಪ್ಪ ಕೋಪದೊಳವನಾರನುತ ಪಿಮ್ಮುರಿದು ನೋಡಿದುದು ಬೇತಾಳ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೮-೪೫). [ಹಿಂ (< ಪಿನ್)+ ಮುರಿ$_1$]

ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹಿಂದೆ ಸರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡು; ಹಿಂದೆ ಉಳಿಸು: ತನ್ನ ಬಲವನ್ನು ಇನ್ನೂ ಸ್ವಲ್ಪ ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿಸಿ ರಾಣಿಯ ಸೈನ್ಯವು ಮುಂದೆ ಬರಲು ಅವಕಾಶವಿತ್ತನು (ಝಾಂಸಿರಾಣಿ. ೪೫೯). [ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟು (< ಪಿಮ್ಮೆಟ್ಟು) + - ಇಸು$_3$]

ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟು 'ಪಿಮ್ಮೆಟ್ಟು$_1$' ನೋ.

ಹಿಮ್ಮೆಯ್ 'ಪಿಮ್ಮೆಯ್' ನೋ.

ಹಿಮ್ಮೇಣಿ 'ಹಮ್ಮಿಣಿ' ನೋ.

ಹಿಮ್ಮೇಳ (ನಾ). ನೃತ್ಯ, ನಾಟಕ ಮುಂತಾದ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳಲ್ಲಿ ಸಹಾಯಕವಾಗಿ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿದ್ದು ಹಾಡುವವರ ಗುಂಪು,– ಗೋಷ್ಠಿ: ಸಂವಾದದ ಹಾಡುಗಳ ಎಡೆಯಲ್ಲಿ ಹಿಮ್ಮೇಳ ಹೇಳಬೇಕಾದ ಹಾಡುಗಳೂ ಇರುತ್ತವೆ (ಯಕ್ಷಪ್ರ. ೪೯): ಹಿಮ್ಮೇಳ ಇದ್ದರೆ ಮುಮ್ಮೇಳ, ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಸಮ್ಮೇಳ (ಗಾದ).

ಹಿಮ್ಮೇಳದವರು = ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಡುವವರು; ಹಿನ್ನೆಲೆಗಾಯಕರು: ಉಳಿದವರು ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ಹಿಮ್ಮೇಳದವರಾಗಿ ಹಾಡಿ, ಕಣೆ, ಜಗ್ಗಲಗೆಗಳ ಇಳಿ ಹಾಗೂ ಏರುಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ . . . ಒಟ್ಟಾಗಿ ಹೆಜ್ಜೆ ಹಾಕುವರು (ಕನ್ನಜಾ. ೩೧); ಹಿಮ್ಮೇಳದವರು ಹಾಡಿದರು (ಸವತಿ. ೨). [ಹಿಂ (< ಪಿನ್) + ಮೇಳ (= ಮೇಲ)]

ಹಿಮ್ಮೇಳಕಾರ (ನಾ). ನೃತ್ಯ, ನಾಟಕ ಮುಂತಾದ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳಲ್ಲಿ ಸಹಾಯಕವಾಗಿ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿದ್ದು ಹಾಡುವವನು; ಹಿನ್ನೆಲೆಗಾಯಕ: ರಾಸಪ್ರದರ್ಶನದ ಉದ್ದಕ್ಕೂ ಹಿಮ್ಮೇಳಕಾರರು ಸಂಗೀತವನ್ನು ಒದಗಿಸುತ್ತಾರೆ (ಭಾರದ. ೫೬೧). [ಹಿಮ್ಮೇಳ + - ಕಾರ$_1$ (<– ಕಾಜಿ)]

ಹಿಮ್ಮೇಳಗಾನ (ನಾ). ನೃತ್ಯ, ನಾಟಕ ಮುಂತಾದ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳಲ್ಲಿ ಸಹಾಯಕವಾಗಿ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿದ್ದು ಹಾಡುವ ಹಾಡು,– ಸಂಗೀತ: ಹಿಮ್ಮೇಳಗಾನಮಪಕ್ಕಿದ ತೆರದಿ ತೆಕ್ಕಸೆಯೆ ಮಾಧುರ್ಯ ಗಿರಿಶೃಂಗಮೆನಿಪ್ಪೊಂದು ಸುಂದರಂ ಕೇಳ್ಪತ್ತು ತೌರ್ಯತ್ರಿಕಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೮೮-೫೭). [ಹಿಮ್ಮೇಳ + ಗಾನ$_2$]

ಹಿಮ್ಮೊಗ (ನಾ).೧. = ಹಿಮ್ಮುಖ ೧ : ಬಯಲೊಳಗೆ ಬನವಾಯ್ತು, ನೆಳಲೊಳಗೆ ರೂಪಾಯ್ತು, ಕಾಲ ಹಿಮ್ಮೊಗ ಹರಿದು ಗೋಕುಲವೆ ಕಣ್ಣಿಗಾಯ್ತು! (ಗೋಕುಲ.೧-೨೦); ನನ್ನ ಪಾಸಗಳ ಅಭ್ಯಾಸ ಏಕೆ ಪೂರ್ತಿ ಹಿಮ್ಮೊಗನಾಗಿತ್ತು ಎಂದು ಹಿಂದೆಯೇ ತಿಳಿಸಿದ್ದೇನೆ (ನಿಬಂಧ.II ೭೧). ೨. = ಹಿಮ್ಮುಖ ೨: ದಶಮುಖನು ಜಗುಳ್ ಹಿಮ್ಮೊಗನಾಗಲದ ಕಂಡು (ಅನಂರಾ. ೧-೧೧-೪). [ಹಿಂ (< ಪಿನ್) + ಮೊಗ]

ಹಿಯರಿಂಗ್ (ನಾ). ಮೊಕದ್ದಮೆಯ ವಿಚಾರಣೆ: ಸದರಿ ಸಮನಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿವಾದಿಯ ಕಡೆ ಸಾಕ್ಷಿಗಳು ಯಾರಾದರೂ ಇದ್ದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅವರನ್ನು ಹಿಯರಿಂಗ್ ತಾರೀಖಿನಲ್ಲಿ ಕರೆತರುವಂತೆ ನಮೂದಿಸಬೇಕು (ಗ್ರಾಪೂಕ. ೨೫). [<– ಇಂ. Hearing]

ಹಿಯ್ಯಾಳಿ 'ಹೀಹಾಳಿ$_2$' ನೋ.

ಹಿಯ್ಯಾಳಿಕೆ 'ಹೀಹಾಳಿಕೆ' ನೋ.

ಹಿಯ್ಯಾಳಿಸು 'ಹೀಹಾಳಿಸು$_1$' ನೋ.

ಹಿರಣೆ (ನಾ). ಬಲವಂತವಾಗಿ ವಸೂಲು ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ: ಕಾಣಿಕೆ, ಕಟ್ಟಾಯ, ಹಿರಣೆ ಈ ತೆರಿಗೆಗಳ ಸಂಬಂಧದಲ್ಲಿ ಜನರು ಅಸಮಾಧಾನಗೊಂಡಿದ್ದರು (ಕೂಳೇಜಾ. ೧೮೨).

[<– ಮರಾ. ಹಿರಣೇ = ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಕಿತ್ತುಕೊಳ್ಳು; ಹರಣ ಮಾಡು]

ಹಿರಣ್ಮಯಿ (ನಾ). ಚಿನ್ನದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಪ್ರತಿಮೆ: ''ಹರಿಣೀ, ಹಿರಣ್ಮಯೀ – ಈ ೨ ಹೊನ್ನ ಪ್ರತಿಮೆ'' (ಪಲಾಯು. ೨೨-೧೩೧). [ಸಂ. ಹಿರಣ್ಮಯೀ]

ಹಿರಣ್ಯ (ನಾ).೧. ಚಿನ್ನ; ಬಂಗಾರ: ವ್ರತಸಂಪನ್ನರ್ಗೆ ಕರಿತುರಗಮಣಿ ಭೂಷಣ ಹಿರಣ್ಯಭೂಮಿಕನ್ಯಾದಿವಸ್ತುಗಳಂ ಕುಡುವ ಸಮುದತ್ತಿಯುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೬-೨೫ ವ): ಪುಣ್ಯಹೀನನ ಕೈಯಲಿದ್ದ ಹಿರಣ್ಯವೋಡಾಗಿಪ್ಪ, ಪರಿಯೊಳಗಣ್ಯ ಶಿವನಾಕೃತಿಯೊಳಿಹ ಭಕ್ತನು ಭವಿಯ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಗಣ್ಯಮಾನಸನಾಗಿ ತೋರ್ಪನು (ಬಸವ. ೫೫-೨೧): ಸಮಸಪ್ತಕರು ತಮ್ಮೊಳಗಂದು ಶಪಥವ ಮಾಡಿ ವಿಪ್ರರ ಮುಂದಿಗಿತ್ತರು ಗೋ ಹಿರಣ್ಯ ಸಮಸ್ತವಸ್ತುಗಳ (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೨-೯). ೨. ಚಿನ್ನದ ಪಾತ್ರೆ. ೩. ಬೆಳ್ಳಿ; ರಜತ. ೪. (ಯಾವುದಾದರೊಂದು) ಅಮೂಲ್ಯವಾದ ಲೋಹ. ೫. ಸಂಪತ್ತು; ಐಶ್ವರ್ಯ: ''ರಿಕ್ಥಮಪಾ ಕನಕಂ ಹಿರಣ್ಯಮರ್ಥಂ ವಸ್ತು ಶುಕ್ತಮಾ ರೈ ಸ್ವಂ ಸುವರ್ಣಮೆನಲು'' (ಮಂಗರಾ. ೧೬-೧೭). ೬. ವೀರ್ಯ; ರೇತಸ್ಸು. ೭. ಕವಡೆ. ೮. ಒಂದು ಅಳತೆಯ ಪ್ರಮಾಣ. ೯. ದತ್ತೂರ ಫಲ. ೧೦. ಬಂಗಾರದಿಂದ ಮಾಡಿದ ನಾಣ್ಯ; ಚಿನ್ನದ ನಾಣ್ಯ: ಹುಟ್ಟುತ ದ್ರವ್ಯವನರಿಯದವಂಗೆ ಐಶ್ವರ್ಯವಂತ ಮಗನಾದರೆ ಲಕ್ಷಸಂಖ್ಯೆಯ ಹಿರಣ್ಯವ ತಂದು ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವಂತೆ (ಬಸವ. ೭೦೫). ೧೧. ಒಬ್ಬ ಖೇಚರನ ಹೆಸರು: ಕೃತಸುಕೃತವೇಷದಿಂದೀ ಗತಿಯೊಳ್ ಸೂರ್ಯಚರನಾಂ ಹಿರಣ್ಯನೆನಾದಂ (ಚಂಪ್ರಪು. ೫-೨೯). ೧೨. ಬೆಂಕಿಯ ಜ್ವಾಲೆ,– ನಾಲಗೆ: ''ಬಹುರೂಪಪಾತಿರಕ್ತಮಸಿತರಕ್ತಂ ಸದಂತು ಹಿರಣ್ಯಮಾ ಕನಕ ಮರ್ಚಿಯೆನಲಗ್ನಿಯಲ್ಲಿಹವೇಳು ನಾಲಗೆಗಳಕ್ಕು'' (ಮಂಗರಾ. ೧೪-೭). [ಸಂ.]

ಹಿರಣ್ಯಕ (ನಾ). ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸನ ಹೆಸರು: ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪು : ದೇವ ಸಂದಾರಿತ ಹಿರಣ್ಯಕ ಶರೀರ ಜಯ (ಜಗಪಿ. ೫-೧೧೩ ರಗಳೆ); ಸ್ಮರಣೆಗೈದ ಪ್ರಹ್ಲಾದನ ರಕ್ಷಿಸಿದ ದುರುಳ ಹಿರಣ್ಯಕನುದರವ ಸೀಳಿದ (ಪುರಂದ. ೫-೪೫-೨). 'ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪು (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಆಸನವುಳ್ಳವನು; ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸನ ಹೆಸರು; ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷನ ಅವಳಿ ಸಹೋದರ; IP ಈತ ಪ್ರಹ್ಲಾದನ ತಂದೆ. ಈತನನ್ನು

ವಿಷ್ಣುವು ನರಸಿಂಹರೂಪವನ್ನು ಧರಿಸಿ ಸಭಾಮಂಟಪದ ಸ್ತಂಭದಿಂದ ಹೊರಬಂದು ಸಂಧ್ಯಾಸಮಯದಲ್ಲಿ, ಬಾಗಿಲ ಹೊಸ್ತಿಲ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು, ತನ್ನ ತೊಡೆಯ ಮೇಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಹರಿತವಾದ ಉಗುರುಗಳಿಂದ ಎದೆಯನ್ನು ಸೀಳಿ ಕೊಲ್ಲುತ್ತಾನೆ: ನೃಸಿಂಹನನಿಪ್ಪಾಕೃತಿಯಿಂ ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪು ಪ್ರಧ್ವಂಸಮಂ ಮಾಡಿದ್ದ (ಜಗವಿ. ೧-೫೮); ಕನಕಲೋಚನ ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪುಗಳಂತಿರ್ವರುಂ ಪಡೆವರಾಹ ನರಸಿಂಹರೂಪಿಂ ತಡೆಯದಳಿದರು ಪೋಗಲ್ (ಚಂಪು. ೪೭-೮). [ಸಂ.]

ಹಿರಣ್ಯಕಹರ (ನಾ). ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪುವನ್ನು ಕೊಂದವನು: ವಿಷ್ಣು. [ಸಂ.]

ಹಿರಣ್ಯಕಾಮಧೇನುದಾನ (ನಾ). ಷೋಡಶಮಹಾದಾನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಚಿನ್ನದ ಹಸುವಿನ ಪ್ರತಿಮೆಯ ದಾನ: ಷೋಡಶಮಹಾದಾನಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಸಂಕಲ್ಪಿಸಿ ಆಯಾ ಪುಣ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ . . . ೧. ತುಲಾಪುರುಷದಾನ . . . ೭ ಹಿರಣ್ಯಕಾಮಧೇನುದಾನ, ಹಿರಣ್ಯಾಶ್ವದಾನ . . . ಮಾಡಿ ಸತ್ಕೀರ್ತಿಯಂ ಪಡೆದರು (ಮಹಾವಂ. I. ೧೦೦). [ಸಂ.]

ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭ (ನಾ).೧. ಬ್ರಹ್ಮ; ಪ್ರಜಾಪತಿ: ನಾನುಮರದಂ ನುಡಿದೊಡೆ ಹರಿ ಹರ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭರ್ ನಗರೇ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೮೨); ಚತುರಾಸ್ಯನಾಗಿಯುಂ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನಲ್ತು (ಜಗವಿ. ೮-೧೧ ವ). ೨. ವಿಷ್ಣು. ೩. ಸೂಕ್ಷ್ಮಶರೀರ. ೪. ಜೀವಾತ್ಮ; ಪ್ರಾಣ: ನವಮದೊಳು ಪರಿಪೂರ್ಣಸೂಕ್ಷ್ಮವುಪ್ಪ ಜೀವಚೇತದುರುಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭ ಗುರು (ವಿಶ್ವಪು. ೧-೧-೨೦). ೫. [ಜೈನ] ''ಆದಿಬ್ರಹ್ಮನೆನಿಸಿದ ವೃಷಭತೀರ್ಥಂಕರ'' (ಆದಿಪು. ಪ. ಕೋಶ): ಧರೆ ರತ್ನಗರ್ಭಮಾದುದು ಸುರರೆಲ್ಲಂ ಹರ್ಷಗರ್ಭರಾದರ್ ಪೊಗಳಲ್ ಪಿರಿದೆನೆ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನ ನಿರುಪಮ ಗರ್ಭಾವತರಣಮಂಗಳವಿಧಿಯೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೭-೨೭). [ಸಂ.]

ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭದಾನ (ನಾ). ಷೋಡಶಮಹಾದಾನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಷೋಡಶ ಮಹಾದಾನಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಸಂಕಲ್ಪಿಸಿ ಆಯಾಪುಣ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ . . . ೧) ತುಲಾಪುರುಷದಾನ ೨) ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭದಾನ . . . ಮಾಡಿ ಸತ್ಕೀರ್ತಿಯಂ ಪಡೆದರು (ಮಹಾವಂ.I. ೧೦೦). [ಸಂ.]

ಹಿರಣ್ಯದಾನ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ದಾನ: ಅರಸನಿತ್ತ ಹಿರಣ್ಯದಾನವನಿರದ ಮೂವತ್ತೆರಡು ಕೋಟಿಯ ತುರಗ ಕರಿರಥ ವಸ್ತ್ರದಾನದ ದಣಿದರಾ ದ್ವಿಜರು (ಕೌರಾ. ೪೪-೫೧); ವಸ್ತ್ರದಾನ, ಭೂದಾನ, ಗೋದಾನ, ಹಿರಣ್ಯದಾನ ಮುಂತಾದವುಗಳು ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ನಡೆದವು (ಶಾಂತಲಾ. ೧೧೫). [ಸಂ.]

ಹಿರಣ್ಯದಾನಿ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ದಾನವನ್ನು ಮಾಡುವವನು: ಹಿರಣ್ಯದಾನಿ ಗಜದಾನಿ ತುರಂಗಮದಾನಿ ದಿವ್ಯವಸ್ತ್ರನಿಕರದಾನಿಯೆಂದು ಮಹಿ ವಣ್ಣಿಪುದೀ ಜಗದೇಕದಾನಿಯಂ (ಎಕ.VII. ಶಿಕಾರಿ. ೧೫೧-೨೯: 1047). [ಸಂ. ಹಿರಣ್ಯದಾನಿನ್]

ಹಿರಣ್ಯಬಾಹು (ನಾ).೧. ಶಿವ. ೨. ಒಂದು ನದಿಯ ಹೆಸರು; ಶೋಣಾನದಿ: ''ಶೋಣಃ, ಹಿರಣ್ಯಬಾಹುಃ— ಈ ೨ ಶೋಣನದಿ''(ಹಲಾಯು. ೧೧೧-೩೨). [ಸಂ.]

ಹಿರಣ್ಯಮೂರ್ತಿ (ನಾ).೧. ಚಿನ್ನದ ಮೂರ್ತಿ.೨. ಸುವರ್ಣವನ್ನೇ ಸ್ವರೂಪವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು: ಮಣ್ಣನಿತ್ತು ನಿಮ್ಮ ಕಂಡೆಹನೆಂದಡೆ ಜಗಭರಿತ ನೀನು ಹೊನ್ನನಿತ್ತು ನಿಮ್ಮ ಕಂಡೆಹೆನೆಂದಡೆ ಹಿರಣ್ಯಮೂರ್ತಿ ನೀನು (ಮದೇವ. ೨೦೩-೫೨). [ಸಂ.]

ಹಿರಣ್ಯರೇತ (ನಾ).೧. ಅಗ್ನಿ: ''ಸಪ್ತಾರ್ಚಿಃ, ಬಹುಲಃ, ಶಿಖೀ . . . ಹಿರಣ್ಯರೇತಾ, ತಪ್ತೋಷ್ಣ. ಲೋಹಿತಾಶ್ವ. ಹುತಾಶನಃ - ಈ ೪೦ ಕಿಚ್ಚಿನ ಪೆಸರ್'' (ಹಲಾಯು. ೧೫-೭೪); ನರದೂರ್ಧ್ವರೇತನೊಳ್ ಪು(ರು)ಹಿರಣ್ಯರೇ(ತೋ)ತಿ ತೀವ್ರನೊಳ್ಮನಿವರನೊಳ್ಪರಮ ಭಗಸಹಿತ ಮುದದಿರ ಪರಿಶ್ರಮಕ್ಕನ್ನ ನಿರ್ವಿಶೇಷನೊಳಾಗಳ್ (ಶವರಾ. ೧-೭೩). ೨. ಸೂರ್ಯ; ರವಿ. ೩. ಶಿವ. [ಸಂ. ಹಿರಣ್ಯರೇತಸ್]

ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷ (ನಾ).೧. ಚಿನ್ನದ ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಉಳ್ಳವನು; ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸನ ಹೆಸರು. ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪುವಿನ ಅವಳಿ ಸಹೋದರ; IP ಈತನು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ ಮೆಚ್ಚಿಸಿ ಅನೇಕ ವರಗಳನ್ನು ಪಡೆದು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪೀಡಿಸಿ ಲೋಕಕಂಟಕನಾಗಿರುವಾಗ ವಿಷ್ಣುವು ವರಾಹಾವತಾರವನ್ನು ತಳೆದು ಈತನನ್ನು ಕೊಲ್ಲುತ್ತಾನೆ: ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷನಂ . . . ತವೆ ಕೊಂದಾದಿವರಾಹರೂಪದೊಳೀನಂದತ್ತಿದ್ದ ಗೋಮಿನೀಧ್ವದಂಷ್ಟ್ರಾಗ್ರದ ನೀಲಜಾಲವಾಣಿಯಂಬಂತಾಗೆ ಭೂಗೋಳಮಂ (ಜಗವಿ. ೧-೫೭); ಮುತ್ತ್ಯದೆಯರ ಪರಕೆ ಸೇಸೆಗಳನುೞ್ ಕೈಕೊಳುತ್ತ ಪೊಳಲೊಳ್ ಮೞೆದು ಮಂದಿರಂಬೊಕ್ಕು ತನ್ನುತ್ತಮಾಂಗನೆಗಾ ಕುಮಾರಕನನಿತ್ತು ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷನುತ್ಸವದೊಳು (ಚಂಪು. ೪೭-೫). ೨. ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪು: ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷನುರಮಂ ಪೋಳ್ದು ನಾರಸಿಂಗನಂತೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೫೮ ವ). IP 'ಹಿರಣ್ಯಕ', 'ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷ' ಎಂಬ ರೂಪಗಳು 'ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪು' ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಾಗಿವೆ. [ಸಂ.]

ಹಿರಣ್ಯಾಶ್ವದಾನ (ನಾ). ಷೋಡಶಮಹಾದಾನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಚಿನ್ನದ ಕುದುರೆಯ ಪ್ರತಿಮೆಯದಾನ: ಷೋಡಶಮಹಾದಾನಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಸಂಕಲ್ಪಿಸಿ ಆಯಾ ಪುಣ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ೧. ತುಲಾಪುರುಷದಾನ . . . (೭) ಹಿರಣ್ಯಾಶ್ವದಾನ (೮). ಹಿರಣ್ಯಾಶ್ವರಥದಾನ . . . ಮಾಡಿ ಸತ್ಕೀರ್ತಿಯಂ ಪಡೆದರು (ಮಹಾವಂ. I. ೧೦೦). [ಸಂ.]

ಹಿರಣ್ಯೆ (ನಾ). ಬೆಂಕಿಯ ಜ್ವಾಲೆ,—ನಾಲಗೆ; ಅಗ್ನಿಯ ಸಪ್ತಾರ್ಚಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ''ಹಿರಣ್ಯಾ, ಕನಕಾ, ಕೃಷ್ಣ, ರಕ್ತಾ, ಸುಪ್ರಭಾ, ಅತಿರಕ್ತಾ, ಬಹುರೂಪಾ, ಈ ೭ . . . ಅಗ್ನಿಯ ನಾಲಗೆಗಳ್'' (ಹಲಾಯು. ೧೩-೭೮). [ಸಂ. ಹಿರಣ್ಯಾ]

ಹಿರಣ್ಯೋತ್ಕೃಷ್ಟಜನ್ಮ (ನಾ). [ಜೈನ] ಐವತ್ತೂರು ಗರ್ಭಾನ್ವಯ ಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ''ಜಿನಜನನಿಯ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅವತರಿಸುವುದು'' (ಜೈನಕೋ. ೮೭); ಹಿರಣ್ಯೋತ್ಕೃಷ್ಟಜನ್ಮಮುಂ ಮಂದರಾಭಿಷೇಕಮುಂ ಗುರುಪೂಜೋಪಳಂಬನಮುಂ . . . ಅಪ್ಪಯ್ಯತ್ತುಮೂಱು ಗರ್ಭಾನ್ವಯಕ್ರಿಯೆಯೊಳ್ (ಚಾಪುಂಪು. ೨೧೨). [ಸಂ. ಹಿರಣ್ಯೋತ್ಕೃಷ್ಟಜನ್ಮನ್]

ಹಿರಣ್ಯೋದಕದಾನ (ನಾ). (ಗೋದಾನ, ಭೂದಾನ ಇತ್ಯಾದಿ ದಾನಗಳಲ್ಲಿ) ಸುವರ್ಣಸಹಿತವಾಗಿ ನೀರೆರೆದು ಕೊಡುವ ದಾನ: ಪಲಂಪಾಡು ಗ್ರಾಮ ೧ ಮಂದ್ರ ಪುಭಯಂ ಗ್ರಾಮ ೨ ಯೆರಡನೂ ಸಹಿರಣ್ಯೋದಕದಾನ ಧಾರಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಧಾರೆಯನೆರದು (ಶಾಶಾ. ೧೧೨-೧೭-೩೮; 1521). [ಸಂ.]

ಹಿರಭಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧ ವಸ್ತು: ಹಿರಭಿ ೪ ತೂಕ, ಹಿಪ್ಪಲಿ ೫ ತೂಕ, ಗಂಧಕ ೨ ತೂಕ, ವತ್ಸನಾಭಿ ೨ ತೂಕ . . . ಹಿರಿಯ ಹಿರಭಿ ಅನ್ನೂ ಗೋಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ೧ ದಿನ ನೆನೆಯಲಿರಿಸುವುದು (ವಿಷ್ಣುವಿ. ೧೦೦). [?]

ಹಿರಳೆ 'ಪೇರಳೆ' ನೋ.

ಹಿರಾಕಸ, ಹಿರಾಕಾಸ (ನಾ). ಕಬ್ಬಿಣ ಮತ್ತು ಗಂಧಕಾಮ್ಲಗಳ ಸಂಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಲವಣ; ಕಾಸೀಸ; ಅನ್ನಭೇದಿ: ಹಿರಾಕಸವು ಗಂಧಕ ಧ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಕಬ್ಬಿಣದ ಜಂಗು ಮಿಶ್ರವಾಗಿ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೪೮); ಅವರ ಗುಮಾಸ್ತರು ಇಂದಿಗೂ ಹಿರಾಕಸ ಅಣಲೆಕಾಯಿಗಳ ಶಾಯಿಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆಯೇ ಹೊರತು ಪೊಟ್ಟಣದ ಶಾಯಿಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿಲ್ಲ (ಚಾಯದಾ. ೨೭). **ಹಿರಾಕಾಸ**: ಸುವರ್ಣಮುಖಿ ಹಿರಾಕಾಸ ಇವು ಗಂಧಕ ಕೂಡಿದ ಕಬ್ಬಿಣದ ರೂಪಾಂತರಗಳುಂಟು (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೧೮). [<— ಮರಾ. ಹಿರಾಕಸ]

ಹಿರಾಕಾಸ 'ಹಿರಾಕಸ' ನೋ.

ಹಿರಾವಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ: ''ಕುಷ್ಮಘ್ನಿ:- ಕಗ್ಗಲಿ; ಹಿರಾವಳಿ'' (ಓಷಧಿ. ೩೫). [?]

ಹಿರಿ[1] 'ಪಿರಿ[1]' ನೋ.

ಹಿರಿ[2] 'ಪಿರಿ[2]' ನೋ.

ಹಿರಿಕೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಸೆಳೆದುಕೊಳ್ಳು: ಚಂದದಲಿ ಇಬ್ಬರೂ ಹೊಂದಿರುವುದೇ ಕಾಲ, ಆ ಕಾಲ ಹಿರಿಕೊಳಲಿ ಒಲುಮೆಸಿರಿಯ (ಅಂಗೀತ. ೫೦-೨೧). [ಹಿರಿ[1] (< ಪಿರಿ[1]) + ಕೊಳ್]

ಹಿರಿಗನ್ನಡ (ನಾ). ಹಿರಿತನವನ್ನು ಪಡೆದ ಕನ್ನಡ: ಸಿರಿಗನ್ನಡಂ ಗೆಲ್ಗೆ ಹಿರಿಗನ್ನಡಂ ಗೆಲ್ಗೆ (ಹೊಂಗಳು. ೨೧-೫). [ಹಿರಿ[2] (< ಪಿರಿದು[1]) + ಕನ್ನಡ]

ಹಿರಿಜೇಕು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜೇಕಿನ ಗಡ್ಡೆ: ಹಿರಿಜೇಕನು ಪುಡಿಮಾಡಿ ಹಾಗಲ

ಬೇರ ಕೆಂಡದಲ್ಲಿ ಈ ಚೂರ್ಣ ಹಾಕಿ ಕಾಸಲು ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಯ ಮೊಳೆ ಕರಗುವುದು (ವಿಷವಿ. ೧೯೩). [ಹಿರಿ₂ (< ಪಿರಿದು₁) + ಜೇಕು (< ಗೇಕು)]

ಹಿರಿತನ 'ಪಿರಿತನ' ನೋ.

ಹಿರಿದು₁ 'ಪಿರಿದು₁' ನೋ.

ಹಿರಿದು₂ 'ಪಿರಿದುಂ' ನೋ.

ಹಿರಿಪಿಲ್ಲಿ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಪಿಲ್ಲಿ; ದೊಡ್ಡ ಕಾಲುಂಗುರ: ಹಿಂಪಿಲ್ಲಿ ಕಿಂಪಿಲ್ಲಿ ಸುರಳಿ ಸಹಿತವಾಗಿ ಪರಿಪರಿ ವಸ್ತ್ರವ ಧರಿಸಿಕೊಂಡಿಹರು (ಜನಗೀ. ೪೪).
[ಹಿರಿ₂ (< ಪಿರಿದು₁)+ ಪಿಲ್ಲಿ₁]

ಹಿರಿಬೋಗಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಕಿರಲ್‌ಬೋಗಿ, ಬೋವುಮರ, ಹಿರಿಬೋಗಿ, ಕರ್ಮರ (ಮೃಶಿಗಿ. ೪೪-೮೭೩). [ಹಿರಿ₂ (< ಪಿರಿದು₁) + ಬೋಗಿ?]

ಹಿರಿಮಣಿ (ನಾ).೧. ಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ತರಗತಿಯ ಶಿಸ್ತನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು; ಮಾನೀಟರು: ಅಂದಿನ ಪೂಜೆಯನ್ನು ವರ್ಗದ ಹಿರಿಮಣಿಯು ಸಾಂಗವಾಗಿ ನೆರವೇರಿಸಿದನು (ಜಯಂತ. ೧೪). ೨. ಮುಖಂಡ; ನಾಯಕ: ಕಬಾಡಿಗರಿಗೆಲ್ಲ ಹಿರಿಮಣಿಯಾತ (ಶರಚ. ೨); ಊರಿನ ಹಿರಿಮಣಿಗಳು ಅವರ ಕುದುರೆಯ ಹಿಂದೆ ಹಿಂದೆ ಇಡೀ ದಿನ ಓಡುತ್ತಲೇ ಇದ್ದರು (ಪ್ರೇಮಾತ್ರ. ೧). [<– ತುಳು. ಹಿರಿಮಣಿ]

ಹಿರಿಮದ್ದು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ: ಅಶ್ವಗಂಧಿಘೃತಃ- ಹಿರಿಮದ್ದು, ಕಳ್ಳಂಗಡಲೆ . . . ಕಚೋರ ಇವು ಸಮಾನ (ವಿಷವಿ. ೧೧); ಹಿರಿಮದ್ದಿನ ಬೇರು ಬನ್ನಿ ಸೊಂಡೆಬೇರು . . . ವಾತಾರ್ಥಿಕಾ ಇವೆಲ್ಲವಂ ಪರಿಹರಿಸುವುದು (ದ್ರಾಕ್ಷಾಚಿಮ. ೪-೯).
[ಹಿರಿ₂ (< ಪಿರಿದು₁) + ಮದ್ದು (< ಮರ್ದು)]

ಹಿರಿಮರ (ನಾ). ದೊಡ್ಡಮರ; ಮಹಾವೃಕ್ಷ: ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಂತೀದಿ ಹಿರಿಮರವೆ ನೀ ಎನ್ನ ಹರಮಲ್ಲನನು ಕಂಡಿದೆಯಾ (ಸಿದ್ಧಪು. ೫-೬). [ಹಿರಿ₂ (< ಪಿರಿದು₁) + ಮರ₁]

ಹಿರಿಮೆ 'ಪೆರ್ಮೆ' ನೋ.

ಹಿರಿಮೆಕ್ಕೆ (ನಾ). ಮೆಕ್ಕೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ: (ಕ).
[ಹಿರಿ₂ (< ಪಿರಿದು₁)+ ಮೆಕ್ಕೆ₂]

ಹಿರಿಯಏಲಕ್ಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಏಲಕ್ಕಿ: "ಗರ್ಭಸಂಭವ - ಹಿರಿಯ ಏಲಕ್ಕಿ" (ಓಷಧಿ. ೪೭). [< ಪಿರಿದು₁ + ಏಲಕ್ಕಿ]

ಹಿರಿಯಕಡವ (ನಾ). ಜಿಂಕೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ; ದೊಡ್ಡ ಸಾರಂಗ (?): "ಝುಲ್ಲೀ - ಜೀರುಂಡೆಯ ಹುಳು, ಹಿರಿಯ ಕಡವ" (ಓಷಧಿ. ೬೪).
[< ಪಿರಿದು₁ + ಕಡವ₂ (< ಕಡವ್₂)]

ಹಿರಿಯಕವಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬತ್ತ: "ಮಹಾಶಾಂಡೀ– ಹಿರಿಯಕವಳಿ" (ಓಷಧಿ. ೧೧೭). [< ಪಿರಿದು₁ + ಕವಳಿ₂ (< ಕಟವೆ)]

ಹಿರಿಯಕಳವಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮುಳ್ಳುಕಂಟಿ,— ಕವಮರಿಕೆ: "ಮಹಾಕಟಭಿಃ - ಹಿರಿಯ ಕಳವಿ" (ಓಷಧಿ. ೯೬).
[< ಪಿರಿದು₁ + ಕಳವಿ (< ಕಳವ್₁)]

ಹಿರಿಯಕಿತ್ರೀಳೆ (ನಾ). ಈಳೆಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಾಯಿ: "ಪಾರಿಖಂ - ಹಿರಿಯ ಕಿತ್ರೀಳೆ" (ಓಷಧಿ. ೯೭). [< ಪಿರಿದು₁ + ಕಿತ್ರೀಳೆ]

ಹಿರಿಯಕ್ಕ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಅಕ್ಕ: ಹಿರಿಯಕ್ಕನ ಚಾಳಿ ಮನೆಮಕ್ಕಳಿಗೆಲ್ಲ (ಗಾದೆ).
[ಹಿರಿ₂ (< ಪಿರಿದು₁) + ಅಕ್ಕ₁]

ಹಿರಿಯಗಿಡು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ: "ಮಹಾನೀರಕಃ -ಹಿರಿಯಗಿಡು" (ಓಷಧಿ. ೧೧೯). [< ಪಿರಿದು₁ + ಗಿಡು]

ಹಿರಿಯಚುಂಚು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ: "ನಿಶಾಂಃ-ಹಿರಿಯ ಚುಂಚು" (ಓಷಧಿ. ೮೭). [< ಪಿರಿದು₁ + ಚುಂಚು₁]

ಹಿರಿಯಣ್ಣ 'ಪಿರಿಯಣ್ಣ' ನೋ.

ಹಿರಿಯದುಪ್ಪಿ (ನಾ). = ಹಿರಿಯಕಡವ: "ರಾವುಃ - ಹಿರಿಯ ದುಪ್ಪಿ, ವಿಷಹರಮೃಗವು,ಇದನ್ನು ಹಿರಿಯ ಶರಭಮೃಗವೆನ್ನುವರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೭).
[< ಪಿರಿದು₁+ ದುಪ್ಪಿ]

ಹಿರಿಯನೆಲದಾವರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ: "ಪದ್ಮಮೂಲಃ - ಹಿರಿಯನೆಲದಾವರೆ" (ಓಷಧಿ. ೯೩). [< ಪಿರಿದು₁ + ನೆಲದಾವರೆ]

ಹಿರಿಯನೇಱಿಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೇರಳೆ; ದೊಡ್ಡ ನೇರಳೆ; ಜಂಬುನೇರಳೆ: "ರಾಜಜಂಬೂ - ಹಿರಿಯ ನೇಱಿಲ್" (ಓಷಧಿ. ೧೩೭).
[< ಪಿರಿದು₁ + ನೇಱಿಲ್]

ಹಿರಿಯಪುಂಡರೀಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ: "ಶ್ರೀಪುಷ್ಪೀ-ಹಿರಿಯ ಪುಂಡರೀಕ, ಲವಂಗದ ಕುಸುಮ" (ಓಷಧಿ. ೧೭೭). [< ಪಿರಿದು₁ + ಪುಂಡರೀಕ]

ಹಿರಿಯಪ್ಪ (ನಾ). ತಂದೆಯ ಅಣ್ಣ; ದೊಡ್ಡಪ್ಪ: ಚಿತ್ರವಿಸು ಹಿರಿಯಪ್ಪ ರಾಘವನತ್ತ ಹೋದನೋ (ರಾಶಿಶಾ. ೩೨-೧೭). [< ಪಿರಿದು₁ + ಅಪ್ಪ₁]

ಹಿರಿಯಬೆಲ್ಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ : ಇಂದ್ರಿಯಾ - ಹಿರಿಯ ಬೆಲ್ಲ" (ಓಷಧಿ. ೧೩). [< ಪಿರಿದು₁ + ಬೆಲ್ಲ?]

ಹಿರಿಯಮದ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ವರ - ವಿಳಂಗ . . . ಅಮರದುವಳ್ಳಿ ಮಡುವಾಗಲು, ಹಿರಿಯಮದ, ಸೀಸ" (ಓಷಧಿ. ೧೪೫). [< ಪಿರಿದು₁ + ಮದ]

ಹಿರಿಯಮದ್ದು 'ಹಿರಿಯಮರ್ದು' ನೋ.

ಹಿರಿಯಮರದವಲ್ಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ: "ಮಧುಫಲಾ-ಖರ್ಜೂರ, ಸಿಹಿಮಾದಲ, ಹಿರಿಯಮರದವಲ್ಲಿ, ಮದೆ, ಗುಂಜಿ" (ಓಷಧಿ. ೧೨೦).
[< ಪಿರಿದು₁ + ಅಮರದವಲ್ಲಿ (< ಅಮರ್ದುವಳ್ಳಿ)]

ಹಿರಿಯಮರ್ದು, ಹಿರಿಯಮದ್ದು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ: "ಅಶ್ವಗಂಧಾ-ಹಿರಿಯ ಮರ್ದು, ಇಂಗು"(ಓಷಧಿ. ೫). **ಹಿರಿಯಮದ್ದು**: "ಕೃಷ್ಣಗಂಧಿಕಾ-ಹಿರಿಯಮದ್ದು" (ಓಷಧಿ. ೬೯). [< ಪಿರಿದು₁ + ಮರ್ದು]

ಹಿರಿಯಮೆಕ್ಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೆಕ್ಕೆ : "ಗೋರುಂಬಾ-ಹಿರಿಯ ಮೆಕ್ಕೆ" (ಓಷಧಿ. ೫೧). [< ಪಿರಿದು₁ + ಮೆಕ್ಕೆ₂]

ಹಿರಿಯಯ್ಯ 'ಪಿರಿಯಯ್ಯ' ನೋ.

ಹಿರಿಯರಸಿ 'ಪಿರಿಯರಸಿ' ನೋ.

ಹಿರಿಯಸಿವನ್ನಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ :"ವರಾಂಗೀ - ಅರಿಸಿನ, ನಾಗದಂತಿ, ಹಿರಿಯಸಿವನ್ನಿ , ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳ" (ಓಷಧಿ. ೧೪೫).
[< ಪಿರಿದು₁ + ಸಿವನ್ನಿ (< ಸೀವನ್ನಿ)]

ಹಿರಿಯಸಿಹಿಗೆಣಸು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗೆಣಸು; ದೊಡ್ಡಗೆಣಸು: "ದೀರ್ಘವೃಂತಾ - ಹಿರಿಯ ಸಿಹಿಗೆಣಸು" (ಓಷಧಿ. ೭೭).
[< ಪಿರಿದು₁ + ಸಿಹಿಗೆಣಸು (< ಸೀಗೆಣಸು)]

ಹಿರಿಯಹಾಲುಗುಂಬಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುಂಬಳ; ದೊಡ್ಡ ಹಾಲುಗುಂಬಳ: "ಗೋರಕ್ಷೀ - ಹಿರಿಯ ಹಾಲುಗುಂಬಳ" (ಓಷಧಿ. ೫೦).
[< ಪಿರಿದು₁ + ಹಾಲುಗುಂಬಳ (< ಪಾಲ್ಗುಂಬಳ)]

ಹಿರಿಯಹಿಂಗುಳಪತ್ರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ದೀರ್ಘಪತ್ರಿಕಾ - ಒಂದೆಲೆಹೊನ್ನೆ, ಬಿಳಿಯ ಬಜೆ, ಲೋಯಿಸರ, ಹಿರಿಯಹಿಂಗುಳಪತ್ರ" (ಓಷಧಿ. ೭೭).
[< ಪಿರಿದು₁ + ಹಿಂಗುಳಪತ್ರ?]

ಹಿರಿಯಿಸು, ಹಿರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹರಡುವಂತೆ ಮಾಡು; ಪಸರಿಸು: ಮೊಲ್ಲೆಯನರಳಿಸಿ ಕಂಪವನು ಹಿರಿಯಿಸಿ ಮೆಲ್ಲನೆ ಬೀಸಿತು ಗಾಳಿ (ಚಂದ್ರವೀ. ೭೩-೯೨). **ಹಿರಿಸು**: ೨. ಇಲ್ಲವಾಗಿಸು; ಪರಿಹರಿಸು; ನೀಗು: ಡಗೆಯ ಹಿರಿಸು [ಪಾಠಾಂ. ಹಿಂಗಿಸು] ಪಾರ್ಥ ನೀನೆಂದನಾಗ (ತುರಂಗ. ೪೭-೩೪). ೩. (ತಲೆಕೆಳಗಾಗುವಂತೆ) ಸೀಳಿಡು: ಹಿರಿಸಿದನು ಧರಣಿಯಲಿ ಕಾಲಿನಲೊರಸಿದನು ನೋಟಕರ ಧರಣೀಸುರಜನದ ಹಾಹಾರವದ ರಹಿ ಮಸಗೆ (ಕುಮಾ.ಪ. ಓರಿ. ೨-೧೪೧). [ಹಿರಿ₁(< ಪಿರಿ₁) + - ಇಸು₃]

ಹಿರಿಯಾಚಲು 'ಪಿರಿಯಾಚಲ್' ನೋ.

ಹಿರಿಯುದ್ದರಿ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಪ್ರತಿಸ್ಪರ್ಧಿ,— ಎದುರಾಳಿ: ಧರ್ಮಸೇವಾಧುರೀಣ ಸುಬ್ಬಶ್ರೇಷ್ಠಿಯವರು ಕಳ್ಳಪೇಟೆ ಹಿರಿಯುದ್ದರಿ, ಕೊಡುಗೈ (ಹನ್ನೊಂದ. ೧).
[ಹಿರಿ₂ (< ಪಿರಿದು₁) + ಉದ್ದರಿ₂]

ಹಿರಿಯುಬ್ಬಣ 'ಪಿರಿಯುಬ್ಬಣ' ನೋ.

ಹಿರಿಯೆಲವ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಎಲವದ ಮರ; ದೊಡ್ಡದೂದಿಮರ: "ಮರುವಕಾಪಃ - ಹಿರಿಯೆಲವ" (ಓಷಧಿ. ೧೨೩). [ಹಿರಿ$_2$ (< ಪಿರಿದು$_1$) + ಎಲವ]

ಹಿರಿಯೇಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಮರುವಕಃ - ಮರುಗ, ಕಳಮಾವು, ಹಿರಿಯೇಲ" (ಓಷಧಿ. ೧೧೮). [ಹಿರಿ$_2$ (< ಪಿರಿದು$_1$) + ಎಲ?]

ಹಿರಿಯೇಲಕ್ಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಏಲಕ್ಕಿ; ದೊಡ್ಡ ಏಲಕ್ಕಿ: "ಫ್ಲತಾಚೀ - ಹಿರಿಯೇಲಕ್ಕಿ" (ಓಷಧಿ. ೫೨). [ಹಿರಿ$_2$ (< ಪಿರಿದು$_1$) + ಏಲಕ್ಕಿ]

ಹಿರಿಯೋಲಗ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ರಾಜಸಭೆ; ದೊಡ್ಡ ದರ್ಬಾರು : ದುಗುಡವೇಕ್ಕೆ ಮಗನೆ ಹಿರಿಯೋಲಗವನೀಯೆ (ಕುಮಾ.ಸ. ೧೨-೫೫). [ಹಿರಿ$_2$ (< ಪಿರಿದು$_1$) + ಓಲಗ$_1$]

ಹಿರಿಸು 'ಹಿರಿಯಿಸು' ನೋ.

ಹಿರಿಹಿಗ್ಗು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಹೆಚ್ಚು ಆನಂದ ಪಡು; ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸಂತೋಷಿಸು: ವಿಜಯದಿಂದ ಹಿರಿಹಿಗ್ಗಿದ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವಾದಿಗಳ ಹೃದಯವು ಉನ್ಮತ್ತವಾಗಿತ್ತು (ರಾಜವ. ೬೯); ಮದುವೆಯೆನಲು ಹಿರಿಹಿಗ್ಗುವರಲ್ಲವೆ ನಿನ್ನೀ ಹರೆಯದ ಕನ್ನೆಗಳು? (ನಕ್ಷ. ೨೮-೧).

ಹಿರಿಹಿರಿಹಿಗ್ಗು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಗಂಗೆಯ ತಾಯಿ ಇದನ್ನು ಕಂಡು ಹಿರಿಹಿರಿಹಿಗ್ಗಿ (ಸುವರ್ಣ. ೨೮); ಬೆನ್ನು ಚಪ್ಪರಿಸಿಕೊಂಡು ಹಿರಿಹಿರಿಹಿಗ್ಗಿದ (ಹುಚ್ಚುಪು. ೧೬).

[ಹಿರಿ$_2$(< ಪಿರಿದು$_1$) + ಹಿಗ್ಗು$_1$ (< ಹಿಳ್ಗು)]

ಹಿರಿಹಿಗ್ಗು$_2$ (ನಾ). ಅತಿಶಯವಾದ ಆನಂದ; ಹೆಚ್ಚು ಸಂತೋಷ: ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಗಾಳಿಗೋಪುರ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಹಿರಿಹಿಗ್ಗಿನಲ್ಲಿ ಮರೆಯುವುದೂ ಉಂಟು (ಶಿಕ್ಷದ. ೧೧೪).

[ಹಿರಿ$_2$ (< ಪಿರಿದು$_1$) + ಹಿಗ್ಗು$_2$ (< ಪಿರ್ಗು$_2$)]

ಹಿರಿಹುದ್ದರಿ (ನಾ). = ಹಿರಿಯುದ್ದರಿ: ಅಶೋಕನೂ ಕರೀಮನೂ ಹಿರಿಹುದ್ದರಿಗಳಾದರು (ಕಪಪು. ४-४೬). [ಹಿರಿ$_2$ (< ಪಿರಿದು$_1$) + ಹುದ್ದರಿ$_2$]

ಹಿರೀಕ (ನಾ). ಹಿರಿಯವನು; ದೊಡ್ಡವನು: ಏನೋ ಹಿರೀಕರ ಪುಣ್ಯ . . . ನಿಮ್ಮ ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಕಾಪಾಡುತಿದೀರಿ (ಮಲ್ಲಿ. ೨೬); ಒಳ್ಳೆ ಪ್ರಾಯದ ಮನುಷ್ಯ ಅನ್ಯಾಯವಾಗಿ ಕೆಟ್ಟು ಹಾಳಾಗಿ ಹೋಗುತಾನಲ್ಲಾ ಅಂತ ಕೇರಿಯ ಹಿರೀಕರಿಗೆ ತುಂಬ ವ್ಯಥೆಯಾಯಿತಂತೆ (ನಡದಾ. II, ೧೦೦೪). 'ಸರೀಕ' ಹೋ.

[ಹಿರಿ$_2$(< ಪಿರಿದು$_1$) + - ಕ$_3$]

ಹಿರೀಚಲು 'ಪಿರಿಯಾಚಲ್' ನೋ.

ಹಿರುಗ (ನಾ). ಲೂಟಿಮಾಡುವವನು: ಕುನ್ನಿ ಮರುಳಜೋಗಿ ಹೆಗ್ಗ ಹಿರುಗ ಬೊಮ್ಮಕನ್ನಕಸವ ಕಟಬಾಂಡ್ಯರೆನ್ನಿಸಿ ನಾಮವೆತ್ತಿಹಪರವಳಿದರ್ಗೆ ನಿನ್ನೊಲವುಂಟೆ ರಂಗೇಶ (ತತಸಾಂ. ೧೨-೬೫). [< ಹಿರಿ$_1$ (< ಪಿರಿ$_1$) + - ಗ$_2$]

ಹಿರುಡು (ನಾ). (?): ಓಟಕ್ಕೆ ನಾಣ್ಣುವನೆ ಒಂದಿಜಿವಾತನ್ ಹಿರುಡವನ್ (ಮೈಆಂ. ೧೯೧೬, ೧೩-೧೦: ೨೦೦). [?]

ಹಿರೇಕಣಿಗಲು (ನಾ).ಒಂದು ಬಗೆಯ ದೊಡ್ಡ ಜಾತಿಯ ಕಣಿಗಲು: ದೇವಗಂಗಿ, ಹಿರೇಕಣಿಗಲು, ನೇರಳಮಾವು, ದೀವರಿಗೆ, ಚಿಕ್ಕಕಮರಾಕ್‌ಮರ, ಕಾಡುಜೀರಕ (ಮೈಶಿಗಿ. ೩೮-೨೩೯). [< ಪಿರಿದು$_1$ + ಕಣಿಗಲು$_3$ (< ಕಣಗಿಲೆ$_1$)]

ಹಿರೇತಂಗಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಂಗಡಿಗಿಡ : ಸೀಮೇತಂಗಡಿ, ಹಿರೇತಂಗಡಿ (ಮೈಶಿಗಿ. ೧೯ ೩೩೮). [< ಪಿರಿದು$_1$ + ತಂಗಡಿ]

ಹಿರೇಮುತ್ತುಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮುತ್ತುಗದ ಮರ: ಆ ಚಕ್ರಂಗಳ ರೂಪು ಹಿರೇಮುತ್ತುಕದ ಪುಷ್ಪದೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರ್ಪುದು (ವಚಶಾ. II, ೧೭೮).

[< ಪಿರಿದು$_1$ + ಮುತ್ತುಕ (< ಮುಟ್ಟುಗ)]

ಹಿರ್ರನೆ 'ಹಿಬ್ಬನೆ' ನೋ.

ಹಿರ್ಗು 'ಪಿರ್ಗು$_2$' ನೋ.

ಹಿಲ, ಹೀಲ, ಹೀಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಚದುರನೊಡಲ ಕಾಯ ರುದ್ರಾಕ್ಷಿಯ ಮಾಡಿ ಬದನೆಯ ಕಾಯ ಲಿಂಗವನು ಮುದದಿಂ ಧರಿಸಿದ ಹಸ್ತತಾವಡವೆಂದು ಅದಚೊಳು ಹಿಲದ ಕಾಯ (ನಿಜಸಾಂ. ೧-೯೮); ಅರನೆಲ್ಲಿ ಹಿಲ ತಾಳ ಗರಚಿಗಳ್ (ರುಕ್ಮಾಂಗ. ೧೦-೩). **ಹೀಲ:** "ಬಂಗರಳಿಯನೆ ಹೀಲವಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೩೬-೧೬). **ಹೀಲೆ:** ಸರಲೆಯಿಂ ಹೂರಲೆಯಿಂ ಹಾಲೆಯಿಂ ಹೀಲೆಯಿಂ ತೊರಲೆಯಿಂ ನೇಲಿಯಿಂ ಹೊಂಗಿಯಿಂ . . . ಕಾಡಿಸೆದುದು (ನಂದಿಮಾ. ೧೩-೧೨). [?]

ಹಿಲಮೋಚಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ಕಲಂಬೀ, ಉಪೋದಕಾ, ಮೂಲಕಂ, ಹಿಲಮೋಚಿಕಾ, ವಾಸ್ತುಕಂ . . . ಚಿಲಿಕೆಸೊಪ್ಪು, ಚಕ್ರವರ್ತಿಕೆಸೊಪ್ಪು, ಈ ತರಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೪೮). [ಸಂ. ಹಿಲಮೋಚಿಕಾ]

ಹಿಲಾಲು, ಇಲಾಲ್, ಇಲಾಲಿ, ಇಲಾಲು, ಹಿಲ್ಲಾಲು (ನಾ). ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಎಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ನೆನೆಯಿಸಿ ಮಾಡಿದ ದೀವಟಿಗೆ; ಪಂಜು; ಕಕ್ಕಡ: ಸೂರಿಯಪಾನ ಚಾಮರಸಾಲು ಪಂಜುಗಳು ಹಿಲಾಲು ಓಲಗಿಸುವ ನಾನಾವಾದ್ಯ ಛಭಸದಿಂ (ಗೋಮಟೇ. ೧೬-೨೯); ಕರದ ವಿವಟ ಹಿಲಾಲುಗಳ ಭಾಸುರ ಜಗಂಜ್ಯೋತಿಗಳ ಕಾಂತಿಸ್ಫುರಿತ ಸೂರ್ಯಜ್ಯೋತಿಗಳ ಸಾಲುಗಳು ಬೆಳಬೆಳಗೆ (ಆನಂದಾ. ೧-೨೪-೩೫); ದಕ್ಷಿಣಹಸ್ತದಿ ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುತ್ತಿದೆ ಉರಿವ ಹಿಲಾಲು (ಕೋಗಿಲೆ. ೭४-೧). **ಇಲಾಲ್:** (೩). **ಇಲಾಲಿ:** ತೇರಿನ ಮುಂದೆ ಇಲಾಲಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ಹೋಗುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ). **ಇಲಾಲು:** ಖಾನಾ ಓಲಗದವರು, ಒಂದು ಜೋಡಿ ತಾಫೆದವರು, ಇಲಾಲುಗಳು . . . ಕಳುಹಿಸಬೇಕೆಂದು ಅಪ್ಪಣೆಯಾಯಿತು (ಮಾಮರಾ. ೬೫). **ಹಿಲ್ಲಾಲು:** ಅದೇನು ಉತ್ಸವ . . . ಹತ್ತಿಪ್ಪತ್ತು ಹಿಲ್ಲಾಲುಗಳು ಉರಿಯುತ್ತಿವೆ (ಚಿಟ್ಟಪೂ. ೧೨). [<— ಆರ. ಮರಾ. ಹಿಲಾಲ್]

ಹಿಲುಕು, ಹಿಳುಕು$_2$ (ನಾ). ಭಾಗ; ಚೂರು: ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿಯ ಹಿಲುಕುಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಒಗ್ಗರಣೆಗೆ ಹಾಕು (ರೂಢಿ). **ಹಿಳುಕು$_2$:** ಬೀಜದ ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿಯ ಹಿಳುಕುಗಳನ್ನು ಸೀಳಿದರೆ ಮೊಳಕೆ ಬಂದಿರುವುದು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಣಸುತ್ತದೆ (ತರಚ. ೩೦). [?]

ಹಿಲ್ಲಾಲು 'ಹಿಲಾಲು' ನೋ.

ಹಿಲ್ಲುಗಾಚಿಕೆ (ನಾ). ಮೋಸಗಾರಿಕೆ; ಕಪಟ: ಹದಿರು ಹೋರಟೆ ಠಕ್ಕು ಹಿಲ್ಲುಗಾಚಿಕೆ ಗನ್ನಗದುಕು . . . ವೇಶ್ಯಾಸುದತಿಯರೊಳಗಿರುತಿಹವು (ಚಂಪ್ರಸಾಂ. ೧೪-೮೫). [ಹಿಲ್ಲು$_1$ (IP <— ಮರಾ . ಹಿಲ್ಲಾ = ಯುಕ್ತಿ) + - ಕಾಜ + - ಇಕೆ]

ಹಿಲ್ಲೋಲ (ನಾ). ಹುಚ್ಚಾಟಿಕೆ; ವಿಚಿತ್ರವರ್ತನೆ: ಹೆಂಡತಿ ಮಕ್ಕಳ ಉಲ್ಲಾಸ ಹಿಲ್ಲೋಲದಲ್ಲಿಯೂ ವಿಚಾರಪರಮುಖಿಹೊತ್ತು ನೋಡಿದ ಪ್ರಥಮವೆ ವೈದ್ಯನಾಥ ಸಂಶಯಪರಿಚ್ಛೇದಮಾಡಿಬಿಡುವ ಹಾಗೆ . . . ಎಂದ (ಸುಬ್ಬಾ. ೧೧೩). [ಸಂ.]

ಹಿಲ್ಲೋಲಿತ (ನಾ). ಸ್ವಚ್ಛಂದವಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಶಕುಂತಲೆ ಅಲ್ಲಿಯ ತರುಲತೆಗಳ ಕೂಡಕೂಡ ನವಯೌವನದಲ್ಲಿ, ದೇಹಮನಗಳಲ್ಲಿ ಹಿಲ್ಲೋಲಿತಳಾಗಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತಿದ್ದಳು (ನಿಬಂಧ. I ,೩೮೧). [ಸಂ.]

ಹಿವ (ನಾ). ಹಿಮ; ಮಂಜು: "ಹಿವಂ ಹಿಮಮಕ್ಕುಂ" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೨೬); ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರಂ -- ಅಮರೀ -- ಅವರಿ . . . ಹಿಮ — ಹಿವ (ಶಮದ. ೨೬೩ ಪ್ರಯೋ); ಬಿಸಿಲ ಜಳಕ್ಕೆ ಬಾಡದ ಬೆಳ್ದಿಂಗಳ ಹಿವಕ್ಕೆ ಕೋಡದ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೧೧-४). [< ಸಂ. ಹಿಮ]

ಹಿವಗದಿರ (ನಾ). ತಂಪಾದ ಕಿರಣಗಳುಳ್ಳವನು; ಚಂದ್ರ: "ಜೊನ್ನದಲಂ . . . ಹಿವಗದಿರಂ, ಕಟ್ಟಲೆವಣಿ, ತಿಂಗಳ್ - ಈ ೨೦ ಚಂದ್ರನ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೨-೨೩); ಕಂದನರ್ದೆಯೊಳ್ ತಾಳ್ದಂ ಹಿವಗದಿರನೆಂದೊಡಿನ್ನುಳಿದವರೇನಂ ಪೊಗಬಲಾರ್ಪರ್ (ಕಬ್ಬಿಗಕಾ. ೧೨೨); ನಗೆಮೊಗವೆಂಬ ಹಿವಗದಿರನಂ ಸಾರ್ದು ಕಳೆದು (ಸೌಂದಪು. ೧೩-೨೮).

[ಹಿವ + ಕದಿರ್$_2$ + - ಅ$_7$]

ಹಿಶೆ 'ಹಿಸ್ಸೆ' ನೋ.

ಹಿಷಾರೆ 'ಇಷಾರೆ' ನೋ.

ಹಿಸಕು 'ಪಿಸುಂಕು' ನೋ.

ಹಿಸಿ 'ಪಿಸಿ$_1$' ನೋ.

ಹಿಸಿಕ, ಹಿಸುಕ (ನಾ). ಒಡೆಯುವವನು; ಸೀಳುವವನು: ಇಕ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ - ಕರಿಕಂ, ಅಸಿಕಂ, (ರಸಿಕಂ) ಹಿಸಿಕಂ, ಬಾರಿಕಂ (ಶಮದ. ೬.೨೦೩ ಪ್ರಯೋ). **ಹಿಸುಕ:** ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಮೌನಿಗಳು ಪರಸಂಧಾನರಲ್ಲಿ ಹರಲ್ಲದೆ ಹೀನ ಹಿಸುಕರು ಹಿಂಸೆಪಾತಕರೇನು ಇಲ್ಲ (ಶರಲೀ. ೧೬೭-೫). [ಹಿಸಿ (< ಪಿಸಿ$_1$) + - ಕ$_1$]

ಹಿಸಿಕು 'ಪಿಸುಂಕು' ನೋ.

ಹಿಸಿತಿನ್ (ಕ್ರಿ). ಹರಿದು ತಿನ್ನು: ಈ ಉಭಯದ ಮಾರ್ಗ ಅಱಿವ ಅಱಿವಿಂಗೆ ಹಿಸಿ [ಪಾಠಾಂ. ಹೇಸಿ]ತಿಂಬ ಕರಣಕ್ಕೆ ಒಡಗೂಡಿದ ಸ್ನೇಹ ಉಂಟೆ (ಸಕಪ.ಕ. II. ೬೩೭-೧೫೧೦); ಕಾಲ ಹಿಸಿತಿಂಬ ಶಂಕೆಯಿಂದಾ ಪಾದರಕ್ಷೆಗೆ ತೈಲಮಂ ಮೊದಲ ತೀಡುವಂತೆ (ಚೀರಮ. ೧-೨೩). [ಹಿಸಿ (< ಪಿಸಿ$_1$) + ತಿನ್]

ಹಿಸುಕ 'ಹಿಸಿಕೆ' ನೋ.

ಹಿಸುಕು$_1$ 'ಪಿಸುಂಗು' ನೋ.

ಹಿಸುಕು$_2$ (ನಾ). ಅಮುಕುವಿಕೆ; ಒತ್ತುವುದು: "ಮ್ರದ್,ಮ್ರದಿ:, ಮ್ರದನಂ, ಮ್ರದನೀಯಂ, ಮ್ರನ್ನಂ, ಮ್ರಾದ್ಯಂ - ಈ ೬ ಹಿಸುಕು" (ಶಾಶಕ್ಕ. ೧೩೫). [< ಪಿಸುಂಕು]

ಹಿಸುಗು$_1$ 'ಪಿಸುಂಕು' ನೋ.

ಹಿಸುಣ$_1$ 'ಪಿಸುಣ್' ನೋ.

ಹಿಸುಣ$_2$ 'ಪಿಸುಣ$_2$' ನೋ.

ಹಿಸುಣತೆ 'ಪಿಸುಣತೆ' ನೋ.

ಹಿಸುಣಾಡು 'ಪಿಸುಣಾಡು' ನೋ.

ಹಿಸುಣಿಕೆ (ನಾ). ಚಾಡಿಹೇಳುವುದು; ಚಾಡಿಕೋರತನ: ಹರಿಯ ಹಿಸುಣಿಕೆಯವರ ಚಿತ್ರವ ಬೆರಸಿ ವೈರವ ಬೆಳಸಿ ಬಂದರು (ಕುಪ್ಪಾಭಿ. ೧-೧೯).

[ಹಿಸುಣ (< ಪಿಸುಣ) + - ಇಕೆ]

ಹಿಸುಣಿಗ 'ಪಿಸುಣಿಗ' ನೋ.

ಹಿಸುಣು 'ಪಿಸುಣ್' ನೋ.

ಹಿಸೆ 'ಹಿಸ್ಸೆ' ನೋ.

ಹಿಸ್ಸೆ, ಹಿಶೆ, ಹಿಸೆ (ನಾ). ಪಾಲು; ಭಾಗ: 'ಕೆರೆ ಕೆಳಗಣ ಸರಕಾರದ ಹಿಸ್ಸೆ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಕಂಠೀರಾಯ ಯಿಂನೂರ ಐವತ್ತು ವರಹಾದ ಭೂಮಿಯಂನ್ನು ನಿರುಪಾಧಿಕ ಸರ್ವಮಾನ್ಯವಾಗಿ ನಡಸಿಕೊಂಡು ಬರುವಂತೆ . . . ಅಪ್ಪಣೆ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟುಯಿದೆ (ಮೈಅಂ. ೧೯೩೭.೩೬ ಇ. 1628); ಒಂದು ಹಿಸ್ಸೆ ದವಸ ಎರಡು ಹಿಸ್ಸೆ ನಗದು ಸಹಾ ಕೊಡುವದು (ಮುಹಾಪಂ. II. ೭೭); ನಿನ್ನ ಹಿಸ್ಸೆ ನೀ ತಗೊಂಡು ಹೋಗು (ಕಾನೂರು. ೨೭೩). **ಹಿಶೆ:** ನಮ್ಮೊಳಗೆ ಹಿಶೆಯಾಗಲೇಬೇಕೆಂದು ತೀರ್ಮಾನವಾಯಿತು (ಕುರುಕಾ. ೧೫೩). **ಹಿಸೆ:** ಪರಮೇಶ್ವರಯ್ಯನ ಮನೆ ಹಿಸೆಯಾಯಿತು (ಸ್ವಪ್ನಪೂ. ೫); ದನಕರುಗಳ ಹಿಸೆಯಾಯಿತು (ಅಲ್ಪವಿ. ೯೯). [<— ಅರ.ಹಿಂ. ಮರಾ. ಹಿಸ್ಸಾ]

ಹಿಸ್ಸೆದಾರ (ನಾ). ಪಾಲುಗಾರ; ಭಾಗಸ್ಥ: ಇನ್ನು ಕೆಲವೇ ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಆ ಕಂಪನಿಯ ಹಿಸ್ಸೆದಾರರು ದಿವಾಳಿಯಾಗುತ್ತಾರೆ (ಪಂಜಪಂ. ೨೦೫). [ಹಿಸ್ಸೆ + - ದಾರ$_1$]

ಹಿಳಕು 'ಪಿಳ್ಕು' ನೋ.

ಹಿಳಗು 'ಪಿಳ್ಗು' ನೋ.

ಹಿಳಲು 'ಪಿಣಿಲ್$_3$' ನೋ.

ಹಿಳಿ$_1$ 'ಪಿೞಿ' ನೋ.

ಹಿಳಿ$_2$ 'ಪಿಳಿ$_2$' ನೋ.

ಹಿಳಿಕು 'ಪಿಳ್ಕು' ನೋ.

ಹಿಳಿಲ್ 'ಪಿಣಿಲ್$_3$' ನೋ.

ಹಿಳಿಲು$_1$ 'ಪಿಣಿಲ್$_3$' ನೋ.

ಹಿಳಿಲು$_2$ (ನಾ). ದನಗಳಿಗೆ ತಿನ್ನಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೇವು (?): ಹುರುಳಿ, ಹೊಟ್ಟು, ಹಿಳಿಲು, ಇಂಥ ಖರ್ಚಿನ ಬಾಬ್ತು ಇಲ್ಲದೆ ಬಿಟ್ಟಿ ದೊರೆಯುವ ಸರಾಯಿಯಿಂದಲೇ ಹೋರಿಗಳು ಖಂಡಗಟ್ಟುವುದಾದರೆ. . . ಧರ್ಮ, ನೀತಿ ಯಾರಿಗೆ ಬೇಕು? (ಜಲಮು. ೧೬೭).

[?]

ಹಿಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸುರಿಸು; ಸೂಸು: ಕೊಳಲಿನ ಸರಗಳು . . . ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ನರ್ತಿಸುತ್ತಾ ಬಗೆಬಗೆಯ ರಸವನ್ನು ಹಿಳಿಸುತ್ತಿವೆ (ಗೋಕಸಂ. VI. ಮುನ್ನುಡಿ).

[ಹಿಳಿ$_1$ (< ಪಿೞಿ) + - ಸು$_1$]

ಹಿಳುಕು$_1$ 'ಪಿಳ್ಕು' ನೋ.

ಹಿಳುಕು$_2$ 'ಹಿಲುಕು' ನೋ.

ಹಿಳುಕುಗಱಿ (ನಾ). ಬಾಣದ ತುದಿಗೆ ಕಟ್ಟಿರುವ ಗರಿ : ಪ್ರಳಯದಿವಸದ ಪಟುವವನೀ ಹಿಳುಕುಗಱೆಯೊಳುದಿಸಿದುದೊ (ಕುಪ್ಪಾಭಿ. ೪-೧೯); ಹಳಚುತಿರ್ದವಖಂಡಿತಾಸ್ತ್ರದ ಹಿಳುಕುಗಱಿಗಳೆಯಲುಗು [ಪಾಠಾಂ. ಗಳುಗುಡಿಯಿಱಿದು, ಗಣೆ ಗಱಿಯಲುಗು] ಹೊದಿಸಿದವವನಿಮಂಡಲವ (ತೊರಾ. ೬-೨೫ ೧೫). [ಹಿಳುಕು$_1$ (< ಪಿಳ್ಕು) + ಗಱಿ]

ಹಿಳುಕುಗೆನ್ನೆ (ನಾ). ಶರಸಂಧಾನ ಮಾಡುವಾಗ ಬಾಣದ ಗರಿಯ ಭಾಗ ಅಥವಾ ಹಿಂಭಾಗ ಸೋಕಿದ ಕೆನ್ನೆ (?): ಹಿಳುಕುಗೆನ್ನೆಯ ಹೂಗರುಮೋಚೆಯ ಬಿಗಿದ ಹುಬ್ಬುಗಳ ಕಳಶಜನ ಸುತನೊಡಿದನು (ಕುಪ್ಪಾಶ. ೭ ೫೩).

[ಹಿಳುಕು$_1$ (< ಪಿಳ್ಕು) + ಕೆನ್ನೆ]

ಹಿಳುಗಾಡಿಸು 'ಪಿಳುಗಾಡಿಸು' ನೋ.

ಹಿಳುಹು (ಕ್ರಿ). ನಾಶಮಾಡು: ಧೀರ ವಿಟರು ಎಂಬ ಸಾರಮಾತ್ರವನೆಲ್ಲ ಹೀರಿ ಹಿಳುಹಿ ನಾವು ಬಿಸುಡೆ (ಅಮುಸಾಂ. ೩-೯೦). [< ಹಿಳಿ$_1$ + - ಹು$_1$ (< - ಪು$_1$)]

ಹಿಳ್ಕಂಬು (ನಾ). ಗರಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬಾಣ: ಕಾಳ್ಕಿಚ್ಚು ಸುತ್ತುರಿಯ ಹಿ[ಪಾಠಾಂ. ಹೇ]ಳ್ಕಂಬು ತಾಗುತಿರೆ (ಕುಮಾರಾ. ೧೩-೨೦). [ಹಿಳ್ಕು (< ಪಿಳ್ಕು) + ಅಂಬು$_2$]

ಹಿಳ್ಕು 'ಪಿಳ್ಕು' ನೋ.

ಹಿಳ್ಗು$_1$ 'ಪಿಳ್ಗು' ನೋ.

ಹಿಳ್ಗು$_2$ 'ಪಿರ್ಗು$_2$' ನೋ.

ಹಿಳ್ಳನೆ (ಅ). ಕೂಡಲೆ; ತಟ್ಟನೆ: (೬). [ಹಿಳ್$_0$ + - ಅನೆ$_1$]

ಹಿಳ್ಳಯಿಸು, ಹಿಳ್ಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅಗಲಿಸು; ಬಿರಿಯಿಸು: ಆ ಪ್ರಶ್ನಮಾಲಿಕೆಗೆ ನಾಚಿಕೆಪಟ್ಟುಕೊಂಡು ತುಟಿ ಹಿಳ್ಳಯಿಸಿ ನಗುತ್ತಾ ಪೀಂಚಲು ಹೇಳಿದಳು (ಮಲೆಮ. ೨೨೩). **ಹಿಳ್ಳಿಸು:** ಹೇಷಾರವದಿ. . . ರೋಷಾಗ್ನಿ ನೇತ್ರ ಜ್ವಲಿಸಿ ಹಿಳ್ಳಿಸಿ ನಾಸಿಕದ್ವಯ್ಗಳನಿಸಿ (ಪ್ರಸಭಾ. ೫೨-೩). [? + - ಇಸು$_1$]

ಹಿಳ್ಳಿ, ಹಿಳ್ಳ$_2$ (ನಾ). ಕೊಂಬೆ; ರೆಂಬೆ; ಟೊಂಗೆ: 'ಹಿಳ್ಳಿಯೊಡೆ' ಪರಾ. ಹಿಳ್ಳೆ$_2$: 'ಹಿಳ್ಳೊಡೆ' ಪರಾ. [?]

ಹಿಳ್ಳಿಯೊಡೆ, ಹಿಳ್ಳೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಕವಲೊಡೆ; ರೆಂಬೆಯೊಡೆ: "ಅಪ್ರಕಾಂಡ:, ಸ್ತಂಭ:, ಗುಲ್ಮ: — ಈ ೩ ಹಿಳ್ಳಿಯೊಡೆದು ಬೆಳೆದ ತೃಣಧಾನ್ಯಂಗಳು" (ನಾಚಿರಾ. ೧೦೫). **ಹಿಳ್ಳೊಡೆ:** ೨. ಗುಂಪು ಚದುರು: ಸಿಗುರೆದ್ದ ರೋಮಂ ಕವಿಱಿ ಮೆಳ್ಳಿಸುವ ಕಣ್ಣುದಾಡೆಗಳೆಂದ ಕಿಡಿಯುದುರೆ ಹಿಳ್ಳೊಡೆದು ಹಿಂದೆ ಮರಳ್ದಕ್ಕಲಂ ಪೀವಿಪರಿದುದು ಬೇಂಟೆಕಾಜರೊಳಗೆ (ಪಟಕಾ. ೬-೧೧). [ಹಿಳ್ಳಿ + ಒಡೆ$_1$]

ಹಿಳ್ಳಿಸು 'ಹಿಳ್ಳಯಿಸು' ನೋ.

ಹಿಳ್ಳು 'ಪಿಳ್ಳೆ' ನೋ.

ಹಿಳ್ಳೆ$_1$ 'ಪಿಳ್ಳೆ' ನೋ.

ಹಿಳ್ಳೆ$_2$ 'ಹಿಳ್ಳಿ' ನೋ.

ಹಿಳ್ಳೆಗಾಲ್ 'ಪಿಳ್ಳೆಕಾಲು' ನೋ.

ಹಿಳ್ಳೆಗಾಲ (ನಾ). ಬಡಕಲಾದ ಕಾಲುಳ್ಳವನು: ಬಹುಪ್ರೀಹಿಗೆ - ಕಡುಚಾಗಿ ಹಿಳ್ಳೆ [ಪಾಠಾಂ. ಪಟ]ಗಾಲಂ, ನಿಡುಮೂಗಂ (ಶಮದ.ಮ. ೧೭೭ ಪ್ರಯೋ).

[ಹಿಳ್ಳೆಗಾಲ್ (< ಪಿಳ್ಳೆಕಾಲು) + - ಅ$_7$]

ಹಿಳ್ಳೆಗಾಲು 'ಪಿಳ್ಳೆಕಾಲು' ನೋ.

ಹಿಳ್ಳೊಡೆ 'ಹಿಳ್ಳಿಯೊಡೆ' ನೋ.

ಹಿಳ್ಳೊಡೆಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕವಲೊಡೆಯುವಂತೆ ಮಾಡು: ಕುದುರೆಯ ಹಿಂಡ ಹಿಳ್ಳೊಡೆ [ಪಾಠಾಂ. ಹಿಂಡೊಡೆ]ಯಿಸಿದನು ಬಂದು ಕದುಬುವ ಕಾಲುಪಾಯಕರ ಮದೆಗೆಡಹಿದನು (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೩-೧೩). [ಹಿಳ್ಳೊಡೆ (< ಹಿಳ್ಳಿಯೊಡೆ) + - ಇಸು$_1$]

ಹಿಚ್ಚನೆ, ಹಿರ್ರನೆ (ಅ). ಅತಿಶಯವಾಗಿ; ಹೆಚ್ಚಾಗಿ. **ಹಿರ್ರನೆ.**

ಹಿಚ್ಚಹಿಚ್ಚನೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಹಿಚ್ಚಹಿಚ್ಚನೆ ಹೀರಿ ಮುನಿಸುತ ಸುಜ್ಜಸುಜ್ಜನೆ ಸುರಿದು ರುಧಿರವ ಪಚ್ಚಪಚ್ಚನೆ ತೇಗುತಿರ್ದವು ಡಾಕಿನಿವ್ರಾತ (ಮದೇಪು. ೩ ೭೪). ಹಿರ್ರನೆಹಿಗ್ಗು = ಬಹಳವಾಗಿ ಸಂತೋಷಿಸು: ಕೊಂಡಾಡಿದಡೆ ಹಿರ್ರನೆ ಹಿಗ್ಗುವರು (ವೀಾಹತ. ೨೬-೨೩). [? + - ಅನೆ$_1$]

ಹೀಟಿ 'ಪೀಟಿ' ನೋ.

ಹೀಂಗೆ 'ಇಹಗೆ' ನೋ.

ಹೀಕರಣೆ (ನಾ). ಜುಗುಪ್ಸೆ; ಹೇವರಿಕೆ: ಈ ಹುರುಳಿಸಾರು, ಹಲಸಿನ ಬೇಳೆ ಸೌತೆಕಾಯಿಹುಳಿ - ತಿಂದು ಹೀಕರಣೆ ಬಂದಿತು (ಪುರಮ. ೧೨೪).
[ಹೀಕರಿಸು + - ಅಣೆ$_4$]

ಹೀಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೀಯಾಳಿಸು; ಅಲ್ಲಗಳೆ; ತಿರಸ್ಕಾರಮಾಡು: ಹೀಕರಿಸಿದಭಿಮನ್ಯು ಪರಿಘದಿಂ ಖಡ್ಗದಿಂ ಕೆಡಪಿದನು ರಿಪುಬಲಗಳ (ತುರಂಗ. ೫೨-೩೪); ನಾರಿಯರು ನಡನಡುಗಿ ಆಕರಿಸಿ ಹೀಕರಿಸಿ (ಜನಮು. ೧೫-೪೩); ನನ್ನನ್ನು ಕಂಡು ಹೀಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲವೆ? (ದೇವಪು. ೯೯೧). [? + - ಇಸು$_1$]

ಹೀಗಳೆ (ಕ್ರಿ). ಅಲ್ಲಗಳೆ; ತಿರಸ್ಕಾರಮಾಡು: ಸರಸದಿಂದಲಿ ತಪ್ಪುಯಿರ್ದೊಡೆ ಜರಿದು ಹೀಗಳೆಯದಲೆ ತಿದ್ದುತ ಕರುಣವಿಟ್ಟಿದನೋದಿ (ಯತೋರ. ೬); ನನ್ನ ಮಾತನ್ನು ಹೀಗಳೆಯ ಬೇಡಿರಿ (ಬಿಟ್ಟಿಪೂ. ೫೪). [ಹೀ$_6$ + ಕಳೆ$_1$]

ಹೀಗೆ 'ಇಹಗೆ' ನೋ.

ಹೀಚು$_1$, ಹೀಸು (ಕ್ರಿ). ೧.ಧ್ವಂಸ ಮಾಡು; ದಮನಮಾಡು: ಕೀಚಕ ಮೊದಲವನನುಜರನೆಲ್ಲ ಹೀಚಿ ಬಿಸಾಡಿದ ಮಹಿಮನೆ (ಪುರಂದ. ४-३೮-೨); ಉಚಿತಾಸ್ತ್ರದಿಂ ಗೋಚಿದಂ ಹೀಚಿದಂ ಯಸುರಾರಿಯಹಿತಾಸ್ತ್ರವ (ಜನಮು. ೨೯-೪೯); ಹೀಚಿದನು ಜನರಂಗ ವಾಲಯ ಗೋಚಿದನು (ಬಿಜ್ಜಪು. ೬೭-೧೮). ೨. ನೀಳವಾಗಿಸು; ಹಿಗ್ಗಿಸು: ಕೈಗಳನ್ನು ಹೀಚಿದ, ಕಾಲುಗಳನ್ನು ಚಾಚಿದ (ಮೇದಿಪು. ೬೦); ವಸಂತ ಇಡೀ ಮೈಯನ್ನೇ ಹೀಚಿ ತುದಿಗಾಲ ಮೇಲೆ ನಿಂತನು (ಗಂಮಾಯಿ. ೭೦). ೩. ಪ್ರಯಾಸಪಡು; ಕಷ್ಟಪಡು: ಇನ್ನು ನಾನು ತಾಳಿಕಟ್ಟುವ ತನಕ ಅದನ್ನು ಹೀಚಿ ಕಾರ್ಯಗತ ಮಾಡ್ತೀನಿ (ಮಾಮನ. ೧೧೦). **ಹೀಸು**: ಚಂಚುಗಳಿಂದ ನಖದಿಂದಲುಭಯ ಪಕ್ಕಗಳಿಂದಲಿ ಬಾಸುತಂ ಹೀಸುತಂ ಮೂಸುತಂ ಮುಸುಕಲು (ಜನಮು. ೩೫-೧೫); ಹಾವ ಹಿಡಿದು ಹೀಸಿ ಕರಹುಸಿ ಹೂಜೆಯ ಹೇವಗೇಡಿ ಹೈಯೆಂದವರವೋವೊ ಹೊರೆದವೆ (ಶತಸಾಂ. ೭೮-೧೦೦). [< ಪಿಂಜು$_1$]

ಹೀಚು$_2$ 'ಪೀಚು$_2$' ನೋ.

ಹೀಚುಗಾಯಿ (ನಾ). ಬಲಿಯದಿರುವ ಕಾಯಿ; ಎಳೆಯ ಕಾಯಿ: ಹುಡುಗರು ಹೀಚುಗಾಯಿಗಳನ್ನೇ ಕಿತ್ತು ಹಾಳುಮಾಡಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ).
[ಹೀಚು$_2$ (< ಪೀಚು$_2$) + ಕಾಯಿ$_4$ (< ಕಾಯ್$_4$)]

ಹೀದೆ (ನಾ). ಸಾರವು ಹೀರಿಹೋದುದು; ಹಿಪ್ಪೆ; ಸಿಪ್ಪೆ: ಅವಳ ಬಾಳ ಹಿಂಡಿ ಹೀರಿ ಆಸೆ ಹೀದೆಯುಳಿಸಿತನ್ನ (ಗಗೀಶ. ೮೯-೧೦); ಅಗಿದು ಉಗಿದ ಕಬ್ಬಿನ ಹೀದೆಯಂತೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿತ್ತಂತೆ (ಕಟಕ. ೨೪). [< ಪೀರ್]

ಹೀನ (ಗು). ೧. ಕೀಳಾದ; ಅಲ್ಪವಾದ: ನಾನಾಪರಿಯಲಿ ಮೋಹ ಮಾಡದಿರು ಹೀನ ಮೂತ್ರದ ಕುಳಿಯಲ್ಲಿ (ಪುರಂದ.ಧಾ. ೨-४೯-೧); ಪ್ರಭುಗಳೆ ನಾನು ಹೀನತಂತ್ರಗಳನ್ನು ಎಸಗುವುದಿಲ್ಲ (ತ್ರೀರಾಯ. ೨೦೫). ೨. ಕೆಟ್ಟ; ದುಷ್ಟ. ೩. ತೊರೆದ; ತ್ಯಜಿಸಿದ: 'ಹೀನಧ್ರುವ'ಪರಾ. ೪.ಇಲ್ಲದಿರುವ; ಊನವಾದ. (ನಾ). ೫. ಕೆಟ್ಟುದು: ನಾ ಹಿಂದೆ ಮಾಡಿದ ಹೀನಂಗಳೆಲ್ಲವ ತಂದು ಮುಂದಿಳುಹಲು ನಿಮಗೆ ಹಾನಿ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೨೮-೫೪); ಮನುಷ್ಯನು ಒಳಿತು ಹೀನಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಬಲ್ಲನು (ಮುಂಬಯಿ.४-೧४). ೬. ಕಳಪೆಯಾದುದು; ಕೀಳಾದುದು: ಗತ್ತೆಯ ಹೊಲ ಹೀನ ಗೊಡ್ಡುಹೆಂಡತಿ ಹೀನ (ಇಂಚಾವ. ೯೭-೭೫). ೭. ಕೀಳುಮನುಷ್ಯ; ಅಲ್ಪವ್ಯಕ್ತಿ: ವನನಾಗಾರಿಯನಾಂತ ದಂತಿಶಿಶುವೋಲ್ ದಿಗ್ದಂತಿಯೊಳ್ ಪೋರ್ದ ಹೀನನವೋಲ್ . . . ನೀಡಿಲ್ಲದಳ್ಕಾಡುಗುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೨೭); ಹೀನರೊಳ್ ನಾನತಿಹೀನನಾಗಿ ಅಭಿಮಾನಿಯಾಗಿ ಕಾಲಕಳೆದೆನಲ್ಲ (ಪುರಂದ.ಧಾ. ೨-४೧-೧). [ಸಂ.]

ಹೀನಗುಣ (ನಾ). ನೀಚಸ್ವಭಾವ; ಕೆಟ್ಟಗುಣ: ಎನ್ನ ಹೀನಗುಣಗಳನೆಲ್ಲ ಮನ್ನಿಸಿ ಸಲಹೊ (ಪುರಂದ. ४-೧೨೬-೩); ಹೀನಗುಣವಿನಿತಿರದ . . . ಶಿಷ್ಯನ ಶಿರದ ಮೇಲೆಯು ತಮ್ಮ ದಕ್ಷಿಣಕರವ ಚಾಚುತಲಿ (ಗಗಶಾ. ೨-೨೯). [ಸಂ.]

ಹೀನಜಾತಿ (ನಾ).೧. ಕೀಳುಜಾತಿ. ೨. ಕೀಳುಜಾತಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು: ಗತಿಗೆಟ್ಟು ಹೀನಜಾತಿಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿದೊಡೆ ಸ್ವೈರಿಸಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೦-೩೯). [ಸಂ.]

ಹೀನತನ (ನಾ). ಕೀಳುತನ; ಕೆಟ್ಟತನ: ದಾನಿಗೆ ದೀನತನವೇಕೆ ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಹೀನತನವೇಕೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ४४३). [ಹೀನ + - ತನ]

ಹೀನತೆ (ನಾ).= ಹೀನತನ: ನಿನ್ನ ಪುಣ್ಯದಿಂದಂ ನೀರೇಜಾನನೆಯಾಂ ದೊರಕೊಂಡಂ ಹೀನತೆಯಂ ಬಿಸುಡು ಮೋಹದಿಂ ಕೂಡೆನ್ನೊಳ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ४-೨೫೬); ಪೆರರೆದುರ್ ಸ್ವಪ್ರಶಂಸೆಯ ಹೀನತೆಯನಿನಿತು ಲೆಕ್ಕಿಸದೆ ನೋಡುತಿರ್ದಳು ಕನ್ನೆ (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೧೫-೫೨೨).
[ಸಂ. ಹೀನತಾ]

ಹೀನತ್ವ (ನಾ). ಕೀಳುತನ: ನಾನಾ ಜನ್ಮದಿ ಬಹು ಯೋನಿವಮುಖದಿ ಬಾಹೊ ಹೀನತ್ವವನು ನೀನು ಕಳೆಯಲಾಪೆಯ (ಕನಕ. ೯೩-೧). [ಸಂ.]

ಹೀನದೈವ (ನಾ).ಕ್ಷುದ್ರದೈವ; ಕೀಳುದೇವರು: ಹೀನದೈವಗಳ ನಂಬಿದ ಜನರಿಗೆ ತನ್ನ ಜ್ಞಾನದಿಂದಲಿ ಹರಿಯ ತೋರಿದ (ಪುರಂದ.ಧಾ. ೧-೭ ೧). [ಸಂ.]

ಹೀನಧ್ರುವ (ನಾ). ಮೈಮೇಲೆ ಧ್ರುವ ಎಂಬ ಸುಳಿಯಿಲ್ಲದ ಕುದುರೆ: ಹೀನಧ್ರುವನುಂ ಪ್ರೋಥಸ್ಥಾನವಳಿತ್ರಯನುಂ. . . ಆಱುವರ್ಷದೊಳಟಿಗುಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೬-೭). [ಸಂ.]

ಹೀನನುಡಿ (ನಾ). ಕೆಟ್ಟಮಾತು; ಕೀಳುನುಡಿ: ಹರಿಕಥೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೀನನುಡಿ ನುಡಿಯುವರು (ಪುರಂದ. ೧-೨೮-೨). [ಹೀನ + ನುಡಿ$_2$]

ಹೀನಬಲ (ನಾ). ಕಡಿಮೆ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು: ಹೀನಬಲನನಧಿಕಬಲಂ ತೊತ್ತಳದುಳಿದ ನೆಂಬ ಲೋಕದ ಪಟಿಪೂರ್ದದೆ ಮಾಣ್ಗೆ (ಆದಿಪು. ೧४-೧೦೨). [ಸಂ.]

ಹೀನಬುದ್ಧಿ (ನಾ). ಕೆಟ್ಟ ವಿಚಾರ; ದುರಾಲೋಚನೆ: ಧ್ಯಾನಿಸುವೆನೆನುತಲತಿ ಮೌನವನು ಪಿಡಿದು ಬಕಪಕ್ಷಿಯಂತೆ ಹೀನಬುದ್ಧಿಗಳ ಯೋಚಿಸಿ ಕುಳಿತು ಫಲವೇನು (ಪುರಂದ. ಧಾ. ೨-೮೫-೧). [ಸಂ.]

ಹೀನಯಾನ (ನಾ). [ಬೌದ್ಧ] ಬೌದ್ಧಮತದ ಒಂದು ಶಾಖೆ: ಈ ಮಾಧ್ಯಮಿಕ ಸಂಪ್ರದಾಯಕ್ಕೆ ಮಹಾಯಾನವೆಂದೂ, ಯೋಗಾಚಾರಸಂಪ್ರದಾಯಕ್ಕೆ ಹೀನಯಾನವೆಂದೂ ಹೆಸರು (ಹಿಂದಸಾ. ೨೫); ಐತಿಹಾಸಿಕಪುರುಷನಾದ ಬುದ್ಧನು ಬೋಧಿಸಿದ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಮುಂದೆ ಹೀನಯಾನವೆಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿತು (ತಶಾಅ. ೧೧೮). 'ಮಹಾಯಾನ' ಪರಾ.
[ಸಂ.]

ಹೀನಯಿಸು 'ಹೀನಿಸು' ನೋ.

ಹೀನಲೋಹ (ನಾ). ಕೀಳುಲೋಹ; ಕೆಳದರ್ಜೆಯ ಲೋಹ: ಕಿರೀಟದೊಳಗೆ ಸೊಸ್ನಗಾರನು ಹೀನಲೋಹವನ್ನು ಬೆರೆಸಿ ಚಿನ್ನವನ್ನು ತಕ್ಕೊಂಡನೆಂದು ಅರಸನಿಗೆ ಸಂಶಯ ಬಂತು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೬೫). [ಸಂ.]

ಹೀನವೃತ್ತಿ (ನಾ). ತುಚ್ಛ ಕೆಲಸ; ನೀಚಕಾರ್ಯ: ಎಸಗಗ್ಗಳಿಕೆಯಲ್ಲದೆ ಹೀನ ವೃತ್ತಿಯ ಬಳಸಿ ನಡೆಸನು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೧೦-೧೭); ಆರ್ಜನೆಗಾಗಿ ಸೇವಾದಿ ಹೀನವೃತ್ತಿ ಯನ್ನವಲಂಬಿಸುತ್ತಲೂ ಇರಲಿಲ್ಲ (ಆರ್ಯಧ. ೮೩). [ಸಂ.]

ಹೀನಸುಳಿ (ನಾ).೧. ಮೈಮೇಲೆ ಇರುವ ಅಶುಭಸೂಚಕವಾದ ಕೂದಲಿನ ಸುಳಿ: ದನಾ ಪರೀಕ್ಷೆ ಮಾಡೋವಾಗ ಹೀನಸುಳಿ, ಪಾತಾಳಸುಳಿ . . . ಕೊಪ್ಪಲ್ಲು ಇವೆಲ್ಲಾನೂ ಚಂದಾಗಿ ನೋಡಿ ಒಳ್ಳೆ ಸುಳಿ ಇರೋದ ತತ್ತಾಲಾ (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೧೬೫); ಹೀನಸುಳಿ ಬೋಳಿಸಿದರ ಹೋದೀತೆ? (ಗಾದೆ). ೨. (ಆಲಂ) ಕೆಟ್ಟಚಾಳಿ; ದುಷ್ಟಸ್ವಭಾವ: ತಮ್ಮಾಡಿ ಹೀನಸುಳಿಯ ಪ್ರಾಣಿ (ದೀಪಹ.। ೩೫).
[ಹೀನ + ಸುಳಿ$_2$ (< ಸುೞಿ$_2$)]

ಹೀನಸ್ಥಿತಿ (ನಾ). ಕೆಟ್ಟಸ್ಥಿತಿ; ದುರ್ದೆಸೆ: ಅವನ ವ್ಯವಹಾರ ತುಂಬ ಹೀನಸ್ಥಿತಿ ಯಲ್ಲಿದ್ದುವು (ಪುನರು. ೩೧೧). [ಸಂ.]

ಹೀನಾಂಗ (ನಾ). ಅಂಗಹೀನ; ಅಂಗವಿಕಲ: ಒರ್ವಂ ಹೀನಾಂಗನಂ ಕಂಡಾವುದು ಕಾರಣದಿಂತಪ್ಪ ರೂಪಾದುದೆಂದು ಸೆಟ್ಟಿ ಬೆಸಗೊಂಡೊಡೆ (ಚಾವುಂಪು. ೬೩). [ಸಂ.]

ಹೀನಾಧಿಕ (ನಾ). ಕಡಮೆ ಮತ್ತು ಅಧಿಕ: ಹೀನಾಧಿಕ ಗುಣದೋಷವಿತಾನ ಮುಮಂ ಲಿಂಗವಚನಭೇದಂಗಳುಮಂ ಮಾನಧನರಱಿದು ಪೇಟ್ಗೆ (ಕವಿರಾ. ೩-೮೬).
[ಸಂ.]

ಹೀನಾಧಿಕವಿನಿಮಾನ (ನಾ). [ಜೈನ] ಅಸ್ತೇಯಾಣುವ್ರತದ ಐದು ಬಗೆಯ

ಅತಿಚಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ವಸ್ತುಗಳ ವಿಕ್ರಯವ್ಯವಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ತೂಕ, ಮಾಪುಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚು ಕಡಮೆಯಾಗಿ ಇಡುವುದು: ಹೀನಾಧಿಕವಿನಿಮಾನ ಸ್ತೇನಾ[ಹೃತ] ದಾನಸದೃಶ ಮಿಶ್ರ ವಿಲೋಪಸ್ತೇನಪ್ರಯೋಗಮೆಂದಿವು ತಾನಸ್ತೇಯ ವ್ರತಕ್ಕತಿಕ್ರಮಮಕ್ಕುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೬-೧೫); ತೂಕಮಾಡುವ ತಕ್ಕಡಿ ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಸರಿಯಾದವುಗಳನ್ನು ಇಡದೆ ಇರುವುದು, ಜೀನಸನ್ನು ಕೊಳ್ಳುವಾಗ ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಬರಬೇಕು ಮಾರುವಾಗ ಕಡಿಮೆ ಹೋಗಿರಬೇಕು -- ಈ ಪ್ರಕಾರದ ವ್ಯವಹಾರ ಇಡುವುದು ಇದು ಹೀನಾಧಿಕವಿನಿಮಾನವೆನಿಸುತ್ತದೆ (ಶ್ರಾವಣ. ೧೫೪). [ಸಂ.]

ಹೀನಾಮಾನ (ಅ). ಅಪಮಾನವಾಗುವಂತೆ; ಹೀಯಾಳಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿ: ಯಾರಾದರೂ . . . ಸಹಾಯ ಕೋರಿ ಬಂದರೆ ಅವರಿಗೆ ಹೀನಾಮಾನ ಅಂದು ಕಳುಹಿಸುತ್ತಿದ್ದ (ಹೇಮಕೂ. ೧೨); ಅವರು ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನೂ . . . ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬಂದಂತೆ ಹೀನಾಮಾನವಾಗಿ ಬೈದು, ಹೊರಗೆ ಕಳುಹಿಸಿದರು (ರಾಯಕ. ೬೨). [< ಸಂ. ಹೀನಮಾನ]

ಹೀನಾಯ (ನಾ). ೧. ಅವಮರ್ಯಾದೆ; ಅವಮಾನ: ಅವರಿಗೆ ತುಂಬಾ ಹೀನಾಯವಾಯಿತು (ವಿದ್ಯಾರ. ೨೭); ತನಗೆ ಒದಗಿದ ಹೀನಾಯವಾದ ಗತಿ (ವೀರಯೋ. ೧೧). ೨. ಕೀಳಾದುದು; ಅಲ್ಪವಾದುದು: ದಯವಿಟ್ಟು ಈ ಹೀನಾಯವಾದ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಮಾಡಬೇಡಿ (ಸುಂದರಿ. ೩); ಆ ಕೆಲಸ ಹೀನಾಯದ್ದು (ಮುನಿಮಾ. ೯). ೩. ಕೊರತೆ; ನ್ಯೂನತೆ: ಯಾವ ಕಾಲಕ್ಕಂ ಪೂರಾಯಂ ಹೀನಾಯಮೆನ್ನದೆ ವರ್ಷನಿಬನ್ಧದಿಂ ಧರ್ಮವತ್ತಳೆಯಾಗಿ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೧೪೩-೨೫; 1062). [< ಹೀನ]

ಹೀನಾಯವಾಡು (ಕ್ರಿ). ಕೆಟ್ಟಮಾತನ್ನಾಡು; ತುಚ್ಛವಾಗಿ ನುಡಿ: ಹೀನಾಯ ವಾಡದಿರು ಪರರ ಗುಣಗಳ ಎಣಿಸಿ (ಪದಾಕ್ಷ. ೩೭ ಅನುಪಲ್ಲವಿ). [ಹೀನಾಯ + ಆಡು$_1$]

ಹೀನಾಳಿ (ನಾ). ಕ್ಷುದ್ರವ್ಯಕ್ತಿ: ಅವಳಂ ಬೈದು ನಿಂದಿಸುತ ಹೀನಾಳಿಯಂ ಮಾಡುತ . . . ಕರತಂದು (ಸಮಚ. ೧೪೭). [ಹೀನ + - ಆಳ್$_1$]

ಹೀನಿಗ (ನಾ). ನೀಚ; ಅಲ್ಪ: ಹೀನಿಗನಾಗುವರೆ ದುರ್ದೋಷಿ ಖಗಪತಿಯೆಂದಳೆಂದು ಮುಖಿ (ಜಿನಭಾ. ೫೨-೫೦). [ಹೀನ + - ಇಗ]

ಹೀನಿಸು, ಹೀನಯಿಸು, ಹೀನೈಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೀನಾಯಮಾಡು; ಅವಮಾನಿಸು: ಅನ್ಯರ ಕೃತಿಯಂ ಹೀನಿಸಲಲ್ಲದೆ ಕುಸ್ಸಿಗಳೇನಱಿವರೆ ಕೃತಿರಹಸ್ಯಮಂ ಸುಕವಿಯವೋಲ್ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೧-೨೫); ಹೀನಿಸಿ ನುಡಿಯಲೇಕಮ್ಮ (ತೊರರಾ. ೬-೫-೫೩). ೨. ಅಲ್ಪವಾಗಿ ಪರಿಗಣಿಸು: ಆ ನಿಸಿತಶಸ್ತ್ರಗಳನಂತರದಿ ಕತ್ತರಿಸಿ ಹೀನಿಸುತ ಹಾನಿಸುತಲಿ (ಜಿನಮು. ೩೦-೪೩). **ಹೀನಯಿಸು:** ೧. ಬಡವರೆಂದು ತಾ ಹೀನಯಿಸಿದನ್ (ನನಲ್ಲ. ೧೦೦); ನಿನ್ನ ಒಳ್ಳೆಯತನ ಸಾಧ್ವಿಯಾದ ಅತ್ತೆಯನ್ನು ಹೀನಯಿಸಿ ಬಯ್ಯುವಾಗ ತೋರಿಬಂದಿದೆ (ಒಡ್ಡಿಉ. ೧೨೫). **ಹೀನೈಸು:** ೧. ತಾನು ಮೇಲೆಂದುಬ್ಬಿ ಹೀನೈಸುವವ ಹೊಲೆಯ (ಗಿಳಿಪಂ. ೧೭-೬); ಅವರ ಸಂಗಡ ಜಗಳವಾಡಿ ಅವರನ್ನು ಹೀನೈಸಿ ಬೈದಳು (ದೇವೀಚಾ. ೫).
[ಹೀನ + - ಇಸು$_1$]

ಹೀನೇಂದು (ನಾ). ಕ್ಷಯಿಸುತ್ತಿರುವ ಚಂದ್ರ; ಕ್ಷೀಣಚಂದ್ರ: ಪಡೆಯೊ ಹೀನೇಂದು ವಿಸರುಳ ಮುಂಗುಡಿಯೊ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೪-೭೩). [ಸಂ.]

ಹೀನೈಸು 'ಹೀನಿಸು' ನೋ.

ಹೀನೋತ್ಪಾತ (ನಾ). ಕೆಡುಕನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಅಶುಭಸೂಚನೆ: ಹೀನೋತ್ಪಾತದ ಸೂಚನಾರ್ಥಮೋ ಮಹಾನಾಗಂ ಶಿರಂದೂಗೆ ಮೇಣ್ ಭೂನಾಕಂಗಳ ಧೀರಮಾದ ಬಗೆಯೋ (ಹಮ್ಮಿರ. ೭-೯). [ಸಂ.]

ಹೀನೋಪಮೆ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಅಲ್ಪವಾದ ವಸ್ತುವಿನೊಂದಿಗೆ ಅತಿಶಯವಾದ ವಸ್ತುವನ್ನು ಹೋಲಿಸುವ ಒಂದು ಉಪಮೆ: ಹೀನೋಪಮೆಗೆ- ಎರಲೆಯ ಪಿಂಡುಗಳಂ ದೆಸೆವರಿವಿನಮಳಱ್ ತಗುಳ್ದ ನಾಯಂತೆ ರಣಾಜಿರದೊಳಿದಿರ್ಚಿದ ಬಲವದ್ವಿರೋಧಿಸೈನಿಕಮನಾ ನೃಪಂ ಬೆಂಕೊಂಡಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೮೧).
[ಸಂ. ಹೀನೋಪಮಾ]

ಹೀಯಾವಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ: ನಿರ್ವಿಷ, ಚಂಗಲ್ವಕೋಷ್ಠ, ಶುಂಠಿ, ಹೀಯಾವಳಿ, ಚಿತ್ರಮೂಲ . . . ಇವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕೂಡಿ . . . ಮಂದಾಗ್ನಿಯಿಂದ ಎಣ್ಣೆ ನಿಲುವ ತನಕ ಅಟ್ಟು (ಸಕವ್ಯ. ೧೭೯). [?]

ಹೀಯಾಳ 'ಹೀಹಾಳಿ$_1$' ನೋ.

ಹೀಯಾಳಿಕೆ 'ಹೀಹಾಳಿಕೆ' ನೋ.

ಹೀಯಾಳಿಸು 'ಹೀಹಾಳಿಸು$_1$' ನೋ.

ಹೀಯು ? (ಕ್ರಿ). (?): ಮಾಯಲುಣ್ಣಲಿ ಪೀಳ್ವ ಕೊಳ್ಳಲಿ ಹೀಯಲೊರಗಲಿ ಕಾಂತೆಯರ ಬಲು ಹೊಯಲನು ಮಾಡಲಿ ರಣದಲತಿಸುಕೃತದುಷ್ಕೃತವ (ನಿಭಾಗ. ೧೧-೩೪-೨೪).
[?]

ಹೀರ್ 'ಪೀರ್' ನೋ.

ಹೀರ (ನಾ). ೧. ನವರತ್ನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ವಜ್ರ: "ಹೀರಮನೆ ವಜ್ರಂ" (ಕರ್ನಾಸ. ೩೭); ಮುತ್ತಿನ ನೀಲದ ಹೀರದ ಮಾಣಿಕದ ಪೊಳೆವ ಜೀರ್ಕೊಳವೆಗಳಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೭-೧೨೯); ಚಂದನಮನಿಂದುವಂ ಹಾರಮಂ ಹೀರಮಂ ಘನಸಾರಮಂ ಹಿಂದುಗಳೆವಮಳಧವಲಾಂಗದಿಂ ಸೊಗಯಿಸುವನಂ . . . ಭಜಿಸುವೆಂ (ಉದ್ಭಟ. ೧-೧೧); ಹೀರಪಟೀರ . . . ಗೌರರುಚಿಪೂರಿತ ಚಿತ್ರಶರೀರದಿಂದೆ . . . ವಿಮಳವಿಳಸಿತ ಧವಳಾತುಳಾಖಂಡಚಿತ್ರಿಂಡ ವೃಷಭೇಶ್ವರನಂ ಕಂಡು (ಹಮ್ಮಿರ. ೫-೪). ೨. ಸಿಡಿಲು. ೩. ಹಾವು. ೪. ಕೊರಳ ಹಾರ; ಸರ. ೫. ಹುಲಿ. ೬. ಶಿವ. ೭. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ಕೇಶಫಲಃ - ಹೀ(ರೆ)ರ" (ಒಷಧಿ. ೪೦); ಹೀರ, ಕಿರಿಚರಿಪ್ಪೆ (ವೃಕ್ಷಗಿ. ೪೨-೮೩೮). [ಸಂ.]

ಹೀರಕ (ನಾ). ವಜ್ರ: ಅಂಗಿಯ ತೋಳಿಗೆ ಹಚ್ಚಿದ ಹೀರಕರತ್ನದ ಬಿರಡೆಗಳು ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ (ಇಷ.ಕ. ೩೧೯). [ಸಂ.]

ಹೀರರೇಖೆ (ನಾ). ವಜ್ರದ ಗುರುತು: ಪರಮಪಾದದಿ ಹೀರರೇಖೆಯಿರಲು ಕಂಡು (ಚಂದ್ರಾಪ. ೨೫). [ಸಂ. ಹೀರರೇಖಾ]

ಹೀರಾಯುಧ (ನಾ). ವಜ್ರಾಯುಧ: ಕವೀಂದ್ರಸಮಯಾಬ್ಧಿರಾಕಾಚಂದ್ರಕುಕವಿಗಿರಿ ಹೀರಾಯುಧಂ (ವಿಕೋಪು. ೨-೮೮). [ಸಂ.]

ಹೀರಾವಳಿ (ನಾ). ವಜ್ರದ ಹಾರ,— ಸರ: ಮುದ್ರಿಕೆಯುಂಗುರವನಳವಡಿಸಿದರು ಹಸ್ತಾಂಗುಲದೊಳುರದಲ್ಲಿ ಹೀರಾವಳಿಯನಿಕ್ಕಿದರು (ಬಸವ. ೪-೩೭); ಮಿಗೆ ಹೊಳೆವ ಹೀರಾವಳಿಯ ಕೊರಳುಗಳ . . . ಭಾರವಣೆಯಲಿ ಬಂದನು ಕರ್ಣನೋಲಗಕೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧-೧೪); ಕಠಾರಿ ಮುಸುಂಡಿ ಮುದ್ಗರ ಕಡೆಯ ಸರವಳಿ ಹಾರ ಹೀರಾವಳಿಯ ಕುಂತಲದ (ತೊರರಾ. ೬-೨೦-೯). [ಸಂ. ಹೀರಾವಲಿ]

ಹೀರಿಕೆ (ನಾ). ಹೀರಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ; ಒಳಸೆಳೆದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ: ಕೊರೆಕಂಬಿಗಳಲ್ಲಿನ ಆಹಾರನಾಳದಲ್ಲಿ ತುದಿಯವರೆಗೂ ಹೀರಿಕೆಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ (ಕಟುಚ. ೭೮).
[ಹೀರು (< ಪೀರ್) + - ಇಕೆ]

ಹೀರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕುಡಿಸು; ಉಂಟಿಸು: ಎನ್ನ ಪರಾಕ್ರಮಾನಲವಾಡವನಿಂ ಮುನ್ನೀರ ಹೀರಿಸಿ ಹರಿಯ ಬನ್ನಬಡಿಪೆವು (ನೇಮಿಸಂ. ೨೭-೮೮). [ಹೀರು (< ಪೀರ್) + - ಇಸು$_1$]

ಹೀರು 'ಪೀರ್' ನೋ.

ಹೀರೆ$_1$ 'ಪೀರೆ' ನೋ.

ಹೀರೆ$_2$ (ನಾ). = ಹೀರ ೧ : ವರ ಜ್ಯೋತಿರ್ಮಾಲೆಯೆಂದೆಂಬ ಪದಕವ ಹೀರೆಯಂದದಿ ಪ್ರಜ್ವಲಿಪ ಕರ ಚೆಲುವಾದ ಮುತ್ತಿನ ಬೊಟ್ಟು ದೇವನು ಎರಕದೊಳಿತ್ತನೇನೆಂಬೆ (ಜ್ಞಾನಚ. ೩-೫೧). [ಸಂ. ಹೀರ]

ಹೀರೆಕಾಯಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತರಕಾರಿ ಕಾಯಿ: ಸೌತೆಯ ಕಾಯಿ ೧ . . . ಹೀರೆಕಾಯಿ ೫ (ಬೋಂಕಶಾ.೧೯೪೩, ಪುಟ್ಟ.೪.೬೩-೩೮; ?); ಹೀರೆಕಾಯಿ ನಮ್ಮ ದೇಶದ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲೂ ಬೆಳೆಯಾಗುತ್ತದೆ (ತರಚ. ೨೭).
[ಹೀರೆ$_1$ (< ಪೀರೆ) + ಕಾಯಿ$_4$ (< ಕಾಯ್$_4$)]

ಹೀಲ$_1$ (ನಾ). ವೀರ್ಯ; ರೇತಸ್ಸು. [ಸಂ.]

ಹೀಲ$_2$ 'ಹಿಲ' ನೋ.

ಹೀಲಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಕಾಡುಗುಂಬಳ, ಕಟಕಾಂಬ, ಹೀಲಗ (ಮೃಡಿಗಿ. ೬೫-೧೫೩೭). [< ಹೀಲ$_2$?]

ಹೀಲಿ 'ಪೀಲಿ' ನೋ.

ಹೀಲಿಕರಗ 'ಪೀಲಿಗರಗ' ನೋ.

ಹೀಲಿಗರಿ (ನಾ). ನವಿಲುಗರಿ: ಮುಡಿಯಲಿ ಹೀಲಿಗರಿಗಳ ಸುತ್ತಿಕೊಂಡಿಹ ಗೋವರಂದದಲಿ (ಯಾದವ. ೭-೬೩). [ಹೀಲಿ (< ಪೀಲಿ) + ಗರಿ (< ಗಱಿ)]

ಹೀಲಿಗೆದಱು (ಕ್ರಿ). ನವಿಲುಗರಿಯನ್ನು ಹರಡು,— ಬಿಚ್ಚು: ಮೇಲುಮೊಳಗಿನ ದನಿಯನಾಲಿಸಿ ಹೀಲಿಗೆದಱುವ ನವಿಲವೊಲು . . . ಹಿಗ್ಗಿದನು (ಕುಪ್ಪಾಕ. ೨೧-೧೭).

[ಹೀಲಿ (< ಪೀಲಿ) + ಕೆದಱು$_1$ (< ಕೆದಱ್$_1$)]

ಹೀಲಿಗೊಡೆ 'ಪೀಲಿಗೊಡೆ' ನೋ.

ಹೀಲಿದಳೆ 'ಪೀಲಿದಳ್' ನೋ.

ಹೀಲೆ 'ಹಿಲ' ನೋ.

ಹೀವರ (ಗು). ಕೊಬ್ಬಿದ; ದಪ್ಪವಾದ: ಪೀವರ, ಹೀವರ . . . ದೀಪಿಕೆ, ದೀವಿಗೆ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೪೫ ಪ್ರಯೋ). [< ಸಂ. ಪೀವರ]

ಹೀಸು 'ಹೀಚು$_1$' ನೋ.

ಹೀಹಂದಿ (ನಾ). ಹೇಯವಾದ ಹಂದಿ; ತುಚ್ಛವಾದ ಹಂದಿ; ಪೇಪಂದಿ: ಕಾಂತಾನಿವಾಸಾಂತರದೊಳ್ ಶ್ವಾನಂಗೆ ಹೀಹಂದಿಗೆ ಕಪಿಗೆಣೆಯಾಗಿರ್ದು ಬೇಳಾಗುತುಂ (ರಕ್ಷಾಶ. ೫). [ಹೀ$_0$ + ಹಂದಿ (< ಪಂದಿ)]

ಹೀಹಾಳಿ$_1$, ಹೀಯಾಳ (ನಾ). ೧. ತೆಗಳಿಕೆ; ಅವಹೇಳನ: ಬೀಳಲವನೀಪತಿಗಳತಿ ಹೀಹಾಳಿಯಲಿ ಸಾತ್ಯಕಿ ಮುಳಿದು (ಕುಪ್ಪಾಭೀ. ೭-೭); ಧೂಳಿ ಮುಸುಕಲ್ಕು ಹಳಚಿದುದು ಹೀಹಾಳಿಯಲಿ ಮೂದಲಿಸುವರೇನ್ನೆಲಪ್ಪೆಲದ ಕಣಕೆಯವರೇ ರಾಯ (ಅಂಬಿಕಾ. ೩೯-೧೩). **ಹೀಯಾಳ**: ೨. ದೀನಭಾವ; ದೈನ್ಯತೆ: ಹೀಯಾಳದಿಂದಲಿ ಕರವ ಮುಗಿದು ನಿಂದು ಬಾಳುವ ಜೀವನು (ಪಱುಸು. ೧೦-೧೩). [< ಹೀ]

ಹೀಹಾಳಿ$_2$, ಹಿಯ್ಯಾಳಿ (ನಾ).೧. ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ; ಪಂಥ: "ಹೀಹಾಳಿಯೆನಲ್ ಪಾಶಿಯು" (ಭಾರನಿ. ೨೭). ೨. ಹುರುಡು; ಪೈಪೋಟಿ: ನೆಱೆ ಹೀಹಾಳಿಯುಳ್ಳರ ಬರಲಿ ಕರ್ಣದ್ರೋಣ ಕೃಪರೆನುತ (ಕುಪ್ಪಾದ್ರೋ. ೧೫-೭೦); ಶೂಲಿಯೊಳು ತಾ ಹೂಣಿಸಿದ ಹೀಹಾಳಿಯನು ಮಱುಕಳಿಸಿ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೭-೨೭). ೩. ಸಂಭ್ರಮ; ಸಡಗರ: ಚಾಳ ನೂಕಿಸಿ ಹೊತ್ತುಗಳೆವರು ಹೇಳಿ ಫಲವೇನಿಸ್ಸು ರಣಹೀಹಾಳಿ ತಮಗಿಲ್ಲೆಂದು ಗಹಗಹಿಸಿ ದನು ಕಲಿಭೀಷ್ಮ (ಕುಪ್ಪಾಭೀ. ೯-೧೭); ಕೇತುಳಲೆ ಮನದೊಳಗೆ ಕಡುಹೀಹಾಳಿ ಮಿಗಲೊಲೆದೊಲೆದು ತನುವನು ಮೌಳಿಗಳಲಾಂತರು ಮಹಾಭಾಗವತನಂಘ್ರಿಗಳ (ನಿಭಾಗ. ೭-೭-೧). **ಹಿಯ್ಯಾಳಿ**: ೨. ಮಧುಕೈಟಭರ ಹಿಯ್ಯಾಳಿ ಹಿಂಗಿತು ಪರಶುರಾಮನ ತೋಳ ಬಲುಹಿನಲಿ (ಸಂಭಪ. ೨೭-೨೭); ಅಯ್ಯಂಗಿತ್ತ ಭಾಶಿತಕೆ ಖೂಳನಹೆನೆಂದಿಂದ್ರಜಿತು ಹಿಯ್ಯಾಳಿ[ಪಾಠಾಂ. ಹೀಹಾಳಿ]ಯಲಿ ತಮ್ಮನ್ನಯಾಗತದೇಳಿಗೆಯ ಮನದೇವತೆಯ ಸೋಲ್ಕೆಸಲ್ಕೆತಂದ (ತೊರರಾ. ೬-೪೨-೨). [?]

ಹೀಹಾಳಿಕೆ, ಹೀಯಾಳಿಕೆ, ಹಿಯ್ಯಾಳಿಕೆ, ಹೀಹೇಳಿಕೆ (ನಾ). ೧. ನಿಂದೆ; ತೆಗಳಿಕೆ; ಮೂದಲಿಕೆ: ಈ ವಿಧಿಗೆ ಬರಿಸಿದ ಹೀಹಾಳಿಕೆಗಾಗಿ ಕೊಂಡದ ಉರಿಯೊಳು ತನುವ ನೀಗಿದೆನು (ನೇಮಿಸಂ. ೮-೧೧೫); ಹೀಹಾಳಿಕೆಯ ಹೇವಗಳ ಮನದುಬ್ಬಾಳಿನಿಂದೆ ಬ್ಬಾಡಿದರು (ತೊರರಾ. ೭ ೫೦-೧೨). ೨. ಅವಮಾನ; ಅಗೌರವ: ಆಳುವನಟ್ಟಿದೂಳಿಗ ಭಂಗವಾದ ಹೀಹಾಳಿಕೆಯೊಳು ಬರುತಿರ್ದ (ಭರಚ. ೪೯-೧೦). **ಹೀಯಾಳಿಕೆ**: ೧. ಬಸವಲಿಂಗಯ್ಯನ ಕುಹಕ ಹಾಗೂ ಹೀಯಾಳಿಕೆಯ ಮಾತಿನಿಂದ ಗುರುರಾಜರಾಯರು ತುಂಬಾ ನೊಂದುಕೊಂಡರು (ಮರಳ. ೧೦); ಹೀಯಾಳಿಕೆ ಮರಣಕ್ಕಿಂತ ಕ್ರೂರತರವೂ ವಿಷತಮವೂ ಆಗಿದೆ (ಪ್ರವಾತಶ. ೧೨೫). **ಹಿಯ್ಯಾಳಿಕೆ**: ೧. ತೇಳಿನ ಗದ್ದಿಗೆಯೊಳಗಣಾಲಯ ದಂತೆ ಹಿಯ್ಯಾಳಿಕೆಯಲ್ಲದೆ ಅಕಟಕಟ (ವಿರಾಕ್ಯ. ೪೦-೩); ಕಡೆಗೊಮ್ಮೆ ನಿಷ್ಠುರಪಕ್ಷದ ಮುಖಂಡನ ಹೀಯ್ಯಾಳಿಕೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದನು (ರಘುರಾಣಿ. ೩೮). **ಹೀಹೇಳಿಕೆ**: ೧. ಹೀಹೇಳಿಕೆಯ ಮಾತ ನುಡಿದು ಭಂಗಿಸುವರೆಯಾಹವದೊಳು (ರಾಮವಿ. ೧೮-೧೭೪).

[ಹೀಹಾಳಿ$_1$ + - ಕೆ]

ಹೀಹಾಳಿಗೆಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅವಮಾನಗೊಳಿಸು; ಅಗೌರವವನ್ನುಂಟುಮಾಡು: ಹಾಳಿಹಸುಗೆಯನಱಿಯದಾ ಹೀಹಾಳಿಗೆಡಿಸಿದನಂದು ಸಭೆಯಲಿ (ಕುಪ್ಪಾದ್ರೋ. ೧-೨೭). ೨. ಹೀನಾಯಗೊಳಿಸು; ಸೋಲಿಸು: ಕುರುಭೂಪಾಲನ ಮದದಾನೆಯನು ಹೀಹಾಳಿಗೆಡಿಸಿ ತುರಂಗ ರಥ ಸಾರಥಿಯ ಖಂಡಿಸಿದ (ಕುಪ್ಪಾದ್ರೋ. ೧೩-೨೫).

[ಹೀಹಾಳಿ$_1$ + ಕೆಡಿಸು$_1$]

ಹೀಹಾಳಿಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಕುಗ್ಗು; ಸಂಕೋಚಗೊಳ್ಳು (?): ಕೇಳಿದ್ದೆಯಲೆ ತಾತ ಮನ ಹೀಹಾಳಿಗೆಡದಿರು ಮೇಣದುರಗನ ಹೇಳಿಗೆಗೆ ಹೆದಱದಿರು . . . ಎಂದಿಂದ್ರಾರಿ ಗರ್ಜಿಸಿದ (ತೊರರಾ. ೭-೪೧-೫). [ಹೀಹಾಳಿ$_1$ + ಕೆಡು$_1$]

ಹೀಹಾಳಿತನ (ನಾ). ಉತ್ಸಾಹ: ಸುರಕದಂಬಕವ ಭಂಗಿಸಿದ ದುಂದುಭಿಯ ಜೀವವ ಹಿಂಗಿಸಿದ ಹೀಹಾಳಿತನದ ಭಟಾಂಗವೇನಾಯ್ತು (ತೊರರಾ. ೪-೫-೯).

[ಹೀಹಾಳಿ$_2$ + - ತನ]

ಹೀಹಾಳಿಸು$_1$, ಹೀಯಾಳಿಸು, ಹಿಯ್ಯಾಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ನಿಂದಿಸು; ತೆಗಳು; ಮೂದಲಿಸು: ಲಯಕಾಲಕೊದಱುವ ಸಿಡಿಲವೊಲು ಹೀಹಾಳಿಸುತ ತಮತಮಗೆ ಬಯ್ಯುದು ಕೂಡೆ ಪರಿವಾರ (ಕುಪ್ಪಾಕ. ೧೩-೧); ಹಳಿದು ಹೀಹಾಳಿಸಿದನಲ್ಲಮಲಿಂಗ ನವರುಗಳ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೧೩-೧೧); ಮಾಯೆಯನು ಬಿಡು ಬಿಡು ಮರುಳಹನೆ ಕಲಿ ವೃಷಭ ನಿಷ್ಠಯ ಚರಣಸೇವಕನು ಎಂದು ಹೀಹಾಳಿಸುತ (ಅರ್ಬಾವಿ. ೧೦-೧೭). ೨. ಅವಮಾನ ಗೊಳಿಸು; ಅವಹೇಳನ ಮಾಡು: ಮಾರ್ಮಲೆಯೆ ನಿನ್ನನಾತಂ ಸದೆವನೆನೆ ಹೀಹಾಳಿಸಿದ ಮಾಳ್ಕೆಯಾಗಲು (ವೀಶ್ಮಪು. ೩-೨೧-೧೯). **ಹೀಯಾಳಿಸು**: ೧. ಗೂಳಿಯೊಳಿದಿರಾಗಿ ಕಾದಬೇಕೆಂದು ಹೀಯಾಳಿಸಿ ಬಿಟ್ಟುದಾ ನವಿಲ (ಮೋಪತ. ೩೮-೩೦); ಕುಟಿಲಾತ್ಮರಾಲಿಪಂತೆ ಕುದುಕುಳಿಗೊಳುತ್ತ ಹೀಯಾಳಿಸದೆ (ಕೊಟಿಸ್ವಪ. ೧-೩೭); ನನ್ನನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ಹೀಯಾಳಿಸಿದ್ದರಿಂದ ನನ್ನ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಕೇಳು (ಕೃವಾಉ. ೧೩೦). ೨. ಧನಾಧಿಪೇಶಾನರನು ಕದನಕೆ ಕರೆಕರೆದು ಹೀಯಾಳಿಸಿದನಮರಾರಿ (ಪ್ರಷ್ಟಾಚ. ೩-೨೪). **ಹಿಯ್ಯಾಳಿಸು**: ೧. ಜವಾನ ಹಿಯ್ಯಾಳಿಸುವುದು ಬಿಡಲೇ ಇಲ್ಲ (ಚಂಗಾಳ್ಯ. ೪೩); ಆಲೋಚಿಸಲಾರದವರನ್ನು ಹಿಯ್ಯಾಳಿಸದೆ . . . ಉಪಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಹಾಕುವುದುತ್ತಮ (ಶಿಕ್ಷದ. ೫೪೭). [ಹೀಹಾಳಿ$_1$ + - ಸು$_1$]

ಹೀಹಾಳಿಸು$_2$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಂಭ್ರಮಗೊಳ್ಳು; ಸಡಗರಿಸು: ಮೌಳಿಯನು ತೂಗುತ್ತ ಮುನಿ ಹೀಹಾಳಿಸುತ ಹರಿಯಾಗಮನವನು ಹೇಳುವೆನು ಪಾಂಡವರಿಗಿದನಾನೆನುತ ಹರುಷದಲಿ (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೭೮-೫೧). ೨. ಧ್ಯಾನಿಸು; ಸ್ಮರಿಸು: ಶ್ರೀಲಲಾಮಪದಾಬ್ಜವನು ಹೀಹಾಳಿಸುತ ಮನದೊಳಗೆ ನಿಯಮಾಳಿಗಳನಾಚರಿಸುತ್ತಿರ್ದನು (ನಿಭಾಗ. ೮-೨೩-೮).

[ಹೀಹಾಳಿ$_2$ + - ಸು$_1$]

ಹೀಹೇಳಿಕೆ 'ಹೀಹಾಳಿಕೆ' ನೋ.

ಹೀಳು (ಕ್ರಿ). ಸೀಳು: ಸೆಳೆದ ಚಾಪವನಸ್ತ್ರಸಂತತಿ ತಳರುಗಿಡಿಗಳನುಗುಳೆ ಕೋಪದಿ ತುಳಸಿದನು ತೂಳಿದನು ಹಿಡಿದನು ಹಿಂಡಿ ಹೀಳಿದನು (ಕೌಶಿರಾ. ೩೧-೧೪).

[IP ಛಂದಸ್ಸಿಗಾಗಿ 'ಹಿಳಿ' ಎಂಬುದನ್ನು 'ಹೀಳು' ಎಂದು ಮಾಡಿರಬಹುದು]

-ಹು$_1$ '-ಪು$_1$' ನೋ.

-ಹು$_2$ '-ಪು$_2$' ನೋ.

ಹುಂ (ಅ). ಸಂಶಯ, ಪ್ರಶ್ನೆ, ಅನುಮತಿ, ಕೋಪ, ತಿರಸ್ಕಾರ, ನಿಂದೆ, ಭಯ ಮೊದಲಾದ ಭಾವಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಾಗ ಬಳಸುವ ನಿಪಾತಾವ್ಯಯ: ಕಥೆಯಂ ಕೇಳಿಲೆ ಕಂದ ಹುಂ ರಘುಜನೆಂಬಂ ಹುಂ (ಜಗಪ.೩-೬೧): ಹುಂ ಎನೆಯುಂ ಅಲ್ತೆಯಲ್ತೆಯೆನೆಯುಂ ಫಲಿಯಿಸುಗುಂ ಪ್ರಶ್ನಾರ್ಥೋಽಜ್ಯಲಾನುಮಾನಾರ್ಥಯುಗಳಮವು ಶಾಬ್ದಿಕರಿಂ (ಶಮದ. ೩೧೩); ಎಲೆ ಚಂಡಾಮಹಾಚಂಡರಿರ ನೀವು ಹಿಡಿಕೊಳ್ಳಿ ಹುಂಯೆಂಬ ಮಾತ್ರದಿಂದೆದ್ದವರನಾ ಭಟರು ಗರ್ಜಿಸುತ್ತಾ ಎಡದ ಕಾಲಿಂದೊದೆದು (ವೀಶ್ಮಪು. ೪-೧೯ ೪). [ಸಂ.]

ಹುಂಕಣೆ (ನಾ). (?): ಗಜ ಹಯಾರುಢ ಪ್ರಉಢರೇಖಾರೇಪಂತ ಜಯಾಂಗನಾಕಾಂತ ಬಲದ ಹುಂಕಣೆಯ ತೊಡಚುವ ನಾಯಕರ ಗಂ[ಡ] (ಸೌಇಇ. XV. ೧೭೧-೧೨; 1225).

[?]

ಹುಂಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹುಂ ಎಂದು ಸದ್ದುಮಾಡು; ಅಬ್ಬರಿಸು: ಕೃಷ್ಣಾವತಾರದಲ್ಲಿ ನೀನು ಮರೆಯಾದಾಗ ಅವುಗಳು ನಿನ್ನನ್ನು ಕಾಣಲರಿಯದೆ ಹುಂಕರಿಸಿ ಒದರಿದವು (ಪರಪ. ೧೩೪). [< ಹುಂಕಾರ + - ಇಸು$_3$]

ಹುಂಕಾರ (ನಾ). ಹುಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದ: ತ್ರಿಶಂಕುನರಾಧೀಶನ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಕಶ್ರನ ಮಹಾ ಹುಂಕಾರದಿಂ ಬಿರ್ದಳೆಂಬಿನೆಗಂ . . . ಬಂದಿರ್ದಪಳ್ ಬಾಗಿಲೊಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೪); ಈಗ ನೀವು ಅನ್ನುತ್ತಿರುವ ಹುಂಕಾರ ಪ್ರಭುಗಳ ಬಾಯಿಂದಲೂ ಹೊರಟುಬಿಟ್ಟರೆ ನಾವು ಧನ್ಯರು (ಶಾಂತಲಾ. ೬೯). [ಸಂ.]

ಹುಂಕೃತಿ (ನಾ). = ಹುಂಕಾರ: ಪೂರ್ವಮಂ ನೆನೆಯುತ್ತುಂ ಹುಂಕೊಳ್ಳದುತ್ಕ್ಷೇಪ ಹುಂಕೃತಿಯಂ ಮಾಡುತ್ತುಮೊಂತುಗರ್ಚಿ ಕಿಸುಗಣ್ಪಟ್ಟಚ್ಯುತಂ ರಂಜಿಕುಂ (ಜಗಪಿ. ೩-೬೧). [ಸಂ.]

ಹುಂಕೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೂಂಗುಟ್ಟು; ಒಬ್ಬರು ಹೇಳುವುದನ್ನು ಕೇಳು: ಹುಂಕೊಳ್ಳದುತ್ಕ್ಷೇಪಹುಂಕೃತಿಯಂ ಮಾಡುತ್ತುಂ . . . ಅಚ್ಯುತಂ ರಂಜಿಕುಂ (ಜಗಪಿ. ೩-೬೧); ಕಥೆಯ ಹುಂಕೊಳಲನ್ಯರಿಗೆ ಹೇಳುತಿರ್ದು (ಭರತ. ೨-೪೪). ೨. ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳು; ಬಸವನ ಭಕ್ತಿ ಭಾರದ ಹೊಣಕೆಯನೆ ಹುಂಕೊಂಡು ಪೂರೈಸಲಿಕೆ ಬೇಕೆನುತ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೨೨-೩೦). [ಹುಂ + ಕೊಳ್$_{1}$]

ಹುಂಚ 'ಹುಂಜ$_{2}$' ನೋ.

ಹುಂಜ$_{1}$ 'ಪುಂಜ$_{2}$' ನೋ.

ಹುಂಜ$_{2}$, ಹುಂಚ, ಹುಂಜಿ, ಹುಂಜು (ನಾ). ಮಗ್ಗದ ಹಾಸಿನಲ್ಲಿರುವ ರೇಷ್ಮೆಯ ಅಥವಾ ನೂಲಿನ ಲಡಿ; ಎಪ್ಪತ್ತರಿಂದ ಎಂಬತ್ತು ಎಳೆಗಳ ಸಮೂಹ: ಪಟ್ಟೆಗೆ ಎಳು ಹುಂಜ (ಭಾಸ್ಕರ. ೬೬); ಹೊಯ್ದಂತ ಎಳ್ಳುಂಜ ಕೊರಳೀಗಿ ಹಾಯ್ಕೊಂಡು ಮರಸೇರಿ ಕುಂತಾದ ಮೋಡ ನೀಲವ್ವಾ (ಮಲ್ಲಿಗೆ. ೧೦೪). **ಹುಂಚ**: ಎಂಟು ಹುಂಚದಡಿಸೀರೆ ಬಹು ಚೆನ್ನಾಗಿತ್ತು (ಮಾಮರಾ. ೯೪). **ಹುಂಜಿ**: ಭರದಿಂದ ಹುಂಜಿಯ ಹೊಸೆವಂತೆ ಹೊಸೆದು (ಜ್ಞಾನಚ. ೧೬-೧೦೩). **ಹುಂಜು**: ಹುಂಜು ದಡಿ (ಮುಬಯ. ೩. ೩-೧೦೩). [< ಪುಂಜ]

ಹುಂಜಿ 'ಹುಂಜ$_{2}$' ನೋ.

ಹುಂಜಿಕೆ 'ಪುಂಜಿಗೆ' ನೋ.

ಹುಂಜು 'ಹುಂಜ$_{2}$' ನೋ.

ಹುಂಟ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭೂಮಿಯ ಅಳತೆ (?): ಶ್ರೀಯಳಹ ಪೆರುಮಾಳದೇವರ ನಿತ್ಯ ನಂದಾದೀವಿಗೆ ನಿವೇದ್ಯಕ್ಕಂ ಮೋದಗುಯ್ಯಲಲು ಹುಂಟ ೧. ಕೆಯಿ ೧೦ ಮಹಾಜನಂಗಳು ಕೊಟ್ಟರು (ಸೌಇಇ. IX - i. ೩೬೬-೩೦; 1225). [?]

ಹುಂಡ (ನಾ). ೧. ಹೆಡ್ಡ; ದಡ್ಡ; ಗಾಂಪ: ಹಾಗೆ ಬಟಿ ಹುಂಡರ ಅಚಾರಭ್ರಷ್ಟರ . . . ಅಪ್ರಮಾಣಪಾತಕರ ಭಕ್ತಿ ತೊಟ್ಟಲ್ಲಿ ಭಕ್ತರೆಂದರೆ ವಿರಕ್ತಿ ತೊಟ್ಟಲ್ಲಿ ಕರ್ತರೆಂದರೆ ದೀಕ್ಷೆಯ ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಗುರುವೆಂಬಡೆ ನಾನೀ ತಪ್ಪು ಕಂಡಲ್ಲಿ ಎತ್ತಿ ತೋರುವೆನು (ವಚಶಾ. I:,೨೪೦); ಜೊಂಡ ಜೈನರ ಮಾತ ಹುಂಡ ಬಿಜ್ಜಳ ಕೇಳಿ ಕೊಂಡನಸಮನಗೆ ಶಿವನುರಿಯ (ಕನ್ನಜಾ. ೨೩೪). ೨. ವಿಕಾರವಾದ ಆಕೃತಿ; ಕುರೂಪ: ಒಸರಿಸಭಕ್ಷ್ಯ ವಸ್ತುವನಾಸಕ್ತಿಯಿನೆನ್ನದೆಂದೊಡಕ್ಕುಮೆ ದಿಟದಿಂ ಹೂಸಿದೊಡೆ ಹುಂಡನಕ್ಕುಮೆ (ಉಸಾರ. ೩.೨೮); ಮೆಟ್ಟುವ ನೆಲನಲ್ಲ ಕಾದ ಕಬ್ಬುನ ಬಜ್ಜರ ಸೂಜಿ (?)ಯೊಟ್ಟು ವಾಸನೆಯ ದುರ್ಗಂಧ ನೆಟ್ಟನೆ ತನು ಹುಂಡದಾಕೃತಿ ನೋವಿನ ಬಟ್ಟೆಯವನ ಬಗೆಯಲ್ಲ (ಶರಗಚ. ೭-೮೩). [ಸಂ.]

ಹುಂಡಗರಡಿ 'ಪುಂಡುಗರಡ್ಡಿ' ನೋ.

ಹುಂಡಗುತ್ತಿಗೆ (ನಾ). (ಕಲ್ರಾ) ಅಂದಾಜು; ಸುಮಾರು: ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರು ಹುಂಡ ಗುತ್ತಿಗೆ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದರೂ ಸಹ ಲೆಖ್ಖ ಮಾಡಿದ ಹಾಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ). 'ಹುಂಬಗುತ್ತಿಗೆ' ಪರಾ. [?]

ಹುಂಡವಣ್ಣ (ನಾ). ಬಗೆಬಗೆಯ ಬಣ್ಣ; ಮಿಶ್ರವರ್ಣ: ನಿಶಿತಲಘುಕೀಲಪಕ್ಷಯು ಖಂಡದಿಂದಿಟ್ಟಯಿಷುವಿಂದಳಿಸಿ ಕೆಂಗರಿಯ ಹುಂಡವಣ್ಣದ ಕೋಲ್ಗಳೆಳೆದು ಕರ್ಣಾಂತರಕೆ ಹೊದ್ದಿಸುತೆಲುದ್ದಿಸುತಲಿ (ಜೈನಮು. ೧೯-೪೬). 'ಹಂಡಬಂಡ' ಪರಾ. [ಹುಂಡ? + ಬಣ್ಣ]

ಹುಂಡಸಂಸ್ಥಾನ (ನಾ). [ಜೈನ] ಶರೀರದ ಅಂಗೋಪಾಂಗಗಳನ್ನು ಅತಿಕುರೂಪಗೊಳಿಸುವ ಕರ್ಮಗಳ ಉದಯ: ಅದೇಂ ನೆಗೆ ಪೋಲ್ತುದೊ ಷಂಡ ಹುಂಡಸಂಸ್ಥಾನದೆ ಗುಂಡುದೀವಿದ ತತಂಗಮನಂಗದ ಪಾಂಗವಂದಿರ (ಆದಿಪು. ೫-೯೦); ನೋಡದೆ ಮಾಡಿದ ರೂಪಿನಂತೆ ನೇರ್ಪಿಲ್ಲದ ವಿಕಟಾಕೃತಿಯ ಹುಂಡಸಂಸ್ಥಾನಗಳುಂ (ಶ್ರಾವಕಾ. ೨೧-೧೨). [ಸಂ.]

ಹುಂಡಹಾಳತ (ನಾ). ವಿವೇಚನೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ; ವಿವೇಕರಹಿತತೆ: ಕೋರ್ಟು ಮುಂದೆ ಬರಬೇಕೆಂದು ಅವರ ಹೆಸರನ್ನು ಕೂಗಿಸಿದ ಕೂಡಲೇ ಆ ಮಾತನ್ನು ಹುಂಡಹಾಳತವಾಗಿ ಥಟ್ಟನೆ ಆಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಮುಸುಗ. ೧೬೬). [ಹುಂಡ? + ಹಾಳತ]

ಹುಂಡಾ (ನಾ). ಮದುವೆಯಲ್ಲಿ ಗಂಡಿಗೆ ಕೊಡುವ ಹಣ; ವರದಕ್ಷಿಣೆ: ಹುಳಸಿ ನನಗ ತಂಗೀ ಹಾಂಗ, ಹುಂಡಾ ಅಂತ ಕೊಡತೇನಿ (ದೀಶಹ.II, ೪೨೦). [<— ಮರಾ. ಹುಂಡಾ]

ಹುಂಡಾವಣ, ಹುಂಡಾವಳಿ (ನಾ). ಹಣದ ದಾಖಲೆಪತ್ರ; ಹುಂಡಿ: ಕೋಟ್ಯಂತರ ಧನದ ಹುಂಡಾವಣಿಗಳಂ (ಸೌಗಂಧಿ.೧೩೪-೨೦). **ಹುಂಡಾವಳಿ**: "ಹುಂಡಾವಳಿಯ ಕಾಯದೆ"ಯ ಪ್ರಕಾರ ಹುಂಡಿಯು ಪಟಾಯಿಸದಿದ್ದರೆ (ಮೋಟಿನೀ. ೩೦). [< ಹುಂಡಿ./ ಹಿಂ. ಹುಂಡಾವನ = ಹುಂಡಿಯ ದರ]

ಹುಂಡಾವಸರ್ಪಿಣಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಅನೇಕ ಅವಸರ್ಪಿಣಿಗಳ ಕಾಲವಾದ ಮೇಲೆ ಬರುವ ಅವಧಿ: ಭಂಗಂ ದೊರೆಕೊಂಡುದಿಂತು ಭರತೇಶ್ವರಂಗೆ ಹುಂಡಾವಸರ್ಪಿಣೀ ವಿಳಸನದಿಂ (ಆದಿಪು. ೧೪-೧೧೪); ಹುಂಡಾವಸರ್ಪಿಣಿಯೊಳಿಂತು ದು(ಷ್ಷ)ಷ್ಷಮಸಮೀಪ ಮುಕ್ಕುಮೆಂತಂತೆ ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವಾದಿಗುಣಂಗಳ್ಗೆ ಪ್ರಾಣಗಳ್ಗಿಮುಖರಪ್ಪರ್ (ಬಾಹುಪು. ೧೩೬). [ಸಂ. ಹುಂಡಾವಸರ್ಪಿಣೀ]

ಹುಂಡಾವಳಿ 'ಹುಂಡಾವಣಿ' ನೋ.

ಹುಂಡಿ$_{1}$ (ನಾ). ಸಣ್ಣ ಹಳ್ಳಿ; ಚಿಕ್ಕಗ್ರಾಮ; ಕೊಪ್ಪಲು: ಆಲಗೂಡಿಗೆ ಸಲುವ ಮುದ್ದಬೀರನ ಹುಂಡಿ ಹಾಲುಹುಂಡಿ ಚನ್ನಗೌಡನ ಹುಂಡಿ (ಎಕ. III, ತಿರುಮ.೬೩-೨೪೬; 1748); ಕಿರಾತ ದಸ್ಯುಗಳಂ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು . . . ಗ್ರಾಮ ಹುಂಡಿಗಳಿದ್ದರೆ ಕೊಳ್ಳೆಯಂ ಮಾಡಿ (ಮುದ್ರಾಮಂ. ೧೧೨).

ಹುಂಡಿ$_{2}$ (ನಾ). ಮಿಶ್ರವರ್ಣದ ಎತ್ತು: ಹಂಡಕೆಂದಗಳಿಲ್ಲ ಹುಂಡಿ ಕಾರಿಗಳಿಲ್ಲ ಗಂಡರಿದ್ದೊಬ್ಬ ಮಗನಿಲ್ಲ (ಸರ್ವಜ್ಞ.೧೯೨೬). 'ಹುಂಡವಣ್ಣ' ನೋ.

ಹುಂಡಿ$_{3}$ (ನಾ). ೧. ಹಣ ಕೊಡುವಂತೆ ನಮೂದಿಸಿದ ಪತ್ರ; ಹಣದ ದಾಖಲೆಪತ್ರ: ವಿಧವಿಧದ ಪೊನ್ನ ಬೇಕೆಂದಷ್ಟಹುಂಡಿಯಿಂದೊದಗಿಸುವ ಸಾವಕಾರರ ಗುಂಪು (ಕೃಷ್ಣವಿ. ೫-೨೫); ದೇಶಾಂತರದ ಸಾಹುಕಾರರಿಂದ ಬರುವ ಹುಂಡಿಗಳಿಗೆ ಹಣವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಆ ಹೆಸರಿನ ರೂಢಿ ದಾಸರಾದ ಮೇಲೂ ಕಡೆಯ ತನಕ ತಪ್ಪಲಿಲ್ಲ (ಕಭಪಿ. ೬೦೬). ೨. ಬ್ಯಾಂಕುಗಳಿಂದ ಹಣ ಪಡೆಯಲು ಕೊಡುವ ಅದೇಶಪತ್ರ; ಚೆಕ್ಕು: ಮೂರುಸಾವಿರದ ಮುದ್ದತೀ ಹುಂಡಿ ಕಳಿಸಿರುತ್ತೇನೆ (ಪೂಜೀವ. ೯೪); ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಬ್ಯಾಂಕುಗಳ ಮೇಲಿನ ಈ ಹುಂಡಿಗಳ ಒಟ್ಟು ಮೊತ್ತ ಸುಮಾರು ಒಂದುಕೋಟಿ ರೂಪಾಯಿಗಳಷ್ಟಾಗಬಹುದೆಂಬುದು ಶೇಟಜೀಗೆ ಅರಿವಾಯಿತು (ರತ್ನಗೋ. ೨೧). ೩. ಬೆಲೆಯನ್ನು ತೋರಿಸುವ ಪಟ್ಟಿ: "(ವ್ಯಾಪಾರ) ಸಲ್ಲಿಸಿದ ಸಾಮಾನುಗಳ ಅಥವಾ, ಮಾಡಿರುವ ಕೆಲಸದ, ಬೆಲೆ ತೋರಿಸುವ ಪಟ್ಟಿ, ಬೆಲೆಪಟ್ಟಿ; ಹುಂಡಿ" (ಕಿಟ್ಟೆII. ೫೦೬೮). ೪. ಹಣವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುವ ಡಬ್ಬ; ಗೋಲಕ: ಬಳಾಪುರದ ಬಸವಣನ ವಹಿತಾ ಹುಂಡಿ (ಎಕ. X (S), ಕೋಲಾರ.೫೫೮-೬೩; 1761); ಒಂದು ರೂಪಾಯಿ ಇದೆ . . . ಅದನ್ನು ಅನಾಥಾಲಯದ ಹುಂಡಿಗೆ ಹಾಕಬಹುದು (ಭಾರದ. ೬). ೫. ಪ್ರಸ್ತಾಪ; ಸೂಚನೆ: ಕೆಲವು ಮದುವೆಯ ಹುಂಡಿಗಳೂ ಸಿದ್ಧಣ್ಣನಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದವು (ಪಂಜಪಂ. ೫೪). ೬. ಜವಾಬ್ದಾರಿ; ಹೊಣೆಗಾರಿಕೆ: ಹೊರಿಸುವಂ ಹುಂಡಿಯಂ ನಿನ್ನಾತ ನಾನೆನುತ (ಪರಶು. ೬-೨೧). [<— ಹಿಂ. ಮರಾ. ಹುಂಡೀ./ ತುಳು. ಹುಂಡಿ]

ಹುಂಡಿಗಡಿಗೆ (ನಾ). ಹಣವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುವ ಡಬ್ಬ; ಗೋಲಕ: ದೇವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ಹುಂಡಿಗಡಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಹಣವನ್ನು ಹಾಕು (ರೂಢಿ). [ಹುಂಡಿ$_{2}$ + ಗಡಿಗೆ]

ಹುಂಡಿಗೆ (ನಾ). (?): ಸುಂಡಾ ನೀ ಮುಂದೆ ನಡೆಯಂದೆ ಬೀಗೂತಿ ಹುಂಡೀಗೆ ಮಾತ್ಯಾಳೇ ಮದುವೇಯ (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೧೮೫). [?]

ಹುಂಡಿಪತ್ರ (ನಾ). = ಹುಂಡಿ$_{2}$ ೨: ಅವನು ಆ ಹಣವನ್ನು ಅಲ್ಲಿನ ಒಂದು ಬ್ಯಾಂಕಿಗೆ

ಒಪ್ಪಿಸಿದರೆ, ಆ ಬ್ಯಾಂಕಿನವರು ಅವನಿಗೆ ಹಿಂದೂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ತಮಗೆ ಲಕ್ಷವಿರುವ ಬ್ಯಾಂಕಿನ ಹೆಸರಿಗೆ ಒಂದು ಹುಂಡಿಪತ್ರ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ (ಬಾಲಪ್ರ. III. ೧೫೫೮). [ಹುಂಡಿ₂ + ಪತ್ರ]

ಹುಂಡು (ನಾ). ೧. ಸಣ್ಣ ಚೂರು; ಕಣ: ಸೇದುತ್ತಿದ್ದ ಬೀಡಿಯ ತುದಿಯ ಬೆಂಕಿಯ ಹುಂಡುಗಳು ಕೆಂಪಗೆ ಮಿರುಗಿದವು (ಮಲಮ.೮೦೫). ೨. ಸಣ್ಣ ಬೊಟ್ಟು; ಚುಕ್ಕೆ: ಬಾನಲ್ಲಿ ಮುಗಿಲು ಅರ್ಧಮರ್ಧ ಕವಿದಿದ್ದುದರಿಂದ, ಆಗಾಗ ಬಿಸಿಲು ನೆರಳುಗಳು ಹಾಳೆಗಳಂತೆ ಹುಂಡುಗಳಂತೆ ಬೀಳುತ್ತಾ ಕಣವೆ, ಬೆಟ್ಟಗಳನ್ನು ಒಮ್ಮೆ ಮಿನುಗಿಸುತ್ತಿದ್ದವು (ಅಜ್ಜಾಜು. ೮): ಅದರ ಮೈಮೇಲೆ ಹುಂಡುಹುಂಡುಬೊಟ್ಟು ನೋಡು. ಅದು ಕೋಗಿಲೆ (ಸ್ವಪ್ನಪೂ. ೫೧). ೩. ತೊಟ್ಟು; ಹನಿ: ಕೆರೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಹುಂಡೂ ನೀರಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). ೪.(?): ಬಂಡ ಹುಂಡಿನ ಮೈಯ ಬಣ್ಣ ಬೆಳಕು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಕೈವಿಡಿದಿಹರುಂಟು ಗಂಡು ಗಂಡಿಗೆ ಮೋಹಿಸುವ ಚೆನ್ನಿಗರು ದೀಕ್ಷೆಗೊಂಡವರಾರಿವರಂತೆ (ಭರಚ. ೨೦-೧೧೪).

ಹುಂಡುಕೋಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೋಳಿ: ಅವುಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಹುಂಡುಕೋಳಿಗಳು ಬೆಚ್ಚಿ ಬೆವರಿ ಚಲಿಸುತ್ತಿದ್ದವು (ಕಾನೂರು. ೨೧); ಹುಂಡುಕೋಳಿ ರೆಕ್ಕೆಯ ಹಾಗೆ ಕಾಣಿಸಿತು (ಸ್ವಪ್ನಪೂ. ೧೭). [ಹುಂಡು? + ಕೋಳಿ₁ (< ಕೋಟ್ಟಿ₁)]

ಹುಂಡೇಕರಿ, ಹುಂಡೇಕಾರ, ಹುಂಡೇಕಾರಿ (ನಾ). ಸುಂಕವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಡು ಅವುಗಳನ್ನು ಮಾಲೀಕನಿಗೆ ಮುಟ್ಟಿಸುವ ವ್ಯಕ್ತಿ ಹಾಗೂ ಆತನಿಗೆ ನೀಡುವ ಶುಲ್ಕ: ಸ್ಟೇಶನದ ಮೇಲೆ ಮಾಲವು ಏರಿಸುವದರ ದೆಶೆಯಿಂದ ಹುಂಡೆಕರಿ ಇಲ್ಲವೆ ಎರಡನೇ ಮನುಷ್ಯನು ಹೋಗಿ ಸ್ಟೇಶನದ ಮೇಲೆ ಮಾಲವು ಏರಿಸಿದ ಬಳಿಕ ರಶೀದಿಯ ಪರಭಾರೆ ಕಳಿಸುವದಿದ್ದರೆ ಆ ಹುಂಡೆಕರಿ ಇಲ್ಲವೆ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಮಾಲದ ಮಾರಾಟ ಮಾಡಬೇಕು (ಮುಂಬವ್ಯಾ.೮೪); ಕೂಲಿಯಲ್ಲಿ . . . ಬಂಡಿ ಇಳಿಸುವ ಕೂಲಿ ಮತ್ತು ಹುಂಡೇಕರಿ ಇವೆಲ್ಲದರ ಸಮಾವೇಶ ಆಗುತ್ತದೆ (ಮುಂಬವ್ಯಾ.೨೨೨). **ಹುಂಡೇಕಾರ:** ಸಾಹುಕಾರರುಗಳ, ಹುಂಡೇಕಾರರುಗಳ ಚಲನವಲನ ಸಂಪೂರ್ಣ ನಿಂತುಹೋಯಿತು (ಮರಳಿ.೧೭೦); ಭಂಡೀಬಾಡಿಗೆ, ಹುಂಡೇಕಾರರ ವಗೈರೆ ಹಿಡಿದು . . . ಈ ಪ್ರಕಾರ ತಗೆದುಕೊಂಡೇವು (ಮುಂಬವ್ಯಾ.೧೦). **ಹುಂಡೇಕಾರಿ:** ಭಂಡೀಬಾಡಿಗೆ, ಹುಂಡೇಕಾರಿ ಮತ್ತು ಹೂಲಿಗೆ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಗೆ ಹತ್ತುವ ರಕಮುಗಳಿಗೆ ಒಟ್ಟನಿಂದ 'ಮಜೂರಿ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿದ್ದೇವೆ (ಮುಂಬವ್ಯಾ.೮).

[<— ಮರಾ. ಹುಂಡೇಕರೀ]

ಹುಂಡೇಕಾರ 'ಹುಂಡೇಕರಿ' ನೋ.

ಹುಂಡೇಕಾರಿ 'ಹುಂಡೇಕರಿ' ನೋ.

ಹುಂತಕಾರ 'ಹೊಂತಕಾಱ' ನೋ.

ಹುಂಬ (ನಾ). ಅಸಂಸ್ಕೃತನಾದವನು; ಅವಿವೇಕಿ; ಉದ್ಧಟ: ನಿನ್ನಂತಹ ಹುಂಬನಿಂದ ಇದೆಲ್ಲವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳಲಾಗುವದಿಲ್ಲ (ಬಂಗಾಹ.೬೯); ಯಾವ ಹಳ್ಳಿಯ ಹುಂಬನೋ ಇವನು (ಹೊಸಕ್ಕಿ. ೧೬೨). [<— ಮರಾ. ಹುಂಬ]

ಹುಂಬಗುತಿಗೆ 'ಹುಂಬಗುತ್ತಿಗೆ' ನೋ.

ಹುಂಬಗುತ್ತಿಗೆ, ಹುಂಬಗುತಿಗೆ, ಹುಂಬಗುದ್ದಿಕೆ, ಹುಂಬುಗುತ್ತಿಗೆ (ನಾ). ವಿವೇಚನೆಯಿಲ್ಲದೆ ಮಾಡುವ ಕೆಲಸ; ದುಡುಕಿನ ಕೆಲಸ: ಸತ್ಯಸಂಗತಿಗೂ ಕಣ್ಣುಮುಚ್ಚುವುದರಲ್ಲಿ ಕ್ರಾಂತಿ ಎನಿದೆ? ಬರಿಯ ಹುಂಬಗುತ್ತಿಗೆ (ಮೂರುದಾ.೧೩೫). **ಹುಂಬಗುತಿಗೆ:** ಇಂತಹ ಹುಂಬಗುತಿಗೆಯ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಛೀ ಹಾಕಿ (ವ್ಯನಿ.೩೪೭). **ಹುಂಬಗುದ್ದಿಕೆ:** ಇಂದು ಹೀಗೆ ಅಡದಾಂಡ ಬೆಳೆದ ಕೋಲ್ಹಾಪುರೀಪೇಟಾ ಸುರವರದಲ್ಲಿ ಪರಕಾಯಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿದ ಹುಂಬಗುದ್ದಿಕೆಯ ವಿಶ್ವಾನನ್ನು ತುಳಸಿ ಗುರುತಿಸುವದು ಸಾಧ್ಯವಾದೀತೆ? (ದೀಪಹ.II, ೪೦೦). **ಹುಂಬುಗುತ್ತಿಗೆ:** ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಲಾರದ್ದಕ್ಕೆ ಅದು ಮಹತ್ವದ್ದೇ ಅಲ್ಲ ಎಂಬ ಹುಂಬುಗುತ್ತಿಗೆ ನ್ಯಾಯಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವುದರಿಂದಲೂ (ವಿಚಾಮುಂ. ೩೩). [?]

ಹುಂಬಗುದ್ದಿಕೆ 'ಹುಂಬಗುತ್ತಿಗೆ' ನೋ.

ಹುಂಬತನ (ನಾ). ಒರಟುತನ; ಅವಿವೇಕ: ಬ್ರಿಟಿಶರು ದೇಶವನ್ನು ಮುಸಲ್ಮಾನರಂತೆ ಹುಂಬತನದಿಂದ ಸುಲಿಯಲಿಲ್ಲ (ಹತ್ಮಪ್ರ.೯೯); ಹುಂಬತನದಿಂದಾಗಿ ಲಿಂಗಪ್ಪ . . . ತನ್ನ ಆಸಕ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿದ್ದ (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೫೬೩). [ಹುಂಬ + - ತನ]

ಹುಂಬುಗುತ್ತಿಗೆ 'ಹುಂಬಗುತ್ತಿಗೆ' ನೋ.

ಹುಃ (ಅ). ಕೋಪ, ಧಿಕ್ಕಾರ, ಜುಗುಪ್ಸೆ ಮುಂತಾದ ಭಾವಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಅವ್ಯಯ: ತೊಟ್ಟನೆ ಮುನಿಸಾಗಿ ಹುಃ ಸವತಿಯಂ ನೆಟ್ ತೋಱಿಪನೆಂದು ತನ್ನ ಕಾಮಿನಿಯ ವಿದಗ್ಧವೃತ್ತಿಗಳನಕ್ಕಟ ನಾಳೆಯ ತಾನ ಕಾಣನೇ (ಧರ್ಮಾಮೃ.೭-೨೧೨); ತೊಟ್ಟನೆ ತಾಂ ಕಂಡೊಡೆ ಹುಃ ಬಬಾಪ್ಪುಱಕೆಂಬಲ್ಲೂ ಳೆಯಂ ನೆರ್ಕ್ಕನೆರ್ಕ್ಕನೆ ಬೇರ್ಕೆಯ್ದು (ಎಕ.VI. ತರೀಕೆ.೨೫-೩೭; 1196).

ಹುಕಮತು 'ಹುಕುಮತ್ತು' ನೋ.

ಹುಕಿ (ನಾ). ತಟ್ಟನೆ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬರುವ ಲಹರಿ;— ಇಚ್ಛೆ; ಚಪಲ: ಇನ್ನೊಮ್ಮೆ ತಂಬಾಕಿನ ಬಾರುಮಾಡುವ ಹುಕಿ ಉಕ್ಕಿತು (ದೀಪಹ.II ೧೪೪).

[<— ಮರಾ. ಹುಕೀ, ಹುಕ್ಕೀ]

ಹುಕುಂ 'ಹುಕುಮು' ನೋ.

ಹುಕುಂನಾಮೆ, ಹುಕುಮನಾಮೆ (ನಾ). ಲಿಖಿತಮೂಲಕವಾದ ಅಪ್ಪಣೆ; ಆಜ್ಞಾಪತ್ರ; ನಿರೂಪ: x ಸರಕಾರದ ಹುಕುಂನಾಮೆ ಪ್ರಕಾರಕ್ಕೆ (ಎಕ.IX. ದೊಪ್ಪ.ಬ. ೧೨-೧; 1785); ಮುಲ್ಕಿ ಮುಂತಾದ ಬಾಬಿನಲ್ಲಿ ಖಾವಂದರವರಿಂದ ಅಪ್ಪಣೆಯಾದ ಹುಕುಂನಾಮ (ಮುಹಾವಂ.II, ೫೭). **ಹುಕುಮನಾಮೆ:** ಹುಕುಮನಾಮೆಗಳನ್ನು ಹೊರಡಿಸಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ದೇಶಗಳಿಗೆ ಕಳುಹಿಸಿದರು (ಇಂಗ್ಲಇ. ೪೩).

[<— ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಹುಕ್ಮನಾಮಾ]

ಹುಕುಮ 'ಹುಕುಮು' ನೋ.

ಹುಕುಮತ್ತು, ಹುಕಮತು (ನಾ). ಒಡೆತನ; ಅಧಿಕಾರ: ಮುಂಬಯಿಸಂಸ್ಥಾನದ ಕಡೆ ಫೌಜು ನಮ್ಮ ಹುಕುಮತ್ತಿನಲಿ ಇತ್ತು (ರಾಜೇಂದ್ರ.೫೩). **ಹುಕಮತು:** ಅವರೆಲ್ಲರ ಮೇಲೆ ಹುಕಮತು ಇಟ್ಟು ಒಳಿತಾಗಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನಿಡುವುದು (ಮುಂಬವ್ಯಾ.೨೮೦).

[<— ಅರ. ಹುಕ್ಮತ್; ಹಿಂ. ಹುಕೂಮತ್; ಮರಾ. ಹುಕಮತ್]

ಹುಕುಮನಾಮೆ 'ಹುಕುಂನಾಮೆ' ನೋ.

ಹುಕುಮು, ಹುಕುಂ, ಹುಕುಮ, ಹುಕ್ಕುಂ (ನಾ). ೧. ಅಪ್ಪಣೆ; ಆಜ್ಞೆ: ಸರಕಾರದಿಂದ ಸ್ಪೆಷಲ್ ಹುಕುಮು ಹೊರಟಿತು (ಇಂದುಮು.೯೧). **ಹುಕುಂ:** ೧. ಬೇರೆ ಯಾರುನು ಬಾಧ್ಯತೆಯಿಲ್ಲವೆಂದು ಹುಕುಂ ಅನುಸರಿಸಿಯಿರುತ್ತೆ (ಮೈಆ.೧೯೩೦,೨೪-೧೯; 1487 ?); ಆ ಅಮಲುದಾರನು ಅದೇ ಹುಕುಂ ಮೇರೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೧೭). **ಹುಕುಮ:** ೧. ಶಾಹುರಾಜನ ಹುಕುಮದಿಂ ಮೋಹರ ಸಹಿತ್ತಿದಿ (ಕಳವ್ಯ. ೧೦-೮೦). ೨. (ಅಲಂ) ಕೃತ್ರಿಮ; ಮೋಸ; ಕುಟಿಲತೆ: ಶಕುನಿ ಬೋಧೆಯ ಕೇಳ್ದು ಹಿತವಾಗಿ ಕ[illegible]ಪತಿ ಮುಕುತಿಯಹುದೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದಂ ಪಾಂಡವರ ಹುಕುಮದಿಂ ಕೊಲ್ಲಬೇಕೆನುತ (ತುರಂಗ. ೧೩-೩). **ಹುಕ್ಕುಂ:** ೧. ಸಾಕ್ಷ್ಯವು ಅತ್ಯವಶ್ಯಕವೆಂದು ಸನ್ನಿಧಾನದಿಂದ ಹುಕ್ಕುಂ ಬಂದಿತ್ತು (ಶ್ರೀರಾಯ. ೨೪೭). [<— ಅರ. ಹಿಂ. ಹುಕುಮ್, ಹುಕ್ಮ್; ಮರಾ. ಹುಕ್ಮ್, ಹುಕೂಮ್]

ಹುಕ್ಕ 'ಹುಕ್ಕಾ' ನೋ.

ಹುಕ್ಕಾ, ಹುಕ್ಕ, ಹುಕ್ಕೆ (ನಾ). ತಂಬಾಕು ಸೇದುವ ಒಂದು ಸಾಧನ; ಗುಡಿಗುಡಿ: ಹುಕ್ಕಾ ಎಳೆಯುತ್ತಾ ಮಲಗುತ್ತಿದ್ದ ಜಹಾಂಗೀರ ಬಾದಷಹನಂತೆ (ಮುಂಗಾವು.೫); ಬಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಹುಕ್ಕಾದ ನಲಿಕೆ ಇದೆ (ಕುಂಹಿಂ.೪೪). **ಹುಕ್ಕ:** ಅದಾದ ಮೇಲೆ ಸೇವಿಸಲು ಹುಕ್ಕವನ್ನು ಇರಿಸಿದನು (ಬಾಲಪ್ರ. I. ೧೫೫). **ಹುಕ್ಕೆ:** ಜಗಲಿಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ಹುಕ್ಕೆಯನ್ನು ಸೇದುತ್ತಾ . . . ಗೋಡೆಗೆ ಒರಗಿದ್ದನು (ಏಧಿವ್ಯ. ೧೦); ಆ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ಅದನ್ನು ಕುಡಿಯುವಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಎರಡು ಹುಕ್ಕೆಗಳು ತಯಾರಾದುವು (ನಿಶ್ಯಾಮ. ೧).

[<— ಅರ. ಹಿಂ. ಹುಕ್ಕಾ; ಮರಾ. ಹುಕ್ಕಾ, ಹುಕಾ]

ಹುಕ್ಕುಂ 'ಹುಕುಮು' ನೋ.

ಹುಕ್ಕೆ 'ಹುಕ್ಕಾ' ನೋ.

ಹುಕ್ಕೇರಿ (ನಾ). ಪೂರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಹದಿನಾರು ಬಗೆಯ ರೂಪಾಯಿನಾಣ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; IP ಹುಕ್ಕೇರಿಯೆಂಬ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಟಂಕಿಸಿದ ನಾಣ್ಯ: ೧೩.ಹುಕ್ಕೇರಿ. ೧೪. ಉಡವಣೆ. ೧೫. ಗೋವಿಂದಬಕ್ಷಿ. ೧೬. ಪೀರಖಾನಿ (ಕಭಾಗ. ೨೪೧). [?]

ಹುಗಲು 'ಪುಗಿಲ್$_1$' ನೋ.

ಹುಗಿ (ಕ್ರಿ).೧. (ಹಣ, ಹಣ ಮುಂತಾದುವನ್ನು) ನೆಲದಲ್ಲಿ ಕುಳಿಮಾಡಿ ಮುಚ್ಚು, — ಹೂಳು; ಹುದುಗಿಸು: ಹುಗಿದ ಹಣಗಳನ್ನು ಕೆದರಿ ತೆಗದು ತಿನ್ನುವವು (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೭೫); ಈ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ತುಂಬಿ ನೆಲದಲ್ಲಿ ಹುಗಿದಿಡುವೆನು (ಕವಪು.೩-೧೦೦). ೨. ಊರು; ನೆಡು: ಮದುವೆಗೆ ಇನ್ನೂ ಹದಿನೈದು ದಿನಗಳಿರುವಾಗಲೇ . . . ಮೊದಲನೇ ಕಂಬವನ್ನು ಹುಗಿದು, ಅದನ್ನು ಮಾವಿನ ಟೊಂಗೆಗಳಿಂದ ಸಿಂಗರಿಸಿ (ಆಚೋಲೀ. ೩೮); ಯಾವ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಬೇಯಿಸುತ್ತೀರೋ ಆ ಪಾತ್ರೆಯನ್ನು ಉಸುಕಿನಲ್ಲಿ ಅರ್ಧ ಹುಗಿಯಬೇಕು (ಅಡುಶಾ.೮೯). ೩. ಮುಚ್ಚಿಹೋಗು; ಹುದುಗು: ಚತುರ್ದಶಲಕ್ಷಸಂಖ್ಯೆಯ ಸುದತಿಯರು ನಿನಗರುಣರಸದಂಗದಲಿ ಹುಗಿದುದು [ಪಾಠಾಂ. ಹುದುಗಿದು] ಹೊಳೆವ ಗಾಜಿನ ಮಣಿಯ ಸರದಂತೆ (ತೊರರಾ.೩-೭-೧೯); ಅವರ ವಿಚಾರಗಳೆಲ್ಲ ಹಾಳುಕೋಟೆಯಂತೆ ಹುಗಿದುಕೊಂಡಿವೆ (ಸಮುಜೀ.೬).

ಹುಗಿಯಭತ್ತ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬತ್ತ (?): ಈ ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಸಲುವ ದುರ್ಗದೇವರಿಗೆ ಕೊಟುಬಹ ಕಡಿವಾಣಿ ನಾಡುದಳವಾಣಿಕೆ ಹುಗಿಯಭತ್ತ ಚಿನವಾದಿಯರಿಗೆ ಕೊಟುಬಹ ತಳವಾಣಿಕೆ ಉಪಾಬರ ವೊಳೆಯ ರೊಕ ಸಹ (ಸೌಇ. IV. ಶಾಕ-೧೪: 1513). 'ಹುಡಿಕ್ಕೆಬತ್ತ' ಪರಾ.

[? + ಭತ್ತ$_1$ (< ಬತ್ತ)]

ಹುಗಿಲಿಚು (ಕ್ರಿ). ಒಳಹೊಗುವಂತೆ ತಿವಿ, — ಚುಚ್ಚು: ನಿನ್ನಯ ಕಣೆಗಳೊಳಿದರ ತೆರಳುವನೆ ಅಭಿಮನ್ಯುವೆನುತಬ್ಬರಿಸಿ ಕರ್ಣನ ಕಾಯವನು ಹುಗಿಲಿಚಿದನೆಂಟಂಬಿನಲಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೫-೫೫); ಮನಸಿಜಂ ಪರಿಮಳವ ಬೀಱುವರಳಂಬೊಂದ ತೊಟ್ಟು ಹುಗಿಲಿಚಿದನಾಕೆಯ ಮನವನಾತನಂತಃಕರಣಮಂ ಚಿತ್ರಮೆಂಬಂದದಿಂ (ಸೌಂದಪು. ೮-೧೪).

[ಹುಗಿಲು (< ಪುಗಿಲ್$_1$) + ಇಚು$_1$]

ಹುಗಿಲು 'ಪುಗಿಲ್$_1$' ನೋ.

ಹುಗಿಲುಗಳೆ (ಕ್ರಿ). ಸೀಳು; ಭೇದಿಸು: ನಗವನೊಡ್ಡಿದರೊಂದು ಶರದಲಿ ಹುಗಿಲುಗಳೆವ ವಿದೂರಪಾತದಿ (ಸಂಭವ.೧೮-೩). [ಹುಗಿಲು (< ಪುಗಿಲ್$_1$) + ಕಳೆ$_1$]

ಹುಗಿಲುತೆಗೆ 'ಹುಗಿಲುದೆಗೆ' ನೋ.

ಹುಗಿಲುದೆಗೆ, ಹುಗಿಲುತೆಗೆ (ಕ್ರಿ). ಚಕ್ಕೆ ತೆಗೆ; ಕೆತ್ತು; ಪದರವನ್ನೆತ್ತು: ಆಸೆಯಱಿತ ಬಾಚಿಯಲ್ಲಿ ಭವಪಾಶವಿಲ್ಲದ ಜಂಗಮಕ್ಕಿತ್ತು ರೋಷವಿಲ್ಲದ ಉಳಿಯಲ್ಲಿ ನಿಜವಾಸವ ನೋಡಿ ಹುಗಿಲುದೆಗೆವುತ್ತ (ಸರ್ವವ. ೧೨೦-೬೧೮). **ಹುಗಿಲುತೆಗೆ:** ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ತಾಳಾಗಿ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ತಲೆಬಾಗಿ ಬಿದ್ದ ಮರನ ತಂದು ಬದ್ದಿಯ ಕಾರುಕನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಸುಬದ್ಧಿಸಿ ಬಂಧಿಸಿ ಸುದ್ದಯಿಸಿ ಅನಾದಿ ಎಂಬ ಹುಗಿಲುತೆಗೆದು (ಸರ್ವವ. ೧೧೫-೫೬೭).

[ಹುಗಿಲು (< ಪುಗಿಲ್$_1$) + ತೆಗೆ$_1$]

ಹುಗಿಸು$_1$ 'ಪೊಗಿಸು' ನೋ.

ಹುಗಿಸು$_2$ (ಕ್ರಿ). ನೆಲದೊಳಗೆ ಮುಚ್ಚಿಸು; ಹೂಳಿಸು: ಆಲದ ಮರದಡಿಯಲ್ಲಿ ಕುಣಿ ತೋಡಿಸಿದ. ಅಲ್ಲಿ ಹುಗಿಸಿದ (ಜಮಾನ್ಯಾ.೧೪); ನಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನೂ ಜೀವಂತ ಹುಗಿಸಿ ಬಿಡುವುದಾಗಿ ಹೇಳಿದನು (ಮೇದಿಮ. ೧೫೬). [ಹುಗಿ + - ಇಸು$_3$]

ಹುಗು 'ಪೊಗು' ನೋ.

ಹುಗುತೆ 'ಪೊಗುತೆ' ನೋ.

ಹುಗುಲು 'ಪುಗಿಲ್$_1$' ನೋ.

ಹುಗುಳು 'ಪುಗುಳ್$_2$' ನೋ.

ಹುಗುಳೇಳು 'ಪುಗುಳೇೞ್' ನೋ.

ಹುಗ್ಗಿ 'ಪುಟ್ಗಿ' ನೋ.

ಹುಗ್ಗಿಗ (ನಾ). ಸೊಕ್ಕಿನವನು; ಬಿಂಕದವನು: ಹೋಳುಗಳೆವನು ಹುಗ್ಗಿಗರನೆನು ತಾಳೊಳಗೆ ಬೆರಸಿದನು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೧-೩೧); ಭರದಿಂದ ಮುಗ್ಗಿದ ಬಲಮಂ ಕಾಣುತ ಹುಗ್ಗಿಗರಾ ಕುರುಭೂಪಾಲನುಜರದಟಹಾಯ್ದರು (ಅಭಿಕಾ. ೩೩).

[ಹುಗ್ಗು$_2$(< ಪುಗ್ಗು$_2$) + - ಇಗ]

ಹುಗ್ಗು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ತೆರು; ಬಿಡು; ತ್ಯಜಿಸು: ನೂರೆಂಟು ಜಗಳದೊಳ್ ಪೆಸರೊಡದ ನಾಯಕರು ಮುಗ್ಗಿದರು ಹು[ಪಾಠಾಂ. ಉ]ಗ್ಗಿದರು ಹರಣಮನಾಜಿಯೊಳಗೆ (ತುರಂಗ. ೩೩-೪೨). ೨. ಅಡಗು; ಹುದುಗು: ನಗ್ಗಿತವನಿ ಭಟರ ಹತಿಯ ಲಗ್ಗೆಗಮರರು ಹುಗ್ಗಿದರು (ಯಾದವಾ. ೬೦). [< ಪುಟ್ಟು?]

ಹುಗ್ಗು$_2$ 'ಪುಗ್ಗು$_2$' ನೋ.

ಹುಗ್ಗೆ 'ಪುಟ್ಗೆ' ನೋ.

ಹುಚ್ಚ 'ಪುಚ್ಚ$_1$' ನೋ.

ಹುಚ್ಚಕಬ್ಬು 'ಹುಚ್ಚುಕಬ್ಬು' ನೋ.

ಹುಚ್ಚತ್ತಿ (ನಾ). ಕೀಳುದರ್ಜೆಯ ಅತ್ತಿಮರ; ಕಾಡುಅತ್ತಿಯ ಮರ: "ಕಾಕೋದುಂಬರಿಕಾ—ಹುಚ್ಚತ್ತಿ, ಮಳಲತ್ತಿ" (ಒಷಧಿ. ೩೨). 'ಮಳಲಹುಚ್ಚತ್ತಿ' ಪರಾ.

[ಹುಚ್ಚು(< ಪುರ್ಚು) + ಅತ್ತಿ$_1$]

ಹುಚ್ಚಮಲ್ಲಿ (ನಾ).೧. (ಉಕ) ಚದುರಂಗದಾಟದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಟ್ಟು; IP ಪೇದಮಾತಿನ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ. ೨. (ಅಲಂ) ನಿರುಪಾಯ ನಾದವನು; ಅಸಹಾಯಕನಾದವನು: ಹೈದರನು ಈ ಮೇರೆಗೆ ರಾಜಧಾನಿ ಯಲ್ಲೆಲ್ಲ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಪೇಶ್ವೆಯನ್ನು ಹುಚ್ಚಮಲ್ಲಿಯಾಗಿ ಮಾಡಿ ಕೂಡ್ರಿಸಿದ (ಚರಿಸಂ. ೧೩೪). [<— ಮರಾ. ಹುಚಮಲ್ಲೀ, ಹುಚಮುಲ್ಲೀ]

ಹುಚ್ಚಹತ್ತಿ 'ಹುಚ್ಚುಹತ್ತಿ' ನೋ.

ಹುಚ್ಚಾಟ (ನಾ). ೧. ಅವಿವೇಕದಿಂದ ವರ್ತಿಸುವುದು; ಬುದ್ಧಿಗೇಡಿತನ: ಹುಚ್ಚಾಟವನ್ನು ಆಡಿದವನು ತಾನು . . . ಆದರೆ ಇವಳಿಗೇನು ಅರಯಾಯಿತು? (ಪಾಳಪೂ. ೨೨೨). ೨. ಹಾಸ್ಯನಾಟಕ; ಪ್ರಹಸನ: ಈ ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಹುಚ್ಚಾಟಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದೆ. ಹುಚ್ಚಾಟಗಳು ಹೆಸರಿಗೆ ಹುಚ್ಚಾಟಗಳಾಗಿದ್ದರೂ ಅವು ಒಳಹೊಡತದಲ್ಲಿರುವುದೇ ಹೆಚ್ಚು (ತಿದುಗು.೪ ಪೀಠಿಕೆ); ಸಾಮಾಜಿಕರನ್ನು ಸಾಹಿತ್ಯದ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದರೆ 'ಹುಚ್ಚಾಟ'ವು ಒಂದು ಹಾದಿ (ಸಾಬಿ. ೧೨೦).

[ಹುಚ್ಚು(< ಪುರ್ಚು) + ಆಟ]

ಹುಚ್ಚಾಪಟ್ಟೆ 'ಹುಚ್ಚಾಬಟ್ಟೆ' ನೋ.

ಹುಚ್ಚಾಬಟ್ಟೆ, ಹುಚ್ಚಾಪಟ್ಟೆ (ಅ). ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬಂದಂತೆ: ಬಂದಿಯೊಡನೆ ಅವನು ಹುಚ್ಚಾಬಟ್ಟೆ ಕೂಗಾಡುತ್ತಿದ್ದನು (ಪುನರು.೧೮೬). **ಹುಚ್ಚಾಪಟ್ಟೆ:** ಹುಚ್ಚಾಪಟ್ಟೆ ಮಾತಾಡ ಬೇಡ (ರೂಢಿ). 'ಕಂಡಾಬಟ್ಟೆ', 'ಸಿಕ್ಕಾಬಟ್ಟೆ' ಹೋ. [< ಹುಚ್ಚು]

ಹುಚ್ಚಾಸ್ಪತ್ರೆ (ನಾ). ಬುದ್ಧಿಭ್ರಮಣೆಗೊಂಡ ರೋಗಿಗಳಿಗೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡುವ ಆಸ್ಪತ್ರೆ; ಮಾನಸಿಕರೋಗಿಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ನಡೆಸುವ ಆಸ್ಪತ್ರೆ: ಹುಚ್ಚಾಸ್ಪತ್ರೆಲಿರೋಕೆ ನಮಗೇನು ಹುಚ್ಚೆ? (ಮುಚ್ಚಟಾ. ೩೨). [ಹುಚ್ಚು (< ಪುರ್ಚು) + ಆಸ್ಪತ್ರೆ]

ಹುಚ್ಚಿ$_1$ (ನಾ).೧. ಬುದ್ಧಿಪಲ್ಲಟವಾದವಳು; ಹುಚ್ಚು ಹಿಡಿದವಳು: ಆ ಹುಡುಗಿಗೆ ಪ್ರಜ್ಞೆಯು ಶಿಥಿಲವಾಗಿ ಮೂರುನಾಲ್ಕುದಿನ ಹುಚ್ಚಿಯಂತೆ ಕಾಣುತ್ತಿತ್ತು (ಹುಚ್ಚುಹ. ೧೩); ಹುಚ್ಚಿಗೆ ಅತ್ತಮನೆಯೇನು ತವರುಮನೆಯೇನು? (ಗಾದ). ೨. (ಅಲಂ) ಅವಿವೇಕದಿಂದ ವರ್ತಿಸುವವಳು: ಅವಳೊಬ್ಬಳು ಹುಚ್ಚಿ, ಎಲ್ಲ ವಿಷಯಕ್ಕೂ ಹಟಹಿಡಿಯುತ್ತಾಳೆ (ರೂಢಿ). [ಹುಚ್ಚು(< ಪುರ್ಚು) + - ಇ$_2$]

ಹುಚ್ಚಿ$_2$ 'ಪುಚ್ಚಿ' ನೋ.

ಹುಚ್ಚಿಡು (ಕ್ರಿ). (ಅಲಂ) ದಿಗ್ಭ್ರಮೆಯಿಂದ ವಿಕಾರವಾಗು; ಗಾಬರಿಯಿಂದ ವಿವರ್ಣವಾಗು: ಅವರಿಬ್ಬರ ಮೋರೆಯೂ ಹುಚ್ಚಿಟ್ಟು ನೆಲ ನೋಡತೊಡಗಿದರು (ಪ್ರೇಮಾತ್ರ. ೨೧೫); ರಾಯರ ಮುಖ ಹುಚ್ಚಿಟ್ಟು ಹೋಗಿತ್ತು (ನಿರಾಭ. ೧೧೪).

[ಹುಚ್ಚು (< ಪುರ್ಚು) + ಇಡು$_1$]

ಹುಚ್ಚು 'ಪುರ್ಚು' ನೋ.

ಹುಚ್ಚುಕಗ್ಗಲಿ (ನಾ). ಕೀಳುದರ್ಜೆಯ ಕಗ್ಗಲಿಮರ: "ಅರಿಮೇದಃ, ವಿಟ್ಖದಿರಃ- ೨ ದುರ್ಗಂಧವುಳ್ಳ ಕಗ್ಗಲೀಗಿಡ, ಹುಚ್ಚುಕಗ್ಗಲೀಮರ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೨೩).

[ಹುಚ್ಚು(< ಪುರ್ಚು) + ಕಗ್ಗಲಿ$_1$]

ಹುಚ್ಚುಕಬ್ಬು, ಹುಚ್ಚಕಬ್ಬು (ನಾ). ಕಬ್ಬಿನಂತೆಯೇ ಇರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜೊಂಡು; ಕಾಗಬ್ಬು: ದರ್ಭೆ, ಹುಚ್ಚುಕಬ್ಬು, ಕಾಡುಕಬ್ಬು (ವೃಕ್ಷಿಗಿ.

೬೭-೧೩೬೦). **ಹುಚ್ಚಕಬ್ಬು:** ಹೊಳೆಗೆ ಹೋದರ ಜೋಳದ ಬೆಂಡು, ಹುಚ್ಚಕಬ್ಬು ಇವುಗಳಿಂದ ದೋಣಿ ತೆಪ್ಪಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ತೇಲಿ ಬಿಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಹುಚ್ಚಹ. ೧೫೪).
[ಹುಚ್ಚು(< ಪುರ್ಚು) + ಕಬ್ಬು(< ಕರ್ಬು)]
ಹುಚ್ಚುಕುಣಿತ 'ಪುರ್ಚುಕುಣಿತ' ನೋ.
ಹುಚ್ಚುಕುನ್ನಿ 'ಪುಚ್ಚುಗುನ್ನಿ' ನೋ.
ಹುಚ್ಚುಕೆಲಸ (ನಾ). ವಿಚಾರಮಾಡದೆ ಮಾಡುವ ಕೆಲಸ: ನಮ್ಮ ಹುಡುಗ ಶುದ್ಧ ಹುಚ್ಚುಕೆಲಸ ಮಾಡಿಬಿಟ್ಟ (ರೂಢಿ). [ಹುಚ್ಚು(< ಪುರ್ಚು) + ಕೆಲಸ]
ಹುಚ್ಚುಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಮರುಳಾಗು; ಹುಚ್ಚುಹಿಡಿ: ಕಾಲೇಜಿನ ಹುಡುಗಿಯರೆಲ್ಲ ಹುಚ್ಚುಗಟ್ಟಿ ಕಾಲಿಗೆ ಬೀಳಬೇಕು (ಕಲಕ.೯೩). [ಹುಚ್ಚು(< ಪುರ್ಚು) + ಕಟ್ಟು]
ಹುಚ್ಚುಗುಂಜಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಚಿರುಂಡಿ ಚಿಂಚು ಹುಚ್ಚುಗುಂಜಿ (ಅಕಾನಿ.೧೦-೨೭). [ಹುಚ್ಚು(< ಪುರ್ಚು) + ಗುಂಜ]
ಹುಚ್ಚುಗೊಳ್ 'ಪುರ್ಚುಗೊಳ್' ನೋ.
ಹುಚ್ಚುಗೊಳಿಸು 'ಪುಚ್ಚುಂಗೊಳಿಸು' ನೋ.
ಹುಚ್ಚುಚಕ್ಕೋತ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚಕ್ಕೋತ: ಹುಚ್ಚುಚಕ್ಕೋತ, ಹುನ್‌ಬೆಳ್ (ಮೃಔಗಿ. ೧೦-೬೭೫). [ಹುಚ್ಚು(< ಪುರ್ಚು) + ಚಕ್ಕೋತ]
ಹುಚ್ಚುಜೋಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಕಾಡುಜೋಳ: ಕಾಡುಜೋಳ, ಹುಚ್ಚುಜೋಳ, ಕಾಡುಕಂಬುಹುಲ್ಲು (ಮೃಔಗಿ. ೭೧-೧೫೫೫).
[ಹುಚ್ಚು(< ಪುರ್ಚು)+ ಜೋಳ]
ಹುಚ್ಚುತನ 'ಪುಚ್ಚುತನ' ನೋ.
ಹುಚ್ಚುತುಂಬೆ 'ಹುಚ್ಚುದುಂಬೆ' ನೋ.
ಹುಚ್ಚುತೊಂಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೊಂಡೆ; ಕಾಗೆದೊಂಡೆ: "ಕಾಕಾಂಗೀ, ಕಾಕನಾಸಿಕಾ - ೨ ಕಾಗಿತೊಂಡೇಗಿಡದ ಹೆಸರು, ಹುಚ್ಚುತೊಂಡೆ"(ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೪೯).
[ಹುಚ್ಚು(< ಪುರ್ಚು) + ತೊಂಡೆ]
ಹುಚ್ಚುದುಂಬೆ, ಹುಚ್ಚುತುಂಬೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತುಂಬೆಗಿಡ; ಕಾಡುತುಂಬೆ: ಅಂಡಶೂಲೆಗೆ . . . ಹುಚ್ಚುದುಂಬೆಯ ಬೇರಂ ನಿಂಬೆಯಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಅಂಡಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟುವುದು (ವೈದ್ಯವಿ.೧೯೭). **ಹುಚ್ಚುತುಂಬೆ:** (ಮೃಔಗಿ.೫೦-೧೦೦೩).
[ಹುಚ್ಚು(< ಪುರ್ಚು) + ತುಂಬೆ]
ಹುಚ್ಚುನಗೆ (ನಾ). ತಡೆಯಲಾರದೆ, ಮೇರೆಮೀರಿ ಬರುವ ನಗು: ಜಗುಳ್ಳ ಹೆಂಗಳನೆತ್ತಿ ತಕ್ಕಿಸಿ ಮೊಗವದ್ದದಗೆಯ ಚುಂಬಿಸುತಿಹ ನಿನ್ನ ಬಗೆಯ ಕಂಡರೆ ಹುಚ್ಚುನಗೆ ಬರುತಿದೆ (ಭರಟ. ೯-೧೧೩). [ಹುಚ್ಚು(< ಪುರ್ಚು) + ನಗೆ]
ಹುಚ್ಚುನರವೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಕೂಲಿ, ಕುಮತಿ, ಕಾಶ್ಮೀರಿಮರ, ಹುಚ್ಚುನರವೆ (ಮೃಔಗಿ.೪೦-೭೮೨). [ಹುಚ್ಚು(< ಪುರ್ಚು) + ನರವೆ]
ಹುಚ್ಚುನಾಯಿ (ನಾ). ಹುಚ್ಚು ಹಿಡಿದಿರುವ ನಾಯಿ: ಹುಚ್ಚುನಾಯಿ ಕಚ್ಚಿದರೆ ಹುಚ್ಚುಹಿಡಿಯುತ್ತದೆ.(ರೂಢಿ). [ಹುಚ್ಚು(< ಪುರ್ಚು) + ನಾಯಿ(< ನಾಯ್)]
ಹುಚ್ಚುನಿಂಬೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಿಂಬೆ; ಕಾಡುನಿಂಬೆ: (ಮೃಔಗಿ. ೧೦-೧೭೪).
[ಹುಚ್ಚು(< ಪುರ್ಚು) + ನಿಂಬೆ]
ಹುಚ್ಚುನೆಲಬೇವು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: (ಮೃಔಗಿ.೪೮-೯೫೫).
[ಹುಚ್ಚು (< ಪುರ್ಚು) + ನೆಲಬೇವು]
ಹುಚ್ಚುಪಡವಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಡವಲಕಾಯಿ ಮತ್ತು ಅದರ ಬಳ್ಳಿ; ಕಹಿಪಡವಲ: "ಕುಲಕಂ, ಪಟೋಲ, ತಿಕ್ತಕಃ, ಪಟುಃ - ೪ ಖೈ ಪಡುವಲಗಿಡ; ಹುಚ್ಚು ಪಡವಲಗಿಡ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೪೭). [ಹುಚ್ಚು(< ಪುರ್ಚು) + ಪಡವಲ (< ಪಡಲ)]
ಹುಚ್ಚುಬಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ; **P** ಇದು ಸೋಕಿದರೆ ದಾರಿ ತಪ್ಪಿ ಅಲೆಯಬೇಕಾಗುತ್ತದೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾಗಿದೆ: ದಿಕ್ಕು ತಪ್ಪಿಬಿಟ್ಟೆನೆ? . . . ಅಥವಾ ಹುಚ್ಚುಬಳ್ಳಿ ಎಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಕಾಲಿಗೆ ತಗುಲಿಬಿಟ್ಟಿತೆ? (ಮಲೆಮ. ೫೬೭).
[ಹುಚ್ಚು(< ಪುರ್ಚು) + ಬಳ್ಳಿ]
ಹುಚ್ಚುಬಿಡಿಸು (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) ಅವಿವೇಕವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸು; ವಿವೇಕಿಯನ್ನಾಗಿಸು: ಅವನು ನನ್ನ ಹತ್ತಿರ ಬರಲಿ, ಹುಚ್ಚುಬಿಡಿಸಿ ಕಳಿಸುತ್ತೇನೆ (ರೂಢಿ).
[ಹುಚ್ಚು(< ಪುರ್ಚು) + ಬಿಡಿಸು]
ಹುಚ್ಚುಬಿಡು (ಕ್ರಿ). ಮರುಳುತನ ನಿವಾರಣೆಯಾಗು: ಹುಚ್ಚು ಬಿಡದ ಮದುವೆಯಾಗದು, ಮದುವೆಯಾಗದ ಹುಚ್ಚು ಬಿಡದು (ಗಾದೆ).
[ಹುಚ್ಚು(< ಪುರ್ಚು) + ಬಿಡು]
ಹುಚ್ಚುಬೇವು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬೇವು; ತುರುಕಬೇವು: "ಅರೆಬೇವು, ಹುಚ್ಚುಬೇವು . . . ಅಜಣ" (ಸಸ್ಯನಿ.೮೮). [ಹುಚ್ಚು(< ಪುರ್ಚು) + ಬೇವು]
ಹುಚ್ಚುಬ್ರಹ್ಮದಂಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ: ದತ್ತೂರದ ಗಿಡ, ಹುಚ್ಚುಬ್ರಹ್ಮದಂಡಿ, ಅರಿಸಿನ ಉಮ್ಮತ್ತಿ (ಮೃಔಗಿ. ೮-೧೪೧).
[ಹುಚ್ಚು(< ಪುರ್ಚು) + ಬ್ರಹ್ಮದಂಡ]
ಹುಚ್ಚುಮಳೆ (ನಾ). (ಆಲಂ) ಹತೋಟಿಯಿಲ್ಲದೆ ಒಂದೇ ಸಮನೆ ಸುರಿಯುವ ಮಳೆ; ಅತಿವೃಷ್ಟಿ: ೧೬೭೩ನೇ ದುರ್ಮತಿ ಸಂ॥ ಅಶ್ವೀಜ ಶುದ್ಧ ೧೦ಯಿಂದ ಕಾರ್ತೀಕ ಶು॥ ೫ವರೆಗೆ ಹುಚ್ಚುಮಳೆ ಹೊಯಿತು (ಚಿತ್ರಪಾ.೮ ಉಪೋದ್ಘಾತ); ಅವನು ಬೇಸಾಯಕ್ಕೆ ಹೊರಟ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಗುರುತೇಟನಂತೆ. ಹುಚ್ಚುಮಳೆ ಕರೆಯುವುದು (ಯೋಧಪು. ೭೪). [ಹುಚ್ಚು(< ಪುರ್ಚು) + ಮಳೆ(< ಮಟೆ)]
ಹುಚ್ಚುಮುಂಡೆ (ನಾ). (ಆಲಂ) ಅವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಹುಚ್ಚುಮುಂಡೆಯ ಮದುವೆಯಲ್ಲಿ ಉಂಡವನೇ ಜಾಣ (ಗಾದೆ). [ಹುಚ್ಚು (< ಪುರ್ಚು) + ಮುಂಡೆ]
ಹುಚ್ಚುಮುಟ್ಟೇಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಮಂಗವಾರಿಸೊಪ್ಪು, ಹಣ್ಣುಕರೀತುಂಬೆ, ಹುಚ್ಚುಮುಟ್ಟೇಗಿಡ (ಮೃಔಗಿ. ೭-೧೧೭).
[ಹುಚ್ಚು (< ಪುರ್ಚು) + ಮುಟ್ಟೆ + ಗಿಡ (< ಗಿಡು)]
ಹುಚ್ಚುಮೆಣಸಿನಮರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಕಾಡುಅಮಟೆ, ವಾಸನೆಮರ, ಹುಚ್ಚುಮೆಣಸಿನ ಮರ (ಮೃಔಗಿ. ೭೮-೧೫೭೨).
[ಹುಚ್ಚು (< ಪುರ್ಚು) + ಮೆಣಸು (< ಮೆಟಸು) + ಮರ]
ಹುಚ್ಚುಸಾಸುವೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಸುವೆ : "ಕ್ಷವಃ, ಕ್ಷುತಾಭಿಜನನಃ, ರಾಜಕಾ, ವಿಷ್ಣಿಕಾ, ಅಸುರೀ - ೫ ಕರೀಸಾಸುವೆ, ದೊಡ್ಡಸಾಸುವೆ, ಹುಚ್ಚುಸಾಸುವೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೬೯). [ಹುಚ್ಚು (< ಪುರ್ಚು) + ಸಾಸುವೆ (< ಸಾಸಿವೆ)]
ಹುಚ್ಚುಸೊಂಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಂಡೆಗಿಡ: "ಕಾಡುಬದನೆ, ಹುಚ್ಚು ಸೊಂಡೆ, ಸವುಡಂಗಿ, ಸೊಂಡೆ" (ಸಸ್ಯನಿ. ೧೨೧); (ಮೃಔಗಿ. ೭೦-೧೪೪೭).
[ಹುಚ್ಚು (< ಪುರ್ಚು) + ಸೊಂಡೆ (< ಸುಂಡೆ)]
ಹುಚ್ಚುಹತ್ತಿ, ಹುಚ್ಚಹತ್ತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹತ್ತಿ: "ಭದ್ರೋದುಂಬರಿಕಾ-ಹುಚ್ಚುಹತ್ತಿ" (ಒಷಧಿ. ೧೧೦). **ಹುಚ್ಚಹತ್ತಿ:** "ಫಲಭದ್ರಃ- ಹುಚ್ಚಹತ್ತಿ" (ಒಷಧಿ. ೧೦೪).
[ಹುಚ್ಚು (< ಪುರ್ಚು) + ಹತ್ತಿ (< ಪಟ್ಟಿ)]
ಹುಚ್ಚುಹತ್ತು (ಕ್ರಿ). ಹುಚ್ಚುಹಿಡಿ; ಬುದ್ಧಿಭ್ರಮಣೆಯಾಗು: ಅವನಿಗೆ ಹುಚ್ಚು ಹತ್ತಿತು (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೫-೨೦೯). [ಹುಚ್ಚು (< ಪುರ್ಚು) + ಹತ್ತು (< ಪತ್ತು)]
ಹುಚ್ಚುಹರಟೆ (ನಾ). (ಆಲಂ) ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬಂದಂತೆ ಆಡುವ ಮಾತು; ಅಸಂಬದ್ಧಪ್ರಲಾಪ: ಗುಂಡಿಯೆ? ಹುರಿಯ! ಕಚ್ಚಿ! ಸಚ್ಚಿ? ಅವರ ಹುಚ್ಚುಹರಟೆ (ಇಂಗಿತ. ೯೯-೯). [ಹುಚ್ಚು (< ಪುರ್ಚು) + ಹರಟೆ]
ಹುಚ್ಚುಹರಳು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹರಳಿನ ಗಿಡ : ವಿಶಲ್ಯಾ ಜಾಪಾಳದ ಗಿಡ, ಅಪಶಬ್ದದಿಂದ ಹಾವುಮಕ್ಕಿಗಿಡ, ಎಲುವುಸಂಧಿಗಿಡ, ಹುಚ್ಚು ಹರಳುಗಿಡ." (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೪೧೦). [ಹುಚ್ಚು (< ಪುರ್ಚು) + ಹರಳು (< ಪರಲ್)]
ಹುಚ್ಚುಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ). = ಹುಚ್ಚುಹತ್ತು : ಹುಚ್ಚುಹಿಡಿಯಿತು ಎನಗೆ ಹುಚ್ಚುಹಿಡಿಯಿತು (ಪುರಂದ. ೩-೨೯ ಪಲ್ಲವಿ); ಏನು, ನಿಪುಣರಿಗೆ ಹುಚ್ಚುಹಿಡಿಯಿತೇನು? (ಬಾಣಾಲ. ೨೨೦).
[ಹುಚ್ಚು (< ಪುರ್ಚು) + ಹಿಡಿ (< ಪಿಡಿ)]
ಹುಚ್ಚುಹೀರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೀರೆ: ಹುಚ್ಚುಹೀರೆಕಾಯಿಬೀಜವನ್ನು ವೊಲೆಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ನೆನೆಯಿಕ್ಕಿ ನಸ್ಯಂಗೆಯ್ಯೆ ಸಕಲಸನ್ನಿದೋಷಗಳು ಗುಣಮಕ್ಕುಂ (ಸಕವೈ. ೧೫೧). [ಹುಚ್ಚು (< ಪುರ್ಚು) + ಹೀರೆ (< ಪೀರೆ)]

ಹುಚ್ಚುಹೊಳೆ 'ಪುರ್ಚುವೊಳೆ' ನೋ.

ಹುಚ್ಚೆಳ್ಳು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಎಳ್ಳು; ಗುರೆಳ್ಳು: "ತಿಲಪಿಂಜಃ, ತಿಲಪೇಜಃ- ಈ ೨ . . . ಹುಚ್ಚೆಳ್ಳಿಗೂ ಹೆಸರು. ಕೆಲವರು ಕಾಡೆಳ್ಳು ಎಂಬುವರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೭೯); ಸಾಸಿವೆ, ಹುಚ್ಚೆಳ್ಳು, ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು . . . ಬೆಳೆಯುತ್ತಾರೆ (ವ್ಯವಮ. ೪೪).
[ಹುಚ್ಚು$_{2}$ (< ಪುರ್ಚು) + ಎಳ್ಳು (< ಎಳ್)]

ಹುಚ್ಚೇಳು 'ಪುರ್ಚೇಟ್' ನೋ.

ಹುಜರು 'ಹುಜೂರು$_{1}$' ನೋ.

ಹುಜರೆ (ನಾ). ಯಾವಾಗಲೂ ರಾಜನ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಸೇವಕ; ಯಾವಾಗಲೂ ರಾಜನ ಖಾಸಾಸೇವೆಯಲ್ಲಿರುವ ನೌಕರ: ನೆಟ್ಟಗಿದ್ದರೆ ಯಾವಾಗೋ ನಮ್ಮ ವಿಮಲದೇವನು ಬಾದಶಹರ ಹುಜರೆ (ಕಂಚುಕಿ)ಯಾಗುತ್ತಲಿದ್ದನು (ಧಾರ್ಮಿತೀ. ೧೩); ಓರ್ವ ಸಂಸ್ಥಾನಿಕನ ಹುಜರೆಯಾಗುತ ಬೆಳೆದು ನೀನೇ ಹುಜೂರೆಂದು ಭಾವಿಸಿರುವೆ (ನವ್ಯಕಾ. ೩೬). [<— ಹಿಂ. ಹಜೂರೀ, ಹುಜೂರೀ]

ಹುಜುರು 'ಹುಜೂರು$_{1}$' ನೋ.

ಹುಜೂರ್ 'ಹುಜೂರು$_{2}$' ನೋ.

ಹುಜೂರ್‌ಜಮಾಬಂದಿ 'ಹುಜೂರುಜಮಾಬಂದಿ' ನೋ.

ಹುಜೂರ 'ಹುಜೂರು$_{2}$' ನೋ.

ಹುಜೂರರಿಕೆ (ನಾ). ರಾಜನಿಗೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಮನವಿ, — ವಿಜ್ಞಾಪನೆ: ಸೇನಬೋವರು ಹುಜೂರರಿಕೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡದು (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೨೬೬-೧೦; 1629?).
[ಹುಜೂರು$_{2}$ + ಅರಿಕೆ (< ಅಱಿಕೆ)]

ಹುಜೂರು$_{1}$, ಹಜೂರು$_{1}$, ಹುಜರು, ಹುಜುರು (ನಾ). ೧. ಸಮಕ್ಷಮ; ಎದುರು: ನೀಂ ಹುಜೂರೊಳಿರ್ಪುದೆಂದು ನಿಯಾಮಿಸಲಿಂತು ರಾಯರಾ ಸಮೀಪದೊಳ್ . . . ಕತಿಪಯವತ್ಸರಂ ವರ್ತಿಸುತ್ತುಂ (ಕಳನ್ನ. ೩-೩). ೨. ಖುದ್ದು; ಸ್ವತಃ: ವಿವರಕೆ ಹುಜೂರು ಬರವದು (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೧೭-೧೫; 1672); ಲಿಂಗಾಭಟ್ಟನು ಹುಜೂರು ಬಂದು ಹಾರನ ಹಳ್ಳಿ ಕೋಟೆವಳಗಣ ನಾರಾಯಣದೇವರು . . . ಪೂಜೆಯನ್ನು (ಎಕ. IX (s), ಬೆಂಗಳೂ. ೧೫೦-೧; 1700). **ಹಜೂರು$_{1}$**: ೧. ಎಲ್ಲಿ ನೀ ಕಾದು ತಂದಿ ಹೇಳು ಕೃತಕದಿ ಇಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಹಜೂರಿನೊಳಿರ್ದು (ಬಿಜ್ಜರಾ. ೮-೪೦); ಆ ಬಗ್ಗೆ ಶ್ರೀಸ್ವಾಮಿಗಳವರು ಹಜೂರಿಗೆ ಬಂದುಯಿದ್ದು (ಮೈಅರಿ. ೧೯೩೪, ೫೨-೧೨; 1812). **ಹುಜರು**: ೧. ಗಂಡಕೂಸ ಒಂದು ಆಗಲಿ ತಾಯಿ, ಮುದುಕಿ ಕಣ್ಣ ಹುಜರೆ! (ನಿಸರ್ಗ. ೩೦೭). **ಹುಜುರು**: ೧. ನಾನು ಏನನ್ನಾದರೂ ತಿನ್ನಬೇಕಾದರೆ ಎಲ್ಲರ ಹುಜುರು ತಿನ್ನುವವ (ರಕ್ತಧ್ವ. ೧೪೫). ೨. ಬೆಳ್ಳರೆ ಕುಡಿನಲ್ಲಿ ಚಂಣ್ಣಾಣನು ಹುಜುರು ಬಂದು (ಮೈಅರಿ. ೧೯೩೪, ೯-೨; 1690).
[<— ಅರ. ಹಿಂ. ಹುಜೂರ್; ಮರಾ. ಹುಜೂರ್, ಹುಜೇರ್, ಹುಜರಾಹುಜೂರ್, ಹುಜುರಾಹುಜೂರ್]

ಹುಜೂರು$_{2}$, ಹಜೂರು$_{2}$, ಹುಜೂರ್, ಹುಜೂರ (ನಾ). ೧. ರಾಜ; ಒಡೆಯ: ರಾಜಶ್ರೀ ದೊರೆಗಳು ತಮ್ಮ ಹುಜೂರು ಸಾಮದಿಕರು ಪಾರಪತೆಗಾರ ಕಸಬೆಗೌಡ (ಎಕ. XI, ಮೊಳಕಾ. ೨೫-೬೦: 1665); ಹುಜೂರ ಮೇಳದ ಪುಟ್ಟತಾಯಿ (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೭೧-೧೩; 1671). **ಹಜೂರು$_{2}$**: ೧. ಬಹುಮಂದಿ ಪಟೇಲರುಗಳೂ . . . ಹಜೂರು ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ಜಾರೀ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಉದ್ಯುಕ್ತರಾಗುವ ಅಮಿಾಲರನೇಕರನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಿದರು (ಮಹಾವಂ. II, ೧೪). ೨. ದೊರೆ, ಅಧಿಕಾರಿ ಮುಂತಾದವರನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸುವ ಶಬ್ದ: ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣರಾಜವಡೆಯರವರ ಪಾದಸೇವಕನಾದ ಹಜೂರು ಮೋದೀಖಾನೆ ಸಾವಕಾರ (ಎಕ. XIV, ಹುಣಸೂ. ೧೪೫-೫; 1867). **ಹುಜೂರ್**: ೨. ಹುಜೂರ್, ದಯಮಾಡಿ ನಾಳಿನದೊಂದು ದಿವಸದ ಅವಧಿ ಕೊಟ್ಟರೆ ನಾನು ಆ ಕಳ್ಳರನ್ನು ಗೊತ್ತುಹಚ್ಚಿ ಕೊಡುವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೨೦); ಹುಜೂರ್, ಅದಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶ ಒದಗಲಿಲ್ಲ (ರಘುರಾಣಿ. ೧೧). **ಹುಜೂರ**: ೨. "ಹುಜೂರ, ನನ್ನದೇ ಅಹುದು" ಎಂದು ದೃಢತೆಯಿಂದ ಉತ್ತರ ಕೊಟ್ಟ (ಜಮೀನ್ದಾ. ೧೧೯); ಅವು ಎಷ್ಟು ದಿವಸ ನೆರವಾಗುವುದು ಹುಜೂರ? (ಕೊತಣಾ. ೭೧). [<— ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಹುಜೂರ್]

ಹುಜೂರುಖಜಾನೆ (ನಾ). ಸರಕಾರದ ಬೊಕ್ಕಸ, — ಭಂಡಾರ: ಹುಜೂರು ಖಜಾನೆಗೆ ಐವಜು ಸಂದಾಯಮಾಡಿ ರಶೀದಿ ತರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವದು (ಮಹಾವಂ. II. ೬೭).
[ಹುಜೂರು$_{2}$ + ಖಜಾನೆ]

ಹುಜೂರುಜಮಾಬಂದಿ, ಹುಜೂರ್‌ಜಮಾಬಂದಿ (ನಾ). ಕಂದಾಯ ವಸೂಲಿಯ ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ಸಮಕ್ಷಮದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಜಮಾಬಂದಿ: ಲೆಕ್ಕಗಳನ್ನು, ಅವುಗಳ ವಿಚಾರವಾಗಿ ಬರಬಹುದಾದ ತಕರಾರು ಅಹವಾಲುಗಳ ವಿಚಾರಣೆ ಮಾಡಿ, ಖಾಯಂ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಇದೇ ಹುಜೂರುಜಮಾಬಂದಿ (ಕಲನ. ೧೫೭); ಹುಜೂರು ಜಮಾಬಂದಿಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಶಾನುಬೋಗರ ಲೆಕ್ಕ ಚೆಕ್ಕಾದರೂ ನನ್ನೂರಿನ ಲೆಕ್ಕ ಇನ್ನೂ ಬಾಕಿ (ನನಸ್ನೂರು. ೧೫೨). **ಹುಜೂರ್‌ಜಮಾಬಂದಿ**: ಅವರು ಶಿವಮೊಗ್ಗಿಗೆ ಹುಜೂರ್‌ಜಮಾಬಂದಿಗೆ ಹೋಗಿದ್ದಾರೆ (ಎದಿರೇ. ೨೮). [ಹುಜೂರು$_{2}$ + ಜಮಾಬಂದಿ]

ಹುಜೂರುಶಿಕೆರೂಪಾಯಿ (ನಾ). ಹೈದರಾಬಾದುನಿಜಾಮಸರಕಾರದಲ್ಲಿ ಚಾಲ್ತಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ನಾಣ್ಯ: ಹುಜೂರುಶಿಕೆರೂಪಾಯಿ ಅಂದರೆ (ಮೊಗಲಾಯಿ) ದಕ್ಷಿಣಹೈದರಾಬಾದನಿಜಾಮಸರಕಾರದವರ ನಾಣ್ಯಕ್ಕೆ ಅನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೨೮೭ ಅಡಿಟ). [ಹುಜೂರು$_{2}$ + ಶಿಕ್ಕೆ$_{0}$ (< ಸಿಕ್ಕಾ) + ರೂಪಾಯಿ]

ಹುಜ್ಜತ್ತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ: "ಕಾಚಂ-ಗೌಜು, ಹುಜ್ಜತ್ತಿ, ಕಾಡುಲವಣ" (ಓಷಧಿ. ೨೮). [?]

ಹುಟಾರು (ನಾ). ತಡಿಕೆ; ತಟ್ಟಿ (?): ಮೆಳೆ ಸವರಿಸಿ ಮೆಳೆ ಒಳಗೆ ಒಂದು ಕೋಲನ್ನು ಕೋವಿ ಹೇರಿಕೊಳ್ಳುವ ಬಗ್ಗೆ ಕಟ್ಟಿ, ಅದರ ಮೇಲೆ ನನಗೂ, ಚನ್ನವೀರನಿಗೂ ಎರಡು ಸಲಾ ತಿರುಗಿಸಿ, ಎದೆ ಸಮಕ್ಕೆ ಹುಟಾರ ಕಟ್ಟಿ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೨೭೫). [?]

ಹುಟ್ಟಿಗೆ 'ಪುಟ್ಟಿಗೆ$_{2}$' ನೋ.

ಹುಟ್ಟಜೆ 'ಪುಟ್ಟಜ' ನೋ.

ಹುಟ್ಟಡಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಜನ್ಮವನ್ನೇ ನಾಶಮಾಡು; ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಧ್ವಂಸಮಾಡು: ನಾವು ಅವರನ್ನು ಹುಟ್ಟಡಗಿಸಬಹುದು (ದೌಲತ್. ೩೧೧); ಅವರ ಹುಟ್ಟಡಗಿಸುವುದೇ ತಮ್ಮ ಗುರಿ (ಯಕ್ಷಪ್ರ. ೧೧೦); ಈ ಅಪವಾದವನ್ನು ಹುಟ್ಟಡಗಿಸಲೇ ಬೇಕು (ರಘುರಾಣಿ. ೪೦). [ಹುಟ್ಟು$_{2}$ (< ಪುಟ್ಟು$_{2}$) + ಅಡಗಿಸು (< ಅಡಂಗಿಸು)]

ಹುಟ್ಟಡಗು (ಕ್ರಿ). ಹುಟ್ಟು ನಾಶವಾಗು, — ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಧ್ವಂಸವಾಗು: ಇವನನ್ನು ಶಿಕ್ಷಿಸಿದರೆ ವಿದ್ರೋಹದ ಹುಟ್ಟಡಗುತ್ತದೆ (ರಾಜ್ಯೋದ. ೧೮೭).
[ಹುಟ್ಟು$_{2}$ (< ಪುಟ್ಟು$_{2}$) + ಅಡಗು$_{1}$ (< ಅಡಂಗು$_{1}$)]

ಹುಟ್ಟುಮೂಕ (ನಾ). ಹುಟ್ಟಿನಿಂದಲೇ ಮಾತನಾಡಲು ಆಗದವನು: ಹುಟ್ಟುಮೂಕನೆಂದು ದಟ್ಟೀತು ಜನಮನ (ಸಿದ್ಧವು. ೪-೫೭). [< ಹುಟ್ಟು$_{2}$ + ಮೂಕ]

ಹುಟ್ಟರಿವು 'ಪುಟ್ಟಱಿವು' ನೋ.

ಹುಟ್ಟರೆ 'ಹುಟ್ಟಜೆ' ನೋ.

ಹುಟ್ಟಳಿ (ಕ್ರಿ). = ಹುಟ್ಟಡಗು: ಇಂಗ್ಲೀಷು ಹುಟ್ಟಳಿದು ಹೋಗುತ್ತದೆ (ದೇವೀಚಾ. ೨೨).
[ಹುಟ್ಟು$_{2}$ (< ಪುಟ್ಟು$_{2}$) + ಅಳಿ$_{1}$ (< ಅೞಿ$_{1}$)]

ಹುಟ್ಟಳಿಸು (ಕ್ರಿ). = ಹುಟ್ಟಡಗಿಸು: ಸೆರೆಯ ಹರಿ, ಅರಿಯನಿರಿ, ಹುಟ್ಟಳಿಸು ಹುಡಿಯಲ್ಲಿ (ವಾಂಚಜ. ೫-೮). [ಹುಟ್ಟು$_{2}$ (< ಪುಟ್ಟು$_{2}$) + ಅಳಿಸು$_{2}$ (< ಅೞಿಯಿಸು)]

ಹುಟ್ಟಜೆ, ಹುಟ್ಟರೆ, ಹುಟ್ಟುಅರೆ (ನಾ). ಭೂಮಿಯ ಮೇಲಿರುವ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಬಂಡೆ: ಕೊಟೂರ ದಾರಿಯ ಗುಡ್ಡದ ಹುಟ್ಟಜೆಯ ಮೇಲೆ ಹೋದ ವಾಮನಮುದ್ರೆಯ ಸರಿತದಲು (ಸೌಇ. IX.- ii, ೪೪೦-೧೯; 1419). **ಹುಟ್ಟರೆ**: ಬೆಟ್ಟದ ದಾರಿಗೆ ಬಡಗವತ್ತು ಹುಟ್ಟರೆ ಮೇಲೆ (ಎಕ. III, ತಿರುಮ. ೬೩-೪೫೮; 1748). **ಹುಟ್ಟುಅರೆ**: ತೆಂಕ ಹುಟ್ಟುಅರೆಗಳ ಮೇರೆಯ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ನಡದು (ಎಕ. XII, ತುಮಕೂ. ೧೧-೬೦; 1426). [ಹುಟ್ಟು$_{2}$ (< ಪುಟ್ಟು$_{2}$) + ಅಜೆ$_{4}$]

ಹುಟ್ಟಾ (ಅ). ಹುಟ್ಟಿದಂದಿನಿಂದ; ಜನ್ಮಾರಭ್ಯ: ಹುಟ್ಟಾ ಊರು ಬಿಟ್ಟು ಗೊತ್ತಿಲ್ಲದ ಅವನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಸಾಹಸ ಆ ವಯಸ್ಸಿಗೆ ಸಾಮಾನ್ಯವೇನೂ ಅಲ್ಲ (ಹೊಸಕ್ಕ. ೩೨); ಕೆಲವೊಂದು ಪಶುಪಕ್ಷಿಗಳಿಗೆ ಕಲಾಕೃತಿಗಳಂತೆ ಕಾಣುವ ರಚನೆಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯು ಹುಟ್ಟಾ ಬಂದಿರುತ್ತದೆ (ಪ್ರಬಂಧ. ೧೨). [< ಹುಟ್ಟು$_{2}$]

ಹುಟ್ಟಾಜ್ಯ (ನಾ). ಹುಟ್ಟುವಳಿ; ಉತ್ಪತ್ತಿ; ಆದಾಯ: ಈ ನಾಲ್ಕು ಠಾವಿನ ಹುಟ್ಟಾಜ್ಯದ ಅಯಿವತ್ತು ಹೊಂನನೂ ಪರ್ವತದ ಶ್ರೀಗಿರಿ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನದೇವರ XXX ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ (ಎಕ. VIII. ತೀರ್ಥಹ. ೩೩-೬೩; ಸು. 1430).
[ಹುಟ್ಟು$_2$ (< ಪುಟ್ಟು$_2$) + ಆಜ್ಯ$_0$ (< ಆದಾಯ)]

ಹುಟ್ಟಿ 'ಪುಟ್ಟಿ$_4$' ನೋ.

ಹುಟ್ಟಿಗೆ 'ಪುಟ್ಟಿಗೆ$_2$' ನೋ.

ಹುಟ್ಟಿಸು 'ಪುಟ್ಟಿಸು' ನೋ.

ಹುಟ್ಟು$_1$ 'ಪುಟ್ಟು$_1$' ನೋ.

ಹುಟ್ಟು$_2$ 'ಪುಟ್ಟು$_2$' ನೋ.

ಹುಟ್ಟು$_3$ 'ಪುಟ್ಟು$_3$' ನೋ.

ಹುಟ್ಟು$_4$ 'ಪುಟ್ಟಿ$_4$' ನೋ.

ಹುಟ್ಟುಅರೆ 'ಹುಟ್ಟಿಟ್' ನೋ.

ಹುಟ್ಟುಕಟ್ಟಳೆ (ನಾ). ಆದಾಯದ ವಿಧಾನ; ಉತ್ಪನ್ನದ ವ್ಯವಸ್ಥೆ: ಆನೆವಳಿಯ ಸಿರಿಯಣನಾಯಕನು ತಂನ್ನ ಹುಟ್ಟುಕಟ್ಟಳೆಗೆ ಲೆಕ್ಕ ಮಾಡಿದ ಸ್ವಾಮಿಕಾರ್ಯ (ಕ್ನ. I. ೬೦-೮; 1462). [ಹುಟ್ಟು$_2$ (< ಪುಟ್ಟು$_2$) + ಕಟ್ಟಳೆ$_1$]

ಹುಟ್ಟುಕವಿ 'ಪುಟ್ಟುಂಗವಿ' ನೋ.

ಹುಟ್ಟುಕಸುಬು (ನಾ). ವಂಶಪಾರಂಪರ್ಯವಾಗಿ ಬಂದ ವೃತ್ತಿ: ಸಾಕ್ರಟೀಸನು ಹುಟ್ಟುಕಸುಬಿನಲ್ಲಿ ಬಹುಕಾಲವಿದ್ದಂತೆ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ (ಸೋಕ್ರಮ. ೧೬).
[ಹುಟ್ಟು$_2$ (< ಪುಟ್ಟು$_2$) + ಕಸುಬು (< ಕಸಬು)]

ಹುಟ್ಟುಕಿವುಡ (ನಾ). ಹುಟ್ಟಿನಿಂದಲೇ ಕಿವಿ ಕೇಳಿಸದವನು; ಜನ್ಮಾರಭ್ಯ ಕಿವುಡಾಗಿರುವವನು: (೬). [ಹುಟ್ಟು$_2$ (< ಪುಟ್ಟು$_2$) + ಕಿವುಡ (< ಕಿವುಂಡ)]

ಹುಟ್ಟುಕಿವುಡಿ (ನಾ). ಹುಟ್ಟಿನಿಂದಲೇ ಕಿವಿ ಕೇಳಿಸದವಳು; ಜನ್ಮಾರಭ್ಯ ಕಿವುಡಾಗಿರುವವಳು: (೬). [ಹುಟ್ಟುಕಿವುಡ + - ಇ$_2$]

ಹುಟ್ಟುಕುರುಡ 'ಪುಟ್ಟುಂಗುರುಡ' ನೋ.

ಹುಟ್ಟುಕುರುಡಿ 'ಪುಟ್ಟುಂಗುರುಡಿ' ನೋ.

ಹುಟ್ಟುಕೂದಲು (ನಾ). ಮಗುವು ಹುಟ್ಟಿದಾಗ ಇರುವ ತಲೆಕೂದಲು.
ಹುಟ್ಟುಕೂದಲು ತೆಗೆಸು = ಮೊದಲ ಬಾರಿಗೆ ಮಗುವಿನ ತಲೆಕೂದಲನ್ನು ತೆಗೆಸು: ಮಗುವಿನ ಹುಟ್ಟುಕೂದಲು ತೆಗೆಸಲು ಅವರುಗಳು ಮನದೇವರಿರುವ ಹಳ್ಳಿಗೆ ಹೋಗಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). [ಹುಟ್ಟು$_2$ (< ಪುಟ್ಟು$_2$) + ಕೂದಲು (< ಕೂಂದಲ್)]

ಹುಟ್ಟುಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಉಂಟಾಗು; ಜನ್ಮ ತಾಳು: ಶೂನ್ಯದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುಗಟ್ಟಿತು ಹದುಳದೊಂದು ಹುಣ್ಣಿಮೆ (ಉಯ್ಯಾಲೆ. ೧೬-೧೧). [ಹುಟ್ಟು$_2$ (< ಪುಟ್ಟು$_2$) + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಹುಟ್ಟುಗನ್ನಡ (ನಾ). ೧. ಹುಟ್ಟಿನಿಂದ ಬಂದ ಕನ್ನಡ; ತಾಯಿನುಡಿಯಾದ ಕನ್ನಡಭಾಷೆ: ಇವರ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನೂ ಇವರ ಪಾಂಡಿತ್ಯದ ಫಲವನ್ನೂ ಮೆಚ್ಚತಕ್ಕವರು ಯಾರು? . . . ಹುಟ್ಟುಗನ್ನಡವನ್ನೂ ಮರೆಯುತ್ತಾ ದೊಡ್ಡಮನುಷ್ಯರಾಗುವ ಇವರ ಸಹಪಾಠಿಗಳೇ ಅಲ್ಲವೇ? (ಕಒಸಾ.೫). ೨. ಅಚ್ಚಗನ್ನಡ; ಶುದ್ಧಕನ್ನಡ: ನಿನ್ನ ಹುಟ್ಟುಗನ್ನಡದ ಪಟ್ಟದೀಛಂದಸ್ಸು ನೂರಾರುವರ್ಷಗಳು ಅನುಕರಣೀಯವಾಗುತ್ತದೆ (ತುಂಗಭ. ೧೨೪). [ಹುಟ್ಟು$_2$ (< ಪುಟ್ಟು$_2$) + ಕನ್ನಡ$_1$]

ಹುಟ್ಟುಗಲ್ಲು (ನಾ). = ಹುಟ್ಟಿಟ್: ವಾಮನಮುದ್ರೆ ತಿದ್ದಿಯಿರುವ ಹುಟ್ಟುಗಲ್ಲು (ಎಕ. XIV. ಮೈಸೂರು. ೧೧೫-೩೫೮; 1674); ವೊರಟೆಯ ಪಡುವಣ ಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುಗಲ್ಲು (ಎಕ. III. ಶ್ರೀರಂಗ. ೧೪-೧೩೬; 1686).
[ಹುಟ್ಟು$_2$ (< ಪುಟ್ಟು$_2$) + ಕಲ್ಲು (< ಕಲ್$_3$)]

ಹುಟ್ಟುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ).= ಹುಟ್ಟಡಗಿಸು: ಕಾಲನನಟ್ಟಿ ಕಾಮನ ಮೆಟ್ಟಿ ದುಷ್ಕರ್ಮಜಾಲ ಪೆಲ್ಲವ ಹುಟ್ಟುಗುಟ್ಟಿ (ಭರಟ. ೭೦-೬೫). [ಹುಟ್ಟು$_2$ (< ಪುಟ್ಟು$_2$) + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಹುಟ್ಟುಗುಣ (ನಾ).ಹುಟ್ಟಿನಿಂದಲೇ ಬಂದ ನೈಜಗುಣ,– ಸ್ವಭಾವ: ಮಕ್ಕಳ ಹುಟ್ಟುಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಹಲವನ್ನು ತಿದ್ದಿ ಮಾರ್ಪಡಿಸಬೇಕು (ಶಿಕ್ಷದ. ೩೨); ಹುಟ್ಟುಗುಣ ಸುಟ್ಟರೂ ಹೋಗದು (ಗಾದ). [ಹುಟ್ಟು$_2$ (< ಪುಟ್ಟು$_2$) + ಗುಣ]

ಹುಟ್ಟುಗುರುಡ 'ಪುಟ್ಟುಂಗುರುಡ' ನೋ.

ಹುಟ್ಟುಗೆ 'ಪುಟ್ಟಿಗೆ$_2$' ನೋ.

ಹುಟ್ಟುಗೆಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶಮಾಡು: ದ್ರೋಣ ಅಶ್ವತ್ಥಾಮರು ಕೋಪಿಸಿಕೊಂಡರೆ ಈ ಭೂಮಂಡಲವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಹುಟ್ಟುಗೆಡಿಸಬಲ್ಲರು (ಭೀಷ್ಮಚ. ೧೦೦).
[ಹುಟ್ಟುಗೆಡು + - ಇಸು$_3$]

ಹುಟ್ಟುಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಜನ್ಮವಿಲ್ಲದಂತಾಗು; ಹುಟ್ಟು ಇಲ್ಲದಂತಾಗು: ಕೂಡಲ ಸಂಗಮದೇವಯ್ಯ ನಿಮ್ಮ ಮುಟ್ಟಿ ಹುಟ್ಟುಗೆಟ್ಟೆನು (ಬಸವ. ೫೨೨); ಪುರಾತನರಿಗೆ ನಾನು ಶರಣೆಂದು ಹುಟ್ಟುಗೆಟ್ಟೆನಯ್ಯ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೮೮-೨೧೩). ೨. ಸ್ವರೂಪವು ಹಾಳಾಗು; ರೂಪ ಬದಲಾಗು: ಹುಟ್ಟುಗೆಟ್ಟ[ವಾಠಾಂ. ಹುಟ್ಟಿಜಂಗೆಟ್ಟ, ಹುಟ್ಟಿದಂದುಟ್ಟ] ಹುಟ್ಟಗೆಯಂತೆ (ಲೀಲಾವ. ೨-೧೧೬ ವ); ಬಿಸುಗದಿರನ ಹುಟ್ಟುಗೆಟ್ಟುದೊ ರೋಮಶಋಷಿಕಲ್ಪ ಕೋಟಿ ತೀರ್ವನಕ (ವೋಹತ. ೨೭-೬೩). ೩. ಇಲ್ಲದಂತಾಗು; ಹುಟ್ಟಡಗು: ಜಂಬ್ವಾದಿಲೇಹ್ಯ . . . ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಬಹುಮೂತ್ರವ್ಯಾಧಿ ಹುಟ್ಟುಗೆಟ್ಟು ಹೋಗುವುದು (ಸಕವ್ಯ. ೩೯೨). [ಹುಟ್ಟು$_2$ (< ಪುಟ್ಟು$_2$) + ಕೆಡು$_1$]

ಹುಟ್ಟುಗೊಡ್ಡು (ನಾ). ಜನ್ಮದಿಂದಲೇ ಬಂಜೆ ,– ಗೊಡ್ಡು: ಹುಟ್ಟುಗೊಡ್ಡು ಮಕ್ಕಳ ಗರ್ಭವ ಬಲ್ಲುದೆ (ಮೋಳಮಾ. ೨೩-೮೯).
[ಹುಟ್ಟು$_2$ (< ಪುಟ್ಟು$_2$) + ಗೊಡ್ಡು$_1$]

ಹುಟ್ಟುತನ (ನಾ). ಹುಟ್ಟಿನಿಂದಲೇ ಬಂದುದು: ಹುಟ್ಟುತನದ ಮೌನ ಬಿಟ್ಟನು ಕಂಡು ಮಲ್ಲಯ್ಯನ ತಟ್ಟನೆ ಅವನಡಿ ಹಿಡಕೊಂಡನು (ಸಿದ್ಧಪು. ೩-೬೮).
[ಹುಟ್ಟು$_2$ (< ಪುಟ್ಟು$_2$) + - ತನ]

ಹುಟ್ಟುದರಿದ್ರ (ನಾ). ಹುಟ್ಟಿನಿಂದಲೇ ಬಡವನಾದವನು: ಹುಟ್ಟುದರಿದ್ರಗೆ ಬಹಳ ಸಂಪದವರೆ ನೆಟ್ಟನೆ ಕೊರ್ವುವಂದದಲಿ (ಮೋಹತ. ೧೬-೫).
[ಹುಟ್ಟು$_2$ (< ಪುಟ್ಟು$_2$) + ದರಿದ್ರ]

ಹುಟ್ಟುಬಂಜೆ (ನಾ). ಜನ್ಮತಃ ಬಂಜೆಯಾದವಳು: ಹುಟ್ಟುಬಂಜೆಗೆ ಫಲವಾದೀತ (ಪುರಂದ. ೧-೧೫೬-೯); ಹುಟ್ಟುಬಂಜೆಯ ಮಕ್ಕಳೈವರೊಳು ನಾನೆ ಕಡೆಹುಟ್ಟಿನವನೆಂದು ಸುರುವವಿವೇಕಿಯಂತೆ (ಕೃಕವ. ೫. ೨೪-೧). [ಹುಟ್ಟು$_2$ (< ಪುಟ್ಟು$_2$) + ಬಂಜೆ]

ಹುಟ್ಟುಬಣ್ಣ (ನಾ). ಜನ್ಮದಿಂದಲೇ ಬಂದ ಬಣ್ಣ: ಹುಟ್ಟುಬಣ್ಣ ಒಂದಜೊಳಗೆ ಕಟ್ಟುಬಣ್ಣ ಒಂದುಮಾಡಿ (ಕನಕ. ೨೩೧-೧); ಮಾಯದ ಕಾಗೆಗೆ ಮಿಂದೆದ್ದ ಕಾಗೆಗೆ ಅಂತರವಾವುದು . . . ತೋರ್ಪುದು ಕಪ್ಪಗೆ ಹುಟ್ಟುಬಣ್ಣವು ಗಟ್ಟಿ ಕೇಳಿ (ಇಂಟಾಪ. ೨೩೬-೭೫). [ಹುಟ್ಟು$_2$ (< ಪುಟ್ಟು$_2$) + ಬಣ್ಣ]

ಹುಟ್ಟುಬುದ್ಧಿ (ನಾ). ಜನ್ಮದಿಂದಲೇ ಉಂಟಾಗಿರುವ ಅರಿವು: ಅವುಗಳಿಗೆ ತಮ್ಮನ್ನು ತಮ್ಮ ತತ್ತಿಗಳನ್ನು ಸಂರಕ್ಷಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಷ್ಟು ಹುಟ್ಟುಬುದ್ಧಿಯುಂಟು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೧೫). [ಹುಟ್ಟು$_2$ (< ಪುಟ್ಟು$_2$) + ಬುದ್ಧಿ]

ಹುಟ್ಟುಮಚ್ಚೆ (ನಾ). ಹುಟ್ಟಿದಾಗಿನಿಂದ ಇರುವ ಮಚ್ಚೆ; ಸಂಗಾತಿ: "ಚಟುಲಃ, ಕಾಲಕಃ, ಪಿಪ್ಲುಃ, ತಿಲಕಃ, ತಿಲಕಾಲಕಃ -೫ ತಿಲಕಾಕಾರಗಳಾದ ಕರೀಮಚ್ಚೆಗಳ ಹೆಸರು. ಸಂಗಾತಿಮಚ್ಚೆ, ಹುಟ್ಟುಮಚ್ಚೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೮೨). [ಹುಟ್ಟು$_2$ (< ಪುಟ್ಟು$_2$) + ಮಚ್ಚೆ$_1$]

ಹುಟ್ಟುಮನೆ (ನಾ). ಜನ್ಮ ತಳೆದ ಮನೆ; ತವರುಮನೆ: ರಾಮಪ್ಪನು ತನ್ನ ಹುಟ್ಟುಮನೆಯನ್ನು, ಹುಟ್ಟೂರನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಬಂದುದು ಕುಟುಂಬದೊಳಗಿನ ಕಲಹದಿಂದಾಗಿಯೇ (ಒಡ್ಡಿಉ. ೧೬); ಹುಟ್ಟುಮನೆ ಏಕಾದಶಿ, ಕೊಟ್ಟ ಮನೆ ಗೋಕುಲಾಷ್ಟಮಿ (ಗಾದ). [ಹುಟ್ಟು$_2$ (< ಪುಟ್ಟು$_2$) + ಮನೆ]

ಹುಟ್ಟುಮರುಳ (ನಾ). ಜನ್ಮತಃ ತಿಳಿಗೇಡಿಯಾದವನು: ಕನಸಿನ ಅಂಜನದಿಂದ ಜೀವಿತದ ನಿಧಿಯನ್ನು ಕಂಡುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆನ್ನುವ ಹುಟ್ಟುಮರುಳರ ಜಾತಿಯವರೆ ಸ್ಕೈ (ವಿಚಾಮಂ. ೭೨). [ಹುಟ್ಟು$_2$ (< ಪುಟ್ಟು$_2$) + ಮರುಳ]

ಹುಟ್ಟುಮರುಳು (ನಾ). = ಹುಟ್ಟುಮರುಳ: ಹುಟ್ಟುಮರುಳಿವನೆಂದು ಮೂಕೋನ್ಮತ್ತ ಜಡನೆಂದು ಹೊಟ್ಟೆಗಿಕ್ಕುವರುಂಡು ಮಿಕ್ಕುದ (ನಿಭಾಗ. ೫-೬-೧೨).
[ಹುಟ್ಟು$_2$ (< ಪುಟ್ಟು$_2$) + ಮರುಳು (< ಮರುಳ್$_2$)]

ಹುಟ್ಟುಮೊಟ್ಟು (ನಾ). ಪೂರ್ವಾಪರ; ಸಮಗ್ರವಿಷಯ: ಆ ಬಾಲಕನ

ಮುಖದಿಂದಲೇ ಅವನ ಹುಟ್ಟುಮೆಟ್ಟಂ ತಿಳಿದು ಚಿಂತಿಸಿ ವಿಚಾರಿಸದೇ ಅನ್ಯಾಯದಿಂ ತಂಗಿಯಂ ಕೊಂದೆನಲ್ಲಾ ಎಂದು ದುಃಖಿಸಿ (ಪುರುಚ. ೨೬೯).

ಹುಟ್ಟುಮೆಟ್ಟಾಗಿ = ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ; ಸಮಗ್ರವಾಗಿ: ದಂಡನಾಯ್ಕರ ಮಕ್ಕಳು ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಸಲುವಂತಾಗಿ ಹುಟ್ಟುಮೆಟ್ಟಾಗಿ ಸರ್ವಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟು (ಎಕ. X; ಹಾಸನ. ೧೮೨-೨೮; 1314). [ಹುಟ್ಟು$_2$ (< ಪುಟ್ಟು$_2$) + ಮೆಟ್ಟು$_1$]

ಹುಟ್ಟುವಣ (ನಾ). ಅಂಕುರಿಸುವಿಕೆ; ಮೊಳೆಯುವಿಕೆ: ಹುಂದ ಚಣಕ ತಿನಲಿಕೆ ಬಾಹದಲ್ಲಾದ ಹುಟ್ಟುವಣನಲ್ಲದ ಹಾಗೆ (ಚಿದಾವ. ೪೪-೩).

[ಹುಟ್ಟು$_2$ (< ಪುಟ್ಟು$_2$) + -ಅಣ]

ಹುಟ್ಟುವಳಿ (ನಾ). ಮೂಲಆದಾಯ; ಉತ್ಪತ್ತಿ; ವರಮಾನ: ನಾಯಕವಾಡಿಗಳು . . . ಅನುಭವಿಸಿ ಬಹ ಹುಟ್ಟುವಳಿ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೭೧-೬೨; 1431); ಈ ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಯಷ್ಟು ಹೆಚ್ಚು ಹುಟ್ಟುವಳೀಯಾದಾಗ್ಯೂ ನಿರುಪಾಧಿಕ ಸರ್ವಮಾನ್ಯವಾಗಿ (ಎಕ. III, ಮೈಸೂರು. ೨-೧೮; 1822); ಗ್ರಾಮದ ಹುಟ್ಟುವಳಿ ವಸೂಲಿಹಣದಲ್ಲಿ ಸಂಬಳ ಬಟವಾಡೆ ಮಾಡುವ ಹುಕುಂ ಮಂಜೂರಾಗಿ (ಗ್ರಾಮಕ. ೭). [ಹುಟ್ಟು$_2$ (< ಪುಟ್ಟು$_2$) + -ವಳಿ$_3$]

ಹುಟ್ಟುಶ್ವಾಸ (ನಾ). ಶ್ವಾಸಕೋಶಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಉಂಟಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ: ಭಾವನಾಲವಣ . . . ಸೇವಿಸಲು ಹುಟ್ಟುಗೂರಲು, ಹುಟ್ಟುಶ್ವಾಸವು ಪರಿಹರ (ಸಕವೈ. ೨೨೭). [ಹುಟ್ಟು$_2$ (< ಪುಟ್ಟು$_2$) + ಶ್ವಾಸ]

ಹುಟ್ಟುಹ 'ಪುಟ್ಟುಹ' ನೋ.

ಹುಟ್ಟುಹಬ್ಬ (ನಾ). ಜನ್ಮದಿನದಂದು ಆಚರಿಸುವ ಸಂತೋಷಸಮಾರಂಭ: ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದ ಹುಟ್ಟುಹಬ್ಬ ಕರೆವುದು ಸಾವಿರದ ಕಬ್ಬ (ಸೂರ್ಯಪಾ.೧೧೭-೧); ಅಂದು ಕಾರಹುಣ್ಣಿಮೆಯಾಗಿದ್ದಿತು. ಅಂದೆ ನನ್ನ ಹುಟ್ಟುಹಬ್ಬ (ಫಲಸಂ. ೧೨).

[ಹುಟ್ಟು$_2$ (< ಪುಟ್ಟು$_2$) + ಹಬ್ಬ (< ಪರ್ಬ)]

ಹುಟ್ಟುಹಾಕು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಬೀಜ ಅಥವಾ ಸಸಿಯನ್ನು ನೆಡು, — ಊರು: ಇಲ್ಲೊಂದು ಸೇಬಿನ ಗಿಡ ಹುಟ್ಟುಹಾಕಿ ಬರುತ್ತೇನೆ (ಯೋಧಪು. ೧೭). ೨. (ಆಲಂ) ಜಗಳವನ್ನು ತಂದುಹಾಕು, — ತೊಡಗಿಸು: ಅವನು ಎರಡು ಪಕ್ಷದವರಿಗೂ ಹುಟ್ಟುಹಾಕಿ ಮನಸ್ತಾಪ ಬೆಳೆಸಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ).

[ಹುಟ್ಟು$_2$ (< ಪುಟ್ಟು$_2$) + ಹಾಕು (< ಪಾಯ್ಕು$_1$)]

ಹುಟ್ಟುಹಾಕು$_2$ (ಕ್ರಿ). ದೋಣಿ ಚಲಿಸುವಂತೆ ಹುಟ್ಟುಗೋಲಿನಿಂದ ನೀರನ್ನು ತಳ್ಳು: ಹುಟ್ಟುಹಾಕಿ ಪಟ ಹಾರಿಸಿ ಯಾನ ಮಾಡುವ ದೋಣಿಯನ್ನೇ ಏರ್ಪಾಟು ಮಾಡಿಕೊಂಡೆವು (ಹಸುಹೂ. ೩೩೦). [ಹುಟ್ಟು$_1$ (< ಪುಟ್ಟು$_1$) + ಹಾಕು (< ಪಾಯ್ಕು$_1$)]

ಹುಟ್ಟುಹಾಡು (ನಾ). ಬದುಕಿನ ಗೀತೆ; ಜೀವನದ ಹಾಡು; ಜೀವನಗಾಥೆ: ಪಟ್ಟ ಪಾಡೆಲ್ಲವು ಹುಟ್ಟುಹಾಡಾಗುತ ಹೊಸದಾಗಿ ರಸವಾಗಿ ಹರಿಯುತಿವೆ (ಸವೀಗೀ. ೧-೭). [ಹುಟ್ಟು$_2$ (< ಪುಟ್ಟು$_2$) + ಹಾಡು$_2$ (< ಪಾಡು$_2$)]

ಹುಟ್ಟೂರು (ನಾ). ಜನ್ಮ ತಳೆದ ಊರು; ಹುಟ್ಟಿದ ಊರು: ಮೈಸೂರೇ ನನ್ನ ಹುಟ್ಟೂರು ಎಂದು ಮಗದೊಬ್ಬರ ಅಭಿಮತ (ರೂಪಸಂ. ೨೯); ವೇಷ ಮರೆಯಿಸಿ ನಟ್ಟಿರುಳು ಹುಟ್ಟೂರನ್ನು ಬಿಟ್ಟೆನು (ಮಣಿಸ. ೫). [ಹುಟ್ಟು$_1$ (< ಪುಟ್ಟು$_1$) + ಊರು$_3$ (< ಊರ್)]

ಹುಡಕೆ, ಹುಡಿಕೆ (ನಾ). ಕರಂಡ; ಭರಣಿ: ಚೈತ್ಯಾಲಯದ ತಾಮ್ರದ ಹುಡಕೆಯ ತುಡಿನ್ನಿಲೆಯ ಆದಿನಾಥಸ್ವಾಮಿಗಳ ಪೂಜೆಗೆ (ಸೌಇಎ. ೧೯೨೯, ಕಾರ್ಕಳ್. ೫೮೯-೬೬; 1520).

ಹುಡಿಕೆ: ೧.'ಹುಡಿಕೆಕಾರಕ' ಪರಾ. ೨. ಬುಟ್ಟಿ: 'ಹುಡಿಕೆವಲೆ' ಪರಾ.

[< ಪುಡಕೆ]

ಹುಡದಿ (ನಾ). (ಉಕ) ೧. ಗೊಂದಲ; ಗಲಾಟೆ: ಎಳೆಯ ಬಿಸಲಾಗ ಹುಡದೀಯ ಹಾಕೂವ ಕಂದ (ಗರತಿ. ೯೮); ದಿನವೆಲ್ಲ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಅವರ ಹುಡದಿ ಇದ್ದದ್ದೇ (ಸ್ಫುಟಿ. ೩೯೮). ೨. ಹುಡುಗಾಟಿಕೆ; ಚೆಲ್ಲಾಟ: ಹುಡದೀಯ ಬಿಟ್ಟು ಅಡಿಗಡಿ ಮುರಕದ ನಡಿಗೀಯ ಹಿಡಿದು ದಿನವೇಸ ಕೋಲ (ಮೂರ್ತಿಕಾ. ೪೧-೧೧).

ಹುಡದಿಯಾಡು = ಗದ್ದಲಮಾಡು; ಗೊಂದಲಮಾಡು: ಒಳಗೆಲ್ಲ . . . ಮಂಗ ಹುಡದಿಯಾಡಿದವು (ಜನಗೀ. ೩೮). **ಹುಡದಿ ಹಾಕು** = ಹುಡದಿಯಾಡು: ನೀವು ಹೀಗೆ ಹುಡದಿ ಹಾಕುವದರೊಳಗೆ ಎಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಬೆಂಕಿಯ ಕುಣಿಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದು ಮೈಸುಟ್ಟು ಕೊಂಡೀರಿ (ಕಲಿಕು. ೧೩೫); ಹೀಂಗ ಹುಡದಿ ಹಾಕಿದರ ನಾಳೆ ಭರಮು ಹ್ಯಾಂಗ ಸುಮ್ಮನೆ ಇದ್ದಾನು? (ನಿಸರ್ಗ. ೧೭). [ದೇ. ‖ ಮರಾ. ಹುಡದೀ]

ಹುಡಹಾವು (ಕ್ರಿ). ಗಾಬರಿಯಿಂದ ಓಡಾಡು; ಪರದಾಡು: ಹೆಂಡಿರೀ ಮಕ್ಕಳೆಲ್ಲರುಂ ಸತ್ತುಹೋಹಂತಾಯಿತೆಂದೆನುತ ಬಾಯಂ ಬಿಡುತ್ತೆ ಮದ್ದಲೆಯ ಹೊಕ್ಕಿಲಿಯಂತಿರುತ್ತಿತ್ತ ಹುಡ [ಪಾಠಾಂ.ಡು]ಹಾವುತಿರ್ದರಾಗ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೮-೫೩); ಕೊಲೆಗಳ್ಗೆ ತಡೆಯದಿರ್ದವರು ಮದ್ದಲೆಯ ಹೊಕ್ಕಿಲಿಯಂತೆ ಹುಡಹಾವುತ್ತಿರ್ದರಾಗ (ನೇಮಿಸಂ. ೨೮-೧೩೮). [?]

ಹುಡಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚಡಪಡಿಸು (?): ಸ್ನಾನಕ್ಕೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದ ನೀರನ್ನು ವಿಜಯದಾಸರು ನೀರಿಗಾಗಿ ಹುಡಾಯಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಕತ್ತೆಗೆ ಕುಡಿಸಿಬಿಟ್ಟರು (ಕಭಾವಿ. ೪೧೭). [? + -ಆಯಿಸು$_1$]

ಹುಡಿ 'ಪುಡಿ' ನೋ.

ಹುಡಿಕೀಲುಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ: ಲೊಕ್ಕಿಗನು ಹುಡಿಕೀಲುಗನು ಹಾಲ್ಹಕ್ಕಿ ಕೋಗಿಲೆ ಕೋದವನ ಕುಕ್ಕುಮಾಯಿಯ ಕೆಂಡವಕ್ಕಿಗಳವಜೊಲೊಪ್ಪಿದುದು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೫-೨೨). [?]

ಹುಡಿಕೆ 'ಹುಡಕೆ' ನೋ.

ಹುಡಿಕೆಕಾರಕ (ನಾ). ಭರಣಿ, ಕರಂಡ ತಯಾರಿಸುವ ಕೈಕೆಲಸಗಾರರ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ತೆರಿಗೆ: ಹುಡಿಕೆಕಾರಕದಿಂದ ಜನ ೨ ಕ್ಕೆ ಗ ೧೧೨ ಹಂಬುಗಾರಕದಿಂದ ಜನ ೨ ಕ್ಕೆ ಗ ೧೮೩ (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೯೫-೬೨; 1709).

[ಹುಡಿಕೆ (< ಹುಡಕೆ) + ಕಾರಕ$_1$]

ಹುಡಿಕೆವಲೆ (ನಾ). ಬುಟ್ಟಿಯಾಕಾರದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ: ಗಾಡವಲೆ ಗೂಢವಲೆ ಹು[ಪಾಠಾಂ. ಮ]ಡಿಕೆವಲೆ ಮಂದಾಸುವಲೆಯ ಹೊಜೆಗಳ ಮೊತ್ತಮಂ ಕಂಡನಾದಯ್ಯನು (ಆಸಪು. ೩-೧೩); (ಹಚಿಕಾ.೫-೮ ನೋ); ಎರಳೆವಲೆ ಹಂದಿವಲೆ ಹೊಯ್ಯಲೆ ಹರಹುವಲೆಗಳೆಳೆವಲೆ ಹುಡಿಕೆವಲೆ ಮರೆವಲೆಗಳು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೫-೧೯).

[ಹುಡಿಕೆ (< ಹುಡಕೆ) + ಬಲೆ$_1$]

ಹುಡಿಕ್ಕೆಬತ್ತ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬತ್ತ: ಕಿಳೆಯ ಪಂಚವೇಸ್ವರದೇವರಿಗೆ ಬಿಟ್ಟ ಕಾಡಲಹಳ್ಳಿಯಲಿ ಅಂತು ಹುಡಿಕ್ಕೆಬತ್ತಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟ ದೇವದಾನದ ಸೇವೆ (ಎಕ. VI, ಚಿಕ್ಕಮ. ೬೨-೪೨; 1058 ?). 'ಹುಡುಕಳನಿ' ಪರಾ. [ಹುಡಿಕ್ಕೆ? + ಬತ್ತ]

ಹುಡಿಗಲ್ಲು (ನಾ). ಸಣ್ಣ ಕಲ್ಲು; ಪುಡಿಗಲ್ಲು: ಹುಡಿಗಲ್ಲು ನಿಡುಗಲ್ಲು ಬಡಗಲ್ಲು ಭರಹಾಸರೆಗಲ್ಲು (ನವಮೋ. ೩೨-೩೩). [ಹುಡಿ (< ಪುಡಿ) + ಕಲ್ಲು (< ಕಲ್$_3$)]

ಹುಡಿಗಳೆ (ಕ್ರಿ). ಪುಡಿಮಾಡು: ಗಿರಿತರುವ್ರಜಗಳನು ಹುಡಿಗಳೆದು ಬಿಡದೆ ಸೀಳುತ ಕೊಚ್ಚಿ ಬಿಸುಡುತ (ಕೌಶಿರಾ. ೩೫-೧೮). [ಹುಡಿ (< ಪುಡಿ) + ಕಳೆ$_1$]

ಹುಡಿಗುಟ್ಟು 'ಪುಡಿಗುಟ್ಟು' ನೋ.

ಹುಡಿಗೂಡಿಸು 'ಪುಡಿಗೂಡಿಸು' ನೋ.

ಹುಡಿಗೆ 'ಹುಡುಗೆ' ನೋ.

ಹುಡಿಗೆದಱು (ಕ್ರಿ). ಧೂಳೆಬ್ಬಿಸು: ತಪ್ಪಿ ಮೈಯಲಿ ಬಿದ್ದ ಗಿರಿ ಸಿಡಿದುಪ್ಪರಿಸಿ ಹುಡಿಗೆದಱಿದವು (ತೊರರಾ. ೪-೪-೨೧). [ಹುಡಿ (< ಪುಡಿ) + ಕೆದಱು$_1$ (< ಕೆದಱ್$_1$)]

ಹುಡಿಗೆಯ್ 'ಪುಡಿಗೆಯ್' ನೋ.

ಹುಡಿಗೈ 'ಪುಡಿಗೆಯ್' ನೋ.

ಹುಡಿಬಡಿ (ಕ್ರಿ). ಚೂರು ಚೂರಾಗುವಂತೆ ಹೊಡೆ; ಧ್ವಂಸಮಾಡು: ಕುಡಿವವು ಸಮುದ್ರಾದಿ ಸಕಲಾಂಬುಜಾಲಮಂ ಹುಡಿಬಡಿವೆವಮರಾಧರಾದಿ ಸಕಲಾದ್ರಿಗಳನು (ಚೆಬಪು. ೪೨-೮). [ಹುಡಿ (< ಪುಡಿ) + ಬಡಿ$_1$]

ಹುಡಿಬಿಡು (ಕ್ರಿ). ಕುಟ್ಟೆಹುಳು ಹಿಡಿ; ಟೊಳ್ಳು ಬೀಳು: ವಾತಪಿತ್ತಶ್ಲೇಷ್ಮಗಳು ತಂತಮ್ಮ ಚೈತನ್ಯವ ಕಾಣಸದೆ ಆ ಶರೀರವಂ ಹುಡಿಬಿಟ್ಟ ಮರದ ಹಾಗೆ ಬೆರತು . . . ಮರಣವನ್ನೆದುವನು (ಸಕವೈ. ೬೫೮). [ಹುಡಿ (< ಪುಡಿ) + ಬಿಡು$_1$]

ಹುಡಿಮಸಗು (ಕ್ರಿ). = ಹುಡಿಗೆದಱು: ಪದಹತಿಗೆ ಗಿರಿ ಹುಡಿಮಸಗಿದವು (ತೊರರಾ. ೪-೪-೨೧). [ಹುಡಿ (< ಪುಡಿ) + ಮಸಗು]

ಹುಡಿಮಾತು (ನಾ). ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಮಾತು; ಕಿರುನುಡಿ: ರಂಗಸ್ಥಳದಲ್ಲಿಯೂ ಅದೇ

ವಿಧವಾಗಿ ಹುಡಿಮಾತಿಗೂ ರಾಗವನ್ನು ಸೇರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೮೨).

[ಹುಡಿ (< ಪುಡಿ) + ಮಾತು$_1$]

ಹುಡಿಮುಕ್ಕ (ನಾ). ಕ್ಷುದ್ರನಾದ ಮೂರ್ಖ: ತಕ್ಕ ವರವನು ನೆಜ ಪಡೆದು ಹುಡಿಮುಕ್ಕನೆದ್ದನು ಹರನಡಿಗೆ ಮೈಯಿಕ್ಕಿ (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೮೧-೨೧).

[ಹುಡಿ(< ಪುಡಿ) + ಮುಕ್ಕ$_3$]

ಹುಡಿಯಾಟ 'ಪುಡಿಯಾಟ' ನೋ.

ಹುಡಿಯೇಳು 'ಪುಡಿಯೇಳು' ನೋ.

ಹುಡಿಹಾಱು (ಕ್ರಿ). ಧೂಳೇಳು; ಧೂಳಾಗು: ಎಡೆತೊಜಗಳ ಮುಂದೆ ನಡೆವವರ್ಕುಡಿದರು ನಡುವೆ ಪೋಪರಿಗರಿಲಾಯ್ತು ಕಡೆಯೊಳೆಯ್ದುವರ ಕಾಲೊಳು ಹುಡಿಹಾಜಿತು ನಡೆದುದು ಚಕ್ರಿಯ ಕಟಕ (ಭರತ. ೨೩-೫೦); ಆವೂರ ಕೆಜ ಬತ್ತಿ ಹುಡಿ ಹಾಱುತಿರೆ (ಗುರುಚಾ. ೧೦ ೩೫). [ಹುಡಿ (< ಪುಡಿ) + ಹಾಱು (< ಪಾಱು$_1$)]

ಹುಡಿಹುಚ್ಚುಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ವಿಶೇಷವಾದ ಭ್ರಮೆಗೆ ಒಳಗಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು: ಅಡವಿಯ ಹೊಗಸಿತ್ತು . . . ಹಿಡಿದೊತ್ತಿ ಕೇಶವ ಕೀಳಿಸಿತ್ತು ಹುಡಿಹುಚ್ಚುಗೊಳಿಸಿತ್ತು ಊರೊಳಗೆಲ್ಲ ಈ ಚೆಡಗಿನ ಮಾಯೆಯ ಬಡಿಹೋರಿ ಸಮಯಿಗಳ ನುಡಿಗೆ ನಾಚುವೆನು (ವಚಶಾ. I. ೨೫೮-೧೬). [ಹುಡಿ? + ಹುಚ್ಚುಗೊಳಿಸು (< ಪುಚ್ಚುಂಗೊಳಿಸು)]

ಹುಡಿಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಚೂರುಚೂರಾದ ಹುಲ್ಲು.

ಹುಡಿಹುಲ್ಲ ಮಾಡು = (ಆಲಂ) ಹಾಳುಗೆಡವು; ನಾಶಮಾಡು: ಎಲ್ಲಿ ಕೋಡಗ ಬನವನುಜ ಹುಡಿಹುಲ್ಲ ಮಾಡಿದ ಮರ್ಕಟಾಧಮನೆಲ್ಲಿ (ತೊರರಾ. ೫-೬-೧೧).

[ಹುಡಿ (< ಪುಡಿ) + ಹುಲ್ಲು (< ಪುಲ್)]

ಹುಡುಕಪ್ಪ (ನಾ). ಬಚ್ಚಿಟ್ಟುಕೊಂಡವರನ್ನು ಹುಡುಕುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ: ಚಂದಿರದೇವನು ಬೆಳುಮುಗಿಲ ಮರೆಯಲ್ಲಿ ಹೋಗುತ್ತ ಹೊರಗೆ ಬರುತ್ತ ತನ್ನ ನಲ್ಲೆಯೊಡನೆ 'ಹುಡುಕಪ್ಪ'ನ್ನು ಆಡುತ್ತ ಬಂದ (ಸುವಸಂ. ೨೩); ನಾನೂ ನೀನೂ ಇಲ್ಲಿಯೇ ಅಲ್ಲವೆ 'ಹುಡುಕಪ್ಪ' ನನ್ನಾಡಿದ್ದು (ತುಂಗಭ. ೧೦೦). [< ಹುಡುಕು$_1$]

ಹುಡುಕಳನಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬತ್ತ: ಕುಱುವಿನೊಳಗೆ ಬಯಿರಕಣಗಿ ಹಂನೆರಡು ಮೂಡೆ ಹುಡುಕಳನಿ ಹದಿನೆಂಟು ಮೂಡೆ ಅಂತು ಕಾತಿಗೆ ಮೂವತ್ತು ಮೂಡ (ಕಇ. III, ೬-೧೬; 1348). 'ಹುಡಿಕ್ಕೆಬತ್ತ' ಪರಾ. [ಹುಡು? + ಕಳನಿ (< ಕಲನಿ)]

ಹುಡುಕಾಟ (ನಾ). ಹುಡುಕುವ ಕೆಲಸ; ಶೋಧನಕಾರ್ಯ: ಈ ಭಾಷೆ . . . ಇತರ ಭಾಷಾಪರಿವಾರಕ್ಕೆ ಸೇರುವುದಿಲ್ಲ. ಇದರ ಬಗೆಗೂ ಹೆಚ್ಚು ಹುಡುಕಾಟ ಆಗಬೇಕು (ದ್ರಾವಿವಿ. ೪೩೮). [ಹುಡುಕು$_1$ (< ಪುಡುಂಕು) + ಆಟ]

ಹುಡುಕಾಡು (ಕ್ರಿ). ಪತ್ತೆಮಾಡಲು ತಡಕು; ಶೋಧಮಾಡು: ಹಂಡಿರು ಮಕ್ಕಳು ಹುಡುಕಾಡಿದರು (ಕವಿಸೋ. ೨-೬); ರತ್ನವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡ ಕಾಲಪುರುಷನು ಅದನ್ನು ಹುಡುಕಾಡತೊಡಗಿದನು (ಉರ್ದುಪ್ರಾ. ೧೯೭). [ಹುಡುಕು$_1$(< ಪುಡುಂಕು) + ಆಡು$_1$]

ಹುಡುಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹುಡುಕುವಂತೆ ಮಾಡು; ಅನ್ವೇಷಣೆ ಮಾಡಿಸು: ಊರುಗಳನ್ನು ತೋಪುಗಳನ್ನು ಕಾಡುಗಳನ್ನು ಹುಡುಕಿಸಿ ಹಣ್ಣುಮಾಡಿಬಿಟ್ಟೆಯಲ್ಲಾ (ಚಂಗಾಳ್ಯ. ೬೬).

[ಹುಡುಕು$_1$ (< ಪುಡುಂಕು) + - ಇಸು$_3$]

ಹುಡುಕು$_1$ 'ಪುಡುಂಕು' ನೋ.

ಹುಡುಕು$_2$ (ನಾ). ಡಮರುವಿನ ಆಕಾರದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ: ಕರಡೆ ಮದ್ದಳೆ ಹುಡುಕು ಡೋಳು ಮುಂತಾದುವುಂ ಪೃಥ್ವಿಸಂಬಂಧ (ಗುರುಚಾ. ೬-೬೬). 'ಉಡುಕು$_3$' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಹುಡುಕ್ಕ]

ಹುಡುಕು$_3$ (ನಾ).(?) : ಲತೆ ಪರ್ಣ ಮೊದಲಾದ ಪಚ್ಚೆಪ್ಪೆರು ಗೆಣಸು ವಿಧಳ ಹುಡುಕಂ ಮುಟ್ಟದೆ (ವಿಲೇಶ್ವ. ೧೯). [?]

ಹುಡುಕುದಿಟ್ಟಿ (ನಾ). ಹುಡುಕುವ ನೋಟ; ಶೋಧಕದೃಷ್ಟಿ: ಮಂಜನಲ್ ಕವಿದ ಧೂಮದ ಸಾಂದ್ರಜವನಿಕೆಯೊಳಡಗಿದಾ ಪಡಗುರಕ್ಕಸನಿರವನರಿಯಲೆಂದಾ ದೆಸೆಗೆ ಹುಡುಕುದಿಟ್ಟಿಯೊಳಿರ್ದ ಕಪಿಗಳ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫೫೫-೨೯೬).

[ಹುಡುಕು$_1$ (< ಪುಡುಂಕು) + ದಿಟ್ಟಿ]

ಹುಡುಕುನೀರ್ 'ಪುಡುಕುನೀರ್' ನೋ.

ಹುಡುಕುನೀರದ್ದು 'ಪುಡುಕುನೀರಟ್ಟು' ನೋ.

ಹುಡುಕುನೋಟ (ನಾ).= ಹುಡುಕುದಿಟ್ಟಿ: ಕುಳಿಂದಕನು ಬಲ್ಲಿಡಿದು ಹುಡುಕುನೋಟ ಬೀರುತ್ತಾ ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾನೆ (ಚಂದ್ರಸ.೬೬); ಅಮ್ಮನಂತೂ ಯಾವಾಗಲೂ ನನ್ನನ್ನು ಹುಡುಕುನೋಟದಿಂದಲೇ . . . ನೋಡುವರು (ಸುವಸಂ. ೧೩).

[ಹುಡುಕು$_1$ (< ಪುಡುಂಕು) + ನೋಟ]

ಹುಡುಕುಪಡೆ (ನಾ). ಹುಡುಕಲು ಹೊರಟಿರುವ ಸೈನ್ಯ ; ಶೋಧಿಸಲು ಹೊರಟ ದಳ: ಸಾಗರೋಲ್ಲಂಘನಕೆ ಮುನ್ನಂದು ಹುಡುಕುಪಡೆ ಸಭೆ ನೆರೆದ ಸಾನುಪ್ರದೇಶಮಂ . . . ಬಣ್ಣಿಸುತಿರಲ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫೪೨-೬೪). [ಹುಡುಕು$_1$ (< ಪುಡುಂಕು) + ಪಡೆ$_2$]

ಹುಡುಕೆ 'ಪುಡಿಕೆ' ನೋ.

ಹುಡುಕ್ಕ (ನಾ). = ಹುಡುಕು$_2$: ಅಘೋಷಣವೆಂಬ ಹುಡುಕ್ಕಂ (ವಿವೇಕ. ೨೩೬). [ಸಂ.]

ಹುಡುಗ, ಪುಡುಗ (ನಾ). ಎಳೆಯ ವಯಸ್ಸಿನವನು; ಬಾಲಕ: ಮಡಿವಾಳಯ್ಯನ ಮನೆಯ ಕಡೆಯ ಬಾಗಿಲ ಕಾಯ್ವ ಹುಡುಗನಿವನೆಂದನ್ನ ಕರೆಯೊ ಗುರುವೆ (ಮಿಶ್ರಸ್ತೋ. ೯೯); ಶಿವಾಗಮದ ಸೇವೆಗೆ ನೇಮಿಸಿ ಹುಡುಗರು ಪೂಜಾಕರ್ತರೆಂದು ಇವರು ಉತ್ತ ಭೂಮಿಗೆ ತೆರಿಗೆ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಮಾಡಿ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೫೦, ೧೩-೩೦; 1345?). Δ **ಪುಡುಗ**: ಉಚ್ಚತರ ಶಾಖಾಗ್ರವಂ ಪತ್ತಿ ಪಾಡುಗಳನಾಯ್ಸುತಿಹ ಪುಡುಗರುಗಳಂ ಅಚ್ಚಿಗಳನೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಂ (ಮಹಾವಿ. ೫-೬). [?]

ಹುಡುಗತನ (ನಾ). ಬಾಲಸ್ವಭಾವ; ಮಕ್ಕಳ ರೀತಿ ನೀತಿ: ಮುಷ್ಟಿಯಿಂದ ಹಿಡಿದು ಹುಡುಗತನದಿಂದ ಇವನು ಬಾಧಿಸುವ ಸಿಂಹದ ಮರಿಯನ್ನು ಬಿಡಿಸು (ಶಾಕುಂತ. ೧೦೫-೨೨); ಮನುಷ್ಯಪ್ರಯತ್ನವಲ್ಲದೆ ದೈವಯತ್ನವೆಲ್ಲಿ ಬಂತು ಎಂದು ನನ್ನ ಹುಡುಗತನದ ವಾದ (ಚಂಗಾಳ್ಯ. ೧೧೪). [ಹುಡುಗ + - ತನ]

ಹುಡುಗಪಾಳ್ಯ (ನಾ). ಬಾಲಕರ ಗುಂಪು; ಚಿಕ್ಕಮಕ್ಕಳ ಸಮೂಹ: ಈ ಹುಡುಗಪಾಳ್ಯಮಂ ಸೇರಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೫೦೯-೧೧); ಹುಡುಗಪಾಳ್ಯದ ಕೆಲೆದಾಟ ಬಹಳವಾಗಿದ್ದಾಗ್ಯೂ . . . ನಡೆತೆಯಲ್ಲಿ ಮರ್ಯಾದೆ ಚೆನ್ನಾಗಿದ್ದವು (ಕಲಸ. ೨೦೫).

[ಹುಡುಗ + ಪಾಳ್ಯ (< ಪಾಳೆಯ)]

ಹುಡುಗಾಟ (ನಾ). ೧. ಮಕ್ಕಳ ಚೇಷ್ಟೆ, - ವಿನೋದ; ಚಿಣ್ಣಾಟ: ಮುಂ ಕುದುರೆಯಂ ಕಟ್ಟಿ ಹುಡುಗಾಟವೆಂದರಿತೆ ನೀನೀಗಳೇಂ? (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೮೦-೨೧೯೪); ನಿನಗಿನ್ನೂ ಹಿಂದಿನ ಹುಡುಗಾಟದ ಸ್ವಭಾವ ಹೋಗಿಲ್ಲ (ಶಾಲಮು.೮). ೨. ಕುಚೋದ್ಯ; ಕುಚೇಷ್ಟೆ: ಏನು ನಾನಾವಾಗಲಾದರೂ ಹುಡುಗಾಟವಾಡಿದ್ದೇನೆಯ (ಝೂರಾಣಿ.೪೮); ಓದಲಿಕ್ಕೆ ಕೂತಾಗ ಏನದು ಹುಡುಗಾಟ? (ಕುಂಕುಮ. ೭೦). [ಹುಡುಗ + ಆಟ]

ಹುಡುಗಾಟಿಕೆ (ನಾ).= ಹುಡುಗಾಟ ೧: ಏನಿದು, ಅತ್ತ ಹೋಗಿ, ಇನ್ನೂ ಹುಡುಗಾಟಿಕೆ (ತ್ಯಾಗಮ.೧); ಮಾಧವನ ಹುಡುಗಾಟಿಕೆಯೆ? ಅಥವಾ ನಾನು ಬರೋಡಾಕ್ಕೆ ತೆರಳುವಂತೆ ಏನಾದರೂ ಹಂಚಿಕೆ ಸೃಷ್ಟಿಸಲಾಗಿತ್ತೇ ಎಂದು ತಿಳಿದಿಲ್ಲ (ವಾತ್ಸಲ್ಯ. ೨೫೩).

[ಹುಡುಗಾಟ + - ಇಕೆ]

ಹುಡುಗಿ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕವಯಸ್ಸಿನವಳು; ಬಾಲಕಿ; ಬಾಲೆ: ಹುಡುಗಿಯರ ಸಂಗ ಮಾಡುವನೆ ರಂಗ (ಪುರಂದ. ೨-೪೬-೩); ಕಂನನ ಹೆಂಡತಿ ಚಲುಡಿಯೆಂಬ ಹುಡುಗಿಯನ್ನು ನಿಮಗೆ ಕ್ರಯಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟೆನಾಗಿ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೮, ೬೭-೮; 1808); ಓಹೋಹೋ! ಅಂಥಾ ಸುಂದರಿಯೇನಯ್ಯ ನಿನ್ನ ಹುಡುಗಿ (ಅವತಂ. ೨). [ಹುಡುಗ + - ಇ$_2$]

ಹುಡುಗು (ನಾ). ಬಾಲಸ್ವಭಾವದವನು; ವಿವೇಚನೆ ಇಲ್ಲದವನು.

ಹುಡುಗುಹುಡುಗು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ನಮ್ಮ ರಾಘವ ತುಂಬಾ ಹಟಮಾರಿ. ಇನ್ನೂ ಹುಡುಗುಹುಡುಗು (ತುಂಗಭ. ೧೧೩). [ಹುಡುಗ + - ಉ$_4$]

ಹುಡುಗುಚೇಷ್ಟೆ (ನಾ). ಹುಡುಗಾಟಿಕೆ; ವಿನೋದ: ಅವಳು ಮಾಡಿದ ಹುಡುಗು ಚೇಷ್ಟೆಯನ್ನು ಕೇಳಿ . . . ಕ್ಷಮೆ ಬೇಡಿದನು (ವಚಭಾ. ೧೧೮). [ಹುಡುಗು + ಚೇಷ್ಟೆ]

ಹುಡುಗುಬುದ್ಧಿ (ನಾ). ಬಾಲಸ್ವಭಾವ; ವಿವೇಚನೆ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ: ಬರೀ ಹುಡುಗುಬುದ್ಧಿ ಇವಳದು (ಬದುಕು. ೧೬೮). [ಹುಡುಗು + ಬುದ್ಧಿ]

ಹುಡುಗೆ, ಹುಡಿಗೆ (ನಾ).= ಹುಡುಗಿ: ಹಗಲೆಲ್ಲ ನೀರಲ್ಲಿ ಆಟವಾಡಿ ಈ ಹುಡುಗೆ ನೆಗಡಿ ತಂದುಕೊಂಡರೆ (ದೇಶವ್ವ. ೧೪); ದಿನವೂ ನಮ್ಮ ಮನೆಗೆ ಹೂವು ತರುವ ಹುಡುಗೆ

(ಆಚೋಲೀ. ೧). **ಹುಡಿಗೆ:** ಬೊಗ್ಗಿದ ಸ್ತ್ರೀಯ ಹೋಹೊಲ್ಲ ಹುಡಿಗೆಯ ಕಿಗ್ಗಳವೆ ಹೊಲ್ಲ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೮೧೩); ಹಳ್ಳಿಯ ಊರಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಬೆಳೆದ ಹುಡಿಗೆಯನ್ನು ಮದುವೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡೆ (ಮೋಹಿನೀ. ೧೩). [ಹುಡುಗ + - ಎ$_2$]

ಹುಡುತುತು, ಹುಡುತುತ್ತು, ಹುತುತು, ಹೂತೂತು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ; ಕಬಡಿ ಆಟ: ನಡುನಡುವೆ ಗಡಿ ಕೊರೆದು ಆಡದಿರು 'ಹುಡುತುತು' (ನೆಲಮು. ೧೮-೧೬). **ಹುಡುತುತ್ತು:** ಹುಡುಗರು . . . ''ಹುಡುತುತ್ತು'' ತಿಳ್ಳಿ ಮುಂತಾದ ಆಟಗಳನ್ನು ಆಡುತ್ತಿದ್ದರು (ನಿರಾಭ. ೯೫). **ಹುತುತು:** ಆತ ಹುತುತು ಆಟದಲ್ಲಿ ಗಟ್ಟಿಗ (ರೂಢಿ). **ಹೂತೂತು:** ಸ್ವತಃ ಮಾಸ್ತರರೇ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳೊಡನೆ ಖೋಖೋ ಹೂತೂತು ಆಟವಾಡುವರು (ಸಶೂರ. ೨೦೯). [<— ಮರಾ. ಹುತುತು, ಹುದುದು]

ಹುಡುತುತ್ತು 'ಹುಡುತುತು' ನೋ.

ಹುಡುಪ (ನಾ). (?): ಹಸಿದ ಹಾವಿನ ಹೆಡೆಯಲ್ಲಿ ಇಲಿ ಬಿಲನ ತೋಡುತ್ತದೆ . . . ಮೂಗಿನ ವಾಸದಲ್ಲಿ ತಪ್ಪುದಾರಿ ಬಾಲದ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಹುಡುಪ ಹಾವ ಹಿಡಿದಲ್ಲಿಯೇ ಸಿಕ್ಕಿತ್ತು (ಅಜಿಮೂ.ಕ. ೧೪೫-೧೫೪). [?]

ಹುಡುವೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಬಲುಕುಣಿಯ ಹುಡುವೆ ವಕುಳಂ (ರುಕ್ಮಾಂಗ. ೧೦-೨). 'ಹುಲುವೆ' ಪರಾ. [?]

ಹುಡುಹುಟ್ಟ (ನಾ). ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕನಾದವನು; ಅಲ್ಪ; ಕ್ಷುದ್ರ: ಮುದಗೆಯಲ್ಕಮ್ಮನೆಳಸಿದೊಡೆ ದಟ್ಟುಮಾಡುತ್ತೆನ್ನನೀ ಹುಡುಹುಟ್ಟನಂ ಪೆತ್ತವಳು ಸುಡುಗೆಯ ಸುಟ್ಟಳೆನುತ್ತಾ ಕೈಯೊಳೆ ಹೆಟ್ಟುವಳು ಟೊಮ್ಮೆಯನು (ಮದೇಹ. ೫-೬೭).

[< ಹುಡಿ + ಹುಟ್ಟು (< ಪುಟ್ಟು$_1$) + - ಅ$_7$]

ಹುಡುಹುಡನೆ (ಅ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ: ಬಿಸಿಲೊಳ್ ತಾನೆ ಹುಡುಹುಡನೆ ಮಗ್ಗಿ ಮಿಡುಮಿಡುಮಿಡುಕಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೦-೧೩೨). 'ಪುಡಪುಡನೆ' ಪರಾ.

[ಹುಡುಹುಡು + - ಅನೆ$_1$]

ಹುಡುಹುಡು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ: 'ಹುಡುಹುಡುಗುಟ್ಟು' ಪರಾ. 'ಪುಡುಪುಡು' ಹೋ.

ಹುಡುಹುಡುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಹುಡುಹುಡು ಎಂದು ಸದ್ದುಮಾಡು: ಹಂದಿ ಹುಡುಹುಡು(ಗುಡುಗುಡು)ಗುಟ್ಟಿತ್ತೆಂದು ನಾಯಿ ಬಗುಳಿತೆಂದು ಸಂದೇಹಿಸಿದವರುಂಟೇ (ಸಿದ್ಧೇವ. ೯೬-೨೪೪). [ಹುಡುಹುಡು + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಹುಡೆ 'ಹೂಡೆಯ' ನೋ.

ಹುಡೆಯ 'ಹೂಡೆಯ' ನೋ.

ಹುಣ್ 'ಪುಣ್' ನೋ.

ಹುಣಚಿ 'ಪುಳಿಸೆ' ನೋ.

ಹುಣಸಿ 'ಪುಳಿಸೆ' ನೋ.

ಹುಣಸೆ 'ಪುಳಿಸೆ' ನೋ.

ಹುಣಸೆಕಾಯಿ, ಹುಣಿಸೆಕಾಯಿ (ನಾ). (ಅಡುಗೆಯಲ್ಲಿ ಹುಳಿರುಚಿಗಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ) ಹುಣಸೆಮರದಲ್ಲಿ ಬಿಡುವ ಕಾಯಿ: ಕಕ್ಕೆಹಣ್ಣು . . . ಹುಣಸೆಕಾಯಿಗಳನ್ನು ನಿವೇದನ ಮಾಡುವರು (ಹುಟ್ಟಿಪ. ೬೯); ಹುಣಸೆಕಾಯಿತೊಕ್ಕು ಬಹಳ ರುಚಿಯಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). **ಹುಣಿಸೆಕಾಯಿ:** ''ತಿಂತ್ರಿಣೀಫಲಂ - ಹುಣಿಸೆಕಾಯಿ'' (ಓಷಧಿ. ೬೯). [ಹುಣಸೆ (< ಪುಳಿಸೆ) + ಕಾಯಿ$_1$ (< ಕಾಯ್$_4$)]

ಹುಣಸೆಮರ, ಹುಣಿಸೆಮರ (ನಾ). (ಹುಳಿರುಚಿಯ ಕಾಯಿ ಮತ್ತು ಹಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಹುಣಸೆಮರ (Tamarindus indicus) ನಮ್ಮ ದೇಶದ್ದೇ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆ ಇಂದಿಗೂ ಉಳಿದಿದೆ (ಶಾಸಗಿ. ೫೮). **ಹುಣಿಸೆಮರ:** ಊರ ಬಳಿಯ ಹತ್ತಿರಣ ಹುಣಿಸೆಮರ (ಎಕ. VII. ಶಿಕಾಪಿ. ೨೯-೨೫೧; 1524).

[ಹುಣಸೆ (< ಪುಳಿಸೆ) + ಮರ$_1$]

ಹುಣಸೆಸರಿ (ನಾ). ಹುಣಸೆಯ ಬೀಜದಿಂದ ತಯಾರು ಮಾಡುವ, ಬಣ್ಣ ಹಾಕಲು ಬಳಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಂಟು: (ಕ).

[ಹುಣಸೆ (< ಪುಳಿಸೆ) + ಸರಿ$_4$ (< ಸಜ್ಜಿ$_2$)]

ಹುಣಸೆಸಾರು (ನಾ). ತೊಗರಿಬೇಳೆಯನ್ನು ಹಾಕದೆ, ಹುಣಸೆಹಣ್ಣಿನ ರಸದಿಂದ ಮಾಡುವ ಸಾರು; ಗೊಡ್ಡುಸಾರು: (ಕ).

[ಹುಣಸೆ (< ಪುಳಿಸೆ) + ಸಾರು$_3$ (< ಸಾಱು$_2$)]

ಹುಣಸೆಹಣ್ಣು 'ಪುಣಿಸೆವಣ್' ನೋ.

ಹುಣಾಬ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಹುಣಾಬ (ಕಿಂದಳ): ಮತ್ತಿಯಷ್ಟೇ ದೊಡ್ಡದಾಗುತ್ತದೆ. ಕಟ್ಟಿಗೆ ಮತ್ತಿಯಷ್ಟು ಕಪ್ಪಲ್ಲ (ಕಭಾಗ. ೫೦). [?]

ಹುಣಿ 'ಪುಣಿ' ನೋ.

ಹುಣಿಗು 'ಪಣುಂಕು' ನೋ.

ಹುಣಿಚ 'ಪುಳಿಸೆ' ನೋ.

ಹುಣಿಚೆ 'ಪುಳಿಸೆ' ನೋ.

ಹುಣಿಮೆ 'ಪುಣ್ಣಮೆ' ನೋ.

ಹುಣಿವೆ 'ಪುಣ್ಣಮೆ' ನೋ.

ಹುಣಿಸೆ 'ಪುಳಿಸೆ' ನೋ.

ಹುಣಿಸೆಕಾಯಿ 'ಹುಣಸೆಕಾಯಿ' ನೋ.

ಹುಣಿಸೆಮರ 'ಹುಣಸೆಮರ' ನೋ.

ಹುಣಿಸೆವಣ್ಣು 'ಪುಣಿಸೆವಣ್' ನೋ.

ಹುಣಿಸೆಹಣ್ಣು 'ಪುಣಿಸೆವಣ್' ನೋ.

ಹುಣುಗು 'ಪಣುಂಕು' ನೋ.

ಹುಣುಬು 'ಪುಳುಂಬು' ನೋ.

ಹುಣುಮೆ 'ಪುಣ್ಣಮೆ' ನೋ.

ಹುಣುಸೆ 'ಪುಳಿಸೆ' ನೋ.

ಹುಣ್ಣಮಿ 'ಪುಣ್ಣಮೆ' ನೋ.

ಹುಣ್ಣಮೆ 'ಪುಣ್ಣಮೆ' ನೋ.

ಹುಣ್ಣವೆ 'ಪುಣ್ಣಮೆ' ನೋ

ಹುಣ್ಣಿಮೆ 'ಪುಣ್ಣಮೆ' ನೋ.

ಹುಣ್ಣಿಮೆಯಿರುಳ್ (ನಾ). ಪೂರ್ಣಿಮಿಯ ರಾತ್ರಿ: ಹುಣ್ಣಿಮೆಯಿರುಳ್ . . . ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನೆಯಂ ಪಾಲು ಪೊಯ್ವಂದದಲಿ ಚೆಲ್ಲಿ ರಾರಾಜಿಸಿರೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೨-೩೧೭).

[ಹುಣ್ಣಿಮೆ (< ಪುಣ್ಣಮೆ) + ಇರುಳ್]

ಹುಣ್ಣಿವೆ 'ಪುಣ್ಣಮೆ' ನೋ.

ಹುಣ್ಣು 'ಪುಣ್' ನೋ.

ಹುಣ್ಣುಬೇನೆ (ನಾ). ಗಾಯದಿಂದುಂಟಾಗುವ ರೋಗ,- ಖಾಯಿಲೆ; ವ್ರಣವ್ಯಾಧಿ: ವ್ರಣರುಜಂ-ಹುಣ್ಣುಬೇನೆಗಳು (ವಿವೃವಿ. ೧೬೨).

[ಹುಣ್ಣು (< ಪುಣ್) + ಬೇನೆ]

ಹುಣ್ಣುಮೆ 'ಪುಣ್ಣಮೆ' ನೋ.

ಹುಣ್ಣುವೆ 'ಪುಣ್ಣಮೆ' ನೋ.

ಹುತ (ಗು). ೧. ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸಿದ; ಹೋಮಮಾಡಿದ: ಹಿತ ಪುರೋಹಿತ ಪ್ರಾಜ್ಯಾಜ್ಯಾಹುತಿಹುತಹುತವಹಸಮಕ್ಷದೊಳ್ ಕೆಯ್ನೀರೆಱೆದು ಪಾಣಿಗ್ರಹಂಗೆಯ್ದು (ಪಂಪಭಾ. ೩-೭೪ ವ). (ನಾ). ೨. ಯಜ್ಞ, ಯಾಗಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಿದುದು; ಹವಿಸ್ಸು: ತ್ರಿದಶರಂಜದೆ ಹುತವನುಣ್ಣಲಿ ಕದನಕಾವಿಹೆವು (ಕೌಶಿರಾ. ೧-೯೧). [ಸಂ.]

ಹುತಭುಗ್ನಿನೇತ್ರ (ನಾ). ಅಗ್ನಿಯೇ ಕಣ್ಣಾಗುಳ್ಳವನು; ಶಿವ: ಹುತಭುಗ್ನಿ [ಪಾಠಾಂ. ಹುತವಾಹ]ನೇತ್ರನಾಗ ಖತಿ ಬೇಡ ಮಗಳೆ . . . ಸುಖದಿ ಬಾಳೆಂದು ಶಿವ ನುಡಿಯಲು (ಪ್ರೌಢರಾ. ೧೧-೧೮). [ಸಂ.]

ಹುತವಹ (ನಾ). ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಒಯ್ದು ಮುಟ್ಟಿಸುವವನು; ಅಗ್ನಿ: ಅಮರಾಧಿರಾಜ ಹುತವಹ . . . ಯಕ್ಷೇಶಾನ ಕ್ರಮದಿನವರೆಣ್ಬರಂತುತ್ತಮನಯ್ ನೀಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೯೬); ಹಿತಪುರೋಹಿತ ಪ್ರಾಜ್ಯಾಜ್ಯಾಹುತಿಹುತಹುತವಹಸಮಕ್ಷದೊಳ್

ಕೆಯ್ಸೆರೆದು ಪಾಣಿಗ್ರಹಣಂಗೆಯ್ಸೆ (ಪಂಪಭಾ.೩-೭೪ ವ); ಕೊಂಡದಲಿ ನಿಜರೂಪವನು ಕೈಕೊಂಡು ಹುತವಹ ಚರುವ ನೀಡಲು ಕೊಂಡು (ಕೌಶಿರಾ. ೧-೬೩). [ಸಂ.]

ಹುತವಹನಯನ (ನಾ). ಬೆಂಕಿಯ ಕಣ್ಣುಳ್ಳವನು; ಅಗ್ನಿನೇತ್ರ; ಶಿವ: ಹುತವಹನಯನಂ . . . ಜಿತಭವ ಮರಣಂ ಕ್ಷಿತಿವರನಿದಿರೊಳೆ ನಿಂದಂ (ಪುಷ್ಪರ. ೨-೧೦). [ಸಂ.]

ಹುತವಹನೇತ್ರ (ನಾ).= ಹುತವಹನಯನ: ಹುತವಹನೇತ್ರನೆಂಬವನ ಗತಿಗೆಡಿಸಿಯೆ ಪಿಡಿತಂದು . . . ನಿಗಳವಿಕ್ಕುವೆವು (ತ್ರಿಪುಸಾಂ.೧೫-೧೬೩); ಹುತವಹನೇತ್ರನಿರ್ದಟವಿಯ ಕಂಡು ಮನ್ಮಥಮಹೀರಮಣ ಮುಂ ಕೊಂಡು (ಮೋಹತ. ೭-೮). [ಸಂ.]

ಹುತವಹಬಾಣ (ನಾ). ಅಗ್ನಿಬಾಣ; ಆಗ್ನೇಯಾಸ್ತ್ರ: ಹುತವಹಬಾಣದಿಂದಮಿಸೆ ತೂಳ್ದುದು ವಾನರಸೇನೆ (ಗದಾಯು. ೧-೨೪). [ಸಂ.]

ಹುತವಹಸಖ (ನಾ). ಅಗ್ನಿಯ ಸ್ನೇಹಿತ; ವಾಯು: ಶತಪತ್ರಮಿತ್ರಪುತ್ರ ಪತತ್ರಿ ಗೋತ್ರ ಪ್ರಧಾನಂಗೆ ಹುತವಹಸಖಂ ಸಹಾಯನಾಗಿ ಸುಟಿಸುಟಿದು ತಗುಳೆ ಬೀಸಲೊಡಂ (ವಂಚತಂ.೨೭೭-೮). [ಸಂ.]

ಹುತವಹಾರಾಧನೆ (ನಾ). ಅಗ್ನಿಯ ಪೂಜೆ; ಯಜ್ಞ,ಯಾಗ ಇತ್ಯಾದಿ: ಶ್ರುತಿಪಠಣವೋ ತರ್ಪಣವೊ ಮೇಣತಿಥಿಪೂಜೆಯೊ ಭೂತಯಜ್ಞವೊ ಹುತವಹಾರಾಧನೆಯೊ ರಣವೀಯ್ಯೆಯ್ದೆಡೆಯೊಳಗೇನು (ಕುಮ್ಮಾದ್ಯೋ. ೧೪-೫೭).

[ಸಂ. ಹುತವಹಾರಾಧನಾ]

ಹುತವಹಾಹಾರ (ನಾ). ಅಗ್ನಿಯ ಆಹಾರ; ಕಟ್ಟಿಗೆ: "ಹುತವಹಾಹಾರ ಮೇಧಸ್ಸಮಿಧ ಕಾಷ್ಠವಡುಗಬ್ಬಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ.೧೫-೯). [ಸಂ.]

ಹುತಾಗ್ನಿ (ನಾ). ಹೋಮಮಾಡಿದ ಅಗ್ನಿಯುಳ್ಳವನು; ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಿ; ಯಜ್ಞದೀಕ್ಷಿತ: ಕುಮಾರನಂ ಮುನ್ನಂ ಹುತಾಗ್ನಿಯಾಗಿರ್ದ ಪುರೋಹಿತನನಿದಿರ್ಗೊಂಡು (ಶಾಂತಿಪು.೭-೧೨ ವ); ಮುನ್ನಮೆ ಹುತಾಗ್ನಿಯಾಗಿರ್ದ್ದ ಪುರೋಹಿತಂ ಪ್ರಣವ ಪೂರ್ವಕಮುಚ್ಚರಿಸಿದ ಪುಣ್ಯಾಹರವದೊಡನೆ . . . ಕೈನೀರೆಱೆದಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೭-೭೦ ವ).

[ಸಂ.]

ಹುತಾತ್ಮ (ನಾ). ಧರ್ಮ, ದೇಶದ ಹಿತ ಇತ್ಯಾದಿ ಧ್ಯೇಯಸಾಧನೆಗೆ ತನ್ನ ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿದವನು: ನನಗೆ ಧರ್ಮವೀರರಾದ ಆ ಹುತಾತ್ಮರ ನೆನಪಾಯಿತು (ವೀರಯೋ. ೧೭). [ಸಂ. ಹುತಾತ್ಮನ್]

ಹುತಾಶ (ನಾ). ೧. ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸೇವಿಸುವವನು; ಅಗ್ನಿ: ತೃತ್ಕೃತಾಪಹುತಾಶಂ ಕಠುದಣ್ಣನೇಱುಗುಮಮೋಘಂ (ಜಗಪಿ. ೨-೪೯). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: 'ಹುತಾಶರಸ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಹುತಾಶನ (ನಾ).೧. ಹೋಮ ಮಾಡಿದುದನ್ನು ಆಹಾರವಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸುವವನು; ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸೇವಿಸುವವನು; ಅಗ್ನಿ: ತಣ್ಪಂ ಹುತಾಶನಂ ಮಂತ್ರಶಕ್ತಿಯಿಂ ತಾಳ್ಪುವವೊಲ್ (ಮಲ್ಲಿಪು.೧-೨೯); ಭಸ್ಮಾಂತರಿತ ಹುತಾಶನಂಬೊಲ್ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು.೪-೫೪). ೨. [ಛಂದ] ಒಂದು ಅಕ್ಷರಗಣ; ರಗಣ. [ಸಂ.]

ಹುತಾಶನಕುಂಡ (ನಾ). ಹವನ, ಹೋಮಗಳಿಗಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಇರಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುವ ಕುಳಿ,- ಅಗ್ನಿ: ಅಪರದಿಗ್ಭಾಗದೊಳನಗಾರಕೇವಲಿ ಹುತಾಶನಕುಂಡಮಂ ಸ್ಥಾಪನಂಗೆಯ್ದು (ಆದಿಪು. ೧೭-೫೨ ವ). [ಸಂ.]

ಹುತಾಶನಪುತ್ರಿ (ನಾ). ಅಗ್ನಿಯ ಪುತ್ರಿ; ದ್ರೌಪದಿ: ಧಾತ್ರಿಯುಮನೀ ಹುತಾಶನ ಪುತ್ರಿಯುಮಂ ಬಱಿದ ಸೋಲ್ತನಲ್ಲಂ ಜೂದಿಂ (ಗದಾಯು.೧-೬೦). [ಸಂ. ಹುತಾಶನಪುತ್ರೀ]

ಹುತಾಶರಸ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ: ಹುತಾಶರಸ . . . ಮೆಣಸಿನ ಚೂರ್ಣದಲ್ಲಿ ಕೊಡಲು . . . ಕುಷ್ಠ, ಗುಲ್ಮ, ಸರ್ವವ್ಯಾಧಿ ಮಾಣುವುವು (ವೈಮಿ. ೫೪).

[ಸಂ.]

ಹುತುತು 'ಹುದುತುತು' ನೋ.

ಹುತ್ತ 'ಪುತ್ತು$_1$' ನೋ.

ಹುತ್ತರಿ 'ಪುತ್ತರಿ' ನೋ.

ಹುತ್ತಿಡು 'ಪುತ್ತಿಡು' ನೋ.

ಹುತ್ತಿರಿಕೆ (ನಾ). (?): ನಖರೇಶ್ವರದ ಶ್ರೀಮಹಾದೇವರು ನಾರಣಸೆಟ್ಟಿಯ ಸುಹಸ್ತದ ಒಪ್ಪ ತೊಂಭತ್ತಿನ ಹುತ್ತಿರಿಕೆಯ ಬ್ರಹ್ಮರು (ಸೌಇ. IX-ii. ೪೪೯-೩೨; 1444). [?]

ಹುತ್ತು 'ಪುತ್ತು$_1$' ನೋ.

ಹುತ್ತುಗಾಲ್ 'ಪುತ್ತುಂಗಾಲ್' ನೋ.

ಹುತ್ತುಗಾಲು 'ಪುತ್ತುಂಗಾಲ್' ನೋ.

ಹುತ್ತೂರು (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಬಱಕೋಡಿನ ಹಂಚೆಯದ ಹುತ್ತೂರ ತ್ರಿಸನ್ದಿ (ಇಒ. VIII, ೨೧೩-೩೩; 10ನೆಯ ಶತ). 'ಪುತ್ತೂರ್' ಪರಾ.

[ಹುತ್ತ (< ಪುತ್ತು$_1$)+ ಊರು$_3$ (< ಊರ್)]

ಹುತ್ತೇಳು (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) ಹುತ್ತ ಏಳುವಂತೆ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏಳು; ಹೆಚ್ಚಾಗು: ಬಾಣಂಗಳನು ಪಿಡಿದು ಕೋಪಾಗ್ನಿ ಹುತ್ತೆದ್ದು ನಿಡುಗಂಗಳಲಿ ಕಿಡಿ ಸೂಸಿ (ನವಮೋ. ೨೮ ೫೧). [ಹುತ್ತು (< ಪುತ್ತು$_1$) + ಏಳು$_1$ (< ಏೞ್$_1$)]

ಹುದಲು, ಹುದಿಲು, ಹುದುಲು (ನಾ). ೧. ಕೆಸರು; ಪಂಕ: ಎತ್ತುಗಳ ಕಾಲಿನಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಅವುಗಳು ಮಲಗುವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಕೆಸರು ಹುದಲು ರಾಡಿ ನೀರು ರೊಜ್ಜು ಆಗದ ಹಾಗೆ . . . ಹಸನ ಮಾಡುತ್ತಿರಬೇಕು (ಕೃಷಿಪ್ರ.೧೯); ನಿಂತತ್ತರೆ ನೆಲವೆ ಹುದಲು ಸಮರಸಕೂ ಸಮರ ಮೊದಲು (ಅರರೋ.೪೭-೧೧). ೨. (ಆಲಂ) ಗೋಜು; ಗೊಂದಲ: ಸಂಪ್ರದಾಯ ಹೊಸರೀತಿಗಳ ಹುದಲಲ್ಲಿ ಅವರು ಸಿಕ್ಕುಬೀಳದೆ . . . ಹೆಜ್ಜೆಯಿಕ್ಕಬೇಕು (ವಿಚಾಮು. ೧೧೭); ಈತನು ಆ ಜಡಶಕ್ತಿಗೇ ದೇವನನ್ನುವರು - ಎಂಬ ಹುದಲಿನೊಳಗಿಂದ ಪಾರಾಗಿ . . . ಬಂದನು (ಪೂರ್ವರಂ. ೧೨). **ಹುದಿಲು:** ೧. ಮಾಚಿದೇವನ ಕೆರೆಯು ಹುದಿಲಿನಿಂದ ಹುಗಿದಿದೆ (ಚಟ್ಟಪೂ.೮೯). ೩. ಕಳ್ಳುಸುಕು; ಕಳ್ಳುಸುಬು: ರುದ್ರಪ್ರತಾಪಭೂಪನ ಸಭೆಯು ಚದುರವಿದ್ವಾಂಸರಿಗೆ ಘಣಯ ಹೇಳಿಗೆಯಾಯ್ತು ಹುದಿಲ ನೆಲೆಯಾಯ್ತು (ರಾಘಚ. ೧೭-೨೩). **ಹುದುಲು:** ೧. ಹುದುಲಿಲ್ಲದ ಉಪ್ಪಿನ ಮಾಳಿಗಳ ಹತ್ತಿರ ಮಹಾರಾಜರನ್ನು ಇಳಿಸುವ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಮಾಡಲಾಗಿತ್ತು (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೩೮೭). ೨. ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದ ಹಾಗೆ ಜೀವವು ಹುದುಲಿನಲ್ಲಿ ಸಿಗುತಿತ್ತು (ಸಮಜೀ. ೫೭೮).

[< ಹುದಿ$_1$]

ಹುದಿ$_1$ 'ಪುದಿ$_1$' ನೋ.

ಹುದಿ$_2$ 'ಪುದಿ$_2$' ನೋ.

ಹುದಿಗೆ (ನಾ). ಸತ್ತವರನ್ನು ಹೂಳುವ ಸ್ಥಳ; ಸಮಾಧಿ: ನಮ್ಮೊಲುಮೆ ವೀರನ್ ನಮ್ಮೊಲುಮೆ ಹುದಿಗೆ ನಮ್ಮೊಲುಮೆ ಕುಪ್ಪೆ ಹಿಡಿಮಣ್ಣು! (ಪಾರಸಿ.೨೪-೫೫).

[ಹುದಿ$_1$ (< ಪುದಿ$_1$) + - ಗೆ]

ಹುದಿಗೊಳ್ಳು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಕುಂಪೋಲಿ, ಹುದಿಗೊಳ್ಳು, ಕಾಲ್ಮಧು, ಕಂಪಾಲೆ, ಕಬ್ಬಿಣದ ಮರ (ವೃಜಿಗಿ. ೭೦-೧೪೩೫). [?]

ಹುದಿಯೇರಿಸು (ಕ್ರಿ). ದಿಂಡುಕಟ್ಟು; ದಂಡೆಕಟ್ಟು: ಬೇರು ಸಡಲಿದ ಸಸಿಗಳಿದ್ದರೆ ಅವಕ್ಕೆ ಹುದಿಯೇರಿಸುತ್ತಾನೆ (ಬೆಳುಮ. ೧೧೭).

[ಹುದಿ$_2$ (< ಪುದಿ$_2$) + ಏರಿಸು (< ಏಱಿಸು)]

ಹುದಿರು (ನಾ). (?): ತೊಟ್ಟಿಯ ಹುದಿರಿ[ಪಾಠಾಂ. ಹುದಱು, ಹೊದಱು]ನಲ್ಲಿ ಕಲ್ಲು ಸಿಕ್ಕಿದಂತಾಯಿತು (ಕೋಲಶಾಂ.೯-೩೭); ಪ್ರಮಥರ ಕರೆದು ಗದಗದಿಸದಿರಿ ಬಾಗಿಲೊಳಗೆಂದು ಸೂಚಿಸುತ ಸದಮಳಾತ್ಮಕ ಮಾಚಿತಂದೆ ಬಿಜ್ಜಳನ ಹುದಿರಿನೊಳಿರುವ ಬಲು ಸಲುಗೆಯ (ಪ್ರಭುಪು. ೯-೨೨೭). [?]

ಹುದಿಲು 'ಹುದಲು' ನೋ.

ಹುದಿಹೊಸಲು (ನಾ). ಹೊಸಲಿಗೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿರುವ ಬಾಗಿಲ ಮೇಲ್ಭಾಗದ ಚೌಕಟ್ಟು: ಒಳಗಿಂದ ಹಂದರಕ್ಕೆ ಬರುವಾಗ ವಧುವಿನ ತಲೆ ಬಾಗಿಲಿನ ಹುದಿಹೊಸಲಿಗೆ ತಾಗಿ ಸೂಡಿದ್ದ ಬಾಸಿಂಗ ಸ್ವಲ್ಪ ಓರೆಯಾಯಿತು (ಸುವಸಂ. ೫೪).

[ಹುದಿ$_2$ (< ಪುದಿ$_2$) + ಹೊಸಲು (< ಪೊಸಂತಿಲ್)]

ಹುದು$_1$ 'ಪುದುವು' ನೋ.

ಹುದು$_2$ (ನಾ). ತಿರುಳು; ರಸ; ಸಾರ: ಪ್ರಾಚೀನಪದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಋಷಿಗಳು ಹುದುಗಿಸಿ ಇರಿಸಿದ ಅರ್ಥದ ಒಳಹುದುವನ್ನೇ ಅವರು ಹೇಗೆ ಸವಿದು

ನೋಡಬಲ್ಲರೆಂಬುದು ಅವರ ಗ್ರಂಥಗಳಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ (ಮಹಾಯೋ. ೧೫೫).

[< ಪುದುಗು$_1$]

ಹುದುಂಗು 'ಪುದುಗು$_1$' ನೋ.

ಹುದುಕಾರ (ನಾ). ಪಾಲುಗಾರ: ಇವನು ಹುದುಕಾರರೊಂದಿಗೆ ಸೇರಿ ಫಸಲನ್ನು ಹೊಲದಿಂದ ಕಣಕ್ಕೆ ಸಾಗಿಸಿ ಒಕ್ಕಲು ಮಾಡಿ ಮುಗಿಸಿದ್ದ (ಚಳುಮ. ೧೧೬).

[ಹುದು$_1$ (< ಪುದುಗು$_1$) + - ಕಾರ$_1$ (< - ಕಾಱ)]

ಹುದುಗ (ನಾ). ಮುಸುಕು; ಆಚ್ಛಾದನೆ; "ಹೊದಿಕೆ" (ಜಾನಕೋ. ೫೮).

[< ಪುದುಗು$_2$]

ಹುದುಗಪಾವಡ (ನಾ). ಇಷ್ಟಲಿಂಗವನ್ನು ಆಚ್ಛಾದನೆ ಮಾಡಿ ಇಡುವ ಮಡಿಯ ವಸ್ತ್ರ. [ಹುದುಗು$_1$ + ಪಾವಡ$_1$ (< ಪಾವುಡ$_1$)]

ಹುದುಗಲು (ನಾ). ೧. ಕಡುಬು, ಕರ್ಜಿಕಾಯಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಒಳಗೆ ತುಂಬುವ ಸೂಸಲು, ಹೂರಣ ಇತ್ಯಾದಿ: ಕರ್ಜಿಕಾಯಿ ಒಳಗೆ ಹುದುಗಲು ತುಂಬ ಇದ್ದರೆ ರುಚಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). ೨. ಅಡಕವಾಗಿರುವುದು; ತುಂಬಿರುವುದು: ಏಕೆಂದರೆ ಅದರ ಓದುಗ ಪುಟದ ಹುದುಗಲನ್ನೆಲ್ಲ ಮುದಿನಾಯಿ ಎಲುಬು ತಿಂದಂತೆ ಪ್ರಯಾಸದಿಂದ ಆಸ್ವಾದಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತಾನೆ (ಗಾಳಿಪ. ೩೦).

[ಹುದುಗು$_1$ (< ಪುದುಗು$_1$) + - ಅಲು (< - ಅಲ್$_2$)]

ಹುದುಗಿಸು 'ಪುದುಗಿಸು' ನೋ.

ಹುದುಗು$_1$ 'ಪುದುಗು$_1$' ನೋ.

ಹುದುಗು$_2$ 'ಪುದುಗು$_2$' ನೋ.

ಹುದುನೆಲ (ನಾ). ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿ ಅನುಭವಿಸುವ ಭೂಮಿ: ಸುಯೋಧನನರಸಿಯಲ್ಲಾ ಧಾತ್ರಿ ನಿಮ್ಮೆಲ್ಲರಿಗೆ ಹುದುನೆಲನಲ್ಲವೆಂದೆನುತೆಚ್ಚನಾ ಶಲ್ಯ (ಕುಮ್ಮಾಶ. ೨-೫೪).

[ಹುದು$_1$ (< ಪುದುವು) + ನೆಲ]

ಹುದುಭಾಗೆ (ನಾ). ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿ ಅನುಭವಿಸುವ ಭಾಗ: ಧಾರುಣಿಯ ಹುದುಭಾಗೆಗೋಸುಗಂ ಪಾಂಡವರ್ ಕಲಹಕುದ್ಯೋಗಿಸಿದರು (ಚಿಟಷ. ೫೪-೧೨).

[ಹುದು$_1$ (< ಪುದುವು) + ಭಾಗೆ]

ಹುದುಲು 'ಹುದಲು' ನೋ.

ಹುದುವನೆ 'ಪುದುಮನೆ' ನೋ.

ಹುದುವಾಳ್ 'ಪುದುವಾಟ್' ನೋ.

ಹುದುವಾಳಿಕೆ 'ಪುದುವಾಟ್ಕೆ' ನೋ.

ಹುದುವಾಳಿಗೆ 'ಪುದುವಾಟ್ಕೆ' ನೋ.

ಹುದುವು 'ಪುದುವು' ನೋ.

ಹುದೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ: ಬಿಳಿಪಾದ್ರಿ, ಹುದೆ, ಬಿಲ್ಲ, ಹುವ್ವಲವೆ, ಹುಲವೆ (ಮೃಡಿಗಿ. ೬೨-೧೪೬೬). 'ಉದೆಯ ಮರ' ಪರಾ. [?]

ಹುದ್ದರಿ (ನಾ). ೧. ಸ್ಪರ್ಧಿ; ಸ್ಪರ್ಧಾಳು: ನಿಮ್ಮ ವಸಂತನಂಥ ಹುದ್ದರಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಆಟವಾಡುವ ನಾನೇ ಅವಿವೇಕಿ (ಗಂಮಾಯಿ. ೨೯೨); ನಿನಗೆ ಬೇಕಾದ ಹುದ್ದರಿ ನೀ ಆರಿಸಿಕೊ (ಅಮನಿ. ೩೨). ೨. ನಾಯಕ; ಮುಖಂಡ; ಮುಂದಾಳು: ಈಗ ಆ ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ರಂಗನೇ ಹಿರಿಯ ಹುದ್ದರಿ (ರಂಗರೂ. ೨೮); ಸುಬ್ಬು ಅಂತರಕಾಲೇಜು ಟೆನಿಸ್ ಮತ್ತು ಬ್ಯಾಡ್‌ಮಿಂಟನ್ ಹುದ್ದರಿ ಎನ್ನಿಸಿಕೊಂಡ (ದಕ್ಷಿನ. ೬೮). 'ಉದ್ದರಿ$_2$' ಪರಾ. [?]

ಹುದ್ದೆ (ನಾ). ೧. ನೌಕರಿ; ಕೆಲಸ; ಉದ್ಯೋಗ: ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಒಂದು ಜಾಗಯೇನೋ ಖಾಲಿ ಅದೆ. ನಿನ್ನನ್ನು ಆ ಹುದ್ದೆಗೆ ನೇಮಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೇನೂ ಅಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲ (ಹೇಮಂತ. ೧೬೮). ೨. ಅಧಿಕಾರ; ಪದವಿ: ನಿನ್ನ ಮಗನು ನಾಳೆ ಒಂದು ಭಾರಿ ಹುದ್ದೆಗೂ ಏರಬಲ್ಲನು (ಸುಂದರಿ. ೧೫). [← ಮರಾ. ಹುದ್ದಾ]

ಹುದ್ದೇದಾರ (ನಾ). ೧. ನೌಕರಿಯಲ್ಲಿರುವವನು; ಉದ್ಯೋಗಸ್ಥ: ಸಂಬಳ ಅದೃಷ್ಟದ ಮಾತು, ಮೇಲುಸಂಪಾದನೆ, ಹುದ್ದೇದಾರನ ಶಕ್ತಿಯ ಅಳತೆ (ಕಿಲನ. ೨೫೦). ೨. ಅಧಿಕಾರಿ: ಜಮಾದಾರರಾದ ನೀವೇ ಎಲ್ಲಾ ಕೆಲಸವನ್ನೂ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಆದೀತೇ ? ಏನಾದರೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ನಡೆದರೆ ಹುದ್ದೇದಾರರ ತಲೆಗೆ ಬರುತ್ತೆ (ಮುಸುಗ. ೧೫೮); ಇಷ್ಟು ದೊಡ್ಡಸಿರಿವಂತರ ಮಗಳು, ದೊಡ್ಡ ಹುದ್ದೇದಾರರ ಹೆಂಡತಿ (ಆಚೋಲಿ. ೪೨); ಅವನನ್ನು ನೋಡಿದರೇನೇ ದೊಡ್ಡ ಹುದ್ದೇದಾರನಂತೆ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದನು (ಮಹಾಗ. ೧೦೫).

[ಹುದ್ದೆ + - ದಾರ$_4$ ./ ಮರಾ. ಹುದ್ದೇದಾರ್]

ಹುನಗಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಹೊನಾಲ್, ಹುಲುವೆ, ಹುನಗಲು (ಮೃಡಿಗಿ. ೬೪-೧೫೧೪). 'ಹುನಿಗಿಲು' ಪರಾ. [?]

ಹುನಾರು 'ಹುನ್ನರು' ನೋ.

ಹುನಿಗಿಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಲವಂಗ, ಆನೆಯ ದಂತ, ತೋಟು ಹುನಿಗಿಲ ತಿಗುಡು ಇವಂ ಸಮಂಗೊಂಡು ಆಡಿನ ಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಕೂಸಿನ ಮೆಯ್ಯಂ ಪೂಸುವುದು (ಬಾಲಚಿ. ೧೩೧-೨). 'ಪುಲಿಗಿಲ್' ಪರಾ. [?]

ಹುನಿಗಿಲೆಣ್ಣೆ (ನಾ). ಹುನಿಗಿಲು ಮರದ ತೈಲ: ಏರಂಡತೈಲವ ಸಾಸಿವೆಯನಂಕೋಲೆ ತೈಲವ ಹುನಿಗಿಲೆಣ್ಣೆಗಳ . . . ತೋದು ಸುತ್ತುತಿರೆ (ಕಾಶಿರಾ. ೧೨-೯).

[ಹುನಿಗಿಲು + ಎಣ್ಣೆ]

ಹುನ್ನರ 'ಹುನ್ನರು' ನೋ.

ಹುನ್ನರು, ಹುನಾರು, ಹುನ್ನರ, ಹುನ್ನಾರ, ಹುನ್ನಾರು (ನಾ). ೧. ಯುಕ್ತಿ; ಉಪಾಯ; ಸಂಚು: ಅದೆಲ್ಲಾ ಆ ಕಪಿತಾನ್‌ಸಾಹೇಬರ ಜಾಣತನದಿಂದಲೂ ಹುನ್ನರಿನಿಂದಲೂ ಆಗಿ ಇದೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೧೦೬); ಬಲವನ್ನು ಈ ಉದ್ಯಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ ಹುನ್ನರನ್ನು ಅರಿಯದವರು (ಕಿಲನ. ೧೯೧). ೨. ಚಾತುರ್ಯ; ಕುಶಲತೆ: ನಮ್ಮಿಂದಾ ಒಂದು ಪಾಲು ಕೆಲಸ ಆಗುವದಿದ್ದರೆ ಅವರ ಬುದ್ಧಿ ಹುನ್ನರಿನಿಂದಾ ಹತ್ತುಪಾಲು ಕೆಲಸ ಮಾಡಿದೆವು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೧೦೮). **ಹುನಾರು:** ೧. ಒಂದು ಪಕ್ಷ ತನ್ನ ಹುನಾರೇನಾದರೂ ವಿಫಲಗೊಂಡದ್ದಾದರೆ, ಸ್ತ್ರೀಶಕ್ತಿಸಾಧ್ಯವಾದ ಆಟಮಟ ತಟವಟಗಳಿಂದ ಅವನನ್ನು ವಂಚಿಸಬಹುದೆಂಬ ಕುಯುಕ್ತಿ . . . ಅನುಭವವೇದ್ಯವಾಗಿತ್ತು (ನಂಜುಂಡ. ೮೩); ತನ್ನ 'ಹುನಾರು' ವ್ಯರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆಂಬ ಆಶಾಭಂಗದಿಂದ . . . ಎಂದನು (ಕಾನೂರು. ೩೬೫). **ಹುನ್ನರ:** ೧. ಈ ಹೆಸರು ಈ ಊರಿನಲ್ಲಿ ತಪ್ಪಿಹೋಗುವ ಹಾಗೆ ಏನಾದರೂ ಒಂದು ಹುನ್ನರ ಹುಡುಕಬೇಕೆಂದು ಯೋಚಿಸಿದನು (ಕಥಾಮಂ. IV, ೧೧೧). ೨. ತನ್ನ ಹುನ್ನರದಿಂದ . . . ಗಂಟನ್ನು ಬಿಚ್ಚಿ ರತ್ನವನ್ನು ಕದ್ದುಕೊಂಡು ಹೋದನು (ಕಥಾಮಂ. IV, ೧೩೧). **ಹುನ್ನಾರ:** ೧. ಭಾರತೀಯರ ಮೇಲೆಯೇ ತಪ್ಪುಹೊರಿಸಲು ಮಾಡಿದ ಫರಂಗಿ ಹುನ್ನಾರವದು (ಎಚ್ಚಸಾ. ೫೦). **ಹುನ್ನಾರು:** ೧. ಏನೋ ಹುನ್ನಾರು ನಡಸವರೇ (ಕೂಲಿ. ೧೫). ೨. ನನ್ನ ಕತ್ತನ್ನು ಅಮುಕುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದ . . . ಹುನ್ನಾರು ತಪ್ಪಿತೆಂದು ಅವನನ್ನು ಕೆಳಗೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದೆ (ಬೆಂಗಾಳ್ಯ. ४೫೬).

[← ಪಾರ. ಹಿಂ. ಹುನರ್; ಮರಾ. ಹುನರ್, ಹುನೇರ್]

ಹುನ್ನಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಮರಗಳು . . . ಅಳಲೆ, ಹುಲುವೆ, ಹುನ್ನಲು, ಮತ್ತಿ (ನಮ್ಮಸು. ೨೩೬). 'ಹೊನಾಲ್' ಪರಾ. [?]

ಹುನ್ನಾರ 'ಹುನ್ನರು' ನೋ.

ಹುನ್ನಾರು 'ಹುನ್ನರು' ನೋ.

ಹುನ್ನಿಯ 'ಹೂಣ್ಯ' ನೋ.

ಹುಬೇಹೂಬ್, ಹುಬೇಹೂಬ, ಹೂಬೇಹೂಬ್, ಹೂಬೇಹೂಬ (ಅ). ತದ್ರೂಪವಾಗಿ; ಥೇಟು: ಮೊನ್ನೆ ಮೊನ್ನೆ ಮೀಸೆ ಮೂಡಿದ ಹುಡುಗ: ಹುಬೇಹೂಬ್ ಅಪ್ಪ ಅಕ್ಕಂದಿರದೇ ಅವತಾರನಾಗಿದ್ದಾನಲ್ಲ (ಮೂರುದಾ. ೧೪೧). **ಹುಬೇಹೂಬ:** ನಮ್ಮ ಶಾಂತಾಬಾಯಾರು ಹುಬೇಹೂಬ ನಮ್ಮ ಕಮಲಕ್ಕವರ ಹಾಂಗ ಆದಾರು (ವ್ಯನಿ. ೧೬೯); ಮಾತಿನ್ಯಾಗ ಹುಬೇಹೂಬ ಹೋತಾನ ನೋಡು, ದಾದಲ್ಯಾನ್ನ (ದೀಪಹ. II, ೧೯೯). **ಹೂಬೇಹೂಬ್:** ನೀವು ಹೇಳಿದ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಹೂಬೇಹೂಬ್ ನೀವು ಮಾಡಿದ ವರ್ಣನಾದ ಹುಡುಗ ಇಲ್ಲಿ ಬಂದಿದ್ದ (ಸಮಜೀ. ೩೨೪). **ಹೂಬೇಹೂಬ:** ಎಂತಾ ಚಂದ ತಗದೀಯೆ ಈ ಚಿತ್ರಾ, ಹೂಬೇಹೂಬ ನಮ್ಮ ಬೇಟೀ ಹಾಂಗ ಕಾಣತದ ನೋಡು (ಕನ್ನಕ. ೬೧). [← ಅರ. ಹುಬಹೂ; ಮರಾ. ಹುಬೇಹುಬ್, ಹುಬೇಹೂ, ಹುಬಹು; ಹಿಂ. ಹೂಬಹೂ]

ಹುಬೇಹೂಬ 'ಹುಬೇಹೂಬ್' ನೋ.

ಹುಬ್ಬ (ನಾ). (ಆಭರಣಾದಿಗಳನ್ನು ತೊಳೆಯಲು ಬಳಸುವ ಕುಂಚದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ) ಹಂದಿಯ ದಪ್ಪ ರೋಮ: ಹಂದಿಯ ಗಾತ್ರವಷ್ಟೆಂದು . . . ಅಂದಾಜುಮಾಡಿದ ನಾನು ಅದನ್ನು ಕೊಯಿಸಿಕೊಂಡು ಅದರ ಹುಬ್ಬವನ್ನು ಕೀಳಿಸುವಾಗ ಅದು ದಬ್ಬಣದಂತೆ ಗೇಣುದ್ದವಿತ್ತು (ಈಷುಲಿ. ೫೮). [ಹುಬ್ಬು (< ಪುರ್ಬು) + - ಅ$_7$]

ಹುಬ್ಬಿಕ್ಕು 'ಪುರ್ಬಿಕ್ಕು' ನೋ.

ಹುಬ್ಬೞ (ಕ್ರಿ). ಹುಬ್ಬನ್ನು ಏರಿಸು, — ಕೊಂಕಿಸು: ದೂರದಿಂದಿಡುವ ತಱಚುಗಳ ರವಗಳಿಗೆ ಮಿಗೆ ಹುಬ್ಬೞಿದು ಹಣುಗುತ (ತೊರರಾ. ೫-೫-೨). [ಹುಬ್ಬು (< ಪುರ್ಬು) + ಇೞ್$_1$]

ಹುಬ್ಬು 'ಪುರ್ಬು' ನೋ.

ಹುಬ್ಬುಗಣ್ಣು (ನಾ). (ಆಲಂ) ಅಹಂಕಾರದ ದೃಷ್ಟಿ, — ನೋಟ: ನಿಬ್ಬಣವು ಎಕೆ ಕುರುಡಂಗೆ ಸೂಳೆಗೆ ಹುಬ್ಬುಗಣ್ಣೇಕೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೮೯೭). [ಹುಬ್ಬು (< ಪುರ್ಬು) + ಕಣ್ಣು (< ಕಣ್)]

ಹುಬ್ಬೆ 'ಪುಬ್ಬೆ' ನೋ.

ಹುಬ್ಬೇರಿಸು 'ಪುರ್ಬೇಱಿಸು' ನೋ.

ಹುಮ್ಮನ (ನಾ). (?): ಕವಣೆ ಮಿಡಿಬಿಲ್ಲು ಹುಮ್ಮನ ಪವಣನ ಗರಿಯಿಟ್ಟ ಪಚ್ಚೆ ಕಡಗವನೊಲವಿಂ ಸವುಳುಜಾಗಟೆ[ಯ] ಸಹಿತಂ ಭುವನೇಶ್ವರ ಘಂಟೆನೃಪತಿಗಂದೂಲಿದಿತ್ತರ್ (ಬೀಳವಂ. ೧-೧೦೭). [?]

ಹುಮ್ಮಸ 'ಹುಮ್ಮಸ್ಸು' ನೋ.

ಹುಮ್ಮಸು 'ಹುಮ್ಮಸ್ಸು' ನೋ.

ಹುಮ್ಮಸ್ಸು, ಹುಮ್ಮಸ, ಹುಮ್ಮಸು (ನಾ). ಉತ್ಸಾಹ; ಹುರುಪು: ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಿ ನಡೆಸಿಕೊಂಡು ಬರುವ ಹುಮ್ಮಸ್ಸು ಬರಬೇಕು (ಶಿಕ್ಷ.ದ. ೬೦); ಗ್ರಾಮಸ್ಥರು ಒಕ್ಕಟ್ಟಾಗಿ ಹುಮ್ಮಸ್ಸಿನಿಂದ ಈ ಕೆಲಸಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ನೆರವೇರಿಸಿದರೆ ತಮಗೇ ಅನುಕೂಲವಾಗುತ್ತದೆ (ವ್ಯವಮ. ೭೪). **ಹುಮ್ಮಸ:** ಕೇವಲ ಹರ್ಷ, ಸುಖ, ಹುಮ್ಮಸದಲ್ಲಿ ನಾವಿದ್ದುಬಿಟ್ಟರೆ ಅವುಗಳ ರುಚಿ ನಮಗೆ ಗೊತ್ತಾಗದೆ ಹೋಗಬಹುದು (ಗಾಳಿಗು. ೫೫); ನನಗೆ ಇನ್ನಾವುದರಲ್ಲೂ ಹುಮ್ಮಸವಿಲ್ಲ (ಬ್ಯಾಪೀ. ೧೯೭). **ಹುಮ್ಮಸು:** ರಾತ್ರಿ ತುಂಬಾ ಹುಮ್ಮಸಿನಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಪತಿ ಕೇಳಿದರು (ತೇಮೋಡ. ೩೫). [?]

ಹುಯ್$_1$ 'ಪೊಯ್$_1$' ನೋ.

ಹುಯ್$_2$ 'ಪೊಯ್$_2$' ನೋ.

ಹುಯಲು 'ಪೊಯಲ್' ನೋ.

ಹುಯಸಲ 'ಪೊಯ್ಸಳ' ನೋ.

ಹುಯಿ$_1$ 'ಪೊಯ್$_1$' ನೋ.

ಹುಯಿ$_2$ 'ಪೊಯ್$_2$' ನೋ.

ಹುಯಿಗಡುಬು 'ಹೊಯ್ಗಡುಬು' ನೋ.

ಹುಯಿಲಿಡು 'ಪುಯ್ಯಲಿಡು' ನೋ.

ಹುಯಿಲುತಮಟೆ (ನಾ). ಕಾಳಗದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಮಟೆ, — ರಣವಾದ್ಯ: ಕಾಲಾಳಿನ ಬೊಬ್ಬಾಟ ಹುಯಿಲುತಮಟೆಯ ಮುಂದ ಕೊಳಲು (ಸೌಂದಕಾ. ೯-೨೨). [ಹುಯಿಲು (< ಪೊಯಿಲ್) + ತಮಟೆ (< ತಂಬಟ)]

ಹುಯಿಸು 'ಪೊಯಿಸು' ನೋ.

ಹುಯ್ಗಡುಬು 'ಹೊಯ್ಗಡುಬು' ನೋ.

ಹುಯ್ದು$_1$ 'ಪೊಯ್$_1$' ಪರಾ.

ಹುಯ್ದು$_2$ 'ಪೊಯ್$_2$' ಪರಾ.

ಹುಯ್ಯಲ್ 'ಪೊಯಲ್' ನೋ.

ಹುಯ್ಯಲಿಕ್ಕು 'ಪುಯ್ಯಲಿಕ್ಕು' ನೋ.

ಹುಯ್ಯಲಿಡು 'ಪುಯ್ಯಲಿಡು' ನೋ.

ಹುಯ್ಯಲು 'ಪೊಯಲ್' ನೋ.

ಹುಯ್ಯಲೇಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗದ್ದಲವೆಬ್ಬಿಸು; ಗಲಾಟೆಮಾಡು: ಪಾಳೆಯದವನೀಗಳ ಹೊಕ್ಕು ಹುಯ್ಯಲೇಳಿಸಿ ತುರುಕರನು ಕಯ್ಯಾರೆ ಕೊಂದು (ಕುಠಾಸಾಂ. ೧೯-೫೭). [ಹುಯ್ಯಲ್ (< ಪೊಯಲ್) + ಎಳಿಸು$_3$ (< ಎೞಿಸು)]

ಹುಯ್ಯಿ 'ಪೊಯ್$_2$' ನೋ.

ಹುಯ್ಯು$_1$ 'ಪೊಯ್$_1$' ನೋ.

ಹುಯ್ಯು$_2$ 'ಪೊಯ್$_2$' ನೋ.

ಹುಯ್ಯು 'ಪೊಯಲ್' ನೋ.

ಹುಯ್ಯುಗಳೆ (ಕ್ರಿ). ಗಲಭೆಯೆಬ್ಬಿಸು; ಗಲಾಟೆಮಾಡು: ಕಡುಕೋಪದಿಂದ ತಾ ರಿಪುಬಲವ ಹುಯ್ಯುಗಳೆವುತ ಬರುತಿರಲ್ಕೆ (ತುರಂಗ. ೬೨ ೩೭). [ಹುಯ್ಯು (< ಪೊಯಲ್) + ಕಳೆ$_1$]

ಹುಯ್ಸು$_1$ 'ಪೊಯ್ಸು$_1$' ನೋ.

ಹುಯ್ಸು$_2$ 'ಪೊಯ್ಸು$_2$' ನೋ.

ಹುಯ್ಯಾಲು 'ಹೊಯ್ಯಾಲು' ನೋ.

ಹುರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ: ಸುರರ ಸಭೆ ಕಂಗೆಟ್ಟು ಬೆದರುತ ಅರೆ ಹುರೆಂದಬ್ಬರಿಸಿ ಓಡುತ ಭರದಿ ಬಂದರು ಹರಿಯಜೇಂದ್ರರು ಇರುವ ಸನ್ನಿಧಿಗೆ (ಶರಲೀ. ೯೫-೬).

ಹುರ$_1$ 'ಪುರ$_1$' ನೋ.

ಹುರ$_2$ (ನಾ). ಪಟ್ಟಣ; ನಗರ: ಕರುಳ ತೋರಣ ನೆತ್ತರ ಸಾರಣೆಯಿಂದ ಹುರವೆಸೆದುದು ಮಾಕಾಳಿಯಾ (ಸೂಬಸೋ. ೯-೩೦); ಎರಲೆಯ ಬೀಡೆಕ್ಕಲನ ಕೋಟೆ ಪುರಂ . . . ಚಮರಿಯ ಹುರಂ (ಜಯಕಾ. ೧೫-೨೩). [< ಸಂ. ಪುರ]

ಹುರಕಲು 'ಹುರಿಕಲು' ನೋ.

ಹುರಕ್ಕಿ 'ಹುರಿಯಕ್ಕಿ' ನೋ.

ಹುರಗನಸೊಪ್ಪು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು: ಒಂದು ಹರವಿ ಉದಕದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಹಿಡಿ ಹುರಗನಸೊಪ್ಪ ಹಾಕಿ ಕಾಸಿ ಮೈಯಲ್ಲಿ ಎರೆಯಲು ಎಲ್ಲಾ ಮಾಣ್ಗುಂ (ಎತ್ತವೈ. ೧೯೯). [? + ಸೊಪ್ಪು$_1$]

ಹುರಗಲು, ಹುರಿಗಿಲು, ಹುರುಗಿಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಹುರಗಲು ಮರ, ಮಾಷೂದ್ದ, ಮಾಸಿ (ಮೃಡಿಗಿ. ೨೦-೩೭೩). **ಹುರಿಗಿಲು:** ಲೊಕ್ಕಿಯಮ್ಮೆಗುಡಿ ಮುಳ್ಳಿಯು ಸಾಸವೆ ಮುಪ್ಪು ಹುರಿಗಿಲುಂ ಕುರುಟೆನಲಾವ ಬೊಕ್ಕಳಿಕೆ (ಅಶ್ವವೈ. ೯-೫೩). **ಹುರುಗಿಲು:** ಹುರುಗಿಲು ಬೇರು . . . ಕಷಾಯವಂ ಮಾಡಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಶ್ಲೇಷ್ಮಜ್ವರ ನಾಶವಾಗುವುದು (ಸಕವೈ. ೮೯). 'ಹುನಿಗಿಲು', 'ಪುಲಿಗಿಲ್' ಪರಾ.

ಹುರಜೆ 'ಪೊರಜೆ' ನೋ.

ಹುರಪಳಿಸು, ಹುರುಪಳಿಸು (ಕ್ರಿ). (ಜ್ವಾಲೆ, ಶಾಖ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ) ಸೀಯು; ಕರಿಕಾಗು: ತಂಗಿಯೂ ಅವ್ವನ ಹೆದರಿಕೆಯ ಝಳಕ್ಕೆ ಹುರಪಳಿಸಿ ಬೆಳೆಯದೆ ಕ್ರಮಶಃ ಕಮರಿಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಾಳೆ (ಹೊಸಕ್ಕ. ೧೯೭); ಬಿಸಿಲು ಬೇಗೆಗೆ ನೊಂದು ಹುರಪಳಿಸಿ ಪಾತಾಳಲೋಕವನ್ನು ಸೇರಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುವ ಮಹಾಸರ್ಪವೊಂದರಂತೆ ಹೊಳೆ ನೆಲದೊಡಲನ್ನೇ ಸೀಳಹತ್ತಿತು (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೫೫೩). **ಹುರುಪಳಿಸು:** ಬಿಸಿಲೇರಿತು, ಬಾಯಾರಿತು ಹುರುಪಳಿಸಿತು ನೆಲವು, ಗುಟುಕರಿಸಿತು ಜಲವು (ನೆಲಮು. ೭-೨). [ಹುರಪಳ್$_0$ (IP ← ಮರಾ. ಹುರಪಳ) + - ಇಸು$_1$]

ಹುರಪು, ಹುರುಪು$_1$, ಹುರುಪೆ (ನಾ). ೧. (ಮರ, ಧಾನ್ಯ ಮುಂತಾದುವುಗಳ) ಸಿಪ್ಪೆ; ಹೊರಪದರ: ಬೂರಗಮರದ ಹುರಪನ್ನೂ ಅರಿಸಿನ ನೀಲೀಬೀಜ ತ್ರಿಫಲಂಗಳನ್ನೂ ಚೂರ್ಣವಂ ಮಾಡಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೪೩೭ - ೧೮). **ಹುರುಪು$_1$:** ೧. ಹುಣಸೇಬೀಜದ ಹುರುಪು, ಮಾವಿನ ಬೀಜದ ತಿರುಳು . . . ಚೂರ್ಣವಂ ಮಾಡಿ ಹಾಕಿ ಬಿಸಿನೀರಿಂ ಕಲಸಿ ಗುಲಗಂಜಿ ಪ್ರಮಾಣ ಗುಳಿಗೆಯಂ ಮಾಡಿ (ಸಕವೈ. ೩೦೯). ೨. ಕವಚ; ಮೇಲ್ಪದರ: ಇದರಲ್ಲಿ ಮಾನಿನ ಹುರುಪೊಂದು (Scale) ಹಕ್ಕಿಯ ರೆಕ್ಕೆಯೊಂದು, ಕರಡಿಯ

ಕೂದಲೊಂದು ಇವೆ (ದೇಶಾಂಕ. ೮೧). **ಹುರುಪೆ:** ೩. ಪೊರೆ; ಹಕ್ಕಳೆ: ಅನೇಕ ಪಕ್ಷಿಗಳ ಮುಂಗೈ ಮತ್ತು ಬೆರಳುಗಳ ಮೇಲೆ ಸರೀಸೃಪಗಳಿಗಿರುವಂತಹ ಹುರುಪೆಗಳಿವೆ (ಪಕ್ಷಿ. ೫). 'ಹುರುಕು' ಪರಾ. [ದೇ. II ತಮಿ. ಪುಱಮ್ಪು = ಹೊರಭಾಗ]

ಹುರಮಂಜ 'ಹುರಮುಂಜಿ' ನೋ.

ಹುರಮಂಜಿ 'ಹುರಮುಂಜಿ' ನೋ.

ಹುರಮಂಜು 'ಹುರಮುಂಜಿ' ನೋ.

ಹುರಮುಂಜಿ, ಸುರಮಂಜ, ಹುರಮಂಜಿ, ಹುರಮಂಜು, ಹುರಿಮಂಜು, ಹುರುಮಂಜಿ, ಹುರುಮಂಜು (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಣ್ಣ; ಮಾಸಲು ಕಂದುಬಣ್ಣ; ಕಾವಿಬಣ್ಣ: ಕಾಳು ದೊಡ್ಡದಿದ್ದು ಜಡ ಮತ್ತು ತುಂಬಿದ್ದಿರಬೇಕು ಬಣ್ಣ ಹುರಮುಂಜಿಯಿದ್ದು . . . ಮಿಂಚುವದಿರತಕ್ಕದ್ದು (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೩೪). **ಹುರಮಂಜ:** ೧. ಕರೆಯೆಳ್ಳು ಅಚ್ಚಕರ ಇದ್ದು ಕೆಂಪೆಳ್ಳು ಹುರಮಂಜ ಬಣ್ಣದ್ದಿರಬೇಕು (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೩೫). ೨. ಕೆಮ್ಮಣ್ಣು; ಕೆಂಪುಮಣ್ಣು: ತೆರದಿರುವ ಕಟ್ಟಿಗೆಯ ಕಂಭಗಳಿಗೂ ಅಡ್ಡಹಲ್ಲುಗಳಿಗೂ ರಾಳಎಣ್ಣೆ ಮೇಣ ಹುರಮಂಜನ್ನು ಕುದಿಸಿ ಹಚ್ಚಬೇಕು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೧೧೯). **ಹುರಮಂಜಿ:** ೧. ಮಳೆವನಿಯೊಳಿಪ್ಪ ಹುರಮಂಜಿ ಮುತ್ತುಗಳಂ ಸರಗೊಳಿಸಿ ಕೊರಳೊಳು ಧರಿಸಬಹುದೆ (ವಚರ. ೮೮). ೨. "ಹುರಮಂಜಿ = ಕೆಂಪುಮಣ್ಣು" (ಚಾಣಕೋ. ೫೮). **ಹುರಮಂಜು:** ೨. ಚಾವಡಿಗೆ ಸುಣ್ಣ ಹುರಮಂಜು ಹಚ್ಚಿಸುತ್ತಾರ (ಗಾಳಿಗು. ೪). **ಹುರಿಮಂಜು:** ೨. ಗೋಡೆಗೆಲ್ಲ ಸುಣ್ಣಬಡಿದು ಪಟ್ಟೆಯಾಗಿ ಹುರಿಮಂಜನ್ನು ಇಳಿಬಿಟ್ಟದ್ದಾರೆ (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೧೪೦) **ಹುರುಮಂಜಿ:** ೧. ಹುರುಮಂಜಿಯ ಮುತ್ತಿನ ಕಂಠಮಾಲೆಯಂ . . . ತಳೆದೊಪ್ಪಿದನುನ್ನತೋತ್ಸವಂ (ಚಿಕ್ಕದೇ. ೧೨೦); ಕಂಗೊಳಿಸುವಾ ತೋರಾಯ ಹುರುಮಂಜಿನಾ ನಾಸಾಗ್ರಮಣಿಗಳಂ (ಪರತು. ೮-೮). **ಹುರುಮಂಜು:** ೧. ಮೂಗಿನಲಿನಲಿವ ಹುರುಮಂಜು ಮುತ್ತಿನ ಮುರುಕಲಾಡಿ (ಶ್ರೀಕೃಪಾ. ೭೪).

[← ಮರಾ. ಹುರಮೂಜ್, ಹುರಮೋಜ್, ಪಾರ. ಹುರ್ಮುಝಿಯಾ]

ಹುರವಿನಮರಳು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೀನು: ಮೀನು: ಮರವೆ . . . ಮರಪಕ್ಕೆ, ಅರುಳಿ, ಹುರವಿನಮರಳು, ಕಂಚಿನಮರಲು (ನಮ್ಮನು. ೨೪೦). [?]

ಹುರಹುರ, ಹುರುಹುರು (ನಾ). ಒಳಗುದಿ; ತೀವ್ರಚಿಂತೆ; ಕಾಳಜಿ: ಇದಕ್ಕೆ ಏನನ್ನುವನೋ ಎಂಬ ಹುರಹುರ ಅವರ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಇದ್ದೇ ಇತ್ತು (ಅನ್ನ. ೨೧೭). **ಹುರುಹುರು:** ಟಿಳಕರ ಬಗ್ಗೆ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹುರುಹುರು ಹತ್ತಿಬಿಟ್ಟಿತ್ತು (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೧೫೫).

[← ಮರಾ. ಹುರಹುರ]

ಹುರಿ$_1$ 'ಪುರಿ$_1$' ನೋ.

ಹುರಿ$_2$ 'ಪುರಿ$_3$' ನೋ.

ಹುರಿಕಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹುರುಪುಗೊಳ್ಳು; ಉತ್ಸಾಹಭರಿತವಾಗು: ಹುರಿಕಟಿಸಿ ರಕ್ಕಸರು ಹೊಕ್ಕರು . . . ನಡೆದಡರಿದರು ಖಳನ (ತೊರರಾ. ೬-೨೬-೨೯): ಪಟುಭಟರು . . . ಹುರಿಕಟಿಸಿ ಬೊಬ್ಬರಿದು ಮಾರ್ಮಲೆತರು (ತುರಂಗ. ೫೭-೫೫).

[< ಹುರಿಗಟ್ಟು + - ಇಸು$_1$]

ಹುರಿಕಟ್ಟು (ನಾ). ೧. ಹೊಸೆದ ದಾರದ ಕಟ್ಟು: ನೀಲಿವರ್ಣದ ಹುರಿಕಟ್ಟುಗಳಿಂದ ಸಜ್ಜುಗೈದ ನಡುಪಟ್ಟಿಯ ಸಮವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದಳು (ಪುನರು. ೮) ೨. ಪುಷ್ಟವಾದುದು; ಕಟ್ಟುಮಸ್ತು: ಆತನ ನಿಲುವಿಕೆ ಎತ್ತರ, ಮೈಕಟ್ಟು ಹುರಿಕಟ್ಟಿನದು (ಕಗದ್ಯ. II, ೪೮); ಹುರಿಕಟ್ಟಾದ ಮೈ (ಜಮಾನ್ಯಾ. ೩೪). ೩. ದೃಢತೆ: ನನ್ನ ಸಂಸಾರದ ಹುರಿಕಟ್ಟಿನ ಪಕ್ವವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣದೊಂದು ಜೀವಕಣ ಎಲ್ಲಿಂದಲೋ ಹಾರಿ ಬಂದು ಬಿದ್ದಿತು (ಇಪ್ಪಕ. ೪೩೨). [ಹುರಿ$_2$ (< ಪುರಿ$_3$) + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಹುರಿಕರಿ (ನಾ). ೧. ಕಂದಿಹೋಗುವಿಕೆ: ಹುರಿಕರಿಯಾಗಿ ಬಂಬಲುಬಾಡಿದವಳನು ಕರವ ಪಿಡಿದು . . . ಕುಳ್ಳಿರಲೊರಸಿದನು ಕಂಬನಿಯ (ನಾಗಕು. ೧೧-೭೨): ೨. ನಾಶ; ಹಾನಿ: ಡಂಭನು ಸಕಲಲೋಕವ ಹುರಿಕರಿಯ ಮಾಡಿದನು (ಕೋಗಯ. ೯-೮೦).

[ಹುರಿ$_1$ (< ಪುರಿ$_1$) + ಕರಿ$_2$]

ಹುರಿಕಲು, ಹುರಕಲು, ಹುರುಕಲು (ನಾ). ಹುರಿದು ಉಪ್ಪು, ಕಾರ ಹಾಕಿ ತಯಾರಿಸುವ ಕಡಲೆ, ಹುರುಳಿ, ಹೆಸರು ಮೊದಲಾದ ಕಾಳುಗಳ ಮಿಶ್ರಣ; ಹುರಿಗಾಳು: (೬). **ಹುರಕಲು:** ಚಳಿಗಾಲದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲು ಹುರಕಲು ತಯಾರುಮಾಡಬೇಕು (ರಂಥಿ). **ಹುರುಕಲು:** ಕಡಲೆ ತಡುಗುಣ ಹೆಸರು ಕುಸುವೆ ಮೊದಲಾದ ಹುರುಕಲಂ ರುಚಿ ನೋಡಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೩೭-೧೧); ಹುರುಕಲ ಕುರುಕುತ್ತ (ಸೌಗಂಪ. ೨-೧೧). [ಹುರಿ$_1$ (< ಪುರಿ$_1$) + - ಕಲ್ಲು$_2$ (< - ಕಲ್$_4$)]

ಹುರಿಕಾತಿ (ನಾ). ಉತ್ಸಾಹಶೀಲೆ: ನನ್ನ ಮನದ ಮಚ್ಚಿನವಳಾ ವನಜವದನೆ ಹುರಿ [ಪಾಠಾಂ. ರು] ಕಾತಿ [ಪಾಠಾಂ. ತಿ] ನೆನೆಯೆ ಬಹಳು ನನ್ನ ಬಳಿಗೆ (ಕುಲಾಸಾಂ. ೨೪-೩೩).

[ಹುರಿ$_2$ (< ಪುರಿ$_3$) + - ಕಾತಿ$_1$]

ಹುರಿಕಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹುರಿದುಂಬಿಸು; ಪ್ರಚೋದಿಸು: ನಾನು ನಾಗಯ್ಯಸೆಟ್ಟರನ್ನು ಹುರಿಕಾಯಿಸಿಬಿಟ್ಟಿದ್ದೇನೆ. ನಾಗಯ್ಯಸೆಟ್ಟರೊ! ಪಾತಾಳಗರುಡ ಅವರು (ಹಹಸ. ೬೫).

[ಹುರಿ$_2$ (< ಪುರಿ$_3$) + ಕಾಯ್$_1$ + ಇಸು$_1$]

ಹುರಿಕೊಳಿಸು 'ಪುರಿಗೊಳಿಸು' ನೋ.

ಹುರಿಗ (ನಾ). ಮಾಸಲುಕಂದುಬಣ್ಣದ ಹಸು; ಕಾವಿಬಣ್ಣದ ಹಸು: ಬಟ್ಟ ಗಡಸು ಕೆಂದ ಹುರಿಗ ಕಾರಿಯು ಬೆಳ್ಳ ನೆಟ್ಟ ಕೊಂಬಿನ ಕಾರಿ ಜಾಲೆ ದಿಪ್ಪಿಸಿ ನೋಡುವ ಪಶುಗಳು ಎಸೆದವು (ಮಾದೇಸಾಂ. ೧-೪೧). 'ಹುರಮುಂಜಿ' ಪರಾ. [?]

ಹುರಿಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಉತ್ಸಾಹಗೊಳ್ಳು; ಹುರುಪು ಹೊಂದು: ಅಲಗನುಗಿದನು ಮದನ ಮಂದಾನಿಲನು ಹುರಿಗಟ್ಟಿದನು (ತೊರರಾ. ೧-೫-೫): ಧೈರ್ಯದಿಂದೆ ಒಡನೊಡನೆ ಹುರಿಗಟ್ಟಿಯುರುಬುವಸುರಾಳಿಯಂ ತಡೆತಡೆದು ಕಾದುತಿರ್ದಂ (ಚಿಬುಪು. ೪೯-೫೦).

[ಹುರಿ$_2$ (< ಪುರಿ$_3$) + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಹುರಿಗಡಲೆ 'ಪುರಿಗಡಲೆ' ನೋ.

ಹುರಿಗಡುಬು 'ಪುರಿಗಡುಬು' ನೋ.

ಹುರಿಗಾತಿ (ನಾ). ತೆಂಗಿನ ನಾರಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಹುರಿ: ಅದಕ್ಕೆ ಬಲಗುಗಳೂ . . . ಹುರಿಗಾತಿಯೂ ಹಂಚುಗಳೂ ತಲೆಹಂಚುಗಳೂ ಬೇಕಾಗುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೧೭). [ಹುರಿ$_2$ (< ಪುರಿ$_3$) + ಕಾತಿ$_2$ (< ಕತ್ತ$_1$)]

ಹುರಿಗಾವಲಿ (ನಾ). ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ಹುರಿಯುವ ಓಡು, —ಬಾಣಲಿ: "ಅಂಬರೀಷಃ, ಭ್ರಾಷ್ಟ್ರಂ - ಈ ೨ ಹುರಿಗಾವಲಿ" (ಹಲಾಯು. ೫೨-೧೫೮): ಕಾಯ್ದ ಕರ್ಬುನದ ಹುರಿಗಾವಲಿಯೊಳಿಟ್ಟು ಹುರಿವುದುಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೯-೧೧೦ ವ).

[ಹುರಿ$_1$ (< ಪುರಿ$_1$) + ಕಾವಲಿ$_2$]

ಹುರಿಗಾಳು (ನಾ). = ಹುರಿಕಲು: ತಂದಿದ್ದ ಚಿರೋಟಿಗಳನ್ನೂ ಹುರಿಗಾಳನ್ನೂ ಶಾರದಮ್ಮನವರು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಹಂಚಿದರು (ಮೂಲಾನ. ೧೨೩).

[ಹುರಿ$_1$ (< ಪುರಿ$_1$) + ಕಾಳು$_2$ (< ಕಾಟ್ಟು$_2$)]

ಹುರಿಗಿಲು 'ಹುರಗಲು' ನೋ.

ಹುರಿಗುಂದು (ಕ್ರಿ). ಬಲ ಕಡಿಮೆಯಾಗು; ಶಕ್ತಿಹೀನವಾಗು: ಬೆಂದ ನುಲಿಯಂತೆ ಹುರಿಗುಂದದಂತಿಪ್ಪೆನು (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೯೯ ೨೩೦). [ಹುರಿ$_2$ (< ಪುರಿ$_3$) + ಕುಂದು$_1$]

ಹುರಿಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಉತ್ಸಾಹ ತೋರು; ವಿಜೃಂಭಿಸು: ಸಂದಣಿಯ ವಿಪ್ರರೆಲ್ಲರ್ ನೆರೆದು ಹುರಿಗುಟ್ಟಿ ಆಲಿ ಬೊಬ್ಬೆಯ ಕುಡುತಲಿದ್ದರು (ಶಿವಸಂ. ೨೬೨-೩೨೮); ಭೂತಗಣಂಗಳ್ ಕಂಡುಜೆ ಹುರಿಗುಟ್ಟಿಲ್ ಹೇವರಿಸಿದನು (ವೀರೇಚ. ೨-೩೩).

[ಹುರಿ$_2$ (< ಪುರಿ$_3$) + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಹುರಿಗೂಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೊಸೆದ ದಾರಗಳು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರು; ಅನೇಕ ಎಳೆಗಳು ಕೂಡಿ ಬಲವಾಗು: ಆಱುಗೇಣಗಲದ ಗಾತ್ರದ ಕುಂಭವ ಬಿಟ್ಟು ಹುರಿಗೂಡವ ಕಣ್ಣಿಯಲ್ಲಿ ಸೇದುತ್ತಿರಲಾಗಿ (ಮೋಲಮಾ. ೧೯೮-೭೬೯): ಅಲಿಂಗಿಸಿದವು ಹೂಗಣೆಯುಂ ಹುರಿಗೂಡಿದ ಸಮ್ಮೋಹನಪಾಶದ ತೆಱದಿ (ಜಯಕಾ. ೧೦-೨೮). ೨. ಹುರುಪುಗೊಳ್ಳು; ಬಲಗೊಳ್ಳು: ನಿಮಗೀ ಹುಗ್ಗಿಗರು ಹುರಿಗೂಡಿ ಗೆಲಿದಿನ್ನಿಳೆಯ ಕೊಡಿಸುವರ (ಕುಮ್ಮಾಭೀ. ೧-೫೮): ಅನುಮಾನವೇತಕೀ ಕಾರ್ಯಕೆ ಹುರಿಗೂಡಿದೊಡೆ ಮುಂದಕ್ಕೆ ನಮಗಶಕ್ಯ (ಸಮ್ಮಳಾ. ೨-೧೭). [ಹುರಿ$_2$ (< ಪುರಿ$_3$) + ಕೂಡು$_1$]

ಹುರಿಗೆಜ್ಜೆ (ನಾ). ಹುರಿಯಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿದ ಸಣ್ಣಸಣ್ಣ ಗೆಜ್ಜೆ: ಹುರಿಗೆಜ್ಜೆ ಸರಗೆಜ್ಜೆ ಸರಕೆ ಸಾವಿರಗೆಜ್ಜೆ (ನಾಪದ. ೨೨೦). [ಹುರಿ$_2$ (< ಪುರಿ$_3$) + ಗೆಜ್ಜೆ$_1$]

ಹುರಿಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಉತ್ಸಾಹ ಕುಂದು; ಹುರುಪು ಇಲ್ಲವಾಗು: ಹುರಿಗಡದ ಕದನದೊಳ್ ತರಿದರಿದು ಕೈದಣಿಯೆ (ತುರಂಗ. ೫೬-೪೮). [ಹುರ್$_2$(< ಪುರ್$_3$) + ಕೆಡು$_1$]

ಹುರಿಗೈ 'ಪುರಿಗೆಯ್' ನೋ.

ಹುರಿಗೊಳ್ 'ಪುರಿಗೊಳ್' ನೋ.

ಹುರಿಗೊಳಿಸು 'ಪುರಿಗೊಳಿಸು' ನೋ.

ಹುರಿಗೊಳ್ಳು 'ಪುರಿಗೊಳ್' ನೋ.

ಹುರಿಟ್ಟು 'ಹುರಿಹಿಟ್ಟು$_1$' ನೋ.

ಹುರಿತ (ನಾ). ಹುರಿಯುವಿಕೆ: ಋಜಿ, ಭೃಜ-ಭರ್ಜನೇ, ಹುರಿತದೊಳ್ (ಶಾಶಕ್ಕ. ೯೬).
[ಹುರ್$_1$ (< ಪುರ್$_1$) + - ತ$_2$]

ಹುರಿದುಂಬಿಸು (ಕ್ರಿ). ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸು; ಉತ್ಸಾಹ ನೀಡು: ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ತಿಳಿಯಲೋಸುಗ ಅವನನ್ನು ಹುರಿದುಂಬಿಸಿದೆ (ಬಾಣಲಿ. ೮೦); ಸೈನಿಕರಿಗೆ ಹೇರಳವಾದ ಧನವನ್ನು ವಸ್ತ್ರಾಭರಣಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಹುರಿದುಂಬಿಸಿದನು (ಶ್ರೀರಾಯ. ೧೨೪).
[ಹುರಿದುಂಬು + - ಇಸು$_1$]

ಹುರಿದುಂಬು (ಕ್ರಿ). ಹುರುಪುಗೊಳ್ಳು; ಉಬ್ಬು: ಅತ್ಯಂತ ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ ಹುರಿದುಂಬಿ ಹಾಡುತ್ತಾ ನರ್ತಿಸಲಾರಂಭಿಸಿದಳು (ಭುವಾಣಿ. ೬೬); ಅನುಯಾಯಿಗಳು ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ ಹುರಿದುಂಬಿದರು (ಪ್ರಮಹ. ೫೦). [ಹುರ್$_2$ (< ಪುರ್$_3$) + ತುಂಬು$_1$]

ಹುರಿನೇಣು 'ಪುರಿನೇಣ್' ನೋ.

ಹುರಿಬಲಿ (ಕ್ರಿ). ದಾರವು ಚೆನ್ನಾಗಿ ನುಲಿಯಾಗು; ಹುರಿಗೊಳ್ಳು: ನಟಿ ಬಗಿಯ ಮೈ ಬಾಸುಳೇಳದ ಹುರಿಬಲಿದ ನೇಣ್ಣೋಂಕಿದೊಡೆ ಹೊಗಮಸಗದೆದೆಗಿಚ್ಚು (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೩-೧೦). [ಹುರ್$_2$ (< ಪುರ್$_3$) + ಬಲಿ$_1$ (< ಬಲ್$_1$)]

ಹುರಿಬಾಡು (ನಾ). ಹುರಿದ ಮಾಂಸ; ಸುಟ್ಟ ಮಾಂಸ: ಒಬ್ಬಾಕೆ ಹಂದಿಯ ಹುರಿಬಾಡನ್ನೂ ಮಾರುತ್ತಿದ್ದಳು (ಪುನರು. ೪೮೭). [ಹುರ್$_1$ (< ಪುರ್$_1$) + ಬಾಡು$_2$]

ಹುರಿಬಿಡು (ಕ್ರಿ). ಉತ್ಸಾಹವನ್ನು ನೀಗು; ಹುರುಪು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು: ಗಜಿಗಟ್ಟಿ ರಥಿಕರು ಹುರಿಬಿಡದ ಬಿಗುಹಿನಲಿ ಭಾಷೆಯ ಮಾಡಿ ತಮ್ಮೊಳಗೆ ಸರಳ ಸೂಸಿದರೆಡೆ ಬಲದಲಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೬-೧೮) [ಹುರ್$_2$ (< ಪುರ್$_3$) + ಬಿಡು$_1$]

ಹುರಿಬುತ್ತಿ (ನಾ). ಹುರಿದ ಅಕ್ಕಿಯಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ತಂಬಿಟ್ಟು ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಾರ್ಥ, – ಬುತ್ತಿ: ಹಸುರಂಬಲಿ ಮುಟ್ಟಿಗೆ ಹುರಿಬುತ್ತಿಯ ಬೇಡಿ . . . ಆಯ್ದು ಕುಟುಕುವ ಹೇಸಿದೈವಂಗಳ ಬೇಡಿ ಬೇಡಿ ನಿರರ್ಥ ಕೆಡಬೇಡ (ಬಸವ. ೫೫೬).
[ಹುರ್$_1$ (< ಪುರ್$_1$) + ಬುತ್ತಿ]

ಹುರಿಭಂಗಿ (ನಾ). ಹುರಿದ ಭಂಗಿಸೊಪ್ಪು; ಸುಟ್ಟಿರುವ ಗಾಂಜಾ: ಹುರಿಭಂಗಿಯ ಸೊಕ್ಕೇಜಿ . . . ಕದನವ ಬಜಿದೆ ಗಂಟಿಕ್ಕಿದ ಭಂಡೆ (ಕಂನವ. ೬-೧ ೮೫).
[ಹುರ್$_1$ (< ಪುರ್$_1$) + ಭಂಗಿ$_1$]

ಹುರಿಮಂಜು 'ಹುರಮುಂಜಿ' ನೋ.

ಹುರಿಮರಳು 'ಪುರಿವಳಲ್' ನೋ.

ಹುರಿಮಳಲು 'ಪುರಿವಳಲ್' ನೋ.

ಹುರಿಮೀಸೆ (ನಾ). ಹೊಸೆದು ತಿರುವಿದ ಮೀಸೆ; ಹುರಿಗೊಳಿಸಿದ ಮೀಸೆ: ಹುರಿಮೀಸೆಯ ಮೇಲ ಕೈಯಾಡಿಸುತ್ತಾ ದೊಪ್ಪನೆ ಮಂಚದ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ಕಾಲು ಕುಣಿಸತೊಡಗಿದ್ದ (ದೇವಹಂ. ೧೫೩). [ಹುರ್$_2$ (< ಪುರ್$_3$) + ಮೀಸೆ]

ಹುರಿಮೆಣಸುಗಡಲೆ (ನಾ). ಹುರಿದು ಕಾರ ಹಚ್ಚಿರುವ ಕಡಲೆ: ಹುರಿಮೆಣಸು ಗಡಲೆ ಸಕ್ಕರೆ ಶುಂಠಿ ಕಬ್ಬುವಿಲ್ಲೆಗಳನುಜ್ ಮಾಜುವರ್ ಬರುತಿರ್ದರು (ಚಿಬಪು. ೪೭-೪೨). [ಹುರ್$_1$ (< ಪುರ್$_1$) + ಮೆಣಸು (< ಮೆಣಸು) + ಕಡಲೆ]

ಹುರಿಯಕ್ಕಿ, **ಹುರಕ್ಕಿ** (ನಾ). ಹುರಿದ ಅಕ್ಕಿ: ಹುರಿಯ[ಪಾಠಾಂ. ಯಿ]ಕ್ಕಿ ಹುರಿ ಗಡಲೆಗಳ ಹುಡಿಯ: ು ಒತ್ತರಿಸಿ . . . ಪರಿಮಳವಿಕ್ಕಿ ಕಟ್ಟಶನಮಂ ಮಾಳ್ಪುದು (ಸೂಪಶಾ. ೩-೧೭); ಹುರಿಯಕ್ಕಿಗಂಜಿಯಂ ಪಥ್ಯಮನಿಕ್ಕಿಸುವುದು (ಸಕವ. ೧೫೩). **ಹುರಕ್ಕಿ**: ಹುರಕ್ಕಿಯ ಹೋಳಿಗೆ, ಅಂಬೊಡೆ, ಗಾರಿಗೆ . . . ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಸಿದ್ಧಳಾದಳು (ಹೂಬಿಸಿ. ೭೪). [ಹುರ್$_1$ (< ಪುರ್$_1$) + ಅಕ್ಕಿ$_1$]

ಹುರಿಯಳಿ (ಕ್ರಿ). ಬಿಗಿ ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು; ಸಡಿಲವಾಗು: ನೆನದಿಹೆನೆಂಬ ಭ್ರಾಂತು ಹುರಿಯಳಿದು ಆ ನೆನಹೇ ತಾನಾಗಿ (ಮೋಳಿಷ. ೧೧೦-೪೭೬).
[ಹುರ್$_2$ (< ಪುರ್$_3$) + ಅಳಿ$_1$ (< ಅಟಿ$_1$)]

ಹುರಿಯಾಳು (ನಾ). ೧. ಕಟ್ಟಾಳು; ವೀರಭಟ: ವೀರಮಾಚಣ್ಣ ಕರವಾಳುಬಸವನಿಗೆ ಧೀರಕಾಯಕದ ಹುರಿಯಾಳು (ಕನ್ನಚಾ. ೨೪೬); ನಮ್ಮ ಪಡೆಯ ಹುರಿಯಾಳುಗಳು ಮದುವೆಯ ದಿವಸ ಪಡೆಗೆಲ್ಲ ಹಬ್ಬದೂಟ ಉಣಿಸಿದರು (ಸವತಿ. ೧೩೧). ೨. ಸ್ಪರ್ಧೆಗೆ ನಿಂತಿರುವವನು; ಉಮೇದುವಾರ: ಚರ್ಚಾಕೂಟದ ಮಂತ್ರಿಪದಕ್ಕೆ ಹುರಿಯಾಳಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವೆಯಾ? (ಸಂಜೀವಿ. ೪೬); ಸಸ್ಯವಿಜ್ಞಾನಪೀಠಕ್ಕೆ . . . ಹುರಿಯಾಳಾಗಿ ಆಯ್ಕೆಗೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಭಗೀರಥಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಿದರು. (ಸಸ್ಯಕ. ೯).
[ಹುರ್$_2$ (< ಪುರ್$_3$) + ಆಳು$_3$ (< ಆಳ್$_3$)]

ಹುರಿಯಿಸು, **ಹುರಿಸು** (ಕ್ರಿ). ಹುರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡು: ಬತ್ತಿದ್ದ ಬೀಜವ ನಾಯ್ದುದಕದಿಂದದ್ದಿ ತೊಳೆತಂದಾಗ ಹುರಿಯಿಸಿ ಮಿದಿಸಿ (ಬಸಪು. ೨೬-೪೯). **ಹುರಿಸು**: ಕಾವಲಿಯೊಳು ಹಾಕಿ ಹುರಿಸುವ ಯಮನು (ಪುರಂದ. ೧-೧೩೪-೪).
[ಹುರ್$_1$ (< ಪುರ್$_1$) + - ಇಸು$_1$]

ಹುರಿಯುರುಳು (ನಾ). ಹೊಸೆದ ನೇಣು, –ಹಗ್ಗ: ಹುರಿಯುರುಳ ಹಾವಲ್ಲ ವಾದೊಡಂ ಮಬ್ಬಿನಲಿ ಹರಿದಾಡಿದಂತಾಗೆ (ಮಂಕುತ. ೩೯೧).
[ಹುರ್$_2$(< ಪುರ್$_3$) + ಉರುಳು$_3$ (< ಉರಿಲ್)]

ಹುರಿಯೇರಿಸು 'ಹುರಿಯೇಜಿಸು' ನೋ.

ಹುರಿಯೇರು 'ಪುರಿಯೇಜು' ನೋ.

ಹುರಿಯೇಜಿಸು, **ಹುರಿಯೇರಿಸು** (ಕ್ರಿ). ೧. ಉತ್ಸಾಹಗೊಳಿಸು; ಹುರಿದುಂಬಿಸು: ಸೇನೆಯ ಹಿಂಡೊಡೆಯದೋಜೆಯಲಿ ಹುರಿಯೇಜಿಸಿ . . . ಸಮರಕೆ ನಡೆದನಾ ಭೀಷ್ಮ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೯-೮). **ಹುರಿಯೇರಿಸು**: ೨. ವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸು; ಹೆಚ್ಚಿಸು: ಮಹಾರಾಜರ ಸಂದೇಹವನ್ನು ಹುರಿಯೇರಿಸುವ ವಿಲಕ್ಷಣ ಸಂದರ್ಭವೇನಾದರೂ . . . ಸಂಭವಿಸಿತೆ? (ವೀರಬಂ. ೮೦). [ಹುರಿಯೇಜು (< ಪುರಿಯೇಜು) + - ಇಸು$_1$]

ಹುರಿಯೇಜು 'ಪುರಿಯೇಜು' ನೋ.

ಹುರಿಯೊಟ್ಟೆ, **ಹೊರಿಯೊಟ್ಟೆ** (ನಾ). (ಕರಾ) ಅಕ್ಕಿ, ಬತ್ತ, ಧಾನ್ಯ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಹುರಿಯಲು ಬಳಸುವ ಹೆಂಚು, ಬಾಣಲೆ ಇತ್ಯಾದಿ. **ಹೊರಿಯೊಟ್ಟೆ**: ಹೊರಿಯೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ಮುಷ್ಟಿ ನೆನೆಹಾಕಿದ ಬತ್ತವನ್ನು ಚೆಲ್ಲಿ . . . ಹುರಿಯುವುದಕ್ಕೆ ಆರಂಭಿಸಿದಳು (ದೇವಹಂ. ೧೫೭).
[ಹುರ್$_1$ (< ಪುರ್$_1$) + ?]

ಹುರಿಯೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹುರುಪು ಇಲ್ಲವಾಗು; ಎದೆಗುಂದು: ಪಾಂಚಾಲ ರೊಳ್ಳಿಗರವದಿರಂಬಿನ ಕೋಲ ಕಾಣದ ಮುನ್ನ ಹಮ್ಮೈಸುವರು ಹುರಿಯೊಡೆದು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧-೫೯); ಹುರಿಯೊಡೆದು . . . ಕೈದುವ ಬಿಸುಟು ಪಡೆ ಮೊಗದಿರುಹಲೆಚ್ಚನು (ನಳಚ. ೯-೩೧). ೨. ನೆಟ್ಟಗೆ ನಿಲ್ಲು; ನಿಮಿರು: ನಗೆದ ಮೊಗವಿಡಿದುಸುರು ಹುರಿಯೊಡೆದ ರೋಮ ನಸುಮುಗಿದ ಕಣ್ (ಹಚಿಕಾ. ೫-೨೬); ಹುರಿಯೊಡೆದ ರೋಮ ಹೂಯ್ಕಳ್ಳೆ . . . ಎಳಲ್ವ ಕಿವಿವೆರಸು ಕಂಗಟ್ಟೊಂದು ಹರಿಣನೆಯ್ತಂದು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೪-೪೨).
[ಹುರ್$_2$(< ಪುರ್$_3$) + ಒಡೆ$_1$]

ಹುರಿಯೋಡು 'ಪುರಿಯೋಡು' ನೋ.

ಹುರಿಸಂಡಗೆ 'ಪುರಿಸಂಡಗೆ' ನೋ.

ಹುರಿಸಕ್ಕರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪುಡಿಸಕ್ಕರೆ: ಬಳಿಸಕ್ಕರೆ, ಹುರಿಸಕ್ಕರೆ, ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ, ಗಡಿಗಿ ನಾಬತ್ತು ಮೊದಲಾದ ಸಕ್ಕರೆಗಳನ್ನು ಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಶ್ರಮವಾದುದರಿಂದ (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೧೮೬); ಪುಡಿಸಕ್ಕರೆಯಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನೀ ರಾಜಪುರೀ ಏಳಗುಡೀ ಹುರಿಸಕ್ಕರೆ ಮಗುದುಮ್ಮ ಎಂದು ಹಲವು ತರವುಂಟು (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೪೫).
[ಹುರಿ? + ಸಕ್ಕರೆ]

ಹುರಿಸು 'ಹುರಿಯಿಸು' ನೋ.

ಹುರಿಹಂಚು (ನಾ). = ಹುರಿಯೊಟ್ಟೆ: "ಅಂಬರೀಷ, ಭ್ರಾಷ್ಟ್ರ - ಹುರಿಹಂಚು"

(ನಾಚರಾ. ೬): ಕೈಗೆ ಹುರಿಹಂಚಿನ ಕಪ್ಪು ಹತ್ತಿಕೊಂಡಿದೆ (ಹೊಸಂಸಾ. ೭೫).

[ಹುರಿ₁ (< ಪುರಿ₁) + ಹಂಚು₂ (< ಪಂಚು)]

ಹುರಿಹಣ್ಣು (ನಾ). ಉಪ್ಪು, ಕಾರ ಹಾಕಿ ಒಗ್ಗರಿಸಿದ ನಿಂಬೆ ಮುಂತಾದ ಕಾಯಿಯ ಉಪ್ಪಿನಕಾಯಿ (?): ನಿಂಬೆಯ ಹಣ್ಣಿನ ಹುರಿಹಣ್ಣ ನಂಚುತ (ಜ್ಞಾನಚ. ೩೯-೧೪೫). [ಹುರಿ₁ (< ಪುರಿ₁) + ಹಣ್ಣು (< ಪಣ್₃)]

ಹುರಿಹಿಟ್ಟು₁, ಹುರಿಟ್ಟು (ನಾ). ಅಕ್ಕಿ, ಗೋದಿ, ರಾಗಿ ಮೊದಲಾದ ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ಹುರಿದು ಮಾಡಿದ ಹಿಟ್ಟು ಮತ್ತು ಹಾಗೆ ಹುರಿದ ಹಿಟ್ಟಿಗೆ ಬೆಲ್ಲ ಅಥವಾ ಸಕ್ಕರೆ, ತೆಂಗಿನ ತುರಿ, ಹಾಲು ಇತ್ಯಾದಿ ಹಾಕಿ ತಯಾರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಿನಿಸು: ಎಳನೀರು, ಹುರಿಹಿಟ್ಟು, ಬೇಲದ ಹಣ್ಣು . . . ಇವೆಲ್ಲವು ವಮನಹರದ್ರವ್ಯವೆಂದರಿವುದು (ಸಕವೈ. ೨೬೪): ದಿನವಹಿ ಹುರಿಹಿಟ್ಟು ಒಂದೇನೇ, ಅವಸ್ಕೆ. ನನಗೇನೂ ಬೇಡ (ಪೂಗ್ಗು. ೩೨). **ಹುರಿಟ್ಟು**: ತಾಯಿ ಕೊಟ್ಟ ಹುರಿಟ್ಟನ್ನೋ ಅವಲಕ್ಕಿಯನ್ನೋ ರೊಟ್ಟಿಯನ್ನೋ ತಿಂದು . . . ಪಾಠಶಾಲೆಗೆ ಬರಬೇಕು (ಗುಣಸಾ. ೩): ಒಗ್ಗರಣೆ ಅವಲಕ್ಕಿ, ಮೊಸರು, ಹುರಿಟ್ಟು, ಅಕ್ಕಿತರಿ ಉಪ್ಪಿಟ್ಟು ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಇರುತ್ತಿತ್ತು (ಮುಯ್ಯ. ೧೮). [ಹುರಿ₁ (< ಪುರಿ₁) + ಹಿಟ್ಟು (< ಪಿಟ್ಟು)]

ಹುರಿಹಿಟ್ಟು₂ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ಉತ್ಕಾರಿ ಹಗ್ಗುರುಟಗ ಹುರಿಹಿಟ್ಟು" (ಅಕಾನಿ. ೪-೯). [?]

ಹುರುಕ (ನಾ). ೧. ಒರಟಾದ ಚರ್ಮವುಳ್ಳವನು; ತರಿತರಿಯಾದ ಚರ್ಮವುಳ್ಳವನು: (೬). ೨. ಚರ್ಮರೋಗವುಳ್ಳವನು: ಕಾಡಿ ಬೇಡುವರಲ್ಲ ತಿರುಕ ಹುರುಕರಲ್ಲ ನಾಡಿಗೊಡೆಯರು ಧನಿಕರು (ಜ್ಞಾನಚ. ೩೮-೩೭).

[ಹುರುಕು + - ಅ₇]

ಹುರುಕಲು 'ಹುರಿಕಲು' ನೋ.

ಹುರುಕು, ಪುಱುಕು (ನಾ). ೧. ಒರಟಾದುದು; ತರಿಯಾಗಿರುವುದು: ತರಟುದಲೆಯಾ ಹುರುಕುಮೈದೊಡದ ಹಿಮ್ಮಡ (ನನ್ನಕಾ. ೮-೬೭). ೨. ಗುಳ್ಳೆ; ಬೊಕ್ಕೆ: ಕರಕಾದ ಕೂಳನುಣಹೊಲ್ಲ ಸೂಳೆಗೆ ಹುರುಕಾಗ ಹೊಲ್ಲ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೯೧೧): ಹುರುಕು ಮುಂತಾದ ಚರ್ಮರೋಗಗಳಿಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೧೭೦). ೩. ಕಾಳು, ಬೀಜ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಸಿಪ್ಪೆ, –ಹೊಟ್ಟು: ಹುಣಸೆಬೀಜದ ಹುರುಕು . . . ಬಿಸಿನೀರೊಳರೆದು ಸೇವಿಸೆ ರಕ್ತಾತಿಸಾರ . . . ಪರಿಹರಮಕ್ಕುಂ (ಸಕವೈ. ೩೧೦). 'ಹುರಪು' ಪರಾ. Δ **ಪುಱುಕು**: ೨. ಒಗೆವಾ ಸುಯ್ಯೆಂಕೆಯಿಂ ಕೋಮಳಾಧರ ಬಿಂಬಂ ಪುಱುEುತೆಕೆಯ್ದಿ ಪಕ್ಷ್ಮಪುಟಮಂ ಬೆಚ್ಚಂತೆ ಕಣ್ಣುಚ್ಚೆ ತಾನಿರುತಿರ್ದಂ ನಿಜಶಯ್ಯೆಯೊಳ್ ವಿರಹದಿಂ ಭೂನಾಥ ಮಾನಧ್ವಜಂ (ಕುಸುಮಾ. ೧೦-೧೮).

ಹುರುಬರಕು, **ಹುರಬರಕು** = (ಮೇಲ್ಮೈ) ಒರಟಾಗಿರುವುದು; ನುಣುಪಾಗಿಲ್ಲದಿರುವುದು: ಗಿಡದ ತೋಟೆ ಹೊರಪುಗ್ಗಲು ಹುರುಬರಕು ಇರುವುದು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೭೧): ಹುರುಬರಕಾದ ಕರೆಕಲ್ಲಿನ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಹಾಸಿಗೆಗಳು ಇರುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೨೨೭): ಆ ಕಾಗದ ಬಹಳ ದಪ್ಪಾಗಿಯೂ ಹುರಬರಕಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೧-೨೪).

ಹುರುಗಿಲು 'ಹುರಗಲು' ನೋ.

ಹುರುಡಾಳಿ (ನಾ). ಪೈಪೋಟಿಗೆ ನಿಂತವನು; ಸ್ಪರ್ಧಾಳು: ಹುರುಡಾಳಿಗಳಾದ ಅವರು ವಿಜಯಾದಿತ್ಯನನ್ನು ಪಟ್ಟದಿಂದ ತಳ್ಳಿದರು (ನಾಡೂಜ. ೩೩೦).

[ಹುರುಡು (< ಪುರುಡು) + - ಆಳಿ₃]

ಹುರುಡಿಗ 'ಪುರುಡಿಗ' ನೋ.

ಹುರುಡಿಸು 'ಪುರುಡಿಸು' ನೋ.

ಹುರುಡು₁ 'ಪುರುಡು₁' ನೋ.

ಹುರುಡು₂ 'ಪುರುಳ್' ನೋ.

ಹುರುಡುಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಸ್ಪರ್ಧಿಸು; ಪೈಪೋಟಿ ನಡೆಸು: ಅವನು ಅರ್ಜುನನೊಡನೆ ಹುರುಡುಕಟ್ಟುತ್ತ . . . ಪಾಂಡವರನ್ನು ಧೋರಣೆಯಿಂದ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದನು (ವಚಭಾ. ೧೮). [ಹುರುಡು₁ (< ಪುರುಡು₁) + ಕಟ್ಟು₁]

ಹುರುಡುಕೆಲಸ (ನಾ). ಪೈಪೋಟಿಯ ವರ್ತನೆ, –ನಡವಳಿಕೆ: ದೈವವೀ ದ್ರೌಪದಿಗೆ ಸೀರೆಯನೀವುದಲ್ಲದೆ ಬಿಡಿಸಲಾಪುದೆ ದೈವ ತೊತ್ತಿರ ಹುರುಡುಗೆಲಸದ ಹಿಂದು ಗೂಟದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೬-೭). [ಹುರುಡು₁ (< ಪುರುಡು₁) + ಕೆಲಸ]

ಹುರುಹಳಿಸು 'ಹುರಪಳಿಸು' ನೋ.

ಹುರುಪು₁ 'ಹುರಪು' ನೋ.

ಹುರುಪು₂ (ನಾ). ಉತ್ಸಾಹ; ಹುಮ್ಮಸ್ಸು: ಒಂದು ತರದ ಹೊಸ ಹುರುಪು ಮೂಡುವುದು (ಅಕೋಕ. ೧೭): ಕತೆಯೊಂದನ್ನು ಓದುವ ಹುರುಪು ಬಂತು (ಆಚೋಲಿ. ೧೫೮). [ಹುರಿ₂ (< ಪುರಿ₃) + - ಪು₁ ./ ಮರಾ. ಹುರೂಪ್]

ಹುರುಪುತುಂಬು (ಕ್ರಿ). ಉತ್ಸಾಹವನ್ನುಂಟುಮಾಡು: ಅಲ್ಲಿಯ ವಾತಾವರಣ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಅವನ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಸದಾ ಹುರುಪುತುಂಬುವಂತಿದ್ದರೂ, ಅವನ ಆತ್ಮಕ್ಕೆ ಮಬ್ಬು ಕವಿಸುವಂತಿತ್ತು (ಪುಸರು. ೩೩೫). [ಹುರುಪು₂ + ತುಂಬು₁]

ಹುರುಪೆ 'ಹುರಪು' ನೋ.

ಹುರುಪೇರು (ಕ್ರಿ). ಹುಮ್ಮಸ್ಸು ಹೆಚ್ಚಾಗು: ಬುದ್ಧಿಗೆ ಹುರುಪೇರಲಾರಂಭಿಸಿತು (ನಾಡೋಜ. ೩೭೪). [ಹುರುಪು₂ + ಏರು₁ (< ಏಱ್₁)]

ಹುರುಮಂಜಿ 'ಹುರಮುಂಜಿ' ನೋ.

ಹುರುಮಂಜು 'ಹುರಮುಂಜಿ' ನೋ.

ಹುರುಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: (ಮೈಔ. ೪೫-೮೯೦). [?]

ಹುರುವಲ್ಲಿ 'ಪುರುವಳ್ಳಿ' ನೋ.

ಹುರುವಳ್ಳಿ 'ಪುರುವಳ್ಳಿ' ನೋ.

ಹುರುಹುರು 'ಹುರಹುರ' ನೋ.

ಹುರುಳ್ 'ಪುರುಳ್' ನೋ.

ಹುರುಳಿ 'ಪುರುವಳ್ಳಿ' ನೋ.

ಹುರುಳಿಕಟ್ಟು (ನಾ). ಹುರುಳಿಯ ಕಾಳನ್ನು ಬೇಯಿಸಿ ತೆಗೆದ ಸಾರ: ಬಿಸಿಯಾದ ಗಂಜಿ ಮಧ್ಯ ಬಿಸಿ ಹುರುಳಿಕಟ್ಟು . . . ನೆನಸಿದರೆ ಶಿಲೆ ವಡದು ಹೋಗುವುದು (ಸೌಗಂಧಿ. ೪೨೩-೨). [ಹುರುಳಿ (< ಪುರುವಳ್ಳಿ) + ಕಟ್ಟು₁]

ಹುರುಳಿಕಾಯಿ (ನಾ). ತರಕಾರಿಯಾಗಿ ಉಪಯೋಗವಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಯಿ: ಹುರುಳಿಕಾಯಿ ಪಲ್ಯ ರುಚಿಯಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ).

[ಹುರುಳಿ (< ಪುರುವಳ್ಳಿ) + ಕಾಯಿ₄ (< ಕಾಯ್₄)]

ಹುರುಳು 'ಪುರುಳ್' ನೋ.

ಹುರುಳುಗೆಡಿಸು 'ಪುರುಳುಗೆಡಿಸು' ನೋ.

ಹುರುಳುಗೆಡು 'ಪುರುಳುಗೆಡು' ನೋ.

ಹುರುಳುಗೊಳ್ಳು 'ಪುರುಳ್ಗೊಳ್' ನೋ.

ಹುರುಳುತಲೆ (ನಾ). ಸತ್ವಪೂರ್ಣವಾಗಿರುವಿಕೆ; ಧೀಮಂತಿಕೆ: ಮರುಳುತಲೆ ಹುರುಳು[ಪಾಠಾಂ. ಳ]ತಲೆ ನೀನೆ ದೇವಾ ಹೆಂಗೂಸು ಗಂಡುಗೂಸು ನೀನೇ ದೇವಾ (ಬಸವ. ೯೧೭). [ಹುರುಳು (< ಪುರುಳ್) + - ತಲೆ₂]

ಹುರ್ಜಿ 'ಪೊರಜೆ' ನೋ.

ಹುರ್ವು 'ಪುರ್ವು' ನೋ.

ಹುಲಗಲಿ 'ಪುಲಿಗಿಲ್' ನೋ.

ಹುಲಗಿಲ್ 'ಪುಲಿಗಿಲ್' ನೋ.

ಹುಲಗಿಲು 'ಪುಲಿಗಿಲ್' ನೋ.

ಹುಲಗೆಮ್ಮ, ಹುಲಿಗೆಮ್ಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬ ಗ್ರಾಮದೇವತೆಯ ಹೆಸರು: ತೆಲಗುಬಷ್ಟಮರು . . . ಇವರ ಕುಲದೇವತೆಗಳು ಹನುಮಂತ, ಹುಲಗೆಮ್ಮ (ಕಭಾಗ. ೧೧೭). **ಹುಲಿಗೆಮ್ಮ**: (ಜಾನಕೋ. ೫೮). [? + ಅಮ್ಮ₂]

ಹುಲಬನ್ನಿ 'ಹುಲುಬನ್ನಿ' ನೋ.

ಹುಲವೆ 'ಹುಲುವೆ' ನೋ.

ಹುಲಶಿಗರಾಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬ ದೇವತೆಯ ಹೆಸರು: ಕಲಬುರ್ಗಿಯ ಹತ್ತರ

ಗೋಟಾರವೆಂಬಲ್ಲಿ ಇರುವ ಹುಲಿಸಿಗರಾಯನೆಂಬ ದೇವತೆಯು ಮೇದಾರರ ಕುಲದೇವತೆ (ಕಭಾಗ. ೧೫೫). [ಹುಲಿ$_1$ (< ಪುಲಿ) + < ಸಿಂಗ$_1$ + ರಾಯ]

ಹುಲಸು 'ಪುಲಿಸು' ನೋ.

ಹುಲಹತ್ತಿ 'ಹುಲುಹತ್ತಿ' ನೋ.

ಹುಲಿ$_1$ 'ಪುಲಿ' ನೋ.

ಹುಲಿ$_2$ 'ಪೊಲಿ$_2$' ನೋ.

ಹುಲಿಕಲ್ಲು 'ಪುಲಿಕಲ್ಲು' ನೋ.

ಹುಲಿಗಣ್ಣು (ನಾ). ೧. ಹುಲಿಯ ಕಣ್ಣು. ೨. (ಆಲಂ) ಹೊಳೆಯುವ ನಾಣ್ಯ: ಊಟಾ ಹಾಕಿ ಒಂದು ಹುಲಿಗಣ್ಣು (ರೂಪಾಯಿ) ಕೊಟ್ಟು ಹೊರಗೆ ಹಾಕಬೇಕಾದರ ಅಶ್ವಮೇಧಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡಿದಂತಾಯಿತು (ಅವಾ. ೬).
[ಹುಲಿ$_1$ (< ಪುಲಿ) + ಕಣ್ಣು (< ಕಣ್)]

ಹುಲಿಗರುಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ಹುಲಿಗರುಕೆ, ಪುಲಿಮಿಸುಕುಡ" (ಸಸ್ಯನಿ. ೫೪). [ಹುಲಿ$_1$ (< ಪುಲಿ) + ಗರುಕೆ (< ಕಱುಂಕೆ)]

ಹುಲಿಗಾಹು (ನಾ). (ಆಲಂ) ಬಹಳ ಎಚ್ಚರವಾಗಿ ಮಾಡುವ ಪಹರೆ: ವೀಲಯ್ಯಗಳು ಚಾಮಯ್ಯಗಳು ಕೋಟೆಯ ಹುಲಿಗಾಹು ಆ ವಿತ್ತಿಯನು ಮಾಳ್ಪ (ಎಕ. XIV, ಶ್ರೀರಂಗ. ೧೫೨-೧೫; 1189). [ಹುಲಿ$_1$ (< ಪುಲಿ) + ಕಾಹು$_1$ (< ಕಾಪು)]

ಹುಲಿಗಿಲ್ 'ಪುಲಿಗಿಲ್' ನೋ.

ಹುಲಿಗಿಲಿ 'ಪುಲಿಗಿಲ್' ನೋ.

ಹುಲಿಗಿಲು 'ಪುಲಿಗಿಲ್' ನೋ.

ಹುಲಿಗುಲಿ (ನಾ). ಹುಲಿಯನ್ನು ಕೊಂದವನು: ಒಸೆದು ಕಟ್ಟಿಕ್ಕಿ ಮೇಣಾರಯ್ಯು ಹುಲಿಗುಲಿಯ ಹೆಸರತ್ತಿ ಹೊಗಳಿದರ್ (ಕಾಲೂರ. ೯೯-೧೯).
[ಹುಲಿ$_1$ (< ಪುಲಿ) + - ಕುಲಿ$_1$]

ಹುಲಿಗೆಮ್ಮ 'ಹುಲಗೆಮ್ಮ' ನೋ.

ಹುಲಿಗೆಜ್ 'ಪುಲಿಗೆಜ್' ನೋ.

ಹುಲಿಗೋಣ (ನಾ). ಹುಲಿಯ ತಲೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಒಬ್ಬ ದೇವತೆ: ಚೂಣೆಯ ಹೂಣಗರಂ ಮಾಣದೆ ಕಾಣಿಸೆ ಹುಲಿಗೋಣನ ತೂಣನ ತೋಳಂ ತುಂಡಿಸಿ (ವೀರಚಿ. ೨-೪೬). [ಹುಲಿ$_1$ (< ಪುಲಿ) + ಗೋಣು (< ಗೋಣ್) + - ಅ$_2$]

ಹುಲಿಗೌರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: (ಮೃಡಿಗಿ. ೪೬-೮೫).
[ಹುಲಿ$_1$ (< ಪುಲಿ) + ಗೌರಿ]

ಹುಲಿಚರ್ಮ 'ಪುಲಿಚರ್ಮ' ನೋ.

ಹುಲಿತೊರಡುಮರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಜೇನುಕಾತಾಳ, ಹುಲಿ ತೊರಡು ಮರ (ಮೃಡಿಗಿ. ೭೨-೧೪೬೩). [ಹುಲಿ$_1$ (< ಪುಲಿ) + ತೊಱಡು + ಮರ$_1$]

ಹುಲಿದೇವ (ನಾ). ಒಬ್ಬ ದೇವತೆಯ ಹೆಸರು: ಅತ್ತೀವೊಕ್ಕಲಿಗರು ಹುಲಿದೇವನನ್ನು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪೂಜಿಸುವರು (ಕಭಾಗ. ೧೪೨). [ಹುಲಿ$_1$ (< ಪುಲಿ) + ದೇವ]

ಹುಲಿದೇವರು (ನಾ). = ಹುಲಿದೇವ: ತಾನು ಇನ್ನು ಕುಡಿಯುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹುಲಿದೇವರ ಆಣೆ ಕೂಡ ಹಾಕಿದ್ದ (ಹೂಸಕ್ಕಿ. ೬೯).
[ಹುಲಿ$_1$ (< ಪುಲಿ) + ದೇವರು (< ದೇವರ್)]

ಹುಲಿದೊಗಲು 'ಪುಲಿದೋಲ್' ನೋ.

ಹುಲಿದೊವಲು 'ಪುಲಿದೋಲ್' ನೋ.

ಹುಲಿನಖ 'ಪುಲಿನಖ' ನೋ.

ಹುಲಿನೀಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಹುಲಿನೀಲಬೀಜಮಂ ಗಿರಿಮಲ್ಲಿಗೆ ಜೀರಿಗೆ . . . ಸಾಸುವೆ ಶುಂಠಿಯ ತತ್ಸಮಾನದಿ (ಗೋವೈದ್ಯ. ೨೦೨-೩೯).
[ಹುಲಿ$_1$ (< ಪುಲಿ) + ನೀಲ]

ಹುಲಿಬಲೆ 'ಪುಲಿವಲೆ' ನೋ.

ಹುಲಿಬೆಕ್ಕು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲಿ: ಹುಲಿಜಾತಿ . . . ದೊಡ್ಡ ಇಬ್ಬ; ಹುಲಿ ಬೆಕ್ಕು, ಬೊಟ್ಟಿನ ಬೆಕ್ಕು (ನಮ್ಮನು. ೨೪೯). [ಹುಲಿ$_1$(< ಪುಲಿ) + ಬೆಕ್ಕು (< ಬೆರ್ಕು)]

ಹುಲಿಮುಖ 'ಪುಲಿಮುಖ' ನೋ.

ಹುಲಿಮೊಗ 'ಪುಲಿಮೊಗ' ನೋ.

ಹುಲಿಯುಗುರ್ 'ಪುಲಿಯುಗುರ್' ನೋ.

ಹುಲಿಯುಗುರು 'ಪುಲಿಯುಗುರ್' ನೋ.

ಹುಲಿವಿರಿ (ಕ್ರಿ). (?): ಸುರೆಯ ಭಾಂಡಕ್ಕೆ ಹುಲಿವಿರಿದ ಬೂದಿಯನಿಟ್ಟಿಸಿರಬಹುದ ಇಲ್ಲಿಯಂಬರಸಂಗೆ ಬಸವರಸನೊರೆದನದು ಸುಧೆಯ ಹರವೆಯೆನುತ್ತೆ (ರಾಘಚ. ೯-೫೭). [?]

ಹುಲಿವಿಲಿ 'ಪುಲುವಿಲು' ನೋ.

ಹುಲಿವಿಲು 'ಪುಲುವಿಲು' ನೋ.

ಹುಲಿವೆ 'ಹುಲುವೆ' ನೋ.

ಹುಲಿವೇಷ (ನಾ). ಹುಲಿಯ ಹಾಗೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡ ವೇಷ; ℙ ಮೊಹರಂ ಹಬ್ಬದ ಕೊನೆಯ ದಿನದ ಉತ್ಸವದಂದು ಹಾಕುವ ವೇಷ: ಹುಲಿವೇಷ ಧರಿಸಿದ ಕಲಾವಿದ ತಮಟೆಯ ಗತ್ತಿಗೆ ವಿವಿಧಭಂಗಿಗಳಲ್ಲಿ ಕುಣಿಯುತ್ತಾನೆ (ಕಜಕ. ೧೮೯).
[ಹುಲಿ$_1$ (< ಪುಲಿ) + ವೇಷ]

ಹುಲಿಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಹೆಚ್ಚಾಗು; ಸಮೃದ್ಧವಾಗು: ಉಪವನದಲ್ಲಿ ವೃಕ್ಷಗಳಿವೆ. ಅವು ಬೆಳೆದು ಫಲಿಸಿ ಹುಲಿಸಲು ಅವಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ತಮ್ಮ ಸ್ವಂತನಿಯಮಗಳಿವೆ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೨೧೩). [< ಪುಲಿಸು]

ಹುಲಿಸು$_2$ 'ಪುಲಿಸು' ನೋ.

ಹುಲಿಹುಣ್ಣು (ನಾ). (ಆಲಂ) ಸುಲಭವಾಗಿ ವಾಸಿಯಾಗದ ಹುಣ್ಣು; ಮಾಯದ ಗಾಯ: ನಾಯಿಕೆಮ್ಮು . . . ಹುಲಿಹುಣ್ಣು, ಪಾಸ್‌ಬಂಗಳ ಖಾಯಿಲೆಗಳೆಲ್ಲಾ ನಮ್ಮ ಮನೇಲೀನೆ (ತುಟಮಿ. ೨೮).
[ಹುಲಿ$_1$(< ಪುಲಿ) + ಹುಣ್ಣು (< ಪುಣ್)]

ಹುಲೀಚಲಬಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: (ಮೃಡಿಗಿ. ೬೬-೧೩೫೯). 'ಹುಲ್ಲು ಈಚಲ' ಪರಾ. [ಹುಲೀಚಲ$_0$ + ಬಳ್ಳಿ]

ಹುಲೀಚೆಂಡು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಕುಂಕುಮದ ಮರ, ಕಪಿಲಾರಂಗು, ಹುಲೀಚೆಂಡು, ಚಂದ್ರಪಿಟ್ಟು, ಊರಬತ್ತಿ, ನ್ಯಾಮತಿ (ಮೃಡಿಗಿ. ೫೨-೧೦೩೯). [?]

ಹುಲು 'ಪುಲ್' ನೋ.

ಹುಲುಕೂಲಿ (ನಾ). ಅಲ್ಪಮೊತ್ತದ ಕೂಲಿ,– ಮಜೂರಿ: ಮಂಚಿಯ ಕಬಲವದೆರ ಹುಲುಕೂಲಿ ಮರಗಾದ X ಕಿಱುಕುಳವೊಳಗಾದಂ (ಎಕ. IX, ಕಾನಕಾ. ೭೭-೨೯; 1277). [ಹುಲು (< ಪುಲ್) + ಕೂಲಿ$_1$]

ಹುಲುಗಚ್ಚು 'ಪುಲ್ಗರ್ಚು' ನೋ.

ಹುಲುಗಲ 'ಪುಲಿಗಿಲ್' ನೋ.

ಹುಲುಗಲಿ 'ಪುಲ್ಗಲಿ' ನೋ.

ಹುಲುಗಾಣ್ (ಕ್ರಿ). ಹುಲ್ಲಿಗೆ ಸಮವಾಗಿ ಕಾಣು; ಕೀಳಾಗಿ ನೋಡು: ಬಲುಸಿರಿ ವಂತರು ಬಡವರಿಟ್ಟೊಸಗೆಯ ಹುಲುಗಾಣ್ಬರಹುದಹುದು (ಭರಚ. ೪೬-೨೦).
[ಹುಲು (< ಪುಲ್) + ಕಾಣ್]

ಹುಲುಗಿಚ್ಚು 'ಪುಲ್ಗಿಚ್ಚು' ನೋ.

ಹುಲುಗಿಳಿ (ನಾ). ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಗಿಳಿ: ನರವಿಂದ್ಯದೊಳಿನ್ನ ಹುಲು [ಪಾಠಾಂ. ಲಿ, ಲ್ಲು] ಗಿಳಿಯ ಮಾಡಿ ಸಲಹುತ್ತ ಶಿವಶಿವಾ ಎಂದೋದಿಸಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೫೮).
[ಹುಲು (< ಪುಲ್) + ಗಿಳಿ]

ಹುಲುಗುಡಿತೆ 'ಪುಲುಗುಡಿತೆ' ನೋ.

ಹುಲುಗುಡಿಲು 'ಹುಲ್ಗುಡಿಲು' ನೋ.

ಹುಲುಗುಡಿಸಿಲು 'ಪುಲ್ಗುಡಿಸಿಲ್' ನೋ.

ಹುಲುಗೈದು (ನಾ). ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಆಯುಧ; ಕ್ಷುಲ್ಲಕವಾದ ಆಯುಧ: ಮೈದುನನ ಮೈಸರಸಕೀ ಹುಲುಗೈದು ಸಾಲದ (ಕುವ್ಯಾಊ. ೨೨-೨೫).
[ಹುಲು (< ಪುಲ್) + ಕೈದು$_1$ (< ಕೆಯ್ದು)]

ಹುಲುಚಲವ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಹುಲುಚಲವದ ಹಗಿನಂ ಎಕ್ಕೆಯ ಹಾಲಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಕೊಡಲು ಪೈತ್ಯ ಹರ (ವೈಪಿ. ೧೯೩). [?]

ಹುಲುನರ (ನಾ). ಸಾಮಾನ್ಯ ಮನುಷ್ಯ; ಕ್ಷುಲ್ಲಕ; ನಾಡಾಡಿ: ಹುಲುನರರ ಸಂಸಾರವನು ಸುಡಲೆಂದಳಲಿತಖಿಳಜನ (ಜೀವಂಚ. ೫-೩); ಹುಲುನರರು ಗಣ್ಯವೆ ಕೇಳು ಭಾವೆಯನೆಂದನಭಿಮನ್ಯು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೪-೫೫). [ಹುಲು (< ಪುಲ್) + ನರ$_2$]

ಹುಲುನೊರಜು (ನಾ). ಸೊಳ್ಳೆಯ ಜಾತಿಯ ಸಣ್ಣ ಕೀಟ, — ಅಲ್ಪವಾದ ಕೀಟ: ಹುಲುನೊರಜು ಸಾಗರದ ಸಲಿಲವನಳೆವವೊಲು ನೊಣ ಹಾಱಿ ಗಗನದ ತಲೆಗಡೆಯ ಕಾಣಸುವುದೆಂಬವೊಲಾಯ್ತು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೪-೨೯).

[ಹುಲು (< ಪುಲ್) + ನೊರಜು$_1$ (< ನೊರಂಜು)]

ಹುಲುಪಱೆ (ನಾ). ಕೀಳಾದುದು; ನಿಂದ್ಯವಾದುದು; ಕ್ಷುದ್ರವಾದುದು: ಹುಲುಪಱೆಯ ದೇವಾಳಿ ತ್ರಿಪುರದ ನೆಲನ ಮೆಟ್ಟಿಸಿತು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೬-೨೭).

ಹುಲುಪಱೆಯತನ = ಕ್ಷುದ್ರವಾದ ವರ್ತನೆ: ಓಡಿ ಬದುಕುವ ಹುಲುಪಱೆಯ ತನ ಹೆಮ್ಮೆಯೇ ಕ್ಷತ್ರಿಯರ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೨-೩೮).

[ಹುಲು (< ಪುಲ್) + ಪಱೆ$_2$]

ಹುಲುಬಡು (ನಾ). ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಸಣ್ಣ ಬಡು: ಗತಿ ಮತಿಯೆಂಬ ಇಕ್ಕೆಲದ ಸೂರಿಗೆ ನಿಶ್ಚಯವೆಂಬ ಹುಲುಬಡುವ ಹಾಕಿ (ಸಕವ.೮ I, ೧೩೬-೫೨೦).

[ಹುಲು (< ಪುಲ್) + ಬಡು$_2$]

ಹುಲುಬನ್ನಿ, ಹುಲಬನ್ನಿ, ಹುಲ್ಲುಬನ್ನಿ (ನಾ). ಹುಲ್ಲುಗಾವಲಿನ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ತೆರಿಗೆ: ನಾಡ ದಳವಾಳಿಕೆ ಹೊರಬಳಿ ಹುಲುಬನ್ನಿ ಬಣಜಿಗರ ಯತ್ತಿನ XXX (ಎಕ. XI, ಮೊಳಕಾ.೧-೧೫; 1557). ಹುಲಬನ್ನಿ: ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ಸಿನ ಆದೇಶದಂತೆ ಕರನಿರಾಕರಣೆಯ ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾಗಿ ಹುಲಬನ್ನಿಯನ್ನು ಕೊಡಬಾರದೆಂಬ ಆಂದೋಲನವನ್ನು ಕೂಡಲೆ ಸಂಘಟಿಸುವುದು . . . ಅಗತ್ಯವೆನಿಸಿತು (ಕರವೀ. ೩೧). ಹುಲ್ಲುಬನ್ನಿ: ಸ್ಥಳಸುಂಕ, ಹುಲ್ಲುಬನ್ನಿ . . . ಉಪ್ಪಿನ ಮೋಳೆ, ಆಚಾರ ಕಾಣಿಕೆ ಇವೇ ಮೊದಲಾಗಿ ಸರ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಆದಾಯದ ಬಾಬುಗಳಾಗಿದ್ದವು (ಶಾಳಗಾ. ೫೧).

[ಹುಲು (< ಪುಲ್) + ಬನ್ನಿ$_2$ (< ಬನ್ನಿ$_2$)]

ಹುಲುಬೇಡ (ನಾ). ಅಲ್ಪನಾದ ಶಬರ; ಕ್ಷುಲ್ಲಕನಾದ ಕಿರಾತ: ಹುಲುಬೇಡಂ ಮುರವೈರಿಯಂ . . . ಹತಮಾಡರೇ ಪಱೆಯೊಳಂ ಪೂರ್ವಾರ್ಜಿತಂ ಹಾಗಿರಲ್ (ಸೋಮೇಶ. ೩೧); ಧರಣಿಪತಿ ಹುಲುಬೇಡರನು ಸಂಹರಿಸಿ ಬಹುದಕೆ ನೀವು ಪರಿಯಂತೇಕೆ (ಜೀವಂಚ. ೬-೮). [ಹುಲು (< ಪುಲ್) + ಬೇಡ$_1$]

ಹುಲುಮನುಜ (ನಾ). = ಹುಲುನರ: ಅಲಸಿಕೆಯೊಳ್ನೂಱುಸಾವಿರ ನಳಿನಭವರಡಗೆಡೆವರೆಂಬಗ್ಗಳಿಕೆಯೆತ್ತಲು ಹುಲುಮನುಜ ನಾನೆತ್ತಲು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೬-೩೯); ಹುಲುಮನುಜರಾದ ನಮಗೆ ಇಂಥ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಂಟೆ (ನೀಚಿಬೊ. XI, ೨೭).

[ಹುಲು (< ಪುಲ್) + ಮನುಜ]

ಹುಲುಮನುಷ್ಯ (ನಾ). = ಹುಲುನರ: ದೇವಾಸುರರ ಗೆಲಿದವನು ಹುಲುಮನುಷ್ಯರ ಕೈಯಲಳಿದನೆ (ಕಾಶಿರಾ. ೩೭-೨); ಇದನ್ನು ಸಹಿಸಿಕೊಂಡು ಬದುಕುವುದು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ . . . ತಾನು ಹುಲುಮನುಷ್ಯ (ಅನಾಥ. ೧೩೧). [ಹುಲು (< ಪುಲ್) + ಮನುಷ್ಯ]

ಹುಲುಮಾನಿಸ 'ಪುಲ್ಮಾನಿಸ' ನೋ.

ಹುಲುಮೀನು, ಹುಲ್ಲುಮೀನು (ನಾ). ೧. ಚಿಕ್ಕಮೀನು; ಕ್ಷುದ್ರಮೀನು: ಮಿಗೆ ತಿಮಿಂಗಿಲನೊಡನೆ ಹುಲುಮೀನುಗಳು ಮಾಡುವುದೇನು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೩-೪೨). ಹುಲ್ಲುಮೀನು: ೨. (ಜಂಬುಹುಲ್ಲಿನಲ್ಲಿರುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಣ್ಣ ಮೀನು: "ನಲಮೀನಃ, ಚಿಲಿಚಿಮಃ - ೨ ಕಾರಹುಲ್ಲಿನೊಳು ತಿರುಗುವ ಮೀನಿನ ಪೆಸರುಗಳು. ಅಂದರೆ ಜಂಬುಮೀನು, ಹುಲ್ಲುಮೀನು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೮೨).

[ಹುಲು (< ಪುಲ್) + ಮೀನು$_2$ (< ಮೀನ್$_2$)]

ಹುಲುಮೃಗ 'ಪುಲ್ಮೃಗ' ನೋ.

ಹುಲುಮೊರಡಿ, ಹುಲ್ಲುಮೊರಡಿ (ನಾ). ಕ್ಷುದ್ರವಾದ ಗುಡ್ಡ; ಸಣ್ಣಗುಡ್ಡ: ಗಿರಿಯಲಲ್ಲದೆ ಹುಲುಮೊರಡಿಯಲ್ಲಾಡುವುದೇ ನವಿಲು (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೧೩೯-೩೧೫); ಹುಲುಮೊರಡಿ ಸೆಣಸುವುದೆ ಸುರಾದ್ರಿಯೊಳ್ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೯-೪೯). ಹುಲ್ಲುಮೊರಡಿ: ಅಯ್ಯ ಹುಲ್ಲುಮೊರಡಿಯೊಳಗೆ ಕಲ್ಪತರುವನಱಸುವರೆ (ಆದವ. ೧೩-೨೯).

[ಹುಲು (< ಪುಲ್) + ಮೊರಡಿ$_1$ (< ಮೊರಡು$_2$)]

ಹುಲುರಕ್ಕಸ (ನಾ). ಕ್ಷುದ್ರನಾದ ರಾಕ್ಷಸ: ಹರಗಿರಿಗೆ ಹುಲುರಕ್ಕಸರು ಮತ್ಸರಿಸುವಂತೆ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೪-೫); ಕೊಲವುದೇನಚ್ಚರಿ ರಣರಂಗದೊಳು ನೀವು ಹುಲುರಕ್ಕಸರೆ (ಮೋಹತ. ೧೨-೪೨). [ಹುಲು (< ಪುಲ್) + ರಕ್ಕಸ]

ಹುಲುವಟ್ಟೆ 'ಪುಲ್ವಟ್ಟೆ' ನೋ.

ಹುಲುವಿಡಿ 'ಪುಲ್ವಿಡಿ' ನೋ.

ಹುಲುವಿಲು 'ಪುಲುವಿಲು' ನೋ.

ಹುಲುವಿಲೆ 'ಪುಲುವಿಲು' ನೋ.

ಹುಲುವೂಟ (ನಾ). ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಉಣಿಸು: ಹಿಂದೆ ಭಕ್ತದ್ರೋಹಿಯಂ ನೀ ಕೊಂದು ಬಂದೆಯೆತ್ತಲೂಟಕೆ ಬಂದೆಯಾ ಹುಲುವೂ[ಪಾಠಾಂ. ಊ]ಟವಿನ್ನೆಹಗಿಂಪಹುದು (ಬಸವು. ೬೧-೧೯). [ಹುಲು (< ಪುಲ್) + ಊಟ]

ಹುಲುವೆ, ಹುಲವೆ, ಹುಲಿವೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಹೊನಾಲ್, ಹುಲುವೆ, ಹುನಗಲು (ವೈಚಿಗಿ. ೭೪-೧೫೧೪). ಹುಲವೆ: ಬಿಳಿಪಾದ್ರಿ, ಹುದೆ, ಬಿಲ್ಲ, ಹುವ್ವುಲವೆ, ಹುಲವೆ (ವೈಚಿಗಿ. ೭೨-೧೪೬೬). ಹುಲಿವೆ: "ಹೊನಾಲ್, ಹುಲಿವೆ, ಹುನಗಲು, ಮರವ, ಬಿಳಿಮತ್ತಿ" (ಸಸ್ಯನಿ. ೧೨೭). 'ಹುಡುವೆ' ಪರಾ. [?]

ಹುಲುವೆಟ್ಟ, ಹುಲುವೆಟ್ಟು (ನಾ). ಸಣ್ಣ ಬೆಟ್ಟ; ಚಿಕ್ಕ ಬೆಟ್ಟ: ಕುಲಿಶ ಪರಿಯಂ ತೇಕೆ ನೇಗಿಲ ಬಳಿಯ ಹುಲುವೆಟ್ಟಕೆ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೧-೮). ಹುಲುವೆಟ್ಟು: ಹಾಱಿದ ಹುಲುವೆಟ್ಟುಗಳೆಣ್ದೆಸೆಯ ಮುನ್ನೂಱಿದುವೊಂದೊಂದು ಬಳಿಯ (ಮೋಹತ. ೩೬-೪೯).

[ಹುಲು (< ಪುಲ್) + ಬೆಟ್ಟ]

ಹುಲುವೆಟ್ಟು 'ಹುಲುವೆಟ್ಟ' ನೋ.

ಹುಲುವೊದಱು 'ಪುಲ್ವೊದಱು' ನೋ.

ಹುಲುಸರವಿ 'ಪುಲ್ಸರವಿ' ನೋ.

ಹುಲುಸು 'ಪುಲಿಸು' ನೋ.

ಹುಲುಹತ್ತಿ, ಹುಲಹತ್ತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ಫಲಾದಿನೀ - ಹುಲುಹತ್ತಿ" (ಓಷಧಿ. ೧೧೪). ಹುಲಹತ್ತಿ: "ನದೀಕಾಮು(ಕ ?)ಖ - ಹುಲಹತ್ತಿ" (ಓಷಧಿ. ೮೪). [ಹುಲು? + ಹತ್ತಿ$_1$ (< ಪಟ್ಟಿ)]

ಹುಲುಹೊರೆ (ಕ್ರಿ). ಹುಲ್ಲನ್ನು ಹರಡು: ತನ್ನೊಡಲೊಳನ್ನಾಯಶತಮಂ ಮಡಗಿಕೊಂಡು ನೆಟೆ ತೊಡೆದು ಹುಲುಹೊರೆದು [ಪಾಠಾಂ. ಹುಲಿವರದು] ಮುಚ್ಚಿದ ಮಡಕೆಯಂದದಿ ಹೊರಗೆ ಮೆಱೆಯುತಿರಲು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೮-೨).

[ಹುಲ್ಲು$_0$ (< ಪುಲ್) + ಹೊರ್$_2$ (< ಪೊರ್$_2$)]

ಹುಲ್ಗರಿ (ನಾ). ಹುಲ್ಲಿನ ಗರಿ; ಗರಿಕೆಯ ಎಸಳು: ಹುಲ್ಗರಿಯ ಬಳವಿಗೆಯ ಬಿಗಿದುಸಿರೊಳಾಲಿಸುತ ಮೇಲೆ ಬಾಂದಳದಾಳವಳೆಯೆ ಹವಣಿಸುತ (ಮಲರು. ೩೩-೧).

[ಹುಲ್ (< ಪುಲ್) + ಗರಿ (< ಗಱಿ)]

ಹುಲ್ಗಾವಲುಸುಂಕ (ನಾ). ಹುಲ್ಲುಗಾವಲಿನ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ತೆರಿಗೆ; ಗೋಮಾಳದ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ಸುಂಕ: (ಮೈಗೆಜ಼. IV, X, ೭೭೧).

[ಹುಲ್ಗಾವಲು$_0$ + ಸುಂಕ$_1$]

ಹುಲ್ಗುಡಿಲು, ಹುಲುಗುಡಿಲು (ನಾ). ಹುಲ್ಲಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಗುಡಿಸಲು; ಹುಲ್ಲಿನ ಜೋಪಡಿ: ಕಣ್ಣಪ್ಪನೊಡರಿಚುವನೆಂಬ ಹುಲ್ಗುಡಿಲ ಮೋಹಂ ಶಂಭುಗಂ (ವೀಶೈಪು. ೮-೨-೨೭). ಹುಲುಗುಡಿಲು: ಎನ್ನಯ ಪಳ್ಳಿಗೀತನನೀಗ ಕೊಂಡೊಯ್ದು ಬೇಸಱದೆ ಹುಲುಗುಡಿಲನಿ[ಪಾಠಾಂ. ಸಲಿ]ಕ್ಕುವೆನು (ಬಸವು. ೧೮-೭). 'ಪುಲ್ಗುಡಿಸಿಲ್' ಪರಾ. [ಹುಲ್$_0$ (< ಪುಲ್) + ಗುಡಿಲು (< ಗುಡಿಲ್)]

ಹುಲ್ಮೆದೆ, ಹುಲ್ಲುಮೆದೆ (ನಾ). ಹುಲ್ಲಿನ ಒಟ್ಟಿಲು, — ರಾಶಿ: ಮೃತವಪ್ಪುದೆಂದು ಕರುವಿಗೆ ಗೋವು ಹುಲ್ಮೆದೆಯ ಜೊತೆಮಾಡುವುದೆ (ಕಪು. ೫೦). ಹುಲ್ಲುಮೆದೆ: ಕಣದ ಸುತ್ತಲೂ ಹುಲ್ಲುಮೆದೆಗಳನ್ನು ಹಾಕಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). [ಹುಲ್$_0$ (< ಪುಲ್) + ಮೆದೆ$_1$]

ಹುಲ್ಲಡಕ (ನಾ). ಹುಲ್ಲಿನ ಒಟ್ಟಿಲು, – ರಾಶಿ: "ತೃಣ್ಯಾ- ತೃಣಾನಾಂ ಸಂಹತಿಃ - ಹುಲ್ಲು ವಾಮೆ, ಹುಲ್ಲುರಾಶಿ, ಹುಲ್ಲುಹೊರೆ, ಹುಲ್ಲಮೆದೆ, ಹುಲ್ಲುಮೂಟೆ, ಹುಲ್ಲಡಕ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೫೩). [ಹುಲ್ಲು (< ಪುಲ್) + ಅಡಕ$_2$]

ಹುಲ್ಲಾಳ್ (ನಾ). ಕ್ಷುದ್ರವ್ಯಕ್ತಿ; ಅಲ್ಪನಾದವನು: ಬಲ್ಲಾಳಂದಸಗಿದ ಪಾಪವಶದಿಂ ಹುಲ್ಲಾಳಾದನೆಂದೆನುತ (ನೇಮಿಸಂ. ೩೪-೧೪೭). [ಹುಲ್$_0$ (< ಪುಲ್) + ಆಳ್$_3$]

ಹುಲ್ಲಾಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಲಾಳಿಕಡ್ಡಿ: "ವೀರಣಂ, ವೀರತರಂ -೨ ಮರಕಬ್ಬಿನ ಪೆಸರುಗಳು, ಕೆಲವರು ಲಾಳೀಕಡ್ಡಿಯೆನ್ನುವರು, ಕೆಲವರು ಹುಲ್ಲಾಳೀಕಡ್ಡಿಯೆನ್ನುವರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೫೦). [?]

ಹುಲ್ಲಿಜುಹೆ (ನಾ). ಸಣ್ಣ ಇರುವೆ: ಎಲ್ಲಿ ನೋಡಿದೊಡೆ ಊರೂರ ಬಟ್ಟೆಗಳೊಳಗೆ ಹುಲ್ಲಿಜುಹೆ ನುಸುಳಲೆಡೆಯಿಲ್ಲ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೧-೫೯).

[ಹುಲ್$_0$ (< ಪುಲ್) + ಇಜುಹೆ (< ಇಱುಂಪೆ)]

ಹುಲ್ಲು 'ಪುಲ್' ನೋ.

ಹುಲ್ಲುಈಚಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: (೩). 'ಹುಲೀಚಲಬಳ್ಳಿ' ಪರಾ.

[ಹುಲ್ಲು (< ಪುಲ್) + ಈಚಲ (< ಈಂಚಲ್)]

ಹುಲ್ಲುಕಡ್ಡಿ, ಹುಲುಕಡ್ಡಿ (ನಾ). ೧. ಹುಲ್ಲಿನ ಎಸಳು. ೨. (ಆಲಂ) ಯಃಕಶ್ಚಿತ್; ನಿಕೃಷ್ಟ: ಮಲ್ಲಯ್ಯನ ತೋರಿರೆ ತಾಯಿಗಳಿರಾ ಅವನಡಿ ಹುಲ್ಲುಕಡ್ಡಿಯಾಗಿ ಬದುಕುವೆ (ಸಿದ್ಧಪು. ೫-೨೭). ಹುಲುಕಡ್ಡಿ: ೧. ಸುಲಿವಂದು ಹಲ್ಲನು ಕೆರೆವಂದು ಕಿವಿಯನು ಹುಲುಕಡ್ಡಿ ಕೆಲಸಕೆ ಬರದೆ (ಇಂಚಾಪ. ೧೩೯-೮೩).

ಹುಲ್ಲುಕಡ್ಡಿಗೆ ಬಗೆ = (ಆಲಂ) ನಿಕೃಷ್ಟವಾಗಿ ಕಾಣು; ಕೀಳಾಗಿ ಭಾವಿಸು: ಹನುಮನು ಹುಲ್ಲುಕಡ್ಡಿಗೆ ಬಗೆಯದಿದ್ದನು ನಿಖಿಳ ಕೈದುಗಳ (ತೊರರಾ. ೫-೭-೨೦).

[ಹುಲ್ಲು (< ಪುಲ್) + ಕಡ್ಡಿ$_1$]

ಹುಲ್ಲುಖಾಣ (ನಾ). ದನಕರುಗಳ ಆಹಾರ; ಹುಲ್ಲು; ಮೇವು: ಕಲ್ಲನಂದಿಯ ನೆಬ್ಬಸುತಂ ಹು[ಪಾಠಾಂ. ಪು]ಲ್ಲುಖಾಣ[ಪಾಠಾಂ. ಕವಣ]ವನಿಕ್ಕಿ ಮೆಲಿಸಿದ ನೆಲ್ಲರಜೀಯಲು ಜೋಳವಂ ಶಿವಲಿಂಗವಂ ಮಾಡಿ (ಬಸವು. ೨೨-೨೭).

[ಹುಲ್ಲು (< ಪುಲ್) + ಖಾಣ]

ಹುಲ್ಲುಗದ್ದೆ (ನಾ). ಹುಲ್ಲು ಬೆಳೆಯುವ ಮೈದಾನ; ಗೋಮಾಳ: ಆ ಕುದುರೆಯು ಒಂದು ಹುಲ್ಲುಗದ್ದೆಯಲ್ಲಿ ಮೇಯುತ್ತ ನಿಂತಿರುವುದು ಅವನ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಬಿತ್ತು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೭೯). [ಹುಲ್ಲು (< ಪುಲ್) + ಗದ್ದೆ (< ಗಟ್ಟೆ]

ಹುಲ್ಲುಗಬ್ಬು 'ಪುಲ್ಲಗರ್ಬು' ನೋ.

ಹುಲ್ಲುಗಾಬು (ನಾ). ತೆನೆಯ ಕಾಳಿನ ಮೇಲಿರುವ ಹೊಟ್ಟು: ಕಾಳು ತುಳಿಸಿಯಾಯಿತು. ಹುಲ್ಲುಗಾಬು ತೆಗೆದು ತೂರಬೇಕು (ರೂಢಿ).

[ಹುಲ್ಲು (< ಪುಲ್) + ಗಾಬು]

ಹುಲ್ಲುಗಾವಲು (ನಾ). = ಹುಲ್ಲುಗದ್ದೆ: ದಟ್ಟವಾದ ಹಚ್ಚಹಸುರು ಹುಲ್ಲುಗಾವಲಿನ ಮೇಲೆ ಬಹು ಎತ್ತರದಲ್ಲಿ ಹಾರಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಬಾನಾಡಿಗಳು (ಪುನರು. ೨೮೩); ಸೂರ್ಯ ಮುಳುಗುವ ಹೊತ್ತಾಗಿ ಹುಲ್ಲುಗಾವಲಿನ ಬೆಳಸೆಲ್ಲ ಹೊಂಬಣ್ಣವನ್ನು ತಳೆದಿತ್ತು (ಯೋಧಪು. ೧೮). [ಹುಲ್ಲು (< ಪುಲ್) + ಕಾವಲು (< ಕಾವಲ್$_1$)]

ಹುಲ್ಲುಗುಂಚೆ (ನಾ). (ವೈದಿಕಾಚಾರದಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ) ದರ್ಭೆಕಟ್ಟು; –ಕಂತೆ: ಚಂಚಲಮನವೆ ನಿನಗೆಷ್ಟು ಪೇಳಿದರೇನು ವಂಚನೆ ಬಿಡದಲೆ ಚರಿಸುತಿಪ್ಪೆ ಹಂಚು ನೋಡಿಕೊಂಡು ಮೊಗವ ತಿರುಹಿದಂತೆ ಕಿಂಚಿತ್ತುವಾದರು ಸುಖ ಬಪ್ಪುದೇ ಸಂಚಗಾರಕೆ ಭಕುತಿ ಸಂಪಾದಿಸು ಹುಲ್ಲುಗುಂಚೆಯಿಂದಲಿ ಮೋಕ್ಷವಾಗುವುದೇ (ವಿಜಾಸು. ೨೦-೩).

[ಹುಲ್ಲು (< ಪುಲ್) + ಗುಂಚೆ$_2$ (< ಗುಚ್ಛ?)]

ಹುಲ್ಲುಗುಡಿಸಲು 'ಪುಲ್ಲುಗುಡಿಸಿಲ್' ನೋ.

ಹುಲ್ಲುಗುದ್ದೆ, ಹುಲ್ಲುಗೊದ್ದೆ (ನಾ). ಹುಲ್ಲಿನ ರಾಶಿ; ಬಣವೆ: ಏನು ಮಾಡುತಿದ್ದ? ಹುಲ್ಲುಗುದ್ದೆಯ ಮರೆಗೆ ಆ ಹಾಳು ಕೀರ್ತನಕಾರ ಪ್ರಿಯಾಗಿಗೆ ಮಾಡಿದ್ದನ್ನು? (ಮೂರರುದಾ. ೨೮೪). ಹುಲ್ಲುಗೊದ್ದೆ: ಮನೆಯ ಹಿಂದಿನ ಹುಲ್ಲುಗೊದ್ದೆಯ ಮರೆಯಲ್ಲಿ (ಮೂರರುದಾ. ೨೮೨). [ಹುಲ್ಲು (< ಪುಲ್) + ಗುದ್ದೆ$_2$]

ಹುಲ್ಲುಗುರು (ನಾ). (ಕರಾ) ಮೈಮೇಲೆ ಉಂಟಾಗುವ ಸಣ್ಣಗಂಟು; ನರಹುಲಿ. [?]

ಹುಲ್ಲುಗೊದ್ದೆ 'ಹುಲ್ಲುಗುದ್ದೆ' ನೋ.

ಹುಲ್ಲುಚಾಪೆ (ನಾ). ಹುಲ್ಲಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಚಾಪೆ: (೩).

[ಹುಲ್ಲು (< ಪುಲ್) + ಚಾಪೆ]

ಹುಲ್ಲುಪಾಚಿ (ನಾ). ಪಾಚಿಯ ಹುಲ್ಲು: 'ನಾನು' ಎಂಬುದರ ವಿಚಾರವಂತಿರಲಿ. ಒಂದು ಸಾಮಾನ್ಯ ಹುಲ್ಲುಪಾಚಿಯ ವಿಚಾರವನ್ನು ಕೂಡ ಸೋಮಾರಿಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೭). 'ಪಾಚಿಹುಲ್ಲು' ಪರಾ.

[ಹುಲ್ಲು (< ಪುಲ್) + ಪಾಚಿ (< ಪಾಪಸೆ)]

ಹುಲ್ಲುಬಂದಿಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ (?): ಪಿಕ್ಕುಳಿಕ ಚೆಂಬೋತ ಗೀಜಗ ಕುಕ್ಕು ಕೋಗಿಲೆ ಕಾಮುರುಳಿ ಬೆಳ್ಳಕ್ಕಿಯೆಲಗೂಲೆ ಹುಲ್ಲುಬಂದಿ[ಪಾಠಾಂ ಹುಲ್ಲಭಂದಿ] ಗಳಿಬ್ಬ ನೀರ್ಮುಳುಕ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೫-೨೨). [?]

ಹುಲ್ಲುಬಣಬೆ 'ಹುಲ್ಲುಬಣವೆ' ನೋ.

ಹುಲ್ಲುಬಣವೆ, ಹುಲ್ಲುಬಣಬೆ (ನಾ). ಹುಲ್ಲಿನ ರಾಶಿ, –ಒಟ್ಟಿಲು: ಹುಲ್ಲು ಬಣವೆ ಸುತ್ತ ಬೇಲಿಹಾಕುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). ಹುಲ್ಲುಬಣಬೆ: (೩).

[ಹುಲ್ಲು (< ಪುಲ್) + ಬಣವೆ (< ಬಣಂಬೆ)]

ಹುಲ್ಲುಬನ್ನಿ 'ಹುಲುಬನ್ನಿ' ನೋ.

ಹುಲ್ಲುಭತ್ತ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ನೀವಾರಃ- ಹುಲ್ಲುಭತ್ತ, ನೀರುಮಂಜ" (ಒಷಧಿ. ೮೮). [ಹುಲ್ಲು (< ಪುಲ್) + ಭತ್ತ$_1$ (< ಬತ್ತ)]

ಹುಲ್ಲುಮಣಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಣಿ; ನೀಲರತ್ನ (?): ಗಿರುಗಟೆ ತೊಡಕುವಳೆ ವಂಕಿ ಕಲ್ಲಮಣಿ ಪದ್ಮಮಣಿ ಪುತ್ರಜೀವಿಯ ಹುಲ್ಲುಮಣಿ ಪಟಿಕವಣಿ ಭೂಷಣಂ (ಗುರುಚಾ. ೩-೫೦). [ಹುಲ್ಲ (< ಪುಲ್) + ಮಣಿ$_1$]

ಹುಲ್ಲುಮಣೆಯ (ನಾ). ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಹುಲ್ಲುಗಾವಲಿನ ಅಧಿಕಾರಿ; ಗೋಮಾಳದ ಪಾಲಕ: (೩). [ಹುಲ್ಲು (< ಪುಲ್) + ಮಣೆಯ]

ಹುಲ್ಲುಮನೆ 'ಪುಲ್ಮನೆ' ನೋ.

ಹುಲ್ಲುಮಾನು 'ಹುಲುಮಾನು' ನೋ.

ಹುಲ್ಲುಮೆದೆ 'ಹುಲ್ಮೆದೆ' ನೋ.

ಹುಲ್ಲುಮೊರಡಿ 'ಹುಲುಮೊರಡಿ' ನೋ.

ಹುಲ್ಲುಸರಡು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ಚೋರಕಂಡಕಮೆನಲು ಹುಲ್ಲುಸರಡೆನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೩-೪೦). [ಹುಲ್ಲು (< ಪುಲ್) + ಸರಡು ?]

ಹುಲ್ಲುಸುಲ್ಲಿಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ: (ಪ್ರುಡಿಗಿ. ೪೨-೮೨).

[ಹುಲ್ಲುಸುಲ್ಲಿ$_0$ + ಗಿಡ (< ಗಿಡು)]

ಹುಲ್ಲುಹಕ್ಕಲು (ನಾ). ಹುಲ್ಲು ಬೆಳೆಯುವ ಮೈದಾನ; ಹುಲ್ಲುಗಾವಲು; ಗೋಮಾಳ: ಹಳ್ಳಿಪಳ್ಳಿಗಳಲ್ಲಿ ಹುಲ್ಲುಹಕ್ಕಲು ಬಳ್ಳಿಗಿಡ ಮರ ಸಿಕ್ಕಂತೆ ತಾವಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿ ಬೆಳೆವಂತೆ (ಇಪ್ಪತ. ೩೭೯).

[ಹುಲ್ಲು (< ಪುಲ್) + ಹಕ್ಕಲು (< ಹಕ್ಕಲ್)]

ಹುಲ್ಲುಹಣ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಂಕ; ಹುಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ತೆರಿಗೆ: ೧. ಮನೆದೆರಿಗೆ ೨. ಹುಲ್ಲುಹಣ . . . ೧೯. ಕೌದಿಯ ತೆರಿಗೆ - ಈ ಮೇರೆಗೆ ಹತ್ತೊಂಬತ್ತು ಬಾಬುಗಳನ್ನು ರೈತರಿಗೆ ನಿಷ್ಕರ್ಷೆಮಾಡಿಸಿ (ಮಹಾವಂ. I, ೧೨೪); ಈ ವೃತ್ತಿಗೆ ಸಲುವ . . . ಹುಲ್ಲುಹಣ ಚರಾದಾಯ ಹೊರಾದಾಯ (ಹುಟ್ಟುಪ. ೩).

[ಹುಲ್ಲು (< ಪುಲ್) + ಹಣ (< ಪಣವು$_1$)]

ಹುಲ್ಲುಹಸಲೆ (ನಾ). ಅಚ್ಚಹಸಿರಾದ ಹುಲ್ಲು; ಹಸಿರುಹುಲ್ಲು: ಪಾಂಡವರು ಒಂದುದಿನ ಚಿಂತಾಕ್ರಾಂತರಾಗಿ ಹುಲ್ಲುಹಸಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತಿದ್ದರು (ವಚಭಾ. ೧೨೭); ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಮನೆಯ ಮುಂದಣ ಹುಲ್ಲುಹಸಲೆಯ ಮೇಲೆ ಆಡಲು ಹೋದರು (ಪುನರು. ೫೫). [ಹುಲ್ಲು (< ಪುಲ್) + ಹಸಲೆ (< ಪಸಲೆ)]

ಹುಲ್ಲುಹೊರೆ 'ಪುಲ್ಪೊಱೆ' ನೋ.

ಹುಲ್ಲೆ 'ಪುಲ್ಲೆ$_1$' ನೋ.

ಹುಲ್ಲೆಕರು (ನಾ). ಜಿಂಕೆಯ ಮರಿ: ಆ ಮೃಗಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಹುಲಿ, ಕರಡಿ . . . ಹುಲ್ಲೆಕರು, ಕಡವೆ . . . ಮುಂತಾದ ನಾನಾಬಗೆಯ ಮೃಗಗಳಿದ್ದುವು (ಒಡಕ. ೫೫). [ಹುಲ್ಲೆ (< ಪುಲ್ಲೆ$_1$) + ಕರು$_1$ (< ಕಱು$_2$)]

ಹುಲ್ಲೆಗಣ್ 'ಪುಲ್ಲೆಗಣ್' ನೋ.

ಹುಲ್ಲೆಗಣ್ಣು 'ಪುಲ್ಲೆಗಣ್' ನೋ.

ಹುಲ್ಲೆನೆಗೆ (ನಾ). ಜಿಂಕೆಯ ನೆಗೆತ; ಚಿಗರೆಯ ಜಿಗಿತ: ಹುಲ್ಲೆನೆಗೆ ಯೌವನವು, ಹೆಳವು ಮುಪ್ಪು (ಇಂಗೀತ. ೪-೧೧). [ಹುಲ್ಲೆ (< ಪುಲ್ಲೆ$_1$) + ನೆಗೆ$_2$]

ಹುಲ್ಲೆಮರಿ 'ಪುಲ್ಲೆಮಱಿ' ನೋ.

ಹುಲ್ಲೆವಾಱು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಜಿಂಕೆಯಂತೆ ನೆಗೆ, – ಹಾರು : ಬಲ್ಲಾರರು ಹುಲ್ಲೆವಾಱುವರು (ಭರಚ. ೨೩-೨೧). [ಹುಲ್ಲೆ (< ಪುಲ್ಲೆ$_1$) + ಪಾಱು$_1$]

ಹುಲ್ಲೆವಾಱು$_2$ (ನಾ). = ಹುಲ್ಲೆನೆಗೆ: ಹುಲ್ಲೆವಾಱಾಗಿ ಸೋಪಾನವ ದಾಂಟುತ ಗೆಲ್ಲದಿಂ ಬರ್ಪನ ಕಂಡು (ಭರಚ. ೫೬-೯೦). [ಹುಲ್ಲೆ (< ಪುಲ್ಲೆ$_1$) + ಪಾಱು$_2$]

ಹುಲ್ಲೊಕ್ಕಲ್ (ನಾ). ಕೋಲಿನಿಂದ ಬಡಿದು ಅಥವಾ ದನಗಳ ಕಾಲಿನಿಂದ ತುಳಿಸಿ ತೆನೆಯಿಂದ ಕಾಳನ್ನು ಬೇರ್ಪಡಿಸುವುದು; ಒಕ್ಕಲಿಕ್ಕುವಿಕೆ: (ಕ). [ಹುಲ್ಲು (< ಪುಲ್) + ಒಕ್ಕಲ್$_1$]

ಹುವ್ವಾಡಿಗ 'ಪೂವಡಿಗ' ನೋ.

ಹುವ್ವು 'ಪೂ$_2$' ನೋ.

ಹುವ್ವುಲವೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಬಳಿಪಾದ್ರಿ, ಹುದೆ, ಬಲ್ಲ, ಹುವ್ವುಲವೆ, ಹುಲವೆ (ಮೃಟಿಗಿ. ೭-೧೪೭೬). [?]

ಹುಷಾರ್, ಹುಷಾರಿ, ಹುಷಾರು, ಹೋಷಿಯಾರ್ (ನಾ). ೧. ಎಚ್ಚರಿಕೆ; ಜಾಗರೂಕತೆ: ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಕಲೆಯದಂತೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ತೆಗೆದಿಡುವುದರಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಹುಷಾರ್ ಆಗಿರಬೇಕು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೫೭). ೨. ಜಾಣತನ; ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆ: ಹುಸೇನಿ ಹುಷಾರ್ ಹುಡುಗನಿದ್ದಾನೆ (ರಂಗರೂ. ೨೨). **ಹುಷಾರಿ:** ೧. ಹುಷಾರಿಯಿಂದ ತಮ್ಮ ಜಾಗ್ರತೆಯಲ್ಲಿ ಇರುವದಕ್ಕೆ ಬೇಕಾಗಿ ಇದೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೭೫); ನಿನ್ನ ಹುಷಾರಿ ಮೇಲೆ ನೀನಿರಬೇಡವೆ! (ಚಿಂಗೂಲಿ. ೧೭); ಚಿಕ್ಕಪ್ಪನೇನೋ ಇಂದು ಹುಷಾರಿಯಾದಂತಿದೆ (ಮುಂಗಾಮು. ೧೨೩). **ಹುಷಾರು:** ೧. ನಿಮ್ಮ ಕುತ್ತಿಗೆ ಕೊಯ್ದುಬಿಟ್ಟಾರು, ಹುಷಾರಾಗಿರಿ ಎಂದನು (ಪಂಚೀ. ೪೫); ನಿನ್ನ ಪುಸ್ತಕ ಹುಷಾರಾಗಿ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ (ಶಾಲೆಮ. ೬೨); ಲಕ್ಕೋಟೆಯನ್ನು ಆದರದಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಹುಷಾರಾಗಿ . . . ಓದಿದರು (ಶ್ರೀರಾಯ. ೧೮೦). ೩. ಆರೋಗ್ಯ; ಸ್ವಸ್ಥವಾಗಿರುವಿಕೆ: ಅವಳ ಅಕ್ಕನ ವಿವಾಹಕ್ಕೂ ಮಂಗಳೆ ಹುಷಾರು ತಪ್ಪಿ ಬಾರದೆಹೋದುದರಿಂದ ಮಂಗಳೆಯ ಮುಖನೋಡುವ ಅವಕಾಶವೇ ಅವಳಿಗೆ ದೊರೆತಿಲಿಲ್ಲ (ಸರ್ವಮಂ. ೩೩೧); ಅಮ್ಮನಿಗೆ ಹುಷಾರಿಲ್ಲ (ನಡೆದಾ. II, ೧೧೦೪). **ಹೋಷಿಯಾರ್:** ೧. ಹೋಷಿಯಾರ್! ನೀರವದ ಇರುಳಿನಲಿ, ಆಗೊಮ್ಮೆ ಈಗೊಮ್ಮೆ ಎಚ್ಚರಿಕೆಯ ಕೂಗು . . . ಹೋಷಿಯಾರ್ (ಆತ್ಮಾರ್ಪ. ೧).
[← ಪಾರ. ಹುಶ್ಯಾರ್, ಹುಶ್ಯಾರು; ಮರಾ. ಹುಶಾರ್; ಹಿಂ. ಹೋಷಿಯಾರ್, ಹೋಷಿಯಾರಿ]

ಹುಷಾರಿ 'ಹುಷಾರ್' ನೋ.

ಹುಷಾರು 'ಹುಷಾರ್' ನೋ.

ಹುಸಿ$_1$ 'ಪುಸಿ$_1$' ನೋ.

ಹುಸಿ$_2$ 'ಪುಸಿ$_2$' ನೋ.

ಹುಸಿ$_3$ (ನಾ). (ಉಕ) ಮನೆಯ ಮುಂದಿನ ಭಾಗ; ಪಡಸಾಲೆ; ಮೊಗಸಾಲೆ: ಮಾವ ಆದೇ ಊಟ ಮುಗಿಸಿ ಹೊರಗಿನ ಹುಸಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿದ್ದರು (ಸ್ವಪ್ನಿಟ. ೫೧); ಹೊರಗಿನ ಹುಸಿಯಲ್ಲಿ ಅಗಸರ ಸಂಗ . . . ಕುಳಿತಿದ್ದನು (ಗಂಗಾಸಾ. ೫೧). [?]

ಹುಸಿಕ 'ಪುಸಿಕ' ನೋ.

ಹುಸಿಕಾಳಗ 'ಪುಸಿಕಾಳೆಗ' ನೋ.

ಹುಸಿಗ 'ಪುಸಿಗ' ನೋ.

ಹುಸಿಗಾಯಿ (ನಾ). ಹಣ್ಣಾಗದೆ ಅಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉದುರಿಹೋಗುವ ಕಾಯಿ; ಜೊಳ್ಳುಕಾಯಿ: ಆ ಗಿಡದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹುಸಿಗಾಯೇ ತುಂಬಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಹುಸಿ$_2$ (< ಪುಸಿ$_2$) + ಕಾಯಿ$_1$ (< ಕಾಯ್$_4$)]

ಹುಸಿಗುಂಡು (ನಾ). ಕೇವಲ ಎಚ್ಚರಿಕೆಗಾಗಿ ಹಾರಿಸುವ ಗುಂಡು: ರಾಗಿ ಕೂಡಿಸಿ ಹುಸಿಮದ್ದು . . . ಹಾರ್ಯಾವು ಹುಸಿಗುಂಡು (ಕನ್ನಜಾ. ೧೯). [ಹುಸಿ$_2$ (< ಪುಸಿ$_2$) + ಗುಂಡು]

ಹುಸಿಡಂಭಕ (ನಾ). ಬೂಟಾಟಿಕೆಯವನು; ಸುಳ್ಳು ಸೋಗಿನವನು: ಇಂತಪ್ಪ ಹುಸಿಹುಂಡ ಹುಸಿಡಂಭಕ ದುರ್ಮತಿ ಬಹುಕಾಯನಿಗೆ ಅಖಂಡೇಶ್ವರ ಎಂತು ಮಚ್ಚುವನು (ಅಖಂಡೇ. ೯೭-೧೫). [ಹುಸಿ$_2$ (< ಪುಸಿ$_2$) + ಡಂಭಕ (< ಡಂಬಕ)]

ಹುಸಿತನ (ನಾ). ಸುಳ್ಳುತನ; ಜೊಳ್ಳುತನ: ಜೀವಜಗದ ಕಡಲಿನಿಂದ ಮೂಡಿಬರದೆ ಹೊಸತನ ಮಣ್ಣುಗೂಡಿ ಹುಸಿತನ? (ಓಪಾಸ. ೩೩-೮). [ಹುಸಿ$_2$ (< ಪುಸಿ$_2$) + - ತನ]

ಹುಸಿನಗು (ನಾ). ೧. ಸುಳ್ಳುನಗೆ; ಕಪಟದ ನಗು. ೨. ಮೃದುನಗೆ; ಮಂದಹಾಸ: ಈಗ ಹುಸಿನಗು ನಕ್ಕ (ಮುಂಗಾಪು. ೭೩); ಒಲುಮೆ ಬೆರೆತ ಹುಸಿನಗುವಿನೊಂದಿಗೆ, ಪ್ರಶ್ನೆ ಕೇಳುವ ದನಿಯಲ್ಲಿ (ತುಂಗಭ. ೮೫). [ಹುಸಿ$_2$ (< ಪುಸಿ$_2$) + ನಗು$_2$]

ಹುಸಿನಗೆ (ನಾ). ೧. = ಹುಸಿನಗು ೧: ಸರ್ಕಾರಿ ವಕೀಲ ಅರೆಮುಚ್ಚಿದ ಕಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ ಕುಯುಕ್ತಿಯ ಹುಸಿನಗೆಯನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತ ನುಡಿದನು (ಪುನರು. ೪೯). ೨. = ಹುಸಿನಗು ೨: ಹುಸಿನಗೆ ನಗುತ ಗಂಡನ ಕೂಡೆ ನುಡಿದರಾ ಹುಸಿನಡುವಿನ ಸೊಬಗೆಯರು (ಭರಚ. ೪-೫೧); ರಂಗಣ್ಣನವರೂ ಒಂದು ಹುಸಿನಗೆಯನ್ನು, ತೂರಿ ಕೈಜೋಡಿಸಿದರು (ಅಪನಾ. ೧೧೨). [ಹುಸಿ$_2$ (< ಪುಸಿ$_2$) + ನಗೆ]

ಹುಸಿನಡು 'ಪುಸಿನಡು' ನೋ.

ಹುಸಿನಿದ್ದೆ 'ಪುಸಿನಿದ್ದೆ' ನೋ.

ಹುಸಿನುಡಿ$_1$ 'ಪುಸಿನುಡಿ$_1$' ನೋ.

ಹುಸಿನುಡಿ$_2$ 'ಪುಸಿನುಡಿ$_2$' ನೋ.

ಹುಸಿಮಣ್ಣು (ನಾ). ಬಿಗಿಯಾಗಿ ಕೂರದಿರುವ ಮಣ್ಣು; ಸಡಿಲವಾದ ಮಣ್ಣು: ಕೊಳಾಯಿಸಾಲುಗಳನ್ನು ಹುಸಿಮಣ್ಣಿರುವ ಇಳಿಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಭದ್ರವಾಗಿಡಲು ೧೬ ಭದ್ರ ಕಾಂಕ್ರೀಟಿನ ದಿಮ್ಮಿಗಳನ್ನೂ . . . ಕೊಟ್ಟಿದೆ (ಶಿಲ್ಪನಾ. ೨೪೭). [ಹುಸಿ$_2$ (< ಪುಸಿ$_2$) + ಮಣ್ಣು (< ಮಣ್)]

ಹುಸಿಮದ್ದು (ನಾ). ಕೇವಲ ಸದ್ದುಮಾಡುವ ಮದ್ದು; ಅಪಾಯಕಾರಿಯಲ್ಲದ ಮದ್ದು: ತಂದು ನಿಲಸ್ಯಾಳ ಸಾಲಬುರುಕಿ ಹಾಕಿಸಿ ಹೊರಗಿನ ನಗರಿ ಮ್ಯಾಲೆ ಚಾಪಹಾಕಿ ಹುಸಿಮದ್ದು ಹಾಕಿ ಫಿರಂಗಿ ಜಡಿಸಿ (ಲೋಕಗೀ. ೨೨೩). [ಹುಸಿ$_2$ (< ಪುಸಿ$_2$) + ಮದ್ದು (< ಮರ್ದು)]

ಹುಸಿಮಸಿ (ನಾ). ಮಿಥ್ಯೆ; ಮಾಯೆ (?): ಅಱಿದೆನೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಕುಱುಹಿಲ್ಲದೆ ಕುಱುಹಿಂಗೆ ಅವಧಿಗೊಡಲಿಲ್ಲದೆ ಹುಸಿಮಸಿಯ ಮಣಿಮಾಡದಲ್ಲಿ ಒಱಗದೆ ಪರಿಣಾಮವೇ ಪಥ್ಯವಾಗಿ ಅಂತರಂಗಶುದ್ಧ ಪರಿಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಿಂದು (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೦೦-೩೯೭). [ಹುಸಿ$_2$ (< ಪುಸಿ$_2$) + ಮಸಿ?]

ಹುಸಿಮಾತು 'ಪುಸಿವಾತು' ನೋ.

ಹುಸಿಮುನಿಸು (ನಾ). ಸುಳ್ಳುಕೋಪ; ನಟನೆಯ ಸಿಟ್ಟು: ಕಕ್ಕಿಯ ಹುಸಿಮುನಿಸಿನ ಕಾರಣ ಒಮ್ಮೆಂದೊಮ್ಮೆಗೆ ಹೊಳೆಯಲಿಲ್ಲ (ವಾತ್ಸಲ್ಯ. ೮೩); ವಯ್ಯಾರದ ಮುನಿಸನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿದಳು ನನ್ನ ರಾಜ್ಜಿ. ಅದು ಹುಸಿಮುನಿಸೆಂದು ನಾನರಿಯೆನೆ ? (ರೂಪಸಂ. ೩). [ಹುಸಿ$_2$ (< ಪುಸಿ$_2$) + ಮುನಿಸು$_2$]

ಹುಸಿಯಾಡು 'ಪುಸಿಯಾಡು' ನೋ.

ಹುಸಿವೇಷ (ನಾ). ಕೃತ್ರಿಮವೇಷ; ಮಾರುವೇಷ: ಎಲ್ಲ ಬಂಧನಗಳನ್ನು ಹರಿದೊಗೆದು ಮೀರಿ ನಿಂದು ಸತ್ಯದ ಹುಸಿವೇಷವನ್ನು ಅಸತ್ಯವನ್ನು ಭೇದಿಸಿ (ಮೋಳಿಮಾ. ೭೫ ಪ್ರಸ್ತಾವನ); ಹುಸಿವೇಷದ ಇಂದ್ರನು 'ಬರುತ್ತೇನೆ ಸ್ವಲ್ಪ ತಾಳು' ಎಂದು ಹೇಳಿ ನೀರುನಾಯಿಯ ಹತ್ತಿರ ಬಂದನು (ಕಪಪು. ೭-೯). [ಹುಸಿ$_2$ (< ಪುಸಿ$_2$) + ವೇಷ]

ಹುಸಿಸುತ್ತು (ನಾ). (ಮಾತಿನ) ವ್ಯರ್ಥವಾದ ಸುತ್ತುಬಳಕೆ: ಮತ್ತಿನ ಬಿಱು

ನುಡಿಗಳ ಹುಸಿಸುತ್ತಿನೊಳೇನವಳನೀವೊಡೀವುದು ಕುಡೆವೆಂಬುತ್ತರಮನೆ ಕುಡುವುದು (ಪುಷ್ಪಸ್ತು. ೭-೫೮). [ಹುಸಿ$_2$ (< ಪುಸಿ$_2$) + ಸುತ್ತು$_2$]

ಹುಸಿಹುಂಜಿ (ನಾ). ಸುಳ್ಳಿನ ಕಂತೆ: ಮಂಜಿನ ಮೊತ್ತ ಮಕ್ಕಳಿಗೊಂದು ಗಿರಿಯಾಗಿ ಅಂಜಿಸುವಂತೆ ಲೋಕದೊಳು ಜಂಜಡರಿಗೆ ವಜ್ರವಾಗಿರ್ದುದಿದು ಹುಸಿಹುಂಜಿಯ್ಕೆ ಕಂಡೆ ನಾನೆಂದ (ಭರಚ. ೨೯-೬೩). [ಹುಸಿ$_2$ (< ಪುಸಿ$_2$) + ಹುಂಜಿ (< ಹುಂಜ$_2$)]

ಹುಸಿಹುಂಡ (ನಾ). ಸುಳ್ಳು ಹೇಳುವ ದುಷ್ಟ: ಇಂತಪ್ಪ ಹುಸಿಹುಂಡ ಹುಸಿ ಡಂಭಕ ದುರ್ಮತಿ ಬರುಕಾಯನಿಗೆ ಅಖಂಡೇಶ್ವರ ಎಂತು ಮೆಚ್ಚುವನು ಎನಗೆ (ಅಖಂಡೇ. ೯೭-೧೫). [ಹುಸಿ$_2$ (< ಪುಸಿ$_2$) + ಹುಂಡ]

ಹುಸಿಹುಯಿಲು (ನಾ). ಸುಳ್ಳು ಗಲಾಟೆ, — ಗಲಭೆ: ತೋಳ ಬಂತಲೇ ತೋಳಬಂತು ಎಂದು ಹೆದರಿಸಿದ ಕುರುಬರ ಹುಡುಗನಂತೆ ನಾನೆಷ್ಟೋ ಸಲ ಮರಣದ ಹುಸಿ ಹುಯಿಲೆಬ್ಬಿಸಿದ್ದೆ (ನಿರಾಭ. ೧೩೭). [ಹುಸಿ$_2$ (< ಪುಸಿ$_2$) + ಹುಯಿಲು (< ಪೊಯಿಲ್)]

ಹುಸಿಹೂ (ನಾ). ಕಾಯಾಗದೆ ಬಿದ್ದುಹೋಗುವ ಹೂವು; ನಿಷ್ಫಲವಾಗಿ ಉದುರುವ ಹೂವು: (೬). [ಹುಸಿ$_2$ (< ಪುಸಿ$_2$) + ಹೂ$_2$ (< ಪೂ$_2$)]

ಹುಸಿಹೆದರಿಕೆ (ನಾ). ಸುಳ್ಳು ಬೆದರಿಕೆ; ಗೊಡ್ಡು ಬೆದರಿಕೆ: ಅವನು ಹುಸಿಹೆದರಿಕೆಗೆ ಜಗ್ಗುವಂತಿರಲಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). [ಹುಸಿ$_2$ (< ಪುಸಿ$_2$) + ಹೆದರಿಕೆ]

ಹುಸಿಹೋಗು 'ಪುಸಿವೋಗು' ನೋ.

ಹುಸೇನಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು: ಭೈರವಿ ವರಾಳಿ ಹುಸಾEಸೇತೆನಿ ಗುಂಡಾಕ್ರೀ . . . ವಸಂತರಾಗಂ ಇವಾದಿಯಾದ ರಾಗಂಗಳಂ ಪಾಡುತ್ತಿರೆ (ಹಮ್ಮೀರ. ೨-೯೦); ಹುಸೇನಿ: ೨೨ನೇ ಮೇಳಕರ್ತ ಖರಹರಪ್ರಿಯದಲ್ಲಿ ಜನ್ಯ ಪ್ರಾಚೀನ ರಕ್ತಿರಾಗ 'ರಾಗಾಂಗ-ಭಾಷಾಂಗ' ರಾಗ . . . ಕರುಣಾರಸಪ್ರಧಾನ ರಾಗ ಎಲ್ಲಾ ವೇಳೆಯಲ್ಲೂ ಹಾಡಬಹುದು (ಸಂಗೀತಿಚಂ. ೧೭೧); ಯಮುನಾ, ಕಲ್ಯಾಣಿ, ಹುಸೇನಿ . . . ಮುಂತಾದ ರಾಗಗಳು ಹಲವು ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ನೆಲೆಗೊಂಡು ಕರ್ಣಾಟಕ ಗೌರವವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವುದು (ಗಾನಕ. ೫೫). [← ಮರಾ. ಹುಸೇನೀ]

ಹುಹುಧ್ವಾನ (ನಾ). ಚಳಿಯಿಂದುಂಟಾದ ನಡುಕವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಅನುಕರಣಪದ: ನಡುಕಂ ಕೈಮಿಾಟಿ ದಂತಚ್ಛದಮೊಡೆದು ಹುಹುಧ್ವಾನಮುಂ ಪೊಣ್ಮೆ (ರಾಜಶೇ. ೯-೨೨).

ಹುಳ 'ಪುಟು' ನೋ.

ಹುಳಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ: 'ದೊಡ್ಡಹುಳಕ', 'ಸಣ್ಣಹುಳಕ' ವರಾ. [?]

ಹುಳಗ (ನಾ). (ಕರಾ) ಅನ್ನಕ್ಕೆ ಬಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಾರಿನಂಥ ಒಂದು ಪದಾರ್ಥ; ಕುದಿಲ. [?]

ಹುಳಹಿಡಕಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ: ಹುಳುಹಿಡಕಗಿಡ, ಕ್ರಿಮಿಬಂಧ (ಮೃಔಗಿ. ೩೨-೬೧೭). [ಹುಳಹಿಡಕ$_0$ + ಗಿಡ (< ಗಿಡು)]

ಹುಳಿ$_1$ 'ಪುಟಿ' ನೋ.

ಹುಳಿ$_2$ 'ಪುಳಿ$_3$' ನೋ.

ಹುಳಿಆಚಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಬಸವನ ಪಾದ, ಹುಳಿಆಚಲು (ಮೃಔಗಿ. ೧೨-೨೦೯). [ಹುಳಿ ? + ಆಚಲು]

ಹುಳಿಇಪ್ಪೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಇಪ್ಪೆಯ ಮರ: ಹುಳಿಇಪ್ಪೆ (ಮೋಹ): ತಕ್ಕಮಟ್ಟಿಗೆ ಎತ್ತರವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದರ ಬೀಜದಿಂದ ಎಣ್ಣೆ ಹೊರಡುತ್ತದೆ. ಅದರಿಂದ ಮೇಣಬತ್ತಿಗಳಾಗಬಹುದು (ಕಥಾಗ. ೫೦). [ಹುಳಿ$_2$ (< ಪುಳಿ$_3$) + ಇಪ್ಪೆ$_1$ (< ಇರ್ಪೆ)]

ಹುಳಿಓಮ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಕಾಡುಓಮ, ಹುಳಿಓಮ (ಮೃಔಗಿ. ೨೦-೩೭೭). [ಹುಳಿ? + ಓಮ$_1$]

ಹುಳಿಕುಡಿ 'ಹುಳಿಗುಡಿ' ನೋ.

ಹುಳಿಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ: "ಅತ್ಯಮ್ಲ - ತನೆಲ ? ಹುಳಿಗ, ತಾಹುಳಿ" (ಒಷಧಿ. ೩). 'ಪುಳಿಕೆ' ವರಾ. [?]

ಹುಳಿಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಹುಳಿಯಾಗು; ಕೆಡು: ಹಳಸದು ಕೊಳೆಯದು ಹುಳಿಗಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳದು ಕಿಲುಬುಗಟ್ಟದು ರುಚಿಗೆಡದು (ಇಂಚಾಪ. ೨೨೨-೧೦೦); ಕೆಳಗೆ ಇಕ್ಕಟ್ಟಿಗೆ ಸಿಲುಕಿದ ಅಪಾರವಾದ ಸಸ್ಯಸಮೃದ್ಧಿಯು ಕೊಳೆತು ಹುಳಿಗಟ್ಟಿ ಸರಾಯಿಯಂತಿರುವ ಈ ಎಣ್ಣೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿತು (ಬಾಲಪ್ರ. I, ೩೫೧). [ಹುಳಿ$_2$ (< ಪುಳಿ$_3$) + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಹುಳಿಗಲಸು (ಕ್ರಿ). ಹುಳಿಯನ್ನು ಬೆರಸು; ಆಮ್ಲವನ್ನು ಸೇರಿಸು: ಹುಳಿಗಲಸಿದರೆ ಕೊಡನ ಹಾಲವೊಲಳಿವುದೇ ಕ್ಷೀರಾಂಬುನಿಧಿ (ತೊರರಾ. ೩-೭-೪೧); ಕ್ಷೀರದೊಳು ಹುಳಿಗಲಸಿದಂದದಿ . . . ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಪ್ಪ ಸುಖಸಾಕಾರ ಸಾಗರದೊಳಗೆ ಮಿಶ್ರಿತ ಘೋರತರ ಸಂಸಾರದುಃಖವಿದೆಂದನು (ಅಮೃತ. ೧೦-೧೭).

[ಹುಳಿ$_2$ (< ಪುಳಿ$_3$) + ಕಲಸು$_1$]

ಹುಳಿಗಾಯ್, ಹುಳಿಗಾಯಿ (ನಾ). ೧. ಹುಳಿರುಚಿಯಿರುವ ಕಾಯಿ. ೨. ಕಾಯಿಯು ಹಣ್ಣಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚಿನ ಸ್ಥಿತಿ; ಪಾಡುಗಾಯಿ: ನನೆಮುಗುಳ್ ನನೆಕುಸುಮ ನಸುಗಾಯ್ ಕನರುಗಾಯ್ ಕಸುಗಾಯಿ ಹುಳಿಗಾಯ್ ತನಿರಸದ . . . ಘನತರದ ಸಹಕಾರ ಸಹ ಸುರವನ ಕದಂಬಕವೆಸೆದುದು (ತೊರರಾ. ೫-೩-೧೪). **ಹುಳಿಗಾಯಿ:** ೧. ಕಕ್ಕೆಯದು ಕಹಿಗಾಯಿ ಬಿಕ್ಕೆಯದು ಹುಳಿಗಾಯಿ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೭೯೭).

[ಹುಳಿ$_2$ (< ಪುಳಿ$_3$) + ಕಾಯ್$_4$]

ಹುಳಿಗಾಯಿ 'ಹುಳಿಗಾಯ್' ನೋ.

ಹುಳಿಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ: (ಮೃಔಗಿ. ೬೦-೧೨೦೮).

[ಹುಳಿ$_2$ (< ಪುಳಿ$_3$) + ಗಿಡ (< ಗಿಡು)]

ಹುಳಿಗುಡಿ, 'ಹುಳಿಕುಡಿ' (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಳಿಸೊಪ್ಪನ್ನು ಬಿಡುವ ಸಸ್ಯ; ಪುಳ್ಳಂಪುರುಚೆ (?): ಹುಳಿಗುಡಿ ಹೆಮ್ಮಿಟಲಿ ಬಿಳಿಯ ಗುಂಜಿಯ ಬೇರಂ ಘಳಿಲನೆ ನಸ್ಯಂಗೆಯ್ಯೆ (ಖಮದ. ೫-೬೮). **ಹುಳಿಕುಡಿ:** "ಘೋರಾಮ್ಲಿ [ಪಾಠಾಂ. ಮ್ರ, ವ್ರಿ] ಹುಳಿ [ಪಾಠಾಂ. ಳು] ಕು[ಪಾಠಾಂ. ಗು]ಡಿ" (ಮಂಗರಾ. ೪೪-೪೫).

[ಹುಳಿ$_2$ (< ಪುಳಿ$_3$) + ಕುಡಿ$_2$]

ಹುಳಿಗೂಡು (ಕ್ರಿ). = ಹುಳಿಗಲಸು: ಹುಳಿಗೂಡಿದ ಆಹಾರವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿದ್ದರೆ . . . ವೇಗಗೂಡಿ ನಡೆವುದು (ಸಕವ್ಯ. ೧೨).

[ಹುಳಿ$_2$ (< ಪುಳಿ$_3$) + ಕೂಡು$_1$]

ಹುಳಿಚಕ್ಕವತ್ತ, ಹುಳಿಚೆಕ್ಕವತ್ತ (ನಾ). ಚಕ್ಕವತ್ತದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ: "ಲಿಕುಚಂ-ಹುಳಿಚಕ್ಕವತ್ತ" (ಒಷಧಿ. ೧೪೩). **ಹುಳಿಚೆಕ್ಕವತ್ತ:** "ಆಮ್ಲವಾಸ್ತುಕಂ, ಹುಳಿಚೆಕ್ಕವತ್ತ" (ಒಷಧಿ. ೧೨). [ಹುಳಿ$_2$ (< ಪುಳಿ$_3$) + ಚಕ್ಕವತ್ತ (< ಚಕ್ಕವತ್ತಿ)]

ಹುಳಿಚಿಕ್ಕ, ಹುಳಿಚುಕ್ಕಿ, ಹುಳುಚಿಕ್ಕ (ನಾ). ಹುಳಿಯ ಸೊಪ್ಪನ್ನು ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಪುಳ್ಳಂಪುರುಚೆ: ಉಪ್ಪು ಉಪ್ಪಿನಸೊಪ್ಪು, ಪುಟ್ಟಂಪುರುಳೆ, ಪುಳ್ಳಂಪುರಚಿಸೊಪ್ಪು, ಹುಳಿಚಿಕ್ಕ (ಮೃಔಗಿ. ೫೯-೧೧೭೭). **ಹುಳಿಚುಕ್ಕಿ:** ಕೇಸಿನದಡಿ, ಹುಳಿಚುಕ್ಕಿ, ಸೀಗೆಸೊಪ್ಪು - ಅಂದ್ರೇನು ಗೊತ್ತೆತಂತ ಆಕೆಗೆ (ಬೆಳುವ. ೨೫೮). **ಹುಳುಚಿಕ್ಕ:** (೬). [ಹುಳಿ$_2$ (< ಪುಳಿ$_3$) + ಚಿಕ್ಕ ?]

ಹುಳಿಚುಕ್ಕಿ 'ಹುಳಿಚಿಕ್ಕ' ನೋ.

ಹುಳಿಚೆಕ್ಕವತ್ತ 'ಹುಳಿಚಕ್ಕವತ್ತ' ನೋ.

ಹುಳಿತೇಗು 'ಪುಳಿದೇಗು' ನೋ.

ಹುಳಿದಾಳಲು (ನಾ). ಹುಳಿಯಾದ ಒಂದು ವ್ಯಂಜನ,— ಪಲ್ಯ; ತಾಳಿದ: ಮೊಕಟಬ್ಬಯಾದೊಡೆ ಹುಳಿದಾಳಲುಗಳ ನಿಕರವ ಸವಿದರೇನೆಂಬೆ (ಜ್ಞಾನಚ. ೩೯-೧೨೮).

[ಹುಳಿ$_2$ (< ಪುಳಿ$_3$) + ತಾಳಲು (< ತಾಳಿಲು)]

ಹುಳಿದಾಳಿದ (ನಾ). = ಹುಳಿದಾಳಲು: ಹುಳಿದಾಳಿದ ಸಾಖು ಶಿಖರಿಣಿ ಬಹುಕೂಟದಳೆದ ನಿಂಬೆಯ ಹಣ್ಣ ಸವಿದು (ಮೋಹತ. ೩-೫೩).

[ಹುಳಿ$_2$ (< ಪುಳಿ$_3$) + ತಾಳಿದ]

ಹುಳಿದೇಗು 'ಪುಳಿದೇಗು' ನೋ.

ಹುಳಿನಾಣಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ಇಕ್ಷುಕಾ - ಹುಳಿನಾಣಲು" (ಒಷಧಿ. ೧೩). [ಹುಳಿ$_2$ (< ಪುಳಿ$_3$) + ನಾಣಲು (< ನಾನಲ್)]

ಹುಳಿನೀರು (ನಾ). ಹುಳಿಯಾದ ನೀರು: ಈಳೆ ನಿಂಬೆ ಮಾವು ಮಾದಲಕ್ಕೆ

ಹುಳಿನೀರನೆಱೆದವರಾರಯ್ಯ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೧೦-೩); ಮೆಣಸನ್ನು ಹುಳಿನೀರಿಗೆ ಬೆರಸಿ ಐದು ನಿಮಿಷ ಕುದಿಸಬೇಕು (ಅಡುಶಾ. ೧೧೦). [ಹುಳಿ$_2$ (< ಪುಳಿ$_3$) + ನೀರು (< ನೀರ್$_1$)]

ಹುಳಿಪದಾರ್ಥ (ನಾ). ಹುಳಿರುಚಿಯಿರುವ ತಿನಿಸು: ಅವನಿಗೆ ಹುಳಿಪದಾರ್ಥವೆಂದರೆ ಇಷ್ಟ (ರೂಢಿ). [ಹುಳಿ$_2$ (< ಪುಳಿ$_3$) + ಪದಾರ್ಥ]

ಹುಳಿಪಲ್ಯ (ನಾ). = ಹುಳಿದಾಳಲು: (ಕಿ). [ಹುಳಿ$_2$ (< ಪುಳಿ$_3$) + ಪಲ್ಯ$_1$]

ಹುಳಿಬಸಲೆ (ನಾ). ಹುಳಿಯಾಗಿರುವ ಬಸಲೆಸೊಪ್ಪು: ಹುಳಿಬಸಲೆ . . . ಬಿಸಿನೀರಿನಲ್ಲಿ ಪುಟವಿಕ್ಕಿ . . . ಸೇವಿಸೆ ಶ್ವಾಸಖಾಸ . . . ಮುಂತಾಗಿ ಗುಣಮಕ್ಕುಂ (ಸಕವ್ಯ. ೨೩೫). [ಹುಳಿ$_2$ (< ಪುಳಿ$_3$) + ಬಸಲೆ$_1$]

ಹುಳಿಬಾಳೆ (ನಾ). ಹುಳಿರುಚಿಯ ಬಾಳೆ: ತೀವಿಹ ಸುರಸಬಾಳೆ ಹುಳಿಬಾಳೆ ಚಿಟಬಾಳೆ (ನವಮೋ. ೨೮-೪೯). [ಹುಳಿ$_2$ (< ಪುಳಿ$_3$) + ಬಾಳೆ$_1$ (< ಬಾೞೆ)]

ಹುಳಿಬೇಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬೇಲ; ನಾಯಿಬೇಲ: "ಸ್ವಾದುಕಂಟಕಃ . . . ವ್ಯಾಘ್ರಪಾದ್ - ೫ ಹುಲುವಾಣಿಕಮರದ ಹೆಸರು. ನಾಯಿಬೇಲ, ಹುಳಿಬೇಲ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೨೦). [ಹುಳಿ$_2$ (< ಪುಳಿ$_3$) + ಬೇಲ (< ಬೆಳಲ್)]

ಹುಳಿಬೇಳಲಕಾಯಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬೇಳಲಕಾಯಿ: "ಆಮ್ಲಫಲಂ-ಹುಳಿಬೇಳಲಕಾಯಿ" (ಒಷಧಿ. ೧೧). [ಹುಳಿಬೇಳಲ$_0$ + ಕಾಯಿ$_4$ (< ಕಾಯ್$_4$)]

ಹುಳಿಮಂಗರವಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ: ಹುಳಿಮಂಗರವಳ್ಳಿ, ತಳವಾರನ ಬಳ್ಳಿ (ಮೃಡಿಗಿ. ೨೨-೩೯೯). [ಹುಳಿ$_2$ (< ಪುಳಿ$_3$) + ಮಂಗರವಳ್ಳಿ (< ಮಂಗುಱುವಳ್ಳಿ)]

ಹುಳಿಮಜ್ಜಿಗೆ (ನಾ). ೧. ಹುಳಿಯು ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ ಮಜ್ಜಿಗೆ: ಅಂಬಲಿಗೆ ಹುಳಿಮಜ್ಜಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಕುಡಿದರೆ ಒಳ್ಳೆಯದು (ರೂಢಿ). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ಧಾಮನ-ಉತ್ತರಣೆ, ಹುಳಿಮಜ್ಜಿಗೆ" (ಒಷಧಿ. ೮೧). [ಹುಳಿ$_2$ (< ಪುಳಿ$_3$) + ಮಜ್ಜಿಗೆ]

ಹುಳಿಮಧುರ (ನಾ). ಹಿತವಾದ ಹುಳಿ: ಹೊಸ ಆಸೆ ಆಕಾಂಕ್ಷೆ ಆದರ್ಶಗಳು ನಾಲ್ಕಾರುವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ತಲೆದೋರಿ ತಿಳಲಿನ ಕಸುಕನ್ನು ಮೆಲ್ಲನೆ ಹುಳಿಮಧುರಗೊಳಿಸತೊಡಗುತ್ತವೆ (ಗಂಮಾಯಿ. ೧೭೭). [ಹುಳಿ$_2$ (< ಪುಳಿ$_3$) + ಮಧುರ]

ಹುಳಿಮಾದಲ (ನಾ). ಮಾದಲದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ: "ಅಧ್ರುಕೇಸರ:- ಹುಳಿಮಾದಲ" (ಒಷಧಿ. ೧೨). [ಹುಳಿ$_2$ (< ಪುಳಿ$_3$) + ಮಾದಲ]

ಹುಳಿಮಾವು 'ಪುಳಿಮಾವು' ನೋ.

ಹುಳಿಮೊಗ (ನಾ). (ಆಲಂ) ಅತೃಪ್ತಿ, ಅಸಮಾಧಾನ, ಅಸಹ್ಯಭಾವನೆಗಳನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವ ಮುಖ: ನಾನು ಹುಳಿಮೊಗ ಮಾಡಿಕೊಂಡು . . . ಬಾಗಿಲಲ್ಲಿ ನಿಂತಿದ್ದೆ (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೨೩೫). [ಹುಳಿ$_2$ (< ಪುಳಿ$_3$) + ಮೊಗ]

ಹುಳಿಮೊಸರು 'ಪುಳಿಮೊಸರ್' ನೋ.

ಹುಳಿಯಂಬಳಕ (ನಾ). ಹುಳಿಯಾದ ಅಂಬಳಕ; ಹುಳಿಮಜ್ಜಿಗೆ ಸೇರಿಸಿದ ಗಂಜಿ: (ಕಿ). [ಹುಳಿ$_2$ (< ಪುಳಿ$_3$) + ಅಂಬಳಕ (< ಅಂಬಕಳ)]

ಹುಳಿಯಂಬಲಿ (ನಾ). ಹುಳಿಯಾದ ಅಂಬಲಿ: ರೈತರು ಬೆಳಗ್ಗೆ ಹುಳಿಯಂಬಲಿ ಕುಡಿದು ದುಡಿಮೆಗೆ ಹೋಗುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ). [ಹುಳಿ$_2$ (< ಪುಳಿ$_3$) + ಅಂಬಲಿ$_1$]

ಹುಳಿಯನ್ನ 'ಪುಳಿಯನ್ನ' ನೋ.

ಹುಳಿಯೇರು (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) ಬಾಯಲ್ಲಿ ನೀರೂರು: ಊರಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ಮಾನವೇನು! ಮರ್ಯಾದೆಯೇನು! ಮಕ್ಕಳಿದ್ದರೆ ಇಂಥವರಿರಬೇಕು ಎಂದು ಬಾಯಿ ಹುಳಿಯೇರುವಂತೆ ಬಣ್ಣಿಸಿದರು (ಜಯಂತ. ೮೮). [ಹುಳಿ$_2$ (< ಪುಳಿ$_3$) + ಏರು$_1$ (< ಏಱ್$_1$)]

ಹುಳಿಸಾರು 'ಪುಳಿಚಾಱು' ನೋ.

ಹುಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹುಳಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು: ಹುಳಿಸುವುದು, ಹಳಸುವುದು - ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಅಂತರವಿದೆ. ಪದಾರ್ಥವು ಹುಳಿಸುವುದರಿಂದ ಪಚನಕ್ಕೆ ಹಗುರಾಗುವುದು (ಗೋಗ್ರಾಸ. ೯೨). [ಹುಳಿ$_2$ (< ಪುಳಿ$_3$) + - ಸು$_2$]

ಹುಳಿಸೆ 'ಪುಳಿಸೆ' ನೋ.

ಹುಳಿಸೊಡಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಇಸುಬಿನ ಹುಣ್ಣಿಗೆ: ಹುಳಿಸೊಡಲಿಯ ತೊಪ್ಪೆಯಂ ನಿಂಬೆಯ ಹುಳಿಯಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಪೂಸೆ ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿವೈವಿ. ೭೫).
[ಹುಳಿ$_2$ (< ಪುಳಿ$_3$) + ಸೊಡಲಿ$_1$ (< ಸೊಡರಿ)]

ಹುಳಿಸೊಪ್ಪು (ನಾ). ೧. ಹುಳಿಯಾಗಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು: ರಾಗಿರೊಟ್ಟಿಯ ಜೊತೆಗೆ ಹುಳಿಸೊಪ್ಪಿನ ಪಲ್ಯ ಬಹಳ ರುಚಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). ೨. ಸೊಪ್ಪಿನಿಂದ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೇಲೋಗರ: ನಮ್ಮ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಇವತ್ತು ಹುಳಿಸೊಪ್ಪು ಮಾಡಿದ್ದೆ (ರೂಢಿ).
[ಹುಳಿ$_2$ (< ಪುಳಿ$_3$) + ಸೊಪ್ಪು$_2$]

ಹುಳಿಸೌತೆ (ನಾ). ಸೌತೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ; ಹುಳಿಯಾಗಿರುವ ಸೌತೆ: ಕಾಯಿಗಳು . . . ಹೀರೇ, ತುಪ್ಪಹೀರೆ, ಹುಳಿಸೌತೆ, ಸೌತೆ (ನಮ್ಮನು. ೨೩೭).
[ಹುಳಿ$_2$ (< ಪುಳಿ$_3$) + ಸೌತೆ (< ಸವುಂತೆ)]

ಹುಳಿಹಣ್ಣು (ನಾ). ಹುಣಿಸೇಹಣ್ಣು: ತಿಂತ್ರಿಡೀಕಂ, ಚುಕ್ರಂ, ವೃಕ್ಷಾಮ್ಲಂ - ೩, ಮರಹುಣಿಸೇಹಣ್ಣು, ಹುಳಿಹಣ್ಣು (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೮೪).
[ಹುಳಿ$_2$ (< ಪುಳಿ$_3$) + ಹಣ್ಣು$_2$ (< ಪಣ್$_3$)]

ಹುಳಿಹತ್ತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹತ್ತಿ: "ಚಿಲ್ಮಕಾರ್ಪಾಸೀ - ಹುಳಿಹತ್ತಿ" (ಒಷಧಿ. ೬೨). [ಹುಳಿ? + ಹತ್ತಿ (< ಪಟ್ಟಿ)]

ಹುಳಿಹಚ್ಚೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ಸಹಸ್ರವೇಧಿ, ಚುಕ್ರ, ಆಮ್ಲವೇತಸ - ಹುಳಿಹಚ್ಚೆ" (ನಾಚಿರಾ. ೩); [ಹುಳಿ$_2$ (< ಪುಳಿ$_3$) + ಹಚ್ಚೆ$_1$]

ಹುಳಿಹರುಹೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಕಪಿಕಚ್ಛೂ - ನಸುಗುನ್ನಿ, ಹುಳಿಹರುಹೆ" (ಒಷಧಿ. ೨೫). [ಹುಳಿ$_2$ (< ಪುಳಿ$_3$) + ಹರುಹೆ (< ಹಱುಹೆ)]

ಹುಳಿಹಿಂಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹುಳಿಯನ್ನು ಹಿಂಡು: ಹುಳಿಹಿಂಡಿ ಬೊಟ್ಟೆಯನ್ನು ಎಸೆಯಬೇಡಿ (ರೂಢಿ). ೨. (ಆಲಂ) ಕೆಡಿಸು; ಹಾಳುಮಾಡು: ತಿಳಿದೂ ತಿಳಿದೂ ಅಪ್ಪಟಹಾಲಿನಂತಿರೋ ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ಹುಳಿಹಿಂಡ್ತೀರಿ (ಕಂಕಕೂ. ೧೧).
[ಹುಳಿ$_2$ (< ಪುಳಿ$_3$) + ಹಿಂಡು$_1$ (< ಪಿಂಡು$_1$)]

ಹುಳಿಹೀರೆ 'ಪುಳಿಹೀರೆ' ನೋ.

ಹುಳಿಹುಣಚೆ 'ಪುಳ್ಳಂಪುಣಿಸೆ' ನೋ.

ಹುಳಿಹೊದ್ದು (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) ಕಲುಷಿತಗೊಳ್ಳು: ನಿನ್ನಯ ಹುಳಿಹೊದ್ದ ದಿನಿವಾತುಗಳ ಗಳಿಲನೆ ಬಂದು ಕರ್ಣವ ಹೊಕ್ಕು ಮನವನಿರ್ಕುಳಿಗೊಳ್ಳಲುಸಿರು (ಮೋಹತ. ೨೪-೧). [ಹುಳಿ$_2$ (< ಪುಳಿ$_3$) + ಹೊದ್ದು$_1$ (< ಪೊರ್ದು)]

ಹುಳು 'ಪುೞು' ನೋ.

ಹುಳುಕ 'ಪುೞುಕ' ನೋ.

ಹುಳುಕಡ್ಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮರೋಗ: ಶಶಂಕ್ರ ಚಿಗುರ ನಿಂಬೇಹುಳಿಯಲ್ಲಿ ಅರೆದು . . . ತೊಡೆಯೆ ಹುಳುಕಡ್ಡಿ ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿವೈವಿ. ೭೦).
[ಹುಳು (< ಪುೞು) + ಕಡ್ಡಿ]

ಹುಳುಕು 'ಪುೞುಕು' ನೋ.

ಹುಳುಕುಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಳಿಸಸ್ಯ: ನೀರುಹಾಕದೆ ಕಡೆದ ಮಜ್ಜಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಎಂಟನೆಯ ಒಂದಂಶದಷ್ಟು ಹುಳುಕುಡಿಯ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಹಾಕಿ ಒದ್ದೆಯಾದ ಮರಳಿನಲ್ಲಿ ಹೂತಿಟ್ಟರೆ . . . ಮೊಸರಾಗುವುದು (ಭೀಮಸೂ. ೭ ಅಡಿಟ). 'ಹುಳಿಗುಡಿ', 'ಹುಲಿಗುಡಿ' ಪರಾ. [ಹುಳು? + ಕುಡಿ?]

ಹುಳುಕುನೀತಿ (ನಾ). ಕೆಟ್ಟನೀತಿ; ಕುತಂತ್ರ: ಹುಳುಕುನೀತಿಗಳಾ ಕೌರವೇಂದ್ರನು ಕಳಿಂಗನನೊಲಿದು ಕೇಳುವ (ಸಂಭವ. ೧೭-೭೪). [ಹುಳುಕು (< ಪುೞುಕು) + ನೀತಿ]

ಹುಳುಕುಬುದ್ಧಿ (ನಾ). ಕೆಟ್ಟಬುದ್ಧಿ; ದುರ್ಬುದ್ಧಿ: ಕರ್ಣನ ಹುಳುಕುಬುದ್ಧಿಯ ಕೇಳಿ ನಿನ್ನಯ ಕುಲವನದ್ದದಿರು (ಕುವ್ಯಾವಿ. ಓರ್ಇ. ೫-೧೨). [ಹುಳುಕು (< ಪುೞುಕು) + ಬುದ್ಧಿ]

ಹುಳುಕುಮತ (ನಾ). ಕೆಟ್ಟ ಅಭಿಪ್ರಾಯ; ಕುಮತ: ಬಳಿಕ ಕೌರವನಾ ಕಳಿಂಗನ ಹುಳುಕುಮತವನು ಮನದಲಿಕ್ಕಿಯೆ (ಸಂಭವ. ೧೭-೧೭).
[ಹುಳುಕು (< ಪುೞುಕು) + ಮತ]

ಹುಳುಕುವಾಲೆ (ನಾ). ಹುಳು ತಿಂದಿರುವ ಓಲೆಗರಿ: ಎನಿತಿನ್ನುಮೆನ್ನ ಬಾಳ್ವೆಯ ಹುಳುಕುವಾಲೆ ಮಗುಚುವುದೊ ನಾನರಿಯೆ - ಬರೆದವನೆ ಬಲ್ಲ (ಗೀಏಂ. ೫೯-೧).
[ಹುಳುಕು (< ಪುೞುಕು) + ವಾಲೆ]

ಹುಳುಕುಹಲ್ಲು (ನಾ). ಕ್ರಿಮಿ ತಿಂದಿರುವ ಹಲ್ಲು; ಹುಳುಕಾದ ದಂತ: ಓರ್ಮೆ ನೋಡಲು ಹುಳುಕುಹಲ್ಲಾತನಾರೆನಲು (ಪೀಕ್ಷಪ. ೪-೨೨-೬೩).
[ಹುಳುಕು (< ಪುೞುಕು) ಹಲ್ಲು (< ಪಲ್)]

ಹುಳುಗಣ್ಣು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಣ್ಣಿನ ರೋಗ; ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಹುಳುಗಳು ಉಂಟಾದ ಕಣ್ಣು: ನೀರುಗಣ್ಣು, ಜಾರುಗಣ್ಣು, ಕೊಳೆಗಣ್ಣು, ಹುಳುಗಣ್ಣು (ಶುಕಸ. ೩೨೦). [ಹುಳು (< ಪುೞು) + ಕಣ್ಣು (< ಕಣ್)]

ಹುಳುಗಲಗುಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: (೬).
[ಹುಳುಗಲಗು + ಹುಲ್ಲು (< ಪುಲ್)]

ಹುಳುಗಿಲುಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಲಾಳದಕಡ್ಡಿ, ಹುಳುಗಿಲು ಹುಲ್ಲು (ಮೃಜಿ. ೧೦-೧೬೪). 'ಪುಲಿಗಿಲ್' ಪರಾ. [ಹುಳುಗಿಲ್ಲು + ಹುಲ್ಲು (< ಪುಲ್)]

ಹುಳುಗೊಂಡ 'ಪುಳುಗೊಂಡ' ನೋ.

ಹುಳುಚಿಕ್ಕ 'ಹುಳಿಚಿಕ್ಕ' ನೋ.

ಹುಳುಬಾಳು (ನಾ). ಕ್ರಿಮಿಯ ಬದುಕು; ಕೀಳುಜೀವನ: ಮಣ್‌ಬದುಕಿನ ಹುಳುಬಾಳಿಗೆ ಸಂಕಟವನು ತಂದಿಕ್ಕಿ (ಅನಿಕೇ. ೪೭-೭).
[ಹುಳು (< ಪುೞು) + ಬಾಳ್ (< ಬಾೞ್)]

ಹುಳುಹುಳು (ನಾ). (ಅಸಮಾಧಾನ, ಭಯ, ಸಂಶಯ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ) ಒಂದು ಅನುಕರಣಪದ: ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಹುಳುಹುಳು ಇವನ ಮುಖ ನೋಡಿದವರಲ್ಲ ಇವನ ಶತ್ರುಗಳೇ (ಗಂಮಾಯಿ. ೭೨); ಕಳ್ಳರ ಜೀವ ಹುಳುಹುಳು ಅನ್ನುವದಂತೆ. ಈಗ ನನಗೆ ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ (ಘಂಮಿತಾ. ೭೯). [?]

ಹುಳ್ಳಗೆ (ಅ). ಸಪ್ಪಗೆ; ಪೆಚ್ಚಾಗಿ: ಅವರು ಆಗಾಗ ನನ್ನ ಕಡೆ ನೋಡಿ ಮುಖವನ್ನು ಹುಳ್ಳಗೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು (ಗಲಿಪ್ರ. ೭೭).

ಹುಳ್ಳುಳ್ಳಗೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಕಳ್ಳರನ್ನು ಹುಳ್ಳುಳ್ಳಗೆ ಮಾಡುವ ಸದ್ದೈವ (ನಿರಾಘ. ೧೩೭).
[? + - ಅಗೆ]

ಹುಳ್ಳನೆ (ಅ). = ಹುಳ್ಳಗೆ: ಹುಳ್ಳನೆ ಮನದೊಳು ಸುಳ್ಳನೆ ನೆನೆಯುವ (ಚಂದ್ರಮೀ. ೧೩೫-೪೮). [? + - ಅನೆ]

ಹುಳ್ಳಿ 'ಪುಳ್ಳಿ' ನೋ.

ಹುಳ್ಳಿ 'ಹುಳ್ಳಿ' ನೋ.

ಹುೞಿಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). (?): ಕಱೆಗಟ್ಟಿದ ಬಿಱುಗೋಪದ ಮಱುಹಿಂದಂ ಮುಂದಱಿಯದ ಪೊೞಮಟ್ಟೆನೆನುತ್ತಂ ತನ್ನಂ ತಾಂ ಹುೞಿಗುಟ್ಟಿಕೊಳುತ್ತಂ ಪೆಜರ ಧನಿಯಾದರ. ಕರೆಯರಲಾ ಎಂದೆನುತ (ವೀರಜ. ೧-೨೪). [ಹುೞಿ ? + ಕುಟ್ಟು]

ಹುಜ್ಜೆನ್ (ಕ್ರಿ). ಹುರ್ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು: ಪುರ್ಬಿಕ್ಕಿ ಪಲ್ಲಿಱಿದು ಹುಜ್ಜೆಂದು ಕಿರಾತಕಾಂತೆಯರಂ ಮಿಗೆ ನಗಿಸುತಿರ್ಪ ಮರ್ಕಟಪ್ರಕರದಿಂ (ಗಿರಿಕ. ೧-೧೨೮ ವ). 'ಹುರ್' ಪರಾ. [ಹುಜ್ಜು + ಎನ್]

ಹುೞಿ 'ಪುೞಿ' ನೋ.

ಹುೞಿಗುಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಕಲ್ಪುಯಿಂದರೆದಿರದೀಂಟಕೆ ಹುೞಿಗುಡಿ ಹೆಮ್ಮಿಟಲಿ ಬಿಳಿಯ ಗುಂಜಿಯ ಬೇರಂ . . . ಪೂಸೆ ಫಣಿವಿಷಮಟಿಗುಂ (ಖಮದ. ೫-೬೩). 'ಹುಳಿಗುಡಿ', 'ಹುಳುಕುಡಿ' ಪರಾ. [?]

ಹುಲು 'ಪುಲು' ನೋ.

ಹೂ₁ 'ಪೂ₁' ನೋ.

ಹೂ₂ 'ಪೂ₂' ನೋ.

ಹೂ₃ (ಅ). ಒಪ್ಪಿಗೆ, ಸಮ್ಮತಿ ಮೊದಲಾದ ಭಾವಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ಬಳಸುವ ಪದ: ಕೇಶವಂ ರಂಜಿಸಿ ಚಕ್ರವ್ಯೂಹವ್ಯತ್ಯಾತಮನೊಱೆಯಲಾ ಕಾಂತ ಕೇಳುತ್ತ ನಿದ್ರಾವಶದಿಂ ಕಣ್ಮುಚ್ಚಿ ಚಿತ್ತಂ ಮಱೆದಿರಲಱಿವಾ ಪೊಟ್ಟೆಯೊಳ್ಪೂಸು ಹೂವೆಂದುಸಿರಲ್ಕಾಶಂಕೆಗೊಂಡೀ ಸುದತಿಯುದರದೊಳ್ಪುಟ್ಟಿಗುಂ ದೈತ್ಯನೆಂದು (ಧರ್ಮಪ. ೭-೧೭); ಊಟ ಅಂದರೆ ಹೂ, ಓಟ ಎಂದರೆ ಊಹೂ (ಗಾದೆ). ಈ ಉಚ್ಚಾರದಲ್ಲಿ ಈ ಅವ್ಯಯ ಸಾನುಸ್ವಾರವಾಗಿರುವುದು ಸ್ವಾಭಾವಿಕ.

ಹೂಅಗಿಲು (ನಾ). ಶ್ರೀಗಂಧದ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದ, ಹಳದಿಬಣ್ಣದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುವಾಸನೆಯ ಅಗಿಲುಮರ ಮತ್ತು ಅದರಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ; ಜಾಪಕ: ''ಜಾಪಕಂ, ಕಾಲೇಯಕಂ, ತಾಮುಶಯ್ಯ - ಈ ೩ ಕಪ್ಪಾಗಿ ಹೂಅಗಿಲು ಕಲ್ಲುಹೂವಿನ ಧೂಪವೆಂಮೂ ಎಂಬರು'' (ನಾಚಿರಾ. ೧೬೪).
[ಹೂ + ಅಗಿಲು (< ಅಗಿಲ್)]

ಹೂಂ (ಅ). = ಹೂ₃: ನಿಮ್ಮ ಮಗಳಿಗೆ ನೀವು ಬಂಗಾರ ಹಾಕಿರಿ, ಬಿಡಿರಿ, ಸಾವಿರ ರೂಪಾಯಿ ವರದಕ್ಷಿಣೆಗೆ ಹೂಂ ಅನ್ನಿರಿ (ಬಿಟ್ಟಿಹೊ. ೪೭). [ಸಂ.]

ಹೂಂಕರಣೆ (ನಾ). ಕೋಪದಿಂದ ಮಾಡುವ ಧ್ವನಿ; ಹೂಂಕಾರ: ಕರುಣರಸದಲಿ ನನೆದು ನಗೆಯಂಕುರಿಸಲಾಜ್ಞಾಹಸ್ತದಲಿ ಶಂಕರನ ಹೂಂಕರಣೆಯಲಿ ತಳಿತುರಿ ತಗ್ಗಿತಲ್ಲಲ್ಲಿ (ಕುಮಾ. ೭-೪೭). [ಸಂ. ಹೂಂಕರಣ]

ಹೂಂಕರಿತ (ನಾ). (ಕುದುರೆಗಳ) ಕೂಗು; ಕೆನೆತ: ಇಬ್ಬರೂ ಹುರುಳಿಯನ್ನು ಆರಿಸಿ ಒಳಕ್ಕೆ ತಂದು ಎರಡು ಕುದುರೆಗಳಿಗೂ ಕೊಟ್ಟೆವು. ಅವುಗಳ ಹೂಂಕರಿತವು ನಿಂತಿತು (ಜೀಂಗ್ಯಾ. ೧೦೩). [< ಸಂ. ಹೂಂಕೃತ]

ಹೂಂಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). 'ಹೂಂ' ಎಂದು ರೋಷದಿಂದ ಕೂಗು; ಅಬ್ಬರಿಸು: ಆ ರಾಜಸುತಂ ಪಸಿದಂ ನೀರದಸಿದನೆನಗಿವಲ್ಲನಲ್ಲಲ್ಲನ್ನಂ . . . ಹೂಂಕರಿಸಂ ನಿರ್ವಿನಿಸಂ ಪೀಂಕರಿಸಂ (ಅಜಿಪು. ೫-೪೭); ಸಿರುಪಿ ಪಾಪೇಯ ಹಿಡಿದು ಹರಿ ಹೂಂಕರಿಸಿ ಬಿಟ್ಟನು ರಥವನು (ಉವ್ಯಾಕ. ೧೪-೧೩); ಆ ನುಡಿಗೆ ಶತ್ರುಘ್ನನಿಸೂ ಖತಿಗೊಂಡು . . . ತಾನೆಸೆದು ಹೂರ್ಗಣೆಗಳಿಂ ತೇರಂ ಬಿಲ್ಲ ನಾರಿಯುಂ ತುಂಡಿಸಿ ಹೂಂಕರಿಸಿದಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೩೪-೨೦). 'ಹುಂಕರಿಸು' ಪರಾ. [ಹೂಂಕರಣ + - ಇಸು]

ಹೂಂಕಾರ (ನಾ). ಕೋಪದಿಂದ ಮಾಡುವ ಧ್ವನಿ; ರೋಷದಿಂದ ಮಾಡುವ ಗರ್ಜನೆ; ಆರ್ಭಟೆ: ಹೂಂಕಾರಪೂರ್ವಕಂ ಕಣ್ಣಂ ಕೆಚ್ಚನೆಗಯ್ದು ದೆಸೆಗಳಂ ನೋಟ್ಟಳ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೦-೧೪೨); ಒಂದೊಂದು ಮಾತನ್ನಾಡಿಯೇ, ಒಂದೊಂದು ಠೇಂಕಾರ ಹೂಂಕಾರಗಳಿಂದಲೇ ಉಗ್ರಕದನಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ವಾತಾವರಣವನ್ನೂ ಹುಟ್ಟಿಸಬಹುದು (ಯಕ್ಷಬ. ೧೨೪). 'ಹುಂಕಾರ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಹೂಂಕಾರಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). (ರೋಷದಿಂದ) ಆರ್ಭಟಿಸು; ಗರ್ಜಿಸು; ಹೂಂಕರಿಸು: ಪುಲಿ . . . ಇನ್ನಾನಾನೊಡಂ ಸರಂಮೋಱೆ ನರಿಯುಂ ಬರಿಸಿ ಕೀಂಬೆನೆಂಬಱಿವಗೆಯುಂ ಬೇವರಂತೆ ಬಗೆದು ಹೂಂಕಾರಂಗೆಯ್ಯುಮಂ (ಪಂಚತಂ. ೩೮-೧೮).
[ಹೂಂಕಾರ + ಕೆಯ್]

ಹೂಂಕೃತ (ನಾ). ಹೂಂ ಎಂದು ಮಾಡುವ ಶಬ್ದ; ಹೂಂಕಾರ: ಗಣಬದ್ಧಾಮರ ಹೂಂಕೃತಂ ಜಯಕುಮಾರೋನ್ಮುಚ್ಯಮಾನೋಗ್ರಮಾರ್ಗಣಮಾ ವೀರನಿನಾದ ಸಿಂಹ ನಿನದಂ ತಮ್ಮಂ ಪಳಂಚಲ್ಕೆ (ಆದಿಪು. ೧೧-೬೭); ಸೀತ್ಕೃತಂ ಹೂಂ[ಪಾಠಾಂ. ಘೂ] ಕೃತಂ . . . ಶ್ವಸಿತಮುರುರಾತ್ಯತಂ ಎನಿಪೀ ಚಮತ್ಕೃತಿಯನಱಿಮ ರಮಿಸುವನೆ ಚದುರಂ (ಜಸವ. ೮-೪೮); ಸಮರತಸೌಖ್ಯದೊಳ್ ಸತಿ ನಿಗಂಬರವೇಷಮನಾಂತು ಮುಕ್ತಕೇಶಮ ದೆಸೆಯಲ್ಕೆ . . . ಹೂಂಕೃತಪ್ರಣಾವಮೊಪ್ಪೆ ಶರೀರಮನೊಕ್ಕು ತನ್ನನೋರಮಣನ ಪ್ರನ್ನಿಧಾನಮನುಪಾರ್ಜಿಪ ಯೋಗಿನಿಯಂತಿರೊಪ್ಪಿದಳ್ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೬೬೫). [ಸಂ.]

ಹೂಂಕೃತಿ (ನಾ). ಕೋಪದಿಂದ ಕೂಗಿ ಮಾಡುವ ಧ್ವನಿ; ಹೂಂಕಾರ; ಆರ್ಭಟ: ಉರಿ ಭಡಾಳಿಸಿ ಹೂಂಕೃತಿ[ಪಾಠಾಂ. ಫೂತ್ಕೃತಿ]ಯ ಪಂಜರದೊಳಗೆ ಪಲ್ಲವಿಸಿತುಬ್ಬಿದ ಹೊರಳಿ ಮೋಗೆಯುಂಬರವ ತುಂಬಿತು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೫-೭); ನಭದೊಳ್ ಇಳೆಯೊಳ್ ಸಿಡಿಲ್ ಮಿಂಚಿನೊಲ್ ಪೊಳೆದು ಮೊಳಗುತಿಹ ಛಲವಾಜಿರಾಜಿಯಂ ಸೂತಹೂಂಕೃತಿಗಳಿಂ . . . ಒಗೆಯೆ ಬಂದತ್ತು ನಳಿನಸಖಸುರಪರ ರಥಂಗಳಂ ಕೀಳ್ಪಡಿಸಿ ರಥಸೈನ್ಯಂ (ಚಿಬಪು. ೪೭-೩೭). 'ಹೂಂಕೃತಿಗೆಯ್' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಹೂಂಕೃತಿಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಕೋಪದಿಂದ ಕೂಗು; ಆರ್ಭಟಿಸು: ನಿನಗೊಸದು ಸೇರಿದ ಸಕಲಸಿರಿಸಹಿತ ಕಲಕುವೆನು ಕಡಲೊಳಗೆ ತಪ್ಪಿದ ಕೆಲಸಕಿನ್ನೇನೆಂದು ಹಲುಮೊರೆದುಲಿದು ಹೂಂಕೃತಿಗೆಯ್ದು [ಪಾಠಾಂ. ಗೈದು] ಕಿಡಿಕಿಡಿಯೋದನಾ ಹನುಮ (ತೊರರಾ. ೫-೭-೩೮).
[ಹೂಂಕೃತಿ + ಕೆಯ್]

ಹೂಂಕೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಹೂಂಗುಟ್ಟು; ಸಮ್ಮತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸು; ಒಪ್ಪು:

ತೀರ್ಥಂಗಳ ಪೆಸರಂ ಪೇಟಿಮೆಂದು ಬೆಸಗೊಳ್ಳುದತ್ತಲೀಗಳಾಂ ಪೇಳುತಿರ್ದೆಡೆಯೊಳು ನಾಸೀನಂಗೆಯ್ದು ಹೂಂಕೊಳದಿರ್ಪ ಕಾರಣಮೇನೆನೆ (ಪಂಚತಂ. ೩೦೩-೧೭).

[ಹೂಂ + ಕೊಳ್$_1$]

ಹೂಂಗುಟ್ಟು, ಹೂಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಸಮ್ಮತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸು: ರಾಮಪ್ಪ ಹೂಂಗುಟ್ಟುತ್ತಾ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದ (ಒಡ್ಡಿಉ. ೨೪). **ಹೂಗುಟ್ಟು:** ಧೈರ್ಯವಾಗಿ ನನ್ನ ಸಲ್ಲೇಖನಕ್ಕೆ ಹೂಗುಟ್ಟು ಎಂದು ಜಿನಚಂದ್ರರು ಧೈರ್ಯಹೇಳಿದರು (ದಾನಚಿಂ. ೨೧); ನನಗೆ ದಿನವೂ ಉಪದೇಶ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ, ನಾನೋ ಹೂಗುಟ್ಟುತ್ತಿರುತ್ತೇನೆ ಅಷ್ಟೆ (ಸುವಸಂ. ೩). [ಹೂಂ + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಹೂಂಟೆ (ನಾ). (?): ಬನವಸೆಯ ಪನ್ನಿರ್ಚ್ಛಾಸಿರಕೆ ಸಲುವ ಚಂದ್ರಗುತ್ತಿಯ ವೇಂಟ್ಯದ ಬಿನವಾಹಳಿಯ ನಾಡವಳಗಣ ಅಂದವಳಿಯ ಬೊಂವಾಗೌಡಗಳ ಹೂಂಟೆಯಾಗಿ ಈ ಅಂದವಳಿಯ ಗ್ರಾವಾವಂದಕ್ಕುಂ ಕುಳಗ ೨॥ ೦॥ ೭ (ಮ್ಯಾಆರ್. ೧೯೩೪, ೨೭-೧೪; 1430). [?]

ಹೂಕಟ್ಟು 'ಪೂಗಟ್ಟು' ನೋ.

ಹೂಕೊಯ್ 'ಪೂಗೊಯ್' ನೋ.

ಹೂಕೊಯ್ಯು 'ಪೂಗೊಯ್' ನೋ.

ಹೂಕೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೂ ಎನ್ನುವಂತೆ ಮಾಡು; ಒಪ್ಪಿಸು; ಒಡಂಬಡಿಸು: ಬಿಸಿಲಾಗಿ ಬಿರುಗಾಳಿಯಾಗಿ ಕತ್ತಲೆಯಾಗಿ ಮಸಗಿ ಘೋರಾರಣ್ಯವಾಗಿ ವಿಷಮಾಗ್ನಿಯಾಗಿ ನಾನಾ ಖಗಮೃಗವಾಗಿ ಹುಸಿಗೆ ಹೂಕೊಳಿಸು ಭೂಪತಿಯ (ಹರಿಸಾಂ. ೩-೧೩).

[ಹೂ$_3$ + ಕೊಳ್$_1$ + - ಇಸು$_3$]

ಹೂಕೋಸು, ಹೂವುಕೋಸು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತರಕಾರಿ; ಕೋಸಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ: ಹೂಕೋಸಿನ ವ್ಯವಸಾಯ ಬಹಳಮಟ್ಟಿಗೆ ಕೋಸು ಗಡ್ಡೆಯ ತೋಟಗಾರಿಕೆಯನ್ನು ಹೋಲುತ್ತದೆ (ತರಚ. ४೭). **ಹೂವುಕೋಸು:** ''ದೊಡ್ಡ ಹೂವುತಲೆಯುಳ್ಳ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕೋಸು: ಹೂವುಕೋಸು'' (Cauli flower. ಇಂಕನಿ). [ಹೂ$_2$ (< ಪೂ$_2$) + ಕೋಸು$_4$]

ಹೂಗಂಪು 'ಪೂಗಂಪು' ನೋ.

ಹೂಗಣೆ 'ಪೂಗಣೆ' ನೋ.

ಹೂಗಣೆಯ 'ಪೂಗಣೆಯ' ನೋ.

ಹೂಗಣ್ಣು 'ಪೂಗಣ್' ನೋ.

ಹೂಗನಸು 'ಪೂಗನಸು' ನೋ.

ಹೂಗಲ್ಲು 'ಪೂಗಲ್ಲು' ನೋ.

ಹೂಗಾರ 'ಪೂಗಾರ' ನೋ.

ಹೂಗಿಡ 'ಪೂಗಿಡು' ನೋ.

ಹೂಗಿಡು 'ಪೂಗಿಡು' ನೋ.

ಹೂಗಿರಣ (ನಾ). ಪ್ರಾತಃಕಾಲದ ಕಿರಣ; ಎಳೆಯ ರಶ್ಮಿ: ಆಕೆ . . . ಹೂಗಿರಣದ ಮೃದುಚುಂಬನದಲ್ಲಿ ತುಟಿಯನ್ನು ಅರಳಿಸಲು ಬಲ್ಲವಳು (ಭಾವಗೀ. ೮).

[ಹೂ$_2$ (< ಪೂ$_2$) + ಕಿರಣ]

ಹೂಗುಟ್ಟು 'ಹೂಂಗುಟ್ಟು' ನೋ.

ಹೂಗೆನ್ನೆ (ನಾ). ಹೂವಿನಂತೆ ಮೃದುವಾದ ಕೆನ್ನೆ: ನಳನಳಿಪ ಹೂಗೆನ್ನೆಯಲಿ ಚಿಮರಿಳಿಯಿತೇಕೆ ? (ಚಂದ್ರಸ. ೭೨-೨೪). [ಹೂ$_2$ (< ಪೂ$_2$) + ಕೆನ್ನೆ]

ಹೂಗೆಲಸಿ (ನಾ). ೧. ಹೂವಿನಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹರಿಸುವಂತಹುದು; ದುಂಬಿ: ಅಚ್ಚಹಸು ಕರೆದ ಈ ಇನಿದಾದ ಬೆಳ್‌ಪಾಲು, ಹೂಗೆಲಸಿ ಚಿಟ್ಟಚೇನಿಳಿಸಿದೀ ಚೆಂಜೇನು (ಪಾರಸಿ. ೨೩-೫೨೦); ನೆಲದೆರೆಯ ಜನಕರಾಜನ ಹೃದಯದಿಂಗಿತಕೆ ಮನವೊಪ್ಪಿ ಸೌಮಿತ್ರಿಯೂರ್ಮಿಳೆಯನೊಪ್ಪಿದನ್, ಹೂಗೆಲಸಿ ಸುಗ್ಗಿವೊಗ್ಗನ್ನಪ್ಪುವಂತೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫೧-೬೩೧). ೨. ಹೂವಿನಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹರಿಸುವವನು; ಹೂವಾಡಿಗ.

[ಹೂ$_2$ (< ಪೂ$_2$) + ಕೆಲಸಿ]

ಹೂಗೊಂಚಲು 'ಪೂಗೊಂಚಲ್' ನೋ.

ಹೂಗೊಳ 'ಪೂಗೊಳ' ನೋ.

ಹೂಚೆಂಡು 'ಪೂಚೆಂಡು' ನೋ.

ಹೂಜಡೆ (ನಾ). ಹೂವುಗಳಿಂದ ಅಲಂಕಾರ ಮಾಡಿದ ಜಡೆ; ಮೊಗ್ಗಿನ ಜಡೆ: ಮಲ್ಲಿಗೆಯು . . . ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವ ವಸಂತಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹುಡುಗಿಯರಿಗೆ ಈ ಹೂಗಳಿಂದ ಹೂಜಡೆ ಕಟ್ಟಿ ಅಲಂಕರಿಸುತ್ತಾರೆ (ಕಪಕೃ. ೬-೧೧೦).

[ಹೂ$_2$ (< ಪೂ$_2$) + ಜಡೆ$_1$]

ಹೂಜಲ್ಲಿ 'ಪೂಜಲ್ಲಿ' ನೋ.

ಹೂಜಿ 'ಹೂಜೆ$_2$' ನೋ.

ಹೂಜೆ$_1$ (ನಾ). ಅಸೂಯೆ; ಹೊಟ್ಟೆಕಿಚ್ಚು: ಹಾವ ಹಿಡಿದು ಹೀಸಿ ಕರಹುಸಿ ಹೂ[ಜೆಯ] ಹೇವಗೇಡಿ ಹೃಯೆಂದವರ ವೋವ್ಹೂ ಹೂರೆದಪೆ ಹೌವ್ವನೆ ಹಾರಲೆಹಂಗೆ ಶ್ರೀವರ ಹಸ್ತೀಂದ್ರರಕ್ಷ (ಶತಸಾಂ. ೬೮-೧೦೦); ಆ ಹೂಜೆ ಹೆಂಗುಸಿನ ಮಾತಂತಿರಲಿ; ಈ ಸಕಲಗುಣ ಸಂಪನ್ನನು ಆ ಮಾತಿಗೆ ಕಿವಿಗೊಡಬಹುದೆ ? (ಪಾರ್ತಿಸು. ೫೮).

ಹೂಜೆ$_2$, ಹೂಜಿ (ನಾ). ೧. ಮಣ್ಣು ಅಥವಾ ಲೋಹದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಉದ್ದವಾದ ಕಂಠವಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೀರಿನ ಪಾತ್ರೆ; ಕೂಜ: ಗಂಗೋದಕ ಹೂಜೆ ಘನರತ್ನಕೀಲಿತ ಪಿಂಗಾಣಗಂದಲರ್ದಟ್ಟೆ ಹೊಂಗಾಳಾಂಜಿಯ ಹೊಳೆವ ಬಿಜ್ಜಣಗೆಯ ಹೆಂಗಳು ತಂದಿರಿಸಿದರು (ಮೋಹತ. ೧೭-೨೮); ವೃಕೋದರಂ . . . ಭಾಜನದ ಕೆಲಬಲದ ರತ್ನದೀಪದ ಪೊನ್ನಹೂಜೆಗಳ ಪನ್ನೀರ ಪರಿವಿಡಿಯೊಳೆಡೆಯಾಗೆ ಭೋಜನಕೆ ಬೇಕಾದ ಭಕ್ಷ್ಯಭೋಜ್ಯಾದಿಗಳನೊದವಿಸಿದನಾದರದೊಳು (ಕೃಮಿಥಾ. ೩४-೩೩) **ಹೂಜಿ:** ೧. ಚನ್ನಕನ್ನೆಯರು ಥಣ್ಣಾನ ಜಲದ ಹೂಜಿಗೆ ವಸ್ತ್ರಗಳ ಸುತ್ತಿ ಸಣ್ಣಮಿಳ್ಳೆಗಳ ವೆರಸಿ ಪಿಡಿದವರು ಕೆಲರು (ಶ್ರೀಕೃಪಾ. ೩೭); ಕುಂಬಾರನು ಮಣ್ಣನಿಂದ ಗಡಿಗೆ, ಹೂಜಿ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೧೫೫). ೨. ಬತ್ತಕ್ಕೆ ಉಂಟಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಿಳಿಯ ಹುಳು: ಹೆಚ್ಚುದಿನ ಬತ್ತವನ್ನು ಗೂಡೆಯಲ್ಲಿಡದೆ ಮೂಟೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟರೆ ಹೂಜಿ ಬೀಳುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). 'ಕೂಜ', 'ಕೂಜೆ' ಪರಾ.

[? ./ ತುಳು. ಕೂಜೆ, ಹೂಜೇ]

ಹೂಜೆಗ (ನಾ). ಹೊಟ್ಟೆಕಿಚ್ಚುಳ್ಳವನು; ಅಸೂಯಾಪರ: ಗಾಳಿಸು ಗೆಲ್ವನಂ ಹರಹು ಹೂಜೆಗನಂ ಸುಲಿ ಸುತ್ತುಗಾಡಿನಂ (ಲೀಲಾವ. ೨-೧೦೭). [ಹೂಜೆ$_1$ + - ಗ$_3$]

ಹೂಜೆಗತನ (ನಾ). ಹೊಟ್ಟೆಕಿಚ್ಚುಪಡುವುದು; ಮತ್ಸರಿಸುವುದು: ಹೂಜೆಗತನಕ್ಕೆ ನಾಡೊಳಗೋಜಂ ಪುಸಿಯುತ್ತಮಿರ್ಪುದದೆ ತಮಗೆಂದುಂ ಸಾಜವೆನೆ ಸುದ ಖಳನಂ ಯೋಜಿಸುವರ್ನಿರ್ವಿಕಾರಿಯಾಗಿರೆ ಋಷಿಯರ್ (ಸಮಚ. ೭-೩೫); ಹೂಜೆಗತನದಿಂ ಮೆಯ್ಯನಾಗಳೆ ಸಮಳುತ್ತುಮಿರ್ಪುದತಿಪ್ರಸಾಧನಂ (ರತ್ನಕ. ೩-೧೩ ವ). [ಹೂಜೆಗ + - ತನ]

ಹೂಜೆಗಾರ್ತಿ (ನಾ). ಹೊಟ್ಟೆಕಿಚ್ಚು ಪಡುವವಳು; ಮತ್ಸರಿಸುವವಳು: ''ಹೂಜೆಗಾರ್ತಿಯೆಂದು ಹುರುಡಿಸುವಾಕೆ'' (ಕಶಸಾ. ೬೨-೩೭೭); ಒಳವ್ಪುಗೊಟ್ಟ ಕಾದಲನಂ ಮೂದಲಿಪ ಹೂಜೆಗಾರ್ತಿಯೊಂದಾಯತಿಯುಂ ಮೇಳವ ನಿನಗೆ ನಳ್ಳಿಳದಿಗಲ್ಲದೆ ಪೆಬಳಾವಳ್ಗಿಂ ಕತೆಯಂ ಬಿತ್ತರಂ ಬಿತ್ತರಿಪಂ . . . ಮುದ್ದಣಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೫೨-೪).

[ಹೂಜೆ + - ಕಾಜ + - ತಿ$_1$ (< - ಇತ್ತಿ)]

ಹೂಟ 'ಪೂಟ' ನೋ.

ಹೂಟಗಾರ (ನಾ). ಸಂಚುಗಾರ; ಮೋಸಗಾರ: ಅಟ್ಟಹನು ತಿರಿದುಂಬ ಕಣಗಾರನನು ದ್ರೋಹಿಯನು ಹೂಟಗಾರನನು (ಮೂರುನಾ. ೧೧೧-४४೧).

[ಹೂಟ (< ಪೂಟ) + - ಗಾರ (<- ಕಾಜ)]

ಹೂಟ 'ಪೂಟ' ನೋ.

ಹೂಟಗುಣಕು (ನಾ). ಬಂಡಿಯ ನೊಗಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟುವ ಮಿಣಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿದ ಕಟ್ಟಿಗೆಯ ತುಂಡು: (ಕಿ). [ಹೂಟ (< ಪೂಟ) + ಗುಣಕು (< ಗುಣುಕು)]

ಹೂಟೆ 'ಪೂಟ' ನೋ.

ಹೂಡ (ನಾ). (ಎಣ್ಣೆಯ) ಅಳತೆ; ಪ್ರಮಾಣ (?): ಕೇರಿ ದವಸ್ಥಾನದಿಂದಲು ಮೂಡಕೇರಿ ಸೋಮನಾಥದೇವರ ಸ್ವಾಸ್ತಿಯಿಂದಲು ಯೆಂಣೆ ಹೂಡ ೨ ಕೆ ೧ ಗ ೧ (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೯೨-೩೯; 1664). [?]

ಹೂಡಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಹುಣಸೆ, ಹೂಡಗ, ಮುತ್ತುಗ . . . ಮೊದಲಾದ ವೃಕ್ಷಗಳಿಂದಲೂ (ಕೃವಾಸ. ೫೧). [?]

ಹೂಡಿಸು 'ಪೂಡಿಸು' ನೋ.

ಹೂಡು 'ಪೂಡು' ನೋ.

ಹೂಡುಗೋಲು (ನಾ). ಹೂಡುವುದಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೋಲು: ಕದಿರು ಸೂತ್ರದಾರ ಬಲುಗಣಿಕೆಯ ಪೆಂಡಿ ಹೂಡುಗೋಲುಗಳನು ಒಲಿದು ಕಟ್ಟಿದನು ಆ ಶರಣ (ಅಮುಸಾಂ. ೫-೫).

[ಹೂಡು (< ಪೂಡು) + ಕೋಲು$_1$ (< ಕೋಲ್$_1$)]

ಹೂಡೆ 'ಹೂಡೆಯ' ನೋ.

ಹೂಡೆಯ, ಹುಡೆ, ಹುಡೆಯ, ಹೂಡೆ (ನಾ). ಕೋಟೆಯ ಮೇಲ್ಭಾಗ; ಬುರುಜು; ದಾಳಿಕಾರರ ಅನಿರೀಕ್ಷಿತ ಆಕ್ರಮಣದಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು, ಊರಿನ ತುಸುದೂರದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವ ಕೊತ್ತಲ ಅಥವಾ ಬುರುಜಿನ ರೀತಿಯ ವೃತ್ತಾಕಾರದ ಕಲ್ಲಿನ ಕಟ್ಟಡ: ಹುಸಿಯಂಬ ಹೂಡೆಯ [ಪಾಠಾಂ. ಹಗಡಯ] ವೆಸೆದಿಹವಾ ಪೂಜಿಸಮಪುರದ ಸುತ್ತುವಿಡಿದು (ತ್ರಿಪುಸಾಂ. ४-४೫); ಇಡುವ ಡೆಂಕಣಿಗಯ್ಯ ಮುಱಿವ ಹೂಡೆಯಗಳಂ ಹುಡಿಹುಡಿಯ ಮಾಳ್ಪ . . . ಕಡೆಯ ಕಾಲದ ಸಿಡಿಲ ದಂಡು ನಡೆತಂದು ಪೊಱಗಡೆ ಪಾಳೆಯು ಬಿಟ್ಟಿತೋ (ಸಮ್ಮಗಾ. ೮-೩೯); ಸಾಲಿಟ್ಟು ಮುಟ್ಟಿಱಿದಾಡುವ ಹೂಡೆಯಗಳು ಮುಂದಿಟ್ಟಣಿಸಿದವು ದುರ್ಗದೊಳು (ಕುರಾಸಾಂ. ४೨-४೦). **ಹುಡೆ:** ನಾಲ್ಕುಮೂಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯುನ್ನತವಾದ ಹುಡೆಗಳಿದ್ದವು (ದೇಯಾಏ. ४೯); ದುಷ್ಟಾತ್ಮನು ಇಡಿಯ ದಿವಸ ಹುಡೆಯ ಮೇಲೆಯೇ ಕುಳಿತುಬಿಟ್ಟನು (ಪವನ. ೮४). **ಹುಡೆಯ:** ಅಷ್ಟಮದವೆಂಬ ಕೋಟೆಯನೊಡೆದು ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯವೆಂಬ ಹುಡೆಯವ ಕಿತ್ತು . . . ಹಾಯಿಕೆ ಹಾಯಿತು (ಮೋಳಮಾ. ೮೭-೩೩೯). **ಹೂಡೆ:** ಬಿಡದೆ ಬಳಸಿದ ಕಾವಲ ಹೂಡೆಯ ಮೇಲಿಡುವ ಪಿರಂಗಿಯ ತವಗ ಒಡನೆ ಚೌದೆಸೆಯೊಳೊಪ್ಪುವ ಸುರಂಗದ್ವಾರ ಕಡು ಭಯಾಂಕುರವ ಬೀರಿದುವು (ಕಂಸಪಿ. ೧೮-೬४); ಆ ಪ್ರದೇಶಗಳ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಎತ್ತರವಾದ ಹೂಡೆಯು ಈಗಲೂ ಇದೆ (ಕಪಪು. ೬-೩).

[ದೇ. # ತಮಿ. ಊಟ್ಕೆಯಮ್; ತೆಲು. ಊಡ]

ಹೂಡೇವು 'ಹೂಡೆಯ' ನೋ.

ಹೂಣ (ನಾ). ೧. ವಿದೇಶದಿಂದ ಭಾರತಕ್ಕೆ ಬಂದ ಏಷ್ಯದ ಒಂದು ಅಲೆಮಾರಿ ಜನಾಂಗ, ಆ ಜನಾಂಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಭಾಷೆ: ವಂಗಾಸ್ಸಂಗರಭೇರವಃ ಕರಗಲದ್ಪಾಣಾಬಭೂವುರ್ಭೃಶಂ ಹೂಣಾಃ ಕೊಂಕಣ ಭೂಭುಜೋ (ಎಕ. VI (R), ಪಾಂಡವಪುರ. ೨೧४-४೭; 1647); ಹೂಣರು ಮಕ್ಕಳ ಚೆಂಡಾಟ ಮಾಡಿ, ಹೆಂಗಸರ ಬೆನ್ನಿನ ಮೇಲೆ ನಗಾರಿ ಬಾರಿಸಿದಾಗ ಭಾರತೀಯರು ಎಚ್ಚರಾದರು (ಭಾರತಿ. ೧೩೮). ೨. ಒರಟ; ಅನಾಗರಿಕ: "ಹೂಣ- ಕಾಡುಮನುಷ್ಯ" (ಗಂಗಾಮ. ೬೫೧). [ಸಂ.]

ಹೂಣಭಾಷೆ (ನಾ). ಹೂಣಜನಾಂಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಭಾಷೆ: ಒಂದೊಂದು ಭಾಷೆಯವರೂ ತಮ್ಮ ಭಾಷೆಯೇ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು, ದೇವಭಾಷೆ: ಮಿಕ್ಕೆಲ್ಲರ ಭಾಷೆಗಳೂ ಮ್ಲೇಚ್ಛಭಾಷೆಗಳು, ಹೂಣಭಾಷೆಗಳು ಎಂದು ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ (ಕಜಸಾ. ೬೧).

[ಸಂ. ಹೂಣಭಾಷಾ]

ಹೂಣಿ 'ಪೂಟ್' ಪರಾ.

ಹೂಣಿಕೆ 'ಪೂಣ್ಕೆ' ನೋ.

ಹೂಣಿಗ 'ಪೂಣಿಗ' ನೋ.

ಹೂಣಿಗತನ 'ಪೂಣಿಗತನ' ನೋ.

ಹೂಣಿಸು$_1$ 'ಪೂಣಿಸು$_1$' ನೋ.

ಹೂಣಿಸು$_2$ 'ಪೂಣಿಸು$_2$' ನೋ.

ಹೂಣಿಸು$_3$ (ನಾ). ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ; ಶಪಥ: "ಹೂಣಿಸಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಗೊಳ್ಳಿರ್ಪ ನಾಮಂ" (ಕಬ್ಬಿಕೈ. ४೦). [< ಪೂಣಿಸು$_2$]

ಹೂಣು$_1$ 'ಪೂಣ್' ನೋ.

ಹೂಣು$_2$ 'ಪೂಟ್' ನೋ.

ಹೂಣೆ 'ಪೂಣು$_3$' ನೋ.

ಹೂಣೆಗ 'ಪೂಣಿಗ' ನೋ.

ಹೂಣ್ಣಿವೆ 'ಪುಣ್ಣಿಮೆ' ನೋ.

ಹೂಣ್ಯ, ಹುನ್ನಿಯ, ಹೂನ್ಯ (ನಾ). ಪುಣ್ಯ: ವಿಟನೆ ಕೇಳ್ ನಿನ್ನನ್ನ ಹೂಣ್ಯವುಳ್ಳವನಾವನ್ನೆ (ಪ್ರಥಪು. ೩-೮೮). **ಹುನ್ನಿಯ:** ಹುನ್ನಿಯವುಳ್ಳಡೇಂ ಜಗದೊಳೊರ್ವ್ವಗಳೆ ಭಾಗಿಯ (ಎಕ. VII ಶಿವಮೊ. ೬४-?; 1112). **ಹೂನ್ಯ:** "ಸ್ತವೆಂದುಂ ಹೂನ್ಯಮೆಂದು ಪುಣ್ಯಂ" (ಕಶಸಾ. ೫೭-೨೫೫); ಅಂಟೆಗಳು ಮಾಡಿದ ಹೂನ್ಯಕೆ ನಾ ಕಡೆಗಾಣೆನು (ಸೂಟಸೋ. ೨-೮); ಶಿವಭಕ್ತರನಮಳಾಂತಃಕರಣರ ಹೂನ್ಯವೆ ಪರಿಜಾಂತಂ ತೆಸೆವರ ಕೀರ್ತಿ ಕಾಂತರನಂತರನೊಳಕೊಂಡಿರ್ಪುದು (ಉದ್ಭದೇ. ೨-೧೭). [< ಸಂ. ಪುಣ್ಯ]

ಹೂತ$_1$ 'ಪೂ$_1$' ಪರಾ.

ಹೂತ$_2$ 'ಪೂಟ್' ಪರಾ.

ಹೂತಕದುಂಬೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ನರ್ತಕಣಿಕಾ - ಹೂತಕದುಂಬೆ" (ಓಷಧಿ. ೮४). [?]

ಹೂತಿ$_1$ (ನಾ). ಪೂತಿಬೆಕ್ಕು; ಪುನುಗುಬೆಕ್ಕು: ಮೃಗದ ಹೊರಜೇನ ಕಂಬಿಗಳ ಹೆಮ್ಮಡಿಲ ಹೂತಿಗಳ ಬೆಕ್ಕದಗುಗಳ ಹೆಡೆಗೆ ಹೆಬ್ಬುಲಿಯ ಭಂಡಿಗಳ ಹೇಱಿದ ಕೋಣವರಸಿ ನಡೆದುದು ಬೇಡವಡೆಗಳಟ್ಟಡವಿಯೊಳಗೆ (ಹಟಕಾ. ಶಿ. ೨೧೩-೫४); ಪುಲಿಗಳ ಪರವಂ ಹೂತಿಯ ನೆಲೆ ಬಲ್ಲೂಕಂಗಳಿಕ್ಕೆದಾಣಂ ವೃಕ್ಷಾವಳಿಗಳ ಕಣಿಯೆಂದೆನೆ ಕತ್ತಲಿಸುತ್ತಿಹ ವಿಂಧ್ಯದಡವಿ ಪಡೆದುದಗುರ್ವಂ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೧-೯४).

ಹೂತಿಯ ಬೆಕ್ಕು = ಪೂತಿಯ ಬೆಕ್ಕು; ಪುನುಗುಬೆಕ್ಕು: ಮುಳ್ ಪುಣಿಸೆ ಪಣ್ಣಳು ಹೂತಿ[ಪಾಠಾ. ಹುತ್ತಿ]ಯ ಬೆಕ್ಕು ಸೀಳ್ದ ಮುತ್ತಿದ ಪೊಸನಾರ್ ಸೆಣಂಬು ಪಲವುಂ ಮೃಗ ವಕ್ಕಿಗಳಿಂದಮೊತ್ತಿ ಕಟ್ಟಿದ ಮರಗಂಬಿ ಜೀರ್ಗರೆವಿನಂ ಗುದುಕಿಂ ಮಗುಳ್ವರ್ ವನೇಚರರ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೩-೧೬೯); ಪೀಲಿವೊಱೆ ಹೂತಿಯ ಬೆಕ್ಕುಳುವಂದಿಮುಳ್ವರಾಹಂಗಳ ದಾಡೆ ಕತ್ತುರಿಯ ಹುಲ್ಲೆಗಳೊಮ್ಮೊದಲಾದ ವನ್ಯಸಾರಂಗಳ ಭಾರದಿಂ ನಡೆದು ಬಂದನದೊರ್ವ ಪುಳಿಂದನಾಯಕಂ (ದಶಕು. ೨-೧೦೬). [← ತೆಲು. ಪೂತಿ]

ಹೂತಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಬಿನ್ನಹ; ಪ್ರಾರ್ಥನೆ. ೨. ಆಮಂತ್ರಣ; ಆಹ್ವಾನ: ವತ್ತಿಯಿಡುತಿಹ ಇಟ್ಟಿ ಕೊಂತ ಚಕ್ರಗಳ ಹನ್ನೆತ್ತಿತೆ ತ್ರೈತ್ರಲುಂ ಹೇತಿಗಳ ಹೂತಿಗಳು ವತ್ತುತಿಹ ಘಾತಕಂ (ಜನಮು. ೧೯-೧೧). [ಸಂ.]

ಹೂತಿಡು 'ಪೂಟ್' ಪರಾ.

ಹೂತು 'ಪೂ$_1$' ನೋ.

ಹೂತು$_2$ 'ಪೂಟ್' ಪರಾ.

ಹೂತೂತು 'ಹುಡುತುತು' ನೋ.

ಹೂದಂಬುಲ (ನಾ). (ಮದುವೆ ಮೊದಲಾದ) ಶುಭಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ (ಒಪ್ಪಿಗೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ) ಆಚರಿಸುವ ಒಂದು ಮಂಗಳ ಕಾರ್ಯ: ಮೋಟರ ಮದುವೆಗೆ ಭಂಡರು ಹಱೆಯ ಹೊಯ್ದು ಮೂಕೊಱತಿಯ ರಲ್ಲಾ ಕಳಶವ ಹೊತ್ತರಲ್ಲಾ ಉಘೇ ಚಾಂಗು ಭಲಾ ಎಂದು ನಿಬ್ಬಣ ನೆಱೆದು ಹೂದಂ [ಪಾಠಾಂ. ತಂ]ಬುಲಕ್ಕೆ ಮುನಿವರಿದೇನಯ್ಯ (ಅವಚಂ. ೧೦೨-४೬೧).

[ಹೂ$_2$ (< ಪೂ$_2$) + ತಂಬುಲ]

ಹೂದಳ (ನಾ). ಹೂವಿನ ಪಕಳೆ,— ರೇಕು: ಚಿಗುರು ಗೊಂಚಲಿನಿಂದ ಅರಳ್ದ ಹೂದಳದಿಂದ ಬಿರಿದ ಹಣ್ ಬೆಡಗಿಂದ ಮೆರೆವ ಮೂರುತಿಯ ಚೆಲುವ ನೀ ತಾರ್ಕೆಯ ಬಣ್ಣಗೆಟ್ಟಿಹೆನು (ವಿಚಿಗೀ. ४४-೧४). [ಹೂ$_2$ (< ಪೂ$_2$) + ದಳ (= ದಲ)]

ಹೂದಾನಿ (ನಾ). ಹೂವುಗಳನ್ನು ಅಂದವಾಗಿ ಜೋಡಿಸಿಡುವ ಕುಂಡ; ಪುಷ್ಪಕರಂಡ: ಮೇಜಿನ ಮೇಲಿನ ಹೂದಾನಿಯಲ್ಲಿ ಹೂಗೊಂಚಲು ತಲೆಬಾಗಿಸಿ ನವವಧುವಿನಂತೆ ನಿಂತಿತ್ತು (ದೂಡಿಬ್ಬ. ೨೬); ಹೂದಾನಿಯಲ್ಲಿ ಬಣ್ಣಬಣ್ಣದ ಡೇಲಿಯಾ ಹೂವುಗಳಿದ್ದವು (ಕೀಲುಗೊಂ. ೨४); ಮೇಜಿನ ಮೇಲೆ ಹೂದಾನಿಯೊಂದು ಕಣ್ಣು ಸೆಳೆಯುವ ಬಣ್ಣಬಣ್ಣದ ಹೂಗಳನ್ನು ಮೆರೆದು . . . ಮಾದಕ ಸುಗಂಧವನ್ನು ಹತ್ತುದಿಕ್ಕಿಗೆ ಚೆಲ್ಲಿತ್ತು (ವಿಳಜೀ. ೧೬೨). [ಹೂ$_2$ (< ಪೂ$_1$) + ದಾನಿ$_2$]

ಹೂದಾಳೆ (ನಾ). ಹೂವುಳ್ಳ ತಾಳೆಗರಿ: ಸದಮಲರ ಸತ್ಕಾರವಂತೆನಲ್ ಕಬ್ಬಿನಾ ತುದಿಯಿಂದ ತಾಳುತನಕಂ ಮೆದ್ದುಕೊಂಡು ಬರಲದು ಗೆಣ್ಣುಗೆಣ್ಣಿಂಗೆ ಮಿಗಿಲೆನಿಸಿದಿನಿದೀವುದಂತೆ ಸಜ್ಜನರ ವೋಹಾ ಅಧಮರಾಪ್ತರು ಬರಲು ಸಂತೃಸುತಿರ್ಪರಾ ಮೊದಲದಿನವಿಕ್ಕುವಂ ತಾಳಿಂದ ಸವಿಯಲಗ್ರದ ಪರ್ವ ಪರ್ವದೊಳು ರುಚಿಗೆಟ್ಟು ಹೂದಾಳೆಯಪ್ಪಂತಲಾ ಭಾವಿಸೆ (ವೀಶೈವೃ. ೪-೧-೧೪).

[ಹೂ$_2$ (< ಪೂ$_2$) + ತಾಳಿ$_1$ (< ತಾಟೆ)]

ಹೂದಿಂಗಣ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಕ್ಯಾನ್ನಾಗಿಡ, ಚರಗುಂಡಿನ ಗಿಡ, ಸರ್ವಜಯ, ಹೂದಿಂಗಣ (ಮೃಔಗಿ. ೧೭-೫೯). [?]

ಹೂದಿಂಗಳ್ 'ಪೂದಿಂಗಳ್' ನೋ.

ಹೂದಿಱಿ 'ಪೂದಿಱಿ' ನೋ.

ಹೂದು 'ಪೊಯ್$_2$' ನೋ.

ಹೂದುಡಿಗೆ 'ಪೂದೊಡಿಗೆ' ನೋ.

ಹೂದುಱುಗಲು 'ಪೂದುಱುಗಲ್' ನೋ.

ಹೂದುಱುಬು 'ಪೂದುಱುಂಬು' ನೋ.

ಹೂದೇರ್ 'ಪೂದೇರ್' ನೋ.

ಹೂದೊಡಚೆ 'ಪೂದೊಡಂಬೆ$_2$' ನೋ.

ಹೂದೊಡಿಗೆ 'ಪೂದೊಡಿಗೆ' ನೋ.

ಹೂದೋಂಟ 'ಪೂದೋಂಟ' ನೋ.

ಹೂದೋಟ 'ಪೂದೋಂಟ' ನೋ.

ಹೂದೋರಣ (ನಾ). ಹೂವುಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾಗಿರುವ ತೋರಣ: ಕಲ್ಲಿನ . . . ಕೆಳಗೆ ಬಳ್ಳಿಯೂ ಮೇಲೆ ಹೂದೋರಣವೂ ಮಧ್ಯೆ ಸಣ್ಣ ವಿಗ್ರಹಗಳೂ ಕೆತ್ತಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ (ಮೃವಾಸ್ತು. ೧೧೨). [ಹೂ$_2$ (< ಪೂ$_2$) + ತೋರಣ]

ಹೂನೀರು 'ಪೂನೀರ್' ನೋ.

ಹೂನ್ಯ 'ಹೂಣ್ಯ' ನೋ.

ಹೂನ್ಯವಂತ (ನಾ). ಪುಣ್ಯವಂತ: ಧರೆಯೊಳ್ ಪ್ರದೋಷಕಾಲದೊಳಿರಲಾರ್ಪರೆ ಹೂನ್ಯವಂತರೀ ಧಾರಿಣಿಯೊಳ್ (ವೀರವಿ. ೬-೨೧).

[ಹೂನ್ಯ (< ಹೂಣ್ಯ) + - ವಂತ]

ಹೂಪೊಡೆಯ 'ಪೂಪೊಡೆಯ' ನೋ.

ಹೂಬಣ್ಣ (ನಾ). ಹೂವುಗಳ ಚಿತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸೀರೆ: ತಾಯಿಾ ದೊಡ್ಡಮ್ಮ ಏನುಟ್ಟು ಮೆರೆದಾಳು ಕಾಗುಟ್ಟು, ಕರಿದು ಮನಕುಟ್ಟು, ಹಾರುವರ ಹೂಬಣ್ಣನುಟ್ಟು ಮೆರೆದಾಳು (ಹಳ್ಳಿಯ . ೩೫) [ಹೂ$_2$ (< ಪೂ$_2$) + ಬಣ್ಣ]

ಹೂಬತ್ತಿ (ನಾ) ೧. ದೇವರ ದೀಪಕ್ಕಾಗಿ ಹತ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಸೆದು ಹೂವಿನ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಬತ್ತಿ; ದೀಪವರ್ತಿ: ಕಳೇವರದ ನೀರಲ್ಲಿ ಶಾರದೆಯ ದೀಪ್ತಿ ತೊಳಗುತಿಹುದು ಹಣತೆ ತುಂಬ ನೇಹದಲಿ ನಗೆಯ ಹೂಬತ್ತಿ ಬೆಳಗುತಿಹುದು (ಹೃದಸ. ೯-೧೮); ವಯಸ್ಸಾದ ಮಡಿಹೆಂಗಸರೊಬ್ಬರು ಹೂಬತ್ತಿ ಮಾಡುತ್ತಾ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಅರೆಕಣ್ಣುಮುಚ್ಚಿ ಕುಳಿತಿದ್ದಾರೆ (ದೂಬಿಬ್ಬ. ೧೫೫); ಅದರ ಮೇಲೆಯೇ ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ತೋಯಿಸಿದ ನಾಲ್ಕಾರು ಹೂಬತ್ತಿಗಳಿದ್ದವು (ಗಂಗಾಸಾ. ೬). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಟಾಕಿ; ಸುರುಸುರುಬತ್ತಿ: ಎಡವೂರ ತಳದಲ್ಲಿ ಏನೇನ ಶಡಗರ ಎಡಕ ನಂದಿಕೋಲ ಬಲಕ ಪಲ್ಲಕಿ ಪಂಕ . . . ಹಾರೂವ ಹೂಬಾಣ ಹೂಬತ್ತಿ ಕಂಡಿರಿ (ಕನ್ನಜಾ. ೯). [ಹೂ$_2$ (< ಪೂ$_2$) + ಬತ್ತಿ]

ಹೂಬಾಣ 'ಪೂಬಾಣ' ನೋ.

ಹೂಬಿಡು 'ಪೂಬಿಡು' ನೋ.

ಹೂಬಿಸಿಲು (ನಾ). ಎಳೆಯ ಬಿಸಿಲು; ಹಿತವಾದ ಬಿಸಿಲು : ಮಂಜಕ್ಕ ತಂದೆಯ ಬಾಳ್ವೆಯ ಸಂಜೆಯಲ್ಲಿ ಹೂಬಿಸಿಲಿನಂತೆ ಕಂಗೊಳಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು (ಹಾಮತ್ತ. ೭೭); ಹೂಬಿಸಿಲು ಹೊಂಬಿಸಿಲು ಚೆಂಬಿಸಿಲು ಚುಂಬಿಸಲು ಎದೆಯನ್ನೆ ತುಂಬಿಸಲು ಬಂಬಿಸುತಿರೆ (ಭಾವಜೀ. ೨೧-೪೦೫). [ಹೂ (< ಪೂ$_2$) + ಬಿಸಿಲು (< ಬಿಸಿಲ್)]

ಹೂಬುಗುಡಿ (ನಾ). ಹೂವಿನ ಚಿತ್ರವಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಿವಿಯ ಆಭರಣ: ನಾಲ್ಕೆಸರಹದ್ದಾಲೆ ಹೂಬುಗುಡಿ ಗೆಜ್ಜೆಟೀಕೆ ಸಾಕು ತವರವರು ಬಡವಾರೆ (ಹಳ್ಳಿಪ. ೭೩). [ಹೂ$_2$ (< ಪೂ$_2$) + ಬುಗುಡಿ]

ಹೂಬುಟ್ಟಿ 'ಪೂವುಟ್ಟಿ' ನೋ.

ಹೂಬೇಹೂಬ್ 'ಹುಬೇಹೂಬ' ನೋ.

ಹೂಬೇಹೂಬ 'ಹುಬೇಹೂಬ' ನೋ.

ಹೂಮಂಚ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಂಚ; ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಹೂವುಗಳನ್ನು ಕೆತ್ತಿರುವ ಚಿತ್ರವುಳ್ಳ ಮಂಚ: ಚಪ್ಪರಮಂಚ ಗುಜ್ಜರಿಗಾಲಮಂಚ ಮೇಲುಪ್ಪರಮಂಚ ಹೂಮಂಚ ನಿಪ್ಪಟ್ಟೆ ಶಕುನಿ ತೂಗುವ ಮಂಚ ಸೆಳೆಮಂಚವೊಪ್ಪವಾಂತೆಸೆದುವಲ್ಲಲ್ಲಿ (ಭರಚ. ೧೫-೨೭). [ಹೂ$_2$ (< ಪೂ$_2$) + ಮಂಚ]

ಹೂಮಡು (ಕ್ರಿ). ಹೂವುಗಳನ್ನು ಹಾರವಾಗಿ ಕಟ್ಟು; ಹೂಮಾಲೆ ಕಟ್ಟು: ಹೂಗಳನ್ನಾಯ್ದು ಬಂದಳೆಂದರೆ ಅವನ್ನು ಕ್ರಮದಂತೆ ಮಡಬೇಕು, ಅನುಕೂಲವಾದ ಗಿಡದ ನಾರುಗಳನ್ನು ತಂದು ಹೂಮಡುತ್ತಾಳೆ (ಕುಡಿಕೂ. ೧೭).

[ಹೂ$_2$ (< ಪೂ$_2$) + ಮಡು$_1$]

ಹೂಮರಿ (ನಾ). ಆಗ ತಾನೇ ಜನಿಸಿದ ಮರಿ; ಎಳೆಯ ಮರಿ: ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಹೊರತು ಬಾಕಿಯವುಗಳು ಹೂಮರಿಗಳಾಗಿದ್ದವು (ಚಿಂಗಾಳ್ಯ.೪೨೩); ಚಿನ್ನಕ್ಕಾ, ಎಲ್ಲಾ ಮಟ್ಟೇನೂ ಮರಿ ಆಗ್ಯವೆ! ಹೂಮರಿ! (ಮಳಮ. ೨೬೯).

[ಹೂ$_2$ (< ಪೂ$_2$) + ಮರಿ (< ಮಱಿ)]

ಹೂಮಳೆ 'ಪೂವಟೆ' ನೋ.

ಹೂಮಳೆಗಱ 'ಪೂವಟೆಗಱ' ನೋ.

ಹೂಮಾರು 'ಪೂಮಾಱು' ನೋ.

ಹೂಮಾಲೆ 'ಪೂಮಾಲೆ' ನೋ.

ಹೂಮಿಡಿ 'ಪೂಮಿಡಿ' ನೋ.

ಹೂಮುಡಿ$_1$ 'ಪೂಮುಡಿ$_1$' ನೋ.

ಹೂಮುಡಿ$_2$ 'ಪೂಮುಡಿ$_2$' ನೋ.

ಹೂಮುಡಿಸು, ಹೂವುಮುಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಬೇರೆಯವರ ತಲೆಗೆ) ಹೂವನ್ನು ಸೆಕ್ಕಿಸು, — ಸೂಡು: ತಂಗಿ ಬಾರೆಂದಕ್ಕಿದೊಡನಂ ಕಯ್ಯಿಡಿದ ಮುಂಗುರುಳ ಚೆಲ್ವೆಯಂ ನುಡಿಸಿ ಹೂಮುಡಿಸಿ (ಕಾಲೂರ. ೧೯೦-೪೩೩); ಹೂಸದಿದ್ದರೆ ಹೂಮುಡಿಸಿದ್ದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು (ಗಾದ). ೨. ಗರ್ಭಿಣಿಯರಿಗೆ ಐದು, ಏಳು, ಅಥವಾ ಒಂಬತ್ತನೆಯ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಶುಭವನ್ನು ಕೋರಲು ಸೀಮಂತಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡು: ಗರ್ಭಿಣಿಯರಿಗೆ ಐದನೆಯ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಹೂವುಡಿಸುವ ಕಾರ್ಯ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ). **ಹೂವುಮುಡಿಸು:** ೨. ಗಂಡನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ನಡೆಯಬೇಕಾದ ಹೂವುಮುಡಿಸುವುದು ಎಂಬ ಮಂಗಳಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಾಗಲಿಲ್ಲ (ಮುಹಾಗ.೪).

[ಹೂಮುಡಿ$_1$ (< ಪೂಮುಡಿ$_1$) + - ಸು$_1$]

ಹೂಮೂಡಿಗೆ (ನಾ). ಹೂವಿನ ಬತ್ತಳಿಕೆ: ನೋಡನೋಡಲಿಕಂಗಜನ ಹೂಮೂಡಿಗೆಯ ಸರಳಂಗದೊಳಗಕ್ಕಾಡಿದವು ಮೈಮಱೆದಳೊಂದೆರಡೆಂಬವಸ್ಥೆಗಳ (ತೊರರಾ. ೩-೪-೪). [ಹೂ$_2$ (< ಪೂ$_2$) + ಮೂಡಿಗೆ]

ಹೂಯಲು 'ಪೊಯಲ್' ನೋ.

ಹೂರ$_1$ 'ಪುರ$_1$' ನೋ.

ಹೂರ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಕಕ್ಕೆ ಹೂರಂ [ಪಾಠಾಂ. ಬೂರಂ] ಬೆಳಲ್ ಮಾವರುಟಾಳಂ . . . ಬ್ರಹ್ಮವೃಕ್ಷಂ ಕಱಿಕೆ ತಱಿಯದಿಂದೊಪ್ಪುತಿರ್ದತ್ತರಣ್ಯಂ (ಗಿರಿಕ. ೧-೭೨); ತೇಗ ಕಗ್ಗಲಿ ಸರಳ ನಿಂಬ ಹೂರಂ . . . ಸಲ್ಲಲಿತ ಚಂದನಂಚೆತ್ತ ಪೇರ್ಮಳೆಗಳೊಳು ವಲ್ಲರಿಗಳುಂ ಪರ್ವಿ ಜೆರ್ರಂಬ ಕಾನನವ ಕಂಡು ವಿಸ್ಮಿತರಾದರು (ಪ್ರಭುಪು.೩-೧೩೦); ಹೂರದ ಚೆಕ್ಕೆ ಗರಿಕೆಯ ಬೇರು . . . ಚೂರ್ಣವ ಹಾಕಿ ಕದಡಿ ಪಾಕಮಾಡಿ ಹದದಲ್ಲಿ ಇಳುಹಿ ಮೈಗೆ ಲೇಪಿಸಲು ಸ್ಫೋಟಕ, ಮಸೂರಿಕೆಗಳು ಶಿಮನಪಪವು (ವೈದ್ಯಸಾ. I. ೩೭೭). [?]

ಹೂರಣ (ನಾ). ೧. ತುಂಬುವುದು; ಭರ್ತಿಮಾಡುವುದು: "ಹೂರಣ (ಹೂರ್ಣ) = ಪೂರ್ಣ" (ತದ್ಭಕೋ.೪೯). ೨. ಕಡುಬು, ಹೋಳಿಗೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ತುಂಬುವ ಹುದುಗಲು: ಪೊಂಗಿರ್ದಂಗರವೋಳಿಗೆಯಂ ಗರಗರಮಪ್ಪ ತುಪ್ಪಮುಂ ಶರ್ಕರೆಯಂ ಪಿಂಗದೆ ಹೂರಣಮೆನಿಸಿ ಮನಂಗೊಳಿಪುವನಪ್ಪತಪೂರಮುಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೮-೫೬); ಬೆಂದ ಕಡಲೆಯ ಬೇಳೆಯಂ ಬೆಲ್ಲಗೂಡಿಯರೆದು ಹೂರಣವ ಮಾಡಿ . . . ಸೂರಿಗೆಯಡುವುದು (ಸೂಪಶಾ.೧-೨೬); ಕತ್ತೆಗೆ ಹೂರಣದ ರುಚಿ ತಿಳಿಯಲಿಲ್ಲ ತೊತ್ತಿಗೆ ಪತಿವ್ರತೆಗುಣ ಬರಲಿಲ್ಲ (ಪುರಂವ.೨-೫೬-೩). ೩. (ಆಲಂ) ಸತ್ವ; ತಿರುಳು; ಸಾರ: ಸುರವಿರೋಧಿಯ ಮುಂಡ ಕೊಂದುದು ಹೂರಳಿ ಕಪಿಗಳ ಹೂರಳಿಯನು ಬಲವರದ ಹೂರಣದಂತೆಯಜಗಿಜಿಯಾದುದಗಲದಲಿ (ತೊರರಾ. ೬-೨೮-೬೨). ೪. ಗುಟ್ಟು; ಮರ್ಮ; ರಹಸ್ಯ: ಭಿಕ್ಷುಕನು ಇನ್ನು ವಾತಾವರಣ ತೀರ ಹದಗೆಡಬಹುದೆಂದೂ, ತನ್ನ ಹೂರಣ ಹೊರಬೀಳಬಹುದೆದೂ ಮನವರಿಕೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು . . . ಹೋದ (ಫಲಸಂ.೬೪); ನಾವು ಗಂಡಹೆಂಡಿರು ಬಹಳ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದಲೇ ಇರಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿದ ಅಣ್ಣನಿಗೆ ಆನಂದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಾಪ! ಅವನಿಗೇನು ಗೊತ್ತು ಒಳಗಿನ ಹೂರಣವೆಂಥಾದ್ದು ಅಂತ! (ನಾಪೂಲೀ. ೨೩೩); ಶೆಟ್ಟಿ ಸತ್ತ ಮೇಲೆ ಅವನ ಲೆಕ್ಕ ಹೊರಗೆ ಬಿತ್ತು, ಕಳ್ಳ ಸತ್ತ ಮೇಲೆ ಅವನ ಹೂರಣ ಹೊರಗೆ ಬಿತ್ತು (ಗಾದೆ).

ಹೂರಣದೊಡೆ = ಹುದುಗಲನ್ನಿಟ್ಟು ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಡೆ: ಹೂರಣವನು ಬಿಳಿಯುದ್ದಿನಿಂದ ಚಾರಿಸಿಕೊಂಡ ಸಣ್ಣ ಸಂಪಳೆಯೊಳಗೆ ತುಂಬಿ ತುಪ್ಪದೊಳು ಪಾಕಂ ಮಾಡಿಯಿಳುಹಿದುದು ತಾನೆ ಹೂರಣದೊ[ಪಾಠಾಂ. ವೊ]ಡೆಯೆನಿಸಿಕೊಂಡು ಹಿರಿದು ಸವಿಯಂ ಪಡೆದುದು (ಸೂಪಶಾ. ೧-೬೫). [< ಸಂ. ಪೂರಣ]

ಹೂರಣಗಡುಬು (ನಾ). ಕೊಬ್ಬರಿ, ಕಡಲೆ, ಸಕ್ಕರೆ ಮೊದಲಾದ ಹುದುಗಲನ್ನು ತುಂಬಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಕಡುಬು: ಸಣ್ಣ ಸೇವಗೆ ಹಾಲುಂಡೆ ಜೇನ್ದೊಡ ಶುಭ್ರವಣ್ಣದುದ್ದಿನ ಸವಿಗಡುಬು ಬಣ್ಣಿಸೆ ಹೂರಣಗಡುಬು ಭೂಪಗೆ ಮುದ್ದುವೆಣ್ಣುಗಳೆಡೆಮಾಡಿದರು (ಶಂನವಿ.೩-೮೭); ಹುಗ್ಗಿ ಹೂರಣಗಡುಬು ಮಗ್ಗಿ ತಾಳಲಗಾಯಿ (ಜಸಗೀ. ೫೭).

[ಹೂರಣ + ಕಡುಬು (< ಕಡುಂಬು)]

ಹೂರಣಬದನೆಗಾಯ್ (ನಾ). ಬದನೆಕಾಯಿಗೆ ಸಾಂಬಾರಪದಾರ್ಥವನ್ನು ತುಂಬಿ ಮಾಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಡುಗೆ: ಕೆಲವಕ್ಕೆ ಬದನೆಯ ಬಜ್ಜಿ ಕೆಲವಕ್ಕೆ ಕತ್ತರಿಸಿದೆಳೆಕೀರೆ . . . ಉಳಿದವಕ್ಕೆ ಹಸಮಾಡಿ ಬಟ್ಟ ತ್ರಿವದನಿತ್ತು ಒಗ್ಗರಿಸಿಕೊಂಡವಟವಟ ಹೆಸರ ಹೂರಣ[ಪಾಠಾಂ. ರು ಸೂರಣದ]ಬದನೆಗಾಯುಂಬುದು (ಸೂಪಶಾ.೪-೨೧).

[ಹೂರಣ + ಬದನೆಗಾಯ್$_1$]

ಹೂರಣು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ (?): ಇಂತಿವರು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಸಮಸ್ತ ವೃತ್ತಿಮಂತರು ತಂಮು ಬ್ರಾಹ್ಮಣವೃತ್ತಿಯೋಪಾದಿಯಲು ಅದXಳಿಕೆ ಹೂರಣು ದಂಡದೋಷದಿಂ ಪಾದ ತಿಱುಗೆಯಂ ಕೊಂಬುದಿಲ್ಲೆಂದು [ಒ]ಂದು ಹೊಂನ ಪಾದಪೂಜೆಯಂ ಕೊಂಡು ಸಿದ್ದೇಶ್ವರ ಗದ್ದೆ ಭಂಡಿ ೯ . . . ಅಂತು ಭಂಡಿ ೧೯ಕ್ಕಂ ಹಡಿಕೆ [ಹೂ]ರಣು ವೊದಲಾಗಿದ್ದುವಕ್ಕೆ ಸರ್ವ್ವಬಾಧ ಪರಿಹಾರವೆಂದು ಕೊಟ್ಟರು (ಕ.ಇ. V. ೭೦-೪; 1221). [?]

ಹೂರಿಗೆ 'ಪೂರಿಗೆ' ನೋ.

ಹೂರಿಗೆದೋರಣ (ನಾ). ಪೂರಿಗೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಮಾಡಿದ ತೋರಣ: ಹೊಳವ ಮಣಿದರ್ಪಣದ ಕಾಂತಿಯ ಕಲಶ ಹೂರಿಗೆದೋರಣದ ಥಳಥಳಿಪ ಕದಳೀಸ್ತಂಬ ಮಿಂಚುವ ಸಾಲುದೀವಗಳ . . . ಧಾರಾನಿಳಮಂಟಪವೆಸದುದಾಕ್ಷಣ ನವವಿಳಾಸದಲಿ (ಅಂಬಿಕಾ. ೪೮-೪೯). [ಹೂರಿಗೆ (< ಪೂರಿಗೆ) + ತೋರಣ]

ಹೂರುಂಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭಕ್ಷ್ಯ: ಹಾಲುಂಡೆ ಹೂರುಂಡೆಯನು ತೆಱಹಿಲ್ಲೆನಿಸಿ ಗಡಣಿಸುತ್ತ ಗುಡ್ಡರುಗಳಿಗೆ ಕಡೆಕಂಠನಾರೋಗಿಸಿದಡೆ ಇನಿದಾವರಿಸಿ ಗರಳಸುಧೆಯಂತಿರ್ದುದು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೮-೮೫). [? + ಉಂಡೆ]

ಹೂರ್ಣ (ಗು). ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ; ಸಮಗ್ರವಾದ: ಯಾವಡೆ ಹೂರ್ಣವಲ ಮಾಡಬೇಕು (ಎಕ.VI, ಶೃಂಗೇರಿ. ೯-೭೪; 1652). [< ಸಂ. ಪೂರ್ಣ]

ಹೂಲಿ$_1$ 'ಪೂಲಿ$_1$' ನೋ.

ಹೂಲಿ$_2$ 'ಪೂಲಿ$_2$' ನೋ.

ಹೂಲಿ$_3$ 'ಪೊಯಲ್' ನೋ.

ಹೂಲಿಕುಂಟೆ 'ಪೂಲಿಕುಂಟೆ' ನೋ.

ಹೂಲಿಬೆಂಡು (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಜೊಂಡಿನಂತ ಬೆಳೆಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ; ಆಪು; ತನಕಲಿ; P ಇದರಿಂದ ಬಿಸಿಲಿಗೆ ತಲೆಯನ್ನು ಮರೆಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಪರಂಗಿ ಟೋಪಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ: (೩).

[ಹೂಲಿ$_1$ (< ಪೂಲಿ$_1$) + ಬೆಂಡು]

ಹೂವಕ್ಕಿ 'ಪೂವಕ್ಕಿ' ನೋ.

ಹೂವಡಿಗ 'ಪೂವಡಿಗ' ನೋ.

ಹೂವರಸಿ 'ಹೂವರ್ಚಿ' ನೋ.

ಹೂವರಸೆ 'ಹೂವರ್ಚಿ' ನೋ.

ಹೂವರಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಹೂವರಳಿ ಬೇರು, ಪಾರಿವಾಣದ ಬೇರು . . . ಕಗ್ಗಲಿಬೇರು, ಗರಿಕೆಬೇರು ಇವು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ೩೦ ಹಲವಂ ೧೬ ಕೊಳಗ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಕಷಾಯವ ಕಾಸಿ (ಸಕವೈ. ೩೯೧). [ಹೂ$_2$ (< ಪೂ$_2$) + ಅರಳಿ$_1$]

ಹೂವರ್ಚಿ, ಹೂವರಸಿ, ಹೂವರಸೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಸೊಗದೇಬೇರು, ಹೂವರ್ಚಿ ಚೆಕ್ಕೆ, ಬೇಲದ ಚೆಕ್ಕೆ . . . ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಒಣಗಿಸಿ (ಸಕವೈ. ಪರಿ.೫೦೨). **ಹೂವರಸಿ**: ಮರಗಳು . . . ಚಿಲ್ಲು, ಹೂವರಸಿ, ಬೆಪ್ಪಾಲೆ, ಹಾಲೆ (ನಮ್ಮಸು.೨೩೬). **ಹೂವರಸೆ**: (೩). [ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಮಲ. ಪೂವರಚು]

ಹೂವಲಿ 'ಪೂವಲಿ' ನೋ.

ಹೂವಳ 'ಪೂವಳ' ನೋ.

ಹೂವಾಡಗಿತ್ತಿ 'ಪೂವಡಿಗಿತಿ' ನೋ.

ಹೂವಾಡಿಗ 'ಪೂವಾಡಿಗ' ನೋ.

ಹೂವಿಲ್ಲು 'ಪೂವಿಲ್' ನೋ.

ಹೂವಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೂವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು: ಚಿಗುರಿಸಿ ಹೂವಿಸಿ ಕಾಯಿಸಿ ಪಣ್ಣಿಸಿ ಬಣ್ಣಿಸುವೊಲು (ಸಮೀಗೀ.೨೮-೧೩); ಹೂವಿನಾಸೆಯೇ? ಪ್ರೇಮದ ಮೊಗಸನೆ ಸೂಸಿ ಹೂವಿಸೇಕದೆಯೆನ್ನ? (ಗೀಮಂ. ೪೪-೨). [ಹೂ$_2$ (< ಪೂ$_2$) + - ಇಸು$_3$]

ಹೂವೀಳಯ, ಹೂವೀಳ್ಯ (ನಾ). (ಮದುವೆ ಮೊದಲಾದ) ಶುಭಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ (ಒಪ್ಪಿಗೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ) ಆಚರಿಸುವ ಒಂದು ಮಂಗಳ ಕಾರ್ಯ: ನಿಮ್ಮ ಗೇಹದೊಳಸಂತಸಂಭ್ರಮದಿಂದನೇಕಜಂಗಮ ಉಂಡಿತಂತಚಿದು ಸಾಪಿಕ್ಕುವರ್ಥ ನಿಮಗೊಂದುದಿನ ಹೂವೀಳಯಕೆ ನೆರೆಯದು (ಸಿಂಗಿರಾ.೩೧-೧೨). **ಹೂವೀಳ್ಯ**: ನನ್ನ ಪತಿಯ ಅಜ್ಜಿ ನನ್ನ ಕೈಯಿಂದ ಹೂವೀಳ್ಯ ಮಾಡಿಸಿದರು (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೩೧); ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಒಂದಾವರ್ತಿಯಾದರೂ ಹೂವೀಳ್ಯ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಆಕೆಗೆ ಬಿಡುಗಡೆಯಿರಲಿಲ್ಲ (ನರಾತ. ೧೫). [ಹೂ$_2$ (< ಪೂ$_2$) + ವೀಳಯ (< ವೀಳೆಯ)]

ಹೂವೀಳ್ಯ 'ಹೂವೀಳಯ' ನೋ.

ಹೂವು 'ಪೂ$_2$' ನೋ.

ಹೂವುಕಟ್ಟು$_1$ 'ಪೂಗಟ್ಟು' ನೋ.

ಹೂವುಕಟ್ಟು$_2$ (ನಾ). ಹೂವಿನ ಹೆಣಿಗೆ, – ಕಟ್ಟು: ಎಳಹಸುರು ಹೊಂದಳಿರ ಸೊಂಪೆಲೆಯ ಪಿಪ್ಪೆಯಲಿ ಪಿಳಿದ ಈ ಕಮ್ಮೆಣ್ಣೆ, ಈ ಹೂವುಕಟ್ಟುಗಳು, ಎಲ್ಲ ಹೆರುಪೀ ನಮ್ಮ ಭೂತಾಯ ಪುಟ್ಟಮಕ್ಕಳು (ಪಾರಸಿ. ೨೩-೫೨೫). [ಹೂವು (< ಪೂ$_2$) + ಕಟ್ಟು$_2$]

ಹೂವುಕೋಸು 'ಹೂಕೋಸು' ನೋ.

ಹೂವುಗಣೆ 'ಪೂಗಣೆ' ನೋ.

ಹೂವುಗಣ್ಣು 'ಪೂಗಣ್' ನೋ.

ಹೂವುತನ (ನಾ). ಹೂವಾಗಿರುವಿಕೆ; ಮೃದುವಾಗಿರುವುದು: ಮೂಗಿಗಿದರ ಕಂಪು ಬರದು ಮೈಗೆ ಇದರ ತಂಪು ಅರಿದು ಸುರರ ಬನದ ಹೂವುತನದ ತಿಳಲು, ಮನದ ಅರಿವಿದು (ನಾದಲೀ. ೨೨-೧೫). [ಹೂವು (< ಪೂ$_2$) + - ತನ]

ಹೂವುಮುಡಿ 'ಪೂಮುಡಿ$_1$' ನೋ.

ಹೂವುಮುಡಿಸು 'ಹೂಮುಡಿಸು' ನೋ.

ಹೂವೆತ್ತು 'ಪೂವೆತ್ತು' ನೋ.

ಹೂಸ 'ಪೂಸ₁' ನೋ.

ಹೂಸಕ, ಹೂಸಿಕ, ಹೂಸುಕ (ನಾ). ೧. ಸುಳ್ಳು; ಹುಸಿ: "ಹೂಸಕವನೆ ತೊಡಹಂ"(ಭಾರಪ. ೩೫); ಗುರುಜಕೃಪ ಕೃತವರ್ಮ ಶಲ್ಯಾದ್ಯರಿಗೆ ಹೂಸಕದೊಲಹು ಮಿಗಿಲಾಯ್ತಿರುಳು ಕರ್ಣಗೆ ಪಟ್ಟವಾಯಿತು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧-೩೦); ಸುರನದೀಸುತನಂಥನೃಪ . . . ಕೌರವನು ಹೂಸಕದ ಕರುಣರಸವನು ಮೆಱೆದರು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩೫-೧೨); ಹೂಸಕವನಾಡದಿರ್ ನಿನ್ನ ಪೆಸರಾವುದಾವಾಸವಾವೆಡೆ ಪೇಳ್ಳುದೆನೆ ದನುಜಪತಿ ಮಂದಹಾಸದಿಂ (ಚಿಬಸು. ೨೫-೧೪). ೨. ಆಡಂಬರ; ಸೋಗು: ಆಸೆಗೆ ಮೊದಲಬಳಾವಳಿ ಮೋಸಕ್ಕೆ ಮೊದಲ್ ಜಡತ್ವಮಂಬೆರಡುಂ ಗೆಲ್ದೊಡೆ ಹೂಸಕಮಿಲ್ಲದೆ ಭಜಿಪುದು ಮೈಸಿರಿಯುಳ್ಳವಳನಬ್ಜಸದೃಶಾನನೆಯಂ (ಅನುಮು. ೧೫); ಬೆಡಂಗುವಾತು ನಾಣುಡುಗಿದರೆ ತೋಟ ಹೂಸಕದ ಕಾತುರವಿಲ್ಲದ ಸೊರ್ಕು . . . ಆದಿಯಾಗೊಡರಿವ ವೈಶಿಕಂಗಳಿವು ವೇಶ್ಯೆಗೆ ಭೂಷಣಮಾಗಿ ರಂಜಿಕುಂ (ಮನ್ಮವಿ. ೧೭-೩); ಹೂಸಕದ ಶೌರಿಯದ ಬಾಳಿಕೆಯೇಸು ದಿನವೈ ಕರ್ಣ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೬-೨೦); ನಿಜವಿರಕ್ತರಂತೆ ದೇಶಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸುಳಿದು ವಿರಕ್ತರ ಕಂಡಲ್ಲೆ ಸಟೆಯ ಭಕ್ತಿಯ ಹೂಕ್ಕು ಹೂಸಕದುಪಚಾರಮಂ ನುಡಿದು (ಘನವ. ೩೪-೨೭). ೩. ವ್ಯರ್ಥ; ಹಾಳು: ಅವನ ಮೈಗಂಪು ಸುಯ್ಯಂಪುಗಳನು ಕೊಳ್ಳದವಳ ನಾಸಿಕವು ಹೂಸಕವು (ನಾಗಕು. ೨೫-೫೩). ೪. ಅಲಂಕಾರ; ಬೆಡಗು: ಹುಸಿಯ ಹಸರ ಹುರುಡಿನ ಮನೆ ಹೂಸ[ಪಾಠಾಂ. ನ]ಕವೆಸೆವ ಹೊಳಲು ಹೋರಟೆಯ ಕುಶಲದಿ ಕುಹರದಾಗರವೊಯೆಂಬಂತೆ ರಾಜಿಸಿದುದಾ ವೇಶ್ಯಾಲಂಬ (ಮೋಕ್ಷಪು. ೧-೫೭). ೫. ನಿಸ್ಸತ್ತ್ವವಾದುದು; ಸತ್ತ್ವವಿಲ್ಲದುದು: ಅಱಿವು ಮಱವೆಗಾದ ಬಗೆ ಹೂಸಕದ ಬಾಯಿದೆಱೆಗೂಟ ಜೊಂಪಿಸುವಂಗ ತುಱುಬಿದ ರೋಮಾಳಿ ಬೆಂಡೇಳ್ವ ಕಂಗಳು ಮೆಱೆದವರ ಕೂಟದಲ್ಲಿ (ವರ್ಧಟ. ೫-೯೦). ೬. ತೋರಿಕೆಯ ವೇಷದವನು; ಸುಳ್ಳುಗಾರ; ಹುಸಿಕ: ಆಶೆಯಟಮಟದುದರಪೋಷಣಕೆ ಕೆಲವಿಕೃತವೇಷಗಳ ನಟಿಸಿ ಬಹಿರಂಗ ಬಳಕೆಯ ಬಯಲ ಹೂಸಕರನೊಲ್ಲ (ಶಿವಗೀ. ೫೫-೨೦); ನಿರಾಲಂಬಿಗಳಾದ ನಿಜಶರಣರು ಮಚ್ಚರು ಕಾಣಾ ಹೊರವೇಷದ ಹೂಸಕರ (ಸಿದ್ಧೇವ. ೧೫೮-೪೭೪). **ಹೂಸಿಕ:** ೨. ವಿಗಡತನವನು ವಹಿಲದಲಿ ಕೈಮುಗುಚಿ ಕಳೆದರು ಹೂಸಿಕದ ಹೂಣಿಗತನವ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೭-೨೫). **ಹೂಸುಕ:** ೨. ಪುಸಿಯ ಭೀಮನ ಮಾತು ಹೂಸುಕದೆಸುಗೆ ತಾನೇಕಿನ್ನು ರಿಪು ನಿಪ್ಪಸರದಲಿ ಕಲಿಯೇಱಿದರೆ ಕೈಕೊಳ್ಳಲು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೩-೪೪). [< ಪೂಸು₁ + -ಕ₃]

ಹೂಸಣಂಬ 'ಪೂಸಣಂಬ' ನೋ.

ಹೂಸಣೆ (ನಾ). ಬಳಿಯುವಿಕೆ; ಲೇಪನ: ತನುವೆಂಬ ಮನೆಗೆ ಅಸ್ಥಿಂಗಳು ಚಮ್ಮದ ಹಂಜರ . . . ಮಾಂಸದ ಭಿತ್ತಿಗೆ ರಸದ ಹೂಸಣೆ (ಆದಯ. ೧೫-೩೩). [< ಪೂಸು₁]

ಹೂಸತನ 'ಪೂಸತನ' ನೋ.

ಹೂಸಿಕ 'ಹೂಸಕ' ನೋ.

ಹೂಸೀರೆ (ನಾ). ದುರ್ಗೆ ಅಥವಾ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ವಿಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಉಡಿಸುವ ಹೂವಿನ ಚಿತ್ರದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸೀರೆ: (೬). [ಹೂ₂ (< ಪೂ₂) + ಸೀರೆ₁]

ಹೂಸು₁ 'ಪೂಸು₁' ನೋ.

ಹೂಸು₂ 'ಪೂಸು₂' ನೋ.

ಹೂಸು₃ (ನಾ). ಅಪಾನವಾಯು; ಅಧೋವಾಯು: ತಂಗಳ ಕಿಚ್ಚಡಿಯುಂಡು ಹೂಸು ಬಿಡುವಿರಿ (ಬಿಜ್ಜರಾ. ೯-೧೧೧); ಇದ್ದಕ್ಕಿದ ಹಾಗೆ ಗುತ್ತಿ ಡುರುಕ್ಕೆಂದು ಹೂಸು ಕೊಟ್ಟು, ನಿಂತನು! (ಮಲೆಮ. ೫೪೨). [< ಪೂಸು₂]

ಹೂಸುಕ 'ಹೂಸಕ'ನೋ.

ಹೂಸುದಗ್ಗಿ (ನಾ).ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ; ತಕ್ಕಿಲೆ: (೬). [?]

ಹೂಸುಬುರುಕ (ನಾ).ಅಪಾನವಾಯುವನ್ನು ಬಿಡುವವನು; ಹೂಸುಬಿಡುವವನು: "ಕರ್ದಕಃ ಕರ್ದಮಾನಃ, ಈ ೨ ಹೂಸುಬುರುಕಂ" (ಕಾಶಕ್ಯ. ೮೫).

[ಹೂಸು₂ (< ಪೂಸು₂) + -ಬುರುಕ]

ಹೂಹಗುರ (ನಾ). ಹೂವಿನಷ್ಟು ಹಗುರವಾದುದು: ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಹೂಹಗುರ ಈ ಹಸುಳೆ (ಚಂದ್ರಸ. ೨೨-೧೪); ಸುಖ ಸಂತೋಷಗಳಿಂದ ಎದೆಯನ್ನು ಹಣಸಬೇಕು ಎಂಬುದು ಅವರ ಹೂವಿನಂಥ ಮನಸ್ಸಿನ ಹೂಹಗುರವಾದ ಹಾರೈಕೆ (ಬಿದ್ದಪ್ರ. xlix. ನಾಟಕದ ಸಮಸ್ಯೆ).

[ಹೂ₂ (< ಪೂ₂) + ಹಗುರ]

ಹೂಹತ್ತಿ (ನಾ).ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ರಕ್ತಮಂಜರೀ – ಹೂಹತ್ತಿ, ಕಡವ" (ಒಷಧಿ. ೧೩೫). [ಹೂ₂ (< ಪೂ₂) + ಹತ್ತಿ₂ (< ಪಟ್ಟಿ)]

ಹೂಹುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). (ಕಣ್ಣನಲ್ಲಿ) ಹೂವು ಉಂಟಾಗು; ಹೂಬೀಳು: ಅಲಿ ನೊಂದುದೊ ಕಣ್ಣ ಬೇನೆಯೊ ಮೈಲಗೆಯೊ ಹೂಹುಟ್ಟಿದುದೊ ಕಣುಶೂಲೆಯೋ (ಬಸಪು. ೧೮-೬೭). [ಹೂ₂ (< ಪೂ₂) + ಹುಟ್ಟು₁ (< ಪುಟ್ಟು₁)]

ಹೂಹೆ (ನಾ).೧. ಹಸುಳೆ; ಶಿಶು: "ಹೂಹೆಯನೆ ಹಸುಳೆಯಕ್ಕುಂ" (ಭಾರಪ. ೩೧); ಹೂಹೆಗಳಳಿವ ಹರೆಯವೆ ಶಿವಶಿವಾಯೆಂದಳಲುದೊಱೆಯಲಿ ಮುಳುಗಿ ಮೂಡುವ ದ್ರುಪದಪತಿಯಂದ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೧೧-೧೧); ಅಹ ತಿಂಬೆನು ಕರುಳನೀಗಳೆ ಹೂಹೆಗಕ್ಕಟ ತನ್ನೊಡನೆ ಹೇಳಾಹವಕೆ ನಿಲುವಂತೆ . . . ಎನುತ ಖಳ ಬಾಯ್ದೆಱೆದು ಹರಿತಂದ (ನಿಭಾಗ.೧೦-೨೨-೧೫). ೨. ಮರಿ; ಪೋತ: ಹುಲ್ಲೆಯ ಹೂಹೆಗಳು ಹೆಬ್ಬುಲಿಗೆ ಹಾಯ್ಯವೆನುತ್ತ ಗರ್ಜಿಸಿದ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೨೦-೩೨). ೩. ಗೊಂಬೆ; ಪುತ್ತಳಿ: ಯಂತ್ರ ಸೂತ್ರದ ಹೂಹೆಯಂತಿರೆ ನೃಪತಿ ತೆತ್ತನು ಹಗೆಗ ತನುಧನವ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೪-೨೩); ಯಂತ್ರಮಯಹೂಹೆಗಳು ನೃಪರೀ ಯಂತ್ರಸೂತ್ರದ ಕುಣಿಕೆ ನಿನ್ನ ನಿಯಂತ್ರಣವ ಹೇಳೌ ನಿಧಾನವನೆಂದಳು (ಕುವ್ಯಾಆ. ೧೫-೨೨). ೪. (ಅಲಂ) ಹೇಡಿ; ಕ್ಷುದ್ರ; ಅಲ್ಪ: ಉರಗನಿಕ್ಕಿಡಿಗಾಱ ಹುಲ್ಲಿನ ಸರವಿಗಂಜುವುದುಂಟೆ ಕರ್ಣಾದ್ಯರನು ಕಡ್ಡಿಗೆ ಬಗೆಯನೀ ಹೂಹೆಗಳ ಗಣಿಸುವನೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೫-೭೮); ಕಾದು ಸಾಕೆಲೆ ಹೂಹೆ ಹೆಂಗೂಸಾದಡಿಕ್ಕಿಸೆನುತ್ತ ಕೆನ್ನೆಗೆ ಸೇದಿ ಶರವೈದಱಲಿ ಧನದನ ಬಹಳ ಜಠರವನು ಭೇದಿಸಿದಳು (ನಿಭಾಗ. ೧೧-೭೧-೫); ಆಹರಿಯೊಳವಗಡಿಸಿ ಬಳಿಕೀ ಹೂಹೆಯನು ಕೈವಿಡಿದು ಮುಂದಣ ದೇಹ ಸುಖಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವಲ್ಲವ ಕೆಡೆಯೊಸೆದು ಮತ್ತೆ ಐಹಿಕಾಮುಷ್ಮಿಕದ ಪದವಿಗೆ ಬಾಹಿರನು ನೀನೆನಿಸುವುದು ಮಿಗೆ ಸಾಹಸವೆ ಹೇಳೆಂದು ನುಡಿದನು ಹನುಮನರ್ಜುನಗೆ (ಕೋಗಯ. ೧೦-೪೪). 'ಪಾಪೆ' ಪರಾ. [?]

ಹೂಹೊಮ್ಮೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಸುರಹೊನ್ನೆ, ಪಿನ್ನೇಕಾಯಿ, ಪುನ್ನಾಗ, ಸುಡಾಬು, ಹೂಹೊಮ್ಮೆ (ವ್ಯಜಿ. ೧೭-೨೦೭). [ಹೂ₂ (< ಪೂ₂) + ಹೊಮ್ಮೆ₂]

ಹೂಹೊಱೆ (ನಾ). ಹೂವಿನ ರಾಶಿ, — ಗುಚ್ಛ — ಕಟ್ಟು: ಕುಂತಳಗುಣನಾಮಂ ಮೆಱೆಯಲುಕೆ ಕುಂತಳೋರ್ವ್ವರೆಯಸಗುಂ ಹೂಹೊಱೆಯವೊಲಿರೆ ತೇಜೋಟ್ಕೂಹವದಾ ಕುಂತಳಕ್ಕೆ ರಾಜಾವಳಿಯುತ್ಸಾಹದಿನಾಳ್ವದು ಮುನ್ನಂ ಬಾಹಾಬಳದಿಂದೆ ಸೋಮವಂಶಪ್ರಭವಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೨೩೬-೧೪; 1174).

[ಹೂ₂ (< ಪೂ₂) + ಹೊಱೆ (< ಪೊಱೆ)]

ಹೂಳ್ 'ಪೂೞ್' ನೋ.

ಹೂಳಜೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬ ಗ್ರಾಮದೇವತೆಯ ಹೆಸರು: ಇಷ್ಟಲಿಂಗದ ಮೇಲೆ ಇಟ್ಟ ಭಕ್ತಿಯು ಮಿಗಿಲು ಕಟ್ಟಲಿಂಗಗಳ ಮನೆದೇವ ಹೂಳಜೆಯ ಶಿಷ್ಯ ಸೋಮೇಶ ದಯಮಾಡಿ (ಕನ್ನಜಾ. ೨೯೮). [?]

ಹೂಳಿ 'ಪೂೞ್' ಪರಾ.

ಹೂಳಿಡು 'ಪೂೞ್' ಪರಾ.

ಹೂಳಿಯ (ನಾ). ಕೋಟೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ (?): ಹೂಳಿಯಗಳಂ ಹುಲ್ಲ ಹಾಕಿ ಡೆಂಕಣಿಗಳಂ ಮೇಳೈಸಿ ನಡೆಚಪ್ಪರವನು ನಡೆಯಿಸಿ . . . ದೂಳಿಗೋಂಟೆಯ ಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ಪಡಿಯಱರ ಕಲಕಲಂ ಕರಮೊಪ್ಪಿತು (ಸಮ್ಯಕೌ. ೮-೨೦). [< ಹೂಡೆಯ]

ಹೂಳಿಸು 'ಪೂಣಿಸು₂' ನೋ.

ಹೂಳು₁ 'ಪೂೞ್' ನೋ.

ಹೂಳು₂ (ನಾ). (ಬಾವಿ, ಕೆರೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಬಹುದಿನಗಳಿಂದ ತುಂಬಿಕೊಂಡ) ಬುರುದೆ; ಬದಿ; ಕೆಸರುಮಣ್ಣು: ಎಂತಹ ಹೂಳಿನ ಮೇಲೆಯೂ ಕಾಲಕ್ರಮೇಣ ಹುಲ್ಲು ಬೆಳೆಯುತ್ತದೆ (ಮಲೆಮ. ೫೬೧); ಕುಡಿಯಬಾರದ ಬಾವಿ, ಕಸ

ಕವಿದ ಹೂಳು! (ಇಂಗೀತ. ೮೩-೧೨): ಗೋಡೆ ಸರಿಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ, ಕಂದಕದ ಹೂಳು ತೆಗೆಯುವುದಕ್ಕೆ . . . ಊರಿನ ಬಿಟ್ಟಿ ಆಳುಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸಬೇಕು (ಪ್ರವಾ. II, ೪೭೯).
[< ಹೂಳು, (< ಪೂಟ್ಟ್)./ ತಮಿ. ಮಲ. ಪೂಟು]

ಹೂಳ್ದ 'ಪೂಟ್ಟ್' ಪರಾ.

ಹೂಳ್ದು 'ಪೂಟ್ಟ್' ಪರಾ.

ಹೂಳೆಗದ್ದೆ (ನಾ). ನೀರಾವರಿಪ್ರದೇಶ; ಗದ್ದೆ (?): ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನದೇವರಿಂ ಬಡಗಣ ಉರಿಗೊಂಡನ ಕೆಱೆ ಕೆಳಗಣ ಹೂಳೆಗದ್ದೆ (ಎಕ. III, ತಿರುಮ. ೩೭-೧೩; 1513).
[ಹೂಳ್ಗೆ + ಗದ್ದೆ (< ಗಟ್ಟೆ)]

ಹೃಚ್ಛಯ (ನಾ). ೧. ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಅಡಗಿರುವಂತಹುದು; ಪ್ರೀತಿ; ಪ್ರೇಮ. ೨. ಕಾಮ; ಮನ್ಮಥ: "ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನಃ, ಮಕರಧ್ವಜಃ, ಮನಸಿಜಃ, ಸಂಕಲ್ಪಜನ್ಮಾ . . . ಶ್ರೀನಂದನಃ, ಹೃಚ್ಛಯಃ, ಕಾಮಃ . . . ಪುಷ್ಪಧನ್ವಾ, ಮನೋಭವಃ - ಈ ೨೮ ಕಾಮ(ದೇವ)ನ ಪೆಸರ್" (ಶಬ್ದಾಯು. ೭-೩೩). [ಸಂ.]

ಹೃಚ್ಛಯ್ಯ (ನಾ). ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿರುವವನು: ಸ್ಥಿರ ಸುಧೀರಾ ಕಿನ್ನರಯ್ಯಾ ವಿರಸದೂರಾ ಕಿನ್ನರಯ್ಯಾ ಸರಸಸಾರಾ ಕಿನ್ನರಯ್ಯ ಮದೀಯ ಹೃಚ್ಛಯ್ಯಾ (ಬಸವು. ೩೫-೪). [ಸಂ.]

ಹೃಚ್ಛಲ್ಯ (ನಾ). ೧. ಎದೆಗೆ ನಾಟಿರುವ ಈಟಿ, — ಭರ್ಜಿ. ೨. (ಅಲಂ) (ಹೃದಯದ) ವ್ಯಥೆ; ನೋವು: ಕುರುಕುಲಚೂಡಾಮಣಿ ಶಲ್ಯನ ಹೃಚ್ಛಲ್ಯ ಮೆಲ್ಲಮುಂ ಕಟಲೆ ನುಡಿದೊಡಂ (ಪಂಪಭಾ.೧೨-೯೯ ವ); ಕೆಲರುರದೊಳ್ ನಟ್ಟಂ ಬನಾಳ್ದೊಂ ಮುನ್ನಂ ಮೂದಲಿಸಿದೊಡಾ ಹೃಚ್ಛಲ್ಯಮಂ ಕಳೆವಂತೆ ಕಿಟ್ಟಿ ಕಳೆದು ಸತ್ತರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೩೦ ವ). [ಸಂ.]

ಹೃಚ್ಛೂಲ (ನಾ).೧. ಹೃದಯಕ್ಕೆ ನಾಟಿರುವ ಶೂಲ. ೨. ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ ನೋವು; ಮನೋವ್ಯಥೆ; ದುಃಖ: ಅನುಜರಾಡಿದ ನುಡಿಗೆ ತಲೆವಾಗಿ ತರಣಿಕುಲತಿಲಕನೊಯ್ಯನೆ ದೈನ್ಯಭಾವದಿಂ ತರಹರಿಸಬಾರದವವಾದ ಹೃಚ್ಛೂಲಮಂ ತನಗೆ ಜಾನಕಿಯನುಳಿದು ಪೊರೆಯುರ್ಚಿದುರಗನಂತಿರ್ದಪೆಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೮-೫೭). [ಸಂ.]

ಹೃಜ್ಜನನ (ನಾ). ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು; ಕಾಮ; ಮನ್ಮಥ: "ಮನಸಿಜಂ ಮನ್ಮಥಂ ಕಂದರ್ಪನಂಗಜಂ . . . ಮಧುಪ್ರೇಮಿ ಹೃಜ್ಜನನಂ ರತಿಪ್ರಭು ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನನಾ ಕಂತುವನೆ ಮಾರನೆನೆ ಮದನನಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ.೭-೨೨). [ಸಂ.]

ಹೃಜ್ಜಾತ (ನಾ). = ಹೃಜ್ಜನನ: ಪತಣ ಸೋಂಕುಂ . . . ಎಂತುಟಪ್ಪ ರಸಮುಂ ತನಗೆಂತುಮಸಹ್ಯಮಾಗೆ ಹೃಜ್ಜಾತನ ಮಾಯೆ ಮೋಹಿಸುವುದುಂ ಬಗೆಯಂ ವಿಗತಾನ್ಯಚಿಂತನಾ ಸೀತೆಯ ಚಿಂತೆಯಿಂ ದಶಮುಖಂ ಮರವಾನಸನಂತೆ ತೋಱಿದಂ (ಶಬರಾಮಾ. ೯-೧೫೫). [ಸಂ.]

ಹೃತ (ಗು).೧. ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋದ. ೨. ಕಿತ್ತುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ; ಸೆಳೆದು ಕೊಂಡ. (ನಾ). ೩. ತೆಗೆದುಕೊಂಡುದು. ೪. ಪಾಲು; ಭಾಗ. ೫. ಆಕರ್ಷಿ ಸಲ್ಪಟ್ಟವನು; ಸೆಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟವನು: ಅಂಗನೆ ಹೃತನಾದಂ ಹೃದಯಂಗೊಳ್ಳೇ ನಿನ್ನ ಗೀತರಾಗದೋಳೀಗಳ್ ತುಂಗತರವೇಗಶಾಲಿ ಕುರಂಗದೆ ಹೃತನಾದ ತೆರದೊಳೀ ದುಷ್ಯಂತಂ (ಶಾಕುಂತ.೩-೫). [ಸಂ.]

ಹೃತಿ (ನಾ). ೧. (ಸ್ವಾಧೀನಕ್ಕೆ) ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. ೨. ಅಪಹರಿಸಲ್ಪಡು ವುದು; ಕಿತ್ತುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುವುದು. ೩. ಕಳವು; ಕಳ್ಳತನ. ೪. ನಾಶ; ಹಾನಿ.
[ಸಂ.]

ಹೃತ್ಕಂಪ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನ ಆತುರ, — ಕಾತರ: "ಹೃತ್ಕಂಪಮನಲಾತುರಂ" (ಮಂಗರಾ.೧೩೨-೨೪). [ಸಂ.]

ಹೃತ್ಕರ್ಣ (ನಾ). ದೇಹದ ರಕ್ತಪರಿಚಲನಾಕ್ರಮಕ್ಕೆ ಸಹಾಯವಾಗುವ ಹೃದಯದ ಮೇಲ್ಭಾಗ: ಹೃದಯದ ಮೇಲ್ಭಾಗದ ಕುಹರಕ್ಕೆ ಹೃತ್ಕ[illegible]ಂದು ಹೆಸರು (ಶರೀರ). [ಸಂ.]

ಹೃತ್ಕಲ್ಮಷ (ನಾ). ಪಾಪ: ಇದು ಕಣಾ ಪುರುಷಾರ್ಥಮೆಂಬುದು . . . ಇದುವೆ ಹೃತ್ಕಲ್ಮಷವನುಳಿಸದು ಇದುವೆ ಕರ್ಮದ ಸಸಿಯ ಬೆಳಸದು (ಗಗತಾ. ೧೭-೪೦). [ಸಂ.]

ಹೃತ್ಕುಕ್ಷಿ (ನಾ). ದೇಹದ ರಕ್ತಪರಿಚಲನಾಕ್ರಮಕ್ಕೆ ಸಹಾಯವಾಗುವ ಹೃದಯದ ಕೆಳಭಾಗ: ಹೃದಯ ನಿಶ್ಕ್ರಿಯುತವಾಗಿ ಅದರಲ್ಲೂ ಬಲಹೃತ್ಕುಕ್ಷಿ ದೊಡ್ಡದಾಗಬಹುದು (ಕಿಲರೋ. ೩೧). [ಸಂ.]

ಹೃತ್ಕ್ಲೇಶ (ನಾ). ಹೃದಯದ ನೋವು; ಮನಸ್ಸಿನ ಸಂಕಟ; ದುಃಖ: ತಾರಾಪತಿವಕ್ತ್ರೀ ವಿಹಾರಾ(ಹಾರ)ಪ್ರಭಯಾ ನಿಜತನುಪೂ[illegible] ಪೂರಾಶ್ರಿತ ಹೃತ್ಕ್ಲೇಶ ವಿದೂರಾ ದೂರೀಕೃತಬಲವಿಸ್ತಾರಾ (ಕವಿರಾ. ೩-೨೩೭). [ಸಂ.]

ಹೃತ್ತಾಪ (ನಾ). ಹೃದಯದ ತಾಪ; ಮನಸ್ಸಿನ ಬೇಗ[illegible]: ಸಖಿಯ ಸುಭಾಷಿತ ರವದಿನದಂಗಿದುದು ದೇವಕೀಹೃತ್ತಾಪಂ (ಜಗನ್ನಿ. ೨-೭೦); [illegible]ಳಂ ಕಾಣದೀ ಕಣ್ ಹೃತ್ತಾಪದಿಂ ಸೀದ ಕುರುಡಾಯ್ತಲಾ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೯-೨೧೮). [ಸಂ.]

ಹೃತ್ತಾಮಸ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನ ಅಂಧಕಾರ; ಅಜ್ಞಾನ: ಭೂಮಿಲಂಬದ ನಿಖಿಲ ಭೂಪಸ್ತೋಮಸಹಿತ ಸುಯೋಧನನು ಹೃತ್ತಾಮಸದ ಚಾವಡಿಯ ಝಾಡಿಯ ರೋಷಪಾವಕದ ಧೂಮಮುಖನೈತಂದು ಗಜಪುರ ಸೀಮೆಯಗಿ ಪಾಳಯವ ಬಿಡಿಸಿದ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೧-೩೭). [ಸಂ.]

ಹೃತ್ತಿಮಿರ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ ಕತ್ತಲೆ;ಹೃದಯದಲ್ಲಿಉಂಟಾದ ಅಂಧಕಾರ: ತರಣಿಪ್ರಭನರ್ಭಕನೀ ತರುಣಿಯ ಹೃತ್ತಿಮಿರವಂ ನಿರಾಕರಿಸಿ ಬಹಿಷ್ಕರಿಸಿದನೆನಲೆಸೆಗುಂ ಕುಚಭರಚೂಚುಕಯುಗಳಕಾಳಿಮಂ ದೇವಕಿಯಾ (ಜಗನ್ನಿ. ೨-೯೨). [ಸಂ.]

ಹೃತ್ಪಿಂಡ (ನಾ). ಹೃದಯ; ಎದೆಗುಂಡಿಗೆ: ನನ್ನ ಹೃತ್ಪಿಂಡಮಂ ಪಿಂಡಿ ನೆತ್ತರ್ ಕುಡಿಯಲೆಳಸಿದೆ: ನಿಶಾಚರಿಯ ನೀಂ ದಿಟಂ! (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೭೦-೪೫೪); ಕರುಳ ಮಾಲೆಯು ತೊಗಲ ಚೀಲ, ಅಟ್ಟೆಯ ಬುಟ್ಟಿ ಹೃತ್ಪಿಂಡ ಬೇ[illegible] , ಬೆನ್ನೆಲುಬು ದಾಂಡು (ನಡಬು. ೧೦೨-೨೦). [ಸಂ.]

ಹೃತ್ಪೂರ್ವಕ (ನಾ). ತುಂಬುಹೃದಯ: ಸಾವಿರಾರುವರ್ಷಗಳ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಹೊಸಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳು ಭಾರತಕ್ಕೆ ಪ್ರವಹಿಸಿ ಬಂದಿವೆ. ಅವನ್ನೆಲ್ಲ ಭಾರತ ಹೃತ್ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಸ್ವಾಗತಿಸಿ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತನ್ನದನ್ನಾಗಿಯೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದೆ (ಋಜ್ವಾರ. ೧೨೪ ಪೀಠಿಕೆ). [ಸಂ.]

ಹೃತ್ಪ್ರಾಂಶ (ನಾ). ಭಾಗ; ಅಂಶ; ಪಾಲು: ಹೃತ್ಪ್ರಾಂಶ . . . ಸೆಳೆ, ಉಟ್ಟೆಂದುಂ ಇಂತಿನಿತುಂ ಭಾಗಂಗೊಂಬುದಕ್ಕೆ ಪೆಸರು (ವ್ಯವಹಾ. ೧೨-೧೨). [ಸಂ.]

ಹೃತ್ಸಂತಾಪ (ನಾ). ಎದೆಯಳಲು; ದುಃಖ; ಖೇದ: ಕುತ್ಸಿತಮಿದೆಂಬನಂ ಪ್ರತಿವತ್ಸರಮಿಸಾ ಕ್ರಮದೆ ಶಿಶುಗಳಾಱುಮನೞಿದಂ ಹೃತ್ಸಂತಾಪದೆ ನಯನಗಳತ್ಸಲಿಲಂ ಕುಚದೊಳಿೞಿಯೆ ದೇವಕಸುತೆಯಾ (ಜಗನ್ನಿ. ೨-೫೫). [ಸಂ.]

ಹೃತ್ಸಂವಾದ (ನಾ). ತನ್ನೊಳಗಿನ ವಿಚಾರದ್ವಂದ್ವ: ಆದುದಾಗಲಿ ಬಳಿಕ ಮಾತುವ ಭೇದ ಬೇಱಿಲ್ಲೆನುತ ಹೃತ್ಸಂವಾದವನು ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟು ಗಂಗಾಸೂನು ಪವಡಿಸಿದ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೧-೨೭). [ಸಂ.]

ಹೃತ್ಸಮುದ್ಭೂತ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನು; ಮನ್ಮಥ; ಕಾಮ: ಆತನಿನಾದ ಚೇಟಮಭಿಜಾತತೆಯಿಂ ನೆಗೞ್ದೊಂದು ಧೈರ್ಯವಂತಾತನಿನಾದ ಭೀತಿ ನಿಜಬಾಲ್ಯದೊಳುಣ್ಮಿದ ಲಜ್ಜೆ ಹೃತ್ಸಮುದ್ಭೂತನಿನಾದ ಸೂರ್ಕು ಸುಚರಿತ್ರತೆಯಿಂ ಸಮಸಂದ ಸೌಷ್ಠವಂ ಚೇತನದೊಳುಣ್ಮೆ ಕನ್ನೆ ತಳೆದಳ್ ಕಿಲಕಿಂಚಿತಭಾವಚೇಷ್ಟೆಯಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೧೨೨) [ಸಂ.]

ಹೃದಯ (ನಾ). ೧. ಎದೆ; ವಕ್ಷಸ್ಥಳ: ನಾಥ ಚುಬುಕಂ ಹೃದಯಂ ತಿತ . . . ಪುರ್ಬುಗಳೆಂಟೆಡೆಯಂ ಮಹಾಹಿ ಕೊಂಡೊಡೆ ಗರುದಾಗಮೆತ್ತಲರಿದೆಂಮೊಡೆ ಪೇಱುಬಿೞದಂಗೆ ಸಾಧ್ಯಮೇ (ಲೋಕೋಪ. ೧೧-೪); ವಸ್ತು ಹೃದಯದಲುಂಟೆಂದು ನೆನೆಯದಿರೋ ವಸ್ತು ಭ್ರೂಮಧ್ಯದಲುಂಟೆಂದು ಭ್ರಮಿಸದಿರೋ (ಅವಚೀ. ೨೦೬-೯೫೬). ೨. ಮನಸ್ಸು; ಅಂತಃಕರಣ: ಹೃದಯದೊಳೊದವಿದ ಕತ್ತಲೆ ಚೆದಱುವಿನಂ ಮಂಗಳವ[illegible]ಪದವೋಲಭ್ಯುದಯಕರನೆನಿಪ ನಂದನನದೆಂದು ತೊಳಗುವನೊ ಕಾಂತೆಯರ ಕರತಳದೊಳ್ ([illegible]); ಎನ್ನ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ನಿಮ್ಮ ಚರಣದುಂಡಿಗೆಯನೊತ್ತಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೪೯೯) ಆತನ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟು ತೀವ್ರವಾದ ಭಾವನೆ ಬರದಿದ್ದರೆ . . . ತಪಸ್ಸಿಗೆ ತೆರಳುವುದೆಂತು (ಮಹಾಣಾ. ೨೪). ೩. ದಯೆ;

ಕರುಣೆ: ಯಾರಿಗ ಗೊತ್ತಿತ್ತು, ಇಷ್ಟೊಂದು ಬೆಲೆಯ ಬಲ್ಲವನಲ್ಲಿ ಹೃದಯ ಎಳ್ಳಷ್ಟೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು (ಇಪ್ಪ. ೨೭೧). ೪. (ಆಲಂ) ಸಾರವತ್ತಾದ ಭಾಗ; ತಿರುಳು: ಇದು ಸಕಲ ಪೌರಾಣವೇದದ ಹೃದಯ ಮುನಿ ವಾಲ್ಮೀಕಿರಚಿತವು (ತೊರವೆ. ೪೯-೫೮). ೫. ಗುಟ್ಟು; ರಹಸ್ಯ: ಅದು ನಿಮಿತ್ತದಲಾತ್ಮವಿದ್ಯಾಹೃದಯಾಬಾದೀ ಗ್ರಂಥವನು ಪೇಳಿದನು (ಅಮೃತ ೧೧೨). [ಸಂ.]

ಹೃದಯಂಗಮ (ಗು) ೧. ಹೃದಯಸ್ಪರ್ಶಿಯಾದ; ರಮಣೀಯವಾದ: (ನಾ). ೨. ಹೃದಯಸ್ಪರ್ಶಿಯಾದುದು; ರಮಣೀಯವಾದುದು: ವಿಷಯಾಸಕ್ತಿಯೊಳಾಯಾಸಕ್ಕೆ ಸತತಲಾಗಿರ್ಪ ಪ್ರಾಕೃತಜನಂಗಳ ಗಮನಮೇ ಸಮಸ್ತವೇದಿಗೆ ಹೃದಯಂಗಮಮಾಗದದುಮಂ ನೀಮೆ ಪೇಳ್ಮೆಂದವರೊಳ್ ಪರೀಕ್ಷಾಕ್ಷಮೋದಾರ ಧೀರವಾಕ್ಯಂಗಳಂ ನುಡಿಯುತ್ತುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೧೦೨ ವ); ಹೃದಯಂಗಮಮಪ್ಪಿನೆಗಂ ತದೀಯವಚನಾಮೃತಂಗಳಮೃತವಧೂಗಾಸ್ಪದಮಂ ಪೂರ್ಡುವ ಬಗೆಯಂ ತಡಸ್ತುವೆಂದು ಜಿನೇಂದ್ರಚಂದ್ರನತಂದ್ರಂ (ಅಜಪು. ೭-೮೫); ಆಗಮಶಾಸ್ತ್ರದ ಪ್ರತಿಮಾಲಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಮೂರ್ತಿಗಳ ಲಕ್ಷಣವನ್ನೂ ಹೃದಯಂಗಮವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಭಾರದ. ೭೭). ೩. ಹೃದಯ ಸ್ಪರ್ಶಿಯಾದ ಮಾತು; ಮನಮುಟ್ಟುವ ವಚನ: ''ಹೃದಯಂಗಮಂ ನಟ್ಟನೆ ಮನಂಬುಗುವ ನುಡಿಯಕ್ಕುಂ'' (ಮಂಗರಾ. ೭-೨). [ಸಂ.]

ಹೃದಯಂಗುಡು, ಹೃದಯಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ಮನಸ್ಸನ್ನು ಕೊಡು: ಹೃದಯಂಗುಡದುದನರಿಯದೆ ಪದುಮಿನಿಬುದುಳಿಪಿ ಕೈಯ್ಯನಿಕ್ಕುವ ಶಶಿಯಂ ಪದೆ ದೀಕ್ಷಿಸಿ ಮಿಗೆ ನಸುವಂದದಿನಲರ್ದುವು ನೋಡೆ ನಾಡೆ ಕುವಲಯನಿವಹಂ (ಕುಸುಮಾ. ೪-೪೪). **ಹೃದಯಗೊಡು**: ಸಾವಿಗಂಜಿಸರು ಮನದಿ ಸತ್ಯವ ಭಾಪಿಸರು ಹುಸಿಯೊಲುಮೆದೋರುವರಾವ ಪರಿಯುಲಿ ಹೃದಯಗೊಡದನ್ಯತಗಳನಾಡುವರು (ನಳಚ. ೬ ೨೫). [ಹೃದಯ + ಕುಡು (< ಕೊಡು)]

ಹೃದಯಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಹೃದಯವನ್ನು ತಾಗು; ಮನಸ್ಸನ್ನು ಮುಟ್ಟು: ಅಂಗನ ಹೃತನಾದಂ ಹೃದಯಂಗೊಳ್ಳೇ ನಿನ್ನ ಗೀತಲಾಗದೊಳೀಗಳ್ ತುಂಗತರವೇಗಶಾಲಿ ಕುರಂಗದ ಹೃತನಾದ ತೆರದೊಳೀ ದುಷ್ಯಂತಂ (ಶಾಕುಂತ. ೩-೫). [ಹೃದಯ + ಕೊಳ್]

ಹೃದಯಂಬುಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮನಮುಟ್ಟುವಂತೆ ಮಾಡು; ಹೃದಯಸ್ಪರ್ಶಿಯಾಗಿಸು: ಹೃದಯಂಬುಗಿಸಿ ಮನೋಜಾಗ್ನಿದಗ್ಧೆಯುಪ್ಪವಳನೆನಗಮನುತಾಪಮನಿಂತೂದವಿಸಿದ ನಿನ್ನ ಸಂಸರ್ಗದೊಳಿನ್ನಿರಲಾಗದೆಂದು ನಸುನಗೆನಗುತುಂ (ವರ್ಧಪು. ೪-೮೮).

[ಹೃದಯಂಬುಗು + -ಇಸು]

ಹೃದಯಕ್ರಿಯೆ (ನಾ). ಹೃದಯದ ಚಟುವಟಿಕೆ,— ಕಾರ್ಯ; ಉಸಿರಾಟ: ಅಂತರಂಗದಲ್ಲೇ ತುಂಬಿದ ದುಃಖದ ತೀವ್ರತೆ ಕಣ್ಣೀರಾಗಿ ಹೊರಗೆ ಹರಿದು ಬರಬೇಕು, ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಅಷ್ಟೂ ದುಃಖದ ಭರವನ್ನು ಭರಿಸಲಾರದೆ ಹೃದಯಕ್ರಿಯೆ ನಿಂತು ಹೋದೀತು (ಹೇಮಕೂ. ೪೮); ವಿಷಮತೆ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾದಾಗ ಹೃದಯಕ್ರಿಯೆ ನಿಲ್ಲುತ್ತದೆ (ಕೆಲಮ. ೨೧). [ಸಂ. ಹೃದಯಕ್ರಿಯಾ]

ಹೃದಯಗಾಣ್ (ಕ್ರಿ). ತಿರುಳನ್ನು ಕಾಣು,— ತಿಳಿ: ಬಹಳ ಶಾಸ್ತ್ರದ ಹೃದಯ ಗಂಡಾಗಿಹ ಸುಖವು ತಾನಾಗಿ ಮತ್ತೆಯು ಕುಹಕಬುದ್ಧಿಯ ಚಿಂತೆಯನು ತ್ಯಜಿಸುವನುದಲ್ಲವನು (ನಿಭಾಗ. ೧೧-೨೦-೩೫). [ಹೃದಯ + ಕಾಣ್]

ಹೃದಯಗೊಡು 'ಹೃದಯಂಗುಡು' ನೋ.

ಹೃದಯಜ್ವರ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ತಾಪ; ಪ್ರೇಮಜ್ವರ: ಅವಳ ಆರಾಧನೆಗಾಗಿ ನನ್ನನ್ನು ಸೆಳೆದೊಯ್ದು ಈ ಉದ್ರೇಕ ಬಾದಾಕ್ರಾಂತನಾಗಿ ಕಣ್ಣೀರು ಕರೆಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದ ಉನ್ಮಾದ, ಪಂಚಪ್ರಾಣಗಳನ್ನೂ ಸುಡುತ್ತಿದ್ದ ಹೃದಯಜ್ವರ ಇದೆಲ್ಲಿ, ಆ ಕಣವೆಯ ಹುಡುಗಿಯ ಮೇಲಿನ ಪ್ರೇಮವಲ್ಲಿ? (ಯೋಧಪು. ೪೯). [ಸಂ.]

ಹೃದಯದಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಅಂತಃಕರಣಕ್ಕೆ ಗೋಚರವಾಗು; ಮನವರಿಕೆಯಾಗು; ಮನದಟ್ಟು: ಹೃದಯದಟ್ಟಿತೆ ಮೂಜುಜಗದಂದ ಲಾಲಿಸಿನ್ನದರುದ್ಭವಗಲವಿಷ್ಟೆಂದು ಸದರದೊಳಚಿವಂತ ರಜ್ಜುವೆಂಬಳತೆಯೊಳೊದವಿ ಸೂಚಿಸಿದಪೆವೀಗ (ಭರತ. ೭೭-೭೮).

[ಹೃದಯ + ತಟ್ಟು]

ಹೃದಯದಾರಿದ್ರ್ಯ (ನಾ). ಅಂತಃಕರಣವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ; ಕಟುಕತನ: ಈ ಬಗೆಯಾದ ಹೃದಯದಾರಿದ್ರ್ಯಕ್ಕೂ ಒಂದು ಮಿತಿಯಿರಬೇಡವೆ ? (ಹೊಸಕ್ಕ. ೪೫); ಶ್ರೀಸಾಮಾನ್ಯನ ಹೃದಯದಾರಿದ್ರ್ಯ, ಕರ್ತವ್ಯದಾರಿದ್ರ್ಯ, ಬುದ್ಧಿದಾರಿದ್ರ್ಯಗಳು ಕರುಣೆಯ ದಾರಿಯನ್ನು, ಕಾಯುತ್ತ ಅನಿರ್ವಾಹದ ಬದುಕಿಗೆ ಆಳಾಗಿರುವವರೆಗೆ ಕಾದಂಬರಿಗಳು ಏನು ಕೆಲಸ ಮಾಡಿಯಾವು ? (ವಂಶಪಾ. ೭ ಮುನ್ನುಡಿ). [ಸಂ.]

ಹೃದಯದೌರ್ಬಲ್ಯ (ನಾ). ೧. ಹೃದಯದ ಕಾರ್ಯಚಟುವಟಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ದುರ್ಬಲತೆ,—ಅಶಕ್ತಿ: ಅವರಿಗೆ ಚಿಕ್ಕವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೇ ಹೃದಯದೌರ್ಬಲ್ಯ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡಿತ್ತು (ರುಷಿ). ೨. ಮನಸ್ಸಿನ ಅಶಕ್ತತೆ: ಕ್ಷುದ್ರವೂ ದರಿದ್ರವೂ ಆದ ಹೃದಯದೌರ್ಬಲ್ಯವೆನ್ನು ತೆಗೆದೂಗೆದು ಕ್ಲೈಬ್ಯಮನೋಭಾವವನ್ನು ಕಿತ್ತೊಗೆದು ಸ್ಥಿರಚಿತ್ತನಾಗಿ ಎದ್ದು ನಿಲ್ಲು (ಭಾರದ. ೧೧೨). [ಸಂ.]

ಹೃದಯದ್ರಾವಕ (ಗು). ೧. ಹೃದಯವನ್ನು ಕರಗಿಸುವಂತಹ; ಮನಕರಗಿಸುವ: ಸೀರಿನಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಹೃದಯದ್ರಾವಕಚಿತ್ರವು ಕಣ್ಣೆದುರಿಗೆ ಕಟ್ಟಿತು (ಮೇದಿಮ. ೧೬೨). (ನಾ). ೨. ಹೃದಯವನ್ನು ಕರಗಿಸುವಂತಹುದು; ಮನಸ್ಸನ್ನು ಕರಗಿಸುವಂತಹುದು: ಇದರಲ್ಲಿಯ 'ಮನುವಿನ ರಾಣಿ' ಎಂಬ ಕಥೆಯು ಹೃದಯದ್ರಾವಕವಾಗಿದೆ (ಕುಂಕುಮ. ೭೦). [ಸಂ.]

ಹೃದಯಪರಿವರ್ತನೆ (ನಾ). ಅಂತಃಕರಣದ ಮಾರ್ಪಾಟು; ಮನಸ್ಸಿನ ಬದಲಾವಣೆ: ಅಗ್ರಜನ ಹೃದಯಪರಿವರ್ತನೆಯನರಿಯದಾ ಸುಗ್ರೀವನಿಕ್ಕಿದರೆ ಬಂಡೆಗಳನಂಗ್ಗಯ ದಾಂಡಿನಿಂ ಪೊಡೆಸಂಡನಾಡುತ ಕೆಲಕ್ಕೆಸೆದು . . . ಶಾರ್ದೂಲಮಂ ಭೇರುಂಡನೆತ್ತುವೋಲ್ ತಮ್ಮನಂ ಪೊತ್ತು, ತಾಯೂರ್ಗೆ ಧಾವಿಸಿದನ್ನೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೧೧-೨೭). [ಸಂ. ಹೃದಯಪರಿವರ್ತನ]

ಹೃದಯಪ್ರಮೋದ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಸಂತೋಷ: ಹೃದಯಪ್ರಮೋದಮುದಿರಾಮದದಿಂ ಮೆಯ್ಯುಜೆದು ಮೇಲುದಂ ಮಜೆದಿರ್ದಾಟಿದುದು ಪಜೆ ಪೊಣ್ಮೊಡಂ ಮಾಣದೆ ಮೆಚ್ಚದ ತೆಜದಿನಾಪ್ತವೃದ್ಧಕದಂಬಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೪-೬೭).

[ಸಂ.]

ಹೃದಯಪ್ರಿಯ (ಗು). ೧. ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹತ್ತಿರವಾದ,—ಇಷ್ಟವಾದ. (ನಾ). ೨. ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬೇಕಾದವನು: ಹೃದಯಪ್ರಿಯನ ಸಮಾಗಮನ ದೃಢಪ್ರತ್ಯಾಶೆಯಿಂದ ಘೋರತಪಃಕ್ಲೇಶದಿನೊಂದಿ ನಿಂದಗೆಡೆಯಲ್ಲದ ನಿನ್ನಂ ನೀನಿದೇಕೆ ನಿಂದಿಸಿದಪ್ಪೇ (ಕಾದಂಉ. ೬೨೨). [ಸಂ.]

ಹೃದಯಬಂಧ (ನಾ). ಎದೆಯ ಕಟ್ಟುಳ್ಳವನು; ವಕ್ಷಸ್ಥಲವುಳ್ಳವನು: ಅಂತು ದೃಢಕಠಿನಹೃದಯಬಂಧನಂ ಜರಾಸಂಧನಂ ಕೊಂದುಮಾತನ ಮಗಂ ಕ್ಷೇಮಧೂರ್ತಿಯಂ ರಾಜ್ಯದೊಳ್ ನಿಱಿಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೨೭ ವ). [ಸಂ.]

ಹೃದಯಭವ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನು; ಮನ್ಮಥ; ಕಾಮ: ಹೃದಯಭವ ಪ್ರಯಾಣಪಟಹಧ್ವನಿಯಿಂಬಿನವೆತ್ತಲುಂ ಪೊದಳ್ದೊದವಿದ ರತ್ನನೂಪುರಕಲಾಪಕಲಧ್ವನಿಗಂಟಿವಿಂದು ತಂಡದಿನುಲಿವುತ್ತಿರಲ್ . . . ಏಱದಲ್ ತರುಣಿ ತನ್ನಯ ರನ್ನದ ಕನ್ನಮಾಡಮಂ (ಕಾದಂಉ. ೧೪೦). [ಸಂ.]

ಹೃದಯಭಾರ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನ ತಳಮಳ; ಮನೋದುಃಖ: ಅಂತೆ ಮೇಣ್ ಇರುಳೊಳುಂ ಘೋರಾಂಧಮದ್ಯಮಂ ಪೀರ್ದು ಮೂರ್ಛೆಗೆ ಸಂದ ಮೌನಮತಿ ನಿಷ್ಠುರಂ, ಕಠಿನಂ, ಭಯಾನಕಂ ಹೃದಯಭಾರಂ, ಮಹಾಕ್ರೂರಂ! (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೮೯-೨೯೫). [ಸಂ.]

ಹೃದಯರೋಗ (ನಾ). ಹೃದಯದ ವ್ಯಾಧಿ: ತಮಗೆ ಹೃದಯರೋಗ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡ ಸಂಗತಿ ಅವಳಿಗೆ ತಿಳಿದಿರಲಾರದು (ವಂಶವೃ. ೪೫೨). [ಸಂ.]

ಹೃದಯವಂತಿಕೆ (ನಾ). ಸಹೃದಯತೆ; ಕಾರುಣ್ಯ: ದುಃಖದಲ್ಲಿದ್ದವರನ್ನು ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸುವ ಹೃದಯವಂತಿಕೆ ಇರುವುದು ಒಳಿತಲ್ಲವೆ ? (ಗಾಳಿಗು. ೭೮); ತಾಯ್ಗರುಳನ್ನೂ ಅಕ್ಕನ ಅಕ್ಕರತೆಯನ್ನೂ ಅವನು ಕುಸುಮಾನ ಹೃದಯವಂತಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡಿದ್ದ (ಸಮುಜೀ. ೪೪೭). [ಹೃದಯವಂತ + -ಇಕೆ]

ಹೃದಯವಲ್ಲಭ (ನಾ). = ಹೃದಯಪ್ರಿಯ ೨: ಹೃದಯವಲ್ಲಭ ಕನ್ನಡಿಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಉದ್ದಿನ ಬೀಜವನು ಹಾಯ್ಕಿದಡೆ ಬೀಳುವುದೆನಿತು ತಳುವಿಂತನಿತು ಮಾತ್ರದಲಿ . . . ಶಿವನಂ ಕೀರ್ತಿಸಾ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾದಹನು (ಬಸವಪು. ೪೨-೩೫). [ಸಂ.]

ಹೃದಯವಿದ್ರಾವಕ (ಗು). ೧. ಎದೆಯನ್ನು ಕರಗಿಸುವ; ಮನಸ್ಸನ್ನು ಕಲಕುವ: ನನ್ನ ಚಿಕ್ಕತಮ್ಮ ಒಂದು ಕಥೆ, ಅಲ್ಲ ನಡೆದ ಸಂಗತಿ ಹೇಳಿದ, ದುರಂತ ಹೃದಯವಿದ್ರಾವಕ ಸಂಗತಿ (ಸುವಸಂ. ೧೫). (ನಾ). ೨. ಮನಸ್ಸು ಕರಗುವಂತಹುದು; ಎದೆಯನ್ನು ಕಲಕುವಂತಹುದು: ವಿಧಿ ತನ್ನ ಸಮಸ್ಯೆಗೆ ಬಹಳ ಸುಲಭವಾದ, ಆದರೂ ಹೃದಯವಿದ್ರಾವಕವಾದ ಉತ್ತರಕೊಟ್ಟಂತಾಯಿತು (ಯೋಧಪು. ೧೩). [ಸಂ.]

ಹೃದಯವೈಶಾಲ್ಯ (ನಾ). ಉದಾರವಾದ ಮನೋಭಾವನೆ: ಹಿರಿಯಣ್ಣನಂ ಚಿರದಿನಂ ಬೆಂಬಿಡದೆಯಿರ್ದ ಲಕ್ಷ್ಮಣದೇವನೆಸದನಯ್ ರಾಗಾನುರಾಗದಲಿ, ವೇಗದಲಿ, ರಭಸದಲಿ ಹೃದಯವೈಶಾಲ್ಯದಲಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೬-೬೮೭). [ಸಂ.]

ಹೃದಯಶೂನ್ಯ (ನಾ). ಅನುಕಂಪವಿಲ್ಲದವನು; ಮರುಕವಿಲ್ಲದವನು; ಕಠಿನಾತ್ಮ: ಕುದಿಯದ ಕೂಳಿಂದ ಹದುಳದಂಬಲಿ ಲೇಸು ಹೃದಯಶೂನ್ಯರು ಗಳೊಲವಿಂದ ಅರಿದರಲಿ ಕದನವೇ ಲೇಸು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೮೦೧). [ಸಂ.]

ಹೃದಯಶೂಲೆ (ನಾ). ೧. ಮನೋವ್ಯಥೆ; ದುಃಖ; ಖೇದ: ಮೆಹರ ಉನ್ನೀಸೆಯ ಮೇಲೆ ಸಲಿಮನು ತೋರುತಿದ್ದ ಅನುರಾಗದ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ನೋಡಿ, ಉತ್ತರಉನ್ನೀಸೆಗೆ ಎಷ್ಟೊಂದು ಹೃದಯಶೂಲೆಯಾಗಿದ್ದಿತೋ ಬೇಗಂಗೂ ಅಷ್ಟೇ ಹೃದಯಶೂಲೆ ಯಾಗಿದ್ದಿತು (ಕಪಾಕುಂ. ೬೬). ೨. ಹೃದಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ರೋಗ; ಹೃದ್ರೋಗ: ಮೆಣಸು ಗ ೧, ಶುಂಠಿ, ಇದರ ಚೂರ್ಣವಂ ಮಾಡಿ ಗ ೩ ಘನ ೯ ಬಿಸಿನೀರಲ್ಲಿ ಕೊಳ್ಳಲು ವೀರ್ಯವರ್ಧನ ಕಾಸ, ಶ್ವಾಸ, ಹೃದಯಶೂಲೆ ಇಷ್ಟು ಮಾಣುವುವು (ವಿಷ್ಣುವಿ.೯೮).
[ಹೃದಯ + ಶೂಲೆ೧]

ಹೃದಯಸಂಪನ್ನತೆ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನ ಹೆಚ್ಚಳತೆ; ಉದಾರತೆ: ಬುದ್ಧಿನಿಷ್ಠತೆ ಹೃದಯಸಂಪನ್ನತೆ, ಸಾತ್ವಿಕತೆ . . . ಕ್ರಿಯಾಶಕ್ತಿ — ಈ ಐದು ಶಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಮಾನವನು ತನ್ನಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗಿದೆ (ಸಪ್ಯಕಾ. ೧೨). [ಸಂ. ಹೃದಯಸಂಪನ್ನತಾ]

ಹೃದಯಸಂವಾದ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಚರ್ಚೆ, —ವಾದ: ಕಥೆಯಲ್ಲಿ ತೋರುವ ರತಿ, ಉತ್ಸಾಹ, ಶೋಕ ಮೊದಲಾದವಕ್ಕೆ ಸಂವಾದಿಯಾದ ವಾಸನೆಗಳು ಯಾವ ವಿಳಂಬವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಇವನಲ್ಲಿ ಉಕ್ಕಿ ಅನುಭವವಿಷಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ "ಹೃದಯಸಂವಾದ" ಎಂದು ಹೆಸರು (ಭಾರಮಾ. ೩೬೬). [ಸಂ.]

ಹೃದಯಸ್ಥ (ಗು). ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಇರುವ; ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ನೆಲಸಿದ: ಬೆರಳ್ಕೆಲಿಂ ಮುರುಂಟಿರೆ ವಿರಹಿಯ ಹೃದಯಸ್ಥ ವಿರಹವಹ್ನಿಗೆ ಕೈಯಂ ಸ್ಮರನೊಡ್ಡಿ ಕಾಸಿ ಬಿಲ್ಲಂ ತಿರುವೊಯ್ದುಸುತಿರ್ಪನಸಿತಶರರುಹಶರದಿಂ (ರಾಜಶೇ. ೯-೨೧). [ಸಂ.]

ಹೃದಯಸ್ಥಿತ (ಗು). ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ನೆಲಸಿದ, —ಸ್ಥಾಪಿತವಾದ: ಹೃದಯಸ್ಥಿತ ನೃಪರುಮನುರುಪಿದವುದೆನಲ್ ಪತಿವಿಯೋಗ[ಖಿದ್ಯದ್ವನಿತಾ]ಹೃದಯಂಗಳೊಳಾವಗ ಮುರಿವುದು ಕಡುಪಿನೊಳಾ ನೃಪಪ್ರತಾಪಜ್ವಲನಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೪); ಹೃದಯಸ್ಥಿತಮದನಂ ಸಂಮದದಿಂ ಜಳಕೇಳಿಗೆಳಸಿ ತಾನುಂ ಪಿಡಿದೆತ್ತಿದ ಪೊನ್ನ ಕಳಶಮೆನಿಸಿದುದ ದಜೊಳಿದಿರ್ಚಿದ ವಧೂಜನದ ಕಳಶಕುಚಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೦-೮೮). [ಸಂ.]

ಹೃದಯಸ್ಪರ್ಶಿ (ಗು). ೧. ಮನಮುಟ್ಟುವ; ಹೃದಯಂಗಮವಾದ. (ನಾ). ೨. ಮನಮುಟ್ಟುವಂತಹುದು; ಹೃದಯಂಗಮವಾದುದು: ಅದು ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಹೃದಯಸ್ಪರ್ಶಿಯಾದ ಸಂಗತಿ (ಪುನರು. ೩೪೯); ಅವರು ಅವನ ಮಸ್ತಕವನ್ನು ನೇವರಿಸುತ್ತ ಬೀಳ್ಕೊಡುವ ದೃಶ್ಯ ಹೃದಯಸ್ಪರ್ಶಿಯಾಗಿತ್ತು (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೪೧). [ಸಂ. ಹೃದಯಸ್ಪರ್ಶಿನ್]

ಹೃದಯಹಾರಿ (ಗು). ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸೂರೆಗೊಳ್ಳುವ; ಮನೋಹರವಾದ: ಬಹಳ ಮಧುಪಾನಕಂ ಹೃದಯಹಾರಿ ವಿರುತಾಳಿಮಾಳಿಕಾಕಮನೀಯಂ (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೨-೧೨). [ಸಂ. ಹೃದಯಹಾರಿನ್]

ಹೃದಯಾಂತರಾಳ (ನಾ). ಒಳಮನಸ್ಸು; ಅಂತರಂಗ: ತನ್ನ ಹೃದಯಾಂತರಾಳ ದಲ್ಲಿದ್ದ ಭಾವನೆಯನ್ನು . . . ಮುಂದುವರಿಸಿದಳು (ಪುನರು. ೨೧೬). [ಸಂ.]

ಹೃದಯಾಂಧಕಾರ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಆವರಿಸಿದ ಅಂಧಕಾರ, —ಅಜ್ಞಾನ: ಕುಲದವನ ಹೃದಯಾಂಧಕಾರವ ಕಳಚಲೆಂದು ಹಿಮಾಂಶು ಹರಹಿದನೆಳೆಯ ಬೆಳುದಿಂಗಳನೆನಲು ಸುರರಿಪುಕುಲಾಂತಕನು ತೊಳಪ ದಶನಮಯೂಖತತಿ ಹೊಳೆಹೊಳೆಯ ನುಡಿದನು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೮-೬೨). [ಸಂ.]

ಹೃದಯಾಗ್ನಿ (ನಾ). (ಪ್ರಣಯದ) ಅಂತರಂಗದ ತಾಪ, —ಬೇಗೆ: ಹೃದಯಾಗ್ನಿ ಪೆರ್ಚೆ ವನತತಿಗೆ ದವಾಗ್ನಿವೊಲಾಯ್ತದೆಂತು ಹರಿಯಿರ್ದಪನೀ ಹೃದಯಾಗ್ನಿಯೊಳಗ್ನಿ ಸ್ತಂಭನ ವಿದ್ಯೆಯನೀಗಳೆಂತು ಕಲ್ತನೊ ಸಖಿಯೇ (ಜಗವಿ. ೧೧-೪೮). [ಸಂ.]

ಹೃದಯಾಧೀಶ (ನಾ). ಪ್ರಾಣಕಾಂತ; ಹೃದಯೇಶ್ವರ: ಹೃದಯಾಧೀಶಂ ಕರುಳ್ಗವ್ವಳಿಸೆ ನುಡಿಸೆ ಮೇಲ್ವಾಯೆ ಲಜ್ಜೆಯ್ಸೆ ಮೆಲ್ಪಂ ಮೊದಲೊಳ್ ಸರ್ವಾಕ್ಷಿಪಾತಂ ಬಟೆಕದು ನಯನಾರ್ಧಾವಲೋಕಂ . . . ಬಟೆಕ್ಕಾವದುಮಿರ್ಪ್ಪುದುತ್ತಗ್ಗಳಂ ಕಾಮದಮನಿಯಳ ಸನ್ಮಾನದಿಂ ಮಾನಮಲ್ಕೆ (ಅರ್ಧನೇ. ೩-೧೦೫). [ಸಂ.]

ಹೃದಯಾಲು, ಹೃದಯಾಳು (ಗು). ೧. ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳ; ಒಲವುಳ್ಳ. ಹೃದಯಾಳು: (ನಾ). ೨. ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳವನು; ಒಲವುಳ್ಳವನು: "ಸುಹೃದಯಂ ಹೃದಯಾಳು" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೦೧-೧೮). [ಸಂ.]

ಹೃದಯಾವೇಶ (ನಾ). ಅಂತರಂಗದ ಪರವಶತೆ; ಭಾವಾವೇಶ: ಅದೇ ತಾವು, ತಾವೇ ಅದು ಎಂಬ ಆತ್ಮೀಯತೆಯಿಂದ, ಅದನ್ನು ಎಸಗುವ ಚಿತ್ತ ನೈರ್ಮಲ್ಯ, ಮನೋದಾರ್ಢ್ಯ, ಹೃದಯಾವೇಶ ಅವರಲ್ಲಿ ತುಂಬಿತ್ತು (ಕಜಸಾ. XV.೬೮೫).
[ಸಂ.]

ಹೃದಯಾಳು 'ಹೃದಯಾಲು' ನೋ.

ಹೃದಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಆಸ್ವಾದಿಸು; ಅನುಭವಿಸು: ಕುಳ್ತು ಗಿರಿಶಿರಶ್ಶಿಲೆಯ ಪೀಠದಿ, ಉಷಾನಿಶ್ಶಬ್ದಸುಪ್ತಿಯಿಂ ವಿಶ್ವಮೆಳ್ಚರ್ಪುದಂ ಧ್ಯಾನಿಸುತೆ ಹೃದಯಿಪನು ರವಿಯುದಯ ದವತಾರಮಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೪೬-೨೬). [ಹೃದಯ + -ಇಸು೨]

ಹೃದಯೇಶ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಾಣಕಾಂತ; ನಲ್ಲ. ೨. ವಿಷ್ಣು; ಕೃಷ್ಣ. ೩. [ಛಂದ] ವಿಷ್ಣುಗಣದ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ: ವಿಷ್ಣುಗಣಮಂತೆಂದೊಡೆ:- ೧. ಗೋವಿನ್ದಂ, ೨. ಹೃದಯೇಶಂ [ಪಾಠಾಂ. ಜಲಜಾಕ್ಷಂ, ನಯದಾಳ್ವಂ] . . . ೬. ಶ್ರೀಪತಿ, ೭. ಮುರರಿಪು (ಛಂದೋಂಬು. ೫-೨೪೦ ವ). [ಸಂ.]

ಹೃದಯೇಶ್ವರ (ನಾ). ಪ್ರಾಣಕಾಂತ; ಪ್ರಿಯ; ನಲ್ಲ: ತಾನು ಹೃದಯೇಶ್ವರನ ಪ್ರಾಣವಲ್ಲಭೆಯಾಗಿ, ರಾಣಿಯಾಗಿ ಬಾಳಿ ಸುಖಿಸುವೆನೆಂದಾಶಿಸಿದಳು (ಧರ್ಮಸಾ. ೬೧).
[ಸಂ.]

ಹೃದ್ಗತ (ಗು). ೧. ಮನವರಿಕೆಯಾದ; ಮನದಟ್ಟಾದ. (ನಾ). ೨. ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬರುವುದು; ಮನವರಿಕೆ; ಮನದಟ್ಟು: ಊರ್ಧ್ವಾರ್ಧೋಮಧ್ಯಗತಾಸಮವಸ್ಥಿತಿ ಸ್ಮರಣಪರಿಣತಸಂಸ್ಥಾನವಿಚಯಮುಮಂ ಬೇಱೆವೇಱೆ ಹೃದ್ಗತಂ ಮಾಡಿ ಧರ್ಮಧ್ಯಾನಮಯನಾದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೧೮ ವ); ಮನಸಿಜವಿಜಯರ್ ತಾಪಸರನು ನಯದಿಂ ಪೇಳ್ದರೊಲ್ದು ಹೃದ್ಗತದಿರವಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೧-೧-೨೫); ಶಕುಂತಲೆ ಎಲೆಯ ಮೇಲೆ ಯಾವುದೋ ರಸದಿಂದ ಬರೆದು ದುಷ್ಯಂತನೆದುರು ತನ್ನ ಹೃದ್ಗತವನ್ನು ಬಿಚ್ಚಿಟ್ಟಳು (ಕನಾಶ. ೨). [ಸಂ.]

ಹೃದ್ಗತಿ (ನಾ). ಮನಸ್ಥಿತಿ; ಮನಸ್ಸಿನ ಇರವು: ಏಕೆಯೊ ಪಲವುಂ ನುಡಿಗಳ ನಾಕುಲವೆನೆ ನುಡಿವನೀತನಱಿವಿನ ಬೆಲೆಯಂ ಈ ಕೈಯ ನೆಲ್ಲಿಯಾದುದು ಲೋಕಜನೋದಂತಮೆಲ್ಲಮುಂ ಹೃದ್ಗತಿಯುಂ (ವಸ್ತವಂ. ೬-೪೫). [ಸಂ.]

ಹೃದ್ಗದ (ನಾ). ಹೃದಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕಾಯಿಲೆ; ಎದೆಬೇನೆ: ಒದವಂ ಭವ್ಯಮುಖಾಂಬುಜಕ್ಕೆ ಮುದಮಂ ಸದ್ಧರ್ಮಚಕ್ರಕ್ಕೆ . . . ಹೃದ್ಗದಮಂ ದುರ್ಮತಕೌಶಿಕಕ್ಕೆ ಪಡೆಯುತ್ತಿಕ್ಷ್ವಾಕುವಂಶೇಂದ್ರಶೈಲದಿನತ್ಯೂರ್ಜಿತತೇಜನುದ್ಧರಿಸಿದಂ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯನಾಥಂ ಜಿನಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೦-೨). [ಸಂ.]

ಹೃದ್ಗಮ್ಯ (ನಾ). ಹೃದಯಸ್ಪರ್ಶಿಯಾದುದು; ಮನಮುಟ್ಟುವಂತಹುದು: ಗಿರಿವನ ಪ್ರೀತಿ ತಾಂ ದೈವಕೃಪೆ ದಲ್ . . . ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ಮಹಾಮಂತ್ರಾನುಭವಗಳುಂ ಹೃದ್ಗಮ್ಯವಿಲ್ಲಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೨-೧೧೯); [ಸಂ.]

ಹೃದ್ಗೋಚರ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತಿಳಿಯುವಂತಹುದು; ಹೃದಯಕ್ಕೆ ಗೋಚರಿಸುವಂತಹುದು: ಯತಿಪತಿ ಮುಖಾರವಿಂದೋದ್ಗತ ಋತವಚನಂ ಸ್ವಕೀಯ ಹೃದ್ಗೋಚರಮಾಗೆ ತನೂದರಿಗಾ ಬೇಗದೊಳತಿ ಹಷವಿಷಾದಮಾದಮೇನೊದವಿದುವೋ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೧೧೨). [ಸಂ.]

ಹೃದ್ವಲ್ಲ (ನಾ). ಹೃದಯಕ್ಕೆ ಈಟಿಯಂತೆ ತೊಂದರೆಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡತಕ್ಕುದು: ಬಗೆಗೊಳ್ವ ತೋಳ್ವಳ್ಳಿ ಕೋವಿದರ ಗಾಲ್ವಳ್ಳಿ ನುಣ್ಣಲ್ಲ ಮುನಿಜನದ ಹೃದ್ವಲ್ಲವು . . . ಎನೆ ವಿಲಾಸಿನಿಯರುಗಳೊಳ್ಳತೆಯದೆಸಕದಿಂ ಬಾದರ್ (ಉಷ್ಣ.ಪ್ರ. ೫-೨೪). [ಸಂ.]

ಹೃದ್ಭವ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು; ಮನ್ಮಥ ; ಕಾಮ: ಈಕೆ ಶೃಂಗಾರ ಸಮುದ್ರಮಂ ಕಡೆಯೆ ಹೃದ್ಭವನುದ್ಭವಿಯಾದಳೆಂದು ಕಣ್ಣಾರೆ ದಶಾಸ್ಯನೀಕ್ಷಿಸಿದನೀಕ್ಷಿಸಿ ಕಣ್ಣಚಿದಾರೆ ಮನ್ಮಥಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೯-೮೨). [ಸಂ.]

ಹೃದ್ಯ (ಗು). ೧. ಮನೋಹರವಾದ; ಸುಂದರವಾದ: ಹೃದ್ಯವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಸನ್ನತರ ಪೂರ್ವಾಭ್ಯಾಸವಿನ್ಯಾಸ ತದ್ವಿದ್ಯಸಂಪದಮಾಗಳಾಕ್ಷಣದೊಳಾದಾಶ್ಚರ್ಯಮಪ್ಪನ್ನಮೇಂ ಸದ್ಯಂ ಸಾರ್ದುದೊ ತತ್ಕುಮಾರಿಕೆಗೆ ಸಯ್ಪಿಂ (ಸುಕುಮಾ. ೭-೫೨); ಬಿದ್ದು ಪದದಲಿ ದಂಡದಂತಿರಲೆದ್ದು ನಿಂದಿರ್ದಚ್ಯುತನ ಮುನಿ ಹೃದ್ಯಮೂರ್ತಿಯ ನೋಡಿ ಪುಳಕಾಮೃತದಲೋಲಾಡಿ (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೧೪-೮). ೨. ಒಳ್ಳಿತಾದ; ಪ್ರಿಯವಾದ: ಹೃದ್ಯಗುಣನಿಳಯನಾ ವಿಭುಸದೃಶನಿರೆ ಕನ್ನೆ ನಿನ್ನ ಪತಿಗೆಳಸುವಳೇ ಪ್ರದ್ಯೋತದ್ಯುತಿ ಗಲ್ಲದೆ ಖದ್ಯೋತದ್ಯುತಿಗೆ ನಳಿನಿ ಮೊಗಮಿತ್ತಪಳೇ (ಪುಷ್ಪಪು. ೭-೭೪). ೩. ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ. ೪. ಮನಮುಟ್ಟುವ; ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯುವ. (ನಾ). ೫. ಮನೋಹರವಾದುದು; ಸುಂದರವಾದುದು: ಪದ್ಯಂ ಸಮಸ್ತಜನತಾಹೃದ್ಯಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೩೦); ಅವಿಚಲಮಪ್ಪ ಲಕ್ಷ್ಮಿ ವಿವಿಧೋತ್ಕರ ಹೃದ್ಯಮೆನಿಪ್ಪ ವಿದ್ಯೆ ನೋೞ್ಪವರನುರಾಗಮಂ ಪಡೆವ ರೂಪು . . . ಆ ನೃಪನಲ್ಲಿ ತೋಱಲಾದವು (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೨೦); ಪದ್ಯಂ ವದ್ಯಂ; ಗದ್ಯಂ ಹೃದ್ಯಂ ಹೃದ್ಯಮಪ್ಪ ಗದ್ಯದೊಳ್ ಪೇೞ್ವುದು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫-೧೪). ೬. ಒಳ್ಳಿತಾದುದು; ಪ್ರಿಯವಾದುದು: "ಪ್ರಾಗ್ಯ್ಯಂ, ಪ್ರಾಗ್ರಹರಂ . . . ಮಂಜುಳಂ, ಹೃದ್ಯಂ, ಹಾರಿ . . . ಶುಭಂ, ಪೇಶಲಂ - ೨೯ ಒಳ್ಳಿತು" (ಹಲಾಯು. ೧೧೪-೪). [ಸಂ.]

ಹೃದ್ಯತೆ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತಟ್ಟುವಂತಹುದು; ಅಂತಃಕರಣವನ್ನು ಮುಟ್ಟುವಂತಹುದು: ಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ ಹೃದ್ಯತೆಯ ಒರೆಗಲ್ಲೆಂದೂ ಅದರ ಹಿರಿಮೆಯ ಅರಿವು ಅತಿ ಸುಲಭವೆಂದೂ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ (ಕಸಾಚ. ೬೦). [ಸಂ. ಹೃದ್ಯತಾ]

ಹೃದ್ಯವಿದ್ಯ (ನಾ). ೧. ಹೃದಯಂಗಮವಾದ ವಿದ್ಯೆಗಳನ್ನು ಬಲ್ಲವನು,– ತಿಳಿದವನು: ಸಿರಿವೊಲ್ಪಳೆ ಹೃದ್ಯವಿದ್ಯರ್ಗಂ (ಶಮುದ. ೮೮ ಪ್ರಯೋ). ೨. ಸ್ವಾಧೀನವಾದ ವಿದ್ಯೆ: ಕಡಲೀಟಂ ಮಗುಟಿಟ್ಟೊಡಂ ಕಲಿಯ ನಾನಾ ಹೃದ್ಯವಿದ್ಯಂಗಳಂ ಪಡೆದಪ್ಪಲ್ಲದೆ ಬರ್ಪುದೇ (ಸೋಮೇಶ. ೨೮). [ಸಂ.]

ಹೃದ್ಯವಿದ್ಯೆ (ನಾ). = ಹೃದ್ಯವಿದ್ಯ ೨: ಗುಣರತ್ನವಾರ್ಧಿ ನಾನಾವಿಧಸೌಖ್ಯ ಭಾಜನನುಪಾರ್ಜಿತಖೇಚರರಾಜಹೃದ್ಯವಿದ್ಯಾವಿಭವಂ ಮಗಂ ಜಿತವಿರೋಧಿನರೇಂದ್ರ ಬಳಂ ಮಹಾಬಳಂ (ಆದಿಪು. ೧-೭೩). [ಸಂ. ಹೃದ್ಯವಿದ್ಯಾ]

ಹೃದ್ಯಾಂಗಿ (ನಾ). ಮನೋಹರವಾದ ಅಂಗವುಳ್ಳವಳು; ಸುಂದರಾಂಗಿ; ಚೆಲುವೆ: ನೇತ್ರಾಂಬುಜಂ ಪಾಟಳಕಾಂತಿಶ್ರೀಯಿನೊಪ್ಪುತ್ತಿರೆ ತನುಲತೆ ಸೌರಭ್ಯಮಂ ಬೀಱೆ . . . ಲೀಲೆಯಿಂದುಪ್ಪವಡಿಸಿದಳ್ ಹೃದ್ಯಾಂಗಿ [ಪಾಠಾಂ. ನಿದ್ರಾಂಗಿ, ನೀರ್ದಾಂಗಿ] ಶಯ್ಯಾಗ್ರದಿಂದ (ಜಗವಿ. ೨-೭೮). [ಸಂ. ಹೃದ್ಯಾಂಗಿನ್]

ಹೃದ್ಯೋಗ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನ ಆಸೆ; ಇಷ್ಟಾರ್ಥ; ಬಯಕೆ: ಆತಂ ಬಾಲಿದೇವಂ ಮತ್ತೋರ್ವಂಗೀಯೆನೆಂಬ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯಂ ಪಲಂಬರಿಂ ಕೇಳ್ವು ಮನದೊಳು ಹೃದ್ಯೋಗಮಂ ತಾಳ್ದು (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೫-೩೩ ವ); ಈಗಳುದಾತ್ತನಪ್ಪ ಪುರುಷೋತ್ತಮಸೂನುಗೆ ಭಾನುಗೀವ ಹೃದ್ಯೋಗದಿನಿರ್ದರಿರ್ಪಿನೆಗಮಾ ಖಳಚೌರ್ಯನುಮಿಂತು ತಂದನಿನ್ನೇಗುವೆನಿಲ್ಲಿ ಸಾವನೆನುತುಂ ತನುಮಧ್ಯೆ ವಿಮಾನದಿಂ ನೆಲಕ್ಕಾಗಳೆ ಜೋಲೆ (ನೇಮಿಪು. ೭-೧೭೦). [ಸಂ.]

ಹೃದ್ಯೋಗಂಬಡು (ಕ್ರಿ). ಇಷ್ಟಪಡು; ಬಯಸು: ಸುರೇಂದ್ರದತ್ತನೆಂಬುಂ ಕಂಡು ನಿಜನಿವಾಸಕ್ಕೊಯ್ದು ಸ್ನಾನಾನ್ನ ಪಾನಾದಿಗಳಿಂ ತಣಿಪಿ ತತ್ಪ್ರಪಂಚಮೆಲ್ಲಮಂ ಬೆಸಗೊಂಡು ಹೃದ್ಯೋಗಂಬಟ್ಟು ಸಿದ್ಧಾರ್ಥಂಗಿಂತೆಂದಂ (ಬಂಹಂ. ೪-೧೨ ವ).

[ಹೃದ್ಯೋಗ + ಪಡು]

ಹೃದ್ರೋಗ (ನಾ). ೧. ಹೃದಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ರೋಗ; ಹೃದಯದ ವ್ಯಾಧಿ: ದಶಮೂಲ . . . ಶಿವಘೃತ, ತೈಲಾನ್ನ ಸಹ ಎರಡು ಉಕ್ಕುಬರುವ ತನಕ ಕಾಸಿ ಸೇರು ಸಕ್ಕರೆ ಹಾಕಿ ಪ್ರಾತಃಕಾಲ ಆಮಲಕಪ್ರಮಾಣ ಸಿಂದೂರವನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳಲು ಅರತಿ, ಹೃದ್ರೋಗಂ ಗುಣ (ವ್ಯವಿ. ೫೮); ಅಜೀರ್ಣಜ್ವರ, ಶ್ವಾಸರೋಗ . . . ಕರ್ಣರೋಗ, ಹೃದ್ರೋಗ, ವಾತರೋಗ, ಇವೇ ಮುಂತಾದ ರೋಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವರು ದಂತಧಾವನಕ್ಕೆ ಅನರ್ಹರೆಂದರಿವುದು (ಸಕಪ್ಪ. ೨೯). ೨. ಮನೋವ್ಯಥೆ; ದುಃಖ; ಖೇದ: ಭೋಗಂಗಳ್ ಸಲೆ ಮನದೊಳ್ ರಾಗಮನೊದವಿಸುಗುಮಪ್ಪೊಡನುಭವಿಕೆ ಮನೋರಸಜ್ಞನನುಭವಿಸುಗುಮೇ ರಾಗಮನೊದವಿಸದವು ಹೃದ್ರೋಗಮನೊದವಿಸೆ (ಆದಿಪು. ೩-೭೦); ತತುಪುತ್ರಂ ನೆಗಳ್ದಂ ನಿಜಾರಿಭಳವೊನಲ್ಲು ಬನ್ನಮಂ ಕಂನಮಂ ತತು ಪುತ್ರಂ ನೆಗಳ್ದಂ ನಿಜಾರಿ ತಳೆ[ಯ]ಲು ಹೃದ್ರೋಗಮಂ ಜೋಗಮಂ (ಕಾಇ. ೭೪-೧೨-೮; 1170); ಈ ಎಲ್ಲ ಪ್ರಕಾರಗಳಿಂದ ಕಿಟ್ಟಗೆ ಹೊಸ ಹೃದ್ರೋಗವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು (ಗಂಮಾಯಿ. ೧೨೨). [ಸಂ.]

ಹೃದ್ರೋಗಗಜಕೇಸರಿ (ನಾ). ಹೃದಯದ ಬೇನೆಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವಂಥ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ: ಹೃದ್ರೋಗಗಜಕೇಸರಿ:- ದಶಮೂಲ, ಪಂಚಲವಣ . . . ಸಹ ಎರಡು ಉಕ್ಕುಬರುವ ತನಕ ಕಾಸಿ ಸೇರು ಸಕ್ಕರೆ ಹಾಕಿ ಪ್ರಾತಃಕಾಲ ಆಮಲಕಪ್ರಮಾಣ ಸಿಂದೂರವನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳಲು ಅರತಿ, ಹೃದ್ರೋಗಂ ಗುಣ (ವ್ಯವಿ. ೫೮).

[ಹೃದ್ರೋಗ + ಗಜಕೇಸರಿ]

ಹೃದ್ರೋಗಿ (ನಾ). ಹೃದಯರೋಗವುಳ್ಳವನು; ಹೃದಯದ ಬೇನೆಯುಳ್ಳವನು: ಅರಿಪುತ್ರ, ಕಳತ್ರ, ಧನಾಗ್ನಿರಾಜಬಾಧೋಪಹತನುದಾರಗುಣಂ ಪಾಪರತಂ ಸ್ವಭೃತ್ಯಕಲಹಂಸರುಜಂ ಹೃದ್ರೋಗಿ ದಿನಪನವರೋಹಿಣಿಯೊಳ್ (ಜಾತಕ. ೯ ೧೮).

[ಸಂ. ಹೃದ್ರೋಗಿನ್]

ಹೃದ್ವಲ್ಲಭ (ನಾ). ಹೃದಯವಲ್ಲಭ; ಪ್ರಾಣಕಾಂತ; ನಲ್ಲ: ನಲ್ಲರಗಲ್ಕೆಯಿಲ್ಲದೆಡೆಯಸ್ತಮಯಕ್ಕೆ ದಿನಾಧಿನಾಯಕಂ ಸಲ್ಲದ ಕಾಣಮಂಗಜಶರಾಹತಿ ಪೊರ್ದದ ದೇಶಮುಳ್ಳೊಡಂತಲ್ಲಿಯೆ ಮಾಟ್ಕೆ ಕುಡ್ಮಳನಮಂ ಬಿದಿಯೆಂದು ರಥಾಂಗಕಾಂತೆ ಹೃದ್ವಲ್ಲಭವಿಪ್ರಯುಕ್ತೆ ಬಗೆಗೆಟ್ಟು ನೆಱಿಲ್ಪುದು ಪದ್ಮಪತ್ರದೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೮-೭).

[ಸಂ.]

ಹೃಲ್ಲಾಸ (ನಾ). ಚಿಂತೆ; ಖೇದ: ಕೊಲೆಯಿಂದೊಂದಂ . . . ಅನಾಕುಲ ಮೆಂದಯ್ಪನನಾಕುಳಂ ತೊಱೆದೊಡೇಂ ಹೃಲ್ಲಾಸಮೋ ವ್ಯಾಲಮೋ ತಲ್ಲಣಮೋ ಕೃತಾಂತಭಯಮೋ ಸಂತಾಪಮೋ ಬೇವಸಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೫). [ಸಂ.]

ಹೃಲ್ಲೇಖ (ನಾ). ೧. ಜ್ಞಾನ. ೨. ಚಿಂತೆ. ೩. ಮನೋವ್ಯಥೆ; ದುಃಖ. ೪. ವಿರಹ; ವಿಯೋಗ: "ಆಯಲ್ಲಕಂ, ಉತ್ಕಂಠಾ . . . ಹೃಲ್ಲೇಖ, ವಿರಹಃ, ವಿಯೋಗಃ - ಈ ೯ ವಿರಹಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೨೨-೫೭). [ಸಂ.]

ಹೃಷೀಕ (ನಾ). ೧. ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯ: "ಖಂ, ಅಕ್ಷಂ, ಇಂದ್ರಿಯಂ, ಸ್ರೋತಃ, ಹೃಷೀಕಂ, ಕರಣಂ — ಈ ೬ ಇಂದ್ರಿಯಂಗಳ್" (ಹಲಾಯು. ೮೮-೩೮೧); ಕಲ್ಪೋದ್ಭೂತ ದೇವರ್ ದಿವ್ಯಾಂಗನಾಶೃಂಗಾರಾಕಾರವಿಲಾಸಚತುರಮನೋಜ್ಞವೇಷ ರೂಪಾವಲೋಕನ ಮಾತ್ರದಿಂದಮೆ ಹೃಷೀಕಜನಿತಪರಮಸುಖಮನೆಯ್ದುವರ್ (ತತ್ತ್ವಾಪ್ರ. ೧೮೨). ೨. ಏಳು ಬಗೆಯ ನರಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಕ್ರಮದೊಳಸಂಜ್ಞೆಯಂ ಸರಿಸೃಪಾವಳಿಯುಂ . . . ಮನುಷ್ಯಮಸ್ತ್ರಿಮಿಕುಳಮುಂ ಹಿಮಾಂಶುನಯನಾಗ್ನಿಕಷಾಯಹೃಷೀಕ ಷಣ್ಮನಿಕ್ರಮ ನರಕಂಗಳೊಳ್ ನೆಲಸುಗುಂ ದಿವಿಜೋತ್ತಮ ನಂಬು ನೀನಿದಂ (ಆದಿಪು. ೫-೯೪). [ಸಂ.]

ಹೃಷೀಕೇಶ (ನಾ). ೧. ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳ ಒಡೆಯ; ಪರಮಾತ್ಮ. ೨. ವಿಷ್ಣು; ಕೃಷ್ಣ: "ವಿಷ್ಣುಃ, ಕೃಷ್ಣಃ, ಕೇಶವಃ . . . ಹರಿಃ, ಹೃಷೀಕೇಶಃ . . . ವನಮಾಲೀ, ಗದಾಧರಃ - ಈ ೪೫ ನಾರಾಯಣನ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೫-೨೪); ಶ್ರೀ ಸರಸ್ವತೀ ಶ್ರೀ ನರನಾರಾಯಣ . . . ಶ್ರೀ ಹೃಷೀಕೇಶ (ಎಕ. VI (R), ಪಾಂಡವಪುರ.೩೭-೨೭; ಸು. 14ನೆಯ ಶತ). ೨. ಉತ್ತರ ಭಾರತದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರ,–ಯಾತ್ರಾಸ್ಥಳ. [ಸಂ.]

ಹೃಷ್ಟ (ಗು). ೧. ಸಂತೋಷಗೊಂಡ; ಆನಂದಿಸಿದ: ಅಂತು ನೋಡಿ ವಿಸ್ಮಯಾಕ್ರಾಂತಚಿತ್ತನತ್ಯಂತಹೃಷ್ಟೋತ್ಕೃಷ್ಟಸಂತುಷ್ಟಾಂತರಂಗನವರ ನವಯೌವನಕ್ಕೆ ನೆಲೆಮಾದ ರೂಪಾತಿಶಯಕ್ಕಂ . . . ಬೆಕ್ಕಸಂಬಟ್ಟು (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೫೩ ವ); ಅದಱಿಂದಿಲ್ಲಿ

ವಸಿಷ್ಠನಂದನರಿರಾ ನೀವೆಲ್ಲರುಂ ವಾಸಮಂ ಮುದದಿಂ ಮಾಡೆ ವಿಶುದ್ಧರಪ್ಪಿರೆನೆ ತಾಮಾ ರೋಮಶಪ್ರೋಕ್ತಿಯಂ ಪಡೆದಂತಾಲಿಸಿ ಹೃಷ್ಟಚಿತ್ತರವರಾ ಸುಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿರ್ದು (ಯಾದಚಂ. ೧೫-೨೯). ೨. ರೋಮಾಂಚಿತಗೊಂಡ; ಪುಳಕಗೊಂಡ. (ನಾ). ೩. ಆಹ್ಲಾದ; ಸಂತೋಷ: "ಪ್ರಿತಂ ಹೃಷ್ಟಂ ಸಮುದಿತ(ಮುತಂ)" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೦೬-೪೯). ೪. ಸಂತೋಷಗೊಂಡವನು: ನಾನು ಗೌರಿದೇವಿಯೊಡನೆ ವೃಷಭರೂಢನಾಗಿ ಅಲ್ಲಿಗೆ ವಂದು ನಿಶ್ಚಲನಾದ ಮುನಿಯಂ ಕಂಡು ಹೃಷ್ಟನಾದೆನು (ಕಱುಮಾ. ೨೪೮-೭). ೫. [ನಾಟ್ಯ] ಎಂಟು ಬಗೆಯ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವನೋಟಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಧ: ಬಣ್ಣದ ಗಲ್ಲಂಗಳ್ ಮಿಗೆ ನುಣ್ಪೊದವಿದ ದಿಟ್ಟಿಯಾಳ್ಕು ನಸು ಮುಚ್ಚೆವೆಯಂ ತಣ್ಪಡರ್ದು ನಗೆಯನಾಂತುಂ ಕಣ್ಪೊಂದಿರೆ ಕಾಂತ ಕೇಳ್ ಹೃಷ್ಟಮೆನಿಕ್ಕು (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩-೧೯). [ಸಂ.]

ಹೃಷ್ಟತೆ (ನಾ). ಸಂತೋಷ; ಆನಂದ: ಹೃಷ್ಟತೆಯಿಂದ ಕ್ರೂರಂ ಸಾಷ್ಟಾಂಗಪ್ರಣತನಾಗೆ ಕಾರುಣ್ಯಸುಧಾವೃಷ್ಟಿ ಪಸರಿಸಿದಂತೆನೆ ನಿಜದೃಷ್ಟಿಪ್ರಭೆ ನಿಮಿರೆ ನೋಡಿದಂ ಕಮಳಾಕ್ಷಂ (ಜಗವಿ. ೫-೮೦); ಹೃಷ್ಟತೆಯಿನಾ ಕುಮಾರನರಿಷ್ಟಪುರಾಂತರದೊಳಿರ್ದು (ನೇಮಿಪು. ೫-೬೯).

[ಸಂ ಹೃಷ್ಟತಾ]

ಹೆಂ 'ಪೆಣ್' ನೋ.

ಹೆಂಗತ್ತೆ 'ಪೆಣ್ಗತ್ತೆ' ನೋ.

ಹೆಂಗರಿಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೀನು: ಕಾಗೆಂಡೆ ಹೆಗ್ಗುರ್ಬು ಹೆಂಗರಿಗಂ . . . ಮುಡಿಲುಂ ಪಂದಿಗನೆಂಬ ಮೀನ್ಗೆದನಾ ಭಕ್ತಂ ಮಹಾಲೀಲೆಯಿಂ (ತ್ರಿಷಷ್ಟಿ. ೫೭-೮). [?]

ಹೆಂಗರುಳು 'ಹೆಣ್ಗರುಳು' ನೋ.

ಹೆಂಗಸು 'ಪೆಣ್ಗೂಸು' ನೋ.

ಹೆಂಗಳ್ಳ 'ಪೆಣ್ಗಳ್ಳ' ನೋ.

ಹೆಂಗಳ್ಳವಿದ್ಯೆ (ನಾ). ಹೆಣ್ಣನ್ನು ಕದ್ದೊಯ್ಯುವ ವಿದ್ಯೆ; ನಾರೀಚೋರವಿದ್ಯೆ: ಕೌರವೇಂದ್ರನ ಮತವೊ ನಿನ್ನ ವಿಕಾರವೋ ಹೆಂಗಳ್ಳವಿದ್ಯೆಯನಾರು ಕಲಿಸಿದರೆನುತ ತಂದರು ಧರ್ಮಜನ ಹೊರಗೆ (ಕುವ್ಯಾ.ಅ. ೨೨-೩೭). [ಹೆಂಗಳ್ಳ (< ಪೆಣ್ಗಳ್ಳ) + ವಿದ್ಯೆ]

ಹೆಂಗುದುರೆ 'ಪೆಣ್ಗುದುರೆ' ನೋ.

ಹೆಂಗುರಿ 'ಹೆಂಗುಱಿ' ನೋ.

ಹೆಂಗುರು 'ಪೆಂಗುರು' ನೋ.

ಹೆಂಗುಸು 'ಪೆಣ್ಗೂಸು' ನೋ.

ಹೆಂಗುಸುತನ (ನಾ). ಹೆಣ್ಣುತನ; ಹೆಣ್ಣಿನ ಸ್ವಭಾವ: ನರನ ಬಲುಗೈತನವನೀ ಮೋಹರದ ಹೆಂಗುಸುತನವ ನೀವವಧರಿಸಿದಿರೆ ಜಗಭಂಡರಿವರಿಗೆ ಮತ್ತೆ ಬಿರುದುಗಳೆ (ಕುವ್ಯಾ.ದ್ರೋ. ೧೦-೪೩). [ಹೆಂಗುಸು (< ಪೆಣ್ಗೂಸು) + - ತನ]

ಹೆಂಗುಸುವ್ರಿತ್ತಿ (ನಾ). ಹೆಂಗಸು ಕೊಟ್ಟ ದಾನ (?): ಕಂದರ್ಪೇಶ್ವರ ದೇವರತ್ತಂಣ್ಣಾಯ ಕೊಳೆಯಂಗೆ ತಂಣ್ಣೇಸ್ವರ ಮತ್ತರು ಅಱು ಸರ್ವ್ವಬಾಧಪರಿಹಾರ ಹೆಂಗುಸುವ್ರಿತ್ತಿ (ಕಇ. II, ೧೭-೫೭; 1122). [ಹೆಂಗುಸು (< ಪೆಣ್ಗೂಸು) + ವ್ರಿತ್ತಿ]

ಹೆಂಗುಱಿ, ಹೆಂಗುರಿ (ನಾ). ಹೆಣ್ಣುಕುರಿ; ಮೇಷ: ಕಾಡುಗುಱಿ ತನೆಯಾಗಿ ಬಂದು ಊರೊಳಗೆ ಮೂಱು ಮಱಿಯನೀಯಿತ್ತು ಅದಱ ವರ್ಷ ಒಂದೆಡೆ ಒಂದು ಕಾಡ ಒಂದು ಎಲ್ಲರ ಕೂಡಿದ ಬಣ್ಣ ಹೆಂಗುಱಿ ಸತ್ತಿತ್ತು ಮಱಿಗೆ ಒಡೆಯರಿಲ್ಲ (ಸಕವ. I, ೪. ೨೬೮-೧೦೦೭).

ಹೆಂಗುರಿ: ಇದರ ಗಂಡಿಗೆ (Ram) (ಟಗರು) ಎಂದೂ, ಹೆಣ್ಣಿಗೆ (ಹೆಂಗುರಿ) ಎಂದೂ . . . ಹೆಸರು (Sheep. ೩೦೪೧). [ಹೆಂ (< ಪೆಣ್) + ಕುಱಿ$_3$]

ಹೆಂಗೂಸು 'ಪೆಣ್ಗೂಸು' ನೋ.

ಹೆಂಗೆ 'ಎಹಗೆ' ನೋ.

ಹೆಂಗೊಲೆ 'ಪೆಣ್ಗೊಲೆ' ನೋ.

ಹೆಂಚು, ಹಂಚು$_2$ (ನಾ). ೧. ಮೇಲ್ಛಾವಣಿಗೆ ಹಾಕಲು ಬಳಸುವ ಮಣ್ಣಿನ ಚದುರಬಿಲ್ಲೆ: ಅಂಬರವಸರ ಸುದತಿ ಸುಲೋಕವಂದೆಂಬ ಹೆಂಚಿನೊಳಂಜನವನು ಅಂಬಿನೊಳಿಡಲೆಂದಿಟ್ಟ ಹೆಜ್ಜೊಡರೆಂದೆಂಬಂತೆ ಮೇರುವೊಪ್ಪಿದುದು (ನೇಮಿಸಂ. ೧-೫೦); ಕಾನೂರು ಚಂದ್ರಯ್ಯಗೌಡರ ಮಂಗಳೂರು ಹೆಂಚಿನ ದೊಡ್ಡಮನೆ . . . ಏಕಾಂತವಾಗಿತ್ತು (ಕಾನೂರು ೬೫); ಒಡೆದ ಹೆಂಚುಗಳ ಬದಲು ಹೊಸ ಹೆಂಚುಗಳನ್ನಿರಿಸಿದ (ರಂಗವ. ೧೨೦). ೨. ಮಡಕೆಯ ಚೂರು; ಬೋಕಿ: ಹಣ ಹೊನ್ನು ಪರಹೆಣ್ಣು ಹೆಂಚೆಂದು ನೋಡು (ಪುರಂದ. ೨-೫ ಅನುಪಲ್ಲವಿ). **ಹಂಚು$_2$:** ೧. ಮನೆಗಳ ಮಾಳಿಗೆಗಳು ಹಂಚಿನವು (ಕಭಾಗ. ೫); ಮಣ್ಣುಗೋಡೆಗಳ ಮಣ್ಣುಮನೆಗಳಿಗೆ ಬೇಕು ಮಣ್ಣು ಹಂಚು (ಅರಳು. ೩೮೩). ೨. ಪಂಚಮಹಾಪಾತಕವ ಮಾಡಿ(ದನಾ)ದೊಡೆ ಒಮ್ಮೆ ಹಂಚಿನಲ್ಲಿ ತಿರಿದುಂಡಡೆ . . . ಸದುಗುರು ಸೊಡ್ಡಳ ತಿರಿದುಂಡ ಪರಿ (ಸರ್ವವ. ೧೭೪-೭೭೯); ತೂಱಿದ ಬೂದಿಯ ಹಿಟ್ಟುಗುಟ್ಟ ಬೊಟ್ಟಿಡುವುದು ಮಿಕ್ಕುದಂ ಕದಡಿ ಕುಂಟಣಿಗೀವುದು ತೀವಿ ಹಂಚಿನೊಳ್ (ಅನಂಪು. ೮-೫೭); ಲೋಹಂಗಳಾಗಲುವಳಿವವೈ ಪರುಸಕ್ಕೆ ಸೋಂಕಲು . . . ಅಳಿವುದೇ ಹಂಚಾಗ ಪರುಸವು ಬಳಸಿದರೆ ತಾನಬ್ದಲಕ್ಷಗಳೊಳಗೆ (ಸಂಭಪ. ೮-೧೩೭); ಪಂಚಮದ ಶನಿ ಹಂಚಿನಲ್ಲಿ ಉಣಿಸ್ಯಾನು (ಗಾದೆ). ೩. (ದೋಸೆ, ರೊಟ್ಟಿ, ಹೋಳಿಗೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಬೇಯಿಸಲು ಬಳಸುವ) ಕಾವಲಿ: ಇಪ್ಪತ್ತ ಹಂಚು ಇಟ್ಟದೀರಿ, ಐದು ಸೇರಿನ ಹೋಳಿಗೆಯಾದರೂ ಆಗಲಿಲ್ಲ (ಅಶೋಕ. ೨). ೪. "ಒಣಗಿಸಿ ಸುಟ್ಟ ಬಿರುಸಾದ ಮಣ್ಣಿನ ಪದಾರ್ಥ" (ಕಪ್ರೂಕೋ. ೯೨೭). ೫. ಚೂರು; ತುಂಡು: ಗುರುಲಿಂಗಪೂಜೆಯಂ ನರನಾವನುಳಿದಮರ ನೆರವಿಯಂ ಯಜಿಸಿ ಪಡೆವಾ ಬಗೆಯದು ವರರತ್ನವಂ ಬಿಸುಟು ಹಿರಿದು ಗಾಜಿನ ಹಂಚ ನೆರೆದರ್ಚಿಪಂತೆಂದ (ಸಾನಂಚ. ೩-೧೪).

ಹೆಂಚಿನ ಪಾತ್ರೆ = ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆ; ಮಡಕೆ: ಹೋಳಿಗೆ, ಕಡುಬು, ಸೂಸಲುಂಡಲಿಗೆ . . . ಇರೆ ಹೊಸ ಹೆಂಚಿನ ಪಾತ್ರೆಯಲು ಯಿರಿಸಿ (ಬಾಲಚ. ೧೨೯-೨೦). **ಹೆಂಚಿನ ಮನೆ** = ಮೇಲ್ಛಾವಣಿಗೆ ಮಣ್ಣಿನ ಚದುರಬಿಲ್ಲೆಯನ್ನು ಹೊದಿಸಿರುವ ಮನೆ: ಅದು ಪೂರ್ವಕಾಲದ ಹೆಂಚಿನ ಮನೆ (ರಾಮಾನ. ೧೦೧).

[ದೇ. ‖ ಕೊಡ. ಹಂಚ್; ತುಳು. ಹಂಚು; ತೆಲು. ಪೆಂಚು, ಪೆಂಚಿಕ]

ಹೆಂಜಱ 'ಪೆಂಜಱುವು' ನೋ.

ಹೆಂಜೆಱು 'ಪೆಂಜಱುವು' ನೋ.

ಹೆಂಟೆ$_1$ 'ಪೆಂಟೆ$_1$' ನೋ.

ಹೆಂಟೆ$_2$ 'ಪೆಂಟೆ$_2$' ನೋ.

ಹೆಂಟೆಗೊಡತಿ, ಹೆಂಡೆಗೊಡತಿ (ನಾ). (ಹೊಲಗದ್ದೆಗಳಲ್ಲಿ) ಮಣ್ಣಿನ ಗಟ್ಟಿಗಳನ್ನು ಒಡೆಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉಪಕರಣ: "ಹೆಂಟೆಗೊಡತಿ-ಲೋಷ್ಟಭೇದನ, ಕೋಟಿಶ" (ನಾಚಿರಾ. ೬). **ಹೆಂಡೆಗೊಡತಿ:** (೬).

[ಹೆಂಟೆ$_1$ (< ಪೆಂಟೆ$_1$) + ಕೊಡತಿ (< ಕೊಡಂತಿ)]

ಹೆಂಟೆಗೊದ್ದ, ಹೇಂಟೆಗೊದ್ದ (ನಾ). ಉಡುವಿನ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಣ್ಣ ಪ್ರಾಣಿ; ಓತಿಕೇತ; ಗೋಸುಂಬೆ: ಹೆಂಟೆಗೊದ್ದ ಗೃಧ್ರ ಗೂಬೆ ಮೊದಲಾದ ಪಕ್ಷಿಗಳಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ರೇಖೆಯು ಯಿದ್ದರೆ ಶುಭವಲ್ಲ (ಸೌಗಂಧಿ. ೨೭-೧೦); ಆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು . . . ದೊರೆಯನ್ನು ಹೆಂಟೆಗೊದ್ದನಾಗೆಂದು ಶಪಿಸಿದರು (ನೀತಿಚಿಂ. II, ೨೭). **ಹೇಂಟೆಗೊದ್ದ:** ನೀನು ಹೀಗೆ ಮೋಸಮಾಡಿದುದರಿಂದ ನೀನು ಹೇಂಟೆಗೊದ್ದವಾಗಿ ಹುಟ್ಟು (ಸುಧಾ. ೫೫). [ಹೆಂಟೆ$_?$ + ಗೊದ್ದ$_1$ (< ಗೋದ$_1$)]

ಹೆಂಟೆಹೊಡೆ, ಹೆಟ್ಟೆಹೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ಹೊಲ, ಗದ್ದೆಗಳಲ್ಲಿ ಉಳುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಮಣ್ಣಿನ ಗಡ್ಡೆಗಳನ್ನು ಒಡೆ; ಹಲುಬೆಹೊಡೆ; ಕುಂಟೆಹೊಡೆ: (೬). **ಹೆಟ್ಟೆಹೊಡೆ:** ಹೊಲದಲ್ಲಿ ಕೊಯಿಲಿ, ಕಸ, ರವದಿ ಮೊದಲಾದ ಮಲಿನಗಳು ಇಲ್ಲದ ಹಾಗೆ ಹೆಟ್ಟೆ ಹೊಡೆದು . . . ಮಳೆಯು ಬರುವದರೊಳಗೆ ಸಿದ್ಧಮಾಡಿ ಇಟ್ಟಿರಬೇಕು (ಕೃಪಿಪ್ರ. ೫೧).

[ಹೆಂಟೆ$_1$ (< ಪೆಂಟೆ$_1$) + ಹೊಡೆ$_1$ (< ಪೊಡೆ$_1$)]

ಹೆಂಡ 'ಪೆಂಡ' ನೋ.

ಹೆಂಡಗಾಱ (ನಾ). ಮದ್ಯದಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹರಿಸುವವನು: ಕಣ್ಣ ಗುಡ್ಡಿಯ ಮೆಟ್ಟಿ ನೆತ್ತಿಯ ಮೇಲೆ ಮೂಱುಪಟ್ಟೆಯನೆ ಕೆತ್ತಿ ಅವನ ಮುಖದ ಮೇಲೆ ಹೆಂಡಗಾಱನ ಮುಖದಿಂದೆ ಲೊಟ್ಟಲೊಟ್ಟನೆ ಉಗುಳಿಸಿ ಪಡುವಲ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಅಟ್ಟೆಂದ ಕಾಣಾ (ವಚಶಾ. I, ೨೫೦-೨೩).

[ಹೆಂಡ (< ಪೆಂಡ) + - ಕಾಱ]

ಹೆಂಡತಿ 'ಪೆಂಡಿತಿ' ನೋ.

ಹೆಂಡತ್ತಿ 'ಪೆಂಡಿತಿ' ನೋ.

ಹೆಂಡಬಾಕ (ನಾ). ಅತಿಯಾಗಿ ಮದ್ಯವನ್ನು ಸೇವಿಸುವವನು: ಹೆಂಡಬಾಕನವನು. ರೊಕ್ಕ ಕೊಟ್ಟು ಕೊಟ್ಟು ನೀನೇ ಅವನಿಗೆ ಇಂಥ ವ್ಯಸನಗಳನ್ನು ಕಲಿಸಿದವಳು (ಏವಶೀ. ೧೭). [ಹೆಂಡ (< ಪೆಂಡ) + - ಬಾಕ]

ಹೆಂಡಯ್ಯು (ಕ್ರಿ). ಮದ್ಯವನ್ನು ಸುರಿದುಕೊಳ್ಳು: ಬೀಮಣ್ಣನು ಹೆಂಡದ ಪಾತ್ರ ಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ಹಾಡುತ್ತ ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾನ . . . ರಾಗವೇ ಸರಿಯಾಗಿಲ್ಲ; ಮಸಣದಲ್ಲಿ ಅತ್ತಂತಿದ. ಕೂರಳಿಗೆ ಒಂಟಿಸಿತು ಹೆಂಡಯ್ಯುವೆನ್' (ಕುಡಿಯುತ್ತಾನೆ) (ಬಿಗಾಳಿ. ೪೯). [ಹೆಂಡ (< ಪೆಂಡ) + - ಇಸ್ಸು$_1$]

ಹೆಂಡಿ 'ಹೆಂಡ್ಡೆ$_2$' ನೋ.

ಹೆಂಡಿಕಸ (ನಾ). ದನದ ಸಗಣಿ ಮೊದಲಾದ ಕಸ: ಎದ್ದಿದ್ದ ಹಾಗೆಯೇ 'ಹೆಂಡಿಕಸ' ಮಾಡಿ ಮುಗಿಸಿ ಹಾಲು ಕರೆದು ಸಕ್ಕದ ಎರಡು ಮೈಲಿನ ಮೇಲಿನ ಶಹರಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಹಾಲನ್ನು ಮಾರಿ ಬರುತ್ತಿದ್ದಳು (ಗಂಗಾಗಾ. ೪೦).

[ಹೆಂಡಿ (< ಹೆಂಡ್ಡೆ$_2$ + ಕಸ]

ಹೆಂಡಿತಿ 'ಪೆಂಡಿತಿ' ನೋ.

ಹೆಂಡ್ಡೆ$_1$ 'ಪೆಂಟೈ$_1$' ನೋ.

ಹೆಂಡ್ಡೆ$_2$, ಹೆಂಡಿ (ನಾ). (ಉಕ) ಸಗಣಿ; ಗೋಮಯ: ಕಂಡಾ ಕಂಡ ಮನೆಯ ತಿರಿಗಿ ಕಾಲ್ಮರಿ ನಾಯಿ ಬೆದಕಿದಂತೆ ಹೆಂಡೆಯ ಜೊಂಡನು (ಬಿಚಾಕೋ. ೪೭-೬). **ಹೆಂಡಿ**: ಹೆಂಡಿಲಿ ಹೊಯ್ದು ಮೆರಸಿ ಕೈಕಾಲ್ಗಳ ತುಂಡಿಸಿ ತಂದು ನೇಮಿಸಿದ (ಬಿಜ್ಜರಾ. ೩-೪೫); ಹಿಂಡಿಗನ ಹಾಳಲ್ಲಿ ಹೆಂಡಿಯಂ ಹಾಕಿ . . . ಅಲ್ಲಿಂದ ನಂದೀಶನತಿಹರುಷದಿಂದ ಮೆಲ್ಲನೆ ಮಲೆದೇಶದಲ್ಲಿಗೈತಂದ (ಶರಲೀ. ೧೦೦-೧೫). [← ತೆಲು. ಪೆಂಡ, ಪೇಡ]

ಹೆಂಡೆಗೊಡತಿ 'ಹೆಂಟೆಗೊಡತಿ' ನೋ.

ಹೆಂಡೆಮೂಗಕ್ಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ: "ಪರೋಷ್ಣೀ, ತೈಲಪಾಯಿಕಾ-೨ ಹೆಂಡೆಮೂಗಕ್ಕಿಯ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೫೦). [? + ಹಕ್ಕಿ (< ಪಕ್ಕಿ)]

ಹೆಂದ (ನಾ) ಹಿರಿದು; ದೊಡ್ಡದು: 'ಹೆಂದಗತ್ತಲೆ', 'ಹೆಂದವೆಳಗು' ಪರಾ. 'ಪೆದ್ದ$_1$' ಹೋ. [? / ತೆಲು. ಪೆನು]

ಹೆಂದಗತ್ತಲೆ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಾದ ಕತ್ತಲೆ; ಅಧಿಕವಾದ ಕತ್ತಲೆ: ಹೆಂದ ಗತ್ತಲೆಯೊಳ್ಪವರ್ತಿಸುವಂದು ಕೆಲವು ಮೃಗದ್ವಿಜಾತಿಗೆ ಮುಂದಿರುತಿಪ್ಪನೇ ರವಿ ಕೇಳು ಸಚ್ಚಿಷ್ಯ (ಸದ್ಗುರು. ೬-೧೭). [ಹೆಂದ + ಕತ್ತಲೆ$_1$ (< ಕಟ್ಟಲೆ)]

ಹೆಂದವೆಳಗು (ನಾ). ಅಧಿಕವಾದ ಕಾಂತಿ,– ಪ್ರಕಾಶ: ಭಕ್ತರ ಹೃದಯಕಮಲ ದೆಸಳ್ಗಳ ಹಸೆಯ ಮೇಲೆ ಚಿತ್ತಿನ ಸೊಡರಿನ ಹೆಂ[ಪಾಠಾಂ. ಚಂ]ದವೆಳಗಿನೊಳು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೬-೪೨). [ಹೆಂದ + ಬೆಳಗು$_1$]

ಹೆಂದು, ಹಂದು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕುಂದು; ಕುಗ್ಗು; ಕಡಮೆಯಾಗು: ಪುರವ ರಚಿಸುವನೆಂದಡೆ ಹೆಂದದ ಧನಂ ಬೇಕು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೩-೪೧); ಹೆಂದದೀಶ್ವರನೊಲುಮೆ ಗಡ ನಿಜದಿಂದ ನಿಚ್ಚಂ ಕೊಡುವುದದು ಹೊನ್ನೊಂದು ಗಡ (ಬಸವ್ಪು. ೨೯-೧೫). ೨. ಹಿಂಜರಿ; ಅನುಮಾನಿಸು; ಹಿಂದು ಮುಂದು ನೋಡು: ಇಂದುಶೇಖರಸದೃಶಯನ್ನ ರಕ್ಷಿಪನೆಂದು ಹೆಂದದಡವಿಗೆ ಬಂದು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾದ (ಪ್ರಭುಪು. ೮-೧೫೦); ಹೆಂದದಾಟವಿಗೆಯ್ದಿ ಸುಸ್ಥಲದಿ ಕುಳ್ಳಿರಿಸುತಂದರು (ಗುರುಚಾ. ೧೩-೪೫). ೩. ಅಲುಗಾಡು; ಚಲಿಸು: (ಕಿ). **ಹಂದು**: ೩. ಖಗಮೃಗ ಹಂದಲಿಲ್ಲರೆಯ ಮೇಲೊರಗಿರ್ದದರ ನೀಳ್ಪಛಾಯೆಯುಂ! (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೮೫-೬೩೦); ಹೆದರಬೇಡ, ಹಂದದೆ ಸುಮ್ಮನೆ ನಿಂತುಕೊ (ಮಲೆಮ. ೨೪೯).

ಹಂದಾಡು = ಅಲುಗಾಡು; ಅಲ್ಲಾಡು: ಏ ಹುಡುಗಾ ಎಷ್ಟೊಂದು ಹಂದಾಡ್ತೀಯೊ? ಕೂತಲ್ಲಿ ಒಂದುಗಳಿಗೆ ಸರೀ ಕೂಡ್ರಲಿಕ್ಕೆ ಬರೂದಿಲ್ಲವೋ? (ಮೂರಿದಾ. ೯೨).

[ದೇ. ‖ ತುಳು. ಪಂದು, ಪಂದ್]

ಹೆಂದುಂಬೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ: ನುಗ್ಗಿಯ ಬೇರಿನ ರಸ. ಹೆಂದುಂಬೆಯ ರಸ . . . ಕೊಗ್ಗಿಯ ಬೇರು ಇಷ್ಟನ್ನೂ ಎಕ್ಕಿಯ ಹಾಲಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಪೂಸಲು ಸರ್ವಾಂಗವಾತಂ ಮಾಂಬುದು (ವೈವಿ. ೧೩೯). 'ಹೆದ್ದುಂಬೆ' ಪರಾ. [?]

ಹೆಂದುರು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ನಲ್ಕಲಃ, ನಟ್ಟಾಂಗಃ - ಈ ಯೆರಡುಂ ಹೆಂದುರು" (ಓಷಧಿ. ೮೩). [?]

ಹೆಂಪರಿ (ನಾ). (?) : ಅರಮನೆಗೆ ಹೆಂಪರಿಯಾಗಿ ಬಂದ ಭೂಮಿ (ಸೌಇಂ. IX-ii, ೬೦೯-೩೪; 1544). [?]

ಹೆಂಪಳಿ (ಕ್ರಿ). ಕಾಂತಿಗುಂದು; ಕಂಗೆಡು: ಕರಡಿ ಗರ್ಜಿಸಲಂಜಿಯುಸುರಿಕ್ಕದಿರ್ಪನೋ ಉರಗ ಸಾರಲು ಹೆದರಿ ಹೆಂಪಳಿವುತಿರ್ಪನೋ (ಸ್ಕಾಂ. ಹ. ೩೯-೪); ಹೆಂಪಳಿದ ತನುಲತೆಯ ಹರುಷದ ಸೊಂಪು ಸಡಿಲಿದ ಮುಖದ . . . ಅಂಬುಜವದನ ಮೈಯಿಕ್ಕಿದಳು ನಿಜಪತಿಗೆ (ತೊರರಾ. ೬-೯೩-೬೭). [ಹೆಂಪು (< ಪೆಂಪು) + ಅಳಿ$_1$ (< ಅಟಿ$_1$)]

ಹೆಂಪು 'ಪೆಂಪು' ನೋ.

ಹೆಂಬಳ (ನಾ). (?): ಆ ಗದ್ದಿಗೆ ಸಿದ್ಧಾಯ ಕಮ್ಮವೊನ್ನಕೆ ಪಾಗವೊನ್ನನೂ ತೆಱುವರು ಆ ತೋಣ್ಯದ ಫಲಂಗಳು ಆಧಿಕ್ರಯದಾನಕ್ಕೆ ಸಲುವುದು ಕ್ರಿಷಿಬ್ಯವಸಾಯವ ಮಾಡದಿದ್ದರಾದಡೆ ಅವರ ಪಡಿ ಜೀವಿತದಲೆಯ್ಕ್ಕೆ ಮಾಡಿಸುವರು ಹೆಮ್ಬಳ ಸಲುವುದು (ಎಕ. XV. ಅರಸೀ. ೨೦೦-೭; 1244). [?]

ಹೆಂಬಳಿ (ನಾ). ಹೆಣ್ಣಿನ ಸಂಬಂಧ: ದಿನದಿನಕೆ ಬೆಳದುದು ವೈರವಣ್ಣಂಗೆನಗೆ ಹೆಂಬಳಿಯಿಂದ (ತೊರರಾ. ೪-೨-೪೦); ಬಂದು ನಿಂದಿದನಿಂದ್ರಸುತನಿನನಂದನನ ಸರಿಸದಲಿ ಹೆಂಬಳಿಯಿಂದ ಹೆಚ್ಚಿದ ಮನದ ಮಸಕದ ಮತ್ಸರಂಗಳಲಿ (ತೊರರಾ. ೪-೩-೬).

[ಹೆಂ (< ಪೆಣ್) + ಬಳಿ$_2$ (< ಬಟ್ಟಿ$_3$)]

ಹೆಂಬೆಡಿಗ (ನಾ). (?): ಹೆಂಬೆಡಿಗ ಹಿಡಿಯಬಹುದೇ ಹೆಡಿಗೆಯೊಳಗಣ ಹಾವ ತೆಱೆಯಬಹುದೇ (ದೇದಾವ. ೩೮-೬೪); "ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿಷದ ಹಾವು" (ದೇದಾವ. ಟೀಕೆ). [?]

ಹೆಂಬೆಳೆ, ಹೆಬ್ಬೆಳೆ (ನಾ). ಆಧಿಕ್ಯ; ಸಮೃದ್ಧಿ: ದ್ರುಪದನ ಹಂಬೆಳೆಯ ತನಿಹರುಷ ಹೊರೆಯೇಱತ್ತು ಸಿಮಿಷದಲಿ (ಸಂಭವ. ೩೩-೫೯). **ಹೆಬ್ಬೆಳೆ**: ಭಕ್ತರ ಭಾಗ್ಯದ ಹೆಬ್ಬೆಳೆಯೊ ಹೊಸರಾಶಿಯೊ (ವೀರೇಚ. ೧-೧೧). [< ಪಿರಿದು$_1$ + ಬೆಳೆ$_2$]

ಹೆಂಬೇಡಿ, ಹೆಬ್ಬೇಳಿ (ನಾ). ಅತ್ಯಂತ ಪುಕ್ಕಲು ಸ್ವಭಾವದವನು; ದೊಡ್ಡ ಹೇಡಿ: ಹೆಣ್ಣ ಬಡದೆ ಹೆಂಬೇಡಿ ನೀನೋಡಿ ಮುಕ್ಕಣ್ಣನ ಮಱೆಯೊಗೆ ಬಳಸಂದು ಅಣ್ಣನಡಿಗಳಾಣೆ ನಿನ್ನ ತಲೆಯ ತಱಿದಿದಕ್ಕೆಕಲ್ಲಾಡದೆ ಬಿಡೆನೆಂದ (ಸೊಬಸೋ. ೫-೨೧); ಜಂಬುಕಂ ಜನಿಸುವುದೆ ಸಿಂಗದುದರದೊಳಕಟಾ ಹಂಬೇಡಿ ನೀನೆಲವೊ ಕುಲಗೇಡಿ ತನ್ನ ಬಸಿಱಿಂ ಬಂದವನೆ (ಪ್ರಮಿಭಾ. ೧೭-೫೪). **ಹೆಬ್ಬೇಳಿ**: ಛಾಂದಸರು ವೇದಜಡರು ಮಟ್ಟಿಯ ಮರುಳ್ಗಳು ವೃಥೋತ್ಸಾಹಿಗಳು ಹೆಬ್ಬೇಳಿಗಳು ದರ್ಭೆಯ ನಿರ್ಭಾಗ್ಯರೆಲ್ಲಂ ನೆರೆದರಮನೆಗೆ ಬಂದು (ಬಸರ. ೧೦-೨೬). [< ಪಿರಿದು$_1$ + ಪೇಡಿ$_1$]

ಹೆಂಬೇಡಿತನ (ನಾ). ಅತಿಯಾದ ಅಂಜುಬುರುಕುತನ: ನಾಡೆ ಕರೆಯಿಸಿ ಕೊಂಡದನೆ ಹೆಂಬೇಡಿತನದಿಂ ಪಲಸುಗಳ ಮೈಗೂಡೆ ಗುಗ್ಗುರಿಗಟ್ಟದವು ನಿಜವನಲು ಭಾವಿಪಡೆ (ಪದೇಪು. ೨-೩೨); ಕ್ಷಿತಿಯೊಳತಿಶೂರಧನದಾನುಜನೆನುತ್ತೂರೆವೆ ಹೆಂಬೇಡಿತನವ ಪಳಿದ (ವಂಕಾರಾ. ೬-೫೪-೨೧). [ಹೆಂಬೇಡಿ + - ತನ]

ಹೆಕ್ಕತ್ತು 'ಹೆಗ್ಗತ್ತು' ನೋ.

ಹೆಕ್ಕಬ್ಬು 'ಹೆಗ್ಗಬ್ಬು' ನೋ.

ಹೆಕ್ಕಳ 'ಪೆಕ್ಕಳ$_1$' ನೋ.

ಹೆಕ್ಕಳಂಗೊಳ್ 'ಪೆರ್ಕಳಂಗೊಳ್' ನೋ.

ಹೆಕ್ಕಳಂಗೊಳು 'ಪೆರ್ಕಳಂಗೊಳ್' ನೋ.

ಹೆಕ್ಕಳಗೊಳ್ 'ಪೆರ್ಕಳಂಗೊಳ್' ನೋ.

ಹೆಕ್ಕಳಗೊಳು 'ಪೆರ್ಕಳಂಗೊಳ್' ನೋ.

ಹೆಕ್ಕಳದೋಱು (ಕ್ರಿ). ಹೆಮ್ಮೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು: ಮಕ್ಕಳಾಟದಿ ತನ್ನ ಹಡೆದ ತಾಯ್ತಂದೆಗೆ ಹೆಕ್ಕಳದೋರ್ಪ ಸಂತಸದಿ (ಮೋಹತ್ತ. ೧೭-೬೫).

[ಹೆಕ್ಕಳ (< ಪೆಕ್ಕಳ$_1$) + ತೋಱು]

ಹೆಕ್ಕಳಬಡು (ಕ್ರಿ). ಮದಿಸು; ಉಬ್ಬು: ಹೆಣ್ಣ ಕಂಡು ಹೆಚ್ಚಿ ಹೆಕ್ಕಳಬಡುವಂತೆ ಕಣ್ಣಟ್ಟು ನೋಡದಿರಾ (ದೇದಾವ. ೩೫-೬೪). [ಹೆಕ್ಕಳ (< ಪೆಕ್ಕಳ$_1$) + ಪಡು$_1$]

ಹೆಕ್ಕಳವೆರಸು (ಕ್ರಿ). ಘನತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರು; ಗಾಂಭೀರ್ಯದಿಂದಿರು: ಗೋಪಾಲವೇಷಧಾರಿಗಳಾದ ಬಲಕೃಷ್ಣರಿರ್ವರು ಕೇಳಿ ಹೆಕ್ಕಳವೆರಸಿ ನಡೆತಂದು (ಕಗಪು. ೭೭ ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣಂ). [ಹೆಕ್ಕಳ (< ಪೆಕ್ಕಳ$_1$) + ಬೆರಸು$_1$ (< ಬೆರೆಯಿಸು)]

ಹೆಕ್ಕಳಿಕೆ 'ಪೆರ್ಕಳಿಕೆ' ನೋ.

ಹೆಕ್ಕಳಿಸು 'ಪೆಕ್ಕಳಿಸು' ನೋ.

ಹೆಕ್ಕು$_1$ 'ಪಿತ್ಕು' ನೋ.

ಹೆಕ್ಕು$_2$ 'ಪೞುಕು' ನೋ.

ಹೆಕ್ಕುಳಿ 'ಪೆರ್ಗುಟಿ' ನೋ.

ಹೆಕ್ಕಿರಕಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಮದ್ಯ, ಹೆಚ್ಚಿಕರಕಲು, ಹೆಕ್ಕಿರಕಲು, ಸದ್ರಿ (ಮುಜಿಗಿ. ೫೮-೧೧೫೭). [?]

ಹೆಕ್ಕೌಡಲ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಜಾತಿಯ ಹರಳು ಗಿಡ: ಗಣಜಿಲ ಬೇರು . . . ಹೆಕ್ಕೌಡಲದ ಬೇರು, ಶುಂಠಿ, ಇವ ಕಷಾಯಮಂ ಕುಡಿಯೆ ಆಂ ತೆಱದ ವಾತ ತೀರ್ಗುಂ (ವಿಷ್ಯವಿ. ೮೭). [< ಹೆರ್ (< ಪಿರಿದು$_1$) + ಔಡಲ (< ಅವುಡಲ)]

ಹೆಗಡಿ 'ಪೆರ್ಗಡೆ$_1$' ನೋ.

ಹೆಗಡಿಕೆ 'ಹೆಗ್ಗಡಿಕೆ' ನೋ.

ಹೆಗಡೆ 'ಪೆರ್ಗಡೆ$_1$' ನೋ.

ಹೆಗಲ್ 'ಪೆಗಲ್' ನೋ.

ಹೆಗಲು 'ಪೆಗಲ್' ನೋ.

ಹೆಗಲುಗೇಡು (ನಾ). (ಅಲಂ) ವ್ಯರ್ಥವಾದುದು; ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕವಾದುದು: ಮಗನೆ ನೀ ಮನ್ಮಥರಿಪುವಿನ ಮಱೆಹೊಕ್ಕು ಪಗೆಯಾದೆ ನೀ ಜಗವಱಿಯೆ ಹಗಲುಗೇಡಾಗಿ ಹೊತ್ತಿರ್ದ ಲಿಂಗವನೆಂದು ಜಗದ ಜನನಿ ಮಱುಗಿದಳು (ನಿಜಶಿಾ. ೪-೮೨). [ಹೆಗಲು (< ಪೆಗಲ್) + ಕೇಡು]

ಹೆಗಲುಗೇಣೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗುತ್ತಿಗೆ: ಆಱುವಾರ ಮೂಲ ಹೆಗಲುಗೇಣ ಆಣೆ [ಪ]ಡಿ ಸಲ್ಲದು (ಸೌಇಎ. ೧೯೩೧, ಉಡುಪಿ. ೭೭೭-೨೮; 1350). [ಹೆಗಲು$_1$ + ಗೇಣೆ (< ಕೇಣ್ಣ$_3$)]

ಹೆಗಲುಚೀಲ (ನಾ). ಭುಜಕ್ಕೆ ತೂಗಿಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಚೀಲ: ಹಗಲಿಗೆ ಒಂದು ಖಾದಿ ಹೆಗಲುಚೀಲ (Shoulder-bag); ಅದರಲ್ಲಿ ಅವಳ ಸಂಸಾರ ಅಡಗಿತ್ತು! (ಊರುಕ. ೨೦). [ಹೆಗಲು (< ಪೆಗಲ್) + ಚೀಲ]

ಹೆಗಲುಬಡಿಕ (ನಾ). (ಅಲಂ) ಭುಜ ತಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವವನು; ಗರ್ವಿಸುವವನು: ಹಗೆಗಳಿವಗಿನ್ನಾರು ನಿರ್ಜರನಗರಪತಿ ನಮ್ಮಯ್ಯನಾಳಿದರಸುಗಳು ಪಾಡಲ್ಲೆವಗೆ ದಿವದಲಿ ಧರಣಿಯಲಿ ನೃಪರು ಹೆಗಲುಬಡಿಕರ ಹೇಳದಿರು (ತೊರರಾ. ೪-೩-೩). [ಹೆಗಲು (< ಪೆಗಲ್) + ಬಡಿಕ$_1$]

ಹೆಗಲಿಣೆ 'ಪೆಗಲ್' ಪರಾ.

ಹೆಗಲೇರು 'ಪೆಗಲೇಱು' ನೋ.

ಹೆಗಲೇಱು 'ಪೆಗಲೇಱು' ನೋ.

ಹೆಗಲೊಡ್ಡು (ಕ್ರಿ). ಹೆಗಲು ಕೊಡು; ಭಾರ ಹೊರು; ನೇರವಾಗು: ಅನುರೂಪವಾದ ವಧುವೊಬ್ಬಳನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ ವಿವಾಹ ಮಗನಿಗೆ ಮಾಡಿಸಿದರೆ ತನ್ನಿಂದ ತಾನೇ ಆತ ಸಂಸಾರಭಾರಕ್ಕೆ ಹೆಗಲೊಡ್ಡುವವನಾಗುತ್ತಾನೆ (ಕುರುಕಾ. ೧೨೪). [ಹೆಗಲು (< ಪೆಗಲ್) + ಒಡ್ಡು$_1$]

ಹೆಗಲ್ಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಎತ್ತಿನ ಹೆಗ್ಗತ್ತಿನ ಮೇಲೆ ನೊಗವನ್ನು ಹೂಡು: ಬಲ್ಲೆತ್ತುಗಳನೇ ಹೆಗಲ್ಗೊಳಿಸಿ ಬಂಡಿಯೊಳಗ್ರದಲಿ ಕೇಳಿಕೆಗಳೊಡಗೂಡಿ (ಬಸಪು. ೫೭-೬). [ಹೆಗಲ್ (< ಪೆಗಲ್) + ಕೊಳ್$_1$ + - ಇಸು$_3$]

ಹೆಗಳು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ: ಕಮ್ಮಾರರ ಮನೆಯ ಇಲ್ಲಣ . . . ಸೊಲ್ನಗೆ ಎಣ್ಣೆ, ಇವಂ ಕೂಡಿ ಎರಡು ದಿನ ನೀರಲ್ಲಿ (ಅರೆದು) ಮೂಱುದಿನ, ಆಱುದಿನ, ಒಂಭತ್ತುದಿನ ಕೊಳ್ಳೆ ಯವಾಗುಗಂಜಿ ಬೆರೆಯೆ ಹೆಗಳು ಮಾಣ್ಬುಂ (ವಿಷ್ಯವಿ ೭೩). 'ತೇಮಳು' ಹೋ. [?]

ಹೆಗುಂಜಿ 'ಪೆರ್ಗುಂಜಿ' ನೋ.

ಹೆಗೆಡೆ 'ಪೆರ್ಗಡೆ$_1$' ನೋ.

ಹೆಗ್ಗ$_1$ 'ಪೆಂಗ$_1$' ನೋ.

ಹೆಗ್ಗ$_2$ (ನಾ). ಹಿರಿಯವನು (?): ಅಗ್ಗಿಸಿದೊಡೆ ದಿಟವೆಂದೆಗ್ಗಱಿಯದ ನಗ್ಗದ ಹೆಗ್ಗರು ನುಗ್ಗುಗಳಂ ಬಗ್ಗಿಸಿ ಕರೆದೊಗ್ಗಿಂ ವೊಗ್ಗರವಾಯಿತು (ವೀರೇಚ. ೨-೨೭). [< ಪಿರಿದು$_1$]

ಹೆಗ್ಗ$_3$ (ನಾ). ಹರಳುಗುಳಿಯ ಮಣೆಯಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಹರಳುಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ ಗುಳಿ: ಈ ಕಾಳನ್ನು ಎತ್ತಿದರೆ ನನಗೆ ಎರಡು ದೊಡ್ಡ ಹೆಗ್ಗ ಬರುತ್ತೆ (ರಜಧಿ). [ದೇ. ‖ ತುಳು. ಪೆರ್ಗ, ಪೇರ್ಗ]

ಹೆಗ್ಗಂಬ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಕಂಬ: ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಪವಿತ್ರಪುರತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಹೆಗ್ಗಂಬಗಳಂತೆ ಇರುವ ನಾಯಕರೆಂದು ಹೇಳಿದನು (ಪಂಜಶಂ. ೨೧೫). [< ಪಿರಿದು$_1$ + ಕಂಬ$_1$ (< ಕಂಭ)]

ಹೆಗ್ಗಂಬಳಿ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಕಂಬಳಿ: ಚಾಪೆಗಳ ಮೇಲೆ ಜಮಖಾನೆಯನ್ನೊ ಜಾಡಿಯನ್ನೊ ಹೆಗ್ಗಂಬಳಿಯನ್ನೊ ಬಿಚ್ಚಿ ಹರಡಿದರೆ ಅದೇ ಹಾಸಗೆಯಾಗಿ . . . ಜನರು ಒಟ್ಟೊಟ್ಟಿಗೆ ಮಲಗುತ್ತಿದ್ದುದು ರೂಢಿ (ಮಲಮ. ೬೨೮). [< ಪಿರಿದು$_1$ + ಕಂಬಳಿ]

ಹೆಗ್ಗಟ್ಟವತ್ತಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು; ಶಂಖಪುಷ್ಪಿ: "ಅಮ್ಮಂಗೊಡಲಿಯೆಂದು ಹೆಗ್ಗಟ್ಟವತ್ತಿಗೆ" (ಕಶಸಾ. ೬೭-೫೨೫). [< ಪಿರಿದು$_1$ + ಕಟ್ಟವತ್ತಿಗೆ]

ಹೆಗ್ಗಡಜ (ನಾ). ಜೇನುಹುಳುವಿನ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೀಟ; ದೊಡ್ಡ ಕಣಜ: "ಅಲಿ, ದ್ರುಣ, ವೃಶ್ಚಿಕ ಎಂದೊಡೆ ಚೇಱು; ಹೆಗ್ಗಡಜನೆಂದು ಸುಬೋಧೆಯಲ್ಲಿ ಇದ್ದುದು" (ನಾಚಿರಾ ೩); ಜಡವೆ ತನುವಾಗಿರುತಿರುವ ಹೆಗ್ಗಡಜ ಪುಳುವಂ ತಂದು ತನ್ನವೊಡಲದಕೆ ಕೈಗಟ್ಟಿ ಬಹುದಂತಾರ್ಯರಾದವರು (ವಿವೇಧ. ೧೮-೨೫). [< ಪಿರಿದು$_1$ + ಕಡಜ$_1$ (< ಕಡಂಜ)]

ಹೆಗ್ಗಡತಿ 'ಪೆರ್ಗಡಿತಿ' ನೋ.

ಹೆಗ್ಗಡಲು 'ಪೆರ್ಗಡಲ್' ನೋ.

ಹೆಗ್ಗಡವ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಕದಂಬವೃಕ್ಷ: "ಕಡಂಬರಃ- ನಾಭ, ಹೆಗ್ಗಡವ" (ಒಷಧಿ. ೨೫). [< ಪಿರಿದು$_1$ + ಕಡವ$_1$ (< ಕಡಂಬ)]

ಹೆಗ್ಗಡಿ 'ಪೆರ್ಗಡೆ$_1$' ನೋ.

ಹೆಗ್ಗಡಿಕೆ, ಹೆಗಡಿಕೆ (ನಾ). ಮುಂದಾಳುತನ; ಮುಖಂಡತ್ವ: ಬಳ್ಳಿಗಾವೆಯ ಮೂಲಸ್ಥಾನದ ಭೇರುಂಡಸ್ವಾಮಿದೇವರ್ಗೆ ಹೆಗ್ಗಡಿಕೆಯಷ್ಟಭೋಗತೇಜಸ್ವಾಮ್ಯಸಹಿತವಯಿದ್ದ ದಾಸಣ್ಣಂಗೆ . . . ಕೊಟ್ಟ ಭೂಮಿ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೯, ೫೭-೧೦; 1294). **ಹೆಗಡಿಕೆ:** ಹೆಗಡಿಕೆ ಸೇನಬೋವಿಕೆ ಕೆಱೆಗೆ ೫೦ರ ಸಾಲಕೆ ಅಳಿಲು ಅಂನ್ಯಾಯ ಏನು ಬಂದಡೆಲು . . . ಪರಿಹರಿಸಿ ಕೊಡುವರು (ಎಕ. VII (R), ಕೃಷ್ಣರಾ. ೯೦-೮; 1299). [ಹೆಗ್ಗಡೆ (< ಪೆರ್ಗಡೆ$_1$) + - ಇಕೆ]

ಹೆಗ್ಗಡಿತಿ 'ಪೆರ್ಗಡಿತಿ' ನೋ.

ಹೆಗ್ಗಡೆ 'ಪೆರ್ಗಡೆ$_1$' ನೋ.

ಹೆಗ್ಗಡೆಗದ್ಯಾನ 'ಪೆರ್ಗಡೆಗದ್ಯಾಣ' ನೋ.

ಹೆಗ್ಗಡೆತನ 'ಪೆರ್ಗಡೆತನ' ನೋ.

ಹೆಗ್ಗಣ್, ಹೆಗ್ಗಣ್ಣು (ನಾ). ೧. ದೊಡ್ಡದಾದ ಕಣ್ಣು; ವಿಶಾಲವಾದ ಅಕ್ಷಿ: ತನ್ನ ಹೆಗ್ಗಣ್ಣಳಂ ಹಿರಿದು ತೆರೆದು, ಇಂಗಿತವರಿತು ನಿಸ್ತಬ್ಧವಾಗಿರ್ದ ರಾವಣಸಭಾಸಮುದ್ರವನಿಕ್ಕದವೆಯಿಂ ಸಮೀಕ್ಷಿಸುತೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫೭೧-೨೫೭). **ಹೆಗ್ಗಣ್ಣು:** ೧. ತನಗೆ ಒಂದು ಮಾರು ದೂರದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು, ತನ್ನ ಕಡೆಗೇ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದ ಹುಲಿಯನ ಹೆಗ್ಗಣ್ಣುಗಳನ್ನು ನೋಡತೊಡಗಿದನು (ಮಲಮ. ೨೦). ೨. ಅರಳಿದ ಕಣ್ಣು; ಬಿರುಗಣ್ಣು: ದುಷ್ಟಬುದ್ಧಿ ಓಡೋಡಿ ಬಂದು ಏದುತ್ತಾ . . . ನಿಲ್ಲುತ್ತಾನೆ. ಬುದ್ಧಿಗೆಟ್ಟವನಂತೆ ಉನ್ಮಾದವೇರಿದವನಂತೆ ಹೆಗ್ಗಣ್ಣಾಗಿ ಮುಖ ವಿಕಾರವಾಗಿದೆ (ಚಂದ್ರಸ. ೧೧೨-೧೯). ೩. (ಅಲಂ) ವಿರಾಟ್‌ದರ್ಶನದ ಕಣ್ಣು: ತರಣಿಯೆ ಕರ್ಮಸಾಕ್ಷಿ ಸ್ವರೂಪನಾಗಿ ಪರ್ಣನ್ಯೆ ಜಗದ ಹೆಗ್ಗಣ್ಣಾತನು (ವೀಕ್ಷಿಪು. ೪-೬-೪೪). [< ಪಿರಿದು$_1$ + ಕಣ್]

ಹೆಗ್ಗಣ₁ 'ಪೆರ್ಗಣ' ನೋ.

ಹೆಗ್ಗಣ₂ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಪ್ರಮಥರಲ್ಲಿ ಹಿರಿಯನಾದವನು: ಗಣಬಲದೊಳು ಹೆಗ್ಗಣನಹ (ಅಮಾಪಿ. ೪೭). [< ಪಿರಿದು₁ + ಗಣ]

ಹೆಗ್ಗಣ್ಣು 'ಹೆಗ್ಗಣ್' ನೋ.

ಹೆಗ್ಗತ್ತಲೆ 'ಪೆರ್ಗಳ್ತಲೆ' ನೋ.

ಹೆಗ್ಗತ್ತಿ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಕತ್ತಿ: ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಹೆಗ್ಗತ್ತಿಯ ತುದಿಯಿಂದ ಬೆತ್ತಲೆ ಹೊಟ್ಟೆಗೆ ತಿವಿದುಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ತಾನು ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಗುಡ್ಡ ಎಂಬುದನ್ನು ಅಂದೇ ಜನರಿಗೆ ತೋರಿಸುತ್ತಾನೆ (ಬೋರರ. ೧೪). [< ಪಿರಿದು₁ + ಕತ್ತಿ]

ಹೆಗ್ಗತ್ತು, ಹೆಕ್ಕತ್ತು (ನಾ). ೧. ಕತ್ತಿನ ಹಿಂಭಾಗ; ಹೆಡಕು; ಹೆಡತಲೆ: ನರಳಂತೆ ಹೆಗ್ಗತ್ತಿನಲಿ ಮರಣವಿಹುದೈ (ಕಪಕು. ೧೧-೭); ಆನೆಯ ಹೆಗ್ಗತ್ತಿನಿಂದ ಉತ್ತರನು ಹಣವಾಗಿ ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದನು (ವ್ಯಾಪಶಿ. ೬೨೬). **ಹೆಕ್ಕತ್ತು**: ೧. ದಾಸೀಜನರಿಂದ ಹೆಕ್ಕತ್ತಿನ ಮೇಲೆ ತಿವಿದು ಹೊರಡಿಸುತ್ತಲಿದ್ದೇನೆ (ಕೃವಾಳ. ೧೧೯); ಹೆಕ್ಕತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ಸುಳಿಗಳೆರಡು ಕೂಡ ಸ್ವಾಮಿಗೆ ರೋಗಪ್ರದಗಳಾಗುವವು (ಸೌಗಂಧಿ. ೬೧-೧೯). ೨. ಹೆಗಲು; ಭುಜಾಗ್ರ: ಹೆಕ್ಕತ್ತು ಯರಡು ಮುಂಗೈಗಳು ಯಿಂತು ಹದಿನೈದು ಸ್ಥಾನಂಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯು ತ್ರಿಪುಂಡ್ರವಂ ಧರಿಸಬೇಕು (ಸೌಗಂಧಿ. ೬೭೩-೧೦). 'ಹೆಡಕತ್ತು' ಹೋ. [ಹೆಡಗು (< ಪೆಡಗು) + ಕತ್ತು₃ (< ಕಟ್ಟು)]

ಹೆಗ್ಗದ 'ಪೆರ್ಗದಹು' ನೋ.

ಹೆಗ್ಗದಿರ್ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಕಿರಣ: ರೇಣುಕೆಗೆ ತಗ್ಗಿ ನಡೆಯಲ್ಕೇಳ್ಕು ಛಳರೆಂದು ದಿನಪನುಂ ಹೆಗ್ಗದಿರ್ಗಳ ಸೆಳೆದು ಪಶ್ಚಿಮಾಂಬುಧಿಗಿಳಿಯೆ (ಪರಶು. ೧೯-೭). [< ಪಿರಿದು₁ + ಕದಿರ್₂]

ಹೆಗ್ಗದ್ದೆ 'ಪೆರ್ಗಟ್ಟಿ' ನೋ.

ಹೆಗ್ಗನ (ನಾ). ರಥವು ಸರಿಯಾಗಿ ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಧನ: ಗಗ್ಗರಿಘಲಿರೆಂಬ ಗಾಲಿಯ ಬಲುರವ ಹೆಗ್ಗನ ಮಿಂಚೆ ಝುಂಕಿಸುವ ಒಗ್ಗಿನ ವೀರಮಕ್ಕಳ ಮೊತ್ತದಲಿ ತೇರು ಬೊಗ್ಗನೆ ನಡೆದುದರ್ತಿಯಲಿ (ಕಂಸವಿ. ೨೫-೧೦೭). 'ಹೆದ್ನ' ಹೋ. [?]

ಹೆಗ್ಗನಸು (ನಾ). ಹಿರಿಯ ಕನಸು; ದೊಡ್ಡ ಕನಸು: ಮುಂದೆ ಸೊಗವಹುದೆಂಬ ಹೆಗ್ಗನಸಿನಡಿಗಳಲಿ ಕನಸಿನಾ ಹಗೆಗಳಲ್ಲರು ಕುರಿಗಳಂತೆ ಬಲಿ! (ಕೋಗಿಲೆ. ೧-೧೫). [< ಪಿರಿದು₁ + ಕನಸು]

ಹೆಗ್ಗಬ್ಬು, ಹೆಕ್ಕಬ್ಬು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ದೊಡ್ಡ ಜಾತಿಯ ಕಬ್ಬು: "ಕರಂಕಮಾಲಃ- ಹೆಗ್ಗಬ್ಬು" (ಒಷಧಿ. ೨೭). **ಹೆಕ್ಕಬ್ಬು**: ಹಾಗಲದ ಕಾಯ ಬೀಜವ ತೆಗೆದು ಬಿಳಿಪಾಷಾಣವ ತುಂಬಿ . . . ಹೆಕ್ಕಬ್ಬಿನ ರಸದಲ್ಲಿ ನೇರಳೆಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಗುಳಿಗೆಯಂ ಊಟದಲ್ಲಿ ಇಕ್ಕೆ ವಶ್ಯ (ವಿಷ್ಣುವಿ. ೨೧೧). [< ಪಿರಿದು₁ + ಕಬ್ಬು₁ (< ಕರ್ಪು₁)]

ಹೆಗ್ಗರ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಗರ , – ಗ್ರಹ: ಆ ನುಡಿಗೇಳಿ ಹೆಗ್ಗರ ಹೊಡೆದಂತಾ ಮಾನಿನಿ ಸವ್ವೆಬಿಗಾಗಿ (ನೇಮಿಸಂ. ೬-೫೨); ಕೊಬ್ಬಿ ಕೊಳೆದು ಬಿದ್ದಾಡಿ ಹೆಗ್ಗ[ಪಾಠಾಂ. ಗ]ರಗಳ ಗುಬ್ಬಿಸುತಿರ್ಪವಂತಲ್ಲಿ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೮-೬೫). [< ಪಿರಿದು₁ + ಗರ₂]

ಹೆಗ್ಗರಗಸ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಗರಗಸ: ನಡುನೆತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಹೆಗ್ಗರಗಸವನಿಟ್ಟಿಜೀದರದು ಭಾಗಮಂ ಮಾಡಿ (ವೀಶೈಪು. ೪-೧೯-೬೧). [< ಪಿರಿದು₁ + ಗರಗಸ₁ (< ಕರಗಸ₁)]

ಹೆಗ್ಗರಡಿ 'ಪೆರ್ಗರಡಿ' ನೋ.

ಹೆಗ್ಗರಿಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೀನು: ಬಾಳೆ ಹೆಗ್ಗರಿಲುಂ ಕಲ್ಲಡಿ . . . ಪಂದಿಗನೆಂಬ ಮಿನ್ನೆಗದನಾ ಭಕ್ಷಂ ಮಹಾಲೀಲೆಯಿಂ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೫೭-೮). 'ಅರಿಲುಂಬ' ಪರಾ. [?]

ಹೆಗ್ಗರುಳು 'ಪೆರ್ಗರುಳ್' ನೋ.

ಹೆಗ್ಗಲ್ಲು 'ಪೆರ್ಗಲ್' ನೋ.

ಹೆಗ್ಗವಣೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಹೆಗ್ಗವಣೆ [ಪಾಠಾಂ. ಣೆ]ಮುಂಗಾರೆ ಬಿಡಿತ್ರಿ . . . ಹೊನ್ನೆ ಮೊದಲಾದ ವೃಕ್ಷಂಗಳಿಂ ಗಿರಿಯ ತಪ್ಪಲದರಣ್ಯಂ ತೋರಿದತ್ತರುಣರುಚಿ ನುಸುಳಲೀಯದಂತೆ (ಮಹಾಪಿ. ೧೭-೨೬). [?]

ಹೆಗ್ಗವಿ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಗುಹೆ; ವಿಶಾಲವಾದ ಗವಿ: ಆ ಹಿಮಾಲಯದ ಹೆಗ್ಗವಿ ಕಗ್ಗಾಡುಗಳನ್ನು ಆಡುಂಬೊಲಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಆರ್ಯರಿಗೆ ಈ ಏಂಥ್ಯವನ್ನೀಕ್ಷಿಸಿ ಭಯಜ್ವರವುಂಟಾಗಬಹುದೇನು? (ನಾಡೋಜ. ೧೧೧). [< ಪಿರಿದು₁ + ಗವಿ₃]

ಹೆಗ್ಗಹಳೆ , ಹೆಗ್ಗಾಣೆ , ಹೆಗ್ಗಾಳೆ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಕಹಳೆ: ಸಾಲ ಹೆಗ್ಗಹಳೆಗಳು ರಿಪುಭೂಪಾಲಕರ ಬೈಬೈದು ಗಜಜೀದವು (ಉಪ್ಪಾರ್ದೂ. ೪-೫೨); ಹೆಗ್ಗಹಳೆ ಚಿನಿಕಹಳೆ ಕರಣೆಯ ನಾದ ಇಂತಿವು ಮೊದಲಾದ ನಾನಾತೆಱದ ನಾದಂಗಳನು ಕಿವಿದುಂಬಿ ಕೇಳಿ (ಅಮಂಡೀ. ೨೦೭-೪೭). **ಹೆಗ್ಗಾಣೆ**: ಮೃದಂಗ ತಮ್ಮಟೆ ಸಂಭ್ರಮದ ಹೆಗ್ಗಾಣೆ ಗಿಡಿಬಿಡಿ ಕರದೆ ಕೌಂಸಾಳೆ (ದೇವೀಮ. ೨-೮೯). **ಹೆಗ್ಗಾಳೆ**: ಘುಡುಘುಡಿಪ ಹೆಗ್ಗಾಳೆ ಮೊಳಗುವ ಬೆಡಗು ಜಾಗಟೆ ಬೊಬ್ಬೆಯಲಿ ಜಗ ನಡುಗೆ (ಉಪ್ಪಾವಿ. ೬೦೯. ೪-೧೮); ಶಂಖ ಹೆಗ್ಗಾಳೆ ವೀರತಂಬಟ ತುಡುಮುಗಳಾ ಭೋರನೊಂದೇ ಬಾರಿ ಸದೆದರು (ಭರತ. ೨೨-೬೮). [< ಪಿರಿದು₁ + ಕಹಳೆ]

ಹೆಗ್ಗಳ 'ಪೆಕ್ಕಳ₁' ನೋ.

ಹೆಗ್ಗಳಂಗಡಲೆ 'ಹೆಗ್ಗಳ್ಳಂಗಡಲೆ' ನೋ.

ಹೆಗ್ಗಳಪಿ 'ಹೆಗ್ಗಳವಿ' ನೋ.

ಹೆಗ್ಗಳವಿ, ಹೆಗ್ಗಳಪಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಪ್ಪುಹಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ ಮುಳ್ಳುಕಂಟಿ ಗಿಡ: "ಕರಮಾಂಃ- ಹೆಗ್ಗಳವಿ" (ಒಷಧಿ. ೨೪). **ಹೆಗ್ಗಳಪಿ**: ಕಡಸು ಕಾರ ಬೋರೆ ಗುಳವತ್ತಿ ತುಂಬುರು ನಗರೆ ಮುಂತಾದ ಪಣ್ಣಳ ತಂದರಾಳ್ದನ ಬಳಿಗೆ (ಮೋಹತ. ೧೯-೫೭). [< ಪಿರಿದು₁ + ಕಳವಿ (< ಕಳವೆ₁)]

ಹೆಗ್ಗಳಿಕೆ 'ಪೆರ್ಕಳಿಕೆ' ನೋ.

ಹೆಗ್ಗಳೆ (ನಾ). ಉದ್ದವಾದ ಕೋಲು,– ದಂಡ: ಮುತ್ತಿನ ಸತ್ತಿಗೆ ಮುತ್ತಿನ ಹೆಗ್ಗ[ಪಾಠಾಂ. ಗ್ಗಾ]ಳೆ ಮುತ್ತಿನ ಬಲುಪಂಜರಗಳ . . . ಅಂದಿತ್ತನಾ ರಾಯ ಮಗಳಿಗೆ (ರಾಮವಿ. ೮-೫೦). 'ಪೆರ್ಗಳೆ' ಪರಾ. [< ಪಿರಿದು₁ + ಗಳೆ (< ಗಟೆ)]

ಹೆಗ್ಗಳ್ಳಂಗಡಲೆ, ಹೆಗ್ಗಳಂಗಡಲೆ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಜಾತಿಯ ಕಳ್ಳಂಗಡಲೆ: ಹೆಗ್ಗಳ್ಳಂಗಡಲೇಬೇರು, ಕಿರುಗಳ್ಳಂಗಡಲೇಬೇರು . . . ನಾಗಕೇಸರ ಇವಿಷ್ಟನೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಎರಡು ವರಹ ತೂಕ ಆಡಿನ ಹಾಲಿಂದ ಅರೆದು ಕುಡಿಯ ಕೊಡಿಸಲು ಶ್ಲೇಷ್ಮಯುಕ್ತವಾದ ಯೋನಿ ಶುದ್ಧವಹುದು (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೪೧). **ಹೆಗ್ಗಳಂಗಡಲೆ**: "ಅತಿಬಲ-ಹೆಗ್ಗಳಂಗಡಲೆ" (ಅಕಾಪಿ. ೧-೨೪). [< ಪಿರಿದು₁ + ಕಳ್ಳಂಗಡಲೆ]

ಹೆಗ್ಗಱಿ 'ಪೆರ್ಗಱಿ' ನೋ.

ಹೆಗ್ಗಾಡು 'ಪೆರ್ಗಾಡು' ನೋ.

ಹೆಗ್ಗಾಣೆ 'ಹೆಗ್ಗಹಳೆ' ನೋ.

ಹೆಗ್ಗಾರ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ; ಟಿಟ್ಟಿಭ: "ಹೆಗ್ಗಾರಂ ಭರದ್ವಾಜಮೆಂದೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೫೧-೪). ೨. ಗಿಣಿ; ಶುಕ: ಮದನ ಹೆಗ್ಗಾರನನೇಱಿದಂತಾ ರಾಯ ಕುದುರೆಯನೇಱಿ ಮೋಹಿಸಿದ (ಭರಚ. ೨೯-೧೮); ಮೊಗ್ಗೆಗೋಲನ ಸಭೆಗಿನಿಸು ತಗ್ಗಿ ಬಾ ಮೆಲ್ಲನೆ ಬಾರೆಂದು ಹೆಗ್ಗಾರ ನುಡಿದುವಲ್ಲಲ್ಲಿ (ಭರಚ. ೪೭-೬೦). 'ಕಾರೆ₂' ಪರಾ. [?]

ಹೆಗ್ಗಾರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಹೆಗ್ಗಾರೆ ಕಿರಿದಾಲ ಹೆದ್ದಾಲ . . . ಹೊನ್ನೆ ಮೊದಲಾದ ವೃಕ್ಷಂಗಳಿಂ (ಮಹಾಪಿ. ೧೭-೨೬). [< ಪಿರಿದು₁ + ಕಾರೆ₁]

ಹೆಗ್ಗಾಲುವೆ (ನಾ). (ನೀರು ಹಾಯಿಸಲು ಮಾಡಿರುವ) ದೊಡ್ಡದಾದ ನಾಲೆ,– ಕಾಲುವೆ: ಬಡಗಣ ಮೇರೆ ಪಡುವ ಮುಂದಾಗಿ ತೋಟಕ್ಕೆ ಹರಿದ ಹೆಗ್ಗಾಲುವೆ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೨೭೬-೯೫; 1179); ಹೆಗ್ಗಾಲುವೆಗಳಿಂದ ಉಪಶಾಖೆಗಳನ್ನು ತೆಗೆಯುತ್ತಾರೆ (ಭೂವಿವ. ೨೮೪). 'ಪೆರ್ಗಾಲ್'' ಪರಾ.

[< ಪಿರಿದು₁ + ಕಾಲುವೆ (< ಕಾಲ್ವಾಯ್)]

ಹೆಗ್ಗಾವಲಿ 'ಪೆರ್ಗಾವಲಿ' ನೋ.

ಹೆಗ್ಗಾಳ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಕಪ್ಪುನಾಯಿ: ತರವೇಟ್ ಸಾಳುವವೇಗನಂ ತೊಗರನಂ ಹೆಗ್ಗಾಳನಂ ಜೂಗನಂ (ನಳಚಂ. ೬೬). [< ಪಿರಿದು₁ + ಕಾಳ₃]

ಹೆಗ್ಗಾಳೆ 'ಹೆಗ್ಗಹಳೆ' ನೋ.

ಹೆಗ್ಗಿದ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಗಿಡ; ಎತ್ತರವಾದ ಗಿಡ: ಕಾಡಲ್ಲ ಕಸುಗಾಯಿ ನಾಡಲ್ಲ ಹೆಗ್ಗಿಡವು ಆಡಿದ ಮಾತು ನಿಜವಿಲ್ಲ ಮಲೆನಾಡ ಕಾಡು ಸಾಕೆಂದ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೬೨೦). [< ಪಿರಿದು + ಗಿಡ (< ಗಿಡು)]

ಹೆಗ್ಗಿಡಿ 'ಪೆರ್ಗಿಡಿ' ನೋ.

ಹೆಗ್ಗಿಡುಗ 'ಪೆರ್ಗಿಡುಗ' ನೋ.

ಹೆಗ್ಗಿರಿ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಬೆಟ್ಟ: ಹೆಗ್ಗಿರಿಯೊಂದ ಕಿತ್ತಿತ್ತಿ ಪೆಂಡಗೆಸಿ ಬಲುಹಿಂದ ಕಪಿಭಟ ಮಂಡೆಯಲಿ ಹೊತ್ತೆತ್ತಿ ತಂದನು (ಕೌರಾ. ೧೬-೭); ನಿಡುದೊರೆಗಳ ಹೇರಾಸಿ ಹೆಗ್ಗಿರಿ ನುಗ್ಗಿದಕ್ಕಿಗಳ ಸಂಬೆರಕೆಯಲಿ ಭೂತಕೋಟಿಯ ನೆರವಿಗುಣ ಬಡಿಸಿದವೂಲಿರ್ದುದು ಖರವಿರೋಧಿಯ ಕದನಕರ್ಕಶಭಾಣಪರ್ವದಲಿ (ತೊರರಾ. ೬-೪೫-೬೧). [< ಪಿರಿದು + ಗಿರಿ]

ಹೆಗ್ಗಿವಿ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಕಿವಿ; ಅಗಲವಾದ ಕಿವಿ: ಗುಂಜುರುದಲೆಯ ಹೆಗ್ಗಿವಿಯ ಬಸುಜ ಹೊದ್ದಿದ ತೋರಮೊಲೆಗಳ ವಿಷಯರಕ್ತಾಸಕ್ತಮಯ ರಾಕ್ಷಸವಧೂನಿಕು ರುಂಬವಿದ್ದುದದೊಂದು ತಾಣದಲಿ (ತೊರರಾ. ೫-೨-೭೦). [< ಪಿರಿದು + ಕಿವಿ]

ಹೆಗ್ಗುಂಟೆ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಹಳ್ಳ; ಭಾರಿ ಹಳ್ಳ: ಬಂಡೆಯ ಉರಿ ಆರಿದ್ದರೂ ಹೆಗ್ಗುಂಟೆಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಂಡ ನಿಗಿನಿಗಿ ಝಗಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ಮರಮು. ೬೮೧). [< ಪಿರಿದು + ಕುಂಟೆ]

ಹೆಗ್ಗುಂಡು 'ಪೆರ್ಗುಂಡು' ನೋ.

ಹೆಗ್ಗುಡ್ಡ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಗುಡ್ಡ; ಹೆಗ್ಗುಡ್ಡದೊಲ್ಪಿಂದ ಪಟಲ ಮಧ್ಯ ಸುಡಲ್ಕಗ್ಗಿ ಗಿಡಿಯಿಂದಲೆದ ಹೆಗ್ಗನಂತಂಗಜಂ ಬುಗ್ಗಿಯಾದಂ (ಮದೇಪು. ೧೨-೧೮). [< ಪಿರಿದು + ಗುಡ್ಡ]

ಹೆಗ್ಗುದಿಗೆ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ದೊಣ್ಣೆ: ನೆಲ್ಲಿಯ ಕಾಯ್ಗಳ ಹೆಗ್ಗುದಿಗೆಯೊಳೆದ ಚಲ್ಲವರಿದು ಬೀಳುವಂತೆ ಬಲ್ಲಿದ ಪಾನರು ಚಗಿದು ಬಟ್ಟಾಕ್ಷಣ ಹಲ್ಲ ಕಿರಿದರಗಳೊಳಗೆ (ಕಂಸವ. ೧೫-೭೯). [< ಪಿರಿದು + ಗುದಿಗೆ]

ಹೆಗ್ಗುನ್ನಿ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಬೇಟೆನಾಯಿ: ಬಸುಜ ಬಗಿ ಕರುಳನುಗಿ ಕೆಡಹು ತಿನ್ನು ತಿದಿಗಳ ಮೂಳೆಯಂ ಮುಟಿಯಿಸುತ್ತ ಹೆಗ್ಗುನ್ನಿಗಳ ತಲೆದಡವಿ ಹಾಸಮಂ ತಿವಿದು ಕವಿದರು ಬೇಡರಕ್ಕಸಯೊಳು (ಹಚಕಾ. ೬-೨೪). [< ಪಿರಿದು + ಕುನ್ನಿ]

ಹೆಗ್ಗುರಂಟಿಕೆ 'ಪೆರ್ಗುರುಂಟಿಗೆ' ನೋ.

ಹೆಗ್ಗುರಟಿಗೆ 'ಪೆರ್ಗುರುಂಟಿಗೆ' ನೋ.

ಹೆಗ್ಗುರಿ (ನಾ). ಹಿರಿಯ ಗುರಿ,- ಧ್ಯೇಯ ,- ಉದ್ದೇಶ: ಜನರನ್ನು ಸನ್ಮಾರ್ಗ ಪ್ರವರ್ತಕರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದೇ ಕಾವ್ಯದ ಹೆಗ್ಗುರಿ (ಭಾರದ. ೪೪೫). [ಪಿರಿದು + ಗುರಿ (< ಕುಱಿ)]

ಹೆಗ್ಗುರುಟಗೆ 'ಪೆರ್ಗುರುಂಟಿಗೆ' ನೋ.

ಹೆಗ್ಗುರುಟಿಕೆ 'ಪೆರ್ಗುರುಂಟಿಗೆ' ನೋ.

ಹೆಗ್ಗುರುಟಿಗೆ 'ಪೆರ್ಗುರುಂಟಿಗೆ' ನೋ.

ಹೆಗ್ಗುರುತು (ನಾ). ಮುಖ್ಯವಾದ ಗುರುತು , — ಚಿಹ್ನೆ : ಲಿಂಗವು ಶೈವಮತದ ಹೆಗ್ಗುರುತು (ಭಾರದ.೨೦೮); ಅವು ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಕಥೆಯನ್ನು ಜ್ಞಾಪಕದಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವ ಹೆಗ್ಗುರುತುಗಳಾಗುತ್ತವೆ (ಸಮಾಲೋ. ೧೨೪). [ಪಿರಿದು + ಗುರುತು (< ಗುಱುತು)]

ಹೆಗ್ಗುರ್ಬು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೀನು: ಕಾಗೆಂಡ ಹೆಗ್ಗುರ್ಬು ಹಂಗರಿಗಂ . . . ಪಂದಿಗನೆಂಬ ಮೀನ್ನಗೆದನಾ ಭಕ್ತಂ ಮಹಾಲೀಲೆಯಿಂ (ಶ್ರೀಪು. ೫೬-೮). [?]

ಹೆಗ್ಗುಳ 'ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳ' ನೋ.

ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳ, ಹೆಗ್ಗುಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ದೊಡ್ಡ ಜಾತಿಯ ಬದನೆ,- ಗುಳ್ಳದ ಕಾಯಿ: ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳ, ನೆಲಗುಳ್ಳ, ಇವ ತೈಲದಲ್ಲಟ್ಟು ಹೊಟ್ಟೆಗೆ ಕುಡಿಯ ಬಾಣಂತಿರೋಗ ಹರ (ವಿಷ್ಣು. ೮೧); ಹಾಗಲ ಬದನೆ ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳ ಪಡವಲ (ಆನಂರಾ. ೬-೨೫-೬೮). **ಹೆಗ್ಗುಳ**: ಅಗ್ಗ ಸುಗ್ಗಿಗಳುಂಟು ದೊಗ್ಗೆ ಮಜ್ಜಿಗೆಯುಂಟು ಹೆಗ್ಗುಳದ ಕಾಯಿ ಮೆಲಲುಂಟು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೬೦೯); ಹೆಗ್ಗುಳದ ಬೇರು . . . ಕಷಾಯವಿಟ್ಟು . . . ಸೇವಿಸಿದರೆ ವಾತಜ್ವರಂ ತೀರ್ಗುಂ (ಸಕ್ಕವೈ. ೬೪). 'ಹೆಬ್ಬುಗುಳ್ಳ' ಹೋ. [< ಪಿರಿದು + ಗುಳ್ಳ]

ಹೆಗ್ಗುಜಿ 'ಪೆರ್ಗುಜಿ' ನೋ.

ಹೆಗ್ಗುಜಿಪು 'ಪೆರ್ಗುಜಿಪು' ನೋ.

ಹೆಗ್ಗೂಗಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ದೊಡ್ಡ ಜಾತಿಯ ಅಂಟುವಾಳ: "ಮಂಡೂಕಪರ್ಣ:, ಪತ್ರೋರ್ಣ:, ನಟ: . . . ಕುಟನ್ನಟ:, ಶೋಣಕ:, ಅರಲು: - ೧೨ ಹೆಮ್ಮರನ ಹೆಸರುಗಳು. ದೊಡ್ಡಮರ, ತಿಗಡುಮರ, ಇದನ್ನು ಹೆಗ್ಗೂಗಟೆಮರವೆಂದು ಕೆಲವರನ್ನುವರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೨೫). [< ಪಿರಿದು + ಕೂಗಟೆ]

ಹೆಗ್ಗೂರಿಡು 'ಪೆರ್ಗೂರಿಡು' ನೋ.

ಹೆಗ್ಗೂರು 'ಪೆರ್ಗೂರು' ನೋ.

ಹೆಗ್ಗೂಳಿ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಗೂಳಿ: ನಲಿನಲಿದು ಹೆಗ್ಗೂಳಿ ಹಿಗ್ಗಲು ನೆಲನು ಮಿಬ್ಬಗಿಯಾಗಿ ವಟಕುಜವಲೆಯ ಬೇರ್ಗಳು ಛಿಟಛಿಟೆನುತಂ ಕೀಳೆ ಪುಟನೆಗೆದು (ಬಸವು. ೬೨-೨೪). [< ಪಿರಿದು + ಗೂಳಿ]

ಹೆಗ್ಗೆ (ನಾ). ೧. ಮರದ ಎಳೆಯ ಗೆಲ್ಲು,– ರೆಂಬೆ: ಮನೆಗಳ ಅಂಗಳದಲ್ಲಿ ಕಪ್ಪಾಗಿ ಬೆಳೆದ ಹಲಸಿನ ಮರ. ಇದಿರಿನ ಹಿತ್ತಲಿಗೂ ಹೆಗ್ಗೆ ಚಾಚಿ ರಸ್ತೆಗೆ ತೋರಣ ಕಟ್ಟಿದೆ (ಮೂಯದಾ. ೨೦೩). 'ಎಗೆ' ಪರಾ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಹೆಗ್ಗೆ,ಮಲೆಹೆಗ್ಗೆ (ಮೃಡಿಗಿ. ೪೪-೮೭೫). 'ಮಲೆಹೆಗ್ಗೆ' ಪರಾ. [ದೇ. ॥ ತುಳು. ಎಗ್ಗೆ]

ಹೆಗ್ಗೆಚ್ಚಲು 'ಪೆರ್ಗೆಚ್ಚಲ್' ನೋ.

ಹೆಗ್ಗೆಡೆ 'ಪೆರ್ಗಡೆ' ನೋ.

ಹೆಗ್ಗೆಣಸು (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಜಾತಿಯ ಗೆಣಸು: ಕುಂಟಗೆಣಸು, ಹೆಗ್ಗೆಣಸು (ಮೃಡಿಗಿ. ೩೦-೫೯೪); ದಣಿದು ಬಂದ ಕರಿಯನಿಗೆ ಹೆಗ್ಗೆಣಸು ಸುಟ್ಟುಕೊಟ್ಟು ಔತಣ ಮಾಡಿಸಿದ್ದೂ ಆಯಿತು (ಕುಡಿಕೂ. ೨೬೯). 'ಹೆಬ್ಬುಗೆಣಸು' ಹೋ. [< ಪಿರಿದು + ಗೆಣಸು (< ಗೆಟಸು)]

ಹೆಗ್ಗೆರೆ[1] 'ಪೆರ್ಗೆಱೆ' ನೋ.

ಹೆಗ್ಗೆರೆ[2] (ನಾ). ತಲೆಪಂಕ್ತಿ; ಮೇಲ್ಪಂಕ್ತಿ: ಈ ತನಕ ಮಾನವನು ಸಾಧಿಸಿರುವುದನ್ನು ಹೆಗ್ಗೆರೆಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿದೆವು (ಮನೋನಂ. ೨೫೩); ಆಯಾ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಭವಿಷ್ಯಜೀವನದ ರೂಪುರೇಖೆಗಳೂ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವದ ಹೆಗ್ಗೆರೆಗಳೂ ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ರೂಪುಗೊಳ್ಳಬೇಕು (ಶಿಕ್ಷದ. ೧೦೩). [ಪಿರಿದು + ಗೆರೆ (< ಗೆಱೆ)]

ಹೆಗ್ಗೆಸಟು 'ಪೆರ್ಗೆಸಟು' ನೋ.

ಹೆಗ್ಗೆಱೆ 'ಪೆರ್ಗೆಱೆ' ನೋ.

ಹೆಗ್ಗೊಂಚಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ: ಕೊಂಕುಸರಳಿಂ ಹೊಸೆವ ಚಕ್ರದಿಂದಿಡುವ ಕುರುಪಿಂ ಕೆರೆವ ಕಾದಂಬಿನಿಂದೆಸುವ ಹೆಗ್ಗೊಂಚಿ[ಪಾಠಾಂ. ಗ್ಗೊಂಟಿ] ಯಿಂ ಕೊಯ್ವ . . . ರೌರವದ ನರಕಂ ಭಯಂಕರವಾದುದು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೮-೨೮). [?]

ಹೆಗ್ಗೊಂಬು 'ಪೆರ್ಗೊಂಬು' ನೋ.

ಹೆಗ್ಗೊಡ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಬಿಂದಿಗೆ: ಈ ಹೊನ್ನಪೀಠವೀಕಮಗಯ್ಯ ಕಿಸುವೊನ್ನ ಹೆಗ್ಗೊಡನೊ . . . ಚರುವಿಗೆಯೊ ಸಟ್ಟುಗವೊ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೯-೬). [< ಪಿರಿದು + ಕೊಡ]

ಹೆಗ್ಗೊಡೆ (ಕ್ರಿ). (?): ರುಜುಮತಿಗಳ ಧ್ಯಾವಾ[ನಾ]ಗ್ನಿಮುಖದಿ ನಿಂದ ವೃಜಿನ ಹೆಗ್ಗೊಡೆವಂತಾಯ್ತು (ಗುಮ್ಮಟ. ೨-೭). [?]

ಹೆಗ್ಗೊನಮರ (ನಾ). ದೊಡ್ಡಜಾತಿಯ ಗೋನುಮರ: "ಮಹಾವೃಕ್ಷ:- ಮುಂಡು ಗಳ್ಳಿ, ಹೆಗ್ಗೊನಮರ" (ಒಷಧಿ. ೧೧೬). [< ಪಿರಿದು + ಗೋನಮರ (< ಗೋನುಮರ)]

ಹೆಗ್ಗೊರವ 'ಪೆರ್ಗೊರವ' ನೋ.

ಹೆಗ್ಗೊಲೆ (ನಾ). ಭೀಕರವಾದ ಕೊಲೆ: ದಳವಾಯಿ ನಂಜರಾಜಯ್ಯನ ರಾಕ್ಷಸ ಪ್ರಕರಣದ ಹೆಗ್ಗೊಲೆಯಿಂದ ಆ ಶಿಬಿರದ ನರನಾಮಧಾರಕರೆಲ್ಲರೂ ಹತರಾಗಿ ಹೋಗಿ (ಮಂತ್ರಶ. ೪೮-೬). [< ಪಿರಿದು + ಕೊಲೆ]

ಹೆಗ್ಗೊಳ್ಳಿ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಕೊಳ್ಳಿ: ಉರಿವ ಮನೆಗಳನುರಿಗೊಳದ ಮಂದಿರಕೆ ನೂಕಿದನೊಡೆದು ಕೆಲವನು ಹಿಂದು ಹೆಗ್ಗೊಳ್ಳಿಗಳಲಿಟ್ಟನು ಹೊಗೆಯದಾಲಯವ (ತೊರರಾ. ೫-೮-೫೬). [< ಪಿರಿದು + ಕೊಳ್ಳಿ]

ಹೆಗ್ಗೋರಂಟೆ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಜಾತಿಯ ಮದರಂಗಿ ಗಿಡ: "ಕುರವಕ: , ಕೋಣೇ

ತತ್ರ ಕೆಂಪು ಹುವ್ವುಗಳುಳ್ಳ ದೊಡ್ಡಗೋರಂಟೆ, ಹೆಗ್ಗೋರಂಟೆ'' (ಒದ್ಯಾಂತಿ. ೧೨೫).

[< ಪಿರಿದು$_1$ + ಗೋರಂಟೆ]

ಹೆಗ್ಗೋರಟೆ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಜಾತಿಯ ಗೋರಂಟೆ ಗಿಡ: ಹಿರೀಮದ್ದಿನ ಬೇರು, ಓಮ, ಹೆಗ್ಗೋರಟೆಯ ಬೇರು, ಕೊಳವಳಿಕೆಯ ಬೇರು, ಇವಿಷ್ಟನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಒಂದು ವರಹ ತೂಕವನು ಕೂಡಿಸಿ . . . ಕುಡಿಯಕೊಡಿಸಲು (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೨೧೮).

[< ಪಿರಿದು$_1$ + ಗೋರಟೆ (< ಗೋರಂಟೆ]

ಹೆಗ್ಡೆ 'ಪೆರ್ಗಡೆ$_1$' ನೋ.

ಹೆಚ್ಚಪ್ಪಣೆವೃತ್ತಿ (ನಾ). ವಿಶೇಷವಾದ ತೆರಿಗೆಯ ರಿಯಾಯಿತಿ: ಉಭಯಂ ದ್ವಿತೀಯ ಶತಕದ ಅಗ್ರಹಾರಕ್ಕೆ ಈ ಹೆಚ್ಚಪ್ಪಣೆವೃತ್ತಿ ಸಹಾ ವೃತ್ತಿ ೮೧ ಯೆಂಮ್ಮತ್ತೊಸ್ಸು (ಎಕ. XIV, ಮೈಸೂರು. ೧೧೫-೪೭೬; 1674).

[ಹೆಚ್ಚು$_2$ (< ಪೆರ್ಚು$_2$) + ಅಪ್ಪಣೆ + ವೃತ್ತಿ)]

ಹೆಚ್ಚಳ, ಪೆಚ್ಚಳ$_1$ (ನಾ).೧. ಅಧಿಕವಾಗಿರುವುದು; ಆಧಿಕ್ಯ: ಆ ನಿರ್ಜರರು ಭುವನದ ಲಲನೆಯರು ಮಾಯೆಯಲಿ ನೆಱೆ ಹೆಚ್ಚಳವೆನಿಸಿ ಕಾವದಕೆ ವಶವಿಲ್ಲೆನಿಸಿಕೊಂಡಿಹರು (ತಿಮ್ಮ.ಅ. ೫-೪೮); ಹಣದ ಹೆಚ್ಚಳದಲ್ಲಿ ಅವನ ವ್ಯಾಪಾರ ವಿಸ್ತಾರವಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ನಿಜುತ. ೨೧). ೨. ಹಿರಿಮೆ; ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ: ಬೆಚ್ಚುವರು ಬಲಹೀನರವರಲಿ ಹೆಚ್ಚಳವ ಮೆಱೆಯೆಂದು (ಉತ್ತರಾ. ೧೨-೩೭); ಪ್ರಭುವು ಅದನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದೇ ನಮಗೊಂದು ಹೆಚ್ಚಳ (ಸವತಿ. ೨೦೮). ೩. ಸಂತೋಷ; ಹಿಗ್ಗು: ರಾಜ್ಯಭಾರಮಂ ಧರಿಸುವನೆಮ್ಮ ಬಾಮ ನೃಪನೆಂದಖಿಲಪ್ರಜೆಗಾಯ್ತು ಹೆಚ್ಚಳಂ (ಮರಾಟ. ೭-೫). ೪. ಗರ್ವ; ಅಹಂಕಾರ: ತಪಸ್ಸಿನ ಹೆಚ್ಚಳದೊಳಿಂದ್ರನ ಸಮೃದ್ಧಿಯ ತುಚ್ಛವಾಗಿಯೇ ಮಾಡಿದನು ದುರ್ವಾಸ (ಅಮೃತ. ೨-೫೭). Δ **ಪೆಚ್ಚಳ$_1$**: ೧. 'ಪೆಚ್ಚಳಿಸು' ಪರಾ.

[< ಪೆಚ್ಚು$_1$./ತುಳು. ಹೆಚ್ಚಳ]

ಹೆಚ್ಚಳವಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಂತೋಷವುಂಟಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು: ಕಾಂತನಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಳವಡಿಸಲ್ಕೆ ಕೊಂಬು ಜೇಕೊಳವಯೊಳಟ್ಟಾಡುತಿರ್ದರೋಕುಳಿಯ (ಮೋಹತ. ೧೪-೭೪). [ಹೆಚ್ಚಳ + ಪಡು$_1$ + - ಇಸು$_3$]

ಹೆಚ್ಚಳಿಕೆ (ನಾ) ೧. ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ; ಹಿರಿಮೆ: ನಿನ್ನಮಲನಗರಿಯ ಹೆಚ್ಚಳಿಕೆ ಯನು ನೋಡಬೇಕೆಂಬಾಶೆ ತನಗೆ (ರಾಮಾಸಂ. ೭-೧೧೩). ೨. ಸಂತೋಷ; ಹಿಗ್ಗು: ಅದು ಊರಿನವರಿಗೂ ಅವರ ಬಂಧುವರ್ಗಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚಳಿಕೆಯೇ ಆಗಿದ್ದಿತು (ಅನಾಮಿ. ೭೪). [ಹೆಚ್ಚಳ + - ಇಕೆ]

ಹೆಚ್ಚಳಿಸು, ಪೆಚ್ಚಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಉತ್ಸಾಹಗೊಳ್ಳು: ಅಚ್ಚಬೆಳ್ದಿಂಗಳೊಲ್ಮತ್ತೊರ್ವನಿನಿಯಳಂ ನಿಚ್ಚಟದೊಳುಳಿವಂತೆ ನೀವಿಯಂ ಬರಸೆಳೆದು ಹೆಚ್ಚಳಿಸಿ (ಧೃಮಿಭಾ. ೨೭-೧೯). Δ **ಹೆಚ್ಚಳಿಸು**: ೨. ಅಧಿಕವಾಗು; ಹೆಚ್ಚು: ಕೂರ್ಮೆ ಪೆಚ್ಚಳಿಸಿರ್ಪಂಗನೆಯೊಳ್ ಕರಂ ಸರಸಸಲ್ಲಾಪಂಗಳಿಂ ಪೆಂಪನೊಚ್ಚುಳಿಗೊಂಡು (ಕಮಮಾ. ೭-೧೪೯). [ಹೆಚ್ಚಳ + - ಇಸು$_3$]

ಹೆಚ್ಚಾಳು 'ಪೆರ್ಚಾಳ್' ನೋ.

ಹೆಚ್ಚಾಳುತನ (ನಾ). ೧. ಹಿರಿಮೆ; ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ; ಹೆಚ್ಚಳಿಕೆ: ಮೂಱೆ ಹತ್ತಱಿ ರಕ್ಕಸಗೆ ತನ್ನೊಳಗವನೆಚ್ಚಱಿಸದಿರೆ ಹೆಚ್ಚಾಳುತನಕತಿಕುಂಧೆನುತ ಮನದಂದನಾ ಹನುಮ (ತೊರರಾ. ೫-೪-೪). ೨. ಗರ್ವ; ಅಹಂಕಾರ: ಧಾಳಿಯಲಿ ಬಂದರಿಬಲದ ಹೆಚ್ಚಾಳುತನವನು ಮುಱಿದು ಸಂಧಿಯ ಮೇಲೆ ಧರ್ಮಜ ಬಂದು ಹೊಕ್ಕನು ಹಸ್ತಿನಾಪುರವ (ಕುವ್ಯಾ.ಅ. ೧೭ ಸೂಚನ). [ಹೆಚ್ಚಾಳು (< ಪೆರ್ಚಾಳ್) + - ತನ]

ಹೆಚ್ಚಿಕೆ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚುಗಾರಿಕೆ; ಮೇಲ್ಮೆ: ಹೆಚ್ಚಿಕೆಯ ನುಡಿಗೇಳ್ದು ಮಾಳ್ದನೊ ಮಚ್ಚರವ ಮಾರ್ಮಲೆತನೊ ಮನದಿಚ್ಛೆಯಱಿಯದೆ ನಡೆದನೊ ಬಿಱುನುಡಿದನೊ ರತಿಗೆ (ಮದೇವು. ೬-೨೪); ಎಲ್ಲರ ಬಯಕೆಗೂ ಮೆಚ್ಚಿಕೆಗೂ ಅವಕಾಶ ಕೊಟ್ಟು ಚಿನ್ನ ಬೆಳ್ಳಿ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿಕೆ ಪಡೆದಿವೆ (ಹನಪ್ರ. ೧೭). [ಹೆಚ್ಚು (< ಪೆರ್ಚು$_1$) + - ಇಕೆ]

ಹೆಚ್ಚಿಗೆ$_1$ 'ಪೆರ್ಚುಗೆ' ನೋ.

ಹೆಚ್ಚಿಗೆ$_2$ (ಅ). ಹೆಚ್ಚಾಗಿ; ಅಧಿಕವಾಗಿ: ಎಷ್ಟು ನೋಡಿದಾಗ್ಯೂ ಸಾಕಾಗದೆ ಮತ್ತೂ ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ನೋಡಬೇಕೆಂದು ಅಪೇಕ್ಷೆ ಹುಟ್ಟಿಸುವ ಒಡವೆ (ಗಂಗಾಮ. ೨೦). [< ಪೆರ್ಚುಗೆ]

ಹೆಚ್ಚಿಸು 'ಪೆರ್ಚಿಸು' ನೋ.

ಹೆಚ್ಚು$_1$ 'ಪೆರ್ಚು$_1$' ನೋ.

ಹೆಚ್ಚು$_2$ 'ಪೆರ್ಚು$_2$' ನೋ.

ಹೆಚ್ಚುಗಟ್ಟಲೆ, ಹೆಚ್ಚುಗಟ್ಲೆ (ನಾ). ೧. ವಿಶೇಷವಾದ ಸಂದರ್ಭ: ದಿನಂ ಪ್ರತಿ ಉಡುಗೆಗೋ ಅಥವಾ ಹೆಚ್ಚುಗಟ್ಟಲೆ ಉಡಿಗೆಗೋ ಎಂಬುದನ್ನು ನಿಶ್ಚಯ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ಗೃಹವಿ. ೭೮); ಊಟದ ತಟ್ಟೆ ಬಟ್ಟಲು ಮತ್ತು ಹೆಚ್ಚುಗಟ್ಟಲೆಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಸಣ್ಣ ಪಾತ್ರೆಗಳು ಮತ್ತು ದೇವರ ವಿಗ್ರಹಗಳನ್ನು ಬೆಳ್ಳಿಯಿಂದ ಮಾಡಿಸುತ್ತಾರ (ಗೃಹವಿ. ೧೭೫). ೨. ಶ್ರಾದ್ಧ; ತಿಥಿ: ಹೆಚ್ಚುಗಟ್ಟಲೆಯ ದಿವಸ ಮನೆಯ ಮುಂದೆ ರಂಗೋಲಿ ಹಾಕಬಾರದು (ರೂಢಿ). **ಹೆಚ್ಚುಗಟ್ಲೆ**: ೧. ''ಇವತ್ತೇನ್ರೋ ಹೆಚ್ಚುಗಟ್ಲೆ?'' (ಮಲಮ. ೨೧); ಈ ದಿನ ಸಾಯಂಕಾಲ ದೇವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚುಗಟ್ಲೆ (ಸುಬ್ಬಣ್ಣ. ೭೫).

[ಹೆಚ್ಚು$_2$(< ಪೆರ್ಚು$_2$) + ಕಟ್ಟಲೆ (< ಕಟ್ಟಳೆ$_1$)]

ಹೆಚ್ಚುಗಟ್ಲೆ 'ಹೆಚ್ಚುಗಟ್ಟಲೆ' ನೋ.

ಹೆಚ್ಚುಗಾರಿಕೆ 'ಹೆಚ್ಚುಗಾಱಿಕೆ' ನೋ.

ಹೆಚ್ಚುಗಾಱಿಕೆ, ಹೆಚ್ಚುಗಾರಿಕೆ (ನಾ). ದೊಡ್ಡಸ್ತಿಕೆ; ಹಿರಿಮೆ: ಮೆಚ್ಚರು ತಿಹಳು ಭಾವನ ರೂಪು ಕುಲ ಶೀಲ ಹೆಚ್ಚೆಂದು ತನ್ನೆದೆಯೊಳಗೆ ಒಚ್ಚೆಯಗೊಡದಾಗ ತವರೂರ ಮೇಲಣ ಹೆಚ್ಚುಗಾಱಿಕೆಗಾಡುತಿಹಳು (ಭರಚ. ೯-೩೪). **ಹೆಚ್ಚುಗಾರಿಕೆ**: ಅವನ ಮಾತಿನಲ್ಲೇನೂ ಹೆಚ್ಚುಗಾರಿಕೆಯಿರಲಿಲ್ಲ (ಆಲಹೂ. ೧೧೬); ಇವರಿಗೆ ಕೊಡದೆ ನಾನು ತಿಂದುಹಾಕಿದರಲ್ಲವೇ ಇರುವುದು ಹೆಚ್ಚುಗಾರಿಕೆ! (ಪಂಚಾಮ್ಯ. ೭೭).

[ಹೆಚ್ಚು$_1$(< ಪೆರ್ಚು$_1$) + ಗಾಱ + - ಇಕೆ]

ಹೆಚ್ಚುಗುಣಿಸು (ಕ್ರಿ). [ಗಣಿತ] ಗುಣಾಕಾರಮಾಡು: (ಕ).

[ಹೆಚ್ಚು$_1$(< ಪೆರ್ಚು$_1$) + ಗುಣಿಸು]

ಹೆಚ್ಚುಗೆ 'ಪೆರ್ಚುಗೆ' ನೋ.

ಹೆಚ್ಚುಕೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಅಧಿಕವಾಗು; ಹೆಚ್ಚಾಗು: ಹಗಲುದರೊಡೆ ಈಚೀಚೆಗೆ ಹೆಚ್ಚುಗೊಳ್ಳುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ). 'ಪೆರ್ಚುಗೊಳ್' ಪರಾ.

[ಹೆಚ್ಚು$_2$(< ಪೆರ್ಚು$_2$ + ಕೊಳ್ಳು$_1$ (< ಕೊಳ್$_1$)]

ಹೆಚ್ಚುಬೇಡಿಗೆ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಿನ ತೆರಿಗೆ; ವಿಶೇಷವಾದ ತೆರಿಗೆ: ದೇವರಾಯವಟ್ಟ ಹೆಚ್ಚುಬೇಡಿಗೆ ಗ್ರಾಮಾದಾಯ ಚರಾದಾಯ ಹೊರಾದಾಯ ಯಿವು ಮೊದಲಾದ ಸಕಲಸ್ವಾಮ್ಯವನ್ನು . . . ಸುಖದಿಂದನುಭವಿಸಿಕೊಂಡಿಹರು (ಎಕ. IV(s), ಪಾಂಡವ. ೯೯-೭೭೫; 1722). [ಹೆಚ್ಚು$_1$(< ಪೆರ್ಚು$_1$) + ಬೇಡಿಗೆ]

ಹೆಚ್ಚುಮಗ್ಗಿ (ನಾ). ಹತ್ತರಿಂದ ಮುಂದಿನ ಮಗ್ಗಿ; ೧೧ x ೧೧ ಎಂದು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಮಗ್ಗಿ: (ಕ). [? + ಮಗ್ಗಿ]

ಹೆಚ್ಚುಲಿಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು: ''ಹೆಚ್ಚುಲಿಹುಲ್ಲು, ಬಲ್ಬಜ, ಗಂಜಳದ ಹೂ'' (ಸಸ್ಯನಿ. ೫೪). [? + ಹುಲ್ಲು (< ಪುಲ್)]

ಹೆಚ್ಚುವರಿ (ಗು). ೧. ಅಧಿಕವಾದ; ಹೆಚ್ಚಳವಾದ. (ನಾ). ೨. ಅಗತ್ಯಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಮಿಕ್ಕುದು: ''ಹೆಚ್ಚುವರಿ; ಉಳಿತಾಯ'' (Surplus. ಸತ್ರಿನಿ. ೮೦).

[ಹೆಚ್ಚು$_1$ (< ಪೆರ್ಚು$_1$) + - ವರಿ$_2$]

ಹೆಚ್ಚೆ (ನಾ). (?): ಅಚ್ಯುತಾನಂತನೆ ತೋರರೋ ಶ್ರೀರೂಪವ ಸಚ್ಚಿದಾನಂದ ತೋರೆನಗೆ ಹೆಚ್ಚೆಯು ಮಾಡದೆ ನಿನ್ನ ವನವೆಲ್ಲ ತಿರುಗಿ ಹುಚ್ಚುಮಾಡುವೆನಯ್ಯ ಕ್ಷಿತಿಪತಿಸೇವ್ಯ (ವಾದಿಕೀ. ೪೭-೨). [?]

ಹೆಜೇಬು 'ಹೇಜೀಬ' ನೋ.

ಹೆಜುಂಕ 'ಪೆರ್ಜುಂಕ' ನೋ.

ಹೆಜ್ಜ 'ವೆಜ್ಜ' ನೋ.

ಹೆಜ್ಜವಿಡು (ಕ್ರಿ). ತೂತುಮಾಡು; ರಂಧ್ರಮಾಡು: ಮಸದು ಒಪ್ಪವ ಇಟ್ಟು ಮಾಣಿಕರ ಸುಮಸೂತ್ರವು ಆಡುವಂದದಿ ಹೊಸಮುತ್ತುಗಳ ಹೆಜ್ಜವಿಟ್ಟು ಪೋಣಿಗಿಯ ತೆರದಿ (ಸಂದಿಲೀ. ೧-೨೭). [ಹೆಜ್ಜ (< ವೆಜ್ಜ) + ಇಡು$_1$]

ಹೆಜ್ಜಾಜಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಾಜಿಹೂವಿನ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು:

"ಸಪ್ತಲಾ, ನವಮಾಲಿಕಾ - ೨ ವೀರಜಾಜೀಹುವ್ವಿನ ಗಿಡ, ಹೆಜ್ಜಾಜೀ ಗಿಡ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೨೮). [< ಪಿರಿದು$_1$ + ಜಾಜಿ$_1$ (< ಜಾದಿ$_1$)]

ಹೆಜ್ಜಾರಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಕರಂಡಹಣ್ಣಿನ ಗಿಡ, ಕಬಳಿಗಿಡ, ಕಳಾಗಿಡ, ದೊಡ್ಡಕಾವಲಿ, ಹೆಜ್ಜಾರಿಗೆ (ಮೃಶಿಗಿ. ೧೮-೩.೨೨). [< ಪಿರಿದು$_1$ + ಜಾರಿಗೆ]

ಹೆಜ್ಜಾಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ಕದಂಬವೃಕ್ಷ: ಹೆಜ್ಜಾ[ಪಾಠಾಂ. ಬ್ಬಾ]ಲ ಹದ್ಮುಂಬರೌದುಂಬುರಂಗಾಲವದನಿಸಿ ನಾನಾಭೂಜದೊಗ್ಗಿನಿಂ ಕಾನನಂ ಕಣ್ಗೆಸೆದುದು (ಸೋಮಚ. ೩-೨). [< ಪಿರಿದು$_1$ + ಜಾಲ$_1$]

ಹೆಜ್ಜಾಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ಚಿತಃ- ಹೆಜ್ಜಾಲೆ, ಶಬಾಂಗಾರ" (ಒಷಧಿ. ೫೬). [< ಪಿರಿದು$_1$ + ಜಾಲೆ$_1$]

ಹೆಜ್ಜಿಗಣೆ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಜಿಗಣೆ, - ಜಿಗಳೆ: "ದುರ್ನಾಮಾ, ದೀರ್ಘಕೋಶಿಕಾ - ೨ ಆನೆಗಳ ರಕ್ತವನ್ನು ಹೀರಲುಳ್ಳ ದೊಡ್ಡ ಜಿಗಣ ಹೆಸರುಗಳು ಅಂದರ ಹೆಜ್ಜಿಗಣೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೯೪). [< ಪಿರಿದು$_1$ + ಜಿಗಣೆ$_1$ (< ಜಿಗುಟ್)]

ಹೆಜ್ಜೀಬ 'ಹೇಜೀಬ' ನೋ.

ಹೆಜ್ಜುಂಕ 'ಪೆರ್ಜುಂಕ' ನೋ.

ಹೆಜ್ಜುಗ್ಗಿ 'ಹರ್ಜುಗ್ಗಿ' ನೋ.

ಹೆಜ್ಜೆ 'ಪಜ್ಜೆ' ನೋ.

ಹೆಜ್ಜೆಕರಕಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಮದ್ಯ, ಹೆಜ್ಜೆಕರಕಲು, ಹಕ್ಕೆರಕಲು, ಸಿದ್ಧಿ (ಮೃಶಿಗಿ. ೫೮-೧೧೫). [?]

ಹೆಜ್ಜೆಕೀಳು (ಕ್ರಿ). ಅಡಿಯಿಡು; ಮುಂದೆ ಸಾಗು: ಬಯಲುದಾರಿಯತ್ತ ಹೆಜ್ಜೆಕಿತ್ತರು (ದೇವಹಂ. ೨೦೪); ಬೇರೆ ಯಾವ ಅಪ್ಪ ಹೇಳಿದ್ದರೂ ನಾನು ಮುಂದೆ ಹೆಜ್ಜೆಕೀಳುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಹಳ್ಳಿಹಾ. ೪೦). [ಹೆಜ್ಜೆ (< ಪಜ್ಜೆ) + ಕೀಳು$_1$ (< ಕೀಟ್$_1$)]

ಹೆಜ್ಜೆಕುಣಿತ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೃತ್ಯ: 'ರಾವುತರ ದಾಳಿಯ' ನುಗ್ಗಾಟ, 'ಕಾಳಗದ ಪದ'[ನಾಟ್ಯ]ದ ಹೆಜ್ಜೆಕುಣಿತ, ತಮ್ಮಟದ ತಾಳ, - ಇವು ಒಂದೊಂದೂ ಒಂದೊಂದು ಗತ್ತನ್ನು ತೋರಿಸುವುವು (ವಿಚಾಮಂ. ೧೨೭). [ಹೆಜ್ಜೆ (< ಪಜ್ಜೆ) + ಕುಣಿತ]

ಹೆಜ್ಜೆಗಾಣ್ (ಕ್ರಿ). ನೆಲೆಯನ್ನು ಕಾಣು, - ಕಂಡುಕೊಳ್ಳು: ನಿಗಮವೀತನ ಹೆಜ್ಜೆಗಾಣವು (ಕುಮ್ಮಾಳ. ಓಲೀ. ೧೫-೨೧). [ಹೆಜ್ಜೆ (< ಪಜ್ಜೆ) + ಕಾಣ್]

ಹೆಜ್ಜೆದೆಗಹು (ನಾ). ಅಡಿಯಿಡುವುದು; ನಡಿಗೆ: ಮನುಕುಲಲಲಾಮರ ಮುಂದೆ ಸೂಚಿಸಿ ಸುಳಿದವ್ಮೆ ಹರಿಣಾಳಿ ಸೀತೆಯನೊಯ್ದ ಪಥವಿಡಿದು ಹೊಲಬುಗಾಣರ ಹೆಜ್ಜೆದೆಗಹಿನ ಚಲಿತ ಚಪಳದ ಚಾಳಿಯವೊಲ್ (ತೊರರಾ. ೩-೧೨-೨).
[ಹೆಜ್ಜೆದೆಗ + - ಹು$_2$ (< - ಪು$_2$)]

ಹೆಜ್ಜೆದೆಗೆ (ಕ್ರಿ). ಅಡಿಯಿಡು; ನಡೆ: ಗುಜ್ಜರ ಗರುವಿಕೆಗಟ್ಟನು ಲಾಟನು ಲಜ್ಜೆಯೋದನು ದ್ರಾವಿಡನು ಹೆ[ಪಾಠಾಂ. ಹ]ಜ್ಜೆದೆಗೆದ ಹಿಂದಕೆ (ಜೀವಂಧಾಂ. ೧೭-೪೭).
[ಹೆಜ್ಜೆ (< ಪಜ್ಜೆ) + ತೆಗೆ$_1$]

ಹೆಜ್ಜೆನಮಸ್ಕಾರ (ನಾ). ಹರಕೆ ಹೊತ್ತವರು ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೇವೆ; ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಹೆಜ್ಜೆ ಇಟ್ಟಾಗಲೂ ಬಗ್ಗಿ ಮಾಡುವ ನಮಸ್ಕಾರ; ಬಾವಿ ಅಥವಾ ಕಲ್ಯಾಣಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನಮಾಡಿ ಆ ಜಾಗದಿಂದ ದೇವರ ಗುಡಿಯವರೆಗೂ ಒದ್ದೆಬಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿಯೇ ನಡೆಯುತ್ತ ನಮಸ್ಕಾರ ಸಲ್ಲಿಸುವ ಸೇವೆ: ತೋಪಿನಲ್ಲಿಯ ಮೂರ್ತಿಗೆ ಹಣ್ಣುಕಾಯಿ ಮಾಡಿಸಿ, ಅಲ್ಲಿಂದಲೇ ಹೆಜ್ಜೆ-ನಮಸ್ಕಾರ ಸುರುವು ಮಾಡಿದಳು (ಗಂಗಾಸಾ. ೮೪). [ಹೆಜ್ಜೆ (< ಪಜ್ಜೆ) + ನಮಸ್ಕಾರ]

ಹೆಜ್ಜೆಪಾಡು (ನಾ). ಜಾಡಿನ ರೀತಿ; ಮಾರ್ಗದ ರೀತಿ: ತಿರುವಯ್ಯಾರಿನ ಸಂತ ತ್ಯಾಗರಾಜರು ತುಳಿದ ಹೆಜ್ಜೆಪಾಡನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೊಸ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಸಂಗೀತ. ೩೭). [ಹೆಜ್ಜೆ (< ಪಜ್ಜೆ) + ಪಾಡು$_3$]

ಹೆಜ್ಜೆಯಿಡು 'ಪಜ್ಜೆಯಿಡು' ನೋ.

ಹೆಜ್ಜೆವಿಡಿ 'ಪಜ್ಜೆವಿಡಿ' ನೋ.

ಹೆಜ್ಜೆಹಾಕು 'ಪಜ್ಜೆಹಾಕು' ನೋ.

ಹೆಜ್ಜೇನ್, ಹೆಜ್ಜೇನು (ನಾ). ೧. ದೊಡ್ಡಜಾತಿಯ ಜೇನುನೊಣ; ದೊಡ್ಡಜಾತಿಯ ಜೇನುಹುಳು: ಶಿಲೆಯೋವರಿಯೊಳ್ ಹೆಜ್ಜೇನ ಹುಟ್ಟ ಸೊಗಯಿಸಿ ತೋರ್ಕುಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೩-೮೪). ಹೆಜ್ಜೇನು: ೧. ಜೊತೆಗೆ ಅವೆಲ್ಲಾ ಹೆಜ್ಜೇನುಗಳು (ಕಳಿಪು. ೬೪). ೨. ಉತ್ತಮ ಮಟ್ಟದ ಜೇನುತುಪ್ಪ; ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಜೇನುತುಪ್ಪ: ಸಜ್ಜನರ ಸಂಗವದು ಹೆಜ್ಜೇನು ಕೊಡದಂತೆ ದುರ್ಜನರ ಸಂಗದೊಡನಾಟ ಬಚ್ಚಲಿನ ರೊಚ್ಚಿನಂತಿಹುದು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೮೦೯). [< ಪಿರಿದು$_1$ + ಜೇನ್$_1$]

ಹೆಜ್ಜೇನು 'ಹೆಜ್ಜೇನ್' ನೋ.

ಹೆಜ್ಜೇನ್ನೊಣ (ನಾ). = ಹೆಜ್ಜೇನ್ ೧: ಮೊರೆದುಲಿವ ನಸರಿ ಮೇಣ್ ತುಡುವೆ ಮೇಣ್ ಹೆಜ್ಜೇನ್ನೊಣಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೨೯-೧೧೦). [< ಪಿರಿದು$_1$ + ಜೇನ್ನೊಣ$_1$]

ಹೆಜ್ಜೊಡರ್ 'ಪೆರ್ಜೊಡರ್' ನೋ.

ಹೆಜ್ಜ್ವರ (ನಾ). ತೀವ್ರವಾದ ಜ್ವರ: ಹೆಜ್ಜ್ವರಕ್ಕೆ ಶುಂಠೀರಸ . . . ತ್ರಿಕಟುಕ, ಬಿಳಿಗಾರವರೆದು (ಕೊಡುವುದು) (ವಿವ್ವಿ. ೨೩). [< ಪಿರಿದು$_1$ + ಜ್ವರ]

ಹೆಟ್ಟಿ$_1$ 'ಪೆಂಟೆ$_1$' ನೋ.

ಹೆಟ್ಟಿ$_2$ (ಗು). ಸಂತೋಷಪಟ್ಟ: ಋತ್ಯಕ್ಯತ್ಯಂ - ಹೃದಯ-ಹದೆಯ; ಹೃಷ್ಟ-ಹೆಟ್ಟಿ (ಶಮದ. ೨೬೫ ವೃಯೋ). [< ಸಂ. ಹೃಷ್ಟ]

ಹೆಟ್ಟಿಗೆ 'ಪೆಟ್ಟುಗೆ' ನೋ.

ಹೆಟ್ಟವೆಳಸು 'ಪೆಟ್ಟಮೆಟಸು' ನೋ.

ಹೆಟ್ಟಹೊಡೆ 'ಹಂಟೆಹೊಡೆ' ನೋ.

ಹೆಟ್ಟಿಗೆ$_1$ 'ಪೆಟ್ಟುಗೆ' ನೋ.

ಹೆಟ್ಟಿಗೆ$_2$ (ನಾ). ದೊಡ್ಡಗಾತ್ರದ ತೊಲೆ; ದೊಡ್ಡ ದಿಮ್ಮಿ: ಬಟ್ಟತಲೆಯವನಾದರೆ ಹಟ್ಟಿಗೆ ಹೊತ್ತಾನೇ? (ಗಾದ). [< ಹೆಟ್ಟಿ$_1$]

ಹೆಟ್ಟಿಸು 'ಪೆಟ್ಟಿಸು' ನೋ.

ಹೆಟ್ಟು$_1$ 'ಪೆಟ್ಟು$_1$' ನೋ.

ಹೆಟ್ಟುಗೆ 'ಪೆಟ್ಟುಗೆ' ನೋ.

ಹೆಟ್ಟೆ 'ಪೆಂಟೆ$_1$' ನೋ.

ಹೆಡ್‌ಗುಮಾಸ್ತ, ಹೆಡ್‌ಗುಮಾಸ್ತೆ (ನಾ). ಲೆಕ್ಕ ಬರೆಯುವವರಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯ ಗುಮಾಸ್ತ: ಆಚೆ ಮನೆ ತಾಲ್ಲೂಕುಹೆಡ್‌ಗುಮಾಸ್ತ್ರು - ಅವರ ಸಂಬಳ ನಲವತ್ತು ರೂಪಾಯಂತೆ (ನವಾ. ೪೦); ಹೆಡ್‌ಗುಮಾಸ್ತರು ಕತ್ತೆತ್ತಿ ನೋಡಲಿಲ್ಲ (ಸುಜಾ. ೧). **ಹೆಡ್‌ಗುಮಾಸ್ತೆ:** ಶ್ರೀನಿವಾಸರಾಯರು . . . ಹೆಡ್‌ಗುಮಾಸ್ತೆಯರಾಗಿ ಉಳಿದರು (ಮಹಾಗ. ೩); ಹೆಡ್‌ಗುಮಾಸ್ತ ರಾಮಣ್ಣನವರು . . . ಹರಟೆ ಹೊಡೆಯುತ್ತಿದ್ದರು (ಕಳಹು. ೧೦೩). [ಹೆಡ್$_0$ (ಇ ← ಇಂ. Head) + ಗುಮಾಸ್ತ]

ಹೆಡ್‌ಗುಮಾಸ್ತೆ 'ಹೆಡ್‌ಗುಮಾಸ್ತ' ನೋ.

ಹೆಡ್‌ಮುನಶಿ, ಹೆಡ್ಮುನಶಿ (ನಾ). = ಹೆಡ್‌ಗುಮಾಸ್ತ: ನೀವೂ ಒಬ್ಬರು ಹೆಡ್‌ಮುನಶಿ ಆಗಿದೀರಲ್ಲ ಯಾಕೀತ? (ನವಾ. ೪೦). **ಹೆಡ್ಮುನಶಿ:** 'ಹೆಡ್ಮುನಶೀತನ' ಪರಾ. [ಹೆಡ್$_0$ (ಇ ← ಇಂ. Head) + ಮುನಶಿ]

ಹೆಡ 'ಪೆಡ' ನೋ.

ಹೆಡಕಟ್ಟು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಕೈಗಳನ್ನು ಬೆನ್ನಿನ ಹಿಂದೆ ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟು; ಹೆಡಮುರಿಗೆ ಹಾಕು: ಬಂದೆಯ ಕಲಿಕಾಮನ ಹೆಡಕಟ್ಟಿ ತಂದೆಯ (ತ್ರಿಭುತಿ. ೧೯-೫).
[ಹೆಡ (< ಪೆಡಗು) + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಹೆಡಕಟ್ಟು$_2$ 'ಪೆಡಗಟ್ಟು' ನೋ.

ಹೆಡಕತ್ತು (ನಾ). ಕತ್ತಿನ ಹಿಂಭಾಗ; ಹೆಡಕು: ಎರಡುಗಯ್ಯ ನಾಲ್ಕೆರಲ ನಡನಡುವೆ ಪೆಣಕೆಯೊಳಿಟ್ಟು ಹೆಡಕತ್ತಿಲಿರದಿಟ್ಟು ತೂನೆ ಬಾರದೊಡೆ ಶುಧವವು (ವೀರಶೈವ. ೪-೨೪-೨೪); ಮದ್ದು ಸಂಕಟವ ಹೆಚ್ಚಿಸಲು ಹೆಡಕತ್ತ ಗುದ್ದಿಕೊಳುತಿಹನು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೨೫೫). 'ಹೆಗ್ಗತ್ತು' ಹೋ. [ಹೆಡ (< ಪೆಡಗು) + ಕತ್ತು$_3$ (< ಕಟ್ಟು$_3$)]

ಹೆಡಕು 'ಪೆಡಕು' ನೋ.

ಹೆಡಗಟ್ಟು 'ಪೆಡಗಟ್ಟು' ನೋ.

ಹೆಡಗಯ್ 'ಪೆಡಂಗೆಯ್' ನೋ.

ಹೆಡಗಿಚು(?). (?) (?): ನಡುಚವುಕಿಗೆಗೆ ಬಿಗಿದ ತೊಲೆಯ ಪೊಜಿವಳಸಿನುಗ್ಗಡದ ನಾನಾವರ್ಣ ಚಿತ್ರಪತ್ರಿಕೆಗಳಂ ಹೆಡಗಿಚದ ತನ್ನ ಸುತ್ತಿದ ಪಳುಕುವಿತ್ತಿಯೊಳು ಮಾರ್ಪೊಳೆಯಲು (ಚೀರಮ. ೫-೧೨). [?]

ಹೆಡಗಡಿ 'ಪೆಡಗುಡಿ' ನೋ.

ಹೆಡಗುಡಿಗಟ್ಟು 'ಪೆಡಗುಡಿಗಟ್ಟು' ನೋ.

ಹೆಡಗೆ 'ಪೆಟ್ಟಗೆ' ನೋ.

ಹೆಡಗೆಗೋಂಟೆ (ನಾ). ಬುಟ್ಟಿಯಾಕಾರದ ಕೋಟೆ: ಕೋಂಟೆಗೆ -ತಟಗೋಂಟೆ, ಧೂಳಿಕೋಂಟೆ, ಹತ್ತುಗೋಂಟೆ, ಹೆಡಗೆಗೋಂಟೆ (ಶಮದ. ೨೯೮ ಪ್ರಯೋ) ಮಿಸುಗುವ ಹೆಡಗೆ [ಪಾಠಾಂ. ಮಿಸುಗುವಡೆ, ಮಿಸುವ ಹೆದೆ]ಗೋಂಟೆ ತಳಿಗೋಂಟೆಯು ಸುತ್ತು ಗೋಂಟೆ (ಅಬ್ಬಕ್ಕ. ೯೮). [ಹೆಡಗೆ (< ಪೆಟ್ಟಗೆ) + ಕೋಂಟೆ]

ಹೆಡಗೆಬಳ್ಳಿ 'ಹೆಡಗೆವಳ್ಳಿ' ನೋ.

ಹೆಡಗೆವಳ್ಳಿ, ಹೆಡಗೆಬಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ: ಹೆಡಗೆವಳ್ಳಿಯ ಸೀಳ ಸಲಕಂ ಬಿಗಿದು ಕಟ್ಟಿ . . . ವಿರಚಿಸಿದರಾಶ್ರಮವನು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೯೬-೬೦). **ಹೆಡಗೆಬಳ್ಳಿ**: ತಾನು ಹೆಡಗೆಬಳ್ಳಿ ಹುಡುಕುತ್ತಾ . . . ಬಂದಿದ್ದನೆಂದೂ ತಿಳಿಸಿ (ಮಲಿಮ. ೫೭೯).

[ಹೆಡಗೆ ? + ಬಳ್ಳಿ]

ಹೆಡಗ್ಗೆ 'ಪೆಡಂಗೆಯ್' ನೋ.

ಹೆಡತಲೆ 'ಪೆಡಂದಲೆ' ನೋ.

ಹೆಡದಲೆ 'ಪೆಡಂದಲೆ' ನೋ.

ಹೆಡಮಂಡೆ (ನಾ). ತಲೆಯ ಹಿಂಭಾಗ; ಹೆಡತಲೆ: ತೊಡರ್ದೊಡರಾತಿಭೂಭುಜರ ಬೆಂದೊವಲಂ ಹೆಡಮಂಡೆಗೆತ್ತಿ (ಎಕ. XI. ದಾವಣ. ೩೫-೨೬; ಸು. 1160); ಗಂಡುಗಲಿ ಕೈ ಮುರಿದವೊಲು ಹೆಡ[ಪಾಠಾಂ. ಡೆ]ಮಂಡೆಯನು ತುಳಿಸುತ್ತ . . . ಸುಯ್ಯನಡಗಿಡಗೆ (ನಿಭಾಗ. ೮-೧೦-೫೧). [ಹೆಡ (< ಪೆಱಗು) + ಮಂಡೆ]

ಹೆಡಮುಡಿ (ನಾ). ೧. ಕೈಗಳನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿ ಹಾಕುವ ಕಟ್ಟು, – ಗಂಟು; ಹಿಂಗಟ್ಟು: ಅಡವಿಯೊಳು ಪಾಂಡವರ ಬೇಟೆಗೆ ನಡೆದು ಬಂದೊಡೆ ಮುನಿದು ಖಚರನು ಹೆಡಮುಡಿಯ ಬಿಗಿದಿಡರಿದನು (ಜನ್ನಾಲು. ೬೦೧. ೯-೪೬); ಝಡಿದು ಸೆಳೆದನು ದಾಲದಲಿ ಹೆಡಮುಡಿ ಬಿಗಿದನು (ಶಾಶಿರಾ. ೧೫-೬). ೨. ತಲೆಯ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಕೂದಲು: ಹೆಡಮುಡಿ ಹೆಳಲ್ಕಾಕಿ (ಕನ್ನಹಾ. ೨೭೮).

[ಹೆಡ (< ಪೆಱಗು) + ಮುಡಿ$_2$ ./ ತುಳು. ಹೆಡಮುಡಿ]

ಹೆಡಮುಡಿಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಕೈಗಳನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟು: ಹಡೆದವರ ನುಡಿಗೆ ಬಯ್ಯುತಲಿಪ್ಪ ಕಡುಪಾಪಿಗಳ ಹೆಡಮುಡಿಕಟ್ಟಿ ತಾ (ಕರ್ನಾಕ. ೧೯೫); ಹೆಡಮುಡಿ ಕಟ್ಟಿದರು (ಅಶಥ. ೧೦). [ಹೆಡಮುಡಿ + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಹೆಡಮುಡಿಬಿಗಿ (ಕ್ರಿ). ಕೂದಲನ್ನು ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸು, – ಸೇರಿಸು: ಕಣ್ಣೀಗೆ ಕುರುಳು ಮುತ್ತಿಟ್ಟು ದಿನವೇಸು ಹೆಡಮುಡಿಬಿಗಿದು ಹೆಳಲ್ಕಾಕಿ (ಮೂರ್ತಿಕಾ. ೪೦ - ೧೭).

[ಹೆಡಮುಡಿ + ಬಿಗಿ$_1$]

ಹೆಡಮುರಿ (ನಾ). ಹೆಡಮುಡಿ; ಹಿಂಗಟ್ಟು: (ಅನುಣಾ).

[ಹೆಡ (< ಪೆಱಗು) + ಮುರಿ$_3$ (< ಮುರಿವು)]

ಹೆಡಮುರಿಕೆ 'ಹೆಡಮುರಿಗೆ' ನೋ.

ಹೆಡಮುರಿಕೆಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). = ಹೆಡಮುಡಿಕಟ್ಟು: ಹಿಡಿಯಿರಿ ಹಿಡಿಯಿರಿ ಅವನನ್ನು ಹೆಡಮುರಿಕೆಕಟ್ಟಿರಿ (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೧೨೨). [ಹೆಡಮುರಿಕೆ (< ಹೆಡಮುರಿಗೆ) + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಹೆಡಮುರಿಕೆಬಿಗಿಸು (ಕ್ರಿ). = ಹೆಡಮುಡಿಕಟ್ಟು: ನಮ್ಮ ಹೆಸರು ತೆಗೆದರೆ ನಿಮ್ಮ ಹೆಡಮುರಿಕೆ ಬಿಗಿಸೇವು (ಹಬ್ಬಟ. ೨೧೨).

[ಹೆಡಮುರಿಕೆ (< ಹೆಡಮುರಿಗೆ) + ಬಿಗಿಸು (< ಬಿಗಿಯಿಸು)]

ಹೆಡಮುರಿಗೆ, ಹೆಡಮುರಿಕೆ (ನಾ). = ಹೆಡಮುಡಿ ೧: 'ಹೆಡಮುರಿಗೆಕಟ್ಟು' ಪರಾ. **ಹೆಡಮುರಿಕೆ**: ಶಾನುಭೋಗರಿಗೆ ಹೇಳಿ ಅವನ ಹೆಡಮುರಿಕೆ ಯಾಕೆ ಬಿಗಿಸಬಾರದು ಅಂತೀನಿ (ಚಿವಂ. ೮೭). [ಹೆಡ (< ಪೆಱಗು) + ಮುರಿಗೆ$_1$]

ಹೆಡಮುರಿಗೆಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. = ಹೆಡಮುಡಿಕಟ್ಟು: ಹೆಡಮುರಿಗೆಕಟ್ಟಿ ಹೊಡೆದರೂ ಅವರಿಗೆ ನಾಚಿಕೆ ಬರುವದಿಲ್ಲ (ಎಡಹ. ೯೭); ನೀನು ಮತ್ತೆ ಚೀರಿದೆಯಾದರೆ ಹೆಡಮುರಿಗೆ ಕಟ್ಟುತ್ತೇವೆ (ದಶಿಹ. ೩೭). ೨. ಅಡ್ಡಿಬರು; ತಡೆಯುಂಟಾಗು (?): ನೂರು ಜಂಜಾಟಗಳು ಹೆಡಮುರಿಗೆಕಟ್ಟಿದರು ಗೆಳೆತನವೆ ಬಾ ಬಾರ ಎಂದುಸುರುವೆ! (ಭಾವಜೀ. ೨೦-೩೯೧). [ಹೆಡಮುರಿಗೆ + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಹೆಡಮೆಟ್ಟು 'ಪೆಡಂಮೆಟ್ಟು$_2$' ನೋ.

ಹೆಡಲಿಗೆ 'ಪಡಲಿಗೆ' ನೋ.

ಹೆಡಲು (ನಾ). ೧. ತೆಂಗಿನ ಗರಿ, – ಸೋಗೆ: ತೆಂಗಿನ ಹೆಡಲು ಅಡಕೆಸೋಗೆ ಮೊದಲಾದವು ನೊರೆಗರೆಯುತ್ತಿದ್ದ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಭಯಂಕರವೇಗದಿಂದ ಓಡುತ್ತಿರುವ ನೋಟ ಹೆದರಿಕೆ ಹುಟ್ಟಿಸಿತ್ತು (ಮಲೆಮ. ೭೨೧). ೨. ಬಾಳೆಯ ಎಲೆ: ಬಾಳೆಯ ಹೆಡಲು ಆಘಾತಕ್ಕೆ ತತ್ತರಿಸಿ ಮೇಲಕ್ಕೂ ಕೆಳಕ್ಕೂ ಉಯ್ಯಾಲೆಯಂತೆ ತೂಗಿತ್ತು (ಕಾನೂರು. ೩೪); ಹೆಡಲನ್ನು ಬೀಸಿ ನಿಂತಿರುವ ಬಾಳೆಯ ಗಿಡಗಳು . . . ಅವನ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ಹರ್ಷಗೊಳಿಸುವುದು (ದುಂಡಿಕ. ೪೨). [< ಹೆಡೆ$_1$]

ಹೆಡವೆಣ್ಣೆ (ನಾ). (?): ಸಿದ್ಧಿವಿನಾಯಕದೇವರ ಪೂಜೆ ನೇವೇದ್ಯ ಹೆಡವಣ್ಣ ಸಾರಣೆಯಿಂತಿನಿತುಂ ನಡವಂತಾಗಿ (ಕೊಲ್ಹಾಶಾ. ೧೩-೪೮; 1166). [?]

ಹೆಡಶಿರ (ನಾ). = ಹೆಡಮಂಡೆ: ಗಗನದಿಂದುರವಣಿಸಿ ಬಂದು ಹೆಡಶಿರಕೆ ವದೆಯಲು (ನವಮೋ. ೧೨-೯೨). [ಹೆಡ (< ಪೆಱಗು) + ಶಿರ$_2$]

ಹೆಡಸು 'ಪೆಡಸು' ನೋ.

ಹೆಡಳಗೆ 'ಪಡಲಗೆ' ನೋ.

ಹೆಡಿಗೆ 'ಪೆಟ್ಟಗೆ' ನೋ.

ಹೆಡಿಗೆಜಾತ್ರೆ (ನಾ). ಬಗೆಬಗೆಯ ಭಕ್ಷ್ಯಗಳನ್ನು ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಬುಟ್ಟಿಗಳಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ದೇವರ ಉತ್ಸವದೊಂದಿಗೆ ಒಯ್ದು, ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ನೈವೇದ್ಯ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಹಬ್ಬ: ಸಪ್ತಾಹದ ಕೊನೆಯ ದಿವಸ ಹೆಡಿಗೆಜಾತ್ರೆ (ಕವಪು. ೬-೧೭). [ಹೆಡಿಗೆ (< ಪೆಟ್ಟಗೆ) + ಜಾತ್ರೆ]

ಹೆಡೆ 'ಪೆಡೆ' ನೋ.

ಹೆಡೆಗಳ್ಳಿ (ನಾ). ಅಗಲವಾದ ಎಲೆಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಳ್ಳಿಗಿಡ: ಮಾಂಗಳ್ ಕಡಿದಾಯೆಡೆಗಂ . . . ಹೆಡೆಗಳ್ಳಿಯಯೆಲೆಯನಿಕ್ಕಿ ಕಟ್ಟುವುದು (ಖಮದ. ೧೩-೧೦೦). [ಹೆಡೆ (< ಪೆಡೆ) + ಕಳ್ಳಿ]

ಹೆಡೆದೂಗು (ನಾ). ಹೆಡೆಯ ಓಲಾಟ; ಹೆಡೆಯು ಅತ್ತಿಂದಿತ್ತ ಚಲಿಸುವಿಕೆ: ಸರ್ಪನು ಹಕ್ಕಿಯನ್ನು ತನ್ನ ಹೆಡೆದೂಗಿನ ವಿಷಮೋಹನಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿಸಿಕೊಂಡು, ಕಡೆಗೆ ನುಂಗಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ (ಮಂತ್ರಶ. ೭೭-೧). [ಹೆಡೆ (< ಪೆಡೆ) + ತೂಗು$_2$ (< ತೂಂಕು$_2$)]

ಹೆಡೆನಲಿ (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) ತಲೆಯನ್ನು ಓಲಾಡಿಸು, – ತೂಗು: ಆ ಚಂದ್ರನಖಿ, ಹೂವಿನಾಕೃತಿವೆತ್ತ ಹಾವಿನಂದದಿ ನಿಂತು ಹೆಡೆನಲಿಯುತಿರೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೦೮-೩೧೭).

[ಹೆಡೆ (< ಪೆಡೆ) + ನಲಿ$_1$]

ಹೆಡೆನಾಗ (ನಾ). ಹೆಡೆ ಎತ್ತಿರುವ ನಾಗರಹಾವು: ನುಡಿಯಲ್ಲಿ ಎಚ್ಚತ್ತು ನಡೆಯಲ್ಲಿ ತಪ್ಪಿದಡೆ ಹಿಡಿದಿರ್ದ ಲಿಂಗ ಹೊಡಮರಳಿ ಚಟ್ಟುವ ಹೆಡೆನಾಗ ನೋಡ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೮೭). [ಹೆಡೆ (< ಪೆಡೆ) + ನಾಗ]

ಹೆಡೆಬಿಡು (ಕ್ರಿ). ಹೆಡೆಯನ್ನು ಅಗಲವಾಗಿ ತೆರೆ, – ಬಿಚ್ಚು: ಹೆಡೆಬಿಟ್ಟ ಹಾವುಗಳಂತಿದ್ದ ಆ ಬಿಲ್ಲುಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಉತ್ತರನು ಭಯಚಕಿತನಾಗಿ . . . ಕೇಳುತ್ತ ಬಂದನು (ವಚಭಾ. ೨೦೭). [ಹೆಡೆ (< ಪೆಡೆ) + ಬಿಡು$_1$]

ಹೆಡೆಮಟ್ಟೆ (ನಾ). ತೆಂಗಿನ ಗರಿಯ ಬುಡದಲ್ಲಿರುವ ಹಾವಿನ ಹೆಡೆಯಾಕಾರದ ಭಾಗ; ಗೊದಮೊಟ್ಟೆ: ತೆಂಗಿನ ಹೆಡೆಮಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ತಂದು ಚೀಲದ ಮೇಲೆ ಹೇರಿದರು (ನನ್ನೂರು. ೨೧೧). [ಹೆಡೆ (< ಪೆಡೆ) + ಮಟ್ಟೆ$_1$]

ಹೆಡೆಮಣಿ 'ಪೆಡೆವಣಿ' ನೋ.

ಹೆಡೆಮುಚ್ಚು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೆಡೆಯನ್ನು ಅಡಗಿಸಿಕೊಳ್ಳು, – ಮುದುರಿಸು: ಹಾವು ಹೆಡೆಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಸರಸರನೆ ಹೊರಟುಹೋಯಿತು (ರೂಢಿ). ೨. (ಆಲಂ) ಪ್ರಕಟಿಸದಿರು; ತೋರಗೊಡದಿರು: ಪ್ರತಿಭಾನದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ವಸ್ತುವಿನ ಸೌಂದರ್ಯ

ವನ್ನು ಪಂಭಾವಿಸಿದಾಗ ನಮ್ಮ ಬಯಕೆಗಳು ಹೆಡೆಮುಚ್ಚುತ್ತವೆ (ಸೌಂದಸ. ೬೪).

[ಹಡ (< ಪೆಡೆ) + ಮುಚ್ಚು$_1$]

ಹೆಡೆಯೆತ್ತು 'ಪೆಡೆಯೆತ್ತು' ನೋ.

ಹೆಡೆವಣೆ 'ಪೆಡೆವಣೆ' ನೋ.

ಹೆಡ್ಡ$_1$ (ನಾ). ೧. ತಿಳಿಗೇಡಿ; ಮೂರ್ಖ: ಎಡೆಯಂತರದಲ್ಲಿ ಮಲಿನವ ಧರಿಸಿ ಹೆಡ್ಡರಾದಿರಿ (ಉಂಪ. ೨೨೪); ಹೆತ್ತನನಱಿಯದ ಹೆಡ್ಡರಿರಾ . . . ನಿಮ್ಮೊಡನೆ ನುಡಿವುದ ಕಷ್ಟಂ (ವಾಗೀರ. ದೇ. ೨೬೫-೬); ಜಾಣ ಹೆಡ್ಡನು ಕೂಡಲಿಹುದದು ವೀಣೆಗೆ ನೇಣ ಬಗಿದು ಮಿಡಿದಂತೆ (ಭರಚ. ೬-೧೪). (ಗು). ೨. ತಿಳಿಗೇಡಿಯಾದ; ಬುದ್ಧಿಯಿಲ್ಲದ: ಈ ಪಿಟ್ಟ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನನೀ ಹೆಡ್ಡವೃದ್ಧನಂ ತಂದವರಾರೊ ನೂಂಕು ನೂಂಕೆನಲ್ (ನಂಬರ. ೬-೧೦೦). [< ಎಡ್ಡ$_3$. / ತುಳು. ಹೆಡ್ಡ]

ಹೆಡ್ಡ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಹತ್ತೇಗ . . . ದೊಡ್ಡ ಕಡಗ, ಹೆಡ್ಡ (ಮೈಜಿಗಿ. ೩-೪೦). [?]

ಹೆಡ್ಡತನ (ನಾ). ತಿಳಿಗೇಡಿತನ; ಮೌಢ್ಯ: ದುರ್ಯೋಧರಂ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಸುತ್ತಂ ಸುಳಿದು . . . ಹೆಡ್ಡತನದಿಂ ಪರಿದು ನಾಯ್ಗಾಲನುಂಬಂತೆ (ಬಿಂದೂರ. ಹ. ೫೦೨-೨೬); ಹೆಡ್ಡತನ ದುಶ್ಚಿಂತಾನಲಜ್ವಾಲೆಗೀಡಾಗಲೇಕೆ (ಕೊಟ್ಟೂಪ್ರ. ೧೨-೩೯). [ಹೆಡ್ಡ$_1$ + - ತನ]

ಹೆಡ್ಡಯಿಸು 'ಹೇಡ್ಯೆಸು$_2$' ನೋ.

ಹೆಡ್ಡವೆಣ್ (ನಾ). ದಡ್ಡ ಹೆಂಗಸು; ದಡ್ಡಿ.

ಹೆಡ್ಡವೆಂಗಳು, ಹೆಡ್ಡಹೆಂಗಳು (ಬಹುವ): ಹೆಡ್ಡವೆಂಗಳ ನೃತ್ಯವೇನೆಂದು ಮಂತ್ರಿಯ ಗಡ್ಡವೊಂದನೆ ನೋಡುತಿದ್ದ (ಭರಚ. ೧೪-೩೬); ಅವರೇನು ಲೋಕದ ಹೆಡ್ಡಹೆಂಗಳೆ (ಭರಚ. ೪-೫೯). [ಹೆಡ್ಡ$_1$ + ಪೆಣ್]

ಹೆಡ್ಡಾಟ (ನಾ). ಮೂರ್ಖತನ; ತಿಳಿಗೇಡಿತನ: ನೋಡಿರೆ ನಮ್ಮ ಕಂಸನ ಹೆಡ್ಡಾಟವನಾಡ ಕೊಲುವ ಮಾಳ್ಕೆಯೊಳು ರೂಢಿಸಿದೀ ದ್ವಿರದವ ಕೊಂದಗೆ ಮಲ್ಲರೀಡೆಯೆಂದೆಲ್ಲರುಲಿಯಲು (ನೇಮಿಸಂ. ೧೬-೧೦೮); ಭಂಡೀ ಭಂಡಾಟ ಹೇರು ಹೆಡ್ಡಾಟ ತಲೆಹೊರೆ ಪರಮ ಸುಖ (ಗಾದ). [ಹೆಡ್ಡು + ಆಟ]

ಹೆಡ್ಡಾಳು (ನಾ). ತಿಳಿಗೇಡಿಯಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಹೆಡ್ಡಾಳಾದರೂ ಒಡ್ಡಾಳಾಗಿರಬೇಕು (ಗಾದ). [ಹೆಡ್ಡು + ಆಳು$_3$ (< ಆಳ್$_3$)]

ಹೆಡ್ಡಿ (ನಾ). = ಹೆಡ್ಡವೆಣ್: ಉತ್ತಮವಸ್ತುವನ್ನು ಆಯ್ಕೆ ಮಾಡಲಾರದ ಹೆಡ್ಡಿಯೇ ಅವಳು? (ಸ್ವಪ್ನಹೊ. ೨೬೫); ಅಷ್ಟೂ ತಿಳಿಯದ ಹೆಡ್ಡಿಯೇನಾಕೆ? (ತ್ಯಾಗಮ. ೬೦).

[ಹೆಡ್ಡ$_1$ + - ಇ$_2$]

ಹೆಡ್ಡು (ನಾ). ೧. = ಹೆಡ್ಡತನ: ವಿಷ್ಣು ಕಾದಿದನೆನಲ್ಕೆಯಾ ಹೆಡ್ಡುಂಟೆ ವೀರೇಶಗೆಣೆಯ ಹರಿಯಕಟ . . .ಎನಲ್ಕೆ (ವೀಶೈಪು. ೬-೧೭-೧೩); ಜಡದೇಹಿಗಳಂತೆ ಮಾತಾಡುವ ಹೆಡ್ಡು ಬಡದಿದೆ ನಿಮಗೆ (ಮೋಹತ. ೩೬-೨೧೩). ೨. ಏನೂ ತಿಳಿಯದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಮೂರ್ಖ ವ್ಯಕ್ತಿ: ನೀನು ಬರಿ ಹೆಡ್ಡು. ಪೂರ್ವಾಪರವಿಚಾರವನ್ನರಿತು ಸ್ಥಿತಿಗತಿಯನ್ನೂಹಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಎಳ್ಳಷ್ಟೂ ನಿನ್ನಲ್ಲಿಲ್ಲ! (ಕುರುಕಾ. ೧೭). [ಹೆಡ್ಡ$_1$ + - ಉ$_4$]

ಹೆಡ್ಡುತನ (ನಾ). = ಹೆಡ್ಡತನ: ನನ್ನ ಈ ಹೆಡ್ಡುತನವು ನನ್ನ ಯಜಮಾನರಿಗೆ (ಪತಿದೇವರಿಗೆ) ಮೆಚ್ಚುಗೆಯಾಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಕಲಕ. ೪೮); ಪರೋಪಕಾರವೆಂಬುದು ಒಳ್ಳೆಯ ಶೀಲವೆನಿಸುವ ಬದಲು ಹೆಡ್ಡುತನ, 'ಭೋಳೆತನ' ಆಗಿಬಿಡುತ್ತದೆ (ಜಾರುದಾ. ೬೨).

[ಹೆಡ್ಡು + - ತನ]

ಹೆಡ್ಡುಬುದ್ಧಿ (ನಾ). = ಹೆಡ್ಡತನ: ಮತಾಂತರದ ಮಹತ್ವ ಅವನ ಹೆಡ್ಡುಬುದ್ಧಿಗೆ ಹೊಳೆದಿರಲಿಲ್ಲ (ಹುಡಿಕೂ. ೨೧೮). [ಹೆಡ್ಡು + ಬುದ್ಧಿ]

ಹೆಡ್ಡೆ (ನಾ). = ಹೆಡ್ಡವೆಣ್: ಬೆಳ್ಳೆ, ಹೆಡ್ಡೆ, ಎಗ್ಗೆ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೯೬ ಪ್ರಯೋ); ದಡ್ಡತನದಿ ಹೀಗೆ ಹೆಡ್ಡೆಯಾಗಿರುವಂತ ಮಡ್ಡಿಯಾದರೆ ನಿನ್ನ ನೆನೆಯೆ (ಕಷ್ಟೋತ. ೧೪-೫೦).

[ಹೆಡ್ಡ$_1$ + - ಎ$_2$]

ಹೆಡ್ಯೆಸು$_1$ 'ಹೇಡ್ಯೆಸು$_1$' ನೋ.

ಹೆಡ್ಯೆಸು$_2$ 'ಹೇಡ್ಯೆಸು$_2$' ನೋ.

ಹೆಡಾ. ಸ.ರು 'ಹೆಡ್ಮಾಸ್ತರು' ನೋ.

ಹೆಡ್ಮಾಸ್ಟ್ರು 'ಹೆಡ್ಮಾಸ್ತರು' ನೋ.

ಹೆಡ್ಮಾಸ್ತರು, ಹೆಡ್ಮಾಸ್ಟರು, ಹೆಡ್ಮಾಸ್ಟ್ರು, ಹೆಡ್ಮೇಷ್ಟ್ರು (ನಾ). ಮುಖ್ಯೋಪಾಧ್ಯಾಯ: ಬಂದ ಕೂಡಲೇ ನಿಲ್ಲಲಿಕ್ಕೆ ನೀವೇನು ಹೆಡ್ಮಾಸ್ತರೇ? (ಹನ್ನೊಂದ. ೫೭). **ಹೆಡ್ಮಾಸ್ಟರು:** ದಿನಬೆಳಗೆದ್ದರೆ ರಜಾ ಎಂದರೆ ಆ ಹೆಡ್ಮಾಸ್ಟರು ಸುಮ್ಮನೆ ಬಡಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ (ರಾಣಿ. ೨). **ಹೆಡ್ಮಾಸ್ಟ್ರು:** ಹೆಡ್ಮಾಸ್ಟ್ರು ಒಂದು ಸರ್ಟಿಫಿಕೇಟನ್ನ ಕೊಡಬೇಕು (ಮುಂಗಾಮು. ೩೪). **ಹೆಡ್ಮೇಷ್ಟ್ರು:** ಆ ಶಾಲೆಯ ಹೆಡ್ಮೇಷ್ಟ್ರು ನಿವೃತ್ತರಾದರು (ರೂಢಿ). [← ಇಂ. Head Master]

ಹೆಡ್ಮುನಶಿ 'ಹೆಡ್‌ಮುನಶಿ' ನೋ.

ಹೆಡ್ಮುನಶೀತನ (ನಾ). ಮುಖ್ಯಗುಮಾಸ್ತೆಯ ಹುದ್ದೆ: ಏನಾಗಿದೆ ನನ್ನ ಹೆಡ್ಮುನಶೀತನಕ್ಕೆ? (ನವಾ. ೪೧). [ಹೆಡ್ಮುನಶಿ (< ಹೆಡ್‌ಮುನಶಿ) + - ತನ]

ಹೆಡ್ಮೇಷ್ಟ್ರು 'ಹೆಡ್ಮಾಸ್ತರು' ನೋ.

ಹೆಣ್ 'ಪೆಣ್' ನೋ.

ಹೆಣ 'ಪೆಣ' ನೋ.

ಹೆಣಕು 'ಪೆಣಗು' ನೋ.

ಹೆಣಗ (ನಾ). (ಆಲಂ) ಹೆಣದಂತಿರುವವನು; ಜೀವಚ್ಛವ: ಎಲೈ ಮೂರ್ಖಾ, ಭೀಷ್ಮಾ, ನೀನು ಮೊದಲೇ ಮುದುಕನು, ಮೇಲೆ ಹೆಣಗನು (ಮಭಾರ. ೬೬).

[ಹೆಣ (< ಪೆಣ) + - ಗ$_2$]

ಹೆಣಗಂಪು (ನಾ). ಹೆಣದ ನಾತ, – ದುರ್ವಾಸನೆ: ಹೆಣಗಂಪು ಸೂಸುತಿದೆ ನಿನ್ನ ಮೆಯ್ಯಿಂ (ಚಂದ್ರಸ. ೯೧-೨೩). [ಹೆಣ (< ಪೆಣ) + ಕಂಪು]

ಹೆಣಗಾಟ 'ಪೆಣಗಾಟ' ನೋ.

ಹೆಣಗಾಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೆಣಸು; ಕಾದು; ಹೋರಾಡು: ಶರೀರವಿರುವ ತನಕ ಹೆಣಗಾಡುವೆವು (ದೀವೀಚಾ. ೧೪೦). ೨. ಸ್ಪರ್ಧೆಹೂಡು; ಪೈಪೋಟಿ ಮಾಡು: ಮೋಹಿನಿಯ ಮುಖದಲ್ಲಿ ಒಂದೆಡೆ ಭೀತಿ, ಒಂದೆಡೆ ಕಠೋರವಾದ, ನಿರ್ದಯವಾದ ನಿಶ್ಚಯ ಹೆಣಗಾಡುತ್ತಿದ್ದವು (ಕಮನ. ೧೯೮); ಜೀವನದ ಚದುರಂಗದಾಟದಲ್ಲಿ ಸೋಲು ಗೆಲುವುಗಳಿಗಾಗಿ . . . ಹೆಣಗಾಡುವರು (ಮುಯಹ. ೧೦೧). ೩. ಒದ್ದಾಡು; ಕಷ್ಟಪಡು; ಶ್ರಮಿಸು: ಹೆಂಡಿರಿಗೆ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಹೆಣಗಾಡುವರು (ಕಾಕ. II, ೧೦೮-೬); ಭಕ್ತರಾದವರು . . . ತಮ್ಮ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ಬಹಳ ಹೆಣಗಾಡಬೇಕಾಗಿ ಬಂತು (ಜೀವಾತ್ಮ. ೧೯೫).

[ಹೆಣಗು (< ಪೆಣಗು) + ಆಡು$_1$]

ಹೆಣಗಿಸು 'ಪೆಣಗಿಸು' ನೋ.

ಹೆಣಗು 'ಪೆಣಗು' ನೋ.

ಹೆಣಗೆಡಹು 'ಪೆಣಗೆಡಹು' ನೋ.

ಹೆಣದಿನಿ 'ಪೆಣದಿನಿ' ನೋ.

ಹೆಣದಿನಿಹಿ, ಹೆಣದಿನುಹಿ (ನಾ). ಹೆಣವನ್ನು ತಿನ್ನುವಂತಹುದು; ಭೂತ, ಪಿಶಾಚಿ ಮುಂತಾದುವು: ಮುಂದೆ ಹೆಣದಿನಿಹಿಗಳು ಖಗಮೃಗವೃಂದ ಚೆಲ್ಲಿತು (ಕುವ್ಯಾಗ. ೧೨-೪); ಹೆಣದಿನಿಹಿಗಳಿಗುಚಿತವೀ ಮಾತೆಂದಳಾ ಸೀತೆ (ತೊರರಾ. ೫-೩-೫೭). **ಹೆಣದಿನುಹಿ:** ನೋಡುವನು ಹೆಣದಿನು[ಪಾಠಾಂ. ನಿ]ಹಿಗಳ ಹೇರಾಳ ರಕ್ಕಸರ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೩-೧೦). [ಹೆಣ (< ಪೆಣ) + ತಿನಿಹಿ]

ಹೆಣದಿನಿಹಿಕಾಱ (ನಾ). = ಹೆಣದಿನಿಹಿ: ಬರಹೇಳು ಮಾರಿಯ ಬಳಗವನು ಹೆಣದಿನಿಹಿ[ಪಾಠಾಂ. ದಿನ್ನಿ]ಕಾಱರ ಕರೆಯ ರಕ್ಕಸರ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೯-೯).

[ಹೆಣದಿನಿಹಿ + - ಕಾಱ]

ಹೆಣದಿನುಹಿ 'ಹೆಣದಿನಿಹಿ' ನೋ.

ಹೆಣದೆಱಹು (ನಾ). ಹೆಣಗಳ ನಡುವೆ ಬಿಟ್ಟಿರತಕ್ಕ ಜಾಗ, – ಎಡೆ: ಗಡಣಹೆಣದೆಱಹುಗಳೊಳಗೆ ಕಾಲಿಡುತ ಸೋದಿಸಿ ಮುಂದೆ ಹೆಜ್ಜೆಯನಿಡುತ ಪೈಸರವೋಗಿ ಮಾರ್ಗಶ್ರಮಕೆ ಬೆಮರುವನ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೩-೧೩).

[ಹೆಣ (< ಪೆಣ) + ತೆಱಹು (< ತೆಱಪು)]

ಹೆಣನುಂಗಿ (ನಾ). = ಹೆಣದಿನಿಹಿ: ಕುನ್ನಿಗಳ ಕಡೆ ಬಡಿ ಸೀಳು ಹೆಣನುಂಗಿಗಳ ಹೊಯ್

ಹೊಯ್ ರಣಕೆ ಹೆದಱುವ ಕೌರವಾನುಜರ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೨-೧೧).

[ಹೆಣ (< ಪೆಣ) + ನುಂಗು$_1$ + - ಇ$_3$]

ಹೆಣಮಯ 'ಪೆಣಮಯ' ನೋ.

ಹೆಣಮೂಳ (ನಾ). (ಆಲಂ) ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದವನು; ಅಪ್ರಯೋಜಕ: ಹೆಣಮೂಳ[ಪಾಠಾಂ. ಲ]ನು ನಾನು . . .ಕ್ಷಣ ಹದುಳವಿರದೆ ಬಾಯ ಟೊಣೆದೇ ಹೋಯಿತ್ತೆನ್ನ ಭಕ್ತಿ (ಬಸವ. ೨೭೧). [ಹೆಣ (< ಪೆಣ) + ಮೂಳ$_1$ (< ಮೂಟ)]

ಹೆಣಮೆದೆ (ನಾ). ಹೆಣಗಳ ರಾಶಿ, – ಒಟ್ಟಿಲು: ಇದೆ ರಥದ ಪದಘಾತದಲಿ ಹೆಣಮೆದೆಯ ಪಾಯದಳೌಘಭೀಮನ ಕದನಪಥವಿದೆಯೆನುತ ನಗುತ್ತೈತಂದನಾ ದ್ರೋಣ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೩-೨). [ಹೆಣ (< ಪೆಣ) + ಮೆದೆ$_1$]

ಹೆಣಮೋರೆ (ನಾ). (ಆಲಂ) ನಿಸ್ತೇಜವಾದ ಮುಖ; ತೇಜೋಹೀನವಾದ ಮುಖ: ನಾನಂತೂ ಕೋಟೆ ವಳ್ಳಿಸಿ ಹೆಣಮೋರೆಯಿಂದಾ ಖಾವಂದಿರಯೆದುರಿಗೆ ಬರತಕ್ಕದಿಲ್ಲಾ (ಹೃದರ. ೪೧); ಬಿಸಿಲಿನಿಂದ ಕಂದಿಹೋದ ಹೆಣಮೋರೆಯ ಮುದುಕರಿದ್ದರು (ಪುನರು. ೪೭೮). [ಹೆಣ (< ಪೆಣ) + ಮೋರೆ (< ಮೋಱೆ)]

ಹೆಣಲು$_1$ 'ಪೆಣಲ್' ನೋ.

ಹೆಣಲು$_2$ 'ಪಿಣಿಲ್$_3$' ನೋ.

ಹೆಣಲುಭಂಗಾರ, ಹೆರಳುಬಂಗಾರ, ಹೆರಳುಭಂಗಾರ, ಹೆಳಲುಬಂಗಾರ (ನಾ). ಹೆಣೆದುಕೊಂಡ ಜಡೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಜಡೆಯಾಕಾರದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಒಂದ ಬಗೆಯ ಚಿನ್ನದ ಆಭರಣ; ಜಡೆಬಂಗಾರ: ಹೆಣಲುಭಂಗಾರಗಳ ಕಾಂತಿಯು ಅಣೆದುದ್ಯೆ ಶತಕೋಟಿಸೂರ್ಯರ (ದೇವೀಮ. ೨-೧೦). **ಹೆರಳುಬಂಗಾರ:** ಹೆರಳುಬಂಗಾರ ನಡಪಟ್ಟಿಗಳಿಲ್ಲವಾದರೂ ಮನೆಯಲ್ಲಿಯ ನತ್ತನ್ನಾದರೂ ಹಾಕಲಿಲ್ಲ (ಸ್ಮೃತಿಟ. ೨೨೮); ಹೆರಳುಬಂಗಾರದ ಬೆಳ್ಳಿ ಸೇವಂತಿಗೆಯ ಬಳಿಯಾಕೆ (ಗಾಂ. ೧೦೬-೫). **ಹೆರಳುಭಂಗಾರ:** ಹರಿದಾಸರ ಪಾದರಜ ಹೆರಳುಭಂಗಾರ (ಪುರಂದ. ೧-೩೪-೨); ಇನ್ನೂ ವಿರಾಜಿಪಿರುಳಿನ ಹೆರಳುಭಂಗಾರ (ಸಪೀಗೀ. ೬೮-೧). **ಹೆಳಲುಬಂಗಾರ :** (ಕ).

[ಹೆಣಲು$_1$ (< ಪೆಣಲ್) + ಭಂಗಾರ (< ಬಂಗಾರ)]

ಹೆಣವಿಸರ (ನಾ). = ಹೆಣಮೆದೆ.

ಹೆಣವಿಸರವಾಗು = ಹೆಣಗಳ ರಾಶಿಬೀಳು : ಬಸಿದು ಬೀಳ್ವ ಕಬಂಧದಲಿ ಹೆಣವಿ [ಪಾಠಾಂ. ವ]ಸರವಾದುದು ನೆಲನು (ಕೊರರಾ. ೧-೧೧-೧೪). [ಹೆಣ (< ಪೆಣ) + ವಿಸರ]

ಹೆಣಸಾಲು (ನಾ). ಹೆಣಗಳ ಓಳಿ, – ಪಂಕ್ತಿ: ಹೆಣಸಾಲುಗಳು ಹರೆದವು ರಕುತ ದರೆವೊನಲುಗಳು ಹರಿದವು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೪-೧೦): ಬಸಿದೊಡೆವ ಹೆಣಸಾಲುಗಳ ಸಂದಣಿ 'ಯಡವಿಯನು ಕಂಡು (ಕೊರರಾ. ೩-೮-೪). [ಹೆಣ (< ಪೆಣ) + ಸಾಲು$_2$ (< ಸಾಲ್$_3$)]

ಹೆಣಹಕ್ಕಲು (ನಾ). ಹೆಣಗಳನ್ನು ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿ ಮಾಡುವಿಕೆ, – ತೂರಾಡುವಿಕೆ: ಹೊಕ್ಕು ರಿಪುಬಲದೊಳಗೆ ಕಲಶಜಂ ಮುರಿದು ಹೆಣಹಕ್ಕಲಂ ಮಾಡ್ದನು (ತುರಂಗ. ೫೮-೧೧). [ಹೆಣ (< ಪೆಣ) + ಹಕ್ಕಲು (< ಹಕ್ಕಲ್)]

ಹೆಣಕೆ 'ಪೆಣಕೆ$_1$' ನೋ.

ಹೆಣಿಗೆ$_1$ (ನಾ). ೧. ಬಣ್ಣದ ದಾರ, ಉಲ್ಲನ್ನು ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಹೆಣೆದು ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಸೂತಿಕೆಲಸ: ನನ್ನ ತಾಯಿ . . . ಹೆಣಿಗೆ ಮತ್ತು ಕಸೂತಿ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ನಯವಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಡುತ್ತಾಳೆ (ಮಹಾತ್ಮಾ. ೮೬). ೨. ಹೆಣೆದುದು; ನೆಯ್ದುದು: ಗಳುವಿನ ಪಟ್ಟಿಯ ಎರಡು ತುದಿಗಳಿಗೂ ಕಟ್ಟಿದ ಹಗ್ಗದ ಹೆಣಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಡಗಳನ್ನಿಟ್ಟು ನೀರನ್ನು ಹೊತ್ತು ತರುವ ವಿಧಾನ (ಸರ್ವಮಂ. ೯).

[< ಹೆಣೆ$_1$ (< ಪೆಣೆ$_1$) + - ಗೆ]

ಹೆಣಿಗೆ$_2$ 'ಪಣಿಗೆ' ನೋ.

ಹೆಣಿಗೆಕೆಲಸ (ನಾ). ೧. ಹೆಣಿಗೆಯ ಕಾರ್ಯ: ಆ ರತ್ನಗಂಬಳಿಯ ಹೆಣಿಗೆಕೆಲಸ ಸುಂದರವಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). ೨. ಹೆಣೆಯುವ ಕಲೆ, – ವಿದ್ಯೆ: ಅವಳಿಗೆ ಹೆಣಿಗೆ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಆಸಕ್ತಿಯಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಹೆಣಿಗೆ$_1$ + ಕೆಲಸ]

ಹೆಣೆ$_1$ 'ಪೆಣೆ$_1$' ನೋ.

ಹೆಣೆ$_2$ 'ಪೆಣೆ$_2$' ನೋ.

ಹೆಣೆಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ತೆನೆಯಿಂದ ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಒಕ್ಕುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಎತ್ತುಗಳನ್ನು ಮೇಟಿಗೆ ಸಾಲಾಗಿ ಕಟ್ಟು: ಕಷ್ಟಪಟ್ಟು ಕಣದಲ್ಲಿ ಹೆಣೆಕಟ್ಟಿ ಎತ್ತಿನಿಂದ ತುಳಿಸಿದ ಬತ್ತದ ಹುಲ್ಲಿನ ಹೊರೆ ಕಟ್ಟುವ ಹಾಗೆ ಕಟ್ಟಿ ಮುಗಿಸಿದ (ನನ್ನೂರು. ೨೬೪).

[ಹೆಣೆ$_2$ (< ಪೆಣೆ$_2$) + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಹೆಣೆತ (ನಾ). ಹೆಣೆಯುವಿಕೆ; ಸೇರಿಸುವಿಕೆ: "ಜಟ . . . ಸಂಘಾತೇ, ಹೆಣೆತದೊಳ್" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೧೬). [ಹೆಣೆ$_1$ (< ಪೆಣೆ$_1$) + - ತ$_2$]

ಹೆಣ್ಗರುಳು, ಹೆಂಗರುಳು, ಹೆಣ್ಣುಗರುಳು (ನಾ). ೧. ಹೆಂಗಸಿನ ಮನಸ್ಸು; ಹೆಣ್ಣಿನ ಹೃದಯ. ೨. (ಆಲಂ) ಮೃದುವಾದ ಮನಸ್ಸು; ಕರುಣೆ, ಮಮತೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಹೃದಯ: ಶಂಕರರಾಯರು ಸೌಮ್ಯಗುಣದವರು, ಹೆಣ್ಗರುಳಿನವರು (ಕುಂಕುಮ. ೫೮). **ಹೆಂಗರುಳು:** ೧. ಹೆಂಗರುಳು ನಿಂಗ್ಹೇಗೆ ತಿಳೀಬೇಕು! (ಕಂಕಟೂ. ೧೨); ನನ್ನ ಹೆಂಡತಿಗೆ ಅವಳ ತಾಯಿ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರಂತೆ, ಹೆಂಗರುಳು ನೋಡಿ! (ಪುಚ್ಚುಪು. ೯೩). ೨. ಪ್ರಮಾತ್ಸ್ಯೊಸ್ಕೆ ಅವರ ಹೆಂಗರುಳು ಮಿಡಿದಂತೆ ಸ್ಕೊಸ್ಕೆ ಸಿಡಿಮಿಡಿಗೊಂಡಿತು (ಬಿದ್ಯಪ್ರ. XLviii. ನಾಟಕದ ಸಮಸ್ಯೆ); ದಂಗೆಯನ್ನು ಅಡಗಿಸಬೇಕಾದರೆ ಇಂಥ ಹೆಂಗರುಳಿನಿಂದ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲ (ಕೃಷ್ಣಭೂ. ೨೧೬). **ಹೆಣ್ಣುಗರುಳು:** ೧. ಹೆಣ್ಣುಗರುಳ ನಲುಮಸೊದೆಯನೀಂಟೆ ಅಮೃತನಾದನು ಕವಿಯು (ಪಯಣ. ೫-೧೩). ೨. ಹೆಣ್ಣುಗರುಳಿನಲಿ ತೂಗಿ ನೋಡಿದಿರಿ ಹೊನ್ನು ಮಣ್ಣುಗಳನು (ಹೃದಪ. ೭೪-೧೮).

[ಹೆಣ್ (< ಪೆಣ್) + ಕರುಳು (< ಕರುಳ್)]

ಹೆಣ್ಗಳಿ 'ಪೆಣ್ಗಳಿ' ನೋ.

ಹೆಣ್ಣಂಚೆ 'ಪೆಣ್ಣಂಚೆ' ನೋ.

ಹೆಣ್ಣಾಗೆ 'ಪೆಣ್ಣಾಗೆ' ನೋ.

ಹೆಣ್ಣಾನೆ 'ಪೆಣ್ಣಾನೆ' ನೋ.

ಹೆಣ್ಣಾಯಿ 'ಪೆಣ್ಣಾಯ್' ನೋ.

ಹೆಣ್ಣಾವೆ, ಹೆಣ್ಣುಆಮೆ, ಹೆಣ್ಣುಆವೆ (ನಾ). ಆಮೆಯಲ್ಲಿ ಹೆಣ್ಣುಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದುದು: "ಧುಳಿಯೆನಲು ಹೆಣ್ಣಾವೆಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೧-೮). **ಹೆಣ್ಣುಆಮೆ:** "ಕಮಠೀ, ಧುಲೀ-೨ ಹೆಣ್ಣುಆಮೆ ಪೆಸರುಗಳು ಅಂದರೆ ಸ್ತ್ರೀಕೂರ್ಮ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೮೪). **ಹೆಣ್ಣುಆವೆ:** (ಕ). [ಹೆಣ್ (< ಪೆಣ್) + ಆವೆ$_1$ (< ಆಮೆ$_1$)]

ಹೆಣ್ಣಾಳ್ 'ಪೆಣ್ಣಾಳ್' ನೋ.

ಹೆಣ್ಣಾಳು 'ಪೆಣ್ಣಾಳ್' ನೋ.

ಹೆಣ್ಣಿಗ (ನಾ). ೧. ಹೇಡಿ; ಅಂಜುಕುಳಿ: ಶಾಸ್ತ್ರಿ "ಏನೋ ಹೆಣ್ಣಿಗ" ಎಂದು ನನ್ನನ್ನು ವಿಚಾರಿಸಿದ (ಪ್ರಶ್ನೆ. ೧೪೯). ೨. ಷಂಡ; ನಪುಂಸಕ: ನಾನು ಹೆಣ್ಣಿಗನ ವೇಷವನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಂಡಿರೋಣವೆಂದು ಮಾಡಿದ್ದೇನೆ (ವಚಭಾ. ೧೮೫). [ಹೆಣ್ಣು (< ಪೆಣ್) + - ಇಗ]

ಹೆಣ್ಣಿಗತನ (ನಾ). ೧. ಹೇಡಿತನ; ಅಂಜುಕುಳಿಸ್ವಭಾವ: (ಕ). ೨. ಷಂಡತನ: (ಕ). [ಹೆಣ್ಣಿಗ + - ತನ]

ಹೆಣ್ಣು 'ಪೆಣ್' ನೋ.

ಹೆಣ್ಣುಆಮೆ 'ಹೆಣ್ಣಾವೆ' ನೋ.

ಹೆಣ್ಣುಆವೆ 'ಹೆಣ್ಣಾವೆ' ನೋ.

ಹೆಣ್ಣುಕಣೆ (ನಾ). ಕಬ್ಬಿನ ಗಾಣದಲ್ಲಿರುವ ಸಣ್ಣ ಕೊರಡು, – ಪಟ್ಟಿ: (ಕ). 'ಗಂಡುಕಣೆ' ಪರಾ. [ಹೆಣ್ಣು (< ಪೆಣ್) + ಕಣೆ$_2$ (< ಗಟೆ)]

ಹೆಣ್ಣುಕರಟ (ನಾ). ತೆಂಗಿನಕಾಯಿಯನ್ನು ಒಡೆದಾಗ ಬರುವ ಕೆಳಭಾಗದ ಚಿಪ್ಪು; ಕಣ್ಣಿರುವ ಚಿಪ್ಪು: ಮಾಲಕ್ಷ್ಮಿ, ಎರಡು ಹೆಣ್ಣುಕರಟ ಕೊಡು (ಮುಗಿಯು. ೧೬೦). 'ಗಂಡುಗರಟ' ಪರಾ. [ಹೆಣ್ಣು (< ಪೆಣ್) + ಕರಟ$_1$ (< ಕರಂಟ)]

ಹೆಣ್ಣುಕರಿತುಂಬೆ (ನಾ). ಕರಿಯತುಂಬೆಗಿಡದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ: ಮಂಗ ಮಾರಿಸೊಪ್ಪು, ಹೆಣ್ಣುಕರೀತುಂಬೆ, ಹುಚ್ಚುಮುಟ್ಟೇಗಿಡ (ಮೃಔಗಿ. ೭-೧೧೬).

[ಹೆಣ್ಣು (< ಪೆಣ್) + ಕರಿತುಂಬೆ]

ಹೆಣ್ಣುಕಾಳಿಂಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: (ಮೃಔಗಿ. ೪೮-೯೬೨). 'ಗಂಡುಕಾಳಿಂಗ' ಪರಾ. [ಹೆಣ್ಣು (< ಪೆಣ್) + ಕಾಳಿಂಗ (= ಕಾಲಿಂಗ)]

ಹೆಣ್ಣುಕುಣಕೆ (ನಾ). ಕೊಂಡಿ ಅಥವಾ ಕೊಕ್ಕೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ, - ತಗುಲು ಹಾಕುವ ಕುಣಕೆ : (६). [ಹೆಣ್ಣು (< ಪೆಣ್) + ಕುಣಕೆ₂ (< ಕುಳಿಕೆ₁)]

ಹೆಣ್ಣುಕುದುರೆ 'ಪೆಣ್ಣುದುರೆ' ನೋ.

ಹೆಣ್ಣುಕೂಸು 'ಪೆಣ್ಣೂಸು' ನೋ.

ಹೆಣ್ಣುಗ 'ಪೆಣ್ಣುಗ' ನೋ.

ಹೆಣ್ಣುಗತ್ತೆ 'ಪೆಣ್ಣತ್ತೆ' ನೋ.

ಹೆಣ್ಣುಗರುಳು 'ಹೆಣ್ಣರುಳು' ನೋ.

ಹೆಣ್ಣುಗವಡೆ (ನಾ) ಕವಡೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ: ಹೆಣ್ಣುಗವಡೆಯಿಂ ಕೊಂಡು ಪಚ್ಚಕರ್ಪೂರದ ಅದಜೊಳಗೆ ತುಂಬಿ . . . ಕಣ್ಣಿಗೆ ಹಚ್ಚೆ ಹೂವು ಕರಗುವುದು (ಎವ್ವಿ. ೧೮೧). [ಹೆಣ್ಣು (< ಪೆಣ್) + ಕವಡೆ₂]

ಹೆಣ್ಣುಗಿಳಿ 'ಪೆಣ್ಗಿಳಿ' ನೋ.

ಹೆಣ್ಣುಗುದುರೆ 'ಪೆಣ್ಣುದುರೆ' ನೋ.

ಹೆಣ್ಣುಗೂಸು 'ಪೆಣ್ಣೂಸು' ನೋ.

ಹೆಣ್ಣುಗೊಡ್ಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಉಡಿಮರ, ಗೊಡ್ಡ . . . ಹೆಣ್ಣುಗೊಡ್ಡ (ವೃಔ. ೫೭-೧೧೫೦). [ಹೆಣ್ಣು (< ಪೆಣ್) + ಗೊಡ್ಡ?]

ಹೆಣ್ಣುಗೊರವಿ, ಹೆಣ್ಣುಗೊರಿವಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಹೆಣ್ಣು ಗೊರವಿ (ಖುರ) ಸುಂದರವಾದ ಸಣ್ಣಗಿಡ, ದೀವಟಗೆಗೆ ಬರುತ್ತದ (೮ಭಾಗ. ೫೦). **ಹೆಣ್ಣುಗೊರಿವಿ:** ಮರಗಳು: ಹಸವ, ಹಬ್ಬಲಸು . . . ಗೊರವಿ, ಹೆಣ್ಣುಗೊರಿವಿ (ನಮ್ಮು. ೨೫೬). [ಹೆಣ್ಣು (< ಪೆಣ್) + ಗೊರವಿ₂]

ಹೆಣ್ಣುಗೊರಿವಿ 'ಹೆಣ್ಣುಗೊರವಿ' ನೋ.

ಹೆಣ್ಣುಜನ್ಮ 'ಪೆಣ್ಜನ್ಮ' ನೋ.

ಹೆಣ್ಣುಡುಗೆ (ನಾ). ಹೆಂಗಸಿನ ವೇಷ,– ವಸ್ತ್ರ: ಹೆಣ್ಣುಡುಗೆಯನ್ನುಟ್ಟ ಹರೆಯದ ಹೆಣ್ಣು ಚಾಮಲೆ . . . ಚೆಲುವನ್ನು ತಳೆಯುತ್ತಿದ್ದಳು (ಸವಿ. ೫೭).
[ಹೆಣ್ಣು (< ಪೆಣ್) + ಉಡುಗೆ]

ಹೆಣ್ಣುಡೆ 'ಪೆಣ್ಣುಡೆ' ನೋ.

ಹೆಣ್ಣುತನ 'ಪೆಣ್ತನ' ನೋ.

ಹೆಣ್ಣುದೆವ್ವ 'ಹೆಣ್ದೆವ್ವ' ನೋ.

ಹೆಣ್ಣುದೇವತೆ (ನಾ). ಸ್ತ್ರೀದೇವತೆ: (६). [ಹೆಣ್ಣು (< ಪೆಣ್) + ದೇವತೆ]

ಹೆಣ್ಣುನಾಯಿ 'ಪೆಣ್ನಾಯ್' ನೋ.

ಹೆಣ್ಣುನೀಲಿ (ನಾ). ನೀಲಿಗಿಡದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ: (६).
[ಹೆಣ್ಣು (< ಪೆಣ್) + ನೀಲಿ]

ಹೆಣ್ಣುನೋಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ವಧುವನ್ನು ಹುಡುಕು: ಅವರ ಮಗನಿಗೆ ಹೆಣ್ಣು ನೋಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). ೨. ವಧುಪರೀಕ್ಷೆ ಮಾಡು; ವಧುವನ್ನು ನೋಡು: ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ನಮ್ಮೂರಿನವರು ಹೆಣ್ಣು ನೋಡಲು ಗೌಡರನ್ನೇ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವುದುಂಟು (ನಮ್ಮೂರು. ೬೦). [ಹೆಣ್ಣು (< ಪೆಣ್) + ನೋಡು]

ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳು 'ಪೆಣ್ಮಗು' ಪರಾ.

ಹೆಣ್ಣುಮಗಳು 'ಪೆಣ್ಮಗಳು' ನೋ.

ಹೆಣ್ಣುಮಗು 'ಪೆಣ್ಮಗು' ನೋ.

ಹೆಣ್ಣುಮಣಿ 'ಪೆಣ್ಮಣಿ' ನೋ.

ಹೆಣ್ಣುಮತ್ತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮತ್ತಿಮರ: ಗೌಜಲ್‌ಮರ, ಕವಲು ಮರ . . . ಕಾವಲ್, ಹೆಣ್ಣುಮತ್ತಿ (ವೃಔ. ೧೪-೬೧೯).
[ಹೆಣ್ಣು (< ಪೆಣ್) + ಮತ್ತಿ₁ (< ಮಟ್ಟಿ₁)]

ಹೆಣ್ಣುಮರಿ 'ಹೆಣ್ಣುಮಱಿ' ನೋ.

ಹೆಣ್ಣುಮರುಳ 'ಹೆಣ್ಮರುಳ' ನೋ.

ಹೆಣ್ಣುಮಱಿ, ಹೆಣ್ಣುಮರಿ (ನಾ). ೧. (ಯಾವುದಾದರೂ ಪ್ರಾಣಿಯ) ಚಿಕ್ಕ ಹೆಣ್ಣು ಪ್ರಾಣಿ: ಚಟಕ- ಗುಬ್ಬಿಗೆ ಹುಟ್ಟಿದ ಹೆಣ್ಣುಮಱಿ (ನಾಚಿರಾ. ६); ನೋಡುವುದಕ್ಕೆ ಹುಲ್ಲೆಯ ಹೆಣ್ಣುಮಱಿಗಳ ಜೋಡಿಸಿಕೊಟ್ಟರುತ್ತವದಿ (ಮೋಹತ. ೧೯-೭೭). **ಹೆಣ್ಣುಮರಿ:** ೨. ಸಣ್ಣಹುಡುಗಿ: ಡೊಂಬರ ಹೆಣ್ಣುಮರಿ ಗರಗರನೆ ಎತ್ತರಭರದಲ್ಲಿ ತಿರುಗುವಾ ತರ ಹುಡಿಯು ಅರಸಿನ ಎರಚಿತೆರಚಿತು ಕಣ್ಣಿಗೆ (ಕವಿವ. ೩೯-೧೭). [ಹೆಣ್ಣು (< ಪೆಣ್) + ಮಱಿ]

ಹೆಣ್ಣುಮಾನ್ 'ಪೆಣ್ಮಾನ್' ನೋ.

ಹೆಣ್ಣುಮೀನು 'ಪೆಣ್ಮೀನ್' ನೋ.

ಹೆಣ್ಣುಮೊಲ 'ಪೆಣ್ಮೊಲ' ನೋ.

ಹೆಣ್ಣುವೇಷ (ನಾ). ೧. = ಹೆಣ್ಣುಡುಗೆ: ಕೆಲವರು ಗಂಡುಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಹೆಣ್ಣುವೇಷ ಹಾಕಿ ಫೋಟೊ ತೆಗೆಸುವುದುಂಟು (ರೂಢಿ). ೨. ಸ್ತ್ರೀಪಾತ್ರ; ಹೆಂಗಸಿನ ಪಾತ್ರ: ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಗಂಡಸರೇ ಹೆಣ್ಣುವೇಷ ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದರು (ರೂಢಿ).
[ಹೆಣ್ಣು (< ಪೆಣ್) + ವೇಷ]

ಹೆಣ್ಣುಸಂಪಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಹೆಣ್ಣುಸಂಪಿಗೆ (ಚಂಪರ)- ಮಧ್ಯಮ ಆಕಾರದ್ದು (೮ಭಾಗ. ೫೦). [ಹೆಣ್ಣು (< ಪೆಣ್) + ಸಂಪಿಗೆ (< ಸಂಪಗೆ)]

ಹೆಣ್ಣುಸೆಱೆ 'ಪೆಣ್ಸೆಱೆ' ನೋ.

ಹೆಣ್ಣುಸೋಗು (ನಾ). ಹೆಂಗಸಿನ ರೀತಿಯ ನಟನೆ; ಹೆಣ್ಣಿನ ನಡವಳಿಕೆಯ ತೋರಿಕೆ: ನೀ ಈ ಹೆಣ್ಣುಸೋಗು ಬಿಟ್ಟುಬಿಡು (ಗಂಮಾಯಿ. ೨೫೧).
[ಹೆಣ್ಣು (< ಪೆಣ್) + ಸೋಗು]

ಹೆಣ್ಣುಹಕ್ಕಿ 'ಪೆಣ್ಪಕ್ಕಿ' ನೋ.

ಹೆಣ್ಣುಹುಲಿ 'ಪೆಣ್ಪುಲಿ' ನೋ.

ಹೆಣ್ಣುಹೂವು (ನಾ). ಅಂಡಾಶಯ, ಶಲಾಕೆ ಮತ್ತು ಶಲಾಕಾಗ್ರಗಳ ನ್ನೊಳಗೊಂಡಿರುವ ಹೂವು: ಅಂಡಾಶಯವುಳ್ಳ ಹೂವು ಹೆಣ್ಣುಹೂವು . . . ಬಲಿತು ಕಾಯಾಗುವದು (ಸಸ್ಯಶಾ. ೫೩). [ಹೆಣ್ಣು (< ಪೆಣ್) + ಹೂವು (< ಪೂ)]

ಹೆಣ್ಣುಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆಯ ರೂಪದ ಆದಾಯ (?): ಅರಮನೆಗೆ ತೆಱುವ ಪ್ರಾಕು ಸಿಧಾಯ ಹೊದಕೆ ಹೆಂಣುಳಿ ಕಾಣಿಕೆ . . . ಮುಂತಾಗಿ ಏನು ಬಂದಹನೂ (ಎಕ. VIII. ತೀರ್ಥಹ. ೧೧೪-೪೦: 1379). [?]

ಹೆಣ್ಣೆದೆ 'ಪೆಣ್ಣೆರ್ದೆ' ನೋ.

ಹೆಣ್ಣೊಡಲ್ 'ಪೆಣ್ಣೊಡಲ್' ನೋ.

ಹೆಣ್ತಾಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಾಳೆಮರ: (ವೃಔ. ೬೧-೧೨೩೨).
[ಹೆಣ್ (< ಪೆಣ್) + ತಾಳೆ₂ (< ತಾಳ್₃)]

ಹೆಣ್ದೆವ್ವ, ಹೆಣ್ಣುದೆವ್ವ (ನಾ). ಹೆಣ್ಣುಪಿಶಾಚಿ: "ಪಿಶಾಚೀ, ಪಿಶಾಚಿಕಾ, ಈ ೨ ಹೆಣ್ದೆವ್ವ" (ಕಾಶಕೃ. ೨೧೪). **ಹೆಣ್ಣುದೆವ್ವ:** ಆ ಹಳೆಮನೆಯಲ್ಲಿ ಹೆಣ್ಣುದೆವ್ವವೊಂದು ವಾಸವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ).
[ಹೆಣ್ (< ಪೆಣ್) + ದೆವ್ವ (< ದಯ್ಯ)]

ಹೆಣ್ಬಯ್ಯಲು 'ಪೆಣ್ಬಯ್ಯಲ್' ನೋ.

ಹೆಣ್ಮಕ್ಕಳು 'ಪೆಣ್ಮಗು' ಪರಾ.

ಹೆಣ್ಮರುಳ, ಹೆಣ್ಣುಮರುಳ (ನಾ). ಹೆಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಆಸಕ್ತನಾದವನು; ಕಾಮುಕ: ಐತಾಳರೋ . . . ಹೆಂಡತಿಯೊಡನೆ ಪಟ್ಟಾಂಗ ಹೊಡೆಯುವ ಹೆಣ್ಮರುಳರೇ! (ಮರಮ. ೧೭). **ಹೆಣ್ಣುಮರುಳ:** ಪಕ್ಕಾ ಹೆಣ್ಣುಮರುಳ! (ಪಾ. ೮೫).
[ಹೆಣ್ (< ಪೆಣ್) + ಮರುಳ]

ಹೆಣ್ಮೀನ್ 'ಪೆಣ್ಮೀನ್' ನೋ.

ಹೆತ್ತ₁ 'ಪೆಱು₁' ನೋ.

ಹೆತ್ತ₂ 'ಪೆಱು₂' ಪರಾ.

ಹೆತ್ತರಾಣಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಹೆತ್ತರಾಣಿಕೆ . . . ತೆರಣ, ಕಕೋರ್ಲ (ವೃಔ. ೬೩-೧೨೬೯). [?]

ಹೆತ್ತರಿಮುಳ್ಳು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಕುಡವಳೆ, ಹೆತ್ತರಿಮುಳ್ಳು, ಮುಳ್ಳುತಾರೆ, ಗಜಬೀರ (ವೃಔ. ೩೭-೭೫೯). [? + ಮುಳ್ಳು (< ಮುಳ್)]

ಹೆತ್ತಲೆ (?). (ನಾ). ಮುಖ್ಯವಾದ ವರಮಾನ (?): ಸೇನಬೋವನ ವರ್ತನೆಯಿಂದ ಗ ೨॥ ೪ ಹೆತ್ತಲೆವರಾಡದಿಂದ ಗ ೮॥ ೨ (ಎಕ. VIII. ತೀರ್ಥಹ. ೧೧೦-೨೦; 1702). [?]

ಹೆತ್ತಿಳ 'ಪೆತ್ತಿಳ' ನೋ.

ಹೆತ್ತು₁ 'ಪೆಱು₁' ನೋ.

ಹೆತ್ತು₂ 'ಪೆಱು₂' ನೋ.

ಹೆತ್ತುತ್ತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: (ಮೃಡಿಗಿ. ೭೦-೧೪೨೫). [?]

ಹೆತ್ತೇಗ 'ಹೆದ್ದೇಗು' ನೋ.

ಹೆದರಿಕೆ (ನಾ). ಭಯ; ಅಂಜಿಕೆ: ಗೌಡರ ಗರ್ಜನೆ . . . ಹೆದರಿಕೆ ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತಿದೆ (ಗಾಳಿಗು. ೩); ಅವಳನ್ನು ಕಂಡರೆ ಒಂದೊಂದು ದಿನ ಹೆದರಿಕೆಯೂ ಆಗುತ್ತಿತ್ತು (ಅಲಹೂ. ೬೬). [ಹೆದರು (< ಹೆದಱು₁) + - ಇಕೆ ./ ತುಳು. ಹೆದರಿಕೆ]

ಹೆದರಿಗಟ್ಟ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ಗೊಗ್ಗಿಯ ದೇಗುಲದ ಧಮ್ಮರಾಸಿಭಟಾರರ ಕಾಲಂ ಕರ್ಚಿ ಕೊಟ್ಟು ಸ್ಥಿತಿ ಯಾವದೆನ್ನೊಡೆ ಹೆದರಿಗಟ್ಟವುಂ . . . ಇಟ್ಟಗೆಯುಮನ್ನು ನಾಲ್ಕುಂ ಬಾಡುವುಮಂ (ಎಕ. IX. ಚಿತ್ರದು. ೬೬-೨೨; 937). [ಹೆದರ್₀ + ಗಟ್ಟ₁]

ಹೆದರಿಸು 'ಹೆದಱಿಸು' ನೋ.

ಹೆದರು 'ಹೆದಱು₁' ನೋ.

ಹೆದರುಗಣ್ಣು (ನಾ). ಭಯಭೀತವಾದ ಕಣ್ಣು: ಕುಳಿತು ಕಣ್ಣುಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಸುತ್ತಲೂ ನೋಡಿ ಕಂಡು, ಹೆದರುಗಣ್ಣಾಗಿ (ಚಂದ್ರಸ. ೨೪).

[ಹೆದರು (< ಹೆದಱು₁) + ಕಣ್ಣು (< ಕಣ್)]

ಹೆದರುಗುಳಿ (ನಾ). ಅಂಜುವುದೇ ಸ್ವಭಾವವಾಗಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಅಂಜುಕುಳಿ; ಭೀರು: ನಾವು ಹೊರಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿದ್ದಾಗ ಸದಾ ಹೆದರುಗುಳಿಯಾಗಿರುತ್ತೇವೆ (ಪುನರು. ೫೪೬). [ಹೆದರು (< ಹೆದಱು₁) + - ಗುಳ್ಳಿ₂ (< - ಕುಳ್ಳಿ)]

ಹೆದರುಪುಕ್ಕ (ನಾ). = ಹೆದರುಗುಳಿ: ಅವನೊಬ್ಬ ಹೆದರುಪುಕ್ಕ (ರೂಢಿ).

[ಹೆದರು (< ಹೆದಱು₁) + ಪುಕ್ಕ₁]

ಹೆದರೆದೆ 'ಹೆದಱೆದೆ' ನೋ.

ಹೆದಱಿಸು, ಹೆದರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಭಯಪಡಿಸು; ಅಂಜಿಸು: ನರನ ಕಡುದುಮ್ಮಾನ ನೆಱೆ ಹೆದಱಿಸಿತು ಮೂಜಗವ (ಕುಮಾವ್ಯ. ೮-೧೧). **ಹೆದರಿಸು:** ಬಾಯಿ ಬಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಗೂರ್ ಗೂರ್ ಎಂದು ಹೆದರಿಸುತ್ತಲೇ ಇತ್ತು (ಚಂಗಾಳ್ಯ. ೬೧೩); ಅತ್ತು ಹೆದರಿಸ್ತೀಯೇನು! (ಮರಳಿ. ೧೧೧). [ಹೆದಱು₁ + - ಇಸು]

ಹೆದಱು₁, ಪೆದರು, ಹೆದರು (ಕ್ರಿ). ಭಯಪಡು; ಅಂಜು: ಸಿದ್ಧರ ದೇವನೆಱಗಿದಡೆ ಹೆದಱೆ ಕೇಳ್ದಳು ರಾಣಿ ಹೊಡವಂಟ ಕಾರಣವನು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೧-೩೯); ಹೆದಱಿದರು ನಾಯಕರು ಪಾಂಡವರದಟು ಮುಱಿದುದು (ಕುಮಾಭೀ. ೬-೧೭). Δ **ಪೆದರು:** ಹೆಣ್ಣಿನ ಬಣ್ಣ ನೋಡಿ ಕಣ್ಣಾಗೆಡದಿರಿ . . . ಖಿನ್ನವಿಲ್ಲದಂತೆ ವಿಟಪುರುಷನಿಗೆ ಅನುಗುಣ್ಯವಾಗಿ ಇಪ್ಪಳೂ ಪೆದರದಂತೆ (ವಿಪಾಸು. ೫೫-೧); ವುದಿಸಬಾರದು ಕರುಣ ಪೆದರಿಯಪಕೃತಿಯಸಗೆ ಮದಕಲಿತನಂದದೆ ಭವತ್ಪಾತ್ರಗತಿಯುದಿಸುವಂದದೆ (ವಂಶಾರಾ. ೬-೨೬-೧೨). **ಹೆದರು:** ಹೆದರಿತು ಸೇನೆ ಕಂಪಿಸಿತು ಚಂಡಮರೀಚಿ (ಚಂದ್ರಹಾ. ೧೩೯); ಅಮ್ಮ ಹೆದರಿಕೊಳ್ಳುವಂತಹ ಘಟನೆ ಏನು ನಡೆಯಿತು (ದೇವಹಂ. ೧೧೧). 'ಬೆದಱ್₁' ಪರಾ.

ಹೆದಱು₂ (ನಾ). ಭಯ; ಅಂಜಿಕೆ: ವಿಷಯ ಷಡುವರ್ಗಕ್ಕೆ ಹೆದಱು ದುಷ್ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ನಡುಕವಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ತಲ್ಲಣಂ ತಲೆದೋಱಲು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೧-೪೬); ಹೆದಱು ಹಿಂಗಿತು (ಕುಮಾಗ. ೬-೧೧). [< ಹೆದಱು₁]

ಹೆದಱೆದೆ , ಹೆದರೆದೆ (ನಾ). ಭಯಪಡುವ ಮನಸ್ಸು; ಅಂಜುವ ಹೃದಯ: ಹೆದಱೆದೆಯ ಹೇರಾಳಶೋಕದ . . . ಗರುವಾಯಿಲಿದ ಭೀಮನ ಕಂಡನಾ ಭೂಪ (ಕುಮಾಅ. ೧೩-೩೮). **ಹೆದರೆದೆ:** ಓದುತಿರ್ದಿನಿಯನಂ ಕರೆದು ತೋರಿದಳು ಹೆದರೆದೆಯ ಹೆಣ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೪೬-೧೦೬). [ಹೆದಱು₁ + ಎದೆ (< ಎರ್ದೆ)]

ಹೆದಾರಿ 'ಪೆರ್ದಾರಿ' ನೋ.

ಹೆದೆ 'ಪೆದೆ' ನೋ.

ಹೆದೆಕಟ್ಟು 'ಹೆದೆಗಟ್ಟು' ನೋ.

ಹೆದೆಗಟ್ಟು, ಹೆದೆಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಬಿಲ್ಲಿನ ಹಗ್ಗವನ್ನು ಇನ್ನೊಂದು ಕೊಪ್ಪಿಗೆ ಕಟ್ಟು; ಹೆದೆಯನ್ನು ಬಿಗಿ; ಹೆದೆಯೇರಿಸು: ನಾರಿಯಂ ಕೀಸಿ ನರಮಂ ಸೀಳಿ ಹೆದೆಗಟ್ಟು . . . ಗಣೆಗೆ ಗಱಿಗಳನು ಹಸನಾಗಿ ಕಟ್ಟು (ಸಮ್ಮಾ. ೧೧-೬೨). **ಹೆದೆಕಟ್ಟು:** ಯಾರು ಈ ಬಿಲ್ಲನ್ನು ಬಗ್ಗಿಸಿ ಅದಕ್ಕೆ ಹೆದೆಕಟ್ಟಿ . . . ಲಕ್ಷ್ಯವನ್ನು ಭೇದಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ ಅವನು ನನ್ನ ಮಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ (ವಚಧಾ. ೫೦). [ಹೆದೆ (< ಪೆದೆ) + ಕಟ್ಟು₁]

ಹೆದೆಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). = ಹೆದೆಗಟ್ಟು: ಬಾಣವ ಹೆದೆಗೊಳಿಸು ರಕ್ಕಸಿಯ ಜೀವವ ನೊದೆದು ಹಾಯ್ಸು (ತೊರರಾ. ೧-೧೧-೮). [ಹೆದ (< ಪೆದ) + ಕೊಳ್₁ + - ಇಸು]

ಹೆದೆಯ, ಹಿದಯ (ನಾ). ಹೃದಯ; ಮನಸ್ಸು: ಹೃದಯ - ಹೆದೆಯ (ಶಮದ. ೨೬೮ ಪ್ರಯೋ.); ಹೆದೆಯದೊಳೆಯ್ದೆ ಮಿಳಿರುತಿರೆ ಭೀತಿ . . . ಪೋಗುತಿರ್ದರ್ (ಆರಾಚ. ೫-೬-೨೯). **ಹಿದಯ:** ಹೃದಯ, ಹಿದಯ-ಎರ್ದೆ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೬೦ ಪ್ರಯೋ.). [< ಸಂ. ಹೃದಯ]

ಹೆದೆಯೇರಿಸು 'ಹೆದೆಯೇಱಿಸು' ನೋ.

ಹೆದೆಯೇಱಿಸು, ಹೆದೆಯೇರಿಸು (ಕ್ರಿ). = ಹೆದೆಗಟ್ಟು: ಎಡಗೈಯೊಳೆತ್ತಿ ಧನುವಂ ಹೆದೆಯೇಱಿಸಿ [ಪಾಠಾಂ. ನಿಮಿರ್ದೇಱಿಸಿ] ನೀಳ್ದ ಬಾಹುಯುಗ್ಮದೆ ತೆಗೆಯಲ್ಕೆ (ಜಗವ. ೬-೩೧). **ಹೆದೆಯೇರಿಸು:** ನನ್ನ ಸಾರಂಗಧನುಸ್ಸು ಹೆದೆಯೇರಿಸು ಪಿನಾಕಿಧನುಸ್ಸು ಮುರಿದ ಹಾಗಲ್ಲ (ತಾತ್ವಸ.೩-೨೩). [ಹೆದೆ (< ಪೆದೆ)+ ಏಱಿಸು]

ಹೆದ್ದ, ಹೆದ್ನ (ನಾ). ೧. ರಥವು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಸರಾಗವಾಗಿ ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮತ್ತು ಆಗಾಗ ವೇಗವನ್ನು ತಡೆಯುವಂತೆ ಮಾಡಲು, ರಥದ ಹಿಂಭಾಗದ ಚಕ್ರಗಳಿಗೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ (ಉದ್ದವಾದ ಮತ್ತು ದಪ್ಪವಾದ) ಮಿಾಟುಗೋಲು,— ಸನ್ನೆಕೋಲು: ಮದ್ದಾನೆಗಳಿಂದ ಹಿಂದೆ ನೂಕಿಸುವನು ಹೆದ್ದಗಳಿಂದಲೊತ್ತಿಸುವ (ಗೋಮಟೇ.೩-೫೪). ೨. ರಥದ ಅಚ್ಚುಮರ: "ಹೆದಮದ-ಇರಸು" (ಜಾನಕೋ. ೫೯). **ಹೆದ್ನ:** ೧. ಹಿಂದೆ ತ್ರಾಣವುಳ್ಳ ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ಜನರು ಒಂದೊಂದು ಕಡೆಗೂ ಹೆದ್ನ ಕೊಡದೆ ಹೋದರೆ ಈ ತೇರು ಮುಲುಕುವುದಿಲ್ಲ (ಗರುಡಾ. ೬೧); ಅವರು ಹಿಂದುಗಡೆ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ತೊಲೆಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಹೆದ್ನ ಹಾಕಿದರೆ ತೇರು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಸರಿಯುತ್ತ (ಬ್ರಿಸರ್ವ. ೬೩). ೩. (ಆಲಂ) ಅಡಚಣೆ; ಅಡ್ಡಿ; ವಿಘ್ನ: ಅವರು . . . ನಮ್ಮ ವ್ಯಾಪಾರದ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೂ ವೇಗಕ್ಕೂ ಹೆದ್ನ ಹಾಕಿ ತಡೆಕಟ್ಟುವುದು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವೇ ಆಗಿತ್ತು (ರಾಜ್ಯಶಾ. ೧೬೨). [?]

ಹೆದ್ದಂಗಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಂಗಡಿಗಿಡ; ದೊಡ್ಡ ಆವರಿಕೆ: ಹೆದ್ದಂಗಡಿ ಬೀಜ . . . ಗಾಳಿಗೆಡ್ಡೆ ಸ್ವರಸದಲ್ಲಿ ಮರ್ದಿಸಿ ಅಡಿಕೆಗಾತ್ರ ಗುಳಿಗೆ ಮಾಡಿ ಒಂದನ್ನು ಕೊಟ್ಟರೆ ದಾಹ ಪರಿಹಾರವಾಗುವುದು (ಸಕಮ. ೪೬೫ ಪಂ). [< ಪಿರಿದು₁+ ತಂಗಡಿ]

ಹೆದ್ದಂಷ್ಟ್ರ (ನಾ). ನಿಡಿದಾದ ಕೋರೆಹಲ್ಲು,— ದಾಡೆ: ತುಂಗತರನಾಸಿಕಂ ಹೆದ್ದಂಷ್ಟ್ರ ಭೀಕರಬೆಡಂಗಿನ . . . ಯಮನಾಳ್ಗಳಂತಮಮ ಮೈದೋರಿತು (ವಂಶಾರಾ. ೧-೧೬-೪೬). [< ಪಿರಿದು₁ + ದಂಷ್ಟ್ರ]

ಹೆದ್ದಟ್ಟು₁ (ನಾ). ೧. ಸಮತಟ್ಟು; ಸಮತಲ: (೩). ೨.ತೋರಿಕೆ; ಥಳುಕು: (೩).

[< ಪಿರಿದು₁ + ತಟ್ಟು₃ (< ತಟ್ಟೆ)]

ಹೆದ್ದಟ್ಟು₂ (ನಾ).ಪ್ರಮುಖವಾದುದು; ಪ್ರಧಾನವಾದುದು: ಅವರ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವಿಪುಲಾರ್ಥವು ಹೆದ್ದಟ್ಟಾಗಿ ಹೆಣೆದುಕೊಂಡು ಬರುತ್ತದೆ (ಸಾಹಿಸಂ.೯ ಮುನ್ನುಡಿ); ಉಪಮಾನವಾಗಬಹುದಾದ ವಿಷಯವು ಕವಿಕಲ್ಪಿತವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪ್ರೇಕ್ಷಾಲಂಕಾರ ವಾಗುವುದೆಂಬದಾಗಿಯೂ ಹೆದ್ದಟ್ಟಾಗಿ ಗ್ರಹಿಸಬಹುದು -(ಕೃಪಿಡಿ.೨೬೮).

[< ಪಿರಿದು₁ + ತಟ್ಟು?]

ಹೆದ್ದರಣ, ಹೆದ್ದರಣೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ವಾಲೆ ಹೆದ್ದರಣ ತ್ಕಾರಣ . . . ಮೊದಲಾದ ಗಗನಮಂ ತುಡುಕುವ ವೃಕ್ಷಂಗಳೊಳ್ (ಸೌಗಂಧಿ.೫೪-೫). **ಹೆದ್ದರಣೆ:** ಗೊರವಿ, ಕಿಸ್ಸರ, ಹೆದ್ದರಣೆ . . . ಹೆಣ್ಣುಗೊರವಿ (ಮೃಡಿಗಿ. ೪೬-೯೨೫). [?]

ಹೆದ್ದರಣೆ 'ಹೆದ್ದರಣ' ನೋ.

ಹೆದ್ದಲೆ 'ಪೆರ್ದಲೆ' ನೋ.

ಹೆದ್ದಳಕಲು (ನಾ). ಬಹಳ ತೆಳುವಾದುದು; ಸಾಂದ್ರವಾಗಿಲ್ಲದುದು: ಅವನು

ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದ ದಾರಿಯ ಕಾಡು ಮೊದಮೊದಲು ತುಸು ಹೆದ್ದಳಕಲಾಗಿ ಅಷ್ಟೇನೂ ನಿಬಿಡವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ (ಮಲಮ.೬೪). [< ಪಿರಿದು$_1$ + ಅಳಕಲು]

ಹೆದ್ದಾರಿ 'ಪೆರ್ದಾರಿ' ನೋ.

ಹೆದ್ದೀನಿ 'ಪೆರ್ದಿನಿ' ನೋ.

ಹೆದ್ದುಂಡಿ (ನಾ).ದಪ್ಪವಾದ ಕಲ್ಲುಗುಂಡು: ತಣ್ಣೀರಿನ ಮಣ್ಣುಹರವಿಯಲ್ಲ ಕಾದ ಕಬ್ಬುನದ ಕೆಂಡದ ದುಂಡಿ ! ಕೆಂಗೆಂಡದ ಹೆದ್ದುಂಡಿ!! (ತುಂಗಭ. ೧೧೯).
[< ಪಿರಿದು$_1$ + ದುಂಡಿ$_2$]

ಹೆದ್ದುಂಬೆ (ನಾ). ೧. ದೊಡ್ಡಜಾತಿಯ ತುಂಬೆಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು: ಪ್ರಸಾದಮಂತ್ರವ ಭೋಗಿಸಿ ಹೆದ್ದುಂಬೆಪುಷ್ಪದ ಹಾಗೆ . . . ಇರ್ಪವು (ವಚಶಾ. II. ೧೯೧); ಅಂಬಟೆತೊಕ್ಕು ಕಾಡುಬಾಳೆಯ ಮೋತೆ, ಹೆದ್ದುಂಬೆಸೊಪ್ಪು . . . ಕಷಾಯವಿಕ್ಕಿ ಸೇವಿಸೆ ಶ್ಲೇಷ್ಮಾತಿಸಾರ ಪರಿಹರ (ಸಕವ್ಯ. ೩೨೧). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಹೆಜ್ಜಾಲ ಹೆದ್ದುಂಬೆ [ಪಾಠಾಂ. ಹೆದ್ದುಂಬರೌ]ದುಂಬುರಂಗಾಲಯವದೆನಿಸಿ ನಾನಾಭೂಜದೊಗ್ಗಿನಿಂ ಕಾನನಂ ಕಣ್ಗೆಸೆದುದು (ಸೋಮಚ. ೩-೨). 'ಹೆಂದುಂಬೆ' ಪರಾ
[< ಪಿರಿದು$_1$ + ತುಂಬೆ$_2$]

ಹೆದ್ದುರಚೆ 'ಹೆದ್ದುಱುಚೆ' ನೋ.

ಹೆದ್ದುರುಹೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ''ಜಾಂಗಲೀ-ಹೆದ್ದುರುಹೆ'' (ಓಷಧಿ. ೬೨). [?]

ಹೆದ್ದುಱಿ (ನಾ).ಅಧಿಕವಾದ ತುರಿಕೆ,– ನವೆ: ಎಕ್ಕದ ಹಾಲು, ಎಲೆಕಳ್ಳಿಯ ಹಾಲು, ಶುಂಠಿ,ಮಣಶಿಲೆ ಎಂಬಿವನ್ನು ಅಂಬಿಲದಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಪೂಸೆ ದದ್ರುಗಳನ್ನೂ ತೊನ್ನನ್ನೂ ಕೆಡಿಸುವುದು ಹೆದ್ದುಱಿಯನ್ನು ಪೂಸಲಾಕ್ಷಣವೇ ಕೆಡಿಸುವುದು (ಖಗ್ಯವಿ. ೧೫೯).
[< ಪಿರಿದು$_1$ + ತುಱಿ]

ಹೆದ್ದುಱುಚೆ, ಹೆದ್ದುರಚೆ (ನಾ).ತುರುಚೆಗಿಡದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ; ದೊಡ್ಡ ಜಾತಿಯ ನಸುಗುನ್ನಿ : ''ವಿಷಪತ್ರಿಕಾ - ಹೆದ್ದುಱುಚೆ'' (ಓಷಧಿ.೧೫೪). **ಹೆದ್ದುರಚೆ** : ಹೆದ್ದುರಚೆ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ . . . ನೆಲಬೇವು ಇವುಗಳನ್ನು ಕಷಾಯವಿಕ್ಕಿ ಸೇವಿಸೆ ಶೇಷ್ಮಜ್ವರ ನಾಶವಾಗುವುದು (ಸಕವ್ಯ. ೯೦). [< ಪಿರಿದು$_1$ + ತುಱುಚೆ]

ಹೆದ್ದೆರೆ 'ಪೆರ್ದೆರೆ' ನೋ.

ಹೆದ್ದೆವರು 'ಪೆರ್ದೆವರ್' ನೋ.

ಹೆದ್ದೇಗು, ಹೆತ್ತೇಗ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಜಾತಿಯ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೇಗದ ಮರ: ಇಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ತೊಲೆಗಳಲ್ಲಿ ತೇಗು, ಹೆದ್ದೇಗು, ಮತ್ತಿ . . . ಮೊದಲಾದವುಗಳೇ ಮುಖ್ಯ (ಮುಂಬಯಿ.೫-೨೧೦). **ಹೆತ್ತೇಗ** : ಹತ್ತೇಗ, ಎಟ್ಟೆಗ . . . ಹೆದ್ದ (ಮೈಡಿಗಿ. ೩-೪೦).
[< ಪಿರಿದು$_1$ + ತೇಗು$_4$]

ಹೆದ್ದೈವ (ನಾ). ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ದೇವರು; ಹಿರಿಯ ದೇವರು: ಪರಮ ಶಾಂತಿಯ ತೋಱಿ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೆದ್ದೈವವಾದೆಯೆನ್ನೊಡೆಯ (ಮೋಹತ. ೩೬-೧೩); ಅಬ್ಧಿಶಯನ ಕರುಣಾಬ್ಧಿಯ ಹೆದ್ದೈವ ಇದ್ದರಿಯೊಳಗೆ ನೀನಲ್ಲದೋರ್ವ ಉದ್ಧರಿಸುವನೇನೋ (ಮೋಕ್ಷದೀ. ೨೮-೨). [< ಪಿರಿದು$_1$ + ದೈವ]

ಹೆದ್ದೊಡೆ 'ಪೆರ್ದೊಡೆ' ನೋ.

ಹೆದ್ದೊರೆ$_1$ 'ಪೆರ್ದೊಱೆ' ನೋ.

ಹೆದ್ದೊರೆ$_2$ (ನಾ). ೧. ರಾಜಾಧಿರಾಜ; ಶೇಷ್ಠನಾದ ಅರಸು: ಹೆದ್ದೊರೆಗಳ ಕೈಗಾಣಿಕೆಯಿತ್ತಡ್ಡಬಿದ್ದರು ಬಿಂಕವ ಬಿಸುಟು (ಮೋಹತ. ೨೨-೫೪). ೨. ಅತ್ಯಂತ ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿ : ದೊಡ್ಡಗರೆಕೆ ಹೊಕ್ಕರು ಕೊಲ್ಲು ಕೊಲ್ಲೆಂದು ಹೆದ್ದೊರೆದೈತ್ಯರೆಯ್ದಿದರು (ಮೋಹತ. ೩೫-೧೮). [< ಪಿರಿದು$_1$ + ದೊರೆ$_3$]

ಹೆದ್ದೊಱೆ 'ಪೆರ್ದೊಱೆ' ನೋ.

ಹೆದ್ನ 'ಹೆದ್ದ' ನೋ.

ಹೆದ್ವಾರ (ನಾ). ಹೆಬ್ಬಾಗಿಲು; ಮಹಾದ್ವಾರ: ರಮ್ಯತರವೆತ್ತುದಾ ಪುರದ ಹೆದ್ವಾರವು (ನವಮೋ. ೨-೨೯). [< ಪಿರಿದು$_1$ + ದ್ವಾರ]

ಹೆನೆಯಕುಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆದಾಯ,– ತೆರಿಗೆ: ಲವಣ ಪಣ್ಣಿಕಾರುಕ ಕಳು ಕೈ ಬಣ್ಣ ನೂಲು ಕಬ್ಬುನದ ದಳಮಿಡಿ ಹೆನೆಯ ಕುಳ ಮುಖ್ಯವಾದ ಸರ್ವ್ವಾಯವನು ಆ ಚೂಡಾನಾಥದೇವರಿಗೆ ಸರ್ಬ್ಬಮಾನ್ಯಂ ಮಾಡಿ (ಎಕ. IX, ಚನ್ನಪ. ೬೬-೧೧; 1288).
[? + ಕುಳ$_2$]

ಹೆನ್ನರ 'ಪೆರ್ನರ' ನೋ.

ಹೆನ್ನೆ$_1$ 'ಪೆಣ್ಣೆ' ನೋ.

ಹೆನ್ನೆ$_2$ (ನಾ). ಮುಟ್ಟಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ; ಅಧಿಕವಾಗಿ ರಕ್ತಸ್ರಾವವಾಗುವುದು: ಅಳಲೇಕಾಯಿ, ನೆಲ್ಲಿಚಟ್ಟು ಇವಂ ಸಮಾನಂಗೊಂಡು ಸಕ್ಕರೆ ಬೆರಸಿ ಕೊಳ್ಳೆ ಹೆನ್ನೆ ಗುಣ (ವೈವಿ.೧೦೪). [?]

ಹೆನ್ನೆತ್ತರು (ನಾ). = ಹೆನ್ನೆ$_2$: ಹಲಸಿನ ಗೊಟ್ಟೆಯ ಗ ಜೇನ ಕೊಳ್ಳಲು ಹೆನ್ನೆತ್ತರು ಮಾಣ್ಗುಂ (ವೈವಿ.೮೦); ಎಮ್ಮೆಮಜ್ಜಿಗೆಯಲ್ಲಿ ರಾಜಾನ್ನದಕ ಅಂಬಲಿಯನಟ್ಟು ಎಣ್ಣೆಯ ಬಿಟ್ಟು ಉಣ್ಣಲು ಹೆನ್ನೆತ್ತರು ಪರಿಹರ (ಸಕವ್ಯ. ೧೯).
[< ಪಿರಿದು$_1$ + ನೆತ್ತರು (< ನೆತ್ತರ್)]

ಹೆನ್ನೆರೋಗ (ನಾ). = ಹೆನ್ನೆ$_2$: ಬಿಳಿದಾಸವಾಳದ ಹೂವು, ಕೆಂಪುದಾಸವಾಳದ ಹೂವು, ಕರಿಹತ್ತಿಯ ಹೀಚು ಈ ಇನ್ನೂ ನೀರಲ್ಲಿ ಕುದಿಸಿ . . . ೊಡೆ ಎಲ್ಲಾ ತೆಱದ ಹೆನ್ನೆರೋಗಗಳು ಗುಣ (ವೈವಿ. ೧೦೪). [ಹೆನ್ನೆ$_2$ + ರೋಗ]

ಹೆಪ್ಪರಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಹೆಪ್ಪರಿಗೆ, ಕಂಜಿ, ಬಿಳೀಕಂಚುವಾಳ (ಮೈಡಿಗಿ. ೧೨-೨೧೪). [?]

ಹೆಪ್ಪಳಿ$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೆಪ್ಪು ಕಟ್ಟದಿರು; ಘನೀಭೂತವಾಗದಿರು: ಚಿಪ್ಪಿನಲ್ಲಿ ಅಪ್ಪು ನಿಂದು ಹೆಪ್ಪಳಿಯದೆ ದೃಷ್ಟವ ಕಂಡೆ (ಪ್ರಭೋಗ. ೨೨); ಬಿಂಬಿಸುಪ್ಪವಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿರೂಪಿಲ್ಲದೆ ಆನಂದಾಶ್ರುಗಳು ನಿಂದು ಮುತ್ತಿನೊಳಗಣ ಅಪ್ಪುವಿನಂತೆ ಹೆಪ್ಪಳಿಯದೆ ನಿಂದುದು ಜ್ಞಾನಭಕ್ತಿ (ಮೋಳಮಾ. ೧೬-೬೩). [ಹೆಪ್ಪು$_2$ (< ಪೆಪ್ಪು) + ಅಳಿ$_1$(< ಅೞಿ$_1$)]

ಹೆಪ್ಪಳಿ$_2$ (ಕ್ರಿ). ಗಾಬರಿಗೊಳ್ಳು; ಬೆದರು; ಭಯಪಡು . ಉಱೆ ಬಗಿಯಪ್ಪೆ ಕೆಲರ ಕಾಲ್ಪಿಡಿದು ಅಪ್ಪಳಿಸುತ ಕೆಲಬರ ಕಂಸನೃಪನೆದೆ ಹೆಪ್ಪಳಿವಂತೆ ಮರ್ದಿಸಿಗ (ನೇಮಿಸಂ. ೧೬-೧೩೬). [< ಪೆಳ್ಪಳ]

ಹೆಪ್ಪಳಿಸು 'ಪೆಳ್ಪಳಿಸು' ನೋ.

ಹೆಪ್ಪಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಹೆಪ್ಪಾಗಲು ಹಾಲಿಗೆ ಮೊಸರನ್ನು ಬೆರಸು; ಹೆಪ್ಪುಹಾಕು: ಕಾಡೆಮ್ಮೆಯ ಧುಡುಮಿಸಿ ಕರದೆ ಹೆಪ್ಪಿಕ್ಕಿ ದಧಿಯಂ ಕಡವುತ (ತ್ರಿಭುವಮೋ. ೩-೩೨).
[ಹೆಪ್ಪು$_2$ (< ಪೆಪ್ಪು) + ಇಕ್ಕು]

ಹೆಪ್ಪಿಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೆಪ್ಪು ಹಾಕುವಂತೆ ಮಾಡು; ಹೆಪ್ಪು ಹಾಕಿಸು: ಗಂಡುಮಱಿ ಸಹಿತ ಪೆಣ್ಬುಲಿಯ ತರ ನೃಪವನವಂ ಕಂಡಿವಂ ಕಪಿಲೆ ಬಸವಂಗಳಂ ಮಾಡೆನ ದಂಡನಾಯಕನವಂ ಪಾಲ್ಗಡಿಸಿ ಹೆಪ್ಪಿಡಿಸಿ ಕರಸಿ ಬೆಣ್ಣೆಯ ತೋಱಿದಂ (ವೀಕ್ಷ. ೮-೪-೧೬). [ಹೆಪ್ಪು$_2$ (< ಪೆಪ್ಪು) + ಇಡಿಸು$_1$]

ಹೆಪ್ಪಿಡು 'ಪೆಪ್ಪಿಡು' ನೋ.

ಹೆಪ್ಪು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಹಾಲು ಮೊಸರಾಗಿ ಪರಿವರ್ತನೆ ಹೊಂದು; ಹೆಪ್ಪಾಗು: ಕಾಸಿಟ್ಟ ಹಾಲ ಬಟ್ಟಲಲಿ ಹುಳಿಯ ಹನಿ ಸಿಡಿದು ಹಾಲು ಒಡೆದಿದೆ, ಈಗ ಹೆಪ್ಪುವನಕವೂ ಕಾಯಬೇಕು (ಮೂರುದಾ. ೧೯೬). 'ಪೆಪ್ಪು' ಪರಾ. [ದೇ. ॥ ತುಳು. ಪೆರ್ಪುನಿ]

ಹೆಪ್ಪು$_2$ 'ಪೆಪ್ಪು' ನೋ.

ಹೆಪ್ಪುಕೊಡು 'ಹೆಪ್ಪುಗೊಡು' ನೋ.

ಹೆಪ್ಪುಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೆಪ್ಪಾಗು; ಗಡ್ಡೆಕಟ್ಟು; ಗರಣೆಯಾಗು: ದಟ್ಟ ಮಂಜಿನ ಗಡ್ಡೆ ಹೆಪ್ಪುಗಟ್ಟಿದೆ (ಅನಿಕೇ. ೨-೫); ರೂಪಾನ ಹೃದಯದ ರಕ್ತವೆಲ್ಲ ಹೆಪ್ಪುಗಟ್ಟಿ ಹೋದಂತೆನಿಸಿತು (ಜಯಂತ. ೪೬೮). ೨. ದಟ್ಟವಾಗು; ಸಾಂದ್ರವಾಗು: ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿ ಆನಂದ ಹೆಪ್ಪುಗಟ್ಟುತ್ತದೆಯೋ ಅದೇ ಸೌಂದರ್ಯ (ಸೌಂದಸ. ೧೬); ಹೆಪ್ಪುಗಟ್ಟಿದ್ದ ಕತ್ತಲು . . . ಲೋಕವನ್ನೇ ಅಣಕಿಸುವಂತಿದೆ (ಚಿಕಸ. ೩೪).
[ಹೆಪ್ಪು$_2$ (< ಪೆಪ್ಪು)+ ಕಟ್ಟು$_1$]

ಹೆಪ್ಪುಗೊಡು, ಹೆಪ್ಪುಕೊಡು (ಕ್ರಿ). ಹೆಪ್ಪುಹಾಕು; ಹೆಪ್ಪಿಡು: ಭಕ್ತಿಯೆಂಬ ಪಾಲನ್ನು ಮನದಲ್ಲಿ ಹೆಪ್ಪುಗೊಟ್ಟು . . . ತತ್ವವೆಂಬ ಮಂತುಗೋಲಿನಿಂ ಮಥಿಸಲು

(ವಚಶಾ. II. ೧೫೪). **ಹೆಪ್ಪುಕೊಡು:** ಅಂಗನೆ . . . ಮೊಸರು ಕಾಸಿ ಹೆಪ್ಪು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದಳು (ಪುರಂದ. ೧-೧೧೧-೬). [ಹೆಪ್ಪು (< ಪೆಪ್ಪು) + ಕೊಡು]

ಹೆಪ್ಪುಗೊಳ್, ಹೆಪ್ಪುಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಹೆಪ್ಪಾಗು; ಹೆಪ್ಪುಗಟ್ಟು: ಚಿಪ್ಪಿನೊಳುದಕ ಬಿದ್ದು ಬಲಿದು ಮುತ್ತಾದಂತೆ ಹೆಪ್ಪುಗೊಂಡವು ಬಿಂದುಗಳು (ದೀಕ್ಷಾಬೋ. ೩೮-೭೭೨). **ಹೆಪ್ಪುಗೊಳ್ಳು:** ಮನವು ಮೌನದಲಿ ಹೆಪ್ಪುಗೊಂಡಿರಲು ಮಂಜುದಿಣ್ಣೆಯಂತೆ (ಅರಳು. ೪೦೪-೧೧) [ಹೆಪ್ಪು (< ಪೆಪ್ಪು) + ಕೊಳ್]

ಹೆಪ್ಪುಗೊಳಿಸು ('). (ಆಲಂ) ಭಯಗೊಳಿಸು; ಬೆಪ್ಪುಗೊಳಿಸು: ಸುಭಟರಂ ಹೆಪ್ಪುಗೊಳಿಸುತ್ತ ಕಣೆಗಳಿಂ (ಪರಶು. ೨೮-೧೧). [ಹೆಪ್ಪುಗೊಳ್ + - ಇಸು]

ಹೆಪ್ಪುಗೊಳ್ಳು 'ಹೆಪ್ಪುಗೊಳ್' ನೋ.

ಹೆಪ್ಪುಣ್ಣು (ಕ್ರಿ). ಹೆಪ್ಪನ್ನು ಒಳಗೊಳ್ಳು; ಹೆಪ್ಪಾಗು: ಹೆಪ್ಪುಂಡ ಹಾಲು ತುಪ್ಪವಾಗುವದೊಂದು ಕ್ರಮ. ತಪ್ಪಲಿ, ಒಡೆದ ಹಾಲನು ಕಡೆದು ನೋಡುವ ಶ್ರಮ (ನಲಮು. ೬೭-೧೩). [ಹೆಪ್ಪು (< ಪೆಪ್ಪು) + ಉಣ್ಣು (< ಉಣ್)]

ಹೆಬಗ (ನಾ). ದಡ್ಡ; ತಿಳಿಗೇಡಿ: ಹಬಗನೆನಿಸಿ ಜಾಣನೆನಿಸಿ ವಿಬುಧ ನಾರಕ ನರ ತಿರಿಯಂಚನೆನಿಸುತ ಪ್ರಬಲಹಂಸನ ಕಾಡುತಿಹುವು (ಭರಚ. ೬೮-೧೧೯); ಮಗ ವೃದ್ಧ ಪಾರ್ಥಿವಂ ಹಬಗನಾಗೇರೊಡದು ಚೆಂಗಿದಂ ತಲೆಗೆದರಿ ಶಾಕಿನಿಯ ಕೈ ಸಿಲ್ಕದ (ಪರಶು. ೩೧-೪೨). [?]

ಹೆಬಾರು 'ಪೆರ್ವಾರ್ವ' ನೋ.

ಹೆಬಾರುವ 'ಪೆರ್ವಾರ್ವ' ನೋ.

ಹೆಬ್ಬಂಡೆ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಗಾತ್ರದ ಬಂಡೆ,– ಶಿಲೆ: ಈ ಮೂವರೂ . . . ಕಡಿದಾಗಿರುವ ಹೆಬ್ಬಂಡೆಗಳಿಂದ ದುರ್ಗಮವಾಗಿರುವ ಕಮರಿಯೊಂದರ ಬಳಿಗೆ ಬಂದು ಸೇರಿದರು (ಬಧ್ಯಪ್ರ. XIII. ೬೦೮); ಹೆಬ್ಬಂಡೆಯ ಸೆರಗು ಬೆಟ್ಟದ ಗೋಡೆಯಿಂದ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚಿದ್ದು ಕಾಣಿಸಿತು (ಮೂಕಜ್ಜ. ೫೬). [< ಪಿರಿದು + ಬಂಡೆ]

ಹೆಬ್ಬಂದಿ 'ಪೆರ್ವಂದಿ' ನೋ.

ಹೆಬ್ಬಕ್ಕಿ 'ಪೆರ್ವಕ್ಕಿ' ನೋ.

ಹೆಬ್ಬಗೆತನ (ನಾ).ಉತ್ತಮವಾದ ರೀತಿ,– ನಡವಳಿಕೆ; ದೊಡ್ಡತನ; ಹಿರಿಮೆ: ನಿಬ್ಬರಕರ್ಮದಲಿ ತಬ್ಬಿಬುಗೊಳಿಸುತ ಉರ್ಬಿಯೊಳಗೆ ಎನ್ನ ಇಬ್ಬಗೆ ಮಾಡುವದು ಹೆಬ್ಬಗೆತನವೇನೋ ಅಬ್ಜನಾಭ (ಮೋಕ್ಷದೀ.೫೭-೧೪). [< ಪಿರಿದು + ಬಗ್ಗೆ + - ತನ]

ಹೆಬ್ಬಚ್ಚು (ನಾ). ಅಧಿಕವಾದ ಪ್ರೀತಿ; ಅತಿಶಯವಾದ ಒಲವು: ಕಳ್ಳಚ್ಚುಗಳು ಹೆಬ್ಬಚ್ಚುಗಳು . . . ಒಚ್ಚೆಯಂಗಳು ಮಚ್ಚುಗಳ ಜನರಚ್ಚರಿಂಗಳೆದೆಗಿಚ್ಚುಗಳು ವಿಟರ (ಬಸವು. ೪೦-೬೦). [< ಪಿರಿದು + ಅಚ್ಚು]

ಹೆಬ್ಬಟೆ 'ಪೆರ್ವಟ್ಟೆ' ನೋ.

ಹೆಬ್ಬಟ್ಟೆ 'ಪೆರ್ವಟ್ಟೆ' ನೋ.

ಹೆಬ್ಬಡಿಕೆ 'ಪೆರ್ವಡುಕೆ' ನೋ.

ಹೆಬ್ಬಣಬೆ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಬಣವೆ: ನೆಲ್ಲ ರಾಶಿಗಳಷ್ಟು ಹೊನ್ನ ರಾಶಿಗಳುಂಟು ಹುಲ್ಲ ಹೆಬ್ಬಣಬೆಗಳಷ್ಟು ಜಲ್ಲಿಪಟ್ಟೆಗಳ ಬಲ್ಮೆದೆಯಿದ್ದುವು (ಭರಚ. ೮೦-೧೨). [< ಪಿರಿದು + ಬಣಬೆ (< ಬಣಂಬೆ)]

ಹೆಬ್ಬದಣೆ 'ಹೆಬ್ಬದನೆ' ನೋ.

ಹೆಬ್ಬದನೆ, ಹೆಬ್ಬದಣೆ (ನಾ). ದಪ್ಪ ಜಾತಿಯ ಬದನೆಕಾಯಿಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಾಯಿ: "ಬೃಹತೀ-ಹೆಬ್ಬದನೆ, ಗುಳ್ಳ, ನೆಲಗುಳ್ಳ" (೬ಷಧಿ. ೧೦೯). **ಹೆಬ್ಬದಣೆ :** "ಗೋಧೀ-ಹೆಬ್ಬದಣೆ" (೬ಷಧಿ. ೫೦). [< ಪಿರಿದು + ಬದನೆ]

ಹೆಬ್ಬದು (ನಾ).ಎತ್ತರವಾದ ಮಣ್ಣಿನ ಒಡ್ಡು,– ಕಟ್ಟೆ: ಹಳ್ಳಿಯ ಬಚ್ಚಲಿಂದಂ ಪಡುವಲು ಹೆಬ್ಬದುವಿಂದಂ ಬಡಗಲು[ಸಂ]ದ ಕೊಳನ ಕೆಳಗೆ (ಕ. V. ೪೨-೮೬; 1239). [< ಪಿರಿದು + ಬದು (< ಬದುವು)]

ಹೆಬ್ಬದ್ದು 'ಪೆರ್ವದ್ದು' ನೋ.

ಹೆಬ್ಬನ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಉದ್ಯಾನ: ಒಬ್ಬಳು ಕೆಳದಿಯ ಕೂಡಿ ನಿಬ್ಬರದಲಿ ಕಾಮ ನರ್ಧಾಂಗಿ ನಡೆದಳು ಹೆಬ್ಬನವನು ನಿಟ್ಟಿಸುತ (ಮೋಹತ.೯-೨೨). [< ಪಿರಿದು + ಬನ]

ಹೆಬ್ಬಯಕೆ 'ಪೆರ್ಬಯಕೆ' ನೋ.

ಹೆಬ್ಬಯಲು 'ಪೆರ್ವಯಲ್' ನೋ.

ಹೆಬ್ಬಯ್ಯ (ನಾ).ಒಂದು ಕ್ಷುದ್ರದೇವತೆಯ ಹೆಸರು: ತೋಟದ ಹೆಬ್ಬಯ್ಯಾ ಬುಳ್ಳನು ಸುಂಕ್ಲಾಯಿ ಹಾದಿ ಬೀದಿ ಒಡಿಯಾ (ವಿಪಾಸು. ೫೮-೨). [< ಪಿರಿದು + ಅಯ್ಯ]

ಹೆಬ್ಬರಗ (ನಾ).ಒಂದು ಬಗೆಯ ದೊಡ್ಡ ಕಾಡುಪ್ರಾಣಿ: ಕೊಬ್ಬಿಯಬ್ಬರಿಸುತ್ತಲಾ ಘನ ಹೆಬ್ಬರಗ ಪೊಕ್ಕಂತೆ (ನಾಗಷ. ೬-೮). "ಹೆಬ್ಬುಲಿ" (ನಾಗಷ.ಕೋಶ). [< ಪಿರಿದು + ಬರಕ (< ಬರ್ಕ)]

ಹೆಬ್ಬರಿ (ನಾ).ದೊಡ್ಡ ನೀರಿನ ಕಾಲುವೆ: ಶ್ರೀ ಬಂಚೇಸ್ವರದೇವರ ನಿವೇದ್ಯಕ್ಕಂ ಚೈತ್ರಪವಿತ್ರಕ್ಕಂ ತಪೋಧನರ ಗ್ರಾಸಕ್ಕಂ ತನ್ನ ಬಡಗಣ ತೋಟದ ಹಿರಿಯ ಏತದ ಹೆಬ್ಬರಿಯಿಂ ಸರ್ವ್ವಾಬಾಧೆ ಪರಿಹಾರಮಾಗಿ ಬಿಟ್ಟ (ಕ. II. ೨೦-೧೧; 1131). [< ಪಿರಿದು + ಪರಿ]

ಹೆಬ್ಬಲ್, ಹೆಬ್ಬಲ್ಲು (ನಾ). ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಚಾಚಿರುವ ಹಲ್ಲು: ಹೆಬ್ಬಲ್ಲ ಬಡುವಾಯ ಜೋಲ್ವ ಕೆನ್ನಾಲಗೆಯ ಗಬ್ಬಿನಾಯ್ಗಳ ಹಾಸನುಗಿದು ಬಿಡೆ ಪಂದಿಗಳ ನಬ್ಬರಿಸಿ ತುಡುಕಿದವು (ಕೃಮಿಭಾ. ೨೮-೪೬). **ಹೆಬ್ಬಲ್ಲು :** ಹೆಬ್ಬಲ್ಲ ತೆರದು ಹೆಬ್ಬುಲಿಯು ಹಿನ್ನಗೆದು ದೊಡ್ಡನಂ . . . ಕಚ್ಚಿದುದು (ಕಾಲಂಠ. ೯೬-೧೯೧). [< ಪಿರಿದು + ಪಲ್]

ಹೆಬ್ಬಲ 'ಪೆರ್ವಲ' ನೋ.

ಹೆಬ್ಬಲಸು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಲಸಿನ ಮರ: ಹೆಬ್ಬಲಸು (ಪಾಟಫಣಸ) - ಬಹು ಸುಂದರವಾದ ಉನ್ನತವೃಕ್ಷವು . . . ಹಲಸಿನ ಹಣ್ಣು ಪ್ರಸಿದ್ಧ (ಕಭಾಗ. ೫೦); ತೋಟದ ಹೆಬ್ಬಲಸಿನ ಮರದಿಂದ ಹಣ್ಣು ಉದುರುವ ಸಪ್ಪಳ ಕೇಳಿಸಿತು (ದೇವಹಂ. ೫೭). [< ಪಿರಿದು + ಹಲಸು (< ಪಲಸು)]

ಹೆಬ್ಬಲೆ 'ಪೆರ್ವಲೆ' ನೋ.

ಹೆಬ್ಬಲ್ಲು 'ಹೆಬ್ಬಲ್' ನೋ.

ಹೆಬ್ಬಸಲೆ (ನಾ). ಬಸಲೆ ಸೊಪ್ಪಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ: "ರಾಜಮಾತಂಗೀ- ಹೆಬ್ಬಸಲೆ" (೬ಷಧಿ. ೧೩೮). [< ಪಿರಿದು + ಬಸಲೆ]

ಹೆಬ್ಬಸುರಿ (ನಾ). ಬಸುರಿ ಮರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : (ವೃಜಿ. ೬೭-೭೩೦). [< ಪಿರಿದು + ಬಸುರ್ (< ಬಸರಿ)]

ಹೆಬ್ಬಳ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಬೆಕ್ಕು; ಪುನುಗಿನ ಬೆಕ್ಕು: ಕಾಡಲ್ಲಿ ಬೇಟೆ ಆಡಿದಲ್ಲಿ, ಬಿದ್ದ ಮೃಗಗಳ ವಿವರಾ . . . ಕಾಟ ಒಂದು, ಕಡವೆ ಆರು, ಹೆಬ್ಬಳ ಒಂದು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೨೮೩). [?]

ಹೆಬ್ಬಳಬೆಕ್ಕು (ನಾ) = ಹೆಬ್ಬಳ: ಹೆಬ್ಬಳಬೆಕ್ಕಿನ ವಿಷಕ್ಕೆ - ಪುನುಗಿನ ಬೆಕ್ಕಗಿದೊಡೆ . . . ಕುಬೇರಾಕ್ಷಿ ತಿಗುಡೆ ಮಡುವಾಗಲಿವಂ ಕೃಣತಂ ಗ್ರಾವದೆ ಹಿಂಗಿಂ ಕಣಯುತ ವಗ್ಗರಣೆಯಿಂ ಕೊಳಲ್ಕಿಷಮಳಿಗುಂ (ವಿಮುದ. ೧೩-೫೫). [ಹೆಬ್ಬಳ + ಬೆಕ್ಕು (< ಬೆರ್ಕು)]

ಹೆಬ್ಬಳಿ 'ಪೆರ್ವಳಿ' ನೋ.

ಹೆಬ್ಬಳುವ 'ಪೆರ್ವಟು' ನೋ.

ಹೆಬ್ಬಱ (ನಾ). ಭೀಕರವಾದ ಕ್ಷಾಮ,– ದುರ್ಭಿಕ್ಷ: ಕಾಲಕಾಲದೊಳು ಮಳೆಗಳು ಹೊಯ್ಯದಿರಲು . . . ಮಹಾಭಿಲವೆನೆ ಬಂದುದಾ ಹೆಬ್ಬಱಂ (ವೀಶೃಷು.೪-೧-೬); ಜನರು ಕಾಕು ಹೆಬ್ಬಱದಧಿಕನಿಬ್ಬರದೊಳತಿನೊಂದು (ಚತುಷು. ೪-೧೨-೧೧). [< ಪಿರಿದು + ಬಱ]

ಹೆಬ್ಬಾಱ 'ಪೆರ್ವಾಱ' ನೋ.

ಹೆಬ್ಬಾಗಿಲ್ 'ಪೆರ್ವಾಗಿಲ್' ನೋ.

ಹೆಬ್ಬಾಗಿಲು 'ಪೆರ್ವಾಗಿಲ್' ನೋ.

ಹೆಬ್ಬಾಜಾರು (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಪೇಟೆ,– ಅಂಗಡಿಬೀದಿ: ಮಂತ್ರಿಯನು ಕರೆದು ಪುರದ ಕೋಟೆಯನು ಹೆಬ್ಬಾಜಾರ ಕೇರಿಗಳ . . . ಅಲಂಕರಿಸ ನೇಮಿಸಿ ಕಳುಹಲು (ನವಮೋ. ೧೩-೩೦). [< ಪಿರಿದು + ಬಾಜಾರು (< ಬಾಜಾರ)]

ಹೆಬ್ಬಾಯ್ (ನಾ).ಅಗಲವಾದ ಬಾಯಿ: ಮೃತ್ಯು ಬರೆ ಬಾಗಿಲಿಗೆ, ತೆರೆದದರ ಹೆಬ್ಬಾಯ್ಗೆ ಬಿಸುಡುವಂ! (ಕೊಗಿಳ. ೬೨-೨೩). [< ಪಿರಿದು + ಬಾಯ್]

ಹೆಬ್ಬಾರ 'ಪೆರ್ವಾರ್ವ' ನೋ.

ಹೆಬ್ಬಾರುವ 'ಪೆರ್ವಾರ್ವ' ನೋ.

ಹೆಬ್ಬಾಲೆ (ನಾ). ಹಾಲೆಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: "ಪ್ರಿಯಂಕರೀ-ಹೆಬ್ಬಾಲೆ, ಬಿಳಿಯ ನೆಲಗುಳ್ಳ"(ಒಷಧಿ. ೯೯). [< ಪಿರಿದು$_1$ + ಹಾಲೆ$_2$ (< ಪಾಲೆ$_2$)]

ಹೆಬ್ಬಾವಲ್ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಬಾವಲಿ: "ಹೆಬ್ಬಾವಲ್-ಜತುಕೆ, ಅಜಿನಪತ್ರ" (ನಾಚಿಂ. ೬). [< ಪಿರಿದು$_1$ + ಬಾವಲ್ (< ವಾವಲ್)]

ಹೆಬ್ಬಾವಿ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಬಾವಿ; ಆಳವಾದ ಬಾವಿ: ಇರುಳು ನಿಟ್ಟಿಸಿದ ಹೆಬ್ಬಾವಿಗೆ ಹಗಲ ಬಿದ್ದಂತಾದುದು (ಮೋಹತ. ೩೯-೨೦). [< ಪಿರಿದು$_1$ + ಬಾವಿ]

ಹೆಬ್ಬಾವು 'ಪೆರ್ವಾವು' ನೋ.

ಹೆಬ್ಬಾಳಿಕೆ (ನಾ). ಉತ್ತಮವಾದ ಆಳ್ವಿಕೆ,– ರಾಜ್ಯಭಾರ: ನಾವು - ನೀವೆಂಬ ಹಳಭೇದಗಳನುಳಿದು . . . ಐಕ್ಯಮತ್ಯದಿಂ ಬಾಳುವುದೆ ತಾಯಿಳೆಯ ಹೆಬ್ಬಾಳಿಕೆಯ ಮರ್ಮ! (ಹೆಬ್ಬರ. ೫೦-೨೭೮). [< ಪಿರಿದು$_1$ + ಆಳಿಕೆ (< ಆಳ್ಕೆ)]

ಹೆಬ್ಬಾಳು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಹಿರಿದಾಗಿ ಬಾಳು; ಉತ್ತಮವಾಗಿ ಬದುಕು: ಜಗದೊಳಗಿವಂ ಹೆಬ್ಬಾಳಲಿದನಿವಗೆ ನೀಡಿ ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯಮಂ ಜಗತ್ಪತಿ ಸಲಹಬೇಕು ನಾರಾಯಣಂ (ಹೆಬ್ಬರ. ೪೯-೨೭೯). [< ಪಿರಿದು$_1$ + ಬಾಳು$_1$ (< ಬಾಳ್$_1$)]

ಹೆಬ್ಬಾಳು$_2$ 'ಪೆರ್ಬಾಳ್' ನೋ.

ಹೆಬ್ಬಾಳೆ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಜಾತಿಯ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಳೆ ಮರ: ಹೊನ್ನೆ ಸೊಗಡಗಿಲು ಕಿತ್ತಾಳೆ ಹೆಬ್ಬಾಳೆಯೌದುಂಬರಂ ತುಂಬುರಿಂಗಾಲಯವೆನಿಪ್ಪ ನಾನಾಭೂಜದೊಗ್ಗಿನಿಂ ಕಾನನಂ ಕಣ್ಗೆಸೆದುದು (ಹಚಕಾ.೫-೧೫).
[< ಪಿರಿದು$_1$ + ಬಾಳೆ$_1$ (< ಬಾಟೆ)]

ಹೆಬ್ಬದರು 'ಪೆರ್ವಿದಿರ್' ನೋ.

Δ **ಹೆಬ್ಬಿದಱು** 'ಪೆರ್ವಿದಿರ್' ನೋ.

ಹೆಬ್ಬಿದಿರ್ 'ಪೆರ್ವಿದಿರ್' ನೋ.

ಹೆಬ್ಬಿದಿರು 'ಪೆರ್ವಿದಿರ್' ನೋ.

ಹೆಬ್ಬಿಬ್ಬಿ 'ಹೆಬ್ಬುಬ್ಬು' ನೋ.

ಹೆಬ್ಬಿಬ್ಬಿಗೊಳು (ಕ್ರಿ). ಅತಿಯಾಗಿ ಸಂತೋಷಪಡು: ಕೊಂಕಿದ ಹುಬ್ಬಿನ ಪೆಣ್ಣಂದರದಕೆ ಹೆಬ್ಬಿಬ್ಬಿಗೊಂಬವರುಂಟಾತ್ಮಕಲೆಗೆ ಮೈಯುಬ್ಬುವರಾರು ನಿನ್ನಂತೆ (ಭರಚಿ. ೨-೪೮). [ಹೆಬ್ಬಿಬ್ಬಿ (< ಹೆಬ್ಬುಬ್ಬು) + ಕೊಳು (< ಕೊಳ್$_1$)]

ಹೆಬ್ಬಿಸಿಲು 'ಪೆರ್ವಿಸಿಲ್' ನೋ.

ಹೆಬ್ಬು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗೆಣಸು: ದುಪ್ಪಗೆಣಸು, ಹೆಬ್ಬು (ಮೃಡಿಗಿ. ೩೧-೫೫೩). 'ಹೆಬ್ಬುಗೆಣಸು' ಪರಾ. [?]

ಹೆಬ್ಬುಗುಳ್ಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬದನೆ,– ಗುಳ್ಳ: ಹೆಬ್ಬುಗುಳ್ಳ ನೆಲಗುಳ್ಳಗಳು ಪಿತ್ತಕರ (ಅಷ್ಟಾಂಗ. ೧೩೪-೭೭). 'ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳ' ಹೋ. [ಹೆಬ್ಬು + ಗುಳ್ಳ]

ಹೆಬ್ಬುಗೆಣಸು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗೆಣಸು: (೬). 'ಹೆಗ್ಗೆಣಸು' ಹೋ.
[ಹೆಬ್ಬು + ಗೆಣಸು (< ಗೆಟಸು)]

ಹೆಬ್ಬುಚ್ಚ (ನಾ). ಸ್ವಲ್ಪವೂ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದವನು; ಬಹಳ ಮೂರ್ಖ: ಎನಗೆ ಸಂಶಯ ಪುಟ್ಟುತಿದೆ ನೀ ವಿನುತತತ್ವಜ್ಞಾನನಿಷ್ಠನೊ ಘನತರದ ಹೆಬ್ಬುಚ್ಚನೋ ಪೇಳ್ (ನಿಭಾಗ. ೧೧-೧೩-೧೧). [< ಪಿರಿದು$_1$ + ಪುಚ್ಚ$_1$]

ಹೆಬ್ಬುಡ (ನಾ). ದೊಡ್ಡದಾಗಿರುವ ಬುಡ; ವಿಶಾಲವಾದ ಬುಡ: ತಡೆದ ಬಾಗಿಲುಗಳುಗ್ಗಡದ ಖಳರನು ಹೆಮ್ಮರನ ಹೆಬ್ಬುಡದಲೆಬಿಗುತ ಹೊಕ್ಕನೋಲಗವನು ಸರಾಗದಲಿ (ತೊರರಾ.೬-೧೧-೨೮). [< ಪಿರಿದು$_1$ + ಬುಡ]

ಹೆಬ್ಬುಬ್ಬು, ಹೆಬ್ಬಿಬ್ಬಿ, ಹೆಬ್ಬುಬ್ಬೆ (ನಾ). ೧. ಅಧಿಕವಾದ ಉತ್ಸಾಹ,– ಹುರುಪು: ನಮ್ಮ ಕನ್ನಡವನ್ನು ಮುಂದಕ್ಕೆ ತರುವುದಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಹೆಮ್ಮೆಯೂ ಹೆಬ್ಬುಬ್ಬೂ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಉಂಟು (ಕಬಾ.೮); ಮಗನ ಭುಜ ಸುಪುಷ್ಟವಾಗುತ್ತಿದ್ದಂತೆ . . . ಕಂಪಿಲನ ಹೆಮ್ಮೆ ಹೆಬ್ಬುಬ್ಬುಗಳಿಗೆ ಕೈಕಾಲು ಮೂಡುತ್ತವೆ (ನಂಜುಂಡ.೮೨). **ಹೆಬ್ಬಿಬ್ಬಿ**: ೨.ಅತಿಯಾದ ಸಂತೋಷ: 'ಹೆಬ್ಬಿಬ್ಬಿಗೊಳು' ಪರಾ. **ಹೆಬ್ಬುಬ್ಬೆ**: ೧. ಹೆಬ್ಬುಬ್ಬೆಗೆ ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ಬರುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡದ್ದೇನೋ ಆಯಿತು! ಈಗೇನು ಮಾಡುವುದು? (ಮಲಮ. ೧೮೦). ೩. ಅತಿಶಯವಾದ ಹೆಮ್ಮೆ,– ಗರ್ವ: ಮುದುಕ . . . ದಿಟ್ಟತನದ ಹೆಬ್ಬುಬ್ಬೆಯಿಂದ ನುಡಿದನು (ಪುನರು. ೫೫೫).
[< ಪಿರಿದು$_1$ + ಉಬ್ಬು$_2$ (< ಉರ್ವು$_2$)]

ಹೆಬ್ಬುಬ್ಬೆ 'ಹೆಬ್ಬುಬ್ಬು' ನೋ.

ಹೆಬ್ಬುರಿ 'ಪೇರುರಿ' ನೋ.

ಹೆಬ್ಬುಲಿ$_1$ 'ಪೆರ್ವುಲಿ' ನೋ.

ಹೆಬ್ಬುಲಿ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಹೆಬ್ಬುಲಿ, ಕಿರುಬುಲಿ, ಸುರುಸುರಿಗೆ ಈ ಸೊಪ್ಪುಗಳ ರಸ ಒಂದು ಮಾನವಂ ಹಿಂಡಿ . . . ಹಿಮ್ಮಡಿಪರ್ಯಂತವೂ ತೊಡೆಯಲು ಮೂರುದಿನಕ್ಕೆ ಶೀತಜ್ವರಂ ಗುಣಮಕ್ಕುಂ (ಸಕವೈ. ೭೦). [< ಪಿರಿದು$_1$ + ಪುಲಿ]

ಹೆಬ್ಬುಸಿ 'ಪೆರ್ಬುಸಿ' ನೋ.

ಹೆಬ್ಬೆ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚು; ಆಧಿಕ್ಯ.

ಹೆಬ್ಬೆಯಾಡು = ಅಧಿಕವಾಗಿ ತೂಗಾಡು: ಕೋಗಿಲೆಯ ಬಾಗಿಲ್ಗಾಪಿನವರಂತೆ ಪುಗಿಲ್ ಪುಗಿಲೆನೆ ಉಯ್ಯಾಲು ಹೆಬ್ಬೆಯಾಡುವರಂತೆ ತಿಟ್ಟೆಯೊಳಾಡೆ (ಬಂಹರಿ.೫-೫೨).
[< ಪಿರಿದು$_1$]

ಹೆಬ್ಬೆಟ್ಟ 'ಪೆರ್ಬೆಟ್ಟ' ನೋ.

ಹೆಬ್ಬೆಟ್ಟು$_1$ 'ಪೆರ್ಬೆಟ್ಟ' ನೋ.

ಹೆಬ್ಬೆಟ್ಟು$_2$ 'ಪೆರ್ಬೊಟ್ಟು' ನೋ.

ಹೆಬ್ಬೆಡೆ 'ಪೆರ್ವೆಡೆ' ನೋ.

ಹೆಬ್ಬೆರಳು 'ಪೆರ್ವೆರಲ್' ನೋ.

ಹೆಬ್ಬೆಳಗು 'ಪೆರ್ವೆಳಗು' ನೋ.

ಹೆಬ್ಬೆಳಸು 'ಪೆರ್ವೆಳಸು' ನೋ.

ಹೆಬ್ಬೆಳೆ 'ಹೆಂಬೆಳೆ' ನೋ.

ಹೆಬ್ಬೆಳೆಸು 'ಪೆರ್ವೆಳಸು' ನೋ.

ಹೆಬ್ಬೆಱಗು (ನಾ). ಅತಿಯಾದ ಆಶ್ಚರ್ಯ; ಬಹಳ ಸೋಜಿಗ: ಹಳಚುವಚ್ಚಾಳುಗಳನುಂ ಕಳೆದು ಅಂದಣದ ಸಂದಣಿಯ ದೊಂದಣಿವುಂದಿಯಬ್ಬಗಿಯಾಗಿ ಹೆಬ್ಬೆಱಗಿಂದವೊಂದುಂ[ಪಾಠಾಂ. ಹಿಂಬೆರಕಿಂದವಂದುಂ] ತೊಳತೊಳಗುತುಚ್ಚಳಿಸಿ ನಡೆತರುವ (ಬಸಪು. ೬೧-೨೮). [< ಪಿರಿದು$_1$ + ಬೆಱಗು]

ಹೆಬ್ಬೇಗೆ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಉರಿ,– ಜ್ವಾಲೆ: ಉತ್ತರದ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹತ್ತೀತು ಹೆಬ್ಬೇಗೆ ಸುತ್ತ ಒರಕೊಂಡು ಬರುವಾಗ ಜಗವೆಲ್ಲ ಕತ್ತಲಾದೀತು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೦೭೭).
[< ಪಿರಿದು$_1$ + ಬೇಗೆ]

ಹೆಬ್ಬೇರು (ನಾ). ನಿಡಿದಾದ ಬೇರು: ಒಬ್ಬನ ನೋಡಿದ ಕಣ್ಣು ಮತ್ತೊಬ್ಬಗೆ ಹಬ್ಬವು ಹುಬ್ಬದ ಮೇಲೆ ಹೆಬ್ಬೇರು ಬೀಡುವವಲ್ಲಿಯ ತೆಗೆದರ ಬಾರದು (ಭರಚಿ. ೫೮-೪೦).
[< ಪಿರಿದು$_1$ + ಬೇರು (< ಬೇರ್$_1$)]

ಹೆಬ್ಬೇವು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬೇವಿನ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಸೊಪ್ಪು; ದೊಡ್ಡಜಾತಿಯ ಬೇವು: ಬೇಲ ಹೆಬ್ಬೇವು [ಪಾಠಾಂ. ಬ್ಬಾಲೆ, ಬ್ಬಾಲಸು] ವೊಳಗುವ ಮುತ್ತುಗೆ ಮೊದಲಾದ ಮರಗಳ ಬಳಗದಿಂದದು ಕಣ್ಗೆಸೆದುದು (ಕುರಾಸಾಂ. ೪-೬); ಹೆಬ್ಬೇವಿನ ಬೇರುಗಳನ್ನು ತಂದು . . . ತೋಟದ ಸುತ್ತಲೂ ಹಚ್ಚಬೇಕು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೧೩೨). [< ಪಿರಿದು$_1$ + ಬೇವು$_1$]

ಹೆಬ್ಬೇಲಿ 'ಹೆಂಬೇಡಿ' ನೋ.

ಹೆಬ್ಬೊಗೆ 'ಪೆರ್ಬೊಗೆ' ನೋ.

ಹೆಬ್ಬೊಟ್ಟು 'ಪೆರ್ಬೊಟ್ಟು' ನೋ.

ಹೆಬ್ಬೊಟ್ಟೆ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಹೊಟ್ಟೆ: ಹೊಟ್ಟೆಯ ಕಕ್ಕುಲತೆಗೆ ಕಷ್ಟಜೀವವ ಹೊರೆವ ಹೆಬ್ಬೊಟ್ಟೆಯ ಡೊಂಬರ ಕಂಡು ಬಟ್ಟಬಯಲಾದೆಯೋ (ಮೋಳಮಾ. ೪೩-೧೮೦).
[< ಪಿರಿದು$_1$ + ಪೊಟ್ಟೆ$_1$]

ಹೆಬ್ಬೊತ್ತಗೆ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಪುಸ್ತಕ; ಬೃಹದ್ಗ್ರಂಥ: ಅವರ ದಿನಚರಿ ಮತ್ತು

ಕಾಗದಗಳು 'ಸಮುದ್ರದಾಚೆಯಿಂದ' ಎಂಬ ಹೆಬ್ಬೊತ್ತಗೆಯಾಗಿ ಬಂತು (ಹಕ್ಕಸೋ. ೩೦).
[< ಪಿರಿದು$_1$+ ಪೊತ್ತಗೆ]

ಹೆಬ್ಬೊತ್ತಿಗ (ನಾ). = ಹೆಬ್ಬೊತ್ತಗೆ: ಚೆನ್ನಬಸವಪುರಾಣ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಸುಮಾರು ಮೂರುಸಾವಿರಷಟ್ಪದಿಗಳಿರುವ ಹೆಬ್ಬೊತ್ತಿಗೆ (ಕಸಾಹ. ೧೨೨).
[< ಪಿರಿದು$_1$+ ಪೊತ್ತಿಗೆ]

ಹೆಬ್ಬೊಳಲ್ 'ಪೆರ್ವೊಳಲ್' ನೋ.

ಹೆಬ್ಬೋನು (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಬೋನು,– ಪಂಜರ: ಹೆಬ್ಬೋನು ಕಲ್ಲಿಗಳಿಡುಕು ಬಿಗುರಂಟುಗಳೆಯುರುಳ್ಗಳ ಕಿಡಿದು ಕಾರ್ಮುಗಿಲಂತೆ ಕವಿದುದು ಶಬರಸಂದೋಹ (ಅನಂರಾ. ೩-೩-೧೫). [< ಪಿರಿದು$_1$+ ಬೋನು]

ಹೆಬ್ಬೇರಿ (ನಾ).ಒಂದು ಬಗೆಯ ದೊಡ್ಡ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ; ದೊಡ್ಡನಗಾರಿ: ಸದ್ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಸಂಧ್ಯಾನೀಯಾವು ಚಿತ್ತಶುದ್ಧದಿ ಮಾಡತೊಡಗಿದರು ಹೆಬ್ಬೇರಿ ಕಾಳೆನಿಚಯಂ ಮೊಳಗಲು (ನವಮೋ. ೧೭-೧೨). [< ಪಿರಿದು$_1$+ ಭೇರಿ]

ಹೆಮ್ಮ 'ಪೆರ್ಮ$_1$' ನೋ.

ಹೆಮ್ಮಕ್ಕಳು 'ಪೆಣ್ಮಗು' ಪರಾ.

ಹೆಮ್ಮಗ 'ಪೆರ್ಮಗ' ನೋ.

ಹೆಮ್ಮಗಳು 'ಪೆಣ್ಮಗಳು' ನೋ.

ಹೆಮ್ಮಗಾರೆ 'ಹೆಮ್ಮಗ್ಗಾರೆ' ನೋ.

ಹೆಮ್ಮಗು 'ಪೆಣ್ಮಗು' ನೋ.

ಹೆಮ್ಮಗ್ಗಾರೆ, ಹೆಮ್ಮಗಾರೆ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಜಾತಿಯ ಕಾರೆಗಿಡ: "ಮಹಾಪಿಂಡತರುಃ- ಹೆಮ್ಮಗ್ಗಾರೆ" (ಒಷಧಿ. ೧೨೨). **ಹೆಮ್ಮಗಾರೆ:** "ಮಹಾನ್ - ಹೆಮ್ಮಗಾರೆ" (ಒಷಧಿ. ೧೧೪). [< ಪಿರಿದು$_1$ + ಮಗ್ಗಾರೆ]

ಹೆಮ್ಮಟ್ಟಬೀಜ, ಹೆಮ್ಮೊಟಬೀಜ (ನಾ). ಇಟ್ಟಿಯ ಬೀಜ: ಹೆಮ್ಮಟ್ಟಬೀಜ (ಕುಚಲ) (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೧೭೯). **ಹೆಮ್ಮೊಟಬೀಜ:** ಕುಚಲ,(ಕಾಜರ, ಹೆಮ್ಮೊಟಬೀಜ) (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೧೫೦). [? + ಬೀಜ]

ಹೆಮ್ಮಡದಿ (ನಾ). ಹಿರಿಯ ಹೆಂಡತಿ: ವಿಭು ಜಕ್ಕನ ಹೆಮ್ಮಡದಿವೊಡವುಟ್ಟಿದಂ (ಕಾ. IV. ೧೦-೪೨: 1121). [< ಪಿರಿದು$_1$+ ಮಡದಿ]

ಹೆಮ್ಮಡು 'ಪೆರ್ಮಡು' ನೋ.

ಹೆಮ್ಮನೆ 'ಪೆರ್ಮನೆ' ನೋ.

ಹೆಮ್ಮಮತೆ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಾದ ವಿಶ್ವಾಸ,– ಪ್ರೀತಿ: ಹೆಮ್ಮಮತೆಯನು ಮಿಕ್ಕು ಲೋಕದ ಗತಿಗಳನು ಸಂಪರ್ಕ ವಿರಹಿತನಾಗಿ (ನಿಭಾಗ. ೯-೧೯-೩೪).
[< ಪಿರಿದು$_1$+ ಮಮತೆ]

ಹೆಮ್ಮಯ್ 'ಹೆಮ್ಮೆ$_2$' ನೋ.

ಹೆಮ್ಮಯ್ಸು (ಕ್ರಿ). ಗರ್ವಿಸು; ವಿಜೃಂಭಿಸು: ನಿನ್ನನ್ನು ನುಂಗಿ ನೊಣೆಯು ವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರವಾಗಿ ಆ ಹೆಸರ ಹೆಮ್ಮಾನಾಗಿ ಹೆಮ್ಮಯ್ಸುವನು (ಮಂತ್ರಶ. ೫೭-೯).
[ಹೆಮ್ಮೆ (< ಪೆರ್ಮೆ)+ - ಇಸು$_3$]

ಹೆಮ್ಮರ 'ಪೆರ್ವರ' ನೋ.

ಹೆಮ್ಮರಚಕ್ಕೆ (ನಾ). ತಿಗಡು ಮರದ ಚೆಕ್ಕೆ: ಹೆಮ್ಮರಚಕ್ಕೆ, ಲಾಮಂಚ, ಲವಂಗ . . . ಒಂದೆಲಗ ಇವೆಲ್ಲವನ್ನು ಬಿಸಿನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಶೋಧಿಸಿಕೊಂಡು (ಸಕವ್ಯ. ೭೭).
[ಹೆಮ್ಮರ (< ಪೆರ್ವರ) + ಚಕ್ಕೆ (< ಸೆಕ್ಕೆ$_1$)]

ಹೆಮ್ಮರೆ 'ಪೆರ್ಮರೆ' ನೋ.

ಹೆಮ್ಮರೆವಾಲು (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಹೆಣ್ಣುಜಿಂಕೆಯ ಹಾಲು: ಮಿಕ್ಕ ಹೆಮ್ಮರೆವಾಲುಮಂ ಹೊಡೆಯಕ್ಕಿದುಯ್ಯಲು . . . ಉಡುವಿನ ತುಪ್ಪವುಂಟಲ್ಲಿ (ಒಸಪು ೧೮-೧೭). [ಹೆಮ್ಮರೆ(< ಪೆರ್ಮರೆ) + ಪಾಲು$_1$(< ಪಾಲ್$_1$)]

ಹೆಮ್ಮಲಗು (ನಾ).ಒಂದು ಬಗೆಯ ದೊಡ್ಡ ಮೀನು: ಬಳಿಚ ಚಿಪ್ಪಲು ಮಲಗು ಹೆಮ್ಮಲಗು . . . ಗಿಜಿಲುಗಳೆಂಬ ಹೊಳೆವಳಿಯ ಮೀನ್ಗಳಂ ತವಿಸುತಿಹ ಬೇಡರಂ ನೋಡಿದಂ ಭೂಪಾಲನು (ಹಬಿಕಾ.೫-೪೭). [< ಪಿರಿದು$_1$+ ಮಲಗು$_3$]

ಹೆಮ್ಮಲೆ 'ಪೆರ್ಮಲೆ' ನೋ.

ಹೆಮ್ಮಳೆ 'ಪೆರ್ಮಳೆ' ನೋ.

ಹೆಮ್ಮಾಡ (ನಾ).ಎತ್ತರವಾದ ಭವನ: ಕಾಗೆ ಹೆಮ್ಮಾಡಮನೇಱದೇ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೭-೨೩). [< ಪಿರಿದು$_1$+ ಮಾಡ$_1$]

ಹೆಮ್ಮಾಡಿ 'ಪೆರ್ಮಾನಡಿ' ನೋ.

ಹೆಮ್ಮಾಡಿಯಣ್ಣ (ನಾ).ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಕೊಂಗಳೇಸ್ವರದೇವರಿಗೆ ಸುಂಕದ ಹೆಮ್ಮಾಡಿಯಣ್ಣ ಅರಿಸ XXX ಸಂಜೆದೀವಿಗೆಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಗದ್ಯಾಣ ೧ (ಎಕ. IV, ಕೃಷ್ಣರಾ. ೪೧-೩; ಸು. 950). [ಹೆಮ್ಮಾಡಿ (< ಪೆರ್ಮಾನಡಿ)+ ಅಣ್ಣ$_1$]

ಹೆಮ್ಮಾತು 'ಪೆರ್ವಾತು' ನೋ.

ಹೆಮ್ಮಾರಿ 'ಪೆರ್ಮಾರಿ' ನೋ.

ಹೆಮ್ಮಾರಿಮೊಗ (ನಾ). (ಆಲಂ) ರೌದ್ರವಾಗಿರುವ ಮುಖ; ಭಯಂಕರವಾದ ಮುಖ: ಓರೊರ್ವರ್ವರಂ ಮುಂಚಿ ಬಂದುದವನೋಲಗಕೆ ಕಾರೊಡಲ ಕೆಮ್ಮೀಸೆಗಳ ಕೆಂಡಗಣ್ಣ ಹೆಮ್ಮಾರಿಮೊಗಗಳ ಬಿಗಿದ ಹುಬ್ಬುಗಳ . . . ಅಹಂಕಾರದುಬ್ಬಿನ ದಡಿಗರಕ್ಕಸರ್ (ಚಿಬಷ. ४७-೧೪). [ಹೆಮ್ಮಾರಿ (< ಪೆರ್ಮಾರಿ) + ಮೊಗ]

ಹೆಮ್ಮಿಗಿಲು (ನಾ). ಬಹಳ ಶ್ರೇಷ್ಠ; ಉತ್ತಮಿಕೆ: ಬಾಳಿದವು ಮೈತ್ರಿಯಲಿ ಬೆಸೆದು ಹೆಮ್ಮಿಗಿಲಾಗಿ, ಮಿಥ್ರದೇವನ ಕಣ್ಣಗಾನಂದವಾಗಿ! (ಪಾರಿಶಿ. ೩೩-೬೫).
[< ಪಿರಿದು$_1$+ ಮಿಗಿಲು (< ಮಿಗಿಲ್)]

ಹೆಮ್ಮಿಟಲಿ, ಹೆಮ್ಮಿಟಿಲ, ಹೆಮ್ಮಿಟಿಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀ ಸಸ್ಯ: ಹೆಮ್ಮಿಟಲಿ ಹೇರಕ್ಕೆ ರಮ್ಯದ ರಸದಾಳಿ ಒಮ್ಮಾನದರ್ಥ ಉದಕಕಷಾಯದಿಂ ಕೆಮ್ಮೆಲ್ಲ ಕೆಡುಗು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೨೦೨೪). **ಹೆಮ್ಮಿಟಿಲ:** "ಮರಾಳಿಕಾ- ಹೆಮ್ಮಿಟಿಲ ಹಂಸೆ" (ಒಷಧಿ. ೧೧೮). **ಹೆಮ್ಮಿಟಿಲಿ:** ಹೆಮ್ಮಿಟಲಿ ಬಿಳಿಯ ಗುಂಜಿಯ ಬೇರಂ ಘಟಿಲನೆ ನಸ್ಯಂಗೆಯ್ಯಲ್ ಕಳೇವರಕ್ಕೆಯ್ದೆ ಪೂಸೆ ಫಣವಿಷಮಟಿಗುಂ (ಖಮದ. ೫-೭೮). [< ಪಿರಿದು$_1$+ ಮಿಟಲಿ]

ಹೆಮ್ಮಿಟಿಲ 'ಹೆಮ್ಮಿಟಲಿ' ನೋ.

ಹೆಮ್ಮಿಟಿಲಿ 'ಹೆಮ್ಮಿಟಲಿ' ನೋ.

ಹೆಮ್ಮಿಣಿ 'ಪೆರ್ಮಿಳಿ' ನೋ.

ಹೆಮ್ಮಿನ್ 'ಪೆರ್ಮಿನ್' ನೋ.

ಹೆಮ್ಮೀನು 'ಪೆರ್ಮೀನ್' ನೋ.

ಹೆಮ್ಮುಗಿಲ್ 'ಪೆರ್ಮುಗಿಲ್' ನೋ.

ಹೆಮ್ಮುಟ್ಟುಪಡ (ನಾ). ಅತಿಯಾದ ಮಲಿನತೆ; ಅಧಿಕವಾದ ಮಾಲಿನ್ಯ: ಹೆಮ್ಮುಟ್ಟುಪಡಂ ಮೊದಲಾದ ಮುಟ್ಟುಪಡಂಗಳಾದೊಡಮನಶನಾದಿಗಳಂ ಬಿಡಲಾಗದೆಂಬುದುಂ (ಪಸಾರ. II, ४೮೧).
[< ಪಿರಿದು$_1$ + ಮುಟ್ಟುಪಡ (< ಮುಟ್ಟುಪಡು)]

ಹೆಮ್ಮುಷ್ಟಿ, ಹೆಮ್ಮುಷ್ಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ: "ಮರುಧ್ರುಮಃ - ಹೆಮ್ಮುಷ್ಟಿ" (ಒಷಧಿ. ೧೧೮). **ಹೆಮ್ಮುಷ್ಟೆ:** ಬಜೆ, ಹೆಮ್ಮುಷ್ಟೆ . . . ಕೊಡನಾರಿ ಬೇರು ಇವಂ ಬೆಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಪೂಸಲು ಸ್ತನಗಳು ಬರುವುವು (ವಿಷ್ಣುವಿ. ೧೦೭).
[< ಪಿರಿದು$_1$+ ಮುಷ್ಟಿ$_1$]

ಹೆಮ್ಮುಷ್ಟೆ 'ಹೆಮ್ಮುಷ್ಟಿ' ನೋ.

ಹೆಮ್ಮೂಳೆ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಮೂಳೆ; ನಿಡಿದಾದ ಎಲುಬು: ಹೆಮ್ಮೂಳೆಯ ಬಣಬೆಯಡಗಿನ ಹೆಗ್ಗುಡ್ಡೆ (ಶ್ರೀಪಾಲ.೮-೧೩). [< ಪಿರಿದು$_1$+ ಮೂಳೆ$_1$]

ಹೆಮ್ಮೆ 'ಪೆರ್ಮೆ' ನೋ.

ಹೆಮ್ಮೆಕಾಱ 'ಹೆಮ್ಮೆಗಾರ' ನೋ.

ಹೆಮ್ಮೆಕಾಱಿಕೆ (ನಾ). ಗರ್ವ; ಜಂಬ: ಹೆಣ್ಣುಗಳೊಳು ಹೆಮ್ಮೆಕಾಱಿಕೆ ಸತ್ಯ ಕಣ್ಣುಕಟ್ಟಲ್ಲ ಕವಿಗಳ ಕವಡಲ್ಲ (ಕನಕ. ೧೨೯ ಪಲ್ಲವಿ).
[ಹೆಮ್ಮೆಕಾಱ (< ಹೆಮ್ಮೆಗಾರ) + - ಇಕೆ]

ಹೆಮ್ಮೆಕ್ಕೆ (ನಾ).ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಾಯಿ : "ಹೆಮ್ಮೆಕ್ಕೆ- ಚಿತ್ರ್ಯಗವಾಕ್ಷಿ, ಗೋದುಂಬೆ" (ನಾಚಿರಾ. ೬). [< ಪಿರಿದು$_1$ + ಮೆಕ್ಕೆ$_3$]

ಹೆಮ್ಮೆಗಾಣ್ (ಕ್ರಿ). ಹಿರಿಮೆಯನ್ನು ಕಾಣು: ಗಂಡಸುತನವೆತ್ತು ನುಡಿದ ಪಂತದ ಹೆಮ್ಮೆಗಂಡು ವೃಂದಾರಕರುಗಳ ಪಿಂಡು ಬದುಕಿತ್ತು (ಮೋಹತ. ೫-೭೨).
[ಹೆಮ್ಮೆ (< ಪೆರ್ಮೆ) + ಕಾಣ್]

ಹೆಮ್ಮೆಗಾರ, ಹೆಮ್ಮೆಕಾಱ (ನಾ). ೧. ಅಹಂಕಾರಿ; ಜಂಬಗಾರ: (೬). ಹೆಮ್ಮೆಕಾಱ: ೧.'ಹೆಮ್ಮೆಕಾಱಿಕೆ' ಪರಾ. ೨. ಹಿರಿಮೆಯುಳ್ಳವನು; ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು: ಆದಿಯುವನಿಯ ಹೆಮ್ಮೆಕಾಱರು ಸತ್ಯಮಾರ್ಗವ ನೆಮ್ಮದವರೇ ನಪ್ರಬುದ್ಧರ (ತೊರಾ. ೨-೬-೩೧). [ಹೆಮ್ಮೆ (< ಪೆರ್ಮೆ) + - ಕಾರ$_1$(< - ಕಾಱ)]

ಹೆಮ್ಮೆಗೆಡಿಸು (ಕ್ರಿ).ಗರ್ವವನ್ನು ನಾಶಮಾಡು; ಮುಖಭಂಗಮಾಡು: ಎಲ್ಲರ ಮುಂದೆ ಭಂಗಿಸಿ ಹೆಮ್ಮೆಗೆಡಿಸುವ ಪರಿಯ ನೋಡಾ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೭-೭೦).
[ಹೆಮ್ಮೆ (< ಪೆರ್ಮೆ) + ಕೆಡಿಸು$_1$]

ಹೆಮ್ಮೆಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಂತೋಷಪಡಿಸು; ಹಿಗ್ಗುವಂತೆ ಮಾಡು: ತನ್ನುವ ನಾಡಿಸುವ ತರುಣಿಯರ ತಂಡವನು ಹೆಮ್ಮೆಗೊಳಿಸುತ ಸುಖಮುಖವ ಹೊಱ ಹೊಮ್ಮಿಸುತ . . . ಇರ್ದಳು ಮಾಯೆ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೩-೩೦).
[ಹೆಮ್ಮೆ (< ಪೆರ್ಮೆ) + ಕೊಳ್$_1$ + - ಇಸು$_3$]

ಹೆಮ್ಮೆದೆ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ರಾಶಿ,– ಒಟ್ಟಿಲು: ಅಡಗಿನ ಹೆಗ್ಗುಡ್ಡೆ ನೆಣದ ಹೆಮ್ಮೆದೆ ನೆತ್ತರ ಕೊಳನಿವ ಹೊಕ್ಕು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೮-೧೩). [< ಪಿರಿದು$_1$ + ಮೆದೆ$_1$]

ಹೆಮ್ಮೆಪಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಜಂಬಪಡು; ಗರ್ವಿಸು: ಅವಳು ಆ ವೃತ್ತಿಯಿಂದ ತೃಪ್ತಿಗೊಂಡಿದ್ದಂತೆ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಹೆಮ್ಮೆಪಡುತ್ತಿದ್ದಂತೆ ಕಂಡಳು (ಪುನರು. ೧೯೭). ೨. ಅಭಿಮಾನಪಡು: ಪ್ರಾಚೀನಕಾಲದಲ್ಲೆ ಭಾರತೀಯ ಸಾಮಾಜಿಕಜೀವನವು ಗಣ್ಯವಾಗಿ ಮುಂದುವರಿದು ಇಂದು ನಾವು ನೆನೆದರೂ ಹೆಮ್ಮೆಪಡುವಂತಿದ್ದುದು ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ (ಭಾರದ. ೩೭೭). [ಹೆಮ್ಮೆ (< ಪೆರ್ಮೆ) + ಪಡು$_1$]

ಹೆಮ್ಮೆವಂತ (ನಾ). ಗರ್ವಿಷ್ಠ; ಅಹಂಕಾರಿ: ತಮ್ಮನಗ್ಗಳನಾದೊಡಣ್ಣನಿಗಿದಿರಾದ ಹೆಮ್ಮೆವಂತರ ಹಿಡಿತಂದು ಸಮ್ಮುಖಗೈಸಬೇಕಲ್ಲಣ್ಣಗೆ ತಾನೆ ಮುಮ್ಮೊನೆದೋರ್ಪುದು ಚದುರೆ (ಭರತ. ೫೦-೧೧). [ಹೆಮ್ಮೆ (< ಪೆರ್ಮೆ) + - ವಂತ]

ಹೆಮ್ಮೆಳೆ 'ಪೆರ್ಮೆಳೆ' ನೋ.

ಹೆಮ್ಮೆಯ್, ಹೆಮ್ಮೆಯ್ (ನಾ). ೧. ದೊಡ್ಡ ದೇಹ; ಮಹಾಕಾಯ: ಇಷ್ಟು ಸಣ್ಣ ಮದುಳಿನ ಪೆಡಂಭೂತ ಹೇಗೆ ತಾನ ವಿಷಮಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಎದುರಿಸಿ ತನ್ನ ಹೆಮ್ಮೆಯನ್ನು ಕಾಪಾಡಿಕೊಂಡೀತು? (ಪ್ರಪಂಚ. ೫೭). ಹೆಮ್ಮೆಯ್: ೨. ಹಿರಿದಾದ ಜನ್ಮ; ಉತ್ತಮವಾದ ಜನ್ಮ: ಮುಮ್ಮೆಯ್ಯಂ, ಹೆಮ್ಮೆಯ್ಯಂ ಕಮ್ಮದೊಳೊಮ್ಮಿಸಿ ಕಿಱುಮಯ್ಯಂ ಜೊಮ್ಮನ ಜಾನಮ್ಮಟ್ಟಿಸಿ (ಉದ್ಭಟ. ೭-೪೭). 'ಮುಮ್ಮೆಯ್' ಪರಾ.
[< ಪಿರಿದು$_1$ + ಮೈ$_1$ (< ಮೆಯ್$_2$)]

ಹೆಮ್ಮೊಟಬೀಜ 'ಹೆಮ್ಮಟ್ಟಿಬೀಜ' ನೋ.

ಹೆಮ್ಮೊರಡಿ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಗುಡ್ಡ: ಕರುಳ ಕುಪ್ಪೆಳ ಕಾಳಿಜದ ಹೆಮ್ಮೊರಡಿ ಕೆನ್ನೆತ್ತರಿನ ಮಡು . . . ಅಸ್ಥಿಗಳ ಸರಿಬೆರಕೆಯಲಿ ಭೂತಕೋಟಿಯ ನೆರವಿ ಗುಣಬಡಿಸಿದವೊಲಿರ್ದುದು (ತೊರಾ. ೭-೪೫-೭೧).
[< ಪಿರಿದು$_1$ + ಮೊರಡಿ$_1$ (< ಮೊರಡು$_2$)]

ಹೆಮ್ಮೊಲೆ 'ಪೆರ್ಮೊಲೆ' ನೋ.

ಹೆರ್ 'ಪಿರಿ$_4$' ನೋ.

ಹೆರ 'ಪೆಱ$_2$' ನೋ.

ಹೆರಂಡ 'ಹೇರಂಡ' ನೋ.

ಹೆರಕು 'ಪೆಱಕು' ನೋ.

ಹೆರತನ (ನಾ). ಹೊರಗಿನವನು ಎಂಬ ಭಾವನೆ; ಪರಕೀಯತೆ: ಹೆರತನದ ಹೆದರಿಕೆಯು ಹೃದಯದೊಳು ಹೊಕ್ಕಿಹುದು (ಗಂ. ೨೨-೩).
[ಹೆರ್$_0$ (< ಪೆಱತು) + - ತನ]

ಹೆರತು 'ಪೆಱತು' ನೋ.

ಹೆರದೆಗೆ 'ಪೆಱದೆಗೆ' ನೋ.

ಹೆರಪೌಳಿ (ನಾ). ಸುತ್ತಲೂ ಇರುವ ಗೋಡೆ; ಹೊರಪ್ರಾಕಾರ: ಎಡಬಲದೊಳೊಪ್ಪಿಹುದು ಕೈಶಾಲೆ ಗೋಶಾಲೆ ಹೆರಪೌಳಿ ಕೆರೆ ಭಾವಿ ರಂಜಿಸಿಹುದು (ನವಮೋ. ೧-೯). [ಹೆರ್$_0$ (< ಪೆಱತು) + ಪೌಳಿ$_1$]

ಹೆರಮಚ್ಚು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧದ್ರವ್ಯ: ಕಷಾಯದ್ರವ್ಯಗಳು - ಬಜೆ, ಗೇರುಬೀಜ, ಅತಿಬಜೆ, ಹೆರಮಚ್ಚು, ವಾಯುವಿಳಂಗ (ಸಕಪ್ಪ. ೪೩೭ ಪು). [?]

ಹೆರಮಣೆ 'ಹೆರಮಣೆ' ನೋ.

ಹೆರಸು (ಕ್ರಿ). ಬೋಳಿಸು; ಕೆತ್ತು: ಸ್ಕಂಧವಂ ದ್ರೌಪದಿಯನು ಸೆರಗ ಪಿಡಿದೆಳವುತಿರೆ ಪಿಡಿದು . . . ಮಂಡೆ ಹೆರ[ಪಾಠಾಂ. ರೆ]ಸಿ ಬಿಟ್ಟರು ಮೂರು ಪಟ್ಟೆಯಂ (ತುರಂಗ. ೩೭-೧೦). [ಹೆರೆ$_2$ + - ಸು$_1$]

ಹೆರಹಿಂಗು 'ಪೆಱಪಿಂಗು' ನೋ.

ಹೆರಳು$_1$ 'ಪೆಣಲ್' ನೋ.

ಹೆರಳು$_2$ 'ಪಿಣಿಲ್$_3$' ನೋ.

ಹೆರಳುಬಂಗಾರ 'ಹೆಣಲುಭಂಗಾರ' ನೋ.

ಹೆರಳುಭಂಗಾರ 'ಹೆಣಲುಭಂಗಾರ' ನೋ.

ಹೆರಳೆ 'ಪೇರೀಳೆ' ನೋ.

ಹೆರಿಗೆ 'ಹೆಱಿಗೆ' ನೋ.

ಹೆರಿಗೆಆಸ್ಪತ್ರೆ (ನಾ). ಗರ್ಭಿಣಿಗೆ ಹೆರಿಗೆಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬೇಕಾದ ಚಿಕಿತ್ಸೆಗಳ ಸೌಲಭ್ಯವಿರುವ ಆಸ್ಪತ್ರೆ: ಈ ಹೆರಿಗೆಆಸ್ಪತ್ರೆಯನ್ನು ದಾನಿಗಳೊಬ್ಬರು ಕಟ್ಟಿಸಿದರು (ರೂಢಿ). [ಹೆರಿಗೆ (< ಹೆಱಿಗೆ) + ಆಸ್ಪತ್ರೆ]

ಹೆರಿಸು 'ಪೆಱಿಸು' ನೋ.

ಹೆರು$_1$ 'ಪೆಱು$_1$' ನೋ.

ಹೆರು$_2$ 'ಪೆಱು$_2$' ನೋ.

ಹೆರುಗೆ 'ಹೆಱಿಗೆ' ನೋ.

ಹೆರೆ$_1$ 'ಪೆಱು$_2$' ನೋ.

ಹೆರೆ$_2$ (ಕ್ರಿ). ೧. ತೆಂಗಿನಕಾಯಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ತುರಿ: ಬೆಂದಾಗ ತೆಂಗಾಯನು ಹೆರೆದದಱ ಮೇಲಿಕ್ಕಿ ಕಲ್ಲ ಮುಚ್ಚುಳ ಮುಚ್ಚಿಯಿರಿಸಿ (ಸೂಪಶಾ. ೩-೪); ತೆಂಗಿನಕಾಯಿಯನ್ನು ಹೆರೆದು . . . ಪ್ರತ್ಯೇಕ ತೆಗೆದಿಡಿರಿ (ಅಡುಸಾ. ೯೪). ೨. (ತರಕಾರಿಯ ಸಿಪ್ಪೆ, ಸೀಸದ ಕಡ್ಡಿ, ಮರದ ಸಾಮಾನು ಮುಂತಾದುವುಗಳ) ಮೇಲ್ಭಾಗವನ್ನು ಒರೆದುಹಾಕು,– ತೆಗೆದುಹಾಕು,– ಕೀಸು: ಕೀಲ ತೆಗೆಯಚ್ಚುಗಳ ಹೆರೆ ಬಲುಗಾಲಿಗಳ ಚೋಡಿಸು (ಕುಮ್ಹಾ.ಕ. ೮-೧೨); ಸರಳ್ಗಳಂ ತಿದ್ದಿ ಗಱಿಗಟ್ಟುತುಂ ಬಿಲ್ಗಳಂ ಹೆರೆದು ಹೆದೆಯಂ ಹೂಡುತುಂ (ಚಿಪ್ರಾ. ೫೩-೨೧); ನೀರಿನ ಹಂಡೆಯ ಹತ್ತಿರ ಚೆನ್ನಮ್ಮನ ಅಜ್ಜಿ ತೊಂಡೆಕಾಯಿ ಹೆರೆಯುತ್ತಾ ಕುಳಿತಿದ್ದರು (ಮಲೆಮ. ೨೬೮). ೩. ಗೆಬರು; ಕೆರೆ: ಪಲ್ಲಿಂ ನಾಲಗೆಯಂ ಹೆರೆದಪಂ (ಕಾಶಕ. ೧೪೨). ೪. ಕೆರೆತವುಂಟಾಗು; ನವೆಯಾಗು: ಇದು ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕರಿದದ್ದು, ಎಣ್ಣೆಯಲ್ಲಲ್ಲ. ತಿಂದರೆ ಗಂಟಲು ಹೆರೆಯುವುದಿಲ್ಲ (ಒಂಟಿದ. ೧೭೧). ೫. ಕ್ಷೌರಮಾಡು: (೬). ೬. ಹುಲ್ಲನ್ನು ಅಗೆ: (೬). [ದೇ. ॥ ತುಳು. ಪೆರೆ , ಪಿರೆ]

ಹೆರೆ$_3$ 'ಹೆಱೆ' ನೋ.

ಹೆರೆ$_4$ 'ಪೊರೆ$_4$' ನೋ.

ಹೆರೆ$_5$ 'ಪೆಱೆ' ನೋ.

ಹೆರೆ$_6$ 'ಪೊರೆ$_5$' ನೋ.

ಹೆರೆ$_7$ (ನಾ). (ಗಾಡಿಯ ಚಕ್ರಕ್ಕೆ ಹಾಕುವ) ಕಪ್ಪಾದ ಎಣ್ಣೆ; ಕೀಲೆಣ್ಣೆ: 'ಹೆರೆಯೆಣ್ಣೆ' ಪರಾ. 'ಎರೆ$_3$' ಹೋ. [?]

ಹೆರೆಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೆಪ್ಪಾಗು; ಗಟ್ಟಿಯಾಗು; ಹೆಪ್ಪುಗಟ್ಟು: ಮಾಚಿ ಕೊಟ್ಟುಹೋದ ಘರವಾಶಿ ತುಪ್ಪವು ಕಾವು ಇಳಿದ ಮೇಲೆ ಹೆರೆಗಟ್ಟಲೇ ಇಲ್ಲ (ಜಾರುದಾ. ೨೩೮). ೨. (ಆಲಂ) ಬಿರುಸಾಗು; ಒರಟಾಗು: ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕತೆಯಿಂದ ಹೆರೆಗಟ್ಟಿದ ಮನಸ್ಸುಗಳನ್ನು ತುಸುತುಸುವಾಗಿ ಕಾಯಿಸಿ, ಕರಗಿಸುವ ಕೆಲಸ ಅವಳದು (ಮೂಕಜ್ಜಿ. ೩ ಮುನ್ನುಡಿ). [ಹೆರೆ$_3$ (< ಹೆಱೆ$_2$) + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಹೆರೆಗತ್ತಿ (ನಾ). ನಯಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬಳಸುವ ಕತ್ತಿ: ಅದನ್ನು ಹರೆಗತ್ತಿಗಳಿಂದ ಹೆರದು . . . ಚಾಪೆಯ ಮೇಲೆ ಸುರಿಯುತ್ತಾರೆ (ನನ್ನೂರು. ೨೮೭). [ಹೆರ್$_2$ + ಕತ್ತಿ]

ಹೆರೆಗಳೆ 'ಪೆರೆಗಳೆ' ನೋ.

ಹೆರೆಗೆಹಾಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ: "ಶೃಂಗೀ, ವೃಷಭಃ, ವೃಷಃ - ಹೆರೆಗೆಹಾಲೆಯ ಹೆಸರು. ವೃಷಭವೆಂಬುವ ಮೂಲಿಕೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೪). [ಹೆರಗ್$_6$ + ಹಾಲ್$_2$ (< ಪಾಲ್$_2$)]

ಹೆರೆಗೊಂಬು (ನಾ). ಹೆರೆಬೆಣ್ಣೆಯನ್ನು ತುಂಬಿಡಲು ಬಳಸುವ, ಕೊಂಬಿನಿಂದ ಅಥವಾ ಬಿದಿರಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕೊಳವೆ: (೯). [ಹೆರ್$_7$ + ಕೊಂಬು$_1$]

ಹೆರೆಗೊಳು (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) ನಶಿಸು (?): ಉರಗನ ಬಾಯ ಕಪ್ಪೆಯಂತೆ ಸಂಸಾರ ಹೆರೆಗೊಳುತ್ತಿರ್ದುದಲ್ಲಾ (ಲಿಂಗಲೀ. ೯೭-೫). [ಹೆರ್$_1$ + ಕೊಳು (< ಕೊಳ್$_1$)]

ಹೆರೆತುಪ್ಪ 'ಹೆಱುದುಪ್ಪ' ನೋ.

ಹೆರೆದುಪ್ಪ 'ಹೆಱುದುಪ್ಪ' ನೋ.

ಹೆರೆನಾಮ (ನಾ). ಅರ್ಧಚಂದ್ರಾಕೃತಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಬೊಟ್ಟು, – ತಿಲಕ: ಕಸ್ತೂರಿ ತಿಲಕ ಕಣ್ಣಂಜನ ಹೆರೆನಾಮ ಸಿಸ್ತಾದ ನೀಟು ಮೈಸಿರಿಯು (ಸೌಂದಕಾ. ೩-೩೭). [ಹೆರ್$_5$ (< ಪೆಱ್) + ನಾಮ]

ಹೆರೆನೊಸಲು 'ಪೆಱೆನೊಸಲ್' ನೋ.

ಹೆರೆಮಣೆ, ಹೆರಮಣೆ (ನಾ). ಕೊಬ್ಬರಿ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ತುರಿಯುವ, ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಕಣ್ಣುಗಳಿರುವ ಲೋಹದ ಸಾಧನ: ಆ ಹೆರಮಣೆಯಿಂದ ಕೊಬ್ಬರಿ ತುರಿಯುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ). **ಹೆರಮಣೆ:** ಅತ್ತೆ - ಹೆರಮಣೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಯಿ ತುರಿಯುತ್ತ ಅವರ ಅತೀವ ಸಂತೋಷವನ್ನು . . . ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದರು (ಹೊಸಕ್ಕ. ೭೭). [ಹೆರ್$_2$ + ಮಣೆ$_1$]

ಹೆರೆಯಂಬು 'ಪೆಱೆಯಂಬು' ನೋ.

ಹೆರೆಯಲಗು (ನಾ). ಅರ್ಧಚಂದ್ರಾಕೃತಿಯ ತುದಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಣ; ಹೆರೆಯಂಬು: ಹೆರೆಯಲಘುEಗು3ಮುಳ್ಳಲಘುEಗು3ಗಾಣದ ತರದಲಘುEಗು3 . . . ಮೊದಲಾದ ಶರಗಳನು ತೊಟ್ಟು (ಜರಾಮಾ. ೨೮೦-೩೭). [ಹೆರ್$_5$ (< ಪೆಱ್) + ಅಲಗು$_2$]

ಹೆರೆಯುಚ್ಚು 'ಪೊರೆಯುರ್ಚು$_1$' ನೋ.

ಹೆರೆಯುರ್ಚು 'ಪೊರೆಯುರ್ಚು$_1$' ನೋ.

ಹೆರೆಯೆಣ್ಣೆ (ನಾ). ಗಾಡಿಯ ಚಕ್ರಕ್ಕೆ ಹಾಕುವ ಎಣ್ಣೆ; ಎರೆ; ಕೀಲೆಣ್ಣೆ: ಆಸಗಟ್ಟುವೂ ಪುರಿ ಹರೆಯಣ್ಣ ತೀದುದೂ ಅಸವಾಶ್ಯಗಳು ಬಾಂಡೂಜ್‌ಯ ಕೆಸಱೊಳು ಬದ್ದೇಳಲಾಱದಾದುವೂ (ಮೋಹತ. ೨೭-೧೯); ಚಿಮಣಿಎಣ್ಣೆ, ಕೀಲದೆಣ್ಣೆ, ಹೆರೆಯೆಣ್ಣೆ (ಭಾಷಾಶಾ. ೧೭೫). [ಹೆರ್$_2$ + ಎಣ್ಣೆ]

ಹೆರೆಹೆಚ್ಚು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅತಿಶಯವಾಗು; ಅತಿಶಯಿಸು: ಹದಿರಿನ ಗೊಟ್ಟ ಹಂಗಿಸುವ ನಾಣ್ನುಡಿ . . . ಹೆರೆಹEಹೆ3ಚ್ಚದ ಮೋಹಮಸ್ತಕದಾಣೆ (ದಶಕು. ೧-೪೪); ಆ ಗುರುವರ ಭಾವದೊಳು ಹೆರೆಹೆಚ್ಚಿಯಿಂತಪ್ಪ ಸತ್ಪುರುಷನಾವ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಕಳುಹಲು ಮಾರುವನಲ್ಲ . . . ಎನುತ ನಿಶ್ಚೈಸಿ (ನವಮೋ. ೫-೭). ೨. ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಉಕ್ಕು: ಕಾರುಣ್ಯನಿಧಿ ಮೊಗವೆತ್ತಿಯತಿ ದಯವಾರಾಸಿ ಹೆರೆಹೆಚ್ಚಿದಂತೆ . . . ನುಡಿಸಿದನು ಜಡಜಭವನಾ (ನವಮೋ. ೪-೧೨). [< ಪಿರಿದು$_1$ + ಹೆಚ್ಚು$_1$ (< ಪೆರ್ಚು$_1$)]

ಹೆರ್ಗುಳಿ 'ಪೆರ್ಗುಟಿ' ನೋ.

ಹೆರ್ಗಡಲ್ 'ಪೆರ್ಗಡಲ್' ನೋ.

ಹೆರ್ಗಡಿತಿ 'ಪೆರ್ಗಡಿತಿ' ನೋ.

ಹೆರ್ಗಡೆ 'ಪೆರ್ಗಡೆ$_1$' ನೋ.

ಹೆರ್ಗಾಱ 'ಪೆರ್ಗಾಱ' ನೋ.

ಹೆರ್ಜುಂಕ 'ಪೆರ್ಜುಂಕ' ನೋ.

ಹೆರ್ಜುಗ್ಗಿ, ಹೆಜ್ಜುಗ್ಗಿ (ನಾ). ಹಿರಿಯ ಸುಗ್ಗಿಯ ಕಾಲ: ಹೆರ್ಜುಗ್ಗಿಯ ಪುಣ್ಣಮಿ ಸೋಮವಾರದನ್ನಿನ ಶುಭಲಗ್ನದೊಳ್ (ಇಆ X. ೨೫೨. ೩೯; 1108). **ಹೆಜ್ಜುಗ್ಗಿ:** ಹೆಜ್ಜುಗ್ಗಿಯ ಹಬ್ಬವೊ(ಂ)ಭತ್ತುದಿನ ಸುಂಕ ನೂಱೆತ್ತಿನ ಪರಿಹಾರಯಿಂತಿನಿತುಮಂ ಸರ್ವ್ವಬಾಧಿ ಸರ್ವ್ವನಮಸ್ಯವಂ ಮಾಡಿ ಕೊಟ್ಟರು (ಎಇ. XXI. ೧೪-೬೨; 1260). [< ಪಿರಿದು$_1$ + ಸುಗ್ಗಿ]

ಹೆರ್ತ 'ಪೆಱ್ಚು$_2$' ಪರಾ.

ಹೆರ್ತು 'ಪೆಱ್ಚು$_2$' ಪರಾ.

ಹೆರ್ದೆಸೆ 'ಪೆಱ್ದೆಸೆ' ನೋ.

ಹೆರ್ದೊಡೆ 'ಪೆರ್ದೊಡೆ' ನೋ.

ಹೆರ್ಬಟ 'ಪೆರ್ಬಟ್ಟೆ' ನೋ.

ಹೆರ್ಮಗ 'ಪೆರ್ಮಗ' ನೋ.

ಹೆರ್ಮಾಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಕರ್ಪೂರ ತುಱುವಂ ನೊಱಮ್ಮನ ಪರಿಬಸ್ಸು ಹೆರ್ಮ್ಮಾಗೆಯ ಪಳಿಯೊಳಿಕ್ಕೆ (ಎಕ. XII. ತಿಪಟೂ. ೧೦-೭; ಸು. 930 ?). [?]

ಹೆರ್ಮಾಡಿ 'ಪೆರ್ಮಾನಡಿ' ನೋ.

ಹೆರ್ವಾರುವ 'ಪೆರ್ವಾರ್ವ' ನೋ.

ಹೆಲೆಯಬ್ಬೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು: ತನ್ನ ಮನೋನಯನವಲ್ಲಭೆಯರಪ್ಪ ನಾಗಿಯಬ್ಬೆಗಂ ಹೆಲೆಯಬ್ಬೆಗ . . . ಕಟ್ಟಸಿದ ನೈರುತಿ ಭಾಗದ ಮುಟ್ಟದ ಕೆರೆಯ (ಎಕ. XII. ಸಿರಾ. ೩೯-೨೯; 920). [? + ಅಬ್ಬೆ$_1$]

ಹೆಲ್ಲ$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ: ಹೆಲ್ಲಮಂ ಹೆಲ್ಲಮನೋರೂಂದಂ ಪಿಡಿವುದಾವ ಯುದ್ಧದೊಳದು, ಹೆಲ್ಲಾಹೆಲ್ಲಿ (ಶಬ್ದಾನು. ೩೧೨ ಪ್ರಯೋ). 'ಹೆಲ್ಲಾಹೆಲ್ಲಿ' ಪರಾ. [?]

ಹೆಲ್ಲ$_2$ (ನಾ). ಚದುರುವಿಕೆ (?): ಮತ್ತಮಲ್ಲಿ ಹುಲ್ಲೆಡೆ ಹೆಲ್ಲವಾಗಿ ತಾಱುಂತಟ್ಟುಂ ಬೀಱುತ್ತಿರೆ ಪೋದ ಮಱಿವಿಂಡಿನ ತಂಡವಕ್ಕಿಗಳುಮಂ . . . ಮಯೂರಂಗಳ ವೃಂದವಕ್ಕಿಗಳುಮಂ ಕಂಡು (ಕುಸುಮಾ. ೧೪-೨೯ ವ). [?]

ಹೆಲ್ಲಣ 'ಹೆಲ್ಲಣೆ$_2$' ನೋ.

ಹೆಲ್ಲಣೆ$_1$ 'ಪೆಲ್ಲಣೆ' ನೋ.

ಹೆಲ್ಲಣೆ$_2$ 'ಪೆಲ್ಲಣೆ' ನೋ.

ಹೆಲ್ಲಣೆ$_1$ 'ಪೆಲ್ಲಣೆ' ನೋ.

ಹೆಲ್ಲಣೆ$_2$, ಹೆಲ್ಲಣ, ಹೆಲ್ಲಣೆ$_2$ (ನಾ). ನಿಷ್ಠುರತೆ; ಕಾಠಿಣ್ಯ: "ಹೆಲ್ಲ [ಪಾಠಾಂ. ಹೆಲ್ಲ]ಣೆ ನಿಟ್ಟುರ ನಿಷ್ಠುರಂ" (ಕವಿಕಂ. ೨೦೩); ಇನಿತು ಹೆಲ್ಲಣೆಯೊ ಒಡಬಿಲ್ಲನೊಳಕಟ ದೇವ! (ಹಬ್ಬರ. ೧೨-೭೭). **ಹೆಲ್ಲಣ:** "ನಿಟ್ಟುರ ಹೆಲ್ಲಣ [ಪಾಠಾಂ. ಹೆಲ್ಲಣೆ, ಹೊಲ್ಲೆಹ] ಮೊನಲ್ಕೆ ನಿಟ್ಟುರಮೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕಿ. ೫೭). **ಹೆಲ್ಲಣೆ$_2$:** "ಹೆಲ್ಲಣೆಯೆಂದುಂ ನಿಟ್ಟುರಮೆಂದುಂ ನಿಷ್ಠುರಂ" (ಕಶಸಾ. ೭೭-೪೯೯). [?]

ಹೆಲ್ಲಣೆಗುಡು (ಕ್ರಿ). ಕೊಳಲನ್ನು ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ನುಡಿಸು: ಲಲ್ಲೆಗೊಡುವ ಕೌಸಳದ ಹEಹೆ3ಲ್ಲಣೆಗುಡುವ ವಾಸದ . . . ಸಂಗೀತದ ಸಂದಣಿಯೊಳ್ (ಮಲುರ. ಪ. ೧೬೯-೧೧). [ಹೆಲ್ಲಣೆ$_1$ (< ಪೆಲ್ಲಣೆ) + ಕುಡು$_1$ (< ಕೊಡು$_1$)]

ಹೆಲ್ಲರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೀನು: ನಗಲು ಹೆಲ್ಲರಂ ಬಂಕುರುಂ . . . ಗಿಱಿಲುಗಳೆಂಬ ಹೊಳೆವಳೆಯ ಮೀನ್ಗಳಂ ತವಿಸುತಿಹ ಬೇಡರಂ ನೋಡಿದಂ ಭೂಪಾಲನು (ಪಚಕಾ. ೫-೪೭). [?]

ಹೆಲ್ಲವಣೆ 'ಪೆಲ್ಲಣೆ' ನೋ.

ಹೆಲ್ಲಾಹೆಲ್ಲಿ, ಪೆಲ್ಲಾಪೆಲ್ಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧದಿಂದ ಮಾಡುವ ದ್ವಂದ್ವಯುದ್ಧ (?): ಮುಟ್ಟಾಮುಟ್ಟಿ, ಹೆಲ್ಲಾಹೆಲ್ಲಿ, ದಾಬಾದಾಬಿ (ಶಮದ. ೧೮೫ ಪ್ರಯೋ); ಕೂಡ ಕೇಶಾಕೇಶಿ ಪರಿದು ಹಾಣಾಹಾಣಿಯಂತೆ ಹೆಲ್ಲಾಹೆಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧಮಾದುದು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೫-೧೪); ಹೆಲ್ಲಮಂ ಹೆಲ್ಲಮನೋರೂಂದಂ ಪಿಡಿವುದಾವ ಯುದ್ಧದೊಳದು ಹೆಲ್ಲಾಹೆಲ್ಲಿ (ಶಬ್ದಾನು. ೩೧೨ ಪ್ರಯೋ); ಭರದೆ ಕೇಶಾಕೇಶಿಯಿಂದ ಹಾಣಾಹಾಣಿಯಿಂದ ಹೆಲ್ಲಾಹೆಲ್ಲಿಯಿಂ ಮೊರೆವುತುಂ (ಚತುಷ. ೪-೬-೭). Δ **ಪೆಲ್ಲಾಪೆಲ್ಲಿ:** ಸೇನಾನಾಯಕಂ ನಾಯಕನಾಗಿ . . . ವಜ್ರದ [ಗುದಿ]ಗೆಗಳಂ ಪಿಡಿದು ಕಿಡಿಗುಟ್ಟಿದಂತೆ

ಮೇಘಮುಖದೊಳ್ ತಾಗೆ ಪೆಲ್ಲಾಪೆಲ್ಲಿಯಿಂ ಭರಂಗೆಯ್ದು ಕಾದುವಲ್ಲಿ (ವರ್ಧಮಾ. ೯-೫೫ ವ); ಪಲವುಂ ಶಸ್ತ್ರಂಗಳಿಂ ಕಾದುತಂ ಪೆಲ್ಲಾಪೆಲ್ಲಿಯೊಳಗ್ಗಿ ತಗ್ಗಿ ಪೊಡರ್ದೆರ್ದೆಯ್ತಂದು ಮತ್ತಂ ಕರಂ ಮಲ್ಲಾಮಲ್ಲಿ ತಗುಳ್ದುರುಳ್ತರೆ ಪಡಲ್ಪಟ್ಟಿತ್ತು [ತ]ತ್ಸಾಧನಂ (?) (ಬಂಹಾ. ೭-೫). [< ಹೆಲ್ಲ$_1$]

ಹೆಸರಣ 'ಹೆಸರಣೆ' ನೋ.

ಹೆಸರಣೆ, ಹೆಸರಣಿ, ಹೆಸರೆಣೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ: "ಸಾರಿಣಿ, ಪ್ರಸಾರಿಣಿ, ಕಟಂಭರಾ, ರಾಜಬಲಾ, ಭದ್ರಬಲಾ - ಈ ೫ ಹೆಸರಣೆ. ಕಳ್ಳಿನ ಚವಲಿಯೆಂಬರು" (ನಾಚಿರಾ. ೧೧೨). **ಹೆಸರಣಿ:** "ಚಾರುಪರ್ಣ - ಹೆಸರಣಿ" (ಅಕಾನಿ. ೧೦-೨೫). **ಹೆಸರೆಣೆ:** "ಕಟುಂಭರಾ - ಹೆಸರೆಣೆ" (ಒಷಧಿ. ೨೩); "ಭದ್ರಪರ್ಣೀ - ಹೆಸರೆಣೆ" (ಒಷಧಿ. ೧೧೦).

[< ಸಂ. ಪ್ರಸಾರಿಣೀ]

ಹೆಸರಾನು 'ಪೆಸರಾನ್' ನೋ.

ಹೆಸರಿಡು 'ಪೆಸರಿಡು' ನೋ.

ಹೆಸರಿಸು 'ಪೆಸರಿಸು' ನೋ.

ಹೆಸರು$_1$ 'ಪೆಸರ್' ನೋ.

ಹೆಸರು$_2$ 'ಪೆಸಱ್' ನೋ.

ಹೆಸರುಂಡೆ (ನಾ). ಹೆಸರುಹಿಟ್ಟಿಗೆ ಬೆಲ್ಲ ಅಥವಾ ಸಕ್ಕರೆ, ತುಪ್ಪ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿಹಿ ಉಂಡೆ: ತಂಬಿಟ್ಟು, ಹೆಸರುಂಡೆ, ಚಕ್ಕುಲಿ ತಯಾರಿಸಿದರು (ಕಪಪು. ೩-೮೭). [ಹೆಸರು$_2$ (< ಪೆಸಱ್) + ಉಂಡೆ]

ಹೆಸರುಕಿಡು 'ಪೆಸರ್ಗಿಡು' ನೋ.

ಹೆಸರುಗೊಳ್ 'ಪೆಸರ್ಗೊಳ್' ನೋ.

ಹೆಸರುಗೊಳ್ಳು 'ಪೆಸರ್ಗೊಳ್' ನೋ.

ಹೆಸರುವಡೆ 'ಪೆಸರ್ವಡೆ' ನೋ.

ಹೆಸರುವಾಸಿ 'ಪೆಸರ್ವಾಸಿ' ನೋ.

ಹೆಸರುಹಿಡಿ 'ಪೆಸರ್ವಿಡಿ' ನೋ.

ಹೆಸರೆಣೆ 'ಹೆಸರಣೆ' ನೋ.

ಹೆಸರ್ಗೊಳ್ 'ಪೆಸರ್ಗೊಳ್' ನೋ.

ಹೆಸವ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಹಲಸು ಹೆಸವಂ ಬಿಳಿಲ್ ಬದರಿ ಸಾಲಮಾ ಹೊನ್ನೆ ಚೆನ್ನಂಗಿ ಮೊದಲಾದ ವೃಕ್ಷಂಗಳಿಂ ವನಮೆಸೆದುದು (ಚಿಬಪು. ೫೩-೧೮); ಮರಗಳು: ಹೆಸವ, ಹೆಬ್ಬಲಸು . . . ದೇವದಾರು (ನಮ್ಮನು. ೨೩೭). [?]

ಹೆಸಱ್ 'ಪೆಸಱ್' ನೋ.

ಹೆಸಱು 'ಪೆಸಱ್' ನೋ.

ಹೆಸೆ (ಕ್ರಿ). ಹಿಂಜು; ಹಿಸಿ (?): ಹೊಸೆಯಿರೋ ಕಾಲೊಳು ಹಂಜಿಯ ಹೊಸೆವಂತೆ ಎಸೆಯಿರೊ ತಲೆ ಪಱಿವಂತೆ ಹೆಸೆಯಿರೊ ಹತ್ತಿಯ ಹೆಸೆವಂತೆ ದುಷ್ಟನ ಕುಸುರಿದಱಿಯಿರೊ ಬಾಳುಗಳಿಂ (ಜ್ಞಾನಚ. ೩೫-೧೦೯). [?]

ಹೆಸ್ಸರಿ 'ಹೆಸ್ಸರೆ' ನೋ.

ಹೆಸ್ಸರೆ, ಹೆಸ್ಸರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಹೆಸ್ಸರೆ, ಅಂಚೆ (ಮೃಜೀ. ೫೪-೧೦೭೮). **ಹೆಸ್ಸರಿ:** ಕರಿಹೆಸ್ಸರೆಮರ, ಹೆಸ್ಸರಿ (ಮೃಜೀ. ೬೭-೧೩೭೪). [?]

ಹೆಳಕೆ 'ಪೆಳಕೆ' ನೋ.

ಹೆಳಲು 'ಪೆಣಲ್' ನೋ.

ಹೆಳಲುಬಂಗಾರ 'ಹೆಣಲುಭಂಗಾರ' ನೋ.

ಹೆಳವ 'ಪೆಟವ' ನೋ.

ಹೆಳವಿ 'ಪೆಟವಿ' ನೋ.

ಹೆಳವು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ವಕ್ರವಾಗಿ ನಡೆ; ಕುಂಟು: "ಖಂಜತಿ - ಹೆಳವಿದಪಂ; ಖಂಜಃ - ಹೆಳವಂ" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೧೪). ೨. ನಿಧಾನಗತಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಗು: ಮೊದಲಿಂದ ಕೊನೆಯ ತನಕ ಕತೆ ಅಡ್ಡದಾರಿ ಹಿಡಿಯದೆ, ಹೆಳವದೆ, ಕಪಾಟಕಟ್ಟಿದ ಕುದುರೆಯಂತೆ ನಾಯಕನ ಗತಿಯನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸುತ್ತದೆ (ನಂಜುಂಡ. ೧೫೧). [< ಪೆಟವು]

ಹೆಳವು$_2$ 'ಪೆಟವು' ನೋ.

ಹೆಳಹು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೆಳವುಮಾಡು; ಕುಂಟುಮಾಡು. ೨. (ಆಲಂ) ಚಲಿಸದಿರುವಂತೆ ಮಾಡು; ಸ್ಥಿರಗೊಳಿಸು: ಮೇದಿನಿಯ ಭಾರವನಿಳುಹಿದನು ಸುರಲೋಕಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಹೆಳಹಿದನು ಹೇರಾಳ ಹೆಸರಿನ ಹೆಮ್ಮೆ ಪೂರೈಸೆ (ನಿಭಾಗ. ೮-೨೧-೫೭). [< ಹೆಳವು$_1$]

ಹೆಳೆ$_1$ (ನಾ). ನೆಪ; ನೆವ: ಬೂದನ ಕೆಲಸ ಅದು. ಈಗ ಮಕ್ಕಳ ಹೆಳೆ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ (ಕುಡಿಕಾ. ೯೮). [?]

ಹೆಳೆ$_2$ (ನಾ). (?): ತೆಂಕಣಂ ಬಂಡ(ದ) ಮುಗುಳಿಯ ಹಳ್ಳವದರ್ಕ್ಕೆ ತೆಂಕಣ ಹೆಳೆ ಪಡುವಲಾ ಹಳ್ಳಂ (ಎಕ. XIII, ತಿ೧-೫೪; 1024). [?]

ಹೆಳೆಯ (ನಾ). ಪರಿಚಾರಕ (?): ಬಳೆದಂತಾ ಬಿಜ್ಜಳಂಗೇನದಟೆಸೆದುದೊ ಪೇೞ್ ಸಿಂಹಳಾಧೀಶ್ವರಂ ಬೆತ್ತಳಿಗಂ . . . ಹೆಳೆಯಂ ಪಾಂಡ್ಯಂ ಕಳಿಂಗಂ ಕರಿಪರಿಚರನಾಗಾಳ್ವೆಸಂಗೆಯ್ಕೆ ನಿಚ್ಚಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾ. ೧೯೭- ?; 1182). [?]

ಹೆಳ್ಳೆ (ನಾ). ಮಣ್ಣಿನ ಹೆಂಟೆ,— ಮುದ್ದೆ: "ಹಳ್ಳೆ = ಹೆಂಟೆ" (ಗಂಗಾಮ. ೩೫೨). [?]

ಹೆಱ 'ಪೆಱ$_2$' ನೋ.

ಹೆಱಗು 'ಪೆಱಗು' ನೋ.

ಹೆಱಗೆ 'ಪೆಱಗೆ' ನೋ.

ಹೆಱತೆಗೆ 'ಪೆಱದೆಗೆ' ನೋ.

ಹೆಱತೊಲಗು (ಕ್ರಿ). ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಸರಿ; ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟು; ಹಿಂಜರಿ: ವೇದ ನಡನಡುಗಿತ್ತು . . . ಆಗಮ ಹೆಱತೊಲಗಿ ಅಗಲಿ ಇದ್ದಿತ್ತಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೭೪೯).

[ಹೆಱ (< ಪೆಱಗು) + ತೊಲಗು$_1$]

ಹೆಱದೆಗಹ (ನಾ). ಹಿಂದೆ ಉಳಿಯುವುದು; ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಸರಿಯುವುದು: ಅಗಲಲಾದುದೆ ನನಗೆ ಭರತಾದಿಗಳನಯ್ಯನ ಮರಣದಲಿ ಹೆಱದೆಗಹ [ಪಾಠಾಂ. ಹೆಱತೆಗಹ] ವಾದುದೆ ಜನನಿಯಂಘ್ರಿಸರೋಜಸೇವೆಯಲಿ (ತೊರರಾ. ೩-೨-೧೨).

[ಹೆಱ (< ಪೆಱಗು) + ತೆಗ$_1$ + - ಹ$_2$ (< - ಪ$_2$)]

ಹೆಱದೆಗೆ 'ಪೆಱದೆಗೆ' ನೋ.

ಹೆಱಮೆಟ್ಟು 'ಪೆಱಮೆಟ್ಟು' ನೋ.

ಹೆಱಸಾರ್ 'ಪೆಱಸಾರ್' ನೋ.

ಹೆಱಸಾರು 'ಪೆಱಸಾರ್' ನೋ.

ಹೆಱಹಿಂಗು 'ಪೆಱಪಿಂಗು' ನೋ.

ಹೆಱಿಗೆ, ಹೆರಿಗೆ (ನಾ). ಹಡೆಯುವಿಕೆ; ಪ್ರಸವಿಸುವಿಕೆ; ಪ್ರಸವ: ಹೆಱಿಗಗೆ - ಕೊಡಸಿಗನನರೆದು ಕಿಬ್ಬೊಟ್ಟೆಯ ಪೂಸಲು ಬೇಗ ಹೆಱಲಕ್ಕು (ವಿವೈವಿ. ೯೧). **ಹೆರಿಗೆ:** ಜನ್ನಯ್ಯ ತಮ್ಮ ಹೆಂಡತಿಯನ್ನು ಹೆರಿಗೆಗಾಗಿ ತಾಯಿಮನೆಗೆ ಕಳುಹಿಸಿದಾಗ (ಪದ್ಮಸ. ೨೨೦); ಅವರ ಮೂರನೆಯ ಹೆರಿಗೆ ತೊಂದರೆಯಿಂದಲೇ ಆಯಿತು (ಹಬ್ಬಬ. ೨೯).

ಹೆರಿಗೆಯಾಗು = ಪ್ರಸವವಾಗು; ಮಗು ಹುಟ್ಟು: ಹೆರಿಗೆಯಾದ ಮೇಲೆ ಮಗುವು ಅತ್ತುದನ್ನು ಕೇಳಿ . . . ತಾಯಿಯ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ನೆಮ್ಮದಿಯಾಗುತ್ತದೆ (ಗೃಹವಿ. ೧೦೩).

[ಹೆೞು$_1$ (< ಪೆೞು$_1$) + - ಇಗೆ$_0$]

ಹೆಱಿಸು 'ಪೆಱಿಸು' ನೋ.

ಹೆೞು$_1$ 'ಪೆೞು$_1$' ನೋ.

ಹೆೞು$_2$ 'ಪೆೞು$_2$' ನೋ.

ಹೆೞುಗೆ, ಹೆರುಗೆ (ನಾ). ಹೆರಿಗೆ; ಪ್ರಸವ: ಹೆೞುಗೆಯ ಹೊತ್ತಿನೊಳಗಣ ಕಪೋತಿ ಪತ್ತರಗಿಳಿ ಕುಟುಕೀವ ಪರಮೆವಱ ಒತ್ತಾಡಿ ಸೋಗೆಯೊಪ್ಪಿದುವು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೨-೨೫). **ಹೆರುಗೆ:** "ರುಹ-ಜನ್ಮನಿ, ಹೆರುಗೆಯೊಳ್" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೧೫೦). 'ಹೆಱಿಗೆ' ಪರಾ.

ಹೆೞುಗೆಯ ಮನೆ = ಹೆರಿಗೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಸುವ ಮನೆ; ಸೂತಿಕಾಗೃಹ: ಹೊದ್ದಿದನೊಲವಿಂದ ಹೆೞುಗೆಯ ಮನೆಯನು ಮುದ್ದಿನ ಮಗನ ನೋಡಿದನು (ಭರಚ. ೨೫-೯೩). [ಹೆೞು$_1$ (< ಪೆೞು$_1$) + - ಗೆ]

ಹೆೞುದುಪ್ಪ, ಹೆರೆತುಪ್ಪ, ಹೆರೆದುಪ್ಪ, ಹೆಱೆದುಪ್ಪ (ನಾ). ಹೆಪ್ಪುಗಟ್ಟಿದ ತುಪ್ಪ;

ಗಟ್ಟಿಯಾದ ತುಪ್ಪ: ನಿಷ್ಕಲಲಿಂಗಸ್ಥಲವನೆಯ್ದಿದ ಪರವಸ್ತು ತಿಳಿದುಪ್ಪವ ಗಟ್ಟಿಗೊಂಡು ಹೆಱುದುಪ್ಪವಾದ ಹಾಗೆ . . . ಮಹಾಲಿಂಗಸ್ಥಲವನೆಯ್ದಿತ್ತು (ಸಿದ್ಧೇಶ. ೧೦-೩೨). **ಹೆರೆತುಪ್ಪ**: ಹೊಸಬತ್ತಿಯನ್ನು ಹೆರೆತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ತೋಯಿಸಿ, ದೀಪ ಹಚ್ಚಿದಳು (ಬಾಳ್ವೆ. ೬೩). **ಹೆರೆದುಪ್ಪ** : ತಿಳಿದುಪ್ಪ ಹೆರೆದುಪ್ಪವಾದಂತೆ ಈ ಸ್ವಯಂಜ್ಯೋತಿಲಿಂಗವೇ ಗಟ್ಟಿಗೊಂಡು . . . ರೂಹುಗೊಂಡಿದೆಯಲ್ಲದೆ ಬೇರಲ್ಲ (ಮೋಣಮಾ. ೯ ಪ್ರಸ್ತಾವನ). **ಹೆಱೆದುಪ್ಪ**: ವಾರಿ ಶರಧಿಯ ಕೂಡಿದ ಹಾಗೆ ಹೆಱೆದು[ಪಾಠಾಂ. ತು]ಪ್ಪದ ಹಾಗೆ (ಮಹಿವಾ. ೪೧-೫೭); ಹೆಱೆದುಪ್ಪ ಸಕ್ಕರೆಯ ಬೆರಸಿದಾ ಹೂರಣವನಿರದಿಕ್ಕಿದೊಡೆ (ಸೂಪಶಾ. ೧-೨೭); ತಿಳಿದುಪ್ಪ ಗಟ್ಟಿಗೊಂಡು ಹೆಱೆದುಪ್ಪವಾದಂತೆ (ಅಖಂಡೇ. ೧೧೯-೫೧).

[ಹೆಱು$_2$ (< ಪೆಱು$_2$) + ತುಪ್ಪ]

ಹೆಱುಹ (ನಾ). ಹಡೆಯುವಿಕೆ; ಪ್ರಸವಿಸುವಿಕೆ; "ಪ್ರಸೂತಿ, ಪ್ರಸವ" (ನಾಚಿರಾ. ೬). [ಹೆಱು$_1$ (< ಪೆಱು$_1$) + - ಹ$_2$ (< - ಪ$_2$)]

ಹೆಱೆ$_1$ 'ಪೆಱು$_2$' ನೋ.

ಹೆಱೆ$_2$, ಹರೆ$_3$ (ನಾ). ಹೆಪ್ಪುಗಟ್ಟಿರುವುದು; ಗಡ್ಡೆ; ಗಟ್ಟಿಯಾದುದು: ಸತಿಯರು ಹೆಱೆಯ ತುಪ್ಪವನವನಿಪತಿಗಳಿಗೆಱೆದರಕ್ಕರದಿ (ಕೌಶಿರಾ. ೨-೭೬). **ಹೆರೆ$_3$**: 'ಹೆರೆದುಪ್ಪ' ಪರಾ.

ಹೆಱೆಯಾಗು, ಹೆರೆಯಾಗು = ಹೆಪ್ಪುಗಟ್ಟು; ಗಟ್ಟಿಯಾಗು: ಹಾಲೊಳಗೆ . . . ಹೆಪ್ಪಂ ಬಿಟ್ಟು ಹಿಂಜಾವದೊಳಗೆಯಾ ಹಾಲು ನಸುಹೆಱೆಯಾಗಲಾ ಹೆಪ್ಪ ತಗೆದು (ಸೂಪಶಾ. ೨-೯); ಚಳಿಯಿಂದ ಹೆರೆಯಾದ ಎಣ್ಣೆಯು, ಸೆಕೆ ಹೆಚ್ಚಲು ಕರಗಿ ತಿರುಗಿ ದ್ರವವಾಗುವುದು (ಬಾಲಪ್ರ. I. ೪೦೩). [< ಪೆಱು]

ಹೆಱೆ$_3$ 'ಪೆಱೆ' ನೋ.

ಹೆಱೆ$_4$ (ನಾ). (?): ಶೋಭಕೃತುಸಂವತ್ಸರದ ಮಸೆಯ ಹೆಱೆಯ ಅಂಗಾರವಾರದ ಬಿದ್ದ ಕೇತಗವುಂಡನ ಅಣ್ಣ . . . ಹೊಯಿಸಿದ ಕಲ್ಲು (ಎಕ. III. ಮಳವ. ೯೨-೮; 1183). [?]

ಹೆಱೆಗಾಣು (ಕ್ರಿ). ಚಂದ್ರನನ್ನು ನೋಡು ,– ಈಕ್ಷಿಸು: ಉಕ್ಕಿದುದು ಹೆಱೆಗಂಡ ಕಡಲಿನ ಪೆಕ್ಕಳದವೊಲು ಹರುಷರಸ (ತೊರರಾ. ೧-೧೫-೪೩).

[ಹೆಱೆ$_3$ (< ಪೆಱೆ) + ಕಾಣು (< ಕಾಣ್)]

ಹೆಱೆತೆಗೆ 'ಪೆಱಿದೆಗೆ' ನೋ.

ಹೆಱೆದಲೆ 'ಪೆಱೆದಲೆ' ನೋ.

ಹೆಱೆದಲೆಗ (ನಾ). ಚಂದ್ರನನ್ನು ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿದವನು; ಚಂದ್ರಚೂಡ; ಶಿವ: ಅಸುರರ ತ್ರಿಱಿದು ಹೆಱೆದಲೆಗನ ಸಿಕ್ಕ ಬಿಡಿಸಿದೊಡನಗುಡುಗೊಱೆಯಿತ್ತುದನುತೆ ಕೈಮುಗಿದ (ಮೋಹತ. ೩೭-೫೪). [ಹೆಱೆ$_3$ (< ಪೆಱೆ) + ತಲೆ$_1$ + - ಗ$_2$]

ಹೆಱೆದಲೆಯ 'ಪೆಱೆದಲೆಯ' ನೋ.

ಹೆಱೆದುಟಿ (ನಾ). ಅರ್ಧಚಂದ್ರಾಕೃತಿಯಲ್ಲಿರುವ ತುಟಿ; ಸುಂದರವಾದ ಅಧರ: ಸಣ್ಣ ಚೆಂದಳಿರುದುಟಿಯ ಹೆಱೆದುಟಿಯಳೆವೆಣ್ಣ ತಿಂತಿಣಿ ಬಂದುದಾಗ (ನೇಮಿಪು. ೨೩-೨೪೩). [ಹೆಱೆ$_3$ (< ಪೆಱೆ) + ತುಟಿ]

ಹೆಱೆದುಪ್ಪ 'ಹೆಱುದುಪ್ಪ' ನೋ.

ಹೆಱೆನೊಸಲು 'ಪೆಱೆನೊಸಲ್' ನೋ.

ಹೆಱೆಯಂಬು 'ಪೆಱೆಯಂಬು' ನೋ.

ಹೆಱೆಸರಳು (ನಾ). ಅರ್ಧಚಂದ್ರಾಕೃತಿಯ ಅಲುಗುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಣ; ಹೆರೆಯಂಬು: ಎಸೆವ ಹೆಱೆಸರಳೊಡನೆ ಮುಮ್ಮೊನೆಯ ಕಣೆ ಬಿತ್ತರದ ಭಲ್ಲೆಯ . . . ಬತ್ತಳಿಕೆಗಳು ನೆರೆದಿರ್ದುವವರಲ್ಲಿ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೫-೧೪).

[ಹೆಱೆ$_3$ (< ಪೆಱೆ) + ಸರಳು$_1$ (< ಸರಲ್$_1$)]

ಹೆಟವ 'ಪೆಟವ' ನೋ.

ಹೆಟವು 'ಪೆಟವು' ನೋ.

ಹೆಟವುಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) ಚಲಿಸದಂತೆ ಮಾಡು: ಹೆಟವುಗೊಳಿಸಿತ್ತು ಜನಮಂ ಮಲೆಗಾಲಂ ತೀವ್ರಪವನನಿಂ . . . ಕೆಸಱಿಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೦-೨೦೯).

[ಹೆಟವು (< ಪೆಟವು) + ಕೊಳ್$_1$ + - ಇಸು$_3$]

ಹೇ (ಅ). ೧. ಸಂಬೋಧನೆಯಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಅವ್ಯಯ: ಹೇ ಸೋದರ ಅಶೋಕ, ನೀನು ರಕ್ತಾಂಬರ ರಾಜವೇಷಧಾರಿ. ನಾನು ತೃಣಮಾತ್ರ! (ಇಷ್ವಕ. ೨೫೭). ೨. ನಿಕೃಷ್ಟಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಅವ್ಯಯ. [ಸಂ.]

ಹೇಂಗೆ 'ಎಹಗೆ' ನೋ.

ಹೇಂಟೆ 'ಪೆಂಟೆ$_2$' ನೋ.

ಹೇಂಟೆಗೊದ್ದ 'ಹೆಂಟೆಗೊದ್ದ' ನೋ.

ಹೇಕಣಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಸೊಪ್ಪು: ಭಂಗಿಸೊಪ್ಪಿನ ರಸ, ಹೇಕಣಿಕೆ ರಸ . . . ನುಗ್ಗೆಯ ರಸ ಇವೆಲ್ಲ ಸೊಪ್ಪಿನ ರಸವನ್ನೂ ಸಮಾನಂಗೊಂಡು ಅರೆದು ಕೊಳ್ಳೆ ವಾತ ಮಾಣ್ಗುಂ (ವೈವಿ. ೧೨೫). [?]

ಹೇಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). (ಕುದುರೆಯಂತೆ) ಕೂಗು; ಕೆನೆ: "ಹೇಷತ ಹೇಕರಿಸಿದಪುದು" (ಶಾಶಕ್ಕ. ೧೨೧); ಕುದುರೆಗಳು ಒದರಿದರೆ ಹೇಕರಿಸುತ್ತವೆ ಅನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಮುಃಬಯಿ. ೩-೫೭); ಮೇಕೆಗಳು ಹೇಕರಿಸಿದವು (ಜೀವರಂ. ೧೧). [ಹೇಕರಣ$_2$ + - ಇಸು$_3$]

ಹೇಕುಳಿ 'ಪೆಂಕುಳಿ' ನೋ.

ಹೇಕುಳಿಗೊಳ್ 'ಪೆಂಕುಳಿಗೊಳ್' ನೋ.

ಹೇಕೆತನ (ನಾ). ಗರ್ವ; ಸೊಕ್ಕು (?) : ಶ್ರೀಕಾಂತನ ಸ್ಮರಣೆ ಮರೆದಾರೆ ಮಡಿ ಅಲ್ಲ ಹೇಕೆತನ ಕಲಿತವಗೆ ಮಡಿ ಅಲ್ಲ (ವಿಶಾಪು. ೫೭-೪).

[ಹೇಕೆ$_2$ (IP ← ಮರಾ. ಹೇಕಾ = ಗರ್ವ) + - ತನ]

ಹೇಗ 'ಪೆಂಗ' ನೋ.

ಹೇಗತನ (ನಾ). ದಡ್ಡತನ; ಮರುಳುತನ: ಮತ್ತೆ ದುರಿತಂಗಳ ಹೊಱುವ ಹೇಗತನವೇಕಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೧೫೯); ನಿನ್ನ ಹೇಗತನವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಕೇಳು (ಪ್ರಭುಪು. ೫-೧೦೪). 'ಎಗ್ಗತನ' ಪರಾ. [ಹೇಗ (< ಪೆಂಗ) + - ತನ]

ಹೇಗೆ 'ಎಹಗೆ' ನೋ.

ಹೇಜಿಬ 'ಹೇಜೀಬ' ನೋ.

ಹೇಜೀಬ, ಹಜೀಬು, ಹಜ್ಜೀಬ, ಹೇಜಿಬ (ನಾ). ೧. ದೂತ; ರಾಯಭಾರಿ: ಹೇಜೀಬರ ಮುಖವಚನದ ಸೋಜಿಗವಾರ್ತೆಯನು ಕೇಳಿ (ಬೀಳವಂ. ೧-೧೩೪). ೨. ಆಳು; ಸೇವಕ: ಬಾದಶಹನು ಉದಯಭಾನುವಿನ ಬೆನ್ನ ಹಿಂದೆಯೇ ಆತನನ್ನು ಕರೆತರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಒಬ್ಬ ಹೇಜೀಬನನ್ನು ಕಳಿಸಿದ್ದನು (ಕಮಲ. ೩೨). **ಹಜೀಬು**: ೧. ರಾಜಭೂವರರ ಹಜೀಬು ತಿಮ್ಮಾಜಿ ಭೀಮಾಜಿಯು ಜಹಲ್ನಾಪುರದಲ್ಲಿ ಮೊಕ್ಕಾಂ ಇದ್ದನು (ಬಖೈರು. ೬). **ಹಜ್ಜೀಬ**: ೧. ಪುರದೊಳ್ . . . ಪರದರಿಂದಂ ಹಜ್ಜೀಬರಿನುರು ಭಿಕ್ಷವನಾಗಿಸಿ ನೆರೆ ಸಂತಸವಡಿಸಿದಳ್ ದಲಾ ಯತಿವರನಂ (ಕೀನ್ನ. ೧೨-೯). **ಹೇಜಿಬ**: ೧. ಅಲ್ಲಿರ್ದ ಕೂರ್ಮಪಾತ್ರ್ಯಾವಿನ ಹೇಜಿಬರೆಲ್ಲವನರಿದು ಬೇಗದಲಿ ನಿಲ್ಲದೆ ಕಾಗದವನು ತವ್ವು ದಾತಾರನಲ್ಲಿಗಟ್ಟಿದರು (ಕಂಠವಿ. ೧೩-೭೦); ಹೇಜಿಬರನು ಹೊಂತಕಾರಿ ನಿಯೋಗಿಗಳಾಗ ಬೇಗದಿ ಕಳಿಸುವೆ (ಸೌಂದಕಾ. ೪-೧೧).

[← ಅರ. ಹಿಂ. ಹಾಜಿಬ್; ಮರಾ. ಹೇಜೀಬ್]

ಹೇಟಗಾಲು (ನಾ). (ಉಕ) ೧. ಊನವಾಗಿರುವ ಕಾಲು; ಒಂದು ಪಕ್ಕಕ್ಕೆ ಸೆಳೆದುಕೊಂಡಿರುವ ಕಾಲು. ೨. ಕಾಲೆಳೆದುಕೊಂಡು ನಡೆಯುವುದು; ಊನವಾದ ನಡಗೆ: ಅವನು ಹೇಟಗಾಲಿನಿಂದ ದೂರ ನಡೆಯುವುದು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). [ಹೇಟ? + ಕಾಲು$_1$ (< ಕಾಲ್$_1$)./ಸಂ. ಹೇಠ = ಅಡ್ಡಿ, ತೊಂದರೆ, ಗಾಯ./ ಮರಾ. ಹೇಟ = ಕೆಳಗೆ]

ಹೇಟಿ 'ಪೆಂಟೆ$_2$' ನೋ.

ಹೇಟೆ 'ಪೆಂಟೆ$_2$' ನೋ.

ಹೇಡ (ನಾ). ದಡ್ಡ; ತಿಳಿಗೇಡಿ (?): ರೂಢಿಪತಿ ಸರಿದ ಸುರನಗರಿಗಂ ಬಾಲಕರು ಹೇಡರಾದರು ರಾಜ್ಯಮನ್ನಾಳಲಾರದೆ (ತುರಂಗ. ೧೨-೯); ವಿಪ್ರರೆಲ್ಲರು ಕೂಡಿ ಹೇಳಿದರು ನೋಡಿ ನಗುವವರು ನಮ್ಮನು ಹೇಡನಾ[ಪಾಠಾಂ. ಹೇಡಿಯಾ]ಗಲು ಬೇಡ (ತುರಂಗ. ೧೩-೬೫). [< ಹೆಡ್ಡ$_1$./ಸಂ. ಹೇಡ = ಅನಾದರ, ತಿರಸ್ಕಾರ]

ಹೇಡನ (ನಾ). ಅನಾದರ; ತಿರಸ್ಕಾರ: 'ಹೇಡೈಸು$_2$' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಹೇಡವಿಸು 'ಹೇಡ್ಸೈಸು₁' ನೋ.

ಹೇಡಾಡು (ಕ್ರಿ). ಹೆದರು; ಎದೆಗುಂದು; ಭಯಪಡು: ಹೋಡಿವೋಗದೆ ನಿರ್ವಹಿಸಿ ಹೇಡಾಡದವರನು ಕಾಂಬೆವು (ಪ್ರಭುಲಿ. ೧೮-೩೫); ಹೆಪ್ಪಳಿಸಿ ಹೇಡಾಡಿ ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿದನೆ ಮನದ ದರ್ಪಗುಂದಿದನೆ (ಒಂಗಿರಾ. ೪೧-೮); ಅಭವಶತ್ರುವನಿತ್ತ ಬಳಿಕ ಹೇಡಾಡಿ ಹಿಂಜರಿದು ಸಂಧಾನದಿಂ ಬಾಳುವೆನೆ (ನವಮೋ. ೩೦-೨೮).
[< ಹೇಡಿ (< ಪೇಡಿ₁) + ಆಡು₁]

ಹೇಡಿ 'ಪೇಡಿ₁' ನೋ.

ಹೇಡಿಗ (ನಾ). ಅಂಜುಕುಳಿ; ಭೀರು: ಓಡಿ ಕೈದುವ ಹಾಯ್ಕಿ ಕಳನೊಳು ಹೇಡಿಗರ ಹಿಡಿದಳುಕಿ ಬದುಕಿದ ಗೂಡಿಹುದೆ (ಕುಮಾ.ಗ. ೫-೨೧). [ಹೇಡಿ (< ಪೇಡಿ₁) + - ಗ₂]

ಹೇಡಿಗರ (ನಾ). ಹೇಡಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಗ್ರಹ,– ಪಿಶಾಚಿ: ಮರುಳೆ ರಕ್ಕಸರಂಜುವರೆ ಘಡ ನರನಿಗೆತ್ತಣ ಹೇಡಿಗರವಿದು ಬೆರಸಿ ನಿನ್ನನು ಹಿಡಿಯಿತೆಂದನು ನಕ್ಕು ಗಹಗಹಿಸಿ (ಕಾಶಿರಾ. ೧೪-೧೭). [ಹೇಡಿ (< ಪೇಡಿ₁) + ಗರ₂]

ಹೇಡಿಗಳ್ಳ (ನಾ). ಅಂಜುಕುಳಿಯಾದ ಕಳ್ಳ; ಹೆದರುವ ಸ್ವಭಾವದ ಚೋರ: ಈತನು ಇತರರಂತೆ ಹೇಡಿಗಳ್ಳನಾಗಿರಲಿಲ್ಲ (ಚನ್ನಬ. ೪).
[ಹೇಡಿ (< ಪೇಡಿ₁) + ಕಳ್ಳ₁]

ಹೇಡಿಗೊಳ್, ಹೇಡಿಗೊಳು (ಕ್ರಿ). ಹಿಂಜರಿ; ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟು: ರಕ್ಕಸ ರೂಪುದಾಳಿ . . . ಬರಲು ತಾಳಲಾಱದೆ ಹೇಡಿಗೊಂಡೋಡಿ (ಸಮ್ಯಕ್. ೪-೫೧): ಓಡುವಾಳೋಚನೆಯ ಹಾರುವರಾಡಿದೊಡೆ ಹಿರಿಯಯ್ಯ ನಿಮ್ಮಡಿ ಹೇಡಿಗೊಂಡವೊಲೊಪ್ಪುವುದೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೩-೩೨). **ಹೇಡಿಗೊಳು**: ತುರುವ ಮರಳಿಚುವೆನು ಹೇಡಿಗೊಳದಿರು (ಯವಿಪ. ೪೭).
[ಹೇಡಿ (< ಪೇಡಿ₁) + ಕೊಳ್₁]

ಹೇಡಿಗೊಳು 'ಹೇಡಿಗೊಳ್' ನೋ.

ಹೇಡಿತನ 'ಪೇಡಿತನ' ನೋ.

ಹೇಡಿತರ (ನಾ). ಹೇಡಿಯ ರೀತಿ,– ಬಗೆ: ನಿನ್ನನು ಪಡೆಯದೆ ಆ ಹೇಡಿತರದ ಸನ್ಯಾಸವನ್ನಂಗೀಕರಿಸಿ (ಸುಗುಗಂ. ೩-೨). [ಹೇಡಿ (< ಪೇಡಿ₁) + ತರ₄ (< ತರಹ)]

ಹೇಡಿಮಣ್ಣು (ನಾ). "ಜಿಗುಟಿಲ್ಲದ ಮಣ್ಣು" (ಹೃದಸ. ಕೋಶ): ಕಾಂಬುವನ ನಂಟೆ, ಹುಸಿ ಚಿಗುರ ಕೊಂಬೆ, ಓ ಹೇಡಿ - ಮಣ್ಣ ಗೊಂಬೆ! (ಹೃದಸ. ೭೭-೮); ಹೇಡಿಮಣ್ಣ ಕಂಬದಂತೆ ಗಾಡಿಯಳಿದು ಬಿದ್ದನೋ - ಗಾಡಿಯಳಿದು ಬಿದ್ದನು (ನಾದಲೀ. ೭-೧೫).
[ಹೇಡಿ (< ಪೇಡಿ₁) + ಮಣ್ಣು (< ಮಣ್)]

ಹೇಡೈಸು₁, ಹೆಡ್ಡೈಸು₁, ಹೇಡವಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟು; ಹಿಂದೆಗೆ; ಹಿಂಜರಿ: ಪಾಪಕ್ಕೆ ಹೇಡೈಸಿ ಪುಳುವಲ್ಲವಂ ಪೊಱಕ್ಕೆ ಚೆಲ್ಲಿಸಿ (ಚೊಮ್ಮರ. ಪ. ೩೩೮-೧೫); ಹೇಡೈ[ಪಾಠಾಂ. ಹೆಡ್ಡಯಿ, ಹವ್ವೈ]ಸದಿರು ಧೈರ್ಯದಲಿ (ತೊರರಾ. ೬-೪೧-೫). **ಹೆಡ್ಡೈಸು₁**: ಬಾದಣವಾದ ಹುಳ್ಳ ಹೆಡ್ಡೈಸದೆದ್ದು . . . ಹೊರಳ್ದುರುಳ್ದು ಹೋಗುತಿರ್ದನಂದಾದಯ್ಯನು (ಸೋಮಚ. ೩-೬೩); ಐಸೆ ಮತ್ತೇನಿದು ಪುರಾಕೃತದೋಷಫಲದುದ್ಭವವಲಾ ಹೆಡ್ಡೈಸಿ [ಪಾಠಾಂ. ಹೆಡ್ಡಯ್ಸಿ] ಮಾಡುವುದೇನು (ತೊರರಾ. ೩-೩-೨೩). **ಹೇಡವಿಸು**: ಕುಟ್ಮಳಿತಚಂಪಕಪ್ರಚಯಮಂ ಕಾಮನಿಸುವ ಕಾದ ಪುಳುಂಬಿನಂಬುಗಳ ಪೊದೆಯೆಂದು ಹೆEಹೇತೆಡವಿಸುತ್ತುಂ (ಕಾಂತೀಶ್ವ. ೧೧-೬೫ ವ); ಒಡುತದೆ ಕಪಿ ಹಿಡಿಯಿರೋ ಹಿಡಿ ಹೇಡವಿಸದಿರಿಯೆನುತ ನಗೆಮೊಗಗೂಡಿದಕ್ಷಕುಮಾರ ಸಂಧಿಸಿದನು ಸಮೀರಜನ (ತೊರರಾ. ೫-೫-೨೦). [ಹೇಡಿ (< ಪೇಡಿ₁) + - ಇಸು₃]

ಹೇಡೈಸು₂, ಹೆಡ್ಡಯಿಸು, ಹೆಡ್ಡೈಸು₂ (ಕ್ರಿ). ಜುಗುಪ್ಸೆಗೊಳ್ಳು; ಹೇವರಿಸು; ಅಸಹ್ಯಪಡು: ಬಿಸಿಯ ಬೆಳಗೆಂದು ಬೆಳ್ದಿಂಗಳಿಗೆ ಹೇಡೈಸಿ ಪಸಿಯ ಕಿಚ್ಚೆಂದು ಪೊಸಪಲ್ಲವಕೆ ತಲ್ಲಣಿಸಿ (ಮಲುರ. ಹ. ೧೭೩-೨); ಬಾಡಿದ ಮೊಗ ಬಸವಳಿದ ತನುವ ಕಂಡು ಹೇಡೈಸಿದ ಮನದೊಳಗೆ (ಅಂಜಚ. ೯-೯೧); ಮಾಡದುದಂ ಮಾಡದನೆನೆ ಹೇಡೈಸಳೆ ಕಮಲೆಯವರ್ಗೆ (ನೀತಿಸಾ. ೨೪೯). **ಹೆಡ್ಡಯಿಸು**: ಪಿಂತಣಭವಶದ ಸಂಸಾರಕ್ಕೆ ಹೆಡ್ಡಯಿಸಿ [ಪಾಠಾಂ. ಹೇಡೈಸಿ] . . . ತಪಸಿನೊಂದುದ್ಯೋಗಕೆ ಚಿಂತೆಯಂ ಮಾಳ್ಪುದೆ (ಸಮ್ಯಕ್. ೧೨-೨೦). **ಹೆಡ್ಡೈಸು₂**: ಹುಸಿಗೆ ಹೆಡ್ಡೈಸುವಾತನಲ್ಲೆಂದಱಿಯಲಾಯ್ತು (ಹಚಕಾ. ೮-೪೨); ಉತ್ತಮಶಿವನರ್ಚಕನಾಗಿ ಹೊಲಸಿಗೆ ಚಿತ್ತ ಹೆಡ್ಡೈಸದೆ ಇಹರ ಮತ್ತಾ ಸಿರಿಭಾಗ್ಯವು ಹೋದರೆ ನಿನ್ನ ಉತ್ತಮಿಕೆಯು ಹೋಗಬಹುದೆ (ಹರಿಸಾಂ. ೬೨-೮).
[ಹೇಡನ + - ಇಸು₁]

ಹೇತಿ (ನಾ). ೧. ಆಯುಧ; ಶಸ್ತ್ರ: ಹೇತಿ ಮುಕ್ತಭಟದೋರ್ದಂಡಾಗ್ರಶುಂಭದ್ಧ್ವ ಜೋತ್ಕರ ಸಂದೋಹಮುಮಂ ಬಿಸುಟ್ಟು (ಆದಿಪು. ೧೨-೬೮); ಇದು ರತೀಶನ ಹೇತಿ ಇದು ಕುಸುಮಶರನಲಗು (ವಂಕಾರಾ. ೧-೬-೧೫). ೨. ಪ್ರಕಾಶ; ಹೊಳಪು: "ವರ್ಚಃ, ತೇಜಃ, ತ್ವಿಟ್, ಜ್ಯೋತಿಃ, ಹೇತಿಃ . . . ರಶ್ಮಿಃ - ಈ ೧೧ ದೀಪ್ತಿ" (ಹಲಾಯು. ೧೨-೬೫); ಘನಹೇತಿಯಿಂದಂ ದ್ವಿಜೋಪಹತಿಗೆಯ್ದು . . . ಸೂರ್ಯನುಳ್ಳನಿತು ಕಿರಣಮನುಳಿದು ತವೆ ದಿಗಂಬರನಾಗುತಸ್ತಗಿರಿಯಂ ಸಾರ್ದನು (ಚಬಪು. ೯-೩). ೩. ಬೆಂಕಿಯ ಜ್ವಾಲೆ, – ಉರಿ. ೪. (ಸೂರ್ಯನ) ಕಿರಣ,– ಕದಿರು. [ಸಂ.]

ಹೇತಿವಿದಾರಿಣಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಶಸ್ತ್ರವನ್ನು ಸೀಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿದ್ಯೆ (?): ಸೌಜನ್ಯಕಂದಾಂಕುರಂ ಶ್ರೀವಿಜಯಂಗೆ ಹೇತಿವಿದಾರಿಣಿಯುಂ ಬಂಧವಿಮೋಚನಿಯುಮೆಂಬಿವೆರಡುಂ ವಿದ್ಯೆಗಳಂ ಕೊಟ್ಟು (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೩೭ ವ).
[ಸಂ. ಹೇತಿವಿದಾರಿಣೀ]

ಹೇತು₁ 'ಪೇಲ್₁' ಪರಾ.

ಹೇತು₂ (ನಾ). ೧. ನಿಮಿತ್ತ; ಕಾರಣ; ಉದ್ದೇಶ: ಧವಲಾಪಾಂಗವಿಲೋಕನಾ ಮೃತಮಯಂ ಭೂಲಕ್ಷ್ಮೀರಮ್ಯಂ ಮನೋಭವರಾಜ್ಯೋದಯಹೇತು (ಆದಿಪು. ೬-೮೮); ಜಾತಿಸ್ಮರತೆ ವಿರಕ್ತಿಗೆ ಹೇತುವೆನುತ್ತಿರ್ಪರ್ (ಕಾದಂಉ. ೬೯೩); ಇಂದಿನಿಷ್ಟಮಯ ಮುಂದನಿಷ್ಟಕೆ ಹೇತುವಪ್ಪಂದದಿಂ, ಇಂದಿನ ಅನಿಷ್ಟಮಯ ತೊಟ್ಟಿಲಾಗದೆ ಮುಂದಣಭ್ಯುದಯಶಿಶುಗೆ? (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೮೧-೯೨). ೨. ಮೂಲ; ಉಗಮಸ್ಥಾನ: ವರಪುಣ್ಯೋದಯಹೇತು ಶಾಶ್ವತಮಹಿಂಸಾಲಕ್ಷಣಂ ಸದ್ಗುಣಾಕರಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೬); ನಮ್ಮ ಜ್ಞಾನ ನಮ್ಮ ವರ್ತನೆಗೆ ಹೇತುವೆನಿಸಿರುತ್ತದೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೬೩೦). ೩. ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರ: ಆತನು ಪಂಡಿತನು . . . ಮಾಯಾ, ಹೇತು, ಮಂತ್ರಣ, ಯುದ್ಧ, ಛಂದಸ್ಸು, ಮುದ್ರಾ ಎಂಬ ಅನೇಕ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು . . . ಗ್ರಹಿಸಿದ್ದನು (ಬುದ್ಧಪ. ಮಿಲಿಂದ. ೧೯). ೪. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರ; ಹೇತೂಕ್ತಿ: ನುತ ಪರಿವೃತ್ತಿ ವ್ಯಾಜಸ್ತುತಿ ಹೇತು ವಿಭಾವನಾಲವೋದಾತ್ತಾಪಹ್ನುತಿ ರಸವದೂರ್ಜಿತವ್ಯಾವೃತಿಪ್ರಿಯತರಾಶಿಗಳ್ ಕ್ರಮಾದ್ಯುಕ್ತಂಗಳ್ (ಕವಿರಾ. ೩-೪); ಹೇತುಮದಾಖ್ಯಾನಂ ಸಹಹೇತುಕಮದು ಹೇತುಮೆಂಬಲಂಕೃತಿಯಕ್ಕುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೩೫). ೫. [ತರ್ಕಶಾ] 'ಅನುಮಾನ'ದ ಐದು ಅಂಗಗಳಾದ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ, ಹೇತು, ದೃಷ್ಟಾಂತ, ಉಪನಯ ಮತ್ತು ನಿಗಮನ ಎಂಬುವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಒಂದು ವಿಷಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸಲು ಕೊಡುವ ಕಾರಣ: ಆಯನುಮಾನಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಹೇತು ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳೆಂಬ ಅಂಗತ್ರಯಮುಂಟದಱೊಳು ಪರಪ್ರತಿಪ್ರತ್ಯರ್ಥಮಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವಾಗ ಪರ್ವತವಗ್ನಿವುಳ್ಳದ್ದೆಂಬುವದೇ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾವಾಕ್ಯವು ಧೂಮವುಂಟಾದ ಕಾರಣವೆಂಬುವದೇ ಹೇತು (ವಿವೇಕ. ೨೦); ಪರಾರ್ಥಾನುಮಾನವು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ, ಹೇತು, ಉದಾಹರಣ, ಉಪನಯ, ನಿಗಮನ ಎಂದು ಐದು ಅಂಗವುಳ್ಳದು (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೨೭೩). [ಸಂ.]

ಹೇತುಕ (ಗು). ೧. ಚೋದನೆಗೆ ಕಾರಣವಾದ; ಉದ್ದೇಶಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಕಾರಣ; ನಿಮಿತ್ತ: ಪೂರ್ವಪೂರ್ವಹೇತುಕಂಗಳುಂ ಉತ್ತರೋತ್ತರ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಿಷಯಂಗಳುಂ ಕ್ರಿಯಾಕಾರಿಗಳುಮಪ್ಪುದಱಿಂ ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನಹೇತುಕಂ ಗಳಪ್ಪುವು (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೭೭). ೩. ಸಾಧನ. ೪. ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞ. ೫. = ಹೇತು₂ ೪: ಹೇತುಮದಾಖ್ಯಾನಂ ಸಹಹೇತುಕಮದು ಹೇತುವೆಂಬಲಂಕೃತಿಯಕ್ಕುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೩೫).
[ಸಂ.]

ಹೇತುಕ್ರಿಯೆ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಪ್ರಯೋಜಕ ಕ್ರಿಯಾಪದ: ಸತತಂ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಪ್ರತಿಷೇಧದ ವಿಧಿಯೊಳಂ ಪ್ರಯೋಜನವಸ್ತ್ವಾಶ್ರಿತ ಹೇತುಕ್ರಿಯೆಯೊಳಮನ್ವಿತಮಲ್ಲಿಯ ತಾಂ ಕ್ರಿಯಾರ್ಥಮಪ್ಪೆಡೆಗಳೊಳಂ (ಶಮದ. ೨೩೪). [ಸಂ. ಹೇತುಕ್ರಿಯಾ]

ಹೇತುಜ್ಞಾನ (ನಾ). [ತರ್ಕಶಾ] ಕಾರಣದ ಅರಿವು; ತಿಳಿವಳಿಕೆ: ಹೇತುಜ್ಞಾನವು ಭ್ರಾಂತಿಯಾದರೆ ಸಾಧ್ಯಜ್ಞಾನವೂ ಭ್ರಾಂತಿಯಾಗಬೇಕಾಗುವುದು (ಹಿಂದಸಾ. ೧೩೪).
[ಸಂ.]

ಹೇತುತ್ವ (ನಾ). ಕಾರಣದಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು: ಅದು ಶರೀರಬಳಾಯುರ್ದೇಹ ಪ್ರಮಾಣೋಪಚಯಾಪಚಯ ಹೇತುತ್ವದಿಂದಮುತ್ಸರ್ಪಿಣಿನಾಮಮಂ ಪಡೆದುದದೊಂದು ಪತ್ತುಕೋಟಿ ಕೋಟಿ ಸಾಗರೋಪಮಸಂಖ್ಯೆಯಂ ತಾಳ್ದಿ (ಆದಿಪು. ೬-೪೮ ವ). [ಸಂ.]

ಹೇತುದೋಷ (ನಾ). [ತರ್ಕಶಾ] ತರ್ಕಬದ್ಧವಾದ ಅನುಮಾನದಲ್ಲಿ ಯಾವ ನಿಮಿತ್ತವನ್ನು (ಉದಾ. ಹೊಗೆ) ಆಧರಿಸಿ ಸಾಧ್ಯವನ್ನು (ಉದಾ. ಬೆಂಕಿ) ಊಹಿಸಲಾಗುವುದೋ ಆ ನಿಮಿತ್ತದಲ್ಲಿಯೇ ಒದಗುವ ದೋಷ,- ಉಂಟಾಗುವ ತರ್ಕದೋಷ: IP ಇದರಲ್ಲಿ ವ್ಯಭಿಚಾರ, ವಿರೋಧ, ಸತ್ಪ್ರತಿಪಕ್ಷ, ಅಸಿದ್ಧಿ ಮತ್ತು ಬಾಧಗಳೆಂದು ಐದು ವಿಧಗಳಿವೆ: 'ಹೇತ್ವಾಭಾಸ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಹೇತುಪದ (ನಾ). ಕಾರಣದ ಸ್ಥಾನ: ಸಮರಕ್ಕಿದೆ ಹೇತುಪದಂ ಸುಕೃತಮಹೀರುಹ ವಿಪಕ್ವಫಲ ಭುಕ್ತಿಗಿಂತು ನೋಂತರುಮೊಳರೇ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೬೫). [ಸಂ.]

ಹೇತುಪ್ರಯೋಗ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಧಾತುವಿಗೆ ಸೇರುವ ಪ್ರೇರಣಾರ್ಥಕ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಬಳಕೆ,- ಪ್ರಯೋಗ: ಧಾತುಗಳನೇಕಾಕ್ಷರಕಾಖ್ಯಾತವಿಭಕ್ತಿಗಳ ಮೊದಲೊಳಿಸು ತಾನಕ್ಕುಂ ಹೇತುಪ್ರಯೋಗದೊಳ್ ತಜ್ಜಾತಿಯ ಕರ್ಣಾಟಧಾತುಗಳ್ಗೆ ಮರ್ದಿರ್ಕುಂ (ಶಬ್ದಾವ. ೧೧೭). [ಸಂ.]

ಹೇತುಭೂತ (ನಾ). ಕಾರಣ; ನಿಮಿತ್ತ: ಅಂತು ಶುಭಾಶುಭಂಗಳೆಂಬೆರಡುಮಾಸ್ರವಂಗಳ್ಗೆ ಹೇತಭೂತಮಕ್ಕುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೫ ವ). [ಸಂ.]

ಹೇತುರೂಪಕ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ; ಸಕಾರಣವಾದ ಸಾಧಾರಣಧರ್ಮದ ಮೂಲರೂಪಕ: ಕುಲಗಿರಿಯ್ಕೆ ಗೌರವದಿಂ . . . ಆ ಜಲನಿಧಿಯ್ಕೆ ಗುಣ್ಪಿಂದೆಂದಲಸದೆ ಪೇಟ್ಟಿಂತು ಹೇತುರೂಪಕವಿಧಿಯಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೨೦); ಹೇತುರೂಪಕಕ್ಕೆ - ಮೃಗರಾಜಂ ವಿಕ್ರಮದಿಂ ಖಗರಾಜಂ ಸ್ವಾಮಿಭಕ್ತಿಯಿಂ ನಗರಾಜಂ ಮಿಗಿಲಾದ ಪೆಂಪಿನಿಂ ಪನ್ನಗರಾಜಂ ಧೈರ್ಯಗುಣದಿನಾಹವಸಿಂಹಂ (ಶಬ್ದಾವ. ೬೯೩). [ಸಂ.]

ಹೇತೂಕ್ತಿ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ''ಕಾರಣವಾಗಿರುವ ಅಲಂಕಾರವು ಹೇತೂಕ್ತಿ. ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ, ಪರಿಣಾಮಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ಫಲಕ್ಕೆ ಕಾವ್ಯೋಚಿತವಾಗಿ ಕಾರಣವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿ ಹೇಳುವುದು'' (ಕವಿರಾ. ಟಿಪ್ಪಣಿ); ಕಾರಣವಾಗಿರ್ಪುದಳಂಕಾರಂ ಹೇತೂಕ್ತಿಯೆಂಬುದದು ತಾಂ ನಾನಾಕಾರಂ ಜ್ಞಾಪಕಸದಳಂಕಾರ ಸುಮಾರ್ಗಪ್ರಯೋಗಮಿಾ ತೆಱನದಱಾ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೬೩). 'ಹೇತ್ವಲಂಕಾರ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಹೇತೂತ್ಪ್ರೇಕ್ಷೆ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಕಾರಣವಲ್ಲದುದನ್ನು ಕಾರಣವಾಗಿ ಕಲ್ಪಿಸಿ ಹೇಳುವ ಒಂದು ಉತ್ಪ್ರೇಕ್ಷಾಲಂಕಾರ: ''ರಕ್ತವಾದವು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಡಿಯಿಡೆ'' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸ್ವತಃ ಸಿದ್ಧವಾದ ಚರಣಗಳ ರಕ್ತತ್ವದಲ್ಲಿ ಪಾದವಿನ್ಯಾಸವು ಹೇತುವಲ್ಲ ಆ ರಕ್ತತ್ವ ಹೇತುತ್ವರೂಪದಿಂದ ಸಂಭಾವನೆ ಮಾಡಲ್ಕೆ ಹೇತೂತ್ಪ್ರೇಕ್ಷಾ (ಕುವಲ. ೨೮). [ಸಂ. ಹೇತೂತ್ಪ್ರೇಕ್ಷಾ]

ಹೇತೂಪಮೆ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಉಪಮಾನ, ಉಪಮೇಯಗಳ ಸಾದೃಶ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣಭೂತವಾದ ಸಮಾನಧರ್ಮವನ್ನು ಎತ್ತಿ ತೋರಿಸುವ ಉಪಮೆ: ಸುರಗಿರಿವೋಲ್ ಧೈರ್ಯದಿಂ . . . ಶಶಾಂಕಬೋಲ್ ಬಂಧುರಕಾಂತಿಗುಣದಿನೆಂದಿಂತಿರೆ ಪೇಳ್ದುದನಱಿದುಕೊಳ್ಗೆ ಹೇತೂಪಮೆಯಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೮೫); ಹೇತೂಪಮೆಗೆ: ಪರಿವೃತ್ತತೆಯಿಂ ನುಣ್ಪಿಂ . . . ಪರಿಪಕ್ವತಾಫಳದೊಳ್ ದೊರೆಯೆನಿಸುಗುಮವಳ ಘನಪಯೋಧರಯುಗಳಂ (ಶಬ್ದಾವ. ೬೬೮). [ಸಂ. ಹೇತೂಪಮಾ]

ಹೇತ್ವಲಂಕಾರ (ನಾ). = ಹೇತೂಕ್ತಿ: ಕಾರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿ ಕಾರಣವ ಪೇಳಲ್ಕೆ ಹೇತ್ವಲಂಕಾರವೆನಿಪುದು (ಕುವಲ. ೧೬೯). [ಸಂ.]

ಹೇತ್ವಲಂಕೃತಿ (ನಾ). = ಹೇತೂಕ್ತಿ: ಕಾರಣಮ ಹೇತ್ವಲಂಕೃತಿ ಸಾರಂ ದಕ್ಷಿಣಸಮೀರಣಂ ಮಲಯಕುಜಭೃದ್ಭೂರುಹವನದಿಂ ತೀಡುವ ಕಾರಣದಿಂ ರಾಜಸುಕವಿ ರತ್ನಾಭರಣಾ (ಉದಯಾ. ೯). [ಸಂ.]

ಹೇತ್ವಾಕ್ಷೇಪ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಕಾರಣದೊಡನೆ ಕೂಡಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಕ್ಷೇಪಾಲಂಕಾರ: ಮಾನಧನಾ ಪೊಗಟಿಸಲೇಂ ದಾನಿಯೆ ನೀನುಂತೆ ನಿನ್ನ ಕಸವರಮೆಂದುಂ ದೀನಾನಾಥರ ಕೆಯ್ಯದು ದಾನಿಯದೆಂತೆಂಬುದಿಂತು ಹೇತ್ವಾಕ್ಷೇಪಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೦೫). [ಸಂ.]

ಹೇತ್ವಾಭಾಸ (ನಾ). = ಹೇತುದೋಷ: ಹೇತುವಿಗೆ ಐದಂಶಗಳಿರಬೇಕೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಿರುವರು. ಇಂತಹ ಐದು ಅಂಶಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದೊಂದಂಶವು ಕಡಮೆಯಾದರೂ ಹೇತ್ವಾಭಾಸವೆಂದು ಹೆಸರು (ಹಿಂದಶಾ. ೧೫೧); ಯಾವಾಗಲೂ ಉಪಾಯಗಳಿಗೆ ಗಮನ ಮೊದಲು; ಆದರೆ ಉಪೇಯದ ಲಾಭವೇ ಗುರಿ. ಆದ್ದರಿಂದ ಉಪಾಯಗಳು ಅಪ್ರಧಾನವೆಂದೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಅವನ್ನು ಪ್ರಧಾನವೆನ್ನುವುದು 'ವಿರುದ್ಧ'ವೆಂಬ ಹೇತ್ವಾಭಾಸ (fallacy) (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೨೩ ಅಡಿಟಿ). [ಸಂ.]

ಹೇದಂಡ (ನಾ). (?): ಸದ್ಭಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ ವಿಶ್ವಾಸಹೀನನು ವಾಚಾರಚನೆಗಳಿಂದ ಮಾತಿನ ಮಾಲೆಯ ಎಷ್ಟು ನುಡಿದಡೇನು ಹೇ[ಪಾಠಾಂ. ಹೆ] ದಂಡದಂತೆ ಮೃತಘಟದಂತೆ ಸಿಥಿಳಫಳದಂತೆ ಆದಾರಿಗೆ ಯೋಗ್ಯ (ಸಕವ. ಕ. II, ೫೫೩-೧೫೬೬). [?]

ಹೇದೆ 'ಪೇತ' ನೋ.

ಹೇನು 'ಪೇನ್' ನೋ.

ಹೇನುಕುರುವಿನ ಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಹೇನುಕುರುವಿನ ಗಿಡ, ಪುರುಚಲಿ ಗಿಡ, ಪುಲ್ಸಾರೆ (ಮೈಜಿಗ. ೫೫-೧೧೦೬). [? + ಗಿಡ (< ಗಿಡು)]

ಹೇಪ, ಹ್ಯಾಪ (ನಾ). ಬುದ್ಧಿಯಿಲ್ಲದವನು; ತಿಳಿಗೇಡಿ; ಮಂಕ: ಅವನು ಇದುವರೆಗೆ ಯಾರನ್ನೂ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡವನಲ್ಲ . . . ಹಾಗಾದರೆ ಹೇಪನಾಗಿರಬೇಕು (ಮುಸುಗ. ೧೨೧). ಹ್ಯಾಪ: ಹಣ್ಣುಮೊಗ್ಗುಗಳನ್ನು ಉತ್ತರೀಯದ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಹ್ಯಾಪನಂತೆ ತಿರುಗುತ್ತ (ನಿಬಂಧ. II, ೯೯); ಆಸ್ತಿಪಾಸ್ತಿಯೆಲ್ಲಾ ಹ್ಯಾಪಕಿಟ್ಟಂದು (ಮಾಮಂಗಾ. ೧೪೭). [?]

ಹೇಮ$_1$ (ನಾ). ೧. ಚಿನ್ನ; ಬಂಗಾರ: ಅಂಬರಚರಾಂಗನಾಕರತಲಪಲ್ಲವೋಲ್ಲಸಿತ ಹೇಮಚಾಮರಸವನವಿಲೋಲದುಕೂಲವಸನಪರಿವೃತಪಂಚರತ್ನಪ್ರಭಾಭಾಸುರ ವಿವಿಧ ವಿಭೂಷಣವಿರಚಿತಸುರಶರಾಸನನೊಡ್ಡೋಲಗಗೊಟ್ಟಿರೆ (ಆದಿಪು. ೨-೨ ವ); ನಿನ್ನ ಮಂದಿರದ ಮೇಲೆರಡು ಯೋಜನದೊಳೆನ್ನಯ ಕೀರ್ತಿಪುರ ಹೇಮವಿರಚಿತದೊಳಿರ ಬೇಕುದೆಂದು ಬೇಡಿದಡದಂ ಕೊಟ್ಟನಂದಗಜೇಶನು (ಹಚಕಾ. ೧೪-೧೫). ೨. ಚಿನ್ನದ ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟಪ್ರಮಾಣದ ತೂಕ; ಮಾಷಕ. ೩. ಕಂದು ಅಥವಾ ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣದ ಕುದುರೆ: ''ಕರಿಯ ವರ್ಣದ ಕುದಿರೆ ಹೇಮನೆಂಬುದು'' (ಹಲಾಯು. ೭೪-೨೮೩). ೪. ದತ್ತೂರ; ಉಮ್ಮತ್ತಿ. ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು; ನಾಗಸಂಪಗೆ: ಒಡಗೂಡಿ ಹೇಮ ಗೈರಿಕ ಗುಡ ಸೈಂಧವ ಸರ್ಜಸಿಕ್ಥಕಂ ಗಳನಿಂಬಾಗಡುಗೆ ತಿಳತೈಳದಿಂದಂ ಕಿಡಿಸುಗುಮದು ಬಿಡದೆ ತೊಡೆದೊಡಧರವ್ರಣಮಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೮೨). ೬. ಚಳಿಗಾಲ; ಮಾಗಿ. ೭. ಹಿಮ; ಮಂಜು. ೮. ನೀರು; ಜಲ. ೯. ನವಗ್ರಹಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಬುಧ. [ಸಂ. ಹೇಮನ್]

ಹೇಮ$_2$ (ನಾ). ''ಹೇವ, ಜಿಗುಪ್ಸೆ'' (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ಕೋಶ) : ದಾರಿಯನಲ್ಲಿ ತಾಂ ಹೇಮವಮಾಗಿ ಪುಡುಂಕಿ ಕಾಣದೆ ಸುತ್ತುತಿರ್ಪನವಮಾಗಳಾ ಸೋಮಸುಂದರ ಹರ್ಮ್ಯಮಿಾಕ್ಷಿಸಲಾದುದಾತನ ದಿಟ್ಟಿಗೆ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೧-೪-೧೧).
[< ಹೇವ. / IP ಇಲ್ಲಿ 'ಮ' ಕಾರವು ಪ್ರಾಸಸ್ಥಾನಲ್ಲಿದೆ]

ಹೇಮಂತ (ನಾ). ೧. ಆರು ಋತುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಮಾರ್ಗಶಿರ ಪುಷ್ಯಮಾಸಗಳು; ಚಳಿಗಾಲ: ಸಮನಿಸೆ ಹೇಮಂತಂ ಶಿಶಿರಮಂ ಶರತ್ಸಮಯಮಲ್ಲಿ ಬರೆ ಕೊಳ್ಗೆ ವಸಂತಮನಂಬುದರ್ತುಗಾ ಗ್ರೀಷ್ಮಮನಂತೆ ವಿಲೋಮಕಥ್ಯಮಯ ನದ್ಯಯದೊಳ್ (ಜಾತಕ. ೨೪-೭); ಹೇಮಂತಂ ಬರಲಿರ್ದನೆಂಬ ಭಯದಿಂದೆಟ್ಟಾ ಶರನ್ನೀರದಸ್ತೋಮಂ ಪೋ ಬರುತಿರ್ದುದೀಗಳೆನಲ್ (ಕುಸುಮಾ. ೬-೪೮). ೨. (ಆಲಂ) ಮುದುಕ; ವೃದ್ಧ: ಮದುವೆಯ ಯೋಚನೆ ಮನದೊಳು ಬಂದಾಗ ಪುರುಷರು ಚೈತ್ರರಾಗುವರು ಮದುವೆಯ ಆದಾಗ ಅವರೆಯ ಬಹು ಬೇಗ ಮುದಿಯಾಗಿ ಹೇಮಂತರಹರು (ಇಂಚಾಪ. ೨೦೪-೭). [ಸಂ.]

ಹೇಮಕಂಕುಷ್ಠ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಯಗುಣವುಳ್ಳ ಮಣ್ಣು: ''ತಿಕ್ತರೂಢಃ - ಹೇಮಕಂಕುಷ್ಠ'' (ಓಷಧಿ. ೬೮). [ಸಂ.]

ಹೇಮಕಂಕೋಷ್ಠ (ನಾ). = ಹೇಮಕಂಕುಷ್ಠ: "ಕನಕಕ್ಷೀರಂ - ಹೇಮಕಂಕೋಷ್ಠ" (ಓಷಧಿ. ೨೭). [ಸಂ.]

ಹೇಮಕಾರಕ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು; ಅಕ್ಕಸಾಲೆ: ದೀಕ್ಷಾನಲ ನಿಸಾತ್ಮಕನಕಮಲಿನಮನಪೋಹಿಪ ಹೇಮಕಾರಕನುಂ (ವೃಷಭ. ೧೨-೨೬ ವ). [ಸಂ.]

ಹೇಮಕುಂಭ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಕೊಡ; ಹೊನ್ನಿನ ಕಲಶ: ಕಠಿನಸ್ತನಮಂಡಲ ಮಂಗಜಗೃಹಂ ಪರಮವಿಳಾಸಮಂಬುದು ಸುಧಾರಸಮಂ ನೆಱೆ ತುಂಬಿ ಬಯ್ಕೆಯಾಗಿರಿಸಿದ ಹೇಮಕುಂಭದವೊಲೊಪ್ಪಮನಾಳ್ದುದು (ಬಾಭಪು. ೨-೪೨); ಪಾದೋದಕವ ಹೇಮಕುಂಭ ದೊಳು ತುಂಬಿರಿಸಿ ಸಾದರದಿ ಅಷ್ಟವಿಧದಿಂದ ಪೂಜೆಯ ಮಾಡಿ (ಪ್ರಾಥರಾ. ೧೮-೧೪). [ಸಂ.]

ಹೇಮಕುಕ್ಷಿ (ನಾ). ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭ; ಬ್ರಹ್ಮ: "ಪಿತಾಮಹಂ ಸ್ವಭು . . . ಹೇಮಕುಕ್ಷಿ ಸುರಜ್ಯೇಷ್ಠಂ ವಿರಂಚಿಯೆನೆ ಬ್ರಹ್ಮನಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೬-೯). [ಸಂ.]

ಹೇಮಕುಕ್ಷೀಳ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಬೆಟ್ಟ; ಮೇರುಪರ್ವತ: ಮಹಿಮೆವಡೆದಿಂತು ಸೊಗಯಿಸುವ ಹೇಮಕುಕ್ಷೀಳದಿಂದೆ ತೆಂಕಣದೆಸೆಯೊಳ್ ಮಹಿಭರತಂ ಷಟ್ಖಂಡಾವಹಮಲ್ಲಿ ಶುಭಾವಹಂ ವಿನೀತಾಖಂಡಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೬೮). [ಸಂ. ಹೇಮಕುಕ್ಷೀಲ]

ಹೇಮಕೂಟ (ನಾ). (ಚಿನ್ನದ ಶಿಖರದಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾದ) ಹಿಮಾಲಯಪರ್ವತದ ಉತ್ತರಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಪರ್ವತಪಂಕ್ತಿ: ಕಾದಂಬರಿ ಯೊಲವಿನೊಳಂ ಹೇಮಕೂಟಕ್ಕದೊವ್ಮೊಮ್ಮೆ ವಿಶೇಷಸ್ನೇಹಮಂ ಮಾಡುವನನು ದಿನಮೆಟ್ಟಿಂದು ರಾಜೇಂದ್ರಚಂದ್ರಂ (ಕಾದಂಬು. ೬೨೦); ಹೇಮಕೂಟದ ತುದಿಗೆ ಆ ಮಹಾಗಜವೇಱಿ . . . ಕಾಮನ ಪಿಡಿದು ಬಡಿಯಿತ್ತು (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೨೨೦-೨೭); ಇದು ತಪಸ್ವಿಸಿದ್ಧಿಕರವಾದ ಹೇಮಕೂಟವೆಂಬ ಕಿಂಪುರುಷಪರ್ವತವಲ್ಲವೆ? (ಶಾಕುಂತ. ೧೧೧-೧೭). [ಸಂ.]

ಹೇಮಗರ್ಭ (ನಾ). = ಹೇಮಕುಕ್ಷಿ: ಪ್ರೇಮದಿಂದಂ ತನ್ನ ತಲೆಯಂ ಹೇಮಗರ್ಭಂ ಕಾಯ್ವನೇ ಮದಸಾಮಜಾಸುರನಂ ಮುನಿದು ತಾಂ ಕೊಂದನೇ ಮುನ್ನ (ಬಸವು. ೪೬-೧೮); ಮಿಗೆ ಪರಿವಚ್ಚ ಪೊಚ್ಚಪೊಸದೊನ್ನದ ಬಲ್ಸಿರಿ ಹೇಮಗರ್ಭನೊಲ್ದುಗಿಸುವ ಪಾದ್ಮದೋಜೆ ಯನೊಡಂಬಡೆ (ಚಆವ. ೬-೨೨). [ಸಂ.]

ಹೇಮಗಿರಿ (ನಾ). = ಹೇಮಕುಕ್ಷೀಳ: ಆ ಹೇಮಗಿರಿಯ ನಿಕಟಸಮೂಹದೊಳಿರ ದೋಡಿದುವು ಪೊನಲ್ಗಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೧-೪೧). [ಸಂ.]

ಹೇಮಗೈರಿಕ (ನಾ). ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧದ್ರವ್ಯ: "ರಕ್ತಧಾತು - ಹೇಮಗೈರಿಕ" (ಓಷಧಿ. ೧೩೪). [ಸಂ.]

ಹೇಮಚೋರ (ನಾ). ೧. ಚಿನ್ನವನ್ನು ಕದಿಯುವವನು. ೨. (ಆಲಂ) ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗ: ವ್ಯಾಧನಂತೆ ಜಾಲಗಾರನಂತೆ ಹೇಮಚೋರನಂತೆ ಇಂತೀ ಗಾಹುಗಳ್ಳರಂತೆ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮವ ನುಡಿದು . . . ಬೇವುತ್ತ ನೋವುತ್ತ ಮತ್ತೆ ಬ್ರಹ್ಮದ ಸುಮ್ಮಾನದ ಸುಖಿಗಳೆಂತಪ್ಪರೊ (ವಚರ. ೧೧೧-೪೫೦). [ಸಂ.]

ಹೇಮಜಾಳ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ತೋರಣ: ಅರಸಿಯರ್ಕಳುಂ ಗಣಿಕೆಯರ್ಕಳುಂಬೆರಸು ಸುರತ್ನಮಯಮಪ್ಪ ದಿವ್ಯವಿಮಾನಮುಂ ಘಂಟಾಜಾಳ ಮುಕ್ತಾಜಾಳ ಹೇಮಜಾಳಂ ಗಳಿಂದೊಪ್ಪುವ ವಿಮಾನಮನೇಱಿ . . . ಬರ್ಪನ್ನೆಗಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೮೩-೨೦). [ಸಂ. ಹೇಮಜಾಲ]

ಹೇಮಣಂಬಿ (ನಾ). ಅರವತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಹೇವಿಳಂಬಿ: ಹೇಮಣಂಬಿ ಸಂವತ್ಸರದ ಆಸಾಡ ಸು ೧೫ . . . ಮಲೆಯನಾಯಕನವರು ತುಱುವ ಕೊಣ್ನು ಹೋಹಲ್ಲಿ (ಎಕ. XI, ಹೊಳಲ್ಕೆ. ೧೩೧-೪; 1237). [< ಸಂ. ಹೇಮಲಂಬ]

ಹೇಮತಾಟಕ (ನಾ). ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗ: ಹೇಮದಾಭರಣಮಂ ಮಾಳ್ಪ ನೆವದಿಂ ಕಳುವ ಹೇಮತಾಟಕ [ಪಾಠಾಂ. ತಾಡಕ] ನಂತೆ . . . ಕಾಮಾರಿವೇಷ ನೆವದಿಂದಕೃತ್ಯಕೆ ಪೊಗರ್ ಶರಣರೊಪ್ಪರ್ (ಷಟಲ. ೧೩-೩೬); ಶಿಲ್ಪಿಗ ಹೇಮತಾಟಕ ಕಾಂಸ್ಯಕೃತ್ಯಕರ . . . ಕೇರಿಗಳರವ ಚಿತ್ರಿಸೆನುತರಸ ನಡೆದ (ಶಂಕದಾ. ೯-೨೭). [ಸಂ.]

ಹೇಮದುಗ್ಧ (ನಾ). ೧. ಹಳದಿಬಣ್ಣದ ರಸವನ್ನುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಹಾಲುತೊಟ್ಟಿನ ಗಿಡ: "ಅಕ್ಕಿಹಡೆ ಹೇಮದುಗ್ಧಂ ಚುಕುಳಮೆಂದೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೬೯-೨೭). 'ಸ್ವರ್ಣಕ್ಷೀರಿ' ಪರಾ. ೨. ಅತ್ತಿಮರ. [ಸಂ.]

ಹೇಮದುಗ್ಧಕ (ನಾ). = ಹೇಮದುಗ್ಧ ೨. [ಸಂ.]

ಹೇಮದೊಡವು (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಆಭರಣ; ಹೊನ್ನಿನ ಒಡವೆ: ತರುಣಿಯರು ಗಳಿಟ್ಟಣಿಸಿ ಮೈಮ್ಮಸೋಂಕುಲುರು ಹೇಮದೊಡವುಗಳ್ಸದು ವರರಜವಿಳಿಯೊಳೊಪ್ಪಿತು (ಕಂವಿ. ೨೪-೪೮). [ಹೇಮ + ತೊಡವು]

ಹೇಮನಗ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಬೆಟ್ಟ; ಮೇರುಪರ್ವತ: ನಿರ್ಜರಸ್ತೋಮಲಲಾಮ ಹೇಮನಗಧಾಮ ಜಗತ್ತ್ರಯಸಾರ್ವಭೌಮ (ಶಬಶಂ. ೫-೨೫). 'ರಜತಗಿರಿ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಹೇಮಪಟ್ಟಕ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಪೀಠ; ಬಂಗಾರದ ಆಸನ: ವಿಶಾಲಹೇಮಪಟ್ಟಕ ದೊಳಾತ್ಮಹೃತ್ಪದ್ಮಸದ್ಮೆಯಂ ಸರಸ್ವತಿಯಂ ಪೂಜಾಪೂರ್ವಕಮಧಿವಾಸಿಸಿ (ಆದಿಪು. ೮-೫೮ ವ); ಸುರಕೋಟಿಯುಂ ಕಂಡು ಸೌಧರ್ಮೇಂದ್ರಂ ಜಿನಾಭಿಷೇಕಕ್ಕೆ ನಿಂದಕೃತ್ರಿಮ ಹೇಮಪಟ್ಟಕಾಕಾರದಿಂ ಪವಿತ್ರವಾದಮರಗಿರೀಂದ್ರಕ್ಕೆ ನಡೆಯಿಮೆಂದು . . . ಸನ್ನಗೆಯ್ದು (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೨೩ ವ). [ಸಂ.]

ಹೇಮಪದ್ಮ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಕಮಲ; ಹೊಂದಾವರೆ: ಮೇದಿನಿಯ ಹಸ್ತವಿಳಾಸದ ಹೇಮಪದ್ಮಮುತ್ತರಕುರುಭೂಮಿಯೆಂದಿನಿತನಲ್ಲದೆ ಬಣ್ಣಿಪನೆಂತು ಬಣ್ಣಿಪೊಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೧೨೧). [ಸಂ.]

ಹೇಮಪರ್ವತ (ನಾ). = ಹೇಮನಗ. [ಸಂ.]

ಹೇಮಪುಷ್ಪ (ನಾ). ೧. ಕೋಲುಸಂಪಿಗೆ; ದೊಡ್ಡಸಂಪಿಗೆ. ೨. ನಾಗಸಂಪಿಗೆ; ನಾಗಕೇಸರ: "ಹೇಮಪುಷ್ಪಂ, ನಾಗಕೇಸರಂ - ಈ ೨ ನಾಗಕೇಸರಂ" (ಹಲಾಯು. ೩೪-೫೩). ೩. ಅಶೋಕವೃಕ್ಷ. ೪. ಲೋಧ್ರವೃಕ್ಷ. [ಸಂ.]

ಹೇಮಪುಷ್ಪಕ (ನಾ). ೧. = ಹೇಮಪುಷ್ಪ ೧. ೨. = ಹೇಮಪುಷ್ಪ ೪. [ಸಂ.]

ಹೇಮಪುಷ್ಪಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಚಿನ್ನದ ಬಣ್ಣದ ಮಲ್ಲಿಗೆ; ಹೊಂಬಣ್ಣದ ಜಾಜಿ. ೨. ಹೊಂಬಣ್ಣದ ಸೇವಂತಿಗೆ: "ಸೇವಂತಿಗೆ ಹೊಂಬಣ್ಣಮಾದೊಡೆ ಹೇಮಪುಷ್ಪಿಕೆ ಎನಿಸುಗು" (ನಾಚಿರಾ. ೬). [ಸಂ. ಹೇಮಪುಷ್ಪಿಕಾ]

ಹೇಮಪ್ರಭ (ನಾ). ಒಂದು ಪೌರಾಣಿಕಪರ್ವತದ ಹೆಸರು: ಶಂಖಕೂಟ ಮಹಾನಗ . . . ಹೇಮಪ್ರಭ ವರಾಹಗಿರಿ ಮಯೂರನಗ ಶೈಲೇಂದ್ರಮೆಂಬ ಹದಿನೇಳು ಕುಲಗೋತ್ರಂಗಳೆ ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ಸುಪಾರ್ಶ್ವವೆಂಬ ಕೀಲಕಪರ್ವತಕ್ಕೆ ಬಡಗಣದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಹವು (ವಿವೇಕ. ೨೩೧). [ಸಂ. ಹೇಮಪ್ರಭಾ]

ಹೇಮಭೂಧ್ರ (ನಾ). = ಹೇಮನಗ: ಅಭಿಷೇಕಾಮೃತದಿಂ ಹೇಮಭೂಧ್ರಮಂ ಮುನ್ನ ಮುಬುಗಿಸಿದವೋಲಮರಪ್ರಭು ಮುಬುಗಿಸಿದಂ ತದ್ರಾಜಭವನಮಂ ಮತ್ತೆ ಲಲಿತ ನೃತ್ಯಾಮೃತದಿಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೨-೧೮೫). [ಸಂ.]

ಹೇಮಮಯಿ (ನಾ). ಚಿನ್ನದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಪುತ್ತಳಿ; ಬಂಗಾರದ ಪ್ರತಿಮೆ: "ನೆಗಳ್ದುಂ ನಾನಾವಿಧ ಲೋಹಮಯ ಪ್ರತಿಮಾವಳಿಗಳ್ ಹರಿಣಿ ಹೇಮಮಯಿ ತಾನಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೨೦-೧೬). [ಸಂ. ಹೇಮಮಯಿ]

ಹೇಮಮಾಕ್ಷಿಕ (ನಾ). ಚಿನ್ನವು ಸೇರಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಂಯುಕ್ತಧಾತು: ಹೇಮಮಾಕ್ಷಿಕ ತಾಳಕ . . . ಪಾದರಸ ಇವಿಷ್ಟನು ಸಮಾಂಶವಾಗಿ ಎಮ್ಮೆಯ ಹಾಲಿಂದ ಮರ್ದಿಸಿ ಏಳುದಿನ ಮುಖಕ್ಕೆ ಲೇಪವಂ ಮಾಡಲು ಮುಖದ ಕಪ್ಪು ತಿಳಿವದು (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೧೪೭). [ಸಂ.]

ಹೇಮಲಂಬ (ನಾ). ಅರವತ್ತುಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತೊಂದನೆಯದು: 'ಹೇವಿಳಂಬಿ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಹೇಮವಸನ (ನಾ). ೧. ಚಿನ್ನದ ಬಣ್ಣದ ಜರತಾರಿವಸ್ತ್ರ; ಪೀತಾಂಬರ. ೨. ಪೀತಾಂಬರವನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು; ಕೃಷ್ಣ: ವಸುದೇವಾತ್ಮಜ ವನಮಾಲಿಸರ ಹೇಮವಸನ . . . ಸಲಹೆನ್ನ (ಶತಸಾಂ. ೭೩-೭೧). [ಸಂ.]

ಹೇಮಸರೋಜ (ನಾ). = ಹೇಮಪದ್ಮ: ಹೇಮಸರೋಜದೊಳ್ಪಳೆದು ಮಾಣಿಕಮಂ . . . ಒರ್ವಳುತ್ಪಲಶ್ಯಾಮಳೆ ಮಂಗಳಾಭರಣಭೂಷಿತೆ ತಂದದನೀವುದಂ ಲತಾಕೋಮಳೆ ಕಂಡಳಭ್ಯುದಯಕಾರಣಮಂ ಕನಸಂ ನಿಶಾಂತ್ಯದೊಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೪-೫೭). [ಸಂ.]

ಹೇಮಸ್ತೇಯ (ನಾ). ಚಿನ್ನವನ್ನು ಕದ್ದವನು: ತಸ್ಕರಿಸಿ ಪದಬಂಧಮಂ ರಚಿಸಿ ಲವಣಿಯಿಂದೀ ಕಾವ್ಯವಂ ಮಾಡಲಾನವರ ಕುವರನಲ್ಲವರ ಹೇಮಸ್ತೇಯನೀಶ ಕವಿಸಮಯಕತಿದೂರಸ್ಥನು (ಏಕೋಪು. ೩-೫). [ಸಂ.]

ಹೇಮಳರೇಖೆ (ನಾ). [ಸಾಮುದ್ರಿ] ಕೈಯ ಮಣಿಕಟ್ಟಿನ ಮೇಲಿರುವ ರೇಖೆ (?): ಮಣಿಬಂಧದಲ್ಲಿ ಹೇಮಳರೇಖೆಯಿರಲು ಆತನು ಬಹು ಅಲಂಕಾರವಂತನಾಗುವನು (ಸಾಮುಲ. ೧೦೨-೧೫). [ಸಂ. ಹೇಮಲರೇಖಾ]

ಹೇಮಾಂಗ (ನಾ). ೧. ಚಿನ್ನದ ಶರೀರ; ಬಂಗಾರದ ದೇಹ. ೨. ಚಿನ್ನದ ಶರೀರವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು. ೩. ಗರುಡ. ೪. ಸಿಂಹ. ೫. ಮೇರುಪರ್ವತ. ೬. ಬ್ರಹ್ಮ. ೭. ವಿಷ್ಣು. [ಸಂ.]

ಹೇಮಾಂಬರ (ನಾ). ಹೊಂಬಣ್ಣದ ರೇಷ್ಮೆವಸ್ತ್ರ; ಪೀತಾಂಬರ: ಹೇಮಾಂಬರದ ಲಲಿತಕಾಂತಿ ಹೊಳೆಹೊಳೆವ ಸೌದಾಮಿನಿವೊಲಿರೆ . . . ಕೃಷ್ಣನಂ ಕಂಡು ಪುಳಕಿತ ನಾದನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೬-೬೯). [ಸಂ.]

ಹೇಮಾಂಬುಜ (ನಾ). = ಹೇಮಪದ್ಮ: ಅಮರ್ದಸೆವ ಪುರ್ವುಮಂ ನೊಸಲುಮನೊರ್ವಳ್ ಸಮೆಱುವಮಱಿ ಹೇಮಾಂಬುಜದೊಳ್ ಸಮನಿಸಿದ ಶೈವಲಪ್ರಸರ ಮನೋಸರಿಸುವ ಚಳೋರ್ಮಿಯಂ ಪೋಲ್ತಿರ್ದಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೮೮); ಹೇಮಾಂಬುಜಮಂ ತರಲುದ್ದಾಮಭುಜಂ ವಿಜಯನಿರದೆ ಪೋದಂ (ನೇಮಿಪು. ೧೦-೮೩). [ಸಂ.]

ಹೇಮಾಂಬುರುಹಾಸ್ಯೆ (ನಾ). ಹೊಂದಾವರೆಯಂತೆ ಮುಖವುಳ್ಳವಳು; ಸುಂದರಿ: ಅಂಗರಾಜನೊಳಿರ್ದುದ ಭಾವನೆ ಪೊಚ್ಚಮಾಗೆ ಹೇಮಾಂಬುರುಹಾಸ್ಯೆ ಸೋಲ್ವುದೆನೆ ಕನ್ನಿಕೆ ಜನ್ಯೆಯನೊತ್ತೆ ಪೋಯ್ತು ಯಾನಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೧೧೬).
[ಸಂ. ಹೇಮಾಂಬುರುಹಾಸ್ಯಾ (ಹೇಮ + ಅಂಬುರುಹ + ಆಸ್ಯ + -)]

ಹೇಮಾಚಲ, ಹೇಮಾಚಳ (ನಾ). = ಹೇಮನಗ: ಭೂಮಂಡಲಮಂ ತಳೆದಂ ಕ್ಷೇಮಾಸ್ಪದಮಾಗೆ ನಾಮಮಹಿಮೋನ್ನತಿಯಿಂ ಹೇಮಾಚಲಮಂ ಮೆಚ್ಚಂ ಹೇಮರಥಂ ಶ್ರುತಿಮುಖಂ ಚತುರ್ಮುಖತನಯಂ (ಪಂಪಾರಾಮಾ. ೨-೬೪); ಅಬ್ಜಾಸನಂ ಪ್ರೀತಿ ಕೈಮಿಗೆ . . . ಲಕ್ಷ್ಮೀವಲ್ಲಭಂಗೆತ್ತಿದಾ ಗಗನಚ್ಛತ್ರದ ಹೇಮದಂಡಮೆನಿಸಲ್ ಸಾಲ್ದತ್ತು ಹೇಮಾಚಲಂ (ಜಗವಿ. ೧-೨೫). **ಹೇಮಾಚಳ**: ಗಜೇಂದ್ರಾರಿಪರಾಕ್ರಮಂ ಜನನುತಂ ಶ್ರೀಮಾನ ಹೇಮಾಚಳಂ (ಕೊಲ್ಹಾಶಾ. ೧೨-೫; 1165); ಹೇಮಾಚಳಶ್ರೀಶಿಲಾತಳಮಂ ಮೆಚ್ಚುಯುಮಂದು ಮೆಚ್ಚರೆ ಬೃಹದ್ವೃಕ್ಷಂ ಮಹಾಪದ್ಮನಾ (ಪುಷ್ಪಪು. ೪-೬೭). [ಸಂ.]

ಹೇಮಾಚಳ 'ಹೇಮಾಚಲ' ನೋ.

ಹೇಮಾದ್ರಿ (ನಾ). = ಹೇಮನಗ: ವಕ್ಷಾರುಣಂ ಸಂಜೆಯಂ ಗೆಲೆ ಪೋಲ್ತತ್ತು ತಳಪ್ರಹಾರಿಯ ಶಿರಂ ಹೇಮಾದ್ರಿಯಾಕಾರಮಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೫೨೫ ಉದ್ಧೃತ); ಆ ಮಂದರದಿಂ ತೆಂಕಣ ಹೇಮಾದ್ರಿಯ ವಾರಿನಿ XXX ನಡುವಣ ಭರತೋರ್ವೀಮಧ್ಯದೊಳಿಪ್ಪ . . . ಕುಂತಳದೇಶಂ (ಕೊಲ್ಹಾಶಾ. ೧೩-೯; 1166). [ಸಂ.]

ಹೇಮಾದ್ರಿಧನ್ವ (ನಾ). ಮೇರುಪರ್ವತವನ್ನು ಬಿಲ್ಲನ್ನಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು; ಶಿವ: ಹೇಮಾದ್ರಿಧನ್ವನುತನಾಮಾ . . . ಗೌರೀಮಾನಸೇಷ್ಟಪ್ರದಾ ಮಾರಮದಮರ್ದನ (ಉದ್ಭಟದೇ. ೨-೬೯). [ಸಂ. ಹೇಮಾದ್ರಿಧನ್ವನ್]

ಹೇಮಾವತಿ (ನಾ). ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಹರಿಯುವ ಒಂದು ನದಿಯ ಹೆಸರು: ಒಡನೆ ಕಪ್ಪಿನಿ ಕೌಂಡಿನಿ ಹೇಮಾವತಿವಿಡಿದು ಸಮಸ್ತನದಿಗಳ ಸಡಗರದೊಳಗೊಳಕೊಂಡು ಮುಕ್ತಿಸ್ಥಾನಕೆಡೆಯಾಗಿಹಳು ಕಾವೇರಿ (ಕಂನವಿ. ೨-೧೯). [ಸಂ. ಹೇಮಾವತೀ]

ಹೇಮಾಸನ (ನಾ). ಬಂಗಾರದ ಪೀಠ; ಚಿನ್ನದ ಆಸನ: ಕುಮಾರನಂ ಸಾರವಂದು ಯಥೋಚಿತಹೇಮಾಸನದೊಳ್ ಕುಳ್ಳಿರ್ದು ನಾಭಿರಾಜಂ (ಆದಿಪು. ೮-೮ ವ); ಕಂಡೆರ್ದ ಪವ್ವನೆ ಪಾಱಿದತ್ತು ನಿಜನಂದನನಿಲ್ಲದ ಬಲದ ಕೆಲದ ಹೇಮಾಸನಮಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೭). [ಸಂ.]

ಹೇಮಾಹೇಮಿ (ನಾ). ಅತಿಸಮರ್ಥ; ಸಾಮರ್ಥ್ಯಶಾಲಿ: ಒಬ್ಬರಲ್ಲಾ ಅಂತಾ ಇಬ್ಬರು ಇದ್ದೀರಿ ಹೇಮಾಹೇಮಿಗಳು! (ಮರಳಿ. ೫೭).
[?/ ತೆಲು. ಹೇಮಾಹೇಮಿ = ಹಿರಿಯ, ಶ್ರೇಷ್ಠ]

ಹೇಮಿಸು (ಕ್ರಿ). ನಿಂದಿಸು; ತೆಗಳು; ಮೂದಲಿಸು: ಕಂಡನಾ ಕುರುನೃಪತಿ ಭಟರು ಸರಿವುದನು ಖತಿಗೊಂಡು ನುಡಿದನು . . . ತನ್ನವರ ಕೋಪದಿಂ ಹೇ[ಪಾಠಾಂ. ಹೋ] ಮಿಸಿದನು (ತುರಂಗ. ೫೨-೨೩); ನುಡಿದಿರ್ದ ಭಾಷೆಗಂ ತಪ್ಪಲರಿಯದೆ ಶರವ ತೊಡದಿರ್ದ ಕಾರಣಂ ಹೇ [ಪಾಠಾಂ. ನೇ] ಮಿಸಲ್ಮಾದ್ರೀಶಂ (ತುರಂಗ. ೬೦-೫). [ಹೇಮ್$_2$ + - ಇಸು$_3$]

ಹೇಯ (ಗು). ೧. ಬಿಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ; ತ್ಯಾಜ್ಯವಾದ: ನಿನ್ನ ಬೆಸಗೊಂಡ ತತ್ತ್ವಮುಂ ಹೇಯೋಪಾದೇಯರೂಪದಿಂ ದ್ವಿವಿಧಮಕ್ಕುಂ (ಆದಿಪು. ೧೦-೬೩ ವ). ೨. ಅಲ್ಪವಾದ; ಕ್ಷುದ್ರವಾದ. (ನಾ). ೩. ಬಿಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದುದು; ತ್ಯಜಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದುದು: ಹೇಯಂ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಮುಪಾದೇಯಂ ಪ್ರವ್ರಜ್ಯಮೆಂದು ಮಾಣದೆ ರಾಜ್ಯಶ್ರೀಯಂ ಕೊಟ್ಟಂ ಮುಕ್ತಿಶ್ರೀಯಂ ಬಗೆದರ್ಕಕೀರ್ತಿಗಾಗಳ್ ಭರತಂ (ಆದಿಪು. ೧೬-೬೨); ಭಕ್ತರ ದ್ರವ್ಯವೆನಗೆ ಹೇಯ (ಸರ್ವವ. ೬೩-೩೩೩). ೪. ಕೀಳಾದುದು; ಕ್ಷುದ್ರವಾದುದು: ಹೇಯವಾದುದು ತನ್ನ ಬಾಳ್ಕೆ ಪಿತೃವಧೆಯೊಳೀ ಕಾಯಮಂ ಬಿಡುವೆನೀಗಳೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೩-೬೨); ಮನೋರೋಗದಿಂದ ತೊಂದರೆಪಡುವ ಶಿಕ್ಷಕರಲ್ಲಿ . . . ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಹೇಯವಾಗಿ ಬೈಯುವುದೂ ದಂಡಿಸುವುದೂ ಮೊದಲಾಗುವುವು (ಶಿಕ್ಷದ. ೬೬೭). ೫. ಕಷ್ಟ; ದುಃಖ; ಅಳಲು: ಹಿಂದೆ ನಾನಾಯೋನಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದೆನೆಂಬ ಹೇಯ[ಪಾಠಾಂ. ಹ]ವಿಲ್ಲ (ಬಸವ. ೧೭); ಯೌವನವಿಕಳತೆಯಂ ಮುಟ್ಟಿನಾ ಹೇಯಮಂ ಸಾವ ನಿರೋಧಸ್ತೋಮಮಂ ಕಂಡಲಸಿದಂ (ರಕ್ಷಾಶ. ೪೨). ೬. ದುಃಖಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದುದು; ಕಷ್ಟಕ್ಕೆ ಮೂಲವಾದುದು: ಲಲನೆಯರ ಮಾತುಗಳು ನಟನಾವಳಿಗಳುಂ ದೃಷ್ಟಿಗಳ ಭಾವಂಗಳು ಬಱಿಯ ಹೇಯಂಗಳಲ್ಲದೆ ಸೌಖ್ಯತರವಹುದೆ (ಬಸವಪು. ೪೦-೬೭). ೭. ಜುಗುಪ್ಸೆ; ಅಸಹ್ಯ; ಹೇಸಿಕೆ: ಹೇಯಂ ಮಾಯವಾಗೆ ಸತ್ವಂ ಸತ್ವಂಗಿಡೆ . . . ಪಾಸಜೆಯೊಳ್ ಕೂಸನಪ್ಪಳಿಸಿ (ಜಗವಿ. ೨-೫೩); ಹೇಯವಿದು ದೈತ್ಯರಿರ ತನು ಪರಕೀಯ್ಯದಶುಚಿಯಶುದ್ಧದಾಗರ (ನಿಭಾಗ. ೭-೬-೯). ೮. ಲಜ್ಜೆ; ನಾಚಿಕೆ: ಹಡದವ್ವ ಹೇಯ ಇಲ್ಲೇನ ನಿನಗೇಟ (ಕುಮಾರಾಂ. ೨೫೩); ಆ ನಾಯಕ ಬ್ರಹ್ಮನ್ ಅನುಯಾಯಿಗಳು ನಾವೆಲ್ಲ ಹೇಯವದರೊಳಗೇನೊ (ಮಂಕುಕ. ೬೦೨). ೯. ಬಹುದೂರ; ಬಹಳ ಅಂತರವಿರುವುದು. ೧೦. ಕೋಪ; ಸಿಟ್ಟು. ೧೧. ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಗೋಚರವಾದುದು. ೧೨. ಹತ್ತಿರ; ಸಮೀಪ. ೧೩. ಮನೋವಿಕಲ್ಪ; ಚಿತ್ತಚಾಂಚಲ್ಯ. ೧೪. ನಿಷ್ಠುರ; ಕಠಿಣ: "ದುಃಖಮಾಸನ್ನ ನಿಷ್ಠುರ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಮನೋವಿಕಲ್ಪಮತಿ ದೂರಂಗಳ್ಗೆ ಹೇಯಾಹ್ವಯಂ" (ನಾನಾರ. ೧೩೮). [ಸಂ.]

ಹೇರ್$_1$ 'ಪಿರಿ$_4$' ನೋ.

ಹೇರ್$_2$ 'ಪೇಱು$_2$' ನೋ.

ಹೇರ (ನಾ). ಚಾರ; ಸೇವಕ: 'ಗುಪ್ತಹೇರ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಹೇರಕ]

ಹೇರಂಡ (ನಾ). ಹರಳುಗಿಡ; ಔಡಲದ ಗಿಡ: ಹೇರಂಡದ ಬಿತ್ತವ ತುಳಿದು ವಾರಿಯ ಕಲಸಿ ಬೇಯಿಸಿದಲ್ಲಿ ವಾರಿ ಬೇಱೆ ತಾ ಬೇಱಾದ ಭೇದವೆ ಬಲ್ಲರೆ ಇಷ್ಟಲಿಂಗ ಸಂಬಂಧಿ (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೩೦-೫೦೫); ಹೇರಂಡದ ಘಟ ಫಲವ ಗ್ರಹಿಸಿ ಫಲ ಪಕ್ವಕ್ಕೆ ಬಂದಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನವಾಗುತಲೆ ಬಿಣ್ಣುವ ತೆಱದಂತೆ (ಸಕವ. ೫. II. ೧೯-೪೭). [< ಸಂ. ಏರಂಡ]

ಹೇರಂಬ (ನಾ). ೧. ಗಣಪತಿ; ವಿನಾಯಕ: "ಹೇರಂಬಃ, ಲಂಬೋದರಃ . . . ವಿಘ್ನರಾಜಃ - ಈ ೯ ಬೆನಕನ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೪-೧೯); ಇಂದುಶಿಲೆಮಂಟಪದಿ ಹೇರಂಬ ರೋದಿಸಲ್ ಕಂದ ಬಾಬಾ ಎನಲ್ (ಭಾವಚಿಂ. ೩-೧); ಹೇರಂಬನಾದಿಯಾಗಿರ್ಪ ನಾನಾಪ್ರಮಥವೀರರೆಲ್ಲಂ ಶಾಬರವನುಳಿದು ನಿಜರೂಪಿನಿಂ ಹರನ ಬಳಸಿರಲ್ಕೆ (ಚಿಬಪು. ೫೩-೬೧). ೨. ಎಮ್ಮೆ. [ಸಂ.]

ಹೇರಂಬಜನಕ (ನಾ). ಗಣಪತಿಯ ತಂದೆ; ಶಿವ: ತ್ರ್ಯಂಬಕ ಜಯಜಯ . . . ಹೇರಂಬಜನಕ ಜಿತಕುಸುಮಶರಾ (ಶಬಶಂ. ೪-೧೦೨); ಕುಂಭಸಂಭವ ಚಂಡಿಕಾಧವ ಸ್ಕಂದಹೇರಂಬಜನಕಾಂಬುಜಾರಿ (ಏಕೋಪು. ೧-೫). [ಸಂ.]

ಹೇರಂಬಪಿತ (ನಾ). = ಹೇರಂಬಜನಕ: ಹೇರಂಬಪಿತನಂ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಗೆಯ್ದುವಂಗಲ್ಲದೇ . . . ಸೌಖ್ಯವನ್ಯರ್ಗೆ ದೊರೆಯಲಹುದೇ (ಗುರುಬಾ. ೭-೯೭).
[ಸಂ. ಹೇರಂಬಪಿತೃ]

ಹೇರಂಬು (ನಾ). ನಿಡಿದಾದ ಬಾಣ; ದೊಡ್ಡ ಸರಳು: ಹೇಱಿದ ಹೇರಂಬುಗಳನಿಕ್ಕಿದಿ ಮಾಡಿ (ಮೋಹತ. ೩೮-೪೭). [ಹೇರ್$_1$ (< ಪಿರಿದು$_1$) + ಅಂಬು$_2$]

ಹೇರಕ (ನಾ). ಗೂಢಚಾರ; ಬೇಹುಗಾರ. [ಸಂ.]

ಹೇರಡವಿ 'ಪೇರಡವಿ' ನೋ.

ಹೇರಣೆ (ನಾ). ದೊಡ್ಡಸೈನ್ಯ: ವನಿತೆಯರಿರ್ದರ್ . . . ಕಾಮನಂಬು ಕಾಮನ ಧನು ಕಾಮನಿರ್ಪ್ಪ ಕಾಮನ ಹೇರಣೆ ಕಾಮಪಾಶ[ಮಾ] ನೆನೆಯಿಪ ಕಾಮಮಂತ್ರಮನೆ (ಸೌಇ. XVIII. ೨೯೬-೫೫; 1188). [< ಪೇರಣ$_1$]

ಹೇರಣಿಲ್ 'ಪೇರಣಿಲ್' ನೋ.

ಹೇರಣಿಲೆ 'ಪೇರಣಿಲೆ' ನೋ.

ಹೇರಳ 'ಹೇರಾಳ$_1$' ನೋ.

ಹೇರಳೆ 'ಪೇರೀಳೆ' ನೋ.

ಹೇರಱಿಕೆ 'ಪೇರಱಿಕೆ' ನೋ.

ಹೇರಾಚ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: "ಕುದ್ದಾಲಕಃ - ಹೇರಾಚ" (ಒಷಧಿ. ೬೬); "ಚರ್ಮರಿಕ - ಹೇರಾಚ, ಕಂಚವಾಳ" (ಒಷಧಿ. ೫೫). [?]

ಹೇರಾಟ 'ಹೇಱಾಟ' ನೋ.

ಹೇರಾನಂದ 'ಪೇರಾನಂದ' ನೋ.

ಹೇರಾನೆ 'ಪೇರಾನೆ' ನೋ.

ಹೇರಾಲ 'ಪೇರಾಲ' ನೋ.

ಹೇರಾಸಡಿ (ನಾ). ದೊಡ್ಡಜಾತಿಯ ಶತಾವರಿಗಿಡ: "ತುಂಗಿನೀ - ಹೇರಾಸಡಿ" (ಒಷಧಿ. ೭೧). [ಹೇರ್$_1$ (< ಪಿರಿದು$_1$) + ಆಸಡಿ]

ಹೇರಾಸಿ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ರಾಶಿ; ಒಟ್ಟಿಲು: ಕತ್ತಲೆಯ ಸೂರ್ಯನನೂತ್ತಿ ತಹ ದಿನವಾಯ್ತಲಾ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೨-೬೯). [ಹೇರ್$_1$ (< ಪಿರಿದು$_1$) + ರಾಶಿ$_2$]

ಹೇರಾಸೆ 'ಪೇರಾಸೆ' ನೋ.

ಹೇರಾಳ$_1$, **ಪೇರಾಳ$_1$**, **ಹೇರಳ** (ಗು). ೧. ಅಧಿಕವಾದ; ಅತಿಶಯವಾದ: ಹೊತ್ತಿತದೆ ಹೇರಾಳತಮದಲಿ ಕೆತ್ತಿದುವು ಮಿಸೆಗಳು (ಕುವ್ಯಾ.ಸ. ೮-೧೨); ಪೌರುಷಾಂಗದ ನಿರತಿಶಯವನು ನೋಡು ನೀನೆನುತುರುಪರಾಕ್ರಮಿ ಹೆಚ್ಚದನು ಹೇರಾಳರೋಷದಲಿ (ತೊರರಾ. ೪-೧೦-೨೭); ನಿನಗೆ ಕೇಳಾರಂಭ ಬೇಡೆಂದು ವಿಘ್ನೇಶ ಹೇರಾಳಂಬ ಕಜೆದು ಬೊಬ್ಬಿಱಿದ (ಮೋಪತ. ೩೮-೪೮). (ನಾ). ೨. ಆಧಿಕ್ಯ; ಹೆಚ್ಚಳ: ಇಂದು ಏನುವ ನಮಗೆ ತಾರದೆ ಬಂದ ಹೇರಾಳದ ಕಡವರಂ ಬಂದುದದು ತಾನತ್ತ ಹೋಯಿತು (ಬಸವು. ೨೨-೩೩); ಬಿರಿದ ಬತ್ತಳಿಕೆಗಳ ಸೀಳಿದ ಹರಿಗೆಗಳ ಹೇರಾಳದಲಿ ರಂಜಿಸಿತು ರಣಭೂಮಿ (ಕುವ್ಯಾ.ಕ. ೧೫-೩೨); ಸೈನಿಕರಿಗೆ ಹೇರಾಳವಾದ ಧನವನ್ನು ವಸ್ತ್ರಾಭರಣ ಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಹುರಿದುಂಬಿಸಿದನು (ಶ್ರೀರಾಯ. ೧೨೪). ೩. ಶೌರ್ಯಾಡಂಬರ; ವಿಜೃಂಭಣೆ: ಹೇರಾಳದಲಿ ಹೊಕ್ಕೆಚ್ಚನಾ ಪಾರ್ಥ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧-೬೯); ರಾಯನ ಬಲದ ಮನ್ನೆಯರ ಪಾಯಿದಳದ ಹೇರಾಳವನಂದಾ ರಾಯಕುವರ ನೋಡಿದನು (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೩-೫೧). Δ **ಹೇರಾಳ$_1$**: ೨. ಸುಭಟರ ಪೆಣದ ಪೇರಾಳದಿಂ [ಪಾಠಾಂ. ಳಿಂದ] ಭೀಕರಮಾದುದಾ ರಣಭೂಮಿ ನೋಳ್ಪರ ಕಣ್ಗೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೨-೮೪). **ಹೇರಳ**: ೨. ನಿನಗೆ ಹೇರಳವಾಗಿ ಮುನಿಯ ತಿಳಿಪುವನೆ ಜಾಣಂ (ಚಟಪು. ೧೦-೫೨); ಸಕಲ ಭೂಮಂಡಲವನ್ನು ಜಯಿಸಿ . . . ಹೇರಳವಾದ ಧನಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದನು (ಕೃವಾಸ. ೫೮). 'ಪಿರಿದು$_1$', 'ಹೆಚ್ಚಳ' ಪರಾ.

[ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಏರಾಳಮ್; ತುಳು ಹೇರಳ; ತೆಲು. ಏರಾಳ]

ಹೇರಾಳ$_2$ (ಅ). ಹೆಚ್ಚಾಗಿ; ಅಧಿಕವಾಗಿ; ಅತಿಶಯವಾಗಿ: ಹೇರಾಳ ಉಣಲುಡಲುಳ್ಳವರ ಕೊಡಲುಳ್ಳವರಿಗೆಱಗಿ ಬಾಳು (ಬಸವು. ೨೫-೩೮); ಮೊಗದೋಱುಗಳ ಪೂರಾಯಘಾಯದ ತಾಱುಥಟ್ಟಿನ ಹೆಣನ ಮೆದೆ ಹೇರಾಳ ರಂಜಿಸಿತು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೦-೬); ಕಂತುಕೇಳಿಯನೊಲಿದಿತ್ತು ಸಂತಸವನು ಪುಟ್ಟಿಸಿ ಹಣವನು ಹೇರಾಳೋರಂತೆ ತೆಗೆದಳವನಿಂದ (ಕಂಸವಿ. ೨-೧೧೬). [< ಹೇರಾಳ$_1$]

ಹೇರಾಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅಧಿಕವಾಗು; ಮಿತಿಮೀರು: ರುಧಿರದ ಹರಹು ಹೇರಾಳಿಸಿತು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೪-೧೬); ಕಲಿಶಲ್ಯ . . . ರಥವೇಱಿದನು ನೆಲ ಹಿಳಿಯೆ ಹೇರಾಳಿಸಿತು ಬಹುವಿಧವಾದ್ಯನಿರ್ಘೋಷ (ಕುವ್ಯಾ.ಶ. ೮-೨೪). [ಹೇರಾಳ$_1$ + - ಇಸು$_3$]

ಹೇರಾಳು 'ಪೇರಾಳ್' ನೋ.

ಹೇರಿಕ (ನಾ). = ಹೇರಕ: "ಯಥಾರ್ಥವರ್ಣಃ, ಮಂತ್ರಜ್ಞಃ, ಸ್ಪಶಃ, ಹೇರಿಕಃ - ಈ ೪ ಹೇರಿಗಂ" (ಪಠಾಯು. ೭೦-೨೭೧). [ಸಂ.]

ಹೇರಿಗ (ನಾ). = ಹೇರಕ: "ಯಥಾರ್ಥವರ್ಣಃ, ಮಂತ್ರಜ್ಞಃ, ಸ್ಪಶಃ, ಹೇರಿಕಃ - ಈ ೪ ಹೇರಿಗಂ" (ಪಠಾಯು. ೭೦-೨೭೧); ಹೇರಿಗ ಲಾಳ ಸಂಧಿವಿಗ್ರಹದ ಮಹಾಪದವಿಯ ಸಿರಿಕರಣದ . . . ಕೇಶವದೇವಂ (ಎಇ. XVI. ೪೬-೨೧; 1147); ಚರರಿಂ ಹೇರಿಗರಿಂ ಸ್ವಕೀಯ ಪರಕೀಯ ಪ್ರಾಜ್ಯಮಂ ರಾಜ್ಯಮಂ ಪರಿಕಿಪ್ಪಂತುಟೆ (ಅನಂಪು. ೬-೭೭); ಹೇರಿಗರು ಸೇನಬೋವರು ಮಂತ್ರಜೀವಿಗಳು . . . ಬಹು ಸೇವಕರಿರ್ದರಲ್ಲಲ್ಲಿ (ಭರಚ. ೧-೬೫). [< ಸಂ. ಹೇರಿಕ]

ಹೇರಿಗಿತ್ತಿ (ನಾ). ಗೂಢಚಾರಿಣೆ; ಬೇಹುಗಾತಿ: ಕುಱಿತ ತಾಣದೊಳು ತವಕದ ಜೋಡರೊಳ್ಸೆರೆವ ಹರಳೆಗಿತ್ತಿಯರು ಮದನನ ಹೇರಿಗಿತ್ತಿಯರು ಕಾಣಿಸಿದರು (ಸೌಂದಪು. ೧೭-೪೬). [ಹೇರಿಗ + - ಇತ್ತಿ]

ಹೇರಿಜೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಹೇರಿಜೆಯಲಚ ತಂಡಸಿ ಮುಳ್ಳುಬೇಲಿಗಳ್ ಸೇರಿ ಮುಟ್ಟಹುವಾಗಸವನು (ಕಂಸವಿ. ೧೮-೬೫). [?]

ಹೇರಿಟ್ಟ 'ಪೇರಿಟ್ಟ' ನೋ.

ಹೇರಿಲ್ (ನಾ). [ಗಣಿತ] (?): ಧಾರುಣಿಯ ನಾಲ್ಕು ಭುಜಗಳು ಸೇರದೆ ಕಿಱಿದಾಗಿ ಬೇಱೆ ಹೋಗಿಹ ಕೆಯ್ಯಂತಾರ್ಕೆಯ ಹೇರಿಲೆನಿಪುದು (ವ್ಯವಹಾ. ಕ್ಷೇತ್ರ. ೧೫). [?]

ಹೇರಿಸು 'ಪೇಱಿಸು' ನೋ.

ಹೇರಿಳೆ 'ಪೇರೀಳೆ' ನೋ.

ಹೇರೀಚಲು (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಜಾತಿಯ ಈಚಲುಮರ: ನೆಲದಾಲ್ ದಾಗುಡ ಹೇರೀಚಲು . . . ಸತಕ್ರಪಾನಂ ವಿಷಹಂ (ಖಮದ. ೫-೯೬).

[ಹೇರ್$_1$ (< ಪಿರಿದು$_1$) + ಈಚಲು$_1$ (< ಈಂಚಲ್)]

ಹೇರೀಟ 'ಪೇರಿಟ್ಟ' ನೋ.

ಹೇರೀಳೆ 'ಪೇರೀಳೆ' ನೋ.

ಹೇರು$_1$ 'ಪೇಱು$_1$' ನೋ.

ಹೇರು$_2$ 'ಪೇಱು$_2$' ನೋ.

ಹೇರುಕಾರ 'ಹೇಱುಕಾಱ' ನೋ.

ಹೇರುಡು 'ಪೇರುಡು' ನೋ.

ಹೇರುದ್ದು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ದಪ್ಪಜಾತಿಯ ಉದ್ದು: "ರಾಜಮಾಷಃ - ಅಲಸಂದೆ, ಹೇರುದ್ದು" (ಒಷಧಿ. ೧೩೮).

[ಹೇರ್$_1$ (< ಪಿರಿದು$_1$) + ಉದ್ದು$_2$ (< ಉಲ್ದು)]

ಹೇರುರ 'ಪೇರುರ' ನೋ.

ಹೇರೂರ್ 'ಪೇರೂರ್' ನೋ.

ಹೇರೆಕ್ಕೆ (ನಾ). ಎಕ್ಕೆಗಿಡದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ; ದೊಡ್ಡಎಕ್ಕೆ: ಹೆಮ್ಮಿಟಲಿ ಹೇರೆಕ್ಕೆ ರಮ್ಯದ ರಸದಾಳಿ ಒಮ್ಮಾನದರ್ಧ ಉದಕಕಷಾಯದಿಂ ಕೆಮ್ಮೆಲ್ಲ ಕೆಡುಗು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೨೦೨೪). [ಹೇರ್$_1$ (< ಪಿರಿದು$_1$) + ಎಕ್ಕೆ$_1$]

ಹೇರೆತ್ತು (ನಾ). ಭಾರವನ್ನು ಹೊರುವ ಎತ್ತು: ಹೇರೆತ್ತುಗಳ ಮೇಲೋ ಕತ್ತೆಗಳ ಮೇಲೋ ದಿನಸುಗಳನ್ನು ದೂರದೂರ ಸಾಗಿಸುವುದು ಹಿಂದಿನ ರೂಢಿಯಾಗಿತ್ತು (ಚಾಲುಕ್ಯ. I. ೨೭೪); ಹೇರೆತ್ತಿನ ವ್ಯಾಪಾರಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಹೆಂಗಸೊಬ್ಬಳು . . . ಹರಕೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡಳು (ನಮ್ಮೂರು. ೧). [ಹೇರು$_1$ (< ಪೇಱು$_1$) + ಎತ್ತು$_3$ (< ಎಟ್ತು$_3$)]

ಹೇರೊಡಲ್ 'ಪೇರೊಡಲ್' ನೋ.

ಹೇರೊಡಲ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಹೊಟ್ಟೆಯುಳ್ಳವನು; ಗಣಪತಿ: ಕಡುಕರುಣ ನೀನೆಂದರಿತು ಹೇರೊಡಲ ನಮಿಸುವೆ ನಿನ್ನಡಿಗೆ (ಜಗದಾ. ೨೦೬).

[ಹೇರೊಡಲ್ (< ಪೇರೊಡಲ್) + - ಅ$_7$]

ಹೇರೊಡಲು 'ಪೇರೊಡಲ್' ನೋ.

ಹೇರೊಬ್ಬೆ 'ಪೇರೊಬ್ಬೆ' ನೋ.

ಹೇರೊಲೆ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಒಲೆ; ಭಾರಿಯಾದ ಒಲೆ: ಹೇರೊಲೆಗೆ ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ ಹೂಳಿದಬ್ಬದ್ದ ಭಾರಿಯ ಹಂಡೆಯಲ್ಲಿ . . . ಮುರು . . . ಕುದಿಯುತ್ತಿತ್ತು (ಮಲಮ. ೮೪೯). [ಹೇರ್₁ (< ಪಿರಿದು₁) + ಒಲೆ₄]

ಹೇರೌಡಲ (ನಾ). ದೊಡ್ಡಜಾತಿಯ ಹರಳುಗಿಡ: "ಮಹೇರಂಡಃ - ಹೇರೌಡಲ" (ಒಷಧಿ. ೧೧೮). [ಹೇರ್₁ (< ಪಿರಿದು₁) + ಔಡಲ (< ಅವುಡಲ)]

ಹೇಲನ, ಹೇಳನ (ನಾ). ೧. ತಿರಸ್ಕಾರ; ಅನಾದರ; ಅಲ್ಲಗಳೆಯುವಿಕೆ. ೨. ಶೃಂಗಾರಚೇಷ್ಟೆ,– ವಿಲಾಸ. **ಹೇಳನ**: ೧. ಕೋಳುಹೋದುದು ನಿಮ್ಮ ಶಿರ ಮುನಿಹೇಳನಕೆ ಕಾಲೂಱಿದಡೆ ಸುರಪಾಲಪದವಿಯಲಹಿತರವಧರಿಸಿದೆನು ತಾನು (ನಿಭಾಗ. ೮-೬-೧೨); ಕೊಟ್ಟುದ ಕೊಂಡುದ ಹೇಳನ ಮಾಡೊ ಕನಿಷ್ಠನ ಸೇರಿದರೇನುಂಟು (ಪುರಂದ. ೧-೧೨೪-೨); ದೊರೆಯು . . . ಅವಳ ನಡತೆಯನ್ನು ಹೇಳನದಲ್ಲಿಯೂ ಹಾಸ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಕೊನೆಗಾಣಿಸುತಾ ಇದ್ದರು (ವೇಟಮಾ. ೧೯). ೩. ಅಪಹಾಸ್ಯ; ಅಣಕ; ಚೇಷ್ಟೆ: ದೃಷ್ಟಿಚುಕ್ಕೆಯದೊಂದನೆಲ್ಲ ಚೆಂದಂಗಳ್ಗಮಿಟ್ಟಹನು ಪರಮೇಷ್ಠಿ, ಶಶಿಗೆ ಮಶಿಯವೊಲು ಗುಟ್ಟೇನೊ? ರಕ್ಷೆಯೋ? ಸಿಂಗರವೊ? ಹೇಳನವೊ? ಮಷ್ಟು ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಬೊಟ್ಟು (ಮಂಕುಕ. ೪೪೭). [ಸಂ.]

ಹೇಲಾಗತಿ (ನಾ). ಲೀಲೆ; ವಿನೋದ; ವಿಲಾಸ: ದ್ಯೋತಾಲಂಕೃತಕೌಸ್ತುಭನಂ ಹೇ[ಪಾಠಾಂ. ಲೀ]ಲಾಗತಿರುಚಿರಪೀತಪಟನಂ ಕಂಡಳ್ (ಜಗವಿ. ೧೧-೩೦). [ಸಂ.]

ಹೇಲಾಸಾಧ್ಯ, ಹೇಳಾಸಾಧ್ಯ (ನಾ). ೧. (ಆಟದಂತೆ) ಅನಾಯಾಸವಾಗಿ ಜಯಿಸಲು ಸಾಧ್ಯನಾದವನು: ಅಣುವಂ ಬಂದು ವನಭಂಗವುಮಂ ಲಂಕಾದಹನಮುಮಂ ಮಾಟ್ಟುದಂತಾದೊಡೆ ರಾವಣಂ ಪೊಱಮಡುಗುಮಾತಂ ಹೇಲಾ [ಪಾಠಾಂ. ಪೇಱಾ] ಸಾಧ್ಯನಕ್ಕುಂ (ಕಗುವಿ. ೩೫-೨೪); (ಚಾವುಂಪು. ೩೧೨ ನೋ). **ಹೇಳಾಸಾಧ್ಯ**: ೨. ಆಟದಷ್ಟು ಸುಲಭಸಾಧ್ಯವಾದುದು: ಆ ವಿರಾಟನ ಮಂಡಲಂ ಗೋಮಂಡಲ ದಂತೆ ಹೇಳಾಸಾಧ್ಯಮಾಗಿ ಕೈಗೆ ವರ್ಕುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೮೩ ವ); ಶಿಶುಪಾಳನೊ ತಾನೆನಿಸಿ ನೆಗಳ್ದ ನರಗನ ತಲೆ ತನ್ನಾಳಾಳ ಕಯ್ಗೆ ವನ್ದುದು ಹೇಳಾಸಾಧ್ಯದೊಳ್ ಗಂಗಚೂಡಾ ಮಣಿಯಾ (ಎಕ. II. ೫೫-೯೭; 974). [ಸಂ.]

ಹೇಲಿ (ನಾ). ಸೂರ್ಯ; ನೇಸರು. [ಸಂ.]

ಹೇಲು₁ 'ಪೇಲ್₁' ನೋ.

ಹೇಲು₂ 'ಪೇಲ್₂' ನೋ.

ಹೇಲುಕಸ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: (ಕಿ). [?]

ಹೇಲುಸುಂಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: (ವೃಡಿಗಿ. ೬೬-೧೫೮೬). [?]

ಹೇಲೆ, ಹೇಳೆ (ನಾ). ೧. ತಿರಸ್ಕಾರ; ಅನಾದರ. ೨. ಶೃಂಗಾರಚೇಷ್ಟೆ. ೩. ಸಂತೋಷ; ವಿಲಾಸ; ವಿನೋದ. ೪. ಸಂಪತ್ತು; ಐಶ್ವರ್ಯ. ೫. ಅವಕಾಶ; ಆಸ್ಪದ. **ಹೇಳೆ**: ೧. "ಹೇಳಾ, ಅವಹೇಳಾ, ಲೀಢಾ, ಅವಜ್ಞಾ, ಅವಲೀಢಾ - ಈ ೫ ಲೀಲೆ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೮-೩೦). ೨. "ಹೇಳಾ, ವಿಳಾಸಃ, ಬಿಬ್ಬೋಕಃ, ಲೀಲಾ, ಲಲಿತಂ, ವಿಭ್ರಮಃ- ಇವು ಮೊದಲಾದುವು ಸ್ತ್ರೀಯರ ಭಾವಂಗಳ್" (ಹಲಾಯು. ೧೫-೮೯); ಶೃಂಗಾರ ಮನೋಲ್ಲಾಂತು ದ್ಯೋತಿಸಿದೊಡೆ ಸಲೆ ಕಾಂತಂ ಪೆಸರಿಂದೆ ಹೇಳೆಯೆಂಬುದು ಸಲ್ಗುಂ (ರಸರ. ೧-೨೧ ಸೂತ್ರ). ೩. "ಅವಲೀಲೆ ಲೀಲೆಯವಜ್ಞೆ ಹೇಳಾವಹೇಳಾಖ್ಯ ಮದು ಹರುಷಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೯-೧೩); ಭಿಕ್ಷಾಯೆನಲು ಖೂಳ ಕುದುರೆಗೆ ಕುದಿವ ಮಡ್ಡಿಯಂ ನೀಡಿಸಲು ಹೇಳೆಯೊಳು ಸವಿದು (ಗುರುಚಾ. ೨-೬); ಅಣ್ಣ ಬೊಮ್ಮಣ್ಣನು ಹೇಳೆಯೊಳು ತನ್ನೊಡನೆ ಬರಲು (ರಾಘಚ. ೧೫-೨೬). ೪. "ಸಿರಿ ಸಿಂಗರಂ ಪಳಿವು ಮುರಿ ಪ್ರಸ್ತಾವ ಹೇಳಾಂಕಿತಂ" (ನಾನಾರ. ೧೦೯). ೫. "ಪ್ರಸ್ತಾವದಲ್ಲಿಯುಂ ಹೇಳಾಯೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೩೪-೧೯). [ಸಂ. ಹೇಲಾ]

ಹೇವ, ಹೇವೆ, ಹೇಹ (ನಾ). ೧. ಜುಗುಪ್ಸೆ; ಅಸಹ್ಯ: ಶ್ರಾವಕರಾದೊಡೆ ಸಾಲ್ಗುಂ ಹೇವಂ ತನಗಿಲ್ಲ (ಸಮಪ. ೧೩-೨೬); ಧ್ರುವನು ಮಲತಾಯೆನಿಪ್ಪಾ ಸುರುಚಿ ಬಯ್ಯೆ ಹೇವವ ತಾಳ್ದು ಶಿವನ ಮೆಚ್ಚಿಸಿ ಬೇಱೆ ಲೋಕವಂ ಪಡೆದು (ಹಚಕಾ. ೧೦-೧೯); ಕೊನೆಗೆ ನನಗೆ ಥಕ್ಕನೆ ವಿವೇಕ ಮೂಡಿ ಎಚ್ಚರವಾಯಿತು. ನನ್ನ ಬಗೆಯು ನನಗೇನೆ ಹೇವವಾಯಿತು (ನಾಗಕಾ. ೨೮). ೨. ವ್ಯಥೆ; ದುಃಖ; ಅಳಲು: ಕದನಮುಖದಲ್ಲಿ ಹೇವ ವೀರರೊಳಿಲ್ಲಲಾ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೩-೩೪); ದೇವನೆ ನಿಮ್ಮಿಂದೆನ್ನಯ ಹೇವಂ ಹರಿದತ್ತು (ದಶಾವ. ೮-೧೪೦); ಆವಾವ ಜೀವವನು ಹೇವವಿಲ್ಲದೆ ಕೊಂದು ಸಾವಾಗ ಶಿವನ ನೆನೆದಿಹರೆ ಅವ ಬಂದು ಕಾವನೇ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೯೫೨). ೩. ಹಗೆತನ; ವೈರ; ದ್ವೇಷ: ತರುಣಿಯರ ಮೋಹಕದಲುಱೆ ಮತ್ಸರಿಸದವರಾರರಸ ಹೇವದ ಹುರಿ ಬಲಿದುದೀತಂಗೆ (ತೊರರಾ. ೪-೨-೨೫): ಭಸ್ಮನೆಂಬ ಖಳ ಹೇವದಿಂ ಬಿಡದೆ ಬೆನ್ನಟ್ಟಲವನಂ ಮುಱಿದು (ನಂದಿಮಾ. ೧೦-೪೯). ೪. ರೋಷ; ಕೋಪ: ಹೇವದಲಿ ಕಿಡಹಲ್ಕೆ ಬೀಳ್ವರು (ಕೋಗಯು. ೨೧-೬); ಕಾಲನೀ ಪುರುಹೂತ ಹಿಂಗಿದನೆಂಬ ಹೇವದೊಳಾತುನಿಂದ್ಯ ಕಾಲುರ್ಝ್ಝುಂಭನ ಗೆಲಿದ ಗರ್ವದಲಿ (ಅಂಬಿಕಾ. ೧೭-೩೭); ದ್ವಾರಪಾಲಕನ ಮಾತು ಕೇಳಿ ವೇಣುಗೋಪಾಲರ ಹೇವ ಕೆರಳಿತು (ಇಪ್ಪುಕ. ೩೦೧). ೫. ನಾಚಿಕೆ; ಲಜ್ಜೆ: ತಾವು ಷಡುರಥರೊಬ್ಬ ಹಸುಳೆಯ ಹೇವವಿಲ್ಲದೆ ಕೊಂದರೋ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೬-೬೩); ಹೇವವೆಲ್ಲಿಹುದಯ್ಯ ವೈಕುಂಠಪತಿಗೆ (ಪುರಂದ. ೧-೧೦೬-೧); ಈ ಲೋಕಮಂ ರಕ್ಷಿಸುವನೆಂಬ ನುಡಿ ಹೇವವಲ್ಲವೆ ತನಗೆ (ಚಿಬಪು. ೩೫-೩೨). ೬. ಸ್ವಾಭಿಮಾನ; ಆತ್ಮಗೌರವ: ಹೇವವುಳ್ಳರೆ ಭೀಮಪಾರ್ಥರ ನೀವು ಕೊಲುವುದು ಮೇಣು ರಣದಲಿ ಸಾವುದು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೫-೧೨); ಜಾವಕ್ಕೆ ಬದುಕುವರೆ ಹೇವಕ್ಕೆ ಬದುಕುವದು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೨೯೨); ಕಿಟ್ಟಯಿಂದ ಅಗಲಿದರೆ, ತನ್ನ ಹೇವವೇನು ಉಳಿಯಿತು? (ಗಂಮಾಯಿ. ೧೫೫). ೭. ಹುರುಡು; ಸ್ಪರ್ಧೆ; ಪೈಪೋಟಿ: ಸತ್ಯವಚೋವಿಲಾಸನು ಕಲಿಹರಿಶ್ಚಂದ್ರಾವನಿಪನೆನಲವನಸತ್ಯದ ಕುಲತಿಲಕನೆಂದು ಹೇವವಿಬ್ಬರಿಂಗಾ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಭಾವದಲಿ ಬಲುಹಾಯ್ತು (ತೊರರಾ. ೩-೨-೨೬); ಆಟ ಬಂದರೆ ತಾನೇ ಹೇವ, ಹೀಗಾಗಿ ಆಟದಲ್ಲಿ ನನಗೆ ಶ್ರದ್ಧೆ ಕಡಿಮೆ (ಹಾಸುಹೂ. ೨೨). ೮. ಅವಮಾನ; ಹೀನಾಯ: ಪೋಯೆಂದು ತಱುಬಿದರ್ ಖಳರಜೇಂದ್ರಾದ್ಯರ ಪಲಾಯನದ ಹೇವಮಂ ಕಂಡನೀ ವಿಷ್ಣು . . . ಮಾಱಾಂತನು (ಚಿಬಪು. ೪೯-೪೦). ೯. ರೋಗ; ವ್ಯಾಧಿ. **ಹೇವೆ**: ೨. ದೇವನಿವರನು ಕಾವ ಭರದಲಿ ನಾವು ಒಡಲಿದೊ ಡಾವ ಪರಿಯಲಿ ಹೇವೆ ತಪ್ಪುವುದೆನುತ ಚಿಂತಿಸುತಿರ್ದ ಮನದೊಳಗೆ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೫-೪೦). **ಹೇಹ**: ೧. ಸಿದಲಿಂಗೇಶ್ವರಂ ಸಮ್ಯಗ್ಜ್ಞಾನೋದಯವಾಗಿ ಸಂಸಾರಹೇಹವಂ ಮಾಡಿ ಶರಣುಹೊಕ್ಕ ಸಿಷ್ಯಜನಂಗಳ ನಾಮಪರಿಕ್ರಮಂಗಳಂತೆಂದಡೆ (ಎಕ. XVI. ಕುಣಿಗ. ೪೯-೨೦; ಸು. 1480); ಅಂತಕನ ಕೈಯಿಂದ ಅರೆದು ಸಣ್ಣಿಸಿಕೊಂಡು ಭವಕ್ಕೆ ನೂಂಕಿಸಿಕೊಂಬುದೇ ಅವಸಾನ ಇದನಱಿದು ಇವಕ್ಕೆ ಹೇಹವಂ ಮಾಡು (ಘನವ. ೧೦-೭); ಅಂಬುಧಿಯೊಳಗೆ ಸಕಲಮೃಗವಿರಲದ ಕೊಂಬವರಿಗೆ ಹೇಹವುಂಟೆ (ಹರಿಸಾಂ. ೩೩-೬೭). ೧೦. ಆಹ್ವಾನ. ೧೧. ಮೂಢ; ತಿಳಿಗೇಡಿ. ೧೨. ಬಾವುಟ; ಧ್ವಜ : "ಆಹ್ವಾನ ಮೂರ್ಖ ಗದಾ ಹೇಯ ಪತಾಕೆ ದುಃಖಮಿನಿತುಂ ಹೇಹಾ[ಪಾಠಾಂ. ಯಾ]ಭಿಧಾನಂ" (ನಾನಾರ. ೯೬). ೧೩. ತ್ಯಜಿಸುವಿಕೆ: (ಕಿ). [< ಏವ₁]

ಹೇವಗೆಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅವಮಾನಗೊಳಿಸು; ಮುಖಭಂಗ ಮಾಡು: ನಾವಲೇ ಹೊಱಗವರ ಹೆಂಡಿರ ಹೇವಗೆಡಿಸಿದೆವು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೬-೧೦); ತಾವು ಭಟರಾದರೆ ವಿಭಾಡಿಸಿ ಹೇವಗೆಡಿಸುವುದುಚಿತ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೫-೯). [ಹೇವ + ಕೆಡಿಸು₁]

ಹೇವಗೇಡಿ (ನಾ). ನಾಚಿಕೆಯಿಲ್ಲದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಭಂಡವ್ಯಕ್ತಿ: ಹಾವ ಹಿಡಿದು ಹೀಸಿ ಕರ ಹುಸಿ ಹೂ[ಜೆಯ] ಹೇವಗೇಡಿ ಹೈಯಂದವರವೋವೊ ಹೊರೆದಪೆ (ಶತಸಾಂ. ೭೮-೧೦೦); ಹೇವಗೇಡಿಗಳಿಗೆ ವಾವಿಯೇನು? ವರಸೆಯೇನು? (ಗಾದೆ).

[ಹೇವ + ಕೇಡಿ₁]

ಹೇವಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). = ಹೇವಗೆಡಿಸು: ಪತಿಯೊರ್ಮೆ ಹೇವಗೊಳಿಸಲ್ ಮುಳಿಸಿಂ ಪ್ರತಿಕೂಲೆಯಾಗದಿರ್ (ಶಾಕುಂತ. ೫೬-೯೭). [ಹೇವ + ಕೊಳ್₁ + - ಇಸು₁]

ಹೇವಣಿಗ (ನಾ). ಕಬ್ಬಿಣದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು; ಲೋಹಕಾರ; ಕಮ್ಮಾರ: ಹದನೇಱೆ ಕಾಯ್ದುರಿವ ಲೋಹದ ಬಟ್ಟಂ ನಿಱಿಸಿ ಹೇವಣಿಗನಡೆಗಲ್ಲಾಗ್ರದೊಳಿಕ್ಕುಟಿಂದೆ ಪಿಡಿದೊಡ್ಡಿದನೆನೆ ರವಿಯೆಸೆದನಸ್ತಗಿರಿಮಸ್ತಕದೊಳ್ (ಧರ್ಮಪ. ೬-೪೩). [?]

ಹೇವಮಾರಿ (ನಾ). (ಮೂರ್ಖತನದಿಂದ) ಹಟಮಾಡುವ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಹಟಮಾರಿ: ನೀನಿಂದುವರೊಲಿದೀಗಗಲ್ದರೆ ಹಿಂದುಳಿದೊಡಲ್ಪಿಡಿದಿಹ ಹೇವಮಾರಿ ತಾನೆಂದಿನಿಯನೆ ಬಗೆಗೊಂಡೆಯೊ (ಸೊಬಸೋ. ೧೫-೧೧೬); ಅದಟು ಕೊಳ್ಳದು ರಾಜಸೇವೆಯ ಪದವಿ ಪಾತಕ ಫಲವೆನುತ ನೂಕಿದರು ರಥವನು ಹಳಿವು ದರ್ಪದ ಹೇವಮಾರಿಗಳು

(ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೬-೨೫); ಹೇಡಿಗಳು ಬರಿ ಹೇವಮಾರಿಗಳು ಬಿರಿಸಾದ ರೋಡಿಗರು ನಿಮ್ಮ ಸೇನೆಯೊಳಿರ್ದ ಭಟರು (ತುರಂಗ. ೬೩-೧೩). [ಹೇವ + - ಮಾರಿ$_1$]

ಹೇವಯಿಸು, ಪೇವಯ್ಸು, ಹೇವಯ್ಸು (ಕ್ರಿ). ಅಸಹ್ಯಪಡು; ಜುಗುಪ್ಸೆಗೊಳ್ಳು: ಮುಳಿಸಿಂದ XXX ದಿಂ ಮೂಡಿದನೆನಿಸಿದಡೊಮ್ಮಿಂಗೆ ಹೇವಯಿಸಿ (ಎಕ. IV. ಕೃಷ್ಣರಾ. ೧೧-೧೮: 1306). Δ **ಹೇವಯ್ಸು**: ಎಲೆ ಕಾವೇರಿಯ ವಾರಿ ಕೂಡೆ ಪೊಲಸಾದತ್ತೆಂದು ಪೇವಯ್ಸುತುಂ (ಎಕ. V. ಬೇಲೂರು. ೫೮-೨೭; 1117). **ಹೇವಯ್ಸು**: ಎಲೆ ಕಾವೇರಿಯ ವಾರಿ ಕೂಡ ಪೊಲಸಾದತ್ತೆಂದು ಹೇವಯ್ಸುತುಂ (ಮೈಆರ್. ೧೯೩೬. ೨೦-೨೫: 1148).

[ಹೇವ + - ಇಸು$_1$]

ಹೇವಯ್ಸು 'ಹೇವಯಿಸು' ನೋ.

ಹೇವರ (ನಾ). ಜುಗುಪ್ಸೆ; ಅಸಹ್ಯ: ಹೇ [ಪಾಠಾಂ. ಹೀ] ವರಮಂ ಕ್ಷಣಾಂತರಕೆ ತೋರ್ಪ ಸುಖಕ್ಕೊಲವಿಂದೊ ನಾಳೆಯೋ ಸಾವ ಜನಂಗಳೊಳ್ಮಮತೆ ಮತ್ಸರವೀಗಳೊ ಬೈಗಿನಾಗಳೋ . . . ಆತ್ಮತತ್ವಮಂ ಭಾವಿಸಿ ಮುಕ್ತನಾಗಲರಿದಾಯ್ತು (ಅವಶ. ೩೩-೨೯). 'ಹೇವರಿಕೆ', 'ಹೇವರಿಸು' ಪರಾ. [< ಹೇವ]

ಹೇವರಿಕೆ (ನಾ). ೧. = ಹೇವರ: ನೋವು ಸಮ ಜೀವ ಸಮ ಸಲೆ ಸಾವು ಸಮಂ ನಿನಗೆ ಸಕಲಜೀವಕ್ಕೆಂಬುದೆ ಭಾವಿಸಿ ಕೊಲಲುಂ ತಿನಲುಂ ಹೇವರಿಕೆಯ [ಪಾಠಾಂ. ಅವಕರಣೆಯ] ಮಾಡು ಮನದೊಳಂ ಶಬರೇಶ (ನನ್ನಚಾ. ೫-೧೭); ಹಳ್ಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ಬಂದನಂತರ ತಾನು ಬಾಳಿ ಬದುಕಿದ್ದ ಸಮಾಜದ ಬಗ್ಗೆ ನಕ್ಕುದೋವನಲ್ಲಿ ಅಸಾಧ್ಯ ಹೇವರಿಕೆ ತಲೆದೋರಿತು (ಪುನರು. ೩೨೭). ೨. ತಿನ್ನುವ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು; ಅರುಚಿ: ಬಾಯಿ ಹೇವರಿಕೆ, ಮಲದಲ್ಲಿ ಕಾಠಿಣ್ಯ . . . ಅಗ್ನಿವೈಷಮ್ಯ ಇವಿಷ್ಟು ವಾತಪ್ರಕೋಪಲಕ್ಷಣ (ವೈದ್ಯಸಾ. I. ೨೧). [ಹೇವರ + - ಇಕೆ]

ಹೇವರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಜುಗುಪ್ಸೆ ತಾಳು; ಹೇಸು: ಅವರ ಸುಡುನುಡಿಗಲ್ಲ ನಾಚಿ ಹೇವರಿಸಿ ನಡೆತಂದೊಂದು ಶಿವನಿಳಯಮಂ ಪೊಕ್ಕು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೮-೧೧); ಆ ವೃತ್ತಾಂತ ಮನಾತಂಗಳ್‌ಪಿಡೊಡವಂ ಹೇವರಿಸಿ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೧-೧೧೯ ವ); ದೇವ ರಾಕ್ಷಸಭವದ ಬದುಕಿಗೆ ಹೇವರಿಸಿದುದು ಚಿತ್ತ (ತೊರರಾ. ೩-೧೨-೨೧). ೨. ಹಿಂಜರಿ; ಅಳುಕು; ಹಿಂದೆಗೆ: ಆ ಬೆಕ್ಕು ಬೆರ್ಚಿ ರತಿವರನ ಕೊರಲಂ ಬಿಟ್ಟು ಪೆಣ್ಣಂ ಹೇವರಿಸದೆ [ಪಾಠಾಂ. ಯಿಸದೆ] ಪಿಡಿವುದುಂ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೧೧-೧೨ ವ); ಉರುಳೆಗಡಿದನು ಶಲ್ಯನನು ಹೇವರಿಸಲೆಚ್ಚನು ಕೌರವನ (ಕುಮಾಭಿ. ೬-೧೮); ಭೂವನಿತೆ ದಾನವರ ಭಾರಕೆ ಹೇವರಿಸಿ ಬ್ರಹ್ಮಂಗೆ ಮೊರೆಯಿಡಲು (ಅಕ್ರೂಚ. ೧-೯).

[ಹೇವರ + - ಇಸು$_1$ /ತೆಲು. ಏವಗಿಂಚು]

ಹೇವಹಱುಕ (ನಾ). ಸ್ವಾಭಿಮಾನವಿಲ್ಲದ ಕೀಳುವ್ಯಕ್ತಿ: ಹಿಂದುಗಳೆವರು ಮರಳಿ ಮನೆಗಳ ಹಿಂದಣಾಸೆಯ ಹೇವಹಱುಕರಿಗಿಂದು ಮಹನವಮಿ (ಕುಮಾಕ. ೮-೨೯).

[ಹೇವ + ಹಱುಕ (< ಪಱುಕ)]

ಹೇವಿಲಂಬಿ, ಹೇವಿಳಂಬಿ (ನಾ). ಅರುವತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತೊಂದನೆಯ ಸಂವತ್ಸರ. **ಹೇವಿಳಂಬಿ**: ಮತ್ತಮಾ ವರುಷವೇ ಪ್ರಭವ . . . ಹೇವಿ[ಪಾಠಾಂ. ವು]ಳಂಬಿ . . . ಅಕ್ಷಯವೆಂದಱುವತ್ತು ತೆಱನಾಗಿಹುದು (ವಿವೇಕ. ೩೨೧); ಹೇವಿಳಂಬಿಯಲುದಿಸಿ, ಅರಳಿದ ವಿಳಂಬಿಯಲಿ (ಅನಿಕೇ. ೨೨-೮). [ಸಂ.]

ಹೇವಿಳಂಬಿ 'ಹೇವಿಲಂಬಿ' ನೋ.

ಹೇವೆ 'ಹೇವ' ನೋ.

ಹೇಷ (ನಾ). ಕುದುರೆಯು ಕೆನೆತ: 'ಹೇಷಧ್ವನಿ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಹೇಷಧ್ವನಿ (ನಾ). ಕುದುರೆಯ ಕೆನೆಯುವ ಶಬ್ದ; **ಹೇಷಾರವ**: ಗಜದ ಬೃಂಹಿತರವದ ವಾಜಿವ್ರಜದ ಹೇಷಧ್ವನಿಯ . . . ಗಜಬಜಿಕೆ ಗಾಢಿಸಿತು (ಕುಮಾಉ. ೧೧-೪೧). [ಸಂ.]

ಹೇಷಾಕೃತ (ನಾ). = ಹೇಷಧ್ವನಿ: "ಹೇಷಾಕೃತಂ [ಪಾಠಾಂ. ಹೇಷಾಂಕಿತಂ] ವಾಜಿತತಿಯಲ್ಲಿ ವರ್ತಿಸಿರ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೨೭-೬). [ಸಂ.]

ಹೇಷಾಘೋಷ (ನಾ). = ಹೇಷಾಧ್ವನಿ: ಬಂದಿರ್ದುವು ಹೇಷಾಘೋಷ ವಿದ್ರಾವಿತರಿಪು ಮಹೀಭೃದ್ಬಾತುರಂಗಂ ತುರಂಗಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೧೧). [ಸಂ.]

ಹೇಷಾಧ್ವನಿ (ನಾ). = ಹೇಷಧ್ವನಿ: ದಿನಕರನ ರಥದಶ್ವದೊಳ್ಮೇದಿನಿಯ ಮೆಟ್ಟದಳಟ್ಟ ಹೇಷಾಧ್ವನಿಗಳಿಂದೊಡೆಹಾಯ್ದು (ಪಶುಭಾ. ೨೨-೫೨). [ಸಂ.]

ಹೇಷಾರವ (ನಾ). = ಹೇಷಧ್ವನಿ: ಇಂದ್ರಾಯುಧಮಂ ಚಂದ್ರಾಪೀಡನೇಱೆ ದಿಗಂತರಂಗಳೆಲ್ಲಮನಂತಹಯಹೇಷಾರವಂಗಳಿಂ ತೆಕ್ಕನೆ ತೀವೆ (ಕಾದಂಬ. ೫೧೧); ಮೇಲುಲಿಯ ಹೇಷಾರವಂ ಗತಿಗಮಕವೇ ಪಂಚಧಾರಾವಿಶೇಷಮಾಗೆ . . . ನಡೆಗೊಳ್ಳಗಿಳಿಗುದುರೆಗಳ ಹಿಂದು ರಂಜಿಸಿದುವು (ಚೆಬಪು. ೩೫-೯). [ಸಂ.]

ಹೇಷಾರಸಿತ (ನಾ). = ಹೇಷಧ್ವನಿ: ಸದ್ವಾಜಿಬೃಂದದ ಹೇಷಾರಸಿತಕ್ಕೆ ಭಾನುರಥದಶ್ವಂ ಬೆಚ್ಚೆ (ವೀರಭಿ. ೫-೨೨). [ಸಂ.]

ಹೇಷಿ (ನಾ). ಕೆನೆಯುವ ಪ್ರಾಣಿ; ಕುದುರೆ. [ಸಂ. ಹೇಷಿನ್]

ಹೇಷಿತ (ನಾ). = ಹೇಷಧ್ವನಿ: ತುರಂಗಮಹೇಷಿತಘೋಷನಾದಮೊರ್ಮೊದಲ ವಯೋಧಿಮಂಥನಮಹಾರವಮಂ ಗೆಲೆ (ಶಂಪಭಾ. ೩-೩೮); ಪ್ರಣವನಾದಾಹತಿಗೆ ಗತಿಯಲಿ ಕುಣಿದವಗ್ಗದ ವೇದಹಯ ಹಲ್ಲಣೆಯ ಹೇಷಿತರವಕೆ ಹೆದಱಿತು ರಾಕ್ಷಸವ್ರಾತ (ಕುಮಾಕ. ೬-೨೩). [ಸಂ.]

ಹೇಷಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕುದುರೆಯಂತೆ ಕೂಗು,– ಕೆನೆ: ತುರಗಕ್ಕೆ ಮಧ್ಯದಶನೋತ್ಕರ ಮುದಯಿಸುಗುಂ ವಿಭಕ್ತಪದನಕ್ಕುಂ ಸುಸ್ವರದಿಂ ಹೇಷಿಸುಗುಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೫-೫).

[ಹೇಷ + - ಇಸು$_1$]

ಹೇಷೆ (ನಾ). = ಹೇಷ: ಹೇಷಾಬೃಂಹಿತಂಗಳ್ ವಿಲಯಜಲನಿಧಿಧ್ವಾನಮಂಬನ್ನಗಂ ಭೋಂಕನೆ ಕರ್ಣಾಭ್ಯರ್ಣಮಂ ಸಾರ್ತರೆ (ಪಂಠಾಮಾ. ೧೩-೨). [ಸಂ. ಹೇಷಾ]

ಹೇಷ್ಯ (ನಾ). ಅಪಶಕುನ; ದುರ್ನಿಮಿತ್ತ: ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ವಿರೋಧವಾಗಿ ನಡೆದವನಾದ ಕಾರಣ ಅವನು ಗಣೇ ಮೇಲಿನಿಂದ ಬಿದ್ದ . . . ಅವನನ್ನು ಎಂಟು ಸೀಳಾಗಿ ಕಡಿದು ನಮ್ಮ ದೇವರಿಗೆ ಬಲಿ ಕೊಡುತ್ತೇನೆ. ನಮಗೆ ದೊಡ್ಡ ಹೇಷ್ಯವಾಯಿತು (ಅದೂಟ. ೧೭೮).

[ಸಂ. ?./ ತೆಲು. ಏಷ್ಯ = ಅನಾದರ, ತಿರಸ್ಕಾರ]

ಹೇಸರ, ಪೇಸರು, ಹಾಸರ, ಹೇಸರು (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕತ್ತೆ: ಕರ್ತನ ಪೂಜಿಸಿ ಕುತ್ಸಿತದೈವಕ್ಕೆಱಗುವದು ಕತ್ತೆಗೆ ಕುದುರೆಗೆ ಹುಟ್ಟಿದ ಹೇಸರನಂತೆ (ವಚಶಾ. I. ೩೨೯-೨); ಹೇಸರನೆಷ್ಟು ದೊಡ್ಡದಾದಡೇನು ತೇಜಿಯಾಗಬಲ್ಲುದೆ (ಚನ್ನವ. ಕ. ೨೦೦-೪೪೫). Δ **ಪೇಸರು**: ದೇಹಪೋಷಣದೊಳಾಸಕ್ತನಾಗಿ ಮತಿಹೀನನೆಂದೆನಿಸಿರ್ಪ ಪೇಸರುಂ ತನ್ನೊಡಲ ಹೊರೆಯದೇ (ಕಥಾರಾ. ೫-೪೦). **ಹಾಸರ**: 'ಹಾಸರಗತ್ತೆ' ಪರಾ. **ಹೇಸರು**: ಬಾಳೆಯ ಕೇಡದರ ಗೊನೆಯ, ಹೇಸರ ಕೇಡದರ ತೆನೆಯ (ಗೀಪಿಂ. ೮೫-೬೯).

[< ಸಂ. ವೇಸರ]

ಹೇಸರಕತ್ತೆ 'ಹೇಸರಗಳ್ತೆ' ನೋ.

ಹೇಸರಗತ್ತೆ 'ಹೇಸರಗಳ್ತೆ' ನೋ.

ಹೇಸರಗಳ್ತೆ, ಪೇಸರಗತ್ತೆ, ಹಾಸರಗತ್ತೆ, ಹೇಸರಕತ್ತೆ, ಹೇಸರಗತ್ತೆ (ನಾ). = ಹೇಸರ: ಶ್ವೇತಾಶ್ವತರಮಾಚಷ್ಟೆ = ಬಿಳಿಯ ಹೇಸರಗಳ್ತೆಯಂ ಪೇಳ್ವಪಂ (ಕಾಶಕ. ೨೯೧). Δ **ಪೇಸರಗತ್ತೆ**: "ಚಕ್ರಿವತಿ ವಾಜಿತರಮನಲು ಪೇ[ಪಾಠಾಂ. ಹೇ] ಸರಗತ್ತೆಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೫೫-೯). **ಹಾಸರಗತ್ತೆ**: ತಿರುಗಿದೆನು ಸರಿಸರಿದು ಹಾಸರಗತ್ತೆಯಂತೆ ಸಾರದಿಯ ಪೊತ್ತು ನಿಸ್ಸಾರರವನಾದೆನೊ (ವಿಪಾಪು. ೩೦-೧). **ಹೇಸರಕತ್ತೆ**: ಸುಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಹಗಲು ಇರುಳು ಹೇಸರಕತ್ತೆಯಂತೆ ಹೊರೆಳಿ (ಪುರಂದ. ೧-೬೬-೧). **ಹೇಸರಗತ್ತೆ**: ಒರ್ವನೆರಡು ಹೇಸರಗತ್ತೆಯೊಳ್ಪೂಡಿದ ಬಂಡಿಯುಮಂ ಪೊಡೆದುಕೊಂಡು ಪೋಗುತ್ತಿರಲ್ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೫-೭೭ ವ); ಹೇಸರಗತ್ತೆಯ ಮೇಲೆ ಬಂಗಿಯ ಹೇಱು . . . ಲೆಕ್ಕವೀಸೆಂದು ಪೇಳ್ಪರಾರದನು (ಕಂಠೀ. ೧೧-೩೮); ಸುತ್ತಮುತ್ತಲು ನೋಡಿ ಹೇಸರಗತ್ತೆಗಳು ಸತ್ತಿಹುದ ಕಂಡು (ರಾಮಾಸಂ. ೩-೫-೩೫). [ಹೇಸರ + ಕಳ್ತೆ (< ಕಱ್ತೆ)]

ಹೇಸರು 'ಹೇಸರ' ನೋ.

ಹೇಸಾಟ (ನಾ). ಜುಗುಪ್ಸೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಂತಹುದು; ಅಸಹ್ಯಕರವಾದುದು: "ಹೇಸಾಟ = ನಿರಿಚ್ಚೆ, ಹೇಸಿಕೆ ಬರುವಂತಹುದು, ಓಕರಿಕೆ" (ಜಾನಕೋ. ೬೦); ವಾಗ್ದೇವಿಯನ್ನು ಇಂಥ ಸಮೂಹದ ಮಧ್ಯದಿಂದ ತಕ್ಕೊಂಡು ಬಂದದ್ದು ದೊಡ್ಡ ಹೇಸಾಟವಾಯಿತು (ವಾಗ್ದೇವಿ. ೫೩). [ಹೇಸು$_1$ (< ಪೇಸು$_1$) + ಆಟ]

ಹೇಸಿ (ಗು). ೧. ಅಸಹ್ಯಕರವಾದ; ಜುಗುಪ್ಸೆಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ: ಪುರದ ರಮಣಿಯರೀಕ್ಷಿಸಿಯೆ ನೋಡಿರೆ ವಿಕಾರದ ಹೇಸಿರೂಹಿನ ನರನನೆನೆ (ಶಾಲ್ಮಭಾ. ೩೦-೩೭): ಸಾಕು ಸಾಕ್ಮಾಡು ಇಂತಹ ಹೇಸಿ ವಿಚಾರ! (ಅಶ್ವಮೇ. ೧೯). ೨. ಕೆಟ್ಟ; ಕೆಡುಕನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ: ವಿಷಮಯವಾದ ನಗೆಯು ಹೇಸಿ ನಗೆ (ನಾಮಿ. ೧೧೭); ನನಗೇನ ಬ್ಯಾಡ ಅಂಥ ಹೇಸಿಕೆಲಸ (ಮಣ್ಣುಹ. ೫೮). ೩. ಅಲ್ಪವಾದ; ಕೀಳಾದ; ಕ್ಷುದ್ರ: ಹೇಸಿದೈವಂಗಳ ಬೇಡಿ ಬೇಡಿ ನಿರರ್ಥ ಕೆಡಬೇಡ (ಬಸವ. ೫೩೭); ಹೇಸಿಮಾನವ ನಾನು ಭಾಷೆವಂತನಲ್ಲ (ಸುಶಾರ. ೧೧-೧). (ನಾ). ೪. ಜುಗುಪ್ಸೆ; ಅಸಹ್ಯ: 'ಹೇಸಿಗೊಳ್ಳು' ಪರಾ. ೫. ಕೊಳಕು; ಹೊಲಸಾದುದು: "ಹೇಸಿ - ಹೇಸಿಕೆ, ಹೇಸಿಗೆ" (ಜಾನಕೋ. ೬೦). ೬. ಕೊಳಕು ವಸ್ತು; ಕೆಟ್ಟ ಪದಾರ್ಥ: ಜಂಬುಕದೆಡೆಯನು ಹೊಕ್ಕರೆ ಸಿಗುವುದು ಗೊರಸಿನ ಚರ್ಮದ ಹೇಸಿ (ಇಂಚಾವ. ೧೨೫-೩೪). ೭. ಅಸಹ್ಯಕರನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಜುಗುಪ್ಸೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಶರಣರ ಆಸೆ ರೋಷಪಾಶಕ್ಕೊಳಗಾದ ಈ ಜಗದ ಹೇಸಿಗಳೆತ್ತ ಬಲ್ಲರು (ಲಿಂಗವ. ೪೪-೬); ಹೇಸಿಯಾದವಳ ಮನೆವಾರ್ತೆ ಕತ್ತೆಯ ಹೂಸಿನಂತಕ್ಕು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೭೩೦); ಕೇಳಿದ ಕೂಡಲೆ ಕೊಟ್ಟು ಬಿಡುವವನು ಸಭ್ಯನೇನೂ ಅಲ್ಲ. ಆದರೆ ಕೊಡದಿರುವವನು ಮಾತ್ರ ಪಕ್ಕಾ ಹೇಸಿ (ಗಾಳಿತ. ೨೯). [ಹೇಸು₂ (< ಪೇಸು₂) + - ಇ₁]

ಹೇಸಿಕೆ 'ಪೇಸಿಕೆ' ನೋ.

ಹೇಸಿಕೆಪಡು (ಕ್ರಿ). ಅಸಹ್ಯಗೊಳ್ಳು; ಜುಗುಪ್ಸೆಹೊಂದು: ಇದೆಲ್ಲವನ್ನು ನೋಡಿ ಹೇಸಿಕೆಪಟ್ಟು ಆವರೇ ನಡೆದುದರ ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ವಿಶ್ವನಾಥರ ಕಿವಿಯ ಮೇಲೆ ಹಾಕಿದರು (ಮೂರುದಾ. ೬೮). [ಹೇಸಿಕೆ (< ಪೇಸಿಕೆ) + ಪಡು₁]

ಹೇಸಿಗೆ (ನಾ). ೧. ಅಸಹ್ಯ; ಜುಗುಪ್ಸೆ: ಆ ನೋಟ ನೆನೆಸಿಕೊಂಡರೂ ಹೇಸಿಗೆಯಾಗುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). ೨. ಹೊಲಸುಪದಾರ್ಥ; ಕೊಳಕು ವಸ್ತು: ಜಗತ್ತು ಹೇಸಿಗೆಯ ನರಕವಾಗಲು ಇದೇ ಕಾರಣ (ಮುರುಳು. ೩). ೩. ಕೆಟ್ಟುದು; ಕೆಡುಕನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವಂತಹುದು: 'ಹೇಸಿಗೆಗನಸು' ಪರಾ.

ಹೇಸಿಗೊಳಿಸು = ಕೊಳೆ ಮಾಡು; ಹೊಲಸನ್ನುಂಟು ಮಾಡು: ಇಲ್ಲಿ ಹೇಸಿಗೆಗೊಳಿಸಬಾರದು (ರೂಢಿ). **ಹೇಸಿಗೆಮಾಡು** = ಹೇಸಿಗೆಗೊಳಿಸು: ಇಲ್ಲಿ ಹೇಸಿಗೆ ಮಾಡಿದರೆ ಶಿಕ್ಷೆಗೆ ಗುರಿಪಡಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ).

[ಹೇಸು₁ (< ಪೇಸು₁) + - ಇಗೆ₁ / ತುಳು. ಪೇಸಿಗೆ; ತೊದ. ಹೇಸಿಗೆ]

ಹೇಸಿಗೆಗನಸು (ನಾ). ಕೆಟ್ಟಕನಸು; ದುಸ್ವಪ್ನ: ಪಾತ ಮಲಗಿಹಳೋ . . . ಹೇಸಿಗೆಗನಸ [ವಾಶಾಂ. ನಿದ್ರೆಯ ಕನಸ] ಕಂಡೇಳುವಳೋ (ನಳಚ. ೬-೨). [ಹೇಸಿಗೆ + ಕನಸು]

ಹೇಸಿಗೆಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮುಳ್ಳುಪೊದೆ: (೩).

[ಹೇಸಿಗೆ₁ + ಗಿಡ (< ಗಿಡು)]

ಹೇಸಿಗೆಹೂ, ಹೇಸಿಗೆಹೂವು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು: ಲಂಟವಾಣಗಿಡ, ಹೇಸಿಗೆಹೂ, ಕಾಡುಜೋಳ, ಚದುರಂಗ (ಮೃಶಿ. ೪೯-೯೭೦). **ಹೇಸಿಗೆಹೂವು**: ಹೇಸಿಗೆಹೂವ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ಒಂದು ಗಳಿಗೆ (ಗಂ. ೯೭-೫). 'ಹೇಸಿಹೂವು' ಹೋ. [ಹೇಸಿಗೆ₁ + ಹೂ₂ (< ಪೂ₂)]

ಹೇಸಿಗೆಹೂವು 'ಹೇಸಿಗೆಹೂ' ನೋ.

ಹೇಸಿಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಅಸಹ್ಯಪಡು; ಜುಗುಪ್ಸೆಗೊಳ್ಳು: ಕೇಶವರಾಯ ಕಾತರಗೊಂಡು ಬಂದುದೂ ಆಯಿತು, ಹೇಸಿಗೊಂಡು ಹೋದುದೂ ಆಯಿತು (ಚಂಗು. ೧೨೫).

[ಹೇಸಿ + ಕೊಳ್ಳು₁ (< ಕೊಳ್₁)]

ಹೇಸಿತನ (ನಾ). ೧. ಕೆಟ್ಟತನ; ಕೇಡಿಗತನ; ದುಷ್ಟಬುದ್ಧಿ: ಮುದುಕ ಕೂಡ ದಿನಕರರಾಯನ ಹೇಸಿತನಕ್ಕೆ ಬೇಸರಪಟ್ಟು . . . ಒಪ್ಪುವಂತಾಯಿತು (ಕಮನ. ೯೯); ಮಾಡೋ ಕೆಲಸದ ಹೇಸಿತನದ ನಾತ ಮಾತ್ರ ನಿನಗಿಲ್ಲಲ್ಲ? (ಹೊಸಂಪಾ. ೫೧). ೨. ಹಿಂಜರಿಕೆ; ಅಳುಕು: ದುಃಖದಿಂದ . . . ಆ ಹೆಂಗರುಳಿನ ಹೇಸಿತನಕ್ಕೆ ಅಸಹ್ಯಪಟ್ಟನು (ಜಯಂತ. ೩೦೫). [ಹೇಸಿ + - ತನ]

ಹೇಸಿಯ (ನಾ). ಹೊಲಸುವ್ಯಕ್ತಿ; ಕೊಳಕುಮನುಷ್ಯ: ಹೇಸಿಯನ ಗಂಡ ನೆಂಬುವಳು ಹಾದರದ ಹಾಸು ಕಾಣಯ್ಯ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೮೪೪). [ಹೇಸಿ + - ಅ₇]

ಹೇಸಿಹೂವು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೂವು; "ಮಲೆನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಹೂ" (ಬಾಸಿಗ. ೧೦. ಸಂಪು) : ಹೇಸಿ ಹೂವ ಬೈವ ಜನವ ಸುಳ್ಳು ಮಾಡಿತು ಲೇಸು ಇದರ ಮಾಟ ನೋಡಿರಯ್ಯ ಎಂದು ತೂರಿ ತೋರಿತು (ಬಾಸಿಗ. ೪೧-೧೭). 'ಹೇಸಿಗೆಹೂ' ಹೋ. [ಹೇಸಿ₁ + ಹೂವು (<ಪೂ₂)]

ಹೇಸು₁ 'ಪೇಸು₁' ನೋ.

ಹೇಸು₂ 'ಪೇಸು₂' ನೋ.

ಹೇಸೇಲ್ 'ಪೇಸೇಟ್' ನೋ.

ಹೇಹ 'ಹೇವ' ನೋ.

ಹೇಹದೋಱು (ಕ್ರಿ). ಜುಗುಪ್ಸೆಗೊಳ್ಳು; ಅಸಹ್ಯಪಡು: ಕಾಹುರಂಗಳ ಬಿಡಿಸು ಕಮಲಾಕ್ಷಿಯೆಂದವಂ ಬಾಹ್ಯರಂಗದಿ ದೈನ್ಯಮಂ ನುಡಿವುದಂ ಕೇಳಿ ಹೇಹದೋಱುತ್ತ ಮನದೊಳು ಮಹಾದೇವಿ ಚೋದ್ಯಂ ಬಡುತಮಿಂತೆಂದಳು (ಪ್ರಭುಪು. ೮-೫೮).

[ಹೇಹ (< ಹೇವ) + ತೋಱು]

ಹೇಳ್ 'ಪೇಟ್' ನೋ.

ಹೇಳನ 'ಹೇಲನ' ನೋ.

ಹೇಳನಂಗೈ (ಕ್ರಿ). ಅಣಕಿಸು; ಅಪಹಾಸ್ಯ ಮಾಡು: ಹೇಳನಂಗೈವನೀ ಕಪಿಯನುತ ಘುಡುಘುಡಿಸಿ ಕಾಳರಕ್ಕಸಿ ಪೊಡೆದಳು (ವಂಕಾರಾ. ೫-೩-೧೫).

[ಹೇಳನ (= ಹೇಲನ) + ಕೈ₁ (< ಕೆಯ್₁)]

ಹೇಳಾಂಚಿತ (ನಾ). = ಹೇಲಾಸಾಧ್ಯ ೨: ಈ ಮಹಿಯೊಳ್ ಮಾನಕೀಟಕೋಟಿಯು ಮಿದೇಂ ಕಾಳಂಗೆ ಹೇಳಾಂಚಿತಂ (ವೃಷ್ಣಪು. ೧೩-೪೨). [ಸಂ. ಹೇಲಾಂಚಿತ]

ಹೇಳಾಟ (ನಾ). ಹೇಳುವಿಕೆ; ಅಪ್ಪಣೆ ಮಾಡುವಿಕೆ: ದಣೀ ಹೇಳಾಟ, ಬಡಗಿ ಮಾಡಾಟ (ಗಾದೆ). [ಹೇಳು (< ಪೇಟ್) + ಆಟ]

ಹೇಳಾಡಂಬರ (ನಾ). = ಹೇಲಾಸಾಧ್ಯ ೨: ಹೇಳಾಡಂಬರದಂಬುದೊಟ್ಟು ತೆಗೆದಾಕರ್ಣಾಂತಮಂ ತಾಗೆ ಭೂಪಾಲವ್ಯಾಳನದುರ್ತಸುತ್ತಮಿರೆ (ಮಹಾಪು. ೫-೪೭).

[ಸಂ. ಹೇಲಾಡಂಬರ]

ಹೇಳಾಣಿಕೆ (ನಾ). ಮಾತು; ವಿಚಾರ; ಸುದ್ದಿ: ಮಂತ್ರಿಯಾಗಿರುವ ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯ ತನ್ನ ದೊರೆಯಾದವನಿಗೆ . . . ಈ ಹೇಳಾಣಿಕೆಯನ್ನು ಕಳುಹಿಸುವುದು ದೊರೆಯ ಕೈಯ ಆಳಿನ ಮೂಲಕ! (ಚಿಕರಾ. ೪೨೫). [< ಹೇಳಿಕೆ₁]

ಹೇಳಾವಲೋಕನ, ಹೇಳಾವಳೋಕನ (ನಾ). ವಿಲಾಸದಿಂದ ಕೂಡಿದ ದೃಷ್ಟಿ, — ನೋಟ: ಹೇಳಾವಲೋಕನಾಮೃತ ನಿಷಿಕ್ತಮಾನತರುಲತಾಪ್ರತಾನನುಂ ವನಮಹತ್ತರ ಪುರಸ್ಸರನುಮಾಗಿ ಬರ್ಪಾಗಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೬-೮೩ ವ). **ಹೇಳಾವಳೋಕನ**: ಬಹಿಃ ಪುರಶ್ರೀಯಂ ಹೇಳಾವಲೋಕನದಿನಳಂಕರಿಸುತ್ತುಮಿರ್ಪನ್ನೆಗಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೨-೨೭ ವ).

[ಸಂ. ಹೇಲಾವಲೋಕನ]

ಹೇಳಾವಳೋಕನ 'ಹೇಳಾವಲೋಕನ' ನೋ.

ಹೇಳಾಸಾಧ್ಯ 'ಹೇಲಾಸಾಧ್ಯ' ನೋ.

ಹೇಳಿಕೆ₁ 'ಪೇಟ್ಕೆ' ನೋ.

ಹೇಳಿಕೆ₂ 'ಪೇಳಿಕೆ' ನೋ.

ಹೇಳಿಗೆ 'ಪೆಟ್ಟಿಗೆ' ನೋ.

ಹೇಳಿತ 'ಹೇಳಿತು' ನೋ.

ಹೇಳಿತು, ಹೇಳಿತ (ನಾ). ೧. ಹೇಳಿದುದು; ಹೇಳಿಕೆ; ವಿವರಣೆ: ನಾಚುವಳು ಗಡ ಮಾಯೆಯಾವನ ಗೋಚರಕೆ ಬರಲಂಜಿ ಹೇಳಿತನಾಚರಿಸಿ ಬದುಕುವಳು (ನಿಭಾಗ. ೨-೨-೧೫). **ಹೇಳಿತ**: ೧. ಮಹಾಪುರುಷರು ಹುಟ್ಟಿದ ವಂಶದ ಸಂತಾನವು ನಷ್ಟವಾಗುವುದೆಂಬ ಲೋಕಾನುಭವದ ಹೇಳಿತವು ಒಂದುಂಟು (ಯಕ್ಷಪ್ರ. ೧೩೦); ಉಲ್ಲೇಖವು ಮೇಲಿನ ಹೇಳಿತಕ್ಕೆ ಬೆಂಬಲವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ (ತವನಿ. ೩೭). ೨. ಆಜ್ಞೆ; ಅಪ್ಪಣೆ: ಹೇಳಿತ ಮಾಡಿ ಬೇಗದಲಿ ಆಯುಧಂಗಳ ಬಿಸುಟು ಕರಿರಥಜಾಯಿಲಂಗಳನಿಳಿದು ಬದುಕುವುಪಾಯವೆಂದಸುರಾರಿ ಸಾರಿದನು (ಕುಮಾದ್ರೋ. ೧೯-೩೭).

[ಹೇಳು (< ಪೇಟ್) + ?]

ಹೇಳಿಸು 'ಪೇೞಿಸು' ನೋ.

ಹೇಳು 'ಪೇೞ್' ನೋ.

ಹೇಳುಗಳೆ (ಕ್ರಿ). ಧಿಕ್ಕರಿಸು; ತಿರಸ್ಕಾರ ಮಾಡು (?): ಆಳಿಗಾಳಂ ಸೀಳ್ದು . . . ಸುಭಟಾಳಿಯ ಹೇ[ಪಾಠಾಂ. ಹೋ]ಳುಗಳೆದನು (ತುರಂಗ. ೫೦-೪೮). [< ಹೀಗಳೆ]

ಹೇಳೆ 'ಹೇಲೆ' ನೋ.

ಹೇಳ್ಮೆ (ನಾ). ಹೇಳಿದುದು; ಹೇಳಿಕೆ: ಕೇಳ್ಮೆ ಹೇಳ್ಮೆಯ ನಿನ್ನ ಲೆಕ್ಕಿಸ ತಾಳ್ಮೆಯಿಂತಿರ ಸಲ್ಲ (ಶರಲೀ. ೨೫೪-೧೩). [ಹೇಳ್ (< ಪೇೞ್) + - ಮೆ$_1$]

ಹೇಱ್ 'ಪೇಱು$_2$' ನೋ.

ಹೇಱಾಟ, ಹೇರಾಟ (ನಾ). ಹೊರೆಯನ್ನು ಹೊರುವಂತಹುದು: ಸಾಯಿರ ಸಾಯಿರ ಲೆಕ್ಕದ ಹೇಱಾಟದಾನೆಗಳೊಟ್ಟೆಗಳೆಟ್ಟುಗಳ ಸಾಲ ಮುಂಗುಡಿಯೊಳ್ . . . ನಡೆಯುತಿರಲೊಡಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೯೯-೧೮). **ಹೇರಾಟ:** ಅವು ಹೇರಾಟದ ಹೇಸರಗತ್ತೆಗಳ ಹಾಗೆ ಕಾಣಹತ್ತಿದವು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೨೭೮).

[ಹೇಱು$_1$ (< ಪೇಱು$_1$) + ಆಟ]

ಹೇಱಾಳ (ನಾ). ಹಿಂಸಿಸುವಿಕೆ; ಪೀಡಿಸುವಿಕೆ (?): ಮುದನು ತಗತ್ರ್ತಿಕೊಳೆಯ ಹತ್ತಿ ಹೆಂಗಳಕರ್ೞ್ಡೆ ಹೇಱಾಳವ ಮಾಡುತ್ತವಿರಲು (ವ್ಯಾಲಂ. ೧೯೨೯, ೧೫-೪; 12ನೆಯ ಶತ). [?]

ಹೇಱಿಸು 'ಪೇಱಿಸು' ನೋ.

ಹೇಱು$_1$ 'ಪೇಱು$_1$' ನೋ.

ಹೇಱು$_2$ 'ಪೇಱು$_2$' ನೋ.

ಹೇಱುಕ (ನಾ). ಹೊರೆ; ಮೂಟೆ: ಕುದುರೆಯ ಕವಳ ಕಡಲೆ ಬೆಲ್ಲಗಳ ಹೇಱುಕದಲಿ ಬರಲು ಸಹಣಿಗಳು (ಚಂಪ್ರಸಾಂ. ೧೫-೮೨). [ಹೇಱು$_1$ (< ಪೇಱು$_1$) + - ಕ$_3$]

ಹೇಱುಕಾಱ, ಹೇರುಕಾರ (ನಾ). ಹೊರೆಯನ್ನು ಸಾಗಿಸುವವನು; ವ್ಯಾಪಾರಿ; ಹೋರಿಗಳ ಬೀಱುಹಗ್ಗವ ಬೆನ್ನಿಗಿಕ್ಕೆಂಬಾ ಹೇಱುಕಾಱರ ನುಡಿಯುಣ್ಮೆತಲ್ಲಿ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೧೩-೯೦). **ಹೇರುಕಾರ:** ಹೇರುಕಾರರ ಕೂಟೆ ಓಡಿ ಬಂದ ಮಲ್ಲಯ್ಯ (ನಾಪದ. ೧೦೦).

[ಹೇಱು$_2$ (< ಪೇಱು$_2$) + - ಕಾಱ]

ಹೇಱುವೆಱು (ಕ್ರಿ). ಹೊರೆಯನ್ನು ಹೊರು: ಮಿಗೆ ಹೇಱುವೆತ್ತನಡ್ವಸಹಿತಮಾ ವನಸ್ಥಳಮನೆಯ್ದಿದನೊರ್ವ ಮಹಾವಣಿಗ್ವರಂ (ದಶಕು. ೪-೬೬).

[ಹೇಱು$_2$ (< ಪೇಱು$_2$) + ಪೆಱು$_1$]

ಹೇೞಿಸು 'ಪೇೞಿಸು' ನೋ.

ಹೇೞು 'ಪೇೞ್' ನೋ.

ಹೇೞುಹ (ನಾ). ತಿಳಿಸುವುದು; ಹೇಳುವುದು: ಕಿವುಡಂಗೇಕಾಂತವಂ ಹೇೞುಹವುಂ . . . ಎಂಬ ನೀತಿಕಾಱನ ಮಾತದೇಕೆ ತಪ್ಪುಗುಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೩೬-೯).

[ಹೇೞು (< ಪೇೞ್) + - ಹ$_2$ (< - ಪ$_2$)]

ಹೈ (ಅ). ಸಂಬೋಧನೆ ಮುಂತಾದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಅವ್ಯಯ: ಲಿಂಗಾರ್ಚನೆಯಡೆಗಾಗಿಸುವ್ವೆ ಹೈ ಯಜ್ಞದ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಮೊದಲಿದೆನಿಸುವ್ವೆ (ವೀರಲೀ. ೨-೪೨); ಹಲಗೆಯಾಚಾರ್ಯ ಪೇಳೆನಲು ಹೈ ಮಗನೆ . . . ಕೇಳು (ವೀಕ್ಷ್ಯಪು. ೩-೧೧-೩೯).

ಹೈಹಸಾದ = ತಮ್ಮ ದಯೆ, ತಮ್ಮ ಕರುಣೆ ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ವಿಧೇಯತೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಾಗ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಅವ್ಯಯ: ಹೈ ಹಸಾದ ಭವತ್ ಕೃಪಾಸನ್ನಾಹವೇ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವಾವುದನೂಹಿಸಿದೊಡಾ ಸ್ಥಿತಿಯೊಳಡಗಿಹವು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೮-೭೮); ಅಲಘುಬಲ ಮಕರಾಕ್ಷ ಹೈಹಸಾದಮೆನುತ್ತ ಕೈಮುಗಿದು (ವಂಕಾರಾ. ೬-೩೮-೧೯). [ಸಂ.]

ಹೈಂದವ (ಗು). ಹಿಂದೂದೇಶಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ: ಹಿಂದುಮುಂದರಿವ ಹೈಂದವ ಧರ್ಮಕೆ ಶಬ್ದಶಿಲ್ಪದಿಂ ನಿಗಮದ ಗಂಗೆಗಾಗಮದ ಕಟ್ಟೆಯ ಕಟ್ಟಿದ ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿಯಂ ಪೊಗಳ್ವೆನೆ ? (ಗಿಎಂ. ೫೨-೮). [ಸಂ.]

ಹೈಕಳು 'ಹೈದ' ಪರಾ.

ಹೈಕೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಒಪ್ಪು; ಸಮ್ಮತಿಸು; ಅಂಗೀಕರಿಸು: ನಾ ಮಾಳ್ಪ ಚಿತ್ರವ ಭಾವ ಮೇಲ್ನೋಡೆಂದೆ ಹೈಕೊಂಡನು ಕಾಟಿಯ ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟನು (ಸೊಬಗೊ. ೧೯-೭೯); ಲಿಂಗಮಂ ಧರಿಸಿದಾಕ್ಷಣವೆ ಮುಡುಹಿನ ಮುದ್ರೆ ಪೋದಪುದದು ಕುಱುಹೆನಲು ಹೈಕೊಂಡು ಶಿವಭಕ್ತನಾಗಲು (ಗುರುಬಾ. ೧೦-೩೪). [ಹೈ + ಕೊಳ್$_1$]

ಹೈಗ$_1$ 'ಹವಿಕ' ನೋ.

ಹೈಗ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಹೈಗ, ಉಸ್ನಿ ಎರ, ಕಲ್‌ಬೋವು ದೊಡ್ಡಲಭೋಗಿ (ಪ್ರಶಿಗ. ೪೪-೪೬೪); ಹೈಗ (ಕವಸಿ) - ದೊಡ್ಡ ಮರ . . . ಬಹಳ ಕೆಲಸಗಳಿಗೆ ಬರುತ್ತದೆ (ಕಭಾಗ. ೫೦). [?]

ಹೈಗನುಡಿ (ನಾ). ಹವ್ಯಕರ ಭಾಷೆ: ಅವರು ಹವ್ಯಕರು. ಮಗೆ ಸಹಜವಾದ ಹೈಗನುಡಿಯಲ್ಲೇ ಸಲ್ಲಪಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಚಿಟ್ಟಜೀ. ೧೨). [ಹೈಗ$_1$ (< ಹವಿಕ) + ನುಡಿ$_2$]

ಹೈಗೈ (ನಾ). ೧. ನಿರ್ಲಕ್ಷ್ಯ; ಅನಾದರ: ಅವನು ಬಾರದಿದ್ದರೆ ನೀನೇ ಬಂದು ಹೇಳಬೇಕು ನೋಡು ಇದರೊಳಗೆ ಹೈಗೈ ಆಗಬಾರದು (ಜಮಾನ್ಯಾ. ೪೬). ೨. ಕೊರತೆ; ಕುಂದು; ನ್ಯೂನತೆ: ಏತರಲ್ಲಿಯೂ ಯಾರಿಗೂ ಹೈಗೈ ಆಗಲಿಲ್ಲ (ದೀಪಹ. II. ೩೬೬); ರೊಕ್ಕಕ್ಕೇನು ಹೈಗೈ ಇಲ್ಲ (ಪತಿತೋ. ೧೬).

ಹೈಗೈ ಮಾಡು = ೧. ಅಸಡ್ಡೆ ಮಾಡು; ತಿರಸ್ಕರಿಸು: ಅವನು ಇವುಗಳ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೈಗೈ ಮಾಡುವ ಜಾತಿಯಲ್ಲ (ದೀಪಹ. II. ೮); ಆಗ ಹೀಗ ಹೈಗೈ ಮಾಡಿದನೇನ ಕೇಳಿರಿ? (ನಡರಾ. I. ೩೦೧). ೨. ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆ ಮಾಡು; ಏರುಪೇರು ಮಾಡು: ಲೆಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಏನಾದರೂ ಹೈಗೈ ಮಾಡಿದಿರೊ, ನಿಮ್ಮನ್ನೂ ಕೊಂದಾನು (ಗಾಳಿವ. ೧೮೮). ೩. ಹಿಂದೆ ಮುಂದೆ ನೋಡು; ಅಳುಕು (?): ಕಾಜಿ ಬೆಂಕಿ ಹಚ್ಚಲು ಹೈಗೈ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ (ಕೊಕರಾ. ೩೩); ತಾವು ತಮ್ಮ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ತಿಳಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಹೈಗೈಮಾಡದೆ ಬೇಗನೆ ತಿಳಿಸಬೇಕು (ಗಂಮಾಯಿ. ೨೨೮).

[← ಮರಾ. ಹೈಗಈ, ಹೈಗಯ, ಹಯಗಈ, ಹಯಗಯಿ]

ಹೈಡಿಂಬ (ಗು). ೧. ಹಿಡಿಂಬನಿಗೆ ಸೇರಿದ: ಹೈಡಿಂಬರಾಜ್ಯದ . . ಡತನವ ನೆಜ್ ಮಾಡಿ ನಿಲಿಸಿದನಾ ಘಟೋತ್ಕಚನ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೯-೨೫). (ನಾ). ೨. ಹಿಡಿಂಬೆಯ ಮಗ; ಘಟೋತ್ಕಚ: ಬಲದ ಮುಂಗುಡಿ ಭೀಮನದು . . . ಬಲಮಹಾಂಬುಧಿಯೊಳಗಿರುಳ ತರವಳಿಕೆ ಹೈಡಿಂಬಂಗೆ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೧೧-೪೯); ಹೈಡಿಂಬನ ಆಡಂಬರ ಅಸದಳವಾಗಲು ರಾಜರಾಜನು ಅಂಗರಾಜನಿಗೆ ಬೆಸಸಿದನು (ಭಾಮಣಿ. ೧೮). [ಸಂ.]

ಹೈಡಿಂಬಿ (ನಾ). ೧. ಘಟೋತ್ಕಚನ ಮಗ; ಮೇಘನಾದ: ಅರಸನಿತ್ತಂ ಭೀಮಹೈಡಿಂಬಿ ಕರ್ಣಜರ್ಗನುಮತಿಯನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨-೪೪). ೨. ಹಿಡಿಂಬೆಯ ಮಗ: ಘಟೋತ್ಕಚ. [ಸಂ.]

ಹೈತಕ 'ಪೈತಿಕ' ನೋ.

ಹೈತಿಕೆ 'ಹೈತಿಗ' ನೋ.

ಹೈತಿಗ, ಹೈತಿಕೆ, ಹೈತಿಗೆ$_2$ (ಗು). ೧. ಪಿತೃವಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಪಿತೃಗಳಿಗೆ ಮಾಡುವ ಶ್ರಾದ್ಧ,– ತಿಥಿ: "ಪೈತೃಕ - ಹೈತಿಗೆ, ಹೈತಿಗ" (ಶಬಾದ. ೨೫೫ ಪ್ರಹೋ.). **ಹೈತಿಕೆ:** ೨. ಶಬ್ದಮಣಿದರ್ಪಣದ ಮೂಲೆಯಲ್ಲಿದ್ದು ಸಾಮಾನ್ಯಕಾವ್ಯರೂಢಿಯಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದ ಹೈತಿಕೆ (ಪೈತೃಕ) ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ತದ್ಭವಗಳು ಕಾರಣವಾಗಿವೆ (ತವನಿ. ೧೯೬). **ಹೈತಿಗೆ$_2$:** ೨ ಸತ್ತ ಮುತ್ತಯ್ಯನ ಹೈತಿಗೆಯನಿಂದ ಸದ್ದೆಯಿನಾಗಿಸಿ ಬಂದ ಬೊಮ್ಮರಕ್ಕಸಿಯರ್ಗೆ ನಿಮ್ಮಡಗಿನೆಡೆಗೆಯ್ವಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೧೨-೧೨); ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಈ ಪದಗಳು ಸಂಸ್ಕೃತಮೂಲದವೆಂದು ಗುರುತಿಸದಷ್ಟು . . . ಸೇರಿಬಿಟ್ಟವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ . . . ಹರೆಯ, ಹೈತಿಗೆ (ಭಾಷಾಶಾ. ೨೯೪). [< ಸಂ. ಪೈತೃಕ]

ಹೈತಿಗೆ$_1$ 'ಪೈತಿಕ' ನೋ.

ಹೈತಿಗೆ$_2$ 'ಹೈತಿಗ' ನೋ.

ಹೈತಿಗೆ$_3$ (ನಾ). "ಒಂದು ವಿಧ ಕಬ್ಬು" (ಸೂಪಶಾ. ಕೋಶ): ರಸದಾಳಿ ಹೈತಿಗೆ ಬಿಳಿಯ ಕರಿಯ ಮರಗಬ್ಬಿನೊಸರ್ವ ರಸಮಂ ಹಿಳಿದು (ಸೂಪಶಾ. ೨-೩೦). [?]

ಹೈದ, ಹಯ್ದ (ನಾ). ಹುಡುಗ; ಬಾಲಕ: ಹಿಡಿಯಾಳಾಗಿ ಸಿಕ್ಕಿದ ಚಿಕ್ಕ ಹೈದನ ಕಡಿದಡೆ ಕಲಹವಿಲ್ಲನುತ ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಡಡೆ ನೋಡುವೆನೆಂದು ನಿಗಳವ ಜಡಿಸಿದ

ಪದಯುಗಳಕ್ಕೆ (ಮೋಹತ. ೩೭-೧೯); ನಾವವನರ್ತಿಯ ಹೈದಗಳು (ಗೋಋನಿ. ೫೭-೧೦); ಅಲ್ಲಿಗೊಬ್ಬ ಜಪಾನೀನ ನೇಮಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದ . . . ಬಲು ಕುಳ್ಳ ಹೈದ (ಚಂಗೂಟ. ೧೦೩). ಹಯ್ದ: ನಾವೇನು ಕಮ್ಮಾರನ ಹಯ್ದುಂದಿರಾ, ಬುದ್ದಿ, ಮೂರು ಹೊತ್ತೂವೆ ಕೀಸಲಿಕ್ಕೆ ? (ಮಂತ್ರಶ. ೮೦-೨).

ಹೈಕಳು (ಬಹುವ): ಏನೂ ಅರೀದ ಹೈಕಳೂ ದೇವರ ಹಂಗೇ (ಅದೂಟ. ೧೭); ಓದಿಸುವಾಗ ಹೈಕಳನ್ನು ಹೊಡೆಯಬೇಡ (ಮೂಮರಾ. ೧೯೧).

[ದೇ. ೫ ಪೈತಲ್; ಮಲ. ಪೈಕಲ್ - ಮಗು; ತೆಲು. ಪಯಿದ, ಪೈದ]

ಹೈದರಾಬಾದಿ (ನಾ). ಹೈದರಾಬಾದಿನಲ್ಲಿ ಟಂಕಿಸಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಾಣ್ಯ: ಬೆಳ್ಳಿಯ ನಾಣ್ಯಗಳು . . . ೭ ಧಾರವಾಡೀ, ೮ ಹೈದರಾಬಾದಿ (ಕಭಾಗ. ೨೮೧).

[< ಹೈದರಾಬಾದ್ಯು]

ಹೈದರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಾಣ್ಯ: ನೂರು ಆರುವರಹ ಹೈದರಿ ಮೂರು ಹಣ ಹೈದರಿ ನಡಸುಕೊಂಡು ಬರುವುದು (ಮೈಅರ. ೧೯೩೪, ೫೨-೨೦; 1812). [< ಹೈದರ್]

ಹೈದಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೀನು: ಪವಳವಾಯಂ ಹೈದಲುಂ ಬಾಳೆ . . . ಪಂದಿಗನೆಂಬ ಮೀನ್ಗಳೆಗದನಾ ಭಕ್ಷಂ (ತ್ರಿಪು. ೫೭-೮). [?]

ಹೈನ 'ಪಯನ್' ನೋ.

ಹೈನು 'ಪಯನ್' ನೋ.

ಹೈಮ (ಗು). ೧. ಚಿನ್ನದಿಂದ ಮಾಡಿದ; ಬಂಗಾರದ: ಕುಸುಮ ಸ್ರಗ್ಭಾರ ಶೂನ್ಯೋದ್ಧತಕಚಭರಮುದ್ದಾಮ ಹೈಮ ಪ್ರಕಾಂಚೀಪ್ರಸರಾಪೇತಪ್ರಶುಂಭದ್ಘನಜಘನತಟಂ (ಎಕ. VII. ಶಿಕಾ. ೧೦೩-೧೭; 1149). ೨. ಚಿನ್ನದ ಬಣ್ಣದ; ಹಳದಿ ಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ. ೩. ತಂಪಾದ; ತಣ್ಣನೆಯ. ೪. ಚಳಿಗಾಲಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ; ಹೇಮಂತಋತುವಿಗೆ ಸೇರಿದ. (ನಾ). ೫. ಚಿನ್ನ; ಬಂಗಾರ: ವಿನತ ನಾಗೇಂದ್ರ ಹಸ್ತಾರುಣಾಬ್ಜಂ ಹೈಮಂ ಕರ್ಣಾವತಂಸಂ ತನಗೆನೆ (ಅಜಪು. ೧-೧); ಹೈಮಂ ರಾಜತಮೆಂಬ ಲೋಹ ಯುಗ ಸಂಸಿದ್ಧ್ಯಾದಿ ವಾದಕ್ರಿಯಾಸ್ವಾಮಿತ್ವಂ . . . ತಮಗೆಕ್ಕೆಲಾವಣಮನಲ್ (ಮಹಾನೀ. ೧-೧೩). ೬. ಚಿನ್ನದಿಂದ ಮಾಡಿದುದು. ೭. ತಂಪು; ಶೀತಲವಾದುದು: ತಳಿದುದ್ಯಾನಭವಾನಿಳಂ ಸರಸಿಜಂ ಹೈಮಂ ವನಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೧೦೨). ೮. ಚಳಿಗಾಲ; ಹೇಮಂತಋತು: ಜನಪಾಂತ: ಪುರಕಾಂತಾಜನವದನಸರೋಜವಮಶ್ರುಜಲಕಣಮುಮನಾಂತನುಕರಿಸಿರ್ದುದು ಹಿಮಬಿಂದುನಿಚಿತಹೈಮಂ ಸರೋಜವನವಿಭ್ರಮಂ (ಅಜಪು. ೧೧-೪೩). ೯. ಮಂಜು; ಇಬ್ಬನಿ: 'ಹೈಮನಗ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಹೈಮಂತ (ಗು). ೧. ಹೇಮಂತಋತುವಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಚಳಿಗಾಲ; ಹೇಮಂತಋತು. [ಸಂ.]

ಹೈಮಕಂಕಣ (ನಾ). ೧. ಹಿಮದ ಹನಿ,– ಕಣ; ಹಿಮಬಿಂದು. ೨. ಬಂಗಾರದ ಬಳೆ. ೧, ೨ : ಲೋಕಪಾವನೆಯೊರ್ಮೆ ಬಟಿಯೊಳ್ ಸುಟಿಸುಟಿದುಮೊರ್ಮೆ ಹೈಮಕಂಕಣದಿನೊಪ್ಪುವ ತೆರೆಗ್ಗಳಗಿನಪ್ಪಳ್ಕೆಂದು ಮೇಲ್ವಾಯ್ವುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩೦-೨೭).

[ಸಂ.]

ಹೈಮಕ್ಷ್ಮಾಚಳ (ನಾ). ಹಿಮಾಲಯಪರ್ವತ: ಹೈಮಕ್ಷ್ಮಾಚಳೇಂದ್ರಂ [ಪಾಠಾಂ. ಧರೇಂದ್ರಂ] ಬರೆಗವುಖಿಳಷಟ್ಖಂಡಭೂಭಾಗಮಂ . . . ದಿಗ್ವಿಜಯದೊಳೊಗೆ ದಾನಂದಭೇರೀರವಂ ಘೂರ್ಣಿಸೆ (ಆದಿಪು. ೧೪-೧೪೮). [ಸಂ. ಹೈಮಕ್ಷ್ಮಾಚಲ]

ಹೈಮನ (ಗು). ೧. ಚಳಿಗಾಲಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಚಳಿಗಾಲ: "ಹಿಮಸಮಯಭವಂ ಹೈಮನಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೧೭-೭೧). [ಸಂ.]

ಹೈಮನಗ (ನಾ). = ಹೈಮಕ್ಷ್ಮಾಚಳ: ಅಮರಾಪಗಾಪಯಃಪೂರಮನಾಂತ ಹೈಮ [ಪಾಠಾಂ. ಹರ್ಮ್ಯ] ನಗದಂತಿರೆ ದೇವಕುಲಂಗಳೊಪ್ಪುಗುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೯೫); ಅನಲನನವಷ್ಟಂಭಮೊಡಿತ್ತು . . . ಈ ಲೋಕಮಂ ಹೈಮನಗಂ ಕೈಕೊಂಡುದೆಂಬನ್ನೆಗ ಮೊದವಿದವಶ್ಯಾಯದೊಳ್ ನಿಂದನೇಕಾಂತನಿವಾಸಂ . . . ಯೋಗಿನಾಥಂ (ಸುಕುಮಾ. ೪-೧೧). [ಸಂ.]

ಹೈಮವತ (ಗು). ೧. ಹಿಮದಿಂದ ಆವೃತವಾದ. ೨. ಹಿಮಾಲಯಪರ್ವತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೩. ಭಾರತದೇಶ. ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿಷ. ೫. [ಜೈನ] ಏಳು ಜನಪದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; P "ಈ ಕ್ಷೇತ್ರದ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತವೂ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಮಹಾಹಿಮವತ್ಪರ್ವತವೂ ಪೂರ್ವಪಶ್ಚಿಮಗಳಲ್ಲಿ ಸಮುದ್ರಗಳೂ ಇರುತ್ತವೆ. ಇದು ಜಘನ್ಯಭೋಗಭೂಮಿಯು" (ಆದಿಪು. ಪ್ರನಪಾಂಭಾಷಿಕಶಬ್ದಕೋಶ): ಜಂಬೂದ್ವೀಪದ ಹೈಮವತಮೆಂಬ ಜಘನ್ಯಭೂಮಿಯೊಳ್ . . . ಪುಟ್ಟಿದೊಂ (ವದ್ಧಮಾ. ೧೬೪-೫); ಆ ತಿರ್ಯಗ್‌ಲೋಕದ ನಟ್ಟನಡುವೆ ಲವಣಜಲಧಿಪರಿವೃತವಾಗಿ ಭರತ ಹೈಮವತ . . . ಐರಾವತಂಗಳೆಂಬೇಳುಂ ಜನಪದಂಗಳಿಂ ಎಸೆದು (ಆದಿಪು. ೧-೪೮ ವ). [ಸಂ.]

ಹೈಮವತಿ (ನಾ). ೧. ಹಿಮವಂತನ ಮಗಳು; ಪಾರ್ವತಿ: "ರುದ್ರಾಣೀ . . . ಹೈಮವತೀ, ಪಾರ್ವತೀ . . . ಮೇನಕಾತ್ಮಜಾ - ಈ ೨೧ ಗೌರೀದೇವಿಯ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೪-೧೫); ಅನಘನು ನಲ್ಮೆಯೊಳಿರಿಭಕ್ತನ ಗುಣಮಂ ಹೈಮವತಿಗೆ ಪೇಳುತ್ತ (ತ್ರಿಪು. ೨೨-೩೨); ಮನದಿಷ್ಟವಿತ್ತೆನ್ನ ಪಾಲಿಪುದು ಹೈಮವತಿಯೇ (ಪ್ರಾಥರಾ. ೧-೩). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಬೇರು; ಬಿಳಿಯ ಬಜೆ. ೩. ಹಳದಿ ರಸವಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಸ್ವರ್ಣಕ್ಷೀರಿ. ೪. ಅಣಲೆ; ಹರೀತಕಿವೃಕ್ಷ: "ಚೇತಕಿ ಶಿವೆ ಹೈಮವತಿ ಹರೀತಕಿಯಭಯಾಖ್ಯೆ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೬೫-೧೨). ೫. ಗಂಗಾನದಿ. ೬. ಹೊಂಬಣ್ಣದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ದ್ರಾಕ್ಷೆ.

[ಸಂ. ಹೈಮವತೀ]

ಹೈಮಶೈಲ (ನಾ). = ಹೈಮಕ್ಷ್ಮಾಚಳ: ನಿಧಿರತ್ನವ್ರಾತಮಂತಃಪುರಮಸಿವ ಷಡಂಗಂ ಬಲಂ ಹೈಮ [ಪಾಠಾಂ. ಹಿಮ್ಯ, ಹಿಮ, ಹರ್ಮ್ಯ] ಶೈಲಾವಧಿ ಷಟ್ಖಂಡಂ ಮಹೀಮಂಡಲಂ (ಆದಿಪು. ೪-೭೮). [ಸಂ.]

ಹೈಮಾಂಬರ (ನಾ). ಪೀತಾಂಬರವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವವನು; ಕೃಷ್ಣ: ಹೈಮಾಂಬರಂ ಸಕಲದಳಸಹಿತ ಮೈದುನನ ಮೈಮಚ್ಚಿಕೆಗೆ ಮುಖತುರಂಗದೊಡನೈದಿದಂ (ಜೈಮಭಾ. ೨೫-೨). [ಸಂ.]

ಹೈಮಾಂಬುಜ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಬಣ್ಣದ ತಾವರೆ; ಹೊಂದಾವರೆ: ಕೀಟಂ . . . ತುಂಬಿವೊಲೀಂಟ ರಾಗಿಸುಗುಮೇ ಹೈಮಾಂಬುಜಾಮೋದಮಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧-೨೭). [ಸಂ.]

ಹೈಮಾಚಳ (ನಾ). = ಹೈಮಕ್ಷ್ಮಾಚಳ: ಹೈಮಾಚಳಮಿರ್ಪಂತಾಗಳಿರ್ದ[೦] . . . ಯೋಗಿನಾಥಂ (ಸುಕುಮಾ. ೪-೯). [ಸಂ. ಹೈಮಾಚಲ]

ಹೈಮಾದ್ರಿ (ನಾ). = ಹೈಮಕ್ಷ್ಮಾಚಳ: ತೋಱಿದನಾ ತನ್ನೊಡವರ್ಪ ಭೂಪನಿಕರಕ್ಕುತ್ತುಂಗಹೈಮಾದ್ರಿಯಂ (ಆದಿಪು. ೧೩-೬೯); ಮಹಿಪಂ ಹೈಮಾದ್ರಿಯಂ ನೋಡಿದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೭೦). [ಸಂ.]

ಹೈಯಂಗವೀನ (ನಾ). ೧. ಹಿಂದಿನ ದಿನ ಕರೆದ ಹಾಲನ್ನು ಹೆಪ್ಪು ಹಾಕಿ, ತೆಗೆದ ಬೆಣ್ಣೆ; ಹೊಸ ಬೆಣ್ಣೆ; ನವನೀತ: ಅತಿದೂರೋಚ್ಛ್ವಾಸ ವಿಕಾಸನಾಸಾಂಜಲಿ ಪುಟಪೀಯಮಾನದುಗ್ಧಹೈಯಂಗವೀನಮಂ . . . ಭರತೇಶನಾರೋಗಿಸಿದಂ (ಆದಿಪು. ೧೧-೨೭ ವ); ಸುರಭಿತರ ನವೀನ ಹೈಯಂಗವೀನಕ್ಷೀರದಧಿಪೂರಿತೋದಾರಕುಂಭಂಗಳೊಳಂ . . . ಅಭಿಷೇಕಂಗೆಯ್ದು (ವರ್ಧಮಾ. ೮-೯೫ ವ). ೨. ಹೊಸ ತುಪ್ಪ. [ಸಂ.]

ಹೈರಣ್ಯ (ಗು). ೧. ಚಿನ್ನದ; ಬಂಗಾರದಿಂದ ಮಾಡಿದ. (ನಾ). ೨. ಚಿನ್ನ; ಬಂಗಾರ: ಕರ್ಣ ಗಂಗಾಸುತ ಹೈರಣ್ಯಮಯೂರಧ್ವಜಧವಳಮಿವೆಂತ್ಕೆದು ಗಾಂಗೇಯನಾಮಂ (ನಾನಾರ. ೪೫). [ಸಂ.]

ಹೈರಣ್ಯಬಾಣ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಗರಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬಾಣ: ಭೀತಿಗೊಳುತಿರಲು ಭಯಮೋಹರ ಘಾತುಕನು ಹೈರಣ್ಯಬಾಣವ ಬೇಗ ತೆಗೆದೆಚ್ಚ (ಕೌಶಿರಾ. ೨೧-೭೦). [ಸಂ.]

ಹೈರಣ್ಯವತ (ನಾ). [ಜೈನ] ಏಳು ಜನಪದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; P "ರುಕ್ಮಿ ಮತ್ತು ಶಿಖರಿಪರ್ವತಗಳ ಮತ್ತು ಪೂರ್ವಪಶ್ಚಿಮಸಮುದ್ರಗಳ ನಡುವಿನ ಕ್ಷೇತ್ರ. ಇದು ಜಘನ್ಯಭೋಗಭೂಮಿ" (ಆದಿಪು. ಜೈನಪಾಂಭಾಷಿಕಶಬ್ದಕೋಶ): ಆ ತಿರ್ಯಗ್ ಲೋಕದ ನಟ್ಟನಡುವೆ ಲವಣಜಲಧಿಪರಿವೃತಮಾಗಿ ಭರತ . . . ಹೈರಣ್ಯವತೈರಾವತಂಗಳೆಂಬೇಳುಂ ಜನಪದಂಗಳಿಂ . . . ಮಹಾವಾಹಿನಿಗಳಿಂದಮೆಸೆದು

(ಆದಿಪು. ೧-೪೦ ವ); ಹೈಮವತ ಹೈರಣ್ಯವತಂಗಳೆಲ್ಲಂ ಜಘನ್ಯಭೋಗಭೂಮಿಗಳಕ್ಕುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೩-೬೨ ವ). 'ಹೈಮವತ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಹೈರಣ್ಯವತ್]

ಹೈರಾಣ, ಹೈರಾನು (ನಾ). ೧. ದಣಿವು; ಬಳಲಿಕೆ; ಆಯಾಸ: ಹಗಲೆಲ್ಲ ಹೈರಾಣ, ಮಾತೆಂಬುದೇ ಮರಣ (ಭಾವಜೀ. ೨-೨೭); ವೈನಿ ಹೈರಾಣವಾಗಿ ಹಾಸಿಗೆಯ ಮೇಲೆ ಮಲಗಿಕೊಂಡರು (ವೃನಿ. ೬೩). ೨. ಕಂಗಾಲುಸ್ಥಿತಿ; ಕಂಗೆಟ್ಟಿರುವಿಕೆ: ಈಗೆರಡು ವರುಷಗಳಿಂದ ನೌಕರಿಗಾಗಿ ಅಲೆದು ನನ್ನ ಜೀವ ಹೈರಾಣವಾಗಿ ಹೋಗಿದೆ (ಚವಂ. ೩೩); ಗೋವಿಂದರಾಯರಿಗೆ ತಾವೊಂದು ಅನಿರೀಕ್ಷಿತಪ್ರಸಂಗವನ್ನು ಎದುರಿಸಬೇಕಾದ ಸಂದರ್ಭ ಬಂದಂತಾಗಿ ಬಹಳ ಹೈರಾಣಾದರು (ಮುಗಿಮ. ೧೩೪). ೩. ಕಷ್ಟ; ತೊಂದರೆ: ಅವರು ಮೈಮೇಲೆ ಕಂಬಳಿಯ ಮುಸುಕು ಹಾಕಿಕೊಂಡಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ನೊಣಗಳು ಅವರನ್ನು ಕಡಿದು ಹೈರಾಣ ಮಾಡುತ್ತವೆ (ಕಭಾಗ. ೭೭). **ಹೈರಾನು:** ೨. ನಮ್ಮ ಕುಟುಂಬ ಮಕ್ಕಳು ಯಾವತ್ತು ಖರ್ಚಿಗೆ ಇಲ್ಲದೆ, ಹೈರಾನು ಆಗುತ್ತದೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೭೯). ೩. ಅಲ್ಲಿ ರೈತರ ನಿಲ್ಲುವದಕ್ಕೆ ಬಿಡದೆ ಲೂಟಮಾಡಿ ಶೀಮೆ ಹೈರಾನುಮಾಡುತ್ತ ಇದ್ದಲ್ಲಿ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೫).
[← ಅರ. ಹಿಂ. ಹೈರಾನ್; ಮರಾ. ಹೈರಾಣ]

ಹೈರಾಣಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಕಂಗೆಡು; ಕಂಗಾಲಾಗು: ಭಾರತೀಯರ ಈ ಹೈರಾಣಗೊಂಡ ಜೀವನ ಮಾರ್ಪಾಟಾಗಬೇಕು (ಎಚ್ಚಸಾ. ೧೪೦).
[ಹೈರಾಣ + ಕೊಳ್ಳು$_1$ (< ಕೊಳ್$_1$)]

ಹೈರಾನು 'ಹೈರಾಣ' ನೋ.

ಹೈಲಾಟ (ನಾ). ಹುಡುಗಾಟ; ಚೆಲ್ಲಾಟ; ಚಿನ್ನಾಟ: ನೀವು ಹೈಲಾಟಕ್ಕೆ ಶುರು ಮಾಡಿ ತಲೆ ಮೇಲೆ ಮನೆ ಕೆಡವಿಕೋಬೇಡಿ (ಕಲನ. ೨೦೪); ನನ್ನ ಹತ್ತಿರವಾ ಹೈಲಾಟ! ಎಂದು ಘರ್ಜಿಸಿದ (ಸರ್ವಮಂ. ೫೨). [ಹೈಲು + ಆಟ]

ಹೈಲು (ನಾ). ಹುಡುಗಾಟ; ಹುಚ್ಚಾಟ; ಚೇಷ್ಟೆ: ನಿನ್ನ ಹೈಲಿಗೆ ಕಿಚ್ಚು ಹಾಕಿತು (ಮರಮ. ೨೦); ಇದೆಲ್ಲಿಯ ಪೋಲಿರಕ್ಕಸ! ಬರಿಯ ಹೈಲು (ಬಗಾಂ. ೫೨-೨೭).

ಹೈಲಾಗು = ೧. ಕುಚೇಷ್ಟೆಗೆ ಗುರಿಯಾಗು; ನಗೆಗೀಡಾಗು: ವಂತಿಗೆ, ವಡಾರಮಾಡಿ, ನಡೆಯಿಸುವ ಕೆಲಸವನ್ನು ಈ ಉಳ್ಳೂರು ಹೆಬ್ಬಾರ ತಾನು ಮಾಡಿ ಹೈಲಾಗಲಿಕ್ಕುಂಟು (ಸ್ವಪ್ನಹೊ. ೫೦). ೨. (ಆಲಂ) ಹಾಳಾಗು; ಕೆಟ್ಟುಹೋಗು: ವ್ಯಾಪಾರ ಹೈಲಾಯಿತಲ್ಲ (ಹಹಾಸ. ೭೭); ಇತರ ನಾಯಿಗಳೂ ಅಲ್ಲಿಗೆ ವೇಗವಾಗಿ ಓಡಿ ಬಂದುವು. ಸರಿ. ವ್ಯಾಪಾರ ಹೈಲಾಯಿತು (ಮಲಟ. ೧೦). ಹೈಲುಕೆಲಸ = (ಆಲಂ) ದಡ್ಡತನದ ಕಾರ್ಯ: ಬೇಡುವುದೇ? ಛೀ, ಹೈಲುಕೆಲಸ . . . ಈ ಜೀವವನ್ನೇ ಕೊಟ್ಟವನ ಹತ್ತಿರ, ಅದನ್ನು ಕೊಡು, ಇದನ್ನು ಕೊಡು - ಎಂದು ಬೇಡಿದರೆ ನಮಗೆ ಬುದ್ಧಿ ಉಂಟು ಎಂದ ಹಾಗಾಯಿತೇ? (ಮೂಕಜ್ಜಿ. ೧೦೪). [< ಐಲು]

ಹೈವ, ಹೈವೆ (ನಾ). ೧. ಉತ್ತರಕರ್ನಾಟಕದ ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು; ಹೈಗನಾಡು: ಆಂಧ್ರ ದ್ರಾವಿಡ ಹೈವ ತುಳು ಮಲಯ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೭೯-೨೦; 1154?); ರಾಮಚಂದ್ರದೇವ ಒಡೆರು . . . ಹೈವ ತುಳು ಕೊಂಕಣ ಮುಂತಾದ ರಾಜ್ಯಂಗಳನು ಪ್ರತಿಪಾಳಿಸುತ್ತಿದ್ದು (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೪, ೩೦-೪; 1447); ಅವಗಂ ತಣ್ಣೀರ ಮಿಾವ ನಿರ್ಲಜ್ಜೆಯವಳೇ ವನಿತೆ ಹೈವೆ[ಪಾಠಾಂ. ಗ]ನಾಡವಳೆನಿಪಳು (ಜನವ. ೬-೨೭). ೨. ಹೈವದೇಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು: "ಹೈವ ಹೈವಳನಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೨-೭). ೩. ಹೈವದೇಶದ ಭಾಷೆ: ಪ್ರಾಕೃತಚಂದ್ರಿಕಾಕಾರನು 'ಕರ್ಣಾಟ', 'ಹೈವ', 'ಕೌಂತಲ', ಭಾಷೆಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಎನ್ನುತ್ತಾನೆ! (ಕರ್ಣಾಟ. ೧೭೭). ೪. ಒಂದು ಜನಾಂಗದ ಹೆಸರು: (೩). 'ಹೈಗ$_1$' ಪರಾ. **ಹೈವೆ:** ೧. ಹೈವೆಯು ಸಪ್ತಕೊಂಕಣಗಳೊಳಗಿನ ಒಂದು ಪ್ರಾಂತವಾಗಿತ್ತೆಂಬುದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ (ಸಾಹಿಸ. ೫೯). [?]

ಹೈವಳ (ನಾ). = ಹೈವ ೨ : "ಹೈವ ಹೈವಳನಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೨-೭). [< ಹೈವ]

ಹೈವಿಗ (ನಾ). = ಹೈವ ೧ : ಹೈವಿಗ ತೆಲುಂಗ ಗುರ್ಜರ . . . ಕಾಂಬೋಜದೇಶದ ಸಕಲಶರಣರ್ಕೃತರುತಿರ್ದರು (ಚಿಬಪು. ೬-೪೯). [< ಹೈವ]

ಹೈವೆ 'ಹೈವ' ನೋ.

ಹೈಹಯ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ರಾಜವಂಶದ ಹೆಸರು: ಬಾದಾಮಿಚಳುಕ್ಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಇಬ್ಬರು ಮಡದಿಯರು ಹೈಹಯವಂಶದ ಕಲಚೂರಿ ಮನೆತನದವರು (ಕರ್ಣಾಟ. ೧೩೫). ೨. ಹೈಹಯವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ; ಕಾರ್ತವೀರ್ಯ: ದೇವ ಹೈಹಯ ಬಾಹುಗಹನದವದಹನ ಜಯ (ಜಗವಿ. ೫-೧೧೨ ರಗಳೆ). [ಸಂ.]

ಹೊಂ 'ಪೊನ್' ನೋ.

ಹೊಂಕಿಡಿ 'ಹೊಂಗಿಡಿ' ನೋ.

ಹೊಂಕುಂದ 'ಪೊಂಕುಂದ' ನೋ.

ಹೊಂಗಂಟೆ 'ಪೊಂಗಂಟೆ' ನೋ.

ಹೊಂಗಂಬಿ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಕೋಲು; ಸುವರ್ಣದ ದಂಡ,– ಸಲಾಕೆ: ಸಂದಣಿಸಿ ನೃಪರಾಣಿವಾಸದ ಗೊಂದಣದ ದಂಡಿಗೆಗಳಿಳಿದವು ಮುಂದೆ ಹೊಂಗಂಬಿಗಳ ಜೋದರ ಜನಪಲಾಯನದ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೭-೧೭). [ಹೊಂ (< ಪೊನ್) + ಕಂಬಿ$_1$]

ಹೊಂಗಂಬುಗೆ (ನಾ). ಚಿನ್ನದಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ (ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಇಡುವ) ರಥದ ಒಂದು ಭಾಗ: ಹೊಗರೊಗುವ ಸೂನಿಗೆಯ ಸುಪತಾಕೆಗಳ ಸಿಂಧದ ಹೊಳೆವ ಹೊಂಗಂಬುಗೆಯ ಹೂಡಿದ ಹಯದ ಸೂತರ ಗಳಹ ಗರ್ಜನೆಯ . . . ರಥವಾಜಿಗಳ ನೋಡ್ಡೆ ಪಾರ್ಥ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೩-೧೯). [ಹೊಂ (< ಪೊನ್) + ಕಂಬುಗೆ]

ಹೊಂಗಗ್ಗರ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಕಿರುಗೆಜ್ಜೆಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ: ತೊಟ್ಟಲಿಗೆ ಕೈಗೆಯ್ದು ಹೊಂಗಗ್ಗರದ ಸರಂ ಘಲಿರೆನಲ್ ಬೆಚ್ಚುತೆಳ್ಚರ್ತಳುತ್ತಿರ್ದನಂ, ಕಂದನಂ, ವಜ್ರಾರಿಯಂ ವಕ್ಷಕವುಂಚಿದಳ್ ಲಂಕೇಶ್ವರನ ಸೊಸೆ! (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೭೬೨-೭೩೦).
[ಹೊಂ (< ಪೊನ್) + ಗಗ್ಗರ$_1$ (< ಗರ್ಗರ$_1$)]

ಹೊಂಗಟ್ಟಿಗೆ 'ಪೊಂಗಟ್ಟಿಗೆ' ನೋ.

ಹೊಂಗಟ್ಟಿಸು (ಕ್ರಿ). (ಕನ್ಯಾಶುಲ್ಕವಾಗಿ) ಹೊನ್ನನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸು; ತೆರವನ್ನು ಕೊಡುವಂತೆ ಮಾಡು: ಪಟ್ಟಿರ್ಕೆವು ಕುಳ್ಳಿರ್ಕೆವು ನೆಟ್ಟನೆ ನಿಂದಿರ್ಕೆ ವೊಡಲದೆಂತಿರ್ದೊಡಮೇಂ ದಿಟ್ಟ ನಿಜದಲ್ಲಿ ನಿಲೆ ಹೊಂಗಟ್ಟಿಸನೇ ಮುಕ್ತಿಕನ್ನೆಗಾ ಮುನಿಮಾನ್ಯಂ (ಪಸಾರ. ೩೭೦). [ಹೊಂ (< ಪೊನ್) + ಕಟ್ಟು$_1$ + - ಇಸು$_1$]

ಹೊಂಗಟ್ಟು (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಕಟ್ಟು,– ಅಣಸು; ಸುವರ್ಣದ ಚೌಕಟ್ಟು: ಕಟ್ಟ ಮಣಿವ ಕಠಾಂಗಳ ಹೊಂಗಟ್ಟುಗಳೊಳೆಸೆವ ಇಟ್ಟ ಕಬ್ಬುನ ಕೋಲುಗಳ ಪಿಡಿದು (ಬಸಪು. ೭೧-೨೭); ಹಲವು ಫಲಭರದ ಕಟ್ಟದಿರ ಕಳಿವಣ್ಣುಗಳ ಕಡಲಿಟ್ಟು ಸುರಿವ ಸುಧಾರಸದ ಹೊಂಗಟ್ಟುಗಳ ಫಲಭೂಜರಾಜಿಯ ಕಿತ್ತನಾ ಹನುಮ (ತೊರರಾ. ೫-೪-೫).
[ಹೊಂ (< ಪೊನ್) + ಕಟ್ಟು$_2$]

ಹೊಂಗಟ್ಟುಬೆತ್ತ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಕಟ್ಟು ಹಾಕಿರುವ ಬೆತ್ತ; ಸುವರ್ಣದ ಅಣಸು ಹಾಕಿರುವ ದಂಡ: ಪಡಿಗ ಪಾವುಗೆ ಬಿಜ್ಜಣಿಗೆ ಹೊಂಗಟ್ಟುಬೆತ್ತಗಳಾ ಪಿಡಿದು ಸೇವಕಜನರು . . . ಕಟ್ಟಳೆಯೊಳಿಗಕೆ ಸನ್ನದ್ಧರಾಗಿಹರು (ಅನಂರಾ. ೧-೩-೪೨).
[ಹೊಂಗಟ್ಟು + ಬೆತ್ತ]

ಹೊಂಗಠಾರಿ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಕಠಾರಿ; ಸುವರ್ಣದ ಕಠಾರಿ: ಹೊಂಗಠಾರಿಯ ಕೋಲುವಿಡಿದುಲ್ಲಂಘಿಸುತ ಜಡಿಜಡಿದು ಚಿಮ್ಮುತ . . . ನಂಬಿಯಣ್ಣಂ ಪರಮಲೀಲೆಯೊಳುದ್ಘಚಮ್ಮಾವುಗೆಗಳಂ ಮೆಟ್ಟಿ ಸರಸರನೆ ನಡೆತಂದು (ಬಸಪು. ೨೭-೧೨). [ಹೊಂ (< ಪೊನ್) + ಕಠಾರಿ (< ಕಟಾರ್$_2$)]

ಹೊಂಗಡಗ 'ಪೊಂಗಡಗ' ನೋ.

ಹೊಂಗಡಲು 'ಪೊಂಗಡಲು' ನೋ.

ಹೊಂಗಡಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಡಲೆ: "ಚಣಗೌಳಃ - ಹೊಂಗಡಲೆ" (ಒಷಧಿ. ೫೪). [ಹೊಂ (< ಪೊನ್) + ಕಡಲೆ]

ಹೊಂಗಣಜಿಲು, ಹೊಂಗಣೆಜಿಲು, ಹೊಂಗಣೆಜಿಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನೌಷಧಿ; ಗಣಜಿಲೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ: "ಶಿವಮಲ್ಲಿಕಾ - ಹೊಂಗಣಜಿಲು, ಉಮ್ಮತ್ತ" (ಒಷಧಿ. ೧೭೭). **ಹೊಂಗಣೆಜಿಲು:** "ಪಾಶುಪತಃ, ಪಾಶುಪತಾ - ಈ ಯೆರಡುಂ ಹೊಂಗಣೆಜಿಲು" (ಒಷಧಿ. ೯೫). **ಹೊಂಗಣೆಜಿಲೆ:** "ವಸೋದಃ - ಹೊಂಗಣೆಜಿಲೆ" (ಒಷಧಿ. ೧೪೭). [ಹೊಂ (< ಪೊನ್) + ಗಣಜಿಲು (< ಗಣಜಿಲೆ$_1$)]

ಹೊಂಗಣೆಜಿಲು 'ಹೊಂಗಣಜಿಲು' ನೋ.

ಹೊಂಗಣಜೆಲೆ ‘ಹೊಂಗಣಜಿಲು’ ನೋ.

ಹೊಂಗಣೆ ‘ಪೊಂಗಣೆ’ ನೋ.

ಹೊಂಗದಳಿ ‘ಪೊಂಗದಳಿ’ ನೋ.

ಹೊಂಗದಿರು ‘ಪೊಂಗದಿರ್₂’ ನೋ.

ಹೊಂಗದ್ದುಗೆ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಆಸನ; ಸುವರ್ಣದ ಪೀಠ: ಬಗಿದ ಕೂರಂಕುಶದ ಮಾವಂತಿಗನ ಸನ್ನೆಗೆ ಕುಸಿದ ದಂತಿಯ ಹೆಗಲ ಹೊಂಗದ್ದುಗೆಗೆ ಬಿಜಯಂಗೈದನಾ ಭೂಪ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೨-೯೭); ಅದರಿದನು ನಿಜಸತಿಸಹಿತ ಹೊಂಗದ್ದುಗೆಯ ಹೊಂಬೆಸೆದ ಜೆಂಟೆಯದ ರತುನಲಹರಿಯ ಲಳಿಯ ಭದ್ರಾಯತಮತಂಗದ ಕಂಧರವ (ತೊರರಾ. ೨-೨-೨೧). [ಹೊಂ (< ಪೊನ್) + ಗದ್ದುಗೆ₂ (< ಗದ್ದುಗೆ₂)]

ಹೊಂಗನಸು (ನಾ). (ಆಲಂ) ಸುಂದರವಾದ ಸ್ವಪ್ನ; ಹಿತಕರವಾದ ಕನಸು: ಬಯಕೆ ಕೈಗೂಡದಾ ಬಾಲೆ ಹನಿಗಣ್ಣಾಗಿ ನಿಡುಸುಯ್ದು ನಿಲ್ಲುವಳ್, ಕಂಬನಿಯೊಳಿನ್ನೊಂದು ಹೊಂಗನಸು ಕಾಂಬಳೆಂಬಂತೆ (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೪-೯೭); ಹೊಂಗನಸುಗಳು ಎಂದಿಗೂ ನನ್ನವೆ (ಮುದುಕು. ೭೮). [ಹೊಂ (< ಪೊನ್) + ಕನಸು]

ಹೊಂಗರಗ ‘ಪೊಂಗರಗ’ ನೋ.

ಹೊಂಗರಡಿಗೆ ‘ಪೊಂಗರಡಿಗೆ’ ನೋ.

ಹೊಂಗರಿ₁ ‘ಪೊಂಗಱಿ’ ನೋ.

ಹೊಂಗರಿ₂ ‘ಪೊಂಗುರು’ ನೋ.

ಹೊಂಗರುಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಗರುಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ: “ಕೃಷ್ಣನಾಳಃ-ಹೊಂಗರುಗ” (ಔಷಧಿ. ೩೯). [ಹೊಂ (< ಪೊನ್) + ಗರುಗ]

ಹೊಂಗರೆ ‘ಪೊಂಗರೆ’ ನೋ.

ಹೊಂಗರೆಯಂಬರ (ನಾ). ಬಂಗಾರದ ಅಂಚುಳ್ಳ ಬಟ್ಟೆ; ಜರತಾರಿಯ ಅಂಚುಳ್ಳ ವಸ್ತ್ರ: ಭಂಗಾರ ಹಲವುಂಟು ದೇವರ ಗೃಹದೊಳೀವುಂಗುರ ತೊಂಡಿಲು ಬಂದಿ ಹೊಂಗರೆಯಂಬರವೀ ನಾಲ್ಕು ಹೆಚ್ಚು ಪುಣ್ಯಾಂಗನೆಗಿವು ಸಲಲೆಂದ (ಭರತ. ೩೮-೭೭). [ಹೊಂಗರೆ (< ಪೊಂಗರೆ) + ಅಂಬರ]

ಹೊಂಗಲಶ ‘ಪೊಂಗಳಶ’ ನೋ.

ಹೊಂಗಲಸ ‘ಪೊಂಗಳಸ’ ನೋ.

ಹೊಂಗಲ್ಲು ‘ಪೊಂಗಲ್₁’ ನೋ.

ಹೊಂಗಳಶ ‘ಪೊಂಗಳಶ’ ನೋ.

ಹೊಂಗಳಸ ‘ಪೊಂಗಳಸ’ ನೋ.

ಹೊಂಗಱಿ ‘ಪೊಂಗಱಿ’ ನೋ.

ಹೊಂಗಱಿಯಂಬು (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಗರಿಯುಳ್ಳ ಬಾಣ: ನಿಮಿರ್ದ ಹೊಂಗಱಿಯಂಬು ಹೊಳೆಹೊಳೆದು ಮುರಹರನ ಪಾದಾರವಿಂದದ ಹೊರೆಯೊಳಡಗಿತು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೯-೫೦). [ಹೊಂಗಱಿ (< ಪೊಂಗಱಿ) + ಅಂಬು₂]

ಹೊಂಗಱಿವೂ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಗರಿಯಂತಿರುವ ಹೂ; ಕೇದಗೆ; ತಾಳೆ: ಹೀಲಿಗಳನೊಲಿದುಟ್ಟು . . . ಹೊಂಗಱಿವೂವಿನೆಸಳುಗಳಾ ಓಲೆಗಳನಿಕ್ಕಿಯೊಳಿಕ್ಕಿ ವಿಶಾಲಗುಂಜಾಭರಣವಾಂತಾ ಲೀಲೆಯಿಂ ಶಬರಿಯರೆಸೆದರಾ ಪಕ್ಕಣದೊಳಂದು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೫-೮). [ಹೊಂಗಱಿ (< ಪೊಂಗಱಿ) + ಪೂ₂]

ಹೊಂಗಾಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ,– ಶಕುನದ ಹಕ್ಕಿ; ಹಂಗನ ಹಕ್ಕಿ: “ಚಾಷಃ, ಕಿಕೀದಿವಿಃ, ಈ ೨ ಹೊಂಗಾಗೆ” (ನಾಚಿರಾ. ೧೧೪). ‘ಹಂಗ₂’ ಪರಾ. [ಹೊಂ (< ಪೊನ್) + ಕಾಗೆ]

ಹೊಂಗಾಜು ‘ಪೊಂಗಾಜು’ ನೋ.

ಹೊಂಗಾಣ (ನಾ). ಚಿನ್ನದಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಗಾಳ,– ಮೀನು ಹಿಡಿಯುವ ಕೊಕ್ಕೆ: ಅಂಗಜನೆಂಬ ದೀವರ ಮೋಹಿಗಳ ದಿಟ್ಟಿಮೀಂಗಳ ಸೆಳೆಯಲು ಪಿಡಿದ ಹೊಂಗಾಣದ ಕಡ್ಡಿಯೊಯನಲ[ಾಂ]ತಗಳು ದಾಂಗುಡಿಗಳಿಂದೊಪ್ಪಿದವು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೪-೧೧೪). [ಹೊಂ (< ಪೊನ್) + ಗಾಣ₂ (< ಗಾಳ)]

ಹೊಂಗಾಯಕ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಕೆಲಸ,– ಕಾಯಕ; ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗ ವೃತ್ತಿ: ಹೊಂಗಾಯಕದ ನಾಗಪ್ಪನೆಸೆವ ಕಿಕ್ಕೇರಿಯಲಿ ಚಾಕನೂರೊಳ್ ಕೇತಿದೇವಗಳ ಚರಣಾಂಬುಜಕ್ಕೆ ಶರಣು (ಲಶಿಚಂ. ೩೮-೧೧೨); ಚಾರು ಸಜ್ಜನಶೀಲ ಜಂಗಮದ ದಾಸೋಹಿ ಮಾರಾರಿಪದಭಕ್ತ ಹೊಂಗಾಯಕದ ದಿಂಡನೂರ ನಾಗಾಭಕ್ತ (ಗುರುಚಾ. ೧೩-೭೭). [ಹೊಂ (< ಪೊನ್) + ಕಾಯಕ]

ಹೊಂಗಾರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಹಂಗರಬೀಜ ಹೊಂಗಾರೆಬೀಜ . . . ಚಿತ್ರಮೂಲ ಈ ೫೦ ಬಗೆಯನ್ನು ಸಮಾನಂಗೊಂಡು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕುಟ್ಟಿ ಚೂರ್ಣವಂ ಮಾಡಿ ಇರಿಸಿಕೊಂಡು ತೆಗೆದುಕೊಂಬುದು (ವಿವೈವಿ. ೪೨). [← ತುಳು. ಪೊಂಗಾರೆ, ಪೊಂಗರೆ, ಹೊಂಗರೆ]

ಹೊಂಗಾಲ್ಮಣೆ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಕಾಲುಮಣೆ; ಬಂಗಾರದ ಕಾಲ್ಮಣೆ,– ಪೀಠ: ಲಲಿತಾಂಗಕೆ ನವಚಂದನಪಂಕವನೊಲವಿಂ ತಿಮಿರಿ ಬಳಿಕ ಹೂವಿನ ಹೊಂಗಾಲ್ಮಣೆಯೊಳಗಿರಿಸಿ ಲಲನೆಗೆ ನೀರೆಱೆದರ್ ಮದವತಿಯರ್ (ಜಯಕಾ. ೫-೪). [ಹೊಂ (< ಪೊನ್) + ಕಾಲ್₁ + ಮಣೆ₁]

ಹೊಂಗಾಸೆ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಬಣ್ಣದ ಕಾಸೆ; ಬಂಗಾರದ ಕಟಿವಸ್ತ್ರ: ಮಿಱುಮಿಱನಾದ ಮೈಹೊಳಹಿಂದ ತೆರೆಗಟ್ಟಿ ನಿಱಿದೇಳ್ವ ಹೊಂಗಾಸೆಯಿಂದ ಕುರುಕುರವಟ್ಟ ರಂಗದೊಳು ತಂಪಿನ ಬಯಲ್ದೊಱೆ ಹೊಳೆವಂತೆ ಹೊಳೆವರು (ಭರತ. ೧೩-೧೦೧); ವನಜಲೋಚನೆಯರು ಹೊಂಗಾಸೆಗಳನುಟ್ಟು (ಅಪ್ರಭು. ೨೨). [ಹೊಂ (< ಪೊನ್) + ಕಾಸೆ₁]

ಹೊಂಗಾಳಾಂಜಿ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಡವಕೆ; ಸುವರ್ಣದ ಪೀಕದಾನಿ: ರಂಜಿಪ ರತಿಯೊಳು ಗುಟುಕುತಂಬುಲರುಚಿ ಸಂಜೀವನವೆಂದು ತಿಳಿದು ಭುಂಜಿಸಲಾರಿಗೆ ಕುಡೆನೆಂದು ಹೊಂಗಾಳಾಂಜಿಯ ಪಿಡಿದೊರ್ವಯಿಹಳು (ಮೋಹತ. ೪-೧೦); ಹೊಂಗಾಳಾಂ[ಪಾಠಾಂ. ಳಂ]ಜಿಯ ಹೊಳೆವ ಬಿಜ್ಜಣಿಗೆಯ ಹೆಂಗಳು ತಂದಿರಿಸಿದರು (ಮೋಹತ. ೧೭-೨೮). [ಹೊಂ (< ಪೊನ್) + ಕಾಳಾಂಜಿ₂]

ಹೊಂಗಿಂಡಿ ‘ಪೊಂಗಿಂಡಿ’ ನೋ.

ಹೊಂಗಿಡಿ, ಹೊಂಕಿಡಿ (ನಾ). ಹೊಂಬಣ್ಣದ ಕಿಡಿ; ಬೆಂಕಿಯ ಕಣ: ಹೊಗೆ ಮಕರಂದಂ ಬೆರಸಿ ನೆಗೆವ ಸೀರ್ಪನಿ ಹೊಂಗಿಡಿ ನೀರ್ವಕ್ಕಿಗಳ ಸಂದಣಿಯಲಿ ಮಂತ್ರಮದಾಗಲ್ಕದಱಿಂದ ಕೊಳಂ ಮದನಾಧ್ವರಿ ವಿರಹಿಯ ಬಿಂದಕ್ಕೆಸಗಿದ ಮಾರಣ ಮಖಕುಂಡದವೋಲ್ ತೊಳಗಿದುದು (ಜಯಕಾ. ೧೧-೬೨). **ಹೊಂಕಿಡಿ:** ಜಡಿದು ನುಡಿವ ರಭಳಿಪಿಸಿ ಕೂರಸಿಯ ಮೊಯ್ಕುಡುವ ತನ್ನಯ ವಿದ್ಯದಿಂದ ಸಿಡಿಲು ಸುಟ್ಟುಱೆ ಕಲ್ಲುಮಳೆಯರಳುವ ಹೊಂಕಿಡಿಯ ತಂದಲ ಸೂಸಿದವು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೫-೯೧). [ಹೊಂ (< ಪೊನ್) + ಕಿಡಿ]

ಹೊಂಗಿರಣ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಬಣ್ಣದ ಕಿರಣ; ಹೊಂಬಣ್ಣದ ರಶ್ಮಿ: ದಿನದಿನದ ಬೆಳಗು ಹೊಂಗಿರಣದ ಕಿರೀಟ ನೂರುಬಣ್ಣದ ಹೂವ ನರುಗಂಪನೊಮ್ಮೆಲೇ ಚಿಮ್ಮಿಸುವ ತೋಟ (ನಲಮು. ೫-೮). [ಹೊಂ (< ಪೊನ್) + ಕಿರಣ₁]

ಹೊಂಗಿರಿ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಬೆಟ್ಟ; ಮೇರುಪರ್ವತ: ಜಂಬೂದ್ವೀಪವೆಂದೆಂಬ ಮಹಾನೃಪನಿಂಬುವಡೆದ ಕಾರ್ಮುಕವೊ ಎಂಬಂದದೆ ಭರತಾವನಿ ಹೊಂಗಿರಿ ಎಂಬುದಱಿಂ ತೆಂಕಲಿಹುದು (ಅಂಜಚ. ೨-೧೭). [ಹೊಂ (< ಪೊನ್) + ಗಿರಿ₁]

ಹೊಂಗಿಸು ‘ಪೊಂಗಿಸು’ ನೋ.

ಹೊಂಗಿಱುಗೆಜ್ಜೆ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಕಿರುಗೆಜ್ಜೆ; ಬಂಗಾರದ ಕಿಂಕಿಣಿ: ಕಂಕಣದ ದನಿ ಕೇವಣದ ಹೊಂಗಿಱುಗೆಜ್ಜೆಗಳ ರಭಸ ಗಣಿಕೆಯರ ಕೆಳದಿಯರ ಹಾಹಾರಣಿತಕಿವು ನೆರವಾದವಾ ಪಟ್ಟಣವ ತುಂಬಿತು ಶೋಕ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೪-೭೮); ಜಡಿವ ಹೊಂಗಿಱು ಗೆಜ್ಜೆಯಂದುಗೆ ತೊಡಱುಗಳ ಸೆಳೆಗೊಂಬು ಕೊಳಲ್ಗಳ ಗಡಣದಲಿ ಹೊಱವಂಟರೊಪ್ಪಿರೆ ರಾಮ ಕೇಶವರು (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೧೨-೨). [ಹೊಂ (< ಪೊನ್) + ಕಿಱುಗೆಜ್ಜೆ]

ಹೊಂಗು₁ ‘ಪೊಂಗು₁’ ನೋ.

ಹೊಂಗು₂ ‘ಪೊಂಗು₂’ ನೋ.

ಹೊಂಗು₃ ‘ಹೊಂಗೆ’ ನೋ.

ಹೊಂಗುತ್ತಗೆ (ನಾ). ಹೊನ್ನಿನ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಕೊಡುವ ಗುತ್ತಗೆ: ಶ್ರೀ ಚೆನ್ನಕೇಶವದೇವರ ಸ್ಥಾನಿಕ ನಾಗನಂಬಿಯರ ಮಕ್ಕಳು . . . ಮುಖ್ಯವಾದ ಸಮಸ್ತನಿಬಂಧಿಕಾಱರಿಗೆ ಹೊಂಗುತ್ತಗೆಯಾಗಿ ನೆಱವುರುಗಳ ಮರ್ಯ್ಯಾದೆಯಲು ಕರ್ನ್ನಹೊಂಗರ್ಗೆ ಪಡಿನ್ನೊಂದಱ ಮರ್ಯ್ಯಾದೆಯ ಸಲುತ ಬಹರು (ಎಕ. XV. ಅರಸೀ. ೨೧೦-೩: 1244). [ಹೊಂ (< ಪೊನ್) + ಗುತ್ತಗೆ]

ಹೊಂಗುಬ್ಬಿ, ಹೊನ್ನುಗುಬ್ಬಿ (ನಾ). ೧. ಬಂಗಾರದ ಗುಬ್ಬಿಯಾಕಾರದ ಅಲಂಕಾರಸಾಧನ: ಹೊಂಗುಬ್ಬಿಯ ನಿಕರ ಸೀಗುರಿಗಳಿಂದೆಸೆವ ಅಕಳಂಕ ಮುತ್ತಿನ ಚಾವಡಿ ಕಣ್ಗೆ ಕೌತುಕವ ಬೀಱಿತು ನೋಟಕರ (ಮೋಹತ. ೩-೬೫). **ಹೊನ್ನುಗುಬ್ಬಿ:** ೨. ಬಾಲಕರು ಆಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ: ಬಾಲಕ್ರೀಡೆಯಲಜಾಂಡವನಾಳುವ ಶ್ರೀಲಲನೆಯ ವಲ್ಲಭನು ತಾ ಒಲಾಡಿ . . . ಹೊನ್ನುಗುಬ್ಬಿಯಾಡುವನು (ಪ್ರಸಭಾ. ೧೩-೧೩). [ಹೊಂ (< ಪೊನ್) + ಗುಬ್ಬಿ$_2$]

ಹೊಂಗುರು 'ಪೊಂಗುರು' ನೋ.

ಹೊಂಗುಲಾಬಿ (ನಾ). ಬಂಗಾರದ ಬಣ್ಣದ ಗುಲಾಬಿಯ ಹೂವು: ಅಲ್ಲಿ ಹೊಂಗುಲಾಬಿ ಹಂತಿ; ಇಲ್ಲಿ ಚನ್ನವೂ ಮಳೆ . . . ಹೊಸತೆ ಬಂತೊ ತಾಯ ಹರಕೆ ಹೂವ ರೂಪ ತಾಳಿ! (ಅನಿಕೇ. ೨೦-೧೧). [ಹೊಂ (< ಪೊನ್) + ಗುಲಾಬಿ]

ಹೊಂಗೆ, ಹೊಂಗು$_3$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ತಮಾಲವೃಕ್ಷ; ಹುಲಿಗಿಲು: ನೀರುವರಿಯ ಹೊಂಗೆಯ ವತ್ತಿನ ಹೊಳೆಯ ದಡದ ಕೆಂಗಳ XX ಸಲೂ ನಟ್ಟ ವಾಮನಮುದ್ರೆಯ ಕಲ್ಲು ೧ (ಎಕ. VIII. ತೀರ್ಥಹ. ೧೯೦-೩೧; 1407); ಹುಲುವೆ ಸುಜ್ಜಲು ಹೊಂಗೆ ತಾರೆ ತವಸಿ ಕಗ್ಗಲಿ . . . ಬಲುವರ ವೊಳಗಿನ ಮರಗಳಲ್ಲಿಹವು (ಚಂಪ್ರಸಾಂ. ೬-೩೫); ಹೊಂಗೆ ನೇಱಿಲು ಹೆಬ್ಬದಿರುಗಳು ಕಾರಾಚ ಕಗ್ಗಲಿ ಕಂಚಿವಾಳದ ಮರ ಸೂರವರ್ಮಾರ್ಗವ ತಡೆದಿಹವು (ಕಂಸವಿ. ೧೮-೩೭); ಹೊಂಗಹೂವ ತೊಂಗಲಲ್ಲಿ ಭೃಂಗದ ಸಂಗೀತಕೇಲಿ ಮತ್ತೆ ಕೇಳಬರುತಿದೆ (ಗಂ. ೧೧೭-೫). ೨. ಹೊಂಗೆಯ ಮರಗಳಿರುವ ಭೂಮಿ: ಶ್ರೀಮತು ರಾಜಗುರು ವಾಮರಾಸಿದೇವರು ವೋರಿಂಗೆಱೆಯ ಬೋವರ್ಪ್ಪನ ಬಾವಿಗೆ ಯಲೆಯ ಮತ್ತರು ೪ ಹೊಂಗೆ ೪ ಕೆಂಗಾಡು ೪ ಅಂನ್ಸು ಮತ್ತರು ೧೨ ಸ [ಮ] ನಿವೆಲ್ಲಮ (ಸೌಇಇ. IX-i. ೧೫೧-v; 1082). **ಹೊಂಗು$_3$:** ೩. ಹುಲಿಗಿಲು ಮರದ ಕಾಯಿ; ಹೊಂಗೆಬೀಜ; IP ಇದರಿಂದ ಎಣ್ಣೆ ತೆಗೆಯುತ್ತಾರೆ: ಬಿಸಿಲಿಗೆ ಹಾಕದ ಹೊಂಗಿನಿಂದ ಎಣ್ಣೆ ಸಮನಾಗಿ ಬಂದೀತೆ? (ಪುರಮ. ೨೭).

[ದೇ. ೬ ತಮಿ. ಪುಜ್ಕ, ಪುಜ್ಜು, ಪೂನ್ನಿ; ಮಲ. ಪುಣ್ಣು; ತುಳು. ಪುಂಗು]

ಹೊಂಗೆಜ್ಜೆ 'ಪೊಂಗೆಜ್ಜೆ' ನೋ.

ಹೊಂಗೆತಾಳು (ನಾ). ಹೊಂಗೆಯ ಮರದ ಬುಡ: ಅಲ್ಲಿಂದಂ ಬಡಗ ನಡದು ಹೊಂಗೆತಾಳಲ್ಲಿ ಮೂಡಮುಖದ ಲಿಂಗಮುದ್ರೆಯ ಕಲ್ಲು ಅಲ್ಲಿಂದಂ ಪಡುವಲಾಗಿ ಕೊತ್ತಲೆ ಗೋಣಿತಾಳಲ್ಲಿ ಮೂಡಮುಖವಾದ ಲಿಂಗಮುದ್ರೆಯ ಕಲ್ಲು (ಎಕ. IV(R). ಕೊಳ್ಳೇಗಾ. ೭-೩೭: 1512). [ಹೊಂಗೆ + ತಾಳು$_2$ (< ತಾಳ್$_2$)]

ಹೊಂಗೆತೊಕ್ಕು (ನಾ). ಹೊಂಗೆಯ ಮರದ ತೊಗಟೆ: ಗಂಟುಭಾರಂಗಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಹೊಂಗೆತೊಕ್ಕು, ಹಿಪ್ಪಲೀಮೂಲ, ದೇವದಾರು ಇವನು ಚೂರ್ಣಿಸಿ ಎಳ್ಳ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಕೊಡಿಸಲು ರಕ್ತಗುಲ್ಮಹರ (ವೃದ್ಯಸಾ. I. ೩೦೯).

[ಹೊಂಗೆ + ತೊಕ್ಕು]

ಹೊಂಗೆಬೀಜ (ನಾ). ಹೊಂಗೆಮರದ ಬೀಜ,– ಬಿತ್ತ: ಗಂಟುಭಾರಂಗಿ . . . ಹೊಂಗೆಬೀಜ . . . ಬಿದುರು, ಇವಂ ಸಮತೂಕ ಹಾಕಿ ಕಷಾಯ ಕಾಯಿಸಿಕೊಟ್ಟಲ್ಲಿ ಶೀತಜ್ವರ, ವಿಷಮಜ್ವರ, ದೋಷಜ್ವರವೂ ಸಹ ಮಾಣ್ಬುಂ (ಸಕವ್ಯ. ೬೮).

[ಹೊಂಗೆ + ಬೀಜ]

ಹೊಂಗೆಯೆಣ್ಣೆ (ನಾ). ಹೊಂಗೆಬೀಜದಿಂದ ತೆಗೆದ ಎಣ್ಣೆ,– ತೈಲ: ಹೊಂಗೆಯೆಣ್ಣೆಯನ್ನು ದೀಪ ಉರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಬಳಸುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ).

[ಹೊಂಗೆ + ಎಣ್ಣೆ]

ಹೊಂಗೆರೆ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಬಣ್ಣದ ಗೆರೆ; ಹೊಂಬಣ್ಣದ ರೇಖೆ: ಕೆಂಗಿಡಿ ಬಣ್ಣದ ಹೊಂಗೆರೆಮಿಂಚಿಗೆ ಆಸ್ಮಾನದ ಹಾಸ್ಯದ ಹುರುಪಿಲ್ಲ (ಪಾಂಚಜ. ೩೭-೧೭).

[ಹೊಂ (< ಪೊನ್) + ಗೆರೆ (< ಗೆಱೆ)]

ಹೊಂಗೆಲಸ 'ಪೊಂಗೆಲಸ' ನೋ.

ಹೊಂಗೇತಕಿ (ನಾ) ಚಿನದ ಬಣ್ಣದ ಕೇದಗೆ; ಹೊಂಬಣ್ಣದ ತಾಳೆ: ಹಾಲಿ ಹೊಂಗೇತಕಿ ವನಸಂಪಿಗೆ ಹಿಂತಾಲ . . . ಬನ್ನಿಗಳ್ಮೇಲಕಡರಿ ಮುಸುಕಿಹುವು (ಕಂಸವಿ. ೧೮-೩೭). [ಹೊಂ (< ಪೊನ್) + ಕೇತಕಿ]

ಹೊಂಗೇದಗೆ 'ಪೊಂಗೇದಗೆ' ನೋ.

ಹೊಂಗೇರು (ಕ್ರಿ). ಉತ್ಸಾಹವು ಏರು; ಸಂತೋಷವು ಹೆಚ್ಚಾಗು: ಭೃಂಗಗಳು ಹೊಂಗೇರಿ ಸಂಗೀತ ಸುರಿಯುವುವು, ಕೋಗಿಲೆಯು ಕರೆಯುವುದು (ಕುಶ್ರಾ. ೩೦-೨೩).

[ಹೊಂಗು$_2$ (< ಪೊಂಗು$_2$) + ಏರು$_1$ (< ಏಱ್$_1$)]

ಹೊಂಗೇಸರ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಬಣ್ಣದ ಕೇಸರ; ಹೊಂಬಣ್ಣದ ಪರಾಗ: ಮೇಲೆ ಕಂಗೊಳಿಪ ಹೊಂಗೇಸರದ ಕಾಂತಿಯಿಂದೆಱಗುವಸಿತಾಳಿಯ ಮರೀಚಿಯಿಂದ ಹೊಳೆಹೊಳೆವ ಕೋಕನದ ಪಂಕ್ತಿಗಳ ಬಣ್ಣಂ (ವೃಮಿಭಾ. ೧೫-೧೧).

[ಹೊಂ (< ಪೊನ್) + ಕೇಸರ]

ಹೊಂಗೈಪಿಡಿ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಕಟ್ಟುಳ್ಳ ಕನ್ನಡಿ: ಸಿಂಗರಿಸದ ಸಿರಿಮುಡಿಗಟ್ಟದೆ ಮೊಗದಿಂಗಳ ತೋಳದೊಪ್ಪವಿಡದೆ ಹೊಂಗೈಪಿಡಿಗಲ್ಲದೊಳು ಚಂದಳಿರ್ಗಯ್ಯ ನಂಗನೆಯಿಟ್ಟಣಿಸಿದಳು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೨-೩೦).

[ಹೊಂ (< ಪೊನ್) + ಕೈಪಿಡಿ$_2$ (< ಕೆಯ್ಪಿಡಿ)]

ಹೊಂಗೊಂಬು (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಅಲಂಕಾರ ಮಾಡಿರುವ ಕೊಂಬು; ಬಂಗಾರದ ಅಣಸು ಹಾಕಿರುವ ಕೋಡು: ಕುದುರ ತೇರಾನೆ ಕಾಲಾಳ್, ಹೊಂಗೊಂಬೆಸೆವ ಗೋವು ಗೂಳಿಗಳ್ . . . ಸಮನಿಸಿತು ತುಂಬುವೊಲ್ ಕೋಸಲ ರಾಜಧಾನಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫೮-೧೨೦). [ಹೊಂ (< ಪೊನ್) + ಕೊಂಬು$_1$]

ಹೊಂಗೊಡ 'ಪೊಂಗೊಡ' ನೋ.

ಹೊಂಗೊಡಗಂಬಿ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಕೊಡವನ್ನುಳ್ಳ (ಬಿದಿರಿನ) ಅಡ್ಡೆ: ಕುಂಭಿನಿ ಬೆಸಲಾದುದೆಂಬಂತೆ ಹೊಂಗೊಡಗಂಬಿದೊಳ್ ತೈಲಹರಿದ್ರ ತುಂಬಿದ ಪರಿಯಣದಬಲೆಯರ್ವಾಡುತ ಮುಂಬರಿದರು ಬೀದಿಯೊಳಗೆ (ಮೋಹತ. ೧೭-೩೯).

[ಹೊಂಗೊಡ (< ಪೊಂಗೊಡ) + ಕಂಬಿ$_1$]

ಹೊಂಗೊಪ್ಪರಿಗೆ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಕಡಾಯಿ; ಬಂಗಾರದ ಕಟಾಹ: ಕರವತಿಗೆ ಹೊಂಗಳಸ ಹೊಂಗೊಪ್ಪರಿಗೆ ದೀಪಸ್ತಂಭ ಹೇಮದ ಸರಪಣಿಯ . . ಚರರು ತಂದೊಟ್ಟಿದರು (ಕುವ್ಯಾಗ. ೪-೧೫); ಬೆರಸಿದರು ಪನ್ನೀರ ಹೊಂಗೊಪ್ಪರಿಗೆಯಲಿ ಮೊಗಮೊಗದು ನಾರಿಯರೆಱೆದರಂಗನಗಮಳಚಂದನಗಂಧಪರಿಮಳದಿ ತರುಣಿಯರು ಲೇಪಿಸಿದರರಸಿಗೆ (ನಳಚ. ೩-೩೪). [ಹೊಂ (< ಪೊನ್) + ಕೊಪ್ಪರಿಗೆ (< ಕೊಪ್ಪರಿಕೆ)]

ಹೊಂಗೊಳವೆ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಕೊಳವೆ; ಬಂಗಾರದ ನಳಿಕೆ: ರತಿಪತಿ ಪಿಡಿದ ಪೇಟಲ ಹೊಂಗೊಳವೆಯೋ ಅತಿರಂಜಿಸುಹೆಳ್ಳ ನನೆಯೋ ಹಿತವಳಿಗಾದರೆ ಮುಗುಳ ಸಂಪಗೆಯೋ ಸತಿಯ ನಾಸಿಕದ ಚೆಲ್ವಿಕೆಯೋ (ನೇಮಿಸಂ. ೨೩-೨೦೦).

[ಹೊಂ (< ಪೊನ್) + ಕೊಳವೆ (< ಕೊಟವಿ)]

ಹೊಂಗೋಂಟೆ 'ಪೊಂಗೋಂಟೆ' ನೋ.

ಹೊಂಗೋಟೆ 'ಪೊಂಗೋಂಟೆ' ನೋ.

ಹೊಂಗೋಡೆ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಗೋಡೆ: ಚಕ್ರನಾಥನ ಬೆನ್ನ ಹೊಂಗೋಡೆಯೊಳು ಧರ್ಮಚಕ್ರನಾಥನ ಪುರುಜಿನವಿಕ್ರಾಂತರೂಪೆಸೆದುದು (ಭರತ. ೧೨-೨೪).

[ಹೊಂ (< ಪೊನ್) + ಗೋಡೆ]

ಹೊಂಗೋಪುರ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಗೋಪುರ: ಹೊಂಗೋಪುರ ಶಿಖರಕೆ ಪೋಪ ಸಡ (ಮೋಹತ. ೨೮-೨೮). [ಹೊಂ (< ಪೊನ್) + ಗೋಪುರ]

ಹೊಂಗೋರಟೆ (ನಾ). ಹೊಂಬಣ್ಣದ ಹೂವುಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗೋರಂಟೆ: "ಕುರಂಟಕಃ- ಹೊಂಗೋರಟೆ" (ಒಷಧಿ. ೩೭).

[ಹೊಂ (< ಪೊನ್) + ಗೋರಟೆ (< ಗೋರಂಟೆ)]

ಹೊಂಚಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಅಡಗಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ; ಗುಪ್ತವಾಗಿರುವಿಕೆ: (೬). ೨. ಹಂಚಿಕೆ; ಸಂಚು; ಉಪಾಯ: ಯುದ್ಧ ಮೊದಲಾದ ಒಂದು ತಿಂಗಳೊಳಗೆ, ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನಪ್ರಭುವಿನ ಸೈನ್ಯಶಿಬಿರಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಂಕ್ರಾಮಿಕ ಉಪಟಳ ಒಂದು ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡಿತು. ಶತ್ರುಗಳ ಹೊಂಚಿಕೆಯಿಂದಲೆ ಹೀಗಾಯಿತು (ಶಾಂತಲಾ. ೪೦೦). ೩. ಹೊಂದಿಸುವಿಕೆ; ಒದಗಿಸುವಿಕೆ; ಅಣಿಗೊಳಿಸುವಿಕೆ: ಆ ಮಹಾಸನ್ನಿಧಾನವು ಈ ಹೊಂಚಿಕೆಯ ಬವಣೆಯಿಂದ ಅರಮನೆಯೊಳಗೆ ಎತ್ತೆತ್ತಲೂ ತೊಳಲುತ್ತ . . . ಕೆಲವರಿಗೆ ಶ್ರೀಚಾಮುಣ್ಡೇಶ್ವರಿಯ ಕರಾಳಾವತಾರವಾಗಿದ್ದಾರೆ (ಚಿಚ್ಚು.ಅ. ೪೯). [ಹೊಂಚು$_1$ (< ಪೊಂಚು$_1$) + - ಇಕೆ]

ಹೊಂಚು$_1$ 'ಪೊಂಚು$_1$' ನೋ.

ಹೊಂಚು$_2$ 'ಪೊಂಚು$_2$' ನೋ.

ಹೊಂಚುಕಾವಲು (ನಾ). ಅಡಗಿಕೊಂಡಿದ್ದು ಮಾಡುವ ಕಾವಲು; ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡುವ ರಕ್ಷಣೆ: ಆ ದಿವಸದ ಹೊಂಚುಕಾವಲಿನಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಕೊಂದನು (ಮಲೆನಾ. ೬೬). [ಹೊಂಚು$_1$ (< ಪೊಂಚು$_1$) + ಕಾವಲು$_1$ (< ಕಾವಲ್$_1$)]

ಹೊಂಚುಗಾರ (ನಾ). ೧. ಸಮಯವನ್ನು ಕಾಯುವವನು,— ಎದುರು ನೋಡುವವನು: (೬). ೨. ಬೇಹುಗಾರ; ಗೂಢಚಾರ: (೬). [ಹೊಂಚು$_1$ (< ಪೊಂಚು$_1$) + - ಗಾರ (< - ಕಾಱ)]

ಹೊಂಜಬಳ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಈಟಿ,— ಸಬಳ: ಕಿಂಜಲ್ಕದ ಹುರಿಮಳಲಿಂದೆಸಳ್ಗಳ ಹೊಂಜಬಳದ ಫಣಿತತಿಯಿಂ ಕಂಜಾಸ್ತ್ರನ ವನದುರ್ಗದಂತಾಯ್ತುಪರಂಜಿಗೇದಗೆಯ ಬಲ್ಲೆಲೆ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೧-೬೫). [ಹೊಂ (< ಪೊನ್) + ಸಬಳ]

ಹೊಂಜಾವಡಿ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಚಾವಡಿ; ಬಂಗಾರದ ಕಟ್ಟೆ,— ಜಗಲಿ: ಎಡಬಲದ ಚಿತ್ರ ಹೊಂಜಾವಡಿಗಳೊಳಗೆ ಎಡೆವಿಡದೆ ಕಿಕ್ಕಿರಿದು ಕುಳಿತಿರ್ಪ ಭೈರವರ ಗಡಣ ತರತರದಿ ನಿಖಿಳಾಯುಧಮನಾಂತು ಕಾಯ್ದುಹರು (ನವಮೋ. ೨೪-೬೭). [ಹೊಂ (< ಪೊನ್) + ಚಾವಡಿ]

ಹೊಂಜಾಳಿಗೆ 'ಪೊಂಜಾಳಿಗೆ' ನೋ.

ಹೊಂಜುರಿಗೆ 'ಪೊಂಜುರಿಗೆ' ನೋ.

ಹೊಂಜೆಳೆ 'ಪೊಂಜೆಳೆ' ನೋ.

ಹೊಂಜೆಳೆಗ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಬೆತ್ತವನ್ನು ಹಿಡಿದವನು: ನಗರಿಯ ರಾಜಬೀದಿಯೊಳು . . . ಪರಾಕವಧಾನ ಜತನವೆಂದೆಂಬ ಹೊಂಜೆಳೆಗರ ನೋಡುತಿಯಿದ್ದನು (ಭರತೆ. ೭೨-೮೭). [ಹೊಂಜೆಳೆ (< ಪೊಂಜೆಳೆ) + - ಗ$_2$]

ಹೊಂಜೆಳೆವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಚಿನ್ನದ ಸಳೆಯನ್ನು ಹಿಡಿ; ಬಂಗಾರದ ಬೆತ್ತವನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳು: ಇಳೆಯಾಣ್ಮನ ಮನದಿಂಗಿತವಱಿತು ಹೊಂಜೆಳೆವಿಡಿದಬ್ಜನೇತ್ರೆಯರು ಎಳೆವಣ್ಣುಗಳ ಚಿತ್ರಸೆಂದು ಸತಿಯರ ನಿಳಯಕೆ ಬೀಳ್ಕೊಡಿಸಿದರು (ಮೋಹತ. ೨೨-೧೫). [ಹೊಂಜೆಳೆ (< ಪೊಂಜೆಳೆ) + ಓಡಿ$_1$]

ಹೊಂಟು 'ಪೊಱಮಡು' ಪರಾ.

ಹೊಂಡ (ನಾ) ೧. ಹಳ್ಳ; ತಗ್ಗು; ಕುಣಿ: ಈ ಮನುಷ್ಯನು ಕುಂಬಾರನಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ರತ್ನವನ್ನು ಅಡಗಿಸಿಡಲು ತಕ್ಕ ಸ್ಥಳವು ಆವೆಮಣ್ಣಿನ ಹೊಂಡವೇ ಆಗಿರಬೇಕಲ್ಲವೇ? (ಮಣಿಸ. ೧೬); ಒಂದು ಭದ್ರವಾದ ತಾವನ್ನು ಅರಿಸಿ, ಹೊಂಡ ತೋಡಿ, ಗೂಡು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದುವು (ಜಾನಪ. ೬೧). ೨. ಹಳ್ಳದ ಪ್ರದೇಶ,— ಭೂಮಿ: ಆ ಮುಂದಿನ ಗುಡ್ಡ ಕಾಣುತ್ತದಲ್ಲಾ, ಅಲ್ಲಿಯವರೆಗಿನ ಭೂಮಿ ಸೀಮೆಯಲ್ಲಾ ನನ್ನ ಪೂರ್ವಜರು ಬಿಟ್ಟುಹೋಗಿದ್ದಾರೆ. ಒಟ್ಟಾರೆ ಕೆಳಗಿನ ಹೊಂಡವೆಲ್ಲಾ ನನ್ನದೇ (ಗಂಗಾವ. ೫). ೩. ಚಿಕ್ಕ ಕೊಳ; ಸಣ್ಣ ಕೆರೆ: ಶರಣರ ಸದಾಚರಣೆಗೆ ನದಿ ಕೂಪಂಗಳಿಲ್ಲವು ಹಳ್ಳ ಹೊಂಡಂಗಳಿಲ್ಲವು ಕೆಱೆಯೊಬತೆಗಳಿಲ್ಲವು (ಸಿದ್ಧೇವ. ೪. ೩೭೩-೧೨೦೪); ದೈವಜ್ಞನಾ ವರುಣ ಕಂಡನಾಗಳೆ ಕಣ್ಣ ನೀರಿನ ಹೊಂಡವನು ಹಸರಿಸುತ ನಿನಗುದ್ದಂಡವಸ್ಸರಿಯು ಪುಟ್ಟಿ ಬೆಳೆದಪನತ್ತಲೊಂದೆಡೆಯ ಎಂದೊಡೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೧-೩೭).

ಹೊಂಡತೋಣಕು = (ಮೀನು ಹಿಡಿಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ) ಹೊಂಡದಲ್ಲಿರುವ ನೀರನ್ನು ಹೊರಕ್ಕೆ ತುಳುಕಿಸು,— ಚೆಲ್ಲು: ತಂದೆಮಕ್ಕಳಿಬ್ಬರೂ 'ಹೊಂಡ ತೋಣಕ' ಲು (ಹೊಂಡದಲ್ಲಿರುವ ನೀರನ್ನು ತುಳುಕಿ, ಬತ್ತಿಸಿ, ಮೀನು ಹಿಡಿಯುವುದು ಎಂದರ್ಥ) ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದರು (ಕಾನೂರು. ೨೨೮). [?]

ಹೊಂಡೆಮರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಚಿಂಡೇ, ಹೊಂಡೇಮರ (ಮೈಜಿಗಿ. ೨೦-೩೫೮). [ಹೊಂಡೆ$_0$ + ಮರ$_1$]

ಹೊಂತ$_1$, ಹೊಂತು (ನಾ). ೧. ಬಲ; ಪರಾಕ್ರಮ. ೨. ಚಾತುರ್ಯ; ಜಾಣ್ಮೆ: ಅವರ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ವಿಚಿತ್ರವಾಗಿತ್ತು. ಅಲ್ಲದೆ ಕೇಳುವ ಅವರ ಹೊಂತ ತಿಳಿಯದೆ ನಾನು ಉತ್ತರಿಸಿದರೆ ಹೆಡ್ಡು ಬಿದ್ದೇನೆಂದು . . . ಇನ್ನೊಂದು ಪ್ರಶ್ನೆ ಸೇರಿಸಿದ (ಚಿಚ್ಚುಜೀ. ೧೬೬). **ಹೊಂತು:** ೩. ಮರ್ಮ; ರಹಸ್ಯ: ಅಂತ ಚಿಂತಿಸುತ ಕುಳಿತಿರಲು ಆಂತರ್ಯದಲಿ ಅವರ ಮನಸಿಗೆ ಸಮಾಧಾನವನು ತಹದೊಂದು ಹೊಂತು ಮೊಗದೋರಿ ಬೆಳೆಯಿತು (ನವರ II. ೩೨-೧೪): ಆ ದಿನ ಆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ನನ್ನ ಹೊಂತು ತಿಳಿಯಲಿಲ್ಲ (ಚಿಚ್ಚುಜೀ. ೪೦). ೪. ಮೋಸ; ವಂಚನೆ: 'ಹೊಂತಕಾಱ', 'ಹೊಂತಕಾಱಿ' ಪರಾ. [ದೇ. II ತುಳು. ಕೊಂತ, ಹೊಂತ]

ಹೊಂತ$_2$ 'ಪಂತ$_1$' ನೋ.

ಹೊಂತ$_3$ 'ಪಂತ$_2$' ನೋ.

ಹೊಂತಕ (ನಾ). ಮೋಸಗಾರ; ವಂಚಕ; ಕುತಂತ್ರಿ: ಸಂತತ ನಿಸ್ಪೃಹರಾಗಿಹವೂ ಹರಿಯಂತಲೆ ಅನುಸರಿಸಿದೆವು ಹೊಂತಕರಲ್ಲಾನಂತಾದ್ರೀಶನ ಚಿಂತಿಪರೇ ಸರಿಯಲ್ಲ ಹೊರ್ತು (ಕರ್ನಾಟ. ೩.೨೯). [ಹೊಂತ$_1$ + - ಕ$_3$]

ಹೊಂತಕಾತಿ (ನಾ). ಚತುರೆ; ಚದುರೆ: ವ್ಯಂತರಕಾಮಿನಿಯಿಂದ ಕೀರ್ತಿಸಿಕೊಂಡ ಹೊಂತಕಾಂತಿಯ ನಿಟ್ಟಿಸರಸ (ಭರತೆ. ೮-೮೧). [ಹೊಂತ$_1$ + - ಕಾತಿ$_1$]

ಹೊಂತಕಾರ$_1$ 'ಹೊಂತಕಾಱ' ನೋ.

ಹೊಂತಕಾರ$_2$ 'ಪಂತಗಾಱ' ನೋ.

ಹೊಂತಕಾರಿ$_1$ 'ಹೊಂತಕಾಱಿ$_1$' ನೋ.

ಹೊಂತಕಾರಿ$_2$ 'ಹೊಂತಕಾಱಿ$_2$' ನೋ.

ಹೊಂತಕಾಱ, ಹೊಂತಕಾರ$_1$, ಹೊಂತಗಾರ (ನಾ). ೧. ಬಲಶಾಲಿ; ಪರಾಕ್ರಮಿ; ಸಮರ್ಥ: ವಿಷ್ಣು ಬಾಲಿಯಂ ಕೊಂದ ಪಾಪದ ಕೃಷ್ಣನಾದಾಗಳಾ ಹೊಂತಕಾಱನ ಜರಕನಂಬಿನಿಂ ಮಡಿಯನೇ (ವೀಕ್ಷಪು. ೪-೫-೨೯). ೨. ವಂಚಕ; ಮೋಸಗಾರ; ಕಪಟಿ: ಸಂತತಂ ನಿಜಜಂಗಮಪ್ರಾಣಾಂತರಂಗಪ್ರಾಣ ಭಾಷೆಯ ಹೊಂತಕಾಱನು ಬಸವನಿರ್ದಡೆ ಬಾರೆವಾಯಡೆಗೆ (ಬಸವು. ೩೭-೧೯); ಬಾಲಿ ಸುಗ್ರೀವರೊಂದು ಕಡೆಯಾ ಹೊಂತಕಾಱಂ ಪಂಚಮೇದ್ರನಂದೆಂಬಸುರಸಂತಾನದೊಡೆಯನೊಂದೆಶೆಯ ಹಾಣಾಹಾಣಿಯಿಂ ತಳ್ತು ಕಾದುತಿರ್ದರು (ವಿಶ್ವಪು. ೩-೮-೧೯). ೩. ಚತುರ; ಕುಶಲಮತಿ: ಜಗದಲಿ ಹವಣನಱಿಯದ ಹೊಂತಕಾಱನ ನಿಜವ ಕೇಳು (ಕೃಷ್ಣಾಕಾ. ೬-೫೦). **ಹೊಂತಕಾರ$_1$:** ೧. ದಂತವಕ್ತ್ರಾದಿಯ ಕೊಂದ ಬಲವಂತನೊ ಹೊಂತಕಾರನೊ ಜಗದಂತರಿಯಾಮನೊ (ಅರ್ಥಮು. ೨೩-೧). **ಹೊಂತಗಾರ:** ೧. ತೌಡಪ್ಪನ ಮನೆಯೊಳಗೆ ನಾಲ್ಕಾರು ಮಂದಿ ಹೊಂತಗಾರರಿದ್ದರು (ದೇವಮು. ೬೫). [ಹೊಂತ$_1$ + - ಕಾಱ]

ಹೊಂತಕಾಱಿ$_1$, ಹೊಂತಕಾರಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಚಾತುರ್ಯವುಳ್ಳವಳು; ಚತುರೆ: ಇಂಥಾ ಹೆಣ್ಣಿನ ನಾನೆಲ್ಲೂ ಕಾಣೆನೊ ಹೊಂತಕಾಱಿ ಕಾಣಿರೋ ಸಂತತ ಸುರರಿಗೆ ಅಮೃತವನುಣಿಸಿದ ಪಂಕ್ತಿಯೊಳಗೆ ಪರವಂಚನೆ ಮಾಡಿದ (ಪುರಂದ. ೧-೧೩೦ ಪಲ್ಲವಿ); ಲಕ್ಷಣಾಪೂರಿಯರು ಬಲು ಹೊಂತಕಾಱಿಯರು ಕಾಮವ್ಯವಹಾರಿಯರು . . . ರಾಜಸುವ ಚಾರುಯೌವನದ ವಾರಾಂಗನೆಯರತಿಸೊಬಗ ವರ್ಣಿಸುವದರಿದು (ಪ್ರಾಥರಾ. ೬-೧೬) ೨. ಪ್ರತಿಸ್ಪರ್ಧಿ: ನಾರಿ ಪತಿಧರ್ಮದಾ ಭೇರಿ ಮಾರನ ಹೊಂತಕಾಱಿ ನಡೆತಂದು ಭೂವರನ ಮಂಚವ ಸಾರೆ (ಪ್ರಾಥರಾ. ೩-೧೩). ೩. (ಪ್ರಾಯದಿಂದ) ಮದಿಸಿದವಳು; ಸೊಕ್ಕಿದವಳು: ಎಳೆವರೆಯದಿ ಮೆಱೆವಾ ಹೊಂತಕಾಱಿಯನೆಳಸಿ ನೋಡುವ ಕಣ್ಣಳಿಗೆ ಬಳಲಿಕೆ ಇಲ್ಲ (ಚಂಪ್ರಸಾಂ. ೯-೧೧೭); ಹೊನ್ನ ಹೂವಿನ ಹೊಂತಕಾಱಿಯ ಬಂದಿಯ ಬಿನ್ನಾಣವತಿಯ ತಿಸರದ ಚೆನ್ನೆಯ ರಂಗರಂಗಾಯೆಂಬ ಮುದ್ದು ಮೋಹನ್ನೆಯ ನೆರೆವುದಿನ್ನೆಂತೊ (ಶತಸಾಂ. ೨೭-೩೮). **ಹೊಂತಕಾರಿ$_1$:** ೨. ತಪೋನಿಧಿಯಾದ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಂ ನಾನಾಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ನಾಟ್ಯವನ್ನಾಡಿಸಿ . . .

ಇಂದ್ರನ ಸಭೆಗೆ ಹೊಂದಿಸಿದ ಹೊಂತಕಾರಿ ಒಬ್ಬಳು (ಸೌಗಂಧಿ. ೫೧೯-೪).

[ಹೊಂತಕಾಱ + - ಇ$_2$]

ಹೊಂತಕಾಱ$_2$, ಪೊಂತಕಾರಿ, ಪೊಂತಕಾಱ, ಹೊಂತಕಾರಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಬಲಶಾಲಿ; ವೀರ; ಪರಾಕ್ರಮಿ: ಬೆರಸಿದವು ಬಲವರೆಡು ಹೊಕ್ಕವು ಕರಿ ಘಟೆಗಳೇಱದವು ಕುದುರೆಗಳುರವಣಿಸಿದವು ತೇರ ತಿವಿದರು ಹೊಂತಕಾಱಗಳು (ಜುವ್ವಾ. ೧೦-೯); ತವಕಿಸಿದುದಾ ದಂತಿ ದಂತಿಯ ಜವಗತಿಗೆ ಜವಗುಂದಿದರು ಬಲುಭುವನ ಕೋಶದ ಹೂರೆಯ ಹೊಱಗೆಯ ಹೊಂತಕಾಱಗಳು (ತೊರರಾ. ೬-೩೨-೧೫); ಸಂತತಿ ಸಹಿತ ರಾವಣಬಲವ ತಱದ ಹೊಂತಕಾಱ ಹನುಮಂತ ನಮ್ಮ ಗುರು ಕಾಣಿರೊ (ಪುರಂದ. ೩-೮೬-೧). ೨. ಪ್ರತಿಸ್ಪರ್ಧಿಯಾದವನು: ಮಾರನ ಮದವನಂಡಲೆವ ಚೆಲ್ವಿನ ಹೊಂತಕಾಱ ನೋಡೆಂದು ಮುದ್ದಿಪಳು (ಭರತ. ೧೫-೫೪). ೩. ವಂಚಕ; ಠಕ್ಕ: ಹೋದನದಕೋ ಹೊಮ್ಮಗ ಹೊಂತಕಾಱ ನಮ್ಮಾ ದಿನದ ಗಾಯಗಳಿಗೆ ವೇಧೆಯಿಕ್ಕಿದ ಗಾಡಿಕಾಱ ಸಿಕ್ಕದೆ ಬಿಟ್ಟುಹೋದನದಕೊ ಹುಸಿಯಲ್ಲ (ನಿಜಾಪಾ. ೨-೧೦೦). Δ **ಪೊಂತಕಾರಿ:** ೧. ಪೋಗಲೀಯದೆ ಬಲವ ಪೊಂತಕಾರಿಗಳು ವೊಗಗೆಡಿಸಿ (ಕರಿಕ. ೧೭-೯). Δ **ಪೊಂತಕಾಱ:** ೧. ಆ ಪಂದಿಗಳೊಳ್ ಕೆಲಂಬ ಪಂದಿಗಳ್ ಪೊಂತಕಾಱಗಳ ನಿಡುಸರಲ್ಗಳ್ ತಾಗೆ . . . ಮಡಿದವು (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೩-೧೩-೩೭ ವ). **ಹೊಂತಕಾರಿ$_2$:** ೧. ರಥಿಕರು ಶರಚಮತ್ಕಾರಿಗಳು ಪದಚರ ಹೊಂತಕಾರಿಗಳು . . . ತರತರದಿ ನಿಂದಿಹರು (ಕೋಗಯು. ೩-೪೭); ಹೊಂತಕಾರಿಗಳವರು ಕಲಿಯಾಗಿ ಕಾಳಗಕೆ ನಿಂತು ಹಿರಿಯುಬ್ಬಣದಿ ಪರಿಘದಿಂ ಸುರಗಿಯಿಂ ಕುಂತದಿಂ ಕಠಾರಿಯಿಂ ಮುಸಲದಿಂ ಪರಶು ತೋಮರದಿಂದ ತಿವಿದಾಡ್ವರು (ತುರಂಗ. ೧೮-೪). ೩. ಅಲ್ಲಿಂದ ಪೋಲೀಸರಿಗೆ ಹೊಂತಕಾರಿಗಳನ್ನು ಹುಡುಕುವ ಕೆಲಸವಾಯಿತು (ಗೂಂಡಾರ. ೩೧). ೪. (ಪ್ರಾಯದಿಂದ) ಮದಿಸಿದವನು; ಸೊಕ್ಕಿದವನು: ಹೊಸ ಹರೆಯದ ಹೊಂತಕಾರಿ ವ್ಯೆಸಿರಿಯಿಂದ ಅಸಹಾಯ ಶೂರನಂಗಜನು . . . ಬಂದನು ರಾಜನಾಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ (ಸೌಂದರ. ೧-೭೭). [ಹೊಂತಕಾಱ + - ಇ$_3$]

ಹೊಂತಕಾಱತನ (ನಾ). ಚಾತುರ್ಯ; ಕೌಶಲ: ರಣದ ಮೇಲಭಿಲಾಷೆಯುಳ್ಳಡ ಕೆಣಕಿ ನೋಡಿದಡಱಯಬಹುದುಬ್ಬಣ ಶರಾಸನ ಸರಳ ಹೊಱಗೆಯ ಹೊಂತಕಾಱತನ (ತೊರರಾ. ೪-೪-೩೭). [ಹೊಂತಕಾಱ$_2$ + - ತನ]

ಹೊಂತಗಾರ 'ಹೊಂತಕಾಱ' ನೋ.

ಹೊಂತಗಾರಿಕೆ, ಹೊಂತುಗಾರಿಕೆ (ನಾ). ಸಂಚು; ವಂಚನೆ; ಮೋಸಗಾರಿಕೆ: ಪರ್ಷಿಯ, ತುರ್ಕಿಸ್ಥಾನದಂಥ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಅರಸುತನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಕೇವಲ ಕಪಟ, ಹೊಂತಗಾರಿಕೆಗಳಿಂದ ಲಭಿಸುತಿತ್ತು (ಬಾಲಪ್ರ. ೧೧, ೧೧೩೭); ಅವನಿಗೆ ಗೌಡನ ಹೊಂತಗಾರಿಕೆ ತಿಳಿಯಿತು (ಮುಗಿಯು. ೨೪೨). **ಹೊಂತುಗಾರಿಕೆ:** ಏನೋ ಹೊಂತುಗಾರಿಕೆ ಇರಬೇಕು (ಕುಡಿಹೊ. ೨೭೭). [ಹೊಂತಗಾರ (< ಹೊಂತಕಾಱ) + - ಇಕೆ]

ಹೊಂತತನ (ನಾ). = ಹೊಂತಕಾಱತನ: ಇಂತು ಬಲುಬಗೆಯಿಂದ ತಮ್ಮಯ ಪಂತಪೌರುಷ ಮೆರೆಯ ಮೂದಲೆ ಹೊಂತತನ ಕಡುಜಾಣ ಜಾಗ್ರತೆ ಚಾಪದಗ್ಗಳಿಕೆ ನಿಂತು ಕಾದುವ ಚಲವ ಸಕಲದಿಗಂತದರಸರು ಮೆಚ್ಚೆ ಖಳದನುಜಾಂತಕರು ಕಾದಿದರು (ಕೋಗಯು. ೧೦-೫೦). [ಹೊಂತ$_1$ + - ತನ]

ಹೊಂತಲೆ (ನಾ). ಸೇನೆಯ ಅಗ್ರಭಾಗ; ಮುಂಚೂಣಿ: ಕಡಗುವ ಜವಚೂಣಿಯ ಮನೆಯೊಳು ಭಗಪೂಷರು . . . ಬಳಿಕುಳಿದ ಪಡೆಸಹಿತಬುಜೋದರ ಹೊಂತಲೆಯೊಳು ಮುಂತೊಗ್ಗೊಡೆಯದ ನೆರೆದು (ವೀರೇಶ. ೨-೩೨); ಅವರಿರ್ವರುಂ ತಂತಮ್ಮ ಹಸ್ತ್ಯಶ್ವರಥಪದಾತಿಬಲಂಬೆರಸು ಹೊಂತಲೆಯೊಳಾಂತಿರ್ದರ್ (ಮಹಾಪಾ. ೧೨-೬೦ ವ).

[? + ತಲೆ$_1$]

ಹೊಂತು 'ಹೊಂತ' ನೋ.

ಹೊಂತುಗಾರಿಕೆ 'ಹೊಂತಗಾರಿಕೆ' ನೋ.

ಹೊಂದಂಡಿಗೆ 'ಪೊಂದಂಡಿಗೆ' ನೋ.

ಹೊಂದಂಬಿಗೆ 'ಹೊಂದಂಬುಗೆ' ನೋ.

ಹೊಂದಂಬುಗೆ, ಹೊಂದಂಬಿಗೆ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ತಂಬಿಗೆ; ಬಂಗಾರದ ಸಣ್ಣ ಕೊಡ: ತೋರ ಹೊಂದಂಬು[ಪಾಠಾಂ. ಬಿ]ಗೆಯಲಿ ತುಂಬಿ ತರಿಸಿ ಪನ್ನೀರಿಂದ ಕಾಲ್ಗಳ ತೊಳೆದು ಮಾರಕುಮಾರ ಮಂತ್ರೀಶಸುತೆಗೆ ರನ್ನದಾರತಿಗಳನೆತ್ತಿದಳು (ಮೋಹತ. ೩೧-೩೫). **ಹೊಂದಂಬಿಗೆ:** ಹೊಂದಂಬಿಗೆಯುದಕವ ತಂದು ಚರಣಾರವಿಂದವ ಪಡಿಗದ ತೊಳೆದು ಗಂಧಕತ್ತುರಿಯಿಂದೆ ತಿರುಗಿಕ್ಕಿ (ಮೋಹತ. ೨೦-೩).

[ಹೊಂ (< ಪೊನ್) + ತಂಬುಗೆ]

ಹೊಂದಗಡು 'ಪೊಂದಗಡು' ನೋ.

ಹೊಂದಟ್ಟೆ 'ಪೊಂದಟ್ಟೆ' ನೋ.

ಹೊಂದವಗ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಆಸನ; ಸುವರ್ಣಪೀಠ: ಬಂದ ನಾರದ ಮುನೀಶ್ವರಗುಪಚರಗೈದು ಹೊಂದವಗದೊಳು ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ ಗಂಧಕತ್ತುರಿಯ ಲೇಪವನಿಕ್ಕಿ ದೇವಕಿನಂದನ ಮಾತನಾಡಿಸಿದ (ಮೋಹತ. ೧೩-೩೩); "ಅಗಲವಾದ ಚಿನ್ನದ ಜಗಲಿ" (ಮೋಹತ. ಅರ್ಥ). [ಹೊಂ (< ಪೊನ್) + ತವಗ (< ತವಂಗ)]

ಹೊಂದಳಿಗೆ 'ಪೊಂದಳಿಗೆ' ನೋ.

ಹೊಂದಾಣಿಕೆ (ನಾ). ಹೊಂದಿಕೆ; ಸಾಮರಸ್ಯ: ಅಜಂತಾ ಮತ್ತು ರಜಪೂತ ಕಲಾವಿದರು ತಮ್ಮ ಕಲೆ, ಜೀವನ, ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಸಮರಸವಾದ ಹೊಂದಾಣಿಕೆಯಿದ್ದ ಆದರ್ಶವಾತಾವರಣದಲ್ಲಿ ದಿವ್ಯವಾದ ಕಲೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದರು (ಭಾರತ. ೫೩೪); ಹೂವು ಹಣ್ಣೂ ಗಿಡದ ಎಡೆಬಿಡದ ಕಾಣಿಕೆ. ಸಾವು-ನೋವೂ ನಮ್ಮ ದಿನದ ಹೊಂದಾಣಿಕೆ (ನಲಮು. ೭೮-೧೪); ಹೊರಗಿನಿಂದ ಪಡೆದುಕೊಂಡ ಜ್ಞಾನ ಲೇಖಕನ ರಕ್ತದಲ್ಲಿ ಬೆರೆಯದೆ, ಕೃತಿ ಎರಡು ಭಾಷೆಗಳ ಹೊಂದಾಣಿಕೆಯಾಗುತ್ತದೆ (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೨೮೦).

[ಹೊಂದು$_1$ (< ಪೊರ್ದು) + - ಅಣ್$_4$ + - ಇಕೆ]

ಹೊಂದಾಲಿ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಚೊಂಬು; ಬಂಗಾರದ ಥಾಲಿ: ಹೊಂದಾಲಿಯ ಮಾಳ್ಕೆಯೊಳು . . . ಎಸೆದುದು ಚಂದ್ರಂ (ಜಯಕಾ. ೧೪-೬).

[ಹೊಂ (< ಪೊನ್) + ತಾಲಿ$_2$]

ಹೊಂದಾವರೆ 'ಪೊಂದಾಮರೆ' ನೋ.

ಹೊಂದಾಳ 'ಪೊಂದಾಳ' ನೋ.

ಹೊಂದಾಳೆ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಬಣ್ಣದ ತಾಳೆ; ಹೊಂಗೇದಗೆ: ತಾಳಿ ಹೊಂದಾಳೆಯಕ್ಕೆಯು ಕಕ್ಕೆ ಪಚ್ಚಾರಿ ಮೇಲಾದ ಬಿದಿರು . . . ಕಿಕ್ಕಿರಿಪ ಕಾನನದೊಳು (ನವಮೋ. ೬-೯). [ಹೊಂ (< ಪೊನ್) + ತಾಳೆ$_1$ (< ತಾಳ್)]

ಹೊಂದಿಕೆ 'ಪೊಂದಿಕೆ' ನೋ.

ಹೊಂದಿಕೆಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಹೊಂದಾಣಿಕೆಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು; ಸಾಮರಸ್ಯವಿಲ್ಲದಾಗು: ಮಹಮ್ಮದೀಯರು . . . ಬಂದಾಗ್ಗೆ ಹೊಂದುಗೂಡಿ ಒಂದಾಗಿದ್ದರೂ ಹಿಂದುಗಡೆ ಹೊಂದಿಕೆಗೆಟ್ಟರು (ವಿಚಾಮು. ೨೫).

[ಹೊಂದಿಕೆ (< ಪೊಂದಿಕೆ) + ಕೆಡು$_1$]

ಹೊಂದಿಗೆ 'ಪೊರ್ದುಗೆ' ನೋ.

ಹೊಂದಿಸು 'ಪೊರ್ದಿಸು' ನೋ.

ಹೊಂದು$_1$ 'ಪೊರ್ದು' ನೋ.

ಹೊಂದು$_2$ 'ಪೊಂದು$_2$' ನೋ.

ಹೊಂದು$_3$ 'ಪೊಂದು$_3$' ನೋ.

ಹೊಂದು$_4$ 'ಪೊಂದು$_4$' ನೋ.

ಹೊಂದುಗೂಡಿಕೆ (ನಾ). ಹೊಂದಿಕೊಂಡು ಒಟ್ಟಾಗಿರುವಿಕೆ; ಸಾಮರಸ್ಯ; ಮೇಳ: ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರೂ . . . ಶಿವಾಜಿಮಹಾರಾಜರೂ ಧರ್ಮಸಂಸ್ಥಾಪನೆ ಪರಿಪಾಲನೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದುಗೂಡಿಕೆಯ ಬಾಳುವೆಗೆ ಹಾದಿಯನ್ನು ಮಾಡಿಯೇ ಕೊನೆಗಾಣಿಸಿದರು (ವಿಚಾಮು. ೨೫); ಹೊಂದುಗೂಡಿಕೆ ಇರದ ಜನಕೆ ನೊಂದೆ (ನಾದಲೀ. ೭೭-೧೭). [ಹೊಂದುಗೂಡು + - ಇಕೆ]

ಹೊಂದುಗೂಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೊಂದಿಕೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು; ಸಾಮರಸ್ಯವನ್ನುಂಟು ಮಾಡು; ಒಂದುಗೂಡಿಸು: ಬೇರೆಬೇರೆಯಾದವರನ್ನು ಹೊಂದುಗೂಡಿಸಿ ಒಂದು ಮಾಡುವನು (ವಿಚಾಮು. ೨೫). [ಹೊಂದುಗೂಡು + - ಇಸು$_1$]

ಹೊಂದುಗೂಡು (ಕ್ರಿ). ಹೊಂದಾಣಿಕೆಯನ್ನು ಪಡೆ; ಸಾಮರಸ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದು; ಒಂದುಗೂಡು: ಒಳ್ಳೆಯ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಹೊಂದುಗೂಡಿರುವುದೆ ಧರ್ಮ (ವಿಜಾಮು. ೨೪); ಹೊಸಕಾಲದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಗೆ ಹೊಂದುಗೂಡಿರುವಂತೆ ಆ ಭಾಷೆಯನ್ನು ಮಾರ್ಪಡಿಸಬೇಕಾಗುವುದು (ಕಿಡುಗು. ೮ ಪೀಠಿಕೆ).

[ಹೊಂದು$_2$ (< ಪೊಂದು$_2$) + ಕೂಡು$_1$]

ಹೊಂದುಗೆ 'ಪೊರ್ದುಗೆ' ನೋ.

ಹೊಂದುಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಸಾವು ಇಲ್ಲವಾಗು: ಹುಟ್ಟು ಹೊಂದುಗೆಟ್ಟುದೆ ನಿರ್ವಾಣ (ಅರವ. ೫೧-೧೪೯). [ಹೊಂದು$_4$ (< ಪೊಂದು$_4$) + ಕೆಡು$_1$]

ಹೊಂದುಡಿಗೆ 'ಪೊಂದುಡಿಗೆ' ನೋ.

ಹೊಂದೂಂಬು (ನಾ). (ಕೆರೆ, ಕಟ್ಟೆಗಳಲ್ಲಿ ನೀರನ್ನು ಬಿಡಲು ಮಾಡಿರುವ) ಸುವರ್ಣದ ಕಂಡಿ,– ದ್ವಾರ; ಚಿನ್ನದ ತೂಬು: ಲೀಲೆಗಾರ್ತಿಯರಚ್ಯುತ ನಾಜ್ಞೆಯಿಂದ ಪೆರ್ಗಾಲ ಹೊಂದೂಂಬನು ನೆಗಹೆ ಕೀಲಣೆಗೆಯ್ದ ಸುವರ್ಣ ವೇತಂಡಶುಂಡಾಲದೆ ಸುರಿದುದು ಸಲಿಲ (ನೇಮಿಚತ. ೧೪-೬೫).

[ಹೊಂ (< ಪೊನ್) + ತೂಂಬು]

ಹೊಂದೆನೆ 'ಪೊಂದೆನೆ' ನೋ.

ಹೊಂದೆರೆ 'ಪೊಂದೆರೆ$_2$' ನೋ.

ಹೊಂದೇರು 'ಪೊಂದೇರು' ನೋ.

ಹೊಂದೊಟ್ಟಿಲು 'ಪೊಂದೊಟ್ಟಿಲು' ನೋ.

ಹೊಂದೊಡರು 'ಪೊಂದೊಡರ್' ನೋ.

ಹೊಂದೊಡವು 'ಪೊಂದೊಡವು' ನೋ.

ಹೊಂದೊಡಿಗೆ 'ಪೊಂದೊಡಿಗೆ' ನೋ.

ಹೊಂದೋಣಿ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ದೋಣಿ; ಬಂಗಾರದ ನಾವೆ: ಅಡಕಿ ತುಂಬುವ ಹೇಮಘಟದುಗ್ಗಡದ ಹೊಂದೋಣಿಗಳ ಹಂತಿಯ ಸಡಗರದ ಸೌರಂಭವೆಸೆದುದು ಸುತ್ತುವಳಯದಲಿ (ತೊರರಾ. ೧-೧೩-೧೧). [ಹೊನ್ (< ಪೊನ್) + ದೋಣಿ$_1$]

ಹೊಂದೋರಣ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ತೋರಣ; ಬಂಗಾರದ ತೋರಣ: ಇತ್ತ ಹೊಂದೋರಣದ ತೊಲೆಯಲಿ ಅತ್ತಲಿತ್ತಲು ಹನುಮ ತಿರುಗಲು ಮುತ್ತಿತಮರಾರಿಗಳು ಶಿಖಿಯನು ಶಲಭ ಕವಿವಂತೆ (ತೊರರಾ. ೧೧-೨೭).

[ಹೊನ್ (< ಪೊನ್) + ತೋರಣ]

ಹೊಂಪಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಚೆಲುವು ತುಂಬಿರು; ಸೊಗಸಾಗಿರು: ಬಡನಡುವಿನ ಬಾವನ್ನ ಗಂಪಿನ ಹೊಂಪಿಡಿದ ಹೊಂಬಳ್ಳಿಯೊಳಸೆವ ಕಡುಬಿಣ್ಣನ ಜಘನದ ಕಾಮಿನಿಗಿಂದು ಪಡಿಗಟ್ಟಿ ಪೇಳುವನೇನ (ಜೀವಂಧಸಾಂ. ೧೧-೨೫). [ಹೊಂಪು (< ಪೊಂಪು) + ಇಡಿ$_2$]

ಹೊಂಪು 'ಪೊಂಪು' ನೋ.

ಹೊಂಪುಣೆ 'ಪೊಂಪುಟಿ' ನೋ.

ಹೊಂಪುಳಿ 'ಪೊಂಪುಟಿ' ನೋ.

ಹೊಂಪುಳಿಯೋಗು 'ಪೊಂಪುಟಿವೋಗು' ನೋ.

ಹೊಂಪುಳಿವೋಗು 'ಪೊಂಪುಟಿವೋಗು' ನೋ.

ಹೊಂಪುಳಿಹೋಗು 'ಪೊಂಪುಟಿವೋಗು' ನೋ.

ಹೊಂಬಟ್ಟ 'ಪೊಂಬಟ್ಟ' ನೋ.

ಹೊಂಬಟ್ಟಿಲು 'ಪೊಂಬಟ್ಟಿಲ್' ನೋ.

ಹೊಂಬಟ್ಟೆ 'ಪೊಂಬಟ್ಟೆ' ನೋ.

ಹೊಂಬಣ್ಣ 'ಪೊಂಬಣ್ಣ' ನೋ.

ಹೊಂಬರಹ 'ಪೊಂಬರಹ' ನೋ.

ಹೊಂಬರಿಯಣ 'ಪೊಂಬರಿಯಾಣ' ನೋ.

ಹೊಂಬರಿವಾಣ 'ಪೊಂಬರಿಯಾಣ' ನೋ.

ಹೊಂಬಸಿ (ನಾ). ಆಗತಾನೇ ಹಸಿಯಾದುದು: ಈ ಪ್ರಕಾರ ಬೇಸಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಮೂರು ಸಾಲು ಮಳೆಯಾದ ಮೇಲೆ ಸಮಯವನ್ನರಿತು ಹೊಂಬಸಿ ಒಳಗೆ ಮೂರು ಸಾಲು ನಾಲ್ಕು ಸಾಲು ಹರಗಿದ ಮೇಲೆ . . . ಗೋದಿಯನ್ನು ಬಿತ್ತಬೇಕು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೮೨).

[< ಹೊಚ್ಚ$_1$ + ಪಸಿ$_1$]

ಹೊಂಬಳದಿ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಬಣ್ಣದ ಹಳದಿ; ಹೊಂಬಣ್ಣ: ಚಂದ್ರೋದಯದ ಥಂದದಿಂ ಶಾಂತಿಯಿಂದ್ವೈತಂದನಾಂಜನೇಯಂ, ಪವನಸೂನು, ಅದೊ ಜಾಂಬವಾನಂತರಂ ಹೊಂಬಳದಿ ಹೊಳಹಿನಂಗದ, ವಜ್ರಸಮತನುಬಲಿಷ್ಠತೆಯ, ವನಲತಾಶೋಭಿತಶಿರತ್ರನಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩.೫೭-೪೮೯). [ಹೊಂ (< ಪೊನ್) + ಪಳದಿ$_1$]

ಹೊಂಬಳಯಿಗೆ 'ಪೊಂಬಳಯಿಗೆ' ನೋ.

ಹೊಂಬಳಿ$_1$ (ಕ್ರಿ). ಸುವರ್ಣದ ಲೇಪವನ್ನು ಮಾಡು; ಬಂಗಾರದ ಮೆರುಗನ್ನು ಕೊಡು: ಉಲಿವ ಗೆಜ್ಜೆಯ ಚೆಲ್ಲಣದ ಹೊಂಬಳಿದ ಹರಿಗೆಯ ತೊಳಪ ಕಡಿತಲೆಗಳ ವಿಲಾಸದೊಳಂದು ಹೊಕ್ಕುದು ತುಳುವ ಪಡೆ ಕಡುಗಿ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೪-೬೩).

[ಹೊಂ (< ಪೊನ್) + ಬಳಿ$_1$ (< ಬಟ್$_1$)]

ಹೊಂಬಳಿ$_2$ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಟ್ಟೆ; ಜರತಾರಿಯ ನಕಾಸೆಯುಳ್ಳ ವಸ್ತ್ರ: ಬಳಿಯ ಚೌರಿಯ ಹೊರೆಯ ಚಿತ್ರಾವಳಿಯ ವಿಧಾನದ ಹಾಸುಗಳ ಹೊಂಬಳಿಯ ತೆರಸೀರೆಗಳ . . . ಹೊಂಗೆಲಸದೊಳು ಝುರಿಗೆಗಳ ಸುವರ್ಣಾವಳಿಯ ದಿಂಡುಗಳೊಟ್ಟಿದವು ಬಂಡಿಗಳ ಜವ ಜಡಿಯ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೪-೧೪).

[ಹೊಂ (< ಪೊನ್) + ಪಳಿ$_4$ (< ಪಟ್$_5$)]

ಹೊಂಬಳಿ$_3$ (ನಾ). ಹೊನ್ನಿನ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಕೊಡುವ ತೆರಿಗೆ ,– ಸುಂಕ: ಸಮಸ್ತ ಗವುಂಡುಗಳುಂ ಭುಜಗೇಶ್ವರದೇವರಿಂಗೆ ನೀರು ಕೂಲಿ ನಿಚಂಡಿ ಹೊಂಬಳಿ . . . ಯಾ ದೇವರಯೊಕ್ಕಲು ಏಸುವುಳ್ಳದಕ್ಕುವುಂ ಸರ್ವಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟ ದತ್ತಿ (ಎಕ. IV (R). ಚಾಮರಾ. ೪-೧೧; 1201); ಶ್ರೀರಾಮನಾಥದೇವರ ಶ್ರೀಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಆ ನರಸಿಂಹ ಮಂಗಲವನು ಸಿದ್ಧಾಯ ಹೊದಕೆ ಹೊಂಬಳಿ . . . ಎಲ್ಲ ಕಿಱುಕುಳವನು ಬಿಟ್ಟು . . . ಧಾರೆಯನೆಱದು (ಎಕ. IV(R). ಚಾಮರಾ. ೨೯೫-೩೦; 1337).

[ಹೊಂ (< ಪೊನ್) + ಬಳಿ$_2$ (< ಬಟ್$_3$)]

ಹೊಂಬಳೆ (ನಾ). ೧. ಚಿನ್ನದ ಬಳೆ,– ಕಂಕಣ: ಹಸ್ತಕಟಕ ಹರಳುಂಗುರ ಹೊಂಬಳೆ ವಿಸ್ತಾರ ನವರತ್ನಹಾರ (ಶಾಂತೀಶ. ೩-೭೮); ಕಾಲುಂಗುರ ಪಿಲ್ಲಿ . . . ಹೊಂಬಳೆಗಳ ಬಾಲವೆಣ್ಣುಗಳ್ನೆದಿದರು (ಕಂಸವ. ೨೧-೧೭). ೨. (ಆನೆಯ ಕಾಲಿಗೆ ತೊಡಿಸುವ) ಚಿನ್ನದ ಬಳೆಯಂತಹ ಒಂದು ಆಭರಣ: ಮೇಲೇಱುವ ಬಗೆ ಮಿಗೆ ತಿವುರಿನ ಹೊಂಬಳೆಗಳ ಭಾಳದ ಚಂದ್ರದ ಚಿತ್ರದ ಮೊಗರಂಬದ ಕೈದಾಳಿನ ಕಾಲ್ಗಾಪಿಂ ಹಡೆಯಂ ಹಣ್ಣಿದ ಕರಿಘಟೆ ನೆರೆದುವು ಬಲದೊಳಗೆ (ವೀರೇಶ. ೨-೨೧).

[ಹೊಂ (< ಪೊನ್) + ಬಳೆ$_2$]

ಹೊಂಬಳ್ಳಿ 'ಪೊಂಬಳ್ಳಿ' ನೋ.

ಹೊಂಬಾಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಗೆಮರ,– ಶಿರೀಷವೃಕ್ಷ: ಬಾಗೆ, ಕಲ್ಬಾಗೆ, ಹೊಂಬಾಗೆ, ಶಿರೀಷ (ಮೃಶಿಗಿ. ४-೬४). 'ಕಲ್ಬಾಗೆ' ಪರಾ.

[ಹೊಂ (< ಪೊನ್) + ಬಾಗೆ$_1$]

ಹೊಂಬಾಳು (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಕತ್ತಿ; ಸುವರ್ಣದ ಖಡ್ಗ: ಹೊಂಬಾಳಂದೊಡಲಿಂಬು ಗೊಡಲು ಬಲುಸಂಭ್ರಮವಕ್ಕುದೆ ಲಕುಮಿಾಶ (ಪ್ರಸಕೀ. ೭೫-೧).

[ಹೊಂ (< ಪೊನ್) + ಬಾಳು$_3$ (< ಬಾಳ್$_3$)]

ಹೊಂಬಾಳೆ$_1$ 'ಪೊಂಬಾಳೆ$_1$' ನೋ.

ಹೊಂಬಾಳೆ$_2$ 'ಪೊಂಬಾಟ್' ನೋ.

ಹೊಂಬಾಳೆ$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ (?): "ಕಬರಿ ೨ ಹೊಂಬಾಳೆ" (ಅಕಾಸಿ. ೫-೧); "ಜೀವಂತೀ - ಸಿಹಿಪಾಲೆ, ಮದೆ, ಹೊಂಬಾಳೆ, ಅಣಕೆ, ಶ್ರೇಷ್ಠಶಾಕ" (ಒಷಧಿ. ೬೩). [?]

ಹೊಂಬಾಳೆಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು: ಗಂಡು ಅಕ್ಕಿಬುಹುಲ್ಲು, ತಪ್ಪರೆಹುಲ್ಲು, ಹೊಂಬಾಳೆಹುಲ್ಲು, ಸಣ್ಣಕ್ಕಿಹುಲ್ಲು (ಮೃಶಿಗಿ. ೩೦-೫೮೫).

[ಹೊಂಬಾಳೆ$_3$ + ಹುಲ್ಲು (< ಪುಲ್)]

ಹೊಂಬಾಟ್ 'ಪೊಂಬಾಟ್' ನೋ.

ಹೊಂಬಿತ್ತಾಳೆ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಗಿಲೀಟು ಮಾಡಿದ ಹಿತ್ತಾಳೆ; ಬಂಗಾರದ ಲೇಪ ಮಾಡಿದ ಹಿತ್ತಾಳೆ: ತೊತ್ತಿನ ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಹೊಂಬಿತ್ತಾಳೆಯ ಸಿಂಗಾರವ ಮಾಡಿದಂತೆ (ಜಸಪ. ೭೩೭); ಹೊಂಬಿತ್ತಾಳೆಯ ಕೆಲಸದಂತೆ [ಪಾಠಾಂ. ಹೊನ್ನು ಕೆಂಚೆಂದಡೆ, ಹಿತ್ತಾಳೆ ಕೆಂಚೆಂಬ] ಸಿಂಹದ ನಡು ಸಣ್ಣದೆಂದಡೆ ನಾಯ ನಡು ಸಣ್ಣದೆಂಬ ಪಂಚಮಹಾಪಾತಕರ ನುಡಿಯ ಕೇಳಲಾಗದು (ಚನ್ನವ. ೫. ೪೯೯-೮೪೨).
[ಹೊಂ (< ಪೊನ್) + ಪಿತ್ತಾಳೆ (< ಪಿತ್ತಳೆ)]

ಹೊಂಬಿಸಿಲು 'ಪೊಂಬಿಸಿಲ್' ನೋ.

ಹೊಂಬೀಸಣಿಗೆ (ನಾ). ಬಂಗಾರದ ಬೀಸಣಿಗೆ: ಗಿಣಿನುಡಿಯಬಲೆಯ ಕೂಟದಿ ಮುತ್ತಿನ ಮಣಿಯಂತೆ ಬೆಮರಾಂತಿರುವ ಹಣೆಯ ನಿವಾರಿಸಬೇಕೆಂದು ಹೊಂಬೀಸಣಿಗೆಯ ಹಿಡಿದೊರ್ವಳಿಹಳು (ಮೋಹತ. ೮-೧೧). [ಹೊಂ (< ಪೊನ್) + ಬೀಸಣಿಗೆ]

ಹೊಂಬು$_1$ 'ಪರಪ್ಪು$_2$' ನೋ.

ಹೊಂಬುಗುರಿ 'ಪೊಂಬೊಗರಿ' ನೋ.

ಹೊಂಬುಟ 'ಪೊಂಬುಟ್ಟಿ' ನೋ.

ಹೊಂಬುಟ್ಟ 'ಪೊಂಬುಟ್ಟಿ' ನೋ.

ಹೊಂಬುತ್ತಳಿ 'ಪೊಂಬುತ್ತಳಿ' ನೋ.

ಹೊಂಬುರ್ಚ 'ಪೊಂಬುಟ್ಟಿ' ನೋ.

ಹೊಂಬುಳಿ 'ಹೊಂಬಳ್ಳಿ$_4$' ನೋ.

ಹೊಂಬುಟ್ಟಿ 'ಪೊಂಬುಟ್ಟಿ' ನೋ.

ಹೊಂಬೆಟ್ಟ 'ಪೊಂಬೆಟ್ಟ' ನೋ.

ಹೊಂಬೆಸ 'ಪೊಂಬೆಸ' ನೋ.

ಹೊಂಬೆಸರು 'ಪೊಂಬೆಸಱ್' ನೋ.

ಹೊಂಬೆಸಱ್ 'ಪೊಂಬೆಸಱ್' ನೋ.

ಹೊಂಬೆಸಱು 'ಪೊಂಬೆಸಱ್' ನೋ.

ಹೊಂಬೆಸೆ 'ಪೊಂಬೆಸ' ನೋ.

ಹೊಂಬೆಳಕು 'ಪೊಂಬೆಳಗು' ನೋ.

ಹೊಂಬೆಳಗು 'ಪೊಂಬೆಳಗು' ನೋ.

ಹೊಂಬೆಳೆ (ನಾ). ಚಿನ್ನದಂತಹ ಬೆಳೆ; ಉತ್ತಮವಾದ ಫಸಲು: ದ್ರುಪದನ ಹೊಂಬೆಳೆಯ ತನಿಹರುಷ ಹೊಡೆದೋಱಿದುದು ಪುಳಕದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೧೬-೭೪): ಬಣಗು ತೂರೆಯಡೆ ಒಂದಿ ಹರಿಯದೆ ಬಾರದೇ ಹೊಸ ಹೊಂಬೆಳೆ? (ನಡಬಂ. ೮೩-೧೪): ಎಲ್ಲ ಬಗೆಯೊಡವೆಗಳಿಗೊಡಲ ನೋಡುವೆವಿಲ್ಲಿ ಚೆಲ್ಲಿರ್ಪ ಸವಿಯ ಹೊಂಬೆಳೆಯ ಹೊಲದಲ್ಲಿ (ಕಾಲೂರ. ೨೭-೧೭). [ಹೊಂ (< ಪೊನ್) + ಬೆಳೆ$_2$]

ಹೊಂಬೊಂಬೆ 'ಪೊಂಬೊಂಬೆ' ನೋ.

ಹೊಂಬೊಗರಿ 'ಪೊಂಬೊಗರಿ' ನೋ.

ಹೊಂಬೊಗರು 'ಪೊಂಬೊಗರ್' ನೋ.

ಹೊಂಭರಣ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಭರಣಿ; ಬಂಗಾರದ ಕರಂಡಕ,– ಡಬ್ಬಿ: ತರಿಸಿ ಸಾದು ಜವಾಜಿಗಳ ಹೊಂಭರಣಿಯಲಿ ಮೊಗೆಮೊಗೆದು ಶಲ್ಯಗೆ ಸುರಿದು . . . ಹೊಸ ಮಡಿವರ್ಗದಲಿ ಮಿಗೆ ಮೆಱೆದು ರಣಸುಮ್ಮಾನದಲಿ ಹೊಗರೇಱಿದನು ಕರ್ಣ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೧-೩). [ಹೊಂ (< ಪೊನ್) + ಭರಣಿ]

ಹೊಂಭುಳ (ನಾ). ಹೊನ್ನಹುಳು; ಮಿಣುಕುಹುಳು: ವಿರತಿಜ್ಞಾನಾನ್ವಿತರ ವರಸದಂಧಕನಾದ ತರಣಿಯೊಳು ಹೊಂಭುಳವು ಗರುವಿಸಿದ ತೆರದಿ (ಪ್ರಸಹೀ. ೫೬-೪).
[ಹೊಂ (< ಪೊನ್) + ಪುಳ (< ಪುೞು)]

ಹೊಕು (ನಾ). ಪ್ರವೇಶ: ಗುರುರಾಯವೊಡೆಯರು ಸಿಕುವಲಿ ತನಗೆ ಹೊಕು ಯಿಲ್ಲದೆ ಯಿಸರದೇವನಾಯಕನ ತೀರ[ಕೆ] ಬಂದುಪಜೀವಿಸಲಾಗಿ (ಕಶಾ. III. ೮-೧೨; 1530).
[< ಪೊಗು]

ಹೊಕ್ಕ 'ಪೊಗು' ಪರಾ.

ಹೊಕ್ಕರಣಿ 'ಪೊಕ್ಕರಣೆ' ನೋ.

ಹೊಕ್ಕರಣೆ 'ಪೊಕ್ಕರಣೆ' ನೋ.

ಹೊಕ್ಕಳು 'ಪೊಕ್ಕುೞ್' ನೋ.

ಹೊಕ್ಕಳುಬಳ್ಳಿ 'ಹೊಕ್ಕುಳುಬಳ್ಳಿ' ನೋ.

ಹೊಕ್ಕು$_1$ 'ಪೊಗು' ಪರಾ.

ಹೊಕ್ಕು$_2$ 'ಪೊಕ್ಕು$_2$' ನೋ.

ಹೊಕ್ಕುನೂಲು (ನಾ). ಮಗ್ಗದ ನೆಯ್ಗೆಯಲ್ಲಿ ಅಡ್ಡವಾಗಿ ಹಾಕುವ ಎಳೆ: ನೀಟವಾಗಿ ಸಮವಾಗಿರುವ ಹಾಸುನೂಲುಗಳು ಹೊಕ್ಕುನೂಲುಗಳಿಗೆ ಆಧಾರವಾಗಿರುವ ಹಾಗೆ ಸತ್ಪುರುಷರಿಗೆ ಸತ್ಪುರುಷರೇ ಆಧಾರವಾಗಿರುವರು (ಕೃವಾಲು. ೫೯).
[ಹೊಕ್ಕು$_2$ (< ಪೊಕ್ಕು$_2$) + ನೂಲು$_2$ (< ನೂಲ್$_2$)]

ಹೊಕ್ಕುಬಳಕೆ (ನಾ). (ಆಲಂ) ಗಾಢಪರಿಚಯ; ನಿಕಟವರ್ತಿತ್ವ: ಅಂದಿನ ಜನರಿಗೆ ಮಹಮ್ಮದೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಹೊಕ್ಕುಬಳಕೆ ಸಾಕಷ್ಟು ಆದುದರಿಂದ, ಅವರ 'ಷಾಯರ್‌ನಾಮಾ'ಗಳ ಅನುಕರಣ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಬುದ್ಧಿಯೂ ಉಂಟಾಗಿರಬಹುದು (ಕರ್ನಾಜ. ೧೧೭). [ಹೊಕ್ಕು$_2$ (< ಪೊಕ್ಕು$_2$) + ಬಳಕೆ (< ಬೞಕೆ)]

ಹೊಕ್ಕುಳ್ 'ಪೊಕ್ಕುೞ್' ನೋ.

ಹೊಕ್ಕುಳ 'ಪೊಕ್ಕುೞ್' ನೋ.

ಹೊಕ್ಕುಳಿ 'ಪೋರ್ಕುೞಿ' ನೋ.

ಹೊಕ್ಕುಳಿಗೊಳ್ 'ಪೋರ್ಕುೞಿಗೊಳ್' ನೋ.

ಹೊಕ್ಕುಳು 'ಪೊಕ್ಕುೞ್' ನೋ.

ಹೊಕ್ಕುಳುಕುಡಿ (ನಾ). ಭ್ರೂಣ ಮತ್ತು ಗರ್ಭಾಶಯದಲ್ಲಿರುವ ಪೋಷಕಾಂಗಗಳೆರಡನ್ನೂ ಸಂಬಂಧಿಸುವ ನಾಳ ; ನಾಭಿನಾಳ: ಕರೀಕಾಗೆಕಣ್ಣು, ಗೂಬೆಕಣ್ಣು . . . ಚೊಚ್ಚಲುಮಗುವಿನ ಹೊಕ್ಕುಳುಕುಡಿ . . . ಇವನೆಲ್ಲ ಸಮಾನವಾಗಿ ತೂಗಿ ವಣಗಿಸಿ (ಕಾತುಚಂ. ೨೧-೨). [ಹೊಕ್ಕುಳು (< ಪೊಕ್ಕುೞ್) + ಕುಡಿ$_2$]

ಹೊಕ್ಕುಳುಗಂಟೆ (ನಾ). ಆನೆ, ಕುದುರೆ, ಎತ್ತು ಮುಂತಾದವುಗಳ ಹೊಟ್ಟೆಗೆ (ಹೊಕ್ಕಳಿನ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಬರುವಂತೆ) ಕಟ್ಟುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಂಟೆ: ಈ ಹಬ್ಬಕ್ಕಾಗಿಯೆ ಹೇಳಿ ಮಾಡಿಸಿದ ಬಾಸಿಂಗ ಹಣೆಯ ಮೇಲೆ ಮೆರೆಯುತ್ತಿದ್ದುವು. ಕರ್ಣಪತ್ರ, ಹೊಕ್ಕುಳುಗಂಟೆ ಕಾಲುಗಳಲ್ಲಿ ಗೆಜ್ಜೆಪಾಡಗಗಳು. ಮೈಮೇಲೆಲ್ಲ ಬಣ್ಣಬಣ್ಣದ ಹೂಮಾಲೆಯ ಹಸರ (ಬಳಿಮ. ೧೭೮). 'ಪೊಕ್ಕುಳುಘಂಟೆ' ಪರಾ.
[ಹೊಕ್ಕುಳು (< ಪೊಕ್ಕುೞ್) + ಗಂಟೆ$_2$]

ಹೊಕ್ಕುಳುಬಳ್ಳಿ, ಹೊಕ್ಕಳುಬಳ್ಳಿ (ನಾ). = ಹೊಕ್ಕುಳುಕುಡಿ: (ಅನಂನಾ). ಹೊಕ್ಕಳುಬಳ್ಳಿ: ಮಕ್ಕಳು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅತ್ತು ಹೊಕ್ಕಳುಬಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ನಾಡಿ ಹೊಡೆಯುವುದು ಪೂರಾ ನಿಂತುದನ್ನು ಕೈಸ್ಪರ್ಶದಿಂದ ಖಾತರಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು . . . ಕತ್ತರಿಸಬೇಕು (ಮನಮ. ೭೭). [ಹೊಕ್ಕುಳು (< ಪೊಕ್ಕುೞ್) + ಬಳ್ಳಿ]

ಹೊಕ್ಕುಳುಶೂಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಶೂಲೆ; ಹೊಕ್ಕಳಿನ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬರುವ ನೋವು: ಖರ್ಜೂರ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಇವ ಚೂರ್ಣವ ಮಾಡಿ ಸಕ್ಕರೆಯಲ್ಲಿ ಕೊಳ್ಳಲು ಹೊಕ್ಕುಳುಶೂಲೆ ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿಷ್ಣುವಿ. ೧೭೭). [ಹೊಕ್ಕುಳು (< ಪೊಕ್ಕುೞ್) + ಶೂಲೆ]

ಹೊಕ್ಕುಟಿ 'ಪೊಕ್ಕುೞ್' ನೋ.

ಹೊಕ್ಕುೞು 'ಪೊಕ್ಕುೞ್' ನೋ.

ಹೊಕ್ಕ್ವರಣೆ 'ಪೊಕ್ಕರಣೆ' ನೋ.

ಹೊಖರಣೆ 'ಪೊಕ್ಕರಣೆ' ನೋ.

ಹೊಗದೆಸೆ 'ಪುಗುದೆಸೆ' ನೋ.

ಹೊಗರ್$_1$ 'ಪೊಗರ್$_1$' ನೋ.

ಹೊಗರ್$_2$ 'ಪೊಗರ್$_2$' ನೋ.

ಹೊಗರಂಬು 'ಪೊಗರಂಬು' ನೋ.

ಹೊಗರಲಗು 'ಪೊಗರಲಗು' ನೋ.

ಹೊಗರಳೆ 'ಪೊಗರಳೆ' ನೋ.

ಹೊಗರಾನ್ 'ಪೊಗರಾನ್' ನೋ.

ಹೊಗರಿಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಸೂಸು; ಹೊಳೆ; ಪ್ರಕಾಶಿಸು: ಆ ಮನುಜ ಲಲಾಮನ ತೋಳ್ ಕಾಮನ ಬಾಳೆನಿಸಿ ಹೊಗರಿಡಲ್ ತಕ್ಕುವು ನಿನ್ನೀ ಮೃಗಮದ ನವಲಿಖಿತ ಲತಾಮಳಿನ ಕಪೋಲಘರ್ಷಿತಕ್ರೀಡಿತದಿಂ (ವರ್ಧಪು. ೪-೨೫); ತೊಲತೊಲಗು ಮನ್ಮಥನ ಹೊಗರಿಟ್ಟಲಗು ಬರುತಿದೆ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೫-೩೩); ಹೊಡಕರಿಸುವುದು ರಜನಿ . . . ಕಡೆದ ಕರುವಾಡದ ಕವಾಟದ ಕಡೆವಿಡಿದು ಹೊಂಬೆಸೆದಲುಜ಼ ಹೊಗರಿಡುವ ನೀಲದ ಮೌಕ್ತಿಕದ ಮಾಣಿಕದ ಲಹರಿಯಲಿ (ತೊರರಾ. ೫-೨-೬೪). ೨. ಗರ್ವಪಡು; ಸೊಕ್ಕು; ಬೀಗು: ಮಿಗೆ ದಳ್ಳಿಸುತ ಹೊಗರಿಡುತೌಡುಗಚ್ಚುತ ಹುಬ್ಬುಗಳ ಬಲಿದು ಹೊಸ ಮಸೆಯ ಬಾಯ್ದಾರೆಗಳ ಶರವಿಸರವನು ತೊಡಚಿದನು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೯-೩೯). ೩. ಹೆಚ್ಚಾಗು; ಅಧಿಕವಾಗು; ಅತಿಶಯವಾಗು: ಹೊಗರಿಡುವ ಹರುಷದಲಿ ರೋಮಾಳಿಗಳ ಗುಡಿಯಲಿ ತನ್ನ ನಿಳಯಕೆ ಮುಗುದೆ ಬಂದಳು ಸೂರ್ಯನಡರಿದನುದಯ ಪರ್ವತವ (ಕುವ್ಯಾಪ. ೩-೧೦೫); ಹೊಗರಿಡುವ ಜವ್ವನದೊಳಿಂತು ರಂಜಿಸುವ ಪರವೆಗೆ ಪೆಂಪಿನಿಂ ಪ್ರಥಮಋತು ಸಂಭವಿಸಲು (ಸೌಂದಪು. ೭-೧೩); ಹೊಗರಿಡುತಿರೆ ಮನ ಮನದೊಳು ಪ್ರೀತಿ (ಹಂಸದ. ೨೩೭-೪). [ಹೊಗರ್ (< ಪೊಗರ್) + ಇಡು₁]

ಹೊಗರು₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ಪ್ರಕಾಶಿಸು; ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಬೀರು; ಹೊಳೆ: ಬಗೆಯ ನಸುಧೂಮಲಿಸಿ ಹೊಗರುವೀ ಸಂಜೆ ನಿನ್ನೆಗರಿಕೆಯ ಸುತ್ತಲು ಕರಂಗುತಿಹುದು (ಗಿಲಿಎಂ. ೪-೨೦); ಬಾನ್ ಹೊಗರಲುಂಟು ಮರ ಚಿಗುರಲುಂಟು ಬರಲುಂಟೆ ಸುಗ್ಗಿ ಮತ್ತೆ? (ಅರಳು. ೧೧೭-೧೩); ಒಂದು ದೀವಕೆ ಲಕ್ಷದೀಪ ಹೊತ್ತಿಸಿ ಹೊಗರಿ ಬೆಳಗಲಿದೆ ಇನ್ನೇನು ಕಣ್ಣು ತುಂಬ! (ನಲಮು. ೪-೧೮). ೨. (ಆಲಂ) ಸಿಡಿಮಿಡಿಗುಟ್ಟು; ಕ್ರೋಧವನ್ನು ತಾಳು; ಕಿಡಿಕಾರು: ನೋಡು ಪತಿದ್ರೋಹಿಯನೆನೆ ಹೊಗರುತ್ತೆ ಕೋಪದೊಳು ಭೂವರಂ ತಾನದ್ದು ಬಿಗಿದು ಪೆಡಗೆಯ್ಯ ಕಟ್ಟುರುಳಿಸುತ . . . ಅಱುಹಲು (ಪ್ರಭುಪು. ೭-೧೬೭). [< ಪೊಗರ್]

ಹೊಗರು₂ 'ಪೊಗರ್' ನೋ.

ಹೊಗರುಗಣೆ 'ಪೊಗರ್ಗಣೆ' ನೋ.

ಹೊಗರುಗಣ್ಣು 'ಪೊಗರ್ಗಣ್' ನೋ.

ಹೊಗರುಗಿಡಿ (ನಾ). ಹೊಳೆಯುವ ಕಿಡಿ: ಹೊಗರುಗಿಡಿಗಳ ಬಾಯಿಧಾರೆಯಲೊಗೆವ ಹೊಗೆಗಳ ಹೊದಱಿನುರಿಜಾಳಿಗೆಯ ಭೋಂಕಾರದ ಭಯಂಕರಶೂಲವೈತರಲು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೬-೪೦). [ಹೊಗರು₁ + ಕಿಡಿ]

ಹೊಗರುಗು 'ಪೊಗರುಗು' ನೋ.

ಹೊಗರುಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಕಾಂತಿಹೀನವಾಗು; ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು; ಮಂಕಾಗು: ಹೊಗರುಗೆಟ್ಟುದು ಕುಮುದ ಕಮಳದ ಬಿಗುಹು ಬಿಟ್ಟುದು ಚಕ್ರವಾಕದ ತಗಹು ಕೆಟ್ಟುದು ಹೇಳೆನಲು ರಂಜಿಸಿತು ದೀಪಾಳಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೫-೩೪). [ಹೊಗರು₂ (< ಪೊಗರ್) + ಕೆಡು₁]

ಹೊಗರುಮೊಗ (ನಾ). ಕಾಂತಿಯುಕ್ತವಾದ ಮುಖ; ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮುಖ: ಹೊಗರುಮೊಗಕೆ ಪೆಣ್ಣಳ ದಿಟ್ಟಿ, ತಾಕದೊಲ್ತೆಗೆದ ಕತ್ತುರಿ ರೇಖೆಯಂತೆ ಸೊಗಸುವ ಬವರಿಯ ಸವಿಗಾಣಿಸಿವನಾರು (ಕಂನವಿ. ೯-೧೧೪). [ಹೊಗರು₁ + ಮೊಗ]

ಹೊಗರುಮೋಱ (ನಾ). = ಹೊಗರುಮೊಗ: ಹೊಗರುಮೋಱೆಯ ಹಿಣಿಲ ಮಂಡೆಯ ಜಗಿಯ ರಕುತದ . . . ವಿಕ್ರಮಾಗ್ನಿಯ ತಗಹುಬಿಡದಭಿಮನ್ಯು ಮೆಱೆದನು ಶಸ್ತ್ರಶಯನದಲಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೬-೬೨); ಹೊಳೆವ ದಾಡೆಯ ಹೊಗರುಮೋಱೆಯ ತಳಿತ ಹೋಮದ ತೋಳ ಬಿಗುಹಿನ ಕಲಿಗಳಿದ್ದುದು ಕಲಿತ ಘನರೌದ್ರಾತಿರೇಕದಲಿ (ತೊರರಾ. ೬-೧೦-೭). [ಹೊಗರು₁ + ಮೋಱ]

ಹೊಗರೆತ್ತು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಸಾಣೆ ಹಿಡಿದಂತೆ) ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಹೊಂದು; ಹೊಳಪನ್ನು ಪಡೆ: ಹೊತ್ತಿತಡೆ ಹೇರಾಳ ತಮದಲಿ . . . ರೋಷ ಮಿಗೆ ಹೊಗರೆತ್ತಿತ್ತೆ ಶಿಶುಪಾಲವೀರನ ವಚನಮಯಖಡುಗ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೮-೧೨); ಹತ್ತುಸಾವಿರ ಪಾಯದಳ ಹೊಗರೆತ್ತಿದಲಗಿನ ಹೊಳಹಿನಂತಿರೆ ಮುತ್ತಿತವನೀಪತಿಯ ಮೋಹರದೆರಡು ಬಾಹೆಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೧-೪೬). ೨. (ಸಾಣೆ ಹಿಡಿದು) ಹೊಳಪು ಕೊಡು; ಕಾಂತಿಗೊಳಿಸು: ಸ್ಮರನಲಗನು ಹೊಗರೆತ್ತುವನಂದದಿ ಸರಸಿರುಹಮುಖಿಯರು ಕುಂಕುಮದ ವರಕರ್ದಮವ ಭಾವೆಯ ಮೋಹನಾಂಗಕೆ ಹರುಷದಿಂ ತಿಗುರನಿಕ್ಕಿದರು (ಜೀವಂಸಾಂ. ೧೦-೪). ೩. ಆಧಿಕ್ಯವುಂಟಾಗು; ಹೆಚ್ಚಳವುಂಟಾಗು: ಕಕ್ಷಪುಟವಲ್ಲಿ ಕತ್ತುರಿಯ ಹೊಗರೆತ್ತುತಿರೆ ಅಕ್ಷಿಗಳು ಕರುಣರಸವಂ ಹೊತ್ತು ಬಳಲುತಿರೆ (ಬಸರ. ೧-೧೧೩). [ಹೊಗರು₂ (< ಪೊಗರ್) + ಎತ್ತು₁]

ಹೊಗರೇರು 'ಪೊಗರೇಱು' ನೋ.

ಹೊಗರೇಳ್ 'ಪೊಗರೇೞ್' ನೋ.

ಹೊಗರೇಳು 'ಪೊಗರೇೞ್' ನೋ.

ಹೊಗರೇೞ್ 'ಪೊಗರೇಱು' ನೋ.

ಹೊಗರೇಱಿಕೆ (ನಾ). ಕಾಂತಿಯ ಆಧಿಕ್ಯ; ತೇಜಸ್ಸಿನ ಹೆಚ್ಚಳ, — ಅತಿಶಯ: ಏಱಿಳಿಯ ನೋಡಿದನು ಹೊಸಹೊಗರೇಱಿಕೆಯ ಹೊದಱಿದ್ದ ದರ್ಪದ ತೋಱಿಕೆಯ ತನಿರಸದ ಮೊಗವನು (ತೊರರಾ. ೫-೧-೨೭). [ಹೊಗರ್₂ (< ಪೊಗರ್) + ಏಱಿಕೆ]

ಹೊಗರೇಱು 'ಪೋಗರೆಱು' ನೋ.

ಹೊಗರೊಗು 'ಪೊಗರೊಗು' ನೋ.

ಹೊಗರೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಹೊಂದು; ಪ್ರಕಾಶಿಸು: ಹೊಗರೊಡದ ಚಿಗುರಿಂದೆ . . . ಕಾಯಿ ಪದಗಾಯಿ ದೋರೆವಣ್ಣುಗಳಿಂದೆ . . . ಒಪ್ಪಿರ್ದುದಾ ಬನಂ (ನವಮೋ. ೮-೨೭); ಹೊಗರೊಡದ ಕೆಮ್ಮಿಸೆ ಕೆಂಗಣ್ಣು ಪೊದರ್ಗಡವಗೆ ಮಾಳವ ಕಜ್ಜಳಂ ಗೆಲುವ ದೇಹರುಚಿ . . . ಮೆರೆವುತಿರೆ (ನವಮೋ. ೧೬-೧೩). [ಹೊಗರು₂ (< ಪೊಗರ್) + ಒಡೆ₁]

ಹೊಗರ್ಗರೆ (ಕ್ರಿ). ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಸೂಸು; ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಹೊರಹೊಮ್ಮು: ಹೊಗರ್ಗರೆವ ತನುಕಾಂತಿಯಿಂದೆ ತವಕದೊಳ್ಕದಿ ಅರ್ಘ್ಯವಸುಪಾತ್ರಮುಱಯುತ ಮನಿಯ್ಯಲಸುರೇಂದ್ರ ಲಿಂಗಕ್ಕೆಯರ್ಘ್ಯಮನಿತ್ತನು (ನವಮೋ. ೧೯-೧೫). [ಹೊಗರ್ (< ಪೊಗರ್) + ಕರೆ₂ (< ಕಱ್₁)]

ಹೊಗರ್ತೆ 'ಪೊಗೞ್ತೆ' ನೋ.

ಹೊಗವಣೆ (ನಾ). ಒಳಹೊಗುವಿಕೆ; ಪ್ರವೇಶ: ಒಳಹೊಗುವೆ ನಾನೆಂತು ಕಟಕವ . . . ಕಾಣೆನು ಪಥವನೆನುತಾ ಖಳನು ಚಿಂತಿಸಿ ನೋಡಿದನು ಪಾಳೆಯದ ಹೊಗವಣೆಯ (ಮೈರಾಕಾ. ೩-೨೨). [< ಹೊಗು (< ಪೊಗು) + - ಅಣೆ₄]

ಹೊಗಳ್ 'ಪೊಗೞ್₁' ನೋ.

ಹೊಗಳತೆ 'ಪೊಗೞ್ತೆ' ನೋ.

ಹೊಗಳಿಕೆ 'ಪೊಗೞ್ಕೆ' ನೋ.

ಹೊಗಳಿಸು 'ಪೊಗೞಿಸು' ನೋ.

ಹೊಗಳು₁ 'ಪೊಗೞ್₁' ನೋ.

ಹೊಗಳು₂ 'ಪೊಗೞ್₂' ನೋ.

ಹೊಗಳುಭಟ್ಟ (ನಾ). ರಾಜರು ಮೊದಲಾದವರನ್ನು ಹೊಗಳುವ ಊಳಿಗದವನು; ಸ್ತುತಿಪಾಠಕ; ವಂದಿ: ಹೊಗಳುಭಟ್ಟರ ಸಾಲ ಕೈದೀವಿಗೆಯ ಕಹಳಾರವದ ಲಗ್ಗೆಯ ಬಿಗುಹಿನಲಿ ಕುರುರಾಯ ಬಂದನು ರಾಜಮಂದಿರಕೆ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೫-೨); ಕೋರೆದಾಡೆಯ ದನಿಯ ಖಗಗಳೆಂಬುವ ಹೊಗಳುಭಟ್ಟರಾ ಗಾನದಲಿ ಮುಳುಗುವಂದದಿ ಮಾಡಿ, ಉರುಳುರುಳು ಹಗಲಿರುಳು ಸುಂದರ ವಸುಂಧರಾ! (ಪಾಂಚಜ. ೨೮-೭); ದ್ವಾರಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಹೊಗಳುಭಟ್ಟರಿಗಾಗಿಯೇ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಕೇರಿಯಿದೆ (ತುಂಗಭ. ೭). [ಹೊಗಳು₁ (< ಪೊಗೞ್₁) + ಭಟ್ಟ]

ಹೊಗಳ್ಕೆ 'ಪೊಗೞ್ಕೆ' ನೋ.

ಹೊಗಳ್ತೆ 'ಪೊಗೞ್ತೆ' ನೋ.

ಹೊಗಿಸು 'ಪೊಗಿಸು' ನೋ.

ಹೊಗು 'ಪೊಗು' ನೋ.

ಹೊಗುತರು 'ಪೊಗುತರ್' ನೋ.

ಹೊಗುತೆ 'ಪೊಗುತೆ' ನೋ.

ಹೊಗುಮನೆ (ನಾ). ಹೆಣ್ಣು ಮದುವೆಯಾಗಿ ಸೇರುವ ಮನೆ; ಗಂಡನ ಮನೆ: ತವರುಮನೆಯಾಯ್ತುಮಗೆ ಹೊಗುಮನೆಯುಯಮಗಾಯ್ತು ಪ್ರಮಥರಿಗೆ ನೋಡಿ ಹರುಷವನೆಯ್ದುವಂತಾಯ್ತು (ಮಡಿಕ್ಕಾ. IV. ೧೧೦೩. ಮ್ಮಡುಸರಾಮಯ್ಯನ ರಗಳೆ).

[ಹೊಗು (< ಪೊಗು) + ಮನೆ]

ಹೊಗುಳು 'ಪುಗಿಲ್$_1$' ನೋ.

ಹೊಗೆ$_1$ 'ಪೊಗೆ$_1$' ನೋ.

ಹೊಗೆ$_2$ 'ಪೊಗೆ$_2$' ನೋ.

ಹೊಗೆಕಂಡಿ (ನಾ). ಹೊಗೆ ಹೊರಗೆ ಹೋಗಲು ಮಾಡಿರುವ ಚಿಮಣಿ: ಮನೆಗಳ ಹೊಗೆಕಂಡಿಗಳಿಂದ ಹೊಗೆ ಎದ್ದು ಮಂಜಿನೊಂದಿಗೆ ಬೆರೆದು ಹಳ್ಳಿಯ ಮೇಲೆ ಹರಡಿತು (ಮರಳಾ. ೧೯೪). [ಹೊಗೆ$_2$ (< ಪೊಗೆ$_2$) + ಕಂಡಿ$_1$]

ಹೊಗೆಕಡ್ಡಿ (ನಾ). (ಎಲೆಯಡಕೆಯೊಂದಿಗೆ ಸೇವಿಸುವ) ಹೊಗೆಸೊಪ್ಪಿನ ಕಡ್ಡಿ: ಎಲೆ, ಅಡಕೆ, ಹೊಗೆಕಡ್ಡಿ, ಕಾಚು . . . ಇತ್ಯಾದಿ ಸರಕು ತುಂಬಿದ ತಾಂಬೂಲದ ಚಂಚಿಯನ್ನು ಅವರ ಕೈಗೆ ಕೊಟ್ಟು ತಾನೂ . . . ಕುಳಿತಳು (ಚಿಲುಮ. ೩೨).

[ಹೊಗೆ$_2$ (< ಪೊಗೆ$_2$) + ಕಡ್ಡಿ]

ಹೊಗೆಕಾಣಿಕೆ (ನಾ). ಹೊಗೆಸೊಪ್ಪಿನ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ (?): ಅಷ್ಟತೇಜಸ್ವಾಮ್ಯಂಗಳನು ಸಕಲ ಸುವರ್ಣಾದಾಯ ದವಸಾದಾಯ ಹೊಗೆಕಾಣಿಕೆ ಮುಂತಾದ ಚಿಲುವಾನ ಕಾಣಿಕೆಗಳು . . . ಮುಂತಾದ ಸಮಸ್ತಕಾಣಿಕೆಗಳು ಸಹಾ ನೀವೇ ಅಗುಮಾಡಿ ಅನುಭವಿಸಿಕೊಣ್ಡು (ಎಕ. XV. ಅರಕ. ೧೦೬-೧೨೯: 1665); ಹುಲ್ಲುಹಣ ಹೊಗೆಹಣ ಹೊಗೆಕಾಣಿಕೆ ಕುಳಿದೆಱಿಗೆ ಜಾತಿಗೂಟ . . . ಚರಾದಾಯ ಹೊರಾದಾಯ ಇವು ಮೊದಲಾದ ಆ ಸಕಲಸ್ವಾಮ್ಯವನೂ . . . ಅನುಭವಿಶಿಕೊಂಡು ಬಹರು (ಎಕ. XIV ಮೈಸೂರು. ೧೧೫-೪೧೫: 1674): ಹುಲ್ಲುಹಣ ಹೊಗೆಕಾಣಿಕೆ ಕುಳಿದಱಿಗೆ . . . ಹೊರಾದಯ ಯಿವು ಮೊದಲಾದ ಆ ಸಕಲಸ್ವಾಮ್ಯವನ್ನು . . . ನಿರಾಬಾಧವಾಗಿ ಸುಖದಿಂದನುಭವಿಸಿಕೊಂಡಿಹರು (ಎಕ. VI(R). ಪಾಂಡವ. ೯೯-೬೬೫: 1722). 'ಪೊಗೆವಣ', 'ಹೊಗೆದೆಱೆ' ಪರಾ.

[ಹೊಗೆ$_2$ (< ಪೊಗೆ$_2$) + ಕಾಣಿಕೆ (< ಕಾಣ್ಕೆ)]

ಹೊಗೆಕೊಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೊಗೆಯ ಶಾಖವನ್ನು ಕೊಡು: ಎಳೆಯ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಸ್ನಾನಮಾಡಿಸಿದ ನಂತರ ಶೀತವಾಗದಿರಲೆಂದು ಹೊಗೆಕೊಡುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ). ೨. (ರಾಸಾಯನಿಕಕ್ರಿಯೆಯಿಂದ) ಚಿನ್ನ ಅಥವಾ ಬೆಳ್ಳಿಯ ತೆಳುಲೇಪವನ್ನು ಕೊಡು: (೬). [ಹೊಗೆ$_2$ (< ಪೊಗೆ$_2$) + ಕೊಡು$_1$]

ಹೊಗೆಕೊಳವಿ, **ಹೊಗೆಕೊಳವೆ** (ನಾ). ೧. ಹೊಗೆ ಹೊರಗೆ ಹೋಗಲು ಮಾಡಿರುವ ಕೊಳವೆ,– ನಳಿಕೆ; ಚಿಮಣಿ. ೨. ತಂಬಾಕು ಸೇದಲು ಮಾಡಿರುವ ಮಣ್ಣಿನ ನಳಿಕೆ; ಚಿಲುಮೆ: ಹೊಗೆಕೊಳವಿಗೆ ಸೊಪ್ಪು ತುಂಬಿ ತೃಪ್ತಿಯಾಗುವವರೆಗೂ ಸೇದಿ ಹೊರಟ (ಎಂಜಿ. ೯೫). **ಹೊಗೆಕೊಳವೆ**: ೧. ಅದರ ಹೊಗೆಕೊಳವೆ ದಕ್ಷಿಣದ ಕಡೆಗೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಬಾಗಿತ್ತು (ಯೋಧವು. ೨೪). [ಹೊಗೆ$_2$ (< ಪೊಗೆ$_2$) + ಕೊಳವಿ (< ಕೊಱವಿ)]

ಹೊಗೆಕೊಳವೆ 'ಹೊಗೆಕೊಳವಿ' ನೋ.

ಹೊಗೆಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಹೊಗೆಯು ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳು; ಧೂಮವು ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳು: ಉಸಿರಾಡುವುದು ಹೇಗೆ ಹೊಗೆಗಟ್ಟಿದೀ ಗೂಡಿನೊಳಗೆ (ಇಜಾವ. ೫೬-೬೬).

[ಹೊಗೆ$_2$ (< ಪೊಗೆ$_2$) + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಹೊಗೆಗಣ್ಣು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಣ್ಣಿನ ರೋಗ: ಕಲ್ಯಾಣ ಅಂಜನ . . . ಹೊಗೆಗಣ್ಣಿಗೆ ಪೊಸಗೊನ್ನೆಯ ರಸದಿಂ, ಮಹಾದುಷ್ಟರೋಗಕ್ಕೆ ಪುಳ್ಳಪುಣಸೆಯ ರಸದಿಂ, ವಿಕಾರವಾದ ಹೂವಿಗೆ ಜಾಜಿಯ ಹೂವಿನ ರಸದಿಂ ಹಚ್ಚೆ ಕಣ್ಣುರೋಗ ಮಾಣ್ಬುಂ (ವಿಷ್ಣುವಿ. ೧೭). [ಹೊಗೆ$_2$ (< ಪೊಗೆ$_2$) + ಕಣ್ಣು (< ಕಣ್)]

ಹೊಗೆಗಾಡಿ (ನಾ). ಉಗಿಬಂಡಿ; ರೈಲು: ರೈಲನ್ನು ರೈಲೆಂದೇ ಕರೆಯುವುದು ಉತ್ತಮ; ಹೊಗೆಬಂಡಿ, ಹೊಗೆಗಾಡಿ ಎನ್ನುವುದು ಮಧ್ಯಮ; ಧೂಮಶಕಟವೆನ್ನುವುದು ಅಧಮ (ಕಬಾ. ೧೭). [ಹೊಗೆ$_2$ (< ಪೊಗೆ$_2$) + ಗಾಡಿ$_3$]

ಹೊಗೆಗುಡಿ 'ಪೊಗೆಗುಡಿ' ನೋ.

ಹೊಗೆಗೂಡು (ನಾ). = ಹೊಗೆಕೊಳವಿ ೧: ಸಾಧ್ಯವಾದ ಮಟ್ಟಗೂ ಬೆಂಕಿಯಿಂದ ಉಕ್ಕಿಗೂ ಉಕ್ಕಿನಿಂದ ನೀರಿಗೂ ಸಂಬಂಧವು ಹೆಚ್ಚಿದರೆ ಹೊಗೆಗೂಡಿನಲ್ಲಿ (Chimney) ಪೋಲಾಗುವ ಶಾಖವು ಕಡಮೆಯಾಗುತ್ತದೆ (ಶಿಲ್ಪಸಾ. ೨೦೬).

[ಹೊಗೆ$_2$ (< ಪೊಗೆ$_2$) + ಗೂಡು]

ಹೊಗೆಗೊಳಿಸು 'ಪೊಗೆಗೊಳಿಸು' ನೋ.

ಹೊಗೆದಟ್ಟಿ (ನಾ). (ಅಡಕೆ ಮುಂತಾದುವನ್ನು) ಹೊಗೆಯ ಸಹಾಯದಿಂದ ಒಣಗಿಸಲು ಅನುಕೂಲವಾಗಿರುವ ಬಿದಿರಿನ ತಟ್ಟಿ,– ತಟ್ಟೆ: ಆ ರಾತ್ರಿ ಬೇಯಿಸಿದ ಅಡಕೆಯನ್ನು ಒಣಗಿಸಲು 'ಹೊಗೆದಟ್ಟಿ'ಯೂ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದಿತು (ಕಾನೂರು. ೬೫೫).

[ಹೊಗೆ$_2$ (< ಪೊಗೆ$_2$) + ತಟ್ಟಿ$_1$]

ಹೊಗೆದೆಗೆ (ಕ್ರಿ). ಹೊಗೆಯನ್ನು ತೆಗೆ: ಸೇನೆಯಲಱಿಸಿ ತೆಗೆದಾಯತ ಚತುರ್ಬಲ ಹೊಱಗೆ ನಿಂದುದು ಹೊಗೆದೆಗೆದ ಕೇಸುರಿಯ ತಿರುಳಂತೆ (ಕುಮಾ.ಕ. ೨-೬).

[ಹೊಗೆ$_2$ (< ಪೊಗೆ$_2$) + ತೆಗೆ$_1$]

ಹೊಗೆದೆಱಿಗೆ (ನಾ). = ಹೊಗೆಕಾಣಿಕೆ: ತಳವಾಱಿಕೆಯಿಂದ ಗ ೨೬ ಹೊಗೆದೆಱಿಗೆಯಿಂದ ಗ ೩ ಉಭಯಂ ಗ ೨೯ (ಎಕ. VI(R). ಪಾಂಡವ. ೧೩೪-೫: 1528).

[ಹೊಗೆ$_2$ (< ಪೊಗೆ$_2$) + ತೆಱಿಗೆ]

ಹೊಗೆದೆಱೆ (ನಾ). = ಹೊಗೆಕಾಣಿಕೆ: ಆ ಸ್ಥಳಂಗಳಿಗೆ ಹೊಗೆದೆಱೆ ಮಗ್ಗದೆಱೆ ಕಾ XXXಆಡುದೆಱೆ . . . ಆಚಂದ್ರಾರ್ಕಸ್ಥಾಯಿ ಆಗಿ ಸಲುವಂತಾಗಿ ಧಾರಾಪೂರ್ವಕಂ ಮಾಡಿ ಕೊಟ್ಟರು (ಎಕ. III. ಶ್ರೀರಂಗ. ೧೦೪-೪೧: ಸು. 1200); ಸೋಮೆಯ ದಣ್ಣಾಯ್ಕರು ಕೇಶವನಾಥಂಗೆ ಅಂಗಭೋಗ ಅಮ್ರಿತಪಡಿಗ ಬಿಟ್ಟ ಸೀಗೆನಾಡಸೆಟ್ಟಿಯ ಹಳ್ಳಿ ಕುಳದ ಸಿದ್ಧಾಯಂ ಗ ೩೬೦ . . . ಹೊಗೆದೆಱೆ ಮಗ್ಗದೆಱೆ . . .ಗುತ್ತಗೆಯ ಸಿದ್ಧಾಯ ಗದ್ಯಾಣ ನೂಱು ಗ ೧೦೦ (ಎಕ. XV. ಬೇಲೂರು. ೨೫೨-೬: 1298). [ಹೊಗೆ$_2$ (< ಪೊಗೆ$_2$) + ತೆಱೆ]

ಹೊಗೆದೋಱು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೊಗೆಯಾಡು; ಹೊಗೆಯುಗುಳು. ೨. (ಆಲಂ) ಸಿಟ್ಟನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸು; ಕೋಪವನ್ನು ತೋರ್ಪಡಿಸು: ಇತ್ತ ದುಗುಡವ ಹಿಡಿದ ರಾಯನ ಕೆತ್ತ ಮುಖವನು ಕಂಡು ಭಟರದೆ ಹೊತ್ತಿದವು ಹೊಗೆದೋಱಿ [ಪಾಠಾಂ. ಹೊಗರೇಱಿದವು] ಮೋಱೆಗಳು ಪಟುಭಟರ (ಕುಮ್ಮಾದ್ರೋ. ೧೫-೫).

[ಹೊಗೆ$_2$ (< ಪೊಗೆ$_2$) + ತೋಱು]

ಹೊಗೆನಳಿಗೆ (ನಾ). = ಹೊಗೆಕೊಳವಿ ೧: ಯಾವ ರೀತಿಯ ಒಲೆ ಅಥವಾ ಉರುವಲನ್ನೇ ಉಪಯೋಗಿಸಲಿ, ವಿದ್ಯುಚ್ಛಕ್ತಿಯಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಹೊಗೆಯನ್ನು ಹೊರಬಿಡಲು ಒಲೆಯಿರುವಲ್ಲಿ ಒಂದು ಹೊಗೆನಳಿಗೆ ತೀರ ಅವಶ್ಯ (ಅಡುಸಾ. ೧೫); ಬೆಂಕಿಗೂಡಿನಿಂದ ಹೊರಟ ಹೊಗೆಯು ಕೂಡಾ ಆ ನಳಿಗೆಗಳ ಮುಖಾಂತರವೇ ಹೊಗೆಪೆಟ್ಟಿಗೆಗೆ ಬಂದು ಅಲ್ಲಿಂದ ಹೊಗೆನಳಿಗೆಯ ಮೂಲಕ ಹೊರಹೋಗುವುದು (ವಿಜ್ಞಾವಿ. ೪೭).

[ಹೊಗೆ$_2$ (< ಪೊಗೆ$_2$) + ನಳಿಗೆ (< ನಳಿಕೆ)]

ಹೊಗೆಪೆಟ್ಟಿಗೆ (ನಾ). ಉಗಿಬಂಡಿಯ ಎಂಜಿನಿನ ಒಂದು ಭಾಗ; ಹಬೆಯು ಸಂಗ್ರಹವಾಗುವ ಭಾಗ: ಬೆಂಕಿಗೂಡಿನಿಂದ ಹೊರಟು ಕಡಾಯಿಯ ನೀರಿನ ನಡುವಿನಿಂದ ಹೊಗೆಪೆಟ್ಟಿಗೆಗೆ ಹೋಗುವ ಐದಾರು ದಪ್ಪವಾದ ಲೋಹನಳಿಗೆಗಳಿರುತ್ತವೆ (ವಿಜ್ಞಾವಿ. ೪೭). [ಹೊಗೆ$_2$ (< ಪೊಗೆ$_2$) + ಪೆಟ್ಟಿಗೆ]

ಹೊಗೆಬಂಡಿ 'ಪೊಗೆವಂಡಿ' ನೋ.

ಹೊಗೆಬತ್ತಿ (ನಾ). ಹೊಗೆ ಸೇದಲು ಹೊಗೆಸೊಪ್ಪಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಸುರುಳಿ; ಚುಟ್ಟಾ, ಸಿಗರೇಟು ಮುಂತಾದುವು: ನಾನು ಹೊಗೆಬತ್ತಿ ಎಳೆಯುವವನು. ಸಿಗರೆಟ್ ಪ್ಯಾಕ್ ಸದಾ ನನ್ನ ಬಳಿ ಇದ್ದು ತೀರಬೇಕು (ಜೀವಾತ್ಮ. ೨೩೫); ಹೊಗೆಬತ್ತಿಯ ಚಟದಿಂದ ಜನತೆಯಲ್ಲಿ ಸಖ್ಯ-ಪ್ರೇಮಗಳು ಹೊಗೆಗಿಂತಲೂ ಬಹುಬೇಗನೆ ಪ್ರಸಾರವಾಗುತ್ತಲಿವೆ (ಕ್ಷತಕ್ಕೆ. ೧೩೫). [ಹೊಗೆ$_2$ (< ಪೊಗೆ$_2$) + ಬತ್ತಿ]

ಹೊಗೆಭಂಡಿ 'ಪೊಗೆವಂಡಿ' ನೋ.

ಹೊಗೆಮೊಗ 'ಪೊಗೆಮೊಗ' ನೋ.

ಹೊಗೆಯಲೆ (ಕ್ರಿ). ಹೊಗೆಯು ತಾಗು,– ಸುತ್ತಿಕೊಳ್ಳು: ಹೊಗೆಯಲೆದ ಪುತ್ತಳಿಯವೊಲು . . . ಗೂಢದರ್ಥವ ತೆಗೆಯಬಾರದ ಕಾವ್ಯದವೊಲಿರ್ದಗಣಿತಾಮಲ

ಪುಣ್ಯಚರಿತೆಯ ಕಂಡನಾ ಹನುಮ (ತೊರರಾ. ೫-೩-೨೮). 'ಹೊಗೆಸುತ್ತು' ಹೋ.

[ಹೊಗ್$_2$ (< ಪೊಗ್$_2$) + ಅಲ್$_1$]

ಹೊಗೆಯಾಡು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಕಾಯ್ದ ಎಣ್ಣೆ, ತುಪ್ಪ ಮೊದಲಾದುವು ಹಾಗೂ ಬೆಂಕಿಯು) ಹೊಗೆಯನ್ನು ಸೂಸು; ಹೊಗೆಯುಗುಳು: ಕವಿಯುತ್ತಿದ್ದ ಮಂಜಿನ ನಡುವೆ ಹೊಗೆಯಾಡುವ ಬೆಂಕಿಯಂತೆ ಪದ್ಮರಾಗವು ಉರಿಯುತ್ತಿತ್ತು (ಯೋಧಪು. ೬೯): ಎಲ್ಲರ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲೂ ಅತೃಪ್ತಭಾವನೆಗಳ ಕಿಡಿಗಳು ಒಳಗಿಂದೊಳಗೇ ಹೊಗೆಯಾಡುತ್ತಿದ್ದವು (ಚತಸ. ೮೫); ಎಣ್ಣೆಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವಾಗ ಅದು ತುಂಬಾ ಹೊಗೆಯಾಡುವ ತನಕ ಕಾಯಿಸಕೂಡದು (ಗೃಹವಿ. ೫೧). ೨. (ಕೋಪ, ರೋಷ, ದ್ವೇಷ ಮುಂತಾದುವು) ಒಳಗೊಳಗೇ ಹೆಚ್ಚಾಗು,– ವೃದ್ಧಿಯಾಗು: ಅಪ್ಪನ ಬಾಯಿಂದ ಮಾತು ಕೇಳಿಸಿದ್ದೇ ಒಳಗೊಳಗೇ ಹೊಗೆಯಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಸಿಟ್ಟು ಭುಗ್ಗನೆ ಹೊತ್ತಿಕೊಂಡಿತ್ತು (ಮುಯರಾ. ೨೮೪); ಭೀಮನಿಗೂ . . . ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೇ ರೋಷವು ಹೊಗೆಯಾಡುತ್ತಿತ್ತು (ವಚಭಾ. ೩೭೭). ೩. (ಆಲಂ) ಕ್ಷೋಭೆಯಾಗು; ಶಾಂತಿಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು: ದರಬಾರವೆಲ್ಲವೂ ಹೊಗೆಯಾಡುತ್ತಲಿದೆ (ರಾಲತ್. ೩೯೫). [ಹೊಗ್$_2$ (< ಪೊಗ್$_2$) + ಆಡು$_1$]

ಹೊಗೆಸು (ಕ್ರಿ). ಹೊಗೆಯಾಡುವಂತೆ ಮಾಡು; ಜ್ವಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು: ನಂದಬಾರದ ಹೋಮದಗ್ನಿಯ ನಂದಲೀಯದ ಶುಷ್ಕ ಸಮಿಧೆಯ ತಂದು ನಡೆ ಹೊತ್ತಿಕ್ಕಿ ಹೊಗೆಸುವ ವೃದ್ಧಕಪಿಗಳಲಿ . . . ಒಪ್ಪಿತಾ ವನವು (ಪ್ರಭುಲೀ. ೨೦-೨೫).

[ಹೊಗ್$_1$ (< ಪೊಗ್$_1$) + - ಸು$_1$]

ಹೊಗೆಸುತ್ತು (ಕ್ರಿ). ಹೊಗೆಯಿಂದ ಮಸಕಾಗು: ಚಾತುರಂಗಮಂ ಜಾನಿಸಿ ನೋಡಿ ನೋಡಿ ಹೊಗೆಸು[ಪಾಠಾಂ. ಹ]ತ್ತಿದ ಪುತ್ತಳಿಯಂತೆ ಬಂದನುದ್ಯಾನವನೊಪ್ಪದಿಂ ಕಳಿದು ರಾಜಕುಮಾರನಪಾರಚಿಂತೆಯಿಂ (ಸಂಪರ. ೭ ಪೀಠಿಕಾಪದ್ಯ).

[ಹೊಗ್$_2$ (< ಪೊಗ್$_2$) + ಸುತ್ತು$_1$]

ಹೊಗೆಸೊಪ್ಪು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಎಲೆ; ತಂಬಾಕು; IP ಇದರ ಒಣಗಿದ ಸೊಪ್ಪನ್ನೂ ಮತ್ತು ಇದರ ಕಡ್ಡಿಯನ್ನು ಒಣಗಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಕಡ್ಡಿಪುಡಿಯನ್ನೂ ಕೆಲವರು ತಾಂಬೂಲದ ಜೊತೆಗೆ ಸೇವಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇವರ ಒಣಗಿದ ಎಲೆಯಿಂದ ನಶ್ಯವನ್ನು ತಯಾರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇವಲ್ಲದೆ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಬೀಡಿ, ಸಿಗರೇಟು, ಚುಟ್ಟಾ ಮುಂತಾದ ಹೊಗೆಬತ್ತಿಗಳನ್ನು ಇದರಿಂದ ತಯಾರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದೊಂದು ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ವಾಣಿಜ್ಯ ಬೆಳೆ: ಯಾ ಯೆತ್ತಿನಲು ತಾವು ಜಿನಿಸು ಅಡಕೆ ಮೆಣಸು . . . ಕತ್ತ ಹೊಗೆಸೊಪ್ಪು ಜವಳಿ ಮುಂತಾಗಿ . . . ಹೇರಿಕೊಣ್ಣು ಷಡ್ದರುಶನ XXX ಧರ್ಮವನು ನಡಸಿಕೊಣ್ಣು . . . ಬಹುದು (ಎಕ. VII. ಶಿವಮೊ. ೨೮-೧೭; 1670); ಮಾನ್ಯದ ಯೆತ್ತು ನಡ್ತರ ಮೇಲೆ . . . ಜವಳಿ ಕಬುನ ಹೊಗೆಸೊಪ್ಪು ಉತ್ತುತ್ತೆ ಖರ್ಜೂರ . . . ಮುಂತ್ತಾದ ಜಿನಿಸನು ಹೇರಿಕೊಂಡು (ಮೈಆರ್. ೧೯೩೬, ೨೬-೩೭. 1708); ಹೊಗೆಸೊಪ್ಪಿನಲ್ಲಿ ನಿಕೋಟಿನ್ ಅನ್ನುವ ವಿಷದ ಪದಾರ್ಥವಿದೆ (ಮಗಮೂ. ...).

ಹೊಗೆಸೊಪ್ಪಿನ ಪೊಮ್ಮು = ಹಿಂದೆ ಹೊಗೆಸೊಪ್ಪಿನ ಮೇಲೆ ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ: ಆ ಸಕಲ ಪ್ರೈರು ಪೊಂಮಿಗೆ ಸಲುವ ಜವಳಿ ಲಾಭಾದಾಯದ ಪೊಂಮು ಕಬ್ಬಿನದ ಪೊಂಮು ಹೊಗೆಸೊಪ್ಪಿನ ಪೊಂಮು ಮುಂತ್ತಾದ ಆ ಸಕ[ಲ]ಸ್ವಾಮ್ಯ (ಎಕ. VI(R). ಪಾಂಪವ. ೨೧೫-೧೭೯; 1724). [ಹೊಗ್$_2$ (< ಪೊಗ್$_2$) + ಸೊಪ್ಪು$_2$]

ಹೊಗೆಹಣ 'ಪೊಗೆವಣ' ನೋ.

ಹೊಗೆಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಪೊಗೆಯು ಕವಿ,– ಮುತ್ತು: ಆ ಓಶಡಿಯ ಚಾವಣಿ ಹೊಗೆಹಿಡಿದು ಕಪ್ಪಾಗಿದೆ (ಗಏ೨). [ಹೊಗ್$_2$ (< ಪೊಗ್$_2$) + ಹಿಡಿ$_1$ (< ಪಿಡಿ$_1$)]

ಹೊಗೆಹುಡಿ (ನಾ). (ತಾಂಬೂಲದೊಂದಿಗೆ ಕೆಲವರು ಸೇವಿಸುವ) ಹೊಗೆಸೊಪ್ಪಿನ ಅಥವಾ ಅದರ ಕಡ್ಡಿಯ ಪುಡಿ: ಬೇಗನೆ ತಾರ ಗೊಂಗಟೆ ಗೊರಗ ಕೋಲ್ಲೊಗೆಹುಡಿಯಿಡಿಕೆಯಲೆಯ (ಅರ್ಜಾವಿ. ೩೦-೩೩).

[ಹೊಗ್$_2$ (< ಪೊಗ್$_2$) + ಹುಡಿ (< ಪುಡಿ)]

ಹೊಗ್ಗು (ಕ್ರಿ). (ತಮಟೆ ಮೊದಲಾದ ವಾದ್ಯಗಳನ್ನು) ಹೊಡೆ; ಬಾರಿಸು: ಅಂಣನೊಡವೆ ತಂಮಂಗೆ ತಂಮನೊಡವೆ ಅಣ್ಣಂಗೆ ಆರು ಇಲ್ಲದಿದವ ಕಲಿಗೆ ಸಿವಾಲಯಕೆ ತಪ್ಪು ತಬುಡಿ ಇಲ್ಲ ಗಂಡನು ಹೋದ ಹೆಂಡತಿ (ನೇಡು?) ತಿಂದುಕೊಂಡು ಸತ್ತಡೆ ಹಜೆಯ ಹೊಗ್ಗಿ ನಡೆಸುವುದು ತೊತ್ತು ಸತ್ತಡೆ ಎಳೆದು ಬಿಸಾಡು (ಎಕ. IX (S). ಕಾನಕಾ. ೬೯-೧೮; 1319). [?]

ಹೊಚ್ಚ 'ಪೊಚ್ಚ$_1$' ನೋ.

ಹೊಚ್ಚನೆ (ಗು). ಹೊಸದಾದ; ತಾಜಾ: ಕಣ್ಣನು ಮುಚ್ಚುತ ಹುಲ್ಲನು ಕಚ್ಚುತ ಹೊಚ್ಚನೆ ಸೊಗವನನುಭವಿಸು (ಇಂಚಾವ. ೧೧೦-೧೧).

[ಹೊಚ್ಚ (< ಪೊಚ್ಚ$_1$) + - ಅನ್$_2$ (< - ಅನೆಯ್$_2$)]

ಹೊಚ್ಚಲ 'ಪೊಸಂತಿಲ್' ನೋ.

ಹೊಚ್ಚು 'ಪೊದೆಯಿಸು' ನೋ.

ಹೊಚ್ಚುಮೊಲೆ (ನಾ). (?): ಚೆಂಡುಮೊಲೆ ದುಂಡುಮೊಲೆ ಹಿಡಿಕೆಮೊಲೆ ಹೊಚ್ಚುಮೊಲೆಯೂ ಪೊಳೆವ ತೆಂಗಾಯ ಮೊಲೆ . . . ಬಟ್ಟಮೊಲೆ ಪುರುಷಮೃಗ ಕುಲಗಳಿಗೆವಡ್ಡಿದಂತಾ ಬಲೆಯ ಮೊಲೆವರು ವಪ್ಪಿರ್ದರು (ನವಮೋ. ೨೮-೧೪).

[ಹೊಚ್ಚು$_?$ + ಮೊಲೆ$_1$]

ಹೊಟಾರ 'ಹೋಟಾರ' ನೋ.

ಹೊಟೇಲು 'ಹೋಟಲು' ನೋ.

ಹೊಟ್ಟ (ನಾ). ಕಿವುಡುಮನುಷ್ಯ; ಕಿವುಡ: (೬).

[ದೇ. || ತಮಿ. ಪೊಟ್ಟೈ$_1$= ಕುರುಡುತನ; ತುಳು. ಪೊಟ್ಟೆ]

ಹೊಟ್ಟಳಿಸು 'ಪೊಟ್ಟಳಿಸು' ನೋ.

ಹೊಟ್ಟೆ 'ಪೋಟೆ$_1$' ನೋ.

ಹೊಟ್ಟೆಗ (ನಾ). ಹೊಟ್ಟೆಬಾಕ; ತಿಂಡಿಪೋತ: ದಿಟ್ಟರಾದವರನ್ನ ಜತೆಯೊಳು ಬಿಟ್ಟು ಸಕಲವನೀಗಳ್ಗೆದುವುದಟ್ಟ ಬೋನವ ಬಿಟ್ಟು ಕಡೆಯದ ಹೊಟ್ಟೆಗರು ನಿಲಲಿ (ರಾಮಾಸಂ. ೭-೮-೭); ಈ ಹೊಟ್ಟೆಗನಿಗೆ ಅಷ್ಟು ಧೈರ್ಯ ಬಂತಾ ನಂಜಣ್ಣ (ಶನಿಸಂ. ೨೧೦). 'ಹೊಟ್ಟೆಗ' ಪರಾ. [ಹೊಟ್ಟೆ (< ಪೊಟ್ಟೆ$_1$) + - ಅಗ]

ಹೊಟ್ಟೆಹೋಗು 'ಪೋಟೆಹೋಗು' ನೋ.

ಹೊಟ್ಟು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಒಡೆದು ಹೋಗು; ಸಿಡಿ: ಕೋಟಿ ಡಿಂಡಿಮಗಳನು ಬಾರಿಸೆ ಗೋಟು ತುಂಬಿತು ಜಗದ ಕಿವಿಗಳ ಪಾಟಿ ಹೊಟ್ಟಿತು ಕೇಳಸಾ ವಿಳಗೊರೆದು ತಕ್ಕುತಿರೆ (ಕಾಶಿರಾ. ೨೮-೪); ದೇವರಿಗೆ ಕಿವಿ ಇದೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ! ಇದ್ದರೆ ಹೊಟ್ಟಿಯೇ ಹೋದೀತು ಈ ಪಾಟಿ ಗದ್ದಲಕ್ಕೆ (ಸ್ವಷ್ಷಪೊ. ೧೫). [ದೇ. || ತಮಿ. ಮಲ. ಪೊಟ್ಟು$_1$; ತುಳು. ಪೊಟ್ಟು$_1$ ವುಡಪು, ಪುಡಾವು; ತೆಲು. ಪೂಟ್ಟು, ಪೊಟ್; ಕೊಡ. ಪೊಟ್$_1$]

ಹೊಟ್ಟು$_2$ 'ಪೊಟ್ಟು' ನೋ.

ಹೊಟ್ಟುಕುಟ್ಟು 'ಹೊಟ್ಟುಗುಟ್ಟು' ನೋ.

ಹೊಟ್ಟುಗ 'ಪೊಟ್ಟುಗ' ನೋ.

ಹೊಟ್ಟುಗುಟ್ಟು, ಹೊಟ್ಟುಕುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಆಲಂ) ಹುಡಿಗುಟ್ಟು; ಧೂಳೀಪಟಮಾಡು: ಇಟ್ಟಣಿಸಿ ಬಹ ತೇಜಿಗಳ ನೆಲೆಯಟ್ಟಿ ಬಂಡಿಸಿ ಸುಭಟರನು ಬೆನ್ನಟ್ಟಿ ತಿವಿದರು ಮನ್ನೆಯರು ಹದವಜಿದು ನಾಯಕರ ಹೊಟ್ಟುಗುಟ್ಟಿದರು (ನಳಚ. ೯-೨೫); ಪವನಜನೆಬಿಗಿ ಬಂಡೆಗಳಿಂದಮವರನು ಹೊಟ್ಟುಗುಟ್ಟುತೆ (ರಾಮಾಸಂ. ೫-೩-೪೧). ೨. ಹರಟು; ಗಳಹು; ಸಂಬಹೊಡೆ : ದಿಟ್ಟತನ ಮಿಗೆ ಹೆಂಗಳಿದಿರಲಿ ಹೊಟ್ಟುಗುಟ್ಟದೆ ಹಗೆಗಳಿದಿರಲಿ ಬಿಟ್ಟು ಕೊಂಡೆ ದುರಾತ್ಮ ಮುಜಿದೆ ವಿರಾಟನನ್ನಯವ (ಕುಮ್ಮಾವಿ. ೭-೧೭). **ಹೊಟ್ಟುಕುಟ್ಟು**: ೩. ವ್ಯರ್ಥವಾದ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ತೊಡಗು; ಉಪಯೋಗವಿಲ್ಲದ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಕೈಹಾಕು: ಹೊಟ್ಟುಕುಟ್ಟೋ ಕೈಗೆ ದಣಿವು; ಹೋಗಿಬನ್ನಿ (ಚಿಕರಾ. ೩೯೯). [ಹೊಟ್ಟು$_2$ (< ಪೊಟ್ಟು) + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಹೊಟ್ಟುಗೇಜ್ (ನಾ). ನೀರಿಲ್ಲದೆ, ಹಾಳುಬಿದ್ದ ಕೆರೆ: ಇನಿಯಳ್ಪೋದ ಬಟಿಕ್ಕಮನ್ನಿರವು . . . ತೀವಿರ್ದ ಜೀವನಮಲ್ಲಂ ನಡೆ ಪೋದ ಹೊಟ್ಟು [ಪಾಠಾಂ. ಪೊಟ್ಟು] ಗೆಜೆ ತಾನಿರ್ಪಂತೆ (ಅನಂಪು. ೧೨-೨೮; ಕಾವ್ಯಸಾ. ೫೭೩ ನೋ).

[ಹೊಟ್ಟು$_2$ (< ಪೊಟ್ಟು) + ಕೆಜ್]

ಹೊಟ್ಟುಬಾವಿ 'ಪೊಟ್ಟುಬಾವಿ' ನೋ.

ಹೊಟ್ಟುಹಂಬು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ! (ಮೃಔಗಿ. ೨೨-೪೧೪).
[ಹೊಟ್ಟು$_1$ + ಹಂಬು (< ಪರಪು)]

ಹೊಟ್ಟೆ 'ಪೊಟ್ಟೆ$_1$' ನೋ.

ಹೊಟ್ಟೆಉರಿ$_1$ 'ಹೊಟ್ಟೆಯುರಿ$_1$' ನೋ.

ಹೊಟ್ಟೆಉರಿ$_2$ 'ಹೊಟ್ಟೆಯುರಿ$_2$' ನೋ.

ಹೊಟ್ಟೆಉರಿಸು 'ಹೊಟ್ಟೆಯುರಿಸು' ನೋ.

ಹೊಟ್ಟೆಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮಲಬದ್ಧತೆಯುಂಟಾಗು: ಹಚ್ಚು ನೀರು ಕುಡಿಯದಿದ್ದರೆ ಹೊಟ್ಟೆಕಟ್ಟುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). ೨. (ಆಲಂ) ಅರೆಹೊಟ್ಟೆ ತಿಂದು ಬದುಕು,– ಜೀವಿಸು: ಹೊಟ್ಟೆಕಟ್ಟಿ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ವಿದ್ಯೆ ಕಲಿಸುತ್ತಾನೆ (ಭಾರದ. ೬); ಮೊಟ್ಟೆ ಕಟ್ಟಲಿಕೆ ತಿಳಿಯದವ ಹೊಟ್ಟೆ ಕಟ್ಟ್ಯಾನೆ ? (ಗಾದೆ).
[ಹೊಟ್ಟೆ (< ಪೊಟ್ಟೆ) + ಕಟ್ಟು]

ಹೊಟ್ಟೆಕಡಿತ (ನಾ). ೧. ಹೊಟ್ಟೆ ನುಲಿಯುವಿಕೆ: ಕಾಲುಧೂಳು ಹಾಕಿಸಿಕೊಂಡ ಮೇಲೆ ಹೊಟ್ಟೆಕಡಿತ ನಿಂತಿತು (ರೂಢಿ). ೨. ಹೊಟ್ಟೆನೋವು; ಹೊಟ್ಟೆಶೂಲೆ: ಒಂದು ದಿನ ಹೊಟ್ಟೆಕಡಿತ ಎದ್ದು ಆ ಸೆಟ್ಟಿಯು ಒಮ್ಮಿಂದೊಮ್ಮೆ ಸತ್ತನು (ಮುಂಬಯು. ೨-೩೨); ಸಿಕ್ಕಾಬಟ್ಟೆ ತಿಂದು ಈ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಹೊಟ್ಟೆಕಡಿತ ಎಂದು ಔಡಲ ಎಣ್ಣೆಯ ಆಶ್ರಯ ಪಡೆಯುವ ಅವಸ್ಥೆ ಬಂದಿರಬೇಕು (ಪ್ರಹಾಸ. ೨೬). ೩. (ಆಲಂ) ಚಿಂತೆ; ಕಳವಳ: ಟಿಳಕರ ಹೊಟ್ಟೆ ಕಡಿಯಹತ್ತಿತು. ಆದರೆ ಹೊಟ್ಟೆಕಡಿತದಿಂದೇನಾಗುವಂತಿದೆ? (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೩೪೬). ೪. ಹೊಟ್ಟೆಕಿಚ್ಚು; ಅಸೂಯೆ: ಅವರವರ ಹೊಟ್ಟೆಕಡಿತ ಅವರವರನ್ನೇ ಸುಡುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). [ಹೊಟ್ಟೆ (< ಪೊಟ್ಟೆ$_1$) + ಕಡಿತ$_1$]

ಹೊಟ್ಟೆಕಡುಬು (ನಾ). ಒಳಗೆ ಹೂರಣವನ್ನು ತುಂಬಿ ಮಾಡುವ ಕಡುಬು: ಸಂಜೆಯ ತಿಂಡಿಗೆ ಹೊಟ್ಟೆಕಡುಬನ್ನೇ ಮಾಡಿಬಿಡು (ರೂಢಿ).
[ಹೊಟ್ಟೆ (< ಪೊಟ್ಟೆ$_1$) + ಕಡುಬು (< ಕಡುಂಬು)]

ಹೊಟ್ಟೆಕಳೆ (ಕ್ರಿ). ಭೇದಿಯಾಗು; ವಿರೇಚನವಾಗು: ಕೊಳವಳಿಕೆ ಬೀಜ, ಹಂಗರೇಬೀಜ ೧ ಸೊಲ್ಲಿಗೆ ಪುರುಷರತ್ನ . . . ಇವೆಲ್ಲವನ್ನು ಅರೆದು ರೊಟ್ಟಿಯಂ ಸುಟ್ಟು ಅಡಿಕೆಗಾತ್ರವ ಮೆದ್ದು, ಹೊಟ್ಟೆಕಳೆದವರಿಗೆ . . . ಸರಿಯಾಗಿ ಕೊಡುವುದು (ಎವ್ಯವಿ. ೬೭); ನಾಯಿಬೇಲದ ಬೇರು, ಬಿಲ್ವದ ಬೇರು, ಹಿಪ್ಪಲಿಮೂಲ ಇಷ್ಟನ್ನೂ ಸಮಾಂಶ ಸೇರಿಸಿ ಕಷಾಯ ಕಾಯಿಸಿ ಕೊಟ್ಟರೆ ಹೊಟ್ಟೆಕಳೆಯುವುದು ಗ್ರಹಣೆ ಸಹ ಮಾಣುವುವು (ಸಕವ್ಯ. ೪೭೦ ಪು). [ಹೊಟ್ಟೆ (< ಪೊಟ್ಟೆ$_1$) + ಕಳೆ$_1$]

ಹೊಟ್ಟೆಕಿಚ್ಚು 'ಪೊಟ್ಟೆಕಿರ್ಚು' ನೋ.

ಹೊಟ್ಟೆಕುಟ್ಟು (ನಾ). ಹೊಟ್ಟೆಯು ನುಲಿಯುವಿಕೆ: ಈ ಲೋಹಸಿಂಧೂರದ ಹತ್ತು ತೂಕಕ್ಕೆ ಶುಂಠಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ . . . ಲವಂಗ ಇವುಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಹನ್ನೆರಡು ವರಹಾ ತೂಕ ಮಾಡಿ. ಜೇನುತುಪ್ಪದಿಂದ ಮರ್ದಿಸಿ, ಅಡಿಕೆ ಪ್ರಮಾಣ ಗುಳಿಗೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ನಿತ್ಯವೂ ಸೇವಿಸೆ ವಾತಪಿತ್ತಜ್ವರ, ಶ್ಲೇಷ್ಮ, ಹೊಟ್ಟೆಕುಟ್ಟು . . . ವಾತರೋಗಗಳು ಸಹ ಗುಣವಾಗುವುವು (ಸಕವ್ಯ. ೯೫). [ಹೊಟ್ಟೆ (< ಪೊಟ್ಟೆ$_1$) + ಕುಟ್ಟು$_2$]

ಹೊಟ್ಟೆಕೋಲು (ನಾ). = ಹೊಟ್ಟೆಕಡಿತ ೨: ಹೊಟ್ಟೆಹೋಗುತ್ತ ಇದ್ದುದಕ್ಕೆ:- ಸಜ್ಜರಸವನ್ನು ಪುಡಿಮಾಡಿ ಗಟ್ಟಿಮೊಸರಲ್ಲಿ ಕೊಡಲು ಹೊಟ್ಟೆಕೋಲು, ಆಮರಕ್ತ, ಇವು ಗುಣವಾಗುವುವು (ಎವ್ಯವಿ. ೧೦೦). [ಹೊಟ್ಟೆ (< ಪೊಟ್ಟೆ$_1$) + ಕೋಲು$_0$ (< ಕೋಲ್)]

ಹೊಟ್ಟೆಗ (ನಾ). ದೊಡ್ಡದಾದ ಹೊಟ್ಟೆಯನ್ನು ಉಳ್ಳವನು: "ಪಿಚಂಡಿಳಃ, ಬೃಹತ್ಕುಕ್ಷಿಃ, ತುಂಡಿಳಃ, ಉದರಿಳಃ - ಈ ೪ ಹೊಟ್ಟೆಗಂ" (ಹಲಾಯು. ೯೯-೪೫೪). 'ಹೊಟ್ಟಗ' ಪರಾ. [ಹೊಟ್ಟೆ (< ಪೊಟ್ಟೆ$_1$) + - ಗ$_2$]

ಹೊಟ್ಟೆಗಟ್ಟು (ನಾ). ಮಲಬದ್ಧತೆ: ಆದಿತ್ಯಭಕ್ತ:- ಈ ಸಮೂಲವನ್ನು ಅಕ್ಕಿಗಚ್ಚಿನಲ್ಲಿ ಕುಡಿಯಲು ಹೊಟ್ಟೆಗಟ್ಟು ಮಾಣ್ಗುಂ (ಎವ್ಯವಿ. ೧). [< ಹೊಟ್ಟೆಕಟ್ಟು]

ಹೊಟ್ಟೆಗಿಚ್ಚು 'ಪೊಟ್ಟೆಕಿರ್ಚು' ನೋ.

ಹೊಟ್ಟೆಗೋದಿ (ನಾ). ದಪ್ಪನಾಗಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉತ್ತಮಜಾತಿಯ ಗೋದಿ: (ಶ). [ಹೊಟ್ಟೆ (< ಪೊಟ್ಟೆ$_1$) + ಗೋದಿ$_1$ (< ಗೋದುವೆ)]

ಹೊಟ್ಟೆಜಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಭೇದಿಯಾಗು; ಹೊಟ್ಟೆಕಳೆ: ಹೊಟ್ಟೆಜಾಡಿಸುವುದು ನಿಲ್ಲುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಔಷಧವೆಂದು ತುಸು ಅಫು ತಕ್ಕೊಂಡರೆ ಅಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲ (ಮುಂಬಯು. ೪-೪೧). [ಹೊಟ್ಟೆ (< ಪೊಟ್ಟೆ$_1$) + ಜಾಡಿಸು]

ಹೊಟ್ಟೆಜಾಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಾಲಿಮರ: ಬಟ್ಟೆಬಟ್ಟೆಯೊಳೆಲ್ಲ ಹೊಟ್ಟೆಜಾಲಿಯ ಮುಳ್ಳು ಹುಟ್ಟಿದವರೆಲ್ಲ ಗಿಜವಾಯಿ ಮೂಡಲ ಬಟ್ಟೆ ಬೇಡೆಂದ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೬೦೮); ಹೊಟ್ಟೆಜಾಲಿ, ದೊಡ್ಡಮುಳ್ಳಿನ ಜಾಲಿ, ಆನೆಗೊಬ್ಬಿ, ಗಬ್ಬುಜಾಲಿ (ಮೃಔಗಿ. ೧-೧೫). 'ಹೊದೆಜಾಲಿ' ಪರಾ. [ಹೊಟ್ಟೆ$_7$ + ಜಾಲಿ$_1$]

ಹೊಟ್ಟೆತುಂಬು (ಕ್ರಿ). ೧. ಉದರವು ಭರ್ತಿಯಾಗು: ಬಟ್ಟಲೊಳಗಿದೆ ಹುಗ್ಗಿಯಂ ಕೈಯಿಟ್ಟು ಕೊಳ್ಳಿ ಎನುತ ನೀಡಿದಡಟ್ಟಹಾಸಂ ಸೂಸೆ ಭೀಮೇಶ್ವರನದಂ ಕೊಂಡು ಹೊಟ್ಟೆತುಂಬಲು ಸವಿದು . . . ತಟ್ಟೆಯಂ ದೇಗುಲದ ಹೊಚಯಿಕೆ ಹಾಯಿಕಿದನು (ಬಸವ. ೩೩-೧೮). ೨. (ಆಲಂ) ಹೊಟ್ಟೆಹೊರೆ; ಹೊಟ್ಟೆಪಾಡು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳು: ಎಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಕೂಲಿ-ನಾಲಿ ಮಾಡಿ ನಾನೂ ಗೌರಿಯೂ ಹೊಟ್ಟೆತುಂಬಿಕೊಂಡೇವು (ಶೀವತೀದ. ೪೨). ೩. ಊಟ, ತಿಂಡಿ ಮುಂತಾದುವು ದೊರಕಿ ಸಾಕೆನಿಸು; ಸಂತೃಪ್ತಿಯಾಗು: ದೇವರು ನಮಗೆ ಹೊಟ್ಟೆತುಂಬುವಷ್ಟು ಅನುಕೂಲ ಮಾಡಿ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ). [ಹೊಟ್ಟೆ (< ಪೊಟ್ಟೆ$_1$) + ತುಂಬು$_1$]

ಹೊಟ್ಟೆತೊಳಸು (ಕ್ರಿ). ಓಕರಿಕೆ ಬರುವಂತಾಗು: ಬೆಳ್ಳಗಿದ್ದದ್ದೆಲ್ಲ ಹಾಲೆಂದು ಕುಡಿದೆವೋ-ಹೊಟ್ಟೆ ತೊಳಸುತ್ತಿಹುದು (ನಲಮು. ೬೬-೨); ಮನೆಯಿಂದ ಹೊರಟು ತೋಟದ ಸುತ್ತಿಗೆ ಬಂದಾಗ ಏಕೋ ಹೊಟ್ಟೆತೊಳಸಿತು (ದೇವಹಂ. ೧೬೧).
[ಹೊಟ್ಟೆ (< ಪೊಟ್ಟೆ$_1$) + ತೊಳಸು$_2$ (< ತೊಳಸು$_1$)]

ಹೊಟ್ಟೆನುಲಿ$_1$ (ಕ್ರಿ). ಹೊಟ್ಟೆಯೊಳಗೆ ತಿರುಚಿದಂತಾಗು,– ಹಿಂಡಿದಂತಾಗು: ಹೊಟ್ಟೆನುಲಿಯುವುದಕ್ಕೆ: - ದೇವಗಂಟೆಯ ರಸದಲ್ಲಿ ಉಳ್ಳಿ, ಮೆಣಸು ಅರೆದು . . . ಮೂಱು ದಿನ ಕೊಳ್ಳಲು ಹೊಟ್ಟೆಕಟ್ಟುವುದು ಮಾಣ್ಗುಂ (ಎವ್ಯವಿ. ೭೬).
[ಹೊಟ್ಟೆ (< ಪೊಟ್ಟೆ$_1$) + ನುಲಿ$_1$]

ಹೊಟ್ಟೆನುಲಿ$_2$ (ನಾ). ಹೊಟ್ಟೆಯೊಳಗೆ ತಿರುಚಿದಂತಾಗುವಿಕೆ,– ಹಿಂಡಿದಂತಾಗುವಿಕೆ: ಅಫೀಮನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡು ಒಂದು ಗುಳಿಗೆಯನ್ನು ಅನುಪಾನವರಿತು ತೆಗೆದುಕೊಂಡರೆ ರಕ್ತಗ್ರಹಣೀ, ಹೊಟ್ಟೆನುಲಿ, ಸಂಗ್ರಹಣಿ ಸಹ ನಿಲ್ಲುವುವು (ಸಕವ್ಯ. ೪೮೪ ಪು). [ಹೊಟ್ಟೆ (< ಪೊಟ್ಟೆ$_1$) + ನುಲಿ$_2$]

ಹೊಟ್ಟೆನೆತ್ತರು (ನಾ). ರಕ್ತಭೇದಿ; ರಕ್ತಾತಿಸಾರ: ಸುಣ್ಣ ಒಂದು ಭಾಗ, ಬೆಲ್ಲ ಎರಡು ಭಾಗ, ಇವಂ ಎಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ಲೇಪನಂ ಮಾಡೆ ಹೊಟ್ಟೆನೆತ್ತರು ಮಾಣ್ಗುಂ (ಎವ್ಯವಿ. ೧೨೨). [ಹೊಟ್ಟೆ (< ಪೊಟ್ಟೆ$_1$) + ನೆತ್ತರು (< ನೆತ್ತರ್)]

ಹೊಟ್ಟೆನೊಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಹೊಟ್ಟೆನೊಳ, ತೊಟ್ಟಿಲೆ (ಮೃಔಗಿ. ೬-೯೯). [?]

ಹೊಟ್ಟೆನೋಯು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ನೋವುಂಟಾಗು,– ಶೂಲೆಯೇಳು: ಇಕ್ಕಲಾಜೆ ಕೈ ಎಂಜಲು ಚಿಕ್ಕ ಮಕ್ಕಳು ಅಳುತಾರೆ ಹೋಗೋ ದಾಸಯ್ಯ . . . ಹೊಟ್ಟೆನೋಯುತಲಿದೆ ಹೋಗೋ ದಾಸಯ್ಯ (ಪುರಂದ. ೧-೧೩೧-೨); ಹೊಟ್ಟೆನೋಯುವುದಕ್ಕೆ:- ಮಾವಿನ ಬೀಜದ ತಿರುಳಂ ಪುಡಿಮಾಡಿ ಅಂಬಲ, ಮಜ್ಜಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಕುಡಿಯೆ ಆಗಲೇ ನಿಲ್ಲುವುದು (ಎವ್ಯವಿ. ೧೪೯). ೨. (ಆಲಂ) ಅಸೂಯೆಯುಂಟಾಗು; ಹೊಟ್ಟೆಯುರಿಯುಂಟಾಗು: ಒಬ್ಬರ ಏಳಿಗೆಯನ್ನು ಕಂಡು ಹೊಟ್ಟೆನೋಯು ವುದಾದರೆ ಮನಸ್ಸಿನ ಆರೋಗ್ಯಹಾಳು (ರೂಢಿ).
[ಹೊಟ್ಟೆ (< ಪೊಟ್ಟೆ$_1$) + ನೋಯು (< ನೋ)]

ಹೊಟ್ಟೆನೋವು (ನಾ). ೧. = ಹೊಟ್ಟೆನುಲಿ$_2$: ಹರಳ ಬೇರನ್ನು ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಕಾಯಿಸಿ, ಆ ಹಾಲಂ ಕುಡಿಯಲು ವಾತಜ್ವರ, ಹೊಟ್ಟೆನೋವು ಸಹ ಮಾಣ್ಗುಂ (ಸಕವ್ಯ. ೬೬); ಹೊಟ್ಟೆನೋವಿಳಿಯುತಿರೆ ರಟ್ಟೆ ನೋವೆನ್ನುವುದು ಮಟ್ಟಸವೆ ತಿರೆಹರವು? (ಮಂಕುತಿ. ೩೫೯). ೨. (ಆಲಂ) ಹೊಟ್ಟೆಯುರಿ; ಅಸೂಯೆ: ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ಏಳಿಗೆಯನ್ನು ಕಂಡು ಹೊಟ್ಟೆನೋವನ್ನು ತಂದುಕೊಂಡರೆ ಅವರ ಮನಸ್ಸಿನ ನೆಮ್ಮದಿಗೇ ಭಂಗ (ರೂಢಿ). [ಹೊಟ್ಟೆ (< ಪೊಟ್ಟೆ$_1$) + ನೋವು]

ಹೊಟ್ಟೆಪಾಡು (ನಾ). (ಆಲಂ) ಊಟಕ್ಕಾಗಿ ಪಡುವ ಪಾಡು; ಜೀವನೋಪಾಯ; ಬದುಕು: ಹೊಟ್ಟೆಪಾಡಿಗೆ, ನಾನು ಕೈಹಾಕಿದ ಕಸಬಿಗೆ ಲೆಕ್ಕವಿಲ್ಲ! (ವೀರಯೋ. ೮೪); ಅವರು ಹೊಟ್ಟೆಪಾಡಿಗಾಗಿ ವಿದ್ಯೆ ಹೇಳಿಕೊಡೋ ನಾಡಾಡಿ ಗುರುಗಳಲ್ಲ (ಹೇವಃಕೂ. ೧೦); ಹೊಟ್ಟೆಪಾಡಿಗೋಸ್ಕರ ನಾನು ಗುಮಾಸ್ತಗಿರಿಯ ಶಿಖರವನ್ನೇರಿದ್ದೆ (ರಾಯಿಕ. ೩೭). [ಹೊಟ್ಟೆ (< ಪೊಟ್ಟೆ$_1$) + ಪಾಡು$_1$]

ಹೊಟ್ಟೆಬಾಕ (ನಾ). ಮಿತಿಮೀರಿ ತಿನ್ನುವವನು; ತಿನ್ನಾಳಿ: ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಎರಡು ಮೂರು ಬಾರಿಯುಂಡರೆ ಹೊಟ್ಟೆಬಾಕನೆಂದು ತೆಗಳಾಡುವರಯ್ಯ (ಪುರಂದ. ಧಾ. ೨-೪೦-೩); ಹೊಟ್ಟೆಬಾಕರು ಸುಳ್ಳುಮಾತುಗಳಿಂದಲೇ ಹೊಟ್ಟೆಹೊರೆದುಕೊಳ್ಳುವರು (ಕಥಾಮಂ. IV, ೩). [ಹೊಟ್ಟೆ (< ಪೊಟ್ಟೆ$_1$) + - ಬಾಕ]

ಹೊಟ್ಟೆಬಾಕತನ (ನಾ). ಮಿತಿಮೀರಿ ತಿನ್ನುವಿಕೆ: ಹೋಟೆಲ್‌ಗಳಲ್ಲಿ ಊಟಮಾಡುತ್ತ ಹೋದಲ್ಲಿ ಹೊಟ್ಟೆಬಾಕತನ ಕಡಿಮೆಯಾಗುತ್ತೆ (ನಾಡಿಗೇ. ೨೦೦).

[ಹೊಟ್ಟೆಬಾಕ + - ತನ]

ಹೊಟ್ಟೆಬಾಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಹೊಟ್ಟೆಬಾಗೆ, ಕಲ್ಬಾಗೆ (ಮೈಡಿಗ. ೪-೬೫). [ಹೊಟ್ಟೆ$_7$ + ಬಾಗೆ$_1$]

ಹೊಟ್ಟೆಬೇನೆ 'ಪೊಟ್ಟೆಬೇನೆ' ನೋ.

ಹೊಟ್ಟೆಮರ (ನಾ). ಗಾಡಿಯ ಚಕ್ರದ ಸುತ್ತ ಇರುವ ಮರದ ಪಟ್ಟಿ: ಗಾಡಿಯ ಚಕ್ರದ ಹೊಟ್ಟೆಮರ ಸೀಳಿಹೋಯಿತು (ರೂಢಿ). [ಹೊಟ್ಟೆ (< ಪೊಟ್ಟೆ$_1$) + ಮರ$_1$]

ಹೊಟ್ಟೆಯಂಬಲಿ (ನಾ). ೧. ಹೊಟ್ಟೆಗೆ ಬೇಕಾಗುವ ಅಂಬಲಿ. ೨. (ಆಲಂ) ಜೀವಿಸಲು ಬೇಕಾಗುವ ಊಟ,– ಆಹಾರ: ಕಟ್ಟಕಡೆಯಲಿ ಭೀಮನಿಕ್ಕುವ ಹೊಟ್ಟೆಯಂಬಲಿ ತಪ್ಪಲರಿಯದೆನುತ್ತ ಹೊಱವಂಟ (ಸಭಾಗ. ೩-೧-೨೧).

[ಹೊಟ್ಟೆ (< ಪೊಟ್ಟೆ$_1$) + ಅಂಬಲಿ$_1$]

ಹೊಟ್ಟೆಯಿಳಿ (ಕ್ರಿ). ಗರ್ಭಸ್ರಾವವಾಗು; ಮೈಯಿಳಿ: "ಅಪತೋಕಾ, ಸ್ರವದ್ಗರ್ಭಾ- ಹೊಟ್ಟೆಯಿಳಿದ ಆಕಳು, ಗರ್ಭಸ್ರಾವವಾದ ಆಕಳು, ಕಂದು ಹಾಕಿದ ಹಸುವು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೯೪). [ಹೊಟ್ಟೆ (< ಪೊಟ್ಟೆ$_1$) + ಇಳಿ$_1$ (< ಇೞಿ$_1$)]

ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬರ (ನಾ). ಉದರವು ಊದಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ; ಹೊಟ್ಟೆಯ ಊತ: ಚಿತ್ರಮೂಲದ ರಸದಿಂ ಇಂಗು, ಗರುಗದ ರಸದಲ್ಲಿ ಕೊಡಲು, ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬರ, ಸರ್ವಶೂಲೆಗಳು ಮಾಣುವುವು (ವಿಷ್ಣುವಿ. ೪೬); ಕ್ಷೀರಧಾರಾ(ನೊರೆಹಾಲು) ಗುಣ- ಇದನ್ನು ಸೇವಿಸಲು . . . ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬರ, ಉದರಶೂಲೆ, ಅತಿಸಾರ, ಗುಲ್ಮ ಮೊದಲಾದ ವ್ಯಾಧಿಗಳು ಗುಣವಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯುಂಟಾಗುವುದು (ಸಕವ್ಯ. ೨೮).

[ಹೊಟ್ಟೆ (< ಪೊಟ್ಟೆ$_1$) + ಉಬ್ಬರ (< ಉರ್ವರ)]

ಹೊಟ್ಟೆಯುರಕ (ನಾ). ಹೊಟ್ಟೆಯುರಿಪಡುವವನು; ಕರುಬುವವನು: ಹೊಟ್ಟೆಯುರಕರು ಅವರನ್ನು ನಿಂದಿಸತೊಡಗಿದರು (ರೂಢಿ).

[< ಹೊಟ್ಟೆಯುರಿ$_2$ + - ಕ$_2$]

ಹೊಟ್ಟೆಯುರಿ$_1$, ಹೊಟ್ಟೆಉರಿ$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. (ಅನಾರೋಗ್ಯದಿಂದ) ಹೊಟ್ಟೆಯೊಳಗೆ ಸಂಕಟ ಅಥವಾ ಉರಿಯುಂಟಾಗು: ಬೆಳಗಿನಿಂದ ಯಾಕೋ ಹೊಟ್ಟೆಯುರಿಯುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ). ೨. (ಆಲಂ) ಕರುಬು; ಅಸೂಯೆಪಡು: ಆ ದಿನ ಅವನ ರೂಪನ್ನು ಕಂಡು ಕಾಲೇಜಿನ ಹುಡುಗಿಯರೆಲ್ಲ ಹೊಟ್ಟೆಯುರಿದುಕೊಂಡರು (ಆಲಹೂ. ೯). **ಹೊಟ್ಟೆಉರಿ$_1$** : ೧. ಹೊಟ್ಟೆಉರಿಯುವುದಕ್ಕೆ:- ಈಶ್ವರೀಬೇರು, ಅಗಳುಶುಂಠಿಯ ಬೇರು, ಇವಂ ನೀರಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಕುಡಿಯೆ ಹೊಟ್ಟೆಉರಿ ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿಷ್ಣುವಿ. ೧೨೫). [ಹೊಟ್ಟೆ (< ಪೊಟ್ಟೆ$_1$) + ಉರಿ$_1$]

ಹೊಟ್ಟೆಯುರಿ$_2$, ಹೊಟ್ಟೆಉರಿ$_2$ (ನಾ). ೧. (ಅನಾರೋಗ್ಯದಿಂದ) ಹೊಟ್ಟೆಯೊಳಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಉರಿ,– ಸಂಕಟ: ಯಾವ ಔಷಧವೂ ಅವರ ಹೊಟ್ಟೆಯುರಿಯನ್ನು ಗುಣಮಾಡಲಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). ೨. (ಆಲಂ) ಅಸೂಯೆ; ಹೊಟ್ಟೆಕಿಚ್ಚು: ಮತ್ತೊಬ್ಬರು ಏನಾದರೂ ಹೆಸರು ಮಾಡಿಕೊಂಡರೆ ಸಾಕು. ಅವರ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲದ ಹೊಟ್ಟೆಯುರಿ ಬಂದುಬಿಡುತ್ತೆ (ಅಲಹೂ. ೪೫). **ಹೊಟ್ಟೆಉರಿ$_2$**: ೧. ಈಶ್ವರೀಬೇರು, ಅಗಳು ಶುಂಠಿಯ ಬೇರು, ಇವಂ ನೀರಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಕುಡಿಯೆ ಹೊಟ್ಟೆಉರಿ ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿಷ್ಣುವಿ. ೧೨೫). ೨. ಅಲ್ಲಿ ಮೇಷ್ಟ್ರುಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ನನ್ನ ಮೇಲೆ ಹೊಟ್ಟೆಉರಿ (ಸಿರಾತ. ೮೫). [ಹೊಟ್ಟೆ (< ಪೊಟ್ಟೆ$_1$) + ಉರಿ$_2$]

ಹೊಟ್ಟೆಯುರಿಸು, ಹೊಟ್ಟೆಉರಿಸು (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) ನೋಯುವಂತೆ ಮಾಡು; ನೋಯಿಸು: ಎಷ್ಟು ಸಲ ನನ್ನ ಕಣ್ಣ ಮುಂದೆಯೆ ಅವಳು . . . ಶ್ರೀಪತಿಯ ಸಂಗಡ ಬಿನ್ನಾಣ ಬೀರುತ್ತ ನಡೆದು ಹೋಗಿಲ್ಲ! ಬರೀ ನನ್ನ ಹೊಟ್ಟೆಯುರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೆ (ಹೊಸಕ್ಕಿ. ೧೬). **ಹೊಟ್ಟೆಉರಿಸು**: ಅವರ ಹೊಟ್ಟೆಉರಿಸುವುದು ಹೊರತು ನಮಗೆ ದ್ವೈತವನದಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಕೆಲಸವಿಲ್ಲ (ವಚಭಾ. ೧೨೯). [ಹೊಟ್ಟೆ (< ಪೊಟ್ಟೆ$_1$) + ಉರಿಸು]

ಹೊಟ್ಟೆಶೂಲೆ (ನಾ). ಉದರದೊಳಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ತೀವ್ರವಾದ ನೋವು,– ವೇದನೆ; ಹೊಟ್ಟೆನೋವು: ಸುಣ್ಣವನ್ನು ಬೆಣ್ಣೆಯನ್ನು ಕೂಡಿ ಕಲಸಿ ನುಂಗಲು ಹೊಟ್ಟೆಶೂಲೆ ಹರ (ವಿಷ್ಣುವಿ. ೧೨೫). [ಹೊಟ್ಟೆ (< ಪೊಟ್ಟೆ$_1$) + ಶೂಲೆ]

ಹೊಟ್ಟೆಸಂಕಟ (ನಾ). ತನ್ನ ಸ್ವಂತ ಮಕ್ಕಳು ಹಾಗೂ ತನಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದವರ ಬಗ್ಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ದುಃಖ,– ಅಳಲು: ನಾನು ನನ್ನ ಹೊಟ್ಟೆಸಂಕಟಕ್ಕೆ ಅಂದರೆ, ಇವರಿಬ್ಬರು ನನ್ನ ಮೇಲೆ ಉರಿದು ಬಿದ್ದಿದ್ದಾರೆ (ಮರಮ. ೧೪೬).

[ಹೊಟ್ಟೆ (< ಪೊಟ್ಟೆ$_1$) + ಸಂಕಟ]

ಹೊಟ್ಟೆಹರಿ 'ಹೊಟ್ಟೆಹಱಿ' ನೋ.

ಹೊಟ್ಟೆಹಱಿ, ಹೊಟ್ಟೆಹರಿ (ಕ್ರಿ). ಉದರವನ್ನು ಸೀಳಿದಂತಾಗು; ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ತೀವ್ರವಾದ ವೇದನೆಯಾಗು,-ಸಂಕಟವಾಗು: ನಾಲ್ಕುವರುಷದ ಕೂಸಂ ಶಂಕಿನಿಯೆಂಬ ದೇವತೆ ಪಿಡಿದೊಡೆ . . . ನಾಲಗೆ ಪೊಣಗುಗುಂ ಹೊಟ್ಟೆಹಱಿವುದುಂ ಮೂಗನೊರಸಿ ಕೊಳ್ಳುಗುಂ (ಬಾಲಚಿ. ೧೩೨-೭). **ಹೊಟ್ಟೆಹರಿ**: ಮೈಭಾರವು . . . ಜಾಡ್ಯವು, ಹೊಟ್ಟೆಹರಿವುದು ಇವು ಮುಂತಾದುಪದ್ರವಂಗಳಿಂದೊಡಗೂಡಿದುದ ಶ್ಲೇಷ್ಮಜನ್ಯ ವಿಷೂಚಿಯೆಂದರಿವುದು (ಸಕವ್ಯ. ೩೫೮).

[ಹೊಟ್ಟೆ (< ಪೊಟ್ಟೆ$_1$) + ಹಱಿ$_1$ (< ಪಱಿ$_1$)]

ಹೊಟ್ಟೆಹೊರಕ, ಹೊಟ್ಟೆಹೊರೆಕ (ನಾ). ೧. ತನ್ನ ಹೊಟ್ಟೆಯನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳುವುದರಲ್ಲಿಯೇ ಆಸಕ್ತನಾದವನು: ಚಕ್ರವರ್ತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಕಾಡುಗಳಲ್ಲಿ ಹುಲ್ಲುಪುಳ್ಳೆಗಳನ್ನು ಶೇಖರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ ಹೊಟ್ಟೆಹೊರಕರು. ಗುಡ್ಡಗಾಡಿನ ದರೋಡೆಕೋರರು (ಪುನರು. ೪೧೩). ೨. (ಆಲಂ) ಸ್ವಾರ್ಥಿ: ಮಟ್ಟ ನಡೆದು ಬಹ ಪಗೆವಡೆಗಂಡು ಕಣ್ಗೆಟ್ಟೆಡಬಲಕೆ ತೊಲಗುವ ಹೊಟ್ಟೆಹೊರಕ ರಾವುತರ ಗಂಡನಾ ದೇವಿಸೆಟ್ಟಿಯ ಲಿಂಗನೆಯ್ದಿದನು (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೧-೫೬). **ಹೊಟ್ಟೆಹೊರೆಕ**: ೨. ರಾಯ ನೊಂದನು ಹರಿಬಕಿಲ್ಲದ ನಾಯಕರ ಸುಡು ಹೊಟ್ಟೆಹೊರಕರ ವಾಯಕಿವದಿರ ಸಂತವಿಟ್ಟನು ಸ್ವಾಮಿಕಂಟಕರ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೦-೫೮).

[ಹೊಟ್ಟೆಹೊರೆ + - ಕ$_2$]

ಹೊಟ್ಟೆಹೊರೆ (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) ಜೀವನಕ್ಕೆ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಕಂಡುಕೊಳ್ಳು; ಬದುಕು: ಕೂಳಿನಾಸೆಗೆ ಹೊಟ್ಟೆಹೊರೆವುತಲಿರ್ದರು (ಅಬ್ಬಲೂ. ೩-೧೨೨); ಚಂದ್ರನ ಅಳಿಯನ ಮಗನ ಮಾವನ ದ್ವಾರ ಹೊಂದಿ ಕಾಯಿದು ಹೊಟ್ಟೆಹೊರೆದು ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನ ಮಗಳಿಗೆ ಪೊಲಿದವ (ಸೌಂದಕಾ. ೬-೨); ಒಂದು ಗುಡಿಸಿಲಿನಲ್ಲಿ ಮಗಳೊಡನೆ ವಾಸ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಕೂಲಿಯಿಂದ ಹೊಟ್ಟೆಹೊರೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಳು (ಬಂಕಿಮ. ೧೩೨).

[ಹೊಟ್ಟೆ (< ಪೊಟ್ಟೆ$_1$) + ಹೊರೆ$_1$ (< ಪೊರೆ$_1$)]

ಹೊಟ್ಟೆಹೊರೆಕ 'ಹೊಟ್ಟೆಹೊರಕ' ನೋ.

ಹೊಟ್ಟೆಹೋಗು (ಕ್ರಿ). ಭೇದಿಯಾಗು; ವಿರೇಚನವಾಗು: ಬಾಯಾರಿಕೆಯು, ಜ್ವರವು, ಒಳತಾಪವು, ಮೂರ್ಛೆಯು ವೆಗ್ಗಳವಾಗಿ ಹೊಟ್ಟೆಹೋಗುವುದು, ಪ್ರಲಾಪವು ಇನಿತು ಉಂಟಾಗಿರ್ಪುದೇ ಪಿತ್ತಜವಿಷೂಚಿಯೆಂದು ತಿಳಿವುದು (ಸಕವ್ಯ. ೩೫೮).

[ಹೊಟ್ಟೆ (< ಪೊಟ್ಟೆ$_1$) + ಹೋಗು$_1$ (< ಪೋ$_1$)]

ಹೊಟ್ಟೇಳು (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) ನಾಶವಾಗು; ಹಾಳಾಗು: ಏಕಾದಶಕ್ಷೋಹಿಣಿ ಜನಪದಂ ನಿನ್ನನುಜರಾತ್ಮಜರು ಗಜಹಯರಥಂ ಬಿರಿದು ಬಾವುಲಿಗಳು ಹೊಟ್ಟೆದ್ದು ಪಗಲ ಗದೆಯಿಂದೋರ್ವನಾಗಿ ಕಂಗೆಟ್ಟು ಕಾಲ್ನಡೆಗಳಿಂದೈತಂದೆ (ತುರಂಗ. ೭೩-೫೨).

[ಹೊಟ್ಟು$_2$ (< ಪೊಟ್ಟು) + ಏಳು$_1$ (< ಏೞ್$_1$)]

ಹೊಟ್ಲು (ನಾ). ಬೀಡು; ನೆಲ (?): ಭದ್ರಪ್ಪನಾಯಕರ ಪುತ್ರರಾದ ವೀರಭದ್ರ ನಾಯಕರು ಕೊಟ್ಟ ಭೂದಾನ ಧರ್ಮದ ತಾಂಮ್ರಶಾಸನದ ಕ್ರಮವೆಂತ್ತೆಂದರ ಮಂತಸಾಲೆಯ ಸೀಮೆವಳಗಣ ಬ್ರಾಂಹ್ಮಣವಾಡದ ಹೊಟ್ಲ ಸರುಹಿನ ಗ್ರಾಮ ೧ ಕೆ . . . ಅಯಿವತ್ತು ವಂದು ವರಹನು . . . ಪ್ರಾಕು ಮರಿಯಾದೇಲಿ ಆಗುಮಾಡಿಕೊಂಡು . . . ಮಠಧರ್ಮಕೆ ನಡಸಿಕೊಂಡು ಸುಖದಿಂ ಅನುಭವಿಸಿ ಬಹಿರಿ ಎಂದು ಕೊಟ್ಟ ಧರ್ಮಶಾಸನ (ಎಕ. VIII. ತೀರ್ಥಹ. ೫೮-೧೨; 1630). [?]

ಹೊಡಕಣ (ನಾ). ಹೊಡೆತ; ಏಟು; ಪೆಟ್ಟು: ಈತಗಳ್ಪೊಡಿದರು ಭೀಮಸೇನನ ಗದಾಘಾತದೋಳ್ಪೊಡೆಯುಡಿದು ರಕ್ತಪ್ರವಾಹದೋಳ್ಸ್ಯೂತಳಂ ಕೆಸರದ್ದಿರಲ್ಕದರ ಮೇಲ್ಪಿದ್ದ ನರಳುತಂ ಹೊಡಕಣೆಯೊಳು ಧಾತುಗಳ್ತಪ್ಪಿರ್ದ ನೃಪತಿ ಕೆಲಬಲದಿ ಖಗಜಾತಗಳ್ಗಂಬುಕಾದಿಗಳು ತಿನ್ನಲಿಕ ಬಂದಾತುಕೊಂಡಿಹ ಕಾಲಮಂ ನೋಡಿ ಶೋಕಮಂ ಮಾಡಿದರು (ತುರಂಗ. ೭೭-೨೧). [ಹೊಡಕು$_1$ + - ಅಣ್$_4$]

ಹೊಡಕರಿಸು 'ಪೊಡಕರಿಸು' ನೋ.

ಹೊಡಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೊಡೆದು ಬೀಳಿಸು: ಹೊಡಕಿಸಿದನೊಂಭತ್ತುಶರದಿ ಸಹದೇವನಂ . . . ಕಲಿಕರ್ಣನು (ತುರಂಗ. ೬೨-೧೭). [ಹೊಡಕು$_1$ + - ಇಸು$_3$]

ಹೊಡಕು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೊಡೆ; ಬಡಿ: ಒಡನ ಧೀರವರಾಹನಸುರನ ತುಡುಕೆ ಮೇಲ್ಕರಿದಾರ್ದು ನೆತ್ತಿಯ ಹೊಡಕಿದರ ಧಿಮ್ಮಿಟ್ಟು ಬಿದ್ದನು ಶೈಲಸದೃಶದಲಿ (ಅಸಂರಾ. ೧೪-೩೦). ೨. ಪೆಟ್ಟಿನಿಂದ ನರಳು: ಕಡಿದ ಕಾಲ್ಗಳು ಉಡಿದ ಮುಂಡಗಳು ಮಿಡಿಮಿಡಿದು ಮಿಡಿಕುತಿರ್ದವು ಕೆಲವು ಖಂಡೆಯದ ಘಾಯದಿಂ ಹೊಡಕುತಿರ್ದವು ಕೆಲವು (ತುರಂಗ. ೪೭-೩೦); ಒಡದ ವೈರಕ್ತದಿಂ ಬಿಡುದಲೆಯ ಕೇಶದಿಂ ಹೊಡಕುತಿರ್ದುದು ಬಲಂ (ತುರಂಗ. ೭೧-೩೮). [ಹೊಡೆ$_1$ + - ಕು$_0$]

ಹೊಡಕು$_2$ (ನಾ). ಹೊಡೆದಾಟ; ಜಗಳ: "ಹೊಡಕೆಂದೊಡ [ಪಾಠಾಂ. ತೊಡರಂದೊಡ] ಕೋಟೆಯಕ್ಕುಂ" (ಭಾರನಿ. ೨೨). [< ಹೊಡಕು$_1$]

ಹೊಡಕೆ, ಹೊಡೆ$_5$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚೊಂಡುಹುಲ್ಲು: ಘಟ್ಟಿವಾಳಯ್ಯಗಳು ಅಲ್ಲಿಂದ ಪೋಗಿ ಒಂದು ಪಿರಿದಪ್ಪ ಗುಂಡಂ ತಂದು ಬಸವರಾಜದೇವರ ಮಠದ ಬಾಗಿಲಲ್ಲಿ ನಿಲಿಸಿ ಹೊಡಕೆಯ ಕಣ್ಣಿಯಿಂದ ತಮ್ಮ ಕೊರಳಿಗೆ ಧರಿಸಿಕೊಂಡು ಆ ಜಂಗಮದೇವರುಗಳ ಮರಳಿ ವಿಡಂಬಿಸುವ ಪ್ರಸ್ತಾವದ ವಚನ (ಶೂನ್ಯಸಂ. ೨೬೮-೧೮); ಮದ್ದಾನೆಯು ಹೊಡಕೇಮಡುವನ್ನು ಹೊಕ್ಕು ತುಳಿಯುವ ಚಂದದಿಂದ (ಕೃವಾವಿ. ೧೦೭). **ಹೊಡ್ಕೆ**: ಹೊಡೆ, ಹೊಡಕೆ (ಪ್ರುಕಿಗಿ. ೪೭-೧೧೪೧). [?]

ಹೊಡಕೆಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಜೊಂಡುಹುಲ್ಲು: ಮುಂಜಿಹುಲ್ಲು, ಹೊಡಕೆಹುಲ್ಲು (ಪ್ರುಕಿಗಿ. ೭೭-೧೩೭೭). [ಹೊಡಕೆ + ಹುಲ್ಲು (< ಪುಲ್)]

ಹೊಡಗೆಡಹು 'ಹೊಡಗೆಡಹು' ನೋ.

ಹೊಡಚು (ಕ್ರಿ). (ಹತ್ತಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಬಡಿದು) ಶುದ್ಧಿಗೊಳಿಸು: ಕರಣಾದಿ ಗುಣ ಕಸವ ಕಳೆದು ಭೂರುಹ ಹಂಜಿ ಅರಳೆಯಂ ಹೊಡಚಿ ಹೊಸೆದನು ಮಾಡಿದಾ ಹಂಜಿ (ಶರಚ. ೪೭); ಎಡೆಗೆಡೆಗೆ ಹತ್ತಿಗಳ ಹೊಜೆಗಳ ಹೊಡಚಿದರಳೆಯ ಸುತ್ತಿದರು (ತಿರುರಾ. ೫-೬-೮). [ಹೊಡೆ$_1$ (< ಪೊಡೆ$_1$) + - ಚು$_1$]

ಹೊಡಬಾಳು 'ಹೊಡಬಾಳು' ನೋ.

ಹೊಡಮಗುಚು 'ಪೊಡೆಮಗುಚು' ನೋ.

ಹೊಡಮಡು 'ಪೊಡವಡು' ನೋ.

ಹೊಡಮರಳು 'ಪೊಡೆಮರಳ್' ನೋ.

ಹೊಡಮೊಗೆ (ನಾ). ಹೊಟ್ಟೆಯನ್ನು ಕೆಳಗೆ ಮಾಡುವಿಕೆ; ಬೋರಲು ಬೀಳುವಿಕೆ: ಹೊಡಮೊಗೆಗೆತೆಯ ಕಲಿಯ ಜತಿಗಳಿಗೆ ದೃಢವಾಯ್ತು ಮನ (ಪ್ರಭುಪು. ೪-೧೨).

[< ಪೊಡೆ$_3$ + ಮೊಗ$_1$]

ಹೊಡಯ್ಸು 'ಪೊಡೆಯಿಸು' ನೋ.

ಹೊಡಲು (ನಾ). ಬೀಡು; ನೆಲ (?): ಒಡಲಂ . . . ಸುಖಮುಖಮುದ್ರೆಯ ಹೊಡಲಂ ಬಿಡಲಱಿಯದಂಗೆ ನಿರ್ವೃತಿಯುಂಟೇ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೩-೩೩). 'ಹೊಟ್ಲು' ಪರಾ.

[< ಪೊಟ್ಟಳ ?]

ಹೊಡವಂಡಿಸು 'ಪೊಡೆವಡಿಸು' ನೋ.

ಹೊಡವಂಡು 'ಪೊಡೆವಡು' ನೋ.

ಹೊಡವಡಿಸು 'ಪೊಡೆವಡಿಸು' ನೋ.

ಹೊಡವಡು 'ಪೊಡೆವಡು' ನೋ.

ಹೊಡಸೆಂಡು 'ಪೊಡೆಸೆಂಡು' ನೋ.

ಹೊಡಹು (ಕ್ರಿ). ಹೊಡೆ; ಬಡಿ: ಕಾರುಕನ ಬುದ್ಧಿಯಂತೆ ಅಡಿಗೆ ನೀನಾಗಿ ಪೊಡಹುದಕ್ಕೆ ನೀನಾಗಿ ಎರಡಱ ನಡುವೆ ಹೊಡಿಸಿಕೊಂಬುದಕ್ಕೆ ನೀನಾಗಿ ತನ್ನ ವಂಶ ತನಗೆ ಹಗೆಯಾಗಿ ಕೊಡಲಿಯ ಕಾವು ಕುಲಕ್ಕೆ ಮೃತ್ಯುವಾದಂತೆ ಇವೆಲ್ಲವು ನಿನಗಾಗಿ (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೨-೪೫). [ಹೊಡೆ$_1$ (< ಪೊಡೆ$_1$) + - ಹು$_1$ (<- ಪು$_1$)]

ಹೊಡಹೊಮ್ಮು (ಕ್ರಿ). (ಸಾಷ್ಟಾಂಗವಾಗಿ) ನಮಸ್ಕರಿಸು; ವಂದಿಸು: ಅರಳೆಯ ಮರನು ವಿಷ್ಣುಕಾಂತಿ ಬನ್ನಿ ಮುತ್ತುಕ ತೊಳಚಿ ಹರಿಹರಿಯೆಂದು ಹೊಡಹೊಮ್ಮು [ಪಾಠಾಂ. ಹೊಡಹೊಂದು] ಏರಿ (ಸಕವ. ಕ. I, ೪೦೭-೧೫೪೦).

[ಹೊಡೆ$_3$ + ಹೊಮ್ಮು$_1$ (< ಪೊಣ್ಮು)]

ಹೊಡಿಸು 'ಪೊಡೆಯಿಸು' ನೋ.

ಹೊಡೆ$_1$ 'ಪೊಡೆ$_1$' ನೋ.

ಹೊಡೆ$_2$ 'ಪೊಡೆ$_2$' ನೋ.

ಹೊಡೆ$_3$ 'ಪೊಡೆ$_3$' ನೋ.

ಹೊಡೆ$_4$ (ನಾ). ೧. ಮೇಲ್ಹಾವಣಿಯ ಮುಖ್ಯವಾದ ತೊಲೆ: (ಶಿ). ೨. ಪಕ್ಕ; ಬದಿ: (ಶಿ). [?./ ತುಳು. ಪುಡೆ = ಅಂಚು]

ಹೊಡೆ$_5$ 'ಹೊಡಕೆ' ನೋ.

ಹೊಡೆಕುಚುಕ (ನಾ). ೧. ತೆನೆ ಬಿಟ್ಟ ಹುಲ್ಲು. ೨. (ಆಲಂ) ವ್ಯರ್ಥವಾದುದು; ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕವಾದುದು: ಮೃಡರೂಪ ಜಂಗಮನ ದಿವ್ಯಕಾರುಣ್ಯಮಂ ಪಡೆದು ಬಿತ್ತಿದ ಬೆಳೆಯು ಕನಕವಹುದಲ್ಲದೇ ಹೊಡೆಕುಚುಕವಾಗುತಿಹುದುಂಟೆ (ಮಲ್ಲಚ. ೧೨-೧೩). [ಹೊಡೆ$_3$ (< ಪೊಡೆ$_3$) + ಕುಚುಕ ? (IP ← ಸಂ. ಕೂರ್ಚಕ)]

ಹೊಡೆಕೆಡೆ 'ಪೊಡೆಗೆಡೆ' ನೋ.

ಹೊಡೆಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ತೆನೆಯಾಗು; ತೆನೆತುಂಬು: ಗೋದಿ ಹೊಡೆಗಟ್ಟಿರಲು ಕಡಲೆಯ ಮಡಿಲು ಹೂಮಿಡಿ ತುಂಬಿತು (ನೆಲಮು. ೧೨-೧೨).

[ಹೊಡೆ$_3$ (< ಪೊಡೆ$_3$) + ಕಟ್ಟು$_1$ (< ಕರ್ಟು$_1$)]

ಹೊಡೆಗಣೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಣ: ತಿರು ಗರಿಗಟ್ಟುವ ಹೊಡ ಹೊಡೆಗಣೆ ಗಾಜನಿರದೆ ಮಾಡುವ ಬಿಲ್ಲನೊರೆವ ಸರಳ ತಿದ್ದುವ ಪಿಳ್ಳುಗೊಯ್ಯ ಸಂದಣಿ ಕೂಡೆ ಕರಮಸೆದುದು ದುರ್ಗದೊಳಗೆ (ಹರಾಸಾಂ. ೩೭-೫೭)).

[IP ಇದು 'ಹೊದೆಗಣೆ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಹೊಡೆಗಲ್ಲು 'ಪೊಡೆಗಲ್ಲು' ನೋ.

ಹೊಡೆಗಳ್ಳ (ನಾ). ತೆನೆಯ ಕಾಳನ್ನು ಕದಿಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ (?): ಹರಡೆ ಚಲುಮಿಲಿಗನು ಚಲುವೆ ಗಿಜುಗಿರಳೆ ಕಮ್ಮರನಸಗ ಕೊಟ್ಟುಳೆ ಹೊರಸು ಹೊಡಗಳ್ಳೆಂಬ ಪಕ್ಕಿಗಳವಱೊಳೊಪ್ಪಿದವು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೫-೨೧).

[ಹೊಡೆ$_3$ (< ಪೊಡೆ$_3$) + ಕಳ್ಳ$_1$]

ಹೊಡೆಗಾಳಿ (ನಾ). ಬಲವಾಗಿ ಬೀಸುವ ಗಾಳಿ: ಹೊಡೆಗಾಳಿಗುದುರ್ವ ಬದಿರ ಮುತ್ತು ಹಾವಿನ ಹೆಡವಣಿವೆಳಗಾ ಬನದ ಒಡತಿ ನೃಪತಿಗೆ ಸೇಸೆಯ ತಳಿದಾರತಿವಿಡಿದೆತ್ತುವ ತೆಱನಾಯ್ತು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೭-೨೭). [ಹೊಡೆ$_1$ (< ಪೊಡೆ$_1$) + ಗಾಳಿ$_1$]

ಹೊಡೆಗಿಚ್ಚು 'ಪೊಡೆಗಿರ್ಚು' ನೋ.

ಹೊಡೆಗುಳು (ನಾ). ೧. ಏಟು; ಹೊಡೆತ. ೨. ಧಾಳಿ; ಆಕ್ರಮಣ: ನಡುಗಿತವನಿಯಜಾಂಡ ಖರ್ಪರವೊಡೆಯಲವನಿಯ ಲಗ್ಗೆ ಸೂಳಿನ ಹೊಡೆಗುಳಿ ನೊಳಬ್ಬರಿಸಿದವು ನಿಸ್ಸಾಳಕೋಟಿಗಳು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೧೧-೩೯). 'ತಿವಿಗುಳು' ಪರಾ.

[ಹೊಡೆ$_1$ (< ಪೊಡೆ$_1$) + - ಗುಳು$_0$ (< - ಗುಳ್$_2$)]

ಹೊಡೆಗೆಡಹು, ಹೊಡಗೆಡಹು (ಕ್ರಿ). ಹೊಡೆದು ಬೀಳಿಸು: ಅರರೆ ಕವಿ

ಕವಿದಂಬು ಕಡಿದವು ಕೊರಳನಾಗಿದವು ಪೋದನೊಡಲೊಳು ಹೊರಳಿದವು ಹೊಡಗೆಡಹಿದವು ಹೊಕ್ಕಿಸವ ಹೂಣಗರ (ಕುವ್ಯಾಭಿ. ೪-೧೩). **ಹೊಡಗೆಡಹು:** ಅಲುಗಾಡಿ ತುಂಬಿದ ಕೊಡನ ಹೊಡಗೆಡಪ[ಪಾಠಾಂ. ಹೊಡಗೆಡಹ]ಲೇತಕ್ಕೆ (ಮದೇವ. ೨೪೬-೨೭); (ರಾಸ್ವಸಂ. ೨೪೬-೨೭ ನೋ.) ಪಿಡಿದು ಹೊಡಗೆಡಹಿ ಕಡಿ ಕೊಲ್ಲೆಂಬ ಧನಿಗಳು ಪೊಡವಿಯೊಳಗಿಲ್ಲ (ಬಸವು. ೩೭-೭೦): ತುಡುಕುವಾನೆಗಳ ಸುಂಡಿಲ ಕಡಿಯಚ್ಚನು ಬಿಡದೆ ಮೇಲ್ವಾಯ್ದು ಕುದುರೆಯ ಹೊಡಗೆಡಹಿದನು (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೦-೩೧).

[ಹೊಡೆ$_1$ (< ಪೊಡ$_1$) + ಕೆಡಹು (< ಕೆಡಪು)]

ಹೊಡೆಗೆಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೊಡೆದು ಬೀಳಿಸು. ೨. (ಆಲಂ) ಹಾಳುಮಾಡು: ಹೊರಗಣ್ಣನು ಮುತ್ತಿದ ಮಾಯೆ ಕಾಡಿಸಿ ಹೊಡೆಗೆಡಿಸಿತ್ತು (ಅಂತರಾ. ೧೮).

[ಹೊಡೆ$_1$ (< ಪೊಡ$_1$) + ಕೆಡ$_1$ + - ಇಸು$_3$]

ಹೊಡೆಗೆಡೆ 'ಪೊಡಗೆಡ' ನೋ.

ಹೊಡೆಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸೀಳು; ಭೇದಿಸು: ಸಿಡಿಲ ಹೆತ್ತುದೊ ಜಡಿವ ನಿಸ್ವನ ಕಡುಹೊಗರು ಬೆಸಲಾಯ್ತೊ ನಭವನು ಹೊಡೆಗೊಳಿಸಲುಚ್ಚಳಿಪ ಕಿಡಿ ವಡಬಂಗೆ ಪಿತನೆನಲು . . . ಕೃಪಾಣದ ಕಡುಹು ಕೌತುಕಮಾಯ್ತು ಖಂಡೆಯಕಾಟಿ ಮೋಹರದ (ಕುವ್ಯಾಭಿ. ೪-೨೭). [ಹೊಡ$_2$ (< ಪೊಡ$_2$) + ಕೊಳಿಸು]

ಹೊಡೆಗೊಳು 'ಪೊಡಗೊಳ್' ನೋ.

ಹೊಡೆಚಂಡು 'ಪೊಡಸೆಂಡು' ನೋ.

ಹೊಡೆಚೆಂಡಾಡು 'ಪೊಡಸೆಂಡಾಡು' ನೋ.

ಹೊಡೆಚೆಂಡು 'ಪೊಡಸೆಂಡು' ನೋ.

ಹೊಡೆಜಾಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಾಲಿಮರ; ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಬಿಳಿಯ ಮುಳ್ಳುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಕುಳಾಳದ ಮರ ಅಥವಾ ಕುರುಚಲು: ಬುಡ್ಡಜಾಲಿ, ಕೊಡವಮುಳ್ಳುಜಾಲಿ, ಹೊಡಜಾಲಿ (ವೃಔಗ. ೨-೧೮). 'ಹೊಟ್ಟೆಜಾಲಿ' ಪರಾ.

[ಹೊಡೆ$_1$ + ಜಾಲಿ$_1$]

ಹೊಡೆತ 'ಪೊಡತ' ನೋ.

ಹೊಡೆತರ್ (ಕ್ರಿ). ಹೊಡೆದುಕೊಂಡು ತರು: ದೇವರೆಲ್ಲರ ಹೊಡೆತಂದು ದೇವಿಯರೊಳಗೆ ಕೂಡಿತ್ತು ಮಾಯೆ (ಅವಚಂ. ೭-೨೩).

[ಹೊಡೆ$_1$ (< ಪೊಡೆ$_1$) + ತರ್]

ಹೊಡೆಪ (ನಾ). ಹೊಡೆತ; ಬಡಿತ: ಸಿಡಿಲ ಹೊಡಪಕಂಟೆ [ಪಾಠಾಂ. ಹೊಡೆಯಲಂಜಿ] . . . ಸುಗಿವಂತಾ ಹಾದೆ ಕಡು ಬೆರ್ಚಿ ಬೆಬ್ಬಳವೋದ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೮-೬೧).

[ಹೊಡೆ$_1$ (< ಪೊಡೆ$_1$) + - ಪ$_2$]

ಹೊಡೆಬಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ: ಹೊಡೆಬಳ್ಳಿಯೊಂದರ ಗಂಟುಗಂಟಿನ ಕುಡಿಯೊಡದಂಟುದೆಸಗೆ ಪೋಪಂತೆ ನಿಡುಸರಪಣಿಯೊಂದು . . . ಹಬ್ಬಿತು ಕಂಡ ಕಡೆಗೆ (ಭರಚ. ೪೯-೧೧೦). [ಹೊಡೆ$_1$ + ಬಳ್ಳಿ]

ಹೊಡೆಬಾಳು, ಹೊಡಬಾಳು (ನಾ). ಹೋರಾಟದ ಬದುಕು; ಜಂಜಾಟದ ಬದುಕು: ಅನ್ನ ಕೊಡುವ ಧನಿಗೆ ದೊರೆಗೆ ಹೀಗೆ ಅನ್ಯಾಯ ಮಾಡಿ ಹೊಡೆಬಾಳು ಬದುಕಬೇಕಾ (ಚಿಕ್ಕಅ. ೧೦೭-೧೩). **ಹೊಡಬಾಳು:** ಕಲ್ಲು ಪೊಟ್ಟರೆ, ಗುಹೆ, ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಮರಗಳ ಪೊಟರೆಗಳು ಅವುಗಳ ವಾಸಸ್ಥಳಗಳಾದುವು. ಹೀಗೆ ಜೀವನದ ಹೊಡಬಾಳು ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು (ಪ್ರಪಂಚ. ೭೭); ನಮ್ಮ ಹೊಡಬಾಳು ಸಾಯೋವರ್ಗೂ ತಪ್ಪಿದ್ದಲ್ಲ (ಅವತಂ. ೧೯೨); ಇನ್ನೇನು ದೇವರ ಮೇಲೆ ಭಾರ ಹಾಕಿ ಈ ಪ್ರಪಂಚದ ಹೊಡಬಾಳನ್ನು ತಳ್ಳಬೇಕು (ಬಂಗಾಳ್ಕ. ೨೭೩). [ಹೊಡೆ$_1$ (< ಪೊಡೆ$_1$) + ಬಾಳು$_2$ (< ಬಾಳ್$_2$)]

ಹೊಡೆಮಂಚ (ನಾ). (ಕರಾ) ಕಾಳು ಮತ್ತು ಹುಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಮಾಡುವ ಸಾಧನ; IP ಬತ್ತದ ಪೈರನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿದ ಬಳಿಕ, ಮಂಚದ ಆಕಾರದ ಈ ಸಾಧನದ ಮೇಲೆ ತೆನಸಹಿತವಾದ ಹುಲ್ಲನ್ನು ಸೂಡಿಮಾಡಿ ಬಡಿಯುತ್ತಾರೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ 'ಹೊಡೆಮಂಚ' ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಹಿಂದೆ ಹೊಡೆಮಣೆಯೆಂಬ ಹೆಸರೂ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿ ಇತ್ತು. ಬಯಲಾಟ ನೋಡಲು ದೂರದಲ್ಲಿ ಇಂಥ ಮಂಚ ಇರಿಸಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು: ಆ ಶಾಲೆಯವರ ಹಾಗೆ ಒಂದು ಹೊಡೆಮಂಚ ನನಗೂ ತಂದುಹಾಕಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆ? ಹೊಡೆಮಂಚದ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು, ತಮಾಷೆ ನೋಡಲಿಕ್ಕೆ ಅದೇನು ದಶಾವತಾರದ ಆಟವೇ? (ಮರಮ. ೧೮೯).

[ಹೊಡೆ$_1$ (< ಪೊಡೆ$_1$) + ಮಂಚ]

ಹೊಡೆಮಗುಚು 'ಪೊಡೆಮಗುಚು' ನೋ.

ಹೊಡೆಮಗ್ಗು (ಕ್ರಿ). ಹೊಟ್ಟೆಕೆಳಗಾಗುವಂತೆ ಬೀಳು; ಬೋರಲು ಬೀಳು: ತೊಟೆಗಿಕ್ಕಿ ಬಿಲ್ಲಳನೇಟಿಸಿ ಹೆದೆಯು ಚೇಪೊಡೆಯಲ್ಕೆ ಮಿಗವಿಂಡು ಬೆದಱಿ ಹೊಡೆಮಗ್ಗಿದೊಡಲನಡ್ಡೈಸಿ ಕೂರ್ಗಣೆಯಿಂದ ಕೆಡೆಯೆಂದು ಬೀಳಲಿಕ್ಕಿದರು (ಮೋಹತ. ೧೯-೨೨); ಒಡಮುರಿದೊಳವೊಕ್ಕು ಬಿಱುಗಾಳಿ ಬೀಸಲು ಮೃಡನಾಸ್ಥಾನದಿಂ ಸುರರು ಹೊಡೆಮಗ್ಗಿದರು ಗದ್ದುಗೆಯಿಂದೆ (ಮೋಹತ. ೩೭ ೫೮).

[ಹೊಡೆ$_3$ (< ಪೊಡೆ$_3$) + ಮಗ್ಗು$_1$ (< ಮಱ್ಗು)]

ಹೊಡೆಮರಳ್ 'ಪೊಡೆಮರಳ್' ನೋ.

ಹೊಡೆಮರಳು 'ಪೊಡೆಮರಳ್' ನೋ.

ಹೊಡೆಮುರಿ (ಕ್ರಿ). (ತೆನೆಯಂತೆ) ಹೊರಹೊಮ್ಮು; ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು: ಗಳಬಳಿಪ ಗದ್ಗದಂ ದಳವರಿವ ಮೋಹಲತೆ ತುಳುಕಿ ತುಂತುರುಗೆದರ್ವ ಘರ್ಮಂ ಮಾನವಾ ಕಳೆಯೇಱುತಿಹ ಕರಣವಿಳಿವಶ್ರುಜಳದ ಝುರಿ ಸುಳಿದಿರುಗಿ ಹೊಡೆಮುರಿವ ಪುಳಕಂ (ಕೃಕವ. ೧-೫-೪). [ಹೊಡೆ$_3$ (< ಪೊಡೆ$_3$) + ಮುರಿ$_1$]

ಹೊಡೆಯಕ್ಕಿದುಯ್ಯಲು (ನಾ). ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬಲಿಯದ (ಅಕ್ಕಿ) ಕಾಳಿನ ತಿರುಳಿನಿಂದ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭಕ್ಷ್ಯ – ಪಾಯಸ: ಮಿಕ್ಕ ಹೆಮ್ಮರವಾಲುಮಂ ಹೊಡೆಯ [ಪಾಠಾಂ. ಯ]ಕ್ಕಿದುಯ್ಯಲುವಾಯ್ದೆಯಿದ ಬದಿರಕ್ಕಿಯೋಗರವೊಲಿಬಡುಡುವಿನ ತುಪ್ಪವುಂಟಲ್ಲಿ (ಬಸವು. ೧೮-೧೭).

[ಹೊಡೆ$_3$ (< ಪೊಡೆ$_3$) + ಅಕ್ಕಿ$_1$ + ತುಯ್ಯಲು (< ತುಯ್ಯಲ್)]

ಹೊಡೆಯಿಸು 'ಪೊಡೆಯಿಸು' ನೋ.

ಹೊಡೆಯುರ್ಚು (ಕ್ರಿ). ತೆನೆಯು ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು; ತೆನೆ ಹೊರಡು: ಮೊದಲು ಬಿತ್ತಿದ ಬೆಳೆಯು ಹೊಡೆಯುರ್ಚದನಿತಕೊಣಗಲ್ಮರುಗಿ ದಂಪತಿಗಳಾ ಶರಣೆಯನು ಕೇಳ್ದರದರ ಕಾರಣವಾವುದೆಂದು (ಮಲ್ಲಚ. ೧೨-೧೨). [ಹೊಡೆ$_3$ (< ಪೊಡೆ$_3$) + ಉರ್ಚು]

ಹೊಡೆವಡು 'ಪೊಡೆವಡು$_2$' ನೋ.

ಹೊಡೆವಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ: ಕಣ್ಣವಲೆ ಹೊಡವಲೆ ಹೊಸೆದ ಹಾಲ್ಗಣ್ಣವರೆ ತಳ್ಳುವಲೆ . . . ಪೇರ್ವಲೆಯ ಪೊಱೆಗಳು ವಿಂಧ್ಯಕನ ಕೂಡೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೫-೧೨). [ಹೊಡೆ$_1$ (< ಪೊಡೆ$_1$) + ಬಲೆ$_1$]

ಹೊಡೆಸು 'ಪೊಡೆಯಿಸು' ನೋ.

ಹೊಡೆಸೆಂಡಾಡು 'ಪೊಡೆಸೆಂಡಾಡು' ನೋ.

ಹೊಡೆಸೆಂಡು 'ಪೊಡೆಸೆಂಡು' ನೋ.

ಹೊಡೆಹು (ನಾ). ೧. ಪೆಟ್ಟು; ಹೊಡೆತ. ೨. ವಾದ್ಯದ ಹೊಡೆತ. ೧, ೨: ಜಡತೆ ವಾರಿಯೊಳುಗ್ರವೀಕಶನೊಳುದಿತ ರಂಭಾವನದಿ ಸಂತತ ಹೊಡೆಹು ವಾದ್ಯದ ರವದೊಳ[ಪಾಠಾಂ. ಹೊಡಗುಳಾ ವಾದ್ಯದೊಳಗ]ಲ್ಲದೆ ನಾಡೊಳಿಲ್ಲೆಂದ (ಜೀವಂಚ. ೨-೧೩). [ಹೊಡೆ$_1$ (< ಪೊಡೆ$_1$) + - ಹು$_2$ (< - ಪು$_2$)]

ಹೊಡೆಹುಲ್, ಹೊಡೆಹುಲ್ಲು (ನಾ). ೧. (ಕಾಡುನವಣೆ ಅಥವಾ ಕಾಡು ನೆಲ್ಲಿನ) ತೆನೆಯ ಹುಲ್ಲು. ೨. ಕಾಡುನವಣೆ; ಕಾಡುನೆಲ್ಲು: "ತೃಣಧಾನ್ಯಂ, ನೀವಾರಃ - ಈ ೨ ಹೊಡೆಹುಲ್" (ಪಲಾಯು. ೯೭-೪೩೦). **ಹೊಡೆಹುಲ್ಲು:** ೧. ಕಾಡಮರಂಗಳ ನೆಳಲೊಳ್ನಿಂದು ಫಲಂಗೊಳ್ವುತುಂ ಹೊಡೆಹುಲ್ಲ ಬತ್ತವ ನುಣುತುಂ (ಒಹಿರ. ಹ. ೨೧೦-೯); ಧರಣ ಬೋಯಿತಿ ಧರೆಯೊಳು ಹೊಡೆಹುಲ್ಲ ಬೀಸಿ ಪೂಡಿಸಿ ಪಡೆದಳು ತುಂಗಭದ್ರಮಧ್ಯದ ಮೊಱನಂ (ಎಕ. VII. ಹೊನ್ನಾ.೪. ೮-೧೫; ೧೨೨೮); ಈತನೇ ಡೋಹಾರ ಕಕ್ಕಯ್ಯನೆಂಬಾತನೀತನೇ ಹೊಡಹುಲ್ಲ ಬಂಕಯ್ಯನು (ಚಬಪು. ೫೭-೫೭)

ಹೊಡೆಹುಲ್ಲಾಗು = (ಆಲಂ) ಚೂರುಚೂರಾಗು ; ಧ್ವಂಸವಾಗು: ಲಯದಿಂದು

ಮುಂದುಗೆಟ್ಟಂ ಸ್ಥಿತಿಯೊಳು ಹೊಡಹುಲ್ಲಾದನುತ್ಪತ್ತಿಯೊಳ್ನಿಶ್ಚಯಮಂ ಹೋಗಾಡಿ ನಾನಾ ಭವರುಚಿಯೊಳು ಬಿದ್ದಂ (ಶಂಕಕ. XV. ೭೮೪).

[ಹೊಡ್ತೆ (< ಪೊಡ್ತೆ) + ತುಲ್ (< ಪುಲ್)]

ಹೊಡೆಹುಲ್ಲು 'ಹೊಡಹುಲ್' ನೋ.

ಹೊಡ್ಡೆಲೆನಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಆದಿರಾಜ, ಪೊಳತುಂಬೆ . . . ಹೊಡ್ಡಲೆನಗೆ (ಪ್ರುಟಿ. ೨೫-೧೬೭). [?]

ಹೊಣಕಿಗ (ನಾ). ಯುದ್ಧವೀರ; ಕಲಿ: ಹೊಣಕಿಗರು ರಣದವಕಿಗರು ಬಿಟುಗಕ ಸವೆಯಲಿಚ್ಚಾಡಿದರು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೪-೨೦). 'ಹೊಳಕೆಗ' ಪರಾ.

[ಹೊಣಕೆ (< ಪೊಣರ್ಕೆ) + -ಇಗ]

ಹೊಣಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಿನ್ನು; ಅಗಿ: ದ್ರಾಕ್ಷಿಹಣ್ಣಿನ ಗುಣವನ್ನು ತಕ್ಷಣವೇ ಬಾಯಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಹೊಣಕಿಸಿ ಹೇಳಬಹುದು, ಹಲಸಿನ ಹಣ್ಣನ್ನು ರುಚಿಯೂ ತೆಂಗಿನಕಾಯಿಯ ರುಚಿಯೂ ಸ್ವಲ್ಪಕಾಲ ವ್ಯವಧಾನದಿಂದ ಹೊರತು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ಕಾಂಪೂಟ. ೩೭). [ಹೊಣಕು (< ಪೊಳಂಕು) + -ಇಸು]

ಹೊಣಕು 'ಪೊಳಂಕು' ನೋ.

ಹೊಣಕೆ 'ಪೊಣರ್ಕೆ' ನೋ.

ಹೊಣಕೆಗಾರ, ಹೊಳಕೆಗಾಟಿ (ನಾ). = ಹೊಣಕಿಗ: ಹೊಣಕೆಗಾರರು ಹೆಣಗಿಯಿರಿದರು ಕಠಾರಿಯಿಂ ತಿವಿತಿವಿದು ಕಾಲ್ಬಲವನು (ತುರಂಗ. ೫೯-೧೬). **ಹೊಳಕೆಗಾಟಿ:** ಹೊಳಕೆಗಾಟಿರು ನಾವು ನಮ್ಮಗ್ಗಳಿಕೆಯನು ಸುರರೀಕ್ಷಿಸಲಿ (ತೊರರಾ. ೬-೨೩-೯).

[ಹೊಣಕೆ (< ಪೊಣರ್ಕೆ) + -ಗಾರ (< -ಕಾಟಿ)]

ಹೊಣಕೆಗೈ (ಕ್ರಿ).ಸಮನಾಗು; ಸಾಟಿಯಾಗು: ರಣದೊಳಾ ಗಾಂಗೇಯಗಿಮ್ಮಡಿ ಗುಣವ ತೋಱುವನು . . . ಮಾದ್ರರಾಜನ ಹೊಣಕೆಗೈದು ಸುಶರ್ಮ ಶಕುನಿ ಗಳಿಣಸುವಡೆ ಪಾಡಲ್ಲ ನೋಡೇಳೆಂದನಾ ದ್ರೌಣಿ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೪-೩೮).

[ಹೊಣಕೆ (< ಪೊಣರ್ಕೆ) + ಗೈ (< ಕೆಯ್)]

ಹೊಣಕೆವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಹಟತೊಡು; ಶಪಥ ಹಿಡಿ: ಹರಿವಿರಿಂಚಿಗಳೆನಿಕೆಗಡಿಮುಡಿ ದೋಱಿದಾ ಮಹಿಮಾಪಲಂಬಂಗೆ ಉಣಿಸುಗಳ ತಂದೊಟ್ಟಿ ಮುಟ್ಟಿಸಿ ತಣಿಸುವನು ನೋಡನುತ ಪುನರಪಿ ಹೊಣಕೆವಿಡಿದನು ತಾನೆ ತನ್ನಲಿ ಮತ್ತೆ ಬಸವಣ್ಣ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೨೩-೩೭). [ಹೊಣಕೆ (< ಪೊಣರ್ಕೆ) + ಪಿಡಿ]

ಹೊಣಬು 'ಪಳಂಬು' ನೋ .

ಹೊಣತಿ (ನಾ). ಸಮವಾದುದು; ಸಾದೃಶ್ಯತೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಂತಹುದು: ಫಣಿಯ ತರಕ್ಷುವ ಕುಕ್ಕುರದ ದರಕ್ಕೆಕೆಯಕ್ಕೆಬರು ಸರಿಯೆಂದೆಂಬರು ಹೊಣತಿಗಳೆಂಬರು ಕುಟಿಲತೆಯಿಂ ಕಲುಷತೆಯಿಂ ವಿಷಮತೆಯಿಂ ಕೆಣಕಿದೊಡಲ್ಲದೊಡೇಂ ಗಳ ಪಿಡಿವುದೆ (ಜಿಮುರಾ. ೧-೩೭). [P ಇದು 'ಹೊಣಕೆ' ಯೆಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತ]

ಹೊಣರು 'ಪೊಣರ್' ನೋ.

ಹೊಣಕೆ 'ಪೊಣರ್ಕೆ' ನೋ.

ಹೊಣೆ 'ಪೊಣೆ' ನೋ.

ಹೊಣೆಕಾರ 'ಪೊಣೆಕಾಟಿ' ನೋ.

ಹೊಣೆಕಾಟಿ 'ಪೊಣೆಕಾಟಿ' ನೋ.

ಹೊಣೆಗಾರ 'ಪೊಣೆಕಾಟಿ' ನೋ.

ಹೊಣೆಗಾರಿಕೆ (ನಾ). ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ವಹಿಸುವಿಕೆ; ಜವಾಬ್ದಾರನಾಗುವಿಕೆ: ನನ್ನ ದಾಂಪತ್ಯಜೀವನದ ರೂಪರೇಖೆಯನ್ನು ರೂಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ನನ್ನ ಸ್ವಂತ ಹೊಣೆಗಾರಿಕೆಯ ವಿಷಯವು (ಹೇಮಂತ. ೮೬೪); ಈ ಶಾಂತಿಪಾಠವನ್ನು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಬೋಧಿಸುವ ಗುರುತರ ಹೊಣೆಗಾರಿಕೆ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಭಾರತೀಯನ ಮೇಲೂ ಇದೆ (ಭಾರತ.೫೪೧). [ಹೊಣೆಗಾರ (< ಪೊಣೆಕಾಟಿ) + -ಇಕೆ]

ಹೊಣೆಗಾಟಿ 'ಪೊಣೆಕಾಟಿ' ನೋ.

ಹೊಣೆಗುಂಡು 'ಪೊಣೆಗುಂಡು' ನೋ.

ಹೊಣೆಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ಹೊರದಿರು, –ಪೂರೈಸದಿರು: ಹೊಣೆಗೆಟ್ಟ ಸಮಾಜದ ಮಕ್ಕಳು ಹೊಣೆಗೇಡಿಗಳಾಗಲು ಈ ಹಬ್ಬ ಒಂದು ಅನುಕೂಲವೇ ಅಲ್ಲವೇ (ರಂಗರೋ. ೪೫). [ಹೊಣೆ (< ಪೊಣೆ) + ಕೆಡು]

ಹೊಣೆಗೇಡಿ (ನಾ). ೧. ಬೇಜವಾಬ್ದಾರಿ ಮನುಷ್ಯ; ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ಪೂರೈಸದೆ ಇರುವವನು: ಹೊಣೆಗೆಟ್ಟ ಸಮಾಜದ ಮಕ್ಕಳು ಹೊಣೆಗೇಡಿಗಳಾಗಲು ಈ ಹಬ್ಬ ಒಂದು ಅನುಕೂಲವೇ ಅಲ್ಲವೇ (ರಂಗರೋ. ೪೫). ೨. ಬೇಜವಾಬ್ದಾರಿ ಯಾದುದು; ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ಪೂರೈಸದೆ ಇರುವಂತಹುದು: ತನಗೆ ಅಧಿಕಾರ ಸಿಗಲಾರದೆಂದು ನಿಶ್ಚಿತವಾದ ಪಕ್ಷವು ಹೊಣೆಗೇಡಿಯಾಗಿ ವರ್ತಿಸ ತೊಡಗಿರುತ್ತದೆ (ಅಮುಗಾ.೬೩). [ಹೊಣೆ (< ಪೊಣೆ) + ಕೆ]

ಹೊಣೆಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ಹೊಣೆಗಾರನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು; ಹೊಣೆ ನಿಲ್ಲುವಂತೆ ಮಾಡು: ನಿಮ್ಮ ನಂಬುವರಮ್ಮಯೆಂದರೆ ಮುನ್ನ ನೊಂದವರಳುಕುವರು ದಿಟ ಎನ್ನ ಪತಿ ತರಿಸೆಜನ ನುಡಿಸುವೆ ಹರನ ಹೊಣೆಗೊಡುವೆ (ಶಿಶಿರಾ. ೭-೭).

[ಹೊಣೆ (< ಪೊಣೆ) + ಕೊಡು]

ಹೊಣೆಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ಹೊರು; ಹೊಣೆಯಾಗು: ಕೊಂದೆ ನಾನೆನಗಾಯ್ತು ಪಾತಕವೆಂದು ಮನದಲಿ ಮಱುಗುವಾತನ ಬಂದಿಯಲಿ ಹೊಣೆಗೊಂಬ ವಾಹಂಕಾರ ಮಮಕಾರ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೩-೪೯). [ಹೊಣೆ (<ಪೊಣೆ) + ಕೊಳ್]

ಹೊಣೆಹೊರು (ಕ್ರಿ). ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ವಹಿಸು: ಮುಂದಿನ ಶಿಕ್ಷಣಸಂಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ತೋರಬಹುದಾದ ಅಶಿಸ್ತಿಗೆ ಪ್ರಾಥಮಿಕಶಾಲೆ ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗಾದರೂ ಹೊಣೆಹೊರ ಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೬೦೦). [ಹೊಣೆ (< ಪೊಣೆ) + ಹೊರು (< ಪೊಱು)]

ಹೊಣ್ಮು 'ಪೊಣ್ಮು' ನೋ.

ಹೊತ್ತ 'ಪೊಱು' ಪರಾ.

ಹೊತ್ತಗೆ 'ಪೊಸ್ತಕ' ನೋ.

ಹೊತ್ತರು 'ಪೊಟ್ಟಱು' ನೋ.

ಹೊತ್ತಲು, ಹೊತ್ತಲೆ, ಹೊತ್ತಳ (ನಾ). ೧. (ವೀಳ್ಯದ) ಎಲೆಯ ಕಟ್ಟು-ಪಿಂಡಿ: ಚಿಕ್ಕರಸನ ಎಲೆಯ ಸುಂಕ ಹೇಱಂಗೆ xxx ಹೊಱಗೆ ನೂಱು ಹೊತ್ತಲಿಂಗೆ ಅಯಿವತ್ತು ಮಾನಕ್ಕೆ ಗದ್ಯಾಣಂ ನಾಲ್ಕುತ್ರಯಿದು ಹೊನ್ನಂ ಕೊ xxx (ಎಕ.XVIII, ೧೮೬-೮೫; 1097); ಎಲೆಯ ಹೇಱಂಗೆ ನೂಱೆಲೆಯ ಕೊಟ್ಟರು [ಹೊ]ತ್ತಲಿಂಗಯ್ಯತ್ತೆಲೆಯ ಕೊಟ್ಟರು (ಸೌಇ. XX.೨೪೮-೭; 1228). **ಹೊತ್ತಲೆ:** ೧. 'ಹೊತ್ತಲೆವರಾದ' ಪರಾ. **ಹೊತ್ತಳ:** ೧. ಕಲ್ಲಿದೇವಸ್ವಾಮಿಗಂ ಮಾದೇಸ್ವರದೇವರ್ಗ್ಗಂ ಕಾಮೇಸ್ವರ ದೇ(ವ)ರ್ಗ್ಗಂ ಅ(ಂ)ನ್ತು ಮೂಱುಸ್ಥಾನಕಂ ಸಾಸಿರ್ವ್ವರುಂ ಬಿಟ್ಟ ಧರ್ಮ ಎಲೆಯ ಹೇಱಿಂಗೆ ಬೇಳ ಹೊಱಗೆ ಬೇಳ ಹೊತ್ತಳಕ್ಕೆ ವೀಸಂ ಕಾಣ ಸೊಪ್ಪಿಂಗೆ ಅರವೀಸ (ಸೌಇ. XI-ii.೧೨೨-೧೨; 1072); ಹೇಱಂಗೆ ೧೦೦ ಎಲೆಹೊತ್ತಳಕ್ಕೆ ೫೦ ಮಂ ಬಿಟ್ಟರು (ಕಇ.V. ೪೬-೫; 1288): ಬಿಳಿಯೆಲೆಯ ಹೇಱುಗಳ ಬಲು ಹೊತ್ತಳವನಾ ರಜನೀಚರನ ಬಾಯೊಳಗೆ ಸುರಿದರು ಲಕ್ಕಲೆಕ್ಕದಲಜೆದ ಸುಣ್ಣಗಳ ಹಲವು ಮುದ್ದೆಯ ಹಾಯ್ಕಿದರು (ತೊರರಾ. ೬-೨೬-೬೧). ೨. ಮೊತ್ತ; ರಾಶಿ: ಪ್ರಳಯಾಗ್ನಿ ನರರೂಪ ತಾಳ್ದುದೊ ಸಿಡಿಲ ಹೊತ್ತಳಮೆ ಮಾನವನಾಗಿ ಬಂದುದೋ (ನವಮೋ. ೧೧-೩೭). [?]

ಹೊತ್ತಲೆ 'ಹೊತ್ತಲು' ನೋ.

ಹೊತ್ತಲೆವರಾದ (ನಾ). (ವೀಳ್ಯದ) ಎಲೆಗಳ ಕಟ್ಟು ಅಥವಾ ಪಿಂಡಿಯ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ತೆರಿಗೆ,–ಸುಂಕ: ಸಪ್ಪವರಾಡದಿಂದಲ್ಲು ಗ ೭॥೦ ಹೊತ್ತಲೆ ವರಾಡದಿಂದ ಗ ೪॥೦೦ . . . ಗೋಪಾಲಕೃಷ್ಣದೇವರಿಗೆ ಯಿಾ ಅಕಲಾಪುರವ ಗ್ರಾಮದಿಂದ ಪ್ರಾಕಾರಭ್ಯ ನಡದು ಬಾಪ ಉತ್ತಾರ ಭತ್ತ ಖ ೩೭ ನೂ (ಎಕ.VIII, ತೀರ್ಥಪ. ೧೧೭-೨೭; 1702). [ಹೊತ್ತಲೆ (< ಹೊತ್ತಲು) + ವರಾಡ]

ಹೊತ್ತಳ 'ಹೊತ್ತಲು' ನೋ.

ಹೊತ್ತಱು 'ಪೊಟ್ಟಱು' ನೋ.

ಹೊತ್ತಱ 'ಪೊಟ್ಟಱು' ನೋ.

ಹೊತ್ತಾರೆ 'ಪೊಟ್ಟಱು' ನೋ.

ಹೊತ್ತಾಜಿ 'ಪೊಟ್ಟಜು' ನೋ.

ಹೊತ್ತಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). (ಬೆಂಕಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ಹತ್ತಿಸಿ ಇಡು; ಪುಟಗೊಳಿಸು; ಉರಿಸು: ಗುಹೇಶ್ವರನಿಕ್ಕಿದ ಕಿಚ್ಚು ಹೊತ್ತಿಕ್ಕಲುಂಟು ಅಟ್ಟುಣ್ಣಲಿಲ್ಲ (ಅವಚಂ. ೧೧-೪೪); ಸಂದಬಾರದ ಹೋಮದಗ್ನಿಯ ನಂದಲೀಯದೆ ಶುಷ್ಕ ಸಮಿಧೆಯ ತಂದು ನೆಜೆ ಹೊತ್ತಿಕ್ಕಿ ಹೊಗೆಸುವ ವೃದ್ಧ ಕಸಿಗಳಲಿ ಬಂದು ಪಕ್ಕವ ಬೀಸಿ ಮಾರುತಸಂದಲಗ್ನಿಯ ಪಟುವ ಮಾಡುತ ನಿಂದು ಸರ್ತಿಸಿ ನಲಿವ ನವಿಲಿನಲೊಪ್ಪಿತಾ ವನವು (ಪ್ರಭುಲೀ. ೨೦-೨೫).

[ಹೊತ್ತು$_1$ (< ಪೊತ್ತು$_1$) + ಇಕ್ಕು]

ಹೊತ್ತಿಗೆ 'ಪೊತ್ತಿಗೆ' ನೋ.

ಹೊತ್ತಿಡು (ಕ್ರಿ). = ಹೊತ್ತಿಕ್ಕು : ನೋಡ ಬನ್ನಿರೊ ಜನರು ... ಹೊತ್ತಿಟ್ಟ ಆರತಿ ಶ್ರೇಷ್ಠರತ್ನವುದನ್ನು (ಪುರಂದ. ೨-೪೨-೪). [ಹೊತ್ತು$_1$ (< ಪೊತ್ತು$_1$) + ಇಡು$_1$]

ಹೊತ್ತಿರುಗ, ಹೊತ್ತುತಿರುಗ (ನಾ). ಸೂರ್ಯನಿರುವ ಕಡೆಗೆ ಅರಳುವ ಹೂವು; ಸೂರ್ಯಕಾಂತಿ; ಸೂರ್ಯಪಾನ: ಸೂರ್ಯನಿದ್ದ ಕಡೆಗೆ ತಿರುಗಿ ನಿಲ್ಲುವ ಹೊತ್ತಿರುಗನ ಗಿಡದಂತೆ ಮನ ಮೈ ಕಣ್ಣುಗಳು ಆಕೆಯ ಕಡೆಗೆ ತಿರುಗಿದುವು (ಬಳುಮ. ೧೭೫). **ಹೊತ್ತುತಿರುಗ**: ಸೂರ್ಯಕಾಂತಿ, ಹೊತ್ತುತಿರುಗಹೂ, ಅರ್ಕಪುಷ್ಪ (ಮೃಡಿಗ. ೪೨-೮೨೯).

[ಹೊತ್ತು$_5$ (< ಪೊಟ್ಟು$_3$) + ತಿರುಗು$_1$ + - ಅ$_7$]

ಹೊತ್ತಿಸು 'ಪೊತ್ತಿಸು' ನೋ.

ಹೊತ್ತು$_1$ 'ಪೊತ್ತು$_1$' ನೋ.

ಹೊತ್ತು$_2$ (ಕ್ರಿ). ಏರಿ ನಿಲ್ಲು; ಹೊರೆಯಾಗು: ಸಿಂದೆಯು ವಧೂವರರ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಹೊತ್ತಿತು (ದೇವಿಚಾ ೧೭೭). 'ಹೊತ್ತುಗಲ್ಲು' ಪರಾ. [< ಪೊಱು]

ಹೊತ್ತು$_3$ 'ಪೊಱು' ಪರಾ.

ಹೊತ್ತು$_4$ 'ಪೊತ್ತು$_3$' ನೋ.

ಹೊತ್ತು$_5$ 'ಪೊಟ್ಟು$_3$' ನೋ.

ಹೊತ್ತುಕಳೆ 'ಪೊಟ್ಟುಗಳೆ' ನೋ.

ಹೊತ್ತುಗಲ್ಲು (ನಾ). ೧. ಭಾರವಾದ ಕಲ್ಲು. ೨. (ಆಲಂ) ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಹೊರಿಸುವ ನಿಂದ,–ದೂರು: ನೀನೊಲಿದಡೆ ಜಗವೆಲ್ಲ ಕೊಂಡಾಡುತಿರ್ಪುದು ನೋಡಾ ನೀನೊಲಿಯದಿರ್ದಡೆ ಜಗವೆಲ್ಲ ಹೊತ್ತುಗಲ್ಲ ಹೊತ್ತಿರ್ಪುದು ನೋಡಾ (ಅಖಂಡೇ. ೭೮-೫೯). 'ಎತ್ತುಗಲ್ಲು' ಹೋ.

ಹೊತ್ತುಗಲ್ಲು ಹಾಕು = (ಆಲಂ) ಅಡ್ಡಿಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡು: ನಮ್ಮ ತರಲ ಅವಳನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗುತ್ತೇನೆಂದರೆ ಸಿಟ್ಟಿಗೆದ್ದು ಹಾಗೇಕೆ ಎತ್ತುಗಲ್ಲು ಹೊತ್ತುಗಲ್ಲು ಹಾಕಿದಿರಿ? (ಏರಸ. ೭೪.). [ಹೊತ್ತು$_2$ + ಕಲ್ಲು (< ಕಲ್$_3$)]

ಹೊತ್ತುಗಳೆ 'ಪೊಟ್ಟುಗಳೆ' ನೋ.

ಹೊತ್ತುಗಳ್ಳ (ನಾ). ಸಮಯವನ್ನು ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಕಳೆಯುವವನು; ಕಾಲಹರಣ ಮಾಡುವವನು: ಕೆಲವರು ಹೊತ್ತುಗಳ್ಳರು ಜಗಲಿಯ ಹಾಸುಹಲಗೆಗಳ ಮೇಲೆ ರಪರಪನೆ ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತ ಗಡಿಬಿಡಿಯಿಂದ ಭೋಗಿಗಳೊಳಗೆ ನುಗ್ಗುತ್ತಿದ್ದರು (ಪುನರು. ೪೭೩). [ಹೊತ್ತು$_5$ (< ಪೊಟ್ಟು$_3$) + ಕಳ್ಳ$_1$]

ಹೊತ್ತುತಿರುಗ 'ಹೊತ್ತಿರುಗ' ನೋ.

ಹೊತ್ತುಹೋಕ 'ಪೊತ್ತುಪೋಕ' ನೋ.

ಹೊತ್ತುಹೋಕು (ನಾ). (ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ) ಸಮಯವನ್ನು ಕಳೆಯುವಿಕೆ; (ವೃಥಾ) ಕಾಲಹರಣ ಮಾಡುವಿಕೆ: ಸತ್ತಮರಾಂಗನೆಯರ ಕೂಡುವೆನೆಂಬ ಹೊತ್ತು ಹೋಕಿನ ಮಾತು ಬೇಡ (ಹರಿಸಾಂ. ೪೩-೪೯).

[ಹೊತ್ತುಹೋಕ (< ಪೊತ್ತುಪೋಕ) + - ಉ$_4$]

ಹೊತ್ತುಹೋಗು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಮಯ ಕಳೆ,– ತೀರು: "ನಂಗೇನು ಕೆಲಸ, ಹೊತ್ತು ಹೋಗ ಬೇಕೋ ಇಲ್ಲವೋ?" ಎನ್ನುತ್ತಿದ್ದಳು (ರಂಗನಾ. ೭೭)..೨. (ಆಯುಷ್ಯದ) ಸಮಯವು ತೀರು,– ಮುಗಿ: ಹೊತ್ತುಹೋಗದ ಮುನ್ನ ಮೃತ್ಯುವೊಯ್ಯದ ಮುನ್ನ ತೊತ್ತುಗೆಲಸವ ಮಾಡು ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವನ (ಬಸವ. ೧೭೨).

[ಹೊತ್ತು$_5$ (< ಪೊಟ್ಟು$_3$) + ಪೋಗು$_1$ (< ಪೋ$_1$)]

ಹೊತ್ತೇರು 'ಹೊತ್ತೇಱು' ನೋ.

ಹೊತ್ತೇಱು, ಹೊತ್ತೇರು (ಕ್ರಿ). (ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ) ಸೂರ್ಯನು ನಟ್ಟನಡುವಿಗೆ ಏರು; ಮಧ್ಯಾಹ್ನವಾಗು: ನಚ್ಚದಂತರಸಿನ ಇಚ್ಛೆಯಂತಿರುವುದು ಒಚ್ಚೊತ್ತಿ ತಪ್ಪಿ ನಡೆದಿಹರೆ ಹೊತ್ತೇಜಿ [ಪಾಠಾಂ. ಹೊತ್ತಾಜಿ] ಕಿಚ್ಚು ಕಾದಂತೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೭೭೦). **ಹೊತ್ತೇರು**: ರಾತ್ರಿ ಮಲಗುವುದು ತೀಲಾ ತಡವಾಗಿ. ಬೆಳಗ್ಗೆ ಎಚ್ಚರವಾದಾಗ ಹೊತ್ತೇರಿಬಿಟ್ಟಿತು (ರಜಿ). [ಹೊತ್ತು$_5$ (< ಪೊಟ್ಟು$_3$) + ಏಱು$_1$ (< ಏಱ್$_1$)]

ಹೊದಕ (ನಾ). (?): ಗರಗರನಾದುದು ಕೂಟ್ ನೆಯ್ ಸುರಯಿಯ ಕಂಪಾಯ್ತು ಸಟ್ಟುಗಕ್ಕಂ ಮೊಸರ್ಗಂ ಪಿರಿದು ಪೋರ್ಕುಳಿಯಾದುದು ಕರಪಿನಿದಾಯ್ತಟಿಕೆ ಹೊದಕ ನಲ್ಲದ ಹೂರಕಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೧-೯೦). [?]

ಹೊದಕುಳ 'ಪೊದಕುಳಿ' ನೋ.

ಹೊದಕುಳಿ 'ಪೊದಕುಳಿ' ನೋ.

ಹೊದಕುಳಿಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಸಂಕಟಪಡು; ತಾಪವನ್ನು ಹೊಂದು: ಕೊಟ್ಟ ವರವೆರಡುಂಟು ಬೇಡಲು ಕೊಟ್ಟರವರಿಂದೀಗ ಹೊದಕುಳಿಗುಟ್ಟುತಿಹರಿದನಱಿಯ ನೀ ಕೇಳೆಂದಳಾ ಕೈಕೆ (ತೊರರಾ. ೨-೨-೩೯). [ಹೊದಕುಳಿ (< ಪೊದಕುಳಿ) + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಹೊದಕುಳಿಗೊಳ್ 'ಪೊದಕುಳಿಗೊಳ್' ನೋ.

ಹೊದಕುಳಿಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ದುಃಖಪಡಿಸು; ಸಂತಾಪಗೊಳಿಸು : ತೂರಲಿರುವುದನಂತ ಕಾಲವು ಹೋರಿ ಹೊದಕುಳಿಗೊಳಿಸುತಿದೆ ತಾನಾರೆ ಧರ್ಮವ ತಿಳಿದು ಸ್ವಸ್ಥವ ಮಾಡು (ಉತ್ತ.ಕ. ೪೮-೧೭). [ಹೊದಕುಳಿ (< ಪೊದಕುಳಿ) + ಕೊಳ್$_1$ + - ಇಸು$_3$]

ಹೊದಕುಳಿಗೊಳು 'ಪೊದಕುಳಿಗೊಳ್' ನೋ.

ಹೊದಕುಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ದುಃಖಕ್ಕೀಡಾಗು; ಸಂತಾಪಪಡು: ಮರಣವಿಧಿಕೃತ ಜನನವಿದನಾದರಿಸಲಱಿಯದೆ ಬಯಲ ಹಮ್ಮಿನ ಹರುಹಿನಲಿ ಹೊದಕುಳಿಸುವುದು ಜನವೆಂದನಾ ರಾಮ (ತೊರರಾ. ೪-೫-೨೪). [ಹೊದಕುಳಿ (< ಪೊದಕುಳಿ) + - ಇಸು$_3$]

ಹೊದಕುಳು (ಕ್ರಿ). ಸಂಕಟಪಡು: ಅಱಿದು ಮಱೆದೊಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಘಾಸಿಯಲುರಿದು ಪಲವುತ ಹೊದಕುಳುತ್ತಲೆ ಮರುಗಿ ಮನದಲಿ ಹೊರಳಿ ಕೆಡವುತಲಿ . . . ಬಱಿಸಿಡಿಲ ಮಾಯಾಂಗನೆಯ ಮೈಗೊಱಗುವನು ಬಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಟಕಪ್ರಾಣಗತನಾಗಿ (ನಭಾಗ. ೫-೮-೧೬). [< ಹೊದಕುಳಿ ?/ IP ಕವಿಯು ಈ ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ 'ಹೊದಕುಳಿಗೊಳ್' ಎಂಬುದನ್ನು ಹ್ರಸ್ವಗೊಳಿಸಿ 'ಹೊದಕುಳ' ಎಂದು ಮಾಡಿಕೊಂಡಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ]

ಹೊದಕೆ$_1$ 'ಪೊದಕೆ$_1$' ನೋ.

ಹೊದಕೆ$_2$ 'ಹೊದ್ದಿಕೆ' ನೋ.

ಹೊದಕೆ$_3$ 'ಪೊದಕೆ$_2$' ನೋ.

ಹೊದಕೆ$_4$ (ನಾ). ವಿಜ್ಞಾಪನೆ (?): ಶ್ರೀಮನುಮಹಾಪ್ರಧಾನಂ ಅದ್ದುರೆಯ ಅಲ್ಲಪ್ಪ ದಂಣ್ನಾಯಕರು ಶ್ರೀವೀರಬಲ್ಲಾಳದೇವರಿಗೆ ಹೊದಕೆಯನು ಮಾಡಿ ಶ್ರೀವೀರಬಲ್ಲಾಳ ದೇವರು ಹುಳಿಯಱ ನಾಡೊಳಗಣ ಚಳ್ಳಕೆಱೆಯನು ಕಲ್ಲಗೌಡಂಗೆ ಕೊಡಗಿಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟು (ಎಕ.XI ಹಿರಿಯೂ. ೪೭-೧೧; 1313); ಶ್ರೀಮನುಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರಂ . . . ವೀರಬಲ್ಲಾಳದೇವರಿಗೆ ಹೊದಕೆಯ ಮಾಡ್ಡಿದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಬೀರಬಲ್ಲಾಳದೇವರು ಹುಳಿಯಱನಾಡೊಳಗಣ ಬರಿಗೆಯ ಹಳ್ಳಿಯನು ಕಲ್ಲಗೌಡಂಗೆ ಕೊಡಗಿಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟು (ಎಕ.XVI. ಚಿಕ್ಕನಾ. ೬೮-೧೨; 1318). [?]

ಹೊದಟು, ಹೊದಡು (ಕ್ರಿ). (ತರಕಾರಿಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು, ಮಸಾಲೆಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ) ಹೊರಳಿಸಿ ಬೇಯಿಸು – ತಾಳಿಸು: ಮೊದಲು ತುಪ್ಪದೊಳು[ವು]ಕ್ಕರಿಸಿ ಹದನಾದ ಬದನೆಯ ಕಾಯ ಹೊದಟಿಯಗ್ಗರಣೆಯಂ ಮಾಡಿ ಪರಿಮಳವಿಕ್ಕಲದು ತುಳುವ ಬದನೆಕಾಯ್ಪುಸರಾದುದು (ಸೂಪಶಾ. ೪-೭); ಕೆಲ ಹೋಳುಗಳ ಚಂದಗೆಡಿಸದೆ ಶುಂಠಿಯುಳ್ಳಿಗಳನಿಕ್ಕಿ ಯೇಲಕ್ಕಿಯಂ ತಳಿದುಕೊಂಡು ಮಂದನಪ್ಪಂತಕ್ಕಿಯರೆದು ಕಾಯಂ ಹೊದಟಿಯೊಂದಿನಿಸು ಕೆಂಪಾಗುವಂತಟ್ಟು (ಸೂಪಶಾ. ೪-೭೯). **ಹೊದಡು**: ಉಂಡೆಹಲಸಿನ ಕಾಯ ಮೇಲಣಹೋಟೆಯ ಕೆತ್ತಿ . . . ಹಸನಾಗಿ ಮುಳ್ಳಿಱಿದುಕೊಂಡದಕೆ ಮೊಸರ ಸಂಭಾರಮಂ ತುಂಬಿ ಮತ್ತದಱೊಳಗೆ ಹೊದಡಿಕೊಂಡು (ಸೂಪಶಾ. ೫-೪೩).

[< ಪೊದಟು?]

ಹೊದಡು ‘ಹೊದೞು’ ನೋ.

ಹೊದನಾಡು ‘ಪೊದಲ್ನಾಡು’ ನೋ.

ಹೊದಪು ‘ಪೊದಪು’ ನೋ.

ಹೊದರ್ ‘ಪೊದಱ್’ ನೋ.

ಹೊದರು$_1$ ‘ಪೊದಱ್’ ನೋ.

ಹೊದರು$_2$ ‘ಪೊದರು$_2$’ ನೋ.

ಹೊದಸು ‘ಪೊದಯಿಸು’ ನೋ.

ಹೊದಳು$_1$ ‘ಪೊದೞ್’ ನೋ.

ಹೊದಳು$_2$ (ನಾ). ಹುರಿದು ಅರಳಿಸಿದ ಕಾಳು; ಅರಳು: ಬತ್ತ ಜೋಳ ಮುಂತಾದವನ್ನು ಹುರಿದಾಗ, ಅದು ವಿಸ್ತೃತವಾಗಿ “ಹೊದಳು” ಆಗುತ್ತದೆ (ಸಂಶೋಧ. ೧೮೧). [< ಪೊದೞ್]

ಹೊದಱ್ ‘ಪೊದಱ್’ ನೋ.

ಹೊದಱಡಸು (ಕ್ರಿ). ರಾಶಿಯಾಗು; ಗುಂಪಾಗು: ಹೊದಱಡಸಿ ಕಿಡಿಯದ್ದು ದೆಸೆಗಳ ಹೊದಿಸಿದವು ಹೊಳೆದರ್ಜುನನ ಮುತ್ತಿದವು ಕೆತ್ತಿದವರಿಯ ಸೀಸಕ ಜೋಡು ಮೊಚ್ಚೆಯವ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೯-೩೭). [ಹೊದಱು (< ಪೊದಱ್) + ಅಡಸು]

ಹೊದಱಾನ್ (ಕ್ರಿ). ದಟ್ಟವಾಗು; ಒತ್ತಾಗು: ಹೊದಱಾಂತ ಕೊನೆಮಿಸೆಯಲ್ಲಿ ಪವಳವ ಪೋಲ್ವಧರವದೆಲ್ಲಿ (ಮೋಪತ. ೮-೧೧).

[ಪೊದಱು$_2$ (< ಪೊದಱ್) + ಆನ್$_1$]

ಹೊದಱಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪಾಗು; ಗುಂಪುಗೂಡು: ಖಳ ಲೂಲಾಯ ಸಾರಂಗ ಮದದ ರಹಿಯಲಿ ಮಾನಿಸರು ಸೋಂಕಿದೊಡೆ ಸೆಡೆಯವು ಹೂಲಸ ಹೊದಱಿಕ್ಕಿದವು ದೀಹದ ಹಿಂಡಿನಂತಿರೆ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೩-೧೭).

[ಹೊದಱು (< ಪೊದಱ್) + ಇಕ್ಕು]

ಹೊದಱು ‘ಪೊದಱ್’ ನೋ.

ಹೊದಱುಗಂಕಣ (ನಾ). ಹಲವು ಬಳೆಗಳನ್ನು ಒತ್ತಾಗಿ ಸೇರಿಸಿದ ಬಳೆ: ಹೊದಱು [ಪಾಠಾಂ. ಹದರು] ಗಂಕಣ ಖಡೆಯ ಪೆಂಡೆಯದೊದವಿನಿಂ ನಿಗ್ಗವದ ಬಡಿಕೋಲ್ವಡೆದ ಬಿಲ್ಲಂಬು ಬಲೆವಿಡಿದಿಹರು ಬಿಯದರು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೫-೭).

[ಹೊದಱು (< ಪೊದಱ್) + ಕಂಕಣ]

ಹೊದಱುಗಟ್ಟು ‘ಪೊದಱುಗಟ್ಟು’ ನೋ.

ಹೊದಱುಗಣ್, ಹೊದಱುಗಣ್ಣು (ನಾ). (ಪೊದೆಯಂತಿರುವ) ಹುಬ್ಬಿನಿಂದ ಆವೃತವಾದ ಕಣ್ಣು: ಮನದ ಝೊಮ್ಮಿನ ಜಡಿವ ರೋಮಾಂಚನದ ಹುದುಗುವ ಹೊದಱುಗಂಗಳ ಜಿನುಗುವಾತಿನ ಹೂತ ಹರುಷದ ಹೊಂಗಿದುತ್ಸವದ . . . ರಾಗ ರಸದುಬ್ಬಿನಲಿ ಪೊಂಪುಳಿಹೋದನಿವರನು ಕಂಡು ಪಾಂಚಾಲ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೭-೬೨). **ಹೊದಱುಗಣ್ಣು**: ಹೊದಱುಗಣ್ಣಿನ ತೆಕ್ಕುತಿಹ ಕಿಬ್ಬದಿಯ . . . ಬತ್ತಿದ ಬಸುಱ ಚಿಂತಾ ಹೃದಯ ನೋಡುತ ಮಱೆಯ ಹೊಕ್ಕನು ದೈತ್ಯದಲಪತಿಯ (ಕೌಶಿರಾ. ೩೨-೨೮).

[ಹೊದಱು (< ಪೊದಱ್) + ಕಣ್]

ಹೊದಱುಗಣ್ಣು ‘ಪೊದಱುಗಣ್’ ನೋ.

ಹೊದಱುಗಿಡಿ (ನಾ). ದಟ್ಟವಾಗಿ ಹೊರಸೂಸುವ ಕಿಡಿ: ಹೊದಱುಗಿಡಿಗಳ ಹೊಗೆಯ ಹೇರಾಳದಲಿ ಬಹ ದಿವ್ಯಾಯುಧಕೆ ಚಾಚಿದನು ವಕ್ಷಸ್ಥಳವನಸುರಾರಾತಿ ಯಡಹಾಯ್ದು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೩-೬೦): ಉದುರಿದವು ತಾರೆಗಳು ಕೆಂಕಂತೆಗಳ ಹೊದಱು ಗಿಡಿಗಳ ಹೊಯ್ಲಿನಲಿ ಕೊಕೂತೆಲ್ಲದಿದವೇಳಂಬುಧಿಗಳು (ನಿಭಾಗ. ೭-೮-೪).

[ಹೊದಱು (< ಪೊದಱ್) + ಕಿಡಿ]

ಹೊದಱುಗೊಳ್ ‘ಪೊದಱುಗೊಳ್’ ನೋ.

ಹೊದಱುದಲೆ ‘ಪೊದರ್ದಲೆ’ ನೋ.

ಹೊದಱುದಿವಿ (ನಾ). (ಆಲಂ) ಭಾರಿಯಾದ ಹೊಡೆತ, - ಪೆಟ್ಟು: ಸುಯ್ಲ ಹೊಗೆಗಳ ಹೊದಱುದಿವಿಗ[ಪಾಠಾಂ. ಗು]ಳ ವಯ್ಯುಳಿಯ ಮುಱಿವುಗಳ ದೃಢ ವೇಗಾಯ್ಲರಿಕ್ಕಿದ ಗಾಯ ಗಾಯಕೆ ಮುಷ್ಟಿ ಕಿಡಿಯೇಳೆ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೭-೩೩); ಹಬ್ಬುಗಿಡಿಗಳ ಹೊದಱುದಿವಿಗಳ [ಪಾಠಾಂ. ತಿವಿಗುಳ, ತಿವಿಗುಳಿ, ದಿವಿಗುಳ, ದಿವಿಗುಳಿ] ಗುಬ್ಬರದ ಸಬುದದಲಿ ತಾಯ್‌ಮಳಲುಬ್ಬುತಿರ್ದುದು ಶರಧಿಯಲಿ (ತೊರರಾ. ೪-೩-೯).

[ಹೊದಱು (< ಪೊದಱ್) + ತಿವಿ$_2$]

ಹೊದಱುದುಱುಗಲು (ನಾ). ಪೊದೆಗಳ ಗುಂಪು, – ಸಮೂಹ: ಮಳೆಯ ಮಂಟಪ ಹೊದಱುದುಱುಗಲು ನಳಲ ಚೌಕಿಗೆ ವಿಪುಳ ವಟಸಂಕುಲದೊಳೋಲಗಶಾಲೆ ಮೆಱೆದುದು ಧರ್ಮನಂದನನ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧-೬೫).

[ಹೊದಱು (< ಪೊದಱ್) + ತುಱುಗಲು (< ತುಱುಂಗಲ್)]

ಹೊದಱುದೆಗೆ (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪಾಗು; ಗುಂಪುಗೂಡು: ಸುತ್ತುರ‍್ಝಲ್ಲಿಯ ಬಲು ಹತ್ತುಗೆಯ ಬಿಱುಬುಗಳ ತೇರಿನ ಹತ್ತುಸಾವಿರ ಹೊದಱುದೆಗೆದವು ಶಲ್ಯನೆಡಬಲಕೆ (ಕುವ್ಯಾಶ. ೨-೨೬).

[ಹೊದಱು (< ಪೊದಱ್) + ತೆಗೆ$_1$]

ಹೊದಱುದೇಗು (ನಾ). ಭಾರಿಯಾದ ತೇಗು: ತ್ರಿದಶರುಱೆ ಬಾಯೂಡಿಸಿದರಗ್ಗದ ಧ್ರುವಾದಿಗಳನು ಸುತ್ತೃಪ್ತಿಯ ಹೊದಱುದೇಗಿನ ಹೊಟ್ಟೆ ನೂಕಿತು ಹರಿಹಯಾದಿಗಳ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೭-೩೪). [ಹೊದಱು (< ಪೊದಱ್) + ತೇಗು$_3$]

ಹೊದಱುವನೆ ‘ಪೊದರ್ವನೆ’ ನೋ.

ಹೊದಱುವೆಳಗು ‘ಪೊದಱುವೆಳಗು’ ನೋ.

ಹೊದಱೆಡೆ (ನಾ). ಪೊದೆಗಳಿರುವ ಸ್ಥಳ, – ಜಾಗ: ಮಾರ್ದನಿಗೊಡುವ ಗುಹೆಗುಹೆಗಳ ನಡುವೆ ಹೊಕ್ಕಯ್ಯ ಮಲ್ಲಯ್ಯ ಮಲ್ಲಯ್ಯ ಹೊದಱೆಡೆಯ ಹೊಕ್ಕಯ್ಯ ಮಲ್ಲಯ್ಯ ಮಲ್ಲಯ್ಯ . . . ಎಂದೊದಱಿ ಕರೆಕರೆದತ್ತನು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೨-೪೯).

[ಹೊದಱು (< ಪೊದಱ್) + ಎಡೆ$_3$]

ಹೊದಱೇಳ್ ‘ಪೊದಱೇಳ್’ ನೋ.

ಹೊದಱೊಡೆ ‘ಪೊದಱೊಡೆ’ ನೋ.

ಹೊದಿ$_1$ ‘ಪೊದೆ$_1$’ ನೋ.

ಹೊದಿ$_2$ ‘ಪುದಿ$_2$’ ನೋ.

ಹೊದಿಕೆ$_1$ ‘ಪೊದಕೆ$_1$’ ನೋ.

ಹೊದಿಕೆ$_2$ ‘ಪೊದಕೆ$_2$’ ನೋ.

ಹೊದಿಕೆದೆಱೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ: ತಳಸಾಂಗ ಆಲದೆಱೆ ತೋಟದೆಱೆ ಹೊದಿಕದೆಱೆ ಮೊದಲಾದಯೇನುಳ್ಳ ಸುಂಕ ಕಾರುಕವನೂ ನಂಮ ನಾಡುಗಳ ಮೇಲುವದಿಕೆಯಾಗಿಯಿಕ್ಕಿಕೊಂಡು . . . ವಿಠಪ್ಪಗಳಿಗೆ ಧಾರೆಯನೆಱೆದು ಕೊಟ್ಟೆವಾಗಿ (ಎಕ. VIII. ತೀರ್ಥಹ. ೧೩೩-೨೫: 1414). [ಹೊದಿಕೆ$_2$ (<ಪೊದಕೆ$_2$) + ತೆಱೆ$_3$]

ಹೊದಿಯಿಸು ‘ಪೊದೆಯಿಸು’ ನೋ.

ಹೊದಿಸು ‘ಪೊದಯಿಸು’ ನೋ.

ಹೊದುಸು ‘ಪೊದಯಿಸು’ ನೋ.

ಹೊದೆ$_1$ ‘ಪೊದ$_1$’ ನೋ.

ಹೊದೆ$_2$ ‘ಪೊದ$_2$’ ನೋ.

ಹೊದೆಗಡಿ (ಕ್ರಿ). ಪೊದರನ್ನು ಕತ್ತರಿಸು: ಹೊದೆಗಡಿದು ಹತ್ತಿ ಹುತ್ತವ ಸುತ್ತಿದೆಳ ಹುಲ್ಲ ಹೊದಱ ಹಿಡಿದಡಸಿ ಬಿಡದರಿದು ಸಳೆಯಲ್ ಕಯ್ಯ ಹದರನೊಡೆಗಟ್ಟಿ ಜಡಿಯುತ್ತ ಭೋಂಕನ ಬಂದ ರೌದ್ರಸರ್ಪನನು ಕಂಡು ತೆದಱಿ . . . ಕೊರಳಡಿಯಾಗಿ ಕೆಡೆದನು (ಪಚಕಾ. ೧೨-೯). [ಹೊದೆ$_2$ (< ಪೊದೆ$_2$) + ಕಡಿ$_2$]

ಹೊದೆಗೆದಱು ‘ಪೊದೆಗೆದಱು’ ನೋ.

ಹೊದೆಗೋಲು (ನಾ). ಬತ್ತಳಿಕೆಯಲ್ಲಿರುವ ಬಾಣ: ಭ್ರೂಲತೆಯ ಹದವಿಲ್ಲುಗಳ ಹೊಳೆವಾಲಿಗಳ ಹೊದೆಗೋಲುಗಳ ನಳಿತೋಳ ಬಡಿಗೋಲುಗಳ ಸೆಳ್ಳುಗುರ್ಗೊನೆ ಗಳಂಬುಗಳ . . . ಬೇಟೆಕಾತಿಯರ್ಯ್ದಿಹುರು ವನವ (ತೊರರಾ. ೧-೫-೩೯); ಹೊದೆಗೋಲಿನಿಂದ ಮನ್ಮಥನೆಚ್ಚ ಮಾತ್ರದೆ ಸೊದೆಗೂಳು ಶೋಧಿಸಿತವಗೆ (ಮೋಪತ. ೨೫-೩೯).

[ಹೊದ್ದೆ$_2$ (< ಪೊದ್ದೆ$_2$) + ಕೋಲು$_1$ (< ಕೋಲ್$_1$)]

ಹೊದೆನಾಡು ‘ಪೊದಲ್ನಾಡು’ ನೋ.

ಹೊದೆಪು ‘ಪೊದಪು’ ನೋ.

ಹೊದೆವುಡೆ (ನಾ). ಹೊದೆಯುವ ವಸ್ತ್ರ: ಹಾಸಲರುವೆಗಳೆಲ್ಲಿ? ಚಳಿವೊಳ್ತು ತಾನಡಿಯಿಡಲ್ ಹೊದವುಡೆಗಳೆಲ್ಲಿ? (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೮೯-೩೦೫).
[ಹೊದೆ$_1$ (< ಪೊದೆ$_1$) + ಉಡ$_2$]

ಹೊದೆಸು 'ಪೊದೆಯಿಸು' ನೋ.

ಹೊದ್ದ 'ಪೊದೆ$_1$' ಪರಾ.

ಹೊದ್ದಿಕೆ$_1$ 'ಪೊದಕೆ$_1$' ನೋ.

ಹೊದ್ದಿಕೆ$_2$,ಹೊದಕೆ$_2$ (ನಾ). ಸೇರುವಿಕೆ; ಕೂಡುವಿಕೆ; ಹೊಂದಾಣಿಕೆ: ಪಾರ್ತಿಸುಬ್ಬನ ಕಾಲವಾದರೂ . . . ಸುಬ್ಬರಾಯನ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಹೊದ್ದಿಕೆಯಾಗುತ್ತದೆ (ಪಾರ್ತಿಸು.೬). **ಹೊದಕೆ$_2$** : ನಿಷ್ಕೃತಿ ಬಂದು ಒಳಕೊಂಡಲ್ಲಿ ನಿರಾಶ್ರಯ ಬಂದು ಹೊದಕೆಯಾದಲ್ಲಿ ನಿರಾಲಂಬನವಾಯಿತಲ್ಲಾ ಎನ್ನ ಬಹುರೂಪು (ಸರ್ವವ.೪೪-೨೬೬). 'ಪೊರ್ದುಗೆ' ಪರಾ.
[ಹೊದ್ದು$_1$ (< ಪೊರ್ದು) + - ಇಕೆ]

ಹೊದ್ದಿಗ (ನಾ). ಹತ್ತಿರದವನು; ಬಂಧು: ಇದ್ದರೆಯು ರಣವಿಜಯವನಿತೆಗೆ ಹೊದ್ದಿಗರು ದ್ರುಪದಾದಿರಾಯರ ಹೊದ್ದಿಸಲು ಬೇಡವರಿಗಂಜುವವೆನುತ ನೂಕಿದರು (ಐವ್ಯಾಭೀ. ೮-೨೧). [ಹೊದ್ದು (< ಪೊರ್ದು) + - ಇಗ]

ಹೊದ್ದಿಗೆ 'ಪೊರ್ದುಗೆ' ನೋ.

ಹೊದ್ದಿಸು$_1$ 'ಪೊರ್ದಿಸು' ನೋ.

ಹೊದ್ದಿಸು$_2$ 'ಪೊದೆಯಿಸು' ನೋ.

ಹೊದ್ದು$_1$ 'ಪೊರ್ದು' ನೋ.

ಹೊದ್ದು$_2$ 'ಪೊದೆ' ನೋ.

ಹೊದ್ದುಗೆ 'ಪೊರ್ದುಗೆ' ನೋ.

ಹೊದ್ಲು (ನಾ). ಸ್ಥಳ; ಪ್ರದೇಶ: ಯಾ ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿಗೆ ವೇದಾವತೀನದೀತೀರದ ಹೊದ್ಲು ದಕ್ಷಿಣದಿಕ್ಕಿಗೆ ಭಾತ್ರದ ರಾಸೆಯಾ ಬೆಟ್ಟದ ಹೊದ್ಲು ಯಾ ಪಶ್ಚಿಮದಿಕ್ಕಿಗೆ ದೊಡ್ಡಕಾವ್ಲ ಮುಂದಣ ಗುಡದ ಹಂಬಗೆಯ ಹೊದ್ಲು ಉತ್ತರದಿಕ್ಕಿಗೆ ಕದೂವುರ ಕಾವ್ಲ ಹುಲಿಹೊದ್ಲು (ಎಕ. VI. ಕಡೂರು. ೧೬೯-೧೪; 1813). 'ಹೊಟ್ಲು' ಪರಾ. [< ಪುದಿ$_2$]

ಹೊನ್ 'ಪೊನ್' ನೋ.

ಹೊನಗನೆ 'ಪೊನ್ನಗನ್ನೆ' ನೋ.

ಹೊನಗನ್ನೆ 'ಪೊನ್ನಗನ್ನೆ' ನೋ.

ಹೊನಗೆ, ಹೊನಗ್ಯಾ, ಹೊನಿಗ್ಯಾ (ನಾ). ಮಾಂಸಾಹಾರಿಯಾದ ಒಂದು ಕಾಡುಪ್ರಾಣಿ; ಚಿರತೆ: ಅಡವೀ ಚಂಚೇರು . . . ಇವರು ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಹೊನಗೆಗಳನ್ನು ಸಹ ತಮ್ಮ ಬಲೆಯಲ್ಲಿ ಜೀವದಿಂದ ಹಿಡಿದು ತಂದು ಮಾರಿಕೊಳ್ಳುವರು (ಕಭಾಗ. ೨೧೯). **ಹೊನಗ್ಯಾ**: ಚಿರ್ತು, ಹೊನಗ್ಯಾ, ತೋಳ, ಮೊಲ, ಅಷ್ಟೇ ಬೇಟೆಯಾಡಿದ್ದರು (ದೀಪತ. I. ೧೫). **ಹೊನಿಗ್ಯಾ**: ಹಳ್ಳಿಗೆ ಬರುವ ಸರ್ಕಸ್ ಎಂಥದಿರಬೇಕು? ಸಿಂಹ ಅನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಹೊನಿಗ್ಯಾ, ಸಾಯಲಾರದ ಒಂದು ಹುಲಿ . . . ತಟ್ಟೂ ಕೆಲವು ಇದ್ದವು (ನಿರಾಭ. ೬೪). [?]

ಹೊನಗೊನೆ 'ಪೊನ್ನಗನ್ನೆ' ನೋ.

ಹೊನಗೊನ್ನೆ 'ಪೊನ್ನಗನ್ನೆ' ನೋ.

ಹೊನಗೋನೆ 'ಪೊನ್ನಗನ್ನೆ' ನೋ.

ಹೊನಗ್ಯಾ 'ಹೊನಗೆ' ನೋ.

ಹೊನರು (ನಾ). ೧. ಚರ್ಚೆ; ಮೇಲಾಟ: ಇನತನುಜ ಗುರು ಭೀಷ್ಮ ಗುರುಸುತ ಕೃಪರು ಮೊದಲಾದ ಘನರಥಿಕರಧಿಕಪ್ರತಾಪರು ಹೊನರಿನಲಿ ರಣರಂಗಕೈದಿದರನುಗೊಳಿಸಿ ಸಕಲಾಯುಧದ ಸಂವರಣೆಯಲಿ ನಡೆದು (ಕೋಗಯು.೧೮-೧೩). ೨. (?): ಹೊನರಲ್ಲಿ ಹೋಗುವನು ಅನಸವಿಲ್ಲದೆ ಮೊನೆಗೊಂಡು ಕಲ್ಲಪಕೊರೆಯೋ ಬಸವಲಿಂಗ (ಗುರುಬ. ೬೬-೧೨). [< ಪೊಣರ್$_2$]

ಹೊನಲ್ 'ಪೊನಲ್' ನೋ.

ಹೊನಲಿಡು 'ಪೊನಲಿಡು' ನೋ.

ಹೊನಲು 'ಪೊನಲ್' ನೋ.

ಹೊನಲುಗಿಡಿ (ನಾ). ಪ್ರವಾಹದಂತೆ ಸೂಸಿ ಬರುವ ಕಿಡಿ: ಉರಿಮುಖದ ಕಾರ್ಬೊಗೆಯ ಮೊಬ್ಬಿನಲಿ ಹೊನಲುಗಿಡಿಗಳ ತಗಡುರಿಯ ಕೊಂಡಿನಲಿ ಮುತ್ತಿತು ರಥವನಾತನ ಧನುವನಾತನ ತನುವನಾತನ ಸರಳ ಸಾರಥಿಯ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೧-೩೩).
[ಹೊನಲು (< ಪೊನಲ್) + ಕಿಡಿ]

ಹೊನಲುಲಿ (ನಾ). ನದಿಯ ಮೊರೆತ, - ಸದ್ದು: ಪ್ರಕೃತಿಯ ಅಳಲಿನಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಅಳಲ ಹಾಡನ್ನು ಹೊನಲುಲಿಯಂತೆ ಬೆರಸುತ್ತಾರೆ (ಬದ್ಧಪ್ರ. XLVIII).
[ಹೊನಲು (< ಪೊನಲ್) + ಉಲಿ$_2$]

ಹೊನಲುವರಿ 'ಪೊನಲ್ವರಿ$_1$' ನೋ.

ಹೊನಲೇರು 'ಹೊನಲೇಱು' ನೋ.

ಹೊನಲೇಳು 'ಪೊನಲೇಳ್' ನೋ.

ಹೊನಲೇಱು, ಹೊನಲೇರು (ಕ್ರಿ). ಪ್ರವಾಹ ಉಕ್ಕಿ ಹರಿ, - ಹೊರಸೂಸು: ಒಡೆಯೆ ತಟಾಕರಾಜಿ ಹೊನಲೇಱಿ ಧರಿತ್ರಿಸಮಸ್ತಸಿಂಧುಗಳ್ ತಡಿಯನೆ ಮೀಱಿ ತಾಂ ಪರಿಯೆ ಬಂಚೆಗಳುರ್ವಿರೆ ನಿರ್ಝರಾಳಿ ಭೋರಿಡುತೆ ಮಹೀಧ್ರದಿಂ ಜಗುಳೆ . . . ಕಟ್ಟಿ ಕಱೆದತ್ತು ಸುವೃಷ್ಟಿ (ಉದ್ಭಟ. ೯-೧೪೦). **ಹೊನಲೇರು**: ಕೋಪಾಗ್ನಿ ಒಡಲೊಳಂ ಯಿರದೆ ಹೊತ್ತುತ್ತ ಹೊನಲೇರಿ ಭುಗಿಭುಗಿಸುತ್ತ (ನವಮೋ. ೬-೪೪).
[ಹೊನಲ್ (< ಪೊನಲ್) + ಏಱು$_1$ (< ಏಱ್$_1$)]

ಹೊನಹು (ನಾ). ಒನಪು; ಒಯ್ಯಾರ: ಈ ನನ್ನ ಕಟ್ಟುಗಡಸಿನ ಮೈಯ್ಕಂಬ ಹೊನಹಿನ ಪಾತರದಲ್ಲಿ ಎಸರಿಟ್ಟಿರುವ ರೂಪ ಸೌನ್ದರ್ಯ ಯೌವನ ಶೃಂಗಾರ ಕಲೆಗಳೆಂಬ ಪಂಚಾಸವಗಳನ್ನು (ಮಂತ್ರಶ. ೨೯-೧೫). 'ಕೊನಬು' ಪರಾ.
[< ಒನಪು?]

ಹೊನಹುಗಾರ್ತಿ (ನಾ). ಒನಪುಗಾರ್ತಿ; ಒಯ್ಯಾರಿ: " ಪದಹುಗಾರ್ತಿಯೆಂದುಂ ಹೊನಹುಗಾರ್ತಿಯೆಂದು ಸಂರಂಭವತಿ" (ಶಶಸಾ. ೧೯-೩೮೨); ಆ ಹೊನಹುಗಾರ್ತಿ ಬಾಂಗುರುಳನ ಮುಂಗುರುಳನೊಪ್ಪದಿಂ ಸೈತು ನೇವರಿಸಿ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೩೧-೭); ಪರಮ ಸುಂದರಿಯರಾದ ಹೊನಹುಗಾರ್ತಿಯರು . . . ನಾನಾ ಅವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿರುವರು (ವಿಗಡ. ೭-೧೬). 'ಕೊನಬುಗಾರ್ತಿ' ಪರಾ. [< ಒನಪುಗಾರ್ತಿ ?]

ಹೊನಾಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ: ಹೊನಾಲ್,ಹುಲುವೆ, ಹುನಗಲು (ಮೃಜೀ. ೭೪-೧೫೧೪). [?]

ಹೊನಿಗ್ಯಾ 'ಹೊನಗೆ' ನೋ.

ಹೊನ್ನಂಡ 'ಪೊನ್ನಂಡೆ' ನೋ.

ಹೊನ್ನಂಡೆಗಾತಿ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಜೀರ್ಕೊಳವಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ಓಕುಳಿ ಯಾಡುವವಳು: ಬಿಡಯವಿಲ್ಲದ ಹೊನ್ನಂಡೆಗಾತಿಯರು ಬೆಂಗಡೆಯ ಸಾರಿದರು ರುಕ್ಮಿಣಿಯ (ಮೋಹತ.೧೪-೬೧). [ಹೊನ್ನಂಡೆ (< ಪೊನ್ನಂಡೆ) + - ಕಾತಿ]

ಹೊನ್ನಂಡೆದಳೆ (ಕ್ರಿ). ಚಿನ್ನದ ಜೀರ್ಕೊಳವಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದಿರು: ವರವಿಲಾಸಿನಿಯರು ಹೊನ್ನಂಡೆದಳೆದು ತನಿಮೋಹರಸವೊಸರ್ವಂತೆ ಪೊಯ್ದಾಡಿದರನಿಬರು (ಮೋಹತ. ೧೪-೮೪). [ಹೊನ್ನಂಡೆ (< ಪೊನ್ನಂಡೆ) + ತಳೆ$_1$]

ಹೊನ್ನಂದಣ 'ಪೊನ್ನಂದಳ' ನೋ.

ಹೊನ್ನಂಬು 'ಪೊನ್ನಂಬು' ನೋ.

ಹೊನ್ನಗನ್ನೆ 'ಪೊನ್ನಗನ್ನೆ' ನೋ.

ಹೊನ್ನಗಸೆ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಹೆಬ್ಬಾಗಿಲು; ಸುವರ್ಣದ ಮಹಾದ್ವಾರ : ಕುಂಭಿಣಿ ಬೆಸಲಾದುದೆಂಬಂತೆ ಜನರು ತುಱುಂಬಿತು ಹೊನ್ನಗಸೆಯೊಳು (ಮೋಹತ.೪೧-೩೯).
[ಹೊನ್ನು (< ಪೊನ್) + ಅಗಸೆ (< ಅಗುಸೆ)]

ಹೊನ್ನಗಾಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ: ಹೊನ್ನಗಾಲೆ ಶಕುನಿ ಶುನಿಗಿಲು . . . ಸಕಲಖಗಕಧಿಕ ನಾಗರಪಕ್ಷಿಮುಖ್ಯಗಳ್ ಸುಬಮಿಪ್ಪವಾ ವನದೊಳು (ಎಕೋಪು. ೧೦-೩೧). [?]

ಹೊನ್ನಗೊನ್ನೆ 'ಪೊನ್ನಗನ್ನೆ' ನೋ.

ಹೊನ್ನಣಗೌಡ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಆತನ ತಮ್ಮ ಚಿಕ್ಕತಂಮ್ಮಗೌಡರು

ಆತನ ಅನುಜ ಹೊಂನಣಗೌಡರು (ಎಕ. Vii. ಶಿಮೊ. ೧೧೪-೧೭ ; 950 ?).

[ಹೊನ್ (< ಪೊನ್) + < ಅಣ್ಣ$_1$ + ಗೌಡ (< ಗಾಮುಂಡ)]

ಹೊನ್ನಣೆ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಆಣೆ,-ಕಾಸು (?): ವಾದ್ಯಕಾಳ ೧ ಕೊಳಹರ ಬಳಿಯ ಬಮ್ಮಣಗೆ ಮು ೮ ಗದ್ದೆ ಹೊನ್ನಣೆ ೧ ಕೆ ಮಕ್ಕಿಯ ಒಳಗೆ ಮು ೩ ಗದ್ದೆಯಿಂದ ನಿತ್ಯ ನಾಲ್ಕಾನ ಅಕ್ಕಿ ನೈವೇದ್ಯ (ಸೌಇ.IX-II. ೪೭೦-೫೬; 1482).

[☞ ಇದು 'ಹೊನ್ನಾಣೆ' ಎಂದಿರಬಹುದ ?]

ಹೊನ್ನಯ್ಯ 'ಪೊನ್ನಯ್ಯ' ನೋ.

ಹೊನ್ನರಮನೆ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಅರಮನೆ; ಸುವರ್ಣಭವನ: ಹೊನ್ನರಮನೆಯೊಳೆಲ್ಲರಿಗೆ ನಿನ್ನನುಜರ್ಗೆ ಸನ್ನುತ ಸಂತಃಪವೆಂದ (ಭರಚ. ೫೬-೨೧).

[ಹೊನ್ನು (< ಪೊನ್) + ಅರಮನೆ]

ಹೊನ್ನರಳಿ(ನಾ).ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅರಳಿಮರ: ಕರಿ ಬೆಂದು ಗಿರಿ ಬೆಂದು ಹೊನ್ನರಳಿಯ ಮರನುಳಿದು ಹಿರಿಯತನಗೆಡಿಸಿ ನೆರೆವೆನು (ಪ್ರಾಪದ.ಬ.೧೧೪.೬೨೫); ಉನ್ನತಚರಿತನಾಗ ಹೊನ್ನರಳಿಯ ಮರಕ್ಕೆ ಮಿಗೆ ಚಿನ್ನದುಯ್ಯಾಲೆಯನ್ನು ಬಂಧಿಸುತ (ಮಹಾಪ. ೧೩-೬೨).

[ಹೊನ್ನು (< ಪೊನ್) + ಅರಲಿ$_1$]

ಹೊನ್ನಾಂಬರ (ನಾ). ಪೀತಾಂಬರಧಾರಿ; ಕೃಷ್ಣ: ಚಿನ್ನದ ಕಾಲ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಕಾಲ ಮಂಚ ಸುವರ್ಣದಪ್ಪಣೆ ಸುಪ್ಪತಿಗೆ . . . ಹೊನ್ನಾಂಬರನಿತ್ತ ಮಗಗೆ (ಮೋಹತ. ೧೫-೧೭).

☞ ಇದು 'ಪೀತಾಂಬರ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಸಾದೃಶ್ಯದ ಮೇಲೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ ರೂಪ. [ಹೊನ್ನು (< ಪೊನ್) + ಅಂಬರ]

ಹೊನ್ನಾಗರ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ನಗರ; ಲಂಕೆ: ಸಾಗರವ ದಾಂಟಿ ಹೊನ್ನಾಗರಕೆ ಹಾಜಿದ ರಾಘವನ ಬಂಟ ಹನುಮಂಗೆ ಕಟ್ಟುಟಿಯು ಹೋಗದೇಕೆಂದ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೬೫೫).

[☞ ಇಲ್ಲಿ ಛಂದಸ್ಸಿಗಾಗಿ 'ಹೊನ್ನಗರ' ಎಂಬುದನ್ನು 'ಹೊನ್ನಾಗರ' ಎಂದು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ]

ಹೊನ್ನಾಯುಗ 'ಪೊನ್ನಾಯುಗ' ನೋ.

ಹೊನ್ನಾಯುಧ(ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಹಿಡಿಕೆಯುಳ್ಳ ಆಯುಧ: ತೆಗೆಸಿದನು ಭಂಡಾರದರಿ ಬಗೆಬಗೆಯ ವಸ್ತುವ ಸುಭಟರಿಗೆ ಝಗಝಗಿಪ ಹೊನ್ನಾಯುಧವ ನವರತ್ನಗಳ ತೊಡಿಗೆಗಳ ಸುಗುಣೆಯರು ಮೊದಲಾದ ಪರಿವಾರಗಳಿಗಿತ್ತನು (ನಳಚ. ೯-೫೭).

[ಹೊನ್ನು (< ಪೊನ್)+ಆಯುಧ]

ಹೊನ್ನಾರತಿ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ತಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟು ಬೆಳಗುವ ಆರತಿ: ಹೊನ್ನಾರತಿಗಳಂ ತರತರದ ಪರಿಯಾಣಂಗಳಂ ನೀಡುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ (ಬಸಪು. ೧೨-೩೫).

[ಹೊನ್ನು (< ಪೊನ್)+ ಆರತಿ$_1$]

ಹೊನ್ನಾರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ : ಹೊನ್ನಾರಿಯ ಬೇರ ತಿಗಡು ವಜ್ರನೀಲಿಯ ಸೊಪ್ಪು ಇವಂ ಚೂರ್ಣವಂ ಮಾಡಿ (ವಿಷವೈ. ೨೦೦). 'ಹೊನ್ನಾವರೆ' ಪರಾ. [ಹೊನ್ನು (< ಪೊನ್) + ?]

ಹೊನ್ನಾರು (ನಾ). ಮುಂಗಾರಿನ ಮೊಟ್ಟಮೊದಲಿನ ಉಳುಮೆ; ಮೊದಲು ಕಟ್ಟುವ ಆರು : ಬುದ್ಧೀ ಹೊನ್ನಾರು ಕಟ್ಟುವುದಕ್ಕೆ ದಿನ ಯಾವತ್ತು ಚಂದಾಗದೆ? (ಹುಟ್ಟಹ.೬೧); ಹೊನ್ನಾರು ಕಟ್ಟುವ ಚರ್ಚೆ ಬಂತು (ನಮ್ಮೂರ. ೧೫೯).

[ಹೊನ್ನು (< ಪೊನ್) + ಆರು$_3$ (< ಆರ್$_3$)]

ಹೊನ್ನಾವರಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಹಳದಿ ಹೂಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ; ತಂಗಡಿಗಿಡ: ನದಿಯ ಗುಂಪ ತಾವರೆ ಬಲ್ಲುದಲ್ಲದೆ ತಡಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಹೊನ್ನಾವರಿಕೆ ಬಲ್ಲುದೆ ಅಯ್ಯ (ಮಹಾದೇ.ಬ.೩೭-೬೬). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಎತ್ತರವಾದ ಮರ:(೬).

[ಹೊನ್ನು (< ಪೊನ್) +ಆವರಿಕೆ]

ಹೊನ್ನಾವರೆ (ನಾ) = ಹೊನ್ನಾವರಿಕೆ: "ಕಾಂಚನಪುಷ್ಪಕಃ - ಹೊನ್ನಾವರ" (ಓಷಧಿ ೬೨). [ಹೊನ್ನು (< ಪೊನ್) + ಆವರೆ]

ಹೊನ್ನಾಳ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಹಿಡಿ,– ಹಿಡಿಕೆ: ಮಿಸುನಿಯ ಕರು ತೊಟ್ಟನೆ ಹೊನ್ನಾಳದ ಕೈದಂ ಪಿಡಿವಂದದಿನಮರ್ದಪ್ಪಿ . . . ಕೊಡಿದರು (ಜಯಕಾ.೨-೫೩); ಲಲನೆಯಲ್ಲವರ ದ್ಗಂತಿಭ್ಯಕೇತುವಿಗೆಳಸಿ ಮಾಲೆಯನಿಕ್ಕಿದಳು ಉಳಿದ ಲೋಹವ ಬಿಟ್ಟು ಹೊನ್ನಾಳ ದಸಿ ಪಚ್ಚಳಿಸುವ ಪಣವಿಡಿವಂತೆ (ನೇಮಿಸಂ.೨-೧೨೦).

[ಹೊನ್ನು (< ಪೊನ್)+ ನಾಳ$_1$ (= ನಾಲ$_1$)]

ಹೊನ್ನಿಗ 'ಪೊನ್ನಿಗ' ನೋ.

ಹೊನ್ನೀರು 'ಪೊನ್ನೀರ್' ನೋ.

ಹೊನ್ನು 'ಪೊನ್' ನೋ.

ಹೊನ್ನುಂಗುರ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಉಂಗುರ : ತಾಳಿ ಹೊನ್ನುಂಗುರದವ ಬರೆ . . . ಮೇಲಾದೊಡವೆಯ ಸೆಳೆಕೊಂಡಾತನ ಚಾಳಿಸಿ ಬಿಡು ನೀ ಮಗಳೆ (ಕುಸವ.೬-೧೫೭).

[ಹೊನ್ನು (< ಪೊನ್) + ಉಂಗುರ]

ಹೊನ್ನುಗುಬ್ಬಿ 'ಹೊಂಗುಬ್ಬಿ' ನೋ.

ಹೊನ್ನುಡಿನೂಲು (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಉಡಿದಾರ: ಮಿಗಿಲು ಶೋಭಿಸುವ ಹೊನ್ನುಡಿನೂಲು ಕಾಲಂದುಗೆ ಗೆಜ್ಜೆ ಘಣರೆಂಬ ರವದಿ ಪಗೆವನೆಯೊಳಗೆ ನರ್ತಿಸುತಿಹ ಬಾಲನ ಬಗೆ ಲೇಸಾಯ್ತು ನೋಳ್ಪರಿಗೆ (ಮೋಹತ. ೧೧-೬೦).

[ಹೊನ್ನು (< ಪೊನ್)+ ಉಡೆನೂಲು (< ಉಡೆನೂಲ್)]

ಹೊನ್ನುಬಾಕಿ (ನಾ). ಹಣದ ಮೇಲೆ ವಿಪರೀತ ಲೋಭವುಳ್ಳವಳು: ಹಾದರಗಿತ್ತಿಯರು ಬ್ರಹ್ಮೇತಿಕಾತಿಯರನವರತಮುಂ ಹೊನ್ನುಬಾಕಿಯರು (ಬಸಪು. ೪೦-೫೫).

[ಹೊನ್ನು (< ಪೊನ್)+ - ಬಾಕ + - ಇ$_1$]

ಹೊನ್ನುಮ್ಮತ (ನಾ). ದತ್ತೂರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ: ದಿವಿಜಾಲಯಂ ಮೂಜು ನೆಲೆಯ ಹೊನ್ನುಮ್ಮತದ ಕುಸುಮದಾಕಾರದಲ್ಲಿ . . . ಮೆಜೆವ ಮೇರುವಿನ ದಕ್ಷಿಣ ದಿಶಾಭಾಗ ಭಾರತಖಂಡದವನಿಯೊಪ್ಪುತ್ತಿಹುದು (ಗುರುಬಾ. ೧-೧೪).

[ಹೊನ್ನು (< ಪೊನ್) + ಉಮ್ಮತ (< ಉಮ್ಮತ್ತ)]

ಹೊನ್ನುಯ್ಯಲ್ 'ಪೊನ್ನುಯ್ಯಲ್' ನೋ.

ಹೊನ್ನುಹಾವಿಗೆ 'ಪೊಂಬಾವುಗೆ' ನೋ.

ಹೊನ್ನೆ 'ಪೊನ್ನೆ' ನೋ.

ಹೊನ್ನೆದೆಜೆ (ನಾ).ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು: ಹೊನ್ನೆದೆಜೆ ಅಳಗನ ಹಳ್ಳ ಎತ್ತುರುಳೆ ನರಿಗನ ಗಟ್ಟ ಮತ್ತರನಡೆ ನಿಜೆಯಿಂಗಲು (ಎಕ.VI. ತರೀ. ೬೬-೧೧; 888).

[☞ ಇದು 'ಹೊನ್ನೆಗೆಜೆ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಹೊನ್ನೆಹೂಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : (ಮೃಚಿಗಿ. ೨೮-೫೩೮).

[ಹೊನ್ನೆ? + ಹೂ$_2$ (< ಪೂ$_2$)+ ಹುಲ್ಲು (< ಪುಲ್)]

ಹೊನ್ನೊಡಲ (ನಾ). ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭ; ಬ್ರಹ್ಮ: ಹೊನ್ನೊಡಲನ ಪುತ್ರ ಕೇಳು ಖೇಚರದಿಂದಲೇನಾತ್ಮಜ ಬಂದ ಮನೆಗೆ ನಿನ್ನಿಂದೆ ಕೈಸಾರಿದುದು ನಿಶ್ಚಯವೆಂದು ಬಿನ್ನಯಿಸಿದಳು ನಾರದಗೆ (ಮೋಹತ. ೧೩-೬೬).

[ಹೊನ್ನು(< ಪೊನ್) + ಒಡಲ್+ -ಅ$_7$]

ಹೊನ್ನೊಡ್ಡಿಯಾಣ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ನಡುಕಟ್ಟು: ಎತ್ತಿದ ಭುಜಕೀರ್ತಿ ಹೊನ್ನೊಡ್ಡಿಯಾಣ ಸುಚಿತ್ರಗೊಪ್ಪಿದುವು ಶೋಭೆಯೊಳು (ಭರಚ. ೧೭-೧೭).

[ಹೊನ್ನು (< ಪೊನ್) + ಒಡ್ಡಿಯಾಣ$_2$ (< ಒಡ್ಯಾಣ)]

ಹೊನ್ನೊರಲು (ನಾ).ಬಂಗಾರದ ಒರಳು: ಬಾಲೆಯ ಕೊರಲು ಪೊನ್ನೊರಲು ಸುಸ್ವರ ಕಣ ಲೀಲೆಗತ್ತರಿ ಕುರುಳ್ಗೊಂಕು ಪಾಲಿರ್ದು ಕುಚ ಕೊಪ್ಪರಿಗೆ ನಿಟ್ಟೆಸಳ್ಗಣ್ಣಾಲೆಯ ಮನಗಳೊಪ್ಪಿದುವು (ಮೋಹತ . ೨-೫೦).

[ಹೊನ್ನು (< ಪೊನ್) + ಒರಲು$_1$ (< ಒರಲ್$_1$)]

ಹೊನ್ನೊಜೆ 'ಪೊನ್ನೊಜೆ' ನೋ.

ಹೊನ್ನೋಲೆ 'ಪೊನ್ನೋಲೆ' ನೋ.

ಹೊಪ್ಪಳಿಕೆ (ನಾ). ಉಷ್ಣ ಅಥವಾ ಶಾಖವು ತಾಗಿ, ಚರ್ಮದ ಮೇಲುಂಟಾಗುವ ಬೊಬ್ಬೆ, – ಗುಳ್ಳೆ: ಕಾಲಿನ ಮೇಲೆ ಬಿಸಿನೀರು ಬಿದ್ದು ಕಾಲುಪೂರ್ತಿ ಹೊಪ್ಪಳಿಕೆಯದ್ದಿದ್ದವು (ರಾಘ). [< ಹೊಪ್ಪಳಿ]

ಹೊಪ್ಪಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತೀವ್ರವಾದ ಉಷ್ಣಬಾಧೆಯಿಂದ ಅಥವಾ ಬೆಂಕಿ, ಬಿಸಿನೀರು ಮೊದಲಾದುವು ಚರ್ಮದ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಬೊಬ್ಬೆಯೇಳು,–

ಗುಳ್ಳೆಯೇಳು: ಚೆನ್ನೊಣಗಿ ಚರ್ಮಂ ಪೊಪ್ಪಳಿಸಿ ಸೀಳ್ದು ಬೀಡೆ ನಾಡ ಸೋಯಿಸಿ ನೀರಡಿಕೆ ನೆರೆದು (ಗಿರಿ.೯-೨೮ವ); ಬಿಸಿಯ ಹುಡಿಯಿಂದ ಹೊಪ್ಪಳಿಸಿ ಪದತಳದ ರಕ್ತಂ ದಾರಿಯೊಳು ವ್ರಣದ ಚಳೆಯಗೂಡುವಂತೆ ನೆಜೆ ಸುರಿದೊಡಂ ಬಗೆಯದಾದಯ್ಯ ನೈತರುತಿರ್ದನು (ಸೋಮಚ.೭-೫೪) . ೨. ಪದರಪದರವಾಗು; ಬಿರುಕುಬಿಡು: ವಿರಕರತಾವದಿಂದವನಿ ಹೊಪ್ಪಳಿಸಿ (ವಿಶಕು. ೬-೨೨). [ಹೊಪ್ಪಳೆ + - ಇಸು$_3$]

ಹೊಪ್ಪಳೆ (ನಾ). ಉಷ್ಣತೆಯು ತಾಗಿ ಚರ್ಮದ ಮೇಲೇಳುವ ಗುಳ್ಳೆ; ಬೊಬ್ಬೆ: "ಸ್ಫೋಟಾ - ಹೊಪ್ಪಳೆ" (ಶಾಕಕ್ಕ.೨೫೩); ಚರ್ಮದ ಮೇಲೆ ವಿವಿಧಾಕಾರದ ಹೊಪ್ಪಳೆಗಳೆದ್ದಿದ್ದವು (ಪೂಪರು. ೮೮); ದೇಹದ ಯಾವ ಭಾಗವಾದರೂ ಬೆಂಕಿಯಿಂದ ಸುಟ್ಟು ಹೊಪ್ಪಳೆಗಳುಂಟಾದರ . . . ಹಸುರು ಅಗಸೇತೈಲವನ್ನು ಲೇಪಿಸಬೇಕು (ಬಚಿಕಿ. ೫೨). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಕೊಪ್ಪಳ, ಕೊಪ್ಪುಳ್, ಕೊಪ್ಪುಳ; ಮಲ. ಕೊಪ್ಪುಳ; ಗೊಂಡಿ . ಪೊಪ್ಪುಲ್./ ಸಂ.ಸ್ಫೋಟಕ].

ಹೊಪ್ಪೆ (ನಾ). ಹಣ್ಣಿನ ಅಥವಾ ಕಾಯಿಯ ಹೋಳು : (೬). [?]

ಹೊಮ್ಮಂಚಗಾಱ (ನಾ). ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗ: ಕಂಚಗಾಱರು ಕೈದುಗಾಱರು ಹೊಳವ ಹೊಮ್ಮಂಚಗಾಱರು ಶಿಲ್ಪಿಗರು . . . ಪಾಂಚಾಳರಿರ್ದರಿಕ್ಕೆಲದಿ (ಮೋಹತ.೩-೨೨). 'ಮಚ್ಚಗಾಱ' ಪರಾ. [P ಇದು 'ಹೊಮ್ಮಚ್ಚಗಾಱ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತ]

ಹೊಮ್ಮಚ್ಚು (ನಾ). ಕುದುರೆಯ ನಡಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ದಾಱು ದೀಱು ಹೊಳಹು ಹೊಮ್ಮಚ್ಚುವಡೆಮೋಡಿ ಭವರಿ ಭಂಜನೆ ಅಳಿಲುಳಿತ ವರತರಹಮಂಬ ನವೀನ [ಪಾಠಾಂ. ನವ] ಗತಿಗಳೊಳು ತನ್ನ ಮನಮು ಹಯದ ತನುಗತಿಗಳಾದಂತೆ ವಾಹಕವಿಜ್ಞಾನಂಗಳಂ ತೋಱುತ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೭-೫೧ವ). [?]

ಹೊಮ್ಮಣ್ಣು (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಹುಡಿ; ಚಿನ್ನದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಣ್ಣು: ಈ ಮಿಸುಪ ಹೊಮ್ಮಣ್ಣನಾದಡೆ ಕಾಮಿಪಡೆ ಕೆಲ ಹೇಱುಗಳನುದ್ದಾಮಮತಿ ನೀಂ ಕೊಂಡು ಹೋಗೈ (ಬಸವು. ೨೩-೩೯). [ಹೊಂ (< ಪೊನ್) + ಮಣ್ಣು (< ಮಣ್)]

ಹೊಮ್ಮತ್ತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮತ್ತಿಮರ: "ಸರ್ಜಕ - ಹೊಮ್ಮತ್ತಿ" (ಒಷಧಿ. ೧೭೪). [ಹೊಂ (< ಪೊನ್) +ಮತ್ತಿ$_1$ (< ಮಟ್ಟಿ$_1$)]

ಹೊಮ್ಮರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವೃಕ್ಷ: ಬೆಲ್ಲವತ್ತದ ಬೇರು, ನರುವಲದ ಬೇರು, ಹೊಮ್ಮರದ ಬೇರು . . . ಕಷಾಯವಿಕ್ಕಿ ಕೊಡಲು ಶೀತಜ್ವರಂ ಕೆಡುಗುಂ (ಸಕವೈ.೬೬). [ಹೊಂ (ಪೊನ್) ? + ಮರ$_1$]

ಹೊಮ್ಮರಾಲ (ನಾ). ೧. ಚಿನ್ನದ ವರ್ಣದ ಹಂಸ. ೨. ಹಂಸವಾಹನ; ಬ್ರಹ್ಮ: ಕರ್ಮದಿಂದವೆ ಹರನು ಚರ್ಮವನು ತಾನುಟ್ಟ ಹೊಮ್ಮರಾಲನಜನಾದ ಗೋವಿಂದನೆಮ್ಮೆಯನು ಕಾದ (ಸರ್ವಜ್ಞ.೮೪೪). [ಹೊಂ (< ಪೊನ್) + ಮರಾಲ]

ಹೊಮ್ಮರೆ 'ಪೊಮ್ಮರೆ' ನೋ.

ಹೊಮ್ಮಳೆ 'ಪೊಮ್ಮಳೆ' ನೋ.

ಹೊಮ್ಮಳೆಗಱೆ (ಕ್ರಿ).ಚಿನ್ನದ ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸು; ಸುವರ್ಣವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮಾಡು: ದುಸ್ಸರಗೀತ ಶಬ್ದವ ಕೊಂಬ ಪಾತ್ರಸಮಸ್ತ ವಿದ್ವಜ್ಜನರಿಂಗೆ ಹಸ್ತದಿ ಹೊಮ್ಮಳೆ ಗಱೆದನು ಯಾದವಮಸ್ತಕಮಣಿ ಕೃಷ್ಣನೊಲಿದು (ಮೋಹತ. ೧೫-೩೯). [ಹೊಮ್ಮಳೆ (< ಪೊಮ್ಮಳೆ)+ ಕಱೆ$_1$]

ಹೊಮ್ಮಾಡ (ನಾ).ಚಿನ್ನದ ವಿಮಾನ : ಹೊಮ್ಮಾಡದಲಿ ರಜತಾಚಲಕೆ ಕಾಯಂವೆರಸಿ ನಡೆದನುಮಮೂರ್ತಿಯರ ಬಂಟ (ಬಸವು. ೨೮-೬). [< ಪೊಮ್ಮಾಡ]

ಹೊಮ್ಮಿ (ನಾ). ರಥದ ಒಂದು ಭಾಗ: ವಜ್ರದ ಘಾಲಿಗೆ ವಜ್ರದ ಚಂಕಿಲು ವಜ್ರದ ನೊಗ ಹೊಮ್ಮಿಗಳು ವಜ್ರದಾಯುಧನ ವಾಹನದಂತೆ ವಾಜಿಯು (ದೇವಾಂಪು.೩-೧೭೯). [?]

ಹೊಮ್ಮಿಂಚು (ನಾ). ಹೊಂಬಣ್ಣದ ಮಿಂಚು: ಕಮ್ಮಿಂಚು ಹೊಮ್ಮಿಂಚು ಕುಡುಮಿಂಚು ಕುಡಿಮಿಂಚು ಗರಬೆಳ್ಳಿಮಿಂಚುಗಳ ಗೊಂಚಲ್ಗಳೆತ್ತಲುಂ . . . ರಂಜಿಸಿದುವು (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೪೮-೧೩೩); ಬಾನ ಬಿರಿಸಿಡಿಲಲ್ಲಿ ಕಮ್ಮಿಂಚು ಹೊಮ್ಮಿಂಚು ಅಬ್ಬ! ವಜ್ರದ ಮಿಂಚು, ನೇತ್ರಪಲ್ಲವಿಯ ಈ ತಂತ್ರ ಬಲ್ಲವರಾರು? (ಸೂರ್ಯವಾ. ೧೧೧-೧). [ಹೊಂ (< ಪೊನ್) + ಮಿಂಚು$_2$]

ಹೊಮ್ಮಿಗ 'ಪೊಮ್ಮಿಗ' ನೋ.

ಹೊಮ್ಮಿಗಮಱಿ (ನಾ). ಹೊಂಬಣ್ಣದ ಜಿಂಕೆಮರಿ; ಕಾಂಚನಮೃಗದ ಮರಿ: ಪಡೆದೊಡನೆಸಪ ಹೊಮ್ಮಿಗಮಱಿ ಮುಸುಡಿನೊಳ್ ಮಡಶೃಂಗದೆಲ್ಲೆ ತತ್ತರಡು ಜಡಗಂಧರಹಿತ ಕಮ್ಮಿನ್ನೆಳಂದವಿ ಕಿಱುದೊಡೆ ಮೆಱೆದುವು ಕುಮಾರತಿಯ (ಮೋಹತ. ೨೩-೧೫). [ಹೊಮ್ಮಿಗ (< ಪೊಮ್ಮಿಗ) + ಮಱಿ]

ಹೊಮ್ಮಿಗಾಜಿನ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಬಣ್ಣದ ಜಿಂಕೆಯ ಚರ್ಮ: ಮದಗಜದ ಮುತ್ತಿನೇಕಾವಳಿಯ ಹೊಮ್ಮಿಗಾಜಿನದ ಅವಕೆಯ ದಂತದ ಹದವಿಲ್ಲ ಬೆನ್ನ ಬತ್ತಳಿಕೆಗಳ . . . ಜವ್ವನದ ಶಬರಿಯರು (ಪತಿಸ. ೫-೯೭). [ಹೊಮ್ಮಿಗ (< ಪೊಮ್ಮಿಗ)+ ಅಜಿನ]

ಹೊಮ್ಮಿಟಿಲ (ನಾ).ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಂಧದ್ರವ್ಯ: "ಚರ್ಮಕಸಾ-ಮಾದಿಗಾವರ, ಹೊಮ್ಮಿಟಿಲ" (ಒಷಧಿ. ೫೫). [ಹೊಂ (< ಪೊನ್) + ಮಿಟಲ (< ಮಿಟಲಿ)]

ಹೊಮ್ಮಿಣಿ 'ಪೊಮ್ಮಿಣಿ' ನೋ.

ಹೊಮ್ಮಿಸು 'ಪೊಣ್ಮಿಸು' ನೋ.

ಹೊಮ್ಮಿಳಿ 'ಪೊಮ್ಮಿಣಿ' ನೋ.

ಹೊಮ್ಮಿಱು (ಕ್ರಿ). (ದುಃಖ, ಸಂತೋಷ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಆಧಿಕ್ಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಥವಾ ಪ್ರಕಟಿಸಲು) ಹೊಮ್ಮಂದು ಕೂಗು: ಅಲರಂಬ ಹೊತ್ತು ಹೊಮ್ಮಿಱಿದು ಬಿಳ್ದಳ್ಬ ನಿಜನಿಲಯಕ್ಕೆ ಬಂದು . . . ವಿರಹದಿಂದಾದ ವಸ್ತೆಯೊಳ್ ಪೊರಳುತುಮಿರ್ದನು (ಸುಮ್ಮಕಾ. ೯-೧೩); ಖೇಟಕನೆಂಬ ಗಂಧರ್ವ ತೋಹಿನೊಳ್ ನಿಂದೊಂದು ಹುಲ್ಲೆಯನೆಸಲು ನೊಂದು ಹೊಮ್ಮಿಱಿದೊಡಿ ಒಂದ್ಕೆದಿ ಬರಲವನಂದು ಬದ್ದುದು ಮುನಿಯಿದಿರ (ಭರವೇ.೩-೧೪೩); ಎಱೆಯನಿದಿರೊಳಿಪ್ಪ ನಾಣ್ಣುತ ನಗುತ ಹೊಮ್ಮಿಱಿದಾಡುತಿರ್ದಳು ತರುಣಿ (ಭರಚ. ೮-೩೯). [ಹೊಮ್$_0$ + ಇಱಿ$_1$]

ಹೊಮ್ಮು$_1$ 'ಪೊಣ್ಮು' ನೋ.

ಹೊಮ್ಮು$_2$ 'ಪೊಮ್ಮು$_1$' ನೋ.

ಹೊಮ್ಮುಗಳು 'ಹೊಮ್ಮುಗುಳ್' ನೋ.

ಹೊಮ್ಮುಗುಳ್, ಹೊಮ್ಮುಗಳು, ಹೊಮ್ಮುಗುಳು (ನಾ).೧.ಚಿನ್ನದ ಮೊಗ್ಗು: 'ಹೊಮ್ಮುಗುಳ್ಮಾಲೆ' ಪರಾ .೨. ಹಳದಿಯ ಬಣ್ಣದ ಹೂವುಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಬೇರು: ಬೆಳುಗಾರ ಹೊಮ್ಮುಗುಳ್ಗಳ . . . ಮಧುವಿಂದ ಕಲಸಿ (ಜಸವ. ೧೩-೯೬). ಹೊಮ್ಮುಗಳು: ೨.ಮಣಸು ಹೊಮ್ಮುಗಳ ಬೇರು ಇವೆರಡನೂ ಕೂಡಿಸಿ ನೀರಿಂದ ಅರೆದು ನೊಣ ಕಚ್ಚಿದ ಠಾವಿಗೆ ಹಚ್ಚಲು ಅದರ ವಿಷ ಶಮನವಹುದು (ವೈದ್ಯಸಾ. ॥,೨೨೨); ಹೊಮ್ಮುಗಳು ಇದಂ ನಿಂಬೇಹುಳಿಯಲ್ಲಿ ತೇದು ತೊಡೆಯಲು ಬಾಯಿಬಸಲೆ(?) ಮಾಣ್ಣುಂ (ವಿಷವ. ೮). ಹೊಮ್ಮುಗುಳು: ೨. "ವಸುಜಾಲಕಂ ಹೊಮ್ಮುಗುಳು" (ಮಂಗರಾ. ೪೨-೩೯); ಹೊಮ್ಮುಗುಳಿನ[ಪಾಠಾಂ.ಯ] ಪಂಚಾಂಗಸಮೇತಂ ಕಟುತ್ರಿಕಮುಂ ತತ್ಸಂಚಿತ ಚೂರ್ಣಮನೊಡುಗ ಸಂಚಳನಾಸಿಕದೊಳಹಿವಿಷಾಪಹಮಕ್ಕುಂ (ವಿಪಿಂಡ. ೭-೪೫); ಹೊಮ್ಮುಗುಳು, ವಿಷ್ಣುಕ್ರಾಂತಿ ಸಹ ಕಷಾಯವಿಕ್ಕಿ . . . ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಜ್ವರಂ ಮಾಣ್ಣುಂ (ಸಕವೈ. ೧೦೯). [ಹೊಂ (< ಪೊನ್) + ಮುಗುಳ್$_2$]

ಹೊಮ್ಮುಗುಳು 'ಹೊಮ್ಮುಗುಳ್' ನೋ.

ಹೊಮ್ಮುಗುಳ್ಮಾಲೆ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಮೊಗ್ಗುಗಳಿರುವ ಸರ,– ಹಾರ: ಪೊಮ್ಮಡಿ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಪೂಮಾಲೆ ಮಿಸುಸಿಯ ಹೊಮ್ಮುಗುಳ್ಮಾಲೆಯ ನಿನ್ನ ತಮ್ಮಂದಿರೆನು ಕಳುಹಿದರೂ (ಭರಚ. ೧೧-೬). [ಹೊಮ್ಮುಗುಳು + ಮಾಲೆ]

ಹೊಮ್ಮುಗೆ (ನಾ).ಅಭಿವೃದ್ಧಿ; ಏಳಿಗೆ: ಹೊಸಹೊಸತು ಕಣ್ಣಾಗಿ, ಬೆಳಕಾಗಿ, ಬೆಳೆಯಾಗಿ ಕೂಡುತಿಹ ಕನ್ನಡದ ಹೊಮ್ಮುಗೆಯ ಕಾವಾಗಿ . . . ಬಾಳು ಎಲೆ ಬಾವುಟ! (ಹೂಂಗಳು. ೨೪-೨೩). [ಹೊಮ್ಮು$_2$ (< ಪೊಮ್ಮು$_1$)+ - ಗೆ]

ಹೊಮ್ಮುಡಿ 'ಪೊನ್ಮುಡಿ' ನೋ.

ಹೊಮ್ಮುನುಡಿ (ಕ್ರಿ). ಜಂಬದ ಮಾತನ್ನಾಡು; ಸೊಕ್ಕಿನ ಮಾತನ್ನಾಡು: ಈ ಮಾತುಗಳ್ಯಾವತ್ತು ನೀನು ಯೋಚಿಸಿ ಹೊಮ್ಮುನುಡಿಯದ ಯಮ್ಮ ರಮಣಿಯ ಬಿಟ್ಟು ಆ ಕಡೆಗೆ ಸಾರೋ (ದುಶ್ಯಾಕ. ೪೬). [ಹೊಮ್ಮು$_2$ (< ಪೊಮ್ಮು$_1$) + ನುಡಿ$_1$]

ಹೊಮ್ಮೊಡಿಗೆ 'ಪೊಮ್ಮೊಡಿಗೆ' ನೋ.

ಹೊಮ್ಮೃಗ (ನಾ). ಕಾಂಚನಮೃಗ; ಸುವರ್ಣಮೃಗ: ಹೊಮ್ಮೃಗವೆತ್ತ ವಾನರರ ಸೇರುವಡಿ ತಾನೆತ್ತ ದೈವಪ್ರೇರಣೆಯದ್ಕೆ ಸಲ್ಲದಿದು (ತೊರರಾ. ೬-೫೧-೮೪). 'ಹೊಮ್ಮಿಗ' ಪರಾ. [ಹೊಂ (< ಪೊನ್) + ಮೃಗ]

ಹೊಮ್ಮೇಳ (ನಾ). ಚಿನ್ನದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು; ಸ್ವರ್ಣಖಚಿತವಾದುದು: ಹೊಂಗಂಟೆ ಹೊಮ್ಮೇಳದ ಕಠಾರಿಗಳು . . . ಬೇಡರಿಮ್ಮೆಯ್ಯೊಳೊದವಿತೊಗ್ಗಿನಲಿ (ವೀರಹತ. ೧೯-೧೧). [ಹೊಂ (< ಪೊನ್) + ಮೇಳ (= ಮೇಲ)]

ಹೊಮ್ಮೇಱು (ಕ್ರಿ). ಉತ್ಸಾಹ ಅಧಿಕವಾಗು: ಹೊಗರೇಱೆ ಹೊಮ್ಮೇಱಿದೊಡನೆ ಹಾಡುವಳಾಕೆ (ಭರತ. ೧೧-೪೬). [ಹೊಮ್ಮು$_2$ (< ಪೊಮ್ಮು$_1$)+ ಏಱು$_1$(< ಏಱ್$_1$)]

ಹೊಮ್ಮೊನೆ (ನಾ). ಹೊಂಬಣ್ಣದ ತುದಿ,– ಕೊನೆ: ಹಸುರಂಗಿಯು ಮೊಗ್ಗೆಯ ಮೈಮುಚ್ಚಿ ತುದಿವೊಗದಾ ಹೊಮ್ಮೊನೆಯನ ಬಿಚ್ಚಿ ಮರೆವೊಲೆ, ಹಸಿಹೊದಿಕೆಯು ಮೈಹೊಚ್ಚಿ ಮರೆದಿದೆ ಮಗುಮೊಗದಿನಿವಾಯಿ! (ಕೋಗಿಲೆ. ೫೬-೧೪).
[ಹೊಂ (< ಪೊನ್) +ಮೊನೆ]

ಹೊಯ್$_1$ 'ಪೊಯ್$_1$' ನೋ.

ಹೊಯ್$_2$ 'ಪೊಯ್$_2$' ನೋ.

ಹೊಯ್$_3$ 'ಪೊಯ್$_3$' ನೋ.

ಹೊಯ್‌ಕಯ್ 'ಹೊಯ್ಕೆ$_1$' ನೋ.

ಹೊಯ್‌ಕಯ್ಯಿ 'ಹೊಯ್ಕೆ$_1$' ನೋ.

ಹೊಯ್‌ಕ್ಕೈ 'ಹೊಯ್ಕೆ$_1$' ನೋ.

ಹೊಯಲು 'ಪೊಯಲ್' ನೋ.

ಹೊಯಸಣ 'ಪೊಯ್ಸಳ' ನೋ.

ಹೊಯಸಳ 'ಪೊಯ್ಸಳ' ನೋ.

ಹೊಯಿ$_1$ 'ಪೊಯ್$_1$' ನೋ.

ಹೊಯಿ$_2$ 'ಪೊಯ್$_2$' ನೋ.

ಹೊಯಿಕಯ್ 'ಹೊಯ್ಕೆ$_1$' ನೋ.

ಹೊಯಿಕುಟ್ಟು (ನಾ). ಕಾದಾಟ; ಯುದ್ಧ; ಹೋರಾಟ: ಮಸಣತಂಮ್ಮನ ಮಗ ವೀರಮಸಣನು ಹೊಯಿದು ಹೊಯಿಕುಟ್ಟಾಡಿ ಉಭಯ ಬಲ್ಲಣ ಬಹರಿಯಯೇಱಿದ ಕುದುರೆಯನುಮಿಱಿದ ಕಾಲಾಳನು ತಿವಿದು ಸುರಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತನಾದನು (ಎಕ.VI. ಚಿಕ್ಕಮ. ೩೬-೧೦; 1292). [ಹೊಯಿ$_1$ (< ಪೊಯ್$_1$) + ಕುಟ್ಟು$_2$]

ಹೊಯಿಕೆಯ್$_1$ 'ಹೊಯ್ಕೆ$_1$' ನೋ.

ಹೊಯಿಕೆಯ್$_2$(ನಾ). ಎರಕ ಹೊಯ್ಯುವಿಕೆ: (೩).
[ಹೊಯಿ$_2$ (< ಪೊಯ್$_2$) + ಕೆಯ್$_2$?]

ಹೊಯಿಕ್ಕೆ 'ಹೊಯ್ಕೆ$_1$' ನೋ.

ಹೊಯಿಗಡುಬು 'ಹೊಯ್ಗಡುಬು' ನೋ.

ಹೊಯಿಗಲ, ಹೊಯಿಗಿಲ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭಕ್ಷ್ಯ: "ತುಪ್ಪ ಹಾಲೆರಡಱಿ ತಾಳಿಸಿದ ಹೊಯಿಗಲ [ಪಾಠಾಂ.ಯ್ಗಲಿ ನಿಲ]ವು ಕ್ಷೀರಸಂ ಕೀಲಸಾಖ್ಯಂ" (ಮಂಗರಾ. ೬೪-೩); ಹೊಯ್ದಿರಿಸಿದ ಹೊಯಿಗಲದಂತೆ ಭೋಗಿಸಿಹೆನೆಂದಡೆ ಕರ್ತೃತ್ವವಿಲ್ಲ (ವೀರಶಿಮಾ. ೧೯೩-೭೬). **ಹೊಯಿಗಿಲ**: ೨. (?) : ಬೀಜ ಹುಟ್ಟುವ ತತ್ಕಾಲವಂತೆಂದಡೆ ಹೊಯ್ದಿದ್ದ ಹೊಯಿಗಿ[ಪಾಠಾಂ.ನಿ]ಲದಲ್ಲಿಯೆ ಬೇರು ಬಿಟ್ಟು ಸಸಿ ಬೆಳೆದು ಎಲೆ ನೀಡಿ ಫಲ ಬೆಳೆದುದುಂಟೆ (ಸಕಪ.ಕ. II. ೫೫೪-೧೫೭೯). [?]

ಹೊಯಿಗಿಲ 'ಹೊಯಿಗಲ' ನೋ.

ಹೊಯಿಗೆ$_1$ (ನಾ). ಕಾಯಿಸಿದ ಲೋಹದ ದ್ರವವನ್ನು ಅಚ್ಚಿಗೆ ಎರೆದುದು,– ಎರಕಕ್ಕೆ ಹಾಕಿದುದು: ಗೋಕಾವಿಯಲ್ಲಿ ಸಮಯ, ಪಂಚಪಾತ್ರೆ ಮುಂತಾದ ಹೊಯಿಗೆಯ ಪಾತ್ರೆಗಳು ಸರಸಾಗಿ ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆ (ಕಪಾಗ. ೩೧೨).
[ಹೊಯಿ$_2$ (< ಪೊಯ್$_2$)+ - ಗೆ]

ಹೊಯಿಗೆ$_2$, ಹೊಯ್ಗೆ (ನಾ). ಮರಳು; ಉಸುಕು; ಉಸುಬು: ಮನೆಯ ಹಿಂದಿನ ಹೊಯಿಗೆದಿನ್ನೆ ಕಳೆದರೆ ವಿಶಾಲವಾದ ಬೆಟ್ಟು ಬರುತ್ತದೆ (ಮರಮ. ೨೪); ಮಂಗಳೂರ ಕಡೆಯ ಸಮುದ್ರತೀರದಲ್ಲಿ ಹೊಯಿಗೆ, ಹಾಯಿ, ಬಹು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಕೇಳಬರುವ ಪದ (ನಮ್ಮನು. ೧೯೯); ಹೊಯಿಗೇಲಿ ಬರೆದು ಉಡೀಲಿ ಹಾಕಿಕೊಂಡ ಹಾಗೆ (ಗಾದೆ). **ಹೊಯ್ಗೆ**: ಹೊಯ್ಗೆಯಲ್ಲಿ ಒದ್ದಾಡಿ ಅವನ ಕೈಕಾಲೆಲ್ಲಾ ಧೂಳಿನಿಂದ ತುಂಬಿತ್ತು (ವಠಂಗ. ೪೩).

ಹೊಯಿಗೆಕೊತ್ತಳ = ಮರಳಿನ ಕೋಟೆ: ಬನ್ನಿರೋ ಬನ್ನಿ ತರತರೆಯಾಗಿ ಭೋರ್ಗರೆದು ನುಗ್ಗಿ ಕೊಚ್ಚಿರಿ ಹೊಯಿಗೆಕೊತ್ತಳಗಳ (ನಡಬಂ. ೬೪-೧೫). **ಹೊಯ್ಗೆಹಿಡಿಯಿಸು** = (ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ) ಮರಳಿನ ಮೇಲೆ ಅಕ್ಷರವನ್ನು ಬರೆಯಿಸು; ಓನಾಮ ಹಾಕಿಸು: ಐದು ವರ್ಷ ತುಂಬ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ವಿದ್ಯಾದಶಮಿಯ ದಿನದಲ್ಲಿ ಹುಡುಗರಿಗೆ 'ಹೊಯ್ಗೆ ಹಿಡಿಯಿಸುವ' ಎಂದರೆ - ಕೈಹಿಡಿದು ಮರಳಿನಲ್ಲಿ ಬಳ್ಳಿ ಬರೆಯಿಸುವ ವಿದ್ಯಾರಂಭವನ್ನು ಮಾಡಿಸುತ್ತಾರೆ (ಕನ್ನಇ. ೧೨೪). [← ತುಳು. ಪೊಯ್ಯೆ]

ಹೊಯಿತ 'ಹೊಯ್ತ$_1$' ನೋ.

ಹೊಯಿಲ್ 'ಪೊಯಿಲ್' ನೋ.

ಹೊಯಿಲು$_1$ 'ಪೊಯಿಲ್' ನೋ.

ಹೊಯಿಲು$_2$(ನಾ). (ಸೂಸಿದಂತೆ) ಹರಡಿರುವಿಕೆ , - ಹಬ್ಬಿರುವಿಕೆ: ಕಾಣರುಳಿದವ ರೀತನೊಬ್ಬನ ಕಾಣಿಕೆಗೆ ಕೌತುಕವ ಕಱೆದನು ಶೋಣಿತಾಮಲಬಹಳತೇಜದ ಹೊದಱ ಹೊಯಿಲಿನಲಿ (ಕುಮ್ಹಾಭೀ. ೩-೬೬).
[ಹೊಯಿ$_2$ (< ಪೊಯ್$_2$) + - ಅಲು (< - ಅಲ್$_2$)]

ಹೊಯಿಸಣ 'ಪೊಯ್ಸಳ' ನೋ.

ಹೊಯಿಸಳ 'ಪೊಯ್ಸಳ' ನೋ.

ಹೊಯಿಸು$_1$ 'ಪೊಯಿಸು$_1$' ನೋ.

ಹೊಯಿಸು$_2$ (ಕ್ರಿ). ಹೊಯ್ಯುವಂತೆ ಮಾಡು; ಸುರಿಸು: ಗುರುಹಿರಿಯರ ನಿಂದೆಯಲ್ಲಿ ಬಾಯೊಳೆಱೆದು ಸೀಸವ ಕಾಸಿ ಹೊಯಿಸುವರಲ್ಲಿ (ಪುರಂದ. ೨-೩೯-೧). 'ಪೊಯ್ಸು$_2$' ಪರಾ. [ಹೊಯ್$_2$ (< ಪೊಯ್$_2$) + - ಇಸು$_3$]

ಹೊಯಿಸೆಂಡು 'ಪೊಯ್ಸೆಂಡು' ನೋ.

ಹೊಯ್ಕ (ನಾ). (ಉಕ) ಬಡಿವಾರ; ಒಣಜಂಬದ ಮಾತು: ಇಂಥಾ ಹೊಯ್ಕದ ಮಾತು ನಾ ಎಲ್ಲಿ ಕೇಳಿಲ್ಲವ್ವ (ಇಸರ್ಗ. ೩೪೮); ನನ್ಮುಂದ ಹೇಳಬ್ಯಾಡ ಇಂಥಾ ಹೊಯ್ಕಾ (ಕನ್ನಜಾ. ೫೯). [ಹೊಯ್$_1$ (< ಪೊಯ್$_1$) + - ಕ$_3$]

ಹೊಯ್ಕಂಬಿ (ನಾ). (ಜನಸಮೂಹವನ್ನು) ನಿಯಂತ್ರಿಸುವ ದಂಡ ಮತ್ತು ಆ ದಂಡವನ್ನು ಹಿಡಿದವನು: ಸಂದಣಿಸಿ ನೃಪರಾಣಿವಾಸದ ಗೊಂದಣದ ದಂಡಿಗೆಗಳಿಳಿದವು ಮುಂದೆ ಹೊಯ್ಕಂಬಿ[ಪಾಠಾಂ.ಕೈಗಂಬಿ]ಗಳ ಜೋಡಿಯ ಜನಪಲಾಯನದEದಿ3 (ಕುಮ್ಹಾಆ . ೭-೧೬). [ಹೊಯ್$_1$ (< ಪೊಯ್$_1$) + ಕಂಬಿ$_1$]

ಹೊಯ್ಕಯ್ 'ಹೊಯ್ಕೆ$_1$' ನೋ.

ಹೊಯ್ಕೆ$_1$, ಹೊಯ್‌ಕಯ್, ಹೊಯ್‌ಕಯ್ಯಿ, ಹೊಯ್‌ಕ್ಕೈ, ಹೊಯಿಕಯ್. ಹೊಯಿಕೆಯ್$_1$, ಹೊಯಿಕ್ಕೆ, ಹೊಯ್ಕಯ್ (ನಾ). ೧. ಎಣೆ; ಸರಿಸಮಾನ; ಸಾಟಿ: "ಪಡಿ ದೊರೆ . . . ಹೊಯ್ಕೆ ಹೋಟಿಯು ಸಂಗಡಮುಂ ಪಟಿ ಚೋಳಿ ಬುಧರಿನಕ್ಕುಂ ಸಮನುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೧೩೬); ಸತ್ಕಸಾಹಿತ್ಯಗುಣಗಾಂಭೀರ್ಯವಿಸ್ತರಂ ಆ ಪ್ರವರಸೇನರಾಜಂಗೆ ಹೊಯ್ಕೆಯೆ [ಪಾಠಾಂ.ಹೊಯಿಕಯ್ಯೆ]ನಿಸಿ ವಿಪ್ರಸೊಪ್ಪುವನಾ ಪುರಕ್ಕೆ ಧನಪತಿಯೆನಿಸಿ (ಸುಲುರ. ಪ. ೧೬೩-೪). ೨. ಸಮಾನವಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಸರಿಸಾಟಿಯಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಕಡುಚಲುವಿಕೆಯೊಳಚ್ಚರಿಯರಿಗೆ ಹೊಯ್ಕೆಗಳೆನಿಸುವ ತರಳನಯನೆಯರೊಪ್ಪಿದರು ಕರ್ಣಾಟವನಿತೆಯರು (ಕುಮ್ಹಾಉ.೦೧೯.೮-೫೦). ೩. ಸ್ಪರ್ಧೆ; ಪೈಪೋಟಿ: ಹಗೆಗಳಲ್ಲಿಯ ಇತ್ತಂಡಕ್ಕೂ ಹೊಯ್ಕೆಯಾಗಿ, ಎರಡೂ ನಾಮಾವಶೇಷವಾದಂತೆಯೆ ಆಯಿತು (ಹಗಲಿ. ೩೯). **ಹೊಯ್‌ಕಯ್**: ೧. ಕುರುಸಭೆಯು ವೈಭವದಲ್ಲಿ ಪಾಂಡವಸಭೆಗೆ ಹೊಯ್‌ಕಯ್ ಆಗಿ ಪರಿಶೋಭಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ರಾಜಸೂ. ೮೮). **ಹೊಯ್‌ಕಯ್ಯಿ**: ೧. ಕಾವ್ಯಕಲಾಪ್ರಪ್ತಿಯಿಂದ ಪಂಪಭಾರತಕ್ಕೆ ಹೊಯ್‌ಕಯ್ಯಾಗಿ ನಿಲ್ಲಲಾರದು ಆತನ ಆದಿಪುರಾಣ ಬಹುವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ (ಕಸಾಚ. ೯೨). **ಹೊಯ್‌ಕ್ಕೈ**: ೧ . ತನಗೆ ಹೊಯ್‌ಕ್ಕೈ [ಪಾಠಾಂ.ಹೊಯ್ಕೆ$_1$]ಯಪ್ಪ ಭೂಭುಜರನೋಲೈಸಿ ಧನವನಾರ್ಜಿಸಿ ಸಜೆಯ ಬಡಿಸುವನಮ್ಮ

ಜನಪಸು (ಪಚಕಾ.೧೨-೪೭); ಸುರಪನ ಗಜದ ಹೊಯ್ಕೈಯಾನೆ ಹಣಗಿತು ಭೀಮಸೇನ ನಲಿ (ಬವ್ಯಾದ್ರೋ. ೩-೩೪); ನಿಮ್ಮ ಮುತ್ತಯ ದಶರಥನು ಮಾಡಿದ ಮಹಾಧ್ವರದೆಸಕಕಿದು ಪೊಯ್ಕೈಯೆನಲು ಮಾಡಿದನು ಸತ್ಕ್ರತುವ (ತೊರರಾ.೧-೧೨-೨೭); ಸಾರ್ವಜನಿಕ ರೊಂದಿಗೆ ಸರಕಾರವೂ ಹೊಯ್ಕೈಯಾಗಿ, ಕ್ಷಾಮನಿವಾರಣೆಗಾಗಿ ದುಡಿದಿದ್ದರೆ ಬರಗಾಲದ ಬೇಗೆಯಿಂದ ಜನರಿಗೆ ಮುಕ್ತಿ ದೊರೆಯುತ್ತಿತ್ತೋ ಏನೋ (ಎದ್ಕಾರ. ೧೪೯). **ಹೊಯಿಕಯ್**: ೧. ನುಡಿ ಹೊಯಿಕಯ್ಯಿ XXX ಕಲಿತನಕ್ಕೆಂಬಂತು (ಮ್ಮಆರ. ೧೯೩೭, ೨೬-೨೯: 1196). **ಹೊಯಿಕೆಯ್**$_1$: (೬). **ಹೊಯಿಕೈ**: ೧. ಇವರಜುವರ ಕೂಡಿ ಹೊಯಿಕೈಯಾಗಿಪ್ಪವನ ಕಂಡು (ಶೂನ್ಯಸಂ.೨೮೪-೭೮೦); ವರರೂಪಿನೊಳು ರತಿಗೆ ಹೊಣಕೆ ಸೌಭಾಗ್ಯದೊಳು ಸಿರಿಗೆ ಹೊಯಿಕೈ . . . ಎನಿಸಿ ಮೆಚ್ಚವಳು ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರನೃಪನರಸಿ (ಪಚಕಾ. ೧-೪೪). **ಹೊಯ್ಕಯ್**: ೧.''ಸರಿ ದೊರೆ . . . ಹೊಯ್ಕ [ಪಾಠಾಂ.ಯ್ಕೆ]ಯ್, ಹೋಟಿ, ಸಂಗಡಂ,- ಈ ೧೮ ಸಮಾನಕ್ಕೆ ಪೆಸರ್''(ಕಶಸಾ. ೫೯-೨೯೧); ಗಂಗೆಗೆ ಪವಿತ್ರತೆಯೊಳೆಣೆಮಿಗಿಲರುಂಧತಿಗೆ ಹೊಯ್ಕಯ್ ಪತಿವ್ರತದೊಳ್ (ಪದ್ಮರಾ. ೩-೭೯).

[ಹೊಯ್$_1$(< ಪೊಯ್$_1$) + ಕೈ (< ಕೆಯ್$_2$)]

ಹೊಯ್ಗಡುಬು, ಹುಯಿಗಡುಬು, ಹುಯ್ಗಡುಬು (ನಾ). ೧. (ಹೂರಣ ಅಥವಾ ಮಸಾಲೆಯನ್ನು ಕಣಕದ ಹಾಳೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟು) ಇಡ್ಲಿಯಂತೆ ಹಬೆಯಲ್ಲಿ ಬೇಯಿಸಿ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿಹಿ ಅಥವಾ ಖಾರದ ಭಕ್ಷ್ಯ. ೨. ಹುದುಗನ್ನು ತಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಯ್ದು ಆವಿಯಲ್ಲಿ ಬೇಯಿಸಿ ಮಾಡುವ ಇಡ್ಲಿ; ತಟ್ಟೆ ಇಡ್ಲಿ: ಅಡುಗೂಳವರ್ ದೋಸೆ ಕಜ್ಜಾಯ ರೊಟ್ಟಿ ಹೊಯ್ಗಡು [ಪಾಠಾಂ. ಹೊಯಿಗಡು] ಬತಿರಸಂಗಳುಪ್ಪಿನಕಾಯಿ . . . ಮಾಡುವರ್ ಬರುತಿರ್ದರು (ಚಟಷ್. ೪೭-೪೨). **ಹುಯಿಗಡುಬು**: ೨. ಬಿಳಿಗಣಜಲಬೇರಂ ನೆಳಲಲ್ಲಿ ಒಣಗಿಸಿ . . . ಹುಯಿಗಡುಬ ಬೇಯಿಸುವಂತೆ ಬೇಯಿಸಿ (ಸಕವ್ಯ. ೧೩೪). **ಹುಯ್ಗಡುಬು**: ೨. ಅವರು ಹುಯ್ಗಡುಬು ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಎತ್ತಿದ ಕೈ (ರೂಢಿ).

[ಹೊಯ್$_2$ (< ಪೊಯ್$_2$) + ಕಡುಬು (< ಕಡುಂಬು)]

ಹೊಯ್ಗುಳ್, ಹೋಗುಳು (ನಾ). ಹೊಡೆತ; ಏಟು; ಪ್ರಹಾರ: ಬರಬರಲು ರಿಪುಭಟನ ಹೊಯ್ಗುಳ ಧರಧುರಕೆ ಕಲಿ ಸಾತ್ಯಕಿಯ ತರಹರಣೆ ತಗ್ಗಿತು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೪-೧೦); ಅಮರಾಳಿ ಹೊಗಳಲು ಹೊಯ್ಗುಳಿನ ಹೊಸನಾಟಕವನಭಿನಯಿಸಿ ಕಾದಿದರು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೯-೧೫); ಎಡದ ದಂಡೆಯೊಳೊತ್ತಿ ಹೊಯ್ಗುಳ ಕಡುಹ ತಪ್ಪಿಸಿ ಕೌರವೇಂದ್ರನ ಮುಡುಹ ಹೊಯ್ವನು ಭೀಮ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೭-೨೪). 'ಹೊಡೆಗುಳ್', 'ತಿವಿಗುಳ್' ಪರಾ. **ಹೋಗುಳು** : ಇಬ್ಬರ ಬಿಟ್ಟು ಒಬ್ಬನ ಹಿಡಿದು ಅಬ್ಬರಿಸಲಾಗಿ ಅವನೆದ್ದುಬಿಟ್ಟ ಹೊರುವ ಹೊಯಿದ ಹೋಗುಳಿನಲ್ಲಿ ಅತ್ತೆ ತಂದ ಅಳಿಯನ ನಾಮ ನಷ್ಟವಾಯಿತ್ತು (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೭೭-೭೭೮). [ಹೊಯ್$_1$ (< ಪೊಯ್$_1$) + - ಗುಳ್$_2$]

ಹೊಯ್ಗೆ 'ಹೊಯಿಗೆ$_2$' ನೋ.

ಹೊಯ್ಚೆಂಡಾಡು 'ಪೊಯ್ಸೆಂಡಾಡು' ನೋ.

ಹೊಯ್ಚೆಂಡು 'ಪೊಯ್ಸೆಂಡು' ನೋ.

ಹೊಯ್ತ, ಹೊಯಿತ (ನಾ). ೧. ಹೊಡೆತ; ಏಟು; ಪ್ರಹಾರ: ಅವರೆಲ್ಲರು ಕಾಲನ ಭಯಂಕರವಾದ ಹೊಯ್ತದಲ್ಲಿ ನುಣ್ಣುಗೂಡಿಹೋಗಿ ಕೀರ್ತಿರೂಪದಿಂದ ಮಾತ್ರ ಉಳಿದಿರುವರು (ಭಾಮೃತ. ೫೦೦). ೨. ಕತ್ತರಿಸುವಿಕೆ (?): ಛೋಟನಂ, ಛೋಟನೀಯಂ, ಈ ೨ ಹೊಯ್ತಂ (ಕಾಶಕ್ಯ. ೨೨೮). **ಹೊಯಿತ**: (೬).

[ಹೊಯ್$_1$(< ಪೊಯ್$_1$) + - ತ$_2$]

ಹೊಯ್ತಲೆ (ನಾ). ಕತ್ತರಿಸಿದ ತಲೆ; ಕಡಿದ ಶಿರಸ್ಸು: ಹೊಯ್ತಲೆ ಚಿಗಿತು ಹೊಸತಾದುದು (ಶಿವಗೀ. ೧೯೩-೯೭೦). [ಹೊಯ್$_1$ (< ಪೊಯ್$_1$) + ತಲೆ$_1$]

ಹೊಯ್ದಾಣೆ (ನಾ). ಹೊಡೆಯುವ ದೊಣ್ಣೆ,- ಬಡಿಗೆ: ಖಣಖಟಲ ಹೊಯ್ದಾಣೆಗಳ ಬಿಜುಗಿಡಿಯ ಹಿರಿಯಬ್ಬಣದ ಹೊಯ್ಲುಗಳ ಹೂಣಿಕೆಯ ಸಬಳಿಗರ . . . ಧಾಳಾಧೂಳಿ ಬಲುಹಾಯ್ತು (ಕುವ್ಯಾಶ. ೨-೧೪).

[ಹೊಯ್$_1$ (< ಪೊಯ್$_1$) + ದಾಣೆ$_3$ (< ಧಾಣೆ$_1$)]

ಹೊಯ್ದು$_1$ 'ಪೊಯ್$_1$' ನೋ.

ಹೊಯ್ದು$_2$ 'ಪೊಯ್$_2$' ಪರಾ.

ಹೊಯ್ನಾರು 'ಪೊಯ್ನಾರ್' ನೋ.

ಹೊಯ್ಮಳೆ (ನಾ). (ಧಾರಾಕಾರವಾಗಿ) ಸುರಿಯುವ ಮಳೆ: ಸ್ವಲ್ಪ ಕಾಲ ವಿರಮಿಸಿದ್ದ ಮಳೆಗಾಲದ ಹೊಯ್ಮಳೆ ಮತ್ತೆ ಸುರಿಯತೊಡಗಿದಾಗ ಗುತ್ತಿ ಎದ್ದು ಹೊರಟನು (ಮಲಮ. ೫೬೭). [ಹೊಯ್$_2$ (< ಪೊಯ್$_2$) + ಮಳೆ (< ಮೞೆ)]

ಹೊಯ್ಯಾಲಿ 'ಹೊಯ್ಯಾಲೆ' ನೋ.

ಹೊಯ್ಯಾಲಿತನ (ನಾ). ೧. ಸೋಗಲಾಡಿತನ: ವಾಡಿಕೆಯಾಗಿ ಹೆಂಗಸರಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಹೊಯ್ಯಾಲಿತನದ ಗಂಧವು ಕೂಡ ಆಕೆಯಲ್ಲಿ ಇದ್ದಿಲ್ಲ (ಕುಮುದಿ. ೩೩). ೨. ಮನ ಬಂದಂತೆ ನಡೆಯುವಿಕೆ; ಸ್ವಚ್ಛಂದಪ್ರವೃತ್ತಿ: ಮೈಮರೆತು ಮಲಗುವುದೆ ಧರಣಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರ . . . ಹೊಯ್ಯಾಲಿತನವಲ್ಲ ಹರಿಯ ವಿಹಾರ (ವಿದಾಶ್ಯ. ೨೫-೩).

[ಹೊಯ್ಯಾಲಿ (< ಹೊಯ್ಯಾಲೆ) + - ತನ]

ಹೊಯ್ಯಾಲೆ, ಹೊಯ್ಯಾಲಿ (ನಾ). ೧. ಸೋಗು; ಒಯ್ಯಾರ; ವಿಲಾಸ: ಹೊಯ್ಯಾಲೆಯ ಪೊಳಲು ಹದಿರಿನ ಹಕ್ಕೆಯನ್ಯಾಯದಂಗಡಿಯೆನಲೆಡೆಗೊಂಡುದಾ ಸೂಳೆಗೇರಿ (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೮-೨೫); ಏನಾದರೂ ಹೊಯ್ಯಾಲೆಯ ಮಾತನ್ನಾಡಿ ಆಕೆಯನ್ನು ರೇಗಿಸದಿದ್ದರೆ ಇವನಿಗೆ ಸಮಾಧಾನವಿರದು (ಚಿಳುಮ. ೧೨೮). ೨. ಗೊಂದಲ; ಕ್ಷೋಭೆ: ನಿನ್ನಿಂದ ನನಗೆ ನನ್ನಿಂದ ನಿನಗೆ ತಾಪ ಮುನ್ನುಕ್ಕಿ ಹೊಯ್ಯಾಲೆಯಾಯ್ತು ಇನ್ನಿಲ್ಲ ಹೊಯ್ಯಾಲೆ ಹೂಮಾಲೆಯಾಯ್ತೆಂಟ ಗನ್ನದೊಳ್ಯಾಲೆಯಿಕ್ಕಿದಳು (ಭರತ. ೪೧-೨೫); ನಮಗೊದಗಿಹುದು ಕಲಹವ ಮಾಡಲಿವನಲ್ಲಿ ಯಾತಕೀ ಹೊಯ್ಯಾಲೆ . . . ಎಂದು ಖಚರವ್ರಾತ ತಿರುಗಿದರು (ಜನಭಾ. ೫೦-೫೯); ಎಲ್ಲವೂ ಸರಿಗಟ್ಟಾದರೆ ಹೊಯ್ಯಾಲೆ ತಪ್ಪಿದ ಹಾಗಾಯಿತಲ್ಲ (ಕುರುಕಾ.೧೭). ೩. ಹೊಡೆತದ ಸರಣಿ: ಕಾಲದ ಹೆಚ್ಚು ಕುಂದಲ್ಲದೆ ಮೃತಿಯ ಹೊಯ್ಯಾಲೆ [ಪಾಠಾಂ. ಹೊಯಿಮಾಲೆ] ಬಿಡದು ಬೊಮ್ಮನನು (ಕುರಾಸಾಂ. ೩೩-೧೦೨). ೪. ಸ್ವೇಚ್ಛಾಪ್ರವೃತ್ತಿ; ಸ್ವಚ್ಛಂದವರ್ತನೆ: ಪ್ರತಾಪರಾಜ ಇಂಥ ಹೊಯ್ಯಾಲೆಗಳಿಗೆ ತಕ್ಕವನಲ್ಲವೆಂದು ಅವನನ್ನು ಬಲ್ಲ ಜನರು ನುಡಿಯುತ್ತಾರೆ (ಗೊಂಡಾರ. ೪). **ಹೊಯ್ಯಾಲಿ**: ೫. ಸೋಗಲಾಡಿ; ಒಯ್ಯಾರಿ; ಒನಪುಗಾತಿ: ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಹೆಣ್ಣು ಹೊಯ್ಯಾಲಿಯಾಗಿ ಒಣಸೋಗು ಮಾಡಿ ಹಾಸ್ಯಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಾಗುವುದೂ ಉಂಟು (ಕನ್ನಬಾ. ೫೯). ೬. ಜಾರೆ; ಹಾದರಗಿತ್ತಿ: ಹೋದರ್ಹ್ಯೋದಳು ಆ ಹೊಯ್ಯಾಲಿ (ನಡದಾ.I, ೩೨೦); ಆ ಹೊಯ್ಯಾಲಿಯಿಂದ ನನಗೆ ಅಂಜಿಕೆ ಏನು (ಮುತ್ತೈದ. ೧೭೯).

[← ತುಳು. ಒಯ್ಯಾಲೆ, ಒಯಿಮಾಲೆ]

ಹೊಯ್ಯಲು 'ಪೊಯಲ್' ನೋ.

ಹೊಯ್ಯಿ 'ಪೊಯ್$_2$' ನೋ.

ಹೊಯ್ಯು$_1$ 'ಪೊಯ್$_1$' ನೋ.

ಹೊಯ್ಯು$_2$ 'ಪೊಯ್$_2$' ನೋ.

ಹೊಯ್ಲಾಟ (ನಾ). ಅಲುಗಾಟ; ಹೊಯ್ದಾಟ: ಓಟ ಭರತದ ಭರವಸದ ಹೊಯ್ಲಾಟ ದುರುಲಹರಿಗಳ . . . ರೌದ್ರದಿಂದ ಸಮುದ್ರ ರಂಜಿಸಿತು (ತೊರರಾ. ೪-೧೨-೨).

[ಹೊಯ್ಲು (< ಪೊಯಲ್) + ಆಟ]

ಹೊಯ್ಲಿಡು 'ಪುಯ್ಯಲಿಡು' ನೋ.

ಹೊಯ್ಲು 'ಪೊಯಲ್' ನೋ.

ಹೊಯ್ವಡೆ 'ಪೊಯ್ವಡೆ' ನೋ.

ಹೊಯ್ವಲೆ (ನಾ). ಬೀಸಿ ಒಗೆಯುವ ಬಲೆ: ಹೊಯ್ವಲೆ [ಪಾಠಾಂ. ಹೊಯಿವಲೆ] ಹರಹುವಲೆಗಳೆಳೆವಲೆ . . : ಮೊಕರವಲೆ ಬೇಡರ ಸಿರದೊಳೊಪ್ಪಿದುದು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೫-೧೯).

[ಹೊಯ್$_1$ (< ಪೊಯ್$_1$) + ಬಲೆ$_1$]

ಹೊಯ್ಸಣ 'ಪೊಯ್ಸಳ' ನೋ.

ಹೊಯ್ಸಳ 'ಪೊಯ್ಸಳ' ನೋ.

ಹೊಯ್ಸು$_1$ 'ಪೊಯ್ಸು$_1$' ನೋ.

ಹೊಯ್ಸು$_2$ 'ಪೊಯ್ಸು$_2$' ನೋ.

ಹೊಯ್ಪಾಲು, ಹುಯ್ಪಾಲು (ನಾ). ತಾಯಿಹಾಲು ಸಾಲದೆ ಇದ್ದಾಗ

ಎಳೆಮಗುವಿಗೆ ಹಾಕುವ ಹಸುವಿನ ಹಾಲು ಮುಂತಾದುವು; ಮೇಲುಹಾಲು: ಮೊರೆದುಂಬಿರುವ ಹಾಲು ನಿನಗಾಗಿ ಸುರಿಯುತಿವೆ! ಅಲ್ಲ! ಹೊಯ್ಹಾಲಲ್ಲ! ಎದ್ದುವಳು! (ಚಿಂತನ. ೭-೨೧); ತಮ್ಮ ಮಗುವಿಗೆ ತಾವೇ ಹೊಯ್ಹಾಲು ಹಾಕಿದರೂ ಸರಿ; ಸವತಿಯ ಮೊಲೆ ಬೇಡ ಎಂದರು (ಗಳಗ. ೫೨). **ಹುಯ್ಹಾಲು** : ತನಗೆ ಎದೆ ಹಾಲಿರದೆ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಹುಯ್ಹಾಲು (ಎಚ್ಚೆ. ೧೭೧). [ಹೊಯ್$_2$ (< ಪೊಯ್$_2$) + ಹಾಲು$_1$ (< ಪಾಲ್$_1$)]

ಹೊರ 'ಪೊಱ' ನೋ.

ಹೊರಅಂಕ (ನಾ). ಖಡ್ಗಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರಸೆ: ಮೇಲುಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಹೊರಗೆ ವಳಗೂ ವಂದು ಏಟು ಕೆಳಗಡೆಯಲ್ಲಿ ಹೊರಗೆ ವಳಗೂ ಯರಡು ಏಟು ಮೇಲಗಡೆಯಲ್ಲಿ ಹೊರಗೆ ವಳಗೆ ಯರಡು ಏಟು ಆವುದಕ್ಕೆ ಉಂಟು ಅದು ಹೊರಅಂಕಯೆಂದು ನುಡಿಯಲ್ಪಡುವುದು (ಖಡ್ಗಟೀ. ೫-೬೩). 'ಒಳಅಂಕ' ಪರಾ.

[ಹೊರ (< ಪೊಱಗು) + ಅಂಕ$_2$]

ಹೊರಕ$_1$ (ನಾ). ಪೋಷಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವನು; ಕಾಪಾಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು: ಮಾಡ ಮಱುಗುವ . . . ಕೊಟ್ಟು ಹೊಟ್ಟೆರೋಗವಿಕ್ಕುವ ಘಟ್ಟಗನಿರವು ಬಟ್ಟೆಯ ಬಡಿದುಂಬ ಹೊಟ್ಟೆಯ ಹೊರಕರಂತೆ (ವೀರಶವಾ. ೪೮-೧೯೬).

[ಹೊರ್$_1$ (< ಪೊರ್$_1$) + -ಕ$_3$]

ಹೊರಕ$_2$ (ನಾ). ನಂಜಿಕೊಳ್ಳುವ ಪದಾರ್ಥ,- ಉಪ್ಪಿನಕಾಯಿ(?): ಗರಗರನಾದುದು ಕೊಟ್ನೆಯ್ ಸುರಯಿಯ ಕಂಪಾಯ್ತು ಸಟ್ಟುಗಕ್ಕಂ ಮೊಸರ್ಗಂ ಪಿರಿದುಂ ಪೋರ್ಕುಳಿಯಾದುದು ಕರಮಿನಿದಾಯ್ತುಱಕೆ ಹೊದಕನಲ್ಲದೆ ಹೊರಕಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೧-೯೦); ಬೆಣ್ಣೆಕಾಸಿದ ತುಪ್ಪ ಹಪ್ಪಳಂ ನಸುನಿಂಬೆವಣ್ಣನಿಕ್ಕಿದ ಹಲವು ಪರಿಯ ಹೊರಕಂ ಶಾಕ ಬಾಳು ಕದಳಿಯ ಪಳಿದ್ಯ . . . ಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರ್ದುದಾ ಭೂಸುರಾಳಿ (ಸಮ್ಮಿಳಾ. ೭-೨೪). [?]

ಹೊರಕಟ್ಟು 'ಹೊಱಕಟ್ಟು' ನೋ.

ಹೊರಕಡೆ 'ಪೊಱಗಡೆ' ನೋ.

ಹೊರಕಾಲು 'ಪೊಱಕಾಲ್' ನೋ.

ಹೊರಕೆಡವು 'ಹೊರಗೆಡಹು' ನೋ.

ಹೊರಕೆಯ್ಮೆ (ನಾ). ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿನ ಕೆಲಸ; ಹೊರಗಿನ ಕೆಲಸ: ಸುಡುವಳು ತಣಸಲೆನ ವಾಳ್ವ ಹೊರಕೆಯ್ಮೆಯನೆ ಕಂಬನಿಯ ಬೇಳ್ಪಂ . . . ಪಡೆದರ್ (ಕಾಲೂರ. ೧೫೫-೩೪೧). [ಹೊರ (< ಪೊಱಗು) + ಕೆಯ್ಮೆ (< ಕೈಮೆ$_1$)]

ಹೊರಕೆಲಸ 'ಹೊಱಗೆಲಸ' ನೋ.

ಹೊರಕೋಟೆ 'ಪೊಱಗೋಟೆ' ನೋ.

ಹೊರಕೋಣೆ (ನಾ). ಮನೆಯ ಹೊರಭಾಗದಲ್ಲಿ (ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿರುವ) ಕೊಟಡಿ: ಬಲಗಡೆ ಗಂಡಸರ ಹೊರಕೋಣೆ ಇರಬಹುದು (ಬಾಳು. ೩೪). 'ಒಳಕೋಣೆ' ಪರಾ. [ಹೊರ (< ಪೊಱಗು) + ಕೋಣೆ$_2$ (< ಕೋಣ್)]

ಹೊರಗಟ್ಟು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಹೊರಗೆ ಕಳುಹಿಸು, —ದೂಡು: ಅವಳ ತಂದೆಯು ವಿರಕ್ತನಾಗಿ ಅವಳನ್ನು ತನ್ನ ಮನೆಯಿಂದ ಹೊರಗಟ್ಟಿ ಬಿಟ್ಟನು (ಕಪಾಹಿಂ. ೬೪).

[ಹೊರಗೆ (< ಪೊಱಗೆ) + ಅಟ್ಟು$_1$]

ಹೊರಗಟ್ಟು$_2$ 'ಹೊಱಕಟ್ಟು' ನೋ.

ಹೊರಗಡೆ 'ಪೊಱಗಡೆ' ನೋ.

ಹೊರಗಣ 'ಪೊಱಗು' ಪರಾ.

ಹೊರಗಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅಲಕ್ಷಿಸು: ಸುತೆಯ ನೋಡುವಡರಮನೆಗೆ ಮುನಿಪತಿಯ ಕಳುಹಲು . . . ಆತನ ರೂಹೀಕ್ಷಿಸುತ ಭಯದುದ್ಧತದಿ ತಗುಲೆನಲಾಳಿಯರು ನೂಕುತಲಿ ಹೊರಗಣಿಸಿದರು ಸೀತೆಯ ಬೆಸದಿ ನಾರದನಾ (ಜರಾಮಾ. ೧೩೮-೧೭).

[ಹೊರ (< ಪೊಱಗು) + ಗಣಿಸು]

ಹೊರಗಲು 'ಪೊಱಗು' ಪರಾ.

ಹೊರಗು 'ಪೊಱಗು' ನೋ.

ಹೊರಗೆ 'ಪೊಱಗೆ' ನೋ.

ಹೊರಗೆಡವು 'ಹೊರಗೆಡಹು' ನೋ.

ಹೊರಗೆಡೆಹು, ಹೊರಕೆಡವು, ಹೊರಗೆಡವು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೊರನೂಕು; ಆಚೆಗೆ ತಳ್ಳು. ೨. ಹೊರಬೀಳುವಂತೆ ಮಾಡು; ಪ್ರಕಟಿಸು; ಬಹಿರಂಗಗೊಳಿಸು: ಮಹಾವ್ಯಕ್ತಿಗಳು . . . ರಂಗಭೂಮಿಯ ಕುಶಲತೆಯನ್ನು ಯಾತಕ್ಕೆ ಹೊರಗೆಡಹ ಬಾರದು? (ರಾಯಕ. ೬೫); ಅವಳು ತನ್ನ ಭಾವಾಲೋಚನೆಗಳನ್ನು ಹೊರಗೆಡಹ ಲಾರಳೊ? ಅಥವಾ ಹೊರಗೆಡಹಲು ಅವಳಿಗಿಷ್ಟವಿಲ್ಲವೊ? (ಪುನರು. ೩೨೨). **ಹೊರಕೆಡವು:** ೨. ಉತ್ತಮ ಬರಹಗಳನ್ನು ಹೊರಕೆಡವಿ ಕನ್ನಡ ನುಡಿ ಸೇವೆ ಸಲ್ಲಿಸಲು ನಿರ್ಧರಿಸಿ (ಜೀವನ. ೧ ಅಂಕ). **ಹೊರಗೆಡವು:** ೨. ನಿಮ್ಮ ಸೋಗನ್ನು ಇಂದು ಹರಿದು ಸುಟ್ಟು, ನಿಮ್ಮ ಆಟವನ್ನು ಹೊರಗೆಡವಬೇಕಾಗಿದೆ (ಕಮನ. ೨೨೨); ಈ ರೀತಿಯ ಭಾವನೆಯನ್ನು . . . ಹೊರಗೆಡವಿದ್ದಾನೆ (ತತ್ವಪ್ರಾ. ೫೧೧).

[ಹೊರ (< ಪೊಱಗು) + ಕೆಡಹು (< ಕೆಡಪು)]

ಹೊರಗೆಲಸ 'ಹೊಱಗೆಲಸ' ನೋ.

ಹೊರಗೇರಿ 'ಹೊಱಗೇರಿ' ನೋ.

ಹೊರಗೋಡೆ (ನಾ). ಗೋಡೆಯ ಹೊರಭಾಗ,- ಹೊರಪಾರ್ಶ್ವ: ಪಡ ಸಾಲೆಯ ಬಾಗಿಲು ದಡಾರನೆ ಹೊರಗೋಡೆಗೆ ಅಪ್ಪಳಿಸಿದ ಸದ್ದು ಕೇಳಿ . . . ಹೆದರಿದಳು (ದೇವಹಂ. ೬೩). [ಹೊರ (< ಪೊಱಗು) + ಗೋಡೆ]

ಹೊರಚಕ್ರಮಂಡಿಗಾಲು (ನಾ). ಖಡ್ಗಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರಸೆ,- ಭಂಗಿ: ಮೊಳಕಾಲ್ಗಳ ಪಾರ್ಶ್ವಗಳ ಬಾಹ್ಯಪ್ರದೇಶಗಳು ಭೂಮಿಯನ್ನು ಬೇರೆ ಬಾಹ್ಯಪ್ರದೇಶ ಹೊಂದಿದ್ದಾದರೆ ಅದರ ಹೆಸರು ಹೊರಚಕ್ರಮಂಡಿಗಾಲುಯೆಂದೂ ಹೇಳುವರು (ಖಡ್ಗಟೀ. ೪-೬೪). 'ಚಕ್ರಮಂಡಿಗಾಲು' ಪರಾ.

[ಹೊರ (< ಪೊಱಗು) + ಚಕ್ರ$_1$ + ಮಂಡಿ$_1$ + ಕಾಲು$_1$ (< ಕಾಲ್$_1$)]

ಹೊರಚಾಚು (ಕ್ರಿ). ಹೊರಕ್ಕೆ ನೀಡು: ಕೊರಳನ್ನು ಹೊರಚಾಚಿ ಮೇವಿಗಾಗಿ ದಂಡೆಯ ಮೇಲಿದ್ದ ಒಣಹುಲ್ಲನ್ನು ಎಳೆಯುವಾಗ ಕಪಿಲೆಯ ಕೋಡು ತಾಗುವ ಸಪ್ಪಳ ಮಾತ್ರ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ದೇವಹಂ. ೧೪). [ಹೊರ (< ಪೊಱಗು) + ಚಾಚು$_1$]

ಹೊರಚಾವಡಿ 'ಹೊಱಚಾವಡಿ' ನೋ.

ಹೊರಚಾಳಿ (ನಾ). ೧. ಹೊರಗಿನ ನಡವಳಿಕೆ; ವರ್ತನೆ. ೨. (ಆಲಂ) ವ್ಯಭಿಚಾರ: ಮಾವನ ಹೊರಚಾಳಿಯ ಸಂಗತಿ ನಿಮ್ಮ ಗಮನಕ್ಕೆ ಬರುವುದೇ ಇಲ್ಲ (ಒಡ್ಡಿಉ. ೬೦). [ಹೊರ (< ಪೊಱಗು) + ಚಾಳಿ$_2$ (< ಚಾಲು)]

ಹೊರಚಿಮ್ಮು (ಕ್ರಿ). ಹೊರಕ್ಕೆ ಪುಟಿದು ಬರು; ಹೊರಹೊಮ್ಮು: ಭೂಮಿ ಮತ್ತಿತರ ಗ್ರಹಗಳು . . . ಸೂರ್ಯನಿಂದ ಆಗಾಧವಾಗಿ ಹೊರಚಿಮ್ಮಿದ ವಸ್ತುವೊಂದು ತಂಪಾಗುತ್ತಿರುವಾಗ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾದವು (ಭೂಹುಟ್ಟು. ೨೭).

[ಹೊರ (< ಪೊಱಗು) + ಚಿಮ್ಮು$_1$]

ಹೊರಚೆಲ್ಲು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೊರಗೆ ಸುರಿ, - ಎರೆ: ಈ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿರುವ ನೀರನ್ನು ಹೊರಚೆಲ್ಲು (ರೂಢಿ). ೨. ಹೊರಸೂಸು; ವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸು: ರಾಜಣ್ಣನ ಮಾತಿಗೆ ಗದ್ಗದಿತನಾಗಿ ಉತ್ತರಕೊಟ್ಟ ಆನಂದ - ಹೃದಯದ ಮಾರ್ದವತೆಯನ್ನೆಲ್ಲಾ ಹೊರಚೆಲ್ಲಿ (ವಾಠೀ. ೧೬೦); ಆ ವಿಷಜ್ವಾಲೆಯನ್ನು ಆತ ನಾಲಗೆತುದಿಯಲ್ಲಿ ಕುಣಿಸಿ, ಹೊರ ಚೆಲ್ಲಬೇಕಾಗಿತ್ತು (ನವನೀ. ೧೫). [ಹೊರ (< ಪೊಱಗು) + ಚೆಲ್ಲು$_1$ (< ಚಲ್ಲು$_1$)]

ಹೊರಚ್ಚು (ನಾ). ೧. ಬೇರೆ; ಪ್ರತ್ಯೇಕ: ಸ್ವಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ಥಾನವಂ ಬಿಟ್ಟು ಹೊರಚ್ಚಾಗಿಯೂಯಿರುವ ಧ್ರುವಗಳೆಂಬ ಹತ್ತು ಸುಳಿಗಳು ನಿರೂಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟವು (ಸಾಗಂಧಿ. ೩೧೯-೧೧); ಯಾವ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞನೂ . . . ಹೊರಚ್ಚಾಗಿದ್ದುಕೊಂಡು ತನ್ನದೇ ಆದ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಹೊಸದಾಗಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿರುವ ಉದಾಹರಣೆಯು ಸಿಕ್ಕಲಾರದು (ಭಾಷಾವಿ. ೭೦); ಅದು ಹೆಚ್ಚುಕಡಮೆ ಕಾವ್ಯದಿಂದ ಹೊರಚ್ಚಾಗಿ ನಿಲ್ಲುತ್ತದೆ (ಸಂಜುಂಡ. ೮೦). ೨. ದೂರ; ಅಂತರ: ವಿರಾಟನು . . . ದ್ರೋಣನ ಕಣ್ಣುಮುಂದೆ ನಿಲ್ಲಲಾರದೆ ಹೊರಚ್ಚಾಗಿ ಹೋದನು (ಕೃವಾಭೀ. ೧೨೫); ತಾನು ಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೊರಚ್ಚಾಗಿರಬೇಕೆಂದು ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ಅರಣ್ಯವಾಸವನ್ನು ಬಯಸುತ್ತಿದ್ದನು (ಭೀಷ್ಮಚ. ೨೦೭). ೩. ಹೊರಗಡೆ: (ಕ್ರಿ).

ಹೊರಚ್ಚಾಕಿ = ಬೇರೆಯ ದಿಕ್ಕಿನಿಂದ; ಹೊರಗಿನ ಮಾರ್ಗವಾಗಿ: ಬೆಂಗಳೂರಿಗೆ

ಹೋಗದ ಹೊರಚ್ಚಾಸೆ ಹೊಸಕೋಟೆಯಿಂದ ಬೆಂಗಳೂರಿಗೆ ಬರುವ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ೪೦ ಜನ ಸವಾರರಿಂದ ಅಡಗಿಯಿದ್ದು (ಹೃದರ. ೪೦).

[ಹೊರ (< ಪೊಱಗು) + ಅಚ್ಚು₃ ?]

ಹೊರಜಿ 'ಪೊರಜ' ನೋ.

ಹೊರಜಿಹಗ್ಗ, ಹೊರ್ಜಿಹಗ್ಗ (ನಾ). ಹೊಸೆದ ದಪ್ಪವಾದ ಹಗ್ಗ: ಸುವರ್ಣಮಯವಾದ ಹೊರಜಿಹಗ್ಗಗಳೂ . . . ಒಂದೊಂದು ಸಾವಿರವನ್ನು ತಂದು ಬಾಗಿಲಲ್ಲಿರುವ ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಕಾದಿದ್ದರು (ಕೃವಾಸ. ೧೨೦). **ಹೊರ್ಜಿಹಗ್ಗ:** ಗೌಡರು ಹೊಸದಾಗಿ ಭಾರಿ ಹೊರ್ಜಿಹಗ್ಗ ಬಿಗಿಸಿದರು (ನನ್ನೂರು. ೧೧೯); ಅವರ ಮೈಕಟ್ಟು ತೇರಿನ ಹೊರ್ಜಿಹಗ್ಗದಂತೆ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿಯೂ . . . ಪುಷ್ಟವಾಗಿಯೂ ಇತ್ತು (ಹುಟ್ಟಿಸ. ೭).

[ಹೊರಜ (< ಪೊರಜ) + ಹಗ್ಗ (< ಪಗ್ಗ)]

ಹೊರಜೇಬಿ (ನಾ). ಊರಿನ ಹೆಬ್ಬಾಗಿಲಿನ ಆಚೆಯ ಪ್ರದೇಶದ ಭಾಗ: ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿನ ೧೧ ಒಳಕೋಟೇ ಕೊತ್ತಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಆಮೇಲೆ ೧೯ ಹೊರಜೇಬಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಇರಿಸಿ ಇದ್ದವುಗಳು (ಚಾಮವಂ. ೧೧೭).

[ಹೊರ (< ಪೊಱಗು) + ಜೇಬ₂]

ಹೊರಜೆ 'ಪೊರಜ' ನೋ.

ಹೊರಜೆಗಟ್ಟು (ನಾ). ದಪ್ಪವಾಗಿರುವ ಸರಪಳಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟು: ಬಂದುದವನ ವರೂಥ ಕಬ್ಬಿಣದಿಂದ ರಚಿಸಿದ ಹೊರಜೆಗ[ಪಾಠಾಂ. ಕ]ಟ್ಟುಕ್ಕಿಂದ ಕೀಲಿಚಿದಚ್ಚ ಲೋಹದ ಥಾಲಿ (ತೊರರಾ. ೬-೨೭-೪). [ಹೊರಜೆ (< ಪೊರಜೆ) + ಕಟ್ಟು₂]

ಹೊರಟು 'ಪೊಱಮಡು' ಪರಾ.

ಹೊರಡಿಸು 'ಪೊಱಮಡಿಸು' ನೋ.

ಹೊರಡು₁ 'ಪೊಱಮಡು' ನೋ.

ಹೊರಡು₂ 'ಪೊರಳ್' ನೋ.

ಹೊರಣಿ 'ಹೊರಣೆ' ನೋ.

ಹೊರಣೆ, ಹೊರಣಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ: ಆ ಸೋಮನಾಥಪುರಕ್ಕೆ ಉರುತ್ತವಾಗಿ ಬಂದ ಹದಿಕೆ ಹೊರಣೆ ಹೊದಿಕೆ ಮಳಬ್ರುಮವೊಳಗಾಯಿತ್ತು (ಎಕ. III,ತಿರುಮ.೯೮-೧೦: 1300). **ಹೊರಣಿ:** ಹೊರಣಿ ಕೋಳು ಖಾಣವೆಂದು ಬೇಡಿದಂತಾಗಿ ಆ ನಾರಸಿಂಹದೇವರಸರು ಆ ಮಹಾಜನಂಗಳಿಗೆ ಕಾರುಣ್ಯಂ ಮಾಡಿ ದಾನವಾಗಿ ಧಾರೆಯ ನೆಱದು ಬರಸಿಕೊಟ್ಟ ಶಿಲಾಶಾಸನ (ಎಕ.XIV. ತಿರುಮ. ೩೦-೧೩: 1288). [?]

ಹೊರತನ (ನಾ). ಅನ್ಯತನ; ಪರಕೀಯತೆ: ಹೊರತನದ ಹದರಿಕೆಯು ಹೃದಯದೊಳು ಹೊಕ್ಕಿಹುದು . . . ಹೊರತನದ ಬಲೆಯೊಳಗೆ ಬುದ್ಧಿ ಬಳಲಾಡುವದು (ಗರಿ. ೨೨-೫).

[ಹೊರ (< ಪೊಱಗು) + - ತನ]

ಹೊರತರ (ನಾ). (ದೇವಾಲಯದ) ಸುತ್ತು ಗೋಡೆ; ಪ್ರಾಕಾರ: ಹಸುಕಲಿಯ ಮಂಚ ಮರಡಿಯ ಮಗ ಕಲಿ ರಾಮನಾಥದೇವರ ಗುಡಿಯ ಶ್ರೀ ಹೊರತರದ ಕಲುಗೆಲಸಕೆ ಕೊಟ್ಟ ಗ ೧ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೬೫.೨೪-೭; 1287).

[ಹೊರ (< ಪೊಱಗು) + ತರ₄ (< ಥರ₃)]

ಹೊರತರು (ಕ್ರಿ). ಪ್ರಕಾಶಕ್ಕೆ ಬರುವಂತೆ ಮಾಡು; ಪ್ರಕಟಿಸು: ಅನೇಕ ಉಪಯುಕ್ತ ಪ್ರಕಟಣೆಗಳನ್ನೂ ಪೊತ್ತಗೆಗಳನ್ನೂ ಹೊರತಂದಿದೆ (ಕವಿಲೋ. I,೧೬೭).

[ಹೊರ (< ಪೊಱಗು) + ತರು₁ (< ತರ್)]

ಹೊರತು₁ 'ಪೊಱತು' ನೋ.

ಹೊರತು₂, ಹೊರ್ತು (ಅ). ೧. ಅಲ್ಲದೆ; ವಿನಾ: ಆ ಕಾಲದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವೆನ್ನುವುದು ಪಾರತಂತ್ರಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ಹೆಸರೇ ಹೊರತು ಬೇರೆಯಲ್ಲ (ಸಾಪಿಷೆ. ೯೪); ದಾಸ-ವ್ಯಾಸಕೂಟಗಳ ಸಾಮರಸ್ಯದ ಸಮಾವೇಶವಾಗದ ಹೊರತು ನಿಜವಾದ ಭಕ್ತಿ ಬರಲಾರದು (ಜಗದಾ. ೫೯). ೨. ಬಿಟ್ಟು; ಉಳಿದು; ಬೇರೆಮಾಡಿ: ಅವನು ಹೊರತು ಇನ್ನೊಬ್ಬರು ಈ ಕೊಠಡಿಗೆ ಕಾಲಿಟ್ಟಿಲ್ಲ (ಮಥ್ಮಮ. ೧೫೯). **ಹೊರ್ತು:** ೧. ಹೊಸದಾಗಿ ಬಹವೊಕ್ಕಲುಗಳಿಗೆ . . . ಬಿಟ್ಟು ಹೋಪ ವೊಕ್ಕಲಿಗೆ ಹೊರ್ತು ಹಾದಿಗೊಳವೊಕ್ಕಲಿಗೆ (ಎಕ.IX(S),ಕಾನಕಾ. ೧೨೬-೨೦: 1370); ನೂರು ಜನರಲ್ಲಿ ಶೂರನಾದವನು ಒಬ್ಬನೇ ಹೊರ್ತು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಪೂರ್ಣಪಾಂಡಿತ್ಯವಿರಲಾರದು (ಕಥಾಮಂ.IV.೭). ೨. ಕಿರಾಣಿಯ ಹೊರ್ತು ಇತರ ಮಾಲಿನ ದೇಶಯಿಂದ ಆಡತಿ ಮಜೂರಿಯ ನಿಯಮವು ಈ ಭಾಗದ ಎರಡನೇ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ದಾಖಲು ಅವೆ (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೧೮೫). [< ಪೊಱತು]

ಹೊರತೆಗೆ 'ಪೊಱತೆಗೆ' ನೋ.

ಹೊರತೆರಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ: ತ್ರಿಯಂಬಕದೇವರಿಗೆ ಸಲುವ ಗ್ರಾಮಗಳ ಹೊರತೆರಿಗೆಯ ಬಿಟ್ಟು (ಎಕ. XIV, ಗುಂಡ್ಲುಪೇ. ೧೨೯-೮೩; 1521).

[ಹೊರ₇+ ತೆರಿಗೆ (< ತೆಱಗೆ)]

ಹೊರತೋಟ (ನಾ). ಹೊರಗೆ ಆಗುವ ಕಲಹ – ಸಂಘರ್ಷ: ಬೇವಿನಹಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ಇಂಚಲಾಪುರ-ಇವುಗಳ ನಡುವಿನ ಸಂಘರ್ಷವು ನಾಟಕದಲ್ಲಿಯ ಹೊರತೋಟವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ (ಜನನಾ.XX, ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ). 'ಒಳತೋಟ' ಪರಾ.

[ಹೊರ (< ಪೊಱಗು) + ತೋಟ₁]

ಹೊರತೋರಿಕೆ (ನಾ). ಹೊರನೋಟ; ಮೇಲುನೋಟ: ಹೊರತೋರಿಕೆಗೆ ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನು ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ವಾದಮಾಡುವ ಕೆಲವರು . . . ವಿಮರ್ಶೆ ಮಾಡುವುದುಂಟು (ವ್ಯಾಸಜಿ. ೧೪೦). [ಹೊರ (< ಪೊಱಗು) + ತೋರಿಕೆ (< ತೋಱಕೆ)]

ಹೊರದೂಡು (ಕ್ರಿ). ಹೊರಕ್ಕೆ ದಬ್ಬು-ನೂಕು: ಅವಳು . . . ಹೊಟ್ಟೆಯನ್ನು ಹೊಸದುಕೊಂಡು ಗರ್ಭವನ್ನು ಹೊರದೂಡಿದಳು (ವಚಭಾ. ೧೨); ಆ ವಜ್ರವ್ಯಾಪಾರಿಯು ಅಲಿಕಾದರನನ್ನು ಮನೆಯಿಂದ ಹೊರದೂಡಿದನು (ಮಣಿಸ. ೨೮). 'ಒಳದೂಡು' ಪರಾ.

[ಹೊರ (< ಪೊಱಗು) + ದೂಡು (< ದೂಂಟು₁)]

ಹೊರದೆಗೆ 'ಪೊಱತೆಗೆ' ನೋ.

ಹೊರದ್ವಾರ 'ಹೊಱದ್ವಾರ' ನೋ.

ಹೊರನಾಡು (ನಾ). ಹೊರದೇಶ; ಬೇರೆಯ ಪ್ರಾಂತ: ಅಶೋಕನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೊರನಾಡುಗಳೊಡನಿದ್ದ ಸಂಬಂಧವು ಕೆಳೆಗೊಂಡಿತು (ಕಪವು. ೬-೮೩). 'ಒಳನಾಡು' ಪರಾ. [ಹೊರ (< ಪೊಱಗು) + ನಾಡು]

ಹೊರನಿಲ (ನಾ). ರಾಜ್ಯದ ಹಣವನ್ನು ಹೊರಗೆ ಇಟ್ಟಿರುವುದು(?): ನೆರವರಿ ವರಾಡ ಕಡುಮಸವರಿ ವಂಚನೆ ವಟ್ಟ ಲಂಚ ಹೊರನಿಲ ಹಸ್ತಾಂತರ ಸಂಜಾಯಿತನಿಲಗಳ ಪರಿವಿಡಿಯಂ ನಿಲಿಸಿ ಸೀಮೆಯಂ ರಕ್ಷಿಸಿದಂ (ಕಿಳಸ್ಯ. ೭-೨೯).

[ಹೊರ (< ಪೊಱಗು) + ನಿಲ ?]

ಹೊರನುಡಿ (ನಾ). ೧. ಹೊರಗಿನ ಮಾತು; ಬಹಿರಂಗದ ನುಡಿ: ನೀನು ಅವರ ಹೊರನುಡಿ ಕೇಳುತ್ತೀಯ (ಇಹ್ಯಾಂಸಂ. ೨೯೦). ೨. ಪರಭಾಷೆ: ಸಾಯುತಿದೆ ನಿಮ್ಮ ನುಡಿ, ಓ ಕನ್ನಡದ ಕಂದರಿರ, ಹೊರನುಡಿಯ ಹೊರೆಯಿಂದ ಕುಸಿದು ಕುಗ್ಗಿ! (ಕೋಗಿಲೆ. ೪೧-೩); ನವವು ಏನಾದರೇನ್, ಹೊರನುಡಿಯು ಹೊರೆಯ್ಮೆ . . . ಕನ್ನಡದ ನಾಡಿನಲಿ ಕನ್ನಡವ ಮರೆಸ್ಪ (ಕಪವು. ೬-೧೪೪). 'ಒಳನುಡಿ' ಪರಾ. [ಹೊರ (< ಪೊಱಗು) + ನುಡಿ₁]

ಹೊರನೂಕು 'ಹೊಱನೂಂಕು' ನೋ.

ಹೊರನೋಟ 'ಪೊಱನೋಟ' ನೋ.

ಹೊರಪಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬಹಿರಂಗಪಡಿಸು; ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸು: ದೇವವ್ರತನು . . . ವಿಷಯವನ್ನು ಒಂದು ಸ್ವಲ್ಪ ಹೊರಪಡಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು (ವ್ಯಾಸಜಿ. ೧೧). 'ಒಳಪಡಿಸು' ಪರಾ. [ಹೊರಪಡು + - ಇಸು₁]

ಹೊರಪಡು (ಕ್ರಿ). ಪ್ರಕಟಗೊಳ್ಳು; ಬಹಿರಂಗವಾಗು: ಮುಕ್ತಾಂಬೆಯ ಮೂಲಕ ನಮ್ಮ ಗುಟ್ಟು ಹೊರಪಟ್ಟಿತು (ರಾವಿಜ. ೧೪); ಸೂರ್ಯನು ಪೃಥ್ವೀಸಮೇತನಾಗಿ . . . ಓಡುತ್ತಿರುವನೆಂಬ ವಿಷಯವು ಹೊರಪಡುತ್ತದೆ (ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿ. ೬೯).

[ಹೊರ (< ಪೊಱಗು) + ಪಡು₁]

ಹೊರಪದರ 'ಹೊರಪದರು' ನೋ.

ಹೊರಪದರು, ಹೊರಪದರ (ನಾ). ಮೇಲಿನ ಪೊರೆ; ಹೊರಗಿನ ಮಡಿಕೆ: ಈ ಒಳಚರ್ಮದ ಜೀವಕಣಗಳ ಸ್ರವಣಗಳಿಂದ(Secretions) ಚರ್ಮದ ಹೊರಪದರುಗಳು ಮತ್ತು ಪೂರಬಿಡುವ ದ್ರವಗಳಾಗುತ್ತವೆ (ಜೀವಜ. ೮).**ಹೊರಪದರ:** ಸಿಂಹಾವಲೋಕನ ಕ್ರಮದಿಂದ ಹೊರಪದರವನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ . . .ಅಮೂಲ್ಯವಾದ ಆಧಾರಸಾಮಗ್ರಿಗಳು

ದೊರಕಿವೆ ಎಂಬುದನ್ನು ತೋರಿಸುವುದೇ ಈ ಉಪನ್ಯಾಸದ ಮುಖ್ಯಉದ್ದೇಶ (ಶಾಸಗಿ. ಪ್ರಸ್ತುತಿ). 'ಒಳಪದರು' ಪರಾ. [ಹೊರ (< ಪೊಱಗು) + ಪದರು₃]

ಹೊರಪು₁ (ನಾ). ಮಳೆಯ ಮೋಡಗಳಿಲ್ಲದೆ ಆಕಾಶವು ನಿರ್ಮಲವಾಗಿ ಕಾಂತಿಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು: ಬಹಳ ದಿವಸ ಹೊರಪಾಯಿತೆಂದರೆ, ಬೆಳೆಗಳು ಒಣಗಹತ್ತುತ್ತವೆ (ಚಳವ. ೨೮); ಹೊದ್ದ ಮೋಡ ಹೊರಪಾಗಿ ಬಿದ್ದ ಬೆಳದಿಂಗಳಿಂದ ಕುಸುರಿಚಿಕ್ಕಿ ಚುಕ್ಕಿ ಸುಂದರಂತೆ (ಕಮೀಫ. ೨೦-೭). 'ಪೊರಪು', 'ಪೊರೆಪು' ಪರಾ.

[ಹೂರ್₄ (< ಪೊರ್₄) + - ಪು₂]

ಹೊರಪು₂ (ನಾ). ಪದರ; ಮಡಿಕೆ: ಮುತ್ತುಗಳಿಗೆ . . . ಚಿಪ್ಪಿನ ಹೊರಪಾಗಿಂ ಕರಡಾಗಿಯು . . . ಪ್ರಬಲದೋಷಂಗಳು (ಸೌಗಂಧಿ. ೩೬೫-೨೮).

[ಹೂರ್₅ (< ಪೊರ್₅) + - ಪು₂]

ಹೊರಬದಿ (ನಾ). ಹೊರಮಗ್ಗುಲು; ಹೊರಪಾರ್ಶ್ವ: ಇಬ್ಬರು ಹೋಗಿ ಹೊರಬದಿಯಲ್ಲಿಯ . . . ಮೇಜಿನ ಎದುರಿನಲ್ಲಿ ಕುಳಿತರು (ಚಂದುಟ. ೬೫). 'ಒಳಬದಿ' ಪರಾ. [ಹೊರ (< ಪೊಱಗು) + ಬದಿ₁]

ಹೊರಬರು 'ಪೊಱವರ್' ನೋ.

ಹೊರಬಾಗಿಲು 'ಹೊಱಬಾಗಿಲು' ನೋ.

ಹೊರಬಿಗ 'ಪೊಱಬಿಗ' ನೋ.

ಹೊರಬೀಳು 'ಹೊಱಬೀಳ್' ನೋ.

ಹೊರಬುದ್ಧಿ (ನಾ). = ಹೊರಚಾಳಿ ೨: ಕುಡಿತ ಹೊರಬುದ್ಧಿ ಮೊದಲಾದವು ಒಳಗೊಳಗೆ ಪಸರಿಸುತ್ತಿದ್ದವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕಾದುದಿಲ್ಲ (ಚಿಟ್ಟಪೂ. ೩೦).

[ಹೊರ (< ಪೊಱಗು) + ಬುದ್ಧಿ]

ಹೊರಬೆದ್ದಲೆ (ನಾ). (ಊರಿನ) ಹೊರಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಹೊಲ: ಅನ್ತು ಗಟ್ಟಿ ಮತ್ತ ೧ ಊರಿಂ ಹೊರಬೆದ್ದಲೆ ಮತ್ತ XXX ರ ಹ ಹುಡುವರ್ಗ್ಗಂ ಪಡಿಕೆಡೆಗೆ ತೆಂಕಣ ಕೋಡಿಯಲಿ ಗಟ್ಟಿ ಮತ್ತರ್ ೧ (ಎಕ. VII,ಹೊನ್ನಾಳಿ. ೧೦೭-೧೮; 1048).

[ಹೊರ (< ಪೊಱಗು) + ಬದ್ದಲ (< ಬೆದ್ದಲ್)]

ಹೊರಮಗ್ಗಲು 'ಹೊರಮಗ್ಗುಲು' ನೋ.

ಹೊರಮಗ್ಗುಲು, ಹೊರಮಗ್ಗಲು (ನಾ). ೧. ಹೊರಗಿನ ಪಾರ್ಶ್ವ,– ಬದಿ: ಅವರ ಮನೆಯ ಹೊರಮಗ್ಗುಲಿನಲ್ಲಿಯೇ ದೊಡ್ಡದೊಂದು ಆಲದ ಮರವಿದೆ (ರೂಢಿ). **ಹೊರಮಗ್ಗಲು**: ೧. ಹೊರಮಗ್ಗಲಿಗೆ ಅರಬ ಜನರ ಪಹಾರೆಯದೆ (ಮುಂಜುಕ. ೪). ೨. ಹೊರಮೈ; ಮೇಲುಭಾಗ: ಗಿಡದ ತೋಟ ಹೊರಮಗ್ಗಲು ಹುರುಬರಕು ಇರುವದು (ಮುಂಜುಯು. ೪-೬೧).'ಒಳಮಗ್ಗುಲು' ಪರಾ.

[ಹೊರ (< ಪೊಱಗು) + ಮಗ್ಗುಲು (< ಮಗ್ಗುಲ್)]

ಹೊರಮಡು 'ಪೊಱಮಡು' ನೋ.

ಹೊರಮಾಟ (ನಾ). ಇತರರ ಕೈವಾಡ ,– ಹಸ್ತಕ್ಷೇಪ: ಬೊಮ್ಮಿದೇವರಸರು ಕಿ[ಳ್ಗೋ]ಗು ನಡಿಸಿದ ಮರ್ಯ್ಯಾದೆ [ಯಂದಿಂದ]ಗಂ ಹೊರಮಾಟವಿಲ್ಲದಿದ x ಸಿಗೆ ಕೆಜೆ ನೇಜಿಲ ಕೆಜೆಯ ನಡುಸ್ಥಳಕಂ . . . ಕೊಂಡ ಮರ್ಯಾದೆಯುಬುವಣಗದ್ಯಾಣಂ ನಾಲ್ಕು (ಕಾ. IV, ೪೮-೪೩; 1247). [ಹೊರ (< ಪೊಱಗು) + ಮಾಟ₁]

ಹೊರಮಾರು 'ಪೊಱಮಾಱು₃' ನೋ.

ಹೊರಮುಖ (ನಾ). ಹೊರಭಾಗ;ಹೊರಆವರಣ: ಮಡಕೆಯಂ ಶುದ್ಧೋದಕದಿಂದ ಒಳಮುಖವಂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತೊಳೆದು . . . ಹೊರಮುಖವಂ ಪಾವಡೆಯಿಂದೊರಸಿ (ಸಕವ್ಯ. ೩೯೩). 'ಒಳಮುಖ' ಪರಾ. [ಹೊರ (< ಪೊಱಗು) + ಮುಖ]

ಹೊರಮುಚುಕ 'ಹೊರಮುಚ್ಚಗ' ನೋ.

ಹೊರಮುಚ್ಚಗ, ಹೊರಮುಚುಕ (ನಾ). ಮುಟ್ಟಿದ ಕೂಡಲೇ ಎಲೆಗಳನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ; ಮುಟ್ಟಿದರೆ ಮುನಿ: ಹೊರಮುಚ್ಚಗ ಒಳಮುಚ್ಚಗಗಳೆಂಬ ವನಸ್ಪತಿಗಳು ಕೈಹಚ್ಚಿದ ಕೂಡಲೆ ಎಲೆಗಳನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ (ಮುಂಜುಜು. ೬-೨೭೫). **ಹೊರಮುಚುಕ**: ಹೊರಮುಚುಕವು ಹಳ್ಳಿಗಳ ನುಡಿಯಲ್ಲಿ 'ಅಂತರ್ದರ್ಶನ'; ಕೇವಲ ಸ್ಪರ್ಶದಿಂದ ಒಳಮೈ ತೋರಿಸುವ ಒಂದು ಗಿಡಮೂಲಿಕೆ (ಕರ್ನಾಟಕ. ೧೧೫ ಅಡಿಟ).'ಒಳಮುಚ್ಚುಗ' ಪರಾ.

[ಹೊರ (< ಪೊಱಗು) + ಮುಚ್ಚಗ₂ (< ಮುಚುಗ)]

ಹೊರಮುನಿ (ನಾ). = ಹೊರಮುಚ್ಚಗ: (ಮೃಜಿ. ೧೩-೨೨೩).'ಒಳಮುನಿಗಿಡ' ಪರಾ. [ಹೊರ (< ಪೊಱಗು) + ಮುನಿ₂]

ಹೊರಮೈ 'ಪೊಱಮೆಯ್' ನೋ.

ಹೊರಮೊಳೆ (ನಾ). ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಯಲ್ಲಿ ಗುದಪ್ರದೇಶದ ಹೊರಗೆ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಮುಳ್ಳು,–ಮೊಳಕೆ: ಮೈಲತುತ್ತವಂ ಬೋಗುಡಿಚಿಸೊಪ್ಪಿನ ರಸದಲ್ಲಿ ತೇದು ಹೊರಮೊಳೆಗೆ ತೊಡೆಯೆ ಮೊಳೆ ಮಾಣುವುದು (ಸಕವ್ಯ. ೨೯೬). 'ಒಳಮೊಳೆ' ಪರಾ. [ಹೊರ (< ಪೊಱಗು) + ಮೊಳೆ₂]

ಹೊರಯಿಂಕೆ 'ಪೊಱಯಿಂಕೆ' ನೋ.

ಹೊರಯಿಕೆ 'ಪೊಱಯಿಂಕೆ' ನೋ.

ಹೊರಲಂಚ(ನಾ). ಬಹಿರಂಗವಾಗಿ ಪಡೆಯುವ ಲಂಚ: ಸ್ವಾಮಿಕಾರ್ಯಕೊಂಟನೆಯ ಮಾಡಿ ಹೊರಲಂಚಮಂ ಕೊಂಡು (ಕೃಷ್ಣಪ. ೨-೯೮). 'ಒಳಲಂಚ' ಪರಾ.

[ಹೊರ (< ಪೊಱಗು) + ಲಂಚ]

ಹೊರಲಿಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲಿಕೆ: ಹೊರಲಿಗ, ಚಿಕ್ಕ ಹೊರಲಿಗನ ಸಮೂಲ,ಭಂಗಿಯ ಪುಡಿ . . . ಇಷ್ಟನ್ನೂ ಕೂಡಿ ಅರೆದು (ವೈವಿ. ೨೧೫). [?]

ಹೊರವಡು 'ಪೊಱಮಡು' ನೋ.

ಹೊರವಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಕುಱುವರ ಗಾಯಿಗ ಹೊರವಯ್ಯಂ ಸತ್ತು ಸುರಲೋಕಕ್ಕೆ ಪೋದ (ಎಕ. VIII,ಸೊರಬ. ೪೫೪-೫; 973). [ಹೊರವ₁ + ಅಯ್ಯ₁]

ಹೊರವಲಯ 'ಪೊಱವಲಯ' ನೋ.

ಹೊರವಳಯ 'ಪೊಱವಲಯ' ನೋ.

ಹೊರವಾಗಿಲು 'ಪೊಱಬಾಗಿಲು' ನೋ.

ಹೊರವಾಱು 'ಪೊಱಮಾಱು₃' ನೋ.

ಹೊರವು (ನಾ). ಸೊಂಪು; ಹುಲುಸು: ಕೊಂಬೆಕೊಂಬೆಗು ಹೂವು,ಹಣ್ಣನ್ನು ಹೊತ್ತು ಹೊರವಾಗಬೇಕು (ನಡಿದಾ I, ೩೦೪); ತೋಟ ಮಾತ್ರ ಪಾಳುಬೀಳದೆ ದಟ್ಟವಾಗಿಯೂ ಹೊರವಾಗಿಯೂ ಬೆಳೆದಿತ್ತು (ಪುನರು. ೨೦೩). [ಹೊರ್₄ (< ಪೊರ್₄) + - ವು]

ಹೊರಸಂಚಾರ (ನಾ). ಹೊರಗಿನ ತಿರುಗಾಟ; ವಾಯುವಿಹಾರ: ಒಂದು ಭಾನುವಾರ ನದಿಯ ಬಳಿಗೆ ಹೊರಸಂಚಾರ ಹೋಗೋಣ ಎಂದು ಗುರುಗಳು ಹೇಳಿದರು (ಕಪಪು. ೨-೪೦). [ಹೊರ (< ಪೊಱಗು) + ಸಂಚಾರ]

ಹೊರಸರಿ (ಕ್ರಿ). ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೋಗು ,– ಸಾಗು: ಹೃದಯಕ್ಕಾದ ತೃಪ್ತಿಯ ಭಾವನೆ ತುಳುಕಿ ಹೊರಸರಿದಂತೆ ನದಿಯ ಜಲ . . . ಹರಿಯುತ್ತಿದೆ (ಚಿತಂಬಾ. ೧). 'ಒಳಸರಿ' ಪರಾ. [ಹೊರ (< ಪೊಱಗು) + ಸರಿ₁]

ಹೊರಸಲು (ನಾ). ೧. ಹಗ್ಗವನ್ನು ಹೆಣೆದು ಮಾಡಿದ ಮಂಚ; ಹೊರಸು: ಬಾಣಂತಿಯು ಹೊರಸಲ ಮೇಲೆ ಮಲಗಿದ್ದಾಳೆ (ರೂಢಿ). ೨. ಬಿದಿರಿನ ಬುಟ್ಟಿ; ಹೆಡಗೆ: ಆ ಪಡಸಾಲೆಯೊಳಗೆ ಎಂಟೇ ಒಲೆ ಹೂಡಿರುವರಂದರ ಈಗ ಒಂದು ಹೊರಸಲು ತುಂಬ ಹೋಳಿಗೆ ಮಾಡಿದರು(ಅಶೋಕ. ೨).

[ಹೊರಸು₃ (< ಪೊರಸು) + - ಅಲು (<- ಅಲ್₂)]

ಹೊರಸಲುಹಕ್ಕಿ (ನಾ). ಪಾರಿವಾಳ; ಹೊರಸು: ಪಿಕಳಾರಗಳ ಸಿಳ್ಳುಲಿಯಾಗಲಿ ಹೊರಸಲು ಹಕ್ಕಿಗಳ ಗುಬ್ಬಳಿಕೆಗಳಾಗಲಿ. . . ಅವನಿಗೆ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಮಲಮ. ೬೪). [< ಹೊರಸು₂ (< ಪೊಱಸು) + ಹಕ್ಕಿ (< ಪಕ್ಕಿ)]

ಹೊರಸೀರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧದ ಮೂಲಿಕೆ ,– ಬೇರು: ಒಳಸೀರೆ ೩, ಹೊರಸೀರೆ ೩, ಜೋಳ, ಮೂಱುಹಿಡಿ ಬನ್ನಿಸೊಪ್ಪು ಇವನ್ನು ಕೂಡಿಹಾಕಿ ಇಡಿದು . . ಮೂಱುದಿನ ಮೆಲ್ಲಲು ಕಣ್ಣು ಕಾಂಬದು (ವೈವಿ. ೬೬). 'ಒಳಸೀರೆ' ಪರಾ.

[ಹೊರ₁ + ಸೀರೆ₂]

ಹೊರಸು₁ (ಕ್ರಿ). ಲೇಪಿಸು; ಬಳಿ: ಆ ಬೆಂದ ಕಾಯು ಮೇಲೆ ಹೊರಸಿ ತುಪ್ಪವನೆಱೆದು ಸಲಗೆಯಿಂದವೆ ಚುಚ್ಚಿ (ಸೂಪಶಾ. ೫-೪೫). [ಹೊರ್₄(< ಪೊರ್₄) + - ಸು₁]

ಹೊರಸು₃ 'ಪೊಱಸು' ನೋ.

ಹೊರಸು₃ 'ಪೊರಸು'ನೋ.

ಹೊರಸುತ್ತು 'ಹೊಱಸುತ್ತು' ನೋ.

ಹೊರಸೂರು (ನಾ). (ಮನೆಯ ಸುತ್ತಲೂ) ಹೊರಚಾಚಿಕೊಂಡಿರುವ ಛಾವಣಿಯ ಭಾಗ: ಗರಡಿಮನ ಹೊರಸೂರಿನಲ್ಲಿ ಬೆಂಕಿ ಉರಿ ಎದ್ದದ್ದ ಕಂಡು ಪುಕಾರು ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದಾ ಬೆಂಕಿ ಹಾಕಿದವನು ಕಾಡ ಒಳಗೆ ಓಡಿಹೋದ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೨೬೫). [ಹೊರ (< ಪೊಱಗು) + ಸೂರು₂(< ಸೂರ್)]

ಹೊರಸೂಸು 'ಪೊಱಸೂಸು' ನೋ.

ಹೊರಸೆಳೆತ (ನಾ). ಹೊರಗಿನಿಂದುಂಟಾಗುವ ಆಕರ್ಷಣೆ,– ಎಳೆತ: ಇಂಗ್ಲೀಷು ಬೆಂಗಾಲೀ ಮರಾಠೀ ತೆಲುಗು ಮುಂತಾದ ಸಾಹಿತ್ಯಗಳ ಹೊರಸೆಳೆತದಿಂದಲೂ . . . ನಮ್ಮ ಸಾಹಿತ್ಯವು ಇದೀಗ ಹೊಸದಾಗಿ ಹೊಳಪುಗೊಳ್ಳುತ್ತಲಿದೆ (ಕಡುಗು. ಪೀಠಿಕೆ). 'ಒಳಸೆಳೆತ' ಪರಾ. [ಹೊರ (< ಪೊಱಗು) + ಸೆಳತ (< ಸೆಳತ₁)]

ಹೊರಹಾಕು 'ಹೊಱಹಾಕು' ನೋ.

ಹೊರಹಾಯು 'ಪೊಱವಾಯ್' ನೋ.

ಹೊರಹು 'ಪೊರಪು₁' ನೋ.

ಹೊರಹುಂಡಿ (ನಾ). ಊರ ಹೊರಗಿನ ಸಣ್ಣ ಹಳ್ಳಿ,– ಗ್ರಾಮ: ಗೋವುಯಿಲ್ಲದವಂಗೆ ಹೊರಹುಂಡಿಯುಂಟೆ (ಕಂಕ. ೧೧೨-೫). [ಹೊರ (< ಪೊಱಗು)+ ಹುಂಡಿ₁]

ಹೊರಹೊಂಚು (ಕ್ರಿ). ಹೊರಭಾಗವನ್ನು ಲಕ್ಷಿಸಿ ನೋಡು: ಮುಚ್ಚದ ಕೋಳಿ ಹೊರಹೊಂಚಿ ಮುಂಬೆಳಕೊಳಂತೆ ಕೂಗಿತು (ಗೂಢ್ಯೂಥಾ. ೧೯-೨). [ಹೊರ (< ಪೊಱಗು) + ಹೊಂಚು₁(< ಪೊಂಚು₁)]

ಹೊರಹೊಂದು 'ಪೊಱಮಡು' ನೋ.

ಹೊರಹೊಮ್ಮಿಸು 'ಹೊಱಹೊಮ್ಮಿಸು' ನೋ.

ಹೊರಹೊಮ್ಮು 'ಪೊಱಪೊಣ್ಮು' ನೋ.

ಹೊರಹೊರಡಿಸು 'ಹೊಱಹೊಱಡಿಸು'ನೋ.

ಹೊರಹೊರಡು 'ಹೊಱಹೊಱಡು' ನೋ.

ಹೊರಳ್ 'ಪೊರಳ್' ನೋ.

ಹೊರಳಾಟ (ನಾ). ಉರುಳಾಡುವುದು: ಸಕೆಯಿಂದಾಗಿ ರಾತ್ರಯೆಲ್ಲಾ ನಿದ್ದೆ ಬರದ ಬರಿ ಹೊರಳಾಟವೇ ಆಯ್ತು (ರೂಢಿ). [ಹೊರಳು₁ (< ಪೊರಳ್)+ ಆಟ]

ಹೊರಳಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೊರಳುವಂತೆ ಮಾಡು; ಉರುಳಿಸು: ಮಗು ತನ್ನ ಗೊಂಬೆಯನ್ನು ಮಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಹೊರಳಾಡಿಸುತ್ತಾ ಆಡುತ್ತಿತ್ತು (ರೂಢಿ). ೨. ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ನೆನಪಿಗೆ ತಂದುಕೊಳ್ಳು,– ತಿರುವಿಹಾಕು: ಚೆಲುವಾಂಬಾ ಗುಣದೋಷಗಳನ್ನು ನನ್ನ ಮನಸಿನಲ್ಲಿ ಹೊರಳಾಡಿಸಿದೆ (ಚಂಗಾಳ್ಯ. ೪೭೯). [ಹೊರಳಾಡು + - ಇಸು₃]

ಹೊರಳಾಡು (ಕ್ರಿ). (ಹಸಿವು, ನೋವು, ದುಃಖ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಸಹಿಸಲಾರದೆ) ಉರುಳು; ಅತ್ತಿಂದಿತ್ತ ದೇಹವನ್ನು ತಿರುಗಿಸು; ಹೊರಳು: ಆ ಬಟ್ಟೆ ಬೇಗ ಕಳೆಯಲಿಕ್ಕೆ ಬಾರದಿದ್ದರ ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಹೊರಳಾಡಬೇಕು (ಮುಂಬಯಿ.೪-೬೧); ನಾನೂ ಬರಿಯ ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಹೊರಳಾಡಿದೆ (ನಂಜುರು. ೩೮). [ಹೊರಳು₁ (< ಪೊರಳ್) + ಆಡು₁]

ಹೊರಳಿ 'ಪೊರಳಿ' ನೋ.

ಹೊರಳಿಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪಾಗು; ಒಟ್ಟಾಗು: ಗಿರಿಯ ಮುತ್ತಿದ ಮುಗಿಲವೊಲು ಹೊಗೆ ಹೊರಳಿಗಟ್ಟಿತು ಮೇಲೆ ದಳ್ಳುರಿ ಧರಧುರದಲೊಳಬೆಳುತಿದ್ದವು ಕಿಡಿಯ ಚೂಣಿಯಲಿ (ಕುಮ್ಮಾದ್ರೂ. ೧೯-೪೫). [ಹೊರಳಿ (< ಪೊರಳಿ) + ಕಟ್ಟು₁]

ಹೊರಳಿಗಡಿ, ಹೊರಳಿಗಡಿ (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪುಗುಂಪಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸು; ಒಟ್ಟಿಗೆ ಬೀಳುವಂತೆ ಕಡಿ: ಎಡಬಲವಂಕದವರನು ಹೊರಳಿ [ಪಾಠಾಂ.ಳಿ]ಗಡಿದಸುರಾರಿ ಶಂಖೋತ್ತಮವ ಮೊಳಗಿಸಿದ (ಸಭಾಗ.೧೧-೮೯-೩೫). **ಹೊರಳಿಗೆಡಿ:** ಅನಿಬರ ಕೊರಳುಗಳ ಕಾನನದ ಕುಮ್ಮರಿಯ ಹೊರಳಗಡಿವಂದದಲಿ ತಲೆಗಳ ಗಿರಿಗಳನು ಮಾಡಿದನು (ನಿಭಾಗ. ೯-೧೫-೨೫). [ಹೊರಳಿ (< ಪೊರಳಿ) + ಕಡಿ₁]

ಹೊರಳಿಗಳೆ (ಕ್ರಿ). ಮುದ್ದೆಯನ್ನು ದಾಟು: ಸೂರೆರಕುತ ಉಳಿಮಸಗಿ ಮಿದುಳಿನ ಹೊರಳಿಗಳೆದು . . . ಶಿರದ ತಡಿಗಳಲಡಸಿ ಹರಿದುದು ಮೈರಿಸೇನೆಯಲಿ (ಕುಮ್ಮಾದ್ರೂ. ೨-೫೭). [ಹೊರಳಿ (< ಪೊರಳಿ) + ಕಳೆ₁]

ಹೊರಳಿಗಿಡಿ (ನಾ). ಗುಂಪುಗುಂಪಾಗಿ ಸಿಡಿಯುವ ಕಿಡಿ: ಭೀಮಸೇನನ ಧರಧುರದ ಹೊಯ್ಲುಗಳ ಗದೆಯಲಿ ಹೊರಳಿಗಿಡಿ ಝೊಂಪಿಸಿದುವುರು ಖದ್ಯೋತಮಂಡಲವ (ಬಿಭಾಗ. ೭-೧೭); ಹೊರಳಿಗಿಡಿ ಹೊದಚಿದ್ದು ವಿಶ್ವಾಲರ ಪುರಂಗಳ ಸರಕುವೆಗಸಿದವು (ತೊರರಾ. ೪-೪-೧೯). [ಹೊರಳಿ (< ಪೊರಳಿ)+ ಕಿಡಿ]

ಹೊರಳಿಚು 'ಪೊರಳ್ಚು' ನೋ.

ಹೊರಳಿದೆಗೆ (ಕ್ರಿ). ಒಟ್ಟಾಗು; ದಟ್ಟೈಸು: ತರಳಿದುದು ಕಪಿಸೇನೆ ಸಾಗರ ಹೊರಳಿದೆಗೆ ವಂದದಲಿ ನಾಲ್ದೆಸೆಗೆ (ತೊರರಾ. ೪-೮-೨೦). [ಹೊರಳಿ (< ಪೊರಳಿ) + ತಗೆ₁]

ಹೊರಳಿಮಂಡಿ (ನಾ). ಖಡ್ಗಯುದ್ಧದಲ್ಲಿಯ ಒಂದು ಭಂಗಿ,– ವರಸೆ: ಪಾದವನ್ನು ಮುಂದೆ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಚಾಚಿ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಪುನಃ ತಿರುಗಿ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಇಡಬೇಕು ಕಡಮವಾದಕ್ಕೂ ಯಿ ಪ್ರಕಾರವನ್ನೆ ಮಾಡಿದರೆ ಹೊರಳಿಮಂಡಿ ಮುರಿವದುಯಂಬುದು (ವಿದ್ಯಟೀ. ೪-೩೩). [ಹೊರಳಿ₁ + ಮಂಡಿ₁]

ಹೊರಳಿಯೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪು ಚೆದರು; ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾಗು: ಹೊರಳಿಯೊಡೆದು ಮಹಾಪ್ರಧಾನರು ಮರಳಿದರಲಾ (ಕುಮ್ಮಾಭೀ.೮-೬೫); ರಘುನಾಥ ಕೈಯಿಕ್ಕಿದನು ಕಾರ್ಮುಕಕೆ ತೆಱೆವೆಯಾದುದು ಭೀತಿ . . . ಹೊರಳಿಯೊಡೆದುದು ಮಿಕ್ಕ ರಕ್ಕಸರ (ತೊರರಾ. ೩-೭-೫೧). [ಹೊರಳಿ (< ಪೊರಳಿ)+ಒಡೆ₁]

ಹೊರಳಿಯೊಡೆಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪನ್ನು ಚೆದರಿಸು; ಗುಂಪು ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು: ಹೊಕ್ಕನು ಹೊರಳಿ[ಪಾಠಾಂ.ಳಿ]ಯೊಡಯಿಸಿದನಾ ಪೌಜಿನಕ್ಕತುಳದ ರಾವುತರನು ಒಕ್ಕಲಿಕ್ಕಿದನು (ಕುರಾಸಾ. ೪೦-೨೮). [ಹೊರಳಿಯೊಡೆ + - ಇಸು₃]

ಹೊರಳಿವೆಣ (ನಾ). ರಾಶಿರಾಶಿಯಾಗಿರುವ ಹೆಣ: ಮುರಿಯಲಾಗದು ಕೊಂದ ಹಚ್ಚೆಗಳ ಹೊರಳಿವೆಣನುಪ್ಪರಿಸಿದುದು ತಾಳೇಳಬುದ್ಬುದಲಿ (ತೊರರಾ. ೬-೩೦-೮). [ಹೊರಳಿ (< ಪೊರಳಿ) + ಪೆಣ]

ಹೊರಳಿವೆಳಗು (ನಾ). ದಟ್ಟವಾದ ಬೆಳಕು; ಸಾಂದ್ರವಾದ ಕಾಂತಿ: ಹೊರಳಿವೆಳಗಿನ ಹೊಗರ ಧಾರೆಯ ಸುರುಚಿರದ ಮೋಹರದ ಮಣಿಬಂಧುರದ ಖಂಡೆಯವಿರಲು ಕೈಯಿಕ್ಕಿದನು ಕಲಿಹನುಮ (ತೊರರಾ. ೫-೨-೮೪). [ಹೊರಳಿ (< ಪೊರಳಿ) + ಬೆಳಗು₂]

ಹೊರಳಿಸು 'ಪೊರಳಿಸು' ನೋ.

ಹೊರಳು₁ 'ಪೊರಳ್' ನೋ.

ಹೊರಳು₂ (ನಾ). ೧. ತಿರುವು; ಬಾಗು: ಬಾಬೂ ದಾರಿಯ ಹೊರಳನ್ನು ಸುತ್ತಿ ಮರೆಯಾದನು (ರಕ್ತಪ್ರ. ೩೪೩). ೨. ಬದಲಾವಣೆ; ಮಾರ್ಪಾಡು: ೧೯೧೫ ರಿಂದ ಇತ್ತೀಚಿನ ಜಾಗೃತ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದ ಹೊರಳುಗಳನ್ನೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡಿದನು (ಬಿಟ್ಟಹೊ. ೭೭). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಿರುಗುವ ಯಂತ್ರ: ಹಪ್ಪಾದ ಸೊನೆಯನ್ನು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವೇಗದಿಂದ ತಿರುಗುವ ಎರಡು ಹೊರಳುಗಳ (Rollers) ಎಡೆಗೆ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ (ಬಾಲಪ್ರ. I. ೫೧). [< ಪೊರಳ್]

ಹೊರಳಿ₁ (ನಾ). ೧. ಚಕ್ರಾಕಾರವಾದ ಚಲನೆ; ಸುತ್ತಾಟ; ತಿರುಗಾಟ: ಆಪಡೆಯೊಳುಮಿಲ್ಲ ಸುಖಂ ಕೈವಲ್ಯದೊಳಲ್ಲದನ್ನೆಗಂ ದೇಹಿಗಳಂ ತೀವುವ ಕೆಡಹುವ ಯಂತ್ರ ಘಟಾವಳಿಗಳ ಹೊರಳಿಯಂತೆ ವಿಧಿ ತಿರಿಗಿಸುಗುಂ (ಅನುತ್ತ. ೯-೩೪). ೨. ಒಂದು ಲೆಕ್ಕದ ಹಣವನ್ನು ಇನ್ನೊಂದು ಲೆಕ್ಕಕ್ಕೆ ಮರುಪಾವತಿಯ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ವರ್ಗಾಯಿಸುವುದು: (ಶ).

ಹೊರಳಿಯಮಾತು = (ವಿಷಯವನ್ನು) ಹೊರಳಿಸಿ ಆಡುವ ಮಾತು: ನಿಜ ತಿಳಿದವರುಗಳೆಲ್ಲ ಹೊರಳಿಯ ಮಾತನಾಡುವುದಕೆ ಬಾರದು ಅಱೆಯರು ತಾ ಲೌಕಿಕವನು (ಜ್ಞಾನಸಿ. ೯-೧೩೪). [ಹೊರಳ್ (< ಪೊರಳ್) + - ಎ₄]

ಹೊರಳಿ₂ 'ಪೊರಳಿ' ನೋ.

ಹೊರಳಿ₃ 'ಹೊಳ್ಳೆ₁' ನೋ.

ಹೊರಳ್೪ 'ಹೊಳ್ಳ್೨' ನೋ.
ಹೊರಳಿಗಡಿ 'ಹೂರಳಿಗಡಿ' ನೋ.
ಹೊರಳ್ಚು 'ಪೊರಳ್ಚು' ನೋ.
ಹೊರಾಂಗಣ (ನಾ). (ಕಟ್ಟಡದ) ಬಾಹ್ಯ ಆವರಣ,– ಬಯಲು ಜಾಗ.
ಹೊರಾಂಗಣಕ್ರೀಡೆ = (ಕಟ್ಟಡದ) ಹೊರಗಿನ ಆವರಣದಲ್ಲಿ ಆಡುವ ಆಟ,– ಬಯಲುಜಾಗದಲ್ಲಿ ಆಡುವ ಆಟ: ಈ ಹುಡುಗನಿಗೆ ಹೊರಾಂಗಣ ಕ್ರೀಡೆಯಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಆಸಕ್ತಿಯಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಹೊರ (< ಪೊಱಗು) + ಅಂಗಣ]
ಹೊರಾದಾಯ (ನಾ). ಹೊರಗಿನಿಂದ ಬರುವ ಆದಾಯ: ಗ್ರಾಮಾದಾಯ ಚರಾದಾಯ ಹೊರಾದಾಯ ಉಳಿಗಮಾನ್ಯ ಇವು ಮೊದಲಾದ ಸಕಲ ಸ್ವಾಮ್ಯವನು . . . ಅನುಭವಿಸಿಕೊಂಡು ಬಹರು (ಎಕ. XIV. ನಂಜನ. ೨೫೫ . ಪುಟ ೧೫೧; 1756); ಹುಲ್ಲು ಹಣ ಚರಾದಾಯ ಹೊರಾದಾಯ ಶೀಗೇಮಡಿ . . . ರೂಢಿಸಿಕ್ಕೊಂಡು (ಹುಟ್ಟಿಪ. ೩).
[ಹೊರ (< ಪೊಱಗು) + ಆದಾಯ]
ಹೊರಿಗೆ 'ಪೊಱಿಗೆ' ನೋ.
ಹೊರಿಗೆವಾಳ 'ಹೊಱಿಗೆವಾಳ' ನೋ.
ಹೊರಿಯೊಟ್ಟೆ 'ಹುರಿಯೊಟ್ಟೆ' ನೋ.
ಹೊರಿಸು 'ಪೊಱಿಸು' ನೋ.
ಹೊರು 'ಪೊಱು' ನೋ.
ಹೊರೆ೧ 'ಪೊರೆ೧' ನೋ.
ಹೊರೆ೨ 'ಪೊರೆ೨' ನೋ.
ಹೊರೆ೩ 'ಪೊರೆ೩' ನೋ.
ಹೊರೆ೪ 'ಪೊರೆ೪' ನೋ.
ಹೊರೆ೫ 'ಪೊರೆ೫' ನೋ.
ಹೊರೆ೬ 'ಪೊಱೆ' ನೋ.
ಹೊರೆಕಟ್ಟು 'ಪೊಱೆಗಟ್ಟು೨' ನೋ.
ಹೊರೆಕಾರ 'ಪೊಱೆಕಾಱ' ನೋ.
ಹೊರೆಕಾಱ (ನಾ). ೧. ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿರುವವನು; ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವವನು. ೨. ಪರಿಚಾರಕ; ಆಜ್ಞಾಧಾರಕ: ನಮಸ್ಕಾರಕುಳಿದ ದೇವವ್ರಾತಮರುಹಮಲ್ಲಂ ಮಮ ಕರ್ತುಱ ಶಿವನ ಹೊರೆಕಾಱರನಲರ್ಚಿವರು ಕಮಲಾಕ್ಷಮುಖ್ಯರು (ವೀಶೈಪು. ೩-೨೧-೩೬).
[ಹೊರ್೪ (< ಪೊರ್೪) + - ಕಾಱ]
ಹೊರೆಗಳೆ 'ಪೊರೆಗಳೆ' ನೋ.
ಹೊರೆಗಾಣ್ (ಕ್ರಿ). ಸಲಿಗೆಯಿಂದಿರು; ಲಘುವಾಗಿರು: ಹೊರೆಗಾಣದಿಹ ನೇಹಗಲಹದ ಮೊಗಂಗೊಡದ ಗಿರಿಸುತಯ ಬೆಂಗಡೆಗೆ ಸೊಪ್ಪುಳಾಗದ ತೆಱದೊಳರದ ಬಳಸಂದು . . . ಆಲಿಂಗನಂಗಯ್ದು ಪಂಪಾವಿರೂಪಾಕ್ಷ ಸಲಹೆಮ್ಮನು (ಚಬಪು. ೩೮-೧).
[ಹೊರ್೪ (< ಪೊರ್೪) + ಕಾಣ್]
ಹೊರೆಗುಂದು (ಕ್ರಿ). ಉತ್ಸಾಹವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು; ನಿರುತ್ಸಾಹವನ್ನು ತಾಳು: ಭಾರಿಧನುವಿವ ಭಾಮಿನಿಯ ಮುಂದೆ ಎವಗೆ ತವಗಿದು ವಶವೆ ಬಾವನ್ನವನು ವೇಷ್ಟಿಸಿ ಭುಜಗವಿದೆಯಂದವನಿಪರು ಹೊರ [ಪಾಠಾಂ.ರ] ಗುಂದಿದರು ಭಯಮುಖದ ದುಗುಡದಲಿ (ಜಿವ್ಯಾಭಾ. ೧೪-೨೫). [ಹೊರ್೪(< ಪೊರ್೪) + ಕುಂದು]
ಹೊರೆಗೆಲಸ (ನಾ). ರಾಶಿಕೆಲಸ; ಹೆಚ್ಚುಕೆಲಸ: ಹೊತ್ತಾರೆ ಹೊರೆಗೆಲಸ ಮಿಕ್ಕರ ಮಿಗಲಿ ಘಕ್ಕಾದ ನರಹೊರ ನಕ್ಕರೆ ನಗಲಿ (ಗೋಕುನ. ೪-೧೦).
[ಹೊರ್೬ (< ಪೊಱೆ) + ಕೆಲಸ]
ಹೊರೆಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬೆರಸು; ಸೇರಿಸು: ಕಂಪದಧೂಪವ ಕೊಟ್ಟು ಹುರಿದ ನೆಲ್ಲಿಯಕಾಯನು ಬಳಕದೆಱೊಳಿಕ್ಕಿಯೊಗ್ಗರಿಸಿ ಪರಿಮಳವ ಹೊ [ಪಾಠಾಂ. ದಹೋ] ರೆಗೊಳಿಸಿ ಮಾಡುವುದು (ಸೂಶಶಾ. ೬-೧೯).
[ಹೊರ್೪ (< ಪೊರ್೪) + ಕೊಳ್೧ + - ಇಸು೨]
ಹೊರೆದೋಱು 'ಪೊರೆದೋಱು' ನೋ.
ಹೊರೆಬಿಡು 'ಪೊರೆವಿಡು' ನೋ.
ಹೊರೆಯ (ನಾ). ಬಳಿ; ಸಮೀಪ; ಹತ್ತಿರ: ಬರಲು ಕಂಡಳು ಹರುಷ ಪುಳಕದಿ ವರಸುತೆಯನಾ ಪತಿಯ ಹೊರೆಯಕ್ಕಿರುಳು ಕಳುಹಲು ಕಂಡು ಪತಿಯಾ ಚರಣಕೆಱಗಿದಳು (ಸಂಭವ. ೨೫-೪೬). [< ಹೊರ್೪ (< ಪೊರ್೪)]
ಹೊರೆಯಾಲ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಅಯ್ಯಪಯ್ಯ Xನರ ಸತ್ರಹಾಳಯರ ಕಣವೊಂಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಮಣ್ಣ ಖ ೧ ಹೊರೆಯಾಲದೇವವರಿಯರು (ಎಕ. III(R). ಗುಂಡ್ಲುಪೇ. ೫೯-೧೩; 975). [?]
ಹೊರೆಯಾಳ್ 'ಪೊಱೆಯಾಳ್' ನೋ.
ಹೊರೆಯಿಡು 'ಪೊರೆಯಿಡು' ನೋ.
ಹೊರೆಯೆತ್ತು 'ಪೊರೆಯೆತ್ತು೨' ನೋ.
ಹೊರೆಯೇರು 'ಪೊರೆಯೇಱು' ನೋ.
ಹೊರೆಯೇಱು 'ಪೊರೆಯೇಱು' ನೋ.
ಹೊರೆವೆಣ್ಣು (ನಾ). ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿರುವ ಹೆಣ್ಣು,– ಸ್ತ್ರೀ: ಉಱುಬಿ ಹೇಳುವ ಮಂತ್ರಿ ಸಖರನಂಜಿಸಿ ಹೊರೆಱರೆತೆವೆಣ್ಣುಗಳ ಮೇಲೆ ಮುನಿದು (ಭರತೇ. ೪೮-೯೩).
[ಹೊರ್೪ (< ಪೊರ್೪) + ಪೆಣ್ಣು (< ಪೆಣ್)]
ಹೊರೆಹ (ನಾ). ಹೊರಸೂಸುವಿಕೆ; ಬೀರುವಿಕೆ: ಪ್ರಬೋಧನ, ಅನುಬೋಧ-ಕೆಟ್ಟ ಗಂಧವ ಹೊರೆಹ (ನಾಚಿರಾ. ೬). [ಹೊರ್೨ (< ಪೊರ್೨)+ - ಹ೨ (< - ಪ೨)]
ಹೊರೆಹುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಭೇದಭಾವವುಂಟಾಗು; ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಉಂಟಾಗು: ಲಿಂಗವ ಜಂಗಮ ಜಂಗಮವೆ ಲಿಂಗವೆಂದು ನಂಬದಲ್ಲಿ ಹೊರೆಹುಟ್ಟಿದ ಬಳಿಕ ಹಾಲ ಹರವಿಯೊಳಗೆ ಹುಳಿ ಹೊಕ್ಕಂತೆ ನೋಡಯ್ಯಾ (ಚನ್ನವ.ಕ.೧೩೪೪-೩೦೩); ಆ ನೃಪಂ ಮಂತ್ರಿಗಂ ತಮ್ಮೊಳಗೆ ಹೊರೆಹುಟ್ಟಿದಂತೆ . . . ತರುಣ ನೀಲಾಂಬಿಕೆಯನೊಲಿದಿತ್ತು ಬಸವಗಂ ಹಿರಿದು ವಿಭವದಿ ಮದುವೆಯ ಮಾಡಿ (ಲಶಿಟೀ. ೩೧-೬೬).
[ಹೊರ್೫ (< ಪೊರ್೫) + ಹುಟ್ಟು೧(< ಪುಟ್ಟು೧)]
ಹೊರೆಹೆಚ್ಚು (ಕ್ರಿ). ಉತ್ಸಾಹಗೊಳ್ಳು; ಹಿಗ್ಗು: ಹರಭಕ್ತರಂ ಕಂಡು ಹೊರೆಹೆಚ್ಚಿ ಭಕ್ತಿಯಿಂದಿರದದ್ದು ವಂದಿಸುತ ಮಧುರವಾಕ್ಯಂಗಳಿಂದಿರುಳು ಪಗಲೆನ್ನದತಿ ಸೇವೆಯಂ ಮಾಡುವವನಜ್ಞಾನಿ ತಾನಾದಡು ಪರದೊಳಗೆ ಮುಕ್ತನಹ (ಲಶಿಟೀ. ೪೩-೨೪); ನನೆದು ದಂತಃಕರಣ ರೋಮಾಂಚನದಲಾನಂದಾಶ್ರುಜಲದಲಿ ನನೆದು ಹೊಂಪುಳಿಯೋಗಿ ಕಣ್ಣೆವೆ ಮುಚ್ಚಿ ಹೊರೆಹೆಚ್ಚಿ ನೆನೆದನು (ಜಿವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೮-೬೦); ದಶಕಂಧರನು ಹೊರೆಹೆಚ್ಚಿದನು ಮೊನೆಗಣೆಗಳಿಂದವೆ ಮುಚ್ಚಿದನು ಬೊಬ್ಬಿಱಿದು ಭೂಪಾಲನನು (ಉತ್ತರಾ. ೧೭-೩೫).
[ಹೊರ್೪ (< ಪೊರ್೪) + ಹೆಚ್ಚು೧(< ಪೆರ್ಚು೧)]
ಹೊರೆಹೊಗು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮೋಸಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗು; ವಂಚಿತವಾಗು: ಎರಡು ಭಾಗವ ಮಾಡಿ ವಿಶ್ವಂಭರೆಯ ರಾಜ್ಯವನುಭಯರಾಯರು ಹೊರೆಹೊಗದೆ ಪಾಲಿಸಲಿ ಪಂಥದೊಳೆಂದನಂಧನೃಪ (ಜಿವ್ಯಾಭಾ. ೧೮-೨). ೨. ಮರೆಮಾಚು: ಮೆಚ್ಚಿದುದ ನುಡಿ ಪೇಡತನವೇಕೆ ಹೊರೆಹೊಗದೆ ಹೇಳೆನಲು ನಗೆಮೊಗವರಳೆ ಹೊಂಪುಳಿಯೋಗಿ ಕೌರವರರಸ ನುಡಿದನು (ಜಿವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧-೩೯); ಹೊರೆಹೊ[ಪಾಠಾಂ.ಹು]ಗದೆ ಬಳಿಕರಸ ವಾನರರರಸಗೆಂದನು ರವಿಜನೆಂಬೀ ದೂರೆವೆಸರು ಬಂದಂದವಾವುದು (ತೊರರಾ. ೪-೨-೧೨). [ಹೊರ್೫(< ಪೊರ್೫) + ಹೊಗು (< ಪೊಗು)]
ಹೊರೆಹೊರು (ಕ್ರಿ). ಭಾರವನ್ನು ಹೊರು,– ಸಾಗಿಸು: ನೆರವಿಲ್ಲದ ಮಿತ್ರನ್ನೆ ಜೊತೆದುಡಿವ ಪುತ್ರನ್ನ, ಯಜಮಾನನಿಗೆ ನೀನು ಹೊರೆಹೊರುವ ಕತ್ತೆಯೊಲು ದಾಸನಲ್ಲ! (ಪಾಂಚಜ . ೪೩-೩). [ಹೊರ್೬ (< ಪೊಱೆ)+ ಹೊರು (< ಪೊಱು)]
ಹೊರ್ಕುಳಿ 'ಪೊರ್ಕುಳಿ' ನೋ.
ಹೊರ್ಜೆ 'ಪೊರಜೆ' ನೋ.
ಹೊರ್ಜೆಹಗ್ಗ 'ಹೊರಜೆಹಗ್ಗ' ನೋ.
ಹೊರ್ತು 'ಹೊಱತು೨' ನೋ.
ಹೊಲ 'ಪೊಲ' ನೋ.
ಹೊಲಗಾಹಿ 'ಪೊಲಗಾಹಿ' ನೋ.

ಹೊಲಗುಲ (ನಾ). ಹೀನಕುಲ; ಚಂಡಾಲಜಾತಿ: ಎಲವೊ ತ್ರಿಶಂಕು ನೀ ಗುರುವಿನಾಜ್ಞೆಯ ಮೀಱಿ ಬಲುಪಿಂದ ಬಂದ ಕಾರಣದಿ ಹೊಲಗುಲವಾಗಿ ಪೋಗೆಂದು ನೀನೆಂದು ಶಾಪವನಿತ್ತು ಇಳೆಗೆ ನೂಕಿದರು ಪೀಠದಿಂದ (ನನ್ನಕಾ. ೯-೯೭).
[< ಹೊಲೆ (< ಪೊಲೆ) + ಕುಲ]

ಹೊಲಗೆಡು 'ಪೊಲಗೆಡು' ನೋ.

ಹೊಲಗೆಯ್ಮೆ (ನಾ). ಹೊಲದ ಕೆಲಸ; ವ್ಯವಸಾಯ: ಎಳೆಮುದಿಯರೊಂದಾಗಿ ಕಲೆತು ಹೊಲಗೆಯ್ಮೆಯೊಳು ನಲಿದುಲಿವ ನಗೆಮಾತು ಕಿವಿಗೆಸವುದು (ಇಂಗೀತ. ೬-೧೪).
[ಹೊಲ (< ಪೊಲ) + ಗೆಯ್ಮೆ (< ಕೈಮ್ಮೆ$_1$)]

ಹೊಲಗೇರಿ 'ಪೊಲೆಗೇರಿ' ನೋ.

ಹೊಲತಿ 'ಪೊಲತಿ' ನೋ.

ಹೊಲಥರ (ನಾ). (ದೇವಾಲಯದ) ಸುತ್ತುಗೋಡೆ; ಪ್ರಾಕಾರ: ಚಿಕ್ಕಬೇರುಂಡನ ಮಾಡಿದ ಸಮಸ್ತ ಕೂಸುಗಳು ಸೋಮನಾಥದೇವರ ದೇವಾಲ್ಯದ ಹೊಲಥರದ ಕಲಕೆಲಸಕೆ ಗದ್ಯಾಣ ಹತ ಕೊಟರು (ಮೈಅಂ. ೧೯೪೨. ೪೭-೮; 1228).
[P ಇದು 'ಹೊರತರ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತ]

ಹೊಲದಕೊಗ್ಗೆಬೇರು (ನಾ). ಔಷಧೀಯ ಗುಣವುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬೇರು: ಹೊಲದಕೊಗ್ಗೆಬೇರು, ಕಂಪುಸೀಗೆಬೇರು, ಮಂಜಿಷ್ಠೆ ಇವು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಸಮತೂಕ ಹಾಕಿ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ . . . ಕೊಡಬೇಕು (ಸಕವೈ. ೪೦೫ ಪು).
[< ಹೊಲ (< ಪೊಲ) + ಕೊಗ್ಗೆ (< ಕೊಗ್ಗಿ$_1$) + ಬೇರು (< ಬೇರ್$_1$)]

ಹೊಲದಪುಂಡ್ರಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಪುಂಡಿಸೊಪ್ಪು: ಹೊಲದಪುಂಡ್ರಿಕೆ, ಪುಂಡ್ರಿಕೆ, ಗೋಗು, ಪುಂಡಿ (ಮೃಜೀ. ೪೩-೮೫೦). [< ಹೊಲ (< ಪೊಲ) + ಪುಂಡ್ರಿಕೆ]

ಹೊಲದಬಟಾಣಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಟಾಣಿ: "ಬಟ್ಟಗಡಲೆ, ಕಡಲೆ, ಹೊಲದಬಟಾಣಿ" (ಸಸ್ಯನಿ. ೧೦೭); (ಮೃಜೀ. ೭೨-೧೨೫೦).
[< ಹೊಲ (< ಪೊಲ) + ಬಟಾಣಿ]

ಹೊಲದಮೆಣಸಿನಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೆಣಸಿನ ಗಿಡ: (ಮೃಜೀ. ೧೭-೬೧೨). [< ಹೊಲ (< ಪೊಲ) + ಮೆಣಸಿನಗಿಡ]

ಹೊಲದವರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅವರೆ: ಹೊಲದವರೆಯ ನೆಟ್ಟು ಸೊಡಗೆಯ ಸುಲಿದಲ್ಲಿ ತಳಲು ಬಲಿದು ಒಡೆದುದಿಲ್ಲ (ಮೋಆಮಾ. ೨೬೫-೮೧೭).
[< ಹೊಲ (< ಪೊಲ) + ಅವರೆ]

ಹೊಲದೆಱೆ (ನಾ). ಹೊಲದ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ: ತಂಮ್ಮ ಸಳಬಿಕುಲದ ಮನೆಯ ಸಂ[ತ]ವಣ ಆಯದಾಯ ಕಾಣಿಕೆ ಹೊಲದೆಱೆ ಕುಱಿದೆಱೆ ಸಮಸ್ತ ಕೊಳ್ಳಿ ಇನ್ನು ಹುಟ್ಟುವ ಸಂತವಣ ಇಂತಿನಿತು ಸಮಸ್ತಾಯವೆಲ್ಲಮ ಹುಗದಂತಾಗಿ ಹೊಲೆಗಱ ಮಾಡಿ . . . ಕೊಟ್ಟ ಶಿಲಾಸಾಸನ (ಸೌಇಇ. XX. ೯೦-೪೫; ?).
[ಹೊಲ (< ಪೊಲ) + ತೆಱೆ$_3$]

ಹೊಲಬಳಿ (ಕ್ರಿ). ದಾರಿ ತಪ್ಪು; ದಿಕ್ಕುಗೆಡು: ಉಬ್ಬಿದನು ಹರುಷದಲಿ ಕಂಗಳ ಗಬ್ಬ ಮುಳಿದುದು ಮದದ ನಿಗುರಿನ ಹಬ್ಬುಗೆಯ ಹೊಲಬಳಿಯೆ ನಾಲಗೆಯುಡುಗೆ . . . ಬೆಬಿಗಾದ (ಕುವ್ಯಾಭಾ. ೩-೬೭); ಬೆಳಗಹನ್ನಗ ಕತ್ತಲೆಯ ಮಳೆಗಳ ಮಹಾವಾತಾಂಬುಪೂರದ ಹಳುವದಲಿ ಹೊಲಬಳಿದು ಕೈವಿಡಿದೊಬ್ಬರೊಬ್ಬರನು ತಿಳಿಯಬಾರದ ಮರದ ಕಳವರದಳತೆಯಲಿ ಮತಿನಿಂದುದಜ್ಞರ ಕಳವಳಿಕೆಯಂತೆಕದೇಶನಿಜಾತ್ಮಭಾವದಲಿ (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೯೭-೧೫); ಸಲೆ ಮಿಡುಗುವ ಬಾಯ್ಮಡುಗುವ ತೊಡೆ ಬಿಡದೊಲವಡಟಿಳಿಯದ ಸಾಸವಳಬುವೆರ್ದೆ ಹೊಲಬಳಿದಿರವೆಸೆಯಲ್ ಸುಸಿಲಿಂ ನಱುಜೋಡೆಯರಗಲಿದರು (ಉದ್ಭಟ. ೪-೧೪); ಶಾಂತಿರಾಜ್ಯದ ಬಹಿಷ್ಕೃತ ನಾಗರಿಕನಂತೆ ಚಿಂತೆಗಳ ಹಳುವದಲಿ ಹೊಲಬಳಿದನು (ಭಾರಂಗ. ೭೦-೧೨). [ಹೊಲಬು (< ಪೊಲಂಬು) + ಅಳಿ$_1$ (< ಅಱ್$_1$)]

ಹೊಲಬಿಗ 'ಪೊಲಂಬಿಗ' ನೋ.

ಹೊಲಬು 'ಪೊಲಂಬು' ನೋ.

ಹೊಲಬುಕೆಡು 'ಪೊಲಂಬುಗೆಡು' ನೋ.

ಹೊಲಬುಗಾಱ (ನಾ). ದಾರಿಯನ್ನು ತಿಳಿದವನು; ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಅರಿತವನು: ಹೊಲಬುಗಾಱರ ಹೆಜ್ಜೆದೆಗಹಿನ ಚಲಿತ ಚಪಳದ ಚಾಳಿಯವೊಲಗ್ಗಳ ಬಲಾಸ್ಸಿತ ರೈದಿದರು ಬಳಿಕವರ ಬಳಿವಿಡಿದು (ತೊರಾ. ೩-೧೨-೨).
[ಹೊಲಬು (< ಪೊಲಂಬು) + -ಗಾಱ (<- ಕಾಱ)]

ಹೊಲಬುಗಿಡು 'ಪೊಲಂಬುಗೆಡು' ನೋ.

ಹೊಲಬುಗೆಡಿಸು 'ಪೊಲಂಬುಗಿಡಿಸು' ನೋ.

ಹೊಲಬುಗೆಡು 'ಪೊಲಂಬುಗೆಡು' ನೋ.

ಹೊಲಬುಗೇಡಿ (ನಾ). ಮಾರ್ಗ ತಪ್ಪಿದವನು; ದಾರಿ ತಪ್ಪಿದವನು: ಹಲಬರು ಛಲವಿಡಿದುವಿಡಿದು ಹೊಲಬುಗೇಡಿಯಾದರು ನೋಡಾ (ಸಿದ್ಧವ. ಕ. ೧೭೨-೫೭೨).
[ಹೊಲಬು (< ಪೊಲಂಬು) + ಕೇಡಿ$_1$]

ಹೊಲಬುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಹಿಡಿ; ದಾರಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸು: ಹೊಲಬುಗೊಂಡಬಿಸ ಬೇಡ ಬಲಿತು ತರಬೇಡ ಒಲಿದೊಮ್ಮೆ ಶಿವಶರಣನ್ನಿರಯ್ಯಾ ಒಂದು ಸೂಲ್ನಿಂಗೆ ಮುಕ್ತಿ ಸಿದ್ಧಿ (ಬಸವ. ೧೬೦). [ಹೊಲಬು (< ಪೊಲಂಬು) + ಕೊಳ್$_1$]

ಹೊಲಬುತಪ್ಪು 'ಪೊಲಂಬುದಪ್ಪು' ನೋ.

ಹೊಲಬುದಪ್ಪು 'ಪೊಲಂಬುದಪ್ಪು' ನೋ.

ಹೊಲಮದ್ದು (ನಾ). ಗಿಡಮೂಲಿಕೆಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಮದ್ದು; ಹಸಿರೌಷಧಿ: ಅಜ್ಜಿ ತನಗರಿತ ಹೊಲಮದ್ದುಗಳನ್ನು ರೋಗಪೀಡಿತರಾದ ಹಲವಾರು ಹಳ್ಳಿಗರಿಗೂ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದಳು (ಕುರುಕಾ. ೩೦). [ಹೊಲ (< ಪೊಲ) +ಮದ್ದು (< ಮರ್ದು)]

ಹೊಲಮೇರೆ 'ಪೊಲಮೇರೆ' ನೋ.

ಹೊಲಪೆರೆ 'ಪೊಲಮೇರೆ' ನೋ.

ಹೊಲವೇರಿ 'ಪೊಲಮೇರೆ' ನೋ.

ಹೊಲವೇರೆ 'ಪೊಲಮೇರೆ' ನೋ.

ಹೊಲಸು$_1$ 'ಪೊಲಸು$_1$' ನೋ.

ಹೊಲಸು$_2$ 'ಪೊಲಸು$_2$' ನೋ.

ಹೊಲಸುಜೀವನ (ನಾ). ಕೊಳಕು ಜೀವನ; ಮಲಿನವಾದ ಜೀವನ: ರಾಯರು ತಮ್ಮ ಹಿಂದಿನವರ ಹೊಲಸುಜೀವನಕ್ಕೆ ಹೇಗೆ, ಉತ್ತಮಜೀವನವನ್ನು ಆಚರಣೆಯಲ್ಲಿ, ನಡೆಯಲ್ಲಿ, ನುಡಿಯಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆಲ್ಲದರಲ್ಲೂ ತಂದಿದ್ದರು (ಮರಾಠಿ.ಸ).
[ಹೊಲಸು$_1$ (< ಪೊಲಸು$_1$) + ಜೀವನ]

ಹೊಲಸುದೋಱು (ಕ್ರಿ). ಕೊಳಕಾಗಿ ತೋರು; ಮಲಿನವಾಗಿರು: ಹೊಲಸು[ಶಾತಾಂ. ಬು] ದೋಱಿದ ಮಗನೆ ಜಲವೆಮಗಲಸಿವೆಯಲಾ ಸೇವೆಯಲಿ . . . ಎನುತೂರ್ಕರಾ ಜಲವ (ತೊರಾ. ೨-೫-೨೩). [ಹೊಲಸು$_1$ (< ಪೊಲಸು$_1$) + ತೋಱು]

ಹೊಲಸುನಾತ (ನಾ). ಕೆಟ್ಟವಾಸನೆ; ದುರ್ಗಂಧ: ಮಲ್ಲಿನಾಥನನಡರಿ ನೋಡಿ ನಮಿಸಿ ಉರದ ಮಾನಂ ಹೊಲಸುನಾತಮಂ ನೀಗಿ ಹೊಸಪರಿಮಳದ ಕರುವಾಗಿ ನಡೆತಂದು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೪-೪೮); ಎಲ್ಲ ಜಾತಿಯ ಅಡಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ . . . ಹುಳಕ ಮತ್ತು ತಿನ್ನುವಾಗ್ಗೆ ಹೊಲಸುನಾತ ಬರೋಣ ಇಂಥಾ ಪ್ರಕಾರಗಳಿರಲಿಕ್ಕೆ ಬಾರದು (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೫೦).
[ಹೊಲಸು$_1$ (< ಪೊಲಸು$_1$) + ನಾತ]

ಹೊಲಸುನಾರು 'ಪೊಲಸುನಾಱು' ನೋ.

ಹೊಲಸುನಾಱು 'ಪೊಲಸುನಾಱು' ನೋ.

ಹೊಲಸುಮಾತು (ನಾ). ಅಸಭ್ಯವಾದ ನುಡಿ; ಕೀಳುನುಡಿ: ಹೊಲಸುಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಲು ಅಸಹ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). [ಹೊಲಸು$_1$ (< ಪೊಲಸು$_1$) + ಮಾತು$_1$]

ಹೊಲಸೂಳೆ (ನಾ). ಕೀಳಾದ ಸೂಳೆ: ಬೀದಿನಾಯಿ ರಾಧಿಯು ಮೊನ್ನೆ ಹೇಗೊ ಸತ್ತಳು. ದುರುಳನೊಬ್ಬ ಏಕೊ ನಕ್ಕ, ಹೊಲಸೂಳೆಯು ಅತ್ತಳು (ಸೂರ್ಯನಾ. ೬೫-೧೨).
[< ಹೊಲೆ (< ಪೊಲೆ) + ಸೂಳೆ$_1$]

ಹೊಲಸೇಳ್ 'ಪೊಲಸೇಳು' ನೋ.

ಹೊಲಸೇಳು 'ಪೊಲಸೇಳು' ನೋ.

ಹೊಲಿ$_1$ 'ಪೊಲ್' ನೋ.

ಹೊಲಿ$_2$ 'ಪೊಲಿ$_2$' ನೋ.

ಹೊಲಿಗೆ 'ಪೊಲ್ಗೆ' ನೋ.

ಹೊಲಿಗೆಯಂತ್ರ (ನಾ). (ಬಟ್ಟೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು) ಹೊಲಿಯುವ ಯಂತ್ರ: ಅವಳು ಕಂತಿನ ಮೇಲೆ ಹೊಲಿಗೆಯಂತ್ರ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿದ್ದಾಳೆ (ರೂಢಿ).
[ಹೊಲಿಗೆ (< ಪೊಲ್ಗೆ) + ಯಂತ್ರ]

ಹೊಲಿಗರಾಟೆ (ನಾ). = ಹೊಲಿಗೆಯಂತ್ರ: ನನ್ನನ್ನು ಸಿಂಪಿಗನ ಕಡೆಗೆ ಒಯ್ದರು . . . ನನ್ನನ್ನು ಹೊಲಿಗರಾಟೆಯ ಬಾಯಿಗೆ ಕೊಟ್ಟನು. ಸೂಜಿಯಿಂದ ಚುಚ್ಚಿ ಚುಚ್ಚಿ ಹೊಲಿದು, ನನ್ನನ್ನು ಈ ರೂಪಕ್ಕೆ ತಂದನು (ಶವಪ್ಪ. ೪-೨೮).
[ಹೊಲಿಗೆ (< ಪೊಲ್ಗೆ) + ರಾಟೆ (< ಜ್ರಾಟ್ಟ)]

ಹೊಲಿಸು 'ಪೊಲಿಸು' ನೋ.

ಹೊಲೆ 'ಪೊಲೆ' ನೋ.

ಹೊಲೆಗಂಪು (ನಾ). ಹೊಲಸುನಾತ; ದುರ್ವಾಸನೆ: ದೇಹವನು . . . ಇಂಪಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹಿಗ್ಗುದಿರಲವೊ ಹೊಲೆಗಂಪು ನಾರುವುದು ತೊಳೆಯದೆ ಇರಲು (ವಿದಾಕ್ಯ. ೬೮-೧).
[ಹೊಲೆ (< ಪೊಲೆ) + ಕಂಪು]

ಹೊಲೆಗಲಸು 'ಪೊಲೆಗಲಸು' ನೋ.

ಹೊಲೆಗಾಣ್ (ಕ್ರಿ). ರಜಸ್ವಲೆಯಾಗು; ಮುಟ್ಟಾಗು: ಹೊಲೆಗಂಡಲ್ಲದ ಪಿಂಡದ ನೆಲೆಗಾಶ್ರಯವಿಲ್ಲ (ಬಸವ. ೫೧೧); ಗುರು ಕರುಣಿಸಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಲಿಂಗವ ಪರುಷವ ಮಾಡಿ ತೋಱಿದ ಬಳಿಕ ಹೊಲೆಗಂಡೆನೆಂದು ತೊಲಗಲಾಗದು (ಸರ್ವವ. ೨೧೧-೯೬೮).
[ಹೊಲೆ (< ಪೊಲೆ) + ಕಾಣ್]

ಹೊಲೆಗೆಡಿಸು 'ಪೊಲೆಗೆಡಿಸು' ನೋ.

ಹೊಲೆಗೆಡು 'ಪೊಲೆಗೆಡು' ನೋ.

ಹೊಲೆಗೆಲಸ (ನಾ). ಕೆಟ್ಟಕೆಲಸ; ನೀಚಕಾರ್ಯ: ಜಲದೊಳಗೆ ಮುಳುಗಿದರ ತೊಲಗದು ಹೊಲೆಗೆ[ಪಾಠಾಂ. ಕೆ]ಲಸವೀ ದೇಹದೊಳು ನೀ ನೆಲಸಿರಲು ಹೊಲೆಯುಂಟೆ (ಹರಿಸಾ. ೯೯).
[ಹೊಲೆ (< ಪೊಲೆ) + ಕೆಲಸ]

ಹೊಲೆಗೆಸರು (ನಾ). ಹೊಲಸಾದ ರಾಡಿ,– ಕೊಚ್ಚೆ: ಶ್ರೀಗಂಧದನುಲೇಪನಕ್ಕೆಣ ರಘೂದ್ವಹಂ; ಹೊಲೆಗೆಸರಿಗೆಣೆ ನೀನ್! (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೮೭-೪).
[ಹೊಲೆ (< ಪೊಲೆ) + ಕೆಸರು (< ಕೆಸಱ್)]

ಹೊಲೆಗೆಱೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ: ದೊಣ್ಣವಟ್ಟಯೂರೊಡೆಯ ಪಾಲಿಮಯ್ಯ ದೊಣ್ಣವಟ್ಟಯಲು . . . ಧಾರಾಪೂರ್ವಕಂಗೆಯ್ದು ಚಂದ್ರಾರ್ಕ ತಾರಬರಂ ಸಿನ್ನರ ಹೊಲೆಗೆಱೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಕೊಟ್ಟರ್ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೧೦೦-೨೦; 1045); ಸಮಸ್ತಾಯವೆಲ್ಲಮ ಹುಗದಂತಾಗಿ ಹೊಲೆಗೆಱೆ ಮಾಡಿ ಸರ್ವನಮಸ್ಯವಾಗಿ ಧಾರಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟ ಶ್ರಮತು ಗೋವಣದೇವ ಕೊಟ್ಟ ಶಿಲಾಸಾಸನ (ಸೌಇಇ. XX, ೯೧-೪೭;?). 'ಹೊಲೆಗೊಱೆ', 'ಪೊಲೆತೆಱೆ' ಪರಾ. [?]

ಹೊಲೆಗೇರಿ 'ಪೊಲೆಗೇರಿ' ನೋ.

ಹೊಲೆಗೊಱೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ: ತಿಪ್ಪಸುಂಕ ಮನೆದೆಱೆ ಪಾರಿಖಾಯ ಹೊಲೆಗೊಱೆ ಮಱಿವ ಈಂತಿನಿತುವಂ ಸರ್ವನಮಶ್ಯವಾಗಿ . . . ಧಾರಾಪೂರ್ವ್ವಕಂ ಮಾಡಿ ಕೊಟ್ಟರು (ಸೌಇಇ. XX, ೧೫೮-೪೩; 1176). 'ಹೊಲೆಗೆಱೆ', 'ಪೊಲೆತೆಱೆ' ಪರಾ. [?]

ಹೊಲೆಜೋಗಿ (ನಾ). ಕೀಳಾದ ಜೋಗಿ,– ಬೈರಾಗಿ: ಶಿವನೇ ನಿಮ್ಮನಱಿಯದ ಮನುಜನ ಒಡಲೆಂಬುದು ಹೊಲೆಜೋಗಿಯ ಕೆಯ್ಯ ಒಡೆದ ಸೋರೆಯಂತೆ ಕಾಣಾ (ಮಡಿವಾ. ೧೩-೧೭).
[ಹೊಲೆ (< ಪೊಲೆ) + ಜೋಗಿ$_1$]

ಹೊಲೆತಡೆ (ಕ್ರಿ). ಮುಟ್ಟಾಗದಿರು; ಗರ್ಭಿಣಿಯಾಗು: ನಿನ್ನೀ ತಂಗಿ ದೇವಕಿ ಹೊಲೆ ತಡೆದೆಂತಪ್ಪ ಮಗನ ಹಡೆವಳೆನಲು (ನೇಮಿಷಾ. ೧೪-೧೫); ಓಡಾಡಿ ಸೌರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡುವ ಗಂಡನನ್ನು ಅದೇ ತಿಂಗಳ ಹೊಲೆತಡೆದ ಹೆಂಡತಿಯು . . . ಎಂದು ಗಾಬರಿಯಾಗಿ (ಕನ್ನಜಾ. ೬೦).
[ಹೊಲೆ (< ಪೊಲೆ) + ತಡೆ$_1$]

ಹೊಲೆತನ (ನಾ). ನೀಚತನ; ಕೀಳುತನ: ಹುಟ್ಟು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಜಾತಿಯಾದರೂ ನಡತೆ ಹೊಲೆತನವನ್ನು ಮಾರಿಸಿತ್ತು (ಮರೆ. ೪).
[ಹೊಲೆ (< ಪೊಲೆ) + - ತನ]

ಹೊಲೆದೆಱೆ 'ಪೊಲೆತೆಱೆ' ನೋ.

ಹೊಲೆಪಾಟು 'ಹೊಲೆಪಾಡು' ನೋ.

ಹೊಲೆಪಾಡು, ಹೊಲೆಪಾಟು (ನಾ). ಕೆಟ್ಟಪರಿಸ್ಥಿತಿ; ಕಠಿಣಸ್ಥಿತಿ: ಸರ್ವ ಕಾಯ್ದು ಧನಮುಂ ಉಪ್ಪಾರ್ಜಿತೈಶ್ವರ್ಯಮುಂ ಹೊಲೆಪಾಡಿಂದಲೆ ಕೂಡಲಿಕ್ಕಿ ಪೆಱಗಂ ತಾನಾಗದೇ ಪೋಗುವೊಲ್ ಗಟೆಸೇನುಣ್ಣದೆ ಪೋಪುದೈ (ಸೋಮೇಶ. ೯೧). ಹೊಲೆಪಾಟು: ಇಲ್ಲಿ ಸಾಕಷ್ಟು ಸ್ಥಳವಿದ್ದರೆ . . . ಅಡುಗೆಮನೆಯೊಳಗಿನ ಹೊಲೆಪಾಟನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ಕಡಿಮೆ ಮಾಡಬಹುದು (ಆರುಶಾ. ೧೪).
[ಹೊಲೆ (< ಪೊಲೆ) + ಪಾಡು$_1$]

ಹೊಲೆಬೊಟ್ಟು (ನಾ). ಅವಲಕ್ಷಣವಾದ ಲಾಂಛನ,– ಗುರುತು: ನೋಡವರ ಹಣೆಯ ಹೊಲೆಬೊಟ್ಟನೆಂತೀಕ್ಷಿಪೆಂ ನೋಡವಂದಿರು ಮಾಳ್ಪ ತಪ್ಪನೇನೆಂದಪೆಂ (ಇಱಿರ. ದೇ. ೧೦೯-೯).
[ಹೊಲೆ (< ಪೊಲೆ) + ಬೊಟ್ಟು$_1$ (< ಬಟ್ಟು)]

ಹೊಲೆಮಗ್ಗ (ನಾ). ಮಗ್ಗದ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ: ತೂರಮಗ್ಗ ಹೊಲೆಮಗ್ಗಯಿನಿತುಮಂ ಧಾರಾಪೂರ್ವಕ ಮಾಡಿ ಕೊಟ್ಟ ದತ್ತಿ (ಎಕ. VI (S). ಕೃಷ್ಣರಾ. ೧೦೬-೯; 1165).
[ಹೊಲೆ$_7$ + ಮಗ್ಗ]

ಹೊಲೆಮನ (ನಾ). ಕೆಟ್ಟ ಮನಸ್ಸು; ಅಶುದ್ಧವಾದ ಮನಸ್ಸು: ಹೊಲೆಮನ ಬಿಡದವರಿಗೆ ಗುರುಲಿಂಗವಿಲ್ಲೆಂದ ಬಸವಪ್ರಿಯಕೂಡಲಚೆನ್ನಸಂಗಮದೇವ (ಸರ್ವವ. ೨೦೦-೯೮೮); ಭ್ರಮೆಯೊಳೊಂದಿದ ಹೊಲೆಮನಕೆ ಹೋಲಿಕೆಯ ಪೇಳುವೆ (ಅಮೃತ. ೨-೮೨).
[ಹೊಲೆ (< ಪೊಲೆ) + ಮನ]

ಹೊಲೆಮನೆ 'ಪೊಲೆಮನೆ' ನೋ.

ಹೊಲೆಮಾತು 'ಪೊಲೆವಾತು' ನೋ.

ಹೊಲೆಯ 'ಪೊಲೆಯ' ನೋ.

ಹೊಲೆಯಕುದುರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕುದುರೆ (?): ಹೊಲೆಯ ಕುದುರೆ ಬಿಡಿಲೆಯ ಕುದುರೆ ನಾಡ ಕುದುರೆಗೆ ಪ್ರತಿಗದ್ಯಾಣ ಒಂದಕ್ಕಂ ಬೇಲೆ ಆನೆಗೆ ಪ್ರತಿಗದ್ಯಾಣ ಒಂದಕ್ಕಂ ಹಾಗ (ಎಕ. V. ಬೇಲೂರು. ೭೫-೧೧೧; 1382).
[ಹೊಲೆಯ? + ಕುದುರೆ]

ಹೊಲೆಯಮ 'ಪೊಲೆಯಮ್ಮ' ನೋ.

ಹೊಲೆಯರಸು (ನಾ). ಚಾಂಡಾಲರ ಅಧಿಪತಿ, – ಒಡೆಯ: ಓಹೋಹೊ ದೂರ ದೂರಿರು ಬಾಹದ ನೀನಿಲ್ಲಿಗಿಂದು ಯೆಲೆ ಹೊಲೆಯರಸೆ . . . ವೀರಬಾಹು ದೂರದಿ ನಿಲ್ಲೆ (ಹಮಚ. ೧೧೭).
[ಹೊಲೆಯ (< ಪೊಲೆಯ) + ಅರಸು$_1$ (< ಅರಸ$_1$)]

ಹೊಲೆಯಾಳು (ನಾ). ಕೀಳುವರ್ಗದ ಸೇವಕ: ಆ ಬಾಳಂಗೆ ಉಳ್ಳ ಹೊಲೆಯಾಳು ಹೆಂಣಾಳು ಗಂಡಾಳು ಕುಟುಟಗ[ಳು] ಸಹ. . . ಆ ಬಾಳ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಉಳ್ಳಂಥಾ ಮಾ[೦]ನ್ಯ ದೀಪಮಾಲೆಯ ಕಂಭ ಹೊಲೆಯರ XX ಬಳ (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೪೧೭-೧೦; 1377); ಹೊಲೆಯಾಳಿಗೆ ಒಂದು ಮನೆಯಾಳು ಸೆರೆಯಾಯಿತು (ಗಾದ).
[ಹೊಲೆ (< ಪೊಲೆ) + ಆಳು$_3$ (< ಆಳ್$_3$)]

ಹೊಲೆಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕೊಳಕುಮಾಡು; ಮಲಿನಗೊಳಿಸು: ನಿಮ್ಮ ಪಟ್ಟೆಯ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನವನ ನೆತ್ತರಲಿ ನನಸಿ ಹೊಲೆಯಿಸದಿರ್ಕೆ! (ಹಬ್ಬರ. ೪೦-೧೨೭).
[ಹೊಲೆ (< ಪೊಲೆ) + - ಇಸು$_1$]

ಹೊಲೆಯೊಡಲು (ನಾ). ಮಲಿನವಾದ ಶರೀರ; ಅಶುದ್ಧವಾದ ದೇಹ: ಹೊಲೆಯೊಡಲೊಳ್ ಮಲರಹಿತ ಸಕಲಗುಣಗಣನಿಲಯಂ ಶುದ್ಧಾತ್ಮನಿಪ್ಪುದೆಂಬುದೆ ಯುಕ್ತಂ (ಉಪಾರ. ೨೪೫).
[ಹೊಲೆ (< ಪೊಲೆ) + ಒಡಲು (< ಒಡಲ್)]

ಹೊಲೆವನೆ 'ಪೊಲೆಮನೆ' ನೋ.

ಹೊಲೆವೆಣ್ 'ಪೊಲೆವೆಣ್' ನೋ.

ಹೊಲೆಸುಂಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ: ಒಳವಾಱು ಹೊರವಾಱು ಹೊಲೆಸುಂಕ ಮಗ್ಗತೆಂ ಚನ್ದ್ರತಾರಾರ್ಕಂಬರಂ ಸಲುವಂತಾಗಿ ಧಾರಾಪೂರ್ವಕಂ XXX ಸುಂಕಗಳಂ ಸಲಿಸುವರು (ಎಕ. VI. (R). ಪಾಂಡವ. ೮೧-೩; 1223). 'ಹೊಲೆದೆಱೆ', 'ಹೊಲೆಮಗ್ಗ' ಪರಾ.
[ಹೊಲೆ$_7$ + ಸುಂಕ$_1$]

ಹೊಲೆಹಲಸು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಲಸು: ಉಬಲು, ಹಿಸ್ಸರೆ, ಹೊಲೆಹಲಸು, ಅನವು (ಮೃಚಿಗಿ. ೫೭-೧೧೨೩).
[ಹೊಲೆ$_7$ + ಹಲಸು (< ಪಲಸು)]

ಹೊಲೆಹುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ರಜಸ್ಸು ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು; ಮುಟ್ಟಾಗು: ಹೊಲೆಹುಟ್ಟಿದ ಮೂಱುದಿನಕ್ಕೆ ಪಿಂಡಕ್ಕೆ ನೆಲೆಯಾಯಿತ್ತು (ಚನ್ನವ. ೩. ೧೮೧-೩೯೭).

[ಹೊಲೆ (< ಪೊಲೆ) + ಹುಟ್ಟು$_1$ (< ಪುಟ್ಟು$_1$)]

ಹೊಲೆಹೊರೆ (ಕ್ರಿ). ಮಲಿನತೆಯುಂಟಾಗು; ಅಶುದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದು: ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣ ಹೊಲೆಯನ ಚರಿಸಿದರ ಹೊಲೆಪೊರೆ[ಪಾಠಾಂ. ರು]ವುದೇ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೩-೪೮). [ಹೊಲೆ (< ಪೊಲೆ) + ಹೊರೆ$_2$ (< ಪೊರೆ$_2$)]

ಹೊಲ್ಲ 'ಪೊಲ್ಲ' ನೋ.

ಹೊಲ್ಲತೆ (ನಾ). ಕೆಟ್ಟತನ; ಕ್ಷುಲ್ಲಕಸ್ವಭಾವ: ಶಿಕ್ಷೆ ಕೊಟ್ಟದ್ದು ಹೀರೋವಿಗಲ್ಲ. ಅವಳಲ್ಲಿ ಕಂಡಂತೆ ತೋರಿದ ಹೊಲ್ಲತೆಗ ಎಂದು ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳುವುದು ಕಷ್ಟ (ಷೇಕ್ಸ್‌ಪಿ. ೨೯೨). [ಹೊಲ್ಲ (< ಪೊಲ್ಲ) + - ತೆ$_3$]

ಹೊಲ್ಲದು 'ಪೊಲ್ಲದು' ನೋ.

ಹೊಲ್ಲದೈವ (ನಾ). ಕೆಟ್ಟದೇವತೆ; ಕ್ಷುದ್ರದೇವತೆ: ಪ್ರಹ್ಲಾದದೇವನು ಜನಕಗೆಂದನು ಹೊಲ್ಲದೈವವನನಿತು ನೀ ನೋಡುವೆನದೆಂದರೆ ಕರವ ನಾನೀಗ (ಸಂಭವ. ೮-೩೫).

[ಹೊಲ್ಲ (< ಪೊಲ್ಲ) + ದೈವ]

ಹೊಲ್ಲನಡೆ (ನಾ). ಕೆಟ್ಟನಡತೆ; ಹೀನವಾದ ನಡವಳಿಕೆ: ಅವಳ ಪಾಪಗಳೇನೊ. ಹೊಲ್ಲನಡೆಯೇನೊ, ಆದರೆಣಿಕೆಗಿದೆ ಹೊತ್ತು? (ಇಂಗೀತ. ೬೧-೨೩).

[ಹೊಲ್ಲ (< ಪೊಲ್ಲ) + ನಡೆ$_2$]

ಹೊಲ್ಲನುಡಿ 'ಪೊಲ್ಲನುಡಿ' ನೋ.

ಹೊಲ್ಲಮನುಜ (ನಾ). ಕೀಳಾದ ಮನುಷ್ಯ; ಕ್ಷುಲ್ಲಕ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ವಲ್ಲಭನ ಕಂಡೆವೆಂದು ಬಡಿದಾಡುತ್ತಾರೆ ನೋಡಾ ಅಲ್ಲಯ್ಯಾ ಈ ಹೊಲ್ಲಮನುಜರು (ಸಿದ್ಧವ. ೩. ೨೦೩-೬೮೧). [ಹೊಲ್ಲ (< ಪೊಲ್ಲ) + ಮನುಜ]

ಹೊಲ್ಲಮೆ 'ಪೊಲ್ಲಮೆ' ನೋ.

ಹೊಲ್ಲಯಿಸು, ಹೊಲ್ಲೈಸು (ಕ್ರಿ). ಕೆಟ್ಟುದನ್ನು ಮಾಡು: ಐಕಾರಕ್ಕೆ . . . ಹೊಲ್ಲಯಿಸಿದಂ, ಹೊಲ್ಲೈಸಿದಂ (ಶಮದ. ೧೫೭ ಪ್ರಯೋ). **ಹೊಲ್ಲೈಸು**: ಮೇಲಿನ 'ಶಮದ' ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಹೊಲ್ಲ (< ಪೊಲ್ಲ) + - ಇಸು$_1$]

ಹೊಲ್ಲವೆ (ನಾ). ೧. ಕೆಟ್ಟುದು; ಹೀನವಾದುದು: (ಕ). ೨. ಅಪಕಾರ; ಕೆಡುಕು: "ಅಪಕಾರಃ, ದ್ರೋಹಃ - ಈ ೨ ಹೊಲ್ಲವೆ" (ಹಲಾಯು. ೧೨೭-೮೭). 'ಹೊಲ್ಲಮೆ' ಪರಾ. [ಹೊಲ್ಲ (< ಪೊಲ್ಲ) + - ವೆ]

ಹೊಲ್ಲಹ (ನಾ). ೧. ಕೆಟ್ಟುದು; ಕೆಡುಕು: (ಕ). ೨. ದೂರು; ನಿಂದೆ: "ಮಿಥ್ಯಾಭಿಶಂಸನ, ಅಭಿಶಾಪ - ಇಲ್ಲದ ಹೊಲ್ಲಹಂ ಮೇಲಿಕ್ಕಿ ನುಡಿಹ" (ನಾಚಿರಾ. ಕ). ೩. ಕಾಠಿಣ್ಯ; ಕಠಿಣತೆ: 'ಹೊಲ್ಲಹಂದೋಱು' ಪರಾ. ೪. ಕೆಟ್ಟವನು; ದುಷ್ಟ: ಆರಾರ ಮನದಲ್ಲಿ ಏನೇನಿಹುದೆಂದಱಿಯೆ ಒಳಿಹರೆಂದೆನಲಮ್ಮೆ ಹೊಲ್ಲಹರೆಂದೆನಲಮ್ಮೆ (ಬಸವ. ೪೦೨); ನಿಮ್ಮ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಹೊಲ್ಲಹನಸಗನೊಬ್ಬನು ಬಲ್ಲ ಭಕ್ತನೆನುತ್ತೆ ಗರ್ವಿಸಿ ತೊಲಗನಾರಿಗೆಯು (ಬಸವು. ೨೧-೧೪); ಹೊಲ್ಲಹನು ಒಳ್ಳಿದನು ಎಲ್ಲ ಠಾವಿನೊಳುಂಟು ಹೊಲ್ಲಹನ ಹೊಲ್ಲನೆನಬೇಡ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೪೪೦). 'ಹೊಲ್ಲೆಹ' ಪರಾ. [ಹೊಲ್ಲ (< ಪೊಲ್ಲ) + - ಹ$_2$ (< - ಪ$_2$)]

ಹೊಲ್ಲಹಂದೋಱು (ಕ್ರಿ). ಕಾಠಿಣ್ಯವನ್ನು ತೋರು: ಎಂದುವುಂ ಹೊಲ್ಲಹಂದೋಱನಾತನ ಕಣ್ಗೆ ಎಂದುವುಂ ಚೆಲ್ವನಾಗಿರ್ಪನಾತನ ಕಣ್ಗೆ (ರುದ್ರರ.ಹ. ೧೭-೧೭).

[ಹೊಲ್ಲಹ + ತೋಱು]

ಹೊಲ್ಲಿ (ನಾ). (?): ಹೊಲ್ಲಿ[ಪಾಠಾಂ. ವಹಿಲಿ]ಯ ಭಂಡಿ ಕೊಲ್ಹಾರಿ ರಥಂಗಳು ಮೇಲಾನ ಕುದುರೆ ವ್ಯೆಯಾಳಿ ಬಾಲಕರೇಱ್ ಕೊಂಡಾಡುವೆಳಗಿನಿಂದ ಮಾಲೆಗಾರ್ತಿಯರ ಕೇರಿಗಳು (ಅಮುಸಾಂ. ೧-೮೧). [?]

ಹೊಲ್ಲೆ (ನಾ). ೧. ಕೆಟ್ಟುದು; ಕೆಡುಕುಂಟುಮಾಡುವಂತಹುದು: ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಶಾಪ ಹೊಲ್ಲೆಯದು (ಸಂಭವ. ೫-೬೭); ಬಗೆಯಲಾತನು ಹೊಲ್ಲೆಯನು ಹೊಲ್ಲೆಗೆ ಮಹಾಸಲ್ಲಕನು (ನಿಭಾಗ. ೧೨-೧-೧೫). ೨. ಅಡ್ಡಿ; ತೊಡಕು: ಸಂತೋಷವೇ ಸುತಲಾಭವಾದರೆ ಹೊಲ್ಲೆಯೇ[ಪಾಠಾಂ. ಲ್ಲವೇ]ನಿದಕೆ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೨-೪೦). ೩. ದುಃಸ್ಥಿತಿ; ದುರವಸ್ಥೆ: ಇತ್ತಲಾ ದ್ವಾರಕೆಯೊಳಗೆ ವರಸತ್ಯಭಾಮಾಭವನದೊಳು ನರವೃತ್ತಿಯಿಂದಿರುತ ಕೇಳಿದ ಸತಿಯ ಹೊಲ್ಲೆಯನು ಕೆತ್ತ ದುಮ್ಮಾನದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಸ. ಓದ್ಯೋ. ೧೫-೧೩೪). ೪. ಹೀನತೆ: 'ಹೊಲ್ಲೆತನ' ಪರಾ.

ಹೊಲ್ಲೆಯಾಗು = ವ್ಯರ್ಥವಾಗು; ನಿಷ್ಫಲವಾಗು: ತಪವ ಮಾಡಿದುದು ಹೊಲ್ಲೆಯಾಯಿತು ತನಗೆ ಕಮಲಜನಲ್ಲಿ (ಸಂಭವ. ೧೬-೧೭). [< ಪೊಲ್ಲ]

ಹೊಲ್ಲೆತನ (ನಾ). ಕೀಳುತನ; ಹೀನವೃತ್ತಿ: ಹೊಲ್ಲೆತನವ ಪೆರ್ಮೆಯೆಂದು ಎಲ್ಲ ಗುಣವ ಹೇಳಿಕೊಂಡು ಕಳ್ಳನಂತೆ ಅಡಗಿಕೊಂಡು ಕೈಗೆ ಸಿಕ್ಕದೆ. . . ಗೋಚರಿಸದ ತಿರುಗುತಿರುವ ಲೋಕವರಿಯಲು (ಕವಿಪೋ. ೩೫-೫). [ಹೊಲ್ಲೆ + - ತನ]

ಹೊಲ್ಲೆಯ 'ಹೊಲ್ಲೆಹ' ನೋ.

ಹೊಲ್ಲೆಹ, ಹೊಲ್ಲೆಯ (ನಾ). ೧. ಕೆಟ್ಟುದು; ಕೆಡುಕು: ಆವನಾವನೊರ್ವಂಗೆ ಹೊಲ್ಲೆಹಮಂ ಬಯಸುವಾತನಾತಂಗನುಕೂಲಮಾಗಿಯೆ ಪೇೞ್ದುದು (ಪಂಚತಂ. ೯೪-೮): ಲಿಂಗವ ಕುಱಿತಲ್ಲಿ ಒಳಿತು ಹೊಲ್ಲೆಹ ಉಂಟೇ ಜಂಗಮನ ಕುಱಿತಲ್ಲಿ ಒಳಿತು ಹೊಲ್ಲೆಹ ಉಂಟೇ (ಪಾಲ್ಕುಮಾ. ೪೦-೧೬೬); ಆತನಿಂದೇನಹುದು ಹೊಲ್ಲೆಹವಾತನಿಂದೇನಹುದು ಲೇಸುಗಳ್ (ಜಯ್ಪಾಲಿ. ೨-೪೪). ೨. ತಪ್ಪು ; ದೋಷ; ಅಪರಾಧ: ಈಶ್ವರ ಮೂರ್ತಿಯೆನ್ನಲ್ಲಿ ಹೊಲ್ಲೆಹವನಱಿದಿಂತು ಬಡಿದಹನು (ಬಸವು. ೩೮-೩೨); ನಾವು ಮಾಡಿದ ಹೊಲ್ಲೆವಾEಹಾತೆವುದು ನೀವು ನಮ್ಮನು ಕಟ್ಟಿ ಕೊಲುವುದಿದಾವ ರಾಯರ ರಾಜಪದ್ಧತಿಯೆಂದನಾ ಹನುಮ (ತೊರರಾ. ೫-೬-೨೨); ಫುಲ್ಲದಳಾಕ್ಷ ನೀನತಿದೈವವೆಂಬುದ ಬಲ್ಲ ಮತ್ತಿತನು ನಾನಱಿಯೆ ಹೊಲ್ಲೆಹವನು ತೀರ್ಕಣಿಸೆಂದುಭಯಪಾಣಿಪಲ್ಲವದಿಂದ ವಂದಿಸಿದ (ಮೋಹತ. ೪೦-೯೦). ೩. ತುಚ್ಛವಾದುದು; ಕೀಳಾದುದು: ನೀನು ಕುವರನ ಕೈಯಾಱ ಕೊಲ್ಲದೆ ಕಡಲೊಳು ಬಿಸುಟೆ ಹೊಲ್ಲೆಹದೊಂದು ಪೆಣ್ಣೀಸು ಕಂಪಱಗಿ ಪೂವಿಲ್ಲನ ನೆಱ ನುಂಗಿತಾಗ (ಮೋಹತ. ೧೨-೬). ೪. ನಿಷ್ಠುರತೆ; ಕಠಿಣತೆ: "ನಿಟ್ಟುರ ಹೊಲ್ಲೆಹ[ಪಾಠಾಂ. ಪೊಲ್ಲಣ, ಹೆಲ್ಲಣ, ಹೊಲ್ಲಿಯ]ಮೆನಲ್ಕೆ ನಿಟ್ಟುರಮೆನಿಕ್ಕು" (ಕಬ್ಬಿಕ. ೫೭). **ಹೊಲ್ಲೆಯ**: ೧. ಆ ಕೆಱಗೆ ಲೇಸು ಹೊಲ್ಲೆಯವಾದರೆ (ಸೌಇಎ. ೧೯೩೪. ಪುಂಗನೂರು. ೧೫೭-೧೩; 1419); ಹೊಲ್ಲೆಯಕಳುಕಿ ಸ್ಯೆರಿಸಲೀ ವಿಕಲ್ಪವು ಕಡೆಗೆ ತೋಱಿತು ತಾನ ಹಗೆಯೆಂದ (ಅಂಬಿಕಾ. ೩೭-೭). ೪. "ಹೊಲ್ಲೆಯಮೆನಲ್ ನಿಷ್ಠೂರಕಭಧಾನವು" (ಕಶಬ್ದ. ೧೧೭). ೫. ಕೆಟ್ಟವನು; ದುಷ್ಟ: ಬಗೆಯಲಾತನು ಹೊಲ್ಲೆಯನು ಹೊಲ್ಲೆಗೆ ಮಹಾಸಲ್ಲಕನು (ನಿಭಾಗ. ೧೨-೧-೧೫). 'ಹೊಲ್ಲಹ' ಪರಾ.

[ಹೊಲ್ಲೆ + - ಹ$_2$ (< - ಪ$_2$)]

ಹೊಲ್ಲೆಹಂಗೆಯ್, ಹೊಲ್ಲೆಹಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಕೆಟ್ಟದ್ದನ್ನು ಮಾಡು; ಕೇಡನ್ನು ಮಾಡು: ಇಂತಪ್ಪ ಸೇವಾಧರ್ಮಮನಾಂ ಮುನ್ನಱಿವಾತನಾಗಿಯುಮೇನಾನುಮೊಂದು ತೆಱದಿಂ ಹೊಲ್ಲೆಹಂಗೆಯ್ದನಕ್ಕುಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೩೮-೨). **ಹೊಲ್ಲೆಹಗೆಯ್**: ನೃಶಂಸಃ, ಕ್ರೂರಕರ್ಮಕೃತ್ - ಈ ೨ ಹೊಲ್ಲೆಹಗೆಯ್ವವಂ (ಹಲಾಯು. ೬೧-೨೧೭).

[ಹೊಲ್ಲೆಹ + ಕೆಯ್$_1$]

ಹೊಲ್ಲೆಹಗೆಯ್ 'ಹೊಲ್ಲೆಹಂಗೆಯ್' ನೋ.

ಹೊಲ್ಲೈಸು 'ಹೊಲ್ಲಯಿಸು' ನೋ.

ಹೊಯ್ಸಳ 'ಪೊಯ್ಸಳ' ನೋ.

ಹೊಸ 'ಪೊಸ' ನೋ.

ಹೊಸಇಕ್ಕೇರಿ (ನಾ). (ಬ್ರಿಟಿಷರ ಆಳ್ವಿಕೆಯು ಆರಂಭವಾಗುವ ಮುನ್ನ ಈ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಾಗುತ್ತಿದ್ದ) ಹದಿನೆಂಟು ಬಗೆಯ ಚಿನ್ನದ ನಾಣ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಇಕ್ಕೇರಿಯ ನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಿದ್ದ ಒಂದು ನಾಣ್ಯ: ಮಲಾಪಹಾರಿಯ ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ, ೧೮ ಪ್ರಕಾರದ ವರಹಗಳು ಅಥವಾ ಹೊನ್ನುಗಳು ನಡಿಯುತ್ತಿದ್ದವು. ಅವುಗಳ ವಿವರ - ೧. ಗಜಪತಿ . . . ೩. ಹೊಸಇಕ್ಕೇರಿ (ಇಕ್ಕೇರಿ ಅರಸರದು) ರೂ. ೪, ಆ. ೮ (ಕಭಾಗ. ೨೮೦). 'ಇಕ್ಕೇರಿವರಹ' ಪರಾ.

[ಹೊಸ (< ಪೊಸ) + ಇಕ್ಕೇರಿ$_0$]

ಹೊಸಂತಿಲ್ 'ಪೊಸಂತಿಲ್' ನೋ.

ಹೊಸಂತಿಲು 'ಪೊಸಂತಿಲ್' ನೋ.

ಹೊಸಕಳೆ (ನಾ). ನವೀನವಾದ ಕಾಂತಿ, – ತೇಜಸ್ಸು: ಅವನ ಕುಲುಮಗೆ ಬದ್ದ ಶಾಕುಂತಲೋಪಾಖ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಅಭೂತಪೂರ್ವವಾದ ಹೊಸಕಳೆ ಬಂದಿತು (ಶಾಪ್ರ. ೪೦). [ಹೊಸ (< ಪೊಸ) + ಕಳೆ (= ಕಲೆ)]

ಹೊಸಕಾಡು (ಕ್ರಿ). ಹೊಸೆ; ಹೊರಳಾಡು: ದುಃಶಾಸನನ ತೋಳು ಕತ್ತರಿಸಿ ಬಿದ್ದು ಧೂಳಿನಲ್ಲಿ ಹೊಸಕಾಡುವುದನ್ನು ನೋಡದೇ ಹೋದರ ನನ್ನ ಹೊಟ್ಟೆ ಹೇಗೆ ತಣ್ಣಗಾದೀತು? (ಪಟಭಾ. ೨೯೭). [ಹೊಸಕು + ಆಡು]

ಹೊಸಕಾಲ 'ಹೊಸಗಾಲ' ನೋ.

ಹೊಸಕು, ಹೊಸಗು (ನಾ). ಉಜ್ಜು; ತಿಕ್ಕು; ತೀಡು: ಲಿಂಗಗಳ ಕೀಳಿಸಿ ಚರಣದಡಿಯೊಳು ಹೊಸಕಿ ತಿಪ್ಪೆಯೊಳಗಸಿ ತುಳಿಸುತಲಿ (ಬಿಜ್ಜಪು. ೬೫-೧೦); ಕೆಲವು ಸೊಪ್ಪುಗಳನ್ನು ಕಿತ್ತು ಹೊಸಕಿ ತನ್ನ ಸರಗಿನಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡಳು (ಚಕರಾ. ೪೩೬); ನೀವು ನಮ್ಮನ್ನು ಕಾಲಿನಿಂದ ಹೊಸಕಿ ಹಾಕುವ ಕೀಟಗಳೆಂದೇನಾದರೂ ಭಾವಿಸಿರುವಿರಾ ಹೇಗೆ? (ಪ್ರಪಾ. ೫೬). **ಹೊಸಗು:** ಸರ್ಪಗಳು ಎಷ್ಟು ಇದ್ದರೂ ತನ್ನ ಕೈಗಳಿಂದ ನಿದ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಸಗಿ ಬಿಟ್ಟನು (ಶಾತಸ. ೬೯-೫): ಆ ಗಜವು ತನ್ನಯ ಪದದಿಂದ ಹೊಸಗಿತಾ ಸರವ (ಸೌಗಂಪ. ೬-೬): ಅವನು ಕಣ್ಣನ್ನು ಹೊಸಗಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ ಎದ್ದನು (ಚಿತ್ರಪಾ. ೧೧).
[< ಪೊಸ?/ ತಮಿ. ಪೊಚಜ್ಜು; ತೆಲು. ಪೊಸಗು]

ಹೊಸಕೆರೆ 'ಪೊಸಗೆಱೆ' ನೋ.

ಹೊಸಕೆಱೆ 'ಪೊಸಗೆಱೆ' ನೋ.

ಹೊಸಕೈದು (ನಾ). ನವೀನವಾದ ಆಯುಧ: ಬಗಿದ ಝಲ್ಲರಿ ಮುಗಿಲ ಹೊಸಕೈದುಗಳ ಮಿಂಚಿನ . . . ವಿಗಡಕುಂಭಜ ಮೇಘತುತು ತನಿಹೊಗರಿಡೆದು ಪರಬಲದ ಕಡುವೇಸಗೆಗೆ ಕವಿದುದು ರಾಜಹಂಸಪ್ರಕರವೋಸರಿಸೆ (ಜಿಪ್ಪಾದ್ರೋ. ೧-೪೮).
[ಹೊಸ (< ಪೊಸ) + ಕೈದು$_2$ (< ಕೆಯ್ದು)]

ಹೊಸಗಣೆ (ನಾ). ಹೊಸತಾಗಿ ಮಸೆದ ಬಾಣ: ಇಕ್ಕೆಲದ ಸೇಸೆಯಂ ಸವರಿದುವು ಹೊಗರುಗುವ ಹೊಸಗ[ಪಾಠಾಂ. ಕ]ಣೆಗಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೩-೨೦).
[ಹೊಸ (< ಪೊಸ) + ಕಣೆ]

ಹೊಸಗನ್ನಡ 'ಪೊಸಗನ್ನಡ' ನೋ.

ಹೊಸಗವಲು 'ಪೊಸಗವಲು' ನೋ.

ಹೊಸಗಾಲ, ಹೊಸಕಾಲ (ನಾ). ನವೀನವಾದ ಸಮಯ; ನವಯುಗ: ಈ ಧಾರ್ಮಿಕ ಚಳುವಳಿಯ ಹೊಸಗಾಲದಲ್ಲಿ . . . ಅನೇಕ ಜಾತಿಯವರು ವಿರಕ್ತರಾಗಿ ಮಠಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ (ಕರ್ನಾಸಂ. ೯೬). **ಹೊಸಕಾಲ:** ಕುಣಿವುದು ಹಗಲಿರುಳು ಬೆಳಗಾಲದ ಕುರುಹು ಹೊಸಕಾಲದ ನವಿಲು (ಬಾಸಿಗ. ೬೦-೨೧); ಹೋಗುತಿದ ಹಳಕಾಲ, ಹೊಸಕಾಲ ಬರುತಲಿದೆ (ಕೋಗಿಲೆ. ೩೬-೧). [ಹೊಸ (< ಪೊಸ) + ಕಾಲ]

ಹೊಸಗು 'ಹೊಸಕು' ನೋ.

ಹೊಸಗೆ (ನಾ). ನವೀನತೆ; ನಾವೀನ್ಯ: ದಿನದಿನವು ಒಸಗ ಚಂದಿರನ ಹೊಸಗೆ, ಪೂರ್ಣಿಮೆಯ ಚಂದ್ರ ಬೇರೆ (ಅರಳು. ೧೦೩-೧೭); ಹೊಸ ಹೊಸಗೆಯಂತ ಹೊಸ ಚಂದ್ರನುದಯಿಸಿದಂತ ಸತ್ಯಸ್ವರೂಪ ಪ್ರೇಮಾ! (ಕೃಷ್ಣಾಪಿ. ೮-೧೯).
[ಹೊಸ (< ಪೊಸ) + -ಗ]

ಹೊಸಗೆಯ್, ಹೊಸಗೈ (ಕ್ರಿ). ಹೊಸತುಗೊಳಿಸು; ನವೀಕರಿಸು: ಬೆಳಗಿ ಊರ, ನಾಡ, ಹಸಗೆಯ್ಮೆ ಹೊಸಗೆಯ್ಯನೆಂಬೊಲುವೆ (ಪೂಂಗಳು. ೬-೧೪). **ಹೊಸಗೈ:** ಹೊಸಲೋಕದೊಳು ಹೂಗಿಸುತನ್ನನೀ ಜಗವನ್ನು ಹೊಸದಾಗಿಸುತ, ಜನರನಲ್ಲ ಹೊಸಗೈಯುತ್ತ (ಕೃಷ್ಣಾಪಿ. ೮-೨೨). [ಹೊಸ (< ಪೊಸ) + ಕೆಯ್$_1$]

ಹೊಸಗೆಱೆ 'ಪೊಸಗೆಱೆ' ನೋ.

ಹೊಸಗೈ 'ಹೊಸಗೆಯ್' ನೋ.

ಹೊಸಚಟ್ಟು (ನಾ). (?): ಅದು ಹೊಸಚಟ್ಟು ಹೊಸಸೀರೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಸುಮಾರು ಒಂದು ತಿಂಗಳಾಗಿತ್ತು (ವಾಮವಾ. ೯೮). [?]

ಹೊಸಜವ್ವನ 'ಪೊಸಜವ್ವನ' ನೋ.

ಹೊಸಜೀವ (ನಾ). (ಅಲಂ) ಹೊಸ ಉತ್ಸಾಹ; ನವಚೈತನ್ಯ: ಮಿತ್ರರು ತಂದೆಯ ಜತಗೂಡಿ ನಿಂತು ಯಕ್ಷಗಾನದ ಒಂದು ಮೇಳವ ತರದರು ತಂದೆಗೆ ಹೊಸಜೀವ ಬಂತು (ಇಂಚಾಪ. ೧೧-೪೨). [ಹೊಸ (< ಪೊಸ) + ಜೀವ]

ಹೊಸತನ (ನಾ). = ಹೊಸಗೆ: ಈ ಕೃತಿಗೆ ಒಂದು ಹೊಸತನವೂ ಸೊಗಸೂ ಬಂದಿವೆ (ಸಮಾಲೋ. ೬೬); ಅವನ ಉಳಿದ ಸಂಪ್ರದಾಯವಂತಿಕೆಯನ್ನು ಈ ಹೊಸತನದಿಂದ ಬೆಳಗಿದಂತಾಯಿತು (ತವಾ. ೩೧). [ಹೊಸ (< ಪೊಸ) + -ತನ]

ಹೊಸತಳಿರು 'ಪೊಸದಳಿರ್' ನೋ.

ಹೊಸತಿಡು (ಕ್ರಿ). (?): ಆದಿತ್ಯವಾರ ಸೋಮವಾರ ಮಂಗಳವಾರವ ಹೊಸತಿಟ್ಟು ನುಡಿವರು ನಾವಿದನಱೆವು (ಅವಚಂ. ೧೯೩-೮೭೫); "ಬಣ್ಣಾನ್ನವನ್ನು ಬಲಿಯಾಗಿ ಚೆಲ್ಲು" (ಅವಚಂ. ಕೋಶ). 'ಪೊಸತಿಕ್ಕು' ಪರಾ. [?]

ಹೊಸತಿಲ್ 'ಪೊಸಂತಿಲ್' ನೋ.

ಹೊಸತಿಲು 'ಪೊಸಂತಿಲ್' ನೋ.

ಹೊಸತಿಲುಗನ್ನ (ನಾ). ಹೊಸ್ತಿಲ ಬಳಿ ಕೊರೆದು ಬಾಗಿಲು ತೆಗೆಯಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ಹಾಕುವ ಕನ್ನ: ಘನದ ಹೊಸತಿಲುಗನ್ನವಂ ಘಮ್ಮನೆಯಗಿದಗುಳಿಗನ್ನವಂ ಸುಮ್ಮನೆಯಗಿದು ನೆಲಗನ್ನವಂ ಬಲುಗೋಡೆಗನ್ನವನು ತೋಡಿ (ಬಸವಪು. ೩೧-೫). [ಹೊಸತಿಲು (< ಪೊಸಂತಿಲ್) + ಕನ್ನ$_1$]

ಹೊಸತಿಲುವಣ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ: ಬಸದಿಯ ಕೇರಿಯ ಮನ್ನೆಯದ ಹೊಸತಿಲುವಣಂ ಧಾರಾಪೂರ್ವಕಂ ಮಾಡಿ (ಸೌಇಇ. XV. ೧೦೮-೬; 1167).
[ಹೊಸತಿಲು$_1$ + ಪಣ$_1$]

ಹೊಸತು 'ಪೊಸತು' ನೋ.

ಹೊಸತುಪ್ಪ 'ಪೊಸತುಪ್ಪ' ನೋ.

ಹೊಸದು$_1$ 'ಪೊಸೆ$_1$' ಪರಾ.

ಹೊಸದು$_2$ 'ಪೊಸತು' ನೋ.

ಹೊಸದೇವಾರ (ನಾ). ಹೊಸ ದೇವಾಲಯ: ಹೊಸದೇವಾರಕ್ಕೆ ಬಿಜಯ ಮಾಡಿದಾಗ ನಾನು ಗರುಡಗಂಬದ ನೆರೆಯ ಜನಸಂದಣಿಯ ಚೂಣಿಯಲ್ಲಿ . . . ಪರಿರಂಜಿಸುತ್ತಿದ್ದೆನು (ಮಂತ್ರಶ. ೨೮-೧೮). [ಹೊಸ (< ಪೊಸ) + ದೇವಾರ]

ಹೊಸದೇಸೆ 'ಪೊಸದೇಸಿ' ನೋ.

ಹೊಸನೀರು 'ಪೊಸನೀರ್' ನೋ.

ಹೊಸನೋಟ 'ಪೊಸನೋಟ' ನೋ.

ಹೊಸಪರಿ (ನಾ). ನವವಿಧಾನ; ಹೊಸರೀತಿ: ಹೊಸಪರಿಯ ಗತಿಗಳಂ ನಟಿಸಿ ತೋಱುತ್ತಮಿರ (ಜಿಸರ. ೧-೫೧); ಭುಜಪ್ರತಾಪದ ಹೊಗರು ಹೊಸಪರಿ (ಜಿಪ್ಪಾದ್ರೋ. ೫-೨೬). [ಹೊಸ (< ಪೊಸ) + ಪರಿ$_3$]

ಹೊಸಪರಿಮಳ 'ಪೊಸಪರಿಮಳ' ನೋ.

ಹೊಸಪಾಕ 'ಪೊಸಪಾಕ' ನೋ.

ಹೊಸಪುರ 'ಪೊಸವುರ' ನೋ.

ಹೊಸಪೊಡೆ 'ಪೊಸಪೊಡೆ' ನೋ.

ಹೊಸಬ 'ಪೊಸಂಬ' ನೋ.

ಹೊಸಬಗೆ 'ಪೊಸವಗೆ' ನೋ.

ಹೊಸಬಟ್ಟೆ 'ಪೊಸವಟ್ಟೆ' ನೋ.

ಹೊಸಬಣ್ಣ 'ಪೊಸಬಣ್ಣ' ನೋ.

ಹೊಸಬತನ (ನಾ). ಹೊಸಬನಾಗಿರುವಿಕೆ; ಪರಿಚಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ: ತನ್ನ ಕಾಲುರಿಚಿನ ಹೊಸಬತನವನ್ನೆಲ್ಲಿ ಡಂಗುರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ ಈತನಿಗೆ ಮೊತ್ತಮೊದಲು ಒಲಗದ ಉಚಿತಾಚರಣಪದ್ಧತಿಗಳ ಬಾಲಬೋಧೆಯಾಗಲಿ (ಬಿಜ್ಜಳ. ೪೩-೧೧).
[ಹೊಸಬ (< ಪೊಸಂಬ) + -ತನ]

ಹೊಸಬಿ (ನಾ). (ಒಂದು ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ಪರಿಸರಕ್ಕೆ) ಹೊಸಬಳಾಗಿರುವವಳು: ಈ ಹೊಸಬಿ ಇದ ತಾನೆ ಹಳ್ಳಿಯಿಂದ ಬಂದದ್ದಾಳ (ಪುನರು. ೧೧); ಆ ಹೊಸಬಿ ಅಪ್ಪಯ್ಯನ ಹೆಂಡತಿಯೇ! (ಕಾನೂರು. ೧೪೦). [ಹೊಸಬ (< ಪೊಸಂಬ) + -ಇ$_1$]

ಹೊಸಬಿಗ (ನಾ). ಅಪರಿಚಿತ; ಹೊಸಬ: ಕೃತಾಂತನ ಹೋಲುವೆಯ ಹೊಸಬಿಗನು ಹೊಕ್ಕನು ಭೀಮನುರವಣಿಸಿ (ಕುಮ್ಮಾದ್ರೌ. ೨-೭೯). [ಹೊಸಬ (< ಪೊಸಂಬ) + -ಇಗ]

ಹೊಸಬಿರುದು (ನಾ). ನವೀನವಾದ ಬಿರುದು.

ಹೊಸಬಿರುದರ ಗಂಡ = ನವೀನವಾದ ಬಿರುದುಗಳನ್ನು ತಾಳಿದವರನ್ನು ಸದೆ ಬಡಿಯುವವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು: ಹೊಸಬಿರುದರ ಗಂಡೋ ರಾಯರಾಹುತ್ತ ಮಿಂಡ; (ಎಕ. XII. ಸುಮಕೂ. ೧-೮೪; 1571). [ಹೊಸ (< ಪೊಸ) + ಬಿರುದು]

ಹೊಸಬೆಣ್ಣೆ 'ಪೊಸಬೆಣ್ಣೆ' ನೋ.

ಹೊಸಬೆಳುವಟ್ಟೆ (ನಾ). ನವೀನವಾದ ಬಿಳಿಬಟ್ಟೆ: ಉಟ್ಟ ಹೊಸಬೆಳುವಟ್ಟೆ ಹೊಮ್ಮಿಆ ಮುಟ್ಟವಿಸೆ ಹೊಂಬಣ್ಣವಾದುದು (ತೊರರಾ. ೩-೮-೩೦).

[ಹೊಸ (< ಪೊಸ) + ಬೆಳುವಟ್ಟೆ$_1$ (< ಬೆಳ್ವಟ್ಟೆ)]

ಹೊಸಬೇಟ 'ಪೊಸವೇಟ' ನೋ.

ಹೊಸಭಂಗಿ (ನಾ). ಹೊಸತಾದ ಭಂಗಿಸೊಪ್ಪು: ಹುರಿದ ಹೊಸಭಂಗಿ ಹದಗೆಯ್ದುಪಿನಿಕೊಟದೊಳ್ ಬೆರೆದಮಲ್ ಜಾಯಿಕಾಯ್ ಪತ್ರೆ . . . ಪರಿಪರಿಯ ಭೋಜನ ದ್ರವ್ಯಂಗಳಿಡಿದ ಭಂಡಿಗಳ್ಮೆದೆ ಬರುತಿರ್ದುವು (ಚಿಟಪು. ೪೭-೪೫).

[ಹೊಸ (< ಪೊಸ) + ಭಂಗಿ$_1$]

ಹೊಸಮಡಿ (ನಾ). ಅದೆ ತಾನೆ ಒಗೆದು ಮಡಿ ಮಾಡಿದುದು: ಮುಂಗಡೆಯ ಬೀದಿಯಲಿ ಭವಿಗಳು ಲಿಂಗವಂತರ ಹೊಸಮಡಿಯ ವಸ್ತ್ರಂಗಳಂ ಸಂಧಿಸಿದರಾದಡೆ ಇಳಿದು ಕೆಡಹುವನು (ಬಸಪು. ೨೦-೯). [ಹೊಸ (< ಪೊಸ) + ಮಡಿ$_2$]

ಹೊಸಮದ 'ಪೊಸಮದ' ನೋ.

ಹೊಸಮನೆ 'ಪೊಸಮನೆ' ನೋ.

ಹೊಸಮಸೆ 'ಪೊಸಮಸೆ' ನೋ.

ಹೊಸಮಾಟ (ನಾ). (?): ಯಿ ನಾಲುಕು ಗಡಿಯಿಂದೊಳಗುಳ ಹೊಸಮಾಟದ ಬಾಳು ನಾಘುಂಡುಗದಲು (ಶಾಸ. IX-ii, ೫೦೦-೧೨; 1519). 'ಹೊರಮಾಟ' ಹೋ. [?]

ಹೊಸಮಾತು (ನಾ). ೧. ಹಿಂದೆ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದೆ ಈಗ ರೂಪುಗೊಂಡ ಮಾತು; ಹೊಸತಾಗಿ ಬಂದ ನುಡಿ: ಆಧುನಿಕ ನಾಗರಿಕತೆಯ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟೊ ಹೊಸಮಾತುಗಳು ಬರುವುದುಂಟು (ರೂಢಿ). ೨. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಮಾತಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಮಾತು; ಬದಲಾದ ಮಾತು: ಇದೇನು ಹೊಸಮಾತು ಹೇಳುತ್ತಿರುವೆ? ಹಿಂದೆ ಮಾತು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದು ಮರೆತುಹೋಯಿತೆ? (ರೂಢಿ).

[ಹೊಸ (< ಪೊಸ) + ಮಾತು$_1$]

ಹೊಸಮಾದರಿ (ನಾ). ನವೀನ ರೀತಿ; ಹೊಸದಾದ ನಮೂನೆ: ರತ್ನನ ಪದಗಳು ನಾಗನ ಪದಗಳು ಕಾವ್ಯದ ಹೊಸಮಾದರಿಗಳು (ಅಂಚಾಪ. ೪-೮).

[ಹೊಸ (< ಪೊಸ) + ಮಾದರಿ]

ಹೊಸಮಿಸುನಿ 'ಪೊಸಮಿಸುನಿ' ನೋ.

ಹೊಸಮುತ್ತು 'ಪೊಸಮುತ್ತು' ನೋ.

ಹೊಸಮೆಳೆ (ನಾ). ಹೊಸದಾದ ಗಿಡಗಳ ಗುಂಪು: ಮುಳಿದರರಿಗಳ ಹೊದಱ ಹೊಸಮೆಳೆಯ (ಕುಮ್ಮಾದ್ರೌ. ೨ ೭೦); ಆ ಹಂಸೆ . . . ಹೊಕ್ಕುದು ಹೊದಱ ಹೊಸಮೆಳೆಯ (ನಳಚ. ೨-೩೩). [ಹೊಸ (< ಪೊಸ) + ಮೆಳೆ$_1$]

ಹೊಸಮೋಹ (ನಾ). ಹೊಸದಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದ (ಪ್ರಣಯದ) ಮರುಳು: ಮಲ್ಲಿಗೆಯರಳ ತನಿಗಂಪು ಹೊಸಮೋಹ ನಿಲ್ಲವಿವು ನೋಡ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೫೭೨).

[ಹೊಸ (< ಪೊಸ) + ಮೋಹ]

ಹೊಸರಕ್ತ 'ಪೊಸರಕ್ತ' ನೋ.

ಹೊಸಲು 'ಪೊಸಂತಿಲ್' ನೋ.

ಹೊಸವರಿ (ನಾ). ಹೊಸತಾಗಿ ಹಾಕಿರುವ ತೆರಿಗೆ; ಹೊಸ ತೆರಿಗೆ: ಏನುಳ್ಳಂತಾ ಹೊಸವರಿ ಹಳೆವರಿ ಮುಂತಾದ ಸಕಲಸುವರ್ಣಾದಾಯ ಸಕಲಭತಾದಾಯ . . . ಸೇರಿಸಿ ಕೊಟೆವಾಗಿ (ಎಕ. XVII, ೧೧೫-೭೭; 1427). [ಹೊಸ (< ಪೊಸ) + ವರಿ$_1$]

ಹೊಸವರು (ಕ್ರಿ). ಹೊಸತಾಗಿ ಬರು; ಆಗ ತಾನೇ ಬರು: ಗೌತಮಕ್ಷೇತ್ರವೀ ಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಹೊಸವಂದಿರುವ ನಿಮಗೆ ಕಾವೇರಿಯ ಜಲಪಾನದಿಂದ ಪಿತ್ತಪ್ರಕೋಪವಾಗಿ ತಲೆದಿರುಗಿಯೋ, ಮದವೇರಿಯೋ, ಕುಣಿಯುತ್ತಿರುವಂತಿದೆ! (ಚಿಟ್ಟಿಅ. ೫೫-೨೦).

[ಹೊಸ (< ಪೊಸ) + ಬರು$_1$ (< ವರ್)]

ಹೊಸವಸುಗೆ (ನಾ). ಹೊಸಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ ,-ಸುಂಕ: ಧಾರಾಪೂರ್ವ್ವಕಂ ಮಾಡಿ ಬಿಟ್ಟ ಹೊಸವಸುಗೆಯ XXX ವಿನ ಮೂಡಲ ತೋಂಟ ಕಮ್ಮ ೪೦ (ಶಾಸ. IX-i, ೧೮೨-೫; 1110). [ಹೊಸ (< ಪೊಸ) + ವಸುಗೆ]

ಹೊಸವಳಿ 'ಪೊಸವಳ್ಳಿ' ನೋ.

ಹೊಸವಳ್ಳಿ 'ಪೊಸವಳ್ಳಿ' ನೋ.

ಹೊಸವೂರು 'ಪೊಸವೂರ್' ನೋ.

ಹೊಸವೇಣ್ 'ಪೊಸವೇಣ್' ನೋ.

ಹೊಸಸಕ್ಕರೆ 'ಪೊಸಸಕ್ಕರೆ' ನೋ.

ಹೊಸಸುಣ್ಣ 'ಪೊಸಸುಣ್ಣ' ನೋ.

ಹೊಸಹರೆಯ 'ಪೊಸವರೆಯ' ನೋ.

ಹೊಸಹರೆಯಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). ನವಯೌವನವನ್ನು ಹೊಂದು; ನವತಾರುಣ್ಯವನ್ನು ತಾಳು: ಹೊಸಹರೆಯಂಬಡೆದ ಕೆಳೆಯರಿಂ ಕುಕ್ಕುಟ ಮಲ್ಲ ಮಹಿಷ ಮೇಷಂಗಳನು ಗಡಣದಿ ಕಾದಿಪ ಬಿನದದಿಂ . . . ದಿನಮಂ ನೂಂಕುತ್ತಿಹನು (ಜಯಕಾ. ೨-೭೭).

[ಹೊಸಹರೆಯ (< ಪೊಸವರೆಯ) + ಪಡೆ$_1$]

ಹೊಸಹಸೆ 'ಪೊಸವಸೆ' ನೋ.

ಹೊಸಹಳಿ 'ಪೊಸವಳ್ಳಿ' ನೋ.

ಹೊಸಹಳ್ಳಿ 'ಪೊಸವಳ್ಳಿ' ನೋ.

ಹೊಸಹುಟ್ಟು 'ಪೊಸಪುಟ್ಟು' ನೋ.

ಹೊಸಹೂ 'ಪೊಸವೂ' ನೋ.

ಹೊಸಹೊಗರು 'ಪೊಸವೊಗರ್' ನೋ.

ಹೊಸಹೊನ್ನು 'ಪೊಸವೊನ್' ನೋ.

ಹೊಸಳ್ಳಿ 'ಪೊಸವಳ್ಳಿ' ನೋ.

ಹೊಸಿಲು 'ಪೊಸಂತಿಲ್' ನೋ.

ಹೊಸೂರು 'ಪೊಸವೂರ್' ನೋ.

ಹೊಸೆ 'ಪೊಸೆ$_1$' ನೋ.

ಹೊಸೆಬಿಡು (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) ಘರ್ಷಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು: ಹರಿತಿಂದುಳ್ಳ ಸುವಸ್ತುವಂ ಕಡೆಯೊಳೊರ್ವಗಿತ್ತು ತಾಂ ಭಾಷೆಯಂ ಬಱಿ ಗಂಟಿಕ್ಕುವನೆಂದು ತಾಯ ಹೊಸೆಬಿಟ್ಟೆಳ್ಳಟ್ಟ ಕೊಂಡಾಡುತಂತಿರುವಳ್ ತಾಂ ನೆಱೆ ಸೂಳೆಯ್ಯ (ಸೋಮೇಶ. ೭೩).

[ಹೊಸೆ (< ಪೊಸೆ$_1$) + ಬಿಡು$_1$]

ಹೊಸೆಹ (ನಾ). ಹೊಸೆಯುವಿಕೆ; ಹುರಿಗೊಳಿಸುವಿಕೆ: ಧಾನ್ಯದಂತೆ ಹಗೇವಕ್ಕೆ ವಂದು ನಾರಂತೆ ಹೊಸೆಹಕ್ಕೆ ವಂದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೭೭).

[ಹೊಸೆ (< ಪೊಸೆ$_1$) + -ಹ$_2$ (< -ಪ$_2$)]

ಹೊಸ್ತಲು 'ಪೊಸಂತಿಲ್' ನೋ.

ಹೊಸ್ತಿಲ್ 'ಪೊಸಂತಿಲ್' ನೋ.

ಹೊಸ್ತಿಲ 'ಪೊಸಂತಿಲ್' ನೋ.

ಹೊಸ್ತಿಲು 'ಪೊಸಂತಿಲ್' ನೋ.

ಹೊಸ್ತು 'ಪೊಸತು' ನೋ.

ಹೊಳಕಿಸು 'ಪೊಳಕಿಸು' ನೋ.

ಹೊಳಕು$_1$ 'ಪೊಳಂಕು' ನೋ.

ಹೊಳಕು$_2$ (ನಾ). ಪ್ರಕಾಶ; ಹೊಳಪು: ಬೆಳಕು ಇಲ್ಲದೆ ಹೊಳಕು ಕಂಡೀತೆ? (ಗಾದೆ).

[< ಪೊಳಂಕು]

ಹೊಳಕೆ$_1$ 'ಪೊಣರ್ಕೆ' ನೋ.

ಹೊಳಕೆ$_2$ (ನಾ). ಹೋಳು; ಚೂರು: ಅಗಿವ ವಜ್ರದ ಹೊಳಕೆಗಳೊ ದಿಟ ಹಗಲ

ತಗಡೋ ಮೇಣು ಮಿಂಚಿನ ಬಗೆಯ ಸೆಕ್ಕೆಯೊ (ಉವ್ಯಾಭೀ. ೧-೪೭); ಗೊಂಗಡಿಯ ಮೂಲಿಯ ಕುಂಚಿಗೆಯಲ್ಲಿ ತೆಂಗಿನ ಕಾಯಿಯ ಹೊಳಕೆಗಳನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಊರಿಗೆ ಮರಳಿದ್ದ (ಗಂಗಾಪಾ. ೧೦೭). [< ಹೋಳು$_2$]

ಹೊಳಕೆಗಟ್ಟು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಪೈಪೋಟಿ ಮಾಡು; ಸ್ಪರ್ಧಿಸು: ತಳಿತುದೋ ಪರಿಮಳಿತ ಧೂಮಾವಳಿ ಏಯದ್ವಾಗದಲಿ . . . ಧ್ರುವನ ನಿಳಯದಲಿ ಲಂಬಿಸಿತು ಸುಧೆಯಲಿ ಹೊಳಕೆಗಟ್ಟಿತು ಸುರಕುಜದ ಹಂಬಲನು ಬಿಡಿಸಿತು (ತೊರರಾ. ೧-೭-೫೦).

[ಹೊಳಕೆ$_1$ (< ಪೊಣರ್ಕೆ) + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಹೊಳಕೆಗಾಱ 'ಹೊಣಕೆಗಾರ' ನೋ.

ಹೊಳಚಿಕೆ (ನಾ). ತುಂಡುಮಾಡುವುದು; ಚೂರುಮಾಡುವುದು: ''ಹೋ- ಅವಖಂಡನೇ, ಹೊಳಚಿಕೆಯೊಳ್'' (ಶಾಶಕ್ಯ. ೧೮೭).

[ಹೊಳಚು (< ಪೊಳಚು) + - ಇಕೆ]

ಹೊಳಚು 'ಪೊಳಚು' ನೋ.

ಹೊಳಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮಿಂಚುವಂತೆ ಅಲುಗಿಸು; ಹೊಳೆಯುವಂತೆ ಮಾಡು: ಈ ಶಸ್ತ್ರಧಾರಿಗಳು ಖಡ್ಗಗಳನ್ನು ಹೊಳಪಿಸುತ್ತಾ ನಿನ್ನನ್ನು ಪೆದರಿಸುತ್ತಾರೆ (ಉರಾಚ. ೧೨೭). ೨. ಪ್ರಕಟಪಡಿಸು: ಆಂಗ್ಲಸಂತತಿಯು ಶೇಕ್ಸಪೀಯರನಿಂದ ತುಂಬಿ ತುಳುಕುತ್ತಲಿದೆ ಎಂಬ ವರ್ಣನೆಯನ್ನು ಕಾರ್ಲಾಯಿಲನು . . . ಹುಮ್ಮಸದಿಂದ ಹೊಳಪಿಸಿರುವನು (ಪ್ರಬಂಧ. ೪೩). [ಹೊಳಪು (< ಪೊಳಪು) + - ಇಸು$_3$]

ಹೊಳಪು 'ಪೊಳಪು' ನೋ.

ಹೊಳಪುಗುಂದು (ಕ್ರಿ). ಕಾಂತಿಯು ಕಡಮೆಯಾಗು; ಪ್ರಕಾಶವು ಕ್ಷೀಣಿಸು: ಅಷ್ಟುದೂರದಲ್ಲಿ ವರ್ಷಿಸುವ ಹೊಳಪುಗುಂದಿದ ಮತ್ತು ಚುರುಕು ಕಡಿಮೆಯಾದ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಪ್ರಪಂಚವು ಮುಣಗಿ . . . ಸೂರ್ಯನ ಸುತ್ತಲೂ ಮೆಲ್ಲನೆ ಸುತ್ತುತ್ತಲಿರುವುದು (ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿ. ೧೪೭). [ಹೊಳಪು (< ಪೊಳಪು) + ಕುಂದು$_1$]

ಹೊಳಪೇರು 'ಪೊಳಪೇಱು' ನೋ.

ಹೊಳಲಿಡು (ಕ್ರಿ). ಪ್ರತಿಧ್ವನಿಸು; ಮಾರ್ದನಿ ಕೊಡು: ಚೆಲುವು ಮುನ್ನ ಹೊಳಲಿಟ್ಟಿತು ನನ್ನ ಇಂದು ಚೆಲುವು ಹೊಳಲಿಡುವುದು ನಿನ್ನ (ಗೋಕುನಿ. ೨೫-೧೫); ಈ ಕೂಗು ಕಾಡಿನಲ್ಲೆಲ್ಲ ಮತ್ತೆಮತ್ತೆ ಹೊಳಲಿಟ್ಟಿತು (ಪುಟ್ಟರ. ೪೪); ಮಲೆದಾಣಮಾವುದು ತಾನೆ ಹೊಳಲಿಟ್ಟು ಮಾರ್ದನಿಸದಾ ನಿನ್ನ ಹುಯಿಲುಗಳ (ಮೂರುನಾ. ೧೧೨-೪೮೭).

[ಹೊಳಲು$_3$ + ಇಡು$_1$]

ಹೊಳಲು$_1$ 'ಪೋೞಲ್' ನೋ.

ಹೊಳಲು$_2$ 'ಪೊೞಲ್' ನೋ.

ಹೊಳಲು$_3$ (ನಾ). ಪ್ರತಿಧ್ವನಿ; ಮಾರ್ದನಿ: ತೆಂಗಿನ ಮರ್ಮರಗಳಲ್ಲಿ ವೇದಘೋಷದ ಹೊಳಲಿದೆ (ಈಚಿಕ. ೩); ಕೂಗಿದರೆ ಆ ಶಬ್ದದ ಪ್ರತಿಧ್ವನಿ ಮನೆಯಲ್ಲೆಲ್ಲ ಸುತ್ತಿ ಮತ್ತೆ ಇವಳ ಕಿವಿಗೇ ಬಂದಿತು . . . ಅದೇ ಹೊಳಲೇ ಉತ್ತರ (ರಂಗನಾ. ೧೩೩); ಕ್ರಮಕ್ರಮವಾಗಿ ಆ ಹೊಳಲು ನಿಲ್ಲುವುದು (ತುಂಗಭ. ೬೯). 'ಹೊಳಲುಗೊಡು' ಪರಾ. [?]

ಹೊಳಲುಕೊಡು 'ಹೊಳಲುಗೊಡು' ನೋ.

ಹೊಳಲುಗೊಡು, ಹೊಳಲುಕೊಡು (ಕ್ರಿ). ಪ್ರತಿಧ್ವನಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು; ಮಾರ್ದನಿಗೊಡು: ಸ್ವಗತವಿಲ್ಲದ ಮೋಡ ಹೊಳಲುಗೊಡದು (ಸೂರ್ಯಪಾ. ೨೫-೧೦); ದಂಡೆಮಳಲಿಗೆ ಹೊಳಲುಗೊಟ್ಟವೆ ನೂರು ನೆನಪಿನ ಝರಿಗಳು (ನಲಮು. ೫೩-೪). **ಹೊಳಲುಕೊಡು:** ಕೂಗಿದರೆ ಹಾಗೇ ಹೊಳಲುಕೊಡುವ ಧ್ವನಿಯಂತೆ . . . ಹೌದು ಬುದ್ಧೀ ಎಂದು ನುಡಿವರು (ಮುದ್ರಾಮಂ. ೨೯). [ಹೊಳಲು$_3$ + ಕೊಡು$_1$]

ಹೊಳಲೇಳು (ಕ್ರಿ). ಡೊಗರು ಬೀಳು; ಪೊಳ್ಳು ಬೀಳು: ರುಧಿರವಾರ್ಧಿಯ ಕಟ್ಟೆನೊಡೆವಂತಾಯ್ತು ಹೋರಲು ಕೆಡೆದ ಭಟರುಗಳು ಅಟ್ಟೆಗಳು ಹೊಳಲೇಳೆ ಪಡೆ ನಡೆಗೆಟ್ಟು ಕಾಡುವ ಭರವು ನಿಂದುದು (ಶಾಶಿರಾ. ೩೪-೮).

[ಹೊಳಲು$_1$ (< ಪೋೞಲ್) + ಏಳು$_1$ (< ಏೞ್$_1$)]

ಹೊಳವಳಿ (ನಾ). ಚಟುವಟಿಕೆ: ಸತ್ತ ಹೆಣಕ್ಕೆ ಎವೆಹಳಚುವ ಹೊಳವಳಿಯುಂಟೇ (ಸರ್ವವ. ೩೭-೧೭೮). [?]

ಹೊಳವು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಹೊಳವಾಗು; ನಿರ್ಮಲವಾಗು: ಕಿಡಕಿಯೊಳಗಿಂದ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಿಸಿಲು ಬಿದ್ದದ್ದು ಕಂಡು, ಇಂದು ಹಗಲೆಲ್ಲ ಹೀಗೇ ಹೊಳವೀತೆಂದು ಹಿಗ್ಗಿದನು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೪೯). [< ಹೊಳವು$_2$]

ಹೊಳವು$_2$, ಹೊಳುವು (ನಾ). ೧. ತೇಜಸ್ಸು; ಕಾಂತಿ: ವಜ್ರಗಳಲ್ಲಿ . . . ಹೊಳವು ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯಾಗಿಯಿರುವುದು (ಸೌಗಂಧಿ. ೩೭೪-೨೭); ಸಾಲವೆನ್ನುತ್ತಲೂ ಅಜ್ಜನ ಮುಖದಲ್ಲಿನ ಹೊಳವೇ ಮಾಯವಾದಂತಾಯಿತು (ಮಣ್ಣುಹ. ೧೧೭). ೨. ಸ್ವರೂಪ; ಲಕ್ಷಣ: ಚಿತ್ರದ ನೆಲೆಯಱಿದು ನಮ್ಮುವುದು ಮುರಿಪಿನ ಹೊಳವಱಿದು ಹಿಂಗುವದು (ಉವ್ಯಾಅ. ೧೫-೨೪); ಈ ಪುನರ್ಘಟನೆಯ ರೀತಿ ಯಾವುದು? ಅದರ ಹೊಳವೇನು? (ನವ್ಯಕಾ. ೧೭). ೩. ಮಳೆ ನಿಂತ ನಂತರ ಉಂಟಾಗುವ ಬೆಳಕು; ಹೊರವು: ಈಗೇನೋ ಎರಡು ದಿನ ಹೊಳವು ಬಿದ್ದಿದೆ, ನಾಳೆ ಮಳೆ ಬಂದರೆ ನಿಮ್ಮ ಗತಿಯೇನು? (ಬೆಳುಮ. ೪೭). **ಹೊಳುವು:** ೪. ಸೂಚನೆ; ಸುಳಿವು: ಕಳ್ಳರಿಗೆ ಹೊಳುವಿಲ್ಲ ಸುಳ್ಳರಿಗೆ ತಳವಿಲ್ಲ ಗೊಳ್ಳುಮಾತಿಗದು ಸದರಲ್ಲ (ಕನ್ನಜಾ. ೨೭೩). 'ಪೊಳಪು' ಪರಾ.

[ಹೊಳೆ$_1$ (< ಪೊಳೆ$_1$) + - ವು]

ಹೊಳವು$_3$ (ನಾ). ರಂಧ್ರ; ತೂತು: ತನ್ನ ಕರವರಿದು ಹೊಳವಂ ಮಾಡಿ ತತ್ತರೆಗಡಿದು ಬುರುಡೆ ನರ ತಂತಿ ಬೆರಳ್ಗಿರಡಿ ಸಪ್ತಸ್ವರವಿಡಿದು ನುಡಿಸೆ (ಪ್ರಾಭರಾ. ೪-೪೭); ಹಲಸಿನ ಮರದ ದಿಮ್ಮಿಯನ್ನು ಕೊರೆದು ಹೊಳವು ಮಾಡಿ, ಅದರ ಎರಡೂ ಕಡೆಗೂ ಚರ್ಮದ ಪೊರೆಗಳನ್ನು ಚರ್ಮದ ಪಟ್ಟಿಯಿಂದ ಬಿಗಿದು (ಸಂಗೀಚಂ. ೧೫೦). [?]

ಹೊಳಸು 'ಪೊಳೆಯಿಸು' ನೋ.

ಹೊಳಹು 'ಪೊಳಪು' ನೋ.

ಹೊಳಹುಗಳಿ (ಕ್ರಿ). ಬೆಳಕು ಇಲ್ಲವಾಗು; ಮಬ್ಬಾಗು: ಹೊಳಹುಗಳಿದುದು ಕಾಲವಿಸ್ಸರಫಳಿಗೆ ಸ್ಮರಿಸಿ ಶಿವಶಿವಾಯೆಂದೊಳಗೊಳಗೆ ಮೂದಲಿಸುತಿರ್ದರು ಭಟರು ತಮ್ಮೊಳಗೆ (ಉವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೪-೨೯). [ಹೊಳಹು (< ಪೊಳಪು) + ಕಳಿ$_1$ (< ಕೞಿ$_1$)]

ಹೊಳಹುಗಾಣು (ಕ್ರಿ). ಗೋಚರವಾಗು; ಪ್ರಕಟವಾಗು: ಪ್ರಳಯಕೋಟಿ ಪ್ರಾಣಗಳಿಗೆ ಹೊಳಹುಗಾಣಲೀಸದಂತೆ ಬೆಳೆದು (ಕನಕ. ೨೦೮-೭).

[ಹೊಳಹು (< ಪೊಳಪು) + ಕಾಣು (< ಕಾಣ್)]

ಹೊಳಹುದೋಱು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಹೊಮ್ಮಿಸು; ಬೆಳಕು ಚೆಲ್ಲು: ಬೆರಳ ಮುದ್ರಿಕೆಯ ಹೊಳಹುದೋಱುತ ಶುಭ್ರಚಮರವ ಜಾಳಿಸುತೆಳೆವೆಂಗಳೆಸೆದರರ್ತಿಯಲಿ (ಕಂಸವ. ೮-೨೪). ೨. ಪ್ರಕಟಗೊಳ್ಳು; ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು: ಪೃಥ್ವಿ ಅಪ್ಪುವಿನ ಸಂಗದಲ್ಲಿ ಅನಲ ಅನಿಲನೆಂಬ ಪುತ್ಥಳಿ ಹುಟ್ಟಿತ್ತು . . . ಅದು ನಾದಪೀಠ ಬಿಂದುಲಿಂಗ ಕಳೆವಸ್ತುವಾಗಿ ಹೊಳಹುದೋಱುತ್ತದೆ (ಮೋಳಮಾ. ೮-೨೭).

[ಹೊಳಹು (< ಪೊಳಪು) + ತೋಱು]

ಹೊಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗೋಧಿ: ಗೋಧಿ . . . ಕೆಂಪು, ಖಪಲಿ, ಹೊಳಿಯೆಂಬ ಮೂರು ಜಾತಿಗಳು ಈ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತವೆ (ಕಭಾಗ. ೨೭೧). [?]

ಹೊಳುವು 'ಹೊಳವು$_2$' ನೋ.

ಹೊಳೆ$_1$ 'ಪೊಳೆ$_1$' ನೋ.

ಹೊಳೆ$_2$ 'ಪೊಳೆ$_2$' ನೋ.

ಹೊಳೆ$_3$ 'ಪೊೞ್' ನೋ.

ಹೊಳೆಇಪ್ಪೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಇಪ್ಪೆಮರ: ಹೊಳೆಇಪ್ಪೆ, ಹುಳಿನಾನಲ (ಮೈಔಗಿ. ೧೨-೨೦೭). [ಹೊಳೆ$_3$ (< ಪೊೞ್) + ಇಪ್ಪೆ$_1$ (< ಇರ್ಪೆ)]

ಹೊಳೆಕೌವ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಹೊಳೆಕೌವಮರ, ಧಾತ್ರೀಫಲ, ನೀರುಗಣಗಲು (ಮೈಔಗಿ. ೧೨-೨೦೦). [ಹೊಳೆ$_3$ (< ಪೊೞ್) + ಕೌವ$_2$]

ಹೊಳೆಗಣ್ಣು (ನಾ). ಹೊಳೆಯುವ ಕಣ್ಣು; ಕಾಂತಿ ಸೂಸುವ ನೇತ್ರ: ಅವನನ್ನು ಹೊಳೆಗಣ್ಣುಗಳಿಂದ ನೋಡಿ, ಮುಗುಳ್ನಗೆಯನ್ನು ನಕ್ಕುದುಂಟು (ಸ್ವಪ್ನಹೂ. ೧೮೨).

[ಹೊಳೆ$_1$ (< ಪೊಳೆ$_1$) + ಕಣ್ಣು (< ಕಣ್)]

ಹೊಳೆಗರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಹೊಳೆಗರ (ಶೂದ್ರಬಿಮೊ)- ದೊಡ್ಡವೃಕ್ಷ. ಕಟ್ಟಿಗೆ ಮಿದು (ಕಭಾಗ. ೫೧). [?]

ಹೊಳೆಗಾಲುವೆ (ನಾ). ನದಿಯಿಂದ ನೀರು ಹಾಯಿಸುವ ಕಾಲುವೆ: ಕೋಸಲದ ಋಹರಿ ವಿರಾಜಿಸಿತಮಮ ಹರಿಹಿನ ಹರಿವ ಹೊಳೆಗಾಲುವೆಯ ಕೆಜ್‌ದುಂಬುಗಳ ನೀರುಗಳ . . . ಧವಳೇಕ್ಷುಗಳನನುಪಮನಂದನಂಗಳಲಿ (ತೊರರಾ. ೧-೯-೫). [ಹೊಳ್ಳ$_3$ (< ಪೊೞ್) + ಕಾಲುವ (< ಕಾಲ್ವಾಯ್)]

ಹೊಳೆಚುಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮುಳ್ಳುಪೊದೆ: ಹೊಳೆಚುಳ್ಳಿ, ಮುಳ್ಳಿಚುಳ್ಳಿ, ಹರಿಕುಶ, ತುಡಚುಳ್ಳಿ (ಮೃಔಗಿ. ೨-೩೪). [ಹೊಳ್ಳ$_3$ (< ಪೊೞ್) + ಚುಳ್ಳಿ$_1$]

ಹೊಳೆತುಂಬೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತುಂಬೆಗಿಡ: ಆದಿರಾಜ, ಹೊಳೆತುಂಬೆ, ನೆರ್ವಾಳ . . . ದೊಡ್ಡಲೆನಗೆ (ಮೃಔಗಿ. ೫೫-೪೭೭). [ಹೊಳ್ಳ$_3$ (< ಪೊೞ್) + ತುಂಬೆ$_1$]

ಹೊಳೆತುಮ್ರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಕುಷರಥ, ಓಗೆ, ತುಮಕಿ, ತಿಂದುಕ, ಹೊಳೆತುಮ್ರಿ, ಬಂಧ (ಮೃಔಗಿ. ೩೦-೪೭೭). [ಹೊಳ್ಳ$_3$ (< ಪೊೞ್) + ತುಮ್ರಿ$_1$ (< ತುಂಬುರ್)]

ಹೊಳೆದಾಸವಾಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಚೆಲ್ಲ, ಚೆಳ್ಳಿ, ಮರವಾಚಲುಮರ, ಹೊಳದಾಸವಾಳ (ಮೃಔಗಿ. ೪೯-೯೭೩). [ಹೊಳ್ಳ$_1$ (< ಪೊೞ್) + ದಾಸವಾಳ (< ದಾಸವಣ)]

ಹೊಳೆನಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಹೊಳೆನಗೆ, ನೀರಗನಿಗಲು (ಮೃಔಗಿ. ೪೪-೯೭೨). [ಹೊಳ್ಳ$_3$ (< ಪೊೞ್) + ನಗೆ?]

ಹೊಳೆನೆಕ್ಕಿ 'ಹೊಳೆಲಕ್ಕಿ' ನೋ.

ಹೊಳೆಬೋಸಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ನೀರವಂಜಿ, ನೀರಂಬಿ, ಹೊಳೆಬೋಸಿ (ಮೃಔಗಿ. ೭೭-೧೭೭೭). [ಹೊಳ್ಳ$_3$ (< ಪೊೞ್) + ಬೋಸಿ?]

ಹೊಳೆಮತ್ತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮತ್ತಿಮರ: ಹೊಳಮತ್ತಿ . . . ಬಹುದೊಡ್ಡ ಮರ, ಹೊಳೆಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ (ಕಭಾಗ. ೫೧). [ಹೊಳ್ಳ$_3$ (< ಪೊೞ್) + ಮತ್ತಿ$_1$ (< ಮಟ್ಟಿ)]

ಹೊಳೆಮೆಟ್ಟು 'ಪೊೞ್‌ಮೆಟ್ಟು' ನೋ.

ಹೊಳೆಯಿಸು 'ಪೊಳೆಯಿಸು' ನೋ.

ಹೊಳೆಲಕ್ಕಿ, ಹೊಳೆನಕ್ಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ: ಹೊಳೆಲಕ್ಕಿ, ಸಂಗನಿ (ಮೃಔಗಿ. ೭೮-೧೫೯೭). **ಹೊಳೆನೆಕ್ಕಿ**: ಆದಿರಾಜ, ಹೊಳೆತುಂಬೆ . . . ಹೊಳೆನೆಕ್ಕಿ, ನರವಂಬಳೆ (ಮೃಔಗಿ. ೫೫-೪೭೭). [ಹೊಳ್ಳ$_3$ (< ಪೊೞ್) + ಲಕ್ಕಿ$_1$ (< ಲೊಕ್ಕಿ$_1$)]

ಹೊಳೆವಳಿಗೆ 'ಪಳವಳಿಗೆ' ನೋ.

ಹೊಳೆಸಾಲು (ನಾ). ಹೊಳೆಯ ದಂಡೆ; ನದಿಯ ತೀರ: ತಾಮ್ರಪರ್ಣಿಯ ಹುಡುಕಿ ಹೊಳೆಸಾಲಿನಲಿ ತಿರುಗಿತು ಬಲವು ಬಲಿಮುಖರ (ತೊರರಾ. ೪-೧೦-೫); ಹೊಳೆಸಾಲಿನಿತ್ತೆಂಬ ಕೃಷ್ಣಾತೀರದ ಯತ್ತುಗಳಿಗಾದರೂ ಧಾರವಾಡಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ತಕ್ಕಮಟ್ಟಿಗೆ ಮಾನವಿರುತ್ತದೆ (ಕಭಾಗ. ೫೭). [ಹೊಳ್ಳ$_3$ (< ಪೊೞ್) + ಸಾಲು$_2$ (< ಸಾಲ್$_3$)]

ಹೊಳೆಸು 'ಪೊಳೆಯಿಸು' ನೋ.

ಹೊಳೆಹೊನ್ನೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೊನ್ನೆಮರ: ಹೊಳೆಹೊನ್ನೆ, ಶ್ರೀಹೊನ್ನೆ ಕೊವ, ಪೊಚ್ಚೆ (ಮೃಔಗಿ. ೧೭-೨೮೪). [ಹೊಳ್ಳ$_3$ (< ಪೊೞ್) + ಹೊನ್ನೆ (< ಪೊನ್ನೆ)]

ಹೊಳ್ಳ (ನಾ). ೧. ದೊಗರು; ಪೊಟರೆ (?): ಹೊಳ್ಳದೊಳೊರಗಿ ಇಳ್ಳುಗಳವಗ ಜಗವು ಸುಳ್ಳೆಂದ ಗುರುವ ಕೃಪೆಯಾಗಿ (ಮೃಠಾರ. ೨೧-೨೪೧). ೨. ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕತೆ; ಹುರುಳಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ (?): ಹೊಳ್ಳದ ಬಿಚ್ಚೇರು ತಾವು ಸುಳ್ಳರಲ್ಲರ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಬೆಳ್ಳನ ಬೆಳತನಕ ನೀರ ತಡಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಗುಳ್ಳ ಗೊರಜೆ ಕೂಡಿ ತಿಂದು (ಕನಕ. ೧೪೨-೪). 'ಹೊಳ್ಳು' ಪರಾ. [< ಪೊಳ್ಳು?]

ಹೊಳ್ಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಟೊಳ್ಳುಮಾಡು; ಪೊಳ್ಳಾಗಿಸು: ವಿರಾಟನ ತನುವ ಹೊಳ್ಳಿಸಿ ರಕುತವನು ಶಾಕಿನಿಯರಿಗೆ ಹೊಯಿಸುವೆನು (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೯-೩೫); ಹೊಳ್ಳಿಸಿದನಂಗಮಂ . . . ಬಾಯ್ಬಿರದು ರಕ್ತಗಳ ಹಳ್ಳದಿಂ ಸೇದಿದನು ಮನದಣಿಯ ಭೀಮ (ತುರಂಗ. ೭೭-೩೮). ೨. ಚೂರುಮಾಡು; ಹೋಳುಮಾಡು: ಹರಿಗೆ ಹೊಳ್ಳಿಸಿ ಖಡುಗ ಖಂಡಿಸ ಕೊರಳರಿಯ . . . ತಿವಿದರು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೪-೩೨). ೩. ಬರಿದುಮಾಡು; ಖಾಲಿ ಮಾಡು: ಕಲೆಯಿಲ್ಲದ ಮನ್ನಿವ ಸೂಳೆಗೇನನಾಡೊಡವಟಿನೇಹಮಂ ಮೆೞ್ದು ಹೊಳ್ಳಿಸಿ ಬಿಟ್ಟಪನೆಂಬ ಡಾಳೆಯಂ ಸುಡುವುದು (ಅನುಪು. ೮-೫೭); ನಾನಾಮುಖದ ದಾನಕೆ ತಂದ ವಸ್ತುವ ಬಾಚಿ ಹೊಳ್ಳಿಸಿ ತಿಂದು ಕೊಬ್ಬಿದ ನಿಮಗೆ ಸುಭಟರ ಮಾತದೇಕೆಂದ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೭-೧೩); ಕುಡುವುದು ಕೂರ್ಮೆಯುಳ್ಳವಳಿಗೇನನು ಬೇಡ ಕುಡದೆ ಹೊಳ್ಳಿಸಿ ಬಿಟ್ಟವಳ ಸುಡುವುದು (ಅನಂಚ. ೧೧-೧೩೩). ೪. ನಾಶಮಾಡು (?): ಒಳಗೆ ಹೊಳ್ಳಿಸಿಯನಲ ತನ್ನನು ಬೆಳಗಿ ಕುಡಿವುತ್ತಿರ್ದಡಾ ತಾನಳುಕದಿಹ ಜಲನಿಧಿ ಸಕಲಸತ್ವಗಳ ರಕ್ಷಿಸುತ (ನಿಭಾಗ. ೧೧-೧೪-೭); ಡಿಳ್ಳಿಯ ಖಾನರೆಂದೆಂಬ ಮದಗೆ ಬಲುಗೊಳ್ಳಿಯೆಂದೆಂಬ ಬಿರುದನು ಹೊಳ್ಳಿಸುವರ ಗಂಡನೆನಿಸಿಕೊಳುತ ಬೇಗ ಕೊಳ್ಳಿಯ ನಾಗನೆಯ್ದಿದನು (ಕುರಾಮಾ. ೧೧-೫೫). 'ಪೊಳ್ಳಯಿಸು' ಪರಾ. [ಹೊಳ್ಳು (< ಪೊಳ್ಳು) + - ಇಸು$_1$]

ಹೊಳ್ಳುಜೀತ (ನಾ). (ಆಲಂ) ಪೊಳ್ಳಾದ ಆಲಾಪ; ವ್ಯರ್ಥಾಲಾಪ: ಹೋರೆಗರ ಹೊಳ್ಳುಜೀತ ಜೋಯಿಸರಾರುಭಟೆಗಳ ಬಂಕ ಮಾಂತ್ರಿಕರೋರೆಮುಸುಕಿನ ಜಾಲುಜಪವೀ ನೃಪರ ಚಾಳ್ಗೆಸೆ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೩-೫). [ಹೊಳ್ಳು (< ಪೊಳ್ಳು) + ಇಜೀತ]

ಹೊಳ್ಳು 'ಪೊಳ್ಳು' ನೋ.

ಹೊಳ್ಳುಗ (ನಾ). ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕನಾದವನು: ಈ ಹೊಳ್ಳುಗರ ಮಾತಿಗೆ ಬಲ್ಲವನಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕುವನೆ (ವೀರಶಿವಾ. ೧೭೩-೭೫೩); ಕೊಂತದ ಹೊಳ್ಳುಗರೆನಗಾಂತು ನಿಲ್ಲುದಚ್ಚರಿ (ಉದ್ಭಟ. ೪-೭೩); ಹೊದೆಜಿನ ಹೊಳ್ಳುಗರನೊಡೆಹಾಯ್ಸಿ . . . ರಥವ ಹರಿಸೆಂದ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೨-೩೦). [ಹೊಳ್ಳು (< ಪೊಳ್ಳು) + - ಗ$_2$]

ಹೊಳ್ಳುಗಣೆ (ನಾ). ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕವಾದ ಬಾಣ; ಹುಸಿಬಾಣ: ಸೂತತನಯನ ತಲೆಯ ಬೆಸುಗೆಯ ಬಿಡಿಸುವಂದಿನ ಹಿಳುಕನುಗಿಯಾ ಹೊಳ್ಳುಗಣೆಯೇಕೆ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೩-೪೭). [ಹೊಳ್ಳು (< ಪೊಳ್ಳು) + ಕಣೆ$_1$]

ಹೊಳ್ಳುಗಳೆ 'ಪೊಳ್ಳುಗಳೆ' ನೋ.

ಹೊಳ್ಳುಧೂಳಿ (ನಾ). ಒಣ ಧೂಳು; ಶುಷ್ಕವಾದ ಧೂಳು: ಬಿಜುಗಾಳಿ ಬೀಸಿತ್ತು ವನದ ತಳಿಗೆಳ ಹೊಳ್ಳುಧೂಳಿಯಂ ನೆಗಪಿತ್ತು (ಅರಿ. ದೇ. ೧೭೭-೧೮). [ಹೊಳ್ಳು (< ಪೊಳ್ಳು) + ಧೂಳಿ (= ಧೂಲಿ)]

ಹೊಳ್ಳುನುಡಿ 'ಪೊಳ್ಳುನುಡಿ' ನೋ.

ಹೊಳ್ಳುಮಾನಸ (ನಾ). ಕ್ಷುಲ್ಲಕಮನುಷ್ಯ; ಹುಲುಮನುಜ: ನಾನೆ ಧನ್ಯ ಹೊ[ಪಾಠಾಂ. ಡೊ]ಳ್ಳುಮಾನಸನಲ್ಲ ಬಂದ ಕಾರ್ಯವ ನೀವು ತಳ್ಳನೆ ತಿಳಿವೊಲು ಪೇಳಿ (ಪರ್ಥಗ. ೭-೧೪). [ಹೊಳ್ಳು (< ಪೊಳ್ಳು) + ಮಾನಸ$_1$ (< ಮಾನುಸ)]

ಹೊಳ್ಳುವಾತು 'ಪೊಳ್ಳುಮಾತು' ನೋ.

ಹೊಳ್ಳುವಾಜಿಸು (ಕ್ರಿ). ಜೊಳ್ಳನ್ನು ಹಾರಿಸುವಂತೆ ತೂರು: ದ್ರೋಹಿ ರಕ್ಕಸನ ಎಳ್ಳಸಿತು ಕಡಿಖಂಡಮಾಡಿಯೆ ಹೊಳ್ಳುವಾಜಿಸಲೂದುವನು (ತೊರರಾ. ೫-೭-೩೭). [ಹೊಳ್ಳುವಾಜು + - ಇಸು$_1$]

ಹೊಳ್ಳುವಾಜು, ಹೊಳ್ಳುಹಾಜು (ಕ್ರಿ). ವಿಫಲವಾಗಿ ಹೋಗು; ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕವಾಗು: ಕೊರಳಿಗೊಡ್ಡಲು ಹೊಳ್ಳುವಾಜಿದ ಸರಳು ಮಕುಟವ ತಾಗುವುದು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೫೫-೧೭). **ಹೊಳ್ಳುಹಾಜು**: ತಲಹಿಲ್ಲದ ಕೋಲು ಹೊಳ್ಳುಹಾಜುವುದಲ್ಲದೆ ಗುಜಿಯ ತಾಗಬಲ್ಲುದೆ (ಬಸವ. ೩೦೨). [ಹೊಳ್ಳು (< ಪೊಳ್ಳು) + ಪಾಜು$_1$]

ಹೊಳ್ಳುಹಾಜು 'ಹೊಳ್ಳುವಾಜು' ನೋ.

ಹೊಳ್ಳುಹೊಟ್ಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ತುಂದಿಲಃ - ಮಲಸೌತೆ, ಹೊಳ್ಳುಹೊಟ್ಟೆ (ಒಷಧಿ. ೭೧). [?]

ಹೊಳ್ಳೆ$_1$, ಹೊರಳೆ$_3$ (ನಾ). ಮೂಗಿನ ಸೊಳ್ಳೆ; ನಾಸಾರಂಧ್ರ: ಮೂಗಿನ ಹೊಳ್ಳೆಯರಳಿ ಬುರುಬುರು ಬುಸಟಾಗಿ ತೇಜಿಗಳು ತೆಗದುವು (ಭರತೇ. ೨೪-೭೭); ಮೂಗಿನ ಹೊಳ್ಳೆಗಳಲ್ಲಿ . . . ಹಾಲಿನಂತೆಯು ವಾಸನೆಯುಳ್ಳ ಕುದುರೆಗಳು (ಸೌಗಂಧಿ. ೩೦೩-೧೩). **ಹೊರಳೆ$_3$**: ಸೊಂಡೆಯ ತುದಿಗೆ ಎರಡು ಹೊರಳೆಗಳು ಇರುವವು (ಮೂಬಯ. ೪-೨೨); ಸಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಮೂಗಿನ ಹೊರಳೆಗಳೂ ಅರಳಿದ್ದುವು (ಆತೋಕ. ೭೭). [< ಪೊಳ್ಳು]

ಹೊಳ್ಳೆ$_2$, ಹೊರಳೆ$_4$ (ನಾ). ನೀರುಹಾವು; ಒಳ್ಳೆ: ಗರುತ್ಮಂತನೇಂ ಪೋಗುವನ ಹೊಳ್ಳೆಗಳನಿಕ್ಕುವುದಕೆ (ಶ್ರೀರಾಚ. ೨-೨೭). **ಹೊರಳೆ** .

ಹೊರಳೆಯ ಹಾವು = ನೀರುಹಾವು: ದೇಶಗಟ್ಟವರೆಲ್ಲ ಸೇರುವ ವಾಸ ಸರಿ ವಾರಾಶಿ ಮಧ್ಯದಿ ಲೇಸಿನೊಳಗೊಪ್ಪಿಹರ ಹೊರಳೆಯ ಹಾವಿನಂದದಲಿ (ಜನಭಾ. ೬೩-೧೯). [< ಒಳ್ಳೆ₂]

ಹೊಳ್ಳೆದೆ (ನಾ). ಸತ್ವಹೀನವಾದ ಹೃದಯ; ಅಳ್ಳೆದೆ: ಹೊಳ್ಳೆದಯ ಹೊಱಗಿರೊಳೆಂಬುದೀ ನುಡಿಗಳಂ ತಳ್ಳಂಕದಿಂದ ನೀನಾಹವದೊಳಿಂತಣಕೆಗೊಳ್ಳ ಲೇಕಿವನ ಬಿಂಕವನೀಗ ಮುಱಿವೆನೆನ್ನಂ ಕಳುಹಿ ನೋಡು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೮-೧೦).
[ಹೊಳ್ಳು (< ಪೊಳ್ಳು) + ಎದೆ (< ಎರ್ದೆ)]

ಹೊಱ 'ಪೊಱ' ನೋ.

ಹೊಱಂಗ (ನಾ). ಹೊರಗಿನ ಪ್ರದೇಶ; ಬಹಿರಂಗ: ಮಿಸುಗುವಾಧಾರಚಕ್ರದ ವಿಶುದ್ಧಿಗಳಾದಿಯಸಕದ ಹೊಱಂಗದೊಳಗಿರ್ಪವೊಂದೊಂದು ಸಂತಸ ಕಂಕಣಂ ತೋಱಿದಾ ಮೇರುವಳಹೊಱಗನಂತಕೋಟಿಗಣಂಗಳು (ವೀಶೈವ. ೮-೨೦-೪೭).
[ಹೊಱ (< ಪೊಱಗು) + ಅಂಗ₂]

ಹೊಱಂಡು 'ಪೊಱಮಡು' ನೋ.

ಹೊಱಕಂಪಣ (ನಾ). ನಾಡಿನ ಒಂದು ಭಾಗದ ಹೊರಗಿನ ಪ್ರದೇಶ; ಕಂಪಣದ ಹೊರಭಾಗ: ನಾಡೊಳಗೆ ಪೊಳಕಂಪಣ ಹೊಱಕಂಪಣವೆಂಬದ ಏನು ನಾಡೊಳಗೆ ಹುಟ್ಟಿದಡೆಲು ಸಮಾನಭಾಗಿಯಲು ಹಟ್ಟುಕೊಂಡುಂಬರ ಮಂಗಳಮಹಾಶ್ರೀ (ಎಕ. VI. ಕಡೂರು. ೧೫೭-೭೪: 1191). [ಹೊಱ (< ಪೊಱಗು) + ಕಂಪಣ₁]

ಹೊಱಕಟ್ಟು, ಹೊರಕಟ್ಟು, ಹೊರಗಟ್ಟು₂ (ನಾ). ೧. ಪ್ರವೇಶದ್ವಾರ; ತಲೆಬಾಗಿಲು: ತುಂಟ ಮನೆಯ ಪೊಱಮಟ್ಟು ಹೊಱಕಟ್ಟು ಕಟ್ಟಿ ಮತ್ತಾ ಮನೆಯವರಾರಱಿಯದಂದದಿನಾ ಗೃಹದ ಹೊಱಗಣ ಬಯಲಿಗೆ ಬಲುಗಿಚ್ಚನಿಕ್ಕಿ (ಪ್ರಭುಲಿಂ. ೩-೧೧೮). **ಹೊರಕಟ್ಟು**: ೨. ಬಾಹ್ಯದ ಆವರಣ: ನೂರಾರು ಲಕ್ಷೋಪಲಕ್ಷ ಒತ್ತಡ ಸಂಮರ್ದದಲ್ಲಿ, ಪರಮಾಣುಗಳ ಋಣವಿದ್ಯುತ್ಕಣದ ಹೊರಕಟ್ಟು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನುಚ್ಚುನೂರಾಗಿರುತ್ತದೆ (ಭೂಹುಟ್ಟು. ೭೦). ೩. ಪುಸ್ತಕದ ಹೊರಕವಚ,- ಮೇಲುಹೊದಿಕೆ: ಮುಂಬಯಿಸರಕಾರದವರ ಸಹಾಯಕಧನದಿಂದ ಪ್ರಕಟವಾದ ಉದ್ಗ್ರಂಥಗಳು ಕಾಗದ, ಅಚ್ಚು, ಹೊರಕಟ್ಟು ಇವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ರೇಷ್ಠತರಗತಿಯವಾಗಿವೆ (ಸಾಸವಾ. ೪೯). **ಹೊರಗಟ್ಟು₂**: ೨. ದರ್ಶನದ ಹೊರಗಟ್ಟು ಹೇಗಿದ್ದರೂ ಕಾವ್ಯದ ಪ್ರಧಾನಶಕ್ತಿ ಇದ್ದ ಹಾಗೇ ಇರುತ್ತದೆ (ಸವ್ಯಸಾ. ೧೧೪).
[ಹೊಱ (< ಪೊಱಗು) + ಕಟ್ಟು₂]

ಹೊಱಕತ್ತರ 'ಪೊಱಕತ್ತರ' ನೋ.

ಹೊಱಕಯ್ 'ಪೊಱಕೆಯ್' ನೋ.

ಹೊಱಕಾಲ್ 'ಪೊಱಕಾಲ್' ನೋ.

ಹೊಱಕಾಲು 'ಪೊಱಕಾಲ್' ನೋ.

ಹೊಱಕಾಲುಗೊಳ್ 'ಪೊಱಕಾಲ್ಗೊಳ್' ನೋ.

ಹೊಱಕಾಲ್ಗೊಳು 'ಪೊಱಕಾಲ್ಗೊಳ್' ನೋ.

ಹೊಱಕಾಹು (ನಾ). (ಕೋಟೆ, ಪಟ್ಟಣ ಮುಂತಾದುವುಗಳ) ಹೊರಗಿನ ಆವರಣದಲ್ಲಿರುವ ಕಾವಲು: ಖಳರ ಏಭಾಡಿಸಿ ತಲೆಗಳ ಹೊಯ್ದು ಕೂಡ ಬೊಬ್ಬಿಱಿದಾಗ ಹೊಱಕಾಹಿನಧಟರು ಪಾಡುಪಂಥಗಳ ಮೆಱೆದರು (ಕಂನವಿ. ೧೯-೪೪).

ಹೊಱಕಾಹಿನವರು = (ಕೋಟೆ, ಪಟ್ಟಣ ಮುಂತಾದುವುಗಳ) ಹೊರಗಿನ ಆವರಣದಲ್ಲಿ ಕಾವಲು ಕಾಯುತ್ತಿರುವವರು,- ಕಾವಲುಪಡೆ: ಸಲೆ ಸುರಂಗಗಳ ಘಾತವ ಹೂಳಿದರಾಗ ತಳುವದೆ ಹೊಱಕಾಹಿನವರು (ಕಂನವಿ. ೧೯-೯೩).
[ಹೊಱ (< ಪೊಱಗು) + ಕಾಹು: (< ಕಾಪು)]

ಹೊಱಕುಳಿ 'ಪೊಱಕುಳಿ' ನೋ.

ಹೊಱಕೂಟ (ನಾ). ಹೊರಗಿನ ಸಂಬಂಧ; ಬಹಿರ್ಯೋಗ: "ಮಱಹಿನಲಿ ಒಳಗುಡುವ ಸೀರೆಯಲಿ . . . ಹೊಱಕೂಟದಲಿ . . . ಅಂತರಾಹ್ವಯಮೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೫೦-೬೭). [ಹೊಱ (< ಪೊಱಗು) + ಕೂಟ₁]

ಹೊಱಕೆಯ್ 'ಪೊಱಕೆಯ್' ನೋ.

ಹೊಱಕೇರಿ 'ಹೊಱಗೇರಿ' ನೋ.

ಹೊಱಕ್ಕೆ 'ಪೊಱಕೆಯ್' ನೋ.

ಹೊಱಕೋಟೆ 'ಪೊಱಗೋಟೆ' ನೋ.

ಹೊಱಗಡೆ 'ಪೊಱಗಡೆ' ನೋ.

ಹೊಱಗಣ 'ಪೊಱಗು' ಪರಾ.

ಹೊಱಗಾಡು (ಕ್ರಿ). ಬಾಹ್ಯದಲ್ಲಿ ವರ್ತಿಸು; ಬಹಿರಂಗದಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹರಿಸು: ಹೊಱಗಾಡಿ ಬಂದನೆಂದು ನುಡಿಸಲೊಲ್ಲದೆ ಸುಮ್ಮನಿದ್ದನು (ಅವಚಂ. ೨೧೭-೯೬೨); ಹೊಳೆವ ಕನ್ನಡಿ ಕೈಯೊಳಿರ್ದು ನೋಡದ ನೀರ ನೆಳಲಲ್ಲಿ ಮೊಗವ ನೋಳ್ಪಂತೆ ಒಳಗಿದ್ದ ಚಿದ್ರೂಪ ನೋಡದ ಜಗವೆಲ್ಲ ಬಳಲುತಿಹುದು ಹೊಱಗಾಡಿ (ಭರಚ. ೧-೧೧೩).

ಹೊಱಹೊಱಗಾಡು(ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಆರು ಬಲ್ಲರು ಹಂಸತತ್ವವ ತಮ್ಮ ಶರೀರ ತುಂಬಿರುತಿಹುದದನು ಹಾಱದೆ ಸಾಱದೆ ಹೊಱಹೊಱಗಾಡಿ ಸಂಸಾರದುಃಖವನುಣುತಿಹರು (ಭರಚ. ೧-೧೧೨). [ಹೊಱಗೆ (< ಪೊಱಗೆ) + ಆಡು₁]

ಹೊಱಗು 'ಪೊಱಗು' ನೋ.

ಹೊಱಗುಂಡ 'ಪೊಱಗುಂಡ' ನೋ.

ಹೊಱಗುಡಿ₁ (ನಾ). (ಅಲಂ) ಹೊರಹೊಮ್ಮುವಿಕೆ; ಪ್ರಕಟಣೆ: ಘುಡುಘುಡಿಸಿ ರೋಮಾಂಚನದ ಹೊಱಗುಡಿಯ ಸೊಂಪಿನ ಮಯ್ಯ ಕಡುಗಲಿ ತಡೆದನೇಕಾಂಗದಲಿ ಸಾತ್ಯಕಿ ಶಲ್ಯಭೂಪತಿಯ (ಕುವ್ಯಾಶ. ೪-೧). [ಹೊಱ (< ಪೊಱಗು) + ಗುಡಿ₂]

ಹೊಱಗುಡಿ₂ (ನಾ). (ಯುದ್ಧ ಮುಂತಾದ ಕಾರಣದಿಂದ ಪಟ್ಟಣ ಅಥವಾ ಕೋಟೆಯ) ಹೊರಭಾಗದಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾಗಿರುವ ಡೇರೆ,-ಶಿಬಿರ; ಹೊರವಲಯದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿತವಾಗಿರುವ ಪಾಳೆಯ: ಬಳಿಕ ಸುಮುಹೂರ್ತದಲಿ ಹೊಱಗುಡಿ ಬಳಸಿ ಹೊಯಿದವು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೮-೭). [ಹೊಱ (< ಪೊಱಗು) + ಗುಡಿ₁]

ಹೊಱಗೂಲಿ (ನಾ). ಹೊರಗಿನ ಕಾರ್ಯ,-ಕೆಲಸ: ಅಕ್ಕಿ ಮೂ ೭೦ ಹೊಱಗೂಲಿಗೆ ಅಡಿಗೆಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗೆ (ಶಾಇಸಂ. ೧೯೩೨, ಉಡುಪಿ. ೨೬೩-೧೭: 1359).
[ಹೊಱ (< ಪೊಱಗು) + ಕೂಲಿ₁]

ಹೊಱಗೆ 'ಪೊಱಗೆ' ನೋ.

ಹೊಱಗೆಲಸ, ಹೊರಕೆಲಸ, ಹೊರಗೆಲಸ (ನಾ). ಹೊರಗಿನ ಕಾರ್ಯ; ಸುತ್ತುಕೆಲಸ: ಧರಣಪತಿ ಕೇಳವರ ತೊತ್ತಿರ ಹೊಱಗೆಲಸದವದಿರ ಪಸಾಯಿತಿಯರಿಂಗೆ ಪಡಿಗವ ನೀಡ ಸಲ್ಲರು ಸೋಮಯಾಜಿಗಳು (ಕುವ್ಯಾಆ. ೮-೯). **ಹೊರಕೆಲಸ**: ನಿನಗೂ ಹೂರಕಲಸಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ಜನರಿರಲಿಲ್ಲ . . . ಇವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಯೋಚಿಸಿದ ಮೇಲೆ . . . ಈ ವ್ಯವಸ್ಥೆ (ದೇವಪಂ. ೧೩೫). **ಹೊರಗೆಲಸ**: ಹೊರಗೆಲಸಕ್ಕೆ ಹೆಣ್ಣಾಳೊಬ್ಬಳನ್ನು ಗೊತ್ತು ಮಾಡಬೇಕು (ರೂಢಿ). [ಹೊಱ (< ಪೊಱಗು) + ಕೆಲಸ]

ಹೊಱಗೇರಿ, ಹೊರಗೇರಿ, ಹೊಱಕೇರಿ (ನಾ). (ಊರಿನ) ಹೊರಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಬೀದಿ; (ಪಟ್ಟಣದ) ಹೊರಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿರುವ ದಾರಿ: ಊರ ನೋಡುವನೆಂದು ಹೊಱಗೇರಿಗೆಯ್ತಂದು ಊರೆತುಟಹುದೊಯೆಂಬಂತೆ (ಭರಚ. ೬೭-೧೨). **ಹೊರಗೇರಿ**: ಹೊರಗೇರಾಗ್ಯಾದ ಬರಬ್ಯಾಡೋ ನೆರಮನಿಯ ಹರಲಿ ಏನೇನ ಹೂಡಬ್ಯಾಡೊ (ಜಜಾಗೀ. ೬೪). **ಹೊಱಕೇರಿ**: ಅದಕ್ಕಿಮ್ಮಿಗಿಲಾದ ಒಳಕೇರಿ ಹೊಱಕೇರಿಗೆ ಗಣನೆ ಇಲ್ಲ (ಶೂನ್ಯಸಂ. ೮೪-೧೪); ಯಮನವರಾಱದೊಯ್ಯಲು ನಾಕದಲಿ ಹೊಱಕೇರಿಗಟ್ಟಿದುದೆನಲು ಕೊಂದನು ರಿಪುಚತುರ್ಬಲವ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೮-೫೧).
[ಹೊಱ (< ಪೊಱಗು) + ಕೇರಿ]

ಹೊಱಚಾವಡಿ, ಹೊರಚಾವಡಿ (ನಾ). ೧. ಅರಮನೆಯ ಹೊರಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಓಲಗಶಾಲೆ,- ಸಭಾಮಂದಿರ: ಇದಿರಾಗಿ ಹೋಗು ಜಯಂತಾಂಕಯೆಂದಟ್ಟ ಪದದಿರ್ದ ಹೊಱಚಾವಡಿಯೊಳು (ಭರಚ. ೩೯-೫೫). **ಹೊರಚಾವಡಿ**: ೨. ಮನೆಯ ಹೊರಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಜಗುಲಿ: ಹೊರಚಾವಡಿಯಲ್ಲಿ ಮಕ್ಕಳೆಲ್ಲ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಗದ್ದಲ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). [ಹೊಱ (< ಪೊಱಗು) + ಚಾವಡಿ]

ಹೊಱಟು 'ಪೊಱಂಡು₂' ನೋ.

ಹೊಱಡಿಸು 'ಪೊಱಮಡಿಸು' ನೋ.

ಹೊಱಿದು₁ 'ಪೊಱಮಡು' ನೋ.

ಹೊಱಿದು₂ 'ಪೊಱಿಂಡು₂' ನೋ.

ಹೊಱಿದುಬೆನ್ನು (ನಾ). ಬಾಗಿದ ಬೆನ್ನು; ಗೂನುಬೆನ್ನು: ಹೊಱಿದುಬೆನ್ನಿನ ಹೊಲತಿ ಹೋಗದಿರೆನುತ ಬರೆ ದೂರದಲಿ ಬಲವೈರಿ (ನಿಭಾಗ. ೬-೧೨೯).
[ಹೊಱಿದು₂ (< ಪೊಱಿಂಡು₂) + ಬೆನ್ನು (< ಬೆನ್)]

ಹೊಱಿದುಮೈ (ನಾ). ಗೂನುದೇಹ; ವಕ್ರವಾದ ಶರೀರ: ಹೊಱಿದುಮೈಗಳ . . . ಭೀಕರಾಂಗದ ಕಿತ್ತ ಖಡುಗದ ಕರಕಪಾಲದಲೊತ್ತರಿಸಿದುದು ಮುಂದ ಶಾಕಿನಿ ಡಾಕಿನೀನಿವಹ (ನಿಭಾಗ. ೩-೯-೨೫).
[ಹೊಱಿದು₂ (< ಪೊಱಿಂಡು₂) + ಮೈ (< ಮಯ್₂)]

ಹೊಱಿತು 'ಪೊಱತು' ನೋ.

ಹೊಱಿತೆ (ನಾ). ಹೊರತು; ಹೊರಗಾದುದು: ಪ್ರೇತಾಂಗಕ್ಕೆ ವಿಭೂತಿ ರುದ್ರಾಕ್ಷಿಯ ಕಟ್ಟಬಹುದೇ ಶಿವಲಿಂಗ ಹೊಱಿತೆಯಾಗಿ (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೭೬-೬೫); ಸಾರಸ್ವಾದು ಲೇಸೆಂದಡ ಜಿಹ್ವೆ ಹೊಱಿತೆಯಾಗಿ ಕುಱುಹುಗೊಂಡಿತ್ತೆ (ಮಡಿವ. ೫೪೨-೪೯). [< ಪೊಱತು]

ಹೊಱಿದೆಗೆ 'ಪೊಱಿತಗೆ' ನೋ.

ಹೊಱಿದ್ವಾರ, ಹೊರದ್ವಾರ (ನಾ). ಹೊರಗಿನ ಬಾಗಿಲು; ಮುಂಬಾಗಿಲು: ಹೊಱಿದ್ವಾರ ಒಂಬತ್ತು ಒಳದ್ವಾರ ಸರ್ವಾಂಗಮಱು (ಸರ್ವವ. ೨೫-೧೦೬). **ಹೊರದ್ವಾರ:** ಅರಮನೆಯ ಹೊರದ್ವಾರದಲ್ಲಿ ಜನರು ಗುಂಪುಗೂಡಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ).
[ಹೊಱ (< ಪೊಱಗು) + ದ್ವಾರ]

ಹೊಱನಿವಾಳಿ (ನಾ). (ಮನೆ, ಭವನ ಮುಂತಾದುವುಗಳ) ಹೊರಆವರಣದಲ್ಲಿ ತೆಗೆಯುವ ನಿವಾಳಿ: ವಾದ್ಯಕುಳ ನಾದ ಸೂಸುತಿರ್ದವು ಹೊಱನಿವಾಳಿ ಮಂಗಳವುಘೆಯಲಿಡಿದಿಡಿದು ಚಲುವು ಮಿಗಲು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೮-೭೪).
[ಹೊಱ (< ಪೊಱಗು) + ನಿವಾಳಿ]

ಹೊಱನೂಂಕು, ಹೊರನೂಕು (ಕ್ರಿ). ಹೊರಗೆ ಹೋಗುವಂತೆ ತಳ್ಳು,—ದೂಡು: ಕೊಳುವ ಕೊಡುವೆಡೆಯುಲಿಯಱಿಯದ ಮೊಳಿಗಳಂ ಹೊಱ[ಪಾಠಾಂ. ಹೆಱ, ಹೆಱ್, ಹೊಱ್]ನೂಂಕಿ ಪೊಳ್ಳಿದ ಮೊಳೆಯನೊಳಕೊಂಬಕ್ಕಸಾಲೆಯ ತಾನೆ (ಬಸವಪು. ೨೧-೬೦). **ಹೊರನೂಕು:** ಆ ಬಂಗಲೆಯ ಜವಾನನು ಬಾಗಿಲಲ್ಲಿ ನಿಂತ ಭಿಕ್ಷುಕನನ್ನು ಹೊರನೂಕಿದನು (ರೂಢಿ). [ಹೊಱ (< ಪೊಱಗು) + ನೂಂಕು₁]

ಹೊಱಪ? (ನಾ). (?): ಹರಿಯಂ [ತೆ]ಱುವರ್ಸ್ಸಾಲಿಗವನೆಯರ್ಬ್ಬಿಡ ಹರಸಲ್ಲ ಹೊಱಪ ತೆಗೆಯ ಸಲ್ಲ (ಕಶಾಇ. ೨೭-೬೯-೩೪: 1110). [?]

ಹೊಱಪಾಳೆಯ 'ಪೊಱಪಾಳೆಯ' ನೋ.

ಹೊಱಬಾಗಿಲು, ಹೊರಬಾಗಿಲು, ಹೊರವಾಗಿಲು (ನಾ). = ಹೊರದ್ವಾರ: ಹೊಱಬಾಗಿಲುಪ್ಪರಿಗೆಯ ಚಂದ್ರಶಾಲೆಗೆ ಪಿರಿದು ಚಿಕ್ಕೊಳಿಗದವರ ನೆರವಿಯೊಳರಸನ್ನೆ ತರುತಿರೆ (ಕಲನವಿ. ೨೫-೨). **ಹೊರಬಾಗಿಲು:** ತೋಟದ ಹೊರಬಾಗಿಲವರೆಗೆ ಬಂದು ಪಂಡಿತನು ಆಕೆಯನ್ನು ಕಳಿಸಿಕೊಟ್ಟ (ಚಿದೇವ. ೧೪೯); ಗುರುರಾಜರಾಯರು ಹೊರಬಾಗಿಲಲ್ಲಿ ಸದ್ದಾದುದು ತಿಳಿದು ಕತ್ತೆತ್ತಿ ನೋಡಿದರು (ಮರಳಿ. ೯). **ಹೊರವಾಗಿಲು:** ಹೊರವಾಗಿಲ ಕಾವಲ ಪಡೆಯ ನಾಯಕನಿಗೆ ಹೇಳು (ಸಮತಿ. ೨೧).
[ಹೊಱ (< ಪೊಱಗು) + ಬಾಗಿಲು (< ಬಾಗಿಲ್)]

ಹೊಱಬಾಡಗೆ(?). (?). (?): ಅಕ್ಕಿಯ ಹೊಱಬಾಡಗೆ ಉತ್ತರಿಸಿದನಂ (ಚಿಂಶಾ. ೧೯೪೦, ಕುಮಟ. ೧೧೩-೩೦: 1475). [?]

ಹೊಱಬಾಹೆ (ನಾ). ಹೊರಗಡೆ; ಹೊರಭಾಗ: ಪುರದ ಹೊಱಬಾಹೆಯಲಿ ತಾವ್ಮೆವರು ಮಹಾಸನ್ನಾಹಚಾಪಸ್ಫುರಿತತೂಣೀಬದ್ಧಕಂಪಿತಖಡ್ಗಪಾಣಿಗಳು ಗುರುಸಹಿತಲಿವರಿದ್ದರು (ಜವ್ವಾಳಿ. ೭-೬೫); ಪುರದ ಹೊಱಬಾಹೆಯಲಿ ಶಂಖವನಿರದೆ ಮೊಳಗಿಸಿ . . . ನೃಪನನು ಕರೆದರು (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೬೫-೨೦). [ಹೊಱ (< ಪೊಱಗು) + ಬಾಹೆ]

ಹೊಱಬಿಗ 'ಪೊಱಬಿಗ' ನೋ.

ಹೊಱಬೀಡು 'ಪೊಱವೀಡು' ನೋ.

ಹೊಱಬೀಸು (ಕ್ರಿ.). ೧. ಹೊರಗೆ ಎಸೆ; ಆಚೆಗೆ ಒಗೆ: ಮುಸುಕುವರಿಶರವೀಧಿಯನು ಖಂಡಿಸುವನೀ ರಘುನಾಥನವ ನಿಪ್ಪಸರದಲಿ ಹೂಳುವನು ಹೊಱಬೀಸು [ಪಾಠಾಂ. ಳು]ವನು ರಘುನಾಥ (ತೊರರಾ. ೬-೩೦-೩೩); ಮೂಱಿಂಬಿನಲಿ ಹೊಱಬೀಸಿದನು ಬಹುಬಾಣ ನಿಕರವನು (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೭೧-೩೪). ೨. ದೂರಮಾಡು; ನಿವಾರಿಸು: ಸುಜನರು ಬಹುಪರಾಕ್ರಮರಾರವರ ಹೊಱಬೀಸಿ ಕಾಬುದು ನಿನ್ನ ಮಹಿಮೆಯ (ಭವ್ಯಾದಪ್ರ. ೧-೬); ವಾಸುದೇವಾಖ್ಯರನು ತಾ ಹೊಱಬೀಸುವೆನು ಗಡ ಮರುಳೆ (ನಿಭಾಗ. ೮-೧೯-೩೬). ೩. ಹೊರಗೆ ಎಸೆಯಲಾಗು; ಬೇರೆ ಕಡೆಗೆ ಒಗೆಯಲ್ಪಡು: ಬೀಸಿದುದು ಬಱುಗಾಳಿ ರಾಮಶರಾಸನದ ಸರಳೊಲಾಟದಲಿ ಹೊಱಬೀಸಿ[ಪಾಠಾಂ. ಸೂಸಿ]ಬಿದ್ದವು ಬಿರುದಿನಸುರರ ಸಾಲುದಲೆ ನೆಲಕೆ (ತೊರರಾ. ೩-೬-೧೧).
[ಹೊಱ (< ಪೊಱಗು) + ಬೀಸು₂]

ಹೊಱಬೀಳ್, ಹೊರಬೀಳು, ಹೊಱಬೀಳು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೊರಗಡೆಗೆ ಬೀಳು; ಹೊರಭಾಗಕ್ಕೆ ಕೆಡೆ: ಉಸುರ ಬಿಡೆ ಹೊಱಬೀಳ್ವನೊಳದೆಗದುಸುರಿನಲಿ ಮುಳುಗುವನು (ತೊರರಾ. ೫-೨-೪೪). **ಹೊರಬೀಳು:** ೨. ಆಚೆಗೆ ನಡೆ; ಹೊರಗೆ ಹೊರಡು: ಇದನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಹೊರಬೀಳು ಇಲ್ಲಿಂದ (ಕಂಬಹು. ೫೪). ೩. ಹೊರಹೊಮ್ಮು; ಹೊರಸೂಸು: ಮಾತಿನ ಭರದಲ್ಲಿ ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಅಸತ್ಯವೂ ಕೇಳುನುಡಿಗಳೂ ಹೊರಬೀಳುವವು (ಮುಂಬಯಿ. ೮-೪೯). **ಹೊಱಬೀಳು:** ೪. ಪಾರಾಗು; ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳು: ಕಱುಬರಹ ಪಾಂಡವರಿಗೀಗಲೆ ಹಱುವ ನೆನೆ ಹೊಱಬಿದ್ದರಾದೊಡೆ ತಱಿದು ಬಿಸುಡದೆ ಮಾಣ್ಬರೇ (ಜವ್ವಾಳಿ. ೫-೨೧).
[ಹೊಱ (< ಪೊಱಗು) + ಬೀಳ್₁ (< ಬೀೞ್₁)]

ಹೊಱಬೀಳು 'ಹೊಱಬೀಳ್' ನೋ.

ಹೊಱಮಟ್ಟ (ನಾ). ಒಂದು ಅಳತೆ (?): ಸರ್ವ್ವನಮಸ್ಯವಾಗಿ ಹೊಱಮಟ್ಟದ ಕೋಲಲೊಂದು ಮತ್ತರು (ಇಎ. ೧೯೪೬, ಬೈರ್‌ಹಾನಗಲ್. ೩೪೯-೩೯: 1086). [?]

ಹೊಱಮಡಿಸು 'ಪೊಱಮಡಿಸು' ನೋ.

ಹೊಱಮಿಂಚು 'ಪೊಱಮಿಂಚು' ನೋ.

ಹೊಱಮೈ 'ಪೊಱಮೆಯ್' ನೋ.

ಹೊಱಮೊಳೆ (ನಾ). (?): ನೆರವಿ ನಗದೇನಮ್ಮನಿಹಪರವೆರಡಱಲಿ ಹೊಱಮೊಳೆಯಹುದು[ಪಾಠಾಂ. ಕೇಡಹುದು ಕಷ್ಟವು] ನಿಷ್ಕರುಣಿಯಕಟಾ ತಾಯೆ ನೀ ಬಿಟ ಮನುಜೆಯಲ್ಲಂದ (ಸಂಭವ. ೨೩-೪೨). [?]

ಹೊಱಯಿಂಕೆ 'ಪೊಱಯಿಂಕೆ' ನೋ.

ಹೊಱಯಿಕೆ 'ಪೊಱಯಿಂಕೆ' ನೋ.

ಹೊಱವಂಡಿಸು 'ಪೊಱಮಡಿಸು' ನೋ.

ಹೊಱವಂಡು 'ಪೊಱಮಡು' ನೋ.

ಹೊಱವಡಿಸು 'ಪೊಱಮಡಿಸು' ನೋ.

ಹೊಱವಡು 'ಪೊಱಮಡು' ನೋ.

ಹೊಱವಳಯ 'ಪೊಱವಲಯ' ನೋ.

ಹೊಱವಳಸು 'ಪೊಱಬಳಸು' ನೋ.

ಹೊಱವಾಱ್ 'ಪೊಱಮಾಱು₂' ನೋ.

ಹೊಱವಾಱು 'ಪೊಱಮಾಱು₃' ನೋ.

ಹೊಱವೇಲಿ (ನಾ). ಹೊರಭಾಗಕ್ಕೆ ಹಾಕಿರುವ ಬೇಲಿ; ಹೊರಗಿನ ಆವರಣಕ್ಕೆ ಹಾಕಿರುವ ಬೇಲಿ: ಒಳಕೋಂಟೆ, ಹೊಱವೇಲಿ (ಶಮದ. ೧೭೬ ಪ್ರಯೋ.).
[ಹೊಱ (< ಪೊಱಗು) + ಬೇಲಿ₁]

ಹೊಱವೇಷ (ನಾ). ಬಾಹ್ಯಾಲಂಕಾರ; ಬಹಿರಂಗದ ಅಲಂಕಾರ: ಹೊಱವೇಷದಲ್ಲಿ ವಿಭೂತಿ ರುದ್ರಾಕ್ಷಿಯನಳವಡಿಸಿಕೊಂಡು . . . ಹೊನ್ನ ದಾನವನೀವನ ಬಾಗಿಲ ಮುಂದೆ ಮಣ್ಣ ಪುತ್ಥಳಿಯಂತಿಹರು (ಚನ್ನವ. ಕ. ೩೪೪-೬೫); ಟೊಪ್ಪಿಗೆಯ ಹೊಱವೇಷದಿಹವರದ ಲೆಕ್ಕಿಗಂ ನಡೆನಡೆದು ಕರಣಸಾಲೆಗೆ ಬಂದು ಕುಳ್ಳಿರ್ದ (ಬಸರ. ೫-೬೦).
[ಹೊಱ (< ಪೊಱಗು) + ವೇಷ]

ಹೊಱವೊಳಲು 'ಪೊಱವೊೞಲ್' ನೋ.

ಹೊಱವೃತ್ತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ, — ವೃತ್ತಿ: ಪುರದ ಸ್ಥಳದ ಹೊಱವೃತ್ತಿಯ ಹಟ್ಟಿ, XXX ೪ ಮುದಸಮುದ್ರದ ಗ್ರಾಮವನೂ ಕೊ XXX (ಎಕ.XIV. ನಾಗಮಂ. ೧೧೮-೧೦; ಸು 1444). [ಹೊಱ (< ಪೊಱಗು) + ವೃತ್ತಿ]

ಹೊಱಶೂಲ (ನಾ). (ಊರಿನ) ಹೊರಗಿರುವ ವಧಾಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ನೆಡಿಸಿರುವ ದಸಿ, — ಶೂಲ: ಹೊಳಲು ಹೊಱಶೂಲದಲಿ ರಿಪುಗಳ ಸೆಳಸುವೆನು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೧-೭).

[ಹೊಱ (< ಪೊಱಗು) + ಶೂಲ]

ಹೊಱಸು 'ಪೊಱಸು' ನೋ.

ಹೊಱಸುತ್ತು, ಹೊರಸುತ್ತು (ನಾ). ಹೊರಭಾಗ; ಹೊರವಲಯ: ಇಡಿದ ತಳಪಟವರಿಗೆ ಹೊಱಸುತ್ತಡಿಸಿ ಕವಿವಾ ಬಿಲ್ಲು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ಪಂ. ೨೭೫); ಹೊಱಸುತ್ತು ಪ್ರಾಗಾರವ ಸುತ್ತಿ ನಾ ಬರುವೆ (ಕನಕ. ೨೨-೧). **ಹೊರಸುತ್ತು:** ಹೊರಸುತ್ತು ಕೆಂಪಾಗಿ ನಡುವು ಬೆಳ್ಳಗಾಗಿ ಹಬ್ಬುತ್ತಿರುವುದಕ್ಕೆ ಲಿಂಬೆಹಣ್ಣಿನ ರಸ ಆಗಾಗ ಹಚ್ಚುವುದು ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಕಾರಿ (ಮನಮ. ೧೩೫). [ಹೊಱ (< ಪೊಱಗು) + ಸುತ್ತು₂]

ಹೊಱಸೂಸು 'ಪೊಱಸೂಸು' ನೋ.

ಹೊಱಸೊಪ್ಪು (ನಾ). ಮರದ ಹೊರಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ತೊಗಟೆ: "ತ್ವಕ್, ವಲ್ಕಾ, ವಲ್ಕಲಂ – ಈ ೩ ಮರದ ಹೊಱಸೊಪ್ಪು" (ಹಲಾಯು. ೩೧-೨೯).

[ಹೊಱ (< ಪೊಱಗು) + ಸೊಪ್ಪು₁]

ಹೊಱಹಚ್ಚ 'ಪೊಱಪಚ್ಚ' ನೋ.

ಹೊಱಹಾಕು, ಹೊರಹಾಕು (ಕ್ರಿ). ಹೊರಕ್ಕೆತಳ್ಳು; ಹೊರಗೆದೂಡು: ಬೆರಸು ವಡೆ ಬೇಗತೋಱ ಹೊಱಹಾಕದಿರಯ್ಯ (ಪಾಹಾದೇ.ಬ.೩೨-೭೦): ಒಳ್ಳಿದನಾದೊಡೊಳ ಕೊಳ್ಳಬೇಕು ದುರ್ಜನನಾದೊಡೆ ಓವದೇ ಹೊಱಹಾಕಬೇಕು (ಸಮ್ಯಕೌ. ೧೧-೫೧). **ಹೊರಹಾಕು:** ಅವನ ಸಹೋದ್ಯೋಗಿಗಳು ಹೇಡಿಯೆಂದು ಭಂಗಿಸಿ, ಅವನನ್ನು ಸೈನ್ಯದಿಂದ ಹೊರಹಾಕುತ್ತಿದ್ದರೆಂದೂ ವಾದಿಸಿದನು (ಪುನರು. ೩೪೪).

[ಹೊಱ (< ಪೊಱಗು) + ಹಾಕು (< ಪಾಯ್ಯು₁)]

ಹೊಱಹುಯ್ಯಲ್ (ನಾ). ಹೊರಗಿನ ಆವರಣದಲ್ಲಿ ನಡೆಸುವ ಸೂರೆ, — ಲೂಟಿ: ಧರಣೀಧ್ಧರಂ ದ್ರುಹಿಣನಷ್ಟದಿಕ್ಪಾಲಕರ್ ಭರದಿಂದ ಬಂದು ಹೊಱಹುಯ್ಯಲಂ ತಾಗೆ (ಲಶಚಂ. ೧೭-೧೮). [ಹೊಱ (< ಪೊಱಗು) + ಹುಯ್ಯಲ್ (< ಪೊಯಲ್)]

ಹೊಱಹೊಮ್ಮಿಸು, ಹೊರಹೊಮ್ಮಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೊರಸೂಸುವಂತೆ ಮಾಡು; ಹೊರಕ್ಕೆ ಬರುವಂತೆ ಮಾಡು: ಸುಖಮುಖವ ಹೊಱಹೊಮ್ಮಿಸುತ ಸೆಱ ಬಾಲಲೀಲೆಯ ಸೊಮ್ಮು ಸೂಱೆಯ ಕೊಡುತಲಿರ್ದಳು ಮಾಯೆ ಮಹಿಯೊಳಗೆ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೩-೩೦). **ಹೊರಹೊಮ್ಮಿಸು:** ಯಾರ ರಾಗದ ಕುಲಿಮೆಯೆನ್ನ ಹೊರ ಹೊಮ್ಮಿಸಿತೊ, ಅದು ಆರಿ ತಣ್ಣಗಿಹುದು? (ನಲಮು. ೮೭-೧೯).

[ಹೊಱಹೊಮ್ಮು (< ಪೊಱಪೊಣ್ಮು) + - ಇಸು₁]

ಹೊಱಹೊಮ್ಮು 'ಪೊಱಪೊಣ್ಮು' ನೋ.

ಹೊಱಹೊಱಡಿಸು, ಹೊರಹೊರಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೊರಗೆ ಬರುವಂತೆ ಮಾಡು; ಆಚೆಗೆ ಬರಿಸು: ನಿನ್ನ ಬಿಸಿಬಿಸಿಖಂಡವ ಹೊಱಹೊಱಡಿಸಿ ಹಸಿಯ ನೆತ್ತರು ಬಸಿದು ಹೋಗುವಾಗ ಕುಸುಮನಾಭನ ನಾಮ ನೆನಗೊಡದೆಲೆ ಮನ (ಪುರಂದ. ೧-೧೪೨-೪). **ಹೊರಹೊರಡಿಸು:** ೨. ಹೊರಗೆ ಕಳುಹಿಸು; ಆಚೆಗೆ ಕಳುಹಿಸು: ಅವರನು ಬಂಧನದಿ ಹೊರಹೊರಡಿಸಲು (ಬಿಜ್ಜಪು. ೧೦೮-೭೭).

[ಹೊಱ (< ಪೊಱಗು) + ಹೊಱಡಿಸು (< ಪೊಱಮಡಿಸು)]

ಹೊಱಹೊಱಡು, ಹೊರಹೊರಡು (ಕ್ರಿ). ಹೊರಗೆ ನಡ; ಹೊರಬೀಳು: ಪುರದ ಲಗ್ಗೆಗೆ ನೊಂದ ಬಲವೆಂದು ಹೊಱಹೊಱಟರದೆ ನೀವೆಮ್ಮ ಮೇಲುಬುಬೆ ನೆಱ ತಲೆ ಪಱಿದೊಡಟ್ಟೆಯಲಿ ಕಾದುವ ಕಲಿತುರುಕರೆಂದುಱ್ ಗರ್ಬಿಸಿದರು (ಕಂನವ. ೧೫-೬೬). **ಹೊರಹೊರಡು:** ಹೀಗೆ ಮುಚ್ಚದಿದ್ದರೆ ಕೆಲವು ವಿಟಮಿನ್ನುಗಳು ಹಬೆಯೊಡನೆ ಹೊರಹೊರಟು ನಷ್ಟವಾಗುವುವು (ಗೃಹವಿ. ೫೧).

[ಹೊಱ (< ಪೊಱಗು) + ಹೊಱಡು₁ (< ಪೊಱಮಡು)]

ಹೊಱಿಗೆ₁ 'ಪೊಱಿಗೆ' ನೋ.

ಹೊಱಿಗೆ₂ (ನಾ). ಸಂಬಂಧ; ಸಂಪರ್ಕ; ನಂಟು: ಮಱೆಯ ಮಾತೇಕಿನ್ನು ದೈತ್ಯರ ಹೊಱಿಗೆಯಸು ನೀ ವಾಱದೆ ನಿನ್ನವರಱಿಯೆಲಾ ಜಯವಿಜಯರೆಂಬವರು (ಕಾಶಿರಾ. ೬೩-೫೧). P ಪ್ರಾಸಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ 'ಱ' ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಶಬ್ದವನ್ನು 'ರ' ರೂಪಕ್ಕೆ ತಿದ್ದಿಕೊಂಡಿರುವುದಿಲ್ಲ. [< ಪೂರ್ವ]

ಹೊಱಿಗೆಕಾಱ (ನಾ). ಹೊಣೆಯನ್ನು ಹೊರುಪವನು; ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವನು: ಬಱಿಯ ನುಡಿಯೇಕಕಟ ನಿಮ್ಮಯ ಹೊಱಿಗೆಕಾಱ [ಪಾಠಾಂ. ವಾಳ]ನು ಕೃಷ್ಣನು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೭-೧೮).

[ಹೊಱಿಗೆ₁ (< ಪೊಱಿಗೆ) + - ಕಾಱ]

ಹೊಱಿಗೆವಾಳ, ಹೊರಿಗೆವಾಳ (ನಾ). ೧. ಭಾರವನ್ನು ಹೊರುವವನು; ಹೊರೆಯನ್ನು ಹೊತ್ತುಕೊಳ್ಳುವವನು: ಎಂತು ಹೊತ್ತುದೂ ಧರಣಿ ದಿಗ್ಗಜವೆಂತು ತಾಳ್ದವೊ ಭಾರಕರಲಿ ಮಹಾಂತನೈ ಭುಜಗೇಂದ್ರ ಕೂರ್ಮನು ಹೊಱಿಗೆವಾಳನಲೆ (ತೊರರಾ. ೪-೭-೨೬). ೨.= ಹೊಱಿಗೆಕಾಱ: ಆತನಲ್ಲದೆ ಕಾರ್ಯದ ಹೊಱಿಗೆವಾಳ ರೆಲ್ಲರೂ . . . ಧರ್ಮಸಚಿವರೆನಿಸುಗುಂ (ನಾಚಿರಾ. ೧೩೧); ಮಱ ಮಱೆಯಲಿಱಿಗಾಱ ನಸುರರ ಮುಱಿದನೆಂಬರು ಕುಹಕತಂತ್ರದ ಹೊಱಿಗೆವಾಳನ ಸಂಗದಲಿ ನೀವ್ ಕೆಟ್ಟಿರಕಟ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೪-೧೭); ಕಪಿಕದಂಬದ ಹೊಱಿಗೆವಾಳನು ಸಿಕ್ಕಿದನು (ತೊರರಾ. ೭-೩೬-೧೮); ಕಪಟದ ಹೊಱಿಗೆವಾಳನ ಮಾತಿನಲಿ ದಿಟ ಸಾರವೇನುಂಟು (ನಭಾಗ. ೧೦-೪೩-೨೯). **ಹೊರಿಗೆವಾಳ:** ೨. ನರನ ಕೂಡಣ ಹಾಡಿ ಹರಿಯದ ಹೊರಿಗೆವಾಳರು ಧರ್ಮನಂದನ ಮರುತಸುತ ಮಾದ್ರೀಕುಮಾರರು (ಕೋಗಯ. ೧೭-೨೪); ಹೊರಿಗೆವಾಳನು ಕೃಷ್ಣನಿರಲು ಮರೆಹೊಕ್ಕವರಿಗುಂಟೆ ದೋಷ ದಾರಿದ್ರ್ಯ ಮೃತ್ಯುಗಳು (ತುರಂಗ. ೩೩-೯).

[ಹೊಱಿಗೆ₁ (< ಪೊಱಿಗೆ) + - ವಾಳ₃ (< - ವಳ)]

ಹೋಱಿಸು 'ಪೋಱಿಸು' ನೋ.

ಹೋೞು 'ಪೋೞು' ನೋ.

ಹೋೞುಗಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ: ಆ ಖಂಡಿಕದ ವೃತ್ತಿಗೆ ತೆೞುಗಡೆ ಹೊೞುಗಡೆ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಆ ಮಹಾಜನಂಗಳು ಕೊಟ್ಟ, ನಾಗಣ್ಣುಗ ಗದ್ದೆ (ಎಕ. XII, ಚಿಕ್ಕನಾ. ೨-೨೦; 1261). 'ತೆೞುಗಡೆ' ಪಠಾ. [?]

ಹೊಱ್ 'ಪೊಱ್' ನೋ.

ಹೊಱ್ಕಾಱ 'ಪೊಱ್ಕಾಱ' ನೋ.

ಹೊಱ್ಗಟ್ಟು 'ಪೊಱ್ಗಟ್ಟು' ನೋ.

ಹೊಱ್ಗಾಱ 'ಪೊಱ್ಕಾಱ' ನೋ.

ಹೊಱ್ತಲೆ 'ಹೊಱ್ದಲೆ' ನೋ.

ಹೊಱ್ದಲೆ, ಹೊಱ್ತಲೆ (ನಾ). ೧. ಅಧಿಕವಾದ ಕೂದಲಿರುವ ತಲೆ: ಅರದಲೆಯು ಮೂಡಲೊಳು ಹೊಱ್ದಲೆಯು ಬಡಗಲೊಳು ಸರಿದಲೆಯುಟ್ಟ ಪಡುವಲೊಳು ತೆಂಕಲಲಿ ಬಱಿದಲೆಯಲಿಹರು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೭೧೭). **ಹೊಱ್ತಲೆ:** ೨. ಭಾರವನ್ನು ಹೊತ್ತಿರುವ ತಲೆ: ವಿಪತ್ತಿನೊಳೊಡೆಯನಿರೆ ಕೈದುಗಳ ಹೊಱ್ತಲೆ ಯೊಡನೆ ಬಿಟ್ಟಿಯ ಭಂಡರಾಪೆಂದುದು ಭಟವ್ರಾತ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೩-೫).

[ಹೊಱ್ (< ಪೊಱ್) + ತಲೆ₁]

ಹೊಱ್ಯಾಳು 'ಪೊಱ್ಯಾಳ್' ನೋ.

ಹೋ 'ಅಹೋ' ನೋ.

ಹೋಕ 'ಪೋಕ' ನೋ.

ಹೋಕಾಯಂತ್ರ (ನಾ). ೧. (ನಾವಿಕರು ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ) ಹಡಗನ್ನು ನಡೆಸುವಾಗ ಮಾರ್ಗ ಅಥವಾ ದಿಕ್ಕನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಯಂತ್ರ, — ಉಪಕರಣ; ದಿಕ್ಸೂಚಿ: ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಹಡಗುಗಳನ್ನು ನಡಿಸುವದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಒಂದು ದಿಕ್ಕು ತೋರಿಸುವ ಯಂತ್ರವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಅದೇ ಹೋಕಾಯಂತ್ರವು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೨೩೦); ಹೋಕಾಯಾತ್ರವು ೧೨೬೦ರಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಜನರಿಗೆ ಸಮುದ್ರಗಳಲ್ಲಿ ದಿಕ್ಕುಗಳನ್ನು ತಿಳಕೊಳ್ಳಲು ಮಾರ್ಗವಾಗಿ ದೂರದೂರದೇಶಗಳಿಗೆ ಪ್ರವಾಸ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೂ

ಸುಲಭವಾಯಿತು (ಇಂಗ್ಲ್ಇ. ೨). ೨. (ಆಲಂ) ಮಾರ್ಗದರ್ಶಿ: ಪಾಪಿಗಳಿದ್ದಲ್ಲಿ ರೂಪುಳ್ಳ ವಸ್ತುವನ್ನು ಹೇಗಾದರೂ ಕಾಪಾಡಿ ಕೆಟ್ಟಕಣ್ಣು ತಪ್ಪಿಸಿ ಒಯ್ಯುವಂತೆ, ನಾವು ಬುದ್ಧಿಯ ಈ ಪುಟ್ಟ ಸೂಜಿಗಲ್ಲನ್ನು – ಹೋಕಾಯಂತ್ರವನ್ನು – ಭದ್ರವಾಗಿ ಉತ್ತಮವಾಗಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಸಾಗಬೇಕಾಗಿದೆ (ವಿಜಾವಾ. ೬೮). [<– ಮರಾ. ಹೋಕಾಯಂತ್ರ]

ಹೋಕು (ನಾ). ೧. ಹೋಗುವುದು; ನಿರ್ಗಮನ; ಹೋಗುವಿಕೆ: ನಿಮ್ಮ ನಚ್ಚುಮಚ್ಚಿನ ಶರಣರನಗಲುವ ಅಗಲಿಕೆ ಎನ್ನ ಪ್ರಾಣದ ಹೋಕು ನೋಡಯ್ಯಾ (ಚನ್ನವ.ಕ. ೬೦೪-೧೩೬೮). ೨. ತೆರಳುವಿಕೆ; ಚಾಲನೆ: ಗುರು ಬಸವೇಶ ನಿಮ್ಮನಘಮಾಂಗಲ್ಯ ನಾಮಾಂಕಿತಾತ್ಮಜನ ಪೊಳೆ ಹೋಕಡಂಗಿ ನುಂಗುತ್ತಲಿದೆ . . . ಪಾಲಿಸುವುದೆನ್ನ ಕುವರನ (ಕೊಟ್ಟೂಪು. ೧೨-೩೨); ಅದಕಿದಕೆ ಜೋತು ಸಂಶಯವ ಸೋತು ತಿಳಿಯಿತೋ ಕಣ್ಣ ಹೋಕು (ವಠಾನ. ೯೨-೧೫). ೩. ನಿವಾರಣೆ; ನೀಗುವಿಕೆ: "ಕಿತ - ನಿವಾಸೇ, ರೋಗಾಪನಯೇ ಚ, ಮನೆಯೊಳ್, ಬೇನೆಯ ಹೋಕಿನೊಳಂ" (ಕಾಶಕ್ರ. ೮೦); ನೋಕರ್ಮ ಗಾಣವಂತಾ ದ್ರವ್ಯಕರ್ಮವಾರೋಕಿಸೆ ಹಿಂಡಿಯಂತಿಹುವು ಹೋಕಿನ ಭಾವಕರ್ಮಗಳೆಣ್ಣೆಯಂತೊಳಗಾಕಾಶದಂತಾತ್ಮನಿಹನು (ಭರಚ. ೬೭-೧೦೨). ೪. ಇಲ್ಲವಾಗುವುದು; ಶೂನ್ಯ: ಆ ಠಾವಿನಲ್ಲಿಯೋಗದಾ ಗಣನೆಗಳ ಸುಖದುಃಖ ದನುಭವವದೇ ಹೋಕು (ವೀಶೈಪು. ೫-೫-೨೩). 'ಪೋಗು$_2$' ಪರಾ. [< ಪೋ$_1$]

ಹೋಕುಳಿ 'ಪೋರ್ಕುಳಿ' ನೋ.

ಹೋಕುಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಾದಾಡು; ಹೋರಾಡು: ಕುಲಿಶದೇಹಿಗಳು ನೀವಿಬ್ಬರಿನ್ನಂಕದ ತಳದಲ್ಲಿ ಕಾಲಿಕ್ಕುವಾಗ ಬಳಗಾಬಿವಸರದೊಳೆರಡಾನೆ ಹೊಕ್ಕು ಹೋಕುಳಿಸಿದಂತಹುದು (ಭರಚ. ೫೦-೧೧). [ಹೋಕುಳಿ (< ಪೋರ್ಕುಳಿ) + - ಇಸು$_1$]

ಹೋಕೆ (ನಾ). ೧. ಹೋಗುವುದು; ಹೋಗುವಿಕೆ: (೬). ೨. ದಾರಿ; ಮಾರ್ಗ: ಹೋದ ದಾರಿಯ ಹೋಕೆ! (ಹಬ್ಬರ. ೧೭-೪೨). ೩. ಯುಕ್ತಿ; ತಂತ್ರ; ಕಪಟ: ಲೋಕ ಡಾಂಭಿಕನಾಗಿ ಇಲ್ಲದ ಹೋಕೆಗಳನೇ ಕಲಿತು . . . ಶೋಕ ಮೋಹಂಗಳಲಿ ಬಳಲಿ (ಗಗತಾ. ೧೮-೩೪); ಈಕೆ ಅಷ್ಟೊಂದು ಹೋಕೆಯನ್ನು ಅರಿತ ಪ್ರಾಣಿಯಲ್ಲ (ಮಾಮರಾ. ೬೮); ಇವನ ವಿನಯ . . . ಹೋಕೆ ಇಲ್ಲದ ಧಾರಾಳವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ ಹನುಮಂತರಾಯನ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಜೈಸಿತು (ಮುಸುಗ. ೬೪). 'ಪೋಗು$_2$' ಪರಾ.

[ದೇ. ಹೆ ತಮಿ. ಪೋಕ್ಕೈ; ತೆಲು. ಪೋಕ]

ಹೋಕೆತನ (ನಾ). ಠಕ್ಕು; ಕಪಟತನ: ಗೋಕುಲದೊಳು ಪುಟ್ಟ ಆಕಾರವಡಗಿಸಿ, ಹೋಕೆತನದಲ್ಲಿ ಹಾಕ್ಯಾಡುತ ಗೊಲ್ಲರ ಕೂಡಲಿ ಬೆಳದು (ಮೋಕ್ಷದೀ. ೨೦-೨).

[ಹೋಕೆ + - ತನ]

ಹೋಗಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು; ನಷ್ಟಹೊಂದು: ಉಭಯತರು ಹಂಡರ ಹೋಗಾಡಿಸಿಕೊಂಡು ರಾಜ್ಯ ಐಶ್ವರ್ಯ ಕಳಕೊಂಡು (ತಾತ್ವಸಿ. ೩೦-೨೩); ಮಕ್ಕಳ್ಕೆ ಹೋದ, ಮದೀನಕ್ಕೆ ಹೋಪ, ಇದ್ದ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಹೋಗಾಡಿಸಿ ಬಂದ (ಗಾದ). ೨. ಇಲ್ಲವಾಗಿಸು; ನಾಶಗೊಳಿಸು: ಧುರದಿ ತಾ ಮೈದೆಗೆದು ಹಗೆಗಳ ಶಿರವ ಹೋಗಾಡಿಸುವ ನೀತಿಯನೊರೆದು ನಮ್ಮನು ಕರೆಯ ಬಂದಿಹನನ್ನ ಕೇಳೆಂದ (ಕೃಷ್ಣಾಕಾ. ೧೭-೫೪). [ಹೋಗಾಡು (< ಪೋಗಾಡು) + - ಇಸು$_1$]

ಹೋಗಾಡು 'ಪೋಗಾಡು' ನೋ.

ಹೋಗಿಪ್ಪಣ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ (?): ಹೋಗಿಪ್ಪಣ ಹೊಬಳಿ ಹೊದಕೆ ಕಾಣಿಕೆ ಪೊಸಗೆ ಉತ್ಸಾಹಪಟ್ಟಿ . . . ತೆತ್ತು ಪರಿಹರಿಸಿ ಕೊಟ್ಟು . . . ಯಾ ಧರ್ಮವ ನಡೆಸಿಕೊಡುವರು (ಎಕ. III, ತಿರುಮ. ೨೭-೪೭; 1290). 'ಪೊಗೆವಣ' ಪರಾ.

[?]

ಹೋಗಿಸು 'ಪೋಗಿಸು' ನೋ.

ಹೋಗು$_1$ 'ಪೋ$_1$' ನೋ.

ಹೋಗು$_2$ 'ಪೋಗು$_2$' ನೋ.

ಹೋಗು$_3$ 'ಪೋ$_2$' ನೋ.

ಹೋಗು$_4$ (ನಾ). ಒಂದೇ ಜಗಲಿಯಲ್ಲಿ ಮೂರು ಅಥವಾ ನಾಲ್ಕು ಒಲೆಗಳಿದ್ದು ಮಧ್ಯದ ಒಲೆಯ ಮೂಲಕ ಉಳಿದ ಒಲೆಗಳಿಗೆ ಉರಿ ಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡಿರುವ ಒಲೆ: ಕೋಣೆಯಲ್ಲಿ ಹೋಗಿನ ಮೇಲೆ ಎರಡು ಚಟ್ಟಿಗಳಿದ್ದವು (ಚಂಗ್ಯಾಳ್ವ. ೧೬). [?]

ಹೋಗುಎಳೆ (ನಾ). ನೇಯ್ಗೆಯಲ್ಲಿ ಅಡ್ಡಡ್ಡವಾಗಿ ಬರುವ ನೂಲು: ಈ ನೆಯ್ಗೆಯ ಬಟ್ಟೆಗಳಲ್ಲಿ . . . ಹೋಗುಎಳೆಗಳು ೩ ಅಥವಾ ೪ ಹಾಸುಎಳೆಗಳ ಕೆಳಗಾಗಲೀ ಮೇಲಾಗಲೀ ತೂರಿ ಹೋಗುತ್ತವೆ (ಗೃಹವಿ. ೬೪).

[ಹೋಗು$_1$ (< ಪೋ$_1$) + ಎಳೆ$_2$ (< ಎೞೆ$_2$)]

ಹೋಗುಳು 'ಹೊಯ್ಗುಳ್' ನೋ.

ಹೋಗೊಳಿಸು 'ಪೋಗೊಳಿಸು' ನೋ.

ಹೋಟಲು, ಹೊಟೇಲು, ಹೋಟೆಲು, ಹೋಟ್ಲು (ನಾ). (ಪ್ರಯಾಣಿಕರು ಮುಂತಾದವರಿಂದ) ಹಣ ಪಡೆದು ಊಟ, ತಿಂಡಿ, ವಸತಿಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸುವ ಸ್ಥಳ; ಭೋಜನಗೃಹ; ಉಪಹಾರಮಂದಿರ: ಹೋಟಲು ಬಾಗಿಲು ಹಾಕಿ ಮನೆಯ ಕಡೆ ಹೊರಟರು (ಮುಂಗಾಮು. ೨); ಆ ಊರಿಗಾ ಕಾಲಕಂಚೆಯ ಮನೆ ಬಂತು . . . ಹೋಟಲು ಸಹ ಬಂತು ಕೊನೆಗೆ (ಇಂಬಾವ. ೬-೨೪). **ಹೋಟೇಲು:** ತನ್ನ ಹೊಟೇಲಿನಿಂದಾಗಿ ಅಣ್ಣನ ಹೊಟೇಲಿಗೆ ಗಿರಾಕಿಗಳು ಸಹ ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಅವನು ಬಡಾಯಿ ಕೊಚ್ಚುತ್ತಿದ್ದನು (ಮರಮ. ೩೩೩). **ಹೋಟೆಲು:** ಮುಂಬಯಿಯಲ್ಲಿ ತೀರ ಅಗ್ಗಕ್ಕೆ ಹೊಟ್ಟೆ ತುಂಬಿಸುವಂಥ ನೂರಾರು ಹೋಟೆಲುಗಳಿವೆ (೬ಯಿದ. ೧). **ಹೋಟ್ಲು:** ಹೊಸದಾಗಿ ಆರಂಭವಾಗಿರುವ ಈ ಹೋಟ್ಲಿನಲ್ಲಿ ತಿಂಡಿಗಳು ರುಚಿಯಾಗಿವೆ (ರೂಢಿ).

[<– ಇಂ. Hotel]

ಹೋಟಾರ, ಹೊಟಾರ (ನಾ). "ಗಿಡದ ಹೊದರು" (ವೋಲಿಮಾ. ಕೋಶ): ಘಟವೆಂಬ ಹೋಟಾರ ಜೀವನವೆಂಬ ವೇತಾಳ ಅಜಿವೆಂಬ ಶಿಶು ಅದಱಿಂದುದಿಸಿದ ದಿವ್ಯಜ್ಞಾನ ಕುಱುಹುಗೊಂಡು ತ್ರಿವಿಧ ಕುಱುಹುಗಟ್ಟಿತ್ತು (ಮೋಲಿಮಾ. ೧೯೬-೭೦೦); ಹೋಟಾರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವೇತಾಳ ಹುಟ್ಟಿತ್ತು (ಮೋಲಿಮಾ. ೨೦೩-೨೫೬). **ಹೊಟಾರ:** ಹುಟ್ಟಿ ಹೊಟಾರದಲ್ಲಿ ಒಂದಾವ ಕೋಟಿಮಱಿಯನಿಕ್ಕಿತ್ತು (ಸಪವ.ಕ. II, ೬೨೭-೧೭೩೩).

[< ಪೊಟ್ಟರ?]

ಹೋಟ 'ಪೋಟ$_1$' ನೋ.

ಹೋಟಗ (ನಾ). ಪೈಪೋಟಿಗೆ ನಿಂತವನು; ಸ್ಪರ್ಧಿಸುವವನು: ಓವೂ! ಹೋಟಗರಿತ್ತಲಿರ್ಪರೆ! ಬವರಿಗರ ಬಲ್ಪುಳ್ಳರ್ ನಿಮಗಮಿಗಾಗಡೆಯಡೆಯಾಯ್ತೇ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೪೫-೧೦). [ಹೋಟ (< ಪೋಟ$_1$) + - ಗ$_2$]

ಹೋಟಿ$_1$ 'ಪೋಟಿ$_1$' ನೋ.

ಹೋಟಿ$_2$ (ನಾ). ಹೆಣ್ಣು ಮತ್ತು ಗಂಡು ಇಬ್ಬರ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನೂ ಹೊಂದಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಉಭಯಲಿಂಗಿ: ನೋಟಬೇಟಗಳಿಂದ ಹೋಟಿ ಸಂಗವು ಲೇಸು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೮೮೯).

ಹೋಟಿಹೋಗು = ಉಭಯಲಿಂಗಿಯೊಂದಿಗೆ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಬೆಳೆಸು: ಗೋಟುಹೋಹುದಱಿಂದ ಹೋಟಿಹೋಹುದು ಲೇಸು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೮೧೧).

[< ಸಂ. ಪೋಟಾ]

ಹೋಟೆಲು 'ಹೋಟಲು' ನೋ.

ಹೋಟ್ಲು 'ಹೋಟಲು' ನೋ.

ಹೋಡ (ನಾ). ನಾವೆ; ದೋಣಿ: ಬಾಲ, ಹೋಡ, ಪಾಕ, ವತ್ಸ, ಮಂದಾ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಅಜಾದಿಗಳು (ಹೊಸಗ. ೧೧೯). [ಸಂ.]

ಹೋಡು (ನಾ). ಈಡು; ಜೋಡು; ಸಮಾನ: "ಹೋಡು: = ಹೋಲು" (ಕಾಶಕ್ರ. ೧೦೨); ಹೋಡಿನವ ನಾನಲ್ಲ ಪಡಿಹೊತ್ತಿನ ತೊತ್ತಿನ ದಾಸ (ವಿಷ್ಣೋಸು. ೬೨-೩); ಉರಗನಿಕರಾ ವಾಸುಕೀಗೆ ಹೋಡೆ (ಶ್ರೀಕೃಪಾ. ೧೧೦). [< ಪೋಟ$_1$]

ಹೋತ$_1$ 'ಪೋಲ್$_1$' ಪರಾ.

ಹೋತ$_2$ 'ಪೋಂತು' ನೋ.

ಹೋತ$_3$ (ನಾ). ಹೋಮಕಾಲದಲ್ಲಿ (ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಹ್ವಾನಿಸಲು) ಋಗ್ವೇದವನ್ನು ಪಠಿಸುವ ಯಜ್ಞಪುರೋಹಿತ; ಹೋತೃ: "ಅಧ್ವರ್ಯುಃ, ಉದ್ಗಾತಾ, ಹೋತಾ . . . ಋಗ್ವೇದಪ್ರಯೋಗಜ್ಞನ ಹೋತೃ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೧೬);

ಯಾಗದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಋತ್ವಿಕ್ಕುಗಳು ಮುಖ್ಯವಾಗಿರಬೇಕು. ಹೋತನೆಂಬವನು ಋಗ್ವೇದವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ (ಹಿಂದಸಾ. ೧೫೬). [< ಸಂ. ಹೋತೃ]

ಹೋತಕರಿ (ನಾ). ಪ್ರಗತಿಪರನಾದವನು; ಏಳಿಗೆಯಾಗುವವನು: ಆ ಮಗಾ ಏನು ಹೋತಕರೀ ಅಂತ ಅವಗ ಕೊಡಬೇಕಂತಾರ ನಿಮ್ಮ ತಂಗಿನ್ನ? (ಸಮುಪಿ. ೨೪೭).
[<— ಮರಾ. ಹೋತಕರ್]

ಹೋತವ್ಯ (ನಾ). ಯಜ್ಞಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿಸ್ಸು; ಹೋಮದಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸುವ ತುಪ್ಪ ಮೊದಲಾದ ವಸ್ತು: ಹೋತವ್ಯನುಮಗ್ನಿಯುಮಾ ಹೋತೃವು ಮುದ್ದೇಶ್ಯನಾಗಿಯುಂ ನೀನೆ ಪರಂಜ್ಯೋತಿ (ವಂಕಪು. ೯-೧೫). [ಸಂ.]

ಹೋತಾರ (ನಾ). = ಹೋತೃ$_3$: ದಾತಾರಂ, ದಾತೃ, ಹೋತಾರಂ. ಹೋತೃ (ಭಾಷಾಭೂ. ೧೦೩); ಆರಾದೇಶಕ್ಕೆ - ಸವಿತಾರ . . . ಹೋತಾರ, ದುಹಿತಾರ (ಶಮದ. ೮೪ ಪ್ರಯೋ); ಋಷಿಗಳ್ ಅಧ್ವರ್ಯೂದ್ಗಾತೃ ಹೋತಾರರುಂ ಋತ್ವಿಜರುಂ ಸಾಮಾಜಿಕ ರುಮಾಗೆಸೆದರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೪೭-೨೭). [ಸಂ. ಹೋತೃ]

ಹೋತು$_1$ 'ಪೋಲ್$_1$' ಪರಾ.

ಹೋತು$_2$ 'ಪೋಂತು' ನೋ.

ಹೋತುದಜಿಹಿ (ನಾ). (ಹೋತವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವಂತೆ) ತುಂಡುತುಂಡಾಗಿ ತರಿಯುವವನು: ಹೊಳ್ಳುವಾತಿನ ಹೋತುದಜಿಹಿ[ಪಾಠಾಂ. ಹೇತುದರುಹಿ]ಗಳಿವರು ಪಾಧ್ಯರು ನಾವು ಸೂಳೆಯರು (ಕುಮ್ಮಾಕ. ೨೨-೨೫).
[ಹೋತು$_2$ (< ಪೋಂತು) + ತಜಿಹ + - ಇ$_3$]

ಹೋತೃ (ನಾ). ೧. ಹೋಮದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವವನು; ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ನೀಡುವವನು. ೨. ಹೋಮಕಾಲದಲ್ಲಿ (ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಹ್ವಾನಿಸಲು) ಋಗ್ವೇದವನ್ನು ಪಠಿಸುವ ಯಜ್ಞಪುರೋಹಿತ; ಋತ್ವಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ: ಹೋತೃ ಜಮದಗ್ನ್ಯಾದಿಗಳಪ್ಪ ಷೋಡಶರ್ತ್ವಿಜರ್ಕಳಿಂ ಬೇಳಲ್ಕೆಯ್ಟು ಧರ್ಮಪುತ್ರಂ ಸಪತ್ನಿ ಯಜಮಾನನಾಗಿರ್ದಾಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೩೩ ವ); ಹೋತೃವೆ ನಾನಧ್ವರಿಯಯ್ ಭ್ರಾತೃವೆ ನೀನು (ಕಾವ್ಯಾವ. ೧೬೭); ಕರೆಸಿದರು ಋತ್ವಿಕ್ಕುಗಳನಧ್ವರಿಯನಾದನು ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯನು ವರಸುಮಿತ್ರಾಂಗಿರಸರುಗಳುದ್ಗಾತೃಹೋತೃಗಳು (ಕುಮ್ಮಾಸ. ೭-೨೩). [ಸಂ.]

ಹೋತ್ರ (ನಾ). ೧. ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವ ತುಪ್ಪ ಮೊದಲಾದುವು; ಹವಿಸ್ಸು; ಹೋಮದ್ರವ್ಯ. ೨. ಹೋಮ; ಯಜ್ಞ: ಗೋತ್ರ ಹೋತ್ರವು ನಮ್ಮ ಗೋವಿಂದ ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರಯಾತ್ರೆಗಳೆಲ್ಲ ಗೋವಿಂದ (ಶರಚ. ೭೮೭). 'ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರ' ಪರಾ.
[ಸಂ.]

ಹೋತ್ರಿ (ನಾ). ಹೋಮಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಯಜ್ಞಪುರೋಹಿತ: 'ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಿ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಹೋತ್ರಿನ್]

ಹೋಪುರೆ (ಅ). ಹೊಗಳಿಕೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಅವ್ಯಯ: ಸಂತುಷ್ಟರಾದರೆಲ್ಲರು ಮಂತ್ರಿ ಮಿತ್ರರೋರಂತೆ ಹೋಪುರೆ ಸ್ವಾಮಿಯೆಂದು ಮುಂತೆ ನಿವಾಳಿಯಿಟ್ಟಡಿಗೆಱಗಿದರು (ಭರಚ. ೭೦-೭೮). 'ಪುರೆ$_4$' ಪರಾ.

ಹೋಬಳಿ$_1$ 'ಪೋಬಟ' ನೋ.

ಹೋಬಳಿ$_2$, ಹೋಬ್ಳಿ (ನಾ). (ಕೆಲವು ಹಳ್ಳಿಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ) ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಒಂದು ಮುಖ್ಯ ಉಪವಿಭಾಗ, — ಕೇಂದ್ರ ಕಾರ್ಯಸ್ಥಾನ, - ಆಡಳಿತಘಟಕ: ಲಕುಮರಸನಾಯಕ್ಕನ ಮಳಿಗೆಯ ಹೋಬಳಿಗೆ ಸಲುವ ಆ ಮಳಿಗೆಯ ಹಿಂದಣ ಗದ್ದೆ ಸ್ಥಳ (ಸೌಇಇ. IV, ೨೪೫-೨೪; 1541); ಕೊಪ್ಪದ ಹೋಬಳಿ ಸರಕಾರ . . . ಬರಸಿ ಕಳುಹಿಸ್ತ ನಿರೂಪ (ಎಕ. VI, ಕೊಪ್ಪ, ೪೮-೨೨; 1811); ಇವಳು ಲಿಂಗರಾಜನ ಕಾಲದಿಂದ ಈ ಹೋಬಳಿಯ ಯಜಮಾನತಿ (ಚಕರಾ. ೧೯). ಹೋಬ್ಳಿ: (ಕೃಸ್ಗ. II, ೫೪೯).
[ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಓಮ್ಬಟ್ಟೈ = ರಕ್ಷಣೆ, ರಕ್ಷಣೆಯ ಸ್ಥಳ; ಮಲ. ಹೋಬಳಿ]

ಹೋಬಳಿದಾರ (ನಾ). ಹೋಬಳಿಯ ಅಧಿಕಾರಿ: ಕಳ್ಳರು ಮುಂತಾದ ತುಂಟಜನರುಗಳಿಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದಂತೆ ಠಾಣೆದಾರ ಹೋಬಳಿದಾರ ಓಲೆಕಾರ ಮುಂತಾದ ಜನರನ್ನೂ ನೇಮಿಸಿ . . . ಧರ್ಮದಿಂದ ರಾಜ್ಯಪರಿಪಾಲನೆಯಂ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಮಹಾವಂ. I, ೪೫).
[ಹೋಬಳಿ$_2$ + - ದಾರ$_4$]

ಹೋಬ್ಳಿ 'ಹೋಬಳಿ$_2$' ನೋ.

ಹೋಮ (ನಾ). ೧. (ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ) ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ತುಪ್ಪ ಮುಂತಾದ ಹವಿಸ್ಸು ಹಾಗೂ ಸಮಿತ್ತುಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಣೆಮಾಡುವುದು; ಯಜ್ಞ; ಯಾಗ: ಹೋಮದ ನೆವದಲ್ಲಿ ಹೋತನ ತಿಂಬ ಅನಾಮಿಕರೊಡನಾಡಿ ಗೆಲುವುದೇನು (ಬಸವ. ೫೭೮); ಹೋಮದ ಧೂಮಲೇಖೆ ನೆಗೆಯುತ್ತಿರೆ (ಮಹಾನೇ. ೩-೧೦೩). ೨. (ತುಪ್ಪ ಮೊದಲಾದ); ಹೋಮದ್ರವ್ಯ; ಹವಿಸ್ಸು. ೩. ಬಲಿ; ಆಹುತಿ: ಒಬ್ಬ ನಾಯಕನ ಸಹನೆಯೇ ಮೊದಲಾದ ಸಾತ್ವಿಕ ಗುಣ ಜನಾಂಗವೊಂದರ ದಾರುಣಹೋಮವನ್ನು ನಿವಾರಿಸಬಹುದು (ಶಿಕ್ಷದ. ೬೪೪). 'ಹೋಮಂಗೊಳ್' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಹೋಮಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಆಹುತಿಯಾಗಿ ಹೊಂದು; ಬಲಿಯಾಗಿ ಪಡೆ: ರಾಮನಂ ರಣಕೆ ಹೋಮಂಗೊಳ್ವವದು ದಿಟಂ ನಾಳಿನ ಮಹೋಗ್ರಸಂಗ್ರಾಮಯಜ್ಞದಲಿ! (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೭೧೦-೨೭). [ಹೋಮ + ಕೊಳ್$_1$]

ಹೋಮಕುಂಡ (ನಾ). ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಲು ನೆಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಕುಳಿ; ಹೋಮಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ತಗ್ಗು; ಅಗ್ನಿಕುಂಡ: ಹೋಮಕುಂಡದಲ್ಲಿ ಧಗಧಗಿಸುವ ಜ್ವಾಲಾಮಾಲೆಗಳೊಳ್ . . . ಧೃಷ್ಟದ್ಯುಮ್ನನೆಂಬ ಮಗನುಮಂ . . . ಪಡೆದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೩೨ ವ). [ಸಂ.]

ಹೋಮದ್ರವ್ಯ (ನಾ). ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಗೆ ಆಹುತಿ ಕೊಡುವ ಹಾಲು, ತುಪ್ಪ ಮೊದಲಾದ ವಸ್ತು; ಹವಿಸ್ಸು: "ಬರ್ಹಿಸ್ - ಹೋಮದ್ರವ್ಯಂ" (ಕಾಶಬ್ದ. ೬೭).
[ಸಂ.]

ಹೋಮಧೇನು (ನಾ). ಯಜ್ಞಕಾರ್ಯಗಳಿಗಾಗಿ ಮಾತ್ರ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಹಾಲಿಗಾಗಿ ಸಾಕಿರುವ ಹಸು; ಹೋಮಸಾಧನವಾದ ಹಸು: "ಹೋಮ[ಪಾಠಾಂ. ಹೆಮ್ಮ]ಧೇನು ಮಾಹೇಯಿಯೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೪೫-೧೧೩); ಹೋಮಧೇನುವಿನೊಡನೆ ಕೂಡಿದ ಹೋಮಶಾಲೆಯ ಹೊಸಲು . . . ಶೋಭಿಸುತ್ತಿರುವುದು (ಶಾಕುಂತ. ೬೩-೧೫). [ಸಂ.]

ಹೋಮಾಗ್ನಿ (ನಾ). ೧. ಯಜ್ಞ ಯಾಗಾದಿಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಲು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಬೆಂಕಿ: ಹೋಮಾಗ್ನಿಯೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿದೊಂದು ದಿವ್ಯಚಾಪಮುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೩೨ ವ). ೨. (ಅಲಂ) ಉಜ್ವಲಿಸುವ ಸ್ಫುರಣೆ: ಪ್ರತಿಭೆಯ ಹೋಮಾಗ್ನಿಯ ಮೇಲೆ ಕವಿಮನ ತಾನುರಿದೇಳೆ . . . ಸ್ಪಂದಿಸುತಿದೆ ಭಾವಜ್ವಾಲೆ! (ಪಕ್ಷಿಕಾ. ೨೪-೯). [ಸಂ.]

ಹೋಮಾತು (ನಾ). "ಆಗದ ಮಾತು" (ಅವಚಂ. ಕೋಶ): ಆ ಮಾತು ಈ ಮಾತು ಹೋಮಾತಲ್ಲವು ನೆರೆದುಹೋಯಿತ್ತಲ್ಲಾ (ಅವಚಂ. ೩೧-೧೩೭). [ಹೋ$_1$ + ಮಾತು$_1$]

ಹೋಮಾನಲ (ನಾ). = ಹೋಮಾಗ್ನಿ ೧: ಸುಳಿದರಾ ದಂಪತಿಗಳುರುಮಂಜುಳದ ಮಣಿವೇದಿಕಗೆ ಹೋಮಾನಲನ ಬಲವಂದೆಡಕೆ ಸಾರಿದರವರ ಪತ್ನಿಯರು (ತೊರರಾ. ೧-೧೭-೪೭). [ಸಂ.]

ಹೋಮಿಯೋಪತಿ (ನಾ). [ವೈದ್ಯಶಾ] ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಒಂದು ರೋಗದ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯಲ್ಲಿ, ಯಾವ ಔಷಧವಸ್ತುವನ್ನು ಆರೋಗ್ಯವಾಗಿರುವವನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟರೆ ಆತನಲ್ಲಿ ಆ ರೋಗವು ಕಂಡುಬರುವುದೋ ಅದೇ ಔಷಧವನ್ನು ಅತ್ಯಲ್ಪಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಆ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ರೋಗವಿರುವವನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವೈದ್ಯಪದ್ಧತಿ: ಅಲೋಪತಿ . . . ಹೋಮಿಯೋಪತಿ . . . ಯುನಾನಿ . . . ಇದು ತಿನ್ನಬೇಡ . . . ಅದು ತಿನ್ನಬೇಡ (ಎಳಜೀ. ೫೧).
[<— ಇಂ. Homoeopathy]

ಹೋಮಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಯಜ್ಞಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಅರ್ಪಣೆ ಮಾಡು; ಹೋಮ ಮಾಡು: ಭೂಮಿಸುರರೀತನ ನಿದೇಶವ ನೇಮದಲಿ ಕೈಕೊಳ್ಳದಾವನು ಹೋಮಿಸುವನಾ ದ್ವಿಜನ ಹೋಮವು ಹೋಮವಲ್ಲ (ಸಂಭವ. ೨೫-೫೪); ಇಂದ್ರನನು ಕೊಲುವ ಪುತ್ರನನು ಬೇಡಿದನು ಮಾರಣಕೃತ್ಯದಲಿ ಹೋಮಿಸಲು ಭುಗಿಭುಗಿಸುತ್ತ ಜನಿಸಿದನೊಬ್ಬ ಸುತನಾ ಕುಂಡವನು ಬಗಿದು (ನಿಭಾಗ. ೬-೯-೭).

೨. (ಆಲಂ) ಬಲಿಕೊಡು; ಆಹುತಿಮಾಡು: ಆ ಮಹಾಸಮ್ಮೋಹನಾಸ್ತ್ರವ ನೇಮಿಸಿಯ ಕಲಿಭೀಷ್ಮ ಭಾರ್ಗವ ರಾಮಚಂದ್ರಂಗಾಗ ಭಾರ್ಗವನದಕೆ ನಾಭಿಯನು ಹೋಮಿಸಿದಂ (ಸಂಭವ. ೧೩-೯೪); ಬಹುಸಂಶಯವು ನಿರ್ನಾಮವಾಗಲಿ ಜನ್ಮ ಬರೆ ಮರಣಾದಿಗಳು ಸಹಿತ ಹೋಮಿಸುವ ಜ್ಞಾನಾಗ್ನಿಯಲಿ (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೧೩-೨); ನಿನ್ನನ್ನು ಹೋಮಿಸಿದರೌ ಕುಸುಮಸುಕುಮಾರಕುವರಿಯೇ ಕಾಮಾಗ್ನಿಹೋತ್ರದಲ್ಲಿ (ಕೃಷ್ಣಾಕು. ೧೧-೧೯). ೩. ಆಹುತಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು; ಬಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು: ನನ್ನನ್ನು ನೀನು ಹೀಗೆಯೇ ತಿರಸ್ಕರಿಸಿದರೆ ನಿನ್ನ ಜೀವನವನ್ನೇ ನಾನು ಹೋಮಿಸಬಲ್ಲೆ (ಸಮಜೀ. ೨೬೫); ಅವನ ಕೈಯಲಿದೆ ಅಂಗೈಹುಣ್ಣು,— ಅವನ ಬಾಳನೇ ಹೋಮಿಸಿದ ಒಗಟು, ದೈವ ತೊಡಿಸಿರುವ ಮುಳ್ಳಿನ ಮುಕುಟ (ಚಿಂತನ. ೭೪-೭). [ಹೋಮ + - ಇಸು$_1$]

ಹೋಯಿ (ಅ). (ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಮಲಗಿಸಲು) ಜೋಗುಳ ಹಾಡುವಾಗ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಮಾತು: ಹೋಯಿ ಹೋಯಿ ಹಸುಳೆ ಮುದ್ದು . . . ಹೋಯಿ ಹೋಯಿ ಶ್ರೀಪ್ರಸನ್ನೆಂಕಟ ದೊರೆಯ (ಪ್ರಸಭಾ. ೧೯-೪). 'ಜೋ' ಪರಾ.

ಹೋರ್$_1$ 'ಪೋರ್$_1$' ನೋ.

ಹೋರ್$_2$ 'ಪೋರ್$_3$' ನೋ.

ಹೋರಟೆ 'ಪೋರಟೆ' ನೋ.

ಹೋರಟೆಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ಘರ್ಷಣೆಯಾಗು; ತಾಕಲಾಡು: ಹೊಸ ನೋಟಂ ಹೋರಟೆಗುಟ್ಟ ತೃತಿಕ್ಕಿ ತಳರದೆ ತಂತಮ್ಮೊಳಪೊಕ್ಕ ರೂಪು ಮುಗುಳಲಾಱದೆ ನಟ್ಟು ನೋಡುತ್ತಿರಲ್ (ಸಂಬಿರ. ೧೨-೫೩). ೨. ಪ್ರಯಾಸಪಡು; ಶ್ರಮಪಡು: ಹುಲುವೊದ ಋುಗಳೊಳಗಲಕೆ ಹರಿದು ಹೋರಟೆಗುಟ್ಟಿದನು ಹೊಮ್ಮರೆಯ ಬೆನ್ನಿನಲಿ (ತೊರರಾ. ೩-೮-೫೭). [ಹೋರಟೆ (< ಪೋರಟೆ) + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಹೋರಟೆಗೊಳ್, ಹೋರಟೆಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಹೋರಾಡು; ಕಲಹಮಾಡು: ಮಕ್ಕಳ ಮದುವೆಯ ಚಿಕ್ಕಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದಡೆ ಯೌವನ ತೋಱೆ ಆ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಹೊಕ್ಕು ಹೋರಟೆಗೊಂಬುದ ಮಱೆದಡೆ ಇಷ್ಟವ ಮಱೆಯಬೇಕು (ಮೋಳಿಮಾ. ೮೧-೬೧೯); ನೀನಾ ವಿಧಿಯ ಪರಿಗಳಲಿ ಹೊಕ್ಕು ಹೋರಟೆಗೊಂಡು ಕಾಮದಲುಕ್ಕಿ ಬಳಿಕಿನ್ನೇನ ಕೃಪೆಯನು ಲೆಕ್ಕಿಸಲು ಕೈಸಾರಬಲ್ಲುದೆ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೭-೬೫). **ಹೋರಟೆಗೊಳ್ಳು**: ಮುನಿದೊಡೆ ತಿದ್ದಬಲ್ಲತಿ ರಸಿಕನೊಳು ಹೊದ್ದಿ ಹೋರಟೆಗೊಳ್ಳದವಳಿಗೆ ಲಾವಣ್ಯವಿದ್ದೇನು ಫಲ (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೨-೨೭). [ಹೋರಟೆ (< ಪೋರಟೆ) + ಕೊಳ್$_1$]

ಹೋರಟೆಗೊಳ್ಳು 'ಹೋರಟೆಗೊಳ್' ನೋ.

ಹೋರಾಟ 'ಪೋರಾಟ' ನೋ.

ಹೋರಾಟಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಹೋರಾಡು; ಸೆಣಸು: ಕುರಿಯ ಹಿಂಡಿನಲ್ಲಿ ಮೇಷಗಳಾಗಿ ಜನಿಸಿ ಬಲ್ಲಿದವಾಗಿ ಬೆಳೆದು ತಂತಮ್ಮೊಳು ನಿಲ್ಲದೆ ಹೋರಾಟಗೆಯ್ದು (ನೇಮಿಸಂ. ೭-೨೦). [ಹೋರಾಟ (< ಪೋರಾಟ) + ಕೆಯ್$_1$]

ಹೋರಾಟಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಹೆಣಗಾಡು; ಒದ್ದಾಡು: ರುದ್ರನ ದೇವರೆಂದಾರಾಧಿಸಿ ಶಿಲೆಯೊಳಗೆ ಹೋರಾಟಗೊಂಡು ಕೆಟ್ಟರಲ್ಲಾ ಭಕ್ತಜನಂಗಳು (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೦೪-೪೧೭).
[ಹೋರಾಟ (< ಪೋರಾಟ) + ಕೊಳ್$_1$]

ಹೋರಾಡು (ಕ್ರಿ). ಸೆಣಸು; ಹೋರಾಟ ಮಾಡು: ಕಾಲದೊಡನೆ ಸ್ಪರ್ಧೆ ಕಟ್ಟಿ, ಅದರೊಡನೆ ಹೋರಾಡಿ . . . ನಾಡಿನ ಪ್ರಗತಿಕಾರ್ಯಗಳು ನಡೆಯುತ್ತಿವೆ (ಹಣಪ್ರ. V, ಮುನ್ನುಡಿ); ಸಾವು ಬರುವದು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸಮನಾಗಿ ಸಂಧ್ಯಾರಾಗದಿ ಜೀವ ಹೋರಾಡುವದು ತನ್ನಯ ಗುರಿಯ ಮುಟ್ಟುವ ಜಾವದಿ (ನಲಮು. ೫೨-೨೨).
[ಹೋರ್$_1$ (< ಪೋರ್$_1$) + ಆಡು$_1$]

ಹೋರಾಯಂತ್ರ (ನಾ). ಸಮಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಯಂತ್ರ; ಗಡಿಯಾರ: ಎದುರಿಗಿದ್ದ ಹೋರಾಯಂತ್ರವು ಫಲಹಾರದ ಸಮಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಎಲ್ಲರೂ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಆನಂದದಿಂದ ಫಲಹಾರ ಮಾಡಿದರು (ದೇವೀಪ್ರ. ೧೮೩). [ಸಂ.]

ಹೋರಾಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಗ್ರಹ, ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಚಲನೆ, ಅವುಗಳ ಸ್ಥಾನ, ಅವುಗಳಿಂದುಂಟಾಗುವ ಫಲ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ; ಜ್ಯೋತಿಶ್ಶಾಸ್ತ್ರ: ಹೋರಾಶಾಸ್ತ್ರ ಸರ್ವಜ್ಞಕಂ ನಯಯುಕ್ತಂ . . . ಪುಸ್ತಕಗಚ್ಛ ಪೂರ್ಣತಿಳಕಂ ಶ್ರೀಕೊಂಡಕುಂದಾನ್ವಯಂ (ಬಾಳಪು. ೧-೪೫). [ಸಂ.]

ಹೋರಾಹೋರಿ (ನಾ). ರಭಸ; ವೇಗ: ಹೋರಾಹೋರಿಯಲಿ ಬಲಸಹಿತ ಬಂದು ಕುಠಾರ ಸೆಣಸಿದನು (ಉತ್ತರಾ. ೧೧-೫೮).
[< ಪೋರ್$_1$ ./ ತೆಲು. ಹೋರಾಹೋರಿ = ಜಗಳ]

ಹೋರಾಳು 'ಪೋರಾಳ್' ನೋ.

ಹೋರಿ 'ಪೋರಿ$_2$' ನೋ.

ಹೋರಿಕ (ನಾ). ಜ್ಯೋತಿಷಿ: ಹೋರಿಕ - ಹೋರಿಗ (ಶಮದ. ೨೫೫ ಪ್ರಯೋ). [ಸಂ.]

ಹೋರಿಕೆ (ನಾ). ಹೋರಾಟ; ಯುದ್ಧ: ಅಕಟ ನೀನೇಕಾಂಗದಲಿ ಹೋರಿಕೆ [ವಾಹಾಂ. ವಾರುವ, ಬಾಳಿಕೆ]ಗೆ ಬಂದ್ಯೆ ಗರುವ ಗುರುಸುತ ಭೋಜ ಗೌತಮರು ಸಕಲಬಲ ನುಗ್ಗಾಯ್ತು (ಕುವ್ಯಾಗ. ೧-೭೪). 'ಪೋರ್ಕೆ' ಪರಾ.
[ಹೋರ್$_1$ (< ಪೋರ್$_1$) + - ಇಕೆ]

ಹೋರಿಗ$_1$ (ನಾ). = ಹೋರಿಕ: ಹೋರಿಕ - ಹೋರಿಗ (ಶಮದ. ೨೫೫ ಪ್ರಯೋ).
[< ಹೋರಿಕ]

ಹೋರಿಗ$_2$ (ನಾ). ಆಳು; ಕಿಂಕರ: ಕೌಸಲೆಯ ಚರಣದೊಳ್ ತಲೆಯಿಕ್ಕಿ ಹೋರಿಗಂ ತಾನಾಗುತನಿಬರಂ ಬೆರಸಿ ಬನಕಿಂದೆ ನಡೆದಂ ಭರತನು (ಪರಶು. ೨-೨೮).
[ಹೋರ್$_2$ + - ಇಗ]

ಹೋರಿಗೋಡು (ನಾ). ಗಂಡು ಜಿಂಕೆಯ ಕೊಂಬು: ಏಣಶಾಬಮಂ ಪುಟ್ಟ ತೋಳಿಂದಪ್ಪಿ ಸುತ್ತಿ ಪೊತ್ತದರ ತಾಯ್ ಹೋರಿಗೋಡುಗಳಿಂದೆ ಮಯ್ಯ ಕಂಡೂತಿಯಂ ತೀರ್ಚಿಕೊಳುತಿರ್ಪ ತಾಣಕೆ ನಡೆದು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೩೨-೧೯೪).
[ಹೋರಿ (< ಪೋರಿ$_2$) + ಕೋಡು$_1$]

ಹೋರಿಮಿಗ (ನಾ). ಗಂಡು ಜಿಂಕೆ; ಸಾರಂಗ: ಬಿಡುಗಣ್ಣಾಗಿ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದಂತೆಯೆ ಒಂದು ಹೋರಿಮಿಗ ಮರಗಳ ಸಂದಿ ಹಳುವಿನಲ್ಲಿ ಕವಣೆಕಲ್ಲೆಸೆದಂತೆ ಹಾರಿ ಬಂದು . . . ಕಣ್ಮರೆಯಾಯಿತು (ಮಲಮ. ೭೭). [ಹೋರಿ (< ಪೋರಿ$_2$) + ಮಿಗ]

ಹೋರಿಯಡೆ (ನಾ). ಗೋಮಯ; ಸಗಣೆ: "ಹೋರಿಯಡೆಯೆಂದನಲ್ಕಱೆ ಗೋಮಯವದೆಂದು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೩೪). [ಹೋರಿ (< ಪೋರಿ$_2$) + ಅಡೆ$_1$]

ಹೋರಿಸು 'ಪೋರಿಸು' ನೋ.

ಹೋರು$_1$ 'ಪೋರ್$_1$' ನೋ.

ಹೋರು$_2$ 'ಪೋರ್$_2$' ನೋ.

ಹೋರು$_3$ 'ಪೋರ್$_3$' ನೋ.

ಹೋರುಗಳೆ (ಕ್ರಿ). ತೂತು ಮಾಡು; ರಂಧ್ರ ಕೊರೆ: ಕೂರಲಗು ಸೀಸಕವ ಕವಚವ ಹೋರುಗಳೆದವು (ಕುವ್ಯಾಶ. ೩-೩೬). [ಹೋರು$_3$ (< ಪೋರ್$_3$) + ಕಳೆ$_1$]

ಹೋರುಗೆಡವು (ಕ್ರಿ). = ಹೋರುಗಳೆ: ತನ್ನ ಮಹಾಧನುವಿಗೆ ವಜ್ರಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಹೂಡಿ ಹೊಡೆದು ನೆಲವನ್ನು ಹೋರುಗೆಡವಿದ (ಬದುರ. ೧೦೭).
[ಹೋರು$_3$ (< ಪೋರ್$_3$) + ಕೆಡವು (< ಕೆಡಪು)]

ಹೋರೆ$_1$ (ನಾ). ೧. [ಜ್ಯೋತಿ] ಮೇಷ, ವೃಷಭ ಮುಂತಾದ (ಹನ್ನೆರಡು) ರಾಶಿಗಳ ಉದಯ ; ಲಗ್ನ: ತಿಥಿ ವಾರ ನಕ್ಷತ್ರಯೋಗ ಕರಣ ಹೋರೆಗಳನಾರೈದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಲು (ಸೌಂದಕು. ೩-೬೫). ೨. ಲಗ್ನದ ಅರ್ಧಭಾಗ; ಲಗ್ನದ ಎರಡನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ: ಗೃಹಮೆರಡು ಹೋರೆ ಸಮದಾದಿ ಹೋರೆಗುಡುನಾಥನಿತರ ಹೋರೆಗೆ ಪಂಕೇರುಹಮಿತ್ರನಸಮಗೃಹದಾದಿ ಹೋರೆ[ಗಿನನಿತರ ಹೋರೆ] ಗುರುಪತಿಯಧಿಪಂ (ಜಾತತಿ.೧-೨೮); ಮಾಸದ ಬಹುಳ ತದಿಗೆಯ ಕರ್ಕಾಟಕಲಗ್ನಾ ಶಶಿ ಹೋರೆ ವೇಳೆಯದಿ ಈ ಸೇವ್ಯ ವರ್ಧಮಾನೇಶಚರಿತ್ರನಿವಾಸ ಮತ್ಕೃತಿ ನೆಲೆಯಾಯ್ತು (ವರ್ಧಚ. ೧೨-೧೫೫). ೩. ಅಹೋರಾತ್ರಿಯ ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ; ಎರಡೂವರೆ ಘಳಿಗೆಯಷ್ಟು ಕಾಲ; ಒಂದು ಘಂಟೆ,— ತಾಸು. ೪. ಜ್ಯೋತಿಶ್ಶಾಸ್ತ್ರದ ಗಣಿತ, ಹೋರೆ, ಸಂಹಿತೆ ಎಂಬ ಮೂರು ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಫಲಭಾಗವನ್ನು ಹೇಳುವ ವಿಭಾಗ; ಹೋರಾಶಾಸ್ತ್ರ: ಪಾದಚ್ಛಾಯೆಯನಿಟ್ಟು ಜೋಯಿಸದ

ಭಪ್ರಾಯಂಗಳಿಂ ಹೋರೆಯಿಂದೋದಿಂ . . . ಭೋಂಕನೆ ಪೇಟ್ಟ ಜೋಯಿಸಮದಾರ್ಗಂ ಮರ್ತ್ಯರೊಳ್ ದುರ್ಲಭಂ (ಸುಕುಮಾ. ೩-೨೦); ನ್ಯಾಯ ವೈಶೇಷಿಕ . . . ಹೋರಾ . . . ಧರ್ಮವೇದಾಂತಸಿದ್ಧಾಂತಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣ ಪ್ರಮೇಯೋಪನ್ಯಾಸದೃಷ್ಟಾಂತ ಸಮನ್ವಯಾದಿಸದ್ಯುಕ್ತಿನಿರೂಪಕರಾದ ವಾದಿಗಳಿಂ (ವಿವೇ. ೨೨೬). [ಸಂ. ಹೋರಾ]

ಹೋರೆ$_3$ (ನಾ). ೧. ಉದ್ಯೋಗ; ಕಸುಬು: ದನಕಾರಿಕೆಯೇ ಒಮ್ಮೆ ಮನುಷ್ಯ ಸಮಾಜದ ಮುಖ್ಯ ಹೋರೆಯಾಗಿತ್ತು (ಕರ್ನಾಪೂ. ೩); ಕಳ್ಳತನವೇ ಅವನ ಹೆಸರಾದ ಹೋರೆಯು (ಕಳ್ಳಕಾ. ೨೨). ೨. ಕೆಲಸ; ದುಡಿತ; ದುಡಿಮೆ: ಹೊಲದ ಹೋರೆಯನ್ನು ಮುಗಿಯಿಸಿ ದೀಪ ಹಚ್ಚುವ ಹೊತ್ತಿಗೆ . . . ಮನೆಯನ್ನು ಸೇರಿದನು (ಮೋಹಾಸಾ. ೮); ಒಕ್ಕುವುದು ಮೊದಲಾದ ಒಕ್ಕಲತನದ ಹೋರೆಗಳಲ್ಲಿ ಗಂಡು ಹೆಣ್ಣು ಕೂಡಿಯೇ ದುಡಿಯಬೇಕಾಗುವುದು (ಕನ್ನಜಾ. ೧೧೫). ೩. ಕ್ರಿಯೆ; ವ್ಯವಹಾರ; ಚಟುವಟಿಕೆ: ಆರು ಬಲ್ಲರು ನಾರಿಯರಂತರಂಗದ ಹೋರೆಯನು (ಕುರಾಸಾಂ. ೬೨-೯೨). [?]

ಹೋರೆಗ (ನಾ). ಹೋರಾಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು; ಜ್ಯೋತಿಷಿ: ಹೋರೆಗರ ಹೊಳ್ಳುಹಿತ ಜೋಯಿಸರಾರುಭಟೆಗಳ ಬಿಂಕ (ಕುಮ್ಮಾಅ. ೧೩-೫). [ಹೋರೆ$_1$ + - ಗ$_2$]

ಹೋರ್ಕೆ 'ಪೋರ್ಕೆ' ನೋ.

ಹೋಲ್ 'ಪೋಲ್$_1$' ನೋ

ಹೋಲಿಕೆ (ನಾ). ಸಾದೃಶ್ಯ; ಸಾಮ್ಯ: ಯಮನಂದನನ ಭಾಗ್ಯದ ಹೋಲಿಕೆಗೆ ಬಹರುಂಟೆ ನಳ ನಹುಷಾದಿ ರಾಯರಲಿ (ಕುಮ್ಮಾಸ. ೪-೧); ಈಗ ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಎಲ್ಲ ದ್ರಾವಿಡಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿನ ಪದಗಳ ಹೋಲಿಕೆಯಿಂದ . . . ಊಹಿಸಬಹುದು (ದ್ರಾವಿವಿ. ೬). 'ಪೋಲ್ಕೆ' ಪರಾ. [ಹೋಲು$_1$ (< ಪೋಲ್$_1$) + - ಇಕೆ]

ಹೋಲಿಸು 'ಪೋಲಿಸು' ನೋ.

ಹೋಲು$_1$ 'ಪೋಲ್$_1$' ನೋ.

ಹೋಲು$_2$ 'ಪೋಲು$_2$' ನೋ.

ಹೋಲುವೆ 'ಪೋಲ್ತೆ' ನೋ.

ಹೋಲ್ತೆ 'ಪೋಲ್ತೆ' ನೋ.

ಹೋಷಿಯಾರ್ 'ಹುಷಾರ್' ನೋ.

ಹೋಸ 'ಪೋಸ' ನೋ

ಹೋಸಣ 'ಪೊಯ್ಸಳ' ನೋ

ಹೋಸಲ 'ಪೊಯ್ಸಳ' ನೋ.

ಹೋಸಳ 'ಪೊಯ್ಸಳ' ನೋ.

ಹೋಸಾಲ 'ಪೊಯ್ಸಳ'ನೋ.

ಹೋಹು$_1$ 'ಪೋಪು$_1$' ನೋ

ಹೋಹು$_2$ 'ಪೋಪು$_2$' ನೋ.

ಹೋಳ್ 'ಪೋೞ್$_1$' ನೋ.

ಹೋಳಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ: (೬). 'ಕಲ್ಲುಹೋಳಕ' ಪರಾ. [? ./ ಮರಾ. ಹೋಲಗಾ, ಹೋಲಾ ./ ತೆಲು. ಪೋಲಕ, ಪೋಲಂಕ, ಪೋಲ್ಕ, ಪೋಲುಕ]

ಹೋಳಿ (ನಾ). ೧. ಮನ್ಮಥನ ಪ್ರೇಯಸಿ, — ಉಪಪತ್ನಿ: (೬). ೨. ಕಾಮದಹನವನ್ನಾಚರಿಸುವ ಫಾಲ್ಗುಣಮಾಸದ ಹುಣ್ಣಿಮೆಯ ಮೂರು ಅಥವಾ ನಾಲ್ಕು ದಿನಗಳ ಹಿಂದೆ, ಕಾಮನ ಉಪಪತ್ನಿಯ ಸಾವಿನ ಸಂಕೇತವಾಗಿ ಆಚರಿಸುವ ಹಬ್ಬ ಮತ್ತು ಆ ಉತ್ಸವಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ಮೈಮೇಲೆ ಎರಚುವ (ಕೆಂಪು) ಬಣ್ಣದ ನೀರು; ಓಕುಳಿ: (೬). ೩. ಶಿವನು ಮನ್ಮಥನನ್ನು ಸುಟ್ಟುದರ ಸಂಕೇತವಾಗಿ ಫಾಲ್ಗುಣಪೌರ್ಣಮೆಯಂದು ಮನ್ಮಥನ ಪ್ರತಿಮೆಯನ್ನು ಸುಡುವ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕವಾದ ಕ್ರಿಯೆ ಮತ್ತು ಅಂದು ಆಚರಿಸುವ ಓಕುಳಿಯನ್ನು ಪರಸ್ಪರ ಎರಚುವ ಹಬ್ಬ: ಹೋಳಿಯು ಕನ್ನಡಿಗರಿಗೆ ಆರ್ಯಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಸಂಸ್ಕಾರ. ಹೋಳಿಯನ್ನು ಆಚರಿಸಿ, ಹಾಡಿ ಕುಣಿಯುವುದೇ ಹೆಚ್ಚು (ಕನ್ನಜಾ. ೩೧). 'ಕಾಮದಹನ' ಪರಾ. ೪. (ಅಲಂ) ಎಸೆಯುವಿಕೆ; ತೂರಾಟ: ಸುಮಾರು ಅರ್ಧತಾಸು ಮಿಠಾಯಿಯ ಹೋಳಿ ನಡೆಯಿತು (ಜಮಾನ್ನಾ. ೨೨). ೫. ಬೆಂಕಿ; ಜ್ವಾಲೆ: ಹೇಗೆ . . . ಕಾಮದ ಹೋಳಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರೇಮವೂ ಬೂದಿಯಾಗುವುದೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಶಬ್ದಜನಿತವಾದ ವಿಕಲ್ಪದಿಂದಲೂ ವಿತರ್ಕದಿಂದಲೂ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಳಯವುಂಟಾಗುವುದು (ಪ್ರಬಂಧ. ೫೦); ತಿರುಕರ ಕುಲವು . . . ಧರ್ಮದ ಹೋಳಿಯನ್ನು ಹೊತ್ತಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ರಕ್ತಧ್ವ. ೩೨೨). ೬. ಬಲಿ; ಆಹುತಿ: ಇದು ಸನ್ನ ಜೀವನದ ಹೋಳಿ ಮಾಸ್ತರರೆ! (ರಂಗಸಲೀ. ೧೨೩.); ಸಮಾಜಭಂಯಕ್ಕೆ ಪ್ರೇಮದ ಹೋಳಿಯಾಗಬೇಕು (ರಕ್ತಧ್ವ. ೨೫೪).

ಹೋಳಿಯ ಹಬ್ಬ= (ಶಿವನು ಮನ್ಮಥನನ್ನು ಸುಟ್ಟ ಸಂಕೇತವಾಗಿ) ಫಾಲ್ಗುಣದ ಹುಣ್ಣಿಮೆಯಂದು ಆಚರಿಸುವ ಹಬ್ಬ, — ಉತ್ಸವ; ಕಾಮನ ಹಬ್ಬ: ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಭರತಖಂಡದ ರಾಜಮನೆತನಗಳು ಆಡಿದ ಹೋಳಿಯ ಹಬ್ಬದ ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಸಂಸ್ಕೃತಕವಿಗಳ ನಾಟಕಗಳ 'ವಸಂತಮಹೋತ್ಸವ' ವರ್ಣನೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ (ಕನ್ನಜಾ. ೧೬೨); **ಹೋಳಿಯ ಹುಣ್ಣಮೆ, ಹೋಳಿಯ ಹುಣ್ಣವೆ, ಹೋಳಿಹುಣ್ಣಮೆ**= (ಕಾಮದಹನದ ಹಬ್ಬವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ) ಫಾಲ್ಗುಣ ಮಾಸದ ಹುಣ್ಣಿಮೆ; ಕಾಮನ ಹುಣ್ಣಿಮೆ: ಹೋಳಿಯ ಹುಣ್ಣಮೆಯ ದಿವಸ ಕಾಮನ ಸುಂದರವಾದ ಪ್ರತಿಮೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಸಿ . . . ಹಂದರದಲ್ಲಿ ಬಲುಡೌಲಿನಿಂದ ಕಾಮನನ್ನಿಡುವ ವಾಡಿಕೆಯಿದೆ (ಕನ್ನಜಾ. ೧೬೨); ಫಾಲ್ಗುಣಶುದ್ಧ ೧೫ನೆಯ ತಿಥಿಗೆ ಹುತಾಶನೀಪೌರ್ಣಿಮಾ ಎಂದು ಹೆಸರಿಸಿದೆ . . . ಇದನ್ನೇ ಹೋಳಿಯ ಹುಣ್ಣವೆ, ಕಾಮನ ಹುಣ್ಣವೆ, ವಸಂತಪೌರ್ಣಿಮಾ ಎಂದು ಹೇಳುವುದೂ ಉಂಟು (ಭಾಹಬ್ಬ. ೧೮೬); "ಹೋಳಿಹುಣ್ಣಮೆ = ಕಾಮದಹನದ ಹುಣ್ಣಮೆ" (ಸಿರಿಕೋ. ೫೭೦).

[ಸಂ. ಹೋಲೀ, ಹೋಲಾ./ ಹಿಂ. ಹೋಲೀ; ಮರಾ. ಗುಜ. ಹೋಳೀ]

ಹೋಳಿಗೆ$_1$ 'ಪೋಳಿಗೆ$_1$' ನೋ.

ಹೋಳಿಗೆ$_2$ 'ಪೋಳಿಗೆ$_2$' ನೋ.

ಹೋಳಿಗೆವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಹೊಪ್ಪಳೆಯುಂಟಾಗು; ಬೊಕ್ಕೆಯೇಳು: ಕೂರ್ಮನ ಬೆನ್ನು ಹೋಳಿಗೆವಡದುದು ಬಲುಬಿಸಿಲೊಂದು ಚತಾಳಿಕೆ ಜಗವ ಭಂಗಿಸಿತು (ಮೋಹತ. ೧೯-೪೬). [ಹೋಳಿಗೆ$_2$ (< ಪೋಳಿಗೆ$_2$) + ಪಡೆ$_1$]

ಹೋಳಿಸು 'ಪೋಟಿಸು' ನೋ.

ಹೋಳಿಹಬ್ಬ (ನಾ).= ಹೋಳಿ ೩: ಹೋಳಿಹಬ್ಬದ ಓಕುಳಿ ಚೆಲ್ಲುವುದಕ್ಕೆ ಆಳಿನಿಂದ ಅರಸರವರೆಗೂ, ಎಳೆಯರಿಂದ ಹಳೆಯರವರೆಗೂ ಎಲ್ಲರೂ ಕೂಡುತ್ತಾರೆ (ಭಾಹಬ್ಬ. ೧೯೯). [ಹೋಳಿ + ಹಬ್ಬ (< ಪರ್ವ)]

ಹೋಳು$_1$ 'ಪೋೞ್$_1$' ನೋ

ಹೋಳು$_2$ 'ಪೋೞ್$_2$' ನೋ.

ಹೋಳುಕರ್ಪೂರ (ನಾ). ಕರ್ಪೂರದ ಹಳುಕು, — ಹರಳು: ಹೋಳು [ಪಾಠಾಂ. ಳ] ಕರ್ಪೂರವಿಮಿಶ್ರಿತ ವೀಟಕಾವಳಿಯನಿತ್ತನೊಲವಿಂದಲಿ (ನಂದಿಮಃ. ೧೬-೫೧). [ಹೋಳು$_2$ (< ಪೋೞ್$_2$) + ಕರ್ಪೂರ (< ಕಪ್ಪುರ)]

ಹೋಳುಗಡಿ 'ಪೋೞ್ಗಡಿ' ನೋ

ಹೋಳುಗಳೆ 'ಪೋೞ್ಗಳೆ' ನೋ.

ಹೋಳುಗುಟ್ಟು 'ಪೋೞ್ಗುಟ್ಟು' ನೋ.

ಹೋಳುಶರ್ಕರೆ (ನಾ). ಸಕ್ಕರೆಯ ಹಳುಕು, — ಹರಳು: ಹುಣಸೆಸೊಪ್ಪು . . . ಮೊಸರಿಂದರೆದು ಮೊಸರಲ್ಲಿ ಹೋಳುಶರ್ಕರೆವೆರಸಿ ಮೂರು ದಿನ ಕೊಳ್ಳಲು ಪ್ರಮೇಹದ ಕಲ್ಲುಕಟ್ಟು ಬೀಳುವುದು (ಸಕವ್ಯ. ೩೭೯). [ಹೋಳು$_2$ (< ಪೋೞ್$_2$) + ಶರ್ಕರೆ]

ಹೋಳುಸೇರೆ (ನಾ). ಅರ್ಧಬೊಗಸೆ: ಬೂರುಗದ ಮೇಣ, ದಾಳಿಂಬದ ವಾಟೆ ಇವಂ ಸಮಾನವಾಗಿ ಎಮ್ಮೆಯ ಮಜ್ಜಿಗೆಯೊಳರೆದು ಅದರಲ್ಲೆ ಕದಡಿ ಪ್ರಾತಃಕಾಲ ಹೋಳುಸೇರೆಯ ತಗೆದುಕೊಂಡು . . . ಊಟವ ಮಾಡಲು ಸರ್ವಾತಿಸಾರಂ ಮಾಬುವುದು (ಸಕವ್ಯ. ೬೨೪). [ಹೋಳು$_2$ (< ಪೋೞ್$_2$) + ಸೇರೆ$_1$]

ಹೌತ್ರ (ನಾ). ಯಜ್ಞ, ಯಾಗಾದಿಗಳಲ್ಲಿ (ಋಗ್ವೇದದ)ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಹೋಮ ಮಾಡುವಿಕೆ; ಋತ್ವಿಜತನ: ಪ್ರಾಣದೇವನು 'ಹೌತ್ರವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು' ಎಂದು ಅಪ್ಪಣೆ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ (ಮಹಾಉ. ೨೪೬). [ಸಂ.]

ಹೌದ₁ 'ಹೌದು₂' ನೋ.
ಹೌದ₂ 'ಹೌದಾ' ನೋ.
ಹೌದಪ್ಪ (ನಾ). ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಹೌದೆಂದು ಹೇಳುವವನು: ಅಲ್ಲಪ್ಪನ ಚಾವಡಿಯಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಪ್ಪ, ಹೌದಪ್ಪನ ಚಾವಡಿಯಲ್ಲಿ ಹೌದಪ್ಪ (ಗಾದೆ). 'ಅಲ್ಲಪ್ಪ' ಪರಾ.
[ಹೌದು₁ (< ಅಹುದು₂) + ಅಪ್ಪ₁]
ಹೌದಾ, ಹೌದ₂, ಹೌನೆ (ನಾ). ಆನೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲು ಬಳಸುವ ಮಂಟಪದಂತಹ ಆಸನ; ಅಂಬಾರಿ: ಹೌದಾಸಮೇತವಾದ ಆನೆಗಾಗಿ ಯಥಾವತ್ತೂ ಏರ್ಪಾಟು (ಮೈಸೂ. ೧, ೧೭); ಪಟ್ಟದಾನೆಯು ಭಗದಂದ ಬಂದಿತು . . . ಹೌದಾದಲ್ಲಿ ಮಹಾಪುರುಷನೊಬ್ಬನು ಕುಳಿತಿದ್ದಾನೆ (ವಾಲಿತ್. ೮೭). **ಹೌದ₂**: ರನ್ನದ ಹೌದ ರಂಜಿಪ ಮದಗಜವೇರಿ ಚೆನ್ನೆಯರಿಕ್ಕೆ ಚಾಮರವ (ಗುಪ್ತ.ಚ. ೩-೧೧೭); ಅಂಬಾರಿ, ಹೌದ, ಲಗಾಮು ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಬೆಳ್ಳಿ ಭಂಗಾರದಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದನು (ಭೂಪಾಲ. ೭೭). **ಹೌದೆ**: ಎಸೆದೊಪ್ಪುವೆತ್ತ ಸಿಂಹನ ಮಿಸುನಿಯ ಚೂಡಾಲ ಹೌದೆಯಂ ಪಾ[ವುದ]ಮಂ . . . ಇತ್ತರ್ (ಜೀವಂ. ೧- ೧೧೦); ಸೌದೇ ಹೊರ ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಹೌದೇಲಿ ಕೂತ ಹಾಗೆ (ಗಾದೆ). [<– ಅರ. ಪಾರ. ಹೌದಜ್; ಹಿಂ. ಹೌದಾ; ಮರಾ. ಹೌದಾ, ಹವದಾ]
ಹೌದು₁ 'ಅಹುದು₂' ನೋ.
ಹೌದು₂, ಹವುದ, ಹೌದ₁ (ನಾ). (ನೀರನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಲು ಕಲ್ಲು, ಗಚ್ಚು ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಿದ) ದೊಡ್ಡ ಬಾನಿ; ತೊಟ್ಟಿ: ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನ ಮಹಾದ್ವಾರದ ಮೊಳಮ್ಮೆಯಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಅಂಗಳಿನೊಳಗೆ ಕಾರಂಜಿಯ ಹೌದು ಇರುವದು (ಕಭಾಗ. ೫೬೭); ಪಡಸಾಲೆಯ ಅಂಚಿನಲ್ಲಿ ಘನವಾದ ನೀರಿನ 'ಹೌದು' ನೀರು ತುಂಬಿಕೊಂಡು ನಿಂತಿದೆ (ಪಷ್ಠಿ. ೧೯); ಉದ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿದ ಒಂದು ಗಚ್ಚಿನ ಹೌದಿನೊಳಗೆ ಮೀನಗಳಿದ್ದವು (ಇಪ್ಪತ. ೬೦೭). **ಹವುದ**: ಒಳ್ಳಿತಹ ಮಿಸುನಿ ರಜತ ಹವುದಗಳ ಬಹಳ ಪಲ್ಲಿವಲ್ಲಿಗೆ ರಮ್ಯಗೊಳಿಸಿರಿಸಿ (ಕೃಷ್ಣವಿ. ೩-೧೭). **ಹೌದ₁**: ಆಶಯ - ನೀರಿನ ಹೌದ ಮುಂತಾದುವು (ಗಂಗಾಮ.೬). [<– ಹಿಂ. ಹೌದ್, ಹೌಜ್, ಹೌದೀ; ಮರಾ. ಹೌದ]
ಹೌದೆ 'ಹೌದಾ' ನೋ.
ಹೌರಿ (ನಾ). ''ಮಹಮದೀಯಸ್ವರ್ಗದ ಅಪ್ಸರೆ'' (ನಗಹೂ. ೧೭೫ ಅಡಿಟಿ): ಹೌರಿಯರಿಂದ ಸುತ್ತುವರಿಯಲ್ಪಟ್ಟೇ ಸದಾಕಾಲವೂ ಕೂತಿರುವುದೆಂದರೆ ಆ ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಬೇಜಾರು ಹಿಡಿದುಬಿಡುತ್ತದೆ (ನಗಹೂ. ೩೨೭). [?]
ಹೌವನೆ 'ಪವ್ವನೆ' ನೋ.
ಹೌಸ₁ 'ಪೋಸ' ನೋ.
ಹೌಸ₂ 'ಹೌಸು' ನೋ.
ಹೌಸು, ಹೌಸ₂ (ನಾ). (ಉಕ) ೧. ಉತ್ಸಾಹ; ಸಡಗರ; ಹುರುಪು: ಅವನಿಗೆ ಮನ ತುಂಬಿ ಹೌಸಾದರೆ ಚಿಮ್ಮಿ ಚಿಮ್ಮಿ ರಾಗವು ಹರಿದೇ ಬಿಡುವುದು (ಕನ್ನಡಾ. ೧೮೦); ಹೌಸೆಲ್ಲಾ ಕುಸಿದು ಅಪ್ರತಿಭನಾದೆ! (ಮುಂಗಾರು. ೧೧೫); ಯಜಮಾನರಾದರೂ ಅವಳ ಹೌಸಿಗೆ ಒಂದಿಷ್ಟೂ ಅಡ್ಡ ಬರಲಿಲ್ಲ (ಗಂಡೂಯಿ. ೧೩೩). ೨. ತೀವ್ರವಾದ ಆಸೆ; ಹೆಬ್ಬಯಕೆ: ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲರು ಎಂತೋ ತಮ್ಮ ಮನದ ಹೌಸುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ತೀರಿಸಿಕೊಂಡರು (ಭದ್ರಾಯ. ೫೭); ಅವನ ತಂದೆಯಾಗುವ ಹೌಸು ಬಲ್ಲ ಅವಳಿಗೆ ನಿಜವಾಗಿಯೂ ದುಃಖ ಒತ್ತರಿಸಿ ಬಂತು (ಅವನಾ. ೧೯೪). **ಹೌಸ₂**: ೧. ಅಷ್ಟೊಂದು ಹೌಸವಿದ್ದರೆ ಆಗಲಿ ನಮ್ಮ ಪರೀಕ್ಷೆ (ಉದವ್ವ. ೬೦). ೨. ಹಂತೀಯ ಕಟ್ಟವನ, ಹೌಸ ಹುರುಪನು ನೋಡೂ (ಕನ್ನಜಾ. ೨೭). ೩. ಲಾಲಸೆ; ಕಾಮನೆ: (೬).
[<– ಪಾರ. ಹೋಸ್; ಅರ. ಹವಸ್ ; ಹಿಂ. ಹವಸ್, ಹೌಸ್; ಮರಾ. ಹೌಸ್]
ಹೌಹಾರು (ಕ್ರಿ). ಬೆದರು; ಗಾಬರಿಯಾಗು: ಆಗ ಬಗೆಯೊಳ್ಪದರಿ ಹೌಹಾರಿ (ಮಹಾಂತೇ. ೫-೪); ಚಿತ್ರದುರ್ದ್ಯೇಗದೊಳನ್ನಪಾನಗಳನು ಮರೆತಳು ಈಕೆ ಹೌಹಾರಿ (ಇಂಚಾವ. ೪೩-೪); ಚಿದಾನಂದನ ಪತ್ರವನ್ನು ಓದಿ ಮಾಸ್ತರರು ಹೌಹಾರಿದರು (ಮುತ್ತಡ. ೧೧). 'ಪವ್ವನೆಪಾಟು' ಪರಾ. [?]
ಹೌಳಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ನಾರುಬೇರು, ಹಾವುಲಿಗೆ, ಹಂಟಗೆ, ಹೌಳಿಗೆ, ಬೆಳಂಗಿ (ಮೃಡಿಗಿ. ೨-೬೨). [?]

ಹ್ಯಸ್ತನ (ಗು). ಹಿಂದಿನ ದಿನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ: 'ಹ್ಯಸ್ತನದಿನ' ಪರಾ. [ಸಂ.]
ಹ್ಯಸ್ತನದಿನ (ನಾ). ಹಿಂದಿನ ದಿನ; ನೆನ್ನೆ. [ಸಂ.]
ಹ್ಯಾಪ 'ಹೇಪ' ನೋ.
ಹ್ಯಾಪು (ನಾ). ಪೆಚ್ಚುತನ; ಮಂಕುತನ: 'ಹ್ಯಾಪುಮೋರೆ' ಪರಾ.
[ಹ್ಯಾಪ (< ಹೇಪ) + - ಉ₁]
ಹ್ಯಾಪುಮೋರೆ (ನಾ). ಪೆಚ್ಚುಮುಖ; ಜೋಲುಮೋರೆ: ಹ್ಯಾಪುಮೋರೆ ಹಾಕಿ ಕೈಹಾಕಿದ್ದರಲ್ಲಿ ಜಯ ಸಂಪಾದಿಸಿದ ಖದೀಮ ಪ್ರಾಣೇಶ (ವೃದ್ಧವಿ. ೮೦).
[ಹ್ಯಾಪು + ಮೋರೆ (< ಮೋಱೆ)]
ಹ್ರದ (ನಾ). ೧. ಆಳವಾದ ನೀರಿರುವ ಪ್ರದೇಶ; ಮಡು: ಅತಿಮನೋಹರಮಾದ ಯಮುನಾಹ್ರದಪರಿಸರಪ್ರದೇಶದೊಳಕ್ರೂರಂ ನಿಜವರೂಥಮಂ ನಿಲಿಸಿ (ಜಗ.ಚ. ೫-೧೦೨ ವ); ಹ್ರದದೊಳೆ ಮಿಂದಲಂಕರಿಸಿ . . . ಕಮಲೋದರಸಭೆಯ ಸಂಪದದಿಂದ ಪೂರ್ಣನಾ ಸುರನು (ವರ್ಧಜ. ೯-೩೩). ೨. ಬೆಳಕಿನ ಕಿರಣ. [ಸಂ.]
ಹ್ರದಿನಿ (ನಾ). ೧. ತೊರೆ; ನದಿ: ಹ್ರದಿನೀಸರ್ವಾಂಬುವಂ ಪೀರ್ದನಿತನೆ ದಿವದೊಳ್ ಕಾಣಿಸುತ್ತುಂ . . . ಪೊದಟ್ಟೇಗೆಯಂ ಬಂದುದು ತಾಂ ಸಂತಪ್ತಗಾತ್ರಪವಿಪುಳತರಜ್ವಾಲಮಾ ಗ್ರೀಷ್ಮಕಾಲಂ (ಕುಸುಮಾ. ೮-೧೧೩). ೨. ಮಿಂಚು; ವಿದ್ಯುತ್ತು.
[ಸಂ. ಹ್ರದಿನೀ]
ಹ್ರಸ್ವ (ಗು). ೧. ಚಿಕ್ಕದಾದ; ಪುಟ್ಟದಾಗಿರುವ; ಕಿರಿದಾದ: ವಿನುತಸುಜಾತ ಹ್ರಸ್ವಸ್ತನಚೂಚಕನಂ . . . ಸಂಪದುಪೇತಮಂ ತರಿಸಿ ದಿಗ್ವಿಜಯಕ್ಕೆ ಜನೇಂದ್ರಚಂದ್ರದೇವಂ ಪೂಜಿಮಟ್ಟನೇಜ್ ಜಯಮಂ ಜಯಪರ್ವತಯಾನನಾಗಮಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೧೪೩). (ನಾ). ೨. ಚಿಕ್ಕದು; ಪುಟ್ಟದಾಗಿರುವುದು; ಕಿರಿದು: ''ಸೂಕ್ಷ್ಮಃ, ಲೇಶಃ . . . ಹ್ರಸ್ವಃ, ಅಲ್ಪಃ, ತುಟಿಃ- ಈ ೧೫ ಕಿರಿದು'' (ಹಲಾಯು. ೧೧೪-೩). ೩. ಕುಳ್ಳಾಗಿರುವುದು; ಗಿಡ್ಡಾಗಿರುವಿಕೆ: ''ಖರ್ವಂ ಕುಬ್ಜಮಾನತಂ ತಾನದೆಂಬುದಕ್ಕುಂ ಹ್ರಸ್ವಂ'' (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೧೪-೩೭). ೪. ಚಿಕ್ಕದಾದ ಆಕೃತಿಯುಳ್ಳವನು; ಕುಳ್ಳ; ಕುಬ್ಜ. ೫. [ಛಂದ]ಒಂದು ಮಾತ್ರೆಯ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಉಚ್ಚರಿಸುವ ಅಕ್ಷರ; ಒಂದು ಮಾತ್ರೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಸ್ವರ; ಲಘು: ಸ್ವರದೊಳಗಮೇಕಮಾತ್ರಾಸಿರತಂ ಹ್ರಸ್ವಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೧೧); ಸ್ವರವ್ಯಂಜನದಿನೇಕಮಾತ್ರಮಾದೊಡೆ ಹ್ರಸ್ವಂ (ಶಮದ. ೧೦ವೃತ್ತಿ). 'ಹ್ರಸ್ವಾಕ್ಷರ' ಪರಾ. [ಸಂ.]
ಹ್ರಸ್ವಕಾಕು (ನಾ). [ಛಂದ]ಒಂದು ಮಾತ್ರೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಚ್ಚರಿಸುವ ಸಂಬೋಧನೆಯ ಸ್ವರ: ಹ್ರಸ್ವಕಾಕುವಿಂಗೆ - ಎಲೆ ಗಣಪ . . . ಎಲೆ ಎಲೆ ರಂಭೆ (ಶಮದ. ೧೨೩ ಪ್ರಯೋ). [ಸಂ.]
ಹ್ರಸ್ವಗ್ರೀವ (ನಾ). ೧. ಚಿಕ್ಕದಾಗಿರುವ ಕತ್ತು. ೨. ಚಿಕ್ಕದಾದ ಕೊರಳನ್ನುಳ್ಳದು: [ಋಜು]ಪರಿಪೂರ್ಣಹ್ರಸ್ವಗ್ರೀವನುಂ ಮಹಾವ್ಯೂಢೋರಸ್ಕನುಂ . . . ಸಪ್ತಪ್ರತಿಷ್ಠಿತ ಸುಮಪ್ಪ ವಿಜಯಪರ್ವತಗಜೇಂದ್ರಂ ಬಂದು ಮುಂದೆ ನಿಲ್ವುದುಂ (ಆದಿಪು. ೧೨-೫೭ವ). [ಸಂ.]
ಹ್ರಸ್ವಚೂಚುಕ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕದಾಗಿರುವ ಚೂಚುಕವನ್ನುಳ್ಳದು: ಮೋಹಜಘನಾವರನುಮನಿಮ್ನನಾಭಿಯುಂ ಹ್ರಸ್ವಚೂಚುಕನುಂ . . . ಸಪ್ತಪ್ರತಿಷ್ಠಿತನುಮಪ್ಪ ವಿಜಯಪರ್ವತಗಜೇಂದ್ರಂ ಬಂದು ಮುಂದೆ ನಿಲ್ವುದುಂ (ಆದಿಪು. ೧೨-೫೭ ವ). [ಸಂ.]
ಹ್ರಸ್ವತೆ (ನಾ).೧. ಚಿಕ್ಕದಾಗಿರುವಿಕೆ; ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿರುವಿಕೆ; ಅಡಕ: ಕಥೆಯ ನಿರೂಪಣೆಯಲ್ಲಿ ಎಂತಹ ಹ್ರಸ್ವತೆಯನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದ್ದಾರೆ ಕವಿ ಎಂಬುದನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಆಶ್ಚರ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ (ಭಾವಗೀ. ೩೫೯). ೨. [ಛಂದ] ಸ್ವರದ ಹ್ರಸ್ವತ್ವ; ಲಘುವಾಗಿರುವಿಕೆ : ಪರದೊಳ್ ಪ ಬ ಮಂಗಳ್ ನೆಲಸಿರೆ ವತ್ವಂ ಪೀನಮಾ ಪಕಾರಮ ದೂತ್ವಂ ಬೆರಸಿರೆ ತಾಂ ಹ್ರಸ್ವತೆಯಂತರೆಂಬ ಶಬ್ದಾಂತರೇಫೆಗಕ್ಕುಂ ಲೋಪಂ (ಶಮದ. ೨೯೨). [ಸಂ. ಹ್ರಸ್ವತಾ]
ಹ್ರಸ್ವಮತಿ (ನಾ). ಬುದ್ಧಿ ಕಡಮೆಯಾದವನು; ಮಂದಮತಿ: ನಂಜುಪಿಸಲೇನು ಗತಿ? ಅಂಜುವರೆ ಹ್ರಸ್ವಮತಿ? (ಪಾಂಚಜ. ೪೪-೫). [ಸಂ.]
ಹ್ರಸ್ವಸ್ವರ (ನಾ).= ಹ್ರಸ್ವ ೫: ಹ್ರಸ್ವಸ್ವರಗಳಿಗೆ ಲಘುವೆಂತಲೂ . . . ಸಂಜ್ಞೆ

(ಕೃಪಿ. ೬೯); ಉಚ್ಚಾರಣೆಗೆ ಕಡಮೆ ಕಾಲ ಬೇಕಾಗುವ ಅ, ಇ, ಉ, ಋ, ಎ, ಒ, ಎಂಬುವಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವಸ್ವರಗಳೆಂದೂ . . . ಹೆಸರು (ಮಧ್ಯಮ. ೧೩). 'ದೀರ್ಘಸ್ವರ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಹ್ರಸ್ವಾಕ್ಷರ (ನಾ). = ಹ್ರಸ್ವ ೫: ಸ್ವರಮುಮಿರ್ದರೆ ಮುಂದೇಕಸ್ವರದೊಳ್ ನಣಲಯಳಕಾರಮುನಿತುಂ ಪ್ರಸ್ವಾಕ್ಷರಪೂರ್ವಮಾಗೆ ಪೀನಂ ಸ್ವರೂಪದಿಂ ದ್ವಿತ್ವ ವೃತ್ತಿಯಂ ತಾಳ್ದುರ್ಕುಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೬೯); ಪರಪದಪೂರ್ವಂ ದ್ವಿತ್ವಾಕ್ಷರಮಾಗಿರೆ ಪೂರ್ವಪದದ ಚರಮಂ ಹ್ರಸ್ವಾಕ್ಷರಮಾಗ ಸಂಧಿದೋಷಂ ಸರೇಫಮಿದಿರಾಗೆ ಶಿಥಿಲಮೆಂದನುಸರಿಪರ್ (ಶಮದ. ೫೯). 'ದೀರ್ಘಾಕ್ಷರ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಹ್ರಸ್ವಿ (ನಾ). ಬಹಳ ಸಣ್ಣದೇಹದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ: "ಹ್ರಸ್ವಿ ಕಿಱುಪಕ್ಕಿಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೫೬-೯). [ಸಂ. ಹ್ರಸ್ವಿನ್]

ಹ್ರಾದ (ನಾ). ಧ್ವನಿ; ಶಬ್ದ: "ನಾದಂ ಶಬ್ದಂ ಧ್ವಾನಂ ಹ್ರಾದಂ . . . ಘೋಷಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೬೯-೨೭). [ಸಂ.]

ಹ್ರಾದಿನಿ (ನಾ). ೧. ಮಿಂಚು; ವಿದ್ಯುತ್ತು: "ಉದ್ಯತ್ಸೌದಾಮಿನಿಯೊಳಭ್ರ ದ್ಯೋತಿಸುಗುಂ . . . ಶತಹ್ರದಾ ಹ್ರಾದಿನಿಗಳ್" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೧-೫೯). ೨. ಸಿಡಿಲು; ಅಶನಿ. ೧,೨: "ಹ್ರಾದಿನಿ ಮಿಂಚುಂ ಸಿಡಿಲುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೨೧-೨೨). ೩. ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧ; ಕುಳಿಶ: "ಹ್ರಾದಿನೀ, ವಜ್ರಂ, ಕುಲಿಶಂ, ಭಿದುರಂ, ಪವಿಃ . . . ವಜ್ರಾಯುಧದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತ. ೨೧). ೪. ನದಿ; ಹೊಳೆ; ತೊರೆ: ಸಲೆ ಕಲ್ಯಾಣದ ತೀರ್ಥದೊಳ್ ನಿಜಮುಶೇಷಹ್ರಾದಿನೀಸಂಚಯಕ್ಕೆಲ ವಿಪ್ರೋತ್ತಮ ಸನ್ನಿಧಾನಮೆಸಗುಂ (ಯಾದವಂ. ೯-೨೪). ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ಆನೆಬೇಲ: "ಗಜಭಕ್ಷ್ಯಾ, ಸುವಹಾ . . . ಸಲ್ಲಕೀ, ಹ್ರಾದಿನೀ - ಈ ೮ ತರುಕು" (ನಾಚಿರಾ. ೧೧೧). [ಸಂ. ಹ್ರಾದಿನೀ]

ಹ್ರಾಸ (ನಾ). ೧. ಶಬ್ದ; ಸದ್ದು. ೨. ಕಡಮೆಯಾಗುವಿಕೆ; ಕ್ಷೀಣವಾಗುವಿಕೆ: ನಿರುತಂ ವೃದ್ಧಿ ಹ್ರಾಸಾ[ಪಾಠಾಂ. ಹ್ರಸ್ವಾ]ದಿರಹಿತನಾದ್ಯಾದಿ ಶೂನ್ಯನಭಯಕ್ರೋಧಂ (ವಿಷ್ಣುಪು. ೩-೧-೬೨); ಅದರ ವೃದ್ಧಿ ಮತ್ತು ಹ್ರಾಸಗಳಿಗೆ ಅವರು ನೇರವಾಗಿ ಸಂಬಂಧ ಪಟ್ಟವರು (ಕಾವ್ಯಕು. ೬). ೩. ಕೊರತೆ; ಅಭಾವ: ರಾಜಕೀಯಭಾಂಡಾರದಲ್ಲಿ ದ್ರವ್ಯವು ಹೆಚ್ಚುತ್ತ ಹೋಗದಿದ್ದರೆ ರಾಜನ ವೈಭವವೂ ಅಧಿಕಾರವೂ ಹೆಚ್ಚದೆ ಅವಕ್ಕೆ ಹ್ರಾಸವು ಒದಗುವ ಸಂಭವವಿರುವದು (ಮಭಾರ. ೧೭); ನಮ್ಮ ಈ ಭೀಷಣಪತನದ ಮುಖ್ಯಕಾರಣವು ನಮ್ಮ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯದ ಹ್ರಾಸವೇ ಸರಿ (ಬ್ರಹ್ಮಜೀ. ೧೫). [ಸಂ.]

ಹ್ರಾಸನ (ನಾ). ಕಡಮೆಯಾಗುವುದು: ಶಶ್ವದ್ವಿಕಾಸನಹ್ರಾಸನಕ್ರಮಗಳಿಂ . . . ಸ್ವಸ್ವರೂಪವನರಸುವಾಟ ಪರಚೇತನದ ಹೃಷ್ಯದ್ವಿಲಾಸವೆಲೊ (ಮುಂಕುಶ. ೫೩೧). [ಸಂ.]

ಹ್ರಿದ್ದೇಶ (ನಾ). ಮನಸ್ಸು; ಅಂತರಂಗ: ತಂನ ಹ್ರಿದ್ದೇಶದೊಳ್ ಹರಿಯಿರ್ಕುಂ (ಕಇ. IV. ೧೧೦: 1204). [< ಸಂ. ಹೃದ್ದೇಶ]

ಹ್ರೀ (ನಾ). ೧. ಲಜ್ಜೆ; ಸಂಕೋಚ: ಸುದತೀಸಂತತಿ ಪೊರ್ದಿಯುಂ ತ್ರಿದಿವಮಂ ದೇವೇಂದ್ರನಿರ್ಪಲ್ಲಿಗೆಯ್ದದೆ ತನ್ನಂದನಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನೆಲಸಿರ್ದಹ್ರೀಸಮಾಯುಕ್ತೆಯರ್ (ಯಾದವಂ. ೧೪-೬೫); ಹ್ರೀ ಎಂದರೆ ಅಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಲಜ್ಜೆ (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೧೪೦). ೨. ಚಂದ್ರನ ಹದಿನಾರು ಕಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಎಲೆ ಚಂದ್ರ ನಿನ್ನ ಕಲೆಯೆಲ್ಲ ಸವದುಹೋಹುದಕೆ ಬಗೆದೆಯೆನೆ ಸವವುತಿರ್ದವು ಕಣಾ ಬೇಹಸುತ ಕೇಳವರ ಪೆಸರಮೃತಮಾನಸಿ . . . ಹ್ರೀ ಶ್ರೀಯೊಳಾ ಕಾಂತಿಯಾ (ವಿಜ್ಞಪು. ೨-೧-೩೧). ೩. [ಜೈನ]ಒಬ್ಬ ದೇವತೆಯ ಹೆಸರು: ಶ್ರೀ ಹ್ರೀ ಧೃತಿ ಕೀರ್ತಿ ಬುದ್ಧಿ ಲಕ್ಷ್ಮಿಗಳೆಂಬ ಋವರುಮನಾತ್ಮೀಯಗುಣಗಣಮಣಿವಿಭೂಷಣಂಗಳಿಂ ಜಿನಜನನಿಯನಲಂಕರಿಸಲುಂ . . . ಸೌಧರ್ಮೇಂದ್ರಂ ಬೆಸಸುವುದುಂ (ಆದಿಪು. ೭-೩ ವ); ಶ್ರೀ ಹ್ರೀ . . . ಲಕ್ಷ್ಮಿಯರೆಂಬ ದೇವಿಯರಂ ತೀರ್ಥಂಕರಜನನಿಗೆ ಪಸದನಮಂ ಪುದುಂಗೊಳಿಸಲುಂ . . . ಯೋಚಿಸಿ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೧೧-೧೪ ವ). [ಸಂ.]

ಹ್ರೀಂ (ನಾ). ಒಂದು ಬೀಜಾಕ್ಷರ: ಹ್ರೀಮೆಂಬೇಕಾಕ್ಷರಂ ತಾಂ ಪರತರಗುಣ ಗೌರೀಮಹಾಬೀಜಮೇ ತತ್ಪ್ರೀಮಾಂಚನ್ಮಂತ್ರಕಂ ಚಿದ್ವರ ವರದದಯ್ಯಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೨-೭-೨೨). [ಸಂ.]

ಹ್ರೀಂಕಾರಿ (ನಾ). ಹ್ರೀಂಕಾರವೆಂಬ ಮಂತ್ರಸ್ವರೂಪಳಾದವಳು; ಹ್ರೀಂಕಾರವೆಂಬ ಮಂತ್ರದ ಅಧಿದೇವತೆ: ಓಂಕಾರರೂಪಿಣಿಗೆ ಹ್ರೀಂಕಾರಿ ವಾಣಿಗೆ ಸೌಂಕಾರಸದನೆ ಶಾಂಭವಿಗೆ ನೈಯಕ್ಕೆ ಶಾಂಕರಿಗೆ ಹಚ್ಚಲು ಬನ್ನೀರೆ (ಸಿದ್ಧಪು. ೧೪-೯೯ ಸ್ವಯಂಕೃಪದ). [ಸಂ.]

ಹ್ರೀಣ (ಗು). ೧. ನಾಚಿದ; ಸಂಕೋಚಗೊಂಡ. (ನಾ). ೨. ನಾಚಿಕೊಂಡವನು; ಲಜ್ಜಿತನಾದವನು: "ಹ್ರೀಣಂ ಹ್ರೀತಂ ವಿಲಜ್ಜಿತಂ ತಾನಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೧೫-೪೩). [ಸಂ.]

ಹ್ರೀತ (ಗು). ೧.= ಹ್ರೀಣ ೧. (ನಾ). ೨. = ಹ್ರೀಣ ೨: "ಹ್ರೀಣಂ ಹ್ರೀತಂ ವಿಲಜ್ಜಿತಂ ತಾನಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೧೫-೪೩). [ಸಂ.]

ಹ್ರೀಬೇರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ; ಕರಿಯ ಬಾಳದ ಬೇರು: "ಹ್ರೀಬೇ[ಪಾಠಾಂ. ವೇ] ರಂ, ಬಾಳಕಂ, ಜಳಂ - ಈ ೩ ಕರಿಯ ಬಾಳಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೨-೪೭೦); "ಬಾಳಮಾ ಹ್ರೀಬೇರಮೆನಲು ಲಾಮಂಚಮಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೩೯-೨೯). [ಸಂ.]

ಹ್ರೀವೇರ (ನಾ). = ಹ್ರೀಬೇರ. [ಸಂ.]

ಹ್ರೇಷೆ (ನಾ). ಕುದುರೆಯ ಕೆನೆತ; ಹೇಷಾರವ: "ಹೇಷಾ, ಹ್ರೇಷಾ - ಈ ೨ ಕುದುರೆಗಳ ಧ್ವನಿ" (ಹಲಾಯು. ೨೪-೧೫೦). [ಸಂ. ಹ್ರೇಷಾ]

ಹ್ಲಾದ (ನಾ). ಸಂತೋಷ; ಆನಂದ. [ಸಂ.]

ಹ್ಲಾದಿನಿ (ನಾ). ೧. ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧ; ಕುಲಿಶ. ೨.ಮಿಂಚು; ವಿದ್ಯುತ್ತು. ೩. ಸಲ್ಲಕೀವೃಕ್ಷ; ಆನೆಬೇಲ. ೪. ಸಂತೋಷವನ್ನು ಕೊಡುವವಳು; ಆಹ್ಲಾದವನ್ನು ನೀಡುವವಳು: ನೆರಮಗಳ ಸೊಸೆಯಾದರೆ ಹ್ಲಾದಿನಿಯಾಗಬಾರದೇ? (ಮೂಷಿಕ್ಕ. ೧೭೫). ೫. [ವೇದಾಂತ] ವೈಷ್ಣವಮತದ ಒಂದು ತತ್ತ್ವ: ಭಕ್ತನಿಗೆ ಸುಖ ಕೊಡಲು ಹ್ಲಾದಿನಿ ಸೃಷ್ಟಿಯಾಗಿದೆ. ಹ್ಲಾದಿನಿಯ ತಿರುಳೇ ಪ್ರೇಮ (ಭಾರದ. ೨೯೯). [ಸಂ. ಹ್ಲಾದಿನೀ]

*

ೞ

ೞ (ನಾ). ೧. ಕನ್ನಡವರ್ಣಮಾಲೆಯ ಐವತ್ತುನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಕ್ಷರ; P ದೇಶೀಯವಾದಾಗ ಇದಕ್ಕೆ 'ಕುಳ' ವೆಂದೂ ಸಂಸ್ಕೃತ ಲಕಾರಕ್ಕೆ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಬಂದಾಗ 'ಕ್ಷಳ'ವೆಂದೂ ಹೆಸರು. ೨. [ಗಣಿತ] ಒಂಬತ್ತು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ: ''ಅಜ್ ಝ ಧ ೞಮೊಂಬತ್ತು'' (ಮಂಗರಾ. ೧೦೪-೧೦).

ೞಕಾರ (ನಾ). 'ೞ' ಎಂಬ ಅಕ್ಷರ: ವರ್ಣಂಗಳಕಾರಾದ್ಯಾಪೂರ್ಣತೆಯಂ ಪಡೆವುವಾ ೞಕಾರಂಬರೆಗಂ (ಶಮದ. ೪). [ೞ + ಕಾರ$_4$]

ೞತಾಂಗಿ 'ಲತಾಂಗಿ' ನೋ.

ೞತಾನೀಕ (ನಾ). ಬಳ್ಳಿಗಳ ಗುಂಪು : ತದ್ವನಾಂತ ೞತಾನೀಕದಿನುಣ್ಮುತಿರ್ಪ ಕಳಕಂಠಧ್ವಾನ ಸಂತಾನಮೊಂದಿಟ್ಟೆಕೆಯ್ಯಿಂತುಮಗಲ್ದು ಪೋಗವು ರುವತ್ಕೀರಾಳಿ ಕೇದಾರದಿಂ (ಜಗವ.೨-೬). [ಸಂ. ಲತಾನೀಕ]

ೞತೆ 'ಲತೆ' ನೋ.

ೞತ್ವ (ನಾ). = ೞಕಾರ: ಸಮನಿಸುಗುಂ ಗತ್ವಂ ಶಬ್ದಮಧ್ಯಮತ್ವಕ್ಕಮಂತೆ ೞತ್ವಕ್ಕಂ (ಶಮದ. ೨೭೬). [ೞ + - ತ್ವ]

ೞಾಂತ (ನಾ). ೞಕಾರದಿಂದ ಕೊನೆಗೊಳ್ಳುವ ಶಬ್ದ: ಗದವಜಕಾರಮವಿದಿರೆ ಪದಮಧ್ಯಂ ವಿಷಯಮಾಗನೇಕಾಕ್ಷರದೊಳ್ ಪುದಿಯೆ ಲಘೂಪಧೆ ಕೆಲಕೆಲವೊದವಿರ್ಕುಂ ರಾಂತ ೞಾಂತಮವು ಶಿಥಿಲತೆಯುಂ (ಶಮದ. ೪೬). [ೞ + ಅಂತ$_2$]

ೞೊಳ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ನಾಯಿ 'ೞೊಳ್' 'ೞೊಳ್' ಎಂದು ಒಂದೇಸಮನೆ ಬಗುಳುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ).

✷

ಱ

ಱ (ನಾ). ಕನ್ನಡ ವರ್ಣಮಾಲೆಯ ಐವತ್ತೈದನೆಯ ಅಕ್ಷರ; P ಈ ಅಕ್ಷರದ ಆಕಾರವನ್ನು ಗಮನಿಸಿ ಇದನ್ನು 'ಶಕಟರೇಫ' ಎಂದೂ 'ಬಂಡಿಯ ರ' ಎಂದೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ: ಯರಲಣನಳ ಱಟ ವರ್ಣೋತ್ಕರಮ ವಲಂ ಪದದ ಕಡೆಯೊಳಸ್ವರವಿಧಿಯಂ ಪಿರಿದುಂ ತಾಳ್ಪುಗುಂ (ಶಮದ. ೪೮).

ಱಂಚಿಕ$_1$, ಱಂಚಿಗ, ಱಂಜಿಕೆ$_1$ (ನಾ). ಸವಾರಿಗಾಗಿ ಆನೆಯ ಮೇಲೆ ರಚಿಸಿದ ಪೀಠ; ಅಂಬಾರಿ; ಹೌದ: ''ಱಂಚಿಕೆ ಮಹಾಸನಮಕ್ಕು'' (ಮಂಗರಾ. ೪೭-೬); ವಿಧಿವಶದಿಂದಾನ ಹೂಡುವ ಱಂಚಿಕೆಯ ಸನ್ನಿಧಿಯಶ್ವ ಹೊತ್ತು ಹೋಯ್ತನಲು ಅಧಿಕರು ಧರಿಸುವ ಜೈನಧರ್ಮವ ಕಡೆಗಧಮರೆ ಧರಿಸುವರೆಂದ (ಭರಚ. ೬೧-೪೧); ವಾಜಿಗಳನಿರದೆ ಹಲ್ಲಣಿಸಿದರ್ ಮತ್ತಗಜರಾಜಿಗಂ ಱಂಚಿಕೆಯನಿಕ್ಕಿದರ್ (ಚಬಪು. ೨೩-೨೫); ಓಂಚಿತು ಮಾತು ಮುಂಚಿದವಾಗ ಮದಗಜ ಱಂಚಿಕೆ ಸೂನಂಗಿ ಸಿರಿಯ ಕಂಚಿನ ತೊಟ್ಟಿಲು ಕೈಗತ್ತಿ ಸರಪಣಿ ಅಂಚೆಯಂಚೆಯಲೊದಗಿದವು (ಅಮುಸಾಂ. ೬-೭೮). ಱಂಚಿಗೆ: ಗಗನಸಕಲಟಿಯ ಛಲಪ್ಲುಕ ಚರ್ಮಗಳ ಱಂಚಿಗೆಯೊ ಭೂದೇವಿಗೆ ಪಿಡಿದು ನೆಗಪಿದ ಪೀಲಿದಳೆಯೊ ಪಗಲ್ಪತ್ತಲೆ ಸೊಗಸೊ ಕಾರಿನ ಮುಗಿಲೊಡ್ಡೊ (ವರ್ಧಚ. ೯-೬೬). ಱಂಜಿಕೆ$_1$: ಭೇರಿಗೆ ಱಂಜಿಕೆಯುಕ್ಕಿಯಂಕುಶದೊಳು ವಾರಣವೆಂದು ಕಡಿದರು ವಾರಣಗಳ ಹಿಂಭಾಗವ ಕುಡುಹೆತ್ತಿ ಭೇರಿಯನುತ ಬಾರಿಸಿದರು (ನಾಗಕು. ೧೬-೩೯); ಸೀಸಕ ತನುತ್ರ ಱಂಜಿಕೆ . . . ಯುಗಾಕ್ಷಂಗಳುರಿಗೊಳೆ ಪಾಂಡುಪುತ್ರಸೇನೆಯೊಳೆಲ್ಲರುಂ ಬೆದಱಿದರ್ (ಜೈಮಿಭಾ. ೮-೩೮); ಸಕಲಾತಿಯ ಱಂಜಿಕೆಯ ನಿಕರದ ಕರಿ ಕಾಲಾಳುಗೂಡಿದ ಪೌಜ ಯಕಲಾಸಖಾನ ತೋಱಿದನು (ಕಂನವ. ೧೧-೮೮).

ಱಂಚಿಕೆ$_2$, ರಂಜಿಕೆ, ಱಾಚಿಕೆ$_2$, ಱಂಜಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಮೂಲಫಲಪತ್ರಸಂಭವ ಹಾಲಾಹಲ ಮುಖ್ಯಜಾತಿಯಂ ಸಂಹರಿಸಲ್ ನೀಲಿ ಹಯಗಂಧಿ ಱಂಱಾಚಿಕೆ ಸಾಲದೆಯೊಂದೊಂದ ಧರೆಯೊಳಂ (ಖಮದ. ೨-೧೯). ರಂಜಿಕೆ: ತಾವರೆ ಎಲೆ, ರಂಜಿಕೆ . . . ಬಜೆ ಇವು ಸಮಭಾಗ ಕಷಾಯವಿಕ್ಕಿ ಸೇವಿಸೆ, ರಕ್ತಗತಜ್ವರ ಗುಣವಹುದು (ಸಕವ್ಯ. ೧೨೭). ಱಂಜಿಕೆ$_2$: ''ನಂಜು ಱಂ[ಪಾಠಾಂ. ಅಂ] ಜಿಕೆ ತೊಟ್ಟು ತುಷ್ಟೆಯಕ್ಕುಂ'' (ಮಂಗರಾ. ೪೨ ೩೭); ''ಶಕುಲಾಕ್ಷಕಃ- ಗಂಧರ್ವದೂರ್ವೆ, ಱಂಜಿಕೆ, ಬಳಿಯ ಗಱುಕೆ'' (ಒಷಧಿ. ೧೬೨); ನೆಲದಾಱ್(ದೊಳು) ಱಂಜಿಕೆ ಕಕ್ಕೆಯುಂ ಬಗೆಯೆ ನೀರ್ಗಡರಿ(ವಿ)ನ ಪೊದಱಿಂ ಪುತ್ತಿನ ಮೇಗೊಂದುತ್ತರದೊಳ್ ಬಗೆದು ಮೂಗೆಯ್ಯಂ ಮೂಣ್ಣಗುಱ್ ಬಾವಿಯಂ ಮೂಱುಾಳ ಮಟ್ಟದೊಳ್ ನೀರ ಧಾರೆಗಳಕ್ಕುಂ (ಜ್ಯನು. ೧೧-೫೫). ಱಂಜಿಗೆ: ಗಿರಿ (ಸಿರ) ಕರ್ಣಿ ನೀಲಿ ಱಂಜಿಗೆ ಸುರದಾಳಿಯ ಬಿತ್ತು ಗುರ್ದುಗಿ ನೆಲೆಯಂಬಿವನೊಂದಿರೆ ಕೂಡಿ ತಿಂದೊಡಾತನೆ ಗರುಡನವಂಗಱ್ಕೆ ಬಳ್ಕೆ ಮಣಗುಂ ಫಣಿಗಳ್ (ಲೋಕೋಪ. ೧೦-೧೮); ಸುರದಾಳಿ ನೀಲಿ ಱಂ(ಚಿ)ಜಿಗೆ ಕ(ಖ)ರ ಕರ್ಣಿಕೆಯಂಬಿನಿತಱೊಳೊಪ್ಪುವ ಬೇರಂ ಬೆರಸಂಬಿಲದಿಂದರೆದೀಗರಿದನಿಸುವ ಫಣಿವಿಷಂಗಳಂ ಪರಿಹರಿಕುಂ (ಖಮದ. ೫-೬೦). [?]

ಱಂಚಿಗೆ 'ಱಂಚಿಕ$_1$' ನೋ.

ಱಂಚೆ, ರಂಚೆ, ರೆಂಚೆ, ಱಂಚೆಯ, ಱೆಂಚೆ$_1$, ಱೆಂಚೆಯ (ನಾ). ಆನೆ, ಕುದುರೆಗಳ ಪಕ್ಕರಕ್ಕೆ; ಜೂಲು: ''ಱಂಚೆ ಗುಟಗಳು ಕುದುರೆಯಾನೆಗಳ ಪಕ್ಕರಿಕೆ'' (ಶಬ್ದವಾಂ. ೪೨); ಪೊಸಪೊಸಬಣ್ಣದಿಂದಂಚಿತ ಱಂಚೆಯಂ ಪಣ್ಣಿದ ಪಟ್ಟವರ್ಧನಗಜೇಂದ್ರಮನೇಱಿ (ಬಾಧಪು. ೧೦-೨೧ ವ); ಹಣ್ಣಿದ ಱಂಚೆಯ ಹರಹಿದ ರನ್ನಗಂಬಳಿಯ ಕಟ್ಟಿದ ಕೊಂಬುಗತ್ತಿಯ ಕರದ ಸರಪಳಿಯ ಒಟ್ಟಿದ ನಟ್ಟನಡುನೆತ್ತಿಯ ನವಸಿಂಧೂರದ ಗಂಡಸ್ಥಳದೊಳ್ (ಹಮ್ಮಾರ. ೩-೩೩ ವ). ರಂಚೆ: ಆನೆಗಳ ರಂಚೆಗಳಖಿಲ ಪೇಟಗಳಾ ಸಲ್ಲಲಿತ ರಥಪಾಶಗಳನುಂ ನಿಲ್ಲದೇ ಭೇರ್ಯಾದಿ ವಾದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿದರೊಂದುಮಿಲ್ಲದ ತೆರದಿ ಖಂಡಿಸುತ (ಅರ್ಜಾವಿ. ೯-೫೫). ರೆಂಚೆ: ''ರೆಂಚೆ - ಜೂಲ; ಆನೆಯ ಜೂಲ'' (ಜಾನಕೋ. ೪೦). ಱಂಚೆಯ: ಮಣಿಯ ಱಂ[ಪಾಠಾಂ. ಱೆಂ] ಚೆಯದಂಜನದ್ವಿಪದಂತೆ ಹಗೆಗಳ ನಂಜು ಪುಗುತಂದಂ . . . ಲಕ್ಷ್ಮಣನು (ಕುಮುರಾ. ೬-೩). ಱೆಂಚೆ$_1$: ''ಗುಟಮೆಂದು ಱೆಂಚೆಯೆಂದೊಡಮಾನೆಗಳ ಕುದುರೆಗಳ ಪಕ್ಕರಿಕೆ'' (ಕಬ್ಬಿಕೈ. ೪೧); ಸಿಂಧುರದೊಳ್ ಱೆಂಚೆಯುಮಂ ಮಲಂಗಿ ಜಿನನಾಥಂಗಿಕ್ಕಿದರ್ ಚಾರುಚಾಮರಮಂ ನಿಂದು ಸನತ್ಕುಮಾರನುಂ . . . ಮಾಹೇಂದ್ರನುಂ (ಅನಂಪು. ೫-೬೫); ಬಿಡು ಗಜವ ಬಿಗಿ ಱೆಂಚೆಗಳ ತೆಗೆ ದಡಿಯ ಹಾಯಿಕು ಗುಳವ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೮-೧೧); ಮೇಳವಿಸಿದನು ಬಲವ ಮಣಿಗಣದೋಳಿವೆಳಗಿನ ಱೆಂಚೆ [ಪಾಠಾಂ. ಜೆ] ಹಣ್ಣಿದ . . . ಮದೇಭವ ಜೋದರೋಣಿಯಲಿ (ತೊರರಾ. ೬-೨೦-೭); ಕೊರಲೊಳ್ ಸ್ವರ್ಣದ ಱೆಂಚೆಗಳ್ ಮಿನುಗೆ ಘಂಟಾಧಾನಮಿಂಬಾಗೆ . . . ಸಿಂಧುರಯೂಥಂ ಚಿಕದೇವರಾಯ ನಿದಿರೊಳ್ ಕಣ್ಗೊಪ್ಪುಗುಂ ಚೆಲ್ವಿನಿಂ (ಯಾದವಾಂ. ೪-೧೭). ಱೆಂಚೆಯ: ಹಮ್ಮಿದ ಗುಳದ ಹೂಡಿದ ಱೆಂಚೆಯದ . . . ನಿಂದ ಗಜಘಟಾಪಟಲದೊಳಂ (ಗಿರಿಕ. ೬-೫೫ ವ);

ಅವರಿದನು ನಿಜಸತಿಸಹಿತ ಹೊಂಗದ್ದುಗೆಯ ಹೊಂಬೆಸದ ಱಂಚೆಯದ . . . ಮತಂಗದ ಕಂಧರವ (ತೊರರಾ. ೨-೨-೨೧).

ಱಂಚೆಯ 'ಱಂಚೆ' ನೋ.

ಱಂಜಿಕೆ$_1$ 'ಱಂಚಿಕೆ$_1$' ನೋ.

ಱಂಜಿಕೆ$_2$ 'ಱಂಚಿಕೆ$_2$' ನೋ.

ಱಂಜಿಗೆ 'ಱಂಚಿಕೆ$_2$' ನೋ.

ಱಕಾರ (ನಾ). 'ಱ' ಎಂಬ ಅಕ್ಷರ: ಪಲ್ಲಟಿಸಿ ಡಕಾರದ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಱಕಾರಂ ಱಕಾರದೊಳ್ ರೇಫಂ ತಾನೆಲ್ಲಿಯುಮಕ್ಕುಂ ಪದವಿಧಿಯಲ್ಲಿ ಪರಂ ವ್ಯಂಜನಾದಿಯಾಗಿರೆ ಬಹುಳಂ (ಶಾಪ್ಪ್ಯಾಪ. ೫೯೭); ಪದದ ಕಡೆಯಣ ಡಕಾರಕ್ಕುದಯಿಪುದು ಱಕಾರಮಾ ಱಕಾರಕ್ಕೊದವಿರ್ಪುದು ರೇಫಂ ವ್ಯಂಜನಪದಮಿದಿರೊಳ್ ಸಂದಿಸೆ ಸಮಾಸದೊಳ್ ಬಹುಳತೆಯಿಂ (ಶಮದ. ೧೮೩). [ಱ + ಕಾರ$_4$]

ಱಕ್ಕೆ (ನಾ). (ಹಾರುವುದಕ್ಕೆ ಸಹಾಯವಾಗುವ ಪಕ್ಷಿಗಳ) ರೆಕ್ಕೆ; ಪಕ್ಕ: ಅಲ್ಲಿಂ ತಳರ್ದು ಹಿಮವದ್ಗಿರಿಯ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಪೋಗೆವೋಗೆ ಮುನ್ನ ಪರ್ವತಂಗಳ್ಗೆ ಱಕ್ಕೆಯುಳ್ಳುದಱಿಂದಖಿಳಧಾತ್ರಿಯಂ ತೊಱಲ್ದು (ಧರ್ಮಾಪ. ೩-೫೭ ವ); ಆ ನೃಸಿಂಹನಂ ಹೊಡದೆತ್ತಿ ಱಕ್ಕೆಯಿಂದೌಂಕಿ ಪಾಱಿದನಹೋಧವಮಂಡಲಕ್ಕೆ ವೀರಂ (ವೀಶ್ಯಪು. ೩-೬-೧೯); ಱಕ್ಕೆಗಳನುಱೆ ಜೋಲಿಸುತ್ತೆ ಜೊಂಪಿಪುದೊಮ್ಮೆ . . . ಪತಿವಿರಹ ದಿಂದಮಾ ಪೆಣ್ಗಳಿ (ಚಿಬಪು. ೪೭-೭); ಱಕ್ಕೆಯಂ ಬಿದಿರ್ಚಿ ಮೊರೆವೆಟ್ಟು ಮೇಣುಂ ಮುಂಬರಿವ ಬವರಿವಿಂಡಿಂ . . . ಬನಂ ಮನಂಗೊಂಡುದು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೪-೪). 'ಎಱಂಕೆ' ಪರಾ. [< ಎಱಂಕೆ]

ಱಚ್ಚೆ, ರಚ್ಚು, ರಚ್ಚೆ$_1$, ರೊಚ್ಚು, ರೊಚ್ಚೆ, ರೊಜ್ಜು, ಱೊಜ್ಜು (ನಾ). ೧. ಕೆಸರು: ಪಂಕ: ತಿರಿದುಂಡು ಕಚ್ಚುಟವಾನುಟ್ಟು ಱಚ್ಚೆಯೊಳ್ಪಟ್ಟು ಮುಟ್ಟುಗೆಟ್ಟುಬ್ಬೆಗವುಬ್ಬರಿಸಿ ನಮೆದುದನದಂ ಮಱೆದಿರೆ (ಸುಕುಮಾ. ೪-೩೦). ೨. (ಅಲಂ) ಮಾತ್ಸರ್ಯ; ದ್ವೇಷ; ಹಗೆ: ನೆಱಗಡೆಯೊರ್ವಳ್ ಱಚ್ಚೆಗೆ ಬಂದರ ಕಂಡುಡುಪಾನನೆಯೊರ್ವಳ್ ತನ್ನೋರಗೆಯಬಲೆಯೊಳುಸಿರಿದಳು (ಜಯಕಾ. ೧೪-೪೪); ಲವಮಾತ್ರ ಱಚ್ಚೆಯಿಕ್ಕಿದಗೆ ಬಹುಹುಚ್ಚೆಂಬುದಂ ಈಗ ನಿಚ್ಚಯದಿ ತಿಳಿಯಬಂದಿತ್ತು (ಪ್ರಭುಪು. ೯-೨೯); ಅಚ್ಚು ಇಲ್ಲದ ಬಂಡಿ ಮೆಚ್ಚು ಇಲ್ಲದ ದೊರೆಯು ಱಚ್ಚೆಯಲಿಹನ ಜ್ಜೆಸವಿಮಾತು ಎಂದಿಗು ನಚ್ಚಬೇಡೆಂದ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೫೮೭). ೩. ದೂಷಣೆ; ನಿಂದೆ; ಅಪವಾದ: ಮಾತಿನಂತುಟಲ್ಲ ಶಿವಾಚಾರದ ಸರಿದೊಡಕು ಕಾಣರಣ್ಣಾ ಱಚ್ಚೆಯ ಮಾತಲ್ಲ ಬೀದಿಯ ಮಾತಲ್ಲ ಏಕೋರಾತ್ರಿಯ ಬಂದು ನೋಡಣ್ಣಾ (ಅವಚಂ.ಕ. ೧೮೩-೫೦೦); ಮರ್ತ್ಯದೊಳಗೆ ಈಶಲಾಂಛನವ ಹೊತ್ತವರಿಗೆಲ್ಲ ನಿತ್ಯತ್ವ ಉಂಟೇ ಇದಱ ಱಚ್ಚೆಯ ಹೊಱಲಾಱದೆ ಮರ್ತ್ಯಕ್ಕೆ ಹೊಱಗೆಂದ (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೮೭-೭೦೩). 'ಱಚ್ಚೆವಾತು' ಪರಾ. ೪. ರಗಳೆ; ಹಗರಣ; ಗೊಂದಲ: ಕೊಱಚಾಡೆಲ್ಲರ ಮುಂದೆ ಱಚ್ಚೆಗೆಳೆಯುತ್ತಂ ಕಿತ್ತು ಮಯ್ಕಲ್ಲವಂ ಹಱಿತಿಂದು (ಸೋಮೇಶ. ೭೩); ಹಱಲೆಯೊಳು ತಂದಿಕ್ಕಿತೆನ್ನ ಡಂಬಿನ ಭಕ್ತಿ . . . ಱಚ್ಚೆಗಂ ಬೀದಿಗಂ ಬರಿಸಿತೆನ್ನಯ ಭಕ್ತಿ (ತಿರುಗ. ದೇ. ೨೧-೧೯). ೫. ಚಂಡಿ; ಛಲ; ಹಟಮಾರಿತನ: ಬಾರದುದಂ ಕಡುಬಯಸಿ ಬ್ರತಂಗೆಟ್ಟೀ ಱಚ್ಚೆಯೊಳಿರ್ದೊಡೆ ನಿನ್ನಾತಂ ಕೂರಿದಂ (ಜಯಕಾ. ೧೦-೬೦). ೬. (?): ಮಚ್ಚರಿಸುವಂ ಪಳಿದು ಬಚ್ಚೆಯಪ್ಪಂ ಬಿಡದೆ ಱಚ್ಚೆಯ ವಿದೂಷಕನದೊರ್ವ ಕೆಳೆಯಂ (ಜನವ. ೮-೯); ಱಚ್ಚೆಯ ವಿಟರೆದೆಯೊಡೆವಂತೆ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಮೆಚ್ಚನುಯ್ಯಲೆಯಾಡಿದರು (ಅಮುಸಾಂ. ೩-೭೭). **ರಚ್ಚು:** ೭. ಸೇಡು; ಮುಯ್ಯಿ: ಮಹಾಬಲ ಮೋಸ ಮಾಡಿದ - ನಾರಣಪ್ಪ ರಚ್ಚು ತೀರಿಸಿಕೊಂಡ (ಸಂಸ್ಕಾರ. ೧೩೨); ಹಾವಿಗೆ ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷ ರಚ್ಚಿರುತ್ತದೆ (ಪ್ರಶ್ನ. ೧೭೩). ೮. ರೋಷ; ಕೋಪ: ಹುಲಿಯ ರಚ್ಚನು ತಾಳಲಾಪುದೆ ಮೊಲನು (ಅಂಬಿಕಾ. ೬-೪೧); ರಚ್ಚಿನೋಳ್ ಗಿರಿಗೆ ವಜ್ರ ಪೊಡೆದಂತೆ ರಿಪುಬಲ ಬೆಚ್ಚಿದುದು (ತುರಂಗ. ೫೦-೪೫). **ರಚ್ಚೆ$_1$:** ೩. ಶ್ರೀರಾಮಾನುಜರ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳು ಸಮಸ್ಯೆಯನ್ನು ಮತ್ತಷ್ಟು ಕ್ಲಿಷ್ಟ ಮಾಡಿದುವು. ಕಕಮಕ ಹಿಡಿಸಿದವು, ರಚ್ಚೆಗೆಳೆದವು (ಜೀವಾತ್ಮ. ೩೦೭). **ರೊಚ್ಚು:** ೧. ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಕುಳಿತಾಗಲೆಲ್ಲ ಅವರ ಮೇಲೆ ಕಸವನ್ನೂ ಕೊಚ್ಚೆಯನ್ನೂ ರೊಚ್ಚನ್ನೂ ತಂದು ಸುರಿಯುವರು (ವೃಗಂಬ. ೨೨). ೭. ಕಲಿ ಬಬ್ರುವಾಹನಂ ಬಿಲ್ಗೊಂಡು ರೊಚ್ಚಿನೋಳ್ ತೆಗೆದೆಸೆಯಲಾ ತರಂ ಫಲುಗುಣನ ಹೃದಯದೋಳ್ ಥಟ್ಟುಚ್ಚಿತು (ತುರಂಗ. ೮೨-೨೧). ೮. ರೋಹಿಣಿಯು ಮೇಲೆ ಆ ಗುಂಡನಿಗೆ ಬಹಳ ರೊಚ್ಚು (ರಂಗರೋ. ೧೯೯); ಎಷ್ಟು ದಿವಸ ರೊಚ್ಚು, ಏನು ನಿಷ್ಕಾರಣ ದ್ವೇಷ! (ಗಂಮಾಯಿ. ೧೧೦). **ರೊಚ್ಚೆ:** ೯. ಬಗ್ಗಡ; ರಾಡಿ: ಬಚ್ಚಲಲ್ಲಿ ಕೊಚ್ಚೆಯು ರೊಚ್ಚೆಯೋ ರೊಚ್ಚೆಯು! (ನಡೆಬಂ. ೩-೬). **ರೊಜ್ಜು:** ೯. ಎತ್ತುಗಳ ಕಾಲಿನಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಅವುಗಳು ಮಲಗುವ ಸ್ಥಳವಲ್ಲಿ ಕಸರು ಹುದಲು ರಾಡಿನೀರು ರೊಜ್ಜು ಆಗದ ಹಾಗೆ . . . ಸಗಣಿಯನ್ನು ಮೂತ್ರವನ್ನು ಬಳಿದು ಹಸನು ಮಾಡುತ್ತಿರಬೇಕು (ಕೃಚಿತ್ರ. ೧೯). **ಱೊಜ್ಜು:** ೧. ಸಜ್ಜನರ ಸಂಗವದು ಹೆಜ್ಜೇನುಕೊಡ ದಂತೆ ದುರ್ಜನರ ಸಂಗದೊಡನಾಟ ಬಚ್ಚಲಿನ ಱೊಜ್ಜಿನಂತಿಹುದು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೮೧೯).

ರಚ್ಚೆಗಿಕ್ಕು = ರಗಳೆ ಮಾಡು; ರಂಪಮಾಡು; ಗೊಂದಲವನ್ನುಂಟುಮಾಡು: ತುಚ್ಛದಾನವನ ದುರ್ಮತಿಯಿಂದಮಿವರೆಲ್ಲ ರಚ್ಚೆಗಿಕ್ಕುವರಲ್ಲದೇನುಂಟು (ವಂಕಾರಾ. ೬-೬೨-೪೨); ಮೆಚ್ಚಿ ಸೂಳೆಯ ಮನೆಯ ಹೆಂಡಿರ ರಚ್ಚೆಗಿಕ್ಕುವ ರಾಪುಮಾಡುತ (ಕರಿಕ. ೮೭-೨). **ರಚ್ಚೆಹಿಡಿ** = ಹಟಹಿಡಿ; ಚಂಡಿಮಾಡು: ನರಸಿಂಹ ರಚ್ಚೆಹಿಡಿದು ಅಳುತ್ತಿದ್ದರೆ . . . ಸಮಾಧಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ತಾಯಿಕ. ೭೯); ರಚ್ಚೆ ಹಿಡಿದ ಮಗುವನ್ನು ಸಮಾಧಾನಗೊಳಿಸುವುದು ಎಷ್ಟು ಕಷ್ಟವೆಂದು ನನಗೆ ಆಗ ಗೊತ್ತಾಯಿತು (ನನ್ನಪ. ೧೦೬). **ರೊಚ್ಚಿಗೆಬ್ಬಿಸು** = ರೇಗಿಸು; ಕೆರಳಿಸು: ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಕೆಣಕಿ ರೊಚ್ಚಿಗೆಬ್ಬಿಸಿದಂತಾಗುವುದು (ಕೃಷ್ಣಭೂ. ೨೧೮); ತಾನು ಹಿಂದೆ ಪಟ್ಟ ಸುಖದ ನೆನಪು ಬಂದು ದೇಹವನ್ನು ರೊಚ್ಚಿಗೆಬ್ಬಿಸಿದರೂ ಸೋಜಿಗವೇನಿಲ್ಲ (ಭೀಮಾಕಾ. ೨೩೧). **ರೊಚ್ಚಿಗೇಳಿಸು** = ರೊಚ್ಚಿಗೆಬ್ಬಿಸು: ನನ್ನ ಮನಸ್ಸನ್ನು ರೊಚ್ಚಿಗೇಳಿಸಬೇಡಿ (ದೇವಹಂ. ೨೦೪). **ರೊಚ್ಚಿಗೇಳು** = ರೇಗು; ಕೆರಳು; ವ್ಯಗ್ರವಾಗು: ಜನನಾಯಕರನ್ನು ಬಂಧಿಸಿದುದರಿಂದಾಗಿ ಜನತೆ ರೊಚ್ಚಿಗೆದ್ದಿತು (ಕುರುಕಾ. ೧೪೯); ರೊಚ್ಚಿಗೆದ್ದ ಹುಡುಗರು ಮಚ್ಚರವಿಟ್ಟ ಸರ್ಪದ ಹಾಗೆ (ಮರಳಿ. ೧೮೭). **ಱಚ್ಚೆಮಾಡು, ರಚ್ಚೆಮಾಡು, ರೊಚ್ಚೆ ಮಾಡು** = ರಗಳೆ ಮಾಡು; ರಂಪಮಾಡು: ಅಚ್ಚ ಪಾಲ್ಮೊಸರು ನವನೀತವು ಮಜ್ಜಿಗೆ ಱಚ್ಚೆಮಾಡಿ ಕುಡಿವ (ಪುರಂದ. ೨-೯೩-೫); ಪದಗಳನ್ನು ಹೇಳದಿದ್ದರೆ ಮಗು ತೊಟ್ಟಿಲಲ್ಲಿ ಸುಖವಾಗಿ ಮಲಗಿ ನಿದ್ರಿಸುವುದಿಲ್ಲ, ರಚ್ಚೆಮಾಡುತ್ತದೆ (ಹಳ್ಳಿಬಾ. ೧೧); ತನ್ನ ತಾಯಿಯ ಕೈಗಾಗಲಿ ಅಜ್ಜಿಯ ಕೈಗಾಗಲಿ ಹೋಗಲೊಲ್ಲದೆ ರೊಚ್ಚೆಮಾಡುತ್ತಿರಲು . . . ಎಳೆದೆತ್ತಿಕೊಂಡಾಗ ಅವನು ಅಳತೊಡಗಿದನು (ಮಲಮ. ೫೨೮). [ದೇ. ‖ ತೆಲು. ಱೊಚ್ಚು, ರೊಚ್ಚು, ರೊಚ್ಚೆ]

ಱಚ್ಚೆಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಹಟಹಿಡಿ; ಚಂಡಿಮಾಡು: ಇದಿರ್ಗೆ ಬಾರಳು ಬೆಚ್ಚಿ ನೋಳ್ಪಳೊತ್ತಿನಿಂದೆ ಮಚ್ಚಿ ಪೆಱನ ನಡೆವಳುಲಿದು ಱಚ್ಚೆಗೆಯ್ವಳ್ (ಜನವ. ೧೧-೬೨). [ಱಚ್ಚೆ + ಕೆಯ್$_1$]

ಱಚ್ಚೆವಾತು (ನಾ). ನಿಂದೆಯ ಮಾತು; ಅಪವಾದ: "ವಿಗಾನಂ, ವಚನೀಯತಾ - ಈ ೨ ಱಚ್ಚೆವಾತು" (ಹಲಾಯು. ೨೪-೧೪೭). [ಱಚ್ಚೆ + ಮಾತು$_1$]

ಱಟ್ಟ 'ರಟ್ಟ' ನೋ.

ಱಟ್ಟಕುಳ 'ರಟ್ಟಕುಳ' ನೋ.

ಱಟ್ಟಡಿ (ನಾ). ಬಯ್ಗುಳು; ನಿಂದೆ: 'ಱಟ್ಟಡಿಕಾತಿ' ಪರಾ. [← ತೆಲು. ಱಟ್ಟಡಿ, ರಟ್ಟಡಿ]

ಱಟ್ಟಡಿಕಾತಿ (ನಾ). ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಗಡುಸುತನ ತೋರುವವಳು; ಗಡುಸುಗಾತಿ: ಪತಿಭಕ್ತೆ ಧೀರೆ ಶೃಂಗಾರೆ . . . ಱಟ್ಟಡಿಕಾತಿ ನುಡಿದಳು ರತಿದೇವಿರಮಣ ನೋಳಾಗ (ಭರಚ. ೫೦-೫೦). [ಱಟ್ಟಡಿ + - ಕಾತಿ$_1$]

ಱಟ್ಟಡಿಕಾರ್ತಿ (ನಾ). = ಱಟ್ಟಡಿಕಾತಿ: ಮೇಲ್ವಾಯ್ದುಂ ವಿಟನ ಕೇಶಾಗ್ರಮಂ ಪಿಡಿವುತಡಿಕಿಲ್ವಾಸಿನೊಳ್ಕೆಡಂಪುತ್ತೆ . . . ಬಲ್ಪಿನ್ನಣದ ಗಳರವಂಗಳಿಂ ಝುಂಕಿಸುತರಲ್ವ ಪೂಮಾಲೆಯಿಂ ಪೊಯ್ಯುತ್ತಲೊರ್ವ ಱಟ್ಟಡಿಕಾರ್ತಿಯೆಸದಿರ್ದಳು (ಚೀರಮ. ೮-೫೨). [ಱಟ್ಟಡಿಕಾಱ + - ತಿ$_1$ (<- ಇತ್ತಿ)]

ಱಟ್ಟಡಿಕಾಱ (ನಾ). ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಮೂದಲಿಸುವವನು: ಬಿಟ್ಟಲ್ಲಿ ಬಿಡದ ದಂಡೆತ್ತಿ ನಡೆದು ರಿಪು ಱಟ್ಟಡಿಕಾಱನೆಯ್ತಂದು . . . ಬೆಳ್ಳಿಯ ಬೆಟ್ಟದ ಕಂಡನಿದಿರೊಳು (ಭರಚ. ೨೮-೬೧). [ಱಟ್ಟಡಿ + - ಕಾಱ]

ಱಟ್ಟಿಡಿತನ (ನಾ). ಗಡುಸುತನ; ದಿಟ್ಟತನ: ಅಡಿ ಮುಡಿ ಸಂಚು ವಂಚನೆ ವಿಡಾಯಮಡರ್ವು ತೊಡರ್ವು ತೋಟಿ ಱಟ್ಟಿಡಿತನಂ . . . ಮಸುಳ್ಗಣಿಕಾಂಗನೆಯರ್ಗೆ ಶಾಶ್ವತಂ (ವೃಷಾ. ೨೮-೬೩). [ಱಟ್ಟಿಡಿ + - ತನ]

ಱಟ್ಟೆ, ರಟ್ಟೆ, ರಟ್ಟೆ (ನಾ). ೧. ಪಕ್ಷಿಯ ರೆಕ್ಕೆ, - ಪಕ್ಕ: "ಎಱಂಕೆಯೊಳು ಱಟ್ಟೆ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೩೧); ಮೂಱುವರ್ಣದ ಗಿಣಿ ಮಱಿಯನಿಕ್ಕಿತ್ತು ಱಟ್ಟೆ ಬಲಿದು ಹಾಱಲಾಱದು (ಕಲ್ಯಾಶಾ. ೩೬); ಱಟ್ಟೆ ಮುಱಿದು ಪಕ್ಷಿ ಹಾಱಿತ್ತು ಹಾಱುವ ಪಕ್ಷಿಯ ಮಿಱಿ ನುಂಗಿತ್ತು ಬಯಲು (ಮೋಳಿಮಾ. ೨೨೨-೬೬೪); ಸುರಪತಿ ಶಮ್ಮ ಱಟ್ಟೆಯ ಕಡಿವಂದಂಜಿ ಶರಧಿಯ ಹೊಕ್ಕ ಶೈಲಗಳು ಇರದಲ್ಲಿಂ ಪೊಱಮಡುವಂತೆಯ್ದೆ ದವುರುತರಮೆಂಟು ಭೇರುಂಡ (ನೇಮಿಸಂ. ೧೦-೨೮೨). ೨. ತೋಳು; ಬಾಹು: ದೈತ್ಯ ಬಂದಡಹಾಯ್ದು ಱಟ್ಟೆಯ ಹಿಡಿದಿಡಲಾಗಿ ಕಂದರ್ಪ ನಿಂದನಾಗಸದೆ (ವೋಹಶ. ೧೨-೯೩); ಕುಟ್ಟುವ ನೆವದಿಂದ ಱಟ್ಟೆಯನು ತಿರುಹುವಳು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೮೪೧). **ರಟ್ಟೆ:** ೨. ವಿದೂಷಕನು . . . ರಟ್ಟೆಗಳಿಗೆ ಹಿಂಗಟ್ಟುಗಳಂ ಕಟ್ಟುತ್ತ (ಸೌಗಂಧಿ. ೫೦೩-೧೭); ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಸಿಟ್ಟು ರಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿಲ್ಲ (ಕಗದ್ಯ. II, ೫೧); ರಟ್ಟೆ ಮುರಿಯಬೇಕು, ರೊಟ್ಟಿ ತಿನ್ನಬೇಕು (ಗಾದೆ). **ರೆಟ್ಟೆ:** ೨. ಮೃದುವಾಗಿ ರಟ್ಟೆಯ ಮೇಲೆ ಕೈಯಾಡಿಸಿದಳು (ದೀಪದ. ೧೦೫); ಮೊಂಡಕೊಡಲಿ ರೆಟ್ಟೆಗೆ ಮೂಲ (ಗಾದೆ).

[ದೇ. ‖ ತುಳು. ಕೊಡ. ರಟ್ಟೆ; ತೆಲು. ರಟ್ಟ]

ಱಟ್ಟೆಗಡಿ (ಕ್ರಿ). ರೆಕ್ಕೆಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸು, - ತುಂಡರಿಸು: ಸುರಪತಿ ಱಟ್ಟೆಗಡಿಯೆ ನಭದಿಂ ನೆಲಕುರುಳುವ ಬೆಟ್ಟಗಳಂತೆ ಭರದಿ ತಿರುಗುವ ಡೆಂಕಣಿಯ ಬಲ್ಗುಂಡುಗಳರಿಗಳ ಮೇಲುದುರಿದುವು (ಚಂಪ್ರಸಾಂ. ೮-೭೧). [ಱಟ್ಟೆ + ಕಡಿ₂]

ಱತ್ವ (ನಾ). = ಱಕಾರ: ಱಕಾರಕ್ಕೆ = ಱತ್ವಕ್ಕೆ (ಶಮದ. ೬೬ ಟೀಕೆ). [ಱ + - ತ್ವ]

ಱಪಱಪನೆ, ರಪರಪನೆ (ಅ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಪಟಪಟನಿಕ್ಕುವ ಪಕ್ಕಗಳಿಂದಂ ಱಪಱಪನದಿರ್ಗುಂ ಬಾನ್ ಬಯಲೆಲ್ಲಂ (ಬದ್ಧಪ್ರ. ೮-೧೬೨). **ರಪರಪನೆ:** ಆತನಿಗೆ ಬಂದ ಕೋಪದಲ್ಲಿ ಜಗಳವಾಡುತ್ತಿದ್ದವನ ಕೆನ್ನೆಗೆ ರಪರಪನೆ ಬಾರಿಸಿದನು (ರೂಢಿ). [ಱಪಱಪ್ಪ₀ + - ಅನೆ₁]

ಱಪ್ಪು 'ಜೊಬ್ಬು' ನೋ.

ಱವಕೆ 'ಱವಿಕೆ' ನೋ.

ಱವಿಕೆ, ರವಕೆ, ರವಿಕೆ, ಱವಕೆ (ನಾ). ೧. ಹೆಂಗಸರು ತೊಡುವ ಕುಪ್ಪುಸ: ಕಿಱಿಗೆ ಱವಿಕೆಯುಂ ಬೊಂಬೆದೊಟ್ಟಿಲು ಮೊದಲಿವೆಲ್ಲವನು ತಂದುಕೊಡುವರು ನಾಳೆ (ಬಸವ. ೧೪-೧೫); ಮುಸುಕಿ ಱವಿಕೆಯೊಳಡಸಿ ಜೋಲ್ವ ಪೆರ್ಮೊಲೆಗಳಂ . . . ಲೋಲೆಯರ್ ಮಱೆದರ್ (ಚಬಸವ. ೧೦-೬೫); ಎನಗೆಱಕವಾಗಿರುವನ ಕರೆತಂದರೆ ನೀಱೆ ನಿನಗೆ ಪರಿಪರಿ ಸೀರೆ ಱವಿಕೆಯಿತ್ತು ಪೊರೆವೆನು (ಕಂಸವ. ೯-೪೩). **ರವಕೆ:** ೧. ರವಕೆಯಂದೊಟ್ಟು ಕುಂಕುಮಮೊಟ್ಟನಿಟ್ಟು (ಮಹಾಪು. ೨೨-೫೪); ಬೆಳ್ಪುಡೆಯನುಡಿಸಿದರ್ ರವಕೆಯಂ ತೊಡಿಸಿ (ಕಾಲೂರ. ೧೮೩-೪೧೪); ಇಂದುಮತಿ . . . ಸಿಲ್ಕ ರವಕೆ ತೊಟ್ಟುಕೊಂಡು ತಯಾರಾದಳು (ಅವನಾ. ೨೪೮). ೨. ಮೈಜೋಡು; ಕವಚ: (೩). **ರವಿಕೆ:** ೧. ಬಿಗಿಯಾಗಿ ರವಿಕೆಗಳಂ ತೊಟ್ಟು (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೯೧-೧೫); ಸುನಂದಳ ತಾಯಿ ಸುಂದರಮ್ಮ . . . ರವಿಕೆಯೊಂದಕ್ಕೆ ಗುಂಡಿ ಹಾಕುತ್ತಾ ಹೊರಗೆ ಬಂದರು (ಮೂಬಟ್ಟು. ೧); ಉಟುಕೊಳ್ಳೆ ಸೀರೆಯ ತೊಟುಕೊಳ್ಳೆ ಸಣ್ಣರವಿಕೆಯ (ನಾಪದ. ೨೩). **ಱವಕೆ:** ೧. ಜಾಱಿ ಬೀಳುವ ಮೊಲೆಗಳನು ಸೇರಿಸಿ ಱವಕೆಯಿಂದೆತ್ತಿ ಕಟ್ಟಿಯ ವೃದ್ಧವಾರವನಿತೆಯರೊಪ್ಪಿದರು (ಜೀವಂಸಾಂ. ೧೯-೯೫); ಅಂಜನವರ್ಣದ ಸಣ್ಣ ಱವಕೆಯಪರಂಜಿಯಂದದ ಮೈಗೆ ಮೆಱೆಯೆ ಮಂಜುವಸ್ತ್ರದ ಮೇಲುಸೆಱಗು ಬೆಡಂಗಿಲದೇಂ ಚಾಣೆ ದಿಟ್ಟಗೊಪ್ಪಿದಳೊ (ಭರಚ. ೪೦-೬೩); ಬೆಮರ್ದಂಗಂ ಪತ್ತಿದತ್ತೀ ಱವಕೆಯನುಗಿ ನೀಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೧-೧೪೧).

[ದೇ. ‖ ತಮಿ. ರವಿಕ್ಕೈ, ಇರವಿಕ್ಕೈ; ತುಳು. ರವಕೆ; ತೆಲು. ಱವಿಕ, ರವಿಕ, ಱಯಿಕ, ಱೈಕ]

ಱಳ 'ೞ' ನೋ.

ೞ, ರಳ, ೞಳ (ನಾ). 'ೞ' ಎಂಬ ಅಕ್ಷರವನ್ನು ಗುರುತಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಸಂಜ್ಞೆ; IP ಕುಳ, ಕ್ಷಳಗಳಿಂದ ಬೇರೆಯಾದ 'ೞ' ಕಾರವನ್ನು ಅದರ ಆಕಾರದಿಂದ ಈ ರೀತಿ ಗುರುತಿಸುತ್ತಾರೆ: ಸ್ಫಟಿಕಂ ಪೇಟಿಕೆ . . . ಲಂಪಟ ಶಬ್ದಯುಗಂ ೞಕ್ಕೆ ನೆಱೆ ಸಂದೇಹಂ (ಶಮದ. ೨೨); ಕುಳ ೞಂಗಳೊಳ್ವೆರ್ತಿಸಿರ್ಕುಂ (ಸಂಜೀವ. ೧೦). **ರಳ:** 'ೞ' ಕ್ಕೆ ರಳ ಎಂದೂ 'ಱ' ಕ್ಕೆ ಶಕಟರೇಫ ಅಥವಾ ಬಂಡಿಯ ರ ಎಂದೂ ಹೆಸರಾಯಿತು (ಕೈಪಿಡಿ. ೪); ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಶತಮಾನದವರೆಗೂ ಈ ರಳ (< ೞ) ಅದು ಹೇಗೋ ಉಸಿರಾಡುತ್ತಿದ್ದು . . . ಈಚೆಗೆ ನಶಿಸತೊಡಗಿತು (ದ್ರಾವಿ. ೩೨೬). **ೞಳ:** ಕವಿತತಿ ವಿಚಾರಿಸಬೇಡದಱಿಂ ೞಳ ಕುಳ ಕ್ಷಳಂಗಳನಿದಱೊಳ್ (ಗಿಂಕ. ೧-೩೨); ೞಳ ಕುಳ ಶಿಥಿಲಸಮಾಸ ಮುಂತಾದವಱೊಳಗಿಲ್ಲಿ ಕೆಲವುಳ್ಳರುಂಟು (ಭರಚ. ೧-೮).

ೞಾಂತ (ನಾ). 'ೞ'ಕಾರದಿಂದ ಕೊನೆಯಾಗುವ ಶಬ್ದ: ೞಾಂತಕ್ಕೆ - ಅಗೞ್ಗಳ್, ಎಸೞ್ಗಳ್ (ಶಮದ. ೪೨ ಪ್ರಯೋ). [ೞ + ಅಂತ₂]

ಱಾಂತ (ನಾ). 'ಱ'ಕಾರದಿಂದ ಕೊನೆಯಾಗುವ ಶಬ್ದ: ಱಾಂತದೊಳಂ ಮೃತಿದಾನಾರ್ಥಾಂತದೊಳಂ ವ್ಯಂಜನದ ತಕಾರಂ ದೀರ್ಘಂ ಪಿಂತಿರೆ ಬರ್ಕುಂ ಹ್ರಸ್ವತೆ ಱಾಂತಕ್ಕಂ ರೇಫಮೊರ್ಮೆ ತವುಗೆ ಪಕಾರಂ (ಶಮದ. ೨೪೦). [ಱ + ಅಂತ₂]

ಱಾಟಣ, ರಾಟಣ, ರಾಟಣೆ, ರಾಟವಾಣ, ರಾಟವಾಳ, ರಾಟವಾಳೆ, ರಾಟಳ, ರಾಟಾಣ, ರಾಟಾಲ, ರಾಟಾಳ, ರಾಟೆವಾಳೆ, ಱಾಟವಳ, ಱಾಟಳ, ಱಾಟಾಳ (ನಾ). ೧. ಬಾವಿಯಿಂದ ನೀರೆತ್ತುವ ಗಾಲಿಯ ಯಂತ್ರ; ಚಕ್ರ; ಅರಘಟ್ಟಕ: "ಉದ್ಘಾಟಕಂ, ಘಟೀಯಂತ್ರಂ, ಪಾದಾವರ್ತಃ, ಅರಘಟ್ಟಕಃ- ಈ ೪ ಱಾಟಣಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೩-೬೩); ನಿನಗೀ ಖಳಸಂಸ್ಕೃತಿಯೆಂಬುದೊಂದು ಱಾಟಣದೊಳಗಮ್ಮ ನೀಂ ಮೊಗವೆಯಾಗದೆ ತಾಳ್ದಪವರ್ಗಮಾರ್ಗಮಂ (ಆದಿಪು. ೩-೭೧); ಱಾಟಣದ ಮೊಗವೆಯಂತೆ ಕಡೆವ ಕಡೆಗೋಲಂತೆ . . . ಮಾಣದೆ ತಿರುಗುವ ಬಾಱುಮಂ ನಂಬಿ ಮೆಯ್ಮಱಿಯದೆ ಭೋಗಕಾಂಕ್ಷೆಯಿಂದಿರ್ದಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೨೩); ಱಾಟಣದ ಗುಂಡಿಗೆಯೊಲಾದಂ ಧರ್ಮಮನಱಿಯದೆ (ಕುಮುರಾ. ೬-೧೧). **ರಾಟಣ:** ೧. ಅಯ್ವೊರ್ಬ್ಬರುಂ ರಾಟಣದ ಬಾವಿಯ ಧರ್ಮ್ಮಕ್ಕೆ . . . ಕೊಣ್ಣು ಬಿಟ್ಟ ಎರೆ ಮತ್ತರೆರಡು (ಸೌಇಇ. XX, ೫೫-೪೨; 1082); ಅಲ್ಲಿಯೆ ನೀರ್ಗಿಕ್ಕಿದ ರಾಟಣಂಗಳೊಳಂ ಮತ್ತಱಿಯೊಳ್ಪತ್ತುಕೊಳಗ ಭತ್ತವಾಗೆ ಮತ್ತರ ಲೆಕ್ಕದಿಂ (ಕಇಅ. ೮೮-೧೯-೩೪; ಸು. 12ನೆಯ ಶತ). **ರಾಟಣೆ:** ೨. ಯಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಚಕ್ರ, —ಗಾಲಿ: ಹಡಗಿನ ಪಟ, ಪಟದ ಅಡ್ಡದಿಮ್ಮಿ ಮೊ.ವನ್ನು ಎತ್ತುವ ಅಥವಾ ಇಳಿಸುವ ಹಗ್ಗ, ರಾಟಣೆಯ ಸಲಕರಣೆ (Halyard. ಇಂಕಸ). **ರಾಟವಾಣ:** ೧. "ರಾಟಣ - ನೀರೆಳೆಯುವ ಗಾಳಿರಾಟೆ (ರಾಟವಾಣ; ರಾಟವಾಳ; ರಾಟಾಳ)" (ಜಾಸಕೋ. ೪೦). **ರಾಟವಾಳ:** ೧. ರಾಟವಾಳದ ಭಾಂಡದಂತೆ ಲೆಕ್ಕವಿಲ್ಲದೆ ತಿರುಗುತ್ತ (ತತ್ವಚಿಂ. ೨-೧೨); ಮಾಯಾಬದ್ಧನಾಗಿ ರಾಟವಾಳಕ್ಕೆ ಬಿಗಿದ ಭಾಂಡದೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ತಿರುಗುತ್ತ (ನಾನಾಗು. ೧೪-೪). ೩. ಮರದ ಕುದುರೆಗಳೂ ತೊಟ್ಟಿಲುಗಳೂ ಇದ್ದು ಚಕ್ರಾಕಾರವಾಗಿ ತಿರುಗುವ ಆಟದ ಯಂತ್ರ: ಹೆಣ್ಣು ಗಂಡು ಹುಡುಗರೆಲ್ಲಾ ಒಂದೊಂದು ಪೈಸಾ ಕೊಟ್ಟು ರಾಟವಾಳದಲ್ಲಿ ಸುತ್ತಿದುವು (ನಿಬಂಧ. II, ೧೯೯). **ರಾಟವಾಳೆ:** ೩. ರಾಟವಾಳೆಗೆ ಪುರುಸತ್ತೇ ಇಲ್ಲ. ತೆಪ್ಪೋತ್ಸವದ ದಿನವೂ ಅದು ತಿರುಗಿತು (ದಿನಾಂ. ೮೫). **ರಾಟಳ:** ೧. ಎಸಗುವದು ರಾಟಳದಂತೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮತನುವು (ಚಿದಾವ. ೧೩೭-೬). **ರಾಟಾಣ:** ೧. "ರಾಟಣ(ಳ, ರಾಟಾಣ), ರಾಟಾಳ, ರಾಟೆ - ಅರಘಟ್ಟ= ಜಲಯಂತ್ರ" (ತದ್ಭಕೋ. ೩೮). **ರಾಟಾಲ:** ೧. ತೊಟ್ಟಿಲ ಜೀಕವ ತೂಗಿ ಕೈಬಿಟ್ಟರೆ ಗಾಳಿಯ ರಾಟಾಲದೊಳು ಪ್ರಾಣವು ತಿರುತಿರುಗಿ ಬಂದರು ತಳಗೆ ಮೇಲೆಂದರು ಮುಂದಿಲ್ಲ ಹಿಂದಿಲ್ಲ ಹಾಗೆ ಇದೆ (ಸಪೀಗೀ. ೩೧-೫೮೮). **ರಾಟಾಳ:** ೧. ಸೋಜಿಗದ ರಾಟಾಳ ಸೂತ್ರದ ವಿವಿಧ ನೂತನದ ಭೋಜನದ ಶಾಲೆಗಳ . . . ಪುರ ರವಿತೇಜದಲಿ ಜಗಜಗಿಸುತಿರ್ದುದು (ಅಂಬಿಕಾ. ೮-೧೩); ಜೀವ ಹಂಕಾರದೊಡವೆರದು ಜನನಮರಣಾದಿಗಳನನುಕರಿಸಿದವನಂತೆ . . . ರಾಟಾಳದೊಳ್ ತಿರುಗುವಂ (ವಂಕಾರಾ. ೪-೮-೩೨); ಈ ರಾಟಾಳವು ಎಂದೆಂದಿಗೂ ಸುತ್ತುತ್ತಲಿದೆ (ವಿಚಾಮಂ. ೫೩). **ರಾಟೆವಾಳೆ:** ೩. ಒಂದು ರಾಟೆವಾಳೆ! ಒಂದೇ ರಾಟೆವಾಳೆಯಾದರೆ ಆಯಿತು! ಕುದುರೆ ಇರುತ್ತೆ; ಆನೆ ಇರುತ್ತೆ; ಕುರ್ಚಿ ಇರುತ್ತೆ (ದಿನಾಂ. ೮೨). **ಱಾಟವಳ:** ೨. ಹತ್ತಿ ನೋಡಿದೊಡಿನ್ನೆರಡು ಸುತ್ತಿನ ಕೋಟೆಯೊತ್ತಿನಲಗಳು ಕಂದುಕವ ಮತ್ತೆ ಱಾಟವಳ ಸೂತ್ರದ ಯಂತರಗಳ ಬಿತ್ತರವನು ಕಂಡರಾಗ (ಕಂಸವ. ೧೪-೨೭). **ಱಾಟಳ:** ೧. ಱಾಟಳದಂದದಿಂ ತಿರಿವ ಸಂಸ್ಕೃತಿದುಃಖದಿಂ ಪೊಱಮಟ್ಟು ಶಾಶ್ವತಸೌಖ್ಯದೊಳ್ ನೆರೆವುಪಾಯಮನಟ್ಟಿಯಿಂ

ಬೆಸಸಲ್ಕೆವೇಟ್ಕು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೬೫); ಜೂಟಳ ಮುಱಿದು ಸೂತ್ರ ಹಱಿದು ನಿಶ್ಶೂನ್ಯವಾದಡೆ ಕೂಡಲಚನ್ನಸಂಗಯ್ಯನಲ್ಲಿ ಮಹಾಪ್ರಸಾದಿಯೆಂಬೆ (ಚನ್ನವ.ಕ. ೫೭೧-೧೨೫೮); ವಸಂತರಾಜಂ . . . ಗಿಡುವಂ ನಟ್ಟು ಜೂಟಳಮನೆತ್ತಿ ಬೆಳೆಯಿಸಿದಂ (ಗಿರಿಜಾ. ೨-೭೧ ವ); ಜ್ಯೋತಿಶ್ಚಕ್ರಂ ತುದಿಯೊಳ್ ಮಾತೇಂ ಜೂಟಳದ ತೆಱದೆ ತಿರುಗುತ್ತಿರ್ಕುಂ (ದಶಕು.೬-೨೦); ರಿಪು ಕೌರವರ ರಕುತದ ಜೂಟಳವನೆತ್ತುವೆನು (ಜೈಮಿ. ೮-೪೯). ೩. ಸಿಂಗಾರವಡೆದ ಜೂಟಳದುಯ್ಯಾಲೆಯ ಮಂಗಳವಿಭವದಿನಡರ್ದು . . . ತುಂಗಯೌವನೆಯರಾಡಿದರು (ವರ್ಧಮಾ. ೧೪-೮೮). **ಜೂಟಾಳ:** ೧. "ಅರಘಟ್ಟ ಮುದ್ಘಾಟಕಂ ಘಟೀಯಂತ್ರಮನೆ ತಿರಿಗಿ ಬಹ ಜೂಟಾಳಮೆನಿಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೫-೧೯); ಅಖಂಡಮಂಡಲವೆಂಬ ಭಾವಿಪ ವನವೆ ಜೂಟಾಳ (ಅವಚ. ೧೪೦-೮೧೨); ಪರುಠವಿಸಿದರು . . . ಕೊಪ್ಪರಿಗೆ ಯಂತ್ರದ್ರೋಣಿಗಳ ಜೂಟಾಳಸೂತ್ರಗಳ (ತೊರರಾ. ೧-೭-೮). ೩. ಸುರುಚಿರ ದಿವ್ಯವಿಮಾನಗಳೆನಲಾಗ ಮೆಱೆದುವು ಜೂಟಾಳಗಳು (ಕಂಸವ. ೨೦-೬೫). [ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಇರಾಟ್ಟಿನಮ್; ತೆಲು. ರಾಟನ, ರಾಟ್ನ]

ಜೂಟವಳ 'ಜೂಟಣ' ನೋ.

ಜೂಟಳ 'ಜೂಟಣ' ನೋ.

ಜೂಟಾಳ 'ಜೂಟಣ' ನೋ.

ಜೂಟ್ಟು, ಅರಟೆ, ರಹಟ, ರಹಾಟ, ರಾಟೆ (ನಾ). ೧.= ಜೂಟಣ ೧: "ಅಂಧುಃ, ಕೂಪಃ- ಈ ೨ ಬಾವಿ. ಪ್ರಧಿಃ, ನೇಮಿಃ, (ಅದಱ ಜೂಟ್ಟು) [ಪಾಠಾಂ. ಜ್ಯೂಟ]" (ಪರಾಯು. ೧೦೩-೭೨). **ಅರಟೆ:** ೨. ನೂಲು ತೆಗೆಯುವ ಸಾಧನ; ಚರಕ: "ತ್ರಸರಃ, ಸೂತ್ರವೇಷ್ಟನಂ - ೨ ನೇಯಿಗೆಯವರು, ನೂಲುಸುತ್ತುವ ಅರಟೆ ЕсЗ" (ಸಿದ್ಧಾಂತ. ೩೭೪). **ರಹಟ:** ೧. 'ರಹಟಘಟಿಕಾನ್ಯಾಯ', 'ರಹಟಘಟೀಯಂತ್ರ' ಪರಾ. **ರಹಾಟ:** (೩). **ರಾಟೆ:** ೧. ರಾಯರು . . . ಹಿತ್ತಿಲಲ್ಲಿದ್ದ ಬಾವಿ ತೋರಿಸಿದರು. ಹೊಸತಾದ ಹುರಿಹಗ್ಗ ರಾಟೆಯ ಕೊರಳಿಗೆ ಆತುಕೊಂಡಿತ್ತು (ಬನಶಂ. ೧೯೭). ೨. ಮೇಟಿಯುಂ ರಾಟೆ ನಡೆದುದಲ್ಲದೆ ದೇಶದಾಟವ ಕೆಡುಗು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೫೩೭); ಎಲ್ಲೋ ಒಂದೊಂದು ಮನೆಯ ಅಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ಓಬೀರಾಯನ ಕಾಲದ ರಾಟೆಗಳಿದ್ದವು (ಹುಟ್ಟಿಹ.೭). ೩. ಯಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಚಕ್ರ,— ಗಾಲಿ; ಈತನು . . . ರಾಟೆ (Wheel and Axle), ಕಪ್ಪಿ (Pulley), ತಿರುವು (Screw), ಈ ಸರಳಯಂತ್ರಗಳ ಉಪಯೋಗವನ್ನು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾನೆ (ಶಿಲ್ಪಶಾ. ೯೮).

[ದೇ. ‖ ತಮಿ. ರಾಟ್ಟಿ; ತುಳು. ರಾಟೆ; ತೆಲು. ರಾಟ್ನ./ ಸಂ. ಅರಘಟ್ಟ./ ಪ್ರಾ. ರಹಟ್ಟ, ಅರಹಟ]

ಜೂಮಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು (?): ಶ್ರೀಚೋಟಮಹಾರಾಜಜ್ಞೆ ಚಾತಯಪರಸಿನ XX ಕಣ್ಣ ಕೊಟ್ಟ ಜೂಮಡಿಯ ತಳಾಱುಮಿನ್ನಾ ಪೋದಿಯ ಪಿಳ್ಳಯತಲೆದ XX ಗಾರಮುಂ (ಎ.ಕ. X. ಗುಂಟೂರು. ೭೩-೩; ಸು. 900). [?]

ಜೊಂಚೆಯ 'ಜುಂಚೆ' ನೋ.

ಜೊಕ್ಕಟ$_1$ (ನಾ). ೧. ಬರಿದಾದುದು; ವ್ಯರ್ಥವಾದುದು; ಪ್ರಯೋಜನ ವಿಲ್ಲದುದು: "ಜೊಕ್ಕಟಮೆಂದನಲ್ಕ ಬಱಿದೆಂಬುದು" (ಕರ್ಣಾಟ.೫೦); ಮರುಳಾಗಿ ಕೆಮ್ಮನೀತನನುರಿಯಂ ಕಾಣ್ಬಂತೆ ಕಂಡು ಜೊಕ್ಕಟಮುನಿಸಿಂ ಹರಿಯಿಸುವೆನೆಂದು ಪಾಪದ ಭರದಿಂ ನರಕಕ್ಕೆ ಜಗುಟ್ಟನೆನ್ನಾತ್ಮೇಶಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೦-೨೦೭); ಜೊಕ್ಕಟದ ಶಕ್ತಿಯಂ ಮುಂದಿಕ್ಕಿಯುಮಾತ್ಮಾಂತರಂಗದೊಳ್ ಮುಳಿಸಂ ಪಿಂದಿಕ್ಕಿಯುಮಿಱ ಘಣಿಯಂ ಕೊಂದಿಕ್ಕಿದಿರ್ (ಜಗವಿ. ೩-೧೧೧); ಜೊಕ್ಕಟಮಾದುದೀ ಬಟಿಯೇಟ್ಟ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೬-೨೫). ೨. ಮೌನ: "ಜೊಕ್ಕಟಮೆಂದುಂ ಮೂಗುವಟ್ಟುದೆಂದುಂ ಮೌನಂ" (ಕಶಸಾ. ೫೪-೨೮೭). [?]

ಜೊಕ್ಕಟ$_2$ 'ಜೊಕ್ಕಟಂ' ನೋ.

ಜೊಕ್ಕಟಂ, ಜೊಕ್ಕಟ$_2$ (ಅ). ನಿಷ್ಕಾರಣವಾಗಿ; ಸುಮ್ಮನೆ: "ಜೊಕ್ಕಟಂ, ಬಿನ್ನನೆ, ಬಿನ್ನಗೆ- ಈ ೩ ಸುಮ್ಮನೆಯೆಂಬರ್ಥಂ" (ಕಶಸಾ. ೫೮-೨೮೫); ಆ ದೆಸೆಯನಣಂ ನೋಡಲ್ಬಂಕಿಸು ವನಗೆ ಮದಾಳಿ ಜೊಕ್ಕಟಂ ಪಲ್ಮೊರೆವಾ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೪೧); ಪೊಲ್ಲಮೆಯಲ್ಲದೆ ಕಳ ವಿನಿಸಿಲ್ಲದೆ ಜೊಕ್ಕಟಮದೇಕೆ ಭೂಪಾಲಂ ನಮ್ಮೆಲ್ಲರುಮಂ ಸೆಱೆವೊಯ್ದಪಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೫೦); ಜೊ [ಪಾಠಾಂ. ಅ] ಕ್ಕಟಮೆ ನಿಂದಿಸದೊರ್ಮೆ ಪರಿಕಿಸುವುದು (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೩೩). **ಜೊಕ್ಕಟ$_2$:** "ಜೊಕ್ಕಟ ದಿನ್ನನೆಯನೆ ಸುಮ್ಮನೆಂಬ ಪರಿ" (ಕವಿಕಾ. ೧೩೧); ಘಟಕುಚಯುಗೆ ವಲ್ಲಭನುಂಗುಟದೊಳ್ ತನ್ನಕ್ಷಿಯುಗಳವಂ ಕಂಡೊರ್ಬಳ್ ಜಟಿಮಾನ್ನಳಿಲ್ಲಿಗೇಕಕಟ ಜೊಕ್ಕಟ ಬಂದುವೆಂದು ನೋಡುತ್ತಿರ್ದಳ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೨೯). [< ಜೊಕ್ಕಟ$_1$]

ಜುಂಚೆ, ರಂಜೆ, ಜೊಂಚೆಯ, ಜುಂಜೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ: ಪೊಯ್ಸೈಕ್ಕವಳೆಯ ದನಿಯುಂ ಉದ್ದುವ ಜುಂಚೆ [ಪಾಠಾಂ. ಜೆ] ಯ ... ಮುಂ ಬಾಜಿಪ ಜೆಂಕರಮ... ವಳಿಯುಂ ನೆರಪೆ (ಅರ್ಜುನ. ೮-೭೫ ವ); ಜುಂಚೆ ಹತ್ತು ಬೀರಣಾವಜ್ ಹತ್ತು ಹತ್ತು ಡಮರು . . . ಇನಿತು ವಾದ್ಯಂಗಳ ವೃಂದ ಮೊಱೆವವು (ಕುಮಾರಾ. ೪೧-೬೭); ಗೋವಳರು ಬಾಜಿಪ ತಿತ್ತಿರಿಯ ಕೊಂಬುಗಳ . . . ಜುಂಚೆಯ ಎಕ್ಕಮೆಂದ್ದಳೆಯೂ ಒತ್ತರಿಪ ದನಿಗೇಳುತಾ ಪುರುಷೋತ್ತಮನು . . . ಬರುತ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೨-೫೩). **ರಂಜೆ:** ಚೀರಿದುವು ನಿಸ್ಸಾಳತತಿ; ಅಂಜೆ ಗಜಘಟೆ ಗಜರಿದುವು ರಂಜೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೧೧-೮೬). **ಜೊಂಚೆಯ:** ದೌಡೆ ಕುಕ್ಕುರು ತುಡುಮು ಜೊಂಚೆಯವಾ . . . ಕೇಳಿಸಿದರು (ಭರತೇ. ೧೨-೪೦). **ಜುಂಜೆ:** ಜುಂಜೆಯ ದನಿ ದಿಕ್ಪಾಲರನಂಜಿಸೆ . . . ನಭಮಂ ಜೇವೊಡೆಯುಲಿಪು ಸುತ್ತಿ ಮುತ್ತಿತ್ತಾಗಳ್ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೪-೫೭); ಒತ್ತುವ ಕೋಡ ಕಾಳೆ ಕುಣಿವೋಜೆಗೆ ಬಾಜಿಪ ಜುಂಜೆ . . . ಮತ್ತೊತ್ತುವ ಗರ್ಜಿತಂ ಮಜೆವ ಬೆಟ್ಟದ ಬೇಡರ ಪಳ್ಳಿವಳ್ಳಿಯೊಳ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೩-೨೦೧); ಕರಿಯ ಬೃಂಹಿತ ಹರಿ ಹೇಷಾರವ ಜೇಂಕರಣ ಬಾಜಿಸಿ ಜುಂಜೆಗಳ ಅರದ ಚೀತ್ಕೃತ ನುಡಿಸುವ ವಾದ್ಯಕಾ ಸಿಂಗ ಕೆರಳ್ದು ಮೇಲೆಯ್ತಂದುದಾಗ (ವರ್ಧಚ. ೪-೪೧); ಕೊಳಲು ತಪ್ಪಟೆ ಜುಂಜೆ ಚಿನ್ನಗಾಳೆಯು ಭೇರಿ . . . ಭೋರೆಂದು ಮೊಱೆಯೆ (ಜ್ಞಾನಚ. ೪-೪೮). [ದೇ. ‖ ತೆಲು. ರುಂಜೆ]

ಜುಂಜೆ 'ಜುಂಚೆ' ನೋ.

ಜುಂಜೆಯುರ್ದು (ಕ್ರಿ). 'ಜುಂಜೆ' ವಾದ್ಯವನ್ನು ಬಾರಿಸಿದಂತೆ ಬಾರಿಸು,— ಏಟು ಹಾಕು: ರಾಜಕುಮಾರರ್ ಪಲರುಂ . . . ಕಲ್ಲೆಲೆ ನಿಂದ ಮುನಿಯಂ ಕಂಡು ಮುನಿದು ಗುಂಡುಗಳಂ ಕೊಂಡಿಟ್ಟು ತಣಿಯದೆ ಕಲ್ಲುಗಳನಡಕಿ ತಂದೊಟ್ಟಿ ಕೊರಳ್ವರಂ ಪೂಟ್ಟಿರ್ದದನೇಱ್ ತಲೆಯಂ ಜುಂಜೆಯುರ್ದಿ ಬಾಜಿಸಿ ಪಾಡುತ್ತಿರೆ (ಬಂಧುಪ. ೧೪-೨೫ ವ); ಆ ಪೊಲಬ ಪೊಲೆಯನೊರ್ವಂ . . . ಮಹರ್ಷಿಯಂ ಜೋಡಾಡಿ ಕಾಡಿ ಪೆಗಲನೇಱಿರ್ದು ತಲೆಯಂ ಜುಂಜೆಯುರ್ದುತ್ತುಂ ಬಾಜಿಸಿದೊಡೆ (ಜೀವಸಂ. ೧೪೪-೨೧ ವ).

[ಜುಂಜೆ (< ಜುಂಚೆ) + ಉರ್ದು$_1$]

ಜುಂಜೆವಾರಿಸು (ಕ್ರಿ). = ಜುಂಜೆಯುರ್ದು: ಅವಂದಿರ್ . . . ಆ ಮುನಿಯ ತಲೆಯನಂಜದ ಜುಂಜೆವಾರಿಸಿ [ಪಾಠಾಂ. ವಾಹಿ] ಪೋಪುದುಂ (ನೇಮಿಪು. ೧೪-೭೦ ವ); ಆ ತಪಸ್ವಿಯಂ ಕೈಗಲ್ಲಳಿಂದಿಟ್ಟು . . . ತಲೆಯೊಳ್ ತಳಂಗಳಿಂ ಜುಂಜೆವಾರಿಸಿ ಪೋಪುದುಂ (ಮುಹಾಪು. ೧೬-೩೭ ವ). [ಜುಂಜೆ (< ಜುಂಚೆ) + ಬಾರಿಸು$_1$]

ಜೆಂಕೆ 'ಎಱಂಕೆ' ನೋ.

ಜೆಂಚೆ$_1$ 'ಜಂಚೆ' ನೋ.

ಜೆಂಚೆ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿಲಾಸಗೃಹ (?): ಮಾಡಮಂ ಪತ್ತಿ ಸುತ್ತಿಱಿದ ಕರಗದಡಪದ ಡವಕೆಯ ಮಡಿಯ ಪರಿಯಣದ ಬಾಣಸಿನ ಗುಣನೆಯ ಮಜ್ಜನದ ದೇಹಾರದ ಜೆಂ[ಪಾಠಾಂ. ರೆಂ]ಚೆಯ ಕೊಂಚೆಯದ . . . ಮಂಡವಿಗೆಯ ವಿಳಾಸ ನಿವಾಸಂಗಳಿಂದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೧೪೭ ವ). [?]

ಜೆಂಚೆಯ 'ಜಂಚೆ' ನೋ.

ಜೆಕ್ಕೆ 'ಎಱಂಕೆ' ನೋ.

ಜೆಪ್ಪು, ರೆಪ್ಪು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೊಡೆ; ಬಡಿ: "ಜೆಪ್ಪು - ಪ್ರಹರಣೇ" (ಶಮಧಾ); ಮಱೆಯುಗೆ ಕಾವನುಂ ತಪ್ಪೆ ತಪ್ಪುವನುಂ ಮಗುಳುದಡೆ ಜೆಪ್ಪುವನುಂ ಅದೆಂತು ಮೊಪ್ಪುವನುಂ (ಎ.ಕ. VI, ತರೀಕೆ. ೬೧-೩೩; 1147); ತಗುರ್ದಟ್ಟಿ ಜೆಪ್ಪುವ ಮಾಚಿಯನಾಯಕ (ಧ್ವಾಲಂ. ೧೫೩೭, ೧೬-೨೯; 1198); ದೈತ್ಯರಂ ಜೆಪ್ಪಿ ಸೊಪ್ಪು ಸೋವಿದ ಶ್ರೀರಾಮಂ ಬೇಳ್ವ ಜನ್ನದ ಹಸುವಂ ಕಳ್ದುಯ್ವುಂ ಬಾಟ್ಟೆನೆಂದು ಟಗವ ನೀನಾವೊಂ? (ರಾಮಾಶ್ವ.

೧೨-೩೦). **ರೆಪ್ಪು:** ೨. ಹಾಕು; ಎಸೆ: ಕಣ್ಣಾ ರೆಪ್ಪೆ ತೆರೆಯದಲಿರಲು ಹೇಲನು ರೆಪ್ಪುವರು ದೇಹಕ್ಕೆ ನೊಸಲಿಗೆ ಕಸವ ತೆಗತೆಗದು ಕುಪ್ಪಳಿಸುವರು (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೪೨-೩೮).
[ದೇ. ‖ ತೆಲು. ಱೊಪ್ಪು; ಗೊಂಡಿ. ರೇಹ್]

ಱೆಪ್ಪೆ, ರಪ್ಪೆ, ರೆಪ್ಪೆ (ನಾ). ಕಣ್ಣಿನ ಎವೆ, — ಎಮೆ: ಱೆಪ್ಪೆಯಂ ತೆಗೆದೀಕ್ಷಿಪಂ ಕಣ್ಣಾಪ್ಪುವಂ ತೊಡೆವಂ ಬಿಡದೆ ಕಣ್ಣಪ್ಪದೇವನು (ಬಸಪು. ೧೮-೫೭); ಲೋಚನಯುಗಳಕ್ಕೆ ಹೊಗಿಸುತ್ತಿ ಱೆಪ್ಪೆ ಮುಚ್ಚದುವೇ (ಮೋಹತ. ೯-೧೪). **ರಪ್ಪೆ:** ರಪ್ಪೆ ಬಡಿಯದೆ ಒಂದೇ ಸಮನೆ ಅವಳನ್ನು ನೋಡಿದಳು (ರೂಢಿ). **ರೆಪ್ಪೆ$_1$:** ಥಳಥಳನೆ ಹೊಳೆಯುವುದನ್ನು ರೆಪ್ಪೆ ಮುಚ್ಚದೆ ನೋಡಲು ಧೈರ್ಯವಿರಬೇಕು (ಆರ್ಯುಶ. ೮೪); ರೋಗಿಗೆ . . . ಮೇಲಿನ ರೆಪ್ಪೆಯನ್ನು ಸ್ವತಃ ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ಕಿಲರೋ. ೨೨); ಕಣ್ಣಿನ ಕಡೆ ಕೈಬೀಸಿದಾಗ ತಕ್ಷಣ ರೆಪ್ಪೆಗಳು ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೭೩). [ದೇ. ‖ ತಮಿ. ರೆಪ್ಪೈ, ರಪ್ಪೈ, ಇರಪ್ಪೈ; ತುಳು. ರೆಪ್ಪೆ, ರಂಪೆ; ತೆಲು. ಱೆಪ್ಪ, ರೆಪ್ಪ; ಕುವಿ. ರೆಪ್ಪ]

ಱೊಂಕಿಡು 'ಱೌಂಕಿಡು' ನೋ.

ಱೊಂಕು 'ಱೌಂಕು' ನೋ.

ಱೊಂಪೆ, ಱೊಬ್ಬೆ$_2$ (ನಾ). ೧. ಕೆಸರು; ರಾಡಿ: ಕಾಮಸಂಗಮಂ ಬಿಟ್ಟು ಕ್ರೋಧಕಂಬದ ಕಿಚ್ಚ ಮುಱಿದು ಲೋಭಱೊಂಪೆಯ ಕೆದಱಿ ಮೋಹದ ಮುಳ್ಳಿನ ಮನೆಯ ಮೆಟ್ಟಿ (ಗಣಭಾ. ೩೪೦-೭); ಗುಡುಬೆ ಕಾಳವ್ವೆ ಕಪಿಲೇಶ್ವರನನೊರ್ವ ತಾಪಸಿಯಾ ದಿನಂ ಒಗುಮಿಗೆಯ ಹಾಲ ಮಜ್ಜನಗೆಯ್ಯೆ ಸೂಸಿ ಬೀದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿದು ಜೌಗೇಱಿಯಾ ಱೊಂಪೆಯೊಳಗಗಣಿತಮಹಿಮ ಬಸವಯೆಂದು ಬೀಳಲ್ (ಶಾಸೂಪು. ೪-೧೭). **ಱೊಬ್ಬೆ$_2$:** ೨. ಹೊಲಸು: ಸೋಱುವ ಜೊಲ್ಲೊಸರರ್ದಿಯ ಮೊದಲಾಗೆ, ಱೊಬ್ಬೆಯ ನೀಟದ ತಳರ್ನಾಲಗೆ ಕೀಱಿಲಾಗೆ . . . ಪೇರೊಡಲ ಗೋರರೂಪಿನ ದಾನವಂ . . . ಬೊಬ್ಬಿಱಿದು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೧೧-೩೯). [<— ತೆಲು. ರೊಂಪಿ]

ಱೊಜ್ಜು 'ಱಜ್ಜೆ' ನೋ.

ಱೊಟ್ಟಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು (?): ಮಹಾಸಾಮನ್ತ ಬಿರುದರ ಱೊಟ್ಟಿ ಬಿರುದರ ಮೈಕುತ್ತಿ ಶ್ರೀಮತ್ ಬಿಜ್ಜ . . . ಆಳುತ್ತಿರೆ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೫೭-೭; ಸು. 922); ಒಡ್ಡವಡಜ್ಗಿಲ ಅಮೃತ ಅಜವರ್ಮ್ಮ ಱೊಟ್ಟಿ ಭುವಣ್ಣ ಅಜವರ್ಮ್ಮ ಊರ್ಗ್ಗೆ ಪಡೆದೊರ್ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೭೪-೧೦; 944).

[IP ಇದು 'ಱಟ್ಟಿ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿರಬಹುದೇ?]

ಱೊಟ್ಟಿಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ನುಡಿದನ್ತೆ ಗಣ್ಣ ಕೃತಯುಗಗಳ್ಳಂ ಶ್ರೀಮತ್ ಱೊಟ್ಟಿಯ್ಯಂ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೭೭-೭; ಸು. 956). [ಱೊಟ್ಟಿ + ಅಯ್ಯ$_1$]

ಱೊಟ್ಟು (ನಾ). ರಭಸ; ಜೋರು; ವೇಗ: 'ಱೊಟ್ಟುವಾಯ್' ಪರಾ.

[< ಒಱಂಟು]

ಱೊಟ್ಟುವಾಯ್ (ಕ್ರಿ). ರಭಸದಿಂದ ಹಾಯು; ಜೋರಿನಿಂದ ಮುನ್ನುಗ್ಗು: ಮುಳಿದಿದಿರಾದುದಾದೊಡಿದಿರಂ ಮುಳಿಸಿಂದಮನನ್ತಪಾಳನಾಗಳೆ . . . ತಱುಂಪುಗು ಮಾಗಳೆ ಱೊಟ್ಟುವಾಯ್ಗುಮಾಗಳೆ ಪಡೆ ಪೊಯ್ಗುಮಾಗಳೆ ಪೊರಳ್ಚುಗುಮಾಗಳೆ ಕೊಂದು ಕೂಗುಗು (ಸೌಇಇ. XI-ii, ೧೪೫-೭; 1099). [ಱೊಟ್ಟು + ಪಾಯ್$_1$]

ಱೊಪ್ಪ, ರೊಪ್ಪ, ಱೊಪ್ಪು$_2$ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಇರುವ ನೆಲೆ; ಹಕ್ಕೆ: ಕುಪ್ಪಳಿಸಿ ತುಱುಗಿ ಪರ್ವಿದ ಱೊಪ್ಪವನಿರದಂಡುಗೊಂಡು ಪಂದಿಯ ಬಳಿಯೊಳ್ ನೊಪ್ಪು ನೆಗೆದುರ್ಬಿ ಪಾಯುತೆ ಚಪ್ಪರಿಸುತ್ತುಗಿದು ಬಗಿದು ತೆಗೆದುವು ನಾಯ್ಗಳ್ (ಗಿರಿಜಾ. ೧-೧೦೩); ಹಳ್ಳದೊತ್ತಿನ ಹೊದಱ ಹೊಸಮಳೆಯ ಱೊಪ್ಪದಿಂ . . . ಎಕ್ಕಲಂ ಬೀದಿವರಿದುದು ಬೇಂಟೆಕಾಱರೊಳಗೆ (ಹಚಕಾ. ೬-೧೧); ಪೆರ್ಬುಲಿ ಱೊಪ್ಪವನೊತ್ತಿಗೊಂಡವಲ್ಲಲ್ಲಿ ಮೃಗಂಗಳುಂ ಮಿಡುಕುಗೆಟ್ಟಿರುತಿರ್ದುದು ಕೂಡೆ ಬೇಂಟೆಯೊಳ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೩-೧೧೭). ೨. ಗಲಭೆ: "ಱೊಪ್ಪಂ = ಗಲಭೆ" (ಶಮದ. ಸೂ. ೪೭ ವೃತ್ತಿ). **ರೊಪ್ಪ:** ೩. ಕುರಿ, ಹಂದಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಕೂಡುವ ಜಾಗ; ದೊಡ್ಡಿ: ಬಂದರೆ ನುಡಿಸದೆ ರೊಪ್ಪದ ಹಂದಿಯವೋಲಿಪ್ಪರೆಡೆಗೆ ಪೋಗದೆ ವಿನಯಂಗುಂದದೆ ಸಜ್ಜನರೆಡೆಗಾನಂದದಿ ಪೋಗುವದು ತಿಳಿದು ಬುಧಜನರೊಲವಿಂ (ನೀತಿಸಾ. ೧೪೭); ಕುರಿಗಳೆಲ್ಲಾ ರೊಪ್ಪದಲ್ಲಿ, ದನಗಳೆಲ್ಲಾ ತೊಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ, ಜನಗಳೆಲ್ಲಾ ಹಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಬಳಲಿ ಕೆಡೆದರು ತೆಪ್ಪಗೆ (ಇಂಗೀತ. ೫೨-೧); ಮೇಯುವ ತುರುಗಳು ಬಾಲವನೆತ್ತಿ ರೊಪ್ಪಕೆ ಭರದಲಿ ಹಾರುವುವು (ಕದಕಿ.೬-೪). ೪. "ದನ ಕುರಿಗಳ ಕೊಟ್ಟಿಗೆಯ ಬಳಿ ಕಾವಲ ಜನ ಹಾಕಿಕೊಂಡ ಕೆಲವು ಮನೆಗಳ ಗುಂಪು" (ನಮ್ಮನು. ೨೪೧): ಮೂರುಜನ ನಾಯಕರೂ ಬಿಳಿಚೋಡಿಗೆ ಬಂದು ರೊಪ್ಪ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಮೂರು ತಿಂಗಳು ಇದ್ದರು (ಚಿತ್ರಪಾ. ೪). **ಱೊಪ್ಪು$_2$:** ೧. 'ಱೊಪ್ಪುಗೊಳ್' ಪರಾ.

ಱೊಪ್ಪಂಗೊಳ್, ಱೊಪ್ಪುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಆಶ್ರಯಹೊಂದು; ನೆಲಸು: ಬಸಿಱ ಕುತ್ತದಂತೆ ನಮೆಯಿಸುವುದು ಪಂದಿಯಂತೆ ಱೊಪ್ಪಂಗೊಳ್ಸುದು . . . ಬಗೆವಂದೀ ಶರೀರಂ ಕಷ್ಟಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೧೭೫). **ಱೊಪ್ಪುಗೊಳ್:** ಮೂರ್ತ್ತಿಗೊಂಡುದು ಸಿರಿ [ಱೊಪ್ಪು] ಗೊಂಡುದು ನಯಂ (ಸೌಇಇ. XV. ೨೦೭-೧೪; 1205); ಅಟ್ಟೆ ಕುನುಂಗಿ ಪೊಂಗಿ ಮೆಳೆಯಂ ಸಂರಂಭದಿಂ ಱೊಪ್ಪುಗೊಂಡಿರುತಂ ಗರ್ಜಿಸಿ ದಾಡೆಗುಟ್ಟಿದುದು . . . ಸೂಕರಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೭೪). [ಱೊಪ್ಪ + ಕೊಳ್$_1$]

ಱೊಪ್ಪವಿಡಿ (ಕ್ರಿ).= ಱೊಪ್ಪಂಗೊಳ್: ದರಿಗೆಡಹು ಕರಿಯಂ ಱೊಪ್ಪವಿಡಿದ ಹಂದಿಗೆ ತಡವಿ ಬಿಡು ನಾಯನು . . . ಎಂಬ ಬೇಡರ ಬೊಬ್ಬೆಯಿಂದಡವಿ ಘೀಳಿಟ್ಟುದು (ಹಚಕಾ.೫-೨೩). [ಱೊಪ್ಪ + ಪಿಡಿ$_1$]

ಱೊಪ್ಪು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಗುರುಗುಟ್ಟು; ಗರ್ಜಿಸು: ಮಲೆವ ಮರಳ್ಚಿ ಱೊಪ್ಪುವ ಮಲಂಗುವ ಪೊಂಗುವ ತಳ್ತು ಪಾಯ್ವ . . . ಧರಿತ್ರಿಯಂ ಟೋಣಿವ ಸೂಕರನಾಟಮದೇನಳುಂಬಮೋ (ಶಬಶಂ. ೪-೧೨). [ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಉಱುಮ್ಮು, ಉಱುಮು; ಮಲ. ಉಱುಮ್ಮು; ತೆಲು. ಱೊಪ್ಪು, ರೊಪ್ಪು; ಕುಯಿ. ರೂಂಬ]

ಱೊಪ್ಪು$_2$ 'ಱೊಪ್ಪ' ನೋ.

ಱೊಪ್ಪುಗೊಳ್ 'ಱೊಪ್ಪಂಗೊಳ್' ನೋ.

ಱೊಬ್ಬು, ರಬ್ಬು, ಱಪ್ಪು, ಱೊಬ್ಬೆ$_1$ (ನಾ). ೧. ಹಳುಕು; ಚೂರು: ಕರ್ಪೂರ ರಜದೊಳ್ ಪೊರೆದ ಹಿಮದ ಱೊಬ್ಬುಗಳೊಳಮುರದೊಳಿಕ್ಕಿದಾಲಿಗೋಡುವ ಹಾರಂಗಳೊಳಂ . . . ಜಲಮಂಟಪಂಗಳೊಳಮೆಂತುಮಾ ಸಂತಾಪಮಂ ಸಂತ ಯಿಸಲಾಱದೆ (ಕಾದಂಸಂ. ೭೬೩); ಕಪ್ಪುರದ ಱೊಬ್ಬಿನೊಳುರ್ವಿದ ಜಗತಿಯೊಳಸುಕೆಯ ಪೊಸದಳಿರ ಪಾಸಿನೊಳ್ ಪಸರಿಸಿದ ಕುಸುಮಸಂಚಯದೊಳ್ (ಸುರಾ) ಸುರೇಂದ್ರವಂದ್ಯನನಿರಿಸಿ (ನೇಮಿಪು. ೧೩-೩೦ ವ); ಘನಸಾರದ ಱೊಬ್ಬಿನ ಮೃಗಜನಿತದ ಘುಟಿಕೆಗಳ ಪುಷ್ಪದಾಮಂಗಳ ಬಾಯಿನಮಂ . . . ಇತ್ತು ಸಂಭ್ರಮದಿಂದಂ (ಮಹಾನೇ. ೧೪-೬೬). ೨. ಪ್ರಕಾಶ; ಕಾಂತಿ: ಱೊಬ್ಬಿನ ಸೊಡರಿಂ ಚರುವಿಂ ಚಿಬ್ಬಂಬೊಯ್ದಾಲೆ ಯಿನಲರಿನಕ್ಷತೆಯಿಂ . . . ಜಿನರನರ್ಚಿಸೆ ನಿಬ್ಬರಮಾಗಿರ್ದ ನರಕಗತಿಯೊಳ್ ಬೀೞಂ (ಜಿನಾಕ. ೩೭); ಱೊಬ್ಬಿನ ಸೊಡರ್ಗುಡಿಯಿಂ ಕಾಳಾಗರುವಿನ ಧೂಪದ ಕರ್ಬೊಗೆ ಯಿನೆಸೆವ ದಿವ್ಯಶಯನಗೃಹದ ವೈಡೂರ್ಯಪರ್ಯಂಕದೊಳ್ ಪವಡಿಸಿರ್ದು (ಅಜಿಪು. ೩-೧೧ ವ). ೩. (ಆಲಂ) ಪರಾಕ್ರಮ; ಶೌರ್ಯ: ಱೊಬ್ಬಿನ ದನುಜನ ಬಿಲ್ಲಂ ತಿಬ್ಬಂ ಮುಱಿದಸುವನಂತಕಂಗಿತ್ತು ಸುರಗರ್ಬ್ಬನೆಸಗಿದನುದಾರಂ (ಕವಿಚ. III, ೨೩೮, ಪರ್ಯಾಕ್ಷರಮಾಲ). **ರಬ್ಬು:** ೪. ಆಡಂಬರ; ವೈಭವ: ರಬ್ಬಲಿ ಬಂದನು ನೋಡುವನೆ ನುತಲಿ ರವಿ ಶಶಿನೇತ್ರ ಸಮೀಪದಲಿ (ಚಿದಾವ. ೧೧೦-೭); ಪೋಪಾಕಿನ ರಬ್ಬು ಮನಸ್ಸನ್ನು ಆವರಿಸಿದ್ದ ಮಬ್ಬಿಗೆ ಮದ್ದಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವೇ? (ದಾಕಊಟ. ೭೩). **ಱಪ್ಪು:** ೧. ಸುಳಿದವಾರತಿ ಕರ್ಪೂರದ ಪ್ರಜ್ವಲಿಪ ಮಾಣಿಕದೀಪ್ತಿಗಳ ಪಸುಗಳವೆಗೂಳಿನ ಬಳುವೆಗಳ ಱ[ಪಾಠಾಂ. ಲು]ಪ್ಪುಗಳ ಸೂಸಿಕೆಯ ಕಳಕಳದೊಳೊಪ್ಪಿದುದು (ತೊರರಾ. ೬-೫೫-೧೭). **ಱೊಬ್ಬೆ$_1$:** ೧. "ಱೊಬ್ಬೆ (ಱಣಬ್ಬೆ)- ಹಟಕು" (ಶಮದ. ಪಂ.೨); "ಱೊಬ್ಬೆಯೆನಲ್ ಹಳುಕು" (ಕಬ್ಬಕೈ. ೯೦). ೨. "ಹಳುಕು ಱೊಬ್ಬೆಯೆನಲ್ಕದು ತಾಂ ಪ್ರಕಾಶದೊಳ್" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೨೨).

ರಬ್ಬುರಬ್ಬು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಅಲ್ಲಿಯ ಮಾತಿನ ಶಕ್ತಿಗಾಗಿ, ಚಿತ್ರಗಳ ರಬ್ಬು ರಬ್ಬು ಬಣ್ಣಕ್ಕಾಗಿ, ಲಯಕ್ಕಾಗಿ ಕವಿತೆಗಳನ್ನೇನೊ ಮೆಚ್ಚುತ್ತೇವೆ (ಸುವರ್ಣ. ೧೯೨).

ಱೊಬ್ಬೆ$_1$ 'ಱೊಬ್ಬು' ನೋ.

ಱೊಬ್ಬೆ$_2$ 'ಱೊಂಪೆ' ನೋ.

ಱೋಂಕಿಡು 'ಱೌಂಕಿಡು' ನೋ.

ಱೋಂಕು 'ಱೌಂಕು' ನೋ.

ಱೋಡಗ, ರೋಡಿಗ, ರೋಡೆಗ, ಱೋಡೆಗ (ನಾ). ೧. ಪರಿಹಾಸಕ; ವಿದೂಷಕ: ಕೋಡಗಂಗಳ ಱೋಡಗವಾEರಾತೆಗ ಹರಿಣಂಗಳ ಹರಿಕಾಱರಾಗ ಪರ್ವತಂಗಳ ಪ್ರತಿಗಜಂಗಳಾಗುರುಳ ನೂಂಕಿಯುಂ ಸುರುಳ ನೂಂಕಿಯುಂ . . . ಅಳವಡಿಸಿದ ರಾಜಪುತ್ರನ ಬಲ್ಪಿಂಗಂ ಬಿನ್ನಣಕಂ ಬೆಕ್ಕಸಂಬಟ್ಟು (ಅರ್ಜುನ. ೫-೧೧೩ ವ); ಪಱಗಬ್ಬಗರ್ಸುಱಿದಿದ ಮಾತನೆ ಪಲ್ಲಟವಿಟ್ಟು ಕಟ್ಟುವಂ ಕವಿಗಳ ವೇಷದಿಂದ ಕುಣಿದೇಡಿಪ ಱೋಡಗನೆಂದು ನಕ್ಕಪಂ (ಅನಂತಪು. ೧-೪೬). ೨. ದಡ್ಡ; ಅವಿವೇಕಿ; ಮೂರ್ಖ: ವಿರಹಿಯೆಂಬ ಱೋಡಗಂಗವುಗುರ್ವಿನವುಗುರ್ವಪ್ಪನಂಗವಾತಂಗದ ದೆವಸ ಮಿದೆಂದಪೂರ್ವೋಕ್ತಿಯಂ ನುಡಿವುತ್ತುಂ ಪೋಗಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೮೯ ವ); ಕೋಡಗದರ್ದೆ ಮರ್ದೆಂದೆಲೆ ಱೋಡಗ ನೀನೆನಗೆ ಪೇಟ್ದೆಯಾಗಳ ದೆಸೆಗೆಟ್ಟೋಡಿತ್ತನ್ನರ್ದೆಯುಂ ನೀಂ ಮಾಡ್ದ ನಿನ್ನರ್ದೆಯನೆನ್ನ ತಂಗಿಗೆ ಮರ್ದಂ (ಪಂಚತಂ. ೨೮೧-೧೭); ಕೂಡಿರಿಸಿ ಮರ್ದನಲ್ಲವ ಬೇಡಿದ ಪದದೊಳಗಮೊಲಿದು ಕುಡು ಹಯಕುಲಕಂ ಱೋಡಗನಕ್ಕಲ್ಲದೊಡಂ ಕಾಡೊಳ್ ತಿರಿತಿಂಬನೆಂಬ ಹೆಡ್ಡನ ತೆಱದಿಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೦-೧೦). ೩. ನಾಚಿಕೆಗೆಟ್ಟವನು; ಲಜ್ಜೆಗೇಡಿ: ಬಡಿದೊಡ ನೀರೇಱುವನೊದದೊಡ ನಲಿವಂ ಪೊಯ್ದೊಡೊಂದು ರೂಪಪ್ಪಂ ನಾಣ್ಗಿಡೆ ನುಡಿಯೆ ರಾಗಿಯಕ್ಕುಂ ಕಡುಱೋಡಗನಬ್ಬೆ ಗಂಡರೊಳ್ ಕವಿಕಾಮಂ (ಶೃಂಗಾರ.೩-೧೭). **ರೋಡಿಗ:** ೩. ಹೇಡಿಗಳು ಬರಿಹೇವಮಾರಿಗಳು ಬರಿಸಾದ ರೋಡಿ [ಪಾಠಾಂ. ಡು]ಗರು ನಿಮ್ಮ ಸೇನೆಯೊಳಿರ್ದ ಭಟರು (ತುರಂಗ. ೭೩-೧೩). **ರೋಡೆಗ:** ೪. ವಿಕಾರವಾದ ದೇಹವುಳ್ಳವನು: ಪುರುಷಂ ಪೆಣ್ ಮುದುಗಣ್ಣನಂ ಶಿಶುತೆಯೇರುಂಜವ್ವನಂ ಪಾಪಿ ಸಚ್ಚರಿತಾತ್ಮಂ ಧನಿ ದೀನ ರೋಡಗ ಶುಭಾಂಗಂ ಬಿತ್ತಗಂ ಪಾಮರಂ (ಸಂಸಪ. ೪೪-೮೧). **ಱೋಡೆಗ:** ೪. ''ಱೋಡೆಗಂ ವಿಕೃತದೇಹಿಯೊಳಂ''(ಕರ್ಣಾನಿ.೯೩); ಜನಕರಾಜಂ. . .ವೇಸಿಕೆಯ ಱೋಡೆಗರ ಪಾಪಾತ್ಮರ ಬಾಟ್ಟನೆಯೆನಿಪ್ಪ ಯಮಲೋಕಮಂ ಮುಟ್ಟಯಿಸಿ ಬರ್ಪುದುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೦೫-೨೭). [< ಱೋಡು + - ಗ₂]

ಱೋಡಗತನ (ನಾ). ಪರಿಹಾಸ್ಯ: 'ಱೋಡಗತನಂಗೆಯ್' ಪರಾ.

[ಱೋಡಗ + - ತನ]

ಱೋಡಗತನಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಪರಿಹಾಸ್ಯ ಮಾಡು; ಅಪಹಾಸ್ಯ ಮಾಡು: ಏಂ ಗಡ ಭಾವಾ ನೀನಿದೇಂ ನಿಂದಿಲ್ಲಿ ಱೋಡಗತನಂಗೆಯ್ವಾಡುತ್ತಿರ್ಪೆ ಅತ್ತ ನಿನ್ನ ತಂಗಿಗವಸ್ಥೆ ಪಿರಿದು (ಪಂಚತಂ. ೨೮೧-೧೧). [ಱೋಡಗತನ + ಕೆಯ್₁]

ಱೋಡಗವಂತ (ನಾ). ನಾಚಿಕೆಯಿಲ್ಲದವನು; ಲಜ್ಜೆಗೇಡಿ: ಱೋಡಗವಂತನಂತೆ ಕಂಡ ಕಂಡವರಲ್ಲಿ ಹಿಂಡಿನೊಳಗೆ ಹೊಕ್ಕು ಭಂಡುಗೆಲೆಯಲೇತಕ್ಕೋ (ಮೋಳಮಾ. ೪. ೬೧೭-೩೪೭); ಕಾಡಿ ಬೇಡಿ ಉಂಬರೆಲ್ಲರೂ ಜಗದ ಱೋಡಗವಂತರು (ಗುಪ್ತಮಂ. ೧೩).

[ಱೋಡಗ + - ವಂತ]

ಱೋಡಾಡಿಸು, ರೋಡಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅಪಹಾಸ್ಯಮಾಡು; ಹೀಯಾಳಿಸು: ಸಿಂಹಮಂ ನಾಯ್ ಕೆಣಕಿತೆಂಬ ಶರಭನನೆರಲೆ ಱೋಡಾಡಿಸಿತೆಂಬ ಮಾತಿನಂತೆ ಬಟ್ಟವೋಪ ತಿರಿಕನೊರ್ವಂ . . . ಗಂಡಿಂಗಾನೆ ಪಿರಿಯನೆಂದಿರ್ದಪಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೩-೧೨೨); ವನಜಭವಲೋಕವುಂ ಕಂಡವಲ್ಲಿಯ ಪುಣ್ಯಜನರೆವ್ಮನೆತ್ತಣ ವಿಕಾರಿಗಳ್ಳೀವೆಂದು ನಗುತೆ ಱೋಡಾಡಿಸಿದರು (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೨-೪೨). **ರೋಡಾಡಿಸು:** ನರನಿಂದಂ ಘನಶೌರ್ಯನಂಗಭವನಂ ರೋಡಾಡಿಪಂ ರೂಪಿನಿಂ ಪಿರಿಯಾಳ್ . . . ಕಲಿಗಜ್ಜನ್ (ಎಕ. XII. ತುಮಕೂ.೯-೩೪; 1151); ಕರಿಪತಿ ಕಪಿಲೇಶ್ವರನನ್ನು ರೋಡಾಡಿಸಿ, ತಾರಾಡಿಸಿ, ಬಂದ ದಾರಿಗೆ ಸುಂಕವಿಲ್ಲದ ಹಾಗೆ ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟುವಂತೆ ರಾಮ ಕಾದಾಡಿದನು (ನಂಜುಂಡ. ೪೫). [ಱೋಡಾಡು + - ಇಸು₃]

ಱೋಡಾಡು, ರೋಡಾಡು (ಕ್ರಿ). ಹೀಯಾಳಿಸು; ಅಪಹಾಸ್ಯಮಾಡು: ''ಱೋಡಾಡು -ವಿಕೃತಾಂಗಾಪಹಸನೇ (ಮುಖವಿಕಾರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಹಿಯ್ಯಾಳಿಸು)'' (ಶಮಧಾ); ನಿನ್ನೊಡನೆನಗೇಗೆಟ್ಟಪುದಿದೆಂದು ಱೋಡಾಡಲ್ ಕೆಮ್ಮನೆ ನುಡಿದೊಡೆನ್ನ ಕಣ್ಗಂ ಮನಕ್ಕವಂದಿರ್ದ ನಿನ್ನೊಳೆನಗೆರಡುಂಟೇ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೬೮); ಒಂದು ಸಿಂಹಂ . . . ನಿಮ್ಮಡಿಯನನೇಕಪ್ರಕಾರದಿಂ ಱೋಡಾಡಿ ಬಯ್ಯುತೆನ್ನಂ ಬರಲೀಯದೆ ಕಾಡುತ್ತಿರ್ದ ಕಾರಣದಿನಿನ್ನಗಂ ತಡೆದೆಂ (ಪಂಚತಂ. ೯೦-೯); ಎಳಲತೆಯಾ ಱೋಡಾಡುವ ನಳಿತೋಳ್ (ಗಿರಿಕ.೯-೧೦೪); ಱೋಡಾಡಿ ಹೋದಿರಿ ನಿಷ್ಠೆ ನೀವಿಂದೇನ ಮಾಡಬೇಕೆಂದೆಣಿಸಿದಿರಿ ನೋಡ ಬಂದಿರೊ ಕಾಡ ಬಂದಿರೊ ಹೇಳಿರಿ (ಭರಟ. ೪೨-೧೫). **ರೋಡಾಡು:** ಧಿಕ್ಕರಿಸಿ ಕೆಣಕಿ ರೋಡಾಡಿ ಹಗರಣವಡಿಸುತ್ತಿದ್ದುದನ್ನು ಶ್ರೀಮನ್ತರು ಕಂಡು (ಚನ್ನಬ. ೧೪-೧೫); ಮಾತೆಲ್ಲಮಂ ಬರೆದು ಅರದ ಪೊಸನೇಣ್ಗಳಿಗೆ ಪೊಸೆಯಿಾಯದವರಿರವ ರೋಡಾಡುತಿಹುದು (ಕಾಲೂರ. ೨೮-೧೮).

[ಱೋಡು + ಆಡು₁]

ಱೋಡಿಸು, ರೋಡಿಸು (ಕ್ರಿ).= ಱೋಡಾಡು: ಅಂತುವೊರುವಾಯ್ದುಂ ಕುಂಬಕಂಬಾಯ್ದುವೋಡಿಸಿಯುಂ ಱೋಡಿಸಿಯುಂ ಏಟಿಸಿಯುಂ ಬಂದಾಡಿಯುಂ ಮಿಡುಕಾಡಿಯುಂ ಪಾಱುಗೆಡೆವ ಕಾಳ ಮಹಾಕಾಳರ ಗೆಡವ್ಪೊಕ್ಕರೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೮೦ ವ); ರಾಜ್ಯಾರ್ಥಮನಾಂ ಬೇಡಿಯವರಲ್ಲಿಗಟ್ಟದೊಡೇಡಿಸಿ ಱೋಡಿಸನೆ ಪವನನಂದನನೆನ್ನಂ (ಗದಾಯು. ೫-೫೦); ಓಡಿಸಿದಾತನೀತನಿದಿರಾದ ವಿರೋಧಿಗಳಂ ವಿಲಾಸದಿಂ ಱೋಡಿಸಿದಾತನೀತನಸಮಾಯುಧನಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೩-೬೧); ಮೇಳದೊಡನಾಡಿಗಳೆನ್ನ ಮರುಳ್ತನಕ್ಕೆ ಱೋಡಿಸಿ ನಗುವಂತುಟಾದುದು ಮನಃಪ್ರಿಯ ನೀಂ ಮುನಿದಿರ್ದ ದೂಸಱಿಂ (ರಸರ. ೨-೬೭). **ರೋಡಿಸು:** ಎಸೆವೆನ್ನುನ್ನತಿ ನಿನ್ನುದುಂಟೆ ಪುದಿದೆನ್ನೀ ಸೌಧಶುಂಭತ್ಪ್ರಭಾಪ್ರಸರಶ್ರೀ ನಿನಗುಂಟೆ ಚೆಲ್ವು ನಿನಗೆನ್ನಂತುಂಟೆ ಪೇಳೆಂದು ರೋಡಿಸಿ ರೌಪ್ಯಾಚಳಕೂಟಮಂ . . .ಆಗಡುಂ ನಗುವವೋಲಿರ್ಕುಂ ತದೀಶಾಲಯಮ್ (ಎಇ. XII. ೨೮೨-೧೯೧; 1077).; ಇಂಧುವರೆಗೀ ತ್ರಿಶೂಲಮಂ ವ್ಯರ್ಥಂಗೈದ ಸಮರ್ಥರಂ ಕಂಡಱಿಯೆನಾಂ . . . ಗೆಲ್ದುದು ಕುಬೇರನಂ ಯಮನನೋಡಿಸಿತಮರರಾಜನಂ ರೋಡಿಸಿತು ಬರ್ದಿಲನಾಡಿನ ಪಸಲೆಯಲಿ ಮೂರು ಸೂಳಟ್ಟಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೮೦೭-೧೭೨).

[ಱೋಡು + - ಇಸು₃]

ಱೋಡು (ಕ್ರಿ). ಅಪಹಾಸ್ಯಮಾಡು; ಅವಹೇಳನಮಾಡು: 'ಱೋಡಾಡು' ಪರಾ. [< ಪ್ರಾ. ರೋಡ]

ಱೋಡೆಗ 'ಱೋಡಗ' ನೋ.

ಱೌಂಕಿಡು, ಱೊಂಕಿಡು, ಱೋಂಕಿಡು (ಕ್ರಿ). ಗುಟುರು ಹಾಕು; ಡುರುಕಿಡು: ಕೋಡಂ ಜಡಿದು ತನುವ ಝಾಡಿಸಿ ಹಿಂಡ ಬಿಟ್ಟು ಱೌಂ[ಪಾಠಾಂ. ಱೊಯ]ಕಿಟ್ಟು ಹರಿಯಿತ್ತು ಕಾನನದೊಳು (ಹಚಕಾ. ೫-೪೦). **ಱೊಂಕಿಡು:** ಅದಿರದಿದಿರಾಂತು ಱೊಂಕಿಟ್ಟೊದಱುತ್ತುಂ ಬರ್ಪ ಕಾಡ ಕೋಣನ ಗೋಣಂ ಮದಯುತನೊರ್ವಂ ತಱಿದಿಕ್ಕಿದಂ (ಶಬಶಂ. ೩-೫೭). **ಱೋಂಕಿಡು:** ದಿಟ್ಟಿಸುವ ಕಣ್ ನಟ್ಟ ಕಿವಿ ಮರಳ್ದ ಮುಸುಡು . . . ಕೋಡಂ ಜಡಿದು ತನುವ ಝಾಡಿಸಿ ಹಿಂಡ ಬಿಟ್ಟು ಱೋಂಕಿಟ್ಟು, ಹರಿಯಿತ್ತು ಕಾನನದೊಳು (ಅಸಪು.೩-೨೮); (ಸೋಮಚ. ಪರಿ.೨೧೪ ನೋ).

[ಱೌಂಕು + ಇಡು₁]

ಱೌಂಕು, ರಂಕೆ, ರೊಂಕೆ, ರೋಂಕು, ಱೊಂಕು, ಱೋಂಕು (ನಾ). ೧. ಗೂಳಿ, ಕೋಣ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಗುಟುರು,—ಡುರುಕು: 'ಱೌಂಕಿಡು' ಪರಾ. **ರಂಕೆ :** (೬). **ರೊಂಕೆ :** (ಪ್ರಭಗ್ನ). **ರೋಂಕು:** ೨. ಆರ್ಭಟ; ಗರ್ಜನೆ: 'ರೋಂಕಿಸು' ಪರಾ. **ಱೊಂಕು:** ೧ 'ಱೊಂಕಿಡು' ಪರಾ. **ಱೋಂಕು:** ೧. 'ಱೋಂಕಿಡು' ಪರಾ. [ದೇ. ‖ ತೆಲು. ಱಂಕ, ರಂಕ]